1594

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8
36 N
13

Digitized by Google

R. P. IOANNIS

MALDONATI

SOCIETATIS IESV THEOLOGI

COMMENTARII IN QVATVOR EVANGELISTAS,

In duos tomos diuisi, & nunc emendatius in lucem editi.

QVORVM PRIOR EOS, QVI IN MATTHÆVM, & MARCVM, posterior eos qui in LVCAM, & IOANNEM, complectitur.

Bibliotheca Missionis Augustinianae Noviomagensis

AD SERENISSIMVM LOTHARINGIÆ DVCEM.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PARISIIS

Excudebat DIONYSIVS LANGLÆVS, via Iacobæa, è regione insignis Diuæ Magdalenæ.

M. DC. XVII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Dom. Prof. Rom

Digitized by Google

Digitized by Google

SERENISSIMO PRINCIPI

CAROLO III

CALABRIÆ, LOTHARINGIÆ, BARRI, AC

Geldriæ Duci, &c.

Mussipontanæ Academiæ Theologi Societatis IESV *Salutem, & æternam fœlicitatem.*

VETVS illud magni, doctique Epiphanii admodum scitum, verumque est, PRINCEPS SERENISSIME, infidelitate peiorem esse hæresim. Χείρων, inquit, ἡ κακοπιστία τῆς ἀπιστίας. Vt enim alias huiusce rei causas silentio prætereamus, certè hoc præcipuè inter paganismum, & hæresim interest, quòd ille quidem diu Ecclesiam grauissimis, & atrocissimis persecutionibus vexauit, & dilacerauit: est tamen funditus aliquando tandẽ euersus, sicvt hodie nullum prope eius supersitv estigium: hæresis verò tanquam infestum agro Dominico zizanium, sic semper dormientibus hominibus vnà cum bono veritatis semine succreuit: vt non facilè, nisi eo pene simul euulso, potuerit euelli. Et quanquam vna fortasse hæresis aut sopita, aut extincta statim fuerit: altera tamen è vestigio ex prioris quasi cineribus adhuc calidis reuixit. Imò sæpe factum est, vt vna rescissa, quasi Lernææ hydræ amputata ceruice, plures aliæ pullularint: vt nullum vnquam Ecclesiæ sæculum hæresi sua, quasi nulla hominis ætas suo proprio morbo caruerit. Sic populum illum Hebræum verum veri Dei cultorem memoriæ proditum est Palæstinam ingressum gentes quidem cæteras domuisse, & internecione deleuisse: Iebusæum tamen habitatorem Ierusalem è medio tollere non potuisse, sed secum habuisse semper inimicum, & infestum. Verumenimuero Christus dominus, qui idololatriam semel profligauit, & sub iugum Ecclesiæ misit, non semel etiam de hæresi victa, & subacta triumphauit: imò sicut hostes noui subinde diuersis temporibus prodierunt, ita nouos identidem athletas & propugnatores submisit, qui de ipsis post longa & laboriosa certamina gloriosas victorias retulerunt. Hinc tot variis sæculis sanctitate, doctrinaque præstantes viri in istum campum aciemque descenderunt, in Oriente Athanasij, Basilij, Nazianzeni, Nysseni, Chrysostomi, Epiphanij, Cyrilli, Damasceni, qui contra Arianos, Eunomianos, Macedonianos, Valentinianos, Apollinaristas, Sabellianos, Nestorianos, Eutychianos, Iconoclastas; in Occidente Irenæi

Digitized by Google

Tertulliani,Cypriani,Hilarii,Hieronymi, Ambrosii, Augustini, Prosperi, Optati,Leones,Gregorii,qui aduersus Marcionitas,Manichæos,Donatistas, Heluidianos, Iouinianistas, Pelagianos, aliaque istiusmodi hæreticorum monstra, & portenta veram, & orthodoxam fidem, & religionem fortiter defenderunt, & omnes libris pereruditis, aliqui etiam suo sanguine consignatam veritatem posteritati transmiserunt. Nostro quidem sæculo post hominum memoriam flagitiosissima& perniciosissima hæresis exorta est,in quam videlicet omnium priorum hæresum videntur sordes,quasi in sentinam quandam,& cloacam confluxisse. *Apoc. 12.* Hi nimirum illi sunt nouissimi dies, in quibus venit diabolus habens iram magnam, sciens,quia modicum tempus habet. Vt vero pessima hæresis est, ita pessimos habuit auctores, fautoresque. *Mart. Luth. Bern. Ochinus, Petrus Mart. Io. Oecolampadius, Mart. Bucerus, And. Carolstadius Theod. et. Beza, Pet Boquin⁹.* Deus immortalis, quales Religiosos apostatas,excucullatos monachos, sacerdotes nupturientes, perditorum examina,desperatorum greges,fæcem,& colluuiem Cleri,& Monachismi:cæteroquin homines loquentiæ multum,parum eloquentiæ,scientiæ modicum,conscientiæ nihil quidquam habentes, ad fingendum, mentiendum, fallendum, conuiciandum,audendum,tumultuandum omni arte,impudentia,fraude,procacitate,audacia, improbitate pariter instructos. At è contrario qui non dormitat, neque dormit,custos Israel, magnos etiam & fortes veritati defensores, hæresique aduersarios excitauit, qui primum in Oecumenico Tridentino Concilio, post in diuersis Europæ prouincijs nefarios hæreticorum impetus grauiter represserunt impiosque aduersus Ecclesiam conatus fregerunt,& irritos reddiderunt. Nihil verò illustres viros commemorare attinet, quos ex omni natione Italos, Gallos, Germanos, Hispanos Ecclesia in aciem eduxit,qui linguas, calamosq; aduersus hæreticos fortiter strinxerunt,& eorum errores ad incudem veritatis diuini verbi malleo contuderunt.Omnes n.numerare longum esset; pauci vero recenseri sine multorum,qui prætermitterentur,iniuria,atque adeo contumelia non possent. Noster certè Ioannes Maldonatus non inter postremos est numerandus; qui scilicet,non primus quidem,sed ex primis tamen nondum mortuo Caluino ex illa celebri Parisiensis Academiæ specula bellicum cecinit,in campum descēdit,in aciem prodijt, manum cum hoste conseruit. Nempe singulari Dei prouidentia,& beneficio eò missus est,vbi magnis eloquentiæ,ingenij,doctrinæ virib. exultantem, & quasi triumphantem paucis adhuc resistentibus Caluinismum erat repressurus;quod vt consequeretur,nullis ipse vnquam laboribus, & vigiliis pepercit.Itaque quamdiu vires corporis suppeditarunt,docuit ipse maximo auditorum concursu,vt vox ipsius ex illo celebri Parisiensis Academiæ theatro per vniuersam Galliam quam latissime exaudiretur, & vix doctus esset quispiam, Episcopus, Abbas,Concionator, Parochus, qui non ad eius scholam ventitaret. ne ipsi quidem Caluinistæ, & Caluinistarum Ministri ipsius prælectionibus abstinerent,cum præter eximiam,& reconditam eruditionem summa eius esset in docendo grauitas,prudentia,modestia, quæ omnes ad se facile raperet, & studio veritatis incenderet. Postea vero quàm fractis viribus corporis longo docendi vsu attritus est,ad scribendum se contulit,& aliquot præclara sui ingenij,iudicii, eruditionis monumenta reliquit,quæ suo quidem tempore depromentur: hoc verò opus præ cæteris studiosius elaborauit, & quasi primogenitum partum suum carius habuit, primoq; loco edere cogitauit,nisi illum noctu, diuq; dimicātem agonotheta Christus ex huius vitæ stadio ad brauium cœleste prius euocasset. Post eius obitum de ipso Romæ, Parisiis, Antuerpiæ edendo consilium sæpe capiebatur,sed huic incœpto variæ temporum,& negotiorum difficultates

Digitized by Google

moram non dierum,& mensium, sed annorum iniecerunt. Nunc non sine Deo prodit in lucem expectatum diu à multis,& in tua Lotharingia, & Mussipontana Academia prodit, & in tuo nomine prodit, Dux Serenissime. Cui enim potiùs offerri,& consecrari debuit? Primum enim tam nobilis Academiæ tuæ tibi debetur fructus,& partus,cuius tu nempe parens es, & conditor. Tu enim ante annos tres & viginti id agente apud Gregorium XIII. optimo, & sapientissimo piæ memoriæ Cardinali Lotharingo eam fœliciter primùm condidisti, liberaliter deinceps auxisti, ornamentis, quibus licuit, decorasti, priuilegiis magnis donasti. Tu non solùm in ea tres linguas, Philosophiam, Theologiam, sed & ius Canonicum ac Ciuile diligenter doceri voluisti, & doctos viros ad id magnis stipendiis euocasti, Medicinæ professionem, quæ sola ad perfectam omnium artium, & scientiarum ἐγκυκλοπαιδείαν restat, propediem additurus. Quod verò caput est, tu eam sic publicam, & liberam omnibus etiam exteris nationibus esse statuisti, vt tamen nullus in ea, nec discipulus, nec Professor esset non probè Catholicus. Vnde cùm pleræque Cisalpinæ Academiæ hæreticorum plenæ, & refertæ sint, tua tota Catholica est, & multis aliis decrescentibus in dies magis, magisque crescit, virisque doctis abundare incipit. Mouit nos deinde beneuolentia illa tua singularis,qua tu Ioannem Maldonatum, dum viueret, prosecutus es, quem in Lotharingia anno M. D. LXXVIII. non solùm libéter vidisti, sed etiam auidè audiisti,cùm hominem peregrinum aliena lingua concionari voluisti.Indicasti denique sæpiùs tibi fore gratissimũ, si hoc opus in tua Lotharingia ederetur. Nempe res omnes honestas, & Reipublicæ, ac religioni in primis vtiles amare soles.Quod efficit tuus ille spectatus erga Deum, & Ecclesiam zelus, ac conseruandæ religionis singulare studium, in quo profectò clarissimos illos, & sanctissimos maiores tuos imitaris, quorum vel præcipua laus illa est, quod magna semper constantia, & ardore incredibili veram religionem fouerint, Ecclesiam defenderint, fidem propagarint. Longi essemus, si omnes commemorare vellemus. Nam si Ecclesiasticos Principes recenseremus, qui ex hac antiquissima tua familia prodierunt, hæc nobis epistola in historiæ molem exsurgeret, cum spatio septingentorum annorum dederit Galliæ viginti Episcopos, quinque Archiepiscopos, Germaniæ quatuor Archiepiscopos, & Imperij Electores, ipsi Romanæ Ecclesiæ Cardinales octo, vnum Pontificem

Sigebert⁹ Vassebur-gius. Bigonius.

Maximum Stephanum IX. antea Federicum, qui Legatus Constantinopolim missus periculosum Ecclesiæ Orientalis schisma sustulerat. Longiùs autem proueheremur, si eorum omnium, à quibus hæreditarium tum ditionis imperium, tum pietatis exemplum accepisti, res pie, fortiterque pro Deo gestas narraremus. Duo ergo seliguntur à nobis, quorum prior Godefridus Bullonius, tanquam verus Christi discipulus patriam, propinquos, amicos, familiam reliquit,

Guillel-mus Tyrius.

vt Christi crucem ferret, atque adeò infelices illas terras Christi vestigiis impressas,& sanguine rigatas inferret,easque à Sarracenorum potestate eriperet: quod feliciter ipse cõsecutus est,& communi Principum Christianorum, qui in ea expeditione erant,suffragio,tanquam omnium optimus, fortissimus, sapientissim⁹ primus è Christianis Hierosolymorum Rex est appellatus: vnde Regium nomẽ illud post annos demum trecentos ad proauum tuum Renatum hæreditario iure peruenit. Posterior vero auus tuus Antonius Renati F. ob pietatem,integritatem,mansuetudinem Boni cognomen adeptus ardenti, quo erga Religionem flagrabat, zelo primus pene Europæorum Principum in hæreticos signum sustulit,acLutheranos Rusticos Furia illa Vittembergensi bellicum canente aduersus Principes Christianos magnis copiis armatos profligauit, ac arma strage ad

Io. Tilius. Mart. Bellaius, Em. Bolenus.

Digitized by Google

ſexaginta nimirum millia tribus prælijs concidit. Horum tu zelum imitaris apprime, tantorum Principum vera, & germana proles, & pro virili hoc infelici tempore, quo tot aliæ prouinciæ hæreticos perferunt, tu eos in tua Lotharingia hærere non pateris, ſed longe à tuis finibus amoues. Quod tamen ita prudenter, ac Chriſtiane ſemper agis, vt quotquot fere apud te reperti ſunt hæretici, mentem potius conſilio, quam ſolum exilio verterint, ſcientes non ſe, ſed hęreſim ſuam tibi diſplicere, vnde nunc eam neceſſitatem, quæ ad meliora coegerit, ſibi gratulantur impoſitam. Nec fidem tantum, ſed mores etiam curas; dum ex vna parte quotidie per Lotharingiam ad meliorem frugē Chriſtianis legibus populus per te traducitur, ex alia ordo Eccleſiaſticus diligentia, & vigilantia filij tui Ill^mi Cardinalis Lotharingi, S. Sedis Apoſtolicæ legati ex recta Tridentinæ reformationis Cenſura, & regula ad priſtinum decus, & ſanctitatem magis, magiſque reuocatur. Hinc fit, vt omnia tibi feliciter eueniant, vt res tuas ſecundet Deus: vt tu affinitatibus, amicitiis, fœderibus, opibus, honoribus quotidie creſcas: populus te amet: nobilitas te obſeruet: Clerus te continuis apud Deum precibus, votiſque proſequatur. Filij tui ſicut nouellæ oliuarum ſint in circuitu menſę tuę, & videas filios filiorum tuorum, pacem ſuper Iſraël. Ecce ſic benedicitur homo, qui timet Dominum. Tu nempe res illius curas, ipſe tuas: tu regnum illius auges, ille tuum; tu Eccleſiam ipſi tueris, ipſe tibi prouinciam: tu populum fidelem illi præbes, ille tibi obſequentem: tu vis illum amari: & coli à ſuis, ille te à tuis: in qua denique menſura fidelis ſeruus ipſi metiris, ille tibi prius remetitur Dominus. Hæc ſunt præcipue, Sereniſſime Princeps, quæ nos permouerunt, vt tibi hoc in præſentia munus offerremus, quod eſſet deinceps, quaſi perenne pietatis tuæ erga Deum, ſtudii erga religionem, amoris erga hanc Academiam, beneuolentiæ erga nos teſtimonium. Tu nobis, noſtriſque inceptis fauere perge. Fauebis vero, ſi more tuo fouebis. Nos viciſſim ad extremum Dauidicum illud ab Eccleſia Principibus Chriſtianis concini ſolitum tibi ex animo precamur, Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Iacob, Mittat tibi auxilium de ſancto, & de Sion tueatur te, Tribuat tibi ſecundum cor tuum, & omne conſilium tuum confirmet. Muſſiponti Cal. Septem. anno Domini M. D. XCVI.

Auguſtin. Epiſt. 48. ad Vincent.

Pſal. 127.

Pſal. 19.

MVSSI-

MVSSIPONTANI
THEOLOGI SOCIETATIS
IESV LECTORI S.

NONNVLLA sunt, Lector optime, quæ te, nescius ne sis, monendum duximus. Primum est, vt ne penitus huius operis auctorem ignotum habeas Joannem Maldonatum patria fuisse Bæticum, genere nobilem, professione Theologum, vitæ statu Societatis nostræ Sacerdotem. Js primam ætatem in Academia Salmanticensi exegit doctissimis, & celeberrimis vsus præceptoribus, præcipue Dominico à Soto Ordinis S. Dominici, & Francisco Toleto tunc seculari, postmodum Societatis nostræ Theologo, nunc S.R.E. Cardinali. Posteaquam se absolutis studijs Societati nostræ addixit, Romam profectus aliquot menses Theologiam docuit: sed dum Collegij nostri Parisiensis scholę primum aperirentur, singulari Dei consilio, & instinctu Lutetiam est missus, vbi primus è nostris Theologiam docuit totos annos decem magna laude, & celebritate, ingentique frequentissimorum auditorum concursu, qui nimirum quotidie duabus, tribusue horis, antequam scholam ingrederetur, subsellia certatim implerent: Quia vero se in ijs locis docere animaduertebat, vbi hęreses vigerent plurimum, varijque errores in dies increbrescerent, priscos illos, sanctosque Patres imitatus qui ad refellendos potissimum ętatis suę hęreticos studia sua omnia referebant, in id maxime docẽdo incubuit, vt Lutheri, Zuinglii, Caluini, aliorũq; hęreticorũ huius sęculi nefariam, & sceleratam doctrinam conuelleret, veramque & orthodoxam fidem corroboraret. Jn quo sane profecit plurimum. Nam ex eius schola prodierunt viri eruditi quam plurimi, Episcopi, Doctores, Concionatores, Parochi, & vix postea fuit quisquam in Gallia, qui cum eius auditor esse non potuisset, quę in schola dictauerat, sibi descripta domi non haberet. Vir sane fuit multis, magnisque à Deo donis cumulatus, ingenij subtilis, iudicij admirabilis, memorię excellentis, diligentiæ incredibilis, indefessi studij, laboris supra corporis vires assidui, qui cum initio firmæ essent, paulatim tamen lectione, scriptioneque continua exhaustę sunt. Legendis enim libris continuo vacabat: sic vt nullum probatum in Theologia Gręcum, Latinumue Auctorem prętermiserit, quin totum peruolutarit, legeritque diligenter, ac notarit. Et hęc, quę plurimis nota erant, laudabantur palam, imo prędicabantur à multis. Sed alia sine dubitatione maiora, laudeque digniora, quę minus oculis paterent, accipe. Virtus in eo plane fuit eximia, sanctitas potius appellanda. Testes aliqui sumus, qui cum eo familiariter viximus. Magna in eo rerum humanarum despicientia: magna laudis, & aurę popularis contemptio: humilitas, & modestia incredibilis, vt tam doctus doctum se nesciret, tam in ore hominum positus homines sperneret, tam apud Principes, Præsules, pri-

marios viros carus, & honoratus, maiorem in modum eorum aditum, conspectumque declinaret: vt id etiam à nonnullis morositati tribueretur, dum ne inuitatus quidem ad eos accederet: ardens, & iuge orationis, ac meditationis diuinarum rerum studium: summa in cibo, potuque parcitas, paupertatis Euangelicæ rigida obseruatio: vt qui præter cæteros nihil quidquam haberet, retineretue, cum ex vno loco in alium abiret, nisi vestem, quam humeris gestaret vilem potius, quàm simplicem, & aliqua eorum, quæ legisset, obseruassetue, manu sua exarata Aduersaria. In summa, vt multa paucis complectamur, vir fuit mundo sibique crucifixus. Atque hoc esto verum ipsius elogium, & præcipuum quasi Epitaphij præconium. Excessit è vita ætatis suæ vix dum quinquagesimo, ineunte Anno M.D.LXXXIII. Romæ, quo fuerat è Gallia à Gregorio XIII. *euocatus ad editionem Græcam Septuaginta interpretum, quæ post eius obitum in vulgus exijt.*

Secundum est, Joannem Maldonatum plurimum ætatis suæ in schola docendo, disputandoque posuisse: exiguum in cubiculo, & secessu scribendo. Docuit ille multos annos Lutetiæ: cumque primum totam Theologiam quatuor annis per Compendium tradidisset, iterum eandem vberius tradere erat aggressus: iamque longe profectus erat, & post tractatas de Deo, Deique attributis, Trinitate, prouidentia, prædestinatione, Angelis, homine hominisque creatione, peccato originali, libero arbitrio, iustificatione, meritis operum quæstiones, & disputationes, ad eam se demum partem, quæ de Christo est, eiusque incarnatione, & generis humani redemptione, transferebat, cum ecce alienissimo sane tempore, certe magno multorum damno à nonnullis Lutetiæ zelo partim præpostero, partim non secundum scientiam hæresis accersitus est. Res acta est vtrinque grauiter, tandemque auctoritate Summi Pontificis Gregorij XIII. *ab æquissimo, & integerrimo Judice Illmo D.P. Gondio tunc Parisiensi Episcopo, nunc insuper S.R.E. Cardinali amplissimo secundum eum sententia lata est, qui ne quem lateat, néue apud posteros litis illius exitum ignorantes tanti viri nomini, famæque labes aliqua aspergi posit, tota hic à nobis, vt typis fuit excusa, publiceque proposita ad verbum subijcietur.*

PETRVS GONDIVS Dei, & sanctæ Sedis Apostolicæ gratia Parisiensis Episcopus, vniuersis præsentes literas inspecturis Salutem in Domino. Notum facimus, quod cum nuper vir venerabilis, & discretus Magister Ioannes Maldonatus, Presbyter Societatis nominis IESV, Theologiæ professor in Collegio Claromontensi in Academia Parisiensi fundato apud nos delatus fuisset, quod in suis prælectionib. aliquid aduersus fidem Christianam dixisset, & suis auditoribus dictasset, ac de ea re à quodam declamatum diceretur: Nos super eo testes per promotorem Curiæ nostræ audiri, ac informationem fieri mandauimus: & subinde eundem Maldonatum coram nobis accitum, & comparẽtem interrogauimus, & audiuimus. Denique postquam nobis visi sumus de ea re satis instructi, ac cum doctis, & peritis viris negotio cõmunicato Die datæ præsentium sententiam nostrã in hunc, & sequentẽ modũ protulimus, & pronunciauimus. CHRISTI NOMINE INVOCATO, visis informationibus per Promotorẽ Curiæ nostræ Episcopalis Parisiẽsis de ordinatione nostra factis super his, quæ contra venerabilem virũ Magistrũ Ioannem Maldonatũ Doctorem collegij Societatis nominis IESV publicè dicta, & declamata sunt, quod hæreticè docuisset, & super his audito eodem Maldonato, adhibitóque virorum proborum & peritorũ consilio: Nos dictum Maldonatum nihil hæreticum, nec à fide & religione Catholica alienum docuisse dicimus, & pronunciamus. In cuius rei fidem & testimonium præsentes litteras per Magistrũ Ludouicum Ioysel dictę Curiæ nostræ actuarium & scribam iuratum fieri & signari, sigillique eiusdem Curiæ iussimus, & fecimus appensione communiri. Datum Parisiis An. Domini millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, die decimaseptima mensis Ianuarij.

Digitized by Google

Verumenimuero etsi hac sententia satis eius innocentia, & fides probata, testataque esset, satius tamen fore putauit, si, præsertim ingrauescente ætate, paucorum æmulationi cederet, lucemque illam hominum fugeret: nihilo enim se minus posteritati seruiturum, si animum ad scribendum appelleret, & silente lingua calamo loqueretur. Ita quippe non vni Prouinciæ solum, sed pluribus: non huic tantum sæculo, sed consequentib. profuturum. Quamobrem in Collegio nostro Biturigensi abditus hos primum commentarios edidit, aliosque in Prophetas maiores, quorum duos, qui ad manus nostras peruenerunt, propediem sumus edituri. Cogitabat & omnes Scripturæ libros commentariis illustrare, & Idiotismos, Phrases, Hebraismos, aliaque istiusmodi edere ad intelligendam sacram Scripturam peropportuna: sed Sap. 12. *cogitationes mortalium timidæ & incertę prouidentiæ nostræ. Romam enim accersitus, ibique non multum temporis versatus, laborum suorum à Deo prēmia consequuturus ad meliorem vitam commigrauit.*

Tertium est hoc opus Joannem Maldonatum ad annum M. D. LXXVIII. perfecisse quidem, sed non limasse; ipsum enim iterum illud incudi redditurum, & perfectius, limatiusque editurum fuisse, si superstes diutius extitisset: quam ob causam nonnulla suppleuimus. Nam in plerisque Scripturæ, & Auctorum veterum locis nec liber, nec caput adscribebatur, quod sine dubio erat facturus: nos ad marginem adscripsimus. Annotatiunculas etiam passim adiecimus, quæ summam rerum tractatarum, & illustriores locos, digressionesue indicarent. Indicem pariter texuimus vtriusque Tomi duplicem, ipsumque opus in duos Tomos distribuimus, vt citius per partes prodiret.

Quartum est, quibusdam in locis textum Euangelij ab eo dissentire, quem in commentariis habet. Tunc enim, cum opus hoc scriberet, non exstabat hæc vltima vulgata editio auctoritate S^mi. D. nostri Clementis VIII. *nouissimè edita; quare Plantiniana, quæ tunc erat vulgatior, perpetuo est vsus. Nos verò decernente Summo Pontifice, vt hæc vltima editio in omnibus retineatur, eam prætermittere maius incommodum duximus, quàm si inter Euangelij, & commentariorum textum aliquid cerneretur discriminis, quod tamen infrequens admodum est.*

Quintum est, horum Commentariorum editionem deberi inprimis R^do P. Claudio Aquauiuæ Societatis nostræ Generali Præposito, qui eos sibi ab Auctore paulo ante decessum oblatos tanquam magni pretij depositum curauit diligenter seruari, recognosci à mendis scripturæ repurgari, & hic tandem excudi. Multum etiam ad id operæ contulit Joannes Porcelletus à Malliana Balliuus Metensis, vir nobilis, pius iuxta & eruditus, supra Theologum miles, supra militem Theologus, qui & Romæ nomini Ill^mi Cardinalis à Lotharingia, & suo magnopere institit, vt ederentur, & hîc ad Typographiæ sumptum mutuam pecuniam liberaliter contulit. Nos denique non diffitemur aliquid ad hoc ipsum attulisse opis, & adiumenti, dum præter superiora, quę à nobis nauata indicauimus, & manuscriptum exemplar passim vitiosum emendamus, quod cum autographo Romæ remanente propter itinerum pericula conferri non posset, & operas vrgemus; earumque negligentiam nostra diligentia supplemus. Tu lector optime his omnibus habeto gratiam: & hoc erit nouæ gratiæ, & beneficij prouocatio. Sic nullus præteribit annus, quin tibi is aliquid à nobis nouum afferat, quod ex vsu tuo fiet. Vale.

Digitized by Google

APPROBATIO
FACVLTATIS THEOLOGIÆ.

CVM ſacra Theologiæ Facultas iuſſu R. D. Rectoris congregata eſſet, audita relatione quatuor doctorum, qui ex prædictæ Facultatis decreto IOANNIS MALDONATI COMMENTARIOS IN QVATVOR EVANGELISTAS examinarunt, & teſtati ſunt in iis ſe nihil erroneum, & fidei orthodoxæ contrarium obſeruâſſe; imò multa ad ſcripturam intelligendam, & hæreſes noſtri ſæculi refellendas, veramque doctrinam Eccleſiæ confirmandam vtiliſſima repeériſſe. Permiſit eadem facultas, vt prædictus liber typis excuderetur. Muſſiponti XXIII. Maij. M. D. XCVI.

De mandato R. D. Rectoris.
Bague.

Digitized by Google

R. P. IOANNIS

MALDONATI

SOCIETATIS IESV

THEOLOGI

COMMENTARIORVM IN QVATVOR EVANGELISTAS.

TOMVS I.

Præfationem in quatuor Euangeliſtas, & Matthæum, ac Marcum continens.

Digitized by Google

IOANNIS MALDONATI
SOCIETATIS IESV THEOLOGI,
COMMENTARII IN QVATVOR EVANGELISTAS.

PRÆFATIO.

QVÆ de quatuor communiter Euangelistis quæri posse video, antequam ad singulorum explanationem aggrediar, breuiter exponam. Ea autem omnia ad sex capita referũtur; Quid Euangelij & Euangelistæ nomen declarat: Quantam Euangelistæ & unde authoritatem habeant: Quot, & quamobrem non plures quam quatuor, nec pauciores sint: Quo quisque tempore scripserit: Qua lingua: Quo consilio.

CAPVT PRIMVM.

Euangelij variæ significationes.

EΥΑΓΓΕΛΙΟΝ faustum iucundúmque nuncium significare: & εὐαγγελίζειν, aut quod frequētiùs vsurpatur, εὐαγγελίζεσθαι eiusmodi afferre nuntium: adeò iam vulgò notum est, vt non tam dicendum fuerit, quàm non prætermittendum. Illud minùs vulgare: hæc duo verba etsi apud prophanos etiam auctores aliquando reperiuntur, propriè tamen esse Ecclesiastica. Auctoribus enim Septuaginta Interpretibus, Ecclesia quasi ciuitate donata sunt. Nam alii quidem Græci etiam infaustissimis nuntiis, communi potiùs nuntiandi verbo ἀγγέλλειν, quàm proprio εὐαγγελίζειν vti solent. Hebræi vero summa religione in rebus lætis verbis בשר proprietatem seruant: in aliis verbis communibus vtuntur השמיע הגיד, & si quæ sunt alia. Eorum verborum discrimen intelligitur 2 Reg. cap. 4. 10: & cap. 18. 19. 25. 26. 31 & 4 Reg. 7. 9. Duo sunt loci, vbi verbum בשר dici videtur de rebus tristibus: alter 1 Reg. 4. 17. vbi qui captam à Phi-

A listæis arcam Domini, cæsum ac fugatum populum Israel, mortuos duos filios Heli patri nuntiabat, vocatur מבשר Euãgelista: Alter 2. Reg. 1. 20. vbi Dauid Saulis & Ionathæ mortem lugens ait, אל תבשרו בחוצת אשקלון *ne ista euangelizetis in plateis Ascalon.* Sed in his etiam locis verbi proprietas seruata est. In priore quidem, non quia bonus erat nuntius, vt nonnulli interpretantur, malos sacerdotes occisos esse Nam etsi id vtile erat, tamen patri, cui id nuntiabatur, iucundum non erat: certè non erat bonus nuntius, concisum esse populum, captam esse arcam: quo audito Heli exanimatus concidit: & fracta ceruice interiit: sed quia auctor eius libri vsus est verbo non accommodate ad rem & veritatem: sed ad opinionem & expectationem hominum, qui cum arcam Domini in castris scirent, certum victoriæ nuntium operiebantur. Nisi ironiam esse malis,

B quæ haud scio, an in tanta calamitate populi Dei narranda, fuerit opportuna. Calamitosum enim hominem insuper rideri, duplex calamitas est. Posteriore vero loco etsi mors Saulis & Ionathæ Dauidi dolorem, tamen Philistæis lætitiam afferebat. Quorum respectu dicit, *Ne euangelizetis hoc in ciuitatibus Philistinorum*, vt statim exponit, *Ne exultent filiæ incircumcisorum*. Itaque in his etiam locis & Hebræus verbo בשר & Septuaginta verbo εὐαγ-

Digitized by Google

εὐαγγελίζεσθαι propriè sunt vsi. Dum ergo conantur A Septuagint. æmulatione quadam linguæ, Hebraici verbi vim exprimere, verbum εὐαγγελίζεσθαι sic vsu triuerunt: vt iam non tam Græcorum, quam Ecclesiæ esse videatur. Nam ab Hebræis Sep per imitationem: à Septuaginta, Apostoli: ab Apostolis Ecclesia omnis non Græca modo, sed Latina etiam accepit, quæ Euangelizare, sicut baptizare, ita dicit, vt qui nimis religiosè ab iis abstinent, parum religiosi habeantur, meritoque putentur Ciceronianum potius spiritum quam Ecclesiasticum habere. Significat etiam εὐαγγέλιον donum, quod bonum afferenti nũtium dari solet. Notum est carmen Græci Poëtæ. Sicut apud Hebræos

Homeri ὀδυσς. ξ.

בשרה. 2. Regum 18. 20. 22. Quanquam Septuagint. duobus illis locis non εὐαγγέλιον, sed altero εὐαγγελιῶν, B altero εὐαγγελίαν reddiderunt. Itemque sacrificium, quod bono accepto nuntio, in gratiarum actionem offerebatur, vt à multis notatum, nescio an ab aliquo ignoratum est. Eadem prorsus ratione qua diuinum nostrum sacrificium εὐχαριστίαν Græci primum Christiani, deinde etiam Latini vocauerunt. Sed hæ duæ posteriores significationes à nostro instituto alienæ sunt. Nobis enim Christianis nomen εὐαγγελίου Euangelij, nihil aliud quam bonum optatumque nuntium significat: nec eum quidem omnem: sed illum quo nullus melior, nullus optabilior, neque hominibus afferri, neque a Deo mitti potuit, filium Dei procurandæ salutis nostræ causa, hominē factum, C nosque morte sua, id est. gloriosissima victoria, è crudelissimi hostis manibus, certaque & nũquam moritura morte eripuisse. Plusque honoris in Ecclesia, vbi quodammodo peregrinatur, quam in Græcia patria sua hoc nomen consecutum est. Id enim aliarum significationum, quas secum attulerat, oblitum, κατ' ἐξοχὴν solum declarat, quod est præstantissimum. Nec aliud iam quam Christum salutem hominum, cœlum, vitamque beatam loquitur. Itaque rectè veteres Theologi, Ambrosius aut potius Remigius in cap 1. ad Rom. & in c. 1. ad Galat. & Eusebius libro 1. de præp. Euangel. cap. primo. Euangelium definire solent bonum nuntium quo peccatores ad indulgentiam vocantur. Si addas per Christum, non solum perfecta, sed D etiam magis explicata erit definitio. Sed ne hoc quidem sensu dicuntur hæc, de quibus dicere aggrediamur. Animaduerto enim nomen Euangelij in nouo Testamēto quatuor modis accipi solere. Primo pro re ipsa læta, quæ nuntiatur, vt Matth. cap. 4. vers. 23. & Matth. 9. 35. & Marc. 1. 14. Secundo pro doctrina Christi, Matth. 24. 14. & Matth. 26. 13. Mar. 1. 15. & 8. 35. & 10. 29. Tertio pro prædicatione, quæ significatio apud D. Paulum est frequentissima. Rom 1. 1. & 16. 25. & 1. Corinth 4. 15. & 9. 24. & Galat 2. 2. Quarto pro historia, qua Euangelium, id est, Christi ad nos aduentus & vita narratur. Marc. 1. 1. ac nescio an alibi vsquam in hac significatione reperiatur. Nam quod ait Diuus Paulus de Luca loquens. *Cuius laus est in Eu-* E *angelio*, licet multi, & in iis grauis auctor Hieron. de viris illustrib. in Luca, de Euangelio à Luca scripto interpretentur: & alii putent quoties D. Paulus Euangelium suum nominat, quod sæpe facit, de Lucæ Euangelio intelligendum: interpretatio non constat: & est probabilius D. Paulum, laborem in prædicando Lucæ magnum, diuturnum, & cum multis coniunctum periculis, quam scribendi nec ita magnum, & perbreuem, pericu-

Vide Oecumenium. Actor. 1. 1.

2. Cor. 8. 18.

lique expertem commendare. Hoc igitur sensu hæc quatuor, de quibus agimus, Euangelia vocantur: vt definire Euangelium liceat, historiam, Christi ad nos aduentum, actaque continentem, Ecclesiæ Catholicæ auctoritate, tanquam dictatam ab Spiritu sancto approbatam. Nec enim omnis de Christo historia, etiam vera est Euangelium, nisi illi Ecclesiæ auctoritas accedat, vt secundo præfationis capite dicemus.

Euangelij definitio.

Euangelistæ autem & si ab Euangelio nomen habent, tamen quantum nunc quidem meminisse queo. nusquam dicuntur in scripturis sacris, qui Euangelicam historiam scribunt: sed qui prædicant Euangelium: Isai. 41. 29. quanquam eum locum Septua. Græce non vertunt, & Act. 21. 8. Ephes 4. 11. 2. Timoth. 4. 5. vsus tamen Ecclesiasticus obtinuit, vt qui in sacris literis Euangelistæ vocātur, ij vulgo nunquam: & qui in sacris literis nunquam ij vulgo semper Euangelistæ vocentur Nec ideo contemnendus matris nostræ sermo est, sed imitandus. Nam & in ciuitate ij optime loqui censentur, qui eo sermone vtuntur, quem à matre vel à nutrice, modo non rustica, sed vrbana beneque instituta, didicerunt: quod illis clarissimis Romanorum oratoribus contigisse legimus Et vt in ciuitate verbis vti non ciuilibus olet barbariem: ita in Ecclesia verbis vti non Ecclesiasticis olet hæresim. Euangelista igitur nobis fit, qui Euangelicam Spiritu sancto dictante, scripsit historiam, & ab Ecclesia Catholica, vt eiusmodi probatus est.

Euangelista qui dicatur.

Eccl. verbis vtendum.

CAPVT II.

Auctoritas Euangelistarum.

QVantam autem auctoritatem Euangelistæ habeant, mirabitur à nobis quæri, quisquis Ecclesiasticam non legit historiam: quisquis autem legit, recordabitur multos olim hæreticos extitisse, qui ipsis etiam quatuor Euangelistis, de quorum nefas esse videtur auctoritate quærere, auctoritatem detraxerint: intelligetque nos minime dubitantes, ne alij dubitent. pro aliis dubitare Ebionæi solum ex omnibus Euangelistis Matthæum recipiebant, quod vnus dum in humana Christi natura fere totus occupatur, minus aduersari ipsorum impietati videretur, Auctor Irenæus libro primo, capite vigesimo sexto. Alij solum Marcum, quos non nominatos, idem Iren. lib. 3. cap. 11. reprehendit. Alij solum Lucam, vt Marcionistæ, & Cerdoniani, quemadmodum Tertullianus libro de præscript. & lib. 4. contra Marc. Iren. lib. 3. cap. 11. Philastrius cap. 45. & Epiphanius hæresi 42. scribunt. Alij solum Ioãnem; vt Manichæi, sicut indicat Augustinus. Alogiani Arianorum genus, omnes præter Ioannem, nec enim illud cœleste tonitru audire poterant, quo penitus ipsorum hæresis, quasi de cœlo tacta disiiciebatur: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Testis est Epiphan. hæresi 51. Neque vero illos ipsos quos recipiebant, totos, integrosque: sed mutilatos, & vt Irenæus loquitur, circumcisos recipiebant. Nempe similes alienigenis illis mulieribus: diuinos putabant Euangelistas, quas captas in bello aliter, quam tonso capillo, resectisque vnguibus lex antiqua duci prohibebat. Dispiciebant enim diligenter, ecquid esset, quod suæ aduer-

Hæretici scripturas pro arbitrio admittunt.

Digitized by Google

aduersari hæresi videretur: idque non erat Euangelium, & delentes, quasi correcturi corrumpebant. Itaque coargui a Catholicis non poterant, nisi ex iis locis, quos aut obliuione, aut inconsiderantia, aut confidentia non deleuissent. Ridet Tertullian. lib. 5. contra Marc. Marcionis spongiam, quod non satis diligenter omnia, ex quibus Marcion reuinci poterat, induxisset. Alij ne impij, sed religiosi viderentur, Euangelistas ab hæreticis corruptos fuisse quærebantur: & ne omnino mētirentur, per religiosam speciem emendandi ipsi corrumpebant: fictaque librorum corruptio, materia illis erat veræ corruptionis, *Humanæ temeritatis* (inquit Tertullianus libro contra Marcionem 4) *non diuinæ authoritatis est hæresis quæ sic semper emendat Euangelia, cum vitiat*. In quo impudentiæ genere cum omnes hæretici versati sunt, tum maxime Manichæi excelluerunt Itaque vix poterat Augustinus epist. 19. contra illos disputans stare, & in vllo scripturæ loco pedem figere, quin locus ipse subtractus à Manichæis pedem falleret. Antiquum hæreticorum artificium. Nam & illis primis Apostolorum temporibus, vt ait Ignatius 1. epistola ad Philad nonnulli erant, qui adeo suspecta haberent omnia, vt negarent se Euangelia, nisi in Ecclesiæ archiuis inuenirent, credituros. Manichæi alia non minore impietate negabant hæc, quæ habemus, Euangelia ab eis auctoribus scripta, quorum nomina præ se ferunt: sed ab aliis longe posterioribus scripta dicebant, qui nec vidissent ea, quæ narrarent, nec ab iis, qui viderant accepissent. Sic apud Aug. lib. contra Faustum 33. cap. 3. Faustus ipse Manichæorum princeps loquitur, & tamen habebant Manichæi suum purum & incorruptum Euangelium, quod Manichæo Spiritus sanctus tradidisset. Mos nimirum omnium hæreticorum scripturas non admittere, sed facere, Euangelium non recipere, sed dare. Nam & hodie, nisi Caluino placuisset, quatuor Euangelia non haberemus. Potuit n. eadem temeritate qua alios ab Ecclesia probatos libros reijcit, ista reijcere. Habent ergo quatuor Euangelistæ tantam auctoritatem, quantam habet Spiritus sanctus, cuius in scribendo tantum fuerunt amanuenses. Nec enim literæ nostræ auctoritatem habent, quia à seruo scriptæ; sed quia à nobis dictatæ sunt.

Scriptura auctoritas quomodo ab Ecclesia.

Offendi solent hæretici, & quasi audita impietate cohorrescere, cum dicimus Euangelistas & cæteros scriptores sacros ab Ecclesia auctoritatem habere, quasi Deo Ecclesiam anteponamus. Nec enim intelligunt homines valde, vt sibi videntur, acuti, nos ita dicere Ecclesiam scripturis auctoritatem dare, quod à Deo datam declaret: & eas ab ipso dictatas esse confirmet. Cur eos non reprehendunt, qui vulgo dicunt literas regias à Nomophylace, qui sigillum adhibuit, auctoritatem habere, quasi Domino seruum præponant? & Dei sigillum Ecclesia profecto, non Caluinus habet, illum ipsum Spiritum, qui non Caluino, sed Ecclesiæ promissus ac datus est, vt cum illa maneret in æternum: quique suam manum, scripturamque haud paulò sanè melius, quam Caluinus recognoscit. Hic est qui quatuor Euangelia primum dictauit: deinde nobis ea à se dictata fuisse per Ecclesiam declarauit: nosque idem docet spiritum istum Caluini, quo has scripturas probat, illas improbat, hæreticum esse. Cum ergo omnes scriptores sacri tantam habeant auctoritatem, quantam possunt habere maximam, tamen quatuor Euangelistæ, si maxima maior esse potest, maiorem habent maximam Nemo enim Christianus est, quin ductu quodam religionis, cum omnibus sacris auctoribus quantum potest tribuat, quatuor Euangelistis, plus quam aliis tribuere videatur, & quia ij ipsa dicta factaque Christi commemorant, vt cum eos legimus Christum ipsum intueri audireque videamur, vt D. Basilius homil in Euang. Ioann. *In principio erat Verbum*, adnotauit. & quia Euangelia finis sunt veterum scripturarum, nouarum fons, omnium, vt Origenes tom. 1. in Ioann. vocat, primitiæ, & quia eadem à quatuor testibus dicta. Quæ testium multitudo etsi fidei non est necessaria, humanæ fragilitati est vtilis.

CAPVT III.

Quot Euangelistæ.

Plures etiam Euangelium scripsisse vnus ex his quatuor, qui indubitatam fidem meruerunt, D. Lucas cap. 1. indicat, & ex antiquis scriptoribus clarius distinctiusque cognoscimus. Nam apud Clemen. Alex lib. 1. & 3. Strom. Origenem tract. 8. in Matth. Irenæum lib. 1. cap. 35. Athanasium in Synopsi, Epiphanium hær. 26. & 46. Chrysostomum. & Hieronymum in prol in Matth. Ambrosium lib. 1. in Luc. cap 1. Euangelium Hebræorum, Ægyptiorum, Nazaræorum, Ebionitarum, Iacobi, Philippi, Bartholomæi, Thomæ, Matthiæ, Iudæ etiam traditoris, & duodecim Apostolorum legimus. Scripserunt & multi hæretici, aut finxerunt Euangelia, Apelles & Basilides apud Epiphanium. Ex tam multis solos quatuor mystico, vt creditur, numero Ecclesia probauit. Hæretici quatuor veris repudiatis multa receperunt falsa, vt recte eleganterque Origenes & Ambrosius ibidem dixerint: *Ecclesia cum quatuor tantum Euangelij libros habeat, per vniuersum mundum Euangelistis redundat: hæreses, cum multa habeant, vnum non habent.*

Cur quatuor tantù Euangelista.

Cur autem plures, cum tam multi scripserint Ecclesia non receperit, iam olim quæritur. Sed in promptu ratio est, quia non plures inuenit diuino scripsisse spiritu, quod ipsum eodem spiritu auctore factum creditur: Eiusque rei multæ à nonnullis causæ afferuntur. Mihi illa maxime placet, quam vetustissimi illi auctores reddiderunt, Irenæus libr. 3. cap. 11. Anast. quæst. 65. in Scripturam, Hieronymus in prolo. in Matth. & August. lib. 1. de consensu Euangelistarum cap. 2. quod quatuor sint orbis terrarum plagæ, per quas deferendum esset Euangelium. Habet enim Deus in Ecclesia sua administranda rationem huius numeri, vt accommodatè ad hominum consuetudinem, & rerum naturam agat atque loquatur. Sic videmus Christum, Matth. 24. 31. dicere, tum cum finiēdum erit Euangelium & eius, vt ipse vocat, messis colligenda, missurum se angelos (vt opinor quatuor) in quatuor ventos terræ, vt vbi seminatum est, ibi metatur, & quadripartito æqualiter agro par metentium atque seminantium numerus sit. Sic in Apoca. ca. 7. 1. quatuor angelos quatuor ventos cohibere. Sic apud Ezech. 1. & Ioann. Apoca. 4. 6. illustrem illum currum, cui diuina insidet maiestas, à quatuor animalibus trahi. Et Euangelium currus Dei est, in quo diuina maiestas maxime lucet, *virtus enim Dei est* vt loquitur D. Paul. *in salutem omni credenti*. A quatuor igitur animalibus trahen-

Digitized by Google

dum erat. Itaque cum multis in veteri testamento figuris quatuor Euangelistas significatos fuisse, veteres auctores dixerint, quatuor Paradisi fluminibus, quatuor annulis quibus arca Domini gestabatur, vt Hier. in prol. in Marc. scribit, quatuor illis animalibus Ezechielis: reliquæ figuræ & eleganter adaptatæ mihi videntur, & esse probabiles, hæc non probabilis modo, sed certa etiam ac necessaria, in hoc ipsum à Spiritu sancto instituta, vt quatuor futuros Euangelistas præmonstraret. Nec enim dubium est quin quatuor animalia idem in Ezechiele, & in Apocalypsi significent: in Apocalypsi autem, cum 24. seniores, qui thronum circunstant, 24. illas columnas Ecclesiæ, duodecim Patriarchas, totidemque Apostolos significare manifestum sit: quis dubitet 4. thronum gestant, animalia 4. Euangel. declarare? Itaque nec sine causa, nec sine diuino, vt arbitror, afflatu factum est, vt cum veteres Theologi alij alias 4. Euangel. figuras inuenerint, in hac cuncti Iren. l. 3. c. 11. Hier. in prol. in Matth. Anast. q. 65. Eucherius q. 1. in nou. Test. consenserint. Raro autem solent sine spiritu Dei humana consentire ingenia.

Figura Euangelistarum 4. animalia. Cur autem illis quatuor animalibus homini, boui, leoni, & aquilæ potius, quam aliis Deus insideat. & in commentariis in Ezechielem aliquot causas attulimus: & hic illam vnam attingere satis est, quam iidem illi Theologi veteres attulerunt, quod hæ animalium formæ ad exprimendos quatuor Euangelistarum mores aptissimæ viderentur. Nam Ioannes primo statim impetu vsque ad Christi diuinitatem volans similis est aquilæ. Lucas ab officio Sacerdotis exorsus similis boui animali sacrificiis apto. Marcus à voce clamantis in deserto initium sumens, rugientem in montibus leonem refert. Matthæus ab humana Christi generatione incipiens se ipse vna cum Christo quodammodo hominem facit. Ita fere omnes auctores 4. animalium figuras ad 4. Euang. accommodarunt. Nonnulli paulò aliter: nam omnium antiquissimus Iren. Ioan leonem, Marcum aquilam facit, quod Ioannes fortiter & efficaciter aggrediatur: *In principio erat Verbum, & omnia per ipsum facta sunt*: Et Marcus spiritu Prophetico sublatus sic ordiatur: *Vox clamantis in deserto*. Sed hæc varietas fidem figuræ non detrahit. Sedulius Poëta Christianus 4. Euang. numero, vniuersitatem temporum significari putat. Nam 12 Apostolos 12. anni menses 4. Euang. 4. anni tempora per quæ sol Euangelij decurrat, designare ait.

CAPVT IIII.

Quo tempore Euangelistæ scripserunt.

DE tempore autem quo suum quisque scripserit Euangelium, in eo omnes prorsus auctores conuenire video, eo ordine temporis scripsisse eos, quo ordine inter se collati sunt. Nam vt in publicis consessibus fieri solet: sua cuique ætas locum dedit. Itaque dubium non est quin primus Matthæus, secundus Marcus, tertius Lucas, postremus Ioannes scripserit. Scio nostro tempore hæreticum quendam affirmasse Lucam primum omnium scripsisse, idque ex eius præfatione probare voluisse. Sed si hæreticis crederemus, nihil in ipsa etiam religione certum, stabileque haberemus. Quo autem quisque præcisè tempore, & quo loco scripserit, incertum. Matthæum plerique tradunt anno 3. Caligulæ, id est, octo post Christi ascensionem annis Romæ Petro & Paulo (vt bona cum venia dicamus hæreticorum) Euangelium prædicantibus, in Iudæa suis potissimum popularibus scripsisse. Sic fere Irenæus lib. 3. cap. 1. etsi tempus Caligulæ non notat, sic Athanasius in Synop. sic Eusebius lib. 5. hist. Eccl. c. 8. & in Chron. sic Chrysost. sic Aug. li. 1. de consens. Euang. c. 2. & Theophylactus procemio Com. in Matth. quasi ex Maiorum traditione docuerunt. Etsi ex illis nonnulli dicunt Petrum etiam tum Antiochiæ fuisse, vt Eusebius, & Athanas. Theophylact. affirmat Marcum decem post annis, Lucam quindecim, Ioannem triginta duobus suum Euangelium edidisse. Vindicet auctor suam fidem. Ioannem Euãgelium in Pathmo insula scripsisse. Theophylactus in eius prologo, Nicephorus lib. 2. cap. 42. Prochorus in vita Ioãnis c. 36 Dorotheus, Simeon Metaphrastes Ephesi scripsisse post reditum ab exilio, Irenæus lib 3. c. 1. Eusebius lib. 5. cap. 8. Augustinus, aut quisquis auctor est prologi eius in Ioann. Hieronymus, Isidorus, Gregorius Turon. in libr. de gloria martyrum capite tertio, Ysidorus in libro de sanctis noui Testam. Beda, Euthymius, Theophylactus item & Nicephorus scripsisse ante excidium Hierosolymit. anno post Ascensionem Christi trigesimo secundo, aut tertio: idemque necesse est senserint auctores illi, qui in Pathmo insula scripsisse putauerunt. Hieronymus, & alij post excidium annis post Ascensionem 68. & Beda 65.

CAPVT V.

Qua lingua Euangelistæ scripserunt.

COnstantissima autem apud omnes veteres auctores fuit opinio, cæteros quidem Græce, quæ tunc lingua, vt paulò ante Cicero dixerat, *Latissime per omnes fere gentes audiebatur*: *Pro Archia Poeta.* Matthæum vero Hebraico scripsisse sermone. Quod & illi scriptores, quos paulò ante nominaui, & præterea Origenes, & Papias vetustissimus auctor apud Eusebium libr. 3. hist. c. 39. & Epiphanius hæres. 30. & Chrysostom. homil. 1. in Matthæum, & Hieronymus li. de viris illustr. & in prologo in Matthæum, & quicumque de hac quæstione mentionem fecerunt, tradunt. Quis autem ex Hebraico in Græcum sermonem verterit, pauci dicunt, & qui dicunt, inter se non consonant. Nam Athanasius Iacobum fratrem Domini, Theophylactus Ioannem transtulisse scribit. Augustinus incertum putat, cuius ego sententiam credo esse certissimam. Hieronymus Hebraicè se vidisse testatur, hodieque inter Iudæos reperitur, prodiitque ante non multos annos typis excusum, quod an illud idem sit, quod Hieronymus viderat, constare non potest: mihi valde suspectum est, quod per Iudaicas primum manus, deinde per hæreticas acceptum est, vtrasque minimè sanè fideles. Negare autem Matthæum Hebraicè Euangelium edidisse, quod quidam non indocti nostro tempore fecerunt, nescio an aliquam temeritatis notam mereatur. Ego quidem certè negauero. Plus enim apud me perpetua antiquitatis opinio, & omnium veterum scriptorum auctoritas, quam istorum, quamuis subtiles rationes valent. Nam quod dicunt non potuisse Matthæum Hebraicè scribere, cum nomina

Beza in Lucam.

Digitized by Google

mina Hebraïca sæpe interpretetur, vt *Emmanuel, id est, nobiscum Deus, Eli, Eli lamma sabacthani, id est, Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?* non tanti est vt confirmatam tot sæculorum antiquitate sententiam deserere debeamus. Minus etiam illud, Cur potius hæc duo nomina Hebraica quam alia omnia interpretabatur, si omnia scripta erant Hebraïcè? Et qua lingua interpretabatur? Hebraica, non opus erat: alia? Non poterat, cum alia non scriberet lingua. Isto n. modo probare possent, nec vetus testamentum Hebraice, neque Græcè nouum scriptum esse Nam & in veteri aliquando Hebraïca Græcè, sæpè verò Latinè; in nouo Latinè Græca interpretata legimus, 1. Reg. cap. 7. 12. ויקרא אתשמה אבןהעזר *Et vocauit nomen eius Ebenezer.* Septuaginta verterunt addentes nominis proprij interpretationem καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀβενέζερ, ὃ σημαίνει λίθος τοῦ βοηθοῦ, & Gen. 31. 48. *appellatum est nomen eius* גלעד Latinus addidit, *id est, tumulus testis.* Et Gen. 35. 18. *Et vocauit nomen eius* בנעני *Benoni.* Latinus addit, id est *filius doloris mei.* & rursũ: *pater verò vocauit eum* בנימין, *Beniamin,* addit Latinus, *id est filius dexteræ meæ.* Exo. 16 15. 31. *vocauit nomẽ eius* מַןהוא *Man hu,* Latinus adiecit, *eius quod significat, Quid est hoc.* Et in Apocaly. cap 9. 11. ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ, Ἀβαδδὼν, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων. *Nomen illi Hebraice Abaddon, & Græce nomen habet Apollyon:* Addit Latinus interpres, *& Latine habens nomen exterminans.* Si Moses Hebraice scribebat Hebraica? si Ioannes Græce, quomodo Græca nomína Latine interpretabatur? Istæ igitur interpretationes non autoris, sed interpretis sunt. Adde quod non est absurdum Hebraica verba Hebraice scribentem aliis Hebraicis verbis interpretari. Id enim cum aliquod compositum verbum est, aut minus vsitatum, etiam vernacula loquentes lingua facere solemus. Quale erat nomen עמנואל, quod etiam Hebraice non solum exponi potest, sed etiam opus est. עמנואל aut עמנו &, Eli, Eli lamma sabacthani, quod cum Syriacum sit, Hebraice verti poterat. Quanquam in eo Euangelio quod nũc extat Hebraicè, non additur eorum nominum interpretatio: nec hoc dico quod factũ, sed quod fieri potuisse credam. Probabilius enim esse arbitror, huiusmodi etymologias, & explicationes nominum interpretem adhibuisse. Nec id quicquam de Scripturæ autoritate minuit.

CAPVT VI.

Cur Euangelistæ scripserunt.

QVo autem consilio, & quibus causis Euangelistæ ad scribendum adducti fuerint partim ipsi indicant, partim nos ex veterum auctorum lectione cognoscere, partim coniectura consequi possumus. Lucas c. 1. 1. significat se ad scribendum impulsum, quod videret conatos esse multos Euangelium scribere, qui parum fideliter id præstitissent. Quod postremum etsi apertè non dicit, velle tamen videtur intelligi. Cum enim dicit se à principio assecutum diligenter omnia ad scribendum accedere; obscure indicat eos, de quibus loquebatur, nondum satis veritatem assecutos aggressos scribere. Sed vir nimirum sanctus maioris esse modestiæ iudicauit diligentiam, fidemque suam ad scribendam historiam necessariam profiteri, quam alienam neglıgentiam infidelitatẽque reprehendere. Illo etiam verbo quo vtitur initio ἐπεχείρησαν *conati sunt*; significat eos, quos tacite subaccusat, conatos quidem fuisse, sed quod conati essent minime perfecisse, vt veteres auctores, Origen. ho. 1. in Lu. Ambr. in Lucæ c. 1. & Augustinus lib. 4. de consens. Euang. c. 8. adnotauerunt. Tandem etiam causam cæteros Euangelistas, vt scriberent, impulisse, quamuis non dicant, ex Luca qui dicit, intelligendum est. Aliam causam Ioãnes affert, quam etsi alij non afferunt, tamen quia eadem omnium erat mẽs, cor vnum & anima vna, eadem sanctitas, credendum est omnibus fuisse communem. *Hæc,* inquit Io. 20. 31. *scripta sunt vt credatis, quia Iesus Christus est filius Dei & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Tertia causa videtur fuisse, vt auditores quibus Euangeliũ prædicauerant, scripto haberent, quæ viua voce loquentes Apostolos audiuerant ne aut obliuiscerentur, aut secus interpretarentur, quam dicta fuerant. Nam hanc etiam causam reddit Lucas c. 1. 4. *Vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Quod expressius Græcè dixit, περὶ ὧν κατηχήθης eorum, quæ viua voce audiuisti. Quarta, vt quod præsentibus prædicauerant, absentibus quoque per scripturam prædicarent. Hoc enim modo, *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ eorum,* vt D. Paulus interpretatur, Rom. 10. 18. quum eorum vox breuissimo terræ spatio terminaretur. Quinta vt non solum iis hominibus, qui tunc erant, sed iis etiam omnibus qui futuri aliquando erant, ipsi non solum viui, sed etiam mortui Euangelium annuntiarent. Vt quemadmodum mortuis prædicatum erat (dabit enim nobis hanc veniam hæreticus interpres) ita etiam per mortuos prædicaretur. Adeo eius cognitio erat necessaria, vt omnibus in locis, omnibus temporibus, omnibus hominibus, & per omne hominum genus esset annuntiandum. Hæ communes sunt causæ, potuerunt tamen singuli alias præterea habere priuatas. Nam Ioannem omnes veteres auctores tradũt hæreticorum causa compulsum scribere. Cum enim Ebionei Cerinthiani, & Nicolaitæ diuinitatem Christi iam negarent, videretque cæteros Euangelistas minus in ea confirmanda operæ posuisse, ad eam potissimum probandam Euãgelium scribendum sibi esse iudicasse. Ita Hieron. lib de vir. illust. in Ioanne, Epiph. hæres. 51. August. in procem. in Ioan. Quod quidem consilium præterquam quod prisci scriptores docent non solum ex initio, sed ex toto etiam opere manifestum apparet. Vbique enim Christi diuinitatem sequitur. Et alios Euangelistas suas etiam proprias scribendi causas habuisse existimat, & exponit Epiphan. hæres. 51. & Euseb. lib. 3. Eccles. hist. c. 24.

Digitized by Google

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT PRIMVM.

Luc 3 c.31
Gen 21. a 3.
Gen 25. d 26.
Gen 29. d 15
Gen. 38. g 29.
1 Par. 2. a 5.
Ruth. 4. d 18.
Num. 7. b 12.
1 Reg. 16.
Ruth. 7 d. 18.
2 Reg. 12. f 24.
3 Reg. 11. g. 43.
3 Reg. 14 g 31.
3 Reg. 15. b 9.
2. Par 26. a 1.
2. Par 17. d 9.
2. Par. 28 d 27.
2. Par 32. g. 33.
2 Par 33. d 20. & 25
2 Par. 30. a. 1 2.
Lu. 7 c 7.
Lu 10,32.
Act 4. b 12.
Isa. 7 c. 14.

*LIBER generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. 2. Abraham
genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres
eius. 3. Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar. Phares autem
genuit Esron. Esron autem genuit Aram. 4. Aram autẽ genuit Aminadab.
Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. 5. Salmon
autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem
genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid regem. 6. Dauid autem rex genuit
Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ. 7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam
autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. 8. Asa autem genuit Iosa-
phat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. 9. Ozias autem genuit Ioatham. Ioa-
tham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. 10. Ezechias autem genuit Manassen.
Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. 11. Iosias autem genuit Iechoniam, & fra-
tres eius in transmigratione Babylonis. 12. Et post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Sala-
thiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. 13. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Elia-
cim. Eliacim autem genuit Azor. 14. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim
autem genuit Eliud. 15. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem
genuit Iacob. 16. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus.
17. Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim: & à Dauid
vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis vs-
que ad Christum generationes quatuordecim. 18. Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata
mater eius Maria Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in vtero habens de Spiritu Sancto. 19. Io-
seph autem vir eius cum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. 20. Hæc autem
eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis ei dicens: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere
Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. 21. pariet autem filium, &
vocabis nomen eius IESVM: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorũ. 22. Hoc autem
totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: 23. Ecce virgo
in vtero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum Nobis-
cum Deus. 24. Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit con-
iugem suam. 25. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocauit nomen
eius IESVM.*

IN CAPVT I.

Euangeliorum tituli.

EVangelium secundum Matæum] Hic idem titulus mutato tantum Euangelistæ nomine omnibus præfigitur Euangeliis. Sunt qui ab ipsis Euangelistis appositum putent, vt libro auctoritatem conciliarent. Et quidem Tertulianus lib. 4. contra Marcion. Marcionem reprehendit, quod Lucæ Euangelio, quo solum recipiebat titulum non apponeret; *Marcion* (inquit) *Euangelio scilicet suo nullum adscribit auctorem. Quasi non licuerit illi titulũ quoque affingere, cui nefas non fuit ipsum corpus euertere. Et possem hic iam gradum figere, non agnoscendum contendẽs opus, quod non erigat frontem, quod nullam cõstantiam præferat,* B *nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita auctoris.* Ex quo perspicuũ est semper hunc titulum omnia Euangelia habuisse. Additum autem fuisse ab Euangelistis apud nullum veterem auctorem inuenio, quia Tertullianus superiore loco indicat apponi solitum ab Ecclesia, cum Marcionem reprehẽdit, quod non apponat; Et non est sacrorum scriptorum consuetudo, vt ante initium librorum titulos ponant, sed vt vel

A omittant, vel prima libri verba titulum faciant. Vt *Visio Isayæ Prophetæ, Apocalypsis Iesu Christi*, & titulos illos omnes qui extra libros sunt, *Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Libri Regum. Psalmi Dauid*, & quicunque sunt similes; omnes confitentur non à librorum auctoribus positos, sed a scriptoribus additos. Quod idem credibile est in quatuor Euangeliorum libris accidisse. Certè si Marcus præposuisset hunc titulum, *Euangelium secundum Marcum* non adiecisset statim aliud, *Initium Euangelij Iesu Christi*. Nam hic etiã titulus est. Ipsa quoque titulorum similitudo indicat non ab Euangelistis, sed ab Ecclesia appositos fuisse. Nam si ipsi adhibuissent, non iisdem omnino verbis vsi fuissent, *Euangelium secundum* N. quemadmodum in aliis etiam cum idem narrant, non iisdem vtuntur ver-
B bis. Indicat etiam Græcorum & Latinorum titulorum dissimilitudo. Nam Græce hic titulus est εὐαγγέλιον κατ. N. Latini vero in plerisque codicibus, *Sacrosanctum Iesu Christi Euangelium secundum N.* quod Græcum titulum Græca; Latinum Latina adiecerit Ecclesia. Nec propterea libri minus habent auctoritatis quam si titulos ipsi Euangelistæ posuissent. Nam ne ipsis quidem affirmantibus se hos scripsisse libros crederemus, nisi nos Ecclesiæ com-

Digitized by Google

commoueret auctoritas. Adiuncti autem tituli sunt non solũ ad adhibendã libris auctoritatẽ ex auctorũ nominibus;sed etiam, ad discernẽda ipsa inter se Euangelia. Hoc enim est κατὰ ματθαῖον *secundum Matthæum*,id est, prout scriptũ est à Mathæo. Quare significatur & alios scripsisse, & nõ eodem modo Itaque illud κατὰ non diuersam doctrinam atque sententiam,vt cum Græci Philosophi dicũt. κατ' ἀριστοτέλην,& κατὰ πλάτωνα, sed diuersos tantum auctores,& modum scribendi diuersum declarat.

1.*Liber generationis.*] Quidam putant non esse hunc totius libri titulum;sed initium solius genealogiæ Christi,quæ sequitur, βίβλον enim librũ interpretantur narrationem, vt Hebraïcè ספר Genes.5.1. זה ספר תולדות אדם *hic est Liber generationum Adam*,id est,hæc est narratio genealogiæ ductæ ab Adam, sicut dicitur ספר *Liber iustorum,Liber Dei*; in quo iustorum nomina notantur factaque recensentur. Exo.32.33.Iosue 10.13.2.Reg.18.Alij existimãt titulum esse libri,sed sumptũ ex eo quod initio narratur,id est,ex Christi genealogia,sicut librum Genesis,id est,generationis omniũ rerũ appellamus, cum solo primo capite agatur de rerũ generatione.Hæc interpretatio plures ac meliores auctores habet,in quib.Aug lib.2.cont.Faust.ca 6.Alij & titulum esse dicũt,& non vnã tantum partẽ, sed totũ libri argumentũ declarare. Esse enim Hebraïsmum,quo nomẽ תולדה Græce γένεσις significat non solum generationẽ, sed totum etiã vitæ cursum, & vt Hebræi dicunt מקרה quicquid homini accidit in vita,quemadmodũ Gen. 6.9. Noe dicitur *perfectus in omnibus generationibus suis*,id est, omnibus partibus vitæ suæ: Vt perinde sit, *Liber generationis Iesu Christi*, ac si diceret liber de vita Christi. Quæ interpretatio ideo mihi magis placet,quod & Hebraismo consentanea est,& plenior. Faustus vero Manichæus, qui hoc Euangelium esse negabat, quod non Euangeliũ,sed *Liber generationis* inscriberetur non solũ impius,sed etiã imperitus erat;non intelligẽs totã Christi vitã generationẽ appellari. Cur autẽ generationis,non generationũ dixerit,à nonnullis quæritur, quorũ alij respondẽt causam esse,quod cũ duas Christus generationes diuinã & humanã habeat;de sola humana ageret Euãgelista. Nã de diuina sciebat dictũ esse Isai.53.8. *Generationẽ eius quis enarrabit*? sed hoc subtile est. Melius Hieronymus quod quamuis multas Euangelista generationes numerare vellet, vnam tamẽ quæreret Christi. Adde quod nomen γενέσεως singulari numero sæpe sumitur pro plurali γενέσεων septuaginta interpretum more. Nam Genes.5.1. vbi Hebræus dixit ספר תולדות *Liber generationũ*, Septuaginta verterunt βίβλος γενέσεως eodem prorsus modo, quo Matthæus hic dicit:& quod Matthæus hic dicit βίβλος γενέσεως, Hebræus quisquis fuit, dixit ספרתולדות *Liber generationum.*

Iesu Christi.]Etsi nomen & cognomen proprium hoc sit Christi,tamen videri potest initio positum vim habere nominis appellatiui, quo excitentur auditorum animi.Nam cum Iesus Seruatorem,& Christus vnctum,id est, Messiam illum significet, quem tanto Iudæi expectabant desiderio,videtur eorum animos erigere, & attentionem beneuolentiamque conciliare, dicens se illius tam optati seruatoris,tamque expectati Messiæ texere historiam,vt apparet ex conclusione v.16.& c.2.4.& 16.16.20.& 27.17.22 & Lucæ 3.15.& 4.41.& 22.67.& 23.2.35.39.

Filij Dauid filij Abraham.] Tres hic quæstiones

A sunt. Prima cur hos potissimum duos ex tã longa parentum Christi serie Euangelista nominauerit? Secũda,cur Dauidem Abrahamo, iuniorẽ seniori anteposuerit? Tertia, ad quem referatur secundus genitiuus *Filij*,ad Christum an ad Dauidem?

Ad primã omnes auctores respondent causam fuisse quod his potissimũ duob. promissio nascituri ex ipsis Christi facta esset;Abrahamo Gen.12.13.& 22.18 *In semine tuo benedicentur omnes gẽtes*. Quod D.Pau.de Christo intelligendũ esse docet Ga.3.17. Dauidi vero 2.Reg.7.12.1.Par.17.11 Psa.88.4.Ps.131.11.*Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Nam conditio quæ sequitur, *Si custodierint filij tui testamentum meum,& testimonia mea,quæ docebo eos*, non perti-

B net ad Christum, quasi Christus regnaturus non esset,si filij Dauid Dei mandata non seruarent;Sed sensus est,si custodierint testimonia eius, fore vt soli regnent,vt euentus interpretatur.Nã quia nõ seruauerunt,regnũ scissum est 3. Reg.12.20.& in maiore parte id est decẽ tribub. Ieroboã regnare cœpit.Quo minus autẽ totũ regnũ à familia Dauidis alienaretur nasciturus impediuit Christus, *Ne auferretur sceptrũ de tribu Iuda, & dux de femore eius, donec veniret qui mittẽdus erat*.Gen.49.10 Et radix Iesse penitus exscinderetur,de qua flos ille pullulaturus erat, qui merito Nazaræus vocaretur Isai. 11.1. Et virga illa quę ex Siõ mittẽda erat,vt dominaretur in medio inimicorũ suorũ.Psa.109.2.3.Reg 11.36.& 15.4.2.Cor.1.29 Et ne parua illa lucerna Dauidis extingueretur,ex qua iustitiæ solẽ accẽdi o-

C portebat.Vere omnes promissiones in Christo sũt Amen,inuersaq; est ordo naturæ,& nõ radix ramum,sed ramus radicẽ portauit. Nominati igitur sunt initio Dauid & Abrahã,quibus Iudæi sciebãt factas de Messia promissiones,quas volebat Matthæus docere in Christo completas esse:hoc enim erat Euangelium,id est bonum nuntium,quod illis afferebat. Sic Iren. libro octauo cap.decimo octauo,& Ambros.lib.3.comm in Luc.c.3.& Chrysost.hom.2.in Mat.& Hieron.in hunc locum.

Ad secundam vero quæstionem non eandẽ omnes rationẽ afferunt. Nam alij causam fuisse dixerunt quod cum Euãgelista Christum nominasset, velletque ad primum fontem Abrahamum ascendere, Dauidem tanquam fontem alterum, vnde

D Christus aqua viua manasset,ascendendo necessario nominauit. Quam opinionem Chrysostomus homilia 2.in Mat. recitat,ac refellit, quod ista ratione eodem modo Matthæus atque Lucas Christi generationem ascendendo narrasset,cum constet cõtrariam eum rationem tenere voluisse. Sed nescio quam merito. Nam Lucas à Christo vsque ad Deum ascendit;non vt rursus descenderet; sed vt ibi staret.Matthæus à Christo ad Dauidem,& à Dauide ad Abrahamum non numeratis gradibus, sed duobus veluti saltibus ascendit,vt inde rursus ad Christum non saltando, sed gradiendo descenderet.Contra quam Moyses, qui cum è cœlo in terram,quasi saltu vno descendisset dicens, *In principio creauit Deus cœlum & terram*; rursum à ter-

E ra in cœlum pedetentim per singularum rerum generationem ascendit, *Terra autem erat inanis & vacua, &c.* Hieronymus ideo factum esse dicit, ne si prius Abrahamum quàm Dauidem nominaret, ei rursus nominandus esset Abrahamus, vt ab eo generationis series duceretur, & iterum à Dauide ad Abrahamum, & ab Abrahamo rursum ad Dauidem redire cogeretur, Filij

Digitized by Google

Abraham, Filij Dauid. Abraham autē genuit, &c. Hæc ratio multis placuit, nec mihi quidem displicet. Sic enim Hebræos loqui solere scio, vt cū res multos numerant eam, vnde volunt incipere, vltimo loco ponant vt Genes. 1. 1. *In principio creauit Deus cælum & terram, terra autem.* Sed alia ab aliis auctoribus melior affertur, in primisque à Chrysostomo, Theophylacto & Euthymio, quod etiamsi vtrique promissio facta esset: promissio tamen Dauidis, & recentior, & specialior, & honorificētior esset, ideoque Iudæis gratior, magisque omnium ore celebrata. Promissa enim erat Abrahamo filiorum multitudo, quam consequuti iam Iudæi contemnere videbantur: Dauidi vero perpetuum regnum in quod voluenda die Rex ille Regum succederet, & Dominus dominantiū qui saluū faceret populum suū gentes autē regeret in virga ferrea, & tanquam vas figuli cōfringeret quod in eorum animis tenaciter hęrebat. Itaque omnes etiā vulgo sciebant Messiam filiū Dauidis esse oportere, Mat. 22. 42. Interrogati a Christo Pharisæi, *Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est?* incunctanter respondent, *Dauid.* Turba ipsa popularis visis admirabilibus Christi factis dicebat: *Nūquid hic est filius Dauid.* Matt. 12. 23. Et eo Ierosolymitanam vrbem ineunte acclamauit, *Osanna filio Dauid.* Populares etiam homines erant, qui dicebant: *Nonne scriptura dicit: quia de semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus?* Illud etiam animaduerto, omnes qui à Christo beneficia petebant, solitos eū prius Dauidis filium appellare; vt significarent eum illum esse Messiam, qui populum suum beneficiis esset cumulaturus Huc illæ spectabant voces, *Miserere mei fili Dauid.* Matt. 9. 27. & 15. 22. & 20. 30. 31. & Mar. 10. 47. 48. & Luc. 18. 38 39. Hæc eadem causa est, cur quoties Deus promittit se non penitus populum suum deleturum, non propter Dauidem sed propter Abrahamū, qui radix populi, cui perpetuum germen promissum erat, id se facturum dicat, vt Isai. 51. 2. Cum autem regnum se non extincturum dicit: nō propter Abrahamum; sed propter Dauidem facturum testatur 3. Reg. 11. 12. 13. 32. 34. & 15. 4. & 4. Reg. 8. 19. 34 & 20. 6. Vocauerat ergo Euangelista Iesum Christum, subiecit statim, filium Dauid, vt ostēderet se non de quouis Christo, sed illo vnico tam expectato agere, qui & filius & successor in perpetuum regnum Dauidis futurus erat.

Christus cur filius Dauid.

Ad tertiam quæstionem plerique respondent, secundum genitiuum, *Filij*, ad Christum referri, quemadmodum si Matthæus diceret, Liber generationis Iesu Christi, qui fuit filius Dauid & Abraham. Et quidem ita Hieronymus intellexit, vt ex eius ad superiorem quæstionem responsione colligitur. Sed quo minus assentiar, Hebræorū obstat cōsuetudo quam dubium non est Matthæum hoc loco imitari voluisse. Solent enim illi in recensendis genealogiis vltimum genitiuum filij ad proximum referre. Cuius rei docti exemplis non egēt. Alij legant exempla 1. Reg. 1. 1. & 1. Paral. 4. 37. & 5. 8. 14. & 6. 34 vsque ad versum 50. At quorsum Dauidem Abrahami filium esse diceret, cum non Dauidis, sed Christi generatio quæreretur: Respondeo, factum id esse necessario, quia cum à Dauide ad Abrahamum vellet ascendere, non potuit non dicere Dauidem Abrahami fuisse filium, ne extra viam ascendere videretur.

2. *Abraham autē genuit Isaac.*] Nec Ismaëlis filij item Abrahā, nec Esau filij Isaac factam esse mētionem. idcirco nonnulli arbitrantur, quod prauis fuerint

A moribus quos meritò Chrysost. hom. 3. in Matth reprehēdit, cum in eadem genealogia etiam adulterarum & meretricum mentionem fieri videamus. Prætermissi igitur sunt, vt idem Chrysost. & Theophylact. ait quia Christus ab illis non descēdit. Cur igitur statim inter filios Iacob, non solum Iudas, à quo Christus genus duxit, sed omnes etiā eius fratres: & inter filios Iudæ non solus Phares, sed etiam Zaram nominati sunt? Summa vtrūque ratione factum est. Nam fratres Iudæ ideò nominandi fuerunt, quia Patriarchæ suæ quisque fuerunt tribus, & quasi duodecim populi Iudaici & regni Christi columnæ. Itaque in Apocalypsi throno eius adstant. Nominantur ergo non tanquam Christi parentes, sed tanquam regni eius &

B Reipub. conditores. Ideoque non nominatim, vt Iudas, sed generaliter & quasi Iudæ comites nominantur, vt Chrysost. hom. 3. in Matth. adnotauit Zaram autem ideo cum Phares numeratum fuisse, putat Ambrosius vt fœcunditatis Iudaici populi mysterium significaretur, quia Phares & Zaram vno partu editi sunt Gen. 38. 27. At ista ratione etiam Esau cum Iacob fuerat connumerandus. Chrysost. Euth & Theophyl. propter mysterium duorum populorum Iudaici atque gentilis, aut sub duplici lege Mosaica & Euangelica viuentis factū putant. Sed eadem ratio in Iacob & Esaü locum habuisset, eo etiam magis quod hoc mysterium fuisse Scripturæ declarat Gen. 25. 22. 23. illud autem non declarat. Veram igitur arbitror fuisse

C causam, quod in partu Thamar prior Zaram extra vterum manum protulit, qua retracta Phares prior exiit. Contendere enim iam tum in vtero gemelli infantes videbantur, vter primogenitus & Christi parens futurus esset, vt dubium fuisse videatur vter primogenitus habendus esset. Itaque voluit Euangelista honorem illis quodammodo partiri, ita Phares in Christi genealogia numerās, vt Zaram non penitus excluderet; sed suum illi quod habuisse videbatur ius, quo vno poterat modo, declarando reseruaret. Magna enim laus fuit quin parens esset Christi tam parum abfuisse. Accidit in Iacob & Esaü simile quiddam. Nam & Iacob in vtero matris plantam Esau exeuntis tenuit, quasi prior nasci conaretur, sed non vicit; si-

D cut Phares: Nec aut naturæ iure, aut viribus suis; sed matris industria, Dei gratia, fratris culpa primogenituram obtinuit. Accedit alia ratio cur potiùs Zaram, quam Esau fuerit nominandus, quod Esau non solum quod ad Christi genealogiam ius habebat; temere vendiderit; sed etiam se a corpore Christi, quod erat Ecclesia, magis temere se iunxerit, & alium populū à populo Dei, quasi aliā Ecclesiam hæreticorum more constituerit.

De Thamar] ex Thamar. Obseruauit Hierony. in tota Christi genealogia, excepta sanctissima eius matre quæ necessario fuerat nominanda, nullam sanctarum assumi mulierū: sed eas solū quas Scriptura reprehendit, nominari, Thamar quę se Iudæ habitu meretricis exposuit, Rahab, quā Scriptura ipsa meretricē appellat, Ruth, quæ ante legitimas

E nuptias Boos ambiuit amplexum, Bersabee, quę cum Dauide adulterium admisit. Cuius rei causā Hieronym. Ambros. Chrysost. Euthymius fuisse putant vt appareret, voluisse Christum, qui propter peccata veniebat, de peccatoribus nasci. Quod quomodo conueniat cum eo quod paulo infra ver. 8. idem Hieronymus, & alij omnes auctores docent, non video. Ideo Euan-

Digitized by Google

gelistã tres Reges Ochoziam, Ioam, & Amasiam silentio prçteriisset, quod impietatẽ Iezabel secuti essent. Quare aliam ego rationem fuisse arbitror, quod cæteræ mulieres & Iudææ, & legitimæ vxores fuerint, ideoque opus nõ fuerit eas nominari; quia nemo dubitare poterat filios, quos Euangelista recẽsebat, ex illis fuisse procreatos. De Rahab autem dubitari poterat, quia fuerat meretrix, & alienigena de Bersabee, quia adultera; de Ruth, quia Moabitis, de Thamar, quia extra legitimum coniugium conceperat. Prætermisit igitur Euangelista, quod ordinarium erat, quodque per se intelligi poterat; quod autem singulare ac dubium erat, exposuit, quod aliis quoque locis ab eo factum animaduertimus, vt infra ver. 25.

5. *Salomon autem genuit Booz de Rahab.*] An hæc fuerit Rahab illa Ierichontina quæ Hebræorũ excepit exploratores Iosue 2. 1. 2. an alia nominis eiusdem; auctor operis imperfecti, qui falso Chrysostomus dicitur, non audet affirmare, & Theophylactus dubitat. Alij omnes, quos legerim, illã eandem fuisse affirmant: nec ego vllo modo dubito. Nec enim nominata fuisset, nisi quia alienigena, quia meretrix, quia de populo Dei bene merita. An autẽ fuerit meretrix, veterum auctorũ nemo, quod sciã dubitauit, quia constãter omnes meretricem & appellant, & reuera fuisse docent. Nonnulli tamen Hebræi vt R. Silon. Iosu. 2. non meretricẽ, sed hospitam fuisse dicũt, qua cauponariam faceret, ideoque ad eã exploratores diuertisse. Id enim nomen זונה etiã significare. Itaque Chaldæũ vertisse פונדקיתא quod hospitam declarat. Quam sententiam Lyranus doctus sane & laboriosus interpres pio, vt arbitror, studio secutus est, vtinamque nostri temporis nouarores eodẽ animo secuti essent. Nos, quid de ea re sentiremus, copiosius eo loco diximus. Nũc hoc tantum, me nullo prorsus modo dubitare, quin verè fuerit meretrix, & quia nomen זונה id semper significat, nunquam vero hospitam. Non enim citatur, nisi hic locus, & alter Ioel 3. 3. vbi pro hospita accipi videatur. Doctissimi vero inter Hebræos existimant, resque ipsa declarat, etiam duobus illis locis meretricem significare. Et quia Septuaginta nusquam nisi πόρνην meretricem vocant, & quia ita D. Paulus Heb. 11. 31. & Iacobus c. 2. 25. etiam appellant, & quia Chaldæus paraphrastes, cuius isti auctores versionẽ sequuntur, non reddit hospitam, sed meretricem: nam apud illum פונדקיתא, quemadmodum adnotauit R. Dauid, meretricem significat, vt Iud. 11. 1. & 16. 1. & 3. Reg. 3. 16. & quia vt sæpe iam diximus vna ex causis, cur hic fuerit appellata fuit, quod fuisset meretrix. At quis credat exploratores ad publicum scortum potius quam ad hospitã diuertisse? Respondet Kimhi, hospitas meretrices esse solere. Certè meretrices reciplebant hospitio. Sed alia hinc nascitur quæstio, quomodo Salomon vnus, vt creditur, è principibus populi sui Rahab & alienigenam & meretricem duxit? vtrumque lege prohibitũ, Exod. 34. 16. Deut. 7. 3. 3. Reg. 11. 2. Deut. 23. 17. Rectè ab aliis responsum est fuisse quidem meretricem, sed esse desiisse. Alienigenas autem non fuisse lege prohibitum vxores ducere, quod alienigenæ essent; sed quod idololatræ, hæc enim legis ratio redditur. Exod. 34. 16. *ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in Deos suos.* Qua sublata causa alienigenas vxores ducere licebat Nam & Dauidem virũ sanctum Maacham filiam Regis Gessur sine vlla scripturæ reprehen-

Rahab an meretrix fuerit

Alienigenas quomodo Iudæi ducebãt.

A sione duxisse legimus 2. Reg. 3. 3. quia etsi scriptura non dicit, tamen non Gentilem adhuc, sed factam prius religione Hebræam duxisse credendum est. Multo vero magis credendũ Rahab relicto prius falsæ religionis errore a Salomone ductam fuisse, cum id scriptura nõ obscure significet. Hæc enim est confessio conuersæ Rahab Iosu. 2. 11. *Dominus Deus vester, ipse est Deus in cælo sursum, & in terra deorsum.* Est autem vero simillimum, mulierem quamuis prius meretricem, bene tamen meritam de populo Dei principis viri coniugio honoratam fuisse. Quodque de Rahab Ierichontina diximus, id etiam de Ruth Moabitide, & ipsa alienigena intelligendum est quam etiam scriptura piam fuisse docet. Sic enim respondet socrui: *Populus tuus, po-*
B *pulus meus: & Deus tuus, Deus meus,* Rut. 1. 16.

Obed autem genuit Iesse.] Hic est pater Dauidis. Itaque merito est à quibusdam dubitatum, quomodo inter Salomonem & Dauidem non nisi tres viri Booz Obed & Iesse numerentur, cum cõstet trecentos sexaginta sex annos interceßisse. Templum enim cœptum est ædificari quadringentesimo octogesimo anno postquam populus excesserat ex Ægypto quarto vero anno regni Salomonis 3. Reg. 6. 1. Deme quatuor annos, quos iam Salomon post Dauidis mortem regnauerat 3. Reg. 2. 10 & Septuaginta, quos Dauid vixerat 2. Reg. 5. 4. & quadraginta annos, quos populus antequam caperet Iericho in deserto versatus fuerat. (Nam statim vt Iordanem traiecit, Ierichontem cepit Iosu. 9. 1.) inuenies reliquos trecẽtos sexaginta sex
C annos. Lyranus, vt hunc nodum solueret, tres Booz eiusdem nominis alium continenter post alium fuisse dixit; merito ab aliis reprehẽsus, non solum quia ex scriptura non probat: verum etiam quia contrarium scriptura probatur. Nam Ruth. 4. 18. genealogia à Phares vsque ad Dauidem texitur, at vnus tantum Booz, sicut hoc loco, numeratur. Idem fit 1. Par. 11. 12. præterquam quod si tres fuissent nomine Booz, non iam quatuordecim in hac tessaradecade, sed sexdecim fuissent generationes. Itaque melius alij respondent, non esse incredibile quatuor homines, eius præsertim tẽporis, quo humana vita, siue natura, siue temperantia longius tendebatur, trecẽtorum sexaginta sex annorum numerum æquasse. Nam si Salmonem nu-
D meres, quem vero simile est, cum Rahab vxorem duxit, fuisse adolescentem, inuenies singulos infra centum vixisse annos, cum illo eodem tempore centum viginti immensis licet laboribus exercitus Moses vixerit, Deut. 34. 7.

6. *Iesse autem genuit.*] Humilis conditionis fuisse Iesse constat. Nam Saül opprobrij causa Dauidem filium Iesse solebat appellare 1. Reg. 20. 27. 30. 31. & 22. 7. 8. 9. 12. & 25. 10. Electus tamen est, vt esset radix regni Christi. Exiturus enim erat flos de radice Iesse. Isai. 11. 1.

Dauid Regem.] Dauid, cum multi alij Reges numerentur, solus Rex cognominatur quia primus, & quia perpetui regni promissio illi facta est 2. Reg. 7. 12. & 1. Par. 17. 11. & Psal. 88. 4. & 131. 11. Nam
E etsi Saül ante regnauerat, tamen nec ad Christi genus pertinebat, neque diuina voluntate, sed intemperanti populi studio electus est, vt non regni Dei, sed Iudæorum Rex fuisse videatur, quasi ad tempus à Deo concessus, dum Dauid adolesceret, quem Dominus sciebat secundum cor suum futurum fuisse: & vt Iudæi sibimetipsi, non ipsis Deus Regis iugum imposuisse videretur,

Digitized by Google

Ex ea quæ fuit Vriæ.] Mirũ ſtatim legenti videtur cur Bethſabee Euangeliſta ſuo nomine nõ appellauerit, ſed circumlocutione deſcripſerit. Quod quidam ideo factũ fuiſſe dicunt, quod Bethſabee notior ex marito, quã ex nomine ſuo eſſet. Quod nõ ita eſt:nã Vrias in ſcriptura raro,Bethſabee ſæpe nominatur. Præterquã quod non poterat regis vxor priuato milite non eſſe celebrior. Alij quod conſcia fuerit homicidij mariti ſui, vt Remigius. Quod neq; credibile eſt,& ea potius de cauſa fuiſſet nominata. Alij refricare voluiſſe putãt Euãgeliſtã memoriã adulterij Dauid, ſicut ſupra meretrices nominauit. Verã cauſã fuiſſe exiſtimo,quod voluerit Euãgeliſta rem,vt erat,fideliter narrare, Salomonem ſuſceptũ ex Bethſabee,quæ quamuis vxor ante fuiſſet Vriæ, tamen non erat tum; ſed legitima Dauidis vxor, cum ex ea Salomon procreatus eſt.Ne quis Salomonẽ ex adulterio natum putaret.Itaque ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου clarius quidã vertendũ exiſtimarunt; ex ea quæ fuerat(vxor)Vriæ.Quanquam:quod noſter dixit interpres,idem ſignificat. Nam ſi dixiſſet,ex ea quę erat Vrię,indicaſſet,eam vxorem fuiſſe Vriæ tum,cum ex ea Salomon conceptus eſt.Cum vero dixerit ex ea quæ fuit: ſatis oſtendit fuiſſe quidẽ ante;ſed non fuiſſe tunc cum Salomonem concepit. Itaque nõ video cur fuerit à quibuſdam vetus interpres reprehẽdendus:Etſi, vt ante dixi,non diffiteor clarius eſſe,Fuerat.

8.*Ioram autem genuit Oziam.*] Ioram non Oziam ſed Ochoziam:Ochoziam autem Ioam: Ioam, Amaſiam: Amaſiam demum Oziam genuiſſe eum, qui hoc loco à Ioram genitus fuiſſe dicitur,ex hiſtoria Regum manifeſtum eſt.4. Regum 8.24. & 11.2.& 12.21.& 14.21.& 1.Paralip.3.11.& 2. Par. 26.1. Ozias autem alio nomine Azarias vocabatur 4. Re.14.21.& 1.Par.3.11.& 2.Par. 26.1. Itaque duæ hinc difficiles quæſtiones exiſtunt: vna cur Euangeliſta tres Reges Ochoziam Ioam, Amaſiam in recta genealogiæ linea prætermiſerit? altera quomodo dicat Ioram Oziam genuiſſe cum Ozias nõ à Ioram:ſed ab Amaſia genitus fuerit?Ad priorem quæſtionem aliqui reſpondent, ideo hos tres Reges prætermiſſos quia propoſitum erat Euangeliſtæ tribus teſſaradecadib.totam Chriſti genealogiam comprehendere.Quod ſi eos numeraſſet,in hac ſecunda teſſaradecade,nõ quatuordecim, ſed ſeptemdecim fuiſſent generationes. Hos autem potius quam alios prætermiſiſſe,quod peccatores fuerint, quippe qui ſemini Achab regium Iudæ ſanguinem miſcuiſſent. Hæc primum Hilarij & Hieronymi,deinde multorum ſententia eſt. Quæ vtinam mihi ita probari poſſet, vt opus non eſſet meliorẽ quærere. Sed vix mihi perſuadere poſsũ, Euangeliſtã tantum numeri myſterio(ſi quod eſt tamen myſteriũ) tribuiſſe; vt ob eam cauſam tres reges præterire debuiſſet. Nam iſto quidẽ modo non tribus ſolum teſſaradecadibus, ſed tribus & iam decadibus,ac minore etiam numero comprehendere totam genealogiam potuiſſet,nec n.peccatores defuiſſent, quos merito prætermiſiſſe videretur.Prę̃terquã quod nec iſti tam mali fuerũt, vt præteriri;nec alij tã boni vt recenſeri mererentur. Nã Ioas & Amaſias inter bonos Reges in ſcriptura numerãtur,qui rectum fecerint coram Domino.4.Reg.12.2. & 14.3. & Salomõ multo peiora fecit,& idololatriã non ſolum,vt iſti,non deleuit, ſed primus inuexit.3.Reg.11.6.7. & 4. Reg. 23.13. Quod autem iſti, cum domo Achab coniugia copulauerint,male fecerũt;peius tamen feciſſe Salo-

A monem fatendum eſt, qui non ex familia Achab, qui etſi malus,tamen eiuſdẽ erat populi,& peccati pœnitentiam egit.3.Reg.21.29. ſed ex alienigenis idololatris, non vnam vt iſti; ſed multas vxores duxerit,quarum eſt impietatem imitatus 3.Reg. 11.2. Neque verum eſt iſtos tres Reges ex domo Achab vxores duxiſſe.Nam Ochozias duxit vxorem ex Berſabee,ex qua genuit Ioam.4. Reg.12.1. Ioas autem vxorẽ habuit Ieroſolymitanam 4.Re. 14.2.Amaſias ſimiliter ex Ieruſalem vxorẽ habuiſſe dicitur 4.Reg.15.2.Itaque ſi ob affinitatem coniũctam cum domo Achab aliquis à genealogia excludendus erat; Ioſaphat potius erat excludẽdus, qui primus omniũ Achab affinitate dicitur fuiſſe coniunctus 2.Par.18.1.& eius filius Ioram, qui filiam Achab vxorem accepit 4.Reg.8.18. Malim

B ergo idcirco excluſos dicere, quod nati eſſent ex ſemine Achab. Nam Ioram ex filia Achab Ochoziam; Ochozias deinde Ioam; Ioas vero Oziam genuit. Itaque non propter ſua, nec propter patrum ſuorum,ſed propter Achab peccata ex catalogo parentum Chriſti deleti ſunt. Et vt dicam melius, nõ tam propter impietatem Achab quam propter promiſſionem Dei, qui per Eliam Prophetam cõminatus illi fuerat ſe omnem eius poſteritatem penitus deleturum.3.Re.21.2. quod vſque ad quartam generationẽ intelligendum erat, quæ in Amaſia terminata eſt. Nã vxor Ioram filia Achab, prima erat generatio:Ochozias, ſecunda: Ioas,tertia: Amaſias,quarta. Quemadmodũ è contrario Iehu,quamuis malo etiam regi,quia tamen

C iuſſu Domini Achab poſteritatem deleuit, Deus poſteritatem promiſit,quæ vſque ad quartam pro eo generationem regnaret.4. Reg. 10.30.& 15.12. Non ergo ſunt tres iſti reges numerati, quia etſi vixerunt, atque regnarunt, tamen capite minuti erant; & diuina ſentẽtia condemnati quodãmodo ciuiliter mortui.Sic ego interpretor, hac contentus interpretatione,dum meliorẽ inuenio. Vnum tãtum in ea nondũ video,quẽ nemo, quod ſciam, hoc loco attigit, nedũ ſoluit; Quod Ochozias nõ dicatur in Scriptura filius filiæ Achab,ſed Athaliæ filiæ Amri Regis Iſrael.4.Reg.8 26 & 11.1.& 2.Par. 22 2.10.Quod ſi ita eſt,neque Ochozias,neque qui poſt eum cõſecuti ſunt,Ioas, & Amaſias ex Achab

D genus duxerunt;itaque non propterea fuerant de catalogo Regũ expungẽdi. Reſpondeo me exiſtimare Athaliam matrem Ochoziæ,quamuis filiam Amri Scriptura vocet,non fuiſſe eius proprie filiã; ſed Achab:vocari autem filiam Amri,id eſt,neptẽ, Hebræorum non ignorata conſuetudine.Nam Achab filius erat Amri.3. Reg.16.29. Vt autem ita Sentiam, his rationibus adducor. Primum, quod ſcriptura difertis verbis dicat Ioram accepiſſe in vxorem filiam Achab 4.Reg.8.18. nec legamus illum aliam vxorem habuiſſe, ex qua Ochoziam ſuſcipere potuerit. Deinde, quod Iehu dum Domini mãdato extinguit poſteros Achab, inter eos Ochoziam Regem Iudæ etiam occiderit 4.Reg.

E 9.27.minime profecto occiſurus,niſi nepos fuiſſet Achab, cum nullas cum illo gereret inimicitias. Noluit autem fortaſſe Scriptura Athaliam filiam Achab,ſed Amri potius appellare propter execratam memoriam Achab, & ne ſibi contradicere videretur, cum diceret omnem eius poſteritatem fuiſſe deletam Deleti enim erant omnes,qui erant in Samaria, Athalia autem, quæ erat in Ieruſalem per Iehu deleri nõ potuit.Quæ tamen ipſa ſententiam Dei non effugit: nam pauló poſt, cum Ioas eius

eius

Digitized by Google

A eius filius regnum iniisset, occisa est. 4. Reg. 11. 16. Vt vt sit, meæ certè sententiæ Hebræos diligentes harum rerum inuestigatores, suffragatores habeo R. Dauid, & R. Leui. B. G. 4. Reg. 8. 26. Vnus adhuc hoc loco scrupulus reliquus est; Quomodo dicatur Ioram Oziam genuisse; cum non ipse, sed Amasias eum genuerit? Respondeo verbum gignendi hoc in loco nō esse propriè, & physicè, sed vulgariter accipiendum. Vulgo autem ita loquimur, Adam genuit omnes homines, quamuis non ignoremus non ipsum per sese, sed per filios & posteros suos genuisse.

11. *Iosias autem genuit Iechoniam, & fratres eius*] Maior est obscuritas huius loci, vt mihi quidem videtur, quam multis videri solet. Fidem aduersarij nostri faciunt. Nec enim sine causa Porphyrius B olim Christianis hūc locū, tanquā inextricabilem obiiciebat: vt Hieronym. scribit Dan. 1 Iosias Rex ille fuit qui 4. Reg. c. 22. & 23. & 2. Par c. 34. & 35. tātopere laudatur, vt dicatur fecisse, quod placitum erat coram Domino, ambulasseque in omnibus viis Dauidis patris sui, non declinasse, neque ad dexteram neque ad sinistrā 4. Reg. 22. & 2. Paralip. 34. 2. qui tēplum Domini restaurauit. 2. Par. 35. 20. legitimū Dei cultū restituit, idololatriā aboleuit, librū legis negligētia superiorum regū perditum per Helciam Pontificem inuenit. 4. Regum 22. 8. & 2. Par. 34. 14. Ob cuius mortē tradūt Hebræ lamētationes à Ieremia fuisse cōpositas, vt eo loco diximus. Huic ergo quatuor fuerunt filij 1. Par. 3. 15. Iohanam qui & Ioachaz appellabatur. 4. Re. 23. 30. 31. C Ioacim, Sedecias, qui ante Mathanias dicebatur 4. Re 24. 17. Sellū. Vnde nascitur 1. quæstio quomodo dicatur hoc loco Iechoniā genuisse: cum nemo fuerit inter eius filios, qui Iechonias appellaretur. Multi, iique graues auctores, Ambr. lib 3. Comm. in Lucam, Epiph. lib 1. de hære. in secta Epicuræorum, August. lib. 2. de cons. Euang c. 4. Euthymius hoc loco existimarunt Ioacim filium Iosiæ secundum alio nomine vocatū fuisse Iechoniam; eāque sententiam omnes quos me legisse memini nostri temporis interpretes & Catholici, & Hæretici secuti sunt; quibus facilè assentior, si probassent. At in canonicis scripturis non legimus Ioacim Iosiæ filium vocatum vnquam fuisse Iechoniam. Vocabatur quidem ante Eliacim, 4. Regum 23. 34. Sed D NechaoRex Ægypti occiso prius Iosia eius patre, deinde vincto Ioachaz fratre primogenito, & in Ægyptum ducto. Eliacim Regem Iudæ cōstituit, nomenque illi mutauit Ioacim Hic filium habuit eiusdem nominis Ioachin nisi quod nomen patris scribatur per ק & ם יהויקים Ioacim, nomen filij per כ & יהויכין 4. Reg. 24. 6. Atque hic vocatus est alio nomine Iechonias. 1. Par. 3. 16. Ier. 22. 24 28. & 24. 1. & 27. 20. & 28. 4. & 29. 2. & 31. 1. sed fratres nullos habuit. Nam propterea Nabuchodonosor Rex Babylonis, cum eum Babylonem transtulisset, cōstituit Regem Iudæ patruum eius Mathaniam, vocans alio nomine Sedeciam 4. Regum 24. 17. aliquē potius eius fratrem constituturus, si quem habuisset. Quæ duæ res non solum persua- E dent; sed etiam impellunt, vt credam, legendū esse hoc loco *Iosias autē genuit Ioacim & fratres eius*. Nam cum plerique confiteātur corruptum esse locum, vnamque, vt post dicemus generationem desiderari: prudentiæ simul & religionis esse arbitror, nomina ad corrigendum locum non fingere, sed ea ex sacris literis accipere Fateor libro tertio Esdræ, capite primo, vers. trigesimo quarto. Ioacim Iosiæ filium etiam Iechoniā appellari. Nam & eo loco Euthymius vsus est: ex quo cōllat cum librum illum Græcè, quo nos caremus, habuisse: nisi fortasse homo Græcus Latina legit, sic vt nos aliquando Latini legimus Græca. Sed nec liber Ecclesiasticam habet auctoritatem. & in omnibus codicibus vitiosè scribitur Iechonias pro Ieconias Nam si dilatandum nomen fuit, sicut ex Ioachim factus est Iechonias, ita ex Ioacim Iechonias, aut potius Ieconias faciendus erat. Et vt hoc vitiū nominis irrepsit, ita illud potuit irrepere, vt pro Ioacim Iechonias scriberetur. Omnia igitur rectè conuenient, si legamus, *Iosias autem genuit Ioacim & fratres eius*. Quod ex secundæ quæstionis explicatione, quæ hinc oboritur, magis manifestum erit. Merito igitur omnes auctores mirantur qui factū sit vt cum Euāgelista vers. 17. dicat se ter quatuordecim, id est, quadraginta duas ab Abraham vsque ad Christum generationes recensuisse, non nisi quadraginta vna reperiantur.

Itaque secūda quæstio est, an aliqua desit generatio. Sunt qui nullam deesse putant, quod non omnes eodē modo probant. Alij enim existimant Dauidem bis repetēdum, vt sit finis primæ tessaradecadis & principium tertiæ; itēque Iosiam finem secundæ, initiū tertiæ: quod si fiat, & Christus non numeretur, nulla deerit generatio. Euangelistam enim non 42. personas, sed 42 generationes numerasse. Alij Christum numerant: sed Iechoniam bis numerandū dicunt, patrem qui finis est secūdæ, & filium qui principium est tertiæ tessaradecadis, vt Aug. li. 2. de cōsensu Euang c. 4. Idēque Hieronymus videtur significare. Dan. 1. Alij ipsā captiuitatē pro vna persona numerandam esse putauerunt, vt refert Theophylactus, itaque nullā deesse. Itaque magis mihi Epiphanij, Ambrosij, Euthymij, & aliorum auctorum ingenuitas placet, qui vnam deesse generationē libere confitentur. Sed quia in prima tessaradecade quæ ab Abrahamo vsque ad Dauidem texitur, certum est non deesse, & iacturam eius quæ deest generationis in angulo quo secūda tertiaque connectuntur, factam esse constat.

Tertia quæstio est, vtrinam, secundæ desit, an tertiæ. Nam si secundam tessaradecadem à Salomone vsque ad Iechoniam illum numeremus, qui hoc loco pater fuisse dicitur Salathielis, tertiæ tessaradecadi vna deerit generatio: si vero Iechoniam patrem Salathielis in tertia tessaradecade numeremus, deerit secundæ. Plerique igitur interpretes in tertia tessaradecade generationem illam vnam deesse putant. Quod eo videtur probabilius quod manifestum sit, Euangelistam tribus tessaradecadibus, triplicem populi statum, sub iudicibus, sub regibus, sub ducibus comprehēdere: Iechonias autem pater Salathielis sub regibus & Rex ipse fuit. Ad secundam ergo, non ad tertiam tessaradecadem pertinet. Alia vero ex parte, si Iechonias in secunda tessaradecade ponatur, non iam 14. sed 15 in ea (si Ioacim & fratres eius numeremus) generationes erunt. & Iechoniam patrem Salathielis in tertia numerandum putat. Quare alij non in tertia, sed in secunda tessaradecade generationem illam vnam desiderant. Nam etsi Iechonias Rex fuit, tamen post Ioacim patrem, aut potius post Iosiam auum eius tres Reges Ioacim, Iechonias, & Sedecias ita regnarunt, vt non Reges, sed captiui & serui Regis Babylonis esse viderentur. Et non est necesse vt omnes, qui in prima tessaradecade, sub iudicibus, & omnes qui in

Digitized by Google

secunda sub regibus; & qui in tertia numerantur, sub ducibus fuerint. Nam tempore Abraham, Isaac, Iacob, & Iuda iudices nondum erant; & ad primam tessaradecadem in primis pertinent. Placet mihi media sententia, nec in secunda, nec in tertia; sed in vtriusque confinio esse. Nam si à Salomone vsque ad Iechoniam, aut potius Ioacim & fratres eius numerat quatuordecim; etsi a Iechonia patre Salathielis vsque ad Christum alias quatuordecim generationes inuenies, sed inter vtramque tessaradecadem desunt hæc verba: *Ioacim autem genuit Iechoniam*, quæ ideo ad neutram tessaradecadem pertinent, quia iam Ioacim (aut Ieconias) in secunda numeratus fuerat: & Iechonias statim in tertia numeratur.

Hinc quarta oritur quæstio, qua ratione desit ista generatio: an de industria ab Euangelista prætermissa an similitudine nominis insinuata, an mysterio, an vitio scribentium præterita: Quot enim quæstionis membra feci, tot opiniones inuenio Nam aliqui scienter putant Ioacim ab Euangelista prætermissum: quod non à populo, sed à Nechao Rege Ægypti regnum accepisset 4. Reg. 23. 34. & 2. Par. 36. 4. Ita Pseud. Chrysostomus hom. 1. in Matt. Alij ideo fuisse prætermissum, quod cum Iechonias & pater, & filius vocaretur, bis erat à lectore idem nomen repetendum. Itaque etsi non apparent, tamen duo homines pater & filius sub vno latent nomine Iechoniæ. Sic Aug libr. 2. de cons. Euang. c. 4. Addit commode id quasi in angulo secundæ & tertiæ tessaradecadis factum esse: cum enim alicuius ædificij lapides numeramus, cum ad angelum peruenimus, eum lapidem, qui angulum facit, bis solemus numerare. Hoc nõnullis placuit, & mihi tãti auctoris nomine commendatum non displicet. Tertiam interpretationem idem Aug. affert, mysterium in ea re fuisse, vt Iechonias bis numeraretur: significari enim per Iechoniam factam esse quasi in angulo quãdam veluti ad extraneas gentes deflexionem Epiph. in secta Epicuræorum, quem recentiores interpretes fere sequuntur, scriptorum vitio & ignoratione factum affirmat, vt post hæc verba *Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis*, hæc interciderint: *Ieconias autem genuit Iechoniam.* Cũ enim Iechoniæ nomen quater repeteretur, scriptores ignorantes patrem & filium vocari Iechoniam, putantesque redundare, prætermiserunt. Epiphanio in hoc assentior, vt existimem scriptorum vitio aliqua verba intercidisse, quibus significetur, Ioacim filium Iosiæ genuisse Iechoniam. In eo non assentior, quod non existimo deesse hæc, *Ieconias autem genuit Iechoniam*. (Sed hæc: *Ioacim autem genuit Iechoniam.*) Nam vt supra probauimus, Ioacim filius Iosiæ nunquam in scripturis canonicis vocatus Ieconias. Itaque totum locum sic restituendum puto. *Iosias autem genuit Ioacim, & fratres eius in trãsmigratione Babylonis* (quemadmodum Stapulẽsis affirmat se in antiquo quodam Græco codice legisse) *Ioacim autem genuit Iechoniam.*

Et fratres eius.] Fratres eius nominat, quia etsi non ex illis propagatus est Christus, tamen omnes ferè Christi regnum tenuerunt. Nam Ioachas, quem & Iohanam pauló ante vocatum fuisse diximus, tres regnauit menses. 4. Reg. 23. 30. 31. & 2. Par. 36. 1. 2. Et Mathanias, cui & Sedeciæ nomen fuit, regnauit vndecim 4. Reg. 24. 17. 18. & 2. Par. 36. 11. Solus non regnauit Sellum, quia antequã regnare posset, regnum defuit. 4. Reg. 25. 7. & Ier. 52. 11. Adde A quod & Sellum regnasse indicat Ier. ca. 22. 11. vt in comment. eius loci adnotauimus.

In transmigratione Babylonis.] Instante transmigratione Babylonica. Nam cum Iosias genuit Ioacim, & fratres eius, nondum populus Dei Babylonem migrauerat. Transmigratio enim facta est tertio mense regni Iechoniæ filij Ioacim, 4. Reg 24. 12. & 2. Para. 36. 10 Itaque inter natalem diem Ioacim & transmigrationem triginta sex anni & tres mẽses interfuerunt. Nam vigintiquinque annorum erat Ioacim cum regnare cœpisset, & vndecim annos regnauit. 4. Regum 23. 36. & 2. Par. 36. 5. sed totum hoc spatium vocatur tempus transmigrationis, siue quia comparatione regni breue est, siue quia regnum Iuda nondum condiderat: nutabat tamen B atque hoc propriè, vt arbitror, est ἐπὶ τῆς μετοικεσίας sub transmigrationem, id est, paulo ante. Itaque qui hoc loco vertunt; *In exilio Babylonico*, vt fere omnes hæretici faciunt, non solum tanquam nouitatis amatores: sed tanquam mali etiam interpretes reprehendendi mihi videntur. Exilium enim tempus illud significat, quo quis exulat. Itaque in exilio Babylonico Ioacim genitum esse, est genitum esse dum Iudæi exularent, cum Euangelista non tempus exilij, sed ante exilium voluerit designare: quod multo profecto melius nomine transmigrationis intelligitur, quod solum, vt ita dicam transmigrandi actum significat: & apud bonos Latinitatis auctores: Liuium & Tranquillum reperitur. Illud etiam etsi leue est, non tamen C prætermittendum non dixisse Euangelistam ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας in captiuitate: sed ἐπὶ τῆς μετοικεσίας in trãsmigratione. Quia cum bis duæ tribus, ex quibus regnum Iuda constabat, in exilium Babylonicum translatæ fuerint, primum sub Iechonia 4. Reg. 24. 12. & 2. Par 36. 10. Deinde sub Sedecia 4. Reg. 25. 8. & Iere. 39. 7. & 52. 4. prior propriè dicitur Hebr. גולה Græce μετοικεσία, Latine transmigratio, non שבית αἰχμαλωσία non captiuitas. Secunda vero dicitur שביה αἰχμαλωσία captiuitas; quia in priore Iechonias cum toto populo sponte se dedidit suasu Ierem. Prophetæ, & Babylonem abiit 4. Reg. 24. 12. In posteriore vero, in qua regnum penitus deletum est, non sponte dediti Iudæi, sed vi capti Babylonem ducti sunt. 4. Reg. 25. 8. & Ier. D 39. 7. quemadmodum Ier. 29. 1. & Ezech. 1. 1. adnotauimus Quanquam hoc discrimen non semper obseruatur. Nam Esdr. 2. 1. vtrumque coniungitur ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς ἀποικίας; quia tamen Euangelista seruare videtur voluisse, non debuit hæreticus interpres deportationem vertere. *Beza in Matth. an. 1559.*

12. *Et post transmigrationem Babylonis.*] Tempore exilij in ipsa captiuitate, facta iam populi transmigratione.

Iechonias genuit Salathiel. 1. Par. 17. 18. Iechoniæ octo filij numerantur, quorum natu secundus dicitur Salathiel. Aliis quoque multis locis Salathiel Iechoniæ filius appellatur. Ag. 1. 1. 2. 14. & 2. 3. 24. & li. 1. Esd. 3. 2. 12. 1. Scrupulum tamen inijcit, quod legi- E mus apud Ierem. c. 22. 30. *Hæc dicit Dominus, Scribe virum istum sterilem* (loquitur autem de Iechonia) *Virum qui in diebus suis non prosperabitur. Nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habet vltra in Iuda.* Sed iam eo loco respondimus, non vocari Iechoniam sterilem, propterea quod nullos liberos habuerit, cum ex eodem Ieremiæ capite vers. 28. filios habuisse constet; sed quia nemo ex eis regnauit quod attinet ad regni successionem, perinde fuit, ac si fuisset sterilis. Alius restat

Digitized by Google

stat scrupulus, quomodo potuerit Iechonias in ipsa captiuitate filios procreare, cũ in carcere vinctus fuerit. Respondeo Euilmerodach filium Nabuchodonozoris mortuo patre eduxisse è carcere Iechoniã, & Regio habitu habuisse 4. Reg. 25.27. 28.& Iere.52.31.37.anno transmigrationis quo tempore liberos genuit, qui ideo in terram, quam ignorabãt proiecti fuisse dicũtur Ierem.22.28. quia in ea captiui nati sunt. Nam tẽpore transmigrationis etsi Iechonias vxorem habebat.4.Reg.24.15.tamẽ credibile est nondum filios habuisse. Alioquin Nabuchodonosor non Mathaniam eius patruũ;sed aliquem potius ex eius filiis regẽ pro ipso cõstituisset 4. Reg.24.17.& 2.Paralip. 36.10. Hac etiam ratione fieri potuit,vt eius nepos Zorobabel filius Salathielis vsque ad tẽpli restaurationẽ vixerit, & rediẽs ab exilio princeps fuerit. Esd.3.2.& .2.& lib.2. 12.1.Ita omnis bene constat historia.

16. *Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ*]In hunc locum totam de Christi genealogia disputationẽ, & quæ de concordia duorum Euangelistarũ Matthæi & Lucæ dici solent,reseruauimus.Cuius summa nos difficultas,si paulo longiores fuerimus, excusabit. Hoc enim consilio solemus res faciles aut præterire, aut leuiter attingere, vt liceat nobis in difficilibus esse longiores.Præmebant olim hoc loco Christianos non tantum Iudæi, verum etiam Gentiles, qui aliquam sacrarum literarum cognitionem delibauerant, Celsus apud Originem libro secundo,Iulianus, Augustinus apud Cyrilum Alexandr. libro aduersus illum octauo. Prima quæstio,quæ sese statim lectori offert, est illa,quæ ab illis Ecclesiæ hostibus obiiciebatur: Si Christus nõ fuit filius Ioseph (vt re vera non fuit) quid attinet ad illum Iosephi genealogia iam inde ab Abrahamo & Dauide deducta? non enim Ioseph, sed Christi genealogia quærebatur. Omnes veteres Theologi vno ore respondent Ioseph & mariam Christi matrem eiusdem fuisse tribus atque familiæ: itaque dum Euangelistæ Mattheus & Lucas Ioseph genealogiam recensent, Mariæ quoque ac proinde Christi recensent. Ita Iren. libro 3. cap. 18. Tertullianus libro cõtra Iudæos,Athanasius in epistola ad Epictetũ aduersus hereticos,Ambrosius, libro secũdo de pœnitentia,capite octauo, & libro tertio comment. in Lucam, Augustinus in qq. in libr. Iud. q.47.& in qq. ex nouo Testam.q.86. & li.23.contra Faustum c.3.& 4. Hieronym.hoc loco, Gregor. Nyssen. in oratione de sancta Christi natiuitate,Iuuencus poeta in qq. in nouum Testamẽ. Damasc. 4. libr. de fide, capite. 15. Id aduersarii Iudæi,Iulianus,Celsus; Porphyrius, Faustus negabant,rationemque afferebãt, quod Mariã Dei matrem ex tribu Leui fuisse constet. Erat enim cognata Elizabeth vxoris Zachariæ Lucæ 1. 36. quæ erat ex filiabus Aaron. Lucæ 1. 5. Non ergo erat ex tribu Iuda, multoque minus ex familia Dauidis,ex qua erat Ioseph.Nostri contra certissimis testimoniis B. Mariam Christi matrem ex familia Dauidis, exque tribu Iuda esse demonstrabant. Ipse enim Euangelista Mattheus,qui cap.1.18.20. docet Mariam nõ ex Ioseph, sed ex Spiritu sancto Christum concepisse versic. 1. vocat eum filiũ Dauidis, *Liber generationis Iesu Christi filij Dauid*. Non poterat autem filius esse Dauidis,nisi per matrem,cum patrem hominẽ non haberet: erat ergo mater ex domo Dauid. Preterea Lucas ca.1. vers.35. dicit Christũ ex virgine Maria sine viro ex Spiritu Sancto conceptum:& cap.3. 23. putatum fuisse, id est non fuisse

Cur ad Iosephum genealogia deducatur.

Beza in Matth. an. 1559.

B. Maria ex tribu Dauid

A filium Ioseph; versu vero 32.eiusdem 1. capit. dicit idem Angelus, *Et dabit illi Dominus sedem Dauid patris sui.* sic ver.69.Zacharias canit, *Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui.* Et c. 2. 4. scribit Ioseph & Mariam ascendisse ex Galilæa in Iudeã in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem, vt ibi describerẽtur,quod essent ex familia Dauid.In cæteris vero libris noui Testamenti passim non à turba populari, sed ab Apostolis dicitur filius esse Dauidis Rom.1,3.2.Timoth.2.8.Apocal.22.19.Quo ergo modo Maria cognata erat Elizabethæ ex filiabus Aaron Recte respõdet August.quæst. quadragesima septima in lib. Iud aliquẽ ex tribu Iuda & familia Dauidis aliquam ex tribu Leui vxorem duxisse vnde Beata virgo Maria originem traxerit. B Nam ne illi quidem ipsi, qui Beatam Viaginẽ non ex tribu Dauid,sed ex tribu Leui fuisse dicunt; negare possunt illam nupsisse Ioseph, quem ex tribu Dauid fuisse non negant. Quo autem modo fieri potuerit,vt inter diuersas tribus coniugia miscerẽtur, paulo post dicam. Hactenus constet Euangelistas,dum Ioseph genealogiam narrant,etiam Mariæ genealogiam recensere.

Itaque restat secunda quæstio, cur non potiùs ad Mariam quam ad Ioseph genealogiam deduxerint: cum id fuisset nihilo difficilius, & ad genus Christi intelligendum multo clarius. Qui respondent Euangelistas multorũ opinioni seruire voluisse, qui vt ait Lucas,c.3.2. Christum filiũ Ioseph esse arbi- C trabantur, & iniuriam Euangelistæ faciũt: & non videt non debuisse eum ista ratione de Spiritu Sancto,non ex Ioseph conceptum dicere,vers.18.20.25. Veteres ergo illi eius rei duas rationes reddiderũt. Alteram,quod non fuerit Hebræorum cõsuetudo genealogias per mulieres ducere. Quod vt est certum, ita ad soluendam quæstionem non satis est: poterat enim genealogia vsque ad Mariam per viros de more deduci: Maria vero sola, quia præter consuetudinem ex Spiritu conceperat, præter cõsuetudinem numerari.Itaque hanc rationem, quæ sola non sufficiebat,altera ratione corroborabant, legem fuisse Nume.36.6.7 vt ex sua quisque tribu vxorem duceret, ne hæreditates ab vna tribu in aliã auerterentur:quam legem à Ioseph, cũ vir esset D iustus, fuisse seruatam: Sic Hieron. Ambro. Aug. Eucherius, Damasc.iis locis quos supra designauim⁹. Iudæi tamen & qui hoc tẽpore,quo maxime incredulitas regnat, ingenij magnitudinẽ incredulitate metiuntur,in hac ratione non acquiescunt.Eam enim legem ne à iustissimis quidem hominibus seruatã fuisse Nam parentes Mariæ sanctissimæ Christi matris iusti erant,tamen cum ipsi essent ex tribu Iuda,cum tribu Leui connubia iũxerunt,& Iud.21. 1.vndecim tribus iurãt se tribui Beniamin filias suas nuptui nõ daturas propter insigne facinus,quasi & tunc inter se, & antea illi publice aliæ aliis darent. Iustus etiam erat Dauid,tamen cum ipse ex tribu esset Iuda,& Saul ex tribu Beniamin.1.Reg.9.1. Michol filiã eius duxit 1.Reg.18 27. Iustus Ioiada sacerdos ex tribu Leui,filiam tamen Ioram Regis ex tri- E bu Iuda in matrimonium accepit secundo Paralip. vigesimosecundo, vndecimo. Adde quod ea lex non intelligebatur, nisi de mulieribus, quæ cum fratres non haberent, in hæreditatem succedebant, vt Ambrosius etiã interpretatur lib. 3. in Luc. tunc enim non licebat illis alterius tribus viro nubere, ne paterna hæreditas in aliam tribum traduceretur.Hæc enim ratio redditur legis.Quare non satis est legem allegare,& Ioseph ac Mariæ parentes pro-

Digitized by Google

bare iustos, sed necessarium præterea est docere Mariam Virginem hæredem fuisse, vt nō potuerit extra tribum suam nubere. Quod ex sacris quidem litteris non constat: si constaret tamen non satis esset, vt ea in qua versamur, quæstio solueretur. Quid enim? sit Beata Maria ex eadem tribu: an propterea sequitur ex eadē esse familia? quod tamē video multos interpretes non animaduertere Itaque respōdeo, legē illā eiusque interpretationē veram esse: ideoque cōiugia illa, quę proferūtur ab aduersariis, inter diuersas tribus fuisse copulata, quod in illis ratio legis locū nō haberet, sed adeo notū vulgo fuisse Ioseph & Mariā non ex eadē modo tribu, sed ex eadem prorsus esse familia, vt Euāgelistæ nō dixerint. Illud etiā addo, existimare me B. Virginē Ioseph, tanquā maxime omniū propinquo, nō solū sponte, verum etiā necessitate legis traditā fuisse. B Credo n legē illā Num. 36. 6. 7. nō solū de eadē tribu, sed etiam de eadē familia intelligi debere: vt, cū mulier aliqua paternæ hæreditatis sola hæres esset, nō posset nisi eiusdē familiæ viro, & quidē propinquissimo nubere. Adducor autē ratione legis: quæ propterea prohibebat extra propriā tribū nubere, ne hæreditates, quæ Dei arbitrio inter eas tribus æqualiter fuerāt distributæ, Ios. 19. perturbarētur. At eadem ratio in singulis familiis locum habebat, quæ in eadem quoque tribu æquales terræ portiones acceperant. Hoc enim est, quod tam sæpe dicitur, Ios. 10. per cognationes suas. Certe Hilar. can. in Matt 1. Mariam ex lege Ioseph nupsisse affirmat, & Eucher. 9. 2. in Matt. & Theoph & Euth. in Com. C legem non de eadem tantū familia interpretantur. Sed quid opus est coniecturis, aut testibus, cum scriptura ipsa vtrumque doceat? Sic enim est Heb.

בנ‍יישראל לאחו ממשפחת מטה אבוה תהי הוכלבת ידשת
לטען יידשו בני ישראל איש נחלתאבתיו נחלתממחטות
לאשת. *Omnis filia hæres hæreditatis ex tribubus filiorū Israel vni ex familia tribus patris sui erit in vxorem, vt possideant filij Israel vnusquisque hæreditatem patrum suorum.* Nullos enim eam fratres habuisse, non ex traditione tantum: sed ex sacris etiam litteris manifestum est, quæ eius, si quos habuisset, fratres non tacuissent. Hæc igitur omnia fecerunt, vt Euangelistæ cōtenti fuerint Ioseph genealogiam demonstrasse, quam certum ac notum erat eandem esse Mariæ. Atque in hac re Matthæus Lucasque consentiunt Veniamus nunc ad ea, in quibus videntur dissentire. Quæ D multa sane sunt. Primum, quod Matthæus Ioseph filium Iacob, Lucas Heli fuisse dicat. Secundum, quod à Ioseph vsque ad Zorobabel Lucas diuersos prorsus Christi parentes numerat atque Matthæus. Tertium, quod Matthæus à Ioseph vsque ad Zorobabel non numerat, nisi nouem, Lucas vero duo de viginti. Quartum, quod Matthæus dicat, Salathielem filium fuisse Iechoniæ. Lucas Neri. Quintum, quod à Salathiele vsque ad Dauid alios rursus Lucas, quam Matthæus recenseat: & Matthæus per Salomonem, Lucas per Nathan ad Dauidem perueniat. Sextum, quod Mattheus consistat in Abraham: Lucas ad Adam & ad Deum vsque perueniat. Octauum, quod Matthæus à parentibus ad filios descendendo: Lucas à filiis ad pa- E rentes ascendendo progrediatur.

Quod ad primum discrimen attinet, August. lib 2. qq. Euang. q. 5. & li. 2. de consensu Euang. cap. 2. & 3. tribus modis responderi putat posse: primo, Heli apud Lucam patrem dici Ioseph, non quod pater, sed quod socer esset, paterque B. Virginis, idem qui Ioachim alio nomine vocari soleat: Iacob autem, quod vere pater esset. Quæ responsio nec Augustino displicet: & nonnullis aliis valde placuit, vt auctori libelli de ortu beatæ Virginis falso inscripti Hieronymo, & recentioribus valde multis. Mihi quoque placeret, nisi viderem Euangelistas verum Iosephi genus describere voluisse. Illam subtilitatem probare non queo, qua vir quidam ætatis nostræ sane perquam eruditus scribit, cum Lucas dicit de Christo: *Filius, vt putabatur, Ioseph, qui fuit Heli:* relatiuum *qui*, non ad Ioseph, sed ad Christum referendum: vt si sensus, qui Christus fuit filius, id est, nepos Heli. Quod si verum esset, nullus quæstioni locus relinqueretur: sed quis non videt esse coactum. Secunda igitur Augustini responsio est, Ioseph vnius quidem natura, alterius autem adoptione filium fuisse, quemadmodum Ephraim & Manasses cum natura filij essent Ioseph illius Patriarchæ: adoptione tamen filij fuerunt Iacob, ideoque suam quisque tribum, sicut cæteri eius filij effecerunt. Ge. 48. 6. Probabile hoc est, proque vero teneri potest, si aliud repertū non esset probabilius Tertia est, Ioseph filium fuisse alterius naturalem, alterius legalem: Iacob enim & Heli fuisse fratres, quorum alter ducta vxore sine liberis decessisset, alter vt lex iubebat Deut. 25. 5 ex ducta vidua Iosephū suscepit: qui propterea nūc illius, qui vere ipsum genuit, nunc illius, ex cuius vxore genitus est, filius appelletur. Hæc interpretatio ab ipsis, vt ait Africanus, Christi cognatis accepta, & ab eodem Africano in epistola ad Aristidem exposita summo ab omni antiquitate consensu probata est, à Iustino, q ad Orthodox. 66. ab Eusebio li. 1. hist. Eccles. c. 7. ab Hieronymo in comm. in hūc locum, ab Ambros. lib. 3. in Lucam, ab Euch. q. 3. in Matthæum, à Damasceno lib. 4. de fide. cap. decimo quinto, à Beda in Lucam, cap. decimo, à Theophylacto in Lucam, capit. tertio, quo magis mirum est vni non fuisse probatam Augustino lib. 2. qq. Euang. q. 5. Quanquam is ipse eam quoque sub finem vitæ doctior probauerit lib. 1. Retract. cap. 7. Nemoque de ea postea dubitauerit, donec Euangelium nostri inuenerunt, qui omnia quæ in Euangelio essent quasi altioris ingenij homines in dubium reuocarent. Eorum enim quidam hanc totius antiquitatis opinionem somnium, delirium, monstrum appellat. Legem enim illam non nisi de fratribus eodem patre natis, simulque habitantibus intelligendam; Iacob autem & Heli diuersos constat patres habuisse; Iacob enim patrem habuit Nathan, Matthæi 1. 15. Heli vero Natthat Luc. 3. 24. Non solere legales filios legalium parentum; sed naturalium filios appellari debuisse, qui ea lege ex fratre natus esset, demortui fratris nomen gerere. At nos Scripturæ credimus, quæ & verbis, & exemplis docet legales filios legalium parentum nomine censeri. Quid enim Deuteronomij lege clarius? *Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri; sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semen fratri suo, & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israel.* Quid illo manifestius exemplo Genes. 38. 9. *Onam autem sciens non nasci sibi filios introiens ad vxorem fratris sui semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur.* Quid quod ipsi quoque Saducæi septem, id est, quotquot essent fratres eandem vxorem ducere debere intelligebant, quoad primogenitos liberos procrearent? Matth. 22. 22. Quid quod Booz non frater, sed cognatus,

Digitized by Google

gnatus,diues & senex,nec simul habitans,tamen vt legem seruet,Ruth mulierem alienigenam,& pœne mendicam vxorem ducit:Ruth.4 10. & qui inde natus est filius nō Booz,non Ruth,sed Noemi matri defuncti natus esse dicitur; Ex quo vno exēplo intelligimus,neque necessariū fuisse,vt fratres eodem patre nati essent, nec vt omnino propriéque fratres essent,sed fratrum nomen ad cognatos omnes extendi, qui ad defuncti hæreditatem ius aliquod haberent; quam adire nisi eius vxore ducta non poterāt.Ruth.4.5.Intelligimus etiā non fuisse necessarium, vt simul, id est, in eadem domo, aut eodem etiam oppido habitarent:primus enim maritus Ruth lōge à patria vxorem duxerat, ac mortuus erat: sed vt hæreditates ad eandem familiam pertinerent;non debuisse natum filium legalis patris nomen gerere, quod Augustinum aliquando fefellit:nec enim filius Ruth Cheliō vt legalis, nec Booz vt naturalis pater,sed Obed vt neuter appellatus est: sed iubetur frater primogenitum filium demortui fratris nomine nuncupare,id est,nō suū, sed fratris sui censere filiū:quod tandē animaduertit Aug.in li.quęstionū in Deut.q.46.& li.2.retract. c.7. Quisquis ergo tot tantorumque auctorū non contētus sentētia aliam quærit,videat ne peiorem inueniat.Nos quidem in ea penitus cōquiescimus.

Quæri autē solet vtrum,Iacob an Heli Iosephi fuerit naturalis pater.Nōnulli Heli naturalem, Iacob legalem patrem fuisse dicunt,vt inter veteres Ambrosius,& alij,quorū Aug.meminit.in qq nou.test. q.56.inter posteriores multi; sed maiorem partem hæretici,qui à via regia libenter deflectūt. Omnes alij iis locis,quos paulo ante demonstrauimus,Iacobum naturalem,Heli legalem patrem fuisse putant. Nathan enim qui apud Matthæum pater Iacob,& Matthat,qui apud Lucam pater Heli fuisse dicitur,eandem vxorem habuisse,quam vno mortuo viduam, aut ab eo adhuc viuente repudiatam alter duxerit:ex qua Nathan Iacob, Matthat Heli susceperit.Itaque Iacob & Heli fratres eadem matre(quam Hestam vocatam tradūt)non eodem patre natos fuisse;Heli ducta vxore sine liberis mortuum, Iacob ex lege ex vidua Iosephum genuisse. Quā ego sententiam,& quia plures,& quia meliores autores habet,& quia firmiorib rationibus nititur,longe probabiliorem duco. Manifestū enim est voluisse Matthæū facta statim in exordio mentione Dauidis cōtinuationē regij generis vsque ad Christum demonstrare.Quod multo melius probabitur,si Iacob naturalis,quam si legalis pater sit. Deinde, quia vt Africanus & Augustinus adnotauerunt, Matthæus de industria gignendi verbo vsus;Lucas de industria videtur abstinuisse.Quod etsi necessarium non est argumentum, probabile tamē est,quia Matthæus prior scripsit, neget licet hæreticus interpres:& credibile est,qui prior scripserit,naturalem patrem;qui vero posterior legalem naturali iam nominato nominare voluisse.

Beza in annot.

Secundi autem inter duos Euangelistas discriminis tres rationes afferri solēt.Nā alij propterea Lucam à Ioseph vsque ad Zorobabel diuersos quam Matthæum Christi parentes nominasse,videri putāt,quod binomij fuerint,& vnū Matthæus nomē, Lucas alterū expresserit, quod & Philonis auctoritate confirmant. Ego vt non negauerim multos fuisse binomios,ita omnes fuisse ægre, repugnanteque iudicio concesserim: quod tamen concedat necesse est, quisquis Euangelistas vult ista ratione conciliare, cum non pauci aliquot, omnes diuersi

A nominētur.Alij respōdent: ideo diuersos à diuersis Euangelistis recēseri quod Matthæus regale Christi genus,Lucas sacerdotale narret. Sic existimat Aug lib 83 qq q 61.& lib.1.de consens.Euāgelistarum c.2.& Ambr.lib 3 in Lucam, & Iulianus Pomerius libro aduersus Iudæos. 3. multique hodie. Quorū mihi sentētia ideo non probatur, quia non constat Christū ex tribu Leui sacerdotalis aliquid generis habuisse, quin viri nonnulli insigniter docti atque Catholici id nostro tempore præcise negauerunt quod D. etiam Paulus toto septimo capite epistolæ ad Hebræos negare videatur. Quod autē dicitur Luc.1.36.B.Virginem cognatam fuisse Elisabethæ,quæ erat ex genere Aaron ver. 5. facile probabiliterque interpretantur patrem aut auum B aliquē Elisabethæ sacerdotē ex tribu Leui vxorem aliquando duxisse ex tribu Iuda & familia Dauid, ex quo cōiugio nata fuerit Elisabetha cognata B. Virgini ea ex parte,qua ex familia Dauid;nō eā qua ex tribu Leui genus ducebat: & quidē Ambrosius non alia ratione Elisabetham Mariæ cognatā fuisse interpretatur li.3.in Lucam, quam quod ex tribu Iuda,vtraque esset.Deinde quia ex omnib iis,quos Lucas parentes enumerat neminē sacerdotē fuisse legimus.Quod si sacerdotale genus recēsebat, sacerdotes in primis debūit nominare.Alij ergo propterea diuersos parentes numerari putāt,quod vnus Euāgelista naturalem,alter legalem Christi originem enarret. Quorum etsi genere vna videtur C esse sententia,specie tamen & explicatione est tripartita.Nā ex illis alij dicunt,Matthæū naturalem, Lucam legalem originem exponere,quod ille eam per Salomonem naturalem Dauidis filium;hic per Nathan adoptiuum ducat.Quam opinionem vnde Lyranus hauserit nō intelligo.Nam Scriptura Nathan non legalem, sed maxime naturalem filium Dauidis facit 2.Reg.5.14 & 1.Par.3.5 Nec monerem Nathan illum, cuius Lucas mentionem facit, non illum fuisse Prophetam,à quo Dauid ob patratum adulterium & homicidiū correptus est 2. Reg. 12. 1. nisi scirem ita locutum aliquando Augustinum l.83.quæst.q 59 & l.1.de consen.Euang.c.4.vt eundē hominē fuisse colligere ex eo quis possit: quod tamen alio loco idem admonuit,nēpe l 1. Retract. c.26.& l 2 c.16.Alij contra Lucam naturales, Mat- D thæum legales patres numerare putant, ideoque pauciores apud Matthæum esse,quā apud Lucam, quod legales pauciores semper quā naturales esse soleant. Legales autem parentes, quos Matthæus commemorat,dici volūt,quod successio Salomonis in Ochozia rege defecerit 4.Re.9.27.Ioas enim, qui post eum regnauit 4.Regū 11.12.& 2.Par.23.11. quamuis filius dicatur Ochoziæ, non fuisse tamen eius filium verum, quia ex genere Dauid per Nathan originem trahebat, & Ochoziam proximo attingebat gradu,eius vocari filium; In Hebræorū commentariis memoriæ proditum esse Dauidem, quasi testamento constituisse, vt si quando Salomonis soboles extingueretur,ad posteros Nathan regnum deuolueretur.Ita hæreticorum sentit ma- E gister absurdáque sententiam absurdioribus probat argumentis; Probabile esse, Athaliam mulierem dominādi cupidam ideo regnum Iudæ occupasse ne in ordinem redacta in alienam domū trāslatum videret;quod si Ioas filius fuisset Ochoziæ, id est,nepos Athaliæ,libenter eam eo prætextu vsuram fuisse, vt regnum nepotis nomine gubernaret. *Ecquis* (inquit) *mediocri iudicio præditus credat naturalem regis filium potuisse à sacerdote Ioiada abscon-*

Elizabetha quomodo cognata B.Virgini.

Caluinus in Harmonia.

Digitized by Google

A *di, vt nō magis folicite eū auia quæreret.* Hæc, vt dixi, sententia nō solum, quia minime bonos habet auctores, verū multo magis, quia sacris litteris repugnat, absurda mihi semper visa est. Si enim Ioas semel tantum filius regis appellaretur, possemus interpretari filium regis appellari, quod ex regio Dauidis genere originē duceret, ac ius haberet ad regnum: nunc autem cum tā sæpe non regis, sed ipsius Ochoziæ filius appelletur 4. Reg. 11. 2. & 13. 1. & 14. 13. & 2. Par. 22. 11. quis non credat filiū fuisse Ochoziæ, nisi Caluinus? Quid quod 1. Par. 3. 11. vbi posteri Dauidis per Salomonē recensentur, Ioram genuisse dicitur Ochoziam ex quo ortus est Ioas? Quod ergo dicit *Athaliam dominationis cupidam propterea hæredes regni extinxisse, ne in ordinem redacta regnum in alienam domum translatum videret:* falsum omnino est. Tātæ B enim ambitionis & crudelitatis eam fuisse Scriptura significat; vt proprios Ochoziæ filios, id est, nepotes suos trucidauerit, non vt in ordinem redigeretur, sed vt regnaret. Nec enim nepotis nomine contenta fuit ambitiosa mulier Iezabelis filia regnum administrare; sed suo ipsa nomine regnare voluit. *At quis credat regis filium à sacerdote Ioiada occultari potuisse?* Respondeo, quis credat hæredem regni, cum Athalia omne semen regium delere vellet, occultari potuisse? Nam scriptura certe Ioam eiusdem generis & gradus facit cum cæteris, qui occisi sunt 4. Reg. 11. 2. & 2. Par. 22. 10. *Tollens autem Iosaba filia regis Ioram soror Ochoziæ Ioas filium Ochoziæ, furata est eum de medio filiorum regis, qui interficiebantur, & nutricem eius de triclinio, & abscondit eum à facie A-* C *thaliæ, ne interficeretur.* Fingamus eos, qui occisi sunt, nō Ochoziæ filios, sed tamen hæredes regni. Quomodo eos Athalia occidit; Ioas vero, qui eodē erat gradu, nō occidit, nisi quia aut falso rumore nūtio cū aliis occisum putauit, aut quia quātumuis magna quærens diligentia inuenire non potuit? Quis credat infantem Moysem crudelissimi Pharaonis edictum matris occultatione effugere potuisse? At Moyses priuatus erat. Quis credat Christum regni hæredem, & futurū Magorum prædictione regem Herode retinendi regni causa omnes infantes trucidāte latere potuisse? At id diuina factum est prouidentia. Quasi vero Dauidis regnum sine diuina prouidentia; ac non potius Dei fide & veluti tutela conseruatū sit 3 Re. 11. 12. & 15. 32. 34. & 15. 4. & 4. Re. 8. 19. & 18. 34. & 20. 6. D Sed isti, vt opinor profanis scriptoribus Remū & Romulum primos Romani imperij cōditores, & Cyrum Persarum atque Medorum futurum regē latuisse vsque ad multā ætatem affirmantibus credunt: scripturæ vero filium regis latuisse dicenti non credunt. Reliqua igitur est tertia sententia, quæ mihi maxime probatur: Matthæum naturales: Lucā legales patres recēsere, nō quod omnes, quos Lucas commemorat, legales sint. Id enim absurdum profecto mihi videtur: sed quod Matthæus Iacob, qui naturalis; Lucas Heli, qui legalis Iosephi pater erat, maiores numeret.

Tertium inter Euāgelistas discrimen varie etiā à diuersis auctoribus explicatur. Illi quos paulo ante refutauimus facile respondent, ideo pauciores à E Matthæo, plures à Luca progenitores Christi numerari: quod Lucas naturales, Matthæus legales numeret qui pauciores quā naturales esse soleant. Sed hæc solutio quāuis facilis sit, quia falso nititur fundamento stare nō potest. Multo melius Ambr. lib. 3. com. in Lucam, & August. lib 1. q in Gen. q. 121 credibile esse eos, quos Matthæus quā eos, quos Lucas enumerat, longioris fuisse vitæ. Præterquam quod Matth. tres reges ver. 8 consilio prætermisit.

Quartū discrimen a paucis admodum interpretibus attingitur. Eorum vero, qui attingunt, vt Lyrani, cōmunis interpretandi ratio est: Salathielem Iechoniæ natura. Neri vero adoptione fuisse filium. Malim credere Iechoniam, quāuis scriptura nō declaret filiā Neri, qui ex Dauide per Nathan genus ducebat, vxorē habuisse ex qua Salathielē procreauerit, qui Iechoniæ proprie filius, quia ab eo genitus: Neri vero minus proprie, quia filiæ eius erat, filius appellatur, quemadmodū versicul. 8. Athaliam docuimus filiā Amri, quia neptis eius erat appellari. Lucas ergo cum Matthæum vidisset Christi originē a Dauide per Salomonē ductam diligēter explicasse: voluit eiusdem originem per Nathan ipse deducere, vt probaret modis omnibus filium esse Dauidis, vtrumque regni eius successorē. Cum autem venisset ad Salathiel, qui materno tantum genere ex Nathan ortum trahebat, noluit eius matrē propter scripturarum consuetudinē, de qua paulo supra diximus, sed eius auum patris loco numerare. Ad quintum discrimen eodem modo, quo ad secūdum. Ad sextum vero eodem, quo ad tertium responderi debet. Cur autem Matthæus consistat in Abraham, Lucas autē vsque ad Adamum, Deumque progrediatur quod erat septimum: aliqui respondent voluisse Lucam ostendere Christum nō alium habuisse patrem, nisi Deum, ideoque ad Deum vsque peruenisse. Matthæum vero rationem habuisse promissionum, quæ Dauidi & Abrahamo factę fuerant. vt diximus ver. 1. Ambros. lib. 1. in Lucam, & Theophylactus in hunc locum. Aliæ prętera tres mihi occurrunt causæ. Prima, voluisse Lucam in scribenda historia diligentiam simul & fidem suā probare. Nā & diligentia fuit singularis Christi originem ab ipsa mundi origine deducere: & ea ipsa diligētia fidem auget historiæ. Secunda respexisse primam promissionem de venturo Christo factam. *Ipse cōteret caput tuum.* Gen. 3. 15. voluisseq; ad Adamū prouenire quid primā causā aduētus Christi peccādo prębuerat: quiq; antithesi quadā Christo respōdebat. *Primus enim homo de terra terrenus; secundus homo de cælo cælestis.* 1. Cor. 15. 47. & vt ait Epipha hæres. 51. vt ostēderet, quē Christus nascendo perditum quærebat. Nescio an modū etiam generationis vtriusque respexerit, vt nō malis placet auctoribus. Adā enim ex virgine formatus terra, Christus ex virgine Maria, solū vterque Deum patrem habuit. Tertia, voluisse Christi aduentum non ad causas naturales, sed ad æternam Dei prædestinationem reuocare. Hoc est, *Qui fuit Dei.* Prædestinatus enim ab omni æternitate erat filius Dei, Rom. 1. 4 & ab origine mundi agnus occidebatur, Apoc. 13 8. In octauo discrimine non existimo magnopere esse laborandum, vt alias quæramus causas, cum sciamus consuetudinem esse Hebręorum, vt in recensendis huiusmodi genealogiis ab eo incipiant, quod postremum in ore fuit. Exempla sunt multa, sed vnum caput quintum lib. 1. Par. vtriusque generis exemplum suppeditabit. Matthæus ergo cum Abrahā ob eas causas, quas ver. 1. exposuimus vltimo loco nominasset; ab eo vsque ad Christum processit. Lucas vero cum dixisset; *Ipse Iesus erat incipiens, quasi annorum triginta,* ab eo exorsus. *Filius, vt putabatur, Ioseph, qui fuit Heli, &c.* vsque ad Deum ascendendo progressus est.

17. *Omnes itaque generationes.*] Duo sunt hoc loco explicanda, vt mēs Euangelistæ intelligatur. Alterum, cur diuiserit omnes generationes in tres tesse-

Digitized by Google

rade cades. Alterum, cui id admonuerit, cum quiuis lector facile posset animaduertere numerãdo Diuisionis vna ab omnibus; deinde aliæ ab aliis causæ afferuntur. Ab omnibus illa, quod voluerit Matthæus triplicẽ populi statũ, sub iudicibus, sub regibus sub ducibus, & sacerdotibus designare, simplex & minime quæsita ratio, eoque probabilior, quod tam diuersa in eam incurrerint ingenia. Sed aliæ contemnendæ non sunt, quas diuersas diuersi auctores repererunt. Augustinus mysterium esse putat, quo totum vitæ nostræ tempus quadragenario numero significatur. Nam si Christus nõ numeretur, & Iechonias (quem bis eundem numerari putat) semel tãtum numeretur, quadraginta personæ reperiuntur. Vero aliquanto similius Origenes ho. 27. in Numer. & Hieronymus in epistola ad Fabiolam, has quadraginta duas generationes quadraginta duabus mansionibus, quibus filij Israel ex Ægypto vsque ad terram promissionis peruenerunt, respondere. Totidem enim generationibus, quasi gradibus filii Abrahã vsque ad Christũ promissum salutis portum peruenerunt. Proxime autem ad similitudinẽ veritatis mihi videtur Chrysostomus accedere homil. in Matthæum 4. Euangelistam significare voluisse Deum, antequã filiũm suũ mitteret, omnes tentasse vias, vt populũ suum per homines gubernaret, & in officio contineret; per iudices, per reges, per duces & sacerdotes; cumque nihil profecisset, misisse filium suũ. Conuenit Euãgelica parabola Matt. 21. 33. & Luc. 20. 9. vbi Dominus ille vineæ, triplices ad repetendum fructũ misit seruos, qui cum nihil effecissent, misit ad extremum filium suum. Non animo in sacris litteris philosophari, colligo tamen si quid ex Philosophia spõte cadat. Medici quartum decimum diem criticum vocant, & omnium in morbis periculosissimum esse dicunt. Videtur igitur Deus congruenter naturæ decimo quarto quoque seculo populi sui statum mutare voluisse, vt vna Rep quodammodo mortua, alia nasceretur melior. Cur autem Euangelista generationum summam expresserit, duas potissimum causas fuisse arbitror; Alteram, vt intelligeremus aliquid in ea re subesse mysterij, nec inconsideratẽs præteriremus. Alteram, ne quis D existimaret se errore, aut obliuione tres illos reges ver. 8. prætermisisse. Voluit quoque fortasse cauere, ne quis posset generationis Christi seriem aut minuendo, aut augẽdo numero corrumpere.

18. *[C]hristi autẽ generatio sic erat.*] In multis Græcis codicibus est ἰησοῦ χριστοῦ Iesu Christi. Sed neque noster interpres legit nomen Iesu, neque Græci auctores Chrysostomus & Theophylactus, quãuis Euthymius legat. Lectionẽ autem nostri interpretis magis pro⸗o; & quia antiquior est, & quia, vt quidam ante me notauit, proxime præcesserat. *A trãsmigratione Babylonis, vsque ad Christum generationes quatuordecim*; & est vero simile Euangelistam nomen Christi in proximo repetiuisse. *Christi autem generatio.* Quidã vero natiuitatem, quam generationem reddere E maluerunt quod generationis nomen nõ ad partũ, sed ad conceptum pertinere videatur; quibus ego minime assentior. Manifestum enim est voluisse Euangelistam eandem rem, quam noster interpres generationem vocat, tribus nominibus ab eadem origine paululum deflexis appellare γένεσιν v. 1. γεννᾶν v. 17. & γέννησιν hoc loco. Itaque cum isti ipsi verterint ver. 1. *Liber generationis Iesu Christi.* & ver. 17. *ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim, &c.* similiter hoc loco vertere debebant, *Christi autem generatio sic erat.* Præterquam quod hoc loco non solum de partu, sed multo magis etiam de conceptu agitur, de quo potius quam de partu poterat dubitari οὕτως ἦν præteritum imperfectum pro perfecto, ex linguæ proprietate, quod & Latine accidit aliquando; *ad hunc modum se habuit.* Quod Remigius existimauit, posse hæc verba ad præcedentia pertinere, quasi sensus sit. Hactenus autem de Christi generatione, prorsus alienum puto. Cur autem hoc addiderit Euangelista, coniectura est facilis; Quia generationem Christi cum aliorum generationibus connumerauerat; ne quis existimaret eodem modo, atque alios, genitum fuisse, modum, quo genitus est, singularem explicauit. *Sic erat*, id est, non sicut aliorum generationes, *sed cum esset de-* B *sponsata mater eius.* Eodem pertinet quod matrem eius vocat, significans patrem non habuisse, eadem prorsus cautione, qua dixerat ver. 16. *Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus.*

Cum esset desponsata.] μνηστευθείσης γὰρ, noster interpres non legit γὰρ causalem particulam, nec ego legendam arbitror, quod sensum non iuuet, & impediat. *B. virgo an vera vxor Ioseph.* Nonnulli hærentes in proprietate verbi μνηστεύεσθαι existimant, Beatam Virginẽ cum Christum concepit, nondum fuisse nuptam, sed desponsam. Eodem enim modo differre apud Græcos μνηστεύεσθαι & γαμεῖν, quo apud Latinos desponderi & nubere. Itaque nondum illam Iosephum domum duxisse; C Atque hoc esse, quod paulò pòst ver. 20. dicitur, *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam*, quasi nondum accepisset, id est, duxisset, in qua sentẽtia magnos etiam auctores Origenem hom. 1. in diuersos Euangelistas, Hilarium hoc loco, Basilium in hom. de humana Christi generatione, & Epiphanium hær. 78 fuisse video. Sed pluribus auctoribus Chrysostomo ho. 4. in Matthæũ, Auctori operis imperfecti ho. 1. Ambrosio lib. 2 in Lucam, Theophylacto in commentariis, & omnibus fere Theologis subscribo, vere iam tum fuisse nuptam. Præcipua enim causa, cur Spiritus sanctus voluerit Christũ ex nupta nasci, hæc ab omnibus fuisse dicitur, vt Virginis honori consuleretur, atqui non est cõsultum, si desponsa tantum, nondum nupta concepit, D & ver. 19. Ioseph vocatur ἀνὴρ αὐτῆς, *vir eius* non νυμφίος sponsus, & ver. 20. vocatur γυνὴ vxor Ioseph, *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam.* Nam quod *Beza in annot.* hæreticus interpres exponit εἰς τὸ εἶναι γυναῖκά σου vt sit vxor tua, aut quæ desponsa tibi est pro vxore, coactum est. Nam si Hebraïsmũ, vt ille putat imitari voluisset; dixisset μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν τὴν μαριὰμ εἰς γυναῖκά σοι, aut potius σοι. *Ne timeas accipere Mariam in coniugem tibi*, & exẽplum quod profert Mar. 12. 23. illi aduersatur maxime οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα, *septem enim habuerunt eam vxorem.* Non enim significat eam futurã fuisse; sed fuisse reuera vxorem. Quod autẽ dicit eam esse vim verbi μνηστεύεσθαι non ignoramus; sed scimus etiam non semper obseruari. Nam Lucas c. 2. 5. eandem Mariam iam do- E mum ductam à Iosepho vocat μεμνηστευμένην. vocat ergo Matthæus Mariam μνηστευθεῖσαν sponsam, non quod ducta non esset; sed quod non magis à viro cognita, quam spõsæ, quæ nondum nuptæ sunt, vt rectissime Chrysostomus adnotauit. Nolo tamen eiusdem Chrysostomi & Bernardi in hom. in illa verba Lucæ 1. 26. *Missus est*, vti suffragiis, qui cõsuetudinem Hebræorum fuisse dicũt, vt generi etiam ante nuptias in sponsarum domibus habitarent. Nam generos Loth, quorũ vtuntur exemplo, scri-

Digitized by Google

ptura docet in domo Loth nō habitasse, Gen.19.14. Teneamus ergo quid aut omnes, aut optimi Theologi tenent, verū fuisse iam tum, cū Christus conceptus fuit, inter Iosephū & Mariā matrimonium quod aduersus Iulianum Pelagianum, qui concubitu matrimonium definiebat probat Aug. lib.5.c.9.& lib.1.de nuptiis & cōcupiscentia c.11. Cur autē ex nupta Christus nasci voluerit, præter alias quæ facile per se quisque excogitare potest; quinque causas veteres Theologi tradiderunt. Ignatius in epistola ad Philadelph. Origenes ho.1.in diuersos Euangelistas, Hilarius Can.1.in Matt. Chrysostomus hom. 4. Basilius in hom. de humana Christi generatione, Amb. li.2.in Lu.& in li de inst. virg. c. 6. Theophylactus hoc loco, Bernardus hom. in illa verba: *Missus est Angelus*. Prima est, ne Maria si innupta peperisset, stupri rea putaretur: maluit enim Christus filius Ioseph, quā impudicæ fœminæ videri. Et, vt scite ait Ambrosius; *maluit aliquos de sua generatione, quam de matris pudore dubitare, nec putauit ortus sui fidem matris iniuriis astruendam*. Secūda, ne ipse spurius videretur, ideoque tāquam verus Messias non reciperent à Iudæis. Nam si, cum ex legitimo matrimonio procreatum putarēt; tamen ideo contempserunt, quod fabri filium esse crederēt Matt. 13.55.& Mar.6.3 quid facturi erant, si spurium dicere potuissent; Tertia, vt Ioseph & Mariæ, & infanti adiumento esset atque custodiæ. Itaque cum aliquid agendum est, non ad Mariam, sed ad Ioseph Dei mandata mittuntur Matt 2.13. *Ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto ibi, vsque dum dicam tibi*, & ver.19. *Ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens, surge, accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel*. Cumque puer perditur quæritur à Ioseph Luc.2.48. Quarta, vt Ioseph testis esset virginitatis Mariæ. Nemo enim in eius asserenda castitate tam dignus esse poterat fide, quā qui custos illius erat, qui maxime & scire debuit, & potuit: quemque credibilius erat naturali maritorum zelotypia impudicitiæ crimen, vbi non esset, suspicaturum quam vbi esset defensurū fuisse. Quia Bernardi verba imitari non possum, recitabo. *Sicut, inquit, Thomas dubitando, palpando, constantissimus factus est Dominicæ confessor resurrectionis, ita & Ioseph Mariam sibi desponsando, eiusque conuersationem tempore custodiæ studiosus comprobando, factus est pudicitiæ fidelissimus testis. Pulchra vtriusque rei conuenientia, & dubitatio Thomæ & desponsatio Mariæ. Poterant quidem similis erroris laqueum nobis inücere, fidei videlicet in illo, castitatis in illa veritatem in suspicionem adducere. Sed valde prudenter & pie factum est per contrarium, vt vnde metuebatur suspicio, firma fit certitudo. Nam & de filii resurrectione citius quidem ego (qui infirmus sum) crediderim Thomæ dubitanti & palpanti, quam Cephæ audienti & credenti: & de matris continentia facilius sponso eius custodienti & experienti, quam ipsi quoque virgini de sola sua conscientia se defendenti*. Additur fere ab omnibus quinta, vt hac ratione mysterium nati Christi diabolo celaretur, ne infanti strueret insidias; quam malo libere fateri me non intelligere quam temere reprehendere. Non inquam, intelligo, quomodo diabolus Mariæ virginitatem, si modo animaduerterit, potuerit ignorare, cum integrum & incorruptum corpus, quamuis nuptæ videre posset.

Cur Christus ex nupta nasci voluerit.

Antequam conuenirent.] Hoc loco Hilarij interpretatio est, *antequam transiret in coniugis nomen*; qua si conuenire significet simul habitare: quam interpretationem, non quia vera; sed, vt opinor, quia noua videbatur, nonnulli nouitatum sectatores hæretici secuti sunt; nescio an secuturi, si Hilarij fuisse cognouissent. Sed iam ante probauimus iam tum veram fuisse coniugem, & ex consequentibus manifestum est, conuenire hoc loco significare rem matrimonij, vt Hieronymus loquitur exercere, esseque vt Græci vocant εὐφημισμὸν quo res inhonesta honesto declaratur verbo. Voluit enim Euangelista rationem reddere, cur voluerit Ioseph occulte Mariam dimittere, quia inuenta est in vtero habens antequam conuenirēt, id est, cum eam non cognouisset, vt loquitur ver.25. Nemini non statim occurrit obiectio: Ergo postea conuenerūt. Hoc enim potissimum argumento nōnulli quondam hæretici, vt Antidicomarianitæ apud Epiphanium hæresi 78. Iouinianus apud Augustinum in libro de hæresib. Heluidius apud Hieronymum in libro aduersus Heluidium adducti sunt vt post Christi partum Mariam a Ioseph cognitam fuisse crederent, ex eoque coniugio natos fuisse eos, qui in scripturis Domini fratres appellantur Matth.12.46.47.& 13.55 Marci 13.31.33. Luc.8.19.20. A quorum impietate nonnulli ex nostris hæreticis non procul absfuerunt. Sed hunc errorem & scripturis & exemplis ita Hieronymus fregit, vt si quis refutare velit, actum agat; & nos non disputationes nunc scribimus, sed commentarios. Summa rei est, non quoties dicitur aliquid nō ante factum esse, significari factum esse postea. Cum enim dicimus hæreticos non acturos pœnitentiam priusquam moriantur (vt Hieronymi vtar exemplo) non significamus eos pœnitentiam post mortem acturos: sed tacemus, quod est certum, dicimus quod est dubium. Certum est post mortem neminem posse agere pœnitentiam; Quia *in inferno quis confitebitur tibi*; sed dubium est, an ante mortem acturus sit. Certum quoque erat post Christi partum Ioseph Mariam non cognouisse, cum non alium, quam Christum filium habuisset. Certe de eo non erat quæstio. An autem Christus ex Ioseph, an ex Spiritu sancto conceptus esset, & dubitari poterat, & necessario erat explicandum. Hoc ergo explicauit Euangelista, quod dubium, quodque necessarium erat; illud prætermisit, quod neque quærebatur, neque dictu erat necessarium. Quo autem modo fratres Christi quidam sint appellati, dicemus Matth.12.46.

Maria virginitas post partum.

Psal.6.6.

Inuenta est.] Origenes hom.1. in diuersos Euangelistas, & Hieronymus in cōmentariis multa ex illo mutuatus, à Ioseph inuentā esse dicūt, qui pene licentia maritali futuræ vxoris omnia nouerat, quid nisi me tantorū auctorū reuerētia retineret minus reuerenter dictum dicerē, satis habeo illis nō assētiri: nā εὑρίσκειν Græce nō significat quærēdo, scrutādoque, sed potius non quærendo, nō cogitando, præter opinionem expectationēque aliquid inuenire. vt Chrysosto. idoneus Græci sermonis testis adnotauit. Nō ergo Ioseph vestigādo, sed nō quærendo; nec tactu, sed visu, eoque purissimo, minimeque curioso Mariam prægnantem inuenit. Nec significatur ab eo potius, quam ab alio inuentam fuisse, sed vis verbi εὑρέθη est eam subito & inopinato ita tumido apparuisse vtero, vt quiuis, qui modo oculos adijceret, videre posset eā fuisse grauidam.

In vtero habens.] Prægnans, grauida, vterum gerēs. Illa Græca, enim, hæc Latina est phrasis.

De Spiritu sancto.] Sunt qui hæc verba cum superioribus ita iungant vt hæc sit sentētia, Ioseph non solū prægnātem Mariā deprehēdisse, sed etiā eā de Spiritu

Digitized by Google

Spiritu ſancto concepiſſe, vt Baſilius in hom. de humana Chriſti generatione, vt Theophylact. in cõmentariis; ideóque videntur Origen. ho. 1. in diuerſos Euangeliſtas, & Bernardus homil. in illa verba *Miſſus eſt*, imo etiam Hieronymus in hunc locum exiſtimare. Auctor autem operis imperfecti non incerto cognouiſſe, ſed dubitaſſe ait, an diuinitus concepiſſet. Sed ex cõſequentibus manifeſtum eſt, eum ignoraſſe vnde virgo ſacra concepiſſet, propterea enim voluit dimittere ver. 19. propterea ab Angelo docetur ver 20. *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt.* Atque ita omnes alij auctores interpretantur. A

Chriſtus quomodo de Spiritu ſancto conceptus.

De Spiritu ſancto.] Non quod Spiritus ſanctus pater fuerit Chriſti, quemadmodũ ait Hieronymus nonnullos olim exiſtimaſſe; ſed quod Spiritus ſancti virtute factum ſit, vt ſine viro virgo cõciperet. B Nec enim Spiritus ſanctus ad modũ viri cum Maria concubuit, vt quendam noſtro tempore dicere non puduit: ſed quod virile ſemen facturum erat, ipſe ſine ſemine multo perfectius fecit; ſicut Adamũ olim Deus fecerat, niſi quod Adamum ex limo terræ qui quaſi terræ ſemen eſt; Chriſtũ ex ſanguine Mariæ. Neque de Spiritu ſancto cõceptus dicitur Chriſtus, quod ſolus Spiritus non etiam pater, & ipſe, qui gignebatur filius eius generationẽ effecerint. Vera enim illa regula eſt ab omnibus antiquis Theologis tradita, & ab Scholaſticis retenta: Omnia opera Trinitatis extra ipſam omnibus perſonis eſſe cõmunia. Sed dicitur Chriſtus ex Spiritu ſancto cõceptus per illam vſitatam in ſacris litteris attributionẽ qua quod tribus perſonis commune eſt, propter officium aut proprietatẽ vni tribuitur, vt quod potẽtiæ eſt & gubernationis patri: quod ſapientiæ, filio: quod benignitatis, beneficij, liberalitatis, fœcunditatis, Spiritui ſancto. Duabus ergo de cauſis Chriſti cõceptio Spiritui ſancto tribuitur, & quia ſummũ fuit erga homines beneficiũ, omniũque beneficiorũ caput: & quia fœcunditatis ac viuificationis opus fuit. Eſt enim Spiritus quaſi diuinũ quoddã ſemẽ, quo omnia fœcũdãtur, quemadmodũ illud Gen. 1. 2. interpretati ſunt multi: *Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas*, & quaſi anima qua animantur & viuificantur omnia. *Spiritus enim eſt, qui viuificat*, & *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ.* Quod Plato aliique Philoſophi, & hos ſecuti Poëtæ, tãquam in tenebris hallucinantes, Deum animam mundi eſſe dixerunt. Per quam elegans eſt inter Chriſtum & Chriſtianos, id eſt, inter caput & membra comparatio quam omnes fere auctores veteres Ambroſius, Auguſtinus, Leo obſeruauerunt. Chriſtus ex Maria virgine natus eſt: Chriſtiani ex virgine Eccleſia naſcũtur. Eccleſia virgo & mater ſine macula & ruga, vt Maria, Epheſ. 5. 27. fons baptiſmi vterus: aqua ſemẽ Eccleſiæ quæ producit animã viuentẽ, Spiritus ſanctus ſupplet ſemen viri. Itaque vt Chriſtus ex ſemine virginis & Spiritu ſancto natus eſt, ſic Chriſtianus, id eſt, mẽbrum Chriſti oportet ex aqua & Spiritu ſancto renaſcatur. Ioannis 3. 5. *De Spiritu ſancto*] ἐκ πνεύματος ἁγίου, ex Spiritu ſancto. Animaduerto noſtrum interpretem particula, De, cum poſſit dicere, Ex, mirifice delectari, vt ſupra ver. 3. 5. 16. & infra ver. 20 & c. 18. 11. Nec ignoramus clarius fuiſſe, Ex quam De, materiam videatur ſignificare, ſed explicanda fuit verſio, non euertenda.

Io. 6. 63. Pſ. 103. 30.

19. Ioſeph autem vir eius.] Vir eius appellatur, non quia corpore, ſed quia vero illi coniunctus erat matrimonio.

Cum eſſet iuſtus.] δίκαιος ὢν, & Græca & Latina verba duplicẽ intellectũ admittũt: vel quãuis eſſet iuſtus, vel quia erat iuſtus. Hæreticus interpres aduerſatiue accipiẽdũ putat: quaſi ſẽſus ſit, quãuis Ioſeph vir eſſet iuſtus, tamẽ ſiniſtra aduerſus beatã virginẽ ſuſpicione nõ caruiſſe. Clarius, ſi auſus eſſet, dixiſſet, Ioſeph merito de ſãctiſſimæ Virginis caſtitate dubitaſſe. At quis nõ videt nõ aduerſatiue, ſed cauſaliter Græcũ participiũ accipiendum? Cauſa enim redditur eorum, quæ ſequuntur. Vtrius autẽ cauſa reddatur cũ duo ſequãtur, alterum, quod noluerit eã traducere: alterũ quod voluerit occulte dimittere de eo poterat merito dubitari. Aliqui ergo exiſtimarũt ſecundi mẽbri cauſam reddi: vt Chryſoſtomus hom in Matt. 4. Propterea enim voluiſſe dimittere; quod iuſtus eſſet nolletque: quã adulterã ſuſpicabatur, retinere. Fuit enim Chryſoſtomus, Hieronymus, & nonnulli alij graues auctores in ea ſententia, vt putauerint non licere viro adulteram vxorẽ retinere. Idque ne fieret, fuit aliquando Eccleſiaſticis decretis conſtitutũ. Alij cauſam prioris membri reddi dicunt, vt Hieronymus, Ambroſius lib. 2. in Lucam, Theophylactus: quod ego multo probabilius eſſe arbitror. Videntur enim hæc verba, *Et nollet eam traducere*, appoſita eſſe ἐξηγητικῶς expoſitionis loco: quaſi dicat, quia erat vir iuſtus, ideoque nolebat eam traducere, cœpit aliã dimittendi rationem honorabiliorem cogitare. Et illa Chryſoſtomi ſententia nõ ſolum à Theologis: ſed à tota etiã Eccleſia deſerta eſt. Lex enim adulteram dimittere permittebat, non iubebat: Chriſto etiam C interprete Matt. 19. 8. Mar. 10. 5. Dicet aliquis, ſi lex permittebat, licebat ergo adulteram accuſare: quare & Ioſeph, quãlibet iuſtus, ſalua iuſtitia id facere potuit. Reſpondeo Ioſeph vocari iuſtum, nõ quod iuſtitia vna ex quatuor virtutibus moralibus præditus eſſet, ſed quod omni virtutum genere cumulatus, vt Chryſoſtomus adnotauit. Eiuſmodi autẽ quiſquis eſt, D. Paulum imitatus dicit: *Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt.* Itaque potuit quidem traducere, ſed non debuit: quia maioris fuit charitatis, occulte dimittere. Quia ergo vir erat iuſtus, id eſt, magna præditus charitate, in qua, vt ait Aug. omnis Chriſtiana iuſtitia conſiſtit: noluit facere quod iuſtitia vna priuata virtus permittebat: ſed quod charitas omniũ virtutum regina poſtulabat.

Beza.

1. Cor. 10. 23.

Quid traducere in ſcriptura.

D *Traducere.*] παραδειγματίσαι publico exemplo puniẽdam curare, ignominioſe accuſare, ad verbum, exẽplare, vt alicubi Auguſtinus epiſtola 59. vertit: Quamquam idem alias vertere ſolet, diuulgare, vt epiſtola 54. & ſer. 16. de verbis Domini. Id autẽ Ioſeph feciſſet ſi in iudicium vocaſſet, & omnium oculis, tanquam adulterij ream, propoſuiſſet. Vſus eſt eodem verbo Diuus Paulus ad Hebræos 6. 6. *Iterũ crucifigentes filium Dei, καὶ παραδειγματίζοντας*, & publicæ ignominiæ exponentes, vbi noſter interpres vertit, *oſtentui habentes.* Quod Hiſpani ſignificantiſſimo verbo dicerent: *Sacandole otra vez a la verguenza*, qua phraſi non ſola Chriſti crucifixio: ſed tota eius paſſio probris plena ſignificatur. Simili prorſus ſignificatione idem verbum Septuaginta interpretes vſurparunt. Num. 25. 4. & Eſther 14. 8. E

Voluit occulte dimittere eam.] Quare? Nonnulli exiſtimarunt ideo dimittere voluiſſe, quod videret eam de Spiritu ſancto concepiſſe, ſeque eius conſortio indignum iudicaret. Eodem prorſus modo, quo Petrus dixit Chriſto, *Exi à me Domine, quia homo peccator ſum.* Lucæ 5. 8. & Centurio ille, *Domine non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum.* Matth.

Digitized by Google

A 8. 8. Sic Origenes homilia 1. in diuersos Euangelistas, & Bernardus homilia in illa verba, *Missus est Angelus*: &, si bene intelligo, Hieronymus in commentarijs interpretantur. Quæ interpretatio. etsi loco non cõuenit, eorum tamen auctorum pietati maxime conuenit. Alij prorsus contrariam sequũtur opinionem, ideo dimittere voluisse ꝙ adultera tã suspicaretur, vt Chrysost. hoc loco, & in homilia de sancta Susanna, & Augustin⁹ Epistola 54 & serm. 16 de verbis Domini, & serm. 18. de tẽpore, si tamẽ illius est. Theophylactus, & Euthymius in cõmẽtariis. Quorũ sententiã sequentia verba confirmant. *Noli timere accipere Mariam cõiugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est*, quasi Ioseph non de Spiritu sancto, sed de adulterio natum putaret, ideoque timeret accipere, ne probare adulterium videretur; aut quia factã vt putabat, sibi

B ferre nolebat iniuriam. Sentẽtia Pseudochrysostomi media inter has duas nec à veritate nec à pietate discedit, nõ iudicasse Ioseph ex adulterio virginẽ cõcepisse, sed vnde, aut quomodo cõcepisset, dubitasse, & quia nõ ex se cõcepisse certo sciebat, dimittere voluisse. Quæ autẽ fuerit illa ratio, quã cogitabat, occulte eam dimittendi; incertũ est & quod Abulensis dicit, cogitasse illi occulte dare libellum repudij mihi non videtur conuenire. Nam quamuis occulte dedisset, omnis scriptura natura sua publica est. Præter quã quod non poterat diuortium. infamiáq; latere; si, cum in eadem domo cœpissẽt habitare, fuissẽt priuato iudicio separati. eo præsertim tempore, quo Mariæ vterus apparebat. Itaq; credibilius quod alij dicũt, esse arbitror, voluntarium in aliam regionẽ secessum cogitasse;

C vt per speciẽ peregrinationis ita dimitteret, vt nõ vitio aliquo repudiasse: sed necessitate deseruisse videretur. Hoc mihi videtur, nõ solũ aduerbio λάθρα occulte, sed ipso ẽt verbo ἀπολῦσαι significari ꝙ Gallice diceretur, *s'ẽ deffaire*: eodẽ omnino sensu quo ille dixit amicitias nõ disrũpẽdas eẽ; sed dissuẽdas. *Cic. de amicitia*

Hæc eo cogitante] Quo modo eam occulte dimitteret, antequam aut consilium inueniret aut inuẽtũ exequeretur? Videtur enim Euangelista significare voluisse, Deum expectasse opportunum tẽporis articulum, vt angelũ mitteret. Si n. ante misisset, quam Ioseph grauidam Mariam animaduertisset; fortasse Ioseph angelo, sicut Zacharias non credidisset. Hãc enim Chrysostomus, & Auctor imperfecti rationẽ reddũt, si postquam ab ea discessisset, nimis sero misisset. Mittit ergo De⁹ ad ægrotum medicum nec antequã incipiat, nec postquam

D mortuus desinat ægrotare. Aliam iidem auctores rationem reddũt. quod Ioseph minus idoneus virginitatis Mariæ fuisset testis, si, antequã de illa dimittenda cogitaret, ab Angelo fuisset admonitus. Quis enim marito nõ credat de sponsæ integritate testãti? & illi marito qui eo vsq; processerit, vt suspicat⁹ sit adulteriũ, & de diuortio cogitauerit? Diuina est prouidentia, quæ ægrotare vnũ permittit hominẽ, vt multis ex eius morbo medicinã faciat. Ea fuit quæ Petrum & Thomã permisit circa fidẽ cadere; ne nos caderemus. Ea expectauit donec Ioseph de Mariæ virginitate dubitaret, ne ipsi dubita

E remus, vt v. 1. ex verbis Bernardi recitauimus. Cur ergo ad Mariam antequam cõcipiat, angelus mittitur? Luc. 1. 26. Causa, vt opinor fuit quod à Maria, vt esset sponsa Spiritus sancti, ex eoq; conciperet, consensus requirendus fuit. Deinde, quod non decebat ignorare virginẽ, quem in vtero gereret, & vnde concepisset. Prius enim, vt Aug. lib. de sanct. virg. & Leo ser. de Natali Domini dixerunt, Christum in fide, quam carne concepit, quam non admonita habere non poterat. Illud etiam à quibusdam queri solet, cur Mariæ vigilanti, Iosepho dormiẽti missus sit Angelus. Cur Mariæ vigilanti, ex iis quæ paulo ante diximus, apparet erat n. ab ea fides, cõsensusq; requirẽdus. Cur autem Iosepho dormiẽti difficilius est dictu Probabiliter tamen mihi videtur hom 4. Chrysostomus respõdere, quod Ioseph vir iustus & fidelis fuerit, quẽ satis erat dormientẽ admonere. Deinde quod iã vterum viderat, & vnde impletus fuisset, dubitabat, itaq; paulo momẽto inclinari poterat, vt ab Spiritu sãcto impletum crederet. Nã facilius, quæ facta sunt, diuinitus & præter naturæ leges fieri potuisse: quã quę facienda fieri posse credimus. Mirum etiam videri potest. cur sanctissima virgo, quid sibi angelus de Christo concipiendo nuntiasset; spõso suo non dixerit vt & se infamiæ periculo, & illũ sinistra suspicione liberaret. Verosimiliter etiam ad hoc idem Chrysostomus respondit, Iosephum maritũ de sponsæ castitate sollicitũ, virgini quamuis sanctæ se loquẽti non fuisse crediturum. Et vero quis maritus nisi à Deo monitus credidisset?

Noli timere] μὴ φοβηθῇς ne timeas, ne dubites accipere, acceptam retinere, vt probauimus vers. 18.

Quod enim in ea natum est] conceptum, genitum. *De spiritu sancto est*] nõ vt suspicaris, ex adulterio vide v. 19. Omnia eo pertinẽt, vt tristẽ Ioseph, & incertũ cõsilii consoletur: & vt persuadeat nõ doloris, sed lætitię eum materiã habere: quod ex eius spõsa Messias ille tã diu expectatus virgine nasciturus sit: propterea vocat filiũ Dauid nõ solum quia honorificus erat titulus, sed etiam vt significet eum, qui ex virgine eiusdem familiæ cõceptus erat, illũ esse Messiã qui filius Dauid futurus erat. Vide vers. 1. Propterea dicit. De Spiritu sancto est; vt reuocet illi in memoriam Isaię testimoniũ. quod paulopost sequitur. *Ecce virgo concipiet & pariet filium*, vt credat C. 7. 14. & gaudeat id in sua sponsa fuisse perfectum.

21 *Pariet autem filium.*) Τέξεται δὲ δὲ videtur poni pro γὰρ enim, vt Mat 23. 5. & alias sæpe. Videtur n. afferri hoc ab angelo tanquam certũ signum & argumẽtum ad faciendam eius quod dixerat fidem. Eodẽ modo, quo dixerat Isaias. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabis nomẽ eius Emmanuel.* Perinde ac si C. 7. 14. diceret; spõsa enim tua non est adultera, sed virgo illa integerrima, de qua Isaias dixit; *Ecce virgo concipiet & pariet filium* pariet enim filium, non filiam; C. 7. 14. quod cum videbis, non dubitabis, quin ex Spiritu sancto cõceperit. Cũ enim videris, quæ futura prędixi, vera esse, credes, quę dixi, prętcrita vera fuisse.

Et vocabis nomen eius Iesum] Eodẽ hoc pertinet, tribuit n. illi hunc honorẽ, vt infanti non ex se. sed ex Spiritu sancto nato, tanquã proprio filio nomẽ imponat. Adnotarũt quidã. nõ matres, sed patres solitos fuisse filiis nomẽ imponere. Quod etsi credibile est vsitatũ fuisse: cõstat tamẽ nõ fuisse perpetuũ. Nam & Rachel vocauit filiũ suũ *Benoni* Gen. 35. 18. & Labes nõ pater sed mater nomẽ dedit, ꝙ maximo eũ cum dolore peperisset 1. Par. 4. 9. & quẽadmodũ hoc loco Iosepho ita Luc 1. 31. Marię dicitur *Et vocabis nomen eius Iesum.*] Hoc est certum voluisse angelũ Iosephum officio patris honorare, simulque ꝓbare quod dixerat, de cœlo cõceptũ, cui de cælo nomẽ imponeretur. Obseruamus n. diuinitus cõceptis nomina quoque antequã nascãtur diuinitus dari; Isaac Gen. 17. 19. Ioanni Luc. 1. 13. & ex nomine ipso doceri, qualis sit; qui cõceptus est infãs, *De nomine Iesu.*

Digitized by Google

mirũ Miſſus qui populũ ſuũ à peccatis liberaturus erat. Hoc n. eſt Ieſus יהושע ſeruator. De quo nomine vt multa omittã quæ à quibuſdam obſeruata ſunt, certum eſt illud nomen Ἰησοῦς Ieſus à Græcis Latinos, ab Hebræis Grecos accepiſſe. Nam vbicunque fere eſt in veteri Teſtamento יהושע nomen proprium Septuagin. verterunt Ἰησοῦς. Hebraicum vocabulum ad Græcam, vt potuerunt, aut vt ſciuerunt, formam reducentes. 1. tamen Par. c. 7. 27. vertunt Ἰησοῦ. Significat autem id nomen ſalutem, aut ſeruatorem. Quo etſi multos appellatos fuiſſe legimus, vt Ieſum filium Naue, Ioſue 1. 1. & filium Ioſedech ſacerdotem Agg. 1. 1. 12. 14. illis tamen caſu, Chriſto conſilio, eoque nõ humano, ſed diuino hoc datum eſt nomen: & illi non erant, quod hoc nomine ſignificabatur, vere Seruatores, Chriſtus plus eſt, quã hoc nomine ſignificatur. Itaq; aliis nomen erat quodãmodo cõmune, & certe vulgare, Chriſto propriũ, & vt propheta prędixerat, nouũ & ſingulare; quia eo modo, quo de Chriſto dicitur, nemini pręterea cõuenit. quia nõ eſt in aliquo alio ſalus. Quod autem recẽtiores Iudæi non יהושע ſed ישו vocare ſoleãt, partim ex ſono vulgarium linguarum, quem illi ſolũ audiunt, partim irriſione & malignitate faciunt, ſignificãtes Chriſtum nõ eſſe יהושע ſeruatorẽ, ſed Ieſu quod illis nihil niſi vulgarẽ aliquẽ hominẽ ſignificare videatur Sed bene eſt quod nõ tã facile poſſunt ſuã Chriſto diuinitatẽ detrahere; q̃ facile eius nomini ſyllabas detrahũt. Hoc ergo propriũ Chriſti nomẽ eſt. quo & eius diuina ſimul humanaque natura & praſtãtiſſimum redemptoris officium declaratur. Hoc *datum illi eſt nomen ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur terreſtrium, & cæleſtium, & infernorum.* Itaque rectè à quibuſdam adnotatũ eſt: Euangeliſtas, cum Seruatorem noſtrum proprio nomine appellare volunt, non Chriſtũ, ſed Ieſum appellare. vt hoc loco, & c. 2. 1. & Luc. 1 31. & 3. 23. & 4. 1, Chriſtus enim nomẽ eſt officii, Ieſus naturæ atque perſonæ. Dubitabit autẽ aliquis quo modo angelus Ieſũ vocari iubeat: cũ Iſaias dixerit vocandũ Emmanuelẽ. Id nobis Iudæi, vt probẽt illã in Chriſtum prophetiam non conuenire, ſolent obiicere. Sed ſatis copioſe pro nobis iã diu veteres auctores reſpõderũt: Iuſtinus. q ad orthodoxos 132. Tertull. aduerſus Iudæos, & li. 3. cõtra Marcionẽ, Lactanti⁹ lib. 4. de vera ſapient. cap. 12. Chryſoſtom. lib de incarn. cap. 12. Prophetam nõ qui vocandus Chriſtus, ſed qui futurus: Euangeliſtã, qui vocandus & qui futurus eſſet, declarare voluiſſe. Noluit n dicere Propheta, fore, vt propriũ Chriſti nomen eſſet Emmanuel, ſed vt res eo nomine ſignificata illi cõueniret, ideoque merito Emmanuelẽ vocari poſſe. Queadmodum idẽ Iſai. c. 1. 26. prędixerat de Ieruſalẽ, *Poſthac vocaberis ciuitas iuſti vrbis fidelis:* non quod eo vnquam nomine vocãda eſſet: ſed quod talis futura, vt ita merito vocari poſſet. Eadẽ ratione dixit. c. 60. 14. *Vocabunt te ciuitatẽ Domini Sion ſancti Iſrael*, cum numquã tamen eo nomine vocata ſit. Similia exẽpla ſũt Ier. 3. 17. Et Zach. 8. 3. & de Chriſto ipſo idẽ Iſaias dixit. c. 9. 6. fore vt vocaretur nomẽ eius, *Admirabilis, Cõſiliarius, Deus, fortis, Pater futuri ſeculi, Princeps pacis*: nõ quod tot nomina, ſed quod tot res habiturus eſſet. Et Ier c. 23 9. *Hoc eſt nomen, quod vocabũt eum, Dominus iuſtus noſter.* Vere n. Chriſt⁹ Domin⁹ iuſtus noſter fuit, vere quoq, *Emmanuel*, quod eſt, nobiſcum Deus: ita Euangeliſtam loc um Iſaiæ intellexiſſe, ex eo manifeſtum eſt quod cũm dixiſſet, *Vocabis nomen eius Ieſum*, quaſi vt probaret ita vocari debuiſſe, Iſaiæ locum induxit. *Et vocabitur nomẽ eius Emmanuel.* Idem ergo eſt Ieſus & Emmanuel, non ſono, vt ait Tertull. ſed ſenſu. Eſſe enim Deum nobiſcum, quod Emmanuelis, eſt Deum ſeruatorem eſſe noſtrum, quod nomine Ieſu ſignificatur.

22. *Hoc autem totum*] Chryſoſt hom. 5. Theoph. & Euthymius in comment. hæc verba adhuc loquentis angeli eſſe putant, ſed non dubium eſt, quin ſint Euangeliſtæ volentis iis quæ narrauerat ex prophetæ teſtimonio fidem adhiberi.

Totum] quod virgo conceperit, quod Ieſus infans nondum natus appelletur. Auctor imperfecti.

23. *Ecce virgo.*] Huius verſus explicatio ex cõmentariis in c. Iſai. 7 peti põt. Transferã inde in hunc locum, quæ neceſſaria eſſe videbuntur Iudæi autem quinq; potiſſimum argumentis hũc nobis locum è manibus eripere conãtur. Primũ eſt quod apud Iſaiã nõ בתולה, quæ propriè virgo eſt, ſed העלמה legatur, quod non virginẽ, ſed puellã, non conditionem, ſed ætatem ſignificat: cui argumẽto nemo poteſt melius, quam Hieronymus in traditionibus Hebraicis in Geneſim, & lib. 1. contra Iouinianũ, & in cõmentariis in 7. cap Iſaiæ reſpondere עלמה apud Hebræos non ſolum virginem, ſed plus etiam quam virginem, id eſt puellam abſcõditam & diligẽter cuſtoditam ſignificare, quæ ne virorum quidem oculis pateat, quæq; nõ ſolũ corpore: ſed etiã aſpectu caſta ſit. Idq; nominis originẽ indicare: dictam enim eſſe עלמה à עלם quod eſt abſcondere, quaſi incluſam & recõditam virginem: nec in ſcripturis vſpiã niſi pro virgine poni, vt Gen. 24. 16. Rebecca virgo pulcherrima & incognita viro, v. 43. vocatur עלמה: itẽq; Maria ſoror Moyſis. Exod. 2. 8. lingua quoq; Punica, quę ex Hebraica originẽ habet, virginẽ עלמה vocari. Itaq; בתולה ſolã virginitatẽ עלמה & ætatem & virginitatẽ ſimul coniunctam ſignificare. Atq; hũc eſſe Prophetæ ſenſũ, vt ita dicam, ἐμφατικώτερον, virginem adhuc teneram, & ne virorum quidem oculos expertam concepturam eſſe: Addunt quidam nomini עלמה eo loci adiunctam eſſe ה emphaticam apud Hebræos particulã, qualis apud Græcos eſt articulus ἡ, quod Chryſoſtomus ad eũ locum adnotauit, quaſi virgo non vulgaris: ſed præſtantiſſima, & maxime virgo ſignificetur. Vnum nobis Iudæi locũ obiiciunt Prouer. 30. 19. *Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: Via aquilæ in cælo, via colubri ſuper petram, via nauis in medio mari, & via viri in adoleſcentula* בעלמה, vbi non tantum Hebræi, verumetiam Chriſtiani nonnulli, idque noſtro iam tẽpore contendunt, nomen עלמה pro muliere corrupta poſitũ eſſe. Id enim loci circunſtantiam poſtulare. Ego vero ex eo maxime loco probari poſſe exiſtimo. nomen עלמה nunquam niſi virginem ſignificare. Nam vt alias, quas alienas iudico, interpretationes omittam, manifeſtum eſt Salomonem dicere voluiſſe, difficilius eſſe cognoſcere, an femina, quæ quod recondita ſemper fuerit maxime virgo putatur, virgo ſit, quam cognoſcere, an aquila per aera, coluber ſuper petram. nauis per mare tranſierit. Hoc enim eſt, & quartum penitus ignoro. Hoc autẽ vt ſignificaret per ἔμφασιν vſus eſt nomine עלמה quod & ætatem & conditionem perfectiſſimæ virginitatis declarat. Secundum argumentum eſt non eſſe ſenſum, fore, vt virgo, manens virgo, ſed vt quæ ante virgo erat, poſtea viro nupta ex eo concipiat. Hoc non modo, vt falſum: ſed etiam, vt abſurdum atque ridiculum veteres auctores reiecerũt: nullum hoc eſſe miraculum, nullum ſignum: Prophetam autem ſignũ, idque inauditum & maxime admirabile præbere voluiſſe, verſ. 10. *Pete tibi ſignum à Domino Deo*

tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra. Et ver. 14 *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet*. Sic Iustinus contra Tryph. Tertullianus aduersus Iudæos, & lib. aduersus Marcionem, 3. Basilius in homilia de humana Christi generatione, Epiphanius aduersus Ebionitas Cyrillus Alex. & Chrysostomus in 7 cap. Isaiæ responderunt. Tertiū erat, quod Isaias dicat, vocandū esse nomen nascituri filii Emmanuelem quod nomē Christus nō habuerit: quomodo antiqui auctores responderint, diximus ver. 21. Quartū ergo erat, ex loci circumstantiis apparere, dictum hoc esse de vxore Regis Achaz, & de filio Ezechia, quæ erat paritura. Quod multo magis Epiphanius & Hieronymus merito rident. Edita enim est hæc prophetia regnāte iam Achaz: ad eum enim tanquam regem dirigebatur. B Fingamus primo anno regni eius editam fuisse, iam Ezechiam nouem vt minimum annos natum fuisse constat. Regnauit enim Achaz sexdecim annos. 4. Regum 16. 2. & 2. Par. 28. 1. quo mortuo statim regnauit eius filius Ezechias 4. Regum 16. 20. erat autem viginti quinque iam annorū cum regnare cœpit 4. Reg 18. 2. & 2. Paral. 29. 1. Nihilo plus coloris habet, quod alii dicebant, id esse de vxore Isaiæ intelligendum. Nam neque virgo erat, neque filium vllum peperisse constat, qui Emmanuel aut fuerit, aut vocatus sit. Quintum, recentiores Iudæi nobis obiiciunt quod & prisci scriptores vix attigerūt, & maiorem habet speciem difficultatis; non potuisse C dari signū Achaz, quod videre ipse nō posset, quippe quod nonnisi octingentis post annis esset euenturum. Quomodo respondendum sit, Chrysost. in commentariis ad eum locum videtur indicare: signum non dari Achaz, sed domui Dauid, quæ non solum vsque ad Christum permansura: sed ipsum quoque Christum paritura erat. Principio quidem propheta regi Achaz petēti quodcunque vellet, signi conditionē obtulerat, ex quo intelligeret, Deū sibi contra regem Assyriorum affuturū. vers. 11 *Pete tibi signum à Domino Deo tuo*. Quod quia contemnens petere noluit: commutata oratione propheta aliud maius signum, quam quod petere non auderet, maioris liberationis argumētū, Deum non iam Achaz sed domui Dauidis daturū prædicit. vers. 13. 14. *Audite domus Dauid, numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propterea ecce Dominus ipse dabit vobis signum*. quasi dicat, quia vos petere negligitis ipse vltro dabit, non iam quale regi obtuli, fore vt Deus populum suum à Rege Assyriorū liberet: sed lōge maius, fore, vt liberet à peccatis & diaboli tyrannide Itaque à maiore probat minus.

Et vocabūt.] Quod quidam mirātur apud Isaiā esse vocabis: & Euangelistam dixisse καλέσουσι vocabunt, nullam admirationis habet causam quia vt ait Hieronymus, sæpe Euāgelistæ sententiā non verba citare solēt: sed & nihil hoc loco quomodo Euāgelista diceret, καλέσεις, vt Septuaginta verterunt: an καλέσει vt Chaldeus: aut καλέσουσι, referebat.

Quod est interpretatum, Emmanuel nobiscum Deus.] Quo autē modo Deus nobiscum esse per hoc nomen significetur, quæri solere video. Quorūdam nō probo sententiam qui spiritualiter tantū interpretantur Deum esse nobiscum, id est, nobis reconciliatum Col. 1. 20. Quod ante iniquitates nostræ nos E ab illo disiungerent Isaiæ 59. 2. Melius Chrysostomus, & alii nonnulli patres ipsam filij Dei incarnationem declarari putant. Est enim Deus nobiscū, non solū quia auxilium præstat, & peccata remittit: quo modo etiam cum antiquis illis Iudæis erat; A sed quia *verbum caro factum est, & habitauit in nobis*. Ioan. 1. 14. quia *in terris visus est & cum hominibus conuersatus*, Baruch. 3. 38. quia *communicauit carni & sanguini*, Hebræorum 2. 14 Quod autem ex hoc loco quidam colligunt, Matthæum Hebraice nō scripsisse, refellimus in præfatione cap 5.

25. *Et non cognoscebat eam*. Hilarius cognoscere, interpretatur pro vxore habere. nā ante, inquit, spōsa erat: postea in nomē trāsiuit vxoris, nō quod marito cōiuncta fuerit, sed quod pepererit, vt faciunt vxores. Epiphanius vero aduersus Ebionæos prius dicit non cognouisse, post partum vero cognouisse, nō eius quidem corpus: sed animum, virutem, sanctitatem. At iam monitus ab Angelo, non poterat eius ignorare virtutem quam sciret de Spiritu Sancto concepisse: & nemo non videt Hebraicam esse phrasim, qua honeste vsus matrimonii significatur, vt Gen. 4 & 19. 8. Numeror. 31. 35. 3. & Reg. 1. 4. Illud vero quod quidam adnotarunt hoc verbū non dici nisi cum primum virgo defloratur, falsum esse constat Gen. 4. 25. & 38. 26. & 1. Reg. 1. 19. Arripiebant hic Iouinianus, Heluidius, Ebionistę, &, vt ait Auctor imperfecti, Eunomiani ansam de Beatę Mariæ post partū virginitate male sētiēdi, vide ver. 18. tātū admonendum est, quemadmodum has particulas (*Antequam*) *& priusquā*: ita has *donec & vsque* & si quę sunt aliæ similes non semper affirmationem post tēpus, quod notatur, si negatio præcesserit: nec semper negationē, cum præcesserit affirmatio, significare, vt Hieronymus aduersus Heluidiū, & Chrysostomus hoc loco multis exemplis demonstrarunt. Matthęi 28. 20. *Ecce ego vobiscum sum vsque ad cōsummationem seculi*: non indicat postea cum illis non futurum, sed multo magis futurum 2. Reg. 6. 26. *Michol filiæ Saul non est natus filius vsque in diem mortis suæ*: non significat eam post mortem peperisse. Psal. 109 *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorū*, non significat postea non sessurum. Matth. 5. 19. *Donec transeat cœlum, & terra, iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege*, nō indicat fore, vt postea prætereat. Ergo in his omnibus locutionibus, id dicitur quod est dubium, id tacetur quod est certum.

Donec, vsque, antequam, quomodo accipienda in scriptura.

Filium suum primogenitum. [Hoc aliud erat hæreticorum argumentū, qui de Mariæ virginitate male sentiebāt, quod Christum Euangelista Mariæ pri- D mogenitum appellet, quasi post eū alios genuerit: vbi enim secundo genitus nullus est: ibi nec primogenitum esse posse. Epiphanius videtur vim argumenti declinasse. Negat enim heres. 78. Christum Mariæ primogenitum appellatum. Nec enim Euāgelistam dixisse, donec peperit filium primogenitū suum: sed filium suum primogenitum, vt significaret filium esse Mariæ, primogenitum autem Dei. *Ipse namque est primogenitus omnis creaturæ*. Coloss. 1. 15. *& primogenitus ex mortuis* v. 18. & Rom. 8. 29. *primogenitus in multis fratrib*. Melius & fortius Hieronymus aduersus Heluidium, primogenitū Mariæ Christū dici, non quod post eum alius: sed quod ante eū nemo genitus sit. Hunc enim scripturarum esse vsum, vt vnigeniti etiā primogeniti dicātur: quia qui vnigenitus est, necessario ante omnes alios, id est, nemo ante eū genitus est: quod est esse primogenitū, Exo. 4. 22 Deus vocat populum Israel primogenitū suū, cū aliū nō haberet. Et c. 12. 29. dicitur percussisse omnia primogenita terræ Ægypti: inter quos nō dubiū; quin aliqui vnigeniti fuerint, & c. 13. 2. & 22. 29. Iubet omnē primogenitū sibi sāctificari: cōsuetudo autē legis interpres etiā vnigenitos docet intelligendos: alioqui expectandū erat, donec alii po-

Vsus communis primogeniti.

Digitized by Google

sterius geniti nasceretur. D. etiam Paulus Hebræorum 1. primogenitum Dei, pro vnigenito Christum appellauit. Cur ergo Euangelista addidit epithetum, *Primogenitum*? ideo, vt opinor, vt significaret Mariam non solum concepisse virginem sed etiam peperisse. Nam de conceptu dixerat ver. 18. *Antequam conuenirent, inuenta est habens in vtero de Spiritu sancto.* De partu nunc dicit: *Non cognoscebat eam,*

A *donec peperit filium suum primogenitum*: id est, cum eam non cognouisset, peperit filium suum: qui ideo solus maxime proprio primogenitus dicitur; quia cum primogenitus diceretur, qui vuluam aperiebat, Exodi. 13. 2 & 34. 19. solus ille aperuit, qui solus clausam inuenit, vt Tertull. docuerat. Aperuisse autē interpretor, non vere aperiendo, sed quemadmodum si aperuisset, vere nascendo.

CAPVT II.

Luc. 2. a. 7. 1. *CVM ergo natus esset Iesus in Bethlehem Iuda, in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab*
Oriente venerunt Hierosolymam, 2. dicentes: Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidi-
Mich. 5. a. 2. *mus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. 3. Audiens autem Hero-*
des Rex, turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. 4. Et congregans omnes Principes
Ioan. 7. f. 42. *Sacerdotum, & Scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur. 5. At illi di-*
xerunt ei, in Bethlehem Iudæ: Sic enim scriptum est per Prophetam. 6. Et tu Bethlehem terra Iuda, ne-
quaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel. 7. Tunc
Herodes clam vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis: 8. & mittens illos
in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis, renunciate mihi, vt &
ego veniens adorem eum. 9. Qui cum audissent Regem, abierunt, & ecce stella, quam viderāt in Orien-
Psal. 71. b. 10. *te, antecedebat eos, vsquedum veniens staret supra, vbi erat puer. 10 Videntes autem stellam gauisi sunt*
gaudio magno valde. 11. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes
adorauerunt eum: & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. 12. Et respon-
so accepto in somnis ne redirent ad Herodem per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. 13. Qui cum
recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicēs: Surge, & accipe puerum, & matrem
eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat pue-
rum, ad perdendum eum. 14. Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & secessit in Ae-
Osee. 11. a. 1. *gyptum. 15. & erat ibi vsque ad obitum Herodis: vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophe-*
tam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. 16. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis
Ier. 31. d. 5. *iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius à*
bimatu & infra, secundum tempus, quod exquisierat à Magis. 17. Tunc adimpletum est quod dictum est
per Hieremiam Prophetam dicentem: 18. Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plo-
rans filios suos & noluit consolari, quia non sunt. 19. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini appa-
ruit in somnis Ioseph in Aegypto: 20. dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram
Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. 21. Qui consurgens accepit puerum & matrem
eius, & venit in terram Israel. 22. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre
suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galileæ. 23. Et veniens habitauit in ciuita-
te, quæ vocatur Nazareth: vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vo-
cabitur.

IN CAPVT II.

CVM *ergo.*] τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος. δὲ recte vertit noster interpres, ergo, quia magis conuenit huic loco, vt continuatiua sententia, vt Grammatici vocant, quam vt aduersatiua sit.

In Bethlehem.] Seruans Euangelista leges historiæ locum, tempus, euentaque describit. Locum, *in Bethlehem*, tempus, *in diebus Herodis*: euenta, *Ecce Magi ab Oriente venerunt.* Cur autem natus sit in Bethlehē, ratio est facilis: primum quod Michæas Propheta prædixisset. cap. 5. 2. & oportebat eum etiam ex natali solo probare se eum esse ducem, de quo Propheta loqueretur. Deinde quia eodem loco natus erat Dauid 1. Reg. 17. 1. & 17. 12. Cuius ipse successor & restaurator regni veniebat: oportebatque inde de radice Iesse florem ascendere, vbi erat radix. Itaque vix dum natus, ex loco natalis sui aduersarios suos principes sacerdotum, & Scribas populi conuincit: si non vt se Christum esse credant, vt quodam modo profiteantur vers. quinto. Itaque cum Ioseph & Maria non in Bethlehem: sed in Naza-

Cur Christus in Bethlehem natus.

B reth habitarent, occasione imperati ab Augusto census veniunt in Bethlehem, Lucæ secundo, quarto, quasi non alia de causa totus describeretur orbis, quā vt ne totius orbis Dominus extra patriam suam nasceretur: coegit Deus Imperatoris edictum Prophetiæ veritati seruire.

Iuda.] Plerique codices habent τῆς Ἰουδαίας, Iudeæ, atque ita videtur Chrysostomus, & Euthymius legisse: multique ita legendum censent, consensione, vt opinor, plurium codicum adducti. Ego Hieronymo potius assentior, qui & hoc loco, & in commentariis in cap. Michææ. 5. Iudææ pro Iuda vitiose legi contendit. Iudæam enim totam duodecim tribuum, Iuda vero solam sortem tribus Iudæ appellari. Cum autem constet duas fuisse Bethlehem: alteram in tribu Iuda, vbi Dauid & Christus natus

C est: alteram in tribu Zabulon, Iosue 19. 15. & Iud. 12. 8. manifestum esse voluisse Euangelistam, eam quæ in tribu Iuda ab ea, quæ in tribu erat Zabulon explicatione tribus separare. Atqui minime separasset, si dixisset: *In Bethlehem Iudææ,* cum in Iudæa, sed non in Iuda vtraque esset. Neque, quod quidam à Hieronymo dissentientes respondent, mihi proba-

Digitized by Google

tur, etiam terram tribus Iuda & Beniamin (simul enim habitabant) Iudæam appellari, vt infra versic. 1. vigesimo secundo. Nam etsi id verum est, tamen ita appellari cœpta non est, nisi postquam à Romanis factum est regnum, qui Latina forma à Iudæis Iudæam vocauerunt. Itaque nunquam, nisi cum de regno agitur, ita vocatur. Nobis autem non Romanorum: sed Scripturarum sequendus est vsus, quæ cum hanc Bethlehem ab illa distinguunt, nunquam Bethlehem Iudææ semper Iudæ vocare solent, Iud. decimo nono, v. primo. Mich quinto versicul. primo.

In diebus.] Hebraismus בימי Hebræi fere semper dicunt, *In diebus*, pro tempore, præsertim in historia quarto Regum vigesimo tertio vers. vigesimo nono & vigesimo quarto, vers primo Herodis non illius Tetrarchæ Galilææ. Lucæ primo, v. tertio qui Antipas cognomento vocabatur, qui Ioánem Baptistam interemit, Christũ irrisit, nec illius qui Iacobum occidit, Petrum vinxit: sed patris illius & aui huius, qui Herodes primus, Magnus, Ascalonita, Antipatri dictus est, cui primo populus Romanus Regis Iudææ titulum dedit, Iosephus libro decimo quarto Antiquit. capit. decimo octauo, Hegesippus libro primo capit. trigesimo, Eusebius libro primo capite sexto. Cœptum iam erat tum annos per Cæsares numerare, quod & Lucas fecit. cap. tertio versiculo primo, & Actorum vndecimo v. vigesimo octauo, sed Matthæus, quia de regno Herodis agebat, cuius verum successorem natum dixerat, eius potius, quam Cæsaris mentionem fecit.

Matth. 14. Luc. 23. 11. Act. 12. 2.

Regis.] Vt distinguat à Tetrarcha, de quo capit. decimo quarto vers. 1. Videtur autem Euãgelista indicare voluisse tempus fuisse maturum, vt Christus nasceretur. Cum. n. prædictum esset, *non auferendum sceptrum de tribu Iuda, donec veniret qui mittendus erat*, Gen. quadragesimo nono v. decimo; dum dicit Herodem hominem alienigenam regnasse, indicat sceptrum de tribu Iuda defuisse, exactũque fuisse tempus, quo ex Prophetia Iacob Christus venturus erat. Gen quadragesimo nono. v. decimo, vt Chrysostomus, & Theophylactus adnotauit.

Ecce.] Hæc particula duplicem hoc loco vim habet. significat enim statim nato Christo venisse Magos, vt paulò pòst exponemus: & inopinato venisse, quod ciuitatis tumultuatione declaratur, versiculo tertio.

1 quæstio de Magis.

Magi ab Oriente venerunt.] Quatuor de Magis quæstiones esse possunt: Qui fuerint? quot? vnde venerint? quo tempore profecti? Nam de stella qualis fuerit, & quo modo ex ea Christum natũ cognouerint, postea dicemus. Prima quæstio ex altera pendere mihi videtur, Num Hebraice, an Græce Matthæus scripserit. Nam si Hebraice, significatio nominis מכשפים sequenda erit: si Græce, nominis μάγοι. Hebraice autem scripsisse diximus in præfationis capite quinto. Videndum ergo qui sint qui Hebraice vocantur מכשפים quod hoc loco legimus. מכשפים igitur vocãt Hebræi, quos Latini præstigiatores, vt apud Plautum legimus, id est, qui incantationibus, aut alia qua arte rerum species immutant, vt aliæ sint, aliæ videantur, vt ait R. Abraham. Quales illos Pharaonis fuisse legimus qui diabolica arte diuinam Moysis artem in trãsformandis rebus imitabantur. Exod. 7. 11. 22. & 8. 7. At istos nec noster interpres, nec Septuaginta Magos solẽt vertere: sed ille vbique maleficos: hi φαρμακοὺς, aut φαρμακεῖς, vt Exod. 7. 11 & 22. 18. Deut. 18. 10. & 2. Par.

Magi Hebraice qui vocati. In Aulularia.

A 33. 6. Iere. 27. 9. Daniel. 2. 2. Malach. 3. 5. Magos vero & noster interpres, & Septuaginta eos vocare solent quos Hebræi אשפים, id est, qui inspectione siderum futura prædicunt, sagacitate naturæ somnia interpretantur, vt Dan. 1. 20. & 2. 2. 10. 27. & 4. 4. & 5. 7. 11. 15. vertit etiam Magos vetus interpres, quos Hebræi vocant אבות Pythones, Septuaginta vero solent reddere ἐγγαστριμύθους vt Leui. 19. 31. & 20. 6. & 1. Reg. 28. 3. 9. Hos autem de quibus Matthæus loquitur, credibile vix est fuisse מכשפים præstigiatores, nomen apud omnes gentes infame: cum eos Euangelista Magos honoris causa, nominare videatur. Vnde me suspicio aliqua subit, aut totum Euangelium, quod Hebraice nunc habemus, aut hoc certe verbum non à Matthæo: sed a Mustero scriptum esse, qui scripturæ consuetudine parum

B animaduersa quos אשפים Magos vocare oportebat מכשפים præstigiatores appellauerit. Itaque quia Hebraica fides fefellit nos, Græcã sequamur μάγοι. Magos ergo tribus modis appellatos inuenio. Nã & qui nefariis magiæ non naturalis, sed diabolicæ artibus vtebantur Magi dicti sunt Leu. 19. 31. & 20. 6. & Act. 8. 9. & 13. 6 & apud Herodotum lib. 3. & Strabonem 15. non artis, aut conditionis, sed nationis nomen est: inter quinque enim gentes, quæ Mediam incolebant, Magos connumerat, quod idem facit Epiphanius in Epitome fidei Catholicæ, nisi quod aliam illis originem, & regionem aliam assignat. Scribit enim filios fuisse Abrahami ex Cethura cõcubina, qui cum eiecti à patre, essẽt in Magodiã Arabiæ regionẽ venerint, ibique sedes fixerint:

Magi à Matthæo cur appellati.

C Vnde & nomen vt videtur, putat accepisse. Magis vero vsitata huius nominis significatio est, vt Magi apud Persas patrio sermone sapientes appellentur: vt apud Græcos Philosophi, apud Italos Hetruriæ Aruspices atque Pontifices, apud Indos Brachmanes, aut Gymnosophistę: apud Babylonios Chaldæi, apud Ægyptios Hierophantæ: apud Gallos Druidæ vocabãtur, vt Cicero li. 1. de diuin & Strabo lib. 16. tradiderunt, & noster Tertullianus lib. aduersus Marcionem. 1. quo sensu & vero simile est, & creditum à plerisque Magos hoc loco nominari: & quia ab Oriente venerunt, vbi celebre Magorum nomen erat: & quia stella sunt ducti, quasi homines, qui omnem vitæ cursum stellarum obseruatione gubernarent, in qua omnis tunc Magorum sapientia versabatur: & quia Euangelista

D honoris causa, videtur Magos appellasse.

Illud minus est certum an fuerint reges. Ridet Ecclesiam Catholicam hæreticus interpres, quod Reges fuisse credat: quasi locum Psal. 71. 10. male de illis interpretetur, reges Tharsis & insulæ munera offerent: & ex Meridie, & Occidente Orientem fecerit. Rideat ergo Tertullianum in li. contra Iudæos, & li. contra Marcionem 3. Rideat Cyprianũ in sermone de baptismo Christi: Rideat Chrysost. hom. 6. in Matthæ. Rideat Hilarium lib. 4. de Trin. Rideat Basil. hom. de hum. Christ. gener. Rideat Idacium ad Varim. Rideat Hieronymum aut Hieronymo æqualem ætate auctorem, Psalm. 11. Rideat Augustinum, aut vetustum certe quisquis est,

Magi an reges. Beza in annot.

E auctorem libr. 3 de mirabilibus sacræ Scripturæ. Rideat Isidorum, Bedam, & Strabum, vt alios non nominem quos liberiore fortasse impudentia ridebit. Hi enim omnes reges fuisse credunt, & illo Psalmi loco fidem faciunt. Non quod credant Reges fuisse Tharsis: sed quod Reges Tharsis pro quibusuis Gentilium regibus, quasi exempli loco à Dauide positos putent, vt Tertullianus exemplis

etiam

Digitized by Google

A etiam scripturarum docet, eodemque sensu Ecclesia in festo Epiphaniæ illum Psalmi locum vsurpat. Solet enim sæpe, quæ de vna persona dicta sunt, ad aliam propter similitudinem non ignoranter, sed prudenter accommodare Nec enim ignorat q̃ scriptū est. Luc. 10. 42. *Maria optimam partē elegit* non de Maria Christi matre, sed de Maria Lazari sorore dictum esse: tamen ad Christi matrem in eius festo prudenter accommodat quia & ipsa Maria est, & vere optimam partem elegit. Præterquam quod Ecclesia Magos fuisse Reges non certa & Catholica fide, sed probabili opinione credit. Licuit enim Christiano poetæ patrum nostrorū memoria salua religione dicere : *Nec reges vt opinor erant*.

Mantuanus in Fastis.

B Licuit multis nostro tempore Catholicis, & eruditis Theologis idem scribere, suamque opinionem, non vt ille risu, sed magnis argumentis cōfirmare; non fuisse Euangelistam silentio nomen Regum, si Reges fuissent: præteriturum; cum id ad honorem adorandi Christi magnopere pertineret: maiore apparatu excipiendos ab Herode Reges à Rege. Ista nos non ignoramus, & malumus tamen credere fuisse Reges; non illos quidem Persarum nobilissimos, sed tamen Principes qui Regum aut Regulorum nomen mererentur, sicut ille Ioan. 4. 46 49. & sicut amici Iob, qui ad consolandum eum venerant, Tob. 2. 15. Reges appellantur, & vt Marcus c. 6. 14. Herodem magni Herodis filium Regē appellauit, cū non Rex, sed Tetrarcha esset Galilææ Mat. 14. 1. & Luc. 3, 1.

C Certe poeta Iuuencus primores gentis suæ; & proceres appellat. Coniecturæ sunt quod ab Oriente vsque veniant. vnde priuati profecto philosophi tam lōgo suscepto itinere non venissent quod Regem natum adoraturi: quod facere soli principes solēt; quod thesauros habuerint ver. 11. quod ab Herode simul vt venerūt comprehensi non sint, & in crucem acti; quod ipse Herodes dicat se quoque adorandi causa, cum, vbi sit intellexerit, iturum esse, Simulate, quis neget; tamē veritatē certe simulabat, quasi omnes Reges deberēt Magorum exemplo nouum Regem adorare quod priuati homines nunquam ausi fuissent coram tyranno profiteri, legitimum Iudæorum Regem natum esse At cur Euangelista Reges non appellauit?

D Cur auctor libri Iob amicos eius Reges non appellat; Tobiæ vero libri auctor appellat? Si alius Euangelista illam eandem scripsisset historiam, quam Ioannes cap. 4. 46. scripsit, illum fortasse quem Ioannes regulum vocat, alio nomine vocauisset. Neque ratio quærenti omnino deerit, cur Matthæus Magos potius quàm Reges, cum vtrumque essent, appellauerit. Voluit enim tacite rationem reddere, cur ex stella Christum natum esse cognouissent. Hoc enim Magorum non Regum fuit.

2 Quæstio quot fuerint Magi.

De numero minus constat. Hîc etiam ridet nos hæreticorum interpres. quod tres fuisse credamus, inde in errorem ducti, quod tria fuerint munera, Quasi singuli singula, non cuncti cuncta communiter obtulerint. Ipse quatuordecim fuisse nescio apud quem auctorem legerit, certe non nisi apud

Caluinus in Harmo.

E Catholicos legit, vnde potuit facile cognoscere nos non certo fuisse tres, sed probabiliter credere. Auctor operis imperfecti ex Apocrypha quadam scriptura quam suo tempore nomine Seth extitisse dicit, duodecim fuisse tradit Strabus plures tantum fuisse ex modo loquendi Euangelistæ colligit. Communis non solum vulgi, sed veterum etiam auctorum opinio est, fuisse tres, Augustini ser. 29. & 33. de tēpore. Leo ser. 1. 4. 5. 6. 7. 8. de Epiphania, Ruperti in commentarijs, eaque multo est cæteris

A probabilior. Illud enim certū est plures fuisse, cum Euangelista numero semper multitudinis Magos appellet, & probabile est plures fuisse duobus, quia non duali, vt vocant, sed plurali vsus est numero. Fuisse autem tres, etsi non certa, tamen probabili coniectura ex donorum numero colligitur. Credibilius n. est diuersa quam eadem omnes munera dedisse, quòd id magis sit vsitatum, & gratius accipientibus, honorificētius dantibus esse soleat. Certe hæc opinio aliqua, aliæ nulla ratione probari possunt.

3 Quæstio. Vnde Magi venerint.

Vnde autem venerint, quæ tertia erat quæstio, etsi magna ex parte Euangelista declarauit, relictus tamen est diuersis opinionibus locus. Multi enim

B veteres auctores ex Arabia venisse putant. Iust. in Tryph. Tertul. aduer. Iudęos & li 3. cont. Marcion. Cyprian, in serm. de stella & Magis: Epihan. in Epit. Nec tamē ex Occidente, vt hæretic. putat, Orientē fecerūt. Est enim Arabia ad Palestinam inter Oriētem & Meridiem: & solent regiones mediæ nunc Orientales, nunc Meridionales appellari, sicut Regina Saba, Regina Austri, id est Meridionalis dicta est Matth. 12. 42. & Luc 11. 31. Moti sunt non immerito hi auctores prophetia Dauidis. Psalm. 71. 10. Reges Arabum & Saba dona adducent. Ipsa quoque munera patriā produnt. Nam Arabiam totam auro & Sabæorum regionē thure odoribusq; abundare adeo certū est, vt his ipsis reb. eę regiones apud poëtas celebrentur.

Caluin. in Harmon.

C Alij Chaldæos fuisse dicunt, q̃ aliquando Chrysostomo placuit. Scribit. n. quod mirum est, à Septentrione venisse. Idemque Strabus auctor Glossæ, quam vocant, Ordinariæ, & nōnulli nostro tempore viri sane eruditi senserunt, quorum potissimum est argumentum, quod neque ex Perside, neq; ex Arabia tredecim dierum spatio venire potuissēt Horū ego minime assētior opinioni. Nam etsi Chaldæā, mediā inter Septentriones & Oriētē esse scio, tamē consuetudo scripturę est vt Septētrionalis appelletur. Notæ sunt illæ Prophetarū voces, Chaldæam significantes, *Ab aquilone pandetur omne malum* Ier. 1. 14. & 4. 6. & 25. 9. Cōmunis mihi placet opinio ex Perside venisse: & q̃a plures habet auctores, Chrysost. ho. 7. Auct. operis imperfecti, ho. 2. Cyrillum Alex lib. 4. in Isaiam, Iuuencū poë-

D tam, Theophylactum, & omnes fere posteriores: & quia nomen ipsum Magorum Persicum est; & quia Euangelista dicit ab Oriente venisse, & quia Persicos præ se mores ferunt. Reges enim adorare, & nō sine munere adire Persica lex erat, vt omnes eius gentis scriptores tradunt. Quo autem modo tredecim dieb. venire potuerint, paulo post explicabim⁹

4 Quæst. Quando Magi venerunt.

Quarta superest quæstio, quandonā venerint, & quando profecti sint: duas n. has partes quæstio habet Epiphanius duobus post natum Christum annis venisse affirmat, & omni ope contendit hær. 30. & 31. propter illa verba. v. 16. *Occidit omnes pueros à bimatu, & infra secundum tempus quod exquisierat à Magis*. Idemque ante eum Eusebiū Cæsariensem sensisse, ex eius apparet Chronico. Multo verior est Ecclesiæ sentētia, 13. die post natum Christum venisse:

E quod veteres etiam auctores tradiderunt, August. ser 1. 2 & 3. de Epiphania, Leo octo sermonib. Certe illud constat, nō multis post diebus aduenisse: Hoc enim Euangelista significat, cum dicit: *Cum natus esset Iesus, ecce Magi venerunt*. Nam & cōnexio verborū & particula illa, ecce, indicat post Christi natalē statim Magorum aduentū secutū fuisse, vt Gen. 29. 9. *Adhuc loquebantur, & ecce Rachel veniebat cum ouib. patris sui*. Et Gē. 24. 15. *Necdum intra se verba cōpleuerat & ecce Rebecca egrediebatur*, & q̃a certū est, Ioseph & Ma-

riam non mansisse in Bethlehem supra quadraginta dies Purificationis, qui ex lege præscripti erant: Leu.12.2. Statim n. venerũt in Ierusalem vt sisterent eum Domino Luc.2.22.& statim reuerterũt in Galilæam ver.39. Magi autem Christum in Bethlehem inuenerunt Matt.2.9. ergo ante quadragesimum à natali diem Magi venerũt. Quod enim Epiphanius ait Ioseph,& Mariam singulis annis eo die ex Ægypto in Bethlehem venire consueuisse: cumque post duos annos rediissent Magos eos inuenisse: mirum videri potest tam erudito viro in mentem venire potuisse: quis enim credat Ioseph & contra naturalem charitatem,& contra mandatum Dei Matth.2.13. infantem in illum ipsum locum, vbi a tyranno quæri sciebat, reducturum fuisse? cum etiam mortuo tyranno,& à Deo admonitus, vt reuerteretur, ausus non fuerit in Iudæam redire: sed in Galilæam diuerterit v.22. Aliquod etiã est argumentũ, quod Ioseph & Maria adeo incõmode in Bethlehem habiti fuerint, vt credibile non sit diu iacente in præsepi Christo eos manere voluisse. Quando ergo ex patria profecti sunt? Quidã duob. ante natalẽ Christi annis profectos putãt, iisdem impulsi verbis v.16. *à bimatu & infra secundum tempus, quod exquisierat à Magis.* Ad quam sententiam auctor operis imperfecti hom.2.& August. ser.7. de Epiphania accedere videntur. Mihi vero incredibile videtur, Magos duos integros annos in itinere posuisse, etiamsi totum terrarum orbem pedibus peragrassent. Nam nostra ætate Magallanius duobus annis multis superatis impedimentis, in multis diu locis commoratus vna naui totum circum orbem terræ nauigauit. Aiunt quidam stellam quidem ante duos annos Magis apparuisse: non tamẽ statim profectos fuisse eos: prius disputandum fuisse diu, quid stella portenderet, re vera explorata adornandã profectionẽ. Hoc etiam postea, cũ de stella agemus, refutabimus. Fingamus tamen ita esse, nimis adhuc longum erit tempus. Mihi Augustini sententia valde placet ser.32. de tẽpore eos non nisi nato iam Christo ex patria discessisse. Hanc enim vim habet, *Vidimus stellam eius in Oriente*, id est quæ natum significabat. Cum autem 13 post die credantur adorasse: reliquum est non vltra octo aut nouem dies in itinere posuisse. Nec enim eodem die quo stellam viderunt, discessisse credendum est, & Ierosolymis Herodes eos interrogat, dum Scribas & Sacerdotes consulit, duos vt minimum mansisse dies, valde est verosimile. Quo magis mirum est eos tãtillo tempore ex Perside vsque venire potuisse. Duæ tamen res admirationem tollent: altera quòd credibile sit eos nõ ex vltimis, sed ex proximis Persarum finibus venisse, qui ab Ierusalem vix vltra ducentas leucas distare reperiũtur. Altera, quod verosimile sit camelis vsos esse, qui quamuis onerati 40 quotidie leucas conficere dicuntur. Nam quod Remigius vult diuina id factum virtute: vt fieri potuisse credendum est, ita factum fuisse non est necessarium, nisi probetur.

Cur Magi Ierosolymam venerunt.

Ierosolymam.] Mirum cur Ierosolymã venerint, cũ in Bethlehẽ ab stella ducerentur. Sũt qui putẽt stellam prope Ierosolymã disparuisse, vt Magi natũ regẽ in vrbe regia nũtiarẽt, ne Iudæi ignorare possent quod Gentiliũ testimonio didicissent. In qua sententia Ambros. est li.2 in Luc.c.2.& Aug. ser.30.31.& 35. de temp.& Chrysost.ho.7. in Matth. Basil. hom. de hum. Christi gen. Theophy. Bern in sent. Quod eo est probabilius, quod Ierosolymitani stellã nõ viderint, nec enim Euangelista videtur prætermissurus fuisse. Quod si non disparuisset, omnes vbique eam vidissent. Idetiã indicat Euangelista v.9. *Qui cum audissent regẽ, abierunt, & ecce stella quam viderant in Oriente antecedebat eos vsque dum veniẽs staret supra vbi erat puer.* Quasi dum fuissent Ierosolymæ, non vidissent,& simul atque inde discessissent, iterũ videre cepissent. Bern. existimat priùs Magos Ierosolymam venire voluisse, vt de nato interrogarẽt rege: ideoq; stellã sese occultasse: vt qui humanum quærebant consilium, diuinum amitterent ducem. Mihi non tam eorum curiositate, quam diuino cõsilio factum videtur vt Ierosolymã venerint: partim vt Iudæi inexcusabiles essent, Hieronymus ait: partim vt priusà gentibus quam à Iudæis Christus rex natus annuntiaretur: ne Iudæorum de suo rege testimonium suspectũ haberetur, vt Basilius hom. de humana Christi generatione. Humana etiam postulabat ratio, vt qui natum quærebant regem, in regiam vrbem venirent.

2. *Qui natus est.*] Notanda Magorum asseueratio: non enim dubitantes interrogant an natus sit: sed certi, tanquam à Deo docti, natum esse asseuerant. Vidẽtur etiam ita loqui, quasi omnes natum esse asseuerent. Videntur etiam ita loqui, quasi omnes natum esse sciant. Et vero quis crederet Iudæorum natum regem Persas scire, ignorare Iudæos: Credibile etiam est eos de nouo rege interrogasse: de quo cum nihil cognoscere potuerint, Ierosolymã venerint: quasi in vrbe regia scituri, quod in alijs scire non potuissent.

Rex Iudæorum.] Duobus modis hæc verba iungi possunt, vel Rex Iudæorũ qui natus est, vel qui natus est Rex Iudæorũ. Vterque sensus probabilis, secundus tamen mihi videtur probabilior, quia [illegible]. Nec enim ignorare Magi poterant Herodem legitimum & naturalem non esse regem: sed factitium & a populo Romano datum. Factitio ergo regi naturalem opponunt.

1 Quæstio, de stella Magorum duce.

Vidimus enim stellam eius.] Indicem natalis eius. Quinque de hac stella quæri possunt: qualis fuerit, quando primum visa? Vbi? quomodo ex ea Magi cognouerint natũ esse Christum: Cur per eam potius, quam alia ratione docti fuerint? Veram fuisse stellam vnam de numero cæterarum, quæ ad præstandum Magis obsequium descenderit, Gregorius Nyssenus existimat in homilia de Christ. incar. Alij fere omnes non veram stellam sed stellæ similitudinem fuisse putãt, Chrysost. hom. in Matt.6. Basilius hom. de humana Christi generatione, Ambrosius li.2. in Luc.c.2. Augustinus ser.30. de tempore, Fulgentius in homilia de Epiphania: Auctor librorum, de mirabilibus sacræ scripturæ, qui nomine Augustini circumferũtur. lib.3.c.4. Quod multis probãt argumentis quod nunquam antea visa, quod nunquam post, quod non fuerit in cœlo, alioqui viam monstrare non potuisset, quod ab oriente in Occidentem cõtra naturalem cursum venerit, quod nõ solum noctu, sed etiã interdiu luxerit, quod sese aliquando occultauerit, vt diximus ver.1. quod steterit supra domum, vbi erat Puer. Quę omnia probabilia nõn necessaria argumenta sunt. Nam qui fecerat aliquando, vt sol staret, aliquando vt retrorsum reuerteretur: facere potuit vt vera stella statione naturali relicta isthęc pręter naturã suã officia pręstaret. Sed quia miracula Deus sine necessitate facere non solet, nec à nobis, nisi probẽtur, pro miraculis habẽda sunt credibilius est veram nõ fuisse stellam, cum stellæ similitudo esse potuerit, & ad docẽdos ducendosq; Magos satis esset, stellã apparentẽ Euangelista propter similitudinẽ, non propter veritatem appellauit sicut nos cometam stellã vocamus. Quid autẽ fuerit, magna inter scriptores dissensũ

Digitized by Google

ſenſio eſt Nonnulli Spiritum Sãctum fuiſſe putãt, qui, vt poſt baptiſmum ſpecie columbæ: ita nunc ſpecie ſtellę ad demonſtrandum Chriſtũ deſcenderit. Ita auctor ille lirororũ de mirabilibus ſacrę Scripturæ lib.3.c. 4. Alii fuiſſe angelũ, qui ſtellæ ſpeciẽ induerit. Nam& Angelos ſtellas appellari Apocal.1 20. hanc opinionẽ auctor ille, quem paulo ante nominauimus probabilẽ, Theophylactus veram exiſtimat. Plerique alij cometam fuiſſe dicunt. Ego aut cometam, aut angelum dixerim.

2 Quæſtio, quando ſtella apparuit.

Quando autem ſic viſa non conuenit. Quidã duobus annis antequã Chriſtus naſceretur viſam dixerũt propter illa verba ver.16. *A bimatu & infra ſecundum tempus, quod exquiſierat à Magis*, vt refert Euth. Et quidẽ auctor operis imperf. homi.2. ita ſentit, & Nicephorus lib.1.13. Idemq; aliquãdo ſẽtit Aug. vt apparet ex ſer.36. de tẽpore; quãquam ſententiã poſtea correxit. Alij vno ante anno, vt idẽ refert Euth Alii aliquãto ante, vt Chryſoſto. Euth. & Theophylactus. Alij eo ipſo die quo natus eſt Chriſt⁹, vt Auguſtinus ſer.4. de Epiphania, quod ego probabiliſſimũ puto Hãc enim vim in illis verbis animaduerto, *Vidimus ſtellam eius in Oriente*, id eſt, quæ eum natũ ſignificabat: & in illis, *Vbi eſt qui nat⁹ eſt*: quaſi ex ſtella non naſciturum Chriſtum: ſed iam natum certo cognouiſſent. Cur ergo Herodes à bimatu, & infra pueros occidit, ſecundum tẽpus quod exquiſierat à Magis? ver. 16. dicemus.

Quæſtio vbi ſtella apparuit.

Vbi viderint, non cõſtat. Hæc enim verba ambigua ſunt: *Vidimus ſtellam eius in Oriente*. Senſus enim duplex eſſe poteſt, aut eos cũ in Oriẽte eſſent, ſtellã in Occidente vidiſſe, aut vidiſſe ſtellã quæ apparuerit in Oriente, vt 2. Reg.11.2. *Viditque mulierẽ ex aduerſo ſe lauantẽ ſuper ſolarium ſuum*. Dubiũ enim eſt an viderit mulierẽ quæ ſuper ſolarium ſuũ lauabat, an ipſe ex ſolario ſuo eã viderit. Nonnulli ergo non in Oriente, ſed in Occidente ſtellã apparuiſſe putant, quod auctor lib. de mirab ſac. ſcripturę lib.3. c.4. affirmat. Strabus in medio relinquit. Sed non videtur mihi dubitandum, quin in ipſo illis Oriente primũ apparuerit, & vię dux fuerit. Cum enim dicũt, *Vidimus ſtellam eius in Oriente*: non tam vnde, quam qua ratione moti venerint, dicere volunt: quod ſtellam nimirum eius viderint. Senſus ergo eſt eam in Oriente apparuiſſe: quia non agebatur, vbi ipſi eſſent, ſed vbi eam vidiſſent. Deinde ſi in Occidẽte, id eſt, in Iudæa apparuiſſet, vtique viſa fuiſſet à Iudæis: quod Euangeliſta non tacuiſſet. Præterea quamuis Euangeliſta non dicat ſtellam per totam viam Magos anteceſſiſſe; tamen quia dicit ver. 9 anteceſſiſſe eos poſtq̃ exierunt ex Ieruſalẽ, vſque dum veniens ſtaret ſupra, vbi erat puer: credẽdũ eſt idem eã ante officiũ ab Oriente vſque in Occidentem pręſtitiſſe.

4 Quæſtio quomodo ex ſtella Magi Chriſtum cognouerunt.

Quo autem modo Magi viſa ſtella Chriſtum natũ eſſe cognouerint, difficile dictu eſt. Auctor operis imperfecti hiſtoriã apocryphã recitat in ſtella ſimilitudinẽ pueri fuiſſe, qui Magos allocutus Chriſtũ natum docuerit, & vt eum adoraturi proficiſcerẽtur, imperauit. Alij naturali aſtrorũ ſcientia eos cõieciſſe, quod videntur Priſcilianiſtæ exiſtimaſſe, ſæpe de hac re ab Auguſtino, Chryſoſtomo, Leone & Gregorio reprehenſi. Enim verocertum eſt naturali ſcientia nõ ſolum Deum, ſed ne hominem quidem vllum natum eſſe cognoſci poſſe. Reliquum ergo eſt, vt reuelatione cognouerint. Quo autem modo, aut quãdo ea facta ſit, de eo dubitatur. Hieron. in caput Iſaiæ 19 per dæmones factam putat. Idemque ſcripſiſſe lib.1. cõtra Celſum videtur Origenes, qui ſicut alia, ſic etiã hoc adiurati Magos docuerint: quid ſtella ſignificaret. Nec improbabile omnino eſt voluiſſe Deũ filij ſui ortũ per dæmones declarari, cum videamus eos Chriſtum negantib. Iudæis confiteri id Matt.8.29. & cõſẽtaneũ videbatur, vt paſtores, qui cœlũ perpetuo contuebantur, per angelos à cœlo; Magi, qui ab inferno ſciẽtiam hauriebãt ab inferno per dæmones docerẽtur. Alii per angelos factã malũt, vt Aug. ſer. de Epip. Alij intrinſecus à Deo hoc myſteriũ eorũ animis inſpirãdo, vt Leo ſer 1. de Epi. quod & Auguſt. videtur approbare ſer.54 de tẽporę, Cõſtantiſſima vero omniũ fere veterũ auctorũ opinio eſt, Magos ex Prophetia Balaã iã diu cognouiſſe Chriſto naſcẽte ſtellã orituram Num.24.17. *Orietur ſtella ex Iacob*. Magos enim aut poſteros fuiſſe Balaã, aut ex eius poſteris qui vicini fuerint, eam Prophetiam traditionemque accepiſſe: Orig. hom.13. in Num. Ambroſ. libro 2. in Luc c.2. Chryſoſtom. hom.1. in varios Euãgeliſtas. Epiphanius in epitome. Baſilius homil. de humana Chriſti generat. Auctor imperfecti, homil.2 Hieron. hoc loco. Quod ego & propter tot tantorumq; teſtium auctoritatem, & propter veriſimilitudinem valde probabile iudico. Vidẽturq; Magi, cum diunt, *Vidimus ſtellam eius in Oriente*. ita loqui quaſi de re, quæ Iudæis nota eſſet, exiſtimantes Iudæos eam propheticam quam ipſi Gentiles ſcirent, ignorare non poſſe. Non enim dicunt, *Vidimus ſtellam quandam in Occidente*, ſed; *vidimus ſtellam eius*, quia de illa loquebantur, quam omnes ſciebant naſcẽte Chriſto apparituram, quemadmodum ſiquis nunc diceret, Antichriſt⁹ venit, & vt Andreas Petro fratri ſuo dixit, *Inuenimus Meſſiam*, Ioann. 1. 45. Auget probabilitatem, quod Herodes crediderit per eam ſtellam natum ſignificari Chriſtum, quaſi id vulgo notum eſſet. Nec enim rogat principes ſacerdotũ, an Chriſto naſcento ſtella apparitura ſit, ſed vbi Chriſtus ſit naſciturus. Quod autẽ quidã obiiciũt in illa prophetia Balaam ſtellã Chriſtũ ipſum appellari, cum ex Iacob dicatur oritura, non nego. Sed nouũ nõ eſt, vt vnũ verbum præſertim in prophetiis, & Chriſtũ & Chriſti figuram ſignificet, vt infra. ver. 15. *Ex Ægypto vocaui filiũ meũ*. Illud certum eſſe arbitror Magos præter ſtellã, aliquam, ſiue per hanc prophetiã, ſiue aliunde, diuinam reuelationem habuiſſe aſſeueranter enim, & tãquã à Deo docti loquũtur. *Vbi eſt qui natus eſt Rex Iudæorũ*.

5 Quæſtio cur per ſtellam Magos Deus docuit.

Poſtrema quæſtio erat. Cur Deus Magos per ſtellam docuerit? Non eſt difficilis coniectura, & Gregorius docuit voluiſſe Deum accommodate ad eorum ſcientiam eos erudire, vt, qui in ſtellarum obſeruatione verſabantur, ex ſtellis Chriſtũ cognoſcerent. Omnibus in rebus & quærere & inuenire poſſumus Deum.

Et venimus adorare eum.] Qui hoc loco non aliam quàm vrbanitatis adorationẽ intelligũt, nimis mihi videntur vrbani. Cur enim tot alios Iudæorum natos reges nemo peregre adoraturus venit, vt Athanaſius in libro de incarnatione argumentatur? Quomodo in ſtabulo, & in præſepi iacentem adorant, ſi nihil niſi hominem cogitãt? quomodo Herodes ſe quoq; adoraturũ dicit? Fruſtra profecto Deus tam inuſitate eos miraculo docuiſſet, vt ſolum hominem, non etiam Deum adorarent. 29.

Chaldæus in Harmon.

4. *Et congregans omnes principes*] Vnum, tantum fuiſſe principem ſacerdotũ ex multis locis perſpicuum eſt. Mat.26.59.61. vſque ver.65. Mar.1.44. & 2.26. Luc.21.50.54. Act.4.6. & 5.17.21.27. & 7.1. & 9.1. & 22.5. & 23. 2. & 24 1. Itaque merito quæritur, quo ſẽſu, quaſi multi fuerint, principes ſacerdotũ appellentur. quod nõ hoc tantum loco, ſed multis etiam aliis fieri animaduertimus, vt Matt.16.21. & 20.18. &

Digitized by Google

21.15.23.45. Sunt qui dicant principes sacer totum appellari omnes, qui summi aliquando fuissent sacerdotes; erāt enim annui, & venales. Io 11.49. & 18. 13 ex quo Pōpeius vrbem expugnauerat, & vestem sacerdotalem in suā, populique Romani potestatē redegerat, vt Iosep. scribit lib. 18. ante c. 6. & Euf l. 1. hist. Eccl. c. 6. Ita Chry. & Euth. infra c. 26. 5. & Theophyl interpretantur, Marc. 14. quorum opinio inde refellitur, quod antequam annui essent summi sacerdotes, cum ea dignitas non ante finem vitæ finiretur, plures tamē principes sacerdotum dictos legimus 2. Par. 36. 14. Vnus ergo erat & multi. Vnus summus, qui absolute princeps sacerdotū, aut Pontifex vocabatur. Multi, qui erāt ראשי אבות capita familiarum sacerdotalium, vt apparet 1. Par. 15. ver. 6. vsque ad 11. & c. 24. 6. Vocat ergo Herodes sacerdotes, quia eorum erat officiū, de lege respōdere Mal. 27. non omnes, quia infinitus fuisset numerus: sed principes, qui & pauciores, & doctiores erant, & quia erant ex numero Sanhedrim ordinariorū iudicum, & quasi consiliarij, vt intelligitur 1 Par. 23. 4. Mat. 26. 3. Mar. 11. 18. Act. 4. 26. & multis aliis locis vbi sine principibus sacerdotū nullū cōcilium cogitur.

Qui nam Scribæ. *Et scribas populi.*] Scribæ סופרים proprie erant publici notarij, quorum officium erat non solum publica instrumenta conficere, sed etiam sacras Scripturas incorruptas seruare, earumque sensum interpretari, vt constat 4 Regum 22. 8. 9. 10. & 1. Esdræ 7. 10 11. & Matt. 7. 29. & 17. 10. & 23. 2. & 1. Corinth. 1. 20. Itaque iidem νομικοὶ, id est, legis periti vocabantur Luc. 7. 30. & 11. 46. Non item νομοθέται legislatores, vt quidam putant. Horum enim maior erat dignitas. Quemadmodum apud Græcos Grammatici primum dicti sunt, qui literas nouerant, id est legere & scribere: deinde qui auctores corrigebant, & interpretabantur, qui in omnibus quæstionibus quæ de historiis, fabulis, auctorum sensu incidebant, iudices erant. Theoph. Ideo ab Herode etiam vocantur, & quia pars magna Concilij erant Mar. 14. 53. & 15. 1. Luc. 22. 66.

Vbi Christus nasceretur.] Hebraismus, id est, vbi nasciturus esset, יולד.

6. *Et tu Bethlehem.*] Hunc locum dissensio quæ prima specie magna videtur esse inter Euangelistā atque prophetam, difficilem facit. Quatuor autē rebus videntur dissidere. Quod Euangelista dicat, *& tu Bethlehem terra Iuda*, Propheta vero *& tu Bethlehem Ephrata*. Quod Euangelista, *Nequaquam minima es*, Propheta צעיר להיות minima es, vt sis. Quod Euangelista *Ex te exiet* dux, Propheta ducem non nominet. Quod Euāgelista dicat, *Qui regat*, aut ὅστις ποιμανεῖ, qui pascat, Propheta מושל qui dominetur. Denique Euangelista, vt Hier. ait, neque cum Propheta, neque cum Septuaginta vllo modo videtur conuenire. Quidam nimis facile respondent, Euangelistas memoria sæpe lapsos testimonia Scripturarum nō aliis tantum verbis, sed alio etiam, contrarioque sensu recitare. Cuius sententiæ magnum auctorem in epistola ad Pammachium Hieronymum citant. Euangelistas contrario sensu Scripturas citare dictu impium iudico: neque id vsquam Hieronymus dixit. Nam quod ait in epistola ad Pammachium, de hoc ipso loco agens sensum esse contrarium: non significat totius loci Euangelistæ sensum totius loci Prophetæ sensui: sed vnius verbi Euangelistæ sensum vnius verbi prophetæ sensui, si per se consideretur, contrarium esse. Nam, *minima es, & non minima es*, per se considerata cōtraria profecto sunt, vt autem ab Euangelista, & Propheta dicūtur, non contraria, sed idem sunt, vt paulo post exponemus.

A Memoriæ autem lapsum qui Euangelistis tribuūt, quorum ore Spiritus sanctus loquebatur, etsi rem quasi humanum sit, extenuant, videant an in Euangelistis excusent, quod in se si quis excusaret, rideri se putarent. Ego id aut impium etiam esse, aut prope ab impietate abesse arbitror. Cautior Hieronymus, qui sacerdotes potius & Scribas, quam Euangelistam accusare maluit. Putat enim in commentariis in capite quinto, Michææ Euangelistam, non quid propheta dixerit, sed quid sacerdotes & Scribæ responderint narrare voluisse, vt Scripturarum in illis ignorantiam notaret. Sed neque credibile est sacerdotes, quātumuis indoctos, Prophetæ verba infideliter recitasse: præsertim cum vero simile sit in re tam seria librum ipsum in medium protulisse, & Euangelista potius laudandi, quam repre- B hendendi causa videtur eorum respōsum recitasse: vt ex aduersariorum etiam sententia probaret Christum in Bethlehem fuisse nasciturum. Alij interrogatiue locum Prophetæ legendum putant, vt idem sit, *An minima es* apud prophetam, & *nequaquam minima es*, apud Euangelistam quod non esset credibile si probaretur. Alij צעיר apud Prophetam neutro genere positum dicūt, vt sit sensus, parum est, vt sis in millibus Iuda, id est, maxima es, vt sis inter principes Iuda, quod Euangelista dixit, *Nequaquam minima es*. Hæc interpretatio cum mihi ipsi, sicut & illa superior, antequam apud vllum auctorem legerem, venisset in mentem, vix inuēta displicuit, quod Hebræi non soleant eo sensu dicere צעיר sed, מעט vt Gen. 30 15. Isai. 7. 13. Credo ego huius rei explicatio- C nem ex alia quæstione pendere, an hæc verba sint sacerdotum & Scribarum, an Euangelistæ. Nōnulli enim interpretes Euangelistæ esse putant, qui haud scio, quo modo explicare quæstionem possent, sed eos connexio, contextúsque verborum videtur redarguere. Sunt ergo sacerdotum verba ab Euangelista fideliter recitata. Quare sic existimo Euangelistam non verba prophetæ, sed sacerdotum Scribarumque interpretationem recitare voluisse: quæ eiusmodi fuit: *Et tu Bethlehem Ephrata*, id est, terra Iudæ. Hæc enim Bethlehem olim Ephrata vocata fuerat. Genes. 35. 16. 19. & 48. 7. Quia ergo alia erat Bethlehem in tribu Zabulon Iosue 19. 15. & Iud. 12. 8. quæ Ephrata non cognominabatur, addidit Propheta hoc epithetum, vt hanc Bethlehem, ab illa distingueret: sacerdotes vero epithetum pro- D phetæ, alio clariore epitheto explicare voluerunt. *Et tu Bethlehem Ephrata*, id est, quæ es terra Iuda, non Zabulon, vt doceant sensum Prophetæ esse, non in ea Bethlehem, quæ erat in tribu Zabulon, sed in ea quæ in tribu erat Iudæ Christum nasciturum. Id enim Herodes magnopere putabat sua interesse, vt sciret. Quod autem sequitur, *Minima es vt sis*, sic exposuerunt, quasi Propheta ironice locutus fuisset, Minima quidem videris, si murorum tuorum spectetur ambitus, at nequaquam minima es. *Ex te enim exiet dux, &c.* In millibus באלפי interpretati sunt, in ducibus, id est, inter duces, aut prouentu ducum. Nomen enim אלפים vtrumque significat & duces, & mille, quia duces mille plerumque E hominibus præerant; inde χιλίαρχοι à Græcis appellati. Fuisse autem populum in chiliadas distributum, & nemo nescit, & Exod. 18. 25. & 1. Paralip. 23. 4. manifestum est. Quod idem in vetere Græcorum Rep. factum fuisse apud Aristotelem, & Platonem legimus. Dubium autem non est, quin propheta non solum ad ortum futurum Christi prospexerit, sed etiam ad præteritum Dauidis alluserit, significans paruum oppidum vnum iam præstantissimum

Digitized by Google

stantissimum ducem Dauidem protulisse, alterum vero longe præstantiorem Christum prolaturum; & quia de Christi ducis ortu agebatur, apposite sacerdotes interpretati sunt יהודה באלפים in ducibus Iuda. Quod autem pro כשל dominetur, interpretati sunt ποιμανεῖ pascet, regendi modum declarare voluerunt: futurum significantes, vt Christus non in virga ferrea, vt gentes: sed in pedo benigni pastoris, cuius oues essent propriæ, populum suum regeret: simulque, vt opinor, ad Dauidem Christi figuram alludunt, qui a pascendis ouibus ad pascendum populum Dei traductus est. *Non de gregibus ouium assumpsit eum, de post fœtantes accepit eum pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam.* Psalm. 77. 76. 97. sicut Petrus & Andreas allusione ad præteritum officium piscatores hominum facti dicuntur Matth. 4. 19. Melius tamẽ mihi noster Interpres vertisse videtur, reget, quam alii nonnulli vertunt, *pascet*: quia non vocauerant Christũ ποιμένα pastorẽ, sicut reges Homerus vocare solet: sed ἡγεμόνα ducem, cum quo melius regendi, quam pascendi cohæret verbũ. Chrysostomus, & auctor operis imperfecti sacerdotes reprehendunt, quod non integrum Prophetæ testimonium produxerint. Sequebatur enim: *Et egressus eius à diebus æternitatis*, quod illi tacuerunt. Sed non tam malignitate, quam prudentia mihi videntur tacuisse, quod ad quæstionem ab Herode propositam, *Vbi Christus nasciturus esset*, nihil attinebat.

Ἰλιάδ. β.

7. *Clam vocatis Magis.*] Clam vocat, quia Christo insidias parat.

Tempus stellæ.] τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος, tempus, quo apparuerat stella, id est, quo illis tempore primum cœpisset apparere.

10 *Videntes autem stellam.* Qui hinc colligunt stellam non fuisse Magis totius ducem viæ, quod quasi nouo nunc eius officio lætentur, non videntur animaduertere, eadem ratione probari posse, ne visam quidem illis antea fuisse, quod ita nunc, quasi ante non vidissent, ea visa lætentur, Quod absurdum profecto est. Iam enim dixerant, *vidimus stellam eius in Oriẽte.* vers. 2. Non id ergo, sed illud potius colligitur eam ad tempus, cum Magi Ierosolymis essent disparuisse, vt vers. 1. Ambrosium, Chrysost. Basilium, Augu. Bernardũ, Theophylactum diximus docuisse. Neq; mihi videtur horum verborũ sensum penitus intelligere. Nec enim significat, vt ego quidem arbitror, Euangelista, Magos aspectu stellæ, quæ paulo ante euanuisse videbatur, lætos fuisse. Id enim si dicere voluisset, non hoc loco sed ante dixisset. *Et ecce stella quam viderãt in Oriente, antecedebat eos*, & *gauisi sunt gaudio magno valde*, sed significabat eos gauisos fuisse videntes stellam (sicut proxime dixerat) stantem supra, vbi erat puer. Lætantur enim, non quod stellã viderint quam sæpe iam viderant; sed quod Christum, quem quærebant inuenerint.

Gaudio magno valde גדולה מאוד, id est maximo, Notus & frequens Hebraismus Iere. 24. 3. *ficus bonas, bonas valde*, id est, optimas. *Et ficus malas, malas valde*, id est pessimas.

11. *Et intrantes domum.*] Quia domum, non stabulum intrasse dicũtur Magi, nata quæstio est an adhuc in præsepi iacẽtem Christum inuenerint. Epiphanius hæres. 31. hinc argumentatur Magos duob. post Christum natum annis venisse, quod non in stabulo vbi natus fuerat, sed in domo eũ dicantur inuenisse, idemque Theophylactus affirmat. Alij fere omnes in præsepi à Magis inuentum & adoratum fuisse tradũt. Iustinus in Thryph. Chrys. hom. in Mat 7. Auctor imp hom 2. Aug. ser. 1. & 2. de Epiphania. Immo vero Euthymius dubitat, vtri prius, Mag, an pastores adorauerint pariterq; vtrumque putat esse probabile. Quanquam ego de eo non existimo dubitãdum, cum eadem nocte, qua Christus natus est, pastores constet adorasse Luc. 2. 11. 16 Magos autem, et si decimo tertio venerũt die, non iam in præsepi; sed honestiore loco Christum inuenisse mihi probabile videtur. Quod enim in præsepi repositus fuerit partim mysterio, partim necessitate factum est, quia confluentibus vndiq; in Bethlehem descriptionis causa, qui ex familia Dauidis genus ducebant, non erat locus in diuersorio, Luc 2. 7. Mysterio iam erat satisfactum. Necessitatem cessisse credendum est & Mariam aut Ioseph omni diligẽtia commodiorem locum quæsiuisse suadet ipsorum pietas. Auctores vero illi superiores concionando fortasse magis, quam interpretando in presepi adoratum dixerunt, quod id & mysterium & admirationem, & Magorum fidem augere videretur: sed quia illa superior fere communis est Patrum sententia non facile est reiicienda.

Cum Maria Matre eius] Quod Iosephi mentio non fiat, aut casu quod forte domi tunc non esset aut mysterio factũ est. vt Ioseph a Magis non inueniretur, ne forte Christi patrẽ putarent. Nam pastores puerum cum Ioseph & Maria dicuntur inuenisse, Luc. 2 16.

Muneram Magorũ significatio

Obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.] Quibus Orientales abundant, quamquam nolim mysterium excludere, quod omnes hic veteres auctores tanto consensu cognouerũt, vt Regi aurũ, Deo thus, homini myrrha data sint. Minus enim mysterii esse videbatur, quod mulier illa vnguẽto Christum perfudisset, quod nihilominus erat apud Orientales vsitatum: tamen Christus ad significandam suam sepulturã, de qua nihil fortasse mulier cogitabat factum dixit Matth. 26. 12. Huius autem mysterii etsi non Christum, quia nihil eum de Magis locutum legimus, tamen omnes veteres auctores interpretes habemus Irenæũ li. 3. c 10. Cypr. ser. de stella, & Magis Orig li contra Celsum. Basil. hom. de humana Christi generatione, Greg. Nyss. hom. de Christi natiuitate, Chrys. hom. 1 in varios Euãgelistas, Amb. li. 1. de fide c. 2. Aug. ser 1. de Epiph. & ser. 37. Hier. Cõment Iuuẽcum & Sedulium, quorum nota sunt carmina. Solis in sententiis. Bernardus cum totus alias mysticus esse soleat & hoc ipsũ mysterio tribuat serm. 2. & 3. de Epiph nullum hic mysterium agnoscit, sed aurum pauperi, myrrham consolidãdis infantibus membris, thus loci fœtori mitigando datum putat. An autem singuli singula, an cuncti cõmuniter cũcta obtulerint dona, quod Strabus incertum relinquit, diximus vers. 5 Aliam hic nonnulli quæstionem mouent, quam, vt curiosam, præteriissem, nisi aliquam ad explicãdum aliũ Scripturæ locũ lucẽ afferre posse iudicassem: Qua in re tantum thesaurum Ioseph & Maria consumpserit? Nec enim vero simile est reges qui ex Oriẽte vsq; venisse, & thesauros aperuisse dicũtur, parũ quiddam obtulisse auri, & videmus tamen Mariam Purificationis die agnũ, vt præscriptũ in lege erat, emere non potuisse, ideoq; par turturum, aut duos pullos columbinos obtulisse. Luc 2. 24. Respondeo nõ constare ex loco, vtrum Maria agnum, an par turturum vel duos pullos columbarum obtulerit: tamen quia probabiliter inde colligitur, & ita omnes sentiunt, placet mihi, quod à quibusdam dictũ est, thesaurum illum deo fuisse ab illis cõsecratum. Nam quod alii dicunt ad pregrinationẽ Æggypti

Quomodo expenderit B. Maria Magorum aurum

seruatum fuisse, ideo minus credo, quod & auaritiam redoleat & quando puer præsentatus in templo est, nihil dum de ea peregrinatione Iosephus cogitauerat, quo tempore thesaurum cõsumptum iam fuisse probauimus.

13. *Surge & accipe.*] ἐγερθεὶς παράλαβε, expergefactus accipe, id est, expergiscere statim, & accipe, vt effectus interpretatur.

14. *Qui consurgens.*] ὁ δὲ ἐγερθείς. Ille vero expergefactus, id est, cum statim post visum euigilasset, accepit puerum, & de nocte fugit. Credibile est prope fuisse carnifices, qui puerum quærebant, quãdo intempesta nocte fugere iubetur. Fugerunt autẽ non ex Bethlehem, nec ex Ierusalem; sed ex Nazareth, quæ erat in Galilæa, vt perspicuum est ex Luca. c. 2. 39. Cur autem in Ægyptum, prompta est causa, vt essent extra Herodis imperium. Aliam Euangelista reddit, vt impleretur quod dictum fuerat per Prophetam: *Ex Ægypto vocaui filium meum*: quãquam ibi non tam causa quam euentus significatur. Erat Ægyptus in rebus aduersis Iudæorum confugium. Nam fame olim impulsi in Ægyptum confugerũt, Gen. 46. 6. & bello longe post à Chaldæis vexati qui ex calamitate reliqui erant, eodem sese contulerunt. 4. Reg. 25. 26. Videtur Ægyptus schola esse filiorum Dei, quia adolere non possunt, nisi vexẽtur.

Osee. 11. 1.

Et erat ibi vsque ad obitum Herodis. Quamdiu Christus manserit in Aegypto, aut quo loco, quidue ibi egerit, nec expressit Euangelista, nec aliunde certo constare posse arbitror. Qui septem annos fuisse dicunt, auctorem secuti eum, qui Scholasticam, vt vocant, scripsit historiam, non probant. Neque qui tres, vt Niceph. l. 1. c. 14. Omnium fere sententia est, duos fuisse annos: quod Epiph. hær. 51. videtur approbare Res fortasse non ita magni refert, sed si volumus, quod in ea est probabilissimum peruestigare, tria nobis principia sequenda sunt, quæ ex Euangelista facile probantur. Vnum est, hanc fugam eodem anno contigisse, quo Christus à Magis adoratus est, & quidem non multo post adorationẽ. Hoc enim verba illa significant: *Tunc Herodes videns, quod illusus esset à Magis*, & hæc versic. 13. *Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph*, quæ quamuis, vt diximus, non significent statim, tamen certe significant non multo post Magorum abitum, & Ioseph, vt fugeret, admonitum, & Herodem pueros occidere cœpisse. Alterum est, eodem anno quo Herodes mortuus est, Christum ab Aegypto reuertisse. Hoc enim illa indicant verba, versic. 19. 20. *Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicẽs, Surge & accipe puerum, & matrem eius, & vade in terram Israel.* Tertium est. Magos paucis post natalem Christi diebus aduenisse, vt versic. 1. à nobis probatum est. Quibus tribus principiis, et si alia duo ex profanis addamus historiis. quot annos Herodes regnauerit, & quoto regni eius anno Christus natus sit, facile spatium temporis, quo moratus fuerit in Ægypto. reperiemus. Ex his ergo duobus postremis principiis alterum est certum, Herodem triginta septem regnasse annos, Iosepho libro primo de bello Iudaico capite 21 & Eusebio in Chronico certissimis testibus. De altero duobus annis inter se auctores dissentiunt. Nam alii anno quadragesimo primo Imperatoris Augusti Christũ natum scribunt, vt Irenæus libro tertio capite vigesimoquarto, & Tertull. aduersus Iudæos, alij quadragesimo secundo, vt Euseb. libr. 1. histor. Ecclesi. capit. 5. & in Chronico, & Epiphanius hær. 51. Rursus autem quis annus Augusti in quem Herodis annum inciderit, altero diffident anno. Nã alij quadragesimum primum Augusti, trigesimũ primum Herodis vt Eusebius, alij tricesimum secundum, vt Epiphanius fuisse dicunt. Si ergo Irenæi & Tertulliani sententiam in eo sequamur, vt dicamus Christum quadragesimo primo Augusti anno natum fuisse: Eusebij vero in eo, vt eum annũ tricesimum primũ Herodis fuisse credamus, necesse erit Christum in Ægypto sex integros mansisse annos, aut etiam septem, si illum ipsum quo fugit, id est, tricesimum primum Herodis numeremus. Quæ est illa prima, & vt apparet, vetus opinio. si vero Irenæum, & Tertullianum in Augusti, Epiphanium in Herodis sequamur annis, restabunt anni quinque, aut si primum numeremus sex, quos fuerit Christus in Ægypto: totidemque secundum Eusebij computationem erant anni, si eum solum & in Augusti & in Herodis annis sequamur. Si autem Eusebio in annis Augusti, Epiphanio in annis Herodis credimus, Christus fuit in Ægypto, vt plurimum quinque, si primum numeremus, vt minimum quatuor, si primum non numeremus. annos. Itaque hoc tantum certum est, neque plures septem, neque pauciores quatuor in Aegypto annos commorari potuisse. Quare opinio illa vulgaris, per duos, & altera illa Nicephori, per tres in Aegypto fuisse annos, nihil habet prorsus probabilitatis, nisi dicamus Magos duobus annis natum Christum adorasse, quod versiculo primo refutauimus. In qua autem vrbe Aegypti manserit, quidue ibi egerit, monendum lectorem iudico, vt non solum in inquirendo minime curiosus, sed etiam in credendo, siquid inuenerit, cautus sit Multa enim de Christi in Aegypto miraculis, obscuris vulgo auctoribus circumferri video, quæ haud scio, an ex Alcorano Mahumeti manauerint, vbi eadem inter fabulas lego, & non decet Christianos à Mahumeto spurcissimo, & mẽdacissimo auctore Christi discere miracula. Euangelistam habemus Ioannem qui Christum affirmat primum in Cana Galilææ conuersa in vinum aqua miraculum edidisse capite secundo, vndecimo. Quod etsi scio ad ea, quæ post reditum ab Aegypto fecit, posse restringi. tamen cum nihil sit, quod restringi cogat, multo est probabilius vniuerse intelligendum esse, quod vniuerse dictum est. Nec volo cum hæc dico, bonis auctoribus fidem abrogare, qui, Christo in Aegyptum ingrediente, idola corruisse tradunt, vt Hieronymus in cap. 19. refert, nec reiicit; quodque tam multi dixerunt, vt merito traditio videri possit, Palladius in Lausiaca histor. Credatur sane Sozomeno libro quinto, capite vigesimo veterem famam referenti, Christo infanti Hermopolim Aegypti vrbem ingredienti præcelsam arborem acclinatam: Mahumeto tamen, & nescio cui de infantia Saluatoris libro toties ab Hieronymo aliisque Patribus repudiato ne credatur.

Quamdiu Christus in Ægypto mansit.

In Ægypto Christus an miracula fecerit.

15. *Vt adimpleretur*] *Vt*, hoc loco non videtur mihi causam, sed euentum significare quod Chrysostomus & Damascenus multis locis fieri obseruauerunt, vt infra capit. 26. Ioann. 9. 39 1. Corinth. 11. 19. Nec enim propterea fugit in Aegyptum, vt Prophetia adimpleretur, sed cum vitandi Herodis causa eo fugisset, factum est, vt Prophetia proprie impleri videretur. Quæ phrasis quia frequentissime occurrit, explicanda semel est. מלא πληρωθῆναι impleri Prophetiam est, fieri quod per Prophetã prædictum est, phrasi propria quidem Scripturarum, sed minime, vt quidam putant barbara. Nam & Cicero implere, quod professus sis, dicit. & promissa complere & compleri rem, ad exitumque perduci

Vt quomodo in Scriptura accipitur.

Impleri prophetia quomodo in scriptura dicitur.

Pro Cluent. de Inuent.

Quæ

Digitized by Google

Quæ omnia eodem sensu, quo in sacris literis Prophetias impleri, manifestum est dici. Dicitur autem Prophetia, quantum equidem obseruare potui, quatuor modis impleri. Primum, quum id ipsum fit, de quo proprie & literali vt dicitur, sensu intelligebatur; sicut capite primo, vigesimo secundo Matthæus dixit impletam in Maria Isaiæ Prophetiam fuisse. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Secũdo, cum fit non id de quo proprie intelligebatur prophetia, sed id quod per illud significabatur, vt secundo Regum septimo, decimo quarto. *Ego ero illi in patrem, & ille erit mihi in filium*, quod proprie de Salomone dictum esse perspicuum est. Diuus tamen Paulus de Christo, cuius Salomon figura erat, interpretatur Hebr.1.6. quasi in eo impletum esset, & quod Exod 12 46. dictum est: *Os non comminuetis ex eo*, certum est intelligi de agno, tamen Ioann. capite 19.36. in Christo, qui per agnum significabatur, impletum dicit. Tertio, cum nec id fit de quo proprie intelligitur Prophetia, nec id quod per illud significatur, sed quod illi simile est, & omnino eiusmodi, vt Prophetia non minus apte de eo, quam de quo dicta est, dici potuisse videatur. Nam *Populus hic labiis me honorat*, de Iudæis qui tempore Isai. erant, Deus dixerat Isai.29.13. Christus autem in iis, qui suo erant tempore, impletum significat Matthæ.15. 7.8. Simile est exẽplum Matthæ.13.14. & Act.28.26. Quarto cum id ipsum, quod per Prophetiam, aut scripturam dictum erat, quamuis iam factum fuerit, tamen magis ac magis fit. Tunc enim Scriptura impleri dicitur, id est, quod per eam dictum erat, cumulatissime fieri. Obseruamus enim in scripturis sæpe, fieri, dici non solũ quod fieri incipit, sed quod magis ac magis fit, sicut Ioann. secundo, vndecimo dicuntur discipuli Christi viso miraculo aquæ in vinũ conuersæ credidisse, quia magis ac magis crediderunt, nam iam certe ante crediderãt Quemadmodum locum difficillimũ Iacob 2.23. fumus Deo volente explicaturi. Illa ergo Oseæ Prophetia, *Ex Ægypto vocaui filium meum*, proprie de populo Israel, quem Deus filium primogenitum suum appellare solet Exod. quarto, vigesimo secundo, intelligebatur, vt ex verbis Prophetæ manifestum est. *Quia puer Israel, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filiũ meum.* Dicitur autem nunc impleta secũdo, ac tertio modo. Nam & populus ille in Aegypto exulans, Christi ibidem exulaturi figura dici potest, sicut nunc corpus mysticum Ecclesiæ corporis naturalis Christi figura est, & Christus populo in eo est similis, quod vterque Dei filius appellatur. significat autẽ Euangelista illam prophetiam proprie ac perfecte in populo, qui proprie filius non erat, impleri non potuisse, in Christo autem, qui proprie & naturaliter filius erat, perfectissime impletam esse, quemadmodum si quis diceret illa verba. *Ego ero illi in patrem, & ille erit mihi in filiũ*, proprie de Salomone, qui proprie non erat filius, dicta non esse, de Christo autẽ proprio & naturali filio proprie dicta esse. *Ex Ægypto vocaui filium meum.* Septuaginta verterũt τὰ τέκνα αὐτοῦ, filios eius, aut quia pro בני filium meum legerunt בניו filios eius vnius adiectione literæ; aut quia sensum magis consentaneum esse iudicauerunt, si ita legerent, sicut reuera fuisset, nisi constaret Euãgelistam legisse בני filium meum. Itaque imperite Iulianus hunc Christianis locum obiiciebat, quasi Euangelista, mala fide Prophetæ testimonium retulisset, non animaduertens Euangelistam non Græcam Septuaginta versionem, sed Hebraica Prophetæ verba secutum fuisse, Hieronymus in c. Oseæ 11.

Marginalia: Cap.7.14. — In Ægypto Christus an miracula fecerit. — Cap.11.1. — 2 Reg.7.14.

A 16. *Tunc Herodes.*] *Tunc*, hoc loco non existimo punctum tẽporis significare, quasi statim vt Magi discesserunt, infantes occiderit. Nam inter Magorum discessum, & puerorum cædem aliquantum intercessisse temporis necesse est; & quia vicesimo septimo post adorationem die, Christus est in templo Ierosolymæ repræsentatus, Lucæ secũdo, vigesimo secundo: & quia post aliquãdiu mansit in Nazareth Lucæ secũdo, trigesimo nono: & quia credibile est Herodem quamuis cruentum & crudelem tyrannum, prius tentasse, an Christum inuenire posset, vt solum occideret, quam omnes infantes trucidaret; quod se sine magno totius populi in se odio facere non posse non ignorabat; cum ex Iosepho intelligamus eum omnibus modis gratiam populi venari solitum, ne tanquam peregrinus de regno deturB baretur. Quæsito igitur prius Christo, nec inuẽto, ne vnus euaderet, omnes inuadit, quod sine aliquo tempore fieri non potuit.

Et mittens.] Hebraïsmus וישלח solent Hebræi vti verbo שלח & Græci ἀποστέλλειν absolute nõ expressa, sed intellecta persona patiente, quod Latini aut nũquam aut raro admodum faciunt. Ea phrasi vsus est hoc loco Euangelista, *Mittens* sub carnifices, vt infra capite 14.10. *Misitque & decollauit Ioannem in carcere*, sicut Hispani simili phrasi dicunt, *Embio a cortar la cabeça*, & capite 27.19. *Misit ad eum vxor eius dicens, nihil tibi & iusto illi.* Psalmo 56.4. *Misit de cœlo & liberauit me*, sub. Angelos. & Psalm.104.19. *Misit rex, & soluit eum: princeps populorum, & dimisit eum.* Similia sunt C exempla Marc.3.31. & 6.17.

A bimatu & infra.] Locus propter obscuritatem historiæ, & propter opinionum varietatem difficilis. Quidam dixerunt, duobus post Christi natalem annis venisse Magos, ideoque Herodem bimos infantes occidisse. Alij vno anno aut circiter altero post, Magos venisse Qui omnes, si veræ de stella & Magorum aduentu eorum essent opiniones, facillime sese expedirent ex hoc loco, sed eas versiculo 1. & 2. refutauimus. Alii non statim Herodem post Magorum discessum, sed duobus annis post infantes occidisse: eo enim tempore vocatum fuisse Romam, vt de morte filiorum causam diceret. Sed ij etiam & contextu verborum Euangelistæ quæ non tam longum patiuntur spatium, & historia refellũD tur. Apparet enim ex Chronico Eusebij eum ante quinque annos filios suos occidisse. Nobis vero, qui neque stellam ante natalem Christi apparuisse, nec Magos multis post diebus venisse credimus, non licet istis fugere diuerticulis. Valde mihi Strabi & Euthymij placet interpretatio, quam & nonnullis nostro tempore viris doctis placuisse gaudeo, Herodem ad illud tempus, quod exquisierat à Magis duos præterea adiecisse annos Itaque illa verba: *Secundum tempus, quod exquisierat à Magis*, non significant occisos esse omnes pueros, qui nati essent duobus annis postquam stella Magis apparuisset; sed eos, qui nati essent duobus antequam appareret annis. Dices, cur duobus annis ante non duobus post? Respondeo, primum quia non erant duo anni post, sed pauci admodum dies, vt versiculo primo ac secunE do probatum est. Deinde quia Magi, vt versiculo secundo diximus, non nasciturum; sed iam natum esse Christum affirmauerant; at quanto ante tempore natus esset, neque affirmauerant, neque fortasse sciebant. Stella enim iam natum non quando natus esset significabat. Voluit ergo Herodes cautionis & securitatis causa omnes, qui duobus annis antequam stella apparuisset, nati essent, occidere; sicut non solum eos, qui in Bethlehem, vbi Christum

Marginalia: Cur Herodes bimos infantes occidit.

sacerdotes nasciturum dixerant, sed etiam omnes, qui in omnibus finibus eius nati essent, occidit, & non solum loco, sed etiam tempore plusquam necesse erat, crudelitatem extendit, & ne forte erraret, errorem auxit.

17. *Tunc adimpletum est.*] Eodem modo hæc Prophetia tunc impleta fuisse dicitur, quo illa Oseæ versiculo decimo quinto.

c.31.15. 18. *Vox in Rama audita est.*] Hunc locum in cõmentariis in Ieremiam copiosius tractauimus summam huc transferemus. Hebræi de abductione duarum tribuum Iudæ & Beniamin interpretantur 4. Reg. 24.10.& 25.4 Nec dubium est ex circunstantiis Ieremiæ, quin de illis intelligatur, & per Rachelem tota regio duarum tribuum significetur duplici metonymia altera qua personam locus, altera qua per vnam vrbem tota regio intelligitur. Rachelem in Bethlehẽ fuisse sepultam, Genes. 35.19. scriptum est. Vnde factum, vt per Rachelem Bethlehem intelligatur. Cur autem non simpliciter dixerit Bethlehem plorans filios suos, sed Rachelem quæ iam mortua erat, maluerit appellare, cum mortui plorare non soleant: causam esse arbitror quod Rachel fœmina fuerit, fœminarum autem est in eiusmodi plorare calamitatibus. Nescio etiam an Prophetã ad eius partum alluserit. Maximo enim cum dolore Beniamin peperisse dicitur Gen. trigesimo quinto; decimo octauo & solent matres eos filios amissos magis flere, quos maiore cũ dolore pepererunt. Illud etiam, quod admirabile videri potest, Rachelem iam mortuam plorantem induci, non solum elegans; sed magni quoque affectus, & significationis plenum est. Indicat enim, nisi me coniectura fallit, ea re Propheta, tantam futuram calamitatem, vt ne vna quidem mulier superstes sit, quæ plorare possit, & necesse sit ad plorandũ ipsos quoque mortuos excitare. Videmus in tragœdiis simile quiddã fieri, cum mortuorum manes, aut euersarũ vrbium vmbræ lamentantes inducuntur. At cur per fletum Rachelis Iudaici regni casus significatur, cũ Rachel non Iudæ, sed Beniamin Genes. trigesimo quinto, decimo octauo mater fuerit? Quia regni caput erat Ierusalem dicta prius Iebus, quæ in tribu erat Beniamin Iosue 18.28.1 Paral. 11.4. Quod ergo tunc propheta de captiuitate dixit, Matthæus ad cædem infantum accommodauit, indicãs illam prophetiam, quamuis de infantibus dicta non fuerit, multo tamen aptius de illis, quam de captiuis Iudęis dici potuisse. Et quia illi viri, hi infantes, illi meriti, hi immerentes innocẽtesque illi capti, hi crudeliter trucidati sunt; illi Iudęi, hi proprie Bethlehemitæ erãt, vt merito Rachel, id est, Bethlehem magis hos, quã illos plorare debeat. Ploratus autem vehemens & grauis significatur, & accumulatione verborum θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς, lamentatio & ploratus, & eiulatio. Quanquam noster interpres duo tãtum legit, melius vt opinor, quia apud Prophetam duo tantum sunt נהי בכי nisi dicamus Euangelistam hoc loco Septuaginta interpretes secutum esse, qui duo Hebraica nomina his tribus, quæ recitauimus, Gręcis reddiderunt; & epitheti additione πολὺς multus, id est, magnus, quod Hebraice est תמרורים amari. Sensus tamẽ est idem. Nam & Latine dicimus amare, id est multum flere: & loco, vbi flebilis clamor auditus sit, *In rama*, in cuius explicatione nominis putant aliqui nomen appellationis esse, non proprium, quod Hebraïce excelsum significat, quasi dicat, vocem vsque ad cœlos peruenisse, & vt Iuuencus Christianus Poëta dixit,

Horrendum grauiter cœlum pulsasse querelis.

Ipse quoque apud Ieremiam Hieronymus ita vertit. Sed multis mihi rationibus persuadeo nomẽ esse proprium, primum quod potius propheta Hebraice dixisset. ברום, aut במרום quam ברמה, vt Isaias in simili sententia dixit. capite 58.4 & Dauid Psalm. 9.4. Deinde quia & Chaldæus Paraprastes, & Septuaginta interpretes nomen proprium fecerunt. Postremo quia quisquis Euangelium Matthæi ex Hebræo in Græcum sermonem vertit, itemque Latinus noster interpres, si nomen proprium esse non existimassent, non ipsum Hebraicum nomen integrum reliquissent, sed vterque sua lingua resoluisset, illi ἐν τῷ ὑψίςῳ, aut ἐν τοῖς ὑψίςοις, hic in excelsis, vt Marc. vndecimo, decimo. Nemo negat Rama nomen esse vrbis, sed quia nec est in tribu Iuda, nec prope Bethlehem, sed in tribu Beniamin, & iuxta Gabaon Iosue decimo octauo, vigesimo quinto, & Iud. 4.5. & 19.13. non putarunt interpretes de ea loqui posse prophetam. Ego vero propterea existimo Prophetam eam vrbem nominasse, quod nõ in tribu Iuda, sed in tribu esset Beniamin, voluit enim significare luctum vtrique tribui communem futurum fuisse, quia vtraque tribus in captiuitatem ducenda erat, ideoque vnam vrbem Bethlehem ex Iuda; alteram ex Beniamin Rama nominauit. Quod autem obiicitur Rama à Bethlehem longe distare, vt fingamus ita esse, tamen cœlum longius certe distabat, & tamen omnes interpretantur ploratum Rachelis ad cœlum peruenisse. Præterquam quod Rama non ita longe a Bethlehem distare potuit; cũ constet Bethlehem à Ierusalem nõ longe distare, & Rama adeo vicina Ierosolymæ fuerit, vt vir ille Leuita asinis & vxore impeditus potuerit à Ierosolyma occidente pene sole profectus, Rama ante noctem peruenire Iud. 19.10.13. Immo nõ alia opus est coniectura, quam quod idem ille adeo impeditus & bene pransus, inclinato iam ad vesperũ die, profectus ex Bethlehem, Rama potuerit peruenire, vt ex eodem loco constat, versiculo 1.9.13. Cur ergo Propheta Rama potius, quam aliam vrbem nominauit? quia, vt ex eodem loco perspicuum est, Rama in confinio tribus Beniamin & Iudæ erat, & voluit Propheta significare planctum Iudæ adeo futurum magnum, vt vsque ad tribum Beniamin exaudiretur. Nescio etiam, an Propheta situs & nominis eius vrbis rationem habuerit. Credibile tamen est eam in excelso fuisse loco, vnde & nomen fortassis acceperat.

Quia non sunt.] Hic etiam Euãgelista, aut eius Græcus interpres non Hebraïca prophetæ verba, sed Septuaginta versionem secutus est. Propheta enim dixerat כי איננו, quia non est, id est, quia nemo eorũ remanserat, omnibus aut occisis aut in captiuitatem ductis. Septuaginta vero, quia plurali numero filios suos propheta dixerat, obscuritatẽ fugientes plurali etiã numero verterũt ὅτι οὐκ εἰσί, quod multis aliis locis eos fecisse animaduertimus. Est autẽ Hebraismus, quo significatur eos, qui antea fuerint penitus, ac subito mortuos, vt euanuisse de repente videantur, vt Gen. 5.24. de Enoch dictum est, ואיננו & *non fuit*, id est, non apparuit vltra, *quia transtulit eum Dominus*, & Psalmo 36.36. *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut Cedros Libani, & transiui* (aut potius, *transiuit*) *& ecce non erat* ואיננו. Significatur ergo hoc loco Iudæos Babylonem, infantes in sinum Abrahæ translatos esse. Incredibili enim cõsensu omnes veteres auctores hos infantes vere martyres faciunt. Nam etsi nec baptizati, nec sponte liberaque volũtate pro Christo mortui sunt, suo tamen fuisse sanguine baptizatos, & quod in infantum baptismate *Innocentes vere martyres.*

aliena

aliena fides facit, hoc in his peruersam tyranni voluntatem pro Christo eos occidentis effecisse, quantumque ipse obfuit, tantum illis Herodis crudelitatem profuisse, Iren. libro tertio capite octauo, Iustinus quæst. 13 ad Orthod Cyprian. libro 4. epist. 6. Origen. homilia in Matth. Hilarius in comment. Chrysost. hom. 2 in varios Euangelist. Eusebius Emissen. Augustin. libr. 3. de expositione symb. cap. 4. & libro 13. de ciuitate, c. 7. Prudentius in hymno de Epiphania, Fulgentius de Epiph. & libro 1. de fide ad Petrum capite 3. & 39. Leo serm. 1. de Epiphan. Bernardus in serm. de Innocentibus, & homil. in Cantica. 66.

19. *Defuncto autem Herode.*] Quo morbo extinctus fuerit, scribit Iosephus libro 17. Antiq. cap. 8 & lib. 1. de bello Iud. capite 21. & Hegesip. lib. 1. capit 4. & Euseb. libro 1. hist. Eccles. c. 8. qui & illud addit ob nefariam cædem infantum tam infami genere morbi fuisse confectum.

20. *Surge & accipe.* Vide vers. 13.

21. *Defuncti sunt enim.*] Syllepsis est, qua de vno loquēs vtitur numero plurium. Vnus Herodes mortuus erat, sed multi carnifices eius iussu quærebant animam pueri. Animam ab Hebræis pro vita poni, notius est, quam vt quisquam possit ignorare.

22. *Audiens autem quod Archelaus regnaret.*] Nouem Herodes vxores habuit. Ex duabus, altera cōsobrina, altera fratris filia, nullos suscepit filios. Ex aliis nouem filios procreauit, Alexandrum, Aristobulū, Antipatrum, Herodem, Antipam, qui & ipse postea Herodis cognomentum accepit, Archelaum, Herodem alterum, Philippum, Phasellum, filias tres, Roxanem, Salomem, & Olympiadem, Iosephus libro 17. Antiqui. capite 1. & libro 18. capite 7. & libro 1. de bello Iudaico ca. 18. Ex filiis, duos primos strangulauerat libro 16. Ant. c. 17. & l. 1. de bello Iud. cap. 17. Tertium Antipatrum, quinque ante mortē suam diebus occidit, libro 17. Ant. cap. 9. Alij mortui erāt. Tres patri Herodi superstites fuerunt Archelaus, Antipas, & Philippus. Duo autem testamenta Herodes fecerat. In priore Antipam regni hæredem scripserat, in posteriore mutata subito voluntate Archelaum Iudææ regem, Antipam Galilææ & Peraæ Tetrarcham, Philippum Tetrarcham Trachonitidis, Gaulonitidis, Bataneæ, & Paneadis regionis. Ea tamen cōditione, vt nec Archelaus regis nomen assumeret, nec quicquam quod testamento mandasset, nisi approbante Cæsare, ratum esset Ioseph. libr. 17. Ant capite 10. & libro 1. de bello Iudai. capite 21. Quamuis autem Cæsar Archelao Regis nomē dare noluerit, sed Ethnarcham eum Iudææ, Idumææ, & Samariæ fecerit libro 17. Antiqui. capite 1. tamen quia regia vtebatur potestate, & milites eum statim post mortem patris regem conclamarunt libro 17. Antiquit. capite 10. rex vulgo dicebatur, quā appellationem hoc loco Euāgelista vsurpauit. Mirum autem videri potest, cur Ioseph tanquam rem nouam existimauerit, quod audierit Archelaum regnare: ideoque timuerit in Iudæam venire, cum audita Herodis morte facile credere debuisset aliquem eius in regnum filium successisse. Respōdeo esse credibile Ioseph existimasse: aut neminem fuisse successurum, cum regnum nullo ab Herode iure fuisset occupatum, aut Antipam successurū, quem priore testamēto regem pater designauerat, quemque mitioris esse sciebat ingenij. Nam hæc vna potest esse causa, cur in Galilæam, vbi ille dominabatur, ab Angelo diuertere iubetur. Et si altera est certior, quod cum de rege Iudæorum Christo ageretur, plus ab Archelao rege, quam ex Antipa Tetrarcha timendum erat. Hæreticus interpres, Philippum placidissimi hominem ingenij, Galilææ Tetrarcham imperito errore facit. Sed cui licet facere Ministros, cur Tetrarchas facere non liceat?

Caluin. in Harmonia.

23. *Vt adimpleretur.*] Hoc testimonium nusquam in sacris literis iisdem verbis reperitur. Quæ res occasionem interpretibus varias quærendi interpretationes præbuit. Chrysostomus homil. 9. Theophylactus & Euthymius nullum ex iis, qui nunc extēt, sed aliquem ex iis, qui perierint. prophetam citari dicunt, qualis fuit Nathan & Esdræ prophetia, & aliorum, quorum scripta, & Chrysostomus, & Anastasius in Synopsi, & res ipsa periisse docent. At difficile creditu est, prophetias quæ nō extarent, Euāgelistā sine vlla, vt videtur, necessitate citasse, quāuis a Iuda prophetiam Enoch, quæ non erat, alia prorsus occasione citari videamus. Alij putant Euāgelistam proferre testimonium ex prophetiis, quæ extarent quidem tunc, sed in canone Ecclesiastico non essent, vt auctor operis imperfect. Alij citari Prophetas, id est, prophetarum interpretes, qui ex canonicis prophetiis, licet expressum non esset, hūc tamen sensum elicerent, fore, vt Christus Nazaræus appellaretur, tria prophetarum fuisse genera, alios quibus semper Spiritus sanctus adesset, quales maiores fuerint, alios quibus non semper quidem, sed sæpe tamen adesset, quales Minores, alios qui Prophetæ dicerentur, non quod futura prædicarēt, sed quod, quæ a Prophetis dicta essent, Spiritu Dei interpretarentur, qui in vetere testamento filij prophetarum. 3. Regum 20. 35. & 4. Regum 2. 3. 5. 7. & 4. 38. & 5. 22. & 6. 1. & 9. 1. in nouo Prophetæ etiam appellētur. 1. Corinth. 12. 28. & 14. 29. 32. 37. Quæ in hac sententia de triplici prophetarum genere dicūtur, nunc in quæstionem adhibere non vacat. Illud tamē dico, mihi hos interpretes non probare Euangelistam de huiusmodi tertiariis Prophetis loqui, quorum testimonium nemo vnquam produxerit Apostolorum. Alij librum Iudicum capite decimo tertio, septimo citari putant, vbi dicitur, *Erit enim puer Nazaræus Dei ab infantia sua*, quod quamuis de Samsone dictum sit, tamen in Christo, cuius Samson figura erat, Euangelista impletum esse dicat, sicut cæteras prophetias, versiculo decimo tertio & decimoquarto, ideoque non dixisse per Prophetā, sed per Prophetas, quod liber ille non ab vno, sed à multis sibi aliis post alios succedentibus prophetis scriptus sit. Repugnat huic interpretationi, quod Christus non sit dictus נזיר Nazaræus, vt Samson, sed נצר Natzereus aut Natzareus, vt & ex crucis titulo, & ex veterum Hebræorum commentariis apparet. Alij ad Isaiam referunt capite vndecimo, primo. *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet* Heb נצר germen, surculus: vnde nomen נצרי Natzaræus dictum sit. Quam sententiam Hieronymus. & auctor operis imperfecti probabilem putant. Alij nullum ex vno, sed vnum ex omnibus prophetis testimonium afferri: omnes enim prophetas Christum sanctum, imo sanctum sanctorum appellare; Danielis nono, vigesimo quarto: quod nomen נזיר Nazaræus, id est separatus, Deo consecratus significat. In qua tandem sententia Hieronymus conquiescit. Ego, siquid tamē meum valet iudicium, sic existimo voluisse Euangelistam odium huius nominis in honorem conuertere, & vnde Christus ridebatur, inde probare, verum illum esse Messiam. Vocabatur Christus à Iudæis per cōtemptum Nazaræus, sicut olim omnes Christianos à Gentilibus eodem contemptu vocatos fuisse constat, sicut & hodie נוצרים ab Hebræis ap-

Vnde Christus Nazaræus appellatus.

Digitized by Google

pellatur, idque multos impediebat, quo minus eum Messiam esse crederent. *Nunquid à Nazareth potest aliquid boni esse?* Ioannis primo, quadragesimo sexto. *Et nunquid in Galilaea venit Christus? Nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid*: Ioan. 7. 41. 42. & rursum. *Nunquid & tu Galilaeus es? scrutare scripturas, & vide, quia à Galilaea Propheta non surgit*, ibid. vers. 5. Ergo voluit docere Euangelista id impedimento esse non debere, quo minus Christus Messias crederetur. Nam et si Scriptura non est ex Nazareth Galilaeae, sed ex Bethleem Iudae venturum testatur, Christum tamen non vocari Nazaraeum, quod in Nazareth natus esset, sed quòd in ea habitauerit, natum enim fuisse, vt antea dixerat, in Bethleem Iuda: quin potius nomen Nazaraei argumēto esse eum esse Messiam, cū eum Isaias Propheta נצר id est, Nazaraeum appellauerit. Tres contra hanc interpretationem obiectiones occurrunt. B Prima, quod alio sensu Christus apud Prophetam נצר germen aut flos, alio à Iudaeis נצרי Nazaraeus ab vrbe Nazareth vocatus sit. Respondeo id Euangelistam non ignorasse, sed contentum fuisse docere, illud ipsum nomen quod Christo à Iudaeis per contēptum tribui solebat, à Propheta illi honoris causa tributum fuisse, & eorum in ipsos calumniam retorquere. Secunda est, quod Nazareth non per ז sed per צ id est, non per *s.* sed per *z* literam scribit. נצר autem id est, Nazaraeus apud Isaiam, per *s.* scriptum sit. Respondeo Graecos *s.* in *z.* facile mutare. Deinde nomen huius vrbis in vetere Testamento scriptum non reperiri, vt inde iudicare liceat, quibus Hebraicis literis scribi debeat. Postremo ex titulo crucis, & ex Hebraeorum scriptis manifestum esse hanc vrbem ab Hebraeis נצרת Natsareth vocatam fuisse, cum inde Christum נצרי Natsaraeum appellarint, Graecos vero & Latinos asperitatem literae fugientes Nazareth & Nazarenum appellasse. Tertia est quod Euangelista non dicat dictum esse per Prophetam, sed per Prophetas, quasi fixum, vt ait Hieronymus, de Scripturis testimonium non proferens. Respondeo non esse nouum, vt, cum vnius tantum Prophetae testimonium producitur, per Prophetas scriptum dicatur. Cuius rei exempla sunt apud hunc ipsum Euangelistam, cap. 26. 56. & Ioan. 6. 45 & Act. 13. 40. & 15. 15. Similemque syllepsim paulo ante obseruauimus vers. 20. vbi defuncti esse dicuntur, qui quaerebant animam pueri, cum solus Herodes defunctus significetur.

CAPVT III.

Mar. 1. a. 4. Luc. 3. a. 3. Isa. 40. a. 3. Mar. 1. a. 3. Luc. 3. a. 4.

IN diebus autem illis venit Ioannes Baptista praedicans in deserto Iudaeae, 2. & dicens: Poenitentiam agite: appropinquauit enim regnum caelorum. 3. Hic est enim, qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini: rectas facite semitas eius. 4. Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat locustae, & mel syluestre. 5. Tunc exibat ad eum Ierosolyma, & omnis Iudaea, & omnis regio circa Iordanem, 6. & baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua. 7. Videns autem multos Pharisaeorum, & Sadducaeorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira? 8. Facite ergo fructum dignum poenitentiae. 9. Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham, dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. 10. Iam enim securis ad radices arborum posita est. Omnis ergo arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. 11. Ego quidem baptizo vos in aqua in poenitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni. 12. Cuius ventilabrum in manu sua: & permundabit aream suam: & congregabit triticum suum in horreum: paleas autem comburet igni inextinguibili. 13. Tunc venit Iesus à Galilaea in Iordanem ad Ioannem, vt baptizaretur ab eo. 14. Ioannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? 15. Respondens autem Iesus, dixit ei: Sine modo. sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum. 16. Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua, & ecce aperti sunt ei caeli & vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. 17. Et ecce vox de caelis, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

Ioan. 1. c. 39. Mar. 1. a. 8. Luc. 3. d. 16. Ioan. 1. d. 26. Act. 1. b. 5. Mar. 1. b. 9. Luc. 3. e. 21. Luc. 9. e. 35. 2. Pet. 1. d. 17

IN CAPVT III.

IN *diebus autem illis venit.*] Totos viginti tres & amplius annos, quibus Christus in Nazareth creditur habitasse. Matthaeus, Marcus, & Ioannes praetermittunt, quia totum illud tempus silentio fere transegit expectans, dum triginta annorum, quae doctoris aetas erat, accedere. Solus Lucas de eius pueritia pauca quaedam attigit c. 2. 40. 42.

In diebus.] Manifestum est triginta post, aut circiter annorum tēpus significari, vt colligitur ex Luca ca. 3. 1. qui hoc anno quinto decimo Tyberij Caesaris factum scribit. Certum autem est, Christū quadragesimo primo aut quadragesimo secundo Augusti anno natum fuisse, vt vers. 13. cap. primo docuimus, & constat ex omnibus historiis Augustum sex & quinquaginta annos imperasse. Itaque merito aliquis quaerat, cum Matthaeus dicat *in diebus illis.* D ימים dies apud Hebraeos accipi pro anno perspicuum est Genes. 24. 55. Exod. 13. 10. Leuit. 25. 29. Iud. 19. 2. 1. Reg. 1. 13. Amos. 4. 4. Itemque pro tempore quamlibet etiam longo, Iud. 18. 1. Ezechiel. 38. 17. Itaque idem valet hoc loco, *In diebus illis*, ac si diceret, post aliquot annos, aut aliquanto post tempore, quod Chrysostomus homil. 10. & Strabus videtur indicare. Aut, vt ait Theophylactus, aliud seculum significatur, quam in quo haec scribebat Euangelista, vel, quod mihi magis placet, significatur tempus, quo adhuc in Nazareth Christus habitabat. Sic enim melius Euangelistae verba cohaerent. Dixerat namque c. 2. 23. *Et veniens habitauit in ciuitate, quae vocatur Nazareth*, & addit, *in diebus illis*, id est, eo ibi habitante.

Venit.] Cur non ante venit? quia nondum triginta natus erat annos antequam aetatem nemini sacerdotis, doctoris aut prophetae officium fungi licebat, vt & Hebraei tradunt, & ex 1. Par. cap. 23. 3. colligitur. Haec enim eadem ratio fuit, cur Christus ipse ante

Aetas doctoru apud Iudaeos.

Digitized by Google

ante tricesimum ætatis annum docere non cœperit. Neque vero significat Euãgelista tunc primum Ioannem in desertum venisse, sed tunc primum in deserto sese ostendisse, pœnitentiamque cœpisse prædicare, vt paulò pòst docebimus.

Cur Ioannes appellatur Baptista.

Ioannes Baptista.] Risi, cum in hæreticorum legerem commentariis, Ioãnem ideo Baptistam cognominatum, quod per eius ministerium Sacramẽtum Baptismi Deus instituisset quasi alius quã Christus, aut per alium quam per seipsum Sacramenta nobis instituerit. Verum istum & impium & absurdissimum errorem vers. 11. refutabimus. Sciamus nunc Baptistæ cognomentũ, vel quod primus baptizare cœperit, vel quod Christum baptizauerit illi datum esse. Apparet autem eum honoris causâ ita vocatum: omnibus enim persuasum erat, eum, qui baptizaret, virum esse sanctissimum. Ideo illi inferunt, *quid ergo baptizas, si tu non es Christus, nec Elias, neque Propheta?* Ioan. 1. 25.

Desertum Ioannis quale fuerit.
Beza in annotatio.
Bucerus in Matth.

Prædicans in deserto.] Multo vero magis ridicula est eorundem in hunc locum hæreticorum interpretatio, Ioannem non loco prorsus solo desertoque habitasse, sed in ciuitatibus, quæ erant in deserto iuxta Iordanem, quod non ideo desertum appellabatur, quod nullo modo sed quod minus frequenter habitaretur: quemadmodum si hodie Hercyniam syluam aut Vogesos montes desertum appellemus, & vt Heluetiam olim terram non incultam nonnulli scriptores Heluetiorum eremum vocauêre, sicut Ioab *in deserto* mortuus esse dicitur, cum domi suæ mortuus sit. 3. Reg. 2. 34. Et vt Idumæa *desertũ* vocatur. 4. Reg. 3. 8. & Psalm. 62. 1. & vt Iosue 14. 61. tribui Iudæ sex ciuitates cum suis villis in *deserto* assignatæ fuisse dicuntur. Sic B. Virgo concepto Christo, in montana ad domum Zachariæ abiisse dicitur Luc. 1. 39. Denique si istis credimus interpretibus, Ioannis desertum paterna domus fuit, quę in montana erat ciuitate. Valde scilicet de Ioannis honore solliciti id vnum vel repugnãtibus scripturis agunt, ne Baptista monachus fuisse videatur, & tamen fuerunt iidem isti aliquando monachi. Sed ne violatæ religionis rei esse videantur, nolũt fuisse Ioannem, quod ipsi esse noluerunt. Falsas eorum & absurdas de hac re sententias vir nostro tempore eruditus, & non eadem modo fide, sed iisdem etiam vitæ rationibus mihi cõiunctus, iusto opere doctè, copioseque refutauit. Nos commentarios scribimus, quibus satis erit ostendere istos Euangelicos interpretes neque hunc locum, neque eos, vnde hic pendet, intelligere. Fontem primum petamus. Manifestum est Euangelistam alludere ad locum Isaiæ cap. 40. 3. quem & paulò pòst vers. 3. producit, *Vox clamantis in deserto.* Itaque necesse est, vt nomen deserti eodem modo hic & apud Isaiam accipiatur. At apud Isaiam quisquis dicit desertum locum minus frequenter habitatum significare, prophetæ sensum penitus ignorat. Agebat enim de reditu filiorum Israël ex Babylonica captiuitate, in quam præcedente capite ducendos prædixerat; alludensque ad exitum ex Ægypto, vnde eos Deus per inuiam solitudinem infinitis difficultatibus superatis eduxit & in Palæstinam intulit, viam illis per Iordanẽ, per desertum, per mare faciens, significat Deum eodem modo, quo eos ex Ægypto in terram Israel induxit, ex Babylone reducturum, nihil Deo, quominus id faciat impedimento esse posse. Eum enim populo suo per inaccessas solitudines, per montes, per rupes planissimam straturum viam, & vt de Annibale Alpes transituro poeta quidam dixit, *Est cœlo qui pandat iter.* Hic litteralis sensus est. Mysticus ille,

Petrus Canis. de corruptelis verbi Dei.

A quo populus sub diaboli tyrannide cõstitutus populo sub rege Babylonis captiuo cõparatur, Christus cum Cyro, qui populum ad libertatem inuitat. 2. Paral. 36. 22. 23. & 1. Esdr. 1. 1. 2. Isai. 44. 28. & 45. 1. Ioannes cum præconibus Cyri, qui Iudæos ad reditum in patriam inuitant, & omnia necessaria ad superandas omnes viæ difficultates pollicentur. Hoc est, *parare viam Domino, & rectas facere semitas eius.* Hoc est, *erunt praua in directa & aspera in vias planas*: vt & plana & recta via Deus cum populo suo transeat. Desertum autem, in quo Ioannes fuisse dicitur, de serto de quo Isaias loquitur, respõdet. Isaias autem non de Heluetia aut de Hercynia loquitur sylua,
B sed de aspera & inaccessa penitus solitudine, quo magis miraculum, & Dei ergà populum suum beneficium eluceat. In simili igitur solitudine, non in paternis ædibus Ioannes habitabat. Quod Lucas cap. 1. 80. declarat. *Puer*, inquit, *crescebat, & confortabatur spiritu, & erat in desertis vsque ad diem ostensionis suæ ad Israel.* Indicat enim ideo in desertis locis ab omni hominum cõuictu remotum habitasse, vt vnà cum ætate spiritu cresceret, qui in hominum frequentia raro augetur, sæpe minuitur. & cap. 3. 1. 2. 3. *verbum Domini ad eum, in deserto factum fuisse* dicit, indeq; prædicandæ pœnitentiæ & baptizandi causa in omnem circa Iordanem regionem venisse. Atque isti ciuiles interpretes illam ipsam circa Iordanem regionem
C desertum, vbi Ioannes habitauerit, fuisse dicunt. Non enim cæci vident Euangelistam disertis verbis dicere eum ex deserto, id est, ex intima solitudine in hanc regionem prodiisse. Quod si nihil vllus Euangelista significasset, ipse victus atque vestitus, istos, si quid iudicii habuissent, docere potuit, in quo deserto Ioannes habitasset. Quid enim? an sacerdotis filius, isque vnicus, à parentibus tot expetitus votis, in paterna, id est, nobili & locuplete domo, non alio vestitu, quam pilis camelorum, non alio cibo, quã locustis, & melle syluestri vsus fuisset? Ipsa epitheta vestis & cibi locum habitationis indicant. Cur enim camelorum potius, quã ouium pellibus, nisi quia in loco, vbi cameli non oues erãt, id est, longe ab vrbibus habitabat? Cur locustis, nisi
D quia in locis maxime desertis, maxime versantur? Cur cum dixisset mel, addidit syluestre, nisi quia domi non erat, vbi domestico melle vti posset, sed in solitudine, vbi non alium haberet cibum, quam mel, quod apes in rupibus, & truncis arborum confecissent, quale illud erat, quod intra petrarum fissuras Ionathas inuenit, 1. Reg. 14. 27. Neque rationẽ isti intelligunt, cur in deserto Ioannes habitauerit, ideoque nec quale desertum fuerit, possunt intelligere. Data lex Mosi fuerat in deserto, & quidem in monte prorsus inaccesso totos dies quadraginta ieiunanti. Mori quodammodo in deserto eandem oportebat, & nouam dari. Veniebat Ioannes in spiritu & virtute Eliæ Matth. 11. 4. Luc. 1. 17. oportebat exemplo Eliæ in deserto vers. 3. Reg. 19. 4. Veniebat, vt tantam præ se sanctitatem ferret, vt Messias videri posset, quo facilius crederetur neganti se, affir-
E manti Christum esse Messiam, oportebat ab oculis hominum remotum viuere oportebat, & cibo, & potu, & vestitu, & habitationis loco qualis esset ostendere (nam & ille Philosophus eos, qui in solitudine viuerent, suprà homines posuit) oportebat monachum esse. Nam & quidam istorum inde monachorum institutum natum scribit, quod voluerint homines externis rebus opinionem de se sanctitatis excitare. Successit euentus. Inde enim factum est, vt integræ ciuitates, simul atque sese cœpit ostendere, ad eum tanquam ad montanum ali-

Cur Ioannes in deserto vixit.

Arist. 1. Pol. 3.

Digitized by Google

quem Deum visendum effunderētur. *Quid exiistis in desertum videre? arundinem vento agitatam?* Matth. 11. 7. Lucæ 7.24. Hîc etiam arundo desertū ostendit. Cur enim arundinem cum deserto coniunxit, nisi quia in desertis locis, non domi nasci solet? Hinc factum, vt Christus, aut certe Elias putaretur, Ioan. 1. 21. Hinc, vt illud Christi mereretur testimonium: *Inter natos mulierum nō surrexit maior Ioanne Baptista.* Matt. 11.11. Oportebat, antequam ad docendos populos accederet, ipse sese in solitudine veluti in monasterio, doceret. Notum enim est antiquum apud Augustinū prouerbium, Qui non fuit bonus monachus, non erit bonus clericus Nam & Christus ipse, vt Hieronymus obseruauit, antequam doceat, sese in deserto modo quodam exercet. Matth. 4.1. & multo ergo melius veteres illi, quam noui isti interpretes Scripturam intellexerūt. Omnes enim docent Ioannem totam à prima pueritia vsque ad tricesimum annum ætatem in remota solitudine transegisse Origen hom.11.& 15.in Lucā: Euseb. lib 9.de demonstrat.cap.5.Chrysost.homil.10. &39 in Matth & homil.15 in Ioan.& homil.de natiu.Ioannis Baptistæ Cyrillus lib.2.Thesaur cap.4.Hieron. contra Lucifer.& in epist. ad Rusticum Monachū: Prudent. in hymno ieiunantium.

Epist. 78. ad Antiol.

In deserto Iudææ] Multa deserta in Scripturis legimus. Desertum Ziph. 1. Reg. 23.15. quod erat inter Occidentem & Meridiem longe a Ierusalem. Desertum Maon illi vicinum. 1.Reg. 23.24. Desertum Engaddi 1.Reg.24.2. Desertum Pharan 1.Reg.25.1. Desertum Idumææ ad Meridiē 4 Reg.3.8. Cum autem absolute Desertum nominatur, desertum Iudææ intelligitur, vt Matth.4.1.& 11.7.& 15.33. Marc. 1.3.4.12.13. Luc.1.80. & 3.2. nisi ex circūstantiis aliud intelligatur, vt Ioannis 3.14. Addidit tamen Matt. epitheton Iudææ, vt ab aliis discerneret. Erat autē hoc inter Orientem & Septētrionem citra Iordanem secundū fluuium. In extrema parte erat Ænnon & Salim, vbi Ioannes baptizare solitus dicitur. Ioan. 3. 23.

Luc. 3. 4.

2 *Pœnitentiam agite.*] Hoc est, *parate vias Domini, rectas facite semitas eius.* Relinquite errores, & sequimini veritatem; discedite à malo, & facite bonum.

Appropinquauit enim regnum cælorum] Quidam hoc loco regnum cœlorum gratiam, fidem, renouationemque spiritus interpretantur, quod inter nosipsos esse dicitur Lucæ 17.21. Quod etsi non reprehendo, illud tamen magis probo, vt cœlum ipsum significetur, vt Matth.25.34.& Lucæ 13.28. 29.& 23. 41. Est enim, vt mihi quidem videtur, tacita quædā allusio & antithesis ad exitum filiorum Israel ex Ægypto, & reditum ex Babylonica captiuitate in terram Chanaan, quæ illis promissa fuerat, quamque non dubium est cœli figuram fuisse. Perinde ergo est ac si dicat, parate vos per pœnitentiā, id est, nolite Pharaoni, & Regi Babylonis hoc est, Diabolo seruire, nolite libertati seruitutem, regno captiuitatem anteponere, quod quosdam olim ignauos & degeneres Iudæos fecisse legimus. 1.Esdr.1.5. Appropinquauit enim iam tempus, quo in cœlū, qui volent, ingrediantur. Simili oratione Iosue ad populum vsus est, cum in terram Chanaam post longam peregrinationem ingressus esset: *Sanctificamini,* inquit, *cras enim faciet Dominus inter vos mirabilia.* Iosu. 3. 5. Appropinquare autem regnum cœlorum dicitur, quia cū ante clausū fuisset paulo post per mortem Christi erat aperiendum. Credimus enim, licet hæretici negent, neminem ante mortem Christi in cœlum ingressum: quod non veteres solum auctores, sed D. etiam Paulus tam perspicue docet, Hebræor. 9. 8. & 11. 39. 40. vt mirer istos aut tam esse cæcos, vt non videant; aut tam obtusos, vt non intelligant: aut tam impudentes, vt videntes, intelligentesque negare audeant. Quin Christus ipse docet. Cùm enim dicit, *Non bibam de hoc genimine vitis, donec bibam illud vobiscū nouum in regno patris mei.* Matt. 26.29.& Lucæ 22.18. quid aliud significat, quam regnum Dei sua morte resurrectioneque patefactū? Latro melius, quàm isti Euangelici homines intellexit. *Memento* (inquit) *mei, cùm veneris in regnum tuum.* Lucæ 23. 42 quasi nondum vtique venisset, neque ante eum quisquam ingredi posset. Nempe crux Christi arca fuit testamenti, qua Iordanis vndæ diuisæ sunt, & ad promissam terram aditus patefactus. Iosue 3.16. Nam & nos per Iordanē, id est, per baptismum in cœlum ingredimur. Cur autem *regnum cælorum* potiùs quàm patriam aut cœlestem Ierusalem, vt D. Paulus appellauerit, facilis ratio: voluit enim ad Iudæorum de futuro Christi regno expectationem alludere, volensque eam superare, addit *cælorum,* quasi dicat, vos terrenum expectatis regnum, ego cœleste appropinquare confirmo.

Ante mort Christi nemo cælum ingressus.

3. *Hic est*] Euthymius hæc verba Ioannis esse putat. Esse autem Euangelistæ volentis Isaiæ prophetiam more suo ad Ioannem accommodare, constat ex Marco 1.2.& ex Luca 3 4. *Vox clamantis,* hominis, aut vox clamans Hebraismo. Nam קול קורא etiam Hebraice ambiguum est. Intelligitur, audietur. Non solùm Matthæus, Marcus & Lucas hoc Isaiæ testimonium ad Ioannem accōmodarunt, sed ipse quoque Ioannes testatur vocē esse clamantis in deserto Ioan. 1. 23. Quem locum & in commētariis ad Isaiā, & supra vers. 1. explicauimus. Nunc non explicandus, sed ad rem propositam applicandus est. Quod apud Isaiam dicitur de via in deserto paranda, hîc dicitur de Iudæorum animis, qui cùm inculti & lapidei essent, iubentur eos pœnitentia colere, & emollire, humilitate explanare, fide dirigere, vt Christus per eos transeat, & secum in cæleste regnum ducat. *Ioan. 40. 3.*

4. *Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum.*] Miro studio tres Euāgelistæ Matthæus, Marcus, & Lucas Ioannis personam exprimunt, partim opinor, vt viri sanctitatem commendent: partim vt rationem tacite reddant, cur tantam de se Iudæorū opinionem concitauerit, vt ad eum visendum omnes vndique confluerent. vers. 5.

De pilis camelorum.] Hæreticis, hominibus scilicet elegantibus, omnia in Ioanne fœtent, locus, vestitus, victus. Ideoque omnia in illo permutant, vt olim in Ioseph Pharaonē fecisse traditur, vt dignus sit, qui in ipsorum conspectu appareat. Ex eius solitudine vrbes fabricantur: ex pilis camelorum pretiosam illi vestem contexunt, locustas in marinos cancros conuertunt: reperti enim inter illos sunt, qui vestem ex pilis camelorum scutulatam vndulatamque vestem interpretarentur, qua reges olim vsos legimus Diuino factum consilio, vt omnes cognosceret, quantum isti, qui sibi videntur sapere, haberēt cerebri. Qui paulo inter eos prudentiores sunt, vestem ex crudis camelorum pellibus confectam fuisse dicunt, minime tamen singularē, quali monachi & eremitæ vti soleant, sed vulgarē & vsitatam; eum enim fuisse pauperum eius regionis communem habitum. Qui sapientissimi, singularem fuisse vestem negare non audēt, rideri quippe nolunt, docent tamen Ioannem ea veste non vlla religione, sed sola necessitate vsum fuisse. Omnes istorum interpretationes minime obscuris Euangelistarum verbis consensuque refelluntur. Cur enim

Vestimētum Ioannis quale fuerit.

Digitized by Google

enim omnes Ioannis habitum describunt, nisi quia singularis, quia nunquam visus, nunquam auditus erat? Cur nisi, vt viri sanctitatem commendarent? Cur populi ad eum confluunt, nisi vt & virum & sanctum audiant, & monstrosum habitum videãt, suo nimirum concursu istorum stultitiam refutantes? Cur signatè dicunt Euangelistæ veste n ex pilis camelorum, zonam autem pelliceam fuisse, nisi quia vestis pellicea non erat? Erat quidem zona singularis, sed minùs singularis, minusque aspera & horrida, quàm vestis; nam etsi ex cruda & pilosa pelle fuisse credendum est, tamen notum erat Eliam similem aliquando gestasse, quarto Regum primo, octauo, & consuetudini congruebat, vt paulo melior esset zona, quam vestis. Omnes enim homines pretiosiore zona, quam veste vti solent. Zona igitur cum ex cruda pilosaque pelle fuerit, qualem fuisse vestem credendum est, nisi horridum, aculeatúque cilicium? Quem habitum semper pœnitentiæ fuisse scimus. Genes. 37. 34. 2. Regum 21. 10. 3. Regum 21. 27. 4. Regum 6. 30. 1. Paralip. 21. 16. Iudith. 4. 9. Psa. 34. 13. Ier. 4. 8. & 6. 26. & 48. 37. & 49. 3. Postea in Ecclesia tanquam arma, vt ait Hieronymus, pœnitentiæ vsurpatum. Isti quid sit non intelligunt. Sponsionem enim fecerim neminem vnquã neque Lutheranũ, neque Caluinianum, ex quo à Domino illuminati sũt, cilicio vsum fuisse. Multi certe & graues auctores vestem Ioannis cilicium interpretantur, Emissenus homilia prima, de Ioãne Baptista, & Anselmus in hunc locum: & ratioque ipsa persuadet. Conueniebat enim vt qui pœnitentiã prædicabat, pro veste pœnitentiæ habitu vteretur.

Lutherani & Caluinistæ hostes cilicij.

Esca autem eius erat locusta.] Græce ἀκρίδες, quæ locustæ Latine proprie dicũtur, genus notum insecti, humiliter plerumque & saltando volitans, vnde & Gallice nomen habet. Nonnulli, vt dixi, hæreticorum marinos cancros interpretantur, quos captos cum aliis piscibus piscatores ad Iordanis ripam eiicerent, quod, quia lege immũdi erant Leuit. vndecimo, vendere non possent, Ioannes vero colligeret, eisque, quamuis repugnãte lege, vteretur, vt Euangelicam iam tum libertatem doceret, quæ nullum ciborum discrimen admitteret. Quis enim dubitat Ioannem Baptistam Lutheranum aut Caluinianum fuisse? Miror equidem tam ingeniosos homines non Phasianas potiùs ex locustis aues, quàm marinos fecisse cancros, cum eadem vtrumque facilitate, eademque impudentiæ arte fieri potuisset. Et vero nomen Græcum ἀκρίδες non magis cancros quàm perdices aut phasianos significare potest, & illis vescens Ioannes, neque legem violasset, & minus eremita esse videretur, quod isti solùm volunt. Illud etiam miror homines impudẽtes, qui tantopere quadragesimam nostram exhorrescunt, non timuisse, ne pro vna quadragesima duas, alteram ex Christi ieiunio, alteram ex Ioannis cancris faceremus. At non omnes Catholici locustas insectum animal interpretantur, fateor; sed quia non malo, vt isti scripserunt animo, vt Ioannis sanctitatem extenuarent: sed quod cibum nobis inusitatũ & horrendum esse scirent, digni sunt excusatione. Nec enim ignoro quosdam iam olim auctores herbas, nescio quales, interpretatos Euthymio & Theophylacto referentibus: alios pyra syluestria, alios arborum, frondiumque summas partes, quæ ἀπὸ τῶ ἄκρας εἶναι, quod extremæ sint ἀκρίδες appellentur, vt Nicephoro placuit libro 1. cap. 14. Sed hi ipsi, si legissent locustas animalia insecta apud Orientales vilissimo quidem, sed tamen esui fuisse, quod Plinius lib. 11. cap 29. & Plutarch. in symp. scribunt, & ex Aristophane poeta colligitur, de illis hunc locum exposuisset. Certe si in cibo non fuissent, non eas Moses Leuit. 11. 22. inter mũda animalia, quibus vesci licebat, numerasset. Nos quia non vidimus, abhorremus, æque profecto, si non vidissemus, ab esu limacum, fucorum & formicarum abhorreremus. Et tamen alicubi vix alium in hospitio cibum, quàm limaces inuenias. Et fucis qui vescerentur, sæpe ego vidi, & apud Indos formicas in deliciis esse, & Plinius scribit, & ex nostrorum, qui illic sunt, literis intelligimus. Atque ita hũc locum omnes fere veteres auctores sunt interpretati, Origenes homilia 11. in Lucã, Hilar. can. 2. Ambr. libro secundo in Luc c. 3. Chrysost. homil. 2. in Mar. Auctor imperf. hom. 3. Augustin lib. 3. cõfess. cap. 31.

Quales locustæ quibus Ioannes vescebatur. Saulterelle, vide Canis. loco citat.

In Acharn.

Mel syluestre.] In regionibus calidioribus tanta apum copia esse solet, vt cũ aluearibus capi non possint, in syluas auolẽt, & aut in arborum truncis aut in rupium fissuris mellificẽt. Vidi ego in Bætica homines pauperes qui hoc ex syluis colligendo, vendendoque melle quæstum factitarẽt. Id in Palæstina multum fuisse credendũ est, & quia calida & fertilis erat regio, & quia Deus sæpe vocat terrã lacte & melle manantem. Exod. 3. 8. 17. & 13. 5. & 33. 3. & Leuit. 20. 24. Numer. 13. 28. & 14. 8 & Deu. 6. 3. & 11. 9. & 26. 9. 15. & 27. 3 & 31. 20. 5. 6. Iosue: & quia ex facto Ionathæ, primo Regum decimo quarto, vigesimo septimo, manifestum est, mel è rupibus reuera fluxisse. Quod autem quidam boni etiam auctores tradiderũt mel fuisse amarum, & ori insuaue, expertus non credo. Sapit quidem plerumque naturam florum, quibus apes pascuntur, & arborum, in quarum truncis cõfectum est, semper tamẽ est mel, id est, dulce. Minus etiã probabile est, quod Suidas, & alii nonnulli auctores putauerũt, hoc nõ mel, sed nescio quem rorem fuisse, quo Ioannes, sicut olim in deserto populus, alitus sit.

Quale mel Ioannis.

6. *Et baptizabantur ab eo in Iordane.*] Absurdissima hoc loco est hæreticorum interpretatio, baptizabantur, i. docebantur: prædicabat enim, inquiunt, baptismum pœnitentiæ. Marc. 1. 4. Luc. 3. 3. Baptizare enim illis est docere verbum Dei, pæne oblitus sum addere, purum putum. Sic isti boni doctores septem sacramẽta in duo, duo in verbum, verbum in fidem, fidem in hæresim, hæresim in atheismum, id est, in nihil resoluunt. Fallor, nisi propterea in Iordane, & in Ænon, vbi aquæ multæ erant, Ioannes baptizabat, quia loqui sine aqua non poterat. Et propterea D. Paulus dicit se non esse missum ad baptizandum, sed ad euangelizandum; quia Baptizare & Euangelizare idem est, & tamen istos asinos mundus hodie audit, & admiratur. Alii aqua quidem baptizasse concedunt, & quidem ita, vt verum baptismi sacramentum instituerit, nulla re à Christi baptismo distinctum. Rectè Tertullianus dixit semper Christum inter duos latrones, id est, inter duos hæreticos crucifigi. Nesciunt hæretici tenere medium. Sed hunc posteriorem errorem ver. 11. refutabimus.

Caluini in Har. & alij

Noua hæreticorum alchymia.

1. Cor. 1. 17

Hæresis inter duas veritates.

Confitentes peccata sua.] Hic non refutandi, sed deridendi hæretici sunt qui longissimis hoc loco commentariis in Ecclesiasticam confessionem inuehantur, quasi ex hoc à nobis potissimùm loco probetur. Fortes sine aduersario viri, & Andabatarum more irrito in tenebris ictu vires fatigãtes. Quis n. vnquam Catholicus tam fuit indoctus, vt ex hoc loco Confessionis probaret sacramentum? Illud affirmamus eos qui ad baptismum Ioannis veniebãt, nõ generaliter solùm, vt isti putant, sese peccatores

Qualis erat confessio peccatorum apud Ioan. Baptist.

Digitized by Google

esse confessos fuisse. Quis enim se peccatorem non confiteretur? sed specie etiam sua quemque peccata, vt veniam & remedium peterent, declarasse. Hoc enim est confiteri peccata sua. Quod Euangelistæ non tãquam rem vsitatam, quæ ab omnibus heret se peccatores esse dicentibus, sed tanquam nouam, singularem, & admirabilem narrant. Vere namque nouum, & admirabile fuit, vt homines arrogantes non solum sese peccatores, sed tales etiam aut tales peccatores esse confiterentur. Quod si vellemus istorum in interpretandis scripturis licentiam imitari: multo profecto melius ex hoc loco confessionem nos, quam illi sacramentum baptismi probaremus. Nam si Ioannis & Christi baptismus idem est, necesse est, vt qui Christi baptismum accipiunt, confessionem etiam adiungant. Sane quidem, inquiunt illi; sed ante baptismum, quemadmodũ in vetere Ecclesia factũ accipimus. Nam qui à Ioanne baptizabantur, non post, sed ante baptismum confitebantur. Nos quidem id credimus, sed vos boni viri non probatis, & si vellemus captare verba, contrarium ex verborum contextu probaremus. Nam & hoc loco & apud Marcũ c. 1. 5. prius est, *baptizabantur*, deinde, *confitentes peccata sua* Nec est ἐξομολογησάμενοι, confitentes, cum ante confessi essent: sed ἐξομολογούμενοι, confitẽtes, quasi post baptismum confiterentur. Sed malumus fideles & simplices, quam subtiles & contentiosi videri interpretes.

7. *Videns autem multos Pharisæorum & Sadducæorum.*] Duo hominum genera, qui plurimũ apud Iudæos gratia, & auctoritate valebant. Quibuscum perpetuum Christo bellum fuisse animaduertimus, simulque cum Scribis infra, capite 5. 20. & 16. 11. & 22 23. & 23. 13. De his nihil in veteri Testamento legimus. Genus enim erat non officii & potestatis, quales sacerdotes & Scribæ, sed hæresis non multo ante Christi tempora introductæ, vt ex Iosepho illo antiquo, & ex illo altero Ben Gorionis colligitur, quales hodie sunt ministri & Superuigilantii, & similia nomina nuper inuenta eorum, qui nulla vocati auctoritate, docendi, regendique populi officium vsurparunt. Vtrosque inter alias Iudæorum sectas Iosephus describit libro decimo tertio. Anton. capit. 9. & 23. & libr. 17. cap. 1. & 18. cap. 2. & libro. 1. de bello Iudaico cap. 7. & Epiphan. libr. 1. Panar. Phariseos quidam quasi expolitos oculis hominum, id est, conspicuos & illustres dictos putãt, quod phylacteria sua dilatarent. Matth. 23. 5. & amarent salutationes in foro, ibidem versiculo septimo, & Luc. 20 46. Nam פרש, exponere, explicare, expandere significat. Alii quasi פרשיםאת תורה exponentes legem, quod ex Iosepho colligunt, qui eos scripturarum interpretatione nobiles fuisse tradit. Meliusque possent ex altero Iosepho Ben Gorionis colligere lib. 4. cap. 6: sed hos Grammatica refellit; non enim vocantur ab Hebræis פורשים expositores, sed פרושים expositi aut separati. Itaque Hebræis potiùs credo, qui vt ait Baal Haruc, homines docent Pharisæos dictos esse. quasi á cæteris hominibũs ob insignem eruditionem & sanctitatem separatos. Hoc enim significat etiam פרש sicut Nazaræi olim à נזר quod est, separare, dicti fuerant. Et à Latinis qui aliqua re insignes & nobiles sunt, viri egregii, eximii, & singulares appellantur. Sadduceos a צדק iustitia, quasi homines iustos, Epiphan. hæres. 14. & Hieronym. in comm. in cap. 23. Mat. dictos putant. Pharisæi quasi Catholici à Iudæis habebantur. Itaque publice docendi munus & auctoritatem habebant, Christi etiam testimonio confirmatam. *Super cathedram Mosis sederunt Scribæ, & Pharisæi*, Matth. 23. 2. Obseruo semper Scribas Pharisæis anteponi, fortasse quod antiquiores, & diuinæ institutionis essent. Nam Pharisæi humano instituto introducti fuerant. Sadducæos, tanquam hæreticos Iudæi habebant, vt Act. 23. 6. manifestum est, eosque Iosephus Lutheranis & Caluinistis simillimos facit, superbos seditiosos, principum gratiam captantes, incredulos Nam neque resurrectionem, neque animorum immortalitatem, neque spiritum credebant. Neque aliud quidpiam, quod non sensu aut ratione manifesta comprehenderent. Marc. 12. 18. Actor. 5. 17. & 23. 8. In eo etiam similes, quod nullas admitterent non scriptas traditiones & ex sacris ipsis libris quos vellent, approbarent: quos vellent, reiicerent. Itaque solum Moysis Pentateuchum, tanquam à Deo dictatum, recipiebant: cæteros homines fuisse, erraque potuisse. Quæ causa fuisse creditur, cur eos Christus de resurrectione disputans, nõ aliis testimoniis, quam Pentateuchi, cum alia clariora essent, coarguerit. Matth. 22 31. 32. Qualescumque tamẽ & Pharisæi & Sadducæi fuerint, mirum videri potest tam asperis à Ioanne exceptos verbis, vt progenies viperarum appellauerit. Ratio, quæ à nonnullis affertur quod voluerit Ioannes eorum mores populo audiente grauiter reprehendere. vt Christũ potius, quam illos minime bonos magistros sequeretur: mihi non placet. Alio enim tempore id erat agendum, non tum, cum vt ab eo baptizarentur, confitẽtes peccata sua supplices veniebant. Melius Origenes tomo sexto in Ioannem, Chrysostomus homilia vndecima, Auctor imperfecti homilia tertia, & Theophylactus in commentariis respondẽt, cognouisse Ioannem eos non sincero, sed ficto simulatoque animo venisse. Quod & eorum moribus valde congruit, qui etiam à Ioanne reprehensi simulate vbique & tentandi causa Christum interrogant, vt infra, capite 16. 1. & 19. 3. & 22. 15. 18. 35. Marc. 7. 5. & 10. 2. & Luc 20. 20. 21. 23. Ioann. 8. 6 & ex hoc loco facile quoque colligitur, Addit enim, *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*, quasi dicat, ostendite rebus ipsis vos non simulate, sed simpliciter huc accedere. Cur ergo accedebãt, si simulate? Respondet Origenes tomo sexto in Ioannem, ne impij & veluti hæretici a populo haberentur, cuius magna de Ioanne erat opinio. Id confirmatur ex capite vigesimoprimo, vigesimosexto. Vbi propterea non audent dicere baptismum Ioannis ex hominibus esse, *quia timebant turbam. Omnes enim sicut prophetam habebant Ioannem.* Eodem prorsus metu, quo nonnulli hodie, maxime hæretici Catholicam frequentant Ecclesiam, ne, quod sunt, esse videantur.

Progenies viperarum.] Ambrosius libro secundo in Lucam, capite tertio, non tam reprehensionem, quam laudem hanc esse putat: quasi laudet, quod cum viperarum filij sint, parentes tamen suos non imitentur: sed ad pœnitentiam veniant. Sed & ex verbis & ex modo dicẽdi, & ex simili phrasi, qua Christus, capite vigesimotertio, trigesimotertio, non laudãdo, sed reprehendendo vsus est, perspici potest, non laudem, sed reprehensionem esse, eamque grauissimam. Est autem Hebraismus ילדי האפעים *filij viperarum*, id est viperæ: quia enim filij parentibus plerumque similes sunt, vt viperas appellet, filios viperarum vocat. *Et vos*, inquit Christus *implete mensuram patrum vestrorum.* Matth. 23. 32. Alienum esse arbitror multa hoc loco de vipera philosophari, cum sensus appareat. Viperam omnium

Qui & unde dicti Phari. & Sadduc.

Lutherani & Caluinistæ Sadducæis similes.

Cur Ioannes in Pharisæos inuectus.

Hæreticorum in religione simulatio.

Cur Pharisæi cum viperis comparati.

Digitized by Google

bestiarum venenosissimam esse certum est. Act. 28. 4. 6. Nã cùm Paulus extremo digito à vipera morsus, non statim inflatus concidisset, pro Deo ab incolis habitus est. Summã ergo Pharisæorum, Sadducæorumq; malitiam nocentissimo animali comparat, eam præsertim, quæ in calumniãdis, & quasi mordendis sanctis viris consistit: quæ Pharisæis & Sadducæis tam propria, quam viperæ venenum erat, quemadmodum Hieronymus in 30. ca. Isaiæ, & Gregorius homilia 20. in Euangel. interpretantur. Quamquam Ambrosius, & alij ad prudentiã referunt. Nunc hæretici sunt viperæ.

Quis demonstrauit vos fugere à ventura ira?] Quis docuit vos huc venire, vt remedium ad fugiendam futurã iram quæreretis, cum viperæ potius, quam homines sitis: quasi dicat, id non ex vobis, sed ex diuina gratia prouidẽtiaque profectum est, vt Chrysostomus & Ambrosius interpretãtur. vel, quis demonstrauit vos fugere à futura ira: nisi conscientia ipsa vestra, quæ vos intus damnat, & cogit remediũ quærere? quis enim docere vos potuit, qui omnes docetis, a nemine docemini? sicut Adamo Deus dixit, *Quis indicauit tibi quod esses nudus?* Genes. 3.11. Aliqui Latini codices legunt, *Quis demonstrabit?* quæ lectio si Græcorum codicum auctoritate confirmari posset, valde mihi quidem placeret: quia & sensus esset melior, quasi diceret. Militibus quidẽ, & publicanis, & turbis salutis à me remediũ simpliciter petentibus, ostendi, Luc. 3. 11. 12. 14. vobis autem hypocritis, qui simulato animo petitis, quis demonstrare poterit? Nemo. Nec enim qui morbũ celat, curari à medico potest? & quia Christus c. 23. 33. eadem vsus sentẽtia, per futurum loquitur. *Quo modo fugietis?* Et quamuis nihil existimem temere corrigendum, tamen ὑπέδειξεν pro ὑποδείξει facile legi, aut scribi potuit.

A ventura ira? Bernardus serm. 10. in Psal. & ser. in c. Mat. 19. per iram, pœnitẽtiam videtur intelligere, quasi sensus sit: Quis docuit vos penitentiam refugere? Alij excidium Ierosolymitanũ intelligũt. Sed non dubito, quin æternam damnationem futuram iram appellet. Et quia saluti & regno cælorũ, quod appropiquare dixerat, opponitur, & quia quod hic Matthæus venturam iram vocat, Christus ca. 23. 33. iudicium gehennæ appellat.

8. *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.*] Græca constructio καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας, id est, ostendite vos non simulare venire. Fructus pœnitentiæ dignos appellat omnia externa signa, ex quibus vera animi pœnitentia cognosci potest, quales sunt lacrymæ, præteritorum peccatorum detestatio, bona opera præcedentibus contraria.

9. *Et ne velitis dicere intra vos.*] Facilius est hoc loco sensum interpretari quàm verba. Nam sensum quidem hunc esse constat. Nolite contenti & securi esse quod filij sitis Abrahæ, quasi id satis vobis ad salutem futurum sit: Operibus vobis opus est. Et si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Ioann. 8. 39. Verba autem Græca sunt obscura, μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Ne existimaueritis dicere, aut ne visi fueritis dicere in vobis ipsis. Quod inusitatum dicendi genus est, & de medio, vt opinor, sumptũ: sicut & illud Lucæ 3. 8. μὴ ἄρξησθε λέγειν, *ne caperitis dicere:* quod idem valet, ac si diceret, definite dicere: sicut Gallice, *ne vous mettez point à dire*, & *laissez de dire:* & Hispanice, *Dexaos de dezir.* Credendum est autem idem hoc loco Matthæum alio verbo dicere voluisse, Ne videamini dicere, id est, ne ostẽdatis vos dicere, filij Abrahæ sumus: ne ostendatis vos contentos esse, quòd vos filios Abrahæ dicere possitis: Ne si

A contenti nomine, sed digna nomine opera facta que adhibete, *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Hanc vim habent tria illa verba, magno, vt mihi videtur, delectu ab Euangelista vsurpata, δοκεῖν videri, λέγειν dicere: vtrumque enim verbum opponitur veritati, & ἐν ἑαυτοῖς in vobis metipsis, id est, non rebus & factis, sed opinione & verbis docentes vos filios esse Abrahæ. Eodem sensu D. Paulus videtur verbum δοκεῖν vsurpasse ad Heb. 4. 1.

Potens est Deus de lapidibus.] Veros significat lapides, ex quibus non minus potest Deus filios Arbahæ suscitare, quam potuit Adam ex terra, Euam ex latere Adam Gene. 2. 22. filiũ Abrahæ Isaac ex mortua iam vulua Saræ Gene. 15. 4. 5. & Rom. 4. 19. Eo enim Euangelista videtur alludere. Simul tamen spectat

B ad vocationem gentiũ, ex quibus Deus, quasi ex rudibus & impolitis lapidibus filios Abrahæ, i. fideles facturus erat, vt Hieronymus & omnes veteres auctores interpretantur. Nihil magis distat à vita & ratione, quam lapis. Nihil difficilius, quàm ex lapidibus homines, aut simile quidpiam facere. Vsus ergo est in exemplum re omnium difficillima; vt doceret, nihil Deo esse difficile, vt c. 4. 3. *Si filius Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant.* Et Luc. 19. 40. *si hi tacuerint, lapides clamabunt:* Et Deuteron. 32. 13. *vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.* Quod autem Remigius refert dixisse quosdam, Ioannem hæc dicẽtem eos demonstrasse lapides, quos olim Hebræi Iordanem traiicientes in sempiternum monimentum erexerunt, Iosue 4. 7. non est creditu necessarium, & nimis sententiam restringit. Illud malim obseruari, suscitare filios. Hebraicã esse locu-

C tionem הקים בנים, quæ plus quã gignere significat, nempe, gignere, vnde videntur gigni non posse. Sic frater viuus fratri mortuo semen suscitare dicebatur quòd mortuus quodam modo gignere videretur Genes. 38. 8. Deuteronom. 25. 5. 6. Ruth. 4. 10.

10. *Iam enim securis ad radicem arboris posita est.*] Quinque hoc loco sunt verba translata, ideoque difficilia. Securis, radix, arbor, exscindi, in ignem mitti. Arborem hominem significare manifestum est, vt infra, cap. 12. 33. *aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos, aut arborem malam, & fructus eius malos*, & Lucæ 13. 6. quid cætera significent non ita est facile. Nam securim quidam verbum Dei, & virtutem Euangelii, radicem vniuscuiusque fidem interpretantur, vt Irenæus libro quinto cap. 17. & Hieronymus in comment.

D Alij securim montem, radicem vitam, vt Athanasius quæst. 43. & alij quorum Euthymius meminit. Alii securim Christum, vt Gregor. homil. 20. in Euangelia. Mihi facilis videtur esse sensus. Securim vocat diuinum iudicium, quod omnia ad viuum resecat, vt ex circumstantiis apparet, *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, exscindetur & in ignem mittetur.* Securis ergo vocatur terribilis, & præcisa illa sententia, *Ite maledicti in ignem æternum*, cap. 25. 41. Arbor hoc loco est Iudæus, de illis enim loquitur: radix est Abraham, ex qua omnes Iudæi, tãquã diuersæ arbores erãt propagati. Probat enim Ioãnes non debere eos contẽtos esse, quod filii essẽt Abrahæ, neque in radice sua confidere, quæ paulo post exscindẽda sit. Cõfidãt in Christo & bonis ope-

E ribus, qua exscindi non possunt. Hæc aptè ad hunc locum hærent. Atque ad hunc ferme modum Hilarius, Chrysostomus & Theophylactus intelligunt. Illud tamen videtur esse difficile, quomodo Abraham exscindendus esse significetur. Respondeo, Ioannem non dicere, ipsam radicem exscindendam esse, sed arborem quæ non

Digitized by Google

fecerit fructum bonum. Cur ergo securis ad radicem ponitur: non vt ipsa radix, sed vt ab radice, hoc est radicitùs arbores præscindantur, quo sensu ipsa etiam radix quodammodo præscinditur. Dicuntur autem Iudæi ab Abrahamo quasi à radice sua, præscindi, quando diuina sententia declaratur non esse vere filij Abrahæ, quod non eius fidem, operaque fuerint imitati: *Non enim qui semen sunt Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis*. Rom. 9. 7. 8. & Galat. 4. 28. Cur igitur nunc securis ad radicem posita dicitur, quasi antè non esset? Nam & ante qui fidem & opera Abrahæ non imitabantur, non minùs quàm nunc exscindebantur. Testes sunt Dathan & Abiron, Nume. 16, 31. testes tot millia in deserto prostrata, Num. 26, 65. 1. Corint. 10. 5. B Respondeo propterea nunc exscindi, non ante, quoniam ante aliquid iuuabat Iudæos esse filios Abrahæ secundùm carnem, quia propterea lex illis data est, quæ aliis gentibus non est data, & poterat faciliùs per legem quàm sine lege salui esse, vt docet D. Paulus Rom. 3. 1. 2. *Quid ergo amplius Iudæo est, aut quæ vtilitas circumcisionis? Multùm per omnem modum. Primum, quia credita sunt illis eloquia Dei*. Post Christi autem aduentum nihil prorsus iuuat, quia Euangelium non magis illis, quàm ceteris gentibus prædicatur. *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem Baptistam*: post Ioannem autem Baptistam, *regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*. 11. 12. c. Itaque si Abrahamū C non imitentur, exscinduntur à radice, & in ignem mittuntur, id est, non magis filii Abrahæ quàm gentes iudicantur. Gentes autem exscindi non dicuntur, quia nunquam in radice fuerunt: id est, nunquam filii Abrahæ secundùm carnem.

11. *Ego quidem baptizo vos in aqua*] Ego, qui homo tantùm sum, aqua vos tantùm baptizo, & corpora solùm lauo.

In pœnitentiam] Vt pœnitentiam agatis, per eamque præparati eum recipiatis, qui post me venturus est. Monet enim vos baptismus meus, vt quemadmodum aqua corpus abluit: ita vos curetis animos vestros à peccatorum maculis abluere.

Qui autem post me venturus est] ὁ ἐρχόμενος, qui post me venit: significat enim iam natum esse, propeque D aduentare, id est Christus.

Fortior me est, ἰσχυρότερος. potentior maiorisque virtutis est, ita prorsus, vt dignus ego nō sim eius calceamenta portare, id est, vel vilissima in re illi seruire. Eandem sententiam alij Euangelistæ Marc. cap. 1. 7. Luc. cap. 3. 16. & Ioan cap 1. 26. 27 diuersa phrasi expresserunt: nec enim ipsa Ioannis verba sed sensum recitare voluerunt: Sensus autem idem est, quia vtraque phrasi abiectissimum declaratur ministerium: quemadmodum si Gallicè quis diceret, non sum dignus portare tibi librum: alius verò, nō sum dignus ingredi in scholam tuā, vterque diuersa phrasi idem significaret, se non esse dignum qui discipulus eius sit. Ea phrasis, qua Matthæus vtitur portare calceamenta, aut ὑποδήματα sandalia, aut soleas, sumpta est ex Hebræorum consuetudine, E qui sacratiorem locum ingressuri calceos ponebant, quod nunc Turcæ & Africani faciunt, vt Exodi. 3. 5. & Iosue. 5. 15. perspicuum est. Qui ergo illustriores erant, puerum habebant, qui calceos, cum posuissent, portaret, quemadmodum nunc apud nos post viros paulo nobiliores vilissimus puer crepidas portat. Ad eam consuetudinem Matthæus allusit. Alij vero Euangelistæ ad formam calciatus: nam in calidioribus regionibus calcei soleis tātum infernè constabant, superne ligabantur vinculis quæ à Græcis ὑποδήματα, à Latinis crepidæ dicebantur. Itaque soluēdæ erant, antequam extrahi possent. Ex parte igitur totū significatur, id est, est vinculorum solutione tota excalceatio: sicut Galli dicunt, non sum dignus illum excalceare. Itaq; quod, Cosmas Græcus auctor scribit, quemadmodum in Græca Catena citatum inuenio, corrigiam illam, quam Ioannes se soluere non posse dicit, coniunctionem humanæ diuinæque in Christo naturæ esse, quam nemo soluere, nemo enodare, nemo explicare possit: generationem enim eius quem poterit enarrare? magis mysticum, quam litterale est. Hic ergo tanto me fortior, ac maior, quia non homo tantum, sed etiam Deus est baptizabit vos Spiritu sancto & igne, id est, non solum corpora, vt ego aqua: verum animos etiam vestros effuso Spiritu sancto purgabit, diuinoque inflammabit igne. Hic huius loci verus & simplex sensus est, quemadmodum, vt postea dicemus, omnes auctores veteres explicarunt. Neque longiore opus fuisset commētario, nisi noui hæretici, sicut alia multa, ita etiam hunc locum peruersissima interpretatione deprauassent. Ioannes inquiunt, baptismi sacramentum instituit, à Christi baptismo nulla re diuersum, nisi quod alia dabatur manu: vterque ex aqua, vterque ex Deo, vterque in pœnitentiam, vterque in remissionem peccatorum, vterque in nomine Christi, vterque eandem fidei confessionem requirebat, vterque eadem doctrina tradebatur, neque à Ioāne Christus alium baptismum, quam suum recipere voluisset. Vtinam possemus tam breues esse, quam cupimus, sed cum de fide agitur, genus quoddam perfidiæ est, aut hęreticis parcere, aut nimis esse breuem. Si certi essemus fore, vt breui tempore Scholas Theologicas in lucem ederemus, ad eas lectorem mitteremus, vbi iam diu satis, vt arbitror copiose, hunc errorem refutauimus. Qui eundem Ioannis & Christi baptismum fuisse putant, neque quid hoc loco Ioannes dicat, neque cur dicat, vllo modo videntur intelligere. Quorsum enim de baptismo Christi mentionem inferret, nisi vt ex diuersa baptismi conditione diuersam personæ suæ, & Christi conditionē probaret? Persuasum habebant Iudæi fore, vt Christus cum veniret, baptizaret. Ioan. 1. 25 videbant baptizare Ioannem, incipiebant dubitare an esset Christus. Propterea mittunt ad eū sacerdotes & Leuitas, vt interrogent, *Tu quis es?* & de baptismo cum eo disputent, Ioan. 1. 19. 25. *Existimante autem populo* (inquit Lucas) *& cogitantibus omnibus in corde suo de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes dicens omnibus, ego quidem aqua baptizo. veniet autem fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius, ille vos baptisabit. Spiritu sancto & igne*, capite. 3. 15. 16. Probat vtique ex effectu baptismi se nō esse Christum quod ipse sola aqua, Christus Spiritu sancto, ipse corpora, Christus animos lauet. Non loquitur inquiūt hæretici, de Christi in aqua baptismo, sed de effusione Spiritus sancti die Pentecostes. Esto de illa loquatur, negari tamen, nisi impudenter, non potest, de Christi quoque in aqua baptismo loqui, de quo Christus ipse dicit. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*. Ioan. 3. 5. Nam quod istorū quidam negant eo loco agi de baptismo. tamen est absurdum, vt refutari non debeat. Baptismus Christi ex aqua & Spiritu sancto, sicut homo ex corpore & animo constat. Ioannis baptismus ex sola aqua constat; neque enim, vt ipse testatur, conferret

De Ioannis Baptismo contra hæreticos.

Non idem Christi & Ioannis baptismus.

Digitized by Google

Baptismus Christi.

~~tam est absurdum, vt refutari non debeat. Baptismus Christi ex aqua & Spiritu sancto, sicut homo ex corpore & animo constat. Ioannis baptismus ex sola aqua constat; neq; enim vt ipse testatur~~ confert Spiritum sanctũ; non igitur idem est. Præterea, cùm Ioannes dicit, *Ille vos baptizabit Spiritu sancto & igni*, manifestum est ex Ioan. cap. 3, 5. intelligẽdum esse, *non tantum aqua*, quasi dicat. Ille vos baptizabit non tantùm aqua; sed etiam Spiritu & igne; ergo è contrario cùm dicit, *ego baptizo vos aqua*, eadem particula *tantum* intelligenda est. Quod si ita est, baptismum suum Christi baptismo longè inferiorem facit. Hanc etiam vim habet illud epithetõ ἰσχυρότερός μου *fortior ac potentior me*, cur enim potentiorem potiùs quàm meliorem, sanctiorem, maiorem appellauit; nisi quia probare volebat, se non posse per baptismũ suum facere quod ille facturus erat? Præterea Ioannes dicit se baptizare in pœnitentiam Marc. 1. 4. Luc. 3. 3. Act. 19. 4. ideoque baptismus pœnitentiæ vocatus est, quod de Christi baptismo nusquam legimus. Quia nimirum baptismus Ioannis non iam acta, sed vt ageretur; baptismus Christi non vt ageretur, sed iam acta pœnitentia conferebatur. Ioannes non dicitur prædicare pœnitentiam & baptismum, sed baptismum & pœnitentiã, aut quod idem est, baptismum pœnitentiæ, quia baptismus præcedebat, pœnitentia sequebatur: de Christi autem baptismo Petrus non dicit, baptizetur vnusquisque vestrûm, & pœnitentiam agat: sed *pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum*, Act. 2, 38. quia baptismus sequebatur, pœnitentia præcedebat. Non idem igitur erat. Quod autem clariùs potest testimonium esse, quàm quod ij qui Ioannis baptismum acceperant, iubentur iterum à Paulo baptizari? Actor. 19. 5. Negant nonnulli ex istis bonis interpretibus Ephesios, quos Paulus denuò baptizari iubet, Ioannis baptismum accepisse. At illi affirmant: Vtris magis credemus? Interrogati enim à Paulo, *In quo ergo baptizati estis?* Respondent, *In Ioannis baptismate.* Interpretantur homines acuti baptizatos fuisse baptismo Ioannis, id est, doctrina Ioannis imbutos; baptizari enim est illis docere.

Delicatuit baptismo iterabatur.

Non idem Christi & Ioannis baptismus.

Baptismus in sacris literis nusquam pro doctrina positus.

Primum quidem ab illis exigimus, vt aliquo exẽplo doceat baptismũ accipi pro doctrina, nec enim illis, tãtis scilicet sectatoribus verbi Dei, nisi verbo Dei nouam istam Grammaticam probantibus, volumus credere: quod hactenus non fecerunt. Petiissent à nobis, vnum illis locum obtulissemus, quem si animaduertissent; magna nobis confidentia iam diu obiecissent. Interrogat Christus principes sacerdotum, Matthæi 21. 25. 26. *Baptismus Ioannis vnde erat, ex cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes, si dixerimus è cœlo, dicet nobis, quare ergo nõ credidistis illi?* De baptismo interrogati, quasi baptismus & quidem ille Ioannis, de quo disputamus & doctrina idẽ essent, de doctrina respondent. At homines cauti nõ quid Christus interrogaret, sed quorsum intenderet, considerarunt. Sciebãt enim doctrinã non quidem eandẽ sed coniunctã cum baptismo esse oportuisse. Nam cum intelligerent neminem, nisi à Deo missum baptizare potuisse, esseque baptismum diuinum doctrinæ testimonium, videbant se baptismum probare non posse, doctrinam repudiare. Baptismum in sacris literis pro igne, pro morte, pro afflictione positum legimus, pro doctrina non legimus. Si Ambrosium legissent, magnum se auctorẽ sententiæ suæ habere existimarent. Sic enim libro primo de Spiritu sancto cap. 3. loquitur *Ergo illi* (Ephesij) *quia nec in Christi nomine, nec cum fide Spiritus sancti baptizati fuerant; non poterant accipere baptismatis sacramentum. Baptizati sunt itaque in nomine Iesu Christi nec iteratum est in his baptisma, sed nouatum.* At Ambrosius non negat illos fuisse baptismo Ioannis baptizatos, sed baptismi sacramentum accepisse quod iterari non potest. Vnde potius sequitur, Ioannis baptismum, quem accepisse illos confitetur, cùm sacramentum non fuerit, a Christi baptismo, quod sacramentum erat, fuisse diuersum, vt paulo post ex eodem Ambrosio demonstrabimus. Alij baptizatos baptismo Ioannis concedunt: iterum vero baptizatos negant. Quos non minus quam alteros Lucæ verba redarguunt: *His* (inquit Act. 19. 5.) *Auditis baptizati sunt in nomine Domini Iesu.* Iam dixerant se Ioannis baptismate baptizatos. His autem auditis, non in nomine Ioannis; sed in nomine Iesu: id est, non Ioannis, sed Christi baptismum recipiunt. Quid clarius dici potuit: quid vero est, *His auditis?* cum audirent ex Paulo alium esse Ioannis, alium Christi baptismum, nec baptismo Ioannis homines Christianos, sed pœnitentes, & catechumenos fieri, *Ioannes* (inquit 4) *baptizauit baptismo pœnitentiæ populum, dicens, in eum, qui venturus esset post ipsum vt crederent, hoc est, in Iesum. His auditis baptizati sunt in nomine Iesu.* Interpretatur hæreticus baptizatos in nomine Iesu, id est, Christi doctrina instructos fuisse. Sed iam probauimus baptismum nunquam accipi pro doctrina, & ex ipsorum opinione, atque ex hoc ipso loco manifestum est. Si enim baptizari, fuit doceri, non potuerunt Ioannis baptismum sine baptismo Christi recipere, quia, vt isti dicunt, baptismus Ioannis & Christi ideo idem erat, quia eadem in vtroque doctrina tradebatur. Deinde si idem fuisset doceri, ac baptizari, non dixisset Lucas, *his auditis baptizati sunt.* Audire enim fuit doceri, & si doceri fuit baptizari, perinde est ac si dixisset, baptizati baptizati sunt, ridicula prorsus ταυτολογία. Deinde si doceri, fuit baptizari, ergo cum illi Ephesij secundo baptizati dicuntur, à Paulo sunt baptizati. Nam ab illo docti sunt, at Lucas manifeste indicat, non fuisse à Paulo baptizatos. *His auditis baptizati sunt, & cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos.* Si à Paulo baptizati fuissent, non dixisset, *baptizati sunt, & cum imposuisset illis manus Paulus*; sed cum illos Paulus baptizasset, & manus eis imposuisset. Denique cum eodẽ loco bis baptizati fuisse dicantur, primũ Ioannis baptismate, dein in nomine Iesu, cuius est iudicij idẽ verbũ in eodem loco positũ diuersa significatione interpretari? Error sua ipse arguitur nouitate. Nam antequam noui isti Euangelistæ venirent, nemini in mentem venerat dicere, Ioannis & Christi eumdem fuisse baptismum: contra vero non interrogati non vlla coacti disputatione, omnes quotquot fuere veteres auctores negauerunt, Iustinus quæst. ad Orthod. 37. Tertull. in libro de bap. Origen. libr. 5. epistol. ad Romanos cap. 6. & tomo 6. in Ioann. Optatus lib. 5. aduersus Parmenianum, Chrysostom. homil. 10. in Matthæ. & homil. 1. in Mar. Auctor imperfecti, homil. 3. Ambros. libro 2. in Luc. capit. 3. & in præfat. in Psalm. 37. & serm. 16. in Psalm. 118. Athanas. quæst. 134. Gregor Nazian. in oratione in sancta lumin. Basil. in exhortatione ad baptismũ, & in oratione de baptismo Ioannis, Hieronym. aduersus Luciferianos, Cyrillus Alexandrinus libro secundo in Ioann. capit. 57. Augustin. sexcentis pene locis, illustriores indicabo, libro secundo, contra literas Petilliani cap. 37. & libro 3. capit. 56. de baptism. contra Donat. capit. 9. 10. 15. in Enchirid. capit. 49. epistola 48 Gregorius homil. 20. in Euangel. vt po-

Digitized by Google

A steriores Bedam, Theophylactum, Oecumenium, Anselmum prætermittam. Poetas nobis Prudentiũ & Iuuencum aliquis obiiciat, qui vterque baptismum Ioannis Christi baptismo videntur æquiparare. Peccata enim remisisse dicunt. Possem respondere, non subtiliter, sed poetice locutos: sed non opus est poësi sententiam excusare, cùm possimus in bonam partem interpretari. Multi enim veteres auctores eodem modo locuti sunt, qui iidem tamé negant eundem Christi atque Ioannis fuisse baptismum, in quibus Basilius in homil. de baptismo Ioannis: Chrysost. hom. 1. in Matthæum: August. lib. 5. de baptismo cont. Donat. cap. 10 Gregor. hom. 20 in Euang. Beda in 3. cap. Lucæ, Theophyl. hoc loco. Dicunt enim, baptismum Ioannis datum fuisse in pœnitentiam in remissionem peccatorum: Luc. 3. 3. non quod per illum peccata re- B mitterentur, sed quód ad pœnitentiam excitaret: per pœnitentiam verò aut tunc, aut post Christi accedente Baptismo remitterentur. Propterea nõ legimus Ioannis baptismum remissionis peccatorũ, sed baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum appellatũ, quia non per illum, sed per subsequentem, aut præcedentem pœnitentiam peccata remittebantur. Nec opus est cæteris hæreticorum argumentis respondere; & quia non scholas, sed commẽtarios scribimus; & quia adeo infirma sunt, vt ipsa per se confirmata veritate concidant. Eodẽque consilio illas quoque quæstiones quæ a Theologorum potiùs scholis petendæ sunt, prætermittimus. Num Ioannis baptismus fuerit sacramẽtum, num certa verborũ forma datus, num ad veterẽ, an C ad Euangelicã legẽ pertineret, & si quæ sunt similes.

Et igni.] Sunt qui ignem hoc loco Purgatorium interpretentur, quo homines post mortem quodammodo baptizantur, id est, à peccatorum maculis, si quas adhuc habent, abluuntur, vt Orig. tract. 9. in Matth. & homil. 24 in Luc. & Hilar. & Hieron. hoc loco. Sed dubium non est, quin per ignem Spiritus Sanctus significetur. Coniunctio enim *&* hic non est coniunctiua, sed explicatiua. Addita autem est explicatio, vt non qualiscunque spiritus sancti cõmunicatio, sed illa illustrissima, quæ die Pentecostes specie ignis facta est, significaretur. Argumentum est, quod cùm Christus de solo Baptismo aquæ agit Ioan. 3. 5 hanc explicationem non addit.

Cur Christus à Ioanne baptizari voluerit. 13. *Tunc venit Iesus à Galilæa in Iordanem.*] Cur Christus a Ioanne, dominus a seruo baptizari voluerit, D vnam ipse ver. 15. rationem declarat, vt iustitiam omnem impleret; alias valde probabiles antiqui Theologi tradiderunt. Primam, vt hac ratione testimoniũ Christo de cælo præberetur, vt Hieron. ait. Hac enim potissimum de causa Ioannes iussus est baptizare, vt confluentibus vndique ad eum populis Christum illis ostenderet. Secundam, vt Ioannis baptismo auctoritatem daret. Tertiam, vt ea re ad suum baptismum homines alliceret, &, vt ait Augustinus, ne homines grauarentur ad baptismum domini venire, cùm non grauaretur Dominus venire ad baptismum serui. Quartam vt aquas suscipiendo baptismo sanctificaret, Epiphanius in Ancor. Addere possumus voluisse Christum, an- E tequam doceret, quodammodo initiari, & (vt ita dicam) seipsum Christum docturus, Christianus fieri, si quo modo Ioannis baptismus facere Christianum poterat, quia viam ad Christum præmonstrabat. Illud certum, non necessitate vlla agendæ pœnitentiæ baptismum accepisse eum, qui peccatũ non fecit neque inuentus est dolus in ore eius; sed potiùs, vt peccata nostra in desertum, sicut olim hircus, deportaturus, in pœnitentiæ & peccatorum baptismo peccatoris personam indueret.

14. *Ioannes autem prohibebat eum.*] Prohibebat; quia sciebat eum baptismo non indigere, & quia, si non indigens baptizari vellet, se tamen, vt illum, baptizaret merito indignum iudicabat. Hoc est: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* Ex quo perspicuum est, Ioannẽ Christum, quis esset, cognouisse. Quod manifestius ex Ioann. est cap. 1. 29. 30. *Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi, post me venit vir qui ante me factus est* Vnde nascitur quæstio, quomodo idem Ioannes ver. 33 dicat: *Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare, ille mihi dixit, super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, ille est qui baptizat in Spiritu sancto & igni.* Nostri hæretici pene hæreticum D. Ioannem faciunt, quasi antequam descensu Spiritus Sancti doceretur, non satis firmã de Christo opinionem habuerit. Augustinus quem Strabus & Lyranus secuti sunt, cognouisse quidem ante esse Christum, sed non cognouisse eum sibi potestatem in igne baptizandi soli reseruaturum, donec Spiritum super eum vidit descendentem. At iam dixerat, *Ille vos baptizabit Spiritu sancto & igni.* Itaque melius, vt mihi videtur, Chrysost. hom. 16 in Ioannem, Euthymius, & Theophylactus, Ioann. 1. 33 semper eum redemptorem, Deumque, & quicquid erat cognouisse, cùm ad eius aduentũ in vtero etiam matris exultasset, sed de facie non cognouisse antequam ad baptismum veniret, cùm Christus in Nazareth & in Ægypto ipse in solitudine totam ante vitam transegisset. Simul autem atque vidit, diuino afflatu cognouit illum ipsum esse, quem natum sciebat quem post se venturum, & in Spiritu & igne baptizaturum prædicauerat quemadmodũ olim Samuel, vt ait Rupertus auctor melior sanè dignus tempore, certo sciebat inter filios Isai vnũ esse, qui in regem vngendus erat, cùm neminem eorum de facie cognouisset, & simul atque Dauidem vidit, Deo inspirãte, eum esse cognouit 1. Reg. 16. 12. Nam eorum non probo sententiam, qui columbam super Christum, antequam baptizaretur, venisse dicunt, Euangelistarum, vt mihi videtur, verbis repugnãtibus. Quorsum ergo Ioanni a Deo dictum est, *Super quem videris Spiritum descendentem, ipse est:* Respondet Hilarius lib. 6. de Trinitate, id non Ioanni propter ipsum, sed propter adstantem populum dictum esse, vt diuino testimonio illum Christum esse doceret, quem antequam cognouisset, prædicauerat, ne quis, vt ait Chrysosto. existimaret solius Ioannis testimonium diuino testimonio non confirmatum, aut cognitioni, aut familiaritati & gratiæ datum esse. Quid ergo Ioannes ex descensu Spiritus sancti & ex voce cælitùs audita cognouit: nihil noui, sed ea cognitio, quam ante habebat, & perfecta, & confirmata est, vt ait Beda & Rupertus in 1. cap. Ioannis. *Ioannes Christũ antè baptismũ agnouit.*

Ego à te debeo baptizari.] Mihi opus est à te baptizari. Nam quód quidam propiùs ad verba verterunt, necesse habeo, plus quiddam mihi videtur significare. Colligunt nonnulli auctores ex hoc loco Ioãnem postea à Christo baptizatum fuisse, tum ex illis etiam quæ sequuntur. *Sine modo.* Chrysostomus, Hieronym. Auctor oper. imperf. hom. 4. Euthym. & Theophylact. hoc loco.

15. *Sine modo.*] Modó, cum nondum sum descensu Spiritus sancti, & voce de cælo missa Christus declaratus, non tanquam Christus; sed tanquã vnus de ceterorum hominum numero homo priuatus accedo; ideoque non debes recusare mihi, quod *Ioannes à Christo baptizatus.*

Digitized by Google

maior te sim, baptismum sicut ceteris, impendere. Chrysostomus, Euthym. Theophylact. quod verò Auctor op imperf. 4. interpretatur. *Sic*, id est, priùs faciendo, quàm docendo; *cœpit enim facere & docere.* Act. 1.1. subtile Ego accommodate ad personas & rem subiectam interpretor. *Sic*, id est, dum maior à minore. dum dominus à seruo baptizatur.

Decet.] Quamuis non necessarium sit, tamen conuenit. Opera, vt vocant, supererogationis.

Nos.] Quidam exponunt, *nos*, id est omnes homines, qui docendi munus suscipimus. Malim sic, *Nos*, id est, me suscipiendo, te dando baptismo.

Implere.] Nihil prætermittendo, non solùm ex iis quæ necessaria, sed etiam ex iis quæ factu vtilia, & decora sunt. Hæc enim vis est verbi.

Omnem iustitiam.] Sunt, qui legis iustitiam interpretentur, quæ in variis, vt loquitur D. Paulus, baptismatibus, & cæremoniis externis consistebat, Hebr. 9, 10. quam Christus implere voluerit, sicut circumcidi voluit, quia non venit soluere legem, sed adimplere, Matth. 5, 17. vt Hieronymus & Euthymius quibus necesse est dicere, baptismū Ioannis veteris legis Sacramentum fuisse, quòd multi de Schola Theologi magistrum secuti suum, docuerunt. Meliùs D. Thomas qui vnus instar est omnium, neque sacramentum fuisse, neque cæremoniam legis, sed mediam inter legem & Euangelium a Deo quidem, sed ad breue tempus institutam, vt Christus eiusque baptismus introduceretur, sicut Ioannes ipse inter legem & Euangelium, inter prophetas & Christum medius fuit. Nomen ergo iustitiæ hoc in loco nec vllam partem veteris legis, neque virtutem vllam in præcepto positam, quamque obseruare necesse esset, significare arbitror; sed quicquid sancti viri virtuti & officio consentaneum est, etiamsi non facere sine peccato liceat. Hæc enim omnia indicant verba quæ dixerat Ioannes, *Ego à te debeo baptizari*, quasi dicat, tu à me non debes, id est, non indiges, ὀ χρείαν ἔχε. Respondet Christus, etsi non oportet, tamen decet me abs te baptizari, vt impleamus omnem iustitiā, id est, vt non solùm quæ præcepta, sed etiam quæ honesta & sanctitati consentanea sunt, faciamus. Cur autem decuerit baptizari Christum, diximus ver. 13.

Ioānis baptismus nō fuit sacramentum veteris legis.

16. *Et baptizatus Iesus confestim ascendit de aqua.*] Aduerbium *confestim* non temere, sed significanter additum esse constat ex Marc cap. 1, 10. qui & ipse addidit. Quod Euthymius scribit ideò Euangelistam dixisse Christum statim ab aqua ascendisse, vt inter Christum & Ioannem alios homines, quid interesset, significaret; solitum quippe fuisse Ioannem ceteros in Iordane collo tenus immersos manu capiti imposita detinere, donec peccata sua confiterētur: Christum verò quia peccatum quod confiteretur, non habebat, statim ascendisse, ab eo creditum ac dictum miror. Quod autem ait Chrysostomus, ideò statim ascendisse, vt significaret eos qui baptizantur, statim à peccatis, quasi in nouam vitam, ascendere, morale est, & nos litteralem quærimus sensum. Existimo igitur traiectionem esse, quales multas in nouo præsertim testamento animaduertimus. Et illud *statim*, aut *confestim*, non ad verbum ascendit, sed ad id, quod sequitur, referendum, *& ecce, aperti sunt ei cæli*, aut sic esse verba copulanda, statim vt baptizatus est, ita vt vix è flumine ascendisset, aperti sunt ei cæli. Hunc esse sensum apparet ex Marco, *& statim*, inquit, *ascendens ex aqua* vidit cęlos apertos, id est, statim, vt ascendit, vidit. Ratio quoque docet hunc esse sensum. Nam, vt diceretur Christus statim post acceptum baptismum à flu- A mine ascendisse, nulla causa erat. Quis enim dubitasset? aut quid iam baptizatus Christus in flumine fecisset? Vt autem diceretur statim post baptismū & excessionem e fluuio apertos vidisse cælos, non solùm vtilis, sed etiam necessaria causa erat. Voluit enim Euāgelista docere cæleste illud diuinumque testimonium ita cum baptismo nulla interposita mora fuisse coniunctum, vt nihil aliud expectasse videatur Deus, vt testimonium de Christo suum exhiberet, nisi vt baptismus, & Ioannis præcederet testimonium. Debuit enim hominis Deus, non Dei homo testimonium confirmare. Qui autem quærunt, cur Euangelistæ ascendendi potiùs, quam exeundi verbo vsi fuerint, ignorare videntur terram B altiorem esse, quàm flumina. Lucas orante Christo cælos apertos, & columbā descendisse narrat: itaq; credendum est eum simul atque in terram euasit, sese in genua prouoluisse, vt reuerenter patris testimonium exciperet. Nam & filij bene instituti, dum ipsos parentes alloquuntur, caput aperiunt.

Cap 1.10.

Et ecce aperti sunt ei cæli.] Ei, id est Christo, vt ex huius loci contextu, & ex Marc. cap. 1. 10. manifestum est. Credendum est omnibus, qui adstabant, apertos fuisse, id est, ab omnibus tanquam apertos visos fuisse, cùm propterea verosimile sit apertos fuisse, vt omnes intelligerent & Spiritum sanctum, & vocem de cælo descendisse. Sed Christo tantum aperti dicuntur, quia propter eum aperti sunt. An C autem re ipsa, an sola specie aperti fuerint, magni non refert: sed quia quæri solet, dici debet. Chrysostomus de cælis vbique non aliter quàm de cæteris corporibus sentiens, indicare videtur, apertos re ipsa fuisse. Auctor verò operis imperf. hom. 4. & Hierony. hoc loco, & in cap. 1 Ezechiel. non re vera, sed visu, quorum est sententia probabilior, & quia ad id, quod agebatur, efficiendum nihil referebat, vtrùm reipsa, an sola specie aperirentur; & quia non est credibile cælorum soliditatem fuisse non necessariò violatam, & quia similiter aliis locis aperti fuisse dicuntur, vbi re ipsa apertos non fuisse constat. Genes 7 11. & Act. 7. 56. vbi si re vera aperti fuissent non solus Stephanus, sed omnes qui aderant, apertos vidissent, cùm solus Stephanus vidisse referatur: & quia ibi è contrario claudi dicū- D tur: non re vera clauduntur, cùm aperti ante non essent, vt Deut. 11. 17. 3. Reg. 8. 35. 2 Paral. 6, 26. 7, 13.

Cæli in baptismo Christi quomodo aperti.

Et vidit.] Plerique referunt ad Ioannem, quia Ioānes 1, 33 dicit, *& ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, ille est, &c.* quod valde mihi coactum videtur, cùm post initium vers. 14. Ioannes non fuerit nominatus, & omnia quæ præcedunt, verba ad Christum referantur; & Marcus Matthæi interpres cap. 1, 10. dicat, *& statim ascendens de aqua vidit cælos apertos, & Spiritum tanquam columbam descendentem super ipsum.* Quod autem dicitur Ioan. 1. 33. non est contrarium, quia, vt paulò antè diximus, non solùm Christus & Ioannes; sed omnes etiam qui aderant, apertos cælos, & Spiritū descendentem viderunt; Christus, quia propter E ipsum; Ioannes, quia hoc illi à Deo datum erat signum: alij, vt eo signo Ioanni crederent. Sed nimirum non omnes Euangelistæ omnia dicere voluerunt. Matthæus & Marcus, quia de Christo agebant, dixerunt eum Spiritum descendentem vidisse: Ioannes de Ioanne agens, Ioannem vidisse dixit. Turbam, quæ aderat, vidisse nemo dixit, quia de illa agebat nemo.

Sicut columbam.] Tertull. lib. de carne Christi, veram putat fuisse columbam, idemque D. August.

An vera fuerit columba in

Digitized by Google

sensisse in libro de agone Christiano cap. 22. plerique existimant: quod ideo non credo, quia nec eo loco quicquam aliud Augustinus probat, quam verum fuisse corpus, quod longe aliud est, quam veram esse columbam & multis aliis locis non veram columbam, sed columbæ speciem fuisse docet, quemadmodum omnes alij Auctores, quos legere memini, docuerunt, Ambrosius in præfatione lib. 3. de Spiritu sancto, Augustinus, aut quisquis est, lib. 3. de mirabilibus sacræ scripturæ, capitulo quinto. Quod eo est probabilius, quod omnes Euāgelistas, quasi de industria, particula similitudinis vsos esse videamus, & quod ad id, quod agebatur, necessarium non fuerit veram esse columbam. Vtrùm autem verum fuerit corpus columbæ speciem præ se ferens, an ne corpus quidem re ipsa fuerit, sed quasi corpus esset, ita ab adstantibus visum; diuersa est quæstio. In qua Augustini probo sententiam, verum fuisse corpus, quia, si verum non fuisset, aut non ab omnibus visum esset, aut tot fuissent facta miracula, quot homines fuerunt, cum miraculum non in columbæ corpore, sed in oculis hominum fieret, quod non est temere concedendum. Illud tamen cauendum, quod Diuus Augustinus admonuit, ne existimemus sic Spiritum sanctum cum corpore columbę; sicut filium Dei cum natura humana hypostatice vnitum fuisse: quod videtur Tertullianus existimasse: sed sicut Angelos, vt ab hominibus viderentur, humana sæpe corpora sumpsisse legimus. Non sine causa à nonnullis quæsitum est, cur hoc loco Spiritus sanctus specie columbæ descendat; die autem Pentecostes specie ignis atque linguarum Actor. 2. 3. facilis ratio. Nunc in Christum descendit, non vt ascēdat, quia ipse Deus erat, Deus autem ignis consumens est, non vt loqui doceat, quia diffusa erat gratia in labiis eius, sed vt testimonium de illo perhibeat. Quia autem testimonium perhibet, debet personæ, de qua loquitur, naturam, proprietatesque declarare. Dictum erat de Christo *arundinē quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet*, & quidem eo loco dictum erat, vbi de descēsu in eum Spiritus sancti agebatur, Isaię 42. 1. 2. 3. *De di spiritū meū super eum iudiciū gentibus proferet. Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris, Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet.* Dicit ipse de se Christus Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, Matthæi vndecimo, vigesimo nono. Colūba mitissimum est animal, &, vt ait Cyprianus, sine felle amarum, sine morsibus sæuum. Credo etiam specie columbæ naturam, &, vt ita dicam, habitum Spiritus sancti declaratum, omnium largitor gratiarum Spiritus est, *diuidens singulis, prout vult*, 1. Cor. 12. 11. Columba gratiam, mansuetudinemque significat, amorem quoque Patris in Christum declarari suspicor, vt columbæ species voxque audita consentiant, *Hic est filius meus dilectus.* Est enim columba amantissimum animal, carmen semper amatorium immurmurans. Itaque sponsa illa Dei amantissima columba sæpe, quasi dilecta appellatur. *Columba mea formosa mea*, Cantic. 2. 10. 14. *Soror mea, columba mea.* Cantic. 5. 2. *Vna est columba mea*, Cantic. 6. 8. Apostolis vero datus est Spiritus sanctus, quia indigebant, vt eos charitate inflammaret & variis linguis loqui doceret, ideo specie ignis atque linguarum datus est.

Tertulliani error de Spiritu sancto cum columba hypostatice vnito.

Cur Spiritus specie columba apparuit.

Et venientem super ipsum.] Christum, ἐπ' αὐτὸν, super ipsum, pro ἑαυτὸν, super se. Solent enim aliquando Græci, sæpe vero Septuaginta, & Latinus interpres pronomina demonstratiua pro recipro-

A cis ponere, quia eadem apud Hebræos vox עליו vtrumque significat. Vide 1. Regū 17. 39. & 2. 36. Cur Spiritus sanctus super Christum recens baptizatū descenderit, difficilis non est coniectura, & veteres Theologi Irenæus libro tertio, capite decimonono Iustinus in Tryphon, Ambrosius in præfation. libri tertij, de Spiritu sancto, & Hieronymus quæstiō. 2. ad Algasiam scriptum reliquerunt. Dixerat Isaias capite vndecimo, primo, secūdo. *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, Spiritus sapientiæ, & intellectus.* Dixerat capite 42. 1. *Dedi super eum spiritum meum, iudicium gentibus proferet.* Dixerat capit. 61. 1. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, vt prædica-*
B *rem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem.* Debuerunt impleri Prophetiæ. Debuit Spiritus sanctus super Christum venire, & vt ait Ioannes cap 1. 33 super ipsum manere, hoc est, requiescere, & quidem tunc, cum, vt annunciaret mansuetis, & mederetur contritis corde, prædicaretque captiuis indulgentiam & clausis apertionē, baptismo quasi magisterio quodam initiabatur, vt omnes eum esse Christum intelligerent, de quo Isaias tam longo ante tempore vaticinatus. Itaque ipse Christus cum secundum illum Isaiæ locum in Synagoga legisset, addidit, *Hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris*, Luc 4. 21 Aliam rationem Hieronymus, Chrysostomus, Euthymius & Theo-
C phylactus afferunt, vt inde intelligeremus etiam nobis Spiritum sanctum, quamuis minime videamus, baptizatis dari. Sed hæc ratio minus conuenit, quia nos non per Ioannis, sed per Christi baptismum Spiritum sanctum recipimus Certe altera melior, quia illud præcessit, hoc secutum est.

Cur in Christum baptizatum Spiritus sanctus descenderit.

17. *Hic est filius meus dilectus.*] Marcus ca. 1. 11. & Lucas, cap 3. 22. dicunt, *Tu es filius meus.* Quę ideo cōtraria non sunt, quia credendum est alios Euangelistas verba, alios sensum retulisse. Vtri autē verba, incertum: vero simile tamen est Marcum & Lucam verba recitasse, & quia plures sunt, & quia cōsentaneum fuit, vt in quem Spiritus sanctus descendebat, ad eum vox dirigeretur. Sicut in Transfiguratione, quia vox dirigebatur ad Apostolos, nō dixit, Tu es filius meus: sed *hic est filius meus dilectus.* Luc. 9. 35. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Hic est filius ille
D meus, ille inquam charissimus. Ostendit enim gemino articulo se non de quouis, sed de naturali, de vnico, de æterno de sibi æquali filio loqui. Nam cæteri adoptione tantum filij sunt, ἀγαπητὸν, dilectum, aut quod amplius est, charissimum Athanasius in oratione aduersus Arianos, quod Deus ex Deo sit verbum, vnigenitum interpretatur. Hoc enim epitheto non apud Homerum solum, sed etiā in sacris literis vnigenitos filios solitos appellari: Genes. 22. 2. *Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis Isaac, & vade in terram visionis*, sicut ex contrario Ioan ca. 3 16. & 1. epistola 4 9. *vnigenitum* posuit pro charissimo, *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret.*

In quo mihi bene complacui.] ἐν ᾧ εὐδόκησα ad verbum, In quo placui. Sed noster interpres explendæ sen-
E tentiæ causa, dandi casum addidit. Verbum est valde in sacris literis vsitatum, sicut & nomen εὐδοκία, inde deriuatiuum. Noster interpres εὐδοκεῖν solet vertere, sibi complacere vt Matth. 12 18. & 17 5. Mar. 1. 11. Luc. 3. 22. & 12. 32. ad Col. 1. 19. 2. Pet. 1. 17. εὐδοκίαν autem beneplacitum vt ad Ephes. 1. 9. aliquando bonam voluntatem, vt Luc 2. 14. De quibus duobus verbis multa ab interpretatibus

Significatiō verbi complacere, in scriptura.

Digitized by Google

disputantur, quæ etsi vera sunt, tamen non videntur eorum vim prorsus exprimere, sensumque cōplere. Græcum verbum à Septuaginta interpretibus introductum est, qui vbicumque fere Hebraice erat רצה verterunt εὐδοκεῖν, vt Psal. 39. 14. 43. 4 & 148. 4. Nec memini eos vspiam aliter vertere, nisi Isai. 42. 1. Quare ex verbo Hebraico רצה Græci verbi εὐδοκεῖν vis intelligenda est רצה autem Hebraice cum multa significat, tum etiam aliquando placari, reconciliari, in gratiam redire, vt Psal. 76. 8. *Nunquid in æternum proiciet Deus; & non apponet vt complacitior sit adhuc* H. לרצות עוד, vt iterum reconcilietur G. τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, & Psal. 84. 1. *Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob.* H. רצית יהוה ארצך, placatus es (aut reconciliatus) terræ tuæ, id est, populo tuo; vt Hebræi interpretantur, & quæ sequuntur verba confirmant, Auertisti captiuitatem Iacob. G. εὐδόκησας κύριε τὴν γῆν σου. ergo hoc loco ἐν ᾧ εὐδόκησα, *in quo complacui*, vt nostri interpretis versionem retineam, non significat, quem vnice amaui, neque quo valde delector: neque, in quo conquiesco, vt noui quidam vertunt interpretes: sed, in quo, id est, per quem placatus ac reconciliatus sum mundo, hoc est, placari & reconciliari decreui. In quem cùm intueor, omnem iram & offensionem pono. Voluit enim pater per vocem illam cœlitùs missam declarare non tantùm filium A esse suum; sed quorsum etiam mitteret, vt libètiùs ab hominibus reciperetur. Alludit autem ad prophetiam Isa. 42. 1. *Ecce seruus meus suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in eo anima mea.* רצתה נפשי. Cur autem hæc vox cælitus missa sit, non est difficile rationem reddere. Columbæ species res erat muta, quæ multa significare poterat, addita vox est, quæ symbolum declararet. Sicut *accedit verbum*, inquit August. *ad elementum, & fit sacramentum*, quia quod elementis obscurè, id apertè verbis significatur. *Filius Dei* (inquit Hilar. can. 2) *auditu conspectuque monstratur, plebique infidæ & prophetis inobedienti testimonium de Domino suo mittitur & contemplationis & vocis. Fide dignus est testis qui & audiuit & vidit.* Simile quiddam in Transfiguratione factum est Matth. 17. 5. & Luc. 9. 35. sed B alia ratione, vt Apostolorum principes, qui, vt ait D. Paulus quasi Ecclesiæ columnæ futuri erant, stabilirentur. Omnes veteres auctores, iique maximè, qui aduersus Arianos disputarunt, aliam causam reddiderunt; vt Trinitatis mysterium declararetur, Patris loquentis, Filii testimonium recipientis, Spiritus sancti columbæ specie descendentis. Qualis aut quo modo facta vox, obscurum non est, potuit Deus qui omnes humanas voces aëre in humano ore formare solet, humanam vocem eodem aëre sine ore formare, vt Marc. 9, 7. & Ioann. 12. 28. Exod. 3. 4. Act. 13. 15.

Cur vox missa in baptismo Christi.

Tract. 80. in Ioan.

CAPVT IIII.

Mar. 1. b. 12 *Luc. 4. a. 1.* *TVNC Iesus ductus est in desertum à Spiritu, vt tentaretur à Diabolo. 2. Et cùm ieiunasset qua-*
draginta diebus & quadraginta noctibus, posteà esuriit. 3. Et accedens tentator dixit ei: Si fi-
lius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. 4. Qui respondens dixit: Scriptum est: Non in solo pa-
ne viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. 5. Tunc assumpsit eum Diabolus in
Deut. 8. a. 3 *sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, 6. Et dixit ei, Si filius Dei es, mitte te de-*
orsum. Scriptum est enim: Quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas
ad lapidem pedem tuum. 7. Ait illi Iesus: Rursus scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.
Ps. 90. c. 11 8. *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi, & glo-*
Deut. 6 *riam eorum, 9. & dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. 10. Tunc dicit ei Iesus: Vade*
Satana; Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. 11. Tunc reliquit eum dia-
Deut. 6. b. *bolus: & ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei. 12. Cùm autem audisset Iesus, quod Ioannes traditus*
esset, secessit in Galilæam: 13. &, relicta ciuitate Nazareth, venit, & habitauit in Capharnaum mariti-
Marc. 1. c. 14 *ma; in finibus Zabulon, & Nephthalim: 14. vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam:*
Luc. 4. c. 14 *Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Iordanem Galilæa gentium. 16. populus, qui sede-*
Ioan. 4. f. 43 *bat in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. 17. Exinde*
Isai. 9. a. 1 *cœpit Iesus prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. 18. Ambu-*
Mar. 1. b. 16 *lans autem Iesus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fra-*
Mar. 1. b. 16 *trem eius, mittentes rete in mare (erant enim piscatores) 19. & ait illis: Venite post me, & faciam vos fieri*
Luc. 5. a. 1 *piscatores hominum. 20. At illi continuò relictis retibus secuti sunt eum. 23. Et circuibat Iesus totam*
Galilæam, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni; & sanans omnem languo-
Mar. 3. a. 8 *rem, & omnem infirmitatem in populo. 24. Et abiit opinio eius in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes*
Luc. 6. c. 17 *male habentes, variis languoribus, & tormentis comprehensos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, &*
paralyticos, & curauit eos: 25. & secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Ierosolymis,
& de Iudæa, & de trans Iordanem.

IN CAPVT IV.

TVNC] statim, vt expressit Marc. c. 1. 12.

Ductus est] ἀνήχθη subductus, aut abreptus, Marcus τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει *expellit eum Spiritus*. Credibile est non per aera raptum, vt Habacuc, Daniel. 14. 35. & Philippum Actor. 8. 39. quia id Euangelistæ non tacuissent, sed pedibus ductum, non coactum, sed libentem. Dicit tamen Matthæus subductum, Marcus expulsum; non vt vim illatam Christo, sed vt efficientiam & impulsum Spiritus sancti significaret, sicut cum Diuus Paulus dicit, *Qui Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei*, Roman. 8. 14. vt C Hilarius, Hieronymus, & Auctor imperfecti obseruarunt. Nec significatur, ante non fuisse actum ab Spiritu: sed tum maxime vim Spiritus apparuisse.

In desertum.] In locum tentationi, & singulari aptum certamini. *Væ enim soli, quia cum ceciderit, non habet subleuantem se.* Eccles. 4. 10. Nec ideo damnandi, qui in solitudine vitam agunt. Quod genus vitæ & Ioannes Baptista primus, & multi post viri sanctissimi exemplo virtutis singulari, & Chrysostomus, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Hierony-

Laus vitæ solitariæ

Digitized by Google

mus, Theodoretus, homines experti, quam diuinũ esset, integris voluminibus testati sunt. Illis potiùs quàm hominibus, aut hæreticis, aut ambitiosis & delicatis credendum est. Cùm illi ipsi, qui subleuare debent, deiiciunt, præstat solum esse, & solum contra solum dæmonem, quàm contra dæmones, hominesque pugnare. Solus non est qui Deum sequitur ducem, cuius auxilium tanto magis in solitudine, quam in ciuitate, quanto minùs ab hominibus impeditur, apparet. Desertum autem hoc loco Iudææ intelligendum est, vt diximus cap. 3. 1. illud idem, vbi Ioannes Baptista vitã egerat, & quia prope Iordanem erat, vt illic explicauimus, & quia absolutè desertum appellatur. Ductus ergo est à Iordane in intimam solitudinem, vbi inter bestias agebat, vt ait Marcus cap. 1. 13.

A quo Spiritu Christus in desertum ductus.

A Spiritu.] Paulo post ver. 5 & v. 8. & apud Luc. 4. ver. 5 & 9. dicitur ductus à diabolo, qui & ipse aliquando spiritus appellatur, vt inf. cap 8. 16. & 10. 1 & 12. 43. sed hoc loco Spiritus sanctus intelligẽdus est quia in proximo de eo Euangelista locutus fuerat c. 3. & quia cum articulo, & quia absolute Spiritus dicitur, quod nũquam fit, nisi cùm Spiritus sanctus significatur, vt Didymus & Hierony. obseruarunt.

Tentare varijs modis accipitur.

Vt tentaretur.] Tentare aliquando est ad peccandum incitare, vt Act. 5. 3. & 1. ad Cor. 7. 5. & 1. Thess. 3. 5. Iacob. 1. 13. Apoc. 3. 10. Hoc modo diabolus tentare dicitur. inde nomen habens Satan, apud Hebræos aduersarius, Diabolus apud Græcos calumniator, & insidiator, qui circuit quærens quem deuoret. Homines etiam, tantùm diaboli ministri, sic alij alios tentare solent, Deus nequaquam. *Intentator enim malorum est.* Iacob. 1. 13. Quanquam Caluiniani hæretici hoc etiam modo Deum, & quidem in primis tentare dicunt, Diaboli scilicet officium Deo tribuentes.

Deus quomodo tentat & non tentat.

Tentare etiam est cognoscendi causa inquirere & explorare; quomodo & diabolus & homines & Deus tentat. Aliter tamen Deus aliter homines, & dæmones: hi vt cognoscant quod ignorant, ille vt quod scit, scire etiam videatur, quemadmodum si explorando, experiendóque didicisset, aut non vt ipse, sed vt ij quos tentat, sese cognoscant, vt D. Augustinus interpretatur. Ita Genes. 22. 1. Exod. 16. 4. & Deuteron 8. 2. & 13. 3. Sapien. 3. 5. Hebr. 4. 15. & 11. 17. 37. Apoca. 2. 2. Tentare etiam est ad iram prouocare, vt cùm dicimur tentare Deum, quia eius potentiam experiri volumus inf. ver. 7. & Exod. 17. 2. 7. Num 14 22. Psal. 77. 18. 41. & 94 9. & 105. 14. Christus non poterat nisi secundo & tertio modo tentari, tamen credibile est in desertum abiisse. vt se Diabolo omnibus modis tentandum præberet, & ad peccãdum etiam sollicitaretur, vt posset dicere, *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam,* Ioan. 14. 30. Id ex facto diaboli manifestum est, qui illum, vt se præcipitem daret, seque adoraret, eum incitauit, quod vtrumque grauissimum peccatum erat. Hac enim ratione an filius Dei esset, vt dicebatur, experiri voluit. Sciebat enim, si ad peccandum trahi posset, filium Dei esse non posse.

A diabolo.] Nomen proprium, aut potiùs cognomen est Luciferi principis dæmoniorum, ex calumniandi, insidiandique excellentia desumptum: vt Matthæi 25. 41. & Apoc 12. 9. & 20. 2. 10. Voluit enim Christus hominum princeps diabolum principem dæmoniorum ad singulare certamen prouocare, & vt suis parceretur militibus, & vt hostium primo conflictu, victo duce totus in fugam exercitus verteretur. Atque hæc vna causa ab Euangelistis reddita est, cur Christus in desertum abierit. Quia aduersarius aggredi non audebat, obuiam illi proce-

Cur Christus in desertum ire voluit.

A dit, & quodammodo irritat, quem scit non pugnaturum, nisi lacessitum. Hilar. can. 3. Ambros. lib. 4. in Luc. 2. Auctor imperfecti hom. 5. Alias quoque fuisse causas cur in desertum Christus secesserit, licèt ab Euangelistis non exprimantur, incredibile non est. Moyses antiquus legislator, antequam à Deo legem accipiat, quadraginta dies solus in monte versatur: Ioannes antequam ad prædicandum & baptizandum prodeat, in eadem solitudine vitam agit. Quod enim ex solitudine proficiscitur, non ex hominibus, sed ex Deo profecturum putatur, maioreque excipitur reuerẽtia. Voluit ergo Christus

B etiam ex solitudine Euangeliũ afferre: voluit eum se esse ostendere, cuius Moyses figura fuisset; cuius præcursor Ioannes, quem iisdem vestigiis per solitudinem sequeretur. Voluit nos exemplo docere, vt cùm de vitæ rationibus, vel de re alia graui deliberamus, turbam relinquamus hominum, & nos in solitudinem colligamus, nostra cum Deo concilia communicaturi, quæ frequentia hominum impediuntur, solitudine iuuantur. Nam & Comicus ille dixit: Meditatus venis alicunde ex solo loco. Cur autem tẽtari Christus voluerit, multæ ab interpretibus causæ afferũtur. Prima illa est, quòd oportuerit nouum militem in ipso clarescere tyrocinio; & grauiorem pugnam leuioribus durari velitationibus. Secunda, vt tentatus ipse per omnia, vt ait D.

Cur Christus tentari voluit.

C Paulus tentatis nobis maiore cõmiseratione opem ferret. *In eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus potens est, & iis qui tentantur auxiliari,* Hebræor. 2. 18. vt Pontificem haberemus, *qui sciret compati infirmitatibus nostris.* Hebr. 4. 15 Tertia, vt exemplo doceret nos, cùm accedimus ad seruitutem Dei, præparare animas nostras ad tentationem Eccles. 2. 1 quam Hilarius & Chrysost. indicarunt. Quarta, vt deuicto statim hoste nos redderet securiores. *Confidite* (inquit) *ego vici mundum.* Ioan 16. 33. Nam, *nisi ille certasset, non mihi iste vicisset,* vt ait Ambros. lib. 4. in Luc. cap. 2. Quinta, vt nos quoque illo vincẽte, vinceremus. Augustin. in Psalm. 60. *Agnosce te in illo tentatum, & te in illo agnosce vincentem, Petra erat Christus: propterea petra illa, in qua ædificati sumus, prior percussa est ventis, flumine, pluuia: quando Christus à Diabolo tentabatur. Ecce in qua firmitate*

D *te voluit stabilire.* Et in psalm. 90. par. 2. *Ideo tentatus est Christus, ne vincatur à tentatore Christianus.*

2. *Et cùm ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus.*] id est quadraginta integros dies. Sic enim Hebræi loqui solent. Aut ideò diebus Euangelista noctes adiecit, vt indicaret eum non Iudæorũ more ieiunasse, qui per diem nihil cibi potusue sumentes noctu vescebatur, sed ita vt totos quadraginta dies totidéque noctes nihil gustauerit. Quod Moysem ante, Exod. 24. 18 & 34. 28. & Eliã, 3. Reg. 19. 8. fecisse legimus. Obseruarunt veteres auctores mysticum hunc esse numerum. vt Basil. in homil. in Quadrag. Martyres. Ambros. serm. 34. de Quadragesima. & lib. 4. in Luc. ca. 2. Hieronym. in 3 c. Ionæ, August. lib. de Genes. ad literam c. 169. & lib. 2. de consensu

Cur Christus 40. dies ieiunauit.

E Euangel. c. 4. Quod non ab illis excogitatum, sed à Deo declaratum fuisse multis sacrarum literarum exemplis perspicuum est. Nam non solùm Christus, Moises & Elias, quasi numeratis ad calculum quadraginta diebus ieiunarunt, quod ipsum erat satis, vt aliquod inesse huic numero mysterium intelligeremus; sed multa etiam alia hoc numero videmus facta quæ casu facta esse non possunt. Quadraginta dies ac noctes pluit, cũ aquarum inundatione mũdũ Deus purgare voluit Genes. 7. 12. Quadraginta dies mortui aromatibus conditi asseruantur, antequam sepulturæ mandentur, Genes. 50. 3.

Quadragenarij numeri mysterium

Digitized by Google

Quadraginta dies exploratores illi à Mose missi A Chanaan promissam à Deo terrã perlustrãt. Num. 13.26. Quadraginta dies Goliat diabolum aduersarium nostrum significans, stat exprobrans contra populum Dei. 1 Reg. 17. 16. Quadraginta annos filii Israel in deserto morantur. Exo 16.35. Quadraginta dies Ezechiel iubetur in dextrũ latus cubare, vt portet iniquitates domus Iuda. Ezech. c. 4. v. 6. Quadraginta annos Ægyptus deserta cogitur quodammodo agere pœnitentiam Ezech. 29. 11. 12. Quadraginta dies Christus post resurrectionem, antequam in cœlum ascendat, in terris versatur. Non potest fortuitò fieri, quod tam sæpe fit. Quadragenarius ergo numerus totũ (vt ait Augustinus) præsentis vitæ B significat cursum, tempus pœnitentiæ, peccatorumque expiationi destinatum. Ieiunium autem pars est pœnitentiæ. Valde Caluiniani vellent aut quadraginta dies nõ ieiunasse Christũ, aut id Euangelistas non commemorasse; aut Ecclesiam Christi exemplum in vtilitatem Christianorum, vsumque pœnitentiæ non cõuertisse, vanam esse superstitionem, quia semel Christus hoc numero dierum ieiunauit, singulis annis totidem dies ieiunare, magnam arrogantiam Christum imitari velle, intolerabilem illi fieri iniuriam, quod in ordinem nobiscum redigatur, rescindi Euangelium, cuius Christi ieiunium sigillum fuit. Homines tam soliciti de honore Christi, quàm Iudas de pauperibus alendis C cùm fur esset, & loculos haberet. Si quadraginta dies ieiunare superstitionem putant, ieiunent quinquaginta. Si quod semel Christus fecit, non est a nobis singulis annis repetendũ, ne celebrent octauo quoque die Dominicam resurrectionem: Christus enim non nisi semel resurrexit. Si arrogantia est Christũ imitari, arrogans Paulus, qui se Christi imitatorem vocat, & ea quidem in re, quæ illi fuit maximè propria, vt pro Ecclesia sua moreretur, *Adimpleo* (inquit) *ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius quod est Ecclesia*; arrogantes nos Christus esse iubet, qui vult nos esse perfectos, sicut pater noster cœlestis perfectus est, qui vult esse vnum sicut ipse & pater vnum sunt. At in his rebus non ad æqualitatem, sed ad facultatem nostrã imitamur. Nec in ieiunio; nam ille quadraginta D dies, nec edit, nec bibit, nec esuriuit, aut sitiuit; nos & edimus, & bibimus, & tamen esurimus ac sitimus. Imitamur, quia sequimur, quamuis non assequamur. Sequimur autem quàm proximè possumus, homines Deum. Nam satis est, vt eandem teneamus viam. Non facimus illi iniuriam, quia non comitem, sed ducem facimus. Quid, quòd nõnullos Christianos legimus totos quadraginta dies sine vllo cibo & potu ieiunasse? in quibus Deus singulari miraculo & ipsorum in imitando Christo pium probauit studium; & istorum hæresim, insaniamque refutauit. Legant grauissimum auctorẽ Theodoritum, exempla reperient. Et, si Christi ieiunium Euangelii sigillum est, vtri rescindunt? nos qui seruamus, an illi qui rident? vt non disputemus quàm aptè acutus, vt sibi videtur, hæresiar- E cha ieiuniũ Christi Euangelii sigillũ appellet, quasi nõdũ scripto, neque vero prædicato Euãgelio sigillũ Christ' adhibuerit. Nõ ergo sigillũ, sed exordiũ est Euangelii, quo se Christus parat, vt prædicet, nos vt recipiamus, hoc inquam Euangelium Christi, quod ieiunio inchoatur, ieiunio finitur; non illud Caluini, quod tantopere ieiunia reformidat. At Christus non præcipit. qui scitis? scriptũ nõ est vbi scriptũ est diei Dominicæ obseruationẽ præcepisse? Esto, non præcepit, certè fecit. Et fecit mysterio, quod quadraginta, nõ plures, nõ pauciores dies ieiunauerit, vt hoc numero, quemadmodũ Hieronymus scribit, Quadragesimæ nobis ieiuniũ consecraret. Nec ille solus, sed omnes etiam illi antiquissimi, doctissimi, sanctissimi Ecclesiæ doctores, aut Christum, aut Apostolos Christi imitatos exemplum, Quadragesimę ieiunium constituisse docuerũt. Ambros. serm. de quadragesima 23, 25 27, 36, 38. & Leo serm. 6. & 9. Hieronymus qui quam vos superstitionem vocatis, Christi hæreditatem vocat. Horum qui scripta legit, & cum vestris confert, si non videt eorum spiritum esse Christianum, vestrum diabolicum & hæreticum, cæcus est.

De ieiunio Quadragesima contra hæreticos. — *Ioan. 21. 6* — *Coloss. 1, 24* — *Matth. 5. 48* — *Ioan. 17, 21* — *In histor Theophyl.* — *Caluin. in Harmon*

Postea esuriit.] Indicat ante spatio quadraginta dierum non esuriisse. De Mose & Elia vtrum vel ante vel post, vel nunquam esurierint, non dicitur, ideoque credendum est non esuriisse, cùm hoc de Christo, tanquam singulare dicatur. Eadem enim virtus Dei, quæ conseruabat, satiabat. Cur ergo Christus esuriit? vt timido hosti, & quasi Deum aggredi non audenti, ostendens se hominem esse ad aggrediendum animum addat; & quia ad armatum accedere timebat, arma quodam modo diuinitatis ponit, & quasi nudus & inermis homo contra luctatorum morem esuriens in arenam descẽdit, & aduersarium non virtutis, vt fieri solet, iactatione; sed infirmitatis ostentatione prouocat. Iren. lib. 3. c. 32. Chrysost. hom. 13. in Matth: Auctor imperf hom. 5. Hieron. in commen. Ambros. lib 4. in Luc. cap. 2. cuius acuta est & scita sententia. *Fames Domini pia fraus est, vt in quo diabolus maiora metuens iam cauebat, famis specie lactatus, tentaret vt hominem.*

Cur Christus esurit post 40 dies ieiunij

3. *Et accedens.*] Quo modo, aut qua forma accesserit, Euangelistæ non dicunt. Potuit aut inuisibiliter accedere, sicut nos quotidie tentare solet; aut sumpta aliqua visibili forma. Omnes auctores forma corporea eaque humana accessisse putant: quod est valde probabile, & quia cum Christo multa est collocutus, & quia se adorari voluit, & quia si alia accessisset forma, Euangelistæ non tacuissent. Nam cùm Heuam specie serpentis tentauit, quia minùs vsitata forma erat, Scriptura non tacuit. Gen. 3. 1.

Diabolus forma visibili Christum tentauit.

Tentator.] ὁ πειράζων, ille qui tentare solet, nomen officii omnium dæmonum; sed per attributionem proprium diaboli dæmoniorum principis. Nam quem modo diabolum appellauerat, nunc tentatorem appellat, quasi dicat, accessit luctator, accessit pugnator, vt 1. ad Thessal. 3. 5. Ne fortè tentauerit vos is qui tentat, ὁ πειράζων, tentator. Notatio est Hebraici nominis שטן Satan, & Græci διάβολος diabolus, vt inf ver. 10. & c. 16. 23. & Luc. 22. 3. 31. & Act. 5. 3. & 1. Corin. 7. 5. & Apoc. 12. 9. & 20. 2. vbi ille ipse dæmoniorum princeps proprio nomine Satan appellatur. Nescio quid fuerit in causa, cur noster interpres in vetere testamento semper Satan, in nouo duabus adiectis literis semper Satanam vocauerit, nisi forte, quia vetus testamentum ex Hebraico sermone vertit, in quo שטן Satan, nouum ex Græco in quo placuit Septuaginta σατανᾶν Satanam potiùs, quàm σατάν Satan appellare. Diabolus etiam eiusdem principis nomen est proprium. Psal 108. 6. Ephes. 6. 11. 1. Pet. 5. 8. Apoc. 12. 9. & 20. 2.

Si filius Dei es.] Audierat fortasse cœlestem vocẽ, *Hic est filius meus dilectus*, aut ex Ioannis prædicatione, vel fama cognouerat. Credibile autem est, non per modum dubitantis, aut negantis, aut irridentis hoc diabolum dixisse, sicut illi eius ministri dixerunt: *Si filius Dei est, descendat nunc de cruce*, cap. 27. 42. sed per modum potiùs credentis, & affirmantis, & bene Christo consulere volentis, quasi dicat, quã-

Digitized by Google

doquidem filius Dei es, ne famem patiare, sed quia potes, & aliunde non suppetit cibus, dic, vt lapides isti panes fiant. Hoc enim illius serpentis calliditati magis conueniebat ita tentare, vt non tentare, sed bene consulere videretur.

Dic.] Etsi non ignoro, quod hæretici interpretes adnotauerunt, dicere, apud Hebræos idem sæpe esse atque iubere, tamen in eo eorum leuitatem accuso, iudiciumque desidero, quod pro *dic*, verterint *iube*, non intelligentes, etiamsi idem vtrumque verbum significet, tamē maiorem habere vim dicere, quam iubere, ideoque & Hebræos & Euangelistas ita loqui. Plus enim est: *Dixit, fiat lux, & facta est lux*, Genes. 1. 3. quàm si dixisset *iussit*; plus est *Verbo Domini cœli firmati sunt*. Psal. 32. 6. quàm si dixisset *iussu*. B Significat enim tātum os Deū aperuisse, omniaque facta fuisse, similiter hoc loco plus est, *Dic*, quam, *Iube*: loquitur enim de filio Dei, tanquam de eo verbo quo mundum fabricatum fuisse sciebat, qui eodem verbo quo cælum, terramque fecisset; posset & ex lapidibus panes facere.

Vt lapides isti.] Lapides potiùs quàm terram quàm aërem quam arbores ostendit, & quia res erat ante pedes posita, & quia difficilior, & quia aliquam cū pane lapis habet similitudinem, cùm sit pani maximè contrarius, qua ratione Christus dixit: *Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius eius panem, nunquid lapidem porriget ei?* infra. cap. 7. 9.

Panes fiant.] Quod Theophylactus & alii quidam, C diaboli curiositate factum putant, vt *panes* non panem dixerit, non alia de causa factum arbitror, quam quod pluraliter lapides dixerat: nam Lucas cap. 4. 3. singulari numero dixit, *panis fiat*. Itaque non constat vtro modo diabolus dixerit, quia alter Euangelista verba, alter sensum recitauit; vter verò hunc, vter illa, nescimus.

4 *Scriptum est.*] Quia diabolus ad scripturam Genes. 1. & Psal. 32. 6. allusisse videbatur, scriptura refellit, quod in aliis quoque tentationibus facit.

Non in solo pane.] Panem vsitatum vocat, sed Hebræorum more per panem omnis consuetus cibus intelligitur.

Viuit.] ζήσεται viuet, id est viuere potest, modus vt vocant Grammatici potētialis apud Hebræos, יחי, vt Exod. 33. 20. *Non videbit me homo, & viuet*, id est, ne- D mo qui me viderit, viuere poterit.

Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei] על כל מוצא פי יהוה, *in omni egrediente ore Dei*, ad verbum Deuter. 8. 3. Septuaginta verò & Latinus interpres sententiam magis quam verba reddere volentes, nomen *verbi* addiderunt. Quod multis aliis fecisse locis in Idiomatibus adnotauimus. Id etiam siue imitatione, siue proprio consilio fecit Euangelista: sensus est, Deum non indigere vsitato cibo, vt seruos suos alat, posse enim vno verbo nouum formare cibū. Id enim de Manna dictum est. *Afflixit*, inquit, *te penuria, & dedit tibi cibum Manna, quod ignorabas tu, & patres tui, vt ostenderet tibi, quod non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini*. Non respondet Christus se esse, aut non esse filium Dei, E quia quamuis id maximè diabolus auebat scire, minimè tamen interrogabat, quin se credere fingebat. Tantùm volebat videri dare consilium. *Dic, vt lapides isti panes fiant*. Christus ergo ad id respondet, quod dixerat, non ad id, quod tacuerat. Optima ratio eos deludendi, qui fallaciter consulunt.

De ordine tentationū Christi.

5 *Tunc*] id est secundo: non enim significat id statim post primam tentationem factum esse. Credibile est enim aliquanto tempore quieuisse. Cùm vero dico, secundo, non certa, sed probabili opi- A nione dico. Nam Lucas cap 4. 9. hanc tentationem non secundo, sed vltimo loco ponit, secundo verò illam quam Matthæus vltimo. Nec enim solet Euangelistæ, sicut nec cæteri scriptores sacri in narratione rerum, ordinem seruare temporum. Probabile tamen est Lucam eo ordine quo occurrerunt: Matthæum eo quo acciderunt tentationes Christi commemorasse; quia vero simillimum videtur esse, diabolum illis Christi verbis territum, victumque discessisse, *vade post me Satana*. hæc autem verba non sunt a Christo dicta, nisi in mōte, cùm diabolus Christo dixisset: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me*, & quia id narrat Euangelista, & quia diaboli postulatio eam responsionem postulabat. Itaque Strabus nulla mihi videtur probabilitate contrariū affirmare. Sunt qui apud Lucā, scriptorum negligentia tentationum ordinem mutatum putent, quod Ambrosius lib. in Luc. 4. eodem ordine quo Matthæus narrat, tentationes exponat. Sed potiùs colligendum erat, Ambrosium, quamuis Lucam interpretaretur; tamen tentationes non quo ordine à Luca narrabantur; sed quo ordine accidisse putabat, narrare voluisse. Quod meam quoque confirmat opinionem, Matthæum ordinem, quo acciderant, secutum esse. Et si alteruter corrigendus esset, Ambrosius potiùs quam Euangelista corrigendus esset. Etsi scio esse, qui se vidisse Lucæ codices affirment, vbi eodem ordine, quo apud Matthæum tentationes narrarentur.

Assumpsit] παραλαμβάνει, assumit. Quomodo Christum diabolus assumpserit, Euangelistæ non exponunt, & potest varias in partes probabiliter disputari. Illud certum, inuitum non assumpsisse. Nec enim cogere potuit, quem ne aggredi quidem, nisi volentem, seque ingerentem potuisset. An autem visibiliter, an inuisibiliter & si visibiliter, an per aëra raptum deportauerit, vel pedibus ingredientem duxerit, incertum. Cyprianus in serm. de ieiunio & tentationibus Christi, quem alii nonnulli secuti sunt, omnes Christi tentationes putat inuisibiliter contigisse. quemadmodum ea quæ de Prophetis legimus, vt Ezechielem raptum fuisse ex Chaldæa in Ierusalem, vt vrbem metiretur, Ezechiel. 40. 1. & alia similia. Quibus ego magnis licet auctoribus ideò non assentior, quod dictu absurdum videatur, diabolum Christo eodem modo quo Prophetis Deum visiones animo iniecisse. Præterquam quòd illa, quæ prophetis acciderūt non reipsa, sed visione accidisse Prophetæ ipsi declarant Ezech. 40. 2. etsi non declarassent ex eo ipso, quòd Prophetæ erant, intelligi poterat. At Euangelistæ non solùm non declarant Christi tentationes per visionem accidisse, sed etiam indicant, accidisse re vera. Quo enim modo sese per visionem præcipitasset, aut quomodo, cum non reuera, sed falsa opinione præcipitatum angeli custodissent, & quod rem maximè continet, quomodo falsa opinio præcipitationis Christi animum subire potuisset? Alii volātem per aëra raptum existimant. Quod videtur assumendi verbum παραλαμβάνειν significare, vt Hieronymus, Auctor op. imperf. Gregorius, & Strabus. Alii ductum pedibus, vt Euthymius in comment. in 4. c. Lucæ, quibus ideò potiùs subscribo, quod parum mihi videatur verosimile, tantùm diabolo Christum erga se permisisse, vt ab eo deportaretur. Præterquam quod si id permittente Christo diabolus fecisset, nimiùm se, quis esset, declarasset, quod ille cùm tentat, facere non solet, potiùs trāsfigurat se in angelum lucis. 2. Corinth. 11. 14. Accedit quòd Lucas non dicit παρέλαβεν, sed ἤγαγε duxit,

Quomodo diabolus Christum assumpserit.

& illud

Digitized by Google

duxit,& illud ipſum verbum παραλαμβάνειν nō ſemper ſignificat ita aſſumere, vt portes; ſed aliquando ita vt ducas,vt ſup. c.1.20.24.& c.2.14. 20.

In ſanctam ciuitatem] In Ieruſalem quæ ſancta dicebatur ciuitas, quòd in ea Deus propter arcam & templum, quod ibi erat, habitaret. 2 Paral. 6. 2. 18: & 7.16. Pſal.9.12.& 21.4. & 67.17. & 73.2. & 134.21. Itaque ſic vulgò vocabatur Matth.27.53. Apocal.11. 11.2.& 21.2.10.& Daniel.3.28.Prophetæ poſt Chriſti aduentum & propter eius præſentiam ita vocandā prædixerant.Iſaiæ 52.1.& 60.14.& Zachar 8.3.

Super pinnaculum templi] ἐπὶ τὸ πτερύγιον, ſuper alam, aut ſuper pinnam templi. Quidam faſtigiatam & acuminatam turrem fuiſſe tradunt, in qua lamina eſſet ad ventorum mutationem verſatilis, quæ ob alæ ſimilitudinem πτερύγιον vocaretur, quales nunc in templis noſtris, & principum baſilicis videmus. B At nihil eiuſmodi in templo Ieroſolymitano fuiſſe legimus. Theophylactus locum δίρροφον fuiſſe dicit, id eſt faſtigiatum tectum, ex cuius dorſo vtrāque in partem pluuia deflueret, qualia ſunt in Gallia adeo acuminata, vt duas haberet alas,volareque domus videantur. Sed ſcimus neque templum neque cæteras in Palæſtina domus eiuſmodi tecta habuiſſe,quin ſupernè planæ erant,vt in illis cœnandi, apricandi, ambulandi, confabulandi commodus locus eſſet, vt intelligitur Ioſue 2 6.& Iudic.16. 27. & 1.Reg 9.25.26.& 2. Reg.11.2. & 16.22. & 4.Reg.23. 12.Iſai.15.3.Matth.10.27.& 24.17.Mar.13.15. Luc.12.3. & 17.31. Itaque melius ſentiunt qui pinnam templi vocari exiſtimant peribolum, qui circum ſummū C tectum erat, ne quis ibi ambulans caderet, qualem Deus omnibus in tectis fieri iuſſerat Deut 22.8. Latini podium, vt opinor, appellant. Id πτερύγιον pinna vocatur, quia ab ædificiis extabat, & veluti in aere pendere, vt alæ ſimilis, videbatur, quales ſunt quos Galli in turribus *creneaux* vocant. Cur autem eò Chriſtum diabolus duxerit, in promptu eſt ratio, quia perſuadere volebat vt ſe præcipitem mitteret, conueniebat eius conſilio, vt in editiſſimum locum duceret. Erat autem Ieruſalem in loco edito, templum autem in editiſſimo totius vrbis in monte Moria.2.Par.3.1. pinna autem locus erat totius templi altiſſimus. Nam quod Remigius, multique alii auctores tradiderunt, idcirco eum in tectum templi duxiſſe, quòd ibi ſolerent Phariſæi, D legiſque doctores ad populum concionari, vt doctoris inflatus opinione faciliùs ſe præcipitem iaceret: mihi non probatur, qui nuſquam legere memini in tecto templi docere legis peritos conſueuiſſe. Contra verò lego in porticu Salomonis conciones habitas.Ioan.10.23.

Quomodo habitus Christum assumpsit.

6. *Si filius Dei es*] Hoc diabolum vrebat, vt ſciret, an filius Dei eſſet. Credibile tamen eſt affirmando dixiſſe, ſicut ante ver. 3.

Et in manibus tollent te] Quidam de induſtria illam partem teſtimonii à diabolo prætermiſſam putant, *vt cuſtodiant te in omnibus viis tuis*: quod hæc verba diabolo aduerſari viderentur. Vias enim interpretantur viam, quam homo ire debet,non quam præcipitem agi; & omnes actiones non impia temeritate, qualis erat, ſeſe præcipitari; ſed pio prudentique conſilio ſuſceptas. Quod ſi non eſt verum, eſt argutum, & diaboli congruum ingenio. Illud dubium non eſt, diabolum ſi non verba, certè tamen verborum ſententiam corrupiſſe. Nec enim voluit Spiritus Sanctus ſignificare fore, vt quidquid iuſtus ſiue iure, ſiue iniuria aggrederetur, benè ſuccederet; ſed vt in iis, quæ vt vir iuſtus ageret, etiamſi totus aduerſaretur mundus, tam præſens tamen Dei experiretur auxilium, vt Angelorum manibus geſtari videretur. Quod autem dixit *in manibus* potius quàm in humeris, alludit ad conſuetudinem, quâ quæ chariſſima nobis ſunt ne perdamus, neue quis furetur, in manibus geſtamus, ſicut Hiſpani dicunt, geſtat illum ſupra palmas manuum ſuarum, id eſt, valde amat, diligentiſſimeque cuſtodit. Ideoque male mihi vertiſſe videtur hæreticus interpres, in manus tollent te, vi detracta verbis: quod autem illo pſalmo 90 de omni viro iuſto dictum erat, diabolus quaſi in minore ad maius argumentando ad Chriſtum, qui non vir modo iuſtus, verumetiam filius Dei vocatus fuerat, accommodauit.

Beza in annot.

7. *Rurſum*] Etiam ſcriptum eſt. Eſt enim hoc aduerbium cum ſequentibus non cum præcedentibus copulandum.

Non tentabis] Quid hoc loco ſignificet tentare, vide ver 1.8. *Iterum aſſumpſit*. Vide ver.5.

In montem] Quis hic fuerit mons, quia Euangeliſtæ non dicūt, neque ſcire poſſumus, neque curioſitatis vitio licet inquirere. Illud ſcimus, Ieroſolymam montibus fuiſſe circumdatā. *Fundamenta* enim *eius in montibus ſanctis*. Pſ.86.1. & *montes in circuitu eius*. Pſal.124.2 Illud autem etſi neſcimus, tamen valde ſimile vero eſt, diabolum in aliquem propinquum Ieroſolymæ montem duxiſſe. Quod vero Origenes, Ambroſius, Hieronymus & Theophylactus de ſuperbia interpretantur, in quam diabolus homines ducit: non ſenſum, quem nos quærimus literalem, ſed allegoriam explicare voluerunt.

Omnia regna mundi.] Quomodo potuerit ex vno monte omnia mundi regna diabolus oſtendere, quæri inter interpretes ſolet. Sūt qui id ſola animi viſione factū velint, vt Cyprianus & Strabus, quēadmodum ver 5. docuimus, quod ibidem etiam refutauimus. Meliùs Auctor oper. imperf.& Euthy. reipsâ oſtendiſſe, non ita vt viderit ſed ita ut cuiuſque regni plagam digito deſignauerit. Adde quod non eſt neceſſe vt ſingula prorſus oſtēderit regna. Sæpe enim ita Scriptura loquitur, vt totum dicat pro maiore parte Matth.9 26.& 27 45.

Et gloriam eorum] Hebraiſmus, id eſt, qua quodque re maximè præſtaret, quod verbis, non manu oſtendiſſe credendum eſt.

9. *Hæc omnia tibi dabo.*] Lucas cap. 4. 6. ſcribit diabolum addidiſſe, *quia mihi tradita ſunt, & cui volo, do illa*. Nempe quia à Chriſto, an filius Dei eſſet extorquere non potuit, fingit ſe filium eſſe Dei, qui ſolus verè potuit dicere, *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra*. Dicitur quidem diabolus princeps huius mundi Ioan.12. 31. & 14.30. & 16 11. non quod mundi, ſed quod vitiorū, quæ propria ſunt mūdi dominus ſit. Itaque nec regna dare, nec auferre poteſt, quod proprium eſt Dei. Prouerb. 8.15. Daniel.2.21. Nec regna ſolùm, ſed nec alia bona, niſi permiſſu Dei, aut dare poteſt, aut eripere: argumentum eſt Iob.1.11.12. nec illa ipſa vitia, quibus maximè dominatur, niſi nobis volentibus dare poteſt. *Funibus enim peccatorum ſuorū quiſque conſtringitur*. Prouerbior. E 5. 22.

Mat.28.18

10. *Vade Satana*] Multi Græci Latinique codices legunt, *Poſt me*, aut. *Retro me*, ὀπίσω μου, vt Matthæus 16. 23. & Marcus 8 33. Satanam autem ſuo vocat nomine, quem Euangeliſta verſiculo tertio tentatorem vocauerat, vt oſtendat ſe ſcire illum non eſſe filium Dei quem ſe eſſe ſimulabat; ſed diabolum, quem diſſimulabat. Eſt hæc vox imperantis ſimul & increpantis.

Dominum Deum tuum adorabis.] Non citat Chri-

Digitized by Google

stus verba, sed sensum. Non enim est תשתחוה adorabis sed תירא timebis, Sed apud Hebræos, timere Dominũ, est illum adorare & colere, & timor Domini significat omnem Diuinum cultũ, sicut homines religiosi, castique Deũ colentes, timentes Deũ appellantur Iob 1.1. 8. 9. & 2. 3. & Psalmo 21.24.25 26. & 24.14. & 32.8 18. & 65.16. & 113.11. & 117.4. & 127. 1.4. & fere vbique de iis dicitur, qui ad populũ Dei pertinebant. Nec est, *illi soli seruies*, sed *illi seruies*; Septuaginta tamen interpretes & Latinus addiderunt *soli*, vt sententiam exprimerent. Cum enim Deus iubet adorare se, ibique seruire, vetat alios adorare Deos, & seruire illis. Itaque idem est, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi seruies*, ac si dixisset, Dominum Deum tuum adorabis illique soli seruies.

Pluribus modis tentatus Christus a diabolo.

Has tantum tentationes Christi tres Euangelistæ exposuerunt: non est tamen opinor existimandum his tantùm tribus modis fuisse tentatum, cum ideo in desertũ exiisset, vt tentaretur, & Marcus scribat capite 1.13. *Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur à Satana*, quasi totos quadraginta dies tentatus esset. Certe Auctor operis imperfecti homilia quinta, & Augustinus libro secundo de consensu Euãgelistarũ cap quarto Beda & Remigius ita senserunt. Cur ergo Matt. dixit versiculo 3. *Accessit tentator*, quasi ante non accessisset? interpretari possumus, accessit, vt exploraret, an filius esset Dei; aggressus est aperto Marte, cũ videret se nihil per cuniculos effecisse, & Euangelistæ noluerunt bellum, & singulas pugnas, sed prælia narrare. Hoc tamen non pro vero, sed pro simili vero haberi volumus.

12 *Cum autem audisset.*] Hæc non statim post Christi tentationes acciderunt. Aliquãto enim tempore antequam in vincula Ioannes coniiceretur, Christũ baptizasse, & Euangelium prædicasse; Ioanne etiam baptizante atque prædicante, & ita quidem, vt inter vtriusque discipulos æmulatio aliqua nasceretur, manifestum est, Ioann. 3.22.23. & 4.1.

Secessit in Galilæã.] Causa secessus Christi facile ex verbis Euãgelistæ colligitur. qui ideo indicat secessisse quod Ioannes traditus esset, ne videlicet & ipse traderetur Quo autem modo in Galilæã secesserit cũ Ioannes in Galilæa traditus fuerit, merito potest non exercitatus in scripturis lector dubitare, Ioannem in Galilæa traditum fuisse certum est. Traditus enim est ab Herode infra. 14.3. & Mar. 6.17. Lucæ 3. 19. Erat autem Herodes Galilææ Tetrarcha, Lucæ 3.1. Omnes hæreticorum interpretes hoc loco pueriliter errant, existimantes eandem esse Galilæam, in quam Christus secessit, & ex qua prius venerat, vt a Ioanne baptizaretur, supra capite 3.13. ideoque, ἀνεχώρησεν vertunt, *rediit in Galilæam*. Atqui Galilæa, vnde antea venerat, illa ipsa erat, in qua Ioannes traditus est Venerat enim ex Nazareth, Marc. primo, nono Nazareth autem in ea fuisse Galilæa, vbi Tetrarcha erat Herodes, quis ignorat? Propterea enim iussus est Ioseph cum infante Christo eo diuertere, supra, capite 2. 22. Itaque Christus non fugisset periculum in eam Galilæã secedens, sed se in periculũ cõiecisset. Secessit ergo ex Galilæa Iudæorũ, cuius Tetrarcha Herodes, quæ inferior dicebatur in superiorem Galilæam, quæ extra Herodis iurisdictionem erat, & Galilæa gẽtium vocabatur, quod magna ex parte à gẽtibus habitaretur. In ea enim Salomon Hiram Tyriorum regi viginti vrbes olim dederat. 3. Regum 9. 11. quod non solum ex Strabo vulgari nostro auctore: sed ex ipso etiam Euangelista intelligere potuerunt. Addit enim ver. 13. Christum discessisse ex Nazareth, quæ, vt di-

Error puerilis hæreticorum.

A ximus erat in Herodis Galilæa, & venisse, vt habitaret in Capernaum, quam in finibus alterius Galilææ esse constat. & ver. 15. *Terra Zabulon & terra Nephtalim via maris trans Iordanem Galilææ gentium.* Itaque melius noster interpres vertit, *Secessit*, quàm isti noui, *rediit*, quamuis verbum vtrumque significet. Ex his perspicuum est, non esse eandem historiam, quam hoc loco Matthæus, & quam Lucas cap 4.14. commemorat: sed Lucam illic agere de reditu Christi statim post ieiunium, & tentationes in Galilæam Herodis; Matthæum vero hic de eius secessu ex Galilæa Herodis in Galilæam gentium; quod non alios solum minores auctores: sed magnum etiam Augustinum videtur latuisse, lib. 2. de
B consensu Euangelistarum cap 18.

14. *Vt adimpleretur.*] Prophetiam Isaiæ, quam de liberatione trium tribuum Zabulon, Nephthalim & Aser, quæ eam partem incolebant quidam interpretantur, suo more ad Christum accommodat, vt aliis cap. 2. 15. 18. & cap. 3. 3. Locus est apud Isaiam difficilis, quia Hebræi non solum alium sequuntur sensum; sed aliter etiam legunt, aliterque verba coniungunt. Illic docuimus veram lectionem veráque esse sententiam, quam & noster interpres, & Euangelista secutus est. Nec enim illam prophetiam ante Christi aduentum & prædicationem proprie legimus impletam.

15 *Terra Zabulon & terra Nephthalim via maris.*] Regio tribus Zabulon & tribus Nephthalim: hæ enim duæ tribus in superiore Galilæa sortem acceperãt,
C Iosu. 19.10 32. regio maritima Erant enim tres illæ tribus vicinæ mari Phœnicio, vbi Tyrus dominabatur. Græcus dixit ὁδὸν θαλάσσης viã maris, accusatiuo aduerbialiter posito, id est versus mare, imitatione, vt opinor Septuaginta, qui ita solent vertere, quod Hebræi dicunt דרך via, id est, versus, vt 2. Par. 6.38. *Trans Iordanem.*] Terram Zabulõ, & terram Nephthalim non esse trans, sed citra Iordanem respectu Ierosolymæ nemo ignorat Quo maiorem hic locus difficultatem interpretibus peperit. Ego quod sentio breuiter dicam, aliorum non aspernatus sententiam, sed breuitatem secutus. Solebant Hebræi ex Ægypto venientes, antequam Iordanem traiicerent terram Chanaam, quæ vltra Iordanem erat, vocare ארץ בעבר הירדן terram trans Iordannem, Nu. 32.19. Deu 3.20.25. & 11.30. Quam consuetudinẽ
D etiam in Palæstinã ingressi retinuerũt, ita loquentes quemadmodum ante loquebãtur cum essent vltra Iordanem, sicut è contrario, antequam Iordanem traniecissent, regionem, quæ illis cis Iordanem erat trans Iordanem appellabant, ita loquẽtes, quemadmodum, si iam essent in terra Chanaam. Cuius vtriusque rei in libro Iosue sunt exempla, quæ facilius lector reperire poterit, quam ego notare. Hoc si nõ placet, breui* veriusq; dici potest, Hebraica phrasi עבר הירדן tam citra, quam vltra significare, vt 2 Par. 20.2. מעבר לים à regione quæ est citra mare.

17. *Appropinquauit regnum cælorum.*] Quid sit, regnum cœlorum appropinquare, diximus cap. 3. 2. Hic tantum notandum iisdem verbis Christum & Ioannem Euangelii prædicationem inchoare; vt intelligamus Ioannem legatum fuisse Christi,
E qui non suis, sed eius à quo missus fuerat, verbis vsus fuerit, & exordium Euangelij esse pœnitentiam.

18. *Iuxta Mare Galilææ*] Non erat mare, sed lacus, quem Iordanis in humiliorem locum incidens efficiebat. Vocatur autem mare Hebræo more, qui vt Hieronymus ait, omnem aquarum congregationẽ mare appellant Gen. 1.10. Galileæ vero dicitur, quia

Digitized by Google

in finibus vtriusque Galilææ situs erat, olim Taricħea, vt auctor est Plin. & mare Tiberiadis propter Tiberiadē vrbem in eius ora sitam, quam non multo ante Herodes ædificauerat, & ambitione gratiæ Imperatoris Tiberii de eius nomine vocauit, vt Iosephus scribit libro 18. Antiquit. capite 3. & stagnū Genesareth, quia tota regio, vt Hegesippus ait, Genesaris vocabatur. Lacum describunt Strabo libro 16. Plinius libro 5. capite 15. & Hegesippus lib. 3. capite 26.

De Apostolorum vocatione

Petrum & Andream.] Petri & Andreæ vocationem diuersi Euangelistæ diuersis modis narrāt, Mar. ca. 3.13. & Luc cap 6.13. videntur significare omnes Apostolos simul vocatos fuisse. Ioann. capite 1.40.41. Andream prius, deinde Petrum vocatum. Præterea Lucas capite 5.1.10. alia ratione Petrum vocatum scribit: non enim Christum prætereuntem, sed in Petri nauicula concionantem, & incredibili pisciū multitudine capta obstupescentem Petrum vocauisse, nulla de Andrea facta mētione. Prima illa dissēsio facile explicatur, Marcū cap. 3.13 & Lucā cap. 6.13. non agere de Apostolorū vocatione, vt Christum sequerētur, sed vt Apostoli fierent. Prius enim discipuli, deinde Apostoli ex discipulorū numero, id est, magistri, vt alios docerent, electi sunt: sicut nūc ex presbyterorum numero Episcopi eligūtur. Secunda quæstio paulo est difficilior, quam qui semel tantum Petrum & Andream vocatos fuisse cōtendunt, non video qua ratione probabiliter explicare possint. Contendit autem hæreticus interpres, timens ipse apostata, ne Apostoli, si semel vocat, ad piscationis dicantur officium rediisse, apostatę fuisse videantur. Facilè verò explicant, qui duas fuisse dicunt Petri & Andreæ vocationes: alteram, qua, nō vt discipuli & comites, sed vt familiares auditores admissi sunt, de qua Ioan. c. 1.40.41. agat: alterā qua vocati sunt ita, vt omnibus relictis rebus Christum perpetuo sequerentur, vt Augustinus tractatu in Ioan. 7. Chrysost. homilia 14. in Matthæ. Euthym. & Theophyl. interpretantur. Facilius, qui tres: primam, quam Ioannes; secundam quam Lucas; tertiam, quam hic Matthæus describit. Sed duas priores non ad perfectum Discipulorum officium, sed ad familiaritatem, tertiam ad discipulorum & Apostolorum officium factam esse. In qua sententia Lyranus fuit: quam ego vehementer probo, tantum aliter loqui velim. Nec enim credibile mihi videtur, quemquam alia de causa à Christo vocatum fuisse, quàm vt verus esset discipulus, seque, relictis omnibus, sequeretur. Itaque duas priores nolim vocationes, sed admonitiones & quasi futuræ vocationis præparationes appellare, ne duo maximi Apostoli parū obsecuti vocanti Christo fuisse videantur, cum cæteros Apostolos ad primum Christi se vocantis verbum omnia reliquisse, ipsumque secutos legamus. Et quidem nemo Euangelistarum duas priores vocationes appellat. Nam apud Ioan. cap. 1.42. tantū prædicit Christus Petro, quod futurum erat. *Tu* inquit, *vocaberis Cephas.* Luc. ca. 5.11. non dicit à Christo vocatos fuisse sed viso miraculo captorum piscium, sub ductis ad terram nauibus, relictis omnibus, secutos fuisse Christum, quod interpretari possumus, non relictis, id est abdicatis, quemadmodū, cum à Christo vocati sunt, abdicatis, abiectisque omnibus rebus, Christum secuti sunt, vt Petrus postea dixit Matt. 19.27. *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te:* sed relictis omnibus, id est desertis nauibus & retibus; sicut mulier illa Samaritana relicta hydria abiit in ciuitatē, dixitque popularibus suis, *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus?* Ioan 4.28.29. Matthæus autem hic vocatos fuisse dicit, quia veram narrat vocationem, qua, omnibus abiectis rebus Christum secuti sunt.

19. *Venite post me.*] Hebraismus. לכו אחרי, id est, sequimini me, vt Deut. 6.14. & 11.28. & 1. Regum 7.2. & 4. Reg. 13.3.

Piscatores hominum.] Alludit ad præteritum officiū, sicut in Dauide, Psalmo 77.70.71. *Sustulit eum de gregibus ouium, de post fœtantes accepit eum, pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam.* Simulque Apostolorum describitur officium, homines piscari, & ad Christum summum piscatorem trahere. Ille enim est, qui sagenā mittit in mare, ex omni genere piscium congregantem, infra cap. 13.47. Illius verbo atque virtute pisces capiuntur, sine eo frustra tota nocte laboratur Lucæ 5.5. Christiani sunt pisces, nā propterea in baptismi aqua nascūtur. Propterea Christus à veteribus illis ἰχθὺς piscis appellabatur, cuius anagrammatismus erat, ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, esus Christus Dei filius saluator, de qua re extat carmen Erythrææ Sibyllæ. Tertullianus libr. de Baptismo, August. libro 18 capite 23. Prosper li. de Promission. & Prædict. par 2. capite 39.

23. *Totam Galilæam.*] Galilæam gentium, in quam secesserat, supra versic. 12. & 15.

In synagogis.] Hebræi à congregando locum vbi conciones habentur, vocant עדה congregationem, Græci τοπὸν συναγωγῆς synagogam, propriū vocabulū Septuaginta interpretum Exod. 34.31. & Numerorū 16.2. & 31.13. Psalmo 7.8. & 81.1. ex quibus Apostoli mutuati sunt, cum Hebræorum congregationem, aut congregationis locum significant. Nam Christianorum differentiæ causa, ἐκκλησίαν, Ecclesiam appellant, infra, capit. 18.17. quod nomen non solum congregationem, vt noui hæretici erecto supercilio dictitare solēt, ridentes nos homines indoctos, quod templa Ecclesias appellemus: sed locum etiam vbi Ecclesia congregatur, quemadmodum synagoga significat, non tantum apud Eusebium & cæteros Theologos Græcos, sed etiam apud Diuum Paulum 1. Corint. 11.16.18. & 14.28.34.35. Erat autem apud Iudęos synagoga, sicut apud nos Ecclesia locus ad docendum designatus, Actorum 15.21

Euangelium regni.] bonum nuntium, quo prædicabat regnum cœlorum appropinquare, versiculo 17. Vide præfationem capite primo, & supra cap. 3.2.

Et trans Iordanem,] repetenda est ἀπὸ κοινοῦ, præpositio, *de, Et de omni regione, quæ erat trans Iordanē,* id est, citra, vt vers. 15. Quod ante distributè dixerat dicit nunc vniuerse. Simili phrasi vsus est Seneca lib. 5. de benef. c. 16. Trans Alpes accitus hostis, id est, è regione, quæ trans Alpes est.

Digitized by Google

CAPVT V.

VIDENS autem Iesus turbas ascendit in montem, & cum sedisset accesserunt ad eum disci-
puli eius, 2. & aperiens os suum docebat eos, dicens: 3. Beati pauperes spiritu: quoniam ipso-
rum est regnum cælorum. 4. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. 5. Beati qui lugent:
quoniam ipsi consolabuntur. 6. Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi satura-
buntur. 7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. 8. Beati mundo cor-
de: quoniam ipsi Deum videbunt. 9. Beati pacifici: quoniam filij Dei vocabuntur. 10. Beati, qui persecu-
tionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum. 11. Beati estis, cum maledixe-
rint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter me. 12. gau-
dete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis: sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt
ante vos. 13. Vos estis sal terræ. Quod si sal euanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet vltra, nisi vt mit-
tatur foras, & conculcetur ab hominibus. 14. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra mon-
tem posita. 15. Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat o-
mnibus, qui in domo sunt. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus: vt videant opera vestra bona, & glo-
rificent patrem vestrum, qui in cælis est. 17. Nolite putare quoniam veni soluere legem, aut prophetas: non
veni soluere, sed adimplere. 18. Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum & terra, iota vnum, aut
vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. 19. Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis
& docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus
vocabitur in regno cælorum 20. Dico enim vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scriba-
rum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. 21. Audistis quia dictum est antiquis: Non oc-
cides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. 22. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui irascitur fratri suo,
reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, raca: reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue: reus erit
gehennæ ignis. 23. Si ergo offers munus tuũ ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid
aduersum te: 24. Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo: tunc veniens
offeres munus tuum. 25. Esto consentiens aduersario tuo cito dum es in via cum eo ne forte tradat te
aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro: & in carcerem mittaris, 26. Amen dico tibi, non exies
inde donec reddas nouissimum quadrantem. 27. Audistis quia dictum est antiquis. Non mœchaberis. 28.
Ego autem dico vobis: quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam
in corde suo. 29. Quòd si oculus tuus dexter scandalizat te: erue eum, & proiice abs te: expedit enim tibi vt
pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam 30. Et si dextra ma-
nus tua scandalizat te, abscinde eam, & proiice abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuo-
rum quàm totum corpus tuum eat in gehennam. 31. Dictum est autem: Quicumque dimiserit vxorem su-
am, det ei libellum repudij. 32. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta
fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. 33. Iterum audistis quia di-
ctum est antiquis: Non periurabis: reddes autem Domino iuramenta tua. 34. Ego autem dico vobis, non iu-
rate omnino neque per cælum, quia thronus Dei est. 35. neque per terram, quia scabellum est pedum eius: ne-
que per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis. 36. neque per caput tuum iuraueris, quia non potes
vnum capillum album facere, aut nigrum. 37. Sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod autem his abũ-
dantius est, à malo est. 38. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. 39. Ego autem
dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram:
40. & ei, qui vult tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. 41. & quicun-
que te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. 42. Qui petit à te, da ei: & volenti mutuari
à te, ne auertaris. 43. Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.
44. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos & orate pro perse-
quentibus, & calumniantibus vos. 45. Vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est: qui solem suum oriri facit su-
per bonos, & malos: & pluit super iustos & iniustos. 46. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt quam merce-
dẽ habebitis? nonne & publicani hoc faciunt? 47. Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius
facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? 48. Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est.

Luc. 6. d. 20. Psal 36. a. 11. Is. 61 a 3. Ps. 23. a 4. 1 Petr. 2. d 20 & 3. c a. 14. & 4 d 14. Mar. 9. g. 50. Luc 14 g. 34. Mar. 4. c. 21. Luc 8. c. 16 & 11 c. 33. 1. Petr. 2. c. 12. Luc. 16. d. 17. Iac. 2. b 10 Luc 11. f. 39. Exod 20 c. 13. Deu. 5 17 Luc 12. g. 58. Exod. 20. c. 14. Inf. 18 b. 9 Mar. 9. g. 47. Deut. 24. a. 1. inf. 19. b 7. Marc. 14. a. 4 Luc. 16. d 18 1 Cor. 7 b. 10. Leuit. 19 b. 11. Exod. 20 b. 7. Deu. 5. b. 11. Iac. 5 c 12. Exod. 21. d. 24. Deut 19, d. 20. d 21. Leuit. 24 Luc. 6. d. 29. 1. Cor. 6. b. 7. Deu. 15. b. 7. Leu. 19. d. 18. d 2 . . Lu. 6 d. 27 Ro. 12 d 20 Act. 7. g. 60. Luca. 23. c. 4.

IN CAPVT V.

1 VIDENS *autem.*] Non potest bene hic locus intelligi, nisi prius intelligatur, an eadem sit cõcio, quæ hic à Matthæo, & à Luca, ca. 6. 17. narratur. Multis enim in rebus in eius narratione vidẽtur Matthæus, Lucasque dissidere. Matthæus significat Christum concionandi causa in montem subiisse: Lucas ascendisse dicit, vt oraret: Matthæus non dicit orasse; sed docuisse: Lucas dicit, totam orando noctem duxisse: Matthæus non dicit Christum post orationem discipulos vocasse, & ex iis duodecim Apostolos elegisse: quin eorum electio- E nem, quasi lõgo post factam, narrat, capite decimo, ver. 2. Lucas dicit: Matthæus hanc à Christo concionẽ in mõte habitam scribit: Lucas in loco cãpestri, cum ex mõte iam descẽdisset: Matthæus octo, vt vocãt, beatitudines ab eo explicatas tradit, Lucas non nisi quatuor. Quibus rebus magni auctores adducti sunt, vt existimarẽt non eandẽ hîc à Mattheo, & illic à Luca concionẽ recenseri, sed Christũ vt solet concionatoribus accidere, eadẽ in diuersis cõcionibus, vel additis, vel detractis pauci repetiuisse. In qua sentẽtia fuit Augustin. lib. 2. de, cõsensu

Digitized by Google

Euangel .cap. 19. & Auctor imperfect. homil. 9. Chromatius in hunc locum, & Gregorius hom. 9. in Ezechiel. Alii eandem putant esse concionem, vt Tatianus in Harmonia, Hieronymus in commentariis, Chrysost. hom. 15. Origen. tractatu in Matth. 24. Euthymius & Theophylactus in commentariis. Quorum propterea iudico probabiliorem esse sententiam, quia vterque Euangelista ita beatitudines à Christo explicatas narrat, non quasi pauca quædam præcepta ex aliqua superiore concione repetita: sed quasi totum concionis argumentum, in quo omnis eius consumpta sit oratio. Et ita quidem narrat, vt vterque a paupertate exordium sumpsisse dicat. Quod autem obiicitur, multis eos rebus dissidere: non est tam difficile soluere, quàm videtur. Dicit quidem Lucas, Christum orandi causa in montem ascendisse: Matthæus non dicit, at non negat: nec dicit qua occasione ascenderit, sed quid ibi fecerit: nec quicquid fecit: sed quod ad suũ pertinebat institutũ. Institutũ autem eius erat agere de Christi doctrina: ideo orationem tacet, concionem exponit: eademque de causa Apostolorum electionem prætermittit, de qua postea agit, cap. 10. 1. non seruato, vt sæpe admonuimus, ordine temporis. Ille difficilior est nodus quod Matthæus in monte, Lucas in cãpo hanc concionem habitam dicat. Sed is etiam multis modis libro 2. de consensu Euangelistarum cap. 19. soluitur ab Augustino. Fieri enim potest, vt Christus ascenderit in montem, vt vterque Euangelista dicit orandi causa, quod solus Lucas dicit, inibique Apostolos elegerit, vt idem solus dicit, deinde descenderit, quod Matthæus tacet, Lucas dicit & concionatus fuerit vt vterque dicit, nisi quod Lucas campestrem locum expressit, Matthæus suppressit. Quamquam hæc explicatio mihi parum verisimilis videtur, minus etiam altera quam affert, non descendisse penitus Christum de monte sed ex summo montis fastigio in aliquem eiusdem montis planum locum, quem Matthæus montem, Lucas campum appellet: quia non videtur hæc concio ad omnem, quæ Christum sequebatur, turbam, sed ad solos discipulos habita esse primum, quia materia ipsa postulat, vt ad solos discipulos habita credatur. Nec enim omnibus Christus Euangelicam perfectionem proponebat, sed turbæ dicebat: *Pœnitentiam agite.* cap. 4. 17. & *nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis,* Luc. 13. 3. 5, perfectis autem esse volentibus perfecta proponebat: *Si vis* inquit, *perfectus esse vade, vende vniuersa quæ habes & da pauperibus & veni, sequere me,* Matth. 19. 21. Deinde, quia vterque Euangelista docet, Christum ad solos discipulos orationem conuertisse, *Et cum sedisset,* inquit Matthæus *accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu.* Lucas vero, *& ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat: Beati pauperes,* & quia Christus versicul. 13. 14. solos discipulos alloquitur, *vos estis sal terræ, vos estis lux mundi.* Vnde perspicuum est hanc concionem non in campo, sed in monte habitam esse, in quem soli discipuli relicta turba cum Christo conscenderunt, vt paulo post dicemus, nec esse ex Luca Matthæum, sed ex Matthæo Lucam interpretandum. Lucas ergo non de eadem in montem ascensione, de qua Matthæus agit: sed de alia, qua ideo ascenderit, vt oraret, & Apostolos elegerit. Quod autem addit, postquam descendisset copiosam vndique multitudinem hominum secutam eum fuisse, & ipsum eleuatis oculis in discipulos suos dixisse *Beati pauperes,* non

A est intelligendum, statim & in loco campestri factum esse, sed longè post, & alio loco, id est in monte, in quem iterum ascendit, vt Matthæus dicit, Lucas tacet, quia res non loca & tempora cõiũgit. Quod autem Matthæus octo, Lucas quatuor tantum referat beatitudines, leue est: nec enim propositum fuit Euangelistis omnia, sed summam omnium recensere. Itaque de hac ipsa concione, non solùm Matthæus quædam narrat, quæ Lucas prætermittit: sed quædam etiam Matthæus prætermittit, quæ narrat Lucas, vt illa antitheta. *Væ vobis diuitibus, væ vobis qui ridetis, væ vobis qui saturati estis, væ cum benedixerint vobis homines.*

B *Videns autem Iesus.*] *Iesus* in Græcis exemplaribus non legitur, neque Theophylactus, & Euthymius, legunt, & quidem ideo est oratio cum capit. 4. postremo vbi de Christo agitur, copulata: vt frustra additum videri possit. Sed tamen Chrysostomus, Auctor imperfect. Augustinus libr. 1. de serm. Domini in monte, & Bernardus sermone, 1. de omnibus sanctis legunt. Cum autem Euangelista dicit. *Videns autem Iesus turbas ascendit in montem,* dubium non est; causam, cur in montem ascenderit significare voluisse, quod copiosam vidisset turbam. Cur autem propter turbam ascenderit, incertũ. Potuit enim propter turbam ascendere, id est, vt eam in superiore doceret loco, vt Auctor operis imperfecti interpretatur, quasi dicat, videns tantam auditorum copiam quæsiuit commodum ad concionandum locum. Po-
C tuit etiam propter turbam ascendere, id est, vt turbam fugeret, vt exponit Augustinus libr. 1. de sermone Domini in monte, & Chrysost. homil. 15. Hieronymus in Comment. Euthymius, Theophylactus, Leo in homil. de omnibus sanctis, & Remigius, qui & illud obseruauit: triplex à turba effugium Christum solitum quærere, desertum, cap. 4. 1. nauem, Luc. 5. 3. montem hic, & infra capit. 14. 23. & 15. 29. & 17. 1. & Marc. 3. 13. & 6. 46. & 9. 2. & Luc. 6. 12. & 9. 28. & 21. 37. & Ioann. 6. 3. 15 & 8. 1. Atque hunc arbitror, verum esse sensum, quia vt paulò ante diximus, hanc concionem non ad turbam, sed ad discipulos habitam fuisse constat, & quia non solet Christus, cum turbam quærit, sed cum fugit in montem ascendere, vt ex Ioanne capit. 6. 3. 15. & 8. 1. manifestum est. Auctor imperfecti & Chromatius aliam reddunt causam, vt Isayæ prophetiam impleret, capit. 40. 9 *Super montem excel-*
D *sum ascendetis, qui euangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, tu qui euangelizas Ierusalem.* Sed nec Euangelista eam causam si veram existimasset, silentio prætergisset, qui tam diligens in quærendis & accommodandis ad Christum prophetiis esse solet, & alius est prophetæ sensus: non enim iubet, vt in montem reuera conscendat: sed vt ita loquatur, vt longe lateque Euangelii prædicatio exaudiri possit, vt eorum vox, qui de summis montium cacuminibus clamant. Quis autem mons fuerit in quem tunc Christus ascenderit, scire non possumus. Refert Hieronymus Christianos aliquos simplices existimasse, fuisse montem O-
E liuarum, non animaduertentes, Christum tunc in superiore fuisse Galilæa, montem autem Oliuarum Ierosolymæ vicinum esse. Ipse Hieronymus probabile putat fuisse Thabor.

Et cum sedisset.] Hieronymi & aliorum interpretationes, quia allegoricæ sunt prætermitto. Quod autem Augustinus libr. 1. de ser. Domini n monte, adnotauit: sedere, ad magisterij pertinere dignitatem, quodque alii hoc loco tradiderunt, morem

Digitized by Google

fuisse, sedendo docendi Matth.26.55. Luc. 4.20. & Ioan.8.2 dubium non est: nescio tamen an propterea hoc loco sederit Christus, cùm priùs sedisse dicatur, quàm ad eum discipuli accessissent. Neque vero simile est, semper Christum sedendo docuisse. Nam cùm in medio campo concionatus est, non, vt opinor, sedebat.

Quid sit Christum aperuisse os suum.

2. *Et aperiens os suum.*] Præteriissem tanquam facilem hunc locum, nisi omnes ferè interpretes obseruassent, quòd Christus os suum dicatur aperuisse: non solùm non pleonasmum, sed aliquid etiam esse mysterii. Mysterium autem quod sit, non omnes consentiunt. August. lib.1. de serm. Domini in monte: & Gregor. lib.3 in Iob.c. 5. significari putãt Christum, qui prius prophetarum aperiebat ora, nunc tandem os suum aperuisse, id est, ipsum per se locutũ esse, vt ait D.Paulus Hebr.1.1. Alii os quodam modo manibus, id est, verba factis opponi putant, vt indicet Euangelista Christum antea exemplo tum etiam verbis docuisse. *Cœpit* enim *prius facere, deinde docere.* Act.1.1. Ita Chrysostomus, Euthymius & Theophylactus exponunt. Alii longum fuisse sermonem indicari oris apertione dicunt, quod etiam Augustinus probat. Alii res magnas dixisse atque diuinas, sic enim dictum esse *aperuit os suum*, vt si dixisset Euangelista, aperuit abyssum omnis scientiæ & sapientiæ suæ. Sic Hilar. & Strabus. Alii simplicem esse putant Hebraismum, quasi dicat exorsus est loqui. Hebræis enim aperire os, est loqui incipere. Ego aliquam hoc loco maiorẽ vim arbitror inesse. Igitur, vt multa alia prætermittam, quæ apud Hebræos hæc phrasis significat, tantùm dicam quæ ad rem maximè videntur pertinere. Os aperire, est aliquando liberè & clara voce loqui. Ezech.cap.29. v.21. *In die illo pullulabit cornu Domini Israel, & tibi dabo apertum os in medio eorum, & scient, quia ego Dominus,* Ecclesiastici 15.5. *In medio Ecclesiæ aperiet os eius* id est, coram omnibus libere loquetur, loquetur in conspectu regum & non confundetur, Psalm. 118. 46. Hoc modo Christum os aperuisse, verum est, sed satis non est. Quis enim dubitabit eum liberè locutum, nisi significare Euangelista voluerit, non Scribarum & Pharisæorum more, sed liberè & tanquam potestatem habentem docuisse, vt inf c.7. 29. sed hic sensus melius conueniret, si Christus hanc concionem non ad solos discipulos, sed ad promiscuam multitudinem habuisset. Aliquando aperire os, est post longum, diuturnumque silentium in verba prorumpere, vt Iob 3.1. *Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est, pereat dies.* Anteà enim dictum fuerat: *In omnibus his non peccauit Iob labiis suis, neque stultum quid contra Deum locutus est:* capit, 1.vers.22. Sic mihi videtur Christus hoc loco os suum aperuisse, non quod ante locutus aut etiã concionatus non esset: sed quod numquam ante sublimem illam de Euangelica perfectione doctrinam proposuisset. Tunc ergo aperuit os suum, id est, diuina mysteria, vt ait Hilarius, quæ ante tacuerat, patefecit: sicut magnus ille apud Ciceronem Orator Brutus, cum multa de oratore perfecto disputasset, victus ad extremum precibus, & auditores nactus idoneos, *Dicam*, inquit, *quod semper tacui, semperque tacendum putaui. Mihi quique optime dicunt, quique id facillime facere possunt, nisi initio dicendi contremiscant, pene impudentes videntur.*

3. *Beati.*] Exorditur Christus ab eo, quod omnes expetunt, sicut Dauid, aut is, qui eius in vnum volumen psalmos colligauit: *Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum.* Psalm. 1. 1. Beatitudinem enim non solum nemo non appetit: sed nemo quicquam

A nisi propter eam non appetit. Beatos verò Christus in hac tota concione vocat, non eos qui re iam ipsa, sed qui spe beati sunt, & qui per gradus, quibus ad beatitudinem itur, ascendunt. Nec beati dicuntur quod certi sint ad beatitudinem se peruenturos, sed quod recta ad eam incedant via, & nisi quod vitium impediat, peruenturi sint. Vno verbo beati pauperes appellantur, quantum ex parte paupertatis est, quia ad currendum ad beatitudine, vt ait Gregorius, leues & expediti sunt, potest tamen morbus, potest aliquod peccatum currentes impedire. Nec desiderare in interprete prudens debet lector, vt plura hoc loco de beatitudine disputet, sumat ab schola.

Pauperes Spiritu.] Pauperes spiritu maior pars au-

B ctorum humiles interpretatur, Hilarius, can. 4. Chrysost. ho. in Matth.15. Auctor imperfect. homil 9. Ambrosius lib.5. in Lucam, Augustinus lib.1. de serm. Domini in monte, Gregorius Nissenus lib. de Beatitudinibus, Epiphanius hæres. 66. Leo in homil. de omnibus sanctis: Gregorius magnus lib. 36. in Iob, cap. 20. Itaque quamuis facultatibus diuites, modo humiles sint, pauperes spiritu vocari putant. Alii, pauperes spiritu esse dicunt eos, qui siue pauperes, siue diuites sint, non habent tamen diuitiis addictum animum, nec ibi cor ipsorum, vbi thesaurus ipsorum est, vt sæpe etiam Augustinus exponit. Alii reuera pauperes, qui opes non habent, significari sentiunt, vt Tertullianus lib. aduersus Marcionem, capit. 4. Cyprianus libr. de duodecim abusionibus, Hieronymus in Commentariis. Nec mihi dubium est, quin ve-

Qui pauperes spiritu.

C re pauperes significentur, & quia nomẽ πτωχοὶ, quo vtitur Euangelista non solum pauperes, sed, quod amplius quiddam est, mendicos significat, quemadmodum Tertullianus vertendum putauit: & quia de humilibus paulo infra versiculo quarto dicit, *Beati mites:* & quia illis regnum cœlorum, quasi pauperibus opes promittuntur, & quia Lucas veros illis diuites, non superbos opponit, Væ, inquit, *vobis diuitibus*, capit 6. 24. Cur autem addat spiritu, varia opinio. Qui humiles intelligunt, ideo additum putant, vt non vera paupertas, sed humilitas, quæ paupertas spiritus est, significetur. Alii, vt non quælibet etiam vera paupertas, sed voluntaria paupertas declaretur. Paupertas enim coacta, virtus non est, sed miseria. Hanc ego veram arbitror esse sententiam. Spiritum enim

D sæpe pro voluntate poni animaduerto, vt Matthæi cap. 26. 41. & Marc. capit.14.38. *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*, Roman. 1. 9. *Cui seruio in Spiritu meo*, id est, ex animo, 1. Corin. 7. 34. vult Paulus virginem esse sanctam, non solum corpore, sed etiam *spiritu*, id est castam & facto, & voluntate, Ephesios monet, capit. 4. 3. *vt soliciti sint seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis*, id est, voluntatum, animorumque consensionem. Nec omnem voluntariam paupertatem significari putãdum est, sed eam quæ propter regnum cælorum, aut sponte suscipitur, aut patienter toleratur. Itaque Basilius in breuioribus regulis interrog. 205. *Pauperes Spiritu*, id est, propter spiritũ interpretatur. Pauper spiritu est, qui vendit omnia quæ habet, & dat pauperibus,

E vt pauper ac nudus pauperẽ ac nudũ sequatur Christum. Atque hic primus Euãgelicæ paupertatis est gradus. Secũdus eorũ qui nõ quidẽ vẽdiderunt, sed ne Christum amitterent amiserunt. Tertius eorum qui bona sua non prorsus amiserunt, sed vt Christum Ecclesiamque Catholicam sequerentur, deseruerunt. Quales multos nunc habet An-

Digitized by Google

glia peregrinis regionibus exulantes, & pauperem trahentes vitam, qua signum bestiæ accipere noluerunt. Quartus eorum, qui cum diuites malis artibus esse possint, timorem tamen Dei perituris opibus anteponentes, pauperes esse malunt, & illud dicunt, Tob. 4. 23. *pauperem quidem vitam gerimus: sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.* Quintus eorum, qui nec sunt, nec possunt, nec volunt diuites esse, panem à Deo petentes quotidianum, & habentes victum & vestitum, his contenti sunt. Sextus eorum, qui vellent, si possent, sine cuiusquam iniuria diuites fieri, sed cum non possint, æquo propter Christum animo paupertatem ferunt. Quærit Ambrosius lib. in Lucam. 6. cur Christus pauperes beatos appellet, cum & paupertas, & diuitiæ res sint indifferentes, quæ natura sua nec bonæ, nec malæ sint. Responsio est, Christum non de paupertate natura sua considerata, sed de paupertate spiritus, quam declarauimus disputare. At cur ab ea exorsus est Christus, cum aut per se virtus non sit, aut non maxima certe virtutum? Nolo de virtutum comparatione disserere, & cum aliarum inuidia paupertatem extollere. Tantùm dico voluisse Christum rectissimam & expeditissimam ad cœlum viam ostendere: Nihil autem esse, quod magis quam diuitiæ euntem impediat. Impossibile enim est diuitem intrare in regnum cœlorum: propterea Christum paupertatem primo loco posuisse.

* Qui sen. | peres sp. ritu.

Quoniam ipsorum est regnum cælorum.] Qui regnum cœlorum hîc pro Euangelii prædicatione sumunt, quod pauperibus potissimum Euangelium prædicetur, vt Christus ait Matthei vndecimo, 5. *pauperes euangelizantur.* & Isai. 61. 1. vt Hebræi legunt, *Euangelizare pauperibus misit me*: non animaduertunt regnum cœlorum, tanquã paupertati diuitias opponi, sicut in sequentibus semper contraria contrariis opponuntur: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur: Beati qui esuriunt, quoniam ipsi saturabuntur.*

4. *Beati mites*] Hic est apud Græcos versus quintus, quæ autem versu quinto dicuntur, *Beati qui lugent*, ponuntur hoc loco Et quidem Leo auctor Latinus hom. de omnibus sanctis, Græcorum more legit, vt non temere videri possit, verba in Latinis codicibus per amanuenses fuisse transposita. Mites dicuntur qui humiles sunt & mãsueti, Christoque similes, Matth. 11. 29. *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*: itaque nõ possunt non esse beati, Basilius in Regulis breuior. inter. 191. Qui nõ reddunt malum pro malo, sed vincunt in bono malum, Rom. 12. 17. 18.

Quoniam ipsi possidebunt terram.] Græ. κληρονομήσουσι hæreditatem possidebunt. Quam autẽ terrã intelligat, non satis cõstat. Alii istã, in qua viuimus, terram interpretãtur, vt Chrysost. ho. in Matt. 15. Aug. lib. 1. de ser. Domini in monte, Euth. & Theophylactus. Solere enim Christum non modo cælestia & futura, sed etiam terrena & præsentia bona polliceri, vt Matthæus 6. 33 *Quærite primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.* & Marc. 10. 29. 30. *Amen dico vobis, nemo est, qui reliquerit domũ, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Euangelium, qui non accipiat centies tantum nunc, in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & agros cum persecutionibus, & in seculo futuro vitam æternam.* Alii per terram, cœlum intelligunt, quæ terra viuentiũ vocari solet, Psal. 26. 13. & 141. 6. Sic Origen. homil. 16. in Num. Basilius in comment. in Psalm. 33. Cyrillus in cap. Isaiæ A 58. Auctor imper. homil. 9. Gregor. Nysse. in lib. de Beatitudinibus, Hieronym. in hunc locum. Quorum ego sententiæ magis accedo, & quia in tam seria concione vero simile non est, eam Christũ promisisse terram, quã despiciendam docebat, & quia in aliis beatitudinibus nihil eum terreni videmus polliceri, & quia sententia vera non esset: nec enim solent mites terram hanc possidere: sed de eius potius possessione deturbari. At neq; domos & agros possidere solent, qui propter Euangelium domos agrosque reliquerũt, & tamẽ Christus illis Mar. 10. 30. etiam in hoc mundo pollicetur. Respondeo illic Christum nõ domos & agros, sed spiritualia dona, quæ domibus & agris meliora sunt, polliceri. Cur B ergo domos & agros appellat? vt domibus & agris sponte relictis opponeret. Quod hoc loco, cum terram ante non nominauerit, dici non potest. Cur igitur terram potius quam cœlum appellauit? Primum varietatis causa, quia iam prius cœlum appellauerat, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Deinde vt terrenæ, vt ita dicam, terræ, cœlestẽ opponeret, doceretque, mites, qui huius terræ possessione excludi solent, aliam meliorem possessuros terrã, sicut D. Paulus & Apostolus Ioannes cœlum Ierusalem appellare solẽt, vt terrenæ Ierusalem opponant, cuius habitatione Iudæi maxime gloriabantur, Gal. 4. 26. Hebræor. C 12. 22. Apocal. 3. 12. & 21. 22. & 10. Nescio etiam, an ad terram Chanaam Christus alludere voluerit, in quam cum omnes contenderent Hebræi, non nisi pauci mites & patiẽtes ingressi sunt.

5. *Beati qui lugent.*] Non omnes, qui lugent, beatos esse manifestum est. Itaque merito quæri potest, quos lugentes, beatos appellet. Quidam eos dicunt, qui peccata sua lugent, vt Chrysostomus homil. 15. Ambrosius libr. 6. in Lucam, & Cyrillus libr. 5. in Isaiam, & Hilarius can. 4. Alij, qui vel sua vel aliena, sicut Christus luxit Ierusalẽ Luc. 19. 41. & vt Samuel luxit Saul, 1. Reg. 16. 1. Auctor imperfecti homil. 9. Hieronymus in Comment. & Leo in homil. de omnibus Sanctis Alii, qui earum rerum amissione lugent. Augustinus libr. 1. de serm. Domini in monte, & Gregorius Nissenus in libr. D de Beat. Potest sensus esse, vt lugentes Christus appellet eos, qui propter regnum cœlorum oppressi lugent, quod aliis verbis dicit vers. 10. *Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Omnes enim qui pie volunt viuere in Christo, persecutionem patiuntur*, 2. ad Timoth. 3. 12. *Vos* inquit Christus, *plorabitis & flebitis, mundus autem gaudebit.* Et rursum *In mundo pressuram habebitis*, Ioann. 16. 33. *Gloriamur* ait Diuus Paulus, *in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem: probatio autem spem: spes autem non confundit*, Rom. 5. 3. 4. Hunc autem esse sensum, intelligitur ex Luca. 6. 25. vbi lugentibus ridentes, quasi oppressis oppressores, victis victores opponit. *Væ*, inquit, *vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis.*

Quia ipsi consolabuntur.] Gaudebunt, ridebunt. Græce, παρακληθήσονται, consolationem accipient, vt Augustinus aliquando vertit. Noster interpres, vt verbum vnum Græcum vno altero Latino redderet, præter Latini sermonis consuetudinem locutus est. Hoc est quod Christus dixit Ioann 16. 20. *Plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, sed tristitia vestra vertetur in gaudium*, & Ioann. in Apocalyps. cap. 7. 17. *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorũ.* & 21. 4. *& mors vltra non erit, neque luctus neque dolor erit vltra.*

6. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.*] Luc. capit

Digitized by Google

6.21. absolute dicit, *Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini.* Matthæus, *iustitiam*, addens sententiam, non vt plerique putant, explicauit; sed longe difficiliorem reddidit. Ex hoc enim verbo ansam omnes interpretes acceperunt, vt hunc locum de siti, id est, ardenti desiderio consequendæ iustitiæ intelligendum putarent. Ambrosius lib. 6. in Luc. Hieronymus in Comment. Chrysostomus ho: 15. Auctor imperf. hom. 9. Augustinus libr. 1. de serm. Domini in monte, Hilar. can. 4. Leo hom. de omnibus Sanctis, Gregorius Nissenus lib. de Beat. Cæsarius Arelat. hom. 22. Bernardus serm. 1. de omnibus Sanctis, Euthymius & Theophylactus in Commēt. videturque eorum fauere Scriptura sententiæ quæ per sitim vehemens solet desiderium significare, Psalm. 41. 1. 2. 3. *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum,* & Psal. 62. 2. *Sitiuit in te anima mea.* Ecclesi. 24. 29. *Qui bibunt me, adhuc sitient.* Isai. 55. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas.* Hos auctores tot ac tantos & honestū & tutū est sequi: sed mihi si liceat secundum eos meam dicere sententiam, fateor probabilius videri, Christum non de metaphorica, sed de vera fame, sitique loqui: & quia & si vehemens desiderium sitis in sacris litteris appelletur, fames tamen, quantum equidem nemini, nusquam appellatur. Hic autem non solum, qui sitiunt, sed etiam qui esuriunt, beatos Christus pronuntiat. Deinde, quia Christus hoc loco non agit nisi de certis quibusdam & priuatis virtutibus, quæ maius, quam videntur adiumentū ad beatitudinem habēt, qualis est paupertas, humilitas, patientia. Desiderare autem, & appetere iustitiam nō specialis sed generalis est virtus, nihilque noui aut magni dixisse videretur Christus, si eos, qui iusti esse vellent, beatos appellasset. Præterea, quia manifestum est, voluisse in tota hac concione Christum mundi opinionem coarguere, iis extollendis rebus, quas ille maxime contemnit, propterea paupertatem, propterea humilitatem, propterea patientiam tantopere commendat: at velle iustum esse, mundus non damnat, sed laudat, quamuis iniustus: famem autem & sitim veram maxime refugit, eamque tolerare putat insaniam: de ea igitur loquitur Christus. Postremo Lucas esurientibus, ac sitientibus saturos opponit, *Væ* inquit, *vobis qui saturati estis.* Saturos autem non vocat eos, qui iustitia satiati sunt: non enim eos miseros, sed beatos appellaret: ergo nec esurientes & sitientes dicuntur ij, qui iustitiam desiderant. Propius videtur mihi Rupertus ad sensum accessisse, vt esurire, & sitire iustitiam dicantur, quibus iustitia non administratur, quales sunt pauperes, viduæ, & pupilli, quorum iudicium à Deo tam sæpe, tamque diligenter commendatur, Psalm. 9. v. 18. *Iudicate pupillo & humili, vt non apponat amplius magnificare se homo super terram.* & Psalm. 81. 3. *Iudicate egeno & pupillo, humilem. Et pauperem iustificate.* Isai. 1. 23. *Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos.* Ierem. 5. 28. *Caussam viduæ non iudicauerunt, caussam pupilli non direxerunt, iudicium pauperum non iudicauerunt.* Hi ergo dicuntur esurire & sitire iustitiam, quia cum iustitia, id est, iuris administratione indigeat, eamque petant: nemo tamen illis præbuit. Sicut panem esuriunt, qui cum petant, nemo illis porrigit. Nihil esset, quod in hac interpretatione desiderarem si Lucæ verba cum ea conuenirent. Sed quia videtur Lucas de fame panis & siti aquæ loqui: aliter explicari potest, *Beati qui esu-*

A *riunt & sitiunt iustitiam*, id est, qui propterea esuriunt, & sitiunt, quod ius illis suum non tribuatur, quales sunt qui iniuste damnati, bona sua perdiderūt, aut qui quod suum est, quia pauperes sunt recuperare non possunt: aut, quia iusti sunt. Vt iustitiam [illegible] dictum sit, pro, *propter iustitiam* [illegible], & propter iustitiam intelligamus, quia illis iustitia non iudicatur, aut vt iustitiam sequantur. Sic enim Matthæus, Lucasque conuenient. Sed Lucas solam famem, Matthæus autem & famem & causam famis exposuit. At non quicunque ita etiam esuriunt & sitiunt, beati sunt, sed qui id propter regnum cœlorum patiūtur: multi enim fame moriuntur: quia ius illis non administratur;
B qui non idcirco beati sunt. Beati autem erant illi (ad quos hæc verba diriguntur) qui dicebant *Vsque in hanc horam, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus.* 1. Corinth. 4. 11. *& in labore & ærumna & vigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate* 2. Corinth. 11. 27. & *egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus.* Hebræor. 11. 37. 38.

Quoniam ipsi saturabuntur.] *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Psalm. 16. v. 15 *Beatus, qui manducabit panem in regno Dei*, Luc. 14. v. 15. *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.* Luc. 22. 29. 30. His enim rebus accommodate ad hominum
C opinionem, qui cibum & potum magnam felicitatem putant, vita beata & regnum cœlorum significatur, quod Diuus Paulus escam & potum esse negat. Similis sentētia Isai. 49. 10. *Non esurient neque sitient, nec percutiet eos sol, quia miserator eorum, reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos*, & Isai. 65. 13. *Ecce serui mei comedent, & vos esurietis: Ecce serui mei bibent, & vos sitietis.* Et Apoc. 7. 17. *Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet illos ad vitæ fōtes aquarū. Qui ex ea biberit aqua, non sitiet in æternū.* Io. 4. 13. 14.

7. *Beati misericordes.*] Hoc de omni misericordiæ genere potest intelligi, vt Hierony. Chrysost. Auctor imperfecti, & Theophylactus existimant: exemplo est Euangelica parabola Matth. 18. 28. 32. 33. *Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui sicut & ego tui misertus sum?* Gregorius tamen Nyss.
D in libr. de Beatitudinib. Augustin lib. 1. de ser. Dom. in monte, & Leo in hom. de omnibus sanctis propriè de eleemosyna intelligendum putant: ea enim homines vere beatos facit: Matt. 25. 34. 35. *Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est à constitutione mundi: quia esuriui, & dedistis mihi manducare: sitiui & dedistis mihi bibere*, Luc 16. 9. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cum defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula*, Psal. 40. 1. *Beatus vir, qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus*, Psalm, 111. 5. *Beatus vir qui miseretur & commodat, disponet sermones suos in iudicio, quia in æternum non commouebitur*, Prouerb. 14. 21 *qui miseretur pauperis, beatus erit*, Prouerb. 19. 17. *fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, vicissitudinem suā reddet ei.* Iob c. 4 v. 7. Matt. 7. 2. Iacob. 2. 13. Mihi quia hæc Apostolis dicta sunt,
E misericordes proprie videntur appellari non solum qui in dandis eleemosynis liberales sunt, quas Apostoli relictis omnibus dare non poterant: sed multo magis, qui iniurias facile condonant, quas Apostoli sæpe erant accepturi, vt per illam parabolam Matt. 18. 28. significatur.

8. *Beati mundo corde.*] [illegible], mundi corde, aut, vt August. & alii veteres Latini sæpe loquuntur, mundicordes, vel puricordes. Quidam mun-

Digitized by Google

dos corde vocari putant, qui pura sunt conscientia, quos nullius peccati conscientia redarguit, vt Hilarius can. 4. Basil. in regul. breuioribus, inter. 280. Gregorius Nyssen. lib. de Beatit. Hieronymus in commentar. Auctor operis imperfecti hom. 9. Leo hom. de festo omnium Sanctorum, Bernardus in serm de Conuer. cap. 15 & in serm. de omnibus sanctis. Hoc licet à multis & magnis dictũ auctoribus, difficultate non caret: quia nemo est quẽ conscientia non accuset: *Quis enim gloriabitur, mundum se habere cor, & purum esse à peccato?* Prouerb. 20 9. Deinde quia ea non est priuata, sed generalis virtus, & vt iã diximus, Christus hîc de priuatis agit virtutibus. Alij per puritatẽ, cordis simplicitatem intelligunt, vt Augustinus libro primo de ser. Domini: quod ideo mihi magis placet, quod ea virtus minime in mundo est vsitata, qui *totus in maligno positus est* 1. Ioan. 5. 19. & quia Apostolis erat maxime necessaria, qui mundum in sapientia sua non astutia, sed simplicitate capturi erãt. Ideoque cum eos Christ⁹ ad prędicandum mitteret, simplicitatem illis in primis commendauit, *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columba,* Matth. 10. 16. *Si oculus,* inquit, *tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidũ erit.* Mat. 6. 22. sæpe autem monuimus agi hîc de virtutibus, quas maxime mũdus despicit, quæque Apostolis maxime erant necessariæ. Laudat Deus simplicitatẽ Iob. 1. 1. 8. *Et erat vir ille simplex, & rectus.* Vxor tamen eius id est, mundus, & sapientia carnis irridet, *Adhuc tu permanes in simplicitate tua.* Iob 2. 9. Accedit, quod mũdis corde visionẽ Dei Christus promittit, quemadmodũ si cæcis lumen, ignorãtibus scientiã, eamque beatissimã promittat; mũdus enim simplices cæcos & ignorãtes appellat: interpretatio tamẽ Chrysostomi, Euthym. & Theophyl. mihi nõ displicet, qui per cordis puritatẽ, castitatem intelligunt: nam & eam virtutem mundus vix nouit: Christus à suis discipulis maxime requirit, *Sunt Eunuchi,* inquit, *qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum.* Matth. 19. 12

Quoniam ipsi Deum videbunt.] Accommodata redditio. Nam, vt, qui purioribus sunt oculis, melius colores vident; ita qui puriore sunt corde, melius Deum videbunt. Vnde sequitur, Deum non oculis, sed corde a nobis esse videndum, vt August. argumentatur

9. *Beati pacifici.*] Pacificos plerique intelligunt qui dissensionum auctores non sunt. Alii, qui iniurias facile condonant, vt Hilarius in Comment. Alii qui in seipsis pacem habent id est, nullis conscientiæ fluctibus agitantur, vt Augustinus. Alii, quod affine est, qui nullas cum Deo gerunt inimicitias, vt Deo. Alij, qui & ipsi quieti, & pacati sunt, & alios, quantum in ipsis est, reconciliant, & vt vno dicam verbo, qui paci student, vt Chrysostom. Auctor imperfect. Euthym. & Theophylact. Hæc mihi interpretatio magis placet, & quia Græcum verbum εἰρηνοποιοί, eos proprie significat, qui pacem conciliãt, & quia aliæ interpretationes nimis sunt generales. Nam habere vel in se, vel cum Deo pacem, communis est virtus, & quia mundus pluris facere eos solet, qui fortiter & prudenter bella gerunt, quàm qui pacem componunt, & quia hæc virtus maxime erat Apostolis commendanda, quia non armis, sed mansuetudine mundũ erant expugnaturi. *In quamcumque,* inquit, *domum intraueritis, primum dicite, pax huic domui.* Luc. 10. 5. & quia sequitur, *Quia filij Dei vocabũtur,* id est, quia similes Deo erunt, duplici Hebraismo, altero in verbo, *Filij,* quod apud Hebræos conformationem, similitudinemque significat, vt infra vers. 44. & 45. *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui*

A *oderunt vos, orate pro persequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filij,* id est, similes, *patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos:* altero in verbo *vocabuntur,* id est erunt, Genes. 21. 12. *In Isaac vocabitur tibi semen,* quod D. Paulus per verbum substãtiuum interpretatur, Rom. 9. 7. 8. *Non, qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimãtur in semine,* & quod Isaias dixerat c. 56. 7. *Domus mea domus orationis vocabitur,* Luc. c. 19. 46 dicit *domus orationis est.* Plus etiã quiddã mihi videtur, vocari, quã, esse, significare: nẽpe ita aliquid esse, vt appareat, vt omniũ ore celebretur; itaque beati pacifici, quia non solum filii Dei erũt, sed ita erunt, vt mundus ipse, qui eos ante stultos reputabat, filios
B Dei confiteri cogatur & appellare: *Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum & in similitudinem improperij: nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: ecce quomodo computati sunt inter filios Dei.* Sapient. 5. 3. 4. Proprium autem est Dei, pacem facere. *Non enim est Deus dissensionis: sed pacis,* 1. Corinth. 14. 33. Ideoque Deus pacis appellari solet, Romanorum 15. 33. & 16. 20. & 2. Corinth. 13. 11. ad Philip. 4. 9. 1. ad Thessal. 5. 27. ad Thessalonic. 3. 16. ad Hebræos. 13. 20. Chrysostomi autem, Euthymii, & Theophylacti interpretatio bona est, propterea pacificos filios Dei appellari, quod Christũ filium eius naturalem imitentur, cuius officium est homines Deo reconciliare, Romanorum. 5. 10. 2. Corinth. 5. 18. ad Colos. 1. 20. ad Ephes. 2. 14. quique pacem in terram attulit. Luc. 2. 14. Ioan. 14. 27. quam mundus dare non poterat.

C 10. *Propter iustitiam.*] Propterea quod iusti, propterea quod iustitiam sequuntur, quod Christiani sint. Actorum 5. 41. *Ibant Apostoli gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine IESV contumeliam pati:* & 1. Petr. 4. 15. 16. *Nemo vestrum patiatur, vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut aliorum appetitor. Si autem, vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine,* & 1. Petr. 2. 20. 21. *Quæ enim est gratia, si peccantes, & colaphizati suffertis? sed si benefacientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum. In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro vobis: vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius: qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius:* & cap. 3. 14. *Sed etsi quid patimini propter iustitiam, beati.*

D *Ipsorum est enim regnum cælorum.*] Propter iustitiam patientibus, tanquam pugnantibus, regnum ipsum, pro quo pugnant, pollicetur. Communis in Scripturis consolatiõ, Ierem. 31. 16. *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo:* 2. ad Timoth. 4. 8. *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ.* 1. Corinth. 15. 58. *Itaque fratres mei stabiles estote, & immobiles abundantes in opere bono semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.*

13. *Vos estis sal terræ.*] Salis duas esse proprietates & saporem rebus insipidis dare, & eas conseruare, ne corrumpantur, notum est. Quod est in cibis sapor, est in hominibus ab eodem verbo dicta sapientia: quod in rebus aliis conseruatio, est in hominibus in bonis moribus confirmatio,
E quam diuinæ literæ ædificationem vocant. Apostoli ergo *sal terræ* vocantur, quia homines, & sua sapientia docere debent, & suis moribus ædificare. Quare autem hoc dicat, causam Augustinus reddit libro 1. de serm. Domini. Excitauerat Christus Apostolos paulo ante, ad summam vitæ perfectionem, *Beati pauperes spiritu &c.* Vult nunc probare eos tales esse oportere, quia sal terræ futuri sunt. Per terram autem homines intelligi, & D. Au-

Digitized by Google

gust. adnotauit, & certum est, & in Scripturis vsitatum. Illud magis necessarium, quod Chrysostomus, & Theophyl. obseruarunt, propterea Apostolos sal terræ dictos esse, vt non vnius aut paucorum hominum, sed totius orbis terræ magistri futuri intelligerentur. Marci 16. 15. *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Marcus capit. 9. 50. & Lucas cap. 14. 34 alia occasione narrãt, Christũ hanc similitudinem vsurpasse. Sed facilis est, & probabilis solutio, credendum esse, non semel tantum Christum, sed sæpe, prout postulabat, eadem similitudine vsum fuisse, quod nobis etiam sæpe docentibus vsu venit.

Quod si sal euanuerit.] Græce μωρανθῇ infatuatum fuerit, ad verbum: id est, saporem, & acrimoniam amiserit. Infatuantur autem doctores, cum aut male docent, aut male ædificant.

In quo salietur?] Ipsum sal. Mar. 9. 50. Non enim sal salis est. Si doctor male docuerit, à quo doctor ipse docebitur? si male vixerit, à quo corrigetur? non enim doctor doctorum est. Nõ quod doctor & doceri, & emendari non possit, sed quod fieri non soleat, aut difficile possit.

Nisi vt proiiciatur foras, & conculcetur ab hominibus.] Ab hominibus prætereuntibus: sicut, quæ in publicam viam eiiciuntur, cõculcari solent. Hebraismus: dicunt enim Hebræi איש virum aut hominem, id est, quemlibet. Itaque Septuaginta, vbi Hebraice est איש, aliquando vertunt ἕκαστος vnusquisque, vt Iud. 21. 25 Latini dicerent, vt vulgo conculcetur. Significat alias res, etiam si naturalem vsum amittant, ad aliquid tamen vtiles esse. Fractus est nummus aureus: non erit nummus, sed erit aurum: non seruiet commercio, sed seruiet aurifici. Corruptus est cibus, non dabitur homini: sed dabitur cani. Trita est vestis in sterquiliniũ mittetur: hominem fouere non potest, terram fouebit, id est, sal, si à natura sua degenerauerit, ne in sterquilinium quidem aliquid valet, terram non fæcundat: sed sterilem reddit. *Posuit*, inquit Dauid, *terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea.* Psalm. 106. 34. Hoc Lucas explicauit capit. 14. 35. *Nec enim in terram, nec in sterquilinium vtile est, sed foras mittetur.* Solent, quæ vtilissima sunt, cum a natura sua discedũt, inutilissima fieri. Sarmentum ad fructum ferẽdum vtilissimum, si aruerit, nihil inutilius Ezech. 15. 2. 3. 4. *Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum? Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus? aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat ex eo quodcumque vas. Ecce igni datum est in escam.* Quod illic de vite, hîc de sale dicitur. Vtriusque sententiæ summa est, degeneres doctores, quales imprímis hæretici sunt, ad nihilum vltra quicquam valere, nisi vt pœnas luant, nisi vt conculcentur, nisi vt crementur. Peiores etiã quàm sal infatuatum, quamque aridum sarmentum, hæretici cimicibus, vt ait Augustinus, similes sunt. Viui mordent: mortui fœtent.

Hæretici sale infatuato & cimicib. similes

14. *Vos estis lux mundi.*] Qui vniuersum mundum doctrina, & exemplo debetis illuminare. Nullos bonos præter vos, mundus habet magistros. Quam vim habere diximus superiore versu nomen terræ, eam hoc loco mundi nomen habet, vt iidem auctores Chrysostomus & Theophylactus obseruauerunt. Quod autem auctor operis imperfecti adnotauit, Apostolos sali comparari respectu Iudæorum: luci vero respectu gentilium, quod Iudæos veritatem iam cognoscentes in eodem statu conseruare deberent, quod proprium est salis: Gentiles autem docere, quod proprium est lucis: vereor ne & nimis argutum sit, & non satis verum Probabilius, voluisse Christum, tribus similitudinibus salis, lucis & ciuitatis, rem vnam eandemque declarare. Hanc enim Syrorum, quorum vtebatur lingua consuetudinem fuisse alibi Hieronymus adnonuit. Itaque non hoc tantum loco, sed multis quoque aliis videmus Christum, vt eandem rem exprimat, multas similitudines alias super alias accumulare, cuius rei exempla vnum caput Matthæi decimo tertio, multa suppeditabit. Illud obseruandum, solum Christum veram esse lucem, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Ioannis primo, nono, & Ioan. 3. 19. *Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem*, & Ioann. 8. 12. *Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* & cap. 9. 5. *Quandiu sum in mundo, lux sum mundi*, & cap 12. 35. *Ambulate, dum lucem habetis* & versiculo 36. *Dum lucem habetis, credite in lucem.* Lux autem vera dicitur. Christus, quia summam & ex seipso lucem habet: cum quo, si non modò Apostoli, cæterique viri sancti atque doctores: sed ille quoque Baptista Ioannes, quo inter natos mulierum maior non surrexit, comparetur: vere alter Ioannes dicit, *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.* Et tamen de eodem illo Ioanne ille idem Ioannes scribit cap 5. 35. *Ille erat lucerna ardens, & lucens:* sicut hoc loco Apostoli lux appellantur. Omnes etiam Christiani lux vocari solent, Philip. 2. 15. *Vt sitis sine querela, & simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ, & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* & Ephesiorum quinto, octauo. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: sicut filij lucis ambulate. Et* 1. Thessal 5. 5. *Omnes autẽ filij vos lucis estis, & filij diei non sumus noctis, neque tenebrarũ.* Christus lux natura sua: alii eius beneficio, quia ab eo illuminati sunt: Christus, quia non solum extrinsecus doctrina, exemploque illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed etiam per gratiam intrinsecus: Apostoli, quia extrinsecus non solum exemplo, sed etiam doctrina: Christiani, quia exemplo aliis lucent.

In cap. 18 Matth.

cap. 1. 8

Non potest ciuitas abscondi.] Deest prima pars similitudinis, vos estis ciuitas, aut similes ciuitati supra montem positæ Per montes solere Prophetas, & Apostolos significari multis Hieronymus locis obseruauit, quia edito in Ecclesia loco positi ab omnib. conspiciuntur. Significantur etiam per turres, vt ait Auctor operis imperfecti. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis*, Psal. 121. 7. Quamquã hic sensus mysticus est, literalis alius. Eadem ratione hic ciuitati, aut potius vrbi comparantur.

Non potest.] Illa non potest: vos non debetis. Non enim monet eos, vt bene viuant, ne quem offendãt, quod eorum exemplum, quasi vrbs supra montem sita latere non possit: sed exhortatur ne lateant, vt paulo post apparebit.

16. *Neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio.*] Quid verba significent, manifestum est: quorsum dicta, difficile. Hieronymus, propterea Christum dixisse putat; vt Apostolis fiduciam ad libere prædicandum Euangelium, & animum adderet: quemadmodum si pugilem exhortarer, vti strenue & fortiter pugnet: omnium enim oculos in eum esse conuersos. Alii monere eos voluisse, vt caute viuerent: ne quid facerent, quod quemquam posset offendere: non enim vrbem supra montem sitam latere posse, nec eos similes esse lucernæ sub modio, sed supra candelabrum positæ, (nec enim sub modo poni solere) quæ non pos-

Digitized by Google

sit non ab omnibus videri, quemamodum Philippenses D. Paulus admonuit ca.2.15. *Vt essent sine querela & reprehensione in medio nationis prauæ atque peruersæ, inter quos lucerent sicut luminaria in mundo*: & Petrus 1. epist: cap.3. 16. *cum modestia & timore conscientiam habentes bonam, vt in eo quod detrahunt vobis, confundantur qui calumniantur vestram bonam in Christo conuersationem.* Ad hunc modum Chrysostomus, & Theophylactus exponunt. Vera mihi ratio, cur hoc Christus dixerit, videtur esse: vt Apostolos exhortaretur, vti gnauiter, & verbis & exemplo lucerêt, ne labori parcerent. Propterea se eos, tanquam lucernam, accendisse, id est, Apostolos constituisse: propterea supra alios tanquam vrbem supra montem, posuisse, vt appareant vt luceant, vt doceant: B non vt lateant. Nec enim vrbs supra montem ædificatur, vt non videatur, sed vt non videri non possit; nec accenditur lucerna, vt sub modio abscondatur: sed vt supra candelabrum posita, & luceat omnibus, & cernatur ab omnibus, eadem prorsus sententia qua alibi Christus dicit: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur?* Lucæ 12. 49. & qua D. Paulus Timotheum exhortatur. 2. Timoth. 4.2. *Prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina.* Confirmãt hanc rationem verba quæ sequuntur. *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* Quod autem dicit, *& ponunt eam sub modio*, non aliam ob causam sub modio potius, quam sub alia re dixisse arbitror, nisi quia modius res erat apta, vt sub eo lucerna cõderetur. Itaque Lucas, cap. 8. 16. paulo aliter dixit, *nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit.* C Vnde satis apparet Hilarii & Augustini interpretationes, qui in modio aliquid putant esse mysterii, quasi Apostoli largiter & sine mensura suam deberêt doctrinam impertiri, mysticas esse, nõ literales.

17. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona.*] Contrarium videtur Christus alibi docere, inf. cap. 6. 1. 2. 5. *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*, & alia in hanc sententiam eodem loco multa. Facilis solutio, *vt*, hoc loco non causam: sed consequentiam significare, vt Ioann 9. 39 & 1. Corinth. 11. 19. Chrysostomus hom. 10. in epist. ad Rom. & homil. 27. in 1. ad Corinth. & homil. in illud Pauli dictum, *oportet hæreses esse*, & Damascenus aliique Græci Theologi solent dicere D non esse αἰτιατικὸν, sed ἀποβατικόν. Non enim iubet eos propterea bene agere, vt ab hominibus videatur quod capit. 6. fieri vetat: sed ita viuere vt quisquis eorum actiones considerauerit, glorificet non ipsos, sed patrem qui in cœlis est, cuius est gratia, vt bene viuãt, quod c. 6. fieri non vetat. Quid ergo an nõ licet aliquid aliquãdo boni agere, vt ab hominibus videare quod facturus alioqui nõ esses? licet, si modo non propter te, sed propter Deum videri velis. Licet eo fine, sed non vltimo, bene agere. Licet eo peruenire, sed non ibi stare. Ad gloriam Dei tendendus est animus, qui antequam ad Deum perueniat stetit, non stetit, sed cecidit. Qui ab hominibus bene agẽs videri vult, non vt ipse, sed vt pater qui in cœlis est, glorificetur; non se sed Deũ videri vult. Nemo enim, vt videatur, sed, vt visus aliquid consequatur gloriæ, videri cupit. Si autem gloriam non quærit, aut non sibi, sed Deo quærit etiam si videri cupiat, videri non cupit. Hoc sensu Petrus 1. epistola cap. 2. 12. Christianos bene viuentes vult à Gentilibus velle videri, *Conuersationem vestram inter gentes habentes bonam, vt in eo quod detrectant de vobis, tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes glorificent Deum in die visitationis*

Quomodo coram hominibus opera bona facienda.

A Hoc sensu videtur etiam mihi dixisse Christus: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona.* quo loco, *vt*, non solum euentum & consequentiam, sed finem etiam, causamque significat. Lucernæ enim Apostolos comparauit. Lucerna autem eo animo accenditur, vt videatur. Sed vt diximus, non ibi Christus insistit, porro progreditur, *vt glorificent patrem vestrum qui in cælis est.*

18. *Nolite putare, quoniam veni soluere legem.*] Primum videndum, quorsum hoc nunc Christus dicat: aut quomodo cũ superiorib. ista sententia cohæreat. Plerique putant, ideo hoc Christum addidisse, quòd iam tum à Iudæis accusaretur, quasi legem solueret, aut quod se certe accusatum iri sciret: quod videmus Matthæi 7.19 & 15. 9. & Ioannis 9. 16. euenisse. Alii, quia ad perfectiorem legis interpretationem transitionem, faciebat, monere voluisse, vt vel ex eo intelligerent se non venisse, vt legem solueret: sed vt impleret, id est, vt magis astringeret & magis ad mẽtem legislatoris interpretaretur. *Audistis* inquit, *quia dictum est antiquis, ego autem dico vobis.* Ita Chrysostomus, & Theophylactus. Veram mihi videtur causam, quisquis fuit Auctor operis imperf. homilia 10. tetigisse. Dixerat Apostolis Christus, *Vos estis lux mundi*, & *Sic luceat lux vestra coram hominibus*, quod de vita simul, & de doctrina intelligendum esse diximus: docet nunc eos suo exemplo quomodo viuere, & docere debeant, debere eos legem melius seruare, quàm hactenus seruata esset; melius interpretari, quam Scribæ, & Pharisæi interpretarentur, ne existimarent, licere sibi quod Christi. id est ipsius legislatoris discipuli essent legem violare, sicut solẽt qui ex familia principis sunt, omnibus pæne legibus soluti esse Ego ipse qui legem condidi, non veni vt soluerem legem, sed adimplerem. &, *nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Sic sententiam sententia consequitur. Nunc de verborum sensu disputandum. Quomodo Christus dicit se non venisse vt legem solueret, sed vt adimpleret, cùm re ipsa soluerit, & abrogauerit? Nam *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem Baptistam.* Matth. 11. 13. *& translato sacerdotio necessarium fuit & legis translationem fieri.* Hebr. 7. 12. Adeoque legi contrarius est Christus, vt legem seruantibus Christus nihil prosit. Galat. 5. 2. Qui respondent ideò dixisse Christum se non venisse vt legem solueret, quia etiã si soluturus erat, non per se, sed per Apostolos post reditum in cælum suum soluturus erat, quemadmodum dixit se non venisse *nisi ad oues quæ perierant domus Israel.* Matth. 15. 24. non quòd non propter alias etiam venisset; sed quòd alias non per se, sed per Apostolos suos ad fidem adducturus esset: ij, inquam, non videntur animaduertere, quorsum Christus hoc dixerit. Voluit enim, vt paulò ante diximus, Apostolos exhortari vt legem perfectè seruarent, quemadmodum ipse non venerat vt legem solueret, sed vt adimpleret. Eodem ergo modo quo ipse seruauit, Apostolos seruare voluit; eo modo quo abrogare voluit, non per Apostolos, E sed per seipsum abrogauit. Verus igitur sensus est Christum venisse, non vt legem solueret, sed adimpleret. Primum, quia quãdiu lex vigere debuit, ipse eã, licet nulla Deus lege teneretur, diligẽtissimè seruauit, & vt Apostoli seruarẽt, curã habuit; & ipse, & Apostoli circumcisi sunt, ascendũt quotannis ad diẽ festum Ioann. 7. 8. Pascha celebrant. Marc, 14. 12 Quod enim accusatur, quod sabbata non seruet, quod eius discipuli in sabbato spicas vellãt. Matth 12. 12. quod manus pransuri non lauent. Matth. 15. 2.

Matth. 5. 10

Legem quomodo Christus impleuit.

calumnia erat Pharisæorum, legem non ad legislatoris mentem, sed ad suam voluntatem & traditiones interpretantium, vt iisdem locis Christus coarguit. Secũdo, legem dicitur non soluisse, sed adimplesse, quia bene interpretando perfecit. Cum enim dixisset, *Non veni legem soluere, sed adimplere*, quasi declarare volens, quomodo impleßet, addidit seueriores illas legis interpretationes, *Audistis quia dictum est antiquis, ego autem dico vobis*. Ita Gregorius Nyss. aduersus Iudæos, & Euthymius & Theophylactus in Commentariis. Tertio, legem impleuit, quia gratiam, per quam impleri posset, nobis attulit. Prius enim, vt solet Augustinus dicere, iubebat, sed non iuuabat. Post Christi aduentum & iubet, & iuuat. Ante corpus erat graue sine anima pondus, Christus gratiam, & Spiritum quasi animam indidit, qua mouetur, & agit. *Lex enim per Moysem data est, gratia autem per Iesum Christum facta est.* Ioannis 1. 17. Sic August. lib. 17. cont. Faustum, cap. 5. & lib. 19. cap. 7. & Chrysostomus hom. 16. Quarto, quia quæ in lege promissa erant, exhibuit, quæ ceremoniis, & figuris adumbrat, repræsentauit: quemadmodum omnes fere veteres auctores interpretati sunt, Ireneus lib. 4. cap 27. & Tertullianus in lib. de patientia. Hilarius cap. 4. Athanasius in sermone cõtra omnes hæreses, Cyril. in lib. de adoratione in spiritu & veritate. August. in quæst. noui testamẽti, quæst. 69. Conuenit, quod Christus dicit Lucæ 24. 44. *hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est, impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* Hoc est, quod tam sæpe solent Euangelistæ, maximeque Matthæus dicere, *Vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas.* Sunt, qui addant quinto etiam alio modo legem implesse Christum. quia pro temporalib. suppliciis, & præmiis, quæ lex proponebat æterna proposuit. Itaque cum in lege & Prophetis quatuor essent partes, promissa, & vaticinia; præcepta Decalogi; cæremonialia iudicialia: Christus omnia compleuit. Promissa, & vaticinia, exhibendo, quæ promissa, quæque prædicta erant; præcepta decalogi moralia, melius interpretando, cæremonialia, quæ per cæremonias significabantur exhibendo, vt pro circumcisione carnis Baptismum & circumcisionem cordis; iudicialia, quia præmia & supplicia corporea, & temporalia in spiritualia & æterna commutauit. Quo ergo modo legem abrogauit; non soluendo, sed implendo; non violando, sed perficiendo, sicut pictor (vt Theophylactus ait) inchoatæ, & extremis tantum lineamentis adumbratæ imagini dum extremam apponit manum, & colores adhibet, priorem imaginem abolet: nouam inducit. Abolet autem non dissoluendo, sed absoluendo; non delendo, sed perficiendo. Quo autem sensu dicatur lex vsque ad Ioannem tantum Baptistam durauisse; alia est quæstio, non hoc loco; sed infra cap. 11. 13. explicanda. Nunc satis est scire legem vsque ad Ioannem tantum Baptistam durauisse, non quia per Ioannem abrogata, aut statim; vt ille prædicare cœpit mortua est; sed quia ægrotare tunc cœpit, non multo post Christi mortem moritura. Abrogata lex est, quia per Euangelium perfecta, eodem tempore abrogari cœpit, quo Euangelium prædicari: quo magis Euãgelium vigebat, eo magis illa languebat, cum Euangelium est penitus prædicatum: illa est penitus abrogata.

Christus quomodo legem abrogauit.

Lex quo tẽpore abrogata.

18. *Amen.*] אמן Hebraice veritatem significat, Isaiæ 65. 16. Itaque *Amen dico vobis* idem est, atque, In veritate dico vobis. vt Lucæ 4. 25. Ioannis 16. 7. Duplicem habet vsum, alterum, vt sit confirmatio eorum, quæ à nobis, vel ab alio antè dicta sunt, vt Num. 5. 22. Deuteronom. 27. 26. 1. Corinth. 14. 16 alterum, vt sit affirmatio eorum quæ dicturi sumus, vt hoc loco, & aliis pene innumerabilib. Prior vsus in vetere Testamento frequentissimus: in nouo rarus: Posterior frequentissimus in nouo; aut nullus, aut rarissimus in veteri: Causam esse arbitror, quod veteris Testamenti scriptores, Hebraice loquerentur, noui Syriace. Hebraice autem אמן potius confirmantis quam affirmantis: Syriace potius affirmantis sit, quam confirmantis. Græci Latinique interpretes Hebraicam dictionem vsu notã retinuerunt Quanquã Aquila πεπιστωμένως Septuaginta γένοιτο aliquando verterunt, vt Hieronymus in Epistola ad Sophronium, & in secundam ad Marcellam scribit.

Significatio & vsus vocis Amen.

Donec transeat] Donec pereat. Psal. 101. donec dissoluatur. 2. Petr. 3. 10. id est, donec immutetur. Hebraismus עבר sæpe etiam in nouo Testamento vsurpatus Gr. παρέρχεσθαι Matt. 24. 35. & 26. 39. 42 Marci 13. 31. Lucæ, 21, 33. sicut παρελθεῖν transferre pro hithpael העבר Marci 14. 36. Lucæ 22 42. & μετάθεσις ad Heb. 7. 12.

Cœlum & terra] Totus mundus, qui firmissimis fundamentis creditur stare. Hilarius, *Cœlum quidem & terram, maxima, vt arbitrantur, elementa esse soluenda, cæterum, ne minimum quidem posse esse, de mandatis legis infectum.* Solet scriptura similibus vti comparationibus, Psalm. 71. 5. *permanebit cum sole, & ante lunam in generatione & generationem*, & versiculo 7. *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna.* & Psalm. 88. 38. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis.* Ierem. 33. 20. 21. *si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, vt non sit dies, & non sit nox in tempore suo, & pactum meum irritum esse poterit cum Dauid seruo meo.*

Iota vnum, vel vnus apex.] Quidam interpretantur, Iotam minimam esse litterarum, apicem minimam eius particulã in capite eius expressam, quasi dicat, ne minima quidem legis mandata, aut minimam minimi mandati partem solutum iri. Sed hæc interpretatio in Græca & Hebraica lingua qua Euangelium hoc scriptum est, itemque in Syriaca, qua Christus loquebatur, locum non habet, quia supra *Iota* apex non inscribitur. Apicem ergo vocat minimam literarum partem, vt caput aut caudam ipsius Iod י; rem scilicet minutissimam. Nam puncta tunc apud Hebræos & Syros non fuisse. nemo nescit. Genuit ex hoc loco litera Iota, licèt omniũ minima, maximam hæresim: apud Irenæum lib. 1. cap. 1. lege

19. *De mandatis istis minimis.*] Quidam veteres auctores per minima mandata mortem volunt & crucem Christi intelligi: quod mors & crux res abiecta contemptaque videatur, quam tamen qui erubescit, saluus esse non possit. Ad hunc modum Hilarius. & alij, quorum Theophylactus meminit. De cruce hîc non agi manifestum est: quæ autem mandata Christus minima vocet, dubium. Quidã enim ad præcedentia referunt, vt August. lib. 1. de serm. Domini in monte: quasi dicat, qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, quæ ego veni non soluere, sed adimplere. Videtur enim pronomen *istis*, illa de quibus Christus locutus fuerat, demonstrare. Alii ad sequentia, vt Chrysost. hom. 16. Auctor imperfecti hom. 10. & Theophylactus. Quod est probabilius

Digitized by Google

babilius, quia minima legis veteris mādata erāt cæremonialia & iudicialia, quæ nolebat Christus post Euangelij prædicationē seruari, sed aboleri; & quia sequitur *nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorū, &, audistis quia dictum est antiquis, ego autem dico vobis.* Ergo pronomē illud, *istis* non eadem de quibus locutus Christus erat, demonstrat; sed similia; similia autem quia vtraque minima videbantur. Minima verò mandata, de quibus dicturus est, vocat; non quòd re vera, sed quòd Pharisæorum opinione minima, aut potius nulla essent qui, vt ab oculis hominū toti pendebāt, homicidiū quod oculis videbatur, peccatū putabāt; homicidij patrandi voluntatem, quæ non videbatur, forte non putabant.

Et docuerit sic homines) *Sic* vna est syllaba, sed magnā continet difficultatem, in eaque tota huius loci sententia versatur. Hieronymus, & nonnulli interpretes noui exponunt, *& docuerit sic*, id est quemadmodum ego dico, atque præcipio, quasi dicat, qui vnum ex mandatis hisce minimis non seruauerit, quamuis doceat alios ea esse seruanda; tamen minimum futurum in regno cælorum. Cum qua interpretatione conuenit, quod idem Christus dicit cap. 23. 2. 3. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi: omnia ergo, quæcumque dixerint vobis, seruate & facite: secundùm autē opera eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt.* Eosdē enim hic Scribas & Pharisæos notare voluit. Sed ideò hic sensus videtur minùs proprius, quia hoc loco Christus non solùm Pharisæorum vitam, sed etiam doctrinam reprehendit, *Audistis quia dictum est antiquis, ego autem dico vobis.* Itaque meliùs omnes alij interpretes, vt Chrysostomus hom. in Mat. 16. & Auctor imperf. hom. 10. & August. lib. 1. de sermone Dom. & Gregor. lib. 19 in Iob. c. 5. exponūt, *Sic*, id est, quēadmodum ipse faciat, qui nec ipse seruat, & alios docet, non esse seruanda.

Minimus vocabitur.] Minimum nonnulli nullū interpretātur, vt Chrysostomus, & Theophylactus, ideo vt opinor, quod absurdū iudicarent, eum, qui hæc Christi mandata non obseruasset, aliquē in regno cælorum locum habere. Alij nonnullū, sed minimum in regno cælorum futurum dicunt, quia non magna, sed minima mandata violauit, quorum transgressio veniale peccatum est. Quæ interpretatio inde refutatur, quod quæ Christus Pharisæorum opinione vocat minima; re ipsa maxima sunt. Nam qui homicidium non fecit, voluit tamen facere; & qui adulterium non admisit, vidit tamen mulierem ad concupiscendum eam, quia eius iustitia non abundat plus quam Scribarum & Pharisæorum, in regnum cælorum non intrabit. Tota sententia ex eo pendet, quid vocetur hîc regnum cælorum, quod paulo post sumus explicaturi. Interim minimum, vltimum, nonnullum interpretor, ne emphasis huius nominis pereat, quam de industria videtur Christus adhibuisse: qui ideo nonnullum, sed minimum fore dixit, quia minima violauit mandata, vtens elegante paronomasia. *Vocabitur* autem dixit, pro, erit, vt sup. 9. nisi malimus interpretari, vocabitur, id est, pronunciabitur, iudicis Christi sententia declarabitur, qua quantus quisque sit, apparebit.

In regno cælorum.] Augustinus lib. 1. de sermone Dom. & Gregor. lib. 19. Moral. cap. 5. & alij fere omnes regnum cælorum, hoc loco Ecclesiam vocari dicunt, ne, si verum regnum cælorum accipiatur, illud sequatur absurde, vt qui aliquod ex his violauerit mandatis aliquo in regno cælorum loco sit; cum paulo post dicat: *Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis regnum cælorum.* Melius, vt mihi quidem videtur, Chrysostomus & Theophylactus regnum cælorum resurrectionis, & vltimi iudicij tempus vocari putant. Tunc ergo, qui vnum de mandatis istis minimis non seruauerit, minimus vocabitur, id est, sententia iudicis declarabitur. Nec erit nullo loco quia & ipse resurget, & iudicabitur: sed erit
B vltimo, quia eiicietur in tenebras exteriores. Quæritur à quibusdam, cur de ijs qui magna mandata nec faciunt, nec docent: & de ijs qui docent, sed non faciunt; & de ijs qui faciunt, sed non docent, & de ijs qui minima docent, & non faciunt: aut faciunt, & non docent, Christus mentionem non faciat? Respondeo, causam eius rei fuisse, quod de solis Pharisæis quæstio esset, qui ista, quæ minima putabant, nec faciebant, & sic homines docebant. Si ergo, qui vnum ex mandatis istis minimis non seruauerit,
C vltimo loco erit, id est, minimus vocabitur: qui non seruauerit maiora, vbi erit? & ipse vltimo loco. Erunt igitur pares, & impares: pares, quia vterque minimus, vterque vltimo loco, id est, in inferno: impares, quia in illo vltimo loco, sicùt & in primo, quod est cælum, mansiones multæ sunt, & alij maioribus, quàm alij supplicijs afficiuntur; sicut qui in primo loco, id est, in cælo erunt, omnes erunt pares, quia eundem omnes denarium acD cepturi sunt: Matthæi vigesimo, decimo, & impares: quia *in domo patris mei mansiones multæ sunt*, Ioannis. 14. 2. & quia *alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum, & stella ab stella differt in claritate.* 1. Corinthior. 15. 41. 42. pares honoris genere, impares specie: sicut omnes reges, pares dignitate, & impares opibus atque potentia.

Dico enim vobis.) Reddit causam cur dixerit, *qui soluerit vnum de mandatis istis minimis*, quasi idem sit soluere, & non abundare eius iustitiam, plus quam Scribarum & Pharisæorum.

Nisi abundauerit.) nisi maior fuerit. Græ-
E cismus, *ἐὰν μὴ περισσεύσῃ*, aut Hebraismus רבם אם לא.

Iustitia vestra) Legis obseruatio quam Christus ipse iustitiam appellat, quia obseruatione mandatorum Dei iustificamur.

Quam Scribarum & Pharisæorum) Qui ista minima esse dicunt. Nominat Scribas & Pharisæos, quia & doctores erant, & cæteris multo sanctiores habebantur. Vide cap. 3, 7.

21. *Audistis.*] Quæ sequuntur vsque ad finē capitis intelligi non possunt, nisi illud prius intelligatur,
F de quo magna hoc loco inter interpretes vertitur quæstio; num Christus veteri legi, an Pharisæorum tantùm interpretationi aliquid addat, cum dicit, *ego autem dico vobis.* Omnes hæreticorum interpretes pro comperto habent (Spiritus enim sanctus illis opinor reuelauit) Christum non legem, sed Scribarum & Pharisæorum traditiones interpretationesque corrigere; eaque de re impudenter veteres auctores, quod aliter senserint, reprehendunt. Idem scilicet olim alij hæretici Pelagiani docuerunt, vt lib. aduersus illos primo Hieronymus scribit. Catholicus nescio an quisquā præ-

Christus an veteri legi, an Pharisæorum interpretationi quippiam hic addat.

Digitized by Google

ter Strabum, & nostro tempore nonnullos, qui minore, quàm Catholicos decet, cautione hæreticorum legerunt cõmentarios. Nec in cior aliqua esse argumenta huius sententiæ, quæ aut minus doctum, aut minus constantem lectorem mouere possint. Primum ponderant illud in singulis mãdatis repetitum verbum, *Dictum est*, quasi ideo dictum, non autem scriptum dixerit, quia non de lege; sed de Pharisæorum traditione, explicationéque loquebatur. Deinde quòd se illis Christus opponat, quasi peruersis interpretibus bonum legislatorem veteri legislatori neutiquam oppositurus; siue ipse, siue Pater fuerit, qui Mosi veterem legem dedit. Prætereà quòd hæc quæ hoc loco Christus addit, vetere lege continebantur. Non enim solum adulterium; sed etiam concupiscentia prohibebatur. *Non concupisces*, inquit, *vxorem proximi tui* Exodi 20. 17. Testis D. Paulus, *Concupiscentiam*, inquit, *nesciebam; nisi lex diceret, non concupisces* Rom. 7. 7. non ergo Christus legi quicquam, sed interpretationi Pharisæorum suã interpretationem addit. Prçterea lex non iubebat odio inimicos habere, sed potius amare Exod. 23. 4. *Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te, iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum.* Prætereà cùm Christus ab adolescente illo interrogatur, *quid faciendo vitam æternam possidebo?* nihil aliud respondet, quàm, *serua mandata.* Luc. 18. 18. nihil ergo quod Christus adijceret, in legis mandatis desiderabatur. Denique nulla in Euãgelio perfectio maior est, neque verò potest excogitari quàm diligere Deum ex toto corde, ex tota mente, ex totá anima, ex totis viribus; atqui id ipsum lex præcipiebat Deuter. 6. 5. Accedit, quod Christus dicit ver. 20. *Nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum*, quasi indicans se non legem; sed Pharisæorum interpretationem velle corrigere. Multa etiã Christus dicit dicta fuisse antiquis, quæ in lege non reperiuntur, vt illud ver. 21. *Reus erit iudicio*: & illud ver. 33. *non peierabis*: & illud ver. 43. *Odio habebis inimicum tuum.* Viderant ista, vt opinor, veteres auctores, incredibili tamen omnes consensu docuerunt Christum legem ipsam veterem correxisse adiunctis ijs, quæ ad perfectionem euangelicam desiderabantur, non quòd lex in suo genere perfecta non fuerit; sed quod minus perfecta, quàm Euangeliũ; pædagogum enim fuisse Iudæis, tanquam pueris ruditer erudiendis adhibitũ, donec melior magister Christus firmioribus iam ingenijs perfectiora proponeret. Atque ad hunc modum præter alios, de quibus ver. 18. diximus Christum legem implesse, quia addidit, quæ in illa desiderabantur. Sic Irenęus lib. 4. cap. 27. Tertull. lib. de patientia, Clemẽs Alexãdrinus lib. 6. Strom. Hilarius can. in Matth. 4. Epiphan. aduersus Ptolomaitas hær. 33. Basil. hom. in Psal. 14. Chrysost. hom. 16. in Matth. Auctor imperfect. hom. 11. Ambros. ser. quinto in Psal. 118. Hieronym. in epistola ad Gerontiam de monogamia, Chromatius, Theophylactus, & Euthymius in commentarijs ad hunc locum. Quorum sententiã non solum eorum fractus auctoritate; sed maioribus etiam in hanc partem argumentis impulsus verissimam iudico. Primùm, vt hæretici expendunt verbum illud, *dictum est*, ego contra expendo, quod sequitur, *antiquis*, id est illis, quibus Moses legẽ dedit, quasi Mosaicis & legalibus hominibus Christianos & Euangelicos opponat, *ergo autem dico vobis.* Enimuero si de solis Pharisæorum traditionibus, in-

A terpretationibusque loqueretur, non diceret, *audistis, quia dictum est*, quasi ipsi ab eo, qui dixit non audiuerint, sed ab alijs, qui audiuerant, acceperint. Sed dixisset simpliciter. *Audistis, non occides*, aut, dictum vobis est, non occides qui autem occiderit reus erit iudicio. Nec nomini Scribarũ & Pharisæorum eos reprehendens pepercisset; sed diserte dixisset, audistis à Scribis & Pharisæis. Hac enim libertate semper vsum videmus, Christum. *Cauete* (inquit) *à fermento*, id est doctrina, *Pharisæorum & Sadducæorum* Matth. 16. 6. 11. 12. Nec antiquos vocare potest eos, qui paulo ante fuerãt; nec enim pharisæi multo ante Christi tẽpora, vt ex Iosepho colligitur, extiterũt.
B Deinde, quia multa Christus corrigit hoc loco, quç constat Pharisæis introducta; sed in lege expressa esse, quale est illud ver. 31. *Quicumque dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij.* Deut. 24. 1. Quid quęso, hîc Pharisæi corruperant? Christus tamen corrigit, *ego autem dico vobis*: & illud ver. 33. *non peierabis.* Lex enim dicit Leuit. 19. 12. nec id Pharisæi corrumpebant. Nam quod dicunt solitos docere Pharisæos nõ peccare, qui per cælum aut terrã iurarẽt, ver. 35. refutabimus. Quod autẽ Christus Matth. 23. 16. Pharisæos reprehendit quod dicerent, *qui iurat in templo, nihil est; qui autem iurat in auro templi, tenetur*, diuersum est. Nec enim Christus falsam in illis legis in-
C terpretationem reprehendit; quod si facere voluisset, non illo, sed hoc loco vtique dixisset. Nec enim lex per templũ iurare prohibebat, Christus primus prohibuit; sed reprehendit auaritiam, qua, qui per tẽplum iurabant, absoluebant; qui per aurum, dãnabant quasi magis auro, quam Dei honore tangerẽtur. Præterea, vbi lex dicebat, vt, si quis te in vnã maxillam percuteret, illi alteram verteres, aut quæ Pharisæorum culpa erat, quod nõ ita, cùm lex non diceret, interpretarentur; cùm nunc Christo ipso docente vix capere possimus; Vbi scriptum erat, vt tollenti nobis tunicã, & pallium dimitteremus; Nõ
D ergo legem tantũ interpretatur Christus, sed nouã cõdit legem, nouãm affert doctrinam. Præterea illud, *Diligite inimicos vestros*, vbi lex dicit? Nã quod affertur ex Exod. 23. 4. *Si occurreris boui inimici tui*; nihil est, loquitur enim de Iudęo, cũ quo Iudæus inimicitias gerere prohibebatur. Itaque, qui illic inimicus dicitur, Deut. 22. 1. frater appellatur, *non videbis bouẽ fratris tui, aut ouem errantem & prætoribis; sed reduces.* Cũ autem de veris loquitur inimicis, non solũ odio habere, verum etiam delere iubet, *Delebis nomen eius sub cælo, caue ne obliuiscaris*, Deut. 25. 16. in Euãgelio neminem omnino odisse licet, neminem priuata aucto-
E ritate delere. Deniq. videmus Christũ hoc loco prę mia, supplicia q; veteris legis amplificasse. Quã ob rem, nisi quia perfectionem legis auxit? Ex ijs quæ diximus, qui aliquo sunt ingenio, quo modo contrarijs argumentis respondere oporteat, nõ difficulter colligẽnt, non pigebit tamen rudioribus respondendi modũ ostẽdere. Quod obijcitur primo loco non dixisse Christum scriptum est, sed *dictum est*, nimium est leue. Nam aut nihil in eo verbo mysterij est; cum videamus Euangelistas his duobus verbis sine discrimine vti, *sicut dictum est per Prophetas*, & *sicut scriptũ est*, aut si quid est in eo verbo mysterij: non
F id est, quod hæretici putant; sed quod Chrysost. & Theophylactus adnotauerunt: ne si patrem, à quo dictum erat, nominaret, sed illi aut opponere, aut etiam anteponere videretur; si se, qui etiam veterẽ legem dederat; inuidiam in se auditorũ concitaret; citè opponit. Nam etsi lex vetus à Deo data erat, ta aut, vt ego suspicor, nõ se sibi, aut patri, sed Mosi ta-

Digitized by Google

men quia populus non à Deo, sed à Mose eam acceperat, eius auctor Moses videbatur. *Lex*, inquit, *per Moysem data est*, Ioan. 1. 17. & *Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?* Ioan. 7. 19. Denique Lex Mosis appellatur Luc. 2. 22. & 24. 44. & Ioan. 7. 23. Act. 13. 38 & 15. 5. & 28. 23. & quæ in lege scripta atque præcepta erant; Moses scripsisse, ac præcepisse dicitur Ioan 8. 5. & 1. 45. Se igitur Christus tacitè opponit Mosi, cùm dicit, *ego autem dico vobis*, sed noluit eum ad vitãdam inuidiam nominare. Atque hac ratione non solùm primum: sed secundũ etiam argumentum facile soluitur. Tertium sic, non dubium est quin concupiscentia in veteri lege prohi-
B beretur: sed multò minùs expresse atque præcisè, quam à Christo hoc loco prohibetur. Lex quippe tantum dicebat, Non concupisces vxorem proximi tui, sed non dicebat eum, qui impudicis oculis aspiceret, adulterij teneri. Quartum paullò ante aliud agentes obiter soluimus. Docuimus enim legem præcepisse quosdã publicos non solùm odisse hostes, sed penitus etiam abolere. Atque eò hoc loco Christus alludit, cum dicit, *Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos*. v. 44. In quinto. solùm probatur non omnia quæ ad legem Christus adiecit, esse præcepta: quod negandum non est, pleraque enim, vt suo dicemus loco, consilia sunt Euangelica, ideoque Christus ab illo
C adolescente tantùm exigit vt mandata seruet: si tamen Euãgelicam perfectionem sequi velit, vendat vniuersa quæ habet, & det pauperibus, seque sequatur, hoc est quod hoc loco dicit, pallium etiam dimittere, vt nudum Christum, nudus sequare. At quæ maior perfectio, quàm Deum ex toto corde diligere? respondeo magis ex toto corde diligere. Nam qui sic diligit, vt nullius rei amori, Dei præponat amorem, ex toto corde Deum diligit; qui propterea relinquit omnia, quæ habet, & Christũ sequitur, quemadmodum Apostolos fecisse legimus, magis ex toto corde diligit. Vno dicam verbo, diligere Deum ex toto corde est eum ita dili-
D gere, vt non etiam idola, non aliud quidpiam ei contrarium diligamus, vt Deuter 6. 5. & exposuim' & probauimus. Hanc perfectionem Deus ab Abrahamo requirebat, cum dicebat, *Ambula coram me, & esto perfectus*, Genes. 17. 1. Quod autem Christus dicit *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarũ & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum*: non ideò dicit vt eorum doctrinam sed vt eorũ vitam reprehendat, cum alio loco dicat, *super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi; omnia ergo, quæcumque dixerint vobis, seruate & facite: secundum autem opera eorum nolite facere; dicunt enim, & non faciunt*. Matth. 23. 2. Ideo etiã dicit, quia Pharisæi adeo se legi addictos esse profitebãtur, vt si quid melius atque perfectius Christus doceret, lõgè reiicerent. Neque verò nego
E Scribas & Pharisæos multis in rebus malè interpretatos fuisse legem. Scio enim monuisse discipulos suos alibi Christum, vt ab eorum fermento id est doctrina, cauerent. Matth. 16. 12. Tãtum dico Christum hoc loco non id agere, vt Pharisæorum traditiones, aut interpretationes reprehendat, sed, vt additis partim præceptis, partim consiliis Euangelicis legem perficiat. Quod postremo loco obiectũ est multa hic, quasi antiquis dicta, à Christo recitari, quæ in lege non reperiantur, ver. 21. 33 & 43. refutabimus.

Tria apud Iudæos tribunalia.

Reus erit iudicio.) Adnotarunt quidam ex Thalmudicis traditionib' tria fuisse apud Hebræos tribunalia. Primum Triumuirûm, in quo de minutissimis disceptaretur causis. Secundum, in quo viginti tres iudices de causis maioribus, itéque capitalibus cognoscebant. Tertium; in quo vnus & septuaginta lecti viri de rebus grauissimis, maximéque publicis vt de pace, de bello, de falso propheta, de sũmo sacerdote iudicabant. Primum vocatum fuisse בית דין iudicium; secundum, סנהדרין, *συνέδριον*, consessum voce à Græcis vsurpata; tertium magnũ cõsessum, sicut Galli magnum regis consilium appellant. Verum id quidem, quod de triplici tribunali tradunt; quod autem de nomine, & causarum cognitione, non omnino verum. Nam perspicuum ex hoc loco est capitalium causarum cognitionem ad iudicium pertinuisse, cùm homicida reus dicatur esse iudicij. Itaque alterutrum necesse est, in primò tribunali etiam capitales causas fuisse tractatas, aut quod est vero similius primũ & secundũ tribunal iudicium; tertium סנהדרין *συνέδριον* Synedrium appellatum; Confirmat hanc opinionem, quod postquam Christus Synedrium nominasset, quasi id esset apud Iudæos vltimũ tribunal non habens aliud quod prætereà nominaret, Gehennam ignis nominauit. Quid autem sit reum esse iudicij, interpretes non consentiunt. Quidam idem esse putant, quod dignum esse vt in iudicio eius exploretur causa, vt August. lib. 1. de ser. Domini in monte, & Gregorius lib. 21. in Iob. c. 4. Alij melius, vt Euthym. & poeta Iuuẽcus reum esse pœnæ capitalis, quæ cõtra homicidas in iudicio decernebatur. Hanc interpretationem ideo priori præfero, quia capitalis homicidæ pœna non iudicũ decernebatur arbitrio, sed iure constituta erat, quã iudices mutare non poterant. Leuit. 24. 21. & Num. 35. 16. 17. 30. Et quia videtur Christ' significare voluisse eum, qui in Euangelio solũ occidit voluntate nõ minore dignum esse pœna; quam qui re ipsa occidebat in lege, leuissimãmque Euãgelii pœnã grauissimæ, id est capitali pœnæ legis æqualẽ esse. Vbi scriptum erat in lege, *Reus erit iudicio*? Respondeo Christum nõ legis verba, sed sensum recitare. Scriptum autem erat, vt paullo ante indicauimus, vt homicida moreretur.

22. *Qui irascitur.*) Constat non omnem iram esse peccatũ; nam non modo alij viri sancti, verum etiã D. Paulus Act. 23. 3 & Petrus Act. 8. 20. & Christus ipse Matth. 15. 7. & 22. 18. & 23. 13. 14. 15 23. 29. fuisse videntur irati. Quæ res effecit, vt interpretes varias huius sententiæ explicationes quærerent. Quidam Græci codices legunt εἰκῆ, temere sine causa quam lectionem qui secuti sunt, facile responderunt non omnem iram, sed eam quæ iustitia, quæ causa, quæ ratione caret esse peccatũ; Christum vero & Apostolos iratos quidẽ fuisse, sed non sine causa. Sequũtur autẽ Irenæus lib. 4. c. 27. Iustinus in epistola ad Zenam & Serenũ de vita Christiana: Chrysostomus hom. 17. Auctor imperfect. homil. 2. August. lib. 1. de serm. Domini, Theophylact. Euthym. in cõment. sed eam lectionem neque noster interpres secutus est & meritò mihi videtur Hieroynm. reprehendere. Primùm quia non esset vera sententia, sicut enim nemini iusta etiã de causa priuata auctoritate licet occidere, ita nemini, quamuis iusta de causa, licet irasci. Deinde quia, etiam si sentẽtia fuisset vera, Christus tamẽ hoc loco non dixisset. Nec enim locus erat aptus moderandæ hac adiectione sentẽtiæ, vbi maximè volebat iræ culpã exaggerare. Deinde quia, si qua erat adhibenda moderatio, potius ad illud verbũ superioris versus *non occides* adhibẽda erat, quã ad verbum irascendi, quia grauius peccatũ est sine causa occidere, quàm sine causa irasci. Alij sic respondent, cum ratione irasci nullum; sine ratione, veniale peccatũ esse. At Christus dicit eum,

Digitized by Google

qui sic irascitur, reū esse iudicii id est capitalis pœnæ quam certè non meretur veniale peccatum. Res ita expediri potest. loquitur Christus accōmodatè ad homicidium, de quo agebatur; & irā vocat nō omnem appetitionem vindictæ, quemadmodū à philosophis diffinitur; sed eam propriè, quæ tendit ad homicidium. Voluit enim dicere non solum eum, qui re ipsa, sed eum etiam qui sola occidisset voluntate, reum esse iudicij, sicut ver. 27. & 28. dicit nō solum eum qui re ipsa adulterium patrauit; sed etiam qui patrare voluit, adulterum esse. Voluntatem igitur occidendi iram vocat, quæ siue cum causa, siue sine causa sit; in priuata persona sine grauissima nūquā est culpa. Neque hoc modo Christus, aut Apostoli vnquam irati sunt. Nam quòd Petrus videtur Saphiram iratus occidisse Act. 5.9. non ira, sed religione, non vt priuatum hominem, sed vt Dei ministrum fecisse credendum est.

Reus erit iudicio.] mortis æternæ, quam iudicium vocat, vt conuenienter loquatur Iudæorū consuetudini, qui חיב משפט dignum, aut reum iudicij appellabāt eum, qui morte dignus erat; sed illi de corporis, Christus de animæ morte loquebatur. Auget enim Christus peccatorum supplicia non augendo: sed declarādo Nec propterea Euangelicum iugum legis iugo grauius. Quia nec peccata magis auget, sed maiora, quam in lege putabantur, esse declarat; nec minoribus peccatis maiores minatur pœnas; sed peccatorum exposita grauitate, grauiores, quàm apparebāt, pœnas exposuit. Quin multò leuius, quia etsi peccata magis indicat, tamē indicata curat, lex minus indicabat, nullo modo curabat. Roman. 8.3.

Qui autem dixerit fratri suo raca.] Ignoratio linguæ varias hoc loco interpretationes peperit. Quidam graues etiam auctores Chrysostomus, & Theophylactus docent *raca* Syriaca lingua idem esse, quod *Tu*, nihilque aliud hic significari, quàm parum honorificam & asperam locutionem, vt cùm seruo dicimus, Abi tu. Idem Euthymius dicit, nisi quòd non Syriacam, sed Hebraicam dictionem facit. Hoc neo in Græcis auctoribus, qui ab Hebraica, & Syriaca lingua fuerunt alienissimi, mirandum est; nec imprudeter credendū. Scimus enim neque Hebraicè, neque Syriacè eiusmodi esse pronomē. Nihilo vero similius quod August. lib. 1. de serm. Domini scribit nonnullos docuisse *raca* vocem esse Græcam, hominemque pauperem & pannosum significare; *ῥάκος* enim Græcis pannum esse Matth. 9.16. Probabilius, quod idem eodem loco dicit Augustinus se ab Hebræo quodā, quem ea de re cōsuluerat accepisse non nomen, sed irascentis interiectionem esse, qualem apud Latinos, *Hem*, quódque Gregorius lib. in Iob. 21. c. 4. & Rupertus in comment. probauerunt: quódque & Græcus & Latinus interpres videntur existimasse, quia vt Augustinus adnotauit, propterea credibile est eos ipsā dictionē integrā reliquisse, quasi nihil aliud, quàm naturalē vocem ira commoti hominis significantem. Hoc, inquam, probabile, sed illud, quod alii tradunt, meo iudicio probabilius ריקא Chaldaicam aut Syriacā esse vocem, quæ ab Hebraica tātùm lingua manauerit. ריק enim Hebræi leuem & inconstantē hominem appellant. Iud. 11, 3. 2. reg. 6. 20. 2. par. 13. 7. Vnde factū, vt ריקא homo minimi iudicij à Thalmudicis, vt quidam obseruauerunt, vocari soleat; quod propriè quidem hominem vacuū & inanem significat, qui quamuis idem esse atque stultus multis videatur; tantū ab illo distat, quantum Latinè, leuis. Ita sententia bene cohęret, Certum enim est Christum peccatorum, & pœnarū gradus tres distinguere voluisse, quorū primo secundus; secūdo tertius maior esset. Primus est ira
A in verba non erumpens; secundus contumeliosum verbum ex ira proficiscens, quo frater leuis; tertius magis cōtumeliosum, quo fatuus, aut stultus appellatur. Quòd autem interpretes Syriacam dictionē non cōuerterint, non ideò factū esse existimo, quod interiectio sit. Nam & interiectiones solent vertere vt אהה a. a. a. Ieremiæ. 1. 6. & 14. 13. Ezech. 4. 14. & 20. 49. & Ioel. 1. 15. sed, aut quòd locutio esset vulgo tunc adeò vsitata, vt, si verteretur, vim & gratiam amitteret; quemadmodum si vertissent, Amen, aut quod nō satis certi de eius significatione noluerint præiudicium lectoribus afferre. Quod Septuaginta sæpe interpretes, latinum aliquando fecisse in eorū
B Idiomatis adnotamus.

Reus erit consilio) *τῷ συνεδρίῳ*, tertio tribunali, quod concilium, aut consilium potest appellari; ad verbū autem consessus: per cōcilium autē capitalem pœnā, quæ in eo statui solebat, intelligit, vt ver. 22. per ciuilem autem capitis pœnam sempiternam animæ mortem intelligit; sed, vt antè monuimus, loquitur accommodatè ad consuetudinem iuris. Dubitabit aliquis, quomodo per iudicium, & per concilium capitalem pœnam intelligat, cum manifestū sit tres pœnarum gradus velle distinguere. Respōdeo gra-
C dus quidē distinguere, non genus. Nam vtrobique capitalem; sed in iudicio leuiorē, in concilio grauiorem iudices pœnam constituebant, quemadmodum grauiores ad cōsilium, quàm ad iudiciū causæ deferebātur. Scitū est quatuor apud Iudęos capitalium pœnarum fuisse genera, strangulationem, gladium, lapidationē, combustionē, vt in libro סנהדרין notatū est. Sic etiam Christus & eum, qui irascitur, *Quatuor pœnarum capitalium genera apud Hebræos.*
& eum, qui fratrem suum leuē, & eum, qui stultū appellat, eadem inferni pœna, nō eadem pœnæ grauitate dignum docet. Mirātur, vt ait Chrysostomus multi hominem, qui fratrem leuem, aut fatuū ap-
D pellauerit, sempiternę mortis condemnari; cùm tertio quoque verbo alii aliis id dicere soleamus. primùm non debet consuetudo peccādi pœnæ admirationem afferre. Nā & eos qui temere iurāt, damnari non miramur. Quid autem tam vsitatum? Augere, non leuare cōsuetudo peccādi pœnam debet: quę auget non leuat culpam. Deinde nō omnis qui irascitur, & qui fratrem suum leuē, aut stultum appellat, cōtinuò dānatur; sed qui ita irascitur, & appellat, vt his veluti gradibus ad homicidium ascendat. De iis enim, non tanquam de affectu & verbis, sed tanquam de initijs homicidij loquitur Christus
E *Audistis, quia dictum est antiquis, non occides? Ego autem dico vobis.* Non ergo, qui ioco, non qui subita animi commotione sine cædis appetitione, & sine voluntate grauem inferendi cōtumeliam fratrē stultum appellat, continuò æternæ mortis tenetur reus.

Reus erit gehennæ ignis.] Gehēnō id est vallis Ennom *Vnde nomen gehēna.*
vt Ben-Ennom, filij; Ennom locus erat amœnus, & fōtis Siloe aquis irriguus iuxta Ierosolymam ad radicem mōtis Moria, vt Hieronymus scribit, & cōstat Iosue 15. 8. & 18. 16. vocabatur autem גי הנם vallis Hēnom à possessore. Eo loco, vel quia amœnus erat, vel quia impium habebat dominum, factus est lo-
F cus ad colēdum Moloch nobile Ammonitarū idolum, quem nonnulli Saturnum fuisse putant; cœptumque infantes crudeli impietate cremare. 4. reg. 16. 3. & 17. 17. 31. & 3. 10. & 2. par. 28. 3. & 33. 6. Vocatus est postea locus Thopheth. 4 reg. 23. 10. Isai. 30. 33. Ierem. 7. 31. 32. & 19. 6. 11. 12. 13. à ritu, vt quidā putāt sacrificandi, quòd interim dum infantes cremabantur, tympana pulsarentur, ne parētes eorum audiētes vagitus dolore tangerentur. Tympanum enim

Digitized by Google

Hebraicon appellari. Inde factum creditur, vt infernus gehenna vocaretur, quòd ignibus in ea sempiternis damnati crementur. Credibile iam Christi ætate vsitatum fuisse, vt ita vocaretur, vtitur enim Christus eo nomine, tanquam vulgo noto, etsi, vt Hieronymus in cap. Matth. 10. obseruauit; neminem in sacris litteris auctorē ante Christum vsum legimus. Addidit autem epithetum ignis, & vt pœnarum qualitatem declararet, & vt ad grauissimam omnium, quas apud Iudæos esse diximus, pœnarum cremandi homines alluderet; cum alias gehēnam simpliciter vocare soleat, vt infra. ver. 30. & c. 10. 28. & 23. 15. 33. & Mar. 9. 43. & Luc. 12. 5.

23. *Si ergo offers munus tuum ad altare.*] Rem Deo maximè gratam inchoatā iubet relinquere, vt fratri reconcilietur; quia misericordiam Deus vult, non sacrificium Ose. 6. 6. Matth. 9. 13. & dilectioni quodam modo sui proximi dilectionem anteponit.

Et ibi recordatus fueris.) Magnam emphasim habet *ibi, Ibi* in ipsa ara: ibi stans coram Deo Non solum inter Iudæos, sed etiam inter cæteras gentes imperfectum relinquere sacrificium magnum piaculum habebatur, adolescentē nescio quem Valerius laudat, quòd, cum sacrificanti Alexandro acerram teneret, brachium sibi exuri passus sit, ne interrupti sacrificii reus esset.

Habet aliquid aduersum te.) Sententia postulare videbatur, vt diceret: Et ibi recordatus fueris quod habes aliquid contra fratrem tuū. Si enim frater meus habet aliquid aduersū me, id est si me odit; nō ego illi, sed ille mihi reconciliari debet. Nonnulli hæc verba vicissitudinem significare putāt, quemadmodum si diceret, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, & tu aduersus illū, Euthym. Alij maiorem perfectionē præscribi, velléque Christum, vt non solùm, cum alios læsimus, sed etiam cum ab illis læsi sumus, relicto sacrificio priores recōciliationem quæramus. Melius Chrysostomus hom. 17. & Auctor imperf. Augustin & Hieronym. fratrē habere aliquid aduersū nos esse habere iustam contra nos querelam, quòd à nobis iniuriam aliquā acceperit, quemadmodū in Apocalypsi Ioannes loqui solet. c. 2. 4. Iubet ergo prius iniuriæ satisfacere, deinde sacrificiū offerre, & Deū placato prius fratre placare. Referuntur enim hæc ad ea quæ paulo antè dixerat, *Qui dixerit fratri suo raca, & qui dixerit fatue*, quasi dicat, si ibi recordatus fueris, quòd dixeris fratri tuo raca, aut fatue, aut aliquam aliam feceris iniuriam, relinque ibi munus tuū ante altare, & vade, recōciliare prius fratri tuo; quod, vt Augustinus ait, non ita intelligendum est, quasi semper ad fratrem ire debeamus. Sanctum id quidem consiliū, & cum caritas efflagitat, preceptum etiam necessarium: plerumq; tamen affectibus potius, aut effectibus quàm pedibus ire debemus. Affectu, iniuriam, si quam nos ab illo accepimus, cōdonantes, odiúque remittētes: effectu, iniuriæ, si quā ille à nobis accepit, satisfaciētes. Hoc est præceptum; illud consilium. Loquitur autē Christus de veteribus Iudæorum sacrificijs, quæ tunc etiam vigebāt; sed quod de illis dictum est, multò magis de Eucharistiæ sacrificio intelligēdū; quod & vnionem cum fratribus significat, & reconciliationem cum Deo facit. Vnū enim corpus multi sumus, quicumque de vno pane participamus. 1. Cor. 10. 17.

25. *Esto consentiens*) εὐνοῶν, beneuolus. Tertullianus in libr. de patientia, beneuolentiam habeto. Hilarius. can 4. beneuolentia reconciliare.

Aduersario tuo.) Quis hic aduersarius intelligatur, multas Hieronymus in commentariis opiniones recitat: nec omnes tamen enumerauit. Carpocratiani hinc suam μετεμψύχωσιν, id est animarum in idem corpus remigrationem probabant. Carcerem enim corpus aduersarium bonum angelum interpretabantur, qui in hoc officium à Deo creatus esset, vt animas, quæ officio suo in corpore bene non essent functæ, in corpus reuocaret, quoad omnes officij partes explerent. Auctor Tertullianus lib. de anim. & Epiphanius hæref. 27. Hæc somnia opus non est refutare. Alij malū angelum intelligūt; duos enim cuique datos homini bonum alterū, qui ad bene; alterum malum qui ad male agendū solicitet. Origenes homilia in Lucam 35. Alij carnem quæ repugnat aduersus spiritum, Athanasius q. 62. & Iuuencus poeta quod & Hieronymus videtur approbare Alij conscientiam quæ nos tanquam graui simus aduersarius accusat, Athanasius eodē loco Alii diabolum, vt Tertullianus in libro de anima. Alii Deū aut eius legē, quæ nos apud eum accusat, vt Augustinus lib. 1. de serm Domini, & in quæst noui testamenti q. 7. & Nouatus in lib de humilitate & patientia. Alii eum, qui conatur nobis aliquid adimere, quia sequitur *dimitte ei & pallium*. Basilius in regul. breuiorib int. 222. Alii eum, de quo paullo ante dixerat, *vade prius reconciliare fratri tuo.*) Hilar. can. 4. Ambrof. lib. 7 in Lucam. c. 12. Auctor imperfecti hom. 11. Hiero in cōment. Atque hic verus est sensus, id enim postulat consequentia sententiæ, vt aduersarius appelletur is, qui habet aliquid aduersū nos. Aduersarius igitur noster est ille, quē læsimus, quem raca, aut stultum appellauimus, qui actionē apud Deum contra nos habet. Via est huius vitæ tēpus, iudex Christus qui dictur' est, *quod vni ex his minimis fecistis, mihi fecistis*: minister dæmon malus, qui in torquēdis dānatis Deo ministeriū præbet; carcer infern'; quadrās minima culpa. Erat enim quadrans minimus nūmus, duo continens minuta: itaque ad vltimum quadrantem soluere, pro summo iure puniri, prouerbio dicebatur. Poterit aliquis dubitare quomodo frater à nobis læsus, sit nos iudici traditurus; cùm & ipse sit iudicādus. Hæc vna ratio mouit Augustinum quò minus hāc interpretationem sequeretur, sed non debuit meo iudicio mouere. Loquitur enim Christus accōmodatè ad hominum morem, & forensem consuetudinem, vbi qui iniuriam accepit, aduersarium coram iudice sistit; non quòd nos affect' iniuria frater apud Christum sit accusaturus. Tradet etiam nos iudici, quia eius causa trademur: tradet non ipse, sed pro illo diabolus, qui etiam condonatā nobis à fratre refricabit iniuriam. Quod autem dicit nos inde non exituros donec vltimum quadrantem persoluamus non significat, vt ait August in', exituros postea: sed nūquam exituros, quia, qui in inferno sunt, cùm semper debitas pœnas soluant, quia pro quolibet mortali peccato infinitas pœnas debent, nunquam persoluūt. Itaque eodem sensu hoc loco dictio illa, *donec*, accipienda est, quo supra. c. 1. 25. Luc. c. 12. 59. pro quadrāte minutum dixit quæ quadrātis media pars erat: sed sentētia eadē est; vtraque enim phrasi minimum debitum significatur. Cætera etiam paullo aliter narrat, sed facilis solutio non eadē erat cōsio.

28 *Qui viderit*) ὁ βλέπων, qui aspicit: non enim significatur, qui casu in mulieris vultū oculis incurrit, sed qui impudico in eam animo oculos iniecit. *Mulierem*) vxorem alterius, quia sequitur ἐμοίχευσεν mœchatus est, quod non simplicem, vt vocant, fornicationem; sed adulterium propriè significat, Quamquam per vnam speciem totum genus intelligit.

Digitized by Google

Iam mæchatus est.] Iam adulterium commisit, minùs tamen peccauit, quam si remipsam patrauisset.

29. 30. *Si oculus tuus dexter.* Quia si oculus, & manus proprie sumantur, & absurda & crudelis videtur esse sententia, plerique veteres interpretes metaphorice sumpserunt. Quid autem per oculum dextrum, quid per sinistrum; quid item per manum dextram, quid per sinistram intelligatur, ipsis inter se non conuenit. Alij oculum dextrum, mentem; sinistrum corporis sensum, manum dextram voluntatem; sinistram carnis appetitum interpretantur. Non solum igitur corporis sensum, appetitumque refrænandum; sed superiores quoque animæ partes mentem & voluntatem, si rectæ non sint, quodam modo resecandas, & à nobis abiiciendas esse, Auctor imperfecti hom. 12. Alij per oculum dextrum, & manum dexteram idem significari, mulierem amicam; quia paulo ante dictum est, *qui viderit mulierem ad concupiscendum eam,* Chrysost. hom. 17. Alij oculum dextrum dilectum amicum, manum dexteram coadiutorem, & necessarium ministrum, Augustinus libro primo de sermone Domini, & Euthymius in hunc locum. Alij tam per oculum, quàm per manum dexteram eos omnes intelligunt, qui nos arctissima, aut cognationis, aut familiaritatis coniunctione contingunt, quos debemus, si nos à Deo alienãt, à nobis repellere Hilarius. Canon. quarto, Athanasius quæst. 70. Patianus Epist. 3. aduersus Nouatianos, Cyrillus lib. 11. Ioan. in cap. 28 Anasta. quæ. 73. Saluianus li. 3. de prouidẽtia, Theophylact' hoc loco. Probat Patianus ex simili sententia, quæ legitur Deutero. 13. 6. 7. 8. *Si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, siue vxor, quæ est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis vt animam tuam clam dicens, eamus & seruiamus diis alienis, quos ignoras tu & patres tui, ne acquiescas ei, nec audias, nec parcat ei oculus tuus, vt miserearis & occultes eum, sed statim interficies, sit primum manus tua super eum.* Alij animæ affectus intelligi volunt, quos Diuus Paulus ad Col. 3. 5. Quia ex corpore proficiscuntur, membra corporis appellat, *Mortificate,* inquit, *membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, auaritiam,* Hieronym in comment. Mihi perire videtur sensus, & energia, gratiaque locutionis; si aliud, quam verum oculum, veramque manum intelligamus. Est enim elegans exaggeratio, à chirurgorum arte desumpta, qui, cum per vnum membrum totum periclitatur corpus, vt corpus conseruent, membrum exscindũt. Propterea duas partes corporis, & nobis carissimas, & maxime necessarias oculos & manus, & ex iis dexteram potius quàm sinistram, quam magis amamus, quaque magis indigemus, Christus nominauit. Nec absurda sententia est. Non enim vult, vt manus ipsi nobis amputemus, aut oculos eruamus; sed, vt in exaggerationibus fieri solet, intelligatur exceptio, si fieri posset, aut liceret. Quemadmodum dixit Diuus Paulus ad Gala. 4. 15. *Testimoniũ enim perhibeo vobis, quoniam si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Potuit enim vtique, sed non licuit. Significat ergo Christus quoduis potius damnum debere nos subire, quàm culpam. Eò quidem vsque, vt vel oculum dextrum, dextramque nobis manum rescindamus, si aliter peccatum effugere non possumus, sed quia sẽper possumus, nefas est aliquam nobis corporis partem amputare. Origenem & alios, qui sese seruandæ castitatis causa exsecuerunt, ab Ecclesia damnatos legimus.

31. *Quicumque dimiserit.*] Quod apud Theologos disputatur, num in veteri lege vxorem, quę grata non esset viro, dimittere, præceptum, an priuilegium fuerit, ex his paucis verbis finiri potest. Non enim dicit, A dimittat vxorem; sed, si dimiserit, det illi libellum repudii; ne ipsa libertatis causa maritum fugisse videatur; & vt alteri sine ignominia possit nubere. An autem repudium, tamquam bonum, concessum; an, tãquam minus malum, ad vitandum maius permissum fuerit cap. 19. 8. commodiore dicemus loco. Libelli autem repudij exemplum Deuteronom. 24. 1. ex Hebræorum traditionibus exscripsimus, & multi hoc loco ponunt.

32. *Excepta fornicationis causa.*] Non concedit Christus etiam fornicationis causa libellum repudii dare, quemadmodum & verba ipsa, & perpetuus Ecclesiæ vsus declarat. Nam neque Christus dicit, det illi libellum repudii, quam fornicationis causa dimittit; B quod imprimis dicendum fuerat, vt repudiandi licẽtiam frænaret, si quidem voluisset, fornicationis causa dimissam nubere posse, vt noui docent hæretici: cũ lex quę in concedendis diuortiis multo erat liberior, hoc in ipsum licentiæ frænum iniiceret, vt multi graues auctores adnotauerunt. Et Ecclesia libellum repudii non nouit; vt quæ de Iudæis audiuit, *ad duritiẽ cordis concessit hoc vobis Moyses.* Sed hunc Lutheranorum & Caluinistarum errorem cap. 19. 9. refutabimus. Illud hoc loco disputandum, num sola fornicationis causa vxorem dimittere Christianis liceat? Quidam ob omnia peccata, quæ in scripturis fornicatio vocari solent, licere putant, vt sentire videtur Origenes tract. in Matthæum 7. & August. lib. 1. de serm. Domini, & Strabus hoc loco. Sed istud est nimis dilatare sententiam, quam videmus Christum C maxime restringere voluisse, & maiorem pæne Christianis dimittendarum vxorum, quam Iudæis dare licentiam; omnia enim fere peccata fornicatio vocãtur, quia per ea à Creatoris auertimur amore, & ad creaturarum amorem conuertimur. Quare & ipse Augustinus libr. 1. Retract. cap. 19 hoc retractasse visus est, saltem de eo dubitasse. Quid ergo? nõne multæ sunt causæ quibus iustius, quam ob adulterium vxor dimittatur? sunt plane; peius enim est hæreticam, aut parricidam, quàm adulteram esse. Id etiam ex Diuo Paulo haud obscure colligitur: cum enim iubet, vt, si mulier infidelis consentit habitare cum D marito fideli, retineatur 1. Corint. 7. 12. vult etiam, vt, si non consentit, eiiciatur. Non consentit autem, quæ non vult cum marito salua religione habitare. Tunc igitur eruendus oculus, tunc dextra manus resecanda, proculque reiicienda, vt Patianus interpretatur, sed ne liberum cuique esset causas fingere dimissionis, tres potissimum Ecclesia definiuit; primam si vxor Sodomitica esset, ca. maritus. de adulter. secundam, si hæretica. ca. quæsiuit. de diuortiis: tertiam si maritum ad aliquod graue peccatum trahere conetur, eodem cap. Cur ergo Christus solam excepit fornicationem? Tribus, vt opinor, de causis: prima, quod propter solam fornicationem absolute, & in perpetuum vxor dimittatur, ita vt, etiam si sese dimissa correxerit: maritus, si nolit, resumere non debeat. Non enim dimittitur, ne faciat, sed quia fecit iniuriã: non vt culpam corrigat, sed vt toto vitæ tempore E culpæ pœnam luat. Cum autem aliis de causis dimittitur, non absolute non in perpetuum, sed ad tempus dimittitur: dum se dimissa & afflicta corrigit: dum insipiens resipiscit, vt ad maritum redeat, si ad mentem redierit. Secunda, quia adulteram volentem etiam cum marito manere, seseque corrigere, dimittere tamen maritus potest: quia, vt diximus, in pœnam violatę coniugalis fidei, non in correctionem dimittitur: aliis vero vitiis deditam, emendari tamen volentem, marito dimittere non licet, id antiquæ eruditionis auctor Rupertus animaduertit. Tertia, quod aliæ

Digitized by Google

dimittendæ vxoris causæ propriæ non sint matrimonii, sed omnis communes cõsortij. Nam siue vxor, siue familiaris, siue cognata, siue soror, siue mater sit; siue auctor nobis peccandi est, longe est à nobis remouenda: adulteriũ causa est vxoris dimittendæ propria matrimonij, quia coniugalem fidem violat, quæ basis quodammodo matrimonij est: itaque quia contractus ciuilis est, matrimonium soluit. Ius enim est maxime naturale: vt ei, qui contractus cõditiones non seruat, contractus rescindatur. Restat, vt ait Augustinus sacramẽti maius vinculum quod non adulterium: sed sola mors soluit. Quid ergo dicet aliquis, Christus hoc loco addidit legi; Multa omnino. Primum, quod in lege propter adulterium vxor non dimittebatur; sed aut cõburebatur veteri exẽplo Ge.38.24. aut lapidabatur. Leuit. 20.10.Io.8.5. certe tollebatur è medio Danie. 13.41. Hoc Christus sustulit: veterem enim abrogãs legẽ non iussit adulteram mori: sed dimitti permisit. In quo Caluinistæ, dum se seueros impudicitiæ vindices volunt ostendere, & se hæreticos, & vxores suas sæpe adulteras ostendũt. Addidit præterea, quod noluit etiam adulterii causa dimissæ libellum repudii dare, quo segniores in dimittendis vxoribus essent viri, si scirent, nec sibi, nec vxori licere alias tentare nuptias; sed solis, dum vterque viueret esse viuendum. Addidit, quod innumerabiles causas, quibus in lege vxorem dimittere licebat, resecuit: nam quacumque fere de causa vxor viro non placuisset, dimittere licebat Deuteronom. 24. 1. solamque fornicationem excepit. Addidit, quod cum in lege semel dimissam vir reuocare non posset: in Euangelio reuocari non quidem iussit: sed optauit: *Maneat*, inquit Paul⁹, *innupta, aut viro suo recõciliet ur*. 1. Corinth. 7. 11. Addidit, quod cum in lege vxorem viro, non virum vxori dimittere liceret: in Euangelio parem viri, & vxoris causam esse voluit. Quod etsi ipse hoc loco non expressit, expressit tamen pro illo Diuus Paulus 1. Cor. 7. 10. 11.

33. *Non periurabis.*] Frustra à nonnullis laboratur, vt rationem inueniant, cur à præceptis secundæ tabulæ ad præcepta primæ reuertatur: nec enim ordinẽ in dicendo seruare voluit: sed res dicere, vt occurrebant. Quærunt hæreticorum interpretes, vbi hoc in lege scriptum sit, quod cum totidem scriptum verbis non inueniunt, Pharisæorũ interpretationem, non legis sententiam fuisse dicunt. Scilicet non animaduertunt Christum non verba, sed sensum legis recitare. Quod enim quidam hæc ipsa verba *Non periurabis*, ex Leuit. cap. 19. 12. sumpta esse putant; nec ipsi animaduertunt Hebraice non esse, לא תשבע שקר, non periurabis, sed לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא non iurabis in vanum vt Exod. 20. 7. & Deuteronom. quinto, vndecimo, dicitur, non assumes nomẽ Dei tui in vanum. Assumere autem nomen Dei in vanum, est peierare, quia שוא apud Hæbræos, sicut vanum apud Latinos vtrumque significat, & quod non necessarium, & quod falsum est. Atque ita non solum R. Abraham Exod. 20. 7. sed etiam noster interpres Leuit. 19. 12, & Christus hoc loco interpretatur.

Reddes autem Domino iuramenta tua.] Hanc etiam putant hæretici additionem esse Pharisæorum: sed verba ipsa præ se ferunt sententiam esse legis: quia tanquam antithetum præcedentium verborum legis recitantur, & in Numer. cap. 30. 3. eodem sensu, quamuis pluribus verbis, scriptum est, *Si quis virorum votum Domino vouerit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne, quod promisit, implebit.* Hoc est illud Psal. 23. 4. *Qui non*

A *accepit in vanum animam suam* (eius, Dei, id est, qui falsum per Deum viuentem non iurauit) *nec iurauit in dolo proximo suo.* Cum autem duæ sint iuramentorum species, altera qua præterita confirmamus, altera qua futura promittimus, vnam pro toto genere posuit speciem, vt versu etiam 29. adnotauimus.

An liceat aliquando iurare.

34. *Non iurare omnino.*] Multos hæc verba non intellecta fefellerunt, vt existimarent nunquam omnino Christiano licere iurare, vt hodie Anabaptistæ docent, & patrum nostrorum memoria Vviclefistæ docuerunt. Error antiquus. Nam & Hilarius Syracusanus ille in epistola ad Augustinum, quæ inter Augustini epistolas 88. est, narrat quosdam Siracusis in ea hæresi fuisse, vt numquam per Deum iurandum putarent; Pelagianorum genus fuisse & ex alijs ipsorum erroribus, qui simul
B in ea epistola recitantur; & ex Augustini respons. episto. 89. quæstio. 5. colligitur. Quin & Origenes tractat. in Matthæum 35, prope ab eo errore videtur abesse. Errandi causa fuit, quod non animaduerterint illud aduerbium *omnino*, non genus, sed formam significare. Non enim prohibet vllo tempore aut vllo casu; sed vllo modo, vllaque forma iurare, neque per Deum, neque per cœlum, neque per terram, neque per sanctam ciuitatem, neque per caput nostrum iurare, vt statim addidit explicans, quod dixerat, *omnino*. Eodemque modo Iacobus c. 5. 12. exponit, *Ante omnia fratres mei, nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcumque iuramentum.* Aliã quoque vim
C habet *omnino*, quam paulo infra explanabimus. Licere autem Christianis vbi, quando, & qua ratione oportet iurare, & perpetuus Ecclesiæ vsus, & sanctorum docent exempla. Iurauit enim Paulus Roma. 1. 9. 2. Cor. 1. 23. Philippen. 1. 8. 1. Thessal. 2. 5. 10. iurat angelus Apocal. 10. 6. Quod enim Pelagiani illi dicebant non iurasse Paulum, quia non dixit per Deum; sed coram Deo, aut testis est mihi Deus, quem ipsi, vt putabant, imitantes, omnibus modis Dei nomen polluebant, maximeque iurantes non iurabant, modo ab vna syllaba, per linguam abstinerent; ridendum potiùs est, quàm refutandum. Quid ergo Christus addidit legi; Quidam id, quod hîc dicitur addidisse, crediderunt,
D vt per Deum quidem, cum ratio, æquitasque postularet; per creaturas, per quas Iudæis, ne per Deum iurarent, iurare licuisset, nullo modo, nullo tempore iuraremus, Hilarius can. 4. Cyrillus lib. 5. in Isai. c. 65. Chrysostomus hom. 17. Hieronymus & Theophylactus in commentariis. At non probatur id Iudæis licuisse. Itaque multi recentiores interpretes, non lege, sed Pharisæorum opinione, interpretationeque licitum fuisse dicunt. Quod & ipsi nihilo magis probant, & nos versicul. vigesimo primo confutauimus. Credibilius non licitum, sed consuetum Iudæis fuisse per cœlum, per terram, per sanctam ciuitatem, per templum iurare, vt colligitur *Deut. 5. 11.*
ex c. 13. 16. Qui autem per templum iurauerit, nihil est. Nihil igitur hoc loco aliud Christus legi addidit, nisi quod expressit, quæ in lege expressa non *Deut. 5. 11.*
E erant. In lege enim tantùm dictum erat, *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, Christus addit, non solum nomen Dei, sed neque nomen cæli & terræ, aut alterius creaturæ in vanum assumes. Addidit etiam, quod, cum illis legis verbis, *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, solum prohiberetur periurium; ipse non solum periurium, sed verum etiam, non tamen necessarium prohibuit iuramentum. Cur autem prohibuerit sine necessitate, licet vere, iurare; non prætermittenda hoc loco quæstio

Christus iurare omnino prohibuit

Digitized by Google

est. Plerique veteres Auctores videntur in ea fuisse sententia, vt existimauerint non propterea præcipue prohibuisse, quod sine necessitate verũ iurare peccatum sit; sed ne sæpe iurando verum, aliquando falsum iuraremus, vt ait Sapiens Eccl. 23. 9 *Iurationi non assuescat os tuum: multus enim casus in illa:* & versiculo duodecimo. *Vir multùm iurans replebitur iniquitate, & non discedet à domo eius plaga.* Sicut prohibetur garrulitas & multiloquium, quia *in multiloquio non deerit peccatum.* Prouerb. 10. 19. Sic Clemẽs Alexandrinus 7. Strom. Chrysost. hom. in Matth. 17. Auctor imperfect. hom. 12. Basil. hom. in Psal. 14. Ambros. serm. 14. in Psalm. 118. August. lib. 1. de ser. Domini, & in Psal. 88. & 109 Hieronym. Zachar. 8. videturque ea sententia ex verbis Iacobi cap. 5. 12. confirmari. *Sit sermo vester est, est, non non; ne sub iudicio decidatis,* Gr. ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε, ne in iudicium, (id est, condemnationem) incidatis, quasi dicat, ne sæpe iurando, aliquando peieretis, & in peccatum, quo condemnemini, incidatis. verum enimvero contrarius est sensus Ecclesiæ, & ex hoc ipso loco manifestum est: Christum non ad vitandum maioris peccati periculum, sed quia ipsum per se peccatum est, iuramentum non necessarium vetuisse: cur enim neque per cœlum, neque per terram iurare nos velit, rationem reddit; non, ne frequenter iurando aliquando peieremus: sed quia ille thronus Dei est; hoc scabellum pedum eius; & irreuerentiæ culpa est ponere in cœlum os nostrum, & linguam nostram transire per terram, vt, quod Psalmo 72. 9. alio sensu dictum esse non ignoramus, in hanc sententiam accommodemus. Atque hæc mihi videtur esse vis illius aduerbij, *omnino,* quasi dicat, *Audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis,* id est, non iurabis falsum; *Ego autem dico vobis, non iurare omnino,* id est, ne verum quidem iurare; intelligitur autem sine necessitate, quia alludit ad alteram significationem verbi שוא in vanum, id est frustra, sine causa, sine necessitate.

Neque per cælum, quia thronus Dei est.] Colligitur ex hac ratione Christi, etiam creaturis, quatenus ad Deum referuntur, aliquem non solum vrbanitatis, vt noui dicunt hæretici; sed etiam religionis honorem deberi. Nam sicut iurare per aliquem, quando, & quomodo non oportet, actus est religioni contrarius: ita quando oportet, & quomodo oportet iurare, actus est religionis. Propterea iussit Deus non per nomina falsorum Deorum, sed per nomen suum iurare, Deuteronom. sexto decimotertio, propterea *Laudabuntur, qui iurant in eo.* Psalmo 62. 12. Si ergo per cœlum & terram iurare religio est, quia illud thronus, hæc scabellum pedum Dei est, quãto magis per Petrum, per Paulum, perque cæteros sanctos, & beatos viros, qui templum Dei sunt? Quod si hic illis religionis debetur honos; & cæteri eiusdem generis debentur, vt eos veneremur, vt infra Deum, vt Dei seruos, templumque colamus; nam neque cœlo & terræ religionis honorem tribuimus, quod Deus, sed quod aliquid Dei sint. Impius igitur & imperitus Lutheranorum, & Caluinistarum error est, nullum, nisi Deo religionis honorem tribuentium.

35. *Neque per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis,*] Dei, qui est *rex regum, & Dominus dominantium.* 1. Timoth. 6. 14. Apocalyp. 19. 16. vocat autem regem potius, quàm Dominum, aut Deum, quia alludit ad regem Iudæ, qui Ierosolomæ regiam habebat. Addit, *Magni,* vt ab eo distinguat, quasi dicat: quia ciuitas sancta est, vt supra cap. 4. 5.

36. *Neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum.*] Quia de cœlo dixerat, *quia thronus Dei est,* de terra, *quia scabellum est pedum eius.* de Ierosolyma, *quia ciuitas est magni regis;* ne putaremus saltem per caput nostrum iurare licere, quia nostrum est; addidit *neque per caput tuum iuraueris.* Reddit autem aliam, quam in cæteris rationem. Nam per alia iurare prohibuit quia aliquid habent ex ministerio, quod Deo exhibent, sanctitatis: per caput, quia quamuis nostrum sit, nostrum non est; nostrum, quia à Deo quasi vtendum accepimus, & ad tempus possidemus; non nostrum, quia non solum ipsum non fecimus; sed ne vnum quidem eius capillum aut album, aut nigrum facere possumus. Alio etiam sensu per caput, quam per cælum & terram iurare vetat. Nam cum per cœlum & terram iuramus, tanquam per res aliquas sanctitatem habentes iuramus; cum per caput nostrum iuramus, non proprie iuramus; sed tanquam rem nostram deuouemus. Hoc ipsum Christus prohibet, quia quod nostrum esse putamus; minime est nostrum, cum nequaquam in nostra sit potestate, & iniquum omnino est rem alienam deuouere. Est vero simile Iudæos per caput suum iurare ex Græcis & Latinis, quibuscum versabantur, didicisse. Nam apud illos illa iurandi forma vsitata erat νὴ κεφαλήν; apud hos, Per caput hoc iuro, vt ille apud poetam ait. Christiani nunc, O impietatem, non per suum, sed per Dei caput, perque omnia eius membra iurare solent. Scilicet capiti suo parcunt, Dei capiti non parcunt.

37. *Sit autem sermo vester Est, Est, Non, Non.*] Græce ναὶ, ναὶ, οὒ, οὔ. Etiam, Etiam, Non, Non. Quod quidam noui dixerunt interpretes per interrogationem & responsionem legendum esse, vt sensus sit, cum aliquis interrogauerit vos, sit ne aliquid, nihil aliud respondeatis, quam, Est. Cum interrogauerit, an non sit? nihil aliud quam non, hoc, inquam, ego nullo prorsus modo probare possim. Quid enim si id, de quo interrogor, an sit, non sit? an mentiens respondebo, Est. Diuus Augustinus in Enchiridio capite 17. & 22. *Sensum* inquit *esse dicamus, id est, vt semper vera loquamur.* Alij quod promiseritis vos facturos facite; quod non facturos, ne facite, vt loquitur Diuus Paulus 2. Cor. 1. 17. 18. *nunquid leuitate vsus, sum aut quæ cogito, secundum carnem cogito, vt sit apud me Est, & Non fidelis autem Deus: quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo, Est, & Non.* Sed hæ duæ interpretationes ex materia sermonis refutantur. Non enim id hoc loco Christus agebat, vt aut vera semper loqueremur, aut constantes in promissis præstandis essemus, sed illud, vt ab omni iuramenti specie abstineremus. Itaque necesse est, vt hæc verba *Est, Est, Non, Non,* iuramento, non mendacio, aut leuitati opponantur. Sensus ergo est, cum dicendum erit, *Est,* id est, affirmandum, ne affirmetis iuramento; sed simplici affirmatione dicentes, ita est. Cum aliquid negandum, ne iuretis non ita esse; sed simpliciter dicite, *non,* id est, non ita esse. Ita Chrysostomus in hunc locum, & Hieronymus in epistola ad Celantiam de institutione matrisfamilias, & Rabanus apud D. Thom.

Quod amplius est, à malo est.] Quid hîc appellet malum est, magna etiam est interpretũ dissensio. Alii à malo id est, ab eo proficiscitur, qui simpliciter affirmanti non credit, itaque incredulitatis eius vitiũ à loquẽte iuramentum extorquet August. lib. de serm. Domini in monte. Alij à malo', id est ab infirmitate Iudæorum, quibus, ne per Deum iurarent, crea-

Digitized by Google

turas iurare concessum erat, Chrysostomus. Hanc A opinionem versiculo trigesimo quarto confutauimus. Alij à malo, id est, à Diabolo, qui iurandi consuetudinem induxit, Theophylactus. Atque hic mihi videtur germanus esse sensus, & quia non dicit ἐκ τοῦ κακοῦ, sed, ἐκ τοῦ πονηροῦ à maligno, quo nomine diabolus vocari solet, vt infra cap. 6.13. & capite 13. 19. & quia addidit articulum. quasi dicat quod amplius est, à maligno illo introductum est: & quia tacita inter se & diabolum vtitur antithesi. Dixerat, *Ego autem dico vobis non iurare omnino*; sed simplici vti sermone, *Est, Non. Quod enim amplius est*, id est, iuramentum, quod ad simplicem affirmationem, vel negationem adiungitur, non ego dico, non ego B doceo adiungere; diabolus est qui docet, quique ad iurandum instigat. eius hoc est inuentum tam sæpe, tamque temere iurandi.

38. *Oculum pro oculo.*] Reddat, qui alterius oculum eruit. Ipsa verba sunt legis Exodi. 21.24. Leuit. 24.20. Deuteronom. 19.21. Sed non recitat nisi legis initium, quod cætera nota essent, quod & hodie iurisperiti faciunt. Erat autem lex talionis maxime, vt Philosophi docent, naturalis, & omnium gentium opinione iustissima, vt quod quisque fecisset, idem pateretur. Itaque inter leges illas duodecim tabularum, quæ quasi naturæ erant documenta, vna huic erat similis his conce- C pta verbis, *Si membrum rupit meum, ex pacto talio esto.* Extat de hac re apud Aristotelem quinto de moribus ad Nicomachum libro, & apud Gellium libro vigesimo inter Sextum Cæcilium Iureconsultum & Phauorinum Philosophum subtilis, & bene longa disputatio. Hic etiam hæretici falluntur, quod existiment Scribas & Pharisæos docuisse, licere vnicuique suarum priuatim iniuriarũ apud iudicem vltionem persequi, cum hæc talionis lex non priuatis hominibus, sed magistratibus, ne pœnæ modum aut excederent, aut non attingerent, quasi regula data esset. Nam priuatis quidem homini- D bus contra, dictum est Leuit. 19.18: *non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.* At neque probari potest hoc Pharisæos docuisse; nec, si docuissent, non licuisse priuatis hominibus ius suum apud iudicem persequi. Si enim ius erat, iustum erat, & vnicuique licet, quod iustum est, iuris ordine apud iudicem postulare. Nam & in Euangelio licet. Nec lex illa talionis solis iudicibus, vt regula; sed multo magis priuatis hominibus, vt pœna, qua ab homicidio & cæde deterreren- E tur, data erat, vt recte Chrysostomus, & Augustinus adnotarunt. Quid ergo Leuit. 19. prohibetur? non ius, sed vltionem quærere. *Mihi enim vindicta, & ego retribuam.* Quid igitur Christus adiecit legi? primum hoc ipsum, quod talionem sustulit, quæ hominem solo pœnæ metu continebat, ne alijs manus inferret, vt Hilarius, Chrysostomus homilia 18. Auctor imperfecti, homilia 12. Euthymius, & Theophylactus obseruarunt; voluit enim nos non metu, tanquam seruos, sed amore, tanquam filios, bene agere. F *Non enim accepimus spiritum seruitutis, iterum in timore: sed accepimus spiritum adoptionis filiorum Dei.* Rom. 8.15. Lex namque *iram operabatur* Roman 4.15. Euangelium gratiam, quia *gratia per Iesum Christum facta est.* Ioan. 1.17. Præterea addidit, quod non solum docuit nos non expetere vindictam, verum etiam patienter iniurias tolerare; nec tolerare modo, sed optare, sed illis gloriari; denique percutienti nos in vna maxilla, alteram obuertere; volenti tunicam nobis tollere, & pallium relinquere. *Non solum*, inquit Diuus Paulus, *sed & gloriamur in tribulationibus nostris*; Romanum 5.3. vt obseruauit Hilarius. Addidit quod cum lex tantum ramos, ipse vitiorum etiam radices excidit. *In lege* (inquit Hieronymus) *retributio est: in Euangelio gratia, ibi culpa emendatur: hic peccatorum auferuntur exordia.*

39. *Non resistere malo.*] Hoc etiam loco Chrysostomus homilia 18. Theophylactus, & Euthymius per malum diabolum intelligunt, puto quod & eodem vtatur nomine πονηρῷ, & τῷ articulum adiungat. Quid ergo? docet ne nos non resistere diabolo, cui Iacobus cap 4.7. & Petrus, 1. epist. c. 5.9 iubent, vt fortes in fide resistamus? Respondent resistendum quidem, sed non hoc modo; non vltionem quærendo: hoc enim non est resistere, sed manus illi dare. *Ignis*, inquiunt, *non igne extinguitur, sed augetur.* Alii interpretantur malo, id est, iniuriam facienti. Alii putant malum non personam, sed rem malam significare. Et ex ijs alii sextum esse casum: quasi dicat, ne malum pro malo reddamus, sed vincamus in bono malũ, Rom. 12.17.21. & 1. Petri 3.9. Alij tertium, quod ego iudico probabilius. Malum enim vocat iniuriam, quæ nobis infertur; cui iubet non resistere, sed nos potius illi excipiendæ paratos exhibere; & cum in vna maxilla plagam, aut colaphum accipimus, alteram vertere. Disputat Augustinus libro secundo de sermone Domini in monte neque Christum, neque quamuis perfectos Apostolos hoc seruasse. Nam neque Christus vnam percutiẽti coram iudice maxillam, alteram vertit; sed si non manu, lingua tamen restitit. *Si bene locutus sum, quid me cædis? si autem male, testimonium perhibe de malo*, Ioannis decimooctauo, vigesimo tertio: & Paulus etiam iussu iudicis percussus non solum alteram malam non præbuit; sed, quantum potuit, vtique restitit, & iniuriam insuper addidit, *Percutiet te Deus paries dealbate*, Actorum vigesimotertio, tertio. Cæsus autem virgis, & in vincula coniectus ius suum minaciter persecutus est, Actorum 16.37. *Cæsos nos publice indemnatos homines Romanos miserunt in carcerem, & nunc occulte nos eijciunt? non ita, sed veniant, & ipsi nos eijciant.* His exemplis intelligimus, aut, quod hoc loco Christus docet, non esse præceptum, aut non esse ita, vt verba sonant, intelligendum. Nam si, aut præceptum esset, aut ad verbum intelligendum, & Christus, & Paulus ad verbum vtique seruassent. Partim ergo præcepti, partim consilii est. Præcepti hæc sunt; primum, vt vindictam non quæramus. Deinde, vt potius alteram maxillam re ipsa vertamus, id est, alteram accipiamus iniuriam, quam acceptam vlciscamur. Præterea, vt animo parati simus ad remittendum de iure nostro, quandocumque id caritas, & Dei gloria videbitur postulare. Consilii autem est, vt quamuis neque caritas, neque Dei gloria id à nobis exigat; mortificationis tamen nostræ causa ad verbum hæc omnia faciamus; non quidem irritantes aduersarium ad inferendam iniuriam, sed nos ipsos ad excipiendam inuitantes. Sic Laurentium dixisse traditur, *assatum est iam: versa, & manduca.*

Sed si quis te percusserit in dexteram.] Quod dexteram potius maxillam, quam sinistram nominauerit cum colaphus in sinistram prius, quæ ad dexteram cædentis manum est, quam in dexteram impingi soleat, vt disputat Augustinus, nullum videtur aliud esse mysterium quam quod cum vellet dicere, si quis te percusserit in vna maxilla, verte illi & alteram; pro vna, & altera, dextram, & sinistram expresso manus nomine dicere maluit:

Digitized by Google

& quia prius dexteram, quam finistram solemus nominare; non cædendi, sed loquendi consuetudinem secutus est. Sicut scriptura loqui solet, *Non declinabitis ad dexteram, neque ad finistram.* Numero.20.17.& 22.26.Deuteronom.2.16 & 5.32. & 17.11.& 28.14. Neque vspiam legimus, ad sinistram & dexteram. Itaque Lucas capite 6.29.simpliciter dixit, *& qui te percusserit in maxilla, præbe ei & alteram.* Notanda autem est Christiana & elegans antithesis: legi enim talionis, oculum pro oculo; patientiæ, vt ita dicam, talionem opponit, vt pro accepta iniuria iniuriam alteram accipiamus. *Ego autem dico vobis,si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram.* Hoc scilicet erat, quod Ethnici olim non intelligentes dictitabant hanc legem Christi omnem Rempublicam euertere; impunitatem enim perditis hominibus peccandi dari, vt Marcellinus ad Augustinum scribit epistola 4. Quasi vero respublica non firmius stet patientia, quam vi; virtute quàm legibus. Præterquam quod Christus non ligat hoc loco iudici manus, quo minus in homicidas & cæteros sceleratos homines animaduertat; nec ita legem illam abrogat, vt ea iudex vti non possit; sed vt non cogatur. Nam & Christiani iudices oculum pro oculo, dentem pro dente exigunt, cum homicidas mori cogunt. Sed priuatis hominibus velut manicas iniicit: ne, dum sua manu iniuriam repellere conantur, duplicent iniuriam; nec puniendi potestatem tollit, sed peccandi occasionem præcidit.

41. *Et quicunque te angariauerit.*] ἀγγαρεύσει, neque hoc Græcum, neque illum Latinum genere suo verbum est, vtrumque a Persis, vt nonnulli adnotarunt, originem traxit, apud quos publici nuntij, aut cursores angari vocabantur. Iis publica potestate quoscunque homines ad ferenda onera cogere, quosuis equos, quasuis naues licebat vsurpare. Vnde factum, vt & Græci & Latini angariare dicerent, id est, aliquem cogere soluta mercede, vel ad onera portanda; vel ad viam præmonstrandam, quemadmodum Simonem illum Cyrenæum ad gestandam Christi crucem angariatum legimus capite 27. 32. Itaque merito id Christus numerat, aut inter beneficia, quæ alijs præstamus, si sponte facimus; aut inter iniurias, quas ab illis accipimus, si coacti.

Vade cum illo & alia duo.] ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο, abi cum eo duo, sub millia passuum. Noster interpres fortasse legit ἄλλα δύο *alia duo*. quæ efficiũt tria millia. Nisi vt nonnulli suspicantur, aut ipse, aut alius quispiam addidit postea illud *alia*. Melius sententia constabit, si non legatur; manifestum enim est Christum dicere voluisse duplicem accipiendam iniuriam, vt cum dixit, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram.*

42 *Qui autem petit à te, da ei.*] Id est, quisquis sit qui petit à te, da ei, vt apparet ex Lucæ 6.30. *Omni petenti te tribue.* Quibus verbis non iubemur nullum inter pauperes habere discrimen; præferendi enim sunt, qui magis egent. Neque bona nostra in omnes, qui quacunque ratione petierint effundere; neque facultatum nostrarum rationem non ducere, nec amicos inimicis; cognatos alienis pares facere. Habet caritas ordinem suum, qui postulat, vt parentibus potius, quàm alienis, vt amicis, quàm ignotis subueniamus, Quem ordinem perficere haud dubie voluit Christus, non euertere. Tantum ergò prohibetur προσωποληψία personarum, vt vocatur, acceptio, quæ iustitiæ, non ca-

A ritati contraria est. Occurrit pater, & ignotus homo æqualiter egens; non possum vtrique dare; dabo patri, altero præterito. Id enim à me caritas exigit. Occurrit diues notus & pauper ignotus, idem à me petentes, ille, vt ludat, hic vt viuat; vetat Christus diuiti dare, negare pauperi. Id illa parabola declaratur, quæ apud Lucam est c.14.12. *Cum facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne forte ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio: voca pauperes, cæcos, claudos, & debiles.* Summa est, non per-
B sonarum; sed paupertatis, sed caritatis habendam esse rationem. Habetur autem, vt Theologi docent, personarum ratio, cum in danda eleemosyna consideratur aliqua personæ qualitas, quæ aut eleemosynæ contraria est, vt cum do, quia diues est quia potest mihi reddere: aut certe non propria, vt cum do, quia Græcus natione, aut Latinus est. Non enim nationi, sed paupertati eleemosyna datur.

43. *Audistis.*] Vbi hoc dictum fuerit, versiculo vigesimo primo disputauimus. *Proximum tuum*
C רעך amicum tuum, id enim Hebraicum verbum proprie significat, τὸν πλησίον qui te aliqua, aut sanguinis, aut amicitiæ necessitudine attingit. Is etiam, non, vt multi putant, barbare, sed latine proximus dicitur; sic enim non alij solum auctores bene Latini, sed ipse etiam Cicero sæpe loquitur. Sensus ergo illius præcepti in lege erat, *Diliges proximum tuum*, id est, amicum tuum, vt ex vi verbi, ἀγαπήσεις, & ex antithesi, qua Christus vtitur manifestum est. Amicus autem in lege vocabatur non solum, qui erat, sed qui debebat esse: esse
D vero debebat, is qui Iudæus erat. Itaque quod à quibusdam obiicitur, præsertim hæreticis, etiam Iudæis in lege præceptum fuisse, vt inimicos diligerent, quod Exodi vigesimo tertio, quarto, scriptum sit, *Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non præteribis: sed subleuabis cum eo*: hoc inquam, alienum abs re est. Ille enim ipse, qui illic inimicus vocatur, amicus erat. Amicus, quia Iudæus; inimicus, quia priuato odio alterum prosequebatur. Itaque idem ille Deuteronom. vigesimo secundo, primo, frater appellatur. Illud difficilius, quod
E Christus apud Lucam capite decimo, vigesimonono aliter videatur, quis proximus esset, interpretari. Sed illa interpretatio non legalis, sed Euangelica est: qua voluit Christus disrupta iam maceria discrimen tollere nationum, quia in illo neq. Iudæus, neque Græc⁹ est, sed noua creatura: neque Iudæorũ populus illi iã peculiaris, sed erit vnũ ouile, & vn⁹ pastor. Præterquã quod si subtiliter vellem⁹ de illa Christi parabola disputare, inde poti⁹ probarem⁹, Pharisæos in ei⁹ præcepti interpretatione nõ errasse; & nomine proximi solos amicos, & eos qui be-
F ne de nobis merẽtur, intelligendos. Nã legis ille peritus idẽ, vt opinor, Scriba, vel Pharisæus, aut Scribarũ certe & Pharisæorũ opinionibus imbutus, recte à Christo dicitur iudicasse, quod non sacerdotem & Leuitam, sed Samaritanum, qui amici erga illum, qui in latrones inciderat functus erat officio, proximum appellauerit. Sed scimus alio intendisse Christum. Hoc tantum tenere volumus, ex eo loco probari non posse proximum in illo legis præcepto quemlibet hominem appellari.

44. *Diligite inimicos vestros.*] Hoc, vt omnes Auctores antiqui tradiderunt, & nos vers. 21. & 41. probauimus, proprium est Euangelii. In quo, sicut in cæteris, quæ legi Christus adiecit, quædam præ-

Digitized by Google

cepti, quædam consilii sunt. Præcepti hæc, ne odio habentes nos odio habeamus, ne reddamus malum pro malo, ne quid illis optemus mali, vt eos generali, vt Theologi docent, charitate complectamur, vt communibus orationibus, eleemosynis, beneficiis, quæ in omnes fiunt, non excludamus. Consili, vt eis etiam non ad extremam necessitatem indigentibus, benefaciamus; vt eos nominatim salutemus, vt familiariter alloquamur. Sed hæc à Theologis copiose disputãtur, à nobis propter huius explicationem loci attingenda modo fuerunt. Verba autem illa, quæ in Græcis nunc leguntur codicibus, *εὐλογεῖτε καταρωμένους ὑμᾶς*, Benedicite iis qui maledicunt vobis, noster non legit interpres; nec sũt ad implendam loci sententiam necessaria: conueniunt tamẽ, & eo quidem magis, quod B. Paul. huc videri possit allusisse. *Maledicimur, & benedicim⁹*. 1. Cor. 4. 12.

45. *Vt sitis filii.*] Plerique sic interpretantur, *vt sitis*, id est, vos esse filios declaretis. Quod vt non improbo, sic illud magis probo, vt Hebraismus sit, quo, qui alteri similis est, eius filius esse dicitur, sicut Hispani sua linguã solẽt dicere, videtur illum genuisse, id est, adeo illi similis est, vt eius filius esse videatur. Hic sensus multo magis cõuenit, quia dicere esse filios patris sui tautologia est; dicere autem esse similes vsitata locutio; & quia statim declaratur, quomodo patris sui filii, id est, similes, si bene omnibus fecerint, erunt, quia Deus *solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos*: & quia vers. 48. dicitur, *Estote ergo vos perfecti, sicut pater vester, qui in cœlis est, perfectus est*, vbi non quomodo filij, sed quomodo similes esse possimus, declaratur. Non nego tamen datam esse potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine Christi, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Sed quis huius loci sit sensus expono.

46. *Quam mercedem habebitis.*] Non negat mercedẽ habituros quicumque amicos diligunt, cum amicos diligere charitatis sit. Sed negat mercedem habituros, si, vt publicani, tantum id faciant, id est, si non propter Deum, sed aut propter naturalem in amicos propensionẽ, aut propter vtilitatẽ suam faciant. Quisquis autem inimicos non diligit, satis declarat se amicos non propter Deum, sed propter se diligere. Si enim propter Deum diligeret, etiam diligeret inimicos, qui non minus, quam amici imago Dei sunt. Qui ergo amicos, non inimicos diligit, quia non propter Deum diligit, vt ab amicis mercedem naturalis amicitiæ habeat, à Deo caritatis mercedem non habet. Qui nõ solum amicos, sed etiam inimicos diligit non solum caritatis erga inimicos; sed etiam erga amicos suæ mercedem habebit, quia Deus non naturam, sed gratiam remuneratur.

Nonne & publicani hoc faciunt.] Publicani à Latinis, *τελῶναι*, à Græcis, מוכסין ab Hebræis dicebantur, qui publica pro principe vectigalia colligebant: auarum hominum genus, & omni odiosum populo, eo præsertim tempore quo Christus ista dicebat cum Iudæi non suæ gentis regi, sed Romano Imperatori tributa pendere cogebantur. Inde enim illa nata est quæstio, an liceret tributum Cæsari dare Mar. 12. 14. Luc. 20. 22. Publicanos pro publicis & perditis peccatoribus habitos fuisse, cõstat Matth. 9. 10. 11. & 11. 19. & 18. 17. & 21. 31. 32. & Luc. 3. 12. 13. Cui opinioni congruẽter loquitur Christus. Fuit & noster Matthæus aliquando publicanus; & in telonio sedit capite 9. 9. sed ex publicano filium Dei Apostolum Euangelistam, gratia Dei fecit.

48. *Estote ergo vos perfecti, sicut pater vester.*] Sicut, non æqualitatem, sed qualitatem, similitudinemque declarat; & eam quidem similitudinem, quæ inter Deum & hominem, non quæ inter hominem & hominẽ esse potest. Sicut Christus orat Ioan. 17. 21. *vt simus* vnum, sicut ipse cum patre vnum est: nec enim illam, quæ inter patrem & filium est naturalem vnitatem æquare possumus; sed possumus tamen imitari. Proponit nobis Christus signum ad collimandum, quo scit nos peruenire non posse; vt, quo possumus, perueniamus. Non vult nos eo vsque progredi; sed non stare. Vult autem nos omnibus in rebus quam simillimos esse patri, sed in ea maxime, quæ illi est maxime propria, misericordia. Itaque quod Matthæus dicit, *Estote perfecti*, Lucas cap. 6. 36. dicit, *Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est.*

CAPVT VI.

ATTENDITE ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cælis est. 2. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, vt honorificentur ab hominibus! Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. 3. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. 4. Vt sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui
videt in abscondito, reddet tibi. 5. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus; amen dico vobis, receperunt mercedem
suam. 6. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito:
& pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. 7. Orantes autem, nolite multũ loqui, sicut ethnici. Putant n. quod in multiloquio suo exaudiantur. 8. Nolite ergo assimilari eis: scit enim pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum. 9. Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in cælis: sanctificetur nomen
tuum. 10. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra. 11. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. 12. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. 13. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen. 14. Si n. dimiseritis hominibus peccata eorũ: dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. 15. Si autẽ non dimiseritis hominibus: nec
pater vester dimittet vobis peccata vestra. 16. Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ; tristes exterminant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. 17. Tu autem, cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. 18. Ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo, qui est in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. 19. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiũt, & furantur
20. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures

Luc. 11. a. 2. Inf. 18. d. 13. Mar. 11. c. 25. Eccl. 28. a. 3. 4. 5. Luc. 6. 12. 33. 1 Tim. 6. d. 19.

Digitized by Google

non effodiunt, nec furantur. 21. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. 22. Lucerna corporis tui
Luc.11.c.34. *est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. 23. Si autem oculus tuus*
Luc.16,c.3 *fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tene-*
Luc.12,c.22 *bræ quantæ erunt? 24. Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim vnum odio habebit, & alterum di-*
1 Pet.5.b.7 *liget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. 25. Ideo dico*
Psalm.54.d.23. *vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne ani-*
Philipp.4.b.6. *ma plus est quàm esca; & corpus plus quàm vestimentum? 26. Respicite volatilia cæli, quoniam non serũt,*
neque metunt, neque cõgregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis
illis? 27. Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? 28. Et de vesti-
mento quid soliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. 29. Dico au-
tem vobis, quoniam & Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis. 30. Si autem fœnum
agri, quod hodie est, nec cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos modicæ fidei? 31. No-
lite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? 32. Hæc enim
omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. 33. Quærite ergo primùm re-
gnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis. 34. Nolite ergo soliciti esse in crastinum.
Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, sufficit diei malitia sua.

IN CAP. VI.

A ATTENDITE.] Cauete. Dubitari potest, an hæc eadem sit concio, quã Christus in monte habuit, quamque Euangelista superiore capite inchoatam, nunc prosequatur. Eandem enim esse cõtextus orationis, non eandem argumenti dissimilitudo arguit. Hoc probabilius: quia illa superioris capitis ad solos, vt probauimus, Apostolos in mõte dirigebatur: hæc ad omnes in campo. Illi de Euangelica tantum perfectione Apostolis, hic de communiũ fuga vitiorũ agitur omnibus necessaria: ita prorsus, vt si proprius vtramque intueamur, ipsa oratio, orationisque materia de mõte in vallem descendisse videatur.

B *Ne iustitiam.*) Omnes Græci codices pro iustitia ἐλεημοσύνην, eleemosynam legunt, quemadmodum Chrysostomus hom. 19. Auctor imperf. hom. 13, Theophylactus, & Euthymius legit. Latini auctor. omnes iustitiam, Hilarius, Hieronymus, Augustin⁹ tract. 6. in epistolam Ioan. & serm. 59. de tẽpore, & lib. 2. de serm. Domini, & Gregorius lib. 8. in Iob. c. 30. & in Pastor. 3. p admonit. 36. & poeta Iuuencus. Etiam inter Græcos Origenes hom. 2. in Exod. Credibile est Græcum aliquem non intelligentẽ, quid hoc loco iustitiæ nomen significaret, legentẽque ꝓximo versu ὅταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, *Cum ergo facis eleemosynam*, mendum putasse, & pro iustitia *eleemosynam* posuisse. Ego nostram lectionẽ multo magis probo, & quia noster interpres, & veteres illi auctores Latini, qui eius versione nõ vtebantur, ita legunt, & quia, vt pro eleemosyna scriptorum ignoratione iustitia poneretur, nulla fuit ratio: vt autẽ pro iustitia poneretur eleemosyna potuit esse ea quã dixim⁹ & quia vis dicẽdi postulat, vt 1. loco generalis iustitia, deinde specialis eleemosyna ponatur, & quia iustitiæ nomen צדקה apud Hebræos sæpe pro misericordia, & eleemosyna vsurpatur. Psal. 102. 18. *Misericordia autẽ Domini ab æterno & vsque in æternũ super timentes eum, & iustitia eius in filios filiorum ijs qui seruant testamentum eius.* Repetitionẽ enim eiusdem esse sententiæ perspicuum est & quod priori loco חסד misericordia dicitur, posteriori צדקה iustitia appellari, & Psal. 111. 9. *Dispersit dedit pauperib. iustitia eius manet in seculũ sæculi, cornu eius exaltabitur in gloria.* Dispergere. n. & dare pauperibus, hoc est eleemosynã, vocat צדקה iustitiam eius, quem Hebraismũ etiam D. Paulus imitatus est. 2. Cor. 9. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & augebit incremẽta frugum iustitiæ vestræ.* Fruges enim iustitiæ vocat eleemosynas, de quib. agebat; quia sicut fruges in arua, sic ille in pauperes seminatæ multiplicãtur. Sic. n. exponit, *dispersit, & dedit pauperib.* i. seminauit in pauperes. Hinc factũ, vt Septuaginta interpretes nõ solũ vbi Hebraice est צדקה iustitia pro eleemosyna δικαιοσύνην, id est iustitiã cõuerterit, sed sępe etiã, vbi est חסד misericordia, perinde ac si nomẽ צדקה iustitiæ cõmuni vsu misericordiã & eleemosynã significaret, vt Gen. 20. 13. & 21. 23. & Deut. 24. 13. Sic & hoc loco δικαιοσύνη iustitia pro eleemosyna ponitur: vt statim explicatur. *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te.* Quomodo hæc sentẽtia cõueniat cum illa, *Sic luceat lux vestra coram hominib. vt videãt opera vestra bona*, c. 5. 16. disseruimus.

Alioquin mercedẽ non habebitis apud patrẽ vestrum.] Quasi dicat habebitis quidẽ apud homines, quorũ respectu facitis, sicut infra dicit ver. 2. & 5. receperũt mercedẽ suam, id est, inanem gloriã apud homines, quam quærebant: apud patrem autẽ vestrum non habebitis, cuius causa non facitis, quia æquum est, vt cui quisq; laborat, ab eo mercedẽ accipiat: & vt vnius laboris non duplex, sed vna sit merces.

C *Nolite tuba canere.*] Quod Euthymius refert dixisse quosdam, quodque Strabus probabile, Lyranus verum putat, consuetudinem aut communiter Iudæorum, aut priuatim Pharisæorũ fuisse, vt cùm eleemosynas daturi erant, tuba pauperes conuocarent: nullo mihi testimonio, nullo probant exẽplo, & vanos quidem fuisse scio, tam liberales fuisse nescio. Contra certe Chrysostomus homil. 19. Auctor imperf. homil. 13. & Theophylactus in commentarijs sentit. Potius credo ad consuetudinem congregandi tuba populum, cum aliquid publice, aut faciendum aut edicendum erat, Christum allusisse vt Ioel. 2. 15. *Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate populum, coadunate senes, congregate paruulos sugentes vbera*: aut ad tragœdiarum & co-

D mœdiarum morem, quarum initio tubis canitur, vt populus admoneatur histrionem exire, oculosque & aures attendat. Nam & hoc loco, quasi tragœdiam, aut comœdiam aliquam Pharisæorum Christus inducit. Primum nomen ipsum ὑποκριτής, hypocrita quo vtitur histrionem proprie significat, qui alia persona cum sit, aliam agit: vt D. etiam August. adnotauit. Deinde verbum quo superiore versu vsus est πρὸς τὸ θεαθῆναι, vt spectemini, theatrale est: nam & theatrum ipsum ab eodem dictum est verbo, & tuba canere proprium est etiam theatri. Significat igitur nihil in hypocritis esse veræ solidæque virtutis: quicquid agunt simu-

Digitized by Google

ſimulationem, laruam, tragœdiam & comœdiam eſſe, ideoque ſpectari velle; nos ſolidam debere ſequi virtutem, nec alios ſpectatores, quam Deum deſiderare.

In ſynagogis.] Vide cap. 4. 23. Hæreticorum interpretes ferè omnes conuenticula, aut conciliabula hoc loco reddunt, nimis eleuata exaggeratione ſententiæ. Voluit enim Chriſtus ſignificare ſolere hypocritas loca quærere maximè frequentia, vt à pluribus videantur, qualis erat ſynagoga, in quam, ſicut nunc ad templa noſtra, omnis populus conueniebat. Senſum minuit quiſquis de ſynagoga conciliabulum aut conuenticulum facit; quod minùs eſſe quàm Synagogam, vel ipſa vocabulorum indicat diminutio.

3. *Neſciat ſiniſtra tua.*] Quia ſiniſtra nec ſcire poteſt, nec ignorare, dum metaphoram interpretes quærunt, incredibilem interpretationum varietatem pepererunt. Nonnulli dexteram intentionem ſeruandi præcepta diuina; ſiniſtram delectationem humanæ laudis intelligunt, vt Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini, & ſermone de tempore. 60. & Gregorius 3. parte paſtoral. cap. 21. Alij dextram ſuperiorem voluntatem; ſiniſtram inferiorem appetitum, Auctor imperfecti op. homilia 13. Alij dexteram populum Chriſtianum; ſiniſtram Gentilem, quemadmodum idem auctor ſcribit fuiſſe in quodam Apoſtolorum canone declaratum. Alij dexteram, teipſum; ſiniſtram vxorem tuam; quam etiam interpretationem Auguſtinus memorat. Alij dexteram nos ipſos; ſiniſtram coniunctiſſimum quemque, & familiariſſimum amicum, Ambroſius libro 1. de officiis cap. 30. & Euthymius in hunc locum. Rem mihi Chryſoſtomus homil. 19. & Theophilactus acu videntur tetigiſſe, non metaphoricam, ſed hyperbolicam eſſe locutionem, qualem illam ſuperiorem cap. 5. 29. 30. eſſe diximus, ſi oculus tuus ſcandalizat te, &c. ſenſus ergo eſt, adeo debere nos iuſtitiæ noſtræ teſtes effugere, vt ſi ſiniſtra manus noſtra oculos haberet, videre tamen non poſſet quid dextera boni faceret. Quod autem contra conſuetudinem, quam cap. 5. 39. explicauimus, prius ſiniſtram quàm dexteram nominauit; & dexteræ actionem ſiniſtræ cognitionem tribuit; ideo factum eſt, quòd eleemoſynam, de qua loquebatur, non ſiniſtra, ſed dextera porrigere ſoleamus, & cætera opera, quę manu fiunt, dextera faciat: ſiniſtra illi tanquam adiutrix aſſiſtat, itaut ſi oculos haberet, quidquid dextera faceret, ignorare non poſſet. Eleemoſynam ergo Chriſtus ita vult fieri, vt ne ſiniſtra quidem manus, quæ omnium operum dexterę non modò conſcia, ſed adiutrix etiam eſſe ſolet, ſcire poſſit. quod cùm in omnibus rectè factis intelligendum eſt, tum in danda eleemoſyna ideò potiſſimum commendatur, quod nec vlla magis in re gloriam homines quęrere ſoleant, nec in vlla minus quærere debeant. Eleemoſyna, quamuis parua magnum beneficium eſt pauperi, maius, ſi latet: ſi nemo, niſi qui accipit, nouit. Qui laudem hominum intuens dedit; ſibi, non pauperi dedit. Aut ſi quid dedit, vendidit, non donauit. Non potuit pauper pretium ſoluere; ſed pro illo alii ſoluunt; cùm dantem laudant, eum tantùm ſpectant. Pretium eſt illi videri. Apud Eccleſiaſticum cap 29. ver. 15. ſimilis eſt omninò ſententia: *Conclude eleemoſynam in ſinu pauperis, & illa exorabit pro te ab omni malo.* Non

A eſt culpa benefacientes videri, ſed velle videri. Nec omninò videri velle, ſed propter colligendam humanam laudem videri velle, hoc tantùm hoc loco Chriſtus prohibet. Nam velle propter Deum videri, non prohibet; ſed iubet: *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera, & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt.* capite quinto, ver. decimo ſexto.

4. *In abſcondito.*] Deo & tibi ſoli cognita.

Reddet tibi.] Græci codices addunt ἐν τῷ φανερῷ, in aperto, in propatulo. E contrario tempore Auguſtini Latini codices legebant, Græci non legebant, vt ille lib. 2. de ſerm. Domini ſcribit. Itaque B ſuſpicio mihi eſt primos illos codices Gręcos, ex quibus tranſlatio Latina, qua Eccleſia ante Hieronymum vtebatur, facta fuerat, hæc verba legiſſe; pòſt ſcriptorum vitio in Græcis abolita, in Latinis conſeruata. Hieronymus verò, cum iam ipſius tempore in Græcis non legerentur, quia ad Græcorum, vt ipſe ait, codicum veritatem Latinam editionem corrigebat, expunxiſſe de Latina, quod non inuenit in Græca. Nam legenda quidem eſſe ipſa indicat antitheſis: In abſcondito & in propatulo, & quòd Lucas c. 14. 14. pro ἐν τῷ φανερῷ, in propatulo dicat, *in reſurre-* C *ctione*, id eſt in vltimo iudicio, coram omnibus hominibus, qui ſunt, qui fuerunt, qui futuri ſunt. Poſtulat etiam æquitas, atque ſententia, vt hoc credamus dixiſſe Chriſtum nos multò maiorem etiam apud homines gloriam habituros, ſi clam eleemoſynam faceremus, quam qui non alia de cauſa faciunt, quàm vt gloriam apud homines habeant; quia illi non niſi in paucorum hominum conſpectu facere poſſunt, quorum gloria in iudicio coram omnibus hominibus maximæ erit ignominiæ. Nos, qui, cùm facimus, à nemine videri volumus; etiam ſi nolimus, ab om- D nibus tunc videbimur, ab omnibus laudabimur. Solet ſe, & alios ita conſolari diuus Paulus, vt ad Philippenſes cap. 2. ver. 16. *Verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Chriſti, quia non in vacuum cucurri, nec in vanum laboraui.* & 2. ad Timoth. 1. 12. 18. *Sed non confundor, ſcio enim cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.* & cap. 4. 8. *De reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Deus in illa die iuſtus iudex.*

5. *Qui amant*] Gr. ὅτι φιλοῦσιν, quia amant. Itaque aut noſter interpres pro ὅτι legit οἱ, aut aliquis in eius verſione pro *quia* ſcripſit *qui*. Faciliùs fuit ex *quia* E facere *qui*, quàm ex ὅτι οἱ. Itaque hoc quidem loco noſtram potiùs, quàm Græcam verſionem iudico corrigendam: φιλοῦσιν autem ſecuti, vertunt *ſolent*. Meliùs noſter interpres, quia non ſolam conſuetudinem, quia ſine affectatione nata eſſe poterat, ſed multò magis ſtudium gloriæ Chriſtus reprehendit, vt capite vigeſimotertio, verſu ſexto. *Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.*

In ſynagogis.] Vide ver. 2.

F *Et in angulis.*) Non ſignificat hoc loco angulus abditum & ſecretum locum, vt ſolet plerumque ſignificare, quemadmodum cum dicimus, abdere ſe in angulum, vt Act. 26. 26. *Scit enim de his rex, ad quem & conſtanter loquor; latere enim eum nihil horum arbitror; nec enim in angulo quicquam horum geſtum eſt*; ſed potius ſignificat locum maximè publicum, maximè conſpicuum, maximè frequentem propter adiunctum, quod ſequi-

G

Digitized by Google

tur, *platearum*, Plateas enim vocat vicos, & publicas vrbis vias; angulos, biuia, & triuia, vbi maior hominum concursus diuersis venientium vijs esse solet; sicut Thamar, cum se meretricem esse fingeret, quæ à quamplurimis inueniri velle videretur, sedit in biuio. Genes. 38. 14.

Stantes] Sunt, qui putent Iudæorum morẽ fuisse vt stantes orarent, quod pluribus in locis, qui orant, dicãtur stare Mar. 11. 25. *Et cum stabitis ad orãdum, dimittite, si quid habetis aduersus aliquem.* Luc. 18. 11. *Pharisæus stans, hæc apud se orabat.* Non assentior, B quia ex alijs locis perspicuum est, consuetudinem fuisse flexis genibus orandi. Actor. 9. 40. *Petrus autem ponens genua orauit dicens, Tabitha surge*, Actor. 20. 36. *& cum hæc dixisset* (Paulus) *positis genibus orauit cum omnibus illis.* & cap. 21. 5. *& positis genibus in littore orauimus.* Christus etiã flexis genibus orasse dicitur Luc. 22. 41. Natura quoque ipsa flexo genu orare docet: nec est vero simile Pharisæos, qui maxime volebant videri sancti, aliter orasse. Stantes igitur hoc loco interpretor, manentes, fixi, immobiles, quasi homines animo in cœlum rapti, vt infra. C cap. 20. 3. 6. & Mar. cap. 3. 31. & 11. 25. & Lucæ 18. 11.

Mercedem suam] qua sola digni erant, aut quam quærebant, Hieronym. & August.

6 *Intra in cubiculum tuum*] Multas interpretationes, quas Augustinus & Hieronymus, alijque multi auctores afferunt, quia allegoricæ sunt, prætermitto: & per cubiculum verum cubiculum, intelligo cum Chrysostomo homil. 8. in 1 epistolam ad Timotheum, & Theophylacto in hunc locum. At non iubet nos ingredi reuera in cubicu- D lum, & ostium claudere: sed tantùm inanem hominum laudem fugere. Itaque, qui in publico orat, nolens ab alio quàm Deo audiri, aut videri, aut si ab hominibus audiri, & videri vult, non propter suam, sed propter Dei laudem vult, Is in cubiculo clauso ostio orat: quia non magis laudem suam quærit, quam si in cubiculo solus oraret. Cõtra qui in cubiculo clauso ostio solus orat, volens tamen, vt homines id sciant, is in plateis orat, & tuba ante se canit: & quo se magis abdit, magis prodit, Auctor imperfecti. Non abrogat ergo Christus morem in publico orandi laudabili & Iudæo- E rum, & Christianorum vsu firmatum. 3. Reg. 8. 29. Act. 1. 24. & 3. 1. & 4. 24. & 6. 6. & 12. 12. Tantum intentionem animi corrigit. Diuus Paulus vult in omni loco nos orare leuantes puras manus. 1. Tim 2. 8. Nostra factum est negligentia, vt oratio, quæ in publico fit, humanam laudem venari possit. Si enim omnes, & vbique oraremus: singulare non esset in publico quemquam orare: nec ex eo, quod ab omnibus fieret, laus vlla quæreretur, maioresque oratio haberet vires, nec humanæ expectatione laudis impedita: & simul orantium precibus adiuta, *Quasi facta manu*, inquit Tertullianus in A- F pol. *oramus, hæc vis Deo grata est.* De qua re Origenes homil. 7. in Iosue, & Chrysostomus homil. 3. de incomprehensibili Dei natura disputarunt.

Oratio in publico laudabilis.

7. *Nolite multùm loqui.*] μὴ βαττολογήσητε, ne nimium loquamini, ne vtamini superuacaneis repetitionibus. Verbum est, aut à Batto quodam poeta, qui ineptis repetitionibus vsus dicitur quibusdam: aut à Batto nescio quo homine balbo, vt alijs placet, deriuatum. Illud probabilius. Non enim loquendi in orando balbutiem, & celeritatem Christus reprehendit, quamuis ea etiã merito sit reprehendẽda, sed superuacaneam, & inanẽ studio affectatam A verborum copiam: vt constat ex sequentibus verbis, *Putant enim, quod in multiloquio suo exaudiantur*, quod & Gregorius Nyssenus in libro de oratione adnotauit. Nec prohibet longas Christus orationes, qui alibi perpetuas imperauit, Luc. 18. 1. sicut & Diuus Paulus. 1 ad Thessal. 5. 17. & ad Colos. 4. 2. neque loqui, cum oramus: neque repetitionibus vti, cum & ipse orando locutus sit, & ter eundem sermonem repetiuerit infra capit. 26. 44. & Marc. 14. 39. sed prohibet eo animo multùm loqui, vt hominibus bene orare videamur; de hoc enim B agebat, & existimantes facilius Deum multa, quã pauca auditurum verba, vt statim exponit: Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nec Euchitæ propterea hæretici habiti sunt, quod multùm orarent apud Epiphanium hæres. 80. & apud Augustinum in lib. ad Quoduult. cap. 57. sed quod existimarent neminem, nisi continenter oraret, saluum esse posse, nõ intelligentes, quod Lucæ 18. 1. Christus dicit, *oportet semper orare, & nunquam deficere*: quod non significat debere nos perpetuo, & sine vlla intermissione orare, quod sciebat Christus à nobis fieri non posse: sed cum semel aliquid C à Deo postulauimus, nec obtinuimus, non debere propterea fatigari, aut fiduciam abijcere, iterum atque iterum nullo definito modo idem orandum: hæc enim ratione fore, vt tandem quod petimus, obtineamus. Hoc illa, quæ sequitur, parabola significatur, *Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur, &c.*

Oratio prolixa an prohibita.

Ethnici.] Errorem Ethnicorum fuisse, vt existimarent, quò plura, clarioreque voce loquerentur, D facilius se à Deo exaudiri, ex 3. Reg. 18. 27. colligitur, vbi Elias alludens ad Ethnicorum ritum, quem decem tribus Israel imitabantur, *Clamate*, inquit, *voce maiore, Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certe dormit, vt excitetur.*

In multiloquio.] Hebraismus, In, pro propter, ἐν pro διὰ, vt Mar. 9. 38.

9. *Sic ergo vos orabitis.*] Incertum vtrùm bis, an semel tantum Dominicam orationem Christus docuerit. Dubitandi causa est, quod Lucas cap. 11. 1. 2. scribat eum à discipulis rogatum, *Domine, doce nos orare sicut Ioannes docuit discipulos suos*, respondisse *Cum* E *oratis dicite, Pater sanctificetur nomẽ tuum, &c.* Matthæus autem hoc loco non rogatum, sed sponte significare videatur eum concionantẽ hãc orationẽ tradidisse. Vix quispiam veterũ auctorũ hanc quæstionẽ attigit: & qui attigit, Rupertus, bis putat Christum eandem orandi formam diuersa occasione docuisse. Contrarium tamen mihi videtur probabilius. Quorsum enim eosdem discipulos bis eandem orationem docuisset? Nisi forte dicamus, quod mihi omnino non displicet, apud Lucam solos discipulos, à quibus rogatus fuerat: hic omnem turbam auditorum, quæ eam orationem nondum audiue- F rat, docuisse. Si semel tantum traditam dicamus, dicendum erit Matthæum non vnam solum Christi concionem recitare: sed quæ ille diuersis temporibus, multisque concionibus docuisset, in vnum locum conijcere voluisse, vt omnẽ ferè eius doctrinam sub vnum poneret aspectum.

Sic ergo vos.] vos, qui laudem apud Deum, non apud homines, vt illi, quærere debetis. Vos qui melius docti à me estis, Deum non multitudine verborum, sed magno orantis affectu, nihil nisi iusta: & ad eius gloriam conducentia petentis exorari.

Digitized by Google

Sic] Non his necessariò verbis, sed hac aut simili sententia Augustinus libro de magistro cap. 1. & in epistola ad Probam 121. cap. 12. & Beda in hunc locum. Nam nec Apostolos orando his ipsis verbis vsos fuisse legimus, alijs legimus Actuum 1. 24. *Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende, quem elegeris ex ijs duobus vnum.* Sed dum id ad propagandum Euangelium, & gloriam Dei illustrandam faciunt, si non verbis, re tamen ipsa dicunt, *Sanctificetur nomen tuum.* Et cum Dei voluntatem electionemque volunt cognoscere, quid aliud dicunt, quàm *fiat voluntas tua?* Neque Christus his vnquam verbis orasse dicitur: in eandem tamen sententiã orauit: *Pater si possibile est transeat à me calix iste, veruntamen non sicut ego volo: sed sicut tu vis*, Matthæi 26. 39. Lucæ 22. v. 42. Sed tamen paucis verbis omnia, quæ in hac oratione docuerat, dicit exceptis ijs, quæ dicere non poterat. Nam & ipse patrem appellat, sicut nos appellare docuit: & vt eius nomen sanctificetur, petit, cum eius quærit gloriam, *Si possibile*, inquit, *est*, id est, si salua gloria tua fieri potest, absolute namque fieri

1.Pet.2.22. posse non ignorabat, & vt eius voluntas fiat, *veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis*: & panem suum quotidianum petit, cum vitam petit. Solum non petit, vt debita sibi remittantur, quia *peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius*, & , vt in tentationẽ non inducatur, qui cadere non poterat, & , vt à malo liberaretur, quem singulari certamine iam vicerat cap. 4. 1. Neque voluit Christus, vt quotiescunque oramus, ista omnia, quæ hac oratione continentur, peteremus, sed vt omnia, aut aliqua, aut nihil certe his contrarium peteremus. Ipse pro crucifigentibus se orauit: non erat vnum ex ijs: sed consentaneum vni ex ijs, vt Dei nomen etiam in inimicorum salute sanctificaretur. Merito tamen Ecclesia tantum huic orationi tribuit, vt non solum sententia, sed ipsis etiam Christi verbis vteretur. *Amica* (inquit Cyprianus lib. de oratione) *& familiaris est oratio, Deum de suo rogare, ad aures eius ascendere Christi orationem. Agnoscat pater filij sui verba, cum qui habitat intus in pectore, ipse sit & in voce.* Merito illi inter omnes & priuatas & publicas preces primum locum dedit. Dixerat Christus paulo ante, *Nolite multum loqui*: præscribit nunc breuissimam, qua vtamur, orationis formam. Tamen *breuitas ista* (ait Tertullian. in lib. de oratione) *magnæ ac beatæ interpretationis substantia fulta est, quantumque substringitur verbis: tantum diffunditur sensibus. Qualia sunt* (inquit Cyprianus) *fratres dilectissimi, orationis Dominicæ sacramenta, quam multa, quam magna breuiter in sermone collecta: sed in*

Septem petitiones orationis Dominicæ. *virtute spiritualiter copiosa, vt nihil omnino prætermissum sit, quod non in precibus, atque orationibus nostris cœlestis doctrinæ compendio comprehendatur.* Itaque recte Tertullianus hanc orationem Euangelij breuiarum appellauit, Diuus Augustinus lib. 2. de serm. Domini in monte, & hunc omnes deinceps Theologi secuti septem petitiones continere docuerunt: primam, *Sanctificetur nomen tuum.* 2. *Adueniat regnum tuum*: 3. *fiat voluntas tua*: 4. *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: 5. *dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: 6. *& ne nos inducas in tentationem.* 7. *sed libera nos à malo.* Recentiores quidam sex tantum: nam ex duabus vltimis vnam faciunt. De qua re non est operæpretium disceptare, illud non prætermittendum, quod à multis indicatum est, tres primas petitiones ad honorem Dei, reliquas ad vtilitatem nostram pertinere: quemadmodum Decalogi præcepta in duas diuisa sunt tabulas: in priore erant, quæ ad Deum, in altera quæ ad proximum pertinebant. Hoc est, quod versu trigesimo tertio di-

A citur, *Quærite ergo primùm regnum Dei.* Non vult Deus nostram vtilitatem ab honore suo esse disiunctam: quia nec vtile nobis esse potest, quod ipsi honorificum non est. Ideoque honorem suum vtilitatis nostræ regulam facit, quam nec, qui sequitur, errare potest: nec, qui non sequitur, non errare

Pater.] Quod à nomine patris exordiri iubet: non ideo tantum facit, vt fiduciam nobis Deum alloquendi, præbeat, quemadmodum Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus homil. 20. allijque multi interpretes voluerunt: sed multo magis, vt blando nomine Dei beneuolẽtiam captaremus, & ad concedendum, quod postulamus, patris eum appellatione

B moueremus, vt Augustino lib. 2. de serm. Domini placuit. Habet oratio Dominica Rhetoricam suam. Huc spectat, quod cap. 7. 11. Christus dicit, *Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit bona petentibus se?* Nomen ipsum patris pro nobis orat: quia patris est filijs necessaria prouidere, patris est filijs ignoscere. Eodem exordio perditus ille adolescens ad se rediens vsus est, *Pater peccaui in cælum, & coram te*, Lucæ 15. 18. Adnotauit Tertullianus in lib. de oratione, & Augustinus lib. 2. de serm. Domini, Deum in veteri testamento non patrem, sed Dominum vocari voluisse. quia illi serui erant, nos filij sumus. *nec enim accepimus spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepimus Spiritum adoptionis filiorum Dei: in quo clamamus Abba pater*,

C Romanorum octauo, 15. An autem hoc loco solam primam Trinitatis personam, an totam ipsam Trinitatem patrem appellemus: in vtramque partem disputari potest. Plerique ad solum patrem hæc verba dirigi putant, vt Cyprianus, Chrysostomus, & Rupertus sensisse videntur. Argumento est, quod Christus eundem suum, atque nostrum patrem, quamuis non eodem modo vocare soleat: *Ascendo*, inquit, *ad patrem meum, & patrem vestrum*, Ioann. 20. 17. Magis aliorum probo sententiam, qui totam hîc Trinitatem patrem à nobis vocari dicunt. Cur enim Deum patrem appellamus? primum, quia creauit: at non solus pater, sed tota nos Trinitas creauit. De-

D inde, quia conseruat: at non solus pater, sed tota Trinitas conseruat. Tertio quia redemit: at nõ solus pater, sed tota redemit Trinitas: tota Trinitas agendo, solus filius patiendo. Itaque respectu quidem redemptionis solus potius filius, quam solus pater, pater nobis est appellandus. Quarto, quia per gratiam regenerauit; at tota Trinitas regenerauit.

Noster.] Vt non suum quisque priuatim, sed nostrum communiter patrem appellaremus, Christus ideo iubet, quia non priuata, sed publica totius Ecclesiæ oratio est, & cum Deum oramus tanquam vnum Ecclesiæ membrum oramus. Qui aliter orat, orare fortasse potest, exorare certè non potest. Hoc non à me primum, sed à Cypriano libro de

E oratione Dominica, ab Ambrosio libro 5. de sacramentis capi. 4. ab Auctore operis imperf. hom. 14. ab Augustino lib. 2. de serm. Domini, à Theophylacto, & Euthymio notatum est. Illud etiam à nonnullis illorum notatur indicari his verbis differentiam quæ est inter nos & Christum: nos Deum non patrem meum, sed nostrum: Christum non patrem nostrum, sed meum appellare, quia eo modo, quo pater noster est, omnium communiter pater est: omnes enim creauit, omnes conseruat, omnes nutrit, omnes, quantum in ipso quidem fuit, etiam redemit. Eo autem modo, quo Christi pater est, non alterius est pater. Pater enim illius, non quia creauit, sed quia ex sua substantia ge-

Digitized by Google

nuit: ideo patrem peculiariter (inquit Ambrosius libro quinto de sacramentis capite quarto) suum appellat: nos verò patrem communiter nostrum appellamus: quia illum genuit, nos creauit. A A- lia magis propria videtur esse ratio, cur & Deum patrem, & nostrum appellemus, quòd illi regenerati per Christum simus. Manifestum enim est eos, qui nec baptizati sunt, nec in Christum crediderunt, hanc orationem pronuntiare non posse, & tamen à Deo creati, & tamen conseruati, & tamen redempti sunt. Non ergo hoc loco ideo Deum patrem appellamus, quia tantum nos creauit, quia conseruat, quia redemit: sed etiam quia per fidem & gratiam baptismi regenerauit. *Dedit* enim *potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius*, aliis ergo non dedit: ab alijs pater vocari non potest. Hoc etiam Tertullianus & Cyprianus in lib. de oratione Dominica obseruarunt. Quare cum dicimus nostrum, non solũ à Christo, sed etiam ab infidelibus hoc verbo distinguimur, & Deum patrem nostrum, id est, credentium, non infidelium appellamus. Quid? an non est pater omnium? est enimuero Ephes. 4.6. sed eorum peculiari ratione, qui in Christum credentes vnum cum illo corpus facti sunt. Nos igitur inter Christum, & infideles medij sumus. Christus naturalis Dei filius, infideles quodam modo spurij, quia ab eo creati, quia ad eius imaginem facti sunt, ex natura, quasi ex ancilla, non ex gratia, quasi ex libera geniti: sicut Ismael naturali virtute, non sicut Isaac supernaturali gratia. Nos filij nec naturales, vt Christus; nec spurij, vt infideles, sed tamen adoptiui, sed tamen legitimi, alioqui hęredes non essemus Dei & cohæredes Christi: Rom. 8.17.

Ioan. 1. 12.

Qui es in cælis.] Quod multi hæretici, cœlestis, vno verbo dicere maluerunt, minime probo: non solum, quia mali sunt auctores, & quia non tam breuitatis, quàm nouitatis studio facere videntur: sed etiam quia veram horum verborum sententiam corrumpunt. Primum quidem: si Græca verba, vt noster interpres, secuti fuissent, vt ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς verterent, *qui es in cælis*, errare non potuissent: & cœlestis dicitur non solum, qui in cœlo habitat: sed qui ex cœlo originem ducit, aut qui de cœlo venit, vt Christus 1. Corinth. 15.48.49. & qui cœlesti constant materia, cœlestes globos appellamus. Hîc autem certum est Dei habitationem significari, qui ideo in cœlis habitare dicitur, quod quamuis vbique sit, ibi tamen eius gloria potissimum eluceat, quia *in sole posuit tabernaculum suum*, Psalm. 18.6. Sic Psalm. 2.4. *Qui habitat in cælis irridebit eos.* & Psal. 112.5. *Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat.* & 122.1. *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis.* Scribit Aristoteles omnium gentium quasi à natura insitã opinionem fuisse, Deum in cœlo habitare, vnde illud tam frequens apud Græcos poëtas natum sit, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει, *superique habitator Olympi*. Ambrosius & Augustinus cœlos, Sanctos interpretantur, in quibus Deus peculiariter dicitur habitare: sed iste allegoricus, non literalis, sensus est.

1 de cœlo. c. 3.

Hesiodus in operib.

Sanctificetur nomen tuum. [Nomen Dei dicitur, non hoc solum Deus: quo cum appellamus, sed hominum de illo existimatio, & quidquid ad illum quoquomodo pertinet, quod tunc ab hominibus sanctificari dicitur, cum ab illis timetur, amatur, colitur, cum eius augetur gloria, cum bonitas, cum sanctitas, cum maiestas celebratur. Hebræi enim קדש sanctificare dicere solent, id est, celebrare, vt sanctificare sabbatum. Ezechiel. 44.24. sanctificare ieiunium, Ioel 1.14. Aut sanctificari Dei nomen dicitur, cum tanquam sanctum colitur, & honoratur; sicut è contrario blasphemari dicitur, cum sine debita ab hominibus reuerentia tractatur, Isai. 52.5. & ad Roman. 2.24. & pollui, cum tanquam vile & sordidum habetur Ezechiel. 20.39. & 22.26. & 36.20. & 39.7. & 43.8. & Hierem. 7.30. Atque ad hunc sensum Hieronymus in commentarijs, & Augustinus lib. 2. de serm. Domini interpretantur. *Non sic petitur*, inquit August. *Sanctificetur nomen tuũ, quasi non sit sanctum nomen Dei, sed vt sanctum habeatur ab hominibus, id est, ita illis innotescat Deus, vt non existiment aliquid sanctius, quod magis offendere timeant.* In eandem fere sententiam Gregorius Nyssenus in lib. de oratione Dominica, Chrysostomus homil. 20. Auctor imperfecti homil. 14. Theophylactus & B Euthymius. Paulo longius à sensu Ambrosius discedit lib. 5. de sacrament. cap. 4. *Sanctificatos*, inquit, *nos dicit in nomine Domini Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri: hæc sanctificatio, vt in nobis permaneat, oramus.* Cum autem non dicimus, à quibus Dei nomen sanctificari velimus: ab omnibus sanctificari velle significamus. Ideo, inquit Tertullianus in lib. de oratione, *suspensa enuntiatione, non dicentes sanctificetur in nobis: in omnibus dicimus.*

10. *Adueniat regnum tuum.* [Quid hoc loco regnum Dei appelletur, & quid sit aduenire, variæ sententię. Nonnulli regnum illud intelligunt, quo Deus in iustorum cordibus regnare dicitur: sicut è contrario in corpore iniustorum peccatum dicitur regnare, Roman. 6.12. & sicut dicitur, *regnum Dei intra vos est*, Lucæ 17.21. Ad hunc modũ Ambrosius lib. 5. de sacramentis cap. 4. Auctor imperfecti homil. 14. Hieronymus in commentarijs, & libr. contra Pelagianos. 3. Gregorius Nyssenus in lib. de oratione Dominica, & Euthymius. Alij de illo regno accipiendũ putant: quo in beatis regnat, quasi petamus illud, quod iam alijs beatis aduenit, nobis etiam aduenire: quasi petamus *dissolui, & esse cum Christo*, Philippens. 1.23. sicut dicuntur fideles diligere aduentum Christi. 2. ad Timoth. 4.8. & ad Titum. 2,13. & sicut animæ illæ quæ subtus altare sunt, petunt, vt vindicetur sanguis fratrum suorum, & corporibus suis iterum inductæ regno fruantur, Apocal. 6.9.10. Ita Tertullianus, & Cyprianus in lib. de oratione, Chrysostomus homil. 20. Auctor etiam imperfecti D homil. 14. & Augustinus in Epistola ad Probam 121. Alij *Regnum tuum adueniat*, id est, gloria tua manifestetur hominibus, vt idẽ Augustinus lib. 2. de serm. Domini. Verus sensus mihi videtur esse, quem Theophylactus & Rupertus breuiter indicarunt, vt regnum Dei vocetur illud quo Deus positis omnibus inimicis suis in scabellum pedũ suorum, vbique regnaturus est, & vt loquitur Diuus Paulus, *erit omnia in omnibus*. 1. Corinth. 15.28. Nam etsi nunc etiam vbique regnat, tamen quia non pacificè & sine hoste, ac bello regnat, & quia multi illi quasi rebelles resistunt, regnare non dicitur. Tunc autem subiugatis hostibus, & amicis liberatis, inimicis damnatis plene regnare dicetur. Hunc esse sensum ex E illo loco Diui Pauli, quem notauimus, non obscure colligitur: tum etiam ex hoc ipso. Manifestũ enim est nos hic non nostrum, sed Dei regnũ postulare. Nam tres primæ, vt diximus, petitiones ad Deum: reliquæ ad nos pertinent. Non est ergo sensus, vt Deus regnet in cordibus nostris, aut vt nos cum beatis regnemus: hoc enim ad nos maxime pertinet: sed vt Deus absolutè, & sine aduersario regnet. Sic enim dicimus, *Adueniat regnum tuum*, quemadmodum si filii patri regi pacificum regnum & victoriam contra hostes precaremur: non vt nos: sed vt ille regnet. Aduenire autem optamus, sicut illi diligũt ad-

Digitized by Google

uentum Christi, 2. Timothæi 4.8. & ad Titum 2.13. animæ illæ Apocal.6.9.10.

Fiat voluntas tua. Alias Cypriani, Augustini, & Gregorii interpretationes, quia allegoricæ sunt, prætermittendas puto. Inter literales illa communis est, vt petamus fieri Dei voluntatem in terra, sicut in cœlo, id est, vt ita illi homines obediant, sicut angeli obediũt, Hieronymus, Chrysostomus hom. 20. Auctor imperfecti. hom.14 August. lib. 2 de serm. Domini, Theophylactus & Euthymius. Alii paulo aliter, *Fiat voluntas tua in terra sicut in cælo*, id est, pacificetur terra: sicut olim cœlum pacificatum est. Nam, vt aliquando in cœlo inter bonos & malos angelos bellum fuisse dicitur Apocal. 12.7. deiectoque in terram diabolo pax in cœlo consecuta est: ita nunc in terra inter Diabolum & hominem bellum est: petimusque, vt victus à terra in abyssum deiiciatur, &, vt ait Christus, vt eiiciatur foras Ioann. 12.31. vnde illa consequatur pax, quam angeli nato Christo hominibus annunciarunt, Luc. 2.14. Sic Ambrosius lib. 5. de sacrament. cap. 4. Tertullianus vero promptum in nobis, & paratum animũ significari putat: vt quidquid calamitatis, quicquid boni, vel mali Deus nobis immittat, patienter feramus, sicut Iob dicebat, *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum*, 1.21. Verũ non videtur restringenda esse generalis sententia, quod istæ omnes interpretationes faciunt: Nam de sola præceptorum obseruatione, aut de sola pace, vel patientia interpretari parum est. Ex omnibus si vna cõfletur, æqualis erit. Petimus ergo, vt omnibus in rebus voluntas Dei fiat, non solum à nobis, sed etiam in nobis: sicut Christus, cùm peccare non posset, dicebat, *tamen non mea, sed tua voluntas fiat*, Luc. 22. 42. vtique non tantum à se, sed etiam in se.

Sicut in cælo.[Vbi nihil est, quod Deo resistat, nihil quod non ad nutum obediat. Psal. 102. 20. 21. *Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute, qui facitis verbum eius, ad audiendam vocem sermonum eius, & Benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius.*

11. *Panem nostrum quotidianum.*[Fructuosus locus: agitur enim de pane nostro: sed & verborum obscuritate difficilis, & interpretationum varietate implicatus. Plerique veteres auctores pie & religiose, atque ad Ecclesiæ vsum accommodate dixerunt panem nostrum quotidianum Christi corpus appellari. Nam & verus panis est, qui de cœlo descendit, & quotidianus, quia aut à singulis, aut à tota quotidie sumitur Ecclesia, Tertull. libr. de oratione, Cyprianus de oratione Dominica: Ambrosius lib. 5. de sacrament. cap. 4. Marius Victorinus libro tertio aduersus Arium, Athanasius in libr. de incar. Iuuencus, Hieronymus in comment. & lib. 3. aduersus Pelagianos. Est in hanc sententiam non minimum argumentum, quod vero simile esse videatur Christum in tam perfecta diuinaq; oratione nihil nos terrenum, nihil non diuinum petere docuisse. Obstat tamen, quod sequitur, *da nobis hodie*, quasi in crastinum petere prohibeamur, vt ver. 34. explicatur. Obstat, quod tanquam rem quotidie singulis nobis necessariam postulare videamur, corpus autem Christi quotidie sumere perquam vtile est; non est tamẽ necessariũ, nec, vt ait Augustinus, ab Orientalibus Christianis eius tempore sumebatur. Quæ res eundem impulit Augustinum lib. 2. de serm. Domini, vt panem quotidianum nostrum Dei voluntatem interpretaretur, sicut Christus dicebat Ioann. 4.34. *Meus cibus est vt faciam*

A *voluntatem patris mei.* & Ioann. 6.27. *Operamini non cibũ, qui perit: sed qui permanet in vitam æternam.* Quam interpretationem & Origenes homil. in Ezech. 14. ante illum adhibuerat. At istum cibum non in hodiernum tantùm diem: sed in omnem omnino vitã petere Christus docuisset, sicut illi dixerunt: *Semper da nobis hunc panem.* Ioan. 6. 34. & illa, *da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Ioann. 4. 15. Itaque probabilius est, quod idem Augustinus lib. 1. locut. in Gen. cap. 39. & Epistola ad Probam 121. capit. 12. Basilius in regul. breu. inter. 252. Chrysostomus homil. 20. Auctor imperfecti, homil. 14. Gregorius Nissenus in lib. de oratione,
B & Theodoritus in cõmentar. in cap. 4. Epistolæ ad Philippenses dixerunt, panem hoc loco nostrum & quotidianum omnem necessarium cibũ appellari: panis autem appellatione omnia ad sustentandam vitam necessaria intelligi debere, id ex omnibus huius loci circumstantijs manifestum est. Non & quòd nostrum, id est, nobis necessarium; & quòd quotidianum, id est, non superuacaneum; & quod in hodiernum, non in futurum petimus; & quod versiculo 3. 4. eodem sensu prohibemur in crastinum esse soliciti: omnia indicant de cibo corporis agi. At non est vero simile (dicunt quidam) Christũ in tam cœlesti precatione quidquam terrenum postulare docuisse. Respondeo, non fuisse Christi cõsilium, vt panem resque necessarias quærere iuberet, quod terrenum est, quódque idem Christus ver. 25. facere prohibet, & ad quod satis
C sumus natura nostra procliues: sed vt doceret vnde, & quatenus quærere deberemus. Non.n. à terra, vt pecudes; sed à Deo, vt homines; nõ in omne tẽpus, sed in præsentem tantum diem petere docet. Hoc autem cæleste præceptum non terrenum est. Eò quidem vsque, vt etiam Christo docente pauci admodum faciant. Illud magis mouere potest, credibile non videri Christum, quantumuis moderatam corporis curam animæ curæ præposuisse. Id autem fecit, si inter ea, quæ nobis ipsis petimus, primo loco panem, secundo remissionẽ peccatorũ: tertio liberationem à tentatione petere docuit. Respondeo, Christũ non tam ordinẽ dignitatis rerum, quã naturæ & infirmitatis nostæ sequi voluisse. Natura prius vult viuere, deinde bene viuere. Huius rei Christus rationẽ habuit. Adde quod cum panẽ docet petere, non tam corporis, quam animæ curã
D habet. Exscindit enim maximũ & vehementissimũ affectum, ex quo maior peccatorũ pars proficiscuntur: & vt dicam breuiter, hac petitione cauet, ne peccata fiant, sequente, quomodo facta remittãtur.

Nostrum.]Qui panem, Christi corpus intelligunt, ij nostrum, id est, fidelium, non infidelium interpretantur, vt Cyprianus. Alii nostrum, id est, qui nobis à te dari solet. Gregor. lib. 33. moral. cap. 5. *Ecce & nostrum dicimus, & tamen vt detur, oramus: noster quippe fit, cum accipitur, qui tamen Dei est, cùm ab illo datur. Et Dei ergo est ex munere, & noster fit veraciter per acceptionẽ.* Alij nostrum, id est hominum, non pecudum. Alij volunt nostrum vocari illum etiam ipsum, quem iã
E habemus: quẽ nihilominus à Deo petere iubemur, quia cum Dei potius, quàm noster re vera sit, non debemus eo prius vti, quàm vtendi à Deo petamus facultatem. Sic Auctor imperfecti: quod verum quidem & pium, sed alienum esse arbitror. Vult enim Christus prauam hominum consuetudinem corrigere, qui nullum auaritiæ suæ modum ponunt, vt ex vers. 19. & sequentibus perspicuum est. Non solent autem homines, quæ habent, aut industria sua quærere, si mali: aut à Deo

Digitized by Google

petere, si boni sunt: cum igitur panem petimus, quem non habemus, cur qui diuites sunt, petunt? Mouit quæstionem, idemque explicauit Augustinus pauperes petere, vt habeant; diuites, vt non amittant. *Et quid eget (inquit) diues? audeo dicere ipso pane quotidiano eget diues, quare enim abundant illi omnia? vnde? nisi quia Deus dedit? Quid habebit si Deus subtrahat manum suam? nonne multi dormierunt diuites, & surrexerunt pauperes?* Sic igitur interpretari possumus, vt noster dicatur panis, qui nobis est necessarius. Hoc enim cum Christi consilio bene conuenit, qui tantùm nobis vult potestatem facere in præsentem diem necessaria petendi.

Quotidianum.] Græcum verbum τὸ ἐπιούσιον magnam difficultatem peperit. Vetus interpres quotidianum reddidit, vt ex Hieronymo in hunc locum manifestum est. Atque ita omnes veteres auctores Latini legunt. Hieronymus supersubstantialē vertit, quanquam in eo veterem versionē noluit corrigere. Itaque incaute quidam nostro tempore in vulgata editione pro quotidiano supersubstātialem posuerunt: quod corporis cibo, quem à nobis peti probauimus, minime cōuenit. Alii cōsubstantialem, id est, eiusdem nobiscum substantiæ reddiderunt, vt inde ὁμοούσιον, de quo tantopere aduersus Arianos disputabatur, confirmarent, vt Marius Victorinus libro tertio aduersus Arium. Hieronymus scribit se in Hebræorum Euangelio pro ἐπιούσιος legisse מחר crastinum, quasi inter crastinum, & hodie antithesis quædam sit; & hodie in diem crastinum necessarium petamus panem. Et quidē verborum antithesis rectè cōgruit: sententia verò non congruit: non enim docet, sed prohibet Christus in crastinū esse solicitos ver. 34. Alij exponunt ἐπιούσιον substantiæ nostræ alendæ accommodatum, id est panem cibarium, non delicatum, non superuacaneum: quod non prorsus male conuenit. Sed nihil æque mihi videtur conuenire, atque vt noster vertit interpres, *quotidianum*: vt intelligitur ex eo, quod sequitur, *da nobis hodie.* Non enim est verborum antithesis, quam quidam, vbi non est, quærunt; sed cognatio, similitudoque sententiæ: quemadmodum si coniugatis etiam dixisset verbis, panem nostrum hodiernum, id est, nobis in hodiernum diem necessarium da nobis hodie. Sed vocauit potius quotidianum, quàm hodiernum, vt generalior esset sententia, significaretque Deum singulis diebus seruis suis necessarium cibum dare solere. Diarium Latini vocant. Petimus ergo à Deo, vt ne patiatur diarium nostrum nobis hodie deesse. Loquimur enim tanquam filioli, quia mane in scholam proficiscentes primo loco eius diei statutam panis portionem postulant. Cōsonat huic sentētiæ Syriaca trāslatio, quæ pro pane quotidiano legit לחמא דסונקנן יומנא panem indigentiæ nostræ. Vnus adhuc angere potest scrupulus, quod ἐπιούσιος non à participio ὤν, sed à nomine οὐσία sicut ὁμοούσιος & ὁμοιούσιος Græcę linguæ consuetudine cadere debeat. Quod si ita est, non præsentis diei cibum, sed substantialē, aut supersubstantialem, aut ad substantiam denique, quæ οὐσία dicitur pertinentem significare potest. Respondeo Euangelistam, aut Euangelistæ interpretem nouo vocabulo, aut veteri noua significatione vti potuisse, quemadmodum sæpe Apostoli vti solēt. Deinde nisi me coniectura fallit, Hebraismus sapere. Dicunt enim Hebræi עצם היום הזה substantiam diei huius, pro, hunc ipsum diem, vt Genes. 7. 13. & Leuit. 23. 14. Sic ergo vocare potuit Euangelista ἐπιούσιον panem, qui ad substantiam præsentis diei pertineret, id est portionem panis nostri, quæ præsenti diei respondet. Nolo tamen meam valere coniecturam; nisi qui doctiores sunt approbauerint.

12. *Et dimitte nobis debita nostra.*] Peccata nostra debita vocamus, quia illis tanquam ære alieno obstricti tenemur Deo. Id constat ex Lucæ cap. quæ qui pro debitis peccata dixit: & ex parabola it, test infra cap. 18. 27. quid autem sit peccata remitti ad Romanos quarto versu octauo disputauimus: nunc sine disputatione ne forte lector erret, admonemus, dimitti esse non solum non imputari, non solum dissimulari, non solum tegi, non solum non puniri vt noui hæretici fabulantur, sed penitus etiam tolli, penitus deleri, & in profundum mare proijci, vt Scriptura loquitur Ioann. 1. 9. Isai. 43. 25. Mich. 7. 19. Probarunt ex hoc loco veteres Catholici aduersus Pelagianos neminem in hac vita sine peccato esse quando omnes dicere iubemur, *Dimitte nobis debita nostra.* Hieronymus libro tertio aduersus Pelagianos. Augustinus lib. 2. contra epist. Parm. c. 10. & lib. 3. contra duas ep Pelag. cap. 5. & libro tertio, de peccat. mer. c. 13. & epist. 89. & hom. 42. Duobus modis Pelagiani respondebant: primum viros sanctos, cum hæc dicunt verba, non pro se, sed pro aliis orare, Augustinus libro secundo de peccato. mer. cap. 10. Deinde non ex veritate, sed ex modestia & humilitate dicere Augustinum libr. 2. cōtra duas ep Parm. capit. 10. quibus ijsdem locis respondet.

Nemo sine peccato.

Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris] Periculosam nobis videtur Christus regulam tradere. Male enim omnino nobiscum agetur, si nō aliter nobis Deus, quàm nostris nos debitorib. peccata dimittat. At non est regula, sed conditio. Non esse regulam manifestum est: quia Deus nobis, & multo plura, & multo maiora, & multo liberalius, & multo minus merentib remittit: quàm nos debitorib. nostris, aut remittere soleamus, aut etiam possimus. Itaque si regula esset, nō salutem, sed damnationem potius nostram à Deo peteremus. Hoc per illam, quam diximus, parabolam capit. 18. 24. 28. significatur, vbi Dominus seruo decem millia talenta remisit: seruus conseruo centū denarios noluit condonare: nec Dominus propterea dimisit, quod seruus debitori suo prius dimisisset, quasi eius exemplo prouocatus: sed prius Dominus dimisit, postea seruus dimittere noluit. Denique regula est, quam imitamur: non autem Deus nos, sed nos Deum in remittendis peccatis imitamur: non ergo nos illi, sed ille nobis regula est. Nos illi conditio sumus, quia si nos debitorib. nostris nō remittamus, neque nobis ille remittit, vt supra c. 5. 23. 24. significatur, *Si offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid aduersus te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade reconciliari prius fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuū.* & Marci vndecimo versu vigesimo quinto. *Cum stabitis ad orandum, dimittite si quis habetis aduersus aliquem, vt & pater vester, qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra.* Et Lucas capite vndecimo, quarto, non dixit, *dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: sed, *si quidem non dimittimus omni debenti nobis.* Cur ego Christus hanc non iam regulam, sed conditionem adiecit, cū potius impedire rei, quam petimus impetrationem, quàm iuuare videatur? Respondeo, duabus de causis appositam fuisse: & ad corrigendam orationem nostram, ne nobis à Deo peteremus, quod aliis ipsi nollemus dare: & ad commonefaciendos nos, vt quod à Deo petimus id nos aliis concedamus. Reli-

Digitized by Google

quum est vt videamus, quomodo sit intelligenda. Nescio qui olim hæretici ita intelligebant, quasi quantumcunque homines peccarent, & quacunque ratione viuerent; modo acceptas iniurias condonarent, certi essent fore, vt peccata sibi à Deo remitterentur, vt scribit August. lib. 21. de ciuitate, cap. 22. & 27. quibus respondet, non vt fiant, sed quia fiūt peccata. ideo dicitur dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Non ergo est sensus fore, vt hac sola cōditione nobis Deus debita nostra dimittat, si nos debitoribus nostris dimittamus: sed vt nisi dimiserim' aliis, nec ille nobis dimittat, vt ver. 15. *Si non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* quare quod paulo ante vers. 14. dictum est, *si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis pater vester delicta vestra*, non absolute, vt Augustinus admonuit, intelligendum est, sed si cætera accedant, quæ sunt necessaria, si nos peccasse peniteat, si animus sit non iterum peccandi, & si quid est aliud, quod ad peccatorum remissionem requiratur. Nam, vt semel dicam, hoc inter negantes, & affirmātes promissiones, aut conditiones differt: quod negantes absolute, & sine alia superaddita conditione: affirmantes numquam absolute, sed cum exceptione, nisi quid aliud impediat, intelliguntur. Vnus & idem locus Marci 16. vers. 16. illustre vtriusque regulæ habet exemplum. *Qui*, inquit, *non crediderit, condemnabitur.* Hæc enim promissio, quia negans est, absolute, & sine vlla conditione est intelligenda, fore, vt quisquis non crediderit, quantumuis bene viuat, & quidquid aliud faciat, condemnetur. Quod autem ibidem dicitur, *qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit*: quia affirmatio est non absolute, & sine exceptione intelligendum, sed si cætera habeat necessaria. Sic hoc loco, quod dicitur versiculo 15, quia per negationem pronuntiatur, absolute: quod vero vers. 14. quia per affirmationem, non absolute, sed cū exceptione intelligēdum est. Alteram huius cōditionis explicationē, nimis tamen angustā Augustinus affert, vt nostris debitoribus debita remittamus, id à nobis petentibus sicut nos à Deo petimus, vt nobis nostra dimittat; & sicut seruus ille conseruum suum rogabat, *patientiam habe in me*, Matth. 18. 29. Hæc, inquam, interpretatio & sensum nimis stringit, & conscientiam nimis laxat. Iubemur enim Mar. 11. 25. non solum rogati, sed nostra etiam sponte, cum stamus ad orandum dimittere, si quid aduersus aliquem habemus: quamquam & generaliter ac sine restrictione de omnibus intellexisse videtur ipse Augustinus libro 2. de serm. domini in monte. Illa difficilior est quæstio, quatenus debitoribus nostris remittere debeamus, vt nobis Deus debita nostra dimittat. De ea re copiose Theologi disputant: ad eorum scholam auidum lectorem mittimus, nos hîc ea tantum, quæ ad huius explanationem loci necessaria iudicamus, dicturi sumus. Hoc ergo non de omnibus debitis, sed de priuatis iniurijs intelligendum. Mille aureos nūmos mihi debes; an, nisi condonauero Deus mihi peccata mea non condonabit? nequaquam ita est. Si enim condono, beneficium confero; si non condono, peccatum non admitto. Nec illa obstat parabola Matth. 18. 24 quod de pecuniæ debito loquatur. Nam per pecuniam peccata sunt significata. Patrem meum occidisti; an necesse est, vt nihil à te exigam, si volo, vt nihil à me exigat Deus? minime. Honorem mihi falsa criminatione detraxisti: an mihi repetere corā iudice non licebit? licebit. Quid ergo? iniuriam, non

Quid inter affirmantes & negātes conditiones in Scriptura interest.

Quales in iuriæ remittendæ, & quomodo.

A damnum remittamus, necesse est, si volumus, vt nostræ in Deum iniuriæ ab eo nobis remittentur. iniuriam enim à damno subtiliter Theologi distinguunt. Cum patrem meum occidisti, & fecisti iniuriam, & damnum attulisti. Iniuriam, quia offendisti animum meum, quia contempsisti me: damnū, quia eum mihi eripuisti qui me alebat, qui docebat, qui tuebatur: damnum repetere possum, iniuriam condonare debeo, ita vt nihil propterea velim mali: vt nullas tecum geram inimicitias, & vindictam non quæram. Idem in aliis exemplis intelligendum.

B 13. *Et ne nos inducas in tentationem.*] Duo hîc explicanda sunt verba: quid sit tentatio, & quid in tentationem inducere. Pelagiani hoc loco non peccatorum contra nos pugnam, quam tentationem Scriptura solet appellare: sed humanos casus, quos ipsi per nos, nisi Deus auertat, effugere non possumus, intelligebant. Auctor Augustinus epistola 94. Nēpe, quia in eo errore versabantur, vt existimarent in nostra esse potestate: vt nulla Dei adiuti gratia omnia peccata vitaremus: & à Catholicis hoc loco premebantur, quod à Deo petamus ne nos in tentationem inducat, quasi non possimus sine eius auxilio superare, vt Hieronymus libro aduersus eos 3. & Augustinus multis locis argumētantur: hanc interpretationem tāquam diuerticulum, qua euade-

C rent, quæsiuerūt. Sed ex proximo verbo facile refelluntur: *sed libera nos à malo*, vbi per malum, vt paulo post docebimus, non potest, nisi diabolus intelligi, tum etiam ex c. 26. v. 41. *Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem: Spiritus enim promptus est, caro autem infirma*, vbi certum est de peccatorū tentatione agi: quod ergo illic iubet exercere, hîc docuerat. Quomodo autem nos Deus in tētationem inducat: facile Caluinistæ respondent, quia nos ad peccandum impellit. Facile enim est hæreticum esse. Sed stat Iacobi sententia, quam nulla poterit hæresis abolere,

D *Nemo, cum tentetur dicat, quoniam à Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est, sed vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus, & illectus.* c. 1. 13. 14. Vera ac firma omnium semper Catholicorum sententia fuit, Deum, cum de peccatis agitur, non impellēdo, non incitando; sed permittendo tentare, vt Tertul. & Cyprianus in lib. de orat. Dominica, & August. ser. 124. de tempore, & sæpe aliàs interpretatur. Hoc constat. Quid autem sit Deū non permittere, vt in tentationem inducamur, id non constat. Nam

E nonnulli interpretantur, non ne in tentationem incidamus, quod dum carnem circumferimus, fieri non putant posse; sed ne, cum inciderimus, ab illa superemur, vt August. lib. 2. de sermone Domini, & epistol. 121. & Theophylactus in commentarijs in hunc locum. Melius, vt mihi videtur, idem D. Augustinus in lib. de bono perseuerantiæ c. 6. Tertullianus, Cyprianus de orat. Dominica, Chrysost. hom. 20. Auctor imperfect. 14. & Euthymius in hunc locum putant nos rogare, vt non incidamus in tentationem. nostræ enim infirmitatis memores,

F non solum vt vincamus, petimus; sed etiam ne in certamen descendamus, ne forte vincamur. Hunc sensum Christus c. 26. 41. prorsus expressit, *Vigilate* inquit, *& orate, ne intretis in tentationem. spiritus promptus est, caro autem infirma.* Pugnā ergo, sicut Christus, detrectamus; sed nos cum Diabolo, ille cum morte, *Pater, si possibile est transeat à me calix iste.*

Sed libera nos à malo. (Cyprianus omne generaliter malum intelligit; siue peccatum, siue quiduis aliud, quod detrimentum nobis afferat. Alij ad tentationē deferunt, quasi sensus sit, ne nos inducas in tenta-

Digitized by Google

tionē, ſed libera nos ab illa, vt Auguſtinus libro ſecundo de peccatorum meritis capite quarto: & libro ſecundo de ſermone Domini in monte, & Auctor imperfecti homil. 14. quod cum altera Auguſtini opinione, de qua verſiculo nono diximus, qui ſeptem eſſe putat orationis Dominicæ petitiones, non ſatis bene conſiſtit. Idem enim eſſet, *ne nos inducas in tentationem: & libera nos à malo*: niſi forte in priore rogamus ne in tentationem incurramus: in poſteriore, vt ſi incurrerimus, ab ea liberemur, quod perexiguum & ſubtile diſcrimen eſt. Magis mihi Tertulliani placet interpretatio, vt per malum Diabolus intelligatur: *Ipſe* (inquit libr. de oratione) *à Diabolo tentatus præſidem, & artificem tentationis demōſtrauit*, quod & Chryſoſt. ho. 20. & Chryſoſt ſectatoribus Euth. & Theoph. placuiſſe video. Iuuat nomen πονηρὸς, quo Diabolus vocari ſolet, vt ſupra c. 5. 37. & infra c. 13. 19. & additus articulus, quaſi malignū illum digito demonſtrās. Adnotauit Auguſtinus lib. 2. de peccatorū merit. c. 4. quod ante eum Tertullianus indicauerat, eo artificio has petitiones eſſe diſpoſitas, vt prima rogemus præterita nobis dimitti peccata: in ſecunda, vt ne in futurorū irritamēta prolabamur; in tertia, vt à præſentibus, quibuſcum cōflictamur, liberemur. Adiecit (inquit Tertul.) ad plenitudinem tam expeditæ orationis, vt non de remittendis tantum, ſed etiam de auertēdis in totum delictis ſupplicaremus.

Quia tuum eſt regnum.] Hæc verba in Græcis codicibus addūtur ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν, *quia tuum eſt regnū, & poteſtas, & gloria in ſecula, Amen*; quæ, quia in noſtra verſione non legimus, nec in precib. dicere ſolemus; clamant hæretici, & nobis partim ignorantiam, partim falſi crimen obiiciunt: quaſi alias de noſtro commenti Dominicam mutilauerimus orationem. Sed vt alij ante me monuerunt: non nos hæc verba detraximus: ſed Græci ſolemni precationi addiderunt: vnde credibile eſt, in Euangeliſtæ contextum fuiſſe tranſlata: quemadmodum angelicæ ſalutationi addiderunt ὅτι σὺ ἔτεκες τὸν σωτῆρα ἡμῶν, *quia tu peperiſti ſeruatorem noſtrum*, & Pſalmis, *Gloria Patri, & Filio & Spiritui ſancto*. Eſtque id Græcorū ingenio & moribus valde conſentaneum, qui ad finem concionum ſolent adiūgere, ὅτι σοί ἐστι κράτος, καὶ δόξα, καὶ βασιλεία, aut aliquid ſimile, vt apud Chryſoſtomum, & alios Græcos concionatores ſæpe legimus. Confirmat coniecturam, quod vetuſtiſsimi auctores non legant. Et ſolebant tamen Tertull. & Cyprian. Græcis potiùs vti exemplaribus, quàm Latinis, maximeque cum Græca Latinaque diſſidebant, & Hieronym. Latinam editionem ad Græcam corrigens veritatem, tamen nec vertit, nec in commentarijs exponit. Nec vero ſimile eſt Chriſtū in tam breui, præciſaque oratione nō neceſſaria addidiſſe verba. Fateor Græcos auctores Chryſoſtomum, Auctorem imperf. Theophyl. & Euthym. legere: fateor & in Hebraico & in Syriaco Euangelio reperiri. Sed Græci legūt ex cōſuetudine Eccleſiæ ſuæ: Hebræus, quia Græcè legit: quantum enim auctoritatis Hebraicum illud habeat Euangelium, in præfatione diximus. Syrus verò, quia credibile eſt eum ex Græco Euangelium tranſtuliſſe: niſi forte & Syri ex ſimili precandi conſuetudine addiderunt.

14. 15. *Si enim dimiſeritis hominibus.*] Quidquid eſt in his duobus verſibus difficultatis ſupra verſu 12. explicauimus. Nunc antitheſis tantum inter homines & Deum notanda eſt. *Si*, inquit, *dimiſeritis hominibus*, id eſt, æqualibus veſtris, conſeruis veſtris, vt in parabola debitorum cap. 18. 28. 29. Magis enim debet homo homini, ſeruus conſeruo, quàm homini Deus, ſeruo dominus iniurias condonare, quia mortalis cum ſit, non debet immortales gerere inimicitias, & quia minùs æqualis ab æquali: quàm ab inferiore ſuperior, præſertim ab infimo ſummus offenditur. Iubemur ergo facere quod eſt minus, vt obtineamus quod eſt maius: & centū conſeruis noſtris denarios remittere, vt decem millia nobis talenta à Domino remittantur. Hanc vim habet, *hominibus*. Similis ſententia Eccleſ. 28. 1. 2. 3. 4. 5. *Qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam, & peccata illius ſeruans ſeruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata ſoluentur. Homo homini reſeruat iram, & à Deo quærit medelam? In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur? Ipſe dum caro ſit, reſeruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?*

16. *Sicut hypocritæ.*] De hoc nomine diximus verſu ſecundo.

Triſtes.] σκυθρωποὶ, qui triſti ſunt vultu: quod non de vera triſtitia, ſed de ſeueritatis ſanctitatiſque, vt ait Hieronymus, ſimulatione eſt intelligendum.

Exterminant. ἀφανίζουσι, ſic vertit, non Hieronym. ſed vetus ante illum interpres, vt ex Hilario canone 5. & Auguſtino libro 2. de ſermone Domini perſpicuum eſt. Nam Hieronymus, demoliuntur; reddendum putat, veterem ſubreprehēdens interpretē, quod nec ipſum eſſe propriū. Melius Hilarius, conficiunt, & Chryſoſtom. διαφθείρουσι corrūpunt, proprius alii, obſcurant. Sēſus eſt, hypocritas vt ieiunare videātur, natiuum & vegetum colorē, aut triſtitiæ ſimulatione, alicuius medicamenti artificio in pallidum tetricumque conuertere: contra quam mulieres faciūt, vt pulchriores appareāt

Mercedem ſuam.] quam quærunt, vt verſu 1. 2. & 5.

Tu autem.] mutatio numeri, vt ver. 21. ex Hebreorum conſuetudine, 4. Regum 17. verſu 29. Solebant Palæſtini, vt ait Hieronym. hoc loco, diebus feſtis vngi. Nec ſolū Palæſtini, ſed omnes Orientales in lætitia, & rebus proſperis vngebantur, vt ex his locis intelligimus Ruth. 3. 3. 2. Reg. 12. 20. & 14. 2. & 4. Reg. 4. 2. & Iudith. 10. 3. & 16. 10. & Eſther. 2. 12. Quomodo autem intelligendum ſit, quod Chriſtus iubet caput vngere, cū ieiunamus, Chryſoſt. homilia 21. & Auctor imperfecti homilia 15. Hieronymus, Theophylactus, Euthymius, Rupertus recte expoſuerunt: non iubere, vt reuera caput vngamus, ſed vt ieiunii fugiamus oſtētationem, & hilaritatem potiùs atque lætitiam, quemadmodum qui caput vngunt, quam triſtitiam præferamus: ſicut intelligitur quod ſupra dictum eſt ver. 3. *neſciat ſiniſtra tua, quid faciat dextera tua.* & ver. 6. *intra in cubiculum tuū.* Aliæ interpretationes, quas partim iidem auctores, partim Origenes, Hilarius, Baſilius, Auguſtinus, & Beda afferunt, allegoricæ ſunt.

19. *Nolite theſaurizare.*] μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν, ne theſaurizetis vobis, vt hoc vtamur verbo. Vetus interpres in huiuſmodi imperandi modis, qui per negationē dicuntur, addere ſolet verbum, *nolite*, ſententiam exprimens, non verba, vt infra ver. 34. & cap. 7. verſ. 1. 6. Quod autem quidam Auguſtinum traducunt, quod ex ſimilibus locis in libr. de gratia & liber. arb. liberum hominis arbitrium confirmat, parum benigne faciunt. Nam & in nonnullis locis eſt μὴ θέλετε, & ſi non eſſet, nihilominus ex illis liberum probaretur arbitrium: quia nemo, præter hæreticos, tam eſt inſanus, vt Deum nobis præcipere dicat, quæ facere non poſſumus. Et multo pro-

Liberi arbitrij aſſertio.

Digitized by Google

fecto illi magis ridicule & imperite ex aliis locis ad tollendum, quam Augustinus ex iis ad asserendam libertatem arbitrij, argumentantur. Quid Christus per thesaurum intelligat, non satis compertum est. Hilarius humanam laudem intelligi putat, quam vers. 2. 5. & 16. mercedem appellauit, quam qui consectantur, ij thesaurum non in cœlo apud Deum, sed in terra apud homines ponunt. Melius alij omnes auctores, quos legisse memini, de terrenis opibus interpretantur. Quod ex vers. 24. confirmatur, *non potestis Deo seruire & mammonæ*.

21. *Thesaurus tuus.*] Græce ὑμῶν vester, sicut paulo infra καρδία ὑμῶν cor vestrum. Melius mihi videtur legisse noster interpres: nam & Chrysostomus & Auctor imperfect. Græci scriptores ita legunt: & hæc numeri mutatio in concione maiorem habet vim, vt supra ver. 17. Apparet autem hoc fuisse prouerbium sumptum de medio: qualia multa & in hoc, & in sequente capite reperiuntur, vt illud ver. 24. *nemo potest duobus Dominis seruire*.

22. *Lucerna corporis tui.*] Græci non legunt, tui. Quod quidam maiorem vim habere putant. Ego contra eo pronomine vehementius auditorem feriri arbitror, præterquam quod versu præcedenti iam cœperat secundam alloqui personam: & versu hunc proxime sequente addit, ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, *si oculus tuus fuerit nequam*. Atque ita legit Hilarius & Ambrosius in libro de dignit. sacerdotali cap. 6 & August. lib. 2. de sermone Domini & inter Græcos Auctor operis imperfecti. Dubitare autem aliquis poterit, quorsum hæc verba pertineant, & qua cõsequentia superioribus adhæreãt. Chrysostomus & Auctor imperf. ita coniungunt. Dixerat paulo ante, *vbi est thesaurus tuus, ibi est cor tuũ*: cor est in animo, quod oculus in corpore: declarat ergo ex similitudine oculi corporis non posse se animum bene habere, cum cor est in thesaurum intentum, & auaritia obcæcatum.

Si ergo.] Οὖν ergo hoc loco non est, vt Grammatici loquuntur, illatiua coniunctio, sed inceptiua, aut continuatiua sententię.

Oculus tuus fuerit simplex.] Purus, mundus, non prauis infectus humoribus.

Totum corpus tuum lucidum erit.] Erit veluti oculatum. Nam oculus perexiguus orbiculus ita toti corpori necessarium lumen præbet, vt cùm oculus purus est, totum omnino corpus oculus esse videatur: omnia enim membra ad fungendas actiones suas per oculum vident.

23. *Si autem oculus tuus fuerit nequam.*] πονηρὸς, male affectus, vitiatus, immundus. Opponit enim simplici, id est, mundo. *Si ergo* οὖν, pro γὰρ, *enim*: redditur enim causa.

Lumen, quod in te est, tenebræ sunt. Quomodo lumen tenebræ esse possunt? aut si tenebræ sunt, quomodo lumen vocat? non quia est, sed quia esse debuit: vt, *filij autem regni ejicientur foras*, Matt. 8. 12. id est, qui filij regni esse debuerunt. Et *iustificata est sapiẽtia à filijs suis*. id est, ab ijs, quos filios sapientiæ esse oportebat, Luc. 7. 35.

Ipsæ tenebræ quantæ erunt?] Reliqua corporis membra, quæ natura sua tenebræ sunt, quia nullum nisi ex oculis lumen habent.

24. *Non potestis duobus dominis seruire.*] Quorsum hoc? Respondet Chrysostomus homil. 22. & Auct. imperf. 16. quia dixerat versiculo 19. *nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, quod probat non esse faciendum, quia non possumus Deo seruire, & mammonæ. Probabile est, vt ante diximus, vulgare hoc fuisse prouerbiũ: quale illud apud Latinos est, *nemo potest simul sorbere, & flare*.

A Quo autem modo intelligendum sit, Chrysost. hom. 22. & Theophylactus exponunt, neminem posse duobus dominis seruire contraria præcipientibus, quales Deus & mammona esse solent, quod etsi verum est, tamen aliam Christus rationem affert. *Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet*: quibus verbis significat neminem duobus dominis non solùm contraria, sed etiam diuersa præcipientibus seruire posse; quia natura ipsa prohibet, vt amor serui in diuersos distrahatur dominos: quemadmodum si dixisset nullam mulierem

B duos maritos habere posse: non modò quia contraria præcipiunt: sed quia coniugalis amor natura sua eiusmodi est, vt non nisi vnius esse possit. Sic vnus dominus multos seruos habere potest, vnus seruus multos dominos habere non potest, quia domini est seruum non amare, sed regere: serui dominum non regere, sed amare: & imperiũ diuidi potest, amor non potest. Itaque indicat Christus diuitias non solum, cum iniquè parantur, & iniuste dispensantur: sed etiam cum non inique,

C non iniuste: si tamen amantur, ab amore Dei hominem auocare, quia nemo potest duos amare dominos, sicut alibi dixit, *impossibile est diuitem intrare in regnum cœlorum* cap. 19. ver. 26. Obseruauit Auctor imperf. hom. 16. non dixisse, nemo potest duos dominos habere: sed *nemo potest duobus dominis seruire*. Dominum autem vocat omnem rem, cui nimis dediti sumus, cui quodammodo seruimus, vt Rom. 6. 16. *nescitis, quia cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam*. & 2. Petri 2. 19. à quo e-

D nim quis superatus est, huius & seruus est. Sic Basilius in moralibus reg. 2. c. 1.

Aut enim vnum odio habebit.] Cum sententia sit facilis, locus est difficilis: videtur enim opponere vnum vni, alterum alteri; & cum dicit in secunda parte, *aut vnum sustinebit, & alterum contemnet*: incipere a posteriore membro prioris partis, & vnum dicere quem ante alterum dixerat: hoc videtur oratio & consuetudo loquendi postulare. Quod si ita est, apparet inanem esse repetitionem, quemadmodum si diceret, aut Petrũ odio habebit, & Paulum diliget: aut Paulum sustinebit, & Petrum con-

E temnet, & ita plerique acceperunt: quod cùm alij absurdum esse animaduerterent, dixerunt, vnum non certum, sed vnam aliquam quam designare velit personã demonstrare: alterum alteram. Mihi facilis huius rei explicatio videtur esse, adeo vt pigeat alias interpretationes sine operæpretio recitare. Vnus enim hoc loco accipitur pro primo, alter pro secundo, notissimo omnibus etiam, qui Hebraice nesciunt, Hebraismo. Itaque nomina duo quos velis, dominos, Petrum & Paulum, aut vnum id est primum Petrum odio habebit, & alterum, id

F est, secundum Paulum diliget: aut vnum, id est, primum Petrum sustinebit: & alterũ, id est, secundum Paulum contemnet. Vno dicam verbo, non opponit personam personæ: sed odium personæ eiusdem amori. Similis est locutio apud Lucam cap. 16. 13.

Non potestis Deo seruire & mammonæ.] Mammon Chaldaice, mammona Syriace diuitiæ dicuntur, vt Hieronym. hoc loco, & Elias in Thesb. docent. Cõsonat Punica lingua, quæ Hebraicæ affinis atque Chaldaicæ, lucrum mammona appellat, vt August. lib. 2. de ser. Domini, & ser. 35. de verbis Domini secundum Lucam adnotauit.

25. *Anima vestra.*] Animam hoc loco pro altera ho-

Digitized by Google

& quia prius dexteram, quam sinistram solemus nominare; non cædendi, sed loquendi consuetudinem secutus est. Sicut scriptura loqui solet, *Non declinabitis ad dexteram, neque ad sinistram.* Numero, 20.17. & 22.26. Deuteronom. 2.26. & 5.32. & 17.11. & 28.14. Neque vsquam legimus, ad sinistram & dexteram. Itaque Lucas capite 6.29. simpliciter dixit, *& qui te percusserit in maxilla, præbe ei & alteram.* Notanda autem est Christiana & elegans antithesis: legi enim talionis, oculum pro oculo; patientiæ, vt ita dicam, talionem opponit, vt pro accepta iniuria iniuriam alteram accipiamus. *Ego autem dico vobis, si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram.* Hoc scilicet erat, quod Ethnici olim non intelligentes dictitabant hanc legem Christi omnem Rempublicam euertere; impunitatem enim perditis hominibus peccandi dari, vt Marcellinus ad Augustinum scribit epistola 4. Quasi vero respublica non firmius stet patientia, quàm vi; virtute quàm legibus. Præterquam quod Christus non ligat hoc loco iudici manus, quo minus in homicidas & cæteros sceleratos homines animaduertat; nec ita legem illam abrogat, vt ea iudex vti non possit; sed vt non cogatur. Nam & Christiani iudices oculum pro oculo, dentem pro dente exigunt, cum homicidas mori cogunt. Sed priuatis hominibus velut manicas inijcit: ne, dum sua manu iniuriam repellere conantur, duplicent iniuriam; nec puniendi potestatem tollit, sed peccandi occasionem præcidit.

41. *Et quicunque te angariauerit.*] ἀγγαρεύσει, neque hoc Græcum, neque illum Latinum genere suo verbum est, vtrumque a Persis, vt nonnulli adnotarunt, originem traxit, apud quos publici nuntij, aut cursores angari vocabantur. Iis publica potestate quoscunque homines ad ferenda onera cogere, quosuis equos, quasuis naues licebat vsurpare. Vnde factum, vt & Græci & Latini angariare dicerent, id est aliquem cogere soluta mercede, vel ad onera portanda; vel ad viam præmonstrandam, quemadmodum Simonem illum Cyrenæum adgestandam Christi crucem angariatum legimus capite 27. 32. Itaque merito id Christus numerat, aut inter beneficia, quæ alijs præstamus, si sponte facimus; aut inter iniurias, quas ab illis accipimus, si coacti.

Vade cum illo & alia duo.] ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο, abi cum eo duo, sub millia passuum. Noster interpres fortasse legit ἄλλα δύο alia duo quæ efficiunt tria millia. Nisi vt nonnulli suspicantur, aut ipse, aut alius quispiam addidit postea illud *alia*. Melius sententia constabit, si non legatur; manifestum enim est Christum dicere voluisse duplicem accipiendam iniuriam, vt cum dixit, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram.*

42. *Qui autem petit à te, da ei.*] Id est, quisquis sit qui petit à te, da ei, vt apparet ex Lucæ 6.30. *Omni petenti te tribue.* Quibus verbis non iubemur nullum inter pauperes habere discrimen; præferendi enim sunt, qui magis egent. Neque bona nostra in omnes, qui quacunque ratione petierint effundere; neque facultatum nostrarum rationem non ducere, nec amicos inimicis; cognatos alienis pares facere. Habet caritas ordinem suum, qui postulat, vt parentibus potius, quàm alienis, vt amicis, quàm ignotis subueniamus. Quem ordinem perficere haud dubie voluit Christus, non euertere. Tantum ergo prohibetur προσωποληψία personarum, vt vocatur, acceptio, quæ iustitiæ, non caritati contraria est. Occurrit pater, & ignotus homo æqualiter egens; non possum vtrique dare; dabo patri, altero præterito. Id enim à me caritas exigit. Occurrit diues notus & pauper ignotus, idem a me petentes, ille, vt ludat, hic vt viuat; vetat Christus diuiti dare, negare pauperi. Id illa parabola declaratur, quæ apud Lucam est c. 14. 12. *Cum facis prandium, aut cænam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne forte ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio: voca pauperes, cæcos, claudos, & debiles.* Summa est, non personarum; sed paupertatis, sed caritatis habendam esse rationem. Habetur autem, vt Theologi docent, personarum ratio, cum in danda eleemosyna consideratur aliqua personæ qualitas, quæ aut eleemosynæ contraria est, vt cum do, quia diues est quia potest mihi reddere: aut certe non propria, vt cum do, quia Græcus natione, aut Latinus est. Non enim nationi, sed paupertati eleemosyna datur.

43. *Audistis.*] Vbi hoc dictum fuerit, versiculo vigesimo primo disputauimus. *Proximum tuum* רעך amicum tuum, id enim Hebraicum verbum proprie significat, πλησίον σου qui te aliqua, aut sanguinis, aut amicitiæ necessitudine attingit. Is etiam, non, vt multi putant, barbare, sed latine proximus dicitur; sic enim non alij solum auctores bene Latini, sed ipse etiam Cicero sæpe loquitur. Sensus ergo illius præcepti in lege erat, *Diliges proximum tuum*, id est, amicum tuum, vt ex vi verbi, ἀγαπήσεις, & ex antithesi, qua Christus vtitur manifestum est. Amicus autem in lege vocabatur non solum, qui erat, sed qui debebat esse: esse vero debebat, is qui Iudæus erat. Itaque quod à quibusdam obiicitur, præsertim hæreticis, etiam Iudæis in lege præceptum fuisse, vt inimicos diligerent, quod Exodi vigesimo tertio, quarto, scriptum sit, *Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non præteribis, sed sublenabis cum eo:* hoc inquam, alienum abs re est. Ille enim ipse, qui illic inimicus vocatur, amicus erat. Amicus, quia Iudæus; inimicus, quia priuato odio alterum prosequebatur. Itaque idem ille Deuteronom. vigesimo secundo, primo, frater appellatur. Illud difficilius, quod Christus apud Lucam capite decimo, vigesimo nono aliter videatur, quis proximus esset, interpretari. Sed illa interpretatio non legalis, sed Euangelica est: qua voluit Christus disrupta iam maceria discrimen tollere nationum, quia in illo neq. Iudęus, neque Grec' est, sed noua creatura: neque Iudęorũ populus illi iã pecularis, sed erit vnũ ouile, & vn' pastor. Præterquã quod si subtiliter vellem' de illa Christi parabola disputare, inde poti' probarem', Pharisęos in ei' pręcepti interpretatione nõ errasse; & nomine proximi solos amicos, & eos qui bene de nobis merẽtur, intelligendos. Nã legis ille peritus idẽ, vt opinor, Scriba, vel Pharisæus, aut Scribarũ certe & Pharisęorũ opinionibus imbutus, recte à Christo dicitur iudicasse, quod non sacerdotem & Leuitam, sed Samaritanum, qui amici erga illum, qui in latrones inciderat, functus erat officio, proximum appellauerit. Sed scimus alio intendisse Christum. Hoc tantum tenere volumus ex eo loco probari non posse proximum in illo legis præcepto quemlibet hominem appellari.

44. *Diligite inimicos vestros.*] Hoc, vt omnes Auctores antiqui tradiderunt, & nos vers. 21. & 43. probauimus, proprium est Euangelii. In quo, sicut in cæteris, quæ legi Christus adiecit, quidam præ-

Digitized by Google

cepti, quædam consilii sunt. Præcepti hæc, ne odio habentes nos odio habeamus, ne reddamus malum pro malo, ne quid illis optemus mali, vt eos generali, vt Theologi docent, charitate complectamur, vt communibus orationibus, eleemosynis, beneficiis, quæ in omnes fiunt, non excludamus. Consilii, vt eis etiam non ad extremam necessitatem indigentibus, benefaciamus; vt eos nominatim salutemus, vt familiariter alloquamur. Sed hæc à Theologis copiose disputatur, à nobis propter huius explicationem loci attingenda modo fuerunt. Verba autem illa, quæ in Græcis nunc leguntur codicibus, *εὐλογεῖτε καταρωμένους ὑμᾶς*, Benedicite iis qui maledicunt vobis, noster non legit interpres; nec sũt ad implendam loci sententiam necessaria: conueniunt tamẽ, & eo quidem magis, quod B. Paul. huc videri possit allusisse. *Maledicimur, & benedicim⁹*. 1. Cor. 4. 12.

45. *Vt sitis filii.*] Plerique sic interpretantur, *vt sitis*, id est, vos esse filios declaretis. Quod vt non improbo, sic illud magis probo, vt Hebraismus sit, quo, qui alteri similis est, eius filius esse dicitur, sicut Hispani sua linguâ solẽt dicere, videtur illum genuisse, id est, adeo illi similis est, vt eius filius esse videatur. Hic sensus multo magis cõuenit, quia dicere esse filios patris sui tautologia est; dicere autem esse similes vsitata locutio; & quia statim declaratur, quomodo patris sui filii, id est, similes, si bene omnibus fecerint, erunt, quia Deus *solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos*: & quia vers. 48. dicitur, *Estote ergo vos perfecti, sicut pater vester, qui in cælis est, perfectus est*, vbi non quomodo filii, sed quomodo similes esse possimus, declaratur. Non nego tamen datam esse potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine Christi, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Sed quis huius loci sit sensus expono.

46. *Quam mercedem habebitis.*] Non negat mercedẽ habituros quicumque amicos diligunt, cum amicos diligere charitatis sit. Sed negat mercedem habituros, si, vt publicani, tantum id faciant, id est, si non propter Deum, sed aut propter naturalem in amicos propensionẽ, aut propter vtilitatẽ suam faciant. Quisquis autem inimicos non diligit, satis declarat se amicos non propter Deum, sed propter se diligere. Si enim propter Deum diligeret, etiam diligeret inimicos, qui non minus, quam amici imago Dei sunt. Qui ergo amicos, non inimicos diligit, quia non propter Deum diligit, vt ab amicis mercedem naturalis amicitiæ habeat, à Deo caritatis mercedem non habet. Qui nõ solum amicos, sed etiam inimicos diligit non solum caritatis erga inimicos; sed etiam erga amicos suæ mercedem habebit, quia Deus non naturam, sed gratiam remuneratur.

Nonne & publicani hoc faciunt.] Publicani à Latinis, *τελῶναι*, à Græcis, נגשים ab Hebræis dicebantur, qui publica pro principe vectigalia colligebant: auarum hominum genus, & omni odiosum populo, eo præsertim tempore quo Christus ista dicebat cum Iudæi non suæ gentis regi, sed Romano Imperatori tributa pendere cogebantur. Inde enim illa nata est quæstio, an liceret tributum Cæsari dare Mar. 12. 14. Luc. 20. 22. Publicanos pro publicis & perditis peccatoribus habitos fuisse, cõstat Matth. 9. 10. 11. & 11. 19. & 18. 17. & 21. 31. 32. & Luc. 3. 12. 13. Cui opinioni congruẽter loquitur Christus. Fuit & noster Matthæus aliquando publicanus; & in telonio sedit capite 9. 9. sed ex publicano filium Dei Apostolum Euangelistam, gratia Dei fecit.

48. *Estote ergo vos perfecti, sicut pater vester.*] Sicut, non æqualitatem, sed qualitatem, similitudinemque declarat; & eam quidem similitudinem, quæ inter Deum & hominem, non quæ inter hominem & hominẽ esse pot est. Sicut Christus orat Ioan. 17. 21. *vt sint* vnum, sicut ipse cum patre vnum est: nec enim illam, quæ inter patrem & filium est naturalem vnitatem æquare possumus; sed possumus tamen imitari. Proponit nobis Christus signum ad collimandum, quo scit nos peruenire non posse; vt, quo possumus, perueniamus. Non vult nos eo vsque progredi; sed non stare. Vult autem nos omnibus in rebus quam simillimos esse patri, sed in ea maxime, quæ illi est maxime propria, misericordia. Itaque quod Matthæus dicit, *Estote perfecti*, Lucas cap. 6. 36. dicit, *Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est.*

CAPVT VI.

ATTENDITE ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cælis est. 2. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, vt honorificentur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. 3. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. 4. Vt sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. 5. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus; amen dico vobis, receperunt mercedem suam. 6. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito: Luc. 11. a. 2
& pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. 7. Orantes autem, nolite multũ loqui, sicut ethnici. Pu- Inf. 18. d. 13
tant n. quod in multiloquio suo exaudiantur. 8. Nolite ergo assimilari eis: scit enim pater vester, quid opus Mar. 11. c.
sit vobis, antequam petatis eum. 9. Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in cælis: sanctificetur nomen 25.
Eccl. 28. a. 3
tuum. 10. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra. 11. Panem nostrum super- 4. 5.
substantialem da nobis hodie. 12. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. 13. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen. 14. Si n. dimiseritis hominibus peccata eorũ: dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. 15. Si autẽ non dimiseritis hominibus: nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. 16. Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ, tristes exter- Luc. e. 12. 33
minant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt merce- 1 Tim. 6. d
dem suam. 17. Tu autem, cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. 18. Ne videaris homini- 19.
bus ieiunans, sed patri tuo, qui est in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. 19. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiũt, & furantur 20. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures

Digitized by Google

non effodiunt, nec furantur. 21. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. 22. Lucerna corporis tui
Luc.11.c.34. *est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. 23. Si autem oculus tuus*
Luc.16.c.3. *fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tene-*
Luc.11.e.22. *bræ quanta erunt? 24. Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim vnum odio habebit, & alterum di-*
11 et.5.b.7 *liget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. 25. Ideo dico*
Psalm.54.d.23. *vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne ani-*
Philipp.4.b.6. *ma plus est quàm esca; & corpus plus quàm vestimentum? 26. Respicite volatilia cæli, quoniam non serũt, neque metunt, neque cõgregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? 27. Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? 28. Et de vestimento quid soliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. 29. Dico autem vobis, quoniam & Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis. 30. Si autem fœnum agri, quod hodie est, nec cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos modicæ fidei? 31. Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? 32. Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. 33. Quærite ergo primùm regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis. 34. Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, sufficit diei malitia sua.*

IN CAP. VI.

ATTENDITE.] Cauete. Dubitari potest, an hæc eadem sit concio, quã Christus in monte habuit, quamque Euangelista superiore capite inchoatam, nunc prosequatur. Eandem enim esse cõtextus orationis, non eandem argumenti dissimilitudo arguit. Hoc probabilius: quia illa superioris capitis ad solos, vt probauimus, Apostolos in mõte dirigebatur: hæc ad omnes in campo. Illi de Euangelica tantum perfectione Apostolis, hic de communiũ fuga vitiorũ agitur omnibus necessaria: ita prorsus, vt si proprius vtramque intueamur, ipsa oratio orationisque materia de mõte in vallem descendisse videatur.

Ne iustitiam.) Omnes Græci codices pro iustitia ἐλεημοσύνην, eleemosynam legunt, quemadmodum Chrysostomus hom. 19. Auctor imperf. hom. 13, Theophylactus, & Euthymius legit. Latini auctor. omnes iustitiam, Hilarius, Hieronymus, Augustin⁹ tract. 6. in epistolam Ioan. & serm. 59. de tẽpore, & lib. 2. de serm. Domini, & Gregorius lib. 8. in Iob. c. 30. & in Pastor. 3. p admonit. 36. & poeta Iuuencus. Etiam inter Græcos Origenes hom. 2. in Exod. Credibile est Græcum aliquem non intelligentẽ, quid hoc loco iustitiæ nomen significaret, legentẽque ꝓximo versu ὅταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, *Cum ergo facis eleemosynam*, mendum putasse, & pro iustitia *eleemosynam* posuisse. Ego nostram lectionẽ multo magis probo, & quia noster interpres, & veteres illi auctores Latini qui eius versione nõ vtebantur, ita legunt, & quia, vt pro eleemosyna scriptorum ignoratione iustitia poneretur, nulla fuit ratio: vt autẽ pro iustitia poneretur eleemosyna potuit esse ea quã diximꝰ & quia vis dicẽdi postulat, vt 1. loco generalis iustitia, deinde specialis eleemosyna ponatur, & quia iustitiæ nomen צדקה apud Hebræos sæpe pro misericordia, & eleemosyna vsurpatur. Psal. 102. 18. *Misericordia autẽ Domini ab æterno & vsque in æternũ super timentes eum, & iustitia eius in filios filiorum ijs qui seruant testamentum eius.* Repetitionẽ enim eiusdem esse sententiæ perspicuum est & quod priori loco חסד misericordia dicitur, posteriori צדקה iustitia appellari, & Psal. 111. 9. *Dispersit dedit pauperib. iustitia eius manet in seculũ sæculi, cornu eius exaltabitur in gloria.* Dispergere n. & dare pauperibus, hoc est eleemosynã, vocat צדקה iustitiam eius, quem Hebraismũ etiam D. Paulus imitatus est. 2. Cor. 9. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & augebit incremẽta frugum iustitiæ vestræ.* Fruges enim iustitiæ vocat eleemosynas, de quib. agebat;
A quia sicut fruges in arua, sic ille in pauperes seminatæ multiplicãtur. Sic. n. exponit, *dispersit, & dedit pauperib.* i. seminauit in pauperes. Hinc factũ, vt Septuaginta interpretes nõ solũ vbi Hebraice est צדקה iustitia pro eleemosyna δικαιοσύνην, id est iustitiã cõuerterint, sed sæpe etiã, vbi est חסד misericordia, perinde ac si nomẽ צדקה iustitiæ cõmuni vsu misericordiã & eleemosynã significaret, vt Gen. 20. 13. & 21. 23. & Deut. 24. 13. Sic & hoc loco δικαιοσύνη iustitia pro eleemosyna ponitur: vt statim explicatur. *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te.* Quomodo hæc sentẽtia cõueniat cum illa, *Sic luceat lux vestra coram hominib. vt videãt opera vestra bona*, c. 5. 16. disseruimus.
B *Alioquin mercedẽ non habebitis apud patrẽ vestrum.*] Quasi dicat habebitis quidẽ apud homines, quorũ respectu facitis, sicut infra dicit ver. 2. & 5. receperũt mercedẽ suam, id est, inanem gloriã apud homines, quam quærebant: apud patrem autẽ vestrum non habebitis, cuius causa non facitis, quia æquum est, vt cui quisq; laborat, ab eo mercedẽ accipiat: & vt vnius laboris non duplex, sed vna sit merces.

Noli tuba canere.] Quod Euthymius refert dixisse quosdam, quodque Strabus probabile, Lyra-
C nus verum putat, consuetudinem aut communiter Iudæorum, aut priuatim Pharisæorũ fuisse, vt cùm eleemosynas daturi erant, tuba pauperes conuocarent: nullo mihi testimonio, nullo probant exẽplo, & vanos quidem fuisse scio, tam liberales fuisse nescio. Contra certe Chrysostomus homil. 19. Auctor imperf. homil. 13. & Theophylactus in commentarijs sentit. Potius credo ad consuetudinem congregandi tuba populum, cum aliquid publice, aut faciendum aut edicendum erat, Christum allusisse vt Ioel. 2. 15. *Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate populum, coadunate senes, congregate paruulos sugentes vbera*: aut ad tragœdiarum & co-
D mœdiarum morem, quarum initio tubis canitur, vt populus admoneatur histrionem exire, oculosque & aures attendat. Nam & hoc loco, quasi tragœdiam, aut comœdiam aliquam Pharisæorum Christus inducit. Primum nomen ipsum ὑποκριτὴς, hypocrita quo vtitur histrionem proprie significat, qui alia persona cum sit, aliam agit: vt D. etiam August. adnotauit. Deinde verbum quo superiore versu vsus est πρὸς τὸ θεαθῆναι, vt spectemini, theatrale est: nam & theatrum ipsum ab eodem dictum est verbo, & tuba canere proptium est etiam theatri. Significat igitur nihil in hypocritis esse veræ solidæque virtutis: quicquid agunt simu-

Digitized by Google

simulationem, laruam, tragœdiam & comœdiam esse, ideoque spectari velle; nos solidam debere sequi virtutem, nec alios spectatores, quàm Deum desiderare.

In synagogis.] Vide cap. 4. 23. Hæreticorum interpretes ferè omnes conuenticula, aut conciliabula hoc loco reddunt, nimis eleuata exaggeratione sententiæ. Voluit enim Christus significare solere hypocritas loca quærere maximè frequentia, vt à pluribus videantur, qualis erat synagoga, in quam, sicut nunc ad templa nostra, omnis populus conueniebat. Sensum minuit quisquis de synagoga conciliabulum aut conuenticulum facit; quod minùs esse quàm Synagogam, vel ipsa vocabulorum indicat diminutio.

3. *Nesciat sinistra tua.*] Quia sinistra nec scire potest, nec ignorare, dum metaphoram interpretes quærunt, incredibilem interpretationum varietatem pepererunt. Nonnulli dexteram intentionem seruandi præcepta diuina; sinistram delectationem humanæ laudis intelligunt, vt Augustinus lib. 2. de sermone Domini, & sermone de tempore. 60. & Gregorius 3. parte pastoral. cap. 21. Alij dextram superiorem voluntatem; sinistram inferiorem appetitum, Auctor imperfecti op. homilia 13. Alij dexteram populum Christianum; sinistram Gentilem, quemadmodum idem auctor scribit fuisse in quodam Apostolorum canone declaratum. Alij dexteram, teipsum; sinistram vxorem tuam; quam etiam interpretationem Augustinus memorat. Alij dexteram nos ipsos; sinistram coniunctissimum quemque, & familiarissimum amicum, Ambrosius libro 1. de officiis cap. 30. & Euthymius in hunc locum. Rem mihi Chrysostomus homil. 19. & Theophilactus acu videntur tetigisse, non metaphoricam, sed hyperbolicam esse locutionem, qualem illam superiorem cap. 5. 29. 30. esse diximus, si oculus tuus scandalizat te, &c. sensus ergo est, adeo debere nos iustitiæ nostræ testes effugere, vt si sinistra manus nostra oculos haberet, videre tamen non posset quid dextera boni faceret. Quod autem contra consuetudinem, quam cap. 5. 39. explicauimus, prius sinistram quàm dexteram nominauit; & dexteræ actionem sinistræ cognitionem tribuit; ideo factum est, quòd eleemosynam, de qua loquebatur, non sinistra, sed dextera porrigere soleamus, & cætera opera, quę manu fiunt, dextera faciat: sinistra illi tanquam adiutrix assistat, itaut si oculos haberet, quidquid dextera faceret, ignorare non posset. Eleemosynam ergo Christus ita vult fieri, vt ne sinistra quidem manus, quæ omnium operum dexterę non modò conscia, sed adiutrix etiam esse solet, scire possit. quod cùm in omnibus rectè factis intelligendum est, tum in danda eleemosyna ideò potissimum commendatur, quod nec vlla magis in re gloriam homines quęrere soleant, nec in vlla minus quærere debeant. Eleemosyna, quamuis parua magnum beneficium est pauperi, maius, si latet: si nemo, nisi qui accipit, nouit. Qui laudem hominum intuens dedit; sibi, non pauperi dedit. Aut si quid dedit, vendidit, non donauit. Non potuit pauper pretium soluere; sed pro illo alii soluunt; cùm dantem laudant, eum tantùm spectant. Pretium est illi videri. Apud Ecclesiasticum cap. 29. ver. 15. similis est omninò sententia: *Conclude eleemosynam in sinu pauperis, & illa exorabit pro te ab omni malo.* Non

A est culpa benefacientes videri, sed velle videri. Nec omninò videri velle, sed propter colligendam humanam laudem videri velle, hoc tantùm hoc loco Christus prohibet. Nam velle propter Deum videri, non prohibet; sed iubet: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* capite quinto, ver. decimo sexto.

4. *In abscondito.*] Deo & tibi soli cognita.

Reddet tibi.] Græci codices addunt ἐν τῷ φανερῷ, in aperto, in propatulo. E contrario tempore Augustini Latini codices legebant, Græci non legebant, vt ille lib. 2. de serm. Domini scribit. Itaque
B suspicio mihi est primos illos codices Gręcos, ex quibus translatio Latina, qua Ecclesia ante Hieronymum vtebatur, facta fuerat, hæc verba legisse; pòst scriptorum vitio in Græcis abolita, in Latinis conseruata. Hieronymus verò, cum iam ipsius tempore in Græcis non legerentur, quia ad Græcorum, vt ipse ait, codicum veritatem Latinam editionem corrigebat, expunxisse de Latina, quod non inuenit in Græca. Nam legenda quidem esse ipsa indicat antithesis: In abscondito & in propatulo, & quòd Lucas c. 14. 14. pro ἐν τῷ φανερῷ, in propatulo dicat, *in resurre-*
C *ctione*, id est in vltimo iudicio, coram omnibus hominibus, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Postulat etiam æquitas, atque sententia, vt hoc credamus dixisse Christum nos multò maiorem etiam apud homines gloriam habituros, si clam eleemosynam faceremus, quam qui non alia de causa faciunt, quam vt gloriam apud homines habeant; quia illi non nisi in paucorum hominum conspectu facere possunt, quorum gloria in iudicio coram omnibus hominibus maximæ erit ignominiæ. Nos, qui, cùm facimus, à nemine videri volumus; etiam si nolimus, ab om-
D nibus tunc videbimur, ab omnibus laudabimur. Solet se, & alios ita consolari diuus Paulus, vt ad Philippenses cap. 2. ver. 16. *Verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, nec in vanum laboraui.* & 2. ad Timoth. 1. 12. 18. *Sed non confundor, scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum seruare in illum diem.* & cap. 4. 8. *De reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Deus in illa die iustus iudex.*

5. *Qui amant*] Gr. ὅτι φιλοῦσι, quia amant. Itaque aut noster interpres pro ὅτι legit οἱ, aut aliquis in eius versione pro *quia* scripsit *qui*. Faciliùs fuit ex *quia*
E facere *qui*, quàm ex ὅτι οἱ. Itaque hoc quidem loco nostram potiùs, quàm Græcam versionem iudico corrigendam: φιλοῦσι autem secuti, vertunt *solent*. Meliùs noster interpres, quia non solam consuetudinem, quia sine affectatione nata esse poterat, sed multò magis studium gloriæ Christus reprehendit, vt capite vigesimotertio, versu sexto. *Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.*

In synagogis.] Vide ver. 2.

F *Et in angulis.*) Non significat hoc loco angulus abditum & secretum locum, vt solet plerumque significare, quemadmodum cum dicimus, abdere se in angulum, vt Act. 26. 26. *Scit enim de his rex, ad quem & constanter loquor; latere enim eum nihil horum arbitror; nec enim in angulo quicquam horum gestum est*; sed potius significat locum maximè publicum, maximè conspicuum, maximè frequentem propter adiunctum, quod sequi-

Digitized by Google

tur, *platearum*, Plateas enim vocat vicos, & publicas vrbis vias; angulos, biuia, & triuia, vbi maior hominum concursus diuersis venientium vijs esse solet; sicut Thamar, cum se meretricem esse fingeret, quæ à quamplurimis inueniri velle videretur, sedit in biuio. Genes. 38. 14.

Stantes] Sunt, qui putent Iudæorum more fuisse vt stantes orarent, quod pluribus in locis, qui orant, dicātur stare Mar. 11. 25. *Et cum stabitis ad orādum, dimittite, si quid habetis aduersus aliquem.* Luc. 18. 11. *Pharisæus stans, hæc apud se orabat.* Non assentior, quia ex alijs locis perspicuum est, consuetudinem fuisse flexis genibus orandi. Actor. 9. 40. *Petrus autem ponens genua orauit dicens, Tabitha surge*, Actor. 20. 36. *& cum hæc dixisset* (Paulus) *positis genibus orauit cum omnibus illis.* & cap. 21. 5. *& positis genibus in littore orauimus.* Christus etiā flexis genibus orasse dicitur Luc. 22. 41. Natura quoque ipsa flexo genu orare docet: nec est vero simile Pharisæos, qui maxime volebant videri sancti, aliter orasse. Stantes igitur hoc loco interpretor, manentes, fixi, immobiles, quasi homines animo in cœlum rapti, vt infra. cap. 20. 3. 6. & Mar. cap. 3. 31. & 11. 25. & Lucæ 18. 11.

Mercedem suam] qua sola digni erant, aut quam quærebant, Hieronym. & August.

6 *Intra in cubiculum tuum*] Multas interpretationes, quas Augustinus & Hieronymus, alijque multi auctores afferunt, quia allegoricæ sunt, prætermitto: & per cubiculum verum cubiculum, intelligo cum Chrysostomo homil. 8. in 1 epistolam ad Timotheum, & Theophylacto in hunc locum. At non iubet nos ingredi reuera in cubiculum, & ostium claudere: sed tantùm inanem hominum laudem fugere. Itaque, qui in publico orat, nolens ab alio quàm Deo audiri, aut videri, aut si ab hominibus audiri, & videri vult, non propter suam, sed propter Dei laudem vult, Is in cubiculo clauso ostio orat: quia non magis laudem suam quærit, quam si in cubiculo solus oraret. Cōtra qui in cubiculo clauso ostio solus orat, volens tamen, vt homines id sciant, is in plateis orat, & tuba ante se canit: & quo se magis abdit, magis prodit, Auctor imperfecti. Non abrogat ergo Christus morem in publico orandi laudabili & Iudæorum, & Christianorum vsu firmatum. 3. Reg. 8. 29. Act. 1. 24. & 3. 1. & 4. 24. & 6. 6. & 12. 12. Tantum intentionem animi corrigit. Diuus Paulus vult in omni loco nos orare leuantes puras manus. 1. Tim 2. 8. Nostra factum est negligentia, vt oratio, quæ in publico fit, humanam laudem venari possit. Si enim omnes, & vbique oraremus: singulare non esset in publico quemquam orare: nec ex eo, quod ab omnibus fieret, laus vlla quæreretur, maioresque oratio haberet vires, nec humanæ expectatione laudis impedita: & simul orantium precibus adiuta, *Quasi facta manu*, inquit Tertullianus in Apol. *oramus, hæc vis Deo grata est.* De qua re Origenes homil. 7. in Iosue, & Chrysostomus homil. 3. de incomprehensibili Dei natura disputarunt.

Oratio in publico laudabilis.

7. *Nolite multùm loqui.*] μὴ βαττολογήσητε, ne nimium loquamini, ne vtamini superuacaneis repetitionibus. Verbum est, aut à Batto quodam poeta, qui ineptis repetitionibus vsus dicitur quibusdam: aut à Batto nescio quo homine balbo, vt alijs placet, deriuatum. Illud probabilius. Non enim loquendi in orando balbutiem, & celeritatem Christus reprehendit, quamuis ea etiā merito sit reprehendēda, sed superuacaneam, & inanē studio affectatam

A verborum copiam: vt constat ex sequentibus verbis, *Putant enim, quod in multiloquio suo exaudiantur*, quod & Gregorius Nyssenus in libro de oratione adnotauit. Nec prohibet longas Christus orationes, qui alibi perpetuas imperauit, Luc. 18. 1. sicut & Diuus Paulus. 1 ad Thessal. 5. 17. & ad Colos. 4. 2. neque loqui, cum oramus: neque repetitionibus vti, cum & ipse orando locutus sit, & ter eundem sermonem repetiuerit infra capit. 26. 44. & Marc. 14. 39. sed prohibet eo animo multùm loqui, vt hominibus bene orare videamur; de hoc enim

Oratio prolixa an prohibita.

B agebat, & existimantes facilius Deum multa, quā pauca auditurum verba, vt statim exponit: Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nec Euchitæ propterea hæretici habiti sunt, quod multùm orarent apud Epiphanium hæres. 80. & apud Augustinum in lib. ad Quoduult. cap. 57. sed quod existimarent neminem, nisi continenter oraret, saluum esse posse, nō intelligentes, quod Lucæ 18. 1. Christus dicit, *oportet semper orare, & nunquam deficere*: quod non significat debere nos perpetuo, & sine vlla intermissione orare, quod sciebat Christus à nobis fieri non posse: sed cum semel aliquid

C à Deo postulauimus, nec obtinuimus, non debere propterea fatigari, aut fiduciam abijcere, iterum atque iterum nullo definito modo idem orandum: hæc enim ratione fore, vt tandem quod petimus, obtineamus. Hoc illa, quæ sequitur, parabola significatur, *Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur, &c.*

Ethnici.] Errorem Ethnicorum fuisse, vt existimarent, quò plura, clarioreque voce loquerentur,

D facilius se à Deo exaudiri, ex 3. Reg. 18. 27. colligitur, vbi Elias alludens ad Ethnicorum ritum, quem decem tribus Israel imitabantur, *Clamate*, inquit, *voce maiore, Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certe dormit, vt excitetur.*

In multiloquio.] Hebraismus, In, pro propter, ἐν pro διὰ, vt Mar. 9. 38.

9. *Sic ergo vos orabitis.*] Incertum vtrùm bis, an semel tantum Dominicam orationem Christus docuerit. Dubitandi causa est, quod Lucas cap. 11. 1. 2. scribat eum à discipulis rogatum, *Domine, doce nos*

E *orare sicut Ioannes docuit discipulos suos*, respondisse *Cum oratis dicite, Pater sanctificetur nomē tuum, &c.* Matthæus autem hoc loco non rogatum, sed sponte significare videatur eum concionantē hāc orationē tradidisse. Vix quispiam veterū auctorū hanc quæstionē attigit: & qui attigit, Rupertus, bis putat Christum eandem orandi formam diuersa occasione docuisse. Contrarium tamen mihi videtur probabilius. Quorsum enim eosdem discipulos bis eandem orationem docuisset? Nisi forte dicamus, quod mihi omnino non displicet, apud Lucam solos discipulos, à quibus rogatus fuerat: hic omnem turbam

F auditorum, quæ eam orationem nondum audiuerat, docuisse. Si semel tantum traditam dicamus, dicendum erit Matthæum non vnam solum Christi concionem recitare: sed quæ ille diuersis temporibus, multisque concionibus docuisset, in vnum locum conijcere voluisse, vt omnē ferè eius doctrinam sub vnum poneret aspectum.

Sic ergo vos.] vos, qui laudem apud Deum, non apud homines, vt illi, quærere debetis. Vos qui melius docti à me estis, Deum non multitudine verborum, sed magno orantis affectu, nihil nisi iusta: & ad eius gloriam conducentia petentis exorari.

Digitized by Google

Sic] Non his necessariò verbis, sed hac aut simili A sententia Augustinus libro de magistro cap. 1. & in epistola ad Probam 121. cap. 12. & Beda in hunc locum. Nam nec Apostolos orando his ipsis verbis vsos fuisse legimus, alijs legimus Actuum 1. 24. *Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende, quem elegeris ex ijs duobus vnum.* Sed dum id ad propagandum Euangelium, & gloriam Dei illustrandam faciunt, si non verbis, re tamen ipsa dicunt, *Sanctificetur nomen tuum.* Et cum Dei voluntatem electionemque volunt cognoscere, quid aliud dicunt, quàm *fiat voluntas tua?* Neque Christus his vnquam verbis orasse dicitur: in eandem tamen sententiā orauit: *Pater si possibile est transeat à me calix iste, veruntamen non sicut ego volo: sed sicut tu vis*, Matthæi 26. 39. Lucæ 22. v. 42. Sed tamen paucis verbis omnia, quæ in hac oratione docuerat, dicit exceptis ijs, quæ dicere non poterat. Nam & ipse patrem appellat, sicut nos appellare docuit: & vt eius nomen sanctificetur, petit, cum eius quærit gloriam, *Si possibile*, inquit, *est*, id est, si salua gloria tua fieri potest, absolute namque fieri posse non ignorabat, & vt eius voluntas fiat, *veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis*: & panem suum quotidianum petit, cum vitam petit. Solum non petit, vt debita sibi remittantur, quia *peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius*, & , vt in tentationē non inducatur, qui cadere non poterat, & , vt à malo liberaretur, quem singulari certamine iam vicerat cap. 4. 1. Neque voluit Christus, vt quotiescunque oramus, ista omnia, quæ hac oratione continentur, peteremus, sed vt omnia, aut aliqua, aut nihil certe his contrarium peteremus. Ipse pro crucifigentibus se orauit: non erat vnum ex ijs: sed consentaneum vni ex ijs, vt Dei nomen etiam in inimicorum salute sanctificaretur. Merito tamen Ecclesia tantum huic orationi tribuit, vt non solum sententia, sed ipsis etiam Christi verbis vteretur. *Amica* (inquit Cyprianus lib. de oratione) *& familiaris est oratio, Deum de suo rogare, ad aures eius ascendere Christi orationem. Agnoscat pater filij sui verba, cum qui habitat intus in pectore, ipse sit & in voce.* Merito illi inter omnes & priuatas & publicas preces primum locum D dedit. Dixerat Christus paulo ante, *Nolite multum loqui*: præscribit nunc breuissimam, qua vtamur, orationis formam: Tamen *breuitas ista* (ait Tertullian. in lib. de oratione) *magnæ ac beatæ interpretationis substantia fulta est, quantumque substringitur verbis: tantum diffunditur sensibus. Qualia sunt* (inquit Cyprianus) *fratres dilectissimi, orationis Dominicæ sacramenta, quam multa, quam magna breuiter in sermone collecta: sed in virtute spiritualiter copiosa, vt nihilominus prætermissum sit, quod non in precibus, atque orationibus nostris cælestis doctrinæ compendio comprehendatur.* Itaque recte Tertullianus hanc orationem Euangelij breuiarum appellauit, Diuus Augustinus lib. 2. de serm. Domini in monte, & hunc omnes deinceps Theologi secuti septem petitiones continere docuerunt: primam, E *Sanctificetur nomen tuum.* 2, *Adueniat regnum tuum*: 3. *fiat voluntas tua*: 4. *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: 5. *dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: 6. *& ne nos inducas in tentationem.* 7. *sed libera nos à malo.* Recentiores quidam sex tantum: nam ex duabus vltimis vnam faciunt. De qua re non est operæpretium disceptare, illud non prætermittendum, quod à multis indicatum est, tres primas petitiones ad honorem Dei, reliquas ad vtilitatem nostram pertinere: quemadmodum Decalogi præcepta in duas diuisa sunt tabulas: in priore erant, quæ ad Deum, in altera quæ ad proximum pertinebant. Hoc est, quod versu trigesimo tertio dicitur, *Quærite ergo primum regnum Dei.* Non vult Deus nostram vtilitatem ab honore suo esse disiunctam: quia nec vtile nobis esse potest, quod ipsi honorificum non est. Ideoque honorem suum vtilitatis nostræ regulam facit, quam nec, qui sequitur, errare potest: nec, qui non sequitur, non errare.

1. Pet. 2. 22.

Septem petitiones orationis Dominicæ.

Pater.] Quod à nomine patris exordiri iubet: non ideo tantum facit, vt fiduciam nobis Deum alloquendi, præbeat, quemadmodum Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus homil. 20. alijque multi interpretes voluerunt: sed multo magis, vt blando nomine Dei beneuolētiam captaremus, & ad concedendum, quod postulamus, patris eum appellatione B moueremus, vt Augustino lib. 2. de serm. Domini placuit. Habet oratio Dominica Rhetoricam suam. Huc spectat, quod cap. 7. 11. Christus dicit, *Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quanto magis pater vester cælestis dabit bona petentibus se?* Nomen ipsum patris pro nobis orat: quia patris est filijs necessaria prouidere, patris est filijs ignoscere. Eodem exordio perditus ille adolescens ad se rediens vsus est, *Pater peccaui in cælum, & coram te*, Lucæ 15. 18. Adnotauit Tertullianus in lib. de oratione, & Augustinus lib. 2. de serm. Domini, Deum in veteri testamento non patrem, sed Dominum vocari voluisse. quia illi serui erant, nos filij sumus. *nec enim accepimus spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepimus spiritum adoptionis filiorum Dei: in quo clamamus Abba pater*, C Romanorum octauo, 15. An autem hoc loco solam primam Trinitatis personam, an totam ipsam Trinitatem patrem appellemus: in vtramque partem disputari potest. Plerique ad solum patrem hæc verba dirigi putant, vt Cyprianus, Chrysostomus, & Rupertus sensisse videntur. Argumento est, quod Christus eundem suum, atque nostrum patrem, quamuis non eodem modo vocare soleat: *Ascendo*, inquit, *ad patrem meum, & patrem vestrum*, Ioann. 20. 17. Magis aliorum probo sententiam, qui totam hîc Trinitatem patrem à nobis vocari dicunt. Cur enim Deum patrem appellamus? primum, quia creauit: at non solus pater, sed tota nos Trinitas creauit. Deinde, quia conseruat: at non solus pater, sed tota Trinitas conseruat. Tertio quia redemit: at nō solus pater, sed tota redemit Trinitas: tota Trinitas agendo, solus filius patiendo. Itaque respectu quidem redemptionis solus potius filius, quam solus pater, pater nobis est appellandus. Quarto, quia per gratiam regenerauit; at tota Trinitas regenerauit.

Noster.[Vt non suum quisque priuatim, sed nostrum communiter patrem appellaremus, Christus ideo iubet, quia non priuata, sed publica totius Ecclesiæ oratio est, & cum Deum oramus tanquam vnum Ecclesiæ membrum oramus. Qui aliter orat, orare fortasse potest, exorare certè non potest. Hoc non à me primum, sed à Cypriano libro de oratione Dominica, ab Ambrosio libro 5. de sacramentis capi. 4. ab Auctore operis imperf. hom. 14. ab Augustino lib. 2. de serm. Domini, à Theophylacto, & Euthymio notatum est. Illud etiam à nonnullis illorum notatur indicari his verbis differentiam quæ est inter nos & Christum: nos Deum non patrem meum, sed nostrum: Christum non patrem nostrum, sed meum appellare, quia eo modo, quo pater noster est, omnium communiter pater est: omnes enim creauit, omnes conseruat, omnes nutrit, omnes, quantum in ipso quidem fuit, etiam redemit. Eo autem modo, quo Christi pater est, non alterius est pater. Pater enim illius, non quia creauit, sed quia ex sua substantia ge-

Digitized by Google

nuit: ideo patrem peculiariter (inquit Ambrosius A libro quinto de sacramentis capite quarto) suum appellat: nos verò patrem communiter nostrum appellamus: quia illum genuit, nos creauit. Alia magis propria videtur esse ratio, cur & Deum patrem, & nostrum appellemus, quòd illi regenerati per Christum simus. Manifestum enim est eos, qui nec baptizati sunt, nec in Christum crediderunt, hanc orationem pronuntiare non posse, & tamen à Deo creati, & tamen conseruati, & tamen redempti sunt. Non ergo hoc loco ideo Deum patrem appellamus, quia tantum nos creauit, quia conseruat, quia redemit: sed etiam quia per fidem

Ioan.1.12. & gratiam baptismi regenerauit. *Dedit enim potestatem filios Dei fieri iis, qui credunt in nomine eius*, aliis B ergo non dedit: ab aliis pater vocari non potest. Hoc etiam Tertullianus & Cyprianus in lib. de oratione Dominica obseruarunt. Quare cum dicimus nostrum, non solũ à Christo, sed etiam ab infidelibus hoc verbo distinguimur, & Deum patrem nostrum, id est, credentium, non infidelium appellamus. Quid? an non est pater omnium? est enimuero Ephes. 4.6. sed eorum peculiari ratione, qui in Christum credentes vnum cum illo corpus facti sunt. Nos igitur inter Christum, & infideles medii sumus. Christus naturalis Dei filius, infideles quodam modo spurii, quia ab eo creati, quia ad eius imaginem facti sunt, ex natura, quasi ex ancilla, non ex gratia, quasi ex libera geniti: sicut Ismael naturali virtute, non sicut Isaac supernatu- C rali gratia. Nos filii nec naturales, vt Christus; nec spurii, vt infideles, sed tamen adoptiui, sed tamen legitimi, alioqui hęredes non essemus Dei & cohæredes Christi: Rom. 8.17.

Qui es in cœlis.] Quod multi hæretici, cœlestis, vno verbo dicere maluerunt, minime probo: non solum, quia mali sunt auctores, & quia non tam breuitatis, quàm nouitatis studio facere videntur: sed etiam quia veram horum verborum sententiam corrumpunt. Primum quidem: si Græca verba, vt noster interpres, secuti fuissent, vt ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς verterent, *qui es in cœlis*, errare non potuissent: & cœlestis dicitur non solum, qui in cœlo habitat: sed qui ex cœlo originem ducit, aut qui de cœlo venit, vt Christus 1. Corinth. 15.48.49. & qui cœlesti constant materia, cœlestes globos appellamus. Hîc autem certum est Dei habitationem significari, qui ideo in cœlis habitare dicitur, quod quamuis vbique sit, ibi tamen eius gloria potissimum eluceat, quia *in sole posuit tabernaculum suum*, Psalm. 18.6. Sic Psalm. 2.4. *Qui habitat in cœlis irridebit eos.* & Psal. 112.5. *Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat.* & 122.1. *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.* Scribit

1. de cælo c.3. Aristoteles omnium gentium quasi à natura insitã opinionem fuisse, Deum in cœlo habitare, vnde illud tam frequens apud Græcos poëtas natum sit,

Hesiodus in operib. ὃς ὑψίζυγα δώματα ναίει, *superique habitator Olympi.* Ambrosius & Augustinus cœlos, Sanctos interpretantur, in quibus Deus peculiariter dicitur habitare: sed iste allegoricus, non literalis, sensus est.

Sanctificetur nomen tuum. [Nomen Dei dicitur, non hoc solum Deus: quo cum appellamus, sed hominum de illo existimatio, & quidquid ad illum quoquo modo pertinet, quod tunc ab hominibus sanctificari dicitur, cum ab illis timetur, amatur, colitur, cum eius augetur gloria, cum bonitas, cum sanctitas, cum maiestas celebratur. Hebræi enim קדש sanctificare dicere solent, id est, celebrare, vt sanctificare sabbatum. Ezechiel 44.24. sanctificare ieiunium, Ioel 1.14. Aut sanctificari Dei nomen dicitur, cum tanquam sanctum colitur, & honoratur; sicutè contrario blasphemari dicitur, cum sine debita ab hominibus reuerentia tractatur, Isai. 52.5. & ad Roman. 2.24. & pollui, cum tanquam vile & sordidum habetur Ezechiel. 20.39. & 22.26. & 36.20. & 39.7. & 43.8. & Hierem. 7.30. Atque ad hunc sensum Hieronymus in commentariis, & Augustinus lib. 2. de serm. Domini interpretantur. *Non sic petitur*, inquit August. *Sanctificetur nomen tuũ, quasi non sit sanctum nomen Dei, sed vt sanctum habeatur ab hominibus, id est, ita illis innotescat Deus, vt non existiment aliquid sanctius, quod magis offendere timeant.* In eandem fere sententiam Gregorius Nyssenus in lib. de oratione Dominica, Chrysostomus homil. 20. Auctor imperfecti homil. 14. Theophylactus & Euthymius. Paulo longius à sensu Ambrosius discedit lib. 5. de sacrament. cap. 4. *Sanctificatos*, inquit, *nos dicit in nomine Domini Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri: hæc sanctificatio, vt in nobis permaneat, oramus.* Cum autem non dicimus, à quibus Dei nomen sanctificari velimus: ab omnibus sanctificari velle significamus. Ideo, inquit Tertullianus in lib. de oratione, *suspensa enuntiatione, non dicentes sanctificetur in nobis: in omnibus dicimus.*

10. *Adueniat regnum tuum.* [Quid hoc loco regnum Dei appelletur, & quid sit aduenire, variæ sententię. Nonnulli regnum illud intelligunt, quo Deus in iustorum cordibus regnare dicitur: sicut è contrario in corpore iniustorum peccatum dicitur regnare, Roman. 6.12. & sicut dicitur, *regnum Dei intra vos est*, Lucæ 17.21. Ad hunc modũ Ambrosius lib. 5. de sacramentis cap. 4. Auctor imperfecti homil. 14. Hieronymus in commentariis, & libr. contra Pelagianos. 3. Gregorius Nyssenus in lib. de oratione Dominica, & Euthymius. Alii de illo regno accipiendũ putant: quo in beatis regnat, quasi petamus illud, quod iam aliis beatis aduenit, nobis etiam aduenire: quasi petamus *dissolui, & esse cum Christo*, Philippens. 1.23. sicut dicuntur fideles diligere aduentum Christi. 2. ad Timoth. 4.8. & ad Titum. 2.13. & sicut animæ illæ quæ subtus altare sunt, petunt, vt vindicetur sanguis fratrum suorum, & corporibus suis iterum inductæ regno fruantur, Apocal. 6.9.10. Ita Tertullianus, & Cyprianus in lib. de oratione, Chrysostomus homil. 20. Auctor etiam imperfecti D homil. 14. & Augustinus in Epistola ad Probam 121. Alii *Regnum tuum adueniat*, id est, gloria tua manifestetur hominibus, vt idẽ Augustinus lib. 2. de serm. Domini. Verus sensus mihi videtur esse, quem Theophylactus & Rupertus breuiter indicarunt, vt regnum Dei vocetur illud quo Deus positis omnibus inimicis suis in scabellum pedũ suorum, vbique regnaturus est, & vt loquitur Diuus Paulus, *erit omnia in omnibus*. 1. Corinth. 15.28. Nam etsi nunc etiam vbique regnat, tamen quia non pacificè & sine hoste, ac bello regnat, & quia multi illi quasi rebelles resistunt, regnare non dicitur. Tunc autem subiugatis hostibus, & amicis liberatis, inimicis da- E mnatis plene regnare dicetur. Hunc esse sensum ex illo loco Diui Pauli, quem notauimus, non obscure colligitur: tum etiam ex hoc ipso. Manifestũ enim est nos hîc non nostrum, sed Dei regnũ postulare. Nam tres primæ, vt diximus, petitiones ad Deum: reliquæ ad nos pertinent. Non est ergo sensus, vt Deus regnet in cordibus nostris, aut vt nos cum beatis regnemus: hoc enim ad nos maxime pertinet: sed vt Deus absolutè, & sine aduersario regnet. Sic enim dicimus, *Adueniat regnum tuum*, quemadmodum si filii patri regi pacificum regnum & victoriam contra hostes precaremur: non vt nos: sed vt ille regnet. Aduenire autem optamus, sicut illi diligũt ad-

Digitized by Google

uentum Christi, 2. Timothæi 4.8. & ad Titum 2.13. animæ illæ Apocal. 6.9.10.

Fiat voluntas tua. Alias Cypriani, Augustini, & Gregorii interpretationes, quia allegoricæ sunt, prætermittendas puto. Inter literales illa communis est, vt petamus fieri Dei voluntatem in terra, sicut in cœlo, id est, vt ita illi homines obediant, sicut angeli obediũt, Hieronymus, Chrysostomus hom. 20. Auctor imperfecti. hom. 14 August. lib. 2 de serm. Domini, Theophylactus & Euthymius. Alii paulo aliter, *Fiat voluntas tua in terra sicut in cœlo*, id est, pacificetur terra: sicut olim cœlum pacificatum est. Nam, vt aliquando in cœlo inter bonos & malos angelos bellum fuisse dicitur Apocal. 12.7. deiectoque in terram diabolo pax in cœlo consecuta est: ita nunc in terra inter Diabolum & hominem bellum est: petimusque, vt victus à terra in abyssum deiiciatur, &, vt ait Christus, vt eiiciatur foras Ioann. 12.31. vnde illa consequatur pax, quam angeli nato Christo hominibus annunciarunt, Luc. 2.14. Sic Ambrosius lib. 5. de sacrament. cap. 4. Tertullianus vero promptum in nobis, & paratum animũ significari putat: vt quidquid calamitatis, quicquid boni, vel mali Deus nobis immittat, patienter feramus, sicut Iob dicebat, *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum*, 1.21. Verũ non videtur restringenda esse generalis sententia, quod istæ omnes interpretationes faciunt: Nam de sola præceptorum obseruatione, aut de sola pace, vel patientia interpretari parum est. Ex omnibus si vna cõfletur, æqualis erit. Petimus ergo, vt omnibus in rebus voluntas Dei fiat, non solum à nobis, sed etiam in nobis: sicut Christus, cùm peccare non posset, dicebat, *tamen non mea, sed tua voluntas fiat*, Luc. 22.42. vtique non tantum à se, sed etiam in se.

Sicut in cœlo.[Vbi nihil est, quod Deo resistat, nihil quod non ad nutum obediat. Psal. 102.20.21. *Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute, qui facitis verbum eius, ad audiendam vocem sermonum eius, & Benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius.*

11. *Panem nostrum quotidianum.*[Fructuosus locus: agitur enim de pane nostro: sed & verborum obscuritate difficilis, & interpretationum varietate implicatus. Plerique veteres auctores pie & religiose, atque ad Ecclesiæ vsum accommodate dixerunt panem nostrum quotidianum Christi corpus appellari. Nam & verus panis est, qui de cœlo descendit, & quotidianus, quia aut à singulis, aut à tota quotidie sumitur Ecclesia, Tertull. libr. de oratione, Cyprianus de oratione Dominica: Ambrosius lib. 5. de sacrament. cap. 4. Marius Victorinus libro tertio aduersus Arium, Athanasius in libr. de incar. Iuuencus, Hieronymus in comment. & lib. 3. aduersus Pelagianos. Est in hanc sententiam non minimum argumentum, quod vero simile esse videatur Christum in tam perfecta diuinaq; oratione nihil nos terrenum, nihil non diuinum petere docuisse. Obstat tamen, quod sequitur, *da nobis hodie*, quasi in crastinum petere prohibeamur, vt ver. 34. explicatur. Obstat, quod tanquam rem quotidie singulis nobis necessariam postulare videamur, corporis autem Christi quotidie sumere perquam vtile est; non est tamẽ necessariũ, nec, vt ait Augustinus, ab Orientalibus Christianis eius tempore sumebatur. Quæ res eundem impulit Augustinum lib. 2. de serm. Domini, vt panem quotidianum nostrum Dei voluntatem interpretaretur, sicut Christus dicebat Ioann. 4.34. *Meus cibus est vt faciam voluntatem patris mei.* & Ioann. 6.27. *Operamini non cibũ, qui perit: sed qui permanet in vitam æternam.* Quam interpretationem & Origenes homil. in Ezech. 14. ante illum adhibuerat. At istum cibum non in hodiernum tantùm diem: sed in omnem omnino vitã petere Christus docuisset, sicut illi dixerunt: *Semper da nobis hunc panem.* Ioan. 6.34. & illa, *da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Ioann. 4.15. Itaque probabilius est, quod idem Augustinus lib. 1. locut. in Gen. cap. 39. & Epistola ad Probam 121. capit. 11. Basilius in regul. breu. inter. 252. Chrysostomus homil. 20. Auctor imperfecti, homil. 14. Gregorius Nissenus in lib. de oratione, & Theodoritus in cõmentar. in cap. 4. Epistolæ ad Philippenses dixerunt, panem hoc loco nostrum & quotidianum omnem necessarium cibũ appellari: panis autem appellatione omnia ad sustentandam vitam necessaria intelligi debere, id ex omnibus huius loci circumstantijs manifestum est. Non & quòd nostrum, id est, nobis necessarium; & quòd quotidianum, id est, non superuacaneum; & quod in hodiernum, non in futurum petimus; & quod versiculo 34. eodem sensu prohibemur in crastinum esse soliciti: omnia indicant de cibo corporis agi. At non est vero simile (dicunt quidam) Christũ in tam cœlesti precatione quidquam terrenum postulare docuisse. Respondeo, non fuisse Christi cõsilium, vt panem resque necessarias quærere iuberet, quod terrenum est, quódque idem Christus ver. 25. facere prohibet, & ad quod satis sumus natura nostra procliues: sed vt doceret vnde, & quatenus quærere deberemus. Non n. à terra, vt pecudes; sed à Deo, vt homines; nõ in omne tẽpus, sed in præsentem tantum diem petere docet. Hoc autem cæleste præceptum non terrenum est. Eo quidem vsque, vt etiam Christo docente pauci admodum faciant. Illud magis mouere potest, credibile non videri Christum, quantumuis moderatam corporis curam animæ curæ præposuisse. Id autem fecit, si inter ea, quæ nobis ipsis petimus, primo loco panem, secundo remissionẽ peccatorũ: tertio liberationem à tentatione petere docuit. Respondeo, Christũ non tam ordinẽ dignitatis rerum, quã naturæ & infirmitatis nostræ sequi voluisse. Natura prius vult viuere, deinde bene viuere. Huius rei Christus rationẽ habuit. Adde quod cum panẽ docet petere, non tam corporis, quam animæ curã habet. Exscindit enim maximũ & vehementissimũ affectum, ex quo maior peccatorũ pars proficiscuntur: & vt dicam breuiter, hac petitione cauet, ne peccata fiant, sequente, quomodo facta remittãtur.

Nostrum.]Qui panem, Christi corpus intelligunt, ij nostrum, id est, fidelium, non infidelium interpretantur, vt Cyprianus. Alij nostrum, id est, qui nobis à te dari solet. Gregor. lib. 33. moral. cap. 5. *Ecce & nostrum dicimus, & tamen vt detur, oramus: noster quippe fit, cum accipitur, qui tamen Dei est, cùm ab illo datur. Et Dei ergo est ex munere, & noster fit veraciter per acceptionẽ.* Alij nostrum, id est hominum, non pecudum. Alij volunt nostrum vocari illum etiam ipsum, quem iã habemus: quẽ nihilominus à Deo petere iubemur, quia cum Dei potius, quàm noster re vera sit, non debemus eo prius vti, quàm vtendi à Deo petamus facultatem. Sic Auctor imperfecti: quod verum quidem & pium, sed alienum esse arbitror. Vult enim Christus prauam hominum consuetudinem corrigere, qui nullum auaritiæ suæ modum ponunt, vt ex vers. 19. & sequentibus perspicuum est. Non solent autem homines, quæ habent, aut industria sua quærere, si mali: aut à Deo

Digitized by Google

petere, si boni sunt: cum igitur panem petimus, quem non habemus, cur qui diuites sunt, petunt? Mouit quæstionem, idemque explicauit Augustinus pauperes petere, vt habeant; diuites, vt non amittant. *Et quid eget(inquit) diues? audeo dicere ipso pane quotidiano eget diues, quare enim abundant illi omnia? vnde? nisi quia Deus dedit? Quid habebit si Deus subtrahat manum suam? nonne multi dormierunt diuites, & surrexerunt pauperes?* Sic igitur interpretari possumus, vt noster dicatur panis, qui nobis est necessarius. Hoc enim cum Christi consilio bene conuenit, qui tantùm nobis vult potestatem facere in præsentem diem necessaria petendi.

Quotidianum.] Græcum verbum τὸ ἐπιούσιον magnam difficultatem peperit. Vetus interpres quotidianum reddidit, vt ex Hieronymo in hunc locum manifestum est. Atque ita omnes veteres auctores Latini legunt. Hieronymus supersubstantialē vertit, quanquam in eo veterem versionē noluit corrigere. Itaque incaute quidam nostro tempore in vulgata editione pro quotidiano supersubstātialem posuerunt: quod corporis cibo, quem à nobis peti probauimus, minime cōuenit. Alii cōsubstantialem, id est, eiusdem nobiscum substantiæ reddiderunt, vt inde ὁμοούσιον, de quo tantopere aduersus Arianos disputabatur, confirmarent, vt Marius Victorinus libro tertio aduersus Arium. Hieronymus scribit se in Hebræorum Euangelio pro ἐπιούσιον legisse מחר crastinum, quasi inter crastinum, & hodie antithesis quædam sit; & hodie in diem crastinum necessarium petamus panem. Et quidē verborum antithesis rectè cōgruit: sententia verò non congruit: non enim docet, sed prohibet Christus in crastinū esse solicitos ver. 34. Alij exponunt ἐπιούσιον substantiæ nostræ alendæ accommodatum, id est panem cibarium, non delicatum, non superuacaneum: quod non prorsus male conuenit. Sed nihil æque mihi videtur conuenire, atque vt noster vertit interpres, *quotidianum*: vt intelligitur ex eo, quod sequitur, *da nobis hodie*. Non enim est verborum antithesis, quam quidam, vbi non est, quærunt; sed cognatio, similitudoque sentētiæ: quemadmodum si coniugatis etiam dixisset verbis, panem nostrum hodiernum, id est, nobis in hodiernum diem necessarium da nobis hodie. Sed vocauit potius quotidianum, quàm hodiernum, vt generalior esset sententia, significaretque Deum singulis diebus seruis suis necessarium cibum dare solere. Diarium Latini vocant. Petimus ergo à Deo, vt ne patiatur diarium nostrum nobis hodie deesse. Loquimur enim tanquam filioli, quia mane in scholam proficiscentes primo loco eius diei statutam panis portionem postulant. Cōsonat huic sentētiæ Syriaca trāslatio, quæ pro pane quotidiano legit לחמא דסונקנן יומנא panem indigentiæ nostræ. Vnus adhuc angere potest scrupulus, quod ἐπιούσιος non à participio ὤν, sed à nomine οὐσία sicut ἐνούσιος & ὁμοούσιος Græcę linguæ consuetudine cadere debeat. Quod si ita est, non præsentis diei cibum, sed substantialē, aut supersubstantialem, aut ad substantiam denique, quæ οὐσία dicitur pertinentem significare potest. Respondeo Euangelistam, aut Euangelistæ interpretem nouo vocabulo, aut veteri noua significatione vti potuisse, quemadmodum sæpe Apostoli vti solēt. Deinde nisi me coniectura fallit, Hebraismus sapere. Dicunt enim Hebræi עצם היום הזה substantiam diei huius, pro, hunc ipsum diem, vt Genes. 7. 13. & Leuit. 23. 14. Sic ergo vocare potuit Euangelista ἐπιούσιον panem, qui ad substantiam præsentis diei pertineret, id est portionem panis nostri, quæ præsenti diei respondet. Nolo tamen meam valere coniecturam; nisi qui doctiores sunt approbauerint.

12. *Et dimitte nobis debita nostra.*] Peccata nostra debita vocamus, quia illis tanquam ære alieno obstricti tenemur Deo. Id constat ex Lucæ cap. quæ qui pro debitis peccata dixit: & ex parabola it, test infra cap. 18. 27. quid autem sit peccata remusi ad Romanos quarto versu octauo disputauimus: nunc sine disputatione ne forte lector erret, ad·ionemus, dimitti esse non solum non imputari, non solum dissimulari, non solum tegi, non solum non puniri vt noui hæretici fabulantur, sed penitus etiam tolli, penitus deleri, & in profundum mare proijci, vt Scriptura loquitur Ioann. 1. 9. Isai. 43. 25. Mich. 7. 19. Probarunt ex hoc loco veteres Catholici aduersus Pelagianos neminem in hac vita sine peccato esse quando omnes dicere iubemur, *Dimitte nobis debita nostra.* Hieronymus libro tertio aduersus Pelagianos. Augustinus lib. 2. contra epist. Parm. c. 10. & lib. 3. contra duas ep. Pelag. cap. 5. & libro tertio, de peccat. mer. c. 13. & epist. 89. & hom. 42. Duobus modis Pelagiani respondebant: primum viros sanctos, cum hæc dicunt verba, non pro se, sed pro aliis orare, Augustinus libro secundo de peccato. mer. cap. 10. Deinde non ex veritate, sed ex modestia & humilitate dicere Augustinum libr. 2. cōtra duas ep Parm. capit. 10. quibus ijsdem locis respondet.

Nemo sine peccato.

Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris] Periculosam nobis videtur Christus regulam tradere. Male enim omnino nobiscum agetur, si nō aliter nobis Deus, quàm nostris nos debitorib. peccata dimittat. At non est regula, sed conditio. Non esse regulam manifestum est: quia De⁹ nobis, & multo plura, & multo maiora, & multo liberalius, & multo minus merentib remittit: quàm nos debitorib. nostris, aut remittere soleamus, aut etiam possimus. Itaque si regula esset, nō salutem, sed damnationem potius nostram à Deo peteremus. Hoc per illam, quam diximus, parabolam capit. 18. 24. 28. significatur, vbi Dominus seruo decem millia talenta remisit: seruus conseruo centū denarios noluit condonare: nec Dominus propterea dimisit, quod seruus debitori suo prius dimisisset, quasi eius exemplo prouocatus: sed prius Dominus dimisit, postea seruus dimittere noluit. Denique regula est, quam imitamur: non autem Deus nos, sed nos Deum in remittendis peccatis imitamur: non ergo nos illi, sed ille nobis regula est. Nos illi conditio sumus, quia si nos debitorib· nostris nō remittamus, neque nobis ille remittit, vt supra c. 5. 23. 24. significatur, *Si offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid aduersus te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade reconciliari prius fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuū.* & Marci vndecimo versu vigesimo quinto. *Cum stabitis ad orandum, dimittite si quis habetis aduersus aliquem, vt & pater vester, qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra.* Et Lucas capite vndecimo, quarto, non dixit, *dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: sed, *si quidem non dimittimus omni debenti nobis.* Cur ergo Christus hanc non iam regulam, sed conditionem adiecit, cū potius impedire rei, quam petimus impetrationem, quàm iuuare videatur? Respondeo, duabus de causis appositam fuisse: & ad corrigendam orationem nostram, ne nobis à Deo peteremus, quod aliis ipsi nollemus dare: & ad commonefaciendos nos, vt quod à Deo petimus id nos aliis concedamus. Reli-

quum est vt videamus, quomodo sit intelligenda. Nescio qui olim hæretici ita intelligebant, quasi quantumcunque homines peccarent, & quacunque ratione viuerent; modo acceptas iniurias condonarent, certi essent fore, vt peccata sibi à Deo remitterentur, vt scribit August. lib. 21. de ciuitate, cap. 22. & 27. quibus respondet, non vt fiant, sed quia fiũt peccata ideo dicitur dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Non ergo est sensus fore, vt hac sola cõditione nobis Deus debita nostra dimittat, si nos debitoribus nostris dimittamus: sed vt nisi dimiserim' aliis, nec ille nobis dimittat, vt ver. 15. *Si non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* quare quod paulo ante vers. 14. dictum est, *si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis pater vester delicta vestra*, non absolute, vt Augustinus admonuit, intelligendum est, sed si cætera accedant, quæ sunt necessaria, si nos peccasse peniteat, si animus sit non iterum peccandi, & si quid est aliud, quod ad peccatorum remissionem requiratur. Nam, vt semel dicam, hoc inter negantes, & affirmãtes promissiones, aut conditiones differt: quod negantes absolute, & sine alia superaddita conditione: affirmantes numquam absolute, sed cum exceptione, nisi quid aliud impediat, intelliguntur. Vnus & idem locus Marci 16. vers. 16. illustre vtriusque regulæ habet exemplum. *Qui*, inquit, *non crediderit, condemnabitur.* Hæc enim promissio, quia negans est, absolute, & sine vlla conditione est intelligenda, fore, vt quisquis non crediderit, quantumuis bene viuat, & quidquid aliud faciat, condemnetur. Quod autem ibidem dicitur, *qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit*: quia affirmatio est non absolute, & sine exceptione intelligendum, sed si cætera habeat necessaria. Sic hoc loco, quod dicitur versiculo 15, quia per negationem pronuntiatur, absolute: quod vero vers. 14. quia per affirmationem, non absolute, sed cũ exceptione intelligẽdum est. Alteram huius cõditionis explicationẽ, nimis tamen angustã Augustinus affert, vt nostris debitoribus debita remittamus, id à nobis petentibus sicut nos à Deo petimus, vt nobis nostra dimittat; & sicut seruus ille conseruum suum rogabat, *patientiam habe in me*, Matth. 18. 29. Hæc, inquam, interpretatio & sensum nimis stringit, & conscientiam nimis laxat. Iubemur enim Mar. 11. 25. non solum rogati, sed nostra etiam sponte, cum stamus ad orandum dimittere, si quid aduersus aliquem habemus: quamquam & generaliter ac sine restrictione de omnibus intellexisse videtur ipse Augustinus libro 2. de serm. domini in monte. Illa difficilior est quæstio, quatenus debitoribus nostris remittere debeamus, vt nobis Deus debita nostra dimittat. De ea re copiose Theologi disputant: ad eorum scholam auidum lectorem mittimus, nos hîc ea tantum, quæ ad huius explanationem loci necessaria iudicamus, dicturi sumus. Hoc ergo non de omnibus debitis, sed de priuatis iniurijs intelligendum. Mille aureos nũmos mihi debes; an, nisi condonauero Deus mihi peccata mea non condonabit? nequaquam ita est. Si enim condono, beneficium confero; si non condono, peccatum non admitto. Nec illa obstat parabola Matth. 18. 24 quòd de pecuniæ debito loquatur. Nam per pecuniam peccata sunt significata. Patrem meum occidisti; an necesse est, vt nihil à te exigam, si volo, vt nihil à me exigat Deus? minime. Honorem mihi falsa criminatione detraxisti: an mihi repetere corã iudice non licebit? licebit. Quid ergo? iniuriam, non

Nemo sine vitio.

Quid inter affirmantes & negãtes conditiones in Scriptura interest.

Quatenus iniuriæ remittendæ & quibus...

A damnum remittamus, necesse est, si volumus, vt nostræ in Deum iniuriæ ab eo nobis remittentur. iniuriam enim à damno subtiliter Theologi distinguunt. Cum patrem meum occidisti, & fecisti iniuriam, & damnum attulisti. Iniuriam, quia ostendisti animum meum, quia contempsisti me; damnũ, quia eum mihi eripuisti qui me alebat, qui docebat, qui tuebatur: damnum repetere possum, iniuriam condonare debeo, ita vt nihil propterea velim mali: vt nullas tecum geram inimicitias, & vindictam non quæram. Idem in aliis exemplis intelligendum.

13. *Et ne nos inducas in tentationem.*] Duo hîc explicanda sunt verba: quid sit tentatio, & quid in tentationem
B inducere. Pelagiani hoc loco non peccatorum contra nos pugnam, quam tentationem Scriptura solet appellare: sed humanos casus, quos ipsi per nos, nisi Deus auertat, effugere non possumus, intelligebant. Auctor Augustinus epistola 94. Nẽpe, quia in eo errore versabantur, vt existimarent in nostra esse potestate: vt nulla Dei adiuti gratia omnia peccata vitaremus: & à Catholicis hoc loco premebantur, quod à Deo petamus ne nos in tentationem inducat, quasi non possimus sine eius auxilio superare, vt Hieronymus libro aduersus eos 3. & Augustinus multis locis argumẽtantur: hanc in-
C terpretationem tãquam diuerticulum, qua euaderent, quæsiuerũt. Sed ex proximo verbo facile refelluntur: *sed libera nos à malo*, vbi per malum, vt paulo post docebimus, non potest, nisi diabolus intelligi, tum etiam ex c. 26. v. 41. *Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem: Spiritus enim promptus est, caro autem infirma*, vbi certum est de peccatorũ tentatione agi: quod ergo illic iubet exercere, hîc docuerat. Quomodo autem nos Deus in tẽtationem inducat: facile Caluinistæ respondent, quia nos ad peccandum impellit. Facile enim est hæreticum esse. Sed stat Iacobi sententia, quam nulla poterit hæresis abolere,
D *Nemo, cum tentetur dicat, quoniam à Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est, sed vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus, & illectus.* c. 1. 13. 14. Vera ac firma omnium semper Catholicorum sententia fuit, Deum, cum de peccatis agitur, non impellẽdo, non incitando; sed permittendo tentare, vt Tertul. & Cyprianus in lib. de orat. Dominica, & August. ser. 124. de tempore, & sæpe aliàs interpretatur. Hoc constat. Quid autem sit Deũ non permittere, vt in tentationem inducamur, id non constat. Nam
E nonnulli interpretantur, non ne in tentationem incidamus, quod dum carnem circumferimus, fieri non putant posse; sed ne, cum inciderimus, ab illa superemur, vt August. lib. 2. de sermone Domini, & epistol. 121. & Theophylactus in commentarijs in hunc locum. Melius, vt mihi videtur, idem D. Augustinus in lib. de bono perseuerantię c. 6. Tertullianus, Cyprianus de orat. Dominica, Chrysost. hom. 20. Auctor imperfect. 14. & Euthymius in hunc locum putant nos rogare, vt non incidamus in tentationem. nostræ enim infirmitatis memores,
F non solum vt vincamus, petimus; sed etiam ne in certamen descendamus, ne forte vincamur. Hunc sensum Christus c. 26. 41. prorsus expressit, *Vigilate* inquit, *& orate, ne intretis in tentationem. spiritus promptus est, caro autem infirma.* Pugnã ergo, sicut Christus, detrectamus; sed nos cum Diabolo, ille cum morte, *Pater, si possibile est transeat à me calix iste.*

Sed libera nos à malo. (Cyprianus omne generaliter malum intelligit; siue peccatum; siue quiduis aliud, quod detrimentum nobis afferat. Alij ad tentationẽ deferunt, quasi sensus sit, ne nos inducas in tenta-

Digitized by Google

fecto illi magis ridicule & imperite ex aliis locis ad tollendum, quam Augustinus ex iis ad asserendam libertatem arbitrij, argumentantur. Quid Christus per thesaurum intelligat, non satis compertum est. Hilarius humanam laudem intelligi putat, quam vers. 2. 5. & 16. mercedem appellauit, quam qui consectantur, ij thesaurum non in cœlo apud Deum, sed in terra apud homines ponunt. Melius alij omnes auctores, quos legisse memini, de terrenis opibus interpretantur. Quod ex ver. 24. confirmatur, *non potestis Deo seruire & mammonæ*.

21. *Thesaurus tuus.*] Græce ὑμῶν vester, sicut paulo infra καρδία ὑμῶν cor vestrum. Melius mihi videtur legisse noster interpres: nam & Chrysostomus & Auctor imperfect. Græci scriptores ita legunt: & hæc numeri mutatio in concione maiorem habet vim, vt supra ver. 17. Apparet autem hoc fuisse prouerbium sumptum de medio: qualia multa & in hoc, & in sequente capite reperiuntur, vt illud ver. 24. *nemo potest duobus Dominis seruire*.

22. *Lucerna corporis tui.*] Græci non legunt, tui. Quod quidam maiorem vim habere putant. Ego contra eo pronomine vehementius auditorem feriri arbitror, præterquam quod versu præcedenti iam cœperat secundam alloqui personam: & versu hunc proxime sequente addit, ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, *si oculus tuus fuerit nequam*. Atque ita legit Hilarius & Ambrosius in libro de dignit. sacerdotali cap. 6 & August. lib. 2. de sermone Domini & inter Græcos Auctor operis imperfecti. Dubitare autem aliquis poterit, quorsum hæc verba pertineant, & qua cōsequentia superioribus adhæreant. Chrysostomus & Auctor imperf. ita coniungunt. Dixerat paulo ante, *vbi est thesaurus tuus, ibi est cor tuū*: cor est in animo, quod oculus in corpore: declarat ergo ex similitudine oculi corporis non posse se animum bene habere, cum cor est in thesaurum intentum, & auaritia obcæcatum.

Si ergo.] οὖν ergo hoc loco non est, vt Grammatici loquuntur, illatiua coniunctio, sed inceptiua, aut continuatiua sententię.

Oculus tuus fuerit simplex.] Purus, mundus, non prauis infectus humoribus.

Totum corpus tuum lucidum erit.] Erit veluti oculatum. Nam oculus perexiguus orbiculus ita toti corpori necessarium lumen præbet, vt cùm oculus purus est, totum omnino corpus oculus esse videatur: omnia enim membra ad fungendas actiones suas per oculum vident.

23. *Si autem oculus tuus fuerit nequam.*] πονηρὸς, male affectus, viciatus, immundus. Opponit enim simplici, id est, mundo. *Si ergo* οὖν, pro γὰρ, *enim*: redditur enim causa.

Lumen, quod in te est, tenebræ sunt. Quomodo lumen tenebræ esse possunt? aut si tenebræ sunt, quomodo lumen vocatur? non quia est, sed quia esse debuit: vt, *filij autem regni eijcientur foras*, Matt. 8. 12. id est, qui filij regni esse debuerunt. Et *iustificata est sapiētia à filijs suis*. id est, ab ijs, quos filios sapientiæ esse oportebat, Luc. 7. 35.

Ipsæ tenebræ quantæ erunt?] Reliqua corporis membra, quæ natura sua tenebræ sunt, quia nullum nisi ex oculis lumen habent.

24. *Non potestis duobus dominis seruire.*] Quorsum hoc? Respondet Chrysostomus homil. 22. & Auct. imperf. 16. quia dixerat versiculo 19. *nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, quod probat non esse faciendum, quia non possumus Deo seruire, & mammonæ. Probabile est, vt ante diximus, vulgare hoc fuisse prouerbiū; quale illud apud Latinos est, *nemo*

A *potest simul sorbere, & flare.* Quo autem modo intelligendum sit, Chrysost. hom. 22. & Theophylactus exponunt, neminem posse duobus dominis seruire contraria præcipientibus, quales Deus & mammona esse solent, quod etsi verum est, tamen aliam Christus rationem affert. *Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet*: quibus verbis significat neminem duobus dominis non solùm contraria, sed etiam diuersa præcipientibus seruire posse; quia natura ipsa prohibet, vt amor serui in diuersos distrahatur domi-
B nos: quemadmodum si dixisset nullam mulierem duos maritos habere posse: non modò quia contraria præcipiunt; sed quia coniugalis amor natura sua eiusmodi est, vt non nisi vnius esse possit. Sic vnus dominus multos seruos habere potest, vnus seruus multos dominos habere non potest, quia domini est seruum non amare, sed regere: serui dominum non regere, sed amare: & imperiū diuidi potest, amor non potest. Itaque indicat Christus diuitias non solum, cum iniquè parantur, & iniuste dispensantur: sed etiam cum non inique,
C non iniuste: si tamen amantur, ab amore Dei hominem auocare, quia nemo potest duos amare dominos, sicut alibi dixit, *impossibile est diuitem intrare in regnum cœlorum* cap. 19. ver. 26. Obseruauit Auctor imperf hom. 16. non dixisse, nemo potest duos dominos habere: sed *nemo potest duobus dominis seruire*. Dominum autem vocat omnem rem, cui nimis dediti sumus, cui quodammodo seruimus, vt Rom. 6. 16. *nescitis, quia cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam*. & 2. Petri 2. 19. à quo e-
D nim quis superatus est, huius & seruus est. Sic Basilius in moralibus reg 2. c. 1.

Aut enim vnum odio habebit.] Cum sententia sit facilis, locus est difficilis: videtur enim opponere vnum vni, alterum alteri; & cum dicit in secunda parte, *aut vnum sustinebit, & alterum contemnet*: incipere a posteriore membro prioris partis, & vnum dicere quem ante alterum dixerat: hoc videtur oratio & consuetudo loquendi postulare. Quod si ita est, apparet inanem esse repetitionem, quemadmodum si diceret, aut Petrū odio habebit, & Paulum diliget: aut Paulum sustinebit, & Petrum con-
E temnet, & ita plerique acceperunt: quod cùm alij absurdum esse animaduerterent, dixerunt, vnum non certum, sed vnam aliquam quam designare velit personā demonstrare: alterum alteram. Mihi facilis huius rei explicatio videtur esse, adeo vt pigeat alias interpretationes sine operæpretio recitare. Vnus enim hoc loco accipitur pro primo, alter pro secundo, notissimo omnibus etiam, qui Hebraice nesciunt, Hebraismo. Itaque nomina duo quos velis, dominos, Petrum & Paulum, aut vnum id est primum Petrum odio habebit, & alterum, id
F est, secundum Paulum diliget: aut vnum, id est, primum Petrum sustinebit: & alterū, id est, secundum Paulum contemnet. Vno dicam verbo, non opponit personam personæ: sed odium personæ eiusdem amori. Similis est locutio apud Lucam cap. 16. 13.

Non potestis Deo seruire & mammonæ.] Mammon Chaldaice, mammona Syriace diuitiæ dicuntur, vt Hieronym. hoc loco, & Elias in Thesb. docent. Cōsonat Punica lingua, quæ Hebraicæ affinis atque Chaldaicæ, lucrum mammona appellat, vt August. lib. 1. de ser. Domini, & ser. 35. de verbis Domini secundum Lucam adnotauit.

25. *Anima vestra.*] Animam hoc loco pro altera ho-

Digitized by Google

tantum compertum habeo Christum cum minimam corporis partem, vt argumentationis vis requirebat, dicere vellet, cubitum appellasse, non quod non alia mensura minor sit: sed quod ea vna sit ex minimis. In his enim rebus non subtiliter, sed vulgariter loqui consueuimus: quemadmodum qui dicit se ne vnum quidem assem habere, vt significet nullam se prorsus habere pecuniam: non ideo assem nominat, quod minima pecunia, sed quod ex minimis vna sit. Itaque qui Gallice dicit, ne vnum quidem assem habeo, & qui dicit, ne vnum quidem denarium habeo, quamuis asse denarius minor sit: idem tamen dicit. Simile exemplum supra notauimus cap. 5. vers. 26. Nam quod Matthæus dixit, *non exies inde, donec soluas nouissimum quadrantem.* Lucas ca. 12. vers. 59. dicit, *donec soluas nouissimum minutũ*: quod quadrantis media pars erat: idem tamen dicunt, id est, donec omne prorsus debitũ soluas. Sic quod hoc loco Matthæus dicit, *quis vestrum cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum*, id est, vel minimam partem: sup. cap. 5. 36. dissimili argumẽto, simili sententia dixit, *Non potes vnum pilum album facere, aut nigrum.* Quod autem Hilarius ad staturam corporis Christi hoc retulit, de qua loquitur D. Paul. Ephes. 4. 13. satis apparet non esse litterale.

28. *Lilia agri.* Eadem ratione, qua paulo ante non dixit, volatilia tantum, sed volatilia cœli: nunc non tantum dixit, respicite lilia, sed lilia agri, vt ab hortẽsibus distinguat, quæ hominum cura & plantantur, & aluntur. Videtur autem Christus hoc exemplo docere voluisse Deum non solum necessitatis, sed etiam elegantiæ, & pulchritudinis nostræ curã habere, vt ne eius quidem causa solicitos nos esse oporteat. Quemadmodum patres non solum prouident, ne quid liberis suis ad vitam, & studia: sed etiam ne quid ad vsitatam elegantiam, & honestam recreationẽ desit. Huc spectat quod dicit, *nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis.* Porro quod hic verbis docet, iã olim re ipsa docuerat. Hebræos enim per quadraginta annos in solitudine vestiuit Deuteronom. 8. 4. *Vestimentum tuum, quo operiebaris, ne quaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus, en quadragesimus annus est.*

29. *Nec Salomon.*] Proposuit Salomonis potius, quàm alterius regis exemplum, quia & opibus, & potentia, & sapientia omnibus, qui ante, quique post ipsum fuerunt, antecelluit. 3. Reg. 3. 13. quibus rebus & excogitari, & parari solent ea, quæ ad ornamenta corporis pertinent.

In omni gloria sua.] Quod quidam noui interpretes vertunt, ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ, cum omni gloria sua, vt ἐν pro σὺν, sicut ב apud Hebræos, accipiatur, probare non possum: quia & à propria verborum significatione nulla coacti necessitate discedunt: & vim sententiæ non exprimunt. Non n. est sensus, ne Salomonem quidem, quantumuis inclitus & gloriosus fuerit, tam eleganter vestiri potuisse: vt isti videntur existimare: sed ne Salomonem quidem etiam tum, cum in summo fastigio gloriæ suæ erat, ita potuisset vestiri. Est enim αὔξησις, quia ex regibus maximum nominat Salomonẽ: ex Salomonis vero temporibus, illud, quo eius gloria atque potentia maxime vigebat. Itaque melius noster vertit interpres.

30. *Si autem fœnum.* Duo oportuit contraria in liliis exaggerare, summam pulchritudinem: & infimam vilitatem. Pulchritudinem, vt eam Salomonis anteponeret elegantiæ: vilitatem, vt ostenderet nihil tam vile, nihil tam abiectum esse, cuius Deus summam non habeat curam. Cum de pulchritudine agebat, lilia; cum de vilitate, χόρτον fœnum appellauit. Solet Scriptura, quæ vilissima, & breuissimæ vitæ sunt, fœno comparare. Psal. 36. 2. & 71. 16. & 91. 8. & 101. 5. 12. & 102. 15. & 128. 6. & Ecclesiastic. 14. 18. Isai. 37. 27. & 40. 6.

33. *Quærite.*] Soliciti estote de regno Dei: sicut dixerat ver. 25. *nolite soliciti esse animæ vestræ, quid manducetis, nec corpori vestro quid induamini, &* 28. *& de vestimento quid soliciti estis?* & 31. *nolite ergo soliciti esse.* Illi enim solicitudini hanc opponit: superuacaneæ necessariam, malæ bonam. Ergo Gr. δὲ autem, id est, quærite non illa, sed regnum Dei.

Primum.] Non videtur dicendum fuisse primùm, sed tantùm: non enim significat illa secundo loco quærenda, cum paulo ante omnino quæri prohibuerit. Scio quosdam aliter respondere, ego tamen ita respondeo Christum non omnino vetuisse cætera quærere, sed ita quærere, vt eorum solicitudo à Dei regno quærendo nos auertat; ita quærere, vt illis seruire, videamur: non enim possumus duobus dominis seruire vers. 24. Quærere autem secundo loco, id est, propter regnum Dei, non vetuit: sed docuit. Nam in oratione Dominica postquam præcepit dicere, *adueniat regnum tuum*: præcepit etiam, vt diceremus, *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, quasi re ipsa ostendens, quid esset, quod hoc loco dicit, *primum quærite regnum Dei*, vt Chrysost. hom. 23. & Euthymius obseruarunt. Obiicitur quod statim sequitur, *& hæc omnia adijciẽtur vobis*, quasi nõ quærẽtibus, quasi nõ solicitis, quasi non petentibus. Respondeo adijci, quia nõ primo loco quæruntur: quod autem non primo loco, ac propter se, sed secundo & propter Deũ quæritur, quæri non videtur, quia non ipsum, sed Deus in ipso quæritur. Tum etiã, quod hæc sæpe etiam à Deo non quærentibus, neque cogitantibus adijciantur, vt paulo infra dicemus.

Regnum Dei.] Quidam illud regnum intelligunt, de quo vers. 10. dixit, *adueniat regnum tuum.* vt Chrysostomus & Euthymius, quod perbelle quidem conueniret, nisi constaret hic non agi de ijs, quæ Deo, sed de ijs quæ nobis ipsis petim⁹: & nisi sequeretur statim, *& iustitiam eius* quã certum est, nobis quærere debere, non Deo. Alij beatã vitam interpretãtur, quasi dicat, studete primùm ad regnũ Dei peruenire, vt Auctor imperfect. hom. 16. & Beda, idemque Euthymius in commentariis. Possumus etiam regnum Dei, Dei gratiam accipere, quam imprimis tanquam animarum nostrarum vitam quærere debemus, sicut Lucæ 17. 21. dicitur, *regnum cœlorum intra vos est.*

Et iustitiam eius.] αὐτοῦ Dei, quod hæreticorum patriarcha Caluinus non animaduertens, scripsit hũc genitiuum vel ad Deũ, vel ad regnũ referri posse; quod etsi puerilis erroris est, tacitè præteriissem, sciens, eiusmodi potius inconsiderantiam, quam ignorationem in viros quãuis doctos cadere posse, nisi certus essem illũ, si quis id dixisset Catholicorum insolenter more suo fuisse risurũ. Vocatur autem Dei iustitia, quã Deus nobis præscripsit, quasi dicat, curate imprimis Dei facere voluntatem: curate eius obseruare mandata, sicut Zacharias & Elizabeth dicuntur in omnibus iustificationibus, id est, mandatis Dei ambulasse, Lucæ 1. 6. Possumus etiam intelligere ipsum regnum Dei per expositionem *iustitiam eius appellari*: sicut ait Diuus Paulus Rom. 14. 17. *non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, gaudium, & pax in spiritu sancto.*

Regnum enim Græce est fœminini generis, & αὐτοῦ masculini.

Hæc omnia adijcientur vobis.] videtur mihi meta-

phora esse sumpta à rebus vilibus, quæ in rerum A pretiosarum emptione, non computantur in pretium: sed dantur pro corollarijs. Illustre Salomonis exemplum est, qui cum non opes, non gloriam, non potentiam: sed sapientiam ad regendum populũ Dei, id est solum Dei regnũ quæsiuisset: cætera etiam illi, quæ nõ petiuit, data sunt. 3. Regum 3. 13. Similes sententiæ sæpe in Psalmis occurrunt. Psalm. 33. 11. *Inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono, & 110. 5. escam dedit timentibus se.*

34. *Nolite ergo*] Hanc vim habet volatilia cœli & lilia agri solicita non sunt, & tamen Deus pascit, ac vestit ea: non ergo vos, qui eius estis filij, debetis B esse soliciti: aut, cum hæc, de quibus vos maxime estis soliciti, etiam de illis non solicitis, sed tantum regnum Dei quærentibus adijciantur, nolite pro illis esse soliciti, nolite vos sine vlla necessitate solicitudine cruciare, parcite vobis ipsis. *Sufficit enim diei malitia sua.*

In crastinum.] Indicat in hodiernum aliquam nos solicitudinem habere posse, sed petendi potius à Deo, quàm industria nostra quærendi: videtur enim alludere ad illud, quod ver. 11. docuit petere, *panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Lucas cap. 12. ver. 29. dixit. μὴ μετεωρίζεσθε, ne sitis longa futuri solicitudine suspensi, ne philosophemini apud vos de rebus longe remotis, sicut Mathematici cùm de cœlo disputant: vt illi qui apud Iacobum cap. 4. ver. 13. dicunt, *hodie, aut in crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus.* C Crastinum pro futuro accipi ex Hebræorum consuetudine Hilarius & Hieronymus admonuerunt, vt Genes. 30. 33. *& respondebit mihi cras iustitia mea.*

Crastinus enim dies, solicitus erit sibi ipsi.] μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, solicitus erit de ijs, quæ ad ipsum pertinent: id est, satis vobis solicitudinis afferet ad quærenda ea, quæ, cum venerit, erunt in ipso necessaria: loquitur, vt ait Chrysostomus homil. 23. de die, re inanimata per prosopopœiam, quasi solicitus esse posset, aut, vt ego arbitror, eadem metonymia, qua mors dicitur pallida, quia homines pallidos facit. D Sic enim dies dicitur pro rebus suis esse solicitus, quia nos pro illis solicitos reddit.

Malitia sua.] Solicitudo, de qua agebat, quam κακίαν id est malitiam, id est affectionem & vexationem appellat, vt Tertull. lib. 2. contra Marcionem, Hieronymus in comment. Chrysostomus homil. 23. Augustinus lib. 2. de sermone Dom. Euthymius, & Theophylactus exponunt. κακίαν autem dixisse pro κάκωσιν Hieronymus monuit. Superest quæstio de veritate sententiæ, quomodo nos in crastinũ solicitos esse prohibeat, cũ Christus ipse loculos habens Ioan. 12. 6. & 13. 29. vtique nõ solum in crastinũ, sed in plures etiam dies solicitus fuisse videatur. Certe Ioseph Euangelicæ vir sanctitatis in septennium magna etiam laude prudentiæ solicitus fuit, Genes. 41. 35. 48. & Apostoli ad futuram famem annonam parandam curauerunt. Act. 11. 29. & Salomon nos, vt discamus de futuro soliciti esse, ad formicam mittit Prouerb. 6. 6. & 30. 25. &, si in crastinum solicitos esse non licet: neque plantare, neque serere licebit, quæ non nisi solicitudine futuri fiũt. Respondet Augustinus per crastinũ bona tẽporalia intelligenda, quæ quærere non debeamus: at de bonis temporalibus nos solicitos esse posse, aliquando etiam debere, superioribus probatur exemplis. Auctor imperfecti in crastinum esse solicitum, interpretatur pro rebus non necessariis solicitudinem gerere. At etiam loquitur Christus de necessariis de victu, atque vestitu, *respicite volatilia cœli.* vers. 26. &, *de vestimento quid soliciti estis?* vers. 28. *& nolite soliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur:* vers. 31. & *scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis*, ibidem. E superioribus ergo eliciendus est sensus. Non omnẽ in futurum solicitudinem prohiberi, superiora docent exempla: quæ autem prohibeatur, ex his, quæ toto capite dicta sunt, colligendum est. Primùm ea prohibetur, quæ impedit, quominus quæramus regnum Dei. vers. 33. Deinde ea, quæ nascitur ex diffidentia aduersus Deum; *si autem fœnum agri, quod hodie est & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei*, vers. 30. postremo ea, quæ non sequitur, sed præcedit solicitudinem regni Dei, quod primo loco quærere debemus; & quæ tanta est, vt illi seruiamus, quia duobus dominis seruire non possumus, vers. 24.

Quæ crastini solicitudo prohibeatur.

CAPVT VII.

NOLITE iudicare, vt non iudicemini. 2. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in
qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. 3. Quid autem vides festucam in oculo fratris Luc. 6. f. 37.
tui: & trabem in oculo tuo non vides? 4. Aut quomodo dicis fratri tuo: Sine eiiciam festucam de Rom. 2. a. 1.
oculo tuo: & ecce trabs est in oculo tuo? 5. Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & Mar. 4. c.
tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris 6. Nolite dare sanctum canibus: neque mittatis marga- 24.
ritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis & conuersi disrumpant vos. 7. Petite, &
dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. 8. Omnis enim, qui petit, accipit: & Inf. 2. c. 22. Mar. 11. c.
qui quærit, inuenit; & pulsanti aperietur. 9. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus 24.
panem, numquid lapidem porriget ei? 10. Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei? 11. Si ergo Luc. 11. b. 9. Ioan. 14 b.
vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis pater vester, qui in cælis est, dabit 13.
bona petentibus se? 12. Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis. Hæc Iac. 1. a. 6. Luc. 6 e.
est enim lex, & Prophetæ. 13. Intrate per angustam portam: quia lata porta, & spatiosa via est, quæ 31.
ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. 14. Quàm angusta porta, & arcta via est, Tob 4. c. 16.
quæ ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inueniunt eam. 15. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad Luc. 13. c.
vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: 16. à fructibus eorum cognoscetis eos. 24.
Numquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? 17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit Luc 6. g. 44.
18. mala autem arbor malos fructus facit. Non potest arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala Sup. 3. c. 10.
bonos fructus facere: 19. Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignẽ mittetur. 20. Inf. 25 a. 1. Act. 19. c.
Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. 21. Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit 13.
in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse intrabit in regnum Esai. 6. c. 9 Inf. 25. d. 41
cælorum

Digitized by Google

Inf.25.d.41 *cælorum. 22. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo propheta-*
Luc.13.f. *uimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? 23. Et*
27. *tunc confitebor illis: Quia nunquam noui vos: discedite à me, qui operamini iniquitatem. 24.*
Luc.6.g. *Omnis ergo, qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificauit domum*
48. Rom.2.c.13 *suam supra petram, 25, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irrue-*
Iac.1.d.22. *runt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat supra petram. 26, Et omnis qui audit*
Mar.1.c.22. *verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam.*
Luc.4.c.32. *27: & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, &*
cecidit, & fuit ruina illius magna. 28. Et factum est cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. 29. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum, & Pharisæi.

IN CAPVT VII.

NOLITE] Primum hoc loco quærendum, quo vinculo hæc cum superioribus copulentur. Augustinus libro secundo de sermone Domini existimat, propterea quod superiore capite temporalium rerum solicitudinem Christus prohibuerat, nunc eos qui eas non quærunt, commonefacere; ne male de quærentibus iudicent, cum bene & male quæri possint; & existimare debeant eos, qui quærunt, bono animo quærere; sicut Diuus Paulus cum idolothytis vesci prohibebat. 1. Corinthior 8. tamen non vult, vt qui illis non vescuntur; de vescentibus male iudicent, quia possunt, aut per ignorantiam, aut bono animo vesci. *Qui*, inquit, *non manducat, manducantem ne iudicet.* Roman. 14. 3. Auctor imperfecti vult cum oratione Dominica iungi. Dixerat enim capite sexto, versiculo duodecimo, *dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* & versiculo decimo quarto. *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis pater vester cælestis peccata vestra: nolite ergo iudicare, & non iudicabimini.* Ego iam monui non esse anxie quærendam in Euangelistis sententiarum connexionem, quia res non eo ordine scribere voluerunt quo factæ à Christo, vel dictæ sunt. Quod præcipuè in eius concionibus obseruatur, in quibus nec omnia, quæ dixit, nec eo, quo dixit, ordine recensent, contenti præcipua eius doctrinæ capita commemorare. Quod si quam nobis licet ex argumenti similitudine coniecturam ducere; credibile est hæc verba non in communi ad populum concione, sed in illa ad Apostolos priuata, quam Matthæus quinto capite recitauit, dicta fuisse, esseque cum versiculo quadragesimo octauo capitis quinti iungenda, *Estote ergo perfecti, sicut pater vester cælestis perfectus est*, & quia hoc modo sententia sententiæ, verba verbis bene cohærent: & quia Lucas capite 6. versiculo 36. 37. ita coniungit.

Iudicare.] Interpretatio est Hilarij can. 5. Ambrosij libro de paradiso capite quinto, nolite iudicare de iudiciis & promissis Dei, ne ab eo iudicemini: sicut Iacobus capite quarto, versiculo vndecimo ait, *qui detrahit fratri, iudicat legem: si autem iudicas legem, non es factor legis: sed iudex.* Alij interpretantur, *nolite iudicare*, id est, seueri esse in proximos

A & iniurias ab illis acceptas animo conseruare; vt Auctor imperfecti homil. decima septima. Alij *iudicare*, pro condemnare accipiunt, vt Euthymius & Theophylactus. Alij non condemnationē tantum aliorum, sed etiā iudicium prohiberi putant, Augustinus libro secundo de sermone Domini, & sermone 202. de tempore, Basilius in reg. breu. 164 Hieronymus in commentariis, Chrysostomus homilia vigesima quarta, Anastasius quæstione 83. Beda, & Rupertus. Quod ego etiam verum puto; credo tamen non solum iudicium, sed etiam curiositatem in alienos mores inquirendi
B prohiberi, quia sic condemnationi iudicium, sicut sententiæ iudiciali inquisitionem anteponit. Nam quod sequitur, *nolite condemnare, & non condēnabimini*, vt paulo post docturi sumus, non eiusdem, vt multi existimant expositio sententiæ, sed alia sententia est. Quærit Hieronymus, Chrysostomus, Anastasius, Augustinus, Beda, & Euthymius, quomodo Christus de aliis iudicare prohibeat, cum aliquando adeo manifesta eorum peccata sint, vt non possimus de illis non male iudicare. Video patrantem cædem, video alienam vxorem contrectantem, an non iudicabo
C peccare? legimus etiam Diuum Paulum non iudicasse modò, verum etiam Corinthium illum condemnasse 1 Corinthior. 5. 3. legimus quosdam alios Satanæ tradidisse, vt discerent non blasphemare. 1. ad Timoth. 1. 20. Legimus Petrum Ananiam & Saphiram interemisse. Actor 5. 1. Legimus Christum Apostolis iudicandi de peccatis tradidisse potestatem, infra capite 16. 19. & capite 18. 18. Ioannis 20. v. 23. & 21. 15. Legimus nobis omnibus præcepisse, vt rectum iudicium iudicaremus, Ioann. 7. 24. Argumentatur etiam Hilarius si omnino iudicandum non est, quomodo dicit,
D *in quo iudicio iudicaueritis iudicabimini?* Recte Hieronymus respondet; non prohibuit Christus iudicare, sed docuit. Primum certum est non prohibuisse eos, qui non solum publicam potestatem, sed publicam etiam habent obligationem de aliis iudicandi; quales sunt iudices & magistratus, cuiusmodi & Apostoli fuerunt. Illud etiam certum, non prohibuisse de apertis iudicare, de quibus Diuus Paulus dicit, *quorundam peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium.* 1. Timoth. 5. ver. 24. Prætereaneque de dubiis, modo non vltra, quam, quo nos ducunt iudicia, iudice-
E mus. Quæ omnia rectè sunt à Theologis definita. De aliis, quæ bene & male interpretati pos-

Digitized by Google

Deum, ſed iudicium ipſum noſtrum temerarium & iniuſtum de nobis iudicaturum, id eſt cauſam futurum, vt de nobis iudicetur. Reſpondendum potius videtur non ſpectari hîc omnes iudicij qualitates, ſed ſolam curioſitatem, ſeueritatémque iudicandi. Qua enim curioſitate atque ſeueritate de aliis iudicauerimus, eadem de nobis Deus iudicabit. Cum autem eadem dico, non re, ſed proportione eandem intelligo; nam eius miſericordia & bonitas infinitis ſemper partibus maior eſt noſtra; ſed tamen proportione quadam, qua nos erga alios ſeueriores fuerimus, hoc etiam erga nos ſeuerior ille erit.

Et in qua menſura menſi fueritis.) Videtur Lucas c. 6. 38. ſignificare, non eadem nobis, qua menſi fuerimus, ſed maiore menſura remetiendum. *Menſuram*, B inquit, *bonam & confertam & coagitatam, & ſupereffluentẽ dabunt in ſinum veſtrum.* Vtrumque verum eſt, & eadem, & maiore menſura nobis remetiendum. Eadem, ſi proportione; maiore, ſi rem datam conſideres. Quomodo proportione eadem, iam expoſuimus: quo modo re maiore, facile intelligetur. Nã ſiue futuram gloriam, ſiue pœnam, quam nobis Deus adiudicat ſpectemus, multo maior eſt, quam qua nos alios condemnando dignos iudicamus. *Non enim ſunt condigna paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Roman 8. 18. &, *quod in præſenti eſt momẽtaneum & leue tribulationis noſtræ, æternũ gloriæ pondus operatur in nobis.* 2. Cor. 4. 17. Eodem mo- C do Gentilium obiectioni reſpondendum eſt, qui hanc olim ſententiam calumniabantur, quaſi non eadem menſura futura eſſet, cùm altera eſſet æterna, altera temporalis, vt ſcribit Auguſtinus epiſtola 48. & 49. & libro. 21. de ciuitate c. 11. quanquam aliter Auguſtinus illis reſpondet. Et hanc & pleraſque alias ex ijs, quę ſequuntur, prouerbiales fuiſſe ſententias opus non eſt lectorem admonere, quia & ipſum per ſe manifeſtum eſt, & multi iam interpretes monuerunt.

6. *Nolite dare ſanctum canibus.*] Quorſum hoc? Auctor imperfecti hom. 17. refert ad cap. 5. verſum D 45. vbi Chriſtus dixerat, *diligite inimicos veſtros & benefacite ijs qui oderunt vos, vt ſitis filij patris veſtri, qui in cælis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos*; adhibere nunc eius ſententiæ moderationem, ne ita diligant, vt ſine iudicio & diſcrimine dent canibus ſanctum, & margaritas porcis proiiciant. Alij, quia proximo verſu quinto de aliorum correctione mentionem fecerat; *eijce prius trabem de oculo tuo, & tunc videbis eijcere feſtucam de oculo fratris tui*; admonere nunc ne dent ſanctum canibus, porcíſque margaritas, id eſt ne vbi vlla proficiendi ſpes eſt, correctionem adhibeant, quæ nũc E Theologorum regula eſt; ſic Strabus. Alij; quia c. 6. 23. ſimplicitatem docuerat, *Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit*; nunc prudentiam docere, *nolite dare ſanctum canibus, nec proijciatis margaritas ante porcos*; ſicut alio loco dicit, *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ* c. 10. 16. ſic Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini. Ego partem ſermonis in monte ad Apoſtolos habiti eſſe arbitror, qui ad eos propriè pertinet, qui alios docturi ſunt; ſed, vt ſæpe diximus, Euangeliſta Chriſti ſententias non quo ordine ab alio dictæ fuerant, ſed quo ſibi in mentem veniebant, recitauit. Quid vocet F ſanctum, quid margaritas, quos canes, quos porcos appellet, difficile non eſt, non conuenit tamen omnibus. Quidam ſanctum baptiſmum, Euchariſtiam, cæteráque ſacramenta, margaritas Euãgelicę prædicationis myſteria vocari putant: nam

A indignis nec Eccleſiaſtica ſacramenta conferenda, nec fidei noſtræ myſteria patefacienda ſunt, Auctor imperfecti homil. 18. Hinc conſuetudinem natam eſſe, vt ijs qui baptizati non eſſent, nec videre, nec audire corpus & ſanguinem Chriſti, cum nominabatur, licitè reputarentur, vt multis locis Chryſoſtomus, & Auguſtinus indicare ſolent. Canes etiam, & porcos plerique diſtinguunt. Nam quidam, vt hoc loco Hieronymus ſcribit, porcos infideles, canes Chriſtianos, qui poſt receptam fidem ad vomitum reuertiſſent, dixerunt appellari. Contra Chryſoſtomus, & Euthymius canes infideles, porcos carnales Chriſtianos intelligunt. Nam & Chriſtus infideles canes vocat, cum dicit, *non eſt bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus* c. 15. 26. Mihi Auguſtini placet opinio, idem per ſanctum & margaritas, per canes & porcos ſignificari, ſicut apud Petrum epiſtola 2. c. 22. idem duplici metaphorico prouerbio, altero canis, altero porci ſignificatur, *tanquam canis reuerſus ad vomitum ſuum, & tanquam ſus lota in volutabro luti.* Aut ſi quid eſt differentię; per ſanctum omne myſterium, per margaritas, quæ inter myſteria maxima & quaſi pretioſiſſima ſunt, intelligi oportere. Per canes autem & porcos duo hominum ſiue fidelium, ſiue infidelium genera notari, quibus tradenda myſteria non ſunt; eos, qui tantum contemnunt, vt canes nihil inter ſanctum & profanum diſcernentes; & eos, qui non ſolùm contemnunt, ſed inſuper irritantur, & magis nocent, vt porci. Cur autem illi per canes, hi per porcos ſignificentur, poſtea docebimus. Quærit Chryſoſtomus hom. 24. & Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini, quomodo vetet Chriſtus diuina myſteria indignos docere, cum aliis locis omnes ſine diſcrimine doceri iubeat, vt c. 10. 27. *quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; & quod in aurem auditis, prædicate ſuper tecta.* Et Marci 16. 15. *prædicate Euangelium omni creaturæ.* Reſpondent in hanc ferè ſententiam, illic agi de Euangelico ipſo per ſe, quod cum omnibus ad ſalutem ſit neceſſarium, omnibus eſt ſine perſonarum exceptione prædicandum: hîc autem de idoneis auditoribus, & prudentia Euangelij cum illis communicandi; quod ſi aut nulla ſpes vtilitatis, aut timor etiam certus damni ſit, prædicandum illis non eſt, ne non ſolum operępretium, ſed ipſa etiam opera perdatur. Sic Chriſtus Apoſtolis dicit Ioan. 16. 12. multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo. Sic Paulus 1. Cor 3. 1. 2. queritur ſe non potuiſſe Corinthiis tanquam ſpiritualibus, ſed tanquam carnalibus loqui, & vt paruulis in Chriſto lac, non ſolidum dediſſe cibum. Sic ad Hebræos 5. 12. ſcribit, *Cum deberetis magiſtri eſſe propter tẽpus, rurſum indigetis, vt doceamini, quæ ſint elementa ſermonum Dei, & facti eſtis, quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo.* Sic Paulus & Timotheus prohibentur à Spiritu ſancto loqui verbum Dei in Aſia, quia non erant auditores recepturi Act. 16 6. Sic Iudæis Antiochenis, quia non modò verbum Dei non recipiebant; ſed pedibus etiam conculcabant, id eſt conuitijs afficiebant, & conuerſi Apoſtolos diſcerpere conabantur, id eſt mortis illis periculum concitato populo creabant, Paulus & Barnabas dicunt, *vobis quidem oportebat primum loqui verbum Dei, ſed quia repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Act. 13. 46. Sic Hymenæum & Alexãdrum, qui verbũ Dei conculcabãt, idẽ Paulus Satanæ tradidit vt diſcerẽt non blaſphemare. 1. Tim. 1. 20. Sic eos fugiendos, non docẽdos monet, qui quemadmodum Iannes & Mãbres reſtiterunt Moſi, ita ipſi veritati reſiſtebant 2. Tim. 3. 8. Sic Alexandrũ ærarium vita-

Euãgelium indignis nõ prædicandum.

Digitized by Google

ratione Hier. Chrysost. Euthym. vel naturali pro- A regula Scripturæ seruit. Quapropter D. Paulus cliuitate Genes. 8.21 *Sensus enim, & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescẽtia sua*, vt idẽ etiã Hieronymus interpretatur; aut quod ego magis credo, non solùm comparatione Dei, quod nihil esset dicere, cum & in angelis suis reperiat prauitatem, & stellæ non sint mundę in conspectu eius, nec sola naturali propensione; sed voluntate etiam, & moribus malos appellat; quia videtur eos obiter perstringere voluisse.

Iob. 4. 17. 18. & 15. 5.

Nostis.] id est consueuistis; vt, *sol cognouit occasum suum* Psal. 103. 19.

Quanto magis pater vester.] Comparat patrem patri, cælestem terreno, Deum homini, bonitatem nequitiæ; vt à minori ad maius argumentetur. Non absimile illud est Isai. 49.15. *Numquid obliuisci poterit mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.*

12. *Omnia ergo.*] Eadem hoc loco, quæ in multis superioribus, quęstio est; quorsum ista pertineant. Chrysostomus hom. 24. Euthymius, & Theophylactus compendium, & quasi epilogum omnium, quæ tribus hisce capitibus dicta sunt, esse existimant. Alij referunt ad ver. 1. *nolite iudicare*, quasi cætera parenthesi dicta sint, vt auctor imperf. hom. 18 non omnino malè. Alij ad ver. 7. *petite & accipietis*, quasi modum doceat, quæ petimus, impetrãdi, si aliis fecerimus, quod nobis ab illis fieri velimus, vt August. lib. 2. de ser. Domini. Alij ad c. 6.22. *Lucerna corporis tui est oculus tuus*, quasi doceat eadem erga alios simplicitate vti, qua erga nos alios vti volumus, vt idem quoque Augustinus exponit. Ego hæc verba post illa capitis quinti. ver. 42. Christũ dixisse arbitror, *qui petit à te, da ei, & volenti à te mutuare, ne auertaris*, & quia cum illis bene ista cohærẽt, *Et omnia quæ vultis, vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis*, & quia Lucas c. 6. 31. cum illis ista coniungit. Lucam ergo dictorum Christi in hac re ordinem seruasse: Matthæum verò non seruasse, &, quæ apud illum est, cohærentia; &, quæ apud hunc, indicat dissonantia.

Hæc est lex & prophetæ.] Id est hoc principio summa omnium, quæ in lege & prophetis pręcepta sunt, continentur; legem autem, & prophetas totum vetus testamentum appellat; legem quinque libros Mosis; prophetas reliquos omnes, Hebræorum more, qui etiam libros Regum, Paralipomenon, & Psalmos, prophetarum nomine vocare solent, vt infra 11.13. & 22.40. & Luc. 16.16. & Act. 24.14. & 28. 23. Quærit August. lib 2. de ser. Domini, & lib. 8. de Trinitate. c. 7. & Euthymius in commentarijs, quo modo dicatur hęc esse lex, & prophetæ; cum c. 22. 40. non in hoc vno, sed in duobus illis præceptis consistere dicatur, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum.* August. lib. 2. de sermone Domini respondet hîc non dici totam legem, sed legem in hoc principio sitam esse; illic autem dici hanc totam esse legem, quasi hîc vbi de solo diligendo proximo agebatur; alteri mandato de diligendo Deo locus sit reseruatus. Melius lib. 8 de Trinitate etiam hîc, quamuis non dicatur totam legem intelligi, quia qui diligit proximũ, non potest nõ ipsam diligere dilectionẽ: dilectio autẽ est Deus, quia *Deus caritas est*. 1. Ioan. 4. 16. Faciliùs dixerimus non de quacunque proximi dilectione hoc loco agi, sed de ea, qua proximũ nec propter nos, nec propter, illũ sed propter Deũ diligimus. Sic enim præceptũ de diligendo proximo gitur. qui autem propter Deũ proximũ diligit, Deum magis diligit. Nam & Aristotelica illa

Propter quod vnumquodque, & illud magis. 1. post. Anal. c. 2.

vnico præcepto de proximo diligendo totam dicit legem contineri, Rom. 13. 8. *Qui diligit proximum, legem impleuit*, &, *plenitudo legis est dilectio* ibid ver, 10. loquitur autem de proximi dilectione. Et ad Galat. 5.14. *Omnis lex in vno sermone impletur, Diliges proximum tuum sicut teipsum*. & ad Gal. 6. 2. *alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Simile quiddam est apud Tobiam c. 4.16. *quæ ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.* Meritò philosophi hoc primum naturæ, & moralis philosophię principium esse putauerunt. Lego in Romanorum hi- B storiis Alexandrum Seuerum Imperatorem, qui animo ad Christianam religionem propensus fuisse creditur, solitũ dicere, ideo Christianos sibi placere, quòd, quæ sibi fieri vellẽt, aliis id ipsi facerent. Non dixisset fortasse si nostra vixisset ætate; neque mores nostros, sed legem laudare potuisset.

13. *Intrate per angustam portam.*] Illi ipsi auctores quos superiore versu nominauimus, variè ista cum præcedentibus nectunt. Videat qui volet. Me enim iã piget in re non magnopere necessaria tot opinionibus recitãdis immorari. Ego hæc post illa, quę capite quinto de beatitudinibus tradita sunt, dicta esse suspicor. Ea enim angusta est porta; aut certè non C concionando; sed cum a quodam admirante pręceptorum ipsius seueritatem interrogatus fuisset Christus, *Domine si pauci sũt, qui saluantur*, respondens dixit, *Contendite intrare per angustam portam:* sic enim Lucas narrat c. 13. 23. 24. qui in recensendis Christi sententiis, plus ordinis seruare solet. Quærunt Chrysostomus & Euthymius, quo modo præceptorum suorum viam arctam & portam angustam esse dicat, cum c. 11 30. iugum suum suaue esse doceat, & onus suum leue. Caluinistæ facile ista conciliabunt, qui suaue & leue importabile, &, vt ipsorum etiam vtar verbo, impossibile interpretantur. Sed nos, qui tam subtiles non sumus artifices D scripturas interpretandi, aliam quærere debemus explicationem. Respondet igitur Chrysostomus, & Euthymius iugum Christi durum esse carnalibus & terrena quærentibus; suaue & leue spiritualibus, & prospicientibus in futura. *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*, Rom. 8.18. *Et quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* 2. Cor. 4. 17. Sic D. Paulus illa, quæ veteres illi sancti perpessi sunt gladios, ignes, & cætera quæ narrat eiusmodi, quamuis per se grauia, leuia tamen illis fuisse dicit, quia *aspiciebant*, inquit, *in remunerationem* Heb. 11. 26. Sic ipsemet cum E plus ceteris Apostolis laborasset, *in carceribus abũdantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.* 2. Cor. 11. 23. omnia tamen propter Christum leuissima duxit, quia, quæ retro erant oblitus, in anteriora sese extendebat Philip. 3. 13. Angustam ergo Christus portam, & arctam viam vocat, partim quia natura sua difficilior virtutis quàm vitii via est; illa enim ardua, hæc prona; illa vna, hæc multiplex; illa vix vllis & notabilibus, hæc multis & altè impressis calcata vestigiis. τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν, dixit Græcus ille poëta; partim etiam, F quia nostra eam segnities difficiliorem reddit. Nihil enim est non conantibus facile.

Mandata Dei non impossibilia.

Hesiod. ἔργ. καὶ ἡμ.

14. *Quàm angusta.*] G. ὅτι στενή, quoniam angusta est, vt suspicio esse possit in nostra versione, pro, *quàm*, quoniã esse legendũ, aut quod quidã putant nostrũ interpretẽ ὡς pro ὅτι legisse. Neutrũ credo. Potius legisset, τί στενή, queãdmodum Euthymius & Theophylactus legunt, illud etiam monentes τί ac-

Digitized by Google

quidem bonam, si bonam: malam, si malam fidem habet. Obiici potest, sæpe qui bonam habet fidem, malos fructus facere, id est male viuere. Non nego, & qui negant, hæreticos puto: sed Christus non dicit, quid aliquando: sed quid plerumque: neque quid hominum peruersitate, sed quid natura fidei soleat accidere. Fides autem natura sua neque mala bonos, neque bona malos generat fructus. Fructus verò nostri temporis hæretici non solum opera, sed etiam doctrinam intelligunt: ita, vt opinor, doctrina confidentes sua, vt ex ea fidem probari velint: nihil enim nisi purum, &, vt ipsi solent dicere putum, vt ego, putidum verbum Dei docent: sic Ioannem admonere, ne omni spiritui credamus, sed vt probemus spiritus vtrùm ex Deo sit. 1. Io. 4. 1. At hic de fide, id est de ipsa falsorũ prophetarum doctrina cognoscenda agitur: & absurdum dictu est, doctrinam ex doctrina probari. Omnes igitur veteres auctores per fructus opera intelligunt, quæ doctrinam natura sua malam mala, bonam bona consequuntur.

18. *Non potest.*] Quia videtur his verbis experientia quotidiana repugnare, dum multos ex malis bonos, aut ex bonis malos fieri videmus, multæ quæsitæ sunt in hunc locum interpretationes. Quidam sic exposuerunt, arborem bonam dum bona est, non posse malos, & arborem malam, dum est mala, non posse bonos fructus facere, vt Augustinus, Chrysostom. Auctor imperfecti, & Beda iis locis, quos paulo ante notauimus. Alij viderunt non satis hac ratione veritati, experientiæque satisfieri. Nã etsi bona arbor, id est homo iustus, manens bona non posset malos fructus facere: tamen mala manens mala bonos aliquos fructus facere potest. Nec enim sequenda illa opinio est, quam Tridentinum Concilium nuper meritò damnauit, omnia peccata esse peccatorum, aut etiam infidelium opera esse peccata, quamuis maximum auctorem D. August. lib 4. contra Iulianum cap. 3. & lib. 3. contra duas epistolas Pelagian. cap. 5. & Prosperum senten. 106. habuisse videatur; & ex Catholicis aliquando Theologis suos habuerit defensores: ideoque dixerunt non posse arborem bonam, quatenus bona est, malos; nec arborem malam quatenus mala est, bonos fructus facere, quod & ego aliquando approbaui, ac docui. Sed postea animaduerti non posse hac ratione arborem bonam; malamque cognosci, quod hîc in primis agitur. Quomodo ergo non potest arbor bona malos; neque mala bonos fructus facere? Ego quid sentiam, priuatim dicam; quid probabilius sit, doctioribus iudicandum relinquam. Non solum arbor mala potest aliquos bonos; sed & arbor bona & manens bona potest aliquos malos fructus facere. Arbor enim bona hoc loco, vt ante probauimus, non est vir bonus, sed vir fidelis, id est, non qui bonam voluntatem; sed qui veram fidem habet: posse autem, qui bonam habet fidem mala habere opera, non est huius loci probare; sed & experientia, & ipsa de se fides docet. Non ergo dicitur arbor bona malos; aut mala bonos fructus facere non posse: quod omninò non possit; sed quod natura sua non possit: & quòd non semper bona malos; aut mala bonos facere soleat; sicut cap. 12. 34. cũ paulo ante Christus, dixisset *aut facite arborẽ bonã, & fructũ eius bonũ, aut arborẽ malã & fructũ eius malũ* addidit; *quomodo potestis bona loqui, cũ sitis mali?* Nõ enim significat omnino nõ posse. Nã Scribæ & Pharisæi, de quibus dicit cap. 23. 2. 3. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, omnia ergo, quæcũque dixerint vobis facite: secundum*

A *autem opera eorum nolite facere*: certe mali erant, quia mala faciebant: & bona loquebantur, quia quæ dicebant facienda erant: sed tantum significat contra naturam fieri, & fieri non solere. Natura enim sua *ex abundantia cordis os loquitur*, Matthæi 12. 34. &, *bonus homo de bono thesauro profert bona.* vers. 35. Obiiciet aliquis: si & bona arbor malos, & mala bonos fructus facere potest, quomodo docemur ex fructibus arborem dignoscere? Obiiciam & ego idem, si Pharisæi, cùm malos fructus facerent, bona tamen arbor, id est, non falsi prophetæ, sed veri Doctores erant, quomodo ex fructibus cognosci potuerunt? Nam si auditores hanc Christi

B secuti regulam, ex eorum moribus de doctrina iudicassent: tanquam falsam reiecissent. Ergo respõdeo Christum hoc loco non certum indicium; sed probabile tantum signum tradere voluisse; docereque non posse falsos prophetas, qui simulatione sanctitatis falsam doctrinam probant, diu se ita ouina pelle tegere, quin aliquando qui sub ea latet lupus, appareat. Non enim potest diu simulatio veritatem imitari. Hoc in Caluinistis sumus experti, agni nati sunt, lupi moriuntur. Mirum quam multi errores ex hac bona & mala arbore nati sint. Primum ille absurdissimus Manichæo- *Caluinistæ agni nati, lupi moriũtur.*

C rum, alios homines natura bonos, qui nunquam mali; alios natura malos esse. qui nunquam boni esse possint, quem Hieronymus in commentarijs ad hunc locum, & Augustinus lib. 1. contra Iulianum cap. 3. & in disputatione secunda contra Fortunatum, & lib. 1. contra aduersar. leg. & prophet. cap. 22. multis sacrarum litterarum exemplis refutarunt. Deinde ille Pelagianorum, qui ideo peccatum tollebant originale, quod dicerent coniugium, quæ bona vtique arbor est, non posse malos fructus facere; id est. peccatum originale generare, vt scribit Augustinus lib. 2. de nuptiis & concup. cap. 26. & ille alter eorundem, liberum arbi-

D trium quasi radicem quandam in nobis esse quę possit ipsa per se, aut arborem bonam, id est bonam voluntatem, aut arborem malam, id est, malam voluntatem generare. Auctor Augustinus lib. 1. de gratia Christi cap. 18. Quartus quorundam etiam ex Pelagianis, quanquam Donatistarum potius hæresi conueniebat; neque bonum sacerdotem malè, neque malum bene baptizare posse, sed similem esse baptizatori baptismum, quia nõ potest arbor bona malos, neque mala bonos fructus facere, vt refert Augustinus lib. 3. contra lit. Petiliani cap. 44. Noluerunt minus ingeniosi videri Calui- *Cõtra Caluinistas liberum arbitrium tollentes.*

E nistæ: nam & ipsi hinc cum Manichæis liberum tollunt arbitrium. Hoc etiam subtilius, quod illi in vtramque pariter partem; hi in bonum, non in malum tollunt: non videntes homines errore suo cæci non solùm malam arborem bonos: sed nec bonam malos fructus facere posse. Itaque si ad bonum, cum mali sumus, liberum propterea non habemus arbitrium, quia mala sumus arbor, & non potest arbor mala bonos fructus facere: neque ad malũ, cum simus boni, liberũ possumus arbi-

F triũ habere: quia bona sumus arbor, & non potest arbor bona malos fructus facere: neque illud considerantes quod idẽ Christus dicit c. 12. 34. *aut facite arborem bonam, & fructũ eius bonum: aut facite arborem malã, & fructũ eius malũ*: quasi in nostra vtique sit potestate vel bonam, vel malã arborem facere. Nec ergo tantũ hinc colligitur, quantũ Pelagiani: nec tam parum, quàm Caluinistæ colligi volunt. Nam non solum in malũ: sed etiam in bonum liberum habemus arbitrium, contra quam Caluinistæ: & non

Digitized by Google

turi iudicis fama, metuque insigni sermo sit, vt inf. cap. 24. 36. & Mar. 13. 32 Luc. 21. 24. 1. ad Thessal. 5. 43. 2. ad Timoth. 1. 12. 18. & 4. v. 8. Nominat autem illã diẽ, quia *in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit.* 1. Cor. 3. 13. & quia tum *illuminabuntur abscondita tenebrarum, & manifestabuntur consilia cordium.* 1. Cor. 4. 5.

Prophetauimus.] Ineptè Caluinus interpretatur, *prophetauimus*, id est docuimus. Nam vt demus id aliquando hoc verbum significare, sicut ver. 15 falsos doctores, falsos prophetas appellauit, tamen debuit animaduertere hîc falsos illos prophetas allegare miracula, *Nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Prophetare igitur non est docere, sed futura prædicere. Hoc enim miraculum est, illud non est. Atque hanc vim habet illud, *In nomine tuo*, id est virtute tua. Non enim in nomine Christi, sed Christum docere dicimur: prophetare autem non Christum, sed in nomine Christi.

Virtutes multas] Miracula multiplicis generis, aut sæpe. Quod enim ante per partes, & distributè dixerat, nunc in genere concludit, quemadmodum si diceret, nonne in nomine tuo prophetauimus, & dæmonia eiecimus, & alia multa fecimus miracula? Existit ex hoc loco de miraculis quæstio, nũ etiã per malos fieri possint. Illud certum, cùm duo miraculorum alia vera, alia falsa genera sint, falsa etiam per malos fieri posse. Nam Antichristum falsa editurum esse prodigia testatur 2. Thessal. 2. v. 9 D. Paulus. Et Magos illos Pharaonis, quamuis veráne an falsa miracula fecerint, disputetur, tamen manifestum est, saltem falsa fecisse. De veris igitur, an per malos fieri possint, quæstio est. Hîc etiam adhibenda distinctio. Nam vera miracula per malos, aut cùm mali sunt, aut antequam incipiant, aut postquam desinunt mali esse, fieri possunt. Ante, vel post fieri posse dubium non est. Nam Saulem antequam malus fieret, cum filius vnius anni esset, prophetasse legimus 1. Reg. 10. ver. 10. & 11. & Matthæus publicanus noster, posteaquam publicanus, id est publicus peccator esse desijt; multa, vt cæteri Apostoli, fecit miracula. De iis, qui mali sunt, quamdiu mali sunt, magis est dubium. Alia rursus adhibenda distinctio. Nam aut de malis, sed fidelibus; aut de malis, & infidelibus quæri potest. De malis, qui fidem habent, Scriptura docet vera eos miracula fecisse. Prophetauit enim Caïphas homo iniquus, quia pontifex erat anni illius. Fecit Iudas miracula, dum in Christum credebat; nam & potestatem cum aliis Apostolis accepit Matth. 10. 1. & cum aliis gloriatus est, quòd sibi dæmonia subiicerentur Luc. 10. 17. & tamen fur erat, & loculos habebat, Ioan. 12. v. 6. Saul postquam ab eo Dominus discesserat in cuneo prophetarum medius, vt cæteri prophetauit. 1. Reg. 19. 24. De iis, qui fidem non habent, propterea quòd miracula fide potissimùm fiunt; non an faciant, quia id Scriptura testatur: sed an vera faciant miracula, dubitari potest. Chrysost. hom. 25. Hieron. Euthym. & Theophylactus multis probant exemplis etiam per homines infideles vera miracula facta esse. Nam Balaam falsus alioquin, & infidelis propheta vera prędixit Num. 24. 17. & ex hoc ipso loco facilè colligitur, falsos istos prophetas, de quib⁹ loquitur Christus, vera miracula facturos, verè prophetasse, verè dæmonia eiecisse, nec enim respondet Christus mentiri eos, sed se eos, quamuis ista fecerint, non nosse, & sententia postulat, vt Christus significet vera eos miracula facturos; non enim mirum esset

Miracula an per malos vera possint, & quomodo.

A si illis qui non vera, sed falsa miracula fecissent, responderet se non nosse eos, valde autem mirum, vt iis qui vera fecerunt miracula, ita respondeat. Nec magnum esset si moneret nos, ne falsa facientibus miracula crederemus; magnum omninò & admirabile. quod moneat, ne falsis prophetis credamus vera etiam miracula facientibus; nec ex solis miraculis, sed etiam ex fructibus, id est ex moribus ipsorum veros falsosque prophetas discernamus. Nullum ergo, dicet aliquis, ad probandam veram doctrinam ex veris miraculis argumentum sumi potest. Non sequitur omninò nullũ, sed non omninò necessarium sumi posse. Scimus enim Christum ad confirmandam doctrinam suam potestatem faciendi miracula Apostolis tradidisse. Scimus vi miraculorum totum pæne terrarum orbem ad fidem

Quomodo per miracula fides cõfirmatur & vera Ecclesia probatur.

B fuisse pertractum. Quod qui negãt, vt disputat aduersus Gẽtiles Augustinus, maius ipsi miracula tollendo miraculũ faciunt. Incredibilius enim miraculum est totum orbẽ terræ, id est, tot Philosophos, tot sapientes viros, tam paucis Apostolis tam imperitis, tam incredibilia humanæ rationi prædicantibus, sine vllis miraculis credidisse, quàm illa ipsa miracula, quæ per eos facta narrantur. Probabile igitur fidei argumentum est, quod ex miraculis sumitur, quia per fidem sæpe, sine fide raro admodum fieri solent. Et cùm fiunt, non ad probandam eorum, qui faciunt, sed eorum,

C qui veram fidem habent, fieri solent. Nec enim Balaam futura prædicendo suam ipsius; sed populi potius Dei, aduersus quem conductus fuerat, fidem confirmauit: & fere omnia miracula, quæ per hæreticos facta fuisse legimus, quæ paucissima sunt, huiusmodi esse constat: qualia ea, quæ in Ecclesiasticis historiis, & apud Anastasium in quęstionibus scripturæ recensentur. Est etiam argumentum à miraculis ductum: si non omni, vna saltem, aut duabus etiã ex partibus necessarium. Nam etsi non necessariò sequitur, eum qui miracula faciat, veram habere fidem: tamen necessariò sequitur eam in qua frequẽtia, & quasi ordinaria miracula fiant, veram esse Ec-

D clesiam: quia etsi aliquãdo Deus per priuatos extra Ecclesiam suam homines miracula fieri permittat, sicut & per asinam fecit Balaam, quæ in Ecclesia certè non erat: tamen nulli generaliter hominum societati, nisi Ecclesiæ suæ ordinariam faciendi miracula concessit potestatem. Magis etiam necessarium est, quod altera ex parte per negationem ducitur, in qua miracula nulla fiant, eam veram Ecclesiam esse non posse, quia scimus Christum Ecclesiæ suæ potestatem ad facienda miracula dedisse. Itaque rectè hinc probare possumus Caluinistarum, Lutherano-

Hæretici nostra ætatis sine miraculis.

E rum, Anabaptistarum, & cæteras eorum, qui hodię regnant, hæreticorum congregationes nõ veras Ecclesias, sed synagogas esse Satanæ, quia in nulla earum vllum vnquam miraculum visum est. Obiiciunt hoc loco Hieronymus & Augustinus neminẽ posse dicere *Iesus, nisi in Spiritu sancto*, 1. Cor. 12. v. 3. Quomodo ergo possunt non solùm dicere *Domine, Domine*, sed etiam nomine Christi miracula facere, qui Spiritum sanctum non habent? Respondent dicere Iesus eo loco non significare verbis dicere, sed factis: id est, Christum non solum fide confiteri, sed moribus etiam exprimere, quod manifestum est

F neminem sine Spiritu sancto facere posse.

23. *Et tunc*] In illa die, de qua dixerat versu præcedenti, coram omnibus hominibus, quando reuelabuntur abscondita tenebrarum, quasi dicat vsque ad illam diem patiar, ac dissimulabo: & quasi paleas granis in area mixtas relinquam; tunc discernam,

Digitized by Google

Mar. 5. a permitte me primum ire, & ſepelire patrem meum. 22. Ieſus autem ait illi: Sequere me, & dimitte
1. mortuos ſepelire mortuos ſuos. 23. Et aſcendente eo in nauiculam, ſecuti ſunt eum diſcipuli eius: 24
Luc. 8. d. & ecce motus magnus factus eſt in mari, ita vt nauicula operiretur fluctibus, ipſe verò dormiebat. 25.
26. Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & ſuſcitauerunt eum, dicentes: Domine, ſalua nos, perimus.
26. Et dicit eis Ieſus: Quid timidi eſtis, modicæ fidei? Tunc ſurgens, imperauit ventis, & mari, &
Mar. 5. a. facta eſt tranquilitas magna. 27. Porro homines mirati ſunt, dicentes: Qualis eſt hic, quia venti &
21. mare obediunt ei? 28. Et cùm veniſſent trans fretum in regionem Geraſenorum, occurrerunt ei duo
Luc. 8. d. habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, ſæui nimis, ita vt nemo poſſet tranſire per viam illam.
32. 29. Et ecce clamauerũt, dicẽtes. Quid nobis, & tibi Ieſu filij Dei? veniſti huc ante tẽpus torquere nos. 30.
Erat autẽ non lõge ab illis grex multorũ porcorũ paſcẽs. 31. Dæmones autẽ rogabãt eũ, dicẽtes: Si eiicis nos
hinc, mitte nos in gregem porcorũ. 32. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce impetu
Mar. 5. b. abiit totus grex per præceps in mare: & mortui ſunt in aquis. 33. Paſtores autem fugerunt, & veniẽtes
17. in ciuitatem, nunciauerunt omnia, & de eis, qui dæmonia habuerant. 34. Et ecce tota ciuitas exiit
Luc. 8. e 37 obuiam Ieſu: & viſo eo rogabant, vt tranſiret à finibus eorum.

IN CAP. VIII.

A CVM autem deſcendiſſet.*) Hieron. Chryſoſt. hom. 26. auctor imperfecti 21. ita hoc interpretantur, quaſi omnia quæ tribus ſuperioribus capitibus dicta ſũt, in monte à Chriſto tradita fuerint. Id non ita eſſe c. 6. 1. probauimus. Dicit ergo Matthæus, *cùm deſcendiſſet de monte*, non quòd omnia ſuperiora in monte dixiſſet; ſed quòd cum c. 5. 1. ſcripſiſſet, eum, vt turbam hominum fugeret, in montem aſcendiſſe, ibique ad Apoſtolos concionem habuiſſe; eiúſque concionis occaſione alias quoque eius conciones recitaſſet, volens nunc exponere, quid poſtea ſequentibus iterum feciſſet turbis, neceſſe habuit dicere eum de monte deſcendiſſe. Nec enim eum turbæ, niſi in campo, ſequi poterant. Dicet aliquis, cur tum cùm c. 6. & 7. eas conciones retulit, quas ad eaſdem turbas Chriſtus habuerat, non dixit Euangeliſta de monte deſcendiſſe, neque turbas eum ſecutas eſſe. Reſpondeo non fuiſſe neceſſarium dicere eum de monte deſcendiſſe, niſi vt redderetur cauſa, cur eum turbæ ſecutæ eſſent; nec dicere turbas eum concionantem ſecutas eſſe, quia non referebat, quos auditores, aut doctrinæ ſuæ teſtes, cùm concionaretur, habuiſſet: Referebat autem ſcire, quot habuiſſet miraculorum ſuorum teſtes, ne quis ſupprimere, aut obſcurare vellet. Propterea cùm Euangeliſta, poſteaquàm de eius egiſſet doctrina, cuius etiam, vt ait Hieronymus, facta narrare vellet, dixit, *ſecutæ ſunt eum turbæ.* Qua in re alium Matthęus, quàm cęteri Euangeliſtæ, ſecutus eſt ordinem. Nam alij prius Chriſti miracula, quàm doctrinam expoſuerunt, quaſi ex miraculis, doctrinæ facturi fidem.

2. *Et ecce leproſus.*) Marcus c. 1. & Lucas 5. alia quædam miracula prius narrant. Itaque incertum eſt, vtrùm hoc poſt illa, an poſt hoc illa facta ſint. Niſi quod Matthęus dicens, *Et ecce leproſus*, videtur ſignificare hoc ſtatim, vt Chriſtus de monte deſcendit, factum eſſe. Hanc enim vim habet illud, *& ecce*, vt c. 2. 1. expoſuimus. Commodè autem Leontius monet ideo, dum in monte eſſet, ægrotos illi oblatos non fuiſſe, ne eius conciones, quas in monte habebat, impedirentur.

Adorabat) προσεκύνει, flectebat genua, prouoluebat ſe ad eius pedes Mar. 1. 40. *γονυπετῶν αὐτὸν*, vt ſi Gallicè diceres, *luy faiſant tout plain de reuerences*, Lucas 5. 12. *πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, cadens in faciem*, Hebraiſmum ſecutus, נפל לפניו, quòd multi vrbani-A tatem Chriſto, tanquam Prophetæ, aut viro ſancto exhibitam, interpretantur. Ego verò religionem fuiſſe puto, quia ideo videntur omnes Euangeliſtæ tanto ſtudio hanc circunſtantiam exprimere voluiſſe, vt eius leproſi fidem declararent; quæ minima profectò fuiſſet, ſi Chriſtum nihil ſupra quàm Prophetam, aut virum ſanctum crediſſet. Deum ergo credidit; neque alij, quàm Deo dicere potuit, *Si vis, potes me mundare.* Non enim dixit, ſi patrem oraueris, ſed ſi vis, ſignificans æqualem ipſum cum patre habere B poteſtatem, vt Chryſoſtomus hom. 26. Theophylactus, & Euthymius obſeruauerunt. Magna omnino fides, & ratio orandi ſingularis, quæ nihil petit, ſed neceſſitatem oſtendit, fidem prætendit.

Orãdi ratio ſingularis.

3. *Et extendens Ieſus manum.*) Quid opus erat extendere, præſertim ad tangendum leproſum, cuius contactus in veteri lege immundus habebatur? Notarunt ex hoc loco, & aliis ſimilibus veteres auctores, in quibus Cyrillus Alexandrinus, ideo Chriſtum contactu carnis ſuæ aliquos ægrotos curare voluiſſe, vt oſtenderet etiam carnem ſuam propter coniunctionem cum diuinitate C vim ſalutiferam, & viuificam habere. Ambroſius lib. 5. in Lucam aliam rationem affert, vt humanæ naturæ, quam habebat, probaret veritatem. Alij, vt oſtenderet ſe veteri lege non teneri, quæ lepram tangere prohibebat Leuit. 14. 46. ſed tanquam legiſlatorem ſuperiorem eſſe lege, Chryſoſt. hom. 26. in Matth. & hom. 17. ex varijs locis Matthæi, auctor imperf. hom. 21. idem quoque Ambroſius eodem loco, Euthym. & Theophylact. Alij, vt oſtenderet ſe eſſe non alium qui curauiſſet, cùm ipſe non alius tetigiſſet, quod apud D. Thomam ex Chryſoſtomo citatum lego. Alij, vt D doceret legem, quæ lepræ contactum prohibebat, ne contingens contaminaretur, in ſe non habere locum, qui nec contaminari poterat, & leproſum non contaminandi, ſed curandi cauſa tetigiſſet, vt Tertullianus ait lib. aduerſus Marcionem 4. Eodem modo nunc Euangelica, & Eccleſiaſtica lex intelligenda, qua cum hęreticis agerę prohibemur. 2. Tim. 3. 5. & 2. Ioann. 10. Non enim prohibemur cum illis agere, vt eos conuertamus, ſed ne nos ipſi cõuertamur, quia malitia eorum, ſicut cancer ſerpit. Ergo qui Chriſtus eſt, E qui nec peruerti poteſt, & conuertere poteſt, & Eccleſiæ doctores, qui Chriſti perſonam gerunt, hæreticos tangant, conſiderantes tamen ſeipſos,

Cur Chriſtus leproſum tetigerit.

Quibus & quomodo cõuerſandũ cum hæreticis.

Digitized by Google

ne & ipsi tententur; cæteri quàm longissimè A fugiant, maximè verò Caluinistas, quorum & perniciosissimus,& maximè contagiosus est morbus.

Volo mundare.] Respondet iisdem duobus verbis, quibus leprosus vsus fuerat, vt eius fidem effectu confirmet, Ambrosius libro 5. in Lucam, Chrysostomus homilia 17. ex variis locis Matth.

Mundare. Non esse infinitum, sed imperandi modum Hieronymus & Chrysostomus monuerunt. Quod Hieronymum hominem Latinum fecisse non miror, quia Latinum verbum vtriusque modi esse poterat, Chrysostomum Græcum fecisse miror, cùm Græcum verbum καθαρίσθητι B non nisi imperandi modi esse possit. Quæ res facit, vt suspicer id Chrysostomi interpretem addidisse. Rectè ex hoc loco veteres auctores Christi diuinitatem probauerunt, quòd quasi propria non aliena vsus potestate volendo, imperandóque curauerit. Iustinus in expositione fidei, Tertullianus libro 4. contra Marcionem, Athanasius libro de communi essentia. p & f & Spiritus sancti. Idacius Clarius libro 3. contra Varimadum, Ambrosius libro 5 in Lucam, Chrysostomus homilia 26. & quidam diuinitatem simul & humanitatem probauerunt, vt Tertullianus, Cyrillus, C & Ambrosius, cuius hæc verba sunt, *Volo ergo dicit propter Photinum; imperat propter Arium; tangit propter Manichæum.*

Christi diuinitas.

Nemini dixeris. Dignum est quæri, cur Christus tantum beneficium prædicare vetet, & quodammodo eum qui accepit, ingratum esse iubeat. Respondet Hilarius can. 7. vt salus hæc non offerretur sed quæreretur. id est, ne ideo hoc miraculū quasi iussu Christi, iactari videretur, vt alij etiam ægroti ad quærendam venirent curationem, & D fidei meritum amitterent, si non sponte, sed miraculo impulsi venirent, quam etiam rationem indicauit Ambrosius, Hieron ideo prohibuisse, quia necessarium non erat, vt sermone iactaret quod toto corpore præferebat. Alij, ne gloriam suam quærere videretur, Ambrosius libro 5. in Lucam, Chrysostomus homilia 26. Beda, Euthymius, Theophylact. Mihi sententia auctoris operis imperfecti valde placet, non omninò vetuisse Christum, ne quid vnquam diceret; sed E ne diceret, antequàm se sacerdotibus ostenderet; ne si sacerdotes vulgata fama factum cognouissent, calumniarentur non esse verè mundatum, cuius munditiés, sicut lex Leuit. 14. præcipiebat, non esset ipsorū iudicio cōprobata. Propterea dicit statim, *ostende te sacerdoti.* Quod cur præceperit, etiam inter interpretes disputatur. Plerique respondent ideo præcipisse, vt ostenderet se legem seruare. vt Tertullianus libro 4. contra Marcionem, Chrysostomus homil. 26. Hierony. & Euthymius. Alij, ne, si sacerdoti non ostendisset, extra ciuitatem secundùm legem manere cogeretur, nec accepto beneficio F frueretur, quia curatis à lepra redire non licebat in ciuitatem priusquàm à summo sacerdote de eorum esset curatione iudicatum, Theophylactus. Alias præterea rationes duas Hieronymus affert; alteram vt humilitatē suam doceret, alterā quam & Bedam probasse video, & ego omnium maximè probo, vt inexcusabiles essent sacerdotes, si in ipsum non crederent, cuius miracula probassent. Hoc enim est, quod statim addit, *in testimonium illis*, quod vt paullo post dicam, non solùm ad oblationem muneris, sed etiam ad ostensionem spectat.

In testimonium illis.] Quidam hoc referunt ad verbum, *præcepit*, vt sit sensus, & offer munus tuum, quod præcepit Moses, vt esset in testimonium illis curationem non ex sacerdotibus, aut omninò ex hominibus; sed ex Deo profectam esse, ad quem fere modum Hilarius interpretatur. Nonnulli ad verbum, *offer*, vt auctor imperf. hom. 21. & Theophylactus, quasi dicat: offer illis munus, ne, si non obtuleris, curationem tuam calumnientur; & vt muneris acceptio perpetuum contra illos veræ curationis tuæ testimonium sit. Nec enim dicere poterunt non verè fuisse curatum, pro cuius cognita, approbataque curatione munus acceperint. Alij ad vtrūque, & ad verbum, *ostende*, & ad verbum *offer*, vt Tertul. Chrys & Ambr. iis locis, quos ante designauimus, quod ego verissimum iudico Reddit enim rationem non solùm cur munus illum offerre iubeat, sed etiam cur ad sacerdotes mittat, & cur quicquam prius dicere prohibeat. Sensus ergo est *nemini quicquam dixeris, sed ostende te sacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit Moyses*, vt illi ipsi, qui maximè mihi aduersantur, primi meorum miraculorum testes sint, & proprio ipsorum testimonio eorum incredulitas arguatur. Quale autem munus offerendum esset, scribitur Leuit. 14. 4.

5. *Accessit ad eum Centurio.*) Hominem fuisse Gentilē vel ex ipso nomine manifestum est; nec enim tum cùm Iudæi Romani imperij tyrannide premebantur, Centuriones ex ipsis factos fuisse credendum est, vt Chrysostomus & Augustinus admonuerunt: & ex ver 10. & Luc. 7. 3. colligitur. Disputāt autē interpretes an idē hic Centurio sit& ille de quo Lucas scribit. Dubitandi multis causā attulit, quòd magna videatur inter Matthæum & Lucam in eius hystoriæ narratione esse discordia. Matthæus dicit Centurionem ad Christum accessisse: Lucas misisse ad eū primū seniores Iudæorum, deinde amicos suos, excusasséque, quòd ad eum ipse non venisset: nec enim se, vt veniret, dignum iudicasse. Matthæus dicit Centurionem rogasse Christum, ne in domum suam veniret; nec enim se dignum esse; Lucas rogasse, vt veniret. Quibus rationibus adducti nonnulli fuerunt, vt diuersam historiam esse dicerent, vt Chrysostomus hom. 27. & Euthymius meminerunt. Sed omnes veteres interpretes eandem esse putant. Et verò quis credat duo miracula tam similia esse potuisse, vtrumque in Capernaum, vtrumque eodem tempore, vtrumque in seruo Centurionis, vtrumque in seruo paralytico, vtrumque Centurionem dixisse, *non sum dignus, vt intres sub tectum meum.* Illi ergo, qui contra sentiunt, inconsideratè faciunt, quòd dissimilia, non similia considerent. Quòd autem Matthæus Centurionem accessisse, Lucas seniores Iudæorum misisse dicat, quidam respondent, vtrumque fecisse & principio seniores Iudæorum, & postea amicos suos, cum audiuisset Christum aduentare, ad eum misisse, quod Lucas; & ad extremum ingrauescente morbo ipsum etiam accessisse, quod Matthæus exposuit, vt Chrysostomus hom. 27. Theophylactus, & Euthymius. Alii per alios tantùm non per se accessisse; accedere enim dicitur non solum qui per se, sed etiam qui per alios accedit, vt comparere coram iudice, non solum qui per se; sed & qui per procuratorem comparet. Sic Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 20. & lib. 33. cont. Faustum

Digitized by Google

Fiustum.c.7.& 3. & Beda & Leontius hoc in loco Nec obstat, quod Mattheus dicit ver. 8. Cẽturioné respondisse, *Domine, non sum dignus*, & ver. 9. *Nam & ego homo sum.* Nam quemadmodum qui per alium accedit, accessisse, ita qui per alium respõdet, respõdisse dicitur. Illud maius est argumentum, quod verosimile esse non videatur seniores Iudæorum, qui apud Lucam rogant, vt veniat, hic rogare ne veniat. Sed facile respõderi potest id apud Lucam seniores Iudæorum de suo addidisse. Nam Cẽturionem non dixisse illis, vt rogarent Christum ad se venire, ex eodem Luca perspicuum est, ver. 6.7. *Domine noli vexari, non enim sum dignus, vt sub tectum meum intres, propter quòd & me ipsum non sum dignum arbitratus, vt ad te venirem, sed dic verbo, & sanabitur puer meus.* Ergo seniores Iudæorũ minus quàm Centurio fidei, plus verò habentes vanitatis non sunt functi fideliter legatione, sed partim non credentes posse Christum solo verbo absẽtem curare paralyticum, partim, vt ait Chrysostomus, ostẽdere volẽtes tãtũ se auctoritate valere, vt posset Christũ adducere, cõtrà quàm in mandatis habebant, rogarunt, vt veniret. Sicut & illud de suo addiderunt, *Dignus enim est, cui hoc præstes; diligit enim gentem nostram, & Synagogam ipse ædificauit nobis.* Non enim Centurio illis mandauerat, vt se dignum esse dicerent, sed potius indignum. Vnus igitur Euangelista, quid Centurio mandasset alter, quid Iudæi dixissẽt, exposuit. Illud ego credo, ea verba quæ ver. 8.& 9. sequuntur, à Iudæis dicta non fuisse, nec enim tantum habebant fidei, vt tam plenis fidei verbis vti possent, præsertim cùm, vt ex Luca constat, ante rogassent, vt veniret; sed dicta fuisse ab amicis Centurionis, quos, vt ait Lucas, cùm audisset aduentare Christum, ad eum misit, quósque credibile est Gentiles fuisse, quia eos Euangelista non Iudæos, vt priores, sed amicos vocat. Eos ergo tanquam magis familiares, vidẽs priores fideliter mandata sua peregisse, melius instruxit; vt se hominem esse dicant sub potestate constitutum, tamen dicere huic militi vade, & vadere; alteri fac hoc, & facere, quod, vt erãt fideliores, iisdem, quibus acceperant verbis, recitauerunt. Fuerunt, & qui dicerent hunc Cẽturionem illum fuisse regulum, de quo Ioannes scribit cap. 4. 46. & miraculum, quod hoc & illo loco narratur idem Leontius hic, & apud Ioannem, itemque apud eundem Ioannem Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius referunt, eorúmque opinionem meritò refellunt, nósque illic refutauimus. Itaque abs re est, quod ad marginem huius loci locus notatur Ioannis, quasi eadem sit historia.

6. *Puer meus.*] Seruus meus, vt cõstat ex Luca ca.7.3

8. *Non sum dignus.*] ἱκανὸς sufficiens, id est dignus, vt supra c. 3.11.& 1.Cor.15.9.& ad Colos.1.12.

Vt intres sub tectum meum.] Non probo, quod quidam dicunt propterea se Centurionem indignũ appellasse, quòd Gentilis esset, & nõ liceret Iudæis in Gentilium domos ingredi. Id enim nõ minus facile dixisset; & non solùm dicit se indignũ, vt in domum suam intret; sed etiam, vt ipse ad eum adeat Luc.7.7 Non ergo, quia Gentilem, sed quia peccatorẽ se esse sciebat; nõ superstitione, sed fide dixit se indignum esse, vt sub tectum suum intraret; sicut Petrus Luc. 5.8, *Exi à me Domine, quia homo peccator sum.* Beda.

Sed tãtũ dic verbo.] Hebraismus אמר *dic*, id est iube, *verbo*, vnico verbo; nõ enim solùm opponit verbum facto, sed longo etiam sermoni, vt cum dicit, *verbo Domini cæli formati sunt*, id est vnico ac breuissimo verbo, *Fiat, & facti sunt* Psal.32.6. Credibile est audiuisse Centurionem, quomodo Christus leprosum, non multo antè vnico verbo curauisset, *volo, mundare*; indéque tantam concepisse fidem, vt idẽ in suo seruo facere posse non dubitaret. Refert Leontius dixisse quosdam propterea Centurionem seruum ad Christum non adduxisse, quia iam agebat animã; itaque timuisse, ne in via agitatus moreretur, quod ille Cẽturionis fide indignũ putat. Qui enim credidit solo verbo morientem sanare potuisse; & illud existimãdum est credidisse posse Christum efficere, ne per viam moreretur.

9. *Nam & ego homo sum.*] Theodorus Caluinistarum interpres pro ὑπὸ ἐξουσίαν, *sub potestate*, legendum putat ἐπ' ἐξουσίας, in potestate, sensu prorsus cõtrario: quasi ita Centurio argumẽtetur, nõ opus est, vt venias, nam & ego homo sum sicut tu, quamuis minore, in aliqua tamen potestate constitutus, & solo imperio facio, quæ volo: duabúsque in hãc opinionem ductus est coniecturis, altera, quòd nõ dicat, ἐγὼ γὰρ, ego enim homo sum, indicans Christũ plus esse quàm hominem; sed καὶ γὰρ ἐγὼ, *nam & ego homo sum*, quasi dicat, vt tu. Altera, quòd statĩ adijciat, *& habeo sub me milites*, quasi volẽs explicare, quod dixerat se esse in potestate constitutũ. Nolo, testis mihi mea cõscientia est, aduersarium inuidia grauare, sed lectorem moneo eam fuisse Arianorum interpretationẽ; sic enim auctor operis imperfecti, homo, vt ex multis locis commentariorum ipsius manifestum est, Arianus. Quo consilio non solemus eum, vt multi faciũt, Chrysostomi nomine citare, ne sanctissimi & eruditissimi viri auctoritatẽ spurij & hæretici operis attributione polluamus; nec omnino citaremus, nisi hanc illi & antiquitas, & eruditio, & subtilitas interpretandi auctoritatem tribuisset, vt etiã hæreticus à Catholicis citari posset, sicut Tertullianum, & alios nonnullos, quos hæreticos fuisse scimus, sæpe citamus. Sẽsus igitur est omnino contrarius. Non enim à pari, sed à minori ad maius argumentatur. Si ego homo cum sim sub alterius potestate, id est sub Chiliarcho, & sub Imperatore cõstitutus, tamẽ quia sub me milites habeo, dico huic vade, & vadit, & alteri veni, & venit, quanto magis tu qui sub nullius es potestate, poteris solo tuo imperio seruum meum curare; id est per alios facere, quod per te facere potes, vt omnes veteres auctores Catholici exposuerunt, Augustinus ser. 6. de verb. Domini secundum Matth. Chrysost. hom. 27. Beda, Strabus in commentarijs: omnium autem optimè Leõtius ὑπὸ ἐξουσίαν interpretãs ὑπὸ βασιλέα sub rege, cuius interpretationis, si aliud nõ haberemus argumentum, quàm quòd hic sensus vberior est, & illa tanta Centurionis fide magis dignus: hoc vnum satis esse magnum existimare deberemus. Quis enim non videt, non esse tãtæ illi Centurionis fidei consentaneum, vt se & natura, & officio quodam modo æquaret Christo, quod etiam si fingamus eũ verè facere potuisse, tamen perfectò non fecisset. Mali omnino fuisset oratoris se illi, à quo beneficium peteret, æquare. Potius se quamuis superiorem duceret, inferiorem diceret. Et cõtrariæ cõiecturæ non modò leues, sed etiã falsæ sunt. Nec enim est Græcè ὅτι κἀγὼ, nam & ego, vt esse oportebat, vt ille, quam isti pútant, esset sensus; sed καὶ γὰρ ἐγὼ etenim ego, quod sensum habet omnino cõtrariũ. Etenim ego, cum nõ sim Deus, vt tu; sed homo vt cæteri, quibus impero, tamẽ quia sub me milites habeo, dico huic vade, & vadit; & alteri veni, & venit. Quod autẽ dicit se milites habere, non ideo dicit, vt probet se in potestate esse cõstitutũ, sed vt reddat causam, quãobrem dicit huic vade, & vadat; illi veni & veniat, ego quidẽ apud Daniel c. 3. 2. τοὺς ἐπ' ἐξουσιῶν genus

In edit. 1559.

Beza Arianizat.

Digitized by Google

quoddam militarium præfectorum in Theodotionis editione nominari, qui תפתיא Chaldaicè vocantur, sed illos ipsos à potestate, sub qua, non in qua essent, sic appellatos puto, tanquam si subpræfectos dicas.

10. *Miratus est.*] Admirationem nemo ignorat ex antegressa ignoratione, & cõsecuta cognitione proficisci. Admiramur enim quæ videmus, aut audim⁹ aliáue ratione cognoscimus, cùm ante non solùm ignoraremus, sed nec cogitaremus quidem. Itaque hoc ipsum admiratum fuisse Christum, cùm nihil ignoraret, multo verò minus illam ipsam Centurionis fidem, quam mirabatur, cùm, vt ait Augustinus, ipse eam fecisset, meritò miraremur. Quod quidam respondent, miratum, vt hominem, nõ probo, quia ne homo quidem fidem illã ignorabat. Nihilo probabilius, quod alij dicunt, non propter nouam cognitionem, sed propter nouam experientiam fuisse miratum. Ponunt enim Theologi scientiam quandam in Christo, quã experimentalem vocãt, quámque illũ nouis rebus acquirere posse dicunt, quemadmodum ait D. Paulus, *didicit ex iis, quæ passus est obedientiam* Hebræo.5.8. Cæterùm experientia non potest admirationem afferre ijs, qui quicquid experiũtur, animo præsumpserunt; cuiusmodi Christũ fuisse certum est. Multo probabilius Augustinus non fuisse re vera miratum; sed vt nos miraremur, quasi admirando dixisse, *non inueni tãtam fidem in Israel*, lib. 1. cõtra aduer. leg. & proph. c.7. *Quisquis* (inquit) *miratur, secundum consuetudinem, qua homines loquuntur, inopinatum atque improuisum sibi esse significat, quod miratur. Sed Iesus, qui omnia præsciebat, quod mirandum aliis commendabat, mirando laudabat*, & lib. 1. de Genes. contra Manich. c. 8. *Quis autem in illis fecerat ipsam fidem, nisi ipse, qui eam mirabatur? quod si & alius eam fecisset, vt quid miraretur, qui præscius erat quod mirabatur Dominus noster, nobis mirandum esse significat, quibus adhuc est opus sic moueri. Omnes igitur tales motus eius non perturbati animi sunt signa, sed docentis magistri.* Credo ego ita Christum mirari dici, sicut irasci dicitur Deus, non quòd re vera irascatur, sed quòd puniat, quod homines irati facere solent. Sic Christus miratus dicitur, non quòd miratus, sed quòd ad modum mirantis hominis locutus sit, *O mulier, magna est fides tua.* c.15.28.

Admiratio quomodo in Christo.

Deus quo sensu irasci dicitur.

Non inueni tantã fidem in Israel. G. οὐδ᾽ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ne in Israel quidem tantam fidem inueni. Quidã, vt ait Chrysostom. hom.27. ex hoc loco, & ex illo Luc. c. 7.5. *& synagogam ipse ædificauit nobis*, collegerunt hunc Centurionem Israelitam, non Gentilem fuisse. Ex quo vtroque loco contrarium colligere debuerũt. Nam & hic cùm dicit Christus se ne in Israel quidẽ vbi plus fidei esse oportebat, quòd filius esset Abrahami, qui pater fuit omnium credẽtium, tantam inuenisse fidem, non obscurè significat Centurionem fuisse Gentilem; & apud Lucam eò magis seniores Iudæorum eum cõmendant, quòd cùm Iudæus non esset, Iudęos tamen amaret, & Synagogam illis ædificasset. Quo autem modo dicat Christus se ne in Israel quidem tãtam fidem inuenisse, cum in Prophetis & Apostolis, certè in Beata Virgine credendum sit fuisse maiorem, meritò quæritur. quidam Patriarchas & Prophetas excludunt, vt Hieronymus, & Beda, quia non dicit non fuit, sed *non inueni*, id est nõ sum expertus in Israel, ex quo homo fact⁹ sum. Sed quid de Apostolis, & de Beata Virgine dicemus? Putat etiam Hieronym. non vnius Centurionis cum singulorum Israelitarum, sed Ecclesiæ Gentilium, quæ per vnum Cẽturionem significatur, fidem cum totius Ecclesiæ Iudæorum fide comparari, illique preferri. Sed vt hic sẽsus anagogicus sit, nõ est certę litteralis, nam ipsius etiam Cẽturionis fidem Christ⁹ miratur. Auctor imperfecti hom. 22. duas interpretationes non incommodas affert. Alterã, re vera maiorem in Centurione, quàm in Apostolis fuisse fidem. Nec id existimandum absurdum, cùm Christus Centurionis fidem tantopere laudet, Apostolorum incredulitatem tantopere sæpe reprehẽdat, infra ver.26. & c.14.31. & 16.8. & 17.20. & Mar.16.14. Alteram, non simpliciter, sed proportione personæ fidem Centurionis Apostolorum fide maiorem fuisse, quia Apostoli Iudæi, Cẽturio Gentilis erat. Itaque maior erat in illo mediocris, quàm in Apostolis summa fides, sicut hominem rusticũ, si quid ex philosophia delibauerit, magnũ dicimus esse philosophum, & Aristotelibus atque Platonibus anteponimus. Memini legere Traianum Imperatorem magnum habitum fuisse pictorem. quia quantuscunque pictor esset, magnus tamen Imperator magnus pictor esse nõ debuit. Sic homines sumus, vt quidquid præter debitum & opinionem accedit, pro magno habeam⁹. Duobus ergo modis interpretor. altero, vt Christus non comparet Cẽturionis fidem cum singulorum etiam Apostolorum, sed cum populi fide; sic enim solemus aliquando generaliter loqui, vt eos de quibus dubium non est, excipiendos intelligamus. Dicimus aliquando coram doctissimo viro, illum vel illum omnium, quosvnquam nouerim⁹, doctissimum esse, nimirum eo excepto, quo cum loquimur, cum quo inuidiosum & inurbanũ esset alterum comparare. Dicit rex illum, aut illum esse hominem totius regni sui potẽtissimum, haud dubiè seipsum excipiens, quem longè scit esse potentiorem. Dicit Christus, inter natos mulierum nõ surrexisse maiorem Ioanne Baptista infra c.11.11. nõ comprehendens seipsum, qui & ex muliere natus, & longè maior erat. Sic hoc loco, cùm dicit se in Israel tantam fidem non inuenisse, familiam suam, id est Beatam Virginem, & Apostolos non comprehendit. Altero modo sic, vt non de ipsa fide, sed de externis signis fidei Christus loquatur, quasi dicat, non inueni, qui ita mihi responderit, qui tantam præ se fidem ferret. Priorem tamen interpretationem magis probo.

An maior Centurionis fides, quàm aliorũ Sãctorum.

11. *Ab Oriente & ab Occidente.*] à toto orbe terrarũ extra regnum Iudę; posuit enim duas remotissimas partes pro omnibus, August. ser.6. de verbis Dom. secundum Matth. venient autem vocati: loquitur enim de gentium vocatione, de qua Isaias c.43.5.6.7 8.9. vaticinatus fuerat, & de qua tota epistola ad Romanos, maximè verò vndecimo capite latè disputat D. Paulus.

Et recumbent.] ad mensam, metaphora sumpta de conuiuio: solet enim regnum cælorum per conuiuiũ significari, quia satiabimur, cũ apparuerit gloria eius, Psal.16.15. vt Lucæ 14.15. *Beatus, qui mãducabit panem in regno Dei*, & Lucæ 22.29.30. *Ego dispono vobis, vt disposuit mihi pater regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo*, & Apocal.19.9. *Beati, qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.* Hoc ipsum per illam parabolã de nuptiis, & inuitatis significatur Matth. 22.2. Luc.14.16. Nõ solebant Gentiles, nec licebat illis prius cum Iudæis ad mẽsam discumbere; docet Christus in cœlo cum ipsis Iudæorum Patriarchis Abraham, Isaac, & Iacob discubituros, & Iudæis ipsis anteponendos.

Cum Abraham, Isaac, & Iacob.) Cur hos tres potissimum nominauerit, multas causas interpretes afferũt. Prima est, quòd Deus eorũ Deus vocabatur, Exod.3.6.15.16. Hier. Secunda quòd illis promissio terræ Chanaan, per quam regnum cælorum signifi-

cabatur, facta esset, Genes. 12.7. & 15.13. Theophylact. Tertia propter fidem, quæ in illis maximè eluxit, cuiusque imitatione gentes in bonam oliuam insertæ seruantur, quam etiam Hieronymus indicat. Mihi videntur hi tres tanquam Reipublicæ Iudæorum fundatores nominari, qui veluti in capite mensæ sessuri sint, vt significetur gentes cum illis, id est proximè illos sessuras esse, Iudæisque præferendas, sicut illius Centurionis fides, cuius occasione hæc dicta sunt, propius ad fidem Abraham, Isaac & Iacob, quàm Iudæorũ fides accessit, sicut sinus Abraham vocatus est, illud veluti conclaue, vbi Abraham cælestium delitiarum gustu quodam expectatione fruebatur, Luc. 16.22.

12. *Filij autem regni.*] Filios regni, quasi filios regis, id est Dei, & proinde hæredes nonnulli vocari putant. Non approbo; cur enim non potius filios regis appellasset? Alij, in quibus Deus ante regnauerat. *Notus enim in Iudæa Deus*, Psal. 75.1. Hiero. & Beda. Alij, quod mihi magis placet, quibus regnum cælorum promissum erat, & qui in eius quodammodo erant possessione: propterea enim dicuntur eiici foras, quasi iam prius intus fuissent, vt ille, qui in cœnaculo sine veste nuptiali inuentus est c. 22. 12. sic ferè Theophylactus. Dicuntur ergo filij regni Hebraismo, quia ad regnum nati destinatique erant, sicut filius mortis, qui ad mortem est destinatus; aut filius mortificationis, Psal. 78.11. בני תמותה, quos noster interpres reddit, *filios mortificatorum*. Non displicet tamen, quod nonnulli dicunt, filios regni vocari, quòd in regno Iudæorum nati essent, quod veluti vmbra quædam, & exordium erat regni cælestis, vt opponantur Iudæi gentibus, quasi indigenæ alienigenis, & vt Galli dicunt, naturales subiecti externis; & quod alij, filios regni appellari, non quòd essent, nec enim foras eiecti essent, sed quòd esse debuerunt, suáque non fuerunt culpa; quemadmodum filij sapientiæ vocati sunt, non quia erant, sed quia maximè debebant esse sapientes, Luc. 7.35. *Iustificata est sapientia à filijs suis.*

Purgatorium.

In tenebras exteriores.] Infernum significari dubium non est, etsi Origenes tractatu in Matth. 23. Purgatorium, quod extra infernum sit, interpretatur. Dubium tamen, cur tenebræ, & cur exteriores appellentur, cùm & ignis illic sit, & maximè internæ, & abditæ esse videantur. Certum enim est ita Christum de inferno, sicut de carcere aliquo loqui, qui vt tenebrosus sit; tamen tenebræ internæ sunt, non externæ; & eò quidem magis internę, quo maiores sunt. Cur tenebræ vocentur multi rationem alij aliam reddiderunt; cur exteriores, admodum pauci. Hieronymus in commentariis, & August. epistola ad Honoratum 120. c. 22. & Ambrosius lib. 7. in Lucam propterea damnatos in tenebras mitti dicunt, quòd à Deo vero lumine discedant. Nescio an hoc, etsi verum est, potius sit allegoricum. Sicut & illa altera interpretatio, quã affert Augustinus in cõmentariis in Psal. 6. exteriores tenebras extremã, & quæ vltra sanari nõ possit, cæcitatem appellari, in quam omnes damnati mittuntur, quia nullam in inferno agere possũt pœnitentiam. Alij tenebras quidem dici, quòd locus ille inferni luce careat, vt ait Iudas ver. 6. *Angelos verò qui non seruauerunt suum principatum, sed reliquerunt suum domicilium ad iudicium magnæ diei vinculis æternis sub caligine reseruauit.* Nam & si in inferno verus est ignis, tamen, vt Basilius & Damascenus docent, calidus est, lucidus non est, quia non solo calore damnatos, sed etiam obscuritate torquet; exteriores autem appellari non omnes, quæ in inferno sunt:

Infernus per tenebras exteriores in scriptura cur designetur.

A sed eas in quas dicuntur eiiciendi esse Iudæi. Multos enim illic esse pœnarum gradus, omniũ grauissimas tenebras exteriores nominari; ita Theophylactus. quod eò videtur magis conuenire, quod plenior est inter Gentiles, & Iudæos antithesis, vt quẽadmodum dixerat Gentiles cum Abraham, Isaac, & Iacob, id est primo loco in cælo discubituros; ita nunc dicat Iudæos vltimo in inferno loco futuros esse. Sed aliter tamen interpretari possumus: cùm enim agatur de regno cælorum, ex quo, qui excluduntur, in tenebras exteriores eiici dicantur, ratio postulat, vt inde causa petatur, quare locus, in quẽ mittuntur, & tenebræ, & exteriores appellentur.

B Agitur autem hoc loco, sicut multis aliis, de regno cælorum sub figura & similitudine conuiuij; nec prandij, sed cænæ, quia antiquus mos est, vt conuiuia ad cænam potiùs, quàm ad prandium celebrentur, quia positis tunc negotiorum curis longius in noctem, quàm in diem trahi possunt. Itaque rectè dixit D. Paulus *qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt*. 1. Thessal. 5.7. Quamobrẽ semper videmus cęnã, numquã prãdiũ appellari Matth. 22.2. Luc. 14.16. Apocal. 19.9. solent autem cõuiuiales cœnæ, quia de nocte fiũt, copioso tædarum lumine celebrari, quod non solùm ad necessitatem, & vsum, sed etiam ad celebritatem & ambitionem adhibetur. Itaque qui in cœnaculo sũt in magno sunt lumine qui extra in magnis versantur tenebris. Ideo, qui ex regno cælorũ extrudũtur, in tenebras exteriores eiici dicũtur, quia quid-

In scriptura vita æterna cur potius cæna quàm prandium.

C quid tunc extra regnum cælorum erit, si cum eo comparetur, tenebræ erit. Nam qui in eo erunt, *non egebunt lumine solis, neque lumine lucernæ, quoniã Dominus Deus illuminabit eos, & regnabunt in æternũ*, Apocal. 22.5.

Ibi erit fletus & stridor dentium,] Quidã hæc duo ita distinguũt, vt duo suppliciorũ genera, alterũ ignis, alterum frigoris significentur, vt apud Iob. 24.19. *ad nimium calorem transeat ab aquis niuium, & vsque ad inferos peccatum illius*, Beda hoc loco, & Hieronymus, aut si quis alius est auctor, in commentariis in c. 24. Iob. Duplicem enim esse Gehennam alterã caloris, alteram frigoris, ideoque solere aliquando addito epitheto *Gehẽnam ignis* appellari quasi vt ab altera, quæ

In inferno cur fletus & stridor dentium.

D niuis est, distinguatur, Matth. 5.22. & 18.9. Nõ disputo, an duplex Gehenna sit, nec quo modo locus ille Iob intelligatur, quia huius loci nõ est. Tantũ dico eã opinionẽ nõ esse aliorũ auctorum approbatione receptã, & Christũ hoc loco, & aliis similibus, non ideo fletũ & stridorẽ dentiũ nominasse, vt duo suppliciorũ genera notaret, quasi fletũ calor, & fumus; stridorẽ frigus effectũrũ sit: sed vnã & eandẽ rem, id est, maximã tormentorum vim fletu, & stridore dentiũ significasse, quia vtrique qui vehemẽtissimè torquentur, facere solẽt, & flent, & dẽtibus stridẽt.

E An autẽ & fletus, & stridor dentiũ verus futurus sit an per hæc duo, quæ apud nos in suppliciis fieri solẽt, maxima illa inferni supplicia per metaphoram declarẽtur, nihil ausim in vnã, vel alterã partẽ affirmare; malim tamẽ verũ fletũ & stridorẽ, quã metaphoricũ, & quia ita Hieronymus sentit, hinc futuram corporũ resurrectionẽ probans; & quia quod propriè interpretari possumus, per figurã interpretari incredulorum hominum est, & quasi fidei diuerticula quærentium.

F 13. *Vade.*) Hebraismus est hominis concedentis quod rogabatur, vt Iud. 11.38. & 1. reg. 17.37. & 2. reg. 14.8. & Mar. 5.34. Luc. 7.50. & 8.48. & Ioã. 4.50. *Vade, filius tuus viuit*; quemadmodum Galli dicũt, vt significẽt se, quod petitur, liberaliter & hilarè cõcedere, *allés, vous l'aurés*. Collegerũt veteres auctores, & hoc ex aliis consimilibus locis, vt infra. c. 9. 2. & Mar. 2. 5.

Digitized by Google

Fides vnius alteri prodest.

& Luc.10. fidem vnius alteri prodesse. Nam seruus Centurionis, aut fidem non habebat, aut si habebat, nec enim constat, non propter suam, sed propter Centurionis fidẽ sanatus est. Ita Cyrillus Hierosol. catechesi 5. Chrysostom. hom.28. Ambros. libro 5. in Lucam.

14. *Cum venisset.*] Accidit hoc simul atque Christus in synagoga Capernaum concionem illã habuisset, propter quam miratæ sunt turbæ, c.7.28. vt constat ex Mar 1.22. & ex Luca 4.32. & postquam dæmoniũ illud eiecisset, de quo Mar.1.24. & Luc.4 34. scripserunt, de quo Matthæus mentionem non fecit. Describitur autẽ tota hæc historia distinctius à Marco, vt Chryso. hom. 28. & August. lib.2. de consen. Euang. c 21. admonuerunt. narrat enim quattuor tãtum Apostolos, Petrum, Andream, Iacobum, & Ioannem fuisse cum Christo, cum venit in domum Petri, eorumque indicio monitum fuisse Petri socrum ægrotare, rogatumque curasse.

In domum Petri.] Duplex ex vno verbo oritur quæstio, altera quomodo tunc Petrus domum haberet, cùm omnia iam reliquisset, c.19. 27. Hæreticorũ interpretes respõdere solent, non omnino Apostolos omnia sua reliquisse, sed curã administrationẽque suorũ bonorum, quã Christum sequẽtes, & Euangelio seruientes, gerere non poterant; solitos tamẽ ad sua redire, cùm Euãgelij prædicatio non impediebat. Vellent, vt opinor, boni isti viri Apostoli videri; sed quia similes Apostolis fieri nolunt, volunt sibi Apostolos similes facere. Nonnullos miror Catholicos interpretes, dum eorum commentarios minus cautè legunt, in eundem errorem abductos. Respondeo ergo Petrum domum non habuisse; nec enim mentitus dixit, *Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te*, c.19. 27. Nec interpretari possumus reliquisse curam; quia dubium non est eo modo dicere voluisse se & cæteros Apostolos omnia reliquisse, quo Christus paullo ante illi adolescenti dixerat ver. 21. *Si vis perfectus esse, vade, vende vniuersa, quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me.* Ad hæc enim verba Christi alludens Petrus dicit, *Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te; quid ergo erit nobis?* Domus ergo Petri vocatur, non quia tunc erat, sed quia aliquando Petri fuerat, quã credibile est, quia pauperes erant, vxori, & socrui suæ reliquisse; nisi ipsarum fortasse erat, & Petri vocabatur, quia Petrus in ea, antequam Apostolus esset, habitabat: sed quia Mar.1.29. dicit fuisse domum Simonis & Andreę, credibile est neutrius fuisse, sed patris eorum, quæ eorũ dicitur, sicut domus parentum dicitur etiam filiorũ. Altera quæstio est, quomodo Petrus in Capharnaum domũ haberet, cùm Bethsaidæ ciuis esset, Ioan.1.44. Nã hæc in Capharnaum facta esse constat. Mar.1.21. Luc.4.31. Hæretici interpretes fingunt eum duplicẽ habuisse domum, alteram Bethsaidæ, vbi natus erat; alterã in Capharnaum, vbi propter piscationis cõmoditatem habitabat. Erat enim Capharnaũ ad oram Genesarethici lacꝰ piscatione nobilissimi; aut certè, quia Christꝰ in Capharnaũ solebat habitare, eo domũ suã trãstulisse; scilicet non errore vno cõtenti, quòd Petrũ bona sua negassent reliquisse, errorẽ alterum addiderũt, vt Petrũ iam factum Apostolum altero tanto, quã vnquam priuatus piscator fuerat, locupletiorẽ facerẽt. Catholicos sanè laudare non possum, qui hac in re hæreticorũ, quàm Catholicorum interpretationem sequi maluerunt, quasi non esset Deus in Israel; & viri docti, atque Catholici ad hanc quæstionem multò ante melius respõdissent, hanc domum Petri non fuisse in Capharnaum, sed Betsaidæ, quæ

Hæretici paupertatis Apostolorũ hostes.

Petrus an domũ possederit.

vicinissima erat, ita vt Christus exiens ex synagoga Capharnaitarum Bethsaidem pransum, aut cœnatum ire potuerit.

15. *Et tetigit.*] vt apprehenderet manum eius, ac leuaret, vt exponit Marcus c.1.31.

17. *Vt adimpleretur.*] vide c. 2. 15.

Ipse infirmitates nostras accepit.] ἔλαβε, accepit dixit, pro ἐβάστασε tulit, portauit, vt est apud Isaiam נשא חלינו הוא. Hieronymus vertit ad verbum, *infirmitates*
B *nostras ipse portauit.* Septuaginta sensum nõ verba reddiderunt οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, ipse peccata nostra portat, more Sept qui λαμβάνειν accipere solẽt dicere, pro φέρειν portare, vt Leuit. 17. 16. & 22. 9. Quod à Propheta de peccatis dictum erat, Euangelista ad morbos corporis accommodat, siue quia Christus corporis morbos nõ nisi propter morbos animi curabat; siue, vt ait hom.28. Chrys. quia morbi corporis peccati pœna sunt, & plerũque ex morbis animi nascuntur; siue quia ita solet Matthæus prophetias non ad eundem, sed ad similem sensum accommodare, vt c.2.15.18.

18. *Videns autem turbas.*] Reddit tacitè causam, cur stagnum traiecerit, nempe vt fugeret multitudinẽ
C vt c.5.1. *Videns autem Iesus turbas ascendit in montẽ*, Marcus c.1.35. *diluculo valde surgens*: Lucas c. 4. 42. *& die facta*, id est prima luce, vterque significat Christum clam subfugere voluisse, ne se hominum turba sequeretur, vt Ioseph. c.2.14. *Qui consurgẽs accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.* D. Augustinus lib. 2. de cõsensu Euangelistarum c.21. putat non accidisse hoc postridie, quàm cõcionem illam c.7. habuisset, & socrum Petri curauisset, quia Marcus, & Lucas scribũt eum tunc in desertũ secessisse. Sed intelligendum est secessisse in desertũ traiecto lacu; nam vltra lacum desertũ, & mõtes fuisse con-
D stat ex Marco 5. 11. & ex Luca c.8.32.

20. *Et dicit ei Iesus.*] Cur Christus istum Scribã volẽtem eius esse discipulum tam asperè reiecerit; mirum videri potest. Sed ex circũstãtia personæ & ex Christi respõso non est difficilis coniectura cognouisse Christum, cùm nõ tam perfectionis, quàm lucri, aut gloriæ causa venire, ideóque proposita paupertate terruisse, sicut filios Zebedæi, qui honoris eũ causa sequi volebãt, exposita crucis ignominia deterret, *potestis bibere calicẽ, quẽ ego bibiturus sum* infra. c 20.22. & illum, qui satis sibi bonus esse videbatur,
E paupertatis proposita perfectione, *si vis perfectus esse, vade, & vende vniuersa, quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me*, Chrys. hom. 28. Hilarius, Hieronym. in comment. August. sermon. 7. de verbis Domini secundum Mattheum, Theophylactus & Euthym. in hunc locum.

Filius hominis.] ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Hinc olim Gentiles probare conabantur Christum virili semine natum fuisse, quod non ὁ υἱὸς τῆς ἀνθρώπου, id est filius hominis fœminæ; sed ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, id est filius hominis maris diceretur, auctor Iustinus. qu. 66. ad Orthodoxos. Quorum ille argumento, non tam respondet, quam ex aliis scri-
F pturæ locis probat Christum ex viri semine natum non fuisse. Sed non est difficilis responsio, filium hominis Hæbreorum idiomate nihil aliud, quàm hominẽ significare. Nam cùm omnes filios hominũ generaliter Scriptura nominat, Adamum etiam primum hominem cõprehendit, qui neque hominis maris, neque fœminæ filius fuit; sed tamen, quia homo fuit, filius hominis appellatur. Nisi si quis malit dicere vocari filium hominis eo modo, quo eum filium Abrahã, & filium Dauid Scriptura vocat. Illa maior & difficilior est quæstio, cur solus

Digitized by Google

Christus in nouo, solus Ezechiel in veteri testaméto ita vocetur. Nec enim memini alium quem præter hos duos, aut certè tam frequenter & propriè ita vocari, licèt cōmuniter & in genere omnes homines filii hominū appellentur. Nam quod Dani. c.7. 13 dicit; *Et ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniebat*, omnes de Christo interpretantur, nec dubium est, quin de illo sit intelligendum. Cur Ezechiel ita vocatus sit, diximus in eius cōmentariis c.2.1. cur Christus, hîc dicendum. Deliria veterum hæreticorum prætermitto, quæ, si quem scire iuuat, Irenæū legat lib.1.c.7. aliorum tantum opiniones recitabo. quidam ergo sic appellari voluisse dicunt, vt ostenderet se eū esse, quem prophetæ humanā naturā sumpturum prædixerāt, quemque filium etiam hominis appellauerāt, Daniel.7.13. Hæc est Epiphan. sententia aduersus Noetianos hæres.57. & Theodoreti in comment. in c.7. Danielis. Alii filium hominis quasi Adami vocari putant, vt ostēdat se patrē hominem non habere, sed per virginem ex Adamo vsque genus traxisse. Hæc Gregorii Nazian. orat.4. de Theolog. Alii, vt ipso nomine incarnationis suæ magnum erga nos beneficiū declararet, August. lib. 2. de cōsens. Euang. c.1. *Commendans*, inquit, *nobis, quæ misericorditer dignatus sit esse pro nobis*. Aliam aliis locis rationem affert, quia erat etiam filius Dei, voluisse humanam naturam ea appellatione à diuina distinguere, vt indicat epistola 174. & tract. 25. in Ioānem. Alii simpliciter dicunt voluisse se verum esse hominē significare, vt Tertulliā. in lib. de carne Christi. Mihi vera ratio, cur sese ita vocauerit, duab' ex rebus petenda esse videtur; altera, quòd solus ipse & Ezechiel ita vocetur, vt Irenæus lib.3.c.18. notauit; altera, quod solus ipse se ita vocet. Nā alii in nouo testamento nūquam eum filium hominis appellāt. Ex priore re intelligimus posse eadem, aut simili de causa, qua Ezechielem filiū hominis appellari. Cur autem Ezechiel ita vocatus sit, cū multas illic opiniones recensuerimus, illam R. Abraham maximè probauimus, vocari eum filium hominis, quia semper cum angelis loquebatur, qui eū, vt à se, qui homines non erant, sed videbantur, distinguerēt, filiū hominis appellabant. Nec enim ipse se, sed eum angeli ita vocāt. Simili fortasse ratione Christus, quia Deus erat, & filius Dei, quasi antithesi quadam cum de se, vt homine, loquitur, filium hominis vocat: nō quòd alius, sed quòd aliter filius Dei, quia Deus, & filius hominis, quia homo esset, quemadmodū Augustinus indicauit. Ex posteriore probabilem coniecturam ducimus eum se nō honoris, sed abiectionis causa ita vocare, sicut apud prophetam vermē & opprobrium hominum appellat Psal. 21.7. Nisi enim abiectionis nomē esset, alii etiā eū aliquando eodem modo vocauissēt. Sed obseruamus Ezechielem nunquam à se, sed ab aliis; Christum nunquam ab aliis, sed à se filium hominis appellari. Ideo ergo se filium hominis appellat, vt significet se, cùm in forma Dei esset, nec rapinam arbitraretur se esse æqualem Deo, exinaniisse tamen semetipsum, formámque serui accepisse, & habitu inuentum, vt hominem Philip. 2.6.7.

Cur Ezechiel filius hominis appellatus.

21. *Alius autem.*] Prius Christus illi dixerat, *sequere me*, quod Matthæus tacet, Lucas dicit c.9.59. ideo petit à Christo facultatem patrem prius sepeliendi.

Permitte me primùm ire, & sepelire patrem meum.] Sūt qui putent nōdum fuisse mortuū; sed sensum esse, permitte me ire, & adesse patri meo iam seni, donec moriatur: eo mortuo & sepulto te sequar, quemadmodū & Lyranus interpretatur. Multò magis opinionem probo veterum interpretū Chrysost. hom. 28 Basil. in lib. de const. monastic. c.21. Theophylacti, & Euthymij iam eius patrem fuisse mortuum. Mortuum enim fuisse nomine sepulturæ declaratur; mortuum autem non fuisse, non declaratur. Et verisimile non est eum, quem Christus cognoscens vocabat, tam longi, támque incerti temporis inducias petiuisse. Nec mirandum esset Christum illi respondisse, *sine mortuos sepelire mortuos suos*, quia meritò reprehendēdus erat, si tam longo à Christo tempore iam vocatus abesse voluisset. Mirandum autem, quòd Christus eum ne ad sepeliendum quidem iam mortuum patrem ire permiserit; & manifestum est Christum, cùm ita respondit, rem maximè mirabilem, & præter humanam opinionem dicere voluisse. Itaque qui hac vtuntur ratione, vt probent nondum illius patrem fuisse mortuū, quòd verosimile non putent tam crudelē fuisse Christum, vt tantillum temporis ad sepeliendum iam mortuum patrem concedere noluerit, non mihi videntur satis Christi consilium intelligere, qui procul dubio docere voluit, cū ab eo vocamur, ne vnius quidem diei, aut horæ moram etiā pietatis causa, etiam ad sepeliendum iam mortuum patrē interponere debere, quominus è vestigio vocantem sequamur. Nullam maiorem esse posse pietatem, quàm ipsum sequi; cùm ne patrem quidem, nisi propter ipsum, sepelire debeamus.

22. *Sine mortuos.*] Manifestum est Christū elegāti eiusdē nominis ambiguitate vti voluisse. Cū enim bis nominet mortuos, dubium non est, quin eodem vtrobique modo non accipiatur. Aut enim vtrobique mortuos, aut vtrobiq, viuos, sed metaphoricè mortuos appellaret. Quod vtrūq; fieri non potest, quia neque mortui mortuos, neque viui viuos sepelire possūt. Mortuos ergo priore loco quidā infideles vocari putāt, vt Hilarius, Chrysost. hom. 28. Hieron. Ambrosius in Psal. 48 Alii, quibus magis assentior, omnes peccatores, qui non de Christo, sed de huius mundi rebus cogitant, vt August. lib.4. de Trinit. c.3. & lib.20. de ciuitate c.6. & q.6. in Matthæum, vt ad Ephes.2.1. *Et vos conuiuificauit cum essetis mortui delictis, & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis*; & ad Ephes.5.14. *Surge, qui dormis, & exurge à mortuis; & illuminabit te Christus*; & 1.Tim.5.6. *nam quæ in delicijs est, viuens mortua est.*

Mortuos suos.] Hîc vocat mortuos, qui verè mortui sunt. Cur autem vocet *suos*, quæstione nō vacat. Hilarius, Chrysostomus, & Euthymius colligūt hinc patrem eius, quem Christus vocauerat, Gentilem fuisse, ideoque suū appellare, quasi dicat, sine Gentiles sepelire Gētiles suos; sed credibile nō est Christum hominem, qui Iudæus non esset, ad prædicandum Euangelium vocauisse, cùm etiam ad prædicandum gentibus non Gētilem, sed Iudæum vocauerit D. Paulū. *Suos* ergo vocat, qui sicut illi mortui sunt, *suos* id est sibi similes, quia vtrique, quamuis non eodem modo mortui sunt. Aut *suos*, idest suum quemque patrem, suum filiū, suam vxorem, vt loquitur Abraham Genes.23.4. *date mihi ius sepulchri vobiscum, vt sepeliam mortuum meum*, & ver.13. *dabo pecuniam pro agro, suscipe eam, & sic sepeliam mortuum meum.*

24. *Et ecce motus magnus factus est in mari.*] In lacu Genesareth. Itaque Lucas c.8.22. stagnū appellat. Nemo enim nescit & illum, & Asphaltitem lacū mare propter magnitudinem vocari. Tria autē videntur hîc non casu, neque natura; sed cōsilio, & prouidētia Christi facta esse. Primum, quòd Christus solus cum discipulis nauim vnam conscenderit, vt explicatur à Luca cap. 8.22. vt posset liberius eorum

Digitized by Google

reprehendere diffidentiam, *quid timidi estis modicæ fidei?* ver. 26. Secundum, vt tempestas exorta sit; excitat enim nobis ipse aliquando Deus tempestates, vt probet, sicut excitauit Iob. Tertium, vt Christus dormiret, quem etsi verum & naturalem, non simulatum, vt quidam putant, somnum fuisse putandum est, tamen est credibile fuisse etiam volũtarium & procuratum, vt tempestas eo dormiente, & quasi sine eius consilio oriretur.

26. *Imperauit*] Fortè legendum increpauit, ἐπετίμησεν, vt Mar. 4. 39. & Luc 4. 39. & 8. 24. Sic enim aliis locis solet vertere, & propiùs abest à Græco. Loquitur autem Christus ventis, tempestati, & morbis, aliisque rebus similibus, perinde atque si malis spiritibus loqueretur. Neque enim res naturales, sed rationales increpimus, vt inf. c. 17. 18. & Luc. 4. 35. 41. & 9. 42. Ideo, vt opinor, quia morbi & tempestates sæpe per malos spiritus immittuntur, vt ait Dauid, immissiones per angelos malos, Psal. 77. 49. & sicut Satan immisit ventum validum à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus, vbi filij, filiæque Iob conuiuabantur, ita vt eos domus obrueret, Iob 1. 19.

27. *Porrò homines mirati sunt*] Qui homines, Hieronymus Apostolos intelligit. Beda alios, qui in eadem erant naui. Sed nec Apostolos miratos fuisse credendum est tot iam Christi miraculis assuetos: & alios in naui non fuisse ver. 24. probatum à nobis est. Quare reliquum est, vt alios homines intelligamus, qui in aliis erant nauibus. Nec enim tam clam Christus potuit discedere, quin multi etiam conscen[s]is nauibus sequerentur, vt scribit Marcus c. 4. 36. Est autem, vt ego arbitror, Hebraismus, quo nomine hominum vulgus significatur, vt supra c. 5. 13. *Ad nihilum vales vltra, nisi vt conculcetur ab hominibus*, id est, vt Galli loquuntur, ab omnibus prætereuntibus. Et infra c. 16. 13. *quem dicunt homines esse filium hominis?* id est, quem vulgò dicunt.

28. *Duo habentes dæmonia.*) Marcus c. 5. 2. & Lucas c. 8. 27. vnius tantùm meminerunt. Eadem tamen historia. Sed Matthæus de duobus mentionem fecit, quia duo erant, Marcus & Lucas de vno tantùm, siue quia persona erat nobilior, vt Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistar. c. 24. & Beda, & Strabus in commentariis existimant, siue, quod magis credo, quòd alter sæuior esset, multòque magis vexaretur, quippe qui ab integra legione dæmonum obsideretur, Marc. 5. 9. Luc. 8. 30. vt Chrysostomus, Euthymius, & Theophylact. arbitrantur. Voluerunt enim Marcus & Lucas miraculum illud de integra legione dæmonum, quod singulare erat, singulariter persequi, ideoque alterum in hoc occupati silentio prætereunt: de hoc autem multa recensent, quæ Matthæus prætermisit.

De monumentis exeuntes) Quia in monumentis habitabant, vt declarat Marcus c. 5. 3. & Lucas c. 8. 27. Quo autem modo potuerint in monumentis, id est in sepulchris habitare, facilè ex forma veterum sepulchrorum intelligitur. Erant enim sepulchra cauernæ aut in rupibus excisæ, aut lapideo, vel lateritio opere cameratæ, quales nunc sunt cellæ vinariæ; vt ex Christi sepulchro manifestum est, quòd excisum erat in petra c. 27. 60. & in quod Ioannes, & Petrus intrarunt Ioan. 20. 6. & tres illæ mulieres portantes aromata ingressæ sunt Lucæ 24. 3. Quæri propter hunc locum solet, quare dæmoniaci illi in sepulchris habitarent. Chrysostomus hom. 28. Euthymius & Theophylactus

A id à dæmonibus factum fuisse dicunt, vt homines in eum errorem inducerent, quem Chrysostomus indicat suo tempore viguisse, mortuorum animas in dæmones commutari. Eam Platonicorum fuisse sententiam D. August. lib. 9. de ciuitate c. 11. auctor est. Eandemque Tertullianistarum scribit in lib. de hæres. ad Quoduult c. 86. Alij putant dæmones eos, quos torquebant, ideo in sepulchris habitare coëgisse, vt magis horrore loci, fœtoreque vexarent. Alij libenter in sepul-
B chris versari dæmones, vt odio generis humani mortuorum corporibus illudant. Nam & de Mosis corpore Michaëlem Archangelum cum diabolo contendisse legimus in epist. Iud. 9. Vnde, vt opinor, laudabilis Ecclesiæ consuetudo nata est in sepulchris ponendi cruces, & sacratam exorcismis aquam aspergendi. Veram causam mihi videtur obscurè Lucas c. 8. 27. indicasse, *neque vestimento* inquit, *induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* Quod ideo dicit, vt probet sæuum admodum fuisse dæmonium: vnde colligimus idcirco in domo non habitasse, quòd nemo dæmoniacum propter sæuitiam domo recipere auderet; ex-
C clusus autem cõmuni hominum habitatione in sepulchra, quia, vt diximus, quasi cameræ erant, se recipiebat.

29 *Quid nobis & tibi.*] Antequam hoc dæmones dicerent, iusserat eos Christus exire, vt ait Marcus c. 5. 8. *dicebat enim illi, Exi immunde spiritus ab homine isto*, & Luc. c. 8. 29. *præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine.* Ideo Christum deprecabantur. Matthæus factum narrat, facti causam tacet.

Quid nobis & tibi.] Non videtur mihi esse sensus, quid nobis tecum commune est, vt plerique interpretantur. Hoc enim fuisset iniuria potius Christum afficere, quàm exorare, quasi negarent se
D seruos, illum dominum esse, sicut Israëlitæ dixerunt, cùm se à regno Dauidis eximerent, *quæ nobis pars in Dauid?* 3. Reg. 12. 16. sed sensus potius est, quid tibi mali fecimus, quamobrem nos eiicias. Alios prætereuntes lædere solemus, te non attingimus, non inuadimus, sed veneramur, sed adoramus, sed Dominum confitemur, vt 2. Reg. 16. 10. *quid mihi, & vobis est filij Saruiæ*, id est, quid feci vobis, cur me huius tentationis Dei fructu priuetis? Nec enim negat sibi quidquam cum illis esse commune,
E cùm eorum rex & dominus esset, & 2. Par. 35. 21. *Quid mihi & tibi est rex Iuda?* ait rex Egypti, aliquid enim illis erat, cùm prius amici essent: sed quid tibi feci mali, quam occasionem dedi, vt contra me in prælium exires? An dæmones isti, & alij Christũ cognouerint à Theologis quæritur. Vetustam quorumdam opinionem, qui existimabant dæmones cognouisse, diabolum verò dæmoniorum principem ignorasse meritò in commentarijs Hieronymus refellit. Hieronym. verò ipse & Au-
F gustinus lib. 9. de ciuit. c. 21. Remigius apud D. Thomam, & plerique ex posterioribus Theologis, non certa quidem scientia, sed probabili coniectura, suspicione cognouisse dicunt. Si enim certò cognouissent, conati vtique essent eius mortem impedire: Atqui non impediuerunt, sed procurarunt. Miserunt enim in cor Iudæ, vt eum traderet Ioann. 13. 2. sicut paullò post cum cognouissent, per vxorem Pilati impedire voluerunt, infra c. 27. 19. *Nihil tibi & iusto illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum.* Quid ex literis satis colligatur in Theologicis scholis explicauimus. Primùm antequam prædicare inciperet, non fuisse à dæmonibus cognitum, an filius Dei, & verus Mi-

An dæmones Christũ cognouerint.

A ferunt enim in cor Iudæ, vt eum traderet Ioan. 13. 2. ficut paullò post cum cognouissent, per vxorem Pilati impedire voluerunt, inf. c. 27. 19. *Nihil tibi & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eũ.* Quid ex litteris sacris colligatur in Theologicis scholis explicauimus. Primùm antequam prædicare inciperet, nō fuisse à dæmonibus cognitum, an filius Dei, & verus Messias esset, quia si cognouissent, non tentassent, & quia in hoc tentarunt, vt id exploratè cognoscerent, *Si filius Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant, &, si filius Dei es, mitte te deorsum.* sup. c. 4. 3. 6. Post tentationem verò certò cognouisse dæmones illum verum filium Dei, verumque Messiã B esse, & ex hoc loco non obscurè colligitur, & ex aliis etiam perspicuum est Marci 1. 34. *Et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.* & Luc. 4. 41. *Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia, quia tu es Christus filius Dei, & increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum.* Mysterium tamen mortis eius, quòd ea ratione homines esset ab ipsorum tyrannide liberaturus, credibile est non bene cognouisse, quia si cognouissent, nunquam Iudam ad proditionem incitassent. Somnia tamen vxoris Pilati, vtrùm à dæmonibus, vel ab angelis, vel à natura profecta fuerint, incertum. Illud credendũ, C quod insignis Theologus D. Thomas admonuit, diuinitùs impeditum fuisse dæmonem, quò minus multa de Christo cognosceret, quæ non impeditus natura sua facilè cognouisset.

Venisti huc ante tempus torquere nos] Dubium, quæ quibus sint verba iungenda. Quidam enim illud *ante tempus*, cum verbo *venisti*, coniungunt, quasi querantur dæmones Christũ ante tempus in hunc mundum venisse. Quorum sententiam nullo modo probare possum; nec enim dæmones ignorare poterant tempus aduentus Christi à prophetis de- D signatum iam fuisse transactum, cùm id homines mediocriter docti scirent. Nec aduerbium illud ὧδε *huc*, mundum, sed regionem illam Gerasenorum, in quam Christus tunc venerat, & vbi antea dæmones liberi, & veluti impunè grassabantur, significare arbitror. Illud ergo, *ante tempus*, cum sequentibus copulandum est, quid venisti torquere nos, antequam tempus sit, vt torqueamur? Cur autem ante tempus se torqueri dicant, maior est quæstio. Mirum quanto consensu plerique ve- E teres auctores, quorum nomina in Theologicis scholis recitamus, & hîc recensere & longum esset, & non necessarium docuerint dæmones ante diem iudicii non torqueri, quòd Petrus scribat epistola 2. c. 2. 4. *Si angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos in iudicium reseruari.* & Iudas ver. 6. *Angelos, qui non seruauerunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magna diei vinculis æternis sub caligine reseruauit.* Sic ergo interpretantur, quæri dæmones *ante tempus*, id est ante diem iudicii se torqueri, quemadmodum can. 8. Hilarius exponit. F Sed tenenda opinio, quæ in Ecclesia iam inualuit, etiam nunc torqueri dæmones, & quocumque eant, vt scribit Strabus in c. 3. epistolæ ad Philippenses, sua secum supplicia circumferre; minus tamen puniri nunc, quia & vagandi per mundum hunc, & hominibus nocendi potestatem habent, quam non sunt post iudicii diem habituri. Atque ita fortasse antiquorum illorum sententiam interpretari possumus. Illud non dubito sensum huiusmodi esse *ante tempus*, id est ante diem iudicij, quia Lucas 8. 31. scribit rogasse dæmones Christum, ne sibi imperaret, vt in abyssum irent, qua-

An dæmones ante diē iudicij torqueantur.

Cur dæmones timent mitti in infernum mittantur.

si eodē modo, quo post iudicij diem, ante tempus excruciãdi. Ex hac quæstione alia suboritur, an diē iudicij nouerint? Si enim non nouerunt, quomodo dicere potuerunt *ante tempus*, id est ante iudicij diem se torqueri. Augustinus in ea sententia est vt existimet, putasse dæmones, cum Christum viderent, iudicij diem, quem nondum expectabãt, instare. Sic enim interpretatur *ante tempus*, id est antequam putabamus. Quam interpretationem plerique secuti sunt. Sed Dæmones diem iudicij ignorare dubium esse non debet, cùm & angeli, qui in cælis sunt, eum ignorent c. 24. 36. sciebant tamen tunc nondum venisse, ideo conqueruntur *ante tempus* se torqueri. At quomodo torquebantur? quia inuiti ex iis, quos obsidebant, expellebantur; & incredibile non est aliquem illis cruciatum, vt exirent, Christum addidisse.

Dæmones an diē iudicij nouerint.

30. *Erat autem non longè.*] G. ἦν δὲ μακρὰν, erat autem longe, sensu contrario. Græcam lectionem nonnulli magis probant, & Latinam corrigunt, homines alioqui minime Græci. Non faciunt tamen sine argumentis, primum quod omnes Græci codices affirmationem, non negationem habeant. Deinde quod verosimile esse videatur Christum dæmones quàm longissimè ab eo loco, quem infestum habebant, pepulisse. Sed non dubito Latinam lectionem incorruptiorem esse, quia omnes etiam veteres & noui Latini codices, & quia omnes antiqui interpretes præter Euthymium ita legunt, & quia Marcus ca. 5. 11. & Lucas cap. 8. 32. dicunt, *Erant autem ibi*, id est in eo loco, quod Matthæus dicit, *non longè*, & quia Lucas dicit ἐν τῷ ὄρει *in monte*, Marcus πρὸς τὰ ὄρη iuxta montes, quos prope lacum fuisse certum est, & quia, vt paulo infra dicturi sumus, propterea Christus concessit, vt in porcos irruerent, vt qui illic aderant, & qui curati fuerant, ex porcorum interitu cognoscerent, quã multi, & quàm sæui dæmones fuissent; quod neque cognouissent si porcos non vidissent; nec vidissent, si procul fuissent. Quæritur à quibusdã quomodo porci illic esse potuerint, quibus nefas esset vesci Iudæos? nonnulli putant Iudæos eius regionis contra legem porcos habuisse, ideoque Christũ eos in qua re peccabãt, in ea mulctare voluisse. Rupertus. Probabilius mihi alii dicere videntur Gadaram, & alias ibi vicinas ciuitates Græcæ fuisse religionis, vt Ioseph. 17. Antiq. c. 13. auctor est, ideoque porcos habuisse. Cur ergo Christus eò ibat, cum non venisset nisi ad oues, quæ perierant domus Israel cap. 15. 24. Respondet non solum in Græcis, sed etiam in Latinis ciuitatibus multos tunc fuisse Iudæos, quorum causa Christus eò ibat. Præterquam quod Gadara proprie ad regnum Iudææ pertinebat, sed, vt ait Iosephus, à Cæsare fuerat Græcis ad habitandum attributa.

31. *Dæmones autem rogabant eum dicentes.*] Duo dæmones petiuerunt, alterum ne in abyssum mitterentur, vt Lucas c. 8. 31. expressit: alterum, vt mitterentur in porcos. Cur rogauerint, ne mitterentur in abyssum ver. 29. declarauimus. Cur rogent, vt mittantur in porcos: multas causas apud varios Auctores lego. Chrysostomus hom. 29. Euthymius, & Theophylactus ideo petiuisse suspicantur, vt homines eius ciuitatis porcorum affecti damno Christum non reciperent: quam coniecturam exitus videtur confirmare versi. 34. *Et rogabant eum, vt transiret à finibus suis.* Alij odio hominum id fecisse, quorum corporibus cum nocere non possunt, bonis, si possunt, nocent. Quam rationem magnus ille Hilarion, vt in eius vita Hieronymus

Digitized by Google

scribit, cum ex ingenti quodam camelo dæmonem A eiecisset, afferebat. Quod & ex hoc loco, & ex Iob exemplo probabat. Magis mirum, c r id Christus concesserit. Eius rei Hieronymus hanc rationem reddit, vt ea vexatione eius ciuitatis homines ad salutem adducerentur. Rupertus verò, vt ante meminimus, vt ciues illos Iudæos, qui contra legem porcis vtebantur, porcorum iactura puniret, Hilarius indicat Sadducæorum causa id factum esse, qui spiritus esse negabant, vt re ipsa viderent spiritus esse. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius tres rationes afferunt. Prima est; vt qui liberati fuerant, beneficij magnitudinem agnoscerent, videntes quanta multitudine dæmonum liberati essent. Secunda, vt sciremus ne in porcos quidem, nisi Deo permittente, dæmones habere potestatem. Tertia, vt liberati quid ipsi passi fuissent, intelligerent, nisi à Deo seruati essent, cum viderent porcos simulatque in eos dæmones ingressi essent, præcipitatos in mare. Hilarion apud Hieronymum, vt appareret quanta ex vno homine dæmonum multitudo eiecta esset, cùm totum porcorum gregem impleuerit. Quod autem idem Chrysostom. & Augustinus tractatu sexto in can. Ioann. dicunt Christum etiam ostendere voluisse dæmones in hominibus porcorum modo viuentibus libenter habitare, verum, sed mysticum est. Quæri etiam à quibusdam solet, cur Christus tam mitis, vt arundinem quassatam non confringeret, & linum fumigans non extingueret; tantum illis ciuibus damnum intulerit. Respondeo voluisse Christum, vt etiam porci gloriæ Dei, & hominum saluti seruirent. Seruierunt autem gloriæ Dei, quia sua præcipitatione Christi potestatem declararunt. Hominum autem saluti seruissent, si ciues illi pro eo ac debuerunt, viso miraculo Christum recepissent. Sed impediuit humana malitia diuina consilia.

32. *In mare.*] In lacum Genesareth, vt Hieronymus in locis Hebraicis interpretatur. Nam mare propter magnitudinem appellari, diximus versiculo vigesimo quarto. Quod autem quidam dicunt alium quemdam fuisse in montibus Gadarenum lacum, de quo Strabo mentionem fecerit, quique postea ab incolis aggeratus modo non extet, in eumque fuisse porcos præcipitatos, tam alienum B est, vt refutare non libeat. Quid enim opus est tam longe lacum, qui non extat, quærere, cum tam prope mare, quod extat habeamus?

34. *Rogabant eum, vt transiret à finibus eorum*] Cur isti homines Gadareni Christum non admiserint, incertum. Hieronym. & Beda putant eos id humilitate fecisse, sicut Petrus Lucæ 5.8. rogabat Christum, *Exi à me Domine, quia homo peccator sum.* Alii timore, ne alios etiam dæmones ab hominibus eiectos in ipsorum greges immitteret, quod ex Marco 5.15. & Luca 8.35.37. confirmatur, qui scribunt eos valde timuisse. Ita Teoph. Euthym. quod de hominib. Gadarenis, id est Græcorum consuetu- C dine nimis sapientibus, quos nunc vulgo politicos appellamus, facilius est creditu. Nā & nunc multi sunt, qui Christum potius, id est eos, qui Christū sequuntur, quàm porcos, atheos, hæreticos, & omnibus vitiis inquinatos homines simul specie humanæ prudentiæ ex suis ciuitatibus expellunt.

CAPVT IX.

Mar. 2. a. 3. Luc. 5. d. 8. *ET ascendens in nauiculam, transfretauit, & venit in ciuitatem suam. 2. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Et videns Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. 3. Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat. 4. Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? 5. Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua: an dicere: Surge, & ambula? 6. Vt autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. 7. Et surrexit, & abijt in domum suam. 8. Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificauerunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus. 9. Et, cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine Et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. 10. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani, & peccatores venientes discumbebant cum Iesu, & discipulis eius. 11. Et videntes Pharisæi, dicebant discipulis eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magister vester? 12. At Iesus audiens, ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. 13. Euntes autem discite quid est: Misericordiam volo, & non sacrificium Non enim veni vocare iustos, sed peccatores. 14. Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes: Quare nos, & Pharisæi ieiunamus frequenter: discipuli autem tui non ieiunāt? 15. Et ait illis Iesus: Numquid possent filii sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. 16. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem eius à vestimento, & peior scissura fit. 17. Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres, alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt: & ambo conseruantur. 18. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus accessit, & adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est: sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet. 19. Et surgens Iesus, sequebatur eum, & discipuli eius. 20. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius. 21. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum eius, salua ero. 22. At Iesus conuersus, & videns eam, dixit: Confide filia, fides tua te saluam fecit. Et salua facta est mulier ex illa hora. 23. Et cum venisset Iesu in domum principis, & vidisset tibicines, & turbam tumultuantem, dicebat: 24. Recedite: non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. 25. Et cum eiecta esset turba, intrauit: & tenuit manum eius. Et surrexit puella. 26. Et exiit fama hæc in*

Mar. 2. b. 14. Luc. 5. f. 27. Osee 6. c. 6. Inf. 12. a. 7. 1. Tim. 1. c. 27. Mar. 2. c. 18. Luc. 5. f. 33. Mar. 5. b. 22. Luc. 8. f. 41. Mar. 5. e. 24. Luc. 8. f. 43.

Digitized by Google

vniuersam terram illam. 27. *Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes: & dicentes: Miserere nostri, fili Dauid.* 28. *Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Vtique, Domine.* 29. *Tunc tetigit oculos eorum dicens: Secundùm fidem vestram fiat vobis.* 30. *Et aperti sunt oculi eorum: & comminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat.* 31. *Illi autem exeuntes, diffamauerunt eum in tota terra illa.* 32. *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, & dæmonium habentem.* 33. *Et eiecto dæmonio, locutus est mutus, & miratæ sunt turbæ, dicentes: Numquam apparuit sic in Israël.* 32. *Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum eiicit dæmones* 35. *Et circuibat Iesus omnes ciuitates, & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem.* 36. *Videns autem turbas, misertus est eis, quia erant vexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem.* 37. *Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci.* 38. *Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.*

Inf. 12. b. 12. Luc. 11. b. 14. Mar. c. 6. Luc. 10. a. 2.

IN CAPVT IX.

A *Et ascendens.*] Marcus cap. 2. 3 & Lucas c. 5. 18. hæc priùs narrant, quàm quæ superiore capite à Matthæo dicta sunt. Sed ex ipsis illis patet ordinem eos non seruasse temporis.

In ciuitatem suam.] Nonnulli Nazareth Christi ciuitatem vocari putant, vt Luc. 2. 39. Hieronymus in Comment. quod non improbat Aug. libr. 2. de consensu Euangelistarum c. 25. monet tamen si hanc sequamur opinionem, dicendum esse Christum primum iuisse in Nazareth ciuitatem suam, deinde ex Nazareth rediisse ad Capharnaum, vbi hæc, quæ sequuntur, acciderunt. Alij, quod longius à vero distat, Bethlehem intelligunt, vt Sedulius lib. 3. Carm.

Intrauit natale solum, quo corpore nasci
Se voluit, patriamque sibi pater ipse dicauit.

ibidemque paralyticum sanatum putat. Melius eodem loco idem August. & Chrysost. Beda, Strabus, Hugo, Lyranus ciuitatem Christi vocari Capharnaum. Nam omnes tres Euangelistæ ita loquuntur, vt omnino significent rectà eum via venisse, & statim ea, quæ de paralytico narrant, consecuta. Cur autem Capharnaum Christi ciuitas appelletur, non omnibus conuenit. Augustinus, Beda, Strabus, Hugo, & Lyranus existimant, ideo eius vocari ciuitatem, quia Galilææ metropolis erat, cui subiecta erat Nazareth ciuitas Christi, sicut Romanus appellatur non solùm qui in ipsa vrbe Roma, sed etiam qui in oppidis, quæ sub eius iurisdictione sūt, aut habitat, aut natus est. Chrysostomus verò, Theophylactus, & Euthymius, quòd in ea vrbe Christus frequenter habitaret. Tres enim illum ciuitates habuisse; Bethlehem, in qua natus; Nazaret, in qua educatus; Capharnaū, in qua frequentius commoratus est. Hoc probabilius.

Tres Christi ciuitates.

2. *Et offerebant.*] Tacuit Matthæus necessariam ad intelligendum hunc locum circunstantiam, quam Marcus c. 2. 3. & Lucas c. 5. 19. expresserunt, tantā confluxisse in domum, vbi Christus erat, multitudinem, vt nemo ingredi posset, ideoque in tectum eos, qui paralyticum gestabant, ascendisse, eoque aperto paralyticum ante Christum demisisse: hàc enim fidem videns Christus dixit paralytico. *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.*

Fidem illorum.] Quidam & ad paralyticum, & ad eos, qui gestabant, referendum existimant, vt Euthym. Si enim, inquiunt, paralyticus fidem non habuisset, neque se efferri passus esset in tectum, neque peccata illi Christus remisisset. Quod nullo prorsus modo probare possum. Nam etsi non dubito quin magnam paralyticus fidem habuerit, tamē ita omnes Euangelistæ loquuntur, vt dubium non sit fidem tantùm eorum, qui portabant, notare voluisse; sicut omnes significarunt fide Centurionis eius paralyticum seruum fuisse curatum supra c. 8. 10. 13. & Lucæ 7. 9. Atque ita omnes boni auctores interpretantur Cyrillus Hierosolymitanus Catechef. 5. Ambrosius lib. 5. in Lucam, Hieronymus, & Chrysost. hom. 30.

Confide fili.] bono animo esto, plus enim, quàm petis impetrabis. Retis corporis, impetrabis etiam animi sanitatem. Quod autem, quem Matthæus & Marcus filium, Luc. c. 5. 20. hominem à Christo vocatum dicit, leue est. Nam, vt sæpe alias, alij verba, alij sensum retulerunt. Magis autem conuenit B benignitati Christi, vt filium, quam vt hominem appellauerit, vt infra hæmorrhoyssæ, dicit, *Confide filia* versic. 22.

Remittuntur tibi peccata tua.] ἀφέωνταί σοι, ad verbum, remissa sunt. Sed melius noster interpres per præsens tempus, quàm noui quidam per præteritum, reddidit: quia & multa alia Hebræorum more, & hoc ipsorum iure quodam proprio pro præsenti poni solet, vt ex ver. 5. & ex Lucæ cap. 7. 47. 48, manifestum est. Meritò quæri potest, cur Christus peccata illi remittat, cum non peccatorum C remissionem, sed corporis curationem quæreret. Respondent Hieronymus, Euthymius, & Theophylactus morbi originem & indicare, & priusquam morbum ipsum, tollere voluisse. Solent enim plerumque morbi & effecta, & pœnæ esse peccati. Probabile etiam est, quod homilia 30. Chrysostomus putat, Christum occasionem Scribis calumniandi præbere voluisse, vt id se quoque ex eorum calumnia occasionem sumeret suam probandi diuinitatem. Fieri etiam potest, vt ea ratione docere voluerit, quid primo loco paralyticus petere debuisset. Iam enim dixerat, *Primùm quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis*, capite 6. 33. Colligunt ex hoc loco Cal- D uinistæ sola fide peccata remitti. Non enim, inquiunt, dixit Euangelista, videns opera eorum, aut laborem considerans, quod paralyticum in tectum extulissent, quod tecto disrupto eum demisissent; sed, *videns fidem eorum.* Quod multis similibus locis confirmare solent, vt infra verf. 22. *Confide filia, fides tua te saluam fecit*, & Marc. 5. 34. Lucæ 7. 50. & 8. 48. & 50. *Noli timere, crede tantum, & salua eris.* & capit. 17. 19. *Surge, & vade, quia fides tua te saluum fecit*, & 18. 42. cæco dicit, *Respice, fides tua te saluum fecit.* Ideo Christum ab iis, quos sanare

De iustificatione per fidem.

Digitized by Google

potiſſimũ probant. Quod quidem verum eſt, ſed ita tamen intelligendum, vt non ſolùm aliena in adultis fide, ſed etiã propria remitti credamus, dũ propria ab aliena iuuatur. Nec enim credendũ eſt iis, qui nullã fidem habent, aliorum fide peccata remitti; ſed iis, qui tam imbecillẽ habent, vt niſi Deus in eorũ, qui pro illis orant, fidem intueretur, non eſſet illis peccata remiſſurus. Quãquam hunc, de quo agitur, paralyticum non minorem, quàm eos, à quibus geſtabatur, id eſt ſatis magnam fidẽ habuiſſe veroſimile eſt; ſed dicitur illi Chriſtus propter geſtãtium fidem peccata remiſiſſe: quia tantam fidei eorum rationẽ habuit, vt etiamſi paralyticus minorẽ, quàm neceſſe erat, habuiſſet; tamen illi eorum motus fidei remiſiſſet. Alio etiam modo aliorum fide aliis peccata remittũtur: dum aliorum orando fides, aliis aut nihil agẽtibus, aut malè agentibus, certe non credentibus fidẽ impetrat, vt ſępe dicere Auguſtinum memini Stephanũ Paulo fidem impetrauiſſe.

3. *Quidam de Scribis.*] Qui fuerint Scribæ, diximus c. 2. 4.

Intra ſe.] ἐν ἑαυτοῖς quidam interpretantur *inter ſe*, quaſi inter ſe alij cum aliis de Chriſti facto murmurarent. Sed ex ver. 4. manifeſtum eſt ſenſum eſſe non inter ſe, ſed intra ſe murmuraſſe, id eſt cogitaſſe Chriſtum blaſphemare. Non enim dicit Euangeliſta, cùm audiuiſſet, aut cognouiſſet ſermones eorum: *ſed cum vidiſſet cogitationes eorum.* Et non dicit Chriſtus, quid murmuratis; *ſed, quid cogitatis mala in cordibus veſtris?* Dicere enim intra ſe Hebraica phraſis לאמר בקרבו dicere in medio ſui, eſt cogitare, vt ſupra ca. 3. 9. & infra hoc c. v. 21 Luc 7. 39. 49. & 16. 3. & 18. 4. quod ſimili phraſi dicunt, dicere in corde ſuo לאמר בלבו Pſ. 4. 5. & 10. ſecundùm Hæbræos 11. 13. & innumeris aliis locis, quod etiam Diuus Auguſtinus lib. de Trinitat. 15. cap. 10 notauit.

Hic blaſphemat.] Blaſphemare Chriſtum dicunt, quia quod Dei proprium eſt, ſibi attribuebat, remittere peccata: legerant enim, quod dixerat Iſaias cap. 43. 25. *Ego ſum, ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas*, ſed non legerant, aut non intellexerant, quod idẽ dicit c. 53. 6. *Poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum.* Nec meminerant, quod Ioannes dixerat; *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, c. 1. 29. Alij Euangeliſtæ cauſam, quam afferebant blaſphemiæ, expreſſerunt, *Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus?* Marc. 2. 7. & Luc. 5. 21.

4. *Et cum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum.*] Vtrumque magno conſilio expreſſit Euangeliſta, & quod non oblocuti ſint, ſed intra ſe tantum cogitauerint, & quòd Chriſtus eorum cogitationes non ſolum coniectura cognouerit; ſed quaſi oculis viderit, vt Chriſti diuinitatem declararet. Expreſſius etiam Marcus c. 2. 8. *Quo ſtatim cognito Ieſus Spiritu ſuo, quia ſic cogitarent intra ſe, dicit illis, quid iſta cogitatis in cordibus veſtris?* Solum Deum hominum corda, cogitationeſque cognoſcere tota Scriptura teſtatur 1. par. 28. 9. & 2. Par. 6. 30. Ierem. 17. 10. Rom. 8. 27. 1. Cor. 2. 10. Itaque recte ex hoc loco Chriſti diuinitatem veteres Theologi probauerunt.

Chriſti diuinitas confirmatur.

5. *Quid eſt facilius dicere.*] Sententia, meo quidem iudicio, niſi nimio inquirendi ſtudio difficilis fiat, per ſe ipſa facilis eſt. *Dicere* hoc loco, nec pro ſolis verbis, nec pro ſolis rebus poſitum eſt. Nam ſi verba quidẽ ſolum ſpectes, æque eſt facile dicere, *Remittuntur tibi peccata tua* & dicere, *Surge & ambula.* Si res, multo eſt difficilius peccata remittere, quàm diſſoluta paralytici membra curare. Nam quod nonnulli dicunt interpretes, corpus propria, non aliena auctoritate ſanare, æque eſſe difficile, atque remittere peccata, ne audiendum quidem eſt. Vera enim eſt Auguſt. ſententia tract. in Ioan. 72. difficilius eſſe hominem iuſtificare, quàm cœlum & terram creare. Sed ponitur pro verbis externa effectus probatione coniunctis. Hoc enim modo difficilius eſt dicere, *Surge & ambula*, quàm, *remittuntur tibi peccata tua*: quia an peccata vere remittantur, qui audiunt, videre non poſſunt; an autem paralyticus ſurgat, & ambulet, non videre non poſſunt. Itaque illic dicentis auctoritas quia mendacij argui non poteſt, non periclitatur; hîc quia oculis conuinci poteſt, in periculum adducitur. Quemadmodum ſi quis diceret ſibi difficilius eſſe de rebus proximis atque recentibus, quàm de remotiſſimis & incognitis hiſtoriam ſcribere, aut de plantis, de terra, de animantibus; quàm de cœlo, quàm de concentricis, & excentricis, de cyclis, & epicyclis philoſophari: non quòd difficilius non ſit hæc ſcire, quàm illa; ſed quod facilius hæc, quàm illa probare; vbi dicere auditori incredulo poſſumus. Non credetis? aſcende in cœlum, vide, metire. Si ita non eſt, mendacij doctorem argue. Ad hunc ſenſum Hieronymus, Chryſoſtomus, Beda & Theophylactus exponunt: & perdere mihi videntur operã non ſolum qui aliam quærunt; ſed etiam qui aliam inueniunt interpretationem. Quod autem Hilarius, & Ambroſius de reſurrectione corporum interpretantur, quaſi per hunc paralyticum mortui ſignificentur, & difficilius ſit mortuos ſuſcitare, quàm peccata remittere, ingenioſa & elegans eſt allegoria; ſed nos, vt ſæpe diximus, aliud quærimus. Illud quamuis magnis auctoribus non concedo, difficilius eſſe mortuos ſuſcitare, quàm peccata remittere, quia qui fecit te ſine te, ſuſcitabit te ſine te: ſed non iuſtificabit te ſine te, vt loquitur Auguſtinus. Poterit autem aliquis meritò dubitare, quomodo Chriſtus, quod probandum erat, concludat. Nam ſi remittere peccata, erat reuerã difficilius dũ experientia curati paralytici, docet ſe quod reipſa facilius eſt poſſe facere; non bene probat poſſe, & ſe peccata remittere, quod erat difficilius. Reſpõdeo, Chriſtum tantum probare voluiſſe ſibi eſſe credendum, quod bene probat ab eo, cuius probatio erat difficilior: quaſi dicat, ſi non fallo, cum dico paralytico *Surge, & ambula*, vbi difficilius eſt probare me verũ dicere; cur creditis me fallere, cùm dico *Remittuntur tibi peccata tua?* Denique ex re, quæ effectu probari poteſt, in re, quæ probari non poteſt, ſi bi fidem facit.

Difficilius peccatorem iuſtificare, quã mortuum ſuſcitare. 15. de verb. Apoſt.

6. *Vt autem ſciatis.*] Quidam hæc verba Euangeliſtæ eſſe putant. Quod ne ſimile quidem veri eſt, & quia ſententia ipſa poſtulat, vt Scribis Chriſtus hoc dixerit, vt probaret ſe poteſtatem habere peccata remittendi; & quia omnes Euangeliſtæ, Marcus c. 2. 10. & Lucas cap. 5. 24. eadem ponunt, quod profecto non feciſſent, ſi ipſorum fuiſſent verba, non Chriſti. Plerique interpretes exiſtimant Chriſtum probare voluiſſe ſe eſſe Deum, ac propterea non blaſphemare, cum dicit ſe remittere peccata. Ego nihil me, ſi cum illis conferar, iudicio, & auctoritate valere ſcio; ſed tamen & ſingula verba, & totum argumentum perpendenti videtur probare Chriſtus non ſolùm Deum poteſtatẽ habere peccata remittendi. Credibile enim eſt contrarium eius, quod Scribæ putabant, probare voluiſſe. Putabant autem illi & ſolum Deũ poſſe peccata remittere, & Chriſtum vtique non eſſe Deum. Chriſtus probat & ſe Deum eſſe, & etiam, vt hominem, re-

Digitized by Google

pertinet, in qua plura, maioraque miracula facienda erant: & vbi inter gentes plus occasionis, & necessitatis, quam inter Iudæos dona ista vendendi habituri erant. Præterea ratio, quæ redditur vers. 10. cur nec aurum, nec argentum, nec aliud quicquam habere debeant, quia dignus est operarius cibo suo, non minus ad secũdam quam ad primam missionem pertinet; ergo & id, quod ex ea probatur, vt nec aurum nec argentum habeant: Imò, quod amplius est, id, quod dicit vers. 16. *Ecce ego mitto vos, sicut oues in medio luporum*, aut solum, aut potissimum de secunda missione dictum est. Nam in prima non sunt lupos experti; quin gloriantes redierunt, quod sibi in nomine Christi dæmonia subiicerentur Luc. 10. 17. Res est omnibus boni perspicua iudicij; sed nimirum boni isti Apostoli vellent Apostolos, & diuites, & coniuges; & elegantes, ac bene vestitos fuisse, ne monachis, quos ferre non possunt, similes fuisse viderentur. Iisdem argumentis eorum etiam sententia refutatur, qui interpretantur, *nolite possidere*, id est præparare in viaticum, quod ex Marco cap. 6. 8. & Luca cap. 9. 3. confirmant, qui dicunt, & *præcepit eis, ne quid tollerent in viam, non aurum, non argentum.* Respondeo per viam totam profectionem, totam peregrinationem, totam missionem intelligi; sicut vers. 5. *Per viam gentium*, gentes intelliguntur.

Neque pecuniam.] μηδὲ χαλκὸν: nec æs, id est, nec vllam aliam pecuniam; omnis enim pecunia, aut ex auro, aut ex argento, aut ex ære conficiebatur.

In zonis vestris.] in crumenis, quæ in ipsis zonis olim erant.

10. *Non peram.*] Ad ferendum panem, & cæteras escas, citarchium, aut cistartium vocat Hieronymus 1. Reg 9. 7. sportulam vocabant Romani, de qua Tertullianus mentionem facit. Per peram intelligit res, quæ pera portabantur; per continens contentum.

Quomodo duas tunicas Christus habere prohibuerit.

Nec duas tunicas.] Non prohibet duabus simul, si necessitas, & frigus postulet, tunicis indui, sed plures habere tunicas, quam in præsentem necessitatem requirantur, vt solent diuites, & homines istarum rerum solliciti habere vnam in præsentem vsum, alteram in futurum, vt Hieronymus notat, sicut Lucas 3. 11. *qui habet duas tunicas, det non habenti.* Nam & Christum duobus simul tunicis indutum fuisse ex Ioanne 19. 23. manifestum est. Eodemque modo intelligendum est quod dicit Marcus cap. 6. 9. *ne induerentur duabus tunicis*, id est, ne duas tunicas haberent, quibus diuersis temporibus induerentur.

Calceamenta quomodo Apostolis prohibita.

Neque calceamenta.] Quid ergo? voluit ne Apostolos nudis ire pedibus? Sunt, qui putent, non omne genus calceatus, sed calceos tantum prohibuisse, qui totum pedem tegerent, quique propriè ὑποδήματα calcei vocarentur. Nam Marcus cap. 6. 9. dicit, *sed calceatos sandaliis*, quasi sandalia, quæ soleæ erant, solamque tegebant plantam, concesserit, calceos prohibuerit, vt videtur Hieronymus hoc loco, & Augustinus lib. 2. de consens. Euangelistarum capit. 30. interpretari. Idque videtur ex Luc. cap. 22. 36. confirmari. *Quando*, inquit, *misi vos sine sacculo & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis?* Sed vix ego mihi persuadeo tam subtiliter Christum inter calceos, & sandalia distinguere voluisse. Nam quemadmodum Matthæus dicit, Christum pro-A hibuisse, ne virgam ferrent; Marcus autem dicit permisisse, de eadem vt paulo post dicemus, loquens virga; ita cum dicit concessisse sandalia, vocat ea ipsa, quæ Matthæus ὑποδήματα, calceamenta, & ex Actis cap. 12. 8. apparet ὑποδήματα & σανδάλια idem fuisse. Quo ergo modo Matthæus prohibuisse, Marcus concessisse Christum dicit? Facile & bene noui quidam interpretes respondent, cum dicit hoc loco Matthæus, neque calceamenta, intelligendum esse B ἀπὸ κοινοῦ δύο duo, sicut dixerat, *neque duas tunicas*, quemadmodum & Iuuencum olim poetam interpretatum video, *nec plantis tegmina bina.* Itaque idem Matthæus, & Marcus contrariis in speciem verbis dicunt. Nam Matthæus significat prohibuisse Christum, ne Apostoli duo, aut plura calceorum paria, quasi de futuro soliciti, secum ferrent; & Marcus significat iussisse Christum vt illa ipsa sandalia, quibus tunc calceati erant, non plura ferrent. Similis de virga quæstio est Nam Matthæus dicit Christum vetuisse, ne virgam ferrent; Marcus dicit concessisse. Vbi omnes interpretationes eo tendunt, vt non eadem de virga significatione vterque loquatur Euangelista; C sed Matthæus quidem de propria, Marcus de metaphorica, siue pro potestate faciendi miracula, quam & Moysis virga significabat, vt nonnulli volunt; siue accipiendi, quæ ad vitam necessaria essent ab iis, quibus Euangelium prædicarent, vt putat Augustinus libro 2. de consensu Euangelistarum capite 30. & Strabus, siue pro ipsa prædicandi potestate, vt Rupertus existimat. Alij vtramque virgam metaphoricam faciunt; sed apud Matthæum pro potestate puniendi accipi, vt in Psalmo. 2. 9. *Reges eos in virga ferrea*, & apud Diuum Paulum, *nunquid vultis in virga veniam ad vos?* apud Marcum autem pro virga auxilij & consolationis, *vt virga tua, & baculus tuus ipsa me conso-* D *lata sunt.* Ego animo comprehendere non possum voluisse Christum inter aurum, argentum, pecuniam, zonas, calceos, peram proprie sumpta solam ponere virgam metaphorice, quod si aliqua in aliis metaphora vsus fuisset; tamen concedere non possem virgam metaphorice posuisse. Perire enim mihi non solum vis, elegantiaque sententiæ; sed sententia ipsa videtur, nisi apud vtrumque Euangelistam & proprie, & eodem modo virga sumatur. Contrariis enim verbis eamdem vterque sententiam eleganter expressit. Vterque enim non Christi verba, sed sensum exponens voluit E significare Christum Apostolis præcepisse, ne quid haberent præter ea quæ essent in præsentem vsum necessaria. Id Matthæus significauit dicens, *ne virgam quidem*, virgam enim pauperrimus quisque habet. Marcus significauit dicens, *sed virgam tantum.* Nam qui virgam tantum habet, nihil superfluum habet; sicut dixit Iacob Genesis trigesimo secundo, decimo, *in baculo meo transiui Iordanem istum*, id est pauper nihil habens, nisi baculum in manu, more mendici, quemadmodum Gallice in re prorsus simili contrariis verbis eadem sententia significatur F iter facere more pauperis, *S'en aller à beau pied sans lance, & s'en aller à pied auec vn baston en la main.*

Lib. 2. hist. Euang.

Virga quomodo Apostolis prohibita.

1. Cor. 4. 21. Psal. 22. 4.

11. *Interrogate quis in ea dignus sit.*] Hieronymus interpretatur, quis dignus sit hoc à vobis accipere beneficium, vt apud eum hospitium habeatis, quasi ea in re Apostoli darent, non acciperent beneficium. Alij quis dignus sit, id est magis idoneus, vt illi Euangeliũ annuntietur. Alij quis bonis sit mori-

Digitized by Google

A erat, ieiunare; ablato autem sponso sapienter, & piè & voluntati ac verbis Christi congruenter Ecclesiam fecisse, quòd ieiunium instituerit Quadragesimæ.

16. *Nemo autem immittit.*] Hoc ideo dicit Christus, vt probet prudenter se facere, quòd non cogat suos discipulos ieiunare, vt Hieronymus, Chrysostomus homilia 31. & Remigius indicauerunt. Id autem duobus probat exemplis, altero panni rudis & vestimenti veteris, altero vini noui, & vtris veteris, quorum neutrum cum altero bene conueniũt. Sensus est facilis; verborum exemplorumque accommodatio difficilis. Nec enim dubium est, quin velit Christus docere esse genus viuendi ad discipulorum B captum, consuetudinemque accommodandum; ne, si initio præter consuetudinem cogantur ieiunare, institutum deterriti derelinquant. Itaque certum est discipulos suos vestimento, vtribusque veteribus, genus autem viuendi austerum, & asperum panno adhuc rudi, vinoque nouo comparari. Atque hanc esse sententiam quemadmodum vestimento veteri non adiicitur assumentum ex panno rudi, quia si adiiciatur, veterem vestem magis disrumpit; neque vinum nouum mittitur in vtres veteres, quia si mittatur, vtres iam attriti vetustate feruente crepant vino; ita non conuenire, vt discipulis faciliori viuendi rationi assuetis genus vitæ C difficilius, prorsusque dissimile subito præscribatur, ne difficultati succumbant, & à bene cœpto vitæ instituto desistant. Ita Euthymius, & Theophylactus interpretãtur; nec melior meo iudicio interpretatio desiderari potest. Quanquam Tertullianus lib. 3. & 4. contra Marcion. veterem vestem, & vtres veteres legem veterem; pannum rudem, & vinum nouum Euangelium esse dicit, aut dicentibus Marcionistis ipse non negat. Ambrosius verò lib. in Lucam 8. vestimentum vetus, & veteres vtres ieiunium. Hilarius Hieronymus, Chrysostomus & Beda Pharisæos. August. serm. de tempore 186. omnes homines carnales. *Spiritualia*, inquit, *non capit carnalis, carnalitas vetustas est, gratia nouitas est.* Quæ omnia, quamuis acutè, eruditeque dicta sint, tamen in prima, vt diximus, interpretatione standum est. Obiiciet E autẽ aliquis discipulos etiam Ioannis vetus vestimentum, & vtres veteres fuisse, ieiunium tamen illis, & vitæ genus asperrimum Ioannem proposuisse. Iam ver. 15. respondimus id eum fecisse necessariò, quia viam ad Christum præparabat; quam asperam & difficilem, id est lacrymarum, ieiuniorum, & omnis pœnitentiæ generis plenam esse oportebat. Decebat autem Dominum mitiorem, humanioremque esse, quàm seruum; & quodammodo vngere, quos ille vulnerauerat. Obiici propterea potest, discipulos Christi nouos adhuc fuisse, non ergo potuisse vestimento, vtribusque veteribus cõparari. F Respondeo aut propter infirmitatem, vt vult Euthymius, aut propter veterem consuetudinem omnino dissimilem, vt ego potius credo, veteres appellari. Adhuc enim sicut vestis attrita, & veteres vtres vetere viuendi consuetudine nondum exuta imbecilles erant, nec vinum nouum capere poterant. *Multa*, inquit Christus, *habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*, Ioan. 16. 12. Potest adhuc occurri, ieiunium rem fuisse veterem, & vsitatam; propterea Ioãnis discipulos, & Pharisæos Christo obiicere quod nec ipse, nec eius discipuli ieiunent, quasi veteres non seruent traditiones. Respondeo quædam fuisse in veteri lege præcepta ieiunia, de quibus D. Lucas in Actis cap. 27. 9. mentionem facit; sed Pharisæos nõ de illis loqui quæ & vetera erant, & ab omnibus sicut nũc Ecclesiastica ieiunia seruabantur; sed de suis, & discipulorum Ioannis ieiuniis, quæ præcepta non erant, neque communia, sed volũtaria, & illis propria, quibus se Pharisæos, id est singulares, cæterisque sanctiores esse gloriabantur; sicut Pharisæus ille Lucæ 18. 11. 12. in templo orãs dicebat, non sum sicut cæteri hominum, sicut etiam *hic publicanus; ieiuno bis in sabbatho.* Quod autem Marcion ex hoc loco suã hæresim confirmabat, quasi inter veterẽ, & Euangelicam legem tanta sit dissimilitudo, vt vnus vtriusque auctor esse non possit, vt Tertull. lib. aduersus illum 3. & 4. & Epiphanius hæres. 42. tradiderunt, & ab illis est satis refutatũ, & adeo futile est, vt operæ pretium facturus non sit, qui refutauerit. Similis Manichæorum error, cõtra quem Augustinus lib. 8. aduersus Faustum disputauit. Diximus de sententia, dicamus de verbis, vbi plusculum est difficultatis.

Commissuram.] ἐπίβλημα additamentum, vt quidam vertunt, aut potius, si Latinitas pateretur, adiectamentum. Quidam hæreticorum interpretes existimant non significari additamentũ panni, quod ad sarciendam plagam veteris vestis adiicitur, quam *peciam* vulgo vocant, sed partem panni, quæ, quãdo ad conficiendam vestem satis panni ex veteri non est, ex nouo in supplementum assumitur, sententia prorsus corrupta. Et quia id cui adiicitur, vocat ἱματίῳ παλαιῷ vestem veterem, significans iam fuisse confectam vestem ante quam additamentum assumeretur; sed veterem detritam, & plagas habentẽ, & quia dicit, *& peior scissura fit*, peior scilicet, quã ea, quæ ante facta fuerat. Loquitur ergo de veste iam facta, sed scissuras habente, ad quas resarciendas dicit non esse, rudem pannum insuendum, ne peior scissura fiat. Tertullianus & Augustinus plagulam vocant.

Tollit enim plenitudinem.] αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, verba sunt ambigua, quia τὸ πλήρωμα & nominandi, & accusandi casus esse potest. Si nominandi sit, sensus erit plenitudo eius, id est commissura illa, quæ ad implendum quod deerat, adiecta est veteri vestimento, tollet (*aliquid*) ab illo, id est arrodet, & lacerabit illud. Quem sensum Theodorus hæreticorum interpres, & in vertendo & in exponendo secutus est, parum rectò, vt mihi videtur, iudicio. Si sit accusandi casus, duplex sẽsus esse potest, alter, vt suppositum verbi, *tollit*, repetatur ex verbo, *immittit*, quasi dicat, alioqui, quicunque id facit, tollit plenitudinem eius à vestimento. Quam interpretationem Erasmus inuenit, in eo prudentius quàm Beza, quod τὸ πλήρωμα non primum, sed quartum facit casum; in eo non bene quod verbum, *tollit*, refert ad eum, qui commissuram adiecit. Verum sensum nemo potest melius, quàm noster interpres, exprimere. πλήρωμα enim plenitudinem vocat Euangelista eam partem vestis, quę cùm illi commissura immitteretur, adhuc integra erat, quam ipsam non ille, qui commissuram adiecit; sed commissura ipsa panni rudis rigore suo tollit. Plenitudinem autem vocat Hebræorum more מלא, quod integrum & sanum est; quemadmodum in altero, quod sequitur exemplo non ille qui vinum nouum in vtres veteres immisit; sed vinum ipsum nouum, quia fortius est, quàm, vt vtres ferre possint, vtres corrumpit, id est vtrium plenitudinem tollit. Et, qui aliter interpretantur, & veterem fastidientes versionem nouam quæsiuerunt, mihi nullo modo videntur sententiæ vim, proprietatem-

Beza reprehenditur & Erasmus.

Vulgata editio defenditur.

quod dixerit intra se, *si tetigero tantum fimbriam vestimenti eius, salua ero*, vt singularem eius fidem declararent, atque commendarent; iste bonus Euangelista indiscretum zelum vocat. Christus eius fidem non solum effectu, sed verbis etiam approbat, *fides tua te saluam fecit*; Caluinus superstitionem fuisse docet. Tales hodie magistros mundus meretur.

23. *Tibicines.*] Putat Teophyla. propterea quod innupta puella erat, & vt Marcus, & Lucas scribũt, duodecim tantum annorum tibias, quas in nuptiis fuerat habitura, de more gẽtis ad funus adhibitas, *Tibicines in funeribus.* At eam fuisse consuetudinem alium auctorem non habeo. Verius, quod in lib in Lucam. 8. Ambrosius scribit morem fuisse Gentilium, vt ad omne funus lamentatrices, & tibicines adhiberentur, qui lacrymas audientibus cantatis næniis elicerent, eamque consuetudinem ad Iudæos quoque permanasse. Et de lamentatricibus quidem Ieremias cap. 9. 17. mẽtionem fecit, & memini ego, cum etiam in nonnullis Hispaniæ locis adhiberentur, nunc res exoleuit, de tibiis Euangelistæ satis est testimonium: nec enim aliud in sacris literis habemus, sed profanus poëta dixit

Ouid. 4. Fast. *Cantabat mœstis tibia funeribus.*

Hæc omnia ideo narrat Euangelista, vt miraculũ augeat, probans vere iam mortuam fuisse adolescentulam, cum iam tibicines acciti fuissent; vt tota planctu familia turbata tumultuaretur. Eadẽ ratione Marcus & Lucas notauerunt venisse nuntios, qui affirmarent patri iam esse mortuam, nec esse cur Christum vexarent.

Recedite.] Cur turbam iubeat recedere, varias varii auctores afferunt causas. Chrysostomus hom. 31. Hilarius, & Theophylactus quod turba indigna esset, quæ miraculum videret, quia tumultuabatur, quia fidem non habebat, quia Christum dicentem non esse mortuam, sed somno oppressam deridebat. Alii quidam, ne multitudine miraculum obscuraretur, quod credibile non est; non enim solent miracula spectatorum multitudine obscurari, sed magis inclarescere. Vera causa, vt mihi quidẽ videtur, ex Marco cap. 5. 43. & Luca 8. 56. facile colligitur. Vterque enim narrat Christũ parẽtibus puellæ vehementer præcepisse, ne quis id sciret. Propterea ergo turbam excludit, quæ continere secretum nescit. Propterea illi dixit, *non est mortua puella, sed dormit*, vt cùm postea ambulantem videret, non à morte suscitatam, sed à somno expergefactam putaret. Delusit enim Christus turbam ambiguitate *Caluini puerilis error in Harmon.* verborum. Quam autem ob rem noluerit Christus miraculum diuulgari, ver. 24. dicemus. Marcus & Lucas scribunt quinque tantùm testes Christum admisisse, Petrum, Iacobum & Ioannem, & patrem, & matrem puellæ. Nam quod Caluinus dicit etiam comites principis Synagogæ introductos fuisse, puerilis est error hominis Grammaticã non intelligentis. Putauit enim homo suo iudicio valde acutus apud Marcum cap. 5. 40. cùm dicitur Christus assumpsisse patrem, & matrem puellæ, *καὶ τοὺς μετ' αὐτῶ, & eos qui cum ipso erant*, relatiuũ αὐτῶ ad patrem referri, cùm vt constat ex ver. 37. ad Christum referatur. Quòd si Caluinus veterem interpretem, quem tantopere contemnit, secutus fuisset, non errasset, quia non vertit, qui cum eo, aut cum ipso erant; sed *qui secum erant.*

24. *Non est mortua puella, sed dormit.*] Augustinus lib. 2. de consens. Euangel. cap. 28. non puellam, sed mulierem legit, aut errore memoriæ, aut quod magis credo, ex antiqua versione. Quæritur

A ab omnibus, quo sensu dicat Christus non esse mortuam puellam, sed dormire. Plerique putãt scripturarum more loqui, quę mortuos dormientes vocare solet, quia omnia Deo viuunt, vt Hieronym. Chrysostomus, Theophylactus hoc loco respondent. At Christus non solum dormire dicit, sed mortuam esse negat: scriptura autem etsi mortuos, quia resurrecturi aliquando sunt, dormientes appellat, mortuos non negat esse, & vt ver. 23. diximus manifestum est Christum turbam fallere voluisse, persuadereque non esse mortuã. Nec, vt alij existimant, ideo dormire, non mortuam esse dicit,
B vt significet paulo post esse à se suscitandam, sicut de Lazaro dixit Ioannis 11. 11. 12. *Lazarus amicus noster dormit.* Nam Lazarum non negauit esse mortuum, sed potius significauit, cum dormire dixit; quod cum discipuli nondum intelligerent, aperte dixit, *Lazarus amicus noster mortuus est*, ver. 14. Hic autem & dicit, & credi vult puellam non esse mortuam, & non intelligentibus, sed potius deridentibus non explicat, quo modo dormiat. Voluit ergo significare vere non esse mortuam, sed dormire, vt quemadmodum ver. præcedenti diximus, turba expergefa-
C ctam, non suscitatam putaret, & miraculum non diuulgaret, quod pro miraculo non haberet. Dicit autem non esse vere mortuam, non quòd vere mortua non esset, sed quod non esset mortua eo modo, quo turba putabat, ita vt ad vitã reuocari non posset. Nam si turba sciuisset paulo post surrecturã, vt vere surrexit, non mortuam fuisse, sed dormisse existimasset. Loquitur ergo Christus exeorũ opinione non, quam habebant (credebant enim vere fuisse mortuam) sed quam eos habituros fuisse sciebat, si cognouissent paulo post fuisse surrecturam.

25 *Tenuit manum eius.*] Solo verbo suscitare potuit, sed ideo manum tenuit, quia à patre rogatus fuerat, vt manum illi imponeret ver. 18. & vt ostenderet se non aliter mortuam, quam dormientem,
D vt paulo ante dixerat, prehensa manu suscitare. Solemus enim eorum, quod dormientes, aut ægrotantes excitare, & leuare volumus, manum apprehendere. Sicut idem Christus socrum Petri decumbentem apprehensa erexit manu cap. 8. 15 Alias causas, cur Christus solitus sit ægrotos, aut mortuos manu tangere c. 8. 3. 15 exposuimus.

Et dixit.] Imperat animæ, vt redeat, quia ipse habet clauem mortis, & inferni, Apocal. 1. 18. ipse *mortificat & viuificat, deducit ad inferos, & reducit* 1.
E Reg. 2. 6. Lucas v. 54. dicit clamasse; quod etiam in Lazari suscitatione Ioannis 11. 43. fecisse legimus, non quod voce illi aut magna, aut parua opus esset, sed vt more hominum loqueretur, qui eos, qui longe distant, clamando vocant, quasi volens significare non solum mortuam fuisse puellam, sed procul etiam eius animam abfuisse, Vbi? nescimus, sed tamen, si quid sciri potest, commodius apud Luc. cap. 15. 22. inuestigabimus, vbi locus ipse & disputandi occasionem, & inueniendi argumenta suppeditabit. Scribunt Marcus, & Lucas Christum patri, & matri puellæ grauiter præcepisse, ne
F quis id sciret. Quod cur fecerit, ignoramus; scimus tamen Christum non sine summa ratione, & *Cur Christus miracula sua vulgari noluit.* consilio fecisse; &, quantum ego assequi coniectura possum, ad vitandam Pharisæorum & Scribarum fecit inuidiam, qui si minora miracula ferre non poterant, quid facturi erant, si mortuos suscitatos audiuissent? animaduertimus enim de solis mortuis suscitatis & curatis cæcis Christum, ne id sciretur vetuisse inf. v. 30. quia cæteri morbi curabiles

Digitized by Google

mutos aliquando esse; sed quemadmodum alii libidine, alij auaritia, alij aliis modis homines vexandi delectantur, ita esse quosdam, qui ament homines quos obsident, mutos reddere; alios qui, vt ait Hieronymus Lunæ mutationes obseruent, vt homines vexent, & Dei creaturam infament. Colligo hoc ex cap. 17. 20. & Marc. 9. 28. *hoc genus*, inquit Christus, *dæmoniorum non eiicitur, nisi oratione, & ieiunio*, quasi ipsorum naturæ hoc attribuens.

33. *Et eiecto dæmonio.*] Non exigit à dæmoniaco fidem vt à cæcis, quia mutus erat, & quia muti surdi esse solent, etiam surdus, vt nec audire, nec respondere posset, Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus.

34. *Pharisæi autem.* Turbis credentibus, & admirantibus Pharisæos non credentes, sed etiam murmurantes, & blasphemantes opponit, Chrysostomus homilia 33.

In principe dæmoniorum.] Tanquam vnus ex ipsis dæmonibus, tanquam diaboli minister, diabolica virtute, Lucas cap. 11. 15. *in Belzebub principe dæmoniorum*, sic enim ex famoso idolo, vt illic exponemus, appellabant. Summa, vt notat Chrysostomus, cæcitas, solet enim inuidia sic homines obcæcare, vt quid dicant, non videant. Quomodo enim poterat Satanas Satanam eiicere, vt illos Christus coarguit capite

A 12. 26. Marc. 3. 22. Luc. 11. 18.

37. *Messis quidem multa.* Hoc est in multis antiquis libris, etiam apud Strabum, Hugonem, Lyranum decimi capitis initium. Et quidem nō absurde; hinc enim eius sententia dependet. Redditur enim hoc loco causa missionis Apostolorum de qua agitur ca 10. 1. nam propterea missi sunt quia messis erat multa, operarij autem pauci. Messem vocat auditorum multitudinem verbum Dei auentium audire. Exierat enim, qui seminat, id est Christus ipse seminare

B semen suum; creuerat feliciter semen, & seges matura iam erat ad messem, propterea non iam semen, non segetem, sed messem vocat Luc. 10. 2. Ioan. 4. 35. 38. Chrysostomus, Euthymius.

38. *Dominum Messis.*] Chrysostomus, & Euthymius dominum messis Christum ipsum intelligūt. Et est ille quidem verè Dominus, sed probabilius tamen est patrem suum dominum messis appellare, sicut

C alio loco dicit, *pater meus agricola est*, Ioan. 15. 1. Vineæ quoque dominum non se, sed patrem facit, infra ca. 21. 33. 38. Mar. 12. 1. Luc. 20. 9. se filiumfamilias esse significat, qui pro patre & sementem facit, & metit; quemque pater, cū multos misisset seruos, vt à vinitoribus fructus acciperent, aliumque contumeliis affectum dimisisset, alium lapidassent; ad extremum misit dicens, *verebuntur forte filium meum.*

CAPVT X.

Mar. 3. b. 13. Luc. 6. b. 13 & 9. a. 1. & 10. a 1. *ET conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, vt eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. 2. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. Primus: Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, 3. Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Philippus, & Bartholomeus, Thomas, & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi, & Thaddeus, 4. Simon Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eum. 5. Hos*
Mar 6. a. 3 Luc. 9. a. 3. & 10 a 4. Act 13 g. 46. *duodecim misit Iesus: præcipiens eis, dicens: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: 6. sed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Israel. 7. Euntes autem prædicate, dicentes: Quia appropinquauit regnum cælorum. 8. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eijcite: gratis accepistis, gratis date. 9. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: 10. non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus enim est operarius cibo suo. 11. In quamcumque autem ciuitatem, aut castellum intraueritis, interrogate, quis in ea dignus sit: & ibi manete, donec exeatis. 12. Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic do-*
Luc 10. a. 5 Luc. 12. b. 11. *mui. 13. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos. 14. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros: exeuntes foras de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris. 15. Amen dico vobis, Tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die iudicij, quam illi ciuitati. 16. Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. 17. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos: 18. & ad præsides, & ad reges ducemini propter me in testimonium illis, & gentibus. 19. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. 20. non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. 21. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient: 22. & eritis odio omnibus propter nomen*
Lu. 6 f. 40 Ioan. 13. b. 16. & 15. c. 20. Marc. 4. c. 22. Luc 8 c. 17 & 12. a 2. Act. 27. f. 35. 2. Reg. 14 e. 11. Ma. 8. d. 38 Luc. 9. c. 26 & 12. b 8. Luc. 12 f. 51. *meum: qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. 23. Cum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis. 24. Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum. 25. sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius: & seruo sicut dominus eius. Si patrē familias Belzebub vocauerunt: quanto magis domesticos eius? 26. Ne ergo timueritis eos: Nihil enim est opertum, quod non reuelabitur: & occultum, quod non scietur. 27. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. 28 Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam. 29. Nonne duo passeres asse veneunt: & vnus ex illis nō cadet super terram sine patre vestro? 30. Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. 31. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos. 32. Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cælis est. 33. qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo qui in cælis est. 34. Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram: non*

Digitized by Google

Mat.8.d. *veni pacem mittere, sed gladium. 35. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam ad-*
34. Infr.16.d. *uersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam: 36. & inimici hominis domestici eius. 37. Qui a-*
24. *mat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus, & qui amat filium aut filiam super me, non est*
Luc.9.c.24 *me dignus. 38. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. 39. Qui inuenit ani-*
& 14.f.26 & 16 g.33. *mam suam, perdet illam, & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. 40. Qui recipit vos,*
Io.12 d.25. *me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. 41. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mer-*
Luc 10.c. 16. *cedem prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. 42. Et quicumque*
Io 13.e 20. *potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli: Amen dico vobis,*
Mar.9.f. 41. *non perdet mercedem suam.*

IN CAPVT X.

E*T conuocatis duodecim discipulis suis.*] Ante hoc tempus, discipuli, non Apostoli vocabantur. Qui, etsi multo plures Christus habebat, discipuli tamen absolute, & duodecim dici solebant, quia & magis erant Christo familiares, & ad Apostolorum officium fuerant designati Nunc eos Apostolos, id est, missos mittendo facit, quasi ex discipulis magistros Misit & alios Septuaginta duos Luc.10.1. sed hos solos duodecim, quia generaliter postea in mundum vniuersum missi sunt c.8.19. & Mar 16 15. Apostolos dicitur appellasse. Quanquam veteres auctores vim secuti nominis, etiam Septuaginta duos aliquando Apostolos vocant, vt Irenæus lib.2.c.37. & Tertull. lib.4. aduersus Marcionem. Dixerat c.9.37. *messis quidem multa, operarij autem pauci*, propterea mittit nunc operarios in messem sua prædicatione paratam, & veluti maturam Ioan.4.35. commouerat enim prædicatione, & miraculis omnium hominum animos, vt leui momento trahi possent. Hoc est, quod dicit Ioan 4.38. *Ego misi vos metere, quod non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.* Quod autem non plures, non pauciores, quàm duodecim miserit certum est non casu, sed consilio, & mysterio fecisse, & Act.1.16. quasi necessarium esset duodecim Apostolorum numerum esse completum, in locum Iudæ proditoris Matthias electus est; & Apocal. 4. 4. vbi manifestum est per viginti quatuor seniores duodecim Patriarchas, & duodecim Apostolos intelligi. Hac ergo de causa duodecim Christus Apostolos esse voluit, vt duodecim Patriarcharum figuram impleret, & quemadmodum ex duodecim Patriarchis totus Iudaicus populus carnaliter propagatus est; ita totus populus Christianorum spiritualiter ex duodecim Apostolis propagaretur; venerat enim Christus, vt carnem in spiritum commutaret. Nam Apostolos patres fuisse eorum, qui per eos crediderunt, declarat illud Pauli 1. ad Corinth.4.15. *nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui*, & ad Philem.10. *quē genui in vinculis.* Hoc numeri mysterium omnes veteres auctores agnouerunt, Iren.lib.4.ca. 38. hinc etiam aduersus Marcionistas, & Valentinianos probat non alium noui, atque veteris testamēti auctorem fuisse, quando vtrumque duodecastylo, id est duodecim columnarum numero fundatum sit. Alias huius numeri figuras multi auctores recēsuerunt. Iustinus in libro de verit. Christiana. Tertullianus lib. aduer. Marcionem 4. Hieronymus in commentariis ad hunc locum, multisque aliis locis Theodoretus in qq. in cap.1. Iosue, Theophylact. hoc loco. Qui omnes volet collectas videre Rabanum apud D. Thomam in Catena legat. Ego Tertulliani tantum verba ponam, *Cur* (inquit) *duodecim Apostolos elegit, & non alium quemlibet numerum? Ne & ex hoc meum Christum interpretati possem non tantum vocibus prophetarum, sed argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo, duodecim*

Cur Christus Apostolos duodecim numero elegit.

A *fontes in Elim, & duodecim lapides ab Iesu in Iordane electos & in arca testamenti conditos. Totidem enim Apostoli portendebantur, proinde vt fontes, & omnes rigaturi aridum retro, & desertum à notitia orbem nationum.* Aliæ quoque huius numeri rationes ab aliis afferuntur, vt quod hic numerus perfectus sit, quo vniuersus mundus in quem Apostoli mittebantur, significabatur. Ex tribus enim constare quaternionibus, quia in nomine Trinitatis per vniuersum mundum quatuor in partes diuisum Euangelium erat ab Apostolis prædicādum, Augustinus Psalmo 59. & 103. Alij eleganter sane & subtiliter duodecim Apostolos duodecim anni mensibus, quatuor vero Euangelistas quatuor anni temporibus compararunt, vt Hieronymus in
B capit. 1. Ezechiel & Sedulius, Libr.1. Carm.

Quatuor hi proceres vna te voce canentes,
Tempora ceu totidem latum sparguntur in orbem.
Sic & Apostolici semper duodenus honoris,
Fulget apex numero menses imitatus, & horas,
Omnibus vt rebus semper tibi militet annus.

Idem Hieronymus hoc loco, & Augustinus libro primo, de actis cum Felice Manichæo capite quarto, ideo certo numero & insigni Christum Apostolos dicunt elegisse, ne quisquam per fraudem in Apostolorum numerum irreperet. At nihil omnino
C est, quo hæretici non abutantur. Hinc etiam Valentiniani suorum æonum figmenta probabant, vt libro primo, cap. 1. & 15. scribit Irenæus.

Et dedit eis potestatem spirituum immundorum.] Eiiciendi spiritus immundos, vt statim declarat, vt eiicerent eos, in nonnullis Græcis exemplaribus est, κατὰ τῶν πνευμάτων ἀκαθάρτων cōtra spiritus immūdos, quod suspicor ab aliquo primum Græco explanationis causa ad marginem appositam in contextum subiisse. Nā noster certe interpres ita nō legit. Immundos autem vocat, non quod ipsi per se immundi sint; sed quod rebus immundis delectentur, ad easque potissimū homines incitent, vt infra cap.12. 43. & Mar.1.23.26.27. & 3.11. 30. & 5.2.8.13. & 6.7. & 7.
D 25. & 9. 25. & fere vbique ita vocantur. Instruxerat Christus Apostolos suos doctrina cap. 5. & 6. & 7. instruit nunc, cum mittendi sunt, potestate. Erat autem hæc in illis potestas in primis necessaria: quo enim modo homines doctrinę rudes res tantas, tamque incredibiles sine miraculis persuadere potuissent? Et conueniebat, vt quemadmodum Moyses primus veteris legis doctor larga faciendi miracula potestate donatus fuerat: ita Apostoli Euangelicæ, id est melioris legis doctores, eadem, aut potius
E maiore donarentur.

2. *Duodecim autem discipulorum nomina sunt.*] Eo cōsilio Euangelista Apostolorum ponit nomina, nequis se pro Apostolo nobis venditet, vt Hieronymus & August. lib.1. de actis cum Felice Manicheo cap.4. & Euthymius adnotarunt. Præter quā quod

Digitized by Google

non decebat eorum nomina, per quos geniti essent, Christianos ignorare.

Primatus Petri contra hæreticos.

Primus Petrus.] Valde vellent hæretici nunquam Euangelistā primo loco Petrum posuisset; aut primum certè non appellasset. Et verò Theodorus non ille atheus, sed iste hæreticus ab aliquo, qui Romani Pontificis authoritatem asserere voluerit, additum suspicatur. Scilicet hoc est, *in principe dæmoniorū eiicit dæmonia.* Quasi Græci qui maximè semper Romano Pontifici potestatem inuiderunt, Euangelium corruperint, vt eam auctoritatem, quam minuere cupiebant, magis augerent. Meliùs dixisset, quod omnes alij Caluiniani dicunt, Euangelistā in recitandis Apostolorum nominibus dignitatis rationem non habuisse, sed Petrum primum vocasse, quia primus occurrit. Id enim non solùm Chrysostomi hom. 34. sed multorum etiam nostri temporis Catholicorum interpretum testimonio probare potuisset, qui propterea docent non ex cuiusque dignitate Apostolos nominatos quòd in iis connumerandis non eundem omnes Euangelistæ ordinem obseruauerint. Argumentum, vt illis videtur, indissolubile; mihi verò non indissolubile, sed infirmum videri solet, doleóque quosdam Catholicos tam leuibus hæreticorum argumentis superari. Ego à Romano Pontifice nihil vnquam habui, nihil me habiturum spero, nihil habere volo; sed tamen etiam atque etiam asseuero Euangelistā in recensendis Apostolorum nominibus dignitatis ordinem tenere voluisse. Primum quid est quod omnes Euangelistæ, Matthæus hoc loco, Marcus c. 3. 16. Lucas c 6. 14 Petrum primo loco ponūt, quia primo, inquiunt, loco vocatus est. At cur nemo priùs Andream fratrem eius nominat, qui eum ad Christum adduxerat, & prior Christum secutus est? Ioan. 1. 40. 41 Cur omnes Iudam proditorem vltimum numerant, nisi quia omnium indignissimus erat? Cur ergo in vltimo dicamus ordinem seruauisse, quem tamen vltimum non appellant, in Petro autem non dicamus, quem & primum numerant & primum appellant? Deinde cur quemadmodum Petrum primum, non etiam reliquos secundum, tertium, quartum, & deinceps appellarunt, nisi quia Petrum non ideò primum vocarūt, quod primo loco numerandus occurreret, sed quod dignitate, & auctoritate primus esset; & quod hoc nomen non numerum, sed primatum significaret? Si enim numerale nomen esset, cætera quoque numeralia nomina quæ post illud sequuntur posita essent. Cur etiam in cæteris Apostolis numerandis eundem omnes Euangelistæ ordinem tenent, paucis modò exceptis, quæ vt statim dicturi sumus, necessariò variarunt, ex quibus tamen ipsis maximum capitur argumentum Euangelistas, quoad eius fieri potuit, dignitatis ordinem seruare voluisse. Primùm ergo isti interpretes obiiciūt, quod cùm Matthæus & Lucas post Petrum Andream ponant, Marcus Iacobum & Ioannem ante Andreā numerauerit. Respondeo id fecisse Marcum necessariò, quia simul dicere volebat, quibus Christus nomina mutauisset. *Et imposuit*, inquit, *Simoni nomen Petrus, & Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitrui, & Andream.* Itaque Iacobum & Ioannem inter Petrum & Andream per parenthesim posuit, Andream verò cum Petro finita parenthesi copulauit, indicans, quamuis quarto loco esset, secundum tamen ad eū locum pertinere. Atque ita rem esse ex eo manifestum est, quod cùm & Marcus, & cæteri Euangelistæ omnes Apostolos, vt missi fuerant, binos nomi-

A nauerint, nisi Andreas cum Petro coniungatur, vterque socio carebit. Secundo loco obiiciūt, quod Matthæus Philippum & Bartholomæum Iacobo & Ioanni præponat, alij postponant. Respondeo etiam apud Matthæum non solùm in omnibus Græcis codicibus, sed etiam in omnibus antiquis & emēdatis Latinis esse postpositos, vt apud Hieronymū & Bedam, scribentium autem negligentia, aut fortasse hæreticorum malitia factum esse, vt in quibusdam libris Hugonis, & Lyrani præpositi fuerint. Certè probabiliùs suspicari possumus hoc ab hære- B ticis, qui semper Pontifici Romano iniqui fuerunt, factum esse; quam Theodorus à Catholicis epithetum *primus* Petro additum suspicatur. Et malignè Theodorus fecit, quod cùm ignorare non posset & Hieronymum, & omnes alios Latinos codices aliter legere, vitiosum exēplar versioni suæ apposuerit, vt suum inde errorem confirmaret. Tertiò obiiciunt, quod alij Euangelistæ Matthæum Thomæ præponant, ipse verò Matthæus se illi postponat. Atqui hoc ego argumento maximè confirmo, Euangelistas dignitatis vniuscuiusque rationem habuisse. Cur enim se Matthæus postposuit, alij anteposuerunt; nisi quia Matthæus modestiæ causa no- C luit se Thomæ præponere? quòd si non ex dignitate numerabantur, neque quicquam intererat, quo quisque loco nominaretur, nec modestia in Matthæo fuit se Thomæ postponere, nec immodestia videri poterat, si se illi præposuisset. At Paulus inquiunt, ad Gala. 2. 9. Iacobum Petro antetulit. Respondeo D. Paulum non dignitatis, sed ætatis rationem habuisse, qua Iacobus Petrum antecedebat. Præterquam quod in ea epist. id D. Paulus agebat, vt se cæteris Apostolis æqualem probaret, nec erat oportunum, vt de cuiusquam prærogatiua loqueretur. Quamobrem non dixit, Iacobus & Cephas D & Ioannes, qui columnæ erant, cùm id verè dicere potuisset; videmus enim Christum eos tres Apostolos cæteris semper prætulisse, sed dixit, *qui videbantur columnæ esse.*

Qui dicitur Petrus.] Simon cognomento Petrus: id enim Christus illi cognomen dederat. cap. 16. 18. & Ioan. 1. 42. de quo illic disseremus. Hoc autem loco ideo additum est, vt à Simone Cananæo distinguatur ver. 4.

Iacobus Zebedei.

Iacobus Zebedæi.] Intelligitur filius Hebraïca phrasi sicut & Hispanica Ioannes Martini, id est Ioannes E filius Martini. Zebedæi autem filius dictus est, vt ab altero illo Iacobo distingueretur, qui Alphæi filius erat ver. 3. Hic dictus est Iacobus maior propter ætatem; occisúsque est ab Herode Act. 12. 2.

Iacobus Alphai.

Iacobus Alphæi.] Filius. vt in sup. ver. dictus est minor, quia iunior erat. Mar. 15. 40. & frater Domini, ad Galat. 1. 19. quòd filius esset Mariæ, sororis Mariæ matris Domini, vt Hieron. in eius vita sentit, & iustus propter singularem sanctitatem, auctor Epistolæ Catholicæ, Iacobi 1. 1. primus Hierosolymorum Episcopus, Hieron. de script. Ecclesiast.

Thomas.] Ille qui Christum resurrexisse non credebat, quique dictus est Didymus. Ioan. 20. 27.

F *Et Thadæus*] Hic, vt ait Hieron. trinomius fuit. Nā & Thadæus, vt hoc loco, vocatus est, & Iudas Iacobi frater, Iud. 1. & Lebbæus, id est corculum, vel, vt alij volunt, leunculus. Sunt enim qui tradāt morem Iudæorum fuisse, vt quicunque quatuor litteras nominis Dei, יהוה in suo haberent nomine, alio nomine vocarentur, vt יהודה Iudas. Eos autem quibus Iudas nomen esset, Leones appellatos, quod Iudas ille primus Patriarcha dictus sit. Gen. 49. 9. *Catulus Leonis Iuda, & sicut Leo accubuisti.* Probēt auctores

Digitized by Google

pata, & , vt ſuſpicor, ex veteri nata editione, qua ante Hieronymũ Latina vtebatur Eccleſia, cuius Auctorem credibile eſt Hebraiſmum imitatum ſolitum dicere זה חפצתי מזה hoc volo, quàm hoc, id eſt hoc malo. Idem Auguſtinus libro 10. de ciuit. cap. 5. & Cæſarius homil. 36. legunt, *miſericordiam magis volo, quàm ſacrificium*, ad ſenſum fortaſſe, non ad verba reſpicientes. Hunc autem eſſe ſenſum ex eodem loco Prophetæ, ex quo hæc ſumpta ſunt verba Oſee. 6. 6. manifeſtum eſt; ſequitur enim, *& ſcientiam Dei magis, quàm holocauſta*. Per ſacrificium autem, quia externus erat cultus, omnis cultus externus, per miſericordiam omnia caritatis opera intelligenda ſunt.

Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores.] Duæ hoc loco quæſtiones ſunt, vna, an aliquos, cùm Chriſtus venit, iuſtos inuenerit; altera, an propter illos etiam, ſi qui erant, venerit. Hæretici huius temporis Lutherani, & Caluiniani non ſolum, cùm Chriſtus venit;

Error hæreticorum refutatur, neminem eſſe iuſtum.

ſed etiam poſt quemquam vere iuſtum fuiſſe negant. Quem errorem etſi alio loco copioſiùs ſumus refutaturi; hîc etiam obiter perſtringemus. Certe Zacharias, & Elizabeth iuſti erant, quocunque tandem modo iuſtos interpretentur. Propterea enim negant non ſolùm eſſe quenquam, ſed etiam eſſe poſſe iuſtum, quia nemo totam (inquiunt) legem ſeruare poteſt. De Zacharia autem & Elizabeth capite 1. 6. Lucas ſcribit, *Et erant iuſti ambo ante Deum incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela.* Iuſtos non reputatos, vt iſti commentátur, ſed fuiſſe dicit, & fuiſſe non apud homines tantum, ſed ante Deum, & non, quia peccata illis non imputabantur, ſed quia peccata non habebant, id eſt, quia legem obſeruabant, quod iſti boni Euangeliſtæ, vt eorum etiam verbo vtar, impoſſibile eſſe dicunt *incedentes* (inquit) *in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela*, id eſt, ita vt nihil in eis deſiderari poſſet. Si ergo talis Elizabeth, qualis Maria de qua illa dicit, *Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?* Lucæ 1. 43. Alios quoque de quibus ſcriptura mentionem non fecerit, iuſtos fuiſſe credendum eſt, quando ex his conſtat eſſe potuiſſe. Nam & Nathanael Chriſtus verum Iſraelitam appellauit, in quo dolus non eſſet Ioann. 1. 47. qua phraſi ſolet Scriptura hominem perfectè iuſtum ſignificare, vt Pſalm. 14. 3. *Qui non egit dolum in lingua ſua*, & 31. 2. *nec eſt in ſpiritu eius dolus.* Denique de Chriſto ipſo ad magnam laudem dictum eſt, *qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.* Alia ex parte Scriptura docet omnes fuiſſe peccatores Roman. 3. 22. 23. *iuſtitia autem Dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes, & ſuper omnes, qui credunt in eum; non enim eſt diſtinctio; omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* & 2. Cor. 5. 14. 15. *ſi vnus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt, & vnus pro omnibus mortuus eſt Chriſtus.* Ita etiam omnes veteres Auctores ſentiunt, Chriſtum cum venit, neminem iuſtum reperiſſe: ſed dixiſſe, *non veni vocare iuſtos*, non quòd aliqui iuſti eſſent, ſed quod ſe aliqui iuſtos eſſe reputarent, quales illi ipſi erant Phariſæi, quibus iſta dicebat. Propter eos autem non veniſſe, non quod propter omnes non venerit, ſed quod illi, qui ſe iuſtos putabát, vt, qui cum ægroti ſint ſe ſanos eſſe dicunt, medicum non quærerent. Sicut illis Chriſtus dicit Ioan. 9. 41. *ſi cæci eſſetis, non haberetis peccatum; nunc vero dicitis, quia videmus, peccatum veſtrum manet.* Ita Hilarius & Chryſoſtomus homilia 31. Hieronymus, Beda, Theophylact. Euthymius quaſi per ironiam iuſtos appellatos intelligunt. Scripturæ autem, quę hac in re videntur eſſe contrariæ, ad hunc modum conci-

1. Pet. 2. 22.

Quomodo Chriſtus nullum iuſtum inuenerit.

Matt. 9. 13.

A liandæ ſunt. Inuenit Chriſtus veniens, vt probatum à nobis eſt, aliquos iuſtos, & tamen neminem, vt aliæ ſcripturæ docent, iuſtum inuenit; aliquos, qui re vera iuſti erant, neminem qui per ſe, id eſt ſine ipſo Chriſto iuſtus eſſet. Nam ipſi illi, qui antequã Chriſtus veniret, iuſti vnquam fuerunt, non niſi per eius gratiam, & fidem, & vti futuri aduentus eius fuerunt iuſtificati, vt Petrus teſtatur Act. 15. 11. *Per gratiam Domini Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi.* Illa ipſa Chriſti mater B. Virgo Maria omnium iuſtorum hominum iuſtiſſima, quam à peccato etiam originali præſeruatam credimus, in-

B. Virgo cõcepta ſine peccato.

B ter eos numeratur, qui gratia Dei indiguerunt, & propter quos etiã Chriſtus venit, quia ſi Chriſtus non veniſſet eius gratia præſeruata non fuiſſet. Supereſt quæſtio ſecũda, quomodo dicat Chriſtus ſe non veniſſe, vt iuſtos vocaret, cùm nemo ſine eius vocante gratia iuſtus fuerit. Quomodo veteres Auctores reſponderint, paulo ante commemorauimus; non veniſſe, vt vocaret iuſtos, id eſt, qui ſe iuſtos eſſe exiſtimabant, non quòd ille vocare nollet, ſed quod illi etiam ſi vocaret, venire nollent. Hoc probabile eſt. Illud autem quod Euthymius dicit,

Quomodo Chriſtus nõ venit propter iuſtos.

C niſi aliqua benigniore interpretatione molliri poſſit, prorſus Pelagianum, Chriſtum non veniſſe propter iuſtos, quia iuſti ipſi ſibi ad ſalutem ſufficiebant. Quanquam non Auctorem, qui & Catholicus, & pius, & eruditus eſt, ſed Auctoris minus cautum loquendi modum damno. Ego, ſi quid tamen meum valet iudicium, ſic intelligo Chriſtum non veniſſe, vt iuſtos, ſed vt peccatores vocaret, quemadmodum nonaginta nouem oues, quæ non errauerant, vt vnam quæreret errantem, in deſerto dicitur reliquiſſe infra capite 18. 12. Non enim ſignificat, vt quidam interpretantur, angelos reliquiſſe, vt hominem quæreret; nec nonaginta nouem homines, qui non errauerant, vt vnum quæreret aberrantem, quaſi non niſi nonageſimus nonus quiſque

D homo iniuſtus eſſet. *Omnes enim in viam ſuam declinauerunt.* Iſaiæ 56. 11. *Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt*, Pſalm. 13. 3. & 52. 4. ſed ſignificat ſe adeo eſſe bonum & miſericordem, vt ſi non fuiſſent niſi centum homines, nonaginta nouem iuſti, & vnus iniuſtus; nonaginta nouem iuſtos reliquiſſet, vt vnum iniuſtum quæreret, & ſe propter illum ſolum in hunc mundum venturum, & mortem ſuſcepturum fuiſſe. Similiter hoc loco non ſignificat aliquos ſine gratia aduentus ſui iuſtos eſſe, ad quos vocandos non venerit; ſed ſe ita peccatores quærere, vt ſi

E aliqui fuiſſent iuſti, non propter eos, ſed propter peccatores venturus fuiſſet. Hic, niſi valde fallor, verus eſt ſenſus. Itaque illa quorũdam Theologorum opinio, qui exiſtimant, etiamſi homines non peccaſſent, Chriſtum fuiſſe venturum, non ſolum huic loco, ſed ſcripturæ mihi videtur eſſe cõtraria: & dum incertum Chriſti beneficium fingit, certum illud, quo maius eſſe non potuit, redemptionis noſtræ extenuare. Et vero, niſi ſcirem etiam nonnullos Catholicos, & eruditos viros in ea eſſe ſententia, multo eam grauioribus notarem verbis. Sed no-

Chriſtus nõ veniſſet ſi Adam non peccaſſet.

F lo dum ſententiam reprehẽdo, Auctores quoq; videri velle reprehendere. Tantum dico non poſſe me eos, qui eam etiamnum defenſitant, non mirari.

14. *Tunc acceſſerunt.*] Cum Phariſæi in priore quæſtione victi fuiſſent.

Diſcipuli Ioannis.] Lucas cap. 5. 33. ipſos Phariſæos acceſſiſſe dicit: quod Diu. Auguſtin. libr. 2. de conſenſ. Euangeliſt. c. 27 ita conciliat, vtroſque acceſſiſſe, ſed Lucam ſolos Phariſæos, Matthæum ſolos diſcipulos Ioannis nominaſſe. Sed videtur ita Mat-

Digitized by Google

mes, quia ab omnibus humanis præsidiis imparati. Alludit enim, vt opinor, ad id, quod vers. 9. præceperat, ne virgam, aut peram secum ferrent, vt Psalmo 43.22. *æstimati sumus, sicut oues occisionis*, id est adeo infirmi, & iniuriis expositi sumus, vt quicunque velit possit nos occidere.

In medio.] In mediū ἐν pro εἰς vt Luc. 10. 3. sicut Hebraice ב pro בקרבאל in medio, id est inter lupos; qua phrasi significat lupos esse multos, oues paucas. Vnus lupus inter multas oues magnam edit stragē, quid fiet cum lupi multò plures, quàm oues erunt? Chrysostomus homilia 34. Lupos autem vocat omnes homines, qui Euangelio repugnaturi erant, sicut cum versu sequenti dicit, *cauete ab hominibus*; non solùm Scribas & Pharisæos, quemadmodum nimis restricta sententia Hieronymus exponit.

Estote ergo prudentes.] Vt caueatis eorum insidias, & fugiatis, vt explicat vers. 23.

Et simplices sicut columbæ.] ἀκέραιοι innocentes, sinceri, ne illi vllam vobis nocendi occasionem præbeatis, vel ne iniurias vlciscamini, vt Chrysostomus hom 34. & Auctor imperf. 24. interpretatur. Sic D. Paulus monet. 1. Cor. 14. 20. *nolite pueri effici sēsibus, sed malitia paruuli estote.* & ad Ephes. 5. 15. 16. *Videte fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed quasi sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*, & ad Colo 4. 5. *in sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt, tempus redimentes.* Cur serpentum prudentiam, & columbarū simplicitatem requirat, cum per se perspicuū sit, obscurius fiet, si multa philosophentur. Elegantes allegorias si quis amat, Hilarium, Chrysostomum, & Hieronymum hoc loco legat.

17. *Cauete autem.*] δὲ videtur poni pro ἄρα ergo, cauete ergo vt c. 2. 1. noster vertit interpres.

Ab hominibus.] Explicat, quos paulo ante lupos appellauerit; homo enim homini lupus. Homines autem vocat non omnes, sed mūdanos, vt infra c. 16. 13. *quem dicunt homines esse filium hominis?*

Tradent enim vos in conciliis.] Quidam per concilia gentium tribunalia; per Synagogas Iudæorum cœtus intelligūt. Alij vtrūque ad gentes pertinere putant, & Synagogas panegyres, id est populares earum conciones intelligi. Ego probabiliùs existimo, si ad Iudæos vtrumque referatur; qui & Synagogā, id est publicam totius populi concionem habebāt, vbi qui flagris digni erant, flagellabantur; & συνέδριον id est conciliū, vbi grauiores causę decernebātur, supra cap. 5. 23. Nam de Gentilium tribunalibus versiculo sequenti agit, *& ad præsides & ad reges ducemini propter me.* Atque ita Euthym. interpretatur Exempla sunt Actor. 4. 7. & 5. 27. & 6. 12. & 2. Cor 11. 24.

18. *In testimonium.*] Nonnulli intelligunt, vt illis de me testimonium constanter fortiterque patiendo præbeatis, intelligent enim non esse rem vanam, pro qua vos mori paratos viderint. Vnde qui pro Christo eiusque religione moriuntur, martyres, id est Christi testes appellantur. Act. 22. 20. & Apo. 17. 6. Alij, vt vobis eas res aduersus illos testimoniū sit in die iudicij, quod vos excuset, illos accuset. Quo sensu videtur Lucas scribere c. 21. 13. *Cōtinget autē vobis in testimonium.* Atque ita Hilar. Auctor imperf. Beda, & Euthym. videntur exponere.

Illis & gentibus.] Iudæis, & Gentilibus. De Iudæis enim locutus erat cum dixit, *Tradent enim vos in conciliis, & in Synagogis suis flagellabunt vos*; & de gentibus cum dixit, *ad præsides, & ad reges ducemini*, sub. à Iudæis. Vtrisque ergo vestra patientia testimonium erit, & illis, id est Iudæis, & Gentibus ad quas illi vos ducent. Hic est verus sensus, quem solus Theophylactus, & Euthymius videtur attigisse.

19. *Nolite cogitare.*) Non docet esse negligentes, atque vecordes; sed nimis timidos, & sollicitos esse prohibet. Quod Græcum verbum declarat μεριμνήσητε, vt supra cap. 6. 25. 28. 31. 34. Eodemque modo intelligendum, quod Marcus dicit capite 13. 11. *Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare, quid loquamini, sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini*; & quod Lucas cap. 21. 14. *ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari, quemadmodum respondeatis.* Non enim omnem præcedentem meditationem vetat; sed eam, quæ differentiam diuinæ prouidentiæ, & opis habeat; quæque nimio metu ac sollicitudine liberam Euangelii prædicationem impediat.

Dabitur enim vobis.] Luc. 21. 15. *Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri.* Euthym.

20. *Non enim vos estis.*] Non tam vos, quàm spiritus patris vestri, quia non vestro, sed illius sensu, consilioque respōdebitis, vt supra c. 9. 13. *misericordiā volo, non sacrificium*, id est, non tam sacrificium, quam misericordiam. Vide, quæ ad illum ascripsimus locū. Vis est hæc sententiæ, non est vestra causa, sed mea, & patris vestri, qui in cœlis est, quare paracletus, id est meus, patrisque aduocatus etiam vobis tacentibus respondebit, vt videntur Auctor imperfect. & Hieronymus interpretari.

23. *Cum autem persequentur vos.*] Dixerat versiculo 16. *Estote prudentes*, docet nunc partem vnam prudentiæ, qua aduersariorum fugiant insidias, & ab hominibus caueant, vt versiculo 17. monuerat. Non vult Christus milites suos pugnare, sed fugere. Duo hîc ab interpretibus disputantur; alterum, an hæc in hac prima Apostolorum missione dicta sint, alterū, quomodo fugere iubet, cū apud Ioannem cap. 10. 11. 12. 13. doceat bonum pastorem animam suam ponere pro ouibus suis; mercenariū autem, cùm videt lupum venientem, fugere. Hæc ad solam primam missionem pertinere multi, & graues volunt auctores, Tertullianus libro de fuga in persecutione, Hieronym. Chrysostomus homilia 35. Euthymius, & Theophylactus. Alii generaliter ad omnem missionem, totumque Apostolorum officium extendunt, vt illa, quæ versic. 9. dicta sunt, vt sentire videtur Origenes homilia 9. in lib. Iudic. & Athanasius in epistola ad orthodoxos, & in epistola ad Marcum Pontificem Romanum; & Gregorius Nazian. oration. 1. aduersus Iulianum. Quod multo mihi videtur esse probabilius. Nam in prima quidem missione nihil eiusmodi Apostoli sunt experti, quamobrem ab vna ciuitate in aliam fugere deberent, omnia illis ex voto successerunt, itaque læti gloriantesque redierunt, quòd ipsa sibi dæmonia subiicerentur, Lucæ 10. 17. Quod Christus, antequam fieret, ignorare non poterat. Sententia igitur est generalis, sed occasione, non necessitate primę missionis à Christo pronuntiata. Cæterum priores illi auctores, quos nominauimus non ad exitum rei, ex quo potissimum Christi prædictio erat intelligenda, sed ad illa sola verba, quę sequuntur, animam attenderunt, *non consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis.* Altera quæstio quomodo fugere Apostolos Christus doceat, neque subtilius, neque copiosius, neque elegantius; quàm ab Augustino epistola ad Honoratum 180. tractata est, disputari potest. Illud tamen non definiuit, an, quod Christus hoc loco tradit præceptū sit, an consilium. Athanasius quidem, & Gregorius Nazianzenus præceptum vocant; sed vulgariter fortasse loquuntur. Ego vtrumque pro diuersis lo- *Quomodo Christus Apostolos fugere persecutionem docuerit.*

L

aut interemptor appellabatur. Auctor Plinius lib. 10. ca. 28. *Inuocant*, inquit, *& Ægyptij ibes suas contra serpentum aduentum, & Elæi Myagrum Deum muscarum multitudine pestilentiam afferente.* Hinc factũ, vt horroris, & abominationis causa diabolus à Iudæis Beelzebub appellaretur; sicut infernum Gehennam à loco, vbi infantes idolis immolabantur, simili ratione vocatum diximus c. 5. 22.

26. *Nihil est opertum, quod non reuelabitur.*] οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, quod non sit reuelandum. Quando? Hilarius, Hieronymus & Beda in die iudicij, quando illuminabuntur abscondita tenebrarum, 1. Cor. 4. 5. Alij progressu tẽporis etiam in hac vita, vt Chry. hom. 35. Auctor imperf. 25. Theophy & Euthy. quẽ ego arbitror verum esse sensum. Voluit enim Christus etiam in hac vita, quia multa illis prædixerat terribilia, consolationem adiungere. *Ne timueritis eos, nihil est enim occultum, quod non reuelabitur*, id est, quamuis omnes vos initio persequantur, omnes Beelzebub, & seductores appellent, vestra tandem virtus cognoscetur; & qui vos paulò ante iniuriis afficiebant, honorabunt.

27. *Quod dico vobis in tenebris.*] Priuatim

Dicite in lumine.] In publico, sic etiam Latini loquuntur versari in oculis, & luce hominum, id est in publico.

Et quod in aurem auditis.] Secreto.

Prædicate super tecta.] Clara voce, vt omnes audiant. Diximus cap. 4. 5. in Palæstina tecta domorum fuisse plana in illisque solitos Iudæos confabulari, sicut nunc in foro. Quæ autem illic dicebantur, minime secreta erant. quia cùm locus editus esset, ac patulus, facile à vicinis audiebantur. Hortatur ergo discipulos, vt libere confidenter, fortiter & clara voce Euangelium prædicent, vt Isa. 40. 9. *Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem, exalta, noli timere, dic ciuitatibus Iudæ, ecce Deus vester.*

32. *Omnis ergo, qui confitebitur me.*] G. ἐν ἐμοί, in me ἐν pro את Hebraico articulo accusatiui ex Septuag. interpretum imitatione, vt in Idiomatis adnotamus 3. Reg. 8. 16. & 4. Reg. 17. 25. & 1. Par. 21. 17. & 27. 24. & 29. 1. & 2. Par. 6. 5. & 12. & 9. 8. & 29. 11. Nisi forte alius est Hebraismus. & verbũ ὁμολογεῖν positum est pro Hebraico Hithpael התודה, quod proprie significat non solùm confiteri, sed etiam palam, & gloriando quodammodo confiteri, vt si Latine dicas quisquis in me gloriabitur coram hominibus, gloriabor & ego in eo coram patre meo; se verò hominibus æquat, homines Deo opponit. Propterea autem dicit, *coram patre meo*, quia patris est præmia sua cuique, & honoris locum dare. *Non est*, inquit, *meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo*, ca. 20. 23. se, etsi iudex futurus est quasi testem facit, quia nõ nisi ex patris voluntate, & prædestinatione sententiam laturus est.

34. *Nolite arbitrari.*] Hæc cum superioribus hoc modo cohęrent, prædixerat multa aduersa prædicantibus Euangelium ventura, docet nunc ideo se quodammodo venisse, vt ea euenirent, id est, non sine sua prouidentia euentura; quare non debere eos, cùm ea viderint, deterreri, vt Ioan. 16. 4. *Hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.* Duo, vt hic locus intelligatur, notanda sunt. Primum Christum de pace & bello non ex sua, sed ex hominum opinione loqui, qui concordiam in rebus malis pacem ducunt, posse libere emere, libere vendere; posse commessari, posse omnibus vitiis libere seruire, pax mundi est. Qualis illa erat, qua superbi olim homines conspirarunt, vt Babylonicam turrem ædificarent, Genes. 11. 4. qualis illa, qua Herodes & Pilatus ad persequendum Christum, cum ante inimici essent, amici facti sunt, Luc. 23. 12. qualis illa impiorum quæ Psal. 2. 1. describitur. *Quare fremuerunt gentes*, conspirauerunt, *& populi meditati sunt inania?* Non hanc pacem Christus venit mittere in terram: sed pacem illam Dei *quæ exuperat omnem sensum*, Philip. 4. 7. Hanc Prophetæ Christum allaturum prædixerant Isa. 9. 6. 7. & 11. 6. & 65. 25. Hanc angeli nato Christo hominibus annuntiant, *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus*, Luc. 2. 14. Hanc se Christus non illam dare dicit, Ioann 14. 27. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Hanc Apostolos quocunque irent, precari docuit, *pax huic domui*, supra versi 12. Ita Hieronymus, Chrysostomus homilia 36 Auctor operis imperfecti 26. Gregorius tertia parte pastoralis capit. 23. Beda & Theophylactus hoc loco Alterum est, Christum nõ significare ideo se venisse, vt bellum hoc inter parentes, & liberos cæterasque necessitudines exsuscitaret; sed ita hæc ex eius aduentu consecutura, tãquam ea de causa venisset, vt Ioann. 9. 39. *in iudicium ego in hunc mundum veni, vt, qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant*, & sicut a Simeone in multorum ruinam positus dicitur Luc. 2. 34.

Sed gladium.] Plerique verbum Dei interpretantur. Gladius enim est verbum Dei, Ephes. 6. 17. & *viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti; ac pertingens vsque ad diuisionem animę, & spiritus.* Hebr. 4. 12. Sic Hilar. Auctor imperf homil. 26. Augustin. quæst. 3. in Matth. & Theophylact. Alij amorem Dei gladium vocari putant, cuius causa filij à parentibus separantur, vt Euthym. Illud certò constat Euãgelium significari. Gladium autem potius, quam bellũ dixit, vt Chrys. adnotauit, vt vim adderet orationi, solet. n gladio caput à corpore separari. Lucas pro gladio, *separationem*, dixit capit. 12. 51. & *ignem* cap 12. 49.

35. *Hominem aduersus patrem.*] Nominat personas cõiunctissimas, vt declaret nullum tam arctum esse vinculum, quod non dirumpat Euangelium.

36. *Et inimici.*] Repetendum verbum ex vers. 34. veni & efficere, vt inimici hominis sint domestici eius, id est implere prophetiam Micheæ, quamuis in aliam sententiam ab illo pronunciatam c. 7. 6.

Hominis.] Id est vniuscuiusque, Hebraismus.

38. *Et qui non accipit.*] Qui non tollit in humeros suos, & portat crucem suam; posuit enim λαμβάνει accipit pro αἴρει tollit, sicut Hebræi dicunt לקח, accipere. pro נשא tollere, portare, vide supra capite 8. 17 alludit enim, nisi fallor, Christus ad crucem, quam ipse erat humeris suis, vt crucifigeretur portaturus, Ioa. 19. 17. hoc est, *suam*, id est, vt ego meam. Idem dicit cap. 16. 24. & Marc. 8 34. in eodem versatus argumento, & Lucæ 9. 23. diuerso. Vnde perspicuum est; quàm sæpe hoc nobis Christus commendauerit. Tollere autem crucem suam nihil aliud est, quàm paratum esse pro Christo non quouis modo mori, sed etiam crucifigi, sicut Petrus dixit, *Domine tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire*, Lucæ 22. 33. Chrysostomus homilia 36. Auctor imperfecti 26. Theophylactus. Interpretatio autem Hilarij, & Euthy. qui crucem illam vocari putant, qua mundo mortui esse debemus, sicut D. Paulus dixit, *mihi mundus crucifixus est, & ego mundo* ad Gal. 6. 14. &, *qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis*, capit. 5. 24 magis moralis est, quàm literalis.

Pax Christi & mũdi diuersa.

Quid sit crucem suã portare.

Digitized by Google

lum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. 11. Amen dico vobis, non surrexit inter
Mal. 3 a. b. 1. Mar. 1. a. 2. natos mulierum maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno cælorum maior est illo. 12. A diebus
Luc. 7. d. 27. autem Ioannis Baptistæ vsque nunc, regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. 13. Omnes e-
Mal. 4. b. 5. nim prophetæ, & lex vsque ad Ioannẽ prophetauerunt: 14. & si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus
est 15. Qui habet aures audiendi, audiat. 16. Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est
pueris sedentibus in foro: qui clamantes coæqualib. 17 dicunt: Cecinimus vobis, & non saltastis: lamẽtaui-
mus & non planxistis. 18. Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens, & dicũt: Dæmonium ha-
bet. 19. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicano-
rum, & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia à filijs suis. 20. Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in
Luc. 10. d. 13. quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius quia non egissent pœnitentiã. 21. Væ tibi Corozain, væ tibi Beth-
saida: quia, si in Tyro, & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœ-
nitentiã egissent. 22. Veruntamẽ dico vobis, Tyro, & Sidoni remissius erit in die iudicij quàm vobis. 23. Et
tu Capharnaum nunquid vsque in cælum exaltaberis? vsque in infernum descendes; quia si in Sodomis
factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent vsque in hanc diem. 24. Veruntamen dico vo-
bis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij, quam tibi. 25. In illo tempore respondens Iesus dixit:
Confiteor tibi, Pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti
ea paruulis. 26. Ita Pater: quoniam sic fuit placitũ ante te. 27. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo Et ne-
Ioã. 6. e. 46. & 7. d. 28. & 8. b. 19. & 10. c. 15. Ier. 6. d. 16. 1. Ioã. 5. a. 3. mo nouit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis nouit, nisi Filius, & cui voluerit filius reuelare. 28. Venite
ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. 29. Tollite iugum meum super vos, & dis-
cite à me, quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris 30. Iugũ enim meum
suaue est, & onus meum leue.

IN CAPVT XI.

ET *factum est.*] frequentissimus Hebraismus ויהי, quod Septuaginta solẽt vertere, καὶ ἐγένετο, & fuit aut factum est, accidit; sed hoc postremum huic loco non conuenit, ne casu id factum videatur, quod summo consilio factum est. Septuaginta interpretes Euãgelistæ imitati sunt. Prætermisit Matthæus quæ Apostoli in sua missione fecerunt. Marcus c. 6. 12. 13 & Lucas c 9. 6. breuiter narrant.

Cum consummasset Iesus præcipiens.] Præcipere participium pro infinito ex Græco idiomate, Latini dixissent, cum præcipiendi finem fecisset. Non significantur necessario ea præcepta quæ à cõsiliis apud Theologos distinguũtur, sed instructio illa partim præceptis partim consiliis constans quam Christus Apostolis tradidit. Hoc enim est διατάττειν, ordinare disponere, vt 1. Cor. 11. 34.

Transit inde.] Dum Apostoli in sua missione versabantur ne sua præsentia eorum auctoritatem minueret, claritatemque miraculorum obscuraret. Quam ob rem Theophylactus existimat nullum interim Christum miraculum edidisse; ideóque non dixisse Euãgelistam, vt miracula faceret, sed vt doceret. Tenuis coniectura.

In ciuitatibus eorum.] Multi ciuitates discipulorum intelligunt; sed cur eorum appellantur? Nonnulli Galilææ ciuitates significari putant. Erant enim Apostoli, aut omnes, aut maxima parte Galilæi, Act. 2. 7. *Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt*, vt Euthymius, & Hugo. Alij ciuitates in quibus Apostoli prædicassent, vt Lucas ait cap. 10. 1. *misit eos binos in omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipse venturus.* Quam interpretationem ne probem, multis causis impedior, & quia hæreticorum est, nec vllum bonum, ac veterem Auctorẽ habet, & quia ciuitates Apostolorum vocari eas, in quibus Apostoli modò prædicassent, aut quas tantum obiissent; durum mihi prorsus videtur, & quia Euangelista significat Christum & statim, vt Apostolos misit, & in locum diuersum diuertisse Misit ergo eos, vt ait Lucas, in omnem ciuitatem & locum, quo ipse nõ statim, sed longe post venturus erat. Scribit enim idem Lucas c. 10. 17. nõ Christũ ad eos venisse, sed eos ad Christum rediisse. Magis mihi placet Euthymij & Bedæ

D interpretatio ciuitates Iudæorum significari, vt aut relatiuum sine antecedente positum sit, aut non ad proximum, sed ad remotum antecedens referatur c. 10. 6. *Ite potius ad oues, quæ perierunt domus Israel*, aut ad ver. 23. *nõ consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis.* Vtrumque enim apud Hebræos vsitatissimum est 4 Reg. 17. 24. & 3 Reg 5. 3.

3. *Tu es qui venturus es.*] Locus ideo difficilis, quia statim lectoris animũ percutit dubitatio, quomodo Ioannes de eo, quem, antequam miraculum fecisset vllum, agnum Dei confessus fuerat; post tot facta miracula dubitare videatur. Iustinus quidem certe aut quisquis ille fuit Auctor, quæst. 38. ad orthodoxos, & Tertullianus li. aduersus Marcionem 4. dicere non dubitant vere de Christo Ioannem

E dubitasse. Peius etiam quiddam Tertullianus adiũgit, propterea dubitasse, quòd spiritus prophetiæ ab eo in Christum recessisset. Illa nimirum ætate nondum satis culta Theologia huiusmodi aliquãdo spinas proferebat. Alij, quia id absurdum esse animaduerterunt, aliam quæsiuerunt interpretationem, non dubitasse Ioannem, an Christus agnus Dei, verusque Messias esset, qualem idem ante testatus fuerat; sed an moriturus esset, & ad inferos descensurus. In quam sententiam meliore nondum inuenta maxima pars veterum auctorum concesserunt, Ambrosius libro in Lucam 7. Eusebius Emissenus in homilia, Iulianus Pomerius lib. 3. contra Iudæos, Venantius in expositione Symboli Apostolorum, Gregorius homilia 1. in Ezech. cuius opinionis etiam Chrysostomus homilia 37. & Theophylactus in commentariis ad

F hunc locum mentionem fecit, eamque meritò refutauit. Quo enim modo mortem Christi, & descensum ad inferos Ioannes ignorare poterat, quæ nemo tunc propheta, nemo doctus, qui antiquorum prophetarum vaticinia legisset, ignorabat? Vera igitur est Hilarij, Chrysostomi, Auctoris imperf. Cyrilli Alexandr. lib. 2. thesauri, capit. 4. Euthymij, Theophylacti, Ruperti sententia, Ioannem nullo modo eius verò discipulos aliquo modo de Christo dubitasse. Amabant enim nimiùm præceptorem suum eo quidem vsque, vt ne illi quidem

Tertulliani error.

Dubitatio discipulorũ Ioannis de Christo.

Digitized by Google

Christum sibi longo interuallo anteponēti, seque, vt corrigiam calceamenti eius solueret, indignum prædicanti satis crederent. Putabant fortasse modestia, non veritate dicere, quoque se humiliorem, & Christo minorem faciebat, eò credebant illo esse maiorem. Vnde illa aduersus Christum ipsorum æmulatio nata est Ioan.3.26. *Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad illum.* Cùm ergo Ioannes morti se proximum videret, & miracula Christi, quæ durissimum quemque ad credendum mouere possent, audiuisset; discipulos suos ad illum misit, vt qui sibi non crediderant, Christi miraculis crederent. Misit autem, quasi ipse dubitaret, quia nunquam ausi fuissent suo Christum nomine interrogare. Sic enim optimus quisque medicus, vt ægrotum curet, se etiam fingit ægrotare. *Quis infirmatur, & ego non infirmor?* 2. Corint. 11.29. Hunc verum esse sensum ex ratione, quæ vers.2. redditur, perspicuum est, *Cum,* inquit, *audisset Ioannes in vinculis opera Christi, misit duos de discipulis suis.* Quæ opera? miracula. An miracula Christi in dubitationem adduxissent eum, qui ante sine miraculis non solùm crediderat, sed etiam prædicauerat? Discipulos ergo mittit, vt miracula videant, & de Christo desinant dubitare. Hieronymus & Beda amplius quiddam dicunt, ne discipulos quidem Ioannis, an Christus verus esset redemptor dubitasse; sed an mortem subiturus, & ad inferos descensurus esset; eāque ob rem ad eum missos fuisse, sed non congruit interpretatio. Quo enim modo ex miraculis, vtrùm Christus moriturus, & ad inferos descensurus esset, cognoscere potuissent?

4. *Renunciate Ioanni.*] Sciebat Christus eos non Ioanni, sed sibi interrogasse, noluit tamen significare, ne eos incredulitatis, & simulationis insimulare videretur, ideo dicit, *renunciate Ioanni.* Aut fortè putabant nuntij verè Ioannem non simulatè dubitasse; nec enim id discipulis declarasse credendum est, quo Christum liberius interrogarent & facilius credente postea præceptore, & quasi mutante eo sententiam, ipsi quoque mutarent. Cum imus ad vitia, duces esse volumus; ad virtutem pudet nos ire sine duce.

Quæ audistis, & vidistis.] Miracula, quæ à me facta esse ab iis, qui viderunt, audiuistis; &, quæ vos ipsi præsentes conspexistis. Scribit enim Luc. cap. 7.21. multos coram illis Christum curasse cæcos, multos variis afflictos morbis sanauisse, multos à dæmonibus liberasse. At cur non disertè ad quæstionem respondit se esse Christū, cùm mulieri Samaritanæ etiam non interroganti, se esse dixerit? Ioannis 4.26. Respondent Chrysostomus & Rupertus homines incredulos non verbis, sed factis persuadere, & cōuincere voluisse, vt Ioa.5.33.36. *vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati, ego autem habeo testimonium maius Ioanne: opera enim, quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia pater misit me.* & cap.10.37. 38. *si non facio opera patris mei, nolite credere: si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite.* & cap.15.24. *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & patrem meum.* Cur ergo se Samaritanæ Christum esse dixit? quia sciebat eam facilè, vt euentus declarauit, verbis credituram.

5. *Pauperes euangelizātur.*] εὐαγγελίζονται, quod Theophyla. & Euthy. actiue interpretantur, quasi dicat, pauperes prædicant Euangeliū. Pauperes autē Apostolos vocari dicunt, quòd verè pauperis, & hu-

A milis conditionis essent. Et quidem solet hoc verbum, quemadmodum in communi ad quatuor Euangelistas præfatione monuimus, non solū passiua voce actionem significare: sed etiam aliquando passionem vt ad Hebræos 4.2. & 1. Petri 1.25. & 4.6. quæ significatio sola etiam potest in hunc locum conuenire. Numerat enim inter miracula, quòd pauperes euangelizentur. Non erat autem miraculum, vt pauperes Euangelium annuntiarent. Solent enim homines abiectissimi magnarum sæpe rerum esse nuntij. Vt autem pauperes euangelizarentur, id est, Euangelium illis prædicaretur, valde mirum

B erat. Annuntiari enim pauperibus Euangelium est regnum cœlorum illis promitti, supra cap.5.2. & 4. 17. & 9.35. Quid autem admirabilius, quàm pauperem regem fieri? Propterea cum omnibus æqualiter Euangelium prædicaretur, solos tamen pauperes nominauit, & quia id inter miracula ponendum erat, & vt ad Isa. prophetiam alluderet, ostenderetque se illum esse Christum, de quo esset propheta vaticinatus, cap.61.1. *Spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit me, ad annuntiandum pauperibus misit me.*

6. *Qui non fuerit scandalizatus in me.*] Qui, vnde vi-

C tam haurire debuit, mortis occasionem non acceperit, & qui ad credendum moueri miraculis, motus non fuerit ad accusandum, quod Scribis & Pharisæis accidisse legimus, qui eum in principe dæmoniorum dæmonia eiicere dicebant. Erat enim petra scandali, & lapis offensionis Isaiæ.9.14. Rom.7.33. & positus in ruinā multorum Luc.2.34. sed non credentibus. Nam credentibus quidem lapis erat summus, angularis, electus, vt D. Petrus interpretatur 1. epist. c.2. 6.7. Putant Hieronymus, & Beda Christum his verbis Ioannis discipulos, qui non crederent, notare voluisse.

7. *Illis autem abeuntibus.*] Quare non ante? Respon-

D dent Chrys. & Euthy. ne Ioannem coram eius discipulis adulatoriè laudare videretur.

Cœpit Iesus dicere.] Quare? ne ij qui aderant, & Ioannis legationem audierant, existimarēt eum priorem sententiam, qua magnificum de Christo testimonium præbuerat, mutauisse, aut de Christo certe cœpisse dubitare, & ipsi quoque fide vacillarent, vt Hier. Chrys. Cyril. l.2. thes. c.4. Beda, Auctor imperf. Theophyl. & Euthym. adnotarunt, quod sequens arundo confirmat, quasi dicat non esse Ioannem hominem leuem & similem arundini, qui sententiam temere mutauerit.

E *Quid existis.*] Cur non potius dixit, qualem hominem Ioannem putatis? vt alludat ad illud, quod supra c.3.5. dictūm est, *tum exibat ad eum Ierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem.* & Luc.3.7. *dicebat ergo ad turbas, quæ exibant, vt baptizarentur ab ipso,* quasi dicat, non est, quòd vos pœniteat ad vidēdum Ioannem quasi virum singularem exiisse, quasi in peius mutatus sit; maior etiam est, quàm tùm, cum ad eum exiretis, putabatis.

10. *Hic est enim.*] Probat quod paulo ante dixerat, Ioannem maiorem esse propheta, quia quodammodo angelus est, & non angelus qualiscūque, sed *Ioann. quomodo angelus.*

F ille nobilissimus, de quo apud Malachiam Deus prædixerat, *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam.* Dicuntur quidem & alij prophetæ, & sacerdotes angeli apud eundem prophetam cap. 2. 7. & Actor.7.53. sed alio modo, quàm Ioannes. Illi, quia ad homines; Ioannes, quia ad Christum, id est ad Deum ipsum missus est. Et quidem ante faciem eius, id est, vt illum proximè præcederet, quod honoratissimorum amicorum est: cùm alij serui non præcedere dominum, sed sequi soleant, quemad-

Digitized by Google

modum Chrysostomus,& Auctor operis imperfecti adnotarunt. Atque hoc eodem sensu intelligendum est, quod Ioannes ipse Ioan.1.21. prophetam se esse negat, quia non aliorum more propheta erat, qui de longe post venturo Christo vaticinabantur. Non erat propheta, quia Christum non futurum prænũ ciabat, sed digito præsentem demonstrabat. Propheta autem erat, quia Christum nemine indicãte diuino spiritu cognouit. Quanquam alio modo Christus eum, alio ipse se prophetam esse negat. Christus vt maiorem, ipse vt se minorem significaret. Vterque tamen eadem ratione, quia non aliorum more propheta erat. Quam autem ob rem plus quam propheta esse dicatur, difficile non est per se quemque cogitare. Illustrissima enim eius vita fuit; & cùm miraculum nullum fecerit, perpetuum fuit ipse miraculum. Miraculo conceptus, miraculo clausus adhuc in vtero venientem Dominum sentiens,& matri suæ demonstrans; miraculo circumcisus mutam patris sui linguam exoluens: miraculo inter feras vitam degens, vt quemadmodum Auctor imperfecti scribit, nõ solùm æquasse angelos, sed superasse etiam videatur, qui cum homo, non angelus esset, angelicam, non humanam vitam duxerit; vt non omnino sine causa multi eum Iudæi, verum etiam fuisse angelum existimauerint, vt Eusebius lib.9. de demonstrat. Euang. c.5. auctor est.

Ioan. Bapt. quomodo propheta & nõ propheta

Ioannes perpetuũ miraculum.

Ante faciem tuam.] Apud Malachiam ca.3.1. non legitur, *ante faciem tuam*: sed *ante faciem meam*. Sed sensus est idem. Nam illic Christus de se loquitur; hîc pater de filio. Hinc etiam Christi diuinitas probari potest. Certum enim est apud prophetam Deũ esse qui loquitur, ex eodem autem loco manifestum est fuisse Christum.

11. *Non surrexit.*] Hebraismus לא קם Latini dicunt, non extitit, nisi quod surgere paulo maiorem emphasim habet; significat enim non solum extitisse, sed prætera eminuisse.

Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista.] Locus difficilis, quia non apparet, quomodo vera possit esse sententia, quæ adeo Ioannem extollit, vt non solùm alios omnes, verum Christum etiam ipsum deprimere videatur. Noui hæreticorum interpretes facilem ad fugiendum hoc incommodum viam repererunt. Dicunt Ioannis officium & dignitatem cum superiorum prophetarum officio, dignitatéque, nõ sanctitatem cum sanctitate comparari. Id ex Luca probant, qui non absolutè dicit neminem Ioanne maiorem; sed neminem maiorem fuisse Prophetam. Tũ etiam ex hoc loco, vbi id agebatur, vt Ioannes plus quàm propheta esse probaretur. Verùmenimuerò hæc, quæ plana illis visa est via; periculosus error est,& à Christi sentẽtia,& à pietate discedens. Nam & Christum plus quiddam de Ioanne dicere voluisse paulò infra docebimus; & pietas ipsa suadet, vt plus de illo dictum credamus. Cæterùm noui hæretici, homines scilicet pij, quidquid pietatem attenuat, aut B. Virginis, Ioannis Baptistæ,& Apostolorum sanctitatem minuit nimis libenter amplecti solent. Primùm quidem omnes veteres auctores nemine, quod sciã, prorsus excepto de sanctitate, non de officio exposuerunt, Tertullianus lib. de Baptismo, Cyrillus Ierosolymitanus Catechesi.3.& alter Cyrillus Alexandrinus lib.2. thesauri cap 4.& lib.2. in Ioan. c.34. Amb. lib.6. in Luc. Chrysostomus homil. in hunc locum 38. Auctor imperf. homil.27. Hieronym. Augustin. tract.13. in Ioann.& lib. 2. contra aduersarium leg. & proph. cap.5. Hilarius can. 11. Maximus in ho-

De Ioannis sanctitate contra hæreticos.

Hæretici aduers. B. Virginis, S. Ioannis, & Apostolorũ

A milia de S. Ioanne, neque quisquam, vt dixi aliter. Nec est profectò tam subtilis & recondita hæreticorum interpretatio, vt nemo eam inter tot tam præstanti ingenio viros potuerit inuenire, sed tam falsa, vt nemo eam etiam sponte occurrentem voluerit amplecti. Et verò si spectemus Christi propositum, videbimus illam interpretationem ab eo, quod agere volebat, abhorrere. Nolebat Christus probare Ioannem prophetiæ munere ornatum fuisse, eoque cæteris præstitisse. Id enim iam di-
B xerat vers. 9. *etiam dico vobis, & plus quàm prophetam*; & prorsus inepte ista cohærerent, *plus est quàm propheta, quia nemo maior propheta eo surrexit.* Si enim plus quã propheta erat, quis dubitare poterat nullum eo maiorem fuisse prophetam? Sed voluit auditoribus, ne propter auditam eius legationem, *Tu es, qui venturus es*, de cuius constantia, virtuteque dubitarent, eius singularem sanctitatem prædicare. Quid hoc ad officium pertinebat, vbi de moribus agebatur? Certe cùm dicit, *quid existis in desertum videre?* non de officio, sed de moribus agit: quem hominem? quàm religiosum? quàm sanctum? Nam & illa, quæ subiicit, arundo,& molles vestes, non offi-
C cio, sed moribus opponuntur; arundo constantiæ, mollis vestitus vitæ asperitati, atque rigori. Deinde cùm addit, *qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo*, non dubium est, quin eodem modo ij, qui sunt in regno cœlorum cum illo, quo ille cum iis, qui in lege fuerant, comparentur. At alij cum illo non officij præstantia, sed morum sanctitate comparantur. Non enim est sensus minimum prophetam in regno cœlorum maiorem prophetam esse, quàm illum, sed quemlibet hominem beatiorem, quàm illum esse, aut, si velit, esse posse, vt paulò post explicaturi sumus. Non ergo Ioannes cum iis, qui in vetere lege fuerunt, officio, sed sanctitate confertur. Idem ex vers.12. colligitur, *à diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt*
D *illud*, id est omnibus expositum est, quisquis contendere voluerit, Ioanne Baptista maior erit, non prophetiæ officio, quod gratis donatur, non laboribus redditur; sed sanctitate, quam quo magis quisque contendit, maiorem obtinet. Denique, quòd Christus hoc loco dicit, *non surrexit maior Ioanne Baptista*; angelus apud Lucam cap.1.15. prædixerat, *erit enim magnus coram Domino*; angelus autem de moribus, non de officio loquebatur. Hoc enim est, *coram Domino*, coram quo nemo, nisi iustus, nisi sanctus, magnus est. Quòd ergo ex alio loco Lucæ cap.7.28 ab istis obiicitur, *Propheta non fuit maior Ioan-*
E *ne Baptista*: alij ante nos Catholici interpretes explicauerunt. In primis Euthymius nomen ipsum prophetæ apud Lucam non officium, sed sanctitatem declarare. Quia enim Prophetæ sancti & esse solebant,& habebantur: viri sancti, etiamsi prophetæ non essent, prophetæ vocabantur. Quo sensu passim videmus Christum à Iudæis prophetam appellari, non quòd futura prædiceret, sed quòd suam miraculis sanctitatem declararet, Matth.21.11. Mar. 6.4.15. Luc.7.16.& 24.19. Ioan.4.19.& 6.14.& 7.40.
F 52.& 9.17. Quòd si etiam apud Lucam nomen esset officij, nihil tamen efficere ex eo loco possent. Concedimus enim Ioannem cum solis prophetis veteris testamenti comparari, quod vnum ex Luca colligi potest,& Auctor operis imper. ho.27& Aug. l. 2. contra aduers. leg.& prophet. sponte concedunt. An propterea sequitur cum prophetis in solo prophetæ officio comparari? Illud Auctores illi confitentur, hoc negant. Nam quia prophetæ omnium sanctissimi habebantur, dum cum illis confertur,

Digitized by Google

in sanctitate confertur, & dum illis anteponitur, A omnibus aliis sanctis, quamuis non nominentur, anteponitur. Deiecta est hæreticorũ interpretatio: sed constat maior nobis quæstio. Quomodo inter natos mulierum nemo maior, id est sanctior Ioanne Baptista? An Christus illo non sanctior? Multi multis modis ab hac comparatione Christum excludunt. Alij per illud verbum mulierum, quod corruptas videtur significare; cum Christus non ex corrupta, sed ex integerrima virgine natus sit, vt Ambrosius libr. 5. in Lucam, Hieron. Beda, Theophyl. *Hunc* (inquit Ambrosius) *omnibus dico esse maiorem, sed inter mulierum, non inter virginis natos. Maior enim fuit iis, quibus æqualis esse poterat sorte nascendi.* B Alij, quia non dixit, inter natos de mulieribus, quemadmodum Christus dicitur factus ex muliere ad Galat. 4. 4. sed *inter natos mulierum.* Christum enim non esse natum mulieris, sed de muliere. Ita Auctor operis imperfecti homil. 27. *Aliud est*, inquit, *esse natum mulieris, aliud, esse natum de muliere. Qui mulieris natus est, in muliere quidem natus est, & initium de muliere habet, & ante mulierem non fuit: qui autem de muliere natus est, neque in muliere natus est. Ecce enim Christus de muliere natus est.* Alii in verbo γεννητοῖς, hãc vim inesse putant, vt eos tãtum significet, qui ex viro & muliere geniti sunt; hoc enim proprie esse γεννᾶν generare. Quæ obseruatio, vt vera sit, non est tamen, C vt postea dicam, necessaria. Alii natos mulierum vocari dicunt, qui non ex Deo, sed ex voluntate viri, & ex voluntate carnis nati sunt; quibus opponantur qui sunt nati ex Deo, id est, diuino spiritu regenerati, inter quos, qui minimus est, maior est Ioanne Baptista. Ita Cyrillus lib. 2. Thes. cap. 4. Alij sequentibus verbis Christum excipi volunt, *qui minor est in regno cælorum, maior est illo*, vt Chrysostomus, & Euthymius. Quæ omnes opiniones, vt veras eas esse dicamus, quæstione tamen non soluunt. Nam ponamus exclusum Christum, quid de sanctissima Christi matre dicemus? quam nemo vir D pius negare potest eo Ioãne Baptista fuisse sanctiorem, quo propius Christum mater, quã præcursor attingebat. Breuiter igitur & facile respondeo Ioannem (quemadmodum Hieronymus docet) non cum omnibus, sed cum solis sanctis veteris Testamenti comparari. At Christus & eius mater, omnesque Apostoli ad nouum pertinent Testamentum. Nec in illo verbo *natos mulierum*, aliud mysterium, quam Hebraismum video, quo per periphrasim omnes homines ילדי הנשים nati mulierum appellantur.

Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.] Hic locus est multo quàm superior, meo quidem E iudicio difficilior. Hæretici priorem secuti errorem alterum adiungunt, qui vel minimum in Ecclesia officium habet, eum Ioanne Baptista esse maiorem. Apertius vt dicam, suos Ministros, suos Superuigilantes, suos Diaconos, &, si quos habent alios ex nostrorum monachorum fæcibus collectos si quos ob infame aliquod scelus ex Ecclesia fugitiuos Ioanne Baptista maiores esse volunt. Sed iam probauimus de officio non agi. Diuus Augustinus lib. 2. contra aduersarium leg. & prophet. capite 5. regnum cœlorum, cœlum; eos qui in regno cœlorum sunt, angelos, qui in cœlo sunt interpretatur. At quorsum Christus angelos Ioanne Bapti- F sta maiores esse diceret? nec enim de angelis, sed de hominibus agebatur. Hieronymus, & Beda regnũ cœlorum cœlum etiam intelligendum esse putant; eos autem qui in regno cœlorum sunt, homines iam in cœlo beatos, inter quos, qui minimus est, maior est Ioanne Baptista, quia *aliud* (inquit Hieronymus) *est coronam victoriæ possidere, aliud adhuc in acie pugnare.* Multi de Christo ipso hoc dictum existimant; sed non omnes eodem modo; quidam sic, *qui minor est in regno cælorum*, id est in Ecclesia, id est ego, qui omnium humillimus sum, maior sum illo, vt Rupertus. Alij, ego qui & ætate minor sum, & hominum opinione Ioanne minor habeor; maior illo sum, sicut Ioannes ipse dixit, *Qui autem post me venturus est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ille baptizabit vos*, ca. 3. 11. Sic Hilarius, Chrysostom. Auctor operis imperfecti. Euthymius & Theophylactus: quam etiam interpretationem approbat Augustinus tract. 13. in Ioann. & lib. 2. contra aduers. leg. & prophet. cap. 5. Memini & hanc interpretationem apud nescio quem Auctorem legere, *qui minor est*, id est humilior Ioanne Baptista, *maior est ille*, quia qui se humiliat, exaltabitur. Habet ex multis opinionibus, quam eligat lector; sed si meam quoque sententiam auet audire, libere fatebor in nulla prorsus earum meum qualecunque iudicium acquiescere. Nec probare possum, vt regnum cœlorum pro cœlo ponatur, quia manifestum est Christum antithesi quadam inter vetus, & nouum testamentum vti voluisse, vt constat ex vers. 12. 13. *à diebus Ioannis Baptistæ vsque nunc regnum cælorum vim patitur, & omnes prophetæ, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt:* nec vt Christus cum Ioanne conferatur, & quia ea comparatio ad rem non pertinebat, vbi Euangelium cum lege veteri conferebatur; & quia apertius dixisset se eo maiorem esse, vt cap. 12. 41. 42. *Ecce plusquam Ionas hic, & ecce plusquam Salomon hic*; & quia vis locutionis perit, nisi sententia generalis sit, & non ad vnum definita, *qui minor est*, id est quisquis minor est, aut minimus quisque in regno cœlorum, *maior est illo.* Nam quod dubitat D. Augustinus an hæc verba *in regno cælorum* cum præcedentibus, an cum sequentibus iungi debeant, dubiũ esse non arbitror, quin sint præcedentibus copulanda, *qui in regno cælorum minor est, maior est illo.* Ergo hic mihi videtur esse sensus, de quo tamen non solum Ecclesiæ, vt omnibus in rebus, sed aliis omnibus, qui me doctiores sunt, iudicium relinquo. Minimus quisque in Euangelio, id est eorum qui Euangelium recipiunt, maior est illo. Sic enim & antithesis inter Euangelium, & legem, qua Christum vsum esse perspicuum est, & inter Euangelij & legis personas aptissimè conuenit, vt qui minimus est in Euangelio, eo qui in lege maximus fuit, maior esse dicatur. Notum est illud philosophorũ axioma, *Minimum maximi maius est maximo minimi.* Superest magna, vt videtur difficultas, quomodo, qui minimus est in Euangelio, maior, id est, sanctior sit Ioanne Baptista. Duobus modis respondeo, primùm Christum de Ioanne, & iis qui Euangelium recipiunt præcise loqui, quatenus ille ad legem, hi ad Euangelium pertinent. Nam etsi dubium non est, quin Ioannes non solùm multos, sed etiam plerosque, qui in Euangelio sunt, sanctitate longè præcellerit; tamen quidquid & ille, & alij sancti veteris Testamenti sanctitatis habuerunt, non ex lege, sed ex Euangelio habuerunt, cuius futura virtus ad eos vsque, quamuis longè adhuc remotos, porrigebatur; ideo qui minimus est in Euangelio eo, qui maximus fuit in lege, maior fuisse perhibetur, quia hic veluti hæreditaria, & domi nata; ille aliena, & quasi mutuo accepta virtute factus est magnus. Sic enim D. Paulus de lege, & Euangelio loqui solet, vt doceat legem ex fide non esse, & fidem Euangelii propriã faciat. Rom. 3. 27. 28. 31. & ad Gal. 3. 12. cũ Abrahã

qui, vt idem D. Paulus ait, pater fuit omnium credentium, non in Euangelio, sed in lege, aut potiùs ante legem fuerit. Sed negat legem fidem habuisse, & iustificasse, quia non ex se, sed ex futuro Euangelio, quasi anticipatam fidem habebat, & mutuata ex eo gratia iustificabat. Secundo loco respondeo eum, qui in Euangelio minimus est, eo, qui in lege fuit maximus, maiorem dici: non quòd continuò re vera maior sit; sed quod ex Euangelii natura maior esse possit. Quid in lege? an non potuit quisquis voluit Ioanne Baptista maior esse? potuit fortasse, at non ex natura legis, quæ certis repagulis B claudebatur. Quibus reuulsis, *à diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, quò quisque violentior est, eo sanctior. Ante prophetis, & cæteris sanctis, prout officium, aut ministerium siue prænuntiandi, siue præfigurandi venturum Christum postulabat, maior, minorue dabatur gratia, ideoque Ioanni maxima data est, quia non modo prædicere, sed digito etiam debuit demonstrare: postea effusa est, & in medio posita, tantum quisque capit, quantum virtute & animo contendit. Hoc enim est, *regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

12. *Regnum cælorum.*] Quidam Christum ipsum C regnum cœlorum vocari putant, vt Ambrosius sermone 15. de natali Domini. Alij vitam æternam, aut cœlum, vt Gregor. hom. 20. in Euangel. & Beda in hunc locum. Alij fidem, vt Chrysostomus, Euthymius & Theophylactus. Alij Ecclesiam, aut Euangelium, vt multis aliis locis. His solis assentior, iam enim superiore versu docuimus antithesi inter legem & Euangelium vti voluisse.

Vim patitur.] Magno ad illud impetu curritur, quam interpretationem hæreticorum interpretes, & sine Auctore (nec enim cuiusquam meminerũt) & sine iudicio secuti sunt. Nam, vt paulo post appa- D rebit, non est ad rem Plerique sic exponunt, *vim patitur*, id est, mortificatione, pœnitentia, ignominia, paupertate obtinetur, & ea ad illud itur via, quam Ioannes & verbis & factis demonstrauit, Basilius in orat. de abdicat rerum, Chrysostom. Hieron. Augustin lib. 2 qq. Euangel. q. 37. Gregor. hom. 20. in Euang. Theophyl. Euthymius & Beda in commẽt. & Bernardus in Senten. c. 5 Ego vehementer Hilarij can. 11. & Ambrosij lib. in Luc. 6. & serm. 15. de Natali Dom. probo sententiam. propterea dici vim E pati regnum cælorum, & rapi à violentis, quia non intra vnum populum, vt in veteri lege conclusum est, & quasi certis finibus custoditum; sed omnibus apertum, omnibus expositum, vt quicunque velit, in illud irruat: & quia nõ iam hæreditati, vt Iudæis, sed virtuti datur. *Multi enim ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cælorum, filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores.* Hoc est rapere regnum Dei, hoc est violentum esse, non genere, & hæreditate: sed virtute & perseuerantia, quasi bello & armis obtinere, & legitimos hæredes, quia ignaui sunt, ab eo deturbare. Rapere enim dicimur, quod de alicuius manibus F extorquemus, quemadmodum multi ab Oriente & Occidente venientes de manibus Iudæorum, qui in possessione erant, extorserunt. Regnum cælorũ Iudæis rapuit ille Centurio, de quo Christus dixit, *Nec in Israel tantam fidem inueni*, quia Iudæis non credentibus, credidit c. 8. 6. Regnum cœlorum rapuit mulier illa Chananæa, quæ à Christo fide argumẽtando, & se plus quàm Iudæos credere docendo filiæ suæ sanitatem impetrauit. c. 15. 22. Hanc interpretationem eò magis probabit lector, si animad-

Matth. 8. 11. 12.

A uerterit verba hoc loco esse transposita. Nam hæc verba debuerunt esse ver. 13. & ea, quæ ver. 13. sunt, hoc loco poni, & quia id sententiarũ series & consequentia videtur omninò postulare; probat enim Christus qui minor est in regno cœlorum, Ioanne Baptista posse esse maiorem, quia nullis legis vinculis impeditur. Nam omnes prophetæ, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt, & quia Lucas c. 16. 16, ita narrat, *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem: ex eo regnũ euangelizatur, & omnis in illud vim facit.* Sed Matthæus, vt in aliis multis locis, narrationis seriem nõ seruauit. Illam verò Ambrosij eodem loco interpretationem non probo, qui & legit *regnum cælorum cogitur*, & exponit, *densatur*, quia cùm priùs soli in eo essent Iudæi, ingredientibus gentilibus frequẽtia, & turba fit densior.

13. *Omnes enim*] Si hæc verba, vt paulò ante docuimus, cum ver. 11 coniungantur, nemo non perspiciet, cuius rei causa reddatur. Dixerat illic, *Inter natos mulierũ nõ surrexit maior Ioãne Baptista, sed, qui minor est in regno cælorum, maior est illo.* Reddit his verbis rationem, *quia prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt*, id est, durauerunt, quasi dicat, ante homines erant quodammodo ligati lege, nec licebat vnicuique in regnum cœlorum irrumpere: *at à diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur*, propterea nemo est, qui si velit contendere, non possit illo esse maior. Hanc vim habet hoc loco, causalis *enim*, & versu 12. aduersatiua, *autem.*

Prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.] Innumerabiles interpretationes, & quia piget me, & quia nihil mihi habere videntur probabilitatis, prætermitto. Eas tantùm recitabo, quas venerandos auctores habere video, quibus hoc debemus, vt eorum sententias aut sequamur, aut honorificè certe recitemus Omnes fere veteres ita exponunt, vt legis vmbris Euangelij claritas & lumen opponatur. Non enim de omnibus prophetis agi putant, sed de iis tantum, qui Christum prædixerant esse venturum. Illi enim omnes, & obscure solo spiritu, & quasi longe adhuc remotum præuiderunt & obscurioribus verbis indicarunt: Ioãnes & oculis præsentem vidit; & digito demonstrauit. In hanc sententiam Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Euthymius hunc locum edisserunt. Quæ quidem vera sententia est: sed non satis apta, vt mihi videtur, interpretatio. Nec enim Ioannes à Christo inter noui, sed inter veteris Testamenti prophetas, sanctosque numeratur. His enim confertur, *inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista.* Illis opponitur, *sed qui minor est in regno cælorum, maior est illo*, vt illic copiose disputauimus. Sensus ergo mihi videtur esse, legem, & prophetas vsque ad Ioannem Baptistam prophetasse, id est, viguisse: vim habuisse, officio suo functos esse. Legem enim, & prophetas totum vetus testamentum appellat, vt cap. 7. 12. & 22. 40 & prophetare significat officio fungi prophetæ, sicut lib. 1. Esdræ c. 5. 1. dicuntur Aggæus, & Zacharias prophetasse. Itaque nihil aliud voluit Christus dicere, quam legem, & prophetas vsque ad Ioannem Baptistam durauisse: vt facile intelligitur ex antitheto, *A diebus autem Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur.* Nam legi & prophetis regnum cœlorum, id est veteri testamẽto, nouum: & verbo prophetandi, rapiendi, & vim patiendi verbum opponit: quasi dicat, vsque ad Ioannem lex vigebat, quæ solis Iudæis data erat, nec homines iuuabat, sed grauabat, ideo nemo in ea surrexit maior Ioanne Baptista: at deinceps remoto legis impedimento regnum cœlorum vim

Digitized by Google

quis seminasset bonum semen in agro suo:& ibid. vers.45. *simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas.* Non enim hominis sed potius margaritæ simile est: & idem accidit in regno cœlorum, atque si quis quærat bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa margarita, vendat omnia, quæ habeat, & emat eam. Sexcenta sunt exempla generis eiusdem. Itaque frustra laborat, qui anxie quærit, quomodo personæ personis, partes partibus respondeant. Totum sententiæ corpus intuendum est, & integrum ex integra parabola trahendum: ne in partes diuisum pereat, atque dissoluatur.

18. *Neque manducans.* Non manducasse dicitur, aut quia nemo eum manducare viderat: aut quia parcè admodum, & leuiter manducabat: aut quia non more aliorum hominum, sed ferarum potius cibis viuebat.

Dæmonium habet.] Nihil vspiam alibi legimus aduersus Ioãnem à Iudæis dictum esse, sed ex hoc loco manifestũ est à nonnullis pro dæmoniaco habitũ fuisse; quẽadmodum nunc, qui arctius vitæ institutũ sectantur, non solum ab hæreticis, sed à plerisque etiam Catholicis pro stultis haberi solent: & experientia docet insignem virtutem inuidia & obtrectatione carere non posse.

19. *Venit filius hominis.*] Cur Christus filius hominis appelletur, diximus c.8.20.

Et iustificata est sapientia à filiis suis.] Difficilis locus. Consistit autem tribus in rebus difficultas, primum, quid vocetur sapientia: deinde qui filii sapientiæ appellentur: postremò quid sit iustificari. Alii Christum ipsum, diuinam prouidentiam sapientiam vocari dicunt. Filios autem sapientiæ, alij Christum & Ioannem, alij Iudæos, qui eos receperunt: alij eos, qui non receperunt, appellari. Alij filios sapientiæ vocari negant, dicentes relatiuum αὐτῆς, non ad sapientiam, sed ad γενεὰν generationem referendũ, vt sit sensus *iustificata est sapientia à filiis* eius id est generationis huius. Sed isti, vt apparet, Græca sciebant. Hebraica nesciebant, intellexissent enim Hebraismum esse, quo sapientes filij sapientię appellantur. Iustificari autem alii pro laudari, alii pro liberari, alii pro iustam apparere positum putant. Itaque nonnulli sic exponunt, *iustificata est*, id est liberata ab omni calumnia, & accusationis iusta causa, *sapientia*, id est diuina prouidentia, *à filiis suis*, id est à me, & Ioanne, qui filij sapientiæ, id est sapiẽtes sumus: liberata autem est, quia effecimus quidquid diuersis modis fieri poterat, vt homines ego canendo, ille lamentando ad salutem adduceremus: ita vt nemo possit diuinam erga homines sapientiam prouidentiamque desiderare. Huic interpretationi repugnat, quod Lucas dicit cap.7.35. *ab omnibus filiis suis.* quod de solis Christo, & Ioanne dici non potuit. Alii *iustificata est*, id est cognita, laudata, & pro iusta habita diuina erga homines *sapientia à filiis suis*, id est ab iis, qui vere sapientes erant, eamque amplexi sunt. Ita Hieronymus, Beda, & Euthymius. Alii *iustificata*, id est libera est, sicut qui mortuus est, iustificatus est à peccato, id est liberatus, ita vt iam peccare non possit Rom.6.7. *sapientia*, diuina prouidentia *à filiis suis* à Scribis, & Pharisæis, qui filij sapientiæ, id est sapientes appellantur, non quod sint, sed quod sibi esse videantur: aut quod esse debeant, sapientes, vt infra versicul. 25. ita vt non habeant, quod diuinam prouidentiam accusare possint. Sic Chrysostom. Ego sapientiam vt Chrysost. Hieron. Beda, & Euthym. diuinam prouidentiam vocari arbitror, filios autẽ sapiẽtiæ omnes Iudæos, & eos qui sapiẽtiã receperũt, & eos qui reiecerunt, non quod sapientes, aut essent aut esse deberent, aut esse sibi viderentur, sed quod essent quasi pueri & discipuli diuinæ prouidentiæ, quæ Iudæos peculiariter, tanquam proprios filios gubernabat: propterea n. in pueris, non in viris similitudinem proposuit. Iustificatam autẽ esse ab vtrisque & bonis & malis, id est iustam declaratam, dum canente Christo, & lamentante Ioanne alii saltauerunt, id est Christum: alii planxerunt, id est Ioannẽ secuti sunt: alij autem neque plangere, neque saltare voluerunt: ii enim, qui saltarunt, Christi exẽplum secuti dicere possunt Scribis & Pharisæis, *cecinimus vobis, & non saltastis*; nam & illi canere dicuntur, quia canentem Christum imitati sunt, & aliis Iudæis, vt saltarent, exemplum præbuerunt. qui vero secuti sunt Ioannem, lamentati cum illo sunt, & Scribas, ac Pharisæos exemplo, vt idem facerent, prouocarunt: sed plangere noluerunt: solus autem Christus & Ioannes nominantur, quia ambo ille canentium, hîc lamentantium duces erant. Vtrique ergo, & qui crediderunt, & qui non crediderunt, diuinam sapientiam iustificarunt: illi eam amplectendo: hi quia illis eam amplectentibus repudiarunt. nam dum nec Christi cantu, nec Ioannis lamentationi credere voluerunt, satis ostenderunt se nullo modo velle credere, & per se, non per diuinam stare sapientiam, quo minus conuerterentur. Vt ita exponam, mouet me primùm sententia, quæ hoc modo plenior, grandior, & Christi maiestate dignior est, vt ipsimet filii sapientiæ eam iustificarent, siue recipiant, siue non recipiant. Itaque præpositionem ἀπὸ, *à*, contra multorum opinionem personam agentem, non materiam, significare arbitror. Infinitis enim locis pro ὑπὸ poni solere nemo mediocriter in lingua græca versatus ignorare potest. Deinde coniunctio καὶ, *&*, quæ hanc videtur habere vim, vt significet ipsosmet, filios sapientiæ, id est discipulos magistram alios discendo, alios non discendo, iustificasse. Certe illam interpretationem quorundam admittere hæc particula non potest, qui exponunt sapientiam à filiis suis, id est ab iis tantum, qui eam receperunt, iustificatam. Non enim dixisset καὶ &, sed ἀλλὰ *veruntamen* Nam etsi scio aliquando καὶ pro ἀλλὰ vt ו Hebraice poni solere: tamen hoc loco id prorsus violentum videtur, vbi omnia nos verba in naturalem ducunt significationem.

20. *Tunc.*] Cum discipulos ad prædicandum mitteret Euangelium, vt constat ex Luca c.10.13. inde enim videtur occasionem sumpsisse ea, quæ sequũtur, dicendi, quod Apostolos ideo ad remotas mitteret ciuitates, quia Corozain, Bethsaida, & Capernaum, in quibus diu non discipuli, sed magister ipse Christus prædicauerat, Euangelium recipere noluissent.

21. *Væ tibi Corozain.*] Corozain, Bethsaida, & Capernaum Galilææ ciuitates erant prope lacum Genesareth, in quibus frequentissime Christus cum suis discipulis Euangelium prædicans, & miracula faciẽs versabatur. Ideo illis exprobrat incredulitatẽ.

Si in Tyro & Sidone.] Tribus de causis has duas ciuitates duabus illis opponit: primùm quod Gentiles essent, deinde quod vicinæ: postremò quod idololatræ, delitiis, auaritia, & omni vitiorum genere corruptissimę, vt prophetę Isaias, & Ezechiel sæpe testantur, Isa. 23.1. Ezechie. 26.2.27.3. & 28.2.12. Amos.1.9.

Olim. Iam diu non expectassent tam diu quam vos nõ tot exhortationes, nõ tot miracula desiderasset.

Digitized by Google

que ita illis pater Euangeliũ abſcondit, ſicut eos filius excæcauit Ioan. 9. 39. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.*

26. *Ita pater.*] ναὶ ὁ πατὴρ, ne pater: quod Hieronym. hoc ſenſu interpretatur, quaſi Chriſtus dicere voluerit, macte pater, perge ita facere, quemadmodum cœpiſti. Alii, *ita pater*, factum eſt, *quia ſic placitum fuit ante te*, quaſi non alia eius rei, quam Dei voluntas, qua eos reprobauerat, cauſa reddatur, vt, qui nullam, præter Dei voluntatem, reprobationis cauſam eſſe volunt. In quo errore omnes noſtri temporis hæretici pertinaciſſime verſantur. Sed quomodo, & quam ob cauſam Deus illis abſconderit, verſu ſuperiore expoſuimus. Ego igitur ſic interpretor, *ita pater*, ſupple, *confiteor*, ex ſuperiore oratione: quaſi dicat, etiam atque etiam pater gratias tibi ago, quòd ſic facere volueris, vt cum ſapientes Euangelium recipere noluerint, paruulis non ſis dedignatus reuelare. Solet enim Chriſtus hac phraſi, quod ante dixerat, repetere, & magis ac magis confirmare, ſicut cum Latini dicunt, etiam atque etiam: aut enimuero, vt Lucæ 12. 5. *oſtendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in Gehennã. Ita dico vobis, hunc timete.*

Quoniam ſic fuit placitum ante te.] Hebraiſmus, quia ita tibi viſum eſt.

27. *Omnia mihi tradita ſunt.*] Qua ratione hæc cum ſuperioribus hæreant, facile non apparet. Plerique veteres interpretes putant ideo hæc dixiſſe Chriſtũ ne paulo ante tanquã minor gratias patri egiſſe videretur, vt Hilarius, Athanaſius in orat. de æterna ſubſtan. Filii, & Spiritus ſancti cum Deo contra Sabelii gregales, Chryſoſtomus, Euthymius, & Theophylactus hoc loco. Potius credo ideo dixiſſe, vt rationem redderet eorum, quæ ver. 28. 19. 30. dicturus erat, *venite ad me*. Itaque non ſunt cum præcedentibus: ſed cum ſequentibus copulanda.

Omnia.] Hieronymus, & Beda *omnia* interpretantur omnes homines, qui veniunt ad patrem, vt Ioan. 6. 39. *Hæc eſt voluntas eius, qui miſit me patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo.* & cap. 18. 9. *quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quemquã.* Hilarius vero & Euthym. illa, quæ ſola nota ſũt patri, quæque ad naturam diuinam pertinent, vt Ioan. 16. 15. *Omnia quæcumque habet pater, mea ſunt, propterea dixi, quia de meo accipiet.* Irenæus vero lib. 4. c. 37. & Tertullianus in 4. lib. contra Marc. omnia quæ per ipſũ facta ſunt, interpretantur. Auctor operis imperfecti omnia regna cœleſtium, terreſtrium, & infernorum: Chryſoſtomus, omnis poteſtas miracula faciendi. Quæ omnia vera quidem ſunt, ſed non videntur ad hunc locum aptè hærere. Itaque malim per *omnia* omnem poteſtatem gubernandi, ſeruandique homines intelligere, vt infra c. 28. 18. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.* Inuitat enim homines, vt ad ſe veniãt quia poteſtatem habet ſeruandi eos, *venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos.* Poteſt quæri, qua ratione loquatur Chriſtus, vt Deus ne an homo, Theophylactus, & vt videtur etiam Hilarius, & Euthymius vt Deum loqui putant: ſed tantùm ſignificare ſe vnà cum natura diuina omnia à patre accepiſſe: quemadmodum ſi pulchri patris pariter pulcher dicat filius ſe omnem pulchritudinem à patre ſuo habuiſſe: nec enim propterea minorem ſe illo eſſe ſignificabit. Itaque nihil Ariani ex hoc loco contra Chriſti diuinitatem argumentari poſſunt. Fuiſſe enim ſolitos obiicere

Locus cōtra Arianos explicatus.

A Cyrillus lib. 10. theſaur. c. 10. auctor eſt. Auctor vero operis imperfecti, vt hominem loqui dicit, quod cum ſuperiore noſtra interpretatione magis conuenit, nam, vt homo, hominum caput eſt. Quanquam verba illa apud Auctorem operis imperfecti adiecta ab aliquo fuiſſe ſuſpicor, vt eius errorem emendaret. Sæpe enim animaduerti omnes fere locos, vbi Auctor ille de Chriſti diuinitate agit, ſimili ratione eſſe vitiatos.

Et nemo nouit filium niſi pater.] Chryſoſtomi valde probo ſententiam, qui ἀπὸ κοινοῦ ex membro ſequenti intelligendum putat, aut, *cui voluerit pater reuelare*, vt c. 16. 17. *Beatus es Simon Bariona, quia caro & ſanguis non reuelabit tibi, ſed pater meus qui in cœlis eſt.* &
B Ioan. 6. 44. *nemo poteſt venire ad me, niſi pater, qui miſit me, traxerit eum.* Alioquin hæc verba fruſtra addita eſſe viderentur. Nunc autem ideo addita eſſe apparet, ne quis miretur, ſi Scribæ & Phariſæi Euangelio non credant: non enim poſſunt filium cognoſcere, niſi pater, qui ſolus eũ nouit, reuelauerit; ad eũ venire, niſi pater eos traxerit. Trahit autem volentes, non trahit qui nolunt. Quod autẽ dicit neminẽ filium noſſe niſi patrem: & patrem neminẽ, niſi filium: non de natura ſolum diuina, ſed etiam de patris conſiliis, & filii officiis intelligẽdũ eſſe videtur. Nemo enim nouit patris conſilia, qua ratione velit homines ſeruare, niſi filius: & nemo nouit filii officium, cuius cauſa in hunc mundũ venit, niſi pater.
C Hic enim ſenſus ad id, quod agitur, magis eſt accõmodatus, *venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos.*

28. *Qui laboratis.*] οἱ κοπιῶντες, qui laſſi, qui fatigati eſtis. Quare peccatis degrauat, vt Chryſoſtomus, Hieronymus, Auguſt. ſerm. 11. de ver. Dom. ſecundùm Matthæum, & Euthymius interpretantur *Laſſati* (inquit ille) *ſumus in via iniquitatis* Sap. 5. 7. &, *iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meum, & ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me.* Pſalm. 37. 5. Alii ad graue legis iugum putant alludere, in quibus Hilarius eſt, & Theophylactus, quaſi iugo legis Euangelicum iugum opponatur. *Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus*
E *meum leue.* Quod mihi non diſplicet, modo peccata non excludantur, quæ lex aggrauabat potius, quàm alleuabat. Eo enim videtur in primis ſpectaſſe Chriſtus.

29. *Tollite iugum meum.*] Euangelium. Hilarius & Beda.

Et diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde.] Omnes fere Auctores ita interpretati ſunt, vt ſenſus ſit, diſcite meo exemplo mites, & humiles eſſe, vt Chryſoſtomus homil. 39. & Auguſtinus ſerm. 10. de verbis Domini ſecundùm Matth. cuius illa eſt à concionatoribus decantata ſententia, *Diſcite à me non miracula facere, non omnia viſibilia & inuiſibilia creare,*
F *ſed quoniam mitis ſum & humilis corde.* Vera omnino ſẽtẽtia: non propria tamen interpretatio. Vult enim probare Chriſtus iugũ ſuũ ſuaue eſſe & onus ſuum leue. Itaque verus mihi videtur eſſe ſenſus, quem Auctor imperf. animaduertit, *Diſcite à me*, id eſt, ſublato iugo meo experimini me mitem eſſe, & humilem corde. Inuitat enim, vt ad ſe veniant, quod non tyrannus, ſed benignus & manſuetus Dominus ſit: nec vult ſibi credere, ſed ſublato iugo experiri.

30. *Iugum enim meum ſuaue eſt.*] χρηστὸς lene, vocat iugum epitheto moribus ſuis accommodato, χρηστὸς enim, bonus, probus, benignus, ſuauis, non tam ad res, quàm ad perſonas, & mores pertinet: quaſi dicat, iugum meum non eſt iugum hominis crudelis,

Digitized by Google

2.Par.2.d. 20. *prædicatione Ionæ. Et ecce plus quam Ionas hic. 42. Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & ecce plus*
Mar.3 d.31 Lu.8 c.20. *quam Salomon hic. 43. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem, & non inuenit 44. Tunc dicit: Reuertar in domum meam, vnde exiui. Et veniens inuenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam. 45. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi: & fiunt nouissima hominis illius peiora priorib. Sic erit & generationi huic pessimæ. 46. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. 47. Dixit autem ei quidam: ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te. 48. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? 49. Et extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. 50. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est: ipse meus frater, & soror, & mater est.*

IN CAPVT XII.

1 ABIIT *Iesus per sata sabbatho.*] Nihil esset hoc loco difficultatis, si sol⁹ Mattheus hãc narrasset historiã. Nunc autem quia Luc. ca. 6. 1. eandem recẽsẽs dicit id in sabbato δευτεροπρώτῳ secũdo primo accidisse: intelligi hic locus nõ potest, nisi illi Lucæ intelligatur: quẽ nõ video satis apud interpretes explicatum. Ponã vt soleo in rebus difficiliorib. aliorum primũ opiniones, deinde meam adiũgã. Multi putant sabbatũ δευτερόπρωτον secũdo primũ appellari solitum fuisse octauum diẽ eorũ festorũ, quæ per 8 dies continuos agebantur: quale erat festum azymorum, & tabernaculorum. Octauus n. dies eodẽ ritu ceremoniaque quo primus celebrabatur, Leu. 23. 36. 39. & Num. 29. 35. secundo vero primũ appellatum, quod, cũ primo celebritate par esset, secũdus tamen ab eo esset loco. Illud ergo de quo Matthæus hic & Lucas illic agit, fuisse diem octauum azymorum; sic Epiphanius hæres. 51. & plerique recẽtiores. Alij primum diem azymorum ita vocatum, quod secundus esset à Pascha, vt Euthymius, & Isidorus apud D. Thomam. Alii fuisse sabbathum, quòd proxime sequebatur festum aliquod quod in feriam sextam incidisset, vt Theoph. Chrys. hom. 40. Alii secundum aliquod, id est, minus festum, quale neomeniæ. Alii geminum sabbathum: sabbathum ordinarium, quod septimo quoque die recurrit & festum aliquod, quod in idem sabbathum incidisset, omne enim festum sabbathum vocabatur. Mihi quædam videntur certa esse principia, ex quibus eius loci explicatio necessaria colligenda sit. Primum est, Lucam, cum sabbathum illud vocauit secundo primum, nõ aliquod e pluribus quæ secundo prima dicerentur: sed vnum certum sabbathum significare voluisse, quod solum ex omnib. secundo primum appellaretur. Voluit enim Lucas diem certum describere, vt melius occasio calumniæ Pharisæorum intelligeretur. Ex quo omnes illæ interpretationes refelluntur, quę vnum è multis fuisse volũt, vt Euthymii, Isidori, Chrysostomi, & Theophylact. Secundum est, fuisse illud sabbathũ eo tempore, quo segetes maturæ erant, sed teneræ & necdum messæ, alioqui discipuli non vellissent, & confricuissent spicas. Ex quo refellitur Epiphanii sententia, & eorum omnium, qui sabbathum secundo primum diem aliquam azimorum interpretantur, nec enim die 15 aut 20. Martii spicæ maturæ esse potuerunt. Quod enim quidam adnotarunt in Palæstina eo tempore propter vehementem calorem segetes solitas maturescere: fictum esse arbitror. Nam nec illi probare possunt, & nos possumus scriptura, experientiaque refutare. Ioannes enim testatur tempore passionis Christi frigus fuisse, & se homines ad ignem calefecisse, & festum primitiuorum celebrabatur quinquagesimo die post Pascha; celebrabatur autẽ simul

B atque prima falx in messem mittebatur, Deut. 16. 9. non ergo poterant in festo azymorum, id est, quinquaginta ante diebus segetes esse maturæ. Experientia verò docet non solùm in Palestina, sed neque in multo calidioribus Africæ regionibus segetes tam cito maturescere. Ex quo etiam sequitur non potuisse sabbathum illud esse in festo, vt alii putant tabernaculorum quod mense septimo celebrabatur Leuit. 23. 34. quia iam segetes collectæ erant. Tertium est, quòd ex Hebræorum accipimus traditione, vt cap. 26. dicturi sumus, post exilium Babylonicum numquam Iudæos vnum festum postridie alterius celebrasse, ne populus duos continuos dies quiescere cogeretur. C Vnde eorum refutatur opinio, qui sabbathũ secundo primum vocari putant, quod festum aliquod proxime sequeretur. Sequitur ergo sabbathum secundo primùm non potuisse esse, nisi festum Pentecostes, aut quòd idem erat primitiuorum, quia nonnisi vnum erat, quale diximus D. Lucam proprio nomine designare voluisse, & in illud tempus incurrebat, quo & segetes maturæ erant, & nondũ messæ, & ad id ipsum significandum celebrabatur. Reliquũ est, quærere cur secundo primum appelletur. Nihil compertũ habeo, quorundam tamen coniectura probabilissima mihi videtur, ideo ita vocari, quòd, cum tria D essent prẹter sabbathum prima, id est, præcipua festa, azymorum, primitiuorum, & tabernaculorum (omnia quippe alia, vt neomeniæ, multo erant minora) inter illa festum primitiuorum, & loco, & celebritate secundum esset à primo. Obiiciunt quidam in omnibus festis excepto sabbatho licuisse cibos parare Exodi 12. 16. Itaque non potuisse Pharisæos accusare discipulos, quòd spicas confricarent. Respondeo non accusasse, propterea quod parabant cibos, sed propterea quod spicas colligebant, quasi quòd modò meterent, quod in nullo festo die facere licebat. Deinde potuisse illos immeritò, E vt solebant discipulos accusare. Et quidem Irenæus libro 4. cap 20. scribit non fuisse prohibitum in sabbatho, & festis spicas vellere, sed metere. Sed responsio Christi ostendit fecisse discipulos, quod alioqui in eo festo facere non licuisset, nisi necessitas eos, vt Dauidem; & Domini præsentia, qui templo maior erat, vt sacerdotes excusasset. Potest etiam obiici Græce numerum esse plurium ἐν τοῖς σάββασιν in sabbathis, quod occasionem nonnullis præbuit, vt existimarent non vnum tantum festum, sed duo, aut plura significari: quę aut eodẽ die, aut vnum postridie alterius celebrarentur. Facilis responsio pluralem numerum pro singulari Hebræorum more positum esse; quo non multa sabbatha, sed vnum è multis sabbathis significatur, vt vers. 5. & 10.

2 *Pharisæi autem videntes dixerunt ei.*] Lucas cap.

Digitized by Google

6. vers. 2. scribit Pharisæos non Christo sed discipulis dixisse, cur facerent. quod illis in sabbatho facere non liceret. Responderi potest, aut vtrisque, primùm discipulis, deinde Christo dixisse: aut Christo tantum, qui respondit. Sed Lucam ideo dicere discipulis dixisse, quia quod magistro dixerunt, non solum de discipulis, sed etiam discipulis ipsis dixisse videbantur. Adnotauit in hunc locum Diuus Thomas non accusasse Pharisæos discipulos, quòd ex agro alieno spicas colligerent: quia id lege permissum erat Deuteronom. 23. 25. *Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres; falce autem non metes.*

3. *Non legistis.*] Obiicit opinione scientiæ legis inflatis legis ignorantiam, vt Euthymius adnotauit.

Et qui cum eo erant.] 1. Regum cap. 21. 1. dicitur solus fuisse Dauid; itaque non videntur hæc verba cum historia ad quam alludunt, conuenire. Respondent quidam fuisse quidem solum, cum in sacerdotis domum ingressus est, sed aliquos habuisse comites, qui illum alio loco operirentur, sicut ipse sacerdoti dixit: *nam & pueris meis condixi in illum, & illum locum*, ver. 2. Alij habuisse etiam tum comites secum: sed sacerdotem, vt ait eo loco Lyranus, rogasse, cur solus esset, non quòd solus esset, sed quòd cum multis militibus cinctus esse soleret, paucos tunc haberet, sicut regem dicimus ire solum, cùm eum pauci sequuntur. Vtramque opinionem alij refutant, propterea quod scriptura diserte dicat illum fuisse solum; & postea quàm inde discessit, solum etiam ad regem Achis adiisse. Illum vero, cum dixit *se pueris suis in illum, & illum locum condixisse*, officioso vsum fuisse mendacio, vt fugã dissimularet: Christum autem hoc loco non ex veritate, & opinione sua, sed ex verbis Dauidis locutum esse. Horum ego opinionem etiam refello, quòd non solum Dauidem, sed Christum pæne ipsum mendacij arguere videantur, & quod Christus apud Marcum, c. 2. 26. & Lucam ca. 6. 4. dicat Dauidem ex panibus propositionis comedisse, & dedisse iis, qui cum ipso erant; quod non video quo modo, si nemo cum illo erat, interpretari possint. Eorum ergo probo sententiam, qui existimant neminem cum eo fuisse, cum panes accepit, sed aliquos alio loco socios habuisse, quibus ex panib. dederit.

4. *Quomodo intrauit in domum Dei.*] Nondum fuisse templum nemo nescit, nec ibi arcam fuisse legimus, quæ toto illo tempore in Silo fuisse dicitur. 1. Regum 1. 24. & 3. 21. & 4. 3. quæ domus Dei appellabatur, sed est verosimile, aut potiùs necessariũ fuisse ibi tabernaculum, vbi panes propositionis de more ponebantur; erat enim Nobe, vbi erat Achimelech, qui Dauidi panes dedit, ciuitas sacerdotum. 1. Reg. 22. 9. Quod autem Marcus cap. 2. 26. dicit sub Abiathar sacerdote id contigisse, alia est quæstio, quæ commodiùs illic, quàm hîc disputabitur.

Cur panes propositionis appellentur.

Et panes propositionis comedit.] Hebræi panes propositionis duobus modis vocant לחם פנים panem, vt ita dicam facierum, quia in tabernaculo, vbi Dominus habitabat, seni ex vna, & seni ex altera parte, quasi ante duas eius facies, proponebantur (Hebræi enim duas facies in homine, sicut nos duas genas, faciunt) & לחם המערכת panem ordinationis, aut dispositionis, quia certo, vt dixi ordine, certoque tempore disponebantur. Animaduerti autem hoc secundo modo, non nisi in libris Paral. & Esdræ vocari, qui post exilium Babylonicum scripti sunt 1. Paral. 9, 32. & 23. 29. & 2. Esdræ 10. 33. Septuaginta interpretes tribus modis verterũt. A-

A liquando ἄρτους ἐνωπίους, quasi dicas panes faciales, vt Exod 25 30. Aliquando ἄρτους τοῦ προσώπου, vt 2. Esdræ 10. 33. id est panes faciei. Fere semper ἄρτους τῆς προθέσεως panes propositionis, vt Exodi 35. 13. & 40. 21. & 1. Reg. 21 6. & 3. Reg. 7. 48. & 1. Par. 9. 32. & 23. 29. & 2. Par. 4. 19. Latinus interpres semper panes propositionis appellat.

5. *Aut non legistis in lege.* Leuit. 24. 8. & Num. 28. 9.

Quia Sabbathis.] Per singula Sabbatha.

Sacerdotes in templo.] Omnia, vt Chryso. & Euthy. obseruauerunt, emphasim habent. Paucis enim verbis expressit omnia, quæ ad exempli exaggerationem pertinebant. Legem præcipiẽtem, perso-B nas sacerdotum qui maxime debebant sabbathum colere; locum, in templo, vbi maxime coli oportebat; tempus in Sabbathis quæ maxime obseruationem requirebant: nam sabbathum violant, quod plus est, quàm si dixisset, non obseruant. Violasse autem sacerdotes sabbathum dicit, non quòd vere violarent, sed quòd ea facerẽt, quæ nisi Dei cultus excusaret, facere non licuisset. Nempe victimas mactabant, pelles detrahebant, intestina lauabant, ligna findebant, ignem accendebant, pueros circumcidebant, vt Hiero. Chrys. & Euthym. exponunt. Confirmatur ex hoc loco nostrorum Theologorum de festorum celebratione sententia, non vio-C lari festum, cum ea in festo fiunt, quæ ad eius celebrationem pertinent, nec alio tempore fieri possunt vt cùm pulsantur campanæ, feruntur cruces, mundatur aliquando templum, & si quid eius est modi. Multo vero minus, cùm ea fiunt quæ ad salutem animarum necessaria sunt: de hoc enim proprie hoc loco agebatur. Hoc est, quod maxime apostolos excusabat, quod in prædicando & faciendis miraculis adeo, vt ait Marcus fuissent occupati, vt nec parare cibum, nec capere possent. Hoc est, *misericordiam volo, non sacrificium.* Hoc enim sensu Christus inducit quasi dicat, melius esse, vt Apostoli animas D hominum, quam sabbathum seruent.

Opera diebus festis licita.

6. *Templo maior est hic.*] ὧδε hoc loco. De quo autem loquatur, non consentiunt interpretes. Quidam ex hæreticis salutem hominum significari putant, quę templo præponatur: minime bono, vt mihi videtur, iudicio. Hieronymus locum, in quo Christus erat. Cum enim Deus esset, vbicumque erat, templum erat. Sed non dubito quin seipsum templum appellauerit, quia in ipso habitabat, *omnis plenitudo diuinitatis corporaliter* ad Colos. 2. 9. sicut ver. 41. de se ipse dicit. *Ecce plusquam Ionas hîc.* & ver. 42. *Ecce plus quam Salomon hîc.* & infra ver. 8. *dominus est filius hominis etiam sabbathi.* Atque ita Euthymius, & Theophylactus interpretantur.

E 7. *Si autem sciretis, quid est.*] Quorsum hoc prophetæ testimonium Christus inducat vers. 5. exposuimus, ipsum vero testimonium. c. 9. 13.

8. *Dominus est filius hominis etiam sabbathi.*] Probat se, & templo esse maiorem, & in sabbathi obseruatione dispensare posse: quia *dominus est etiam sabbathi*, & vnusquisque potest de re sua, quod velit, facere. Mar. c. 2. 27. scribit dixisse *sabbathum propter hominem factum est, non homo propter sabbathum.* Vtrumque ergo dixit, & quod Matthæus narrat, vt probaret se templo esse maiorem, quia templum sabbatho seruiebat, ipse autem dominus erat sabbati, & quod Marcus, F vt probaret hominum salutem sabbathi, obseruationi esse præferendam.

9. *Et cum transisset inde.*] Scribit Lucas c. 6. 6. id altero die sabbathi contigisse. Quod ex hoc etiam loco manifestum est. Venit enim in synagogam eorum: Synagoga vero die sabbathi congregabatur.

Digitized by Google

Et propterea interrogarunt eum, an liceret in sabbatho curare, quia sabbathum erat, ver. 10. Aug. l. 2. de conf. Euang. c. 35. & Euthym.

In synagogam eorum.] Qui præcedente die sabbathi discipulos, quod spicas vellerent, accusauerant. Non enim minus quærebat Christus occasionem, vt iniustè accusaretur, quam illi ve accusarent, vt ex eorum accusatione ansam caperet eos docendi, atque obiurgandi.

10. *Et interrogabant eum.*] Marcus c. 3. 4. & Lucas c. 6. 9. dicunt Christum Pharisæos interrogasse. Aug. lib. 2. de consens. Euang. c. 35. & Theophyl. hoc loco respondent Pharisæos priùs Christum; deinde Christum Pharisæos interrogasse. Sed facilior responsio est, Marcum & Lucam non dicere Christū interrogasse Pharisæos, vtrùm liceret in sabbatho curare: sed vtrùm liceret bene facere, an male. Itaque non eadem est quæstio, quam Pharisæis Christus, & quam Christo Pharisæi proposuerunt: sed Pharisæi priùs interrogarunt Christum num liceret in sabbatho curare, Christus, vt eorum malignitatem coargueret, immutata paululū quæstione interrogauit Pharisæos, an liceret in Sabbatho benefacere, an male; vt verbis ipsis quæstionis eos pungeret, & pudefaceret.

11. *Quanto magis melior.*] Phrasis Latinis inusitata, quamuis nonnulli auctores Ecclesiastici mille ab hinc annis ita locuti sint. Græci ea vtuntur, vt supra c. 6. 26. *οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν*, quod noster interpres retenta Græca phrasi conuertit, *nonne vos magis pluris estis illis?* Altero comparatiuo redundante. Itaque suspicor hoc etiam loco pro *πόσῳ οὖν διαφέρει* nostrum interpretem legisse *πόσῳ οὖν μᾶλλον διαφέρει.*

Itaque licet sabbatis benefacere.] Non concludit licere curare, vt Pharisæi interrogauerāt, sed licere benefacere, sicut ipse interrogauerat Pharisæos apud Mar. c. 3. 4. & Luc. c. 6. 9. Habet etiam maiorem efficacitatem generalis sententia, & verbum ipsum benefaciendi, sub quo includitur etiam curare, quia curare est benefacere.

15. *Iesus autem sciens.*] Nemine indicante, sicut eorum videbat cogitationes, infra vers. 25. & supra c. 9. 4. & Luc. 5. 21. & 6. 8 & 9. 47. & 11. 17.

Christus cur fugit Pharisæos.

Secessit.] Ad mare, vt explicat Marcus c. 3. 7. fugit, sicut Apostolos fugere docuerat c. 10. 23. Fugit autem non metu, aut impotentia resistendi, sed quia nondum venerat hora eius, vt in causis similibus Ioannes ait c. 7. 30. & 8. 20. & 13. 1. & 16. 21. Resistere autem, & si poterat, nolebat; quia cùm fuga cauere posset, non erat necessarium; & ne arundinē quassatam confringeret, inf. vers. 20. & *curauit eos omnes.* Non omnes qui sequebantur, sed omnes qui ęgroti erant, & curari voluerunt. Tantùm enim significare voluit Euangelista Christum non maligne, ac parce: sed prolixe ac liberaliter in omnes, qui fidem habebant, & ægroti erant, sine vllo discrimine personarum sanitatis beneficium contulisse.

16. *Et præcepit eis.*] Marc. 3. 12. dicit dæmonia præcepisse, ne se manifestarent, quia clamabant, *Tu es filius Dei.* Quia ergo dæmonia in hominibus erant, Matthæus dixit hominibus eum præcepisse. Cur autem præceperit, supra disputauimus capite 9. vers. 30.

17. *Vt adimpleretur.*] Quorsum Euangelista hoc Isaiæ c. 42. 1. testimonium proponat, aut quomodo impletum esse dicat, non satis apparet. Sunt qui putent propterea proposuisse, quod Christus prohibuerit miracula sua diuulgari, ne Pharisæorum ęmulatio magis exacerbaretur; nolebat enim arundinem quassatam confringere. Alij referunt ad fugam: ideo fugisse, ne resistendo confringeret arundinem quassatam, id est, minus mansuetudinis ostenderet, quam de illo propheta prędicauerat, Chrysostom. homil. 41. Vtrumque probabile; sed illud meo iudicio probabilius hoc testimonium ad ver. 15. referri. Reddit enim causam, cur omnes curauerit, quia quemadmodum, propheta prædixerat, adeo benignus & mansuetus erat, vt nemo in plateis vocem eius auditurus esset; adeo verò misericors, vt omnes sanaret, neminem læderet, ac ne arundinem quidem quassatam confringeret, & linum fumigans non extingueret.

18. *Ecce.* Demonstrat spiritu prophetico, quem postea Ioannes digito demonstrauit, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Ioann. 1. 29. & quem pater missa de cœlo voce post baptismum ostendit, *hic est filius meus dilectus*, supra c. 3. 17.

Puer meus.] עבדי seruus meus. Seruum autem vocat, vt hominem, quia *formam serui accepit & habitu inuentus est, vt homo.* Philipp. 2. 7. sicut Isayæ 43. 10. & Zachar. 3. 8. nec illum ipsum hominem Christum eodem modo, quo alios vulgariter seruum appellat, sed per excellentiam, & honoris sui causa, quasi glorietur Deus, quod inter homines talem habeat seruum, vt in eo sibi placeat anima ipsius, & vt possit ei proprium Dei officium committere, totā Ecclesiam gubernandi, & quod maximum est, regnum suum perditum recuperandi, vt indicat Diuus Paulus 1. Corinth. 15. 24. Sic si minora licet maioribus comparare, Moysem Deus seruum suum solebat appellare Numer. 12. 7. 8. Iob. 1. 8. & 2. 3. *Considerasti seruum meum Iob, quod non sit ei similis in terra.* Septuaginta interpretes apud Isayam nomen, *Iacob*, præposuerunt, vel ne Christum Deus seruum vocare videretur, vel quia aliis locis ita legebant vt c. 41. 8. 9 & 44. 1. 2. Obseruauimus in Idiomatis, solitos septuaginta, cum sententia aliquid videtur absurdi continere, addere, aut detrahere, aut mutare aliquid, vt absurditatem tollerent.

Quem elegi.] vt hominem. Nam inter omnes homines illum assumpsit (loquor enim veterum Theologorum more) & Deum fecit, Psalm. 44. 3. 8. *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ prę consortibus tuis.* & Ps. 2. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius prædicans præceptum eius.* In hoc enim elegit, vt esset rex, & verbum eius, qui ipse verbum eius erat, prædicaret.

Dilectus meus.] Septuaginta addiderunt, *Israel*, sicut paulò ante Iacob *ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου*, quia ita c. 41. 8. legerant, *tu Israel serue meus, Iacob quem dilexi.*

In quo bene complacuit.] Vide explicationem cap. 3. 17.

Ponam Spiritum meum.] Noui hæreticorum interpretes ad baptismum hoc referunt, quod in Christum recens baptizatum Spiritus sanctus descenderit ca. 3. 16. Alij qui ætate, & sapientia proficiebat, Lu. 2. 52. Spiritum super illum positum dicunt. Certius est de ipsa eius conceptione interpretari, in qua Spiritu sancto impletus est Isayę 11. 2. nec enim Ioanne peior erat, de quo angelus dixerat, *& Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ* Luc. 1. 15.

Iudicium gentibus nunciabit.] יוציא proferet, id est, legislator erit, legem Euangelicam, non, vt Moses, suam solis Iudæis, sed omnibus gentibus dabit, Psa. 9. 21. *Constitue Domine legislatorem super eos, vt sciant gentes, quoniam homines sunt.* Aut gētes omnes iudicabit, quia *pater omne iudicium dedit filio.* Ioan. 5. 22.

Non contendet.] Hęc verba neque apud Hebræos, nec apud Septuaginta in Isaya leguntur; sed est verò

simile Euangelistam explicationis causa addidisse. Significat n. Propheta Christum sine contentione, sine clamoribus, quibus forum perstrepere cõsueuit, quietè, placideque iudicaturum. Hoc enim est, quod ipse dixit cap. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Toto denique hoc Isa. testimonio nihil aliud quã Christi mansuetudo declaratur, vt apud Zachar. 9. 9. & Matth. 21. 5. Ioan. 12. 15. *dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus.*

Non clamabit.] Hebraice additur לא ישא non tollet: potest autem intelligi, vt ait Hieron. פנים facies, id est, non habebit in iudicando vllam rationem personarum, sic enim Hebræi dicunt, quod Græci πρόσωπον λαμβάνειν personam accipere. Vel קולו vocem suam, vt interpretatur R. Salom. id est, non vociferabitur.

Donec eiiciat ad victoriam iudicium. Locus est, vt mihi videtur difficilior, quàm plerisque interpretibus visus est. Primum apud Isayam sic legitur, קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה לאמת יוציא משפט: לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים יחילו *Arundinem quassatam non conteret, & linum fumigans non extinguet, ad veritatem proferet iudicium, non turbabitur, nec animo frãgetur, donec ponat in terra iudicium, & in lege eius insulæ sperabunt*: id est, adeò quietè & attentè ambulabit, vt etiamsi super arundinem iam quassatam, qua nihil fragilius esse potest, pedem ponat, eam non confringat; & si super stupam non omnino ardentem, sed tantùm fumigantem, non extinguat. Apparet enim fuisse prouerbium, quo summa incedentis lenitas significabatur, sicut Galli, & Hispani de similibus hominibus dicere solent, etiamsi super pauimentum ouis stratum ambularet, nullum frangeret. Per incessum autem, & ambulationem omnes vitæ actiones intelliguntur ex Hebræorum idiomate. Significatur ergo Christum omnibus in rebus incredibili mansuetudine, ac lenitate vsurum fuisse. Euangelista cæteris verbis prætermissis tantùm hæc posuit, *donec eiiciat ad victoriam iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt.* Quæ ipsa, etsi aliquo modo iis, quæ apud prophetam leguntur, videntur esse similia, eadem tamen non sunt. Hieron. in commentariis ad eum Isayæ locum, & in epistola ad Algasiam q. 2. existimat id scriptorum vitio accidisse, quod ego nullo modo mihi persuadeo. quin Hebraicum illud, quod nunc habemus, Euangelium, nusquam mihi quàm hoc loco magis suspectum est, quod omnia & eadẽ quæ apud Isaiam verba sunt, recitet. Nimis enim affectata fides meritò suspecta est. Non solet Matthæus, cum testimonia ex prophetis adducit, verba numerare. Iste, qui, vt Matthæus esse videretur, numerauit, hoc est apud me consecutus, vt minimè Matthæus esse videatur. Manifestũ est, idq; omnes præter Hieronymum, interpretes sentiunt, hæc verba Euangelistæ *donec eiiciat ad victoriam iudicium*, illis Isayæ verbis respondere לאמת יוציא משפט, ad veritatem proferet iudicium, id est omnia, dum iudicabit, ad verum examinabit, verum pronunciabit iudicium. Cur autem Euangelista pro proferet, dixerit, ἐκβάλῃ, eiiciet, quod Septuaginta dixerunt ἐξοίσει inferet, non ita magni refert. Potuit enim Matthæus Hebraice dicere יוציא, proferet, vt est apud prophetam, & Græcus interpres vertere ἐκβάλλειν, quia id etiam potest Hebraicum verbum significare. Nec enim assentior iis, qui id ab Euangelista, vt maiorem vim adderet verbo, certo consilio factum putant, tanquam voluerit declarare, e-

Pseudoeuangelium Hebræum Matthæi.

A tiam vi compulsurum Christum homines, vt verũ iudiciũ subeant: non n. de Christi seueritate, sed de mansuetudine, & mititate agitur. Illud longè difficilius, quomodo pro לאמת ad veritatem, dixerit Euangelista εἰς νῖκος, ad victoriã. Quod enim omnes dicũt, nõ verba, sed sensum exprimere voluisse, fateor mihi satisfacere nõ posse. Nam nec idem videtur esse sensus, & vt idem esset, tamen hic obscurior certe, quã ille est; & non est verosimile Euangelistam dilucidiorem prophetæ sententiam alia
B obscuriore sententia exposuisse. Itaque cogor meam lectori coniecturam indicare, doctioribus verò iudicãdam relinquere. Suspicatus fueram aliquando Matthæum non pura, & antiqua Hebræorum lingua, sed corrupta illa ex Chaldaica, & Syriaca, quæ Christi tempore in vsu erat, Euangelium scripsisse, & pro אמת dixisse זכות aut זכותא, quod & veritatem, puritatem, innocentiam, & victoriam significat; interpretem vero Græcum non veritatem, vt est apud Isayam, sed victoriam, alteram vocabuli significationem secutum conuertisse. Consului, cum hæc scriberem Syriacum Euangelium, comperique rectè me diuinasse: nam לזכותא scriptum inueni, quod & ad innocentiam, & veritatem,
C & ad victoriam potest significare.

21. *Et in nomine eius gentes sperabunt.* Duobus verbis Matthæus hîc videtur à propheta discrepare. Primum, quòd בתורתו *in lege eius*, dicat, *in nomine eius.* Hîc etiam omnes dicunt eandem esse sententiam. Quod etsi non satis intelligo, quia omnium tamen opinio est, refutare nolo. Tantùm dico, quod in lectionibus veteris, ac noui Testamenti adnotaui, magnã mihi apud Septuaginta vitiati loci suspicionem esse. Nam pro בתורתו *in lege eius*, non credo eos vertisse ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *in nomine eius*, sicut nunc legimus, sed ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ, *in lege eius*, vt legitur Hebraice. Nominum autem similitudinem erroris fuisse causam, vt amanuenses pro νόμῳ, ὀνόματι
D scripserint. Similem enim errorem in iisdẽ duobus vocabulis aliis etiã locis obseruauimus. Matthæi igitur Græcus interpres Septuaginta secutus pro lege nomen posuit. Deinde discrepat, quod pro איים insulis, dicat ἔθνη gentes. Sed hoc discrimen leue admodum est. Insulas enim propheta remotissimas quasque gentes appellauit, quia insulæ à continẽte remotæ sunt, sicut poeta dixit, *& toto diuisos orbe Britannos*; vt apud eũdẽ prophetã c. 49. 1. *audite insulæ, & attendite*, & 51. 5. *me insulæ expectabunt.* & 60. 9. & 66. 19. *mittam ad insulas longe ad eos, qui non audierunt de me.*

Virg. Eclog. 1.

22. *Tunc.*] Cum è synagoga egressus esset, Auctor
E imperfect. & Remig. vel non significatur certum, & designatum tempus, vt putat Euthymius. Quanquam Marcus cap. 3. 20. videtur dicere id accidisse, simul atque egressus è synagoga in domum venit. Monendus mihi lector est, non esse hanc illam historiam, quæ à Luca c. 11. 14. narratur, vt plerique interpretes putant. Nam de eo dæmonio ca. 9. 32. Matthæus scripsit, & nos hanc illic opinionem probauimus.

Cæcus & mutus.] Dubium, vtrùm natura, aut morbo, vt sentire Hieronymus videtur, an dæmonis
F maleficio, vt Chrysost. & Theoph. cæcus & mutus fuerit. Credibilius tamen est dæmonem auditum, & visum illi ita ligasse, vt neque audire, nec videre posset: indicat enim Euangelista sola eum dæmonis eiectione auditum, visumque recuperasse, quasi prius nulla causa, quo minus audiret, videretque nisi dæmon impediuisset.

23. *Nunquid hic est filius Dauid.*] Id est Messias ille toties promissus, tam diu expectatus, qui ex genere

Digitized by Google

Dauidis futurus creditur. Vide quæ diximus c.1.2. A

24.*In Beelzebub.*] tanquam diaboli minister, magicis artibus. Vide c.9.34.& 10.25.

27.*Filij vestri.*] Plerique recentiores interpretes existimant Exorcistas illos Iudæorum significari, quorum artem quandam à Salomone traditam fuisse l.8. antiquit.c.2. Iosephus scripsit: & de quibus Lucas in Actis Apostolorum c.19.13. mentionem fecit. Filios autem Pharisæorum appellari, quòd Iudæi essent, vt illi, & aliqui aliquando eorum filij. Argumentum verò esse, cur potius me, quàm filios vestros dicitis in Beelzebub eiicere dæmonia, cum vtrique eiiciamus? cur de me male cū idē faciamus, de illis bene iudicatis? Veteres de Apostolis hoc dictum putant, Hilarius, Chrys.hom.42. Auctor imperf.29. Hier. Theop. & Euthy. ad quorum sententiā libentiùs accedo, nisi quod plus Christū, quàm illi dicunt, arbitror significare voluisse. Apostoli enim in nomine Christi dæmonia eiiciebant Luc.10.17. argumentatur ergo *Filij vestri*, id est Apostoli, qui ex populo vestro sunt, *in quo dæmonia eiiciunt?* nonne in nomine meo? Si ergo illi non in nomine Beelzebub, sed in nomine meo dæmonia eiiciunt, quomodo dicitis me in nomine Beelzebub eiicere? Nam si illi in meo nomine eiiciunt, maior ego dæmonibus sum, cuius nomine, virtuteque pelluntur: non ergo in nomine Beelzebub ego eiicio: nā si Apostoli mea virtute eiiciunt, quod negare non potestis, multo magis ego, cuius est virtus.

Iudæorum Exorcistæ.

Ideo iudices vestri erunt.] Quia *sedebunt super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel* c.19.28. Hier. Quanquā ego de alio iudicio agi puto, quod Theologi comparationis vocant. Iudices enim eorum erunt, quia in illo vltimo iudicio apparebit Apostolos in nomine Christi dæmonia eiecisse, quod cum vidissent, & credidissent Pharisæi, tamen Christum ipsum, quem multo magis credere debebant propria virtute dæmones eiicere, in Beelzebub eiicere dixerunt, sicut ver.41. & 42. ait. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam*: & *Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam, quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis.*

Iudicium cōparationis.

28.*Peruenit in vos regnum Dei.*] Seipsum, & aduentum suum regnum Dei vocat, quia initium fuit regni Dei, & aditum nobis ad illud patefecit, Hieron. Chrysost. & Theoph. argumentum hoc est, si autē in spiritu Dei, vt superiore argumēto probatū est, eiicio dæmonia, ergo verum est, quod & ego, & Apostoli mei, & Ioannes prędicamus appropinquasse & venisse regnum Dei. Nam Spiritus sanctus, qui miracula per nos operatur, nostram prædicationē veram esse testatur.

29.*Aut quomodo potest quisquam.*] Facilis sensus, quomodo possum ego diabolum de possessione sua deturbare, id est ex hominibus eiicere, nisi fortior sim illo? Nemo enim in domum fortis intrare potest, & illam spoliare, nisi fortior, & superior illo sit, vt possit prius eum armis suis exuere. Fortem vocat גבור quem Septuaginta gigantem solent vertere, domum autem fortis vocat arcem, quæ à gigāte custoditur. Fortem intelligit diabolum, *quia non est potestas super terram, quæ comparetur ei.* Iob 41.24. *Non est nobis colluctatio,* inquit Diuus Paulus, *aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores.* Ephes.6.12. Domum eius intelligit mundum, in quo antequam Christus veniret, dominabatur, quem vt significat superioribus verbis D. Paulus, suo regebat arbitrio. Vasa autem eius, non arma, vt multi interpretantur, sed spolia & supellectilem prius enim ligat, deinde vasa eius, id est supellectilem domus eius diripit, & Lucas c.11.22. arma ab spoliis separauit. Supellectilē autem diaboli vocat miseras animas, quas sub captiuitate detinebat, quasque Christus illi eripuit, *& ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem*, Psal.67.19. & Ephes.4.8.

30.*Qui non est mecum, contra me est.*] Primùm quærendum, de quo Christus loquatur. Hil c.12. Chry. hom.41. Hier. Auctor imperf. Beda, Euth. Theoph. de diabolo loqui existimant: quasi sensus sit, tātum abest, vt diabolus amicus mihi sit, eiusque nomine dæmones eiiciam, vt maxime mihi sit aduersarius. Melior mihi altera videtur interpretatio, quam etiam Chrysostomus & Theophylactus afferunt, B vt de Pharisæis hoc dictum sit. Quorsùm autem ita de illis Christus loquatur, non satis compertum apud interpretes inuenio. Videtur tamen mihi Pharisæorum hypocrisim reprehendere voluisse, qui cum fingerent se Christo nō aduersari, sed tantùm gloriam Dei, & legis obseruationem asserere, maxime tamen illi aduersabantur. Hoc colligitur ex vers.33. *aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, aut facite arborem malam, & fructum eius malum.* Volebant Pharisæi in causa Christi iudices haberi: ad se enim pertinere de religione ac miraculis iudicare: ideo indifferentes videri volebant, quasi nec pro C Christo, nec contra Christum essent, cum maximè illi essent inimici; vt suam inuidiam simulata boni iudicis persona occultarent. Hanc illis Christus personam detrahit. Ne, inquit, erretis, & ne alios fallatis: etiamsi, quod simulatis vos non esse pro me, neque contra me, verum esset; tamen ob idipsum essetis reprehendēdi, quia, *qui nō est mecū, contra me est.* Quid ergo attinet dissimulare? minor erit culpa, si vos mihi palam aduersarios esse profiteamini; *aut facite arborem bonam & fructum eius bonum; aut arborem malam, & fructum eius malum.* Quomodo autem hæc sententia vera sit, *qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, spargit*, aut quomodo cum illa conueniat, quæ apud Lucam est cap.9.50. E *qui non est aduersum vos, pro vobis est*, dubitare lector potest. Sunt, qui ad solos referant Pharisæos; quasi non vniuerse, sed in illis tantùm vera sit, in aliis verò quæ apud Lucam est, locum habeat, *qui non est contra vos, pro vobis est.* Non probo; nam etsi propter solos Pharisæos hoc dictum est, non in illis tamen solis verum est: sed in omnibus, in quibus eadem reperitur ratio. Debebant Pharisæi, quia legis scientiam profitebātur, primi omnium Christum recipere, ac pro illo esse, qui autem pro illo esse debebat, & pro illo nō erat, contra illum erat. Non potest rex de iis, qui ad regnum suum non pertinent, dicere, *qui non est mecum, contra me est*: de suis autem subditis potest. Non solùm enim, qui regem suum impugnat; F sed etiam, qui pro eo, cum debet ac necesse est, nō propugnat, læsæ maiestatis reus est. Omnes ergo qui Christum recipere debebant, siue Pharisæi, siue alij, si non recipiebant, cōtra illū erant. Debebāt autem omnes cum primis Iudæi. Nam Gentiles, qui eū nec viderant, neque audiuerant; si non erant contra illum, pro illo erant. Nihil enim aliud apud Lucam significat, nisi eos, qui pro se esse non debeant, si contra se non sint, esse pro se. Nam, qui Christum non persequitur, quamuis nondum ad illum venerit, tamen non longe abest à regno cœlorum, & vt perueniat aliquem videtur fecisse gradum. Quanquam ille, de quo eo loco Christus loquebatur, vere pro illo erat; quia dęmonia in nomine eius eiiciebat; sed loquitur ex suorum discipulorum opinio-

ne, qui non putabāt pro se esse, nisi, qui secum, non doctrina, sed pedibus ambularent. *Vidimus*, inquiunt, *quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nobiscum & prohibuimus illum. Nolite*, inquit Christus, *prohibere; qui enim non est contra vos*, id est, qui eadem, quæ vos, docet, ac facit; etiamsi, quia vos non sequitur, pro vobis esse non videatur; *pro vobis est:* quia doctrinam, factaque vestra confirmat.

31. *Ideo dico vobis.*] Causalis dictio non refertur ad ea, quæ proximè præcesserunt: sed ad ver. 24. *Hic non eiicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum*, vt constat ex Mar. 3. 30. *quoniam*, inquit, *dicebant, spiritum immundum habet.*

Spiritus autem blasphemia non remittetur.] id est, blasphemia contra Spiritum sanctum, vt explicatur v. sequēti, & Mar. 3. 29. & Luc. 12. 10. Existit ex hoc loco maxima quæstio, vt D. quidem Aug. nullā in scriptura maiorem esse putet ser. 11. de ver. Dom. Quæstionis duæ partes sunt: altera, quòd sit peccatum cōtra Spiritū sanctum: altera quomodo nec in hoc sæculo, nec in futuro remittatur. Primùm, quæ certa sunt, ponamus, non disputemus. Certum est peccatum in Spiritum sanctum non dici, quod contra Spiritus sancti personam est, vt rectè D. Aug. admonuit: nam nullum peccatum magis cōtra Spiritus sancti personam esse poterat, quam Eunomianorum, qui Spiritus sancti diuinitatem negabant: tamen inter peccata in Spiritum sanctum non numerabatur: quotidie enim Eunomiani, vt ait Chrysostomus ad Ecclesiam venientes recipiuntur: & illud, cuius causa hæc a Christo sententia pronunciata est, non contra personam Spiritus sancti, sed contra Christi personam erat: dicebant enim eum spiritum immundum habere: & in Beelzebub principe dæmoniorum eiicere dæmonia. Illud etiam certum, peccatum in Spiritum sanctum non semper omnium peccatorum esse grauissimum: nec propterea non remitti in hoc sæculo, nec in futuro: quod cæteris maius sit. Nam Sadducæi, qui Spiritum sanctum esse negabant: & athei, quibus hodie plenus est orbis, haud paulo magis peccant, quàm qui dubitant, an dæmonia à malo, an à bono spiritu eiiciantur: Certum etiam, quod idem adnotauit August. non de omni peccati in Spiritum sanctum genere Christum hìc agere, sed de eo tantū, quod in contumeliosis consistit verbis: hoc enim blasphemiæ nomen significat, hoc statim ver. 32. explicatur, *quicunque dixerit verbum*. Tametsi quinque diuersis in locis diuersas opiniones secutus est. Aliàs dicit peccatum in Spiritum sanctum esse finalem, quam vocant impœnitentiam, vt lib. de fide ad Petrum c. 3. & lib. de vera & falsa pœnitentia c. 4. & ser. 11. de verbis Domini. Aliàs in Spiritū sanctum peccare, qui in Ecclesia remitti peccata non credens contemnit tantam diuini muneris largitatem, & in hac obstinatione mentis diem claudit extremum, vt Enchir. cap. 83. Aliàs per malitiam, & inuidiam fraternam oppugnare caritatem post acceptā gratiam Spiritus sancti, vt lib. 1. de sermone Domini in monte. Aliàs peccatum in Spiritum sanctum esse desperationem indulgentiæ Dei, in commentariis inchoatis in epistolam ad Romanos, quem Bacchiarius eiusdem auctor ætatis in epistola de recipiendis lapsis secutus est. Ex quibus nulla blasphemia est, nec sunt verba, sed facta. Aliàs propiùs ad veritatem, scienter opera Spiritus sancti dæmoni tribuere, vt in qq. ex vtroque Test. q. 102. Vnde vulgaris Theologorum opinio nata, sex peccati in Spiritum sanctum genera ponentium, finalem impœnitentiam, desperationem, obstinationem in malo, scien-

Quodnam in Spiritum sanctū peccatū appelletur prima quæstio.

A ter veritatem impugnare, præsumptionem, & fraternæ charitatis inuidiam. Nouatiani verò peccatū in Spiritum sanctū interpretabantur Christum negare, vt suum confirmarent errorem, eos, qui Christum negassent, non esse ad pœnitentiam recipiendos, vt auctor August. est q. 102. ex vtroque Test. Alij etiam, vt opinor, Nouatiani, omne graue peccatum, quale homicidium, & adulterium post baptismum, commissum peccatum in Spiritum Sanctum appellabant, vt idem refert Aug. ser. 11. de verbis Domini; quod & Origenem & Theognostum vetustiores auctores ante docuisse, scri-
B bit in homi. ad hunc locum Athanasius. Alii negare Christi diuinitatem, sicut Pharisæi negare videbantur, vt Hilar. can. 12. Ambros. lib. 7. in Lucam. Alij negare in baptismo, & Eucharistia, cæterisque Ecclesiasticis sacramentis per gratiam Spiritus sancti peccata remitti, vt Beda in hunc locum. Alij generaliùs hæreticum esse, peccatum in Spiritum sanctū, vt Philastrius interpretatur in hæresi Rhetorii. Molestum fortasse lectori est tot audire sententias; recitaui tamen, quia semper existimaui in rebus grauioribus partem esse aliquam eruditio-
C nis, quid boni senserint auctores, non ignorare. Nec omnes tamen, quas inueni, commemoraui; sed quæ magnos habent auctores, qui hoc digni sunt honore, vt etiam aliena dicentes attentè, ac reuerenter audiantur. Verus sensus non aliunde, quam ex hoc ipso loco eruendus. Videmus, qua occasione hoc Christus dixerit, quia dicebant Pharisæi eum in Beelzebub eiicere dæmonia, manifesta Spiritus sancti opera dæmoni tribuentes; hoc ergo est peccare in Spiritum sanctum. Animaduertimus etiam Christum non dicere, quicunque dixerit verbum in patrem; neque, quicunque dixerit verbum in filium; sed *quicunque dixerit verbum in filium*
D *hominis*; ex quo intelligimus illum de se, non tanquam de Deo, sed tāquam homine loqui, eumque in filiū hominis verbū dicere, qui humana deceptus specie, aut offēsus infirmitate de illo infra illius dignitatē sētit, ac loquitur: ideoque veniā meretur, quia peccati excusationē aliquā habet: qui verò manifesta Spiritus sancti opera dæmoni tribuit, non meretur, quia nullam potest peccato excusationem obtendere. Vnde altera quæstionis pars facile intelligitur, cur peccatum in Spiritum sanctum nunquam remittatur: non vtique propterea quòd remitti non possit: tenenda enim est regula fidei, quæ
E nullum peccatum esse docet, quòd a Deo remitti non possit, neque propterea, quod nunquam remittatur; credibile enim est aliquos etiam ex illis, qui tunc Christum dicebant in Beelzebub eiicere dæmonia, postea resipuisse; sed propterea quod, qui in Spiritum sanctum peccant, nullam peccati excusationem habeant, ideoque natura sua veniam non mereātur. In aliis enim plerisque peccatis ignorantia, aut infirmitas, si non omnino, aliqua saltem ex parte culpa excusat. *Misericordiā*, inquit D. Paulus 1. Tim. 1. 13. *consecutus sum, quia ignorans feci: & ipse cognouit figmentum nostrum, recordatus est, quoniam pul-*
F *uis sumus*, Psal. 102. 14. *Spiritus vadens & non rediens.* Psal. 77. 39. At in peccato in Spiritum sanctum nihil eiusmodi, quod culpā eleuare possit, reperitur. Hæc est vera huius loci interpretatio, nō quidē mea; sed Athanasii in hō in hæc verba, Paciani epist. 1. Anastas. q. 68. in script. Basilij interro. 273. in reg. breuior. Ambros. lib. 2. de pœnit. c. 4. Hieron. in cōment Quanquā ex iis alij, cur peccatū in Spiritum sanctum non remittatur, alias rationes afferunt; in eo tamen consentiunt, peccatum in Spiritum san-

Peccatum in Spiritum sanctum quomodo non remittitur. 2. quæst.

Digitized by Google

eo tamen consentiunt, peccatum in Spiritum sanctum id esse, quod explicauimus. Eodem fere redit, quod Chrysostomus ait ideo dici nunquam remitti, quia difficilius remittitur. Sed melius vt diximus alij, quia natura sua cùm excusationem nullam habeat, remitti nō potest; sicut alio loco Christus dixit impossibile esse, vt diues in regnum cœlorum intret; non quod Deo; sed quod natura sua impossibile sit. At omnia peccata mortalia, dicet aliquis, eiusmodi sunt vt veniam natura sua non mereantur: cur enim, quæ mortalia non sunt, venialia dicuntur, nisi quia veniam merentur? Si igitur illa ideo venialia sunt quia merentur; hæc quæ venialia non sunt, non merentur. Respondeo nullum peccatum mortale natura sua veniam mereri, sed alia, si cum hoc comparentur, quia aliquam excusationem præ se ferunt, digna videri venia. Idcirco hoc solùm esse, quod numquam natura sua remitti possit: sicut multi sunt alij, præter diuites, qui suis viribus in regnum cœlorum intrare non possunt, sed ideo de solis hoc diuitibus dictum est: quia plus habent diuitiis onusti, atque grauati, impedimenti. Hinc sequitur, quamuis Christus de sola blasphemia, id est, contumeliosis in Spiritum sanctum verbis loquatur; eius tamen sententiam, non in blasphemia solùm, sed in omnibus omnino peccatis, in quibus eadem est ratio, veram esse. Quale est, si quis non verbo; sed facto, aut animi cogitatione Spiritus sancti opera dæmoni tribuat. In hoc genere nostri temporis hæretici peccant, miracula, quæ in Ecclesia Catholica fiunt, illaque maxime quibus per exorcismos, & Eucharistiam dæmones expelluntur, aut non credentes, aut magiam interpretātes. Nam, vt Pharisæi Christum, ita illi Christi corpus, quod est Ecclesia, persequuntur, nec credūt, quæ facit, vera esse miracula. Multi hoc loco hęretici refutantur; Eunomiani, qui Spiritus sancti negabant diuinitatem, quos Ambros. lib. 1. de Spiritu sācto c. 3. inde refellit, quod omnis blasphemia hominibus remittatur; blasphemia autem in Spiritum sanctum non remittatur; Sabelliani, qui tres in Deo personas confundebant, cùm hic persona Filij, & Spiritus sancti adeo distinguantur, vt, qui in illum peccat, veniam obtineat; qui in hunc, non obtineat; Caluinistæ & Lutherani, quos necdum natos Augustinus lib. 21. de ciuit. c. 24. & lib. 6. contra Iulian. c. 5. & Greg. lib. 4. Dialog. 39. & Beda in commentariis huius loci, & Bern. sermon. 66. in Cantica refutarunt; hi enim ex hoc loco purgatorium probauerunt, ex eo, quod dicitur versicul. 32. *Qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro*, colligentes, aliqua in futuro sęculo peccata remitti. At rident isti; quid tum? etiam Pharisæi dicta, factaque Christi ridebant. Dicunt phrasim esse, qua nihil aliud significatur, quàm peccatum in Spiritum sanctum nunquam remitti, id à Marco declarari ca. 3. 29. qui pro *hoc sæculo, & futuro*, vno verbo dicat, *in æternum*. Non ignoramus phrasim esse, quæ idem valeat, quod *in æternum*: sed dicimus *æternum* illud, quod significatur, duas habere partes, hoc sæculum, & futurum; & quod Marcus vniuerse dixit, id Matthæum per partes distribute dixisse, quod nunquā eum facturum fuisse contendimus, nisi ad vtramque partem, & præsens sæculum, & futurum peccatorum remissio pertineret. Ineptum enim esse, qui ita loquatur, non ducam vxorem, nec in hac vita, nec in futura: cum in futura vxores duci non possint. Si non credunt, proferant nobis aliquod ex sacris litteris exemplum, vbi eadem phrasis in rebus,

Matth. 19. 23.

Hæretici nostra ætatis cōtra Spiritum sanctū peccant.

Spiritus sācti diuinitas.

Persona Trinitatis distincta.

Purgatoriū contra Lutheranos & Caluinistas probatur.

A quæ ad vnum tantùm sæculum pertinet, vsurpetur, & vincant: si proferre non possunt, hæresim suam agnoscant, & fateantur. Rogat aliquis, quod & hęretici Sadducæorum & Pharisæorum more, id est non credentes, sed irridentes, nec vt credant, sed vt calumnientur, rogare solent, quomodo peccata illa, præsertim grauissima, quibus in filium hominis blasphematur, in futuro sæculo remittantur: cum nostra sententia quisquis mortali obstrictus peccato vitam finit, non temporalibus Purgatorij, sed
B æternis inferni pœnis cōdemnetur? Itaque, si in hoc sæculo peccata illi remissa sunt, in altero non remittuntur, quia peccata non habet, quæ remittantur, si remissa non sunt, remitti in futuro sæculo non possunt, quia clausa est remissionis ianua. Facilis est, & expedita solutio, in futuro sæculo remitti peccata dicuntur, non quòd culpa, sed quòd pœna remittatur, culpa prius in hoc sæculo remissa. Scio aliā esse istorum hæresim, quod culpam retenta pœna remitti posse negent. Sed tam imperitus, & inconsideratus error est, vt non vnius, aut alterius hominis, sed totius humani generis exemplo refutetur. Omnes enim homines peccati originalis per baptismum remissa culpa grauissimas, atque diuturnas
C tota vita pœnas luunt, famem, sitim, morbos, mortem, quas peccati originalis pœnas esse, & scriptura testatur, & ipsi non negant.

Culpa sine pœna remittitur.

33. *Aut facite.*] Hæc verba ad diuersas res, ac personas à diuersis auctoribus referuntur. Hilarius, Chrys. Euthy. & Theoph. referunt ad Christum, vt sensus sit, cur aliter de me, aliter de meis operibus iudicatis? quomodo possum ego, si, vt vos putatis, peccator sum, & spiritū immūdū habeo, bona opera facere, quale est, dæmones ab hominib. expellere, cęcos, surdos, mutos, leprosos curare, mortuos suscitare? Aut ergo facite me malum, & opera mea mala, aut me bonū, & opera mea bona. Hier. ad diabolum, quasi dicat, dicitis me in Beelzebub eiicere
D dęmonia, quomodo potest diabolus arbor mala bonum fructum facere, qualis est dæmonum expulsio? aut ergo *facite arborem bonam, & fructum eius bonum, aut arborem malam & fructum eius malum*. Beda ad vtrumque arborem bonam ad Christum, ad diabolum malam, tanquam sensus sit, quomodo possum ego, qui sum arbor bona, facere fructus malos, id est opera diaboli, qui est arbor mala? aut dicite me esse bonum, & opera mea bona, aut me esse malum, & opera mea mala. Ambros. lib. 2. de pœnit. c. 4. arborem bonam Ecclesiam, malam Iudæorum Synagogam: fructus malos ipsos Pharisæos interpretatur, vt si dicat, nō potest mala mater
E Synagoga bonos filios generare. Verus sensus mihi videtur esse, quem multis locis D. Augustin. exposuit, li. 2. de ser. Domini in monte lib. 2. de Actis cum Felice Manichæo c. 4. l. 2. contra litteras Petil. c. 6 & ser. 12. de verbis Domini, arborem & bonā & malā ipsos Pharisæos appellari: reprehendit enim Christus eorum hypocrisim, quod cum bona arbor videri vellent, malos tamen fructus facerent: aut quod cum mala arbor essent, bonos videri vellent fructus facere, iubetq; aut aperte malos, aut a-
F perte bonos esse. Potest hæc sententia illi, quæ ver. proximo sequitur, videri contraria, *quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* Itemque illi, quæ est cap. 7. 18. *non potest arbor bona, malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere*, sed bene intellecta contraria non est. Non enim dicuntur hoc loco Pharisæi mali bona, aut boni mala opera facere, quod statim fieri non posse dicitur, *quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* & in altero loco, *non potest arbor bo-*

Digitized by Google

na malos, nec mala bonos fructus facere. sed notantur, quod cùm mali sint, & videri velint boni, & sua opera, tanquam sancta, religiosaque probari.

34. *Progenies viperarum.*] Hæc sententia suprà explicata a nobis est c. 3. 7.

Quomodo potestis.] Non negat absolute, & omninò posse; multi enim mali cum sint, bona loquuntur: sed dicit, quod naturale, quod vsitatum, quod diuturnum est. Ita enim natura comparatum, ita moribus hominum consuetum est, vt mali mala, boni bona loquantur; *ex abundantia enim cordis os loquitur.* Si quando secus fit, id, & præter naturam, & præter consuetudinem accidit, & diuturnum esse non potest. *Mat. 12. 34.*

36. *Omne verbum otiosum.*] Constructio Hebraica, qua nominatiuus redundat. Duo hîc quæri possunt, quorsum hoc à Christo dictũ sit, & quid verbum otiosum appelletur. Omnes quos legisse memini auctores, putant argumentum à minori ad maius esse: perinde ac si dicat, si de minimo verbo otioso, quanto magis de blasphemo, quale vestrum est, quod dicitis me in Beelzebub eiicere dæmonia ratio in die iudicii reddenda erit. Verbum autem otiosum appellari, quod nullam aut audienti, aut dicenti ædificationis vtilitatem affert. Hier. Chrysost. hom. 43. Basil. in regulis breuior. inter. 23. Ambros. in Psal. 38. Gregorius ho. 6. in Euangelia. Beda in comment. Solus Theophyl. & Euth. calumniatorium, & falsum interpretantur, quod aliquos etiam vetustiores auctores dixisse Chrysostom. affirmat. Suspicor ego Hebraicè scriptum fuisse שוא quod & frustra, & mendax, atque calumniatorium significare potest, vt Exod. 20. 7. Græcum autem interpretem vertisse otiosum, id est frustra dictum: alios interpretatos altera nominis significatione, mendax, falsum, calumniatorium, quod magis videtur ad locum adhærere, quia Pharisæi non otiose modo, sed etiam calumniatorie, & mendaciter de Christo loquebantur. Sed veterum auctorum sententiam, quam coniecturam meam, eamque obscuram, & incertam amplecti malo; eo etiam magis, quod videatur Christus aliquo exaggerationis genere vti, & noui aliquid, atque admirandi dicere voluisse: de verbis autem calumniatoriis, deque falsis criminationibus in die iudicii reddendam esse rationem, neque nouum, neque admirabile videri poterat. *Quale verbu est otiosum.*

37. *Ex verbis enim tuis.*] Apparet hoc fuisse prouerbium. Et quidem Theophyl. scripturæ testimonium esse dicit. Forte illud quod legimus apud Iob c. 15. 6. *Condemnabit te os tuum, & non ego, & labia tua respondebunt tibi.* Quod autem ait, *ex verbis tuis condẽnaberis*, non ita intelligendum, quasi sola verba aut condemnatura, aut iustificatura vnumquemque sint; multis enim aliis aut iustificabimur aut condẽnabimur argumentis, sed ita vt ad iustificandos, vel condemnandos multos, qui bene aut male loquuti sunt, sola ipsorum verba sufficiant: sicut princeps ille sacerdotũ in dissimili prorsus Christi causa dixit c. 26. 65. *quid adhuc egemus testibus? Ecce audistis blasphemiam.* Nam vt illi Christum ex vno verbo, quo se filium Dei esse significauerat, condemnandum sine alio testimonio iudicauit, ita ipse ex illo solo verbo, quo Christum blasphemasse dixit, etiam si aliud non haberet peccatum, damnari posset. Nemo igitur nobis infantes obiiciat, qui priùs moriuntur, quàm loqui possint. De iis enim agitur, qui bene, maleque loqui potuerũt, & bene, maleue locuti sunt. Sensus enim est adeo accurate omniũ rerum in iudicio reddendam esse rationem, vt vel in minimo verbo satis Deus argumenti, vt homines vel iustificet, vel condemnet, sit deprehẽsurus. Ridiculus est omnino Caluinus, qui hoc loco ridet nos, quod hinc hominem non sola fide, sed verbis etiam, & operibus bonis iustificari colligamus. Quis enim hinc colligit? quis Catholicorum mediocriter doctus ignorat, non hîc de iustificatione, qua iusti efficimur: sed de iudicis agi sententia, qua sumpto ex verbis nostris argumento iusti declaramur? Non hoc vti solemus loco: satis habem9 multa, & satis manifesta testimonia, quibus eius hæresim refellamus: Quanquam ne iste quidem locus, si diligentiùs excutiatur, atque versetur, inutilis nobis contra illum erit. Primum eodem modo ex verbis iustificandi dicimur, atque damnandi. Damnari autem non est declarari nos pro iniustis habitos fuisse, sed fuisse re vera iniustos: ergo è contrario iustificari non est declarari habitos fuisse pro iustis, sed fuisse re vera iustos. Vbi ergo est figmentum imputatiuæ iustitiæ? Deinde, cum ex verbis nostris condemnamur, declaramur verbis ipsis, quibus male locuti sumus, iniusti facti fuisse. Nam profecto Pharisæi, qui Christum dicebant habere spiritum immundum, etiamsi fuissent ante iustissimi, illo solo verbo facti fuissent iniusti. Ergo cùm ex verbis iustificamur, declaramur verbis ipsis, quibus bene, pieque locuti sumus, facti fuisse iusti. *Ore enim confessio fit ad salutem*, nec quicquam ad salutem præter vnam iustitiam, aliquid valet. *Ridiculus Caluinus in Harm.* *Error Caluini de iustificatione per fidem, & imputatiua iustitia refellitur.* *Rom. 10. 10.*

39. *Generatio mala, & adultera.*] Generationem vocat Hebraico idiomate genus hominum: adulteram verò degenerem, quæ a maioribus suis degenerauit, Hebræi בני נכר filios alienos, id est, degeneres, adulterinos vocare solent, vt Psal. 17. 46. *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt*, id est degeneres facti, sicut plantæ, quæ vetustate degenerant, & Psal. 143. 7. *Libera me de aquis multis, & de manu filiorum alienorum.* *Filij alieni in scriptura.*

Et signum non dabitur ei.] Ab omnibus quæritur, quomodo dicat Christus signum non dabitur ei, cùm tam multa postea ab eo miracula facta sint. Respondent Chrysostomus, & Euthymius non fuisse illis facta, qui obstinati erant, sed aliis, qui fructum erant ex illis percepturi. Alii facta quidem fuisse, sed non qualia illi postulabant: quærebant enim signum de cœlo, vt Marc. c. 8. 11. & Lucas c. 11. 16. declarant, id est, vt Hieronymus ait, vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire: vel in similitudinem Samuelis tempore æstiuo contra naturam loci mugire tonitrua. Alii meo iudicio simplicius, & ad rem, de qua agitur, magis accommodatè, non esse dandum illis signum, id est, illis petentibus, atque rogantibus: quia malo animo, & tentandi causa quærebant. Hæc enim ratio est, cur Deus aliorum sæpe rogatu signa dederit, Ezechiæ Isa. 38. 22. Gedeonis Iudic. 6. 17. 36. horum vero rogatu non dederit, quia illi bono, hi malo animo petierunt. Quod vt Chrysostomus obseruauit, ex verbis etiam ipsis eorum apparet; non enim rogant, sed quodammodo imperant, *volumus à te signum videre.*

Nisi signum Ionæ Prophetæ.] Non inuenio, qui verum sensum huius loci, meo quidem iudicio, præter Hilarium attigerit. Nec enim vt omnes interpretantur, sensum esse arbitror, non aliud ad faciendam fidem diuinitatis suæ Christum esse daturum signum, quam, quod sit, sicut Ionas, post tres dies, resurrecturus. Qui enim ita interpretantur, rationem reddere non possunt, cur Ionæ potius signum, cùm tam multa sint, quàm aliud nomina-

Digitized by Google

uerit. Poterat Eliæ signum promittere, qui igneo in cœlum curru sublatus est; nec enim minus ascensu in cœlum suo, quàm resurrectione suam diuinitatem probare potuisset. At ne quæstionem quidem interpretes, quos legerim, attigerunt. Quæ facile tamen occurrit, & adeo est necessaria, vt totus hic locus sine eius explicatione intelligi non possit. Non ergo loquitur Christus de signo ad persuadendum, sed de signo ad condemnandum: vtiturque eleganti verbi ambiguitate, vt in multis aliis locis obseruauimus c. 10. 39. *qui inuenit animam suam, perdet eam*, & c. 8. 22. *dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. Sic hoc loco Pharisæos ambiguitate deludit. Cùm enim ad credendum signum petant; respondet non esse dandum illis signum, quale petunt, vt credant, sed quale non petunt, vt condemnentur. Signum autem, id est argumentum, quo condemnabuntur, est, quod cum Niniuitæ homines gentiles, & Barbari, nullaque scientia legis exculti ad vnum verbum Ionæ hominis peregrini, & illis ignoti crediderint, & singularem egerint pœnitentiam; illi tot Christi auditis exhortationibus, tot visis miraculis, non modò non crediderint, sed dæmonium eum habere dictitauerint. Hoc est, quod dicit vers. 41. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista*. Illud huc interpretationi contrarium videri potest, quod statim, quasi explicans, quo sensu signum Ionæ prophetæ appellauerit, dicit, *sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis, &c.* Respondeo hac explicatione nihil aliud Christum docere voluisse, quàm se esse Iudæis, quod Ionas fuerat Niniuitis, eò etiã maiorẽ, quo maius est mortuum resurgere, quàm euomi deuoratũ: & tamen Niniuitas Ionæ credidisse, Iudæos sibi non credere.

40. *Sic erit filius hominis.*] Cur filius hominis appelletur diximus c. 8. 20.

Descensus Christi ad inferos probatur cōtra Caluinist.

In corde terræ.] Beda, & Euthymius cor terræ sepulchrum intelligunt, quæ hodie est Caluinistarum interpretatio. hoc interest, quod illi bono, vt mortem significarent, hi malo intellexerunt animo, vt suum illum alterum errorem confirmarent, Christum ad inferos non descendisse. Nos non solùm sepulchrum, sed etiam infernum significari contendimus, quò vere Christus descenderit, vt in omni semper Ecclesia, tanquam pars fidei Catholicæ, creditum est. Id primùm ex ipsa phrasi probare possumus. Nam בלב *in corde*, pro in medio. dicunt Hebræi, quia in medio animalis cor est Psal. 45. 3. *propterea non timebimus, dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris.* Infernus verò, non sepulchrum in medio terræ est. Deinde quid causæ est, cur de nemine alio dictum sit, in corde terræ fuisse, cùm tam multi in sepulchro fuerint, si cor terræ sepulchrum significat? Cur nemo, præter Christum, dicitur non solùm in sepulchrũ, sed & in inferiores, id est infimas partes terræ descendisse ad Ephes. 4. 9. nisi quia non solùm in sepulchrum corpore, sed etiam in infernũ anima descendit? Denique *iis qui in carcere erant*, hoc est in medio terræ prædicauit 1. Petri 3. 19. quod certe non in sepulchro fecit, sed in inferno. Nam Theodori hæretici in eum locum interpretatio tam est inepta, vt non timeamus, ne cui persuaderi possit; & eam eo loco, si Deus iuuerit, refutabimus.

Cor inferi ptura pro medio.

Quomodo Christus 3. dies & noctes in sepulchro fuerit.

Tribus diebus & tribus noctibus.] Plerisque hic locus multo, quàm est, difficilior videri solet. Nec enim Christus tres, sed vnam aut, vt plurimum, duas noctes in sepulchro fuisse creditur; feria enim sexta sepultus ante diem Dominicum, quæ prima sabbathi vocabatur, resurrexit cap. 28. 1. Mar. 16. 2. & Ioan. 20. 1. Nec satisfacit illis, quod ab omnibus vetustis auctoribus dictum est, Augustin. epistola 49. q. 6. Hieron. hoc loco & in commentariis in 2. c. Ionæ & Beda, & Theoph. synecdochē esse qua pro toto pars ponitur; nam neque Christum tres integras noctes, nec partem trium noctium in sepulchro iacuisse. Cur non intelligant, causa est, quòd à diebus noctes disiungant, cùm sint potius cum illis coniungendæ; Quòd enim dies, & noctes distincte nominauerit, non ideo fecit, vt videntur existimare, vt tres integros dies, & tres integras noctes, sed vt tres naturales dies significaret, & eos ab vsualibus, vt vocant, diebus distingueret: hac enim phrasi diem, & noctem solent Hebræi naturalem diem, qui viginti quatuor horarum est, declarare. Gen. 7. 4. 12. Exod. 24. 18. & 34. 28. Deut. 9. 9. 11. 18. 25. & 10. 10. & 1. Reg. 30. 12. & 3. Reg. 19. 8. Fingamus ergo dixisse tribus diebus naturalibus: nemo dubitaret per synecdochen intelligendum tribus diebus fuisse, quia trium dierum per aliquam partem fuit partem scilicet sextæ feriæ, totum sabbatthum, & partem primæ feriæ. Cum enim Iudæi a vespere diem inchoarent, nox sabbathi in die Dominico, qui tertius est numeratur. Cur ergo eodem modo dubitat intelligere, quia tribus diebus & tribus noctibus dixit, cùm nihil aliud his verbis voluerit, quàm tres naturales dies significare?

41. *Viri Niniuitæ.*] Quod quidam ex hæreticis dicit interpres quia de signo Ionæ prophetæ mentionem Christus fecerat, in mentem illi venisse, vt de Niniuitis loqueretur, nimis ineptum, ac ridiculum est. Deridebitur enim, si rogetur, qua occasione Regina illi Saba venerit in mentem, cùm de Salomone mentionem non fecisset. Ergo, vt diximus explicatio hæc est signi Ionæ prophetæ. Sed, quia exemplum Reginæ Saba simile esse videbatur, hoc cum illo coniunxit.

Surgent.] Non ad iudicandum, vt omnes quos legi interpretantur, recentiores præsertim Theologi qui hoc de iudicio, vt vocant, comparationis, exponunt. Nec enim iudicis est surgere, sed sedere: *Sedebitis*, inquit, *super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel* cap. 19. 28. sed surgent ad accusandum: accusatoris enim est surgere. Eodemque modo intelligendum, quod statim sequitur, *& condemnabunt eam*. Non enim iudicando, sed accusando condemnabunt. Nam & accusator condemnasse reum dicitur, cum in iudicio ita conuicit, vt ob eius accusationem condemnaretur. Accusabunt autem, & condemnabunt non verbis, sed exemplo, quia cum Ionæ ipsi crediderint, Iudæi, Christo non crediderunt. Itaque non surgent, sed vt cęteri stabunt: loquitur tamen Christus accommodatè ad consuetudinem fori. Alio sensu solent dicere Hebræi, in iudicio surgere, id est intrepidum stare, bene causam suam defendere, causa non cadere, vt Psa. 1. 5. *Ideo non resurgent impii in iudicio.* Quod Latini vno verbo dicunt stare: *Cum pulcherrime*, inquit ille, *in senatu staremus.* *Cic. l. 1. ep.*

42. *Regina Austri.*] Meridionalis, quę in Meridie dominabatur, periphrasis est reginę Saba. 3. Reg 10. 1. 4. 10. 13. & 2. par. 9. 1. 9. vnde constat longe illam lateque imperium habuisse; non n. alioqui à tota mundi Meridionali plaga; sed ab ea ciuitate in qua regiam habebat, vt scriptura aliis locis facere solet, appellasset. Quod à Christo certo consilio factum arbitror, vt eius Reginæ maiestatem, amplitudinemque declararet. pertinebat enim ad rem, vt

Digitized by Google

Reginę Saba potentia declararetur quo magis eius commendaretur factum; quod tanta Regina tam longe venerit, vt Salomonis sapiētiam audiret. Notanda enim vis, quæ in singulis inest verbis, & tacita quædam inter Christum & Salomonem; inter Iudæos, & Reginam antithesis. Regina, fœmina, barbara potentissima, à finibus terræ venit, vt audiret sapientiam Salomonis, hominis mortalis, cæterorum similis, vt audiret sapiētiam humanam vtique non diuinam; non vt miracula videret, quæ nulla fecisse Salomonem legimus. Iudæi, Pharisæi, viri non solùm docti, sed doctores legis venientem ad se dominum, filium Dei, & diuinæ sapientię thesauros ore fundentem, inauditaque coram illis miracula facientem contemnunt. Non opus est lectorem mediocriter doctum admonere, Saba vbi hæc dicitur in scriptura fuisse Regina, non illam Oriētalem fuisse, vnde Sabæi thure nobiles dicti sunt populi; sed alteram Meridionalem in Æthiopia, ciuitatem regiam, de qua Isaias c. 43. 3 quam postea Cambyses sororis suæ nomine Meroem appellauit. Auctor Iosephus lib. 2. antiquit. cap. 10. Strabo lib. 16.

Duplex Saba in Scriptura.

45. *Cum autem immundus spiritus.*] Lucas c. 11. 24. hoc ante ea quæ supra Matthęus dixit, narrauit; sed cùm exposuerimus, quorsum hoc Christus dixerit, apparebit non Lucam, sed Matthæum rerum gestarū ordinē tenuisse. Ideo, vt opinor, Christus hoc dixit, vt doceret peiores esse Iudæos, quàm si nunquam Dei legem, & cognitionem accepissent. Cùm enim per legem diabolus quodammodo ab illis eiectus esset, quia edocti per legem sunt Deo vni ac vero non idolis, non diabolo seruire contempta Dei gratia, digni facti sunt, vt septem in eos pro vno immundo spiritu, spiritus ingrederentur. Huc tota tendit parabola, vt Hilarius, Hieronym. & Beda exposuerunt. Quanquam Chrysostom. & Theophylactus longius a sensu discedentes de excidio vrbis Ierosolymitanæ interpretantur; quasi Christus dicere voluerit Iudæos ab exilio Babylonico liberatos, & restaurato priore tēplo multo grauius excidium, exiliumque passuros esse, quod oblatam per se Dei gratiam fastidiose, arroganterque contempsissent. Hoc, inquam, etsi verum est, tamē longius abest a sensu. Nec enim dubito, quin voluerit Christus rationem reddere, cur Pharisæi non crederent; quod septem dæmonibus, id est in reprobum sensum, ob contemptam Dei gratiam traditi essent. Solet enim Christus incredulitatis eorum similem aliis locis rationem reddere. *Omnis*, inquit, *plantatio, quam non plantauit pater meus, eradicabitur.* c. 15. 13. & *nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum.* Ioan. 6. 44. & *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis* Ioan. 8. 47.

Ambulat per loca arida.] Hoc ad allegoriam plerique referunt, quasi loca arida Gentiles appellet, & eos omnes, qui Dei cognitione culti nō sunt, in quibus non contentus spiritus immundus commorari quod eos sibi jam obstrictos teneat; eos quærit, qui, cū in scientiam Dei habuerint, contempserunt, maius lucrum ratus vnum ex illis peruertere, quam in aliis multis pro suo arbitrio dominari. Ego Christum de diabolo, tanquam de homine, loqui existimo; solent enim homines domo sua pulsi huc illuc per sola, desertaque loca vagari, vt sedes sibi quærant, quas commodas non inuenientes in priorem domum reuertuntur, eamque vacuam & à nouo habitatore paratam, ornatamque reperientes, multo in ea commodius, quàm, ante-

A quam ea expellerentur, habitant. Quod autem ait versicul. 45. *tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se*, nihil aliud significat, quàm eos, qui optimi sunt, si quando contempta diuina gratia mali fiant, pessimos fieri solere, quasi pro vno spiritu immundo, qui prius quam boni fierent in illis erat, septem in illos ingrediantur. Septem autem Hebræorum consuetudine pro multis posuit, certum numerum pro incerto. Cuius rei quia multa, notaque sunt exempla non recensemus. In eo etiā de spiritibus immundis, tanquam de hominibus loquitur; quod dicat vnum alios ad commodam habitationem inuitare. Propterea enim vo-

B cat, non vt se ne iterum expellatur, eorum præsidio defendat, vt Chrysostomus multique alij exposuerunt. Summa est diabolum in iis, qui boni aliquando fuerunt, & mali fiunt, libentius, & quodammodo commodius habitare, quia domus ornamenta, id est mysteriorum cognitio, excultum scientia diuinarum rerum ingenium, & si qua sunt eiusmodi, quæ Deo parata fuerant, illi seruiunt. Sic fiunt posteriora eorum peiora prioribus. Experimur hoc quotidie. Nulli peiores sunt hęretici, quam qui cum boni aliquando Catholici fuissent, diuinam aspernati gratiam, & Catholicæ fidei simplicitatem, quasi cibum leuissimum fastidien-

C tes vt iuxta ollas carnium sederent. hæretici facti sunt id est in Ægyptum, vnde per fidem exierant, perdita fide redierunt. Nulli peiores Catholici, quam qui cùm aliquando religiosissimi fuissent, non bene tenuerunt quod habebant. Vt verissime dixerit Augustinus, se non vidisse meliores, quàm qui in monasteriis profecerunt, neque peiores, quam qui a monasteriis defecerunt. *Conuersi sunt*, inquit Dauid, Psalm. 77. 57. *in arcum prauum*, id est in modum arcus duri & manui non obedientis, qui si fortè retendatur aut vi, & impetu suo rumpitur,

Inter hæreticos pessimi monachi apostatæ

Epist. 137.

D aut in peiorem formam, quam in qua, antequam tēderetur, erat, certe reuertitur.

46. *Ecce mater eius, & fratres.*] Fratres Christi quidam filios Ioseph ex Beata Maria Christi matre interpretati sunt, quos nato iam Christo peperisset. Quæ fuit hæresis Heluidij satis superque à Diuo Hieronymo scripto aduersus illum libro refutata. Alij filios Ioseph ex alia vxore, quam antequam Dei matrem duxisset, habuisset. In quæ opinione omnes pæne auctores Græci fuerunt, ideoque opus non est singulos nominare; monere modo lectorem volui, vt, cum Græcos legit, istud

Quidā fratres Christi

E caueat in eadem est sententia ex Latinis Hilarius, & Ambrosius, qui plerisque in rebus Græcos imitabantur auctores. Hos non miror; recentissimos quosdam, & doctos, & Catholicos miror eam opinionem tenuisse. Vera sententia est, quam Hieronymus validissime probauit, fratres Christi consobrinos, & cognatos eius appellari, quales erant Iacobus minor, Iose Iudas, & Simon, vt explicatur cap. 13. 55 Filios fuisse sororis Mariæ Virginis, quæ & ipsa Maria vocabatur, Iacobum quidem, & Iose constat. Nam Mariam Cleopæ, filiam, Alphæi autem vxorem Ioannes vocat sororem matris Domini cap 19. 25. Eandem matris vero Matthæus c. 27. 56. & Marcus 15. 40. Mariam Iacobi & Iose matrem

F appellant. Quod enim eam Gregorius Nyssenus oratione 2. de resurrectione Christi matrem fuisse dicit, admittendum non est. Solitos consobrinos, & cognatos fratres appellari ex multis locis manifestum est. Nam Lot, quem filium Aram fratris Abraham fuisse scriptura testatur, Abrahami frater vocatus est Genes. 13. 8. & Laban, cum frater esset

Frater in scriptura pro consobrino.

Digitized by Google

esset matris Iacob Genes.28.2.Iacob frater appellatur.Gen.29.15 Hoc ergo sensu illi,quos supra nominauimus,fratres Domini vocātur. Maior,ac difficilior quæstio est,cur eò venerint, & tēpore minimè opportuno cū Christo loqui voluerint, vt non dubitauerint eum cōcionantem interpellare, & misso nūtio euocare foras,vt ait Marcus cap.3.31.idē Marcus eius rei causā insinuat;sed causam eiusmodi, vt neque hanc quæstionem tollat,& aliā multò maiorē gignere videatur.*Dicebant enim,* inquit v.21.*quoniā in furorem versus est.* Marci locum,si eò nos Deus peruenire volet,ibi explanabimus.interim fingamus id de Christo dictum esse,non dicit Euangelista eū in furorem versum;sed eius fratres id dixisse.Eos autē ex animo dixisse credendum non est;sed,vt eo prætextu de manibus eum Pharisæorum liberarent; odorati enim fuerant,vt vero simile est,ipsorum cōsilium,quod de perdendo Christo conceperant,vt supra Matthæus dixit ver.14.Credibile enim est cōsanguineos de eius salute fuisse solicitos. Ideo ergo venerant,ideo eius matrem,quò plus eū mouerent, adduxerant,ideo interpellant:ideò importuni sunt, quia timent,ne periculosum sit expectare, ne fortè in ipsa concione à Pharisæis apprehenderetur.Itaque, quod Tertull.in lib. de carne Christi, Chrysost.& Theophylactus dicunt,eos ambitione quadam impulsos venisse,vt ostenderent se eius esse cognatos, & aliquam in eum auctoritatem habere,à veritate alienum est.Illud nullo modo ferendum, quòd in eandem culpam omnis immunē culpæ Christi matrem inuoluant. Quod vtrumque libenter Caluinistæ,& Lutherani hæretici sunt imitati: multa etiā de suo addentes acerbiora.Nempe muscis, vt Gregorius ait Nazianzenus,similes sunt,quę per corpus discurrentes,quod sanum est,prætereunt, quod vlcerosum,ac purulentū exsugunt.Sic isti, quæ a veteribus auctoribus piè sapienterque dicta sunt,omnino contemnunt:si quid illis minus consideratum excidit:id excipiunt,id vnum laudant. Scio scripsisse Ioannem cap.7.5.*neque enim fratres eius credebant in eum.*Sed aliud est in eum non credere,aliud ambitiosos esse:nec hoc ex illo colligitur. Si quid autem ex eo,quod in eum nondum credebant, colligi potest:potius contrarium potest,nulla eos ambitione ad Christum venisse:quæ enim ambitionis materia erat,si in eum non credebant? Adde quod Ioannes non significat fratres eius nullo prorsus modo in eum credidisse:sed non tam perfectè credidisse,quā postea tot visis miraculis credidère,quomodo enim si non credebant,Apostoli erant? quemadmodum idem alio loco Ioannes dixit c.2.11. *crediderunt in eum discipuli eius,*non quòd antè nō credidissent,sedquòd magis tunc viso miraculo credidissent. Denique nō est rationi consentaneum peius de Beata Virgine,& Apostolis sentire ac loqui,quàm de quouis homine loqui,atque sentire bono viro licet: qui nullius factum quātumcunque speciem peccati habeat,quādiu bene interpretari potest,reprehendit. Apostolorū hoc loco ambitio nullo scripturæ testimonio, nulla verosimili coniectura probari potest. Quæ igitur est ista æquitas peius de Apostolis sine vllo argumento,quàm de cæteris hominibus cogitare? Simile est,quod Auctor imperf.hom.30.diuinauit,Apostolos Christi cognatos à diabolo instigatos fuisse,vt eò venirent,vt homines,qui Christi diuinitatem credere incipiebant,visis eius cognatis purum hominem crederent.

Hæretici in libris Patrum legēdis muscis similes.

B.Virgo,& Apostolicō tra hæreticos nostri sæculi defenduntur.

Stabant foris.] Hoc etiam hæretici immeritò arrogantiæ tribuunt,quasi non fint dignati in domum ingredi,& verbum Dei cum aliis audire,cùm aper- A tè Lucas dicat,ideo ingressos non esse,quia præ turba ingredi non potuerunt. Intolerabilis audacia non solùm sine scriptura,sed etiam contra scripturam malè de Apostolis iudicare.

47.*Dixit autem ei quidam.*] Marcus c.3.30.ait,*miserunt ad eum vocantes eum.*Itaque hunc,qui Christo matrē, fratresque eius adesse renūciauit,ab Apostolis summissum fuisse,cùm ipsi ingredi non possent,credendum est.Quod autem Matthæus vnum, Marcus,& Lucas plures illi renuntiasse dicunt. facilè soluitur, vnum priùs,multos deinde,vt fieri solet,cum nondum exiret,renuntiasse.

B 48.*Quæ est mater mea.*] Illud primum tenendum quod Epiphanius hæres.42.Chrysostomus & Hieronymus in hunc locum adnotarunt, non ideo hoc dixisse Christum,vt matrem fratresque negaret, & iuxta Marcionem, vt ait Hieronymus, & Manichæum,qui hoc abutebantur loco, de phantasmate natus putaretur. Cur autem tam asperè responderit,& ab omnibus auctoribus quæsitum est, & non eadem ab omnibus causa reddita. Hieronymus putat eum, qui illi matrem, & fratres eius adesse renunciauerat,malo id animo fecisse, vt experiretur, an parentis, & consanguineorum affectu tan- C geretur, ideoque illi, tanquam insidiatori, asperiùs respondisse; sed iam ex Marco cap. 3. 30. probauimus illum non tentandi, sed obediendi causa iussum à fratribus Domini eorum illi aduentum renuntiasse. Epiphanius autem hæres. 42. & Chrysostomus propterea quòd importunè eum interpellabant. Ambrosius melius in cap. 8. Luc. *Nec*, inquit, *iniuriose refutantur parentes, sed religiosiores copulæ mentium docentur esse, quàm corporum.* In eandem sententiam Hilarius scribit, *Formam*, inquit, *seipsum vniuersis agendi, sentiendique constituens propinquitatum omnium ius, atque nomen iam non de condi-* D *tione nascendi, sed de Ecclesiæ communione retinendum.* Idem rursus Ambrosius eundem in locum, *Moralis* (inquit) *magister, qui se cęteris præbet exemplum, atque ipse præceptor, ipse etiam suorum executor est præceptorum. Præscripturus enim cæteris, quoniam qui non reliquerit patrem, aut matrem suam, non est filio Dei dignus, sententiæ huic primus ipse se subiecit, non quò maternæ refutet pietatis obsequia, (ipsius enim præceptum est, qui non honorauerit patrem & matrem, morte moriatur) sed quia paternis se mysteriis amplius quàm maternis affectibus debere cognoscat.* Itaque docere homines voluit posse E vnumquemlibet & fratrem,& matrem esse ipsius. Nec carnales parētes negat: sed spirituales præfert, sicut cum Lucæ 11.27.28. mulieri dicenti, *beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti*: respondit, *Quinimmo, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*: non negans beatum ventrem; sed mentem beatiorem affirmans,quæ audit verbum Dei, & custodit illud;nec alios matri, sed matrem matri præferens,matrem audientem, & custodientem verbum Dei,matri in vtero gestanti,atque lactanti. Ideo enim mater Christi omnium hominum beatissima fuit, quia plusquam omnes homines verbum Dei audiuit, & credidit. *Beata illa* (inquit) *quæ credidisti,* F *quoniā perficiētur ea, quæ dicta sunt tibi à domino,* Luc.1.45 Similiter hoc loco nec matrem,nec fratres suos negat,nec alios illis,sed matrem matri, fratres fratribus anteponit. Nam etsi virgo corpore vere eius mater, & Iacobus, Iose, Iudas, & Simon consanguinitate vere eius fratres erant, tamen multò perfectius,& maiore cum merito mente & illa mater, & illi fratres erant; quia faciebant voluntatem patris eius, qui in cœlis est.

Quomodo Christus matrem, & fratres neget.

CAPVT XIII.

IN illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare. 2. Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in littore, 3. & locutus est eis multa in parabolis, dicens. Ecce exiit, qui seminat seminare. 4. Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam, & venerunt volucres cæli, & comederunt ea. 5. Alia autem ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & continuo exorta sunt, quia non habebāt altitudinem terræ. 6. sole autem orto æstuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt. 7. Alia autē ceciderunt in spinas, & creuerunt spinæ, & suffocauerunt ea. 8. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructū aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. 9. Qui habet aures audiendi, audiat. 10. Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? 11. Qui respondens, ait illis. Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum, illis autem nō est datū. 12. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. 13. Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligūt. 14. Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicētis: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & nō videbitis. 15. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. 16. Vestri autem beati oculi: quia vident, & aures vestræ, quia audiunt. 17. Amen quippe dico vobis: quia multi prophetæ, & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. 18. Vos ergo audite parabolam seminantis. 19. Omnis, qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est. 20. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est, qui verbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud. 21. nō habet autem in se radicem, sed est temporalis, facta autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. 22. Qui autem seminatus est in spinis, hic est, qui verbum audit, & sollicitudo sæculi istius, & fallacia diuitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur. 23. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum. 24. Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo. 25. cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminauit zizania in medio tritici, & abiit. 26. Cum autem creuisset herba: & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. 27. Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Vnde ergo habet zizania? 28. Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit: Serui autem dixerunt ei, Vis, imus, & colligimus ea? 29. Et ait: Non: ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum. 30. Sinite vtraque crescere vsque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. 31. Aliam parabolam proposuit eis dicens: Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo: 32. quod minimum quidem est omnibus seminibus: cùm autem creuerit, maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius. 33. Aliam parabolam locutus est eis. Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. 34. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas: & sine parabolis non loquebatur eis: 35. vt impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. 36. Tunc, dimissis turbis, venit in domum: & accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. 37. Qui respondens, ait illis: Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. 38. Ager autem est mundus: Bonum verò semen, hi sunt filij regni: zizania autem, filij sunt nequam. 39. Inimicus autem, qui seminauit ea, est diabolus. Messis verò consummatio sæculi est. Messores autem angeli sunt. 40. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. 41. mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos, qui faciunt iniquitatem: 42. & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dētium. 43. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat. 44. Simile est regnū cælorum thesauro abscondito in agro: quem qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit & vēdit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum. 45. Iterum simile est regnū cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. 46. Inuenta autem vna pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. 47. Iterū simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti. 48. quā cū impleta esset, educētes, & secus litus sedentes, elegerūt bonos in vasa, malos aūt foras miserūt. 49. Sic erit in consūmatione sæculi: exibūt angeli, & separabūt malos de medio iustorū, 50. & mittēt eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. 51. Intellexistis hæc omnia? Dicūt ei, etiā. 52. Ait illis: ideo omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera. 53. Et factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde. 54. Et veniens in patriā suam, docebat eos in synagogis eorum, ita vt mirarentur, & dicerent: Vnde huic sapientia hæc, & virtutes? 55. Nonne hic est fabri filius? Nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius, Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas? 56. & sorores eius, nonne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? 57. Et scandalizabantur in eo. Iesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua. 58. Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.

Mar. 4. a. 1. Luc. 8. a. 4. Inf. 25. c. 29. Isa. 6. c. 9. Mar. 4. b. 14. Luc. 8. b. 10. Ioan. 12. f. 40. Act. 28. f. 26. Ro. 11. b. 8. Luc. 8. b. 11. Luc. 10. d. 24. Mar. 4. c. 28. Mar. 4. d. 30. Lu. 13. e. 18. Luc. 13. e. 21. Psal. 77. Mar. 4. d. 32. Apoc. 14. c. 11. Sap. 3. b. 7. Dan. 12. a. 3. Mar. 6. a. 1. Lu. 4. c. 16. Ioan. 6. e. 42.

IN CAPVT XIII.

IN *illo die.*] Quo in domo concionante illo tanta hominum multitudo concurrerat, vt domus eos capere non posset, ideoque fratres eius foris starent, quia ingredi non poterant, sup. c.12.46. & Luc. 8.19. Idcirco domo exiit, & ad mare cõtendit, vt latiorem in locum concionem educeret, quemadmodum Euthy. adnotauit.

2. *Et congregatæ sunt ad eum turbæ.*] Ideo hoc narrat Euangelista, vt concionis & parabolarum, quas narraturus est, occasionem exponat; ideo enim concionem habuit Christus, & parabolas multas, illa præsertim de semine in diuersam terram cadente proposuit, quia turbam magnam auditorum vidit, in quibus & ipse sciebat, & erat per se vero simile alios viæ, alios petrosis locis, alios spinosis, alios bonæ terræ similes esse.

Ita vt in nauiculam ascendens sederet.] In nauiculam ascendit, vel, ne à multitudine opprimeretur, & audiri non posset, vel, vt Chry & Theoph. existimant vt omnes auditores ante conspectum suum, & in se intẽtos haberet Nam Hilarij & Hieronymi allegoriam etsi bella omnino est, tamen quia est allegoria, prætermitto.

In, pro per, in scriptura Aggæi 1. 3. & 2.2. Parabola quid sit.

3. *In parabolis.*] Per parabolas, *in* pro *per*, ex Hebræorum lingua, apud quos ב *in* idem valet, quod *per*, vt *in manu prophetæ*, id est per manum prophetæ. Parabolæ Græcis sunt, Latinis similitudines, Hebræis חידות ænigmata, sermo qui aliud sonat, aliud significat, obscuris rerum similitudinib⁹ inuolutus. Nomẽ est apud Ecclesiasticos auctores adeo vsitatum: vt quemadmodum in nonnullis superiorum seculorum scriptoribus obseruaui, omne verbum parabolam appellauerint; vnde Italis & Gallis *parola*, Hispanis *palabra*, quasi parabola facta est. Cur autem non aperte, & explicatè, sed per parabolas Christus hoc loco locutus sit, ipse infra explicabit ver. 13.

Qui seminat] Periphrasis agricolę ὁ σπείρων seminans, id est seminator, qui seminare solet.

4 *Et dum seminat.*] καὶ ἐν τῷ σπείρειν, & in seminando, id est dum seminaret. Reliqua vsque ad versum 9. explicabuntur ver. 19.

10. *Qui habet aures.*] Excitat auditorum studium, vt diligenter parabolæ significationem inquirant, vide c.11.15.

Locus cõtra sententiam D. Augustini de prædestinatione explicatur.

11. *Quia vobis datum est.*] Commouetur hîc de prædestinatione, & reprobatione difficilis quæstio, de qua ego, antequã nostræ de ea re Theologicæ scholæ exeãt: non libenter, quasi ex itinere, dico sententiam. Tantum attingam, quę ad eos locos, de quibus agetur, explanandos, necessaria mihi esse videbuntur. Duo hîc quæri possunt; alterum, cur Apostolis datum: alterum, cur aliis non datum. Catholici, qui D. Augustini de prædestinatione sentẽtiam sequũtur. ideo Apostolis datum esse docent, quia prædestinati; ideo aliis non datum, quia reprobati erant; hoc enim loco inter alios, vt sententiam de prædestinatione, & reprobatione suam probaret, vsus est August. in lib. de prædestinatione Sanctorum cap. 8. & 16. lib. de bono perseuerantię cap. 8. 9. 11. & libr. de gratia & lib. arbit. cap. 23. & lib. de correp. & gratia cap. 4. 6. 7. 8. De Augustini vt dixi, opinione non disputo, de huius loci interpretatione disputo, & multos graues, antiquos, doctos secutus auctores affirmo non eam fuisse causam, cur Apostolis datum sit mysteria regni cœlorum cognoscere, quod prædestinati: nec eam, cur aliis datum non sit, quod reprobati essent, sed quod Apostoli digni essent, alij indigni, vt Hilarius, Chrysostom⁹ ho. 46. Hieronymus, Auctor operis imperfecti, Beda, Theophy. Euthymius existimant. Primùm non omnes Apostoli prædestinati erant: nam certe Iudas non erat prædestinatus, & tamen omnibus datum est nosse mysteria regni cœlorum: omnibus enim Christus parabolam explicauit: non ergo ideo datum, quia prędestinati erant. Contra verò non omnes, qui erant in turba præter Apostolos reprobati erant. Quis enim id credat. Omnibus tamen negatum est: non igitur ideo illis non datum, quia reprobati erant. Præterea etsi, cur datum sit Apostolis, aperte explicatum non est: tamen, cur aliis datum non sit, explicatum est, quia videntes non videbant, & audientes non audiebant, id est, quia cum credere nollent, atque intelligere indigni erant, quibus mysteria regni cœlorũ explicarentur, ver. 13. propterea ergo Apostolis datum quia digni erant, quia intelligere, quia credere volebant: quia quæsiuerunt, vt ait Mar. c. 4. 10. Qua ratione credendum est Christum his dedisse, & illis negasse, nisi qua postea Apostoli eius voluntatem, & exemplum secuti gentibus dederunt, Iudæis negauerunt? Act. 13. 46. *Vobis* (inquiunt) *oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quia repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Qua ratione credimus Christũ his dedisse, illis negasse, nisi qua alio loco dicit, *auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius?* Cur enim illis ablatum, nisi quia fructus eius non faciebant? Cur his datum, nisi quia sciebantur esse facturi? Illud vero, quod Caluinus dicit, verba Christi obscura non fuisse: sed auditores cæcos, ideo intelligere non potuisse: non solum falso, sed etiam imperite ac ridicule dictum est. Nam Apostoli profecto cæci non erant, & tamen sensum parabolę, donec illis Christus exposuit, non intellexerunt. Sed scio quid Caluinus velit & dicere non audeat, sibi ac suis omne verbum Dei facile, & perspicuum esse, quia oculos, id est Spiritum sanctum habent: Apostolis difficile, quia cæci erant & Geneuensi carebant spiritu.

C. 21. 43.

12. *Qui enim habet, dabitur ei.*] Prouerbialem fuisse locutionem inde colligitur, quod aliis etiam locis in eandem sententiam à Christo repetatur, vt infra cap. 25. 29. Simile apud Hispanos prouerbiũ est, quo significatur, diuitibus omnes dare, pauperibus auferre. Sensus autem est, ita plerumque fieri solere, vt ei, qui plus habet, plus detur, quia plus meretur: ei, qui non habet, etiam siquid reliquum illi est, auferatur: quia indignus est, vt habeat. Id parabola illa de talentis cap. 25. 28. aptissime explicatum est: vbi propterea illi, qui quinque habebat talẽta: aliud insuper datum est, quia illud bene negotiando, & alia quinque talenta lucrando meruerat: propterea verò alteri vnum, quod solum habebat, talentum, aufertur, quia illud in sudarium inuoluerat, & dum non multiplicauit, indignum se, qui haberet, effecit. Id etiam, vel ex nostris moribus discere possumus: si pecuniam negotiandi causa daturi sumus, illi potius mercatori damus, quem bene negotiando diuitem factum scimus: & quo plus pecuniæ habet, plus illi pecunię concredimus. Contra illi, quem sua negligentia pauperem videmus, non solum nihil damus: sed siquid illi dederamus, id etiam, ne forte perdat, repetimus Capite 25. 29. & Lucę 8. 18. non dicitur, & id quod habet, auferetur ab eo: sed, *id quod videtur habere*, aut *quod putat se habere*. Quod occasionem multis præbuit hunc locum ex illis interpretandi, quasi non sit ablatum Iudæis, quod re vera habebant; sed quod sibi habere videbantur. Quòd si verum esset, nihil illis

Digitized by Google

vere esset ablatum. Nec enim verè aufertur, quod vere non habetur. At Christus aliquid vere auferri significat, alioqui nulla esset pœna. Videmus autem illum hoc Iudæis, tanquam pœnam, comminari: & cap. 25. 29. talentum, quod negligens ille seruus non solum habere videbatur: sed habebat, auferri iubet, & alteri dari. Cur ergo dicit, *quod videbatur habere?* vel quia dixerat, *non habenti auferetur*, & poterat aliquis dubitare, quomodo non habenti auferri posset, dixit non quod habebat, sed *quod habere videbatur*. Vel, vt ait Diuus Augustinus: quia perinde habebat, ac si non haberet, cùm eo non vteretur, non dicitur habere, sed habere videri. Quid ergo Iudæis, quod habebant, ablatum est, quia oblata Euangelij gratia vti noluerunt? Respondent Hieron. Chrysost. & Auctor operis imperfecti ablatā illis esse ipsam quodammodo naturam, id est naturalem cognitionem, quia excæcati sunt, ita vt ne illa quidem, quæ duce natura intelliguntur, intelligerent. Quis enim philosophus si tot Christi, ac tanta miracula oculis suis perspexisset, non credidisset aliquam in eo fuisse diuinitatem? Apostolis ergo gratiam ad intelligenda diuina mysteria iam habētibus, eaque bene vtentibus maior insuper gratia ad maiora mysteria comprehendenda data est: illis neque habentibus, neque recipere oblatam volentibus natura quodammodo ipsa erepta est. Ex hoc loco nostra de meritis sententia aptissime potest, vt mihi videtur, explicari. Nam qui gratiam Dei non habet, nihil omnino mereri potest, nisi, vt etiā aliquid sibi ex ipsis rebus naturalibus auferatur. Qui autem habet, eaque bene vtitur, quo plus habet, & melius vtitur, eo plus gratię meretur, eo plus accipit; & quo plus accipit, eo dignior fit, vt plus etiam accipiat. Ita semper quod ait Christus, verum est, *qui enim habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo.*

Probatur doctrina Ecclesiæ de meritis.

13. *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes, non vident.*] Id est cum miracula certissima eorum, quæ dico, argumenta oculis suis videant, & auribus audiant, nec intelligere, nec credere volunt. In pœnā ergo incredulitatis obscure illis loquitur; quia dum, quæ perspicue, ad dilucide illis dicebantur, intelligere noluerunt, illud meruere, vt ita illis loqueretur, vt, etiā si vellent, intelligere non possent. Sic solet Deus iustissimo iudicio, iis, qui oblatum verbum suum repudiarunt, prorsus auferre; seruat enim ipse in primis præceptum suum, *nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos*, vt dixit c. 7. 6. Sic minatur apud Amos illis qui tot prophetis credere noluerant c. 8. 11. *mittam famē in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.* Cur ergo illis Christus parabolas proponebāt, cum intelligi ab illis nollet? Rectissime hom. 46. Chrysostomus respondet, ideo noluisse eos intelligere, vt intelligerēt. Excitatur enim auditorum studium, & inquirendi diligentia, cum ea audiunt, quæ non intelligunt, & habere tamen magnarum rerum significationem animaduertunt. Ita fit, vt pœna illis in emendationem euadat, nisi pœna ipsa etiam abutantur. Huius loci si qua erat difficultas, explanata est. Alia venit ex Marco, qui c. 4. 12. ait Christum dixisse, *propterea in parabolis loquor, vt videntes non videant, & audientes non intelligant, nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Quod enim dicit, *vt videntes non videant: & audientes non intelligant*, iam ex Chrysostomi sententia explicatum est. Quod autem adiungit, *ne quando dimittantur illis peccata*, nec ea ratione, nec alia explicari videtur posse, quàm vt Christus eos conuerti, & saluos esse

Cur parabolas Christus proponeret.

A nolit. Eodem tamen modo Chrysostomus respondet, sic noluisse Christum Iudæos conuerti, & peccata illis remitti; sicut intelligere noluit, quæ dicebat; non in perpetuum, sed ad tempus clausit illis salutis ianuam, vt pulsarent, qui, cùm aperta esset, ingredi noluerant. Nitimur enim in vetitum. Noluit tunc malè conuerti, vt cùm se derelictos viderent, meliùs conuerterentur. Noluit tunc peccata illis dimitti, vt vexati malis debitum agnoscerent, & commodiore illis tempore, maiorique cum fructu dimitterentur. Aliter Euthymius in illū Marci locum scribens hæc verba *nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata*, non coniungit cum verbo *in* B *parabolis loquor*, quasi propterea Christus in parabolis loqueretur; ne illis peccata conuersis remitterentur, sed refert ad verba illa, *vt videntes non videant, & audientes non intelligant*, vt sensus sit: propterea nolle eos videre, & intelligere, ne conuertantur, & peccata illis remittantur; sicut de impio & perdito homine dixit Dauid, *noluit intelligere, vt bene ageret*; id est ne bene ageret. Ac vero apud Isaiam prophetā, ad quem his verbis Christus allusit, hic sensus est, vt ver. 15. explicabimus. Sed quocūque tandem modo hic locus intelligatur; certe non ita intelligitur, vt significetur Christū nolle, vt conuertantur, & peccata illis remittantur. Illæ enim nobis, C quæ non ambiguæ, sed certæ; non obscuræ, sed dilucidæ sunt, fixæ debent esse sententiæ, velle Deum omnes homines saluos fieri, nolle quenquam perire, nolle mortem peccatoris, sed magis, vt conuertatur, & viuat, non voluntatis eius mortem esse impij, & aliæ pene innumerabiles generis eiusdem, quibus tota scriptura sacra plena est.

Psal. 35. 4.

1. Tim. 2. 4. Ezech. 18. 23. 32.

14. *Et adimpletur in eis.*] In eis adimpletur, quod de vetere populo dictum erat; *auditu audietis, & non intelligetis*: in me verò, quod de Deo, *excæca Domine cor populi huius.*

Auditu audietis, & non intelligetis:] Quæ hîc per futura tempora dicuntur, apud Isaiam c. 6. 9. in He- D bræo per imperatiua dicta sunt. *Audiendo audite, & ne intelligatis: & videndo videte, & ne videatis.* Septuaginta vero existimantes imperatiua, vt sæpe apud Hebræos fieri solet pro futuris poni, per futura cōuerterunt, quos hîc siue Matth. siue Matthæi Græcus, Latinusque interpres secutus est. Vterque sensus bene, conuenienterque loco hæret. Nam si per futurum legamus, non quid eos Deus facere velit, sed quid ipsi facturi sint, significatur. Si per imperādi modum sensus verus est, & elegās, sed difficilior: quia videtur illis Deus imperare, vt audiant, & non intelligant. Sed hac etiam phrasi, quamuis imperando loqui videatur, tamen non imperat; neque quid E ipse velit, sed quid illi sint facturi, declarat, quēadmodum Galli seruo perdito solent dicere, caue ne vir bonus sis, non imperādo, non volendo, vt bonus vir non sit; sed declarando se scire eum bonum virum numquam futurū. Sic loquitur Christus infra c. 23. 32. *& vos implete mensuram patrum vestrorum.* Imperare enim videtur, quod non imperat, sed declarat eos esse facturos. Nec enim concessio est, vt plerique putāt sicut, *I. sequere Italiā vētis*; sed modus loquēdi Hebręis familiaris lōge plus habēs energię.

Virgil. Aen. 4.

15. *Incrassatum est enim.*] Quod hîc per præteritum dictum est apud Isaiā mandandi modus est השמן *incrassa, impingua cor populi huius*; Similiter quod sequi- F tur, *& auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserūt.* Hebraice est אזניו הכבד *aures eorum aggraua* & השע ועיניו oculos eorum caligine offunde, id est *excæca*, vt illic D. Hieronymus vertit: Septuaginta vero iisdem verbis conuerterunt, quibus hîc Euangelista

Digitized by Google

vsus est, vt vero simile sit, quod in præfatione ad quatuor Euangelistas dixisse memini, sæpe Græcum Matthæi interpretem testimonia, quæ ex vetere citantur Testamento, non vt sunt in Hebræo, sed vt in Septuaginta interpretibus conuersa transtulisse. Cur autem ita Sep. conuerterint; in lib. Hebraicarum lectionum rationem reddimus. Nempe hæc tria verba השמן הכבד השע aliis punctis legerũt, quam nunc leguntur ab Hebræis. Nunc enim legimus השמן *impingua, incrassa*; illi legerunt הכבד *impinguatum est, incrassatum est*: nunc legimus הכבד *aggraua*; illi legerunt הכבד *aggrauatum est*, quod per periphrasim explicarunt, τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, *auribus grauiter audierunt*; nunc legimus השע caligare fac, illi legerunt השע oculus eorum caligine offusus est, & per periphrasim καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, & oculis suis caligauerunt. Versio Septuaginta, quam aut Euangelista, aut eius interpres hoc loco secutus est, multo meliorem habet sensum, quia Deus ipse loquitur, non propheta; Deus autem non dixisset, *impingua cor populi huius, & aures eorum aggraua*: cui enim dixisset, cùm nemo præter ipsum, aut excæcare cor, aut illuminare possit. Deinde, quia iam cor populi impinguatum erat, iam aures aggrauatæ, iam oculi excæcati, propterea enim dixerat, *audiendo audite, & nolite intelligere*, quia sciebat adeo excęcatos esse, vt etiam si audirent, intellecturi non essent. Non ergo nunc iubet Deus, aut propheta orat, vt excęcentur, qui cæci iam erant: sed reddit rationem, cur intellecturi non essent, quia cæci erant. Itaque superuacaneum hoc loco est, quomodo Deus excæcare, & indurare dicatur, disputare; de ea re in epistola ad Rom. c. 9. Deo iuuante disseremus.

16. *Vestri autem beati oculi.*] Videri potest huic sententiæ illa esse contraria, *Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt, & crediderunt.* Nam prophetæ illi, & iusti, quibus Apostolos Christus antefert, eo fuisse videtur Apostolis beatiores, quod nõ videntes crediderunt. Facilis erit solutio, si spectemus quid hîc, quid illic Christus agat. Hîc Apostolos prophetis beatiores dicit, quia cum vtrique crediderint, tamen quæ credebant, & videre optabant, illi viderunt, hi non viderunt. Et erat meritò in beatitudine ponendum filium Dei tamdiu expectatum, tam ad liberandos à tyrannide diaboli homines necessarium videre illis contigisse. Hoc enim sensu Simeon ille, qui redemptionem Israelis expectabat, cum Christum in vlnas excepisset, dixit. *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Cum autem dixit, *beati qui non viderunt, & crediderunt*, illos qui non videntes credunt, illis præfert, qui oculis fidem metientes, non credunt, nisi quod vident. Sunt, qui, vt has sententias concilient, hunc locum non de oculis corporeis; sed de oculis mentis interpretentur, vt Hieronymus, & Chrysostomus. sed non est istud necessarium, præterquam quod de solis oculis mentis intelligi nõ potest; quibus prophetæ, & iusti Christum venturũ viderunt. *Abraham* (inquit) *exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est.* Ioann. 8. 56. & non est dubium voluisse Christum Apostolos prophetis anteferre, quod, quæ prophetæ longe, illi prope; quæ prophetæ obscurè, illi perspicue; quæ prophetæ spiritu, illi oculis etiam vidissent, manibusque tenuissent sicut Ioannes ait 1. epistola cap. 1. 1. 2. *Quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitę, testamur, & annunciamus vobis.* & Petrus epist. 2. 1. 18. 19. *& hanc*, inquit, *vocem nos audiuimus de cœlo allatam, cum essemus cum illo in monte sancto, & habemus firmiorem propheticum sermonem.* Atque hoc sensu Theophylactus, & Euthymius exponunt.

Ioan. 20. 29

Luc. 2. 29.
Ioã. 20. 29.

17. *Multi prophetæ & iusti.*] Nominat nobilissimas quasque personas, quæque dignissimæ fuisse videbantur, quæ Christum viderent, nec tamen videre potuerunt quo magis gratiam & felicitatem Apostolis à Deo concessam commẽdat. Quo etiam spectat, quod Lucas c. 10. 24 ad prophetas non iustos, sed reges adiungit. Credibile enim est Christum ea tria personarum genera præstantissima nominasse, prophetas, iustos, & reges. sed Matthæũ reges, Lucam iustos prætermisisse. Quod autem Hier & Euthy. adnotauerunt, nõ dixisse Christum, omnes prophetæ, sed multi, quod aliqui ex illis viderint, vt Abraham, qui exultauit, vt videret diem Christi, vidit. & gauisus est, verisimile non esse arbitror, quin multos pro omnibus posuit; vt Apostolis, qui pauci erant, opponeret, vt Rom. 5 19. multisque aliis locis factum videmus. Nam ne ipse quidem Abraham ita Christum vidit, quemadmodum Apostoli viderunt.

18. *Vos ergo.*] Vos qui vidistis, quæ multi prophetæ, & iusti voluerunt videre, & non viderũt; & audistis quæ voluerunt audire, & non audierũt; vos quibus datum est nosse mysteria regni cælorum, cũ cæteris datum non sit, vt dixit v. 11.

Audite.] Intelligite parabolæ significationem: iam enim parabolam audiuerant. Marcus c. 4. 13. indicat, Apostolos à Christo subreprehensos, quòd parabolam non intellexissent, cum primũ audierunt: *Nescitis parabolam hanc, & quomodo omnes parabolas cognoscetis?* quasi dicat, si hanc, quæ omnium facillima est non intelligitis, quomodo omnes alias, quæ difficiliores sũt, intelligetis? sicut infra c. 15. 16. *adhuc & vos sine intellectu estis?* Reprehendit ergo, non quod intellectu res esset facilis, quis enim nostrum, si audisset nemine interpretante intelligere potuisset? sed quod, cum tamdiu cum ipso versati fuissent, & deberent magistri esse propter tempus, præceptore in iis rebus, quas ipsi aliis explicare deberent, indigerent. Vt alio loco, *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me.* Ioan. 14. 9.

19. *Omnis qui audit verbum regni.*] Euangelium.

Et non intelligit.] Non recondit alte in animo, non fouet, non meditatur, & quasi terra cordis sui tegit, Nam non intelligere, non semper culpa est; hîc autem culpa notatur. Sic ergo hoc loco accipitur intelligere, quemadmodum Ps. 40. 1. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem*, id est qui curã illius habet, qui illum fouet, qui tegit, qui nutrit; redundat nominatiuus *omnis* ex Hebræorum idiomate.

Venit malus.] ὁ πονηρὸς malignus, diabolus, vt c. 6. 13. & aliis locis, quos illic adnotauimus.

Hic est, qui secus viam seminatus est.] Verba hæc occasionem multis præbuerunt longam texendi disputationem, quomodo ille qui audit, & non intelligit, secus viam seminatus dicatur, cùm non ipse, sed granum seminatum sit. Nam, dum seminat, aliud cecidit secus viam, aliud in petrosa, vers. 4. Res non est, vt mihi videtur, adeo difficilis, vt tam longis indigeat commentariis. Seminari dicitur, & semen quod iacitur, & ager, in quem iacitur. Nam & sata inde dicuntur agri ipsi, qui seruntur. Ergo, qui audit verbum regni, & non intelligit, secus viam seminatus dicitur, non vt semen; sed vt ager, & terra, quę secus viam dura est, prætereuntium calcata vestigiis. Eodem modo, quod versicul. 20. 22. & 23. dicitur, intelligendum est. Seminatorem Christus seipsum vocat: semen verbum Euangelicum:

Digitized by Google

simile Euangelistam explicationis causa addidisse. Significat n. Propheta Christum sine contentione, sine clamoribus, quibus forum perstrepere cōsueuit, quietè, placideque iudicaturum. Hoc enim est, quod ipse dixit cap. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Toto denique hoc Isa. testimonio nihil aliud quā Christi mansuetudo declaratur, vt apud Zachar. 9. 9. & Matth. 21. 5. Ioan. 12. 15. *dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus.*

Non clamabit.] Hebraice additur לא ישא non tollet: potest autem intelligi, vt ait Hieron. פנים facies, id est, non habebit in iudicando vllam rationem personarum, sic enim Hebræi dicunt, quod Græci πρόσωπον λαμβάνειν personam accipere. Vel קולו vocem suam, vt interpretatur R. Salom. id est, non vociferabitur.

Donec eiiciat ad victoriam iudicium. Locus est, vt mihi videtur difficilior, quàm plerisque interpretibus visus est. Primum apud Isayam sic legitur, נד ישים בארץ קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה ייחלו. לא יכבנה לאמת יוציא משפט: לא יכהה ולא ירוץ משפט ולתורתו איים *Arundinem quassatam non conteret, & linum fumigans non extinguet, ad veritatem proferet iudicium, non turbabitur, nec animo frāgetur, donec ponát in terra iudicium, & in lege eius insulæ sperabunt*: id est, adeò quietè & attentè ambulabit, vt etiamsi super arundinem iam quassatam, qua nihil fragilius esse potest, pedem ponat, eam non confringat; & si super stupam non omnino ardentem, sed tantùm fumigantem, non extinguat. Apparet enim fuisse prouerbium, quo summa incedentis lenitas significabatur, sicut Galli, & Hispani de similibus hominibus dicere solent, etiamsi super pauimentum ouis stratum ambularet, nullum frangeret. Per incessum autem, & ambulationem omnes vitæ actiones intelliguntur ex Hebræorum idiomate. Significatur ergo Christum omnibus in rebus incredibili mansuetudine, ac lenitate vsurum fuisse. Euangelista cæteris verbis prætermissis tantùm hæc posuit, *donec eiiciat ad victoriam iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt.* Quæ ipsa, etsi aliquo modo iis, quæ apud prophetam leguntur, videntur esse similia, eadem tamen non sunt. Hieron. in commentariis ad eum Isayæ locum, & in epistola ad Algasiam q. 2. existimat id scriptorum vitio accidisse, quod ego nullo modo mihi persuadeo. quin Hebraicum illud, quod nunc habemus, Euangelium, nusquam mihi quàm hoc loco magis suspectum est, quod omnia & eadē quæ apud Isaiam verba sunt, recitet. Nimis enim affectata fides meritò suspecta est. Non solet Matthæus, cum testimonia ex prophetis adducit, verba numerare. Iste, qui, vt Matthæus esse videretur, numerauit, hoc est apud me consecutus, vt minimè Matthæus esse videatur. Manifestū est, idq; omnes præter Hieronymum, interpretes sentiunt, hæc verba Euangelistæ *donec eiiciat ad victoriam iudicium*, illis Isayæ verbis respondere לאמת יוציא משפט, ad veritatem proferet iudicium, id est omnia, dum iudicabit, ad verum examinabit, verum pronunciabit iudicium. Cur autem Euangelista pro proferet, dixerit ἐκβάλῃ, eiiciet, quod Septuaginta dixerunt ἐξοίσει inferet, non ita magni refert. Potuit enim Matthæus Hebraice dicere יוציא, proferet, vt est apud prophetam, & Græcus interpres vertere ἐκβάλλειν, quia id etiam potest Hebraicum verbum significare. Nec enim assentior iis, qui id ab Euangelista, vt maiorem vim adderet verbo, certo consilio factum putant, tanquam voluerit declarare, e-

Pseudoeuangelium Hebraicum Matthæi.

A tiam vi compulsurum Christum homines, vt verū iudiciū subeant: non n. de Christi seueritate, sed de mansuetudine, & mititate agitur. Illud longè difficilius, quomodo pro לאמת ad veritatem, dixerit Euangelista εἰς νῖκος, ad victoriā. Quod enim omnes dicūt, nō verba, sed sensum exprimere voluisse, fateor mihi satisfacere nō posse. Nam nec idem videtur esse sensus, & vt idem esset, tamen hic obscurior certe, quā ille est; & non est verosimile Euangelistam dilucidiorem prophetæ sententiam alia
B obscuriore sententia exposuisse. Itaque cogor meam lectori coniecturam indicare, doctioribus verò iudicādam relinquere. Suspicatus fueram aliquando Matthæum non pura, & antiqua Hebræorum lingua, sed corrupta illa ex Chaldaica, & Syriaca, quæ Christi tempore in vsu erat, Euangelium scripsisse, & pro אמת dixisse זכית aut זכיתא, quod & veritatem, puritatem, innocentiam, & victoriam significat; interpretem vero Græcum non veritatem, vt est apud Isayam, sed victoriam, alteram vocabuli significationem secutum conuertisse. Consului, cum hæc scriberem Syriacum Euangelium, comperique rectè me diuinasse: nam לזכותא scriptum inueni, quod & ad innocentiam, & veritatem,
C & ad victoriam potest significare.

21. *Et in nomine eius gentes sperabunt.* Duobus verbis Matthæus hîc videtur à propheta discrepare. Primum, quòd בתורתו *in lege eius*, dicat, *in nomine eius*. Hîc etiam omnes dicunt eandem esse sententiam. Quod etsi non satis intelligo, quia omnium tamen opinio est, refutare nolo. Tantùm dico, quod in lectionibus veteris, ac noui Testamenti adnotaui, magnā mihi apud Septuaginta vitiati loci suspicionem esse. Nam pro בתורתו *in lege eius*, non credo eos vertisse ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *in nomine eius*, sicut nunc legimus, sed ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ, *in lege eius*, vt legitur Hebraice. Nominum autem similitudinem erroris fuisse causam, vt amanuenses pro νόμῳ, ὀνόματι
D scripserint. Similem enim errorem in iisdē duobus vocabulis aliis etiā locis obseruauimus. Matthæi igitur Græcus interpres Septuaginta secutus pro lege nomen posuit. Deinde discrepat, quod pro איים insulis, dicat ἔθνη gentes. Sed hoc discrimen leue admodum est. Insulas enim propheta remotissimas quasque gentes appellauit, quia insulæ à continēte remotæ sunt, sicut poeta dixit, *& toto diuisos orbe Britannos*; vt apud eūdē prophetā c. 49. 1. *audite insulæ, & attendite*, & 51. 5. *me insulæ expectabunt*. & 60. 9. & 66. 19. *mittam ad insulas longe ad eos, qui non audierunt de me.*

Virg. Eclog. 1.

22. *Tunc.*] Cum è synagoga egressus esset, Auctor
E imperfect. & Remig. vel non significatur certum, & designatum tempus, vt putat Euthymius. Quanquam Marcus cap. 3. 20. videtur dicere id accidisse, simul atque egressus è synagoga in domum venit. Monendus mihi lector est, non esse hanc illam historiam, quæ à Luca c. 11. 14. narratur, vt plerique interpretes putant. Nam de eo dæmonio ca. 9. 32. Matthæus scripsit, & nos hanc illic opinionem probauimus.

Cæcus & mutus.] Dubium, vtrùm natura, aut morbo, vt sentire Hieronymus videtur, an dæmonis
F maleficio, vt Chrysost. & Theoph. cæcus & mutus fuerit. Credibilius tamen est dæmonem auditum, & visum illi ita ligasse, vt neque audire, nec videre posset: indicat enim Euangelista sola eum dæmonis eiectione auditum, visumque recuperasse, quasi prius nulla causa, quo minus audiret, videretque nisi dæmon impediuisset.

23. *Nunquid hic est filius Dauid.*] Id est Messias ille toties promissus, tam diu expectatus, qui ex genere

Digitized by Google

Dauidis futurus creditur. Vide quæ diximus c.1.2. A

14. *In Beelzebub.*] tanquam diaboli minister, magicis artibus. Vide c.9 34. & 10.25.

27. *Filij vestri.*] Plerique recentiores interpretes existimant Exorcistas illos Iudæorum significari, quorum artem quandam à Salomone traditam fuisse l.8. antiquit. c.2. Iosephus scripsit: & de quibus Lucas in Actis Apostolorum c.19.13. mentionem fecit. Filios autem Pharisæorum appellari, quod Iudæi essent, vt illi, & aliqui aliquando eorum filij. Argumentum verò esse, cur potius me, quàm filios vestros dicitis in Beelzebub eiicere dæmonia, cum vtrique eiiciamus? cur de me male cū idē faciamus, de illis bene iudicatis? Veteres de Apostolis hoc dictum putant, Hilarius, Chryſ. hom. 42. Auctor imperf. 29. Hier. Theop. & Euthy. ad quorum sententiā libentiùs accedo, nisi quod plus Christū, quàm illi dicunt, arbitror significare voluisse. Apostoli enim in nomine Christi dæmonia eiiciebant Luc.10. 17. argumentatur ergo *Filij vestri*, id est Apostoli, qui ex populo vestro sunt, *in quo dæmonia eiiciunt?* nonne in nomine meo? Si ergo illi non in nomine Beelzebub, sed in nomine meo dæmonia eiiciunt, quomodo dicitis me in nomine Beelzebub eiicere? Nam si illi in meo nomine eiiciunt, maior ego dæmonibus sum, cuius nomine, virtuteque pelluntur: non ergo in nomine Beelzebub ego eiicio: nā si Apostoli mea virtute eiiciunt, quod negare non potestis, multo magis ego, cuius est virtus.

Iudæorum Exorcistæ.

B

Ideo iudices vestri erunt.] Quia *sedebunt super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel* c.19.28. Hier. Quanquā ego de alio iudicio agi puto, quod Theologi comparationis vocant. Iudices enim eorum erunt, quia in illo vltimo iudicio apparebit Apostolos in nomine Christi dæmonia eiecisse, quod cum vidissent, & credidissent Pharisæi, tamen Christum ipsum, quem multo magis credere debebant propria virtute dæmones eiicere, in Beelzebub eiicere dixerunt, sicut ver.41. & 42. ait. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam: & Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam, quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis.*

Iudicium cōparationis.

C

28. *Peruenit in vos regnum Dei.*] Seipsum, & aduentum suum regnum Dei vocat, quia initium fuit regni Dei, & aditum nobis ad illud patefecit, Hieron. Chryſoſt. & Theoph. argumentum hoc est, si autē in spiritu Dei, vt superiore argumēto probatū est, eiicio dæmonia, ergo verum est, quod & ego, & Apostoli mei, & Ioannes prędicamus appropinquasse & venisse regnum Dei. Nam Spiritus sanctus, qui miracula per nos operatur, nostram prædicationē veram esse testatur.

29. *Aut quomodo potest quisquam.*] Facilis sensus, quomodo possum ego diabolum de possessione sua deturbare, id est ex hominibus eiicere, nisi fortior sim illo? Nemo enim in domum fortis intrare potest, & illam spoliare, nisi fortior, & superior illo sit, vt possit prius eum armis suis exuere. Fortem vocat גבור quem Septuaginta gigantem solent vertere, domum autem fortis vocat arcem, quæ à gigāte custoditur. Fortem intelligit diabolum, *quia non est potestas super terram, quæ comparetur ei.* Iob 41.24. *Non est nobis colluctatio*, inquit Diuus Paulus, *aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores.* Ephes.6.12. Domum eius intelligit mundum, in quo antequam Christus veniret, dominabatur, quem vt significat superioribus verbis D. Paulus, suo regebat arbitrio. Vasa autem eius, non arma, vt multi interpretantur, sed spolia & supellectilem. prius enim ligat, deinde vasa eius, id est supellectilem domus eius diripit, & Lucas c.11.22. arma ab spoliis separauit. Supellectilē autem diaboli vocat miseras animas, quas sub captiuitate detinebat, quasque Christus illi eripuit, *& ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem*, Psal.67 19. & Ephes.4.8.

30. *Qui non est mecum, contra me est.*] Primùm quærendum, de quo Christus loquatur. Hil c.12. Chry. hom.42. Hier. Auctor imperf. Beda, Euth. Theoph. de diabolo loqui existimant: quasi sensus sit, tātum abest, vt diabolus amicus mihi sit, eiusque nomine dæmones eiiciam, vt maxime mihi sit aduersarius. Melior mihi altera videtur interpretatio, quam etiam Chrysostomus & Theophylactus afferunt, vt de Pharisæis hoc dictum sit. Quorsùm autem ita de illis Christus loquatur, non satis compertum apud interpretes inuenio. Videtur tamen mihi Pharisæorum hypocrisim reprehendere voluisse, qui cum fingerent se Christo nō aduersari, sed tantùm gloriam Dei & legis obseruationem asserere, maxime tamen illi aduersabantur. Hoc colligitur ex vers.33. *aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, aut facite arborem malam, & fructum eius malum.* Volebant Pharisæi in causa Christi iudices haberi: ad se enim pertinere de religione ac miraculis iudicare: ideo indifferentes videri volebant, quasi nec pro Christo, nec contra Christum essent, cum maximè illi essent inimici; vt suam inuidiam simulata boni iudicis persona occultarent. Hanc illis Christus personam detrahit. Ne, inquit, erretis, & ne alios fallatis: etiamsi, quod simulatis vos non esse pro me, neque contra me, verum esset; tamen ob idipsum essetis reprehendēdi. quia, *qui nō est mecū, contra me est.* Quid ergo attinet dissimulare? minor erit culpa, si vos mihi palam aduersarios esse profiteamini; *aut facite arborem bonam & fructum eius bonum; aut arborem malam, & fructum eius malum.* Quomodo autem hæc sententia vera sit, *qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, spargit*, aut quomodo cum illa conueniat, quæ apud Lucam est cap.9.50. *qui non est aduersum vos, pro vobis est*, dubitare lector potest. Sunt, qui ad solos referant Pharisæos; quasi non vniuersè, sed in illis tantùm vera sit, in aliis verò quæ apud Lucam est, locum habeat, *qui non est contra vos, pro vobis est.* Non probo; nam etsi propter solos Pharisæos hoc dictum est, non in illis tamen solis verum est: sed in omnibus, in quibus eadem reperitur ratio. Debebant Pharisæi, quia legis scientiam profitebātur, primi omnium Christum recipere, ac pro illo esse; qui autem pro illo esse debebat, & pro illo nō erat, contra illum erat. Non potest rex de iis, qui ad regnum suum non pertinent, dicere, *qui non est mecum, contra me est*: de suis autem subditis potest. Non solùm enim, qui regem suum impugnat; sed etiam, qui pro eo, cum debet ac necesse est, nō propugnat, læsæ maiestatis reus est. Omnes ergo qui Christum recipere debebant, siue Pharisæi, siue alij, si non recipiebant, cōtra illū erant. Debebāt autem omnes cum primis Iudæi. Nam Gentiles, qui eū nec viderant, neque audiuerant; si non erant contra illum, pro illo erant. Nihil enim aliud apud Lucam significat, nisi eos, qui pro se esse non debeant, si contra se non sint, esse pro se. Nam, qui Christum non persequitur, quamuis nondum ad illum venerit, tamen non longe abest à regno cœlorum, & vt perueniat aliquem videtur fecisse gradum. Quanquam ille, de quo eo loco Christus loquebatur, vere pro illo erat; quia dęmonia in nomine eius eiiciebat; sed loquitur ex suorum discipulorum opinio-

E

F

Digitized by Google

ne, qui non putabāt pro se esse, nisi, qui secum, non doctrina, sed pedibus ambularent. *Vidimus*, inquiunt, *quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nobiscum & prohibuimus illum. Nolite*, inquit Christus, *prohibere; qui enim non est contra vos*, id est, qui eadem, quæ vos, docet, ac facit; etiamsi, quia vos non sequitur, pro vobis esse non videatur; *pro vobis est*: quia doctrinam, factaque vestra confirmat.

31. *Ideo dico vobis.*] Causalis dictio non refertur ad ea, quæ proximè præcesserunt: sed ad ver. 24. *Hic non eiicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum*, vt constat ex Mar. 3. 30. *quoniam*, inquit, *dicebant, spiritum immundum habet.*

Spiritus autem blasphemia non remittetur.] id est, blasphemia contra Spiritum sanctum, vt explicatur v. sequēti, & Mar. 3. 29. & Luc. 12. 10. Existit ex hoc loco maxima quæstio, vt D. quidem Aug. nullā in scriptura maiorem esse putet ser. 11. de ver. Dom. Quæstionis duæ partes sunt: altera, quòd sit peccatum cōtra Spiritū sanctum: altera quomodo nec in hoc sæculo, nec in futuro remittatur. Primùm, quæ certa sunt, ponamus, non disputemus. Certum est peccatum in Spiritum sanctum non dici, quod contra Spiritus sancti personam est, vt rectè D. Aug. admonuit: nam nullum peccatum magis cōtra Spiritus sancti personam esse poterat, quam Eunomianorum, qui Spiritus sancti diuinitatem negabant: tamen inter peccata in Spiritum sanctum non numerabatur: quotidie enim Eunomiani, vt ait Chrysostomus ad Ecclesiam venientes recipiuntur: & illud, cuius causa hæc a Christo sententia pronunciata est, non contra personam Spiritus sancti, sed contra Christi personam erat: dicebant enim eum spiritum immundum habere: & in Beelzebub principe dæmoniorum eiicere dæmonia. Illud etiam certum, peccatum in Spiritum sanctum non semper omnium peccatorum esse grauissimum: nec propterea non remitti in hoc sæculo, nec in futuro: quod cæteris maius sit. Nam Sadducæi, qui Spiritum sanctum esse negabant: & athei, quibus hodie plenus est orbis, haud paulo magis peccant, quàm qui dubitant, an dæmonia à malo, an à bono spiritu eiiciantur. Certum etiam, quod idem adnotauit August. non de omni peccati in Spiritum sanctum genere Christum hic agere, sed de eo tantū, quod in contumeliosis consistit verbis: hoc enim blasphemiæ nomen significat, hoc statim ver. 32. explicatur, *quicunque dixerit verbum.* Tametsi quinque diuersis in locis diuersas opiniones secutus est. Aliàs dicit peccatum in Spiritum sanctum esse finalem, quam vocant impœnitentiam, vt lib. de fide ad Petrum c. 3. & lib. de vera & falsa pœnitentia c. 4. & ser. 11. de verbis Domini. Aliàs in Spiritū sanctum peccare, qui in Ecclesia remitti peccata non credens contemnit tantam diuini muneris largitatem, & in hac obstinatione mentis diem claudit extremum, vt Enchir. cap. 83. Aliàs per malitiam, & inuidiam fraternam oppugnare caritatem post acceptā gratiam Spiritus sancti, vt lib. 1. de sermone Domini in monte. Aliàs peccatum in Spiritum sanctum esse desperationem indulgentiæ Dei, in commentariis inchoatis in epistolam ad Romanos, quem Bacchiarius eiusdem auctor ętatis in epistola de recipiendis lapsis secutus est. Ex quibus nulla blasphemia est, nec sunt verba, sed facta. Aliàs propiùs ad veritatem, scienter opera Spiritus sancti dæmoni tribuere, vt in qq. ex vtroque Test. q. 102. Vnde vulgaris Theologorum opinio nata, sex peccati in Spiritum sanctum genera ponentium, finalem impœnitentiam, desperationem, obstinationem in malo, scienter veritatem impugnare, præsumptionem, & fraternæ charitatis inuidiam. Nouatiani vero peccatū in Spiritum sanctū interpretabantur Christum negare, vt suum confirmarent errorem, eos, qui Christum negassent, non esse ad pœnitentiam recipiendos, vt Auctor Augus. est q. 102. ex vtroque Test. Alij etiam, vt opinor, Nouatiani, omne graue peccatum; quale homicidium, & adulterium post baptismum, commissum peccatum in Spiritum Sanctum appellabant, vt idem refert Aug. ser. 11. de verbis Domini; quod & Origenem & Theognostum vetustiores auctores ante docuisse, scribit in homi ad hunc locum Athanasius. Alii negare Christi diuinitatem, sicut Pharisæi negare videbantur, vt Hilar. can. 12. Ambros. lib. 7. in Lucam. Alij negare in baptismo & Eucharistia, cæterisque Ecclesiasticis sacramentis per gratiam Spiritus sancti peccata remitti, vt Beda in hunc locum. Alij generaliùs hæreticum esse, peccatum in Spiritum sanctū, vt Philastrius interpretatur in hæresi Rhetorii. Molestum fortasse lectori est tot audire sententias; recitaui tamen, quia semper existimaui in rebus grauioribus partem esse aliquam eruditionis, quid boni senserint auctores, non ignorare. Nec omnes tamen, quas inueni, commemoraui; sed quæ magnos habent auctores, qui hoc digni sunt honore, vt etiam aliena dicentes attentè, ac reuerenter audiantur. Verus sensus non aliunde, quam ex hoc ipso loco eruendus. Videmus, qua occasione hoc Christus dixerit, quia dicebant Pharisæi eum in Beelzebub eiicere dæmonia, manifesta Spiritus sancti opera dæmoni tribuentes; hoc ergo est peccare in Spiritum sanctum. Animaduertimus etiam Christum non dicere, quicunque dixerit verbum in patrem; neque, quicunque dixerit verbum in filium; sed *quicunque dixerit verbum in filium hominis*; ex quo intelligimus illum de se, non tanquam de Deo, sed tāquam homine loqui, eumque in filiū hominis verbū dicere, qui humana deceptus specie, aut offēsus infirmitate de illo infra illius dignitatē sētit, ac loquitur: ideoque veniā meretur, quia peccati excusationē aliquā habet: qui verò manifesta Spiritus sancti opera dæmoni tribuit, non meretur, quia nullam potest peccato excusationem obtendere. Vnde altera quæstionis pars facile intelligitur, cur peccatum in Spiritum sanctum nunquam remittatur: non vtique propterea quòd remitti non possit: tenenda enim est regula fidei, quæ nullum peccatum esse docet, quòd a Deo remitti non possit, neque propterea, quod nunquam remittatur; credibile enim est aliquos etiam ex illis, qui tunc Christum dicebant in Beelzebub eiicere dæmonia, postea resipuisse; sed propterea quod, qui in Spiritum sanctum peccant, nullam peccati excusationem habeant, ideoque natura sua veniam non mereātur. In aliis enim plerisque peccatis ignorantia, aut infirmitas, si non omnino, aliqua saltem ex parte culpa excusat. *Misericordiā*, inquit D. Paulus 1. Tim. 1. 13. *consecutus sum, quia ignorans feci*: *& ipse cognouit figmentum nostrum, recordatus est, quoniam puluis sumus*, Psal. 102. 14. *Spiritus vadens & non rediens.* Psal. 77. 39. At in peccato in Spiritum sanctum nihil eiusmodi, quod culpā eleuare possit, reperitur. Hæc est vera huius loci interpretatio, nō quidē mea; sed Athanasii in hō in hæc verba, Paciani epist. 1. Anastas. q. 68. in script. Basilij interro. 273. in reg. breuior. Ambros. lib. 2. de pœnit. c. 4. Hieron. in cōment Quanquā ex iis alij, cur peccatū in Spiritum sanctum non remittatur, alias rationes afferunt; in eo tamen consentiunt, peccatum in Spiritum san-

Quodnam in Spiritum sanctū peccatū appellatur prima quæstio.

Peccatum in Spiritum sanctum quomodo non remittitur. 2. quæst.

Digitized by Google

eo tamen consentiunt, peccatum in Spiritum sanctum id esse. quod explicauimus. Eodem fere redit, quod Chrysostomus ait ideo dici nunquam remitti, quia difficilius remittitur. Sed melius vt diximus alij, quia natura sua cùm excusationem nullam habeat, remitti nō potest; sicut alio loco Christus dixit impossibile esse, vt diues in regnum cœlorum intret; non quod Deo; sed quod natura sua impossibile sit. At omnia peccata mortalia, dicet aliquis, eiusmodi sunt vt veniam natura sua non merentur: cur enim, quæ mortalia non sunt, venialia dicuntur, nisi quia veniam merentur? Si igitur illa ideo venialia sunt quia merentur; hæc quæ venialia non sunt, non merentur. Respondeo nullum peccatum mortale natura sua veniam mereri, sed alia, si cum hoc comparentur, quia aliquam excusationem præ se ferunt, digna videri venia. Idcirco hoc solùm esse, quod numquam natura sua remitti possit: sicut multi sunt alij, præter diuites, qui suis viribus in regnum cœlorum intrare non possunt, sed ideo de solis hoc diuitibus dictum est: quia plus habent diuitiis onusti, atque grauati, impedimenti. Hinc sequitur, quamuis Christus de sola blasphemia, id est, contumeliosis in Spiritum sanctum verbis loquatur; eius tamen sententiam, non in blasphemia solùm, sed in omnibus omnino peccatis, in quibus eadem est ratio, veram esse. Quale est, si quis non verbo; sed facto, aut animi cogitatione Spiritus sancti opera dæmoni tribuat. In hoc genere nostri temporis hæretici peccant, miracula, quæ in Ecclesia Catholica fiunt, illaque maxime quibus per exorcismos, & Eucharistiam dæmones expelluntur, aut non credentes, aut magiam interpretãtes. Nam, vt Pharisæi Christum, ita illi Christi corpus, quod est Ecclesia, persequuntur, nec credũt, quæ facit, vera esse miracula. Multi hoc loco hęretici refutantur; Eunomiani, qui Spiritus sancti negabant diuinitatem, quos Ambros. lib. 1. de Spiritu sãcto c. 3. inde refellit, quod omnis blasphemia hominibus remittatur; blasphemia autem in Spiritum sanctum non remittatur; Sabelliani, qui tres in Deo personas confundebant, cùm hic persona Filij, & Spiritus sancti adeo distinguantur, vt, qui in illum peccat, veniam obtineat; qui in hunc, non obtineat; Caluinistæ & Lutherani, quos necdum natos Augustinus lib. 21. de ciuit. c. 24. & lib. 6. contra Iulian. c. 5. & Greg. lib. 4. Dialog. 39. & Beda in commentariis huius loci, & Bern. sermon. 66. in Cantica refutarunt; hi enim ex hoc loco purgatorium probauerunt, ex eo, quod dicitur versicul. 32. *Qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro*, colligentes, aliqua in futuro sęculo peccata remitti. At rident isti; quid tum? etiam Pharisæi dicta, factaque Christi ridebant. Dicunt phrasim esse, qua nihil aliud significatur, quàm peccatum in Spiritum sanctum nunquam remitti, id à Marco declarari ca. 3. 29. qui pro *hoc sæculo, & futuro*, vno verbo dicat, *in æternum*. Non ignoramus phrasim esse, quæ idem valeat, quod *in æternum*: sed dicimus *æternum* illud, quod significatur, duas habere partes, hoc sæculum, & futurum; & quod Marcus vniuerse dixit, id Matthæum per partes distribute dixisse, quod nunquã eum facturum fuisse contendimus, nisi ad vtramque partem, & præsens sæculum, & futurum peccatorum remissio pertineret. Ineptum enim esse, qui ita loquatur, non ducam vxorem, nec in hac vita, nec in futura: cum in futura vxores duci non possint. Si non credunt, proferant nobis aliquod ex sacris litteris exemplum, vbi eadem phrasis in rebus,

Matth. 19. 23.

Hæretici nostra ætatis cõtra Spiritum sanctũ peccant, Spiritus sãcti diuinitas.

Persona Trinitatis distincta.

Purgatoriũ contra Lutheranos & Caluinistas probatur.

A quæ ad vnum tantùm sæculum pertinet, vsurpetur, & vincant: si proferre non possunt, hæresim suam agnoscant, & fateantur. Rogat aliquis, quod & hęretici Sadducæorum & Pharisæorum more, id est non credentes, sed irridentes, nec vt credant, sed vt calumnientur, rogare solent, quomodo peccata illa, præsertim grauissima, quibus in filium hominis blasphematur, in futuro sæculo remittantur: cum nostra sententia quisquis mortali obstrictus peccato vitam finit, non temporalibus Purgatorij, sed B æternis inferni pœnis cōdemnetur? Itaque, si in hoc sæculo peccata illi remissa sunt, in altero non remittuntur, quia peccata non habet, quæ remittantur, si remissa non sunt, remitti in futuro sæculo non possunt, quia clausa est remissionis ianua. Facilis est, & expedita solutio, in futuro sæculo remitti peccata dicuntur, non quòd culpa, sed quòd pœna remittatur, culpa prius in hoc sæculo remissa. Scio aliã esse istorum hæresim, quod culpam retenta pœna remitti posse negent. Sed tam imperitus, & inconsideratus error est, vt non vnius, aut alterius hominis, sed totius humani generis exemplo refutetur. Omnes enim homines peccati originalis per baptismum remissa culpa grauissimas, atque diuturnas C tota vita pœnas luunt, famem, sitim, morbos, mortem, quas peccati originalis pœnas esse, & scriptura testatur, & ipsi non negant.

Culpa sine pœna remittetur.

33. *Aut facite.*] Hæc verba ad diuersas res, ac personas à diuersis auctoribus referuntur. Hilarius, Chrys. Euthy. & Theoph. referunt ad Christum, vt sensus sit, cur aliter de me, aliter de meis operibus iudicatis? quomodo possum ego, si, vt vos putatis, peccator sum, & spiritũ immũdũ habeo, bona opera facere, quale est, dæmones ab hominib. expellere, cęcos, surdos, mutos, leprosos curare, mortuos suscitare? Aut ergo facite me malum, & opera mea mala, aut me bonũ, & opera mea bona. Hier. ad diabolum, quasi dicat, dicitis me in Beelzebub eiicere dęmonia, quomodo potest diabolus arbor ma- D la bonum fructum facere, qualis est dæmonum expulsio? *aut* ergo *facite arborem bonam, & fructum eius bonum, aut arborem malam & fructum eius malum.* Beda ad vtrumque arborem bonam ad Christum, ad diabolum malam, tanquam sensus sit, quomodo possum ego, qui sum arbor bona, facere fructus malos, id est opera diaboli, qui est arbor mala? aut dicite me esse bonum, & opera mea bona, aut me esse malum, & opera mea mala. Ambros. lib. 2. de pœnit. c. 4. arborem bonam Ecclesiam, malam Iudæorum Synagogam: fructus malos ipsos Pharisæos interpretatur, vt si dicat, nō potest mala mater E Synagoga bonos filios generare. Verus sensus mihi videtur esse, quem multis locis D. Augustin. exposuit, li. 2. de ser. Domini in monte lib. 2. de Actis cum Felice Manichæo c. 4. l. 2. contra litteras petil. c. 6 & ser. 12. de verbis Domini, arborem & bonã & malã ipsos Pharisæos appellari: reprehendit enim Christus eorum hypocrisim, quod cum bona arbor videri vellent, malos tamen fructus facerent: aut quod cum mala arbor essent, bonos videri vellent fructus facere, iubetq; aut aperte malos, aut a- F perte bonos esse. Potest hæc sententia illi, quæ ver. proximo sequitur, videri contraria, *quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* Itemque illi, quæ est cap. 7. 18. *non potest arbor bona, malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere*, sed bene intellecta contraria non est. Non enim dicuntur hoc loco Pharisæi mali bona, aut boni mala opera facere, quod statim fieri non posse dicitur, *quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* & in altero loco, *non potest arbor bo-*

Digitized by Google

uerit. Poterat Eliæ signum promittere, qui igneo in cœlum curru sublatus est; nec enim minus ascensu in cœlum suo, quàm resurrectione suam diuinitatem probare potuisset. At ne quæstionem quidem interpretes, quos legerim, attigerunt. Quæ facile tamen occurrit, & adeo est necessaria, vt totus hic locus sine eius explicatione intelligi non possit. Non ergo loquitur Christus de signo ad persuadendnm, sed de signo ad condemnandum: vtiturque eleganti verbi ambiguitate, vt in multis aliis locis obseruauimus c. 10. 39. *qui inuenit animam suam, perdet eam*, & c. 8. 22. *dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. Sic hoc loco Pharisæos ambiguitate deludit. Cùm enim ad credendum signum petant; respondet non esse dandum illis signum, quale petunt, vt credant, sed quale non petunt, vt condemnentur. Signum autem, id est argumentum, quo condemnabũtur, est, quod cum Niniuitæ homines gentiles, & Barbari, nullaque scientia legis exculti ad vnum verbum Ionæ hominis peregrini, & illis ignoti crediderint, & singularem egerint pœnitentiam; illi tot Christi auditis exhortationibus, tot visi miraculis, non modò non crediderint, sed dæmonium eum habere dictitauerint. Hoc est, quod dicit vers. 41. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista*. Illud huc interpretationi contrarium videri potest, quod statim, quasi explicans, quo sensu signum Ionæ prophetæ appellauerit, dicit, *sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis*, &c. Respondeo hac explicatione nihil aliud Christum docere voluisse, quàm se esse Iudæis, quod Ionas fuerat Niniuitis, eò etiã maiorẽ, quo maius est mortuum resurgere, quàm euomi deuoratũ: & tamen Niniuitas Ionæ credidisse, Iudæos sibi non credere.

40. *Sic erit filius hominis*.] Cur filius hominis appelletur diximus c. 8. 20.

Descensus Christi ad inferos probatur cotra Caluinist.

In corde terræ.] Beda, & Euthymius cor terræ sepulchrum intelligunt, quæ hodie est Caluinistarum interpretatio. hoc interest, quod illi bono, vt mortem significarent, hi malo intellexerunt animo, vt suum illum alterum errorem confirmarent, Christum ad inferos non descendisse. Nos non solùm sepulchrum, sed etiam infernum significari contendimus, quò vere Christus descenderit, vt in omni semper Ecclesia, tanquam pars fidei Catholicæ, creditum est. Id primùm ex ipsa phrasi probare possumus. Nam בלב *in corde*, pro in medio, dicunt Hebræi, quia in medio animalis cor est Psal. 45. 3. *propterea non timebimus, dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris*. Infernus verò, non sepulchrum in medio terræ est. Deinde quid causæ est, cur de nemine alio dictum sit, in corde terræ fuisse, cùm tam multi in sepulchro fuerint, si cor terræ sepulchrum significat? Cur nemo, præter Christum, dicitur non solùm in sepulchrũ, sed & in inferiores, id est infimas partes terræ descendisse ad Ephes. 4. 9. nisi quia non solùm in sepulchrum corpore, sed etiam in infernũ anima descendit? Denique *iis qui in carcere erant*, hoc est in medio terræ prædicauit 1. Petri 3. 19. quod certe non in sepulchro fecit, sed in inferno. Nam Theodori hæretici in eum locum interpretatio tam est inepta, vt non timeamus, ne cui persuaderi possit; & eam eo loco, si Deus iuuerit, refutabimus.

Cor in scriptura pro medio.

Quomodo Christus 3. dies & noctes in sepulchro fuerit.

Tribus diebus & tribus noctibus.] Plerisque hic locus multo, quàm est, difficilior videri solet. Nec enim Christus tres, sed vnam aut, vt plurimum, duas noctes in sepulchro fuisse creditur; feria enim sexta sepultus ante diem Dominicum, quæ prima sabbathi vocabatur, resurrexit cap. 28. 1. Mar. 16. 2. & Ioan. 20. 1. Nec satisfacit illis, quod ab omnibus vetustis auctoribus dictum est, August. in epistola 49. q. 6. Hieron. hoc loco & in commentariis in 2. c. Ionæ & Beda, & Theoph. synecdochẽ esse, qua pro toto pars ponitur; nam neque Christum tres integras noctes, nec partem trium noctium in sepulchro iacuisse. Cur non intelligant, causa est, quòd à diebus noctes disiungant, cùm sint potius cum illis coniungendæ; Quòd enim dies, & noctes distincte nominauerit, non ideo fecit, vt videntur existimare, vt tres integros dies, & tres integras noctes; sed vt tres naturales dies significaret, & eos ab vsualibus, vt vocant, diebus distingueret: hac enim phrasi diem, & noctem solent Hebræi naturalem diem, qui viginti quatuor horarum est, declarare. Gen. 7. 4. 12. Exod. 24. 18. & 34. 28. Deut. 9. 9. 11. 18. 25. & 10. 10. & 1. Reg. 30. 12. & 3. Reg. 19. 8. Fingamus ergo dixisse tribus diebus naturalibus: nemo dubitaret per synecdochen intelligendum tribus diebus fuisse, quia trium dierum per aliquam partem fuit partem scilicet sextæ feriæ, totum sabbatthum, & partem primæ feriæ. Cum enim Iudæi a vespere diem inchoarent, nox sabbathi in die Dominico, qui tertius est numeratur. Cur ergo eodem modo dubitãt intelligere, quia tribus diebus & tribus noctibus dixit, cùm nihil aliud his verbis voluerit, quàm tres naturales dies significare?

41. *Viri Niniuitæ*.] Quod quidam ex hæreticis dicit interpres quia de signo Ionæ prophetæ mentionem Christus fecerat, in mentem illi venisse, vt de Niniuitis loqueretur, nimis ineptum, ac ridiculum est. Deridebitur enim, si rogetur, qua occasione Regina illi Saba venerit in mentem, cùm de Salomone mentionem non fecisset. Ergo, vt diximus explicatio hæc est signi Ionæ prophetæ. Sed, quia exemplum Reginæ Saba simile esse videbatur, hoc cum illo coniunxit.

Surgent.] Non ad iudicandum, vt omnes quos legi interpretantur, recentiores præsertim Theologi qui hoc de iudicio, vt vocant, comparationis, exponunt. Nec enim iudicis est surgere, sed sedere: *Sedebitis*, inquit, *super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel* cap. 19. 28. sed surgent ad accusandum: accusatoris enim est surgere. Eodemque modo intelligendum, quod statim sequitur, *& condemnabunt eam*. Non enim iudicando, sed accusando condemnabunt. Nam & accusator condemnasse reum dicitur, cum in iudicio ita conuicit, vt ob eius accusationem condemnaretur. Accusabunt autem, & condemnabunt non verbis, sed exemplo, quia cum Ionæ ipsi crediderint, Iudæi, Christo non crediderunt. Itaque non surgent, sed vt cæteri stabunt: loquitur tamen Christus accommodatè ad consuetudinem fori. Alio sensu solent dicere Hebræi, in iudicio surgere, id est intrepidum stare, bene causam suam defendere, causa non cadere, vt Psa. 1. 5. *Ideo non resurgent impii in iudicio*. Quod Latini vno verbo dicunt stare: *Cum pulcherrime*, inquit ille, *in senatu staremus*. *Cic. l. 2. ep.*

42. *Regina Austri*.] Meridionalis, quæ in Meridie dominabatur, periphrasis est reginæ Saba. 3. Reg. 10. 1. 4. 10. 13. & 2. Par. 9. 1. 9. vnde constat longe illam lateque imperium habuisse; non n. alioqui à tota mundi Meridionali plaga; sed ab ea ciuitate in qua regiam habebat, vt scriptura aliis locis facere solet, appellasset. Quod à Christo certo consilio factum arbitror, vt eius Reginæ maiestatem, amplitudinemque declararet, pertinebat enim ad rem, vt

Digitized by Google

Reginę Saba potentia declararetur quo magis eius commendaretur factum; quod tanta Regina tam longe venerit, vt Salomonis sapiētiam audiret. Notanda enim vis, quæ in singulis inest verbis, & tacita quædam inter Christum & Salomonem; inter Iudæos, & Reginam antithesis. Regina, fœmina, barbara potentissima, à finibus terræ venit, vt audiret sapientiam Salomonis, hominis mortalis, cæterorum similis, vt audiret sapiētiam humanam vtique non diuinam; non vt miracula videret, quæ nulla fecisse Salomonem legimus. Iudæi, Pharisæi, viri non solùm docti, sed doctores legis venientem ad se dominum, filium Dei, & diuinæ sapientię thesauros ore fundentem; inauditaque coram illis miracula facientem contemnunt. Non opus est lectorem mediocriter doctum admonere, Saba vbi hæc dicitur in scriptura fuisse Regina, non illam Orientalem fuisse, vnde Sabæi thure nobiles dicti sunt populi; sed alteram Meridionalem in Æthiopia, ciuitatem regiam, de qua Isaias c.43.3 quam postea Cambyses sororis suæ nomine Meroem appellauit. Auctor Iosephus lib 2. antiquit. cap. 10. Strabo lib.16.

Duplex Saba in Scriptura.

43. *Cum autem immundus spiritus.*] Lucas c. 11. 24. hoc ante ea quæ supra Matthęus dixit, narrauit; sed cùm exposuerimus, quorsum hoc Christus dixerit, apparebit non Lucam, sed Matthæum rerum gestarū ordinē tenuisse. Ideo, vt opinor, Christus hoc dixit, vt doceret peiores esse Iudæos, quàm si nunquam Dei legem, & cognitionem accepissent. Cùm enim per legem diabolus quodammodo ab illis eiectus esset, quia edocti per legem sunt Deo vni ac vero non idolis, non diabolo seruire contempta Dei gratia, digni facti sunt, vt septem in eos pro vno immundo spiritu, spiritus ingrederentur. Huc tota tendit parabola, vt Hilarius, Hieronym. & Beda exposuerunt. Quanquam Chrysostom. & Theophylactus longius a sensu discedentes de excidio vrbis Ierosolymitanæ interpretantur; quasi Christus dicere voluerit Iudæos ab exilio Babylonico liberatos, & restaurato priore tēplo multo grauius excidium, exiliumque passuros esse, quod oblatam per se Dei gratiam fastidiose, arroganterque contempsissent. Hoc, inquam, etsi verum est, tamē longius abest a sensu. Nec enim dubito, quin voluerit Christus rationem reddere, cur Pharisæi non crederent; quod septem dæmonibus, id est in reprobum sensum, ob contemptam Dei gratiam traditi essent. Solet enim Christus incredulitatis eorum similem aliis locis rationem reddere. *Omnis*, inquit, *plantatio, quam non plantauit pater meus, eradicabitur.* c.15.13. & *nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum.* Ioan. 6. 44. &, *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis* Ioan. 8.47.

Ambulat per loca arida.] Hoc ad allegoriam plerique referunt, quasi loca arida Gentiles appellet, & eos omnes, qui Dei cognitione culti nō sunt, in quibus non contentus spiritus immundus commorari quod eos sibi iam obstrictos teneat; eos quærit, qui, cùm scientiam Dei habuerint, contempserunt, maius lucrum ratus vnum ex illis peruertere, quam in aliis multis pro suo arbitrio dominari. Ego Christum de diabolo, tanquam de homine, loqui existimo; solent enim homines domo sua pulsi huc illuc per sola, desertaque loca vagari, vt sedes sibi quærant, quas commodas non inuenientes in priorem domum reuertuntur, eamque vacuam & à nouo habitatore paratam, ornatamque reperientes, multo in ea commodius, quàm, antequam ea expellerentur, habitant. Quod autem ait versicul.45. *tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se*, nihil aliud significat, quàm eos, qui optimi sunt, si quando contempta diuina gratia mali fiant, pessimos fieri solere; quasi pro vno spiritu immundo, qui prius quam boni fierent, in illis erat, septem in illos ingrediantur. Septem autem Hebræorum consuetudine pro multis posuit, certum numerum pro incerto. Cuius rei quia multa, notaque sunt exempla non recensemus. In eo etiā de spiritibus immundis, tanquam de hominibus loquitur; quod dicat vnum alios ad commodam habitationem inuitare. Propterea enim vocat, non vt se, ne iterum expellatur, eorum præsidio defēdat, vt Chrysostomus multique alij exposuerunt. Summa est diabolum in iis, qui boni aliquando fuerunt, & mali fiunt, libentius, & quodammodo commodius habitare, quia domus ornamenta, id est mysteriorum cognitio, excultum scientia diuinarum rerum ingenium, & si qua sunt eiusmodi, quæ Deo parata fuerant, illi seruiunt. Sic fiunt posteriora eorum peiora prioribus. Experimur hoc quotidie. Nulli peiores sunt hęretici, quam qui cum boni aliquando Catholici fuissent, diuinam aspernati gratiam, & Catholicæ fidei simplicitatem, quasi cibum leuissimum fastidientes vt iuxta ollas carnium sederent, hæretici facti sunt id est in Ægyptum, vnde per fidem exierant, perdita fide redierunt. Nulli peiores Catholici, quam qui cùm aliquando religiosissimi fuissent, non bene tenuerunt quod habebant. Vt verissime dixerit Augustinus se non vidisse meliores, quàm qui in monasteriis profecerunt, neque peiores, quam qui a monasteriis defecerunt. *Conuersi sunt*, inquit Dauid, Psalm. 77.57. *in arcum prauum*, id est in modum arcus duri & manui non obedientis, qui si fortè retendatur aut vi, & impetu suo rumpitur, aut in peiorem formam, quam in qua, antequam tēderetur, erat, certe reuertitur.

Inter hæreticos potissimi monachi apostatæ.

Epist. 137.

46. *Ecce mater eius, & fratres.*] Fratres Christi quidam filios Ioseph ex Beata Maria Christi matre interpretati sunt, quos nato iam Christo peperisset. Quæ fuit hæresis Heluidij satis superque à Diuo Hieronymo scripto aduersus illum libro refutata. Alij filios Ioseph ex alia vxore, quam antequam Dei matrem duxisset, habuisset. In qua opinione omnes pæne auctores Græci fuerunt, ideoque opus non est singulos nominare; monere modo lectorem volui, vt, cum Græcos legit, istud caueat in eadem est sententia ex Latinis Hilarius, & Ambrosius, qui plerisque in rebus Græcos imitabantur auctores. Hos non miror; recentissimos quosdam, & doctos, & Catholicos miror eam opinionem tenuisse. Vera sententia est, quam Hieronymus validissime probauit, fratres Christi consobrinos, & cognatos eius appellari, quales erant Iacobus minor, Iose Iudas, & Simon, vt explicatur cap.13.55. Filios fuisse sororis Mariæ Virginis, quæ & ipsa Maria vocabatur, Iacobum quidem, & Iose constat. Nam Mariam Cleopæ, filiam, Alphæi autem vxorem Ioannes vocat sororem matris Domini cap 19 25. Eandem matris vero Matthæus c.27. 56. & Marcus 15.40. Mariam Iacobi & Iose matrem appellant. Quod enim eam Gregorius Nyssenus oratione 2. de resurrectione Christi matrem fuisse dicit, admittendum non est. Solitos consobrinos, & cognatos fratres appellari ex multis locis manifestum est. Nam Lot, quem filium Aram fratris Abraham fuisse scriptura testatur, Abrahami frater vocatus est Genes.13.8. & Laban, cum frater esset

Quidā fratres Christi

Frater in scriptura pro consobrino.

Digitized by Google

esset matris Iacob Genes.28.2.Iacob frater appellatur.Gen.29.15 Hoc ergo sensu illi,quos supra nominauimus,fratres Domini vocātur. Maior,ac difficilior quæstio est,cur eò venerint, & tēpore minimè opportuno cū Christo loqui voluerint, vt non dubitauerint eum cōcionantem interpellare, & misso nūtio euocare foras,vt ait Marcus cap.3.31.idē Marcus eius rei causā insinuat;sed causam eiusmodi, vt neque hanc quæstionem tollat,& aliā multò maiorē gignere videatur. *Dicebant enim*, inquit v.21. *quoniā in furorem versus est.* Marci locum,si eò nos Deus peruenire volet,ibi explanabimus:interim fingamus id de Christo dictum esse,non dicit Euangelista eū in furorem versum;sed eius fratres id dixisse.Eos autē ex animo dixisse credendum non est;sed,vt eo prætextu de manibus eum Pharisæorum liberarent; odorati enim fuerant,vt vero simile est, ipsorum cōsilium,quod de perdendo Christo conceperant,vt supra Matthæus dixit ver.14.Credibile enim est cōsanguineos de eius salute fuisse solicitos. Ideo ergo venerant,ideo eius matrem,quò plus eū mouerent, adduxerant,ideo interpellant:ideò importuni sunt, quia timent,ne periculosum sit expectare, ne fortè in ipsa concione à Pharisæis apprehendatur.Itaque, quod Tertull.in lib. de carne Christi, Chrysost. & Theophylactus dicunt,eos ambitione quadam impulsos venisse,vt ostenderent se eius esse cognatos, & aliquam in eum auctoritatem habere, à veritate alienum est. Illud nullo modo ferendum, quòd in eandem culpam omnis immunē culpæ Christi matrem inuoluant. Quod vtrumque libenter Caluinistæ,& Lutherani hæretici sunt imitati: multa etiā de suo addentes acerbiora.Nempe muscis, vt Gregorius ait Nazianzenus,similes sunt,quę per corpus discurrentes,quod sanum est,prætereunt, quod vlcerosum,ac purulentū exsugunt.Sic isti, quæ à veteribus auctoribus piè sapienterque dicta sunt,omnino contemnunt:si quid illis minus consideratum excidit:id excipiunt,id vnum laudant. Scio scripsisse Ioannem cap.7.5. *neque enim fratres eius credebant in eum.* Sed aliud est in eum non credere,aliud ambitiosos esse:nec hoc ex illo colligitur. Si quid autem ex eo,quod in eum nondum credebant, colligi potest:potius contrarium potest,nulla eos ambitione ad Christum venisse:quæ enim ambitionis materia erat,si in eum non credebant? Adde quod Ioannes non significat fratres eius nullo prorsus modo in eum credidisse:sed non tam perfectè credidisse,quā postea tot visis miraculis credidêre,quomodo enim si non credebant,Apostoli erant? quemadmodum idem alio loco Ioannes dixit c.2. 11. *crediderunt in eum discipuli eius*,non quòd antè nō credidissent,sed quòd magis tunc viso miraculo credidissent. Denique nō est rationi consentaneum peius de Beata Virgine,& Apostolis sentire ac loqui, quàm de quouis homine loqui,atque sentire bono viro licet: qui nullius factum quātamcunque speciem peccati habeat, quādiu bene interpretari potest,reprehendit. Apostolorū hoc loco ambitio nullo scripturæ testimonio, nulla verosimili coniectura probari potest. Quæ igitur est ista æquitas peius de Apostolis sine vllo argumento,quàm de cæteris hominibus cogitare? Simile est,quod Auctor imperf.hom.30.diuinauit, Apostolos Christi cognatos à diabolo instigatos fuisse,vt eò venirent,vt homines, qui Christi diuinitatem credere incipiebant,visis eius cognatis purum hominem crederent.

Hæretici in libris Patrum legēdis muscis similes.

B. Virgo, & Apostoli cōtra hæreticos nostri sæculi defenduntur.

Stabant foris.] Hoc etiam hæretici immeritò arrogantiæ tribuunt,quasi non sint dignati in domum ingredi,& verbum Dei cum aliis audire, cùm aper-

A tè Lucas dicat,ideo ingressos non esse,quia præ turba ingredi non potuerunt. Intolerabilis audacia non solùm sine scriptura,sed etiam contra scripturam malè de Apostolis iudicare.

47. *Dixit autem ei quidam.*] Marcus c.3.30.ait, *miserunt ad eum vocantes eum.* Itaque hunc,qui Christo matrē, fratresque eius adesse renūciauit,ab Apostolis summissum fuisse,cùm ipsi ingredi non possent,credendum est. Quod autem Matthæus vnum, Marcus,& Lucas plures illi renuntiasse dicunt, facilè soluitur, vnum priùs,multos deinde,vt fieri solet,cum non-

B dum exiret,renuntiasse.

48. *Quæ est mater mea.*] Illud primum tenendum quod Epiphanius hæres.42.Chrysostomus & Hieronymus in hunc locum adnotarunt, non ideo hoc dixisse Christum,vt matrem fratresque negaret, & iuxta Marcionem, vt ait Hieronymus, & Manichæum,qui hoc abutebantur loco, de phantasmate natus putaretur. Cur autem tam asperè responderit,& ab omnibus auctoribus quæsitum est, & non eadem ab omnibus causa reddita. Hieronymus putat eum, qui illi matrem, & fratres eius adesse renunciauerat,malo id animo fecisse, vt experiretur, an parentis, & consanguineorum affectu tan-

Quomodo Christus matrem, & fratres neget.

C geretur, ideoque illi, tanquam insidiatori, asperiùs respondisse; sed iam ex Marco cap. 3. 30. probauimus illum non tentandi, sed obediendi causa iussum à fratribus Domini eorum illi aduentum renuntiasse. Epiphanius autem hæres. 42. & Chrysostomus propterea quòd importunè eum interpellabant. Ambrosius melius in cap. 8. Luc. *Nec*, inquit, *iniuriosè refutantur parentes, sed religiosiores copulæ mentium docentur esse, quàm corporum.* In eandem sententiam Hilarius scribit, *Formam*, inquit, *seipsum vniuersis agendi, sentiendique constituens propinquitatum omnium ius, atque nomen iam non de condi-*

D *tione nascendi, sed de Ecclesiæ communione retinendum.* Idem rursus Ambrosius eundem in locum, *Moralis* (inquit) *magister, qui se cæteris præbet exemplum, atque ipse præceptor, ipse etiam suorum executor est præceptorum. Præscripturus enim cæteris, quoniam qui non reliquerit patrem, aut matrem suam,non est filio Dei dignus, sententiæ huic primus ipse se subiecit, non quò maternæ refutet pietatis obsequia, (ipsius enim præceptum est, qui non honorauerit patrem & matrem, morte moriatur) sed quia paternis se mysteriis amplius quàm maternis affectibus debere cognoscat.* Itaque docere homines voluit posse

E vnumquemlibet & fratrem,& matrem esse ipsius. Nec carnales parētes negat: sed spirituales præfert, sicut cum Lucæ 11.27.28. mulieri dicenti, *beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti*: respondit, *Quinimmo, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*: non negans beatum ventrem; sed mentem beatiorem affirmans,quæ audit verbum Dei, & custodit illud;nec alios matri, sed matrem matri præferens,matrem audientem, & custodientem verbum Dei,matri in vtero gestanti,atque lactanti. Ideo enim mater Christi omnium hominum beatissima fuit, quia plusquam omnes homines verbum Dei audiuit, & credidit. *Beata illa* (inquit) *quæ credidisti,*

F *quoniā perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à domino*, Luc.1.45 Similiter hoc loco nec matrem,nec fratres suos negat,nec alios illis,sed matrem matri, fratres fratribus anteponit. Nam etsi virgo corpore vere eius mater, & Iacobus, Iose, Iudas, & Simon consanguinitate vere eius fratres erant, tamen multò perfectius,& maiore cum merito mente & illa mater, & illi fratres erant; quia faciebant voluntatem patris eius,qui in cœlis est.

CAPVT XIII.

IN illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare. 2. Et congregatæ sunt ad eum turbæ mul-
Mar. 4. a. 1 Luc. 8. a. 4. tæ, ita vt in nauiculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in littore, 3. & locutus est eis
multa in parabolis, dicens. Ecce exiit, qui seminat seminare. 4. Et dum seminat, quædam ceci-
derunt secus viam, & venerunt volucres cæli, & comederunt ea. 5. Alia autem ceciderunt
in petrosa, vbi non habebant terram multam: & continuo exorta sunt, quia non habebāt altitudinem ter-
ræ. 6. sole autem orto æstuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt. 7. Alia autē ceciderunt in spi-
Inf 25. c. 29 nas, & creuerunt spinæ, & suffocauerunt ea. 8. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructū
aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. 9. Qui habet aures audiendi, audiat. 10. Et acce-
dentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris? 11. Qui respondens, ait illis. Quia vobis datum
est nosse mysteria regni cælorum, illis autem nō est datū. 12. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui
autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. 13. Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident,
Isa 6. c. 9. & audientes non audiunt, neque intelligūt. 14. Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicētis: Auditu audie-
Ma 4 b. 14 tis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & nō videbitis. 15. Incrassatum est enim cor populi huius, &
Lu. 8 b. 10 Ioan. 12. f. 40. auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & cor-
Act. 28 f. 26 de intelligant, & conuertantur, & sanem eos. 16. Vestri autem beati oculi: quia vident, & aures vestræ, quia
Ro. 11 b 8. audiunt. 17. Amen quippe dico vobis: quia multi prophetæ, & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non
Luc. 8 b. 11. viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. 18. Vos ergo audite parabolam seminantis. 19. Omnis,
Luc. 10. d. 24. qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde eius: hic est
qui secus viam seminatus est. 20. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est, qui verbum audit, & con-
tinuo cum gaudio accipit illud. 21. nō habet autem in se radicem, sed est temporalis, facta autem tribulatio-
ne & persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. 22. Qui autem seminatus est in spinis, hic est,
qui verbum audit, & sollicitudo sæculi istius, & fallacia diuitiarum suffocat verbum, & sine fructu effici-
tur. 23. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum & intelligit, & fructum af-
Mar 4. c. 28. fert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum. 24. Aliam pa-
rabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini, qui seminauit bonum semen in
agro suo. 25. cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminauit zizania in medio tri-
tici, & abiit. 26. Cum autem creuisset herba: & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. 27. Acce-
Mar. 4 d. 30. dentes autem serui patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Vnde
ergo habet zizania? 28. Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit: Serui autem dixerunt ei, Vis, imus, & colligimus
Lu 13. c. 18 Luc. 13. c. 21. ea? 29. Et ait: Non: ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum. 30. Sinite vtraque
crescere vsque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea
Psal. 77. in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. 31. Aliam parabolam pro-
Mar. 4 d. 32. posuit eis dicens: Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo: 32.
quod minimum quidem est omnibus seminibus: cùm autem creuerit, maius est omnibus oleribus, & fit ar-
bor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius. 33. Aliam parabolam locutus est eis. Simile est
regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est
totum. 34. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas: & sine parabolis non loquebatur eis: 35. vt
impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondi-
ta à constitutione mundi. 36. Tunc, dimissis turbis, venit in domum: & accesserunt ad eum discipuli eius,
dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. 37. Qui respondens, ait illis: Qui seminat bonum
semen, est Filius hominis. 38. Ager autem est mundus: Bonum verò semen, hi sunt filij regni: Zizania
autem, filij sunt nequam. 39. Inimicus autem, qui seminauit ea, est diabolus. Messis verò consummatio
Apoc 14. c. 15. sæculi est. Messores autem angeli sunt. 40. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in
Sap. 3. b. 7 consummatione sæculi. 41. mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala,
Dan. 12 a. 3. & eos, qui faciunt iniquitatem: 42. & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dētium. 43.
Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat. 44. Simile est regnū
cælorum thesauro abscondito in agro: quem qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit & vē-
dit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum. 45. Iterum simile est regnū cælorum homini negotiatori, quæ-
renti bonas margaritas. 46. Inuenta autem vna pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit,
& emit eam. 47. Iterū simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congre-
gāti. 48. quā cū impleta esset, educētes, & secus litus sedentes, elegerūt bonos in vasa, malos aūt foras mise-
rūt. 49. Sic erit in consūmatione sæculi: exibūt angeli, & separabūt malos de medio iustorū, 50. & mittēt eos
in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. 51. Intellexistis hæc omnia? Dicūt ei, etiā. 52. Ait illis: id
Mar. 6 a. 1. eo omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua
Lu 4 c. 16. & vetera. 53. Et factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde. 54. Et veniens in patriā
Ioan. 6. c. 42. suam, docebat eos in synagogis eorum, ita vt mirarentur, & dicerent: Vnde huic sapientia hæc, & virtu-
tes? 55. Nonne hic est fabri filius? Nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius, Iacobus, & Ioseph, &
Simon, & Iudas? 56. & sorores eius, nonne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? 57. Et scandali-
zabantur in eo. Iesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua. 58. Et
non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.

Digitized by Google

IN CAPVT XIII.

IN *illo die.*] Quo in domo concionante illo tanta hominum multitudo concurrerat, vt domus eos capere non posset, ideoque fratres eius foris starent, quia ingredi non poterant, sup. c. 12. 46. & Luc. 8. 19. Idcirco domo exiit, & ad mare cōtendit, vt latiorem in locum concionem educeret, quemadmodum Euthy. adnotauit.

2. *Et congregatæ sunt ad eum turbæ.*] Ideo hoc narrat Euangelista, vt concionis & parabolarum, quas narraturus est, occasionem exponat; ideo enim concionem habuit Christus, & parabolas multas, illa præsertim de semine in diuersam terram cadente proposuit, quia turbam magnam auditorum vidit, in quibus & ipse sciebat, & erat per se vero simile alios viæ, alios petrosis locis, alios spinosis, alios bonæ terræ similes esse.

Ita vt in nauiculam ascendens sederet.] In nauiculam ascendit, vel, ne à multitudine opprimeretur, & audiri non posset, vel, vt Chry & Theoph. existimant vt omnes auditores ante conspectum suum, & in se intētos haberet Nam Hilarij & Hieronymi allegoriam etsi bella omnino est, tamen quia est allegoria, prætermitto.

3. *In parabolis.*] Per parabolas, *in* pro *per*, ex Hebræorum lingua, apud quos ב *in* idem valet, quod *per*, vt *in manu prophetæ*, id est per manum prophetæ. Parabolæ Græcis sunt, Latinis similitudines, Hebræis חידות ænigmata, sermo qui aliud sonat, aliud significat, obscuris rerum similitudinib⁹ inuolutus. Nomē est apud Ecclesiasticos auctores adeo vsitatum: vt quemadmodum in nonnullis superiorum seculorum scriptoribus obseruaui, omne verbum parabolam appellauerint; vnde Italis & Gallis *parola*, Hispanis *palabra*, quasi parabola facta est. Cur autem non aperte, & explicatè, sed per parabolas Christus hoc loco locutus sit, ipse infra explicabit ver. 13.

In, pro per, in scriptura Aggæi 1. 3. & 2. 2. Parabola quid sit.

Qui seminat] Periphrasis agricolę ὁ σπείρων seminans, id est seminator, qui seminare solet.

4 *Et dum seminat.*] ϰ̀ ἐν τῷ σπείρειν, & in seminando, id est dum seminaret. Reliqua vsque ad versum 9. explicabuntur ver. 19.

10. *Qui habet aures.*] Excitat auditorum studium, vt diligenter parabolæ significationem inquirant, vide c. 11. 15.

11. *Quia vobis datum est.*] Commouetur hîc de prædestinatione, & reprobatione difficilis quæstio, de qua ego, antequā nostræ de ea re Theologicæ scholæ exeāt: non libenter, quasi ex itinere, dico sententiam. Tantum attingam, quę ad eos locos, de quibus agetur, explanandos, necessaria mihi esse videbuntur. Duo hîc quæri possunt; alterum, cur Apostolis datum: alterum, cur aliis non datum. Catholici, qui D. Augustini de prædestinatione sentētiam sequūtur, ideo Apostolis datum esse docent, quia prædestinati; ideo aliis non datum, quia reprobati erant; hoc enim loco inter alios, vt sententiam de prædestinatione, & reprobatione suam probaret, vsus est August. in lib. de prædestinatione Sanctorum cap. 8. & 16. lib. de bono perseuerantię cap. 8. 9. 11. & libr. de gratia & lib. arbit. cap. 23. & lib. de correp. & gratia cap. 4. 6. 7. 8. De Augustini vt dixi, opinione non disputo, de huius loci interpretatione disputo, & multos graues, antiquos, doctos secutus auctores affirmo non eam fuisse causam, cur Apostolis datum sit mysteria regni cœlorum cognoscere, quod prædestinati: nec eam, cur aliis datum non sit, quod reprobati essent, sed quod Apostoli digni essent, alij

Locus cōtra sententiam D. Augustini de prædestinatione explicatur.

A indigni, vt Hilarius, Chrysostom⁹ ho. 46. Hieronymus, Auctor operis imperfecti, Beda, Theophy. Euthymius existimant. Primùm non omnes Apostoli prædestinati erant: nam certe Iudas non erat prædestinatus, & tamen omnibus datum est nosse mysteria regni cœlorum: omnibus enim Christus parabolam explicauit: non ergo ideo datum, quia prędestinati erant. Contra verò non omnes, qui erant in turba præter Apostolos reprobati erant. Quis enim id credat. Omnibus tamen negatum est: non igitur ideo illis non datum, quia reprobati erant. Præterea etsi, cur datum sit Apostolis, aperte explicatum non est: tamen, cur aliis datum non sit, explicatum est, B quia videntes non videbant, & audientes non audiebant, id est, quia cum credere nollent, atque intelligere indigni erant, quibus mysteria regni cœlorū explicarentur, ver. 13. propterea ergo Apostolis datum quia digni erant, quia intelligere, quia credere volebant: quia quæsiuerunt, vt ait Mar. c. 4. 10. Qua ratione credendum est Christum his dedisse, & illis negasse, nisi qua postea Apostoli eius voluntatem, & exemplum secuti gentibus dederunt, Iudæis negauerunt? Act. 13. 46. *Vobis* (inquiunt) *oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quia repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Qua ratione credimus Christū his dedisse, illis negasse, nisi C qua alio loco dicit, *auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius?* Cur enim illis ablatum, nisi quia fructus eius non faciebant? Cur his datum, nisi quia sciebantur esse facturi? Illud vero, quod Caluinus dicit, verba Christi obscura non fuisse: sed auditores cæcos, ideo intelligere non potuisse: non solum falso, sed etiam imperite ac ridicule dictum est. Nam Apostoli profectò cæci non erant, & tamen sensum parabolę, donec illis Christus exposuit, non intellexerunt. Sed scio quid Caluinus velit & dicere non audeat, sibi ac suis omne verbum Dei facile, & perspicuum esse, quia oculos, id est Spiritum sanctum habent: Apostolis difficile, quia cæci erant & Geneuensi carebant spiritu.

C. 21. 43.

12. *Qui enim habet, dabitur ei.*] Prouerbialem fuisse locutionem inde colligitur, quod aliis etiam D locis in eandem sententiam à Christo repetatur, vt infra cap. 25. 29. Simile apud Hispanos prouerbiū est, quo significatur, diuitibus omnes dare, pauperibus auferre. Sensus autem est, ita plerumque fieri solere, vt ei, qui plus habet, plus detur, quia plus meretur: ei, qui non habet, etiam siquid reliquum illi est, auferatur: quia indignus est, vt habeat. Id parabola illa de talentis cap. 25. 28. aptissime explicatum est: vbi propterea illi, qui quinque habebat talēta: aliud insuper datum est, quia illud bene negotiando, & alia quinque talenta lucrando meruerat: propterea verò alteri vnum, quod solum habebat, talentum, aufertur, quia illud in sudarium inuoluerat, & dum non multiplicauit, indignum se, qui E haberet, effecit. Id etiam, vel ex nostris moribus discere possumus: si pecuniam negotiandi causa daturi sumus, illi potius mercatori damus, quem bene negotiando diuitem factum scimus: & quo plus pecuniæ habet, plus illi pecunię concredimus. Contra illi, quem sua negligentia pauperem videmus, non solum nihil damus: sed siquid illi dederamus, id etiam, ne forte perdat, repetimus Capite 25. 29. & Lucę 8. 18. non dicitur, & id quod habet, auferetur ab eo: sed, *id quod videtur habere*, aut *quod putat se habere*. Quod occasionem multis præbuit hunc locum ex illis interpretandi, quasi non sit ablatum Iudæis, quod re vera habebant; sed quod sibi habere videbantur. Quòd si verum esset, nihil illis

Digitized by Google

vere esset ablatum. Nec enim verè aufertur, quod vere non habetur. At Christus aliquid vere auferri significat, alioqui nulla esset pœna. Videmus autem illum hoc Iudæis, tanquam pœnam, comminari: & cap. 25. 29. talentum, quod negligens ille seruus non solum habere videbatur: sed habebat, auferri iubet, & alteri dari. Cur ergo dicit, *quod videbatur habere?* vel quia dixerat, *non habenti auferetur*, & poterat aliquis dubitare, quomodo non habenti auferri posset, dixit non quod habebat, sed *quod habere videbatur*. Vel, vt ait Diuus Augustinus: quia perinde habebat, ac si non haberet, cùm eo non vteretur, non dicitur habere, sed habere videri. Quid ergo Iudæis, quod habebant, ablatum est, quia oblata Euangelij gratia vti noluerunt? Respondent Hieron. Chrysost. & Auctor operis imperfecti ablatā illis esse ipsam quodammodo naturam, id est naturalem cognitionem, quia excæcati sunt, ita vt ne illa quidem, quæ duce natura intelliguntur, intelligerent. Quis enim philosophus si tot Christi, ac tanta miracula oculis suis perspexisset, non credidisset aliquam in eo fuisse diuinitatem? Apostolis ergo gratiam ad intelligenda diuina mysteria iam habētibus, eaque bene vtentibus maior insuper gratia ad maiora mysteria comprehendenda data est: illis neque habentibus, neque recipere oblatam volentibus natura quodammodo ipsa erepta est. Ex hoc loco nostra de meritis sententia aptissime potest, vt mihi videtur, explicari. Nam qui gratiam Dei non habet, nihil omnino mereri potest, nisi, vt etiā aliquid sibi ex ipsis rebus naturalibus auferatur. Qui autem habet, eaque bene vtitur, quo plus habet, & melius vtitur, eo plus gratię meretur, eo plus accipit; & quo plus accipit, eo dignior fit, vt plus etiam accipiat. Ita semper quod ait Christus, verum est, *qui enim habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo.*

Probatur doctrina Ecclesiæ de meritis.

13. *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes, non vident.*] Id est cum miracula certissima eorum, quæ dico, argumenta oculis suis videant, & auribus audiant, nec intelligere, nec credere volunt. In pœnā ergo incredulitatis obscure illis loquitur; quia dum, quæ perspicue, ac dilucide illis dicebantur, intelligere noluerunt, illud meruere, vt ita illis loqueretur, vt, etiā si vellent, intelligere non possent. Sic solet Deus iustissimo iudicio, iis, qui oblatum verbum suum repudiarunt, prorsus auferre; seruat enim ipse in primis præceptum suum, *nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos*, vt dixit c. 7. 6. Sic minatur apud Amos illis qui tot prophetis credere noluerant c. 8. 11. *mittam famē in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.* Cur ergo illis Christus parabolas proponebat, cum intelligi ab illis nollet? Rectissime hom. 46. Chrysostomus respondet, ideo noluisse eos intelligere, vt intelligerēt. Excitatur enim auditorum studium, & inquirendi diligentia, cum ea audiunt, quæ non intelligunt, & habere tamen magnarum rerum significationem animaduertunt. Ita fit, vt pœna illis in emendationem euadat, nisi pœna ipsa etiam abutantur. Huius loci si qua erat difficultas, explanata est. Alia venit ex Marco, qui c. 4. 12. ait Christum dixisse, *propterea in parabolis loquor, vt videntes non videant, & audientes non intelligant, nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Quod enim dicit, *vt videntes non videant: & audientes non intelligant*, iam ex Chrysostomi sententia explicatum est. Quod autem adiungit, *ne quando dimittantur illis peccata*, nec ea ratione, nec alia explicari videtur posse, quàm vt Christus eos conuerti, & saluos esse

Cur parabolas Christus proponeret.

A nolit. Eodem tamen modo Chrysostomus respondet, sic noluisse Christum Iudæos conuerti, & peccata illis remitti; sicut intelligere noluit, quæ dicebat; non in perpetuum, sed ad tempus clausit illis salutis ianuam, vt pulsarent, qui, cùm aperta esset, ingredi noluerant. Nitimur enim in vetitum. Noluit tunc malè conuerti, vt cùm se derelictos viderent, meliùs conuerterentur. Noluit tunc peccata illis dimitti, vt vexati malis debitum agnoscerent, & commodiore illis tempore, maiorique cum fructu dimitterentur. Aliter Euthymius in illū Marci locum scribens hæc verba *nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata*, non coniungit cum verbo *in parabolis loquor*, quasi propterea Christus in parabolis loqueretur; ne illis peccata conuersis remitterentur, sed refert ad verba illa, *vt videntes non videant, & audientes non intelligant*, vt sensus sit: propterea nolle eos videre, & intelligere, ne conuertantur, & peccata illis remittantur; sicut de impio & perdito homine dixit Dauid, *noluit intelligere, vt bene ageret*; id est ne bene ageret. Ac vero apud Isaiam prophetā, ad quem his verbis Christus allusit, hic sensus est, vt ver. 15. explicabimus. Sed quocūque tandem modo hic locus intelligatur; certe non ita intelligitur, vt significetur Christū nolle, vt conuertantur, & peccata illis remittantur. Illæ enim nobis, quæ non ambiguæ, sed certæ; non obscuræ, sed dilucidæ sunt, fixæ debent esse sententiæ, velle Deum omnes homines saluos fieri, nolle quenquam perire, nolle mortem peccatoris, sed magis, vt conuertatur, & viuat, non voluntatis eius mortem esse impij, & aliæ pene innumerabiles generis eiusdem, quibus tota scriptura sacra plena est.

Psal. 35. 4.

1. Tim. 2. 4. Ezech. 18. 23. 32.

14. *Et adimpletur in eis.*] In eis adimpletur, quod de vetere populo dictum erat; *auditu audietis, & non intelligetis*: in me verò, quod de Deo, *excæca Domine cor populi huius.*

Auditu audietis, & non intelligetis:] Quæ hîc per futura tempora dicuntur, apud Isaiam c. 6. 9. in Hebræo per imperatiua dicta sunt. *Audiendo audite, & ne intelligatis: & videndo videte, & ne videatis.* Septuaginta vero existimantes imperatiua, vt sæpe apud Hebræos fieri solet pro futuris poni, per futura cōuerterunt, quos hîc siue Matth. siue Matthæi Græcus, Latinusque interpres secutus est. Vterque sensus bene, conuenienterque loco hæret. Nam si per futurum legamus, non quid eos Deus facere velit, sed quid ipsi facturi sint, significatur. Si per imperādi modum sensus verus est, & elegās, sed difficilior: quia videtur illis Deus imperare, vt audiant, & non intelligant. Sed hac etiam phrasi, quamuis imperando loqui videatur, tamen non imperat; neque quid ipse velit, sed quid illi sint facturi, declarat, quēadmodum Galli seruo perdito solent dicere, caue ne vir bonus sis, non imperādo, non volendo, vt bonus vir non sit; sed declarando se scire eum bonum virum numquam futurū. Sic loquitur Christus infra c. 23. 32. *& vos implete mensuram patrum vestrorum.* Imperare enim videtur, quod non imperat, sed declarat eos esse facturos. Nec enim concessio est, vt plerique putāt sicut, *I, sequere Italiā ventis*; sed modus loquēdi Hebrǫis familiaris lōge plus habēs energię.

Virgil. Aen. 4.

15. *Incrassatum est enim.*] Quod hîc per præteritum dictum est apud Isaiā mandandi modus est השמן *incrassa, impingua cor populi huius*; Similiter quod sequitur, *& auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserūt.* Hebraice est אזניו הכבד *aures eorum aggraua* & השע ועיניו oculos eorum caligine offunde, id est *excæca*, vt illic D. Hieronymus vertit: Septuaginta vero iisdem verbis conuerterunt, quibus hîc Euangelista

Digitized by Google

vsus est, vt vero simile sit, quod in præfatione ad quatuor Euangelistas dixisse memini, sæpe Græcum Matthæi interpretem testimonia, quæ ex vetere citantur Testamento, non vt sunt in Hebræo, sed vt in Septuaginta interpretibus conuersa transtulisse. Cur autem ita Sep. conuerterint; in lib. Hebraicarum lectionum rationem reddimus. Nempe hæc tria verba השמן הכבד השע aliis punctis legerũt, quam nunc leguntur ab Hebræis. Nunc enim legimus השמן *impingua, incrassa*; illi legerunt הכבד *impinguatum est, incrassatum est*: nunc legimus הכבד *aggraua*; illi legerunt הכבד *aggrauatum est*, quod per periphrasim explicarunt, τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, *auribus grauiter audiuerunt*; nunc legimus השע caligare fac, illi legerunt השע oculus eorum caligine offusus est, & per periphrasim καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, & oculis suis caligauerunt. Versio Septuaginta, quam aut Euangelista, aut eius interpres hoc loco secutus est, multo meliorem habet sensum, quia Deus ipse loquitur, non propheta; Deus autem non dixisset, *impingua cor populi huius, & aures eorum aggraua*: cui enim dixisset, cùm nemo præter ipsum, aut excæcare cor, aut illuminare possit. Deinde, quia iam cor populi impinguatum erat, iam aures aggrauatæ, iam oculi excæcati, propterea enim dixerat, *audiendo audite, & nolite intelligere*, quia sciebat adeo excęcatos esse, vt etiam si audirent, intellecturi non essent. Non ergo nunc iubet Deus, aut propheta orat, vt excęcentur, qui cæci iam erant: sed reddit rationem, cur intellecturi non essent, quia cæci erant. Itaque superuacaneum hoc loco est, quomodo Deus excæcare, & indurare dicatur, disputare; de ea re in epistola ad Rom. c. 9. Deo iuuante disseremus.

16. *Vestri autem beati oculi.*] Videri potest huic sententiæ illa esse contraria, *Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt, & crediderunt.* Nam prophetæ illi, & iusti, quibus Apostolos Christus antefert, eo fuisse videtur Apostolis beatiores, quod nõ videntes crediderunt. Facilis erit solutio, si spectemus quid hîc, quid illic Christus agat. Hîc Apostolos prophetis beatiores dicit, quia cum vtrique crediderint, tamen quæ credebant, & videre optabant, illi viderunt, hi non viderunt. Et erat meritò in beatitudine ponendum filium Dei tamdiu expectatum, tam ad liberandos à tyrannide diaboli homines necessarium videre illis contigisse. Hoc enim sensu Simeon ille, qui redemptionem Israelis expectabat, cum Christum in vlnas excepisset, dixit. *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Cum autem dixit, *beati qui non viderunt, & crediderunt*, illos qui non videntes credunt, illis præfert, qui oculis fidem metientes, non credunt, nisi quod vident. Sunt, qui, vt has sententias concilient, hunc locum non de oculis corporeis, sed de oculis mentis interpretentur, vt Hieronymus, & Chrysostomus. sed non est istud necessarium, præterquam quod de solis oculis mentis intelligi nõ potest; quibus prophetæ, & iusti Christum venturũ viderunt. *Abraham* (inquit) *exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est.* Ioann. 8. 56. & non est dubium voluisse Christum Apostolos prophetis anteferre, quod, quæ prophetæ longe, illi prope; quæ prophetæ obscurè, illi perspicue; quæ prophetæ spiritu, illi oculis etiam vidissent, manibusque tenuissent sicut Ioannes ait 1. epistola cap. 1. 1. 2. *Quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, testamur, & annunciamus vobis.* & Petrus epist. 2. 1. 18. 19. *& hanc*, inquit, *vocem nos audiuimus*

Ioan. 20. 29 (margin)

Luc. 2. 29. Ioã. 20. 29. (margin)

A *de cœlo allatam, cum essemus cum illo in monte sancto, & habemus firmiorem propheticum sermonem.* Atque hoc sensu Theophylactus, & Euthymius exponunt.

17. *Multi prophetæ & iusti.*] Nominat nobilissimas quasque personas, quæque dignissimæ fuisse videbantur, quæ Christum viderent, nec tamen videre potuerunt quo magis gratiam & felicitatem Apostolis à Deo concessam commẽdat. Quo etiam spectat, quod Lucas c. 10. 24 ad prophetas non iustos, sed reges adiungit. Credibile enim est Christum ea tria personarum genera præstantissima nominasse, B prophetas, iustos, & reges. sed Matthæũ reges, Lucam iustos prætermisisse. Quod autem Hier & Euthy. adnotauerunt, nõ dixisse Christum, omnes prophetæ, sed multi; quod aliqui ex illis viderint, vt Abraham, qui exultauit, vt videret diem Christi, vidit & gauisus est, verisimile non esse arbitror; quin multos pro omnibus posuit; vt Apostolis, qui pauci erant, opponeret, vt Rom. 5 19. multisque aliis locis factum videmus. Nam ne ipse quidem Abraham ita Christum vidit, quemadmodum Apostoli viderunt.

18. *Vos ergo.*] Vos qui vidistis, quæ multi prophetæ, C & iusti voluerunt videre, & non viderũt; & audistis quæ voluerunt audire, & non audierũt; vos quibus datum est nosse mysteria regni cœlorum, cũ cæteris datum non sit, vt dixit v. 11.

Audite.] Intelligite parabolæ significationem: iam enim parabolam audiuerant. Marcus c. 4. 13. indicat, Apostolos à Christo subreprehensos, quòd parabolam non intellexissent, cum primũ audierunt: *Nescitis parabolam hanc, & quomodo omnes parabolas cognoscetis?* quasi dicat, si hanc, quæ omnium facillima est, non intelligitis, quomodo omnes alias, quæ difficiliores sũt, intelligetis? sicut infra c. 15. 16. *adhuc & vos sine intellectu estis?* Reprehendit ergo, non quod D intellectu res esset facilis, quis enim nostrum, si audisset nemine interpretante intelligere potuisset? sed quod, cum tamdiu cum ipso versati fuissent, & deberent magistri esse propter tempus, præceptore in iis rebus, quas ipsi aliis explicare deberent, indigerent. Vt alio loco, *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me.* Ioan. 14. 9.

19. *Omnis qui audit verbum regni.*] Euangelium.

Et non intelligit.] Non recondit alte in animo, non fouet, non meditatur, & quasi terra cordis sui tegit. E Nam non intelligere, non semper culpa est; hîc autem culpa notatur. Sic ergo hoc loco accipitur intelligere, quemadmodum Ps. 40. 1. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem*, id est qui curã illius habet, qui illum fouet, qui tegit, qui nutrit; redundat nominatiuus *omnis* ex Hebræorum idiomate.

Venit malus.] ὁ πονηρὸς malignus, diabolus, vt c. 6. 13. & aliis locis, quos illic adnotauimus.

Hic est, qui secus viam seminatus est.] Verba hæc occasionem multis præbuerunt longam texendi disputationem, quomodo ille qui audit, & non intelligit, secus viam seminatus dicatur, cùm non ipse, sed granum seminatum sit. Nam, dum seminat, aliud cecidit secus viam, aliud in petrosa, vers. 4. Res F non est, vt mihi videtur, adeo difficilis, vt tam longis indigeat commentariis. Seminari dicitur, & semen quod iacitur, & ager, in quem iacitur. Nam & sata inde dicuntur agri ipsi, qui feruntur. Ergo, qui audit verbum regni, & non intelligit, secus viam seminatus dicitur, non vt semen; sed vt ager, & terra, quę secus viam dura est, prætereuntium calcata vestigiis. Eodem modo, quod versicul. 20. 22. & 23. dicitur, intelligendum est. Seminatorem Christus seipsum vocat: semen verbum Euangelicum:

Digitized by Google

agrum mundum, diuersam in eodem agro terram, aliam secus viam, aliam petrosam, aliam spinis coopertam, aliam bonam, homines diuersos, volucres, dæmones, qui id quærant, ne quod bonum semen in nostris animis foueatur. Eos qui audiunt, & non intelligunt calcatæ viæ comparat, quia, vt semen, quod in viam cadit, nulla tegitur terra; sed auibus expositum manet: sic verbum Dei, quod in aures corporis incidit, in animum verò non descendit, quasi nulla terra tectum, facilè à diabolo diripitur.

20. *Qui autem super petrosa seminatus est.*] Semen excipit. Vide superiorem versum.

Et continuò cum gaudio accipit illud.] Intelligit, recondit, cordis terra tegit; opponit enim hunc illi, qui cùm audiat, non intelligit, versu præcedente. *Cum gaudio* autem dixit, vt significaret hominis leuitatē. Nulli enim minus constantes auditores esse solent, quàm, qui initio maximè videntur ardere. Id etiam in religione sæpe vsu venit. Qui citò veniunt, citò abeunt, hoc est quod sequitur.

21. *Non habet autem in se radicem.*] Constantiam, non habet altè impressum Dei verbum, quia non habet terram multam, id est magnam, profundamque, vt ita dicam, voluntatem. Ideo semina, quæ in eam ceciderunt, continuò exorta sunt, quia non habebant terram multam, vt dixit versiculo quinto. Nam semen, quod sola terræ superficie tegitur, citiùs exoritur, sed citius etiam æstuante Sole, & adustis radicibus arescit. Quod in terram altè descendit, serò nascitur, diu virescit. Vtriusque rei eadem est causa, quia terram habet multam, quæ quo minùs citò enascatur, & appareat, impedit; natum ex imo misso humore nutrit.

Continuò scandalizatur.] Cadit, id est fidem deserit; hoc enim verbum significat. Tria terræ genera distinxit, quæ nullo modo arata est, vt via, & nullā, vt ita dicam terram habet: quæ paucam habet; quæ multam, & fortasse bonam, sed spinis opertā, quas, si non haberet, vberem esset fructum redditura. Hoc est, quod ait:

22. *Qui autem seminatus est.*] Vide versum 19.

In spinis.] Qui in terram quidem multam, ac bonam; sed spinis plenam semē excipit.

Hic est qui verbum Dei audit.] Plus, quàm dicit, significat. Intelligendū enim est, qui audit, & intelligit, vt de superiore dixit, cum gaudio accipit illud. Hunc enim illi præponit, tanquam propiùs ad eos, qui multiplicem fructum ferunt, accedat. Nascitur etenim in illo verbum, sed solicitudo sæculi istius, & fallacia diuitiarum illud suffocat, efficitque, vt fructum non ferat. Solicitudinem huius sæculi vno verbo vocauit, quicquid in illo præter regnū Dei, magno studio homines quærūt, honorum ambitionem, negotia, lites, & quidquid à quærendo regno Dei hominem tardat. In quibus & diuitiæ comprehenduntur, sed eas propterea nominatim expressit, quia maxima pars hominum quasi publico eas studio consectantur. Fallaces verò appellat, & quia fugaces, & instabiles sunt, & quia homines fallūt. Hebraica enim est phrasis, fallacia diuitiarū, pro fallacibus diuitiis, vt corpus mortis huius, pro corpore hoc mortali Rom. 7. 24.

23. *Qui verò in terram bonam seminatus est.*] Quemadmodum eorum, qui fructum non ferunt, tria fecit genera; ità, vt notauit Hieronymus, tria eorum, qui fructum ferunt, genera distinguit, quibus omnes vnius, atque alterius generis homines comprehendit. Bonam autem terram appellat non solùm, quæ natura sua bona est; sed quæ bene culta, quæ subacta, quæ purgata est. Nā &, quæ secus viam est bona est, sed arata non est: & quæ spinis operta, bona fortasse, sed inculta. Illa absolutè bona dicitur, quæ & natura pinguis, & diligentia bene culta est. Sic exemplum magis in homines conuenit. Quorum eadē, id est bona per se natura est, bona per se voluntas: sed eam alii, aut non colendo viæ similem; aut non altè arando petrosam; aut non sarriendo spinosam faciunt.

Hic est, qui audit verbum, & intelligit.] Meditatur, exercet, vt supra ver. 19.

Et facit aliud quidem centesimum.] ὃ μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. *Hoc quidem centum, hoc autem sexaginta, hoc verò triginta.* Sed Græca nomina, vt Grammatici vocant, numeralia ordinalia posita sunt pro numeralib. distributiuis, vt constat ex sensu: voluit enim dicere singulas mensuras, alias centenas, alias sexagenas, alias tricenas afferre. Latinus verò interpres pro centenis, sexagenis, tricenis, *centesimum, sexagesimum, trigesimum* dixit; non satis vsitatè, quanquam aliqui non mali Auctores ita locuti sunt. Fructum vocat, aut opera bona, quæ fidei & verbi Dei fructus esse solent, vt, *auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius* c. 21. 43. aut, quod magis credo, vitam æternam, vt 2. Cor. 9. 6. *qui parcè seminat, parcè & metet.* &, *qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* & ibidem ver. 10. *Qui autē administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ.* & ad Gal. 6. 7. 8. *Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Qui seminat in carne, de carne & metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu & metet vitam æternam.* & Iacob. 3. 18. *fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem.* Itaque duo ex hoc loco Caluinistarū, & Lutheranorū errores refelluntur. Alter, quod nos vitam æternam mereri negant: fructus enim non solū terræ qualitati, sed etiam colētis diligentiæ respondet. Immò secundū diuinam gratiam vnusquisque seipsum, vt ait Augustinus, bonam, vel malam terrā facit. Alter, quòd omnium beatorum præmium æquale faciunt, cùm videamus alios centesimū, alios sexagesimum, alios trigesimum fructum afferre, prout nimirum quisque terram colit. Lucas c. 8. 15. addit, *& fructum afferunt in patientia*, quod non ideo dixisse arbitror Christū, quod quicūque volūt in illo piè viuere, persecutionē patiantur, 2. ad Tim. 3. 12. vt in quibusdam nouorum hæreticorum commentariis lego; sed quia, *qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*, sup. c. 10. 22. alludit enim Christus de semine, & eius fructu agens ad patientiam agricolarum, *quoniam debet in spe, qui arat arare, & qui triturat, in spe fructus percipiēdi.* 1. Cor. 9. 10. Deinde, quia voluit hos illis opponere, qui continuò exorti sunt, quia terram multam non habebant supra ver. 5. Illi enim fructum non ferunt; hi serò quidē, & diu, patienterque expectatum, sed tamen eo vberiorem ferūt. Ridet Caluinus omnes veteres interpretes haud paulo, vt opinor, ipso meliores, quòd centesimum fructū alii ad virgines, sexagesimum ad viduas, trigesimum ad coniuges referant, vt Hieronymus in hunc locum, & lib. contra Iouinianum primo, & in apologia ad Pāmachium; & Athanasius in epistola ad Ammun. Alii centesimum ad martyres, sexagesimum ad virgines, trigesimum ad viduas, vt idem refert Hieronymus. Alii centesimum ad martyres, sexagesimum ad virgines, trigesimum ad coniuges, vt Augustinus lib. 1. qq. Euang. q. 9. Alii centesimum ad martyres, sexagesimum ad eos qui bona propter

Merita bonorum operū contra hæreticos.

Lib. 2. de ser. Dom. in monte: & ser. 12. de ver. Domini.

Inæquale beatorum præmium contra hæreticos.

in Harm.

Fructus centesimus, & sexagesimus martyrum, virginum, & monachorū ex Patrib. contra Caluinum.

Digitized by Google

Christum contemnentes vendunt vniuersa quæ habent,& dant ea pauperibus; trigesimum ad eos, qui contenti sunt præceptorum obseruatione, vt Auctor imperfecti homil.31. Alij centesimum ad anachoretas, sexagesimum ad cœnobitas, trigesimum ad coniuges,vt hoc loco Theoph. Caluinus nullos in sua Ecclesia habere vult gradus, omnes apud illum, sicut apud eiusdem hæresis Auctorem Iouinianũ æquales sunt,omnes sancti,omnes perfecti. Non ignorabant isti Auctores,qui à Caluino ridentur, non propterea Christũ hæc tria genera distinxisse,vt virgines,viduas,coniuges;aut martyres, virgines,viduas significaret, sed parabolam ad mores nostros alij aliter, omnes vtiliter accommodarunt. Sciebant Christo illud tantùm fuisse propositum,vt doceret omne semen,quod in bonam terrã cadit,adeo multiplicari,vt quod minimum ferret fructum,trigesimum ferret, quantum non nisi optima,& bene culta terra ferre solet; quod maximum,centesimum;quod mediocrem, sexagesimũ. Nam etsi Augustin.subtiliter de his numeris,vt solet,disputat,tamen non tam interpretando, quàm concionando facit. Caluinus dum non concionatur,sed interpretatur,absurdè & turpiter errat,quia quod cum primis Christus significare voluit,negat, vllam meritorum,vllam fructuum,atque præmiorum esse differentiam.

Meritorum inæqualitas.

24.*Simile est regnum cœlorum homini.*] Non opus est disputare,quid per regnum cœlorum significetur manifestum enim est Euãgelium significari. Quod autem non semini,sed homini seminanti simile dicatur cap.11.16.explicatum à nobis est. Nihil enim aliud voluit Christus dicere,quàm perinde se Euãgelium habere,atque si quis in agro suo bonum semen seminauerit, & aliquis eius inimicus superseminet malum.

25.*Cum autem dormirent homines.*] Id est omnes,quẽ Hebraismum sæpe iam adnotauimus,vt c.5.13. Galli dicerent,cùm totus mundus dormiret. Tres in primis res hac parabola Christus voluit significare. Primum, in Ecclesia nõ solùm bonum semen,id est homines bonos,sed etiam malum, id est homines malos esse;deinde,se non esse mali seminis auctorem,sed boni;malum à diabolo seminatum;postremò malum semen,quod seminatum à diabolo est, se patienter vsque ad messem laturum esse;nec statim euulsurum.

26.*Et fructum fecisset.*]Spicam protulisset,gra a genuisset;vnde potissimum bona, & mala herba dignoscitur:messis enim nondum venerat. Parabolam Christus ipse exponit ver.37. Ipse est,qui seminat;eius ager mundus;bonum semen filij regni, id est boni,qui regni cœlorum hæredes sunt,aut Euãgelica doctrina, quæ bonos eos facit; zizania, filij nequam οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ maligni,id est diaboli, vt ver. 19. Dicuntur autem filij diaboli,qui eius opera imitantur,vt Ioann.8.44.*Vos ex patre diabolo estis,& desideria patris vestri vultis facere.* & 1.Ioann.3,8. *qui facit peccatum,ex diabolo est, quia ab initio diabolus peccat.* Reliqua perspicua sunt. Qui sint homines,quibus dormientibus zizania diabolus seminauit,qui serui,qui accesserunt ad dominum,rogauerũtque, vellet ne, vt zizania euellerent,Christus non explicat,ideo,vt opinor,quia ista ad parabolæ significationem, quã Christus sibi proposuerat,non pertinebant. Multa enim in parabolis non ad significandum, sed ad implendam narrationem adhibentur; non quasi parabolæ partes,sed quasi emblemata; non quia necessaria sunt,sed quia fieri solent. Omnes tamen veteres interpretes homines dormientes Episcopos, &

Non omnia in parabolis ad rem pertinent.

A eos qui regendæ Ecclesiæ curam habent,interpretantur;quod,& si multis non placere video,vtinam verum non esset;quanquam non ignoro Christum tantum significare voluisse, diabolum occultè, & nemine aduertente zizania seminasse; seruos autem,qui dominum rogant; velit ne, vt zizania euellant, ardentes aliquos Ecclesiæ ministros esse, qui & hæreticos,& malos Catholicos bono quodã, & pio religionis studio de medio tolli vellent. Sunt,qui hoc loco abutantur, vt probent, aut non puniendos,aut non occidendos hæreticos. Quod qui faciunt,de se ipsi mihi videntur esse soliciti. Primùm quidem non de solis agitur hæreticis, sed

Sententia Ecclesiæ de puniendis hæreticis defenditur.

B de omnibus filiis diaboli,qui filiis regni opponuntur; inter quos præcipua quidem species hæretici sunt,totum autem genus non sunt. Itaque, qui hæreticos tollendos esse negant; multò magis fures, multo magis homicidas tollendos esse negare debent. Tantò enim perniciosiores hæretici, quàm fures,& homicidæ sunt; quanto maius est scelus animas furari,atque occidere,quàm corpora. Ideo ergo veteres ferè omnes Auctores, vt Chrysosto. Hieron & Augustin. de hæreticis interpretantur, non quia soli,sed quia maximè zizania sunt. Præterea,vt soli hæretici intelligantur,tamen non absolute paterfamilias prohibet euelli zizania; sed ne

C forte simul & triticum eradicetur; tunc ergo ex sententia, & voluntate illius; euellenda non sunt, cùm periculum est,ne & triticum eradicetur,vt rectè D.Augustin.l.3.contra epistol.Parmeniani c. 2. & D Thom. maximus Theologus obseruauit. Cùm ergo periculum non est,ne simul trititicum eradicetur; sed periculum potius est, ne si non euellantur,triticum lædant; quid opus est messem expectare? maturè euellenda sunt, mature comburenda. Præterea,cur periculum est,ne simul cum zizaniis triticum euellatur; aut cur iubet paterfamilias messem expectare; nisi quia ante messem di-

2.2.q.10.a. 8.ad 1. & q.11.ar. 3. ad 3.

D gnosci,& separari à tritico non possunt? Cum ergo & dignosci possunt,& separari,vtique separanda sunt,vtique comburenda. *Præmonet Dominus* (inquit Hieronymus *ne,vbi quid ambiguum est cito sententiam proferamus, sed Deo iudici terminum reseruemus,vt cum dies iudicij venerit, ille non suspicionem criminis, sed manifestum reatum de sanctorum cœtu eiciat.* Caluinistas,& Lutheranos quis non cognouit? quis hæreticos esse non videt, qui vix vllam antiquam hæresim non renouarunt? Nullus vnquam profectò hæreticus fuit;nullus hæreticus esse potest, si illi hæretici non sunt. At sunt quieti; qui vnquam fuere

Caluinistæ & Lutherani maximè hæretici

Cõtra libertatẽ conscientiæ.

E turbulentiores? qui vnquam tot excitarunt bella? qui vnquam tanta vsi crudelitate, tantum humanũ sanguinis effuderunt? Neque vero hęc ideo dico, quòd non malim eos conuerti, quàm occidi; sed tantum principes,aut quia principes ista lecturi nõ sunt,eos,qui principes monere possunt, admoneo, non licere illis istas, quas vocant,conscientiæ libertates nimiùm nostro tempore vsitatas hæreticis dare,nisi prius Ecclesia, aut is, qui Ecclesiæ caput est Romanus Pontifex Christi persona,& tanquam paterfamilias iudicauerit non posse euelli zizania,nisi simul & triticum euellatur; & è re Ecclesiæ esse, vt vsque ad messem permittantur vtraque crescere.

F Huius enim rei nõ principes,qui patrisfamilias serui sunt,sed ipsius patrisfamilias, id est Ecclesię gubernatoris iudiciũ esse debet. Nec debẽt principes patrẽfamilias rogare, vt finat vtraque crescere vsque ad messẽ:sed an velit,vt eant, & euellant zizania. Ita eos affectos,atque paratos esse oportet, vt à patrefamilias coerceri potius opus sit,quã incitari.

Digitized by Google

31. *Simile est.*] Tertiam eiusdem generis parabolam ponit; adhuc enim de semente, id est de initio loquitur Euangelij. Per primam declarauit diuersum Euangelij effectum prout in bonam, vel malam terram cadit, cum seminatur. Per secundam, quomodo superseminato per diabolum malo semine adulteretur. Per hanc quantam bonũ Euangelij semen habeat vim, & ex quàm paruo initio in quàm admirandam magnitudinem excrescat. Non dubito, quin regnùm cœlorum in hac parabola, sicut in præcedentibus, Euangelium significet, aut quod idem est, fidem, doctrinam Euangelicam, verbum Dei, quemadmodum Ambrosius in cap. 13. Lucæ, Chrysostomus homil. 47. Theophylactus, Euthymius, Hieronymus, Beda & Augustinus ser. 31. & 33. de sanctis interpretãtur. Etsi Hilarius Christum ipsum regnum cœlorum, & granum sinapis; alij verò Ecclesiam vocari putant. Omnia, quod ad sensum attinet, eodem redeunt. Nam & Christus lapis sine manibus excisus in montem magnum factus esse dicitur Dan. 2. 35. & Euangelium paulo post vers. 33. fermento comparatur, qui occultam crescendi vim habet, & Ecclesia Luna in scripturis sacris vocari solet, quæ initio tenuis & exigua, indies crescit, quoad plena sit. Sic enim Ecclesia initio quidem exigua & obscura fuit, *incipientibus* (inquit) *à Ierusalem.* Lucæ 24. 47. semper increscit, donec totum compleat orbem: hoc enim de Christo vere dici potuit, qui dominaturus est *à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum.* Psalm. 71. 8. D. Augustinus non alio magis argumento Donatistas in vno Africę angulo, sicut nunc Caluinistę Geneuæ Ecclesiam Catholicam concludentes refellit, quam quod non possit Ecclesia post tot annos tã angustis terminis definiri Ecclesia, inquit, Lunæ similis est si quis nouam Lunam primo, & secundo die non videt, dignus est venia: qui autem iam plenam non videt, cęcus est. Quod propterea dixi, quia multo magis contra Caluinistas nunc, quàm contra Donatistas tunc valere arbitror. Si enim Augu. Donatistas, quia quadringẽtis post Christum annis Ecclesiam non videbant, cæcos appellat: quo nomine Caluinistas, qui mille quingẽtis octoginta post annis non solùm, non vident: sed ne videri quidem posse dicunt, appellasset?

Psa. 88. 38
Cant. 6. 9

Ecclesia Catholica per totũ orbem: hæresis in angulo.

Grano sinapis.] August. ser. 31. & 33. de Sanctis, propter ardorem regnum cœlorum grano sinapis cõparari putat, quod multi alij non tam docendo, quàm concionando secuti sunt. Nec enim dubium est, quin propterea grano sinapis simile dicatur esse, quod, cum initio paruum sit, in ingentem magnitudinem crescat, vt ex sequenti versu intelligitur.

32. *Quod minimum quidem est omnibus seminibus.*] Siue Hieronym. siue alius quis fuit interpres, qui hoc modo conuertit, credendus est nõ ignorantia, sed certo potius consilio solœcismo vsus esse. Quod & Septuaginta interpretes multis in locis simili de causa fecisse in eorum Idiomatis adnotauimus. Quod enim Græce per comparatiuum dictum est, μικρότερον πάντων τῶν σπερμάτων minus omnibus seminibus, vim habet superlatiui. Solent enim frequenter Græci comparatiuis pro superlatiuis vti, vt cum Apostoli dicũtur inter se disputasse, quis eorum esset maior, id est, quis maximus. Voluit igitur interpres comparatiuum in superlatiuum vertere, vt verum sensum exprimeret, & tamen comparatiui constructionem retinere; vt nõ superlatiuum, sed comparatiuum Græcè esse indicaret. Quo autem modo granum sinapis minimum omnium semi-

Luc. 9. 46. & 22. 24.

A num esse dicatur, cũ alia minutioria, vt papaueris semen esse constet, frustra mihi videntur nonnulli interpretes disputare. Nec enim minimum omniũ dicitur, quod omnium omnino minimũ, sed quod ex omnium minimis vnum sit. In prouerbialibus enim sententiis, qualem istam apud Hebræos fuisse credendum est; vt, cum aliquid valde paruum esse significabatur, grano sinapis simile esse diceretur; cum ea comparatione non vno tantùm loco, sed pluribus Christus vtatur; vt cum dicit, *si habueritis fidem sicut granum sinapis.* c. 17. 20. in huiusmodi, inquam, sententiis non solemus philosophice & subtiliter, sed populariter, & ex vulgi opinione loqui. Vulgus autem inter vsitata semina granũ sinapis aut minimum putat, aut vere in minimis numerat; quemadmodum Matthæus c. 5. 26. quadrantem pro minima moneta dixit, *Nõ exies* (inquit) *inde, donec soluas nouissimum quadrantem*, non quod minima esset, sed quod ex minimis; nam certe minutum altera parte minimus erat. Itaque Lucas, vt idem significaret, non dixit, *donec soluas nouissimum quadrantem,* sed *nouissimum minutum* ca. 12. 59. Quomodo arbor fiat, cum herba sit, nonnulli etiam quærunt, ac disputant, qui sinapi, vt opinor non viderunt. In calidioribus locis longe supra humanam staturam assurgit; vt vbi copia est, sylua esse videatur. Vidi ego sæpe in Hispania synapi loco lignorum magnos furnos ad coquendum panem calefieri. Amant vehementer aues eius granum: itaque, cum feruente æstate maturuit, in eius ramis, vt semen edant, insidere solẽt, quas etiamsi multæ sint, possunt infractè sustinere. Hoc est, quod dicit, *ita vt volucres cœli veniant, & habitent in ramis eius.* Habitare dixit pro sedere, sicut è contrario sedere sæpe ponitur, pro habitare propter Hebraicum verbum ישב quod vtrumque significat. Quare non debuerunt noui quidam interpretes vertere κατασκηνοῦν nidulari, cum nec verbum id propriè significet: nec sententiæ veritas respondeat. Nam ego, qui magnas aliquando sinapis syluas vidi, insidentes sæpe aues vidi, nidos non vidi. Quid per aues cœli significetur, opus non est quærere, quia non ideo de auibus mentionem Christus fecit, vt aliquid indicaret noui mysterij: sed vt arbusculæ magnitudinem, firmitatemque declararet, quæ insidentes aues sustinere posset. Itaque non est, vt soleo dicere, pars parabolæ, sed emblema. Si quis tamen contendet aliquid præterea significare, non repugno: sed potius doceo conuenienter literis sacris reges, & principes, cosque omnes, qui, vt loquitur D. Paulus, in sublimitate constituti sunt, significare posse, qui in Euangelio, & Ecclesia sustentantur, &, vt solet Chrysostomus dicere, signum crucis gestant in frontibus. Nam & apud Danielem c. 4. 9. volucres, quæ in ramis magnæ illius arboris erant, quid aliud, quàm principes, & reges significabant, qui quasi sub Nabuchodonosoris vmbra viuebant? Olim Ecclesia in Repub. erat, nunc Respub. est in Ecclesia.

Granũ sinapis inter Hebræorũ prouerbia.

B

C

Erasmus & Beza.

D

1. Tim. 2. c.

E

Respublica in Ecclesia.

33. *Aliam parabolam.*] Proponit aliam, & in alio genere parabolam, sed idem significantem, regni cœlorum ex paruo initio maximum incrementum esse sumptum. Diuersas habet fermentum proprietates. Corruptio quidem est massę nimis calefactæ. Et quia conceptum in se calorem habet, vim etiam continet ea, quibus immiscetur, augendi. Propter priorem proprietatem in malam partem poni solet vt 16. 6. *Cauete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum,* & 1. Corinth. 5. 6. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* & 7. *Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio.* propter secundam ponitur in bonum, illique

F

Digitized by Google

regnum cœlorum comparatur: quod sicut fermentum, cum modicum sit, in magnam massam immissum totam peruadit, & multo, quàm erat, maiorem reddit; ita verbum Dei vno loco seminatum totum peruaserit terrarum orbem; ita Ecclesia initio minima, breui tempore longe, lateque in omnes terræ partes propagata sit, *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei, extẽdit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius*, Psal. 79. 12.

Quod acceptum mulier.] Quod mulierem potius, quã virum dixit, nullam aliam causam fuisse arbitror, quàm quod pinsere magis muliebre, quàm virile officium sit: etsi eos non reprehendo, qui concionantes potius, quàm scripturam enarrantes, mulierem diuinam sapientiam interpretantur. Mulier ergo, aut pars necessaria parabolæ non est, sed ideo nominata, quod id plerumque mulieres facere soleant, aut, si pars est, Euangelicum doctorem significat, qui verbum Dei in animos auditorum, quasi fermentum in massam infundit. Nec enim sexus, sed officium spectari debet.

Abscondit.] Miscuit, ita confudit, vt non appareret, quasi abscondisset.

In farinæ sata tria.] סאה satum vocant Hebræi genus quoddam mensuræ rerum liquidarum, quæ vt ait Iosephus lib. 9. antiq. cap. 2. & Hieronymus hoc loco, modium Italicum, & dimidium continebat. Tria sata faciebant Ephi. Auctam fuisse mensuram post Babylonicum exilium tradunt Hebræi in lib. משניות. Sunt, qui nostra ætate de Hebræorum mensuris scripserint: ad eos lectorem mittimus: nos de Euangelio, non de mensuris agimus. Cur tria sata potiùs, quàm plura, aut pauciora nominauerit, Chrysost. & Euthy. respondent, tria pro omnibus posuisse, quasi diceret, quantumcunque farinæ fermentare velit, non nisi paululum fermenti miscere. Alij dicunt ideo dixisse tria, quód tria sata efficerent vnum Ephi, & solerent plerumque mulieres vnum farinæ Ephi pinsere, ac coquere, vt fecit Sara Genes. 18. 6. Potius credo ideo tria posuisse, quod Ephi tria sata contineret, eaque esset vsitatissima mensura: sicut apud Hispanos, quam *fanecam*: apud Gallos, quem *boisseau* vocant.

34. *Et sine parabolis non loquebatur eis.*] Tunc, & in ea concione, de qua agitur: nam & ante, & post multas alias parabolas proposuit, vt c. 20. & 21. & 25. vt Chrysost. hom. 48. Euthymius, Theophylactus exponunt. Vide quæ diximus supra vers. 11. Marcus cap. 4. 33. addit, *prout poterant audire*, quod quidam interpretantur, accommodans sese ad auditorum captum, sensu menti Christi penitus contrario: non enim, vt melius intelligerent, sed, vt non intelligerent, in parabolis loquebatur, vt ver. 13. & 14. explicatum est. Quod ergo ait Marcus *prout poterant*, nihil aliud significat, quàm Christum obscure locutũ esse, vt qui posset capere, caperet, vt ipse explicat alio loco, cùm similem parabolam proposuisset infra cap. 19. 12. vel vt Euthymius locum illum Marci interpretatur *prout poterant*, id est prout digni erant; non enim erant digni, vt illis Christus aperte, & sine parabolis loqueretur, vt vers. 13. significauit.

35. *Vt adimpleretur Vt.*] hoc loco non significat causam, quam ob rem Christus per parabolas locutus sit; non enim ideo per parabolas loquebatur, vt Dauidis dictum adimpleret; sed quia auditores indigni erant, quibus aperte loqueretur, vt vers. 11. 12. & 13. explicatum est. Nec vult Euangelista docere Dauidis prophetiam proprie à Christo impletam fuisse. Non enim erat prophetia; sed rerum A præteritarum historia, de qua Dauid agebat: neque nomen חידות, quo Dauid vsus est, hoc genus parabolarũ significat eo loco, quibus hîc Christus vtebatur, quamuis vtrumque genus Hebræi חידה id est parabolam appellent: nam hîc Euangelista vocat parabolas obscuras, & similitudinibus adumbratas locutiones: illic Dauid Psal. 77. 2. cùm dicit, *aperiam in parabolis*, aut *in parabolas os meum*, vocat חידות parabolas breues & acutas sententias, quas ἀποφθέγματα Græci nominant. Sed Euangelista, vt solet, quod à Dauide alio sensu dictum erat, non ad eundem, sed ad similem sensum accommodauit, vt c. 2. B 15. 17. explicauimus.

37. *Qui seminat.*] Hæc quæ sequuntur vsque ad versum 42. supra ver. 24. & 25. exposita sunt.

41. *Omnia scandala.*] Scandala vocat eos, per quos scandala venerunt, id est zizania, & filios diaboli.

Et eos qui faciunt iniquitatem.] Hebraismus. פעלי און וכל, & omnes qui iniquitatem exercent, &c, vt ita dicam, iniquitatis artem factitant: magis enim habitus, quàm actus Hebraica phrasi significatur.

C 42. *In caminum ignis.*] In gehennam ignis, vt c. 5. 22. 29 30. & 10. 28. & infra c. 18. 9.

Ibi erit fletus. Hæc explicata sunt c. 8 12.

43. *Tunc.*] Cùm scandala sublata erunt: cum zizania separata, quæ impediunt, quo minus triticum appareat: cum paleæ euentilatæ fuerint, quæ triticum tegebant, quo minus effulgeret, vt in parabola areæ declaratur supra cap. 3. 12 & Luc. 3. 17. Fulgor gloriam significat, vt in Christi transfiguratione apparet ca. 17. 2. Itaque beati Soli, Lunæ & stellis comparari solent, vt ibidem, *& splenduit facies eius sicut sol.* Et Daniel. 12. 3. *Qui autem docti fuerint*, id est, qui bene sapienterque vitam suã gubernarint: hos enim D scriptura vocare solet משכלים habentes intellectũ, sicut Galli, non eos, qui docti sunt, sed eos, qui moderati, sapientes appellant: hi ergo (inquit Daniel) *fulgebunt, quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt plurimos, quasi stellæ, in perpetuas æternitates.* & 1. Cor. 15. 41. 42. *alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas stellarum: stella enim ab stella differt in claritate: sic erit resurrectio mortuorum.*

Qui habet aures.] Significat id quod dixerat, auditorum maxime interesse. Vide c. 11. 15.

44. *Simile est.*] Hanc parabolam non iam omnibus auditoribus: sed solis domi Apostolis propositam à Christo fuisse nonnulli putant, vt colligitur ex E vers. 36. Euthymius hoc loco: ego vero similius esse arbitror ante dictam fuisse vnà cum superioribus. Sed quia Apostoli non omnium parabolarum, sed zizaniorum, postquam domum redierunt, explicationem petiuerunt, Euangelistam post zizaniorum parabolam narrasse, quomodo domum rediisset, & parabolam Apostoli sibi explicari postulassent. Idemque de omnibus, quæ hoc capite sequuntur, dicendum est. Hactenus quatuor parabolis seminantis, grani sinapis, boni seminis, & mali: & fermenti duas regni cœlorum proprietates de- F clarauit, quomodo diuersum habeat in diuersis hominibus effectum: & quomodo ex paruo initio magnum sumat incrementum: nunc pretium exponit, vt doceat quanti illud homines facere debeant, & quanta quærere diligentia. Regnum cœlorum hoc loco eodem modo, quo in superioribus parabolis pro fide, Euangelio, Euangelica doctrina accipiendum existimo, vt Ambrosius ser 2. in Psalm. 118. Euthymius, & Theophylactus. etsi sunt, qui regnum cœlorum Christum vocari putent, vt Irenæus libr.

Digitized by Google

4.c.43.Hilarius,Athanaſ.q. 54. ſi tamen illius quæ- A ſtiones ſunt,Hier.in comment.& Vigil.lib.3.de incarnatione.Sunt qui vetus & nouum teſtamentũ vt Aug.lib.1 qq.Euang.c.13.& Beda, quod & Hieronymus approbat.

Theſauro.]Rei,quæ æſtimari non poteſt.Qui enim tantùm habent pecuniæ, vt numerari non poſſit,eos theſaurum habere dicimus. Ita D. Paulus 1. Cor. 2. 9.*neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit,quæ præparauit Deus iis,qui diligunt illum.*

Abſcondito.]Quia à ſæculo non erat auditum.Iſai. 64.4.& 1 Cor.2.7.*ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio,quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram.* B

Quem,qui inuenit homo.] Quiſquis inuenit: hominẽ pro quolibet homine,& pro nota vniuerſali apud Hebræos poni,ſæpe monuimus.

Abſcondit.]Hoc non eſt neceſſe ad rem per parabolam ſignificatam accommodare, quia, vt ſoleo dicere,non pars parabolæ, ſed emblema eſt:nec dicitur,vt aliquid ſignificet:ſed vt parabolam impleat, & quia fieri ſolet, vt, qui theſaurum inuenit, ſi ſtatim tollere non poſſit, illum abſcondat, ne, dum abit, vt fodiendi inſtrumenta quærat, alius eripiat: quanquam Hieronym. & Beda eum, qui regnum C cœlorum inuenit, in corde ſuo dicunt abſcondere, id eſt fouere,ſeruare,ne effluat:ſi quid ſignificat, illud tantùm mihi videtur ſignificare eum, qui regnum cœlorum,id eſt Euangelium inuenerit,occaſionem tenere,ne elabatur,oportere,& omnem cõtinuò adhibere diligentiam, vt illud obtineat. Hoc eſt abſcondere:nõ,ne alius inueniat,ſed ne ipſe perdat.Nam etſi,qui theſaurũ inuenit,ideo abſcondit, ne alius inueniat,quia ſi alius inuenerit,ipſe perdet: nõ eſt in eo ſimilis parabola regno cœlorũ,quod nõ ideo alius perdet,quia alius inuenit:ab omnibus enim & pariter inueniri,& æqualiter poteſt poſſide- D ri.Quanquam ita etiam aliquando ſcriptura loquatur,quaſi vnus accipere non poſſit,niſi alius amittat. *Fracti*,inquit, *ſunt rami vt ego inſerar* Roman.11.19.&, *tene quod habes,vt nemo accipiat coronam tuam.* Apocalypſ.3. 11. ſed id accõmodate ad ramos arborum,& coronam regum dictum eſt: quia nempe nouus ſurculus in arborem inſeri poteſt niſi vetus frangatur ramus:neque vnus coronam præripere, niſi alius amiſerit.

Præ gaudio illius.]inuenti.

Vendit vniuerſa,quæ habet.]Non ſignificat emendum Euangelium; *gratis* enim, inquit, *accepiſtis, gratis date* E cap.10.8.ſed ſignificat tanti æſtimandum,vt,qui inuenerit,nihil non,vt illud obtineat, facere debeat: etiam ſi omnia bona vendenda, etiamſi perdenda, etiamſi infamia ſubeunda, etiamſi amittenda vita. Cæterum bona potius quàm vitam, & honorem, aut aliud,ſi quid homines habent,nominauit vt accommodate ad hominum conſuetudinem loqueretur,qui,vt theſaurum habeant, omnia ſua bona ſolent vendere.Denique nihil aliud hac parabola ſignificatur,quàm quod alio loco aliis dicit verbis, *Qui amat patrem,aut matrem plus quam me,non eſt me dignus: & qui amat filium, aut filiam ſupra me, non eſt me dignus.*c.10.37. Res enim omnium cariſſimas nominauit,quas qui,cum opus eſt,propter regnum cœ- F lorum non abiicit,indignus,qui illud obtineat, iudicatur.

45.*Simile eſt regnum cœlorum homini negotiatori.*] Non homini, ſed margaritæ regnum cœlorum ſimile eſt,ſicut in præcedente parabola non homini inuenienti,ſed theſauro inuento comparatum eſt: ſed ſenſus eſt,idem accidere in inueniendo, acquirendoque regno cœlorum,atque ſi quis mercator bonas quærens margaritas vna pretioſa inuenta,abeat, vendatque vt illam emat, vniuerſa, quæ habet, vt ſuprà explicauimus c. 11. 16. 17. Nos vero homini negotiatori ſimiles eſſe debemus,qui cùm regnum cœlorum inuenerimus,nullis ſumptibus, nullis laboribus,nulli omnino rei,vt illud habeamus, debemus parcere. Hæc enim parabola eandem prorſus atque præcedens, ſignificationem habet: ſola differt materia.Bonas,καλὰς,pulchras, in hoc enim genere mercium,quæ pulchræ ſunt, eædem bonæ.

Margaritas.] Speciem videtur vnam pro toto genere poſuiſſe; id eſt margaritam pro omni lapide pretioſo.Margarita enim,aut alio genere margaritarum tantum,vt opinor,illam ſpeciem vnionis ſignificat,quæ in conchyliis inuenitur, quam omnes fere in Europa nationes *perlam* appellant. Quanquam fieri poteſt,vt propterea margaritam potius, quam vnionem,quod totum genus eſt, aut vnam aliquam aliam vnionis ſpeciem nominauerit,quod fere inter omnes pretioſos lapides margarita pretioſiſſimus habeatur,quamadmodum pretioſorum lapidum mercatorum ex præſtãtiſſima ſpecie margaritarum appellamus mercatorem.

47. *Simile eſt.*] Credibile mihi videtur hanc parabolam poſt illam ſuperiorem de bono ſemine, & zizaniis à Chriſto propoſitam fuiſſe verſ. 43. Sed Euangeliſtam narrationis ordinem non tenuiſſe, quia eandem prorſus habet ſignificationem; & videmus reliquas,quę eiuſdem erant ſignificationis, fuiſſe coniunctas,vt parabolam grani ſinapis cum parabola fermenti verſ.31.& 33. & parabolam theſauri abſconditi cum parabola pretioſæ margaritæ ver.44.& 45.Hoc autem loco regnum cœlorum, aut Euangelium, vt in ſuperioribus parabolis, aut, quod eodem reddit,Eccleſiam poſſumus intellige- *Fides ſola ad ſalutem non ſufficit.* re Vtrumuis intelligamus, magnum hinc contra nouos hæreticos argumentum ſumemus. Nam ſi Euangelium intelligimus, ſignificat Chriſtus non omnes qui Euangelium,id eſt fidem recipiunt, ſaluos futuros eſſe;ſed eos tantùm, qui boni fuerint piſces;id eſt,qui non ſolam fidem; ſed bona etiam opera habuerint;omnes enim piſces id eſt omnes Chriſtiani omnes fideles,ſed illi mali, hi boni ſũt; contra quam iſtorum hæreſis docet omnes qui fidem habuerint,ſaluos futuros eſſe. Si regnum cœlorum Eccleſiam interpretemur, non iam nos, ſed D. pro nobis contra illos Auguſt argumentabitur, qui Donatiſtas veteres iſtis nouis ſimiles hęreticos, qui in Eccleſia ſolos,ſicut iſti, bonos eſſe dicebant, non alio frequentius, non alio fortius argumento refellit,quam quod Eccleſia ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti comparetur.Soleo dicere D. Auguſtinum nullum hæreti- *Auguſtinus acerrimus Lutheranorum & Caluiniſtarum refutator.* corum genus tam ſtrenue, atque Donatiſtas refutaſſe,& illos tot libros,quos aduerſus illos compoſuit,non tam contra illos,quàm contra longe poſt futuros Lutheranos, & Caluiniſtas compoſuiſſe tantum opus eſſe,vt qui eos legit, pro Donatiſtarum, Caluiniſtarum, aut Lutheranorum nomen ponat.

52. *Ideo.*]Cuius rei Chriſtus, cum dicit, *ideo*, cauſam reddat,facile non eſt dicere.Sunt, qui ad hunc modum exponant; *ideo*,quia intellexiſtis, ſubintelligendum,dico vobis,*omnis Scriba doctus*, & reliqua. Rogauerat enim diſcipulos, *intellexiſtis hæc omnia?* & reſponderant,*etiam Domine.* Quia ergo intellexiſtis,illud etiam addo, *omnis Scriba doctus.* &c. Sunt qui hoc modo,*ideo*, ſupple, rogaui, quia *omnis Scri-*

Digitized by Google

ba doctus profert de thesauro suo noua, & vetera: Euthymius putat διὰ τοῦτο, non causam hoc loco, sed affirmationem significare, quasi dicat, vtique *omnis Scriba doctus profert de thesauro suo noua & vetera.* Mihi Augustini sententia lib. qq. in Matth. c. 16. omnium maximè placet. Comparauerat Christus regnum cœlorum thesauro abscondito in agro; rogauerat discipulos num intellexissent; responderant, *etiam*; adiicit, *ideo*, id est, quandoquidem regnum cœlorũ thesauro simile est, debet omnis Scriba doctus & noua, & vetera ex illo proferre.

Scriba.] Doctor legis peritus, vt exposuimus c. 2. 4. Euangelicum doctorem legali nomine Scribam appellat. Euthymius existimat Christum se ipsum Scribam vocare; sed verosimilius est generalem esse sententiam, qua Apostolis Euangelici doctoris officium declarat.

Doctus in regno cœlorum.] μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν eruditus in regnum cœlorum. Non assentior iis, qui putant hoc loco εἰς pro ἐν positum esse; etsi non ignoro sæpe eas duas particulas alteram pro altera poni solere. Magis enim videtur conuenire, vt vertamus in regnum cœlorum, id est ad regnum cœlorum, quàm in regno cœlorum: cùm de iis agatur, qui ad prædicandum regnum cœlorum edocti sunt. Noster interpres videtur legisse ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, *in regno cœlorum*, nisi si quis malit dicere in Latina versione, *in regno* pro in regnum corruptè legi: sed debebit alicuius veteris codicis auctoritate vitium probare.

Simile est homini patrifamilias.] Quia sicut patrisfamilias officium est domum suam corporali cibo: ita Euangelici doctoris populum Christianum spirituali nutrire. 1. Cor. 3. 2. *tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.*

De thesauro suo.] De penu: abusus est nomine thesauri ad significandum quidquid repositum, ac reconditum est.

Noua & vetera.] omnia ciborum genera, vt familiam suam, aut inuitatos conuiuas alat: id est, qui non parce, non misere, sed liberaliter omni ciborũ varietate pro personarum & temporum qualitate familiam suam alit. Noua & vetera proferre, etsi mihi simile in scripturis exemplum non occurrit, Hebraico prouerbio dictum videtur: cui simile illud Gallicum est, *viride & siccum.* Significatur hac parte parabolę Euangelicum doctorem omni diuinæ scientiæ, omni exemplorum, omni similitudinum genere instructum esse oportere, vt omnes pro suo quemque captu docere possit. Antiqui fere omnes Auctores *noua, & vetera*, nouum, & vetus Testamentum intellexerunt, Hilarius, Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Theophylact & Euthymius in hunc locum, & Augustinus l. qq. in Matth. c. 16. quos immeritò noui hæreticorum interpretes reprehendunt. Cum enim sensum esse fateantur oportere doctorem Euangelicum ab omni doctrinæ genere paratum esse: vnde eam meliùs, quã ex nouo, & veteri Testamento proferre potest? Noluerunt enim magni illi Auctores dicere Christum vetus, & nouum, quod nondum erat, Testamentum significare voluisse: sed quod generaliter Christus de omni doctrinę copia dixerat: id illi ad nouum, & vetus Testamentum aptè, atque prudenter accommodarunt.

Adagium Hebræorũ noua & vetera proferre.

Caluinus in harmonia.

54. *Et veniens in patriam suam.*] ca. 9. 1. tres Christum patrias habuisse diximus Bethlehem, in qua natus: Nazareth, in qua educatus: Capernaum, in qua frequenter versatus fuit. Hoc loco Nazareth omnes, quos legerim, interpretes, intelligunt, Hieronymus, Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus. Quod etiam ex Luca probari potest cap. 4. 16. *Venit* (inquit) *Nazareth, vbi erat nutritus.* Eandem enim illic à Luca, atque hîc à Matthæo historiam narrari ne dubitandum quidem esse arbitror. Id etiam ex hoc loco colligitur, quia ciuibus eius vrbis, de qua hîc agitur, Christi fratres nominatim notos fuisse constat, v. 55. & 56. non autem fuissent, vel in Bethleem, vbi tantùm natus, vel in Capernaum, vbi tantùm ad tempus commoratus fuerat, sed in Nazareth, vbi cognatos B. Mariæ atq; Ioseph fuisse apparet. Deinde, quia, vt Chrysostomus argumentatur, in Capernaum multa Christus miracula fecerat c. 11. 23. in Bethlehem nullum fecisse legimus, in hac, quę eius hoc loco vocatur patria, nec multa, nec nullum: sed pauca fecit, vt constat ex v. 58. & ex Marco c. 6. 5. erat ergo Nazareth.

Triplex Christi patria.

Et docebat eos in synagogis.] In ipsorum synagoga: pluralis enim numerus positus esse videtur pro singulari. Nec enim in paruo oppido multas fuisse synagogas credendum est. Nisi forte pluralis numerus hunc habet sensum, *docebat eos in synagogis*, id est per singula sabbatha in synagoga, vt nomen synagogæ hoc in loco non locum, sed conuentum significet, vt apud Græcos ἐκκλησία, apud Latinos concio. Marc. c. 6. 2. *Et facto sabbatho cœpit in synagoga docere*, Luc. cap. 4. 16. *& intrauit secundum consuetudinem suam die sabbathi in synagogam, & surrexit legere.* Totam historiam copiosiùs, & distinctiùs narrat Lucas, surrexisse ad legendum, quod volentis in synagoga aliquid docere signum erat, vt eo loco explicabimus: traditum illi librum Isayę Prophetæ quẽ, cùm aperuisset, legisse locum illum, qui est c. 61. 1. *Spiritus Domini super me, euangelizare pauperibus misit me*: quo lecto librum complicuisse, ac resedisse dixisseque *hodie hæc prophetia impleta est in auribus vestris*: cumque eorum incredulitatem coarguisset, quòd se ciuem suum, & prophetam non reciperet, repletos fuisse ira, & eiecisse eum extra ciuitatem, vt ex monte, supra quem eorum vrbs ædificata erat præcipitem darent.

Vnde huic sapientia?] Sciebant vtique eum litteras non didicisse, vt dicunt Ioan. 7. 15. *quo modo hic litteras scit cùm non didicerit?* Itaque credibile est eos sapientiam, & miracula, quæ in eo videbant, malis artibus tribuisse. Cùm enim omnes Euangelistæ dicant eos ipsius doctrinam admiratos fuisse, simul etiam scandalizatos dicunt; non potuerunt autem, cum admirarentur, scandalizari, nisi credidissent, quæ dicebat, atque faciebat, diaboli opera dicere ac facere, vt illi, qui dicebant, *In principe dæmoniorum eiicit dæmonia*, c. 9. 34. & 12. 24.

Et virtutes.] Miracula; fecerat ergo coram illis Christus aliqua miracula; vt narrat Marcus c. 6. 5. sed pauca, vt ait Matthæus infra vers. 58.

55. *Nonne hic est fabri filius?*] Ioseph fabrum fuisse ex hoc loco manifestum est: eius enim filius Christus putabatur Luc. 3. 23. Qualis autem faber & incertũ, & scitu non necessarium. Sunt, qui ferrarium fuisse putent, vt Hilar. & Ambr. 3. l. in Lucam, & Beda in 3. cap. Marci. Sunt, qui aurificem, vt Hugo. Sunt, qui murarium: quod idem etiam Hugo videtur approbare. Sunt, qui lignarium, vt Chrysostomus, apud D. Thomã in 1. c. Matthæi, & ipse D. Thomas in comment. Quæ publica nunc opinio est, & antiquissimam fuisse constat, vt ex lib. de infantia Saluatoris, licèt apocrypho, colligitur, vbi miraculum in lignaria Ioseph officina à Christo factum narratur: & ex historia Sozom. li. 6. ca. 2. vbi narrat Christianum quendam à Gentili per derisum interro-

In c. 1. & 13. Matth.

Ioseph qualis faber.

Digitized by Google

gatum, quid faceret filius fabri, respondisse, feretrum Iuliano Imperatori fabricare: & ex Auctore imperfecti hom. 32. Marc. c. 6. 3. fabrum Christum ipsum vocatum dicit: siue quod vtrumque Nazarethani dixerint: siue quod ex communi loquendi consuetudine filius fabri faber etiam vocaretur. Itaque, quod à nonnullis non malis Auctoribus dictum est Christum, antequam prædicare inciperet, fabrilem artem exercuisse, valde mihi videtur esse probabile: sicut & Lyrano visum est: quid enim totos triginta annos in Nazareth egisset? quãquam D. Augustinus lib. 2. de consensu Euangelist. c. 42. ideo fabrum vocatum dicit: quod, cum fabri putaretur filius, faber etiam esse crederetur.

Christus an fabrilẽ artẽ exercuit.

56. *Et fratres eius.*] Hæc à nobis explicata sunt supra c. 12. 46.

57. *Et scandalizabantur in eo.*] Impingebant in eum, tanquam in lapidem, & corruebant. Hoc enim proprie est σκανδαλίζεσθαι scandalizari. Erat quippe *positus in ruinam, & in resurrectionem multorum.* Luc. 2. 34. erat *credentibus lapis electus, & angularis; non credentibus autem Petra scandali, & lapis offensionis.* 1. Petri 2. 8. Quomodo autem scandalizati fuerint in illo, diximus ver. 54.

58. *Et non fecit ibi virtutes multas.*] Multa miracula sicut alibi: cùm autem non multas fecisse dicit, aliquas fecisse indicat, vt & Marcus declarat c. 6. 5. *& non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit.* Dicit autem non potuisse, non quod non potuerit; sed quod noluerit;

A dicimur enim aliquando facere non posse, quæ facere nolumus; vt de filiis Iacob dictum est Genes. 37. 4. *nec poterant ei quicquam pacifice loqui*, id est nolebant, & recte Gregorius Nazianzenus in quarta de Theologia oratione adnotauit. Noluit autem propter incredulitatem eorum: siue quia sciebat eos etiam conspectis miraculis non credituros; quemadmodum nec Pharisæi crediderunt: siue quia indigni erant, quibus miracula plura fierent; qui male ea, quæ viderant, interpretabantur, dicẽtes, *vnde huic virtutes?* Videmus Christum miracula facturum fidem eorum, quibus facturus erat, prius exigere, supra c. 9. 28. Marc. 5. 36. & 9. 23. Lucæ 8. 50. quia minùs meriti habet fides, quæ miracula

B sequitur, quàm quæ præcedit: & indignus est, qui miracula videat, quisquis non aliter, quam visis miraculis credit. Propterea Christus coram incredulis miracula non facit. Eadem ratio est, cur etiam hodie, qui maxime miracula videre volunt, minime videant; quia non credentes, sed de fide dubitantes videre volunt. Ita enim Herodes, qui, vt Lucas ait cap. 23. 8. longo tempore aliquod Christi miraculum videre voluit, videre non potuit, vt Greg. lib. 10. moral. c. 17. notauit. Ita Pharisæis signum à Christo videre volentibus respondetur,

Cur Christus apud incredulos miracula non faciebat.

C *generatio praua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei*, c. 12. 39. Videant ergo, qui miracula requirunt, quique, si non fiant, mirari solent; ne ipsorum culpa non fiant; & si videre miracula volunt, sine miraculis credant.

CAPVT XIV.

Mar. 6. b. 14. Luc. 9. a. 7. Mar. 6. c. 17. Luc. 3. d 19. Inf. 21. c. 26.

IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu: 2. & ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. 3. Herodes enim tenuit Ioannem, & alligauit eum, & posuit in carcerem propter Herodiadem vxorem fratris sui. 4. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. 5. Et volens illum occidere, timuit populũ quia sicut prophetã eũ habebãt. 6. Die autẽ natalis Herodis saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi. 7. Vnde cũ iuramento pollicitus est ei dare quodcũq; postulasset ab eo. 8. At illa præmonita à matre sua. Da mihi, inquit, hic in disco caput Ioãnis Baptistæ. 9. Et cõtristatus est rex: propter iuramẽtũ autẽ, & eos, qui pariter recũbebãt, iussit dari. 10. Misitq; , & decolauit Ioãnẽ in carcere. 11. Et allatũ est caput eius in disco, & datũ est puellæ, & attulit matri suæ. 12. Et accedẽtes discipuli

Luc. 9 b. 10 Mar. 6. d. 31. Ioan. 6. b. 9.

eius, tulerunt corpus eius, & sepelierũt illud: & venientes nunciauerũt Iesu: 13. Quod cum audisset Iesus secessit inde in nauicula, in locum desertum seorsum: & cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. 14. Et exiens vidit turbam multam, & misertus est eis, & curauit languidos eorum 15. Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes: Desertus est locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas, vt euntes in castella emãt sibi escas. 16. Iesus autẽ dixit eis: Non habent necesse ire: date illis vos manducare. 17. Responderunt ei: non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. 18. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. 19. Et cum iussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, aspiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes, discipuli

Mar. 6. f. 45. Ioã. 6. b. 9. Ioã. 6. b. 17.

autẽ turbis. 20. Et manducauerũt omnes, & saturati sũt. Et tulerũt reliquias, duodecim cophinos fragmentorũ plenos. 21. Mãducãtiũ autem fuit numerus, quinque millia virorũ, exceptis mulieribus, & paruulis. 22. Et statim cõpulit Iesus discipulos ascendere in nauiculã, & præcedere eũ trãs fretum, donec dimitteret turbas. 23. Et dimissa turba, ascendit in mõtem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. 24. nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus: erat enim cõtrarius ventus. 25. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulãs super mare. 26. Et videntes eũ super mare ambulãtem, turbati sũt, dicentes: Quia phantasma est, & præ timore clamauerũt. 27. Statimq; Iesus locutus est eis, dicens: Habete fiduciã: ego sum, nolite timere. 28. Respondens autem Petrus dixit: Domine si tu es, iube me ad te venire super aquas. 29. At ipse ait, veni. Et descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam, vt veniret ad Iesum. 30. Videns verò ventum validum, timuit: & cùm cœpisset mergi, clamauit dicens: Domine, saluum me fac. 31 Et continuò Iesus extendens manum apprehendit eum, & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti? 32. Et cum ascendissent in nauiculam, cessauit ventus. 33. Qui autem in nauicula erãt, venerunt, & adorauerunt eum dicentes: Vere filius Dei es. 34. Et cum trãsfretassent venerunt in terrã Genesar. 35. Et cum cognouissent eum viri loci illius, miserũt in vniuersã regionem illã, & obtulerũt ei omnes male habentes: 36. & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicumque tetigerunt, salui facti sunt.

Mar. 6 g. 53.

Digitized by Google

IN CAPVT XIIII.

1. IN *illo tempore.*] Quidam tempus illud significari volunt, quo Apostoli in sua legatione versabãtur, quod Marcus c. 6. 14. & Luc. c. 9. 7. hanc historiam statim post Apostolorum missionem ponant. Sed obstat, quod, cùm hæc acciderunt, Apostolos cum Christo fuisse constat infra ver. 15. Itaque vt D. Augustinus lib. 2. de consens. Euãg. c. 45. existimat, iam Apostoli redierant.

Audiuit.] Quærunt multi, quî fieri potuerit, vt non priùs audiret. Respondent Chrysostomus, & Theophylactus res sanctas ac bonas serò ad aures principum peruenire. Verum id quidem, sed si aliquam curiositatis, aut periculi excitãdi tumultus speciem habere videantur, qualem Christi miracula nonnullam præbere poterant, si non religio: at certe curiositas, & ambitio quamprimum ad illos perfert. Itaque aliam, cur nondum Herodes audiuisset, arbitror fuisse causam: quòd mors Ioannis non multo post, quàm Christus prædicare cœpit, acciderit. Nam cum iam in vinculis esset, ne eius quidem discipuli Christi miracula aut vidisse videntur, aut audiuisse: propterea factis coram ipsis miraculis Christus illis dixit, *euntes renuntiate Ioanni, quæ vidistis, & audistis.* c. 11. 4.

Herodes.] Antipas, magni Herodis filius, quo regnante natus est Christus, quique infantes occidit. Vide quæ diximus c. 2. 22.

Tetrarcha.] Galilææ, vt Luc. c. 3. 1. declarat. Cum regnum in quatuor partes soluebatur, & vnicuique princeps vnus præficiebatur: quatuor partes Tetrarchiæ, & principes Tetrarchæ à Græcis vocabãtur, vt veteres tradunt auctores. Postea factum, vt etiam si plures, aut pauciores essent partes, eodẽ tamen nomine Tetrarchæ dicerentur, vt ex Strabone lib. 12. & ex Plinio lib. 5. c. 18. & 21. potest intelligi. Quomodo autem Iudæorum regnum, & in quot Tetrarchias diuisum fuerit, & quis cuique Tetrarcha præfectus c. 2. 22. satis exposuimus. Marcus c. 6. 14. Herodẽ regem vocat, sicut & Matthæus infra ver. 9. non quod vere rex esset, sed quod Tetrarchæ regia, aut regiæ simili vterentur potestate; itaque Tetrachias Cicero, & Plinius regna vocant; quemadmodum Matthæus cap. 2. 22. Archelaum, cum nunquam vere rex fuerit, regem appellauit.

Qui Tetrarchæ.

2. *Et ait pueris suis.*] famulis suis: nam etsi nomen παῖς & filium, & famulum significare possit: tamen Herodem non legimus filios habuisse. Luc cap. 9. 7. 8. 9. non ipsum Herodẽ, sed alios Herodi dixisse ait, *& audiuit* (inquit) *Herodes Tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo, & hæsitabat, eo quod diceretur à quibusdam, quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdam verò, quia Elias apparuit: à quibusdam vero, quia vnus de antiquis prophetis surrexit. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui; quis est autem iste, de quo talia audio?* Vbi duo sunt, in quibus videtur à Matthæo Lucas dissentire. Primum, quod non Herodem, sed alios dixisse narret Ioannẽ à mortuis surrexisse. Deinde, quod videatur indicare Herodem non credidisse Ioannem esse, cum eum ipse decolasset: hic autem Herodes dicat, ver. 2. *hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo.* Chrysostomus & Euthymius respondent, primum non Herodem, sed homines vulgo dictitasse Ioannem à mortuis surrexisse, tuncque Herodem non credidisse, sed hæsitasse, dixisseque, vt ait Lucas, *Ioannem ego decollaui, quis est autem iste, de quo talia audio?* Postea verò credidisse, & quasi aliis assentiendo dixisse, *Ioannes Baptista ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo*: vt ait Matthæus. Idem Theophylact. videtur indicare, & Augustinus omnino probat lib. 2. de consensu Euangel. c. 43. Eius rei aliquod ex hoc loco argumentũ sumi potest: propterea enim, vt Euthymius ait, non aliis, sed pueris suis dixit, *Ioãnes surrexit à mortuis*, quod non auderet id palam, & coram aliis, etiamsi crederet, confiteri. Fieri etiam potest vt etiamsi crederet, fingeret se non credere, ne assentiri populi opinioni videretur: & eius erga Ioannem studium confirmare. Quod autẽ Aug. ait, Matthæi hoc loco verba per interrogationem legi posse, quod si fiat, eũdẽ sẽsũ atque verba Lucæ habitura: & quod alii respõdẽt Christũ hoc loco nõ sua; sed aliorum locutum esse persona, minùs probo.

Ipse surrexit à mortuis.] Sunt, qui non verã, qua anima in idem redit corpus: sed Pharisaicã resurrectionẽ interpretentur, qua anima ex vno egressa corpore migrat in aliud. Pharisæorũ enim hæresim fuisse putãt, quod ex Pythagoræorũ doctrina μετεμψύχωσιν crederẽt. Quod ex Iosepho probãt lib. 2. de bello Iudaico c. 7. & verò Hieronymus indicat nonnullos solitos hoc loco Pythagoræorum errorem confirmare. Sed nullo modo mihi persuadeo de ea hîc agi resurrectione: sed de ea potius, qua & homines, qui hunc rumorem disseminauerant, nonnullos à Christo suscitatos viderant: & in veteri Testamento mortuum illum ad tactum ossium Elisæi 4. reg. 13. 21. & filium Sareptanæ viduæ 3. Reg. 17. 22. & filium Sunamitidis 4. Reg. 4. 34. 35. surrexisse aut legerant, aut audiuerant. Neque Iosephus eam opinionem, vt mihi videtur, Pharisæis tribuit: sed quã habent omnes fere Iudæi, non omnium mortuorum, sed tantùm bonorum animas in sua quidem, sed meliora, & ideo quodammodo alia corpora in resurrectione redituras. Ioannem ergo Iudæi, & quia vir erat sanctus, & quia iniustè occisus, facile credebant surrexisse, vt Herodis scelus vindicaret: Eliam verò veteri opinione, quam vt supra c. 11 14. docuimus, Christus videtur approbasse: qua propter Malachiæ c. 4. 5. prophetiam imbuti erant, vẽturum Eliam, propterea Ioannem, quia mortuus erat, surrexisse: Eliam, quia non mortuus, sed raptus fuerat, non surrexisse dicunt, sed apparuisse. infra c. 16. 14. vbi eadem de Christo hominum opinio recitatur. Ieremias etiã nominatur fortasse propter similitudinem spiritus, & libertatem homines reprehendendi, quam in Christo singularem, & minime in aliis doctoribus vsitatam videbant; *erat enim* (inquit) *docens eos, tanquam potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum, & Pharisæi.* c. 7. 29.

Iudæorũ opinio de resurrectione.

Ideo.] Dubium, quam rationem reddat, cur suscitatus Ioannes miracula facere credatur: cùm viuens vt ait Ioannes c. 10. 41. signum nullum fecerit: fortasse quod sanctiores resurgere homines crederent, quam morerentur: aut quod à Deo maiore cum potestate ad puniendum Herodem missum putarent: nam & bella, & exilium, & alias calamitates, quæ Herodi postea contigerunt, vulgo inter Iudæos creditum est propter Ioannis necem accidisse, vt lib. 18 ant. c. 10. Iosephus affirmat.

Operantur in eo.] ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ Sunt qui ἐνεργεῖν patiendi significatione positum putent, vt ἅπτειν pro ἅπτεσθαι, & apud Latinos lauare pro lauari, vt sit sensus, ideo virtutes fiunt in illo, id est per illum Hebraico idiomate. Alii actiue sumunt: sed virtutes non miracula, sed facultatem miracula faciendi intelligi volunt, quasi dicat, ideo donum faciendorum miraculorum miracula in eo operatur. Alii à sensu longius abeunt, *virtutes* angelos interpre-

Digitized by Google

tantes, qui in Ioanne miracula ederēt. Res mihi videtur facilis. ἐνεργεῖν nec passionē hoc loco, nec actionem transeuntem significat; sed pro verbo neutro positū est, idemque significat, quod apud Latinos vigere, apud Philosophos in actu esse, quemadmodū apud Aristotelem vsurpari solet, vt τὸ ἐνεργεῖν opponatur τῷ ἐν δυνάμει εἶναι. Sensus ergo est Ioannem à mortuis suscitatum propterea miracula in eo vigere, apparere, sese ostendere.

3. *Propter Herodiadem vxorem Philippi.*] Magna est hic inter Euangelistas, & Iosephum lib. 18. antiq. ca. 6.7.9. omnino discordia, quam Hieronymus, cæterique veteres interpretes præterierunt: ex recentioribus autem etiam Iosephum citantibus pauci admodum attigerunt. Euangelistę dicunt Herodiadem Philippi, Iosephus alterius Herodis Herodis huius fratris vxorem fuisse. Nam quod Caluinus dicit Iosephum Herodis fratris Herodis magni, huius autem Herodis, & Herodiadis patrui, & regis Chalcidis vxorem Herodiadem facere, puerilis est error: cùm idem Iosephus ca. 10. Herodem illum, cuius Herodiadem vxorem fuisse dicit: eius Herodis, qui eam à marito subduxit, germanum fratrem appellet. Ad quæstionem ergo quidam respondent, Philippum cognomento Herodem etiam vocatum fuisse: Euangelistas nomine Iosephū cognomine eum appellasse: quod si probarent facillimam solutionem inuenissent. Alij Iosephum, aut ignorantia, aut obliuione lapsum dicunt: quod illi sæpe accidisse videtur. Ex duabus hisce solutionibus, quam probabiliorem iudicabit, lector eliget: modò illud teneat Iosephum ex Euangelistis, non ex Iosepho Euangelistas emendandos. Nam, vt fingamus non diuino, sed humano spiritu historiam composuisse: tamen, & quia plures sunt, & quia res, quæ suo acciderant tempore, conscripserunt: multo maiorem, quam Iosephus fidem, merentur. Altera hîc inter Auctores de Herodiade dissensio est. Iosephus Aristobuli Herodis, & Philippi ex Herode magno fratris filiam fuisse dicit, Hieronymus vero hoc loco, & Ruffinus Eusebium vertens lib. 1. Ecclesiast. hist. cap. 13. & Beda, & Strabus filiam faciunt Aretæ Regis. Qua in re non dubito, quin Ruffinus primum, deinde Ruffinum Hieronymus, Hieronymum Beda & Strabus secutus errauerit. Cum enim Eusebius Iosephum imitatus Herodis priorem vxorem Aretæ Regis filiam fuisse diceret; Ruffinus existimans eum de secunda vxore Herodiade loqui, & Iosephum, Hegesippumque non consulens, Herodiadis in versione explicandi causa nomen addidit: dumque historiam vult explicare, vitiauit. Hieronymus non Græce, vt poterat, ac solebat: sed Latine legens ex corrupto fonte errorem hausit: ex illo alij deriuarunt. Adeo facile alienorum errorum contagionem trahimus, dum aliena opera confidimus. In eo etiam Hieronym. Beda, & Strabus minimè sequendi, quod dicant, non ipsum Herodem fratris vxorem vsurpasse: sed Aretam Regem Arabum propter inimicitias, quas cum Philippo rege gerebat, filiam Herodiadē, quam illi nuptum dederat abstulisse & fratri eius, ac riuali Herodi tradidisse. Iosephus lib. 18. cap. 9. & Hegesippus lib. 2. c. 12. sic narrāt historiam: Herodem, cum Romam iret, à fratre Herode (secundùm Euangelistas Philippo) exceptum hospitio, dūque apud eum moraretur, eius vxorem Herodiadem subornasse, vt sibi, postquam Roma rediisset relicto fratre nuberet: ibique pactas inter eos fuisse nuptias. Itaque dubium non est, quod a multis tamen, tanquam dubium, in vtramque partem dispu-

Caluini puerilis error.

De Herodiade disputatio, quæ, qualis que fuerit.

A tatur, quin viuente adhuc fratre Philippo eius vxorem Herodes vsurpauerit. Quamquam veteres etiam de ea re Auctores video dissentire. Nam Hieronym. Beda, & Strabus viuum adhuc Philippum fuisse putant. Tertul. verò lib. aduersus Marcionē 4. Chrysost. & Theophyl. & Euthy. hoc loco mortuum. Aug. lib. de fide, & operibus, ca. 19. dubium esse existimat, neque sciri posse. Sed hi Auctores Iosephum fortè non legerant.

4. *Dicebat enim illi.*] Iosephus lib. 18. antiq. c. 10. aliam causam reddit, cur Herodes Ioannem occiderit; quòd nimirum timuerit, vt in magna erat apud populares suos gratia, ne ad seditionem populum excitaret. Vtrumque verum esse credibile est, & Herodem Herodiadis insidiis, atque rogatu Ioannem occidisse, vt narrant Euangelistæ: & eum rumorem ad placandum populum disseminasse, Ioannem contra se populum ad seditionem conatum commouere: quem vulgi rumorem Iosephus secutus sit.

Cur Herodes Ioannē interfecit.

5. *Et volens eum occidere.*] Marc. c. 6. 19. 20. videtur prorsus contrarium indicare, Herodiadē Ioanni, vt eum de medio tolleret, insidiatā: Herodē vero, quia Ioannē reuerebatur, impediuisse. *Herodias* (inquit) *insidiabatur illi, & volebat occidere eum, nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum, & sanctum: & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.* Vnde colligitur Herodē non ideo Ioannem in carcerē coniecisse, vt illū occideret, sed potiùs, vt ab Herodiadis insidiis indemnem seruaret, placans hac ratione iram impotentis mulieris & spe secuturæ necis deludens. Euthymius respondet credibile esse principio quidem solam Herodiadem Ioanni, vt siue per maritum, siue alio dolo eum interimeret, insidias tetendisse; Herodem autem, vt Marcus significat, obstitisse; postea verò Herodiadis victum precibus occidere voluisse; sed timuisse populum, qui vt prophetam eum habebat, vt scribit Matt.

6. *Die autem natalis.*] Origenes homilia in Matthęū 14. Hieronymus & Beda obseruarunt nullius iusti viri, sed duorum tantùm sceleratorum hominum Herodis, & Pharaonis natalem diem in scripturis celebrari. Caluinus tamen, quasi iurasset se omnibus in rebus hæreticum esse, hunc morem non solum excusat, sed etiam laudat. Hac enim ratione gratias nos Deo agere, quòd in lucem eius beneficio editi simus; & profiteri anteactam vitam inutiliter transegisse. Quis hæreticum non agnoscat spiritum? Pharaonis, & Herodis natales dies celebrari vult; Petri & Pauli, immo matris Dei; immo Christi natalem celebrari prohibet. Viuentium natales, vbi ambitionis, & gloriæ plurimū est, agi laudat: mortuorum, qui Deo seruierunt, & eo iam securi fruūtur, vbi nulla ambitio, nulla humana gloria esse potest, natales agi vetat. Conuiuiis homines nequissimos in lucem editos fuisse, Deo gratias agendas esse docet, orationibus, & laudibus homines sanctissimos, & de Ecclesia Christi optime meritos natos esse, si quis Deo gratias agat, superstitiosū putat. Superiorem vitam inutiliter nobis effluxisse comessādo, & potando agnoscere sanctum est: ieiunando & pœnitentiam agendo profanum, anile, Papisticum. Quid ita? quia ipse dixit.

Qui natalitia in scripturis celebrant. Caluini cæcitas reprehenditur circa natalitia Sanctorum.

Saltante filia.] Salome ex Philippo priore marito genita; propterea non vocat Herodis filiam, sed Herodiadis. Videtur Herodias hanc occasionem natalis diei Herodis obseruasse; eaque de causa filiam ad saltandum induxisse.

8. *Præmonita.*] προβιβασθεῖσα, inducta, instigata, in-

Digitized by Google

pulsa; nõ enim admonitionem solam; sed persuasionem, incitationem, vim insuper quandam significat. A Strabus existimat totam tragœdiã ab Herode fuisse compositam, ne sponte sua, sed iuramenti coactus religione Ioannem videretur occidisse. Quod, quãuis peruersus fuerit, & callidus, verum esse non credo; multo enim meliores prætextus homo acutus quærere, inuenireque potuisset, & quia, vt versu sequenti dicemus, verè videtur caput Ioannis puella petente doluisse, & quia valde illi probrosum erat rogatu saltantis puellæ virum sanctum occidere, & non est vero simile hominem cautum, qui populum timebat, quique rationem minuendi quærebat sceleris, nouo scelere augere voluisse. B

Da mihi.] Marcus c. 6. 24. 25. addit, *quæ cum exisset, dixit matri suæ, quid petam? at illa dixit, caput Ioannis Baptistæ. Cumque introiisset statim cum festinatione ad regem, petiit dicens: volo, vt protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ.*

9. *Et contristatus est rex.*] Quare regem vocet, cùm rex non esset, vide supra ver. 1. Contristatum autem non vere, sed simulate multi Auctores putant, Hilarius, Hieronym. & Strabus, quia ver. 5. Euangelista dixit, voluisse Herodem Ioannem occidere, sed populum timuisse; quomodo enim vere dolere potuit, si eum occidere volebat? Magis tamen Chrysostom. Euthym. & Theophyl. probo sententiam, qui vere eum existimant doluisse. Nam etsi C eum occidere volebat, tamen non poterat, quantumuis cæcus homo, non videre turpe sibi, & ignominiosum apud populum futurum, quod tanti, tamque sancti, & admirandi prophetę caput lasciuæ puellæ saltationis præmium concessisset. Scio Romanarum rerum scriptores tradere, Romanum nescio quem ducem mensæ accumbentem amicæ rogatu, quæ dicebat se nunquam hominem iugulari vidisse, continuò vnius ex proscriptis securi decussum caput ad mensam, vt amica videret, afferri iussisse. Sed cum Herodem Euangelista contristatũ fuisse dicat; non debemus, nisi probari possit, simulationem putare. Doluit ergo verè, non quòd Ioannem occideret, quem iam ante occidere volebat; sed D quod ea ratione occideret, quæ suis rationibus minime conueniret.

Cic. de senectute. Plutarch in T. Qu. Flaminino.

Propter iusiurandum tamen.] Et hoc verè, vt puto, non simulate. Tanta enim apud Iudæos religio erat iurisiurandi, vt etiam, quæ contra fas iurata essent, non seruare, nefas duceret, vt ex Iosue iuramento Gabaonitis præstito Iosue 9. 15. 18. 19. & Iephthe Iud. 11. 35. manifestum est. Quæ recte veteres Auctores monuerunt, non fuisse seruanda, Orig. hom. in Matt. 14. Chrys. hoc loco, Ambros. lib. 1. de officiis ca. 50. Hieron. in comment. Quod E Euthym. exemplo Dauidis probat 1. Reg. 25. 22. qui, cum iurasset se non relicturum vsque in diem crastinum in domo Nabal mingentem ad parietem; iniquum iuramentum admonitus, rogatusque ab Abigail non seruauit, deque ea re gratias Deo egit ver. 32. 33. *Benedictus Dominus Deus Israel, qui misit hodie te in occursum meum: & benedictum eloquium tuum, & benedicta tu, qui prohibuisti me hodie, ne irem ad sanguinem, & vlciscerer me manu mea.*

Iuramenta mala non seruanda.

10. *Misitque.*] carnificem vt ca. 2. 16. vbi eum Hebraismum explicauimus. Marcus c. 6. 27. explicate F dixit, *sed misso confestim spiculatore iussit afferri caput Ioannis in disco.* Hinc colligitur Herodẽ hoc conuiuium in arce Macheruntina celebrasse, quæ in finibus Galilææ, & Arabię erat. In ea enim arce scribit Iosephus lib. 18. c. 10. vinctum fuisse Ioannem. Constat autem ex hoc loco, & multo etiam magis ex Marco hoc conuiuium eodem loco, in quo Ioannes vinctus erat, celebratum fuisse.

12. *Et accedentes discipuli eius.*] Dubitari potest, quomodo discipuli Ioannis in carcerem ingredi potuerint. Nonnulli putant corpus Ioannis ignominiose fuisse proiectum: quod nulla historia, nulla coniectura probare possunt. Alij aditum discipulis ad carcerem patuisse, nam vt ex ca. 11. 2. perspicuum est, viuentem adhuc Ioannem, & vinctum visitabant. Hoc probabilius; illud etiam probabile petentibus discipulis corpus specie quadam humanitatis facile concessum, volebat enim Herodes populi quem, vt ait Euangelista, timebat, irã lenire. Hęreticorum interpretes hinc argumentantur non alium Sanctorum corporibus honorem deberi, quam sepulturæ: quia discipuli Ioannis eius corpus; non, vt nos, reliquias seruauerunt, sed sepelierunt. Acuti sane argumentatores. qui eadem ratione probare potuerũt ne corpori quidem Christi, alium, quàm sepulturæ, honorem deberi, quia Ioseph eius discipulus non seruauit, sed sepeliuit c. 27. 60. Atqui isti boni Ecclesiæ reformatores, qui ideo sepulturæ honorem Sanctis tribui volunt; ne quis honor maior tribuatur; ne hunc quidem illis honorem tribuunt; mortuos mortui noctu sepeliunt; non vt honorentur, sed ne fœteant; non vt homines, sed vt asinos, vt canes. Cæterum bene est, quod non contingit illis, nisi hęreticos sepelire, qui digni non sunt, vt alia, quàm asini sepultura, vt scriptura de impio illo rege loquitur, sepeliantur.

Digressiuncula de reliquiis Sãctorum contra hæreticos.

Hie. 22. 19

13. *Quod cum audisset Iesus.*] Quid dicatur Iesus audiuisse, quamobrem inde secesserit, non satis inter interpretes constat. Augustinus lib. 2. de consens. Euangel. cap 45. Euthymius, & Theophilact. ad mortem Ioannis referunt. Chrysostomus vero homil. 50. quod etiam probat Euthym. ad id quod vers. 2. & apud Lucam c. 9. 9. dictum est, Herodem dixisse, *Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo*; & voluisse Christum videre. Augustini opinionem probabiliorem puto; sic enim hoc loco verba hærent, vt relatiuum quod non ad aliud, quàm ad Ioannis mortem, quã discipuli Christo nuntiarunt, referri posse videatur ver. 12. 13. *& accedentes discipuli eius tulerunt corpus, & sepelierunt illud, & venientes nuntiauerunt Iesu. Quod cum audisset Iesus secessit inde.* At iam diu Ioannes in vinculis fuerat c. 11. 2. fuerat quidem iam diu in vinculis, sed non occisus.

Secessit inde.] Quare? illud certum, quod Hieronymus & Chrysostomus admonuerunt, non metu, sed consilio, rationeque secessisse. Quo autem consilio, incertum est. Hieronymus, & Beda ideo secessisse putant, ne tyrannus homicidio homicidium cumularet, quasi Christum etiam, si apprehendere potuisset, occisurus esset; noluisse enim Herodi peccandi materiam suppeditare: itaque sese subtraxisse, fecisseque quod Apostolis ipse præceperat, *Cum vos persequentur in ciuitate ista, fugite in aliam* cap. 10. 23. Chrysostomus verò, & Euthymius aliam afferunt causam, ne si Herodis manus diuinitùs, vt poterat, euaderet, Deum se esse declararet, quod nolebat tam citò notum esse. Aliam Theophylactus, vt fugiendo non phantasma, vt Marcionistæ, & Manichæi putauerunt: sed verum hominem, qui teneri, & occidi posset, se esse ostenderet. Veram ego causam fuisse arbitror, quam in simili exemplo Ioannes reddit cap. 7. 30. quia *nõdum venerat hora eius.* Aliam etiam, cur secesserit Marc. rationem affert cap. 6. 31. quod discipuli ex sua legatione fatigati rediissent, & requiete in-

Digitized by Google

digerent, quam eo loco habere non poterant, vt A propter hominum confluentium multitudinem cibum illis sumere non liceret. *Venite* (inquit) *seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum.*

In nauicula.] Cur non pedibus? ne, inquit Chrysostomus, turbæ eum sequerentur, quas fugere volebat. Alij, quia lacus in vlteriorem ripam traiiciendus erat. Quod ego nullo modo credo, quia disertis verbis Lucas dicit ca. 9. 10. venisse eum in desertum locum, qui erat Bethsaidæ; Bethsaidam autem citra, non vltra lacum fuisse, dubium non est, id est, in Galilæa Herodis Tetrarchiæ, vbi tunc B Christus versabatur. Nam & Petrus, qui ex Bethsaida ciuitate erat Ioan. 1. 44. Galilæus erat Matth. 26. 72. 73. Non ergo Christus totum lacum; sed sinum aliquem, aut potiùs promontorium lacus traiecit, vt in alium remotum locum secederet. Cuius rei præter illud, quod ex Luca protulimus, certum etiam est argumentum, quod, vt ait Matthæus, turbæ eum pedestres secutæ sunt. Nam quod nonnulli dicunt per aliquem pontem transire potuisse, vel non agi de turbis, quæ in Gallilæa erant, sed de iis, quę vltra ripam in regione Gerasenorum habitabant, absurdum est. Etenim nec tantus lacus, quantum Plinius, Straboque descri- C bunt, ponte iungi potuit, nec in Iordane ipso, qui in lacum influebat, pontem vllum præter pontem Tiberiadis fuisse, qui longe distabat, legimus, & turba, quæ in vlteriore ripa erat, expectare venientem Christum potuit, sequi non potuit. Simile est quod iidem dicunt, Bethsaidæ desertum apud Lucam appellari, non quod prope Bethsaidam esset, sed quod vltra lacum è regione Bethsaidæ, aut quod Bethsaidæ esset, vtrumque enim sine vlla ratione dictum est. Solus Ioannes ca. 6. 1. videri potest horum auctorum sententiam iuuare, quòd dicat Christum abiisse trans mare Galilææ, quod est D Tiberiadis, traiecit ergo vltra mare. Respondeo sensũ esse eũ venisse in eum locum, qui vulgò vltra mare Galilææ vocabatur, non quòd Christo vltra mare esset, sed quòd Iudæis ex Ægypto venientibus vltra mare fuerat, vnde perpetuò nomen retinuit, vt cap. 4. 15. multis probauimus exemplis. At quomodo Christus vltra mare venisse dicitur, cum vltra mare esset? Respõdeo, quia ex vno loco in alium transiit, qui propriè vltra mare vocabatur, quod quisquis c. 4. 15. legerit minime mirum putabit. Nã E & illic, qui loquebatur, propheta illum ipsum locũ vbi ipse erat, trans Iordanem vocat, cum ille non trans sed citra Iordanem esset. Traiecit ergo Christus partem tantùm aliquam lacus circum aliquod promontorium, qua ratione factum est, cum turbæ terra sequerentur, vt prius ad locum, quo appulit, quàm ille peruenirent, vt ait Marcus c. 6. 33. quia, etsi plerumque citius mari, quàm terra itur, tamen Christus promontorium circuibat, turbæ recta tendebant via.

14. *Et exiens vidit turbam.*] Exiens è naui; quia, vt ait Marcus turbæ eum præuenerant. Hierony. & Euthym. & ex recentioribus multi interpretantur, F exiens à deserto, quia Lucas c. 9. 11. dicit, *& excepit illos*, quasi obuiam illis exierit, & Ioan c. 6. 3. *Subiit ergo in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis.* Quod ego ne probabile quidem esse arbitror: cum Marcus aperte dicat turbas eum pręuenisse. Nam quod ait Lucas Christum excepisse illos, non significat obuiam iuisse. *& excepit*, inquit, *eos, & loquebatur illis de regno Dei.* Quod & Marc. exposuit, *& exiens vidit turbam multam, & misertus est super eos, quia erant, sicut oues non habentes pastorem, & cœpit eos docere multa.*

15. *Accesserunt ad eum discipuli eius.*] Videtur Leontius relatiuum *eius* ad Ioannem referre, de quo paulo supra mentio facta fuerat, quasi discipuli Ioannis fuerint, qui ad Christum accedentes rogauerint, vt turbam dimitteret. Hinc enim manifestum esse dicit iam tum Ioannis discipulos mortuo præceptore adhæsisse Christo. Sed ex Luca ca. 9. 12. perspicuum est eos, qui hoc Christo proposuere duodecim Apostolos fuisse. Ioan. 6. 6. videtur factum aliter narrare, ait enim Christum Philippo dixisse, *vnde ememus panes, vt manducent hi? hoc autem* (inquit) *dicebat tentans eum, ipse enim sciebat, quid esset facturus.* Facilis coniectura, primum discipulos Christo subiecisse, vt Matthæus ait, vti turbas dimitteret; deinde Christum, vt narrat Ioannes, tentandi causa Philippum interrogasse, *vnde ememus panes, vt manducent hi?* vt Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus interpretantur. Duplex auautem apud Ioannem quęstio, cur Christus discipulos, & cur Philippum potius, quàm alium interrogauerit. Ad priorem Ioannes ipse videtur respondere, non interrogasse, vt disceret; *sciebat enim quid esset facturus*, sed vt tentaret. At hoc ipsum quęritur, cur tentare voluerit? Amphylochius existimat quamuis minimè ignorantem, ad modum tamen ignorantis interrogasse, vt se ad auditorum opinionem, & infirmitatem accommodaret: Augustinus, Beda, & Rupertus non vt ipse fidem discipuli cognosceret, quam nequaquam ignorabat, sed vt ille suam incredulitatem ostenderet. Cyrillus Græcus (nam Latinum à quibusdam alienis scriptis auctum lectorem moneo numquam à me citari,) ideo putat interrogasse, vt magis miraculum, quod facturus erat, illustraret. Ex eius enim interrogatione consecutum fuisse, vt Philippus responderet ducentos denarios non sufficere, vt panes emerent & Andreas, esse quidem illic quinque panes, & duos pisces, sed quid ad tantam hominum multitudinem? Quo ergo plures panes Philippus & Andreas necessarios esse declararũt, eo maius postea miraculum apparuisse. Chrysostomus, Theophylactus, Ammonius, Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. voluisse Christum interrogando, ac respondendo vltro, citroque discipulorũ excitare fidem, eosque ad considerandum futurum miraculum attentiores reddere. Si enim de improuiso hac cum discipulis disputatione non antegressa miraculum edidisset, minus fuisset animaduersum, cùm & hominum multitudo, & fames, & paucitas panum minus fuisset disputãdo perspecta. Ad posteriorem quæstionem, idem Chryso. Theoph. Theodorus Mopſ. & Leontius respondent, propterea Philippũ potius quàm alium interrogasse, quia ille maxime omnium fide indigebat; eum enim fuisse, qui quasi in fide vacillans dixit, *Ostende nobis patrem, & sufficit nobis*, Ioan 14. 8. Addit Ioannes dixisse Andream fratrẽ Petri *Est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tantos?* Quod Theodorus Mosp. Leontius, & Ammonius ideo dixisse putant, ne videretur velle sibi reseruare. Notant verò Chrysost. Cyrillus, Theodorus Heracleotes, Leontius, & Theophylact. aliquanto plus fidei Andream, quàm Philippum ostendisse; videri enim spe aliqua futuri miraculi dixisse hæc, scientem Elisæum panem aliquando multiplicasse, perfectam tamen non habuisse fidem, cùm dicat, *sed hæc quid sunt inter tantos?* quasi crederet posse quidem Christum mutiplicare panes, sed ex pluribus plures, ex paucioribus. pauciores posse facere. Mihi probabilius videtur, Andream, cum hæc di-

Digitized by Google

xit,nihil de miraculo cogitasse. Docet nos Christus,vt ait Leontius,& Theodorus Mopsſ. hoc exēplo nunquam in rebus anguſtis deſperare,ſed in ipſo ſemper confidere, qui panem noſtrum, ſi quem habemus,augere,ſi non habemus, ex nihilo creare poſſit.Chryſoſt.vero & Theoph. ex hoc loco Manichæos refellunt, qui panem ab alio, neſcio quo, malo Deo factum eſſe delirabant. Nec enim Christus multiplicare potuiſſet,ſi ab alio, quàm ab ſe, & patre ſuo fuiſſet factus. Adnotauit Euthymius Chriſtum data opera vſque ad ſerum diei tempus ſermonem traxiſſe, vt neceſſitas eius, quod poſtea fecit,miraculi nota eſſet. Non decet cuiuſdam magni nominis Caluiniſtæ interpretationem ſilentio præterire. Scribit Euangelicus Doctor Apoſtolos non caritate,ſed tædio Chriſto ſuggeſſiſſe, vt turbas dimitteret,vt ſe labore, faſtidioque liberarent. Profectò hoc Caluiniſtæ non feciſſent. Hoc enim voluit bonus iſte Doctor ſignificare,ſe ſuoſque Miniſtros plus quàm Apoſtolos habere caritatis. Huiuſmodi eſt hæreticorum ſpiritus;dolent,&,ſi quomodo poſſunt,negant Apoſtolos fuiſſe ſanctos, vt ipſi Apoſtolis meliores eſſe videantur, nec intelligūnt omnium hominum ſceleratiſſimos Apoſtolos eſſe oportuiſſe;vt noui iſti Apoſtoli eorum ſimiles videri poſſent.

Caluiniſtæ Apoſtolis infeſti.

16. *Date illis vos manducare.*] Ioan.ca.6.7.narrat reſpondiſſe Philippum *ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis, vt vnuſquiſque modicum quid accipiat.* Vnde colligit quidam hæreticorum interpres Chriſtum,& Apoſtolos ducentos denarios, id eſt, viginti fere aureos coronatos habuiſſe. Nec enim monachis noſtris mendicantibus; ſed Caluinianis Miniſtris ſimiles erant,nummati, coniugati, compti,elegantes. Quod ex eodem ſpiritu atque illud, quod paulo antè commemorauimus, profectum eſt,maligno,peruerſo,hæretico, diabolico, & præterea cæco; quis enim non videt propterea Philippum dixiſſe,ducentos denarios non ſufficere, quod nec eos haberent, nec habere poſſent? Argumentatur enim non poſſe ſe tantam hominum multitudinem paſcere, quod ne ducenti quidem denarij ſatis ſint, cùm ipſi ne vnum quidem fortaſſe denarium haberent. Si enim habuiſſent, iuſſiſſet vtique Chriſtus in panes expendi,nec miraculo opus fuiſſet. Quanto melius Theodorus Heracleota ex hoc loco voluntariam Chriſti, & diſcipulorum eius paupertatem probat, qui ne ad emendos quidem cibos ſibi neceſſarios ſatis habuerint pecuniæ. Eius verba propter Caluiniſtas huc adſcribam τῷ συνθέντων αὐτῶν τὸ ἀσπλαγχνον, καὶ τὴν ἐκείνων πτωχείαν ἀποδείκνυσι, οὐδ' ὅσον εἰς τὸ πριάσθαι τὰς ἀναγκαίας ἐχόντων τροφάς. Notat Leontius propterea non dixiſſe, ego illis cibum dabo,ſed *date vos illis manducare*, ne arroganter de ſe loqui,& miraculum iactare videretur.

Apoſtolorū paupertas cōtra Caluiniſtas.

Ex codice ms. Vaticano.

17. *Non habemus hîc niſi quinque panes.*] Ioan. cap.6.8. 9. ait, *Dicit ei vnus ex diſcipulis eius Andreas frater Simonis Petri, eſt puer vnus hîc, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piſces: ſed hæc quid ſunt inter tantos?* Dubitant autem interpretes, an panes illi Apoſtolorum eſſent,quos illis puer portaret; an puer, vt venderet, attulerit. Chryſoſtomus, homil. 50. Leontius,& Cyrillus,& Theophylactus Apoſtolorum fuiſſe putant;Euthymius,& vt videtur, Cyrillus,cui magis aſſentior, venales. Nam quod Apoſtoli dicunt, *non habemus hîc niſi quinque panes, & duos piſces*, non ſignificant fuiſſe ipſorum; ſed totam, quanta quanta erat, hominum multitudinem non niſi quinque panes, & duos piſces habuiſſe.

A *Qui ait eis, afferte mihi illos huc.*] Iubet ſibi panes afferri,inquit Chryſoſtomus,& Leontius,vt oſtendat ſe eſſe,qui totum nutrit terrarum orbem; neque ex hora vlla, aut tempore pendere; ſed quocunque tempore, & ex quacunque materia poſſe, quotquot velit, panes facere. Non dicit Euangeliſta diſcipulos paruiſſe,ſed ex ſequentibus ſatis intelligitur. Quare Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius, Cyrillus, & Leontius egregium nobis documentum dari docent, vt hoſpitibus, & egenis etiam,quæ nobis neceſſaria ſunt, liberaliter elargiamur, fore, vt hac ratione panis nobis creſcat.

B 19. *Et cum iuſſiſſet turbam diſcumbere.*] Marcus 6. 39. *præcepit illis, vt accumbere facerent omnes ſecundum contubernia ſuper viride fœnum*; fœnum enim copioſum erat; quia, vt Leontius, & Theophylactus adnotarunt, primum erat ver, cùm proximum eſſet Paſcha,vt ait Ioannes cap.6.4. Lucas cap.9.14. *facite eos diſcumbere per conuiuia quinquagenos.* Quod multis de cauſis vero ſimile eſt Chriſtum feciſſe, vt numerus hominum ex diſtributione magis appareret, eaque ratione miraculi magnitudo conſtaret, vt ſine confuſione Apoſtoli omnibus ex panibus,& piſcibus darent;vt omnes nemine præterito ſuo quiſque ordine portionem acciperet. Aliam

C Cyrillus,& Leontius in commentariis, & neſcio quis alius ſine nomine in Græca citatus catena, ſed myſticam afferunt cauſam,tanquam beſtias, ſuper fœnum accumbere iuſſiſſe;quinque enim illos panes hordeaceos quinque legis Moſaicæ libros ſignificaſſe,quibus Iudæi tanquam hordeo, ſine vllo delicato guſtu, ſine ſenſu, tanquam animalia bruta, veſcerentur.In quam ſententiam multa quoque Rupertus ſcribit.Cyrillus verò reprehenſionē eſſe putat,quaſi dicat Chriſtus,O tardi homines,& hebetes ad intelligendam virtutem meam, facite eos diſcumbere,vt non verbis, ſed factis doceā vos, quid poſſim facere.Idemque in Græcorum catena ſcribit Apollinarius.

In cod. Vatic. ms.

In cod Vatic. ms.

D *Aſpiciens in cœlum.*] Vt oſtenderet ſe à patre vnà cum diuinitate vim faciendorum miraculorum accepiſſe, Hilarius, Chryſoſtomus, Euthymius,Theophylactus; vt idem nos facere doceret, vt iidem dicunt Auctores, Leontius, & Ammonius; vt oſtenderet, vnde nobis omnibus in rebus petendum auxilium, Hieronymus, & Beda;vt oſtenderet ſe contrarium non eſſe Deo, vt idem Ammonius, & Leontius tradunt; vt vſque ad paſſionem, tanquam homo Deum orans, principem huius mundi lateret. Quam cauſam ſolus reddit Ammonius. Aliam quoque Leontius rationem affert, ne patre ſe maiorem facere videretur, de quo dictum à Iudæis fuerat, *Nunquid poterit Deus parare menſam in deſerto?* Adnotauit etiam Chryſoſtom. Leontius,& Euthym. Chriſtum non

E quotieſcunque miracula fecit, in cœlum ſuſpexiſſe; ſed aliquandò, vt hoc loco, & in Lazari ſuſcitatione Ioan. 11. 41. & in oratione, qua patrem rogauit,vt ſe clarificaret. Ioan.17.1. ne ſi ſemper faceret,videretur non ſua,ſed aliena auctoritate miracula facere:ſi nunquam:patrem ſuum non recognoſcere.

In commēt & catena Græca cod. Vatic.

Pſal. 77. 19

Cur Chriſtus miracula faciens in cœlū oculos ſuſtulit.

Benedixit.] Caluiniſtæ interpretantur,gratias egit quia quod Matthæus,Marcus c.6.41.& Luc. c.9.16. dicunt εὐλόγησε, *benedixit*, Ioannes cap. 6. 11. dixit καὶ εὐχαριστήσας *& cum gratias egiſſet*: & quod hîc Matthæus,& Marcus dicunt εὐλόγησε, *benedixit*: idem Matthæus cap.15.36.& Marcus ca. 8. 6.narrantes alterum miraculum de ſeptem panibus dicunt

De benedictione panū contra Caluiniſtas.

Digitized by Google

Benedictio panis, & calicis in Eucharistia quomodo accipienda.

καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, *& gratias agens fregit*. Rursus, A quod Matthęus cap. 26. 26. & Marcus 14. 22. de sacramento corporis Christi loquentes dicunt εὐλογήσας *benedixit, & fregit*, Lucas cap. 22. 19. & Diuus Paulus 1. Corinth. 11. 24. dicunt, εὐχαριστήσας *gratias egit, & fregit*. Ex quibus locis omnibus illud perspicuum est, idem esse εὐλογεῖν benedicere, & εὐχαριστεῖν gratias agere: sed probandum hæreticis erat εὐλογεῖν benedicere, accipi pro εὐχαριστεῖν gratias agere, non potiùs ècõtrario εὐχαριστεῖν gratias agere, pro εὐλογεῖν, benedicere, quod nec probare conati sunt, nec, si maximè conentur, probare possunt. Nos contrà εὐχαριστεῖν gratias agere, poni pro εὐλογεῖν benedicere facile probamus. Primùm, quia gratia- B rum actio his in locis nihil, benedictio autem maxime ad rem pertinebat. Volebat enim Christus panem multiplicare, nondum multiplicarat; non ergo patri gratias agebat, quod multiplicasset: sed panem benedicebat, vt multiplicaretur. Deinde, quia si gratias egisset, patri vtique, non pani egisset: at panem ipsum benedixisse dicitur Luc. 9. 16. εὐλόγησεν αὐτοὺς *benedixit illis*: non ergo εὐλογεῖν benedicere accipitur pro εὐχαριστεῖν gratias agere, sed e contrario εὐχαριστεῖν gratias agere, pro εὐλογεῖν benedicere. Interpretatur illi εὐλόγησεν αὐτοὺς *benedixit illis*, id est gratias super illos egit, quam illi interpretationem nullo exemplo probare possunt: C nos ex ipsa Grammatica refutare possumus: si enim Euangelista id dicere voluisset, non dixisset εὐλόγησεν αὐτοὺς benedixit illis, sed εὐλόγησεν ἐν αὐτοῖς benedixit in illis, aut ἐπ' αὐτοῖς super illos: at & Lucas dicit εὐλόγησεν αὐτοὺς *benedixit illis*, & Diuus Paulus 1. Corinth. 10. 16. τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν *calix benedictionis, cui benedicimus*: ipsum enim benedicimus calicem. Simile est, quod idem Diuus Paulus ait 1. Timoth. 4. 4. 5. cibum, quem sumimus, per verbum Dei sanctificari: accedit ergo aliquid cibo ex eo, quòd benedicatur. Benedictio igitur, & ad Deum, tanquam ad auctorem, à quo petitur, dirigitur, & ad panem, tanquam ad materiam benedi- D ctioni subiectam, quod non fieret, si benedictio pro gratiarum actione sumeretur. Præterea, quid causæ est, cur Christum non legamus panem benedixisse, nisi cùm in melius mutare, aut multiplicare voluit, cùm quotidie sumeret cibum, nisi quia per benedictionem aliquam panibus, vt crescerent, & multiplicarentur, virtutem impressit, quemadmodum, cum primos parentes benedixit Genes. 1. 28. *Crescite, & multiplicamini, & replete terram*. Cùm ergo Christus suspexit in cœlum, & panes benedixit, patrem orauit, vt suam in panes, qua multiplicarentur, benedictionem infunderet. Et cum dicitur apud Ioannem εὐχαριστεῖν non signi- E ficatur egisse gratias: sed gratiam patris in panes, vt multiplicarentur, inuocasse, argumentum est, quod veteres auctores Græci Ecclesiastici transitiuè, hoc verbo vsi sint: vocant enim panem Eucharistiæ ἄρτον εὐχαριστηθέντα vt Iustinus 2. apolog. pro Christianis, & Irenæus lib. 4. cap. 34.

Et dedit discipulis suis.] Vt per eos quodammodo tanquam ministros, miraculum fieret: quod, vt Hieronymus, & Beda scribit, significat populum Christianum per Apostolos fuisse pascendum: vel vt testes certiores miraculi essent, quod suis manibus tetigissent, quemadmodum ait Leontius, & F Euthymius, vel, vt altiùs in memoria defigerent, quod suis ipsi manibus contrectassent, vt vult Theophylactus. Videtur mihi voluisse Christus miraculi gloriam à se in Apostolos quodammodo transferre. Vbi multiplicati panes fuerint, vtrùm in manibus Christi, an in manibus Apostolorum: an in manibus, aut in ore sumentium Hilarius dubitat. Illud mihi certum pene videtur non fuisse in manibus, aut ore sumentium multiplicatos, quemadmodum noui hęretici docent, Eucharistiam non esse corpus Christi nisi in ore sumentium. Sibi enim quodam modo homines satiati miraculum tribuissent. Hieronymus in manibus Christi; Chrysostomus, Leontius, & Euthymius in manibus Apostolorum multiplicatos fuisse putant. Vtrumquo probabile: sed illud, vt mihi videtur probabilius, primùm in manibus Christi, qui primus miraculi auctor erat, multiplicatos; frangendo enim multiplicasse credibile est, & duodecim cophinos impleuisse, quos Apostoli duodecim ad suum quisque ordinem ferrent, sicut Sareptana illa vidua 3. Reg. 17. 14. 15. 16. & illa altera de vxoribus prophetarum 4. Reg. 4. 5. 6. hauriendo oleum multiplicauit: deinde verò in Apostolorum manibus, aut in ipsis cophinis creuisse, ita vt quantum ex corbibus, vt discumbentibus darent, detraherent: tantùm diuinitus accresceret: sicut in lecytho illius viduæ factum est, vt quantum hauriebat, tantum rursus emanaret, ita vt lecythus, vt ait scriptura, non sit imminutus. Inde factum est, vt Apostoli duodecim plenos cophinos, id est, quantum à Christo acceperant, tantum collegerint.

Multiplicatio panum in manibus Christi, & Apostolorum facta.

20. *Et comederunt omnes.*] Tria hîc ad miraculi euidentiam, & probationem dicit Euangelista. Primum omnes comedisse: secundum saturatos fuisse: Quòd propterea Euangelistam dixisse Leontius, Chrysostomus & Theophylactus putant, vt miraculi veritatem ab ipsis, qui comederunt, probatam fuisse demonstraret, cùm prius esurientes reipsa, & non opinione sola saturati fuerint, tertium superfuisse duodecim cophinos. Duodecim autem cophinos superasse propterea Hieronymus, Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius existimant, quia duodecim erant Apostoli, vt etiam Iudas, inquit Chrysostomus, cophinum suum ferret. Causam ego eam, quam superiore versu indicaui, fuisse suspicor, quod prius Apostoli duodecim à Christo plenos cophinos accepissent, & decebat, vt boni beneficiorum Dei dispensatores tantum redderent, quantum accepissent. Quod autem non integrorum panum, sed fragmentorum duodecim cophinos superare voluerit, eadem ratione Chrysostomus factum existimat; si enim integri superfuissent panes, imaginarium miraculum videri poterat; cùm autem fragmenta superfuissent, manifestum erat turbam ex panibus vere comedisse. Quærit Chrysostomus, quam ob rem ex piscibus nihil superfuerit, cùm post resurrectionem ita legamus, multiplicasse pisces, vt permulti superauerint Ioan. 21. 11. Nihil respondet aliud, quàm significare voluisse Christum, quod nunc ex subiecta materia pisces multiplicasset, non impotentia vlla sua factum fuisse, cùm postea sine vlla materia tam multos procreauerit pisces, vt saturatis discipulis multi superfuerint. Rectè, si illud, prius quàm hoc, fecisset. Simpliciùs dixerim, primum non constare, an nihil ex piscibus superfuerit; quin ego multum superfuisse credo, quamuis nec id Euangelista dixerit, neque Christus piscium fragmenta iusserit colligi, satis esse ratus ad miraculi demonstrationem, vt panum fragmēta colligerentur. Deinde, vt nihil superfuerit ex piscibus, ideo non superfuisse, quia satis erat ad probandum miraculum, vt vel panes, vel pisces

Digitized by Google

superessent Voluit autem panes potius, quàm pisces superare; quia cibus est omnium vsitatissimus, & in quo maxime poterat apparere, quid in eo genere posset facere. Valet hoc ipsum ad mores: vult Deus panes, id est, res necessarias abundè nobis suppetere: pisces verò, id est, delicias minime redũdare.

Allegoria moralis.

21. *Quinque millia hominum.* G. ὡσεὶ πεντακισχίλιοι quasi quinque millia, quemadmodum etiam apud Marcum c.6.44. & apud Ioan.c.6.10. legitur. Noster interpres neque hîc, neque apud Marcum legit; apud Ioannem autem legit. Quod attinet ad sententiam, nihil interest. Solent enim auctores sacri perfectum numerum ponere, etiamsi paulo minor, aut maior sit. Duo etiam hîc sunt, quæ propterea narrat Euangelista, vt miraculi commendet magnitudinem, quòd quinque hominum millia fuerint, & quòd mulieres, & pueros non numerauerit: quorum non quidem tantum, quantum virorum, quia longo itinere venerant: sed magnum tamen fuisse numerũ credẽdũ est, siue quia religiosiores siue quia curiosiores viris fœminæ sũt. Notãt Leõtius, Cyrillus, & Ammonius apud Ioan. in Græcorũ catena citati, propterea Euangelistas solos viros, non mulieres numerasse, vt Iudæorum consuetudini seruirẽt qui solos numerabant viros, quemadmodum fecisse legimus Moysem. Id quoque morale esse, nihil apud Deum recenseri, & vllo in numero esse, nisi quod virile sit, atque perfectum.

In cod. Vaticanis.

In l. Num.

Allegoria moralis.

22. *Et statim compulit.*] Ioannes cap.6.16. contra videtur dicere discipulos non iussu quidem Christi, qui sese ab eorum oculis subtraxerat, sed proprio consilio, cùm eum eodem in loco vsque ad vesperum expectassent, vidissentque non redire, conscendisse nauim vt nauigarent in Capernaum, ibique eum quærerent. Vtrumque factum esse credendum est. & Christum antequam se subduceret, præcepisse eis, vt nauigarent in Capernaum, & ipsos vsque ad noctem expectasse sperantes rediturum: aut è contrario priùs compulisse discipulos nauem ascendere, seque præcedere prætextu dimittendæ turbæ, quibus profectis ipsum in montẽ relicta turba fugisse vt oraret. Sed Ioannem hoc secundum narrasse, primum præteriisse. Quare verò compulerit vt se relicto prænauigarent, duæ ex Euangelistis causæ colliguntur, altera ex Matthæo versu sequenti, quia volebat solus orare, ideoque præmissis discipulis, & relicta turba in montem solus ascendit. Altera ex Ioanne c. 6. 15. vbi propterea dicit solum in montem fugisse, quia sciebat fore, vt turba veniret, vt se raperet ac regem faceret. Volebat enim expeditus esse, & à tota turba, & ab Apostolis, vt cum periculum immineret, momento temporis, vt postea fecisse credendum est, per aëra permeans discipulos consequeretur. Videtur etiam ea ratione sequenti miraculo occasionem præbere voluisse; nisi enim Apostolos præmisisset, neque laborassent illi fortassis in remigando, neque super mare ipse ambulasset, neque Petrum iussisset ambulare, quæ omnia miracula vno facta sunt tempore. Aliam Chrysostomus, & Theophylactus afferunt causam, vt fragmenta panum, quæ superfuerant, secum portarent; ac soli inter se præteritum miraculum recognoscerent. Compulisse autem eos dicit Euangelista, quia credibile est illos ab eo discedere noluisse, vt Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus adnotarunt. At verò non eorum solum erga Christum amori; sed communi etiam humanitati repugnare videbatur, vt discipuli magistrum solũm inter homines ignotos, &

A quidem citra mare relinquerent, cum ipsi essent vltra mare nauigaturi; sed obediunt tamen, quia sciunt nihil esse, quod Christus facere non possit.

Et præcedere eum trans fretum.] In regionem Gerasenorum, quæ vltra lacum erat, vt constat ex versu 34. Itaque nunc non solùm partem vnam lacus, aut promontorium, vt ante adnauigarunt, sed totũ penitus lacum traiecerunt. Voluit enim Christus è Galilæa fugere, & in oppositam Gerasenorum regionem venire, & vt Herodis insidias vitaret; & vt eorum declinaret studium, qui sibi eum regem facere volebant. Videri potest contrarium, quod Ioãnes scribit c.6.17. Venisse discipulos trans mare in Capernaum. Neque satisfacit, quod Augustinus 2. de consensu Euangel.ca.48. respondet Genesareth, quo eos Matthæus venisse dicit, esse prope Capernaum, quo Ioannes dicit appulisse. Repugnat enim Geographia, ex qua manifestum est Genesareth in altera opposita lacus parte esse. Idque ex superiore cap.8.28. &. 9.1 colligitur; si duo illi inter se loci cõferantur. Constat ex Ioanne & discipulos, & Christum prius venisse Capernaum, ibique præclaram illam de corpore, & sanguine suo disputationem habuisse, quam toto c.6. Ioannes describit. Constat miraculum hoc in mari factum tunc accidisse, cum discipuli ex eo loco, vbi panes Christus multiplicauerat, in Capernaum noctu nauigarent. Deinde ex Capernaum in Gerasenorum regionem vltra lacũ nauigasse. Ioannes ergo, quia volebat disputationem illam de corpore, & sanguine narrare, reliquit profectionem in regionem Gerasenorum. Matthæus verò, & Marcus, cùm vellent solum miraculum in mari factum exponere, & quo modo iterum Christus in terram Gerasenorum traiecisset, quæ autem in Capernaum acciderant, præterire, ita narrant historiam, vt significare videantur miraculum illud maris tunc accidisse, cum in Gerasenorum terram discipuli nauigarent. Eadem enim fuit nauigatio, nisi quod aliquantisper in Capernaum commorati sunt, dum de copore & sanguine suo Christus disserebat.

23. *Ascendit in montem solus orare.*] Bis in montem ascendisse constat ex Ioanne; primum simul vt in desertum locum venit c.6.3. *subiit ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.* Deinde post factum miraculum, & posteaquam Apostolos dimisisset, ibidem ver.15. *Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi erãt, vt caperent eum; & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.* Prius fugerat, vt lateret; nunc fugit, vt oret.

25. *Quarta autem vigilia noctis.*] Vltima, quæ matutina dicebatur Exod.14.24. & 1.Reg.11.11. In quatuor partes militari arte distributam fuisse noctem, quæ quatuor vigiliæ, quod vigiles quater mutarentur vocatæ fuerint, nemo nescit; & in scripturis sæpe etiam indicatur, Iud.7.11.19. Thren.2.19. Lucæ 2.8. & 12.38. Triplicem igitur faciendi miraculi occasionẽ Christus expectauit, vt discipuli essẽt in medio mari, vbi nullum humanum auxilium expectare poterant; vt ventus contrarius esset, & nauis magnis fluctibus iactaretur; & vltima noctis vigilia veniret, vt discipulorum fidem, patientiamque probaret; simul vt miraculi necessitatem Apostoli cognoscerent; nec enim solebat sine necessitate, eaque cognita atque perspecta miracula facere. Hæc fere eadem Leontius obseruauit; habentque, vt idem ille monet, vtile documentum, non debere mirari nos, si, cum rebus aduersis conflictamur, non continuo diuinum nobis auxilium adesse videatur, velle Deum nostram prius patientiam experiri, certæ

4. Noctis vigiliæ.

Digitized by Google

menque nostrum, quasi spectatorem, contemplari in vltima vigilia, id est cùm in extremum periculū adducti sumus. Idem Cyrilus scribit Alexandrinus Ioan. 6. 17.

Quomodo Christus super aquas ambulauit cōtra Caluinistas.

Ambulans supra mare] Caluinus timens, ne corpus Christi in sacramento Eucharistiæ posse esse videatur, nullum vult in eo miraculum esse factum, non ex vtero virginis integra virginitate prodiisse: non, antequam lapis remoueretur, exiisse de sepulchro: non clausis ad discipulos ingressum ianuis: non factum inuisibilem per medium eorum, qui prehendere volebant, euasisse: non super liquidas vndas ambulasse. Denique, vt vnam defenderet hæresim, necesse illi fuit multas, & inauditas hæreses excogitare. Dicit Christum non effecisse vt graue suum corpus in liquidis aquis non mergeretur: sed aquas ita solidasse, vt graue sustinerent corpus. Nō audet homo impius, quod sentit palam dicere: sed eius tamen sententia est Christum id facere non potuisse. Nec enim alia de causa fecisse negat, nisi quia potuisse facere non credit. Isto sanè modo & barbaræ gentes prope glaciale mare habitantes super mare ambulant, super mare currunt, super mare carpenta quadrigis ducunt. Isto modo maius illa, de qua poëta scribit, miraculum fecit.

Quæ mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Virgil 7. Æneid.

Isto modo nec Petrus mergi potuit, nec timere. Solidum enim erat mare. Sed nescio, vtrùm ineptius sit ista dicere, an refutare. Tantùm admonere lectorem volo, ne Hieronymi non bene intellecta sententia fallatur. Cum enim dicit hoc loco, *Tu præcipe, & illico solidabuntur vndæ*, non significat vere fuisse solidatas: sed perinde corpus sustinuisse, atque si solidæ, & concretæ fuissent: addit enim, *& leue fiet corpus, quod per se graue est*: cum nec aquæ solidatæ fuerint, nec corpus leue factum, sed effectum, vt graue corpus in liquidis, ac mollibus aquis non mergeretur. Eodemque modo intelligēdum, quod hoc loco Leōtius scribit, ὡς θεῷ δὲ ὑπεστρώθη αὐτῷ ἡ θάλαττα, καὶ ἀντιτυπία τι ἐγένετο τοῦ ὕδατος. Hoc enim miraculū fuit. Atque hoc sensu veteres auctores Iustinus q. 117. & D. Aug. ser. de tempore 159. Ambr. lib. 1. de interpellat. Iob. c 5. interpretantur.

In commēt. codices Vatic. ms.

Apostolorū defensio cōtra Caluini proteruiam

26. *Et videntes eum supra mare ambulantem turbati sunt.*] Hic etiam Caluinus Apostolis, vt sibi videtur, maior, de Apostolis in mari periclitantibus, atque turbatis securus iudicat. Crassi stuporis, & brutæ ignorantiæ fuisse dicit, quod Apostoli turbati fuerint, neque Christum super mare ambulantem agnouerint. Alius non minus, sed non tam celebris hæreticus ingratitudinem, & incredulitatem vocat. Apponam Hilarij verba, vt appareat, quid inter hæreticum, & Christianum spiritum intersit, *Et quia de Antichristi consuetudine ad omnem tentationum nouitatem soliciti erant, etiam ad Domini aduentum falsas rerum imagines & subrepentia oculis figmenta metuentes.* Si hoc Caluinus fecisset, cum illi primum hæresis venit in mentem: si, cum diabolus illi in Christi speciem transfiguratus apparuit, timuisset, hæreticus non fuisset. De re loquamur, si crassi erroris, & brutæ fuit ignorantiæ, quod Apostoli ad aspectum Christi super mare ambulantis turbati sunt: crassi etiam stuporis, & brutæ ignorantiæ fuit, quod sanctissima mater Christi ad aspectum, & salutationem angeli turbata est, Lucæ 1. 29. Pænitet me hoc exemplum posuisse, verentem, ne isti, vt sunt pij, facile concedant. Rogabo tamen eos, si tam crassus Apostolorum stupor, si tam bruta ignorantia, si tam non ferenda ingratitudo, & incredulitas fuit, quid est quod Christus qui leuioribus eos in rebus solet reprehendere, hîc non reprehendit? quid est, quod reprehendit Petrum, quod timuerit: non reprehendit Apostolos, quod turbati fuerint? Illud etiam rogabo, quid est, quod Christus Apostolos non reprehendit, isti reprehendunt? nisi quia isti Antichristi sunt. Nimis fortassis vrgeo, sed licet Apostolorum causam agenti adhuc vrgere. Quid isti fortes hæretici fecissent, si fuissent in naui, & in mediis tenebris aliquem super mare ambulantem vidissent? præsertim, cùm non credant Christum, nisi conglaciato mari id facere potuisse. Opinor, nō trepidassent: quia neque Christum, neque spectrum esse credidissent: sed fuco oculos falli: sic enim solent miracula, quæ in Ecclesia fiunt, interpretari. At dicit Marcus c. 6. 52. Apostolos non intellexisse de panibus, quia *erat cor eorum obcæcatum*: facile fuisset bonis viris id in meliorem partem interpretari. Non enim significat ita cor eorum obcæcatum fuisse, vt paulo ante factum miraculum quod omnes turbæ intellexerant, non intellexerint, sed adeo fuisse attonitos, & obstupefactos, vt non potuerint cogitare eum qui paulo ante panes multiplicauerat, ambulare super mare potuisse: vt solet subitus horror aut eripere, aut impedire rationem.

Quia phantasma est.] Spectrum, & visum vocant Latini, quidquid corporea apparet forma, quod corpus non sit, siue angelus, siue dæmon, siue alius spiritus sit. Eiusmodi spectra aliquando videri vulgaris opinio erat, vt colligitur ex Luca c. 24. 37. & ex Actis Apost. cap. 12. 15. Et quia aut nocuisse multis, aut nocere posse credebantur, Apostoli timuerunt.

Petrus defenditur contra Caluinistas.

28. *Si tu es.*] Hîc etiam omnes hæretici Petrum multis modis reprehendunt, & quia dixit, *si*, quasi in fide dubitauerit: & quia voluit solus dimissis aliis ad Christum ire, quod alius hæreticus stultum feruorem, alius arrogantiam fuisse dicit. Hîc quoque Hilarij, & Hieronymi verba subscribam, vt, quid inter nostros, & hęreticorum interpretes sit discriminis, prudens lector cognoscat. *Et hoc*, inquit, Hilarius, *in Petro considerandum est, fide eum cæteros anteisse.* Hilarius singulari, & excellenti Petri fidei, isti infidelitati, stultitiæ, & arrogantiæ tribuunt, quod ad Christum super mare ire voluerit. Hieronymus autem sic scribit. *In omnibus locis ardentissimæ fidei inuenitur Petrus*, quod cùm multis probasset exemplis, addidit, *Eodem igitur fidei ardore, quo semper nunc quoque cæteris tacentibus credit se posse facere per voluntatem magistri, quod ille poterat per naturam.* Satis nobis erat Hilarium, & Hieronymum omnibus Caluinistarum interpretibus opponere: sed magistrum Christum audiamus. Ille quidem certe Petri desiderium & petitionem non reprehendit: sed potiùs concedendo probauit, non concessurus profectò, si arroganter, si sine fide petiuisset, qui ab omnibus, quibus miracula faciebat, fidem exigebat. Neque reprehensionem prætermisisset, si eum reprehensione dignum iudicasset. Reprehendit enim paulo post, cum propterea quod timuit, reprehēsione dignū iudicauit. Cum ergo dicit, *si tu es*, non dubitat de fide, sed de facto. Credebat enim posse Christū efficere, vt ipse quoque super aquas ambularet, quod Caluinistę non credunt, sed dubitabat, an Christus esset, qui loquebatur, an aliquis spiritus qui se Christum esse fingeret, quia sciebat aliquando, Sathanam se in angelum lucis transfigurare; & volebat probare spiritus, an ex Deo essent, quod Caluinistæ non faciunt. Si enim de

2. Cor. 11. 14.

1. Ioan. 4. 1

Digitized by Google

fide, vt ait Theophilactus, dubitasset, non dixisset, *iube me ad te venire super aquas*, volens loquentis verba factis probare. Sciebat enim posse quidem angelum & malum, & bonum sumpta humani corporis forma ambulare super aquas, & Christi vocem imitari: sed aliis, vt idem facerent, præstare non posse.

Petrus defenditur contra Caluini petulantiam.

29. *Veni.*] Ideo Christus Petro, quod petit, concedit, vt se esse doceat, quod experiri Petrus volebat. Caluinus dignam suo, id est hæretico spiritu rationem reddit, *vt inquit, eius stultitiam experientia ipsa redargueret, cum in mediis fluctibus mergeretur.* Itaque stultitiã vocat, quod Petrus crediderit posse se iubente Christo super aquas ambulare. Quod recitare opus fuit, vt hęreticus ab omnibus spiritus cognoscatur; refutare opus nõ est. Refellit Hieronymus hoc loco Marcionistarum, & Manichæorum errorẽ, qui Christum ex eo probabant non verum, sed phantasticum corpus habuisse, quòd super aquas ambulauerit. Petrus enim auctore Christo idem fecit, qui verum tamen, non phantasticum corpus habebat. Fuerunt, vt ait in lib. de baptismo Tertullianus, qui dicerent Apostolos non alium baptismum recepisse, quam quod fuerint in hac tempestate vndis maris aspersi. Quibus his verbis respondet, *aliud est aspergi, vel intercipi violentia maris; aliud tingi disciplina religionis.*

30. *Videns vero ventum validum timuit.*] Hîc etiam hæretici inuehuntur in Petrum, nec ea, qua Christus vsus est, reprehensione contenti, seueriorem in illum censuram stringunt. Non considerantes humanum esse pręsentibus periculis commoueri. *Humana*, inquit Chrysostomus, Petrum excusans, *hæc conditio est, vt difficilioribus nonnunquam superatus succumbat in minoribus.* Quod etiam Elias sub Iezabel, & Moses in Ægypto passus est. Plus etiam excusat Theophilactus, *non omnino*, inquit, *dubitauit, qui clamauit, Domine saluum me fac.*

Homil. 55.

31. *Modicæ fidei.*] Magna quidem erat & singularis fides Petri, qui quod Christus faciebat, se quoque eo iuuante facere posse crediderat, qui se in mare ambulaturus miserat super aquas, sed præsenti periculo humano timore correptus est. *Si Apostolo Petro*, inquit Hieronymus, *de cuius fide, & ardore mentis supra diximus, qui confidenter rogauerat saluatorem dicẽs, Domine iube me venire ad te super aquas, quia paululum timuit, dicitur, modicæ fidei quare dubitasti? quid nobis dicendum est, qui huius modicæ fidei, ne minimam quidem habemus portiunculam?* Dubitari potest, quam ob rem Christus permiserit aut mergi, aut timere. Respondent Chrysostomus & Theophilactus, ne tanto miraculo superbiret. Hieronymus verò his verbis, *Ardebat animi fides sed, humana fragilitas in profundũ trahebat. Paululum ergo relinquitur tẽtationi, vt augeatur fides, & intelligat se non facilitate postulationis, sed potentia Domini conseruatum.*

32. *Et cum ascendissent.*] Christus, & Petrus. Ioannes. c. 6. 21. videtur significare Christum in nauim non ascendisse. *Voluerunt*, inquit, *accipere eum in nauim, & statim nauis fugit ad terram.* Respondent Chrysostomus, & Theophil. voluisse Apostolos Christum in nauim excipere, eum verò tunc noluisse, sed vnà cum Petro magno spatio, vt eius confirmaret fidem, super aquas ambulasse; cùm verò prope terram essent, in nauim ascendisse. Mihi non videtur Ioannes significare voluisse, non ascendisse Christum in nauim, sed non fuisse opus, vt ascenderet; quia momento nauis ad terram appulsa est. Quinque ergo vno tẽpore miracula facta sunt, Christus per aëra, vt opinor, raptus Apostolos consecutus

A est, super mare ambulauit, vt Petrus ambularet effecit, ventum & tempestatem compescuit, nauim simul atque in eam ascendit momento ad terram appulit.

33. *Qui autem in nauicula erant.*] Chrysostomus, & alij fere omnes interpretes Apostolos intelligunt. Alij nautas, & vectores, quos credibile est fuisse nonnullos. His magis assentior, quia quod sequitur, *venerũt, & adorauerunt eum dicentes, verè filius Dei es*, parum mihi videtur Apostolis conuenire, qui iam dudum credebant eum filium esse Dei. Itaque quod Ioannes ait c. 6. 22. non introiisse Christum cum illis in nauim, sed solos discipulos abiisse; non est intelligendum solos discipulos abiisse, ita vt nemo præter

B illos fuerit in naui: sed solos discipulos, id est sine Christo.

Venerunt.] Postquam ad terram appulissent, vt indicat Marcus c. 6. 54.

Vere filius Dei es.] Non adoptione, sed natura; non vt virum iustum, sed vt verum Deum confitentur. Eo nimirum modo, quo Pharisæi filium Dei esse negabant pro eodem accipientes filium Dei, atque Deum esse Ioann. 10. 33. *de bono opere non lapidamus te, sed quia tu, cum homo sis, facis te ipsum Deum*, cùm non se Deum, sed filium Dei esse dixisset, & Ioann. 19. 7. *Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit*, & Matth. 27.

Christus filius Dei naturalis, non adoptiuus.

C 40. *si filius Dei es, descende de cruce.* Hæc enim omnia non de adoptione, de qua dubium non erat: sed de natura intelliguntur. Nam Christum esse filium Dei, id est virum iustum nemo dubitabat, neque si quis eo modo filium Dei esse diceret, lege puniendus erat. Itaque valet contra Arianos hic locus. Adnotauit etiam Chrysostomus Christum eos, qui se filium Dei appellabant, non reprehendisse, sed eorum potiùs opinionem multis corã factis miraculis confirmasse.

34 *Venerunt in terram Genesar.*] Quæ vltra lacum erat

D & vnde lacus nomen acceperat, vide supra v. 21. & c. 8. 21.

35. *Et cum cognouissent eum.*] *Rumore*, inquit Hieronymus, *non facie.* Sed & facie multos eum cognouisse credibile est, quia iam ante ibi fuerat, & duos dæmoniacos curauerat cap. 8. 28. Quod autem dicunt nonnulli non eodem die, quo Christus eo appulit, hæc, quæ narrat Euangelista, accidisse; sed postquã eius aduentus fama percrebruisset; Euangelistam verò res diuersis gestas diebus copulasse, non est in-

E credibile. Illud mirum videri potest, cur nunc Genesareni tanta auiditate Christum excipiant; cũ non multo ante de suis eum finibus eiecissent cap. 8. 34. Facilis responsio: creuerat miraculorum eius fama, creuerat, vt ait Chrysostomus, eorum fides. Hoc Christus non ignorabat. Itaque, qui prius sciẽs eos non esse maturos ad recipiendum Euangelium, inde discessit, nunc maturos esse sciens, quasi ad messem rediit.

36. *Et rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent.* Quorum fidem Euangelista, vt singularem, laudans declarat; eos Caluinus homo religiosus, quasi superstitiosos accusat; quod ad tactum vestis

In hac re Caluini procacia reprehẽditur.

F Christi gratiam restringere videantur. Licet enim illi, cui hæresiarchę esse licuit, quæ Euangelistæ laudant, reprehendere. Non ergo significatur, vt iste nouus propheta somniat, Genesarenos ad tactum fimbriæ Christi gratiam restrinxisse: sed tantam eorum fuisse fidem, vt crederent vel solo fimbrię eius tactu omnia morborum genera curari posse. Hoc enim sensu narrat Euangelista rogasse illos, vt vel fimbriam vestimenti eius tange-

Digitized by Google

rent. An autem hæc vera, & eximia fides, an superstitio fuerit, melius vt opinor, Christus factis, quàm Caluinus verbis declarabit. *Quicunque*, inquit Euangelista, *tetigerunt, salui facti sunt.* Miracula fidei non superstitionis respectu fieri solent. Sed verendum est, ne Christum etiam Caluinus reprehendat, quod Genesarenorum superstitionem factis miraculis confirmasse videatur; & nos in similem errorem sanctorum reliquias venerandi induxisse. Hoc enim, si auderet, homo impudens diceret. Neque potest dicere, quod alibi eum dixisse memini, non esse hoc imitandum, quod non ordinarium, sed extraordinarium sit exemplum. Ordinarium enim

Reliquiarū veneratio.

A profecto est, quod quotiescunque fit, miraculum sequitur. *Hic quicunque tetigerunt salui facti sunt*, cap. 9. 20.21. hæmorrhoussa tetigit, & curata est. Quid ergo est ordinarium, si hoc non est? Adiiciam, quod valde Caluino doleat. Chrysostomus scribit hoc loco, nos non solam fimbriam, sed totum Christi corpus in Eucharistia apud nos habere: si illi, qui fimbriam tangebant, sanabantur, quanto magis nos si Christi corpus tangamus? Chrysostomi sententiam multis experientia miraculis confirmauit.
B Narrat Gregorius Nazian. in oratione funebri pro sorore sua Gorgonia eam tactu Eucharistiæ à grauissimo morbo fuisse curatam.

Morborum curatio per Eucharistiā

CAPVT XV.

Mar.7.a.1. *TVNC accesserūt ad eum ab Ierosolymis Scribæ, & Pharisæi, dicentes: 2. Quare discipuli tui trans-*
grediuntur traditionem seniorum? non enim lauant manus suas, cum panem manducant. 3. Ipse
autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem ve-
Exo.20 c.12 Deu 5.b.16 *stram? Nam Deus dixit: 4. Honora patrem, & matrem, &: Qui maledixerit patri, vel matri, morte mo-*
Ephe.6.a.2 *riatur. 5. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri, Munus quodcumque est ex me, tibi prode-*
Exo.21 c.16. *rit: 6. & non honorificabit patrem suum, aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter tra-*
Leu.20,b.9 *ditionem vestram. 7. Hypocritæ, bene prophetauit de vobis Isaias dicens: 8. Populus hic labiis me honorat:*
Pro.20 c.20 Isa.29 d 13 *cor autem eorum longe est à me. 9. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum.*
Mar.7.a.6 *10. Et conuocatis ad se turbis, dixit eis: Audite, & intelligite. 11. Non quod intrat in os, coinquinat ho-*
minem: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. 12. Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei:
Ioā.15 a.2 Luc 6 f.39 *Scis quia Pharisæi audito verbo hoc, scandalizati sunt: At ille respondens ait: Omnis plantatio, quam*
Mar.7.c 17 *non plantauit Pater meus cælestis, eradicabitur. 14. Sinite illos: cæci sunt, & duces cæcorum. Cæcus autem*
si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. 15. Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis pa-
rabolam istam. 16. At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis? 17. Non intelligitis quia omne, quod
in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? 18. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt,
& ea coinquinant hominē. 19. de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes,
furta, falsa testimonia, blasphemiæ. 20. hæc sunt, quæ coinquinant hominē. Non lotis autem manibus mā-
ducare, non coinquinat hominem. 21. Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis 22. Et ecce mu-
Mar 7.c.25. *lier Chananæa à finibus illis egressa clamauit, dicens ei: Miserere mei Domine fili Dauid: filia mea male à*
dæmonio vexatur. 23. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius rogabant eum dicentes:
Dimitte eam: quia clamat post nos. 24. Ipse autem respondens ait: Non sum missus, nisi ad oues, quæ perie-
runt domus Israel: 25. At illa venit, & adorauit eum, dicens: Domine, adiuua me, 26. Qui respondens ait.
Sup.10 a 6 *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. 27. At illa dixit: Etiam Domine: nam &*
Ioā.10 a 3 *catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. 28. Tunc respondens Iesus, ait illi: O*
mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora. 29. Et cùm transisset
inde Iesus, venit secus Mare Galilææ: & ascendens in montem, sedebat ibi. 30. Et accesserunt ad eum tur-
Isa.35.b.5. *ba multa, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos: & proiecerunt eos ad pedes eius, &*
curauit eos. 31. ita vt turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: &
magnificabant Deum Israel. 32. Iesus autem conuocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ quia triduo
Mar.8.a.1. *iam perseuerant mecum, & non habent quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*
33. & dicunt ei discipuli: vnde ergo nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbam tantam? 34. Et
ait illis Iesus: Quot habetis panes? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. 35. Et præcepit turbæ,
vt discumberent super terram. 36. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens fregit, & dedit
discipulis suis, & discipuli dederunt populo. 37. Et comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit
de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. 38. Erant autem qui manducauerunt, quatuor millia ho-
minum, extra paruulos, & mulieres. 36. Et dimissa turba, ascendit in nauiculam: & venit in fines Ma-
gedam.

IN CAP. XV.

TVnc.] Cum tot fecisset miracula, Chrysostomus homil. 52. Ioann. cap. 7. 1. videtur docere Christum, cùm hoc accidit, iam in Galilæam rediisse. *Post hæc*, inquit, *ambulabat Iesus in Galilæa: non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.*

Ab Ierosolymis.] Per omnes tribus, inquit Chryso-
F stomus, & Euthymius, & Leontius, erant Scribæ, & Pharisæi dispersi: sed omnium arrogantissimi erant Ierosolymitani, quod in principe habitarent ciuitate, & omnium sapientissimi haberentur. Melius dixissent, per omnes ciuitates, aut per omnia loca, vt Theophilactus dicit, quàm per omnes tribus, quia tribus tunc non erant nisi duæ, quæ solæ

Digitized by Google

ex Babylonico redierant exilio. De Scribis & Pharisæis vide quæ diximus.c.2.4. Quod quidam dicũt hos à concilio Ierosolymitanorum Scribarum, & Pharisæorum, vt Christum tentarent, missos fuisse, credibile & eorum ingenio, atque consuetudini recte conuenit. Nam & cap. 22.16. discipulos suos cum Herodianis eodem animo ad Christum miserunt.

2. *Quare discipuli tui.*] Marcus cap. 7. 2. ex præsenti discipulorum facto accusationis materiam arripuisse narrat, *& cum vidisset*, inquit, *quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est non lotis manducare panes, vituperauerunt.*

B *Transgrediuntur traditionem seniorum.*] Non dicunt, inquit Chrysostomus homil.52. legem transgredi, quia nihil de ea re lex præcipiebat: sed traditionem seniorum, quam Marcus cap. 7.3. 4. copiosius declarat, *Pharisæi, inquit, & Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant tenentes traditionem seniorum: & à foro venientes, nisi baptizentur, non comedunt, & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum.* Extat Hebr. liber מצות non multo ante Christum a quibusdã Scribis editus, vbi eiusmodi traditiones & præcepta ad seruandam accuratè legem perscripta sunt. Quia multa erant, quorũ tactu secundùm legẽ homines inquinabantur: ne quid eiusmodi imprudentes fortasse tetigissent, constituerunt Scribæ, vt crebro etiam inter prandendum lauarent, quicunque vellent bene, diligenterque legem obseruare. Quod videtur etiam ex Ioanne colligi cap. 2. 6. Nã in illo nuptiarum conuiuio, ad quas Christus inuitatus fuit, dicuntur sex hydriæ positæ fuisse secundùm purificationẽ Iudæorum. Non vocat traditionem suam, quamuis ipsorum, id est, Scribarum, & Pharisæorum esset, sed seniorum, vt & maiorum auctoritate, & traditionum antiquitate Christum, eiusque discipulos grauent inuidia. Nec dicunt, quare tu nõ lauas manus, cũ credibile sit, nõ magis Christum, quàm discipulos lauare solitum: sed *quare discipuli tui*, aut quia non sunt ausi illum accusare, aut quia discipulos accusantes mordacius eum accusare videbantur; sicut ca. 9.14. non dicunt, quare tu non ieiunas; sed *quare discipuli tui non ieiunant?*

Vnde frequens Hebræorum lotio.

Traditionum auctoritas.

3. *Quare & vos.*] Nihil de traditione lauandi manus dicit, ne, si laudaret, approbare; si non laudaret, vituperare videretur, & sine necessitate in inuidiã incurreret, vt Chrysostomus & Euthymius adnotarunt.

4. *Honora patrem, & matrem*] Verum est, quod hoc loco Hieronymus scribit, & ab eo mutuatus est Beda, honorem in scripturis non tã in salutationibus, & officiis deferendis, quàm eleemosynis, ac munerum oblatione sentiri, vt 1. Timoth. 5. 3. *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt*; id est Ecclesiasticis eleemosynis ale: & eodem capite versicul.17. *qui bene præsunt, presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo, & doctrina*, id est maiore præmio, quàm cæteri. Id etiam ex hoc loco colligitur; nam honori parentum opponit dicere illis, *munus quodcunque est ex me; tibi proderit*, id est nihil, illis dare. Multo etiam clarius ex Marco capite 7. 12. *& vltra non dimittitis eum quidquam facere patri suo, aut matri.* Facere ergo aliquid patri suo, & matri, id est, illos iuuare est, illos honorare.

Honorare in scriptura interdum idem quod alere.

Qui maledixerit.] Non citat Christus totam legem, nec vnam, sed duas. Nam *honora patrem tuum, & matrem vt sis longæuus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi*, est Exod. 20. 12. sed posteriora omisit verba, quia ad rem non pertinebant. *Qui ma-* A *ledixerit patri suo, aut matri, morte moriatur*, est cap. 21.16. quod quam ob rem Christus adiecerit, cum hîc nõ de verbis; sed de rebus agatur, merito potest dubitari. Chrysostomus ideo putat addidisse, vt doceret, quanti apud Deum sit præceptum parentes honorandi, quando, qui solo eos verbo lædit, capite punitur. Beda verò existimat, sicut in priore membro *honorandi* verbum non eum, qui in verbis, sed eum qui in rebus consistit, honorem significat: ita verbum *maledicendi*, non iniuriam, quæ verbis, sed, quæ factis fit negando parentibus debitum auxiliũ, significare. Sed manifestum est ex vsu legis *maledicendi* verbum proprie accipi debere. Itaque probabilior est Chrysostomi sententia.

5. *Munus quodcunque est ex me, tibi proderit.*] Quia perdifficilis locus est, feret æquo animo lector, vt omnes bonorum auctorum interpretationes referamus. Primum quidem non eodem modo ab omnibus legitur; sed quidam ita legunt, vt plena; alij ita vt ecliptica, id est, defectiua sit oratio. Qui plenã, & perfectam orationem esse putant, sic legunt, atque interpretantur; *Quicunque dixerit*, id est, quilibet dicere poterit, *munus, quodcunque est ex me, tibi proderit*, id est, quod Deo offero, tibi etiam prodest, quemadmodum si tibi darem. Ita Hugo inter alias; quas ponit expositiones, & nonnulli recentiores inter-C pretationem Græca verba recipere non possunt, qui non est ἕκαστος vnusquisque, sed ὃς ἂν quisquis quod aliquid requirit sibi respondens. Qui deficiẽtem orationem esse dicunt, alij vno tantum loco, quia illud *quicunque* nihil habet, quod sibi respondeat, vt eius natura postulat: alij duobus, & eo, quẽ modo diximus, & quia in nomine, *munus*, substantiuum verbum desiderari putant, vt sit sensus, *munus est*, id est, Deo consecratum, quidquid ex meis bonis tibi prodesse poterat. Ergo quidam iam olim sic interpretati sunt, vt refert Chrysostomus. Nihil D tibi debeo, sed si quid tibi ex rebus meis emolumenti prouenit, id *munus est*, id est, non debito, sed dono tibi do. Alij sic, *munus quodcunque est, ex me tibi proderit?* per interrogationem aut admirationem legẽtes, quasi dicat minime, vt citat D. Thomas in Catena. Alij, *quicunque dixerit, munus (est) quodcunque ex me tibi proderit*, id est, quidquid ex rebus meis prodesse tibi poterat, iam est à me Deo, consecratum. Quem ad sensum Chrysostomus, Euthymius, & Theophilactus interpretantur. Nisi quod, Theophilactus dicit Scribas & Pharisæos solitos filiis persuadere, vt omnia bona sua templo offerrent, vt si quid postea parentes peterent, responderent, se E dare non posse, quia omnia iam erant Deo consecrata. Quod Iudæis hominibus auarissimis persuaderi potuisse credibile non est, præterquam quod, si id fecissent, ne ipsi quidẽ bonis suis vti potuissent. Chrysostomus vero & Euthymius putant mentiri solitos filios dicentes se, quod parentes petebant, Deo obtulisse; ne illis darent; atque ita duplici impietate & Deum, & parentes simul fraudasse. Quod etsi fortasse credibile est fecisse aliquos, tamen credibile non est Scribarum, & Pharisæorum consilio fecisse, quia nulla erat causa, neque auaritia, neque religionis species, quam ob rem id Scribæ, & Pharisæi persuadere conarentur; sed multiplex, vt diximus F impietas. Christus autem reprehendit, quod Scribæ & Pharisæi populum facere docebant; & est per se verosimile nihil eos qui videri religiosissimi volebant, nisi religionis specie docuisse. Hieronymus duas affert expositiones; vna est hæc, *vos autem dicitis, quicunque voluerit, quod parentibus daturus erat, Deo offerre, immunis erit.* Quæ interpretatio

Digitized by Google

non ſatis cum Chriſti verbis congruit; altera, *quidquid Deo oblaturus eram, in tuos, ô pater, cibos conſumo.* Quod & Beda ſequitur. Sed non eſt credendum hoc Scribas, & Phariſæos dicere docuiſſe; hoc enim non erat, non honorare parentes; ſed queri, quod fraudato Deo eos honorarent; cum Chriſtus ideo Scribas & Phariſæos accuſet, quod potius prætextu honorandi Deum parentes docerent non honorare; ſicut ſtatim ſequitur, *& non honorificabit patrem ſuum, aut matrem ſuam.* Auguſtinus autem libro 2. qq. Euangelic. c. 16. ſic exponit, *Quicunque dixerit*, id eſt, dicere poterit, *patri ſuo, munus quodcunque eſt ex me*, id eſt, quod pro me Deo offerre conſueuiſti, *tibi proſit*, id eſt, tibi habe, pro te offer, non pro me, ego iam ætatem habeo, vt, cùm voluero, pro me ipſe offeram. Quæ interpretatio, præterquam quod verbis coactè inſidet; etiamſi bene cum verbis conueniret, ad rem non eſſet. Non enim Scribæ, & Phariſæi docebant, ne parentes pro filiis offerrẽt. Alii ad hunc modum, *munus, quodcunque eſt ex me, tibi proderit?* id eſt, an ſi tibi dem, quod Deo conſecrare deſtinaui, prodeſſe tibi poterit? minime, quin potius obeſſet, quia rebus ſacris abuterêre, Hugo. Quod non omnino male conuenit, niſi quod interrogatio iſta in nullis, quod ſciam, legitur libris; & non videtur admodum vero ſimile Scribas, & Phariſæos per interrogationem præcepta ſua tradidiſſe. Paulus Burgenſis homo ſuo tempore doctiſſimus, noſtro non indoctus ex libro נדרים, id eſt, de votis, qui inter Thalmudicos habetur, Iudæorum traditionem fuiſſe docet; vt quiſquis vellet vel generaliter, & abſolute, vel ſpecialiter reſpectu huius vel illius, aut omnia, aut quædam ex ſuis bonis deuoueret, ita vt illi, cuius reſpectu deuota eſſent, illis vti non liceret. Sed non video, quomodo illud, *Tibi proderit*, poſſit interpretari. Vir quidam noſtro tempore multarum ſane litterarum, & ſingularis diligentiæ ſimilem quandam ex alio traditionum libro, in quem ſe incidiſſe dicit, interpretationem profert; duo fuiſſe inter alia apud Iudæos ex traditione votorum genera; alterum priuatæ continentiæ, quo ſibi quiſque cibo, aut potu interdicebat; alterum, quo quis adhibito iureiurando negabat ſe alterum adiuturum ſiue patrem, ſiue fratrem, ſiue quempiam alium. Id appellari נדר הנאה votum vtilitatis. Vouendi formam fuiſſe אני אם נודר voueo ſi, cui adiungebatur voti materia; Grauiſſimum vouendi genus fuiſſe, cum iuramentum adhibebatur; adhibebatur autem aut per templum, aut per altare, aut per munus, quod ſuper altare erat, vt Chriſtus indicat c. 23. 16. Sic ergo interpretatur, ac verba diſtinguit δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, Munus, ſi in me iuuaberis, id eſt, iuro per munus, fore, vt nũquam à me iuueris. Quæ interpretatio, quia ex Iudæorum traditionibus, de quibus hic Chriſtus agit, deprompta eſt, mirifice mihi placeret, niſi vna tantùm obſtaret ſyllaba, ὃ, quæ non inuenio, qua ratione cum hac poſſit expoſitione conuenire. Neque credendum præterea eſt Scribas, & Phariſæos præcepiſſe, vt quiſquam iuraret ſe parentes non iuuaturum, & illa verba, *Quicunque dixerit*, & illa, *& non honorificabit patrem ſuum*, neſcio quomodo poſſit hic auctor interpretari. Itaque dum aut iſtã meliùs intelligo, aut aliam meliorem inuenio Strabi, Hugonis, & Lyrani opinionem probo. Qui ad hunc modum interpretantur, *Munus quodcunque ex me* (proficiſcetur, id eſt, quodcunque obtulero Deo) *tibi proderit*, perinde ac ſi tibi dediſſem; præſtat ergo Deo offerre, quàm tibi dare. Cum hac enim interpretatione rectè omnis ſententia, & verba omnia conue-

A niunt, & ex Marco cap. 7. 11. 12. valde confirmatur, *Vos autem dicitis, ſi dixerit homo patri, aut matri, Corbam, quod eſt donum, quodcunque ex me tibi profuerit, & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo, aut matri.* Cum enim dicit, *vltra non dimittitis quicquam facere patri ſuo aut matri*, apertè indicat dicendo *munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit*, aliquid feciſſe, aut ſe facturum promiſiſſe, tantùm abeſt, vt per ea verba iurauerit nihil ſe patri, aut matri boni facturum. Iubet ergo patrem filius ex Scribarũ, & Phariſæorum traditione eſſe contentum, vt pro ſe, & illo offerat ſacrificium, & nihil amplius requirat. Ii autem, pro quibus ſacrificium offerebatur, ſacrificio, niſi holocauſtum eſſet, veſcebantur. Itaque hac

B etiam ratione pater minus quidem, quàm oportebat: ſed tamen quoquo modo iuuabatur. Reliquum eſt videre, quomodo implenda ſit oratio. Duo loci ſunt vacui, primùm ille *quicunque*, quem rectè omnes fere interpretes ſic explendum putant, culpa vacabit, innocens erit, præcepto de honorandis parẽtibus ſatisfaciet. Deinde ille δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ *donum quodcunque ex me*, quẽ noſter interpres addito verbo ſubſtantiuo, *eſt*, ſatis impleuit, ſed clarius eſſet, ſi diceremus, quodcunque ex me proficiſcetur, aut profectum fuerit.

Et non honorificabit patrem ſuum, aut matrem.] Qui-

C dam hæc non Scribarũ & Phariſæorum, ſed Chriſti verba eſſe putant, ſicut illa apud Marcum c. 7. 12. *& vltra non dimittitis quicquam facere patri ſuo, aut matri*; vt ſit ſenſus, ſic fit vobis auctoribus, vt nemo honorificet patrem ſuum, aut matrẽ. Sed non dubito, quin Scribarum, & Phariſæorum verba ſint. Itaque ſenſus eſt, *quicũque dixerit patri ſuo aut matri, munus, quodcunque eſt ex me, tibi proderit*, culpa vacabit, & poterit non honorare alia in re patrem ſuum, aut matrem, vel etiamſi non alia in re honorauerit patrem ſuum, aut matrem.

7. *Hypocritæ.*] Dubium non eſt Scribas, & Phariſæos hypocritas fuiſſe: ſed dubium eſſe poteſt, quã

D ob rem Chriſtus hoc loco hypocritas vocet, cùm non de hypocriſi, ſed de peruerſa agatur doctrina. Reſpondet Euthymius, quia, cum diligentiſſimi legis obſeruatores videri vellent, legem tamen propter traditiones ſuas tranſgrediebantur.

Bene prophetauit de vobis.] Non loquebatur Iſaias de Scribis tantùm, & Phariſæis, ſed de toto populo Iudæorum, & non de eo, qui futurus erat, ſeu de eo, qui tunc erat. Itaque non ſunt proprie vaticinantis verba; ſed accuſantis. Accommodat tamen Chriſtus ad Scribas, & Phariſæos, quaſi dicat adeo id, quod Iſaias de toto populo Iudæorum, qui tunc erat, accuſando dixerat, in Scribas, & Phariſæos conuenire; vt non præſentem accuſaſſe populum; ſed

E de futuris Scribis, & Phariſæis prophetaſſe videatur, vt ſup. c 13. ver. 35.

8 *Populus hic.*] Græcè legitur, *Appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labiis me honorat; cor autem eorum longe abeſt à me*, ſicut apud Iſaiam capite 29. 13. Septuaginta verterunt, niſi quod apud Septuaginta non eſt στόματι αὐτῶν, vt hoc loco; ſed αὐτῶ, nec τιμᾶ, ſed τιμῶσι, nulla tamẽ iniuria ſententiæ. Appropinquare Deo eſt, Deum colere, vt Pſalm. 148. 14. *Hymnus omnibus ſanctis eius, filiis Iſrael, populo appropinquanti ſibi*, id eſt, qui illum colit; appropinquantes enim

F vocat, quos proximis verbis ſanctos appellauerat; ſicut è contrario longe eſſe à Deo eſt illum non colere. Senſus ergo eſt, populus hic labiis colit me, corde non colit. Noſter interpres priora verba non legit, neque quiſquam, quod ſciam, Latinus, aut Græcus auctor præter recentiores Euthymium, & Theo-

Digitized by Google

& Theophylactum; & est vero simile Christum ex Isaia ea tantum decerpsisse, quæ pertinebant ad caussam, de qua agebatur. Agebatur autem de honore.

9. *Sine causa autem.*] Hebraice apud prophetam non est, sine causa, sed ותהי יראתם אתי *& est timor eorum aduersus me*, id est, me timent, colunt me; nam apud Hebræos timere Deum, est Deum colere, qui autem non, vt Deus docet, sed pro suo arbitrio Deum colit, frustrà, & sine fructu colit. Itaque Septuaginta sententiam explicandi causa addiderunt μάτην frustrà & יראתם אתי *timor eorũ aduersus me*, verterũt σέβονταί με *colunt me*, quos Matthæus secutus est

Docentes doctrinas mandata hominum] Doctrinas, quę non sunt Dei, sed hominum mandata; sic humanas vocat traditiones: quæ præceptis Dei contrariæ sunt מצות אנשים מלמדה præcepta hominum docta, id est, ab hominibus inuenta, ac tradita. Septuaginta sicut & Latinus Interpres legerunt, vt opinor, aliis punctis מלמדה doctrinam, verterunt additâ explicationis causa coniunctione *διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ διδασκαλίας docentes præcepta hominum, & doctrinas.* Euangelista verba transposuit, nisi fortasse scriptorum negligentia transposita sunt, quemadmodum multis in locis factum fuisse in lectionibus veteris, nouique Testamenti adnotauimus. *Traditionũ defensio cõtra Caluinistas.* Clamant hoc loco Caluinistæ noui hæretici hanc in nos sententiam conuenire, qui humanis traditionibus, plus quàm Dei verbo tribuamus; stupidi nimirum homines, neque quid sit verbum Dei: neque quid humanæ traditiones intelligunt. Nam & verbum Dei scripto definiunt, & omnes non in sacris literis scriptas traditiones humanas appellãt. Quod vtrumque non modò falso: sed etiam absurde, & imperite dictum est. Nam quę D. Paulus secundæ ad Thessalonicenses secundo, ver. 15. seruari iubet, verbum Dei erant; sed scripta non erant; & hæc ipsa, quæ nunc scripta sunt, antequam scriberentur, Dei verbum erant, seruanda erant, credenda erant; scripta non erant. *Traditionũ tria generũ.* Traditionum igitur tria sunt genera, primum earum, quas Deus ipse tradidit, sed nemo scripsit: Ecclesia tamen semper obseruauit, & ad nos viua voce transmisit; qualis est, vt baptizentur infantes, quod Caluinistæ faciunt, sed nullo verbi testimonio probare possunt, etsi nobis proprie, quia probare possumus, traditio non est. Has ego non modò humanas, sed ne Ecclesiasticas quidem traditiones appellauerim, quia licèt per Ecclesiam traditæ, non ab Ecclesia, sed à Deo constitutæ sunt; sicut scripturam sacram, licèt ab Ecclesia conseruata & tradita sit, nemo Ecclesiasticam traditionem appellat. *Io. 5. 1.* Secundum earum, quas Ecclesia non solũ tradidit, sed etiam instituit, qualis est Dominicæ diei obseruatio, & Quadragesimę ieiunium, à carnibus certis diebus abstinere. *Ecclesiastica traditiones humanæ nõ sunt.* Quas, qui humanas vocat traditiones, vehementer errat, & quid Ecclesia sit, ignorat. Nec enim hominibus, sed Spiritu sancto Ecclesiam gubernante auctore institutæ sunt; sicut vehementer erraret, quisquis decretum illud Apostolorum, Actor. 15. 20. vt Christiani à sanguine, & suffocato abstinerent, humanam vocaret traditionem. *Visum enim est*, inquiunt, ver. 28 *Spiritui sancto, & nobis.* Atqui illud non diuinum, sed Ecclesiasticum præceptum erat; omnis enim congregata Ecclesia definierat. Quare quidquid postea Ecclesia eodem modo congregata definiuit, eodem loco habendum est. Nec enim Spiritus sanctus minus Ecclesiæ, quàm Apostolis & promissus, & exhibitus fuit: quin etiam magis, quia Apostolis non propter ipsos, sed propter Ecclesiam; Ecclesiæ non propter Apostolos, sed propter ipsam datus est, vt eam doceret omnem veritatem; & cum ea maneret vsque ad consummationem sæculi. *Quæ propriè traditiones humanæ.* Itaque non minus nunc Ecclesiam gubernat, quàm tunc Apostolos gubernabat. Tertium genus est earum quæ neque à Deo, neque ab Ecclesia: sed aut à republica, aut à priuatis hominibus institutæ sunt: earúmque duo sunt genera, alterum earum, quę nec præceptis, nec consiliis Dei contrariæ sunt: alterum earum, quæ sunt contrariæ: de prioribus Christus hîc non agit; sed tota potiùs Scriptura docet, vt eas obseruemus, si ab iis, qui auctoritatem habent, institutæ sint, quia debemus illis *non solùm propter iram: sed etiam propter conscientiam obedire.* Romanorum 13. 5. Tantùm agit de iis, quæ, nisi præceptum Dei violetur, seruari non possunt, quales erant illæ Scribarum, & Pharisæorum, de quibus dicit ver. 6. *& irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.*

11. *Non quod intrat in os coinquinat hominem.*] Non dixit, inquit Chrysostomus, cibos nõ coinquinare, etsi id intelligebat: sed quod intrat per os, quod de sordibus illotarum manuum, de quibus agebatur, intelligi poterat: ne si cibos diceret, vehemẽter offenderetur: in tanta enim religione ciborum delectus habebatur, vt etiam post resurrectionem Petrus illis vti recusauerit, Actorum 10. 14. *De delectu ciborũ contra Caluinistas.* Omnibus in locis Caluinistarum peruersitatem, & ignorantiam mirari soleo: hoc autem loco vsque adeo eorum stupiditatem, & cæcitatem miror, vt omni prorsus sensu carere mihi videantur: solum gustum excipio, quem delicatum sane habent, & subtiliter inter carnem, & pisces discernentem: cuius causam optimi patroni maiore, quàm religionis cura defendunt. Valde apposite, inquit Caluinus aduersum nos hunc locum citari posse. Quid ita? *Quia putatis*, inquit, *quod intrat per os hominem coinquinare.* Allucinaris Rabbi. Nam eos, qui id sentiunt, aut Iudæos, vt Scribas illos & Pharisæos, contra quos Christus disputabat: aut hæreticos similes tui, vt Manichæos esse existimamus. Nec alio modo, quã Christus sensit, & docuit, sentimus ipsi, atque docemus. Quod facilè, si hunc locum excutiamus, atque versemus, apparebit. Quid enim Christus dicit? *quod intrat per os non coinquinat hominem.* Fingam me contra Christum disputare, vt sensus appareat, & isti, si oculos habent, videant. Si, quod intrat per os, non coinquinat hominẽ: ebrietas ergo non coinquinat hominem: nam vinum, vt opinor, per os intrat. Si, quod intrat per os, non coinquinat hominem, intemperantia cibi non coinquinat: nam & cibus per os intrat. Respõdebunt, vt arbitror, si bene respõderint, quod intrat per os, non coinquinare hominem natura sua, *quia omnis creatura Dei bona est.* 1. Tim. 4. 4. sed intẽperãtẽ animũ, qui plus cibi, aut potus sumit, quã ratio præscribit, hominẽ coinquinare. Ita prorsus est, nosque idem dicimus, quod intrat per os, non coinquinare hominem, scimus enim omnem creaturam Dei bonam, sed inobedientem animum, qui contra Ecclesiæ præceptum, cui Deus obedire iussit, cibum sumit, hominem inquinare. At Ecclesia non potest, inquiũt, bonos natura sua cibos prohibere. Id nunc videamus: sanguis, & pullus colũbinus suffocatus bonus sane natura sua cibus est. Ecclesia tamẽ prohibuit illis vti. Act. 15. 20. Caro bonus natura sua cibus est, atqui Diuus Paulus carne sibi interdicit in æternũ, ne fratrem scandalizet, ita vt si vescatur, non cibi natura,

Digitized by Google

sed caritatis defectu inquinari se putet 1. Cor. 8. 13. Omnis creatura Dei bona est.tamē si quis ægrotus medico prohibente,& certum vitę periculum prædicente vino vtatur,quis dubitet eum non quidem vini natura, sed inobediente inquinari voluntate? Potest ergo non iam dico Ecclesia,sed medicus hos vel illos cibos, hunc,vel illum ægrotis potum prohibere.Qui ieiunium indicit, cibum vtique certo tempore prohibet: atqui non modo Ecclesia Catholica,sed Caluinistarum etiā Satanica synagoga, cum aliqua molienda proditio est,cum rex insidiis appetendus,cum de regno deturbandus, cum crudelissima,& sceleratissima bella mouēda,cum plurimus innocentum fundendus est sanguis, ieiuniū indicit. Quid ergo? potuit Ecclesia Apostolorum tempore sanguinem,& suffocatum tum,cum minime prohiberi debere videbantur,id est,cum abroganda non confirmanda vetus lex erat, prohibere, vt suauiùs abrogaretur:& non poterit nunc meliore de causa,vt caro dometur, certis diebus carnem delicatissimum cibum prohibere? Potuit D. Paulus,ne vel minimum fratrem offenderet,carnem sibi in perpetuum prohibere:& non poterit Ecclesia ne nos caro nostra peius offendat,non iam in perpetuum,sed ad breue tempus carnem nobis prohibere? Potest medicus propter salutem corporis, non poterit Ecclesia propter salutem animæ? Potest hæreticorum synagoga,vt male agat;non poterit Dei Ecclesia ne malè agat? Legant Augustinum,qui Manichæis hoc ipsum, quod illi obiiciunt Catholicis, obiicientibus libro 30.contra Faustum capite 5. ita respondet, *& Christiani non hæretici, sed Catholici edomandi corporis causa propter animam ab irrationabilibus motibus amplius humiliandam,non quòd illa esse immunda credant,non solum à carnibus, verùm à quibusdam etiam terræ fructibus abstinēt,vel semper sicut pauci,vel certis diebus,atque temporibus,sicut per Quadragesimam ferè omnes.* Hæc nostra sententia est;nos illi Catholici sumus,Caluinistæ illi hæretici.

Caluinistarū ieiunia tumultuū & bellorū prœludia.

Sed,quod procedit.] Nec omne quod procedit ex ore, coinquinat hominē; nec omne, quod coinquinat, ex ore procedit Nam laudes Dei ex ore procedunt, & non coinquinant; sed potius iustificant hominē, & malæ nefariæque cogitationes, quas solus apud se animus versat, hominem inquinant, ex ore verò non procedunt.Sed sensus est ea, quæ coinquinant hominem,& per os intrant, aut exeunt, non ideo coinquinant,quia intrant,sed quia exeunt, & non, quia exeunt tantum ex ore,nam & cibus aliquando ex ore per vomitum redditus exit,sed quia ex inquinato corde procedūt.Itaque ipse cibus,& potus,qui aut immoderatè,aut contra Ecclesię præceptum sūptus est,non intrando,sed exeūdo coinquinat.Exit autem,cum intemperans,& inobediēs animus prodit in opus,& cibum,& potum aut immodicū, aut contra Ecclesiæ mandatum non solum vult sumere sed sumit,& in os mittit.Intrādo ergo cibus exit;& non quia intrat, sed quia exit. hominem inquinat. Cur igitur Christus hoc tam obscure dictum addidit? Puto voluisse eum antithesi intrandi, & procedendi vti,& fortasse alludere ad calumniatoriam Scribarum & Pharisæorum interrogationem, vt oblique ostenderet non suos discipulos manuū illotarum sordibus:sed ipsos malignis,& calumniatoriis verbis inquinari.

12.*Scandalizati sunt.*] quia videbatur, vt indicat Chrysost.contra ciborum delectū lege præscriptū loqui,legemque ipsam abrogare.

13.*Omnis plantatio.*] Plantationem vocat plantam ipsam.plantam autem multi,bonique auctores doctrinam interpretantur, vt Theophilus Alexandrinus.epistola 1.paschali,Hilarius,Theophylactus,& Euthymius in commentariis. Alij,homines bonam, aut malam habentes voluntatem,plantas bonas,vel malas esse, vt Athanasius in epistola de Synod. Arimenens.& Seleuciens Hieronymus hoc loco, prosper libro 1.de vocatione gent.capit. 2. Augustinus libro 1 qq.Euang.capite 17. Beda. Alij vtrumque & homines,& doctrinam,vt Chrysostom Nō dubito quin homines ipsos id est,Scribas & Pharisæos plātam Christus appellet,sicut ver. sequenti cæcos,& duces cæcorum appellauit. Nos aliquando bonæ, aliquando malæ plantæ sumus. Deus nos bonas plātas facit, nos ipsi facimus malas Ierem.2.21.*Ego plantaui te vineam electam,omne semen verum; quomodo conuersa es mihi in prauum vineæ aliena?* Sensus ergo est, eos qui.cum plantati sint à Deo vineæ electa, in vineam prauam versi sunt,aut,qui se ipsi vineam prauam ab initio plantauerunt,diu vigere, & fructum ferre non posse; itaque exscindendos esse, & in ignem æternum mittendos,vt supra de arbore mala dixit capite 3.10.& 7.19.In hanc sententiā Origenes hom.1.in Ieremiam,& Hieronymus exponunt. Itaque nihil aliud voluit Christus dicere,quam illos,tanquā homines perditos,& profligatos esse dimittendos,quia non spiritum Dei,sed suum sensū, traditionesque sequebantur;ideoque Christi verba spiritus plena capere non poterant: sicut statim dicit versiculo 14.*sinite illos,cæci sunt, & duces cæcorum.* & vt Ioan.6. 44. *nemo potest venire ad me,nisi pater, qui misit me,traxerit eū.* Quidam interpretes noui ad prędestinationem,& reprobationem referunt; quod ne D.quidem Augustinus fecit:nec ego illis assentiri possum; excusaret enim potius illos Christus, quàm accusaret,si diceret dimittendos esse,quia reprobati erant,nec aliter, quàm faciebant, poterant facere,& fortasse non omnes illi reprobati erant, fortasse aliqui postea ex illis crediderunt. Certe cū Christus reprobatos fuisse non dixerit, temerariū est dicere.Dimittendos ergo non tanquam reprobatos;sed tanquam cæcos esse dicit. Possunt autem, qui cæci sunt,illuminari;nā& alii multi cæci erāt,& illuminati sunt:& eradicādos esse intelligit non absolute; sed si non conuertantur, si arbor bona esse noluerint,vt supra dixit cap.12. 33.*facite arborem bonam,& fructum eius bonum,*& sicut paterfamilias diu expectauit,vt ficus illa, quam in vinea sua plantatam habebat, fructum ferret, id est, bona fieret. Luc.13. 7.

14.*Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.*] Cæci sunt omnes hæreticorum doctores,& cæcorum duces. Hinc ergo colligitur non solum magistros,sed etiam,qui eos sequuntur in foueam cadere; nec ignorantia excusari posse.

15.*Respondens autem.*] Hebraismus respondere,pro exordiri ad loquendum,vt cap.11.25.

Petrus.] Petrus,inquit Chrysostomus,vt omnium ardentissimus solet cæteros anteire. Existimat autem Theophylactus Petrum rectè, quę Christus dixerat, intellexisse:sed ignorantiā simulasse, quia sciebat contra legem esse, & non audebat aperte dicere, cupiebatque.vt Christus magis explicaret, ne auditores offenderentur: Hieronymus, & Euthymius, re vera non intellexisse, sed putasse parabolam esse, quæ non erat, eò magis, vt ait Euthymius,quod,vt scribit Marcus capite 7.16.eodem hoc loco epiphonemate,quo in fine parabolarum vti solebat,vsus est:*Si quis habet aures audiendi audiat.* Petrum quidem non intellexisse ex Christi responso manifestum est, *adhuc & vos sine intellectu estis?*

Digitized by Google

Quod autem parabolam vocauerit, non continuò sequitur eum existimasse propriè esse parabolam: potuit enim propter obscuritatem quam sermo Christi cum parabolis communem habebat, parabolam appellare Marcus scribit capite 7.17. nō Petrum,sed discipulos id interrogasse,cum in domum Christus introiisset. Euthymius respondet Petrum exorsum,alios deinde secutos esse. Malo dicere esse syllepsim,qua quod vnus interrogauit,omnes dicũtur interrogasse, aut quia ille vnus nomine omniũ interrogauit, quod est valde probabile, cum non dicat, edissere mihi, sed *edissere nobis parabolam hanc*: aut quia, si pro se tantùm interrogauit, solet scriptura per hāc figurā plures ponere pro vno, cum omnes eiusdem sunt generis, sicut hic omnes,vt Petrus,discipuli erant,vt c.26.8. Matthæus scribit effuso vnguento indignatos fuisse discipulos,cum ex Ioanne 12.4. manifestum sit solum Iudam indignatum fuisse,& cap.27.44. Latrones,qui cum Christo crucifixi erant, blasphemasse dicuntur, cũ ex Luca cap.23.39 40 vnum tantum blasphemasse constet, ab altero verò non blasphemante Christum, sed confitente fuisse reprehensum. Nec obstat, quod Christus non de vno, sed de pluribus loquens statim dicit: *Adhuc & vos sine intellectu estis?* Nam & Matth.26 10. & Marc.14.6. cum solus Iudas contra illam mulierem, quæ vnguentum effuderat, murmurasset, Christus de pluribus loquens dixit, *sinite eam:&,quid molesti estis huic mulieri?*

Syllepsis scripturæ familiaris.

17. *Non intelligitis.*] Scribit Hieronymus profanos nescio quos homines Christum,tanquam philosophiæ ignarũ, accusasse, quod dixerit,quidquid per os sumitur,in secessum abire:cum aliquid remaneat, quo hominis corpus alatur. Id scilicet Christus nesciebat, quod nemo nescit. Loquitur igitur non philosophicè, non subtiliter:sed populariter: nam quia minimum remanet,ita loquitur,quasi nihil significet remanere. Quanquam si & ipsi voluerimus argumentari, nihil probabimus remanere, quia, quod remanet,non iam cibus:sed substantia humani corporis est. Sed ista tanquam futilia relinquamus. Illud quæri dignum est, quale hoc sit argumentum, quo vtitur Christus. Quod intrat per os primum in ventrem, deinde in secessum vadit, non ergo coinquinat hominem. Non enim apparet, quomodo cōclusio ex antecedente colligatur. Respondeo Christum ponere, tanquam per se notum, hoc principium,nihil posse hominem coinquinare, nisi cor hominis, quod fons totius hominis est, aut quod in corde hæret, vel ex eo procedit; vt versiculo decimo octauo, decimo nono, declarat, *Quæ autē de ore procedunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem.* Ex eo ergo, quod cibus non exit ex corde, nec in eo hæret, sed in ventrem abit, & in secessum emittitur, rectè colligit non posse hominem inquinare.

18. *Quæ autem procedunt de ore.*] De ore dicit procedere non solùm verba, quamquam ea maximè propriè ex ore procedunt:sed etiam facta,& quidquid in actum exit, quia omnia opera in corde primùm concipiuntur, vnde non videntur, nisi per os exire posse, quod vnicum cordis foramen est: & quia ita plerunque naturaliter fit, vt primum, quæ facturi sumus, animo concipiamus, deinde eloquamur ore, ad extremum perficiamus. Itaque opera per verba ex corde procedunt. Fit quidem aliquando, vt nihil loquentes faciamus, sed Christus non spectauit, nisi quod plerumque fieri sciebat. Ideo dicit,quod sequitur.

19. *De corde exeunt cogitationes.*] Exeunt, quia inde manant, quamuis non semper in verba erumpant, aut facta.

Homicidia, adulteria. Hæc,& quæ sequuntur eo modo ex ore procedunt,quo superiore versu explicauimus.

21. *In partes Tyri, & Sidonis.*] Duæ erant, & Gentiles,& maritimæ ciuitates, vicinæque Galilææ Septentrionem versus vt cap.11.21. exposuimus. Non satis compertum videtur esse, an in regionem ipsã Gentilium ingressus sit Christus, quanquam id ferè omnes putant interpretes; an solùm venerit in fines Galilææ,& Phœniciæ, vbi Tyrus & Sydon sitæ erant. Nam vna quidem ex parte non videtur vero simile Christum fecisse quod Apostolos facere prohibuerat cap 10.5. *in viam gentium ne abieritis*; præsertim cum Christus solos Iudæos, Apostoli etiam gentes aliquando docturi essent. Alia ex parte Marcus cap.7.24. videtur significare in ipsam Gentilium regionem ingressum esse. *Et inde*, inquit, *surgens abiit in fines Tyri, & Sidonis, & ingressus in domum neminem voluit scire, & non potuit latere.* Sed ne ex hoc quidem loco satis colligitur. Nam quod idem Marcus dicit versu 31. venisse *per Sidonem ad mare Galilææ*, vitiosè legitur *per Sidonem*, vt multi interpretes adnotauerunt. Itaque potiùs credo ingressum non fuisse in terram Gentilium. Cur autem eò venerit quæri potest. Marcus c.7.24. videtur indicare ideo venisse, vt lateret; *& neminem*, inquit, *voluit scire, & non potuit latere.* Vnde satis manifestum est, eum, cùm eò venisset, latere voluisse, an autem ideo venerit, vt lateret, incertum. Chrysostomus homilia 53. existimat ideo venisse,quia paulo ante legis ceremonias,ciborumque obseruationes abrogasse videbatur, voluisseque ad Gentiles veniendo docere, non esse iam Iudæum,& Græcum vt Petrus simulatque vidit linteum omnium animalium genere plenum,quo edoctus est, nullam iam ciborum differentiam adhibendam esse, iussus est ad Corneliũ hominem gentilem ire Act.10.19.20. Alij ideo se eò recepisse,quia Iudæi eius doctrinam recipere noluerant,sicut Paulus & Barnabas dixerunt Act.13.46. *vobis oportebat primùm loqui verbum Dei,sed quia repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce cõuertimur ad gentes.* Ita Hieronymus, Beda,& Theophylactus,nisi quod Theophylactus non existimat, docendi causa venisse,sed vt opinor, latendi; Euthymius verò quiescendi.

22. *Et ecce mulier Chananæa.*] Marcus c.7.26. vocat Syrophœnissam,quod nihil Matthæo repugnat. Nā ipsi Tyrij, & Sidonij Syrophœnices erant. Vnam enim partem Syriæ fuisse Phœniciam Plinius lib.5. cap.12.& 20.& Strabo lib.6. auctores sunt. Phœniciam autem eam fuisse oram, vbi Tyrus & Sidon erat, iidem docent. Vocati sunt composito nomine Syrophœnices,quod Syrij Phœniciam occupassēt, vt plerique putāt, sicut Gallogræci,& Celtiberi dicti sunt; aut, quod alij dicunt, ego quoque probabilius esse arbitror, quia alij erant Phœnices, qui non in Syria, sed in Africa habitabant, qui Libyophœnices,id est, Phœnices Libyę habitatores, sicut illi Syrophœnices, id est, Phœnices habitatores Syriæ dicti sunt. Inde Africani Pœnorum, quasi Phœnicum aut Phænorum nomen acceperũt. Solent enim Meridionales,& Occidentales gētes ex littera Ph. quam mirum in modum Orientales delectantur, aspirationem tollere, sicut pro Philistinis, Palæstinos dicimus. Inde Punica lingua manauit, quam Hebraicæ confinem fuisse Hieronymus, & Augustinus sæpe testantur. Difficilius dictu est, cur eam mulierem Matthæus Chananæam appellauerit. Sunt qui pu-

Qui Syrophænices.

Digitized by Google

tent eam ciuem fuisse Canæ maioris, quæ vrbs in Phœnicia erat contermina tribui Aser. Iosue 19.28. quod mihi non displicet. Nam quod quidam obiiciunt illam Canam apud Iosue scribi per p id est, per c nostrum non aspiratum, apud Matthæum vero mulierem Chananæam per aspirationem appellari, parum me admodum mouet: passim enim solent Septuaginta, & Euangelistæ, dum Græcè scribunt, Hebraicas litteras permutare. Iuuat etiam hanc opinionem, quod eam Canam in finibus Phœnicæ, & Galilææ fuisse constet, & ea mulier à finibus illis egressa dicatur. Quanquam communis sententia probabilis est, vocatam esse Chananæam, vel quia Phœnices ex terra Chanaan ingredientibus Hebræis eiecti fuerant; vel, vt alij volunt, quia posteri erāt Cham filij Noe, cuius primogenitus filius Sidon vocabatur Genes. 10. 15. quem vrbis Sidonis fundatorem fuisse ferunt. Quanquam scriptores profani alium eius vrbis auctorem fuisse tradunt. Adnotauit Chrysostomus ideo Euangelistam Chananæam fuisse expressisse, quo admirabilior eius fides appareret, habebantur enim Chananæi apud Iudæos omnium gentium maxime impij. Eodē consilio Marcus expressit fuisse ἑλληνίδα, Græcam, id est, Gentilem, vt noster vertit interpres; solent enim omnes Gētiles in sacris litteris noui præsertim Testamenti Græci vocari, & Iudæis opponi, quamuis neque lingua, neque genere Græci sint, Act. 9. 29. & 18 4. Rom 1. 16. & 2. 9. 10. & 3. 9. & 10. 12. 1. Cor. 1. 22. 24. Gal. 3. 28.

In scriptura Græci accipi pro Gentilibus.

Miserere mei.] *Mei* dicit, vt magis Christum moueat quàm si diceret, filiæ meæ. Aut vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius putant, quia eius filia sine sensu iacebat; ipsa verò vtriusque, & suum, & filiæ sentiebat dolorem.

Fili Dauid.] Cur ita Christus ab iis potissimum qui aliquod ab eo beneficium postulabant appellaretur, diximus cap. 1. 2. Hanc autem mulierem, & si Iudæa non erat, credendum est propter Iudæorum vicinitatem, aut de prophetiis, quibus Christus filius Dauidis futurus dicebatur, inaudiuisse aliquid, aut cognouisse certe ita vulgò à Iudæis, qui in illū crederent, appellari.

23. *Qui non respondit ei verbum.*] Ne sibi, inquiunt Hieronymus, & Beda, contrarius esse videretur, quia ca 10. 5. discipulis dixerat *in viā gentium ne abieritis*, sicut respondet versu sequenti, *non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel.* Mihi ob alias etiam duas causas videtur tacuisse, & vt mulieris fidem, cōstantiāque probaret, aut aliis potius, vt ait Chrysostomus patefaceret. Magnæ enim fidei, & singularis fuit contemptam, & ne verbo quidem dignā iudicatam perseuerare; & vt ostenderet se non spōte, sed quodammodo inuitum, & importunis mulieris precibus coactum miraculorum gratiam gētibus impertiri, cùm non esset missus, nisi ad oues, quæ perierant domus Israel.

Dimitte eam. Concedendo, quod petit: rogabant enim pro illa, vt ait Euthymius, & est vero simile ab ipsa muliere, vt pro se rogarent, fuisse rogatos. Nec enim Christo faciunt iniuriam, vt Caluinistæ delirant, qui ad Christum per Sanctos adeunt.

Sanctorum intercessio & inuocatio.

Quia clamat post nos.] Hoc mihi videntur dicere, concede illi, quod petit, saltem propter improbitatem, vt tu ipse in illa parabola amici intempesta nocte panes ab amico petentis docuisti, Luc. 11. 8. quod Hieronymus dicit, ideo Apostolos pro ea rogasse, vt molestia liberarentur, duriuscule dictum videtur. Marcus c. 7. 25. dicit eam in domum, vbi Christus erat, ingressam ad pedes eius procidisse, quod videA tur huic loco esse contrarium, vbi significatur eam Christum per viam euntem secutam esse, & à tergo clamasse. Aug. l. 2. de consensu Euang. c. 49. respondet primùm in domū ingressam, vbi erat Christus, & ad eius pedes procidisse, dixisseque *miserere mei*, vt ait Marcus Christum verò nullo reddito responso domo exiisse, eamque secutam fuisse, & post eum clamasse, vt ait Matthæus, Hoc ex Marco facile colligitur, qui narrat Christum, simul atque in eam regionem venit, in domum ingressum, latereque voB luisse, nec potuisse tamen; venisse enim statim mulierem Syrophœnissam, & ad eius pedes procidisse. Itaque, quod alij dicunt, priùs hanc mulierem euntem per viam Christum secutam fuisse, & post clamasse, discipulosque dixisse, *dimitte illam, quia clamat post nos*, tunc in domum ingressum, vt illi secreto in loco concederet, quod petebat, eāque ad eius pedes accidisse, nequaquam probo.

24. *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel.* Absurdissimus est, & maxime impius, Christoque ingratus Caluinistarum error Christum nō omnium hominum causa venisse, aut mortuum fuisse: sed prædestinatorum solum, quem alio copiosius loco refutabimus. Nam ex hoc quidem loC co errorem suum confirmare non possunt, cum dicat se non propter prædestinatos; verùm propter solos Iudæos missum fuisse. Quin hinc nos refutare possumus: dicit enim se propter solos Iudæos missum esse, cùm non omnes prædestinati, sed maxima pars reprobati essent; non ergo propter solos prædestinatos missus est. Dicit ergo se non esse missum, nisi ad oues, quæ perierant domus Israel, aut quia primum ad eas venerat, sicut Paulus dicit, *vobis oportebat primum loqui verbum Dei.* Act. 13. vers. 46. vt ait Ambrosius in Psal quadragesimum tertium, & Gaudentius tractatu septimo in Exodum, & Cyrillus Alexandr. lib. 5. in Isayam, & Hieronymus, & Beda in commentariis: aut, quia non venerat, vt præD sentiam suam, prædicationem, & miraculorum gratiam exhiberet, nisi Iudæis; gentibus enim non ipse per se, sed per Apostolos suos, & prædicaturus Euangelium, & miracula facturus erat, ideoque à D. Paulo minister circumcisionis appellatur, Roman. 15. vers. 8. vt Hilarius, & Augustinus tractatu in Ioann. 31. & 47. existimāt. Ideo Iudæos vocat oues, vt supra explicauimus cap. 10. vers. 6. Gentiles canes vers. 26. Cur autem noluerit præsentiam suam aliis gentibus, quam Iudæis exhibere, facilis est ratio, quia vt ait Augustinus tractat. in Ioann. 31. solis Iudæis propter fidem Abrahæ promissio venturi MesE siæ facta erat, vt c. 1. vers. 1. disputauimus. Itaque neque in regionem Tyri & Sidonis venit, vt prædicaret, aut vt miracula faceret, sed potiùs vt lateret, si eo tamen venit, vt vers. 21. disseruimus; neque hoc miraculum, quasi ex instituto & suscepto consilio: sed quasi precibus & importunitate mulieris coactus fecit, vt diximus vers. 23. & tanquam panem cani non dedit, sed proiecit, aut ne proiecit quidem, sed illi excidit, vt mica de mensa, vt ver. 27. exponemus.

Cōtra Caluinistas, quod Christus nō pro solis prædestinatis est mortuum sed pro omnibus.

Cur Christus solis Iudæis prædicauit.

26. *Non est bonum.*] καλὸν, honestum, decens, conF ueniens.

Sumere.] Eripere.

Panem.] Panem vocat gratiam miraculorum de qua agebatur, & generaliter gratiam Euangelicam, quæ solis quodammodo Iudæis, quibus ex fœdere Abrahæ promissa erat, debebatur.

Filiorum.] Iudæos filios appellat, quia illis ipse loco patris erat, sicut Exodi 4. 22. vocat filium suum primogenitum Israel.

Et mittere.] καὶ βάλειν proiicere, in ipso enim proiiciendi verbo vis est, quia significatur, non esse delicatum filiorum panem tam malè collocandum, quasi non ratione, & consilio distribueretur, sed proiiceretur temere. Habent canes panem suum minus delicatū, quàm filij. Res naturales, Sol, Luna pluuia, & cætera idem genus canum, id est Gentilium panis sunt, quæ prouidentia quidem Dei; sed generali, minusque accurata dispēsantur, & omnibus in commune, sicut porcis glandes, proiiciuntur: Euangelica gratia, quæ supra naturam est, panis est filiorum non proiiciendus temerè, sed maiore consilio, rationeque distribuendus.

Canes à Iudæis Gentiles appellati.

Canibus. Canes filiis opponit, quia quamuis, vtrorumque paterfamilias curam habeat; tamen filiorum imprimis multoque maiorem, quàm canum habet. Credibile est cōsueuisse Iudæos omnes alias gentes כלבים canes appellare, sicut Græci vocabant barbaros. Nam ex illis, vt opinor, cùm in Hispania essent, Hispani didicerunt Mahumetanos, & Æthiopes canes appellare. Illud certè constat homines vilissimos per contemptum ita vocare consueuisse, vt 2. Regum 3. 8. & 16. 9. & 4. Regum 8. 13. Marcus capite 7. vers. 27. ait dixisse Christum, *sine priùs saturari filios*: quibus verbis spem aliquam mulieri dedisse videbatur, fore, vt aliquando illi concederet, quod petebat; sciebat vtique non saturandos filios, sed panem cœlestem oblatum contemptim reiecturos; sed mysterium est: neque, quod culpa Iudæorum accidit, sed quod diuino consilio, & ex fœdere cum Abrahamo inito fieri debuit, explicauit.

27. *Etiam Domine.*] Omnes ferè interpretes obseruarunt ναὶ etiā non esse contradicentis, sed approbantis; sed non facile apparet, quomodo mulier Chananæa argumentetur, & qua ratione conueniat particula causalis, *Nam catelli.* Si enim concedit verum esse, quod Christus dixerat, non esse bonū sumere panem filiorum, & canibus proiicere; non potuit colligere catellos comedere de micis, etsi reuera comedunt: &, si id dicere volebat, potiùs debuit dicere; *sed*, quàm *nam*, *Etiam Domine, sed tamen catelli comedunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum*, id est, quāuis non sit bonum sumere panem filiorum, & illis dare, tamen permittunt domini eos de micis, quæ de mensa cadunt, comedere. Qui propiùs mihi videntur sensum attigisse, sic exponunt, *etiam Domine*: nam catelli quidem non comedunt ex pane filiorum, sed ex micis. Quod multis tamen de causis mihi non placet; primùm quia in hac interpretatione multa necessariò, & coactè supplenda sunt, vt hæc, nā catelli quidem non comedunt ex pane filiorum; sed comedunt ex micis, quę cadunt; quod vno verbo dicere potuisset, *etiam Domine*, sed tamen catelli comedunt de micis. Deinde, quia hac ratione perit omnis acrimonia, & omnis argutia, & subtilitas disputationis, quæ tanta tamen fuit, vt quodammodo coegerit exclamare Christum, ô mulier magna est fides tua. Sic igitur interpretor, vocauerat Christus Chananęam canem, arripuit mulier ex verbo contumelioso, vt Chrysostomus adnotauit, argumentum, & subtiliter causam suam probat. *Etiam Domine*, id est, sim sanè canis, *nam & catelli comedunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Itaque si canis sum, de micis saltem edere debeo. Ergo idem valet hoc loco, *ναὶ etiam*, atque quod vulgo disputantes dicere solemus, cùm aduersarius aliquid dicit, quod maxime nobis aduersari putat; nos autem existimamus causam nostram maximè iuuare, indeque argumentamur; Hoc est, quod volo, me esse canem, nam & catelli comedunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Hilarius putat esse vim in nomine diminutiuo, *catelli*, quasi Christus canem appellauerit, ipsa minus se, quàm canem, nempe catellam esse fateatur. Sed vbique & versu 26. & hîc diminutiuum est, *τὰ κυνάρια catelli*, & in eo ipso gratia est, & subtilitas argumenti, quod idem prorsus verbum, quo Christus vsus fuerat, mulier arripiat, quamuis noster interpres illic canes, hîc catellos verterit. Si qua vis inest, hæc potius est, vt Christus non dixerit *κύνας* canes, sed *κυνάρια* catellos, vt pusillos, & nullius vtilitatis, ac pretij canes significaret, quibus multo minus, quam magnis illis, qui aliquid vtilitatis afferunt, filiorum panis proiiciendus est: mulier verò non, vt se minus quam canem esse confiteretur, sed vt melius, &, vt vulgo dicunt, ad hominem argumentaretur, eodem vsa sit verbo.

De micis.] Micas vocat minora, & minus frequentia miracula, vt Theophylactus adnotauit, quasi dicat, non peto à te, vt passim hîc, sicut apud Iudæos miracula facias, vt cęcos cures, mortuos exsuscites; sed vnum tantùm, & minus natura sua difficile, vt dæmonem à filia mea expellas.

Quę cadunt.] Respondet hoc verbum illi, quo Christus vsus fuerat, βάλειν proiicere, illique opponitur, quasi dicat, non rogo, vt ex professo, vt apud Iudæos, miraculum facias, sed vt obiter: non quasi dederis, ac ne proieceris quidem, sed quasi tibi exciderit; quemadmodum solent ex mensa diuitum micæ cadere.

De mensa.] Mensam vocat gratiarum omnium, vt ita dicam, copiam, quæ erat in Christo, sicut mensa diuitum omni ciborum genere referta esse solet. *In ipso* enim *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter; & de plenitudine eius nos omnes accepimus.* *Coloss. 2. 9. Ioan. 1. 16.*

Dominorum suorum.] Dominos suos, inquit Chrysostomus, Iudæos vocat, quos Christus filios appellauerat, quod magnæ tribuit humilitati. Potiùs Christum ipsum Dominum vocare credo; sed loquitur pluraliter propter canes, quorum suū quisque Dominum habet.

28. *O mulier, magna est fides tua.*] Vox admirantis. Obseruatione autem dignum est, nullius hominis fidē nisi Gentiliū admiratum fuisse Christum, vt huius mulieris, & illius Centurionis cap. 8. vers. 10. Maior enim Gentilium, quā Iudęorum fides. Quo autem modo admiratio in Christum cadere potuerit, illic disputauimus.

32. *Conuocatis discipulis suis.*] Vt sua, vt indicat Hieronymus, consilia cum illis communicaret. Videtur etiam mihi voluisse Christus eorum explorare fidem, & futuri miraculi occasionem captare, vt discipulorum confessione constaret, non esse panem, vnde tanta turba pasci posset. Semper enim obseruamus Christum nunquam fine magna, compertaque necessitate miracula fecisse. Quam etiam ob rem triduum, antequam sequens miraculum faceret, expectauit, vt si quid ciborum secum alioqui tulissent, consumeretur, quemadmodum Chrysostomus, & Euthymius monuerunt. Idem etiam Chrysostomus, & post Theophylactus adnotarunt non suggessisse nunc discipulos Christo, vt turbas dimitteret, vt in pagos irent, & cibos emerent, quemadmodum fecerant cap. 14. vers. 15. quod iam aliquantum fide profecissent, & quòd viderent omnes alacres esse, & audiendi auiditate famem non sentire.

Digitized by Google

Caluini inepta argutia contra ieiunium.

Quia triduo iã perseuerãt mecũ.] Sunt iam qui putent totum triduum, aut omnes, aut plerosque fuisse ieiunos, quod magnus ieiunii magister Caluinus non virtuti, sed aëri subtiliori tribuendum existimat: nos enim crasso sub aere natos tam diuturnũm ieiunium ferre non posse. Quasi verò quò subtilior aer est, non eo edaciores homines reddat. Sed non vult, vt opinor, Gallos prætextu crassi aeris ieiunare. Legimus non solùm apud Orientales, sed etiam apud Europæos multò longiora ieiunia: tamen ex hoc loco aut omnes, aut aliquos per triduum ieiunasse, colligi non potest. Tantum colligitur tunc, cum hæc Christus dixit, fuisse ieiunos; quia dicit, *& dimittere eos ieiunos nolo*; consumpserant enim, vt ait Euthymius, quidquid secum attulerant sibi. Quæ sequuntur vsque ad versum trigesimum octauum supra exposuimus, cap. 14. à versu 15. vsque ad 21.

39. *In fines.*] Quidam Græci codices legunt, *εἰς τὰ ὄρη* in montes, parum emendate pro *τὰ ὅρια* in terminos.

Magedan.] Marcus cap 8. versu 10. dicit venisse in partes *Dalmanutha*. Quam credibile est vitiosam esse lectionem, legendumque, vt hoc loco *Magedan*, quemadmodum Hieronymus in libro de locis Hebraicis legit, & vt Augustinus lib. 2. de consens. Euangel. cap. 51. & Beda Marci 8. testantur, plerosque suo tempore codices habuisse. Argumentum nonnullum est, quod *Dalmanutha* alibi in scriptura non legatur, nec apud vllum, quod sciam, profanũ auctorem reperiatur: Magedã autem, aut, vt Græce hoc loco est, *Magdala* lib. 1. Regum cap. 17. vers. 20. legamus, quamuis incertum sit vtrum vnus, idemque sit locus. Tamen si legamus *Dalmanutha*, nullam propterea existimandum est esse repugnantiam; nã aut, vt aiunt Augustinus, & Beda sub diuerso nomine idem locus significatur; aut, vt alij coniiciunt, alterum regionis, alterũ vrbis nomen est; aut vtrũque vrbis, sed vtraque vrbs vicina erat, ita vt, qui in fines vnius veniret, in fines etiam alterius venisse diceretur; sicut suprà vers. 21. dicitur venisse Christus in partes Tyri & Sidonis.

CAPVT XVI.

Mar. 8 b. 11. Luc. 12 g 54. Sup. 12 g. 39. Ionæ 2. Mar 8 b. 14. Luc 12. a. 1. Sup. 14. c. 17. Ioan. 6 b. 9. Su 15. d. 34. Mar. 8. c. 17. Luc 9. c. 18. Ioã. 6 g 69. Ioã. 1. f 42. Isa 22 g 14. Ioã. 20 e. 23. Mar. 8. d 33. Sup. 10. d. 38. Luc. 9. g 23. & 14 f. 17. & 17 g 33. Ioã. 12 d. 25. Act. 17. g. 31. Ro. 2 a. 6. Mar 9 A. 1. Luc. 9. c. 27

ET accesserunt ad eum Pharisæi, & Sadducæi tentantes: & rogauerunt eum vt signum de cælo ostenderet eis. 2. At ille respondens, ait illis: Facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum enim est cælum. 3. Et manè: Hodie tempestas erit, rutilat enim triste cælum. 4. Faciem ergo cæli diiudicare nostis: signa autem temporum non potestis scire? Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ. Et relictis illis, abiit. 5. Et cum venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. 6. Qui dixit illis: Intuemini, & cauete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum. 7. At illi cogitabant intra se dicentes: Quia panes non accepimus. 8. Sciens autem Iesus, dixit: Quid cogitatis intra vos modicæ fidei, quia panes non habetis? 9. Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum in quinque millia hominum, & quot cophinos sumpsistis? 10. neque septem panum in quatuor millia hominum, & quot sportas sumpsistis? 11. Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum? 12. Tunc intellexerunt quia non dixerit cauendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum, & Sadducæorum. 13. Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi: & interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse filium hominis? 14. At illi dixerunt: Alij Ioannem Baptistam, alij autem Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex prophetis. 15. Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? 16. Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus, filius Dei viui. 17. Respondens autem Iesus, dixit ei: Beatus es Simon Barjona: quia caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est. 18. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. 19. Et tibi dabo claues regni cælorum. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatũ & in cælis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis. 20. Tunc præcepit discipulis suis vt nemini dicerent quia ipse esset Iesus Christus. 21. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Ierosolymam, & multa pati à senioribus, & Scribis, & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere. 22. Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum dicens: Absit à te, Domine, non erit tibi hoc. 23. Qui conuersus, dixit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. 24. Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum & tollat crucem suam, & sequatur me. 25. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. 26. Quid enim prodest homini, si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? 27. Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis: & tunc reddet vnicuique secundum opera eius. Amen dico vobis, sunt quidam de hîc stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

IN CAP. XVI.

TRES primos versus huius capitis, aut etiã quatuor indicat Hieronymus in plerisque codicibus non haberi. Omnes tamẽ & Græci, & Latini auctores legunt, & apud Marcum cap. 8. 11. leguntur: nec vero simile est vtroque in loco additos fuisse. Potest aliquem mouere, quod cap. 12. 38. eadem iam Euangelista narrasset. Sed nihil vetat sæpe Scribas, & Pharisæos non eosdem, sed alias alios eadem interrogasse. Preterquã quod illic Scribę & Pharisæi, hîc Pharisęi & Sadducæi interrogasse dicuntur, & illic nõ ea de causa Christum cõuenisse, sed in media cũ Christo disputatione respondisse, *volumus à te si-*

gnum videre: hîc accessisse dicuntur, quasi eam ob causam ad Christum venerint, vt signum ab eo de cœlo peterent.

1 *Pharisæi & Sadducæi.*] De Pharisæorum & Sadducæorū sectis c. 3. 7. disputauimus. Notandum hîc tantum est, quomodo duæ maximè contrariæ hæreticorum sectæ Pharisæi & Sadducæi inter se conueniant, vt Christum impugnent. Pharisæi enim & Sadducæi immortales inter se inimicitias gerebāt, vt non modò ex Iosepho, sed etiam ex Luca Act. 23 6. intelligitur. Sic olim Pilatus, & Herodes, cum inimici essent, vt Christum irriderent, amici facti sūt, Luc. 23. ver. 2. Sic nunc Lutherani, & Caluinistæ hæretici maximè inter se contrarij aduersus Ecclesiam Catholicam, id est, corpus Christi conspirare solent. *Semper enim Christus*, vt ait Tertullianus, *inter duos latrones crucifigitur.*

Hæretici inter se dissidētes aduersus Ecclesiam cōspirant.

Vt signū de cœlo ostēderet eis.] Hæc exposuimus c. 12. 38

2. *Facto vespere.*] Quia signum de cœlo petierant, ex cœlestibus signis probat, non debere eosdē cœlo signum petere. Vespertinum ruborem serenitatis, matutinum pluuiæ signum esse longa experientia omnes homines docuit, nec opus est de ea re longius philosophari.

3. *Faciem ergo cœli.*] Græce legitur ὑποκριταὶ τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε, Hypocritæ faciem cœli cognoscitis, quod & Luc. legit cap. 2. vers. 54. Vocat autem hypocritas hoc loco, vt ait Euthymius, quia sapientes videri volebant, cùm essent insipientissimi: quales hodie sunt Caluinistæ, qui sibi omnium mortalium sapientissimi videntur; cū omnium, meo iudicio, insipientissimi sint. Quę enim maior insipientia, quàm homines, qui Christiani dici, viderique volunt, sapientiam incredulitate metiri? Nos enim, qui simplices, qui tardi, qui fatui, & insipientes habemur; si nihil, nisi quod humana ratio persuadet, crederemus, sapientissimi apud illos haberemur. Tota huius loci difficultas in eo est, qua ratione Christus argumentationem concludat. Quidam sine interrogatione legentes, vt Chrysostomus, & Theophylactus ad hunc modum argumentum explicant. Faciem quidem cœli cognoscere potestis: signa autem temporum (aduentus mei) cognoscere non potestis: non enim primus meus aduentus ex cælestibus signis Solis, ac Lunę; sed ex prophetiis, & miraculis, quæ facio, cognosci debet. *Non venit regnum Dei cum obseruatione: sed regnum Dei intra vos est.* Lucæ 17. ver. 20. & 21. Alij per interrogationem, vt Hilarius, Hieronymus, Beda, & Euthymius. Si faciem cœli cognoscitis, id est, signa serenitatis & pluuiæ, quod difficilius est, & incerti; quomodo signa temporum aduentus mei quæ tot prophetiis consignata, tot à me miraculis comprobata sunt, cognoscere nescitis? confirmat hanc interpretationem Luc. cap. 12. 56. *Hypocritæ, faciem cœli, & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis?* Nam etsi illic turbis; hîc Pharisæis, & Sadducæis loquitur, credibile tamen est eodem vtrobique modo Christum argumentatum; à maiore scilicet ad minus, quod alij à minore ad maius vocant. Vtraque interpretatio probabilis.

Caluinistæ sibi sapientes reuera insipientissimi.

Caluinistæ sapientiam incredulitate metiuntur.

4. *Generatio.*] Hæc à nobis cap. 12. versic. 34. explicata sunt.

5. *Et cum venissent discipuli eius.*] Cum soluerent, vt venirent; tunc enim, cum proficiscerentur, obliti sunt panes secum accipere. Quærit Hieronymus quomodo obliuisci potuerint, cum paulo ante cap. 15. ver. 37. septem sportas plenas facto miraculo collegerint? Respondet eos panes secum tulisse, sed cùm discederent oblitos fuisse eos accipere. Vero

A similius mihi videtur, septem illas sportas discipulos, aut suapte sponte aut iussu Christi in pauperibus distribuisse. Itaque obliti sunt panes accipere, id est, emere. Illud Hieronymo concedere non possum, ea quæ sequuntur in ipso mari inter nauigandum accidisse, quia diserte scribit Luc. c. 12. 1. multis circumstantibus turbis, ita vt sese conculcarent, cœpisse Christum discipulis dicere, *attendite à fermēto Pharisæorum.*

Trans fretum.] In Bethsaidam, vt ait Marcus cap. 8. 22.

B 6. *Qui dixit illis.*] G. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς Iesus autem dixit illis. Noster interpres aut pro ὁ δὲ Ἰησοῦς legit ὃς, aut antecedens per relatiuum expressit, quod sæpissime solet in veteri præsertim Testamento facere, vt in Idiomatis obseruauimus.

Intuemini.] ὁρᾶτε, videte. Aliud enim est videre, quàm intueri; sicut apud Græcos, aliud βλέπειν quam ὁρᾶν; videt enim aliquando, qui non intuetur: hoc autem sensu Latini videre dicunt, non intueri: id est, animum aduertere. Noster interpres catachresi vsus est, qua & Græcè de eadem re loquens vtitur Marcus c. 8. 15. ὁρᾶτε βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης, *videte, & cauete à fermento.*

C *A fermento.*] Hilarius, & Hieronymus legis obseruationem fermentum vocari putant. Quod non conuenit cum eo, quod postea Christus dicit c. 23. 2. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi; omnia ergo, quæcunque dixerint vobis, facite.* Iubet enim Moysis doctrinam obseruari. Potius ergo ea Pharisæorum, & Sadducæorum doctrina intelligitur, qua hæretici erant, legemque corrumpebant, & quam cap. 15. 3. 5. 6. Christus reprehenderat. Nam de doctrina intelligendum ex ver. 12 perspicuum est. Quanquam, quod Lucas dicit cap. 12. 1. *Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis*, contrarium videri potest.
D Respondere possumus, quod & Beda videtur indicare, ipsam Pharisæorum & Sadducæorū doctrinā hypocrisim appellasse, quia aliud docebant, aliud faciebant; aut quia omnis eorum doctrina ad hypocrisim spectabat. Maior est quæstio, quomodo Christus hoc loco iubeat ab eorum doctrina cauere, cùm cap. 23. 2. doceat facere, quæcunque dicunt. Respondeo illic agere de Scribis & Pharisæis super cathedram Moysis sedentibus; id est, Moysis legem explicantibus, quod dum faciunt ipsis credendum
E est; hîc autem non de lege Moysis, sed de proprio eorum fermento, id est, de hæretica doctrina, à qua cauere iubet. Nemo tamen colligat audiendos esse hęreticorum magistros, &, cum sacris literis consentanea docent, sequendos, cum sua miscent, refellendos; quod multi hoc tempore, qui Catholici videri volunt, dicere solēt. Illi enim, quibus hoc Christus dicebat, alios tunc præceptores non habebant; & illi ipsi nondum exauctorati erant; nondum tanquam hæretici declarati. Nunc autem cum tot Catholicos doctores habeamus; cùm Lutherani, &
F Caluinistæ à Deo, & Ecclesia tanquam perniciosissimi hæretici declarati sint, non magis etiam, cum vera dicunt, audiendi sunt, quàm diabolus, cùm Christum filium Dei esse confitetur. Non magis debet homo Catholicus hæreticum, quàm mulier pudica impudicum amatorem etiam honesta loquentem audire.

Hæretici nē quidem cū vera dicūt audiendi.

Pharisæorum, & Sadducæorum.] Marcus ca. 8. 15. addit *& Herodis*, aut, vt in aliis codicibus legitur, *Herodianorum.* Vnde manifestum est aliquam etiam Herodianorum, aut Herodis sectā fuisse. De sectis enim hîc agitur, cùm Sadducæi nominentur, quos certū est hæreticos, aut plus etiam, quàm hęreticos fuisse,

Qui nam Herodiani.

Digitized by Google

& ex verſ. 12. appareat agi de falſa corruptaque doctrina. Vter autem Herodes fuerit eius ſectę auctor, magnuſne ille Antipatri filius, qui vltimus regnauit; an Herodes Antipas eius filius Galilææ Tetrarcha, & quam doctrinam inuexerit, incertum eſt; nihil enim de ea re, quod ſciam, aut in ſacris litteris, aut in profanis auctoribus legitur. Niſi quod coniectura ex iis, quæ de Herode rege Ioſephus ſcribit impenſe Romanis ſtudente, ſuſpicor eum auctorē hui⁹ fuiſſe ſectę; ex gradatione vero ipſa, qua vtitur Euangeliſta, qui Herodem vltimo loco ponit, eius ſectam nihil aliud fuiſſe, quā meram hypocriſim, qua ſe ad omnem religionem regnandi cauſa accōmodabat; quales nunc ſunt, quos politicos appellamus, homines aut nullam religionem habentes; aut omnem religionem ſimulantes. Sed de hac re ca. 22. 16. plura dicemus.

Cōtra religionē ſimulantes.

7. *At illi cogitabant.*] Non ſolum quomodo Chriſti verba intelligerentur, ſed etiam quid acturi eſſent, cum panes non accepiſſent. Hoc enim eſt διελογίζοντο diſceptabant, id eſt, conſultabant, ſolicitique erant. propterea eos Chriſtus reprehendit, quod non recordarentur duorum tam inſignium miraculorum quibus paucis panibus paulo ante tot hominum millia ſatiauerat.

8. *Sciens autem Ieſus*] Eorum cogitationes. præcedentium miraculorum obliuionem, vt ait Chryſoſtomus, declarandis ipſorum cogitationibus, id eſt, nouo miraculo illis exprobrat.

9. *Quinque panum in quinque millia hominum.*] Græce τοὺς πέντε ἄρτους τῶν πεντακισχιλίων quinque illos panes quinque millium (hominum) id eſt, qui in quinque millia hominum diſtributi ſunt. Eodem modo verſu ſequenti.

10. *Neque ſeptem panum, & quatuor millium hominum.*] οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν τετρακισχιλίων neque ſeptem illos panes quatuor millium (hominum) id eſt, qui in quatuor hominum millia multiplicati ſunt. Noſter ſcilicet interpres ſententiam, non verba, aut Grammaticam vertit.

Duplex Cæſarea.

13. *In partes Cæſareæ Philippi.*] Duas fuiſſe Cæſareas nemo neſcit. Alteram veterem, quæ antea Stratonis turris vocabatur; ab Herode autem rege amplificata, multiſque viſendis operibus exornata ad promerendam gratiam Auguſti Cæſaris, Cæſarea appellata eſt, vt auctor eſt Ioſephus lib. 1. de bello Iudaico cap. 16. & lib. 15 ant. cap. 13. & Hieronymus hoc loco. Ea autem, vt iidem auctores docent, ad littus maris Mediterranei inter Doram, & Ioppem ſita erat. Alteram recentiorem in Phœnicia ad radicem montis Libani, vnde Iordanis fluuius erumpebat, quæ prius Paneas dicebatur, quam Philippus Herodis magni filius, & Trachonitidis regionis Tetrarcha Luc. 3. 1. 2. auctam, ornatamque in honorem Tiberij Cæſaris Cæſaream etiam vocari iuſſit; poſtea rex Agrippa, vt Neroni adularetur, Neroniadem appellauit, vt Ioſephus ſcribit lib. 20. ant. cap. 8. Quod in cōmentariis ad hunc locum Hieronymus dicit nūc Paneadem vocari, nō eſt, vt opinor, obliuione dictum hiſtoriæ; ſed eſt vero ſimile eius tempore deleto fucato illo, & adulatorio nomine Cæſareæ vetus Paneadis vocabulū recepiſſe. Cęſarea ergo Philippi dicta eſt, quia à Philippo Tetrarcha ſic fuerat appellata, & vt ab altera Herodis Cæſarea diſtingueretur.

Et interrogabat diſcipulos.] Marc. cap. 8. 27. ſcribit hoc in via accidiſſe, Luc. vero cap. 9. 18. cum ſolus eſſet orans. Euthym. reſpondet ſimul iter feciſſe, & oraſſe, quod vt verum ſit, tamen vero ſimile non eſt, ſimul oraſſe, & diſcipulos interrogaſſe, longumque cum illis ſermonem vltro citroque contuliſſe. Probabilius quod dicit Aug. lib. 2. de conſen. Euang. ca. 53. in ipſa via antequam ad locum, quo tendebat, perueniret, ſolum in aliquem ad orandum locum à via diuertiſſe, finita autem oratione cœpiſſe pergere, atque tunc diſcipulos interrogaſſe, quem ſe homines eſſe dicerent. Itaque quod Luc. ait cùm ſolus oraret, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον καταμόνας, ſic interpretatur, poſtquam ſolus oraſſet, ſicut Hiſpani eadem prorſus phraſi dicunt, in faciendo orationem, id eſt, ſimul atque orationem feciſſet; poteſtque Hebraiſmus eſſe, quo in aliquando idem valet, quod poſtquam, vt Pſal. 125. 1. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion*, id eſt, poſtquam conuertit, aut cum conuertiſſet. Fingamus eo loco Latinum interpretem vertiſſe, cum conuerteret Dominus, ſicut hoc loco ſimilem phraſim ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον καταμόνας vertit, *cum eſſet ſolus orans*; non dubium eſſet ex Hebraiſmo, quin deberemus interpretari, poſtquam conuertiſſet; ergo & hîc interpretabimur, poſtquam fuiſſet ſolus orans, id eſt, poſtquam ſolus oraſſet.

Quem dicunt.] Multi Latini codices, & Græci plerique habent, *quem me dicunt homines eſſe filium hominis?* Triplex enim lectio reperitur. Prima, *quem dicunt homines eſſe filium hominis?* Secunda, *quem me dicunt homines eſſe filium hominis?* Tertia, *quem me dicunt homines eſſe?* Primo modo omnes fere codices Latini, & omnes auctores legunt. Secundo modo Epiphanius in Ancorato, Theophylactus, &, vt videtur, etiam Hilarius. Tertio Chryſoſtomus homil. 55. Non dubito primam lectionem, quæ vulgaris, & communis eſt, multo eſſe meliorem; eorumque coniecturam valde probo, qui exiſtimant primum ita ſcriptum fuiſſe, *quem dicunt homines eſſe filium hominis?* aliquem deinde Græcum, vt moneret Chriſtum de ſe loqui ad marginem appoſuiſſe *me*, poſtea aliquem aliū correctionem eſſe putaſſe, itaque in contextū tranſtuliſſe, cœptūque eſſe legi, *quem me dicunt homines eſſe filium hominis?* poſtremò alium, cum alterutrū redundare iudicaret, ſuſtuliſſe *filium hominis*, quod erat obſcurius, reliquiſſe *me*, quod erat clarius. Scio quo modo multi qui vtrumque legunt, interpretentur, aut ſine interrogatione per appoſitionem; aut per interrogationem hoc modo, *quem me dicunt homines eſſe? filium hominis?* quod vtrūque abſurdū mihi videtur, ſecundū abſurdius. Non enim ſolet ſe Chriſtus honorificè, ſed humiliter filium hominis appellare, nec aliter quā de ſe per tertiam perſonā loquens. Cuius rei totſunt exempla, quoties ſe filiū hominis appellat. Notanda etiam antitheſis: Chriſtus rogat, *quem dicunt homines eſſe filium hominis?* Petrus reſpondet, *tu es filius Dei viui.* Vnde apparet legendum hoc loco eſſe, *filium hominis*, vt antitheſis conſtet. Videtur enim Chriſtus data opera contemptiſſimo vocabulo *ſe filium hominis* appellaſſe, vt diſcipulorum fidem exploraret, occaſionemque præberet illis, quod ſētiebant, etiamſi nihil de ipſo ſupra hominem ſentirent, libere dicendi. Quare, quod hæreticus quidam interpres Græcum articulum exprimens vertit, *quē dicunt homines eſſe illum filium hominis*; putidum iudico. Non enim Chriſtus, vt ſe Meſſiam illum à Prophetis prædictum; ſed contrario prorſus conſilio, vt ſe maxime abiiceret, & quaſi humi proſtratus ſententiam exciperet, *filium hominis*, dixit.

Beza in annot.

Homines.] Vulgo, quem Hebraiſmum ſæpe iam expoſuimus vt ca. 5. 13. & Luc. ipſe explicat. Nam quod dicit Matthæus, *quem dicunt homines eſſe filium hominis*; ille dicit ca. 9. 18. *quem me dicunt eſſe turbæ?* Nec eſt contrarium, quod hîc dicat dixiſſe Chriſtum, *quem dicūt homines eſſe filium hominis*; illic verò, *quem me eſſe dicunt*

Digitized by Google

Matthæus enim, vt probauimus, verba; Lucas sensũ expositionemque recitauit. A

14. *Alij Ioannem Baptistam.*] Cur alij Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij Ieremiam esse existimauerint, diximus sup. ca. 11. 4. & 14. 2. Quod autem quidam ex Iosepho Ben-Gorionis afferunt, vt probent Ieremiam esse venturum, apocryphum est: sicut totus ille auctor fabulosissimus.

Iosephus Bẽ Gorionis fabulosus.

15. *Vos autem, quem me esse dicitis?*] Manifesta antithesis est, *vos autem.* Putat Hieronymus Christum Apostolos, tanquam plusquam homines hominibus opposuisse. *Prudens* (inquit) *lector attende, quod ex consequentibus, textuque sermonis Apostoli nequaquam homines, sed dij appellantur. Cum enim dixisset, quem dicunt homines esse filium hominis, subiecit, vos autem, quem me esse dicitis?* Ego non hominibus tanquam deos; sed vulgo tanquam homines non vulgares opponi credo, quod & Chrysostomus indicat, *vos* (inquit) *qui mecum semper versantes, plura me fecisse vidistis, qui meo nomine complures virtutes ipsi quoque fecistis, quem me esse dicitis?* B

16. *Respondens Petrus.*] Cur potius Petrus, quam alij responderit, multas rationes veteres auctores afferunt. Prima est, quod Petrus omnium fuerit princeps, vt Chrysostom. ait hom. 55. Secunda, quod ardentioris fuerit fidei, vt Hilarius, & Hieron. 14. 28. docuerunt. Tertia, quod quasi os Apostolorum fuerit, qui pro omnibus loqui soleat, quemadmodum D. Chrys. hoc loco, & D. Aug. solent appellare. nam & Ioan. 6. 68. cùm Christus omnibus discipulis dixisset, *nunquid & vos vultis abire?* Petrus respondit, *ad quem ibimus? verba æternæ vitæ habes.* An autem in hoc loco pro se tantum, an pro omnibus responderit vers. 18. dicemus. C

Petri primatus.

Tu es filius Dei viui.] Filium Dei vocat natura, non adoptione. Adoptione enim omnes confitebantur filium esse Dei, quandoquidem virum iustum, & prophetam putabant. Certissimum autem argumẽtum est, quod Petrus Christum filium Dei viui appellans Ioanni, Eliæ, Hieremiæ, & Prophetis opponat, quos certũ est filios Dei fuisse adoptione; Christum ergo non adoptione, sed natura filium Dei appellat. Itaque rectè veteres auctores ex hoc loco Christi diuinitatem probauerunt, vt Hilarius in cõmentariis, & libr. 6. de Trinitate, & Athanas. sermone 3. contra Arianos, & in epist. de sententia Dion. Alexand. contra Arianos. D

Christus filius naturalis, non adoptiuus.

Christi diuinitas.

Viui.] Deum viuum appellat scripturarum more, vt ab idolis distinguat, quæ res mortuæ sunt, vt Hieronym. Beda, Euthy. annotauerũt. D. Basil. in hom. de pœnitentia legit, filium Dei excelsi. Rectè autem notauit Theophyl. adiectum fuisse articulum Græcum nomini filij, vt significaretur non qualiscũque, sed vnicus ille, & naturalis filius.

17. *Simon.*] Ita prius vocabatur, cap. 10. 2.

Bar-iona.] Bar-iona dictum est per contractionem pro Bar-Iohanna, quod Chaldaice filium Ioannis significat, quemadmodum Io. 21. 15. appellatur. Simili contractione vsus est Luc. c. 3. 30. E

Quia caro & sanguis.] Carnem, & sanguinem vocat homines carne & sanguine constantes. Opponit enim homines Deo, *sed pater meus*, inquit, *qui in cœlis est*, vt ad Galat. 1. 16. Continuò non acquieui carni, & sanguini, & Ioan. 1. 13. *Qui non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ita solet Scriptura homines carnalia sapientes appellare, & Deo, aut diuina sapientibus opponere, vt 1. ad Cor. 15. 50. *caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.* Ita etiam sapientia & prudentia carnis appellatur. Rom. 8. 6. 7.

18. *Et ego.*] Elegans antithesis, Græce etiam efficacior, κἀγὼ δὲ. Sed ego dico tibi, quasi dicat, tu, qui homo es, filiũ Dei viui me esse dixisti; ego verò, qui filius Dei viui sum, dico te esse Petrum, id est, vicarium meum, quem filium Dei esse confessus es. Nam Ecclesiam meam, quæ super me ædificata est, super te etiam, tanquam super secundarium quoddam fundamentum ædificabo.

Tu es Petrus.] Sunt, qui putent nondum anteà Petrum vocatum fuisse, sed nomen tantum illi fuisse promissum Ioã. 1. 42. *Tu* (inquit) *vocaberis Cephas.* Probabilius tamen, quod li. 2. de consens. Euang. dicit August. iam inde a principio vocationis suæ sic appellatum, vt Marci 3. 16. & Lucæ 6. 14. manifestum est. Itaque cum Christus illi dixit Ioan. 1. 42. *Tu vocaberis Cephas*, nomen illi imposuit, quasi diceret deinceps non vocaberis Simõ, sed Cephas, id est, Petrus, sicut Deus Abrahamo per futurum etiam loquens nomen imposuit Gen. 17. 5. *nec vltra* (inquit) *vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constituite.*

Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.] Sunt inter veteres auctores, qui interpretentur super hanc petram, id est, super hanc fidem, aut super hanc fidei confessionem, qua me filium dei viui esse dixisti, vt Hil. li. 6. de Trinit. & Gregor. Nyssenus in li. contra Iudæos, & ex Chrysost. hom. 55. in hunc locũ, & oratione 2 aduersus Iudęos, & Cyrillus Alexandr. dial. 4. de trinitate, Auctor commentariorũ in epistolas D. Pauli, qui Ambrosio tribuuntur, in cap 4. epistolæ ad Galat. Longiùs etiam à sensu recedens D. August. interpretatur tract. in Ioan. 27. & 124. & sermone 13. de verbis domini secundùm Matthæum. *Super hanc petram*, id est, super me ipsum, quia petra erat Christus 1. Corint. 10. 4. Et quia *fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.* 1. Corint. 3. 11. Origenes vero tract. in Matthæũ, *super hanc petram*, id est, super omnes homines eandẽ fidem habentes. Quas interpretationes aliter, quàm præ se ferunt, intelligendas Caluinistæ multo auidius, quàm veritatem amplexi sunt: ne si Ecclesiam super Petrum ædificatam fuisse fateantur, Romanũ Pontificem caput, aut fundamentum Ecclesiæ cogantur eadem ratione confiteri. Cæteros auctores paulo post interpretabimur. Nunc nihil magis à sẽsu Christi alienum cogitari potuit, quàm vt dicere voluerit super seipsum, aut super aliam rem quàm super Petrum fũdaturum Ecclesiam. Primum, quis non videt pronomen demonstratiuum *hanc* positum esse loco relatiui, perinde ac si dixisset, tu es Petra super quam ædificabo Ecclesiam meã: Petrus enim, & petra idem sunt. Nam quod Caluinus dicit non sine causa Euangelistam orationem variasse, cũque dixisset, *Tu es Petrus*, secundo loco non dixisse super Petrum, sed *super hanc petram*, vt aliam petram, quàm Petrum significaret; puerile, & ridiculum est. Nec enim Matthę. Græca, sed Hebraica, aut Chaldaica, & Syriaca lingua, vt in præfatione probauimus Euangelium scripsit. Quibus linguis ista generis differẽtia quæ Græcè, & Latinè est inter Petrum & petram non reperitur, sed vno, eodemque nomine siue Hebraice, siue Syriace Christus dixit, *tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Quemadmodum si Latine Petrus non Petrus, sed petra vocaretur, & Christus dixisset, tu es petra & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, nemo profectò sanæ mentis intelligere potuisset aliam petram, aut aliũ hominẽ, quam Petrũ ipsum demonstrare; super illum ergo Ecclesiã Christus ædificauit. Dubitabit aliquis, cur si non Matthæus, Matthæi tamen Græcus interpres illam nominum & generis distinctio-

Ecclesia super Petrũ ædificata cõtra Caluinum.

Digitized by Google

nem adhibuerit Respondeo in promptu rationem esse, quia quāuis Græce petra & πέτρος genere masculino, & πέτρα fœminino dicatur, tamen Petrus, quia vir erat, nō petra fœminino, sed Petrus masculino nomine vocandus erat. Secundo autem loco, vbi de ædificij fundamento agebatur, non Petrum, sed petram dixit, quamuis idem vtrumque nomen significaret, quia in eiusmodi ædificiis nomen petræ fœmininum magis est vsitatum: πέτρος enim & Atticum & rarum est. Præterea cui dubium est Christum his verbis aliquid magnum & singulare tanquam fidei confessionis præmium Petro cōcedere, aut promittere voluisse? quid autem concessisset, si tantum illi dedisset nomē, vt Petrus vocaretur? imo ne nomen quidē dedisset; nā, vt paulò antè probauimus, iam Petrus appellabatur: his ergo verbis, *& super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, significat hanc se illi eximiam, & singularem dignitatem concessurum, vt super eum Ecclesiam suam ędificaret, id est, eum Ecclesiæ caput constitueret, suumque in ea Vicarium faceret. Deinde ex verbis consequentibus, *& tibi dabo claues regni cœlorum*, perspicuū est hæc etiā verba de quibus disputamus, ad Petrum pertinere: absurdum enim est tam paucis verbis rerum, aut personarum mutationem fieri. Quemadmodum ergo dicit, *tibi dabo claues regni cœlorum*, ita dicit, *super hanc petram*, id est super te ædificabo Ecclesiam meā. Idem enim diuersis verbis, diuersisque metaphoris illi concedit, vt ipsius in Ecclesia Vicarius sit, quam dignitatem prius fundamenti, cum dicit, *& super hāc petram ædificabo Ecclesiam meam*; deinde principis aut capitis in Ecclesia sua, cū quasi ciuitatis claues tradidit, metaphora declarat, sicut ipse Christus & fūdamentū, & caput Ecclesiæ est, quibus duobus nominibus atque metaphoris nō duæ, sed vna eadēque res significatur. Quæret aliquis, cur ergo Christ. nō aperte, & vno verbo dixit *super te* ædificabo Ecclesiā meam? Responsio est facilis, ne locutionis gratia, & energia periret, quæ in eo consistebat, vt cum de Ecclesia Christus, tanquam de ædificio aliquo ageret, accommodate ad ædificium loqueretur: non fuisset autem accommodate locutus, si dixisset, super te ædificabo Ecclesiam meam: quia ædificia non super homines, sed super petras fundari solent: quod & D. Hieron. admonet. Præterea, si sensus esset *super hanc petram*, id est, super hanc fidem, aut super me ipsum *ædificabo Ecclesiam meam*, maxime propter aduersariorum rationem, qui existimant Petrum non pro se tantum, sed pro omnibus Apostolis respondisse, *Tu es Christus filius Dei viui*, quod fateor nonnullos etiā auctores veteres putasse Chrys. Hieron. hoc loco, & August. sermone 13 de verb. Domini secundum Matth. Sed hos auctores paulo post reuerenter interpretabimur. Nūc Caluinistarū opinionē refutamus. Si enim pro omnibus Petrus loquebatur, cur non omnibus à Christo dictū est, Beati estis, quia caro & sanguis non reuelauit vobis? &c. Cur non omnibus mutata nomina sunt? Cur non omnibus dictū Vobis dabo claues regni cœlorum? Deinde cū omnes Christus interrogasset, cur non omnes responderunt? præsertim cum paulo ante interrogante eo, quem se homines esse dicerent, non solus Petrus, sed omnes, aut quicunque voluerunt, responderint, alij Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij Hieremiam, aut vnum ex prophetis: melius ergo omnes alij senserūt auctores Petrum pro se vno respondisse, non quòd alij idem non crederent, ac dicturi etiam fuissent, nisi Petrus præuenisset, sed quod Petrus maiore fide in confessionem primus eruperit. Atque hoc tantum indicare auctores illi voluerunt, qui dixe-

Petri primatus.

A runt illum pro omnibus respondisse, quique eum os Apostolorum appellauerunt. Ad hæc conueniebat vtique, vt quemadmodum Christus Apostolos duodecim ad duodecim patriarcharum similitudinem elegerat; ita vnum veluti Abrahamum eligeret, qui propter maiorem fidem omnium caput, & vt Abrahamum veteris, ita ille Euangelicæ Ecclesiæ fundamentum esset: paria enim in vtroque sunt omnia, fide Abrahamus excelluit, & Petrus: nomen Abrahamo, quia pater multarum gentium futurus erat mutatum est, Genes. 17. vers. 5. &
B Petro, quia omnium Christianorum futurus erat pater, & caput. Illa etiam vnica ratio, ob quam hæretici Ecclesiam super Petrum fundatam fuisse negant, quod non potuerit aliud fundamentum poni *præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus* primæ Corinth. 3. vers. 11. falsa omnino est. Nam idem Diuus Paulus ad Ephes. 2. 20. Apostolos, & Prophetas Ecclesiæ fundamentum appellat *superædificati* (inquit) *super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum.* Nam quod fidem hæretici exponunt, *super fundamentum Apostolorū, & Prophetarū*, id est, super eorum fidem, atque doctrinam, peruersa omnino interpretatio est. Addit enim Apostolus, *ipso summo angulari*
C *lapide Christo Iesu*. Quibus verbis significat in Ecclesia sicut in cæterorum ædificiorum fundamentis multos esse lapides: primum & maximum, atque angularem Christum, quo alij omnes innituntur; secundarios verò Apostolos, & prophetas, qui & ipsi quidem super primum fundati sint: sed tamen aliorum Christianorum sunt fundamentum, quod Diuus Ioannes in Apocalypsi cap. 21. 14. disertis verbis, & nullam iam hæreticorum interpretationem recipientibus explicauit; *& murus* (inquit) *ciuitatis* (de Ecclesia loquens) *habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum agni.* Cur
D ergo Diuus Paulus non potius dixit nos super Christum, quàm super Apostolos, & Prophetas ædificatos? Promptum est respondere, quia nos longiùs à Christo quàm ab Apostolis & Prophetis in Ecclesię ædificio positi sumus. Christus enim primo loco primus lapis, & angularis: super Christum Apostoli & prophetæ: super Apostolos, & Prophetas nos ædificati sumus. Denique super ipsum Petrum Ecclesiam ædificatam fuisse omnes prorsus, præter hęreticos, veteres auctores docuerunt. Quorum sententias etsi alij diligenter inuestigatas recitarūt,
E tamen quia res est hoc tempore maximi momenti, non præteribo, locos solùm indicabo, verba ipsa si quis desiderabit, apud auctores leget. Ita ergo Clemens Romanus in epistola ad Iacobum; ita Hippolytus in libro de consummatione mundi, ita Dionysius in epistola ad Timotheum; ita Tertullianus in libro de præscriptionibus, & in libro de pudicitia; ita Cyprianus in epistola ad Iubaianū, & in epistola ad Cornelium: ita Origenes homilia quinta in Exodum; ita Epiphanius in Anchorato; ita Gregorius Nazianzenus in oratione de moderatione in di-
F sputationibus seruanda; ita Basilius in homilia de pœnitentia, & libro secundo aduersus Eunomium; ita Ambrosius sermone quadragesimo septimo, de fide Petri, & sermone sexagesimo octauo, de natali Petri & Pauli, & in hymno, qui in Ecclesia decantatur,

Testimonia Patrū pro primatu Petri.

Hoc ipsa petra Ecclesiæ
Canente culpam diluit.

quem hymnum à Diuo Ambrosio fuisse compositū testatur Augustin. ita Hieron. in epistola ad Marcellam aduersus Montanum, & libro primo contra Iouinianum; ita auctor commentarior. in epistolā

Lib. 1. Retract. c. 21.

Digitized by Google

Lib. 3 hist. Euang.

D. Pauli, qui vulgo Ambrosio tribuuntur, ad Galat. 2. ita Leo sermo. 2. de Petro, & Paulo, & in epistola ad Episcopum Viennensem, & in epistola ad Geminianum, ita totum Calcedonense Concilium; ita Iuuencus; ita Psellus apud Theodoretum libro tertio in Cantica; ita denique illi ipsi auctores senserunt, qui contra sensisse perhibentur. Nam idem Hilarius eodem lib. 6. de Trinitate, vbi dicit Christum super fidem Petri Ecclesiam ædificasse, his verbis scribit, *& post sacramenti confessionem Beatus Simon ædificationi Ecclesiæ subiacens, & claues regni cælestis accipiens.* Et in commentariis in Psalm. 131. *Tanta* (inquit) *ei religio fuit pro humani generis salute patiendi, vt Petrum primum Dei confessorem Ecclesiæ fundamentum, cælestis regni ianitorem, & in terreno iudicio iudicem cœli Satanæ conuitio nuncuparet.* & canone 16. in Matthæum. *O in nuncupatione noui nominis felix Ecclesiæ fundamentum, dignaque ædificatione illius petra, quæ infernas leges & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret,* & Chrysost. homilia secunda in Psalm. 50. *audi denique, quid Petro dixerit Christus columne, & fundamento fidei, qui ob robur confessionis vocatus est Petrus dicente Domino, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* & Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 12. *tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, vocabulo ipso commode significans, quod in eo tanquam in petra lapideque firmissimo suam esset ædificaturus Ecclesiam:* & Augustinus sermo. 49. de verbis Domini secundum Ioan. *dicit,* inquit, *Petro in quo vno format Ecclesiam, Petre amas me,* & libr. 1. Retractationum cap. 21. aliorum auctorum, qui Ecclesiam super Petrum fundatam dixerant sẽtentiam non improbat. Ex quo apparet hos auctores, qui *super hanc petram,* id est, super hanc fidem exponendum esse dixerunt, aliter quam hæretici intelligunt, interpretandos esse. Commodissima autẽ interpretatio mihi videtur, si dicamus eos dicere voluisse super fidem, & confessionem Petri Ecclesiã ædificatam (id est) super Petrum propter fidem, & confessionem. quemadmodum & omnes alij senserunt auctores. Huiusmodi enim phrasibus vulgo etiam vtimur, vt dicamus in vnius hominis fide fundatam esse Rempub. id est, in vno homine propter ipsius fidem. Quemadmodum D. Ambrosius in lib. de Resurrectionis fide dixit super aquas non Petri corpus, sed fidem ambulasse; quia non corpus sed fides effecit, vt super aquas ambularet. Certe ex ipsorum verbis manifestum est eos, quod nunc hæretici negant negare noluisse Petrum esse fundamentum Ecclesiæ. Dicet aliquis, si omnes alij non solum Apostoli, sed etiam Prophetæ, vt ait D. Paulus, fundamentum Ecclesię sunt, quid his verbis singulariter Petro concessum est, *tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam?* Respondeo. hoc illi concessum esse, vt inter omnes Prophetas, & Apostolos primum post Christum Ecclesiæ fundamentum sit, & locum illius absentis teneat. Nam his verbis aliquid vni Petro singulare concessum esse satis à nobis suprà probatum est. Cum autem alij etiam fundamentum sint, nihil aliud concedi potuit, quàm vt secundus post Christum fundamenti lapis esset, & eo modo, quo Christus, id est, ita, vt in eo non vna tantùm pars, sed tota Ecclesia niteretur. Hoc interest, quod Christus sua, Petrus Christi virtute fundamentum est; & Christus nullo alio, Petrus verò alio, id est, Christo nititur fundamento.

Ecclesiam meam.] Ecclesiam Christus suam vocat, indicans se Deum esse, & dominum Ecclesiæ, vt rectè Theophylactus annotauit.

Quid per portas inferi intelligendum.

Et portæ inferi.] Per portas inferi omnem diaboli potentiam significari dubium non est, illud vero dubium quare per portas potentia significetur; &

A quare non proprio nomine potentiã, sed metaphorice portas Christus appellauerit, vtrumque facile conijcitur. Loquebatur de Ecclesia tanquam de ciuitate aliqua Christus. Solent autẽ munitissima pars vrbium esse portæ, vt Psalm. 147. 13. *Quoniam confortauit seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te;* & quia vrbes plerunque per portas expugnari consueuerunt, vt Genes. 22. 17. & 24. 60. *& possidebit semen tuum portas inimicorum suorum,* id est, hostium suorum vrbes expugnabit. & Iudicum 5. 8. *noua bella elegit dominus, & portas hostium ipse subuertit.* & 3. Reg. 8. 37. *si afflixerit eum inimicus eius portas obsidens.* Propterea

B ergo diaboli potentiam, non potentiam, sed portas inferi appellauit. At cur *inferi* dixit, & non potius diaboli, qui Ecclesiæ hostis est, sicut Moyses dixit: *possidebit semen tuum portas inimicorum suorum?* Id etiã facile, quia sicut de Eccles. ita etiã de inferno vbi diabolus dominatur, tanquã de vrbe aliqua loquitur, sicut Ps. 106. 16. *Qui cõtriuit portas æreas, & vectes ferreos cõfregit* Hę enim duæ illæ sũt ciuitates, altera Dei, diaboli altera, de quibus August. suos scripsit libros.

Non præualebunt.] οὐ κατισχύσουσιν, id est, non vincent, aut non superabunt. Quorum verborum sensus non videtur mihi esse, quem omnes, præter Hilarium, quos legisse memini, auctores putant. Omnes enim existimant sensum esse fore, vt diaboli potentia Ecclesiam quidem exerceat, nunquam vero vincat, nũ-

C quam opprimat. Quæ sententia etsi vera est, tamen est parua, & locum ac verba Christi nõ implet. Maius enim quiddam videtur Christus significare voluisse. Nec enim solent portæ vincere, sed resistere; itaque non potuit offendẽdi sed defendendi vis per portas significari. Sensus igitur, ni fallor, est fore, vt Ecclesia super petram à Christo fundata omnem diaboli potentiam expugnet, ita vt nulla arte, nullis viribus possit resistere. Hoc enim multo maius est, & verbis magis consentaneum: portas enim inferi nõ præualituras aduersus Ecclesiã, Hebraica phra-

D sis est לרבלולת non poterunt aduersus illam, id est, non poterunt illi resistere. Hunc sensum Hilarium secutum apparet, *quæ* (Ecclesia scilicet) *infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret.* Veteres auctores per portas inferi, id est, diaboli potentiam, alij hæreses vt Epiphan. in Anchor. alij vitia vt Ambros. in li. de bono mortis ca. 12. & in cõment. in ca. 9. Lucæ; alij vtrũque, vt Origenes tract. 1. in Matth. Hieronym. & Beda; alij blasphemias hæreticorum, & eorum aduersus Ecclesiam persecutiones vt Euthymius; alij omnes Ecclesiæ persecutores, vt Theophylactus intelligunt. Pręstat non restringere sententiam, sed generaliter omnem diaboli potentiam interpretari.

E *Aduersus illam.*] Origenes tract. 1. in Matth. & Chrysostomus hom. 55. putant relatiuum vel ad Petram, vel ad Ecclesiam referri posse; sed non dubito quin ad Ecclesiam referatur, quod & iidem auctores probabilius, & alij omnes verum putãt; quãquã propterea significat Christus portas inferi aduersus Ecclesiam nõ præualituras, quia supra petrã ædificata est, sicut sup. c. 7. 24. 25. dixit *Omnis, qui audit verba hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, &*

F *venerunt flumina & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit; fundata enim erat super petram.* Nisi quod illic significatur domũ illam pluuiæ, fluminibus & ventis restitisse; hîc verò Ecclesiam non solum inferno restituram, sed illum etiam expugnaturam esse, quia super firmam petram fundata est. Agitur enim de Ecclesia, & inferno, tanquã de duabus, vt iam monuimus, vrbibus, aut arcibus inter se

Digitized by Google

vicinis, atque pugnantibus; quarum, quæ melius fundata est atque munita, alteram expugnat.

De clauibus & potestate ligādi, & soluēdi contra hæreticos.

19. *Et tibi dabo claues.*] Clauis per metaphoram appellatur potestas aperiendi, atque claudendi regni cœlorum, vt Lucæ 11 52. *væ vobis legisperitis, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis.* Quam potestatem alia statim metaphora ligandi, atque soluendi declarat. In quo autem hæc potestas consistat, de eo inter nos, & nouos hæreticos Lutheranos. & Caluinistas hoc tēpore disputatur. Illi enim non alia ratione homines cœlum aperire, ligare, & soluere, peccata aut remittere, aut retinere putant, quam docendo, aut remissa iam esse, aut fore vt, siquis Euāgelio crediderit, illi remittantur. Noua, inaudita, & prorsus absurda sentētia. Isto enim modo nihil aliud Christus Petro concessis clauibus regni cœlorum dedit, quàm quod ante illum Scribæ & Pharisæi etiam habebant, c. 23. 2. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi: omnia ergo, quæcunque dixerint vobis, seruate & facite*, & Lucæ 11. 52. *Væ vobis, qui tulistis clauem scientiæ.* At iam satis a nobis probatum est, Christum non solum plus, quàm Scribis, & Pharisæis; sed plus etiam, quam cæteris Apostolis Petro dare voluisse: aliquid ergo per clauium potestatem supra docendi potestatem significatur. Præterea docendi potestatem non solis Christus Apostolis. sed Septuaginta etiā duobus discipulis dedit c. 10 Luc. ver. 1. claues autem, & ligandi, atque soluendi potestatem solis Apostolis: non ergo eadem est clauium, ligandi, & soluendi, quæ docendi potestas: præterea docendi potestatem iam Christus Apostolis dederat c. 10. 7. Clauium autem & ligandi, soluendique potestatem non dederat; non est igitur eadem Nam quod Caluinus dicit isto loco non dedisse Christum Apostolis generalem vbique, sed specialem ad tempus in solis Iudæorum vrbibus docendi potestatem; & falsum est, &, si verum esset, ni hil efficeret. Iam enim eo loco probauimus generalem docēdi facultatem etiam tunc Apostolis fuisse concessam, sed vsum ad tempus fuisse restrictum, ne in viam gentium abirent, quia non conueniebat prius gētibus Euangelium, quàm Iudæis quibus promissum fuerat, prædicari. Et vt fingamus specialem tantùm potestatem illis datam fuisse, quid ad præsentem quæstionem? Certe si idem est docere, atque remittere peccata, vbicūque & quādocunque docere poterāt, poterāt & peccata remittere: at videmus potestatem illis docendi tunc datam fuisse, potestatem vero remittendi peccata datam non fuisse: distincta igitur potestas est. Videmus etiam hoc loco; vbi claues conceduntur; & ligandi, atque soluendi peccata facultas datur, nullam de docendo mentionem fieri: contra vero cap. 28. 19. & Marc. 16. 15. vbi iubentur Apostoli omni creaturæ Euangelium prædicare, nullam mentionem de clauibus, nullam de ligando, & soluendo factam esse. Nam, quod Ioannes ait c. 20. 22. 23. Christum, cum Apostolos mitteret, dixisse, *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*, etsi sub idem dictum est tempus, non tanquam idem dictum est: propterea enim, vt alia multa, Ioannes, tanquam ab aliis prætermissa Euangelistis commemorat. Illud etiam non minimum est argumentum, quod potestatem remittendi peccata alia Christus ceremonia, quam docendi potestatem Apostolis dederit. Nam cùm potestatem peccata remittendi dedit, dicitur in Apostolos insufflasse, dixisseque, *Accipite Spiritum sanctum.* Cum autem docendi facultatem dedit, neque insufflasse, neque Spiritum Sanctum dedisse dicitur: diuersa igitur

A docendi, atque peccata remittendi potestas est. Adhæc, si non aliter homines hominibus peccata remittunt, quicunque alium docebit, etiamsi mulier sit, peccata remittet, quod & inauditum & absurdissimum est. Præterea si docere est soluere, id est, peccata remittere, non docere erit ligare, id est, peccata retinere Itaque omnes homines, qui non docent, ligandi, id est, peccata retinendi potestatem habent. Quo quid absurdius? Præterea, si docere esset soluere, & non docere ligare, non dedisset Christus Apostolis ligādi potestatem, cùm eos iusserit docere omnem creaturam, id est (si istorum sententia vera est) omnes homines soluere, neminem ligare Quorsum igitur ligandi potestas, si

B nemo ligandus erat? sequitur etiam ex istorum sententia Christi falsam esse sententiam. Nam si soluere est docere, non quæcunque Apostoli soluerunt super terram, soluta fuerunt & in cœlo; quot enim homines bene docuerunt, quibus non credentibus peccata in cœlo soluta non sunt? Immo quot etiam crediderunt, & bene docti, beneque credentes damnati sunt? Scio aliam esse istorum hæresim, neminem bene credentem damnari posse: sed istud mōstrū alio loco debellabimus. Denique quos in scriptura ligatos fuisse legimus, nec docendo, nec non docendo ligati sunt. Ligauit Paulus Corinthium il-

C lum 1. Cor. 5. 5. Ligauit hæreticos illos 1. Tim. 1. 20. non docendo, sed Satanæ tradendo, cum bene ante docuisset, sicut nunc ipsos hæreticos, quibuscū disputamus, Ecclesia Catholica excommunicando, id est, Satanæ tradendo ligat. Exempla vero ligandi, quæ Caluinus proponit; risum mihi legenti mouēt: Paulus inquit, & Barnabas Iudæos ligauerūt Actorum 13. 46. cùm dixerunt, *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quia repellitis illud & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Et Actor. 18. 6. cum prædicāte D. Paulo Iudæi, qui Corinthi erant, credere noluissent, *Contradicentibus*, inquit, *eis & blasphemantibus excutiens vestimenta sua dixit ad eos,*

Exempla Caluini ridicula.

D *sanguis vester super caput vestrum, mundus ego ex hoc ad gētes vado.* Quis enim istas non rideat ineptias? scilicet D. Paulus excutiendo vestem homines ligauit. Fallor, nisi cùm Christus Apostolos iussit in eos, qui se non recepissent, puluerem etiam pedum suorum excutere, ex Caluini sententia ligandi illis dedit potestatem. Si aliud argumentum non esset, sua iste error nouitate refelleretur. Cui enim antequam isti nascerentur, aut potius hæretici fierent, venerat in mentem? Fuerunt Nouatiani hæretici istorum similes, qui clauium potestatem Ecclesiæ nō datam negarent, sed ad certorum tantùm peccatorum remissionem restringerent, argumentabantur, vt ait Ambros. lib de pœnitent. c. 2. non posse hominem

E peccata remittere: sed tam subtiles non fuerunt, vt istam Caluinistarum rationem, qua non Apostoli tantùm, sed omnes etiam mulieres in religione mediocriter institutæ facilè peccata remittant, excogitarent. Quomodo senserint omnes, qui post Christum fuerunt, Catholici auctores, peccata per claues Ecclesiæ remitti prolatis eorum testimoniis explicandum esset, siquis eorum aliter quàm per pœnitentiæ sacramentum id fieri dixisset; sed vbi nemo contradicit, opus non est testibus. Verba tantùm Tertulliani lib. de pœniten. ponam; *Presbyteris*

F *aduolui, & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere; hæc omnia exomologesis, vt pœnitentiam commendet, de periculi timore dominum honoret, vt in peccatorem ipsa pronuntians pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictatione æterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat.* hac ratione non docendo pec-

A do peccata remittebantur. Ponam & Cypriani in serm. de lapsis; *Confiteantur singuli quæso, fratres, delictum suum, dum adhuc, qui deliquit in sæculo est, dum admitti eius confessio potest, dum satisfactio & remissio facta per sacerdotes apud hominem grata est*, & alio loco reprehendens eos, qui cùm publica peccata commisissent, confessi non erant; *Quanto*, inquit, *& fide maiores, & timore meliores sunt, qui quamuis nullo sacrificij, aut libelli scelere constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitarunt, hoc ipsum apud sacerdotes dolenter, & simpliciter confitentur*. Itaque confessione & pœnitentia, non doctrina, peccata remittuntur. Hactenus vnus est hæreticorum de hoc loco error refutatus. Secundus est, quod negent aliquid his verbis Petro datum esse, quod non omnibus pariter Apostolis datũ sit; id nunc refutandum est, non de illis disputando verbis *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, de quibus satis suprà disputauimus, probauimusque hoc singulariter fuisse Petro concessum, vt Ecclesia super illum ædificaretur. De his verbis nunc agimus *tibi dabo claues regni cælorum*. Quibus ego verbis contra hæreticorum, & nonnullorum Catholicorum opinionem Ecclesiæ principatum Petro datum esse contendo, non quòd Catholici illi datum negent: sed quod non hîc, sed illis præcedentibus verbis *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, datũ putent: claues verò non singulariter Petro, sed omnibus communiter Apostolis fuisse collatas. Ego verò, vt iam diu in Theologicis scholis docuisse memini, vtrisque verbis eundem arbitror Ecclesiæ principatum Petro fuisse concessum. Primùm enim hoc phrasis significat. Solet enim domus, aut vrbis claues penes eum esse, qui in domo, vel ciuitate princeps est. Itaque per claues in scriptura principatus significatur, vt apud Isa. c. 22. 22. *Et dabo clauẽ domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat, & claudet, & non erit, qui aperiat*, id est, supremam illi in regno Dauid potestatem dabo. Super humerum autem dixit, cùm claues non super humerum, sed in zona gestari soleant, duas, vt sæpe in Scriptura fieri solet, confundens metaphoras idem significantes; alteram clauium, alteram sceptri, quarum vtraque summum declarat imperium: quia ergo sceptrum super humerum gestari solet, dixit se claues domus Dauid super humerum eius positurum; sicut apud eundem Isaiam c. 9. 6. cuius *principatus super humerum eius*. Eodem sensu dicitur Christus Apocal. 1. 18. habere claues mortis & inferni, id est, dominus esse vitæ & mortis, & c. 3. 7. habere clauem Dauid, qui aperiat, & nemo claudat, qui claudat, & nemo aperiat. Hoc igitur sensu claues Petro datæ sunt, id est, suprema secundũ Christum in Ecclesia potestas, vt claudat, & nemo aperiat; aperiat, & nemo claudat, id est; vt quæ soluerit, nemo ligare; quæ ligauerit, nemo soluere possit. Vnde potestas Romani pontificis ad reseruãdos, quos vocant, casus efficacissime probatur. Id etiam inde colligo, quod soli Petro hoc loco dicatur *tibi dabo claues regni cælorum*, & ita dicatur, tanquam aliis dandæ non essent, quia solus respondit, *Tu es filius Dei viui*, sicut soli dictum est, *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* Diuersis enim metaphoris altera fundamenti, altera clauium vnus idemque principatus significatur, & vna alterius explicatio est. Nõ nego cæteros Apostolos suas etiam claues, id est ligandi, soluendique potestatem habuisse, quemadmodum omnes veteres auctores docent, dicentes: claues omnibus datas fuisse; sed nego has, de quibus hîc agitur, claues habuisse, & nego eas, quas habuerunt, quasque omnes semper Catholici verè

In eodem serm. paulo sup.

Per claues principatus Petri in scriptura significatur.

Petro soli suprema clauium potestas cõcessa.

Fundamẽtum casuũ reseruatorũ summo Põtifici.

quidem, sed alio tamen sensu claues appellarunt, in sacris vsquam literis claues vocari. Firmissimũ etiã est argumentum, quod cùm Christus aliis Apostolis infra c. 18. 18. & Ioannis 20. 23. ligandi soluendique potestatem dedit, nullam de clauibus mentionem fecit. Solus ergo Petrus eas claues habuit quibus ita aperiebatur, vt nemo clauderet; ita claudebatur, vt nemo aperiret; sicut in domo etiamsi aut omnes, aut multi suas habeant claues, solus tamen dominus & domi omnes, & secretas habet, quibus cùm vult, ita claudit, vt nemo aperire; ita aperit, vt
B nemo possit claudere. Notauit hoc ipsum Origen. tract. in Matth. 1. Sed veram, solidamque sententiam nimis subtiliter probando perdidit. Ait enim plus Petro, quàm cæteris Apostolis concessum fuisse. Hoc bene probat, quia cæteris Apostolis dictũ est, *Quæcũque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo*. Petro vero *quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis*. Quasi Petrus in omnibus cœlis, alii Apostoli in vno soluendi potestatem acceperint Hoc nimis subtiliter. Tertius Caluinistarum hoc loco error est, hanc potestatem, quæ Petro data est, eius successoribus non item datam esse. Itaque quamuis
C concedatur Petrũ Ecclesiæ principatũ habuisse, inde tamen probari non posse, eundem principatum eius habere successores, & quidem id ipsũ in lib. de pudicitia Tert. dicere videtur, hanc potestatem soli Petro *personaliter*, vt eius vtar verbo, fuisse concessã: Sed bene est, quod idẽ Tertul. non Catholicus, sed hæreticus dixit, cũ iam ab Ecclesia ad Montanistarũ castra trãsfugisset. Admonet enim Hieron. in lib. de scriptoribus Ecclesiasticis librum illũ de pudicitia à Tertulliano aduersus Ecclesiam fuisse conscriptũ: cõfirmat ergo magnopere opinionẽ nostram, quod nemo id vnquam, nisi hæreticus, id est, Caluinistarum similis dixerit. Nam & Montanistæ Caluinista-
D rum in hoc similes erant, quod & illi se Spiritũ sanctum habere faterentur, vt ex eodem Tertulliani libro satis apparet. Probauimus idem per claues, & per petram, super quam Ecclesiam Christus ædificauit, significari. Quis tã sit amens, vt credat Christũ Ecclesiam immortalẽ super mortalẽ hominẽ ædificasse, quo mortuo Ecclesiam corruere necesse esset? Non ergo super solũ Petrũ, sed super illũ, & super omnes eius successores Ecclesiã fũdauit: qui quoniã defuturi nunquã sunt, Ecclesia non corruet. Idẽ de clauibus idem, vt diximus, significantibus dicẽdum est. Præterea quorsum Christus soli Petro, non autẽ
E eius successoribus daret. Cõstituebat enim Ecclesiã, instituebat officia, quę vel imprudẽtissimus quisque nõ in personarũ honorẽ, sed in eiusdẽ Ecclesiæ vtilitatẽ instituisset. Tãdiu igitur erãt, quãdiu Ecclesia ipsa, duratura, maximeq; illud, quod, vt omniũ maximum, ita omniũ erat maxime necessariũ principis Ecclesiæ, qui eius fũdamẽtũ futurus erat. Itaque, vt alia officia minora in posteros trãsferẽda nõ essent, tamẽ hoc trãsmitti ad successores necesse erat, atque ita omnes veteres auctores docuerũt. Quartus etiã est error, quod negãt Romanum Põtificem esse Petri successorẽ; nec enim aut Petrum vnquã Romæ
F fuisse, aut, si fuisset, propterea colligi posse quicunque Romanus sit Pontifex eius esse continuò successorem. Hunc errorem, quia locus proprius non est, non hîc aliter refutabimus, quàm vt iubeamus illos contra totum terrarum orbem pugnare. Nemo enim ante illos neque Catholicus, neque hæreticus auctor fuit, qui nõ affirmauerit & Petrũ Romæ mortuum, & Romanos Pontifices eius successores esse. *Pugnabit* ergo, vt ait sapiens, *pro illo orbis terrarum contra insensatos*. Quintus error est, quod

Potestas clauium Petro pro se: & successoribus data cõtra Caluinistas.

Romani Põtifices Petri successores.

Sap. 5. 21.

Q

Digitized by Google

putant necessarium esse, vt Romani Pontifices Petro doctrina, & moribus similes sint, vt eius successores dici possint, qua ratione necesse etiam erat, vt Matthias Iudæ, cui successit, similis esset, quod dici sine risu non potest. Necesse etiã erat, vt Iudas aliis similis esset Apostolis, vt eandẽ atque illi, Apostoli dignitatem retineret. At Apostolus esse non desiit etiam tunc cũ fur esset, & loculos haberet, etiã tum cum in mensa discumbens de vendẽdo Christo cogitaret, etiam tum cum vendidisset, antequam suspensus creparet medius, vt significat Petrus Actorũ 1.18. Quemadmodum ergo Matthias, quia in Iudæ locum electus est, quamuis multo illo melior, verus successor eius fuit: ita Iudas, si in Matthię locũ electus fuisset, quamuis multo illo peior, eius fuisset tamen successor. Fingamus Romanum aliquem Pontificem talem esse, qualem isti in suis concionibus solent pingere: fingamus esse Iudam; successor tamen Petri esse non desinit.

Et quodcunque ligaueris.] Hæc etiam metaphora est, qua idem, quod duabus superioribus, significatur, supremam remittendi, aut retinendi peccata potestatem Petrum habuisse; nec enim eodem sensu, quo Petro, atque aliis Apostolis dictum interpretor, *quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis*; etsi video omnes auctores præter Origenem in eadem fuisse sententia: sed eo sensu, quo super solum Petrum Ecclesia ædificata est, quo solidatæ sunt claues, vt ita liget, vt nemo soluere; ita soluat, vt nemo ligare possit. Quod iisdem argumentis probari potest, quibus suprà probauimus Ecclesiam super Petrum ædificatam, solique claues, id est Ecclesiæ principatum datum esse. Quæri autem solet in quo ligandi & soluendi potestas sita sit. *In quo ligandi & soluendi potestas sita.* D. Thomas in commentariis tres de ea re errores vitandos esse monet. Primus est eorum, qui arroganter videntur existimasse, posse sacerdotes quemlibet pro suo arbitrio ligare, aut soluere, quicquid iure, vel iniuria fecerint, ratum in cœlo futurum esse. Et verò si quis in sola verba animum figat, id videbuntur præ se ferre, *quodcunque* (inquit) *ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis*. At non ita est. Tantum enim voluit Christus Petro inprimis, deinde cæteris Apostolis vices suas in terris dare, vt facerent, quod ipse, si in terris esset, facturus erat, & eodem modo, quo facturus erat, vt ligandos ligarent, soluendos soluerent. Hoc tantum excepto, quod Christus propria, Apostoli aliena, id est, Christi virtute ligaturi erant, aut soluturi. *Epi. 52. ad Antonianũ* Ex eo ergo ipso, quod suas illis vices tradit, intelligit debere eos, non pro ipsorum, sed pro suo ipsius iudicio vel soluere, vel ligare, itaut quemadmodũ rectè Cyprianus ait, iudicaturo Christo nemo præiudicet. Hoc est, quod Theologi dicunt, claue non errante. Secundus error est, ligare aut soluere nihil aliud esse, quàm homines aut iam à Deo ligatos, aut iam solutos declarare, sicut in veteri lege sacerdotes leprosos neque faciebant, neque curabant; sed aut vere leprosos aut vere a lepra curatos declarabant, quemadmodũ videtur hoc loco Hieronymus docere, ex quo nonnulli Theologi eandem hauserunt opinionem, vt Rabanus, quem D. Thomas citat, & quidam de schola posteriores, quos Caluinistæ, vt solent scabrosa consectari, libenter secuti sunt. Sed hic error ex hoc ipso loco refutatur. Si enim non aliter sacerdotes, aut peccata soluerent, aut ligarent, non dixisset Christus, *quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlis*: sed quæcunque soluta erunt in cœlis, soluetis super terram. Cum autem è contrario dicat

A quæcunque soluetis super terram, erunt soluta & in cœlis, apertissime significat prius ab Apostolis super terram quàm à Deo in cœlis esse soluenda. Atque hoc fuit munus Apostolis dignum Christi personam referentibus, vt quemadmodum cùm Christus ipse in terris versabatur, quæcunque soluebat super terram, soluebantur à patre & in cœlis: ita eo in cœlum recepto quidquid Apostoli super terram soluerent, & ab eo in cœlis solueretur. Nec vero existimo aliam fuisse Hieron. sententiam, aut eum hunc errorem confirmare: sed illum tantum priorem, de quo iam diximus, refutare voluisse. Tertius B error est, cum in peccato sint duo, culpa, & reatus pœnæ æternæ ab vtroque hominem per contritionem absolui æterna pœna in temporalem commutata, sacerdotes vero cum absoluunt, nihil aliud facere, quàm aliquid de illa ipsa temporali pœna minuere. Hoc etiam facile refellitur: dicit enim Christus apud Ioannem, *Quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt*; *Ioã. 20. 23* Sacerdotes igitur non à pœna solùm, sed a culpa etiam absoluunt. Nec id magis mirum videri debet per sacramentum pœnitentiæ, quam per sacramentum Baptismi C posse facere sacerdotes, quemadmodum D. Ambr aduersus Nouatianos disputans lib. 1. de pœnitentia cap. 2. docuit. Potest obiici sacerdotes, cum ligant, nõ facere homines peccatores, sed declarare: ergo & cum absoluunt, non facere iustos, sed iustos iam esse, & à peccatis absolutos testificari. Respondeo non bene sequi, quia potestas ligandi, & soluendi non est propter iustos, sed propter peccatores Apostolis data. Nam eos, qui iusti, id est soluti sunt, Deus ligari nõ vult. Eos autem qui peccatores, id est, ligati sunt, solui cupit, si digni; vel ligari, si indigni sint. propterea non possunt sacerdotes eo D dem modo ligare, atque soluere; sed soluunt vere soluendo, ligant non soluendo, id est, quemadmodum Ioannes loquitur non faciendo, sed retinendo peccata.

Super terram.] Sunt qui colligant ex hoc loco Ecclesiæ potestatem ad ligandum, atque soluendum ad mortuos non pertinere, quia super terram, id est, sub Ecclesiæ iurisdictione non sunt, vt ait Strabus, auctor Glossæ, quam vocãt, ordinariæ, quod, an verum sit, non est hic locus subtiliter disputandi, tantùm dico ex hoc loco colligi non posse; illud enim *super terram*, non est ad eos, qui ligantur, aut soluun E tur, sed ad eos, qui ligant, vel soluunt, referendum; q. d. Christus, quicquid vos super terram habitantes solueritis, aut ligaueritis, solutum, vel ligatum erit à Deo, qui habitat in cœlis; aut breuius, quidquid solutum vel ligatum fuerit à vobis hominibus, solutum, & ligatum erit à Deo. Nam per terram homines, per cœlos Deus significatur, estque elegãs antithesis, qua propter summã distantiã, quæ inter cœlũ & terrã est, potestas Apostolis data cõmendatur. Quemadmodum si quis princeps alicui diceret, quidquid vel apud Indos egeris, ratũ habebo, indicãs quãtopere illi cõfidat, & quàm amplã illi cõcedat potestatẽ. Minus enim solem' habere ratũ, F quod nostro nomine per aliũ fit nobis procul absẽtib', quã quod præsentibus, aut prope cõmorantib. nobis fit. Solent. n. serui, quo longius domin' abest, *Potestas clauium etiam in mortuos extenditur* eo maiore vti licentia, sicut parabola illa Euãgelica significatur Matt. 24. 48. 49. vbi malus ille seru' Regis ait, *moram facit dominus meus venire, & cœpit percutere conseruos suos, & manducare, & bibere cum ebriosis*. Duo tamen certa, fixaque esse debent: alterum, Ecclesiam potestatem habere etiam mortuos excommunicandi, id est, ius priuandi suffragiis, quod ex D. Cypr. & *Cyp. ep. 66*

Digitized by Google

Cõfeßionis auricularis assertio. Aug. semper factum fuisse constat; alterum, hanc Ecclesiã habere potestatẽ, vt eos, qui in purgatorio sunt, suffragiis suis liberare possit. Porro hic locus est, ex quo Confessionis Ecclesiasticæ vsus apertissime probatur. Nam non potuit hæc potestas Apostolis data sine peccatorum cognitione exerceri; nec peccata, quia plerumque occulta sunt, sine propria eius, qui peccauit, confessione cognosci. Itaque ex hoc loco omnes veteres auctores cõfessionis, ac pœnitentiæ vsum collegerunt, vt Cyprianus in sermone de lapsis, Athan. hom. in illa verba, Ite in castellum quod contra vos est. Basil. in epist. ad Amphilochium. Addo etiam, Christum his verbis non solùm potestatem absoluendi Apostolis tradidisse, sed etiam confitendi præceptum omnibus dedisse Christianis. Sensus enim est, non solũ fore, vt, quicquid Apostoli soluerint in terra, & ipse soluat in cœlo, sed præterea significat nihil se soluturum, aut ligaturum in cœlo, nisi quod eius Apostoli, aut eorũ successores aut soluerint, aut ligauerint super terrã. Dat enim illis suam ipsius potestatem, vt pro se Ecclesiã gubernent. Itaque quicunque peccatorũ solutione indigebunt, vult, vt ad Apostolos, vel eorũ successores, tãquam ad seipsum, si in terris esset, veniant, & ab illis peccata confessi solutionem petant. Quemadmodum si ille in terris versaretur, neminẽ à peccatis absolueret, nisi sua priùs peccata confiteretur; sed ille, quia Deus, sine sacramento; Apostoli, quia homines erant, non nisi per sacramentum, tanquam Christi manum, soluere poterãt. Hoc tale est, quemadmodum si quis princeps aliquem pro se in longinquam prouinciam gubernatorem mittens illi diceret, quidquid egeris, probatum habebo, eo ipso eius prouinciæ hominibus præceptũ daret, vt quicunque aliquid litis haberent, ad illũ tanquã ad seipsum venirent & coram illo causas suas agerent: nõ quòd se potestate sua spoliauerit, quo minus possit & ipse cùm velit causas cognoscere, & de rebus omnibus iudicare: sed quod ordinariæ potestatis vsum in gubernatorem transtulerit, extraordinariæ sibi reseruauerit. Sic intelligo Christum ordinariã suam potestatẽ in Apostolos transtulisse, extraordinariam sibi reseruasse. Ordinaria enim remedia in Ecclesia ad remittenda peccata sunt ab eo instituta sacramenta, sine quibus homines peccata remittere non possunt; Christus potest, sed extraordinariè, & multò rariùs facit, quam per sacramẽta. Noluit igitur homines extraordinariis remediis remissionis peccatorum confidere, quę & rara sunt, & incerta: sed ordinaria, & , vt ita dicam, visibilia sacramentorum quærere remedia. Quare sicut Baptismi, & Eucharistiæ, ita Confessionis, & Pœnitentiæ præceptum dedit.

Cõfeßionis auricularis præceptum.

20. *Vt nemini dicerent.*] Cur Christus tam sæpe vetuerit vulgari, quę faciebat, quæque ipsum Deũ esse declarabant, diximus c. 8. 4. c. 9. 30. cur autẽ hoc loco id vetuerit, Mar. c. 8. 30 & Luc. in c. 9. 22. & hoc ipso loco Matt. ver. sequenti docent. Omnes enim hi tres Euangelistæ narrãt Christũ statim atque Petrus illum filium Dei viui confessus esset, exponere cœpisse, quomodo Ierosolymis multa passurus, ac moriturus esset, ex qua narrationis consequentia colligitur ideo noluisse, vt Apostoli se filiũ Dei esse promulgarent, ne, qui id audiuissent, si pòst eum morientem vidissent, infirmitate carnis eius offensi fidem perderent. Nam eo in cruce pendente nonnullos ex iis, qui eum filium Dei esse audiuerant, dixisse legimus *si filius Dei es, descende de cruce*, infra ca. 27. 40. Noluit ergo Christus, vt quod se moriente paucis accidit, omnibus accideret. Hanc rationem Chrys. Hieron. & Beda afferunt. Duplex autem occurrit quæstio altera cur supra cap. 10. 7. miserit Apostolos regnum Dei prædicare quod nihil aliud erat, quàm aduentus filij Dei. Altera cur ipse tam sæpe, aut se filium Dei, aut Deum patrem suũ appellauerit, si nolebat, vt se filiũ esse Dei homines scirent. Hæreticus interpres, qui missionem illam temporalem tantum fuisse respondet, nihil mihi ad rem videtur respondere. Quid enim refert aut temporalem, aut perpetuam missionem fuisse, si aduentum filij Dei prædicabant? Orig. tract. 1. in Matt. respondet Apostolos, non Christum, sed regnum Dei prædicasse. Hieron. è contrario prædicasse quidem Christum, sed non Iesum, id est docuisse illum virum esse iustum, Prophetam, inaudita miracula facientem, Messiã à Deo promissum; sed non docuisse illum esse filium Dei viui, id est verum & naturalem Deum, qualem nunc Petrus confessus est; quia id ne ipsi quidem tunc Apostoli fortassis intelligebant, hoc autem loco prohibuisse, ne se Iesum Christum esse dicerent, vt in plerisque legitur exemplaribus, neque, vt nonnulli putãt, abundat. Nam Iesus Dei, quia seruatorem significat; Christus hominis nomen est. Placet mihi hæc ratio, quemadmodum & Ambr. in c. 9. Lucæ & Euthymio video placuisse. Illud certum, nunquam Christum ante passionem suam Apostolis præcepisse, vt se filium Dei esse prædicarent; ipse vero nunquã satis aperte se filium esse Dei in publico declarauit, quia cũ aliquando offensi nõnulli essent, quòd Deum patrem suum appellasset, eorum opinionem ambiguitate nominis ludificauit, *nonne* (inquit) *scriptum est in lege vestra, ego dixi Dij estis vos si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi filius Dei sum?* Ioan. 10. 34. 35. 36.

21. *Exinde.*] Interpretatio Hieron est, *Exinde*, id est, cum passus fuero. Sed manifestum est indicare Euangelistam voluisse Christum ex eo tempore, quo Petrus illum filium Dei esse confessus fuerat, cœpisse de futura sua morte verba facere, & nõ semel, sed sæpius Apostolos monere, quod futurum erat, quasi dicat ex eo tempore non tenuit Christus secretam futuram passionem suam, sed palam, aperteque de ea loquebatur. Potest quæri, cur ex eo tempore potius, quàm antè. Causa in promptu est quã & Chrysost. & Euthym. & Theoph. indicant, quia ante nondum satis ab Apostolis, tanquam filius Dei naturalis, aut cognitus, aut publica cõfessione pronunciatus fuerat: & verendum erat, ne si de futuræ mortis suæ ignominia mentionem faceret, offenderentur & aut discederent, aut a cursu fidei retardarentur. At cur postea? Eadem nimirum de causa, quia cum se filium Dei cõfessi fuissent, idonei videbantur, vt futuræ mortis illis mysterium explicaretur. Atque adeo necessarium erat vt id fieret, ne postea, si non præmoniti patientem Christum viderent, de eius diuinitate dubitarent, quemadmodum Theophylactus obseruauit. Idẽ enim alibi in simili fecit causa Ioannis 16. 1. *Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini, absque synagogis facient vos.* Aliam etiam alij rationem afferunt, vt discipulos suos Christus futuro exemplo suo ad patientiam præmuniret, quemadmodum ex versu 24. colligitur, *si quis* (inquit) *vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Ita Petrus epist. 1. ca. 2. 21. inquit, *Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius.*

Oporteret.] Non absolute, sed posito patris decreto, quo hominum genus per mortem filij sui cõstituerat liberare, pati, morique eũ oportebat. Quo sen-

Digitized by Google

su ipse apud Luc. dixit cap. 24. 46. *sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.* A

22. *Et assumens eum*] ϗ προσλαβόμενος, quod omnes interpretantur segregans, aut subducẽs eum, quasi ausus non fuerit coram aliis Christum increpare. Ita Chrysostomus, Hieronymus, Beda, & Euthymius. Ego semper existimaui phrasim esse Hebraicam similem Gallicæ, qua, cum significare Galli volunt aliquem erga alium increpatione vsum fuisse, solent dicere *il le vous a pris*, sensusque conuenit optime, sed non audeo affirmare verum esse, quia non possum idoneis exemplis vsum phrasis Hebraicę confirmare: quanquam obseruaui in Numeris cap. 16. 1. verbum לקח id est, accipere positum esse pro loqui, aut alloqui incipere; sicut hoc ipsum verbum παραλαμβάνειν infra. cap. 20. 17. ויקח קרח & accepit Core, quod Septuaginta verterunt καὶ ἐλάλησε κορέ, & locutus est Core. quibus hæc interpretatio non placet, illa fortasse placebit, mihi certe nõ displicet παραλαμβάνειν aut προσλαμβάνειν, id est assumere, vel, accipere sæpe in Apostolicis scriptis significare misereri, vt ad Romanos 14. 1. *infirmum autem in fide* προσλαμβάνεσθε *assumite*, id est miseremini, & capite 15. 7. *propter quod*, inquit, προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, assumite, aut, vt noster vertit interpres, *suscipite inuicem*, id est, mutua alij in alios vtimini misericordia. Hic etiam sensus bene congruit, vt Petrus audita futura Christi passione commiseratione commotus, hoc est assumens eum cœperit dehortari. Quem sensum videtur Hieronymus secutus esse, assumens, inquit, illum in affectum suum.

Petri defensio contra Caluinistas

Cœpit increpare.] Non reprehendentis, sed amici consulentis more, vt Beda & Euthymius annotarunt. Nam quod Caluinistarum interpretes insolentibus verbis Petrum reprehendunt, quasi stulte voluerit Christum à morte, ex qua salus nostra pendebat, reuocare, suo illi more faciunt. Petri fidem eleuant, vt plus ipsi, quàm ille, fidei habere videantur: sed si isti fidelissimi homines illic fuissent, vix fortasse quicquam credidissent, &, si ex eorum ingenio licet facere coniecturam qui omnibus in rebus aut sensum, aut, cum se maxime humo attollũt, rationem non fidem sequi solent, Christum vt opinor irrisissent. Alia modestia de Petro Chrysostomus & Hieronymus hoc loco loquuntur. Nimirũ quẽadmodum paulo ante vers. 16. Christum filium Dei viui esse dicens maiorem, quàm cæteri Apostoli fidem ostendit; ita nunc illum maiorem erga eundem Christum amorem demonstrare.

Petri singularis amor erga Christum

Absit à te Domine.] Non potuit noster interpres melius vertere, quod Græce est ἵλεώς σοι, id est, propitius tibi, ad verbum, vbi alij subintelligendũ putant, sis, alij, sit Deus ego neutrum. Non enim dubito, quin Græcus Matthæi interpres ex Septuaginta eam phrasim fuerit mutuatus. Solent autem Septuaginta duobus in locis vertere ἵλεώς σοι, propitius tibi, aut cùm Hæbraice est שלום לכם *pax vobis*, vt Genes. 43. 22. aut cum est חלילה prohibitio, id est, absit, vt 1 Regum 14. 45. & 20. 2. 9. vox ergo abominantis est, & ne id eueniat, quod dictum est, deprecantis.

23. *Qui conuersus.*] Id est respiciens, vt Marc. cap. 8. 33. exponit, *qui conuersus* (inquit) *& videns discipulos suos comminatus est Petro.* Fortasse Hebraismus est, quo cõtraria respõsio significatur, quasi dicat Euãgelista Petrum obiurgasse Christum quod pati vellet; Christum vero è contrario obiurgasse Petrum, quod se pati nollet, vt Psalm. 70. 20. *Quantas ostendisti mihi tribulationes multas, & malas, & conuersus viuificasti me, & de abyssis terræ iterum reduxisti me;* illud enim *conuersus* iterationem, & vicem contrariam significat, quemadmodũ si diceret, tu me prius occidisti, idẽque me postea è contrario viuificasti, & Psal. 84. 7. *Deus tu conuersus viuificabis nos, & plebs tua lætabitur in te*, id est, quemadmodum tu prius nos occidisti, ita nunc idem è contrario viuificabis.

Vade post me.] לך אחרי, Hebraica phrasis proprie significat sequere me, quemadmodum & Hilarius interpretatur. Quasi dicat, potius deberes sequi, imitarique passionem meam, quam me ab ea reuocare. Simili etiam sententia Origenes tractatu 1. in Matthæum & Hieronymus in commentariis interpretantur, *vade post me*, id est, sequere potius meam sententiam, quàm tuam quemadmodum & Diuus Augustinus sermone 13. de verbis Domini secundum Matthęum videtur intellexisse. Vertit enim *redi post me.* Sed hoc loco dubium non est, quin oratio sit facessere iubentis, quemadmodum Satanæ idem Christus dixit ca. 4. 10. *vade post me Satana.* Nam quod superiores auctores annotarunt, diabolo non dixisse *vade post me*, sed tantum *vade*; Petro autem dixisse *post me*, non satis est firmum, & quia idem significat *vade*, & *vade post me*, & quia etiam ca. 4. 10. quemadmodum illic annotauimus in multis Gręcis codicibus legitur, ὕπαγε ὀπίσω μου, post me.

Quo sensu Petrus à Christo Satanas vocatus.

Satana.] Diuus Hilarius veritus est existimare Satanæ nomen Petro tributum. Itaque sic verba distinguit *vade post me*, vt hactenus cum Petro Christ⁹ loquatur, deinde quasi ad diabolum, qui eam Petro opinionem suggereret, vt ipsum, ne moreretur impediret, conuersus dicat *Satana scandalum es mihi.* Quod eo magis miror, quod idem Hilarius in commentariis in Psalm. 131. Petrum ipsum dicat Satanam appellatum, Neque de eo alius quisquam dubitauit. Merito admirari aliquis potest, quod & Diuus Augustinus sermone 13. de verbis Domini secundum Matthæum admiratur, cur Christus tam breui interuallo eundem Petrum, & beatum, & Satanam appellauit. Respondet Hieronymus nõdum Ecclesiam super illum ædificatam fuisse: propterea errasse: propterea Satanam vocari potuisse. Respõdent Augustinus & Theophylactus beatum, cùm non caro & sanguis, sed pater, qui in cœlis est, illi reuelauit: Satanam, cùm non ea, quæ Dei, sed quæ hominum erant, sapiebat, vocatum fuisse. Impudentes nostri temporis hæretici sunt, qui in hunc solum titulum Romanum Pontificem Petro successisse dictitant. Si inquiunt, Petrum Christus Satanam appellauit, quo nomine Romanum Pontificem, appellauisset? Respondeo, *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Rogoque vicissim eos, si Petrum Apostolorum principem Satanam appellauit, quo nomine Lutherum, quo nomine Caluinũ, non hæreticos tantùm, sed perniciosissimos hæresiarchas appellasset? Non ergo Petrũ Satanam, quasi proprio diaboli, sed quasi communi aduersarij nomine vocauit, quia sibi pro omnibus hominibus mori volenti aduersabatur. At cur tam acriter reprehendit? non tam quod Petri culpa, si qua tamen fuit, quàm quod rei, de qua agebatur, magnitudo merebatur.

Romanus Pontifex ab hæreticorum cõuicio vindicatur.

24. *Tunc.*] Antequam Petrum reprehenderet, vt mihi videtur ex Luca colligi, qui hæc verba ante Petri reprehensionem posuit cap. 9. 23. quamuis Chrysostomo, & Theophylacto secus videatur.

Discipulis.] Lucas ait, *dicebat autem ad omnes*, & Marcus cap. 8. 34. *& conuocata turba cum discipulis suis di-*

Digitized by Google

xit eis: quam Euangelistarum dissensionem duobus modis interpretor, aut Christum præsentibus turbis, & quasi testibus aduocatis id dixisse solis Apostolis: aut præcipue Apostolis dictum voluisse; turbam verò, quæ aderat, quod Apostolis dicebatur, sibi dictum putasse.

Liberum arbitrium.

Si quis vult.] Rectè Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus admonuerunt liberum ex his verbis arbitrium confirmari.

Quid abnegare seipsū.

Abneget semetipsum.] Quid sit seipsum abnegare, varie interpretes exponunt. Hieronymus, & Beda hoc loco, & Gregorius homilia decima in Ezechielem existimant nihil aliud esse seipsum abnegare, quàm veterem hominem exuere, induere nouum. *Tunc* (inquit Beda) *nos abnegamus, cum vitamus, quod per vetustatem fuimus, & annitimur, quò per nouitatem vocamur.* Sed manifestum est hoc loco non de moribus, sed de mortibus agi, vt vers. 25. declaratur. *Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.* Melius Chrysostomus, quid sit nos ipsos abnegare ex aliorum abnegatione admonet intelligendum. Alios abnegare est illos contemnere atque deserere, nullam eorum habere rationem, nullam curam, pro nihilo eorum vitam ducere Hoc idem est seipsum abnegare, nullam sui habere rationem; vitam suam, cum opus est, pro Christo contemnere, vt vers. 25. declaratur. Vocat enim *seipsum* non anima, sed vitam corporis, quam contemnere oportet. vt animam viuat: quia *qui voluerit animam suam*, id est vitam corporis *saluam facere, perdet eam*, id est, vitam animæ vt cap. 10. 38. 39. explicauimus.

26. *Animæ vero suæ detrimentum patiatur.*] τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ, id est, anima vero sua mulctetur, metaphora de foro sūpta, in quo siquis de possessione aliqua, quantumuis locupleti, & de vita litigaret, nihil lucraretur, si possessionem quidem obtineret, sed vitam perderet. Nam & hoc loco de iudicio agitur; sequitur enim statim vers. 27. *filius enim hominis venturus est in gloria patris cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera sua.*

Aut quam dabit commutationem.] ἀντάλλαγμα, compensationem pro anima sua, id est, pro vita sua: metaphora etiam est, aut a iudicio, aut a bello sumpta; nam & in iudicio aliquando, qui capite damnatus est, pecuniæ magnitudine vitam redimit, aut quia vita coporis quoquo modo pecunia æstimari potest; aut quia pecunia iudices corrumpuntur: at pro æterna animæ vita nulla in Dei iudicio pecunia, nulla compensatio dari potest, neque Deus, qui iudex futurus est, corrumpi muneribus. Et in bello solent homines, cum victi sunt, vitam pretio à victoribus emere; sed in iudicio vitam animæ emere non poterunt. Quam enim commutationem dabunt pro anima sua? Ludit ergo Christus nominis ambiguitate, & tacite à vita corporis ad animæ vitam argumentatur. Vtramque enim nomen *animæ* significat, sicut vers. præcedenti, & cap. 10. 38. 39. quasi dicat quemadmodum pro vita corporis in bello, vel in iudicio nullam satis dignam compensationem quisquam dare potest, ita & multo etiam min' pro vita animæ. Quod autem dicit *homo*, Hebraismus est pro *quisquam*. Sic enim solent Septuaginta vertere vbi est Hebraice איש id est, vir, qui pro *quisquam* apud illos ponitur, vt Iudicum 2. 21. & 4. 20. Ruth. 3. 3. & 1. Regum 17. 25. & 24. 20. & 4. Reg. 18. 21.

27. *Filius enim hominis.*] Putat D. Hieronymus hoc ad consolandos discipulos Christum dixisse; potius credo propterea addidisse hoc, quia de animæ commutatione mentionem fecerat, quæ ex forensi iudicio translata fuerat. Probat enim his verbis nullam pro anima commutationem dari posse, quia non quilibet iudex, sed filius hominis ad iudicandum venturus est neque quolibet modo, sed in gloria patris sui, & cum angelis suis venturus est, ita vt bonorum nostrorum non indigeat. Cur autem filius hominis appelletur, diximus cap. 8. 20.

In gloria patris sui.] *In* pro *cum* ex Hebræorum idiomate, gloriam autem non suam, sed patris sui vocat: vel quia, etsi ipsius erat, pater tamen illi vna cum natura dederat, vel, vt Chrysostomus, & Euthymius existimant, vt significet illam sibi communem esse cum patre. Nam & angelos statim non patris, sed suos vocat. Qui autem angelorum dominus erat, verus Deus erat, communemque cum patre habebat gloriam: sed dicitur in gloria venturus, quasi tunc in gloria non esset, quia quamuis eandem tum gloriam haberet, tamen tunc occultabat, postea ostensurus erat.

Et tunc reddet vnicuique.] Hæc verba c. 10. 41. exposuimus.

28. *Sunt quidam de hic stantibus.*] id est, ex iis, qui hîc adsunt, vt ca. 6. 5. docuimus, standi verbum in sacris litteris non semper statum corporis, sed aliquando solam præsentiam significare, sicut & Hispani stare pro adesse solent dicere.

Qui non gustabunt mortem.] Id est, non morientur: Hebraismus, qualis apud Lucam ca. 9. 27. Ioannem ca. 2. 52. & apud D. Paulum ad Hebræos 2. 9 quamuis Hebræi potiùs soleant dicere ראהמות videre mortem quam gustare Psal. 88. 49. *Quis est homo, qui viuet, & non videbit mortem.* Cæterum quia videre apud Hebræos significat experiri, quod apud Græcos melius dicitur γεύσασθαι gustare, quam videre, solent ita loqui scriptores Ecclesiastici. Hoc Ambrosius in cap 9. Lucæ de morte animæ intelligendum putat, quasi dicat Christus nonnullos illic esse, qui condemnandi non erunt, cum filius hominis venerit: aut qui peccaturi amplius non sunt donec filium hominis venientem videant: quod coactum admodum est.

In regno suo.] Quid Christus hoc loco per regnum suum intelligat, interpretum sententiæ mirum in modum variant. Nonnulli de vltimo iudicio interpretantur, de quo ver. præcedenti dixerat, *filius enim hominis venturus est in gloria patris sui*, idque videtur esse valde consequens, sed quomodo aliqui ex iis, qui astabant, vsque ad diem iudicij morituri non essent, id non satis est consequens. Quidam de Ioanne Euangelista id dictum volunt, quem credunt mortuum non esse, quod apud alium auctorem, quàm apud Strabum non inuenio, neque scripturæ consentaneum est; ipse enim Ioannes videtur ca. 21. 23. hanc de se vulgo conceptam opinionem refutare. Alij de tempore illo quod post Christi resurrectionem fuit, interpretantur: id enim, quia tunc gloriosus resurrexit, regnum Dei vocari solet, vt infra cap. 26. 29. Et Mar. 14. 25. & Lu. 22. 29. 30. quod plerisque nouis interpretibus placuisse video: mihi verò nullo modo placet; & quia id Christus regnum Dei, quia iam diabolus victus erat, sed non regnum suum, quia nondum in gloria sua venerat, appellare solet, & quia, si id diceret, nihil diceret. Quid enim magni erat nonnullos ex discipulis suis morituros non esse, priusquam ipsum resurgentem viderent, cum non nonnulli, sed omnes viderint: hoc autem loco cum dicit, *sunt quidam de hic stantibus*, minime obscure significat non omnes discipulos, sed pau-

Ioannes Euangelista an mortuus.

Digitized by Google

A costantùm, & electos eosque singulari priuilegio regnum illud suum, de quo loquebatur, priusquam morerentur, visuros esse. Itaque vera est omnium veterum auctorũ interpretatio, Origenis tractatu 3. in Matth. Hilarij canone 16. Chrysostomi, Hieronymi, Bedæ, Theophylacti, & Euthymij in commentariis, Ambros. in c. 9. Lucæ, August. in cap. 2. epistolæ ad Galat. Remigij apud D. Thom. regnum Dei Christi transfigurationem appellari, quam non omnes, sed solus Petrus, Iacobus, & Ioannes, antequam morerentur, videre meruerunt, quod vel ex eo probari potest, quod statim omnes Euangelistæ subiungant sex post diebus Christum coram tribus illis Apostolis fuisse transfiguratum: præterquam quod si nec de tempore iudicij, nec de tempore resurrectionis, vt probatum est, intelligi potest, necesse est, vt de trãsfiguratione intelligatur. Nam quod Beda & Greg. apud D. Tho. de Euangelij, Ecclesiæque propagatione interpretantur, alienum videtur. Vocat ergo Christus transfigurationem regnum suum, non quia proprie regnum, sed quia futuri regni imago erat. Potest autem meritò dubitari, cur Christus tanquam magni aliquid dicat, nonnullos ex circunstantibus morituros non esse, antequam ipsius viderent regnum, si per regnum suum transfigurationem intelligebat, quę sexto post die facta est; quo tempore non solùm tres illi, qui viderunt, sed omnes etiam Apostoli superstites erant. Respõdeo id ad futurum longe post regnum esse referendum, de quo ver. præcedenti locutus fuerat, B *filius enim hominis venturus est in gloria patris sui*, ante cuius regni visionem non mori magnum profecto quiddam erat: sed illud ipsum regnum tres illi Apostoli non in ipso, sed in figura; non præsens, sed per transennam ostensum viderunt.

CAPVT XVII.

ET post dies sex assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & ducit illos in
montem excelsum seorsum: 2. & transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol: Mar. 9. a. 2 Lu. 9. d. 28
vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. 3. Et ecce apparuerunt illis Moyses, & Elias
cum eo loquentes. 4. Respondens autem Petrus, dixit ad Iesum: Domine, bonum est nos hîc esse: si
vis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum, Moysi vnum, & Eliæ vnum. 5. Adhuc eo loquente, ecce nu-
bes lucida obumbrauit eos. Et ecce vox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene com- 2. Pet. 1. d. 17.
placui: ipsum audite. 6. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde. 7. Et accessit Sup. 3. d. 17
Iesus, & tetigit eos: dixitque eis: Surgite, & nolite timere. 8. Leuantes autem oculos suos, neminem viderũt
nisi solum Iesum 9. Et descendentibus illis de monte, præcepit eis Iesus, dicens: Nemini dixeritis visionem, Ma 9. b. 11
donec Filius hominis à mortuis resurgat. 10. Et interrogauerunt eum discipuli, dicentes: Quid ergo Scribæ Mal. 4. b. 5
dicunt quod Eliam oporteat primum venire? 11. At ille respondens, ait eis: Elias quidem venturus est, & Sup. 11. b. 14
restituet omnia. 12. dico autem vobis, quia Elias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo Sup. 4. a. 9.
quæcumque voluerunt. Sic & Filius hominis passurus est ab eis. 13. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ma 9. c. 17
Ioanne Baptista dixisset eis. 14. Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus prouolutus ante Luc. 9. c. 38
eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur: nam sæpe cadit in ignem, &
crebro in aquam. 15. Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum: 16. Respondens autem Ie-
sus, ait: O generatio incredula, & peruersa, quousque ero vobiscum? vsquequo patiar vos? Afferte huc il-
lum ad me. 17. Et increpauit illum Iesus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora. 18. Tunc
accesserunt discipuli ad Iesum secreto, & dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum? Dixit illis Ie- Luc. 17. b. 6
sus: Propter incredulitatẽ vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem, sicut granum sinapis, di- Mar. 9. e 31
cetis mõti huic, Trãsi hinc illuc, & trãsibit, & nihil impossible erit vobis. 20. Hoc autẽ genus nõ eiicitur nisi Lu 9. e 44.
per orationẽ, & ieiunium. 21. Conuersantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus: Filius hominis tra- inf. 20. c. 18
dendus est in manus hominum: 22. & occident eum, & tertia die resurget. Et contristati sunt vehemen-
ter. 23. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei:
Magister vester non soluit didrachma? 24. Ait: Etiam. Et cum intrasset in domum, præuenit eum Iesus,
dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum? à filiis suis, an
ab alienis? 25. Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filii. 26. Vt autem non scandali-
zemus eos, vade ad mare, & mitte hamum: & eum piscem, qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius,
inuenies staterem, illum sumens, da eis pro me, & te.

IN CAP. XVII.

POST *dies sex.*] Idem tempus ponit Marcus ca. 9. 2. Lucas vero cap. 9. 28. post octo ferè dies id factũ dicit, quod Hieronym. Chrysost. Beda, Theophylactus, Euthymius hoc loco, & Augustinus li. 2. de consensu Euangelistarum c. 56. ita soluunt; Matthęũ & Marcum eum diem, quo superiora gesta fuerãt, non numerasse, Lucam verò numerasse. Potest & alio modo solui Lucam non pręcise: sed confuse notasse tempus, ideoque dixisse fere.

Cur Christus transfiguratus.

Assumpsit.] Multa hîc quæri possunt. Primo, cur Christus transfigurari voluerit, ad quam quæstio- C nem Hilarius, Chrysostomus & Euthymius respondent id fecisse, vt discipulos mentione futuræ mortis suæ mœrentes consolaretur. Theophylactus vero, vt probaret, quod superiore cap. vers. 27. dixerat, se in gloria patris sui venturũ esse, quod vtrumque probabilius est, quàm quod hæreticorum interpretes dicunt, voluisse ostendere se non inuitum, sed sponte sua moriturum, cùm tantã haberet gloriam. Alia quæstio est, cur non sit coram omnibus discipulis transfiguratus? Ratio ex vers. 9. facile colligitur, vbi præcipit tribus illis

Cur Christus coram paucis, usque tribus Apostolis transfiguratus.

Digitized by Google

Apostolis, qui ipsius gloriã conspicati fuerant, vt nemini visionem illam dicerent, donec filius hominis à mortuis resurgeret. Noluit ergo Christus gloriam suam euulgari ob eas causas, quas illic explicabimus. Tertia est, cur tribus, non pluribus, non paucioribus gloriam suam ostenderit? Ideo, vt opinor, quia volebat futuræ suæ gloriç testes aliquos exstare; *in ore* autem *duorum aut trium testium stabit omne verbum*. Deuter. 19. 5. & Matth. 18. 16. Adde, quod ita accidit, vt tres haberet discipulos secretorum suorum maxime capaces; hos enim tres ad res magis secretas solebat adhibere, vt apparet ex Marco capite 14. vers. 33. Quarta, cur his potius, quam aliis ostenderit, cuius rei vna modò exposita est ratio. B Alia vero est, quod Petrus & primus Apostolorum esset, & maxime ipsum amaret: Ioannem vero ipse amaret maxime; Iacobus autem post Petrum ex primis esset, & fide ardentissimus. Itaque primus omnium ab Herode pro Christo occisus est Actor. 12. 2. quam rationem Origen tract. 3. in Matthæum. Ambrosius in cap. 9. Lucç. Augustinus in caput 2. epist. ad Galat. Hieronymus, Theophylactus, & Euthymius in commẽtariis reddunt. In eo autẽ Ambrosius, & Augustinus memoria sunt lapsi, quòd existimauerint hũc Iacobum fratrem illum Domini fuisse: cum Euãgelistç fratrem illũ Ioannis Zebedæi filium fuisse dicant. C

Cur Christus in mõte, & in quo mõte trãsfiguratus.

In montem excelsum.] Quis hic mons fuerit Euangelistæ non dicunt, neque vllus, quod sciam, satis antiquus, & grauis auctor; vulgo tamen iamdiu inualuit opinio eum fuisse Tabor, quẽ Diuus Hieronymus in locis Hebraicis in medio Galilææ campo esse dicit mira rotunditate sublimem. Siue is, siue alius mons fuerit, quæri videtur posse, cur, vt gloriam suam demonstraret, in montem ascenderit: ratio vna eius rei ex Luca cap. 9. versu 28. colligitur; dicit enim ascendisse, vt oraret; solebat autem Christus orandi causa in montem ascẽdere, D vbi & solitudo maior est, & cœli cõspectus liberior, vt Marci 6. 46. & Lucæ 6. 12. Quod autem Luc. dicit ascendisse, vt oraret, non ita intelligendum arbitror, quasi ea tantùm ascenderit causa: sed quia solebat in omnibus maioribus rebus orationem præmittere, antequam gloriam suam ostenderet, orauit, & est vero simile, cum ab Apostolis discederet, non dixisse se transfigurationis, sed orationis causa in montem ascendere, ne remanentibus inuidiæ occasionem relinqueret. Accedit, quod plerumque Dei gloria in montibus, qui cœlo propinquiores sunt, & ab hominibus remotiores, non in vallibus ostenditur; sic enim Mosi in monte Sina E Dei maiestas apparuit Exodi 19. 11. & erat illa res, vt ait Hilarius, figura transfigurationis.

Caluinus in Har. & Beza in Matth.

2. *Et transfiguratus est.*] Putide mihi videtur hæreticus quidam interpres transtulisse, & transformatus est, cum Græcum verbum μεταμορφοῦσθαι non magis transformari, quam trãsfigurari significet, & transformadi verbum nec magis vsitatum, quam transfigurandi Latinis sit, quo sæpe Plinius, Quintilianus, & Suetonius vtuntur, & periculosam includat ambiguitatem. Potest enim & ad externam referri, cum manifestum sit, vt Hieronymus admonet, Christum non corporis sui naturam, sed externam tantum speciem, figuramque mutauisse. F

Lib. 9. hist. 31.
l. 6. inst. c. 2
in Nerone c. 28.

Vulgata editio defenditur.

Sicut nix.] Omnia fere Græcorum exemplaria legunt, ὡς τὸ φῶς sicut lux. nostrum interpretem legisse constat ὡς χιὼν sicut nix, quemadmodum & in nonnullis Græcis codicibus legitur: eamque lectionem omnino probandam existimo, & quia Marcus c. 9. 3. ita etiam scribit, & quia Hilarius, & omnes veteres A auctores ita legunt; & quia comparatio similior, & magis est vsitata; non enim, quæ alba sunt, solemus lumini, sed niui comparare: splendida lumini comparamus; beatorum autem gloria albis vestibus significari solet, vt Apocalypsis cap. 1. 14. & 3. 4. 5 18. & 4. 4. & 6. 11. & 7. 9. 13. & 19. 14. Fuerunt nostro tempore viri eruditissimi duo, qui existimauerũt Apostolos in transfiguratione Christi vidisse diuinitatem. In quam sententiam & plurimos auctores veteres, & Ecclesiasticum hymnum, quasi ita sentiat Ecclesia, proferre solent.

Apostoli diuinitatem in Christi transfiguratione nõ viderunt.

Prudẽtius in hymno de Epiph.

Illustre quiddam cernimus,
Quod nesciat finem pati,
Sublime, celsum, interminum,
Antiquius cælo & Chao.

Minime tamen illis assentior, neque vllum veterem auctorem ita sensisse credo, & ita sentire periculosum esse arbitror. Nam omnes illi, qui citantur veteres auctores, nihil aliud dicere voluerunt, quam Apostolos Christi diuinitatem, id est diuinitatis signum oculis conspexisse. Argumentabantur enim aduersus Arianos, vt Christi diuinitatem inde probarent, & in illo ipso hymno, quem proferunt, Ecclesiastico id etiam explicatur.

Quicunque Christum quæritis,
Oculos in altum tollite;
Illic licebit visere
Signum perennis gloriæ.

Non igitur Christus diuinitatem suam, quæ corporeis oculis videri non potuit, sed diuinitatis speciem, & corporis gloriam ostendit, quemadmodum & hoc loco Hieronymus indicat, & Diuus Thomas in Theologiæ Summa subtiliter explicauit, quam legere, qui subtiliora desiderant, Theologi debent.

3 p. q. 45. ar. 1. ad. 1.

Cur Moses, & Elias in trãsfiguratione apparuerunt.

3. *Moyses & Elias.*] Cur voluerit Christus aliquos ex alio mundo suæ transfigurationis testes adesse, merito quæri potest. Hilarius respondet, vt resurrectionis fides suscitato Moyse confirmaretur: cæterum non de resurrectione, sed de futuro Christi regno quçstio erat. Itaque duabus de causis interfuisse arbitror: altera, ne res Apostolis ficta videretur: altera, vt futurum Christi regnum ad viuum reprçsentaretur, sub cuius aduentum duos testes mittendos esse testatur Ioannes in Apocalypsi capite 11. 3. Cur autem hos potius duos, quàm alios voluerit adesse, omnes veteres auctores hanc causam fuisse putant, vt per Moysem lex, per Eliam prophetæ significarentur, legemque, & Prophetas in Christum tendere, in eoque terminari doceremur. Tertullianus libro aduersus Marcionem 4. hinc Marcionistas refellẽs Christũ legi, & Prophetis non esse contrarium. Hilar. Chrysost. Hieronym. Beda, & Euthymius in hoc loco, & Ambro in caput 9. Lucç, & Augustin. in libro de quinque hæresibus, capite 7. Alias idem Chrysostomus, & Euthymius rationes adferunt, quia multa vterque, & Moyses, & Elias miracula fecerat, & quia alij dicebant Christum esse Eliam, alij vnum ex antiquis prophetis, Moyses autem antiquissimus fuit; & vt ostenderet vitæ, & mortis se dominum esse, qui & adhuc viuentem Eliam, & iam mortuũ Moysem testes excitaret. Simile est, quod Hieronymus dicit, Scribis, & Pharisæis signum de cœlo petentibus, & de cœlo Elia deuocato, & de inferno suscitato Moyse signum dare voluisse. Alij, vt Moysis mansuetudinem, Eliæque zelum discipuli imitarentur, vt Euthymius exponit: Tertullianus autem in libro aduersus Praxeam putat impletum esse, quod Deo promiserat in Numeris cap. 12. 8. se cum Moyse ore ad eos locutu-

rum esse. Verissimam ego causam, cur Moyses, & Elias apparuerint, esse arbitror, quam doctus quidam nostri temporis interpres indicauit, quod voluerit Christus futuri aduentus sui imaginem repræsentare, ante secundum autem eius aduentum Moyses, & Elias venturi sint, quemadmodum ex Apocalypsi cap. 11. 3. 4. 5. 6. haud obscure colligitur, & *dabo*, inquit, *duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis; hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini stantes, & si quis eis nocere voluerit, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum*, quibus verbis Elias: *& potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint*, quibus verbis Moses aperte describitur. Solet quæri, an vere apparuerint. Ita quidem omnes, quos ego quidem legi, auctores sentiunt. Strabum & D. Thomam excipio; quorum ille in commentariis in caput 9. Lucæ existimat non vere ipsos, sed ipsorum imagines apparuisse: hic verò in commentariis ad hunc locum Eliam quidem, quia mortuus non erat, vere adfuisse; Moysem autem, quia mortuus erat, non verum, & integrum; sed eius tantum animam non proprio, sed alieno aliquo assumpto corpore apparuisse. Probabilius, quod omnes alij sentiunt auctores vtrumque verum, vtrumque integrum fuisse. Nec enim conueniebat, vt mendacio veritas probaretur; & erat rationi consentaneum, vt quemadmodum Christus non falsam, & adumbratam, sed veram, & expressam gloriam ostendebat; sic non falsis, & imaginariis, sed veris confirmaretur testibus. Quæritur etiam à quibusdam, quomodo Apostoli Moysem, & Eliam, quos nunquam viderant, cognoscere potuerint. Respondet Euthymius in antiquis Hebræorum libris eorum formas fuisse descriptas, vel ex traditione cognitum vulgo fuisse, qua fuissent forma. Theophylactus vero ex colloquiis quæ inter se miscebant ab Apostolis cognitos fuisse putat: nam fortasse, inquit, Moyses dicebat, Tu es, cuius ego passionem occiso agno & celebrato Pascha præfiguraui. Elias vero: Tu es, cuius ego resurrectionem suscitato viduæ filio significaui. Scribit quidem Lucas capite 9. 30. 31. sermones illos inter se aliquos miscuisse, non de his tamen rebus, *sed dicebant*, inquit, *excessum eius, quem completurus erat in Hierusalem*, ideo, vt opinor, vt quod Christus de sua futura morte paulo ante prædixerat, confirmarent, & Apostoli offendi desinerent. Fieri etiam potest quod alij dicunt, vt interna Dei inspiratione cognouerint. Narrat idem Lucas Petrum; & qui cum eo erant grauatos fuisse somno, quem Chrysostomus non verum somnum, sed stuporem interpretatur, quod vero valde simile est; quomodo enim in tanta gloria dormirent? Nisi fortasse interim, dũ Christus orabat, dormire cœperint, quemadmodum passionis tempore fecerunt, capite 26. 40. 43. idque diuino permissu, vt interim & Moyses, & Elias venirent, & sese Christus transfiguraret. Quod & Lucas indicat dicens; *& euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros, qui stabant cum illo.*

Moses in vero corpore in transfiguratione apparuit.

4. *Respondens.*] Hebraismus est, respondere pro loqui, vt sæpe iam explicauimus.

Faciamus hic tria tabernacula.] de se, & aliis Apostolis mentionem non facit, de solo Christo, Moyse, & Elia solicitus. Dubitatur à quibusdam, cur tabernacula facere voluerit, & in eo loco manere. Respondent Chrysostomus, Theophylactus, & Euthy- A mius metu Iudæorum id cogitasse, atque dixisse, ne Christus, quemadmodum paulo ante dixerat, in eorum manus traderetur; quasi in summo monte latere posset, & si opus esset, a Moyse, & Elia defendi, quorum alter Ægyptios, & Amalechitas: alter duos, aut tres Centuriones cum ipsorum militibus deuocato cœlitus igne consumpserat. Sed hæc cogitatio vix Petro videtur digna. Vera igitur causa fuit, quam Petrus ipse indicat dicens, *bonum est nos hic esse*. Bonum enim non vtile, aut tutum, vt auctores illi interpretantur, sed iucundum vocat, quem- B admodum Galli dicunt, *il faict beau estre icy*. Placuerat enim illi gloriosus ille Christi, Moysis, & Eliæ status, in quo eos permansuros credebat, si semper in monte commorarentur. Aliam videtur causam cap 9. 33. Lucas indicare; ait enim Petrum hoc dixisse, cùm vidisset Moysem, & Eliam discessisse quasi eos discedere doleret, velletque ibi semper manere. Marcus capite 9. 6. & Lucas cap. 9. 33 annotant Petrum nescisse, quid diceret: vnde Caluinistæ more suo occasionem arripiunt Petrum imprudenter accusandi, quasi Moysem, & Eliam Christi collegas, illique pares facere voluerit; quod ne in mentem quidem illi venit; neque propterea Euangelistæ C dixerunt illum, quid diceret, nesciuisse, quod quicquam contra fidem locutus sit, sed quod rude & quasi puerile desiderium magni amoris signum declarauerit, non considerans illis, qui tam gloriosi essent, opus non esse tabernaculis. Non autem considerauit, quia propter gloriæ magnitudinem, quam conspexerat, obstupefactus erat: *erant enim*, inquit Marcus, *timore exterriti*. Iuuat videre quanto verius, quantoque meliore spiritu Diuus Ambrosius quàm Caluinus Petri factũ interpretetur. Is in caput nonum Lucæ his verbis scribit, *bonum est*, inquit, *nos hic esse. Hinc & ille, Dissolui, & cum Christo esse multo melius. Nec laudasse contentus non solum affectu, sed etiam facto- D rum deuotione præstantior ad exædificãda tabernacula tria impiger operarius communis obsequij ministerium pollicetur. Et quamuis nesciret, quid diceret, tamen pollicebatur officium: in quo non inconsulta petulantia, sed præmatura deuotio fructum pietatis accumulat. Nam quod ignorabat conditionis fuit: quod promittebat, deuotionis.*

Caluinus in harm.

Petrus aduersus Caluini petulantiam defenditur.

Phil. 1. 23.

5 *Ecce nubes lucida.*] In nube solere Dei maiestatem ostendi innumeris locis patet. Exodi 16. 10. & 19. 9. 16. & 24. 15. 16. & 33 9. 10. & 34. 5. & 40 32. 33. 34. 36. Vnde & Dauid dicit Psalmo 107. 3. *Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum*: & Christus ad demonstrandam maiestatem suam dicitur ad iudicium in nubibus cœli venturus esse, infra capit. 24. 30. 26. 64. Cur id fiat, facilis coniectura E est, nubes res est cœlestis, declaratur ergo per nubem diuina maiestas, vt verus Deus, qui loquitur, cœlique dominator, non falsus, non terrenus esse significetur. Atq. hæc fuit causa, cur hoc loco nubes descenderit, vt vox illa, quæ audita est, *Hic est filius meus dilectus*, non alius, quam Dei esse crederetur, quemadmodum Euthymius animaduertit. Illa etiã fortassis, quam reddit Ambrosius vt Apostoli Dei loquentis maiestatem interposita nube ferre pos- F sent: nam eandem ob causam Moysi per nubem locutum legimus. Annotarunt Chrysost. & Theophylactus hanc nubem lucidam fuisse, non qualis in veteri testamento esse solebat, caliginosam; quia Deus non ad terrendum, sed ad docendum descendebat. Laudo allegoriæ subtilitatem: sed potiùs propterea lucidam fuisse credo, vt rei, quæ agebatur, id est, Christi gloriæ, transfigurationique conueniret.

Et ecce vox de cœlo dicens.] Rectè Chrysostomus ob-

Digitized by Google

seruauit hanc vocem postquam Moyses, & Elias discesserunt, emissam fuisse, vt dubium non esset non ad alium quam ad solum Christum esse referendam.

Hic est filius meus.] Ambrosius & Hieronymus existimāt in pronomine *hic* emphasim esse, quasi dicat, non Moyses, non Elias, sed hic est filius meus. Idem hæreticorū interpretes, sed peruerso animo dicunt vt Petrum quasi Moysem, & Eliam Christo æquantem carpant. Ego emphasim quidem in eo pronomine, sed aliam esse arbitror. Neque enim Apostoli dubitabant non Moysem, non Eliam, sed Christū filium esse Dei viui, cum paulo ante, cum nondum Christi gloriam vidissent, id Petrus confessus esset. Itaque non opus erat, vt Christus a Moyse, & Elia cœlesti voce discerneretur. Hęc igitur est emphasis *hic*, id est, quem fulgentem, vt solem, quē gloriosū vidistis, est filius meus. Non enim hæc vox ad docēdos discipulos Christum esse filium Dei missa est: sed ad docendum, qualis venturus esset, & confirmandum, quod c. 16. 27. Christus dixerat *filius enim hominis venturus est in gloria patris sui*: & ad comprobandam Petri confessionem versiculo 16. *Tu es Christus filius Dei viui*, vt aliis futuri regni Christi certior esset testis: quemadmodum ipse testatur 2. epist. ca. 1 18. *Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto.* Hunc locum supra tractauimus cap. 3. 17.

Ipsum audite.] Constituit, aut esse indicat Christum legislatorem, cui obediendum sit. Audire enim hoc loco Hebræorum more significabat obedire. Sic Psal. 2. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion mōtem sanctum eius prædicans præceptum eius.* Tertul. lib. 4. contra Marcionem ad hunc modum interpretatur, *ipsum audite*, id est, non Moysem, neque Eliam, quasi hoc loco lex, & prophetæ abrogatæ sint. Caluinistæ verò hæc verba in memoria figenda esse monent, ne alium, quàm ipsum Christum audiamus. Boni sane consiliarij, quorum consilium vtinam diligentius sequeremur, ne vllos vnquam hæreticos audiremus: nullum enim illi auditorem haberent. *Cal. in har.*

6. *Ceciderunt in faciem suam.*] Inepte quidam Caluinistarum interpres exponit Apostolos audita voce in terram adorabundos cecidisse: id enim Hebraicam phrasim significare נפל על פני *cadere in faciem.* Quod vt plerumque verum sit: semper tamen verū non est. Nam 1. Regum 17. vers. 49. Goliath *in faciem cecidisse* dicitur non adorans, sed moriens, & Daniel capite 8. versiculo 17. & 10 9. etiam dicitur *in faciem cecidisse* non adorabundus, sed visione perterritus, & obstupefactus. In hunc autem locum ea phrasis cōuenire non potest; quia statim Euangelista versu 7. declarat, quare ceciderunt. *Et timuerūt*, inquit, *valde, & accessit Iesus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere.* Vnde manifestū est eos exanimes, aut semianimes fuisse; propterea enim dicitur eos Christus tetigisse: sicut solemus, vt ad se redeant, exanimes tangere. Timore ergo, non veneratione ceciderunt. At quare timebant? quis loquentem Deum non timeat? *Vocem tuam*, inquit, *audiui*, & *timui*, & *vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini intercidentis flammam ignis: vox Domini concutientis desertum* Psalmo 28. 4. 5. 7. *Leo rugiet, quis non timebit?* id est, si rugierit. Amos. 3 8. *Beza in annot.* *Gen. 3. 10.*

9. *Et descendentibus illis de monte præcepit eis.*] Alterum relatiuum abundat ex Hebræorum idiomate. Latine dicendum erat, & descendentibus illis de monte præcepit.

A *Nemini dixeritis visionem hanc.*] Hunc locum supra cap. 16. 20. explicauimus. Probabile est, quod Hieronymus & Beda indicant prohibuisse ne in populum euulgarent; nihil enim incommodi sequi poterat si id alij Apostoli scirent, & illud commodi, vt magis in fide confirmarentur: vt autem omnis populus sciret, id sequebatur incommodi, vt cap. 16. 20. exposuimus, vt qui eius audissent gloriam, si postea confixum viderent, quasi falsa gloriæ fama decepti fuissent, à fide deficerēt, vt Chrysostomus, Euthymius, Hieronymus, Beda, & Theophylactus putant. Probabilius tamen, & Euangelistis magis consentaneum videtur nec cæteros quidem Apostolos scire voluisse: dicit enim Marcus cap. 9. 10.
B verbum apud se tres illos Apostolos continuisse, & Lucas capite 9. 36. *& ipsi*, inquit, *tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex iis, quæ viderant.*

Donec filius hominis à mortuis resurgat.] Cur non ante dici voluerit, supra exposuimus. Cur autem postea voluerit sciri, in promptu ratio est, quia illud incommodum, quod ante sequebatur, tunc sequi non poterat, & quia tunc totis velis Euangelium erat prædicandum.

10. *Quid ergo Scribæ dicunt.*] Quorsum hoc Apostoli interrogent, difficultate non caret. Caluinistarum interpretes maligne, & impie interpretantur propterea hoc Apostolos dixisse, quia non credebant
C Christū esse Messiā, de suo, vt opinor, ingenio Apostolos iudicantes. Hieronymus, quia putabant eū iā in gloria venisse, cum eum trāsfiguratum vidissent, & tamen Eliam discessisse. Ego ex proximis Christi verbis, *donec filius hominis à mortuis resurgat*, occasionē eos assumpsisse arbitror id interrogādi. Quia enim dixerat *donec à mortuis resurgat*, se citò moriturum significauerat, siquidem indicabat post eius resurrectionem Apostolos adhuc superstites, dicturos esse, qui diu ætate iam grandes viuere non poterāt. Ergo non intelligentes resurrectionis mysterium, vt docent Euangelistæ, existimabant Christum an-
D tequā moreretur in gloria illa, de qua locutus fuerat venturum esse, vt redderet vnicuique secundum opera sua. Nam venturum esse post mortem animo comprehendere non poterant. Quia igitur putabāt Christi aduentum instare, videbantque Eliam nondum venisse, eo saltem modo quo venturus esse dicebatur, vt cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres reuocaret, omniaque restitueret. (Nā in trāsfiguratione nō tam venisse, quā apparuisse videbatur) interrogant quomodo Scribæ dicant ante eius aduentum Eliam esse venturum. Non erat ea priuata Scribarum opinio, sed omni Iudæorum populo communis. Verùm quia Scribæ legis doctores erāt, eamque traditionem, vt vero simile est, populo so-
E lebant explicare, illis eam attribuunt: quemadmodum si quis apud nos de plebe dicat; quomodò hoc vel illud Concionatores dicant, cum id non Concionatores modo, sed Christiani omnes, & scriptura ipsa dicat. sed illiterati homines, qui scripturam non legunt, omnia solent Doctoribus, aut Concionatoribus attribuere.

11 *Elias quidem venit.*] Tempus præsens ex vulgari loquendi more profuturo positum est, aut potius pro infinito cum verbo debitum significante, quasi dicat, Elias quidem venire debet, aut Eliam qui-
F dem venire oportet. Sicut infra vers. 24. *magister vester non soluit didrachma*, id est nonne debet soluere? & Ioannis 21. 23. *exiuit sermo inter fratres, quod discipulus ille non moritur*, id est moriturus non esset, aut mori non deberet: Christus affirmat Eliam venturum esse: Caluinistæ tamen vt sibi videntur sapientio- *De Elia ad te di. iudicii venturo cōtra Caluinistas.*

res Christo non crediderunt, nosque quia id credimus simplices putant: & quod ait Christus Eliam venturum esse, de Ioanne intelligendum esse dicunt: quemadmodum idem Christus versiculo sequenti videtur exponere ferant tamen æquo animo qui se spiritum Dei habere putant, simplicitatem nostram, vt scripturæ potius quam ipsorum sapientię fidem habeamus. Primum quidem Christus non dicit Eliam iam venisse, sed venturum esse: nam quod versiculo sequenti iam venisse dicit, non de eo Elia, quem hìc venturum dicit, sed de Ioanne Baptista loquitur, qui in spiritu, & virtute Eliæ iam venerat:& ex eo ipso, quod de Ioanne per prę-tertium, de Elia per futurum, aut per præsens loco futuri positum tempus loquitur, colligere debuerunt voluisse Christum docere præter Ioannem, qui in spiritu Eliæ iam venerat, ipsum verum Eliam venturum esse; Deinde, quia addit, *& restituet omnia*, quod Ioannes non fecit. Nam quod isti interpretantur Ioannem omnia restituisse, quia Christum prædicauit, qui omnia restituit, ineptum est. Nam isto quidem modo omnes, qui Christũ prædicauerunt, omnia restituerunt. At manifestũ est Christũ Eliã aliis omnibus opponere, quasi solus post ipsum omnia restituerit. Quod autem dicit eum omnia restituturum, non male quidé exponunt, quasi paraphrasis sit verborum Malachiæ cap 4. 6. *& conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Etsi ego alium potius arbitror esse sensum vt Elias omnia dicatur restituturus esse; partim quia multa signũ restituit: partim, multoque magis quia ipse per se restitutionis omnium, id est, consummationis seculi futurus est, quod in Ioannem conuenire non potest. Præterea Malachiæ testimonium apertum est cap. 45. *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* Manifestum enim est Prophetam de die iudicii magno, & horribili loqui, ante quem Elias venturus promittitur; non ergo de Ioanne, sed de vero Elia, id est intelligendum. Præterea auctor Ecclesiastici c. 48. 10. de Elia ipso loquens, & ad Malachiæ testimoniũ alludens, *qui inscriptus*, inquit *est in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob.* Quemadmodum & hoc loco Christus dixit, *& restituet omnia.* At liber, inquiunt Caluinistæ, non est canonicus Id hęretice, & sine ratione dicunt: sed fingamus ita esse, certe ex eo intelligitur antiquissima traditio, quã Christus iisdem verbis confirmauerit, verum Eliam venturum esse. Præterea Ioannes in Apocalypsi capite 11. 3. 6. tam aperte scribit Moysem & Eliam esse venturos, vt nemo non solùm sine temeritate, sed nec sine impudentia negare possit, *& dabo*, inquit, *duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis.* Quos qui futuri sunt, statim describit, *Hi habent potestatem claudendi cælum ne pluat, diebus prophetia ipsorum.* Quis non videt Eliam? *& potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terrã omni plaga, quotiescunque voluerint.* Quis non videt Moysem quasi digito demonstrari? Accedit quod vt versu 3 docuimus, hæc ratio potissima fuit, cur Moyses, & Elias potius quam alii ex prophetis Domini transfigurationi interfuerunt, quia voluit Christus futurum suum aduentum tribus illis Apostolis ante oculos ponere, & quia in secundo aduẽtu suo Moyses, & Elias sunt præmittendi, vt eius vitam quemadmodum in priori aduentu Ioannes fecit præparent, adesse eos voluit. Denique hæc omniũ veterum auctorum opinio fuit; de Elia quidem constantissima, ac nemine dissentiente, quemad-

Moyses & Elias ante diem iudicii venturi.

A modum supra capite 2. 4. probauimus: de Moyse minus constans: nam secundum secundi aduentus domini testem alii Moysem, alii Enoch futurum esse tradiderunt. Obiiciunt Caluinistæ, quod versu sequenti Christus dicit, *Elias iam venit, & non cognouerunt eum*, & vers. 13. *tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.* Respondeo nos non ignorare Christum de Ioanne Baptista locutum fuisse, & Ioannem venisse in spiritu, & virtute Eliæ, vt Angelus apud Lucam cap. 1. 17. testatus est: sed affirmamus Christum non negare propterea sed disertis potius verbis confirmare etiam Eliam ante secundum aduentum suum esse venturum Cum autem dixit *Elias iam venit*, tantùm voluit significare, quod attinet ad effectum, id est, ad signum prioris aduentus, & ad pœnitentiæ prædicationem, quod vtrumque in secundo aduentu Elias facturus est, eum iam venisse quia in priori aduentu Ioannes vtrumque præstiterat quia sicut de secundo aduẽtu Malachias dixit, *Ecce ego mitto Eliam Prophetam*: Sic de priori aduentu, & de Ioanne Baptista dixerat ca. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Voluit ergo Christus dicere non per id stare, quo minus Iudæi crederent: sed quia peruersi, & obstinati erant Elias enim ille, qui ante primum aduentum promissus fuerat, id est, Ioannes iam venerat. Quemadmodum c. 11. 14. dixit, *Et si vultis credere, ipse est Elias.*

15. *Quia lunaticus est.*] Marcus cap 9. 17. mutum, & vers. 25. surdum fuisse dicit Lucas verò ca. 9. 39. dæmoniacum fuisse declarat Vnde sequitur non fuisse vt nonnulli putant naturalem; sed a dæmone inuectum morbum. Cur ergo lunaticus appellatur? Quidam vtrumque fuisse existimant, & natura aut morbo lunaticum & a dæmone vexatum. Vero similius quod Chrysostomus scribit hom. 58. neque natura neque morbo, sed dæmonis arte, ac vexatione lunaticum fuisse, nam quem Marcus surdum, & mutum spiritum, quem Lucas dæmoniacum Matthæus lunaticum appellauit. Quam vero ob rem quosdam dæmon lunaticos faciat, multas diuersi auctores rationes adferunt Origenes tractatu 4 in Matth. Chrysost hom. 58 Hieronym. in commentariis in c. 4. Matth ver. 24 vt Lunam Dei creaturã infamet, quasi morborum causa sit. Quod non tam mirabile est, quam hæreticorũ putant interpretes. Experientia enim docet, quanto studio persuadere dæmones conentur nonnullas creaturas plus quam illis natura concesserit habere virtutis. Beda vero, & Euthymius, vt creatorem ipsum in inuidiam, & odium adducant, hominesque illum blasphement. Non est etiam illa improbabilis coniectura id aliquando dissimulandi, & latendi causa dæmonem facere. Lucas videtur indicare dæmonem in hoc adolescente non perpetuo manere solitum, sed aliquando exire, aliquando redire; quod & Christus apud Marcum c. 9 25. videtur significare, cum dicit dæmoni, *Exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.*

Cur dæmõ lunaticos faciat.

Caluinus taxatur.

16. *Et obtuli eum discipulis tuis: & non potuerunt curare eum.*] Vero simile est hunc hominem dum Christus cum tribus discipulis in monte versaretur, filium suũ reliquis discipulis obtulisse, vt Hilarius annotauit, illud duriusculé addens, quemadmodum olim populum, dum Moyses in monte maneret: ita nunc discipulos dum Christus in mõte versaretur, fidem perdidisse Nam vt minorẽ quam debebant fidem habuerint, vt Christus ver 20. videtur significare: fidem tamen certe non perdiderunt. Simile quiddam videtur Chrysosto. indicare dicens propterea discipulos dæmonem illum eiicere non po-

tuisse, quia Apostolorum columnæ non aderant; sed fidem eos perdidisse nõ dicit. Totam historiam Marcus cap 9.14 apertius,& copiosius scribit, cum Christus ex monte descendisset, inuenisse discipulos,& Scribas magna circumfusa turba disputantes, interrogasseque eos, quidnam id esset, de quo inter se disceptarent: tunc vnum ex turba respondisse, vers.17 & 18. *Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, qui vbicumque eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit, & dixi discipulis tuis, vt eiicerent illum, & non potuerunt.* Ex qua narrationis serie colligi videtur posse Scribas de ea ipsa re cum Christi discipulis disceptasse exprobrãtes quòd dæmonem illum eiicere non potuissent, ac fortasse dicentes inanem esse, & delusoriam potestatem, quam se à Christo ad pellendos dæmones, aliaque miracula patranda iactarent accepisse. Putant autem Chrysost. Hieron. Theoph. & Beda hunc hominem tacite apud Christum eius discipulos accusasse. Id de homine Iudæo facile credi potest; sed benignius interpretari possumus eum; non vt discipulos accusaret; sed, vt dæmonis malignitatem, malique grauitatem exaggeraret, dixisse eos eiicere non potuisse.

17. *O generatio incredula.*] Omnes fere auctores existimant Christum hoc non de discipulis, sed de patre adolescentis,& de toto Iudæorum genere dixisse, vt Hilarius, Chrysosto. Hierony. Beda, Strabus, Theophyl. & D. Thomas in commentariis. Quod valde probabile est; Ait enim Marcus c.9.19. *ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ, Ille autem*, id est Christus, *respondens ei*, id est patri adolescentis *dixit, O generatio incredula.* Itaque patrem ipsum adolescentis & cæteros illius similes Iudæos generationem appellauit. Argumentum etiam non minimum est, quod ibidem ver.22. pater adolescentis Christo dicat; *sed si quid potes, adiuua nos*, quasi de Christi potestate dubitaret, & quod ver.23 Christus respondeat *si potes credere, omnia possibilia sunt credenti*, quemadmodum Chrys. & Theoph. obseruauerunt. Quidam tamen solis discipulis dictum putant, vt Origenes tract 4. in Matthæum: alii ad vtrosque & ad discipulos & ad cæteros Iudæos referunt, vt Lyranus. Monuerunt Hieronymus, Beda Strabus & D. Thom. hæc verba non esse indignantis, sed vitia reprehendentis.

Vsquequo ero vobiscum?] Chrysostomo, Euthymio, & Theophylact. nõ assentior qui existimant Christum his verbis significasse se moriendi teneri desiderio, vt à Iudæorum prauitate liberaretur: potius enim credo verba esse salutem Iudæorum desiderantis, & magistri de discipulorum moribus, & tarditate quærentis, sicut Apostolis dixit Ioannis 14.9. *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, &c.*

18. *Et increpauit.*] Græcè, ἐπετίμησεν αὐτῷ, id est imperauit illi. Vtrumque enim, & increpare, & imperare, & comminari significat, quemadmodum Græcus auctor Euthymius, & in verborum proprietatibus obseruandis diligẽtissimus hoc loco, & supra cap.16.22. adnotauit. Imperandi autem significatio magis, quàm increpandi conuenit in hunc locum: quod Marcus explicauit dicens Christũ imperasse dæmoni dicẽdo *ego præcipio tibi, exi ab eo.* Itaque quod Hiero. Beda, & Theoph dubitant, quò pronomen illud referatur, ad dæmonem, an ad adolescentem, sine causa dubitant: nam & ex eo Marci loco, & ex eo c. ver.21 & ex Luc. c. 9. 42. perspicuum est non ad adolescentem sed ad dæmonem esse referendũ.

20. *Propter incredulitatem vestram.*] Ante patris adolescentis, omniũque Iudæorum incredulitatem publi-

A ce reprehenderat: nunc Apostolorum incredulitatem non publice, sed priuatim, vt eorũ auctoritati consulat, reprehendit. Incredulitatem autẽ, vt ego quidem interpretor, non infidelitatem aut minimã etiam fidem: magnam enim Apostolos habuisse credendum est: sed fidem minorẽ, quam habere Apostolos tam diu cum Christo versatos tot, tantisque visis miraculis oportebat. Propterea enim eos Christus reprehendit. Credibile etiam est quod Chrys. Hieron. Beda, Strabus, Theophy. & D. Tho existimant Apostolos non solum propter suam, sed etiã B propter parentis adolescentuli incredulitatem dæmonem expellere non potuisse; quod ex Marco colligitur, vbi Christus patri dicit, *si potes credere, omnia possibilia sunt credenti*, quasi indicãs propter eius incredulitatem non potuisse Apostolos priùs eiicere.

Si habueritis fidem.] Chrysostomus, & Euthymius fidem miraculorum, non eam, qua Christiani sumus, intelligunt: itemque nostri temporis hæretici, quorum errorem miror, nonnullos doctos etiã & Catholicos interpretes, dum parum cautè hæreticorum scripta legunt, imprudenter secutos esse. *Cõtra Caluinum fictam miraculorũ fidem.*

C Nolo in eodem errore Chrysostomum, & Theophylactum ponere, quia scio eos tam bono, quàm hæreticos malo animo idem dixisse; hæreticos, vt multas fides, cùm nullam haberent, fabricarentur: Chrysostomum verò, & Theophylactum, vt discipulorum culpam eleuarent, ne viderentur illam ipsam fidem, qua Christiani sumus, non habuisse. eneruarent Caluinistarum errorem c.9.2. copiose, &, nisi fallor, efficaciter refutauimus. Idem quoque ex huius loci circunstantiis refutari potest. Primùm quia minime dubium est quin Christus, dum hoc dicit, Apostolos reprehendat, & eorum incredulitatem accuset, quemadmodum Marci 16.14. eorũ incredu- D litatem dicitur exprobrasse, *quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderant.* Nemo autem reprehendi potest, quod fidem miraculorum non habeat. Est enim donũ Dei, non ex humana, sed ex diuina solùm pendens voluntate; quod non iis, qui volunt, quemadmodum ea fides qua Christiani sumus; sed iis, quibus Deus vult, concedi solet; iis etiam aliquando qui Christianam non habent fidem, quemadmodum prophetia, & aliorum miraculorum dona, sicut supra c.7.22. disseruimus: quare non magis reprehendi Apostoli potuerunt, quòd fidem miraculorum non haberent, vt fingamus aliquam esse distinctam miraculorum fidem, quàm quod non E haberent donũ prophetiæ. Præterea eodẽ modo patris adolescentis, quo Apostolorũ incredulitatẽ Christus reprehendit. Incredulitas autẽ illa, quã in patre Christus reprehendebat, non miraculorum; sed Christianæ fidei opponebatur, quia de Christi diuinitate, potentiaque dubitabatur; ergo & in Apostolis non fidei miraculorum; sed Christianæ defectum reprehendit. Deinde, quia hoc nõ solũ reprehendendo, sed etiam exhortando Christus dicit, vt statim sequitur, *si habueritis fidem, sicut granum sinapis* Nemo autem quemquam exhortatur, vt donum miraculorum habeat, sicut neque vt F habeat prophetiam, aut linguarum donum, quia id non in nostra situm est potestate. Denique manifestum est de eadem fide Christum loqui, de qua 1. ad Cor.13.2. loquitur D. Paulus; ad hunc enim locum alludit, *si habuero*, inquit, *omnem fidem, ita vt montes trãsferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.* D. Autem Paulum non de fide miraculorum (quamquam de ea etiam Caluinistæ eum locum interpretantur) sed de Christiana, quę vna ex tribus Theologicis

Digitized by Google

virtutibus est, loqui ex ver. 13. perspicuum est, *nunc*, inquit, *manent, fides, spes, charitas, tria hæc, maior autem horum est charitas*.

Sicut granum sinapis.] Omnes fere, & veteres, & noui auctores, vt Origenes tract. in Matthæum 4. Hieron. Beda, & Strabus, alicubi etiã D. August. fidem hîc non magnitudine, sed efficacitate, & acrimonia comparari putãt: quasi dicat Christus, Si habueritis fidem tam ardentem, tam vehementem, tam efficacem, quàm granum sinapis est, *dicetis monti huic, transi hinc illuc, & transibit*. Quod etsi à multis summisque auctoribus probatum est, difficultate non caret. Primùm, quia non solemus res ardentes, & efficaces: sed paruas grano sinapis comparare, vt supra cap. 13. 31. 32. *Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod minimum est omnibus seminibus*. Res verò ardentes, & efficaces igni potius, quàm grano sinapis comparari solent: sicut Euangelium comparatur Luc. 12. 49. *Ignem veni mittere in terram*. Deinde quia si propter acrimoniam, & ardorem grano sinapis fides compararetur, non fuit necesse dicere, *si habueritis fidem, sicut granum sinapis*; sed, si habueritis fidẽ, sicut sinapi, vt natura, & effectus, non exiguitas significaretur. Cum autem non sinapi, sed granum sinapis dictum sit: manifestum est non vim, & naturam; sed paruitatem significatam fuisse. Præterea non obscura antithesis est inter granum sinapis, & montem, illam rem minimam, hanc maximam. Voluit enim Christus dicere vel minimam fidem, quale granum sinapis est, vel maximum montem posse transferre: de fidei igitur magnitudine, aut paruitate, non de efficacitate agitur. Non quòd non etiam efficacitas inde colligatur: sed quod non efficacitate, sed exiguitate grano sinapis fides conferatur. Accedit quod, etsi videri potest exiguum, magnum tamen apud me argumentum est, quia ex Christi ingenio, & maiestate sumitur. Si dicere voluisset, si habueritis fidem tam ardentem, quàm granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc illuc, & transibit: sensus quidem verus esset: sed vulgaris, humilis, abiectus, inefficax, & magnitudine ingenij Christi minime dignus. Quid enim gratiæ, aut acuminis habet, si habueritis ardentem fidem, montes transferetis? scimus enim ignem propter ardorem solere magna pondera propellere. Minimam autem fidem, id est, grano sinapis similem ingentem montem posse transferre, id & gratiam propter antithesim, & acumen propter insperatam sententiam habet. Confirmat me aliquorum antiquissimorum auctorum iudicium, quos testatur Hieronymus ita sensisse. Itaque quod Origenes, Hieronymus, Beda, & Strabus existimant hîc non minimam, sed maximam potiùs fidẽ grano sinapis comparari, quã D. Paulus omnẽ, id est, totam, integram, & perfectam fidem appellet, sententiæ huius loci mihi videtur esse contrarium. Video, quid obiici mihi possit, quidque omnes, qui contra sentiunt, auctores mouerit. Certum est D. Paulum 1. ad Corinth. 13. 2. ad hunc locum alludere voluisse; atqui non de minima, sed de maxima fide loquitur, *si habuero*, inquit, *omnem fidem, ita vt montes transferam*. Respondeo eandem fidem diuerso respectu, & à Christo minimam, & à D. Paulo maximam appellari: minimam quidem à Christo ad eam, quam Apostolos tam diu cum ipso versatos habere oportebat; non enim significat Apostolos ne minimam quidem habere fidem, quippe magnam habebant, qui ipsum paulo ante filium Dei confessi fuerant; sed reprehendentis more vtitur hyperbole, & exaggeratione, quasi dicat, si minimam fidem habueritis,

A id est, tantã, quantam habere deberetis, non maiorem, diceretis monti huic, transi hinc, & transiret. Quemadmodum homini alioqui ingenioso, minus tamen, quod dicimus, intelligenti obiurgantes dicere solemus, si vel minimum haberes ingenium, hoc intelligeres. Non enim significamus eum ne minimum quidem ingenij habere; sed minùs habere, quàm vt hoc intelligeret, oporteret; hoc ergo sensu Christus minimam fidem appellauit. D. autem Paulus eãdem fidem comparatione eius, quam aut ipse, aut alij vulgo habebant, maximam vocat, quia nemo dum eò peruenisse videbatur fidei, vt montes verbo transferre posset. Hinc intelligitur necessarium non esse, vt omnis, qui minimam fidem B habet, transferat montes. Neque verò omnis, qui maximam habet. Nam Apostolos si non tunc, at certe postea tantam illam fidem, quantam in illis tunc Christus desiderabat, vt montes transferre possent, habuisse credendum est. Nec tamen montem illos vllum transtulisse legimus. Etsi, quod Chrysostomus, Euthymius & Theophylact. scribunt, probabile esse, non nego eos, id aliquando fortasse fecisse: sed sacris literis mandatum non esse, qui nec omnia Christi miracula, vt ait D. Ioannes, scripta sunt. Recte iidem auctores dicunt, si non Apostolos, Apostolicos tamen viros id præstitisse alludentes, vt opinor, ad notam Neocæsariensis Gre- C gorii historiam, qui vt Eusebius lib. 7. c. 23. auctor est, vt Ecclesia quædam ædificaretur, montem, qui obstabat, in alium locum transposuit. Cur autem id Apostoli non fecerunt, prudenter iidem auctores respondent, quia necesse non fuit. Nec enim Apostoli, sicut nec Christus, omnia quæ potuerunt; sed quæ oportebat, quæque necesse erat facere, fecerunt: necessitatis autem regula Dei gloria est; ea cùm postulat, miracula facienda, cùm non postulat, prætermittenda sunt. Hieron. & Beda in com- D mentariis & D. Augustinus lib. 1. quæst. Euang. c. 29. allegorice explicarunt, qui superbiam humanam, quam Apostoli transtulerunt, atque superarunt, per montem intelligunt.

Apostoli an mõtes trãstulerint.

Gregorius Neocæsariensis montem transferens.

Regula miraculorum Dei gloria.

Et nihil impossibile erit vobis.] Non docet, quid illis, sed quid fidei possibile sit; sicut Marci 9. 23. *Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti*. Fides enim quasi Dei manus est, quicquid Deus potest; fides potest, & ij, qui fidem habent, possunt, quia non suis, sed Dei manibus operantur. Nec propterea sequitur, vt annotat D. Thomas, eos esse, dicique posse omnipotentes: omnipotens enim dicitur non quisquis E omnia potest, sed quisquis suapte natura, & virtute potest, qualis solus est Deus.

21. *Hoc autem genus.*] Athanasius in lib. de virginitate Chrysostom. Euthym. & D. Thomas in huius loci commentariis existimant, non vnum aliquod certum, sed omne dæmoniorum genus significari, quod eiusmodi sunt omnes, vt non nisi per orationem, & ieiunium expelli possint. Verùm multa dæmonia Apostoli non oratione, & ieiunio, sed nominis Christi inuocatione pepulerant, Lucæ 10. 17. *etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo*. Loquitur ergo Christus de certo aliquo dæmoniorum genere, in quo expellendo plus sit, quàm in aliis difficultatis: ita vt orationem etiam, atque ieiunium F oporteat adhibere. Quod autem id genus sit, incertum; Hieronym. hoc loco, & Leo serm. 2. de ieiunio septimi mensis existimant, nequissimum dæmoniorum genus significari. Alii antiquissimum, id est, quod diu hominem possederit, quasi vt difficilius est diu inueteratos, quàm recentes curare morbos, ita etiam sit difficilius eos dæmones, qui diu; quàm qui

Qui dæmones ieiunio & oratione pellendi.

Digitized by Google

qui breui tempore in homine fuerint, expellere. Ideo putant interrogasse Christum apud Marcum c. 9. 21. quantum temporis esset, ex quo hoc illi accidisset. Mihi obstinatissimum, & ferocissimum genus dæmonum videtur indicari: loquitur enim Christus de dæmone tanquam de aliquo hoste arcem custodiente, qui quo ferocior & obstinatior est, eo difficilius pelli potest, sicut Lucæ 11. 21. *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet.* Hoc mihi colligi ex effectu videtur; fecerat hic dæmon adolescentem illum lunaticum, mutum, & surdum, quales obstinatissimi homines esse solent, cerebri phantastici, superbi, qui nihil rogantibus respondeant, precibus surdi. Disputauimus de hac re c. 9. 32. vbi ex hoc loco diuersa dæmonum esse genera docuimus.

Ieiunii, & orationis vis ad eiiciendos dæmones contra Caluinistas.

Nisi in oratione & ieiunio.] Errant hæreticorum interpretes existimantes orationem, & ieiunium non nisi tanquam cotes, quibus fides acuitur, desiderari: sola enim fide dæmonem pelli, cæteraque fieri miracula. Quod si verum esset, sufficiebat superior illa sententia, v. 20. *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceretis monti huic, transi hinc, & transibit.* Nunc autem manifestum est Christum fidem, orationem, & ieiunium, tanquam tria distincta remedia, proposuisse. Fateor & oratione fidem, & ieiunio orationem excitari, sed non propterea neque orationis, neque ieiunii vllæ sunt partes. Similis eorundem error est, ieiunium nihil habere meriti, quod iam olim similis ipsorum hæreticus Iouinianus dixerat, quem Hieronymus confutauit. Quid ergo ad pellendum dæmonem ieiunium valet? Nam quid fides, quid oratio valeat, obscurum non est. Respondeo, quid valet crapula ad alliciendum, ac detinendum dæmonem? Quemadmodum ergo crapula delectatur, ita ieiunium ferre non potest. Fides credendo, oratio petendo, ieiunium tacendo, sed flagellando, & vrendo dæmonem pellit. Quemadmodum hostes non solum tormentis, aut iaculis, sed etiam fame pelluntur. Dubium inter interpretes est, vter nam orare, ac ieiunare debeat, is ne, qui dæmonem pellit, an is à quo pellitur: sunt enim, qui putent Christum significare eum, à quo pellendus dæmon est, ieiunare debere. Alii vtrumque, vt Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus. Non dubito vtriusque ieiunium, orationemque iuuare: sed Christus de eo tantùm, qui dæmonem expellit, mihi videtur loqui: docet enim Apostolos, quemadmodum hoc dæmoniorum genus eiicere debeant.

22. *Conuersantibus autem illis in Galilæa.*] ἀναστρεφομένων δὲ αὐτῶν, vel conuersantibus, vel reuertentibus: Ambiguum enim est. Sed melius credo nostrum interpretem conuersantibus reddidisse, quia iam diu Christus in Galilæa versabatur, neque Euangelistæ postea dixerunt eum exiuisse. Nam ex Phœnicia, quo supra Matthæus c. 15. 21. dixerat iuisse, iam diu redierat: & constans opinio est eum in Galilæa fuisse transfiguratum; ergo sensus est, cum adhuc in Galilæa versarentur, antequam inde exirent. Postea enim exiuerunt, vt in Iudæam venirent, & Lazarum Christus suscitaret. Ioan. 11. 14. 15.

24. *Accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum.* Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Theophylactus, & Euthym. existimant propter miraculorum Christi magnitudinem reuerentiæ causa ausos non fuisse ad Christum accedere. Quod probabilius videtur esse, quàm quod iidem probabile etiam esse putant, eos fortasse malitiose ad Petrum potius, quàm ad Christum accessisse, vt ex eo facilius elicerent, num Christus tributum Cæsari solueret, vt, si negaret, occasionem caperent accusandi. Cur autem ad Petrum potius, quàm ad alium discipulum accesserunt, v. 27. dicemus. Didrachmum autem argenteæ monetæ genus erat idem prorsus valens, atque duo Hispanica Regalia, duo Italici Iulii, decem solidi Gallici hoc quidem tempore. Nam Regale Hispanicum drachmam vnam argenti pendit: & didrachmum duas, vt nomen indicat, drachmas continebat, sicut tridrachmũ tres, tetradrachmum quatuor, i. siclum Hebraicum. Siclus enim Iudæorum tantum pendebat, quantum quatuor Hispanica Regalia, & quantum Francus Gallicus, quem Henricus III. his annis cudit. Quod autem tributum id fuerit, non omnibus conuenit. Hilarius existimat illud fuisse quod Exod. 30. 13. singuli Iudæi soluere singulis annis in templum iussi sunt, *hoc*, inquit, *dabit omnis, qui transit ad nomen dimidium sicli mensuram templi: siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur domino.* Et quidem pondus, & pretium recte conuenit; nam, vt diximus, tetradragmum, id est quatuor drachmæ siclum efficiebant; vnde sequitur didrachmum, id est, duas drachmas dimidium sicli effecisse, quod singuli Iudæi maiores viginti singulis annis pendere iubentur. Ex eo autem Exodi loco Lyrani opinio à multis iam refutata apertè conuincitur. Putat enim didrachmum solidum fuisse Gallicum, id est, duodecim, vt ipse vocat, paruos Turonicos; cum Moyses dicat siclum viginti obolos habuisse; constat autem obolum vnũ idem fuisse, atque solidum Gallicum. Nam, vt diximus ex ipso pondere certum est Francum vnum, vnum siclum pependisse, sicut quatuor Hispanica Regalia, & Francum viginti solidos, sicut siclum viginti obolos habere. Itaque didrachmum, quod Lyranus vnum tantum solidum habuisse putat, decem solidos habebat. Plura de hac re non dicimus, quia multi de ea authores copiose, diligenterque tractauerunt: tantum pretium pecuniæ ad vsum nostri temporis accommodauimus. Quod ideo dicimus, ne quis miretur, si apud alios legerit didrachmum septem solidos, apud nos decem habere. Tunc enim Hispanicum Regale, quæ drachma argenti est, tribus solidis cum semisse æstimabatur, nunc æstimatur quinque. Chrysostomus vero, Euthymius, & Theophylactus existimant hoc fuisse tributum, quod Iudæi iussi sunt Domino dare, Numerorum 3. 46. 47. propter eos primogenitos, quibus cæteræ tribus Leuiticam excedebant. Quod ne probabile quidem est. Illud enim tributum non nisi semel, & non nisi à primogenitis, & non nisi à ducentis septuaginta tribus solutum est, quibus tunc inuentæ sunt reliquæ tribus Leuitarum tribuum superare. Itaque multo verior est Hieronymi, & Bedæ sententia, qui existimant hoc vectigal illud esse, quod Augustus Iudæis imposuit, cùm iussit, vt vniuersus orbis describeretur, Lucæ 2. 1. vero similis eius rei coniectura est, quod Vespasianus expugnatis postea Hierosolymis tantum Iudæis tributi imposuerit, quantum ante templo soluebant, vt Iosephus lib. 7. de bello Iudaico c. 26. auctor est, & est credibile Vespasianum illud ipsum tributum, quod Augustus imperauerat, & à quo sese Iudæi rebellando exemerant, illis vbicumque, vt ait Iosephus, terrarum essent, reposuisse. Atque hæc fortasse dicere Hilarius voluit Christum illud soluisse tributum, quod Iudæi templo soluebant, quasi non Cæsari, sed patri suo soluerit.

Quid didrachma, an. 1578. & drachma.

Quid siclus

Quale tributum fuit quod Iudæi Christi tempore soluebant.

Budæus l. de asse.

25. *Etiam.*] Respondet Petrus affirmanter, at-

tequam consulat Christum. Vnde colligitur aut metu eum ita respondisse, ne si negaret, aut dubitare videretur, publicanos offenderet, quasi Christus ex eorum numero esset, qui, vt postea accusatus est, negabant tributum dari Cæsari, aut quia de Christi voluntate non dubitabat, aut quia sciebat Christũ aliis annis solitum soluere, quod multo est probabilius. Cũ enim publicani interrogant *magister vester non soluit didrachma?* sensus est, non solet soluere: est enim verbum non actionem, sed consuetudinem significans, qualia in Scriptura multa notauimus. Vnum satis erit exemplum Ioannis 4.9. *non coutuntur Iudæi Samaritanis*, id est, non solent vti. Petrus autem respondet *etiam*, confirmans Christum solitum soluere. Cur ergo Euangelistæ huius tantum anni solutionis meminerunt? vt miraculum, quod propter solutionem factum est, exponerent.

Luc. 23. 2.

Reges terræ.] Quod Christus Petrum præuenit, eiusque cogitationem nouit, magnum per seipsum miraculum fuit. Videtur autem Christus non conuenienter Petrum interrogare, *Reges terræ, à quibus accipiunt tributum, vel censum, à filiis, an ab alienis?* quia videtur indicare, aut se terreni Regis esse filium, & quidem Cæsaris; siquidem ea ratione probare vult se non debere Cæsari soluere tributum: aut tributum illud non Cæsari, sed Deo, cuius ipse filius erat, datum fuisse. Respondeo eum à minori ad maius argumentari, vt D. Chrysostomus adnotauit, quasi dicat, si filij Regis terreni illi tributum non debent, ego qui Dei Regis Regum filius sum, nulli Regi debeo. Potuit etiam alludere ad originem illius tributi, quod petebatur, quæ, vt diximus, ea fuit, vt templo, id est, Deo solueretur, quemadmodum Hilarius, & Theophylactus existimãt. Disputant nonnulli, an reuera Christus, tanquam homo, tributum debuerit? Respondent debuisse, quia D. Paulus testatur illũ per omnia nobis, excepto peccato, similem factum fuisse, & hoc loco, non tanquam hominem, sed tanquam Deum argumentari se à tributo liberum esse. Id, an dici possit, doctiores viderint; ego quidem non dixerim. Obiici potest, quod Christus non de se tantùm, sed etiam de Petro loqui videatur, & quod dicat plurali numerò liberos esse filios, & quod paulo post addat, *vt autem non scandalizemus eos.* Priori ratione non moueor, quia certum est Christum de se, tanquam de naturali Dei filio, locutũ esse, qualis Petrus non erat, Itaque nõ potuit eum filiorũ nomine cõprehendere; sed locutus pluraliter est, quia de omnibus generaliter Regũ filiis loquebatur. Secũda magis moueor, quare videtur mihi Christus significare voluisse nec se, nec discipulos suos tributum debere se, quia filius Dei erat: discipulos suos, quia ipsius familiares & domestici censebantur. Et non solùm Regum filii, sed eorum etiam domestici à tributis liberi sunt. Quod autem quidam disputant, vtrũ omnes Christiani, quia filij adoptione Dei, aut quia quodãmodo Christi familiares sunt tributis soluti sint, ne locum quidem vllum dubitationis habere puto. Nã etsi Christiani adoptione filij sunt Dei, Christique nomẽ gerũt, tamen eius domestici, vt Apostoli non sunt: & D. Paulus ad Roman. 13.7. Christianos iubet suum cuique reddere, cui honorem, honorem, cui tributũ, tributũ. Neque D. Augustinus, qui in eam sententiã citari solet lib. 1. qq. Euangelicarum c. 23. ita sẽsit. Maiore probabilitate potuissent Hieronymum allegare, qui ita ad hunc locum scripsit, *Ille pro nobis & crucem sustinuit, & tributa reddit, nos pro illius honore tributa non reddimus, & quasi filij Regis à vectigalibus immunes sumus.* Sed aut allegoricè loquitur, quod tributũ, vt antè solebamus, diabolo non soluamus, aut de solis agit Ecclesiasticis, qui ipsius tẽpore Christianis iam imperatoribus à vectigalibus immunes erant.

Christus vt homo, an tributum soluere debuit.

Christiani, an à tributis liberi.

Duplex scandalũ.

27. *Vt autem non scandalizemus eos.*] Non fuisset datum, sed acceptum, vt Theologi vocant, scandalum sed id ipsum, cùm facilè posset vitare voluit. Itaque quod Theologi vulgò dicũt scandalũ datũ, non acceptum esse vitandum, non est pro certa, ac perpetua regula accipiẽdum. Nam & Christus hoc loco & D. Paulus ad Rom. 14. 21. & 1. ad Cor. 8. 13. etiam scandalum acceptum fugiendum putauerunt: cùm idẽ Christus supra c. 15. 14. vitare noluerit, sed contemnendum putauerit, *Sinite*, inquit, *illos, cæci sunt, & duces cæcorum:* Quemadmodum Chrysostomus, & Euthymius adnotarũt. Iidẽ respondent id Christum pro ratione temporis, & aliarum circumstantiarum fecisse. Illic enim gloria Dei postulabat, vt propter Pharisæorum scandalum a docenda veritate non desisteret: eadem gloria hîc postulabat, vt, cùm facile posset soluere tributum, publicanos non offenderet, & maleuolis Iudæis criminandi occasionem non daret. Nam & cùm semper tributum soluisset, tamen accusatus est postea, quod tributa Cæsari soluere prohiberet, Luc. 23. 2. Idemque nobis faciendum esse monent.

Scandalum passiuum quando vitandum.

Et eum piscem, qui primus ascenderit.] Magnum hoc fuisse miraculum certum est: sed meritò Hieronymus dubitat, in qua re fuerit, vtrum in eo, quod sciuerit Christus quis esset ille piscis, qui in ore staterem haberet, an in eo, quod sciuerit illum primum omnium ascensurum esse: an quod fecerit ipse, vt ille primus ascẽderet, an quod in eo, qui primus ascendit, staterem ipse solo verbo formauerit. Quod postremum mihi videtur probabilius, quia non solent pisces, si quando staterem aut aliam pecuniam deglutiunt, eam in ore habere, sed in ventre. Itaque ille piscis, si staterem illum ipse accepisset, non in ore, sed in ventre habuisset. Nam quod nonnulli dixerunt, quemadmodum Theophylactus recitat; staterem illum non pecuniam fuisse, sed margaritam, quam pisces habere solẽt, simile vero nõ est: quia nec margaritæ in ore, sed in vẽtre; nec in piscibus, qui reti capiũtur, sed in solis conchyliis, quæ vrinatores à scopulis maris manibus auellunt, reperiri solent.

Staterem.] Stater apud Græcos idem erat, atque siclus apud Iudæos, eadẽque est & Hebraici, & Græci nominis origo; vtrumque enim pondus significat. Itaque idem erat stater, & tetradrachmũ, id est duo didrachma, propterea iubet Christus pro se, & pro Petro staterẽ dari, quia vnusquisque didrachmum, id est dimidium sicli pendere debebat.

Quid stater.

Pro me & te.] Quare pro Petro potius, quàm pro aliis Apostolis dari tributum iusserit, solet hîc disputari. Chrysostomus & Euthymius respõdẽt tributum illud a solis primogenitis fuisse soluendum; Petrum autem primogenitum fuisse. Quæ opinio præterquam quod versu præcedenti refutata est, ex eo etiam refutari potest, quod inter alios etiam Apostolos aliquos fuisse primogenitos credendum est. Melior est altera illa ratio, quã iidem auctores, & Hieronymus adferunt, propterea Christum pro se & Petro soluisse, quod Apostolorum caput esset. Scio hanc rationem nostris hæreticis non placere, sed multo profecto est, quã illa, quam ipsi adferũt, probabilior, ideo pro Petro soluisse Christũ, quod in eius diuersaretur domo. Nam c. 8. 14. aperte pro-

Petri primatus.

Beza in Annot.

Digitized by Google

bauimus Petrum in Capharnaum domum non habuisse. Alii existimant solū Petrū cum Christo tūc fuisse, cum de aliis discipulis mētio non fiat: aut propterea pro illo soluisse, quia illum tantum Publicani adierāt. Inepti vero hi hæretici sunt, qui Romani Pontificis primatum refellunt & Ecclesiæ immunitatem tollunt, quod Petrus tributum soluerit. Nā ista quidem ratione nec Christus quidem Ecclesiæ caput esset: soluit enim tributum, at soluit, cum nō deberet, nec Petrus, vt ante probauimus, debebat. Et nō considerant Petrum, si nunc inter Christianos Reges in viuis esset, Ecclesiāque gubernaret, soluturū non fuisse. Alia à veteribus auctoribus quęstio proponitur: quare Christus, cum loculos haberet, & mulieres religiosæ, quæ illum ex Iudęa sequebātur, necessaria ei suppeditarent, non ex suis loculis, A sed ex pisce tributum soluit? Ratio, quā Hieronymus reddit, noluisse Christum bona pauperum in tributum conuertere, a paucis probata est. Nā quæ in loculis erant, ad omnia necessaria mittebantur, & tributum soluere, quando ita Christus volebat, vnum erat ex necessariis. Chryso. & Euthymius putāt Christum ostendere voluisse se etiam si tributū solueret, & terræ & maris dominum esse, quandoquidē ex mari ipse tributum acciperet. Magis altera ratio, quā iidem reddunt mihi placet: ita Christū tributum soluere voluisse, vt nec publicanos offenderet, nec suum perderet priuilegium, dum non ex B suo, sed ex inuento solueret. Quanquā ego veram suspicor esse rationē quod tūc alij discipuli qui loculos gestabāt, nō adessent, & cū nollet publicanos offendere, ad soluendū tributum miraculū fecerit.

IN CAPVT XVIII.

Mar. 9. c. 34. Luc 9 f 46. Inf. 19. b 14. 1. Cor. 14. d. 20. Mar. 9 f. 42. Luc. 17. a 1. Sup. 5. e. 30. Mar 9. g. 43. Psa 33 a. 8. Lu. 19. b 10. Lu. 15 a 4. Luc. 17. a 3. Leui. 19. d 17. Ecc. 19. b 13. Iac. 5. d 19. Deut. 19 b 15. 2. Cor. 13. a 1. Heb. 10. c. 28. Ioā. 8. c 17. 2 Thes. 3. d 14. 1. Cor. 5. b. 9. Ioā. 20. c. 23. Luc. 17. a. 4.

IN illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis putas, maior est in regno cælorum?
2. Et aduocans Iesus paruulum, statuit eum in medio eorum, 3. & dixit: Amen dico vobis, nisi
conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. 4. Quicunque
ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum. 5. Et qui susceperit
vnum paruulum talem in nomine meo, me suscipit. 6. qui autem scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui
in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. 7.
Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniant scandala: verumtamen væ homini illi, per quem scādа-
lum venit. 8. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te: abscinde eum, & proiice abs te: bonū tibi est
ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quàm duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem æter-
num. 9. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eū, & proiice abs te: bonum tibi est cū vno oculo in vitā intrare
quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. 10. Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis: dico
enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei, qui in cælis est. 11. Venit enim filius
hominis saluare quod perierat. 12. Quid vobis videtur? si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex
eis: nonne relinquit nonaginta nouem in montibus, & vadit quærere eam quæ errauit? 13. & si contigerit
vt inueniat eam: amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quàm super nonaginta nouem, quæ nō er-
rauerunt. 14. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis istis. 15. Si
autem peccauerit in te frater tuus, vade. & corripe eum inter te, & ipsum solum, si te audierit, lucratus eris
fratrem tuum. 16. si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum, vel duos, vt in ore duorum, vel tri-
um testium stet omne verbum. 17. Quod si non audierit eos: dic ecclesiæ; si autem Ecclesiam non audierit,
sit tibi sicut ethnicus, & publicanus. 18. Amē dico vobis, quæcumque alligaueritis super terram, erunt liga-
ta & in cælo: & quæcumque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo. 19. Iterum dico vobis, quia si
duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quacumque petierint, fiet illis à patre meo, qui in cælis
est. 20 Vbi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. 21. Tunc accedens Pe-
trus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? 22. Dicit illi
Iesus: Non dico tibi vsque septies: sed vsque septuagies septies. 23. Ideo assimilatū est regnum cælorum ho-
mini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. 24. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei v-
nus qui debebat ei decem millia talenta. 25. Cum autem non haberet vnde redderet, iussit eum dominus e-
ius venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia, quæ habebat & reddi. 26. Procidens autem seruus ille,
orabat eum, dicens. Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. 27. Misertus autem dominus serui
illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. 28. Egressus autem seruus ille inuenit vnum de conseruis suis,
qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. 29. Et procidens
conseruus eius, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. 30. Ille autē noluit: sed
abiit, & misit eum in carcerē donec redderet debitū 32. Videntes autem conserui eius que fiebant, contristati
sunt valde: & venerunt, & narrauerunt domino omnia quæ facta fuerant. 32. Tunc vocauit illum domi-
nus suus: & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: 33. nonne ergo oportuit
& te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? 34. Et iratus dominus eius tradidit eum tortori-
bus, quoadusque redderet vniuersum debitum. 35. Sic & pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis
vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

IN CAPVT XVIII.

1 IN *illa hora.*] Sub idem tempus, Hebraismus est frequenter vsurpatus. Marc cap. 9. 33. Christum eos præuenisse dicit, rogasseque, quid in via tractauissent, tractauerant autem, *quis eorum maior esset.* Lu- F cas verò cap. 9. 46. vidisse cogitationes eorum, & non quidem interrogasse, sed accersito puero dixisse, *quicunque susceperit puerum istum in nomine meo, me suscipit: & qui susceperit me, suscipit eum, qui me misit*

Nam qui minor est inter vos omnes, hic maior est. De qua specie discordiæ nihil dixit hunc locum tractans lib. 2. de consens. Euangelistarum cap. 61. Augustinus. Respondent Chrysost. & Euthymius, Apostolos de ea re non semel, sed sæpe contendisse; Primũ in via; deinde domi cùm Petrum vidissent in tributi solutione sibi fuisse prælatum; postremo cũ interrogati à Christo fuissent, quid in via tractauissent. Primum ergo Christus Apostolos quid tractauissent interrogauit: tunc vero Apostoli vidẽtes suas cogitationes, contentionesque patefactas Christum interrogauerũt, quod interrogare prius non audebant, *quis eorum esset maior.* Disputatur hoc loco, qua occasione id Apostoli rogauerint. Hieronymus, Beda, & Euthymius existimant, occasionem fuisse, quòd vidissent Christum pro se ac Petro soluere tributum. Quod nonnulli ideo non probant, quia ex Marco cap. 9. 33. constet eos in via antequam venirent Capharnaum, & tributũ solueretur, ea de recogitasse, sed iam diximus ex Chrysostomo, & Euthymio eos sępe, & diuersis de causis in eam venisse cogitationem. Itaque tributum pro Petro datum non illis eam cogitationem ingenerauit, sed genitam auxit. Alias etiam prius occasiones habere potuerunt, quòd vidissent Petrum cum duobus aliis in montem cum Christo ascendisse, illi datas fuisse claues regni cœlorum cap. 16. vers. 19. vt idem Chrysostomus, & Euthymius scribunt. Alij aliam reddunt causam, quæ mihi non displicet, quod audiuissent Christum de morte sua sępe mentionem facere, quasi proxima iam esset, & cogitarent, quis eo mortuo eius quodammodo hæres, id est, eius vicarius futurus esset. Id enim consuetudini, ac moribus hominum valde consentaneum est, qui morituris de successione cogitantes astare solent, & idem videmus Apostolos instante Christi passione fecisse Lucæ 22. 24.

Quis putas.] τίς ἄρα. Quis tandem? aut quisnam in regno cœlorum maior futurus est? Comparatiuum pro superlatiuo ponitur ex Græcorum consuetudine. Et verbum præsens est pro futuro: quasi dicant, quis nostrum maximus in regno cœlorum futurus est?

In regno cœlorum.] Quidam regnum cœlorum cœlum ipsum, & cœlestem gloriam vocari putant, vt Chrysostomus, & Euthymius, quod videtur ex vers. 3 probari posse. *Nisi,* inquit, *conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Credibile enim est de eodẽ regno cœlorum, de quo Apostoli interrogauerant, respondisse Christum. Probabilius tamen est regnum cœlorum hoc loco Ecclesiam appellari. Primum propter occasiones, quibus Apostoli, vt id interrogarent, moti sunt quod viderent omnibus in rebus Petrum præferri, & cogitauerunt omnium in Ecclesia caput futurum esse. Deinde ex Christi reprehensione: non enim dubium est, quin eorum ambitiunculam reprehenderit. Velle autem in cœlo omnium maximum esse: charitas erat, non ambitio; in Ecclesia verò primum esse velle, cæterisque præesse id merito fuit, tamquam ambitiosum, reprehendendum. Id etiam ex versu 3. vnde contraria probatur opinio, confirmari potest. Voluit enim Christus dicere eũ, qui in præsenti regno cœlorum, id est, in Ecclesia minimus esset, eum maximum haberi, ideoque in cœlo futurum maximum. Itaque Lucas de præsenti Ecclesiæ regno loquens cap. 9. versu 48. *Qui minor* inquit, *est inter vos omnes, hic maior est.* Ludit ergo Christus nominis ambiguitate, cum dicit, *nisi efficiamini, sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum,* quemadmodum multis locis annotauimus eum facere solere.

2. *Et aduocans Iesus paruulum.*] Qui infantem fuisse putant, propterea quod Marcus capit. 9. vers. 36. dicit Christum eum, quemadmodum Græce est, in vlnas suscepisse, falli videntur. Nã & maior infante in vlnas tolli potuit, & qui aduocatus fuit, grandiusculus erat, quia ambulare poterat. Puerũ ergo, non infantem, sed innocentem Christus vocauit, & in medio constituit, vt quemadmodum Chrysostomus obseruauit, non solùm verbis, sed rebus etiam ipsis præsentibus humilitatem simplicitatemque doceret.

Ambitio Apostolorũ an peccatũ mortale fuerit.

3. *Nisi conuersi fueritis.*] Male quidam ex hoc loco colligere videntur Apostolos tunc in statu mortalis peccati fuisse, propterea quod dicat Christus, *nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum,* quasi tunc non tales essent, vt intrare possẽt. Nihil enim aliud significare Christus voluit, quã non posse eos in regnum cœlorum intrare, nisi simplicitate, & humilitate similes essent pueris, quod non ita intelligendum est, quasi omnino æqualis in omnibus humilitas, atque simplicitas illi, quæ in pueris est, desideretur. Quis enim in regnũ cœlorum intraret? sed proponitur maximum humilitatis exemplum, non vt ad illud omnino perueniamus, sed vt accedamus, quàm proxime possimus: sicut iubemur esse perfecti: sicut pater noster cœlestis perfectus est cap. 5. versu 48. Neque significatur Apostolos non tantam habere humilitatem, vt in regnum cœlorum intrare possit: sed ostenditur quid illis sit necessarium, vt si non habent, comparent, si habent, conseruent. Quod autem dicit, *nisi efficiamini,* non significat eos tales non esse sed alludit ad eorum ætatem qui cùm grandes iam essent, deberent pueri fieri, sicut Ioannis 3. vers. 3. Nicodemo dixit, *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.* At Christus Apostolorum ambitionem reprehendit. Fateor; sed non continuò sequitur eam ambitionem fuisse tantam, vt mortale peccatum esset, & ab ingressu regni cœlorum impediret: potuit enim esse veniale, & eiusmodi fuisse pium, & religiosum est credere. Denique aut ista, aut alia meliori ratione excusandi Apostoli sunt, vt Chrysostomus excusat; non accusandi, vt facere hæretici solent. Iubet nos Christus non omnibus in rebus, sed in simplicitate, humilitate, innocentia similes esse pueris, sicut Diuus Paulus 1. ad Corinth. 14. 20. *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote,* quemadmodum Clemen Alexandrinus lib. 1. pædagogi, c. 5. & D. Ambr. serm. 10. interpretantur.

5. *Et qui susceperit vnum paruulum talem.*] Quorsum hæc Christus dicat, dubitare lector potest: sed id facile ex præcedentibus, & consequentibus intelligitur. Vult probare eum maiorem qui minimo similior est: quia sibi puer simillimus est, & ipsius personam gerit; id autem probat, quia qui puerum suscipit, ipsum suscipit: suscipere verò est non solùm, vt quidam interpretantur, domo eum excipere, sed quouis beneuolentiæ genere prosequi, & vno verbo benefacere, sicut in iudicio dicturus est, *quamdiu vni de his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis* c. 25. 40 Marcus, & Lucas hoc solùm narrant, dixisse Christum, cætera quæ Matthæus scribit, prætermittunt. Ideo, vt opinor, quia hęc summa rei erat.

6. *Qui autem scandalizauerit.*] Argumentum est à contrario, vt Chrysostomus, & Theophylactus monuerunt; scandalizare autem hoc loco non si-

Digitized by Google

gnificat, vt aliàs, malum præbere exemplum: sed iniuria aliquem afficere, quemadmodum Chrysostomus, Euthymius, & D. Tho. animaduerterunt. Quod ex antithesi manifestum est; Suscipere enim paruulos, & scandalizare, inter se opponuntur Suscipere, vt diximus, est benefacere, ergo scandalizare malefacere, id est, afficere iniuria. Paruulos vero hîc appellat non iam ætate, qualis ille erat, quem in exemplum proposuerat; sed moribus: quia addit, *qui in me credunt.* ij enim sunt quibus iniuria plerunque fieri solet, quod homines simplices, & abiecti habeantur.

Mola asinaria.

Mola asinaria.] Plerique molam asinariam vocare putant inferiorem molam, quæ Græcè ὄνος, id est, asinus dicitur, & superiore maior esse solet. Perspicuum enim est Christum prægrandem molam significare voluisse. Id mihi propterea non placet, quia Christus non Græce, sed Syriace loquebatur, vbi ea nominis ambiguitas locum non habet. Itaque Hilarij canone 18. & Ambrosij sermone 10. interpretationem sequor, asinariam molam vocatam esse, quam asinus ad multas res commolendas circũagere solet. Quæ ideo asinaria dicta est, vt à trusatili, id est, ab ea quam homines vi brachiorum circumferunt, distingueretur. Eam autem Christus proposuit, quia multo maior quã trusatilis esse solet. Adnotat Hieronymus hoc inter veteres Iudæos vsitatum fuisse supplicium, sicut nunc homines nefarios ac detestabiles sepultura indignos iudicantes in flumen mergimus. Forte Christus ad superbiã, contra quam loquebatur, allusit, sicut cap. 11. 23. dixit, *Et tu Capharnaum nunquid vsque in cœlum exaltaberis? vsque in infernum descendes.* Quod autem D. Augustinus lib. 1. qq. Euangelicarum c. 24. molam asinariam peccatorum pondus; quo homines deprimuntur, esse dicit, allegoricum est.

7. *Væ mundo à scandalis.*] Ita Græce locutus est, quemadmodum, si Latine diceremus, magnum mundo periculum à scandalis imminet. Mundum autem nonnulli eos intelligunt, qui scandali auctores sunt, quasi eorum Christus vicem doleat: non enim qui patiuntur, sed qui faciunt scandala, miseri sunt. Magis Hilario, Chrysostomo, Euthymio, & Theophylacto subscribo, mundum vocari eos, qui in mundo sunt, quos paulo ante paruulos appellauerat, & de quibus dixerat, *qui autem scandalizauerit vnum de pusillis istis.* Quia enim de eorũ scandalo mentionem fecerat, addit multa illis scandala imminere. In eo Chrysostomo, Euthymio, & Theophylacto non assentior, quòd existiment, ideo hoc dixisse Christum, vt eos, qui scandalizandi erant, reprehenderet; quemadmodum paulo ante eos, qui scandalum erant præbituri, reprehenderat. Non enim solum scandalizare, sed etiã scandalizari peccatum esse, quia infirmitatis est. Cæterum, vt aliquando scandalizari peccatum sit, vt cũ Pharisæi Christi miraculis scandalizabantur, ea interpretatio apta non est, quia, vt ex iisdem auctoribus versu præcedenti docuimus, scandalizare hoc loco non significat scandalum præbere, sed iniuriam facere. Pati autem iniuriam nulla culpa, sed magna virtus est. Itaque non reprehendens, sed miserans Christus dicit, *Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniant scandala.* Necesse esse dicit, non absolutè, sed hominum peruersitate considerata, vt Chrysostomus, Hieronymus, Beda, & Euthymius, obscure licet videntur indicare. Illud etiã Chrysostomus, ac Euthymius admonent, non quia Christus prædixit, scandala ventura esse: sed quia ventura erant, Christum prædixisse. Obiiciet ali-

A quis aduersatiuam illam particulam, *Verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit,* indicare hunc esse sensum, quamuis necessarium sit scandala venire non propterea, qui scandalũ fecerit culpa vacare. Respondeo non eũ, sed similẽ esse sensum Quamuis alioqui scandalum venturum esset, non propterea, qui illud facit, culpa carere. Quemadmodum quãuis Saul moriturus erat, non idcirco, qui illum occidit, culpa vacauit.

Verumtamen væ homini illi.] Multi veteres auctores hominem illum Iudam vocari putauerunt, vt Philastrius in hæresi eorum, qui Iudæ proditionem laudabant, & Diuus Hieronymus & Beda in huius B loci commentariis, & Ambrosius, aut, vt ego arbitror, Remigius in commentariis in caput 11. 1. epistolæ ad Cor. sed manifestũ est, generalem esse sententiam.

8. *Si autem manus tua.*] Docet quanto studio scandala vitare debeamus, vsque adeo vt manus abscindenda; oculus, si scandalizauerit, eruendus sit. Hãc sententiam, totumque hunc versum atque sequentem c. 5. 29. 30. exposuimus.

De Angelis custodibus digressio.

10. *Angeli eorum.*] Probat non esse paruulos offendendos, aut contẽnendos, cùm Deo tantæ sint curæ, vt apud eum Angelos habeant à quibus custodiantur. Ex hoc loco, & aliis nonnullis communis opi- C nio de angelis custodibus nata est: Primum quidem ex scripturis constat singulis regnis atque prouinciis etiam infidelium singulos angelos esse præpositos, Danielis 10. 13. 20. Quod & veteres auctores fere omnes, maximeque Romanus Clemens lib. 2. Recognitionum & Clemens alter Alexandrinus libro 6. Stromatum, Chrysosto. ho. 61. in Mattheũ, & Theodoretus oratione 10. in Danielẽ colligunt ex Deuter. cap. 32. 8. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel* secuti Septuaginta versionem, qui pro filiis Israel angelos Dei reddiderunt, quasi D sensus esset vnicuique prouinciæ, ac populo vnum angelum esse præfectum. Illud etiã constat Apocalypsis 2. 8. 12. 18 & 3. 1. 7 & 14. vnicuique Ecclesiæ vnum Angelum, à quo quodammodo gubernetur datum esse, vt Hilarius in Psal. 124. & Gregorius Nazianzenus in oratione habita coram centum quinquaginta Episcopis, & Hieron in cap. 1. Ecclesiast & Auctor commentariorum in epistolas ad Corint. qui falso Hieron tribuuntur, epistola 1. cap. 11. Illud etiam non perpetua traditione solùm, sed plusquam probabilibus Scripturæ testimoniis semper est creditum, singulos Christianos, singulos angelos bonos habere quorum curæ commissi sint. E Sic enim hoc loco Christus loquitur quasi de re cõperta, & quasi cũ certũ sit singulos homines angelum aliquẽ habere, paruulorum, id est, iustorũ angelos aliorũ angelis præferat Idem ex Genes. ca. 48. 16. colligitur. *Angelus,* inquit Iacob, *qui eruit me de cũctis malis, benedicat pueris istis, & inuocetur super eos nomẽ meum, nomina quoque patrum meorum.* Et Actorũ 12. 15. ex cõmuni proculdubio opinione de Petro, cũ è carcere ab angelo, nimirũ suo liberatus esset, foresque notæ domus intẽpesta nocte pulsaret, dictũ est non Petrũ, sed angelum eius esse. Hactenus omnes veteres auctores consentiunt. Iustinus quæstione 30. earum, quas gentes Christianis proponebant. La- F ctantius lib. 2. c. 15. & Basilius in Psalmum 33. & 58. & in cap. 8. Esayæ, & in libr. 3. contra Eunomium de Spiritu sancto, Chrysostomus hoc loco, & auctor operis imperfecti homil. 40. & Hieronym. in cap. 66. Isayæ, & in cõmentariis huius loci, & Theodoretus lib. 5. diuinorum decretorum, & orat. 10. in Danielem, & Isidorus lib. 1. de summo bono c. 12.

Angelũ custode regna habent.

Angelũ custode Ecclesia habent.

Angelũ custodem singuli homines habent

Digitized by Google

& Origenes quamplurimis in locis, de cuius singulari sententia postea dicemus Longius Theologi quidam nec mali, neque recentissimi progressi sunt vt etiam Christum Angelum custodē habuisse dixerint, de quo Lucæ 22.43. dictum est, *apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum.* Sed hoc, & paradoxum est, & Christo vero Deo minime dignum. Habet quidē Angelos, à quibus sibi ministretur, nō à quibus custodiatur. Caluinistæ tamen, vt sapientissimi suo iudicio sunt, nihil credunt, tantùm dicunt omnes angelos omnium hominum esse custodes, quia vt ait D. Paulus ad Hebræos 1.14. *Omnes sunt administratorij Spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.* Sed sinamus eos sua vti impudentia. De eo à nonnullis dubitatum est, an omnibus hominibus, etiam non Christianis, dati sint angeli. Origenes enim tractatu in Matthæum 6. & auctor imperfecti hom. 5. videntur existimasse solis baptizatis datos esse. Sed & omnium aliorum auctorum contraria sententia est, & ea ex scriptura, & ratione refutatur. Nam si infideli Græcorum & Persarum regno angelus præfectus est, & singulis etiam Græcis & Persis hominibus aliquem datum esse angelum credendum est, maiorē enim hominum, quàm regnorum Deus curam habet. Et non solum Christianorum, sed omnium omnino hominum salutem quærit, in qua procuranda angelorū vtitur ministerio: quia *omnes administratorij sunt spiritus propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.* Illud etiam apud auctores minus est certum, an singuli homines non solùm vnum, à quo defendantur, sed etiam malum, à quo impugnentur, angelum habeant. Sed tamen & hoc ipsum antiquissima traditione non Christianorum modò, sed etiam Hebræorum traditum est, vt scribit Rabbi Moses libro 3. More c. 25. Quam traditionem ex antiquo libro Pastoris, & ex epistola Barnabæ, quam olim inter Christianos in magna auctoritate fuisse legimus, veteres auctores probare solent, vt Origenes homilia 10 in Lucam, & lib. 3. de principiis cap. 2. & Cassianus collatione 8. cap. 17. & collat. 13. c. 12. & Beda in cap. 12. Actor. Apostolorum. Confirmant eandem traditionem Gregorius Nyssenus in vita Mosis, & Auctor imperfecti homil. 5. in Matthæum. Potest aliquod eius rei vestigium in scriptura notari. Nam D. Paulus datum sibi dicit angelum satanæ qui se colaphizet. Quod etsi aliis modis intelligi potest, potest & hoc: & credibile est diabolū dæmoniorū principem in administratione regni sui Deū imitari: & quemadmodum Deus singulis hominibus singulos angelos præponit, ita eum opponere singulos dæmones. Videtur autem Christus cū dicit, *angeli eorum semper vident faciē patris mei*, aliquid singulare paruulorum angelis attribuere, quasi cæteri minores sint, & quasi illi faciem Dei videant, alij non videant. Et quidem Origen. ho. in Luc. 35. hinc suum cōfirmat errorem, quasi angeli etiam beati propter negligentiam custodiendorum hominum suam aliquando beatitudinem amittant, quasi sensus sit aliorum hominum angelos aliquādo videre faciem Dei, aliquando non videre, quia aliquando homines bene, aliquando male custodiunt paruulorum autem angelos semper videre, quia bene semper custodiunt. Cum ergo paruuli diligentius, quā cæteri homines ab angelis custodiantur, offendendos, contemnendosue non esse. Chrysost. etiā existimat aliquid singulare paruulorum angelis tribui, & non omnes faciē Dei videre, sed eos, qui supremi ordinis sunt, significarique hoc loco paruulorum curā supremis angelis cōmissam esse. Credo ego certe aliquid discriminis inter paruulorum, & cæterorum hominum angelos indicari: sed nec illud quod Origenes, nec illud quod Chrysost. putat, sed maiores esse paruulorū quàm aliorum hominum angelos. Quod ne quis miretur, intelligat hoc loco paruulos non pueros, sed homines iustos appellari, quorū Deū curam maiorem, quàm aliorum hominū habere tota scriptura testatur. Maiores autem, & honorabiliores esse paruulorum, quam aliorū hominum angelos ex effectu probat, quia semper vident faciē Dei: nō quod alij angeli non videant, sed quod ea phrasi Hebræi significent Deo aliquem esse perspicuū & familiarem. Sumpta enim est ex aulæ consuetudine metaphora, vbi quo quis honoratior est, eo propinquior est regi, eoque frequentius in eius conspectu versari solet. Ita loquitur regina Saba de seruis Salomonis 3. Reg. 10.8. *Beati viri tui, & beati serui tui hi, qui stant coram te semper, & audiunt sapientiam tuam.* Notauit Gregorius, & D. Bernardus ser. 5. de dedicatione Ecclesiæ colligi ex hoc loco posse, quod omnes postea Theologi docuerunt, angelos quocunque eūt, suam secū beatitudinē ferre, id est semper faciem Dei videre. Faciem autē Dei per metaphorā Christus appellauit splendorem essentiæ diuinæ sicut facies, aut potius vultus hominis est, in quo persona tota resplendet.

11. *Venit enim filius hominis saluare, quod perierat.*] Secundum hîc est argumentum, quo probat Christus contēnendos non esse paruulos, quandoquidem propter eorū salutem filius hominis venit. Simile argumentū apud Diu Paulū legimus 1. ad Corinth. 8.11. *& peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est.* Loquitur autē Christus ex hominū opinione, qui existimant eos, qui maxime iusti sunt, qui abiectos & humiles vident, maxime esse peccatores, sicut Pharisæi cæco illi, qui à Christo curatus fuerat, dixerunt Ioannis 9.34. *in peccatis natus es totus, & tu doces nos?* Nec cū hoc Christus dicit, indic[?]t cæteros homines non periisse: sed tantū significat se propter peccatores venisse. Ita vt si quis peccator non esset, propter eū venturus non fuisset; quēadmodum cap. 9. 12. dixit *non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*: vbi copiosius totū hunc locum explicauimus.

12. *Si fuerint centum oues.*] Tertium est argumentum, quo bonus pastor exemplo pastorum probat pluris se facere paruulorum, id est, eorum, qui peccatores habentur, quam aliorum hominum salutem. Nec quicquā in hac parabola difficile est: nec enim, vt paulo ante diximus, significatur aliquos fuisse homines, qui non errauerunt; sed tantùm propter eos qui errauerunt, Christū venisse. De eo autem inter interpretes magna disceptatio est, quæ illæ 99. sint oues, quæ non errauerunt: Vetustissimi auctores angelos bonos dixerunt esse Oues enim Dei esse omnes creaturas rationales, ex quibus aliæ, id est homines errauerint; aliæ id est angeli nō errauerint. Ita sensisse videtur Irenæus libro 3. cap. 21. & 39. & Origenes ho. 2. in Genesim & ho. 7. in Iosue & Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 15. & Hilarius hoc loco & Ambrosius in Apologia Dauidis c. 5. & Gregor. ho. 34. in Euangelia, & Theophylactus. Cuius opinionis & hoc loco Hieronymus meminit, & Athanasius q. 2. Sed dubiū non est quin de solis hominibus Christus loquatur, nisi quod absurdissimū est cū Origene dicamus etiā propter angelos, qui peccauerūt, aduenisse. Sēsus igitur est nō quidem eū reliquisse nonaginta nouem oues, quæ non errauerunt, vt vnam, quæ sola errauerat, quæ-

Angelum custodem Christus nō habuit.

Angelum custodē etiā infideles habent.

Vtrū singuli homines malū angelū habeant à quo impugnentur.

2. Corinth. 12.7.

Origenis error de angelis custodibus.

lib. 2. mor. c. 3.

Digitized by Google

reret: sed tanti vel vnius hominis salutem facere, vt si tantum centum essent homines, quorum vnus tantum errauisset, nonaginta nouem relicturus esset, vt illum vnum quæreret: quemadmodum boni pastores facere solent. Magnum ipsius erga nos charitatis indicium, magnum argumentum ad eorum refellendam opinionem, qui etiamsi homines non peccassent, Christum venturum fuisse docere solent. Itaque versu 14. non concludit Christus sic, se nonaginta nouem oues, quæ non errauerant, vt vnam, quæ errauerat, quæreret, reliquisse: sed *sic non est voluntas ante patrem vestrum, qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis istis.*

Christus nō venisset si Adā non peccasset.

14. *Sic.*] Id est, sicut pastor ille non patitur vel minimam ex suo grege ouem perire: sed magis eius, quæ periit, quam earum, quæ non perierunt, salutem amat: *sic non est voluntas patris vestri*, vt vel minimus ex iis pereat. Intelligitur enim comparatio, sicut in proposita parabola, quæ latet in vna illa syllaba *sic*, quasi dicat, sic minus vult Deus perire minimos istos quam maximos illos. Idem altera parabola filij perditi apud Lucam cap. 15. 24. 32. declaratur. Quod autem dicit *ante patrem vestrum*, Hebraismus est ex regum edictis sumptum, quæ ab eorum conspectu, vt firma habeantur, dicuntur prodiisse. Loquitur enim de diuina voluntate, tanquam de aliquo decreto. *Ante patrem* autē *vestrum*, potius quā ante meum dixisse arbitror, vt accommodatè ad id, de quo agebat, loqueretur: agebat vero de Dei erga homines amore, & misericordia, quod vtrumque patris est proprium.

15. *Si autem peccauerit in te frater tuus.*] Fratrem generaliter vocat omnem Christianum: de aliis enim nō agit, vt constat ex ver. 17. *dic Ecclesiæ, & si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & publicanus.* Nam Ethnicum, & publicanum fratri opponit: & Ecclesia de iis non iudicat, qui foris sunt. 1. ad Corinth. 5. 12. proprie tamen illum, quem vers. 10. pusillum appellauit, nunc fratrem vocat, docetque eum, si quid forte peccauerit, non seuere, & tanquam hostem: sed misericorditer, & tanquam fratrem esse tractandum, sicut eum filius hominis tractat, qui venit, vt saluaret, quod perierat.

In te.] Quidam hæreticorum interpretes exponunt priuatim, & te solo sciente: tunc enim priuatim, secreteque eum, qui peccauit, esse corrigendum. Nam eos, qui publice peccant, publice arguendos docet D. Paulus 1. ad Timotheum 5. 20. Deberent interpretationem aliquo exemplo probare, *in te* idem esse, atque priuatim. Potuissent dicere Hebraismum esse, qualem Psal. 50. 6. legimus *tibi soli peccaui*, id est secreto, teque solo sciente: sed repugnat huic interpretationi D. Lucas c. 17. 3. *Si peccauerit* (inquit) *in te frater tuus, increpa illum: si pœnitentiam egerit, dimitte illi.* Loquitur ergo Christus non de eo, qui secretò, sed de eo, qui contra nos peccat. Repugnat & Petri interrogatio infra vers. 21. *quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?* De quibus autem peccatis hoc intelligendum sit, merito queri potest: quia quædam eiusmodi videntur esse, vt non sit, qui peccat priuatim corrigēdus. Origenes tractatu in Matthæum 6. de solis venialibus siue contra nos, siue cōtra Deū factis interpretatur. Hylarius, Chrysostomus, Hieronymus, Ambrosius in cap. 17. Lucę, Augustinus sermo. 16. de verbis Domini secundum Matthęum, Theophylactus, & Euthymius de mortalibus: sed de his tantum quæ contra nos, non de iis, quæ contra Deum fiunt; nam ea non esse dissimulanda. Credo ego de omni peccatorum genere siue contra nos, siue contra Deum agi. Spectādum enim est Christi consilium, vt peccantem non acerbè accusemus, sed benigne corrigamus. Dixit autem *si peccauerit in te*: quia tunc acerbi, tunc acres, tūc diserti reprehensores esse solemus, cum eos, qui contra nos peccauerunt, obiurgamus. Et voluit sapientissime Christus ibi nobis frænum inijcere, vbi maximū periculum erat, ne præcipites ageremur: tamen ex vna peccatorum specie totum genus intelligendū est, nisi si quid aliunde obstat, quo minus fraterna correctio sit adhibenda. Dubitari potest, cur nōn dixerit, *si peccauerit in te frater tuus*, dimitte illi, sicut aliis locis dicere solet capit. 5. 23. 24. *Si offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersus te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo.* & ca. 6. vers. 14. *si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra.* Respondeo in hac affirmatione *corripe eum inter te, & ipsum*, tacitam negationē delitescere: perinde enim est, ac si dicat, si peccauerit frater tuus, ne continuo eum accuses, ne continuo eum ad Ecclesię iudium deferas: priùs peccatū corrige. An autem omnis in quem peccatur, vel qui peccatum alterius nouit, & an in omni peccati genere eum, qui peccauit corrigere debeat, ex Theologorum regula iudicandum est, quæ ex verbis Christi colligitur, *si* (inquit) *te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Cum ergo spes est spiritualis lucri, corrigendus est frater: cum non est, aut accusandus coram Ecclesia, si fructus speretur: aut Domino relinquendus, si non speretur.

Correctio fraterna quibus, & quomodo adhibenda.

16. *Adhibe tecum adhuc vnum, vel duos.*] Dubium cur testes post primam admonitionem adhiberi velit. Quidam propterea, inquiunt, vt seuerior sit reprehensio, & pudere eum, qui peccauit, propter præsentiam testium incipiat: alij vt constet testibus eum, qui corrigit, suo functum officio vt Euthymius. Alij, vt si se non correxerit, is, qui admonet, testes habeat, vt eum coram Ecclesia possit accusare, quemadmodum multi noui interpretes exponunt. Alij vt qui corrigit, faciliùs ei, qui peccauit, persuadeat eum peccauisse, cùm id non ipse solus: sed duo etiam, aut tres testes affirment, vt Chrysostomus, Augustinus sermo. illo 16. de verbis domini, & Theophylactus interpretantur. Hoc probabilius. In hanc enim sententiam legis testimonia ex Deuteronomio Christus inducit, *in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum.* Hoc tantum interest, quod in Deuteronomio Deus terrere ea lege voluit cap. 17. 6. & 19. 15. ne quis vno tantum teste: sed, vt minimum, duobus, vel tribus condemnaretur: hîc autem Christus dicere voluit duos, vel tres testes ad faciendam fidem satis esse. Vtrùm autem duo vel tres testes simul, an separatim, primum vnus, deinde secundus, aut duo: postremo tertius, aut tres adhiberi debeant, non satis est explicatum. Et quidem Hieron. primum vnum, deinde alterum, postremo tertium adhibendum putat. Sed ex fine, cur adhibendi sunt, & ex sententia Deuteronomij, quam Christus in probationem citat, perspicuum est non esse separatim, sed simul, vel duos, vel tres testes, vt minimum, adhibendos. Non enim in ore vnius, sed in ore duorum, vel trium stabit omne verbum.

17. *Quòd si non audierit eos, dic Ecclesiæ.*] Id est, si ne illis quidem crediderit, tunc tibi licebit ad Ecclesiæ iudicium fratrem deferre: audire enim hoc loco pro obedire ponitur ex Hebraismo, vt sæpe aliàs. Quidam ex hæreticorum interpretibus nomine Ecclesiæ hoc loco prorsus absurde Iudæorum Synagogam intelligunt. Nam nusquam Synagoga in

Caluin. in Harm. & Beza in an-no.

Digitized by Google

nouo Testamento Ecclesia vocatur, quemadmodum Diuus Augustinus in epistolam ad Romanos, & in Psalmum octuagesimum primum obseruauit: & statim versu sequenti de ea Ecclesia loquens, cur peccatorem deferendum esse dixerit *quæcunque* (inquit) *alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo*: potestas autem ligandi, atque soluendi non Iudæorũ Synagogæ, sed Christianorũ Ecclesiæ data est: deinde, cum id Christus non Iudæis, sed Apostolis dicat, dubitare non possumus de Ecclesia, non de Synagoga dictum esse. Alij ex eodem hæreticorum grege Ecclesiam quidem Christianam intelligũt: sed omnem Christianorum multitudinem interpretantur. Id etiam absurdum: & quia omni multitudini dici non potest, & quia, si posset, nihil iuuaret: quid enim imperiti artifices, quid fœminæ peccatori facerent? Deinde quia illi procul dubio Ecclesiæ dici voluit, cui statim dixit, *quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo*. hoc autem non omni multitudini, sed solis Apostolis, cum quibus Christus loquebatur, & iis, qui in eorum locum successuri erant, dictum est. Præterea quia ne apud ipsos quidẽ Iudæos omnis populi multitudo: sed soli seniores & Archisynagogi excommunicare cõsueuerant, vt nonnulli etiam eorumdem hæreticorum interpretes annotauerunt. Denique perpetuus vsus Ecclesiæ docet huiusmodi homines non ad totam multitudinem, sed ad eos, qui ligandi, & soluendi potestatem habent, esse deferendos: qui, quia Ecclesiæ gubernatores sunt, & totius Ecclesiæ personam repræsentant, Ecclesia vocantur: quemadmodum D. Chrysostomus, & Euthymius monuerunt. Sic enim & magistratus, qui Rempublicam gerunt, Respublica vocantur, & quod ab illis fit, a Republica factum esse dicitur. Quod ergo D. Paulus 1. ad Corinth. 5. 34. dicit, *ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui, vt præsens, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis tradere huiusmodi Satanæ*, & quod ex Tertullia. in Apologetico nonnulli proferunt solitum fuisse, vt in Christianorum congregationibus de peccatoribus iudicaretur, nihil hunc iuuat errorem. Illud enim solũ inde colligitur coram multitudine, sed non à tota multitudine iudicia exerceri consueuisse. Nam & D. Paulus diserte dicit se, non autem totam Corinthiorum Ecclesiam scelestum illum hominem Satanæ tradidisse. Alter hereticorum interpres, qui hoc loco pro Ecclesia Rempub. vertit, ridendus est, non refutandus. Quanquam istæ ridiculæ ineptiæ periculosæ sunt, quæ Ecclesiam in Rempublicam, & vt dicam clarius, in politicam hominum nihil credentium congregationem vertunt. Colligitur ex hoc loco Ecclesiam visibilem esse quam nostri etiam hæretici inuisibilem, aut potius nullam nobis faciunt. Quia enim Ecclesiæ iudicium reformidant, videri posse nolunt.

Sebastianus Castalio.

Ecclesia visibilis.

Sit tibi sicut Ethnicus, & publicanus.] Alludit ad consuetudinem Iudæorum, qui ab Ethnicorum, & publicanorum, quos pro publicis peccatoribus habebant, consuetudine abstinebant. Itaque sensus est eos, qui Ecclesiæ iudicio non obediunt, non aliter quàm, si Ethnici essent, esse vitandos. Quod duabus de causis fieri iubet Christus: & vt qui eiusmodi sunt, cum se alienatos ab Ecclesia viderint, resipiscant, vt ait Diuus Paulus 1. ad Corinth. 5. 5. vt spiritus saluus fiat, & ne, qui sani sunt, eorum consortio contagionem trahant, vt eodem loco versu 11. indicat Diuus Paulus, *cum huiusmodi nec cibum sumere*, & ad Titum 3. 10. 11. *hæreticum hominem post vnam, & secundam correctionem deuita, sciens, quia subuersus est, qui*

A *eiusmodi est*. Et D. Ioan. 2. epist. ver. 10. 11. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei aue, communicat operibus eius malignis.* Eiusmodi sunt omnes, quos excommunicauit Ecclesia: excommunicatorum vero maxime hæretici hæreticorum maxime Caluinistæ, quorum sermo, vt cancer, multo magis serpit, quàm eorum, de quibus id 2. ad Timoth. 2. 17. dixit D. Paulus.

Caluinistæ vitandi.

18. *Quæcunque alligaueritis.*] Origenes, & Theophylactus, & Anastasius quæst. 2. in Scripturam, nescio etiã an Chrysost. (obscure enim dicit, hæc verba ad omnes prorsus Christianos existimant pertinere, decepti vt opinor, contextu, consecutioneque verborum: quia enim dixerat Christus paulo ante, *si peccauerit in te frater tuus*, & tunc dixit, *quæcumque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo, & quæcumque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo*, putauerunt hæc verba ad eos solos, contra quos peccatum est, pertinere, quasi sententia sit, si illis iniuriam remiseritis, Deus etiam remittet; si non remiseritis, non remittet. Eundem errorem Caluinistarum interpretes hausisse non contenti maiore auxerunt errore: quasi nullam Christus Apostolis potestatem, ac nec Petro quidem ipsi dederit, quam non omnibus Christianis concesserit. Sic quidã eorum qui apud eos doctissimi habentur, in hunc locum scribunt. Veteres illi auctores, etsi in interpretatione hui⁹ loci magis allegorice quàm proprie locuti sunt, quasi vnusquisque possit alteri, dum illi parcit, peccata soluere: tamen Apostolis singularem proprie ligandi, atque soluendi potestatem datam fuisse non negauerunt: sed docuerunt. Facile error vterque refutatur: perspicuum enim est Christum eum, contra quem peccatum est, testes, & Ecclesiam distinguere, & soli Ecclesiæ dicere, *quæcumque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo*. Deinde cùm dicit, *si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & publicanus*. quis non videt Ecclesiam ab eo, qui ad Ecclesiam peccatorẽ detulit, distingui, sensũque esse, si Ecclesiæ liganti non obediuerit, sit tibi, contra quẽ peccauit, quique eum detulisti, tanquã Ethnicus, & publicanus: alius ergo est, qui iniuriã accipit, alius qui ligat, & soluit. Illa maior quæstio, an de sola externa, & vt ita dicam, politica Ecclesiæ potestate hîc agatur, vt quidam nescio an satis Catholici, videtur existimare Dubium non est, quin & de externa, & de interna ligandi potestate Christus loquatur, cũ dicat, *Quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcumque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo*, id est apud Deum: quod enim apud Deum ligatur, & soluitur, non solùm extrinsecus, & hominum opinione, sed etiam intrinsecus, & re vera ligatur & soluitur. Adde quod, qui aliter interpretantur, Christi consilium non intelligũt: voluit enim Ecclesiæ tribunal vltimum esse, ad quod essent peccatores, cum aliud non esset emendationis remedium, deferendi Ideoque summam illi tribuit potestatem: summam autem non tribuisset, si maiorem illi non dedisset, quam omnis Respublica iure suo habet, vt homines perniciosos mittat in exilium, quod in Ecclesia est excommunicare. Quid autem sit ligare, & soluere, & quomodo hinc Confessionis præceptum necessariò colligatur cap. 16. 19. exposuimus. Illinc, quæ hîc desiderabuntur, petenda erunt. Poterit aliquis obiicere ex hoc loco colligi, aut non agi hîc, nisi de externa excommunicandi potestate, non autem de potestate absoluendi in sacramento Pœnitentiæ: aut, si de sacramẽto Pœnitentiæ agitur, aliud è contrario sequi, ne-

Potestas excommunicandi Ecclesiæ tradita.

Digitized by Google

minem posse, qui sacerdos non sit, excommunicare: quod Ecclesiæ vsu falsum esse conuincitur. Respōdeo proprie de sacramento Pœnitentiæ Christum agere, & excommunicandi potestatem partem esse potestatis per sacramentum pœnitentiæ ligandi, atque soluendi. Nam quisquis auditum pœnitentem non absoluit, priuatim quodāmodo excōmunicat, quia sacramentorū perceptione eū priuat, quamuis quia ea excommunicatio secreta est, excōmunicatio vocari non solet. Qui autem, cum sacerdotes non sint, excommunicant, alia id ratione faciunt, nempe quia superiores sunt, & Ecclesiasticam habent iurisdictionem, publicum peccatorem & sacramentorum participatione, & Ecclesiæ suffragiis priuant. Itaque communi vsu excommunicatio vocatur.

19. *Iterum dico vobis.*] Non videntur prima specie bene hæc verba cum superioribus cohærere. Hilar. Chrysostomus, Hieronymus, Euthymius, & Theophylactus, eo pertinere putant, vt Christus concordiam, de qua loqui cœperat, cùm dixit, *si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te, & ipsum*, magis cōmendaret, dicens tantùm valere concordiam, vt quotiescunque duo ad aliquid à Deo petendum conspirauissent, obtenturi essent. Potius existimo Christum à minori ad maius argumentari voluisse: si quicquid duo petierint, Deus illis concedit, quanto magis Ecclesiæ iudicium ratum habebit? Quod & Diuus Gregorius lib. 7. Registri epist. 110. videtur indicasse. Atque hoc est quod dicit, *iterum dico vobis*, quasi dicat non solùm quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo, sed quod amplius est, etiam vobis promitto fore, vt quicquid duo de vobis communi consensu petierint, consequantur. At nō agebatur de oratione, dicet aliquis: sed de ligandi, soluendique potestate: quorsum ergo de oratione subiecit, *si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo.* Respondeo, propterea id subiecisse, vt ostenderet fore, vt Deus nunquam eos in iudicando, id est, in ligando, atque soluendo errare pateretur, si suo nomine iudicarent: quia quidquid suo nomine à patre petierint, fiet illis, sicut Ioā. 14. 13. & 16. 23. *Amē, amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.* Sunt qui putant propterea Christum de oratione hæc addidisse, quia intelligebat Apostolos, & quicunque ligandi, & soluendi haberent potestatem, numquam ea nisi præmissa oratione vsuros esse, qua oratione peterent, vt Deus sibi gratiam daret rectè, iusteque iudicandi. Quod mihi non displicet.

1. Corinth. 7. 5. *Si duo ex vobis.*] Hæc verba miris modis exposita sunt. Origenes tract. in Matthæum 6. ad virum & vxorem refert, qui, vt ait Diuus Paulus si ab vsu coniugij orationis causa, abstinere consenserint, quicquid petierint impetrabunt. Alij ad animam, & corpus, vt eodem loco idem Origenes, & Athanasius quæstion. 61. & Ambrosius in institutione virginis cap. 2. & in cap. 14. Lucæ, Hieronymus, Beda, & Theophylactus in cōmētariis, quasi quidquid sine vllo malo affectu (id est) carne aduersus spiritum non repugnante, facile sint consecuturi: sed hoc ipse Hieronymus allegoricum esse fatetur. Alij referunt ad solos Apostolos, vt Chrysostomus, & Euthymius; alij ad reprehensum & reprehendentem, vt Anastasius quæst. 74. alij ad omnes Christianos: quia sequitur, *vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*: quia generalis videtur esse sententia.

Super terram.] propterea addidit *super terram*, vt cœlo terram opponeret, significaretque eos, quamuis in terra essent, longeque à cœlo distarent ibi tamen cùm orarent, exaudiendos esse quemadmodum similem sententiam ca. 16. 19. explicauimus.

De omni re.] Etiamsi generaliter, & vniuersè loquatur, non adeo generaliter intelligenda sententia est, vt existimemus fore, vt quicquid petierimus siue bonum, siue malum, siue honestum, siue inhonestum, simus impetraturi. Ponit enim tanquam rem certam, quod & apud viros bonos quasi naturæ lege positum est, non nisi honesta petenda esse: quod autem dicit *de omni re*, non ideo dicit, vt bona, & mala: sed vt parua & magna: vt facilia, & difficilia comprehendat. Cur autem non semper, quod petimus, obtineamus, & quibus conditionibus huiusmodi promissiones intelligendæ sint, cap. 7. 7. docuimus.

20. *Vbi n. sunt duo vel tres congregati in nomine meo.*] Confirmatio est aut superioris versus, qua rationē reddit, cur quidquid duo cōsentiētes petierint, impetraturi sint, quia ipse nimirum in medio eorū est, & quasi ipsorū ore pro illis loquitur: aut ver. 18. qua probat fore, vt, quidquid ligauerint super terram, sit ligatum & in cœlo, & quicquid soluerint super terram, sit solutum & in cœlo, quia ipse in medio eorum est pro illis ligās, aut soluens. Hilarij, Chrysostomi, & Theophylacti interpretatio coacta est, qui congregari nihil aliud esse putant, quàm, quod paulo ante dixit, consentire, id est, amicitia propter Christum coniungi. Cum enim Christus dicat *ibi sum in medio eorum*, perspicuum est eum de cœtu, & consessu agere, in quo se tanquam iudicem mediū sedere significat. Alludit autem, vt opinor, ad Iudæorum consuetudinem, qui in congregationibus, id est, synagogis iudicium exercebant. Difficilius dictu est, quid sit in nomine Christi congregari. Alij enim in nomine Christi, id est, propter Christum interpretantur, ita vt qui congregantur, nihil aliud, quam Christum, & gloriam eius quærant, vt Chrysostomus, & Euthymius. Alij inuocato nomine Christi, quod & videtur melius cōuenire, quod de oratione agebatur. Hæretici verbo Dei omnia metiuntur, cum omnia contra verbum Dei dicant: In nomine, inquiunt, Christi congregari, est secundùm verbum Dei ad decernendum aliquid ex solis scripturis conuenire. Sed istæ verbi Dei iactationes iam nos mouere desierunt, scientes idem dicere omnes hæreticos consueuisse. Mihi accommodate ad id, de quo agitur, & ad consuetudinem locutionis nomine Christi congregari nihil aliud videtur esse, quàm eius auctoritate, eiusque personam gerentes conuenire, sicut Diuus Paulus 1. ad Corinth. 5. 4. dicit se in nomine Christi, id est, Christi auctoritate, atque virtute, vt statim declarat, Corinthiū illum Satanæ tradidisse: sed sicut Apostolos legimus in nomine Christi baptizasse, & miracula fecisse Itaque cùm ij, qui auctoritatem in Ecclesia iudicandi habent, ad iudicandum conueniunt, eo ipso in nomine Christi dicuntur conuenire. Neque necesse est, vt nihil aliud quàm Christum quærant: quotus enim quisque id faceret? Præterquam quod nunquā constare posset, vtrum, qui congregati essent, in nomine Christi conuenissent. Quis enim præter Deū hominum cognoscit voluntates? Quod autem hæretici ex eo iudicandum esse dicunt, vtrum in nomine Christi conuenerint, si nihil nisi ex verbo Dei constituerint, peruerso faciunt iudicio. Non enim, quia nihil nisi ex verbo Dei decernunt, in nomine Christi conuenerunt: sed quia in nomine Christi conuenerunt, nihil nisi ex verbo Dei possunt de-

Quid in nomine Christi congregari.

Caluinus in harm.

Digitized by Google

cernere. Prius enim in nomine Christi conueniunt, quam aliquid decernant. Et qui in Christi nomine non conuenerunt, possunt aliquando ex verbo Dei omnia decernere. Itaque incertam nobis hęresim & fallacem regulam tradunt, quæ si vera esset, nunquam sciri posset, an aliquod Concilium in nomine Christi conuenisset. Nam ad examinandum, vtrum aliquid non ex verbo Dei decreuisset, alio Concilio opus esset: & ad examinandum, an illud alterum aliquid dixisset præter verbum Dei, rursus opus altero: sic nusquam fides nostra gradū figeret.

Fallax hæreticorum regula ad verum cognoscendū Concilium.

Ibi sum in medio eorum.] Quod Origenes, Chrysostomus & Euthymius annotarunt non dixisse Christum ibi ero: sed *ibi sum*, vt ostenderet se iam esse præsentem, haud scio, quàm probabile. Illud potius explicandum, quid sit Christum esse *in medio eorum*. Hilarius ita videtur exponere, quasi nihil aliud sit, quàm in illis per gratiam habitare. Sed isto modo in omnibus iustis est, quamuis congregati non sint: Christum verò aliter se in medio congregatorum, quàm in medio aliorum, qui congregati non sunt, esse significat. Alij interpretantur esse *in medio eorum*, id est, pro illis petere, pro illis orare. Ego non solum auxilium: sed etiam auctoritatem significari arbitror, quasi dicat, ego in medio eorum, tanquam supremus iudex sedeo, eorum sententiam confirmans, quam in meo nomine pronunciant, sicut Dauid dixit Psal. 81. 1. *Deus stetit in synagoga Deorum* (id est) iudicum, *in medio autem Deos diiudicat.* Solet hoc testimonium ad probandam Conciliorum auctoritatem adduci, quod non hæretici modo, sed nonnulli etiam Catholici fieri posse negant, quia & de oratione, non de decernendi potestate: & de duorum, vel triū, non de iusti Concilij congregatione agebatur. Hi licèt ingeniosi homines sunt, sentire tamen vim argumenti non videntur, quod à minori ad maius inde deducitur. Si enim, cum duo, vel tres Ecclesiastici iudices in nomine Christi ad iudicandum de re aliquando non magna conueniunt, Christus affirmat se in medio eorum esse, quomodo non erit, cum non duo, vel tres non de re parua, sed de fide, de religione, de hominum salute, de totius Ecclesię gubernatione omnes Ecclesiæ iudices, id est, Episcopi conueniunt? Vt D. Gregorius lib. 7. registri, ca. 110. argumentatur.

Cōfirmatur Concil orū auctoritas.

Obiiciet aliquis, ergo & prouincialium, vt vocant, Conciliorum ex hoc loco eodem modo, atque Generalium probatur auctoritas. Nam & in illis non duo, vel tres, sed multi Episcopi congregantur. Concedo id ita esse, modò Prouincialia Cōcilia in Christi nomine congregentur; tunc autem in eius nomine cōgregantur, cum eius auctoritate conueniunt: tunc eius auctoritate conueniunt, cum Romani Pontificis eius vicarij auctoritate conuocantur & confirmantur, sine qua, quia congregari non possunt, nec Christi nomine conuenire possunt, ideoque non negamus, cum in Christi nomine non conueniunt, errare posse.

Conciliorū Prouincialium quænam auctoritas.

21. *Tunc accedens Petrus.*] Quid Petrum mouerit, vt hanc Christo quęstionem proponeret, non satis apparet. Hieronymus occasionem fuisse putat, quod Christus dixisset versu 15. *si peccauerit in te frater tuus, vade, corripe eum inter te, & ipsum*: merito enim dubitasse Petrum quoties peccanti contra se fratri iniuriam remittere oporteret. At Christus non de iniuriæ remissione: sed de fraterna correptione locutus fuerat. Chrysostomus & Euthymius existimant Petrum, quasi gloriabundum, & misericordiæ opinionem capaturum hoc interrogasse: putasse enim se magni aliquid dicere, quod septies peccanti fratri vel dubitando esse diceret remittendum. Mihi ex verbis Christi Luc. 17. 4. occasionē interrogationis videtur accepisse, *& si septies* (inquit) *in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te dicens: pœnitet me, dimitte illi.* Nam hæc verba quamuis Matthæus silentio prætererit, credibile tamen est tunc dixisse Christum, cùm dixit, *si peccauerit in te frater tuus, corripe illum inter te, & ipsum*: hæc enim cum illis Lucas copulauit. Quanquam Diuus Augustinus alio tempore ea, quæ Lucas narrat, dicta fuisse putat 2. lib. de consensu Euang. cap. 61. sed præstat credere Euangelistam alio loco, & alio ordine narrasse: quàm Christum alio tenore dixisse.

Vsque septies.] Quod Christus infinite dixerat, Petrus definite intellexit. Septies enim, id est, quotiescūque peccauisset, fratri offensionem esse remittēdam Christus significauerat. Nam septenarium numerum pro infinito, atque incerto poni solere notum est. Prouerb. 24. 16. *Septies in die cadet iustus, & resurget*, id est, quotiescunque ceciderit, resurget, quia dominus eum non deseret.

Septenarius numerus in scriptura pro indefinito.

22. *Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.*] Numerum infinitum in denarium conuersum, & per eundem multiplicatum magis infinitum reddidit. Quamquam re ipsa idem est, *vsque septies*, &, *vsque septuagies septies*, cum vterque numerus numeri negationē, id est, innumerabilitatem significet, quēadmodū si diceret non solùm dico tibi, vt innumerabilib. vicib. nimirū, fratri remittas: sed etiā innumerabiliter innumerabilibus. In quam sententiam Chrysost. & Euthym. interpretantur. Quemadmodum Genes. 4. 24. Deus dixit, *septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies*, ad quem locum indicat Hilarius hic Christum allusisse, vt quemadmodum pœna, ita & venia in infinitum extenderetur, quia *vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia* Rom. 5. 20. Id, vt Hieronymus, & Beda annotauerunt, de fratre septuagies septies contra nos eodem die peccante intelligendum est, quod perspicuum est ex Luca *si* (inquit) *septies in die peccauerit in te, & septies conuersus fuerit, dicens pœnitet me, dimitte illi.* Quæ sententia non docentur sacerdotes absolutionem sæpe peccantibus temerè dare, sed docentur offensi semper ad ignoscendum parati esse. Illud videtur habere difficultatem, quomodo Christus apud Lucam dicat, *si conuersus fuerit, dimitte illi*, quasi significet non debere nimirum remittere, nisi priùs eum, qui nos offendit pœnituerit. Quod omni scripturæ prorsus contrarium est: certissima enim est regula, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, & *si non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra* supra cap. 6. 12. 15. Quod quidam nobilissimus hæreticorum interpres respondet, duobus modis nos offensas remittere, aut ignoscendo, aut de eo, qui nos offendit, bonam habendo existimationem, nouum commentum est. Nam bonam opinionem habere idem esse, quod iniuriam remittere quisvnquam cogitauit? Duobus ergo modis iniuriā remittimus, & dum ei, a quo sumus offensi, non male volumus, quod semper, etiamsi eum non pœniteat facere debem*, vt Deus nobis nostra debita dimittat; aut dum eum non accusamus. Nam non accusare, non deferre, non puniendum curare, parcere est. Atque hoc modo intelligēdū est, quod Christus significat, non debere nos peccanti fratri parcere, nisi eum prius pœniteat. Hoc enim agebat, vt diceret, non esse fratrem ad Ecclesiam deferendum, nisi si priùs priuatim, deinde coram duobus, vel tri-

Caluinus in harm.

Duobus modis iniuria remittitur.

Digitized by Google

bus testibus admonitus, obstinatus in peccato perseuerasset. A

23. *Ideo.*] Potius dicẽdũ fuisse videtur, *quia*, quã *ideo*: sed aut *διὰ τοῦτο* ponitur *ὅτι*, id est *propterea* pro *quia* sicut aliquãdo apud Hebræos לכן pro כי aut est subintelligendum ideo hæc dici, quia simile est regnum cœlorum homini regi, aut, ideo dico vobis simile esse regnum cœlorum homini regi, id est, regi cuidam, quem Hebraismum multis iam locis adnotauimus. Quod autem dicit simile esse regnum cœlorum homini regi, perinde est, ac si diceret idem in regno cœlorum accidere, atque si aliquis rex rationem cum seruis suis ponere cœpisset, quẽadmodum c. 11. 16 exposuimus: nec enim regnum cœlorum, id est, Ecclesia, sed qui regni cœlorum, id est, Ecclesiæ, sed qui regni cœlorum dominus est, regi cõparatur. Quid sibi tota velit parabola, ex ver. 35 colligitur, nempe Deum nobis peccata non esse remissurum, nisi nos fratribus offensas remittamus: cum potius nos illis, quam nobis Deum remittere æquum sit: nam nos homines sumus similes illis: ille Deus dissimilis nobis: peccata contra Deum nostra, & innumerabilia, & infinitè grauia: peccata contra nos fratrum & pauca, & plerumque leuia. Sunt autem in hac parabola, vt in omnibus aliis quemadmodum sæpe monuimus, quædam necessaria & tanquam propriè parabolæ partes quædam, quasi emblemata, & ad ornatum parabolæ, & expletionem adiecta. Necessariæ igitur huius parabolæ partes sunt rex, duo serui, alter, cui dominus debitum dimisit: alter, cui alius seruus dimittere debitum noluit: deinde debitum decem millium talentorum, quod alter seruus regi debebat, & debitum centum denariorum, quod alter seruus debebat alteri. Emblemata autem sunt, primum, quod ver. 25. dicitur regem iussisse vxorem, & liberos eius, qui decem millia talenta debebat, venundari: hoc enim non est ita ad rem, de qua agitur, accommodandum, quasi significetur fore, vt vxor propter maritum, liberi propter patrem condemnentur: sed aut ad ornatum hæc sunt, aut eo tantum valent, vt grauissima pœna significetur, qualis est ea, qua secundùm leges ciuiles non solùm is, qui peccauit: sed eius etiam vxor, & liberi condemnantur: quod & apud Hebræos vsitatum fuisse ex 4 Regum. 4. 1. manifestum. Emblema etiam est, quod versu 31. dicitur, *videntes autem conserui, quæ fiebant, contristati sunt valde, & venerunt, & narrauerunt domino suo.* Non enim significatur Sanctos, id est, seruos Dei eos accusare, qui fratribus suis iniurias non remittunt: sed ideo additum est, quia ita inter homines fieri solet, vt alij serui alios apud dominum accusent.

Hebraismus.

In parabolis quædam necessaria quædam ad ornatũ addita.

24. *Decem millia talenta.*] Talentorum varia fuisse genera nemo nescit. Christum de eo loqui credibile est, quod apud Iudæos erat vsitatum, quodque sexcentos aureos nummos valuisse creditur: vt diligentes harum rerum scriptores tradiderunt. Itaque decem millia talentorum summam sexagies cẽtum millium aureorum nostrorum efficiunt. Nihil refert verum talenti pretium ad iustum æstimare: illud refert, vt intelligamus ingẽtem hoc loco pecuniæ summam significari. Ingens autem erit summa, si vel minimo pretio talentum æstimetur.

B 28. *Centum denarios.*] Denarium in veteri testamento non legimus: fuisse tamen monetam apud Iudæos post Babylonicum exilium quæ דנר denarius sumpto ex Latinis nomine vocaretur, Chaldæus Paraphrastes 4. Reg. 5. 5. & Elias Thesbit. auctores sunt. Alij Hebræi tradunt alium apud eos aureum, alium argenteum fuisse denarium. Argenteum, qui probabilissime loquuntur, sex obolos habuisse dicunt Atticos, id est, quinque Gallicos solidos, aut Regale vnum Hispanicum: hoc enim rectè conuenit cum eo, quod c. 20. 2. dicitur conuenisse patrem familias cum operariis ex denario, vt in vinea sua laborarent. Itaque centum denarii paulo plus, C quàm octo aureos nostros efficiebant, quæ minima erat summa, vt propterea seruus debitorẽ suũ suffocaret. Quidquid denarius valuerit, illud certum valde exiguum debitum significari.

De denario.

34. *Quousque redderet.*] Id est, semper, vt Chrysost. Euthym. & Theophyl. interpretantur: non enim significatur fore, vt qui damnati sunt, pœnas aliquando persoluant, & quasi reddito debito liberentur, qui Origenistarum error fuit: sed fore, vt nunquam liberentur, nisi pœnas persoluant, quas quia persoluere nunquam poterunt, nunquam liberabuntur. Nec significatur Deum remissa iam D peccata propter sequens peccatum in quæstionem reuocare, atque punire: sed hoc tantùm, quod Christus agebat Deum iis, qui fratribus suis peccata non remiserunt, peccata non remissurum. Quamquam, quod optimus Theologus D. Thom. dixit remissa peccata nouo peccato superueniente propter ingratitudinem quodammodo puniri, verum est non quod iam remissa puniantur: sed quod, si remissa non essent, sequens peccatum minus grauiter puniretur: quia minus fuisset ingratus is, cui priora peccata remissa non essent, si aliud peccatum addidisset.

Pœnarum interminabilis finis.

3. p. q. 88. ar. 1. & 3.

CAPVT XIX

Mar. 10. a. 1.
Mar. 1. a. 2.
Gẽ. 1. d. 27.
Gẽ. 2. d. 21.
Ephe 5. g. 31.
1. Cor. 6. d. 16.
Deu. 24. a. 1.
Sup. 5. e. 32.
Mar. 10. b. 11.
Lu 16. d. 18.
1. Cor 7. b. 18.
Mar. 10. b. 13.
Luc. 18. c. 15.
Exod. 20. c. 13.

ET factum est cùm consummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa, & venit in fines Iu-
dææ trans Iordanẽ, 2. & secutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. 3. Et accesserũt ad eum
Pharisæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere vxorem suam quacunque ex
causa? 4. Qui respondens, ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum &
fœminam fecit eos? & dixit: 5. Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ,
& erunt duo in carne vna. 6: Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit homo
non separet. 7. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij, & dimittere? 8. Ait illis:
Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras: ab initio autem non
fuit sic. 9. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit vxorem suam nisi ob fornicationem, & aliam
duxerit, mœchatur: & qui dimissã duxerit, mœchatur. 10. Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis
cum vxore, non expedit nubere. 11. Qui dixit illis: Non omnes capiũt verbum istud, sed quib. datũ est. 12.
Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt
eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorũ. Qui potest capere, capiat. 13. Tunc oblati sunt ei par-
uuli, vt manus eis imponeret, & oraret. Discipuli autem increpabant eos. 14. Iesus verò ait eis: Sinite par-

Digitized by Google

uulos, & nolite eos prohibere ad me venire, talium est enim regnum cœlorum. 15. Et cum imposuisset eis Sup. 18. a.
manus, abiit inde. 16. Et ecce vnus accedens, ait illi: Magister bone, quid boni faciam vt habeam vi- 3.
tam æternam? 17. Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Vnus est bonus, Deus. Si autem vis ad vi- Mar. 10. b. 17.
tam ingredi, serua mandata. 18. Dicit illi: Quæ? Iesus autem dixit, non homicidium facies: Non a- Luc. 18. d.
dulterabis: non facies furtum: Non falsum testimonium dices: 19. Honora patrem tuum, & matrem 18.
tuam, & diliges proximum tuum sicut teipsum. 20. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodiui à iuuen-
tute mea, quid adhuc mihi deest? 21. Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, &
da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me. 22. Cum audisset autem adolescens
verbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessiones. 23. Iesus autem dixit discipulis suis: Amen
dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnum cœlorum. 24. Et iterum dico vobis: Facilius est came-
lum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. 25. Auditis autem his disci-
puli mirabantur valde dicentes: Quis ergo poterit saluus esse? 26 Aspiciens autem Iesus, dixit illis: Apud
homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt. 27. Tunc respondens Petrus, dixit Inf. 20 b.
ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? 28. Iesus autem dixit illis: Amen
dico vobis: quod vos, qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis Mar. 10. d. 31
suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. 29. Et omnis, qui reliquerit Luc. 13. f.
domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter no- 30 & 18. e
men meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. 30. Multi autem erunt primi nouissimi,
& nouissimi primi.

IN CAP. XIX.

1. CVM *consummasset Iesus sermones istos.*] Hæc verba duobus modis posse videntur intelligi, vel cùm hæc fecisset, vel cùm hæc dixisset, vt omnes interpretantur. Significatur autem parabola, quæ extremo capite superiore exposita est.

Migrauit à Galilæa.] Hilarius legit *in Galilæam*, sensu contrario. Sed minime dubium est, Christũ in Galilæa tunc fuisse: itaque non in Galilæam, sed a Galilæa migrare potuit. Præterquam quod Lucas dicit, ideo migrauisse, vt veniret in Ierusalem c. 9. 51. Quare, quod Hilarius existimat non in Iudæam, sed in fines Iudææ venisse Christũ ne probabile quidem est. Quæritur ab interpretibus vtrùm eadem sit historia, quæ hîc à Matthæo, & quæ à Marco c. 10. 1. & à Luc. 9. 51. & Ioann. cap. 7. 1. 2. narratur. A Matthæo & Marco eandem omnes narrari concedunt, de aliis duobus Euangelistis dubitatur: quia vterque multa postea commemorat, quæ post hũc Christi in Iudæam aduentum fieri non potuerunt. Ego de Luca non dubito: quin eandem narret historiam. Primum, quia hanc Christi in Iudæam profectionem vltimam fuisse constat: tum quia aliã post hãc Euangelistæ non narrat: tum quia id Christus c. 16. 21. & c. 17. 22. indicauit dicens se ascensurum in Hierusalem, ibique passurum, quasi de proxima morte sua loqueretur. Lucas autem de vltima etiam loquitur, *factum est autem dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit, vt iret in Hierusalem.* Quod ergo multa postea idem Lucas commemoret, quæ ante hanc profectionem facta fuerint, mirum videri non debet: cùm passim videamus Euãgelistas rerum gestarum ordinem non tenere. De Ioanne idem nonnulli putant eandem historiam recitare, quod ego persuadere mihi non possum. Primum, quia apud Ioannem eodem c. 7. ver. 6. Christus dicit tempus suum nondum venisse: hîc autem apud Matthæum contrarium iam bis significauit, instare tempus passionis suæ. Deinde, quia apud Ioannem versu 9. & 10. Christus dicitur solus in Iudæam ascendisse, cum hîc dicantur non solum discipuli, sed multa etiam turba illum secuta fuisse. Postremo, quia profectio illa, de qua ibi loquitur Ioannes, vltima non fuit, cum idem postea c. 11. ver. 7. dicat Christum vt Lazarum suscitaret in Iudæam iterum venisse.

Et venit in fines Iudææ.] Hilarius, vt paulò ante C diximus, existimat Christum in Iudæam ingressum non fuisse, sed ad solos Iudææ, & Galilææ fines peruenisse: idemque Chrysostomus, & Euthymius arbitrantur. Quidam è contrario prius Hierosolymã venisse putant: deinde ex Hierosolyma in fines Iudææ & Galilææ rediisse: nulla, vt mihi videtur, probabili ratione, cùm ita iam narret Euangelista, vt non obscure declaret eum ex Galilæa in fines Iudææ recta venisse, nullasque eum turbas secutas esse. Venit ergo in fines Iudææ, vt Hierosolymam veniret: sed fecit Euangelista eius loci mentionem, vt circumstantiam loci vbi miraculum, quod narraturus erat, factum fuerat, explicaret, *& curauit*, inquit, D *eos ibi.*

Trans Iordanem.] Vtraque, & Iudæa, & Galilæa non trans, sed citra Iordanem erat: sed dicitur esse trans Iordanem venientibus ab Ægypto in terram Chanaan: quemadmodum c. 4. 15. exposuimus.

2. *Et curauit eos ibi.*] Non significat omnes, qui secuti fuerant, sed omnes, qui ægrotabant, nec eos ipsos fortassis omnes: sed eos tantum, qui digni erant, curatos fuisse: sicut c. 14. 14. Marcus c. 10. 1. scribit Christum eos, qui se secuti fuerant, ibi docuisse, quod Matthæus prætermisit: sed quamuis Marcus non dixisset, ex Christi consuetudine poterat intel- E ligi, qui vix sine doctrina miracula faciebat. Coniungebat enim semper facta cum verbis, vt Chrysostomus, & Euthymius adnotauerunt.

Ibi.] id est, in finibus Galilææ, & Iudææ: noluit enim vt Galilæi, qui se secuti fuerant, extra patriam suam egrederentur, aut, vt Auctor imperf. hom. 32. indicauit, ne Iudæi, vt calumniatores erant, dicerent ipsum iactãtiæ causa magnam post se hominum multitudinem trahere.

3. *Et accesserunt.*] Non satis expressum est, an eo- F dem in loco ad Christum accesserint Pharisæi: est tamen probabilius, quia id narrationis consecutio & apud Matthæum, & apud Marcum videtur indicare. Atque ita Chrysostomus, & Theophyl. existimant.

Quacunque ex causa.] Non dixerunt an liceat vxorem dimittere aliqua ex causa, sed quacunque ex causa. Nam aliqua de causa licere non dubitabãt, vt Origenes tractatu in Matth. 7. Hier. & Beda obseruauerunt. Dubitatur à quibusdam, qua occasione hanc

Digitized by Google

hanc Pharisæi quæstionẽ proposuerint. Nonnulli A occasionẽ fuisse putant, quod Christus c.11.13 dixisset, *Prophetæ & lex vsque ad Ioannem*, quasi legem iam abrogatam significaret, voluerintque Pharisæi experiri num id, dum ad quæstionẽ responderet, fateretur. Hęc causa & nimis remota, & parum propria mihi videtur: & quia iam diu Christus id prædixerat; & quia, vt id experirentur, multas alias de lege quæstiones proponere potuerunt. Theophyl hanc quæstionis causam reddit, quod Christus c.5.32. dixisset, *Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorẽ* B *suam, except s fornicationis causa, facit eam mœchari*, & qui dimissã duxerit mœchatur. Auctor imperf. hõ. 32. quia homines carnales erant, de nuptiis eos interrogasse, quemadmodũ qui valetudinarii sunt, semper loquuntur de medicina. Probabile etiam est quod alii dicunt, fortasse eam quæstionẽ fuisse tunc inter Iudæos agitatam, vt illa etiam erat, quam eadem de causa Christo proposuerunt, vtrùm liceret tributũ dare Cæsari, c.22.17. Solent enim alio tempore alias vrgere quæstiones. Digna etiam Pharisæorum ingenio coniectura est, propterea eos hanc potiùs quæstionem quàm aliam proposuisse, quod cùm omnes attingeret, inuidiæ plena esset.

4. *Non legistis.*] Respondet Christus exprobrans il- C lis legis, cuius se scientia iactabant, ignorantiam, vt c.12. 3. 5. etiam fecerat, ibique Euthymius obseruauit. Marcus scribit Christum eos interrogasse, *quid vobis præcepit Moyses?* quod videtur huic loco esse cõtrarium. Respondet August. l. 2. de cons. Euang. c. 62. Marcum non verba Christi, sed voluntatem exprimere voluisse. Credibile etiam est vtrumque, & quod Matthæus & quod Marcus narrat, Christum dixisse, sed priùs interrogasse Pharisæos, *quid vobis præcepit Moyses?* eos verò respondisse, Moysem permisisse vxorem libello repudii dato dimittere. Tũc subiecisse Christum, quod Matthæus scribit: *Non legistis, quod qui fecit ab initio, masculum, & fœminam fecit* D *eos, &c.* Deinde Pharisæos iterum obiecisse, quod ait Matth. v. 7. *Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij, & dimittere?* Non respondet Christus ad quæstionem directè: sed producẽs Scripturę testimonium, facit, vt Deus, aut Moises, cuius Pharisæi doctrinã gloriosè sectabantur, pro se tacitè respondeant, vt Chrysostomus & Euthym. animaduertunt; illud etiam notantes, ex factis & ex verbis Dei Christum ad quæstionem respondisse: ex factis, cùm dicit, *Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos?* ex verbis, cùm dicit v. 5. *& dixit, propter hoc relinquet homo patrem & matrẽ, & adhærebit vxori suæ.*

Qui fecit.] ὁ ποιήσας, id est creator.

Masculum & fœminam fecit eos.] Quærendum hoc loco est, in quo huius argumẽti vis posita sit. Quidã in sexu sitã esse volunt, quasi ex diuerso sexu Christus argumentetur non debere vnũ virum, nisi vnam habere vxorem, quod ex vtroque quasi ex duabus imperfectis partibus, vt Plato quodam loco scribit, vnus perfectus homo fiat. Quam interpretationem D. Aug l.14. de ciu. c.22 secutus videtur. Omnes alii interpretes non in sexu, sed in numero vim esse putant, quasi Christus ita argumentetur, si Deus voluisset vnum virum plures habere vxores, non vnã tãtùm, sed plures fœminas initio fecisset. Ita Chrysost. Hieron. Auctor imperf. Beda, Theophyl, Euthym Strabus. Vidi ego aliquando à quodam Caluinistarum ministro de hac quæst. compositum librum, an liceret vnum virũ plures vxores, non vnã quidem post aliam, sed eodẽ tempore habere: erat autem scriptus per dialogum, in quo qui non licere dicebat, ita defendebat causam, vt facilè eum appareret præuaricari, & quasi sponte victum succũbere. Adduxerat hunc locũ, vt probaret non licere: respondebat nihil hinc colligi posse, quod nõ idem posset concludi de omnibus animalibus, quæ initio non nisi mas, & fœmina facta sunt. Hanc responsionem bellus ille minister existimabat refutari non posse: eò nimirum impudentiæ progressi sunt, vt nõ solùm castitatis votum: sed ipsam etiam castitatem tollant: nec vna contenti vxore plures habere volunt. Paria illis, vt merebãtur, vxores fecerũt. Scio enim eas aliquãdo disputasse, &, vt audio, quæstionẽ ad ministros retulisse, an vni etiã vxori liceret plures habere viros. Ergo satis Christianis esse debet Christum hoc argumẽto vsum fuisse, vt necessariũ credatur: præterquam quod in aliis generibus animantium non constat vnum tantùm marem, vnamque fœminam Deum initio condidisse. Potest aliquis obiicere idem argumentum valere posse, vt probetur ne mortua quidem priore vxore aliã ducere licere. Respõdeo ideo non valere, quia prima, & secunda vna reputantur: quia vna item caro est.

5. *Et dixit.*] Deus: de eo enim loquebatur. Dubitat Hilarius, quomodo Christus dicat hoc Deum dixisse, cum non Deus, sed Adamus dixerit Gen. 2. 24. Respondẽt August. lib. 9. de Genesi ad litteram c. 19. & Theophylactus, & Euthymius in commẽt. Adamum, tanquam Prophetam, spiritu Dei hoc dixisse, Deumque ore ipsius locutum fuisse.

Propter hoc dimittet homo.] Hominem posuit Latinus pro viro, sicut Græcus ἄνθρωπος pro ἀνήρ, quemadmodum & infra versu 10.

Patrem & matrem.] Admirabilis est, & minimè probabilis Hugonis, & quorundam recentium auctorum interpretatio, quam & D. Augustini esse putant, sensum esse, *propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ*, id est, cum omnibus præter patrem, & matrem coniugium poterit copulare. Quomodo enim vir patrẽ suum in vxorẽ acciperet? de solo enim viro sermonẽ esse manifestũ est, etiamsi idem sit de vxore per consequentiam intelligendum. Alij interpretantur, *relinquet patrem, & adhærebit vxori suæ*, id est, magis vxorem suam amabit, quàm patrem, & matrem: sicut lib. 3. Esdræ c. 4.25. dicitur, sed etsi hoc fortasse verum est, non est ad locum accommodatum, vbi non de amore, sed de cohabitatione, & de matrimonij vinculo agitur: Itaque sensum esse arbitror *relinquet patrem & matrẽ*, id est, discedet à parentibus, vt cum vxore habitet, quemadmodum vsus ipse interpretatur. Solent enim liberi vsque ad nuptias cum parentibus E habitare, post nuptias à parentum domo discedere, & vir vxorem, vxor virum sequi: quemadmodum eodem lib. 3. Esdræ c. 4. 20. dictum est, *homo patrem suum relinquit, qui nutriuit illum, & suam regionem, & ad mulierem se coniungit.*

Et adhærebit vxori suæ.] Monuit Chrysost. tria hoc loco esse, quæ magnam vim habeant. Primum relinquere patrem, & matrẽ: secundum adhærere, id est, non quoquo modo cõiungi, sed penitus adglutinari vxori suæ, hoc enim Latine est adhærere, Grçcè κολληθῆναι, Hebrai דבק tertiũ, *& erunt duo in carne vna.*

F *Et erunt duo in carne vna.* εἰς σάρκα μίαν, in carnẽ vnã לבשר אחד ad carnem vnam, id est, vt sint vna caro, vt explicatur versu sequenti, sicut Genes. 2.7. factus esse dicitur Adam in animam viuentem, id est, homo viuens, & versu 22. *ædificauit dominus Deus costam quam tulerat de Adam in mulierem*, id est, vt esset mulier. Quomodo autem vir, & mulier dicantur vna esse caro, de eo disputatur. Hieronymus, & Beda, vt D. Thomas in Catena, & in commentariis

In Conuiuio. vel de amore.

Ministri Caluinistæ poligamiæ introducentes.

Vir, & vxor quomodo vna caro in Scriptura.

S

ad hunc locum interpretatur, ad liberos referunt, quia ex viro & vxore genitus filius vna vtriusque communis est caro. Alii ad corporum coniunctionem, quemadmodum D. Paulus 1. ad Corinth. 6. 16. videtur interpretari, *qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur.* Alii ad amorem mutuum, de quo D. Paulus ad Ephes. 5. 28. *ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui vxorem suam diligit, seipsum diligit.* Alii ad potestatem quam vir in vxorem, vxor in virum habet, tanquam in propriam carnem, vt D. Paulus 1. ad Cor. 7. 4 dicit. Alii, quorum ego sententiam maximè probo, vnam carnem esse interpretantur esse vnum hominem: carnem enim ab Hebræis pro toto homine poni notum est. Significat ergo Christus virum, & vxorem non duos esse homines, sed vnum, vxorem veluti corpus, virum veluti spiritū & animam esse. Itaque non magis debere virum ab vxore, quàm animam à corpore separari.

6. *Itaque iam non sunt duo, sed vna caro.*] id est, non iam duo sunt homines, sed vnus.

Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.] Non dixit, quos Deus coniunxit, sed *quod Deus coniunxit*, vt non tanquam de duobus, sed tanquam de vno corpore loqueretur, quia paulo ante dixerat, *Itaque iam non sunt duo, sed vna caro.* Notauit Diuus Chrysostomus, Christum ex lege naturali, & diuina matrimonij vinculum probauisse. Naturalis consistit in facto, quod Deus vni viro vnam fecerit mulierem: diuina in verbis, quibus Deus præcepit, vt homo relinqueret patrem & matrem, & adhæreret vxori suæ, quibus verbis videtur Deus vxorem viro inseparabiliter copulasse, vt ait Sap. Prouerb. 19. 14. *Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens.*

7. *Quid ergo Moyses mandauit.*] Marcus c. 14 non dicit Pharisæos respondisse, Moysem mandasse: sed permisisse. E contrario verò Matthæus dicit Christum dixisse, Moysem non mandasse, sed permisisse: Marcus autem scribit dixisse Christum, *quid vobis præcepit Moyses?* Hæc quæstio ex iis, quæ paulo suprà diximus, facile soluitur. Primum enim credibile est Christum interrogasse eos, quid de ea re Moyses præcepisset: illos verò respondisse, Moysem permisisse vxorem dimittere: tunc Christum matrimonij originem explicasse, & Scripturæ testimonium produxisse, vt probaret non esse dimittendam: iterū Pharisæos obiecisse, quomodo Moyses mandasset vxorem dimittere, vtentes mandandi, non permittendi verbo, vt argumentationi vim adiicerent: Christum verò respondisse, non iam præcipiendi, sed permittendi vsum verbo, *ad duritiem cordis vestri permisit vobis Moyses.* Atque hoc modo nulla inter Euangelistas dissensio est.

8. *Ad duritiem cordis vestri permisit vobis Moyses.*] Corrigit Christus Pharisæorum verbum: illi dixerant *mandauit*: Christus dicit *permisit*. Ex quo vel vno loco, si alij non essent, Caluinistarum error confutaretur, qui in Deo nullam permissionem agnoscunt, & Theologorum distinctionem inter voluntatem Dei absolutam: & permittentem ridere solent. Nam quod hoc loco Moyses permisisse dicitur, Deus vtique permisit; nihil enim Moyses agebat, nisi ex diuino præcepto. Cur ergo dixit Moysem potius, quàm Deum permisisse, cum è contrario ver. 5. non Moysem, neque Adamum, sed Deum dixisse dixerit, *propter hoc relinquet homo patrem, & matrem?* Respondeo voluisse Christum & argumento, & responsioni vim adaugere: ideo, cùm argumentabatur, non licere vxorem dimittere, non dixit aut Adamum, aut Moysem, sed Deum

Permissio in Deo contra Caluinistas.

A dixisse, *propter hoc relinquet homo patrem, & matrem;* quamuis ea verba & Adamus pronunciauerit, & Moyses scripserit: cùm autem respondet Pharisæorum argumento, non vult dicere Deum, sed Moysem permisisse: quanquam Deus etiam permiserat. Ita intelligendi sunt multi auctores, qui ita hunc locum interpretantur, quasi Christus significauerit non Deum, sed Moysem hoc permisisse, & quasi Deum quem ipse citauerat, Moysi, quem citauerant Pharisæi, opponere voluerit, vt Hieronymus, Beda, Strabus, D. Thomas, Hugo. Multæ hoc loco quæstiones sunt. Prima, quibus de causis in veteri lege vxorem dimittere licuerit. Tertullianus 4. aduersus Marcionem lib. non nisi ob forni-

B cationem, vt nunc existimat licuisse: sic enim interpretatur, quod in Deuteronomio c 24 1. scriptum est, *si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem*, id est, propter fornicationem, hoc tantum interesse, quod tunc dimissa propter fornicationem vxore, aliam ducere licebat, modò non licet. Origenes, Chrysostomus hoc loco, & omnes alii auctores, quos legisse memini, non solùm ob fornicationem: sed multis etiam aliis de causis licuisse putant: idque est multo meo iudicio probabilius. Primum, quia, si ob solam fornicationem licuisset, nullus Pharisæorum quæstioni locus fuis-

C set: nimis enim impudenter interrogassent, an quacunque ex causa vxorem dimittere liceret, si sola fornicationis causa licuisset. Cum autem interrogent, an quacunque ex causa liceat, haud dubium est, quin certi sint multis de causis licere. Id etiā intelligitur ex Christi responso: sic enim respondit, vt voluerit Moysis permissionem restringere, vt cum ante multis de causis liceret, iam non nisi ob fornicationem liceat. Probatur etiam ex verbis Deuteron. Cum enim dicit, *si non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo*

Caussa, cur in veteri lege vxor dimittebatur.

D *sua*, perspicuum est, non loqui de fornicatione, propter quam non dimittebatur vxor, sed lapidabatur. Deinde quia in libello repudii significabatur mulierem adulterium non commisisse: ea enim potissimum de causa iussus est dari, vt mulieris honos saluus esset, possetque alteri viro, si vellet, nubere. Non ergo ob fornicationem tantùm, sed alias etiam ob causas dimittebatur. Quæ autem causæ fuerint incertum. Lyranus in commentariis in c. 24. Deuteronomij duas recitat opiniones: alteram, licuisse propter omnem rem turpem, vt propter contagiosos morbos, vel aliquid simile, quod matrimonij coniunctionem præcessisset: alteram, licuisse etiam

F ob omnes causas matrimonio contrarias, etiamsi matrimonio superuenissent, vt si mulier venefica esset, aut liberorum interfectrix, quod & Origenes tractatu 7. in Matthæum videtur approbare: quamuis de lege Euangelica potius, quàm Mosaica loquatur. Secunda quæstio est, quo sensu Iudæis permissum fuerit vxorem dimittere, an ita, vt dimittendo non peccarent: an ita vt peccarent quidem, sed lege non punirentur. Notauit insignis Theologus D. Thomas quatuor modis permitti aliquid:

Quomodo Iudæis permissa vxorum dimissio 4. d. 33. q. 2. art. 2. qu. 1.

E aut quod bonum est, sed non præceptum, vt vendere omnia, & dare pauperibus, permissum esse dicitur, quia bonum est, & non imperatum: aut quia minus bonum est, cuius maius bonum non est præceptum: sicut dicitur matrimonium esse permissum, quia virginitas, quæ maius est bonum, non est præcepta: aut quia malū est: sed non impeditur, sicut Deus dicitur oīa peccata permittere: quia, cum

Digitized by Google

A impedire possit impedire non vult: aut quia malum quidem est, sed lege nō punitur, sicut permisit Deus Iudæis cum alienigenis vsuram exercere, quia non statuit in lege aduersus eos, qui eam exercerent, vllam pœnam. Alio etiā modo permitti dicitur, quod cùm malum sit, dum ab eo, qui dispensandi potestatem habet, fieri permittitur, malum esse desinit, quemadmodum permissum fuit Osee Prophetæ filios fornicationis suscipere, Osee 1.2. Quidam ergo vxorem dimittere, aut hoc postremo modo; aut tanquam minus bonum existimant permissum fuisse Iudæis certis de causis vxores dimittere. Alij non tanquam minus bonum: sed tanquam minus malū, ita vt peccarent quidem vxorē dimittendo, sed non B punirētur. Vtrumque probabile est, & bonos vtraque opinio auctores habet: prior Auctorem imperfecti, & Diuum Thomam, posterior Tertullianum libro de monogamia, Origenem tractatu 7. in Matthæum, Chromatium in commentariis in caput Matthæi quintum, Hieronymum, Bedam, Euthymium, & Theophilactum hoc loco: nisi malè intelligendo fallor. Mihi durum videtur dictu Iudæos post tam amplam, & luculentam Dei permissionem dimittendis vxoribus peccauisse: præsertim cū, antequā Christus explicaret, non satis ex verbis Deuteronomij compertum esse posset, vtrùm permissio C an præceptum esset: & vt constaret esse permissionē, certè non constabat tanquam rem malam permitti, quod satis esse videbatur: vt qui ea vterentur, culpa vacarent. Quod autem ex hoc loco obiici potest, quod Christus dicat ad duritiem cordis eorū hoc fuisse permissū, facile etiā solui potest: potuit enim propter duritiē cordis permitti, ita tamen, vt peccatū esse desineret. Tertia quæstio est, quibus ceremoniis & cautionibus libellus repudij dari soleret.

Ceremonia libelli repudii apud Iudæos.

Ab Hebræis decem recitantur. Prima erat, vt vxor nusquam discederet, nisi volente marito. hoc enim ipsū in libello repudij exprimebatur. Secunda erat, D vt libellus, queādmodū dicitur in Deuteronomio, in manu vxoris traderetur. Tertia erat, vt scriberentur, vt minimū, nomina duorū testiū. Quarta, vt exprimerentur tres generationes viri, & tres mulieris, vt paulo post ex libelli forma intelligetur. Quīta, vt scriberetur libellus literis rotundis: distinctis, atque perspicuis: ita vt vna aliā non attingeret, ne quod scripturæ vitium irreperet. Sexta, vt si inter scribendū aliqua atramenti guttula in chartam decideret, libellus auctoritatē non haberet, aliusque E denuo scriberetur. Septima vt in libello nullū rasuræ vestigiū appareret, ne suspectus esset vitij. Octaua, vt charta longior esset, quā latior. Nona vt omnes testes, qui aderant suū quisque sigillū adhiberent: Decima, vt maritus diceret, *Accipe libellum repudij, & esto à me abiecta, & cuicunque viro permissa.* Forma autem libelli repudij erat hæc: *Ego Rabbi N. filius Rabbi N. filij Rabbi N. filij Rabbi N. die prima mensis secundi anni N. à creatione mundi in tali loco ex animi mei consensu, & sine vlla coactione repudiaui N. filiam Rabbi N. filij Rabbi N. filij Rabbi N. & dedi illi libellum* F *repudij in manu, schedam abscissionis, & signaculum diuisionis, vt sit à me abiecta, & abeat quocunque velit, & nemo possit illi prohibere iuxta constitutiones Moysi, & Israel.*

Formula libelli repudii apud Iudæos.

9. *Dico autem vobis.*] Marcus cap. 10. 10. scribit hoc Christum solis discipulis dixisse, cum se iam domū recepissent. Respondet Euthymius, quod probabile videtur, bis hoc dixisse Christum: primū omnib. in commune, vt Matthæus significat: deinde priuatim discipulis domi: & quidē verosimile est, quod Matthæus ver. 10. ait dixisse Christo discipulos, *si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere*, non publice coram omnib. sed priuatim & secreto in loco dixisse, sicut proponere solebāt separatim, cum aliquid de eius concionib. dubitabant. Tunc ergo interrogat' à discipulis Christus eadē verba iterauit, quamuis Matthæus non narret, addiditque, quod de Eunuchis narrat Matthæus, tacet Marcus. Difficilis hic locus est, & magnam nobis cum hæreticis controuersiæ materiam præbuit. Summa quæstionis est, ad quod hic Christus dicit licere fornicationis causa vxorem dimittere, ita intelligendum sit, vt & dimittens, & dimissa possit secundas inire nuptias. Tres de hac re opiniones inuenio. Prima est, vtrique licere, & dimittēti, & dimissæ: & innocenti & sonti: in quo errore non solùm Lutherani & Caluinistæ: sed scriptores etiam quidam Catholici versātur. Secunda est innocenti licere, reo non licere: quemadmodum ex Caluinistis nonnulli aliorum hæresim temperantes dixerunt, vt minus ipsi hæretici viderentur. Legimus nonnullos auctores veteres in ea fuisse sententia. Tertull. lib. 4. contra Marcionem, Ambrosium, aut, vt ego arbitror, Remigiū in commentariis in prior. epist. ad Cor. cap. 7. nam eos commentarios Ambrosij non esse qui & illos & Ambrosij legit scripta, dubitare non potest. Scribit etiā Origenes hoc loco quosdam sua ętate Catholicos Antistites permisisse iis quorum vxores adulterium admisissent, vt illis dimissis, ducerent alias, idemque in Concilio Eliberino concessum fuit, si Gratianus fideliter recitat 31. q. 1. cap. *si qua mulier.* & in Concilio 1. Aurelianensi c. 10 Tertia est, quam semper Ecclesia secuta est, & vltimo Tridentino Concilio ita est nostro tempore confirmata, vt nemini iam Catholico dubitare liceat, Christum ita permisisse adulteram vxorem dimittere, vt nec vxori liceat alij nubere viro, neque viro aliam vxorem ducere, quamdiu vixerit vterque. Quam ego sententiam non solùm propter Ecclesię definitionem, quæ sola homini Christiano satis esse debet: sed etiam propter argumentorum, quibus probari potest, momenta adeo veram iudico, vt mirari satis non possim inuentos esse qui aliter senserint. Primum hæc sententia antiquiores, plures, meliores habet auctores. In Canone 47. Apostolorum absolute, & generaliter excommunicatur is, qui vxore dimissa aliam duxerit non adhibita exceptione, nisi fornicationis causa dimisisset, quæ adhibita profecto fuisset, si cum ea de causa dimissa esset, aliā ducere liceret. Idem Euaristus epist. 2. & Clemens Alexandr. lib. 2. Stromatum sine vlla exceptione docent, & Origines tract. 7. in Matthæum Episcopos illos, qui suo tempore permittebant, tanquam rerum Ecclesiasticarum imperitos reprehendit. Sic sentit Chrysostomus homil. in Matth. 17. & Hieronymus hoc loco, & in epitaphio Fabiolæ, & Innocentius primus in epist. ad Exuperium Tholosanum Episcopum cap. 4. & Diu. Augustinus duobus de hac re scriptis libris de adulterinis coniugiis ad Pollentium, & Isidorus lib. 2. de officiis cap. 19. & Beda melior auctor, quam Remigius in commentariis in cap. 10. Marci. Sic iam olim definiuit Concilium Mileuitanum can. 17. & Concilium Africanum, si tamen diuersum est, canone 69. & Foroiuliense canone 10. & Nannetense can. 10. Itaque decreta illa Concilij Eliberini, & Aurelianensis, quę in contrariam partem adduximus, aut apocrypha sunt, & spuria, aut ita intelligenda, vt marito, qui ob adulterium vxorem dimisit, liceat alteram ducere, non quidem viuente, sed mortua priore. Dicet aliquis, quid opus erat, vt id per-

De controuersia Lutheranos & Caluinistas.

Commentarii in epist. ad Cor. non sunt Ambrosii.

Canō Concilii Eliberini de diuortio explicatus.

Digitized by Google

mitteretur, cùm dubium non esset, quin illi liceret? A
Respondeo id expressum fuisse ad declarandam differentiam inter maritum, & vxorem adulteram, quæ loco pœnitentiæ iubebatur aliquando etiam marito mortuo à nuptiis abstinere: ne quis ergo idẽ de marito intelligeret, explicatum est, vt maritus, si vellet, aliam duceret, sed intelligendum ex communi lege Ecclesiastica, mortua priore. Præterea ex ea ratione, qua hoc loco Christus vsus est, aut nihil probatur, aut hęc sententia probatur: primum argumentatur Deũ non plures, sed vnã tantũ fœminã vni fecisse viro, inde colligit non debere plures habere: id est, vnam dimittere, & aliam ducere, quæ ratio idem omnino valet, vt probetur etiã propter B
fornicationem vxore dimissa aliã ducere non licere; nec enim refert, qua de causa dimissa sit, cũ eadem semper aliam non ducendi causa maneat, quod vni viro vna tantum fœmina facta sit. Præterea quia Christus non solùm multas illas causas, quibus Iudæi vxores dimittebant, ad vnam fornicationem reuocauit: sed etiam libellum repudij omnino sustulit, quem non nisi propter Iudęorum duritiem cõcessum fuisse dicit. Post Christum autẽ inter Christianos nunquam auditum est libellum repudij datum fuisse. Atqui idem erat libellum repudij dare, & posse virum aliam vxorem ducere, vxorem alij viro nubere: ergo hanc iterum vxorem docendi, & C
iterum nubendi potestatem sublato libello repudij sustulit Christus: quæ vna ratio, si aliæ deessent, satis superque hanc sententiam corroboraret. Deinde si dimissę ob fornicationem vxori alij viro nubere liceret: sequeretur, quod absurdissimum est, melioris esse conditionis mulierem, quę ob adulterium, quàm quæ ob morbum, aut aliqua alia de causa citra culpam dimissa sit: cum adulteræ viuente adhuc priore marito alias nuptias inire liceret, alteri non liceret. Deinde dubium non est, quin propterea Christus concesserit vxorem adulteram dimittere, ne cogerentur mariti cum adultera doloris plenam vitam agere, cùm vxor ipsa indignam D
se adulterando reddidisset, vt cum ea maritus habitaret: hæc autem ratio non eò vsque pertinet, vt marito aliam vxorẽ ducere licere possit: satis enim est, vt liceat priore liberari. Itaque, quod hæretici solent obiicere, nihil Christum maritis concessisse, si non aliter vxores adulteras dimittere concessit, quàm vt sine vxore manerent, ineptum est, & hominum pluris carnem, quàm honorem, vitæque tranquilitatem æstimantium. Viri enim boni pro magno ducunt beneficio, quod sibi liceat mala carere vxore, quamuis aliam ducere non liceat: imo hoc ipsum, quod non liceat alteram ducere, qui E
prudentiores sunt, beneficij loco habent: quemadmodum qui naufragium semel fecerunt, quod sibi iterum mare tentare non liceat. Maius bonum est non posse malam vxorem inuenire, quàm inuenire aliquam bonam posse. Malam autem non inuenire non potest, nisi qui vxorem ducere non potest. Illa etiam ratio, quã Hieronymus affert, multum habet ponderis, si maritis liceret dimissis adulteris vxoribus alias ducere, quotidie, qui nouas vxores appeterent, contra priores adulteria confingerent, F
vt illis repudiatis alias haberent. Itaque non restrinxisset Christus veteris legis disciplinam, sed relaxasset. Nam ne in veteri quidem lege huic mutandarum vxorum libidini tantum loci erat, cum adultera non dimitteretur, sed occideretur. Ista verò ratione, quam hæretici comminiscuntur, licentiam Christus maritis præbuisset vxores quotidie mutandi: quàm enim facile est, si quis animum

attendat, aut verum in vxore adulterium, aut probabile deprehendere? quam facile fingere? Prorsus mihi spiritum Christi non cognoscere, eiusque mentem non intelligere videntur ij, qui ad hunc modum eius verba interpretantur. Quis enim non videt Christum cum velit Euangelicam disciplinam maxime restringere, & matrimonij vinculum indissolubile esse docere, non solùm non debuisse potestatem facere maritis dimissis adulteris vxoribus alias ducendi: sed frenum potius illis iniicere, vt si nollent vxore carere adulteras paterentur, & corrigere conarentur, non repudiare? Voluntas enim Christi erat, vt maritus etiam adulteram vxorem non dimitteret: sed vt eius dolori consuleret, permisit, non præcepit, vt dimittere, si vellet, posset. Illud etiam, quod Hieronymus obseruauit, hanc sententiam magnopere confirmat, quod Christus non dixerit, si dimissa nupserit, mœchatur: sed, *qui dimissam duxerit, mœchatur.* Cuius rei non alia potuit esse causa, quam quod Christus de vxore etiam propter fornicationem dimissa loqueretur, de qua, quia iam adultera erat, noluit dicere mœchatur, quia nihil noui dixisset: sed dixit fore, vt quicumque eam duceret, mœcharetur: vt significaret nec dimissæ licere alteri viro nubere: neque alteri viro vxorem eam ducere. Ad hæc dubitandum non est, quin oporteat hunc locum ex aliis scripturæ locis in quibus de eadẽ re agitur, explicare: in aliis autem locis semper absolute dicitur non licere vxori dimissæ nubere, vt apud eundem Matth. supra cap. 5. 32. *Ego autem dico vobis, quia quicunque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, adulterat:* quo loco probauimus illud verbũ, *qui dimissam duxerit, adulterat,* sine exceptione intelligendum esse. Præterea Marcus, & Lucas hanc ipsã narrantes historiam sine vlla exceptione dixerunt, quicumque dimissam duxerit, mœchari. Marcus cap. 10. 11. *quicunque dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam,* vbi non potest excogitari alia causa, cur Matthæus exceperit fornicationem: Marcus verò non exceperit, nisi quia Matthæus voluit explicare aliquando licere vxorem dimittere, si nimirum adultera sit: Marcus autem docere voluit nunquam licere aliam vxorem ducere: etiam si prior propter adulterium dimissa sit. Illud etiam in verbis Marci obseruatione dignũ est, quòd dicat *adulterium committit super eam,* id est, contra eam: Hebraismus enim est, quia עַל vtrumque significat & *super,* & *contra,* quod ideo Marcus dixit, vt indicaret non magis marito licere dimissa vxore adultera alterã ducere, quam vxore contra ipsum adulteriũ cõmittente contra illam adulteriũ committere; non enim licet in hoc genere facere paria. Lucas verò cap. 16. 18. generaliter etiam dixit. *Omnis, qui dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur; & qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* Fingamus Matthæum Euangelium nõ scripsisse, profectò ex verbis Marci, & Lucæ aliũ sensũ elicere non possemus, quã nũquã licere marito, quacũque de causa vxorẽ dimisisset, alterã ducere: nunquã licere vxori, quacunque de causa dimissa esset, alteri nubere, nec vllus dubitationi locus esset. Nunc Matthæus scripsit, sed scripsit obscure, ita vt de eius sensu, atque interpretatione inter nos, & hæreticos disceptetur: quis non intelligit hominis esse prudentis Matthæi obscurum locum ex Marci, & Lucæ perspicuis verbis interpretari? scripsit post Matthæum, vt creditur Marcus, & Lucas? credibile profectò est eos, quod obscure Matthæus dixerat, perspicue, & sine vlla ambiguitate dicere voluisse; dixerũt autẽ nun-

Digitized by Google

quam viro dimissa vxore alteram ducere licere: hoc igitur tenendũ, quod sine ambiguitate, & quasi interpretationis loco dictum est. Matthæi autẽ testimonium ex aliorum duorum Euangelistarũ explicatione intelligendũ. Contra facere: quemadmodũ hæretici faciunt, aut nullius, aut peruersi, & distorti iudicij est. Scripsit etiam post Matthæum Diuus Paulus epistolam ad Romanos, & ad Corinthios In vtraque hanc quæstionem tractat; nunquam adhibet exceptionem, sed ad Romanos 7.3. generaliter dicit, *igitur, viuẽte viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro.* & 1. ad Corinth. 7.10.11. *iis autem, qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Explicat Diuus Paulus Christi sententiam, de qua hoc loco disputamus: quis dubitat exceptionem adhibiturum fuisse, si vlla fuisset exceptio, qua dimissæ vxori nubere alteri viro liceret Nunc autem generaliter, vniuerse, & absolute dicit, vt maneat innupta, aut viro suo reconcilietur. Loquitur autem de vxore propter adulterium à viro discedẽte, qua sola causa discedere licebat. alioqui non reliquisset Diu. Paulus in eius potestate vt separata à viro, sed innupta maneret, aut vt viro suo recõciliaretur, sed diuersis verbis præcepisset, vt rediret ad virum, cum illi non liceret ob aliam causam quàm ob adulterium à viro separatam viuere. Ergo illam ipsam mulierem, quę à viro ob adulterium discesserat, iubet non ex sua, sed ex Christi sententia aut innuptam viuere, aut priori viro reconciliari. Denique si sensus huius loci esset, quem esse hæretici putant, vt verba Matthæi coniuncta intelligantur, *quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur; & qui dimissam duxerit, mœchatur*, quasi sententia sit, qui dimiserit vxorem suam ob aliam causam, quàm ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: si vero ob fornicationem dimiserit & aliam duxerit, non mœchatur, & quicũque ob aliam causam, quàm ob fornicationem dimissam duxerit, mœchatur: qui autem ob fornicationem dimissam duxerit non mœchatur: Si hic inquam esset sensus, sequeretur imperfectam esse sententiam: Christus tantùm dicit. *qui dimiserit vxorem suam nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur*: quod hæreticorum iudicio intelligitur, si ob aliam causam dimiserit: sed alteram non duxerit: hoc enim Christus nõ explicauit, quod in primis explicandum erat. Nostra autem interpretatione perfecta, & absoluta sententia est. Nam si ob aliam causam, quàm ob fornicationem dimiserit, quamuis aliam non duxerit, mœchatur, quia vxorem suam mœchari facit, vt cap. 5.32. explicatur. Si autem ob fornicationem dimiserit, & alteram duxerit, etiam mœchatur: non quia adulteram dimisit, sed quia alteram duxit. Itaque verbum *mœchatur* hoc loco & ad eum, qui ob aliam causam, quàm ob fornicationem vxorem dimisit, & ad eum, qui cum ob fornicationem dimiserit, alteram duxerit referendum est, tanquam si diceret; quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, mœchatur, id est, facit eam mœchari, & quicunque alteram duxerit (quacunque de causa priore dimissa) mœchatur, id est, adulterium contra priorem vxorem committit, vt Marcus interpretatur. Obiiciet aliquis, si hic esset sensus, debuisset Euangelista dicere, quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & qui aliam duxerit, mœchatur: non autem dixisse, & qui aliam duxerit, sed *& aliam duxerit*. Respondeo ex

A Hebræorum consuetudine ἀπὸ κοινοῦ relatiuum præcedens esse repetendũ: cætera quæ ad huius loci interpretationem desiderari possunt supra cap. 5. 32. explicata à nobis sunt.

10. *Si ita est.*] Ambrosius in exhortatione ad virgines, Hieronymus, Chrysostomus & Euthym. hoc loco istud *ita est*, ad hũc modum intelligunt, *si ita est*, vt non liceat viro nisi adulterij causa, vxorem dimittere. Gregorius verò Nazianzenus in oratione, qua edidit hęc verba, Pharisęorum verba esse dicit, aut errore memoriæ aut quod magis credo, significans Apostolos ea ex Pharisæorum consuetudine, & sẽsu dixisse. Mihi sensus hic videtur esse *si ita*
B *est*, vt etiam ob adulterium vxore dimissa aliã ducere non liceat, non expedit nubere. Credibile enim est, quod magis nouum erat, magisque difficile magis Apostolos commouisse. Quod autem vxore etiam adulterii causa dimissa, aliam ducere non liceret multo magis nouum, atque difficile videri poterat, quàm quod non ob aliam causam, quam ob adulterium vxorem dimittere liceret. Præsertim cum etiam nunc in quæstione versetur, an in veteri lege alia de causa, quàm adulterij dimitti
C posset.

Causa.] ἡ αἰτία, negotium, aut ius coniugale, quasi dicat, si ita inter virum & vxorem se habet res, aut si hoc iure, si hac lege vir vxorem ducit, vt ea etiam adulterij causa dimissa aliam ducere non possit, prę̈stat nullam vxorem ducere. Theophylactus auctor est quosdam ad hunc modum exposuisse, *si ita est causa hominis cum vxore*, id est, si propter vxorem dimissam vir reus factus est, vxorem ducere non expedit: Græcum enim verbum αἰτία reatum proprie significat.

Hominis.] hominem Latinus posuit pro viro, sicut
D Græcus ἀνθρώπου pro ἀνδρὸς, vt sup. ver. 5. quemadmodum apparet ex antithesi, *cum vxore*.

Non expedit nubere.] *Nubere*, dixit Latinus interpres, pro vxorem ducere contra consuetudinem Latini Sermonis, Græci verbi ambiguitatem secutus: quia γαμῆσαι vtrumque significat, & vxorem ducere, & nubere. Hoc autem loco non nubere, sed vxorem ducere significat, quia non de vxore, sed de viro agitur: neque de vxorem, sed de virorum conditione Apostoli querebantur, *si ita*, inquiunt, *est causa hominis cum vxore*. Itaque nouorum hæreticorum versionem non probo, qui hoc lo-
E co pro γαμῆσαι, matrimonio contrahere transtulerint: non enim generaliter de matrimonio, id est de ducendo vxorem, & de nubendo, sed de virorum conditione in ducendis vxoribus agitur. Caluinus, vt solet, non solùm hoc loco falsus interpres, sed impius etiam, & aduersus Apostolos blasphemus est, vocat enim illos stultos, ingratos, impios: homo scilicet pius quia existimauit Apostolis hoc ideo dixisse, quod homines omnino carnales essent, & nuptiarum multitudine insatiabiles: tam longe nimirum ab eorum mente, quàm ab eorum sanctitate distabat. Tantũ enim abest, vt propterea id Apostoli dixerint, vt contrario omnino animo
F fuerint. Nam cùm Christus dixisset adulterum esse, qui etiam ob adulterium vxore dimissa alteram duceret: collegerunt, quod res erat, quodque Christus responso suo comprobauit, non expedire omnino vxorem ducere: quandoquidem adeo vsitatum esset adulterium, vt vix inuenienda vxor esset, quæ futura non esset adultera, qua dimissa manendum viro sine vxore esset. Itaque præstare ab initio vsque ad finẽ vitæ sine vxore manere, & matrimonij molestiis, & adulteræ vxoris zelotypia liberũ esse.

Impietas Caluini contra Apostolos.

Digitized by Google

11. *Non omnes capiunt verbum hoc.*] Non assentior iis interpretib⁹, qui existimāt Christū neque approbare neque improbare Apostolorū dictū, quod vxorē ducere nō expediat: probat enim & maxime quidē probat: vultque eos eo perfectionis adducere, vt, quod verbis dixerant, moribus, ac rebus præstēt. Et, vt solemus vulgo dicere, indicat eos plus dixisse, quàm intelligebant. Quod autem dicit *non omnes capiunt verbum hoc*, ita fere omnes exponunt, tanquam si sensus esset, non omnes, quod dicitis, præstare possunt, id est, vxore carere, quia non omnes castitatis donum habent: sed quibus datum est: quemadmodum Diuus Paulus 2. Corinthiorum 6. 13. iubet dilatari Corinthios, vt maiorum Dei donorum capaces sint. Itaque *non capere* hoc loco significat non esse capacem tantæ virtutis, vt sine vxore viuere quis possit. Hunc sensum Origenes tractatu in Matthæum 7. Gregorius Nazianzenus oratione in hæc verba, & Ambrosius in exhortatione ad virgines secuti sunt. Quam interpretationem adduci non possum, vt sequar: quia cùm Christus, versu sequenti dicit, *qui potest capere, capiat*, minime dubium est, quin *capere* dicat pro intelligere, vt eo loco probauimus: ergo & hîc cum dicit *non omnes capiunt*, sensus est non omnes intelligunt, non omnes animo comprehēdunt. Accedit, quod additur, *verbum hoc*, quod etsi aliquando rem omnem significat, tamen natura sua non accipitur, nisi pro sermone: nec debemus aliter, nisi aliquid nos cogat, interpretari: hîc nihil cogit: sermonem autem capere, nihil aliud est, quàm intelligere. Sensus igitur est, non omnes hoc verbum intelligunt: atque ita Epiphanius, quem huius expositionis auctorem habeo aduersus Manichæos hæresi 66. interpretatur. Accedit quod ita Christus loqui consueuit, vt Ioannis 8. 37. *Quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.* Poterit aliquis obiicere, quod sequitur, *sed quibus datum est*. vnde colligi videtur posse non de intelligētia, sed de castitatis dono agi. Respondeo etiā intelligentiam donum esse Dei, vt idem Christus apud Ioannem cap. 6. 44. declarat, *nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum*: agebat enim contra eos qui ea, quæ dicebat, propterea non credebant, quia non intelligebant. Itaque necesse non est hoc loco de castitatis dono disputare: sed quia omnes interpretes disputant, & quia nolo quemquam meis interpretationibus addictum esse, & quia hoc testimonio hæretici impudenter abutuntur; dicam obiter, quid veteres senserint auctores. Gregorius Nazianzenus in oratione ad hunc locum, & Chrysostomus homil. 64. in Matthæum, donum castitatis nihil aliud esse videntur existimare, quàm propensionem quandam naturalem, qua alij aliis ad castitatem magis apti, ad libidinem minus procliues sunt: ita vt non difficulter vxore careant. Alij omnes auctores præter naturalem propensionem, aut etiam contra illam diuinam gratiam esse putāt: sed iidem docent omnibus volentibus, petentibus, & obtinere conantibus eam dari, quemadmodum Origenes tract. 7. in Matthæum, & D. Ambrosius lib. 3. de virginibus, & Auctor imperf. homil. 32. Hieronymus, Beda, Theophylactus, & Euthymius. solus D. Augustinus docere solet non omnibus, sed quibusdam tantū donum illud conferri: sed tamen ex iis, quæ D. Augustinus adnotauit, in li. de cōtinētia, c. 1. ipsius opinio refutari, aliorū probari potest. Monuit D. Paulus 1. ad Corinth. 7. 7. cū dixit, *vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius autem sic.* non solū de virginitate, sed etiā de matrimonio lo-

Quid castitatis donū. Donū castitatis omnibus offertur.

A cutū esse. Donū autē matrimonij omnibus volentibus datur, ergo & donum virginitatis, & castitatis: hoc tantùm interest, quod difficilius hoc, quam illud obtinetur, maioremque conatum requirit. Absi hoc loco sunt Manichæi, vt probarent diuersas esse in hominibus naturas, alios ita factos, vt vxore carere non possent: alios ita, vt non possint habere, vt Hieronymus hoc loco indicat, & Philastrius in hæresi Abstinentium: sed hoc opus non est refutare. Abutuntur & Lutherani, & Caluinistæ, vt probent impios esse (sic enim loquuntur) qui non certi de dono Dei continentiam profitentur: non enim omnes habere. Apud illos non solùm non omnes, B sed nemo prorsus habet: certe non apparet. Hactenus enim hominem Lutheranum, aut Caluinistam perpetuam seruasse virginitatem monstrum inauditum est. Non ergo id hæretici agunt, quod agere se simulant, vt Dei gratiā commendent, dum eam non omnibus, sed quibusdam tantùm dari dicunt: sed illud potiùs, vt omnes homines ab Euangelica perfectione, & puritate ad suas reuocent sordes, malintque homines adulteros esse, quàm virgines. Cur enim eos, qui virginitatem profitentur impios appellant: eos verò, qui adulteriis omnia permiscēt nunquā impios appellauerunt; Pudet me recitare, C quod primū eorū magistrū Lutherū dicere, profiterique non puduit, non magis posse virum sine vxore, quàm sine cibo, ac potu viuere: vtrūque enim rē esse naturalem, & necessariam. Epicurum illum, qui sola voluptate beatitudinem æstimabat, nihil tam Epicureū dixisse legimus: & porci, si loqui scirent, dicere nō auderent. Dicebat olim simile quiddam Ætius rem Venereā χρείαν necessitatem appellans, vt auctor est aduersus illum scribens Epiphanius. Hoc si ita est, satis apparet non solùm non omnibus: sed nemini prorsus hoc à Deo donum dari, vt sine vxore viuat. Nam & quidam ex eodē porcorū D grege, magnus tamen apud illos habitus doctor, Catholicis dicentibus hanc seruandæ castitatis gratiā, etsi certò nescimus nos habere, tamen posse orationibus obtineri: respondet perinde esse, ac si profiteremur nūquā nos cibū, & potū sumpturos esse, dicentes à Deo nos precibus impetraturos, vt sine cibo, potuque viueremus. Constat igitur horū doctorū hanc esse sententiā, nos non magis sine vxore, quàm sine cibo, & potu viuere posse. Vnde sequitur primū neminē debere sine matrimonio viuere velle, aut experiri, ne Deum tentare videatur. Itaque E quod Christus ver. 12. dicit esse Eunuchos quosdā, qui se castrauerunt propter regnū cœlorum, istorū opinione locū non habet: nemo enim se propter regnū castrare potest magis, quàm cibo, & potu carere. Deinde licere maritis, si eorum vxores ægrotæ sunt, longiore præsertim tempore, aut alias vxores ducere, aut alias mulieres inire: quemadmodum si quis omni cibo, potuque careat, licèt vndecunque poterit arripere, & vitam sustentare. Tertio loco sequitur, si maritus, aut vxor diu absit, etiamsi in viuis sit, licere alteri coniugi alias adire nuptias: quo F enim modo tam diu sine cibo, & potu viuet? Hoc postremum Caluinistæ absurdum esse nō ducunt: sed vsu potiùs probant, & in quodam eorum Conciliabulo decretum est licere vxori, si maritus, nescio quam diu abfuerit, alteri nubere. Hæc est Caluinistarum doctrina, quam expedit in vulgus indicari, in lucemque proferri, vt omnes eorum impietatem cognoscant.

De castitatis dono contra hæreticos nostræ ætatis.

Lutheranus aut Caluinista virginitatē colens, monstrum inauditum.

Lutheri turpe dictū contra castitatem. l. de vita cōiugali, & in epistol. ad VVolfgāgum Reisemb.

Absurdæ fœditates ex doctrina Hæreticorū contra castitatem.

Vide etiam statuta ciuitatis Geneuensis.

12. *Sunt enim Eunuchi.*] Non satis apparet, quorsum hanc Eunuchorum distinctionem Christus subiecerit. Quidam ex hæreticorum interpreti-

Digitized by Google

bus putant voluisse declarare quod paulo ante dixerat, quibusnam datum sit, vt capiant verbum hoc. Maior verò magister Caluinus ita exponit, quasi præcedētibus verbis Christus dicere voluerit omnes necessariò debere vxorem ducere, nisi impij esse vellent, exceptis iis, quibus Deus reuelauerit posse cœlibes viuere: qui autem illi sint, qui à matrimonii obligatione sint immunes, nunc Christum his verbis declarare. Itaque Caluini sententia vxorem ducere non solùm natura sua necessarium est, sed diuinum etiam præceptum: vxorem autem non ducere, non consilium, sed Dei dispensationem esse putat. *Audiat hæc æther*, audiant omnes, & horreant. Quanto meliore spiritu, & iudicio Chrysostomus existimauit Christum his verbis docere voluisse, possibile esse, quod tunc vulgò (nunc à Caluinistis impossibile) putabatur posse aliquos, imo quicumque conarentur: gratia enim omnibus præsto est: tam castè viuere, quàm si Eunuchi essent: propterea enim Christum non quocunque modo: sed explicatis tribus Eunuchorum generibus Apostolorum dictum confirmauit, non expedire vxorem ducere, idque haud difficile fieri posse, si quis seipsum propter regnum cælorū castrare vellet, id est carnē non secare, sed domare. Proponit ergo, vt ait Hilarius, tria Eunuchorum genera, quosdam à natura, quosdam ab hominibus quosdam a seipsis factos: quorum primi & culpa, & merito careant: secundi culpam, si suo consensu exsecti sint, tertii meritum habeant.

Qui seipsos.] Duplex in hoc verbo vis est: altera, qua liberum arbitrium significatur, quo se quisque Dei adiuuante gratia castrare potest, id est, castum efficere, quemadmod Chrysostomus annotauit; nam & castrandi verbum inde à Latinis dictum arbitror: altera, qua significatur id non sine carnis repugnantia fieri, vt Gregorius Nazianzenus obseruauit. Itaque quod Caluinistæ dicunt, ridiculum est. Primum neminem debere continentiam experiri, nisi certus sit se à Deo continentiæ donum habere; secundò, quisquis continentiæ donum habet, certo scire se habere: quemadmodum qui fidem habet: certo se habere nouit. Hæc enim & falsa sunt, & inter se pugnant. Nam eum, qui continentiæ donum habet, certo scire se habere, tam falsum & hæreticum est, quàm quod Caluinistæ docent, eum, qui gratiam Dei habet, certo scire se eam habere. Nam donum continentiæ gratia quædam est. Et exemplum fidei, quod afferunt, est falsum, & si verum esset, tamē esset ineptum: falsum quidē, quia, qui fidem habet, non scit, sed credit se fidem habere, ipsa enim fide, non alia cognitione id nouit: per fidem autem non scimus, sed credimus: & quisquis fidem scientiam appellat, fidem perdit, quia ex diuina, & Christiana fide humanam facit; ineptum autem, quia etiamsi, quisquis fidem habet, necessario scire se habere, non continuo sequeretur quisquis donum habet continentiæ, id etiam scire: quia fides cognitio quædam est, donum autem continentiæ non est cognitio: Itaque perinde isti boni Theologi argumentantur, atque si dicerent, quisquis visum habet, certo scit se visum habere: ergo quisquis bonum sanguinem habet, certò scit se bonum sanguinem habere. Pugnantia autem dicunt, quia nemo, nisi experiendo scire potest, an castitatis donum habeat, experiri autē, vt isti volūt, nō prius debet, quā de dono castitatis certus sit

Caluinus refellitur circa donū continentiæ

Caluinistæ cōtradictoria asserūtur.

Propter regnum cælorum.] Hæretici exponunt *propter regnum cælorum*, id est. propter Euangelium, vt illi nimirum seruiant. Timēt enim, ne ex hoc loco me-

A ritum colligamus. Sed ista eorum ratione soli Ecclesiæ Doctores, id est, Episcopi, & presbyteri castrare sese deberent, quos illi imprimis coniugatos esse volunt, & quidem hactenus nullum apud eos Ministrum nouimus, qui etiam isto modo, id est, vt Euangelio licèt falso seruiret, sese castrauerit. Sensus ergo est *propter regnum cælorum*, id est, ad regnum cœlorum promerēdū, vt Origenes, Hilarius Chrysost. Auctor imperf. & Euthymius interpretantur. Generaliter enim de omnibus, non de solis Apostolis, & Euangelii Doctoribus loquitur Christus. Solent dicere Caluinistæ cœlibatum non magis esse

Meritum

B meritorium, quàm ieiunium, quod per se nec bonū nec malum est: sed quatenus ad orandum cōducit. Exemplum arripio, si ieiunium, per se nec bonum, nec malum est; ergo intemperantia, cui ieiunium opponitur, nec bona, nec mala est. Atqui intemperantia per se est mala; ieiunium igitur per se est bonum, & cœlibatus quandoquidem eandem vtriusque rationem esse putant. Et vt per se hęc bona non sint, non sequitur meritoria nō esse non enim solum meremur, dū ea facimus, quæ per se bona sunt, sed etiam, dum ea, quæ ad id, quod per se bonum est, aliquid iuuant. Cuius rei in hoc ipso capite manifestum est argumentū. Nam omnes

Cælibatus meritorius apud Deū cōtra Caluinistas.

C diuitias abiicere, sicut eas retinere, per se nec bonū, nec malum est: tamen propter regnum cœlorum eas abiicere non solùm alicuius, sed etiam singularis, & excellentis meriti esse ex singulari præmio perspicuum est, *vos, inquit, qui reliquistis omnia & secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel*, inf. vers. 27. & 28.

Qui potest capere capiat.] Caluinus suam secutus impietatem ad hunc modum exponit, vt Christus docere voluerit, minime spernendum esse coniugij vsum, nisi cæca temeritate nos in exitium velimus præcipites dare. Nam discipulis, inquit, quos vide-

D bat sine iudicio ruere, manum iniicere oportuit. Itaque bonus iste Euangelicæ perfectionis interpres non putat Christum, quod Apostoli dixerant, approbare, sed reprehendere, eosque temerarios, ac cæcos fuisse significat, quod existimauerint bonum esse vxorem non ducere. Hęc autem verba *qui potest capere, capiat*, non exhortantis, sed prohibentis esse interpretatur: quasi dicat Christus, vos existimatis bonum esse vxore carere: ego autem veto, ne quisquam id facere tentet, nisi certus sit se id capere posse, id est, sine vxore viuere Ipse, vt opinor, diabolus, si commentarios scripsisset, non potuisset peiore spiritu, & sensu Christi sensui magis contrario

Caluini diabolica interpret.

E verba eius interpretari. Quis enim non videt voluisse Christum homines ad castitatem, & cœlibis vitæ perfectionem quasi proposito præmio cohortari? Caluini verbis verba Hieronymi opponamus; vt quemadmodum dicere soleo, quid inter Catholicum, & hæreticum spiritum intersit ex cōparatione lector agnoscat. Hic contra Iouinianum, id est contra patrem Caluini lib. 1. scribit, *Proponit ἀγωνοθέτης præmium, inuitat ad cursum, tenet in manu virginitatis brauium, ostendit purissimum fontem, & clamat, qui sitit, veniat ad me, & bibat; qui potest capere, capiat.* Ergo, vt concedamus capiendi verbum hoc loco non pro illo intelligere; sed pro apprehende-

Iouinianus Caluini pater.

F re, & obtinere positum esse, quemadmodum Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus & Euthymius existimant: tamen inde potius sequeretur non prohibentis, sed exhortantis esse verba; loquitur enim Christus quemadmodum Hieronymus indicat tanquam agonotheta prēmium manu tenens, & in stadio currentes clara voce cohortatur,

Digitized by Google

qui potest capere, capiat, quibus verbis non significat non omnes posse capere: sed alludit ad stadium, vnde metaphora sumpta est, in quo omnes quidē currunt: sed vnus accipit brauium 1. ad Cor. 9. 24. Nos autem iam supra monuimus *capere*, hoc loco idem significare atque intelligere: nihil enim aliud voluit Christus dicere, quā quod aliàs, cū de re aliqua egit graui, dicere consueuit, *qui habet aures audiendi, audiat*, vt supra c. 11. 15. & c. 13 9. 43. & Marci 4. 9. 23. & 7. 16. & Lucæ 8. 8.

13. *Tunc.*] Post hæc, non enim constat, an statim post superiora hoc factum sit: nam Lucas multa in medio narrat, & noluimus sententiā plus iusto restringere. Quamquam Auctor imperfecti non dubitat statim interpretari.

Oblati sunt ei paruuli.] Ex Luca cap. 18. 15. perspicuū est non solùm pueros paruulos fuisse, sed etiam infantes προσήνεγκον αὐτῷ τὰ βρέφη, & offerebant illi infantes. Nimirum cùm videret populus omnes adultos, qui ad Christū accedebant, magnis aut sanctitatis, aut aliarū rerū cumulari beneficiis cœpit & illi infantes offerre: vt quatenus ea ferebat ætas, beneficiorū Christi participes fierent. Non enim, vt sanarentur, sicut adulti, sed, vt spiritualem aliquam gratiā perciperent, illi offerebantur, vt statim explicat Euangelista.

Vt eis manus imponeret, & oraret.] Id est vt impositis super eis manibus eis benediceret, beneque precaretur. Hebræorum consuetudinē fuisse, vt qui maiores erant, & aliqua pollebant diuina gratia, manuum impositione inferioribus benedicerent, constat ex Genes. 48 14. 15. hac ergo ratione adducti parentes infantes ad Christum afferebant, vt impositis manibus illis benediceret. Vnde Ecclesiastica cōsuetudo nata est, vt laici, ac præsertim pueri à sacerdotibus, & Episcopis etiam extra Ecclesiam benedicantur, quam consuetudinē Auctor imperfecti commendat.

Mos accipiēdi benedictionem ab Episcopis & sacerdotibus.

Discipuli autem increpabant eos.] Id est prohibebant, vt Euthymius interpretatur; id enim significat etiā verbum ἐπιτιμᾶν, vt suprà alio loco monuimus. Dubium quare discipuli parentes prohibuerunt ad Christum accedere, & illi infantes offerre. Chrysostomus, Auctor imperfecti, Euthymius & Theophylactus ideo prohibuisse putant, quòd eam ætatem indignam iudicarent, vt ad Christum accederet: quasi Christi minueretur dignitas, si in benedicendis pueris occuparetur. Itaque tanquam de honore & dignitate magistri soliciti, pueros arcebant. Probabilius hoc est, quàm quod Hieronymus & Beda dicunt: non quòd nollent eis saluatoris & manu, & voce benedici, sed quod necdum habentes plenissimam fidem putarent eum hominum offerentium importunitate lassari. Nam quod Christus subiecit, *sinite paruulos venire ad me: talium est enim regnū cælorum*, Chrysostomus videtur interpretationem confirmare.

14 *Sinite paruulos venire ad me.*] Paruulos vocat & per ætatem infantes, & per simplicitatem morum adultos, vt statim explicat dicens, *talium est regnum cælorum*. Propterea enim non dixit horum, sed *talium est regnum cælorum*, vt non solùm ætate pueros; sed etiam moribus pueris similes comprehenderet, vt Origenes, Hieronymus, Augustinus lib. 1. de peccatorum meritis cap. 1. 16. Beda, Theophylactus & Euthymius monuerunt. Quod Lucas magis expressit capite 18. 17. addens, *Amen dico vobis, quicunque nō acceperit regnū Dei sicut puer, non intrabit in illud.* Non habent aliud Caluinistæ testimonium, quo infantes baptizandos esse probent, quàm quod

A Christus dicat *sinite paruulos venire ad me.* Nam illud fortissimum, & apertissimum, quo semper Ecclesia, vt infantes baptizaret, adducta est, *nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei*, illi non de baptismo, sed de doctrina interpretantur: ita fit, vt dum hæretici esse volunt, & Ecclesiæ Catholicæ resistere, seipsos exarment, & Anabaptistis, qui infantes baptizandos esse negant, resistere non possint. Nam etsi ex hoc loco aliquid argumenti colligitur; quemadmodum & Diuus Bernard. epistola 240. colligit: tamen non adeo firmum est, vt tam certi, tamque necessarij ad salutem dogmatis fundamentum esse possit.

B 15. *Et cum imposuisset eis manus.*] Dixerat Euangelista vers. 13. oblatos Christo fuisse pueros, vt manus illis imponeret & oraret, dicit nunc manus illis imposuisse, sed orasse non dicit. Cuius rei causam Origenes fuisse putat, quod Christus manus imposuerit, non autem orauerit: quia infantes impositionis manuum capaces erant: orationis, quam intelligere non poterant, non erant: opinio minime probabilis. Nam opus non erat, vt infantes orationem intelligerent, vt eius participes esse possent: quemadmodum nunc opus non est, vt verba, quibus baptismus confertur, intelligant, vt baptismi

C fructum percipiant: & in manuum impositione oratio etiam comprehenditur. Nec enim sola manuum impositio sine oratione, ac benedictione vnquam adhibebatur, & Marcus c. 10. 16. id expressit, *& complexans eos, & imponens manus super illos benedicebat eos.*

16. *Et ecce vnus.*] εἷς *vnus* pro τὶς quidam, positum est: sicut & Galli loqui solent. Lucas cap. 18. 18. principem fuisse scribit, id est, primarium, vt interpretor, virum, quia, vt ait Matth. vers. 22. diues admodum erat. Videntur multi veteres auctores hunc adolescentem cum illo legisperito, de quo Lucas scribit cap. 10. 25. lapsi memoria confudisse:

D nam & hunc legisperitum fuisse dicunt, vt Hieronymus, Ambrosius in c. 18. Lucæ, & Cyrillus Alexandrinus 2. lib. thesauri cap. 1. Melius D. Basilius in homilia contra diuites auaros non solùm non putat legisperitum fuisse, sed legisperito illi, de quo Lucas scripsit, opponit, quod ille tentandi causa, hic discendi ad Christum accesserit. Et vero si legisperitus fuisset, id potius expressissent Euangelistæ, quàm alias circunstantias, quas videmus eos magno studio declarasse vt quòd princeps fuerit, quod diues, quòd adolescens. Putant iidem auctores, tum etiam Epiphanius in Anchorato, & hæresi 69. hunc etiam adolescentem non bono, ac simplici, sed tentandi animo ad Christum adiisse,

E quam opinionem & D. Basilius in eo loco, quem paulo antè annotauimus, & Chrysostomus, & Euthymius in huius loci commentariis merito mihi videntur, magnisque commentariis refutare: Primum, quia vt Marcus capite 10. 17. declarat, valde reuerenter, & suppliciter genua subinde flectens ad Christum accessit, quod superbi illi, & inflati Scribæ, & Pharisæi, qui tentaturi Christum adibant, facere non solebant. Deinde, quia quoties aliquis tentandi causa Christum interrogat, Euangelistæ solent exprimere: de hoc vero ado-

F lescente nihil tale significarunt. Tertiò, quia rogat, quid adhuc sibi desit, vt ad vitam æternam peruenire possit. Quarto, quia, cum Christus illi dixisset, *vade, & vende, quæ habes, & da pauperibus*, tristis discessit, nulla autem tristitię causa fuisset, si malo simulatoque animo Christum interrogasset. Itaque

Digitized by Google

multo melius hinc Chrysostomus quàm Hieronymus ad probandam suam opinionem argumentatur. Addo ego, quod qui tentandi causa Christum interrogabant, non solebant de seipsis, suaque salute: sed de lege, deque rebus controuersis, & curiosis quæstionē proponere, vt an liceat tributū dare Cæsari an liceat quacumque ex causa vxorē dimittere, quod sit maximū legis mandatum, cuius illa mulier in resurrectione futura sit vxor, quæ dum viueret, septem fratres maritos habuisset. Hic autē adolescens non curiosa, non subtilia, non superuacanea rogat: sed sibi necessaria, *quid boni faciam, vt habeam vitam æternam?*

B *Magister bone.*] Vtitur honorifica præfatione ad captandam Christi beneuolentiam. Alij Christum Rabbi, id est magistrum aliquid interrogaturi appellabant, ille vt maiorem animi propensionem ostenderet, magistrum bonum appellauit.

17. *Quid me interrogas de bono?*] Græce in omnibus fere libris est τί με λέγεις ἀγαθὸν; Quid me dicis bonū? nemo bonus; nisi vnus Deus: atque ita legit Origenes tract. in Matth. 7. Hilarius, Chrysostomus, Auctor imperfecti in hunc locum, & Gaudentius tractatu 7. in Exodum. Noster interpres legit τί με ἐρωτᾷς περὶ ἀγαθοῦ; *Quid me interrogas de bono?* quemadmodū in nonnullis etiam nunc Græcis codicibus legitur, C & vt Hieronymus hoc loco, & D. Augustinus lib. 1. de Trinitate cap. 13. legunt. Origenes vtramque lectionem ponit. Verum eorum coniecturam nequaquam probo, qui vtroque modo Christum dixisse putāt, priùs quidem, *Qui me dicis bonum?* quia dixerat adolescēs *magister bone*, deinde *quid me interrogas de bono?* si ita legamus non significat, quid me interrogas quid boni facturus sis? sed quid me interrogas, bonum appellans?

Locus contra Arianos pro diuinitate Christi explicatus.

Vnus est bonus Deus.] Obiiciebant Ariani Catholicis hunc locum, vt probarent Christum non esse Deum, quod videtur his verbis à bonitate, diuinitateque seipsum excludere, vt scribit Epiphanius aduersus Arianos hæresi 69. & Cyrillus Alexandrinus lib. 2. thesauri cap 1. & Diuus Basilius in epistola ad Amphylochium, & D. Ambrosius in commentariis in cap. 18. Lucæ, & Diuus Augustinus lib. 3. contra Maximinum Arianorum Episcop. cap. 23. Omnes respondent Christum non negare se bonum esse, ac Deum. Nam & homines, & Angelos, & multa alia præter Deum suo quodam modo bona esse manifestum est, & multis scripturæ exemplis probat Epiphanius, sed dicit neminem bonum esse præter Deum, eo modo, quo Deus bonus est, id est, per se, & natura sua: quemadmodum dixit Diuus Paulus 1. ad Timoth. 6, 16. solum Deum habere immortalitatem, cùm & Angelos, & animos nostros immortales esse constet: quia nemo præter Deum natura sua, id est, non alterius participatione immortalis est: quemadmodum in quæstionibus Christianis propositis Iustinus explicauit. Itaque etsi Christus Deus non fuisset: bonus tamen fuisset: & quemadmodum se à bonitate non excludit dicendo, *Vnus est bonus, Deus,* ita non excludit à diuinitate: quinimo his verbis, vt paulò post explicabimus, maxime indicat se esse Deum. Cur ergo ita Christus adolescenti respondit? Ratio,

Caluinus Arianizat.

quam Caluinus affert, inepta est, & ad Arianorum errorem accedit, vt, inquit, ostenderet suam doctrinam à Deo profectam esse. Nam neque id Christus voluit ostendere, sed potius dicere se esse Deum; & si voluisset, non bene ea ratione ostendere potuisset. Alij voluisse Christum adolescentem illum, quasi nimium operibus legis confi-A dentem, ab illis auellere, & ad fidem in se adducere, quod facit, dum indicat se non solùm magistrum bonū, sed etiam bonum Deū esse: ita Origenes videtur significare tract. in Matt. 8. ita certe Epiphanius aduersus Arianos, & Cyrillus l. 2. Thesauri c. 1. interpretantur. Quod dicunt Christū voluisse significare se esse Deum, vehementer probo: quod dicunt adolescentem in operibus legis confidisse, & ab illis eum Christum voluisse reuocare, non probo, nec illi mihi videntur bene probare. Vera igitur causa, cur ita Christus responderit, ea mihi videtur esse, quam Auctor imperf. hom 33. Hieronymus in B comment. Gaudentius tract. 7. in Exodum. August. lib. 1. de Trinitate cap. 13. & lib 3 contra Maximinū cap. 23. Beda, Theophy. & Euthy. hoc loco afferunt quod adolescens ille, etsi bonam, non tamen satis magnam, atque perfectam de Christo habebat opinionē. Manifestum enim est conatum illum fuisse quammagnificentissimis titulis Christū ornare, vt eius iniret gratiā: & videmus tamen non nisi magistrū bonū appellasse, quasi nihil de illo supra sentiret. Nam si Deum esse credidisset, aut Deum suum, aut certe Dominum appellasset: voluit ergo Christus sciens eum bono animo de sua salute consulere, eius adiuuare fidem, atque perficere, eoque inter rogando perducere, vt se non tantum magistrum C bonum; sed Deum etiam bonum esse crederet, propterea ex eius ore verbum arripuit, vt doceret tantum illi opus esse: vt ea, quæ dixerat, bene intelligeret. Vocauerat Christum magistrum bonū, docet illum Christus neminem bonum esse, præter Deū, vt probet se Deum esse, si bonus est, quemadmodum ille ipse nesciens quid diceret, confessus erat. Fateor ambiguitatem in verbo esse: nam aliter magister bonus, aliter Deus bonus appellatur: sed hæc ipsa ambiguitas gratiam argumentationi affert: sic enim Christus argumentatur, quasi non intelli-D gat, quid inter magistrum bonum, & Deum bonum intersit. Annotauimus alijs locis solitū fuisse Christum ambiguitate verborum ludere, vt supra c. 8. 22 *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quæret aliquis, cur Christus nō eodē modo alijs responderit, quos credibile est aliquando aut similibus, aut iisdem titulis vsos fuisse. Ratio mihi videtur esse; quod hic adolescens ita eum magistrum bonum appellauerit: quasi existimaret aliquem ei titulum tribuere singularem, quem alij tribuere non solebant: voluit ergo Christus eius opinionem arripere, doceréque non satis magnū sibi titulum tribuisse, se enim non solùm magistrum bonum; sed Deum etiam bonum E esse.

Caluinus reprehenditur.

Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata.] Perniciosissima, & menti Christi omnino contraria est interpretatio Caluini; sic enim exponit, quasi Christus bonum illum, & simplicem adolescentem deludere voluerit; quemadmodum si quis interroganti, qua via Romam iretur, extremos Indos ostenderet. Sic enim putat Christum respondisse, *si vis ad vitam ingredi, serua mandata*, non quòd mandatorum obseruatio vitæ æternæ via esset, sed potius diuerticulum, quo à vita æterna homines aberrarent: iuuenem enim illum obseruatione legalium præceptorum inflatum fuisse, atque confisum, F quæ tantùm abest, vt homines ad vitam æternam duceret, vt ab ea potiùs retardaret. Duplex error; alter, quem iam refutauimus, quod existimet illum adolescentem in legalium præceptorum obseruatione confidisse; nec enim confidebat, qui præter illa quærebat aliquid, quod faciendo in vitam æternam ingrederetur: alter, quod putet Christum

Digitized by Google

A dito eum dilexisse; quod profectò nō fecisset si simulator fuisset, quod Christum omnia scientem latere non potuit. Quod autem Caluinus respondet dilexisse eum, sicut diligit Deus res omnes naturales, quia natura sua bonæ sunt: ridiculum est. Nam isto quidem modo non solùm omnes homines, sed omnes etiam dæmones diligit. Perspicuum autem est Euangelistam aliquem Christi erga hunc adolescentem propter mandatorum obseruationem singularem amorem significare voluisse; quo amore non solùm non alios peccatores, B sed ne illum quidem ipsum, antequam id audiuisset, prosequeretur; non quòd id priùs ignoraret, aut, quod non prius eum diligeret: sed quod ostenderet se more hominum ex eius responso, quod ante ignoraret, didicisse, & quem ante non diligebat, diligere cœpisse. Quod ad confirmationem sententiæ nostræ satis est. Magis etiam ridiculum, quod idem Caluinus Catholicis ex hoc loco colligentibus peccatorem posse se per bona opera, & mandatorum obseruationem ad iustificationem disponere; ea enim bona, quæ facit, antequam iustificetur, suo quodammodo Deo grata esse, ac vt Theologi vocant, meritoria de congruo, respon- C det eodem modo ranas, & culices mereri; quia ea, quæ faciunt, naturaliter bona sunt, eaque Deus amat. Iam enim docuimus Christum hunc adolescentem non tantùm propter naturalem bonitatem, sicut omnes communiter homines; sed propriè propter mandatorum obseruationem, quæ naturalis non est, singulariter amasse.

Caluinus reprehenditur.

Meritum de congruo

21. *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.*] Peruersa etiam hoc loco, & maligna interpretatio Caluini, qui existimat Christū non serio; & vt perfectionis consilium daret: sed caute, vt adolescentis hypocrisim detegeret, hoc D illi dixisse. Quia enim, inquit, mentitus est, dicens se mandata omnia obseruasse, voluit Christus, vt palam omnes intelligerent non ita esse, proponens illi vnum tantùm præceptum, ex quo, an proximum diligeret, appareret, vt venderet omnia, & daret pauperibus, sciens eum facturum non esse, atque ita eius mendacium deprehendendum. Multi sunt hîc eius errores: primus est, quòd illum adolescentem mentitum putet, quem superiore versu refutauimus. Hic dignus erat venia, nec error appellandus, quia multi, vt diximus, & graues auctores in eadem fuerunt opinione: nisi illi Catholico, E Caluinus hæretico animo dixisset; non, vt aliquid eorum auctoritati tribueret, quos si sciuisset ita sensisse, contrarium fortasse, vt solet, dicturus fuisset; sed vt Euangelica consilia, quæ illi & probarunt maxime, & secuti sunt non solùm ipse non sequeretur, sed etiam refutaret, & quantum in se esset, penitus tolleret. Secundus est, quòd nullum prorsus consilium esse putet, & hoc ipsum, quod Christus adolescenti dixit, vt sua omnia venderet, & daret pauperibus, seque sequeretur, non consilium, sed præceptum esse dicat, quod ante illum nemo cogitauerat. Est genus quoddam Pelagianorum, qui olim docere videbantur neminem saluum F esse posse, nisi omnia venderet, & daret pauperibus, quasi non consilium, sed præceptum hoc esset; non tam ab Augustino epist. 89. paucis verbis refutati sunt, quàm, vt insani, ab omnibus irrisi. Et verò quis non videt consilium illud esse, quod cùm bonum sit, imperatum tamen non est, alioquin & perpetuam seruare virginitatem præceptum esset, quia bonum esse D. Paulus testatur. At hoc Caluinus, vt opinor, non concedet. Nam si præceptum

Errores in ultrius Caluini refelluntur.

Paupertatis consiliū contra Caluinum defenditur.

1. Cor. 7.1.

A est, seruari ergo ab omnibus debet, & qui non seruant, salui esse non possunt. Itaque eo Caluinus suo errore ducatur necesse est, vt affirmet, quod olim Eustathiani in Concilio Gangrensi condemnati affirmabant, neminem, qui vxorem habet, saluum esse posse, & quod stulti illi Pelagiani dicebant, neminem posse ad vitam æternam peruenire, nisi omnia venderet, & pauperibus daret. Deinde, quis tam obtusus est, vt non animaduertat, quàm exquisitis studiose verbis præcepta Christus, consiliaque distinguat? Cum de præceptis loquitur, non B dicit, si vis perfectus esse, serua mandata: sed *si vis ad vitam ingredi*: cùm verò de consilio, non dicit si vis ad vitam ingredi; sed *si vis perfectus esse*. Præterea mandatorum obseruationi, tanquam præmium, proponit vitam æternam, *si vis*, inquit, *ad vitam ingredi, serua mandata*: obseruationi vero consiliorum non vitam æternam, sed *thesaurum in cœlo*, id est vitæ æternæ maiores diuitias pollicetur. Et non solùm beatum esse, sed beatorum principem, & iudicem, *sedebitis*, inquit, *& vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel*. Non possum ego melioribus verbis, quàm Augustinus serm. 61. de tempore, aut probare, aut explicare Euangelica consilia. C *Aliud*, inquit, *est consilium, aliud præceptum. Consilium datur, vt virginitas conseruetur, vt à vino, & à carnibus abstineatur, vt vendantur omnia, & pauperibus erogentur: præceptum vero datur, vt iustitia custodiatur, vt omnis homo diuertat à malo, & faciat bonum. Denique de virginitate dicitur, qui potest capere, capiat: de iustitia vero non dicitur, qui potest facere faciat, sed omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, exscindetur, & in ignem mittetur. Consilium qui libenter audierit, & fecerit, maiorem habebit gloriam, præceptum qui non impleuerit, nisi pœnitentia subuenerit, pœnam euadere non poterit.* Et rursus in lib. de sancta virginitate cap. 14. *Præcepto*, inquit, *quisquis non obtemperat,* D *reus est, & debitor pœnæ. Proinde, quia vxorem ducere, vel nubere peccatum non est: si autem peccatum esset præcepto vetaretur, propterea præceptum Domini de virginibus nullum est: sed quoniam deuitatis remißisue peccatis, adeunda est vita æterna, in qua est quædam egregia gloria, non omnibus in æternum victuris, sed quibusdam ibi tribuenda, cui consequendæ parum est liberatum esse à peccatis, nisi aliquid ipsi liberatori voueatur, quod non sit criminis non vouisse, sed vouisse, ac reddidisse sit laudis. Consilium, inquit, do, tanquam misericordiam consecutus à Deo, vt fidelis essem.* & eiusdē lib. cap. 30. *Nec enim sicut non mœchaberis, non occides, ita dici potest, non nubes: illa exiguntur, ista offeruntur. Si fiunt ista, laudantur; nisi fiant illa, damnantur: in illis dominus* E *debitum imperat vobis: in hoc autem, si quid amplius supererogaueritis, in redeundo reddet vobis.* Et serm. 18. de verbis Apostoli, *Quid iubes ne adulteræ simus? hoc præcipis; amando te plus facimus, quàm iubes. De Virginibus ait Apostolus præceptum Domini non habeo. Ergo quare hoc faciunt. Consilium autem do. Illæ autem mentes, quibus terrenæ nuptiæ viluerunt, quæ terrenos amplexus non desiderauerunt, vsque adeo acceptauerunt præceptum, vt non recusarent consilium.* Eant Caluinistæ, & negent vllum esse consilium, dicant opera supererogationis Sophistarum esse commentum. Nos enim Christum, & D. Paulū consiliorum ac præceptorum doctores atque asser- F tores; Christi vero, ac Diui Pauli D. Augustinum, omnesque omnino veteres auctores interpretes habemus. Caluinistæ, quia Euangelica consilia seruare nolunt, esse non credunt, aut se credere dissimulant, & obiiciunt illud tritum, quod Christus ait apud Lucam. *Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus*, capite decimoseptimo, decimo. Illum locum in commentariis in Lucam, si Dominus iuuerit, explicabimus: nunc tantùm dici-

Luculenta descriptio consilij, & præcepti ex D. August.

Virginitatis consilium.

1. Cor. 7. 25.

1. Cor. 7. 28

Supererogationis opera.

Caluini obiectio contra opera supererogationis diluitur.

Digitized by Google

Strõ 4. Hieronym. hoc loco, aliiq. nonnulli interpretes de Christi imitatione dictum intelligunt, quod & ex Marco 10. 21. videtur confirmari, vbi in quibusdam Græcis codicib. legitur ἄρας τὸν σταυρὸν *tollens crucem*: sed verbum illud *veni*, indicat Christum non de imitatione solùm, sed de corporali etiam comitatu agere, inuitaréque eum, vt se sequatur, quemadmodum Apostoli, & familiares discipuli sequerentur. Quod autem Marcus ait *tollens crucem*, si eam lectionem admittimus, contrarium huic interpretationi non est. Nam Apostoli & discipuli maximè crucem ferebant, qui Christum nõ animo tantùm, verumetiam pedibus proximi sequebãtur

22. *Abiit tristis*] Hæretici interpretantur propterea tristem abiisse, quia victus, atque confusus consciẽtia sua fuerat, quòd mandata non seruauisset: quẽadmodum se paulò antè iactauerat: sed hanc interpretationem iam ver. 20. refutauimus. Tristis ergo abiit, quia cùm mandata seruauisset, non existimabat quicquam sibi tam arduum, quàm Christus dixit, ad consequendam perfectionem superesse, vt vendenda sibi omnia bona essent, & pauperibus distribuenda. Denique rationem, cur tristis discesserit, expressit Euangelista, *erat enim habens multas possessiones*. Facilius enim est pauca, quàm multa bona derelinquere.

23. *Diues.*] Marcus c. 10. 23. & Lucas 18. 24. pro diuite dicunt, qui pecunias habet, non quantascũque, sed magnas pecunias intelligẽtes: de diuitibus enim Christus, vt Matthæus explicauit, loquebatur.

Difficile intrabit in regnum cælorum.] Marcus scribit Christum circumspexisse, dixisseque, *quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt*: quod vtrumque ad sententiæ commendationem, & exaggerationem pertinet. Circumspexisse enim ad postulandam attentionem rem maxime necessariam dicturus videtur, & eadem de causa vsus admiratione, *O quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt.* Potest dubitare lector, quorsum hoc de adolescente Christus dicat, & quorsum Apostolis; cum adolescentem non à præceptorum obseruatione, nec à regni cœlorum ingressu; sed à sola Euangelicæ perfectionis consecutione diuitiæ retardauerint. Responsio est facilis, Christum ex adolescente, qui propter diuitias à consiliis Euangelicis deterritus fuerat, occasionem accepisse de diuitibus in vniuerso genere disputandi, quomodo à vita æterna propter diuitias retardentur.

24. *Et iterum dico vobis*] Marcus cap. 10. 24 scribit, antequam hoc Christus diceret, discipulos miratos fuisse; vnde horum verborum sensus colligendus est: quia enim Apostoli mirabãtur, quasi nimis dura esset ac seuera sententia; respondit Christus eam etiam atque etiam exaggerans, & seueriorem reddens; atque hoc est quod ait, *iterum dico vobis*: quasi dicat, non solùm, quod modò dixi, verum est; sed ampliùs etiam vobis dico *facilius esse camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cœlorũ.*

Quid per camelum Christus intelligat.

Facilius est camelum] Absurditas, vt videbatur, aut potiùs admirabilitas huius sententiæ in causa fuit, vt quidam cameli nomine nauticum funem, quo anchoræ alligantur, intelligerent: quasi absurdum esset camelum prægrandem & deformem belluam per foramen acus introire: funis autem cum acu analogiam aliquam haberet, quia solet filum, aut funiculus per foramẽ acus induci, & auctore Suida Græcum nomen κάμηλος id etiam significat. Sic Theophylactus interpretatur, & nonnulli alij, vt opinor, Græci, vt refert Euthymius. Alij peius in vrbe Ierosolymitana portã quãdã fuisse fingũt, quæ A foramen acus appellaretur, adeo humilem, vt cameli, per eam, nisi exonerati, ingredi non possent. Isti interpretes non animaduertunt, quo absurdior videtur, eo veriorem oportere esse sententiam: propterea enim Christus dixit facilius esse camelum introire per foramẽ acus, quàm diuitem in regnum cœlorum, quia camelum per foramen acus introire maxime absurdum, & impossibile erat; & volebat significare maxime absurdum, & impossibile esse, vt diues in regnum cœlorum introiret, sicut paulo post versu 26. *hoc*, inquit, *apud homines impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt.* Itaque qua ratione moti sunt, ne camelum animal intelli-B gerent: ea maxime moueri debuerunt, vt animal interpretarentur, quemadmodum Origenes, Hilarius, Chrysostomns, Hieronymus, Auctor imperfecti, Iuuencus lib. 3. histor. Euangel. Sedulius lib. 4. carminum interpretantur. Syrus etiam interpres vertit לגמלא, quod non potest, nisi camelum animal significare. Erat autem hæc prouerbialis vulgo locutio, qua cum aliquid significabatur, impossibile esse, dicebatur facilius camelum per foramen acus introire posse, quàm id fieri, quemadmodum & Thalmudistæ sæpe loquuntur, vt multi iam viri docti annotauerunt. Est autem hyperbole, & exaggeratio, qualis in eiusmodi prouerbiis esse solet. Itaque disputare quomodo diffi-C cilius sit diuitem in regnum cœlorum, quàm camelum per foramen acus introire, inanis est operæ: cum sententiæ summam esse constet valde esse difficile diuitem in regnum cœlorum introire, nec sit necesse, vt difficilius sit, quam vt camelus per foramen acus introeat, quia, vt diximus prouerbialis hyperbole est. Illud maioris, vt arbitror, est operæ pretij inuestigare, cur potius de diuitiis, quàm de aliis rebus hoc dictum sit, cùm multæ sint aliæ, quæ hominis salutem magis impediunt, vt ambitio, libido, iracundia. Ratio, vt ego quidem existimo, est, quia cæteræ res, etsi aliquos magis, tamen plerosque minùs impediunt, diuitiæ verò ferè omnes D retardant, quia omnes auaritiæ student, à minore vsque ad maiorem, Isaiæ 56. 11. & Ieremiæ 6. 13. & 8. 10. & de ipsis Euangelii prædicatoribus loquens D. Paulus ad Phil. 2. 21. dixit *omnes, quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Iesu Christi.*

Prouerbiũ apud Iudæos facilius est camelũ &c.

25. *Quis ergo poterit saluus esse.*] Quasi dicant, cùm omnes diuitiis incumbant, & diues in regnum cœlorum introire non possit, quis saluus esse poterit? Marc. cap. 10. 26. ait Apostolos hoc dixisse πρὸς ἑαυτοὺς inter seipsos, id est tacite, ita vt ipsi soli audiro possent, quod ideo notandum putaui, quia ex eo ver. 26. intelligendus est.

26. *Aspiciens.*] Propterea, vt arbitror, Christus E discipulos aspexit, vt indicaret, se eorũ cognouisse cogitationes, sermonesque, quamuis secretos, intellexisse; eò enim pertinet, quod Marcus, vt paulò antè annotauimus, scripsit Apostolos hos inter se tantùm sermones mussitasse.

Hebraismus.

Apud homines hoc impossibile est.] Omnes Euangelistæ in eo conueniunt, vt priori loco doceant difficile esse diuitem intrare in regnum cœlorum: secundo loco dicant impossibile esse. Quod magnum est argumentum eos non sententiam tantùm: sed verba etiam Christi recitasse, Christumque voluisse F sententiam suam magis, ac magis exaggerando confirmare. Primum enim simpliciter dixit, difficile esse diuitem in regnum cœlorum introire: secundo loco dixit facilius esse camelum introire per foramen acus. Tertio impossibile omnino esse, sed apud homines, non apud Deum.

Digitized by Google

27. *Tunc respondens Petrus.*] Id est, verba facere exorsus, eo Hebraismo, quo, vt sæpe notauimus, respondere dicitur, quicumque loquitur, quamuis nemini interroganti, aut loquenti respondeat. Quanquam hoc loco Petrus videri potest, Christo prius locuto respondisse.

Ecce nos reliquimus omnia.] Causam cur hoc Petrus interrogauerit, nonnulli fuisse putant, quod Christus adolescenti dixisset, *vade, & vende quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me*: Petrus verò de se, deque aliis Apostolis dubitauerit, quale essent præmium habituri, quia, etsi sua omnia reliquerant, B tamen nec vendiderant, nec pauperibus dederant; itaut non viderentur Christi satisfecisse consilio, nec digni esse, vt promissum adolescenti in cœlo thesaurum consequerentur. Secus, vt mihi videtur, potiùs apparet, voluisse Petrum significare se, aliósque Apostolos fecisse iam, quod Christus ab adolescẽte illo postulauerat, quemadmodum Origenes, Hieronymus, & Chrysostomus existimant. Cur ergo dubitabat, *quid erit nobis?* cur non credebat se, cæterosque Apostolos thesaurum in cœlo habituros? quia thesaurum Christus ideò adolescenti promiserat, quia possessiones multas relicturus erat: Apostoli verò paucas, & exiguas, aut etiam C nullas reliquerant: ideo thesaurum in cœlo sperare non audent: sed quia aliquem in cœlo gradum sperant, interrogant qualis, quantusve futurus sit. Nec illud probo, quod interpretes illi absolutè & sine exceptione pronunciant Apostolos bona sua non vendidisse, nec dedisse pauperibus. Nam etsi id in Scriptura expressum non est, tamen est credibile, & Apostolorum virtuti, perfectionique consentaneum, aut omnes, aut aliquos vel omnia, vel aliqua ex iis, quæ habebant, vendidisse, ac dedisse pauperibus: qui vero non vendiderunt, propinquis suis, quia verè pauperes erant, reliquisse, idque ex Petri D interrogatione haud improbabili coniectura colligitur; cùm enim rogat, *ecce nos reliquimus omnia; quid ergo erit nobis?* quamuis non dicat, vendidimus, & pauperibus dedimus; intelligi tamen vult, quia significat se omnia fecisse, quæ Christus ab adolescente postulabat. Quemadmodum vers. seq. Christus respondit, *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me.* Quamuis non dicat, eos sua omnia reliquisse, intelligitur tamen. Dicet aliquis, quomodo Petrus, & reliqui Apostoli fecerant, quod ab adolescente Christus requirebat, siquidem pauca quædam & vilia reliquerant; ille autem possessiones multas E quas habebat, relinquere iubebatur. Respondet alicubi D. Gregorius, & eius verbis Bernardus in declamat. in hæc verba. *Multum deseruit, qui voluntatem habendi dereliquit. A sequentibus tanta relicta sunt, quanta à non sequentibus desiderari potuerunt.*

Apostoli bona sua pauperibus dederunt.

Hom. 5. in Euang.

28. *Vos qui secuti estis me.*] Non dicit reliquistis omnia, sed dicendo, quod maius erat, quod erat minus intelligit, vt D. Hieronymus indicauit.

In regeneratione.] D. Hilarius, & Auctor imperf. hom. 33. regenerationem baptismum interpretantur. Sic enim apud D. Paulum appellari ad Titum 3. 5. aut tempus quo baptismus frequentandus erat F post Christi resurrectionem, quasi dicat fore, vt Apostoli, cum Ecclesia florere cœperit, in magna sint, sicut ipse auctoritate. Sed manifestum est, regenerationem hoc loco extremũ iudicium appellari, siue quia tunc totus mundus renouandus est & quodammodo regenerãdus, vt ait Ioan. in Apoc. c. 21. 1. *Vidi cælum nouum, & terram nouam*, & v. 5. *Ecce noua facio omnia*, & D. Petrus in 2. epist. c. 3. 13. *nouos vero cælos, & nouam terram secundum promissa ipsius expe-*

Regeneratio in scriptura interdũ extremum iudiciũ significat.

A *ctamus.* & Isaias c. 65. 17. *Ecce ego creo cælos nouos, & terram nouam*, & c. 66. 22. *sicut cæli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum.* & D. Paulus ad Romanos 8. 21. *Ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*: siue quia tunc mortalitatem exuti, induti verò immortalitatem regenerãdi quodammodo homines sumus, vt D. Paulus ait 2. ad Corinth. 5. 4. *nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri: vt absorbeatur, quod mortale est, à vita*, & ad Philippen. 3. 21. *reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Sic D. August. lib. 3. contra duas epistolas Pelagianorum cap. 3. & lib. 4. c 11. & lib 2. contra Iulianum, & Gregorius lib. 4. moralium c. 23. Theophylact. & Euthymius in commentariis, & D. Bernardus in declamat. quam in hunc locum scripsit, & Gaudentius in præfat. in Exod.

Cum sederit filius hominis.] D. Hilarius, & Auctor imperf. qui per regenerationem baptismi vigorem & gloriam intelligunt, sedere filium hominis interpretantur non in tribunali ad iudicandum, sed ad dexteram patris, vbi paulò post resurrectionem in cœlum ascendens sedere cœpit. Chrysostomus verò, Euthymius, & Theophylactus, etsi id de iudicio interpretantur, tamen non existimant vllam sedem neque Christi, neque Apostolorum; sed solam gloriam, maiestatemque significari, in qua Christus, & secundùm illum Apostoli apparituri sunt. Non agi hîc de Christi ad dexteram patris sessione manifestum est, omnesque præter Hilarium, & Auctorem imperf. interpretes dicunt, cùm de iudicio Christus loquatur, *sedebitis*, inquit, *& vos iudicantes duodecim tribus Israel*: quales autem & Christi, & Apostolorum futuræ sint sedes, nec certum est, & est fortasse curiosum inquirere, & aliquid definire velle temerarium; sed temerarium non est cõiecturas, quo nos ducunt, probabiliter sequi. Hanc igitur ego secutus & Christi, & Apostolorum sedes nubes futuras arbitror, quia vbique scripturam video dicere Christum in nube venturum, vt infra c. 24. 30. & 26. & 64. & Apocalypsis 1. 7. & est vero simile in eadem nube, qua venturus est, sessurum esse. Id etiam ex alio loco Apocal. colligitur c. 14. 14. *& vidi, & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.* De Christo enim loquitur Ioann. cùm filium hominis appellet, & de extremo iudicio, vt falx in manu sedentis declarat. Apostolorum autem sedes futuras esse similes indicat hoc loco Christus, *sedebitis*, inquit, *& vos super sedes duodecim*; quasi dicat, sicut ego, ita & vos sedebitis. De numero sedium dubitari potest, quomodo duodecim futuras esse dicat, cùm constet Iudam vnum è duodecim Apostolis sessurum non esse. Itaque si vndecim tantum sedebunt, tantum vndecim erunt sedes. Si præter vndecim Apostolos, qui sessuri sunt, etiam Paulus, & Barnabas, qui postea ad Apostolatum extraordinariè vocati fuerunt, sedebunt, non duodecim, sed tredecim erunt sedes. Respondent D. August. lib. 20. de ciuit. c. 5. & Beda in comment. ad hunc locum, numerum certum, & finitum pro incerto, & infinito positum esse: quasi dicat, sedebitis vnusquisque super sedem suam. Sed quia duodecim erant Apostoli, quibuscum loquebatur, dixit, super duodecim sedes, quasi etiam Iudas sessurus esset: nõ quòd putaret esse sessurum; sed quod si in officio perstitisset, sicut alij, sessurus fuisset: quemadmodum D. Chrysostomus annota-

Sedes Christi & Apostolorum in iudicio quales futuræ.

Quo modo Apostolorũ duodecim sedes intelligendæ.

Digitized by Google

tuit. Loquitur enim Christus, vt Theologi dicunt, secundùm præsentem iustitiam, & non tam de personis quàm de personarum statu: quasi dicat Apostolorum officium hoc habere propositum præmium, vt qui eo bene functus fuerit, super sedem in iudicio sessurus sit, & cæteros iudicaturus.

Quomodo Apostoli iudicabunt.

Iudicantes.] Non displicet interpretatio Hieronymi, etsi nonnullis displicere video, qui iudicare hoc loco accipit pro condemnare. Quo autem modo iudicaturi Apostoli sint, vix nobis compertum esse potest: quemadmodum magni quidam Theologi dixerunt. Communis multorum opinio est eos non aliter, quàm per comparationem iudicaturos, quia illis credentibus cæteri Iudæi credere noluerunt, quemadmodū viri Niniuitæ surgent in iudicio cōtra generationem hanc, quia in prædicatione Ionæ pœnitētiam egerunt, hæc autem generatio Christo prædicante noluit agere pœnitētiam, & regina Austri dicitur Iudæos condēnatura, quia *venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & ecce plusquam Salomon hîc*, cap. 12. 41. 42. sic Hieronymus, Auctor imperf. & alij plerique interpretantur. Nonnulli verò Theologi, quia plus Apostolis hoc loco, quam Niniuitis, & reginæ Austri Christus videtur promittere voluisse, dixerunt Apostolos iudicaturos, non per comparationem solùm; sed tanquam ministros, & quasi præcones Christi eius sētentiam promulgantes. Alij iudicaturos esse tanquam Christi consiliarios, sicut ii, qui iudici assident, dicuntur etiam iudicare. Quod eo mihi minus placet, quod ab hæreticorum interpretibus profectum video, &

Rom. 11. 34.

quis consiliarius eius fuit? mihi illud certum videtur esse Apostolos non per comparationem tantùm, sed modo aliquo honorificentiore esse iudicaturos, quia per comparationem non solùm iusti omnes; sed multi etiam peccatores, & iniusti magis iniustos iudicabunt, sicut Niniuitæ Iudæos, & manifestum est aliquid hîc Apostolis tribui, quod non solùm iniustis, sed ne iustis quidē omnibus concessū sit. Quis autem ille honorificentior modus sit, mea hæc est opinio, quā neminē sequi cogo; Apostolos iudicaturos, tanquam doctores, tanquam testes accusantes quodammodo eos, qui sibi Euangelium prædicantibus, & salutis viam docentibus credere noluerunt; condemnabunt enim eos conuincentes eorum incredulitatem, dicentesque fecisse se, vt illi crederent, & salui essent, quicquid potuerunt. Quemadmodum de Moyse Christus dicit Ioan. 5. 45. *nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos Moyses.* Moysen enim dicit eos accusare, non quòd verbis accuset; sed quod nec illi credere, nec eius legem seruare voluerint. Idem de Apostolis dicit, quia sicut Moyses veteris testamenti legislator, & doctor; ita Apostoli noui doctores fuerunt. Quod ergo illic dicit accusare, hîc dicit iudicare. Ergo & Moyses, dicet aliquis, sedebit super sedem, & duodecim tribus iudicabit? fortasse; quid enim absurdi est? tamen non sequitur necessariò; quia Christus hunc honorem non omni doctori concedit; sed illis, qui relictis omnibus rebus se propter Euangelium pauperes secuti sunt. Quid ergo, an soli Apostoli sedebunt? Origenes tract. in Matth. 8. D. Augustini lib. 20. de ciuit. c. 5. Cyrilli Alexandrini in comment. in c. 60. Isaiæ, opinionem probabilem esse non nego, eamque secutus sum aliquando, omnes, qui idem fecerint, id est propter Euangelium bona sua vendiderint, & pauperibus dederint, eundem esse honorem habituros. Sed mihi videtur esse hic honor promissus non solùm, quia Euangelij doctores; sed quia primi fuerunt, per

A quos promulgatum est Euangelium, quemadmodum non omnes, qui veterem legem docuerunt; sed solus, qui primus docuit.

Duodecim tribus Israel.] Similis huic oritur quæstio, cur duodecim tantùm tribus Apostoli dicantur iudicaturi; cùm tredecim essent tribus, si Leuitica etiam numeretur; quæ haud dubiè est iudicanda, & non solis Iudæis: sed etiam gentibus Euangelium prædicaretur, ex quibus multi obstinati non crediderunt. His etiam Augustinus, & Beda respondent, numerum certum pro incerto positum. Id probo: rationem quam afferunt, non probo, quia, inquiunt, duodenarius numerus perfectionem vniuersi-

B tatemque significat: quasi sensus sit vniuersos homines iudicaturos. Cur enim potiùs duodenario, quam septenario aut denario vsus est numero, qui & ipsi vniuersitatem solent significare? Causam ergo fuisse arbitror, quòd Christus accommodatè ad eos, quibuscum loquebatur, & ad eos, de quibus loquebatur, locutus sit. Loquebatur cū Apostolis, qui duodecim erant; loquebatur de Iudæis, inter quos erat, & ad quos in primis venerat, &, cum quibus volebat Apostolos comparare: quasi si eos illis præferret, omnibus præferret. Iudæorum autem, etsi tredecim re quidem ipsa erant tribus, tamen quia Leuitica quasi exēpta ex numero erat, & Deo primogenitorum loco nata, non numerabatur:

Cur in scriptura 12. tantum tribus nominentur, cum reuera essent 13.

C quasi non iam ad homines, sed ad Deum pertineret: ideoque duodecim tantùm tribus solebant nominari. Intelligit ergo Christus non solùm duodecim Apostolos, sed etiam tredecim Paulo, & Barnabæ numeratis, excluso vero Iuda esse iudicaturos non solùm duodecim tribus; sed omnes etiam gentes, quibus Euangelium prædicauerunt. Alia etiam est ratio, cur duodecim tribus nominauerit: quia gentes, quæ Euangelio crediderunt, quasi in populū Iudaicum insertæ sunt, & veluti ciuitate donatæ, vt non iam gentes, sed Iudæi id est confitentes, credentesque appellarentur in duodecim tribus cooptatæ,

Apostoli, omnes tum Iudæos, tum Gentiles iudicabunt.

D sicut disputat D. Paulus ad Rom. 11. 17. 19. & 24. *cum oleaster*, inquit, *esses*, id est Gentilis, *insertus es in illis*, id est in populum Iudaicum. & rursus, *fracti sunt rami, vt ego inserar*, id est Iudæi non credentes Gentiles reputati sunt; ego Gentilis cùm essem, credendo Iudæus factus sum. Hæc eadem est causa, cur D. Ioannes in Apocal. omnium prædestinatorum numerum ad duodecim tribus Israel reuocauerit; *Ex tribu*, inquit, *Iuda duodecim millia signati, &c.* c. 7. 5. & in portis cœlestis Ierusalem, quam c. 21. 12. describit, nomina duodecim tribuum Israel scripta se vidisse dixerit. Itaque Theophylacti, & Euthymii nō

In scriptura nomine tribuū Israel omnes aliquando intelliguntur.

E probo sententiam, qui existimant Apostolos solos esse Iudæos iudicaturos.

29. *Et omnis qui reliquerit.*] Chryso. Auctor imperf. & Theophylactus putant hanc esse sententiam, vt omnes, qui idem fecerunt, eundem honorem recipiant. Origenes verò, cuius opinionem probabiliorem arbitror, existimat Christum de alio inferiori hominum gradu disserere voluisse. Dixerat antè de iis, qui omnia sua bona vendidissent, dedissentque pauperibus, seque pauperes facti secuti essent: dicit nunc de iis, qui non omnia quidem sua aut vendide-

F rint, aut pauperibus dederint, aut se in similitudinem Apostolorum secuti fuerint, sed tamen propter se aliquid reliquerint, aut patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores, aut vxorem, aut liberos, aut domum, aut agrum; illis enim non tantùm quidem, quantum Apostolis honorem pollicetur: sed magnum tamen præmium promittit, fore, vt centuplum accipiant, & vitam æternam possi-

Digitized by Google

deant. De vxore, quomodo propter Christum relinqui possit, nonnulli dubitant, quia dissolui non potest matrimoniũ. Respõdet Chrysost. & Euthymius ita dictum esse, *qui reliquerit vxorem, centuplum accipiet, &c.* sicut dictum est cap. 10. 39. & 16. 25. *qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.* Non ergo vult Christus matrimonium dissolui: sed vult se vxori præferri, & si vxor virum impediat, quo minus Christum sequatur, vxorem relinqui non matrimonio dissoluto; sed facto diuortio. Vult, vt maritus potiùs vxorem, quàm Christum perdat, vult spiritualia carnalibus anteponi, vt Fulgentius epist. 2. de statu viduali interpretatur. Quãquam & de matrimonij inter gentes dissolutione interpretari possumus, quorum alter si factus Christianus sit, alterque fieri Christianus nolit, neque cũ Christiano sine religionis iniuria habitare, Christianus potest non Christianũ dissoluto matrimonio derelinquere, vt 1. ad Corinth. 7. 15. docet D. Paulus, sed generalis sententia ad vnam speciem restringi non debet.

Centuplum accipiet.] Id est infinitis partibus plura, ac meliora; sicut dixit D. Paul. ad Rom. 8 18. *non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Numerus ergo finitus pro infinito positus est, vt constat ex Luc. cap. 18. 30. qui non centuplum, sed *multo plura* accepturum dixit. Idem Lucas & Marcus cap. 10. 30. addiderunt, *nunc in tempore hoc.* quod verbum, vt ait Hieronym. Millenariis antiquis hæreticis occasionem præbuit suũ errorem confirmandi futuros post resurrectionem mille annos, quibus iusti pro singulis rebus quas in hac vita reliquissent, centenas essent accepturi, quos Hieronym. ita refellit, *Non intelligentes*, inquit, *quod, si in cæteris digna sit repromissio, in vxoribus appareat turpitudo; vt, qui vnam pro domino dimiserit, centum recipiat in futuro.* Itaque idem Hieronym. & eum secutus Beda, bonaque pars posteriorum interpretum sensum esse putant fore, *vt qui carnalia*, vt Hieronymi verbis vtar, *pro saluatore dimiserit, spiritualia recipiat, quæ comparatione, & merito sui ita erunt, quasi si paruo numero centenarius numerus comparetur.* Quibus repugnat, quod Marcus dicit non solùm centuplum in hoc sæculo accepturũ, sed etiã explicat quibus in rebus accepturus sit, *domos* inquit, *& fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros.* Propterea Origenes, Auct. imperf. Theophylact. & Euthym. interpretantur centuplũ in hoc sæculo accepturum, quia omnia inter Christianos communia quodam modo charitas facit; omnes enim viros fratres esse, omnes fœminas sorores, omnia bona communia, vt inter primos Christianos fuisse legimus Actor. 4. 35. At quomodo cõmunes vxores, quæ inter Christianos maximè sunt propriæ? Quanquam dici potest charitate omnes vxores communes esse, quia ita omnes Christianos in Domino sicut viros suos diligunt. Sed ego tamen aliter interpretor centuplum recepturum, *& domos, & fratres, & matres, & filios, &c.* non quòd ista recepturus sit: sed Christum, qui ei instar est omnium, quique nobis & pater, & mater, & frater, & soror, & vxor, & liberi, & domus, & possessio esse debet, sicut ipsemet docuit cap. 12. 49. 50. *Ecce mater mea, & fratres mei; quicumque enim fecerit voluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.* Adnotauit D. Bernard. in declamat. in hunc locum hoc

Numerus finitus in scriptura pro indefinito contra Chiliastas.

Christum Apostolis non dixisse, propterea quod domos & agros, quos non habebant, non reliquissent. At certe patrem, & retia, quæ habebant, reliquerant. & ad primum verbum vocantem Christũ secuti fuerant, cap 4. 22. Propterea ergo hoc illis non dixit, quia maiora fecerant, illisque maiora promiserat, *sedebitis*, inquit, *& vos super sedes duodecim, &c.*

30. *Multi autem erunt nouissimi primi.*] Non apparet quorsum hoc Christus adiunxerit. Chrysostomus & Euthymius existimant ideò addidisse, vt homines ad sequendam Euangelicã perfectionem proposito singulari præmio magis accẽderet. Aliam etiam nobis causam suspicari licet, ne Apostoli nimia securitate confiderent, propterea quòd omnium primi vocati fuissent; sed sic currerent, non quasi in incertum; sic pugnarent, non quasi aerem verberantes: sed castigarent corpus suum, & in seruitutem redigerent, ne, cum aliis prædicarent, ipsi reprobi efficerentur, vt de se ait D. Paulus 1. ad Cor. 9. 26. 27. Quæ autem esset horum verborum sententia, nemo dubitare posset; nisi eam, vt solent, hæreticorum interpretes, peruertissent, dicentes, præuidisse Christum futuros multos, id est omnes Catholicos, qui operibus bonis confiderent, illisque existimarent se vitam æternam promereri, ideoque primos inter Christianos se esse ducerent; in iudicio autem omnium vltimi futuri essent, id est à regno cœlorum penitus excludendi, arroganter enim Petrum meritis confisum dixisse. *Ecce nos reliquimus omnia.* Non erat dignus tam absurdus error confutatione: sed expedit, vt lector hæreticorum interpretum peruersitatem intelligat. Primum cùm Christus dicit *erunt primi nouissimi*, manifestum est non appellare primos eos, qui aut opinione sua, aut dignitate, & meritis primi sunt: sed qui primi vocati fuerunt, & ad vineam domini venerunt, vt subiecta statim parabola declarat cap 20. 16. Isti autem boni interpretes primos vocari putant, qui aut meritis primi sint, aut primi sibi esse videantur; perinde prorsus atque si nigrum album interpretentur. Deinde istorum opinione omnes *primi erunt nouissimi*, id est omnes à regno cœlorum excludentur, quia omnes, qui putant se vitam æternam mereri, primi sunt, & omnes à regno cœlorum excludentur; at Christus non dicit omnes; *sed multi erũt primi nouissimi*, indicans aliquos, qui primi fuerunt, primos etiam, cùm denarius soluetur, futuros esse. Itaque non potuerunt isti quicquam dicere magis Christi menti, & consilio cõtrarium: denique Christus non dicit multos primos futuros nullos in regno cœlorum, id est excludendos esse: sed futuros nouissimos, id est minores multis, qui post illos venerunt. Loquitur enim de iis qui omnes denarium acceperũt; sed qui vltimi venerant primo loco, vt sequenti parabola declaratur. Nam quod Basilius putat in Regul. breuiorib. interrog. 255. cùm dictum est cap. sequen. 14. operario illi querenti, *Tolle quod tuum est, & vade*, iussum esse in infernum ire, merito nemini, quod sciam, probatum est: sed scilicet apud Caluinistas istud est, egregium scripturæ interpretem esse Apostolos accusare;

Christi mentem torquere, sensumque peruertere.

Caluinistarum præpostera interpretatio contra doctrinã Ecclesiæ de meritis operum.

Caluinistæ Apostolorũ importuni accusatores.

Digitized by Google

CAPVT XX.

SIMILE est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere opera-
rios in vineam suam. 2. Conuentione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in
vineam suam. 3. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, 4. & dixit
illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit, dabo vobis. 5. Illi autem abierunt. Iterum au-
tem exiit circa sextam, & nonam horam: & fecit similiter. 6. Circa vndecimam vero exiit, & inuenit
alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? 7. Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit
illis: Ite & vos in vineam meam. 8. Cum serò autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo:
Voca operarios, & redde illis mercedem incipiens à nouissimis vsque ad primos. 9. Cum venissent ergo qui
circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. 10. Venientes autem & primi, arbitra-
ti sunt quòd plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios. 11. Et accipientes murmura-
bant aduersus patremfamilias, 12. dicentes: Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti,
qui portauimus pondus diei, & æstus. 13. At ille respondens vni eorum, dixit: Amice, non facio tibi Sup. 19. d. 30.
iniuriam, nonne ex denario conuenisti mecum? 14. Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic Mar. 10. d. 18.
nouissimo dare sicut & tibi. 15. Aut non licet mihi quod volo, facere? an oculus tuus nequam est, quia ego Luc. 13. f.
bonus sum? 16. Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi; multi enim sunt vocati, pauci verò electi. 17. 31.
Et ascendens Iesus Ierosolymã, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis. 18. Ecce ascẽdimus Ieroso- Mar. 10. d.
lymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotũ, & Scribis, & condemnabũt eum morte, 19. & tra- 31. Luc. 18. e.
dent eum Gentibus ad illudendum, & flagellandũ, & crucifigendũ, & tertia die resurget. 20. Tunc accessit 31.
ad eum mater filiorũ Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo. 21. Qui dixit ei: Quid vis? Mar. 10. e. 35.
Ait illi: Dic vt sedeant hi duo filii mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram in regno tuo. 22. Mar. 10.
Respondens autem Iesus dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicẽ quem ego bibiturus sum? Dicũt f. 41. Luc. 22. c.
ei: Possumus. 23. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam vel sinistram 25.
non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo. 24. Et audientes decem, indignati sunt
de duobus fratribus. 25. Iesus autem vocauit eos ad se, & ait: Scitis, quia principes gentium dominantur eo-
rũ: & qui maiores sunt, potestatem exercẽt in eos. 26. Non ita erit inter vos: sed quicũque voluerit inter vos Phil. 2. a. 7.
maior fieri, sit vester minister. 27. & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus. 28. sicut filius ho-
minis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animã suam, redemptionẽ pro multis. 29. Et egredien- Mar. 10. g.
tibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa, 30. & ecce duo cæci sedentes secus viã, audierunt, quia Ie- 46. Luc. 18. f.
sus transiret, & clamauerunt, dicentes: Domine miserere nostri, fili David. 31. Turba autẽ increpabat eos vt 35.
tacerent: At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miserere nostri, fili Dauid. 32. Et stetit Iesus,
& vocauit eos, & ait: Quid vultis vt faciam vobis? 33. Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri. 34.
Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, & secuti sunt eum.

IN CAPVT XX.

1. SIMILE *est regnum cælorum homini patrifamilias.*] Id est, ita se habet regnum cœlorum, quemadmodum si quis paterfamilias exiret primo mane conducere operarios in vineam suam Non enim regnum cœlorum homini cõparat, sed domui patrisfamilias, homines operariis, & negotiũ negotio simile esse dicit, id est quod accidit in regno cœlorũ, & quod accidit in vinea patrisfamilias; quemadmodum c. 11. 16. ex Hugone explicauimus, qui id optimè omnium, & nescio an primus adnotauit. Regnũ autem cœlorum hoc loco aut solam militãtem Ecclesiam, vt plerique, aut militantem simul, & triumphantem, vt nonnulli, interpretari possumus. Nam in militante operarii conducuntur, in triumphante denarius soluitur. Tota parabola, quæ vsque ad ver. 16. extenditur, facilis est: duo tantùm in illa sunt, quæ difficultatem habent: alterum, quò tota spectet parabola, id est quorsum proposita sit: alterum, quæ sint eius partes necessariæ, & veluti propriæ, quæ ad sensum aliquid cõferant, & quomodo intelligendæ. Hæc igitur duo nunc explicabimus, & necesse nõ erit vsque ad ver. 16. vt solemus, verba percurrere. Hæretici cùm variis modis exponant quorsum tota parabola tendat, & quis sit, vt ipsi loquuntur, illius scopus, nemo eorum scopum attigit. Nonnulli dicunt nihil aliud Christum declara- D re voluisse, quàm æqualem futuram omnium beatorũ gloriam, quia nõ propter merita, sed gratis dabitur, quemadmodum videtur ver. 10. significari, vbi eundem omnes operarij denarium accipiunt. Credo istos non tam certo animi sensu hoc dixisse, quàm metu, ne, si nõ dicerent, omnes ex hoc loco, vt verba præseferunt, merita probarent, & voluerunt veritatẽ impudentia præuenire. Bene est, quod ista interpretatio magno ipsorum magistro Caluino non placuit. Quanquam ideo, vt opinor, non pla- E cuit, vt perniciosiorem adhiberet, & suum de reprobatione errorem confirmaret, quasi nihil aliud probare Christus voluerit, quàm Deum posse, & solere reprobare pro suo arbitrio, quod vult. Sunt etiam inter Catholicos, qui huc tantùm spectare parabolam putent, vt probet Christus Deum præter omnium opinionem aliis plus, aliis minùs, quàm sperabant daturum esse. Mihi non videtur alio interprete, quàm ipso Euangelista opus esse. Dixerat cap. præcedenti extremo, *multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi*, ad- F iicit statim parabolam; ergo hoc est, quod tota parabola significare, ac probare voluit multos, qui primi fuissent nouissimos; multos, qui nouissimi, primos futuros esse. Id etiam ex conclusione parabolæ ver. 16. perspicuum est, vbi concludendo ea-

Caluini blasphema de reprobatione sententia.

tur, non aliter illi paterfamilias respondet, quàm *tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic nouissimo dare, sicut tibi, & an non licet mihi quod volo, facere?* Cùm tamen præcedenti cap. cùm Christus cum Apostolis, & aliis docilioribus ageret, causam explicauerit, cur aliis minus, aliis maius detur præmium. Nam seruantibus tantùm mandata proposuit vitam æternam, ver. 17. vendenti autem omnia quæ haberet, & pauperibus danti, seque Apostolorum more sequenti promisit thesaurum in cœlo, id est maiorem, & excellentiorem gloriam ver. 21. maiorem adhuc Apostolis, quia non solùm omnia reliquissent, sed Euangelii etiam primi promulgatores futuri essent. *Sedebitis*, inquit, *& vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel*, ver. 28. Minorem verò, qui pauciora reliquissent: *Qui reliquerit*, inquit, *domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit*, ver. 29. Hactenus exposuimus, quis huius parabolæ finis esset, in quem omnis eius sententia dirigeretur. Reliqua altera difficultas est, quæ sint eius propriæ partes, ac necessariæ, & quid quæque significet. Nam vt sæpe monuimus, & hoc loco Chrysostomus docet, in omni parabola sunt quædam, quasi propria eius membra, atque necessaria, sine quibus stare sententia non possit; alia quasi adiuncta, &, vt ego vocare soleo, emblemata vel ad explicandam, vel ad ornandam parabolæ narrationem. In hac ergo parabola octo ego partes necessarias esse arbitror. Prima est, paterfamilias, qui ad vineam suam operarios conduxit. Hunc plerique Deum interpretantur, cuius vinea est, & de quo Christus dicit *pater meus agricola est* Ioan. 15. 1. & , vt altera parabola declarat cap. seq. ver. 28. & 33. & Marci 12. 1. & Lucæ 13. 6. & sicut Deus apud Prophetas populum suum vineam suam passim appellat, vt Isaiæ 3. 14. & 5. 1. 2, 3. 4. 5. 7. & 27. 2. & 32. 12. & Ierem. 2. 21. & 12. 10. & Ezechielis 17. 6. 7. 8. & Ioelis 1. 7. 12. Sic Irenæus interpretatur lib. 4. cap. 70. & Athanasius, aut quisquis auctor est. quæst. 52. & Gregorius hom. 19. in Euang. & Beda in comment. ad hunc locum. Alii Christum intelligunt, qui semper in hunc mundum, quasi in forum exierit, vt in vineam suam conduceret operarios: eum enim fuisse, qui olim Patriarchis apparebat, & Prophetis loquebatur. Ita Hilarius can. in Matthæum 20. & Auctor imperf. hom. 34. & Theophyl. hoc loco. Vtrumque probabile. Secunda parabolæ pars est dies, cuius mane paterfamilias in forum exiuit, & cuius vespere mercedem operariis soluit: hanc igitur diem plerique putant totum significare tempus, quod inter initium, & finem mundi interiectum est, vt Irenæus lib. 4. cap. 70. Origenes tract in Matthæum 10. Hilarius can. 20. Optatus Mileuitanus lib. 5. contra Parmenionem: Auctor oper. imperf. homilia 34. Gregor. hom. 19. in Euangelia, & Beda hoc loco: quam opinionem illud confirmat, quod certum sit per vesperam tempus vltimi iudicii significari, quo vnicuique denarius, id est merces, secundùm opera reddendus est; sic ergo vespera eius diei, quia tempus vltimi iudicii: mane erit mundi initium. Totus verò dies, quicquid interiacet temporis. Alii non totum hoc sæculum, sed tempus quod est à primo aduentu Christi ad secundum diem de quo hîc agitur, esse putant, vt Athanasius quæst. 52. Alii vniuscuiusque hominis ætatem eius esse diem, vt Christus significat cùm dicit, *ambulate dum lucem habetis*, Ioan. 12. 35. *& me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est; venit nox quando nemo potest operari*. cap. 9. 4. noctem cuiusque mortem appellat: sic Hieroy. & Chrysost. intelligunt: & eam sententiam magis etiam quàm alteram Origenes videtur approbare. Ego quidem certe magis probo, quia vt paulò post dicturi sumus, non refert ad consilium Christi, qua quisque mundi ætate: sed qua ætatis suæ parte vocatus sit. Tertia pars, est vinea, quam nonnulli iustitiam, & mandata Dei interpretantur, quæ, vt colant homines, vocantur, vt Ireneus lib. 4. cap. 70. Chrysostomus, Auctor imperfecti op. & Euthymius hoc loco. Alii totum mundum, vt Athanasius quæst. illa 52. Alii cuiusque animam, quam iubetur excolere, vt Theophyl. Alii Ecclesiam, vt Origen. & Gregorius homil. in Euangelia 19. hoc postremum probabilius. Quarta pars est hora prima, tertia, sexta, nona, & vndecima, quid quæque significat. Auctores, qui totum diem vniuersam mundi ætatem interpretātur, horam primā fuisse dicunt ab Adam vsque ad Noe, tertiam à Noe vsque ad Abraham, sextam ab Abraham vsque ad Moysem: nonam à Moyse vsque ad Christum, vndecimam à Christo vsque ad finem mundi, quo videtur alludere D. Ioannes cùm dicit nouissimam horam esse 1. epist. cap. 2. v. 18. sic Hilarius, Auctor imperf. Gregorius, Beda, & Theophyl. quam opinionem & Hieronymus recitat; sed non probat. Alii diuersas horas diuersas cuiusque hominis ætates esse intelligunt, primam horā esse infantiam, tertiam pubertatem, sextam ætatem virilem, nonam ætatem in senectutem inclinatam, vndecimam decrepitam. Nam nonnulli à prima infantia, & ab vtero matris vocari solent, vt Samuel, Ieremias, Ioannes Baptista; alii aliis ætatibus. Sic D. Basilius in reg. breuiorib interrog. 224. Diuus Hieronymus, Beda, & Euthymius hoc loco, & Fulgentius epist. 7. quam opinionem & Theophylactus probat. Ego non dubito, quin diuersæ horæ non diuersas mundi, sed diuersas cuiusque hominis ætates significent, quia, vt diximus, huc tota spectat parabola, vt Christus doceat alios plus minori tempore, quàm alios maiore laborare: vt autē hoc probet nihil refert, qua mundi ætate; sed quo ætatis suæ tempore quisque vocetur. Quæ autem sit prima, quæ tertia, quæ sexta, quæ nona, quæ vndecima hora, non arbitror esse subtiliter inquirendum, ne nimis sententia restringi videatur. Nam quod Christus diuersas horas nominauerit, id ad parabolæ significationem necessarium est, quia docere volebat plus alios breuiori tempore, quàm alios longiore laborare. Quod autem, has quinque horas nominauerit, id non necessariò, sed ex consuetudine fecit, & vt parabolam ornaret. Solebant enim veteres Iudæi, sicut & multæ aliæ gentes, totum diem à Solis ortu vsque ad occasum in duodecim æquales partes distribuere, quas horas appellabant, sicut Christus apud Ioannem cap. 11. vers. 9. dicit, *nonne duodecim sunt horæ diei?* quæ eodem die æquales erant, diuersis verò diebus inæquales: sicut omnes inter se dies inæquales sunt. Itaque prima hora erat diei, qua Sol oriebatur, tertia media inter Solis ortum, atque meridiem vtrinque æqualiter distans, sexta meridies, nona media inter meridiem, & Solis occasum tribus vtrinque horis distans. Vndecima, vna hora ante Solis occasum. Diuidebant rursum totum diem in quatuor partes, quarum vnaquæque tribus constabat horis, sicut noctem in quatuor vigilias distribuebant, quarum vnaquæque tres horas continebat.

Diuisio diei in duodecim horas & quatuor partes apud veteres ordinaria.

Digitized by Google

quod ita in similibus causis fieri soleat, & vt narrationis decorum seruaretur; aut significaretur, vt Chrysost. ait, adeo magnam mercedem multos, qui vltimi venerunt, accepturos, vt si fieri posset, vt beati murmurarent, ob mercedis magnitudinem murmuraturi essent. Simile quod vers. 14. & 15. dicitur, *Volo autem huic nouissimo dare, sicut & tibi, & an non licet, mihi in meis facere, quod volo?* sic enim Græce legitur, & ad hunc modum Latinam versionem corrigendam puto. Quibus verbis, vt suprà disputauimus, non indicatur Deum pro sua tantùm voluntate, nullaque habita iustitiæ ratione vitam nobis æternam daturum esse: sed dicitur, quia credibile est ita responsurum fuisse patremfamilias, si alij operarij sine vlla causa murmurauissent; aut, si quam hoc habet significationem, illud tantum significat non debere Deum quam ob rem aliis plus, aliis minus mercedis dederit, rationem nobis reddere. Hæc, vt diximus, & si quæ sunt alia generis eiusdem, si quis ad aliquid significandum volet subtiliter trahere, non solùm operam perdet; sed in periculum etiã incurret multa aut falsa, aut ridicula, aut certe aliena comminiscendi; quisquis enim, quod non est, quærit, aliquando sibi fingit, quod illud, quod quærit, esse videatur, & mauult falsum incurrere, quam nihil. Frænandum autem humanum ingenium est, ne sua subtilitate intemperanter, & in rebus superuacaneis abutatur.

16. *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.*] Mirum videri potest, cur hanc sententiam Christus adiunxerit, cum minime præcedẽti congruere videatur. In superiore enim parabola de iis tantum dictum est, qui omnes salui futuri sunt; omnes enim denarium, id est, vitam æternam acceperunt: hîc autem agit de iis, qui cum vocati fuerint non omnes sunt salui; sed plerique damnantur. Hoc vix apud vllum interpretem explicatum inuenio: sed ita tamen existimo voluisse Christum ex vna, specialique sententia aliam, & generalem concludere. Probauerat per parabolam non omnes æqualem mercedem recepturos esse: sed futuros multos primos nouissimos, multos nouissimos primos esse, quia non omnes, qui vocati veniunt ad vineam, eadem diligentia laborant; concludit nunc generalius non omnes, qui vocati sunt, mercedem accepturos; quia plerique vocati venire nolunt: quemadmodum supra ex Origenis, Chrysostomi, & Euthymij sententia declarauimus. Sic Christus in præcedenti c. ver. 21. ex occasione vnius adolescentis, qui diuitiis suis impeditus Euangelica consilia sequi noluerat, generalem sentẽtiam de omnibus diuitibus, & non iam de cõsiliorum, sed de præceptorum obseruatione conclusit difficile esse, diuitem in regnum cœlorum introire. Non ergo significatur nõ omnes esse vocatos, omnes enim vocat, qui ideo venit in hunc mundum, vt peccatores vocaret ad pœnitentiam c. 9. 13. Omnes enim peccatores erant; omnes vocauit, *qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* 1. Timoth. 2. 4. omnes vocauit, qui pro omnibus mortuus est. Cur ergo non dicit omnes, sed multos vocatos esse; quia omnes multi sunt, & voluit multos paucis opponere, non omnes nullis, sicut D. Paulus ad Rom. 5. 19. *Sicut, inquit, per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi; ita & per vnius obeditionem iusti constituentur multi.* Nam per vnius hominis inobedientiam non solùm multi, sed etiam omnes peccatores cõstituti fuerant; sicut idẽ Paulus paulò antè ver. 12. dixerat: *Et ita in omnes homines mors pertransijt.* & v. 18. *Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines per cõdemna-*

Scriptura sæpe multos dicit pro omnibus.

A *tionem; sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem.* Propterea ergo dixit paulò pòst: per vnius hominis inobediẽtiã multos esse peccatores constitutos, vt multos opponeret vni & nõ solũ sentẽtiæ, sed etiã orationi elegantiam adhiberet. Eodẽ modo hoc loco dicit Christus multos vocatos, paucos electos, per multos, omnes intelligẽs. Id ex altera parabola nuptiarũ, quam c. 22. proponit, perspicuũ est, vbi nõ solùm omnes ad nuptias vocati, sicut & claudi, cæci, & quotquot in plateis erant, sed compulsi etiam intrare. Et tamen eodem modo parabolam concludit, *multi sunt vocati, pauci vero electi*, vbi certum est multos non omnibus, sed paucis opponere. B Omnes enim vocati fuerant.

17. *Et ascendens.*] Multis locis in vetere Testamento Rabbinorum commentum refutauimus qui putant Ierusalem altissimum totius orbis terrarum locum esse, ideoque ire in Ierusalem ascendere esse, quod vndique eò ascendatur. Nam si de loco, situque loquuntur, nullus est in rotundo terræ corpore altero altior; si de monte, multi sunt etiam longe altiores. Solet ergo Scriptura dicere ascendere in Ierusalem, vel quia vna eius pars in monte Sion posita erat, vel quia Hebræi, & multo magis Chaldæi, & Syri quorum lingua Christus loquebatur, ascendere dicunt pro ire. Marcus cap. 10. 32. sic narrat, C *Erant autem in via ascendentes Ierosolymam, & præcedebat eos Iesus, & stupebant, & sequentes timebant.* Vbi & Christi ad mortem euntis alacritas, & Apostolorum admiratio, timorque significatur. Mirabantur Christum tam erecto, fidentique animo Ierosolymam ire, vbi se multa passurum sæpe dixerat c. 16. 21. & 17. 12. timebant illi, ac sibi. Præcedebat autem Christus, vt viam Apostolis ad crucem ostenderet doceretque, quàm prompti, cùm opus esset, obire mortem deberent, sicut D. Paulus verus Christi discipulus dicebat Act. 21. 13. *Ego enim non solum alligari, sed & mori in Ierusalem paratus sum propter nomen Domini Iesu*, quemadmodum Orig. obseruauit.

Ascendere apud Hebræos, ire significat.

D *Assumpsit.*] Segregauit vt cap. 16. 22. noluit enim discipulis coram omnibus dicere, ne res euulgata aut impediretur, aut mors ab ipso videretur procurata. Possumus etiam interpretari παρέλαβε aggressus est eos alloqui. Hoc enim verbum etiam significat, vt illic docuimus, & ea significatio rectè conuenit in hunc locum.

18. *Ecce.*] Videtur hæc particula hoc loco tempus iam instans indicare.

19. *Et tradent eum gentibus.*] Pilato & cæteris Romanis. Est autem antithesis inter Iudæos, & gentes, quasi inter amicos, & hostes: quasi dicat non erunt contenti Iudæi filium hominis ipsi per se suppliciis E afficere; sed hostibus eum tradent, vt grauius etiam crucietur, & interficiatur. Illis enim non licebat interficere quenquam, Ioan. 18. 31. scribit Lucas cap. 18. 34. *& ipsi nihil horum intellexerunt.* Quod non ita intelligendum est, quasi Christi verba non intellexerint, quibus significauerat se ad mortem progredi; sed ita vt mortis eius mysterium non comprehenderint; neque cognouerint morte sua Christum salutem vniuerso hominum generi allaturum, quemadmodum prudenter D. Chrysost. animaduertit. Si enim verba non intellexissent, nec mirati fuissent Christum euntem, neque mortis periculum timuissent, vt Marcus scribit cap. 10. 32. Potest aliquis dubitare cur hæc Christus Ierosolymæ appropinquans F Apostolis dixerit. Respondet Chrysostomus, vt eos ad patientiam, & animi constantiam præmuniret, qua etiam de causa sæpe eos antè præmunierat, vt cap. 16. 21. & cap. 17. 12.

Digitized by Google

20.] *Tunc.* Id est cùm videret eius mortem instare: ambit enim veluti morituri hominis hereditatem. Accedendi nàque ad Christum, & honoris primum filiis suis locum in regno petendi occasio fuit, quod paulo antè de proxima sua morte locutus esset Christus, vt Hieronym. Beda, & Euthym. obseruauerunt. A

Mater filiorum Zebedæi.] Salome, vt annotat Auctor imperf. & vt ex Matthæi, Marcique comparatione colligitur. Nam quam Matthæus cap. 27. 56. vocat matrem filiorum Zebedæi, Marcus cap. 15. 40. appellat Salomem. Qui fuerint filij Zebedæi inter Apostolos, suprà dixit Euangelista cap. 10. 3. Marcus cap. 10. 35. scribit ipsos filios Zebedæi ad Christum accessisse, dixisseque, *Magister, volumus, vt quodcunque petierimus, facias nobis*, quod etsi videtur esse, non est tamen contrarium, quia dixisse dicuntur quod per matrem suam, non per se dixerunt, vt August. lib. 2. de conf. Euangelist. c. 64. & Chrysostom. hom. 66. respondent. Simile exemplum habuimus supra cap. 8. 5. vbi Matth. dicit Centurionem quendam ad Christum accessisse, rogasseque, vt seruum suum paralyticum sanaret, cùm Lucas cap. 7. 3. non ipsum Centurionem: sed per amicos suos accessisse, rogasseque dixerit. Dubium an Apostoli matrem solicitauerint, atque suaserint, vt hunc sibi à Christo honorem peteret, quasi facilius mulier, &, vt multi existimant, Christo cognata (sororem enim beatæ Virginis fuisse credunt) esset, quicquid peteret, impetratura, & filij pudorē, atque aliorū Apostolorum inuidiam effugerent: quasi non ipsi, sed pro ipsis mater, vt cæteris præponerentur, petiuisset. Sic multi sentiunt Auctores, & Augustin. lib. 2. de consensu Euang. cap. 64. Chrysost. Auctor imperf. Theophylact. Euthym. hoc loco, & Gregorius hom. in Euangelia 27. Alij matrem per se pro filiis solicitam nullius eorum impulsu petiuisse credunt, vt Hilarius can. in Matth. 20. & Ambros. libro 5. de fide cap. 3. quod valde mihi probabile videtur nolenti de Apostolis malè iudicare. Nam aliorum Auctorum argumentum, quo matrem à filiis submissam probant, quod non illi; sed filiis Christus respondeat ver. 22. *nescitis, quid petatis.* & rursum, *potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* facilè solui potest; propterea illis respondisse, non quod illi per matrem: sed quod pro illis mater petiuisset. Placet etiam mihi pietas Ambrosij, atque Hieronymi, qui matrem ipsam excusant. Ambros. quidem his verbis, *Considerate, inquit, quæ cum filiis, & pro filiis petat; mater est vtique, cui pro filiorum honore solicita immoderatior quidem: sed tamen ignoscenda mensura votorum est. Atque mater ætate longæua, studio religiosa, solatio destituta, quæ tunc temporis, quando vel iuuanda, vel alenda foret valida prolis auxilio, abesse sibi liberos patiebatur, & voluptati suæ mercedem sequentium Christum prætulerit filiorum.* At paulò infra: *Et si error, inquit, est, pietatis tamen error est; nesciunt enim materna viscera patientiam, etsi voti auara; tamen venerabilis cupiditatis, quæ non pecuniæ est auida: sed gratiæ. Nec inuerecunda petitio, quæ non sibi: sed liberis consulebat. Matrem considerate, matrem cogitate.* Hieronymus autem sic: *Postulat mater filiorum Zebedæi errore muliebri, & pietatis affectu nesciens, quid peteret.* quinetiam inter eos auctores, qui filios matrem subornasse dicunt, Auctor imperf. sic eos excusat, quod nihil temporale, nihil carnale, nihil ambitiosum: sed solam spiritualem perfectionem postulauerint: quod & de matre dicit Ambros. si peccandum est, præstat in hāc partem cum tam bonis Auctoribus, quàm cum hæreticis in contrariam peccare semper Apostolos accusantibus. B C D E F

Excusantur filij Zebedæi, eorumque mater.

Hæretici nullam occasionē ac cusandi Apostolos prætermittunt.

Adorans, προσκυνοῦσα, inclinans se, aut genua flectēs, quod eò pertinebat, vt Christi sibi gratiam, beneuolentiamque conciliaret.

Et petens aliquid.] Aliquid hoc loco non diminutionem, sed incrementum potiùs videtur significare, quasi dicat petens magnum quiddam ab eo; sic enim Græci loquuntur εἶναί τι esse aliquid, id est esse magnum: sicut & Galli solent dicere, videtur sibi aliquid esse, id est, magnus esse vir, quemadmodū Paulus loquitur Act. 23. 17. *Adolescentem hunc perduc ad Tribunum, habet enim aliquid indicare illi*, id est rem magni momenti. Hanc ob causam, vt opinor, exposuit Euangelista illam adorabundam accessisse, vt indicaret voluisse magnum aliquid postulare. At cur non statim dixit, quid postulauerit? quia voluit rem, vt gesta erat, exponere; illa autem initio non declarauit quid vellet petere, sed generaliter rogauit Christum, vt quicquid peteret, sibi concederet, vt intelligitur ex Marc. c. 10. 35. *Volumus, vt quodcunque petierimus, facias nobis.* Illa enim verba, vt paulò antè docuimus, quamuis filiis Marcus attribuat; nō à filiis, sed à matre dicta sunt. Accessit ergo supplicabunda mulier, dixitque, volo, aut rogo, vt quicquid petiero, mihi concedas; solent enim, qui aliquid volunt petere, quod, an impetraturi sint, dubitant, non statim, quid sibi dari velint, declarare, ne si declarauerint, sibi negetur: sed generaliter, atque confusè dicere quiddam habeo, quod te rogē; sed velim mihi priùs te facturum promittas: quemadmodum mater Salomonis lib. 3. Reg. cap 2. 20. filium rogat. *Petitionem vnam paruulam ego deprecor à te, rogo ne confundas faciem meam.*

21. *Quid vultis*] *Mater*, inquit Hieronym. *postulat, & Dominus discipulis loquitur intelligens preces eius ex filiorum descendere voluntate.* Sed iam diximus potiùs filiis, non matri respondere, quia etsi non eorum impulsu, tamen pro eis mater postulauerat.

Dic.] Hebraismus pro iube, statue: sicut c. 8. 8. *tantum dic verbo, & sanabitur puer meus.* *Hebraismus.*

Vt sedeant.] Nonnulli Auctores, in quibus Euthymius existimant motam fuisse eam mulierem, vt hoc peteret, ex verbis Christi cap. 19. 28. *Sedebitis & vos super sedes duodecim.* Cùm enim intellexisset omnes Apostolos in regno Dei circum Christum sessuros esse, optabat, vt duo filij sui proximi illi assiderent, alter ad dexteram, alter ad sinistram. Putat etiā Euthymius Petrum timuisse, quem videbat omnibus in rebus cæteris Apostolis anteponi.

22. *Nescitis quid petatis.*] Plerique ita interpretantur, quasi propterea dicat eos nescire, quid petant, quia non spiritualia: sed carnalia petebant, quasi Christus more regum temporaliter esset regnaturus, & principes viros habituros aliquos, qui sibi assiderent: quorum eo quisque esset honoratior, quo propiùs sederet. Alij diuerso penitus sensu non carnalia, sed spiritualia petiuisse; tamen propterea Christum dixisse *nescitis quid petatis*, quia rem maiorem, melioremque petebant, quàm existimabant, quemadmodum Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus exponunt. Alij bonum quidem, & spirituale eos petiuisse: vt cæteris Apostolis virtute, ac meritis antecellerent: sed non eo ordine, quo debebant; quia petebant ante victoriam triumphum, vt exponit Auctor imperf. quam interpretationem videntur illa verba confirmare, *potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* quasi viam illis demonstret, qua ad dexteram, & sinistram suam ponerentur. Nescitis ergo quid petatis, quia, etsi quod petitis, bonum est, tamen non intelligitis triumphum ante victoriam nec dari posse; nec promitti.

Digitized by Google

Alii, bonum quidem petitis, sed non bene intelle- ctum: putatis enim occupari precibus posse, cum eiusmodi sit, vt non petentibus, sed merentibus dari possit: Omnes istæ interpretationes probabiles: probabilissima postrema.

Delira hæreticorum interpretatio.

Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?] Hæreticorum interpretes, qui hoc ad calicem Eucharistiæ referendum existimant, omnino mihi videntur delirare; quis enim calicem illum bibere non potest? Dubium igitur non est, quin Christus passionem suam, & mortem calicem appellet, vt cap. 26. 39. & Mar. 14. 36. & Lucæ 22. 42. & Ioan. 18. 11. Cur autem passio, ac mors calix appelletur, minus compertum, Chrysost. Euthym. & Theophylactus ideo vocari putant calicem, quod eam Christus non minus libenter obierit, quam si poculum vini biberet. Parum conueniens Christo metaphora, prærterquam quod ista ratione sola Christi mors, non aliorum, calix appellaretur. Credo ergo metaphoram ex antiqua consuetudine ductam, qua solebat damnatis ad mortem poculum veneno plenum porrigi, vt ea ratione vitam finirent; quemadmodum Athenis Socrati ab Areopagitis datum legimus, inde factum, vt mors ipsa, & supplicium calix, siue poculum appellaretur, vt Psalm. 115. versu 13. *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo*, id est mortem libens, & nomen Domini inuocans subibo, vt hoc loco Origenes, & Hieronymus interpretantur. Sequitur etiam, *pretiosa in conspectu mors sanctorum eius.* Scio aliam etiam esse in Scripturis metaphoram calicis ex vetere deductam more, quo inter Iudæos paterfamilias, aut quisquis in conuiuio honoratissimus erat, vinum pro suo arbitrio temperabat, & vnicuique conuiuæ alii plus alijminus distribuebat. Itaque aliis melior, aliis peior portio cōtingebat. Qua ratione factum est, vt vniuscuiusque hominis sors quæ a Deo immittitur, siue bona, siue mala, calix appelletur; bona vt Psalmo 15. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis*, Et Psalmo 22. 5. *Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus est?* Mala vt Psalmo 10. 7. *Pluet super peccatores laqueos, ignis, sulphur, & Spiritus procellarum pars calicis eorum.* & Psalmo 74. 9. *Hunc humiliat, & hunc exaltat, quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc, verùtamen fæx eius non est exinanita.* & Isaiæ 51. 17. *Eleuare, eleuare, consurge Ierusalem, quia bibisti de manu Domini calicem iræ eius, vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces.* Simile est exemplum apud Ieremiam cap. 25. 15. & cap. 51. 7. & Thren. 4. cap. 21. & apud Ezech. 23. 31. 32. 33. Marc. cap. 10. 38. ait, addidisse Christum, *& baptismo, quo ego baptizor, baptizari?* quod alia metaphora significat; nam & baptismus pro passione, & morte poni solet, vt Luc. 12. 50. *baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor*, & 1. ad Cor 15. 29. *quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* id est qui pro defendenda mortuorum resurrectione appetunt mortem. Vnde factum, vt & martyrium baptismus appelletur. Metaphora, vt opinor, sumpta est ab iis, qui, vt moriantur, in mare submerguntur. Græce enim baptizari idem est, atque submergi. Itaque quod Origenes, Chrysostomus, Theophylactus dicunt propterea Christum mortem suam baptismum appellauisse, quod sicut per mortem, sic & per baptismum peccatorum expiatio facienda esset, non probo: minus etiam, quod auctor imperfecti dicit metaphoram a lana rubeo colore tincta sumptam esse: sic enim Christi mortem sanguine fuisse rubeam. Quod autem Christus rogat Apostolos, an possent calicem bibere, quem ipse bibiturus esset, non ignarus rogat: sed hominum more, qui triumphum petentem rogare solent, an possit hostes debellare. Ostendit autem illis viam, qua ad eum honorem quē petunt, peruenire possint; ostendit vero & verbis, & exemplo; verbis, cùm rogat, *potestis bibere calicem*: exemplo, cum dicit, *quem ego bibiturus sum?* præcedit enim, tanquam bonus dux ad pugnam inuitans, vt ait auctor imperf. Sic D. Paulus ad Philip. 2. 5. 6. 7. 8. 9. *hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo; humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum.* & ad Rom 8. 17. *Si autem filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, vt & conglorificemur.* & 2. ad Tim. 2. 5. *non coronabitur, nisi qui legitime certauerit*, & ver. 12. *Si sustinebimus, & conregnabimus.*

Cur calix mors in scriptura appellatur.

Diog. Laert. lib. 2.

Baptismus in scriptura pro morte & martyrio.

Possumus.] Multi auctores existimant, quemadmodum temere, & ambitiose honorem petiuerant; ita quoque temere, ambitioseque respondisse se posse calicem bibere, vt Chrysostomus, Theophylact. & Euthym. Alij, quemadmodum paulò ante, quod nesciebant, postulauerant; ita nunc, quod non intelligebant, promisisse; non quòd non intelligerent Christum de morte locutum fuisse: sed quod nescirent, quid esset mori, & dulce bellum inexpertis, vt Auctor imperf. interpretatur. Malo ego credere nec temerè nec inscienter: sed amanter, & vere respondisse se paratos esse, vt pro Christo morerentur, vt postea exitus docuit. Nam quod hæreticus nobis obiicit interpres paulò post initio pugnæ omnes Apostolos diffugisse, facile excusari potest, propterea fugisse, quod nihil Christum iam comprehensum iuuare possent, quod & Caluinus, vt erat homo prudens, facturus, vt opinor, fuisset. Et tamen Ioannem alterum ex duobus filiis Zebedæi vsque ad crucem legimus secutum fuisse Christum.

Caluinus in harm.

Apostoli cōtra Caluinū defenduntur.

23. *Calicem quidem meum bibetis.*] Disputant Origenes, Hieronymus, & Chrysost. quomodo filij Zebedæi calicem biberint, cùm Iacobum quidem ab Herode occisum legamus, Act. 12. 2. Ioannem verò occisum non legamus: quin ne mortuum quidē esse aliqui putant, vt refert Euthymius. Respondent iidem Auctores, & Beda Ioannis exilium loco martyrij fuisse, & quod Romæ in oleum feruens iniectus fuerit, vt Tertull. in lib. de præscriptionibus aduersus hæreticos auctor est. Itaque non voluntatem martyrio: sed martyrium voluntati defuisse. Potest facilius meo quidem iudicio respōderi, cùm Christus dicit, *calicem quidem meum bibetis*, non prædicere fore, vt pro se oppetant mortem: sed tantum significare hoc se illis posse cōcedere, vt calicē suū bibāt: vt autē ad dexterā, & sinistrā suā sedeāt, concedere nō posse, nisi quibus paratū est à patre suo: videtur enim hæc duo inter se opponere: cōcedere, vt calicē bibāt, & dare, vt ad dexterā, vel sinistrā sedeāt.

Sedere autem ad dexteram meam, & sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo. Hoc loco frequenter Arianos vsos fuisse legimus, vt Christi auctoritatem probarent minorem esse, quam patris, vt Auctor est Epiphan. hæresi 69. & Idacius Clarius cap. 14. & Ambros. lib. 5. de fide c. 5. 3. & Aug. lib. 1. de Trinitate c. 12. & Cyrillus lib. 10. Thesauri c. 5. cui obiectioni tribus modis iidem Auctores responderunt. Quidam eorum dicebant hoc Christum non tanquam Deum, sed tanquam hominem, vt multa alia, dixisse, quale est illud, *Pater maior me est*, Ioan. 14. 28. Ita D. August. Alij, vt Ambro-

Locus contra Arianos pro diuinitate filij explicatur.

Digitized by Google

fius pronomen illud *meum*, cum Christus dicit, *non est meum dare vobis*, non potestatem, sed officium significare. Itaque non indicat Christus se id facere non posse, sed non esse officij sui, vt id faciat, quia nō venerat in hunc mūdum, vt coronas daret, sed vt inuitaret ad pugnam. Hoc est dictum subtiliter, & verè; sed non videtur proprius esse verborum sensus. Proprius est ille, quem idem Ambros. Epiphanius, & Cyrillus iisdem in locis, & Chrysostomus hom. 66 & D. Hieronymus in cōmētariis ad hūc locum exposuerunt, Christum non negare suæ potestatis, atque officij esse concedere, vt aliquis ad dexteram, vel sinistram suam sedeat; sed tantum negare non esse suæ potestatis, & officij illis dare, sed solis his, quibus à patre suo paratum esset. Summa est non fieri comparationem inter Christum, & patrē, vt Ariani putabant, quasi pater possit, filius verò non possit: sed comparationem fieri inter personas, quibus huiusmodi honor dari potest, quod non omnibus, sed quibus à patre paratus est, concedi possit. Hæc est vis eius pronominis *vobis*, quasi dicat, *non est meum dare vobis*, propterea quod petitis, aut propterea quod cognati mei estis, *non est meum dare vobis*, qui nondum meruistis, sed *quibus paratum est à patre meo*, id est, qui meruerint, & vt Remigius apud D. Thom. interpretatur, non est meum dare superbis & ambitiosis, quales vos estis; sed humilibus, quibus paratum est à patre meo, quod Chrysostomus, Euthymius, & Theophylact. accommodato admodum exemplo declararunt; Si quis, inquiunt, rex auream coronam ei, qui in stadio currendo cæteros vinceret, proposuisset, eamque manu teneret; aliquis verò ex iis, qui non solum non vicisset, sed ne cucurrisset quidem, coronam ab eo peteret, rectè responderet, currere quidem poteris, coronam autem non est meum dare tibi, sed quibus parata est, id est vincentibus; non enim significaret se dare non posse, cùm ipsius sit; sed dare non debere, nisi vincentibus, quibus eam destinasset. Alio exemplo Cyrillus vtitur; si quis à iusto aliquo iudice aliquid peteret iniusti, meritò responderet, non possum hoc facere, non quòd non posset; sed quod non debeat. Hinc sequitur, quam necessarium sit pronomen illud *vobis* ad implendam, exprimendamque sententiam, quod in plerisque Græcis codicibus non legitur; nec vllus, quod sciā, Græcus Auctor, & antiquus legit, nec inter Latinos D. August. lib. 1. de Trinitat. c. 12. Satis enim est veterem legisse interpretem, legisse Hieronymum, & Ambrosium, & sententiam requirere. Quanquā si non legatur, non propterea mutatur sensus. Nam Chrysostomus, Cyril. Theophyl. Euthym. qui non legerunt, in eandem tamen sententiam interpretantur. Rectè vero doctus quidam, & pius nostri temporis interpres obseruauit, si non legatur pronomen *vobis*, Græcam dictionem ἀλλὰ *sed* pro εἰ μὴ *nisi* accipi debere, vt apud Marcum cap. 9. 8. & 2 ad Corinth. 2. 5. vt sit sensus, *sedere autem ad dexteram meam, & sinistram non est meum dare, nisi quibus paratum est à patre meo*. His autem verbis tantùm abest, vt significet Christus non suum esse officium præmia distribuere, vt potius officij sui esse declaret. Cùm enim dicit non esse suum omnibus dare, sed merentibus, & dignis iudicem se, præmiorumque distributorem futurum esse indicat, vt apud Ioannem c. 5. 22. *Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio*. & apud Lucam cap. 22. 29. 30 *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel*, sicut & cap.

A præcedenti ver. 28. Apostolis promisit fore, vt sederent super sedes duodecim, quasi ipse hoc illis concessurus esset. Cur ergo, dicet aliquis, adiunxit, *sed quibus paratum est à patre meo*, quasi sibi patrem opponat. Respondeo non sine causa non dixisse, non est meum dare vobis, sed patris mei; sed dixisse, *non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo*, ne significaret se quidem dare non posse, patrem posse; sed se dare aliis non posse, quam quibus à patre suo paratum esset, vt rectè D. Chrysostom. annotauit. Nam Auctor. imperf. qui homilia 35. ita exponit, *non est meum dare vobis*, sed patris, quia suspectus est hæresis Arianæ, hoc loco audiendus non est. Cur ergo dixit, *quibus paratum est à patre meo* potius, quàm, quibus paratum est à me, quasi plus patri, quam sibi auctoritatis tribuat? Facilis B responsio, id per vsitatam in sacris literis attributionem factum esse, in quibus, etsi omnia opera externa, vt Theologi dicunt, tribus personis communia sint, tamen quædam vni, quædam alteri personæ tanquam propria soleant attribui; vt potentia, & prouidentia, patri sapientia filio; gratia ac dona Spiritui sācto. Quia ergo paratum esse, est esse prædestinatum; prædestinatio autem est genus quoddam prouidentiæ, patri potius, quàm filio tribuitur; nec enim legimus in scriptura filium aut Spiritum sanctum, sed solum patrem quenquam prædestinasse.

Auctor im. perfecti operis in Matt. Arian. est.

Prouidentia & prædestinatio per attributionem Patris esse dicitur.

C *Sed quibus paratum est.*] Mira Chrysostomi interpretatio, quam & Theophylact. refert, & probat, *quibus paratum est*, id est nullis, quasi nemo, neque homo, neque angelus eo peruenire possit, vt ad dexteram, vel sinistram Christi sedeat, qui, vt ait D. Paulus ad Ephes. 1. 20. 21. *Constitutus est ad dexteram patris in cælestibus super omnem principatum, & potestatem & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro*. Mirabilis etiam Hilarij, *quibus paratum est à patre meo*, id est Moysi, & Eliæ: quorum alter ad dexteram, alter ad sinistram meam sessuri sunt. Mirabilis D Euthymij; *quibus paratum est*, id est Petro, & Paulo, qui plus omnibus laborabunt. Manifestum enim est nullos certos homines Christum indicare voluisse, nec personas, sed merita notare.

24. *Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.*] Auctor imperfecti, & Euthym. non minoris ambitionis fuisse putant, quòd decem indignati sint, quàm quòd duo primum locū postulauerint. Pie tamen eos Chrysost. excusat, quod nondum Spiritus sanctus in ipsos effusus fuisset, quo postea omnia huiusmodi humana vitia purgata sint.

25. *Vocauit eos ad se.*] Apparet duos filios Zebedæi F cum matre sua separatim, & clam, ne alij discipuli intelligerent, ad Christum adiisse, primumque ab eo honoris locum postulasse: cæteros tamen Apostolos subaudisse sermones, aut ex Christi verbis fecisse coniecturam, quod duo filii Zebedæi à Christo petiuissent, cœpisseque inter se murmurare. Vocat ergo eos Christus, & docet se eorum cogitationes, sermonesque, quamuis tacitos, cognouisse, & sicut aliorum petitionem, ita ipsorum indignationem corrigit.

E *Scitis.*] Perinde est ac si dicat, an nescitis hoc, quod facitis, proprium esse ambitiosorum principum, nec omnium quidem, sed gentium, apud quas non virtus, non iustitia, non dignitas; sed ambitio, sed vis, sed tyrannis regna, & principatus obtinet, & vbi principes, non quæ suis populis, sed quæ sibi vtilia & honorifica sunt, quærunt: vt videtur Euthymius interpretari. Non ergo reges, ac principes de medio

Refellitur error hæreticorum nostri sæculi omnium

Digitized by Google

pore hæretici ex hoc loco collegerunt, cùm Diuus Paulus ad Rom. 13.1. & ad Titum 3.1. & Diuus Petrus epist.1.2.13.14. omnem magistratum, & potestatem à Deo esse doceant, illique, etiamsi malus sit, obediendum esse. Multò verò minùs Ecclesiasticã tollit auctoritatem, qua & Diuus Petrus Act.5.5.10 etiam Anania, & Saphira interficiendis seuere vsus est, & D.Paul.1.ad Cor.5.5.& 1.ad Timoth.1.20. in hominibus perniciosis Satanæ tradendis, quamque Timotheo commendat cap.4. vers.12. *Nemo adolescentiam*, inquit, *tuam contemnat.* Tantùm monet non debere Apostolos, qui ad Ecclesiæ gubernationem vocati sunt, Gentilium principum ambitionem, & tyrannidem imitari; propterea non quoslibet, sed Gentium principes nominauit, qui magis ambitiosi crudelesque solebant esse, quàm Iudæorum, qui & dabantur à Deo, & eius timore, religioneque in officio continebantur. Quéadmodum Petrus 1.epist.cap.5.3. admonet eos, qui Ecclesiã gubernant, ne in clerũ dominentur. Denique tales esse Apostolos vult, qualem se D.Paul. describit 2.epist.ad Cor. ca. 12. 14. 15. *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos: nec enim debent filij parẽtibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissimè impendam, & superimpẽdar ipse pro animabus vestris, licèt plus vos diligens minus diligar.*

Dominantur eorum]In eas. Noster interpres & Græcismũ, & Hebraismũ secutus est. Græcismum, quod *eorum* dixerit pro in eos. Hebraismum, quod non Grammaticum, sed naturale secutus sit genus.

Error prædestinatianorũ cõprose refutatus.

28. *Et dare animam suam redemptionem pro multis.*] Declarat, quid debeant boni Ecclesiæ pastores facere; *bonus* enim *pastor ponit animam suam pro ouibus suis*, Ioan.10.11.14. Collegerunt ex hoc loco Augustini tempore quidam hæretici, quos Prædestinatianos antiquitas appellauit, idemque nostro tempore Caluinistę dicere coguntur, si suum de reprobatione errorem tueri volunt, Christum non pro omnibus natum, non pro omnibus mortuum esse, sed pro solis qui salui futuri erant prædestinatis, vt Arnobius, vel quisquis alius Auctor fuit eorum commentariorum in Psalmos, qui falso Arnobio tribuuntur, Psalmo 146.& Faustus libr.2. de libero arbit cap.14.& 16. In eodem errore Lotharij tempore fuit Godeschalcus in Gallia, vt in libr. aduersus Prædestinatianos Hincmarus Remensis Episcopus scribit, & vt videtur, Remigus Lugdunensis in lib. contra tres epistolas trium Episcoporum Galliæ. Quod & ex aliis locis similibus comprobabant, vt infra cap. 26.28. *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*, & ad Hebræos 9.28. *Sic & Christus semel oblatus ad multorum exhaurienda peccata.* Qui error non solùm absurdus est, sed maximo Christi beneficio, & liberalissimæ charitati maxime etiã ingratus, aliisque perspicuis scripturæ testimoniis refutatur. Quid enim apertius, quàm quod dicit D. Paulus 1. ad Timoth.2. 6. *qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus*, & 2.ad Cor.5. 14. 15. *Si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, vt &, qui viuunt, iam non sibi viuant; sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Cur ergo Christus hoc loco, sicut & apud Marcum c.10.45. nõ dixit se venisse, vt daret animam suam in redemptionem pro omnibus, sed *pro multis*? Cur dixit sanguinem suum *pro multis*, effundi? Cur dixit D.Paulus eum *ad multorum exhaurienda peccata* oblatum esse? Probabilis est responsio quorundam omnes multorum nomine significatos, quia πολλὰς multos Græci vocant non tam nomine numerali, quàm infinito:

Commẽtaria in Psalmos falso Arnobio inscripti.

Multi in scriptura pro omnibus.

A quemadmodum Latini omnes homines multitudinem appellant. Sed magis credo voluisse Christum non voluntatem suam, sed mortis suæ fructum declarare. Nam si eius quidem voluntatem spectes, pro omnibus hominibus nemine excepto mortuus est, vt illis scripturæ testimoniis, quæ paulò superius adduximus, declaratur. Si spectes fructũ, non ad omnes peruenit: sed ad multos, quia non omnes percipere voluerunt; sicut videmus Christum aliquando pro omnibus hominibus etiam reprobis orare, vt pro iis, qui se crucifixerunt Luc. 23. 34. vt declaret velle se, idque optare omnes saluos fieri; aliquando non orare, nisi pro prędestinatis, vt B apud Ioann c.17.9 *Non pro mundo rogo, sed pro iis, quos dedisti mihi.* Adhunc modum Hierony. hunc locum interpretatur.

29. *Et egredientibus illis ab Iericho.* Erat Iericho in via, cum ex Galilæa Ierosolymam propter fluuium Iordanem veniebatur.

30 *Et ecce duo cæci.*] Dubium, an eadem sit historia, quæ hîc à Matth. & quæ à Marco c.10.46.& à Luc. c.18.35 narratur, qui tres prope Iericho cæcos Christum curasse scribunt. Sunt, qui tres diuersas historias esse putent, vt Euthymius, quia Matth. duos cęcos fuisse dicit; Marc. & Lucas vnum & Mar. narrat cæcum illum, quem curatum fuisse dicit, vestimẽ- C tum suum proiecisse, vt prosiliret ad Christum, quod alij non narrant. Alij duas historias esse credunt, vt D. August. lib. 2. de consensu Euangelistarum cap.65.& lib. 2. qq. Euangelicarum quæstione 48.& Beda, Strabus, & Lyranus hoc loco. Nam eam quam Matt.& Marc. scribunt vnam esse; quam autem Luc. esse diuersam, quia Matth. & Marc. scribunt id factum esse cum Christus ab Iericho egrederetur; Lucas verò, cùm appropinquaret, quod videtur adeo esse contrarium, vt non videatur idem miraculum esse posse. Magis assentior Theophylacto, qui vnam tantùm historiam a tribus Euangelistis narrari putat. Omnia enim sunt adeo similia, D vt nõ videantur diuersa esse posse miracula. Omnes dicunt id accidisse in ea profectione vltima, qua Christus, vt moreretur venit ex Galilæa in Ierusalem: omnes in eodem loco prope Iericho: omnes cæcum aut cęcos, qui curati sunt, sedisse iuxta viã, qua Christus præteribat: omnes clamasse iisdem verbis. *Iesu fili Dauid miserere mei*: omnes à turba iussos fuisse tacere: omnes vehementius clamasse, omnes stetisse: Christum, & cæcos ad se vocasse, omnes rogasse cæcos, *quid vultis, vt faciam vobis*? Non potuerunt profectò in diuersis historiis tam similia esse tam multa. Quod ergo Matth. duos: Marcus verò, & Lucas vnum tantùm commemorant cæcum, rectè D. Augustin. respondet duos quidem E fuisse, vt Matth. scribit; sed ex iis vnum nobiliorem & vulgo magis celebrem, ideoque illius tantùm Marcum & Lucam fecisse mentionem. Confirmat hanc coniecturam Marc. exprimens nomen cæci, & patris ipsius, quasi homo esset vulgo omnibus notus: vocat quippe Bartimęum filium Timæi. Simile exemplum vidimus supra capit.8. 28. vbi Matth. scribit duos à Christo dæmoniacos in regione Gerasenorum curatos fuisse, cum Marc. ca 5.2.& Luc. cap.8.27. vnius tantùm meminerint. Difficilior nodus est, quod Matthæus vers. sup. & Marc. cap. 10. F 46. dicant id contigisse, cùm Christus ab Iericho egrederetur: Luc. vero cap. 18.35. cùm appropinquaret: neque quorundam interpretationem verba Græca recipiunt; quæ exponunt, *cum appropinquaret*, id est cum inde discedens adhuc esset prope; est enim Græcè, ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς ἱεριχώ, cùm appro-

V

pinquaret in Iericho, id est vt ingrederetur in Iericho. Itaque magis eorum probo coniecturam qui existimant cæcum illum nobiliorem, de quo Marc. & Luc. scribunt, tum cum Christus ad vrbem appropinquaret, sedisse secus viam, & ad prætereuntem Christum acclamasse, *Iesu fili David miserere mei:* Christum verò tunc curare eum noluisse, vt paulo post duos simul curaret. Cæcum ergo iterum viam obsedisse, quia sciebat exiturum Christum, & iterum vnà cum altero cæco iisdem clamasse verbis, atque tunc vocatos à Christo fuisse, atque curatos, & quia non omnia narrant Euangelistæ, Matth. & Marcum dixisse id factum fuisse, cum Christus egrederetur, Luc. cum appropinquaret. Illud vero, quod ait Marcus cæcum, cum vidisset se à Christo vocari, abiecta veste accurrisse, quodque Matt. dicit Christum cæcorum oculos tetigisse, quod alij

A Euangelistæ non dicunt, minime difficile, cum sæpe vnus Euangelista vnam facti circunstantiam declaret, quam alij præterierunt.

Fili David]Id est Messia. Cur ita Christus appellaretur ab iis præsertim, qui aliquod ab eo beneficium postulabant, diximus in præfatione.

31. *Turba autem increpabat eos, vt tacerent.*] Non inuide atque maligne; sed amanter, & officiose id piam turbam fecisse, credendum est, ne homines abiecti Christo obstrependo molesti essent, vt Auctor imperf. & Euthy. existimant.

34. *Tetigit oculos eorum.*] Cur tetigerit supra cap. 8. 3. exposuimus. Marcus vero, & Lucas addunt subiun-
B xisse Christum, *fides tua te saluum fecit*, quod quemadmodum sit intelligendum cap. 9. 2. copiose disputauimus.

CAPVT XXI.

ET cum appropinquassent Ierosolymis, & venissent Bethphage ad Montem Oliueti: tunc Iesus
Mar. 11. a. 1 / Lu. 19. c. 30 *misit duos discipulos, 2. dicens eis: Ite in Castellum, quod contra vos est, & statim inuenietis a-*
sinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi: 3. & si quis vobis aliquid dixe-
rit, dicite quia Dominus his opus habet: & confestim dimittet eos. 4. Hoc autem totum factum
est, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: 5. Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi
Isa. 62. d. 11 / Zac. 9. b. 9. *mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subiugalis. 6. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præ-*
Ioã. 12. b. 15 *cepit eis Iesus. 7. Et adduxerunt asinam, & pullum: & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desu-*
per sedere fecerunt. 8. Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via: alij autem cædebant ramos
Psa. 117. d. 26 *de arboribus, & sternebãt in via: 9. turbæ autem, quæ præcedebant: & quæ sequebantur, clamabãt, dicentes:*
Hosanna filio David: benedictus, qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis. 10. Et cum intrasset
Mar. 11. b. 9 / Lu. 19. g. 38 *Ierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? 11. Populi autem dicebãt: Hic est Iesus Pro-*
pheta à Nazareth Galilææ. 12. Et intrauit Iesus in templum Dei, & eyciebat omnes vẽdentes, & ementes
in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit: 13. & dicit eis: Scriptum
est: Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum. 14. Et accesserunt
Ioã. 2. c. 14. / Deut. 24. c. 21. *ad eum cæci, & claudi in templo: & sanauit eos. 15. Videntes autem principes sacerdotum, & Scribæ mirabi-*
lia, quæ fecit, & pueros clamantes in templo: & dicentes: Hosanna filio David: indignati sunt. 16. & dixe-
Isa. 56. c. 7 / Iere. 7. b. 11 *rũt ei: Audis quid isti dicũt? Iesus autem dixit eis: vtique. nunquam legistis: Quia ex ore infantium, & la-*
Psa. 8. b. 3. *ctentium perfecisti laudem? 17. Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam: ibique mansit. 18.*
Mar. 11. b. 13. *Mane autem reuertens in Ciuitatem, esuriit. 19. Et videns fici arborem vnam secus viam, venit ad eam: &*
nihil inuenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternũ: & arefa-
cta est continuo ficulnea. 20. Et videntes discipuli, mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit? 21. Re-
Marc. 11. c. 20. *spondens autem Iesus ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidẽ, & non hæsitaueritis, nõ solũ de ficulnea*
facietis, sed & si mõti huic dixeritis, Tolle, & iacta te in mare, fiet. 22. Et omnia quæcũque petieritis in ora-
Sup. 7. a. 7. *tione credentes, accipietis. 23. Et cũ venisset in templum, accesserunt ad eum docẽtem, principes sacerdotũ, &*
1. Ioan. 3. d. 21. *seniores populi, dicẽtes: In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatẽ? 24. Respõdẽs Iesus dixit*
Mar. 11. d. 27. *eis: Interrogabo vos & ego vnum sermonẽ: quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc*
Luc. 20. a. 2 *facio. 25. Baptismus Ioannis vnde erat? è cælo, an ex hominibus? At illi cogitabãt inter se, dicẽtes: 26. Si di-*
xerimus è cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autẽ dixerimus, ex hominibus, timemus tur-
Sup. 14. a. 5 *bam: omnes enim habebant Ioannem sicut Prophetam. 27. Et respondentes Iesu, dixerunt. Nescimus. Ait*
illis & ipse. Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio. 28. Quid autem vobis videtur? Homo quidã ha-
bebat duos filios & accedens ad primum, dixit, Fili, vade hodie, operare in vinea mea. 29. Ille autem respõ-
dens, ait: Nolo. Postea autem, pœnitentia motus, abiit. 30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille
respondens, ait: Eo domine, & non iuit. 31. quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicũt ei: Primus. Dicit
illis Iesus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedẽt vos in regnũ Dei. 32. Venit enim ad vos
Mar. 12. a. 1 *Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem, & meretrices crediderunt ei: vos autem vidẽ-*
Luc. 20. b. 9 *tes nec pœnitentiã habuistis postea, vt crederetis ei. 33. Aliam parabolã audite: Homo erat paterfamilias,*
Isa. 5. a. b / Ier. 2. d. 21. *qui plantauit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam*
agricolis, & peregre profectus est. 34. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad a-
gricolas, vt acciperent fructus eius. 35. Et agricolæ, apprehẽsis seruis eius, alium ceciderũt, alium occiderunt,
aliũ vero lapidauerunt. 36. Iterũ misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter. 37. Nouissime
autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum. 38. Agricolæ autem videntes filium, dixe-
Inf. 26. a. 3 & 27. a. 2. *runt intra se: Hic est hæres, venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. 39. Et apprehensum eũ*

Digitized by Google

eiecerunt extra vineam, & occiderunt. 40. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? 41. Ioan. 12.
Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddant ei fructum tempori- c. 53.
bus suis. 42. Dicit illis Iesus: nunquam legistis in scripturis: Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic Psal. 117. d. 22
factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris: 43. Ideo dico vobis, Act. 4. b. 11
quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. 44. Et qui ceciderit super lapidem Rom. 9. g. 33.
istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum. 45. Et cum audissent principes sacerdotum, & 1. Pet. 2. a 7
Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. 46. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas:
quoniam sicut Prophetam eum habebant.

IN CAPVT XXI.

1. ET *cum appropinquassent Ierosolymis, & venissent Bethphage.*] Erat Bethphage ad radicem mōtis Olíueti, quem proximū Ierosolymæ fuisse, constat ex Luc c. 21. 37. Marc. ca. 11. 1. ait: *cum appropinquarent Ierosolymæ, & Bethaniæ*, Luc. vero c. 19. 29. *factum est cū appropinquasset ad Bethphage, & Bethaniam*, ex quibus verbis intelligitur Bethaniā, & Bethphage æqualiter fere ab Ierosolyma remotas fuisse: quādoquidē quod Matth. dixit, *cum appropinquassent Bethphage*: Mar. dixit *cum appropinquarent Bethaniæ*. Quod autem colligunt quidā Bethaniā longius abfuisse ab Ierusalem, quā Bethphage, propterea quod ex Ioā. c. 12. 1. manifestum sit Christū die sabbathi præcedēti in Bethania fuisse, ibique cœnasse, & noctē egisse. Mat. vero significat iā ex Bethania discessisse, *cū appropinquaret Bethphage*, & discipulos ad soluendam asinam mitteret; itaque Lucam præpostero ordine nomen Bethphage, & Bethaniæ posuisse, cū deberet priori loco Bethaniam, quæ paulo longiùs distabat, posteriore Bethphage nominare; quemadmodum & Marc. prius Ierusalem; quàm Bethaniā; hoc inquam non magna nititur coniectura: nam si qua maior erat Bethania distantia, quam Bethphage, non nisi perexigua esse potuit, cum ex Ioanne cap. 11. 18 cōpertum sit Bethaniam ab Ierusalem quindecim stadia abfuisse qua mille octingentos septuaginta, aut circiter passus efficiebant, in Actis vero Apostolorum cap. 1. 12. dicitur Bethphage distare ab Ierusalē sabbathi iter. id est quantum Iudæis die sabbathi progredi licebat: licebat autem, vt Origenes ait, mille passus; vt alij, bis mille cōficere. Quod eo est probabilius, quod Christus cum Ierosolymis esset; solebat sub noctem ire in montem Olíueti, vt ait Lucas ca. 21. 37. & est vero simile eum ad domū Mariæ sororis Lazari ititasse, quæ in Bethania erat, vt apparet ex Ioanne ca. 12. 1.

Misit duos discipulos.] Qui duo illi fuerint discipuli, prudentis est interpretis non inquirere, prudentis lectoris libenter ignorare, cum Euangelistæ nō expressérint, expressuri vtique, si quid nostra interesse iudicassent. Quanquam non ignoro magnos Auctores non inquisiuisse modò; sed quodammodo etiam definiuisse: nam Hilarius, Auctor imperfecti, Beda, Strabus, & Auctor historiæ, quam Scholasticam vocant, Petrum & Philippum fuisse credunt, Origenes & Theophylact. Petrum & Paulum mystice, vt opinor: nec enim ignorare poterant nondum Paulum tum Apostolum fuisse. Itaque non tam Petrum & Paulum missos fuisse, quam Petrum & Paulum per eos, qui missi fuerant, significatos dicere voluerunt, quia ad soluendam asinam, & pullum missi sunt, & asina, vt illi putant, populum Iudæorum, pullus Gentilem significabat: & Petrus ad Iudaicum, Paulus ad Gentilem populū mittendus erat.

2. *In castellum.*] εἰς τὴν κώμην in pagum, aut in vicum. Lyranum valde miror alioqui bonum Auctorem, castellum hoc loco Ierosolymitanam vil-
B lam exposuisse, & in nominis diminutione parum considerate lusisse, quasi per contemptum non castrum: sed castellum Christus appellauerit, cùm non solùm Græca lingua, quam non penitus ignorabat: sed via etiam ipsa, qua Christus iter habebat, docere potuerit locum, in quem Apostoli missi sunt, aliquanto spatio ab Ierusalem distitum fuisse.

Quod contra vos est.] E regione sicut Latinus Poëta dixit, *Italiam contra*, & Galli solent dicere, ecce contra te est, id est ante te Nam quorūdam interpreta- Virg. 1. Æneid.
C tio, qui contra id est aduersus vos exponunt, aut allegorica est, aut parum apta.

Asinam & pullum.] Marc. Luc. & Ioann. solius pulli meminerunt. Matth. asinam etiam nominauit, & vt rem totam narraret, sicut erat, & vt ostenderet vere impletam fuisse Zachariæ prophetiam, quæ non solùm de pullo: sed etiam de asina loqui videbatur, aut intelligi certe poterat, & fortasse etiam, vt nominata asina indicaret adeo iuuenem fuisse pullum, vt neminem dum vexisset, sicut Marc. cap. 11. 2. & Luc. cap. 19. 30. explicarunt, *super quem nemo adhuc hominum sedit*: non enim solent pulli ab asina-
D bus separari donec onera gestare incipiant. Cæteri vero Euangelistæ ideo de solo pullo mentionem fecerunt, quia super solum pullū Christus insedit. Quod Auctor scholasticæ historiæ, & Lyranus dicunt asinam, & pullum nullum certum habuisse dominum: sed in vsum pauperum expositos fuisse, vt quisquis illis indigeret, vteretur nec debuerunt sine alicuius boni Auctoris testimonio affirmare, & non viderunt Euangelistis esse contrarium: scribit enim Lucas c. 19. 33. *Soluentibus autem illis pullum dixerunt domini eius ad illos, quid soluitis pullum?*

3. *Continuo dimittet*] Quidam intellexerunt Christum dimissurū, quasi sensus sit, fiet, vt Christus simulatque iumentis vsus fuerit, ea remittat, vt inter-
E pretatur Auctor imperfect. hom. 37. sed ex Marco cap. 11. 6. manifestum est, id non ad Christum, sed ad dominum pulli esse referendum: quasi dicat, simul atque dixeritis dominum opus illis habere, dimitet vobis eos.

4. *Hoc autem factum est, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetam.*] Dictionis, vt, duplex sensus esse potest; alter, vt non causam, sed consequentiam significet: quemadmodum capite 2. 15. explicauimus: quasi dicat ita factum esse, vt impleretur; quod dictum fuerat per Prophetam, alter vt causam finalem declaret; quasi velit Euangelista significare,
F propterea voluisse Christum asino vectum ingredi in Ierusalem, vt prophetiam Zachariæ sibi conuenire declararet, hoc mihi magis probatur. Nam vt Chrysostomus & Auctor imperfecti hoc loco disputant, non est existimandum temerè Christum, & sine vlla significatione mysterij voluisse tunc asino insidentem vrbem inire, cùm nunquam ita in eandem vrbem ingressus antè fuisset. Potissimam ergo eius consilij causam fuisse arbitror, vt cogerentur

Digitized by Google

Iudæi ex prophetiæ testimonio ipsum tanquam suum Regem & Messiam agnoscere. Quis enim alius Iudæorum rex, vt Chrysostomus argumentatur, asino vectus in Ierusalem ingressus vsquam est, de quo Prophetæ vaticinium possit intelligi? Aliam eius rei causam Chrysostom. affert, vt Apostolis, & nobis omnibus humilitatis exemplum præberet. Tertiam Auctor imperfecti, vt Iudæorum inuidiā concitaret, quasi eo facto regem se Iudæorum fuisse profiteretur, vt cùm tempus moriendi iam esset, illos in se irritaret, vt se traderent morti, cum alias antequam moriendi tempus appropinquaret, ex eorum manibus effugere soleret, vt Lucæ 4. 29. & 30. videtur etiam Christus regni sui speciem, quod in humilitate consistebat, ante oculos ponere voluisse.

5. *Dicite filiæ Sion.*] Hæc verba apud Zachariam nō sunt, ex quo sumptum est testimonium, quod sequitur. sed aut Euangelista explicandi causa proposuit; aut ex Zacharia, & Isaia cap. 62. 11. testimoniū conflauit; qui idem prædicens his vtitur verbis, *Dicite filiæ Sion, ecce saluator tuus venit.* Apud Zachariam c. 9. 9. sic legitur, *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendes super asinam, & super pullum filium asinæ*: quemadmodum Hierony. vertit. Matth. ne omnia prophetiæ verba recitauit, quia, vt post dicemus, necessaria non erant; neque Hebraicam lectionem; sed versionē Septuaginta interpretum, vt in multis aliis locis, secutus est.

Filiæ Sion.] Et Hebraismus est, & synecdoche. Hebraismus, quod ciuitatem filiam appellet; quod in sacris literis est frequentissimum, & à nonnullis Græcis Poetis vsurpatum à Latinis imitatione quadam & similitudine acceptum, qui vrbes fœminarum nomine appellare solent; & synecdoche, quia ex parte totum intelligitur. Sion enim mons erat, in quo vna tantùm pars vrbis erat collocata. Solet autem tota vrbs propterea ex eo monte nominari; quia ibi erat regia. Ioannes ca. 12. 15. paulo aliter hoc testimonium citat. *Noli*, inquit, *timere filia Sion.* Sensū nimirum, non verba secutus est. Nam quod Propheta dicit, *Exulta*, ille dicit, *noli timere*; non enim timet, qui exultat.

Ecce Rex tuus.] Videtur diu expectatum Messiam, quasi iam prope aduentantem, & ante oculos positū digito demonstrare queadmodum cum diu aliquem expectamus, & in viam, qua venturus est, intentos habemus oculos, vt videamus vtrū appareat, qui primus illum venientem prospicit, dicere solet, ecce venit, hanc vim habet illud *ecce*, & illud *venit.* Nam etsi propheta futuro vsus est tempore, dubiū nō est, quin pro Hebraicæ linguæ proprietate futurum pro præsenti positum sit, quod intelligentes Septuaginta per tēpus præsens transtulerunt, vt & Matth. fecit.

Venit tibi.] Sic iungenda sunt verba, vt ex Hebraico contextu perspicuum est. Significat enim Propheta filiæ Sion suum regem venire, id est, quē per multa sæcula expectauerat: significat etiam propriè ad filiam Sion, id est, ad populum Iudaicum esse, quia non venerat, nisi ad oues, quæ perierant domus Israel, vt dicit cap. 15. 24. hoc ergo est *venit tibi.* Itaque qui pronomen *tibi* cum sequentibus copulant, quasi sensus sit, tibi mansuetus, non iratus, non elatus, nō crudelis, etsi bene saltant, extra chorum tamen saltant.

Mansuetus.] Hebraice est עני pauper; sed Septuaginta conuerterunt πραῢς mansuetus, quia, vt opinor, legerunt ענו, eosque Euangelista secutus est,

A nulla sententiæ Prophetæ iniuria. Nam & qui pauperes sunt, mansueti, ac mites esse solent, & vtrumque nomen apud Hebræos ab eodem verbo originem trahit.

Sedens super asinam, & pullum.] Vulgaris hoc loco quæstio, quomodò Christus super asinam & pullum sedere potuerit. Nonnulli auctores existimantes id litteraliter intelligi non posse, ad allegoriam confugiendum esse dixerunt, vt Hieronymus, & Beda. Alij supra vtrumque sedisse non simul, sed prius super asinā, deinde supra pullum, idque mysterij declarandi causa; asinam enim populum Iudaicum, in quo prius insederit; pullum Gentilem, in quem relicto Iudaico se transtulerit. Ita Theo-B phylactus, Strabus, Remigius, D. Thom. & Hugo. Contra Lyranus priùs supra pullum, deinde supra asinā sedisse, quia pullus indomitus erat, & pati sessorem noluerat. Et quidem verba Euangelistæ videntur præ se ferre Christum sedisse super vtrumque, & quia propterea videtur asinā à pullo distinxisse etiam in testimonio prophetæ, in quo Hebraicum nomen חמור & asinum, & asinam significare poterat; & quia versu 7. scribit Apostolos super vtrūque vestes suas posuisse, vt Christus insideret. Ex aliis tamen Euangelistis perspicuum est non nisi super pullum Christum sedisse, & quia asinæ ne C mentionem quidam vllam fecerunt, & quia Marcus & Lucas indicant mysterij alicuius causa non solū non super asinam: sed ne super asinum quidem domitum sedere voluisse, verùm super pullum, super quem nemo hominum sederat, siue populum Gentilem adhuc rudem, & indomitum significare voluerit, siue non decuerit sedere Christum super asinum, super quem alij homines insedissent, siue vt nonnulli Auctores volunt, in ea etiam re virtutem suam voluerit declarare, quòd indomitus pullus sibi obediret. Itaque superest nunc alia quæstio, *Beza in annot. reprehenditur.* quomodo Matth. super vtrumque sedisse non solū indicare, sed plane dicere videatur. Nobilis cuius-D dam Caluinistarum interpretis ridicula mihi videtur esse sententia, qui Gallica phrasi Euangelistam dixisse putat super asinam, & pullum Christum sedisse, quemadmodū Galli vulgo dicunt ire duobus equis, non quod qui ita ire dicitur, sedeat super vtrumque, sed quod in comitatu suo duos equos habeat. Recte fortasse coniecisset, si Matthæus natus fuisset in Gallia, præterquam quod, vt ea phrasis in hūc locū conueniret, oportebat, vt aliquis alius sederet super asinā: nec enim calo, & lixa, qui vno vehitur equo, & duos alios capistro trahit, trib⁹ equis ire dicitur. Melius alii existimant hoc loco Græcum vocabulum ὄνος, quamuis & asinam, & asinum significet: tamen non asinam, sed asinum fuisse vertendum, vt non duo, sed vnus tantum si-E gnificaretur: tanquam diceret Euangelista sedens super asinum, & super pullum filium subiugalis repetitione apud Hebræos vsitata, qua idem diuersis nominibus significatur. Iuuat interpretationem Hebraici sermonis consuetudo, qua nomen חמור quod est apud Prophetā, asinum fere vbique, vix vnquam asinam significat. Est in hac sententia Græcus Auctor Euthymius, eaque valde mihi aliquando placuit: sed animaduerti postea Euangelistam loqui, vt dubium non sit voluisse significare F Christum super asinam, & pullum sedisse. nec enim sine causa nomen, quod apud Prophetam ambiguum erat, vt & pro asino, & pro asina accipi posset, sine ambiguitate asinam vertit, præsertim cùm neque Ionathas Chaldæus Paraphrastes, neque Septuaginta interpretes ita vertissent. Nec dubium

Digitized by Google

est, quin noster interpres melius hoc loco asinam, quàm asinum verterit, cum ex ipso contextu manifestum sit Christum versu secundo de asina, & pullo eius locutum fuisse, vbi Græcum participiũ ἐπιβεβηκυῖα generis fœminini omnem ambiguitatem tollit. Eorum ego probo sententiam, qui Euangelistam per synecdochem, aut syllepsim locutũ fuisse dicunt, qua de vna re plurium loquimur numero, vt cùm dicuntur Apostoli ob effusum vnguentum murmurasse, cum solum Iudam murmurasse constet, & vt dicuntur latrones, qui cùm Christo crucifixi erant, blasphemasse, cũ alius Euangelista declaret non blasphemasse nisi alterum. Suspicor tamen Euangelistam certo consilio & non asinum, sed asinam conuertisse, & ita fuisse locutum, vt Christum super vtrumque sedisse dicere videretur; vt si quis forte testimonium prophetiæ ad hũc modum intelligebat, vt putaret venturum regem super asinam simul, & pullum eius sessurum esse, nihil calumniari posset, quo minus prophetia impleta esse in Christo videretur. Cur ergo Apostoli non solùm super pullum, sed etiam super asinam vestes suas dicuntur posuisse versu 7. Respondet Euthymius: quia nesciebant vtrũ super asinam, an super pullum Christus sedere vellet. Quod probabile non est, quia cũ Marcus, & Lucas dicant Christum dixisse iis, quos ad soluendum pullum mittebat, *inuenietis pullum, super quem nemo adhuc hominum sedit*, non poterant Apostoli ignorare Christũ non super asinã: sed super pullum sedere velle. Itaque faciliùs quæstionem soluemus, si dicamus similem illis esse syllepsim.

Christus solã asina pullo insedit.

Synecdoche & syllepsis in scriptura notanda.

7. Et eũ desuper sedere fecerũt.] Græce ἐπάνω αὐτῶν. super ea. quod vel ad asinam, & pullũ, vel ad τὰ ἱμάτια vestimenta referri potest, vt Euthymius & Theophylactus volunt.

8. Plurima autem turba.] Turbã hanc eam fuisse, quæ Christũ iter Ierosolymam versus facientem miraculorũ causa sequebatur, apparet ex Ioanne cap. 12. 12. videntur autẽ Apostoli initium fecisse huius rei, vt indicat Lucas cap. 19. 37. *Cum appropinquaret*, inquit *ad descensum montis oliueti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna.*

9. Hosanna filio Dauid.] Multa à Græcis, & Latinis Auctoribus magnis alioqui, & grauibus de hoc nomine dicta sunt quæ cognita, compertaque veritate superfluũ fuerit commemorare. Quædam obiter attingamus. Nonnulli nihil significare videntur existimasse, sed interiectionem tantùm esse gaudentis, & obsecrantis, vt Augustinus tractatu in Ioann. 51. deceptus, vt opinor, ab aliquo Hebræo, aut non bene, quæ sibi dixerat, intelligens. Nam forte dixerat, quod verum est, vltimam eius dictionis syllabam נא na obsecrantis interiectionem esse; ille vero non intelligens totam dictionem nihil aliud, quã interiectionem esse existimauit. Reprehendit Hieronymus in epistola ad Damasũ Diuũ Hilarium, quod dixerit scribens in hunc locũ *Hosanna* redemptionem domus Dauid significare, quod idem ab Hilario, vt arbitror, mutuatus in commentariis in caput Lucæ 19. dixit Ambrosius, immerito fortasse, vt paulò post docebimus, vterque reprehensus. Alij *Hosanna* hymnum, ac laudem significare dicunt, vt Euthymius hoc loco. Alij ramos; quos Iudæi in festo tabernaculorum gestantes clamare solebant *Hosanna, Hosanna*, vt vir quidam nostro tempore in literis Hebraicis singulariter doctus ex Hebræorum commentariis obseruauit. Nam quia gestantes ramos solebant canere. *Hosanna* factũ esse dicunt Hebręi, vt *Hosanna* ipsi vocarentur rami. Itaque ea consuetudine excitatam turbam ramos arborum defregisse, & clamasse *Hosanna filio Dauid*, quasi dicat, præcidite, & date ramos filio Dauid, vt nescio quis dixit *manibus date lilia plenis*. Placuit hæc sententia nostro tẽpore quamplurimis, quo non nisi noua, & inaudita placere solent, mihi fortasse, quia non satis intelligo, nullo modo placet. Primum, quia, vt paulo infra dicemus persuadere mihi non possum turbam illam consuetudine festi tabernaculorum inductam fuisse, vt Christo ramos præferret, quod commune nihil esset Christo cum ramis tabernaculorum, qui ideò tantum gestabantur, vt tempus illud, quo sub tabernaculis Iudæi fuerant, in memoriam reuocaretur; & non est credendum turbam illam, præsertim ducibus Apostolis, temere, ac sine sensu ramos præcidisse. Vera igitur est Hieronymi hoc loco, & in epistola ad Damasum sententia *Hosanna* הוֹשַׁעְנָא, aut הוֹשִׁיעָה נָּא nihil hic aliud significare, quam saluum fac obsecro, sumptumque esse ex Psalmo 117. vers. 25. Dubium tamen, ad quem, tanquam personam agentem, & ad quem, tanquam ad patientem referenda sunt verba. Omnes, quos equidem viderim, veteres interpretes ad Christum referunt, tanquam ad personam agentem; ad turbam, tanquam ad patientem, quasi dicat, serua nos, ô fili Dauid. Sic Irenæus lib. 4. cap. 24. Origenes tractatu in Matth. 15 Hilar. canone 21. Ambros. in cap. 19. Lucæ. Hieronym. & Beda in commentariis in hunc locũ. Atque hoc Hilarius & Ambros. indicare voluerunt, cum dixerunt *Hosanna* redemptionem domus Dauid significare, vt ex præcedentibus, atque sequentibus eorum verbis apparet: quasi dicerent turbam illam quæ clamabat *Hosanna*, id est serua obsecro, professam hac voce fuisse Christum tanquam domus Dauid redemptorem venisse. Huic sententiæ multa repugnant, primum, quod non videatur turba tunc tantam de Christo opinionem habuisse, vt verum Deum, ac redemptorem esse crederet: alia verò ex parte non ignorabat carmen illud *Hosanna* non nisi vero Deo cani solere. Deinde quia, quod statim sequitur, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, non ad Christũ, tanquam ad personam agentem; sed tanquam ad patientem refertur; non enim orabant, vt Christus sibi benediceret: sed vt ille à Deo benediceretur. Præterea quia in Psalmo, vnde desumpta sunt verba, *Hosanna* non refertur ad *qui venit in nomine Domini*, sed ad Deum, & non est credendum turbam, multo vero minus Apostolos, qui præcinebant, alio sensu, quàm à Dauide dicta fuerant, hæc verba recitasse. Adde, quod Grammatica non conuenit, quis enim sensus est, salua nos filio Dauid? Etsi non ignoro nonnullos Auctores legere fili Dauid, in quibus est Irenęus: sed constans est omnium Græcorum codicum; & Latinorum magis emendatorum consensio, qui non fili Dauid, sed *filio Dauid* legunt. Denique si hanc interpretationem sequamur, non video qua ratione id quod statim sequitur; intelligere possimus, *Hosanna in altissimis*. Quis enim sensus esset, saluos fac nos, ô fili Dauid, in altissimis? Quod ergo recentiores quidam interpretes ante me dixerunt, valde probo, hæc verba ad Deum, tanquam ad personam agentem; ad Christum, tanquam ad patientem referri oportere: precatur enim turba Deum, vt nouum regem diuque desideratum seruet, ac prosperet, sicut Psalm. 44. 4. 5. de eodem Christo loquens dixit Dauid, *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, intende, prospere procede, & regna.* Solemus enim nouis regibus regnum, aut vrbẽ regiam ineũtibus fausta pre-

De Hosanna opiniones variæ.

Virg. 6 Æneid.

Vera de Hosanna sententia.

Digitized by Google

cantes acclamare, viuat rex: quod & Iudæos solitos facere multis exemplis compertum est. 1. Regũ 10. 24. 3. Regum 1. 25. 39. 4. Regum 11. 12. 2. Paralipomenon. 23. 11. quod ergo turba clamat *Hosanna*, perinde est, ac si dicat, viuat rex: quod autẽ ramos præfert, consuetudine triumphantium, & gaudentium videtur facere. solebant enim Iudæi, sicut & cæteræ gentes, in præliorum lætitia ramos arborum ferre, vt apparet ex 1. Machabæorum lib. cap. 13. 51. Itaque minime assentior iis, qui existimant turbam illam consuetudine quadam festi tabernaculorũ ramos arripuisse. Nam in tabernaculorum festo non lætitiæ, sed recordationis causa ramos præferebant: B hãc autem turbam triumphantium, & lætitia gestientium more prætulisse manifestum est, præterquam quod qui hoc dicunt, mysterium etiã illius singularis facti videntur abolere. Ergo non dubito, quin turba non cæco, & inconsiderato impetu consuetudinis; sed aut prudenti consilio, aut, quod similius est vero, diuino quodã instinctu id fecerit, vt omnes intelligerent, quod Dauid de futuro Messia prædixerat, impletum in Christo. Certum huius rei argumentum est, quod versiculo 15. etiam infantes iisdem verbis dicantur acclamasse, quod neque consuetudine, neque humano consilio; sed solo diuino afflatu facere potuerunt. Ideo non clamarunt, viuat rex; sed loco eius consuetæ acclamationis *Hosanna*. Dicet aliquis, neque cum hac interpretatione Græcam, Latinamque constructionem conuenire, nisi, cum precaretur Deum turba, vt Christum seruaret, non diceret Hosanna filio Dauid, sed filium Dauid. Bene iam à nonnullis interpretibus responsũ est, Hebraicam esse constructionem, quam & Græcus, & Latinus interpres secutus est. Hebrei enim verbum יושע non solũ cum quarto, sed & cum tertio casu copulare solent, vt Deut 22. 27. Iosue 10. 6. Iudicum 7. 2. 1. Reg. 25. 26. Psal. 43. 4. Psal. 85. 16.

Benedictus qui venit.] Id est prospér sit eius aduentus, sicut paulo ante ex Psal. 44. recitauimus, *Intende prospere procede, & regna.*

In nomine Domini.] In nomine Domini venire dicitur non solum, vt plerisque interpretibus visum est, quia à Deo missus veniebat: sed etiam quia personam gerebat Dei, qui per eum populum suum visitabat. Marc. cap. 11. 10. addidit *benedictum, quod venit regnum patris nostri Dauid. Hosanna in excelsis.* Repetitio est ex vehementi affectu profecta. Legimus in nonnullis antiquis Conciliis, & in quibusdam prophanis etiam historiis obseruatum fuisse, quoties vna, eademque vox à turba Imperatori acclamante repetere tur; ex numero enim repetitionum affectus æstimabatur. Quod autem dicit *Hosanna in altissimis*, qui optime videntur hactenus interpretari, sic exponunt, quasi Græce intelligatur pronomen, ὁ, qui es in altissimis, cuius eclipsis exẽplum proferunt ex Psalmo 147. 1. Hoc mihi nimis durum, & insusitatum videtur. Itaque potius credo præpositionem Græcam ἐν in positam esse pro ἐκ ex, sicut Hebraice ב pro מן, Exodi 12. 43. & Leuitici 8. 32. & 2. Paralipomenon 16. 6. & illo ipso Psalmo, quem alij citant 147. *Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis*, id est de excelsis, sicut ante dixerat *de cœlis*: repetitionem enim esse manifestum est, & Hebraismum, & Septuaginta interpretes Græce, & Hieronymus Latine imitatus est, quem etiam imitati sunt hoc loco; & *in altissimis* dixerunt pro, de altissimis: rogant enim Deum, vt de cœlo, hoc est cœlitus, diuinitus, mirabiliter nouum regem seruet. Hinc intelligitur, quomodo, quod Lucas

Hebraysmus notãdus.

A scribit capite 19. 38. turbam acclamasse, *pax in cœlo, & gloria in excelsis.* non sit alteri eiusdem Lucæ sententiæ contrarium capite 2. 14. *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus.* Nam illic angeli gloriã Deo, pacem hominibus annuntiabant: hic turbæ & gloriam, & pacem Christo *in excelsis*, id est ab excelsis, & à Deo precantur, nam & apud Lucam ἐν ponitur pro ἐκ, *in*, pro de.

10. *Commota est vniuersa ciuitas.*] Non est credendum singulos ciues fuisse commotos; sed vniuersa ciuitas commota fuisse dicitur, quia & maior pars, & qui auctoritate primi erant, vt Scribæ, Pharisei, & sacerdotes commoti sunt, quẽadmodum capite secundo, tertio, dixit Euangelista Magorũ aduentu vniuersam Ierosolymã fuisse turbatam. Commota autem ciuitas non gaudio, non admiratione, non metu: sed inuidia, & maligna quadam indignatione, quod videret Christo tantum honoris tribui vt ex verbis sequentibus intelligitur, sicut monuit Euthymius.

Quis est hic.] Non ignorabant, quis esset Christus, cùm eum per tres iam annos cognouissent: sed sensus est quantus hic est, vt tantũ honoris mereatur: sicut dicebant Nazareni cap. 13. 55. *Nonne hic est fabri filius?*

C 11. *Populi autem.*] οἱ δὲ ὄχλοι, Turba, quæ aliunde secuta eum fuerat, non autem Ierosolymitanus populus. Opponit enim rusticã turbam, quæ Christũ secuta fuerat, Ierosolymitanis ciuibus, quod hi per contemptum, & inuidiam dicerent. *Quis est hic?* illa per fidem responderet: *hic est Iesus Propheta à Nazareth.* Cum autem prophetam vocat, non qualemcũque, sed Messiam illum iã olim promissum, diuque expectatũ intelligit, vt ex superiore acclamatione perspicitur: propterea enim dixerat: *Hosanna filio Dauid, & Benedictus, qui venit in nomine Domini.* Non enim regis solùm, sed etiam prophetæ nomine Messias promissus erat, vt Deuter. 18. 15. *Prophetam de gẽte tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies*: quod Act. 3. 22. & Stephanus 7. 37. de Christo interpretantur. D

A Nazaret.] Triplicem patriam Christum habuisse, Bethleem, in qua natus: Nazareth, in qua educatus: Capharnaũ, in qua plerumque versatus est c. 9. 1. exposuimus.

Triplex Christi patria.

12. *Et intrauit Iesus in templum Dei.*] Non satis compertum est, quando Christus in templum intrauerit. Sunt qui dicant eum recta via asino insidentem per mediam vrbem progressum, & in templum intrasse. Alij nõ eo die, quo in vrbem ingressus est: sed E postridie: quemadmodum videtur narrasse Marcus capite 11. 15. Matthæum autem per anticipationem dixisse Christum in templum ingressum esse. Alij è contrario eadem die, qua in vrbem ingressus est, in templum etiam ingressum: Marcum verò non seruasse ordinem narrationis: sed per recapitulationẽ, quod precedenti die gestum erat, sequenti narrasse. Ita sentit Diuus Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarũ cap. 68. quod ex vers. 17. confirmat, *& relictis illis abiit foras extra ciuitatem*: quibus verbis indicat Euangelista Christum, antequam ex vrbe exiret, vt iret Bethaniam, disputationem, quã Matthæus & Marcus narrant, cum sacerdotibus habuisse, quamuis Marcus eam non narret, nisi secundo F die, cum Christus Bethania Ierosolymam rediisset. Alij, vt Matthæum, Marcũque concilient, vtroque die Christum in templum ingressum fuisse dicunt: quod probabile quidem est, quia quotiescunque Ierosolymis Christus erat, templum frequẽtabat: sed est dictum abs re, quia Euangelistæ non de

Digitized by Google

quocunque Christi in templum ingressu: sed de eo A tantum loqui voluerunt, quo ea, quæ loquûtur, gesta sunt: vt pueri, qui in templo erant, acclamarent, *Hosanna filio Dauid*, & sacerdotes Christum interrogarent, vtrum ea, quæ dicerentur, audiret. Ea autem non secundo, sed primo die accidisse, probabile est, cùm pueri adhuc clamarent *Hosanna*, quod primo potius, quàm secundo die fecisse credẽdum est. Itaque Diui Augustini sententia multo mihi videtur probabilior. Scribit etiam Ioannes cap. 2. 14. 15. similem historiam; sed vero simile est, quod Chrysostomus, Augustinus & Euthymius existimãt, similem esse non eandem, bisque Christum è templo B vendentes, & ementes eiecisse. Cum autem in templum dicitur ingressus, prima pars templi intelligẽda est, quæ atrium, & porticus Solomonis appellabatur, vbi docere, & ambulare solebat Christus Ioannis 10. 23. Is enim locus patebat omnibus, Acto. 3. 11. & 12. nam in reliquas duas templi partes, non nisi sacerdotes ingrediebantur, vt ait D. Paulus ad Hebræos 9. 6. & 7. In atrio ergo templi & vendentes & ementes versabantur.

Vendentes.] Non possumus hunc locum melius, quam Hieronymi verbis interpretari; *Et hoc* (inquit) C *primo sciendum, quod iuxta mandata legis augustissimo in toto orbe Domini templo, & de cunctis pæne regionibus Iudæorum illuc populo confluente innumerabiles immolabantur hostiæ, maxime festis diebus taurorum, arietum, hircorum, pauperibus, ne absque sacrificio essent, pullos columbarum, & turtures offerentibus; accidebat plerunque, vt, qui de longe venerant, non haberent victimas: excogitauerunt igitur sacerdotes, quomodo prædam de populo facerent, & omnia animalia, quibus opus erat, ad sacrificia vendebant, vt & venderent non habentibus, & ipsi rursum empta susciperent. Hanc stropham eorum crebra venientium inopia dissipabat, qui indigebant sumptibus, & non solum hostias non habebant: sed ne vn-* D

Leui. 25. 36. Deuteron. 23. 19.

de emerent quidem aues, & vilia munuscula. Posuerunt itaque & nummularios, qui mutuam sub cautione darent pecuniam: sed quia erat lege præceptum, vt nemo vsuras acciperet, & prodesse non poterat pecunia fœnerata, quæ commodi nihil haberet, & interdum sortem perderet, excogitauerunt & aliã techňam, & pro nummulariis colybistas facerent, cuius verbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Colyba dicuntur apud eos, quæ nos appellamus dragemata, vel vilia munuscula, verbi gratia, frixi ciceris, vuarumque passarum, & poma diuersi generis. Igitur quia vsuras accipere non poterant, colybistæ, qui pecuniam fœnerati erant, pro vsuris accipiebant varias species, vt, quod nummo non licebat, in his rebus exigerent, quæ nummis coemuntur. E Cætera mihi placent; illud tantum certum non est, quod Hieronymus refert, eam consuetudinem à sacerdotibus introductam esse.

Et cathedras vendentium columbas euertit.] D. Hieronymus hoc loco, & Ambrosius in cap. 19. Lucæ, non putant, posse hoc aduerbium intelligi, absurdum existimantes columbarum venditores, tanquã doctores legis cathedras habuisse. Itaque ad mysticũ sensum confugiunt, venditores columbarum Episcopos esse qui dona Spiritus sancti pecunia vendũt: hi enim in Ecclesiis cathedras habent, quam allegoriam & cæteri omnes veteres interpretes secuti sunt, sed non sublato tamen literali sensu. Igitur venditores columbarum cathedras, in quibus sederent, F habuisse credendum est, non quales legis Doctores sed quales eiusmodi rerum in foro venditores habere solent. Cur ergo dicet aliquis, non potius dicitur nummulariorum, quàm columbas vendentiũ cathedras euertisse, cum nummularij potius, quàm columbarum venditores cathedras habere soleant? Respondeo, voluisse Euangelistam dicere, quod e-

Cõtra Episcopos Simoniacos.

rat maius; prætermittere, quod minus: in nummulariis autem maius erat eorum mensas vna cum pecunia, quam eorum cathedras euertere: propterea mensas, non cathedras dixit euertisse. Merito mirãtur multi quomodo nummularij, & reliquum hominum genus auarissimum Christo non restiterint. Recte Hieronymus respondet, *Plerique arbitrantur maximum esse signorum, quod & Lazarus suscitatus est, quod cæcus ex vtero lumen acceperit, quod ad Iordanem vox audita sit patris, quod transfiguratus in monte gloriam ostendit triũphantis. Mihi inter omnia signa, quæ fecit, hoc videtur mirabilius esse, quod vnus homo, & illo tempore contemptibilis, & in tantum vilis, vt postea crucifigeretur, Scribis, & Pharisæis contra se sæuientibus, & videntibus lucra sua destrui, potuerit ad vnius flagelli verbera tãtam eiicere multitudinem, mensasque subuertere, & cathedras confringere, & alia facere, quæ infinitus non fecisset exercitus. Igneum enim quiddam, atque sydereum radiabat ex oculis eius, & diuinitatis maiestas lucebat in facie.*

Ioã. 11. 43. 9. 6. Matt. 3. 17. Marc. 9. 1. 2. Maximum Christi miraculum Hieronymi sententia.

13. *Scriptum est.*] Quod Ieremias de hominibus sui temporis dixerat, ad nummularios & vẽditores columbarum accommodat. Simile exemplum notauimus sup. ca. 15. 8. vbi non interpretatur prophetiam, sed ad personas similes accommodat.

16. *Ex ore infantium.*] Dubium, an qui clamabant, infantes omnino fuerint, an pueri iam grandiusculi, qui, cùm turbam clamantem audiuissent, *Hosanna filio Dauid*, eandem cantionem, vt ea solet ætas, imitati sunt. Hilarius, Auctor imperfecti, & Strabus pueros quidem, sed non infantes fuisse putãt. Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus infantes; quod ego multo magis probo, & quia id Christi gloriam magis auget, & quia verba id significant, & quia eo sensu dicere videtur Christus, sicut apud Luc. c. 19. 40. de eadem re loquens dixisse dicitur, *si hi tacuerint, lapides clamabunt.*

Perfecisti laudem.] κατηρτίσω αἶνον perfectam laudem consecutus es. Eodem sensu Dixit Dauid, יסדת fundasti laudem, id est stabilem perpetuam, & immortalem laudem tibi comparasti. Quis apud Dauidem sensus sit, in commentariis in Psal. 8. 3. explicabimus Dauidem se per ταπείνωσιν infantem, & lactentem appellasse, ex cuius ore gratias pro deuicto Goliath agentis magnam Deus laudem consecutus esset, vt statim sequitur, *vt destruas inimicum, & vltorem*, id est, quia inimicum & vltorem destruxisti: hunc enim sensum Hebraica verba recipiunt. Obseruandum est Christum se in huius accommodatione sententiæ Deum declarare. Nam quod Deo Dauid dixerat, sibi dictum esse interpretatur.

Psalmorũ locus explicatus.

17. *Et relictis illis.*] Principibus sacerdotum, & Scribis, de quibus ver. 15. dictum erat. Quo autem consilio eos reliquerit, variæ sunt sentẽtiæ. Euangelista quidem ita videtur scribere, vt Christum significet certa aliqua, & non leui de causa eos reliquisse. Alioqui non erat, quod diceret, *& relictis illis abiit foras* satis erat, vt scriberet eum se in Bethaniam recepisse, quod ibi haberet hospitium; cum autem dicit, *& relictis illis*, significare videtur eorum causa discessisse. Ergo Chrysostom. Auctor imperfecti, & Euthym. propterea eos reliquisse dicunt, ne ab illis ante tempus comprehenderetur. Theophylact. vero, quod eius præsentia, atque colloquiis indigni essent. Vtrumque probabilius, quam quod Hieronymus, Beda, & Strabus existimant, non alia de causa discessisse, quam quod, pauper cum esset, hospitium in tanta ciuitate non inueniret. Nec enim credibile est neminem fuisse, cum tam multi iam in eum credidissent, qui domo vellet recipere.

18. *Esuriit.*] Sunt qui existiment non esuriisse vere,

Digitized by Google

cum matutinum esset tempus;sed vt occasionẽ acciperet edendi miraculi, esurire finxisse, vt sentit Euthymius,nescio etiam,an Augustinus lib.2.quæstionum Euangelicarum quęstione 51. Id est valde probabile. Nam,vt postea dicemus,etiam finxit in ficu se fructum quærere, cum non ignoraret fructum non habere. Certe si vere esuriit, recte mihi videtur Chrysostomus existimare non naturalem fuisse famem; sed voluntariam, & sponte accersitam,vt causam haberet miraculum edendi, quemadmodum cap.8. 24. docuimus tempestatem illã, quæ ipso cũ discipulis nauigante sæuire cœpit, non naturalẽ;sed eius studio,& voluntate excitatã fuisse,vt occasionẽ haberet ventis,marique imperandi,

B

& ostendendi potestatem ac diuinitatem suam.

19. *Et nihil inuenit in ea.*] Fructum in ficu Christum non inuenisse non est mirũ, cum, vt scribit Marcus cap.11.13.ficorũ tẽpus non esset; erat enim dies mẽsis Martij vndecimus,vt ex Euangelistis aperte colligitur:quæsiuisse mirũ est. Quod hæreticorũ scribit interpres Christũ quæsiuisse in arbore fructũ, quod nondum cognouisset,quęnã arbor esset, putassetque,cum longe vidisset,aliquam aliã arborem esse ex iis,quæ tunc maturũ fructũ haberent,ridiculum est.Nã neque, quæ esset arbor Christus ignorare potuit,neque vllam arborem eo tempore maturum fructum habere potuisse.Et, vt fingamus,

Caluinus in harm.

C

quemadmodum hæreticus dicit, Christum arborem non cognouisse;cur illi maledixit, cum ficum esse videret,quæ nondum maturos deberet habere fructus? Sciens ergo & prudens Christus ad arborem diuertit,neque ignorans esse ficum,neque fructum non habere:sed fingens se quærere more hominum,quod se sciebat inuenturum non esse;sicut, vt miraculi occasionem captaret,vt Augustinus lib. 2. quæstionum Euangelicarum quæst. 51. & Chrysostomus & Euthymius in hunc locum scribentes existimant,siue,vt ego arbitror,vt mysteriũ,de quo paulo post dicemus,declararet. Altera quęstio est,

D

cur arbori maledixerit,eãque arefecerit, quasi punire vellet,quod fructum non haberet,cùm habere non deberet eo tempore, quemadmodum Marcus quasi arborem excusans dixit, *non enim erat tempus ficorum.* Id ego non iræ impetu, qui in Christum cadere non poterat,non pœnę inferendæ causa,quã nec arbor merebatur,nec poterat sentire, si mereretur:sed solo mysterio factum credo;quemadmodum Origenes tractatu in Matthæum 17. Hilarius, & Hieronymus putant.Mysterium autẽ fuit,quod, cũ Synagoga arbor esset,a Deo in vinea sua plantata,fuctumque in ea sæpe quæsiuisset, nunquam inuenisset vllum: quemadmodum apud Isaiam dicit

Cur Christus ficum arefecit.

E

cap. 5. 2. *Expectaui,vt faceret vuas,& fecit labruscas,* & vt per aliam apud Luc. parabolã declaratur cap.13. 6. 7. *arborem* (inquit) *fici habebat quidam plantatam in vinea sua,& venit quærens fructum in illa, & non inuenit; dixit autem ad cultorem vineæ, Ecce anni tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac,& non inuenio: succide ergo illam, vt quid etiam terram occupat?* quemadmodum ergo ille succidit, ita Christus arefecit, id est legem veterem,& Synagogam,quia bonorũ operum fructus non ferebat,abrogauit: hoc est, quod alia parabola paulo post docet,cuius conclusio est

F

ver. 43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius;* indicat enim propterea gentibus dandum,quia fructus facturæ erant;propterea Iudæis auferendum;quia fructus non fecerant;sed filium potius domini sui, & hæredem vnicum occiderant. At videtur per arborem significari nondũ fuisse tempus,vt Synagoga fructus afferret,*non enim*

A

erat tempus ficorum. Respondeo non eius rei causa arefactam fuisse ficum:sed tantum voluisse Christũ facto illo sine vllis verbis declarare se Synagogam arefacturum, quia fructũ non afferebat: quemadmodum arbor illa fructum non habebat; in eo igitur tantum quod Christus docere voluit, ficus synagogę similis esse debet.quod neutra fructum habebat.In eo vero,quod Christus dicere noluit; similis esse non debet,vt quemadmodum tempus nõ erat,vt ficus haberet fructum; ita tempus nondum esset,vt Synagoga bona opera faceret; etsi scio aliter Hieronymum interpretari: hoc enim inter arbores,& homines interest:quod arbores natura sua nonnisi certo quodam anni tẽpore fructus ferre debent,homines verò debent toto vitæ suæ tẽpore benefacere.Tota vita nobis est æstas,tota debet esse frugifera; nec quicquam nos præter voluntatem nostram steriles facit.

20. *Et videntes Discipuli.*] Die sequenti, qui tertius fuit ab eo,quo Ierosolymam Christ' ingressus fuerat,cùm iterum Ierosolyma Bethaniam reuerterentur,vt apparet ex Marco.

21. *Et non hasitaueritis*] καὶ μὴ διακριθῆτε: & non disceptaueritis,vt solent,qui dubitant apud se in vtramque partem argumentari.Ita Actor.10.20. & Rom. 4.20.

Non solum de ficulnea.] οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς, non solum, quod in ficu factum est.

24. *Interrogabo & ego vos.*] Non respondet Christus ad quæstionem sacerdotum,ne audita veritate magis irritentur,sed alia proposita quæstione vult vt eam soluentes ipsi sibi respõdeant. Nã non poterãt respondere baptismum Ioannis ex cœlo esse, quia omniũ testimonio conuicti fuissent confiteri Christum non humana,sed diuina potestate facere,quæ faciebat,quia Ioannes de illo testimonium præbuerat.*Ecce Agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi.* Ioannis 29. Baptismum autem Ioannis vocat Christus non solum baptismum,quo homines aqua baptizabat, sed omnem eius professionem,omne institutum, omnem prædicationem,atque doctrinam; quemadmodum nomine circumcisionis tota lex Moysis intelligebatur,vt ait Paulus ad Galatas 5.3. *Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.*

27. *Nec ego dico vobis.*] Non respondet nec ego scio, sicut illi dixerant,*nescimus*,quemadmodum sermonis consequentia postulare videbatur, quia id vere respondere non poterat,sed respondet, *nec ego vobis dico.* Itaque particula illa *nec*; quæ similitudinem significare solet,non significat hoc loco similitudinẽ eius, quòd dicitur, id est *nescimus*; sed eius, quod intelligitur,aut,quod consequitur; quod nimirum non dixerunt Christo,vnde esset Ioann. baptismus: nec Christus dixerat illis, in qua potestate faceret, quæ faciebat.

28. *Homo quidam habebat duos filios.*] Noluerant sacerdotes ad Christi quæstionem respondere,ne respondentes Christi auctoritatem asserere cogerentur,cùm non ignorarent tamen Ioannis baptismũ ex Deo non ex hominibus fuisse.Quod ergo illi respondere noluerant,Christus nunc proposita docet parabola diuinum fuisse Ioannis baptismum, eosque penitus inexcusabiles,quod cum publicani, & meretrices Ioanni crediderint, & ad eius prædicationem egerint pœnitentiam, ipsi nec illi credere, nec pœnitentiam agere voluerint. Parabola, quæ vsque ad vers.32. extenditur,facilis est. Homo, qui duos habebat filios,non dubium,quin Deus sit Magis dubium,qui duo sint filij. Mirum quanto con-

Digitized by Google

sensu veteres interpretes duos filios, populos duos Gentilem & Iudaicum fuisse dixerint quorũ prior à Deo per naturalem legem iussus in vinea sua laborare, responderit se nolle, quia ne legem quidem naturæ seruare voluit, postea ductus pœnitentia in vineam venerit, id est non solum naturalem: sed Euangelicam etiam legem receperit atque seruauerit. Contra Iudaicus iussus à Deo in vineam ire, id

Exod. 19.8 est legem seruare, respondit se iturum esse, *Cuncta*, inquit, *quæ locutus est Dominus, faciemus*, postea non iuit id est non fecit, quæ in lege præcepta fuerant. Ita Origenes tract. in Matthæũ 18. & Athanasius quæstione 39. Chrysostom. Auctor imperfecti, Hieron. Beda, & Euthy. hoc loco. Cæterũ probabile est ex ver. 31. vbi parabola concluditur duos filios duo hominum Iudæorum genera significare: primum plebem, & publicanos, meretrices, & peccatores, qui iussi à Deo in vinea sua laborare, id est obseruare legem, non verbis, sed factis se nolle responderunt, quia non obseruarunt: postea verò Ioannis exemplo, & prædicatione commoti, ducti pœnitentia non solùm veterem legem seruauerunt: sed Euangelicã etiã receperunt; secundũ sacerdotes, Scribas & Pharisæos, qui in vinea iussi laborare se responderunt ituros esse, id est legis obseruationem, & quidem seueram, atque perfectam profitebantur: sed reuera non ierunt, quia legem minime seruarunt: neque Ioanni, de quo Prophetę locuti fuerunt, crediderũt, vt Christus ipse ver. 31. & 32. declarat, quod etsi facile est, tamen solus, quod sciam, inter veteres Auctores Auctor imp. animaduertit. Credibile tamen est, & ne ab omnibus antiquis auctoribus discedamus, pium existimare etiã huc Christum respexisse, vt Gentilem, & Iudaicum populum obscure, & oblique significaret. Nam publicani, & meretrices Gentilium sacerdotes verò, Scribæ, & Pharisæi Iudæorum expressa imago esse videbantur, & videmus alio loco Christum simili duorum filiorũ parabola Gentilem, & Iudaicum populum significare voluisse Luc. 15. 20.

31. *Publicani, & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.*] Videtur Christus his verbis indicare, etiam sacerdotes, quibuscum loquebatur, in regnum Dei ingressuros esse: quemadmodum & Origenes interpretatur, quasi Christus significet, non eos quidem

Ro. 11. 25 ipsos, cum quibus agebat; sed alios tamen sacerdotes sub finem mundi, cùm, vt ait Diuus Paulus, plenitudo gentium intrauerit, conuertendos esse, & in regnum Dei ingressuros. At non id mihi videtur indicare Christus voluisse: sed potius sacerdotes in regnum Dei ingressuros non esse. Dicit autem publicanos, & meretrices præcedere, non quòd illi sequantur: sed quod, cùm legis doctores essent, præcedere deberent, & non solùm non præcedent, sed ne sequentur quidem, quemadmodum cap. 8. 11. 12. dixit, *Multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum; filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores.* Adde, quod nisi fallor, sensus huius loci est, præcedunt vos in regno cœlorum, id est viam vobis ostendunt, exemplum vobis præbent: sicut versu sequenti explicatur. *Vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei*: id est cùm videritis publicanorum & meretricum exemplum, qui Ioanni credebant, & pœnitentiam agebant, ne eorum quidem exemplo prouocati, aut credere aut pœnitentiam agere voluistis; propterea, vt opinor, non dixit ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, in regno Dei, sed εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, in regnum Dei.

32. *Venit enim ad vos Ioannes.*] Nunc respondet

A quod sacerdotes respondere noluerunt, docetque Ioannem a Deo missum fuisse, proinde eius baptismum non humano, sed diuino consilio institutum.

In via iustitiæ] Hebraismus est, בדרך צדקה id est; per modum iustitiæ, iustitiam præ se ferens habitu, & moribus viri iusti. Videtur enim Christus non tam de vera, internaque iustitia, (etsi in Ioanne verissima fuerat) quam de ea, quæ sacerdotũ opinione sola iustitia esse videbatur, posita in solis rebus externis, in habitu, in ieiunio, & aliis eiusmodi, quæ fuerunt in Ioanne singulares, & sicut ca. 11. 18. dixit: *Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens, &*

B *dicunt, dæmonium habet.* Cum ergo eam iustitiã Ioãnes præ se ferret, quam sacerdotes aut solã, aut maximã esse iudicabant, excusationem nullam habebant, quamobrem illi non credidissent.

Videntes.] Publicanos, & meretrices credere, vt paulo ante exposuimus, & Euthymius hoc loco interpretatur.

Nec pœnitentiam habuistis, vt crederetis ei.] Duo Christus in sacerdotibus reprehendit; incredulitatẽ, qua nuntio Ioanne non crediderũt; & pertinaciã, atque obstinationem, qua posteaquam vidissent etiã publicanos, & meretrices credidisse, credere noluerũt,

C hoc est, quod dicit, *nec pœnitentiam habuistis postea*, id est, nec postquam eorum exemplum vidissetis, sententiam mutare voluistis.

33. *Aliam parabolam audite.*] Matthæus Christum introducit iisdem sacerdotibus parabolam proponentem: Lucas verò cap 20. 9. plebi, *cœpit*, (inquit) *dicere ad plebem parabolam hanc.* Facile à multis ea quæstio soluta est Christum sacerdotibus in primis, cũ quibus disputabat, parabolam proposuisse, sed quia circũfusa, & audiẽte plebe proposuit, Lucas scripsit ad plebem dixisse. Cæterum, quod in omnium parabolarum explicatione solemus, id est, hoc loco

D memoria repetendum, ea, quæ quasi necessaria, & propria parabolæ membra sunt, ab iis, quę sunt adiuncta, &, vt ita dicam, accidentia diligenter distingui oportere. In hac igitur parabola, quæ vsque ad versum 42. tractatur, sex mihi partes propriæ esse videntur, ac necessariæ. Prima est, homo quidã, qui vineam plantauit, per quem nemo dubitat Deum significari. Secunda est, vinea, quam plantauit, quã Athanasius quæstione 49. mundum, quem Deus condidit, interpretatur, Irenæus verò lib. 4. cap. 70. vniuersum hominũ genus; quòd si ita est, qui erunt

E coloni, quibus eam Deum locasse dicitur? Itaque melius alij omnes auctores vineam Ecclesiam interpretantur, in qua voluit Deus homines laborare. Vsitata in scripturis metaphora est, vt psal. 79. 9. *Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti eam.* Similis metaphora est apud Isaiam cap 5. 1. & apud Ieremiam cap. 2. 21. & cap. 12. 10. & apud Ioelem ca. 1. 7. plantasse autem vineam dicitur Deus, cùm legem dedit, quia notitiam sui per eam in animis hominum quodammodo plantauit, vt Diuus Augustinus ait sermone de verbis Domini 59. Tertia

F est, quod sepem circumdederit, quod torcular in ea & turrim ædificauerit: quæ tria vnam tantùm, vt mihi videtur partem efficiunt; nihil enim aliud his tribus rebus significatur, quàm Deum fecisse Ecclesiæ suæ, quicquid facere debuit, vt bene & custodiri, & coli posset; quemadmodum dicit apud Esaiam cap. 5. 4. *Quid est quod debui vltra facere vineæ meæ, & nõ feci ei?* Proposuit enim Christus ea, quæ domini vinearũ facere solent, vt coloni nihil ab illis desiderare possint, quominus vineam bene colant, & partos fructus reddant. Solent autem, qui vineam plantant

Digitized by Google

20.] *Tunc.* Id est cùm videret eius mortem instare: ambit enim veluti morituri hominis hæreditatem. Accedendi nãque ad Christum, & honoris primum filiis suis locum in regno petendi occasio fuit, quod paulo antè de proxima sua morte locutus esset Christus, vt Hieronym. Beda, & Euthym. obseruauerunt.

A

Mater filiorum Zebedæi.] Salome, vt annotat Auctor imperf. & vt ex Matthæi, Marcique comparatione colligitur. Nam quam Matthæus cap. 27. 56. vocat matrem filiorum Zebedæi, Marcus cap. 15. 40. appellat Salomem. Qui fuerint filij Zebedæi inter Apostolos, suprà dixit Euangelista cap. 10. 3. Marcus cap. 10. 35. scribit ipsos filios Zebedæi ad Christum accessisse, dixisseque, *Magister, volumus, vt quodcunque petierimus, facias nobis*, quod etsi videtur esse, non est tamen contrarium, quia dixisse dicuntur quod per matrem suam, non per se dixerunt, vt August. lib. 2. de cons. Euangelist. c. 64. & Chrysostom. hom. 66. respondent. Simile exemplum habuimus supra cap. 8. 5. vbi Matth. dicit Centurionem quendam ad Christum accessisse, rogasseque, vt seruum suum paralyticum sanaret, cùm Lucas cap. 7. 3. non ipsum Centurionem: sed per amicos suos accessisse, rogasseque dixerit. Dubium an Apostoli matrem solicitauerint, atque suaserint, vt hunc sibi à Christo honorem peteret, quasi facilius mulier, &, vt multi existimant, Christo cognata (sororem enim beatæ Virginis fuisse credunt) esset, quicquid peteret, impetratura, & filij pudorẽ, atque aliorũ Apostolorum inuidiam effugerent: quasi non ipsi, sed pro ipsis mater, vt cæteris præponerentur, petiuisset. Sic multi sentiunt Auctores, & Augustin. lib. 2. de consensu Euang. cap. 64. Chrysost. Auctor imperf. Theophylact. Euthym. hoc loco, & Gregorius hom. in Euangelia 27. Alij matrem per se pro filiis solicitam nullius eorum impulsu petiuisse credunt, vt Hilarius can. in Matth. 20. & Ambros. libro 5. de fide cap. 3. quod valde mihi probabile videtur nolenti de Apostolis malè iudicare. Nam aliorum Auctorum argumentum, quo matrem à filiis submissam probant, quod non illi; sed filiis Christus respondeat ver. 22. *nescitis, quid petatis.* & rursum, *potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* facilè solui potest; propterea illis respondisse, non quod illi per matrem: sed quod pro illis mater petiuisset. Placet etiam mihi pietas Ambrosij, atque Hieronymi, qui matrem ipsam excusant. Ambros. quidem his verbis, *Considerate*, inquit, *quæ cum filiis, & pro filiis petat; mater est vtique, cui pro filiorum honore solicita immoderatior quidem: sed tamen ignoscenda mensura votorum est. Atque mater ætate longæua, studio religiosa, solatio destituta, quæ tunc temporis, quando vel iuuanda, vel alenda foret validæ prolis auxilio, abesse sibi liberos patiebatur, & voluptati suæ mercedem sequentium Christum prætulerit filiorum.* At paulò infra: *Et si error*, inquit, *est, pietatis tamen error est; nesciunt enim materna viscera patientiam, etsi voti auara; tamen venerabilis cupiditatis, quæ non pecuniæ est auida: sed gratiæ. Nec inuerecunda petitio, quæ non sibi: sed liberis consulebat. Matrem considerate, matrem cogitate.* Hieronymus autem sic: *Postulat mater filiorum Zebedæi errore muliebri, & pietatis affectu nesciens, quid peteret.* quinetiam inter eos auctores, qui filios matrem subornasse dicunt, Auctor imperf. sic eos excusat, quod nihil temporale, nihil carnale, nihil ambitiosum: sed solam spiritualem perfectionem postulauerint: quod & de matre dicit Ambros. si peccandum est, præstat in hãc partem cum tam bonis Auctoribus, quàm cum hæreticis in contrariam peccare semper Apostolos accusantibus.

B C D E F

Excusantur filij Zebedæi, eorumque mater.

Hæretici nullam occasionẽ accusandi Apostolos prætermittunt.

Adorans, προσκυνοῦσα, inclinans se, aut genuaflectẽs, quod eò pertinebat, vt Christi sibi gratiam, beneuolentiamque conciliaret.

Et petens aliquid.] Aliquid hoc loco non diminutionem, sed incrementum potiùs videtur significare, quasi dicat petens magnum quiddam ab eo; sic enim Græci loquuntur εἶναί τι esse aliquid, id est esse magnum: sicut & Galli solent dicere, videtur sibi aliquid esse, id est, magnus esse vir, quemadmodũ Paulus loquitur Act. 23. 17. *Adolescentem hunc perduc ad Tribunum, habet enim aliquid indicare illi*, id est rem magni momenti. Hanc ob causam, vt opinor, exposuit Euangelista illam adorabundam accessisse, vt indicaret voluisse magnum aliquid postulare. At cur non statim dixit, quid postulauerit? quia voluit rem, vt gesta erat, exponere; illa autem initio non declarauit quid vellet petere, sed generaliter rogauit Christum, vt quicquid peteret, sibi concederet, vt intelligitur ex Marc. c. 10. 35. *Volumus, vt quodcunque petierimus, facias nobis.* Illa enim verba, vt paulò antè docuimus, quamuis filiis Marcus attribuat; nõ à filiis, sed à matre dicta sunt. Accessit ergo supplicabunda mulier, dixitque, volo, aut rogo, vt quicquid petiero, mihi concedas; solent enim, qui aliquid volunt petere, quod, an impetraturi sint, dubitant, non statim, quid sibi dari velint, declarare, ne si declarauerint, sibi negetur: sed generaliter, atque confusè dicere quiddam habeo, quod te rogẽ; sed velim mihi priùs te facturum promittas: quemadmodum mater Salomonis lib. 3. Reg. cap. 2. 20. filium rogat. *Petitionem vnam paruulam ego deprecor à te, rogo ne confundas faciem meam.*

21. *Quid vultis*] *Mater*, inquit Hieronym. *postulat, & Dominus discipulis loquitur intelligens preces eius ex filiorum descendere voluntate.* Sed iam diximus potiùs filiis, non matri respondere, quia etsi non eorum impulsu, tamen pro eis mater postulauerat.

Dic.] Hebraismus pro iube, statue: sicut c. 8. 8. *tantum dic verbo, & sanabitur puer meus.* *Hebraismus.*

Vt sedeant.] Nonnulli Auctores, in quibus Euthymius existimant motam fuisse eam mulierem, vt hoc peteret, ex verbis Christi cap. 19. 28. *Sedebitis & vos super sedes duodecim.* Cùm enim intellexisset omnes Apostolos in regno Dei circum Christum sessuros esse, optabat, vt duo filij sui proximi illi assiderent, alter ad dexteram, alter ad sinistram. Putat etiã Euthymius Petrum timuisse, quem videbat omnibus in rebus cæteris Apostolis anteponi.

22. *Nescitis quid petatis.*] Plerique ita interpretantur, quasi propterea dicat eos nescire, quid petant, quia non spiritualia: sed carnalia petebant, quasi Christus more regum temporaliter esset regnaturus, & principes viros habituros aliquos, qui sibi assiderent: quorum eo quisque esset honoratior, quo propiùs sederet. Alij diuerso penitus sensu non carnalia, sed spiritualia petiuisse; tamen propterea Christum dixisse *nescitis quid petatis*, quia rem maiorem, melioremque petebant, quàm existimabant, quemadmodum Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus exponunt. Alij bonum quidem, & spirituale eos petiuisse: vt cæteris Apostolis virtute, ac meritis antecellerent: sed non eo ordine, quo debebant; quia petebant ante victoriam triumphum, vt exponit Auctor imperf. quam interpretationem videntur illa verba confirmare, *potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* quasi viam illis demonstret, qua ad dexteram, & sinistram suam ponerentur. Nescitis ergo quid petatis, quia, etsi quod petitis, bonum est, tamen non intelligitis triumphum ante victoriam nec dari posse; nec promitti.

Digitized by Google

Alii, bonum quidem petitis, ſed non bene intellectum: putatis enim occupari precibus poſſe, cum eiuſmodi ſit, vt non petentibus, ſed merentibus dari poſſit: Omnes iſtæ interpretationes probabiles: probabiliſſima poſtrema.

Delira hæreticorum interpretatio.

Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum?] Hæreticorum interpretes, qui hoc ad calicem Euchariſtiæ referendum exiſtimant, omnino mihi videntur delirare; quis enim calicem illum bibere non poteſt? Dubium igitur non eſt, quin Chriſtus paſſionem ſuam, & mortem calicem appellet, vt cap. 26. 39. & Mar. 14. 36. & Lucæ 22. 41. & Ioan. 18. 11. Cur autem paſſio, ac mors calix appelletur, minus compertum, Chryſoſt. Euthym. & Theophylactus ideo

Cur calix mors in ſcriptura appellatur.

B vocari putant calicem. quod eam Chriſtus non minus libenter obierit, quàm ſi poculum vini biberet. Parum conueniens Chriſto metaphora, præterquam quod iſta ratione ſola Chriſti mors, non aliorum, calix appellaretur. Credo ergo metaphoram ex antiqua conſuetudine ductam, qua ſolebat damnatis ad mortem poculum veneno plenum porrigi, vt ea ratione vitam finirent; quemadmodum Athenis Socrati ab Areopagitis datum legimus, inde factum, vt mors ipſa, & ſupplicium calix, ſiue poculum appellaretur, vt Pſalm. 115. verſu 13. *Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo*, id eſt mortem libens, & nomen Domini inuocans ſubibo, vt

Diog. Laert. lib. 2.

C hoc loco Origenes, & Hieronymus interpretantur. Sequitur etiam, *pretioſa in conſpectu mors ſanctorum eius.* Scio aliam etiam eſſe in Scripturis metaphoram calicis ex vetere deductam more, quo inter Iudæos paterfamilias, aut quiſquis in conuiuio honoratiſſimus erat, vinum pro ſuo arbitrio temperabat, & vnicuique conuiuæ alii plus alijs minus diſtribuebat. Itaque aliis melior, aliis peior portio cōtingebat. Qua ratione factum eſt, vt vniuſcuiuſque hominis ſors quæ a Deo immittitur, ſiue bona, ſiue mala, calix appelletur; bona vt Pſalmo 15. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis*, Et Pſalmo 22.

D 5. *Impinguaſti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus eſt?* Mala vt Pſalmo 10. 7. *Pluet ſuper peccatores laqueos, ignis, ſulphur, & Spiritus procellarum pars calicis eorum.* & Pſalmo 74. 9. *Hunc humiliat, & hunc exaltat, quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc, verūtamen fæx eius non eſt exinanita.* & Iſaiæ 51. 17. *Eleuare, eleuare, conſurge Ieruſalem, quia bibiſti de manu Domini calicem iræ eius, vſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti, & potaſti vſque ad fæces.* Simile eſt exemplum apud Ieremiam cap. 25. 15. & cap. 51. 7. & Thren. 4. cap. 21. & apud Ezech. 23. 31. 32. 33. Marc. cap. 10. 38. ait, addidiſſe Chriſtum, *& baptiſmo, quo ego baptizor, baptizari?* quod alia metaphora

Baptiſmus in ſcriptura pro morte & martyrio.

E ſignificat; nam & baptiſmus pro paſſione, & morte poni ſolet, vt Luc. 12. 50. *baptiſmo habeo baptizari, & quomodo coarctor*, & 1. ad Cor. 15. 29. *quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* id eſt qui pro defendenda mortuorum reſurrectione appetunt mortem. Vnde factum, vt & martyrium baptiſmus appelletur. Metaphora, vt opinor, ſumpta eſt ab iis, qui, vt moriantur, in mare ſubmerguntur. Græce enim baptizari idem eſt, atque ſubmergi. Itaque quod Origenes, Chryſoſtomus, Theophylactus dicunt propterea Chriſtum mortem ſuam baptiſmum appellauiſſe, quod ſicut per mortem, ſic & per bap-

F tiſmum peccatorum expiatio facienda eſſet, non probo: minus etiam, quod auctor imperfecti dicit metaphoram a lana rubeo colore tincta ſumptam eſſe: ſic enim Chriſti mortem ſanguine fuiſſe rubeam. Quod autem Chriſtus rogat Apoſtolos, an poſſent calicem bibere, quem ipſe bibiturus eſſet,

A non ignarus rogat: ſed hominum more, qui triumphum petentem rogare ſolent, an poſſit hoſtes debellare. Oſtendit autem illis viam, qua ad eum honorem quē petunt, peruenire poſſint; oſtendit vero & verbis, & exemplo; verbis, cùm rogat *poteſtis bibere calicem*: exemplo, cum dicit, *quem ego bibiturus ſum?* præcedit enim, tanquam bonus dux ad pugnam inuitans, vt ait auctor imperf. Sic D. Paulus ad Philip. 2. 5. 6. 7. 8. 9. *hoc enim ſentite in vobis, quod & in Chriſto Ieſu, qui, cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt, eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo; humiliauit ſemetipſum factus obe-*

B *diens vſque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum.* & ad Rom 8. 17. *Si autem filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti; ſi tamen compatimur, vt & conglorificemur.* & 2. ad Tim. 2. 5. *non coronabitur, niſi qui legitime certauerit*, & ver. 12. *Si ſuſtinebimus, & conregnabimus.*

Poſſumus.] Multi auctores exiſtimant quemadmodum temere, & ambitioſe honorem petiuerant; ita quoque temere, ambitioſeque reſpondiſſe ſe poſſe calicem bibere, vt Chryſoſtomus, Theophylact. & Euthym. Alij, quemadmodum paulò ante quod neſciebant, poſtulauerant: ita nunc, quod non intelligebant, promiſiſſe; non quòd non intelligerent

C Chriſtum de morte locutum fuiſſe: ſed quod neſcirent quid eſſet mori, & dulce bellum inexpertis, vt Auctor imperf. interpretatur. Malo ego credere nec temerè nec inſcienter: ſed amanter, & vere reſpondiſſe ſe paratos eſſe vt pro Chriſto morerentur, vt poſtea exitus docuit. Nam quod hæreticus nobis obiicit interpres paulò poſt initio pugnæ omnes Apoſtolos diffugiſſe, facile excuſari poteſt propterea fugiſſe, quod nihil Chriſtum iam comprehenſum iuuare poſſent, quod & Caluinus, vt erat homo prudens, facturus, vt opinor, fuiſſet. Et tamen Ioannem alterum ex duobus filiis Zebedæi vſque ad crucem legimus ſecutum fuiſſe Chriſtum.

Caluinus in harm.

Apoſtoli cōtra Caluinū defenduntur.

D 23. *Calicem quidem meum bibetis.*] Diſputant Origenes, Hieronymus, & Chryſoſt. quomodo filij Zebedæi calicem biberint, cùm Iacobum quidem ab Herode occiſum legamus, Act. 12. 2. Ioannem verò occiſum non legamus: quin ne mortuum quidē eſſe aliqui putant, vt refert Euthymius. Reſpondent iidem Auctores, & Beda Ioannis exilium loco martyrij fuiſſe, & quod Romæ in oleum feruens iniectus fuerit, vt Tertull. in lib. de præſcriptionibus aduerſus hæreticos auctor eſt. Itaque non voluntatem martyrio: ſed martyrium voluntati defuiſſe. Poteſt facilius meo quidem iudicio reſpōderi, cùm Chriſtus dicit, *calicem quidem meum bibetis*, non prædi-

E cere fore, vt pro ſe oppetant mortem: ſed tantum ſignificare hoc ſe illis poſſe cōcedere, vt calicē ſuū bibāt: vt autē ad dexterā, & ſiniſtrā ſuā ſedeāt, concedere nō poſſe, niſi quibus paratū eſt à patre ſuo: videtur enim hæc duo inter ſe opponere: cōcedere, vt calicē bibāt, & dare, vt ad dexterā, vel ſiniſtrā ſedeāt.

Sedere autem ad dexteram meam, & ſiniſtram non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt à patre meo. Hoc loco frequenter Arianos vſos fuiſſe legimus, vt Chriſti auctoritatem probarent minorem eſſe, quàm patris, vt Auctor eſt Epiphan. hæreſi 69. & Idacius Clarius cap. 14. & Ambroſ. lib. 5. de fide c. 5.

Locus contra Arianos pro dinitate filij explicatur.

F 3. & Aug. lib. 1. de Trinitate c. 12. & Cyrillus lib. 10. Theſauri c. 5. cui obiectioni tribus modis iidem Auctores reſponderunt. Quidam eorum dicebant hoc Chriſtum non tanquam Deum, ſed tanquam hominem, vt multa alia, dixiſſe, quale eſt illud, *Pater maior me eſt*, Ioan. 14. 28. Ita D. Auguſt. Alij, vt Ambro-

sius pronomen illud *meum*, cum Christus dicit, *non est meum dare vobis*, non potestatem, sed officium significare. Itaque non indicat Christus se id facere non posse, sed non esse officij sui, vt id faciat, quia nō venerat in hunc mūdum, vt coronas daret, sed vt inuitaret ad pugnam. Hoc est dictum subtiliter, & verè; sed non videtur proprius esse verborum sensus. Proprius est ille, quem idem Ambros. Epiphanius, & Cyrillus iisdem in locis, & Chrysostomus hom. 66 & D. Hieronymus in cōmētariis ad hūc locum exposuerunt, Christum non negare suæ potestatis, atque officij esse concedere, vt aliquis ad dexteram, vel sinistram suam sedeat; sed tantum negare non esse suæ potestatis, & officij illis dare, sed solis his, quibus à patre suo paratum esset. Summa est non fieri comparationem inter Christum, & patrē, vt Ariani putabant, quasi pater possit, filius verò non possit: sed comparationem fieri inter personas, quibus huiusmodi honor dari potest, quod non omnibus, sed quibus à patre paratus est, concedi possit. Hæc est vis eius pronominis *vobis*, quasi dicat, *non est meum dare vobis*, propterea quod petitis, aut propterea quod cognati mei estis, *non est meum dare vobis*, qui nondum meruistis, sed *quibus paratum est à patre meo*, id est, qui meruerint, & vt Remigius apud D. Thom. interpretatur, non est meum dare superbis & ambitiosis, quales vos estis; sed humilibus, quibus paratum est à patre meo, quod Chrysostomus, Euthymius, & Theophylact. accommodato admodum exemplo declararunt; Si quis, inquiunt, rex auream coronam ei, qui in stadio currendo cæteros vinceret, proposuisset, eamque manu teneret; aliquis verò ex iis, qui non solum non vicisset, sed ne cucurrisset quidem, coronam ab eo peteret, rectè responderet, currere quidem poteris, coronam autem non est meum dare tibi, sed quibus parata est, id est vincentibus; non enim significaret se dare non posse, cùm ipsius sit; sed dare non debere, nisi vincentibus, quibus eam destinasset. Alio exemplo Cyrillus vtitur; si quis à iusto aliquo iudice aliquid peteret iniusti, meritò responderet, non possum hoc facere, non quòd non posset; sed quod non debeat. Hinc sequitur, quam necessarium sit pronomen illud *vobis* ad implendam, exprimendamque sententiam, quod in plerisque Græcis codicibus non legitur; nec vllus, quod sciā, Græcus Auctor, & antiquus legit, nec inter Latinos D. August. lib. 1. de Trinitat. c. 12. Satis enim est veterem legisse interpretem, legisse Hieronymum, & Ambrosium, & sententiam requirere. Quanquā si non legatur, non propterea mutatur sensus. Nam Chrysostomus, Cyril. Theophyl. Euthym. qui non legerunt, in eandem tamen sententiam interpretantur. Rectè vero doctus quidam, & pius nostri temporis interpres obseruauit, si non legatur pronomen *vobis*, Græcam dictionem ἀλλὰ *sed* pro εἰ μὴ *nisi* accipi debere, vt apud Marcum cap. 9. 8. & 2 ad Corinth. 2. 5. vt sit sensus, *sedere autem ad dexteram meam, & sinistram non est meum dare, nisi quibus paratum est à patre meo*. His autem verbis tantùm abest, vt significet Christus non suum esse officium præmia distribuere, vt potius officij sui esse declaret. Cùm enim dicit non esse suum omnibus dare, sed merentibus, & dignis iudicem se, præmiorumque distributorem futurum esse indicat, vt apud Ioannem c. 5. 22. *Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio*. & apud Lucam cap. 22. 29. 30 *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel*, sicut & cap.

A præcedenti ver. 28. Apostolis promisit fore, vt sederent super sedes duodecim, quasi ipse hoc illis concessurus esset. Cur ergo, dicet aliquis, adiunxit, *sed quibus paratum est à patre meo*, quasi sibi patrem opponat. Respondeo non sine causa non dixisse, non est meum dare vobis, sed patris mei; sed dixisse, *non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo*, ne significaret se quidem dare non posse, patrem posse; sed se dare aliis non posse, quam quibus à patre suo paratum esset, vt rectè D. Chrysostom. annotauit. Nam Auctor. imperf. qui homilia 35. ita exponit, *non est meum dare vobis*, sed patris, quia suspectus est hæresis Arianæ, hoc loco audiendus non est. Cur ergo dixit, *quibus paratum est à patre meo* potius, quàm, quibus paratum est à me, quasi plus patri, quam sibi auctoritatis tribuat? Facilis responsio, id per vsitatam in sacris literis attributionem factum esse, in quibus, etsi omnia opera externa, vt Theologi dicunt, tribus personis communia sint, tamen quædam vni, quædam alteri personæ tanquam propria soleant attribui; vt potentia, & prouidentia, patri sapientia filio; gratia ac dona Spiritui sācto. Quia ergo paratum esse, est esse prædestinatum; prædestinatio autem est genus quoddam prouidentiæ, patri potius, quàm filio tribuitur; nec enim legimus in scriptura filium aut Spiritum sanctum, sed solum patrem quenquam prædestinasse.

Auctor imperfecti operis in Matt. Arian zat.

B

Prouidentia & prædestinatio per attributionem Patris esse dicitur.

C *Sed quibus paratum est.*] Mira Chrysostomi interpretatio, quam & Theophylact. refert, & probat, *quibus paratum est*, id est nullis, quasi nemo, neque homo, neque angelus eo peruenire possit, vt ad dexteram, vel sinistram Christi sedeat, qui, vt ait D. Paulus ad Ephes. 1. 20. 21. *Constitutus est ad dexteram patris in cœlestibus super omnem principatum, & potestatem & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro*. Mirabilis etiam Hilarij, *quibus paratum est à patre meo*, id est Moysi, & Eliæ: quorum alter ad dexteram, alter ad sinistram meam sessuri sunt. Mirabilis Euthymij; *quibus paratum est*, id est Petro, & Paulo, qui plus omnibus laborabunt. Manifestum enim est nullos certos homines Christum indicare voluisse, nec personas, sed merita notare.

D

24. *Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.*] Auctor imperfecti, & Euthym. non minoris ambitionis fuisse putant, quòd decem indignati sint, quàm quòd duo primum locū postulauerint. Pie tamen eos Chrysost. excusat, quod nondum Spiritus sanctus in ipsos effusus fuisset, quo postea omnia huiusmodi humana vitia purgata sint.

25. *Vocauit eos ad se.*] Apparet duos filios Zebedæi F cum matre sua separatim, & clam, ne alij discipuli intelligerent, ad Christum adiisse, primumque ab eo honoris locum postulasse: cæteros tamen Apostolos subaudisse sermones, aut ex Christi verbis fecisse coniecturam, quod duo filii Zebedęi à Christo petiuissent, cœpisseque inter se murmurare. Vocat ergo eos Christus, & docet se eorum cogitationes, sermonesque, quamuis tacitos, cognouisse, & sicut aliorum petitionem, ita ipsorum indignationem corrigit.

E *Scitis.*] Perinde est ac si dicat, ān nescitis hoc, quod facitis, proprium esse ambitiosorum principum, nec omnium quidem, sed gentium, apud quas non virtus, non iustitia, non dignitas; sed ambitio, sed vis, sed tyrannis regna, & principatus obtinet, & vbi principes, non quæ suis populis, sed quæ sibi vtilia & honorifica sunt, quærunt: vt videtur Euthymius interpretari. Non ergo reges, ac principes de medio

Refellitur error hæreticorum nostri sæculi omnium.

Digitized by Google

pore hæretici ex hoc loco collegerunt, cùm Diuus Paulus ad Rom. 13. 1. & ad Titum 3 1. & Diuus Petrus epist. 1. 2. 13. 14 omnem magistratum, & potestatem à Deo esse doceant, illique, etiamsi malus sit, obediendum esse. Multò verò minùs Ecclesiasticã tollit auctoritatem, qua & Diuus Petrus Act. 5. 5. 10 etiam Anania, & Saphira interficiendis seuere vsus est, & D. Paul. 1. ad Cor. 5. 5. & 1. ad Timoth. 1. 20. in hominibus perniciosis Satanæ tradendis, quamque Timotheo commendat cap. 4. vers. 12. *Nemo adolescentiam*, inquit, *tuam contemnat.* Tantùm monet non debere Apostolos, qui ad Ecclesiæ gubernationem vocati sunt, Gentilium principum ambitionem, & tyrannidem imitari; propterea non quoslibet, sed Gentium principes nominauit, qui magis ambitiosi crudelesque solebant esse, quàm Iudæorum, qui & dabantur à Deo, & eius timore, religioneque in officio continebantur. Quẽadmodum Petrus 1 epist. cap. 5. 3. admonet eos, qui Ecclesiã gubernant, ne in clerũ dominentur. Denique tales esse Apostolos vult, qualem se D. Paul. describit 2. epist. ad Cor. ca. 12. 14. 15. *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos: nec enim debent filij parẽtibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendam, & superimpẽdar ipse pro animabus vestris, licèt plus vos diligens minus diligar.*

Dominantur eorum] In eas. Noster interpres & Græcismũ, & Hebraismũ secutus est. Græcismum, quod *eorum* dixerit pro in eos. Hebraismum, quod non Grammaticum, sed naturale secutus sit genus.

Error prædestinatianorũ cõpiose refutatus.

Commẽtaria in Psalmos falso Arnobio inscripta.

28. *Et dare animam suam redemptionem pro multis.*] Declarat, quid debeant boni Ecclesiæ pastores facere; *bonus* enim *pastor ponit animam suam pro ouibus suis*, Ioan. 10. 11. 14. Collegerunt ex hoc loco Augustini tempore quidam hæretici, quos Prædestinatianos antiquitas appellauit, idemque nostro tempore Caluinistę dicere coguntur, si suum de reprobatione errorem tueri volunt, Christum non pro omnibus natum, non pro omnibus mortuum esse, sed pro solis qui salui futuri erant prædestinatis, vt Arnobius, vel quisquis alius Auctor fuit eorum commentariorum in Psalmos, qui falsò Arnobio tribuuntur, Psalmo 146. & Faustus libr. 2. de libero arbit cap. 14. & 16. In eodem errore Lotharij tempore fuit Godeschalcus in Gallia, vt in libr. aduersus Prædestinatianos Hincmarus Remensis Episcopus scribit, & vt videtur, Remigus Lugdunensis in lib. contra tres epistolas trium Episcoporum Galliæ. Quod & ex aliis locis similibus comprobabant, vt infra cap. 26. 28. *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*, & ad Hebræos 9. 28. *Sic & Christus semel oblatus ad multorum exhaurienda peccata.* Qui error non solùm absurdus est, sed maximo Christi beneficio, & liberalissimæ charitati maxime etiã ingratus, aliisque perspicuis scripturæ testimoniis refutatur. Quid enim apertius, quàm quod dicit D. Paulus 1. ad Timoth. 2. 6. *qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus*, & 2. ad Cor. 5. 14. 15. *Si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, vt &, qui viuunt, iam non sibi viuant; sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Cur ergo Christus hoc loco, sicut & apud Marcum c. 10. 45. nõ dixit se venisse, vt daret animam suam in redemptionem pro omnibus, sed *pro multis*? Cur dixit sanguinem suum *pro multis*, effundi? Cur dixit D. Paulus eum *ad multorum exhaurienda peccata* oblatum esse? Probabilis est responsio quorundam omnes multorum nomine significatos, quia πολλοὺς multos Græci vocant non tam nomine numerali, quàm infinito:

Multi in scriptura pro omnibus.

A quemadmodum Latini omnes homines multitudinem appellant. Sed magis credo voluisse Christum non voluntatem suam, sed mortis suæ fructum declarare. Nam si eius quidem voluntatem spectes, pro omnibus hominibus nemine excepto mortuus est, vt illis scripturæ testimoniis, quæ paulò superius adduximus, declaratur. Si spectes fructũ, non ad omnes peruenit: sed ad multos, quia non omnes percipere voluerunt; sicut videmus Christum aliquando pro omnibus hominibus etiam reprobis orare, vt pro iis, qui se crucifixerunt Luc. 23. 34. vt declaret velle se, idque optare omnes saluos fieri; aliquando non orare, nisi pro prędestinatis, vt B apud Ioann. c. 17. 9 *Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi.* Adhunc modum Hierony hunc locum interpretatur.

29. *Et egredientibus illis ab Iericho.* Erat Iericho in via, cum ex Galilæa Ierosolymam propter fluuium Iordanem veniebatur.

30 *Et ecce duo cæci.*] Dubium, an eadem sit historia, quæ hîc à Matth. & quæ à Marco c. 10. 46. & à Luc. c. 18, 35 narratur, qui tres prope Iericho cæcos Christum curasse scribunt. Sunt, qui tres diuersas historias esse putent, vt Euthymius, quia Matth. duos cęcos fuisse dicit; Marc. & Lucas vnum & Mar. narrat cæcum illum, quem curatum fuisse dicit, vestimẽ- C tum suum proiecisse, vt prosiliret ad Christum, quod alij non narrant. Alij duas historias esse credunt, vt D. August. lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 65. & lib. 2. qq. Euangelicarum quæstione 48. & Beda, Strabus, & Lyranus hoc loco. Nam eam quam Matt. & Marc. scribunt vnam esse; quam autem Luc. esse diuersam, quia Matth. & Marc. scribunt id factum esse cum Christus ab Iericho egrederetur; Lucas verò, cùm appropinquaret, quod videtur adeo esse contrarium, vt non videatur idem miraculum esse posse. Magis assentior Theophylacto, qui vnam tantùm historiam a tribus Euangelistis narrari putat. Omnia enim sunt adeo similia, D vt nõ videantur diuersa esse posse miracula. Omnes dicunt id accidisse in ea profectione vltima, qua Christus, vt moreretur venit ex Galilæa in Ierusalem: omnes in eodem loco prope Iericho: omnes cæcum aut cęcos, qui curati sunt, sedisse iuxta viã, qua Christus præteribat: omnes clamasse iisdem verbis *Iesu fili Dauid miserere mei*: omnes à turba iussos fuisse tacere: omnes vehementius clamasse, omnes stetisse Christum, & cæcos ad se vocasse, omnes rogasse cæcos, *quid vultis, vt faciam vobis*? Non potuerunt profectò in diuersis historiis tam similia esse tam multa. Quod ergo Matth. duos: Marcus verò, & Lucas vnum tantùm commemorant cæcum, rectè D. Augustin. respondet duos quidem E fuisse, vt Matth. scribit: sed ex iis vnum nobiliorem & vulgo magis celebrem, ideoque illius tantùm Marcum & Lucam fecisse mentionem. Confirmat hanc coniecturam Marc. exprimens nomen cæci, & patris ipsius, quasi homo esset vulgo omnibus notus: vocat quippe Bartimęum filium Timæi. Simile exemplum vidimus supra capit. 8. 28. vbi Matth. scribit duos à Christo dæmoniacos in regione Gerasenorum curatos fuisse, cum Marc. ca 5. 2. & Luc. cap. 8. 27. vnius tantùm meminerint. Difficilior nodus est, quod Matthæus vers. sup. & Marc. cap. 10. F 46. dicant id contigisse, cùm Christus ab Iericho egrederetur: Luc. vero cap. 18. 35. cùm appropinquaret: neque quorundam interpretationem verba Græca recipiunt; quæ exponunt, *cum appropinquaret*, id est cum inde discedens adhuc esset prope; est enim Græcè, ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱεριχώ, cùm appro-

Digitized by Google

eiecerunt extra vineam, & occiderunt. 40. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? 41. Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. 42. Dicit illis Iesus: nunquam legistis in scripturis: Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris: 43. Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. 44. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum. 45. Et cum audissent principes sacerdotum, & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. 46. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut Prophetam eum habebant.

Ioan. 12. 8. 53. Psal. 117. d. 22. Act. 4. b. 11. Rom. 9. g. 33. 1. Pet. 2. a. 7

IN CAPVT XXI.

1. ET *cum appropinquassent Ierosolymis, & venissent Bethphage.*] Erat Bethphage ad radicem mōtis Oliueti, quem proximū Ierosolymæ fuisse, constat ex Luc. c. 21. 37. Marc. ca. 11. 1. ait: *cum appropinquarent Ierosolymæ, & Bethaniæ*, Luc. vero c. 19. 29. *factum est cū appropinquasset ad Bethphage, & Bethaniam*, ex quibus verbis intelligitur Bethaniā, & Bethphage æqualiter fere ab Ierosolyma remotas fuisse: quādoquidē quod Matth. dixit, *cum appropinquassent Bethphage:* Mar. dixit *cum appropinquarent Bethaniæ.* Quod autem colligunt quidā Bethaniā longius abfuisse ab Ierusalem, quā Bethphage, propterea quod ex Ioā. c. 12. 1. manifestum sit Christū die sabbathi præcedēti in Bethania fuisse, ibique cœnasse. & noctē egisse. Mat. vero significat iā ex Bethania discessisse, *cū appropinquaret Bethphage*, & discipulos ad soluendam asinam mitteret; itaque Lucam præpostero ordine nomen Bethphage, & Bethaniæ posuisse, cū deberet priori loco Bethaniam, quæ paulo longiùs distabat, posteriore Bethphage nominare; quemadmodum & Marc. prius Ierusalem; quàm Bethaniā; hoc inquam non magna nititur coniectura: nam si qua maior erat Bethania distantia, quam Bethphage, non nisi perexigua esse potuit, cum ex Ioanne cap. 11. 18 cōpertum sit Bethaniam ab Ierusalem quindecim stadia abfuisse qua mille octingentos septuaginta, aut circiter passus efficiebant. in Actis vero Apostolorum cap. 1. 12. dicitur Bethphage distare ab Ierusalē sabbathi iter. id est quantum Iudæis die sabbathi progredi licebat: licebat autem, vt Origenes ait, mille passus; vt alij, bis mille cōficere. Quod eo est probabilius; quod Christus cum Ierosolymis esset; solebat sub noctem ire in montem Oliueti, vt ait Lucas ca. 21. 37. & est vero simile eum ad domū Mariæ sororis Lazari ititasse, quæ in Bethania erat, vt apparet ex Ioanne ca. 12. 1.

Misit duos discipulos.] Qui duo illi fuerint discipuli, prudentis est interpretis non inquirere, prudentis lectoris libenter ignorare, cum Euangelistæ nō expressserint expressuri vtique, si quid nostra interesse iudicassent. Quanquam non ignoro magnos Auctores non inquisiuisse modò; sed quodammodo etiam definiuisse: nam Hilarius, Auctor imperfecti, Beda, Strabus, & Auctor historiæ, quam Scholasticam vocant, Petrum & Philippum fuisse credunt, Origenes & Theophylact. Petrum & Paulum mystice, vt opinor: nec enim ignorare poterant nondum Paulum tum Apostolum fuisse. Itaque non tam Petrum & Paulum missos fuisse, quam Petrum & Paulum per eos, qui missi fuerant, significatos dicere voluerunt, quia ad soluendam asinam, & pullum missi sunt, & asina, vt illi putant, populum Iudæorum, pullus Gentilem significabat: & Petrus ad Iudaicum, Paulus ad Gentilem populū mittendus erat.

2. *In castellum.*] εἰς τὴν κώμην in pagum, aut in vicum. Lyranum valde miror alioqui bonum Auctorem, castellum hoc loco Ierosolymitanam vil-

B lam exposuisse, & in nominis diminutione parum considerate lusisse. quasi per contemptum non castrum: sed castellum Christus appellauerit, cùm non solùm Græca lingua, quam non penitus ignorabat: sed via etiam ipsa, qua Christus iter habebat, docere potuerit locum, in quem Apostoli missi sunt: aliquanto spatio ab Ierusalem dissitum fuisse.

Quod contra vos est.] E regione sicut Latinus Poëta dixit, *Italiam contra*, & Galli solent dicere, ecce contra te est, id est ante te Nam quorūdam interpreta- Virg. 1. Æneid.
C tio, qui contra id est aduersus vos exponunt, aut allegorica est, aut parum apta.

Asinam & pullum.] Marc. Luc. & Ioann. solius pulli meminerunt. Matth. asinam etiam nominauit, & vt rem totam narraret, sicut erat, & vt ostenderet vere impletam fuisse Zachariæ prophetiam, quæ non solùm de pullo: sed etiam de asina loqui videbatur, aut intelligi certe poterat, & fortasse etiam, vt nominata asina indicaret adeo iuuenem fuisse pullum, vt neminem dum vexisset, sicut Marc. cap. 11. 2. & Luc. cap. 19. 30. explicarunt, *super quem nemo adhuc hominum sedit:* non enim solent pulli ab asina-
D bus separari donec onera gestare incipiant. Cæteri vero Euangelistæ ideo de solo pullo mentionem fecerunt, quia super solum pullū Christus insedit. Quod Auctor scholasticæ historiæ, & Lyranus dicunt asinam, & pullum nullum certum habuisse dominum: sed in vsum pauperum expositos fuisse, vt quisquis illis indigeret, vteretur nec debuerunt sine alicuius boni Auctoris testimonio affirmare, & non viderunt Euangelistis esse contrarium: scribit enim Lucas c. 19. 33. *Soluentibus autem illis pullum dixerunt domini eius ad illos, quid soluitis pullum?*

3. *Continuo dimittet*] Quidam intellexerunt Christum dimissurū, quasi sensus sit, fiet, vt Christus simulatque iumentis vsus fuerit, ea remittat, vt inter-
E pretatur Auctor imperfect. hom. 37. sed ex Marco cap. 11. 6. manifestum est, id non ad Christum, sed ad dominum pulli esse referendum; quasi dicat, simul atque dixeritis dominum opus illis habere, dimitet vobis eos.

4. *Hoc autem factum est, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetam.*] Dictionis, vt, duplex sensus esse potest; alter, vt non causam, sed consequentiam significet: quemadmodum capite 2. 15. explicauimus: quasi dicat ita factum esse, vt impleretur; quod dictum fuerat per Prophetam, alter vt causam finalem declaret; quasi velit Euangelista significare,
F propterea voluisse Christum asino vectum ingredi in Ierusalem, vt prophetiam Zachariæ sibi conuenire declararet, hoc mihi magis probatur. Nam vt Chrysostomus & Auctor imperfecti hoc loco disputant, non est existimandum temerè Christum, & sine vlla significatione mysterij voluisse tunc asino insidentem vrbem inire, cùm nunquam ita in eandem vrbem ingressus antè fuisset. Potissimam ergo eius consilij causam fuisse arbitror, vt cogerentur

Digitized by Google

Iudæi ex prophetiæ testimonio ipsum tanquam suum Regem & Messiam agnoscere. Quis enim alius Iudæorum rex, vt Chrysostomus argumentatur, asino vectus in Ierusalem ingressus vsquam est, de quo Prophetæ vaticinium possit intelligi? Aliam eius rei causam Chrysostom. affert, vt Apostolis, & nobis omnibus humilitatis exemplum præberet. Tertiam Auctor imperfecti, vt Iudæorum inuidiã concitaret, quasi eo facto regem se Iudæorum fuisse profiteretur, vt cùm tempus moriendi iam esset, illos in se irritaret, vt se traderent morti, cum alias antequam moriendi tempus appropinquaret, ex eorum manibus effugere soleret, vt Lucæ 4. 29. & 30. videtur etiam Christus regni sui speciem, quod in humilitate consistebat, ante oculos ponere voluisse.

5. *Dicite filiæ Sion.*] Hæc verba apud Zachariam nõ sunt, ex quo sumptum est testimonium, quod sequitur. sed aut Euangelista explicandi causa proposuit: aut ex Zacharia, & Isaia cap. 62. 11. testimoniũ conflauit; qui idem prædicens his vtitur verbis, *Dicite filiæ Sion, ecce saluator tuus venit.* Apud Zachariam c. 9. 9. sic legitur, *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendes super asinam, & super pullum filium asinæ*: quemadmodum Hierony. vertit. Matth. ne omnia prophetiæ verba recitauit, quia, vt post dicemus, necessaria non erant; neque Hebraicam lectionem; sed versionẽ Septuaginta interpretum, vt in multis aliis locis, secutus est.

Filiæ Sion.] Et Hebraismus est, & synecdoche. Hebraismus, quod ciuitatem filiam appellet; quod in sacris literis est frequentissimum, & à nonnullis Græcis Poetis vsurpatum à Latinis imitatione quadam & similitudine acceptum, qui vrbes fœminarum nomine appellare solent; & synecdoche, quia ex parte totum intelligitur. Sion enim mons erat, in quo vna tantùm pars vrbis erat collocata. Solet autem tota vrbs propterea ex eo monte nominari; quia ibi erat regia. Ioannes ca. 12. 15. paulo aliter hoc testimonium citat. *Noli*, inquit, *timere filia Sion.* Sensũ nimirum, non verba secutus est. Nam quod Propheta dicit, *Exulta*, ille dicit, *noli timere*; non enim timet, qui exultat.

Ecce Rex tuus.] Videtur diu expectatum Messiam, quasi iam prope aduentantem, & ante oculos positũ digito demonstrare queĩadmodum cum diu aliquem expectamus, & in viam, qua venturus est, intentos habemus oculos, vt videamus vtrũ appareat, qui primus illum venientem prospicit, dicere solet, ecce venit, hanc vim habet illud *ecce*, & illud *venit*. Nam etsi propheta futuro vsus est tempore, dubiũ nõ est, quin pro Hebraicæ linguæ proprietate futurum pro præsenti positum sit, quod intelligentes Septuaginta per tẽpus præsens transtulerunt, vt & Matth. fecit.

Venit tibi.] Sic iungenda sunt verba, vt ex Hebraico contextu perspicuum est. Significat enim Propheta filiæ Sion suum regem venire, id est, quẽ per multa sæcula expectauerat: significat etiam propriè ad filiãm Sion, id est, ad populum Iudaicum esse, quia non venerat, nisi ad oues, quæ perierant domus Israel, vt dicit cap. 15. 24. hoc ergo est *venit tibi*. Itaque qui pronomen *tibi* cum sequentibus copulant, quasi sensus sit, tibi mansuetus, non iratus, non elatus, nõ crudelis, etsi bene saltant, extra chorum tamen saltant.

Mansuetus.] Hebraice est עני pauper; sed Septuaginta conuerterunt πρᾶος mansuetus, quia, vt opinor, legerunt ענו, eosque Euangelista secutus est, A nulla sententiæ Prophetæ iniuria. Nam &, qui pauperes sunt, mansueti, ac mites esse solent. & vtrumque nomen apud Hebræos ab eodem verbo originem trahit.

Sedens super asinam, & pullum.] Vulgaris hoc loco quæstio, quomodò Christus super asinam & pullum sedere potuerit. Nonnulli auctores existimantes id litteraliter intelligi non posse, ad allegoriam confugiendum esse dixerunt, vt Hieronymus, & Beda. Alij supra vtrumque sedisse non simul, sed prius super asinã, deinde supra pullum, idque mysterij declarandi causa; asinam enim populum Iudaicum, in quo prius insederit; pullum Gentilem, B in quem relicto Iudaico se transtulerit. Ita Theophylactus, Strabus, Remigius, D. Thom. & Hugo. Contra Lyranus priùs supra pullum, deinde supra asinã sedisse, quia pullus indomitus erat, & pati sessorem noluerat. Et quidem verba Euangelistæ videntur præ se ferre Christum sedisse super vtrumque, & quia propterea videtur asinã à pullo distinxisse etiam in testimonio prophetæ, in quo Hebraicum nomen חמור & asinum, & asinam significare poterat; & quia versu 7. scribit Apostolos super vtrũque vestes suas posuisse, vt Christus insideret. Ex aliis tamen Euangelistis perspicuum est non nisi super pullum Christum sedisse, & quia asinę ne C mentionem quidam vllam fecerunt, & quia Marcus & Lucas indicant mysterij alicuius causa non solũ non super asinam; sed ne super asinum quidem domitum sedere voluisse, verùm super pullum, super quem nemo hominum sederat, siue populum Gentilem adhuc rudem, & indomitum significare voluerit, siue non decuerit sedere Christum super asinum, super quem alij homines insedissent, siue vt nonnulli Auctores volunt, in ea etiam re virtutem suam voluerit declarare, quòd indomitus pullus sibi obediret. Itaque superest nunc alia quæstio, quomodo Matth. super vtrumque sedisse non solũ indicare, sed plane dicere videatur. Nobilis cuius- *Beza in annot. reprehenditur.* D dam Caluinistarum interpretis ridicula mihi videtur esse sententia, qui Gallica phrasi Euangelistam dixisse putati super asinam, & pullum Christum sedisse, quemadmodũ Galli vulgo dicunt ire duobus equis, non quod qui ita ire dicitur, sedeat super vtrumque, sed quod in comitatu suo duos equos habeat. Rectè fortasse coniecisset, si Matthæus natus fuisset in Gallia, præterquam quod, vt ea phrasis in hũc locũ conueniret, oportebat, vt aliquis alius sederet super asinã: nec enim calo, & lixa, qui vno vehitur equo, & duos alios capistro trahit, trib⁹ equis ire dicitur. Melius alii existimant hoc loco Græcum vocabulum ὄνος, quamuis & asinam, & asinum significet: tamen non asinam, sed asinum E fuisse vertendum, vt non duo, sed vnus tantum significaretur: tanquam diceret Euangelista sedens super asinum, & super pullum filium subiugalis repetitione apud Hebræos vsitata, qua idem diuersis nominibus significatur. Iuuat interpretationem Hebraici sermonis consuetudo, qua nomen חמור quod est apud Prophetã, asinum fere vbique, vix vnquam asinam significat. Est in hac sententia Græcus Auctor Euthymius, eaque valde mihi aliquando placuit: sed animaduerti postea Euangelistam loqui, vt dubium non sit voluisse significare F Christum super asinam, & pullum sedisse. nec enim sine causa nomen, quod apud Prophetam ambiguum erat, vt & pro asino, & pro asina accipi posset, sine ambiguitate asinam vertit, præsertim cùm neque Ionathas Chaldæus Paraphrastes, neque Septuaginta interpretes ita vertissent. Nec dubium

Digitized by Google

est, quin noster interpres melius hoc loco asinam, A quàm asinum verterit, cum ex ipso contextu manifestum sit Christum versu secundo de asina, & pullo eius locutum fuisse, vbi Græcum participiũ δεδεμένην generis fœminini omnem ambiguitatem tollit. Eorum ego probo sententiam, qui Euangelistam per synecdochem, aut syllepsim locutũ fuisse dicunt, qua de vna re plurium loquimur numero, vt cùm dicuntur Apostoli ob effusum vnguentum murmurasse, cum solum Iudam murmurasse constet, & vt dicuntur latrones, qui cùm Christo crucifixi erant, blasphemasse, cũ alius Euangelista B declaret non blasphemasse nisi alterum. Suspicor tamen Euangelistam certo consilio & non asinum, sed asinam conuertisse, & ita fuisse locutum, vt Christum super vtrumque sedisse dicere videretur; vt si quis forte testimonium prophetiæ ad hûc modum intelligebat, vt putaret venturum regem super asinam simul, & pullum eius sessurum esse, nihil calumniari posset, quo minus prophetia impleta esse in Christo videretur. Cur ergo Apostoli non solùm super pullum, sed etiam super asinam vestes suas dicuntur posuisse versu 7. Respondet Euthymius: quia nesciebant vtrũ super asinam, an super pullum Christus sedere vellet. Quod probabile non est, quia cũ Marcus, & Lucas dicant Christum dixisse iis, quos ad soluendum pullum mittebat, *inuenietis pullum, super quem nemo adhuc hominum sedit*, non poterant Apostoli ignorare Christũ non super asinã: sed super pullum sedere velle. Itaque faciliùs quæstionem soluemus, si dicamus similem illis esse syllepsim.

Christus solù asina pullo insedit.

Synecdoche & syllepsis in scriptura notanda.

7. *Et eũ desuper sedere fecerũt.*] Græce ἐπάνω αὐτῶν, super ea, quod vel ad asinam, & pullũ, vel ad τὰ ἱμάτια vestimenta referri potest, vt Euthymius & Theophylactus volunt.

8. *Plurima autem turba.*] Turbã hanc eam fuisse, quæ Christũ iter Ierosolymam versus facientem miraculorũ causa sequebatur, apparet ex Ioanne cap. 12. 12. videntur autẽ Apostoli initium fecisse huius rei, vt indicat Lucas cap. 19. 37. *Cum appropinquaret*, inquit *ad descensum montis oliueti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna.*

9. *Hosanna filio Dauid.*] Multa à Græcis, & Latinis Auctoribus magnis alioqui, & grauibus de hoc nomine dicta sunt quæ cognita, compertaque veritate superfluũ fuerit commemorare. Quædam obiter attingamus. Nonnulli nihil significare videntur existimasse, sed interiectionem tantùm esse gaudentis, & obsecrantis, vt Augustinus tractatu in Ioann. 51. deceptus, vt opinor, ab aliquo Hebræo, aut non bene, quæ sibi dixerat, intelligens. Nam forte dixerat, quod verum est, vltimam eius dictionis syllabam נא na obsecrantis interiectionem esse; ille vero non intelligens totam dictionem nihil aliud, quã interiectionem esse existimauit. Reprehendit Hieronymus in epistola ad Damasũ Diuũ Hilarium, quod dixerit scribens in hunc locũ *Hosanna* redemptionem domus Dauid significare, quod idem ab Hilario, vt arbitror, mutuatus in commentariis in caput Lucæ 19. dixit Ambrosius, immerito fortasse, vt paulò post docebimus, vterque reprehensus. Alij *Hosanna* hymnum, ac laudem significare dicunt, vt Euthymius hoc loco. Alij ramos; quos Iudæi in festo tabernaculorum gestantes clamare solebant *Hosanna, Hosanna*, vt vir quidam nostro tempore in literis Hebraicis singulariter doctus ex Hebræorum commentariis obseruauit. Nam quia gestantes ramos solebant canere. *Hosanna* factũ esse dicunt Hebrei, vt *Hosanna* ipsi vocarentur rami. Itaque ea consuetudine excitatam turbam ramos arborum defregisse, & clamasse *Hosanna filio Dauid*, quasi dicat, præcidite, & date ramos filio Dauid, vt nescio quis dixit *manibus date lilia plenis*. Placuit hæc sententia nostro tẽpore quamplurimis, quo non nisi noua, & inaudita placere solent, mihi fortasse, quia non satis intelligo, nullo modo placet. Primum, quia, vt paulo infra dicemus persuadere mihi non possum turbam illam consuetudine festi tabernaculorum inductam fuisse, vt Christo ramos præferret, quod commune nihil esset Christo cum ramis tabernaculorum, qui ideo tantum gestabantur, vt tempus illud, quo sub tabernaculis Iudæi fuerant, in memoriam reuocaretur; & non est credendum turbam illam, præsertim ducibus Apostolis, temere, ac sine sensu ramos præcidisse. Vera igitur est Hieronymi hoc loco, & in epistola ad Damasum sententia *Hosanna* הושיענא; aut הושיעהנא nihil hic aliud significare, quam saluum fac obsecro, sumptumque esse ex Psalmo 117. vers. 25. Dubium tamen, ad quem, tanquam personam agentem, & ad quem, tanquam ad patientem referenda sunt verba. Omnes, quos equidem viderim, veteres interpretes ad Christum referunt, tanquam ad personam agentem; ad turbam, tanquam ad patientem, quasi dicat, serua nos, ô fili Dauid. Sic Irenæus lib. 4. cap. 24. Origenes tractatu in Matth. 15 Hilar. canone 21. Ambros. in cap. 19. Lucæ, Hieronym. & Beda in commentariis in hunc locũ. Atque hoc Hilarius & Ambros. indicare voluerunt, cum dixerunt *Hosanna* redemptionem domus Dauid significare, vt ex præcedentibus, atque sequentibus eorum verbis apparet: quasi dicerent turbam illam quæ clamabat *Hosanna*, id est serua obsecro, professam hac voce fuisse Christum tanquam domus Dauid redemptorem venisse. Huic sentẽtiæ multa repugnant, primum, quod non videatur turba tunc tantam de Christo opinionem habuisse, vt verum Deum, ac redemptorem esse crederet: alia verò ex parte non ignorabat carmen illud *Hosanna* non nisi vero Deo cani solere. Deinde quia, quod statim sequitur, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, non ad Christũ, tanquam ad personam agentem; sed tanquam ad patientem refertur; non enim orabant, vt Christus sibi benediceret: sed vt ille à Deo benediceretur. Præterea quia in Psalmo, vnde desumpta sunt verba, *Hosanna* non refertur ad *qui venit in nomine Domini*, sed ad Deum, & non est credendum turbam, multo vero minus Apostolos, qui præcinebant, alio sensu, quàm à Dauide dicta fuerant, hæc verba recitasse. Adde, quod Grammatica non conuenit, quis enim sensus est, salua nos filio Dauid? Etsi non ignoro nonnullos Auctores legere fili Dauid, in quibus est Ireneus: sed constans est omnium Græcorum codicum; & Latinorum magis emendatorum consensio, qui non fili Dauid, sed *filio Dauid* legunt. Denique si hanc interpretationem sequamur, non video qua ratione id quod statim sequitur; intelligere possimus, *Hosanna in altissimis*. Quis enim sensus esset, saluos fac nos, ô fili Dauid, in altissimis? Quod ergo recentiores quidam interpretes ante me dixerunt, valde probo, hæc verba ad Deum, tanquam ad personam agentem; ad Christum, tanquam ad patientem referri oportere: precatur enim turba Deum, vt nouum regem diuque desideratum seruet, ac prosperet, sicut Psalm. 44. 4. 5. de eodem Christo loquens dixit Dauid, *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, intende, prospere procede, & regna*. Solemus enim nouis regibus regnum, aut vrbẽ regiam ineũtibus fausta pre-

De Hosãna opiniones variæ.

Virg. 6 Æneid.

Vera de Hosanna sententia.

Digitized by Google

cantes acclamare, viuat rex: quod & Iudæos solitos facere multis exemplis compertum est. 1. Regũ 10. 24.3. Regum 1.25.39 4. Regum 11.12.2. Paralipomenon.23.11. quod ergo turba clamat *Hosanna*, perinde est, ac si dicat, viuat rex: quod autẽ ramos præfert, consuetudine triumphantium, & gaudentium videtur facere. solebant enim Iudæi, sicut & cæteræ gentes, in præliorum lætitia ramos arborum ferre, vt apparet ex 1. Machabæorum lib. cap.13.51. Itaque minime assentior iis, qui existimant turbam illam consuetudine quadam festi tabernaculorũ ramos arripuisse. Nam in tabernaculorum festo non lætitiæ, sed recordationis causa ramos præferebant: hãc autem turbam triumphantium, & lætitia gestientium more prætulisse manifestum est, præterquam quod qui hoc dicunt, mysterium etiã illius singularis facti videntur abolere. Ergo non dubito, quin turba non cæco, & inconsiderato impetu consuetudinis; sed aut prudenti consilio, aut, quod similius est vero, diuino quodã instinctu id fecerit, vt omnes intelligerent, quod Dauid de futuro Messia prædixerat, impletum in Christo. Certum huius rei argumentum est, quod versiculo 15. etiam infantes iisdem verbis dicantur acclamasse, quod neque consuetudine, neque humano consilio; sed solo diuino afflatu facere potuerunt. Ideo non clamarunt, viuat rex; sed loco eius consuetæ acclamationis *Hosanna*. Dicet aliquis, neque cum hac interpretatione Græcam, Latinamque constructionem conuenire, nisi, cum precaretur Deum turba, vt Christum seruaret, non diceret Hosanna filio Dauid, sed filium Dauid. Bene iam à nonnullis interpretibus responsũ est, Hebraicam esse constructionem, quam & Græcus, & Latinus interpres secutus est. Hebręi enim verbum הושיע non solũ cum quarto, sed & cum tertio casu copulare solent, vt Deut 22. 27. Iosue 10.6. Iudicum 7.2. 1. Reg. 25. 26. Psal. 43.4. Psal. 85.16.

Benedictus qui venit.] Id est prospér fit eius aduentus, sicut paulo ante ex Psal. 44. recitauimus, *Intende prospere procede, & regna.*

In nomine Domini.] In nomine Domini venire dicitur non solum, vt plerisque interpretibus visum est, quia à Deo missus veniebat: sed etiam quia personam gerebat Dei, qui per eum populum suum visitabat. Marc. cap.11.10. addidit *benedictum, quod venit regnum patris nostri Dauid. Hosanna in excelsis.* Repetitio est ex vehementi affectu profecta. Legimus in nonnullis antiquis Conciliis, & in quibusdam prophanis etiam historiis obseruatum fuisse, quoties vna, eademque vox à turba Imperatori acclamante repeteretur; ex numero enim repetitionum affectus ęstimabatur. Quod autem dicit *Hosanna in altissimis*, qui optime videntur hactenus interpretari, sic exponunt, quasi Græce intelligatur pronomen, ὁ, qui es in altissimis, cuius eclipsis exẽplum proferunt ex Psalmo 147. 1. Hoc mihi nimis durum, & inusitatum videtur. Itaque potius credo præpositionem Græcam ἐν in positam esse pro ἐκ ex, sicut Hebraice ב pro מן, Exodi 12. 43. & Leuitici 8. 32. & 2. Paralipomenon 16. 6. & illo ipso Psalmo, quem alij citant 147. *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis*, id est de excelsis, sicut ante dixerat *de cælis*: repetitionem enim esse manifestum est, & Hebraismum, & Septuaginta interpretes Græce, & Hieronymus Latine imitatus est, quem etiam imitati sunt hoc loco; & *in altissimis* dixerunt pro, de altissimis: rogant enim Deum, vt de cœlo, hoc est cœlitus, diuinitus, mirabiliter nouum regem seruet. Hinc intelligitur, quomodo, quod Lucas scribit capite 19. 38. turbam acclamasse, *pax in cælo, & gloria in excelsis*, non sit alteri eiusdem Lucę sententiæ contrarium capite 2. 14. *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus.* Nam illic angeli gloriã Deo, pacem hominibus annuntiabant: hic turbæ & gloriam, & pacem Christo *in excelsis*, id est ab excelsis, & à Deo precantur, nam & apud Lucam ἐν ponitur pro ἐκ, in, pro de.

Hebraysmus notandus.

10. *Commota est vniuersa ciuitas.*] Non est credendum singulos ciues fuisse commotos; sed vniuersa ciuitas commota fuisse dicitur, quia & maior pars, & qui auctoritate primi erant, vt Scribæ, Pharisęi, & sacerdotes commoti sunt, quẽadmodum capite secundo, tertio, dixit Euangelista Magorũ aduentu vniuersam Ierosolymã fuisse turbatam. Commota autem ciuitas non gaudio, non admiratione, non metu: sed inuidia, & maligna quadam indignatione, quod videret Christo tantum honoris tribui vt ex verbis sequentibus intelligitur, sicut monuit Euthymius.

Quis est hic.] Non ignorabant, quis esset Christus, cùm eum per tres iam annos cognouissent: sed sensus est quantus hic est, vt tantũ honoris mereatur: sicut dicebant Nazareni cap. 13. 55. *Nonne hic est fabri filius?*

11. *Populi autem.*] οἱ δὲ ὄχλοι, Turba, quæ aliunde secuta eum fuerat, non autem Ierosolymitanus populus. Opponit enim rusticã turbam, quæ Christũ secuta fuerat, Ierosolymitanis ciuibus, quod hi per contemptum, & inuidiam dicerent. *Quis est hic?* illa per fidem responderet: *hic est Iesus Propheta à Nazareth.* Cum autem prophetam vocat, non qualemcũque, sed Messiam illum iã olim promissum, diuque expectatũ intelligit, vt ex superiore acclamatione perspicitur: propterea enim dixerat: *Hosanna filio Dauid, & Benedictus, qui venit in nomine Domini.* Non enim regis solùm, sed etiam prophetæ nominẽ Messias promissus erat, vt Deuter. 18. 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies*: quod Act. 3 22. & Stephanus 7. 37. de Christo interpretantur.

A Nazaret.] Triplicem patriam Christum habuisse, Bethleem, in qua natus: Nazareth, in qua educatus: Capharnaũ, in qua plerumque versatus est c. 9. 1. exposuimus.

Triplex Christi patria.

12. *Et intrauit Iesus in templum Dei.*] Non satis compertum est, quando Christus in templum intrauerit. Sunt qui dicant eum recta via asino insidentem per mediam vrbem progressum, & in templum intrasse. Alij nõ eo die, quo in vrbem ingressus est: sed postridie: quemadmodum videtur narrasse Marcus capite 11. 15. Matthæum autem per anticipationem dixisse Christum in templum ingressum esse. Alij e contrario eadem die, qua in vrbem ingressus est, in templum etiam ingressum: Marcum verò non seruasse ordinem narrationis: sed per recapitulationẽ, quod pręcedenti die gestum erat, sequenti narrasse. Ita sentit Diuus Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarũ cap. 68. quod ex vers. 17. confirmat, *& relictis illis abiit foras extra ciuitatem*: quibus verbis indicat Euangelista Christum, antequam ex vrbe exiret, vt iret Bethaniam, disputationem, quã Matthæus & Marcus narrant, cum sacerdotibus habuisse, quamuis Marcus eam non narret, nisi secundo die, cum Christus Bethania Ierosolymam rediisset. Alij, vt Matthæum, Marcũque concilient, vtroque die Christum in templum ingressum fuisse dicunt: quod probabile quidem est, quia quotiescunque Ierosolymis Christus erat, templum frequẽtabat: sed est dictum abs re, quia Euangelistæ non de

Digitized by Google

quocunque Christi in templum ingressu: sed de eo tantum loqui voluerunt, quo ea, quæ loquũtur, gesta sunt: vt pueri, qui in templo erant, acclamarent, *Hosanna filio Dauid*, & sacerdotes Christum interrogarent, vtrum ea, quæ dicerentur, audiret. Ea autem non secundo, sed primo die accidisse, probabile est, cùm pueri adhuc clamarent *Hosanna*, quod primo potius, quàm secundo die fecisse credẽdum est. Itaque Diui Augustini sententia multo mihi videtur probabilior. Scribit etiam Ioannes cap. 2. 14. 15. similem historiam; sed vero simile est, quod Chrysostomus, Augustinus & Euthymius existimãt, similem esse non eandem, bisque Christum è templo vendentes, & ementes eiecisse. Cum autem in templum dicitur ingressus, prima pars templi intelligẽda est, quæ atrium, & porticus Solomonis appellabatur, vbi docere, & ambulare solebat Christus Ioannis 10. 23. Is enim locus patebat omnibus, Act. 3. 11. & 12. nam in reliquas duas templi partes, non nisi sacerdotes ingrediebantur, vt ait D. Paulus ad Hebræos 9. 6. & 7. In atrio ergo templi & vendentes & ementes versabantur.

Vendentes.] Non possumus hunc locum melius, quam Hieronymi verbis interpretari; *Et hoc* (inquit) *primo sciendum, quod iuxta mandata legis augustissimo in toto orbe Domini templo, & de cunctis pene regionibus Iudæorum illuc populo confluente innumerabiles immolabantur hostiæ, maxime festis diebus taurorum, arietum, hircorum, pauperibus, ne absque sacrificio essent, pullos columbarum, & turtures offerentibus; accidebat plerunque, vt, qui de longe venerant, non haberent victimas: excogitauerunt igitur sacerdotes, quomodo prædam de populo facerent, & omnia animalia, quibus opus erat, ad sacrificia vendebant, vt & venderent non habentibus, & ipsi rursum empta susciperent. Hanc stropham eorum crebra venientium inopia dissipabat, qui indigebant sumptibus, & non solum hostias non habebant: sed ne vnde emerent quidem aues, & vilia munuscula. Posuerunt itaque & nummularios, qui mutuam sub cautione darent pecuniam: sed quia erat lege præceptum, vt nemo vsuras acciperet, & prodesse non poterat pecunia fœnerata, quæ commodi nihil haberet, & interdum sortem perderet, excogitauerunt & aliã technam, & pro nummulariis colybistas facerent, cuius verbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Colyba dicuntur apud eos, quæ nos appellamus dragemata, vel vilia munuscula, verbi gratia, frixi ciceris, vuarumque passarum, & poma diuersi generis. Igitur quia vsuras accipere non poterant, colybistæ, qui pecuniam fœnerati erant, pro vsuris accipiebant varias species, vt, quod nummo non licebat, in his rebus exigerent, quæ nummis coemuntur.* Cætera mihi placent; illud tantum certum non est, quod Hieronymus refert, eam consuetudinem à sacerdotibus introductam esse.

Leui. 25. 36. Deuteron. 23. 19.

Et cathedras vendentium columbas euertit.] D. Hieronymus hoc loco, & Ambrosius in cap. 19. Lucæ, non putant, posse hoc aduerbium intelligi, absurdum existimantes columbarum venditores, tanquã doctores legis cathedras habuisse. Itaque ad mysticũ sensum confugiunt, venditores columbarum Episcopos esse qui dona Spiritus sancti pecunia vendũt: hi enim in Ecclesiis cathedras habent, quam allegoriam & cæteri omnes veteres interpretes secuti sunt, sed non sublato tamen literali sensu. Igitur venditores columbarum cathedras, in quibus sederent, habuisse credendum est, non quales legis Doctores sed quales eiusmodi rerum in foro venditores habere solent. Cur ergo dicet aliquis, non potius dicitur nummulariorum, quàm columbas vendentiũ cathedras euertisse, cum nummularij potius, quàm columbarum venditores cathedras habere soleant? Respondeo, voluisse Euangelistam dicere, quod erat maius; prætermittere, quod minus: in nummulariis autem maius erat eorum mensas vna cum pecunia, quam eorum cathedras euertere: propterea mensas, non cathedras dixit euertisse. Merito mirãtur multi quomodo nummularij, & reliquum hominum genus auarissimum Christo non restiterint. Recte Hieronymus respondet, *Plerique arbitrantur maximum esse signorum, quod & Lazarus suscitatus est, quod cæcus ex vtero lumen acceperit, quod ad Iordanem vox audita sit patris, quod transfiguratus in monte gloriam ostendit triumphantis. Mihi inter omnia signa, quæ fecit, hoc videtur mirabilius esse, quod vnus homo, & illo tempore contemptibilis, & in tantum vilis, vt postea crucifigeretur, Scribis, & Pharisæis contra se sæuientibus, & videntibus lucra sua destrui, potuerit ad vnius flagelli verbera tãtam eiicere multitudinem, mensasque subuertere, & cathedras confringere, & alia facere, quæ infinitus non fecisset exercitus. Igneum enim quiddam, atque sydereum radiabat ex oculis eius, & diuinitatis maiestas lucebat in facie.*

Cõtra Episcopos Simoniacos.

Ioã. 11. 43. 9. 6. Matt. 3. 17. Marc. 1. 9. 1. 2. Maximum Christi miraculum ex Hieronymi sententia.

13. *Scriptum est.*] Quod Ieremias de hominibus sui temporis dixerat, ad nummularios & vẽditores columbarum accommodat. Simile exemplum notauimus sup. ca. 15. 8. vbi non interpretatur prophetiam, sed ad personas similes accommodat.

16. *Ex ore infantium.*] Dubium, an qui clamabant, infantes omnino fuerint, an pueri iam grandiusculi, qui, cùm turbam clamantem audiuissent, *Hosanna filio Dauid*, eandem cantionem, vt ea solet ætas, imitati sunt. Hilarius, Auctor imperfecti, & Strabus pueros quidem, sed non infantes fuisse putãt. Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus infantes; quod ego multo magis probo, & quia id Christi gloriam magis auget, & quia verba id significant, & quia eo sensu dicere videtur Christus, sicut apud Luc c. 19. 40. de eadem re loquens dixisse dicitur, *si hi tacuerint, lapides clamabunt.*

Perfecisti laudem.] κατηρτίσω αἶνον perfectam laudem consecutus es. Eodem sensu Dixit Dauid, יסדת fundasti laudem id est stabilem perpetuam, & immortalem laudem tibi comparasti. Quis apud Dauidem sensus sit, in commentariis in Psal. 8. 3. explicabimus Dauidem se per ταπεινωσιν infantem, & lactentem appellasse, ex cuius ore gratias pro deuicto Goliath agentis magnam Deus laudem consecutus esset, vt statim sequitur, *vt destruas inimicum, & vltorem*, id est, quia inimicum & vltorem destruxisti: hunc enim sensum Hebraica verba recipiunt. Obseruandum est Christum se in huius accommodatione sententiæ Deum declarare. Nam quod Deo Dauid dixerat, sibi dictum esse interpretatur.

Psalmorũ locus explicatus.

17. *Et relictis illis.*] Principibus sacerdotum, & Scribis, de quibus ver. 15. dictum erat. Quo autem consilio eos reliquerit, variæ sunt sentẽtiæ. Euangelista quidem ita videtur scribere, vt Christum significet certa aliqua, & non leui de causa eos reliquisse. Alioqui non erat, quod diceret, *& relictis illis abiit foras* satis erat, vt scriberet eum se in Bethaniam recepisse, quod ibi haberet hospitium; cum autem dicit, *& relictis illis*, significare videtur eorum causa discessisse. Ergo Chrysostom. Auctor imperfecti, & Euthym. propterea eos reliquisse dicunt, ne ab illis ante tempus comprehenderetur. Theophylact. vero, quod eius præsentia, atque coloquiis indigni essent. Vtrumque probabilius, quam quod Hieronymus, Beda, & Strabus existimant, non alia de causa discessisse, quam quod, pauper cum esset, hospitium in tanta ciuitate non inueniret. Nec enim credibile est neminem fuisse, cum tam multi iam in eum credidissent, qui domo vellet recipere.

18. *Esuriit.*] Sunt qui existiment non esuriisse vere,

Digitized by Google

sensu veteres interpretes duos filios, populos duos A
Gentilem & Iudaicum fuisse dixerint quorũ prior à Deo per naturalem legem iussus in vinea sua laborare, responderit se nolle, quia ne legem quidem naturæ seruare voluit, postea ductus pœnitentia in vineam venerit, id est non solum naturalem: sed Euangelicam etiam legem receperit atque seruauerit. Contra Iudaicus iussus à Deo in vineam ire, id
Exod. 19.8 est legem seruare, respondit se iturum esse, *Cuncta*, inquit, *quæ locutus est Dominus, faciemus*, postea non iuit id est non fecit, quæ in lege præcepta fuerant. Ita Origenes tract. in Matthæũ 18. & Athanasius quæstione 39. Chrysostom. Auctor imperfecti, Hieron. Beda, & Euthy. hoc loco. Cæterũ probabile est ex B
ver. 31. vbi parabola concluditur duos filios duo hominum Iudæorum genera significare: primum plebem, & publicanos, meretrices, & peccatores, qui iussi à Deo in vinea sua laborare, id est obseruare legem, non verbis, sed factis se nolle responderunt, quia non obseruarunt: postea verò Ioannis exemplo, & prædicatione commoti, ducti pœnitentia non solùm veterem legem seruauerunt: sed Euangelicã etiã receperunt; secundũ sacerdotes, Scribas & Pharisęos, qui in vinea iussi laborare se responderunt ituros esse, id est legis obseruationem, & quidem seueram, atque perfectam profitebantur: sed C
reuera non ierunt, quia legem minime seruarunt: neque Ioanni, de quo Prophetę locuti fuerunt, crediderũt, vt Christus ipse ver. 31. & 32. declarat, quod etsi facile est, tamen solus, quod sciam, inter veteres Auctores Auctor imp. animaduertit. Credibile tamen est, & ne ab omnibus antiquis auctoribus discedamus, pium existimare etiã huc Christum respexisse, vt Gentilem, & Iudaicum populum obscure, & oblique significaret. Nam publicani, & meretrices Gentilium sacerdotes verò, Scribæ, & Pharisæi Iudæorum expressa imago esse videbantur, & videmus alio loco Christum simili duorum filiorũ parabola Gentilem, & Iudaicum populum significare D
voluisse Luc. 15. 20.

31. *Publicani, & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.*] Videtur Christus his verbis indicare, etiam sacerdotes, quibuscum loquebatur, in regnum Dei ingressuros esse: quemadmodum & Origenes interpretatur, quasi Christus significet, non eos quidem
Ro. 11. 25 ipsos, cum quibus agebat; sed alios tamen sacerdotes sub finem mundi, cùm, vt ait Diuus Paulus, plenitudo gentium intrauerit, conuertendos esse, & in regnum Dei ingressuros. At non id mihi videtur indicare Christus voluisse: sed potius sacerdotes in E
regnum Dei ingressuros non esse. Dicit autem publicanos, & meretrices præcedere, non quod illi sequantur: sed quod, cùm legis doctores essent, præcedere deberent, & non solùm non præcedent, sed ne sequentur quidem, quemadmodum cap. 8. 11. 12. dixit, *Multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum; filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores.* Adde, quod nisi fallor, sensus huius loci est, præcedunt vos in regno cœlorum, id est viam vobis ostendunt, exemplum vobis præbent: sicut versu sequenti explica- F
tur. *Vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei*: id est cùm videritis publicanorum & meretricum exemplum, qui Ioanni credebant, & pœnitentiam agebant, ne eorum quidem exemplo prouocati, aut credere aut pœnitentiam agere voluistis; propterea, vt opinor, non dixit ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, in regno Dei, sed εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, in regnum Dei.

32. *Venit enim ad vos Ioannes.*] Nunc respondet quod sacerdotes respondere noluerunt, docetque Ioannem à Deo missum fuisse, proinde eius baptismum non humano, sed diuino consilio institutum.

In via iustitiæ] Hebraismus est, בדרך צדקה id est, per modum iustitiæ, iustitiam præ se ferens habitu, & moribus viri iusti. Videtur enim Christus non tam de vera, internaque iustitia, (etsi in Ioanne verissima fuerat) quam de ea, quæ sacerdotũ opinione sola iustitia esse videbatur, posita in solis rebus externis, in habitu, in ieiunio, & aliis eiusmodi, quæ fuerunt in Ioanne singulares, & sicut ca. 11. 18. dixit: *Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens, & dicunt, dæmonium habet.* Cum ergo eam iustitiã Ioãnes præ se ferret, quam sacerdotes aut solã, aut maximã esse iudicabant, excusationem nullam habebant, quamobrem illi non credidissent.

Videntes.] Publicanos, & meretrices credere, vt paulo ante exposuimus, & Euthymius hoc loco interpretatur.

Nec pœnitentiam habuistis, vt crederetis ei.] Duo Christus in sacerdotibus reprehendit; incredulitatẽ, qua nuntio Ioanne non crediderũt; & pertinaciã atque obstinationem, qua posteaquam vidissent etiã publicanos, & meretrices credidisse, credere noluerũt, hoc est quod dicit, *nec pœnitentiam habuistis postea*, id est, nec postquam eorum exemplum vidissetis, sententiam mutare voluistis.

33. *Aliam parabolam audite.*] Matthæus Christum introducit iisdem sacerdotibus parabolam proponentem: Lucas verò cap 20. 9. plebi, *cœpit*, (inquit) *dicere ad plebem parabolam hanc.* Facile à multis ea quæstio soluta est Christum sacerdotibus in primis, cũ quibus disputabat, parabolam proposuisse, sed quia circũfusa, & audiẽte plebe proposuit, Lucas scripsit ad plebem dixisse. Cæterum, quod in omnium parabolarum explicatione solemus, id est, hoc loco memoria repetendum, ea, quæ quasi necessaria, & propria parabolæ membra sunt, ab iis, quę sunt adiuncta, &, vt ita dicam, accidentia diligenter distingui oportere. In hac igitur parabola, quæ vsque ad versum 42. tractatur, sex mihi partes propriæ esse videntur, ac necessariæ. Prima est, homo quidã, qui vineam plantauit, per quem nemo dubitat Deum significari. Secunda est, vinea, quam plantauit, quã Athanasius quæstione 49. mundum, quem Deus condidit, interpretatur, Irenæus verò lib. 4. cap. 70. vniuersum hominũ genus; quòd si ita est, qui erunt coloni, quibus eam Deum locasse dicitur? Itaque melius alij omnes auctores vineam Ecclesiam interpretantur, in qua voluit Deus homines laborare. Vsitata in scripturis metaphora est, vt Psal. 79. 9. *Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti eam.* Similis metaphora est apud Isaiam cap 5. 1. & apud Ieremiam cap. 2. 21. & cap. 12. 10. & apud Ioelem ca. 1. 7. plantasse autem vineam dicitur Deus, cùm legem dedit, quia notitiam sui per eam in animis hominum quodammodo plantauit, vt Diuus Augustinus ait sermone de verbis Domini 59. Tertia est, quod sepem circumdederit, quod torcular in ea & turrim ædificauerit: quæ tria vnam tantùm, vt mihi videtur partem efficiunt; nihil enim aliud his tribus rebus significatur, quàm Deum fecisse Ecclesiæ suæ, quicquid facere debuit, vt bene & custodiri, & coli posset; quemadmodum dicit apud Esaiam cap. 5. 4. *Quid est quod debui vltra facere vineæ meæ, & nõ feci ei?* Proposuit enim Christus ea, quæ domini vinearũ facere solent, vt coloni nihil ab illis desiderare possint, quominus vineam bene colant, & partos fructus reddant. Solent autem, qui vineam plantant

Digitized by Google

euenturum esse, quod sacerdotes abominati fuerāt dicentes, *absit*. Itaque nisi Lucas id expressisset, hic locus non satis cum præcedentibus hærere videretur. Nunc autem, vt D. August. lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 70. animaduertit, rectè hæret. Nam quia sacerdotes dixerant *absit*, negantes id euenturum, quod Christus comminabatur, Deum illos male perditurum, probat id euenturum: quia lapis, quem ipsi ædificantes reprobauerunt, factus est in caput anguli, & qui ceciderit super eū, confringetur, super quem autem lapis ceciderit, conteret eum. Mutauit Christus subitò metaphoram: quemadmodum aliis locis eum fecisse animaduertimus. Nam Ecclesiam, quam priùs vineæ comparauerat, nunc cōparat ædificio, quia Dei ędificatio est, vt ait D. Paul. 1. ad Cor. 3. 9. & 2. ad Cor. 13. 10. & ad Ephes. 2. 21. & 4. 12. & quos priùs colonos, nunc ædificantes quem priùs filium, nunc lapidē appellat, vt Hieronymus, & Euthymius annotauerunt. Christum lapidem vocari vsitata in scripturis metaphora est, Isai. 28. 16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularē, pretiosum, in fundamento fundatū*: & Dan. 2. 34. Christus est lapis ille, qui de monte sine manibus abscissus fuisse dicitur, & Zachariæ cap. 3. 9. *Ecce lapis, quem dedi coram Iesu, super lapidem vnum septem oculi sunt*. Dicitur autem Christus lapis Ecclesiæ respectu, quia firmum eius fundamētum est, vt declarat D. Paulus 1. ad Cor. 3. 11. & ad Ephes. 2. 20. nec dubium est quin Dauid Psal. illo 117. 22. vnde hoc testimonium sumptum est, de Christo locutus fuerit, eūque lapidem appellauerit, quod ne ipsi quidem sacerdotes Christi aduersarij diffiteri potuerunt.

Hebraismus. *Lapidem, quem reprobauerunt.*] Hebraismus est, quem Septuaginta frequentissime imitari solent, vt Genesis 31. 16. cùm etiam Græcus Matthæi interpres, & Græci Latinus secutus est, *lapidem, quem reprobauerunt*, pro lapis, quem reprobauerunt; nam Latini vix ita loquuntur.

Hebraismus. *Ædificantes.*] Hic etiam Hebraismus est, quo participium præsens ponitur pro nomine verbali officium significante, id est ædificatores architecti, vt sup. cap. 19. 4 annotauimus: quos autem Christus, & ante Christum Dauid ædificantes appellauerit, non consentiunt interpretes. Nam quidam solos sacerdotes ita vocari putant, vt Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus, quia illi quasi architecti erant veteris Synagogæ, qui eam ædificabant, id est docebant; ædificare enim, docere est, vt Ieremias 1. 10. ad Rom. 15. 20. 1 ad Cor. 3. 10. ad Galatas 2. 18. ad Ephes. 2. 20. sicut D. Paul. se Euangelij architectum appellat 1. ad Cor. 3. 10. Ita videtur hunc locum D. Petrus exponere Actorum 4. 11. *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli.* Alij ædificantes omnes Iudæos generaliter vocari dicunt, quia omnes quamuis non singuli Christum reiecerunt; hoc enim est, quod dicit *reprobauerunt*, id est quasi inutilem, & ad ædificium ineptum abiecerunt, vt dicūt impij Sapientiæ 2. 12. *Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata disciplinæ nostræ.*

Cur Christus lapis angularis in scriptura appellatur. *Hic factus est in caput anguli.*] Id est caput anguli. Hebraismus quales multos supra notauimus cap. 19. 5. caput autem anguli, id est lapis in ædificio angulum efficiens tribus de causis appellatur Christus. Primum, quia est firmissimus totius ędificij lapis, qui totum continet, atque sustentat: qui sensus à Diuo Petro declaratur Actorum 4. 11. cum dicit, *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli*, id est primus, optimus: opponit enim caput anguli reprobationis sicut honorē iniuriæ, vt Isaias appellauit lapidem pretiosum, id est, qui honoratissimo in loco positus est. Eodem sensu Diuus Paulus explicauit ad Ephes. 2. 20. *Superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Iesu Christo*: angularem enim interpretatur summū, ac primū, quo totū nititur ædificium. Secūdò quia est lapis offensionis multis. Solēt enim angulares lapides extra ędificium extare. Itaque qui minus cauti sunt, dum prętereunt, ad angulum offendunt, sicut Iudæi ad Christum, tanquam ad angulum offenderunt Hunc sensum disertis verbis D. Petrus explicauit 1. epist. c. 2. 7. 8. *Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali his, qui offendunt in verbo, nec credunt, in quo positi sunt*: eundē etiā sensū videtur Diu. Paulus secutus esse ad Roma. 9. 32. 33. Tertiò, quia diuersos populos Iudaicum, & Gentilem inter se nectit, faciens vtraque vnum, *& medium parietem maceriæ soluens*, vt ait Diu. Paulus ad Eph. 2. 14. quam interpretationem omnes fere veteres auctores secuti sunt, vt Origenes tractatu in Matth. 19. Hilarius cano. 21. Augustinus in Psal. 88. & 99. & tractatu in Ioann. 9. & serm 18. & 49 de verbis Domini, & Hierony. Theoph. Beda, & Euthym. hoc loco omnes tres sēsus videtur Christus colligere voluisse; primū, quia significat se à Iudæis reprobatum maiore in honore apud gentes futurum esse; secundum, quia significat fore, vt Iudæi ad eum impingant, & confringantur; vt statim declarat, *qui ceciderit super lapidem istum, confringetur*; tertium, quia indicat se hoc facturum lucri, vt ab vno populo reiectus pro vno duos habeat, id est tanquam angularis lapis duos parietes coniungat, atque connectat.

A Domino factum est istud.] παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη facta est hæc. Hebraismus, quia, vt omnes sciunt, apud Hebræos fœmininum genus pro neutro poni solet, quod sæpe & Septuaginta, & Latinus interpres imitantur: vt Psal. 26. 4. *Vnam petij à Domino, hanc requiram*, id est vnū. A Domino autem factum esse dicitur, quia à solo Domino non humano consilio factum est, vt non credentibus Iudæis crederent gentes, & vt abscissis ramis oleastri surculi in bonæ oliuæ truncum insererentur, vt copiose & subtiliter in epistola ad Romanos c. 11. disputat D. Paulus. *Hebraismus notandus.*

Et est mirabile in oculis nostris.] Hic etiā est Hebraismus esse mirabile in oculis, id est mirabile videri; merito autem Iudæi, quorum persona apud Dauidem hoc dictum est, mirabile sibi videri dicunt, vt gratia Christi non solùm Iudæi, sed multo etiam largius maligne à Iudæis repudiata gentibus detur, cùm hoc mysterium ne ipse quidem Petrus iā princeps Apostolorum factus intelligeret Actorum 10 14. nec intelligere potuisset nisi demisso cœlitus linteo omne animaliū genus cōtinēte edoctus fuisset.

43. *Auferetur à vobis regnum Dei.*] Hæc est parabolæ conclusio, qua significatur abolendam Synagogam & Dei Ecclesiam, quæ regnum Dei hic appellatur, & suprà per vineam fuerat significata, ad gentes transferendam: queādmodum Actorū 13. 46. Paulus & Barnabas Iudæis dixerunt. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Quod Origenes annotauit prius de vinea dictum esse ver. 33. locatam fuisse agricolis; nunc autem non locari; sed dari gentibus; quasi prius Iudæis propter merita promissa mercede locata sit; postea gentibus gratis data, subtile potius, quàm verum est. Nam neque

Digitized by Google

Iudæi magis, quàm gentes, vt illis vinea locaretur, meruerunt, neque gentibus minus quàm Iudæis si bene vineam coluerint, merces promissa est, ergo dari hoc loco, aut transferri, aut locari significat, vt ante.

Facienti fructus eius.] Id est, quos, vt proferret, vinea plantata est, & ad quos colligendos missi fuerāt à domino serui ver. 34. 36. 37. Cùm autem dicitur, *& dabitur genti facienti fructus eius*, non quidem meritum sed causa tamen significatur, quam ob rem gentibus danda sit, quia fructus eius facturæ sunt, id est bene eam culturæ, & fructus domino reddituræ: oblique vero notatur Iudæorum culpa, cuius causa illis auferatur, quia nimirum fructus eius non faciebant, quod an ad quæstionem de prædestinatione & reprobatione aliquid lucis afferat, iudicent docti: certe D. Paul. eodem modo dicit ad Roma. 11 19. 20. *fracti sunt rami, propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas.*

44. *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur.*] Illud hoc loco manifestum est Christum duplicem pœnam alteram minorem, alteram maiorem significare voluisse; quemadmodum, qui super magnū lapidem cadit, lædit quidem se, & mēbra sæpe confringit sed multo minus, quàm si lapis super eumde superiore loco caderet, eum enim prorsus comminueret. Illud dubium, quid sit super lapidem cadere, quid lapidem cadere super aliquem. Hæreticorum interpres cadere super lapidem esse dicit Christum tyrannorū more, quasi superiores illo simus, velle opprimere. Inepte: isto enim modo, qui in Christum non credunt, & illum tamen non persequuntur, hac sententia non comprehenderētur, & minimè dubium est, quin de medio sit sumpta metaphora; cùm autem aliquis super lapidem cadit, non ideo cadit, vt illum opprimat, atque confringat. Denique quis dubitat super lapidem cadere esse ad Christum tanquam ad lapidē offendere? pro-

Caluinus in harm.

A pterea enim lapis offensionis, & petra scandali vocatus est Isaiæ 8. 14. & 1. Petri 2. 7. 8. Auctor imperfecti, Hieronym. & Beda existimant eos, qui in Christum credunt, sed tamen peccant, & illū offendunt, super lapidem cadere: quia puniuntur quidem, sed leuius; super eos verò, qui in Christum non credūt, lapidem cadere, id est grauius puniri. Chrysostomus, Augustinus sermone 40. de verbis Domini, Euthymius, & Theophylactus videntur sentire, cadere supra lapidem esse, non credere in Christum, qui mihi videtur proprius esse sensus: quia cadere super Christum eadem sententia dictum est, qua
B Christus lapis offensionis appellatur: Christus autem ideo vocatur lapis offensionis, quia multi eius miracula videntes, quibus, vt in eum crederent, adduci debuerūt, tantùm abest, vt crederent, vt ea potius de causa calumniati eum sint. Hoc ergo est cadere super lapidem, idque mihi videntur Diuus Paulus ad Romanos 9. 33. & D. Petrus 1. epistola ca. 2. 7. 8. prorsus expressisse. *Non credentibus* (inquit) *factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali.* Non credere ergo est super lapidem cadere. Quid autem sit lapidem cadere super aliquem, id est obscurius. Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus dicunt nihil aliud esse, quàm Christum illi iratum esse; sed vix quicquam hęc metaphora similitudinis haberet. Melius, vt mihi videtur, Augusti-
C nus sermone de verbis Domini 40. lapidem cadere super aliquem esse Christum de cœlo ad eum iudicandū, & condemnandum venire. Itaque perinde est ac si Christus dicat, miserum quidem esse etiam in hac vita, quisquis in se non credit, hoc est super lapidem cadere, miseriorem futurum in altera vita cùm ipse eum condemnauerit, hoc est, cum super eū lapis ceciderit; eodē prorsus modo, quo D. Ioan. in Apocaly. c. 2. 11. 20. 6. 14. & 21. 8 mortem primam, & secundam, quasi duas pœnas, alteram minorem; alteram maiorem distinguit.

CAPVT XXII.

Luc. 14 d. 16. Apoc. 19. b. 9.
ET respondens Iesus dixit iterum in parabolis, eis dicens. 2 Simile factum est regnum cœlorum
hominis regi, qui fecit nuptias filio suo. 3. Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, & no-
lebant venire. 4. Iterum misit alios seruos dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum pa-
raui, tauri mei, & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. 5. Illi autem neglexe-
runt: & abierunt, alius in villam suam, alius verò ad negotiationem suam. 6. Reliqui vero tenuerunt ser-
uos eius, & contumeliis affectos occiderunt. 7. Rex autem cùm audisset, iratus est: & missis exercitibus suis
perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succēdit. 8. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt,
sed qui inuitati erant, non fuerunt digni. 9. Ite ergò ad exitus viarum, & quoscūque inueneritis, vocate ad
nuptias. 10. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes, quos inuenerunt, malos & bonos: & imple-
tæ sunt nuptiæ discumbentium. 11. Intrauit autem rex vt videret discumbentes, & vidit ibi hominem nō
vestitum veste nuptiali. 12 Et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille
Sup. 8 b, 12 & 13 f. 42 obmutuit. 13. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus, & pedibus eius, mittite eum in tenebras exterio-
Inf. 25. e. 30 res: ibi erit fletus, & stridor dentium. 14. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. 15. Tunc abeuntes Pha-
Mar. 12. b. 13. risæi consilium inierunt, vt caperent eum in sermone. 16. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis di-
Luc. 20. d. 20. centes: Magister, scimus quia verax es, & viā Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim
respicis personam hominum. 17. dic ergo nobis quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari, an non? 18. Cogni-
ta autem Iesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? 19. Ostendite mihi numisma census. At
Rō. 13. c. 7 illi obtulerunt ei denarium. 20. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & superscriptio? 21. Dicunt ei: Cæsaris.
Mar. 12. b. 15. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. 22. Et audientes mirati sunt,
& relicto eo abierunt. 23. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicūt non esse resurrectionem: & in-
Luc 20 d. 28. terrogauerunt eum, 24. dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, vt du-
Act 23 b 6. cat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo. 25. Erant autem apud nos septem fratres: & pri-
Deu. 25. b 6 mus, vxore ducta, defunctus est: & non habens semen, reliquit vxorem suam fratri suo 26. Similiter
secundus, &

secundus, & tertius vsque ad septimum. 27. Nouissime autem omnium & mulier defuncta est. 28. In re-
surrectione ergo cuius erit de septem vxor? omnes enim habuerunt eam. 29. Respondens autem Iesus, ait
illis: Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei. 30. in resurrectione enim neque nubent, neque nu-
bentur: sed erunt sicut angeli Dei in cœlo. 31. De resurrectione autem mortuorum non legistis, quod dictum
est à Deo dicente vobis: 32. Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mor- Exod 3 b. 6
tuorum, sed viuentium. 33. Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina eius. 34. Pharisæi autem audientes Mar. 12. c. 28.
quod silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum: 35. & interrogauit eum vnus ex eis legis Luc. 10. c.
doctor, tentans eum. 36. Magister, quod est mandatum magnum in Lege? 37. Ait illi Iesus. Diliges Do- 27. Deut. 6. a. 5
minum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. 38. Hoc est maximum &
primum mandatum. 39. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. 40. In Deut 19. d.
his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ. 41. Congregatis autem Pharisæis, interroga- 18. Mar. 12 d.
uit eos Iesus, 42. dicens: quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? dicunt ei: Dauid. 43. Ait illis: Quo- 31.
modo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, dicens: 44. Dixit Dominus Domino meo: se- Luc. 20. d. 41.
de à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? 45. Si ergo Dauid vocat eum Do- Psal 109 a
minum, quomodo filius eius est? 46. & nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex 1.
illa die eum amplius interrogare.

IN CAPVT XXII.

A ET *respondens Iesus.*] Aggressus iterum loqui. Respondere pro loqui, aut aggredi dicere, vt sæpe ex Hebræorum idiomate explicauimus.

2. *Simile factum est.*] Similis apud Lucam cap. 14. 16. parabola est. An autem eadem sit, inter interpretes disceptatur. Quidam multis adducti argumentis diuersam esse putant; quia qui nuptias fecit filio suo, hîc est rex, illic non est: quia hîc prandium, illic cœna: quia hîc multi serui, & sæpe ad vocandos inuitatos mittuntur; illic vnus, & semel tantùm: hîc non excusant se, sed venire negligunt inuitati: illic alius excusat, quòd villam emerit, & necesse habeat B exire, ac videre illam: alius quod iuga boum emerit quinque, & eat probare illa: alius quod vxorem duxerit & venire non possit: hîc serui occiduntur: illic non occiduntur: hîc mittitur à domino vineæ exercitus, qui colonos occidat: illic non mittitur: hîc intrat rex in cænaculum, vt discumbentes videat, & inuenit hominem non habentem nuptialem vestem, iubetque ligari, & in tenebras exteriores mitti: illic nihil tale factum dicitur. In hac sententia sunt, D. Aug. li. 2. de consensu Euãgelistarum ca. 70. & Greg. hom. in Euãgelia 38. Strabus, & D. Thomas. C Alij eãdẽ esse existimant, vt existimare videtur Irenæus li. 4. c. 70. & 76. quia cõuiuium hoc nuptiale, quod factum fuisse dicitur, nunc prãdium, vt Matt. nunc cœnam, vt Lucas appellat. Itemque Theoph. hoc loco, eamque sententiã etiam Gregorius probabilem putat: ego altera probabiliorem: quia & reliqua omnia, quæ hîc à Matthæo, illic à Luca narrantur, similia sunt, & quæ dissimilia videntur, adeo sunt leuia, vt nos ab hac sententia dimouere non debeant. Etenim quod hîc rex appelletur; illic non appelletur. quod hîc prandium, illic cœna dicatur, nihil est. Nam quod & Gregor. ipse respondit, quia veteres vsque ad horã nonam prãdere non solebãt: prandium apud eos cœnã vocatã fuisse, hoc fortasse D certum non est: sed vno verbo omnia argumenta contraria solui possunt, Euangelistas, cũ non solùm eandem parabolam: sed cùm eandẽ etiam narrent historiam, nec omnia narrare, nec iisdem verbis, sed eadẽ sentẽtia vti solere. Quod & hoc loco accidisse credendum est. Illud magis mouere lectorẽ potest, quod Lucas hanc parabolã alio tempore, ac loco à Christo propositã fuisse dicat, cùm Christus in domo cuiusdam principis Pharisæorũ cœnaret, cũque quidam ex discumbentibus dixisset, *beatus, qui manducat panem in regno Dei.* Sed & hæc obiectio facilè potest dilui, aut Lucam, aut Matth. ordinem tẽporis, vt sæpe Euãgelistis accidit, secutũ non esse: probabilius autem est Lucam rem suo loco, & tẽpore narrasse: Matthæum verò propterea in hunc locum distulisse, quia præcedẽti parabolæ affinis erat, & nõ fuit illi curæ historiã, vt gesta erat, texere: sed Christi doctrinã exponere, ideoque ea, quæ similem habebant significationem, atque doctrinam, eodem loco posuit.

Homini regi.] Id est, idẽ accidit in regno cœlorũ, atque si quis rex nuptias fecisset filio suo, vt c. 21. 16. explicauimus: nec enim regnũ cœlorũ, id est, Ecclesia homini regi: sed cœnaculo, vbi conuiuiũ celebratur simile est. Videndũ imprimis est, quo tota spectat parabola, deinde quæ sũt eius, vt solemus dicere, propriæ partes atque necessariç, quç ad sentẽtiã aliquid faciãt. Duo mihi Christus videtur significare voluisse: alterum multos ad regnũ cœlorũ, id est, ad Ecclesiam vocari, paucos venire, vt concludit vers. 14. *Multi sunt vocati, pauci verò electi*: alterum non omnes, qui ad Ecclesiam vocati veniunt, saluos fieri. id est, dignos esse cœlesti conuiuio, quia aliqui nuptialem vestem non habent, vt significat versu 11. Dirigit autem parabolam in Iudæos, qui inuitati venire noluerunt, ideoque gentes eorũ loco vocatæ sunt. Partes autem parabolæ, quæ necessariam habent significationem, septem mihi videntur esse. Prima est homo rex, qua minime dubium est Deum significari. Quod autem non homo quilibet, sed rex fuisse dicitur; partim ad declarandam diuinam maiestatem, partim ad explicandam conuiuij magnificentiam dictum fuisse arbitror. Secunda pars sunt nuptiæ, id est, conuiuium. Nam toto hoc cap. nuptiarum conuiuium Euangelista nuptias appellat. Conuiuium autem quidam dixerunt cœlestem gloriam ac beatam vitam significare, quæ sæpe in scripturis per conuiuium declarari solet. Vnde illud est Psal. 16. 15. *Satiabor, cùm apparuerit gloria tua.* & illud Apocalypsis 19. 9. *Beati, qui ad cœnam nuptiarũ agni vocati sunt*, & illud Luc. 14. 15. *Beatus, qui manducabit panem in regno Dei.* & c. 22. 29. 30. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo* Sic Hilarius canone in Matth. 22. Alij conuiuium gratiæ affluentiam, quæ in Ecclesiam venientibus datur: aut verbum Dei, quo pascuntur, esse dicunt. Nam & verbum Dei, cibo comparari solet, vt apud D. Paulum *tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi.* 1. ad Corinth. 3. 2. *& facti estis, quibus lacte opus sit*, ad Hebræos 5. 12. Simile est, quod apud Amos cap. 8. 11. minatur Deus se in terram famem

missurum non famem panis; sed famem verbi Dei. Sic Origenes tractatu in Matth. 20. sic Auctor imperfecti, & Euthymius hoc loco. Tertia pars est, filius regis, cuius nuptiæ celebratæ sunt, quem manifestũ est esse Christũ, qui sæpe solet sponsus appellari, vt sup. cap. 9.15. & inf. per alterã parabolã c.25.1 & Ioan.3.29.& Apocalypsis 19.7.9. quæ sit eius sponsa minus compertum est. Quidã vniuscuiusque animam esse dicunt, vt Theophylactus, Auctor imperfecti homil. 41. Alij Ecclesiam, vt Origenes tractatu 20. in Matth. Hilarius canone 22. Hieronymus in commentariis, & Gregorius homilia 38. in Euangelia. Hoc probabilius, quia etiam D. Ioann. in Apocalypsi cap. 21.2. Ecclesiam sponsam Christi appellat. *Vidi* (inquit) *sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cœlo à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.* & ver. 9. *Veni, & ostendam tibi sponsam vxorem agni.* Similiter cùm Diu. Paulus ad Ephesios 5.25 exhortatur viros, vt vxores suas diligant, sicut Christus dilexit Ecclesiam, haud obscure significat Ecclesiam vxorem esse Christi; itemque cum ver. 31. 32. dicit, *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna; Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo, & in Ecclesia,* Christum sponsum, Ecclesiam sponsam eius facit.

Ecclesia Christi spõsa quando facta.

Variant auctores quandonam huiusmodi inter Christum, & Ecclesiam nuptiæ celebratæ sunt. Nõ-nulli enim post resurrectionem celebratas esse dicunt; sed homines ad futuras nuptias inuitari. Ita Origenes, & Hilarius. Et vero in parabola illa, quæ infra cap. 25.1. proponitur de sponso ad nuptias media nocte veniente, haud dubium, quin tempus resurrectionis, & vltimus Christi aduentus significetur. Ioann. etiam in Apocalypsi cap. 19.9. de iis agit nuptiis, quæ non in terra, sed in cœlo post resurrectionis tempus celebrandæ sunt. Alij tunc celebratas dicunt, cũ filius Dei homo factus est; tunc enim Ecclesiam sibi, tanquam sponsam copulauit. Ita Gregorius homilia illa, quam sæpe citauimus, in Euangelia 38. Vtrumque verum est. Nam sæpe, vt alio loco diximus, Christi nuptiæ celebratæ sunt. Primum, cùm homo factus est, quæ veluti sponsalia fuerunt; deinde celebrabuntur, cùm reddet sibi gloriam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam; quod tunc propriè fiet, cùm eam sibi ab omni mundatam macula in cœlo copulabit. Ad vtrasque nuptias homines inuitati sunt; ad priores, vt ad Ecclesiam veniant, & Dei verbo pascantur; ad posteriores, vt salui fiant, & manducent, & bibant super mensam Christi in regno Dei. Quarta pars, sunt inuitati, quos Ambrosius in commentariis in caput Lucæ 14. Gentiles, Iudæos, & hæreticos esse dicit. Alij omnes auctores solos Iudæos interpretãtur; & quidem minime obscurum est contra illos potissimũ parabolam Christum proposuisse, vt significaret Iudæos inuitatos ad regnum cœlorum venire noluisse; Gentiles verò venisse. An autem de omnibus Iudæis, an de iis solùm, qui post Christi incarnationem vixerunt, id sit intelligendum, de eo dubitari potest. Nam Hilarius eos tantùm inuitatos fuisse dicit, quos Christus ipse factus iam homo aut Apostoli, eorumque successores vocauerunt. Origenes verò tractatu in Matthæum 20. & Athanasius quæstione 45. Hieronym. Beda, Euthym. & Theophylact. in commentariis; Gregorius in homil. illa, quam diximus 38. de omnibus Iudæis etiã, qui ante Christi incarnationem fuerunt, intelligendum putant. Id probabilius, quia illi proculdubio fuerunt, qui seruos à rege missos, id est veteres prophetas contumeliis affectos occiderunt. At quomodo illi à Christi aduẽtu tam remoti inuitari ad eius nuptias potuerunt? Respondeo ad futuras nuptias inuitatos fuisse, vt in venturum crederent Christũ, & interim verbo legis atque Prophetarum pascerentur, quorum præcepta si seruarent, ad vltimas illas, id est cœlestes, ad quas & nos, qui in primis versamur, inuitamur, nuptias peruenirent: &, vt ait Gregorius, & eos qui ante incarnationem Christi, & eos, qui post incarnationem fuerunt, Deus inuitauit, quia *incarnationẽ vnigeniti, & per prophetas dixit futuram, & per Apostolos nuntiauit factam.*

Homil. 38. in euang.

Quinta pars, sunt serui. Hieronymus indicat in multis codicibus singulari numero seruum legi, quemadmodũ apud Lucam: sed & nostri codices legunt seruos, & eam lectionem, vt plenior sit, videtur sententia postulare. Qui fuerint serui, quos Deus ad inuitandos primum Iudæos misit, non est difficile, tamen non omnino auctores consentiunt. Hilarius enim solos Apostolos fuisse dicit. Alij omnes auctores, vt Origenes, Chrysostom. Auctor imperfecti, Hieronym. Gregorius & Beda, prophetas, & Apostolos. Nam primùm prophetæ missi sunt, & contumeliis affecti; atque occisi, postea missi Apostoli in plateas, & exitus viarum, vt omnes non Iudæos tantùm, sed etiã Gentiles inuitarent. Quærit Theoph. & quisquis fuit Auctor operis imperfecti, quomodo vocati sũt, qui inuitati iam fuerant: aut quomodo inuitati fuerunt, antequam vocarentur, cùm inuitati, & vocati iidem esse videantur. Respondet Theop. probabiliter per legem naturalem inuitatos fuisse, vt bene, pieque viuerent, postea per prophetas, vt venirent, vocatos. Melius tamen per legem Moysis inuitatos dixisset. Nam per naturalem legem non tantùm Iudæi, verũ omnes etiã homines inuitantur. Nec enim in eo parabola rei subiectæ similis est, quod prius homines inuitati postea vocati fuisse dicantur; sed locutus est Christus ex consuetudine, & dixit, non quod à Deo erga Iudæos factũ erat, sed quod vulgò ab hominibus solebat fieri; sic autem fieri solet, vt homines ad conuiuiũ prius inuitẽtur, rogenturque; deinde, cum tempus veniendi est, vocentur. Sexta pars est, quod rex, dum conuiuium celebraretur, ingressus in cœnaculum dicatur. Ingredi in cœnaculum, & discumbentes dispicere interpretatur Auctor imperfecti, Deum homines tentare, vt appareat quantum quisque virtutis habeat; & an loco, quẽ in Ecclesia tenet, dignus sit melius. Hier & Beda intrare in cœnaculũ Deũ intelligunt ad iudiciũ venire, & eos qui vestẽ nuptialẽ habẽt retinere, eos, qui nõ habẽt, excludere. Nã agi hîc de vltimo iudicio ex eo perspicuũ est, quod ille, qui vestẽ nuptialẽ nõ habebat, ligatis manibus, & pedibus mittitur in tenebras exteriores, vbi est fletus, & stridor dentiũ quod in vltimo iudicio propriè fiet. Videmus enim idem per hanc parabolam, & per illam alteram zizaniorum c.13.4. & per illam sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congregantis significari. Dubitare tamen lector potuerit, quomodo rex dicatur in cœnaculum ingredi, cùm non rex ipse: sed filius regis, id est Christus ad iudicandum venturus sit. Respondeo regem venturum esse, quia filius pro eo veniet: *omne enim iudicium dedit filio,* Ioannis 5.22. Septima pars est ille, qui non habet vestem nuptialem. Quid enim per nuptialem vestem significetur, variis sententiis auctores dissident. Irenæus lib. 4. c. 70. & Hilarius in hunc locum vestem nuptialem Spiritum sanctum interpretantur; sicut Christus loquitur apud Lucam ca. 24. 49. *Vos autem sedete in ciuitate, quo ad vsque induamini virtute ex alto.* Augustinus verò lib. 22. contra

Digitized by Google

Faustū c.19. Christi gloriam esse dicit, quā quisquis quærit, nuptiali indutus est veste; quisquis autē non Christi, sed suam in Ecclesia gloriam quærit, vestē nuptialem non habet, quia nō Christi, sed sua ipsius gestat insignia. Existimauit, vt apparet, D. August. vestem nuptialem appellari certam aliquam, & insignem vestem, qualem sponsus ipse gestaret, sicut videmus regis pueros certi, atque insignis coloris habere vestes, qui regius color appellatur, ex quo regis esse pueri cognoscūtur. Verū hanc consuetudinem aut apud Iudæos, aut apud aliā aliquā fuisse gentem legere non memini. Itaque nuptialē vestem vocari puto nō certā, & insignē, quasi eandē, aut similē omnes gererent inuitati, sed pretiosiorē, atque splendidiorē quotidiana, qualem solent homines, cùm ad nuptias inuitantur, induere, vt sponsum honorent, & conuiuium condecorent, atque eiusmodi vestem ille, qui foras eiectus est, non habebat; ideoque in tenebras exteriores mittitur, quia temerariæ fuit impudentiæ ad conuiuium, vbi omnes pretiosa veste induti erant, sordidum, atque pannosum venire. Sed quid per eam vestem significetur id quærimus. Caluinistarum interpretes nuptialem vestem fidem esse dicunt: omnia enim fides illis sūt, cùm nulla illis sit fides. Neque considerant homines valde, vt sibi videntur, acuti, inuitatum illum, non nisi per fidem venire, aut in cœnaculum, id est in Ecclesiam ingredi potuisse. Venire enim est credere. Nam illi, qui inuitati non venerunt, propterea non venisse dicūtur, quia credere noluerūt. Itaque habebat ille quidem fidē, sed vestem nuptialem nō habebat: non ergo nuptialis vestis fides est. Vera & propria est Tertulliani libro de resur. carnis, Orig. Chrys. Auctoris imperfecti, Ambros. serm. 14. de natali Domini, Hieronymi, Gregorij, Theophylacti, & Euthymij sententia vestem nuptialē charitatē, bona opera, & vitā fidei Christianæ respondentem significare, resque bellissime, aptissimeque cōuenit. Nam, vt, qui ad nuptias inuitati sunt, vestem loco illo dignam gestare debent; ita qui ad Ecclesiam per fidem inuitati veniunt, vitam agere debent fide dignam, & homine Christiano, & videmus in Scripturis bonam vitam per vestem significari, vt in Apocalyp. cap. 3. 17. 18. *Dicis, quod diues sum, & locupletatus, & nullius egeo, & nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuæ.* & ad Ephe. 4. 24. *Induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis,* & ad Col. 3. 9. 10. *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum.* Itaque dent nobis hanc veniam Caluinistæ, vt ex hoc loco probemus solam fidem ad salutem satis non esse quando ille, qui in conuiuio erat, fidem habebat, sed quia vestem nuptialem, id est bona opera non habebat, in tenebras exteriores eiectus est. Dicet aliquis, quomodo, si fidem habebat, extra cænaculum, i. extra Ecclesiam eiectus est, quasi malit rex homines fidem non habere, quàm fidem habere sine operibus. Facilis solutio, hæc ad diem iudicij esse referenda, cùm Deus eos, qui fidem sine bonis operibus habuerint, extra conuiuium, id est extra cælum eiiciet, non quòd ante in cœlo essent: sed quod cùm essent in Ecclesia, in cœlo esse videbantur: quia si cum fide opera coniunxissent, in cœlum translati essent. Cætera quæ in parabola dicuntur, adiectitia sunt, & ad ornamentum, & narrationis complemētum apposita: quale illud est, quod vers. 4. dicitur,

Caluinistarum de fide expositio reprehenditur.

Locus insignis contra Caluinistas quod sola fides ad salutem non sufficiat.

A *tauri mei, & altilia occisa sunt,* quod nihil aliud significat, quàm omnia parata esse, Deum homines expectare, præsto omnibus esse eius gratiam, non stare per illum, quo minus homines ab impietate sua conuertantur, sed tauros, & altilia nominauit, quia ea erant, quæ in splendidis conuiuiis solebant dari. Tauros enim, vitulos, aut iuuencos appellauit, qui nec castrati essent, nec aratra traxissent quos in deliciis apud Iudæos fuisse ex multis Scripturæ locis intelligimus Genesis 18. 7. 1. Reg. 28. 24. homo etiam ille, cuius perditus filius redierat, apud Lucam cap. 15. 23. vitulum saginatum occidi iussit. Hæc vera est significatio: etsi non ignoro multos veteres
B auctores necessariam parabolæ partem existimare, & propriam, atque distinctam habere significationē. Nam Greg. per tauros patres veteris Testamenti, per altilia patres noui, qui vberiorem acceperunt gratiam, & quasi spiritualiter signati fuerunt, putat intelligendos. Theoph. per tauros ipsum vetus Testamentum per altilia nouum intelligit. Hieron. & Euth. melius, nihil aliud, quàm conuiuij opiparam copiam significari. Adiectum etiam complementi, aut ornamenti causa est, quod ver. 5. dicitur,
C aliū in villam suam, alium ad negotiationem suam abiisse, & quod Lucas dicit alium dixisse, *iuga boum emi quinque*; alium, *vxorem duxi*, hæc enim omnia tantùm significant ideo inuitatos venire noluisse, quia tēporalia spiritualib' anteposuerūt; neque separatim quærendum est, quid vnūquodque eorum per se significet: ne dum quærimus, plusquam oportet aliquid quod non oportet, inueniamus. Siquis tamen huiusmodi delectatur sedulitate, Origenem hoc loco, & Ambrosium in commentariis in caput Lu. 14. legere poterit, & multa, qualia quærit, inueniet. Præterea illud adiectum, quod versu 7. scri-
D ptum est, regem misisse exercitum suum, vt homicidas illos perderet, nihil aliud significare arbitror quàm Deum de iis, qui vocati venire noluerunt graues pœnas sumpturum esse. Quanquam, quod Chrys. Auctor imperfecti, & Euth existimant Romanorum exercitum significari, qui sub Tito, & Vespasiano Iudæos pene internecione deleuit, probabile. Probabilius etiam, quod Hier. & Greg. scribunt exercitum Dei angelos esse malos, per quos Deus homines punit, iuxta illud Psa. 77. 49. *Immissiones per angelos malos.* Simile est, quod serui, qui secundo loco mittuntur, ver. 9. iubētur in exitus via-
E rum, & in sepes ire, & omnes ad nuptias vocare, &, vt ait Lucas, intrare cōpellere. Nā per viarum exitus, & per sepes, nihil aliud significatur, quā non esse adhibendum vllum discrimen loci; sed eundum in mundū vniuersum, & Euangeliū omni creaturæ prædicandum, vt Christus postea dixit ca. 28. 19 & Mar. 16. 15. Quanquam Gregorius viarum exitus actionum nostrarum vitia esse dicit: quia Scriptura actiones nostras vias appellat; allegoria non nihil coacta: Item, quod Lucas ait, vt pauperes, debiles, cæcos, & claudos in conuiuium introducant, tantùm hoc significat nullam gentis, nullam personarum habendam esse rationem; sed omnes æ-
F qualiter ad Euangelium conuocandos: propterea autem Christus pauperes, debiles, cæcos, & claudos potiùs, quàm aliud hominum genus nominat: quia eiusmodi homines vocari non solent, vt intelligeremus ab Euangelico conuiuio neminem excludendum. Quod autem dicit *compelle intrare*, non significant ad fidem cogendos esse homines; sed adeo rogandos; adeo incitandos, vt quodammodo compelli videantur: denique & illud adiectitium est, quod ver. 13. iubetur illi, qui vestem nu-

Digitized by Google

ptialem non habebat, manibus, & pedibus illigari: quod tantùm significat eos, qui damnandi sunt, ita damnandos, vt sententiæ executioni resistere non magis possint, quàm si manibus, & pedibus ligati essent.

13. *In tenebras exteriores.*] De tenebris exterioribus c. 8. 12. disputauimus.

14. *Multi sunt vocati, pauci verò electi.*] Hæc est parabolæ conclusio, in qua illud videtur aliquid habere difficultatis, quod, cùm ex iis qui vocati fuerant, vnus tantùm eiectus sit; Christus concludat, *multi sunt vocati, pauci vero electi.* Non enim pauci; sed omnes, vno tantũ excepto, electi sunt. Respondet D. Augu. in libro contra Donatistas post collationem 10. illum vnum, qui eiectus fuit, omnium reproborum, qui multo plures, quàm electi, sunt, personam sustinuisse; ideo conclusisse Christum, *multi sunt vocati, pauci verò electi.* Verùm potius existimo hanc conclusionem non ad proxima verba: sed ad totam superiorem parabolam esse referendam, in qua videmus multos fuisse vocatos, paucos venisse, & ex illis ipsis, qui venerunt, non omnes electos esse. Cur ergo vnus tantùm eiicitur; cùm ex iis, qui in conuiuium, id est in Ecclesiam ingrediuntur, non vnus tantùm; sed maior pars eiiciendi sint, id est condemnandi, vt alio loco Christus indicauit, *Intrate per angustam portam, quàm angusta porta & arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inueniunt eam,* supra cap. 7. 13. 14. & *si iustus vix saluabitur, impius & peccator, vbi parebunt?* 1. Petri 4. 18. Non difficile responderi potest Christum parabolam non contra Gentiles, sed contra Iudæos proposuisse, qui primo loco inuitati non tantùm venire noluerunt, sed seruos etiam regis, qui se inuitabant, contumeliis affectos occiderunt; de illis ergo conclusit, *multi sunt vocati, pauci vero electi.* Voluit deinde, quasi obiter etiam docere eos, qui venissent, siue Iudæi essēt, siue Gentiles non debere sibi confidere, propterea quod in conuiuium ingressi essent; posse enim eiici, si vestem nuptialem non habuerint; hoc vt probaret, satis fuit, dicere vnum ex discumbentibus, quia vestem nuptialem non habebat, eiectum esse. At cũ plures eiiciendi sint, quàm retinendi, quare non dixit plures eiectos fuisse paucos retentos? quia non id agebat; sed illud tantùm, vt probaret multos vocari, paucos eligi.

De Herodianis copiosa disputatio.

16. *Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis.*] De Herodianis, quinam fuerint, nonnihil diximus cap. 12. 14. hîc, quia proprius est locus, paulo copiosius dicendum est. Sunt ergo, qui existiment Herodianos Gentiles fuisse, fortasse eos qui sub Herodis ditione erant, vt Auctor imperfecti homil. 42. minima, vt mihi videtur, probabilitate. Cur enim Gentiles, qui Iudæos contemnebant, Hærodis Iudæorum regis, aut certe Iudæi nomen sibi quasi honorificum, arrogassent? Alij eos dixerunt ita vocatos, qui Herodem Antipam Iudæorũ regem pro Christo habuissēt, vt Theoph. & Euth. hoc loco, & Philastrius in hæres. Herodianorũ. Itaque miror D. Hier. scribere nihil se de hac re vnquã legisse, cùm Philastrius paulo ante eius vixerit ætatem. Alij Herodis milites Herodianos vocatos fuisse dicũt, vt idem Hieron. & Chryso. Probabilis esset opinio, si nomen tantùm notaremus. Nam & Cæsaris milites Cęsarianos vocatos legimus: sed obstat, quòd iam Herodes rex mortuus erat; itaque milites habere nõ poterat: alter verò Herodes eius filius non in Iudæa; sed in Galilæa dominabatur, aut Romanis potiùs seruiebat. Quare eius milites, vt fingamus Herodianos vocatos fuisse, Ierosolymæ esse non potuerunt.

A Alij eos ita vocatos volunt, qui negabant tributum à Iudæis Cæsari soluendum; hanc enim paulo ante Christi aduentum auctore Iuda quodam Galilæo extitisse sectam, colligitur ex Actis Apostolorum c. 5. 37. & apertè scribit Iosephus libro antiquitatum 18. c. 1. fuisse autē Herodianos appellatos, quod illis rex Herodes faueret, vt Iudæorum iniret gratiam, seque non verum modò Iudęum, sed Iudaicæ etiam libertatis vindicem esse declararet. Hoc mihi minime probabile videtur esse: aut enim Herodem ego non noui; aut iis, qui tributum Cęsari negabant, minime fauisset homo Romanæ potestatis, à qua regnum acceperat, adulator, quique non solùm regnum suum, vt multis locis Iosephus tradit,

B verùm suam etiam familiam, suosque liberos ad Cęsaris voluntatem, nutumque gubernabat. Duæ ergo opiniones mihi videntur esse probabiles; altera, quæ huic opposita est, eorum, qui existimant eos Herodianos appellatos fuisse, qui Cæsari tributum soluendum esse contendebant; ita verò vocatos, quòd Herodes Cæsari impense faueret, &, vt Iosephus ait, Cæsaris tributis in Iudęa quodam modo præesset. Ita Origenes tractatu in Matthęum 21. & Hieronymus in commentariis sentit. &, vt videtur, Cyrillus Alexandrinus libro 2. in Esaiam

C c. 11. scribit enim Herodianos publicanos fuisse, qui tributa colligebant. Hæc opinio eo est probabilior, quod verosimile est Pharisæos, qui Iudaicam libertatem maximè defendebant, & Herodi, vt ait Iosephus, aduersabantur, finxisse se huius quæstionis, quæ inter ipsos, & Herodianos agitabatur, iudicem constituisse Christum, quo magis malignitatem suã occultarent, ostenderētque se non tentandi, sed cõtrouersiæ finiendæ causa, eum interrogare, cũ ideo quæstionem proponerent vt in inuidiam Christum adducerent. Nam si respondisset, tributum Cæsari soluendum non esse, læsæ maiestatis arguissent, vt

D postea fecerunt Lucæ 23. 2. *Hunc inuenimus subuertētē gentē nostrã, & prohibentem tributa dare Cæsari:* si soluendum esse dixisset; non videretur esse Christus, & promissus Iudæorum rex, qui tantũ abesset, vt eos queãdmodũ sperabant, à tributis liberaret, vt Gentiliũ potius tyrannis faceret tributarios. Confirmatur ex Luca hæc coniectura, qui eos simulatores appellat, tum etiam ex verbis Christi ver. 18. *Quid me tentatis hypocritæ?* Altera opinio est eorum, qui suspicantur aliquã Herodianã, id est aulicam fuisse sectã eorũ, qui Herodi regi adulabantur, cui, modò

E regnũ suum conseruaret, omnis religio bona erat, quales hodie sũt, quos vulgò politicos appellamus. Sed hæc sententia eò minus, quã superior, probabilis est, quòd nec vllũ veterem & grauem habet auctorem nec vllis probabilibus coniecturis confirmari potest. Hoc tãtùm habet probabilitatis, quod illi nihil repugnat, quodque videantur Euangelistę de Herodianis, tanquam de aliqua secta religionis loqui, qualis Pharisæorum, & Sadducæorum erat. Cum illis enim coniungunt.

19. *At illi ostenderunt ei denarium.*] Hoc loco de Ro-

F mano denario agi, ex eo intelligitur, quod Cæsaris imaginē, atque inscriptionē impressã haberet, quam Iudæi, vt rē maxime execrabilē in sua moneta nequaquã impressissent. De denario autem Romano, etsi variæ sententiæ sunt, illis assentior, qui denariũ argenteum drachmæ Atticæ æqualem pondere fuisse dicunt. Argenti autem drachma Hispanicum Regale, id est quinque Gallicos solidos pendit. Vnde quæstio existit, quomodo denarius census appelletur, quasi singuli homines singulos tantũ denarios pendere solerent, cùm videamus Christum

Quid denarius Romanus.

Digitized by Google

cap. 17. 27. pro se, & pro Petro staterem, id est quatuor drachmas argenti, & quod idē est, quatuor denarios soluisse. Respondent quidam diuersum hoc ab illo fuisse tributum, quod nulla ratione mihi videtur probari posse, & posse iis refutari, quibus illo loco docuimus Romanos nullum aliud tributum Iudæis imperasse, quàm quod prius templo per singula capita soluebant: soluebant autem, vt illic diximus, dimidium sicli, id est duos denarios Romanos argenteos. nam morem fuisse Romanis iis gentibus, quas debellabant, non aliam pecuniam quam argenteam imperare, lib. 33. ca. 3. scribit Plinius. Probabilius alij respondent duos denarios singulos Iudæos Romano Imperatori solitos fuisse soluere: diuisam enim fuisse monetam in duas partes commoditatis causa.

23. *In illa die.*] Non omnino certum est, an eadem fuerit dies, qua Christus à Pharisæis, & Herodianis tentatus fuerit: potest enim Hebraismus esse, quo pro tempore dies dicitur, vt sensus sit, sub idem tempus; sed tamen probabilius est, quod Origenes, & Auctor imperfecti sentiunt eandem fuisse diem, quia & Matthæus hoc loco, & Marcus cap. 12. 19. & Lucas cap. 20. 27. ita hanc historiam cum præcedenti coniungunt, vt eadem prorsus die accidisse videatur.

Accesserunt ad eum Sadducæi.] De Sadducæorum secta, qualis fuerit, & vnde habuerit originem, scripsimus cap. 3. 7. Illud hoc loco prætermittendum nō est, fuisse illos Caluinistarum simillimos, homines inprimis incredulos; nihil enim quod supra naturā esse videretur, credere volebant, propterea mortuorum non credebant resurrectionem; irrisores, vt vel ex hoc loco manifestum est, vbi Christum ipsum interrogantes, vt mortuorum resurrectionē irriderent, ridiculam etiā quæstionē proposuerunt. Nunquam ego historiā hanc lego, quin mihi Caluinistam aliquem cum homine Catholico, & simplici disputantem audire videar, Christus, inquit, dixit, *Omne quod intrat in os, in ventrem vadit, & in secessum emittitur*: ergo si corpus Christi in Eucharistia est, & in os intrat, in ventrē vadit, & in secessum emittitur, & alia similia, quæ homines isti, vt scriptura vocat, לצים irrisores, id est impij, qui & Deum, & homines rideant, dicere solent. Bene est, quod docuit nos eis Christus respondere ver. 29. *erratis nescientes scripturas neque virtutem Dei.* Nam quicquid isti religiosi homines fingant, non alia ratione corpus Christi in Eucharistia esse negant quàm qua Sadducæi mortuorum negabāt resurrectionem, quia naturæ vi videbant fieri non posse, & Dei virtutem, id est potentiam ignorabant: sed de hac re cap. 26. dicturi sumus. Illud etiā animaduertendum est, quomodo tres sectæ inter se maxime contrariæ, & quæ capitales ferè gerebant inimicitias, Pharisæi, Herodiani, & Sadducæi ad arguendum, atque irridendū Christum bene conueniant: eadem prorsus ratione, qua hodie Lutherani, Caluinistæ, & Anabaptistæ & cætera portenta, quæ nostra tulit ætas; quamuis inter se de religione digladientur, & alij aliis hæretici sint, alij alios supplicio ignis afficiant, tamen ad persequendum Christum, id est Ecclesiam rectè consentiunt.

Caluinistæ Sadducæorum simillimi.

Caluinistarū ridiculū argumentū contra Eucharistiam.

Matt. 15. 17

Psalm. 1. 1.

Heretici inter se dissidentes aduersus Ecclesiā conueniūt.

24. *Moyses dixit si quis mortuus fuerit.*] De hac lege, quomodo intelligenda esset c. 1. 16. disseruimus.

29. *Erratis nescientes scripturas.*] Quia scripturam Sadducæi allegauerant, respōdet Christus eos scripturas nō intelligere, vt Chrys. annotauit: duas autem Christus erroris causas affert; alteram, quod scripturas non intelligant; alteram, quod Dei virtutem, & potentiam ignorent, vt apertius Mar scribit ca. 12. 24. Videtur Christus Caluinistis plane respondere, qui iisdem duabus de causis errare solent, quod neque scripturas intelligant, quarū cognitione maxime gloriātur, & quod fidei Christianæ dogmata non Dei virtute: sed ingenio suo metiantur. Lectitant illi scripturas, & quo melius intelligant patrio sermone lectitāt, nosque grauiter accusant, quod eas nec ab omnib⁹, nec vulgari lingua legi permittamus: sed non propterea melius intelligūt quæ extra Ecclesiam legi quidem possunt, intelligi non possunt. quomodo enim Eunuchus ille reginę Candacis homo prophanus Isaiam legens intellexisset, nisi illi Philippus Ecclesiæ doctor sensum explicasset: quasi vero Sadducæi non vulgari etiam lingua, & diligentius, quàm Caluinistæ scripturam lectitarent, Hæretici tamen, sicut Caluinistę, erant.

Homil. 71.

Erroris Caluinistarū duæ causæ.

Actor. 8. 34

30. *In resurrectione enim.*] Id est post resurrectionem. Hebraismus enim est, vt, *In conuertendo dominus captiuitatem Sion*, id est postquam conuertit, Psal. 125. 1. aut resurrectio vocatur tēpus, quod post resurrectionem consequuturum est, vt sup. ver. 28. sicut totum tempus quo circumcisionis lex viguit, circumcisio vocatur, ad Rom. 4. 10.

Hebraismus notabilis.

Non nubent, neque nubentur.] Hebraismus simul, & Græcism⁹ est: Hebraismus, quia tertia persona pluralis ponitur pro verbo impersonali passiuo, vt in quibusdam verbis apud Latinos dicunt, pro dicitur; sic nubent, pro nubentur. Græcismus autem, quem Latinus interpres Latinitate noluit resoluere, aliquo fortasse consilio: nam quia Græcum verbum γαμεῖν vtrūque significat, & nubere, quod fœminarum; & vxorē ducere, quod virorū est. & eodem verbo vtrumque dixit, Græcum interpretem imitari Latinus voluit: quod ea ætate barbarum, vt opinor, non putabatur: sic enim & Tertullianus in lib. de resurrectione carnis, & Ruffinus in expositione Symboli Apostolorum locuti sunt, & Hieronym. ipse, quamuis videatur dicere, se non ita vertisse, tamen declarat, noluisse corrigere. Sensus cōstat, post resurrectionē neque viros vxores ducturos esse: neque fœminas nupturas, & vno verbo non esse futuras nuptias.

Sed sunt sicut Angeli Dei.] Non comparat beatos angelis omnibus in rebus, sed in ea tantū, qua de agebatur, quod nuptias inituri non essent, vt Hierony. annotauit, quia nimirū immortales erant: ideoque opus illis non erat nuptiis, quæ non nisi ad propagādum, & perpetuandū mortale hominum genus institutæ sunt; quā rationē Luc. explicauit ca. 20. 35. 36 *Qui* (inquit) *digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent neque ducent vxores, neque vltra mori poterunt: æquales enim angelis sunt.* Animaduertimus omnes tres Euangelistas Matthęū, Marcū, & Lucā prꝗsenti tempore vsos esse, æquales angelis sunt, cū antè futuro esset vsi, non nubent, neque nubentur. Nam quod Euthym. existimat verbum, *sunt*, non esse ad homines, sed ad Angelos referendum, tanquā sensus sit; sed æquales erunt angelis, qui in cœlo sunt, facile ex Marco refutatur. Ergo potius credēdum voluisse Christum futurum illum beatissimum statum ante oculos ponere, ideoque tanquam de re præsenti locutum esse. Non abs re Auctor imperfecti quærit, quid sit, quod, cùm Christus de ieiuniis, & eleemosynis aliisque virtutibus spiritualibus locutus est, nō comparauerit homines angelis; cùm autem de castitate, comparauerit. Respondet, quod verum est, nullam tam angelicam esse virtutem, quàm puritatem.

Castitas virtus Angelica.

Digitized by Google

32. *Ego sum Deus Abraham.*] Difficile hoc loco est A intelligere, quomodo Christus ex hoc testimonio efficaciter argumẽtetur. Difficultas autem duabus in rebus sita est. Prima, quod ex eo, quod Deus dixerit, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, non videatur bene colligi Abraham, Isaac & Iacob adhuc viuere: potuit enim eorum Deus appellari, non quatenus erat: sed quia aliquando fuerat: sicut Iacobus, & Ioannes dicuntur filij Zebedæi, cùm Zebedæus mortuus iam esset, & nemo mortui, sed viui hominis filius sit: quia sensus est eos fuisse aliquando illius filios. Altera est, quod etiam si probetur Abraham, Isaac, & Iacob animas B viuere, non continuò probatur eos resurrecturos esse. Ad priorem quæstionem quidam respondent argumenti vim in eo esse, quod Deus non dicat, ego fui, aut ego eram, sed *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob.* Ita Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus. At potest obiici posse hoc etiam sic intelligi, *Ego sum Deus Abraham*, id est ego sum Deus ille qui fuit Deus Abraham, dum Abraham viueret. Alij respondent Deum vocari Deum alicuius, esse ab eo cognosci & coli; sicut vocatur Deus Eliæ, & Deus Danielis, id est quem Elias, & C Daniel colebant. Hinc ergo colligi Abraham, Isaac, & Iacob extinctos omnino non esse, quia Deus eorum Deus vocabatur, id est ab illis colebatur. Alij existimant argumenti vim in hoc esse, quòd quamuis eo sensu Deus Abraham, Isaac, & Iacob, vocari posset, quia aliquando eorum fuisset, tamen credibile non sit Deum dignatum esse eorum, qui mortui iam essent, Deum appellari. Hoc etiam tenui pendet coniectura. Semper ego existimaui aliquem altiorem latere sensum, quem vulgus non intelligeret. Quod Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius dixerunt, verum esse arbitror; D sed non satis. Nam in eo procul dubio argumenti vis est, quòd Deus non dixerit, ego fui, aut ego eram; sed *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*: sed credo sensum esse, ego sum, qui fœdus percussi cum Abraham, Isaac, & Iacob de eorum propugnanda posteritate, ideoque seruare volo, quia adhuc illi viuunt, & precibus me quotidie solicitant, vt ipsorum filios ab Ægyptiorum captiuitate liberem. Solemus enim fœdera non mortuis seruare; sed viuis, quia non inter mortuos, sed inter viuos feriri solent. Video, quid responderi possit; si quis subtilitates quærat: sed considerandum est voluisse Christum non omnino necessa- E rium, sed tam probabile argumentum afferre, quàm ad coarguendos Sadducæos satis esset. Nam & hac ratione eorum impudentiam, & arrogantiam compressit, quod, cùm Scripturam irridentes adduxissent, quasi Christus expedire se ab ea quæstione non posset, quam proponebant, docuerit eos adeo obtusos, & indoctos esse, vt nec ad minimum quidem argumentum ex eodem Moyse ad probandam resurrectionem adductum respondere possent. Eodem modo Caluinistæ aliquando refutandi, atque irridendi sunt, apud quos & mulierculæ gloriari solent meliùs se scripturas sacras, F quàm Ecclesiæ Catholicæ Doctores, Ambrosium, Augustinum, Hieronymum intelligere. Proferendus enim illis aliquis locus est, vt interpretentur, quem cùm intelligere non possint, suam ignorantiam, atque superbiam, aut confiteri, aut agnoscere cogantur. Alterius quæstionis non ita difficilis explicatio est. Nam Sadducæi, vt Origenes, Hieronymus, & Auctor imperfecti annotauerunt, propterea futuram negabant resurrectionem, quod

Cõtra Caluinistas scripturarũ cognitionem iactãtes.

animas immortales esse non crederent, idque ex Actis Apostolorum cap. 23. 8. perspicuum est. Itaque probata testimonio noto animarum immortalitate & resurrectio illis probabatur. Adde quòd olim non solum inter Iudæos: sed inter omnes etiã fere Philosophos hæ duæ quęstiones, altera de immortalitate animarum, altera de corporum resurrectione adeo copulatæ, iugatæque fuerunt, vt pro vna eademque haberentur. Itaque videmus auctorem secundi li. Mach. c. 12. 43. ex animarum immortalitate resurrectionem probare, idemque in 1. epist. ad Cor. toto c. 15. facit D. Paulus, vbi omnia fere argumenta, quibus resurrectionem probat, tantum ad probandam animarum immortalitatem valent; sed quia nemo resurrectionẽ negabat, nisi qui animas credebat extingui, eadem argumenta resurrectionem probant.

Non est Deus mortuorum, sed viuentium.] Abraham, Isaac, & Iacob, mortui iam erant, sed negat Christ⁹ eo modo mortuos esse, quo Sadducæi existimabant, id est ita vt eorũ animæ essent extinctæ. Nã eo sẽsu, quo nos mortuos solemus appellare eos, quorum animę sunt à corporib. separatæ, Deus non solũ viuentium; sed etiã mortuorũ dominus dicitur ad Rom. 14. 8. 9. vt Chrys. admonuit. Lucas addit quiddã, quod argumenti vim non augere, sed minuere videtur; *omnes enim* (inquit) *viuunt ei*. Si n. illi viuũt, etiã qui extincti sunt, illi viuũt, ideoque non sequitur Abrahã, Isaac, & Iacob extinctos non esse, quẽadmodũ Christus probare voluit. Respondeo Christũ cùm addidit, *omnes enim viuunt ei*, tãtùm rationẽ reddere voluisse, cur Abrahã, Isaac, & Iacob, qui mortui erant, viuentes appellasset, quia nimirũ omnes non solùm, qui corpore viuunt; sed etiã, qui mortui sunt, Deo viuunt: non tantùm, quia eorum animæ viuunt; sed etiam quia efficere Deus potest, vt in sua corpora reuertantur, & eo modo viuant, quo antè viuebant, sicut c. 9. 24. dixit, *Non est mortua puella, sed dormit*, vel nobis mortui sunt, Deo viuũt, quia nos sola videmus corpora: corpora autẽ mortua sũt. Deus videt animas, animæ verò viuũt. Solet à multis quæri, quid causæ fuerit, cur cum tã multa tãque perspicua in scripturis sacris de futura resurrectione testimonia sint, non ea potiùs Christus adduxerit. Respondent Orig. tra. in Mat. 22. Hier. & Beda Sadducæos nõ recepisse alios scripturæ sacræ libros, quàm quinque Mosis; ideoque ex Mosis libris eos Christum arguere voluisse. Erant enim in hac re Caluinistarũ similes, qui eos reiiciũt libros, quibus conuinci hæresim suam vident. Et verò Caluinum hoc loco dicere non puduit, ita Sadducæos Prophetarum libros reiecisse, sicut librum Ecclesiastici, & Machabeorum libros ipsi reiiciunt.

Caluinistæ libros scripturæ reiiciunt sibi contrarios.

35. *Vnus ex eis legis doctor.*] Lucas cap. 20. 39. 40. dicit, quendam ex Scribis confutatis à Christo Sadducæis subiecisse, *Magister, bene dixisti, & amplius* (inquit) *non audebant eum quicquam interrogare*, quod apparet non ad Pharisæos, & Scribas, qui inde potius, vt ait Matthæus, occasionem Christum iterum tentandi acceperunt, vt se Sadducæis doctiores esse ostenderent, sed ad Sadducæos esse referendum. Quem autem hoc loco Matthæus legis doctorẽ, Mar c. 12. 28. Scribã appellat; vnde intelligimus quãuis Pharisæorũ, & Scribarũ diuersa essent officia, aliquãdo tamen eundẽ, & Pharisęum & Scribam fuisse. Nam hunc legis doctorem, de quo Matth. loquitur, Pharisæum fuisse ex ver. 34. manifestum est.

36. *Quod est mãdatũ magnũ in lege.*] Id est maximũ omniũ mandatorũ, positiuo pro superlatiuo posito ex Hebræorũ idiomate, vt ex Mar. c. 12. 28. 29. apparet.

Positiuus apud Hebræos pro superlatiuo.

Digitized by Google

37. *Diliges Dominum Deum tuum.*] Marcus cap. 12. 29. prius ponit, *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est*: quorum verborum solum initium Matthæus hic proposuit, quod apud Moysem vtrumque mandatum eodem loco sit, eodemque referatur; primum enim est, vt vnum tantùm credamus Deũ; deinde, vt eum ex toto corde diligamus, quia qui plures credit, amorẽ diuidit, nec vnũ ex toto corde diligit; nemo enim duobus dominis seruire potest.

Ex toto corde tuo, & in tota anima tua.] Sunt qui hæc nimis subtiliter meo iudicio distinguunt. Mihi omnia vnum hoc videntur significare, vt Deum, quantum possumus diligamus, & omnia, quæ habemus illi impendamus, quod D. Augustinus l. 1. de doctrina Christiana ca. 22. his verbis exposuit. *Cum ait toto corde, tota anima, tota mente, nullam vitæ nostræ partem reliquit quæ vacare debeat, & quasi locum dare, vt alia re velit frui: sed quicquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totius dilectionis impetus currit.* Denique quę diuersis verbis in Deuter. c. 6. 5. dicuntur, vno continentur verbo quod Lucas ca. 10. 27. posuit, *Diliges Dominum Deum tuum ex omnibus viribus tuis.* Terret hæc exaggeratio Caluinum, & impossibilia hominibus Deum præcipere mentitur: *Ex hoc*, inquit, *compendio apparet Deum in legis præceptis non respicere, quid possint homines, sed quid debeant*, quod nescio vtrum maiore impietate, an ignorantia dictum sit. Nam impietatis quidem summæ est dicere impossibilia nobis Deum præcepisse: quod tamen ferendũ fortasse esset, si tantum præcepisset, ac non etiam ab iis, qui impossibilia non fecerunt, & grauissimas, & sempiternas pœnas exigeret: quis enim hoc vel homo maxime impius dicere potuit, nisi Caluinus qui omnes impietate homines superauit? ignorantiæ verò fuit cæcę non videre quomodo ipse sibi repugnaret, cùm diceret neminem hoc præceptum seruare posse. Quis enim sensus est, *Diliges Dominum Deũ tuum ex toto corde*, nisi vt Deum, quantum possumus, diligamus? possumus ergo præceptum hoc seruare quia quantum possumus, Deum diligere, vtique possumus: deinde concludens nos Dei præcepta seruare non posse, quomodo intelligit? sine gratia Dei an cum gratia? si sine gratia, quid nobiscum disputat, qui idem prorsus dicimus? si cum gratia, non iã nobis: sed Deo facit iniuriam, cuius gratię atque virtuti limites ponit. Diuus quidem Paulus ad Philip. 4. 13. omnia se posse dicit, in eo qui se confortat, & Dauid Psal. 17. 30. *In Deo*, inquit, *meo trãsgrediar murũ.* Sed de hac quæst. copiosiùs alio dicemus loco.

Caluini impia interpretatio reprahẽditur in harm.

Mandata Dei impossibilia non sunt.

39 *Diliges proximum tuum, sicut teipsum.* Hæc duo maxima totius legis præcepta Christus esse dicit, cũ distincta ab aliis præcepta non sint, sed cæterorum compendium. Nam cùm præcepta in duabus tabulis scripta essent, in priori, quæ ad Deum; in posteriori, quæ ad proximum diligendum pertinebant; prioris tabulæ compendium erat, *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo*: posterioris vero, *Diliges proximum tuũ, sicut teipsum*: quomodo ergo, dicet aliquis, omnium mandatorum maximum Christus esse dicit, si distincta mandata non sunt? perinde enim videtur esse, ac si diceret omnia mandata esse maxima Respondeo nihil aliud Christum significare, quàm omnia mandata huc tendere, vt Deum diligamus ex toto corde, & proximum, sicut nos ipsos, quemadmodum D. Paulus ad Rom. 13. 10. dixit, *plenitudo legis est dilectio.* & sicut idem Christus concludit v. 40 *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & prophetæ*: quomodo autẽ intelligendũ sit, *diliges proximum tuũ, sicut teipsum*, duabus ex rebus pendet, altera, vt sciamus, quis dicatur proximus: altera, quid significet dictio illa *sicut*. Quis proximus habendus sit, Christus apud Lucam 10. 30. integra parabola explicauit omnem hominem proximum esse. Quid autem significet particula *sicut*, facile non est dicere. Nam quidam materiam notare putant, quasi iubeamur omnia proximo velle, quæ nobis velimus: alii qualitatem & modum, vt sensus sit eo modo, id est pro pter Deum proximum nobis esse diligendum, quo ipsi nos diligere debemus: alij affectũ vt eo affectu, conatuque proximum diligamus, quo nos ipsos diligimus. Omnia arbitror *sicut* vna syllaba comprehendi. Nec enim dubito, quin Deus voluerit, vt & proximo omnia, quę nobis optamus, optaremus: & eum propter Deum, sicut nos ipsos, & eo affectu, quo nos ipsos diligeremus, sed illud dubium est, queãdmodum alicubi D. Aug. disputauit, quomodo proximo ea, quæ nobis velimus, velle iubeamur, cùm sæpe ipsi nobis mala velimus, diuitias, honores, voluptates, & quomodo eum, sicut nos ipsos diligere: cum nos ipsos aut malè, aut plusquam oportet sępe diligamus. Respondeo hoc tanquam certum statui, nos non nisi bona nobis velle debere, & non aliter nos ipsos quàm propter Deũ amaturos esse, cũ Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligere iubeamur: quod si facimus, non possumus nos diligere aliter, quàm oportet: propterea iubemur proximum eodẽ modo diligere. Obiiciet aliquis etiam ex primo præcepto Deum ex toto corde diligendi consequi, vt proximum, & summo affectu, & propter Deum diligamus: quare opus non erat, vt eum, sicut nos ipsos, diligere iuberemur: facilis responsio minus naturalem proximi quàm nostri amorem nobis esse, & se quemque maxime amare, propterea hanc nobis diligendi proximi datam esse regulam, vt eum, sicut nos ipsos, diligeremus. Nam cuiusdam docti alioqui Theologi sententiam minime probo, qui putat hoc loco de charitatis dilectione non agi.

Proximus omnis homo

Quomodo diligendus proximus.

Li. 1 de vera rel. c. 46 l. 50. hom. 38. ep. ad Macedo.

41. *Congregatis autem Pharisæis.*] Marcus cap. 12. 35. scribit hanc quęstionem Christum proposuisse, dũ in templo doceret: sed facilior est solutio in templo fuisse Pharisæos congregatos. Marcus, & Lucas nõ dicunt Christum Pharisæos interrogasse: sed concionantem dixisse, *Quomodo dicunt Scribæ, Christum filium esse Dauid?* sed vt ait Diuus Augustinus l. 2. de consensu Euangelistarum capite 74. hoc nihil interest. Nam Matthæus posuit & interrogationem, & obiectionem Christi. *Quid vobis*, inquit, *videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei Dauid; ait illis, quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum.* Alii vero duo Euangelistæ non interrogationem, sed obiectionem solam posuerunt, & quia non dixerant Christum Pharisæos, & Scribas interrogasse, non dicunt quomodo vos dicitis, sed *quomodo dicunt Scribæ*, quod autem dicunt, *quomodo dicũt Scribæ*, cùm id non Scribæ, sed scriptura diceret c. 17. 10. declarauimus: dicebantur enim Scribæ ea dicere, quę in scriptura non omnino erant expressa, quia scripturam interpretantes id dicere docebant.

42. *Dicunt ei, Dauid.*] Quomodo Christus filius Dauid vocaretur, diximus c. 1. 1.

43 *Quomodo ergo Dauid in spiritu.*] Id est, cùm Dei spiritu plenus esset, cum non suo qui falli, mentirique poterat: sed de spiritu, qui nec falli, nec mentiri poterat, loqueretur. Hebraismus est, qualis Psalmo 30. 23. & Psalmo 115. 2. *Ego dixi in excessu meo.*

44. *Dixit Dominus Domino meo.*] Hoc testimonium in commentariis in Psalmum 109. exposuimus, & Iudęorum cauillationes refutauimus, quæ duæ po-

Hebraismus.

tissimum sunt: Altera, Psalmum hunc non à Dauide: sed aut à Melchisedech, vt recitat in eius loci commentariis Rabbi Abraham, aut ab Eliezer seruo Abraham, aut ab aliquo ex iis, qui tempore Dauid Psalmos scribebant, fuisse compositum, vt putat Aben Ezra: Altera, non de Christo, sed aut de Abrahamo, vt communis hodie est Iudæorum error; aut de Dauide, vt Aben Ezra, & Rabbi Dauid existimant, aut de Ezechia Iudæorum rege intelligendum, vt post Christi tempora Iudæos exposuisse ex Iustino in Tryphone, & ex Tertulliano lib. 5. contra Marcionem discimus. Vtramque, vt dixi, cauillationem multis illic argumentis refutauimus, & ex hoc manifeste vtraque coarguitur. Nam si apud veteres Iudæos Christi tempore certum non A fuisset, & hunc Psalmum à Dauide compositum & de Christo intelligendum esse, facilè alterutrum Scribæ & Pharisæi, qui posterioribus Iudæis multo doctiores erant, vtique respondissent. Nunc autem recentiores Iudæi patrum suorum silentio aperte condemnantur.

B 45. *Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?*] Loquitur Christus ex Pharisæorum opinione, qui Christum purum hominem futurum existimabant; cùm scriptura non solùm hominem, sed etiam Deum futurum prædiceret. Non ergo concludit Christi argumentum, nō esse filium Dauid, sed esse plusquam filium Dauid, id est filium Dei, ac verum Deum, ideoque Dauidem Dominum ipsum appellasse.

CAPVT XXIII.

TVNC Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, 2. dicens: Super cathedram Moysi se-
2 Esd 8.a.4 derunt Scribæ, & Pharisæi. 3. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis seruate, & facite: secundùm
opera verò eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. 4. Alligant enim onera grauia, &
importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere. 5. Omnia
vero opera sua faciunt vt videantur ab hominibus: dilatant enim phylacteria sua & magnificãt fimbrias.
6. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, 7. & salutationes in foro, &
Lu 11 g.46 Act.15 e.10 *vocari ab hominibus Rabbi. 8. Vos autem nolite vocari Rabbi, vnus est enim Magister vester, omnes autem*
Deu 6.b.8 *vos fratres estis. 9. Et patrem nolite vocare vobis super terram: vnus est enim Pater vester, qui in cælis est.*
Nu.15 d.38 Mar. 12 d. *10. Nec vocemini magistri: quia Magister vester vnus est Christus. 11. Qui maior est vestrum, erit minister*
38. *vester. 12. Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. 13. Væ autem vobis*
Lu.11 f.43 & 20 g.46 *Scribæ, & Pharisæi hypocritæ: qui clauditis regnum cælorum ante homines, vos enim non intratis, nec in-*
Luc.3.a.1. *troeuntes sinitis intrare. 14. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ: quia comeditis domos viduarum, ora-*
Mal 1 b.6. *tiones longas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium. 15. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ:*
Lu 14.c.11 & 18 c.14. *quia circuitis mare, & aridam, vt faciatis vnum proselytum: & cum fuerit factus, facitis eum filium ge-*
Mar. 12. d. *gennæ duplo quàm vos. 16. Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicunque iurauerit per templum, nihil est:*
40. Luc.20 g. *qui autem iurauerit in auro templi, debet. 17. Stulti, & cæci: Quid enim maius est, aurum, an templum,*
47. *quod sanctificat aurum? 18. Et quicunque iurauerit in, altari nihil est: quicunque autem iurauerit in*
dono, quod est super illud, debet, 19. Cæci: Quid enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum?
20. Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus, quæ super illud sunt. 21. & quicunque iurauerit
in templo, iurat in illo, & in eo, qui habitat in ipso: 22. & qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, &
in eo, qui sedet super eum. 23. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ: qui decimatis mentham, & ane-
Luc 11 f. *thum, & cyminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem. Hæc opor-*
42. *tuit facere, & illa non omittere. 24. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. 25. Væ vobis*
Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia mundatis quod deforis est calicis, & paropsidis: intus autem pleni estis
rapina, & immunditia. 26. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis, & paropsidis, vt fiat id, quod
deforis est, mundum. 27. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ
aforis parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. 28. sic & vos
aforis quidem paretis hominibus iusti: intus autem pleni hypocrisi estis, & iniquitate. 29. Væ vobis Scri-
bæ, & Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, 30. &
dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine prophetarum. 31.
Itaque testimonia estis vobismetipsis, quia filij estis eorum, qui prophetas occiderunt. 32. Et vos implete
mensuram patrum vestrorum. 33. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehen-
Sup.3.b.7. *næ? 34. Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis,*
& ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem: 35. Vt veniat super vos
omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ, fi-
Gen 4.b.8 *lij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. 36. Amen dico vobis, venient hæc omnia super*
Heb.11 a.4 *generationem istam. 37. Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt,*
2.Par.24 f 22. *quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? 38.*
Luc.13 g. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. 39. Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis:*
34. *Benedictus, qui venit in nomine Domini.*

Digitized by Google

IN CAPVT XXIII.

TVNC.] Cum videret Scribas, & Pharisęos corrigi non posse, vt Chrysostomus, auctor imperfecti, & Euthymius annotarunt.

Locutus est ad turbas, & ad discipulos suos.] Verò simile est Christum ea, quæ sequuntur, non omnibus discipulis suis: sed iis, qui minus familiares, & instructi erant, proposuisse. Nam Apostolos, & eos qui ipsum semper comitabantur, non opus erat admonere, vt Origenes tractatu in Matth. 24. indicauit, quin etiam D. August. ser. de verbis Domini 49. neminem existimat Christum ad Pharisæorum, & Scribarum scholam mittere voluisse; sed Scribarū, & Pharisæorum nomine Euangelicæ, quam fundabat, Ecclesiæ Episcopos significasse: sed hoc violentum est.

2. *Super cathedram.*] Quidam aut suggestum intelligunt, ex quo ab Scribis, & Pharisæis audiente populo lex Moysis legeretur, quod & Esdram lib. 2. c. 8. 4. fecisse legimus. Ita sentit Euthymius quod alii refellunt: quia ex Luca c. 4. 16. & ex Actis Apostolorum c. 13. 16. intelligimus Iudæorum consuetudinē non fuisse, vt qui scripturam aut legebat, aut interpretabatur, in suggestum ascenderet: sed vt surgeret, & stans loqueretur: quod & hodie inter Iudęos fit, & olim inter Christianos D. Paulus fieri voluit 1. ad Cor. 14. 30. Ergo per Cathedram Moysis Hieronymus & Beda Moysis doctrinam intelligūt, quod qui docet in cathedra, sedere soleat, etsi iam tunc ea inter Iudæos consuetudo non esset.

Scribæ & Pharisæi.] De Scribis, & Pharisæis, & eorum officiis. c. 2. 4 à nobis dictum est.

3. *Omnia ergo quæcunque dixerint vobis seruate & facite.*] Occurret statim lectori quæstio, quomodo iubeat Christus omnia, quæ Scribæ & Pharisæi docuerint, facere: cùm eorum sæpe doctrinā reprehendat, & ca. 16. 12. iusserit discipulos suos cauere à fermento, id est doctrina Pharisæorum, & hoc ipso capite vers. 16. & 17. falsam eorum doctrinam coarguat. D. Aug. lib. 4. de doctrina Christiana ca. 27. & lib. 16. contra Faustum ca. 29. respondet Christum non loqui de Pharisæis, nisi in cathedra Moysis sedentibus: tūc autem cathedram ipsam coegisse eos vera dicere. At quis dubitat illa ipsa falsa, quæ docebant, in cathedra ipsa, si in cathedra sedebant, aut in synagoga, & schola Moysis docuisse? Chrysostomus verò, & Euthymius existimant Christum non omnia, quæ in lege erāt, intelligere: sed ea tantùm, quæ ad salutem erant necessaria, qualia erant Decalogi præcepta: nam cæremonias, & cętera pręcepta, quæ ad tempus tantùm data fuerant, tantum abest, vt seruare iusserit, vt potius abrogauerit. Probabilior hæc est sententia: sed mihi tamen non probatur, quia non solùm hoc loco: sed vbique alios legem, eiusque etiam cæremonias seruare iussit, & ipse ad mortem vsque seruauit, quia nondum abrogata erat. Ergo cùm iubet seruare, ac facere, quæ Scribæ & Pharisæi, dum in cathedra Mosis sedēt, dicunt: non de ipsorum: sed de legis, ac Mosis doctrina loquitur: perinde enim est, ac si dicat, omnia, quæ lex, & Moses vobis dixerint, Scribis & Pharisæis recitantibus, *seruate, ac facite, secundùm autem opera eorum nolite facere*, vt Hilar. & Hieron. videntur intellexisse. Cur ergo, dicet aliquis, non dixit, quæcunque Moses dicit: seruate, ac facite: sed quæcunque Scribæ & Pharisæi dixerint? Duplex causa reddi potest: altera, quod voluerit Scribarum & Pharisæorum hypocrisim arguere: non autem arguisset,

A nisi dixisset eos aliter viuere, aliter docere. Altera, quod toto capite acerbe eos esset reprehensurus, & conueniebat aliquantulum eos priùs laudare, ne omnia ex affectu, ac sine iudicio improbare videretur.

4. *Alligant enim onera grauia.*] Metaphora à sarcinis sumpta est, quæ, vt in iumenta, aut in hominum humeros imponātur, atque portentur, ligari solēt. Vocat autem onera, non cæremonias, vt Chrysost. existimat, quia vt diximus, nondum Christus abrogat legem, de quibus D. Petrus in Actis Apostolorum c. 15. 10. dixit, *Neque patres nostri, neque nos portare potuimus*: sed onera vocat, proprias Scribarū, & Pha-
B risæorum traditiones, aut leges scripturæ cōtrarias, aut non certe necessarias, quales illę sunt, quas v. 16. 17. & deinceps reprehendit, vt Origenes, & Theophylactus exponunt.

Digito autem suo.] Digitum humeris opponit. Solemus onerata iumenta non solo digito, sed vtraque manu, & toto sępe corpore iuuare: illi miseros homines quos suis ineptiis onerauerant, ne minimum quidem digito subleuabant, id est nec exemplo suo incitabant ad onera ferenda, nec in suis traditionibus dispensabant, cùm in Dei lege sæpe dispensarent, hoc est, *digito autem suo nolunt ea mouere.*

C 5. *Dilatant enim.*] Græcè δὲ autem, sed ponitur pro γὰρ enim, vt alibi sępe quemadmodum noster vertit interpres, multò melius, quàm qui vertendum esse dicunt, autem, reddit enim causam non eorum, quæ versu præcedenti dixerat, sed proximorum verborum. *Omnia vero opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus.* Quod probat duobus minimarum rerum exēplis, phylacteriorum, & fimbriarum, quasi velit ex rebus minimis maximas intelligi, &, vt in prouerbio est, ex vngue leonem cognosci. Nam qui in fimbriis, & phylacteriis gloriam captabant, quid in rebus maioribus facturi erant? *Caluinus in harm.*

Phylacteria sua.] Phylacteria, vt Origenes, Chryso.
D Hieronymus, & Euthymius, scribunt, membranulæ erant, in quibus, legis præcepta scripta erant, eas Scribæ & Pharisæi circum caput, & circum brachia gestabant, vt perpetuo Dei legem ante oculos haberent: sic intelligentes, quod Deus per Moysem præceperat Deuteronomij 6. 8. *& ligabis ea, quasi signum in manu tua, eruntque, & mouebuntur inter oculos tuos.* Hoc Hieronymus suo etiam tempore ab Indis, Persis, & Babyloniis factitatum fuisse dicit: dicta sunt autem à Græcis φυλακτήρια, phylacteria, id est, conseruatoria, quod ad conseruandam legis memoriam instituta essent; fimbriæ autem vocabantur fila quędam non texta, quæ ex infima ora vestis dependebant, quæ ab Hebræis vocantur ציצת
E Num. 15. 38. vt Rabbi Dauid interpretatur, & גדלים Deut. 22. 12. vnde & Hispani, vt opinor *Guedijas* vocauerunt. Fimbrias hyacinthino colore Iudæos gestare duobus illis locis, quos modo posuimus, Deus præceperat, vt legis recordarentur. Eas ergo Scribæ, & Pharisæi præ cæteris Iudęis magnificabant, id est maiores, quàm cæteri, faciebant. Scribit Hieronymus solitos etiam fuisse acutissimis spinis interserere, quibus & cùm ambularent, & cùm sederent, compungerentur, eoque dolore diuinam legem in mentem reuocarent. Nescio, quàm cer-
F tum hoc sit: facile tamen Hieronymo credo non dicturo, nisi ab Hebræis, aut à bono aliquo Auctore didicisset. Potest meritò lector quærere, quare Scribę, & Pharisæi ambitionis causa fimbrias, ac phylacteria dilatabant. Respondent quidam, vt plura legis præcepta in phylacteriis inscribi pos-

Phylacteria Iudæorum.

Fimbria Iudæorum.

Digitized by Google

sent. At, vt id de phylacteriis dici possit, de fimbriis certe dici non potest, in quibus præcepta non scribebantur: verosimilius, quod indicat Theophylactus ideo dilatasse, vt longiùs conspicerentur, & legis obseruatores esse viderentur, aut, vt videtur sentire Chrysostomus, vt legem diligentius, quàm cæteros Iudæos se seruare declararent.

8. *Vos autem nolite vocari Rabbi.*] Ab hoc loco vsque ad ver. 13. & vna est, & facilis sententia, ne Pharisæorum mores discipuli imitētur: non prohibet patrē, aut magistrū, vel vocari, vel vocare in terris absolutè, sed comparatè ad Deum, & ad Pharisæos, de quibus loquebatur. Ad Deum quidem, vt comparatione illius neminem putemus, neque patrem, neque præceptorem esse posse, & ne istos honoris, & amoris titulos illius honori, amorique præferamus. Ad Pharisæos verò, ne eo modo, quo illi, id est ambitiose, gloriosequè aut præceptores, aut patres appellemur, aliosue appellemus, vt illi appellabant qui dicebant: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo*, vt suo quisque magistro gloriaretur. 1. ad Cor. 3. 4. alioqui dubium non est quin patres, & magistros & vocari, & vocare nobis liceat.

13. *Væ autem vobis.*] Hic versus apud Chryso. Euth. & Theophyl. & apud Auctorem operis imperfecti est 14. & 13. positus est hoc loco. Inuehitur mira Christus acrimonia in Scribas & Pharisæos vsque ad finē capitis, eorum pręsertim hypocrisim accusans, non vllo quidem iracundiæ impotentis impetu, aut maledicentiæ; sed certo iudicio, atque cōsilio, vt paulo post moriturus miseram plebem cōmonefaceret, ne Scribarum, & Pharisæorum fuco capta falleretur. Dubium, an omnia, quæ Christus hoc capite in Scribas & Pharisæos dicit, eodem loco ac tempore ab illo dicta sint. Nam Lucas c. 11. 39. 42. 52. multa ex iis narrat, quasi alio tempore dicta fuerint, & D. quidem Augustinus l. 2. de consensu Euangelistarum c. 75. duos, vt eius vtar verbis, sermones esse putat, alterum, quem Matthæus, alterū quem Lucas recitauit, bisque eadem dixisse Christum. Sed mihi probabilius videtur, semel dixisse hæc omnia, eodemque tempore, vt apparet ex Luca: sed Matthæum idcirco omnia in hunc locum contulisse, quòd similis essent argumenti, & non id ageret, vt historiam ordine seruato temporum texeret, sed vt Christi doctrinam exponeret, quod cap. præcedenti versu 2. in re simili fecisse animaduertimus.

Quia clauditis regnum cælorum. Luc. cap. 11. 52. paulo aliter dicit, *quia tulistis clauem scientiæ*, quę verba maiorem habent emphasim. Significant enim Scribas & Pharisæos ita sibi legis scientiam vsurpasse, vt existimarent neminem, nisi ipsis viam indicantibus, in cœlum ire posse: sumpta n. à dominis ædium metaphora est, qui cum neminem ingredi, aut egredi, nisi iussu suo, volunt, clauē totius domus accipiūt: claudere autem Scribę & Pharisæi regnum cœlorum dicuntur, quia persuadebant hominibus neminem, nisi ipsis aperientibus, id est docentibus intrare posse, quo suasu omnes, quas volebant, traditiones, quasi grauia onera populo imponebant. Quod autem dicit *ante homines*, Hebraismus est לפני אדם ante facies hominum, id est occludendo illis ianuam ante oculos, qua phrasi significatur, eos impedire multos qui iam ad cœli ianuam appropinquarent, &, nisi illi obstarent, ingressuri essent, vt etiam Chrysost. vidit, & proximis verbis indicatur, *Vos non intratis, nec introeuntes*, id est eos qui introire volunt, *sinitis intrare*. Quid autem sit ipsos non intrare, neque alios ingredi permittere, duobus mo-

A dis ab antiquis Auctorib explicatur. Origenes Hilarius, Auctor imperfecti, Hieron. & Beda ideo dictum putant, quòd nec ipsi in Christum crederent: & ne alij crederent, impedirent: quam interpretationem idcirco non probo, quia, vt ver. 3. diximus, Christus hîc de legis obseruatione agit: quare magis placet Chrysostomi sententia, ideo Scribas, & Pharisæos in regnum cœlorum non intrasse, quia Dei præcepta non obseruabant: ideo aliis, quo minus intrarent, obstitisse, quia eos inutilib. & intolerabilib. traditionib. onerabant, quas, cùm ipse populus seruare non posset, nec in regnum cœlorum Pharisæorum quidem opinione ingrediebatur. Nec n. propterea saluus esse non poterat, quod Pharisæorum non seruaret traditiones: sed loquitur Christus ex Pharisæorum opinione atque doctrina. Hic sensus ex ijs, quæ dicuntur ver. 16. & deinceps facilè colligitur.

14. *Quia comeditis domos viduarum.*] Nonnulli putant D. Hieronymum & Origenem, quia hunc versum non explicant, non legisse, & quod in octauo Euangeliorum canone, quo solus Marcus, Lucasque conueniunt, positus sit: leuis coniectura, quæ potius in canonem, quàm in Euangelium valere debuit: prȩsertim cùm omnes, & Latini, & Græci, & Syriaci codices legant: esse autem hos duos versus hunc, atque prȩcedentem apud Auctores Grȩcos transpositos supra monuimus. *Domos viduarum* Scribę, & Pharisæi, id est facultates dicuntur deuorare: qua autem ratione id facerent, non satis expressum. Quidam ideo eos deuorasse dicunt, quia consolationis causa viduarum domos frequentabant, & cōuiuiis pro officij dignitate ab illis excipiebantur, quibus facultates suas consumebant. sic Euthymius. Alii, quia dum sanctitatem simulabant, viduę ad eos, vt se ipsorum precibus commendarent, tanquam ad viros sanctos ventitabant, & eorum orationes pretio emebant: hoc probabilius, quia statim sequitur, *longas orationes orantes*, quasi causa significetur, quare viduarum domos deuorarent, quòd longas suas orationes venderent. Sed viduas potius, quàm alias personas duabus, vt opinor, de causis nominauit, & quia religiosiores esse solent & multo facilius sanctitatis simulatione capiuntur, & quia maius erat scelus viduarum, quę potiùs iuuandæ, alendæque erant, quàm aliarum minus miserabilium personarum substantiā deuorare, vt Chrysost. & Euthy. annotarunt.

Longas orationes orantes.] Græcè καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, & pretextu, aut occasione longa orantes, id est prolixè. Noster interpres nec legit καὶ, neque προφάσει: & quidem copulatiuam coniunctionem tollendam puto, quia nec sententia requirit, & respuit: nomen autem προφάσει rectè conuenit, & vero simile mihi videtur, etiam legisse nostrum interpretem: sed sensum, non verba reddidisse. Occasionem autem, si id nomen legatur, interpretor aucupium, quo sacerdotes & Pharisæi ornātes prolixe vtebantur, vt mulierculararum captarent facultates, quemadmodum sumitur apud D. Paulum ad Philippenses 1. 18. cùm dicit, *Quid enim dum omni modo siue per occasionem, siue per veritatem Christus annuntietur.*

Propter hoc amplius accipietis iudicium.] Id est duplo maius quàm cæteri, vt versu sequenti explicabimus, quia bis nimirum peccatis, & dum viduarum facultates consumitis, & dum in sanctitatis simulatione facitis vt Chrysostomus, & Auctor imperfecti annotauerunt Iudicium scripturæ more, & Hebræorum idiomate condemnationem appellat. *Iudicium pro condemnatione in Scriptura.*

Digitized by Google

Quod hæreticorum quidam interpres vertit, auferetis grauius iudicium, minùs proprium mihi videtur. Noster interpres Græcum secutus est, Græcus Hebraismum, quo לקח & accipere significat, & ferre: hoc autem loco pro ferre positum est.

15. *Circuitis mare, & aridam.*] Id est, nihil non facitis, vt vnum proselytum efficiatis, videtur speciem habere prouerbij: quale illud apud Latinos est, omnem lapidem mouere, & apud Græcos, omnem mouere funem. Aridam Hebraismi imitatione terram appellauit, vt Gen. 1. 10. quemadmodum & Græci nonnunquam Auctores appellant. Interpretatio est Chrysostomi, & Euthymii in hunc locum nō Scribarum & Pharisæorum diligentiam, sed rei difficultatem declarari, quasi sensus sit, væ vobis Scribis, & Pharisæis, qui morum vestrorum prauitate adeo à legis diuinæ studio alienigenas auertitis, vt adeo difficile sit vel vnum tantùm ex illis ad veram religionem adducere, vt opus vobis sit mare, & aridam circuire: sed manifestum est non rei difficultatem: sed Scribarum & Pharisæorum studiū, ambitionemque significare, qui magna solicitudine Gentiles ad Iudaicam religionem pertrahere conabantur, vel ambitionis causa, vt populum Dei augere viderentur, & sua sanctitate, doctrinaque gubernare, quemadmodum nonnulli interpretes existimant, aut, vt Auctor imperf. putat, vt aucto Iudæorum numero sacrificiorum quoque numerus cresceret, maiusque ad ipsos lucrum perueniret. Vtrūque de Scribis & Pharisæis credi potest.

Arida in Scriptura terra.

Proselytos appellabant Græce eos qui ex Gentilium superstitione ad Iudæorum religionem venerant, quos Hebræi גרים vocare solent, & Christiani neophytos appellabant 1. ad Timoth. 3. 6.

Qui Proselyti.

Et cum factus fuerit, facitis illum filium gehennæ.] Notus est Hebraismus, quo filius gehennæ dicitur, qui gehenna dignus est, sicut filius mortis, qui morte dignus, 1. Reg. 20. 31. de gehenna autem cap. 5. diximus.

Hebraismus.

Duplo quam vos.] διπλότερον ὑμῶν, ad verbum, duplicius, quàm vos: Id est vos quidem duplici condemnatione, supplicioque digni estis: illum autem plus quam duplici dignum facitis. Quomodo autem Scribæ & Pharisæi duplici pœna digni essent, versu præcedenti explicauimus, qui dupliciter peccabant, & auaritia & sanctitatis simulatione. Quare vero peiores proselytos suos facerent, non satis cōstat, cùm vix illis peiores esse possent. Auctor imperfecti existimat propterea proselytos maiore, quàm Pharisæos supplicio dignos fuisse, quod quidem grauius peccarent non credentes in Christū relicta iam idololatria, quam si nunquam reliquissent. Chrysosto. verò Pharisæos studiose conatos esse eos, quos ab idololatria reuocassent, peiores facere, quàm se. Melius idem Auctor imperfecti, & Euthy. ita esse natura comparatum, vt vitia potiùs, quàm virtutes imitemur, & in rebus malis a discipulis magistri superentur.

16. *Duces cæci.*] Duces vocat, non quod veri duces essent: sed aut propter officium, quia docendi munere fungebantur, aut ex eorum opinione, qui se aliorum duces profitebantur, quemadmodum idola ex Gentilium opinione scriptura solet Deos appellare, & Pseudoprophetas Prophetarum nomine sæpe vocat.

Quicunque iurauerit per templum.] ἐν τῷ ναῷ in templo, id est per templum, vt in sequentibus ex Hebræorum idiomate ב pro in, & pro per.

Hebraism.

Nihil est.] Id est non debet, non est reus, vt statim

A dicit: quod, vt quidam volunt, non absolute: sed comparatè intelligendum est: nec enim est vero simile tam impudentes fuisse Pharisæos, vt docerent iurare per templum, nullum esse peccatum: sed minus esse, quam per aurum templi iurare, etsi vt cap. 5. 21. 34. diximus, multi veteres Auctores ita senserint. Euthymius iuramentum votum interpretatur, aut iusiurandum, quo aliquis promittebat se templo aliquid oblaturum esse. Id enim iuramentum propterea Scribæ, & Pharisæi, quorum multi sacerdotes erant, magis docebant obligare, quàm si quis per templum iurauisset, id est se templum ædificaturum, quia quæ templo offerebantur, in ipsorum lucrum redundabant, aliud verò templum nemo poterat ædificare. Coacta, & minime probabilis interpretatio. Hieronymus, vero, Theophylactus, & Diuus Thomas sic interpretantur, si quis in contentione, seu in aliquo iurgio, vel in causæ ambiguo iurasset in templo, & postea conuictus esset mendacij, nō tenebatur criminis reus: sin autem iurasset in auro, & pecunia, quæ in templo sacerdotibus offerebatur, statim id, in quo iurauerat, cogebatur exsoluere. Rursum si quis iurasset in altari, periurii reum nemo retinebat, sin autem peierasset in oblationibus, hoc est in hostiis, in victimis, & similiter in cæteris, quæ offerebantur Deo super altare, hæc studiosissime repetebantur. Itaque hi Auctores auaritiam eius traditionis originem fuisse putant. Quod autem aurum templi intelligendum sit, dubium etiā est: Nam Theophyl. aurum illud intelligit, quo templum intus vestitum erat. Euthymius verò vasa, candelabra, cæteramque auream templi supellectilem. Hieronymus & Beda omnem templi pecuniam, quod est probabilius.

17. *Quid enim.*] Particula causalis hoc loco otiosa videtur esse: nullius enim rei causam reddere videtur: sed Hebraismus est, quo solent Hebræi non rei, de qua loquuntur, sed verbi, quo vsi sunt, aliquādo rationem reddere: quemadmodum in idiomatis annotauimus. Exemplum est 1. Paral. 5. 1. & infra v. 19. Reddit ergo Christus rationem, cur Pharisæos cæcos appellauerit, quod nimirum non videant templum maius esse, quàm aurum. Argumētantur autem ex illo naturali, quod est apud Aristotelem, axiomate, *propter quod vnumquodque tale, & illud magis.* Nam aurum, quod in templo est, non est sanctum, nisi quia templum sanctum est, templum igitur magis sanctum.

Hebraism.

L. 1 poster. c. 2.

22. *Et quicunque iurat in cælo,*] Quæ ad huius loci explicationem pertinent, c. 5. 34. dicta sunt.

23. *Et reliquistis.*] Quidam tempus præteritum, quod Græce est, per præsens vertendum putant, & relinquitis, sicut præsenti tempore dixit, *decimatis mentam, & anethum*: sed melius noster interpres non solùm, quia propiùs Græcum verbum secutus est: sed etiam quia sententiā melius expressit, significat enim hoc loco tempus illud præteritum Scribas, & Pharisæos Dei grauiora præcepta iamdiu non minus, quàm si abrogata essent, obliuioni dedisse.

Iudicium.] Exponit, quæ sunt illa grauiora legis præcepta, quæ iamdiu reliquerant, nempe iudiciū quo vnicuique ius suum redditur: erant enim Scribæ & Pharisæi in multis causis Iudæorum iudices, vt c. 5. 22. diximus, & nihil magis scriptura detestatur, quàm peruersa, & corrupta iudicia, vt Deuter. 16. 19. Isaiæ 1. 23. Michææ 3. 11. & 7. 3.

Misericordiam. Misericordiam vocat charitatem in proximum, quam Deus omnibus rebus antepo-

Digitized by Google

nit, hoc enim est *misericordiam volo, & non sacrificium.* Oseæ 6.6.& supra c.9.13. hoc est, quod tantopere cõmendat apud Michęam c.6.8. *Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid dominus requirat à te, vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo,* & apud Zachariam c.7.9. *Hæc ait Dominus exercituum, dicens, iudicium verum iudicate & misericordiam, & miserationem facite vnusquisque cum fratre suo.*

Et fidem.] Fidem appellat non diuinam illam, qua in Deum credimus: sed illam humanam, qua inter nos pacta conuenta seruamus, quę dictorum factorumque constantia definitur, quam Deus Leuit ca. 6.2.4.5. diligenter seruari voluit. *Anima*, inquit, *quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit proximo suo depositum, quod fidei eius creditum fuerat, vel vi aliquid extorserit, vel calumniam fecerit, reddet omnia quæ per fraudem voluit obtinere, integra, & quintam insuper partem domino, cui damnum intulerat: pro peccato autem suo offeret arietem immaculatum de grege.* (Cic.1.off.) B

24. *Excolantes culicem, camelum autem glutientes.*] Solet in calidioribus regionibus multos culices vinum habere, vt necesse sæpe sit, qui volunt bibere, vinũ prius excolare, vt culices tollant. Inde sumpta translatio. Camelum autem ex more patriæ pro re maxima posuit, vt supra c.19.24. Apparet autem fuisse prouerbium, quale illud fuisse diximus, ibi *facilius est camelum per foramen acus transire.* C

(Hebraorũ prouerbiũ) 25. *Quod deforis est calicis, & paropsidis.*] τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου exteriorem calicis, & paropsidis partem, aut quod à Græcis verbis propiùs abest, quod extra calicem, & paropsidem est. Calicem vocat poculũ, paropsidem patinam, qua cibus sumitur, vt apud Pollucem, & Athenæum. Notum est carmen veteris poetę, *quam multa magnaque paropside cœnat.* Lucas catinum appellauit, quod aut idẽ, aut simile vas est. (Iuuenalis sat.3.)

Intus autem.] Id est quæ intus sunt: intelligitur enim τά. Calicem & paropsidem vocat ipsum hominẽ quæ extra calicẽ, & paropsidẽ sũt, sordes corporis: quæ sunt intra, sordes animæ. Significat ergo eos de corpore lauando, atque mundando nimis esse solicitos, de abluendis animæ sordibus nimis negligentes. Videtur hoc etiam fuisse prouerbium, quo significabatur aliquem minus necessaria nimis curare, magis necessaria negligere: quemadmodum si quis vas, quo potum, aut cibum sumeret, extrinsecus mundaret, intrinsecus non mundaret. D (Prouerbiũ Hebraorũ.)

26. *Vt fiat & id, quod deforis est, mundum.*] Quæritur quomodo, mundatis iis, quæ intus sunt ea, quæ extra sunt, munda fiant, cùm nihil obstare videatur quin possit aliquis mundo esse animo: sordido verò corpore dicitur id, quod deforis est, mundum fieri, cùm interiora mundata sunt: quia non magis inquinat, quam si immundum esset. *Non, enim, quod intrat in os, coinquinat hominem,* c.15.11. & *omnia munda mundis,* ad Titum 1.15. E

29. *Qui ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum.*] Eosdem Prophetas, & iustos videtur appellare, vt aliis locis annotauimus, & ex Ioanne capit. 9.17 docuimus sicut sepulchra, & monumenta idem sunt: est enim ex Hebræorum idiomate eiusdem sententiæ, aliis verbis variatæ repetitio: ædificabant autem prophetarum sepulchra cùm vetustate collapsa essent, vt Hilarius exponit. Constat ex hoc loco Prophetarum, & iustorum sepulchra in honore apud Iudæos habita fuisse. Quod autem ea Scribę & Pharisæi collapsa red integrarent, non vituperatione, sed laude dignum erat, vt Origenes tractatu in Matthæum 26. Chryf. & Euthym. admonuerunt: nec propterea eos Chri- F (Sepulchrorum honor.)

A stus reprehendit: sed quia cùm eorum ædificarent sepulchra maiora ipsi patrarent homicidia, quàm qui Prophetas illos, quorum sepulchra ædificabant, occiderant.

31. *Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt:*] Bene hoc loco concludit Christus ex eo, quod dicebant Scribę & Pharisæi. *Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum,* eos testari his ipsis verbis esse se eorum filios, qui Prophetas occiderunt: sed paulò aliter argumentum recitat Lucas cap. 11.48. *profectò* (inquit) *testificamini, quod consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi quidem eos occiderunt: vos autem ædificatis eorum sepulchra.* Credibile est vtrumque Christum dixisse: sed alterum Matthæum, alterum Lucam recitasse. Superest videre quomodo apud Lucam bene Christus concludat eos testificari se operibus patrum suorum consentire. Non videtur mihi ex animi sententia Christus id concludere voluisse: sed tantùm propositum illi fuisse illud ipsum argumentum, quod ad probandam sanctitatem suam Scribæ, & Pharisæi afferebant, ad probandam eorum nequitiam in eosdem retorquere, quasi commune esset, vt Rhetores vocant, quod in vtramque partem æque valeret. Qui enim sepulchra Prophetarum ædificabant, videri poterant, aut idcirco facere, vt eos honorarent, aut vt magis quodammodo occiderent, id est eorum memoriam vna cum corporibus sepelirent: quemadmodum solent latrones quos occiderunt, non humanitate: sed alio homicidij genere, ne reperiantur, sepelire. Scribæ & Pharisæi priori sensu: Christus posteriori argumentabatur non quòd indicaret eos eo animo sepulchra Prophetarum ædificare: vt patrum suorũ homicidiis consentirent: sed quod factum ipsum in eã etiam partem non minus, quàm in contrariam posset aliquis interpretari.

32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.*] Id est occidite eos Prophetas, quos illi, quia nondum erant, occidere non potuerunt. Intelligit autem seipsum, & eos, quos versu 34. se missurum dicit. Hoc enim est implere mensuram patrum suorum, eorum scelera, atque homicidia maioribus homicidiis sceleribusque cumulare. Adnotarunt Chryso. Theophyl. & Euthym. Christum his verbis, etiamsi imperare videatur, non imperare: sed quod futurum erat, prædicere: quemadmodum Ioa. 13. 27. dixit Iudæ, *Quod facis, fac citius.* Faciliùs dici potuit concessionem esse, qualis illa apud poëtam est, *I, sequere Italiam ventis.* (Virgil.4. Æneid.)

33. *Serpentes genimina viperarum.*] Hunc locum c.3.7. explanauimus. Sensus est cùm viperarum filii sitis, quid potestis esse nisi viperæ? non enim solent filij parentibus meliores esse, peiores solent.

Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?] Id est quomodo potestis salui esse, cùm viperæ sitis? quod non ideo dicit, quia fieri non possit, vt pœnitentiam agant, & salui sint: sed quod eiusmodi homines, qui tam diuturnum scelerum suorum callum obduxerunt, raro pœnitentiam agere & salui esse soleant: aut quod adeo obdurati in malum essent, auerti vt ab eo posse non viderentur.

34. *Ideo.*] Non reddit causam, cur Prophetas, Sapientes, & Scribas missurus sit: neque enim propter Scribarum, & Pharisæorum nequitiam missurus erat: sed reddit causam, cur eos esset occisuri, quia nimirum serpentes erant, & genimina viperarum: serpentium autem, & viperarum proprium est homines occidere, Luc. c. 11. 49. aliter dicit, *propterea,* inquit,

Digitized by Google

(inquit) *& sapientia Dei dixit, mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis aliquos occident, & persequentur.* vbi videtur alicuius Prophetæ testimonium allegare, cùm nihil hodie tale in Scriptura legamus. Credibile est ita Christum, vt Lucas narrat, locutũ esse: nec dixisse, *Ecce ego mitto*, vt ait Matthæus, sed, *sapientia Dei dixit, mittam ad illos, &c.* ne, si diceret, *ego mitto*. Deum se facere videretur: cuius propriũ est mittere Prophetas: sed Matthæum sensum, non verba recitasse. Idem enim est, sapiẽtia Dei mittet, &, ego mittam, quia ipse Dei sapientia erat, & ex ambiguitate verbi inuidiam euitauit. Itaque noluit vllum vllius veteris Prophetæ citare testimoniũ: sed quasi ipse Dei voluntatem interpretaretur, futuraque nunciaret, sicut veteres Prophetæ solebant dicere, *hæc dicit Dominus*. ita ille dicit, *sapientia Dei dixit*, id est decreuit, Hebraismus.

Dicere apud Hebraos, pro decernere.

Prophetas, & sapiẽtes, & Scribas.] Lucas dixit Prophetas, & Apostolos: vnde constat Christum Apostolos suos, & Scribas & Prophetas appellasse, vt accommodate ad Iudæorum consuetudinem loqueretur, apud quos legis Doctores Scribæ vocabãtur: solet enim ita aliquando Christus loqui, vt c. 13. 52. & D. Paulus 1. ad Cor. 1. 20 *vbi Sapiens, vbi Scriba, vbi conquisitor huius sæculi.*

Hebraism.

35. *Vt veniat super vos.*] Rectè Euthymius annotauit particulam *vt*, hoc in loco non causam, sed euentũ significare. Hebraica autem phrasis est alicuius sanguinem super aliquem, aut super eius caput venire, id est homicidij pœnas dare, vt infrà c. 27. 25. *Sanguis eius super nos, & super filios nostros*, id est nos, & filij nostri culpam præstabimus, & si quid in hoc peccati est, pœnas libenter luemus. Similis phrasis Leuit. 20. 9. 13. Iosue 2. 19. 2. Reg. 1. 16. quemadmodum Latini dicebant, si quid mali fiet, mihi & capiti meo. Seneca. li. 4. de beneficiis c. 31.

De Zacharia Barachiæ filio.

A sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum, & altare.] Manifestum est, voluisse Christum dicere eos daturos pœnas ob mortem omnium Prophetarum, quicumque vnquam occisi à Iudæis fuerant. Numerat autẽ Abel inter Prophetas, quia suo sacrificio videtur Christi sacrificium prædixisse, vt indicat D. Paulus ad Hebræos 11. 4. cùm dicit, Abel fide plurimam hostiam obtulisse Enumerat enim inter illos, qui à Iudæis occisi fuerant, cùm ab illis occisus non sit: quia Cain, à quo occisus est, omnium homicidarum caput fuit: & quãuis non fuerit natura Iudæorum pater, fuit imitatione. Itaque illius filij esse Iudæi significantur eodem modo, quo dicuntur filij esse diaboli Ioan. 8. 44. Ita Iudas dixit ver. 11. *Væ illis qui in viam Cain abierunt.* Ita Auctor imperfecti exposuit. Vulgaris hoc loco de Zacharia quæstio est, de quo, cùm multi fuerint, Christus loquatur. Nõnulli Auctores existimant de Zacharia Ioannis Baptistæ patre loqui, veterem narrantes traditionem, quæ in nonnullis apocryphis libris legebatur, hodieque in nescio quo, vt vocatur, Protoeuangelio Iacobi legitur: fuisse in templo Ierosolymitano separatum locum, in quo solæ virgines considerent. Virginem verò Mariam Christi matrem post fœlicem partum in templum ingressam voluisse inter virgines, vt solebat, locum habere, prohibitam à sacerdotibus, quòd filium peperisset, defensam à Zacharia, qui virginem sciebat: ea de causa à cæteris sacerdotibus inter templum, & altare occisum esse. Ita Orig. tractatu in Matthæum 16. & Diuus Basilius homil. de humana Christi generatione. Theophylact. & Euthymius hoc loco. Simile quiddam refert de Gnosticis Epiphanius in eorum hæresi. Quæ traditio, si ex bonis libris probaretur, hunc locum valde congruenter explicaret. Fuit enim Zacharias pater Ioannis vltimus Prophetarũ, & perspicuum est, voluisse Christum significare Scribas & Pharisæos daturos esse pœnas sanguinis omnium Prophetarum, qui occisi essent, à primo vsque ad vltimum. Nomen tantùm patris Barachiæ non conueniret. Nec enim illius Zachariæ patrem Barachiam vocatum legimus. Alij putant Christum loqui de illo Zacharia, qui ex duodecim minoribus Prophetis vnus est. Is enim cap. 1. 1. filius Barachiæ fuisse dicitur, quam opinionem Origenes, Chrysostomus, & Hieronymus referunt: Strabus vero secutus est. Alij hunc fuisse Zachariam illum filium Ioiadæ sacerdotis, qui 2. Paralipomenon 24. 21. inter templum & altare occisus commemoratur, quæ & Hieronymi, & Bedæ & omnium ferè posteriorum interpretum opinio, est eo cæteris probabilior, quòd solum illum Zachariam in scripturis inter templum, & altare occisum legamus & est vero simile Christum notam historiam, & sacris testatam litteris commemorasse. Illud tantùm non conuenit, quòd Zacharias ille in scriptura non Barachiæ, sed Ioiadæ filius appellatur: cui obiectioni duobus modis interpretes respondent. Primum, vt Hieronymus ait, Christum non ad vocem nominis, sed ad significationem respexisse. Barachias enim Hebraicè benedictum Domini significat, id est hominem iustum, & diuina abundantem gratia, qualem Ioiadam sacerdotem fuisse scriptura tota testatur. Alij Ioiadam binomium fuisse putant, simulque Ioiadam nomine, & Barachiam cognomento appellatum. Coniectura probabilis est, quòd Diuus Hieronymus affirmet se in eo Euangelio, quo Nazareni vtebantur, pro filio Barachiæ filium Ioiadę legisse. Alia lectori obiectio potest occurrere, quòd Zacharias ille non fuerit omnium Prophetarum vltimus qualem videtur Christus significare voluisse. Nam & multi postea fuerunt, & Ioannes Baptista vltimus occisus. Facilis solutio, est voluisse Christum de illis tantùm agere Prophetis, quorum cædes sacris esset litteris consignata, ne Scribæ & Pharisæi à patribus suis occisos fuisse negare possent: inter eos autem, quos in sacris litteris occisos esse legimus, Zacharias ille Ioiadæ filius vltimus fuit. Alia hoc loco quæstio moueri solet, quomodo Christus minetur omnium veterum Prophetarum sanguinem super Scribas, & Pharisæos venturum esse, cum ipsi eos non occidissent, & non debeat filius patris iniquitatem portare Ezechielis 18. 19. Quidam respondent omnium Iudæorum veluti vnam esse congregationem, & quasi Rempub. Videmus autem in Republica, quæ maiores fecerint, posteris tribui: vt Amalechitæ, quia filiis Israel ex Ægypto reuertentibus transitũ per regionem suam concedere noluerunt, Exod. 17. 8. 14. delendi esse dicuntur: quod factum non est, nisi annis post plus quadringentis, cùm nemo eorũ viueret, qui peccauerant, 1. Regum 15. 6. 7. Ita ergo Pharisæos, sacerdotes, & Scribas pœnas exsoluturos sanguinis prophetarum, non quòd ipsi occidissent: sed quod cum eorum Respublica eorumque maiores occidissent, & ipsi occidisse putabantur. ita Hieronymus, & Beda. Alij dicunt, sæpe filios pro patribus pœnas dare, cùm eorum mores imitantur: vt Deus comminatur Exod. 20. 5. *Ego sum Deus zelotes visitans iniquitates patrum in filios vsque in tertiam & quartam generationem.* Alij filios etiam cùm patrum suorum peccata sequuntur, pro illis non puniri, sed propterea dici puniri pro illis, quia cum

Digitized by Google

eorum exemplo non resipuerint, maiores pœnas luunt: sic Chrysostomus, Theophylact*, & Euthymius interpretantur. Ego de illa quæstione, vtrum filij pro patribus aliquando pœnas soluant, necesse non arbitror hoc loco disputare, cùm sine eius explicatione possit intelligi, & ea quæstio Exodi 20.5. à nobis tractata sit. Credo autem hoc loco Christũ humano, vulgarique more loqui voluisse. Neque aliud quicquam significasse, quàm Scribas, & Pharisæos tam graues pro suis homicidiis pœnas daturos esse, vt patrum etiam suorum homicidia portare viderentur: non quòd portauerint: sed quòd seuerius puniti fuerint, nullámque meruerint misericordiam: sic enim solemus loqui de aliquo, qui cùm multas fecisset cædes, & punitus non fuisset, ad extremum nouo homicidio perpetrato deprehensus, atque suspensus est omnia simul exsoluit: nõ quòd exsoluerit sigillatim omnia, aut quòd maiores pœnas dederit, quàm quas pro vltima cęde merebatur, sed quòd sine misericordia punitus sit, & tantas soluerit pœnas, quantas maximas potuit. Hunc esse sẽsum hoc loco euentus docuit, vt constat ex ver. 38. *relinquetur vobis domus vestra deserta*, & ex toto cap. sequenti. In illo autem excidio Scribæ, & Pharisæi vix potuerunt maiores, quàm dedêre, pœnas dare: quod qui Iosephum legerit, facile concedet. Sed si nullum alium Prophetam, nullum Christi discipulum: verùm solum Christum ipsum occidissent, multo grauioribus pœnis digni erant. Itaque tantum abest, vt pro patribus suis pœnas luerent, vt ne pro se quidem ipsis satis dignas pœnas luere potuerint: sed vt diximus, dicuntur sanguinis omnium Prophetarum pœnas soluisse, quia, quam maximas poterant, exsoluerunt.

36. *Amen, amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.*] Et asseuerationis particula *Amen*, & eius repetitione, & totius iteratione sententiæ confirmat, quod antè dixerat, ne quis inanem fuisse putaret comminationem. Generationem autem istam vocat totum Iudeorum genus, super quos ea, quæ dixerat, ventura erant. Notus Hebraismus דור generatio, id est genus.

Generatio pro genere. 37. *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alis, & noluisti.*] Semper iudicaui violentam esse interpretationem, quam sæpe D. Aug. adhibet in hunc locum, *volui*, inquit, *congregare, & noluisti*, id est, etiam nolente te congregaui. Sensus. n. est facilis, quem præter illum omnes prorsus Auctores veteres secuti sunt, Deum Iudæos ad meliorem mentem vocasse, & venire noluisse, sicut superiore parabola cap. præcedenti vers. 3. declaratum est, & vt per Salomonem Prouerbiorum 1.24. dixit, *vocaui & renuistis, extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret*, & Isaiæ 65.12. *vocaui, & non respondistis, locutus sum, & non audistis, & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui, elegistis*, & c. 66.4. *vocaui & non erat, qui responderet, locutus sum, & non audierunt*, & Ierem: 7.13. *Locutus sum ad vos mane consurgens, & loquens, & non audistis, & vocaui vos, & non respondistis.* Idem. n. est vocasse & congregare voluisse, idem est non respondisse, & noluisse congregari.

38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*] Particula *ecce*, propinquum tempus videtur indicare, vt multis aliis locis, quos c. 2.1. notauimus. Domum autem eorum aut vrbẽ appellat, vt Beda existimat, quia eorum erat habitatio, quæque paulo post vastanda erat, sicut Deus olim apud Isaiam simili cõminatione vsus dixerat ca. 5.5. *Ostendam vobis, quid ego faciam vineæ meæ, auferam sepem, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculcationem*: aut, quod est probabilius, templum, quemadmodum Hieron. Theophyl. & Euthym. interpretantur: quia quemadmodum olim, ita etiam tunc adeo in templo suo Iudæi confidebant, vt tutissimum in eo pręsidium habere viderentur Ier. 7.4. *nolite confidere in verbis mẽdacij dicentes, templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Nam & tempore Ieremiæ paulo antequã à Chaldæis inuaderetur, simili Deum comminatione vsum legimus Ieremiæ 12. 7. *reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam.* Nam quod Ambrosius in commentariis in Psal. 95. per domum Iudęorum Synagogam intelligit, aut minus probabile; aut allegoricum est.

39. *Dico enim vobis.*] Reddit causam, cur deserenda eorum domus esset, quia ipse nimirum, à quo tanquam à veritate figura implebatur, paulo post erat ex hoc mundo discessurus. Itaque sicut domus habitatoribus vacuæ ruere solent: ita templum eo discedente diruendum erat.

Donec dicatis, benedictus, qui venit in nomine Domini.] Secundum Christi aduentum significari omnes consentiunt Auctores. Quomodo autem Iudæi in secundo aduentu dicturi sunt de Christo, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, de eo dissentiunt. Multi ex antiquissimis, vt recitat Auctor imperfecti, in quorum ipse sententia est, dixerũt multos ex Iudæis sub finem mundi in Christum credituros, atque eos dicturos esse: *Benedictus, qui venit in nomine Domini.* Hieron. hunc sensum esse putat, non videbitis me, donec confiteamini, id est nisi confiteamini me esse eũ, qui venit in nomine Domini: Euthym. & Theoph. & vt videtur, etiam Chrysost. re vera Iudæos in secundo Christi aduentum dicturos esse putant, *Benedictus qui venit in nomine Domini*: inuitos tamen atque coactos Ego inuitos quidem eos dicturos puto, animo tamen, non ore. Sic enim mihi loqui videtur Christus, quẽadmodũ si rex alicui se pro rege non agnoscenti diceret, suspendam te, & tunc dices, me esse regem: non. n. significat eum verbis dicturum, sed re ipsa experturum esse. Quemadmodum Zacharię 12.10. & Ioan. 19.37. *Videbunt, in quem transfixerunt*: quod enim illic dicit, *videbunt*, hîc dicit, *dicetis.* Alludit autem, vt opinor, Christus ad id, quod paulò antè acciderat c. 21.16. vbi cùm pueri in templo clamarent, *Hosanna filio Dauid*, sacerdotes, & Scribæ indignantes dixerunt, *audis, quid isti dicunt?* quasi blasphemare eos putarent, quod Christo canerent, *Hosana filio Dauid.* Prædicit ergo Christus venturum tempus, quo tempore etiam idem dicere cogantur. Annotarunt Chrysostomus & Theophylactus & Euthymius illud aduerbium *amodo*, id est ab hoc tempore non punctum temporis, sed passionis tempus significare, post quod etsi Apostoli, & nonnulli alij discipuli eum iam suscitatum viderunt Iudæi, de quibus loquebatur, non viderunt.

Digitized by Google

CAPVT XXIV.

ET egressus Iesus de tẽplo, ibat. Et accesserunt discipuli eius, vt ostẽderent ei ædificationes tẽpli.
2. Ipse autem respondens dixit illis. Viditis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic Mar. 13 a 1 Luc. 21 b 5
lapis super lapidem, qui non destruatur. 3. Sedente autem eo super Montem oliueti, accesserũt
ad eum discipuli secretò, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt? & quod signum aduentus tui, Lu. 19 g 44 Eph. 5 b 6
& consummationis sæculi? 4. Et respondens Iesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat, 5. multi enim venĩet Col. 2 d 18
in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus: & multos seducent. 6. Audituri enim estis prælia, & opinio-
nes præliorum. Videte ne turbemini: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. 7. consurget enim gens in
gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræ motus per loca. 8. hæc autem om-
nia initia sunt dolorum. 9. Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus Ioa. 15 c 20
gentibus propter nomen meum. 10. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habe- & 16 a 2
bunt inuicem. 11. Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos. 12. Et quoniam abundauit ini- Sup. 10 c 17
quitas, refrigescet charitas multorum. 13. qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Et præ- Luc. 21 c 12 Ma. 13 b 14
dicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus; & tunc veniet Lu. 21 d 20
consummatio. 15. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta stan- Dã. 9 g 27 Act. 1 b 12
tem in loco sancto, qui legit, intelligat: 16. tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes; 17. & quĩ in tecto, Ma. 13 c 21
non descendat tollere aliquid de domo sua: 18. & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam. 19. Væ Lu. 17 c 23 Lu. 17 g 6
autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. 20. Orate autem vt non fiat fuga vestra in Ma. 13 c 24
hyeme, vel sabbatho, 21. erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque mo- Luc. 21 c 25
do, neque fiet. 22. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, sed propter electos breuia-
buntur dies illi. 23. Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic: nolite credere. 24. Surgent n.
pseudochristi, & pseudoprophetæ: & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si
fieri potest) etiam electi. 25. Ecce prædixi vobis. 26. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire:
ecce in penetralibus nolite credere. 27. Sicut n. fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem: ita e-
rit & aduentus Filij hominis. 28. Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. 29. Statim autẽ
post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cæ-
lo, & virtutes cælorum commouebuntur. 30. & tunc parebit signum Filij hominis in cælo, & tunc plangent
omnes tribus terræ: & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & ma- Eze. 32 b 7 Isa. 13 b 10
iestate. 31. Et mittet angelos suos cum tuba, & voce magna: & congregabunt electos eius à quatuor ven- Ioel. 3 c 15
tis, à summis cælorum vsque ad terminos eorum. 32. Ab arbore autem fici discite parabolam: cùm iam Apo. 6 b 7 1 Co. 15 g 52
ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est æstas: ita & vos cum videritis hæc omnia, sci- Mar. 13 d 31
tote quia prope est in ianuis. 34. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fi- Lu. 17 f 26 Gen. 7 b 5
ant. 35. Cælum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. 36. De die autem illa, & hora ne- 1 Thes. 4 d 17
mo scit, neque angeli cælorum nisi solus pater. 37. Sicut autem in diebus Noe, ita erit & aduentus Filij ho-
minis. 38. sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui traden- Ma. 13 d 32 Luc. 12 e 39
tes, vsque ad eum diem, quo intrauit Noe in arcam, 39. & non cognouerunt donec venit diluuium, & tu-
lit omnes: ita erit & aduentus Filij hominis. 40. Tunc duo erunt in agro: vnus assumetur, & vnus relin- Apo. 16 c 15
quetur. 41. duæ molentes in mola: vna assumetur, & vna relinquetur. 42. Vigilate ergo, quia nescitis qua
hora Dominus vester venturus sit. 43. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur
venturus esset, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam. 44. Ideo & vos estote parati: quia Su. 13 f 40
qua nescitis hora Filius hominis venturus est. 45. Quis putas, est fidelis seruus, & prudens quem consti- Inf. 25 c 30
tuit dominus suus super familiam suam, vt det illis cibum in tempore? 46. Beatus ille seruus, quem cum
venerit dominus eius, inuenerit sic facientem. 47. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua con-
stituet eum. 48. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: 49.
& cœperit percutere conseruos suos, manducet autem, & bibat cum ebriosis: 50. veniet dominus serui il-
lius in die, qua non sperat, & hora, qua ignorat: 51. & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis:
illic erit fletus, & stridor dentium.

IN CAPVT XX.

1. *ET egressus Iesus de templo ibat.*] Græcum καὶ ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. & egressus *Iesus* abibat è templo. Noster interpres videtur legisse καὶ ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐπορεύετο meliore sensu. Nam egressus *Iesus* ibat à templo, vt Græce legitur, tautologia videtur esse. Adde quod nonnulli etiam codices Græci eandem, quam noster interpres secutus est, lectionem habent.

F *Accesserunt.* Marcus c. 13. 1. vnum tantùm discipulum accessisse dicit. Euthym. existimat omnes discipulos priùs de templi pulchritudine, & structura inter se collocutos ad Christum accessisse, vt Matthæus ait: vnum autem ex illis pro omnibus dixisse, *Magister aspicis quales lapides*, vt ait Marcus. Potest & per syllepsim Matthæus locutus esse, qui discipulos accessisse dicit, quia vnus discipulus accessit, sicut c. 26. 8. dicit indignatos fuisse discipulos vnguenti *Syllepsis scripturæ familiaris.*

effusione, murmurantesque dixisse, *vt quid perditio hæc*, cum ex Ioã.c.12.4. solum Iudam indignatum, ac murmurasse constet, & sicut c. 27. 44. scribit latrones, qui cum Christo crucifixi erant, improperasse illi, cum Luc.c.23.39. vnum tantùm latronem blasphemasse dicat.

Vt ostenderent illi ædificationes.] Structuras templi. Est valde vero simile, quod Origen. Hilarius, Chrysostomus, Theophylact. & Euthy. annotauerunt motos fuisse discipulos, vt Christo templi structuram ostenderent, verbis, quæ ca. præcedenti ver. 38. audierant, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*, aut, vt quidam putant, admiratione, quasi fieri non posset, vt tantum, taleque templum vastaretur, aut, vt alij ex illis, quos nominauimus, Auctores existimãt, egoque probabilius iudico, commiseratione, quasi tam pulchrum, & admirãdum templum vastari, ferendum non esset: itaque videntur, vt ait Origenes, demõstrata templi structura, atque pulchritudine Christum ad commiserationem flectere voluisse, vt latam sententiam de eius demolitione reuocaret. Fuerat templũ illud ab Herode de integro miro opere ædificatum, longitudine centum cubitorum, altitudine totidem & amplius viginti, lapidib. candidis, atque firmissimis, longitudine viginti quinq; cubitorum, latitudine duodecim, altitudine octo: vt Iosephus scribit lib.15. antiquitatum c.14. hoc est, quod Christo dicunt apud Marcum ca. 13. 1. *aspicis quales lapides, & quales structuræ.*

Templi vltimi mirabilis structura.

2. *Videtis hæc omnia.*] οὐ βλέπετε, nonne videtis? Noster interpres videtur negationem non legisse: & quidem sensus est melior: significat enim Christus, vt etiam, atque etiam structuram templi considerent, quo magis euersionem admirentur: non enim relinquetur lapis super lapidem, quod etsi per exaggerationem dictum videri potest, vt ingens tantùm ruina, & vastatio declararetur, qualẽ Iosephus lib.7. de bello Iudaico cap. 9. & decimo, describit: tamen non est passa diuina prouidentia, vt existimare quisquam posset Christum vel in vno lapide per hyperbolem loquendo fuisse mentitum. Scribunt Chrysostomus oratione secunda & tertia aduersus Iudæos, & Gregorius Nazianzenus oratione secunda contra Iulianũ, & Theodoretus li. 3. historiæ Ecclesiasticæ c.20. Iulianũ Apostatã, dũ imperaret, Iudæis concessisse, vt Hierosolymitanum templum restaurarent: id Iudæos incredibili alacritate conatos facere, effodisse fundamenta veteris templi, vt noua reponerent, ignem ex imis fundamentis exiluisse, multosque consũpsisse ex iis, qui ædificabant: ita Iudæos suis manibus Christi prædictionem cõpleuisse. Vetus enim templum, si quid supererat, ita diruerunt, vt lapis supra lapidem non remaneret: nouum verò ne inchoare quidem diuinitus prohibiti potuerunt.

Iuliani apostatæ ac Iudæorum conatus irritus in readificando templo.

3. *Sedente autem eo.*] Hoc die quarto, posteaquàm cũ ramis, & acclamationibus in vrbem ingressus esset Christus, accidisse inter omnes conuenit. Ex Euangelistarum collatione facile colligitur. Nam eodem die in Bethaniam secessit: secundo verò ex Bethania rediens ficui maledixit: tertio verò die cùm iterum ex Bethania reuerteretur, discipuli arefactam viderunt ficum. Mar.11.13.14 21. Eodem autem tertio die ex Hierusalem in Bethaniam de more rediisse, vt ibi noctem ageret, ex Luca c.21.37. intelligitur. Itaque die quarto Bethaniæ fuit, & quia nullus Euangelista narrat eum ante diem quintum quo Pascha celebrauit, Hierosolymam reuertisse, & quia Matt.ca.26.6. scribit eum fuisse in domo Simonis leprosi duobus dieb9 ante Pascha: Bethaniã A autem fuisse ad radicem Montis oliuarum diximus c.21.1. Quare credibile est Christum, cùm in montem, qui paulo plus mille passib. ab vrbe distabat, ascendisset, ex eo vrbem, ac templum contemplatũ esse, & aliquid de futura eius calamitate prædixisse, quod occasionem discipulis præbuerit interrogandi, *dic nobis, quando hæc erunt*: id ex Marco obscura licèt cõiectura colligitur c.13.3. *Et cùm sederet* (inquit) *in Monte oliuarum contra templum*, indicans eum prospexisse, & contemplatum fuisse templum, & de eo aliquid dixisse.

Accesserunt ad eum discipuli.] Marc. scribit quatuor tantùm accessisse, Petrum, Iacobum, Ioannem, & B Andream, itaque dubium est, an, quod Euangelista dicit, secretò accessisse, intelligendum sit illos quatuor secreto ab aliis discipulis ad Christum adiisse, atque eum interrogasse, an, vt Euthymius existimat accessisse omnes, sed secretò ab aliis hominibus, vt non nisi discipuli essent. Illud priùs probabilius videtur. Propterea enim videtur Marcus eorum, qui accesserunt nomina expressisse, & est credibile quatuor illos discipulos, qui Christo omnium erant familiarissimi, & secretioribus mysteriis interesse soliti, solos voluisse de re maxima Christum interrogare existimantes faciliùs eum sibi solis, quàm omnibus C in commune discipulis dictur ũ esse. Erat enim de templi excidio periculosum loqui, quemadmodum Stephano in Actis Apostolorũ c.6.14. obiectũ est, *Audiuimus eum dicẽtem, quoniam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum.* Quid autem discipulos moueret, vt id interrogarent, incertum: credi potest naturali eos studio, quo omnes homines teneri solent, futura, maximeque, ea quæ se patriãque suam attingunt, sciendi adductos fuisse: sed Auctor imperfecti in meliorem partem interpretatur, eos desiderio, quo tenebantur, Christo in regno cœlorum fruendi, de mundi fine interrogasse, quasi nimium illis tardare D videretur.

Quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui, & consummationis sæculi] Tria interrogant, quãdo ea mala, quæ prædixerat, vrbi ac templo euentura essent: quod signum ipsius aduentum esset præcessurum: quod mundi consummationem, vt Hilarius, Hieronymus, & Strabus adnotarunt, quod, qui multis refellunt verbis, nihil mihi agere videntur. Nam quod Christi aduentus, & mundi finis eodem tempore futurus sit, quid quæso obstat, quominus distinctè de vtroque Apostoli doceri velint? Vtique & templi E vastationem, vt paulo post dicemus, eodem etiam tempore futuram putabant: nemo tamen negat de templi euersione, & de Christi aduentu diuersas esse quæstiones.

5. *Multi enim venient in nomine meo.*] Haud dubium est, quin Apostoli statim post templi excidiũ Christi aduentum, & mundi finem futurum putauerint: sed an Christus de excidio Ierosolymitano, an de aduentu suo, & mundi fine respondeat, id & dubium, & obscurum est. Vetustiores Auctores omnia referunt ad finem mundi, vt Irenæus lib.5.c.25.& F Hilarius hoc loco, & Gregorius hom.1. in Euangel. Alij hæc, quæ dicuntur vsque ad versum 23. de solo Ierosolymitano excidio intelligi volunt, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. Media mihi placet sententia, quam & Augustini epistola 80. & Hieronymi ac Bedæ hoc loco esse video, Christum confuse de vtraque respondisse, sicut confusè Apostoli interrogauerant. Quod certo eum consilio, atque diuino fecisse arbitror, ne quis posset finẽ mundi cognoscere. Existimabant Apostoli hæc esse coniuncta, finem templi, & finem mundi: noluit

Digitized by Google

Christus hunc illis errorem eripere, ne post templi euersionem in longum expectationem porrigentes securi essent: diligentis tamen, atque prudentis lectoris est, quæ de Ierosolymitano excidio, & quæ de mundi fine dicuntur, subtili coniectura distinguere. Hæc ergo, quæ nunc Christus dicit, ad vtrumque videntur pertinere: nam & ante Ierosolymitanum excidium multi Pseudochristi extiterunt, & ante finem mundi multos futuros Ioannes in Apocalypsi testatur: quare cùm generaliter sententia intelligi possit, restringenda non est, ne Spiritui sancto, quo Christus loquebatur, limites præfigamus. Scribit Lucas in Actis Apostolorum c. 5.36. extitisse Theodam quendam, qui Iudæorum populum conturbauerit, dicentem se esse aliquem, id est magnum prophetam. Eius historiam Iosephus lib 20. antiquitatũ c.4. commemorat, itẽque de aliis seductorib. c.11. & li.2. de bello Iudaico c.12 scribit multa. Hiero. Simonem magnum inter eos numerat, qui falso Christi nomine venerunt, quia virtus Dei magna vocabatur Actorum 8.10. Huiusmodi nugatores infinita Iudæorum multitudo secuta est, diuino plane iudicio, vt qui Christo vero Dei filio non crediderant, seductoribus crederent, sicut Christus prædixerat Ioan. 5. 43. *Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Et vt ait Diu. Paul. 2. ad Thes. 2. 10. 11. *Eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.*

6. *Audituri enim estis.*] μελλήσετε δὲ ἀκούειν audituri autem estis: sed δὲ autem, positum est pro γάρ enim, vt ca.23.5. Itaque melius noster interpres, quàm multi recentiores, reddidit: reddit enim Christus causam eius, quod sequitur, *videte, ne turbemini:* quasi dicat, propterea moneo vos, ne turbemini, quia prælia, & opiniones præliorũ audituri estis, πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων bella, & auditiones bellorum ad verbum, id est bellorum rumores Hebraismus שמועה auditio, id est rumor. Quidam nimis subtiliter hæc duo distinguere videntur, in quibus Origenes, & Euthymius, quorum ille allegorice hæc prælia interpretatur ea, quæ in vrbe Ierosolymitana commissa sunt: rumores verò bellorum, quæ in aliis Iudææ ciuitatibus gerebantur. Si quid interest, malim hoc modo distinguere, vt prælia sint præsentia rumores præliorum futurorum: vt sit sensus, eos, vt suis oculis multa iam præsentia visuros bella, & suis auribus alia iam instare audituros, & bellum ex bello malum ex malo oriturum esse.

Oportet enim hæc fieri.] Non oportet absolute: sed oportet posita hominum malitia, posito Dei decreto, quo cõstituerat punire Iudæos, sicut suprà dixit c.18.7. *necesse est, vt veniant scandala*, & , vt D. Paulus 1. ad Cor. 11. 19. *Oportet hæreses esse.* Hæc de bellis Iudaicis, quæ vrbis excidium præcesserunt, quæque à Iosepho lib. 20. antiquitatum, & totis septem libris de bello Iudaico describuntur, plerique intelligunt, vt Hilarius, Chrysostomus, Auctor imperfecti, Euthymius, Theophylactus, Beda. Alij de bellis Antichristi, quę ante finem mundi futura sunt, vt Hieronymus Vtrumque possumus probabiliter intelligere cùm alterum ex historiis, & certo iam euentu: alterum ex Ioannis Apocalypsi probetur, & non est, vt antè dixi, cùm generaliter intelligi potest, in angustum arctanda sententia.

Sed nondum est finis.] Quidam mundi finem intelligunt, vt Hieronymus, & Theophylactus. Alij finem Ierusalem, vt Euthymius.

7. *Consurget enim gens in gentem.*] Hæc etiam com-

A muniter, & de tempore Ierosolymitani excidij, & de tempore Antichristi intelligit Augustinus epistola 80. cuius sententiam eorum opinioni prætero, qui ad solum Ierosolymitanum excidium restringunt, vt Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus. Exempla huius prædictionis multa, qui volet, leget apud Iosephum lib. 20 antiquitatum cap. 7. 8. & 15. & lib 2. de bello Iudaico cap. 11. 12. 14. 19. 20. 21. & 25. & apud Hegesippum lib. 2. capit. 11. & 14. & 16. & 17.

Et erunt pestilentiæ, & fames.] καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ λοιμοί, fames, & pestilentiæ transpositis verbis, quæ vel in
B Græcis, vel Latinis codicib. facile transponi potuerunt. faciliùs tamẽ in Græcis propter magnã vtriusque nominis similitudinem: probabilius autem est ita legendum, vt legitur Græce, quia Græcum prouerbium est μετὰ λιμὸν λοιμός, post famẽ pestis. Est autẽ Græce paronomasia, quæ Latine exprimi non potest. Famem quidem ante Ierosolymitanum excidium præcessisse, ex Actis Apostolorum cap. 11. 28. colligitur, & Iosephus tradit lib. 20. antiquitatum cap. 2.

8. *Hæc autem omnia initia sunt dolorum.*] Id est, parua
C mala, si cum iis, quę postea secutura sunt, conferantur. Metaphora à mulieribus parturientibus sumpta est, quę initio nuntios quosdam instantis partus dolores sentiunt: exiguos tamen, si cum iis cruciatibus comparentur, quos erumpente infante experiuntur. Solet scriptura frequenter futurarum calamitatum dolorem hac metaphora declarare, vt Psal. 47.7. *Ibi dolores, vt parturientis*, & Isaiæ 13.7.8. *Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis contabescet, & conteretur. Torsiones, & dolores tenebunt, quasi parturiens dolebunt, vnusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum*, & cap. 21. 3. *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me, sicut angustia*
D *parturientis.* Similia exempla in prophetis passim leguntur, Ieremiæ 4. 31. & 6. 24. & 13. 21. & 22. 23. & 30. 6. & 48. 41 & 49. 22. 24. & Ezechielis 30. 16. & Osee 13. 13. & Michææ 4. 9. 10. *Comprehendet te dolor sicut parturientem, dole & satage filia Sion, quasi parturiens.*

12. *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas.*] Sensus est, tantã futurã esse omniũ fere hominũ in Christi discipulos sæuitiã, & crudelitatẽ (hãc enim iniquitatem vocat) vt qui aliquã alioqui charitatẽ habebant, qua Apostolos, cæterosque Christianos excipere solebant, atque iuuare, exercere non au-
E deant: hoc est charitatem refrigescere, quia vix quisquam reperiẽdus erat etiam inter Christianos, qui Christianos iuuare vellet, ne & ipse Christian⁹ esse videretur, exemplum est apud D. Paulum in secunda epistola ad Timoth. c. 4. 16. *In prima* (inquit) *mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur.*

14. *Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe.*] Hinc colligit Hieronym. & Beda non agi hoc loco, & superioribus versibus de templi, & vrbis vastatione: sed de fine mundi, quia dicitur prius Euangelium in vniuerso terrarum orbe præ-
F dicandum, quod ante Ierosolymitanum excidium, neque factum fuisse constat, neque fieri potuisse. Chrysostomus tamen & Theophylactus in sua sententia persistunt, vt hæc omnia de solo Ierosolymitano excidio intelligantur, quos multi recentiores interpretes secuti sunt. Argumento verò, quod obiicitur, respondent etiam ante templi euersionem Euangelium fuisse toto terrarum orbe prædicatum, vt testatur Diu. Paulus in epistola ad Romanos cap. 1. 8. *Fides* (inquit) *vestra annunciatur in vni-*

Digitized by Google

simile videtur esse Christum vtrumque dixisse, & *cum videritis abominationem*, vt ait Matthæus, & *cùm videritis circundari Ierusalem ab exercitu*, vt ait Lucas, quorum alterum Matthæus, alterum Lucas prætermiserit, quemadmodum videtur D. Augustin. lib. 2. de consen. Euangelistarum c.77. sentire. Certe ita sentit Euthym. Alij de seditione illa hoc interpretantur, quæ sub Floro præside Zelotis auctoribus (ita enim seditionis duces vocabantur) inter Iudæos excitata est: ita vt Zelotæ in templum sese receperint, illudque contaminauerint, vt Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 1. describit. Et quidem seditio ante Ierosolymitanam vastationem contigit, sed, vt eam credam abominationem appellatam, adduci non possum. Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus Titi Imperatoris imaginem in templo positam fuisse dicunt; eamque abominationem appellari. Sed, vt id probent, nullum, quod sciam, vicinum eorum temporum Auctorem habent: nihil enim de ea re, qui interfuerat, Iosephus scripsit. In re prorsus incerta pro vero, quod vero similius videtur, habeo, abominationem desolationis ipsam appellari desolationem, phrasimque esse Hebræorum, qua abominatio desolationis dicitur, id est abominabilis, & horrenda desolatio, sicut D. Paul. 2. ad Thessal. 2.11. simili Hebraismo *operationem erroris* dixit, id est operantem, & efficacem errorem homines in exitium trahentem. Vnum illud est, quod huic interpretationi obstare videtur, quòd Christ' de futuræ vastationis signo agat, cuius vastatio ipsa signum esse non potuit. Respódeo non fuisse Christo propositum, vt his verbis doceret, quando vastandum templum esset. Id enim illis aliis verbis, quæ Lucas recitat, indicauit, *Cùm videritis circundari ab exercitu Ierusalem, scitote, quia appropinquauit desolatio eius*: sed tantùm monere voluit, vt cùm viderent abominãdam illam vrbis, templique desolationem, intelligerent Danielis prophetiam impletam esse, sublatum esse sacrificium, actumque prorsus de populo Iudaico, ita vt non amplius, quemadmodum post Babylonicum exilium acciderat, vrbs, templũque ædificaretur; non amplius instaurarentur sacrificia, sed abrogatam esse penitus legem: sicut Daniel prædixerat, *Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem, & finem perseuerabit desolatio.* Itaque Euangelistæ verba non ita coniungo, quemadmodum à plerisque interpretibus iungi solere video, *Cum videritis abominationem desolationis*, &c. *Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes*: sed totam sententiã hoc ver. concludo, neque ex sequenti suspendo, *Cũ videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto, quæ dicta est à Daniele*, quemadmodum & Euthymius interpretatur. Nam quod nonnulli hæc verba Euangelistæ esse putant, & parenthesi claudunt, probare non possum.

16. *Tunc.*] Omnes interpretantur, *tunc*, cùm videritis abominationem desolationis. Ego conuenienter superioris versus interpretationi hoc *tunc* non ad proxima verba, sed ad omnia, quæ à ver. 6. dicta sũt referendum esse arbitror, quasi dicat, cùm audieritis prælia, & opiniones præliorum, & cætera, quæ dixi, futuræ vastationis signa videritis, qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes. Quibus verbis Iudaici populi interitum denunciat; ad montes autem iubet fugere exvulgari fugientium consuetudine, qui ad montes plerumque & loca inaccessa sese recipiunt; vt Genesis 19. 17. sic angeli dixerunt Lot, *in monte saluum te fac*, cùm ex Sodomorum vrbe fugere iuberẽt, quò fortassis Christus alludit. Loquitur enim cum discipulis, & hominibus piis, quos vult, sicut Lot Sodomorum, ita Ierosolymorum vastationem effugere. Scribit Eusebius lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ c. 5. Christianos qui imminente Ierosolymitana calamitate in vrbe erant, diuinitus admonitos, vt inde effugerent. Nam cæteri Iudæi, qui non solùm in Christum non crediderant, sed eum etiamnum persequebantur, nonmodo admoniti non sunt, verùm ex omni potius Iudæa partim metus, partim festi Paschalis causa in vrbem adducti, in eaque conclusi, vt quasi victimæ mactarentur, vt idem Eusebius annotauit. Cætera, quæ sequuntur vsque ad ver. 19. nihil aliud significant, quàm ingens ac subitum malum futurum esse, adeoque non esse fugientibus nectẽdas vllas moras, etiam vt res maximè necessarias expediant, hoc est, *qui in tecto fuerit, non descendat, tollere aliquid de domo sua, & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam.* Tecta domorũ in Palæstina fuisse superne plana cap. 10. 20. docuimus: quia ergo super tecta Iudæi cœnare solebant, & ambulare, monet Christus, vt si quis fortè, cùm futura calamitas ingruerit, super tectum fuerit, ne descendat in inferiorem domum, etiam, vt pecuniam, aut aliquid ad fugam necessarium assumat: sed aut saltu, aut reptatione, aut alia, quacunque possit, celerrima ratione sese eripiat, quemadmodum iussus est Lot, cùm ex Sodomis fugeret, retro non respicere, id est nullã moram interponere. Solet itaque Deus per Prophetas de magnis loqui calamitatibus, vt apud Ieremiã ca. 46. 5. *Quid igitur? vidi ipsos pauidos, & terga vertentes, fortes eorum cæsos fugerunt concitè, nec respexerunt: terror vndique ait dominus.* & c. 48. 6. *fugite, saluate animas vestras; & eritis quasi myrica in deserto.* & c. 49. 8. *fugite, & terga vertite, descendite in voraginem habitatores Dedan, quoniam perditionẽ Esau adduxi super eũ, tempus visitationis*, & Zach. 2. 6. 7 *O, ô fugite de terra Aquilonis, dicit dominus, quoniã in quatuor ventis cœli dispersi vos, dicit Dominus, ô Sion fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis.* Itaque, quod Hilar. existimauit hunc locum literalem sensum habere non posse, interpretis est amantis allegoriam.

19. *Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus.*] Origenes hoc sensu prægnantibus, & nutrientibus væ denunciari putat, quia tanta hostium crudelitas futura erat, vt ne prægnãtibus quidem, ac nutrientibus mulieribus parcerent: hac enim ratione aliis etiam locis hostium sæuitiam exaggeratã legimus, vt 4. Re. 8. 12. *Scio, quæ facturus sis filiis Israel mala, ciuitates eorum munitas igne succendes, & iuuenes eorum interficies gladio, paruulos eorum elides, & prægnantes diuides*, quod cap. 15. 16. completum legitur, & Amos 1. 13. *Super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum, eo quod dissecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminum suum.* Theophylactus verò id, quod in obsidione Ierosolymitana accidisse lib 7. de bello Iudaico ca 8. Iosephus scribit, denunciari existimat fore, vt nutrientes mulieres filios suos edere cogerentur. Meliùs Hilarius, Chrysost. Hier. Auctor imperfecti. Euth. Beda, & ipse quoque Theophyl. *Væ prægnantibus, & nutrientibus* dici putant, quia illæ vteri, hæ lactentium infantum onere grauatę fugere non poterunt, vt statim dicit, *Orate, vt non fiat fuga vestra in hyeme, vel sabbatho.* Potuit Christus claudos, mutilos, inualidos, aliosque parum expeditos ad fugam homines nominare: sed videtur mihi prægnantes, & nutrientes, non propterea solùm, quòd impeditæ essent, nominare voluisse, sed quòd in maximis delitiis, maximeque securæ esse viderentur. Solent enim in maxima securitate nuptiis, ac liberis operam dare, quasi dicat, væ illis qui in maximis delitiis, & securitate versabuntur, & cùm calamitas inuaserit, fugere non poterunt.

Digitized by Google

tò, & cùm anteà nunquam apparuisset, erumpit: ita nouum hoc Euangelium inauditum antè, & inexpectatum apparuerit: & vt fulgur momento temporis euanescit, ita malè fundata hæresis breui tépore collabitur.

28. *Vbicunque fuerit corpus.*] τὸ πτῶμα cadauer, quod metaphoræ, qua Christus vtitur, magis conuenit. D. Ambros. in comment. in Psal. 48. ruinam vertit, sicut & veterem interpretem aliquando pro cadauere ruinam conuertisse Psal. 109. 6. annotauimus.

Hebræorum prouerbiũ. Aquilas, sicut & vultures solere ad cadauera volare notum est, & apud Hebræos videtur fuisse prouerbium, quemadmodum colligitur ex Iob. c. 39, 33 *Vbicunque*, inquit, *cadauer fuerit, statim adest Aquila.* B Christus ergo seipsum cadaueri comparat, sicut antè in eadem sententia fulguri comparauerat, & significat fore, vt cùm venerit, latere nõ possit, sicut cadauer aquilam non latet: sed vbicumque fuerit, naturali quidem sensu illud inuenit. Qui autem sint, quos aquilis comparat, id incertum est. Irenæus lib. 4. c. 28. & Beda hoc loco beatos, qui iam Christo fruuntur, quique ante iudicii tempus fruituri sunt, aquilas vocari putant, quòd altissime volauerint, & Christum sequantur quocumque eat, & cum eo ad iudicium venturi sint. Hilarius verò, & Auctor imperfecti eos sanctos intelligunt, aquilas appellari, qui, cùm Christus venerit, viui reperientur, quique, vt ait D. Paul. 1. ad Thessal. 4. 17. rapientur cum illis, qui de cœlo venerint, in aera. C Chrysost. & Euthym. angelos, & sanctos martyres, quibus Christus comitatus veniet: intelligunt. Alij omnes homines, vt Theophylactus & Beda: hoc mihi videtur probabilius: significat enim Christus omnes homines ad locum, vbi ipse fuerit, vt iudicentur, conuolaturos esse, sicut aquilæ ad cadauera conuolare solent, itaque velint nolint, illum videbunt.

Quomodo sol ante diẽ Iudicii obscurabitur. 29. *Sol obscurabitur.*] An vere obscurandus sit sol, non satis certum est: sed ex meo iudicio probabilius: quemadmodum & Origenes, & Hilarius videntur existimare. D Quomodo autem obscurandus sit, alia est quæstio. Putat Origenes mũdum incendio conflagraturum, tantamque fumi copiam futuram esse, vt sol obscuretur. Alij existimant præ gloria, & splendore aduenientis Christi fore, vt sol ipse obscurari videatur, sicut stellæ apparente sole obscurantur: ita Hilarius, Chrysost. Hieron. Theophyl. & Euthym. vt Isaiæ 24. 23. *Erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion & in Ierusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.* Nonnulli Theologi obiectu nubis obscurandum esse, vt plerique hæreticorum interpretes non reuera obscurandum esse. E Sed homines adeo stupefactos fore, vt solem ipsum videre non videantur: solent enim Prophetæ in similibus calamitatibus dicere obscurandum esse solem, vt Isaiæ c. 13. 9. 10. *Ecce dies Domini veniet crudelis, & indignationis plenus, & iræ furorisque ad ponendum terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea, quoniam stellæ cæli, & splendor earum non expandent lumen suum: obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo*, & c. 34. 4. *& tabescet omnis militia cœli, & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea*, & Ierem. 15. 9. & Amos 8. 9. F *Occidit ei sol, cũ adhuc esset dies, cõfusa est, & erubuit*, & Ezech. 32. 7. 8. *& operiã, cum extinctus fueris, cœlos, & nigrescere faciam stellas eius, solem nube tegã, & luna non dabit lumen suum, omnia luminaria cœli mœrere faciam super te.* & Ioelis 2. 10. *A facie eius contremuit terra, moti sunt cœli; sol, & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum*, & ver. 30. 31. *Et dabo prodigia* A *in cœlo, & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi, sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.* & cap. 3. 14. 15. *Iuxta est dies Domini in valle concisionis; sol, & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.* Mihi non opinione hominum, non rei vllius oppositu, sed vere videtur obscurandus esse, vt initio dixi, & vt Auctor imperfecti operis affirmat. Primùm, quia eodem modo in Christi aduetu, atque in eius morte, obscurandum esse credendum est: in eius autem morte vere obscuratum fuisse legimus: deinde quia alia quauis ratione obscurari parum videtur esse, & constat Christum magnum aliquid & nunquam ante visum dicere voluisse, fore, vt se ad iudicium veniente Sol ipse, & stellæ omnes contremiscant, & quasi metu perculsæ splendorem retrahant, sicut solent homines timore perterriti in intima sanguinem trahere, & extrinsecus expallescere: hac enim ratione Sol patiente Christo obscuratus est, quasi moriente Deo exhorresceret.

Et stellæ cadent de cœlo.] Eadem de stellarum casu quæstio est, an vere casuræ sint. *Stellæ quomodo ante diẽm iudicii casuræ.* Origenes tractatu in Matth. 30. scribit non casuras in terram re ipsa, sed amissuras lumen, &, quod terrestre in illis fuerit, in terram casurũ, hoc Platonicam olet scholam D. Hier. eodem modo casuras dicit, quo Solem obscurandum esse putat, quia a Christi splendore non lucebunt: idemque existimat Beda. Nonnulli veteres etiam Auctores non veras stellas, sed dæmones, quibus plenus est aër, quique stellarum nomine intelliguntur, casuros dixerunt. Alii ex recentioribus præsertim Theologis non veras stellas, sed eas quas crinitas vocant; quæ in aere conflantur, casuras dicunt. Multorum opinio est non vere casuras, sed fore, vt, quia non lucebunt, cadere videantur: quod mihi ego nullo modo persuadere possum; dixisset enim Christus, sicut de Sole, & Luna dixerat, fore, vt non lucerent: nunc autem, cùm dicit fore, vt cadant, maius profecto aliquid significare voluit. Itaque Chrysost. & Euthym. libenter assentior, qui vere stellas casuras putant, magis enim Christo id affirmanti, quàm Aristoteli neganti fieri posse, credendum esse arbitror.

Et virtutes cœlorum commouebuntur.] Recentiores interpretes fere omnes virtutes cœlorum stellas vocari putant, sicut militia cœli vocari solent. At stellas cœli dixerat casuras esse, quod plus erat, quàm commoueri; quare credendum non est hoc loco de stellis loqui. Veteres Auctores, vt Origenes, Chrysost. Beda, Euthym. Theophyl. angelos cœlorum virtutes appellari dicunt, quemadmodum in solemni Ecclesiæ hymno vocãtur cœli, cœlorumque virtutes: sensum itaque esse fore, vt angeli ipsi obstupescant, & quasi attoniti commoueantur. Ego semper existimaui virtutes cœlorum hoc loco vocari, *Cardinis nomen in scriptura.* quos Iob alia metaphora cardines cœli vocat. c. 22. 14. & Moyses in Deuteronomio c. 30. 4. & sicut dicuntur cardines terræ 1. Reg. 2. 8. & Prouerb. 8. 26. & cardines maris Iob 36. 30. qua metaphora nihil aliud, quàm firmamentum, & robur significatur, quod ipsum virtutis nomen declarat. Itaque docet Christus cardines ipsos, & quasi fundamenta cœli præ timore commouenda esse, sicut ait D. Petrus 2. epist. cap. 3. 10. *Adueniet autem dies Domini, vt fur, in quo cœli magno impetu transient*: hoc est *virtutes cælorum commouebuntur: elementa verò calore soluentur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.*

30. *Tunc parebit signum filij hominis.*] Quod signum filii hominis vocet, auctoribus inter se non conuenit. Origenes virtutem, & gloriam, quam sibi Chri-

Digitized by Google

36. *De die autem illa, & hora nemo scit, nec angeli cœlorum, nisi solus pater.*] Non dubium, quin etiam filius hominis excludatur: quemadmodum Marcus cap. 13. 32. disertis dixit verbis, *neque filius, nisi pater.* Itaque grauis hoc loco Catholicis olim cum Arianis quæstio fuit, dum hinc Ariani Christi diuinitatem refutare conarentur, quod Christus diem iudicii diceretur ignorare. Nonnulli veteres auctores testimonij difficultate pressi eo confugerunt, vt locum vitiatum esse dicerent: nec legendum esse, *neque filius, nisi pater*, vt Hieronymus hoc loco, & Ambros. lib. 5. de fide cap. 8. Alij Christum ignorasse quidem diem iudicij, quamdiu in hac vita fuit: sciuisse verò simul atque ad patrem ascendisset. Sic Origenes tractatu 30. in Matth. cùm hæc Christus dicebat, eum diem iudicij ignorasse scribit, post resurrectionem verò sciuisse, quod tunc rex, & iudex à patre constitutus sit. Habiti sunt Themistiani cognomento Agnoetæ pro hæreticis, quod docuerint Christum diem iudicij ignorasse, vt Damascenus in libro de hæresibus auctor est. Verùm illi, vt ex eodem Damasceno colligitur, simpliciter, & sine vlla distinctione diuinæ, humanæque naturæ ignorantiam Christo tribuebant, quia credebant diuinitatem in humanitatem fuisse conuersam. Maior pars antiquorum auctorum existimauit Christum ignorasse diem iudicij, non quòd reuera ignorauerit, sed quod fecerit, vt nos ignoraremus, quod nobis reuelare noluerit, quod eius corpus, id est. Ecclesia ignorauerit, quod se scire dissimulauerit. Hæc enim omnia eodem redeunt, & solent veteres auctores nunc hoc, nunc illo modo loqui. Ita sentit Origenes tractatu in Matthæum 30. & Chrysostom. homil. 78. in Matthæum, & 14. in Marcum, & August. lib. 83. quæstionum quæstione 61. & lib. 1. de Trinitate c. 12. & lib. de Genesi contra Manichæos c. 23. & Gregor. lib. 8. regist. cap. 42. & Hieron. Beda & Theophylactus in huius loci commentariis. Alij interpretati sunt ignorasse diem iudicij, id est nondum expertum fuisse, vt Origenes eodem loco, & Epiphanius hæresi 69. & Chrysost. in homilia de Trinitate. Alii dixerunt sensum esse, nec filius hominis scit, nisi pater sciat: sed quia pater scit, filius etiam hominis scit, vt Euthym. Omnes istæ interpretationes mihi videntur esse non adeo accõmodatæ. Nã illi, qui aut semper, aut ad tẽpus Christo ignorantiam tribuerunt, reiiciendi omnino sunt, quia tota scriptura sacra refelluntur, illoque maxime D. Pauli testimonio ad Coloss. 2. 3. *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi.* Illa vero receptissima interpretatio eorum, qui existimant ideo Christum dici diem iudicij ignorare, quòd nobis eum non reuelauerit, non admodum magna niti videtur probabilitate, quia isto modo etiã pater ignoraret, quia nobis nõ reuelauit; qua etiam ratione illa altera Origenis, & Epiphanij interpretatio refelli potest, ideo Christum ignorare diẽ iudiciũ, quia expertus non est. Nam neque pater expertus est. Multi veteres & graues auctores, vt Athanas. serm. 4. con. Arianos, Ambros. l. 5. de fide c. 8. Gregor. Nazianz. orat. 4. de Theologia, Auctor disputationis inter Arium & Athanasium coram Probo, Theodoretus anathematis. 4. contra Cyrillum. Cyrillus lib. 9 Thesauri cap. 4. Auctor imperf. hom. 49 apertè docuerunt Christum, quatenus hominem diem iudicii ignorauisse, atque id hoc loco dicere voluisse. Quod etsi auditione prima horrendum videtur esse, adhibita tamen interpretatione verum habere potest sensum. Illud quidem inprimis tenendum est Christum, tanquam Deum, nihil A ignorare potuisse, illud præterea tanquam hominẽ, neque diem iudicii, neque quidquam aliud ignorasse: sed nodus hic est, quod cùm dicimus, Christus quatenus homo est, ignorat diem iudicii, dictio illa, quatenus, potest aut speciem, aut causam significare; si speciem, sensus erit, Christum humano intellectu nescire diem iudicii, quod omnino falsum est: non enim sola diuina, sed etiam humana natura diem iudicii nouit, quia in ipsa humana natura, vt ait D. Paulus ad Colossenses 2. 3. *sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi*: si causam significat, sensus erit, Christum ignorare, id est B non scire diem iudicii, quia homo est, sed quia homo Deus; nam si homo tantùm fuisset, quantumuis perfectus, quantumuis Deo gratus, non sciuisset illum, quemadmodum neque angeli sciũt, qui & perfectissimi & amicissimi Deo sunt. Non ergo negat Christus se etiam hominem diem iudicij scire: sed negat scire eo titulo quòd homo sit. Placuit aliquando mihi hæc ad hunc modum explicata sententia, quia & veterum scriptorum auctoritatem tueri, & hunc locum aptè explicare videbatur. Nam etsi sciebam obiici posse, hoc non videri cõueniẽter à Christo, & accõmodatè ad id, quod agebat, dici potuisse, quia nihil referebat, quo titulo quaue ratione diem iudicii sciret, poterat enim C quomodocumque sciret, illum Apostolis reuelare: respondebatur illud tantùm Christo propositum fuisse, vt Apostolorum cupiditatem, curiositatemque cohiberet ne scire vellent, quæ angeli nescirẽt. Sed animaduerto nunc non solùm negare filium hominis diem iudicii scire, sed etiam affirmare solum patrem scire: quo verbo non solum filium, sed etiam Spiritum sanctum videtur excludere. Sed nisi fallor, eodem modo Christus loquitur, quo supra cap. 20. 23. *Sedere autem ad dexteram & sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo.* Itaque indicat, quod magis est, se non solùm, vt hominem, sed etiam, vt Deum, modo quodam diem D iudicii ignorare, non quòd ignoret, sed quod non ipsius sit officium scire, sicut non dixit, quibus paratum est à me, sed *à patre meo*, non quod non etiam ab ipso paratum esset, sed quod regnum parare, id est prædestinare non ipsius, sed patris officium sit. Sic etiam patris est constituere, quando soluendus sit mundus, quando dies iudicii futurus sit, hoc est quod Apostolus dicit Act. 1. 7. *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate.* Propterea solus ipse scire significatur. Atque hic nisi fallor verus est sensus.

Christus diem iudicij quomodo ignorare dicitur.

E 37. *Sicut autem in diebus Noe.*] ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ νῶε sicut dies Noe, sic erit aduentus filii hominis, id est, quod accidit tempore Noe, accidet tempore aduentus mei, vt sequentibus versibus explicatur.

40. *Vnus assumetur, & vnus relinquetur.*] Id est vnus eligetur, & saluus erit, alter reprobabitur, & peribit, vt Hieronym. & Theophy. interpretantur. Lucas c. 17. 34. idem narrat, quasi alio tempore, atque alia occasione dictum, sed, vt Euthym. existimat, credendum est, Christum bis idem, atque diuerso tempore dixisse.

43. *Qua hora fur venturus esset.* ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, qua vigilia fur venit: noster interpres aliis verF bis sensum expressit: quanquam arbitror non sine causa Christum potius dixisse, qua vigilia, quàm qua hora: nimirum, quia dixerat paulo ante *vigilate*, id est, agite excubias more militum; alludit ergo ad eundem militarem morem, quo solent milites, ne ab hostibus improuisi opprimantur, totam noctem in quatuor distributam vi-

Digitized by Google

26. oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepissem vtique quod meũ
est cum vsura. 27. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei, qui habet decem talenta. 28. omni enim Sup. 13. b.
habenti dabitur & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. 29. Et 12. Mar. 4. c.
inutilem seruum eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium. 30. Cum autem venerit 25.
filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ: 32. & Luc. 8. c. 18.
congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hædis: & 19. d.
33. & statuet oues quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. 34. Tunc dicet rex his, qui à dextris 26.
eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. 35. Esu-
riui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me:
36. nudus, & cooperuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. 37. Tunc Isa. 58. b. 7.
respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pauimus te: sitientem, & Ezech. 18.
dedimus tibi potum? 38. quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperui- b. 7.
mus te? 39. aut, quando te vidimus infirmum: aut in carcere, & venimus ad te? 40. Et respondens rex, Ecc. 7. d. 38.
dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. 41. Tunc
dicet & his, qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, Psal. 6. c. 9. Sup. 7. d. 23.
& angelis eius. 42. esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum, Lu. 13. f. 27.
43. hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non cooperuistis me: infirmus, & in carcere, & non
visitastis me: 44. Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut Ioã. 5. e. 29.
sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? 45. Dan. 12. a. 2.
Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis: Quamdiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi
fecistis. 46. Et ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in vitam æternam.

IN CAPVT XXV.

TVNC.] Cum Dominus improuisus venerit; A pendet enim ex superiore capite sententia & aliis duabus parabolis, altera decem virginum, altera talentorum; idem, quod præcedenti serui parabola declarat.

Simile erit.] Id est tunc apparebit, quod nunc non apparet, dum boni malis in Ecclesia mixti sunt; idem in regno cœlorum, id est in Ecclesia fieri, atque si decem virgines lampades suas acciperent, vt sponso obuiam exirent, quemadmodum cap. 15. 16. explicauimus. Quo tota spectet parabola ex conclusione, quæ ver. 13. ponitur, perspicuum est, debere nos semper vigilare, vt cap. præced. ver. 42. B dixerat, semper paratos esse, quia nescimus, qua hora Dominus venturus sit; bonorum operum copiam in aduentum Christi præparare. Idem enim hoc capite, quod superiore, prosequitur argumentum. Quindecim in tota parabola partes sunt: Prima est, sponsus, quem nemo dubitat esse Christum, vt multis iam locis exposuimus cap. 9. v. 15. & c. 22. 2. Additur à nostro interprete, & sponsæ, quod in Græcis nunc codicibus non est; neque D. Basilius in Moralib. cap. 5. neque Chrysostomus, Theophylact. & Euthymius hunc locum tractantes legunt. Legit tamen proculdubio Latinus interpres, legit Origenes tract. in Matth. 32. legit Hi- C larius can. 27. legit D. August. epist. 120. & vt videtur serm. 22. de verbis Domini secundùm Matth. & lib. 83. quæst. quæst. 59. legit & Syrus interpres, & legendum ego, si non necessariò, tamen propter veteres interpretes, & tot veterum scriptorum auctoritatem existimo. Neque, vt quidam putant, hæc lectio abhorret à sententia, quod dicant non solere sponsam obuiam sponso procedere: sed domi eum operi. Non enim dicitur hoc loco sponsam sponso processisse obuiam, quod insolens fortasse videri posset, sed dicitur virgines sponsæ, & sponso obuiam processisse. Solet autem sponsus spon- D sam in domum suam ducere, vnde & vxorem ducere dictum est. Conuenit & res significata, nam Christi sponsam Ecclesiam esse sæpe iam diximus, & altera parabola cap. 22. 2. Euangelista declarauit. Triumphantem autem Ecclesiam, tanquam sponsam, cum Christo ad iudicium venturam esse, Ioannes in Apocalypsis cap. 21. 2. testatur. *Vidi* (inquit) *sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.* Secunda pars parabolæ sunt decem virgines; vbi triplex est quæstio, prima cur virginibus; secunda, cur decem regnum cœlorum comparetur; tertia, quid virgines significent. Origenes & Hieronym. propterea virginibus potiùs quàm aliis regnum cœlorum cõparatum esse dicunt, vt fidei integritas significaretur, quæ corporis virginitati similis est. Chrysostomus verò, Theophylactus, & Euthymius, quia virginitas summa est virtus, vt doceret Christus neminem suis virtutibus confidere debere, quandoquidem ne omnes quidem virgines, cum præstantissima virginitatis virtute præditæ essent, ad nuptias, id est in cœlum ingressæ fuerunt. Alii nonnulli recentiores interpretes, quorum in hac re opinionem magis probo, non alia de causa virginibus potiùs, quàm aliis, regnum cœlorum comparatum fuisse putant, quam quod consuetudo esset, vt virgines tædas præferentes sponsum domum deducerent. Decem autem comparatum fuisse Valentiniani, & Gnostici propter decem hominis sensus quinque corporeos, quinque incorporeos docuerunt, suam etiam hinc hæresim confirmantes, vt Tertull. in lib. de anima auctor est. Simile quiddam Auctor imperf. dicere videtur. Alii propter quinque sensus, qui, dum eis benè vtimur, sapientes; dum malè, insipientes sunt. Itaque decem efficiunt, vt scribit Hieronymus, & Beda in commentariis, & D. Augustinus epist. 120. cap. 33. & D. Gregorius hom. 12. in Euangelia. Probabilia hæc sunt; sed potiùs credo propterea denario numero parabolam fuisse propositam, vt omnium hominum multitudo, atque vniuersitas significaretur, quæ per hunc numerum declarari solet, vt Genesis 31. 7. 41. *immutasti mercedem meam decem vicibus*, id est sæpe: & Leu. 26. 26. *postquã confregero baculũ panis vestri, ita vt decẽ mulieres in vno clibano coquant panes, & reddãt eos ad pondus.* & Nume. 14. 22. *tentauerunt me iam per decem vices, nec obedierunt voci meæ.* Hîc ergo decem virginibus, id est, multis regnum cœlorum simile esse dicitur. Per decem autem virgines; omnes, quæ verè virgines sunt, Chrysostomus,

Denarius in scriptura vniuersitatem significans.

Digitized by Google

eum desinant, & illis iam non expectantibus, aut non cogitantibus, hoc est dormientibus, veniat: quod & temporis, quo sponsus venit, id est, mediæ noctis circumstantia declarat, quæ parabolæ octaua pars est, quam qui ex consuetudine sine alia sententiæ significatione adductam esse putant, quòd solerent sponsi media nocte ad domum sponsæ venire, quemadmodum hæreticorum interpretes dicunt, sensum mihi non solùm non assequi, sed etiam euertere videntur, & inter se repugnantia coniungere. Si enim media nocte, non antè, sponsi veniebant, quomodo moram fecit, cùm media nox nondum esset? quomodo visus est virginibus nimiùm morari, cùm scirent ante mediam noctem venire non debere? Fuerunt veteres auctores, qui Christum media nocte venturum esse crederent, quod Chrysostomus & Euthymius probabile putant, & hymno quodam Ecclesiastico confirmari quodammodo videtur. Eam Hieronymus Apostolicam traditionem vocat, vt in Pascha, ideo ante noctem mediam populum dimittere non liceat, quòd Christus ea hora, sicut olim in Ægypto, venturus crederetur, Iudæos etiam Messiam suum media nocte expectare. Sed in Christi sententia hærendum, *nescitis diem, neque horam*. Quod ergo media nocte venisse dicitur sponsus, nihil aliud significat, quàm eo tempore venisse, quo minime expectabatur. Quis enim crederet media nocte venturum esse, cùm omnes homines summa occupat quies, quemadmodum rectè Gregorius, Hilarius, Hieronymus, Augustinus eodem loco, Theophylactus, & Beda interpretantur? Nona pars est clamor, qui media nocte factus est, *ecce sponsus venit*. Hic proculdubio clamor ille est, qui capite præcedenti ver. 31. per tubam, & vocem magnam significatus est, vt Origenes, Chrysostomus, Auctor imperfecti, Euthymius, Theophylactus, Hieronymus, & Augustinus epistola 120. cap. 34. exposuerunt. Decima pars est, quæ ponitur ver. 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas*, quod Hilarius de corporum resurrectione, atque reformatione interpretatur. Meliùs eadem epistola D. Augustinus, Auctor imperfecti, & Beda hoc loco exponunt, audito rumore aduentus Christi fore, vt omnes homines, qui quasi oppressi somno de illo non cogitabant, veluti expergiscantur, sicut Diuus Paulus dicit, *Hora est iam nos de somno surgere, nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus*, ad Rom. 13. 11. Ornare verò lampades suas est opera, quæ quis facit, ad reddendam in iudicio eorum rationem in memoriam reuocare. Vndecima est, quod virgines fatuæ dicunt sapientibus, *Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguntur*, quare dubium non est, significari fore, vt homines, qui bona opera non habuerint, nimis sero, cùm iudicabuntur, Sanctorum auxilium implorent, vt Auctor imperfecti interpretatur; quasi velint se aliorum bonis operibus tegere. Duodecima est, quod sapientes virgines respondent. *Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis*: vbi duo animaduersione digna sunt: alterum quòd sapientes virgines negent insipientibus auxilium, non, quòd si possent, dare non velint: sed quod tam sero dare non possint; vt Chrysostomus, Euthymius & Theophylactus exponunt, aut quod probabilius est, quia vt Auctor imperfecti ait, nemo erit in illo tam horrendo iudicio, qui sibi satis confidat, satisque bonorum operum habere videatur: hoc enim verba illa præ se ferunt, *ne forte non sufficiat nobis, & vobis*. Quibus verbis neque Ec-

A clesiæ thesaurus, qui Sanctorum meritis constat, nec eorum in alios homines suffragia tolluntur, quasi vnius bona opera iuuare non possint alterum. Eadem enim ratione probaretur Sanctos etiam, dum viuerent, alios viuentes suis precibus iuuare non potuisse, quod omnibus scripturis sacris contrarium est, ex iisdem etiam discimus Sanctorum meritis mortuos adiuuari, hoc enim apud Lucam cap. 16. 9. Christus declarat, *Facite*, inquit, *vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*: sicut & aliorum fidem, atque laborem aliis sæpe prodesse, ex cap. 9. 2. multi, vt illic diximus, veteres auctores rectè collegerunt, Sanctorum merita mortuis vtilia.

B *Videns*, inquit, *Iesus fidem eorum dixit paralytico. Confide fili, remittuntur tibi peccata tua*. Quid ergo est, quod hoc loco significatur? Illud nimirum, tantum in iudicio illo extremo, vnumquemque ex propriis operibus, non ex alienis esse iudicandum, vt D. Paulus dicit 2. ad Corinth. 5. 10. & vnumquemque onus suum portaturum, vt ait ad Galat. 6. 5. Sic D. Augustinus epistola illa, quam sæpe citauimus 120. exponit; atque ita intelligendum est, quod Hilarius, & Chrysostomus scribunt, declarari hoc loco neminem aliena opera iuuare. Alterum est, quod fatuæ virgines ad vendentes mittuntur, vt oleum sibi emant. Vendentes Origenes, & Auctor imperfecti Ecclesiæ Doctores interpretantur, qui verbum Dei non pretio, sed salute, & fidei confessione vendunt, sicut D. Paulus ait, *non quæro, quæ vestra sunt, sed vos*. 2. ad Corint. 12. 14. & sicut eos, quos ad Euangelium duxerat, gaudium suum, & coronam vocat, ad Philippen. 4. v. 1. Augustinus verò, Gregorius, & Beda vendentes adulatores intelligunt, qui falsarum laudum fumos venditare solent, quasi per ironiam hæc dicta sint, Ite ad adulatores, quorum laudationibus delectabimini, & videamus, quid vobis eorum laudes prodesse possũt. Hieronymus in hunc mundum fatuas virgines, id est, homines bona opera non habentes his verbis remitti putat, vt bonorum operum oleum multo

C

D sibi labore comparent. Credo hanc partem parabolæ non esse: sed ornamentum ex consuetudine eius rei, quæ aut poterat accidere, aut vero similis erat, ad explendam narrationem adiectum, sicut & quod sapientes virgines dicunt, *ne fortè non sufficiat nobis & vobis*; vtrumque enim non ad aliquid significandum, sed quia verosimile erat ad eum modum responsuras fuisse virgines, dixisse perhibentur. Itaque operæ pretium non facit, qui horum verborum sensum non necessaria subtilitate disquirit, id ex versu 10 intelligitur, vbi dicuntur virgines fatuæ ad emendum oleum abiisse, nec enim ea re

E significari potest eos, qui bona opera non habuerunt, in hunc mundum ad ea emenda, id est, comparanda esse remittendos. Vnusquisque enim referet, prout ante diem illum gesserit in corpore, siue bonum, siue malum, vt 2. ad Corinth. c. 5. v. 10. docet D. Paulus, sed dictum id est, quia vero simile erat virgines fatuas ad emendum oleum, cùm ab aliis virginibus illud accipere nõ possent, ituras fuisse, & oportuit Christum verisimilem texere narrationem; quod si hoc aliquam significationem habet, illud tantùm, vt mihi videtur, significare potest, homines stultos, & improuidos, nimis sero,

F & cùm tempus iam præterierit, bona volituros opera comparare, & sero esse diligentes. Decimatertia pars est, quòd sponsus dicatur venisse interim; quod nemo dubitat Christi ad iudicium aduentum significare. Decimaquarta, quòd quæ paratæ erant cum sponso ad nuptias, id est ad nuptia-

Digitized by Google

rum locum, & conuiuium intrauerint; quo vita beata declaratur, vt Apocalypsis 19. 7. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam Deo, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se.* & versu 9. *Et dixit mihi, scribe, beati, qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.* Decima quinta est, quòd ianua clausa fuisse dicitur, cùm fatuæ virgines redierunt; quod nihil aliud significat, quàm eas nimis serò bona opera facere voluisse, cùm tempus iam non esset operandi, sicut Christus dixit Ioan. 9. 4. *Venit nox, quando nemo potest operari*, neque vltra discutiendum est, quomodo fatuæ virgines peracto iam nouissimo iudicio in cœlum redierint; ianuamque pulsauerint, & Christum solicitauerint precibus, vt sibi aditum aperiret. Hæc enim omnia, sicut & illa, quæ paulo ante diximus, non ad significandum, sed ad explendum, ornandumque parabolæ contextum adiecta sunt; neque quia id in cœlo euenturum est, sed quia inter homines vero simile erat euenturum fuisse, &, vt ait Gregorius homilia in hæc verba 12. illud tantùm indicatur, *Ibi iam à Deo non posse mereri, quod petit, qui hîc noluit audire, quod iussit.*

Scire in scriptura idem nonnunquam, quod approbare.

11. *Nescio vos.*] Omnes & veteres, & noui Theologi obseruarunt sciendi verbum hoc loco, & aliis consimilibus non cognitionem, sed affectum declarare, &, vt vocant, scientiam approbationis, quasi dicat Christus, non approbo vos, non agnosco pro filiis meis, aut, vt ait Auctor imperfecti, non video in vobis signaculum spiritus mei, de quo 2. ad Corinth. 1. 12. & ad Ephes. 1. 3. & 4. 30. loquitur D. Paulus.

14. *Sicut enim homo peregrè proficiscens.*] Imperfecta, & pendens oratio. Nihil enim est, quod particulæ *Sicut*, respondeat, compleatque sententiam, vt Origenes tractatu in Matthæum 33. animaduertit. Itaque intelligendum aliquid necessariò; vt sic est regnum Dei, quemadmodum ver. 1. dixit, *Simile est regnum cælorum decem virginibus.* Similis oratio apud Marcum capit. 13. 34. Potest dubitari, num eadem hæc parabola sit, atque illa quæ apud Lucam est cap. 19. ver. 11. multa enim à Matthæo hîc, & à Luca illic dicuntur dissimilia. Lucas & alio loco, & occasione alia propositam narrat, cùm prandisset apud Zachæum Hierosolymam veniens, antequam asino insidens ingrederetur: Matthæus cùm sederet in Monte oliuarum tertio post celebrem illum ingressum die, vt cap. 24. ver. 3. probauimus; Lucas decem, Matthæus tribus seruis dominum bona sua distribuisse narrat; Lucas singulis seruis minas singulas dedisse, Matthæus vni quinque talenta, alteri duo, tertio vnum; Lucas primum seruum vna mina decem, secundum quinque lucrifecisse; Matthæus primum quinque talentis alia quinque, secundum duobus quatuor; Lucas seruum illum pigrum minam suam in sudario ligatam habuisse; Matthæus in terram defodisse. Quibus argumentis adductus Chrysostomus diuersas putat esse parabolas. Hieronymus tamen, & Ambrosius in commentariis in cap. 19 Lucæ, vnam faciunt. Hoc potiùs probo, & quia ab omnibus recentioribus etiam auctoribus eadem esse dicitur, à quibus nolo sine magnis argumentis dissentire: & quia vix vero videtur simile Christum tam breui temporis interuallo bis eandem parabolam diuersis verbis proposuisse. Quod ergo Lucas alio loco, & tempore, quam Matthæus propositam fuisse indicat, nouum non est, vt Euangelistæ in loci, ac temporis circunstantiis discrepare videantur, dum summæ rei gestæ non ordinis; ac temporis rationem habent. Credendum ergo hæc Christum, antequam Ierosolymam ingrederetur, dixisse, quia id Lucas dixit, Matthæus tacuit, non contradixit. In cæteris verò rebus quibus videntur dissidere, non Christi verba, sed totius parabolæ sensum explicare voluerunt: sensus autem & apud Lucam, & apud Matthæum, licèt verba varient, idem est: estque credibile Matthæum potiùs quam Lucam Christi verba retulisse, & quia præsens fuerat, & quia distinctiùs videtur totam parabolam enarrare. Fortassè Lucas, quia Christus in præcedente parabola regnum cælorum decem virginibus comparauit, eundem hîc numerum vsurpauit. Sed id ad sensum nihil refert. Vellem Augustinus in libris de consensu Euangelistarum suam de hac re sententiam exposuisset: sed quæstionem non proposuit. Videndum nunc est, quò parabolæ sensus spectet. Eodem, vt ait Euthymius, quo illa superior de fideli seruo, quem dominus longè abiens familiæ suæ dicitur præfecisse, cap. 24. ver. 45. Eodem etiam quo præcedens parabola decem virginum, acceptam à Deo fidem, & gratiam diligentia, bonisque operibus excolendam, atque augendam esse, vt de se 1. Corinth. 15. v. 10. ait Diuus Paulus: *Et gratia eius in me vacua non fuit: sed abundantiùs illis omnibus laboraui.* Tum etiam vnumquemque ex propriis operibus iudicandum. ver. 21. & 23. Denique nos per gratiam à Deo acceptam eiusdem gratiæ accessionem mereri. Quæ partes parabolæ videri possunt, duodecim sunt. Prima, homo peregrè proficiscens, quo nemo dubitare potest Christum significari. Expressiùs Lucas cap. 19. ver. 11. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum.* Nobilem enim vocat, sed non regem, quia nondum regni possessionem acceperat, qua accepta regem appellat: sicut & Matthæus nunc hominem, posteà regem. ver. 34. Secunda pars est, quod homo ille nobilis, id est Christus, peregrè dicatur proficisci, quod Chrysostomus & Theophylactus de incarnatione videntur interpretari, quasi peregrè profectus fuerit, cùm è cœlo in terram venit, & peregrè abierit, cùm à terra in cœlum rediit, non quòd cœlum à terra longè distet, sed quòd status ille Christi cælestis, quo & ante incarnationem in forma Dei erat, & post ascensionem sedet ad dexteram Patris, longissimè ab eo distet, quo habitauit in nobis *habitu, inuentus, vt homo*: aut potiùs *vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis.* Alii peregrè profectum dicunt, quia in cœlum ascendit, quod longe abest à terra, vt Origenes, Auctor imperfecti, Hieronymus, Beda. Alii, quod non nisi longo post tempore venturus esset, quemadmodum si multorum annorum peregrinationem suscepisset, vt Chrysostomus etiam indicauit. Hoc mihi magis placet. Nam loci distantia nihil; temporis verò longinquitas multum ad rem pertinebat. Voluit enim dominus longa absentia seruorum suorum fidem, diligentiamque experiri, vt cap. 21. 33. & 34. 48. & supra hoc cap. ver. 5. Tertia sunt serui, quos maior pars veterum auctorum Ecclesiæ Doctores interpretantur, quod illis Christus diuersa talenta, id est aliis maiorem, aliis minorem gratiam ad prædicandum Euangelium, & ad exponendas scripturas sacras contulisse videatur, vt Origenes tractatu in Matth. 33. Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Euthymius, & Theophylactus in commentariis, & D. Ambrosius in cap. Lucæ 19. & Cæsarius homilia 21. In hanc sententiam Iustinus in Tryphone hanc parabolam aut exposuit, aut accommodauit. Alij seruos omnes homines sal-

Philip. 2. 7.
Psal. 21. 7.

Digitized by Google

tem Christianos intelligunt: omnibus enim Deus talentum aliquod, id est, gratiam aliquam dedit, qua negotiarentur, id est, adiuncta sua diligentia, & eiusdem gratiæ incrementum, & vitam æternam mererentur. Sic Anastasius quæstione 84 & Theophilus Antiochenus libro primo Allegoriarum. Hanc ego interpretationem altera meliorem iudico, quia, vt ait Lucas, non solis Apostolis, qui Euangelii Doctores erant; sed omnibus, qui aderant, auditoribus parabolam Christus proposuit, & quia, vt sæpe monere soleo, non est sine necessariis argumentis scripturæ sententia restringenda.

Vocauit.] Adnotarunt quidam nouorum hæreticorum interpretes hanc in vocandi verbo vim esse, vt significetur nullum Ecclesiæ Doctorem, nisi legitimè vocatum, Euangelium debere prædicare. Iam docuimus non agi tantùm de Doctoribus. Itaque futilis est ista subtilitas; sed non est tamen, quamuis aduersariorum, consilium contemnendum, rectè enim monet nos; vt eos, quia legitime vocati non sunt, non Ecclesiæ Doctores, sed hæreticos esse intelligamus. Quarta pars est quod dicatur homo ille seruis suis bona sua tradidisse, quod versu 15. & deinceps nomine talentorum explicatur. Itaque eadem pars parabolæ est, *tradidit eis bona sua*, & quod postea sequitur, *vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum.* Talenta ergo, & bona quæ Deus hominibus distribuit D. Ambrosius in comment. in cap 19 Lucæ naturalem rationem esse dicit, quam qui diligenter excolit, dignus videtur esse, vt eius naturę gratia insuper addatur, id est, vt plura illi committantur talenta. Hoc & nimis latè patet, quia omnibus hominibus natura data est, cùm Christus de solis fidelibus loqui videatur, & non video, quomodo cum eo verbo quod sequitur ver. 15. cohærere possit; *vnicuique secundum propriam virtutem*: nec enim natura, aut naturalis ratio vnicuique secũdùm propriam virtutem data est, cùm nemo antequam naturam haberet, virtutem vllam habere posset Alii bona, & diuersa talenta diuersa officia Ecclesiastica interpretantur, quale est Episcopi, Presbyteri, Diaconi, vt Auctor imperf. hom. 53. Alii sensus, vt Hieronymus & Beda, quorum interpretatio eadem ratione, qua illa prima D. Ambrosii refelli potest. Plerique talentum ipsum Euangelium, & verbum Dei, quod Doctoribus exponendum, atque annunciandum committitur, intelligunt, vt Iustinus in dial. cont. Tryphonẽ, Origen. tract. in Matthæum 35. Hilarius in can. 27. Chrysostomus & Theophylactus in hunc locum. Alii generalius omnia gratiæ, quam vocant gratis datæ genera per talenta diuersa intelligenda esse volunt, vt Anastasius quæst. 84. Quæ omnes interpretationes nimis mihi Christi sensum restringere videntur. Itaque generaliter expono talenta omnia dona quæ à Deo hominibus dari solent, significare: inter quæ gratia, quam vocant gratum faciens, cuius superiores auctores non meminerunt, primum locum tenet. Eam Deus hominibus tribuit vt adhibita sua ex parte diligentia multiplicent & augeát, non vt in terram defodiant, id est, otiosam esse finant, quemadmodum de se dixit D. Paulus, *& gratia eius in me vacua non fuit.* 1. ad Cor. 15. 10. & sicut eosdem monet Corinthios, dent operam, ne gratiam Dei frustra accepisse videantur 2. ad Corinth. 6. 1. Quinta pars parabolæ videri potest numerus talentorum, quòd alij quinque, alij duo, alij vnum tantùm data sint. Hoc enim Hieronymum, & Bedam, aliosque nonnullos impulit interpretes, vt subtiliter quærerét, quid per quinque, quid per duo, quid per vnũ significaretur, &c. vt alij per quinque talẽta quinque sensus, per duo intellectum, & voluntatem; per vnum memoriam; alij per quinque talenta quinque legis libros; per duo vetus, nouumque Testamentum; per vnum totam scripturam sacram interpretarentur: quod sententiæ Christi videtur esse contrarium, qui haud dubie plus per quinque, quàm per duo, quàm per vnum significare voluit, horum verò magnorum licet auctorum ratione, atque sententia plus duo, quàm quinque significarent. Itaque hunc ego numerum nihil ad sensum parabolæ pertinere arbitror, quod ex Luca capit. 19. 13. manifestum est, qui non alii quinque, alii duo, alii vnum talentum, sed singulis seruis singulas minas datas fuisse dicit. Quod si numerus ad parabolæ sententiam pertineret, Lucas eum minime variasset: mutasset enim Christi sententiam. Quia vero illud in parabola potissimum agebatur, vt doceret Christus alios homines cum gratia Dei diligentius, alios negligentius cooperari, hoc tantùm Lucas expressit dicens, vnum ex decem illis seruis vna mina decem; alium quinque lucrifecisse. Si quid numerus apud Matthæum mysterii habet, hoc tantùm habet, vt generaliter significetur nec omnibus hominibus æqualia a Deo dona dari, nec æqualiter omnes cum acceptis cooperari donis. Quod autem dicat quinque potius, quàm sex, duo potius quàm tria, in eo nihil existimo esse mysterii. Quod vero ait Christus talenta distributa esse, *vnicuique secundùm propriam virtutem*, haud facile est interpretari. Hilarius, Auctor imperfecti, & Theophylactus propriam cuiusque virtutem fidem intelligere videntur, quam prout quisque maiorem, aut minorem habet, maiorem, aut minorem à Deo accipit gratiam. Periculosa sententia, si intelligant nos fidem ex nobis ipsis habere, vt propria cuiusque virtus dici possit Nam vt ait D. Paulus, *Dei donum est.* Fuit in eo Origenes *Eph. 2. 8.* errore, vt ex commentariis in hunc locum apparet; fuit aliquando etiam D. Augustinus, vt ipse se reprehendens aduersus Pelagianos scribens sæpe testatur, meliùs Hieronymus & Beda videntur interpretari *vnicuique secundùm propriam virtutem*, id est, prout se quisque ad recipiendam gratiam disponit; hoc enim Ecclesiasticum est dogma, licèt hæretici repugnent, & omninò verum, quamuis non ausim affirmare, id Christum dicere voluisse: In medio relinquo, Nam aut vera est interpretatio, aut simillima veræ. Non existimauerim absurdum, si quis dixerit propriam cuiusque virtutem naturam esse, quam etsi ex Deo, non ex nobis ipsis habemus, tamen nihil tam nostrum vocare possumus, & est valde meo iudicio verosimile, Deum in distribuendis donis suis naturæ vniuscuiusque rationem habere: quis enim dubitet Moysi propterea gubernandi spiritum, & gratiam potiùs quàm aliis contulisse, quia natura sua prudentissimus, &, vt Scriptura testatur, omnium hominum mitissimus erat? Scio & posse, & aliquando solere balbutientes Esaias adhibitis ex al- *Num 12. 3.* tari carbonibus eloquentes efficere. Scio & per *Esa. 6. 6.* asinam loqui: sed hoc rarum, illud vsitatum est. *Nũ. 22. 28.* Quanquam mea hæc est sententia, non illa quidem omnino certa; sed cæteris, vt mihi videtur probabilior; verbum hoc, *vnicuique secundùm propriam virtutem*, non ad aliquid in parabola significandum, sed ad explendam parabolæ narrationem ex consuetudine hominum, ex quibus parabola sumebatur, Christum adhibuisse, cuiusmodi

Digitized by Google

exempla multa iam in superioribus parabolis adnotauimus, vt in hoc ipso capite ver. 10. 11. & 12. Quia ergo solent homines bona sua seruis non temerè, & æqualiter, sed pro cuiusque virtute, ac fide distribuere, dixit Christus hominem illum peregrè proficiscentem alii quinque, alii duo, alii vnum talentum tradidisse, *vnicuique secundum propriã virtutem*, non quòd Deus secundùm propriam cuiusque virtutem gratiam distribuat; in eo enim non est parabola ad rem significatam accommodanda; sed quod id homines, de quibus Christus loquebatur, facere soleant, &, vt sæpe diximus, voluit Christus in parabolis verosimilia, & fieri solita narrare, etiamsi nihil ad finem parabolæ pertinerent. Sexta pars est, quod dicitur ver. 20. *Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum.* Similiter quod de eo qui duo acceperat talenta, dicitur ver. 22 alia duo lucratum esse; quid enim sit alia talenta superlucrari, variè veteres interpretes exponunt. Illi quos diximus per talentum verbum Dei intellexisse: præterea etiam Anastasius plura talenta superlucrari interpretatur plures homines Christianos facere, sicut loquitur D. Paulus 1. epist. ad Cor. 9. 19. 20 *Nam cùm liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem, & factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer, iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cùm ipse non essem sub lege, vt eos, qui sub lege erant, lucrifacerem.* Alii plura talenta superlucrari esse dicunt maiorem scripturarũ, quæ sibi commissæ sunt, & diuinarum rerum notitiam sibi comparare, vt Hieron. in comment. Alii fidei opera adiungere, vt Hilarius can. 27. Hæc omnia Christi sententiam nimis reddũt angustam: itaque Auctoris imperf. mihi placet interpretatio, vt accepto talento plura talenta superlucrari sit accepta gratia bene vtendo gratiæ accessionem mereri, hoc enim & Catholica docet Ecclesia, & aptè conuenit in hunc locum, vbi id Christus agebat, vt doceret eos, qui acceptis talentis bene diligenterque negotiati essent dignos esse, quibus plura talenta traderentur. Hoc enim est, quod ait ver 28. *Tollite itaque ab eo talentum, & date ei, qui habet decem talenta.* & v. 29. *Omni habenti dabitur, & abundabit.* Nisi fortè magis placet, plura talẽta super lucrari hoc esse per acceptã gratiã plura bona opera perficere; vnde illud cõsequatur, quod modo dicebamus, vt quo quisque plura bona opera facit, maiorem gratiæ accessionẽ mereatur: sicut illi, qui alia quinque talenta superlucratus fuerat, vnum insuper talentum inutilis serui datum est. Septima pars ex ver. 18. *Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniã domini sui.* Itaque videndum est, quid sit talentũ in terram defodere. Duo mihi videntur hac re significari; nimia negotiandi negligentia, cui opponitur quod postea huiusmodi seruo dominus dicit ver. 27. *Oportuit te committere pecuniam meam nummulariis:* Nũmulariis enim damus eã pecuniã, quã negotiari volumus: in terrã defodimus eam quã otiosã habemus: defodere ergo talentũ est gratiã Dei, vt loquitur D. Paulus, in vacuum accepisse. *2. Cor. 6. 1.* Significatur deinde minus quidam timor perdendi talenti. Vtrumque vsu venire solet his, qui nimio quodam metu vota, aut Euangelica consilia violandi dicunt se sola præceptorum obseruatione esse velle contentos, *Contra Euãgelica cõsilia metu inani non amplectentes.* ne dum consilia obseruare volunt, ne præcepta quidem obseruent, id est dum talentum ad negotiandum exponunt, non solum lucrum nullum faciant, sed sortem etiam perdant: nam plerumque & lucrum perdunt, & sortem; & neque consilia obseruant Euangelica; neque præcepta; sicut seruus ille

A negligens cassatus se austerum, & rigidum habere dominum, qui meteret, vbi non seminasset, ideoque talentum in terram defodiens non solum nullum fecit lucrum, sed talentum etiam, quod maxime volebat defodiendo seruare, perdidit. Auctor operis imperfecti talentum in terram defodere esse dicit acceptam gratiam obruere carnali vita; Ambrosius vero in commentariis ad id caput Lucæ rectam, naturalemque rationem obruere voluptate. Sed hæc allegorica sunt. Ille, quem indicauimus, nisi fallor, verus est sensus; Lucas non dicit seruum illum negligentem acceptam minam in terram defodisse; sed sudario illigasse, eodẽ sensu. Vtraque e- B nim metaphora, quamuis diuersa, idem significatur, gratiam, dum nimis timidè seruare volumus, otiosam reddi, & ad extremum amitti. Dubitant nonnulli cur potiùs Christus dixerit seruum illum, qui vnum quàm cæteros, qui plura acceperant talenta, in terram ea defodisse. Nihil fortassis in eo mysterii est, cùm Lucas dicat singulos seruos minas singulas accepisse; si quid autem est, hoc esse arbitror, vt serui illius culpa, negligentiaque exaggeretur, qui cùm minus accepisset, minore quoque C labore & acceptũ seruare, & eo negotiari potuit; quod cùm nõ fecerit, dignus fuit, à quo illud ipsũ, quod acceperat vnum talentum tolleretur. Quod non ita ad rem parabolæ subiectam accommodandum esse puto, vt significetur semper eos, qui minus à Deo gratiarum acceperunt, esse in eis excolendis negligentiores. Nec enim id perpetuò verum est, sed vt significetur magis esse reprehendendos, qui cùm minus oneris acceperint, minus diligenter, fortiterque tulerunt; & qui cum minus acceperint gratiæ, minus bene rationem reddiderunt, quia facilius est paruæ, quàm magnæ pecuniæ rationem D reddere. Octaua est ver. 19. *Post multum vero temporis venit dominus seruorum illorum:* qua parte dubium non est secundùm Christi aduentum significari, qui longo post tempore futurus erat. Nona est, quod eodem loco dicitur, *& posuit rationem cum eis*, quod nihil aliud significat, quàm Christum in iudicio rationem acceptæ gratiæ ab omnibus, qui se eius seruos profitentur, exacturum esse. Decima est versu 21. *Ait illi dominus eius, Euge serue bone, & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, super multa te constituam*, quod idem & alteri seruo, qui duo talenta multiplicauerat ver. 23 dicit. Hac re docet Christus maiora se bonis E seruis, quàm ipsorum merita, præmia daturum esse, quia *non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*, ad Romanos 8. 18. & *nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Dominus iis, qui diligunt illum.* Isaiæ 64. 4. & 1. ad Corinth. 2. 9. vt Hieronymus obseruauit. Quid ergo? aliquid accepturi sumus præmii, quod meriti non fuerimus? minime id quidem dico; omne enim, quod habituri sumus præmium, aut meriti erimus, aut præmium non erit: sed quia non ad æqualitatem iustitiæ, sed ad analogiam dantis, & accipientis aduertendum est, præmium dicitur maius esse; quàm meritum. Nota est F Alexandri vetus historia, qui cum poetæ, vt opinor propter compositum carmen vim magnam pecuniæ iussisset dari, isque respondisset, nimium hoc est poetæ, subiecit, at Alexandro non est nimium. *Quo sensu præmium bonorum operum maius quàm meritum.* Quod sequitur, *in gaudium Domini tui*, non est pars parabolæ distincta, sed explicatio superioris *super multa te constituam.* Hoc enim est super, multa seruum constituere, admittere illum ad gaudium domini sui, id est eiusdem gloriæ, & eiusdem regni, quæ inde percipitur, lætitiæ participem efficere;

Digitized by Google

quemadmodum & de ipso Christo dictum est ad Philippenses 2. 7. 8. 9. *Exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, & habitu inuentus, vt homo, factus obediens vsque ad mortẽ, mortẽ autẽ crucis, Propter quod & Deus exaltauit illum:* & sicut de Corinthiis dicit Diu. Paulus 2. ad Corinth. 1. 7. *Spes nostra firma est pro vobis, scientes, quod sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis*, & 2. ad Timoth. 2. 12. *si sustinebimus, & conregnabimus.* Luc. cap. 19. 17. aliquando aliter scribit, *Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates*, quia vna nimirum mina decem lucrifecerat, & rursus de altero seruo, qui vna mina quinque lucratus fuerat, *& tu* inquit vers. 19. *esto super quinque ciuitates*, quod non est in specie, sed in genere ad rem significatam accommodandum: nec enim sensus est fore, vt in cœlo homines aut ciuitatibus, aut vlli omnino officio præficiantur, sed hoc tantùm fore, vt pro suis meritis præmia alij maiora accipiant, alij minora, sed ex consuetudine, aut Christus, aut Euãgelista non verba, sed sensum Christi exprimens dixit, *Esto super decem ciuitates*, quia de rege loquebatur, & regum consuetudo est, benemeritos viros gubernandis præficere ciuitatibus. Vndecima pars est vers. 24. *Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine scio, quia homo durus es, metis, vbi non seminasti: & congregas, vbi non sparsisti*: quam nonnulli auctores necessariam, & propriam parabolæ partem facere videntur, quod id Christus ver. 26. concedere videatur. Itaque quidam interpretantur, *metis, vbi non seminasti*, id est gentes sine lege iustificas, & iustitiam ab illis colligis, in quorum animis legis sementem non feceras: cuius interpretationis auctor est Hilarius. D. verò Hieronymus *metis, vbi non seminasti*, id est non solùm ab his, quibus aut Mosaicam, aut Euangelicam legem tradidisti: sed etiam à Philosophis, qui sine lege viuunt, bona opera requiris. Ego hanc non arbitror partem esse parabolæ, sed adiectitium quoddam supplementum: ad explicandam vero similem narrationem: nec enim credibile est quemquam damnatum à Christo ita illi responsurum esse: sed fuit vero simile ita fuisse negligentem seruum Domino traditæ pecuniæ rationem exigenti responsurum, vt in illum negligentiæ suæ culpam reiiceret, & suã inertiam Domini seueritate excusaret. Quod ergo sequitur vers. 26. *Serue male, & piger, sciebas, quia meto, vbi non semino: & congrego, vbi non sparsi*, non ita accipiendum est quasi quod malus seruus dixerat, bonus Dominus verum esse fateatur; sed ita quasi non ex veritate, sed ex serui, quocum dominus loquebatur opinione dictum sit. Voluit enim illum propriis verbis coarguere, quemadmodum Luc. expressit c. 19. 22. *De ore tuo te iudico serue nequam.* Id Euthymius adnotauit. Duodecima est vers. 27. *oportuit ergo te committere pecuniã meã nummulariis*, quod sic quidam interpretantur, oportuit te verbum Dei, quod tibi commissum fuerat, cum aliis etiam Ecclesiæ doctoribus communicare, qui idem alios docere possent, qua communicatione fuisset multiplicatum, quemadmodum ad Timoth. scribit Diu. Paulus 2. epistola cap. 2. 2. *Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.* Ita Origenes, Hieronymus, Beda, & Euthym. Alij nummularios populum esse dicunt, & omnes qui Euangelium audire possunt, quibus dum verbum Dei explicatur, magis ac magis crescit. Ad hũc modum Chrysostomus, Hilarius, Auctor imperfecti, Theophylactus etiam, Hieronymus, & Beda sic interpretantur. Iam suprà monuimus per talentum non solum verbum Dei esse intelligendum, quapropter hæ duæ interpretationes, etsi aliqua ex parte veræ sunt, tamen plenæ non sunt, atque perfectæ. Itaque non existimo nimis subtiliter disquirẽdum esse, quid significet pecuniam committere nũmulariis, neque enim vt arbitror; necessaria parabolæ pars est: hoc tantùm significat gratiam, quam à Deo acceperimus, omni studio, omni diligentia, omni arte multiplicandam, quemadmodum diligentes mercatores solẽt pecuniam ne otiosa iaceat, nummulariis in fœnus dare. Posuit autem Christus exemplum in re vsitatissima, & in vna specie, ex qua totum genus intelligeretur. Nec enim vult Deus, vt malis artibus gratiam multiplicemus, nec fœnus, & vsuram probat, sed negociatoris diligentiam requirit; quemadmodum cùm seruum illum laudat, qui domino suo centum cados olei debebat, dixit, *Accipe cautionem tuam, & sede, cito scribe quinquaginta*, Lucæ 16. 6. cumque eius exemplo iubet nos facere amicos de mammona iniquitatis, non enim serui fraudem approbauit, sed industriam, atque prudentiam qua vult nos etiam in diuinis rebus vti. Sunt qui duo verba *serue male, & piger*, ita distinguant, vt malum, quia infidelis, pigrum, quia negligens fuerat, appellauerit, vt Origenes, Hieronymus, Beda, & Auctor operis imperfecti. Decimatertia est eodem ver. *& veniens ego recepissem vtique: quod meum est, cum vsura.* Vsuram Origenes, Hilarius, Chrysostomus, Hieronymus, & omnes, quos supra diximus per talentum Dei verbum interpretari, auditorum fructum, & vtilitatẽ intelligunt, accõmodate id quidẽ, sed anguste, quia, vt docuimus, latius patet sententia. Melius auctor imperfecti per vsuram gratiæ, & iustitiæ incrementum intelligit, quod accepta gratia bene, ac gnauiter vtentibus semper accidit. Ex vtraque interpretatione vna confici potest, quæ Christi sententiam exæquet, vt vsurę nomine quidquid vtilitatis, aut illi, qui gratiam accipit, aut aliis, quibus per eam ministrauit, intelligamus. Decimaquarta est ver. 28. *Tollite itaque ab eo talentum*: quod Origenes sic exponit, quasi docendi gratia negligentibus doctoribus auferatur. Hoc etiam generaliter interpretor Dei dona iis, qui non bene illis vtantur, tolli solere, quod & præcipue, & semper in gratia gratum faciente verum est, in aliis sæpe: nec enim semper docendi, & vaticinandi donum, & alia eiusmodi generis continuo, si quis illis abutatur, auferuntur. Decimaquinta videri potest, quod eodem loco dicitur: *& date ei qui habet decem talenta*: sed hãc non existimo propriè partem esse parabolæ; nec enim eadem gratia, quæ vni tollitur, alteri datur; sed dictum id est quia aut ita inter homines fieri solet, vt pecunia ab infideli, & negligenti seruo ablata, fideli, ac diligenti tradatur, aut quia vero simile erat id dominum facturum fuisse, quamuis non idẽ Deus faciat; nõ ergo significatur, quod Deus faciat, sed quod negligentes, quod diligentes homines mereantur. potest lector aliquis dubitare, quomodo post iudicium rationes ponendæ sint, gratia aliis auferenda, aliis conferenda sit, non quidem eadem: id enim iam docuimus faciendum non esse; sed alia, atque alia. Respondeo, aut id non pertinere ad finẽ propositæ parabolæ. nec esse ad sententiam accommodandum, aut si pertinet, non de vltimo, sed de quotidianis priuatisque iudiciis intelligendũ, quãuis propriè parabola ad vltimum iudicium spectet. Iudicat enim quotidie homines Deus, & indignis gratiam aufert; dignis auget. Hactenus exposita parabola est: sequitur parabolæ conclusio generali comprehensa sententia.

29. *Omni enim habenti dabitur, & abundabit.*] Origenes

Digitized by Google

nes ad hunc modum exponit, omni habenti ex se fidem dabitur gratia, quam ex se non habet: quem errorem, vt caueret, suprà lectorem monuimus. eodem fere modo Auctor imperfecti, Hieronymus, & Beda, nisi quod non dicunt fidem quemquam ex se habere. *Potest*, inquit Hieronymus, *& sic intelligi ei, qui fidem habet, & bonam in Domino voluntatem etiā si quid minus in opere, vt homo habuerit, dabitur à bono iudice; qui autem fidem non habuerit, etiam cæteras virtutes, quas videbatur naturaliter possidere, perdet.* Hilarius verò, omni habenti Euangelium, & lex etiam dabitur; non recipienti autem Euangelium, lex etiam auferetur. Ego vtrumque accommodate ad rem subiectam interpretandum esse arbitror. Agebatur de duobus seruis, quorum alter plus pecuniæ reddiderat, quàm acceperat, alter tantundem; *Ecce*, inquit, *habes, quod tuum est.* significatur ergo non quidem generaliter omni habenti dari, & omni non habenti auferri, sed omni, qui plus habet gratiæ, quàm acceperat, quia eam adhibita diligentia multiplicauit, maiorem quoque dari gratiam, & omni qui gratiam, quam accepit, nō multiplicat, sed otiosam, & inutilem retinet, eam ipsam quam habet, gratiam auferri, quia indignum se reddidit, vt haberet. Quæritur à quibusdam, cur non dixerit, id quod habet, sed *id, quod videtur habere*. Respondet Hieronymus suam de fide interpretationē sequens *Quidquid sine fide Christi est, non ei debet imputari, qui male eo abusus est, sed illi, qui malo etiam seruo naturæ bonum tribuit.* Auctor verò imperfecti, quia fides, quæ sine bonis operibus est, vera fides non est, sed videtur esse, quod idem alicubi Gregorius scripsit: sed nolunt dicere fidem sine operibus veram fidem non esse, sed inutilem, inanem, mortuam. quemadmodū D. Iacob * appellauit. Verā ergo rationē, cur Christus dixerit, *quod videtur habere*, esse puto, quod seruus ille, qui pecuniam in terram defoderat, perinde pecuniam habebat, ac si non haberet, quia otiosa, & inutilis erat; significat ergo eos, qui similiter gratiā Dei habent, ita vt per eam nihil boni agere conentur, non tam habere, quàm habere videri gratiam. Dicat aliquis, si vere gratiam habet, qui sic habet, quomodo dixit paulo ante *non habenti*? Iam diximus illud *non habenti* non esse ad acceptam gratiam referendum, sed ad gratiæ incrementum, quod cùm habere deberet, non habet; nam seruus ille talentum quod acceperat habebat, sed lucrum non habebat: de lucro ergo dictum est *non habenti*, de talento verò, quod habebat quidem, sed inutiliter, & non aliter, quā si non haberet, dictum est, quod sequitur, *& quod videtur habere, auferetur ab eo.*

hom. 39. in Euang.

30. *In tenebras exteriores.*] De tenebris exterioribus cap 8.12. à nobis dictum est.

31. *Cum venerit filius hominis*] Videtur explicatio hæc esse parabolæ præcedentis; declarat enim Christus, quomodo in iudicio rationes cum seruis suis positurus sit, vt dixerat ver. 19. quemadmodum auctor imperfecti adnotauit. Cur filius hominis Christus appelletur, diximus cap. 8.20.

In maiestate sua.] Id est, ostendens maiestatem suam quam tunc, cùm hæc diceret, non ostendebat. Opponit enim tacite præsenti futurum tempus, & primo aduentui secundum. Probabile, quod Chrysostomus, & Hieronymus existimant, propterea Christum de futura sua maiestate, & gloria mētionem intulisse, quia paulo post mortem erat aditurus, vt præsentem infirmitatem futura compensaret gloria, & discipulorum animos, ne in fide nutarent, erigeret; quod & aliis locis fecisse, sæpe suprà obseruauimus.

A *Et omnes angeli cum eo*] Omnes angelos cum eo venturos dicit, & vt declaret omnes illius esse, & vt futuram aduentus sui maiestatem ante oculos ponat: quemadmodum enim regem in publicum alicuius magnæ rei causa procedentem omnes eius ministri prosequuntur: ita omnes angeli Christum ad iudicium venientem comitaturi sunt. Venient etiam omnes, vt putat Chrysostomus, vt testes sint actionum eorum, qui iudicandi sunt, quia *omnes sunt administratorij Spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*; ad Hebræos 1.14.

Tunc sedebit] Non significat ante nō esse sessurum, sedet enim etiam nunc ad dexteram patris, quæ sedes
B maiestatis est: sed tacita est antithesis inter tempus secundi aduentus, & primi, cùm hæc Christus dicebat: nondum enim sedebat in sede maiestatis suæ. Nec loquitur de veritate, sed de demonstratione maiestatis: vere enim etiam nunc sedet; sed homines non vident, tunc sedentem videbunt; propterea dicit, tunc sessurum esse.

Super sedem maiestatis suæ.] δόξης αὐτοῦ, gloriæ suæ, Hebraismus pro super sede sua gloriosa, & illustri. Disputat Origenes tractatu in Matthæum 34. qualis ea sedes futura sit; existimat autem per sedem, aut sanctorum perfectiones, atque virtutes intelli-
C gendas, in quibus Christus sessurus dicitur, quia sanctis comitatus veniet, vt in ipsis quodammodo insidere videatur; pertinet autem hoc ad regiam maiestatem; solent enim Imperatores aliquando principum humeris gestari. Eandem interpretationem auctor imperfecti videtur approbare, aut angelos qui propterea Throni nominantur ad Coloss. 1.16. quòd super eos De⁹ sedeat, Psal. 98.1. *Qui sedet super Cherubim, moueatur terra.* & Psal. 79.2. *Qui sedes super Cherubim manifestare coram Ephraim, Beniamin, & Manasse.* Beda sedem maiestatis Christi Ecclesiam interpretatur, quæ quasi tribunal eius est. Hæc omnia etsi speciem habent probabilitatis, plus habent
D allegoriæ, quam litteralis interpretationis. Itaque in re prorsus incerta, quod vero mihi videtur esse simillimum, sequor; Christum super nubem aliquā lucidam, & illustrem sessurum esse, & quia nube euectus in cœlum est. Act. 1. 9. & vers. 11. eodem modo dicitur esse venturus; quamuis id non tam ad nubem, quàm ad veritatem aduentus referri posse sciam, & quia vbique in nubibus cœli venturus dicitur, vt cap. 24. 30. & 26. 64. & quia per nubem videtur semper diuina maiestas declarari, vt ca. 17. 5. & Exodi 16. 10.

Hebraismus Quid per sedem Christi iudicis intelligendum.

32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes.*] Hîc etiā Origenes disputat, an omnes omnino gentes congregandæ sint, an illæ tantùm, quæ tunc in viuis
E fuerint, aut soli Christiani: & ij an omnes, an ij tantum, qui, vt ait Diu. Paulus, residui fuerint; & ille, & Euthymius existimant solos congregandos esse Christianos, quia cæteri iam iudicati sunt, vt ait D. Ioan. cap. 3. 18. Beda quatuor hominum ordines esse dicit; alij enim, inquit, non iudicabuntur, sed iudicabunt, vt Apostoli, quibus dictum est. *Sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel*, ca 19. 28. & de quibus ait Diu Paulus, *nescitis, quia angelos iudicabimus.* 1. ad Corinth. 6. 3. alios, qui iudicabuntur, non iudicabunt; salui tamen erunt, vt illi
F quibus dicetur: *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere*, infra vers. 34. 35. alij nec iudicabūt, nec iudicabuntur, sed peribunt; quales erunt omnes, qui extra Ecclesiam reperientur, de quibus dicitur psalm. 1. 5.

An omnes homines in iudicio generali intererunt. 1. Thes. 4. 15

Digitized by Google

non resurgent impij in iudicio:alij non iudicabunt,sed iudicabuntur,& iudicio condemnati peribunt,vt illi quibus dicetur, *Discedite à me maledicti in ignem æternum qui paratus est diabolo, & angelis eius: Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare*, infra vers. 41. & 42. scriptura vbique omnes homines staturos esse dicit *ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit in corpore siue bonum, siue malum*, ad Romanos 14. 10. & 2. ad Corinth. 5. 10. Quod autẽ ait Diuus Ioann. *Qui non credit, iam iudicatus est*, recte Theologi interpretari solent, non opus est, vt eius causa in iudicio discutiatur, & vt eorum verbis vtar, iam iudicatus est iudicio discussionis, quo minime indiget, sed nõdum iudicatus iudicio approbationis. Denique sensus est, adeo mala est eius causa, vt opus non sit, vt in iudicium tractanda deferatur: cùm enim non credat, se ipse condemnat, sicut de hæreticis dicit Diu. Paulus ad Titum. 3. 11. *Subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus*. Solent in schola à Theologis quædam obiici, primum, quod illa verba, *Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare*, & illa his contraria, *Esuriui, & dedistis mihi manducare*, non possunt ad omnes homines pertinere. Multi enim damnandi sunt, qui esurientem Christum nõ viderunt; cùm illum penitus ignorarent, nec scirẽt pauperes eius personam gerere; deinde infantes, qui aut saluandi, aut damnandi sunt, nec propterea saluabuntur, quia Christum esurientem pauerunt, nec propterea damnabuntur, quia non pauerunt; non ergo in iudicium venturi sunt. Vna est huiusmodi ad omnes obiectiones, & expedita responsio, Christum vnam speciem pro toto genere posuisse, sicut in exemplis facere consueuimus; nec enim omnibus, qui saluandi sunt, dicturus est, *Esuriui enim, & dedistis mihi manducare*; nec omnibus, qui damnandi, *Esuriui, & non dedistis mihi manducare*, sed quibusdam: hoc enim exemplo tantùm docere voluit, se neminem temere aut saluaturum, aut damnaturum esse, sed iustissima de causa, eaque publice, & coram hominibus declarata, quemadmodum in forensibus sententiis fieri solet; vnde videtur Christus metaphoram sumere voluisse. Ergo & infantes, & infideles omnes iudicabuntur: sed illis, cur aut saluentur, aut condemnentur, alia reddetur causa. Potest aliquis dubitare, cur potius dixerit, *congregabuntur omnes gentes*, quàm omnes homines: fortasse quia illud plus ponderis habebat; explicatur enim nomine omnium gentium nõ solùm omnium hominum multitudo, sed etiam varietas, & faciebat ad iudicis maiestatem, vt explicaretur eum diuersarum gentium iudicem futurum esse.

Cap. 3. 18.

Iudicium discussionis & approbationis.

33. *Et statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.*] Minime dubium est bonos oues, malos hœdos appellari, cur autem, id est dubium. Origenes, Euthymius, & Theophylactus, bonos quidem oues, quia mites sunt, malos hircos, quia asperi, & per prærupta ascendentes, id est, non recta, & plana incedentes via, vocari putãt. Hilarius vero, & Chrysostomus, itemque Euthymius, & Theophylactus bonos oues, quia vtiles, & fructuosi; malos hircos, quia infructuosi sunt. Credo ego primum propterea Christum ouium, & hœdorum metaphora vsũ fuisse, quia ver. præcedenti dixerat, *& separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis*. per oues autem bonos, per hœdos malos intelligi voluisse, quia oues hœdis meliores sunt. Eademque de causa dicit se oues ad dexteram, hœdos ad sinistram positurum esse, quia locus dexter sinistro honorificentior est, quemadmodum & Hilarius indicauit, cuius sentẽtiam magis probo, quàm illam Origenis, Hieronymi, Bedæ, & Auctoris operis imperfecti, qui existimant propterea bonos ad dexteram, malos ad sinistram futuros esse, quod in scripturis sacris dextera bonum, sinistra malum significare soleat, vt Ecclesiast. 10. 2. *Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius*, id est, cor sapientis semper bonũ, cor stulti semper malum cogitat. Solet quæri, vbi infantes futuri sint, qui sine baptismo ex hac vita decesserũt, cùm non sint propter opera, sed propter vitiosam originem condemnandi. Certus, & minime hæsitans respondeo ad sinistram futuros esse, sicut ad dexteram alios infantes, qui non propter bona opera, sed propter suscepti baptismi gratiam saluandi sunt. At in iudicio, vt ex sententia manifestum videtur esse, non nisi de bonis, malisque operibus agetur. Id constanter nego; merita enim cuiusque ponderabuntur, quæ non semper in operibus, sed in solo aliquando animo, in sola gratia, in sola origine consistunt: sed, vt diximus, non fuit Christo propositum omnes causas, cur alij saluandi, alij damnãdi essent, explicare, sed exemplum tantùm in vna specie proponere, ex quo aliæ etiam species, & causæ intelligerentur.

Cur boni cũ ouibus, mali cum hædis comparati.

Infantes non baptizati in iudicio ad sinistram erũt.

34. *Tunc dicet rex.*] Non vocauerat se regem ante, sed hominem, & filium hominis, & apud Lucam hominem nobilem, qui peregrè profectus esset, vt regni caperet possessionem, nunc vocat regem, quia de eo tempore loquitur, quo accepto iam regno rediturus est: tum etiam, quia ante nondum regiam descripserat maiestatem: nunc ea descripta merito se regem appellat.

His qui à dextris eius erunt] Incipit ab honorabilioribus morem hominum obseruans, aut, vt ait Auctor imperfecti, propterea ab his, qui à dexteris futuri sunt, id est, à bonis initium sumpturus est, quia propensior est ad saluandum, quàm ad condemnandum.

Venite.] Vocat eos ad se, quia vult regni sui participes facere, sicut dicit apud Ioannem cap. 12. 26. *Si quis mihi ministrat, me sequatur, & vbi sum ego, illic & minister meus erit*; quia ergo ipse paterni regni possessionem ceperat, ad eandem possessionem seruos suos vocat, cùm dicit *venite*, loquitur enim quasi continuo in cœlum rediturus, vultque vt se serui sequantur.

Benedicti patris mei.] Quidam sic interpretantur; quos pater meus multis beneficiis cumulauit, quia benedicere in scripturis beneficiis afficere significare solet; non probo, nec enim de præteritis beneficiis intelligi videtur posse, quæ maiora fortasse multis eorum, qui damnandi sunt, collata fuerunt; sed referendum hoc est, nisi fallor, ad futuram gloriam ad quam eos Christus inuitat. Itaque benedicti patris mei, perinde est, ac si dicat dilecti à patre meo, & ab eo æterna vita donandi, vt suprà cap. 21. 9. cùm populus Christo diceret, *benedictus qui venit in nomine Domini*, non acceptam prædicabat gratiam, sed futuram illi à Deo adprecabatur. Itaque eorum sententiam nequaquam probo, qui hoc ad prædestinationem reuocant, quasi tacitè reddatur causa, cur salui fiant, qui nimirum benedicti patris, i. ab eo prædestinati sunt.

Possidete.] κληρονομήσατε, hæreditatem regni capite, quo verbo Caluinistæ insolenter insultant, quasi hîc omne nostrum meritum aboleatur. Si enim, inquiunt, hæreditas est, merces non est, neque labori, & merito: sed origini datur, quia filij Dei sumus: *si autem filij, & hæredes*, vt nos Diu. Paulus argumentari docuit, filij autem per fidem sumus, fides eorum opinione hæresis est, ita omnis res concidit in

De merito cõtra Caluinum.

Rom. 8. 17.

Digitized by Google

Origenistarum error refellitur de pœnarum inferni fine

satisfaceret præparauerit.

In ignem æternum.] Refellitur his verbis antiquus Origenistarum error, qui pœnas inferni sempiternas futuras esse negabant, aduersus quem Beda, & Theophyla. hoc loco disputant. Quanquam Origenes tractatu 34. hunc locum edisserens bene de pœnarum æternitate sentit. Disputatur a Theologis, an verus ille sit ignis. Duo in ea re certa sunt; alterum quod fides docet, vera esse supplicia, quæ nō cogitatione solùm, sed sensu, tactuque percipiātur; alterum minus certum, quia fides non docet, sed tamen omnium fere veterum Auctorum testimoniis confirmatum, ignem illum non eiusdem atque nostrum esse conditionis, quemadmodum Origenes hom. 9. ad diuersos, & tract. 34. in Matth. & Ambro. in commentariis in c. 14. Lucæ, & Hieronymus in c. 65. & 66. Isaiæ, & Damascenus lib. 4. de fide cap. vlt. tradunt. Inde tamen non sequitur verum ignem nō esse, quod etsi nonnulli negant, non videtur sine temeritate negari posse, quia vbique scriptura pœnas illas inferni ignem appellat; quæ si metaphora, non

Ignis inferni verus, non metaphoricus.

A veritas esset, aliter aliquando vocarentur, minusque frequenter ignis dicerentur.

Qui paratus est diabolo, & angelis eius.] Non dixit, qui paratus est vobis, sicut de regno cœlorum dixerat ver. 34. *Possidete paratum vobis regnum*, quia Deus *omnes homines vult saluos fieri*, & quia Deus *mortem non fecit: fecit enim hominem rectum, & ipse infinitis se miscuit quæstionibus.* Regnum ergo cœlorum ab omni æternitate omnib. hominibus (si salui esse vellent) præparauit: ignem autem æternum non nisi necessitate, & quodammodo coactus, vt angelorum puniret audaciā; ita Origenes, Chrysostom. Theophylact. & Euth. B Eadem fortasse de causa non dixit, qui paratus est à constitutione mundi, sicut de regno cœlorum dixerat eodem cap. vers. 34. quia nimirum regnum cœlorum, quod sua sponte propter homines fecerat, à mundi constitutione præparauerat; id est, antequam homines ipsos faceret. Ignem verò non nisi peccato coactus, ideo non à constitutione, sed post constitutionem mundi, & post peccatum illum præparauit.

1. Tim. 2. 4. Sapien. 1. 13. Ecclesiast. 7. 30.

CAPVT XXVI.

ET factum est: cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis. 2. Scitis,
quia post biduum Pascha fiet, & Filius hominis tradetur vt crucifigatur. 3. Tunc congregati
sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Mar. 14. a. 1. Luc. 22. a. 1.
Caiphas: 4. & consilium fecerunt vt Iesum dolo tenerent, & occiderent. 5. Dicebant autem:
Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. 6. Cum autem Iesus esset in Bethania in domo Simonis
leprosi, 7. accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius re- Ioan. 11. a. 2. & 12. a. 3.
cumbentis. 8. Videntes autem discipuli, indignati sunt dicentes: Vt quid perditio hæc? 9. potuit enim istud Mar. 14. a. 3.
vænundari multo, & dari pauperibus. 10. Sciens autem Iesus, ait illis: Quid molesti estis huic
mulieri? opus enim bonum operata est in me. 11. nam semper pauperes habetis vobiscum: me autem
non semper habetis. 12. Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. 13.
Amen dico vobis, vbicumque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fe-
cit in memoriam eius. 14. Tunc abiit vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacer-
dotum: 15. & ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei trigin- Mar. 14. b. 10.
ta argenteos. 16. Et exinde quærebat oportunitatem vt eum traderet. 17. Prima autem die Azymorum
accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? 18. At Iesus dixit: Ite in Luc. 22. a. 3. Mar. 14. b. 12.
ciuitatem ad quendam, & dicite ei, Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum dis- Luc. 22. a. 7.
cipulis meis. 19. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt Pascha. 20. Vespere autem Mar. 14. b. 17.
facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. 21. Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia vnus Lu. 22. b. 14.
vestrum me traditurus est. 22. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum Domine? Io. 13. b. 21.
23. At ipse respondens, ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. 24. Filius quidem ho- Ps. 40. c. 10.
minis vadit, sicut scriptum est de illo: va autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat 1. Corin. 11. c. 24.
ei, si natus non fuisset homo ille. 25. Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum
Rabbi? Ait illi: Tu dixisti. 26. Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque
discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite: hoc est corpus meum. 27. Et accipiens calicem gratias egit: &
dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes. 28. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis ef-
fundetur in remissionem peccatorum. 29. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis v- Marc. 14. c. 27.
que in diem illum, cùm illud bibam vobiscum nouum in regno Patris mei. 30. Et hymno dicto, exierunt in Ioan. 16. d. 32.
Montem oliueti. 31. Tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me, in ista nocte. Scriptum
est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. 32. Postquam autem resurrexero, præcedam vos Zac. 13. c. 7. Ma. 16. b. 7.
in Galilæam. 33. Respondens autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam Ioan. 13. d. 38.
scandalizabor. 34. Ait illi Iesus; Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me ne- Mar. 14. d. 31.
gabis. 35. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli
dixerunt. 36. Tunc venit Iesus cum illis in villam, quæ dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis: Sedete Lu. 22. d. 39.
hîc donec vadam illuc, & orem. 37. Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari & mæ-
stus esse. 38. Tunc ait illis: Tristis est anima mea vsque ad mortem: sustinete hîc, & vigilate mecum. 39. Et
progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, & dicens: Pater mi, si possibile est, transeat à me calix
iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. 40. Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormiētes,
& dicit Petro: Sic non potuistis vna hora vigilare mecum? 41. Vigilate, & orate, vt non intretis in tenta-

Digitized by Google

enim Christus de eo Pascha, quod discipuli sciebant ex lege post biduum futurum esse. Si autem Christus Pascha suum anticipauit, discipuli quando illud celebraturus esset, nesciebant: at dicit *scitis, quia post biduum Pascha fiet.* Quis autem hebdomadis dies fuerit, quo Christus hoc dixit, duabus ex rebus perspicuum est: primum ex die passionis, certum enim est Christum feria sexta passum esse, qui a Lucas ca. 23. 56. & Ioã. c. 19. 31. testantur postridie eius diei, quo Christus passus est, fuisse sabbathum, præterquam quod id omnis Ecclesiæ Catholicæ vsus docet: hoc si ita est, necesse est, vt feria tertia Christus hæc dixerit. Eodem enim die, quo agnum edit, id est Pascha celebrauit, mortuus etiam est, sed edit agnum hora noctis prima, id est initio diei decimæ quintæ: mortuus est hora fere sexta sequentis diei, vt vocant vsualis, eiusdem autem diei naturalis: inter feriam autem tertiam, & sextam duo interiecti sunt dies, hoc est *post biduum Pascha fiet.* Deinde ex magnifico illo ingressu Christi in Hierusalem idem colligitur. Ingressus enim est primo die hebdomadis, qui nobis nunc Dominicus est, vt & Ecclesia docet, & ex Ioanne c. 12. 1. intelligi potest. vbi scribit Christum ante sex dies Paschæ Bethaniam venisse, vbi Lazarus fuerat mortuus, versu autem 12. scribit in Hierusalem cum celebri illa pompa ingressum esse: vbi non leuis coniectura est propterea die præcedente ingressum non fuisse, sed Bethaniæ quieuisse, quod sabbathum esset, quo die non potuisset turba ramos arborum præcidere. Si ergo dies sabbathi sexta, vt ait Ioann. ante Pascha dies erat, Pascha fuit feria sexta sequentis hebdomadis: nam dies sabbathi à feria sexta sequente sexta dies est. Cùm autem Christus dixerit *post biduum Pascha fiet*, sequitur hoc eum dixisse feria tertia, quæ Latine dies Martis appellatur. Series ergo actionũ Christi à die Sabbathi, qua fuit Bethaniæ, vsque ad diem Paschæ, qua mortuus est, ex Euangelistis huiusmodi colligitur die sabbathi Bethaniæ cœnauit Ioan. 12. 2. feria prima Hierosolymam ingressus est Ioannis 12. 12. eodem die Bethaniam rediit, vbi hospitium habebat Matthæi 21. 17. feria secunda iterum rediit Hierosolymam Matthæi 21. 18. & Marci 11. 13. atque tunc cùm secus viam ficum vidisset, fructumque nullum inuenisset, illi maledixit: eodem rursus die Bethaniam ad hospitium reuertit Marci 11. 19. atque tunc, quia iam fortasse noctescebat, discipuli arefactam ficum videre non potuerunt: feria tertia mane iterũ rediit in Hierusalem, quo tẽpore Petrus arefactam ficum animaduertit, quia clara iã dies erat Marci 11. 20. 27. rursum eodem die credendum est eum Bethaniam rediisse: quia solebat, vt scribit Luc. c. 21. 37. singulis noctibus ab Hierusalẽ in montem oliueti secedere, ad cuius radicem Bethania sita erat. Postea Euangelistæ non narrãt eum Hierosolymam reuertisse vsque ad feriam quintam sub noctem, cùm Pascha celebrauit. Hoc ergo aut feria tertia sub finem diei, aut quarta sub initiũ noctis, quod & diei apud Hebręos initium est Christus dixit. Si ante finem feriæ tertiæ dixit, intelligendum erit, vt loquuntur exclusiue, quod ait *post biduũ Pascha fiet*, si intra quartam, inclusiue.

Christus quo die Hierosolymam ingressus.

Quo die Christus Pascha celebrauerit.

In secunda quæstione fuerunt, qui dicerent Christum eo anno Pascha non celebrasse, vt Euthymius, & Theophylactus referũt ver. 20. cæteri vero Græci à Latinis fere dissentiunt. Veterum enim Græcorum opinio videtur esse Christum die decima tertia mensis primi, qui Hebræis erat Nisan, nobis Martius, id est vno die ante tempus à lege præscriptum Exod. 12. 6. Pascha celebrasse, vt eius mors in

A ipsum diem Paschę, id est decimum quartum mensis primi incideret, veritasque figuræ responderet, & verus agn⁹ eodem die, quo typicus occideretur. Mortuus enim est Christus postridie, quam cũ discipulis agnum edit. Hæc est Origenis opinio tractatu in Matthæ. 35. Chrysost. & Theophyl. in cap. Ioan. 18. 28 & Euthy. hoc loco. Vnde recentiorum Græcorum natus est error, vt existiment, Christum in cœna illa postrema non azymo, sed fermentato pane vsum fuisse, quòd nõdum dies azymorum esset, id est decima quinta mensis primi postridie quã agnus occideretur Exodi 12. 18. Eorum argumenta
B hæc sunt. Primum, quod Ioan. cap. 13. 1. dicat Christum ante diem festum Paschæ cœnam illam egisse. Secundum, quod ex eodem Ioanne c. 18. 28. manifestum fit Iudæos cùm Christus condemnatus est, nõdum Pascha celebrasse: *& ipsi non intrauerunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent Pascha.* Tertium, quod idem Ioan. c. 19. 14. 31. affirmet Christum passum esse in parasceue Paschæ, id est pridie ante Pascha: dies autẽ Paschæ erat primus dies azymorum, Exod. 12. 18. & Leuit. 23. 6. itaque Christus cũ pridie primæ diei azymorum cœnam illam egit, non potuit in ea azymis vti. Hanc opinionem
C in explicatione quęstionis quartæ paulo post refutabimus: nunc tantùm dicimus, absurdissimum esse dicere Christum Paschæ celebrationem anticipasse qui omnem legem, quamdiu cũ hominibus versatus est, & seruandam esse docuit, & ad vnguẽ seruauit: inauditum autem est quemquam ante constitutum à lege diẽ Pascha celebrasse, vt etiã D. Tho. in commentariis in c. Ioan. 18. obseruauit. Latini omnes consentiunt Christum die decima quarta primi mensis ad vesperum agnum comedisse, quemadmodum lex præscribebat: sed illud Græcos Auctores, nonnullos etiam Latinos videtur fefellisse, quod
D sensum legis non animaduerterunt: inchoabant Iudęi dies suos à solis occasu, sicut Gręci, & Latini à nocte media: alij à solis ortu. Iubebat lex Exod. 12. 6. & Leuit. 23. 5. vt agnus die decima quarta mẽsis primi ad vesperam, vt Hebraice est בין הערבים inter duas vesperas agnus comederetur, id est in confinio vtriusque diei decimæ quartæ, & decimæ quintæ: solis enim occasus finis erat decimæ quartæ, initium decimę quintæ erat. Eadem quoque vtriusque diei vespera dicebatur decimæ quartæ diei, quia eius finis: decimæ quintæ, quia eius noctis initium erat, atque hoc est inter duas vesperas, quemadmodum
E Galli simili phrasi dicunt: *entre chien, & loup*, non vt quosdam interpretari memini, qui duas vesperas, alteram præcedentis, alteram sequentis noctis initium intelligunt, quod apertè legi contrarium est, qua pręcise cauebatur, vt illo puncto, quo diximus, temporis agnus ederetur, nec quicquam ex eo vsque ad matutinum tempus remaneret Exod. 12. 10. & Leuit. 22. 30. nec, vt quidam hęreticorum interpres exponit, qui vnam vesperam finem decimę quartę diei, alteram totam sequentis diei noctem intelligendam esse dicit. Hinc factum est, vt aliquãdo dicatur Christus die decima quarta, aliquando
F decima quinta Pascha celebrasse, vt infra versicul. 17. *Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesũ, dicentes, vbi vis paremus tibi comedere Pascha?* & Marci 14. 12. *Et primo die azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli, quo vis eamus, & paremus tibi, vt manduces Pascha?* & Lucæ 22. 7. *Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha*: quibus omnibus locis die decima quinta primi mensis Pascha, id est agnus Paschalis occidendus fuisse dicitur, cùm Exodi 12. 6. Leuit 23. 5. die decima quarta occidi iuberetur: ni-

Digitized by Google

mirũ, quia in vtriusque diei confinio occidebatur, nunc die decima quarta, nunc decima quinta occidi dicitur, quo tempore vsque in diem octauum fermentato pane vti non licebat Exodi 12. 15. Leuitici 23. 6. His locis, vt paulo ante apud Euangelistas adnotauimus, Græcorum error manifestissime refellitur. Matthæus enim, Marcus, & Lucas disertis verbis scribunt eam diem, qua Christus agnum comedit primam azymorum diem fuisse; quare non potuit Christus contra legem fermentato vti pane: quomodo autem Ioannes eum diem appellet Parasceuem, & cur Iudæi non eadem nocte agnum ederũt, in quarta, vt diximus, quæstione explicabimus. Nunc ex iis, quæ diximus, apparet, cur idem Ioãnes cap. 13. 1. dicat Christum ante diem festum Paschæ cœnam illam peregisse, etiam si demus eum non de Iudæorum, sed de Christi Pascha loqui, quod paulo post disputabimus: perinde enim est, ac si dicat, peregisse die decima quarta ad vesperum, quo tempore nõ nisi azymo pane vti licebat, vt ex illis, quæ antè adduximus, Exodi, & Leuitici testimoniis manifestum est. Itaque quod alij tres Euangelistæ die decima quinta, id est prima die azymorum factũ fuisse dicunt, id Ioannes ante diem festum Paschæ, id est, die decima quarta factum scribit, nulla vtique repugnantia, sed vsitata scripturæ consuetudine, qua agnus nunc die decima quarta, nunc decima quinta occidi dicitur, quia in vtriusque veluti iunctura occidebatur. Christum ergo in fine decimæ quartæ, & initio decimæ quintæ diei agnum edisse, ex hac Matthæi, Marci, & Lucæ, cum Ioanne collatione perspicuũ est, tũ etiã ex prioris quęstionis explicatione. Si enim hoc die mẽsis primi duodecima, vt probatũ est, Christus dixerat, cũ dixerit post biduũ Pascha futurũ, & haud dubiè de suo etiã Pascha loqueretur, sequitur eũ die decima quinta sub finem decimæ quartæ Pascha celebrasse.

De azymo contra Græcos.

Quo die Iudæi anno passionis Christi Pascha celebrarunt.

Tertia quæstio multo est difficilior, tres.n. sũt magnorum Auctorũ de ea sentẽtiæ, quæ magna cõtẽtione defenduntur. Prima eorũ, qui existimãt Christum & Iudæos eodem die & agnum comedisse, & diem festum Paschæ celebrasse, cuius opinionis Alcuinum veterem bonumque Theologum D. Tho. auctorem facit, quem nostro tempore multi non hæretici modò, sed maxime etiam Catholici, doctique viri sequuti sunt: potest autem his potissimum argumentis confirmari. Primũ, quod Matthæus hoc c. v. 17. & Marcus c. 14. 12. & Lucas cap. 22. 7. scribant, primam diem azymorũ fuisse, cùm discipuli Christum interrogarent, *vbi vis paremus tibi comedere Pascha?* primo autem azymorum die & agnum occidi, atque edi, & festum Paschæ celebrari lex præcipiebat: vtrumque igitur Iudæi, sicut & Christus eo die fecerunt. Secundum, quòd discipuli quasi omnium Iudæorum consuetudinem sequuti eo die Pascha celebrantium Christum interrogauerunt, *vbi vis paremus tibi comedere Pascha?* Tertium, quod Marcus ca. 14. 12. dicat fuisse primam diem azymorũ, *quãdo Pascha immolabant*, & Luc. ca. 22. 7. *in qua necesse erat occidi Pascha*. eodem igitur die Iudæi omnes immolauerũt. Quartum, quòd Christus iubeat infrà ver. 18. & apud Marcũ ca. 14. 14 discipulos certo cuidam homini dicere, *vbi est refectio mea, vbi Pascha cum discipulis meis manducem?* Vbi ita loquitur, quasi homo ille & lege, & consuetudine certò sciat ea nocte omnes Iudæos debere Paschalem esse agnum, ideoque non recusaturum eum locum illi domi suę præparare. Quintum, quòd principes sacerdotum, & seniores populi dicant, *non in die festo ne forte tumultus fieret in populo* vers. 5. & Marci 14. 2. Itaque cùm hoc dicebant, aut dies erat festus, aut adeo propinquus, vt ante illum Christum occidere non possent; inierũt autem hoc consilium, vt vers. 3. dicemus, initio feriæ quartæ: ergo aut ipsa quarta, aut saltem quinta feria, qua Christus agnum comedit dies festus Iudæorum erat. Eodem ergo die, quo Christus & agnũ ederunt, & Pascha celebrarunt. Sextum, quod Ioannes cap. 13. 1. aperte dicat Christum *ante festum diem Paschæ*, id est pridie Paschæ agnum comedisse, sequens igitur dies Pascha Iudæis erat: eodem ergo die, quo Christus, Paschalem agnum comederunt, & Paschæ festum celebrarunt. Septimum, quòd Ioannes cap. 13. 29. scribat, *Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus, eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum*, erat ergo aut idem, aut sequens dies Iudæorum festus. Octauum, quod Matth. cap. 27. 15. & Marcus cap. 15. 6. & Luc. cap. 23. 17. & Ioan. cap. 18. 39. dicant eo die, quo Christus crucifixus est, solutum fuisse à Præside Barabbã, quia die festo Paschę solebat Iudæis vinctum aliquem vnum, quem petiuissent, dimittere. Ille igitur ipse dies Pascha Iudæorum erat. Nonum, quod non sit credibile, Christum alio tempore, quàm Iudæos Pascha celebrasse, quòd si fecisset coram præside, quasi religionis reus accusatus esset: cùm causas vndique aduersus illum sacerdotes criminationum quærerent. Decimum, quòd si præter Iudæorum morem ante solennem, & vsitatum diem Pascha celebrasset, & illum ipsum hospitem, apud quem cœnauit, & omnes, qui factum nouissent, grauiter offendisset, quemadmodum nunc si quis siue Episcopus, siue priuatus homo diem Paschæ ante, aut post reliquum Christianum populum ageret, omnes offenderet. Vndecimum, si non eodem die Iudęi, quo Christus, egerũt Pascha, aut Christus diem præuenit, aut Iudæi procrastinarunt: neutrum lex facere permittebat, quẽadmodum Diu. Thomas in commentariis in cap. Ioannis 19. confirmauit. Duodecimum, si Christus alio die, quàm Iudæi Pascha celebrasset, & mortuus esset, veritas figurę minime respondisset, non enim verus agnus eodem die, quo typicus occisus esset. Hactenus hæc sententia confirmari potest. Secunda aliorum est, qui non eodem die, sed vno Christum ante Iudæos pascha egisse putant, in qua sententia Origenes tractatu in Matthæum 35. Chryso. & Theophyl. in cap. Ioan. 18. & Euthym. hoc loco, & Nicephor. libr. 1. cap. 28. sunt, præterquam quòd existiment Christum legitimum diem præuenisse: qua de re quarta post quæstione differemus. Huic opinioni iam diu Paulus Burgensis doctus, & diligens interpres magnum auctoritatis robur adhibuit. Potest autem & his argumentis comprobari. Primum, quod Ioannes cap. 18. 28. dicat Iudæos, cùm Christum coram præside accusarent, non ausos in prætorium introire, ne profanæ domus ingressu contaminati pascha edere non possent: nondum igitur ederant: atqui ederat Christus nocte iam pręcedente: non igitur eodem die Iudęi, quo Christus, sed postridie agnum ederunt, paschaque celebrarunt. Hoc argumentum efficax, & apertum est, multosque in hanc sententiam Auctores merito traxit. Respondent recentiores quidam, quod & Alcuinum iam olim respondisse apud D. Thomam lego, Pascha eo loco non agnum, sed azymos panes significare. Crederem si vllo exemplo, aut auctoritate probaretur. Nunc autem nec illi probant, & alia ex parte ex lege colligitur, necesse non fuisse, vt qui azymos panes ederent, mũdi essent: nam nec lex de ea re quicquam statuit, nec id vlla Iudęorum traditione introductum credẽdum est omnib. Iu-

Digitized by Google

dæis futurum intolerabile, cùm tam multis, tam leuibus, tam passim occursantibus rebus contaminarentur, vt vix se diem vnum mundos seruare possent: dies autem azymorũ septem essent, quo tempore quisquis fermentato vteretur pane, mortis reus erat: *Septem* (inquit) *diebus azyma comedetis, in die primo non erit fermentum in domibus vestris, quicumque comederit fermentum peribit anima illa de Israel à primo die vsque ad septimum*, Exod. 12. 15. quòd si contaminati azymo vesci non poterant, cùm tam frequenter, tamque multis contaminarentur rebus: quot quæso homines quotidie etiam festis diebus damnandi fuissent? Alij respondent, Pascha eo loco agnum significare, sed sensum esse, vt manducarent Pascha eadem nocte ante lucem, quia nõdum nox illa, qua agnum occidi, edique oportebat, prætererat. *Erat enim mane*, inquit Euangelista, *& non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent Pascha.* Hi Auctores eodem verbo, quo sententiam suam probare student, refutantur: verbo inquam, illo *mane*; prohibebat enim lex non solùm ne totus agnus, sed etiam ne quicquã ex illo vsque ad mane remaneret, Exod. 12. 10. quomodo ergo, si mane erat, totum illi agnum & occidere poterant, & comedere? Adde quod non tam mane esse poterat, vt clara iam dies non esset, nec enim simile vero est Iudæos, quãtauis agitatos rabie, ad Præsidem ante lucem, & antequam de lecto surgeret reum adduxisse, ne cuius gratiam ad condemnandum Christum conciliare oportebat, eum importuno aduentu offenderent. Cur ergo Ioannes, dicet aliquis, quasi de industria verbum illud, *mane*, posuit? vt significaret sequentẽ iam diem illucescere cœpisse: itaque non restabat dies vnus integer vsque ad diem, quo Iudæi Pascha celebraturi erant: itaque si tunc contaminati fuissent, non satis habuissent temporis, vt sese mundarent. Oportebat enim vno saltem die immundum manere. Itaque stat firmum argumentum Iudæos postridie, quàm Christum, Pascha celebrasse. Secũdùm est Ioan. 19. 14. *Erat autem parasceue Paschæ hora quasi sexta*: Loquitur autem Ioãnes de tempore, quo Christus damnatus, & cruci affixus est, eumque ipsum diem Paschæ Parasceuẽ appellat, id est pridie antè Pascha: nondum igitur Iudæi Pascha celebrarant. Respondent nonnulli non esse sensum, fuisse parasceuem Paschæ, id est pridie Paschæ, sed fuisse parasceuẽ sabbathi, quæ inciderat in diem Paschæ, quasi dicat, erat autẽ parasceue diei Paschæ: id probant: primũ, quod nusquam legamus Pascha parasceuem vllam habuisse, neque opus fuerat, cùm parasceue nihil aliud esset, quàm dies festum præcedens, quo festo non licebat, quæ ad victum pertinebant, apparare, inde vocata à Græcis παρασκευὴ ab Hebreis הכנה id est præparatio, quod in eo, quæ in diem sequentem necessaria essent, præpararent ur: die autem paschæ nõ prohibebat lex, sed potius cõcedebat, quæ ad vitam necessaria erant, præparare Exod. 12. 16. *Dies prima erit sancta, atque solemnis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis ijs, quæ ad vescendum pertinent* Deinde, quod nusquam legamus parasceuẽ, nisi sabbathi, vt Matthæi 27. 62. & Lucę 23. 54. *Et dies erat parasceues, & sabbatum illucescebat*, & clarius Diuus Marcus ca. 15. 4. *& cùm iam sero esset factum, quia erat parasceue, quod est ante sabbatum* ὅ ἐστι προσάββατον, quasi explicans, quid significaret parasceue, dixit esse προσάββατον, id est pridie sabbathi. Hæc omnia vera ego esse cõcedo, sed illud non concedo, idem esse apud Ioannem parasceuem paschæ: ac si dicat parasceuem sabbathi, quæ dies erat paschæ, quæ locutio non minus dura, & absurda

A est, quàm si, cùm festum D. Ioannis Baptistæ pridie festi Corporis Christi celebratur, de eo dic aliquis loquens vigiliam Diui Ioannis appellaret, non quod festi Diu. Ioannis vigilia esset, sed quòd vigilia corporis Christi, quæ in festum Diu. Ioannis incidisset: quis enim ita loquentem non derideret? parasceuẽ igitur paschæ Ioãnes appellauit, etiam si pascha parasceuem instituto suo non haberet, quia vt quæstione quarta docebimus, eo anno pascha Iudæorũ in sabbathum incurrerat, & quia sabbathum habet parasceuem, quod eo anno idem erat pascha, optimo consilio Ioannes diem præcedentem, quo Christus mortuus est, parasceuem paschæ nominauit, vt vno verbo lector intelligeret diem sequentem, &
B sabbathum fuisse, quia parasceuem habebat, & pascha, quia eam ipsam parasceuem paschæ vocauit, quod nemo vtique intelligere potuisset, si absolutè dixisset fuisse parasceuem. peiùs etiam mihi videntur respondere, qui nullius auctoritate codicis adducti locum emendant, & genitiuum *Paschæ* non legunt. Istud enim non est scripturam interpretari, sed delere. Tertium est, quod idem Ioannes eodem cap. 19. 31. dicat, fuisse magnum diem illum sabbathi, quasi non vulgare, sed sãctius, atque celebrius, quàm cæteris annis, eo fuisset anno: sanctius autem esse non potuit, nisi si eodem die paschæ festum ce-
C lebratum est: hac enim ratione verè magnum fuit, quia & sabbathum, & pascha. Respondent ij, quibus superior sententia magis placet, non vocasse Diuũ Ioannem sabbathum illud magnum, quod eodem die Iudæi pascha celebrarent, sed quòd vna ex diebus azymorum esset. Hi docti licèt viri nõ animaduertunt hoc nihil ad id, quod Ioannes; probare voluit, facere potuisse; reddebat enim rationem, cur Iudæi pilatum rogauerint, vt Christo, & latronibus crura frangerentur, quo citiùs animam exhalarent, & ante diem sabbathi de cruce tollerentur, quia nimirum die sabbathi tolli non poterant, & manere suspensa minime decebat, multoque minus eoquod
D magnum erat: quàm ad rem dies azymorum nihil afferebat impedimenti, cùm omnibus azymorum diebus, excepto primo, & vltimo, liceret laborare Exod. 12. 16. Itaque nihil sanctitatis, nihil magnitudinis sabbatho adhibebant. Sensus igitur est fuisse magnum diem illum sabbathi, quia & sabbathũ, & pascha erat, quorum neutro licebat aut corpora deponere, & sepelire aut in cruce fixa relinquere, ne diei celeberrimi sanctitas mortuorum corporum præsentia contaminaretur. Quartum est hoc capite apud Matth. vers. 5. & Marci 14. 2. *dicebant autem, non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo*, quibus verbis, vt in eius versus explicatione docebi-
E mus, noluerunt dicere, qui in eo concilio disceptabant, Christi cædem vsque in post pascha esse differendam, quemadmodum ij Auctores interpretantur, qui Iudæos existimant eodem, quo Christum die egisse pascha: sed potiùs voluerunt, vt eius mors acceleraretur, antequam dies paschę veniret, qui ipsis post duos dies futurus erat: hoc enim eorum inuidiæ, & crudelitati magis consentaneum est. Sunt, qui dicant sensum esse, conandum, vt ea ipsa nocte ante lucem Christus occideretur, antequam dies paschę illucesceret, qui & à Christo, & ab illis postridie celebrandus erat. Sed hi nimis mihi vi-
F dentur properare: nondum enim Iudæi comprehendendi Christi rationem inuenerant. Alij putant diem differre voluisse, sed inuenta proditoris Iudę opportunitate, qui Christum osculo, & sine tumultu tradere posset, consilium mutauisse, & ipso die, quo Pascha celebrabant, & comprehendisse

Digitized by Google

se,& condemnasse. Neque hi videntur considerare, quid Iudæi dicant, *ne forte tumultus fieret in populo*, qui quidem tumultus non tam ex Christi apprehẽsione, quàm ex morte excitari poterat, itaque non poterat Iudæ proditio eum impedire. nõ ergo propter inuentum, promptumque proditorem sententiam mutauerunt: nec tam illi Iudæi, quam eorum Iudas opportunitate vsus est, qui cùm intellexisset, eos de capiendo Christo consilia agitare, noluit homo auarus, & perfidus inuentis mercatoribus vendendi præceptoris occasionem amittere. Quintum est Ioã.13.1. *Ante diem festum Pascha sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo in finem dilexit eos, & cœna facta*, vbi dubium non est Ioannem *ante diem festum Pascha*, non quemlibet Pascha præcedentem diem, sed proximum, & pridianum appellare: illud autem dubium esse potest, vtrum de Pascha, quod Christus, an de Pascha, quod Iudæi celebraturi erant, id sit intelligendum: sed multo est probabilius, vt suprà indicauimus, Ioannem de Iudæorum Pascha loqui, cùm agat de cœna, quã Christus egit, & lotione pedum, quæ facta sunt initio eius diei, quo Christus Pascha celebrauit: itaque non dixisset Ioannes *ante diem festum pascha*, sed die festo Paschæ, si de Christi Pascha loqueretur, sicut Matthæus infra vers. 17. & Marcus cap.14.12. dixerunt, *prima autem die azymorum* cùm nõ de ipsa cœna, id est Paschæ celebratione, sed de eius præparatione loquerentur, quam pridie Paschæ fieri oportebat. Deinde, quia voluit Ioannes explicare, quibus rebus singularem illum amorem erga discipulos suos, de quo dicit, *In finem dilexit eos*, Christus ostenderit: ostendit autem nõ esu agni Paschalis, quod singulis faciebat annis: sed lotione pedum, & corporis, & sanguinis sui exhibitione, quod antè non fecerat. Hæc autem duo, vt idem Ioannes exponit, peracta iam typica agni Paschalis cœna facta sunt: itaque non nisi multa iam nocte, id est, die Paschæ aliquãtulùm prouecto fieri potuerunt: quare non potuit verè dicere *ante diem festum Pascha* facta fuisse. Nam quod quidam dicunt, *diem festum* accipi pro die, quem vocant artificiali ab ortu solis vsque ad occasum, qui dies nondum aduenerat, quia vsitatum esse non video, non libenter admitto. Reliquum igitur est, vt Ioannes de Iudæorum Pascha loquatur, quod omnibus commune ac notum erat, & de quo solo poterat lector, quod dicebatur intelligere. Sextum eodem c.v.29. discipuli putauerunt, cùm Christus Iudæ dixit *quod facis, fac citius* significare voluisse, *vt emeret ea, quæ ad diem festum Paschæ necessaria erant*, quod magis cõuenit, si nõdùm Pascha illud, de quo Christus loquebatur, aduenerat: sed in proximo erat. illud autẽ, quod Christus celebrauit, iam aduenerat: iam enim, cùm hæc dixit, agnum ederat. Septimum, si eo die, quo Christus mortuus est, Paschaque celebrauerat, Iudæorũ quoque Pascha fuisset, non licuisset Iosepho homini iusto, & cæteris, qui illi operam dederunt Christũ de cruce ponere, ac sepelire, cùm sãctæ illæ mulieres ne ad monumentum quidem ire, & Christum vngere voluerint propter diem sabbathi Lu.23.56. Octauum, minus etiã credibile est principes sacerdotũ, & seniores populi qui se religionis conseruatores profitebantur, eaque potissimum de causa Christum accusabant, quod religionem violare videretur, in ipsa eius accusatione religionem violare voluisse: quod profecto fecissent, si ipso die festo Paschæ omniũ sanctissimo, & celeberrimo capitalẽ aduersus Christum causam egissent, cùm nullo festo die causam vllam, vel leuissimam agere liceret.

A Fecerunt illi quidem nonnulla die sabbathi, quæ parum licere videbantur, sed multo minora, nempe Pilatum adierunt, rogarũtque, vt sepulchrũ custodiendũ curaret, ne Christi discipuli furarentur: accesserunt etiam ipsi ad sepulchrum, & positis custodibus, adhibitoque sigillo munierũt, sed hęc omnia vt dixi, leuiora erãt, quã die festo Paschæ hominem vel de media plebe, in iudiciũ rapere, accusare, cõdemnare, cruci affigere. Denique si non Deũ, tamen populũ credibile est eos timuisse, ne facti indignitate cõcitatus, quod hominẽ die Paschæ ad mortẽ trahi videret, & eum hominem, quẽ maxima pars sanctissimum Prophetã esse putabat, ipsos occideret:

B hoc.n. timore dixerant, *non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo*. Hãc igitur opinionem probabiliorem iudico, quia etsi fortasse pauciora, multo tamen certe fortiora habet argumenta, quæque multo difficilius, quã quę ad probandam alteram sententiã allata sunt, solui possunt. Nã quod primo loco obiectũ est Matt. ver.17. Mar.c.14.12. Luc.c.22.7. eum diem, quo Christus agnum edit, primum diem azymorũ appellare: primum autẽ azymorum diem fuisse Pascha, non difficile soluitur: Euangelistas non ex Iudæorum traditione, de qua quæstione 4. dicemus: sed ex lege loquutos esse: secundùm autem legem

C dies ille, quo Christus agnum comedit, verum Pascha erat. Atque id fortasse tacite significare voluerunt, cùm tam diligenter tempus notauerunt, dixeruntque primũ azymorũ diem fuisse, non Iudæos, sed Christum legitimo tempore Pascha celebrasse. Quod si nobis contendere liberet, diceremus, cùm discipuli Christum interrogarũt, vbi vellet Pascha præpararent, non fuisse primum azymorum diem etiam ex lege, quia nemo dubitare potest, quin id discipuli ante solis occasum die decima quarta primi mensis interrogauerint: post solis enim occasum nimis sero interrogauissent, cùm illo puncto tem-

D poris non parandum, sed edendum Pascha esset: dies autem decima quarta non erat prima dies azymorum, sed quia prima azymorum dies aspectabat, dixerunt *prima autem die azymorum*, quasi dicant, instante prima azymorum die; sicut ergo, cùm nondum esset prima azymorũ dies, id est Pascha Christi, dixerunt, *prima autem die azymorum*: ita cùm nondum Iudæorum Pascha esset; id est, prima ipsorum azymorum dies; quia tamen proxima erat, dicere potuerunt, primam azymorum diem fuisse: non enim semper Euangelistæ punctim tem-

E pus designant, sed aliquando more hominum vulgari, quod certum est, quemadmodum vnus Euangelista hora sexta, alius hora tertia Christum crucifixum fuisse dicit, quia inter tertiam, & sextã crucifixus est. Quamquam non ideo hæc dicimus, quod vera esse existimemus; credimus enim Euangelistas hoc loco de die azymorum, & Pascha Christi loquutos esse, sed vt doceamus, si alia ratione argumentum solui non posset, hac posse. Secundum hoc modo solui potest, discipulos iam à Christo monitos fuisse; ipsum ante alios Iudæos eo die,

F quem lex præscribebat, Pascha celebrare decreuisse. Iam enim illis dixerat; *scitis quia post biduum Pascha fiet*, quod ex Luca cap.22.7.8.9. clarius apparet: *venit autem dies azymorum*, id est, appropinquauit, *in qua necesse erat occidi Pascha, & misit Petrum, & Ioannem dicens; euntes parate nobis Pascha, vt manducemus. At illi dixerunt, vbi vis paremus?* Vnde perspicuum est priùs Christum discipulis indicasse, velle se die sequenti Pascha celebrare, quàm eum discipuli rogarent, vbi pręparari vellet; sed id alij Euangelistæ prætermiserunt, Lucas exposuit. Ad

Digitized by Google

tertium respondeo Euangelistas non de Iudęorum, A sed de Christi, id est, legitimo Pascha loqui, & illo ipso verbo, *in qua necesse erat occidi Pascha*, Lucam fortasse indicare voluisse Christum, etsi ante alios Iudæos, legitimo tamen tempore Pascha celebrasse, quo ex lege necesse erat occidi. Quod autem ait Marcus, *primo die azymorũ, in quo Pascha immolabãt*, non de Iudæis, qui tunc erant, sed aut de antiquis, qui legem, non traditiones sequebantur, aut de Christo, & eius discipulis intelligendum est, quasi dicat primam azymorum diem fuisse, qua veteres Iudæi Pascha celebrabant, aut qua Christus, & eius discipuli celebraturi erant. Ad quartum respondeo, B quamuis Iudæi eo anno, vt postea dicemus, festum Paschæ vno die post posuerint: neminẽ tamen ignorare potuisse ex legis præcepto eo die, quo Christus egit fuisse celebrandum; propterea hospitem illum mirari non potuisse, si Christus eo die celebraret: cùm omnes scirent eum, non Pharisæorum traditiones, sed legem Dei solitum sequi. Faciliùs etiam soluitur quintum: quod enim Iudæi dicunt, *nõ in die festo, ne forte tumultus fieret in populo*, non est argumentum diem iam fuisse festum, cùm ista dicebant: nã vt ver. 3. docebimus, hæc ab illis duodecima, aut C tertia decima die mensis dicta sunt: & verò sunt, qui putent sex ante Pascha diebus dicta fuisse: quare colligi inde non potest Iudæos eodem die, quo Christũ, egisse Pascha: nam vtrumque & Christi, & Iudæorum pascha appropinquabat, neutrum aduenerat. Sicut ergo si Iudæi eodem die, quo Christus, Pascha celebrassent, hoc dicere potuerũt: ita si vno post die celebrarunt, tantùm enim dicere volebãt expediendam diligenter, & citò rem esse, antequam dies festus adueniret: qui siue duobus, siue tribus, siue, vt alij volunt, sex diebus abesset, propinquus tamen erat. Ad sextum respondendum est, cùm Ioãnes dicit, *Ante diem festum Paschæ*, de Iudęorum Pa- D scha loqui pridie eius Christus, cùm agnum comedisset, Paschaque suum celebrasset, illa singularis amoris argumenta de quo loquitur, discipulis exhibuisse, vt paulò supra diximus. Septimum leue est, & à nobis paulo ante ad probandam contrariam sententiam ex eodem testimonio maius argumentum desumptum fuit. Octauum sic solui potest, Præsidem aut non ipso die Paschæ: sed pridie solitum fuisse vinctum vnum absoluere, quem à se Iudæi postulassent, quod & nunc alicubi fit, & tunc factum fuisse vero simile est: aut non eo die, quo Christus crucifixus est, Barabbam dimisisse, sed se- E quenti, qui Pascha Iudęis erat: dictum autem ab Euangelistis esse tunc eum Iudæis, dimisisse, quod tunc potestatem fecerit crastino eum die dimittendi. Ad nonum respondeo aut sacerdotes, qui Christum accusarãt, ignorasse illum ea nocte agnum comedisse, aut non ausos esse id crimen obiicere, cùm scirent Christum ex lege Pascha suum celebrasse. Ad decimum iam responsum est, propterea neminem offendi potuisse, quòd omnes scirent secũdum legem eo die quo à Christo celebratum est, Pascha celebrandum fuisse. Ad vndecimũ quæstione quarta respondebimus, nec Christum tẽpus anticipasse, F neque Iudæos distulisse: sed Christum secundùm legem: Iudæos secundùm traditiones suas egisse Pascha. Atque hac ratione postremum argumentum dissoluitur: cùm enim secundùm legem Christus Pascha celebrauerit, & eadẽ die mortuus fuerit, recte veritas figuræ respondit. Diximus tres in hac quęstione esse sententias. Itaque reliqua vna est, de qua nullum interpretem mentionem fecisse video. Rupertus in commentariis in hunc locum existimat Iudæos partim eodem die, quo Christum, partim postridie egisse Pascha: eodem quidem die, quia eadem nocte, qua ille, agnum immolarunt, & comederunt: postridie, quia non illum, sed sequentem diem otio, vt festum, celebrarunt, ne duos cõtinenter dies quiescere, ac cessare cogerentur: cùm dies insequens sabbathum esset. Hoc credibile quidem videtur esse, præsertim cùm constet ex Ioanne eo die, quo Christus mortuus est, nondum Iudæos edisse agnum: itaque probabilius dicere potuisset diem quidem festum eundem, atque Christum Iudæos celebrasse; agnum verò Paschalem postridie comedisse, vt nonnulli etiam auctores videntur existimare. Quarta nunc superest quæstio, quæ etsi omnium difficillima erat, explicata tamen copiose tertia facilis est. Quærebatur vtrinam Christus, an Iudęi legitimo tempore Pascha celebrauerint, si nõ eodem die celebrarunt. Origenes tractatu 35. in Matt. Chrysostom. & Theophyl in c. 18. Ioan. Euthym. in commentar. in hunc locum putant Christum vno die tempus celebrandi Pascha à lege præscriptum præuenisse, cuius rei Chrysostomus & Theophylactus rationem reddunt, vt mortẽ suã in diẽ sequentẽ, qui Pascha erat, reseruaret. Fallor, nisi ista eadem ratione, quam adferunt, refellantur. Nam si Christus die Paschæ mori voluit, vt typici agni figuram verus agnus impleret, cùm constet ex Euangelistis nocte præcedẽte, id est, eodem die naturali secundùm Iudæos illum egisse Pascha, sequitur eum non præuenisse tempus: sed die à lege constituto Pascha celebrasse. Nec, vt suprà diximus, credibile vllo modo est Christum ante legitimum diem Paschæ peregisse, cùm omnibus in rebus vsque ad finem vitæ, vt idem Chrysostomus docet, ad perfectum legem seruauerit, & nunquam licuerit tempus lege constitutum præuenire. Hanc denique opinionem cum suis argumentis satis quæstione prima refutauimus. Alij existimant Christũ quidem, & legitimo tempore Pascha egisse; Iudæos verò, in sequẽtem diem non alia de causa transtulisse, quam ne festi celebratione impediti, eo die Christũ occidere non possent, quæ opinio August. & Hieronymi pręclaris nominibus, vulgo commendatur; haud scio, quàm verè, nec enim de ea re quicquam legere apud eos auctores memini. Id etiam Diu. Thom. in commentariis in cap. 18. Ioannis doctè refellit, quod & lex, & consuetudo præciperet, vt si quis vno anno, quod aut immundus, aut impeditus esset, legitimo die non posset Pascha celebrare, mense sequenti die decimaquarta die mensis celebraret Num. 9. 10. 11. Eam ergo probo sententiam, quam multi non probant, neque Christum tempus Paschæ anticipasse, neque Iudæos distulisse, & non eodem tamen die celebrasse, sed Christum legis præscriptum; Iudæos maiorum suorum traditiones sequutos esse. Probat Rupertus in commentariis huius loci, & post eum Paulus Burgensis copiosissimè, diligentissimeque confirmat post exilium Babylonicum constitutum inter Iudæos fuisse, vt quotiescunque Pascha in feriam sextam incideret in sequentem diem sabbati transferretur, ne duo continenter dies festi consequerentur, quod populo graue erat, cùm nec sepelire mortuos, nec alia eiusmodi etiam pia opera, & non magnopere laboriosa facere possent diebus festis Eam traditionem multi iam productis Rabbinorum testimoniis probauerunt. Paulus verò Burgensis homo diligens, & fide dignus affirmat se cum Hebræo quodam eiusmodi rerum peritissimo ex Hebræorum Kalendario ducto calculo comperisse

Christus & Iudæi an legitimo die Pascha celebrarint.

Digitized by Google

eo anno, quo Christus mortuus est, Pascha in feriam sextam incidisse; itaque Christus ipsa feria sexta, vt lege præceptum erat, & Pascha celebrauit, & mortuus est. Iudæi verò, vt à maioribus constitutum fuerat, die sequenti celebrarunt. Scio Rabbi Abraham in commentariis in cap Leuitici 23. scribere in Misne, & in Thalmud reperiri aliquando Pascha in feriam secundam, quartam, & sextam, incurrere, sed nescio an propterea neget, cùm in sextam feriam incurrebat, solitum in sabbathum transferri; aut an tantùm auctoritatis mereatur, vt eius gratia ab aliorum sententia discedere debeamus.

B *Pascha fiet.*] Dies festus Paschæ celebrabitur, aut agnus immolabitur; vtrumque enim Pascha significat. Quod autem Origenes adnotat propterea dixisse Christum, *Pascha fiet*, & non Pascha erit, quòd illud Pascha, de quo loquebatur, vsitatum non esset, sed singulare, & ante tempus anticipatum, quasi diceret, etiam si solenne tempus Paschæ non erit, tamen à me Pascha fiet, subtilis argutia est, & à nobis suprà refutata, neque Græce est, fiet, sed γίνεται est, aut fit, præsenti posito pro futuro, sicut statim dicit παραδίδοται traditur pro tradetur, aut tradi oportet, cuiusmodi exempla adnotauimus cap. 17. 11.24.

C *Et filius hominis.*] Loquitur de se, vt solet, per tertiam personam. Cur autem filius hominis appelletur c.8.20. exposuimus.

Tradetur, vt crucifigatur.] παραδίδοται traditur, pro tradetur, aut tradi oportet, vt paulo ante docuim⁹; à quo tradendus sit, non dicit. Origenes autem, & D. Thomas in commentariis monuerunt, & à Patre traditum esse Rom. 8.32. *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*: & à se ipso ad Gal. 2. 20. *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me*, & ad Ephes. 5.2. *Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis*, & 25. *Viri diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea*; & à diabolo Io.

D 13. 2. & à Iuda Matth. 10. 4. & 26. 15. 16. & à Iudæis Matth. 27. 2. *Adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi*, & Marc. 15. 1. *Vincientes Iesum duxerunt, & tradiderunt Pilato.* & Io. 18. 35. *Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi*, & à Pilato militibus, vt crucifigeretur. Matth. 27.26. *Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur.* Diuerso tamen animo à diuersis traditum: à se, & à Patre, vt homines redimeret, à diabolo, vt redemptionem impediret, & traditores ad peccatū incitaret, à Iuda auaritia, à Iudęis inuidia; à Pilato timore, ne non satis amicus Cæsaris videretur. Hæc placent, illud nō placet, quod iidē auctores docent; propterea Chri-

E stum infinite loquutum esse, nec expressisse, à quo tradendus esset, vt omnes qui tradituri erant comprehenderet, non enim de omnibus; sed aut de solis sacerdotibus Scribis, & senioribus, aut de illis simul, & Iuda loqui arbitror; sic enim solet, vt suprà cap. 16. 21. & cap. 20. 19. Et verbo illo *tradetur*, videtur culpam, & reprehensionem indicare, quæ in Iuda, & sacerdotibus maxima fuit. Poterit aliquis dubitare, quorsum hoc Christus discipulis dixerit. Videtur suam diuinitatē probare voluisse; indicat enim

F se futura sciri, cum illi ipsi, qui tradituri erāt, necdū scirent, quo tempore occisuri eum essent, & adhuc inter se altercarentur, *non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.*

Vt crucifigatur.] Pœna tunc vsitata, & à Romanis introducta, vt c 27.35. explicabimus. Dicit tradendum esse, vt crucifigatur, quia in eum finem à Iudæis Pilato traditus est, clamantibus, *Crucifige, crucifigeeum*: de illis enim præcipue, vt paulo ante diximus, loquitur Christus.

3. *Tunc.*] Quid hoc aduerbio significetur, non omnibus conuenit. Sunt qui putēt sex dies ante Pascha significari, quod eo tempore scribat Ioannes cap. 12 10. 19. principes sacerdotum conuenisse, vt de occidendo Christo deliberarent: quod si ita est, aduerbium illud τότε tunc non præcise tempus illud, de quo Euangelista loquebatur, sed quod non longe aberat, significabit, quasi diceret, sub idem tempus. Probabilius est, quod vulgo credit Ecclesia, hoc Concilium biduo ante Pascha, id est, eodem tempore, quo Christus discipulis dicebat; *scitis, quia post biduum Pascha fiet*, coactum fuisse: videtur enim Euangelista cùm dixit τότε tunc, punctum temporis indicare voluisse, vt significaret eodem tempore, quo sacerdotes dicebant, non oportere Christum in die festo occidere, Christum dixisse oportere vt in die festo occideretur, vt appareret plus diuinum decretum, & Christi prædictionem, quàm Iudæorum consilia valuisse.

Congregati sunt principes sacerdotum.] Eodē loco Matthæus indicat, & vnum sacerdotem principem fuisse, & multos, quod ca. 2. 4. explicauimus. Græce additur, quod Latine non legitur καὶ οἱ γραμματεῖς, & Scribæ, quos verisimile est Christum cum principibus sacerdotum, & senioribus populi coniunxisse: quemadmodum de eadem re loquens Mar. 14. 1. & Lu. 22. 2. coniūxit, & suprà c. 2. 4. Hi enim Iudæorum concilium conficiebant, principes sacerdotū, id est, capita familiarum sacerdotalium cum summo sacerdote, qui simpliciter Princeps sacerdotum vocabatur; Scribæ, qui legisperiti erāt; seniores populi, quasi tres Reipublicæ status, vt cap. 2. 4. probauimus. *Quid atrium.*

In atrium.] εἰς τὴν αὐλὴν in aulam, ad verbum. Itaque sunt, qui interpretantur in palatium Principis sacerdotum, quod probabile esse non videatur clandestina consilia de homine sanctissimo occidendo in atrio, id est, in ipso domus ingressu, & in loco aperto, ac iudiciali habita fuisse, & scribit Athenæus lib. 5. τὴν αὐλὴν Græcis regnum palatia significare, sicut aula Latinis idem est, quod regia, & aulici, qui regiam frequentant. Noster interpres fere semper atrium conuertit, vt hoc loco, & infra vers. 58. & 69. & Marc. 14. 54. 66. & Lu. 11. 21. & 22. 55. & Ioann. 18. 15. & Apocalypsi 11. 2. Multo melius, meo quidem iudicio, quàm si palatium conuertisset: nam ex vers. 58. manifestum est locum illum, de quo Euangelista loquitur, quemque vocat αὐλὴν, non totam fuisse domum, aut magnam aliquam domus aulam; sed locum apertum in ipso aditu domus, quem Latini cortem appellant, indeque Galli *Court*; Itali, & Hispani *Corte*. Ait enim eo loco Matthæus, *Petrus autem sequebatur eum à longe vsque in atrium principis sacerdotum, & ingressus intro sedebat cum ministris, vt videret finem*: clarius etiam vers. 69. *Petrus verò sedebat foris in atrio*: atrium igitur erat foris, & Marc. 14. 68. *& exiit foras ante atrium, & gallus cantauit.* & cap. 15. 16. *Milites autem duxerunt eum in atrium prætorij*, id est, eduxerunt ab interiori domo, vbi Præses erat, in exteriorem cortem, vbi milites, & omnis populus promiscue solebat esse, vt purpura induto illuderent. Ex loco etiam Apocal. 11. 2. apparet αὐλὴν cortem domus fuisse.

Qui dicebatur Caiphas.] Homo erat auarissimus, & perditus, qui qua ratione ad summum peruenerit sacerdotium, lib. 18. Antiquitatum c. 3. & 6. Iosephus tradit.

Digitized by Google

4. *Et concilium fecerunt.*] καὶ συνεβουλεύσαντο, vnanimi consensu consilium ceperunt.

Vt Iesum dolo tenerent.] Clam & fraudulenter, non aperta vi, quia timebant populum, vt Lucas cap. 22. 2. expressit.

Et occiderent.] Huc omnia eorum consilia tendebant; sæpe enim antè occidere tentauerant: quo autem modo id deliberauerint, Ioannes cap. 11. 47. 8. 9. 50. copiosiùs narrauit. *Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisæi concilium, & dicebant, quid facimus? quia hic homo multa signa facit: si dimittimus eum sic, omnes credent in eũ, & venient Romani, & tollẽt locum nostrum, & gentem; vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cùm esset pontifex anni illius, dixit eis, vos nescitis quicquam, neque cogitatis, quia expedit vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Quanquam hoc consilium diuersum ab hoc, quod Matthæus narrat, fuisse arbitror: nam illud sex diebus ante Pascha habitum est, vt ex initio 12. cap. intelligitur, hoc autem duobus tantùm, vt diximus ante Pascha diebus. Descripserat iam olim sapiens hoc impiorum consilium Sap. 2. 12. 13. 14. *Circumueniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiã Dei habere, & filium Dei se nominat, factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum.*

5. *Dicebant autem, non in die festo.*] Dubium, vtrùm significare voluit ante, an post diem festum occidẽdum esse. Qui putant eodem die, quo Christũ, Iudæos Pascha celebrasse, sensum esse existimant *non in die festo*, i. differatur vsque in post diẽ festum; sed postea nactos Iudæos Iudæ ad perditionem parati occasionem, consilium mutauisse, quod ver. 2. refutauimus. Qui postridie quàm Christum Iudæos Pascha celebrasse dicunt, meliùs explicare possunt *non in die festo*, i. ante diem festum occidatur, vt sup. probauimus. Diem autem festum quidam omnes septem azymorum dies intelligunt, quia omnes festi suo quidem modo dicebantur. Alii, vt mihi videtur, probabilius solum diem Paschæ simul, & Sabbathi, quibus diebus neminem accusare, condemnare, crucifigere licebat, ideoque meritò timeri poterat, ne populus audaci & nefario scelere incitatus tumultum moueret, quæ ratio aliis azymorum diebus locum non habebat.

Ne fortè tumultus fieret.] γένηται fiat: verba enim sunt Iudæorum, non Euangelistæ. Quæri autem potest, cur timuerint, ne tumultus in populo excitaretur. Illud salua pietate credi potest, nullo eos bono animo id timuisse, ne quis fortasse de populo in seditione periret, ne religio impediretur, sed ne sibi eriperetur concurrente ad diem festum infinita vndique hominum multitudine, vt Hieronymus, Beda, & Euthymius existimant. Vero simile enim erat in tanta multitudine futuros plures qui in Christum credidissent, eumque ex sacerdotum manibus eripere conarentur. Credo ego ipsos sibimet timuisse, ne concitatus populus in se irrueret, atque interimeret, quod, quemadmodum ait Chrysosto. & Theophylactus, laturus esse non videretur, vt die Paschæ, quo qui digni morte erant, absoluebãtur, Christus innocentissimus ad mortem traheretur. Hoc enim metu sæpe iã alias manus ab eo abstinuerant Marci 11. 18. & cap. 12. & Lucæ 20. 19. & 22. 2.

6. *Cum autem Iesus esset in Bethania.*] Vbi Bethania sita esset, & quantum à Hierosolyma distaret, supra docuimus. Incurrit autem in hunc locum vulgaris quæstio, & nostro præsertim tempore magnis scriptis voluminibus agitata, vnáne, an plures mulieres fuerint, quæ viuentem adhuc Christum vnxisse reperiuntur, vt hoc loco, & apud Marcum c. 14. 3. & apud Lucam cap. 7. 38. & apud Ioannem cap. 12. 3. Melius in partes distributa quæstio explicabitur. Tres igitur in vna quæstione sunt. Prima, an Simon ille, apud quem Christus apud Lucam prandisse, aut cœnasse dicitur, idem fuerit, atque hic, quem Matthæus, & Marcus Simonem Leprosum vocant; Ioannes non nominat. Secunda, an eadem apud 4. Euangelistas fuerit mulier, quæ vnxerit Christum. Tertia, si eadem fuit, an idem fuerit factum, id est, semelne, an sæpius Christum vnxerit. Quod ad Simonem attinet, apud quem Christus cœnabat, D. Augustinus libro 2. de consensu Euangel. cap. 69. & Beda in commentariis in cap. 7. Lucæ, & Euthym. hoc loco putant duos fuisse Simones, alterum Pharisæorum apud Lucam, alterum leprosum apud Matthæum, quem Marcus, & Ioannes non nominauerint. Eorum rationes sunt, quod factum illud, quod Lucas narrat, in Galilæa accidisse videatur; hoc autem, quod narrat Matthæus, Bethaniæ, id est, prope Hierosolymam; deinde quod ille Pharisæus, hic leprosus cognominetur. Possumus hic aliam adiicere rationem, credibile non esse Simonem hunc, de quo Matthæus loquitur, fuisse Pharisæum, cum hoc instante Christi passione acciderit, quo tempore omnis Pharisæorũ secta infensissima Christo erat; tantum abest, vt Pharisæus conuiuio eum exceperit. Chrysostomus verò homilia in Matthæum 81. & Ambrosius libro 6. in c. 7. Luc. eundẽ Simonem fuisse credunt, quod ego paulò probabilius esse arbitror. Primum, quod vterque eodem nomine Simon appelletur, quod etsi pluribus commune esse poterat, tamen aliquid est argumenti nomen idem. Deinde, quod, vt posteà probabimus, eadem fuerit mulier, quæ & apud Lucam, & apud Matthæum Christum vnxisse dicitur, quæ cum tam libere, tam sæpe in domum Simonis ad vngendum Christum ingressa sit, est vero simile fuisse Simoni, eiusque domui familiarem, cumque Bethaniæ habitaret, sequitur eundem fuisse Simonem; nam quod scribit Lucas, cùm, quo loco acciderit, non exponat, & hospitem Christi Simonem vocet, quemadmodum & Matthæus, qui id in Bethania factum dicit, ibidem etiam accidisse credendum est. Præterea probabile est Simonem illum, de quo scribit Lucas cum primum domo, & conuiuio Christum excepit, ita ab eo edoctum fuisse, vt illi postea familiaris fuerit, sæpeque postea Bethania iter habentem, aut hospitio, aut conuiuio honorauerit. De secunda quæstione contentiosius à multis disceptatur. Origenes tractatu in Matthæum 36. probabile esse arbitratur, quatuor diuersas apud quatuor Euangelistas fuisse mulieres, quæ vnxerunt Christum, quod mihi ne disputabile quidem videtur esse, cùm manifestissimum sit Matthæum saltem, & Marcum, quasi eius abbreuiatorem, idem eodem loco, eodem tempore factum narrare: itaque de eadem loqui muliere; quare vt plures fuerint, non nisi tres esse potuerunt; vna, de qua Lucas; altera, de qua Matthæus simul, & Marcus: tertia, de qua Ioannes scribit: atque hanc ipsam opinionem Origenes amplectitur, itemque Theophylactus in commentariis in c. 7. Lucæ, & Euthymius hoc loco. Quorum nonnullæ etiam non omnino improbabiles coniecturæ sunt, quod illa de qua Lucas peccatrix appelletur; hæc, de qua Matth. & Marcus, non peccatrix, sed prophetica potius fuisse significetur. *Quid*, inquit, *molesti estis huic mulieri? mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendũ me fecit.* ver. 10. 12. Præ-

Simones an duo fuerint Christi hospites.

De vna, vel triplici Magdalena quæstio celeberrima.

Digitized by Google

terea illa apud Lucam longo ante passionem tempore Christum vnxit, vt ex his, quæ eo loco à Luca narrantur, intelligitur: hæc de qua Matthæus & Marcus, duobus tantùm ante mortem Christi diebus. *Scitis quia post biduum Pascha fiet*, v. 2. Illa altera, de qua Ioannes, sex diebus antè. Ioan. 12. 1. Alii duas fuisse putant, sed quæ fuerint, inter se dissentiunt. Hieronymus hoc loco, & Bernard. in serm. de Maria Magdalena vnam illam fuisse putãt, de qua scribit Lucas; alteram eandem, de qua Matthæus, Marcus, & Ioannes: illã Lucæ ab hac fuisse diuersam. Ita probant, quòd illa lõgè ante Pascha & mortẽ Christi; hæc imminente morte vnxerit Christum: deinde quòd illa pedes tantùm, hæc pedes & caput vnxerit, vt posteà explicabimus. Hanc verò de qua Matth. Marcus & Ioannes scribunt eandem, & vnã esse ita docent, quod eodem tempore, eodem loco vnxerit Christum. Chrysost. vero homilia 81. in Matthæum & 61. in Ioann. Leontius, & Theophylact. in cap Ioann. 12. 1. mulierem, de qua Lucas, Matthæus, & Marcus scribunt, eandem; Eam verò, de qua Ioannes, diuersam fuisse putant hoc, opinor, argumento, quod & Lucas, & Matthæus, & Marcus apud Simonem vnxisse dicant, quem, vt diximus, eundem fuisse putat Chrysost. Ioannes verò non apud Simonem, sed potius in domo Lazari, aut sororum eius vnxisse indicet, cùm dicat Martham ad mensam ministrasse cap. 12. 2. Alii vnam tantùm, de qua quatuor Euangelistæ meminerunt, fuisse dicunt, vt August. lib. 2. de conf. Euangelist. c. 69. Gregor. hom. 33. in Euang. vt quidem videtur, Beda hoc loco, & in c. 7. Lucæ, quod ego multo arbitror esse probabilius. Primùm, quòd tacitus Ecclesiæ sensus in hanc partem inclinet. Deinde, quòd Ioannes cap. 11. 2. volens describere Mariam sororem Lazari, & Marthæ, *Maria autem*, inquit, *erat, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit capillis suis pedes eius*: qua descriptione minimè vsus fuisset, si plures fuissent mulieres quæ pedes Domini vnxissent; nec enim lector, de qua ex multis loqueretur, intelligere potuisset. Omnia autem argumenta, etsi multa sunt, quibus plures fuisse probatur, minùs quam hoc vnum, habent ponderis; nam quòd illa de qua Lucas loquitur, longo antè tempore Christi pedes vnxerit, non eo valet, vt probetur diuersam fuisse mulierem, sed factum diuersum: quod non solùm concedimus, sed paulò etiam post probaturi sumus. Quòd autẽ illa pedes, hæc caput vnxerit, aut nihil, aut idem probat: non semel eandem mulierem, sed bis vnxisse. Adde quod etsi Lucas non expressit, credibile est illam etiam Lucæ mulierem Christi caput vnxisse; cùm enim, vt posteà docebimus, consuetudo regionis fuerit in conuiuiis non pedes, sed caput vngere, credendum non est piam mulierem prætermisso capite, vnde incipiendum erat, solos vnxisse pedes. Et quidem apud Ioannem simile legimus exemplum. Nam cùm ex Matthæo & Marco constet eandem mulierem secundò instante Christi passione eius caput vnxisse, Ioannes nonnisi pedes vnxisse dicit, nimirum, quia neminem putabat tam exigui fore iudicii, vt intelligeret pedes vnxisse, non caput; nominarunt ergo Lucas, & Ioannes eam partem corporis, quæ vngi non solebat, vt ex ea cætera, quæ vngi solebant, vncta etiam fuisse intelligerentur, & vt singularis charitatis, & studii erga Christum factum declararent, ideo eodem pertinet, quod dicunt capillis suis Christi pedes tersisse. id enim singulare erat, & insolitum fieri: hoc est, quod apud Lucam Christus Simoni obiicit cap. 7. 44. 46. *Intraui in domum tuam, oleo caput meum non vnxisti, hæc autem vnguento vnxit pedes meos*, quasi dicat, tu mihi caput non vnxisti, quod vngi solet, hæc non solum caput, sed etiam pedes vnxit, qui vngi non solent. Quod autem illa apud Lucam peccatrix appelletur; hæc verò, de qua alii loquuntur Euangelistæ, non peccatrix, sed sancta fuisse videatur, non est argumentum fuisse diuersam, sed diuerso tempore diuersis fuisse moribus, vt rectè D. Augustinus & Beda respondent. Cætera, si quæ sunt argumenta, in tertiæ quæstionis explicatione dissoluentur.

Magdalena bisne, an semel Christum vnxerit.

Quærebatur ante, an idem fuerit factum. Qui plures dicunt fuisse mulieres, plura quoque facta fuisse dicant, necesse est: qui vnam, vnum fuisse dicant, necesse non est; sed plerique tamen dicunt. Alii vnam fuisse, quæ ter vnxerit, primum apud Lucam longe ante passionem, secundò apud Ioan. sex diebus ante Pascha, tertiò apud Matthæum, & Marcum duobus tantum ante passionem diebus. Alii vnam fuisse, quæ bis vnxerit, primum apud Lucam longe ante, secundo apud Matthæum, Marcum, & Ioannem imminente Christi passione; ita sentit Ambrosius in cap. 7. Lucæ, & Augustinus lib. 2. de consensu Euangelist. cap 69. & Beda hoc loco, quam ego sententiam omnium probabilissimam esse arbitror. Vnam fuisse mulierem superiore quæstione probatum est, bis vnxisse probandum nunc est; quod iisdem ferme rationibus probari potest quibus alii diuersas fuisse mulieres probare solent, quod tunc peccatrix fuerit, nunc sancta, tunc longe ante passionem: nunc instante passione. Adducunt alii, quod tunc pedes tantùm, nunc caput, quasi tunc peccatrix indigna esset, quæ Christi caput attingeret, quod Augustinus & Beda solent dicere; sed hoc paulo ante refutauimus: probandum etiam est non sæpius, quam bis Christum vnxisse, vt existimare diximus quosdam. Id autem sic ostenditur: si ter vnxisset, aliud esset factum, quod Matthæus, & Marcus, aliud, Ioannes narrat: nam Matthæum, & Marcum idem narrare factum perspicuum est. At Ioannes non diuersum, sed idem factum narrat, quod ex multis circumstantiis apparet ex eodem loco Bethania, ex eodem vnguenti genere nardo pistica preciosa, ex eadem Iudæ murmuratione, ex eadem defensione Christi; quis enim credat, si quatuor tantum diebus ante eundem murmuratorem Christus reprehendisset, tam cito in facto omnino simili, si tamen non eodem, iterum fuisse murmuratum? Duo tantum sunt, quæ huic sententiæ non bene videntur conuenire, alterum quòd Ioannes scribat id ante sex dies Paschæ accidisse, Matthæus, & Marcus biduo ante Pascha; sed Augustinus, & Beda rectè respondent Matthæum & Marcum per ἀνακεφαλαίωσιν loquutos esse, quia non seruato ordine temporum; cùm iam dixissent *post biduum Pascha fiet* resumpserunt, quæ sex diebus ante Pascha facta fuerant, quæque ipsi ante, quia necesse non erat, non narrauerant: nunc quia necesse est, narrant; vt occasionem declarent, quam Iudas aucupatus est Christi vendendi, quod auarissimus esset homo, ægreque ferret non quidem vnguentum ex vase, sed vnguenti precium ex manibus suis effluxisse, quod Ioannes magis exposuit c. 12. ver. 6. *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea, quæ mittebantur, portabat.* Alterum iam à nobis explicatum est, quod apud Matthæum, & Marcum, solum caput, apud Ioan. solos pedes ea mulier vnxisse videatur; vtrumque enim & caput, & pedes vnxisse diximus, sed vt Augustinus ait, sæpeque apud Euangelistas vsu venit, Matthæus vnam par-

Digitized by Google

tem, Ioannes alteram exponit. Cuius rei ratio etiam aliqua, non improbabilis reddi potest; Ioannes non Christi passionem, sed totam historiam seruato ordine temporis exponebat, volebatque eius mulieris in Christum singularem charitatem explicare, propterea omissa capitis vnctione, quæ vulgaris erat, pedes, quod erat rarum, vnxisse dixit. Matthæus verò & Marcus non id agebant, vt mulieris singularem affectum commendarent; sed vt Iudæ declararent auaritiam, quæ eum ad vendendum Christum impulisset; de qua venditione, totoque passionis ordine dicere aggrediebantur, quã ad rem nihil attinebat dicere, vtrum mulier caput, an pedes vnxisset, ideò, quod fieri solebat, id tantũ B dixerũt, vnxisse caput. Illud verò quod ad rem maximè pertinebat, diligentissimè exposuerunt, vnguentum magni fuisse pretij: hoc enim Iudæ auaritiam & cupiditatem accendit, quam illi volebãt explicare. Summa igitur est, eundem fuisse Simonem apud quem Christus bis conuiuio exceptus est, quẽ multi credunt à Christo inter alios leprosos à lepra fuisse purgatum. Theophylactus verò scribit nonnullos existimare illum fuisse eundem, apud quem Christus vltimam cum discipulis cœnam egit, sed hoc secundum ver. 18. refutabimus: vnam item C fuisse mulierem, eamque Lazari & Marthæ sororẽ, quæ Maria Magdalena dicebatur, vt ex Ioanne c. 11. 2. colligitur, & de qua Christus septẽ eiecerat dæmonia Marci 16. 9.

In domo Simonis Leprosi.] Rectè Hieronym. & Beda monuerunt, credendum non esse tunc Simonem fuisse leprosum; nec enim Christus ad eum diuertisset, certè in ciuitate ille non habitasset, cùm leprosi à cæterorum hominum consortio remouerẽtur, sed aliquando lepram habuisse, ex qua etiam iam curata leprosi nomen retinuisset. Diximus modò quorundã esse sententiam illum priùs à Christo curatum fuisse, quod eo est probabilius, quo plus D ille caritatis erga Christum ostendit, quasi accepti beneficii memor. Illud autem mihi non videtur esse necessarium eum aliquando fuisse leprosum: poterat enim etiam si leprosus non esset, aut propter lepræ similitudinem, aut propter aliquem ex maioribus suis, qui lepram habuisset leprosus cognominari, sicut videmus quosdam Rufos, quosdam Barbatos, quosdam Tonsos appellari, cum nec illi rufi, nec illi barbati, nec illi tonsi sint. Quæri potest, cur neque Matthæus, & Marcus Pharisæum, neque Lucas leprosum appellauerit, id fortasse nullum habet operæ precium, sed coniectura aliqua est Lucam, cùm prædicationis Christi initia narra- E ret, personæ, a qua exceptus esset, qualitatem exponere voluisse, vt indicaret etiam inter Pharisæos fuisse nonnullos, qui Christo operam darent, Matthæus autem & Marcus, cum non id agerent, noluerunt Pharisæum, quod cognomentum illius non erat, sed nomen sectæ commune; at leprosum, quod eius cognomen erat, appellare.

Quid vnguenti alabastrum.

7. *Habens alabastrum vnguenti.*] Plerique alabastrum vas ex lapide alabastro factum interpretantur, quo vnguenta solebant asseruari, quod ex ea materia fieri solerent, quæ humorem vnguenti diutissime conseruaret, Pliniumque Auctorem citant lib. & 13. c. 2. lib. 35. cap. 8. Repugnat quod ait Mar- F cus cap. 14. 3. *& fracto alabastro effudit super caput eius*; quo enim modo tam facile confringere potuisset, si ex materia fuisset alabastri? Sunt qui dicant, prius vnguentum effudisse, deinde fregisse vas, cum nihil iam in eo remansisset vnguenti, quod mihi nullo modo probari potest; primum, quod Mar- A cus ita loquatur, vt non obscurè significet prius fregisse vas, deinde vnguentum effudisse, atque ideo fregisse, vt vnguentum effunderet καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον κατέχεεν κατὰ κεφαλῆς αὐτοῦ, cum fregisset alabastrum effudit super caput eius. Deinde quia ratio ipsa docet propterea fregisse vas, vt copiosius vnguentum efflueret, nihilque in vase remaneret; ea enim ratione abundantem charitatem pia mulier ostendit, quod in vngendo Christo vsque adeo vnguento non pepercerit, vt vas etiam confregerit; ne quid, etiamsi vellet, retinere posset. Nam, effuso iam toto vnguento quorsum obsecro vas confregisset? Seruasset potius, vt iterum in illud vn- B guentum infunderet. Credo ergo esse probabilius ex alia fragili materia fuisse vas factum, sed alabastrum appellatum, aut quia ex alabastro vnguentaria vasa fieri solebant, ita vt, etiamsi ex alia materia aliquando fierent, alabastrum dicerentur, aut quia ea erat forma, vt ansa carerent, qualibus etiam nunc myropolas, & pharmacopolas, vti videmus; id autem alabastri nomen significat, vt Suidas adnotauit.

Pretiosi.] βαρυτίμου, grauis pretii, vt Latini etiam aliquando loquuntur, aut vt alii habent codices πολυ- C τίμου magni pretii, quemadmodum apud Marcum cap. 14. 3. & apud Ioannem cap. 12. 3. legitur. Nec enim ad solam vnguenti qualitatem, sed etiam ad copiam referendum esse mihi videtur, vt non solùm sensus sit vnguentum adeo fuisse bonum, vt etiam parum magni pretii esset, sed etiam tanta copia effusum fuisse, vt magni esset pretii; quemadmodum Iudas in hac re optimus interpres dixit ver. 9. *Vt quid perditio hæc? potuit istud vnguentum venundari multo*; id Ioannes magis explicauit: dixit enim eam mulierem libram vnam vnguenti effudisse. Hunc esse sensum, vt credam, moueor verbis Marci, & D Ioannis, qui vtrumque dixerunt, vnguentum & pretiosum fuisse, & pisticum, si ita tamen libeat interpretari, vt pisticum, probatum significet, de qua re paulo post disseremus. Quod enim ad nardũ, non ad vnguentum epithetũ illud referatur, aut nihil, aut parum interest. Marcus, & Ioannes ita dixerunt, *vnguenti nardi pistici*, aut vt Græce est, pisticæ pretiosæ, quod quia huic loco Matthæi coniunctum est, explicare obiter libuit. Nardus quid sit philosophi, & medici tradiderunt. Apud Plinium, & Dioscoridem, quicquid de ea re lector desiderabit facile reperiet; illud ex sacris etiam literis intelligimus miræ fragrantiæ fruticem fuisse Canticorum 1. 12. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus* E *mea dedit odorem suum*, & cap. 4. 13, 14. *Emissiones tuæ paradisus malorum Punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus, & crocus fistula, & cinnamomum cum vniuersis lignis Libani, mirrha, & aloë cum omnibus primis vnguentis.* Nardum ergo pisticum ex loco πιστι- χὴν nonnulli esse putant, vt D. Augustinus tract. 50. in Ioan. quod ideo à paucis receptum est, quod nullum eiusmodi apud cosmographos locum legamus. Communis, ac magis recepta interpretatio est, quam paulo ante attigimus, pisticum vocari nardum, quasi fidelem, probatam, non falsam, non adulterinam, πίστις enim fides est. Ita Euthymius, & Theophylactus in commentariis in cap. Marci 14. Suam cuique licet sequi sententiam, sed hæc mihi F non placet. Primum non πιστικὴ, sed πιστὴ nardus appellanda erat, vt fidelis, vt probata esse significatur. Deinde hoc ipsum nomen πιστὴ eo sensu nimis fuisset insolens, & inauditum; nec enim de rebus inanimis dictum vsquam legisse memini, præterea non nardus, sed vnguentum potius pisticum appella-

De Nardo.

Quid vnguentum pisticum.

Digitized by Google

tum fuiſſet; non enim nardus, ſed vnguentum myropolarum artificio, & auaritia corrumpi, & adulterari poterat: videmus autem Euangeliſtas vnguentum quidem pretioſum, nardum autem piſticum appellaſſe. Denique ſi idem eſſet vnguentum piſticum, quod probatum, & optimum, idem etiã eſſet, quod pretioſum: at Euangeliſtæ diſtinguunt, quaſi aliud piſticum, aliud pretioſum ſit. Autor ille, quiſquis fuit, qui in Marcum commẽtarios ſcripſit, qui Hieronymi nomine honorantur, piſticum nardum interpretatur myſticum, quod vnguentum illud Chriſti, vt ipſe ait, ſepulturã ſignificaret. Quod neſcio an Euangeliſtis venerit in mentem. Propius accedit ad veritatem, quod nonnulli ſuſpicati ſunt apud Marcum & Ioannem pro piſtica legendum eſſe ſpicata; atque Beda quidem hoc loco, & in commentariis in Marcum c. 14. ita & legit, & interpretatur, neque alterius lectionis mentionem facit, quaſi in omnibus tunc codicibus ita legeretur. At ſenſus quidem valde conueniret, ſi lectio conſtaret. ſcribunt enim Plinius, & alii auctores medici, vt idem Beda adnotauit auctor multarum rerum ſciens, & experiens, ex nardo duplex fieri vnguentum ſolere: alterum ex foliis, alterum ex ſpicis, quas in ſumma parte frequentes habere dicitur, atque hoc ſecundum optimum eſſe, ſed quia non iudicio ſcripturam ſine certis, firmiſque coniecturis corrigendam, alia potius ſententia, quàm alia lectio quærenda nobis eſt. Non pudebit in re bona auctoris mali. Obſeruauit ſcriptor quidam minime Catholicus ex Athenæo lib. 15. & ex Plinio lib. 15. c. 1. duo fuiſſe olim in vſu vnguentorum genera, alia craſſa, & ſolidiora, quæ non facile funderentur, cuiuſmodi hodie fere ſunt omnia, quæ vulneribus adhibentur: alia liquida, & quaſi potabilia, quæ ad fundendum apta eſſent; hoc ergo Euangeliſtas ſignificare voluiſſe, vnguentum liquidum fuiſſe, & quaſi potabile, propterea fundi in caput, & pedes potuiſſe, dictum igitur eſt vnguentũ πιστικὸν ἀπὸ τοῦ πίνειν, quod eſt potare. Illud contra hanc interpretationem obiici videtur poſſe, quod ille non animaduertit, hac ratione non nardum, ſed vnguentum piſticum appellandum fuiſſe, non enim nardus, ſed vnguentum liquidum erat. Facilis reſponſio nardum pro vnguento ex nardo confecto poſitam eſſe, ac ſi dicerent vnguenti nardini piſtici pretioſi. Conſuetudinem autem inter Iudæos, & Orientales fuiſſe, vt in conuiuiis celebrioribus, qui inuitati erant, vngerentur c. 6. 17. adnotauimus, huc enim Chriſtus alluſit, cùm dixit, *Tu autem, cum ieiunas, vnge caput tuum*, quaſi dicat, finge te opipare conuiuatum eſſe: hinc, quod hæc eadem mulier, cùm bis Chriſtum vnxerit, non niſi in conuiuio vnxerit; ſic illud quidam interpretantur, quod Pſalm. 22. 5. legimus; *Paraſti in conſpectu meo menſam, impinguaſti in oleo caput meum*; & illud Pſalm. 140. 5. *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, perinde enim eſt, ac ſi diceret; Malo apud iuſtum male tractari, quàm apud impium bene.

8. *Videntes autem diſcipuli.*] Eodem fere modo Marcus ſcribit c. 14. 4. *Erant autem quidam indigne ferentes intra ſemetipſos*: itaque ſignificare videntur duo hi Euangeliſtæ aut omnes, aut plures Apoſtolos ob vnguenti effuſionem murmuraſſe; & quidem D. Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſt. cap. 69. fieri putat potuiſſe, vt auctore, & duce Iuda murmurationemque inchoante alii diſcipuli aut aſſenſum præbuerint, aut ipſi etiam murmurauerint; alio tamen animo, quàm Iudas: illi pauperum caritate; iſte auaritia. Non fuit hac interpretatione, quamuis paulo duriore, contentus Caluinus; ſed plane omnes Apoſtolos murmuraſſe dicit; eoſque homo prudentiſſimus ſtultos appellat. Ex Ioann. cap. 12. 4. ſolum Iudam murmuraſſe manifeſtum eſt, vt Chryſoſt. Euthym. & Theophylact. Hieronymus, Auguſt. & Beda notauerunt. Quod ergo alii duo Euangeliſtæ plurali vſi ſunt numero, per ſyllepſim fecerunt figuram non raro ab illis vſurpatam, vt multis iam locis obſeruauimus, quemadmodum cap. 14. 15. Matthæus dixit diſcipulos Chriſti interrogaſſe, vnde emere poſſent panes, vt turbam illam quinque milium hominum exſaturarent, Ioannes verò cap. 6. 7. exponit ſolum Philippum id interrogaſſe. Clariſſimum vero exemplum eſt, quod Matthæus cap. 27. 44. ſcribit, latrones, qui cum Chriſto crucifixi erant, illi improperaſſe; *Si filius Dei es, ſalua temetipſum, & nos*, cum ex Luca cap. 23. 39. certum ſit vnum tantùm latronem hoc feciſſe, neque id, vt opinor, Caluinus negabit, nec enim tantam latroni, quantam Apoſtolis iniuriam volet facere; de quibus peius fere vbique, quàm de latronibus loqui ſolet.

In harm. Apoſtoli cõtra Caluinũ defenduntur.

Syllepſis Scripturæ familiaris.

Caluinus Apoſtolis infenſus.

9. *Potuit enim iſtud.*] τοῦτο τὸ μύρον hoc vnguentum.

Et dari pauperibus.] Ioannes c. 12. 6. exponit, quo animo id Iudas dixerit; *dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, ſed quia fur erat, & loculos habens ea, quæ mittebantur, portabat.* Eodem nimirum animo quo Caluiniſtæ nunc murmurare ſolent in Catholicis Eccleſiis vaſa argentea, & aurea, aliamque pretioſam eſſe ſupellectilem: hæc enim pauperibus potius tribuenda, his pauperes ornandos, qui templum Dei viui ſunt, quaſi tunc templum Dei non fuerint: non igitur nos, ſed Chriſtus, & Ioannes illis reſpondeant.

Stulta Caluiniſtarum obiectio contra templorum ornatum.

10. *Sciens autem Ieſus.*] Intelligens Iudæ verba, cogitationeſque perſpiciens, quantumuis clam, & tacite loqueretur: voluit enim Euangeliſta Chriſti diuinitatem inſinuare, vt ſupra cap. 9. 4. *Et cùm vidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit, Vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris?* & cap. 12. 25. *Ieſus autem ſciens cogitationes eorum dixit eis, Omne regnum diuiſum contra ſe deſolabitur.* Hac ratione expreſſit Marc. diſcipulos intra ſe ægre tuliſſe, & murmuraſſe: quaſi dicat non verbis, ſed animo id feciſſe: nec enim ſenſus eſt, vt quidam hæreticorum putant interpretes, πρὸς ἑαυτούς, apud ſe, id eſt, inter ſe alios cum aliis murmuraſſe, ſed apud ſe, id eſt apud animum ſuum, quod ipſum ſolus, vt diximus, Iudas fecit, idque Chriſtum fugere non potuit. Hoc ergo eſt, quod Matthæus dicit, *ſciens autem Ieſus.*

Chriſti diuinitas.

12. *Ad ſepeliendum me fecit.*] Mortuorum corpora, antequam ſepulturæ mandarentur, ſolita fuiſſe apud Iudæos vnguentis, & aromatibus condiri conſtat ex Geneſi cap. 50. 2. 26. & ex Marc. cap. 16. 1. & Luc. cap. 23. 56. & 24. 1. & Ioan. c. 19. 40. Significat ergo Chriſtus mortem ſuam adeò eſſe propinquã vt mulier illa, quaſi diuinans paulo poſt ſepeliendum in ſepulturam vnxerit, non quòd illa de ea re fortaſſe quidquam cogitauerit, ſed quòd tam commode vnxerit, vt ea de cauſa vnxiſſe videatur: ſignificat etiam fortaſſe eam propterea ſe nunc vnxiſſe, quod futurum eſſet, vt poſt mortem vngere non poſſet, quemadmodum Marcus cap. 14. 8. indicauit: *quod habuit, hoc fecit*, id eſt, quod potuit, & qua illi licuit, me ad ſepeliendum de more vnguentis condiuit: *præuenit*, inquit, *vngere corpus meum in ſepulturam*: Ita, aut ſimili certe ratione, quod Ioannes ſcribit cap. 12. 7. intelligendum eſt, *ſine illam, vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud*, quaſi dicat: quia quo tempore ſepeliendus ſum, vnguentum non habe-

Digitized by Google

bit (postea enim emerunt aromata) fine nunc eam vnguentum hoc in diem illum seruare; seruat autem, quia me nunc vngit, quod tunc factura erat: id clarius dictum est Græcè, τετήρηκεν αὐτὸ, seruauit illud, id est, ita collocauit vngendo me, vt perdere non posset, quemadmodum si pecuniam seruasse dicas, qui ea fundum emerit, quia perdere eam non potest; sicut secum circumtulisset, aut in arcula seruasset, perdere potuisset; expendendo igitur seruat. Voluit Christus mulieris factum, quod necessarium alioqui esse non videbatur, vsu, & consuetudine vngendi mortuos, pietateque erga se excusare, simulque illam murmuratori præferre, quod cùm ille de se vendendo, illa de se vngendo, & quodammodo sepeliendo cogitaret, non quòd ipsa fortassis id intelligeret, sed quòd tacito quodam S. Spiritus impulsu facere videretur; quare reprehendendum non esse factum, quod & per se pium, & mortuo necessarium esset, & ex Spiritus sancti incitatione proficisceretur. Quæri à quibusdam solere video, quid sit, quod Christus has delicias, à quibus tota eius vita, totaque doctrina tantopere abhorrebat, admiserit. Chrysost. hom. 81. in hunc locum eiusmodi factum fuisse putat, vt si Christus consultus fuisset, ante admissurus, probaturusque non esset, factum tamen iam excusauerit. Id mihi non placet, & quia ita Christus defendere factum videtur, vt etiam si ante consultus fuisset approbaturus fuisse videatur, & quia antequam mulier vngere inciperet, ignorare Christus non poterat, quid factura esset; nec illam tamen auertit, quia iam aliàs apud Lucam cap. 7. 38. vngi se ab eadem muliere permiserat, & factum non recusauit modò, sed etiam laudauit, eamque ob rem peccata mulieri dimisit. Admisit ergo Christus delicias, non quia deliciæ, sed quia caritatis officia erant. Colligit ex hoc loco Caluinus non esse hoc factum ad exempli imitationem vsurpandum, vt neglectis pauperibus in res alias pias bona nostra consumamus, quod factum non ordinarium fuerit, sed singulare. Dolet adhuc, vt opinor, illi vnguentum illud effusum. Pauperes igitur semper habebimus nobiscum, qui negligendi non sunt, sed minus delicatè & honorificè tractandi, quàm Christus. Neque singulare factum est, quod intra tres annos ab eadem muliere bis repetitum est, neque imitandum non est, quod caritatis, & pietatis, & semper multis à Christo laudibus celebratum. Alius ex aduerso hæreticus colligit, licere hominibus piis, & religiosis vti deliciis, quando Christus vsus sit, hic se, aliosque nouos Euangelii Ministros excusare, opinor voluit, delicati enim homines sunt. Nos duo colligamus, alterum, quamuis, quod pauperibus fit, Christus sibi factum putet, vt cap. 25. 40. testatus est, *Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*: magnum tamen inter ipsam Christi personam, & pauperum esse discrimē, maiorisque esse meriti, ac pietatis Christum ipsum aut vestire, aut alere, quàm pauperes, vt etiam Theophylact. hoc loco notauit. Alterum est multa esse, quæ hæreticorum, & prophanorum hominum iudicio absurda ac ridicula videantur, Christi vero iudicio pia, & charitatis plena sint, qualia sunt ornamenta, quæ in Christi honorem instituta in Ecclesiis nostris hæretici rident, quemadmodum solebant olim gentiles deridere, quod idem Theophylact. indicauit.

Cur Christus vngi se permiserit.

Cultus, & ornatus templorum à Caluinistarum calumnia vindicatur.

Euāgelium pro Euangelica historia.

13. *Amen dico vobis, vbicumque prædicatum fuerit hoc Euangelium.*] Hæc Euangelica historia: quod in præfatione ad quatuor Euangelistas monuimus, singulare esse, nec enim alium locum, quàm hunc & illum Marci 14. 9. reperimus, vbi nomen Euangelii pro Euangelica historia vsurpetur.

Dicetur, & quod hæc fecit, in memoriam eius.] Ipsius mulieris, id est, huius mulieris memoria, & laus, vbicunque Euangelium prædicatum fuerit, celebrabitur, omnes enim factum eius egregiū collaudabunt. At mihi quidem vnius Iudæ murmurationi, atque reprehensioni totius orbis terrarum iudicium, defensionem, & laudem opponere videtur, quasi dicat; quod tu malignè reprehendis, omnes omnium sæculorum homines magnis laudibus celebrabunt. Nimirum hoc illud est, quod iam olim Dauid Psal. 111. 7. dixerat. *In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit*, id est nemo de illo male loquetur, & Salomon Prouerbiorum 10. 7. *Memoria iusti cum laudibus, & nomen impiorum putrescet.*

14. *Tunc abiit.*] Auctores quidam aduerbium, *Tunc* ad sex dies ante Pascha referri volunt, vt Chrysost. Theophylact., & Euthym. quo tempore mulier illa vnxerat Christum, vt scribit Ioan. c. 12. 2. 3. Alii ad biduum ante Pascha, quo tempore diximus v. 3 principes sacerdotum, & seniores populi in concilium conuenisse, vt de perdendo Christo deliberarent, sic Beda, atque hæc magis in Ecclesia vulgata sententia est. Quamquam argumentum, quod à nonnullis, vt id probent, afferri video, quòd Ecclesia olim consueuerit quarta feria ieiunare, quia eo die Christum Iudas vendiderit, me non mouet, nec enim eam ob causam, sed propter concilium, quod principes sacerdotum ad occidendum Christum eo die coegerant, vetus Ecclesia ieiunabat, vt Augustin. epistola 86. & Theophilactus in cap. Marci 14. docuerunt. Illud me magis mouet, quod Matthæus scribit ver. 16. *Et exinde quærebat opportunitatem, vt eum traderet*; inde enim apparet aliquot ante Pascha diebus Iudam cum Iudæis de Christi venditione conuenisse: quæ sola ratio impellit me, quo minus credam venditionem ipsa nocte, qua Christus supremam egit cœnam, aut non multo ante noctem, factam fuisse, quia ante Christus non erat Hierosolymæ, sed Bethaniæ, & non videtur esse credibile, Iudam ex Bethania dimisso cum aliis Apostolis Christo ad tractandam venditionem venisse Hierosolymam, ne dum Christum prodere volebat, consilium suum proderet, sed tamen quia Matthæus, & Marcus apertè dicunt ex eo die, quo Iudas pretium cum Iudæis constituerat, opportunitatem tradendi eius quæsiuisse, necesse est, vt credamus aliquot diebus ante Pascha constitutum fuisse pretium, quibus omnibus diebus opportunitatem quæsiuerit. Cæterum duobus diebus potius quàm sex id factum esse, vt magis est vulgo receptum, ita est probabilius; quia vt supra diximus, duo diuersa fuere concilia, illud, de quo Ioannes cap. 11. 47. 48. & cap. 12. 19. & hoc de quo Matth. hoc cap. vers. 3. & Marcus c. 14. 1. scribunt. In concilio illo apud Ioan. constituerunt expedire, vt Christum occiderent, auctore summo sacerdote Caipha: in hoc apud Mathæum, & Marcum non iam consultabant an occidendus, sed quomodo occidendus esset: itaque certum indè sumitur argumentum, nondum illis dixisse Iudam, quod Matthæus scribit infra vers. 15. *Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam?* Si enim dixisset, non iam de modo præhendendi Christi in concilio disceptassent; sed conditionem à Iuda oblatam libenter accepissent; sicut Marcus cap. 14. 11. & Lucas cap. 22. 5. dixerunt principes sacerdotum audito Iuda gauisos

Digitized by Google

fuisse, pactosque pecuniam illi dare. Probabile ergo est eodem die, quo principes sacerdotum secundum concilium coegerunt, vt de modo capiendi Christi deliberarent, Iudam, cùm id odoratus esset, ad eos venisse, operamque suam promisisse, vt auctores quidam vulgo tradunt.

Vnus de duodecim.] Hoc ideo dixisse videtur Euangelista, vt sceleris magnitudinē indicaret, quod cùm vnus ex duodecim esset Apostolis, Christoque domesticus, quo tempore mulier, & externa, & non ita multo ante peccatrix singulari pietatis, & charitatis officio Christum prosequebatur, ipse vendiderit. vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius admonuerunt.

Qui dicebatur Iscariotes.] Duo expressit nomina Iudæ, ne cæteris Apostolis faceret iniuriam, si non nominasset, reliquisset enim lectorem dubium, & de aliis, qui innocentes fuerant, suspicandi occasionem præbuisset; Iscariotis verò, vt ab altero distingueret Iuda ipso etiam Apostolo, qui Iacobi cognominatus est Lucæ 6.16. Ita Chrysost. Euthym. & Theophylact. Cur autem Iudas Iscariotes vocatus sit, cap. 10.4. docuimus. Lucas cap. 22.3. scribit Satanam in Iudam intrasse; quod non ita intelligendum est, quasi corpus eius occupauerit, vt solet Energumenos possidere, sed quod pessimam illi in animum cogitationem iniecerit Christi vendendi, vt Euthymius eo loco, & Dydimus libro 3. de Spiritu sancto exposuerunt, quod ipsum apparet ex Ioan. cap. 13.2. *cum*, inquit, *Diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas*, intrasse igitur Satanā in Iudam, quod ait Lucas, nihil aliud fuit quàm immittere in cor eius vt traderet Christū, quod ait Ioannes. Quid ergo? nonne vt furaretur, quæ in loculos mittebantur, & vt alia admitteret eiusmodi peccata, Diabolus illi in animum inspirabat? Inspirabat sane, vt vero simile quidem est. Cur ergo tunc in illum intrasse non dicitur? Videtur mihi Lucas summam sceleris impietatem, fœditatemque insinuare voluisse, quasi diceret apertius tam sceleratum fuisse facinus, vt non nisi Satana in illum intrante patrari potuisset, propterea non dicitur Satanas in illum intrasse, cùm alia leuiora peccata committebat, quamuis incitante Satana committeret, sicut nos vulgo, cum aliquem peccantem humano & vulgari modo videmus, dicere solemus Diabolum eum decepisse; cùm autem multa, & inaudita scelera patrare animaduertimus; Diabolum incarnatum appellamus, quia ea, nisi Diabolus esset, facere non posset. Hinc illa soluitur quæstio, cur, cùm, nunc dicat Lucas Satanam in Iudam intrasse, Ioan. c. 13.27. non nisi postquā in vltima cœna buccellam à Christo porrectam accepisset, intrasse dicat. Nec enim nunc, nec tunc, re ipsa intrauit, inspirando autem, & ad summum scelus incitando, & tunc intrauit, cum Iudæ persuasit, vt venderet, & tunc, cum incitauit, vt venditum traderet, sed Lucas ad vendendum, Ioannes ad tradendum intrasse dixit, quia maius erat scelus tradere, qum vendere. Illud certe constat vnum Euangelistam alteri non repugnare, vt Beda, & Euthymius Lucæ 22 exposuerunt. Hinc nouorum Euangelistarum dementia deprehenditur, qui quod veteres, verique Euangelistæ auctore, impulsoreque diabolo Iudam fecisse tradunt, auctore Deo fecisse dicunt. Eorum enim vbique decantata verba sunt, non minus Dei opus fuisse Iudæ proditionem, quàm confessionem Petri, hoc est, vt vno dicam verbo, Deum diabolum facere. Nos non auctore non impellente, non incitante; sed permittente Deo Iudam Christum di-

Citra Calumnistarum blasphemiā dicentium Iudæ traditionem Dei opus esse.

A cimus vendidisse. Stat enim Iacobi sententia, quæ falsa esse non potest *Deus intentator malorum est* c.1.13.

Ad principes sacerdotum.] Lucas cap. 22. 4. addit καὶ τοῖς στρατηγοῖς, ad duces, quos paulo infra ver. 52. idem Lucas distinguit à principibus sacerdotum, & senioribus populi, vocatque στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ duces templi, id est, præfectos, qui templo præerant, quosque vero simile est aliquos sub se ad custodiendum templum ex sacerdotibus milites habuisse: ideoque duces appellatos, nam alium tunc militarem magistratum Iudæi dura a Romanis seruitute pressi exercere non poterant.

15. *At illi constituerunt ei triginta argenteos.*] Cap. 18. 28. de argenteis Iudæorum nummis disputauimus, variaque apud eos argenteorum genera fuisse diximus, denarium præsertim, & siclum; siclum autem, sicut omnia alia pondera, duplicem fuisse; prophanum, qui minor; sacrum, qui maior erat, nemo non nouit scriptura id sæpe indicante. Erant & apud Romanos, in quorum tunc Iudæi potestate viuebant, nummi aliquot argentei; sed credendum est Matthæum hominem Hebræum, & Hebraice Euangelium scribentem, de Hebraica pecunia loquutum esse, dixisseque שלשים כסף: vocant autem Hebræi כסף ipsum infectum argentum, & percussum, & omnem pecuniam, cuiuscumque metalli sit, sicut Galli & metallum, & argentea pecuniam, & non argenteam etiam, quia maior pars ex argento fieri solet, eodem nomine argentum appellant. Sed cùm aliquod numerale nomen adiungitur, neque metallum, neque omnis pecunia, sed genus aliquod argenteæ monetæ significatur. Ea autem erat duplex; denarius, quem etiam Hebræi mutuati à Latinis nomen דנר vocare solent, &, siclus, quem, vt opinor, quia grauioris erat ponderis שקל, id est pondus appellauerunt. Illud autem obseruamus vix vnquam, cum nomen כסף argentei pro argentea moneta ponitur, nisi monetæ genus exprimatur, aliud quàm siclum significare, itaque Chaldæus paraphrastes, vbicumque fere Hebraice est nomen כסף cum nomine numerali, siclum solet vertere, vt Gen. 37.28. & 45.22. & Iudicum 16. 5. & 17.2. 4.10. & 2. Regum 18.11.12. & 4. Reg. 6.25. & Isai. 7.23. Alias verò, sicut noster Euangelista solet vertere ἀργυρέους argēteos, vt Iudicum 17.4.10. & Zac. 11.12. id etiam apparet ex Ioseph. lib. antiquitatum c. 9. & lib. 9. c. 2. vbi quæ de argenteis lib. 4. Reg. cap. 6. 25. scripta sunt, quæ ipsorum etiam auctores in libr. Misnaioth tradiderunt, de siclis interpretatur. Constat ergo ex Hebræorum consuetudine argenteos, de quibus Matthæus loquitur, cùm aliud monetæ genus non nominet, fuisse siclos: siclum autem argenteum supra docuimus Francum vnum Gallicum, id est viginti solidos argenteos pependisse. Obolus enim solido Gallico, æqualis erat, & siclum viginti habuisse obolos multis scripturæ locis manifestum est Exod. 30 13. Leuit. 27. 25. Num. 3. 47. & 18 16. & Ezech. 45. 12. Erat enim siclus quadridrachmus, vna autem drachma, vt diximus quinque solidos Gallicos, id est, regalem vnum Hispanicum continebat, itaque quatuor drachmæ viginti continebant solidos, qui Francus Gallicus, & libra Turonensis appellatur. quod si ita est, Christus traginta Francis Gallicis, id est decem nummis aureis solaribus venditus est, vt nunc quidem aurei, cùm hæc scribimus, æstimantur, quo tempore aureus tres valet Francos. Obiiciet aliquis, non potuisse tam exiguo pretio agrum in peregrinorum sepulturam emi, quem Matthæus cap. 27.7. pecunia qua Christus venditus

De triginta argenteis Iudæ datis.

An. 1578

Digitized by Google

venditus fuerat, emptum fuisse scribit. Respondeo nunc fortasse emi non posse, cum multo cariores omnes res sunt, tunc vero, cum viliores erant potuisse, nam & Hieremiam cap. 32. 9. agrum septem stateribus, & decem argenteis emisse legimus, quod multo minus erat pretium, nam stater quatuor habebat drachmas, vt cap. 17. 27. docuimus. Itaque septemdecim francis Hieremias agrum emit, vix sex aureis nummis. Scriptor Scholasticæ, quam vocant, historię, & alii nonnulli vulgares auctores sine vllo testimonio, aut probabili coniectura tradiderunt, triginta hos argenteos trecentos fuisse denarios, non alio argumento, quàm quod consentaneum ipsis videretur, ne Iudas effusi vnguenti damnum faceret: dixerat autem potuisse vnguentum illud trecentis venire denariis, quos cùm furari non potuisset, ex Christi venditione voluerit, quasi perdidisset, recuperare. Minus etiam probabiliter alii hos triginta argenteos triginta tantùm denarios valuisse dicunt, quod soleret Iudas decimam partem eorum, quæ in loculos mittebantur, suffurari, & voluerit ex venditione Christi quod ex trecentis denariis, quibus vnguentum æstimauerat, furaturus erat, recipere. In sacrarum litterarum interpretatione, cùm certa non habemus argumenta, probabilibus & sagacibus coniecturis vti nobis licet, figmentis non licet, nec est vanitas scripturarum grauitati iungenda. Mouere aliquem potest, quod Ioseph qui Christi figura erat, viginti tantùm argenteis venditus fuerit Genes. 37. 28. Non in eo figura veritati similis est, quod eodem pretio, sed quod, vt Ioseph à fratribus suis, ita etiam Christus à discipulis, id est ab vno ipsorum venditus fuerit, precium æquale esse non oportebat, nec enim par fuit, vt Hieronymus ait, tanti, quanti dominum, seruum venire. Itaque Auctores quosdam vulgares miror scribere solere Ioseph triginta etiam argenteis venditum fuisse, quod ita in nonnullis corruptis codicibus legerint, cùm & Hebræi & Septuaginta, & nostri quoque emendati codices viginti tantùm legant, idque Hieronymus hoc loco, & in quæstionibus in Genesim admoneat. Suspicio mihi aliqua est ex Zachar. c. 11. 12. vitium in locum Genesis immigrasse, *& appenderunt mercedem meam triginta argenteos.* Sed Zacharias de Christo, non de Iosepho loquebatur.

17. *Prima autem die azymorum.*] Quæ in hunc locum dici poterant, partim versu 2. à nobis dicta sunt, partim sequenti versu dicenda.

18. *Ite in ciuitatem.*] Duo hinc colligi possunt, alterum, Christum, cùm hæc diceret, non Hierosolymæ, sed aut Bethaniæ, vbi duobus præcedentibus diebus fuerat, aut in via fuisse: nec enim dubium est, quin ciuitatem Hierosolymam intelligat, ad quam cùm discipulos mittat, nondum ipse peruenerat; alterum est id, quod præcedenti versu dictum est, *prima autem die azymorum*, non ita esse intelligendum, quasi dies iam azymorum esset, sed quasi iam appeteret, si enim azymorum dies inchoata fuisset, nimis sero ad parandum Pascha discipulos præmisisset, & versu vigesimo indicat Euangelista nondum vesperam aduenisse, cùm Christus discipulos misit; *Vespere autem facto discumbebat cum discipulis suis.* & Lucas capit. 22. 14. *& cùm facta esset hora discubuit*, quasi priùs facta non fuisset, cùm discipuli in vrbem ad parandum Pascha venerunt. Quos discipulos Christus præmiserit, Lucas exponit cap. 22. 8. *Et misit Petrum & Ioannē dicens, Euntes parate nobis Pascha, vt manducemus.*

Ad quendam.] πρὸς τὸν δεῖνα, ad certum quendam;

A significatur enim ea phrasi homo quidam certus qui tamen non nominetur, sicut Hebræi dicunt, פלני אלמני, quemadmodum Diuus Hieronymus adnotauit, & Hispani ex Hebræis, vt opinor, qui olim in Hispania frequentes erant, nomen mutuati dicunt *fulano*, cum aliquem non nominando designare volunt, sicut Itali *vn cotal*, Galli *vn quidam*. *Hebraism.* Vtrum autem hæc verba Christi, an Euangelistæ sint, nonnulli dubitant, ego Euangelistæ esse non dubito, nec enim Christus dixisset, Ite ad quemdam, quod neque Hebræi, neque Græci, neque Latini ita loquantur, quemadmodum ridiculus esset, qui Gallicè, diceret, *Allez vous en à vn quidam.* Verùm siue Christus hominem nominauerit, siue vt paulo post probabimus, non nominauerit, sed certis designauerit indiciis, Euangelista nominare noluit, & tamen voluit significare Christum discipulos non in incertum ad quemuis, sed ad certum quendam hominem, quem illis descripserat, præmi-
B sisse. Si autem (quod probabilius est) Christus hominem non nominauit, idipsum Euangelista insinuare voluit, cùm dixit, dixisse Christum, *Ite ad quendam.* Quod autem non nominauerit, ex descriptione, qua vsus est colligi potest. Marci 14. 13. 14. *Ite in ciuitatem, & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans, sequimini eum, & quocunque introierit, dicite domino domus, quia Magister dicit, vbi est refectio mea, vbi Pascha cum discipulis meis manducem?* & Lucæ 22. 10. *Ecce*
C *introeuntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo quidam amphoram aquę portans, sequimini eum.* Si enim Christus hominem nominasset, quid ista descriptione opus erat? vno verbo dixisset, ite ad Petrum, aut Paulum. At cur non nominauit? Hieronymus & Beda respondent, vt nemine nominato, omnes homines inuitatos se esse intelligerent, vt cum Christo nouum Pascha celebrarent. Origenes vero tract. in Matthæum. 35. & Hilarius can. 30. quod nondum Christianum nomen auctoritatem tunc, vsumque obtinuisset, quod gerere eos oporteat, qui ad sacrum Christi corpus accedant. Hæc allegorica sunt. Diuus autem Ambrosius in caput Luc.
D 22. *Ideo, inquit, sine nomine designatur, vt pauper & ignobilis æstimetur*, quasi Christus non diuites, & nobiles; sed pauperes eligat, vt sua cum illis mysteria communicet. Repugnat, quod apud Marcum 14. 15. & apud Lucam 22. 12. Christus ait, *& ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum*, quale homo pauper habere non potuit, stratum autem dicit, non quod pauimentum aut lapidibus, aut lateribus stratum esset, sed quòd aut tapetibus vestitum, aut mensis paratis ad cœnandum ornatum, vt apparet ex Marco, apud quē in plerisque Græcis codicibus legitur ἐστρωμένον ἕτοιμον, stratum paratum, quasi secundum verbum ad explicandum primum additum
E fuerit. Euthymius propterea Christum hominem illum non nominasse arbitratur, ne Iudas sciret, apud quem Pascha celebraturus esset, & insidias illi pararet. Magis mihi Chrysostomi coniectura placet homilia octuagesima secunda, propterea non nominasse, quod ignotus esset, sicut libro 1. Reg. cap. 10. 3. Samuel Sauli dicit, *Cumque abieris inde, & vltra transieris, & veneris ad quercum Tabor, inuenient te ibi tres viri ascendentes ad Deum in Bethel, vnus portans tres hædos & alius tres tortas panis, & alius lagenam vini.* Tamen hæc ipsa omnino non placent, quia ex verbis sequentibus apparet hominem non solùm fuisse notum, sed etiam discipulum, & aliquo modo familiarem Christi. *Magister*, inquit, *dicit, tempus meum prope est.* Cum enim magistrum se appellari vult, discipulum esse indicat, & cùm mortis

Digitized by Google

suæ tempus illi declarat familiarem. Itaque probabilius esse arbitror, propterea Christum hominem non nominasse, vt melius rebus quam nomine describeret, eaque ratione clarius diuinitatem suam ostenderet, siue quod ignotus homo esset, si enim dixisset, ite ad Petrum aut ad Paulum, nihil singulare supra cæteros homines ostendisset: cùm autem dicit, *ingredientibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans*, declarat se futura præscire, & omnia esse diuino consilio ad mortem suam quodammodo præparata, ita vt Deus hominem illum ad fontem hauriendæ aquæ causa ideo misisse videretur, vt discipulis occurreret, eosque in eam domum duceret, in qua omnia ad agendum Pascha parata essent, ne quid aut mortem Christi, aut Paschæ celebrationem retardare, & diuinum decretum impedire posset. Quis autem homo ille fuerit, curiosum est quærere, tamen curiosum non est præpositam ab aliis quæstionem ideo disputare, vt multorum curiositati ponatur modus. Multi enim Auctores multa de hac re parum firmis coniecturis comprobata tradiderunt. Nicephor. libro primo cap. 28. hominem illum inquilinum ædium Ioannis Euangelistæ fuisse putat, quas ædes à Caipha in monte Sion Ioannem emisse dicit datis amplis, quas in Galilæa habebat, facultatibus, idemque alios nonnullos Auctores sentire asserit. Quo quæso, argumento? Theophylactus vero quosdam ait existimasse eum fuisse Simonem Leprosum apud quem sex ante diebus Christus cœnasse dicitur, eumque patrem fuisse Lazari. Magis etiam alienum hoc est: Simon enim ille non Hierosolymæ, sed Bethaniæ habitabat; Christus verò non Bethaniæ, sed Ierosolymę Pascha celebrauit. Refutabimus, quæ speciem nullam habent veritatis; sed quis homo ille fuerit, cogendi non sumus dicere: nec enim Euangelistis, qui eum nominare noluerunt, sapientiores sumus, sed si sequamur, quo veritatis ducit similitudo, probabile nobis videtur esse, Iudęum aliquem fuisse hominem diuitem, & nobilem, qui in Christum credidisset, illique esset familiaris, sed occultè tamen, qualem Iosephum ab Arimathæa, & Nicodemum fuisse, legimus, Ioan. 19. 38. 39. Itaque si quis aliquem ex illis fuisse suspicetur, temerarium non iudicauerim, modò suspicetur, non affirmet, nam cœnaculum magnum, & bene ornatum ostendit non plebeium fuisse hominem; quod Christus *Magister* illi appellatur, indicat fuisse discipulum, quod iubet illi dici, *tempus meum prope est*, declarat fuisse familiarem.

Quis fuit apud quem Christus Pascha celebrauit.

Magister dicit.] Videtur Christus hoc nomine auctoritatem suam, cui nemo potest resistere, declarare voluisse, quasi dicat, Deus dicit, sed Magistrum se potiùs, quàm Deum, aut Dominum vocat, quia tamquam homo cum hominibus loquebatur, sicut eadem vsus auctoritate cùm discipulos ad soluendum pullum mitteret, dixit. *Si quis vobis aliquid dixerit dicite, quia Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos*, supra c. 21. 3. Euentusque postea docuit, quantum hoc nomen momenti habuisset, quia simul atque Dominum discipuli nominarunt, domini pulli eos dimiserunt, Marci 11. 6. & Lucæ 19. 35.

Tempus meum prope est.] Sunt qui putent his verbis Christum excusare voluisse, quod ante aliorum Iudæorum tempus Pascha celebraret, quasi dicat se ad præueniendum Paschæ tempus imminentis mortis necessitate cogi. Probabile hoc est, & nostram de Paschæ Christi ante alios Iudæos celebratione sententiam confirmat; sed illud etiam fortasse probabilius, Christum his verbis amicitiam erga hominem illum, & familiaritatem declarare voluisse, quod ex hoc mundo abiturus vltimam apud eum cœnam, eamque non inuitatus, sed familiarissimorum amicorum more sponte sua agere voluerit. Quod autem non dicit, mors mea, sed *tempus meum prope est*, hanc videtur habere vim, vt Christus ostendat se nec temere, & casu, nec Iudæorum vi, aut arte eo tempore moriturum esse, sed quia tempus illud ad moriendum constitutum sibi à patre erat, hoc est tempus meum, id est, quod constitutum mihi est, vel quo mori decreui.

Apud te facio Pascha.] Id est facere decreui, phrasis Hebręa vsitata, vt apud Ioannem cap. 21. 3. *dicit eis Simon Petrus, Vado piscari*, id est, decreui, *dicunt ei, Venimus & nos tecum*, id est, venire volumus; qua phrasi etiam Latini aliquando vti solent, vt ad Serenum Seneca, *Si negas accepturum iniuriam, id est neminem illi tentaturum facere, omnibus relictis negotiis Stoicus fio*, lib. 2. de tranquilitate vitæ.

Hebraismus.

Cum discipulis meis.] Hoc ideo Christus adiicere videtur, vt patremfamilias admoneat, tredecim hominum mensam paret. Vnde etiam coniectura aliqua sumi potest hominem illum familiarem fuisse Christi, cùm sciret, quot discipulos secũ haberet.

20. *Vespere autem facto.*] Eodem modo Marcus scripsit. Propterea autem vesperæ tempus expresserunt, vt indicarent Christum tempore à lege præscripto Pascha celebrasse; iubebat enim lex Exodi 12. 6. vt inter duas vesperas agnus immolatus ederetur, id est, inter occasum Solis decimæquartæ diei, & noctem decimæ quintæ, quemadmodum supra vers. 2. explicauimus D. Lucas eodem consilio dixit, *& cum facta esset hora*, id est, cum Sol occubuisset. Nam qui ante Solis occasum Christum agnum edisse dicunt, bis errare mihi videntur, & quia contra legem loquuntur, quæ inter duas vesperas agnum comesse præcipiebat cum azymo pane, qui ante Solis occasum inchoata iam die decimaquinta, id est, prima azymorum die non edebatur. Deinde quòd cùm velint hac ratione efficere, vt Christus eodem tempore mortuus sit, quo agnus comedebatur, id est, inter meridiem & Solis occasum, efficiunt, vt non solùm non eadem hora, sed ne eodem quidem die mortuus sit: nam si eorum opinione die decimaquarta inter meridiem, & occasum Solis, agnus edebatur, cùm Christus die decima quinta mortuus sit, non eodem mortuus est die.

Discumbebat.] ἀνέκειτο, proprie recumbebat; cuius verbi proprietate moti auctores quidam sunt, vt existimarent hoc non de agni esu, sed de cœna quam eso iam agno Christus egit, esse intelligendum; quia etsi lex Exodi 12. 11. disertis verbis non præcipiebat, vt Iudæi stantes agnum ederent, tamen colligebatur ex lege: *Sic*, inquit, *comedetis illum, renes vestros accingetis, & calceamenta vestra habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinantes, est enim Phase, id est transitus Domini*; Ita enim comedentes agnum describit, vt vix intelligi possint non stare; quorsum enim accincti renibus? quorsum calceati? quorsum innixi baculis? quorsum festinantes ad significandam transitus celeritatem esse iuberentur, si non starent, qui vnus habitus multo clarius, quàm reliqua omnia festinationem præ seferebat? Nemo enim magis se festinare indicat, quàm qui ne ad sumendum quidem necessarium cibum sedet. Sic videtur Eu-

Digitized by Google

Caluinistarum interpretatio reijcitur.

thymius interpretari, cui danda venia est aliorum ingredienti vestigiis, Caluino, & aliis hæreticis interpretibus danda non est; qui cùm magno sibi esse iudicio videantur, non viderunt verborum continuationem pati non posse, vt de alia cœna, quàm de ea, qua agnus comedebatur, intelligamus; *& fecerunt*, inquit Euangelista vers. 19. 20. *discipulis sicut constituit illis Iesus, & parauerũt Pascha. Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis.* Deinde Ioan. cap. 13. 12. *Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, cùm recubuisset, iterum dixit eis.* Præterea Matthæus infra vers. 28. quasi de alia cœna loquens, quam de ea, qua agnus esus erat; *cœnantibus*, inquit, *eis accepit Iesus panem*, & Lucas cap. 22. 14. *& cum iam facta esset hora, discubuit.* vbi certum est eum de esu agni loqui, propterea enim horam notauit, quia agnus certo, statoque tempore comedendus erat. De cœna igitur agni dicit ἀνέπεσε recubuit, sicut hoc loco Matth. ἀνέκειτο. Absurdius etiam est, quod alii quidam hoc, & aliis nihilo grauioribus argumentis inducti, vt Theophylactus, & Euthymius referunt, putauerunt Christum agnum eo anno non comedisse: quod cum omnes Euangelistæ tam aperte testentur eum Pascha manducasse, refutatione non indiget. Quod ergo Euangelistæ dicunt Christũ ad edendum agnum recubuisse, non ita accipiendum est, quasi re vera, aut sederit, aut cubuerit: credendum enim est, vt Chrysostomus ait, omnes eum legis ceremonias perfectissime seruasse, maximeque hanc ipsam, vt stans Paschalem agnum ederet, cùm sicut olim stantes illum Iudæi comederunt, quia transitus Domini erat, ita nunc ipse ex hoc mundo transiturus esset. Cæterum quia in omnibus prandiis, ac cœnis Iudæi vetustiores accumbere solebant, (nam Christi tempore sedere solitos, non recumbere fuisse arbitror) factum est, vt mutata accumbendi consuetudine, nomen retineretur. Nam & hodie Latinè mensæ dicimur accumbere, cum tamen sedeamus. Euangelistæ igitur, etsi verbum recumbendi de medio sumptum vsurparunt, noluerunt significare re vera Christum recubuisse, sed ad mensam accessisse atque cœnasse.

Cum duodecim discipulis suis.] Videtur mihi Euangelista discipulorum numerum expressisse, cum quibus Christus agnum comedit, vt ea etiam in re significaret eum legis præscriptum obseruasse. Iubebat enim lex, vt paterfamilias cum tota familia sua agnum ederet Exodi 12. 3. 4. Christi autem familia discipuli erant, Chrysostomus ideo hoc ab Euangelista dictum esse iudicat, vt ostenderet Iudam etiam cum cæteris Apostolis accubuisse, eiusque impudentiam, & ingratitudinem declararet, de quo veteres Auctores inter se dissentiunt. Nam sunt qui putant Iudam non solum nouorum sacramentorũ corporis, & sanguinis Domini perceptioni, sed ne edendo quidem agno interfuisse, vt Hilarius canone in Matthæum 30. Iam enim cum Christus agnum edit, discessisse existimat, vt cum principibus sacerdotum de eo tradendo, comprehendendoque tractaret. Alij cœnæ agni interfuisse putant; sacramentorum verò perceptioni non putant, quod asseueranter scribit Clemens Apostolicarum Constitut. lib. 5. cap. 16. In qua sentent. & Innocentius lib. 4. de myster. alt. cap 13. videtur esse. Argumenta, quibus probari potest, hæc sunt. Primũ quod Ioannes cap. 13. 30. scribat Iudam simulatque buccellam à Christo porrectam accepit, exiisse; buccellam autem illam ante sacramentorum distributionem datam illi à Christo fuisse, credendum est; cùm corpus, & sanguinem suum vltimo loco

Iudas an cũ Christo agnum comederit, & ab eo Eucharistiam acceperit.

dederit, & vt ait Lucas cap. 22. 20. postquam cœnauit, & vt Ioannes c. 13. 2. cœna facta, non ergo corpus & sanguinem Christi Iudas accepit. Secundum, quod Christus de Sacramento sanguinis sui, vt videtur loquens ver. 29. dixerit, *Non bibam amodo de hoc genimine vitis vsque in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei*; cum Iuda autem in regno patris illud postea non bibit, ergo nec antè biberat. Tertium, quòd credibile non sit Christum fecisse, quod nos facere prohibuit; vt corpus, & sanguinem suum homini sceleratissimo nulla facta pœnitentia conferret; nam quod quidam respondere solent fuisse quidem Iudam peccatorem, sed non publicum, cuiusmodi hominibus Sacramenta negari

B gari non debeant, nescio quam verum sit: Iam enim Christus illum & data buccella ostenderat, & nomine prodiderat, *Tu dixisti*, versu 25. Itaque cùm corpus & sanguis Christi exhibita sunt, nemo Apostolorum ignorare poterat, Iudam esse proditorem. Hæc argumenta ita mouent me, vt facile hanc opinionem probaturus essem, nisi contraria plures haberet Auctores, & magis vulgò probata esset. Fuerunt etiam, qui dicerent Iudam, & cœnæ agni, & cœnæ communi, & perceptioni corporis, & sanguinis Christi fuisse præsentem, eaque percepisse, sed sanguinem quidem bibisse; corpus verò seruasse, vt ad principes sacerdotum deferret, illisque per derisum ostenderet, quid Christus corpus suum appellasset, & quasi magnum

C quiddam discipulis suis tradidisset, quemadmodum Theophylactus hoc loco recitat, quod cùm à nulla probetur coniectura, non est refutandum. Omnes alii, quos legerim auctores existimant Iudam toti interfuisse actioni; corpusque & sanguinem Domini percepisse, Cyprianus libro de cœna Domini, Chrysostomus hom. in Matthæum 82. & homilia de proditione Iudæ, Diuus Hieronymus hoc loco, August. ep. 63. & tractatu in Ioannem 62. Auctor eorum commentariorum in Marcum qui Hieronymo tribuuntur, cap. 14. Theodoretus in commentariis in caput vndecimum prio-

D ris epistolæ ad Corinth. Leo ser. 7. de passione Domini. Potest & hæc sententia ita probari, quòd credibile non sit Iudam è mensa surrexisse antequam omnia peracta essent, vt ad principes sacerdotum adiret: hac enim ratione proditionem suam, quam celare tantopere volebat prodidisset. Deinde, quod Lucas post datam à Christo Eucharistiam de Iuda, tamquam adhuc præsente Christum loquentem inducat capit. 22. 20. 21. *Hic est calix nouum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. Veruntamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa.* Ergo quod ait Ioannes Iudam accepta buccella statim exiisse, aut ita intelligendum est, vt

E Christus post datam Eucharistiam buccellam dederit, vt proditorem indicaret, aut ita vt aduerbium illud, *continuò*, quo Ioannes vtitur, non temporis momentum, sed breuissimum significet interuallum, quamquam illud prius mihi magis placet, quia ita Ioannes videtur loqui, vt indicet buccellæ acceptionem causam fuisse, vt Iudas quasi irritatus quod se indicatum videret, abscesserit. Itaque minus vero simile est, eum accepta iam buccella expectasse, quamuis breui tempore, & diuina sacramenta percepisse. Quod autem Christus dicit: *Non bibam amodò de hoc genimine vitis, donec bibam illud vobiscum nouum*, non cogit nos, vt dicamus Iudam tunc non adfuisse, quia etsi cum eo postea non bibit, cum aliis bibit, quod satis fuit, vt dicere potuerit, *donec bibam vobiscum*; pronomen

Digitized by Google

enim *vobiscum* ad maiorem partem refertur. Quæri etiam poteſt, & à nonnullis dubitatum video: an alii aliqui præter diſcipulos cum Chriſto accubuerint. Euthymius alios etiam nonnullos accubuiſſe putat, quamuis eos Euangeliſtæ non nominauerint, quod multis ego de cauſis probare non poſſum: & quia, vt ſupra verſ. 2. docuimus, cæteri Iudæi non eodem die Paſcha celebrarunt, & quia ita accurate Euangeliſtæ diſcipulorum nomen, aut numerum expreſſerunt, vt duo facere voluiſſe videantur, & ſignificare omnes diſcipulos adfuiſſe, & indicare neminem adfuiſſe præter ipſos. & quia lex præcipiebat, vt vnaquæque familia ſuum agnum ederet, nec externus vllus admitteretur, niſi ſi familiarium numerus ad edendum integrum agnum ſatis non eſſet. tunc enim externos, quotquot ad eſum agni neceſſarii eſſent aduocari permittebat. Diſcipulorũ autem numerus ad edendum agnum ſatis magnus erat.

21. *Vnus ex vobis.*] Sine iniuria proditorem prodit, dum indicat ſe noſſe eum, nec tamen nominat. Quęritur à multis auctoribus, cur hoc Chriſtus dixerit? Reſpondet Chryſoſtomus, Hieronymus, Beda, Theophylactus Euthymius, vt Iudæ pœnitētiæ occaſionem daret, illique ad reſipiſcendum ſtimulum admoueret, cùm videret conſilia ſua Chriſtum latere non potuiſſe. Videtur etiam mihi ideo dixiſſe, vt oſtenderet ſe non inuitum, non circumuentum, & nec opinantem, ſed ſcientem, prudentem, volentem mori, cùm cognito proditore eius conſilium impedire poſſet, nec tamen vellet. At cur non nominauit? Poſſumus reſpondere id Chriſti benignitati conſentaneum fuiſſe, vt proditoris etiam ſui nomini, honorique parceret, contentumque fuiſſe oſtendiſſe ſe non ignorare proditorem, nominare autem noluiſſe, quia ad id, quod oſtendere volebat, ſe ſcientem ac volentem mori, non erat neceſſarium. Hieronymus tamen paulo aliter reſpondet, propterea Iudam non nominaſſe, ne eum irritaret. Origenes vero propterea generaliter, non nominatim loquutum fuiſſe, vt percuſſis hac voce ſingulorum animis alii ſe vultu innocentes, Iudas proditorem oſtenderet.

Cur Chriſtus proditorem Iudã non nominauit.

22. *Et contriſtati valde.*] Mirum videri poteſt, cur Apoſtoli, qui innocentes erant, contriſtati fuerunt, quaſi ſibi quiſque hoc dictum putaret. Nec enim ideo tantùm triſtati ſunt, quod nefandum dolerent facinus Chriſtum à diſcipulo ſuo, quiſquis ille eſſet traditum iri. nam etſi credendum eſt ea etiam re vehementer doluiſſe, tamen Matthæus indicat ideo contriſtatos fuiſſe, quod de ſe quiſque dubitaret, ac ſollicitus eſſet, *& cœperunt*, inquit, *ſinguli dicere nunquid ego ſum Domine?* Origenes ergo, Chryſoſtomus, Euthymius, & Theophylactus rationem hanc adferunt, quod etiam ſi ſe innocentes eſſe ſcirent, tamen magis Chriſti verbis, quàm conſcientiæ ſuæ confidebant. *Beatus homo, qui ſemper eſt pauidus*, dicebat ille Prouerb. 28. 14. *& verebar omnia opera mea* Iob 9. 28.

23. *Qui intingit*] Ioannes cap. 13. 24. Petrum Ioanni ſuggeſſiſſe ſcribit, vt Chriſtum rogaret, quiſnam proditor eſſet. Itaque credendum eſt factum vtrumque & ſingulos prius Apoſtolos interrogaſſe, *nunquid ego ſum Domine?* & cum eorum rogatu Chriſtus proditorem nominare noluiſſet, Petrum qui iniquiore, quàm cæteri animo Chriſti iniurias ferre ſolebat, Ioannem rogaſſe, vt Chriſtum interrogaret quiſnam ipſum proditurus eſſet. Ex quo ſequitur Chriſtum his verbis, *qui intingit mecum manum in paropſide*, non omnino proditorem

A deſignaſſe. ſed primum quidem generaliter dixiſſe, *vnus veſtrum me traditurus eſt*; ſecundo cùm ſinguli interrogarent, *numquid ego ſum Domine?* paulo clarius reſpondiſſe, *qui intingit mecum manum in paropſide*, i. vnus ex his qui mecum in eadem paropſide panem intingit; probabile enim eſt in magna menſa, vbi tredecim homines accumbebant, diuerſas fuiſſe patinas, diuerſas paropſides, in quibus aut terni, aut quaterni panem intingerent; itaque indicat Chriſtus vnum ex illis aut tribus, aut quatuor, aut quotquot tandem erant qui in eadem ſecum paropſide panem ſolebant tingere ſe eſſe traditurum. Denique cùm ne hoc quidem iudicio A-

B poſtoli, quis ille eſſet, intelligere potuiſſent, iterumque Petri rogatu à Ioanne interrogaretur, quiſnam ille eſſet, reſpondit, *ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero*, Ioan. 13. 26. ſed quia hoc in aurem Ioanni Chriſtus dixerat, ita vt alii intelligere non poſſent, ad extremum ipſe Iudas, ne tacendo crimen confiteri videretur, interrogauit etiam, ſicut alii prius interrogauerunt, *numquid ego ſum Rabbi?* cur Chriſtus, *Tu dixiſti* verſu 25. Quo dicto neque Iudas, neque cæteri, quos id audiuiſſe exiſtimandum eſt, proditorem ignorare potuerunt, atque

C tunc Iudam, cùm ſe deprehenſum videret, diſceſſiſſe credendum eſt: nam antequam ſuo ipſius nomine proderetur, diſſimulare poterat, poſtea non potuit, ſed quia hoc, ſimulatque buccellam à Chriſto datam accepiſſet, accidiſſe vero ſimile eſt. Ioannes dixit ſtatim accepta buccella exiiſſe. Ad hunc modum mihi videntur Euangeliſtarum dicta conciliãda: etſi ſcio Origenem, Chryſoſtomum, Hieronymum, Euthymium, & Theophylactum, exiſtimare his verbis, *qui intingit mecum manum in paropſide*, Iudam proprie deſignatum, & tantum non digito demonſtratum fuiſſe; ſcribunt enim eo ipſum impudentiæ proceſſiſſe, vt cùm alii

D Apoſtoli verecundia, reuerentiaque Magiſtri ab eius paropſide abſtinerent, ſolus manum in eundem catinum iniiceret. Solus Chryſoſtomus exiſtimat Iudam non id impudentia, ſed Chriſti rogatu feciſſe, vt ea ratione alii intelligerent, quis eſſet proditor. Quorum interpretationem idcirco non probo, quod ea ratione non videatur poſſe cum Matthæo Ioannes conuenire. Si enim his verbis proprie fuerat Iudas demonſtratus, quid opus erat, vt poſtea Petrus tam ſollicite per Ioannem rogaret, quiſnam futurus eſſet proditor? quid opus erat, vt alia eum ratione Chriſtus oſtenderet dicens *ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero?* nam

E omnes iam Apoſtoli Chriſtum dicentem audiuerant, *qui intingit mecum manum in paropſide, hic me tradet*, cum id & à Chriſto dictum, & à Iuda factum eſſet, prius quam buccellam ille daret, hic acciperet, vt hi etiam ſentire videntur Auctores. Iam enim omnes Iudam eſſe nouerant, ſi ſolus in Chriſti paropſide panem tingebat. Alii contra his verbis nihilo magis, quàm ante proditorem oſtenſum fuiſſe dicunt: ſenſum enim eſſe, *qui intingit mecum manum in paropſide*, id eſt, vnus ex his, qui mecum aſſident ad menſam, & communem mecum paropſidem habent, me traditurus eſt; aſſidebant autem omnes Apoſtoli, & in eandem pa-

F ropſidem manum immittebant; itaque nihil aliud his verbis ſignificari putant, quàm quod Marcus dixit cap. 14. 18. *vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecum*, & Lucas c. 22. 21. *Ecce manus tradentis me, mecum eſt in menſa.* Non ergo voluiſſe proditorem indicare, ſed exaggerare ſcelus quod cum in eadem menſa, in eadem patina cibum ſumeret,

Digitized by Google

se esset traditurus, sicut Dauid dixit Psa. 40.10. *Qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Horum interpretatio non satis mihi videtur cum verbis Euangelistæ conuenire; dixisset enim potius, vnus ex his, qui intingit mecum manum in paropside, sicut dixerat ver. 21 *vnus vestrum me traditurus est:* deinde quia nihilo magis, quàm ante, cum à singulis discipulis rogatus esset, quis se esset traditurus, traditorem designasse vero simile non est. Quærunt nonnulli interpretes, quomodo iusculum, aut condimentum in paropside esset, cùm lex iuberet, vt agnus assus, non coctus comederetur Exodi 12 8. Hoc vnum fuit eorum argumentum, B qui Christum eo anno agnum comedisse negauerunt, vt Theophylactus & Euthymius Auctores sunt. Nimis profectò leue: hoc enim non de cœna, qua agnum Christus comedit, sed de ea quæ eso agno apponebatur, vt versu 26. docebimus, intelligendum est, in qua & assa, & cocta, & omnia ciborum & condimentorum genera poni poterant; solus fermentatus panis prohibebatur, quia prima azymorum dies erat.

24. *Filius quidem hominis vadit.*] Loquitur de se per tertiam, vt solet, personam, seque filium hominis appellat, vt ver. 2. vide quæ c. 8. 20. de ea re diximus. Opponit autem se Iudæ proditori, eiusque C conditioni suam antefert. Videbatur tunc Iudas melioris quàm Christus conditionis esse. Christus vendebatur, ille vendebat; Christus ad mortem, ille ad lucrum ibat: Christus ab omnibus etiam discipulis suis paulo post deserendus: ille principibus sacerdotum, Scribis, & senioribus populi gratia, amicitiaque copulandus erat: itaque hominum iudicio multo quam Christus felicior videri poterat. Hanc opinionem refellit Christus, seque melioris conditionis, quam illum paulo post futurum prædicit. Nam quod passurus, quodque moriturus sit, nec miserum, nec malum, nec inopinatum, D nec violentum sibi esse, quin gratum, laudabile, officiosum, sponte susceptum, quippe qui ea ratione & patris obsequatur voluntati, decretumque exequatur, & Prophetarum de se scripta vaticinia effectu compleat, hoc est, *Et filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo*, Daniel. 9. 26. *Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, & non erit populus, qui eum negaturus est.* Quod dicit, *vadit*, hanc habet vim, vt indicet Christus, se non vi ex hoc mundo expelli, sed sponte sua exire, nec tam mortem esse suam, quàm migrationem, vt recte Theophylactus adnotauit. Quid autem dicit *sicut scriptum est*, ostendit non ex hominibus, sed ex diuino decreto, ac E prædictione mortis suæ necessitatem prouenire. Comparat ergo finem suum cum fine Iudæ, quod ipse etsi ad mortem trahi videatur, non trahatur, sed eat; eat, autem non tam ad mortem, quam ad gloriam: propterea enim *Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen*, ad Philippen. secundo nono. Iudam verò, qui ad lucrum, & ad gratiam hominum colligendam ire videretur, iturum ad laqueum, iturum ad sempiterna supplicia vsque adeo grauia, vt melius illi futurum esset, F si natus non fuisset. De quo verbo nimis fortasse subtiliter quidam disputant, quomodo melius Iudæ fuisset natum non esse, cùm non esse nullum, damnatum esse aliquod bonum sit; aliquid enim est, qui damnatus est, omne autem quod est, qua est, bonum est. Hieronymus indicat, existimasse aliquos Iudam fuisse, antequam nasceretur, Christumque certo concilio non dixisse melius

A fuisset homini illi, si nunquam fuisset. sed *si natus non esset* quasi etiamsi non nasceretur futurus fuisset, ideoque naturalia bona sine malis habiturus. Suspicor Diuum Hieronymum Origenistas notare voluisse, qui omnes animas initio creatas fuisse crediderunt, & pro suo quamque merito aut expertem manere corporis, aut in corpus tanquam in carcerem immitti. Et verò Origenes ipse ita hoc loco scribere videtur, vt non longe ab ea sententia abhorrere videatur. Eodem fere modo Euthymius interpretatur. Sed non sunt huiusmodi scripturæ locutiones ad scholarum excutiendæ subtilitatem; sunt enim prouerbiales, & sumptæ de vulgo, in quibus quiddam plerunque hyperbolicum esse solet, vt apud Iob cap. 3. 11. *Quare non in vulua mortuus sum? egressus ex vtero non statim perij?* & cap. 10. 18. 19. *Quare de vulua eduxisti me? qui vtinam consumptus essem ne oculus me videret, fuissem, quasi non essem de vtero translatus ad tumulum*, & cap. 3. 3. & Ieremiæ 20 14. *Pereat dies in qua natus sum:* hæc enim omnia, non tam deliberato animi iudicio, quàm per querimoniam quæ mala sua amplificare solet, dicta sunt: Christus ergo ita de Iuda loquitur, quemadmodum credibile erat ipsum de se in suppliciis positum esse loquuturum. Erat autem credibile eum dicturum esse, vtinam nunquam natus essem, melius mihi fuisset non nasci, quam ista pati: cum Iob & Ieremias viri sanctissimi multo minora passi idem dixerint. Adde quod Christus non dicit melius futurum fuisse vt Iudas non nasceretur, sed melius futurum illi esse id est, eius opinione, atque iudicio, quemadmodum multis res aduersas patientibus accidere videmus. vt corrupto dolore iudicio mortem vitæ anteponant, cùm dubium non sit melius esse viuere, quam mori. Obiici hoc loco solet non minus Iudam, quam Christum diuinum decretum vendendo Christo exequutum fuisse, quare non magis, quàm illum peccare potuisset. Respondent Chrysostomus Euthymius, & Theophylactus, omnesque Catholici Theologi idem sentiunt, non fuisse a Deo decretum, &, vt ita dicam, prædestinatum, vt Iudas Christum venderet, sed fuisse præcognitum atque præuisum fore vt venderet, quod cùm Deus ab omni cognouisset æternitate, decreuit, vt ea ratione Christus à Iuda venditus moreretur; itaque Iudæ venditionem Deus non prædestinauit, sed præuidit; non commisit, sed permisit. Caluinistæ, qui neque permissionem in Deo vllam admittunt, & malum non boni priuationem, vt Augustinus, & Dionysius, omnesque veteres, atque recentiores Theologi tradiderunt, sed naturam aliquam esse credunt, quamuis in omnes se partes versare soleant, exuere se hoc laqueo non possunt. Docet quidem Caluinus venditionem Iudæ non esse proprie Dei opus appellandum; sed verbis docet, re ipsa negat, quod in multis aliis, difficilimisque quæstionibus solet facere. Eius enim doctrina, eius verba sunt, Deum non esse omnipotentem, si peccata, vt nos dicimus, tantum permittat; nec enim omnium rerum auctor esset. Quid quæso hinc colligitur, nisi Deum omnipotentem non esse sententia Caluini, nisi & peccati auctor sit? Eius verba sunt, *Non dubitauerim dicere diuinam prædestinationem, ac voluntatem rerum necessitatem esse*, quòd si verum est, Deusque, vt ille putat, Iudæ peccatum non solùm præuidit, sed etiam prædestinauit, necessitatem Iudæ vendendi Christum imposuit; quod si verum est, peccare Iudas non potuit. Eat, & impietatem suam verbis illis adornet. quibus

Prouerbiales, & hyperbolicæ scripturæ locutiones.

Iudas an peccauit tradendo Christum a patre traditum.

Impietas Caluini, & Caluinistarum tradentium omne Iudæ Deo tribuentium refellitur. 3. Confess. c. 7. & alibi sæpe lib. de diuin. nominib. c. 7.

Lib. 3. Institut. c. 23.

Digitized by Google

imperitæ discipulorum suorum turbæ fucum facit; etiamsi & Deus, & Iudas idem opus fecerint, Iudam peccasse, Deum non peccasse, quia Deus bono, vt homines reduceret, Iudas malo, & auaritiæ pleno animo faciebat. Quis enim illius ipsius mali animi Iudæ auctor fuit, nisi Deus, si sententia Caluini mala non solùm permitit, sed etiam facit? At malum, fortassis dicet, in Iuda animum bono animo Deus ingenerauit. Quisnam bonus animus esse poterat, nisi ille, quo volebat, vt Christus moreretur? atqui vt Christus moreretur, malo animo Iudæ opus non erat: potuit enim Deus efficere, vt Iudas eum bono animo venderet, vt Deo obediret: poterat efficere, vt Christus neque bono neque malo animo venditus moreretur. Malus igitur animus ex Iuda natus est, animus à Deo datus. Alia hîc quæstio proponi solet, si melius futurum erat Iudæ, vt non nasceretur, cur eum Deus genuit? Respondent Chrysostomus, & Euthymius non talem, qualis postea fuit, à Deo fuisse genitum: Deus enim bonum fecit, ipse se posteà fecit proditorem, quemadmodum de omnibus hominibus Salomon dicit in Ecclesiastico cap. 7. 30. Deum fecisse hominem rectum, ipsum se multis quæstionibus miscuisse. Nullus humanæ curiositatis modus est. Quærunt etiam alii, cur eum, cùm eiusmodi futurum esse sciret, in Apostolum Christus elegerit, de ea re cap. 10. 4. disputauimus: sed vno verbo responderi potest, quia cùm electus à Christo est, eiusmodi non erat; & solet sæpe Deus etiam in hominum electione non futura, sed præsentia merita respicere, quod in Saule rege factum videmus; bonum Deus elegit, malus ipse per se factus est, idemque de Salomone dici potest.

25. *Nunquid ego sum Rabbi?* Non rogat Iudas Christum, quasi ignarus; vt discat, quod sua ipsum conscientia ignorare non patiebatur, sed quasi callidus mercator, vt tentet, num Christus se eum esse sciat, qui eum esset traditurus, & quasi impudens dissimulator, vt dum sicut cæteri de se quisque interrogauerat, num ipse esset, de se quoque ipse interrogat, se non esse simulet: videtur autem non sponte, sed coactus aliorum exemplo Christum rogare, num ipse sit, ideoque omnium vltimus rogat, & fortasse postquam aliquo modo eum Christus verbis illis subindicasset, *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet*; prius enim illud, quàm hoc Euangelista narrauit; ita certe Origenes, Chrysostomus, & Beda senserunt. Notauit etiam Chrysostomus, Hieronymus, Euthymius, & Beda non dixisse Iudam, sicut cæteri dixerant, *Nunquid ego sum Domine?* sed *numquid ego sum Rabbi?* quasi etiam tunc, cùm maxime volebat proditionē suam dissimulare, superbia sua prodere cogeretur, dum Christum minus quàm cæteri, honorifice compellat.

Tu dixisti.] Modus est honeste, & minima cum offensione eius, quo cum loquimur; minimaque nostra arrogantia, quod interrogamur, concedendi, vt infra versu 63. 64. *Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei, Tu dixisti*: & cap. 27. 11. interrogatus à Pilato Christus *Tu es Rex Iudæorum?* respondet, *Tu dicis*. Nam quod D. Augustinus lib. 3. de cons. Euangel. cap. 1. putat Christum his verbis, neque concedere, neque negare; consuetudini loquendi non conuenit. Itaque, vt supra monuimus, credendum est hoc Iudæ à Christo dictum esse, postquam illi buccellam, de qua Ioannes scripsit, porrexisset.

26. *Cœnantibus autem eis.* Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, vescentibus, aut edentibus autem illis. Noster interpres sensum, non verba conuertit. Cœnabant enim, quia vespertinum erat tempus, & cibus, qui sub noctem sumitur, cœna vocatur. Eodem modo Marcus cap. 14. 22. Græce scripsit, vbi noster interpres non *cœnantibus*, vt hîc, sed *manducantibus illis* vertit; haud scio, quo consilio, crediderim tamen bono idem verbum in eadem sententia aliter vertisse. Luc cap. 22. 20. & D. Paulus 1. ad Corint. 11. 25 scribunt hoc factum esse postquam cœnauit; vnde duo nobis colligenda sunt, alterum verba Matthæi, & Marci, ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν *cœnantibus*, aut *manducantibus autem illis* non ita intelligenda esse, quasi durante adhuc cœna Christus id fecerit, sed statim, vt cœna peracta est, antequam surgerent, antequam mensæ, & ciborum reliquiæ remouerentur. Alterum est ridiculam esse Caluinistarum, & Lutheranorum inscitiam, qui quasi satis non haberent, si rebus, nisi etiam verbis hæretici essent, noluerunt corporis, & sanguinis Christi sacramentum Eucharistiam, vt nos, sed cœnam appellare, vt se non solùm religionis, sed etiam linguæ reformatores profiterentur. Atqui nullus in sacris litteris locus est, vbi hoc sacramentum cœna vocetur, sed belli isti interpretes, quia D. Paulum dicentem audiuerunt, *iam non est dominicam cœnam manducare*, nullo adhibito iudicio existimarunt illum Eucharistiam cœnam appellare, & hoc nomen, quasi orbem terrarum ad conuiuium inuitaturi mirum in modum celebrarunt. Nefas enim illis videtur aliter loqui. Non viderunt homines cæci, quod D. Lucas scribit cap. 22. 20. & quod D. Paulus eodem cap. v. 25. Christum, *postquam cœnauit*, calicem sui sanguinis accepisse; non viderunt D. Ioannem ca. 13. 4. disertis verbis scribere Christum à cœna surrexisse; vt discipulorum lauaret pedes. Opinor non surrexit priusquam finita cœna esset, neque corpus, & sanguinem suum dedit, antequam lauaret; cùm propterea lauerit, vt significaret mundos esse oportere, qui corpus, & sanguinem suum accepturi essent: hoc enim est, quod dicit vers. 10. *Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet*, hoc est, *& vos mundi estis, sed non omnes*: priùs ergo cœnauit, deinde pedes lauit, & veste resumpta mensæ iterum accubuit, vt diuina sacramenta discipulis daret. Itaque cùm tres eodem tempore actiones fuerint, quæ tres cœnæ vocari solent, prima, qua agnus esus est, quam nonnulli ceremonialem cœnam appellant; secunda communis & vsitata: nam absoluta edendi agni religione, quia plerumque, qui eum ederant, saturati non fuerant: alia ponebatur cœna, vt ad saturitatē suam quisque cœnaret. Tertia, qua Christus panem, & vinum in corpus, & sanguinem suum consecratum præbuit. Prima, an vspiam cœna vocetur, non satis memini: secundam, & Euangelistæ Lucas, & Ioannes, & D. Paulus cœnam vocant. Tertia, nusquam in sacris quidem literis cœna nominatur: nam D. Paulus *Dominicam cœnam* non Eucharistiam, sed aut cœnam, aut fortasse prandium, quod aut antè, vt quidam putant; aut, vt ego arbitror, post Eucharistiæ perceptionem diuites Christiani imitatione Christi solebant pauperibus exhibere, qui antequam discipulis suis corpus & sanguinem suum daret, vltimam cum illis, vt solent amici cum amicis longè ab illis discessuri, cœnam egit, qua singularem in illos charitatem demonstrauit; hoc est, quod apud Lucam cap. 22. 15. ait: *Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar.* Reprehendit igitur Diuus Paulus, quòd eam cœnam

Lutherani, & Caluinistæ reprehenduntur Eucharistiā cœnam appellantes.

1. Cor. 11. 20.

Quæ apud D. Paulum Dominica cœna.

Digitized by Google

A quam Dominicam vocat, quæ ad Christi imitationem à Christianis exhibebatur, ad exercendam inter se caritatem; diuites non expectatis fastidiose pauperibus agerent, ita vt cùm pauperes venirent, nihil, quod edere possent, reperirent: & alij esurirent, alij ebrij essent. Inde perspicuum est, D. Paulum de ea loqui cœna; qua aliqui inebriabantur, alij esuriebant, quis autem credat quemquam sacramentorum perceptione inebriari solitum? Deinde cùm ait, *nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent?* ver. 22. clarissime ostendit se non Eucharistiam cœnam appellare, B quam nunquam licuit cuiquam priuatim domi suę agere. Certè Caluinistæ non concedent id d. Paulũ permissurũ fuisse, quod ne ipsi quidem permitterẽt. Denique cùm dicit, *aut cõfunditis eos, qui non habent*, satis indicat se de ea cœna loqui, quam pauperes sibi parare non poterant, Eucharistiam autem parare nemo non poterat, ad quam nonnisi buccella vna panis, & minimo vini haustu opus erat. Sensus ergo D. Pauli est, vt si adeò diuites esurirent, vt expectare prandii, aut cœnæ illius tempus non possent, domi suæ ederent, ne si in Ecclesia non expe- C ctatis pauperibus prandium, aut cœnam illam anticiparent, contemnere eos viderentur, & charitatis vinculum rumpere, quæ in communi illo conuiuio cernebatur; hoc erat *non Dominicam cœnam manducare*, id est non ad Christi imitationem, qui cùm dominus esset, tamen non solus, sed cum duodecim discipulis suis recubuisse dicitur. Eodem sensu veteres Auctores cœnam Dominicam non Eucharistiam, sed cœnam illam, quam Christus, antequam corpus, & sanguinem suum daret, cum discipulis suis egit, vocare solent, vt Cyprianus & Bernardus qui conciones suas eo die habitas de D cœna Domini vocant, qui tamen nefas ducunt hæreticorum more Eucharistiam cœnam appellare. Nos ergo & scripturis, & antiquis Auctoribus congruenter Eucharistiam appellamus, quia eam Christus confecit, dicunt enim tum Euangelistæ εὐχαριστῆσαι gratias egisse, aut benedixisse, Matthæus hoc versu, & sequenti, & Marcus cap. 14. 22. 23. Lucas cap. 22. 17. 19. & Paulus 1. ad Corinth. 11. 24. & Iustinus in 2. Apologia pro Christianis, & Irenæus lib. 4. cap. 24. & 35. Deinde non solum scripturæ auctoritatem, & exempla maiorum, sed etiam rationem in eo sequi- E mur; nam εὐχαριστία, &, εὐλογία, quod idem est, ad hoc sacramentum maxime pertinet, cum aut per eam, aut non sine ea perficiatur; sicut Christi docemur exemplo, & solet ex vna parte tota actio nominari. Caluinistæ verò sine scripturæ auctoritate, sine veterum Auctorum exemplo, sine ratione, nullo iudicio cœnam vocant, cùm potius merenda, si post prandium, prandium, si ad meridiem, ientaculum, si manè sumunt, vocari deberet; nec enim necesse est, vt huius sacramenti celebrationem aut cœnam præcedat, aut consequatur. Nam quòd Christus ante cœnauerit, non vt nobis exemplum præberet, fecit, sed F necessariò, quia oportebat vetera sacramenta priùs implere, quàm nouum instituere, id est, agnum Paschalem priùs edere, quàm corpus, & sanguinem suum dare: agnus autem non alio tempore, quàm cœnæ edi poterat; & solebat eso iam agno cœna communis apponi; & vt consuetudinem obseruaret, &, vt ex hac vita discessurus acta cum Apostolis in cœna in finem eos diligeret: itaque reprehendenda non est, sed laudanda potius Ecclesia,

Eucharistia nomen defenditur.

A quæ ea in re factum Christi non imitatur, quod nec ille fecerat, vt imitaremur; sed solis ieiunis corpus, & sanguinem Domini tradit, quod id multo plus habeat reuerentiæ, vt epistola 118. D. Augustinus scribit, eamque Apostolicam esse putat traditionem. Reprehendendi verò hæretici sunt, qui dum sine vllo iudicio Christi actionem imitari volunt, etiam bene pransis, & bene cœnatis, fortasse etiam aliquando ebriis, nulla reuerentia hoc conferunt sacramentum, nisi quod commodè illis accidit, vt nihil aliud, quàm panem, & vinum porrigant, quæ sine vllo honoris respectu, sine vlla religione sumi B possunt.

Et benedixit.] καὶ εὐλογήσας, cùm benedixisset, quo in verbo ter minimum errant hæretici: & quia vertunt, cùm gratias egisset: veriti ne Christus signo crucis vsus esse videatur, aut magica, vt illi vocant, incantatione, & quod hanc Christi benedictionem non ad panem quasi illi Christus benedixerit, sed ad vinum, quasi illi gratias egerit, referendam esse dicant, & quod eam benedictionem, aut, vt ipsi volunt, gratiarum actionem singularem, & propriam huius sacramenti esse non pu- C tent, sed communem, & inter Iudæos vsitatam: quem Christus morem gestis vsurpauerit: quæ omnia eo tendunt, ne nos vlla in hoc sacramento benedictione iure vti posse videamur. Hi tres errores ordine refutandi nobis sunt: de verbo quidem εὐλογεῖν, benedicere, quo & Matth. hoc loco, & Marcus cap. 14. 22. de pane loquens vsus est, non dubium, quin apud Euangelistas idem sit, quod εὐχαριστεῖν, quod proprie significat, gratias agere: nam quod hoc loco Matthæus, & Marcus cap. 14. 22. dicunt εὐλογήσας versu sequenti de calice loquentes dicunt, εὐχαριστήσας, *cum gratias egisset*, & quod Matt. D & Marcus loquentes de pane dicunt εὐλογήσας, Luc. cap. 22. 19. & D. Paulus 1. ad Corinth. 11. 24. dicunt εὐχαριστήσας. & quod Matthæus cap. 15. 36. de septem panibus, & duobus piscibus scribens dicit εὐχαριστήσας, Marcus cap. 8. 6. de panibus dicit εὐχαριστήσας, de piscibus εὐλογήσας, & quod Matthæus cap. 14. 19. & Marcus cap. 6. 41. & Lucas cap. 9. 16. de quinque panibus dicunt εὐλόγησε, Ioannes cap. 6. 11. dicit εὐχαριστήσας, & D. Paulus 1. ad Corin. 14. 16. idẽ vocat εὐλογίαν, & εὐχαριστίαν, *si*, inquit, *benedixeris spiritu* ἐὰν εὐλογήσῃς πνεύματι, *qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem?* ἐπὶ τῇ σῇ E εὐχαριστίᾳ; Id quibusdam inde natum videtur esse, quod apud Hebræos ברך & benedicere, & gratias agere significat, vt priori Paralipomen. 29. 20. Mihi id probabile videtur: sed fortasse inde eorum verborum in vnam significationem confusio nata est, quòd nunquam benedictio sine gratiarum actione esse soleret, vt apparet ex Marco ca. 6. 41. vbi Christus, vt quinque panibus, & duobus piscibus benediceret, in cœlum suspexisse dicitur; vnde colligitur, gratias egisse patri in cœlum oculos subleuans, & panibus benedixisse. Poterit lector obiicere, quòd Ecclesia hæc duo verba distinguere videatur, *& eleuatis oculis in cœlum, tibique gratias agens, benedixit, fregit, deditque discipulis suis*, quasi vtrum- F que fecerit Christus, & prius Patri gratias egerit, & postea pani benedixerit. Respondeo Ecclesiam non interpretari verborum significationem: sed, quod probabile est, sequi; probabile autem est vtrumque fecisse Christum, & egisse gratias Patri, & pani benedixisse; quia vidimus in rebus minoribus, id est cum panibus & piscibus vellet, vt multiplicarentur, benedicere, egisse etiam vtrumque Matth. 14. 19. Marci 6. 41.

De verbo benedicendi contra Caluinistas.

Digitized by Google

Lucæ 9. 16. quemadmodum & oculos in cœlum leuasse credibile est, quamuis id Euangelistæ non explicauerint, quia cum panibus, & piscibus benediceret, id fecit: qua opinione dicit Ecclesia, *& eleuatis oculis in cœlum*. Quæstio autem in eo versatur, cùm negari non possit vnum verbum pro altero accipi, vtrum εὐλογεῖν benedicere ponatur pro εὐχαριστεῖν gratias agere: an è contrario. Caluinistæ εὐλογεῖν benedicere pro εὐχαριστεῖν gratias agere poni volunt. Ego contra contendo εὐχαριστεῖν gratias agere pro εὐλογεῖν benedicere ab Euangelistis positum esse, quod non potest, nisi secundo errore refutato, commode probari. Secundus autem error ex Paulo 1. ad Corinth. 10. 16. manifeste coarguitur, *Calix*, inquit, *benedictionis, cui benedicimus* ὃ εὐλογοῦμεν ad verbum, quem benedicimus, id est benedicendo consecramus, quibus verbis perspicuum est benedictionem subiectæ materiæ, id est pani, & calici datam fuisse. Deinde Lucas cap. 9. 16. ait, Christum accepisse panes καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς, & benedixit illos, ergo ipsis panibus benedictionem Christus dedit; quare cùm eodem modo Eucharistiæ panem, & calicem benedixerit, non ad Deum, sed ad panem, & vinum benedictio referenda est. Præterea D. Paulus 1. ad Timoth 4. ver. 4. 5. ait cibum sanctificari *per verbum Dei & orationem*, & εὐχαριστίαν *gratiarum actionem*, ergo & verbum Dei, & oratio, & gratiarum actio ad cibum refertur. Denique Euangelistarum contextus non patitur, vt aliter intelligamus, quam panem ipsum, & vinum à Christo fuisse benedictum, *Accepit*, inquit, *panem* εὐλογήσας ἔκλασε *cum benedixisset, fregit, deditque discipulis suis*, panem vtique accepit, panem fregit; panem ergo benedixit. Solent Caluinistæ interpretari Christum benedixisse panes, & Diuum Paulum calicem, id est super illos gratias Deo egisse; vbi multa absurda sunt; primum, quod dicunt super illos gratias egisse, cùm Euangelista dicat εὐλόγησεν αὐτοὺς non εὐλόγησεν αὐτοῖς, id est *benedixit illos*: non benedixit illis: quis autem ita loqueretur, gratias egit panes, id est Deo super panes? deinde etiamsi dixisset αὐτοῖς *illis*, absurdum esset ita loqui, gratias egit panibus, id est propter Deo panes. Ista denique deliria ridenda sunt, non refutanda. Duo igitur constant, & εὐχαριστεῖν gratias agere, sumi pro εὐλογεῖν benedicere, quia ad panem, & vinum referatur, & non potest gratiarum actio ad res inanimes, aut rationis expertes, sed ad animatas, & ratione præditas referri: nec enim dicimus gratias ago pani aut equo, nisi fortasse iocantes, sed gratias ago Deo, aut homini: & benedictionem ad panem, & vinum esse referendam: neque vllus vnquam auctor ante nouos quosdam Caluinistas aliter intellexit, Itaque Iustinus in secunda Apologia Eucharistiam vocat εὐχαριστηθεῖσαν τροφὴν, cibum gratiarum actione benedictum, aut consecratum, eodemque modo Ireneum lib. 4. cap. 34. & 35. loquutum Græce fuisse credendum est, cùm Latinus interpres verterit *panem, super quem gratiæ actæ sunt*, & Cyprianus libro de Cœna Domini, *Panis*, inquit, *iste substantialis, & calix benedictione solemni sacratus ad totius hominis vitam salutemque proficit*, & Ambrosius in libro de his, qui mysteriis initiantur cap. 9. & Iuuencus hunc locum interpretans.

Benedictio pro consecratione ab Euangelistis vsurpata.

Lib. 4. hist. Euang.

palmis sibi frangere panem,
Diuisumque dehinc tradit, sanctumque precatus. Id est prece sanctificans.
Discipulos docuit propriam se dedere corpus.

Tertius superest, quod existiment non peculiarem & propriam huius sacramenti, sed vulgarem, & inter Iudæos vsitatam fuisse, quam Christus hoc loco dedit benedictionem. Id sic refellitur, primum cum toties Christus cibum sumpserit, quid est, quod Euangelistæ non scripserint eum benedixisse, aut gratias egisse; nisi cum aliquid singulare, & admirabile sua benedictione facturus erat? Ter tantum meminerunt, Christum cibum benedixisse; primum apud Matthæum cap. 14. 19. & Marcum cap. 6. 41. & Lucam cap. 9. 16. cùm voluit quinque illos panes multiplicare; secundo Matthæi 15. 36. & Marci 8. 6. cùm vellet multiplicare septem alios panes: tertio hoc loco, cùm vellet panem in corpus suum, vinum in sanguinem transmutare. nam quod apud Lucam capit. 24. 30. in Emaus panem benedixisse, fregisse, ac duobus discipulis dedisse dicitur, eiusdem est generis, quia, vt postea probaturi sumus, etiam tunc corpus suum dedit. Præterea cur, cum tres hæ, vt vulgo creditur, cœnæ fuerint, in cœna agni, & in cœna communi, quæ postea apponebatur, Euangelistæ non dixerunt, aut benedixisse Christum, aut gratias egisse, cùm Iudæi in cœna agni ea ceremonia potissimum vterentur, vt etiam Hebræi tradunt: cùm autem de Eucharistia loquuntur, eam benedixisse dicunt? Deinde, cur omnes hoc tam accuratè narrarunt, quasi ad rem maxime pertineret? Denique, cur sigillatim & de pane, & de calice narrarunt vtrumque benedixisse, vt Matthæus, & Marcus; aut ita certe scripserunt, vt facile intelligi posset, vtrumque benedixisse, vt cùm Lucas ait capit. 22. 20. *Similiter, & calicem postquam cœnauit*? cùm enim dicit *similiter*, significat eodem modo calicem accepisse, ac benedixisse, quo acceperat, ac benedixerat panem.

Ac fregit.] Et hæc vetus inter Iudæos fuisse dicitur ceremonia, vt paterfamilias initio cœnæ, qua agnus edebatur, panem vnum azymorum sumeret, & in duas partes diuideret, quarum alteram sub mappa absconderet, alteri sic benediceret, *Benedictus es Domine Deus noster, rex vniuersi; qui educis panem de terra*: aut sic, *Benedictus es Domine Deus noster, rex vniuersi in esu panis azymi*, vt ex eo lib. Hebræorum, qui כל בו inscribitur, nonnulli tradiderunt. Sed nullo modo credendum est Christum nihil aliud, cùm panem fregit, aut benedixit, agere voluisse, quam Iudæorum ritum obseruare; id enim in esu agni faciendum erat Iudæorum more, Christus non in esu agni, sed in noui sacramenti institutione fecisse dicitur; aut si in esu agni fecit, vt credibile quidem est, id Euangelistæ, tanquam nihil ad rem pertineret, prætermiserunt. In nouo autem sacramento fecisse omnes diligenter exposuerunt; noluit ergo Christus veterem Iudæorum obseruare ceremoniam, sed nouam instituere, & aliquid multo magis admirandum efficere. Quanquam non negauerim fieri potuisse, vt Christus, quia esum agni in esum corporis sui, id est figuram in veritatem mutare volebat, similem, non eandem ceremoniam benedicendi panem voluerit vsurpare; quod probabilius esset, si ritus ille panem azymum frangendi non Iudæorum traditione, sed legis præcepto inductus fuisset. Certe non eodem modo panem hunc fregisse Christum inde apparet, quod omnes Euangelistæ narrauerint eum fregisse, quasi alias frangere non soleret, aut non eodem modo soleret, & quia Lucas capit. 24. 35. scribit duos illos discipulos in fractione panis Christum cognouisse; quod vtique non fecissent, si eodem modo, eodem ritu panem Christus fregisset, quo omnes patresfamilias fran-

Digitized by Google

A gere solebant; manifestum enim est Lucam significare fractionem panis causam fuisse, quam ob rem à discipulis cognosceretur. Scio dici posse, quod & me aliquando docuisse memini, discipulos illos duos vi accepti corporis Christi eum cognouisse, quasi Eucharistia oculos illis aperuerit. Id etiamnum mihi placet; sed si id admittatur miraculum, nostra etiam sententia confirmabitur singulari quadam ratione Christum, cùm corpus suum daret, panem fregisse, quando tam diligenter ab Euangelistis id explicatur. Sunt qui putent eiusmodi fuisse panem, vt manibus facile frangeretur, quibus, nequaquam assentior, quia panis azymus fuit, qui magis glutinosus est, & omnium difficillime frangi potest; non ergo existimandum est manu necessario panem fuisse frangendum; potuit enim & cultro diuidi, sed Hebræorum consuetudo est, vt frangere panem dicant, non solùm cùm manu frangitur, sed etiam cùm cultro scinditur, immo vero etiam cùm non scinditur, sed tantùm datur, quia dari raro solet, nisi priùs aut frangatur, aut diuidatur; *frange*, inquit, *esurienti panem tuum*, id est diuide panem, quem habes cum pauperibus Isaiæ 58. 7. & *Paruuli petierunt panem, & non erat, qui frangeret eis* Threnorum 4. 4. vnde & tota actio, distributioque huius sacramenti fractio panis appellata est Actor 2. 42. Fecit igitur Christus duodecim ex pane partes, & singulis singulas dedit; non, vt quidam putant vni ex illis qui proximo; proximus sequenti, & deinceps daret; hoc enim versu sequenti refutabimus. In manus, an in os dederit, non constat, sed coniectura non leuis est in manus dedisse; primùm quod dicat, *accipite*, quod ad manus potius, quàm ad os pertinere solet: deinde quia calicem in manus dedisse versu sequenti probabimus, & credibile est eodem modo dedisse corpus; denique quia si in diuidendo pane veteris Iudæorum consuetudinis rationem aliquam habuit, non est vero simile Iudæos diuisum panem in os ingerere consueuisse. Accedit, quod longo tempore etiam in Ecclesia vsitatum fuit, vt sacrum Christi corpus in manus fidelibus traderetur, vt ex Tertulliano libro de spectaculis cap. de munere, ex Cyrillo Ierosolymitano Catech. 5. mystagogica, ex Augustino sermone 244. ex Chrysostomo lib. 3. de sacerdotio, ex Concilio primo Toletano colligimus. Meliore tamen consilio eadem postea Ecclesia non in manus, sed in os sacramentum dare cœpit, quod id & minus periculi, & multo plus haberet reuerentiæ; quemadmodum quamuis Christus cœnatis corpus suum, & sanguinem dederit, Ecclesiæ consilium Augustinus laudat epistola 118. quod ea relicta consuetudine nonnisi ieiunis dederit. Solent nos frangendi verbo hæretici valde, vt sibi videntur, vrgere, vt probent non recte nos sacramentum hoc administrare, nisi multi adsint, inter quos distribuatur; propterea enim fractionem panis in sacris litteris appellari. Argumentum ex magna profectum inscitia, paulo enim ante diximus fractionem panis appellari, non quòd reuera frangatur, sed quod detur; nam quidquid habet panis pauperi confert, panem suum pauperi Hebræorum phrasi fregisse dicitur, quamuis vni tantùm dederit, vns tantu mac ceperit; quod si vnum tantum discipulum Christus habuisset, illi proculdubio corpus suum dedisset; & quamuis reuera nō fregisset panem, fregisse tamen, id est, dedisse diceretur.

Christus quomodo panem in Eucharistia fregit.

Eucharistia manibus accepta.

Hæreticorũ puerile argumentum contra Eucharistiam refellitur.

Grauis Cal-

Hoc est corpus meum,] Nihil his verbis in scripturis sacris dictum erat clarius, antequam hæretici, dum diuina mysteria sensu metiuntur: & verbo Dei humanæ rationis iudicium: fidei humilitati superbiæ suæ pertinaciam anteponunt: denique ad occultandam incredulitatem suam in figuris latebras quærunt, figmentorum suorum caligine obscurassent. Multa enim in Christiana religione difficiliora mysteria, & ab humano sensu remotiora, & nos & illi credebamus, Trinitatis, Incarnationis Christi, carnis resurrectionis. Nullum eorum in sacris litteris tam dilucidis, tam perspicuis, tam disertis verbis explicatum erat: vbi enim tam apertè scriptura dicit Patrem & Filium, & Spiritum sanctum tres esse personas, vnam essentiam, quam Christus hic dicit, *Hoc est corpus meum*: Vbi tam distincte, tam sine ambiguitate docet in Christo duas esse naturas, vnam tantùm personam, quam ipse hic docet se corpus & sanguinem suum dare? vbi nos eadem non alia, non spiritualia, non simili carne resurrecturos tam explicare testatur, quàm testatur Christus se non figuram, non spiritum, non panem, non vinum, non aliud, quàm corpus, & sanguinem suum tradere? Hoc facilius quàm illa creditu; illa paucioribus, quam hoc, & minus illustribus scripturæ testimoniis probantur; pluribus, & maioribus ab aliis, & inter eos hæreticis refutare videbantur. Cur illa credunt, hoc etiam non credunt? Cur illic figuras non inueniunt, vbi Ariani, Marcionistæ, Manichęi, Origenistæ inueniebãt: hîc inueniũt, vbi illi non inuenerunt? Cur quando semel religionis lineas egressi sunt, non fiunt grauiter impij, & rebus omnibus hæretici. Duæ, vt opinor, eos retinent causæ; altera, quòd non tantùm habeant ingenij, vt illorum mysteriorum difficultatem, quæ longius ab oculis absunt, sentire possint, tantum vero habeant, vt in hoc, quod oculis vident, manibus tractant, difficultatem percipiant, veritatem non intelligant; altera, quod sua eos incredulitas, quam pro fide ducem sequuntur, in hunc, qui magis apparebat, scopulum primum impulerit, in alios impulsura postea, cum minoribus in rebus exercitati ad maiora molienda aptiores erunt. Habet enim hæresis, & incredulitas, sicut omnis doctrina, methodum suam, vt ab his, quæ notiora nobis, & propinquiora sunt sensibus exordiatur; & per gradus ad maiora, remotioraque perueniat. Experientia docti loquimur; multos iam Caluinistas videmus, qui ingeniosiores, & magis increduli, id est magis Caluinistæ cæteris erant, eo iam peruenisse, vt qua ratione hoc prius mysterium non credebant, nunc Trinitatis mysterium non credant, cæterosque Caluinistas, sicut Caluinistæ nos, tanquam nimis simplices, & credulos rideant. Omnes enim Ariani, quos multis hodie locis succrescere videmus, & qui Poloniam iam omnem repleuerunt, ex Caluinistis nati sunt. Nonnulli progressi sunt longius, vt nihil crederent, quorum vnus, cum libellum quendam his annis de arte nihil credendi composuisset, nihil in eo, nisi hoc vnum, verum dixit, oportere priùs Caluinistam fieri, qui atheus esse volet. Fuerat ille antea Caluinista, fuit postea atheus, & vnicuique in sua arte credendum est. Verissima sententia; nam quisquis Caluinista est, si ea, quam ingressus est, incredulitatis via ire pergat, ad nihil credendum perueniat necesse est. Hæc à nobis non contumeliæ, sed admonitionis causa dicta sunt, vt si qui forte sunt eorum, qui non omnino obdurauerunt, alieno admoniti periculo resipi-

ministarum reprehẽsio doctrinam Ecclesiæ de Eucharistia corrumpẽtium.

Ex Caluinismo atheismus.

Ex Caluinistis multi Ariani, Gotefridus à Valle Lutetia anno 1572. publice exustus.

B C D E F

cant, ostensoque haud ita longè posito præcipitio pedem referant. Non solemus commentariorum fines egredi & nunc si a via paululum egressi sumus at non aberrauimus, scientes enim fecimus, quia intelligimus quanti referat, quem quis ad intelligendam, interpretandamque scripturam animum afferat. Commentariorum itaque pars est hæc ipsa digressio.

De Eucharistia disputatio contra hæreticos.

Cùm de Trinitate disputaretur, in trium verborum interpretatione omnis disceptatio versabatur; *Ioã. 8.30.* *1. Ioan. 5. 7.* *Ego, & pater vnum sumus*, aut, *Hi tres vnum sunt.* Cum de incarnatione, in aliorum trium explicatione; *Ioan. 1. 14.* *verbum caro factum est.* Cum de resurrectione in his tribus, *1. Cor. 15. 52.* *Mortui resurgent incorrupti.* Nunc, cum de Eucharistia agitur, in his item tribus, *Hoc est corpus meum.* Semper enim hæc quatuor mysteria coniungenda mihi videntur, cùm aduersus Caluinistas disputamus: denique nobis faciendum, quod ii facere solent, qui dum in mare à piratis, aut in præcipitium à latronibus impelluntur, amplexantur impellentem, & arcte tenent, vt aut impellere desinat, aut in similem ruinam & ipse trahatur.

Regula optima disputãdi de Eucharistia cõtra hæreticos.

Quod de Eucharistia noui nobis hæretici obiecerint, idem nos illis de Trinitate, idem de Incarnatione, idem de resurrectione mortuorum obiiciemus, vt aut Eucharistiæ mysterium labefactare desinant, aut illa simul labefactent; quòd si fecerint, nemo non eorum temeritatem, & impietatem videat. Ariani, Marcionistæ, Manichæi, Origenistæ multas in illis, quæ supra posuimus, verbis interpretationes comminiscebantur; ne veram Ecclesiæ interpretationem reciperent. Lutherani, & Caluinistæ, quia minus etiam illi resistere poterant veritati, innumerabiles in hæc tria verba, *Hoc est corpus meum*, commenti sunt: quas ne recitandas quidem ducimus, quia omnes vna tantum, eademque explicatione refutantur. In eo Caluinistæ & Zuingliani omnes conueniunt, non propriam, sed figuratam esse loquutionem; cùm figuram quærunt, alij in *pane*, alij in verbo *est*; alij in *corpore* inueniunt. Itaque singula separatim verba excutienda sunt.

Hoc.] Omnes & Lutherani, & Caluinistæ pronomen, *hoc*, pro pane positum esse dicunt. quia panem Christus in manus acceperat, & continuò dixit: *hoc*, id est, hic panis, *est corpus meum*. Vnde Lutherani colligunt & panem in sacramento remanere, quia dixit, *hoc*, id est panis, & corpus Christi vere esse, quia dixit *est corpus meum*. Caluinistæ vero panem quidem remanere; corpus vero Christi non vere inesse: quia non dixit, hic est corpus meum, sed, *hoc*, id est, panis *est corpus meum*: quare cùm panis corpus Christi vere esse non possit, & vere maneat; sequitur non esse corpus Christi, nisi figurate id est, corpus Christi significare. Vtrique hac vna syllaba pariter refelluntur: Lutherani quidem, quia si *hoc*, accipitur pro pane, cùm non dicat Christus hic est corpus meum, sed *hoc est corpus meum*, necesse est aut panem non remanere si corpus Christi est: sed in illud transmutari, aut corpus Christi in sacramento non esse, si panis manet. Fuerunt in eodem iam olim errore nonnulli ex discipulis Berengarij, quos similibus argumentis eius sæculi Auctores refutarunt. Caluinistæ verò refutabuntur, si probemus pronomen *hoc*. pro pane accipi non posse. Id autem euidentissimis argumentis demonstratur. Primum, si Christus voluit dicere, *hoc*, id est panis *est corpus meum*: quare vno verbo non dixit clarius, hic panis est corpus meum? Id enim verborum continuatio postulabat, *accepit panem, & cum benedixisset, fregit: deditque discipulis suis dicens*. Hic panis est corpus meum. Deinde; cur cùm tres Euangelistæ Matthæus, Marcus, & Lucas, & Apostolus Paulus prima ad Cor. 11. 24. huius sacramenti institutionem exposuerunt, & soleant aliis in rebus verbis plerumque discrepare, dum alius obscurius; alius clarius idem dicit; in hac re eodem omnes verbo vsi sunt, *Hoc est corpus meum?* Cur nemo aut casu, aut consilio, vt sententiam Caluini magis explicaret, dicit, hic est corpus meum, aut, hic panis est corpus meum? Obiicient fortassis, quod in aliam sententiam solent dicere, Ioannem id explicasse c. 6. 5. *Panis, quem ego dabo, caro mea est*, & D. Paulum 1. ad Corinth 10. 16. *Panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* & cap 11. 26. *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis.* & ver. 28 *Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat*, & Lucam, qui in Actis c. 2. 42. hoc sacramentum fractionem panis vocat. Possem respondere, quod plerique viri docti, & Catholici responderunt, panem vocari, non quod sit, sed aut quod fuerit, sicut serpens, in quem virga Moysis conuersa fuerat, virga vocatur. Exodi 7. 12. aut quia speciem panis vt priùs referat, sicut vocantur linguæ, quæ super Apostolos ceciderunt. Act. 2. 3 non quod linguæ essent, sed quod linguæ speciem præseferrent; eaque responsio satis esset. sed non cogimur, meo quidem iudicio, vllam eiusmodi interpretationem quærere.

Quomodo panis Eucharistia in scriptura appellatur

Nego etiam atque etiam illis in locis, qui obiecti sunt, nomen panis, aut pro pane aut pro panis figura accipi: non enim panis, sed corpus Christi panis dicitur, quod ex loco Ioannis, vnde cæteri explicandi sunt, perspicuum est, *panis*, inquit, *quem ego dabo*. cùm enim dicit *quem ego dabo*, clarissime ostendit se non de pane loqui, sed de carne sua quæ excellentiori quodam modo panis appelletur. Opponit enim se Mosi, & carnem suam mannæ; opponit etiam carnem suam quam daturus nobis erat, vt eam ederemus, panibus illis quinque, quibus quinque hominum millia saturauerat, superantibus etiamnum duodecim fragmentorum cophinis, ver. 12. 13. Cum enim Iudæi Christum sequerentur, vt hunc illis panem sæpe daret, vt ipse testatur ver. 26. *Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis*, illis panibus, panẽ hunc, id est carnem suam opponit: non ergo vocat panem verum panem, sed corpus suum, quod meliore quadam, & præstantiore ratione panis erat, sicut Ioannis 4. 13. 14. dicit Samaritanæ, *Omnis, qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*, eo enim ipso, quod dicit, *quam ego dabo ei*, & quòd eam aquam veræ aquæ opponit, apertissime ostendit se non loqui de vera aqua, sed de gratia sua, quæ meliori quodam modo aqua vocatur. Itaque tantum abest, vt ex loco Ioannis Caluinistæ, aut Lutherani possint vllum contra nos argumentum desumere, vt inde potius nos possimus sententiam de transsubstantiatione nostram confirmare, non enim solùm significat Christus se meliorem panem, id est carnem suam daturum esse, sed etiam panem daturum non esse, sicut dederat illis, qui paulo ante saturati fuerant: illi enim pani hunc opponit: illum ergo non dedit hũc dedit: ille in Eucharistia non est: hic, id est, caro eius, est. Ad eundem modum loci Diui Pauli, & Lucæ intelligendi sunt, quod cum ex loco Ioannis, tum ex ipsis etiam auctoribus manifestum est, cùm Paulus dicit, *panis, quem frangimus*, indicat se non de pane loqui, sed de corpore Christi, quod sicut Christus ipse, panem appellat. Illa enim descriptio *quem frangimus* addita est ad distinctio-

Digitized by Google

nem veri, & naturalis panis, ſicut apud Ioannem verbum illud, *quem ego dabo*: & cum dicit, *quotieſcunque manducabit ſ panem hunc*, & , *ſic de pane ille edat*, illa adiunctapronomina *hunc*, *& illum* oſtendunt ipſum non de vero pane, ſed corpore Chriſti loqui, quód panem appellet, quemadmodum cum Chriſtus dicit, *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo*, relatiuum *quam* diſtinguit gratiam Chriſti à vera aqua. cum autem dicit Lucas frangi panem, idem ſignificat, quod D. Paulus. Dicet aliquis, corpus Chriſti non frangi, ſed panem. Reſpondeo corpus Chriſti dici frangi, cum datur, quia nomine panis appellatum fuerat, & à Prophetis etiam ſignificatum, & panis proprium eſt frangi, quamuis corpus ipſum vere non frangatur: ſicut gratia Chriſti vere non bibitur, & tamen loquens de ea Chriſtus dicit, *qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei*: nimirum quia gratiam ſuam aquam vocauerat, & aqua bibitur. Tertium argumentum quo probare poſſimus pronomen *hoc*, non accipi pro pane, eſt, quod, vt Latine, ſic & Græce diuerſi, quàm panis generis ſit, panis *ἄρτος* maſculini, *τοῦτο hoc* neutrius, non ergo ad panem referri poteſt, cum quo genere non conuenit. Dicent Caluiniſtæ pronomen illud Græcum *τοῦτο*, & Latinum, *hoc*, non adiectiuum eſſe, ſed ſubſtantiuum, quod & multi Catholici dixerunt: ideoque opus non eſſe, vt cum pane genere conueniat: ſed hunc eſſe ſenſum hoc, quod vobis do, eſt corpus meum, ſed illud, quod dabat, erat panis. Primum hoc tenemus, pronomen *hoc* non diſtinctè accipi pro pane, ſed argumentando obtinendum eſſe, vt pro illo ſumatur. Deinde ſi ſubſtantiuum eſt, cur potius non ſequamur interpretationem Chriſti, hoc quod vobis do, eſt corpus meum, quàm Caluiniſtarum ſomnium, hoc, quod vobis do, eſt panis? Præterea, vt concedamus ſubſtantiuum eſſe, cur vulgarem potius Catholicorum explicationem, quæ naturæ pronominis multo magis conuenit, non ſequamur, vt pronomen *hoc* neque pro pane, neque pro corpore Chriſti ſumatur, ſed tantum ſignificet id, quod Chriſtus daturus erat: & , vt vocant, indiuiduum vagum ſit? Quanquam ego quidem omnibus viribus contendo adiectiuum eſſe, neque vlla ratione ſubſtantiuum eſſe poſſe, aut pro alia re, quàm pro corpore Chriſti accipi. Minime dubium eſt, quin eodem modo hoc pronomem ſumendum ſit, cùm de pane Chriſtus dicit, *τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου*, *hoc eſt corpus meum*, & cum de ſanguine dicit, *τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου*, *hic eſt ſanguis meus*. Cum autem de ſanguine dicit *τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου*, *hic eſt ſanguis meus*, pronomen non refertur ad vinum, ſed ad ſanguinem, quod ex Luca & Paulo manifeſtum eſt, qui pronomen cum ſequenti, non cum præcedenti coniunxerunt dicentes *τοῦτο τὸ ποτήριον*; ergo & cum dicit: *hoc eſt corpus meum*, illud *hoc* non conuenit cum præcedenti pane, ſed cum ſequenti corpore; nec ſubſtantiuum, ſed adiectiuum eſt, quia ſicut illud cum ſequenti *calix*, ita hoc cum ſequenti *corpus*, vt adiectiuum cum ſubſtantiuo coniunctum eſt, ideoque non poteſt panem, ſed corpus Chriſti demonſtrare: Hoc Hieronymus, aut noſter, quiſquis fuit, vetus interpres rectiſſime vidit, quia non dixit loquens de ſanguine, hoc eſt ſanguis meus, quemadmodum dicendum illi erat, ſi pronomen *τοῦτο*, *hoc*, ſubſtantiue poſitum eſſe putauiſſet, ſed dixit, *hic eſt ſanguis meus* adiectiue conuertens, quod D. Thom pius, doctus, ſubtilis, & circumſpectus interpres non animaduertit, eiuſque vulgaris opinionis auctor extitit, pronomen, *hoc*, ſubſtantiuum, & indiuiduum vagum eſſe. Ergo eſt, dicet aliquis, tautologia; nam ſi hoc accipitur pro corpore, perinde eſt, ac ſi Chriſtus diceret, hoc corpus meum eſt corpus meum. Hoc argumento valde miror homines etiam doctos a recta ſententia dimotos fuiſſe: nec enim nouum eſt, ſed vſitatum, immo, vt Dialectici docent, neceſſarium, vt in omni vera propoſitione ſubiectum, & attributum pro eodem accipiantur, tamen non omnis propoſitio vera tautologica eſt, quia tautologia non in acceptione, quam Dialectici ſuppoſitionem vocant, ſed in ſignificatione conſiſtit, quando ſubiectum, & attributum non ſolùm pro eodem accipiuntur, ſed idem etiam ſignificant, nec idem ſolùm ſignificant, ſed eodem etiam modo: nam animal rationale eſt homo, non eſt tautologia, ſed vera, recta, & prudenter enunciata propoſitio, quamuis animal rationale, & homo, & pro eodem accipiantur, & idem prorſus ſignificent; quia idem quidem, ſed non eodem modo ſignificant: homo enim totam naturam, animal rationale eandem naturam, ſed diſtinctè, & per partes declarat. Si quis diceret, animal rationale eſt animal rationale, homo eſt homo, is ineptam committeret tautologiam: Eodem modo ſi Chriſtus dixiſſet, corpus meum eſt corpus meum, tautologia vſus fuiſſet: cum autem dicat, *hoc eſt corpus meum*, quamuis *hoc* pro ipſo corpore Chriſti accipiatur, idemque ſignificet, tautologia non eſt, ſed rectiſſima, & vſitatiſſima locutio; quia idem non eodē modo ſignificat; *corpus meum* ſignificat corpus Chriſti diſtinctè, ac nominatim, *hoc* nō nominatim, non diſtinctè, ſed, vt ita dicam, mutè; quemadmodum Galli ſolent dicere, cum aliquis ita aduerſus alium locutus eſt, vt non appellauerit, ſed hominem deſcripſerit, non nominauit illum, ſed digito demonſtrauit; quod perinde eſt ac ſi nominaſſet; ita vulgo loquimur: hic eſt frater meus, vbi pronomē, *hic*, nec pro alia re, quàm pro fratre meo accipitur, nec aliud eo loco ſignificat, quamuis non eodē modo: nam cùm voco fratrem meum, nomino; cum dico *hic*, non nomino, ſed, quod idem valet, digito oſtendo; ſi quis autem diceret, hoc eſt frater meus, virgis cædendus eſſet, quod præter conſuetudinē Latini ſermonis loqueretur. Nec minus abſurde Chriſtus loquutus fuiſſet, ſi dixiſſet; *hoc eſt corpus meum* hoc ſubſtantiue poſito. quanquam in corpore, quia idem genus eſt, abſurditas non apparet, in ſanguine apparebit: ſi dicas, hoc eſt ſanguis meus, quis enim homo prudens ita loqueretur? Quanquā ſcio Cyprianum alicubi ita vertiſſe; ſed ſunt, qui locum corruptum putant. Ita ſcriptura loqui ſolet, *hic eſt filius meus dilectus: hic ſanguis teſtamēti, quod mandauit ad vos Deus*, & multa ſimilia. Dicet aliquis, cum pater dicit, *hic eſt filius meus*, illud, *hic*, accipi pro homine, quaſi dicat, hic homo eſt filius meus: fieri fortaſſe poteſt. Quid autem dicet homo iſte acutus de hac propoſitione, hic eſt homo, cum hominem oſtendo? pro quo dicet pronomen *hic* poſitum eſſe, niſi pro homine? nec enim pro animali poſitum eſt, quaſi dicam, hoc animal eſt homo, cùm genus diſcrepet. Quam certum igitur, & perſpicuum eſt in hac oratione, hic eſt homo, aut hic eſt panis, pronomen *hic* pro alia re, quàm pro homine, & pro pane, qui loco attributi poſitus eſt, accipi non poſſe: tam certum, atque perſpicuum eſt homini mediocriter docto Euangeliſtarum contextum Græce legenti pronomen *τοῦτο hoc*, pro alia re, quàm pro Chriſti corpore non poni; ſic enim habet ver. 26. *λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐλογήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶπε λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.* Omnes ergo alias non ſolum hæreticorum, ſed etiam

Matth. 3. 17. Heb. 9. 20. Matth. 3. 17. & 17. 5.

quorundam Catholicorum in hoc pronomen interpretationes constantissime reiicio, hanc vnam firmissime teneo, quæ ex Luca, & Paulo certissimis argumentis confirmatur, & Matth., & Mar. Græco contextui sola consentanea est, & à nostro vetere interprete expressa, & quæ Catholicam de præsentia corporis Christi in Eucharistia sententiam maxime corroborat. Quod in scholis obiici solet, cùm Christus pronomen illud pronunciauit, nondum eius corpus in sacramento fuisse, itaque non potuisse pronomine illo demonstrari, rectè in eisdem scholis, vbi conflatum argumentum est, etiam dissoluitur; in eiusmodi propositionibus, quæ practicæ sũt & efficaces, hæc pronomina demonstrare solere, id quod nondum est, sed per ipsam orationem fit, eaque finita erit. Cùm Deus ex limo terræ hominem finxit, rectè verèque dicere potuisset sumpto in manus limo, hic est homo, sicut Christus dixit, *hoc est corpus meum*: & cùm ex costa mulierē fabricauit, sumpta costa dicere potuit, hæc est mulier, quãuis cũ pronũciasset pronomen *hæc*, nondum fuisset mulier, nec significasset, si ita loquutus fuisset, limum esse hominem, & costam mulierem, sed limũ in hominem, costam in mulierē conuerti. Ita cùm Christus dicit accepto pane *hoc est corpus meum*, quamuis eius corpus nondum illic esset; tamen quia statim futurum erat, illud eo pronomine demonstrat, nec significat panem, quem acceperat esse corpus suum, sed mutari in corpus suum, quẽadmodum si in Cana Galilææ, cùm aquam in vinum mutauit, ostensa aqua dixisset, hoc est vinum, nec illud *hoc* aquam, sed vinum ostenderet; nec sensus esset aquam esse vinum, aut vinum significare, sed illo verbo in vinum esse conuersam. Quod exemplum eo magis est ad rem, de qua agimus, accommodatum, quod ex alio simili Christi facto sumptum sit, & quod eo veteres auctores ad probandam, explicandamque huius sacramenti fidem vsi fuerint, vt Cyrillus Ierosolymitanus Catechesi 4. mystagogica.

Verbũ substantiuum in scriptura non accipitur pro significat

1. cor. 10. 4.

Exod. 12. 27.

Est.] Ex his, quæ de pronomine *hoc* dicta sunt, eorum error facile refellitur, qui putant verbum, *est*, accipi, pro significat; quam ad rem nimia quadam diligentia multa de scripturis sacris exempla accumulare student. *Petra*, inquiunt, *erat Christus*. Agnus erat Pascha, & sexcenta alia, quæ passim iactare solent. Ego omnem istam exemplorum telam vno verbo præcidam. Nego verbum substantiuum, aut Latine, aut Græce, aut Hebraice, aut vlla prorsus in lingua, quam ego nouerim, aut in sacris literis, aut apud alium vllum auctorem, etiam apud istos ipsos hæreticos pro verbo significat, accipi solere, aut etiam posse; hominesque imperitissimos, qui id dicant, esse affirmo. Nam in omnibus illis figuratis locutionibus, quæ ab istis afferuntur, aut ab vllo homine afferri, vel excogitari possunt, si quæ figura est non hæret in verbo *est*, sed aut in subiecto, aut in prædicato; cùm dico, agnus est Pascha, figura est in nomine Paschæ, quod nomen sumitur non proprie pro transitu; sed pro agno, qui transitum significabat; cùm ostensa Herculis imagine dico, hic est Hercules, figura non est in verbo *est*, sed in nomine Herculis, quod cùm verum, & viuum Herculem natura sua significet, hîc pro Herculis figura positum sit; verbum enim *est* semper substantiam, aut, vt subtilis ille philosophus docuit, solam extremorum vnionem significat, & isti, qui verbo substantiuo figuram affingunt, ad Grammaticorũ verbera mittendi essent, qui cùm multa verborum simplicium, & compositorum figurarum genera esse dicant, nemo vnquam eorum dixit in

Aristot. l. de interpret. cap. 1.

A verbo substantiuo figuram reperiri, sed aut in subiecto, aut in prædicato, aut in verbis non substantiuis, vt ridet ager, luxuriat seges. Itaque videamus, an in nomine corporis figura sit. Nam in aliis duobus verbis certe non est.

Corpus meum.] In corpore, qui nullam non videt esse figuram, haud scio, an vllos mentis oculos habeat; si enim in corpore figura est, non accipitur pro vero corpore Christi. At pro vero Christi corpore accipi ex adiunctis manifestum est. Apud Lucam c. 22. 19. *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur.* Primum non dixit, quod vobis datur, sicut dicendum erat, si B figuratum dedisset corpus; sed *quod pro vobis datur*; dabat igitur illis aliquid, quod pro ipsis offerretur in peccatorum expiationem, qualis profectò figura corporis esse non poterat: solum enim verum Christi corpus pro nobis datum est. Posset Caluinista aliquis dicere sensum esse *hoc est corpus meum*, id est, figura corporis mei, quod pro vobis tradendum est. Huic sensui repugnat, quod nullus Euangelista neque de corpore, neque de sanguine loquens futuro vsus sit tempore: sed omnes tres Euangelistæ & præterea Apostolus Paulus præsenti vtantur; *quod pro vobis datur, qui pro vobis funditur.* Quod si præsens pro futuro positum esset, aliquis profectò eorum C futuro vsus esset; nec enim casu eadem omnes figura vsos esse credendum est. Possunt etiam dicere, quod quidam etiam eorũ iam dixerunt, aut tempus præsens accipi pro futuro, aut si pro præsenti accipitur, sensũ esse, *quod pro vobis datur*, id est, dari incipit, & *pro vobis funditur*, id est, incipit fundi, quia initium iã passionis erat. Primum apparet hæc esse commenta, & confugia hominum nescientium, quam in partem se conuertant, deinde vtrumque commentum vno D. Pauli verbo refutatur, *τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον: hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur*, quod de corpore Christi in cruce dici non potuit, quia sacramẽtalẽ locutionem esse constat; hîc enim oportebat Caluinistas sacramentalẽ locutio- D nẽ recognoscere; nõ, vbi non est, fingere. Diximus supra hoc eodem versu corpus Christi dici frangi, quatenus sub panis specie, & sacramento est, quia panis frangitur; itaque extra sacramentum frangi non dicitur, ac ne in cruce quidem, vbi etiam D. Ioannes tanquam mysterium adnotauit latronibus crura confracta fuisse, Christo non fuisse, quia scriptum erat Exod 12. 46. *Os non comminuetis ex eo*, Ioãn. 19. 36. Deinde cum D. Lucas & Paulus de calice loquuntur, ita scribunt, *τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον*, hoc est, poculum nouum Testamentum in meo sanguine, quod pro vobis effunditur; sic enim vertere voluimus, vt am- E biguitatem tolleremus, quæ in nostra versione est, in qua non apparet, vtrum illud, *qui pro vobis effunditur*, ad calicem, an ad sanguinem referatur, Græce vero dubium non est ad calicem esse referendũ, quia sanguis est in tertio casu *ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ἐκχυνόμενον*, *qui funditur*; aut si id participio passiuo exprimi posset, fusus, in nominatiuo, quemadmodum si Latine verteres, hic est calix nouum Testamentum in meo sanguine pro vobis fusus; manifestum vtique esset effusionem non ad nomen sanguinis, sed ad nomen calicis esse referendam. F Quanquam calix effundi non dicitur; nisi quia, qui intus est, liquor effunditur: id tamen nihil refert, hoc nobis satis est, quod inde euidentissime probatur, non agi de effusione sanguinis in cruce, sed in sacramento, cùm calix pro nobis dicatur effundi, qui non in cruce, sed in sacramento fusus est. Quo autem sensu aut calix, aut sanguis Christi in sacra-

Digitized by Google

in sacramento fundi dicatur, vers. 28. explicabimus. Præterea qui hoc ad crucem referunt, vim, & artificium verborum Christi non intelligunt. Acceperat Christus, panem, benedixerat, fregerat, porrigebat Apostolis dicens, *Hoc est corpus meum*, addit, *quod pro vobis datur*, quis non videt his extremis verbis vim, pretium, & fructum eius rei, quam porrigebat commendare voluisse, & vt Comicus ille dixit, ornare munus verbis? dabat enim corpus suum non apertum, sed sacramento celatum, poterant Apostoli existimare se solum panem accipere soli ventri profuturum, & minori, quàm par erat, habere in pretio: Christus affirmat se non panem; sed corpus suum dare: & corpus suum, quod pro ipsis tunc oblatum remissionem illis peccatorũ offerret. Nõ commendat fructum crucis, de qua non agebat, sed fructum sacramenti de quo agebat. Obiiciet aliquis, quod Matthæus, & Marcus cùm de calice loquuntur, nõ dicũt, qui pro vobis effundetur, sed *qui pro multis effundetur*, quasi nõ ad solos Apostolos, sed aut ad omnes, aut ad multos alios Christus verba dirigeret; quare non posse Christum de solo Eucharistiæ fructu loqui, sed ad crucem potiùs eius orationem pertinere. Hanc obiectionem vers. 28. omnino diluemus, vbi probaturi sumus illud, *pro multis*, idem esse, atque *pro vobis*, vt Lucas, & Paulus dixerunt: nam & Apostoli, qui aderant, multi erant, sed quia Iudæ, qui vnus erat ex illis, corpus & sanguis suus nihil profuturus erat, aut ipse Christus, aut, quod ego magis credo, Euangelistæ Matthæus, & Marcus, vt id applicarent, non dixerunt *pro vobis*, ne omnes comprehendere viderentur, sed *pro multis*, vt aliquis exceptus significaretur. Præterea quemadmodum de corpore omnes Euangelistæ dicunt, *Hoc est corpus meum*: ita de calice Lucas, & Paulus dicunt, *Hic est calix*, apud Lucam autem, & Paulum nomen calicis non potest accipi figurate: ergo apud Euangelistas, & apud eundem Paulum nomen corporis figurate accipi non potest. Quod autem nomen calicis figurate non accipiatur, ex eo, quod paulo ante adnotauimus, manifestissimum est. Ipse enim calix dicitur fundi, ergo verus calix est, sed quia dicit, *Hic est calix in meo sanguine*, quod perinde est ac si diceret, *Hic est calix sanguinis mei*, idem est quod Lucas, & Paulus dicunt, *Hic est calix in meo sanguine*, & quod Matthæus, & Marcus dicunt, *Hic est meus sanguis*. Solent Caluinistæ hunc nobis locum passim obiicere, sed non poterunt vllum mouere lapidem, qui maiorem super illos ruinam traheret. Vociferantur, hanc orationem, *Hic est calix*, constat figuratam esse, ergo & illa, *Hoc est corpus meum*, figurata est. Nos cõtra, hanc orationem, *Hic est calix*, constat figuratam non esse, ergo illa, *Hoc est corpus meum*, figurata non est. Videndum quis opinionem suam meliùs probet. Ostendant illi, vbi figura sit. In verbo est? iam docuimus esse non posse, in nomine calicis? ergo non accipitur pro vero calice, sed pro figura calicis; quemadmodum dicunt illi corpus non accipi pro vero corpore, sed pro corporis figura. At hoc imperitè, absurdè, & ridicule dictum est: verum enim calicem Christus porrexit. At dicunt figuratè nomen calicis accipi, quia pro sanguine ponitur: Hoc etiam absurdius est. Primum, quia perinde esset, ac si Christus diceret, hic calix, id est meus sanguis, vt illi intepretantur, est meum testamentum in meo sanguine; quid ineptius dici potuit? deinde, quia si figura in nomine calicis esset, eadem vtique esset, quam in nomine corporis esse dicunt. At in corpore hanc dicunt esse figuram, vt nomen corporis pro

Terent. in Eunucho.

A figura corporis accipiatur, ergo & in calice, si qua figura est, hæc est, vt nomen calicis pro figura calicis positum sit. Denique si figura est in calice, certe in sanguine non est; quæ enim esset absurditas, *Hic est calix sanguinis mei*, id est, figura calicis, figura sanguinis mei: ad hunc enim modum eorum sententia oratio esset necessariò resoluenda. Deinde si figura esset, ea esset quam in illa sua tam decantata oratione esse dicunt, *Petra autem erat Christus*; at in illa aut nulla figura est aut non est in nomine Christi, sed in nomine petræ, nec enim sensus est, vt omnes Caluinistæ mira semper ignorantia putauerunt, petram

B esse figuram Christi, sed Christum esse petram; transposita enim verba sunt, *petra autem erat Christus* pro Christus autem erat petra: itaque nomen petræ non subiectum, sed attributum est; vt ex circunstantibus perspicuum est; *bibebant autem de consequente eos petra* 1. ad Cor. 10. 4. non consequebatur autem eos vera petra sed Christus, petra enim immobilis manebat. Christus eos antecedebat, & cibum illis, ac potum dabat; hoc est, *bibebant autem de consequente eos petra, petra autem erat Christus*, id est, Christus erat petra illa, de qua bibebant; quæque eos consequebatur. Cuius transpositionis causa fuit,

C quòd soleant Hebræi vltimum verbum præcedentis orationis initio sequentis ponere. *In principio creauit Deus cælum & terram: terra autem erat inanis*, Gen. 1. 1. *In principio erat verbũ, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, sic quia dixerat, *bibebant de consequente eos petra*, repetiuit nomen petræ, *petra autem erat Christus*. Figura ergo si qua est, non est in nomine Christi, quod pro vero Christo, non pro eius figura positum est, sed est in nomine petræ, quia Christus non verè erat petra, sicut non verè vitis, non verè leo, sed similitudine quadam, quia Ecclesiæ fundamentum erat. Ea autem figura non est,

Hebraism. notabilis.

D quam in his verbis, *Hoc est corpus meum*, Caluinistæ esse dicunt, id est, hoc est figura corporis mei: sensus enim esset, Christus erat figura petræ, quod absurdissimum est. Itaque concidit arx illa super hanc petram ædificata, qua omnes docti, indocti Caluinistæ sese defendere solebant. Deinde quis dubitat eodem modo hoc loco nomen corporis accipiendum esse, quo apud Ioannem capite sexto, quinquagesimo primo, nomen carnis accipitur? *panis quem ego dabo, caro mea est*: certum enim est, quod illic promiserat, hîc tradidisse, & nomen panis declarat, quod non accipitur pro corpore

E Christi; nisi quatenus sub specie panis datur: nam quod isti negant agi illo capite de Sacramento, tam impudenter negant, vt opus non sit hoc loco refutare, & est à multis viris doctis integris etiam scriptis libris refutatum: & ipsi ex eodem capite nobis obiiciunt illud, *caro non prodest quicquam*, quasi Christus agat de Sacramento. Illic autem nomen carnis non potest accipi, nisi pro vera carne; nec enim figura in carne, sed in pane est, neque vocat panem carnem suam, sed carnem suam panem, quasi dicat caro mea est panis ille, quem ego dabo. Opponit enim, vt diximus, panem illum vero, &

F naturali pani: ergo cùm dicit. *Hoc est corpus meum*, nulla in corpore figura est, sed nomen corporis verum significat corpus Christi. Et verò si Christus dixisset; hic panis est corpus meum, vt illi, si non verbis, sensu dixisse putant; tamen non possemus interpretati, vt illi interpretantur, hic panis est figura corporis mei, sed hic panis est verũ corpus meũ, non tamen verus panis, sicut apud Ioannem ita interpretentur necesse est, *panis quem ego dabo, caro mea est*; vera quidem caro, sed non verus

Cap. 5. 51.

Digitized by Google

uinistæ ex scripturis proferre possunt, vt hanc orationem; *Hoc est corpus meum*, figuratã esse doceant? *Et verbum caro factum est*, Marcionistæ, & Manichæi per figuram exponebant, id est similitudinem carnis accepit, id etiam scripturis probare videbantur Romanorum 8. 3. *Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati de peccato dãnauit peccatum*, & ad Philippen. 2. 6. 7. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formã serui accipiẽs, in similitudinẽ hominũ factus, & habitu inuentus vt homo.* Quos triũphos agerent Caluinistæ, quos contra nos clamores tollerent, si aliquem in sacris literis locum reperirent, vbi Christus formam, aut similitudinem corporis sui nobis dedisse diceretur? Mortuos resurrecturos esse figuratè etiam Origenistæ intelligebant, non quòd eadem resurrecturi essent carne, sed quòd alia induendi, non vera, non corporea, sed cœlesti, & spirituali, eodem plane modo quo isti dicũt, nos sumere quidem corpus Christi, sed spiritualiter. Probabant illi ex Diuo Paulo 1. ad Corinth 15. 44. *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*, & rursum, *Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt*. Allegabant alii expressa, vt videbatur scripturæ testimonia, quibus futura resurrectio negari videretur Iob. 14. 12. *Homo cum dormierit non resurget donec alteratur cælum, non euigilabit, neque consurget de somno suo.* & Psalm. 77. 39. *Spiritus vadens, & non rediens*, & Psalm 48. 2. *sepulchra eorum domus eorum in æternum.* Quid Caluinistæ facerent, si aliquod scripturæ testimonium haberent, vbi diceretur corpus Christi nobis non dari, sicut illis in locis dici videtur mortuos non esse resurrecturos? At his veterum hæreticorum testimoniis rectè Catholici respondebant. Rectè quidem: sed rectius, & facilius nos omnibus testimoniis, quæ Caluinistæ ad probandã figuram suam afferre solẽt, vt paulo post apparebit Denique mirum est interpretationem istã Caluinistarum nemini post Apostolos in mentem venisse, nisi Berengario, & nescio an Bertramo, à nemine receptis, a tota statim Ecclesia condemnatis Nos veterum patrum sententiam, interpretationemque sequi profitemur, quod, vt appareat, nõ omnia (nec enim caperent commentarij) sed illustriora quædam eorum testimonia proponemus. Iustinus Apologia secunda pro Christianis, *Non* (inquit) *vt communem panem, nec vt communem potum hæc accipimus: sed quemadmodum per verbum Dei incarnatus Iesus Christus saluator noster & carnem, & sanguinem salutis nostræ causa habuit, sic & per orationem verbi ipsius, cibum, in quo gratiæ actæ sunt, εὐχαριστηθεῖσαν τροφὴν, ex quo sãguis, & carnes nostræ per transmutationem mutentur illius ipsius incarnati Iesu & carnem, & sanguinem esse edocti sumus, ita enim Apostoli in suis commentariis, quæ Euangelia vocantur, nobis tradiderunt.* Itaque docet Iustinus panẽ, & vinũ in corpus & sanguinem Christi conuerti: sicut in carnem & sanguinem nostrum, cùm edimus, & bibimus, cõuerti solet. Cyprianus in lib. de cœna Domini, *Panis iste quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus omnipotentia verbi factus est caro.* Soleo ridere, cùm Caluinistas hanc Cypriani sententiam interpretantes audio, natura, inquiunt, mutatus, id est, vsu, quia nunc est sacramentum, ante non erat. Scilicet ea mutatio tam difficilis erat, vt omnipotentia verbi, vt ait Cyprianus, opus esset. Cyrillus Ierosolymitanus Catec. 4. mystagogica. *Fecerat ex aqua vinum, quod est sanguini propinquum in Cana Galilææ sola voluntate, & non erit dignus, cui credamus, quod vinum in sanguinem transmutauit? si enim ad nuptias corporeas inuitatus stupendum miraculum operatus est, an nõ multo magis corpus, & sanguinem suum filiis sponsi dedisse*

Ioan. 1. 14

1. Cor. 15. 44.

Loci illustres patrũ antiquorũ pro veritate corporis Christi in Eucharistia

Transsubstantiatio.

Transsubstantiatio.

A *illũ confitebimur, quare omni cum certitudine corpus, & sanguinem Christi sumamus: nã sub specie panis datur tibi corpus, & sub specie vini datur tibi sanguis, vt sumpto corpore & sanguine Christi efficiaris & comparticeps corporis, & sanguinis. Sic χριστοφόροι γινόμεθα, id est, Christũ in nobis ferimus, atque ita, vt Beatus Petrus dicit, diuinæ naturæ consortes efficiemur.* & eadem Catech. 4. sub finem. *Qui videtur panis, nõ est panis etiã si gustu ita appareat, sed corpus Christi, & quod videtur vinum, non est vinum, etiamsi gustus id velit, sed sanguis Christi.* Eusebius Emissenus homil. 5. de Pascha. *Inuisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiã corporis, & sanguinis sui verbo suo secreta potestate conuertit,* B & rursus, *Nec dubitet quisquam primarias creaturas nutu potentiæ, præsentia maiestatis in Dominici corporis transire posse naturam, cùm ipsum hominem videat artificio cœlestis misericordiæ, Christi corpus effectum*, & sub initium hom. *recedat omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem qui auctor est muneris, ipse testis est veritatis*, Hilarius lib 8. de Trinitate, *De veritate carnis, & sanguinis non relictus est ambigendi locus: nunc enim & ipsius Domini professione, & fide nostra vere caro est, & vere sãguis est, & hæc accepta, atque hausta id efficiunt, vt & nos in Christo, & Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? contingat his plane verum non esse qui Christum Iesum verum esse Deum negant: est ergo* C *in nobis ipse per carnem, & sumus in eo, dum secum hoc, quod nos sumus, in Deo est.* Et infra, *Quod autem in nobis naturalis hæc vnitas sit, ipse ita testatus est. Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo* Diuus Chrysostomus 83. homil. in hunc locum. *Credamus*, inquit, *vbique Deo, nec repugnemus ei, etiamsi sensui, & cogitationi nostræ absurdum esse videatur, quod dicit: superet & sensum & rationem nostram sermo ipsius, quod in omnibus, & præcipue in mysteriis faciamus, non illa quæ ante nos iacent solummodo aspicientes, sed verba quoque eius tenentes nam verbis eius falli non possumus, sensus vero noster deceptu facillimus est: illa falsa esse non pos-* D *sunt: hic sæpius, atque sæpius fallitur. Quoniam ergo ille dixit, hoc est corpus meum, nulla teneamur ambiguitate, sed credamus, & oculis intellectus id perspiciamus.* Hæc Chrysostomi verba & alia eiusmodi, quæ apud illum passim reperiũtur, cùm adeo dilucidarint, vt nulla interpretatione obscurari possint, tamen non puduit quendam hæreticorum interpretem verba, quæ statim sequuntur, suis ad hunc locum commentariis inserere, quasi Diu. Chrysosto. in eorum etiam esset sententia. *Nihil* (inquit) *sensibile traditum nobis à Christo, sed rebus quidem sensibilibus, omnia verò, quæ tradidit, insensibilia sunt.* Hinc enim bonus iste interpres E colligit sententia Chrysost. corpus Christi non sumi a nobis, nisi spiritualiter. Atqui oportebat videre hominem acutum quòd proximis verbis Chrysost. dixisset, *Quoniam ergo ille dixit hoc est corpus meum, nulla teneamur ambiguitate, sed credamus, & oculis intellectus id perspiciamus nihil enim* (inquit) *sensibile traditum nobis à Christo*, id est nihil sensu iudicãdum, sed oculis intellectus & fide comprehendendum. Docet ergo Chrysostom. asinos istos non debere solo, vt faciunt, sensu de corpore Christi iudicare. Ambrosius in lib. de his, qui mysteriis initiantur cap 9. *Forte dicas: aliud video, quomodo tu mihi asseris, quod Christi corpus accipiam? & hoc nobis adhuc superest, vt probemus* F *Quantis igitur vtimur exemplis, vt probemus non hoc esse, quod natura formauit sed quod benedictio consecrauit: maioremque vim esse benedictionis, quàm naturæ: quia benedictione etiam ipsa natura mutatur. Virgam tenebat Moyses, proiecit eam, & facta est serpens. Rursus apprehendit caudam serpentis, & in virgæ naturam reuertitur. Vides igitur prophetica gratia bis mutatam esse naturam, & serpentis, & virgæ. Currebant Ægypti flumina puro aquarum meatu, subito de fontium venis san-*

Transsubstantiatio.

2. Pet. 1. 4.

Transsubstantiatio.

Ioan. 6. 56.
Sensus in Eucharistia rebusque fidei non sequendus.

ὁ μὲν γὰρ λόγος αὐτοῦ ἀπαράβατος, ἡ δὲ αἴσθησις ἡμῶν εὐεξαπάτητος

Locus Chrysostomi à peruersa hæreticorũ interpretatione vindicatus.

Transsubstantiatio similibus scripturæ exemplis probata.
Exo. 4. 3. 4.

Exo. 7. 20. & Psal. 77. 44.

Digitized by Google

guis cœpit erumpere. Non erat potus in fluuiis: rursus ad prophetæ voces cruor cessauit fluminum, aquarum natura remeauit. Circumclusus vndique erat populus Hebræorum, hinc Ægyptiis vallatus, inde mari clausus. Virgam leuauit Moyses, separauit se aqua, & in murorum speciem congelauit: atque inter vndas via pedestris apparuit. Iordanis retrorsum conuersus contra naturam in sui fontis reuertitur exordium. Nonne claret naturam, vel maritimorum fluctuum, vel fluuialis cursus esse mutatam? Sitiebat populus patrum, tetigit Moyses petram, & aqua de petra fluxit. Numquid non præter naturam operata est gratia, vt aquam vomeret petra, quã non habebat natura? Marath fluuius amarissimus erat, vt sitiens populus bibere non posset. Misit lignum in aquam, & amaritudinem suam aquarum natura deposuit, quam infusa subito gratia temperauit. Sub Elisæo propheta vni ex filiis prophetarum excussum est ferrum de securi, & statim mersum est. Rogauit Elisæum qui amiserat ferrum: misit etiam Elisæus lignum in aquam, & ferrum natauit: vtique & hoc præter naturam factum esse agnoscimus. Grauior enim est ferri species, quàm aquarum liquor. Aduertimus igitur maioris esse virtutis gratiam, quàm naturam, & adhuc tamen propheticæ benedictionis numeramus gratiam? Quod si tantum valuit humana benedictio, vt naturam conuerteret, quid dicimus de ipsa consecratione diuina, vbi verba ipsa Domini Saluatoris operantur? Nam sacramẽtum istud, quod accipis Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Eliæ, vt ignem de cœlo deponeret, non valebit Christi sermo, vt species mutet elementorum? de totius mundi operibus legisti: Quia ipse dixit, & facta sunt: Ipse mandauit: & creata sunt: sermo ergo Christi, qui potuit ex nihilo facere, quod nõ erat, nõ potest ea, quæ sunt in id mutare, quod non erant? Non enim minus est nouas rebus dare, quàm mutare naturas. Sed quoad argumẽtis vtimur? suis vtamur exemplis, Incarnationisque astruamus mysterii veritatem. Numquid naturæ vsus præcessit, cum Iesus Dominus ex Maria nasceretur? si ordinem quærimus, viro nupta fœmina generare consueuit. Liquet igitur quod præter naturæ ordinem virgo generauit: & hoc, quod conficimus, corpus ex virgine est. Quid hic quæris naturæ ordinem in Christi corpore, cùm præter naturam sit ipse Dominus Iesus partus ex virgine? vera vtique caro Christi, quæ crucifixa est, quæ sepulta est: vere ergo carnis illius sacramentum est. Ipse clamat Dominus Iesus, Hoc est corpus meum: ante benedictionem verborum cælestium alia species nominatur, post cõsecrationem corpus Christi significatur. Ipse dicit sanguinem suum. Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis, Amen, hoc est verum est: quod os loquitur, mens interna fateatur: quod sermo sonat, affectus sentiat. Eadem lib. 4. de sacramentis ca. 5. scribit, Vis scire quia verbis cælestibus consecratur? Accipe, quæ sunt verba * Dicit Sacerdos: fac nobis, inquit, hanc oblationem ascriptam, rationabilem, acceptabilem: quod est figura corporis, & sanguinis Domini nostri Iesu Christi. Qui pridie, quàm pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem, respexit ad cœlum, ad te sancte Pater omnipotens æterne Deus gratias agens, benedixit, fregit, fractumque Apostolis suis, & discipulis suis tradidit dicens: Accipite, & edite ex hoc omnes: Hoc enim est corpus meum, quod pro multis confringetur. Similiter etiam calicem, postquam cœnatum est, pridie quàm pateretur accepit, respicit ad cœlum, ad te sancte Pater omnipotens, æterne Deus, gratias agens benedixit, Apostolis, & discipulis suis tradidit dicens, Accipite, & bibite ex eo omnes, hic est enim sanguis meus. Vide, omnia illa verba Euangelistæ sunt vsque ad Accipite, siue corpus siue sanguinem. Inde verba sunt Christi: Accipite, bibite ex eo omnes, hic est enim sanguis meus. Vide singula, Qui pridie, inquit, quàm pateretur, in sanctis manibus suis, accepit panem: Antequam consecretur, panis est: vbi autem verba Christi accesserint, corpus est Christi. Denique audi dicentẽ: accipite & edite ex eo omnes, hoc est enim corpus meum, Et ante verba Christi, calix est vini, & aqua plenus. Vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebẽ redemit.

Exod. 14. 21. 22. Psal. 77. 13. Ios. 3. 13. Psal. 113. 3. Exod. 17. 7. Num. 20. 11. Exod. 15. 25. Eccles. 38. 5. 4 Reg. 6. 6. 4 Reg. 1. 10. 12. Psal. 148. 5.

Eucharistiæ veritas per incarnationem probata.

Matth. 26. 26. Marci 14. 22. Luc. 22. 19.

Consecratio Eucharistiæ. Amen post cõsecrationem à populo in Missa pronunciatum. Verba Canonis Missæ apud Ambrosium.

Matth. 26. Marci 14. Luc. 22. 1. Cor. 11.

A Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi vniuersa cõuertere. Deinde ipse Dominus Iesus testificatur nobis, quod corpus suum accipiamus, & sanguinem. Numquid debemus de eius fide, & testificatione dubitare? Iã redi mecũ ad expositionem meam. Magnum quidem, & venerabile, quod manna Iudæis pluit è cælo, sed intellige: quod est amplius, manna de cælo, an corpus Christi? corpus Christi vtique, qui auctor est cæli. Deinde manna qui manducauit, mortuus est, qui manducauerit hoc corpus, fiet ei remissio peccatorum, & non morietur in æternum. Ergo non otiose, cùm accipis, tu dicis, Amen, iam in spiritu confitens, quod accipias corpus Christi. Dicit tibi sacerdos, corpus Christi, & tu dicis, Amen: hoc est, verum: Quod cõfitetur lingua, teneat affectus. Greg. Nazian. in oratione B 2. in sanctum Pascha, Absque confusione & dubio comede corpus, & sanguinem bibe, neque sermonibus, qui de carne habetur fidem deroges, neque ob passiones offendaris, sed firmus, & constans, & stabilis, nec propter aduersariorum sermones fluctues. Gregor. Nyssenus oratione Catech. cap. 37. Recte nunc quoque credo Dei verbo sanctificatum panem in Dei verbi corpus transmutari, & Leo sermone sexto, de ieiunio septimi mensis, Dicente Domino, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: sic Dominicæ mensæ communicare debetis, vt nihil prorsus de veritate corporis Christi, & sanguinis ambigatis, & Cyrillus Alexandr. lib. decimo C commentariorum in Ioannem cap. 13. Verum quoniã nulla nos ratione humanitati Christi posse ista attribuere arbitratur: quoniam fide atque dilectione, non carne illi coniungimur: age pauca de hoc dicamus, ac peruerse ab eo sacrarum literarum sensum exponi ostendamus. Non tamen negamus recta nos fide, caritateque sincera Christo spiritualiter coniungi: sed nullam nobis coniũctionis rationem secundum carnem cũ illo esse, id profecto pernegamus, idque à diuinis scripturis omnino alienum dicimus. Quis enim dubitauit Christum etiam vitem esse, nos vero palmites, qui vitam inde nobis acquirimus? Audi Paulum dicentem, Quia omnes vnum corpus sumus in Christo. Quia etsi multi sumus, vnum tamen in eo sumus. Omnes enim vno pane participamus. D An fortassis putat ignotam nobis mysticæ benedictionis virtutem esse? Quæ cùm in nobis fiat, nonne corporaliter quoque facit communicatione carnis Christi Christum in nobis habitare? Cur enim membra fidelium membra Christi sunt? Nescitis inquit, quia membra vestra, membra sunt Christi? membra igitur Christi meretricis faciam membra? absit. Saluator etiam: Qui manducat carnem meam, ait, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Vnde considerandum est, non habitudine solum, quæ per charitatem intelligitur Christum in nobis esse, verum etiam & participatione naturali. Nam quemadmodum si quis igne liquefactam ceram aliæ ceræ similiter liquefactæ ita miscuerit, vt vnum quid ex vtrisque factum E videatur: sic communicatione corporis, & sanguinis Christi ipse in nobis est, & nos in ipso. Non poterat enim aliter corruptibilis hæc natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Non credis mihi hæc dicenti? Christo (te obsecro) fidem præbe. Amen, amen (inquit) dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis. Non amo longos commentarios & qui alienis descriptis testimoniis, in molem crescant: sed locus hic adeo est ad informandam rectam fidem necessarius, vt non de- F buerim, tam illustria, tamque efficacia grauissimorum auctorum testimonia prætermittere, vt intelligat lector nec nos aliter credere, nec aliter quàm omnes veteres auctores scripturam interpretari. Nunc Caluinistarum argumenta diluenda nobis sunt. Habent semper in ore, Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam. Ioannis sexto, sexagesimo tertio. Eius loci explicationem ex commentariis

Exod. 16. 14. Psal. 77. 24. Sap. 16. 20. Io. 6. 31.

Significatio Amen.

Transsubstantiatio.

Io. 6. 53. 1. Cor. 10. 17. 1. Cor. 6. 15. Ioan. 6. 56.

Cyrilli illustre exemplum de vnione Christianorum cũ Christo in Eucharistia.

Ioan. 6. 53.

Caluinistarum argumenta contra Eucharistiam soluuntur.

Digitized by Google

in Ioannem lector petat, ne duobus locis cogamur eadem iterare. speramus enim fore, vt in omnes simul Euangelistas commentaria simul exeant. Aliud argumentum solent ex his locis sumere, quibus videtur hoc sacramentum etiam post consecrationẽ panis appellari, sed eos locos omnes paulo superius explicauimus. Tertium sumunt ex nomine calicis, in quo figuram esse volunt. Id etiam à nobis solutum est, & versu sequenti omnino diluetur, vbi docturi sumus, Christum verbis illis vsum nõ fuisse, sed diserte, & explicate dixisse, *Hic est sanguis meus*, vt Mathęus & Marcus scribunt, itaque non est, quod ibi hęretici figuram quærant; vbi etiam si reperirent, nihil probarent. Vnus reliquus locus est 1. ad Corinth. 10. 3. 4. *Omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualẽ biberunt.* Inde enim colligunt nos nisi spiritualiter Christi corpus non manducare, & sanguinem eius bibere. Valde mirarer, si hæretici non essent, tam parum istos habere oris, vt eum nobis locum obiicere non puderet. Quis enim tam cæcus est, vt non videat sensum Diui Pauli non esse veteres Hebræos eandem nobiscum spiritualem escam, sed eandem ipsos inter se manducasse: sed id ex fine capitis præcedentis versu 26. & 27. & initio huius 10. quod citant vsque ad versum 5. perspicuum est. *Ego* (inquit) *sic pugno, non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum & in seruitutem redigo, ne forte cùm aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar*; hæc erat propositio, quã sequenti capite confirmat; *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto*, quasi dicat quemadmodum maiores nostri, etsi iisdem inter se sacramentis vterentur, iisdem à Deo afficerentur beneficiis; non omnes salui fuerunt, sed multi in deserto prostrati: ita ego etsi iisdem vobiscum vtar sacramentis securus esse non debeo, sed *pauidus*, vt sapiens ille admonet, *ne forte cùm aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar*. (Pro. 28. 14.) Deinde ex initio eiusdem capitis id manifestum est, *Nolo* (inquit) *vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt*. Cum enim id dicit, non comparat eos nobiscum, qui sub nube nunquam fuimus, sed sub sole iustitię; sed comparat ipsos inter se; ergo & cùm dicit, *Eandem escam spiritualem manducauerunt, & eundem potum spiritualem biberunt*. Præterea cùm dicit, *sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, vers. 5. manifeste indicat se ante non eos nobiscum, sed inter se comparauisse, inepta enim alioqui esset argumentatio. nam non potuit ita argumentari: eandem illi nobiscum spiritualem escam manducauerunt, & tamen non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, ergo fieri potest, vt neque nos Deo placeamus: nec enim contra Christum Diuus Paulus argumentaretur, qui comparans panem illum, id est, carnem suam cùm manna, quam veteres Iudæi manducauerunt, ait apud Ioannem cap. 6. 49. 50. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, hic est panis, de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.* Denique versu sexto, addit Diuus Paulus, *hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum*; vbi applicat & accommodat ad nos, quæ ante de Iudęis dixerat, ergo ante de solis Iudæis loquebatur. Non sum contentus telum hoc extorsisse hostibus, nisi retorsero. Inde igitur argumentor; Scriptura vocat escam spiritualem, quàm Hebręi manducauerunt, & potum spiritualem quem biberunt, vt ab esca, potuque nostro discernat: nostram verò escam, & nostrum potum nusquam spiritualem vocat: ergo illa spiritualiter tantùm, nostra verò etiam reipsa sumitur. (Argumentum in Caluinistas retortum ex 1. Cor. 10. 3. 4.) Hæc sunt aut omnia scripturæ testimonia, quibus hæretici abutuntur, aut quæ plus certè probabilitatis habere videbantur, quæ qualia sint, vel mediocriter prudens lector iudicabit. Adferunt & rationes multas, sed dignandum non est illis respondere, præsertim in commentariis, vbi nihil præter scripturas sonare debet, aut si respondendum est, non hic, sed in scholis respondendum vbi subtilius ista tractantur. Et satis nobis esse debet, si omnibus rationibus vno verbo respondeamus; nos Christianos, non Philosophos esse; rationes nostras esse verbum Dei, quod cùm expressum, & luculentum habeamus, nihil moramur, quid naturalis ratio suadere videatur. Vnam tamen eorum rationem non præteribo, quod maximè Theologicam esse putent. Hanc, inquiunt, locutionem; *Hoc est corpus meum*, manifestum est esse sacramentalem; ergo sacramentaliter intelligẽda est. Primum possem respondere, si sacramentalis locutio est; non verè, non realiter non substantialiter, vt Caluinus docet, ac loquitur, sed solo sacramẽto, vt Zuinglhani volunt, corpus & sanguinem Christi nobis dari: sed breuius, expeditiusque respondeo ignorare eos, quid sit locutio sacramentalis, putant enim eam esse, qua signum externum asseritur, res significata excluditur: hoc enim eorum principium est, si est sacramentum corporis Christi, corpus Christi non est præsens, existimant enim rei significatæ præsentiã cum signo repugnare. (Quæ propriè sacramentalis locutio.) Sed nos Sacrarum literarum exemplis refutamus. Arca veteris testamenti signum quoddam, & veluti sacramentum erat, quo diuina maiestas significabatur, Doctore etiam Caluino; atqui maiestas diuina prę́sens erat. (Signum, & sacramentum rei præsentis est.) Columba illa, qua Spiritus sanctus in Christum descendit, (Matt. 3. 16.) haud dubium, quin eiusdem Spiritus sancti signum fuerit, & quasi sacramentum. Quis dicat Spiritum sanctum non fuisse præsentem? Linguæ igneæ quæ super Apostolos ceciderunt Actorum secundo, tertio. Spiritus sancti signum erant; significabant enim fore, vt Spiritus sanctus per Apostolos variis linguis loqueretur; atqui non erat absens Spiritus sanctus. Discant igitur, *hoc est corpus meum*, etiamsi agatur de sacramento, locutionem non esse sacramentalem. Errant enim in eo vehementer, vt homines in literis parum exercitati, quod quicquid de sacramento dicitur, sacramentaliter dici putent. Nam cùm de aqua Baptismi dico, hæc est aqua, non sacramentaliter, sed vere, proprieque loquor. Eodemque modo cùm Christus dicit, *hoc est corpus meum*: sacramentalis locutio esset, si aqua diceretur esse regeneratio, si panis corpus Christi, si corpus Christi frangi, & dentibus teri, quemadmodum Diuus Chrysostomus locutus est; hæc enim non possunt nisi sacramento tenus intelligi, quia non corpus Christi propriè frangitur, sed sacramentum.

27. *Et accipiens calicem gratias egit.*] De verbo εὐχαριστεῖν gratias agere ver. præcedenti disputauimus. Hìc tantùm obseruandum est Christum separatim calicem, & panem benedixisse, quia omnes Euangelistæ id expresserunt, aut certe indicarunt, vt cùm Lucas, & Paulus dicunt *similiter & calicem, postquam cœnauit*; cùm enim dicunt *similiter*, perinde est, ac si dicant, similiter accepit, & similiter benedixit. (Luc. 22. 20 & 1. Corint. 11. 24.)

Digitized by Google

Locus contra hæreticos explicatus pro communione laicorum sub vna specie.

Bibite ex hoc omnes.] Clamant hîc aduersarij nostri, nos contra expressum Dei verbum altera sacramẽtorum specie defraudare populum, cùm Christus summo consilio, quasi præuidẽs errorem nostrum, quod de corpore suo non dixerat, de sanguine dixerit, *bibite ex hoc omnes.* Cur ergo illi infantibus sanguinem Christi non porrigunt? nam & illi aliqui sunt, præsertim cùm eos baptizent, & eorum opinione magis sit necessarium corpus, & sanguinem Christi sumere, quàm baptizari; cùm vnum illi locum, quo baptismi necessitas comprobatur, *nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Ioannis 3.5. deludant, & de sacramento baptismi intelligendum non esse dicant. Cur non dant sanguinem Christi excommunicatis, si Christus neminem excipi iubet? Ergo non ideo Christus dixit, *Bibite ex hoc omnes,* cùm calicem daret, cùm id de corpore nõ dixisset, quòd magis sanguinem suũ, quàm corpus commendare vellet, sed quod corpus singulis sigillatim porrexisset, calicem vero non singulis, sed vni, qui proximo, proximus sequenti, & deinceps daret. Quia ergo calicem vni tantum tradidit, ne videretur velle, vt ille solus biberet, dixit, *bibite ex hoc omnes*; vt Luc. cap. 22 17. clariore verbo explicauit, *diuidite inter vos,* quod neminem nostro præsertim tempore animaduertere memini, quo tempore hoc verbum incredibiles multis molestias attulerit. Lucas bis calicis meminit; primùm dixit calicem Christum accepisse, egisseque gratias, ac dixisse. *Accipite, & diuidite inter vos,* sed non dixit eum dixisse, hic est calix in sanguine meo. Deinde vers. 20. *similiter & calicem postquam cœnauit dicens, hic est calix nouum testamentum in sanguine meo.* Itaque Hieronymus, quem multi recentiores interpretes sequuti sunt, duos calices fuisse putat. Ego Augustino potiùs assentior lib. 3. de consensu Euangelistarum c. 1. & Euthymio in huius loci commentariis, vnum tantùm fuisse calicẽ, de quo Lucas non seruata narrationis serie bis mentionem fecerit, primùm per anticipationem, deinde suo loco.

28. *Hic est sanguis meus.*] Quæ in horum verborum explicationem desiderari possunt, ver. 26. dicta sunt.

Noui testamenti.] τὸ τῆς καινῆς διαθήκης sanguis, inquam ille noui testamenti. διαθήκη propriè dispositionem significat, itaque ad omne fœdus pertinet, cuius species vna est testatio vltimæ voluntatis; sed ad testamentum, quo vltima voluntas declaratur, plerumque accommodatur, sicut disponendi verbum apud nostrum interpretem, *dispone* (inquit) *domui tuæ, quia morieris,* Isaiæ 38.1. Hebraice ברית, eadem significatione appellatur. D. Paulus in epistola ad Hebræos cap. 9.16.17. pro testamento interpretatur loquens & de veteri, & de nouo testamento, *vbi* (inquit) *testamentum est, διαθήκη mors necesse est intercedat testatoris.* Itaque nimis putidi Grammatici sunt Caluinistæ & Lutherani, qui vetus, & nouum fœdus, quàm vetus, & nouum Testamẽtum appellare malunt; Marcus iisdem quibus Matthæus verbis scribit, *Hic est sanguis meus noui Testamenti,* Lucas vero c. 22 20. τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, *Hic calix nouum testamentum in meo sanguine.* Paulus autem 1. Corint. 11. 25. *hic calix nouum testamentum est in meo sanguine*; vnde hæretici dupliciter argumentantur, & quod Christus dicat: *Hic est calix; &, hic calix est nouum Testamentum,* quod vtrumque necesse est figurate dictum esse. De figura calicis versic. 26. satis diximus. De altera figura, deque toto sensu horum verborum nunc dicendum est. Nec multis opus est verbis. Nego Christum hęc verba dixisse. Cùm enim Mat-

Male Caluinistæ fœdus potius quàm testamentum vertunt.

A thæus qui aderat, & Marcus, qui ex Matthæo didicerat, scribant Christum his verbis sanguinẽ suum tradidisse, *hic est sanguis meus noui testamenti*, cumque vtroque modo Christus dicere non potuerit, *& hic est sanguis meus noui Testamenti,* vt Matthęus & Marcus, *& hic est calix nouum Testamentum in meo sanguine,* vt Lucas, & Paulus scribunt, nisi forte inepta repetitione vti voluisset, æquum est credere Matthæi potiùs, & Marci, quàm Lucæ, & Pauli verbis Christum vsum fuisse. Deinde quia verba Matthæi, & Marci magis exprimunt, quod Christus agebat; id enim agebat, vt daret corpus, & sanguinem suum: quod autem sanguinem suum noui Testamenti appellauerit, id B obiter & explicationis gratia dictum est, vt apud Matthæum, & Marcum apparet: Lucas autem, & Paulus ita videntur loqui, vt si Christus id imprimis egisset, vt potius declararet se nouum testamentum quàm sanguinem suum dare: credendum igitur est, verbis potiꝰ Matthæi, & Marci, quàm Lucæ, & Pauli vsum esse Et fingamus ita dixisse, vt apud Lucam, & Paulum scriptum est: tamen nec sensus esset, quẽ hæretici esse putant, nec vllum inde ad confirmandum suum errorem argumentum possent sumere. Si enim Christus dixisset, *hic est calix nouum testamentum in meo sanguine,* vt Lucæ verba vertenda sunt, C Hebraismo vsus fuisset *in meo sanguine,* id est mei sanguinis, vt Matt. & Mar. sine Hebraismo dixerunt. Cum ergo idem sit, *hic est calix in meo sanguine, &, hic est calix sanguinis mei*, fingamus hoc posteriori modo Christum dixisse, nulla profecto figura esset, nam *hic est calix sãguinis mei,* nihil aliud significat, quàm in hoc calice est sanguis meus, nec magis figurata ratio est, quàm si dicas, hæc est amphora vini, hoc est vas aquæ. Videamus an in nomine Testamenti figura sit. Illi, qui ad figuras omnia reuocant, figuram esse cõtendunt. quia calix nouum Testamentum appellatur. Ego, qui non figuram, sed veritatem quæro, fi- D guram nullam inuenio. Videmus enim in omnibus linguis nomen fœderis multa significare, & res, de quibus fœdus sancitur, & symbolum, quo sancitur, vt percussio porcæ apud veteres Romanos fœdus erat. Itaque sine vlla figura vocabatur; & vetus testamentum non solùm dicebatur, quod Deus ex vna, Hebræi ex altera parte facere debebant, sed etiã promissio ipsa diuina, vt sępe dicit *propter pactum*, & 4. Reg 13. 23. sanguis ille quo tãquam externo symbolo initum 2. Paral. 21.7. fœdus erat, idque sine vlla figura, quia hæc omnia nomen significabat. Apud Lucam oratio sine verbo est, itaque dubitari potest, & à multis disputatur, vbi subintelligendum verbum sit, *Hic* (inquit) *calix* E *nouum testamentum in meo sanguine*: duobus enim locis verbum poni potest, aut post pronomen, *hic est calix nouum testamentum*, vt *calix* per appositionem *nouum testamentum* appelletur, aut post nomen *calix*, *hic calix est nouum testamentum in meo sanguine,* quo sensu videtur dixisse Paulus verbo post posito, *hic calix nouum testamentum est in meo sanguine.* Sed ego quidem non dubito, quin statim post pronomen *hic* verbum ponendum sit. Cùm enim Matth. & Mar. vt diximus, non solùm sententiam, sed verba etiam Christi recitauerint, ex illis Lucæ, & Pauli verba non solùm intelli- F genda, sed etiam ordinanda sunt. Prærerquã quod, vt modo diximus, non erat Christo propositum, vt nouum testamentum, sed vt sanguinem suum traderet. Itaque credendum non est dicere voluisse, *hic calix est nouum testamentum*: sed *hic est calix sanguinis mei,* qui calix est nouum Testamentum: Quare ad hunc etiam modum verba Diui Pauli, quamuis transposita sint, redigenda sunt. Scribit, *hic calix nouum Testamentum est*, id est, hic est calix nouum Testamentum.

Digitized by Google

Meritò dubitabit aliquis, cur Luc. & Paul. non dixerunt, hic est calix nouum Testamentum sanguinis mei, aut clarius, hic est calix sanguinis mei nouum Testamentum. Respondeo Hebraismum esse *in meo sanguine*, id est per meum sanguinem, quo propterea vsi sunt, quia calicem nouum testamentum appellauerant, & melius dicitur nouum Testamentum per sanguinem, aut, quod idem est, in sanguine, quàm sanguinis: sed quod ad sensum attinet, is est, quem Matthæus, & Marcus clarissimis verbis expresserunt, *hic est sanguis meus noui Testamenti*. Cur autem noui Testamenti sanguinem suum Christus appellauerit, digna commentariis quæstio est. Solebant omnes fere gentes victimarum sanguine sancire fœdera; aliquando & legimus solitos, qui aliquod inter se, quod sanctissimum, & inuiolabile esse vellent, fœdus stabilirent, tractum ex propriis venis sanguinem bibendum alterum alteri tradidisse, quod & nostro tempore fieri solet. Hoc Christus fecit dato ad bibendum Apostolis sanguine suo: nouum fœdus, id est testamentum sancire voluit; duodecim enim, qui aderant Apostoli omnis Ecclesiæ, cum qua fœdus inibat, personam repræsentabãt. Id ergo Christus voluit verbis etiam exprimere. Præterea alludit ad veteris Testamenti institutionem, quod sanguine sacrificati vituli dedicatũ fuerat Exod. 24. 8. videtur etiam ad verba ipsa Moysis alludere, qui sumpto, aspersoque sanguine in populum dixit, *hic est sanguis fœderis, quod mandauit ad vos Deus*. Opponit ergo se Moysi, sanguinem suum vitulorum sanguini, Apostolos populo Iudæorum, aspersionem aspersioni, Testamentum Testamento. Asperserat Moses Hebræorum populum extrinsecus vitulorum sanguine: aspersit Christus Apostolos intrinsecus sanguine suo: hanc fortasse vim habere potest participium illud ἐκχυνόμενον, *qui effunditur*, id est, qui aspergitur. Nouum autem Testamẽtum appellat nouum pactum, quod non iam cum solis Iudæis, vt prius, sed cum omnibus omnino gẽtibus, quæ Euangelium receperint, confirmauit, *vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternã*, vt ait Diuus Ioannes. Alludit ergo ad nouum illud fœdus, quod Deus per prophetas sæpe promiserat Isaiæ 58. 21. Ierem. 31. 31. 32. 33. Atque hanc fortasse emphasin habet articulus ille Græcus apud Matt. & Marcum τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, *Hic est sanguis meus noui illius Testamenti*, id est, illius noui Testamenti, quod promissum erat, & de quo sæpe audiuistis. Vnde intelligitur, cur, cùm de corpore loqueretur, nullam de nouo Testamento mentionem fecerit, cùm autem de sanguine, fecerit: nimirum quia sanguine fœdera sanciebantur: non vt existimat Origenes, quod eius sanguine redempti simus: nam & eius carne redẽpti sumus. Deinde colligitur Christum ibi nouum Testamentum constituisse, non in cruce, vt noui hæretici contendunt: nõ enim sensus est, hic est sãguis, quo sãcietur, sed quo sancitur nunc nouum Testamentum, & quidem, cũ initur fœdus, partes præsentes esse oportet, aliqua miscere verba, aliquod dare symbolum: in cruce nihil eiusmodi factum est; Christus desertus erat, & quasi cap. minutus, cum sola matre, & Diu. Ioanne locutus est, sed de rebus tantùm priuatis, non de publico fœdere locutus est: hîc omnia fecit, quæ ad fœderis celebritatem desiderari poterant: cum Apostolis, id est cum tota Ecclesia erat: in conuiuio vbi solent fœdera celebrari, sanguinem suum dedit, quo tanquam symbolo fœdera feriuntur, verba dixit, quibus se fœdus inire cum Ecclesia declarat, *hic est sanguis meus noui Testamenti*. Hîc ergo no-

Cur sang. is noui Testamenti appellatus.

Salustius in bello Catilin.

Cap. 3. 16.

Christus nõ in cruce sed in Eucharistia celebratione noui Testamentum constituit.

A uum Testamentum constitutum est: vnde & illud rursus colligitur, eum tunc sacrificium obtulisse, sine quo inire fœdera non poterant. Cùm ergo sanguinem suum Apostolis tradit dicens, *hic est sanguis meus noui Testamenti*, in possessionem noui Testamenti eos mittit. Colligitur etiam Christum verum dedisse sanguinem. Opponit enim sanguinem suum sanguini vitulorum, tanquam figuræ veritatem.

Qui pro multis.] Eodem vsus est Marcus. Lucas autem, & Paulus dixerunt, *qui pro vobis*. Vtrumque simul dixisse vero simile non est, cũ ad præsentes verba dirigeret: vtro autem modo dixerit, omnino nõ constat, sed coniectura ductus probabilissima affirmare audeo potius dixisse, *hic est sanguis, qui pro vobis effunditur*, quàm, *qui pro multis*. Primum, quia cum solis Apostolis loquebatur. Deinde, quia, vt suprà diximus, munus illis commendabat, volebatque declarare, quid illis, quibus porrigebat sanguinem suum profuturus esset, quare ex verbis Lucæ, & Diui Pauli, Matthæi, & Marci verba exponenda sunt, vt idem sit, *qui pro multis effunditur*, &, *qui pro vobis effunditur*, non vt Euthymius, & Theophylactus existimãt, vt idem sit *pro multis*, atque pro omnibus, quos hîc Caluinus peruerso omnino consilio sequutus est, si tamen legerat, nec enim nominat, cùm alibi docere soleat Christum non pro omnibus, sed pro solis prædestinatis mortuum esse; nec sensus est, qui pro multis effundetur, id est prædestinatis, vt multi etiã Catholici interpretes exponunt. Quinimo nec pro omnibus, qui aderant, significat sanguinem suum fundi: minus enim est *pro multis*, quàm *pro vobis*: nam perinde est ac si dicat, *Hic est sanguis meus, qui pro vobis*, id est pro plerisque vestrum effũditur; itaque multos opponit omnibus, qui aderant. Cùm ergo Christus dixisset, *hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur*, quia certum erat eum noluisse Iudam etiam comprehendere pro quo eius sanguis quo ad effectum, & fructum attinet, non effundebatur, Matthæus, & Marcus, vt id explicarent, optimo consilio non verba, sed sensum referentes dixerunt, *qui pro multis effundetur*. Obiiciet aliquis Ecclesiam sentire vtrumque Christum dixisse, *qui pro vobis, & pro multis effundetur*. Respondeo, Ecclesiam nihil definire, sed cùm alij Euangelistæ dixissent *pro multis*, alij *pro vobis*, in re dubia errare posset vtrumque coniunxisse.

Effundetur.] qui effunditur, de cuius præsentis temporis vi vers. 26. disputauimus, vbi etiam docuimus ad crucem referri non posse. Hoc loco videndum est, quo sensu Christus dixerit tunc sanguinem suũ fundi. Plerique putant sensum esse, qui funditur ad bibendum; nam & in mensa, cùm ad bibendum; vinum petimus, puero dicimus, funde vinum; ita vt alludat Christus ad verba Mosis Exodi 24. 8. Conuenit cum hac opinione nomen calicis, qui ad bibẽdum fundi solet; nec enim alia ratio cogitari videtur posse, cur Lucas, & Paulus nomine calicis, quo Christus, vt diximus, vsus non fuerat, vsi sint; nisi, vt significarẽt, quem ad finem sanguis funderetur; nimirum, vt Apostoli biberent; bibimus enim calice. Magis eorum probo sententiam, qui interpretantur *funditur*, id est offertur, sacrificatur. Primũ quia non dicit, qui vobis funditur, vt dicendum erat, si ad bibendum funderetur, sed *qui pro vobis funditur*, quod cum sacrificio optime conuenit; sacrificium enim non hominibus, sed pro hominibus, offertur. Deinde quia cùm Christus tradens corpus suum etiam dixerit, *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*, non potest alia fingi causa, cur Matthæus, & Marcus id de solo dixerint sanguine, nisi quia existimarunt

Quomodo Christi sanguis in Eucharistia funditur.

Digitized by Google

ad declarandam sacrificij naturam satis esse, si id de sanguine dicerent, in quo sacrificij vis maxime cernitur. Denique eodem sẽsu de corpore dictum est, *quod pro vobis datur*, & de sanguine, *qui pro vobis funditur*. At cùm de corpore dicitur; *quod pro vobis datur*, non potest esse sensus, quod pro vobis datur ad edendum, sed quod pro vobis sacrificatur: ergo &, cùm de sanguine dicitur, *qui pro vobis effunditur*. Dicet aliquis nomen calicis quo Lucas, & Paulus vsi sunt, huic interpretationi repugnare; dicitur enim apud illos non sanguis, sed calix effundi τὸ ποτήριον ἐκχυνόμενον; calix autem non effunditur ad sacrificandum, sed ad bibendum. Respondeo & alias gentes solitas fuisse victimarum sanguinem populis exceptum sacrificare, quod proprie libare dicebatur.

Virgil. 6. Æneid.

Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris:

inquit ille, cum de sacrificio quodam loqueretur, & Moyses ipse, cuius hìc figuram Christus explebat, sanguinem vitulorum accepisse dicitur, haud dubie patera, deinde in populum dispersisse Exod. 24. 6. 7.

29. *Non bibam a modo.*] οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου de hac generatione, aut de hoc fructu vitis Vetus interpres, vt Græcum verbum exprimeret, Latinis inusitato verbo vsus est. Non dubium, quin genimẽ vitis periphrasis vini sit; quãquam in scriptura parum vsitata. Cur ea Christus vsus fuerit, paulo post exponemus. Solet scriptura alia in eandem sententiam vti periphrasi, vt vinum *sanguinem vuæ* vocet Genes. 49. & Deut. 32. 14. Quid Christus vitis generationem hic appellet, magna est quæstio. Caluinistæ non dubitant, quin id, quod Apostolis porrexerat, vitis fructum, id est vinum vocet, vt vbique panem, & vinum asserant, Christi corpus & sanguinem excludant Et quidem Origenes tract. in Matthæum 30. & Cyprian. in epistola ad Cæcilium 68. & Chrysost homil in hunc locum 83. & Epiphanius hæres. 47. contra Encratitas, Hieronym. in commentariis. Aug. lib 1 qq. Euangelicar cap. 42. Beda, Euthym. & Theophyl. hoc loco ad sanguinem Christi referunt; sed alio tamen sensu, quàm Caluinistæ. Nam Caluinistæ dicũt Christum id, quod Apostolis dederat, vinum appellasse, quia vinum erat, hi vero Auctores sanguinem suum vocasse vinum, sicut carnem suam apud Ioannem panem appellauerat, & per periphrasim generationẽ vitis, quia ipse erat vitis vera Ioan. 15. 1. Qui horum Auctorum sententiam sequi volet, meminerit hoc modo interpretari, ne Caluinistarum errori affinis esse videatur. Confirmari hæc interpretatio videtur ex Matthæi & Marci narratione, atque contextu, qui cùm dixissent Christum accepisse calicem, discipulis tradidisse, dixisseque, *hic est sãguis meus*, addiderunt statim hæc verba, *non bibam amodo de hoc genimine vitis*. Sed persuadere mihi non possum hæc verba ad sanguinem Christi esse referenda: Primum quia quod hic Matthæus, & Marcus de calice Christum dixisse scribunt, Luc. ca. 22. 15. 16. scribit etiam de Pascha, id est de agno dixisse, *Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar, dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei*. ergo hæc verba, quæ Matthæus, & Marcus referunt Christum de calice dixisse, non de eo calice dixit, quo sanguinem suum dedit, sed de eo, qui in cœna agni Paschalis, vt suprà docuimus, à patrefamilias inter accumbentes distribui solebat. Deinde quia non reddit Christus rationem, cur sanguinem suum dederit: nam dato sanguine aliam rationẽ reddiderat, *qui pro vobis effunditur*, sed reddit causam, cur desiderauerit eam cœnam cum Apostolis agere, quia vltima futura erat vt Lucas explicauit. Præterea dubium non est Christum consueto hominum more loquutum fuisse, qui ab amicis longe discessuri ita solent dicere, non bibemus amplius simul: id autem non dixisset Christus de sanguine suo, qui etsi verus erat dabatur tamen sub ceremonia, atque sacramento, sed dixisset de vera, & iusta cœna cui magis verba illa conueniebant Denique, quod sequitur, *donec bibam illud nouum in regno patris mei*, vt statim docebimus, non potest intelligi, nisi de cœlo; in cœlo autem non erat bibiturus sanguinem suum non vere, nõ metaphorice, vinum autem metaphorice bibiturus erat, *Ego*, inquit, *dispono vobis, sicut disposuit mihi pater regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo* Luc. 22. 29. 30. Ergo non de sanguine suo, sed de vino dixit, *non bibã amodo de hoc genimine vitis*. Vnde colligo quẽadmodũ sup. diximus illos qui apud Lucam duo videntur esse, calices nõ duos, sed vnum calicem esse, quemadmodum Augustinus & Euthymius existimant; hoc vno ab illis dissẽtio, quod illi de illo ipso vno calice putent dixisse Christum primum quidem, *non bibam amodo de hoc genimine vitis*, non tamen dixisse, *hic est sanguis meus*, postea verò dixisse, *hic est sanguis meus*, sed non dixisse, *non bibam amodo, &c.* Ego contra non solùm existimo Lucam per anticipationem ante tempus calicis meminisse, sed etiam in illa ipsa anticipatione narrasse eo loco, quod Christus antè de alio calice dixerat, *nõ bibam amodo de hoc genimine vitis* Nisi forte dicamus vnum & eundem calicem fuisse, quo Christus in Paschali, & communi biberat cœna, & quo post sãguinem suum dedit: cumque primum in Paschali biberet cœna ea verba dixisse, *non bibam amodo de hoc genimine vitis*, nec exhausisse calicẽ; sed aliquid in eo vini remansisse, quod postea in sanguinem suum cõsecratum Apostolis dederit. ideoque ita Euangelistas hæc verba cum calice illo confudisse, vt de eo calice, quo sanguinem suum Apostolis dedit; nisi diligentius lector animũ attendat, dicta fuisse videãtur Hoc mihi certum est de sanguine Christi dicta non esse. Matthęus igitur, & Marcus non seruato, vt sæpe faciunt narrationis ordine, verba, quæ ante calicis consecrationem Christi dixerat, post consecrationem posuerunt.

Donec bibam illud nouum.] Quidam interpretantur nouum, id est nouo modo, quod ipsum non ad vinum, sed ad Christum referunt, quasi dicat, donec renouatus, id est glorificatus illud bibam Ita Chrysost. Euthym. & Theophylactus, quos plerique recentiores interpretes secuti sunt. Hic sensus aliquãdo etiam mihi placuit, modo non placet; & quia nimis dura locutio est, *nouum*, id est, nouo modo, maximeque si ad diuersa, vt isti Auctores volunt, referatur, & quia pronomen *illud* pati non videtur, vt ita interpretemur, quod ad vinũ proculdubio refertur itaque vinũ ipsum nouũ appellatur: nouũ igitur dicitur, non quod nouo modo bibẽdum sit, sed quod alterius generis, id est præstantius, atque iucundius futurum sit, quale illud erit, quo omnes beati in cœlo inebriandi esse dicũtur: *Inebriabuntur* (inquit) *ab vbertate domus tuæ* Psal. 35. 9. Solent enim Hebræi, quorum phrasim Christus sequutus est, quicquid præstantius est, atque suauius nouum appellare, *Cãtate*, inquit, *Domino canticum nouum*, Psal. 95. 97. 149. 1. id est, iucundum.

Nouum apud Hebræos, quod suaue & excellens est, dicitur.

In regno patris mei.] Quidam non mali interpretes, nec malo animo interpretantur regnum patris initium noui Testamenti, quod in ipsa cœna cœpit,

Digitized by Google

cùm Christus corpus,& sanguinem suum noui Testamenti dedit,quod ideo faciunt,vt genimen illud vitis vinum,quod ante Christus biberat,nouum autem genimen,id est,nouum vinum Christi sanguis intelligatur. Pium studium,sed minime necessariū. Nam regnum patris non posse de institutione noui Testamenti intelligi verbum illud,quo Matthæus, & Marcus vsi sunt,planum facit *vsque in diem illum, quo illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei*; dies enim ille non poterat eadem esse nox, minus etiam eadem hora, qua nouum Testamentum Christus instituturus erat:quin, vt postea docebimus, non quemuis diem,sed remotissimū demonstrat. Deinde,qui hoc dicunt, non videntur animaduertere, quo consilio hoc Christus dixerit:non enim dubiū est voluisse eum spem discipulorum alere, & animos præcedentibus deiectos verbis, *non bibam amodo de hoc genimine vitis*,verbis sequentibus excitare,*donec illud bibam vobiscum nouum in regno patris*; quo eodem cōsilio narrat Lucas dixisse eum postquam corpus, & sanguinem suum dederat, *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo*.Ita enim Apostolos moriturus consolatur,quemadmodū si moriens pater filio flēti dicat se amplam illi hæreditatem relinquere, non esse,quòd mortem suam defleat.Hoc autem nō de noui Testamenti institutione, sed de possessione vitæ beatæ dici potuit. Alij regnum patris Ecclesiam vocari putant,vt Hiero. & Beda. Alij tempus illud quadraginta dierum,quibus post resurrectionem cum Apostolis sæpe edit,ac bibit, vt Chrysostomus,Theophylact.& Euthym. Sed hæ duæ interpretationes iisdem quibus prima,argumentis refutari possunt.Nam dies ille non potest nisi longissimum,& postremum diem demonstrare,sicut dies iudicij *dies ille* vocari solet 1.ad Thess.5.4.& 2.ad Thess.1.10.& 2.ad Timoth.1.12.18.& 4. 8. Præterea illud etiam obseruatur in sacris literis,quamuis regnum Dei aliquando pro Ecclesia, aliquando pro Euangelio accipiatur, tamen regnum patris nunquam nisi cœlum,vocari;ideo,vt opinor, quòd solus Pater nunquam videatur de cœlo descendisse. Deinde illud etiam obseruo,quotiescunque de esu, & potu regni cœlorum scriptura mentionem facit, regnum cœlorum nec pro Ecclesia,nec pro Euangelio,sed pro vita beata poni solere.*Satiabor*(inquit) *cùm apparuerit gloria tua*, & Matthæi 8.11. *Dico autem vobis,quod multi ab Oriente,& Occidente venient, & recūbent cum Abraham,& Isaac,& Iacob in regno cœlorum*,& Lucæ 14.15.*hæc cum dixisset,quidam de simul discumbentibus dixit illi,Beatus, qui manducabit panem in regno Dei*, & cap.22.29.30.*Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater regnum,vt edatis,& bibatis super mensam meam in regno meo*,& Apocal.19.9.*Beati,qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt*,quæ omnia sine vlla dubitatione de cœlesti,beataque vita intelliguntur,ergo & quod Christus hîc dicit,*in regno patris mei*,cùm de bibendo agat. Denique si regnum cœlorum pro alia re,quàm pro beatitudine sumatur,haud video,quomodo vinum illud nouum conuenienter exponi possit: nam si de sanguine Christi interpreteris,post resurrectionē bibisse nō constat,aut si bibit, non potuit tā exiguum temporis momentum designare. Si de vero vino,post resurrectionem non nouum, sed vetus bibit;nam illud nouum,id est nouo modo iam refutauimus.Cùm vita autem beata nouum vinum optime conuenit,quia,vt diximus,Hebræorum more nouum,id est præstans,suaue, & iucundum appellatur,qualia veteres poëtæ nectar,&ambrosiam esse fabulabantur. Atque ad hunc modum Origenes

A tract.in hunc locum 35. & Grego. Nazianzenus in oratione 2.in sanctum Pascha,& Beda, quamuis ipse quidem Beda allegoricè interpretetur. Obiicit quidam, cui primam interpretationem omnium minime probabilem sequuto hæc nostra non placuit,credendū non esse Christū tam exiguo verborum interuallo,verbi significationem mutauisse vt genimen vitis,nunc verum vinum, nunc metaphoricum,id est, beatæ vitæ suauitatem appellaret. Leuis in re graui ratio,& quæ non minùs sui Auctoris, quàm nostram sententiam refutare potest; nam si, vt ille ait,vinum nouum sanguinem suum Christus appellauit,verbi etiam mutauit significationē. Sanguis enim Christi non verum,sed metaphoricū vinum est.
B Tenendum ergo memoria,quod cap.8.22. adnotauimus,solere Christum in eadem oratione vno eodēque verbo ambiguè vti,nō solū sine vitio, sed cum magna etiā orationis elegantia, & argutia, subtilitateque sentētiæ,*Dimitte*(inquit) *mortuos sepelire mortuos suos*,priori loco mortuos metaphoricè,posteriori verè mortuos appellat, & in illo exemplo, quod huic,de quo agimus,simillimum est Ioan 4.13. 14.*Omnis qui biberit ex hac aqua,sitiet iterum,qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei,non sitiet in æternum*: primo loco aqua propriè, secundo metaphoricè vsus est. Meliùs obiici posset,quòd Christus dicat,*non bibam ex hoc,donec bibam illud*,nam cùm dicit *ex hoc*, & periphrasi describit,verum vinum demonstrat, & cum
C dicit,*donec bibam illud nouum*,idem ipsum vinum intelligit,quia ad illud,*hoc*,illud,*illud*,refertur. Respondeo hæc pronomina hoc loco nec indiuiduum, neque speciem,sed totum genus,quod nomine vini siue propriè,siue metaphoricè continetur, demonstrare,sed ex circumstantiis intelligi pronomen *hoc* accipi pro vero vino,*illud*,pro metaphorico; perinde enim est,ac si diceret,non bibam deinceps vinū, donec bibam illud vobiscum nouum in regno patris.Alij obiiciunt;quòd Christus post resurrectionem,antequam ad cœlum ascenderet,sæpe cum A-
D postolis ederit,ac biberit,vt Petrus testatur Actor. 10.41.Primum possemus negare bibisse vinum,quia id scriptura non dicit;sed vt concedamus,quia probabile est si non semper, aliquando bibisse; verba Christi humano,& consueto more intelligēda sūt; cumque dicit,*non bibam amodo de hoc genimine vitis*, tātùm significat se postea non esurum, & bibiturum cum Apostolis,sicut antea; ibat enim ad mortem: edit quidem,& bibit cum Apostolis post resurrectionem, at non consueto more, vt naturæ necessitati satisfaceret,sed obiter, raptim, & tantùm, vt se resurrexisse demonstraret:edit,& bibit,& solet de his rebus,quas alio modo,quàm antè,post resurrectionem egit,ita loqui,quasi non egerit: *hæc* (in-
E quit)*sunt verba,quæ locutus sum vobis,cùm adhuc essem vobiscum*,Lucæ 24 44. quasi tunc cum illis non esset; nempe quia ita cum illis erat,vt non nisi aliquando illis appareret,cæterum inuisibilis,non vt antè, ita vt semper cum illis esset, semper ab illis videretur, semper cum illis ederet, ac biberet. Eodem igitur modo,etsi post resurrectionem suam cum Apostolis aliquando edit, & bibit, tamen quia id non nisi veluti per transennam fecit,nō ducit in numerum. Hinc ratio colligi potest,quam in hunc locum supra distulimus, quam ob rem Christus periphrasi
F vsus sit.Sunt qui dicūt alludere voluisse ad consuetam gratiarum actionem Iudæorum,quæ his,vt ferunt,verbis concepta erat:*Benedictus sis tu Domine Rex mundi,qui das nobis fructum vitis*. Id nec omnino probo,nec reprehendo:sed illud mihi videtur probabilius,Christum emphasis causa ita loquutum esse

plus enim est, & maiore cum exaggeratione dicitur, non bibam ex fructu vitis, quàm, non bibam vinum, sicut magis exaggeratè idem dicit, qui negat se quicquam, quod terra ferat, esurum esse, quàm qui negat se cibum vllum sumpturum, quamuis nullus cibus sit, quem terra non ferat, quia periphrasis illa, atque descriptio orationi vim addit.

30. *Et hymno dicto.*] καὶ ὑμνήσαντες, cùm laudem Deo cecinissent, hæc enim tria Græca dictio complectitur. Itaque non solus Christus, sed etiam Apostoli hymnum dixerunt, vt Origenes, & Hilarius adnotant, quamuis Beda non considerans Græcum verbum à solo Christo dictum putet. An cecinerint, non fatis constat; sed quia id verbum proprie significat probabile est, & exemplum cantus Ecclesiastici esse potest. Certe Chrysostomus ad Missę sacrificium accommodat, inde colligens neminem debere ante gratiarum actionem, quæ in fine fit ab Ecclesia discedere. Sunt qui putent Christum vsitatum aliquem Iudæorum hymnum cecinisse. Nam Euangelistæ quasi de vsitato hymno dicunt, *Et hymno dicto.* Paulus Burgensis scribit Iudæos loco gratiarum actionis septem Psalmos recitare solitos, id est à Psalmo centesimo duodecimo, cuius initium est, *Laudate pueri Dominum*, vsque ad Psalmum centesimum decimum octauum. Alij Christum nouũ aliquem hymnum composuisse dicunt. Neutrum certum est, illud hoc probabilius; Iudæos enim aliqua certa gratiarum actione vti solitos ideo credendum est, quòd non solùm eorum interpretes doceant, sed etiam præceptum illis à Deo fuisse videamus. Deut. 8. 10. *Cùm comederis, & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quam dedit tibi.*

Hymnus à Christo & Apostolis dictus cantus Ecclesiastici exemplar. Missa integra audienda.

Exierunt.] Ex domo, vbi cœnauerant, aut etiam ex vrbe, vide disputationem ea de re Ioan. 14. 31. & 18. 1. vbi & cur exierit, dicturi sumus. D. Ioan. inter sacramentorum exhibitionem, & egressum Christi, multa illis, & grauissima verba fecisse tradit, quæ à c. 13. 30. vsque ad initium ca. 18. scribit; Lucas etiam alia nonnulla ponit, quæ Ioannes prætermisit; factã fuisse contentionem inter Apostolos quis eorum videretur esse maior, & reliqua quæ c. 20-25. à nobis explicata sunt, & illa Lu. 22. 28. 29. 30. *Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis, & ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo:* vnde colligitur, antequam Christus exiret è domo, exiisse Iudam, quia dicit, *vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis*, quasi opponens vndecim Apostolos Iudæ qui cũ illo in tentatione non permanserat, sed potius *magnificauit contra eum supplantationem.* Psa. 40. 10

In montem oliueti.] Distabat mons olineti ab vrbe Ierosolyma sabbathi iter, vt Lucas scribit Act. 1. 12. id est mille passus, aut vt alij volunt, bis mille. Certum est proximum fuisse locum, cùm Christus post cœnam eò ire potuerit: quanquam hortum Gethsemani, in quem iuisse dicitur, vero simile est non in ipso monte, sed citra ad radicem montis situm fuisse, cùm nomen ipsum Hebraicum vallem pinguem declaret.

31. *Omnes vos scandalum patiemini.*] Non significat, vt multi interpretantur, fidem Apostolos perdituros; nec, vt alij dicunt, in fide vacillaturos esse: aut negaturos Christum, sed deserturos, vt ex Petri responsione colligitur vers. 33. *Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor*, id est, etsi omnes te deserant, ego non deseram: fidem enim nemo eorum perdidit, ne Petrus quidem ipse, qui negauit; etsi

Petrus fidẽ non amisit negando Christum.

A scio nonnullos veteres Auctores ita loqui solere, quasi fidem perdiderit, non distinguentes fidei cõfessionem a fide, & negationem Christi à fidei amissione quæ longe diuersa sunt. Luc. c. 22. 31. soli Petro dixisse ait, *Simon, Simon, ecce Satanas expetiuit vos, vt cribaret sicut triticum.* Deinde Matt. & Marc. hęc ita narrant, quasi Christus ea dixerit, postquam de domo exiisset. D. Aug. lib. 3. de consensu Euang. cap. 2. putat priùs Christum dixisse, quod Ioannes narrat ca. 13. 33. *Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire*, ea occasione Petrũ interrogasse, quod idem Ioan. scribit ver. 36. *Domine quo vadis?* Christum respõdisse; *Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea:* Petrum dixisse, *quare nõ possum te sequi modò? animam meam pro te ponam.* Tunc Christus, cum B videret Petri confidentiam, & iactantiæ similem promissionem, dixisse, quod Lucas scribit, *Simon, Simon, ecce Satanas expetiuit vos, vt cribaret.* Quod autem Matthęus, & Marcus dicunt, *omnes vos scandalum patiemini* aut Christus postquã Petro priuatim dixisset, quod scribit Lucas ad omnes conuersus omnibus dixit, aut quia, quod Petro dicebat, omnibus dicebat; Matthæus, & Marcus non verba, sed sensum Christi retulerunt.

In me.] Hebraismus, id est propter me. Cùm videbitis me indigna patientem, occasionem mei C deserendi accipietis, hoc est, *scandalum patiemini in me.* Zach. 13. 7.

Scriptum est enim.] Accommodat Zachariæ testimonium ad se iure suo. Nam etsi ad veteres sacerdotes pertinebat, de illo tamen proprie dictum fuerat, vt ex præcedentibus, & sequentibus Prophetæ verbis manifestum est. Accommodat autem, nõ vt doceat necessariò euenturum esse, vt se Apostoli deserant, eosque à culpa euentus necessitas excuset, sed vt doceat, id sibi nouum non fore, nam & se iam scire, & vero à Propheta prædictum fuisse, *Percutiã pastorem* πατάξω. Apud Prophetam Hebraice est הך, Septuaginta verterunt πατάξατε percute. Itaque faciD le adducerer hoc etiam loco pro πατάξω *percutiam* legendum esse πάταξον percute, ne Euangelistæ verba à verbis Prophetæ dissonare videantur, nisi viderẽ nonnullis etiam aliis in verbis Euangelistam à Propheta discrepare. Malo itaque dicere Euangelistam sententiam spectasse, non verba. Quod ad sententiã autem attinet, idẽ est percute, & percutiam. Deus enim erat, qui pastorem percuti iubebat, & quod per alium facit, ipse facit. Indicat ergo se esse, qui filium suum percutit; sicut alibi dicitur eum pro nobis ad mortem tradidisse.

32. *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæã.*] Duobus verbis discipulorum animos recreat, & cũ E se resurrecturum affirmat, & cùm eis in Galilęa appariturum.

34. *Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cãtet, ter me negabis.*] Marcus ca. 14. 30. scribit, *priusquam gallus vocẽ bis dederit, ter me es negaturus*, vnde nata quæstio est, quomodo intelligendum sit, quod Matthæ. dicit hoc loco, & Lucas cap. 22. 34. & Ioan. cap. 13. 38. *antequam gallus cantet ter me negabis*; an aduerbium illud *ter* ad galli cantum, an ad Petri negationem referendum sit. Diuus August. lib. 3. de consensu Euãgel. cap. 2. putat hunc esse sensum, *antequam gallus cãtet, ter* me negare incipies, quasi ante galli cantũ tres F negationes incœperit, sed non absoluerit. Dura interpretatio; nam ex contextu huius loci, & Lucæ cap. 22. 34. & ex Ioanne cap. 13. 38. manifestum est Christum dicere voluisse, antequam gallus cantaret, Petrum se ter esse negaturum: deinde perit Augustino illo modo interpretanti tota huius senten-

Digitized by Google

tiæ Christi gratia: significat enim Petrum, antequã gallus cantet, id est, breuissimo temporis interuallo, non semel, non bis, sed ter se esse negaturum. Ita intelligendum esse euentus docuit, & Euangelistæ monuerunt, nam & Matthæus infra ver. 74. 75. & Luc. ver. 60. 61. & Ioan. c. 18. 27. postquam narrassent ter Petrum negauisse, addiderunt, *& continuo gallus cantauit, & recordatus est Petrus verbi Iesu, quod dixerat, priusquam gallus cantet, ter me negabis.* Recte ergo hunc locum explicauit, qui dixit Matthæum, Lucam, & Ioannem galli cantum appellasse, non illum, quem ad mediam noctem edere solet gallus, sed eum, quẽ ante auroram, quod ille proprie atque vsitate gallicinium, aut galli cantus vocari soleat, quia primus cantus alio nomine media nox appellari potest. Tempus autem illud, quod auroram præcedit, & quo gallus cantat, nisi galli cantus appelletur, alio vocabulo appellari non potest. Ita scriptura loqui solet, Tobiæ 8. 11. *Et factum est circa pullorum cantum accersiri iussit Raguel seruos suos, & abierunt cum eo pariter, vt foderent sepulchrum,* & Marc. ipse cap. 13. 35. *vigilate ergo; nescitis enim quando dominus domus veniet, serò, an media nocte, an galli cantu, an manè.* Ergo ante auroram, quod proprie tempus galli cantus appellatur, Petrus ter Christum negauit, vt Matthæus, Lucas, & Ioannes scribunt, & quod idem est, antequam gallus bis cantaret, semel ad mediam noctem, iterum ante auroram, ter Petrus negauit, vt scribit Marcus. Quæret aliquis, cur Marcus aliter de ea re, quàm alij Euangelistæ scripserit. Probabile mihi videtur Marcum ex Petro cuius discipulus erat, intellexisse non solùm, qua sententia, sed quibus etiam verbis sibi Christus prædixisset fore, vt ter eum ea nocte negaret, iisdemque verbis vsum fuisse, eo autem vero similius est Christum Marci vsum fuisse verbis quòd ea maiorem habeant efficacitatem. Opponit enim Christus numerum numero, quasi dicat, diligentior tu eris in me negando, quàm gallus in cantando; nam antequam ille bis cantet, tu ter me negabis. Videmus namque totam Christi orationem emphaticã esse, *Amẽ dico tibi,* hæc enim emphasis est; *in hac nocte,* & hæc, quasi dicat, hac ipsa nocte, quia iactas te etiamsi pro me mori oporteat, te non esse negaturum, *antequam gallus bis cantet, tu ter me negabis.*

Quis galli cantus in scriptura.

36. *In villam.*] εἰς χωρίον, quo eodem verbo Marcus vsus est. Hortum fuisse constat ex Ioanne ca. 18. 1. 26. in quem Christus orationis causa sæpe ititabat, vt idem ait Ioan. ver. 2. Iudam sciuisse eò solitum ire Christum, & Luc. ca. 22. 39. *& egressus ibat secundũ consuetudinem in montem oliuarum,* vnde apparet Christum non, vt se absconderet, eò se recepisse, sed potius, vt facilius à Iuda, & militum cohorte inueniretur, vt eo loco Ioan. indicauit.

Quæ dicitur Gethsemani.] Gechemani potius, aut Gesemani dicendum esset, id est vallis, aut hortus octauus, aut pinguis; pinguis, quia fertilis erat; octauus, quia, vt quidam putant, cùm circum Ierosolymam multæ amœnæ villæ essent, multique horti, ex distantia, qua ab vrbe aberant, nomina sortiebãtur, vt alius primus, alius secundus hortus diceretur; vt apud Romanos primus, secundus, tertius ab vrbe lapis. Putat Cyrillus in commentariis in caput 18. Ioan. aliquod fuisse mysterium, quòd Christus se in hortum comprehendendus receperit, hortum scilicet illum symbolum fuisse paradisi: nos in paradiso à Diabolo captos fuisse, in eodem paradiso liberatos: comprehensio enim Christi initium fuit nostræ libertatis.

37. *Petro, & duobus filiis Zebedæi.*] Iacobo, & Ioanne capite 10. 3. Cur aliquos secum assumpserit, non difficilis est ratio; voluit orationis suæ, doloris & lethalis illius sudoris testes habere. Cur autem hos tres potiùs quàm alios Hilarius, Chrysostomus & Theophilactus respondẽt, propterea quòd hi tres gloriam, & maiestatem ipsius in transfiguratione viderant, cap. 17. 2. & verendum erat, ne alij, qui non viderant, Christi infirmitate offenderentur: Simpliciùs responderi potest, ideo hos tres potiùs, quàm alios assumpsisse, quia plus illis confidebat; ideoque ad omnia secreta solebat adhibere, sicut ad transfigurationem adhibuerat.

Cœpit contristari, & mæstus esse.] ἤρξατο λυπεῖσθαι, καὶ ἀδημονεῖν tristari & anxio esse animo: est enim ἀδημονεῖν ita vehementi obiecti discriminis metu angi, vt quodammodo exanimis & attonitus sis. Euangelistæ vero Matthæus, & Marcus, qui hoc vsi sunt verbo, solam magnitudinem tristitiæ Christi declarare voluerunt. Fuerunt olim, qui negarent veram in Christo fuisse tristitiam, vt Chrysostomus hoc loco & Ambrosius in comment. in caput 22. Lucæ indicant, & Damascenus de hæreticis quibusdã scribit libro de hæresibus capit. 84. Nescio an Hilarius in eo imprudenter fuerit errore: nimis enim illi cõgruenter videtur loqui, & hoc loco, & lib. decimo de Trinitate, vbi planè affirmat, nullum Christum dolorem sensisse, & in comment. in Psalm. 68. Euagrius lib. 4. histor. Eccles. ca. 39. scribit simili in errore Iustinianum Imperatorem fuisse impatibilem fuisse Christum. Non possumus eius rei meliorem testem, quàm Christum ipsum desiderare, qui animam suam vsque ad mortem tristem esse dicit. Alij contra, vt refert in comment. Diuus Thomas, etiam secundùm diuinitatem passionem, ac dolorem sensisse docuerunt; nimis stulte de diuinitate sentientes. Alij tristitiam istam Christi non passionem fuisse, sed propassionem, id est non πάθος, vt Græci vocant, sed προπάθειαν; hoc autem inter passionem, & propassionem interesse, quod nunc Theologi inter primos, & secundos quos appellant motus interesse dicunt; passionem esse, quæ animum aliqua ratione turbat, & aliquem, quamuis imperfectum voluntatis consensum extorquet; propassionem, quæ hominem quidem mouet, & aut doloris, aut delectationis sensum aliquem affert, sed animum de quiete sua non deturbat. Ita Origenes, Hieronymus, & Beda existimant Christum fuisse tristatum, atque hanc eius verbi vim esse ἤρξατο cœpit, quasi cœperit quidem, sed non finierit, quia propassio vsque ad passionem non peruenit. Potius credo verbum illud hanc vim habere, vt significet Christũ non coactũ, cùm periculum obiectum est, sed sponte quando voluit, quantum voluit, & quomodo voluit, tristatũ fuisse, quod ex aliis quoque circũstantiis apparet. Paulo ante cùm esset cum vndecim discipulis, tristatus non fuerat, quia nolebat tristitiã suã omnibus notã esse, statim vt ab illis digressus est, & cũ tribus tãtùm familiaribus discipulis fuit, tristari cœpit, vt Euangelistæ adnotauerunt indicantes, quando voluit, & qua ratione voluit fuisse tristatum. Eleganter in hanc sententiam Augustinus scribit in comment. in Psalmum 87. *Hos humanæ infirmitatis affectus, sicut ipsam carnem infirmitatis humanæ, ac mortem carnis humanæ Dominus Iesus non conditionis necessitate, sed miserationis voluntate suscepit: vt transfiguraret in se corpus suum, quod est Ecclesia, cui caput esse dignatus est, hoc est membra sua in sanctis & fidelibus suis, vt si cui eorum inter humanas tentationes contristari & dolere contingeret, non ideo se ab eius gratia putaret alienum, & non esse ista peccata, sed humanæ infirmitatis indicia, tanquam voci præmissa concinens chorus; ita corpus eius ex ipso*

In Christo quomodo tristitia.

Passiones in Christo non fuerũt sed propassiones.

Digitized by Google

suo capite addisceret. Recte Damascenus scripsit lib. 3. de fide orthodoxa ca. 20. Hoc inter nostras, & Christi passiones interesse, quod nostræ voluntatis præueniant actionem; Christi sequantur, id est nos etiã nolentes passiones habere, Christum non nisi volentem habuisse: deinde quòd nostræ ex naturali necessitate, & peccato originali nascantur, Christi nec ex peccato, nec ex necessitate, sed ex misericordia natæ sint; esuriuit enim pro nobis, sitiuit pro nobis, doluit pro nobis. Itaque quod quidam docti, vt Catholici interpretes docuerunt Christum conditione humanæ naturæ mortem extimuisse, interpretari malo, quam refutare: potest enim sic intelligi, vt Christus non conditione, & necessitate naturæ doluerit, sed volũtate sua ita naturam in sua naturali conditione reliquerit, vt tantum doluerit, quantum, si pura natura humana fuisset, doluisset.

Differentia passionum Christi, & nostrarum ex Damasceno.

Christus quomodo tristitiam cum beatitudine habuerit.

Subtilius in scholis à Theologis disputatur, qui fieri potuerit, vt Christus, cùm beatus fuerit, tristitiam habuerit. Sunt, qui respondeant beatum fuisse superiore tantùm animæ parte: corpus enim illius nõdum fuisse beatum, quin, vt pati posset, nondum se in illud beatitudo effuderat; tristitiam autem fuisse in inferiore parte quæ in corpore est. At Christus animam suam vsque ad mortem tristem esse affirmat, quo verbo ostendit omnes animę suæ partes occupasse, & paulo post dicit, *non sicut ego volo, sed sicut tu*, & vt alius Euãgelista clariùs dixit, *Non mea voluntas, sed tua fiat*: vbi haud obscure significat se etiam voluntate quæ superior animæ pars est, fuisse tristatum, mortemque refugisse. Et verò ex eo loco sexta synodus generalis aliique veteres auctores probauerunt duas fuisse in Christo voluntates, diuinam, & humanam. Itaque eorum subtilitas, qui voluntatem hic interpretantur partis sentientis appetitum, probanda non est. Melius igitur alij dispẽsatione quadam factum fuisse, vt cùm Christus beatus esset, tristitiã etiàm in superiorem animę partem admiserit: nam sicut beatitudinem suam cohibere potuit, ne deflueret in corpus, vt pati posset, ita premere eam potuit & quodãmodo occultare, vt ad tempus tristitiæ cederet, quæ vna passionis suæ pars futura erat. Quæritur inter interpretes, quam ob causam Christus tristatus sit. Hilarius, Hieronymus, & Beda non metu mortis, sed discipulorum commiseratione, quod scãdalum passuri essent, tristatum fuisse dicũt, atque hoc esse, quod paulò post dicit, *tristis est anima mea vsque ad mortem*, quasi dicat, cùm hora mortis veniet, non erit tristis, quia scandalum pręteritum fuerit. Hilarius verò nominatim propter Iudam, quod perditum sciret, tristatum putat. Bono animo hi auctores ita senserunt: ne Christum timidiorem, quàm multi eius martyres fuerunt, facere viderentur, sed si id, quod paulo ante notauimus, teneatur, istud non erit necessarium, Christum verè quidem, sed sponte tamen, & libere timuisse: hac enim ratione fit, vt etiamsi plus pertimuisse mortem videatur, quàm multi eius martyres timuerunt, timidior illis dici non possit. Non enim timidus, sed fortissimus est, qui non nisi, quãdo vult, timet. Et ita omnia docent Christũ timuisse mortem, vt negari salua scripturæ auctoritate non possit. At si voluntate sua timuit, cur timere voluit? Possem vno verbo respondere, si voluntate sua mortuus est, cur mori voluit? Vtique pro nobis & pro nobis doluit; nam mortis præludia & dolor, & tristitia, & sanguineus sudor erãt. Magnum ergo fuit, & cumulatum Christi beneficium, quod mortem pro nobis non subitam, qualis eorum esse solet qui nec opinantes securi feriuntur, sed cum omnibus suis circunstantiis coniunctam suscipere voluerit, cum dolore, cum flagellis, cum conuitiis, cum ignominia, & cum nonnullis rebus, quæ mortem comitari non solent, qualis sudor ille sanguinis fuit, vt vere posset dicere, *Circũdederunt me dolores mortis, & pericula inferni inuenerunt me.* Paulo aliter Hieronymus, Beda, Euthymius, & Theophylactus in commentariis & Augustinus in Psal. 87. propterea timere, & tristari Christum voluisse, vt se verũ hominem ostenderet, tum etiam, vt idem ait Augustinus, ne eius membra, id est fideles, si quando tristarentur, putarent id esse peccatum. At cur vehementiùs, quàm alij homines mortis metu tristari soleãt, tristat' videtur fuisse, eò quidẽ vsque vt quẽadmodum Lucas cap. 22. 44. scribit, guttæ sanguinis, aut, vt Græce est, θρόμβοι grumi, id est magnæ sanguinis guttæ ex eius corpore in terram defluerent? Scribit Hilarius libro decimo de Trinitate, & Diuus Hieronymus libr. 2. aduersus Pelagianos suo tempore id, quod Lucas de sangnine & de angelo, qui Christo oranti apparuisse dicitur, tradit in plerisque Græcis, & Latinis codicibus lectum nõ fuisse: sed potiùs credendum est à nonnullis id fuisse deletum, quàm à quoquam adiunctum. Alij non delent verbum, sed sensum extenuant, quasi non rerà sanguinem Christus sudarit, sed prouerbiali forma dictum sit sudasse sanguinem, id est vehemẽti timore correptum fuisse, sicut vulgo de his dicere solemus, qui valde anxij, & impediti sunt, guttas eos sanguinis sudare. Ita Euthym. & Theophylactus exponunt: sed Euangelista, cùm dicat guttas sanguinis in terram defluxisse, non potuit profectò aliter intelligi, quàm ita vt verum sudauerit sanguinem. Quod ergo sanguinem Christus sudauerit, etsi sunt, qui miraculo, ac præter naturam factum putent, tum etiam mysterio quodam, vt totum eius corpus, quod est Ecclesia, ipsius sanguine perfundi videretur, potius naturalem sudorem fuisse arbitror, sed quia insolitus est, miraculo fuit similis, qualia omnia rara esse solent. Scribit tamen Aristoteles id fieri naturaliter posse, & aliquãdo contigisse. Et quidem ratio naturalis docet in hominibus præsertim raræ texturæ delicatæque constitutionis fieri id posse; cùm enim sudor nihil aliud sit, quàm pars sanguinis aquosa, quæ in venis est, cur, quemadmodum omnibus pars illa per sudorem effluit, non possit in paucissimis quibusdam, qui rarissimo sint corpore, & subtiliorem sanguinem habeant, sanguis ipse tenuior loco sudoris effluere, & quemadmodum videmus omnes subito correptos metu sudare, ita Christum, qui delicatissimæ naturæ erat, non dicamus naturaliter apprehenso ignominiosissimo genere mortis sanguinem sudauisse? Audio de his, qui viderunt, aut cognouerunt ante annos duos Lutetiæ Parisiorum hominem robustum, & bene valentem audita in se capitali sententia sudore sanguineo fuisse perfusum. Maiore admiratione dignum est, quamobrem Christus tantopere mortem apprehenderit, vt sanguinem sudaret. Respondet Diuus Thomas, quia non solam mortem, sed mortis potissimum causam, id est omnium hominum peccata animo concipiebat: in quam sententiam Diuus Ambrosius in commentariis in cap. 22. Lucæ pie sane, & eleganter scripsit. *Minus contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit, quod doleret, & sequestrata delectatione diuinitatis æternæ tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiam meam, vt mihi suam lætitiã largiretur, & vestigiis nostris descẽdit vsque ad mortis ærumnam, vt nos suis vestigiis reuocaret ad vitam. Confidenter ergo tristitiam*

Psal. 114.

Quomodo Christus sanguinem sudauerit.

Lib. 7. de hist. animal. c. 16. & lib. 3. de part. anim. c. 5.

3. p. q. 46. ar. 6.

Quomodo Christus ita mortem apprehenderit, vt sanguinem sudaret.

Digitized by Google

tristitiam nomino, quia crucem prædico, nec enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem; debuit ergo & dolorem suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet. Nec enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint, quàm dolorem.

38. *Tristis est anima mea vsque ad mortem.*] περίλυπος tristitia vndique obsessus est animus meus, eodem omnino sensu quo in persona Christi Dauid dixerat, *circumdederunt me dolores mortis*. Quod autem dicit vsque ad mortem Origenes, Hilarius & Hieronymus tempus significare putát, quasi dicat, tristis est anima mea, sed tristitia hæc non durabit, nisi vsque ad mortem. Aliena, vt mihi videtur interpretatio: nec enim Christus id agebat, vt tristitiæ magnitudinem minueret, sed vt augeret; minuisset autem, si dixisset eam non nisi vsque ad mortem duraturam. Aliam interpretationem memini apud auctorem quendam recentiorem legere, *Tristis est anima mea vsque ad mortem*, id est adeo tristis, vt tristitia ipsa mortem mihi afferre videatur, quemadmodum vulgo dicere solemus, morior dolore, morior fame. Verus sensus est, quem Euthymius indicauit, *tristis est anima mea vsque ad mortem*, id est tam tristis, quàm si iam morerer, sicut Dauid dixit, *circumdederunt me dolores mortis*, id est tàm magni, quàm, qui in morte sentiuntur.

Psal. 114. 3.

Psal. 114. 3.

Sustinete hîc.] μείνατε, manete. Eodem verbo vsus est Marcus. Alios discipulos paulo ante non solum manere, sed etiam sedere iusserat ver. 36. hos manere, & vigilare, id est in statione esse, excubias agere, quia propiores periculo erát, cuius volebat esse testes, sicut paulo post ver. 41 non solum manere & vigilare, sed etiam orare iubet.

39. *Et progressus.*] Luc. *Et auulsus est ab eis*, quo verbo nescio, an nimis argute significari quidam putent illum non libenter à tribus illis carissimis discipulis discessisse.

Pusillum.] Quantum pusillum illud fuerit, Lucas 22. 41 vt Euthym adnotauit, expressit, *quantum*, inquit, *iactus est lapidis*. Quæri potest, cur secesserit à discipulis oraturus. Sequutus est, vt ait D. Thomas præceptum suum sup. ca. 6. 6. *Tu autem, cùm oras, intra in cubiculum tuum, & claude ostium tuum*, & vt ego etiam opinor, humanam consuetudinem, & veluti verecundiam sequutus est. Nam etiamsi coram aliis orare nos non pudeat, multa tamen in oratione audientibus aliis loqui, multa exteriora interioris affectus, & ardoris signa ostendere pudet, quæ solos non pudet.

In commẽt. in hunc locum.

Procidit.] Marcus in terram procidisse dicit, Lucas verò positis genibus orasse, vnde intelligimus non fuisse omnino in terram prostratum, sed genua flexisse: ideoque Marcum dixisse procidisse in terram, quia, qui genua in terram ponit, in terram procidit.

Pater, si possibile est.] Sciebat Christus absolute possibile esse Deo, sic ut apud Marcum declarat, *Abba, Pater, omnia tibi possibilia sunt*, sed posito diuino decreto quo cõstitutum erat, vt pro nobis moreretur, sciebat esse impossibile, vt calix ille à se transiret: cur ergo orabat, vt si fieri posset, calix transiret? Relinquebat naturam humanam partes suas agere, quemadmodum egisset, si neque cum diuinitate coniuncta fuisset, nec de diuino decreto quicquam sciuisset. Colligitur ex collatione Matthæi, & Marci, vt rectè D. Augustinus libro 3. de consen. Euangelist. cap. 4. obseruauit, idem valere, *si possibile est*, & *si vis*, nam de absoluta illa, quam vocant potestate Christus non agebat, nec eam in dubium reuocabat, & quasi cautionis causa apud Marcũ pro-

A fitetur, *omnia tibi possibilia sunt*: cùm enim addit, *sed nõ quod ego volo, sed quod tu*, indicat, cùm dixit, *si possibile est*, nihil aliud dicere voluisse, quam *si vis*, aut si rebus integris, si salua gloria tua velle potes. Refellitur etiam ex Marco Caluinistarum error, qui putant Deum plura facere non posse, quàm quæ vult, nam etsi apud Matth idem est, *si possibile est*, & *si vis* apud Marcum idem non est, apud quem de Dei potestate Christus non dubitat: *omnia*, inquit, *tibi possibilia sunt*. De voluntate autem dubitat, id est, quasi homo dubitans loquitur. Quod dicit, *Pater*, orationis initio aptum ad conciliandam gratiam exordium est, vt Hieronymus adnotauit. Marcus Chaldaicum, & Græcum copulauit verbum, *Abba Pater*, Græco Chaldaicum interpretans, quo Christus vsus fuisse creditur, quod & Diuus Paulus duobus locis fecit ad Rom. 8. 15. & ad Galatas 4. 6. quod D. Aug. mysterio aliquo factum putat, vt significaretur Deus & Iudæorum, & Gentilium pater esse.

Deus plura potest facere, quam vult, cõtra Caluinum

Lib. 3. de consen. Euang. c. 4.

Transeat à me.] παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ, prætereat à me, aut, vt Latini loquuntur, prætereat me.

Calix iste.] Passio, mors ista terribilis. Cur calix appelletur cap. 20. 22. à nobis dictum est. Putant Hieron. & Beda ideo dixisse *calix iste*, vt Iudæorum calicem indicaret, id est eorum peccatũ, atque interitum: non enim Christum mortem suã sed Iudæorũ perniciem timuisse. Sed suprà probauimus verè timuisse mortem, eamque fuisse deprecatum.

C *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.*] Aptè apposita moderatio: sic enim naturæ infirmitatem ostendit, vt vltra diuinæ voluntatis terminos non egrediatur. Colligitur ex hoc loco vt ante attigimus, duas in Christo fuisse voluntates, humanam, atque diuinam, vt in sexta synodo generali hoc ipso testimonio probatum est. Præterea non esse factum hoc contrarium sententiæ Diui Pauli ad Hebræos 5. 7. vbi dicit Christum exauditum fuisse pro sua reuerentia: nec enim hîc, quamuis calix ab eo non transierit, non exauditus fuit, cum hac conditione orauerit, *Si possibile est*, id est, si vis: Pater autem nolebat. Dubitabit aliquis, quomodo Christus humana voluntate mortem recusauerit, cùm

Duæ voluntates in Christo.

Christus voluntatem humanam contrariam non habuit diuinæ.

D Deus vellet, vt moreretur. Videtur enim contrariã diuinæ voluntati voluntatem habuisse, quod sine peccato fieri non potest, quia, vt August. definit, peccatum est dictum, factum, vel concupitum cõtra legem Dei, diuinamque voluntatem. Paulo ante diximus Christum in hac oratione ita loquutum fuisse, vt si prorsus fuisset homo, cui neq; diuina voluntas cognita esset, neque satis esset fortitudinis ad mortem superandam; relinquebat enim naturam humanam, veluti solam, compressa diuinitate, vt plenius officio suo fungeretur. Inter homines

Lib. 22. contra Faustum c. 27.

E autem non quisquis contra diuinam voluntatem aliquid vult, continuò peccat: sed qui vult, dicit, aut facit aliquid contra voluntatem Dei sibi cognitam, atque perspectam: nec enim peccamus, cùm parentibus nostris longam vitam bonamque valetudinem a Deo petimus, sed peccaremus potius, si non peteremus, etsi voluntas Dei fortasse est, vt cito moriantur, quia ea voluntas nóbis cognita non est, & altera cognita est, qua vult, vt parentes honoremus, & omnia illis optemus prospera. Quinetiam aliquando contra diuinam voluntatem nobis co-

F gnitam aliquid sine peccato licet velle, modo ea non sit præcepto declarata, mortuus est pater meus, dubitare non possum diuina voluntate mortuum esse: vellem tamen mortuum non esse, nec tamen pecco. Adde, quod hæc Christi voluntas, qua mortem recusauit, non fuit plena atque perfecta, sed

Digitized by Google

vt Theologi vocant, conditionalis: nec enim dicebat apud se, nolo mori, sed nollem mori, si fieri posset, quæ voluntas peccatum non est adhibita honesta conditione.

40. *Et venit ad discipulos.*] Hæreticorum interpretes consolationis quærendæ causa ad discipulos venisse dicunt: parum pro dignitate Christi loquentes. Nam vt consolatione indigeret, aliqua discipulorum tamen consolatione non indigebat, quorum cognoscebat infirmitatem. Venit ergo quia orationem iam finierat, & volebat ter aliquo interuallo interposito orare: aut venit, vt discipulos excitaret, atque moneret, vt ex effectu colligitur.

Et inuenit eos dormientes præ tristitia.] Solet enim B mœror animi, sicut lacrymas exprimere, ita vapores in cerebrum excitare; vnde nascitur somnus: videmusque & infantes, postquam fleuerunt, altè dormire, & viros, cùm in luctu sunt, opprimi somno.

Sic? non potuistis.] Duplici interrogatione hæc verba legenda sunt, vt Euthy. animaduertit, vt altera ponatur post aduerbium, *Sic*, altera post sequentem orationem. Nec enim aduerbium *sic* ad verbum *potuistis*, applicandum est, sed ad superiora potius referendum, quæ vers. 35. Petrus primo loco, deinde omnes alij similiter discipuli dixerant, *etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo*, quasi dicat Christus, Itane parati estis, vt pro me moriamini, & non potuistis vna hora vigilare mecum? Dicit autem hoc Christus soli Petro, quia ille se primus, & omnium maximè iactauerat, vt Hierony. C Chrys. Beda. Theop. & Euthy obseruauerũt. Marcus non omnibus, sed soli Petro, quæ sequuntur, dicta esse scribit, *Non potuisti vna hora vigilare mecum?* atque ita Christum dixisse vero simile est: sed quia quod Petro dicebat, tanquam cæterorum duci, omnibus dicebat, Mattheus sensum non verba recitans omnibus dictum tradit. *Vna hora* μίαν ὥραν vnam horam, qua phrasi continuum, & integrum vnius horæ tempus significatur; non quòd constet vnam integram horam Christum in oratione posuisse, sed quod voluerit breuissimum temporis spatium, integrum tamẽ significare. Hebraismus enim est, quo solent Hebræi momentum temporis, aut breuissimum quoque spatium horã שעה appellare. Voluit D enim Christus, vt discipulorum exaggeraret negligentiam, breuissimum tempus designare, quod Latine diceremus, non potuistis momentum temporis vigilare mecum? Nec propterea indicat, se per vnum tantùm momentum orauisse, sed loquitur per exaggerationem.

Mecum.] Incredibilem hæc dictio vim habet ad pungendos animos discipulorum, quasi dicat, me non solùm vigilante, sed etiam orante, sudante, pugnante cum morte, vos, qui me dormiente pugnare debebatis, ne vigilare quidem momento temporis potuistis.

41. *Vigilate, & orate.*] Non iam mea, sed vestra caussa, ver. 38. tantùm dixerat, *vigilate*, nunc addit, *& orate*, indicans propius esse discrimen.

Vt non intretis in tentationem.] Non intrare in tentationem. Hier. Beda. Euth. & Theop. & omnes, quos legisse memini, posteriores interpretes dicunt non esse in tentationem non incidere, sed eam superare. Ego potius credo, vt verba ipsa significant, non intrare in tentationẽ esse in eam non incurrere; hoc enim iubemur à Deo petere conscij infirmitatis nostræ, non solum vt pericula superemus, sed etiam ne in pericula veniamus. Tutius est non pugnare, quàm vincere. Hoc enim sensu oramus Deum, ne nos in- A ducat in tentationem, vt c. 6. 13. exposuimus.

Quid non intrare in tentationẽ.

Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.] Caussæ redditio est, quamobrem orare debeant, quia etiam si animus, ac voluntas illis non desit, vires tamen desunt, nisi à Deo per orationem impetrent. Spiritum igitur hoc loco nõ Spiritum sanctum, non spiritum suum, sed discipulorum volũtatem vocat, sicut D. Paul. 1. ad Cor. 7. 34. cùm dicit, *vt sit virgo sancta & corpore, & spiritu*, id est casta, & pura non solùm corpore; sed etiam voluntate. Videtur autem ad superiorem illam discipulorum iactantiam alludere: magnos. n. animos, magnos spiritus ostentauerant, cùm singuli dixerant vers. 35. Petri vocem sequuti, *etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Non vult Christus animum illum improbare, atque deiicere, sed eo potius laudato infirmitatis carnis admonet, vt doceat, quãuis magno prõptoque animo sint, oportere tamen orare eos, quia caro infirma est, sicut dixit Diuus Paulus 2. Corinthior. 4. 7. nos gestare *thesaurum in vasis fictilibus.*

Hebraism. Psal. 84. 7.

42. *Iterum secundo.*] πάλιν ἐκ δευτέρου Rursus secundo. Tautologia videtur esse, nisi Hebraismum intelligamus. Hebræi dixissent וישב שנית, & rediit secundo, & orauit, sicut, *Tu conuersus viuificabis nos*, id est, iterum viuificabis, quem Hebraismum multis iam locis explicauimus. Tantundem ergo duæ illæ dictiones valent ac si aliis verbis dixisset, & reuersus secundò orauit.

43. *Erant enim oculi eorum grauati.*] Aut grauati somno, quia multa iam erat nox, aut humore præ tristitia, vt Lucas indicauit.

Cur Christus ter orauerit

44. *Et orauit tertiò.*] Subit hîc statim animum dubitatio; cur ter Christus orauerit, non sæpius, non minus sæpe Chry. Euth. & Theop. respondent hũc numerum rei veritatem, perfectionem, atque constantiam solere declarare, quod multis sacrarum litterarum exemplis verum esse intelligimus; vas illud plenum omnis generis animalium, quod Petrus vidit, ter de cœlo demissum est Act. 10. 16. D. Paul. 2. Cor. 12. 8. ter dominum se rogasse dicit, vt spiritum illum Satanæ à se tolleret; Petrus Christum ter negauit, Christus Petrum ter interrogauit, *diligis me plus his*? Ioann. 21. 15. Eodem modo ter Christus orat; quia, quod ter fit, omnino ac semper fieri videtur; & docuerat ipse nos semper orare Lucæ 18. 1. In Hispanico prouerbio optime explicatur *A tres va la vencida*, quasi dicas, non potest videri vere vicisse, qui ter non pugnauit.

Eundem sermonem dicens.] Non est necesse, vt eadem verba, sed vt eandem sententiã Christum recitasse intelligamus, vt Euthy. indicauit. Quod enim Euangelista dicit *Eundem sermonem dicens*, perinde est, ac si dicat, in eandem sententiam orauisse, id est nihil noui petiuisse, sed quod ante petierat. Etsi suspicior Euangelistam caute hæc verba addidisse, vt indicaret semper Christum verba illa, & conditionem quam antea explicauerat, adhibuisse; *veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, vt doceret Christum, quamuis ter orauisset, nunquam eius moderationis oblitum fuisse, in qua tota orationis laus cõsistebat, atque hoc est, *eundem sermonẽ dicens*. Lucas vnius tantùm orationis mentionẽ fecit: ideo, vt opinor, quia quamuis ter Christus orauerit, tamen quia, vt ait Matthæus, eundem sermonem dixit, eadem fuit oratio; statimq; narrat angelum ei apparuisse. Itaque non constat, qua in oratione apparuerit: nam quod quidã putant in singulis apparuisse, probabile non est. Credendum, cùm ideo missus fuerit, vt ad eius orationem responderet, & Patris ad eum sententiã deferret, non nisi finita iam tertia oratione venisse:

Quãdo angelus Christũ cõsolari cœpit.

Digitized by Google

nec enim Christus, si venisset priùs, idem à Patre petere perrexisset. Itaque quod Lucas ait Christum venisse ad discipulos, & inuenisse eos dormientes, postquam dixerat apparuisse angelum per ὕστερον πρότερον intelligere necesse est. Prius enim de oratione verba facere cœperat, vnde quicquid in oratione acciderat, eodem contextu narrare voluit, quale fuit, quod angelus apparuisset. Quare & cum dicit adhuc eo loquente cum discipulis venisse turbam, & Iudam vnum de duodecim, non est ad proxima verba referendum: *Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentationem*; non enim, cùm ea verba Christus diceret, Iudas venit. Nam vt ex Matthæo, & Marco manifestum est, postquam ea dixit verba, bis ad orationem rediit, & cum tertiò ad discipulos reuertisset, non dixit, *vigilate, & orate*, sed, *dormite iam, & requiescite*. ver. sequenti: atque tunc Iudas apparuit. Intelligendum igitur est, quod ait Lucas, *Adhuc eo loquente* non ea quæ dixerat, sed ea, quæ tacuerat, id est, cùm adhuc cum discipulis loqueretur, non tunc, sed postea. Veruntamen, quia, sicut ex tribus orationibus vnam, ita ex tribus Christi cum discipulis colloquiis vnum fecit: ea quę in tertio colloquio acciderunt, cum primo coniungit.

45. *Dormite iam, & requiescite.*] Diuus August. li. 3. de consens. Euangelistarum cap. 4. & Beda hunc locum edisserens existimant hoc à Christo non ironicè, sed seriò dictum fuisse, quia apud Marcum 14. 41. dicit *sufficit*, quasi dicat, sufficit, quod hactenus vigilastis, nunc dormire potestis, & requiescere. Chrysost. vero, Euthym & Theophylact. ironiam esse putāt. Iubet enim eos dormire, & requiescere, quando minime dormiendum, & requiescendum erat, appropinquantibus hostibus. Videtur tanquam cum pueris Christus loqui, quibus, cùm nobis prohibentibus, toto die ludant cùm ad prandium venitur, solemus dicere, ite, saltate, & ludite, qua concessione pungimus eos vehementer, quia dum concedimus illis ludere, cum ludere non possunt, nec volunt, exprobramus eos cùm non deberent, ludere solere: Ita Christus dicit, *Dormite iam & requiescite*, quo tempore, etiamsi maxime vellent, cernentibus hostibus dormire, ac requiescere non possent, exprobrās, quod ante, cum vigilare deberent, prohibente se dormiuerint.

In manus peccatorum.] Gentilium. Solebant enim Hebræi Gentiles absolute peccatores appellare, vt Lucæ 24. 7. *Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi*; & ad Gal. 2. 15. *Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores.* Erat enim maior pars eorum, qui ad cōprehendendum Christum veniebant, Romani milites, quia, vt ait Ioan. c. 18. 3. Iudas militarem cohortem secum adduxit.

Gentiles à Iudæis peccatores appellati.

47. *Adhuc eo loquente.*] Omnes tres Euangelistæ Matt. Marc. & Luc. notauerunt adhuc Christo loquente venisse Iudam, eo, vt opinor consilio vt docerent veram fuisse Christi prædictionem, qua paulò ante dixerat, *Surgite, eamus, ecce appropinquauit, qui me tradet*, id ipsum aliis verbis Ioan. dixit, ca. 18. 4. *Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis, Quem quæritis?*

Et ecce Iudas.] Primum, tanquam ducem nominat, Iudam, quod & Marcus similiter fecit. Lucas verò alio consilio turbam priùs, deinde Iudam nominauit, quod turba, vt vero simile est, priùs apparuerit.

Turba multa.] Ita Marcus, & Lucas etiam scribunt, Ioannes vero ca. 18. 3. *Cum accepisset Iudas cohortem*, vnde sequitur omnis generis homines ad capiendum Christum venisse, vnum è duodecim dis-

A cipulis qui & eum vendiderat, & aliorum duxerat: sacerdotum, Scribarum, & seniorum seruos: nam omnes Euangelistæ declarant eum, cui Petrus auriculam absciuit, Pontificis fuisse seruum: deinde milites, qui Gentiles erant. Cum armis venerunt, tanquam facinorosum aliquem hominem comprehensuri, aut eius timentes discipulos: cum facibus autem, quia tenebræ erant.

48. *Qui autem tradidit.*] ὁ δὲ παραδιδοὺς traditor, id est qui tradebat eum.

Dedit illis signum.] dederat ante. Dubitari potest, quid signo opus fuerit, cum tam notus Christus omnibus esset. Scribit Origenes hoc loco traditionem suo tempore fuisse, Christum duas habuisse facies, aliam naturalem, atque vsitatam, qua omnes eum cognoscebant; alteram, quam assumebat aliquando, qualis illa fuit, quam in trāsfiguratione habuit. Melius Theophylact. hîc maiorem partem eorum, qui ad comprehendendum Christum
B venerant, milites fuisse, id est Gētiles, qui Christum audire non solebant, vt homines alieni à Iudæorum religione. Leontius verò in comment. in 18 cap. Ioan. verſ. 5. putat Christum sua fecisse potestate, vt non solùm milites, sed ne Iudas quidem ipse tam diu cum eo versatus ipsum agnosceret: idemque Theodorus Heracleota in Græcorum catena, Chrysosto. Cyrillus & Theophylact. in illo Ioannis loco docent. Nec enim tenebras in causa fuisse: nam
C propterea Euangelistam ante dixisse cum facibus, & laternis venisse milites, & iterum eundem Euangelistam adiecisse, *stabat autem, & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis*, quasi diceret, etsi Iudas, qui Christum indicaturus venerat, cum illis esset, tamen eum non cognouerunt. Quanquam Theodorus Mopsuest. ideo putat Euangelistam dixisse, Iudam cum illis fuisse, vt eius impudentiam, improbitatemque declararet, qui cùm tantum miraculum viderit, à cœpto facinore non destiterit. At cur hoc potius signo, quàm alio vsus est: quia, vt opinor, ita signum dare volebat, vt qua re militibus Christum prodebat, eadem Christum proditionem suam
D celaret, non celasset, si inusitatum dedisset signum. Erat autem vsitatum, vt osculo se Iudæi, præsertim inferiores superiores salutarent, & quicunque magnum erga eos, quos salutabant, amorem ostendere volebant Genes. 29. 11. 13. & 33. 4. & 45. 15. & Exo. 4. 27. & 18. 7. quod & inter Christianos vsitatum fuit Actorum 20. 37. Romano. 16. 16. 1. Corinth. 16. 20. 2. Cor. 13. 12 1. Thes. 5. 26. 1. Petri 5. 14. & longo post etiam tempore, vt ex Tertulliano libro de Oratio. cognoscimus; hoc est quod Christus apud Pharisæum illum quæritur Lucæ 7. 45. *Intraui in domum tuam, osculum mihi non dedisti*; putabat enim miser Iudas posse se Christo scelus suum occulta-
E re; nec enim vere in eum crediderat; sed vt Hieron. & Beda tradunt omnia miracula illius quæ viderat, magicis artibus facta esse arbitrabatur, quod Christus ipse indicat apud Io. c. 6. 64. *sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt*; loquebatur autem cum Apostolis. Id vero propter Iudam dixisse Euangelista declarauit, addens, *sciebat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum.* Origenes duas refert opiniones, cur hoc signo potius, quàm alio Iudas Christum tradiderit; Alteram, quod adhuc eum reuereretur, nec omnem penitus pudorem exuisset: itaque quia alio qui osculaturus erat Christum, voluit idem osculum, quod illi præbiturus erat, signum esse militibus; quam opinionem Leontius etiam refert, nec videtur improbare. Alteram, ne si alio inusitato

Osculi consuetudo apud Iudæos & Christianos.

Digitized by Google

vteretur signo Christus proditionem,& insidias intelligeret,&, vt aliàs fecerat,elaberetur.

Tenete eum.] Marcus 14. 44. ait addidisse Iudam, *& ducite caute*, nimirum timebat, ne si Christus euaderet,& promissam pecuniam perderet & magistrum,sciebat enim sæpe illum, cum eum Iudæi tenere vellent, euasisse, vt Lucæ,4.30. Ioan.8.59. vt Chrys.& Hier.adnotarunt.Scribit Ioan.Iesum sciẽtem omnia, quæ ventura erant super se,processisse, dixisseque, *Quem quæritis?* Quibus duabus rebus indicauit,Christum non solum forti, hilarique animo sese hostibus obtulisse,sed etiam eos quodãmodo prouocasse. Itaque vox illa, *Quem quæritis*, non fuit hominis metuẽtis, negaturique se eum esse,quem illi se quærere respondissent: sed interriti, & lacessentis,vt Leontius adnotauit.

49. *Aue Rabbi*] Et osculo, & verbis scelus conatur dissimulare: contra verò Christus ostendit se non ignorare, quo animo veniat, cum versu sequenti eum interrogat, *Amice,ad quid venisti?* & cum apud Luc.22. 48.dicit illi, *osculo filium hominis tradis?* E contrario vero illi ipsi,quibus signum dabat, eo etiam dato Christum non cognouerunt: priùs enim Iudã osculum illi dedisse arbitror, quàm Christus,vt ait Ioannes milites interrogaret, *Quẽ quæritis?* Vnde colligitur eos nondum Christum cognouisse, idemque intelligitur ex eorum responso: nec enim responderunt, te ipsum quærimus, sed *Iesum Nazarenum*,bisque oportuit Christum eos interrogare,antequam cognoscere possent:si enim prius eos Christus interrogasset,quàm Iudas signũ dedisset, opus non fuisset signo, cum bis iam Christus dixisset *ego sum*:atque ita videtur libro 3. de consens.Euang.cap. 5.sentire D. August.

50. *Amice,ad quid venisti.*] Videtur Christus his verbis non solùm declarare scire se, quorsum venerit Iudas; sed etiam verecundantem, cunctantemque proditorem suum excitare, vt animose se tradat, sicut, cùm cœnaret, illi dixerat Ioan. 13. 27. *quod facis, fac citius*, & vt is, qui securi percutitur, carnifici dicere solet, fac quod tui est officij. Porro credendum est priùs Christum dixisse quod Lucas 22. 48. scribit, *osculo filium hominis tradis?* Deinde quod Matth.& Marcus dicunt, *Amice ad quid venisti?* postremò,quod Ioannes ait, *quem quæritis?* lib. 3. de cons.Euang.c.5.D.Aug.existimat, etsi contra Leõtius sentit.

Tunc.] Non est hoc aduerbium ad proxima verba referendum, *Amice,ad quid venisti?* quasi simulatque ea dixerit Christus, milites in eum manus iniecerint sed ad ea,quæ Ioannes scribit ca. 18. v. 6. & 8. bis dixisse Christum, *ego sum,si ergo me quæritis, sinite hos abire.* His enim verbis potestatem illis comprehendendi sui fecit, sine qua ligatas habebant manus.

51. *Et ecce vnus ex his, qui aderant.*] Vel ex tribus, quos Christus secum ad orationem secedens adduxerat(Petrus enim vnus ex tribus illis fuerat)vel vnus ex vndecim discipulis, qui fortasse tunc cum Christo erant. Quanquam illud prius probabilius est, quia cùm Iudas cum militibus venit, cum solis illis tribus Christus loquebatur,vt Matthæus, Marcus,& Lucas minime obscure significant. Quis iste vnus fuerit, Ioannes 18. 10. declarat fuisse Simonem Petrum. qui gladium eduxerit,& serui Pontificis auriculam amputauerit. Lucas 22.49. omnes discipulos, qui aderant, ad resistendum, & armis pugnandum paratos fuisse indicat. Omnes enim Christum interrogasse ait, *Domine si percutimus in gladio?* nec enim fortassis intellexerant quod pau-

A loante Christus dixerat apud eundem Lucam vers. 38. Qui Apostolis dicentibus, *ecce duo gladij hic*, responderat,*satis est*; nec enim cùm dixerat, *Qui non habet, vendat tunicam suam,& emat gladium*, significauerat,armis sibi opus esse, aut iis discipulos vti oportere, sed tantùm significare voluit magnum periculum imminere, quod non soleat ab hominibus,nisi armis propulsari. Neque cùm dicit,*satis est*, significat duobus illis gladiis hostibus esse resistendum, nec pluribus opus esse, sed dicit, *satis est*, quia nec illis nec aliis gladiis opus sibi erat. Cum igitur Christum omnes interrogassent, *si percutimus in gladio?* Petrus, antequam Christus responderet,

B Pontificis seruum percussit,quem, quia summi sacerdotis minister erat, vero simile est, & audaciorem cæteris fuisse heri sui auctoritate confisum, & infestiorem Christo domini sui inuidiam, & maleuolentiam imitatum; itaque cæteris præiisse, primumque voluisse in Christum manus inicere, propterea Petrum Christi responsum non expectasse, sed audacem hominem in Christum irruentem maiori audacia conatum fuisse repellere.

Amputauit auriculam eius.] Lucas, & Ioannes explicant dexteram auriculam fuisse, in quo multi

C mysterium fuisse arbitrantur: quod ego nec affirmare volo, neque negare; quia, vt sæpe monuimus, non allegorias, sed literalem, & proprium scripturæ sensum quærimus. An omnino auriculam illius serui Petrus absciderit, ita vt deciderit in terram, ex Euangelistis satis liquidò colligi non potest,sed est probabilius prorsus eam amputasse, quia hoc scindendi, & amputandi verba, quibus Euangelistæ vtuntur, præ se ferunt. Quanquam Lucas indicat non omnino fuisse decisam, quia non dicit Christum auriculam reposuisse,sed cùm tetigisset auriculam eius,sanauit eum: itaque si quis ita senserit,non reprehendero.

D 52. *Omnes, qui acceperint gladium,gladio peribunt.*] Origenes ad hunc modum interpretatur. Omnes, qui bellorum, aut seditionum auctores fuerint, in eo ipso bello, quod excitauerint, extinguentur. Hier. & Beda; gladio peribunt non corporali, sed spirituali,id est diuina vindicta, quæ de illis, vel in hac, vel in altera vita pœnas sumet, Euthymius verò de solis priuatim Iudæis Christum loqui putat, quos significet propter mortem suam Romanorum gladio perituros esse. Sed quid hoc ad Petrum, qui gladium accepit? Igitur non significat Christus necessario omnes, qui gladium acceperint, gladio perituros esse; multi enim gladio non pereunt, sed

E tantum legem allegat, quæ iubebat homicidam occidi Genes. 9. 6. *Quicunque fuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius*; nec dicit, quam pœnam necessario subituri sint, sed quam mereantur, vt indicant D. Aug. in libro quæstionum veteris & noui Testamenti cap. 104. & Theophylactus hoc loco. Qui verò ex his verbis colligunt ne iudicibus quidem licere vti gladio, nimis inepti sunt, quorum hodie multis in locis hæresis regnat, & verbis D. Pauli facile refelluntur,eos à Deo potestatem habere affirmat, & non sine causa gla-

Iudicum defenditur potestas in necandis sontibus. Rom. 13. 4.

F dium portare,quasi ipsum gladium à Deo acceperint:ergo gladio non peribunt, si gladio suo vtantur: quia non abutuntur, quia non ipsi acceperunt, id est priuata auctoritate vsurparunt, sed datum à Deo susceperunt. Mirantur quidam, quid causæ sit,cur Petrum Christus reprehenderit, cùm vim vi repelleret,idque vt magistrum defenderet, quod & naturali,& diuino,& humano iure licere creditur. D. Augustinus eo loco,quem modo notaui-

Digitized by Google

mus, putat Petrum non fuisse reprehensum, quòd serui Pontificis auriculam abscidisset; id enim Christi permissu fecisse existimat, atque hoc verbum illud apud Lucam capit. 22. ver. 51. significare *Sinite vsque huc*, quasi dicat sufficit auriculam serui Pontificis abscidisse. De cætero *mitte gladium tuum in vaginam*, quod ait Ioan. cap. 18. ver. 11. quia, *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt*, vt hîc dicit Matth. sed admonere tantum Petrum arbitratur, ne vltra pugnet. Veruntamen manifestum est Petri factum à Christo reprehendi, vt ne disputari quidem debeat. Cur ergo reprehenditur? Primùm quia illa non erat defensio, quid enim vnus homo contra cohortem vnam fecisset, nisi milites irritaret, vt crudeliùs tractarent Christum? Deinde, quia non expectato Christi responso gladio percusserat. Postremò, quia etiam si posset, non debuit tamen Christi mortem impedire, sicut Christus ipse poterat duodecim legiones angelorum à Patre petere, qui se defenderent; sed maluit Patris parere voluntati, & Prophetarum implere vaticinia, quam rationem Christus hoc loco reddit ver. 53. & 54. & apud Ioannem cap. 18. 11. *Calicem, quem dedit mihi pater, non vis, vt bibam illum?* sicut simili de causa Petrum reprehenderat ca. 16. 23. *Vade post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis, quæ Dei sunt, sed ea, quæ hominum*, quia voluerat eum à suscipienda morte dehortari. Cur ergo Christus generalem citat legem? Quia vbicumque exceptio locum non habet, lex locum habet, & non habebat exceptio locum in Petro, qui bono quidem animo, sed quo loco, & quo tempore non debuit, gladium accepit. Suo hîc more Caluinus non solum Petrum, sed omnes etiam discipulos, quia ad defendendum Christum paratos se esse ostenderant, rogauerantque, *Domine si percutimus in gladio?* stultos, atque amentes appellat.

Caluini cõtumelia in Apostolos.

Christus voluntariè mortuus cõtra Caluinistas.

54. *An putas, quia non possum modo rogare Patrem?*] Duplex his verbis Caluinistarum error confutatur, & Christum necessariò mortuum esse, & Deum non posse plura, quàm, quæ actu vult facere. Nam & Christus indicat se, si voluisset duodecim angelorum legiones à Patre petere, potuisse non mori; & Deum duodecim legiones angelorum sibi mittere potuisse, nec tamen voluisse. Dubitabit aliquis, quomodo dicat Christus Patrem sibi non negaturum fuisse duodecim angelorũ legiones, si ab eo petiuisset, cum paulo ante, quod ab eo petiuerat, vt calix à se transiret, negauisset. Respondeo Christum ex natura ipsa rei, non consideratis circumstantiis, locutum esse, quasi diceret, putasne, si non sciuissem decretum esse à Patre meo, vt morerer, non potuisse me duodecim legiones angelorum ab eo petere, eumque mihi daturum non fuisse?

Deus plura potest facere, quam vult facere contra Caluinistas.

Duodecim legiones angelorum.] Et res, & dictio Romana est, quia etiam Euangelistæ Græcè loquentes vsi sunt, sicut multa alia Latina vocabula vsurparunt. Nulla enim gens, præter Romanos, legionibus vtebatur. Itaque credendum est ex Romanorum consuetudine, qui tunc in Iudæa dominabantur, locutum fuisse. Apud Romanos autem, vt Vegetius, & D. Hieronymus scribunt, legio sex millia hominum continebat, aut, vt Polybius, communes legiones habebant quatuor millia ducentos pedites. Equites verò trecentos, in grauioribus autem bellis pedites quinque milia, Equites trecentos. Quicquid sit, hoc certum est voluisse Christum ingentem angelorum numerum significare. Opponit autem angelos hominibus, multos paucis, potentes impotentibus, & quorum

Lib. 2. de re milit. c. 2.
Lib. 6.

A vnus vna nocte centum octoginta quinque milia hominum occidit in exercitu Sennacherib. 4. Regum 19. 35. Et mihi quidem verosimile videtur Christum angelos non militibus, sed discipulis opponere, qui vnà cum Iuda duodecim erant, ac propterea duodecim non plures, nec pauciores legiones nominasse, vt indicaret posse se pro duodecim hominibus duodecim legiones habere, quarum vnaquæque sex angelorum millia continebat, aut aliquanto plures, si Vegetij sententia vera est. Nisi forte magis placet duodenarium numerum pro omni, & perfecto numero positum esse, vt, *Sedebitis & vos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel*, quemadmodum Augustinus, & Beda illum locum interpretatur supra cap. 19. 28. Colligit hinc Origenes angelos bonos per Petrum contra angelos malos bellum gerere, ideoque cœlestem militiam tam multis scripturæ locis appellari. Mitti

Duodenarius numerus in scriptura pro omni,

B quidem frequenter à Deo, vt homines non solùm ab angelis malis, sed ab aliis etiam hominibus tueantur, apparet 4. Regum 6. 17. vbi tanta angelorum multitudo in vnius Elisæi auxilium missa est, vt montem operiret, hoc est, quod ait Dauid Psal. 33. 8. *Immittet angelos Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Hebraicè חנה castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, id est, angelorum castra in vniuscuiusque circuitu ponet, ne quis eum lædat, & Psal. 90. 11. *Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis.* Mitti etiam aliquan-

C do, vt in bello pro nobis pugnent, constat ex Dan. cap. 10. 13. 20. 21. & 12. 1. Ex ea consuetudine loquutus est Christus.

54. *Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri?*] Et deficiens oratio est, & Hebraismum continens; intelligendum enim est, quo modo implebuntur scripturæ, quæ dicunt, quia sic oportet fieri? & illud, *quia*, Hebræorum more positum est pro infinitiuo; sic fieri oportere, vt Lucæ 24. 25. 26. *Et ipse dixit ad eos, ô stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ, nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?* Scripturæ autem, & Prophetę,

Hebraism.

D de quibus Christus loquitur sunt Isaię 53. 10. *Dominus voluit cõterere eum in infirmitate: si posuerit pro peccato animã suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur*, & Danielis 9. 26. *& post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est.* Hoc autem ideo Christus dixit, vt ostenderet se non violentè ad mortem trahi, sed sponte ire, vt Patris decreto per Prophetas promulgato satisfaceret. Ioannes c. 18. 11. aliter Christum Petro respondisse scribit. *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis, vt bibam illum?* Itaque probabile est, quod Augustinus existimat libro 3. de cons. Euang. c. 5. vtrumque Christum dixisse pri-

E mum, *Calicem, quem dedit mihi Pater, non vis, vt bibam illum?* deinde, *quomodo ergo implebuntur scripturæ?* Videtur autem mihi Christus ambiguè nomine calicis hoc loco vsus esse; cùm enim paulo antè dicebat, *si possibile, est transeat à me calix iste*, calicem rem acerbam, & horroris plenam appellauit. Hîc rem potius iucundam, & suauem videtur appellare; hanc enim vim hæc habent verba, *Calix quem dedit mihi pater, non vis, vt bibam illum?* quasi dicat, non potest non esse & salutaris, & iucundissima ea potio, quam mihi carissimus Pater meus porrigit; nam, vt c. 20. 22. diximus, vtramque in partem & bonam, & malam, & pro re acerba, & pro re iucunda calix accipitur, quia solet eodem calice aliquando amara, aliquando dulcis potio exhiberi; *Calix*, inquit, *meus inebrians quàm præclarus est?* id est quàm

Digitized by Google

dulcis, & suauis? Psal. 22. 5. loquitur quidem Christus vtrobique de morte sua, eáque calicē appellat, sed in oratione, antequam Patris sententiam audiret, calicem, id est rem difficilem, & horribilem appellabat; nunc Patris cognita voluntate eandem mortem calicem, id est, rem sibi iucundissimam appellat. Nihil enim non dulce, nihil non suaue est obedientiæ. Solus Lucas c. 22. 51. scribit, *finite vsque huc*, id est, finite, adhuc plura patienda mihi sunt, quemadmodum si Gallicè diceret, *Laissez les encores faire*: vnde apparet, & omnes qui aderant discipulos pro Christo pugnare voluisse, & Christum respondisse omnibus, sed ad Petrum conuersum nominatim corripuisse, quòd non expectato responso seruum Pontificis vulnerasset. Solus etiam Lucas narrat Christum serui illius auriculam tetigisse, atque sanasse; voluit nimirum Petri errorem emendare, simulque his, qui se comprehendebant, ostendere potuisse se ab illis defendere, qui abscissam auriculā solo tactu sanare potuit; se enim esse, *qui mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit*. 1. Regum 2. 6. Solus Ioannes seruo Pontificis Malcho nomen fuisse tradit c. 18. 10.

55. *Quotidie.*] Marcus 14. 49. *Quotidie*, inquit, *eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis, sed vt impleantur scripturæ*; quibus verbis Christus indicat iis qui se comprehendebant, non eorum industria, aut viribus se ab illis capi, sed Patris voluntate, & scripturarum decreto. Si enim id eorum viribus, & studio fieret, sæpe iam ante, cùm quotidie sederet in templo docens, comprehendissent; quod cùm tentassent facere non potuerunt Lucæ 4. 30. & Ioan. 8. 59. Hoc est, quod apud Lucam ait 22. 53. *Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum*, id est, nunc potestis facere in me, quicquid libet, non quod potentiores sitis, sed quod hora venerit, qua à Patre decretum est, vt moriar.

56. *Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.*] Petrus quidem sequutus est eum, quamuis longo interuallo vers. 58. Itemque Ioannes, vt ipse testatur ca. 18. 15. Itaque quod Matth. dicit, *omnes*, aut pro plerisque accipiendum est, vt Theophylact. interpretatur, aut dicendum statim quidem omnes diffugisse, sed paulo post Petrum, & Ioannem rediisse, & Christum sequutos esse.

57. *Ad Caipham.*] De Caipha supra ver. 3. diximus. Ioan. 18. 13. Ad Annam primùm ductum fuisse scribit, atque ita quidem scribit, vt videatur multa quæ postea narrat, in domo Annæ facta fuisse significare, vt primam Petri negationem, primam examinationem Christi de discipulis, & doctrina quendam ex adstantibus colaphum illi impegisse. Vnde non solùm in vulgus, sed in magnos etiam auctores D. Augustinum, & alios opinio permanauit ea omnia quæ diximus, in domo Annæ contigisse. Sed hæc sententia ex tribus aliis Euangelistis manifestissimè refutatur, qui summo consensu testantur tres Petri negationes in domo Caiphæ Pontificis accidisse. Quin ex ipso D. Ioanne perspicuum est. Nam primam etiam negationem in domo Pontificis factam esse narrat, cùm ipse, qui Pontifici notus erat, Petrum introduxisset. Annas autem non erat Pōtifex, sed socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius, vt idem scribit Ioannes. Nam quod Lucas cap. 3. 2. ait Ioannem Baptistam sub principibus sacerdotum Anna & Caipha cœpisse pœnitentiam prædicare, non ita intelligendum est, quasi eodem anno vterque & Annas, & Caiphas Pontifices fuerint, non enim erat nisi vnus Pontifex, sed quia præcedenti anno Annas Pontifex fuerat, vt Io-

A sephus auctor est, & vtroque anno Ioannes pœnitentiam prædicauit, dicitur sub Pontificibus Anna & Caipha prædicasse. Sed Diuum Augustinum & alios auctores fefellit, quòd tacitam, & obscuram D. Ioannis transitionem non animaduerterunt. Ita enim significat ab Anna ad Caipham traductum fuisse Christum, vt non nisi attentus lector obseruare possit. *Et adduxerunt*, inquit ver. 13. 14. 15. *eum ad Annam primùm (erat enim socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius.) Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus Pontifici, &* B *introiuit cum Iesu in atrium Pontificis.* Non dixit apertè ab Anna ad Caipham Christum ductum fuisse, sed satis, superque significat, cùm dicit ductum fuisse ad Annam primùm, indicat enim deinde ductum ad Caipham, & cùm dicit discipulum illum, qui Pontifici notus erat ingressum cum Christo in atrium Pontificis, cùm paulo antè dixisset Caipham esse Pontificem: Cùm ergo addit se introduxisse Petrum in atrium Pontificis, ibique ab ancilla ostiaria interrogatum, an ex discipulis Christi esset, negauisse, minimè dubium relinquit, C quin & Petri negationes omnes, & cætera quæ deinceps scribit, in domo Caiphæ Pontificis facta fuerint. Illud etiam magis auctores in errorem impulit, quòd Ioānes post multa versu 24. dicat *& misit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem*, quasi post primam Petri negationem, & alia, quæ iam facta narrauerat, Annas ad Caipham ligatum miserit; sed sunt qui ea verba transposita esse putent, & de loco suo mota; debere enim esse post vers. 13. *& adduxerunt eum ad Annam primùm, erat enim socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius*, vt statim sequatur, *& misit eum Annas ligatum ad Caipham.* Et quidem oratio, & sententia hac ratione rectissimè cohæret, & Cyril- D lus hoc modo legit. Si hæc correctio non placet, dicendum necessariò est Ioannem postea, cùm in narranda prima Petri negatione occupatus fuisset, antequam apertè dixisset, Christum ab Anna ad Caipham missum fuisse, per epanalepsim postea, quod prætermiserat, resumpsisse, ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν, vt vertendum sit, *miserat autem eum Annas ligatum ad Caipham.* Sed illud priùs mihi magis probatur. Cur ergo ad Annam duxerunt primùm, si Pontifex non erat? Ioannes tacitus rationem reddit, quia erat socer Caiphæ, cuius, vt probabile est, consilio Caiphas plurimum vtebatur, est vero simile Annæ domum in via fuisse.

E 59. *Principes autem sacerdotum.*] Græce additur καὶ οἱ πρεσβύτεροι, & seniores.

60. *Et non inuenerunt.*] καὶ οὐχ εὗρον, καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ εὗρον, *& non inuenerunt*, & quidem multis accedentibus falsis testibus non inuenerunt, quam repetitionem noster interpres aut non legit, aut exprimendam non putauit: habet tamen aliquam vim. Quid autem testibus opus erat, cùm vellent siue iure, siue iniuria Christum damnare? Volebant flagitio suo iuris speciem obtendere.

F 61. *Possum destruere templum Dei.*] Cur hi duo falsi vocantur testes, cùm verum testimonium dixisse videantur? Dixerat enim Christus se posse solutum templum tribus diebus reædificare. Io. 2. 19. Rectè Origenes, Chrysostomus, Hieronymus, Beda, Theophylactus, & Euthymius respondent propterea falsos appellari, quia quod Christus dixerat, & malo animo, & diuerso sensu, & aliis verbis recitarunt. Christus non fuerat locutus de templo

Digitized by Google

A illo secundo Salomonis, sed de corpore suo, vt cõtinuò Ioannes explicauit, nec dixerat, *possum destruere templum Dei*, etiamsi poterat, sed dixerat, *Soluite templum hoc*, id est, soluetis, aut, si solueritis, *& ego in tribus diebus excitabo illud.* Hebraismus. Magis etiã apud Marcum 14.58. verba mutant, *Nos audiuimus eum dicentem, ego dissoluam templum hoc manu factum, & post triduum aliud non manu factum ædificabo.* Matthæus dixit hos falsos testes, qui hoc testificati sunt, duos fuisse. Alii Euangelistæ numerum non exprimunt. Duo autẽ propterea fuerunt, quia manu facti erãt, id est, à principibus sacerdotum & senioribus subornati. Subornarunt autem duos, quia lex erat: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.* Deuter. 17.6. & 19.15. Sicut aduersus Stephanum in simili causa alios duos falsos testes summiserunt. Actor. 6.13. Addit Marcus, *& non erat conueniens testimonium illorum*, ἢ οὐδὲ οὕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. At nec sic quidem eorum testimonium æquum erat, aut æquale, quod quidam interpretantur ipsos inter se testes non conuenisse, sicut videtur noster interpres intellexisse; sed verba Græca alium sensum præferunt, & nec sic quidem eorum testimonium æquale erat, id est, sufficiens ad damnandum Christum. Hanc C enim vim habet illud, & nec sic quidem, id est, quãuis affirmarent se audiuisse Christum dicentem: *Ego dissoluam templum hoc manu factum, & post triduum aliud non manu factum ædificabo*, non iudicasse Pontifices posse propterea Christum ad mortem condemnari. Nam testes quidem inter se rectè conueniebant, cùm eadem vterque verba, & eodem sensu recitaret. Cur ergo, dicet aliquis, Stephanus nõ de alio conuictus crimine lapidatus est? Act. 6. 14. quia duo falsi testes dixerunt, *Audiuimus eum dicentem, quoniam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum.* Respondeo multa in illis verbis, quæ duo illi falsi D testes ex Stephano se audiuisse mẽtiti sunt, contineri, Iesum enim Deum esse confitebatur, quod Iudæis blasphemiæ erat, & iubebantur blasphemi lapidibus obrui Leuit 24.16. Ibi præterea addebant testes dixisse eum, *& mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyses.*

62. *Et surgens princeps sacerdotum.* Non debebat iudex surgere, sed dicere, sed non loquitur, tanquam iudex in tribunali sedens, sed tanquam sacerdos in synagoga, vbi quisquis loquebatur, aut legebat, solebat surgere, vt apparet Lucæ 4. E 16.

Nihil respondes.] Quid opus responsione erat, cum testimonium, quod contra Christum afferebatur ne ipsorum quidem sacerdotum iudicio, vt Marcus significat, sufficiens esse videretur? Loquitur ex affectu malus iudex, & Christi silentium, ex quo debuit testimonii colligere vanitatem, in culpæ argumentum trahit, quasi Christus ideo taceret, quod sibi male esset conscius, & quod sibi ipsi leue testimonium esse videbatur, acri interrogatione exaggerat, quasi dicat nihil ne respondes, cum tam magna tibi crimina obiiciantur?

63. *Adiuro te per Deum viuum.*] ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, quod propriè significat Dei nomine, & F quasi mandato aliquem aut ad loquendũ, aut ad faciendum obstringere, frequens eius rei apud Iudæos vsus erat, vt ex sacris literis intelligimus.

Si tu es Christus filius Dei.] Quemadmodum vulgo docere soles, quemadmodum te nonnumquam appellas: ea enim de causa aliàs voluerant Iudæi Christum lapidare, quòd se filium Dei esse significasset Ioannis 10.31. Non agebatur de ea re, sed eo consilio Pontifex Christum interrogat, an filius Dei sit, quia tunc omnem occasionem quæreret eum condemnandi, soleretque Christus docere se filium esse Dei. Crediderat eum in iudicio interrogatum non esse negaturum, & non posse meliorem reperiri causam, vt ad mortem damnaretur, quàm si conuinceretur aliquando blasphemasse. Erat autem eorum iudicio magna blasphemia, si quis se Dei filium appellasset, quia non poterat naturalis Dei filius esse, quin Deus esset. Itaque Iudæorum etiam iudicio Arianorum error confutatur. Lucas 22. 66. narrat, hæc ipsa accidisse facto iam die; *Et vt factus*, inquit, *est dies, conuenerunt seniores plebis & principes sacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in consilium suum dicentes, Si tu es Christus, dic nobis.* Qua propter sunt qui putent diuersam esse historiam, bisque Christum de hac re interrogatum, primum à Pontifice ante mediam noctem, cum primum ad illum ductus est, deinde à toto concilio facto iam die, cùm prius non satis aperte respondisse videretur, sed tantùm, *tu dixisti.* Augustino lib. 3. de consensu Euangel. cap. 7. magis assentior, qui eandem historiam esse dicit. Quis enim credat postea iterum de eadem re interrogatum fuisse Christum, cùm ante tam disertè respondisset, *tu dixisti*, & vt Marcus ait etiam clarius, *Ego sum*: & Pontifex tam bene intellexerit, vt sciderit vestimenta sua, ac dixerit, *Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam*: Ergo quia Matthæus tempus non notauit, Lucas notauit, cùm factus esset dies, credendum est Matth. factum illud per anticipationem narrauisse, idque non sine causa, quia cœperat Christi examinationes in Iudæorum concilio exponere, & ea interrogatio vna examinatio fuit, vt deinde continua etiam oratione tres Petri negationes exponeret. Quod autem Matthæus à Pontifice, Lucas ab omnibus interrogatum fuisse dicit, *Dic nobis, si tu es Christus*, & Matthæus adiuratum, quod non dicit Lucas, leue est; nam vel Pontifex primùm, deinde omnes, qui in concilio erant Christum interrogauerunt, vel quia Pontifex omnium nomine interrogabat. Lucas à toto concilio interrogatum fuisse dicit, Adiurationem autem silentio præteriit, vt solent Euangelistæ multa præterire.

64. *Tu dixisti*] Hanc phrasim supra explicauimus vers. 25. eademque cap. sequenti vers. 11. coram Pilato Christus vsus est. Marcus capit. 14. 62. clarius scribit respondisse Christum, *Ego sum*, quia sensus idem est; vnde intelligitur non significari, quod Aug putat, *Tu dixisti*, id est, nõ ego, quasi nõ affirmet se Christum esse. Lucas cap. 22. 67. aliter Christum respondisse ait, *Si vobis dixero non credetis mihi, si autem & interrogauero, non respõdebitis mihi, neque dimittetis.* Vero simile igitur est Christum bis ea de re interrogatum fuisse; primum simpliciter, & sine adiuratione, atque tunc respondisse, quod Lucas ait, *si dixero vobis, non credetis.* Deinde adiuratum à Pontifice, atque tunc respondisse, quod Matthæus, & Marcus scribunt, *Tu dixisti, ego sum*, aut *quia ego sum*, Hebraica phrasi. Vtrumque enim dixisse credibile est. Respondet autem non solùm, quantum interrogatur, sed plus etiam quàm interrogatur, quia de summo rei capite agebatur, an ipse esset Christus filius Dei, quod nullo modo conueniebat eo loco aut negare, aut dissimulare, sed libere potius profiteri, cum ea de causa in hunc mundum venisset, vt tanquam filius Dei pro filiis Adami moreretur. Addit ergo, *Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei &, venientem in nubibus cœli.* Illud *veruntamen* non habet apud Matt. qui respondeat, & pro suo officio aduersetur cum

Digitized by Google

aduersatiua, vt vocant particula sit. Itaque videtur mihi aduersari verbis, quæ non expressit Euangelista, sed intelligenda reliquit; expressit autem Luc. *Si dixero vobis, non credetis mihi, veruntamen amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli*, quasi dicat, quid opus est, vt vobis respondeam, cùm credituri non sitis? Melius est, vt rebus quàm vt verbis fidem vobis faciam: veniet ergo tempus, quo tempore filium hominis videatis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli, & velitis, nolitis credere cogamini, quod nunc mihi dicenti non creditis, sicut alio loco dixit, *si mihi non creditis, propter opera ipsa credite*, Ioan. 14. 10. 11. Solet enim Christus incredulos Iudæos ad resurrectionem suam, & ad diem iudicij mittere, vt sup. ca. 12. 39. & c. 16. 4. *Generatio praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signũ Ionæ Prophetæ.* & Apoc. 1. 7. *Ecce venit cũ nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerũt, & plangent se super eum omnes tribus terræ.* quod autem dicit à modo, Gr. ἀπ' ἄρτι, nõ significat statim post illud tẽpus, quo loquebatur, eos visuros filiũ hominis sedentẽ à dextris virtutis Dei. Loquitur enim de die iudicij, quo die in nubibus cœli venturus est supra cap. 19. 28. & c. 24. 30. sed significat Iudæos non esse visuros se ab eo tempore, id est à morte sua, donec videant eum sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli, quasi per negationem dicat, deinceps non videbitis me habitu rei, vt nunc videtis, sed habitu filij Dei sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli. Tacitè igitur primo aduentui secundum opponit. At quo modo à dextris virtutis Dei sedentem visuri erant, qui Deum ipsum visuri non erant? nempe visuri erant Christum tanta cum maiestate venientem, vt facilè intelligerent eum in meliore, vt ita dicam, diuinitatis parte locatum esse, hoc est, sedere à dextris virtutis Dei, maximè diuinitatem ostendere. A dextris autem virtutis Dei, Hebraismus est, pro ad potentem dexteram Dei. Quomodo autem in nubibus cœli venturus sit cap. 19. 28. & cap. 24. 30. docuimus.

Iudæi quãdo vestes scindere solites. Iliados χ. 5. & 12. Aeneid.

56. *Scidit vestimenta sua.*] Multarum gentium consuetudo fuit in luctu, & indignatione vestem discindere, vt etiam ex Homero, & Virgilio manifestum est, Iudæi autem duabus potissimum in rebus vestimenta scindebant, in luctu, vt Gen. 37. 29. 34. & 44. 13. & Num. 14. 6. & Iudicum 11. 35. & 1. Reg. 4. 12. & 2. Reg. 1. 11. & 13. 19. Deinde cùm aliquam contra Deum blasphemiam audiebant, sicut 4. Reg. 19. 1. rex Ezechias auditis blasphemiis, quas legati Sennacherib contra Deum iactauerant, vestimenta scidisse dicitur, & Thalmudistæ tradunt, vt nonnulli adnotauerunt, in lib. de Magistrat. tractatu de quadruplici morte Iudæorum traditionem fuisse, vt audita blasphemia vestimenta scinderent. Putabant autem magnam esse blasphemiam, quod Christus se filium Dei esse profiteretur; itaque clamat Pontifex *blasphemauit* גדף contumeliose, & impie aduersus Deum locutus est, hoc enim & Hebraicum verbum גדף, & Græcum βλασφημεῖν proprie significat, facit autem contra iuris ordinem summus sacerdos, quòd iudex cùm sit, accusatoris partes suscipiat, & accusatores iudices faciat.

Reus est mortis.] Iubebat lex, vt qui blasphemasset, lapidaretur. Le. 24. 16. propterea & hoc loco reum mortis esse dicunt, & alias, cùm se filium Dei appellasset, voluerunt lapidare Ioan. 10, 31.

67. *Tunc expuerunt in faciem eius.*] Istud *Tunc* non significat tempus illud, quo Christus confessus est se

A filium Dei esse, & quo Iudæi clamauerunt *reus est mortis*, sed tempus potius præcedens, aut confusè totum tempus illius noctis; constat enim ex Luca cap. 22. 66. interrogationem illam Pontificis, & Christi responsionem factam esse lucente iam die, & hæc quæ nunc Matthæus narrat, facta fuisse de nocte, dum Christus in domo Pontificis vinctus tenebatur, eumque Petrus negabat.

Alij autem palmas in faciem eius dederunt.] οἱ δὲ ἐῤῥάπισαν fustibus aut bacillis ceciderunt, vel fortè crepidis, quibus Iudæi plurimùm vtebantur. ῥαπὶς enim, vnde verbum ῥαπίζειν ductum est, & virgam aut fu-
B stem, & crepidam significat, & est vero simile Iudæos contumeliæ causa crepidis faciem Christi cæcidisse. Marcus, & Lucas scribunt faciem prius Christo velauisse. Ioannes autem prius quendam ex adstantibus alapam illi impegisse, quod Pontifici respõdisset, *quid me interrogas? interroga eos, qui me audierunt, quid locutus sim*, quasi parum reuerenter cum Pontifice loqueretur, *sic*, inquit, *respondes Pontifici?* Christum autem respondisse, *si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis?*

68. *Prophetiza nobis.*] Quia vulgo insignis Propheta habebatur c. 21. 11. 46. & ipse filium Dei se confessus fuerat ver. 64. per irrisionem obuelatis oculis
C eum cædentes interrogabant, *Prophetiza nobis, quis est, qui te percussit?* sicut, cùm in cruce penderet, dicebant, *si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei.* cap. 27. 42.

69. *Petrus vero sedebat foris in atrio.*] Quomodo Petrus in atrium Pontificis ingressus fuerit, cap. 18. 16. Ioann. exponit, *Petrus*, inquit, *stabat ad ostium foris, exiuit ergo discipulus alius, qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.* Matthæus tantum dixerat ingressum fuisse ver. 58. Quomodo autem nunc dicat eum sedisse foris in atrio, difficile non est: Cum in atrio erat, & intus erat, & foris: intus, quia intra ambitum ædium, & vltra primam ianuam; foris, quia non erat in interiori domo, sed
D in atrio, & sub dio, vbi præsidiarij milites & Pontificis sacerdotum, & seniorum famuli erant.

Et accessit ad eum vna ancilla.] Ioann. declarat ancillam ostiariam fuisse, quæ ostium illi aperuerat. Lucas vero ait ad ignem tunc sedisse, idemque ait Marcus, erat enim ignis accensus in atrio, vt in præsidiis militaribus esse solet, vt omnes circumstare possent, & calefieri. Itaque ex Euangelistarum collatione colligitur, Petrum à Ioanne in atrium Pontificis introductum, & ab ancilla, quæ ostium illi aperuerat, recognitum ad ignem, qui in atrio erat, cum aliis accessisse; ancillam verò primum tacuisse, quia fortasse non satis certa erat, an bene Petrum
E cognouisset; cum autem sæpe in eum intuita esset, meliusque agnouisset, accessisse ad eum ad ignem sedentem, dixisseque, *Et cum Iesu Galilæo eras.* Vocat Iesum Galilæum ignominiæ causa, sicut qui iniquo erga eum erant animo solebant appellare, & quia, cùm in Galilæa plurimum versaretur, Galilæus fortasse esse credebatur, & quia omnes fere eius discipuli Galilæi erant, vt Ioan. 7. 41. Sic Iulianus Apostata, & Christum, & Christianos omnes Galilæos appellabat, vt lib. 3. hist. Eccl. ca. 12. auctor est Socrates. Ioã. c. 18. 18. 17. non scribit ancillã dixisse Pe-
F tro, *Et tu cũ Iesu Galilæo eras*, sed interrogasse eũ, *Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Lucas vero 22. 56. *Quem cum vidisset ancilla quædam sedentẽ ad lumen & eum fuisset intuita, dixit, & hic cum illo erat.* Itaque credendum est omnia hæc ancillam illam dixisse, primùm dixisse Petro, quasi dubitando, *Numquid & tu ex discipulis es hominis istius?* vt ait Ioann. Deinde affir-

Digitized by Google

mando eidem dixiſſe, *Et tu cum Ieſu Galilæo eras*, vt ait Matth. Poſtremo ad circumſtantes conuerſum dixiſſe, & hic cum illo erat, vt ait Luc.

70. *At ille negauit coram omnibus dicens, neſcio quid dicis.*] Quod coram omnibus Euangeliſta Petrum negaſſe dicit, aut ideò fecit, vt circunſtantiam declaret, qua crimen augetur, aut vt hiſtoriæ fidem faciat, ne Apoſtolorum principem falsò accuſare videatur, quaſi omnes, qui aderant, pro teſtibus adducens. Quod autem dicit Petrus, *neſcio quid dicis*, ſecuræ negationis emphaſim habet, quaſi dicat, nō ſolùm non ſum, quem me eſſe dicis, ſed tantum abſum, vt ſim, vt ne intelligam quidem quid dicas; B ſic enim ſolemus reſpondere, cùm ab eo crimine, quod nobis obiicitur, longiſſimè nos abeſſe ſignificamus, non intelligo quid dicas, neſcio quid dicis. Ioannes ſcribit Petrum reſpondiſſe, *non ſum*: Lucas, *non noui illum*, Marcus, *neque ſcio, neque noui, quid dicas*, οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι, τί σὺ λέγεις, neque noui eum, neque ſcio, quid tu dicas. Credibile eſt hæc omnia exaggerandi cauſa Petrum dixiſſe. Primum ſimpliciter, *non ſum*, vt ait Ioannes, cùm ancilla quaſi dubitando interrogauiſſet, *Numquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius?* vt idem Ioannes ſcribit. Deinde cùm C ancilla inſtaret, & diceret affirmanter, quod Matthæus ait, *& tu cum Ieſu Galilæo eras*, Petrum reſpondiſſe, *neque noui illum, neque ſcio quid dicas*, vt Matth. Marc. & Lucas ſcribunt.

71. *Egrediente autem illo ianuam.*] ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα. Egreſſum autem eum in veſtibulum, Marcus ait, *& exiit foras ante atrium, & gallus cantauit*, quod ad ſententiam idem eſt; nam veſtibulum ante atrium erat, ſicut in amplis ædibus eſſe ſolet, & notauit Marcus gallum ſtatim cantaſſe, quia ſolus dixerat, *antequam gallus vocem bis dederit, ter me negaturus es.* vnde colligitur circiter mediam fuiſſe noctem; D eo enim tempore galli primùm cantare ſolent. Ioãnes verò hanc ſecundam Petri negationem factam fuiſſe dicit, cùm Petrus ad ignem calefaceret ſe. Vnde colligimus Petrum ſimulatque Chriſtum primū negauiſſet, quia fortaſsè à circunſtantibus vexabatur, quaſi Chriſti diſcipulus eſſet, aut qua alia cauſa ab atrio in veſtibulum exiiſſe: deinde vt rem diſſimularet, ne fuga, quod ſibi obiiciebatur, confiteri videretur, ad ignem rediiſſe, & vt ait Lucas *poſt puſillum*, id eſt, non longo interiecto temporis ſpatio, iterum negauiſſe. Illud autem *puſillum*, quod Lucas ait, neceſſe eſt tres vt minimum horas intelligamus, E quia idē Lucas ſcribit inter ſecundā & tertiā negationem ſpatium fuiſſe quaſi horæ vnius: & omnes Euangeliſtæ dicunt ſtatim poſt tertiam negationem gallum cantaſſe, vnde colligimus tertiam negationem factam fuiſſe circiter horam quartam matutinam, id eſt paulo ante auroram, quo tempore gallus cantare ſolet. Erat enim æquinoctium, quare à media nocte, quo tempore Petrus primum negauerat, vſque ad ortum ſolis ſex fuerunt horæ, itaque ſecundum galli cantum vero ſimile eſt incidiſſe in horam quartam matutinam, & cùm inter ſecundam, & tertiam negationem fuerit vna hora, F ſequitur ſecundam negationem accidiſſe circiter horam tertiam, ac proinde tres fere horas inter primam, & ſecundam negationem interceſſiſſe. Ex Ioanne etiam colligimus, quomodo participium ἐξελθόντα, quo Matth. vtitur, interpretari debeamus, nimirum poſtquam exiiſſet, vt ſubintelligatur, quod ait Ioannes, & ad ignem rediiſſet. Cum enim exiret in veſtibulum, vidit eum alia ancilla, & recognouit; ſicut cum in atrium ingrederetur, oſtiaria viderat, atque cognouerat. Ea ergo ancilla, quæ

A exeuntem viderat, cùm iam Petrus ad ignem rediiſſet, acceſſit & dixit iis, qui ibi erant, *& hic erat cum Ieſu Nazareno*, vt ait Matthæus, Lucas non dicit ancillam fuiſſe, ſed potius indicat fuiſſe virum, & *poſt puſillum*, inquit, *alius videns eum dixit, & tu de illis es.* Marcus vero ita loquitur, quaſi eandem ancillam, quæ ante Petrum interrogauerat, fuiſſe indicet καὶ ἡ παιδίσκη ἰδοῦσα αὐτὸν πάλιν ἤρξατο λέγειν τοῖς παρεστηκόσιν, *rurſum autem cum vidiſſet eum ancilla, cæpit dicere circumſtantibus.* Ioannes autem ſcribit multos fuiſſe, qui in hac ſecunda negatione Petrum interrogarunt, *Dixerunt ergo ei, numquid & tu ex diſcipulis eius es?* Quas *Contra eos qui aſſerūt Petrum ſæpius Chriſtū negaſſe quàm ter.* B Euangeliſtarum ſententias, cum conciliare non poſſent quidam in eum errorem (ſic enim audacter appello) inducti ſunt, vt Petrum ſæpius, quàm ter Chriſtum negaſſe dicerent, & nonnulli quidem ſepties. Satius erat ignorantiam confiteri ſuam, quam & Petro, & quatuor Euangeliſtis, & Chriſto etiam ipſi facere iniuriam. Nam & Chriſtus non quater, non quinquies, non ſepties, ſed ter tantùm Petrum negaturum prædixerat, dicturus vtique negaturum ſæpius, ſi ſæpius fuiſſet negaturus, cùm, vt eo loco docuimus, maxime voluerit Petro inconſtantiam, C & metum exaggerare, propterea enim dixit, vt Marcus ſcribit cap. 14. ver. 30. *priuſquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus*; & omnes Euangeliſtæ tres Petri negationes expoſuerunt, plures nemo, quod mirandum profectò eſſet, ſi ſæpius quàm ter Petrus negauiſſet. Rurſus omnes Euangeliſtæ notauerunt poſt tertiam negationem gallum cantaſſe, & quaſi negandi finem feciſſe. Petrum enim galli admonitum voce verba Domini recordatum, & culpam ſuam, cùm foras exiiſſet, lacrymis abluiſſe; & Petri crimen augere noſtrum non eſt; hæretici, vt ſolent, augent, qui & Petro, & eius ſucceſſoribus infenſo animo ſunt. Magis miror tam leui- D bus coniecturis in re tam graui, & contra Euangeliſtarum, & contra Chriſti teſtimonium hos auctores à recepta omnibus ſæculis, per totam Eccleſiam ſententia diſceſſiſſe; prima eſt quod Ioannes primam negationem in domo Annæ contigiſſe, ſcribere videatur, alij autem Euangeliſtæ tres præterea negationes in domo Caiphæ factas fuiſſe narrent. Iam enim docuimus ver. 57. negationem illam primam, de qua Ioan. ſcribit, & cætera, quæ eodem loco narrat, non in Annæ, ſed in Caiphæ domo accidiſſe. Secunda, quod Marcus videatur ſcribere Pe- E trum ab eadem rurſus ancilla interrogatum, iterum negauiſſe, vt paulo antè indicauimus: quod ſi ita eſt, cum Matthæus apertè dicat aliam ancillam fuiſſe, diuerſæ fuerunt negationes. Sed Marcus non dicit eandem ancillam fuiſſe, nec verò ſignificat, nam cùm dicit ἡ παιδίσκη, articulus ille ἡ non ſumitur relatiuè, quaſi ad ancillam oſtiariam, de qua ante locutus fuerat, referatur, & cum dicit, πάλιν *iterum*, non ſignificat ab eadem iterum ancilla interrogatum fuiſſe Petrum, ſed ab ancilla quadam, ſcilicet alia iterum interrogatum, ſicut ab altera priùs interrogatus fuerat, quemadmodum difertis verbis Matthæus ſcribit. Tertia vero coniectura nihilo firmior eſt, quod Lucas videatur dicere non ab ancilla, ſed à viro quopiam Petrum interrogatum negauiſſe, cùm enim dicit, *alius videns eum dixit, & tu de illis es*, non ſignificat diſtinctè fuiſſe virum, ſed fuiſſe alium hominem, ſicut Petrus vocat ver. ſequenti, *homo, neſcio, quid dicis.* Cùm ergo Lucas neſciret, aut exprimere nollet, vtrum vir, an fœmina fuiſſet, qui Petrum ſecundò interrogaſſet, dixit communiter alium quemdam interrogaſſe, nimirum ἄνθρωπον hominem, qui & de viro, & de fœ

Digitized by Google

mina cõmuniter dicitur. Vtrũ autẽ vir an fœmina
fuerit, ex Matthæo & Marco colligẽdum erat, qui
nominatim dicunt ancillam quandam fuisse. Quarta
eorum coniectura est, quam superiùs attigimus,
quòd Ioannes secundam Petri negationem exponens
à multis interrogatum fuisse dicat, num & ipse
ex discipulis Christi esset. Itaque cùm præter tres
illas negationes, quas Matthæus explicauit, quatuor
alias apud alios Euangelistas sibi reperire videantur,
vnam apud Ioannem in domo Annæ, alteram
apud eundem Ioannem, cùm Petrus à multis
interrogaretur, tertiam apud Marcum, cum ab eadem
interrogaretur ancilla, quartam apud Lucam,
cum à viro quodam, septem fuisse colligunt. Alias
tres refutauimus, superest illa, quam ex Ioanne secundo
loco colligunt, quæ multo minori negotio
refutari potest. Primum Ioannes non dicit multos
fuisse, qui Petrum interrogarunt, tantùm dicit,
εἶπον οὖν αὐτῷ dixerunt ergo ei, id est, dictum est ei, Hebraismus
enim est, quo solent Hebræi verbum impersonale
passiuum, per tertiam personam pluralem
exprimere sine supposito, vt amant, id est, amatur,
quod quamuis ab vno tantùm fiat, verum est,
sicut in quibusdam verbis Latini etiam faciunt, *perhibent*,
ferunt, *dicunt*, pro perhibetur, fertur, dicitur.
Ergo quamuis vna tantùm ancilla Petro dixisset.
nunquid & tu ex discipulis eius es? vere potuit Ioannes
scribere; *dixerunt ergo ei.* Deinde credibile est
primum ancillam cœpisse dicere, *numquid & tu ex
discipulis eius es?* Deinde eos. qui aderant, sermonem
prosequutos, sed non propterea putandum est diuersas
fuisse negationes.

Et hic erat cum Iesu Nazareno.] Marcus ait ancillam
dixisse circumstantibus, *hic ex illis est*. Lucas vero, *&
tu de illis es*. Ioan. autem, *numquid & tu ex discipulis eius
es*: Omnia ancillam dixisse credendum est. Primum,
numquid & tu ex discipulis eius es? vt ait Ioannes, &
cùm Petrus negasset, affirmanter addidisse, *& tu de
illis es*, vt ait Lucas, deinde ad eos, qui aderant, conuersam
dixisse, *& hic de illis est*, vt ait Marc. *nam cum
Iesu Nazareno erat*, vt ait Matthæus.

72. *Et iterum negauit cum iuramento.*] Auget Petrus
crimen. Primum enim non iurauerat, sed negauerat:
nunc & negat, & iurat. Lucas scribit dixisse. *ô
homo, non sum.* Ioann. autem *non sum*, quale credibile
est prius simpliciter dixisse *non sum*, vt ait Ioannes,
deinde cum aut ancilla, aut ij, qui aderant instarent,
addidisse, quod ait Lucas, *ô homo non sum*, postremo
cùm adhuc vrgerent dixisse, *non noui hominem*, vt ait
Matthæus.

73. *Et post pusillum.*] Post vnius horæ spatium, vt
Lucas exponit.

Accesserunt qui stabant.] Sic etiam Marcus dicit.
Lucas verò, *Alius quidam affirmabat dicens, vere hic
cum illo erat.* Ioan. declarat fuisse cognatum eius, cuius
Petrus auriculam absciderat, qui affirmaret se
Petrum in horto cum Christo vidisse. Credendum
est cognato illo seruo Pontificis incipiente alios secutos
fuisse.

Nam & loquela tua manifestum te facit.] Marcus, &
Lucas, *Nam & Galilæus est.* Quomodo Galilæi, cùm
Hebræo sermone vterentur, ex lingua cognosci potuerint,
Hier. his verbis exponit, *quod vnaquæque prouincia,
& regio habeat proprietates suas, & vernaculum loquendi
sonum vitare non possit*, sicut videmus Ephrathæos
non potuisse aliorum Hebræorum more *schibbolethi*
pronunciare, sed pro *schibboleth* dixisse *sibbolet*,
quod multis causa fuit mortis, Iudicum 12.6. & sicut
in Gallia videmus, cùm omnes prouinciæ Gallice loquantur,
Aquitanos, Aruernos, Neustrios à Parisijs

A facillime dignosci.

74. *Tunc cœpit detestari.*] *ἤρξατο καταναθεματίζειν* execrari, quod
vel ad Christum, vel ad ipsum Petrum referri potest,
vt aut Christum, aut seipsum execratus fuerit,
sed quia neutrum constat, malo rem dubiam in meliorem
partem interpretari, credereque Petrum seipsum
execratum, id est, diris, vt Latini loquuntur,
deuouisse, quod species execrabilis iuramenti est,
qualis illa, qua male assueti Galli vtuntur, *Le Diable
m'emporte, si ie le cognois.*

Et iurare, quia non nouisset hominem.] Creuit semper
cum tentatione culpa In prima negatione primùm
B dixerat *non sum*, deinde *non noui illum*, postremò *nescio,
quid dicas.* In secunda adhibuit iuramentum. In
tertia execrationem. eamque vero simile est sæpe
ingeminasse; hanc enim vim habere videtur verbum
illud *cœpit detestari*, quasi sæpe, & multis modis
execratus fuerit, sicut Galli dicunt de homine, qui
sæpe & multis modis iurat, *Il a commencé à iurer.* Marcus
etiam scribit Petrum execratione vsum fuisse;
Lucas, & Ioannes simpliciter dicunt eum negasse,
hanc circunstantiam omittentes.

Et continuo gallus cantauit.] Lucas *adhuc eo loquente
gallus cantauit*, quæ temporis circunstantia tam diligenter
expressa eò pertinet, vt appareat Christi prędictionem
C veram fuisse, *antequam gallus cantet, ter me
negabis* vers. 34. Omnes Euangelistæ notauerunt eodem
concilio eandem circunstantiam, sed Lucas
magis expressit.

75. *Et recordatus est Petrus verbi Iesu.*] Mirum cur
antè recordatus non fuerit, cum ante ad mediam
noctem post primam negationem gallus cantasset;
fortassè galli vocem non audiuerat, aut quia semel
tantùm cantauerat, sperabat se non iterum negaturum,
aut, quod omnium verissimum est, non solo
galli cantu; sed multo maxime Christi respectu admonitus
est, vt significat Lucas c. 22 61. *Et conuersus
Dominus respexit Petrum, & recordatus est Petrus verbi Domini.*
Ita Chrysost. in hunc locum, & Ambros. lib.
D 10. comment. in Lucam. *Denique, quos Iesus respicit,
plorant delictum. Negauit primo Petrus, & non fleuit, quia
non respexerat Dominus. Negauit secundo, non fleuit, quia
adhuc non respexerat Dominus. Negauit tertio, & respexit
Iesus, & ille amarissime fleuit.* Et Leo ser. 3. de passione
Domini, *respexit ergo Dominus Petrum, & inter calumnias
sacerdotum, inter falsitates testium, inter cædentium,
& conspuentium iniurias constitutus illis turbatum discipulum
conuenit oculis, quibus eum prauiderat esse turbandum,
& in illis conuersa est veritatis inspectio, vbi erat cordis facienda
correctio, quasi quadam illi vox Domini insonaret, ac
diceret, Quid habes Petre? quid in tuam conscientiam recedis
ad me conuertere? in me confide, me sequere, meæ passionis
E hoc tempus est, nondum tui venit hora supplicij. Quid metuis,
quod etiam ipse superabis? Non te confundat infirmitas, quam
recepi: ego de tuo fui trepidus, tu de meo esto securus.* Tria in
his Petri negationibus obseruanda sunt. Primum
non cõtigisse post ea omnia, quę Matthęus narrauit,
antequam de illis dicere aggrederetur, cũ vna pars
eorũ, quæ ante dixit, acciderit orto iam die, vt quo
Christus à Pontifice rogatus fuerit, vtrum ipse esset
Christus, vt constat ex Luc. 22. 66. cum manifestum
sit tres Petri negationes diuersissimis eius noctis
horis accidisse; Matthæus ergo, & Marcus,
F quia narrare cœperant, quæ erga Christum ea nocte
facta fuerant, eam totam historiam prius absoluere
voluerunt, quàm Petri negationes inciperent
recitare, ideoque negationes Petri simul vltimo loco
posuerunt. Lucas è diuerso, quia de prima Petri
negatione dicere cœperat, omnes simul explicare
voluit, priusquam narraret, quæ Christo facta es-

Digitized by Google

Petrus fidem non perdidit, cùm Christum negauit.

Hymno 1.

sent; solus Ioannes negationes Petri cum historia Christi permiscuit. Secundo loco cauendus vulgaris error est eorum, qui putant fidem Petrum perdidisse; nec enim fidem perdidit, sed negauit, quod aliud esse Theologi dicunt, quemadmodum & Prudentius ait in libro Cathemerin.

Fleuit negator denique
Ex ore prolapsum nefas
Cum mens maneret innocens,
Animusque seruaret fidem.

Petrus vere & cũ mendacio Christum negauit.

Tertio loco altera huic opposita sententia fugienda est, multos licèt, & bonos auctores habeat, Petrum cùm Christum negauit, aut non peccasse, aut certe mentitum non fuisse, sed salua veritate ambigue locutum, vt Hilarius & Ambrosius scribunt. Nec enim, inquiunt, mentiebatur, qui eum hominem se nosse negabat, quem Deum cognoscebat. Quos vt opinor, auctores his verbis Hieronymus notat, *Scio, quosdam pio affectu erga Apostolum Petrum locum hunc ita interpretatos, vt dicerent Petrum non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum nescio hominem, quia scio Deum. Hoc quàm friuolum sit, prudens lector intelligit, sic defendunt Apostolum, vt Deum mendacij reum faciant: Si enim iste non negauit, ergo mentitus Dominus, qui dixerat, Amen dico tibi, quia hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis, cerne quid dicat, me negabis, non hominem.*

Excusantur Hilarius, & Ambrosius circa Petri negationem.

Quamquam possumus Hilarium, & Ambrosium ab errore benigna interpretatione liberare, vt non negent & negauisse, & peccasse, & mentitum fuisse Petrum, sed tantùm ita locutum dicant, vt ex verbis eius aliquis verus sensus elici posset, quia dixerat *non noui hominem*: quod interpretari possemus, non noui tanquam solum hominem, sed tanquam Deum.

Et egressus foras fleuit amarè.] Non potuit, vt aiunt Hieron. & Beda in atrio Pontificis agere pœnitentiam, foras illi egrediendum fuit. Fecisset constantius, & fortius, si quo loco peccauerat, eodem pœnitentiam egisset, & coram quibus Christum se nosse negauerat, coram eisdem confessus fuisset, vt negationis damnum repararet. Sed ita natura comparatum est, vt ibi pudeat agere pœnitentiam, vbi peccare non puduit. Quanquam Petrus non tam infirmitatis fortasse, quàm Christi verecundia egressus est foras, quod eius conspectum, quem ne-

A gauerat, sustinere non posset. Quacumque tandem ratione egressus sit, magnum pœnitentiæ præbuit exemplum, recteque de illo lib. 10. comment. in Lucam scribit Ambros. *Etiam lapsus sanctorum vtilis est. Nihil mihi nocuit, quod negauit Petrus; profuit, quod emendauit. Didici cauere colloquia perfidorum. Petrus inter Iudæos negauit. Salomon contubernio Gentilis deceptus errauit. Fleuit igitur amare Petrus, vt lacrymis culpam ablueret,* & vt Clemens Romanus scripsit, tam alte in eius animo eius delicti dolor sedit, vt toto vitæ suæ tempore quoties gallum cantantem audiret, procidens in genua lacrymas funderet, & peccati sui peteret veniam.

Petri pœnitentia ob Christi negationem.

B Tenere non possum me, quin insignem nouorum hæreticorum impudentiam traducam, qui vt probent nullam in nobis esse pro peccatis satisfactionem, Ambrosii in 22. cap. Lucæ verba proferunt, *Lacrymas eius lego, satisfactionem non lego*, quod testimonium ne Caluinum quidem, qui omnium doctissimus videri voluit, citare puduit. Recitabo totum Ambrosii locum, vt istorum impudentiam, & malignitatem lector perspiciat. *Petrus*, inquit, *doluit, & fleuit, quia errauit, vt homo. Non inuenio, quid dixerit, inuenio, quod fleuit; lachrymas eius lego, satisfactionem non lego, sed quod defendi non potest, ablui potest.*

Explicatur locus Ambrosii vulgo ab hæreticis corrupte citatus cotra satisfactionem.

C *Lauant lachrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri, & veniæ fletus consulunt, & verecundæ lachrymæ sine horrore culpã loquuntur, lachrymæ crimen sine offensione verecundiæ confitentur, lachrymæ veniam non postulant, sed merentur. Inuenio, cur tacuit Petrus, ne tam citò veniæ petitio plus offenderet, antè flendum est, quàm petendum. Bonæ lachrymæ quæ lauant culpam.* Quibus verbis clarius potuit Ambrosius dicere, Petrum pro peccato satisfecisse, quàm, *lauant lachrymæ delictum* quàm, *lachrymæ veniam non postulant, sed merentur*? quam *bonæ lachrymæ, quæ lauant culpam*? Ergo cùm dicit *lachrymas eius lego, satis-*

D *factionem non lego*, satisfactionem, excusationem, & purgationem appellat, &, vt vulgò loquuntur, sui ipsius iustificationem. Significat igitur Petrum non excusasse culpam, sed fleuisse. Hoc est, quod ait, *Non inuenio, quid dixerit, inuenio quod fleuerit.* Sed isti boni Theologi, qui aut nihil, aut solam Grammaticam sciunt, ne Grammaticam quidem apud Diuum Ambrosium intellexerunt.

IN CAPVT XXVII

MANE autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi ad- Mar. 15 a. 16.
uersus Iesum, vt eum morti traderent, 2. & vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Luc. 23. a. 1.
Pontio Pilato præsidi. 3. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit quod damnatus esset, pœni- Ioan. 18. c. 28.
tentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus, 4. dicens: Act. 1. c. 18.
Peccaui, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. 5. Et proiectis argen- Act. 1. c. 19.
teis in templo recessit, & abiens laqueo se suspendit. 6. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, Zach. 11. c. 12.
dixerunt: Non licet eos mittere in corbanam, quia pretium sanguinis est. 7. Consilio autem inito, eme- Mar. 15. a. 2.
runt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. 8. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldama, Luc 23 a 3.
hoc est ager sanguinis, vsque in hodiernum diem. 9. Tunc impletum est, quod dictum est per Ieremiam pro- Ioan. 18. f. 28.
phetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiauerunt à filiis Is-
rael: 10. & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. 11. Iesus autem stetit ante præsi-
dem, & interrogauit eum præses, dicens: Tu es Rex Iudæorum? Dicit illi Iesus: Tu dicis. 12. Et cum
accusaretur à principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. 13. Tunc dicit illi Pilatus: Non au-
dis, quanta aduersum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur præ-
ses vehementer. 15. Per diem autem solemnem sueuerat præses populo dimittere vnum vinctum, quem
voluissent. 16. habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. 17. Congregatis ergo illis,
dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus? 18. Sciebat
enim quod per inuidiam tradidissent eum. 19. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius,
dicens: Nihil tibi, & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum. 20. Principes autem
sacerdotum, & seniores persuaserunt populis, vt peterent Barabbam, Iesum verò perderent. 21. Respon- Mar. 15. b. 11.

Digitized by Google

Luc. 23. b. *dens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam. 22. Di-*
18. Ioan. 18. g. *cit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus? 23. Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis præ-*
41. Act. 3 b 14 *ses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. 24. Videns autem Pilatus,*
quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: accepta aqua, lauit manus coram populo, dicens: Inno-
cens ego sum à sanguine iusti huius: vos videritis. 25. Et respondens vniuersus populus, dixit: Sanguis
eius super nos, & super filios nostros. 26. Tunc dimisit illis Barabbam: Iesum autem flagellatum tradidit
Mar. 15. b. 16. *eis vt crucifigeretur. 27. Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium, congregauerunt ad eum*
Ioan. 19 d. *vniuersam cohortem: 28. & exuentes eum, chlamydem coccineam circundederunt ei, 29. & plectentes co-*
18. Psal. 21. d. *ronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius. Et genu flexo ante eum, illu-*
17. *debant ei, dicentes: Aue rex Iudæorum. 30. Et expuentes in eum acceperunt arundinem, & percutiebant*
Mar. 15. b. 21. *caput eius. 31. Et postquam illuserunt ei: exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis eius, &*
Luc. 23. d. *duxerunt eum vt crucifigerent. 32. Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem:*
26. *hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius. 33. Et venerunt in locum, qui dicitur Golgota, quod est Cal-*
Io. 19 d. 17. *uariæ locus. 34. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere. 35. Postquam*
autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes: vt impleretur, quod dictum est
per prophetam dicentem. Diuiserunt sibi vestimenta mea: & super vestem meam miserunt sortem. 36. Et
sedentes seruabant eum. 37. Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: HIC EST IE-
Mat. 15. c. 24. *SVS REX IVDAEORVM. 38. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à*
Luc. 23. f. *sinistris. 39. Prætereuntes autem blasphemabant eum mouentes capita sua, 40. & dicentes: Vah qui destruis*
34. Io. 19. d. 18. *templum Dei, & in triduo illud reædificas: salua temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce. 41. Similiter*
Io. 2. d. 19. *& principes sacerdotum illudentes cum Scribis, & Senioribus dicebant: 42. Alios saluos fecit, se ipsum*
Sup. 2. d. 18. *non potest saluum facere: si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei: 43. confidit in Deo:*
Psal. 21. a. 9. *liberet nunc si vult eum: dixit enim. Quia filius Dei sum. 44. Idipsum autem & latrones qui crucifixi*
erant cum eo, improperabant ei. 45. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque
Psal. 21. a. *ad horam nonam. 46. Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna dicens: Eli, Eli, lamma saba-*
1. *cthani? hoc est: Deus meus, Deus meus vt quid dereliquisti me? 47. Quidem autem illic stantes, & au-*
dientes, dicebant: Eliam vocat iste. 48. Et continuo currens vnus ex eis acceptam spongiam, impleuit
aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere. 49. Cæteri vero dicebant: Sine videamus an veniat Elias
liberans eum. 50. Iesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. 51. Et ecce velum templi scis-
2. Par 3. d *sum est in duas partes à summo: vsque deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt. 52, & monumen-*
14. *ta aperta sunt: & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. 53. Et exeuntes de monumentis*
post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. 54. Centurio autem, &
qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt valde dicentes: Vere
filius Dei erat iste. 55. Erant autem ibi mulieres multæ à longe, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa, mini-
strantes ei. 56. inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater filiorum Zebedæi. 57.
Cùm autem serò factum esset, venit quidam homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse disci-
Mar. 15. d. 42. *pulus erat Iesu. 58. hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. 59. Et*
Luc. 23. g. *accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone munda, 60. & posuit illud in monumento suo nouo, quod*
50. Ioan. 19 e. *exciderat in petra. Et aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit. 61. Erat autem ibi Maria*
38. *Magdalene, & altera Maria sedentes contra sepulchrum. 62. Altera autem die, quæ est post Parasceuem,*
conuenerunt principes sacerdotum, & Pharisæi ad Pilatum, 63. dicentes: Domine, recordati sumus, quia
seductor ille dixit adhuc viuens. Post tres dies resurgam. 64. Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diem
tertium: ne forte veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit à mortuis: & erit
nouissimus error peior priore. 65. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite, sicut scitis. 66. Illi au-
tem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem, cum custodibus.

IN CAPVT XXVII.

M*ANE autem facto.*] Marcus *confestim mane*, Lucas, *& vt factus est dies.*

Consilium inierunt.] Lucas, *conuenerunt.* Credibile enim est primum illud concilium fuisse dissolutum. Nec enim est vero simile sacerdotes, Scribas, & seniores populi, quantauis contra Christum rabie incitatos per totam noctem sine vlla requie congregatos fuisse. Itaque, quæ Matthæus supra narrauit cap. 26. ver. 62. vsque ad 67. in hoc concilio matutino facta sunt, vt ex Luc manifestum est, quia quemadmodum cap. 26. 67. probauimus, eadem est apud Matthæum, & Lucam historia.

Omnes principes sacerdotum, & seniores populi,] Marcus, & Lucas addunt, *& Scribæ*; hæc enim, vt sæpe diximus, tria hominum genera Iudæorum concilium efficiebant. Quomodo autem multi principes

E sacerdotum fuisse dicantur cap. 2. 4. declarauimus.

Vt eum morti traderent.] Nonne iam dixerant cap. superiore vers. 66. *Reus est mortis*? Paulò ante monuimus illa verba hoc loco, & in hoc concilio dicta fuisse, sed Matthæus per anacephalæosim dixit *concilium inierunt*, quia interposita historia de Petri negationibus intermiserat narrationem. Non erant visa falsa testimonia, quæ aduersus Christum producta fuerant, satis idonea, vt Christus morti traderetur, quemadmodum Marcus cap. 14. 56. indicauit, ideo cùm viderent diem illucescere, & nul-

F lam se habere satis sufficientem accusationem, quam ad Pilatum deferrent, concilium iterum vocant, vt deliberent, quid possint coram Præside Christo obiicere, quod morte dignum esse videatur, ideoque rogant an ipse sit Christus, vt capit.

præcedenti

Digitized by Google

præcedenti verſ.63. Matth. ſcripſit, hoc enim Chriſtum credebant non negaturum, & Præſidi capitale videri poterat, quia cùm omnium Iudæorum opinio eſſet Chriſtum futurum regem, & populum a tyrannide liberaturum, quiſquis ſe Chriſtum eſſe dicebat, regem profitebatur, quare nihil criminoſius Romanis imperium in Iudæos obtinentibus videri poterat.

2. *Et vinctum.*] καὶ δήσαντες αὐτὸν, & cùm eum vinxiſſent, vt etiam Marcus ſcribit c.15.1. Iam ante vinctus fuerat, cùm comprehenderetur, vt ait Ioannes c.18.12. ſed aut fuerat relaxatus, cùm in domo Pontificis teneretur, vnde fugere non poſſe credebatur, aut tenebatur quidem ligatus, ſed non manibus vinctis; cùm autem vellent eum à domo Caiphæ in domũ Pilati traducere, iterum vinxerunt.

Et tradiderunt Pontio Pilato Præſidi.] Quare Præſidi tradiderunt, & non ipſi occiderunt, ſiue iure, ſiue rabie, dubitari poteſt. Chryſoſt. exiſtimat propterea Pilato tradidiſſe, quòd dies eſſet feſtus, quo die ipſis quemquam condemnare non licebat; ſed cap. ſuperiore ver.2. ſatis probauimus, non fuiſſe diem illum Iudæis feſtum Theophylactus verò ideo Pilato traditum fuiſſe putat, quod affectati regni accuſaretur, quæ res ad Pilatum Romanum Præſidem ſpectare videbatur. Vera cauſa ex Ioãne colligitur c.18.31. vbi Iudæi dicunt ſibi non licere quemquam occidere, ſiue omnino non licuerit, ſublata illis à Romanis omni de capitalibus cauſis iudicandi poteſtate, vt omnes fere ſentiunt Auctores: ſiue, vt nõnulli exiſtimant, quòd non licuerit illis quemquam crucifigere; ſed aut lapidare, aut ſtrangulare, aut vrere, aut gladio iugulare, vt cap. 5. ver. 22. docuimus, ex quo pœnarum genere crux non erat, quæ à Romanis in Iudæam fuerat introducta. Volebant autem non quoquo modo Chriſtum occidi, ſed cruce occidi, quod omnium ignominioſiſſimũ mortis genus erat. Obiiciet aliquis Stephanum ab illis lapidatum Actorum 7. 58. quare non omnis in capitalibus cauſis poteſtas erepta Iudæis erat. Facile reſponderi poteſt, illud mortis genus Iudæis non fuiſſe prohibitum; quare & Chriſtum ipſum aliàs voluerant lapidare Ioan.10.31. Si autem, quod probabilius eſt, omnis omnino occidendi poteſtas ablata illis erat, reſponderunt interpretes, impetu, non iudicio id factũ fuiſſe, vt & Stephanum lapidauerit, & Chriſtum lapidare voluerint. Porro quomodo Pontius Pilatus Præſes fuerit, ex Ioſepho intelligitur. Diximus cap.14.1. magni Herodis regnum poſt eius mortem in Tetrarchias fuiſſe diuiſum, vt ex Luca cap.3.1. colligitur, quarum vna Iudæa fuit, quam Archelaus magni Herodis filius annos decẽ, partim regis ſpecie, partim Tetrarchæ auctoritate gubernauit. Poſt id tempus accuſatus apud Auguſtum Imperatorem eſt, quod tria Iudæorum millia qui in templum confugerant, ipſo Paſchæ die trucidaſſet, quodque tyrannidem in Iudæos exerceret & ſacerdotium, quibus vellet auferret, quibus vellet, daret; itaque Viennam Galliæ vrbem relegatus eſt, vt Ioſephus lib.17. antiquitatum, c.19. & lib.18.c.1. teſtatur. Sic Iudæa in prouinciam Romanorum redacta eſt, & per Præſides, ſicut aliæ prouinciæ, cœpta gubernari. Ex quibus Pilatus ſextus fuit, vt Ioſephus ſcribit lib. antiquitatũ 18. c.4. Putat Theophylact. Pontium Pilatum vocatum fuiſſe, quod ex Ponto eſſet, nimis leui nominis coniectura; nam & apud Romanos Pontios fuiſſe legimus.

3. *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus eſſet.*] Sunt qui interpretentur, quod ipſemet Iudas damnatus eſſet; quaſi dicat Euangeliſta. Tunc videns Iudas nullam ſibi ſpem ſalutis ſupereſſe, retulit triginta argenteos, & deſperans laqueo ſe ſuſpẽdit. Sed hæc opinio facile ex Euangeliſtæ contextu refutatur, qui ita narrationem texuit, vt non obſcure indicaret hoc eſſe ad Chriſtum referendũ, quod cùm eum Iudas videret damnatum eſſe, triginta argẽteos retulit. Difficilior quæſtio eſt, de qua Chriſti damnatione hoc, quod ſolus Matth narrat, ſit intelligendum. Sunt qui putent de damnatione per Pontium Pilatum facta verſ.26. intelligi oportere; ſed Matthæum per anticipationem ante narrauiſſe, quod & Iuuencus Poëta Chriſtianus exiſtimauit, multique recentiores interpretes aſſentiuntur, quia dicitur Iudas triginta argenteos ad ſacerdotes retuliſſe, quos cùm accipere noluiſſent, in templum proiecerit. Vnde colligitur in templo tunc fuiſſe ſacerdotes, vbi antequam Chriſtus a Pilato condemnaretur, eſſe non potuerunt, cùm in accuſando Chriſto tantopere eſſent occupati. Tenuis coniectura, nec enim omnes ſacerdotes, ſed ſoli principes ſacerdotum, id eſt ſacerdotalium familiarum capita Chriſtum accuſabant, vt verſu 1. Euangeliſta ſignificauit; itaque poterant alii omnes ſacerdotes, qui principes non erant, in templo eſſe. Et vero probabile non eſt templi miniſteria, quæ per ſacerdotes perficiebantur, dum Chriſtus apud Pilatum accuſabatur, ceſſauiſſe. Difficilior obiectio eſſe poteſt, quòd principibus ſacerdotum Iudas dicatur argẽteos retuliſſe. Veruntamen potuit ad principes ſacerdotum, qui non in templo, ſed aut in domo Caiphæ, aut in Prætorio erant, argenteos referre, quos cùm accipere noluiſſent, in templum proiecit, proiectos verò, qui in templo erant, ſacerdotes accepiſſe atque ſeruaſſe vero ſimile eſt, donec principes ſacerdotum conſilium poſtea inierunt, quid de illis fieri oporteret, vt verſu 6. & 7. Matth. ſcribit. Ergo quod dicit Euangeliſta, *videns Iudas, quod damnatus eſſet*, ita intelligendum eſt, videns Chriſtum Iudæorum præiudicio condemnatum, qui omnes vna voce clamauerunt, *reus eſt mortis* c.26.66. Vidẽs Chriſtum à Iudæis ad Pilatum trahi, quod nequaquam feciſſent, niſi omnino deliberaſſent non prius deſiſtere, quàm ad crucem condemnaretur: *retulit triginta argenteos*. Principes enim ſacerdotum dicuntur Chriſtum morti tradidiſſe, quia Pilato ad mortem condemnandum tradiderunt, vt ſcribit Lucas c.24.20. *quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & Pontifices noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eũ.* Hinc colligitur Iudam, cùm Chriſtum vendidit, neque eo vendidiſſe animo, vt occideretur, neque putaſſe fore, vt condemnaretur ad mortem, quemadmodum Theophyl. & nonnulli recentiores interpretes admonuerunt. In hoc ſacerdotibus, Scribis, & ſenioribus aliquanto melior, quod quamuis auaritia, & infidelitate magiſtrum vendidiſſet, de morte tamen eius non cogitaſſet.

Lib 4. Euang hiſt.

Pœnitentia ductus.] Origenes, & Hieronym. ita de hac Iudæ pœnitentia loquuntur, vt eam laudare videantur. Hinc enim Manichæorum refellunt errorem, qui duas, alteram bonam, alteram malam, naturas introducebant. Cæterum non intelligunt, vt opinor, bonam omnino fuiſſe, ſed aliquid habuiſſe boni; quod quamuis peccatum non emendauerit, cognouit tamen, ac confeſſus eſt, & ſe feciſſe doluit. Hoc proprie Græcum verbum ſignificat, quo Matth. vſus eſt μεταμεληθεὶς de peccato dolens, & anxius: hoc enim inter μεταμέλειν, & μετανοεῖν intereſſe nonnulli obſeruarunt, quod μεταμέλειν ſit patratum peccatum agnoſcere, atque dolere, μετανοεῖν non ſolum dolere, ſed emendare: hoc

De Iuda pœnitentia.

Ee

A Petrus,& illud Iudas fecit,ideo non dicitur μετανοηθεὶς,aut μετανοῶν,sed μεταμεληθείς. Recte Leo serm.5. de Pass. Domini. *Merito sicut & Propheta prædixerat,oratio eius facta est in peccatum,quoniam consummato scelere tam peruersa impij conuersio fuit,vt etiam pœnitendo peccaret*, & Ambrosius lib.10.comment. in Lucam, *Etsi cassa est pœnitentia proditoris,quia peccauit in Spiritum sanctum, est tamen vllus in scelere pudor culpam agnoscere: Et quamuis ille non absoluitur, Iudæorum tamen impudentia confutatur, quos cum professio redarguat venditoris, scelesti tamen sibi vendicant iura contractus,& exortes reatus se esse credunt, dum dicunt,quid ad nos?tu videris. Amentes plane, qui putant solui se magis auctoris scelere, quàm teneri.* Scribunt B Origenes,& Theophilactus voluisse Iudam,cum Christi iam mortem impedire non posset, eundem moriendo præuenire,vt in altera illi occurreret vita,& veniam ab illo sui sceleris obtineret. Quod etsi fabulæ simile est,tamen illud habet vtilitatis, quod inde intelligimus Origenis ætate doctrinam de Purgatorio,& peccatorum post hanc vitam remissione fuisse vulgarem.

4. *Peccaui tradens sanguinem iustum.*] Id est iustum hominem ad mortem;etsi Iudas Christum Deum esse non credebat,vt suprà d[illegible]uimus, & Leo sermone 1. de Passione Domini scribit, hominem tamen C iustum, & innocentem confitetur. Voluit Deus, vt ab omni hominum genere contra sacerdotum,& seniorum peruersitatem suæ innocentiæ testimonium Christus haberet, etiam ab ipso iudice Pilato,etiam ab eius vxore, etiam à proditore, qui eum vendiderat.

Quid ad nos.]Hominum obcæcatorum vox est,&, vt paulo ante ex Ambrosio citauimus, amentium, *qui putant solui se magis auctoris scelere; quàm teneri. In pecuniariis*(inquit) *causis refuso pretio ius soluitur. Hi pretium recipiunt,& sacrilegium persequuntur,ac pertinacibus studiis funestam sibi vindicant sanguinis auctionem,cum refunderet venditor sacrilegij mercedem.*

D 5. *Et proiectis argenteis in templo.*] Visus sibi est Iudas,cùm in templo argenteos proiiceret, sacerdotibus dare, & initum venditionis contractum rescindere.

Abiens laqueo se suspendit.] ἀπήγξατο, laqueo præfocatus est. Actor.1.18.ait Petrus de Iuda loquens, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, ad verbum, & præceps factus crepuit medius,quod non satis videtur cum Matthæo cohærere. Itaque sunt qui dicant priùs se, Iudam,vt Matt.ait,laqueo suspendisse, sed inclinatam fuisse arborem,atque ita superuixisse, postea vero hydrope fuisse mortuũ, cùm medius crepuisset,vt ait Petrus;sic Theoph. Alij cùm de laqueo E penderet à prætereuntibus agnitum fuisse,atque depositũ,vixisseq; postea aliquantisper secreto in loco, dein præcipitem ex eo loco edito cecidisse, inflatũque crepuisse medium:sic Euthym. Alij rupto laqueo superuixisse,ac postea crepuisse medium, vt Oecumenius in commentariis in Acta Apostolorũ c.1.ex Papia vetustissimo auctore recitat, & auctor Scholasticæ,quam vocãt,historiæ tanquam vulgarem opinionem refert. Probabilius est,quod alij suspicantur,primum quidem se ex loco edito laqueo F suspendisse,seque inde præcipitem egisse, sicut solent,qui laqueo suspendũtur inserto laqueo de superiore loco deiici,& præcipites dari,vt citius strangulentur;postea verò aut rupto laqueo cecidisse, aut effudisse viscera;aut cùm penderet ita intumuisse,vt non quidem statim,sed aliquanto post tempore medius crepuerit;nam omnes,qui suspendũtur, vehementer inflari solent. Dubium,an statim,vt retulit argenteos,se suspenderit. Sunt qui dicant non

De morte Iudæ.

nisi post Christi resurrectionem id eum fecisse,cùm audisset resurrexisse Christum, quod minimè sperabat:tunc enim abiecta omni spe salutis, quòd humani generis redemptorem vendidisset,laqueo sibi vitam eripuisse,vt historiæ scholasticę auctor scribit. Sed cùm id non probetur, & Euangelista rem ita narret,vt statim proiectis in templum argenteis ad laqueum indicet cucurrisse, hoc potiùs credendum. Nimis curiosa quæstio est, qua ex arbore se suspenderit, cùm ex Euangelista ne illud quidem constet,an ex vllã se omnino suspenderit arbore; sed tamẽ video opinionem quandã incerto Auctore vulgari,vulgo arborem ficum fuisse, quemadmodum & Hebræi tradunt eam,vnde Adam,& Eua vetitum decerpserunt fructum,fuisse ficum. Hanc quæ nunc vulgi est,antiquam etiam, & magnorum olim Auctorum opinionem fuisse ex Iuuenco Poëta perspicuum est.

An ex arbore & ex qua pependit Iudas.

Exorsusque suas laqueo sibi sumere pœnas,
Informem rapuit ficus de vertice mortem

6. *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis.*] Cur nunc accipiunt,cum paulo ante accipere noluissent Quia ante ipsis Iudas dabat,quasi vt infectum faceret,quod factum erat,ideo accipere noluerunt, ne venditionem rescindere viderentur, cogerenturque Christum illi reddere,sicut ille reddebat argẽteos; nunc autem accipiunt,quia eos in templum proiecerat;quæ autem in templum proiiciebantur,templo,Deoque videbantur offerri, quas oblationes, cùm sacerdotes asseruarent, & triginta argenteos proiectos collegerunt.

Non licet nobis mittere in corbanam.] הקריב Hebræis est offerre. Inde nomẽ קרבן ductum est,quod proprie oblationem significat,frequens in literis sacris Leuitici 1.2.3.& 2.5.7.& 6.20.& Num. 7.13.& 28.2. Aliquando accipitur pro iuramento,quod per קרבן id est templi oblationes fiebat, quemadmodum Iudæi aliquando iurabant,vt constat ex superiore ca. 23.16.18. Auctor est Iosephus lib.1.contra Appionem Atque hoc fortasse modo apud Marcum cap.7.11. accipi potest. Deinde translatum nomen est,vt locũ ipsum,vbi templi oblationes recondebantur, id est sacrum ærarium significaret,vt Iosephus lib. 2. de bello Iudaico cap.8.scribit,sicut Græci γαζοφυλάκιον appellant 4.Reg.12.9.10 Marci 12.41.43. Lucę 21.1. Ioan.8.20. sunt qui interpretentur *mittere*, pro remittere, quod existiment triginta illos argenteos ex sacro gazophylacio à sacerdotibus elatos fuisse, vt emerent Christum, in qua sententia Iuuencus est,habetque non minimam probabilitatem:solebant enim publici sumptus, qui ad templi causam, religionemque pertinebant,ex sacris fieri thesauris, cuiusmodi sacerdotes causam esse arbitrabantur, vt Christus,qui se Dei filium profitebatur,occideretur.

Lib. 4. hist. Euang.

Quia pretium sanguinis est.]Hebræorum idiomate sãguis ponitur pro morte. Addere debuerunt iusti, quemadmodum Iudas paulo ante cõfessus fuerat, sed nesciunt homines errore cęci aut vera sentire, aut loqui. Prohibebantur Iudæi turpe lucrum in templum offerre Deut.23.18. *Non offeres mercedem prostibuli,nec pretium canis in domo Domini Dei tui;quicquid illud est, quod voueris,quia abominatio est vtrumque apud Dominum Deum tuum;* vnde per analogiam colligebant nec pretium sanguinis Deo esse offerendum, aut quod maioris stultitiæ erat,mittendũ in gazophylaciũ. Nam oblationem Deo factam,cùm argẽteos acceperant,approbauerant. Itaque plus reuerentię homines insani gazophylacio,quàm Deo tribuendum esse iudicabant.

Hebraismus.

Digitized by Google

7. *Consilio autem inito.*] Non est credendũ hoc continuo factum esse, sed postquam crucifixus esset Christus,ac fortasse post Paschæ diem festum.Nam toto illo die in accusando, & crucifigendo Christo occupati fuerant.Die autem insequenti in Paschæ celebratione,quo tempore contractus inire non licebat.Sed Matth.quia de relatis a Iuda argenteis loqui cœperat,totam narrationem finire voluit,docereque,quid de illis actũ esset. Cæterũ,quod de inito consilio,& empto dicit agro, per anticipationem dictum esse intelligendum est.

Emerunt ex illis agrum figuli.] Cur *agrum figuli* Matth. appellet,incertum.Potuit sic vocari,vel quia alicuius figuli erat,vel quia ex eo figuli ad fingenda vasa terram effodiebant,aut quia in eum testarum fragmenta proiiciebant, ita vt culturæ inutilis esset, solisque mortuis sepeliendis commodus esse posset. Quacunque tandem ratione sic appelletur, illud certum,notum eo nomine vulgo fuisse agrum, & quia Euangelista,tanquam de notissimo agro dicit, *Emerunt ex illis agrum figuli*, & quia Græcum illi articulum adiungit τὸν ἀγρὸν, qui rem notam demonstrat,quemadmodum *Clericorum pratum* apud Parisienses.

Sepulcrorũ ritus apud Iudæos.

In sepulturam peregrinorum.] Solebant ciues Ierosolymitani,aut in publico loco,aut in suo quisque fũdo proprium habere sepulchrum, vbi omnes, qui eiusdem essent familiæ, sepelirentur. Magnum enim illis solatium mortis videbatur, si in patrum suorum sepulchris sepelirentur, vt ex multis librorum Regum locis manifestum est. Qui autem peregrini erant,cùm patria sepulchra in vrbe non haberent,difficile sepulturam reperiebant.In hoc bonum publicum sancti illi sacerdotum principes oblatam templo pecuniam impenderunt, quòd res Deo sacra non nisi in pium opus consumenda videretur.sic Origenes interpretatur. Alij putant peregrinos hîc Gentiles appellari, qui aliquando aut habitabant Ierosolymæ,aut eò ventitabant; si vero inibi mori contingeret;locum,vbi sepelirentur,non habebant;nefas enim Iudæis videbatur non solùm in vita, sed etiam post mortem cum Gentilibus habitare.

8. *Propter hoc vocatus est ager ille Acheldema, id est ager sanguinis vsque in hodiernum diem.*] Nimirum diuino consilio factum est, vt qua ratione sacerdotes impietatem suam vna cum illa pecunia obruere & quasi sepelire voluerunt; sempiterno monimento in omnem posteritatis memoriam transtulerint, vt quoties ager ille *Acheldema*, id est *ager sanguinis* vulgo diceretur,toties sceleris eorum memoria renouaretur,vt Chrysostom.Euthym.&Theophylact. adnotarunt. *Acheldema* Syriacũ verbũ est, qua tunc lingua Iudæi loquebantur,& agrũ sanguinis significat,sic appellatum,quòd pretio sanguinis emptus esset.Cæterum Syriacũ verbum apud Matt. Græce non legitur,sed eius tãtum periphrasis *ager sanguinis*, neque Chrys.hoc loco,& Euseb.li.10.de demonst. Euangelica c.4.hunc locum edisserens legit.Itaque sũt qui putẽt ex Actis Apostolorũ c.1.19.vbi eo verbo Petrus vsus est aliquẽ in hunc locum illud transtulisse,non omnino improbabilis coniectura.

9. *Tunc impletum est,quod dictum est per Ieremiã Prophetã.*] Magna hîc,& vet' quæstio est,quomodo Matt. Ieremiam citet, apud quem hoc testimonium non reperitur,cùm apud Zachariam 11.13. potius reperiatur.Omnes & veteres,& recentiores interpretes in huius difficultatis explicatione magnopere laborarunt.Sunt,qui putent hoc testimonium Ieremiæ quidem esse,non ex his,quos nunc habeamus, sed

A ex his,qui perierint, eius libris à Matthæo desumptum.Multa enim veteres scripsisse Prophetas quæ non extant ex libris Regum,& Paralip.multis locis apparet,nominatim vero Ieremiã alios præter eos, quos habemus,scripsisse libros auctor librorũ Machabæorum lib.2.c.2.1.testis est. Sunt qui suspicentur in his etiam prophetiis Ieremiæ, quas nunc habemus,scriptum hoc fuisse,sed à Iudæis postea malignè deletum,vt Eusebius etiam arbitratur lib. 10. de demonst.Euang.ca 4. Sunt, qui ex libris quidem Ieremiæ,sed apocryphis sumptum esse dicant; nam & Apostolos ex eiusmodi libris testimonia aliquãdo proferre,sicut D. Paulus 2 ad Timoth 3.8 quod dicit de Ianne,& Mambre ex apocryphis libris sumptum esse creditur. In hac opinione Origenes est, eãque videtur Hieron. cõfirmare, affirmãs Hebræũ quendam apocryphum Ieremiæ librum sibi legendum tradidisse,vbi hoc testimonium adverbum reperiebatur.Sunt qui Euangelistam memoria lapsũ existiment,cumque pro Zachariæ nomine illi Ieremiæ occurrisset,id scripsisse; postea verò etiam vel ipsum per se, vel aliorum monitu, quos adhuc eo viuente eius Euangelium legisse credendum est,& *Ieremiæ* pro Zachariæ nomen positum animaduertisse,emendare tamen noluisse, quod id ipsum Spiritu sancto instigante factum crediderit, qui cùm idem omnium Prophetarum ore locutus esset, non referret,quid à quo Propheta dictum sit; singulorum enim Prophetarum dicta omnium esse communia,ita vt,quod ab vno dictum est,ab omnibus dictum esse censeatur.Ita Augustinus lib.3.de cons. Euang.cap.7.& Beda in comment.quorum opinionem nullo prorsus modo probandam existimo. Nã Euangelistas memoria aliquando lapsos esse, etsi scio dixisse aliquos,& doctos, & Catholicos Auctores, existimasseque nihil propterea de scripturæ auctoritate minui, haud equidem intelligo, quomodo id & Spiritu sancto dictante, & salua scripturæ fide,quæ summa,& firmissima esse debet, fieri potuerit,& dicere propterea *Ieremiam* pro Zacharia citari potuisse,quod idem per omnes Prophetas spiritus locutus sit,violenta mihi videtur interpretatio.Sunt qui scriptorum errore nominum similitudine occasionem dante *Ieremiæ* nomen pro Zachariæ scriptum fuisse arbitrentur,vt Origenes, & Eusebius referunt,& improbare non videntur. At quæ obsecro inter *Ieremiæ*, & Zachariæ nomina similitudo est?Sunt qui Zachariam binominẽ fuisse coniiciant,& Ieremiam etiam appellatum; sed probanda coniectura erat.Sunt qui cap.32. vers.9. *Ieremiæ* citari putẽt,vbi Ieremias agrum emisse dicitur, quod Augustinus etiam approbat.At nihil huic testimonio cum illo Ieremiæ præter nomen agri cõmune est,nihil illic de figulo,nihil de pretio appretiati,quem appretiauerunt à filiis Israel,nec emit Ieremias agrum triginta argenteis,sed septemdecim, decẽ nimirũ argenteis & septẽ stateribus. Sunt qui Ieremiæ prophetiã citari existimẽt,non quidẽ scriptam,sed per traditionem acceptam,vt illud, quod apud Lucã c.13.4.de turri in siloe Christus citauit. Hoc probarem,si nihil esset,quod dicere possẽ probabilius.Rem mihi attingere videntur, qui existimant,Euangelistam nullius prophetæ nomen posuisse,sed tantum dixisse,*Tunc impletum est,quod dictum est per Prophetam*,vt multis aliis locis dicere consueuit c.1.22.c.2.5.15.23.& 13.35.& 21. 4. & hoc ipso cap. ver.35.scriptorem verò aliquem, cùm putaret Ieremiæ citari testimoninum, eius nomen ad marginẽ ascripsisse,postea aliquem alium in contextum inseruisse.Confirmat hanc coniecturam, quod in Sy-

Non est vllo modo dicendũ Euangelistas memoria esse lapsos.

Digitized by Google

riaco Euangelio *Ieremiæ* nomen non legatur, quodque August. lib. 3. de cons. Euang. c. 7. scribit suo tẽpore in multis Latinis etiam codicibus lectum non fuisse. Obiicit contra hanc opinionem August. nihil fuisse causæ, cur *Ieremiæ* nomen adderetur, fuisse autẽ cur potiùs deleretur, quòd Ieremias falsò citari videri posset; mirum est, cùm eodem loco dicat satis esse causę, cur hoc testimonium Ieremiæ tribuatur, quod Ieremias cap. 32. 9. emerit agrum, negare nunc eam ipsam causam satis esse potuisse, vt aliquis putans Euangelistam ad illum Ieremię locũ allusisse, nomen *Ieremię* ad marginem adnotauerit; alius in contextum transtulerit. Potuit & alia esse causa cur *Ieremię* nomen ascriberetur, quòd hoc testimonium Zachariæ apud Septuaginta interpretes adeo ab Hebraica discrepet veritate, vt nihil prorsus habere simile videatur, ita vt agnosci à Græcis lectoribus nõ potuerit, à quibus vero simile est *Ieremiæ* nomen additum fuisse. Quod attinet ad testimonij interpretationem, Euangelista, vt sæpe solet, nec verba, nec personas expressit contentus sensum exprimere, &, quod volebat, ostendere impletam fuisse prophetiam.

Et acceperunt triginta argenteos.] ϰαὶ ἔλαβον τὰ τριάϰοντα ἀργύρια, Hebr. ואקחה שלשים הכסף Et accepi triginta argenteos. Propheta dixerat prima persona, vt declararet se fecisse, quod illi Dominus pręcepisset. Euangelista sẽsu eodem per tertiam personam reddidit, vt ostenderet id per sacerdotes impletum fuisse, quorum ea re Propheta personam gerebat; quãquam & ἔλαβον apud Græcos prima persona singularis esse potest.

Pretium appretiati.] τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου. Hoc apud Prophetam & paulo ante, & aliis verbis dictum erat אדר היקר decus pretij, aut pretium æstimationis. Euangelista videtur non legisse יקר pretij, aut æstimationis; sed יקר æstimati τετιμημένου, quod Latinus interpres vertit, *appretiati.*

Quem appretiauerunt à filiis Israel.] ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, אשר יקרתי מעליהם, quo æstimatus sum ab illis. Euangelista mutata prima persona singulari in tertiam pluralem, & voce passiua in actiuam eandem sententiam reddidit, quem æstimauerunt à filiis Israel, id est ij, qui erãt ex filiis Israel. Intelligitur enim relatiuum, οἱ, sicut apud Hebræos אשר, vt in Idiomatis Hebræorũ adnotauimus; simile est exemplum in lib. Iudith ca. 8. 17.

10. *Et dederunt eos in agrum figuli.*] ϰαὶ ἔδωϰαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ ϰεραμέως, ואשליך אתוית אתוה אל היוצר & proieci ipsum (argentum, aut pretium) in domũ domini ad figulum, id est, vt ex eo ager à figulo emeretur, vt Euangelista optimus interpres exponit. Itaque Rabbi Dauid Kimhi, & aliis Hebræis in eius Zachariæ loci explicatione credendum non est, qui putant א in, mutato pro אוצר thesauro scriptum esse יוצר figulum vt sit sensus, proieci illud in domum Domini ad thesaurum, aut ad thesaurarium, id est vt in thesauro sacro reponeretur. Si apud Euãgelistam pro ἔδωϰαν *dederunt*, legamus ἔδωϰα dedi, Græcũ verbum cum Hebraico persona conueniet. Apud Prophetam nomen *agri* non est, sed quia in *figuli* nomine quodam modo continebatur, quia sensus, vt diximus, est; proieci ad figulum, id est vt à figulo ager emeretur, Euangelista, quasi Prophetę interpres, *agri* nomen quod latebat, expressit; εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ ϰεραμέως, *in agrum figuli.*

Sicut constituit mihi Dominus.] Hæc verba apud Prophetam non reperimus; sententiam tamen, & rem ipsam reperimus: Dixerat enim Propheta sibi à Domino præceptum esse, vt tringinta argenteos proiiA ceret ad statuarium, id est figulum: dixit postea se proiecisse. Itaque fecit, sicut constituerat illi Dominus. Hoc etiamsi Propheta verbis non dixit, quia re ipsa faciendo dixerat, Matthæus etiam explicauit, vt doceret id non casu, aut humana voluntate, sed Dei iussu factum esse: Quamobrem sacerdotes diuina prouidentia, atque impulsu ex triginta argenteis agrum illum emisse figuli.

11. *Iesus autem stetit ante Præsidem.*] Ioan. c. 18. 28. scribit Christum in Prętorium adductum esse, Iudæos verò non ausos introire, ne contaminarentur, vt Pascha manducare possent: propterea Pilatum foras ad eos exiisse, interrogasseque, *quam accusationem affertis*
B *aduersus hominem hunc?* quod ita ab eo dictum apparet, vt significaret se Christum innocentem existimare, quasi dixerit, quid huic homini iusto obiici potest? propterea Iudæi ita respondent, quasi ea interrogatione iniuriam sibi factam arbitrentur: *si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*, post quæ verba ea collocanda sunt, quæ c. 23. 2. scribit Lucas; *Cœperunt autem illum accusare dicentes, hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum regem esse.* Tunc ponenda sunt Ioã. verba ver. 31. Dixit ergo eis Pilatus, *Accipite eum vos, & secundùm legem vestram iudicate eum.* Appa-
C ret enim omnibus modis conatum fuisse Præsidem de Christo non iudicare. Dixerunt ergo ei Iudæi, *Nobis non licet interficere quenquam*, quod ver. 2. exposuimus. Addit Ioan. ideo hoc factum esse, *vt impleretur sermo Iesu quem dixerat, significans, qua morte esset moriturus*, nẽpe sermo ille, quem Matth. recitat ca. 20. 18. 19. *Ecce ascendimus Ierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum & crucifigendum.* Significat ergo Ioan. propterea Iudæos potestate sibi à Præside facta noluisse, quod secundùm legem neminem crucifigere lice-
D ret, quo maxime genere mortis Christum tollere cupiebant, & Christus ipse se moriturum prædixerat: aut intellexerunt Pilatum ironicè locutum fuisse. Non ergo Iudęorum virtute, sed potius crudelitate, & diuino consilio, quo decretum fuerat, vt Christus crucifigeretur, factum esse Ioã. significat, vt Iudæi Christũ secundũ legẽ suam noluerint iudicare. Post hęc, vt ait Ioan. Præses in Prætorium ingressus est, & foris manentibus Iudæis Christum ad se vocauit; rogauitque, quod illic Ioan. & hîc Matt. scribit, *Tu es rex Iudæorum*, nõ rogat Pręses, nisi de regno, & tributo, quod in eadem regni causa contine-
E batur. Si enim rex erat, dubitari nõ poterat, quin tributa Cæsari danda esse negaret; hæc enim duo inter alia Iudęi obiecerant Christo, quæ Præsidem mouere maxime poterant, quòd se regem faceret, & tributa Cæsari danda non esse diceret; quæ ipsorum met testimonio refelli poterant, à quibus interrogatus aliquando Christus, vtrùm liceret censum dare Cęsari, responderat, *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; & quæ sunt Dei, Deo*, c. 22. 17. 21. Testes quoq; Romani erant, aut Iudæi publicani, qui Cæsaris vectigal colligebant, Christum non solum soluendum Cæsari tributum docuisse, sed ipsũ quoque solitũ sol-
F uere c. 17. 27. Sed obiiciunt nihilominus repugnante conscientia odiosum crimen, quod scirent eo verisimilius Præsidi videri posse quod Herodianorum tunc secta vigeret, qui creduntur in ea fuisse sententia, vt dicerent non licere Iudæis regi alienigenę tributa pendere, vt c. 22. 16. docuimus.

Tu dixisti.] Ante hæc verba ponenda sunt ea, quæ scribit Ioannes cap. 18. 34. *Tu es rex Iudæorum?* Respõdit Iesus, *A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me?*

Digitized by Google

quibus verbis videtur Christus Pilati conscientiam pungere, quasi diceret, tu vtique scis me Iudæorum regē nō esse; sed ista, quæ rogas, Iudæorū postulatione rogas. Respondit Pilatus, *nunquid ego Iudæus sū? gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi, quid fecisti?* Sensit se Pilatus à Christo perstrictum esse, ideo iracūdè videtur respondere se non suapte sponte interrogasse; nec enim Iudæum esse, sed iudicis officio fungi, qui eum sibi ex Iudæis traditū non possit non de rebus obiectis interrogare. Respondit Iesus, *Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis; nunc autem regnum meum non est hinc.* Itaque horum verborum occasione à multis de regno Christi disputatur, verène rex fuerit. Sunt qui quodammodo inuitum facere velint regem, hæreticosque eos putent, qui temporalem etiam regem fuisse negant, cùm ipse in iudicio interrogatus palam responderit: *Regnum meum non est de hoc mundo*, id est non est mundanum, non est terrenum, non est temporale; sed cœleste, & spirituale, regnum suum non solùm beatorum societatem, sed fidelium etiam in terris congregationem, id est Ecclesiam appellans, quæ etsi in hoc mundo est, tamen de hoc mūdo non est, & quia non ex terra, sed ex cœlo originem habet, cùm eius caput Christus à quo congregata, & formata est, de cœlo descenderit, cùm fides, quæ eius forma est, & caritas quæ eius vinculum; & spes, quę præmia illi promittit, de cœlo dētur, sicut Christus apud Ioannem cap. 8. 23. ait, *vos de deorsum estis, ego de supernis sum; vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo:* & rursus cap. 15. 19. *si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret: quia vero de mundo non estis*: & quia eius conuersatio in cœlo est, neque putat se hîc habere ciuitatem permanentem, sed à Domino peregrinari, ad Philippenses 3. 20. Tota igitur quæstio ad hunc modum expedienda est, Christum, quatenus Deus est, non solùm spiritualem, sed etiam temporalem totius mundi & superioris, & inferioris regem esse; propterea enim *habet in vestimento & in femore suo scriptum Rex regum, & Dominus dominantium.* Apoc. 19. 16. vt ostendat se non vi, nō tyrannide, non electione, non adoptione, sed natura, quę per femur significatur, regem esse; quia natura & *non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo.* Propterea iubet Abraham seruum suum super femur suum manum ponere, vt eum per Deum cœli adiuret, quod ex eius femore nasciturus esset Christus. Genes. 24. 2. Illud etiam certum est Christum, qua homo est, regem esse spiritualem totius Ecclesiæ; hoc enim est regnum quod sanguine suo patri acquisiuit, quodque illi post finem mundi redditurus est 1. Cor. 15. 24. Hoc est regnum illud de quo scribit Dauid Psalm. 2. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, quod spirituale esse, non tēporale statim declarat, *super Siō montē sanctum eius, prædicans præceptum eius*: nam & Sion illa spiritualiter intelligenda est, vt tracta. in Ioan. 115. Diu. Augustin. adnotauit: & prædicare præceptum Dei non temporalis, sed spiritualis regis officium est. Hoc est regnum, de quo eodem Psalmo paulo post dicitur, *& dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrę*, quia Ecclesia toto terrarū orbe diffundenda erat, & à mari vsque ad mare propaganda. Hoc regnum est de quo Christus post resurrectionem dicit, *Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra.* Matth. 28. 18. quæ potestas, qualis fuerit, statim exponit vers. 19. *Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*: quæ partes non temporalis, sed spiritualis regis sunt ideoque sicut in regno temporali solus rex condendarum legum potestatem habet; ita Christus in Ecclesia solus potuit sacramēta cōstituere, quæ, sicut in Republica leges, ita in spirituali Christi regno peccatorum remedia sunt. Qua vero parte Christus homo erat, non erat vniuersi orbis terrarum temporalis rex, vt & August. eo loco, quem modò nominauimus, & omnes boni Theologi sentiunt. Aut enim naturali, aut diuino, aut humano iure rex esset. Naturali non erat, quia regis filius non erat, quod est naturalem esse regem: diuino non erat, quia omnia sacrarum literarum testimonia, quæ de eius loquuntur regno, de spirituali regno, vt Aug. ait. intelliguntur: humano non erat, quia non fuerat orbis terrarum consensu rex electus, & cùm Iudæi vellent eum rapere, vt regem facerent, aufugit Ioā. 6. 15. De regno Iudææ dubitari potest, an humano iure ad Christum pertineret, qua in re illud constat eum ex regio sanguine à Dauide vsque procreatum & Matt. c. 1. eius genealogiam per reges deducens docere voluit. An autem ad illum ius regium perueniret, si rex esse voluisset, meo quidem iudicio non satis constat, quia nescimus an ex regum genere alius fuerit eo propinquior, ad quem regnum, si ad ius hæreditarium reuocandum fuisset, pertineret. Probat Christus apud Ioan. c. 18. 36. regnū suum non esse de hoc mundo, id est mundanum, quia si mundanum esset, mundanos etiam, qui pro se pugnarent, ministros haberet. Tantum vero aberat, vt haberet, aut habere vellet, vt Petrum vnum ex discipulis suis, qui seruum Pontificis vulnerarat, vt se defenderet, & grauiter reprehenderit, iusseritque gladium in vaginam remittere, suosque ministros non terrenos, sed cœlestes, id est angelos esse significauerit. *An putas, quia non possum modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo, plusquam duodecim legiones angelorum?* cap. 26. 53. hac occasione Pilatus intulit, *ergo rex es tu?* Tunc respondit Christus, quod hîc Matth. scribit, *Tu dixisti*, qua phrasi non ambigue, vt Diuus Augustinus & nonnulli alij putant, sed modeste respondet se regem esse, vt suprà cap. 26. 25. 64.

De regno Christi, & an ipse, & quomodo sit rex tēporalis.

Philip. 2. 6.

Instituere sacramēta solius est Christi.

Regnum Iudææ an humano iure Christi erat.

12. *Et cùm accusaretur à principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit.*] Ante hanc partem historiæ illa collocanda est, quam Lucas c. 23. 4. scribit, Pilatum postquam Christum interrogasset, an ipse rex esset, vt ait Ioā. 18. 38 ad Iudæos, qui extra Prætorium expectabant, exiisse, dixisséque, *Ego nullam inuenio in eo causam*, id est, nullam culpam.

13. *Tunc dicit ei Pilatus; non audis, quanta aduersum te dicunt testimonia?*] Hæc testimonia, quæ tunc aduersus Christum dicebantur, Matthæus non scripsit, Lucas autem scribit ver. 5. & 7. *At illi inualescebant dicentes, commouit populum docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc, & vt cognouit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis erat illis diebus.* Herodem autem viso Christo gauisum esse quòd multa de eo priùs audiuisset, cuperetque aliquod eius signū videre, & multa Christum interrogasse, Christū verò nihil respondisse, sacerdotes & Scribas constanter eum apud Herodem accusasse; Herodem cùm nihil Christus responderet eum contempsisse, & veste alba per opprobrium indutum ad Pilatum remisisse, factos amicos Pilatum, & Herodem ex eo die, cùm ante inimici essent; cùm Christus ad Pilatum remissus esset, Pilatum conuocatis principibus sacerdotum, & magistratibus, atque plebi dixisse, vers. 14. 15. 16. *Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans nullam causam inueni in homine isto, ex his, in quibus eum accusatis. Sed*

Digitized by Google

neque Herodes: nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignū morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam, παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω, castigatum dimittam, quod aut de verbis aut de verberibus potest intelligi. Ad hæc Pilati vocem vero simile est cœpisse Iudæos vehementius instare, & accusare Christum, quamuis Euangelistæ non dicant, atque tunc Pilatum dixisse quod hoc loco Matth. ait, *Non audis, quanta aduersum te dicunt testimonia?*

14 *Et non respondit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur Præses vehementer.*] Mirum, cur Christus tam obstinatum coram iudice silentium tenuerit, præsertim cùm paulò ante interrogatus respondisset. Cur autem responderit in promptu ratio est, causæ iugulum petebatur an ipse rex esset, id est Christ⁹ quod negare nequaquam oportebat, cùm in mundum ea re venisset vt se Christum filium Dei viui esse doceret. Cur autem nunc taceat, multæ rationes reddi possunt. Primam, quę per contrarium colligitur, quia nunc non de summa rei; sed de commotione populi, de doctrina, & aliis huiusmodi rebus agebatur, quas cùm in omnium oculis egisset, nemo poterat ignorare ita vt opus non esset, vt ipse responderet, sicut priùs Pontifici responderat Ioan. 18. 20. *Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga, & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil, quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sum ipsis, ecce hi sciunt, quæ dixerim ego.* Secundam rationem Ambrosius in commentariis in Lucam, Chrysostomus, & Euthymius hoc loco reddunt, quòd sciret Christus Iudæos sibi, etsi responderet, credituros non esse vt illis apud Lucam dixerat ca. 22. 67 Tertiam affert Theophylactus, ne si respondisset, irritaretur Iudæorum rabies, & eorum culpa maior foret. Quartam Hieronymus, & Beda, ne si respondisset, criminaque diluisset, dimitteretur, & crucis fructus id est salus nostra periret. Quintam Ambrosius, quod defensione non indigeret, *Accusatur*, inquit Dominus, *& tacet, & bene tacet, qui defensione non indiget. Ambiant defendi, qui timent vinci. Nō ergo accusationem tacendo confirmat, sed despicit non refellendo.* Denique prophetiam ipso Christi silentio impleri oportebat, *quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum*, Isaiæ 53. 7.

Cur Christus coram Pilato siluerit.

15. *Per diem autem solemnem.*] Per diem Paschæ, qui κατ' ἑορτὴν solennis appellatur, vt Ioā. exponit c. 18. 39. An hoc priuilegium Iudæi à Romanis Iudæā in Prouinciam redigentibus nouum obtinuerint an, cùm antiqua consuetudo eorum esset, Romani illis aut ipsorum rogatu, aut sua liberalitate concesserint, vt populi sibi gratiam conciliarent, incertum est Sed tamen probabilius veterem fuisse Iudæorum traditionem, vt in memoriam liberati ex Ægypto populi vinctum vnum eo die à carcere liberarent.

16. *Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.*] ἐπίσημον, id est insignem, ac nobilem appellat vinctum, non virtute, sed scelere, & improbitate. Marc. 15. 7. qualis fuerit magis declarat, *Erat autē, qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidiū*, & Lucas 23. 19. *Qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium missus in carcerem*, Ioan. ca. 18. latronem fuisse dicit λῃστὴν, eo vt opinor sensu, quo Latini latrones vocant eos qui publicas obsident vias, & prætereuntes trucidatos expoliant.

17. *Quem vultis dimittam vobis Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus?*] Multis indiciis manifestum est omnem occasionem absoluendi Christi Pilatum quæsiuisse. Primum simulatque ad se Christus adductus est, Iudæos interrogat, *Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?* Ioā. 18. 29 quod, vt suprà explicauimus, perinde valet ac si dicat, quid homini huic iusto, & innocenti obiicere potestis? Deinde interrogato intra Prætorium Christo ad Iudæos exiit: dixitque, *nihil inuenio causæ in hoc homine*. Lucæ 23. 4. Ioannis 18. 38. Præterea cùm audisset tantùm per totam Galilæam docuisse Christum, occasionem libenter arripuit, vt Galilæum esse interpretaretur, eumque ad Herodem ablegaret Lucæ 23. 7. Cùm remissus ab Herode esset, iterum dimittere tentauit dicens se nihil in eo culpæ deprehendere, neque Herodem, ad quem missus a se fuerat, deprehendisse. Cùm hoc Iudæorum iras nō mitigaret, castigare voluit, id est, aut verbis corripere, aut flagellis cædere, castigatumque dimittere Lucæ 23. 16. Nunc religionem Iudæis ante oculos ponit, vt saltem solennis festi respectu, sicut alij facinorosi homines dimitti solent, Christus, contra quem nihil facinoris, nihil culpæ probatum esset, dimitteretur. Alio etiam vtitur artificio, nec solum Christum, nec cū multis, sed cum vno Barabba homine omnium sceleratissimo proponit, vt Iudęi Christum, nisi omnino cęci aut iniquissimi sint, eligere cogantur. Quis enim cogitasset Barabbam hominem homicidam, seditiosum, latronem publicum Christo, cui nihil obiectum mali erat, nihil certè probatum, fuisse anteponendum? Sed Iudæorum odium, atque nequitia Pilati hominis profani opinionē superauit. Post hęc etiam dimittere Christum conatus est; cùm enim vrgerent Iudæi, *Tolle, tolle, crucifige eum*, respondit, *Regem vestrum crucifigā?* Ioan. 19. 15. quasi ipsorum consuleret honori, quibus ignominiosum videri poterat eorum regem, quamuis grauis reum sceleris, fuisse crucifixum. Solent reges securi percuti, non in crucē agi. Multo verò maxime cùm ad eum vxor nuncium misisset, caueret, ne quid sibi cum iusto illo esset, & cùm ex Iudęis audiuisset filium Dei se facere Ioan. 19. 7. Priùs enim religione, vt videtur, & æquitate, post etiam metu absoluere conatus est. Hęc omnia ideo Euangelistas narrasse credendum est, vt intelligeremus, quàm iniquè Christus damnatus esset, quem prophanus etiam, & iniquus iudex sola pietate, & æquitate motus tam sępe dimittere tentauit. Deinde, vt ex Pilati, & Iudęorum comparatione incredibilis Iudæorum iniquitas, atque peruersitas cognosceretur. Tum etiam, vt ex ratione condemnationis per importunitatem extortæ à iudice omnibus modis repugnante appareret Christum non tam ab hominibus, quàm à Patre ad crucem tractum fuisse.

19. *Sedente autem eo pro tribunali.*] id est valde opportune, cùm iam ad ferendam sententiam paratus esset, vt res non casu, sed diuino consilio facta videretur. Ea enim re Matth. qui hoc solus narrat, hanc circunstantiam exprimit.

Misit ad eum vxor eius dicens, nihil tibi, & iusto illi.] Id est, ne te eius negotio immisceas, ne eum condemnes. Iustum, & vulgari opinione, & viso suo admonita Christum appellat. Addit hoc verbum nuncio, vt facilius vel religione, vel metu marito persuadeat; nam etsi credendum est, piam fuisse mulierem, & in Christum aut ante, aut tunc primum per quietem edoctam credidisse, tamen vero simile etiam est aliquem in ea humanum quidem, sed nō malum affectum fuisse, timuisseque ne quid mali marito suo, si hominem iustum condemnasset, eueniret.

Multa enim passa sum hodie per visum propter eū.] Id est, multa somniaui, quę me anxiam, solicitamque red-

diderunt. Quid somniauerit, quia Euangelista non docet, temerarij est interpretis diuinare velle. Hoc tantùm ex eius ad maritum misso nuncio colligere nobis licet, eam per somnium & Christum innocẽtem, filiumque Dei esse cognouisse, & ea prospexisse mala, quæ ab eius nece Ierosolymitanæ ciuitati erant euentura, quibus ne maritus mortis eius auctor inuolueretur, verebatur. Disputatur à nõnullis quale id fuerit somnium. Quatuor enim genera ab iis, qui de ea re scripserunt, tradi solent. Naturale, quod corporis constitutio, & natura gignit; alia enim biliosi, alia sanguinei, alia melancholici somniare solẽt. Morale, quod ex cuiusque studiis, actionibus, cogitationibus, & moribus nascitur: sic enim comparatum est, vt quæ aut agimus, aut vehementer cogitamus, & cupimus, ea somniemus. Itaque merito Plato alia etiam Philosophi, & hominis sapientis, quàm cæterorum hominum somnia esse oportere arbitrabatur. Diuinum, quod à Deo, aut per angelos, aut sine vllo angelo frequenter immittitur cuius in sacris literis, & multa, & nota sunt exempla, vt cap. 2. 13. disseruimus. Diabolicum, quod à diabolo immittitur, cuiusmodi maior pars eorum, quæ obscœna sunt, vulgo esse creduntur. Huius mulieris somnium naturale fuisse nemo, quod sciã, dixit, neque vlla cum probabilitate dici potest. Morale fuisse nonnulli, aut putant, aut non negãt; quasi mulier ideo de Christo ea nocte somniauerit, quòd sciret eius inter Iudæos causam agitari. Opinio non vulgaris modò, sed vetus etiam fuit, vt ex Ignatio epist. 5. ad Philippenses, & Bedæ ad hunc locum commentariis, ex Auctore scolasticæ, vt appellant, historiæ intelligimus, diabolicum hoc fuisse somnium. Diabolum enim tunc cœpisse Christi diuinitatem cognoscere, & mysterium mortis eius, qua hominum genus liberaturus erat, intelligere: quare conatum per mulierem eius impedire mortem. Sententia meo quidem iudicio, quamuis bonos habeat auctores, minime probabilis; nam diabolum Christi diuinitatem priùs cognouisse cap. 4 ex Euangelistarum testimoniis probatum à nobis est; & si impedire Christi mortem volebat, cur non potius Iudæorum animos qui totius Tragœdię auctores erant, quàm alienigenæ mulieris, cuius sexus etiam, quæ veræ diuinationes sunt, somnia creduntur, huiusmodi in somniis territabat? A Deo igitur illi immissum est somnium, vt Origenes, Hilarius, Leo serm. 11. de passione, Chrysostomus, Hieronym. Euthymius & Theoph. in hunc locum existimant. Quærunt quidam, cur non potius Pilato huiusmodi somnium Deus iniecerit. Chrysost. Theophyla. & Euthymius duas huius rei rationes afferunt, vel quòd indignus fuerit, cui id De⁹ reuelaret, vel quòd minus illi à Iudæis creditum fuisset, tãquam homini suspecto, aut corrupto iudici, qui ad dimittendũ Christum somnia confingeret. Voluit, vt ego arbitror, Deus, si de diuinis nobis consiliis licet cõiecturam facere, ita condemnari Christum, vt tamẽ omnibus modis, omnis generis personarum sententiis, omnium elementorum veluti sensu eius innocentia testata esset: propterea non solùm Iudæi, multi qui in Christum credebant, non solum iudex, qui sententiam in eius causa laturus erat, non solùm eius vxor mulier ante prophana, & testis minimè suspecta, non solùm Centurio, & milites, qui paulo ante crucifixo Christo conuicia dictitabant; sed obscuratus sol, scissæ petræ, diruptum velum templi, concussa terra, Christi innocentiæ, atque diuinitati testimonium prębuerunt. Saluam eam fuisse mulierem propter somnium illud, quod de Christo ha-

Somniorũ quatuor genera.

In Theaeteto, seu de scien.

Quale fuit somnium vxoris Pilati.

Vxor Pilati salua.

A buit, probabiliter Origenes, Chrysost. & Theoph. existimant.

23. *Quid enim mali fecit.*] Eodem modo, atque iisdem verbis Marcus scribit cap 15. 14. & Lucas 23. 22. τί γὰρ κακὸν ἐποίησε; causalis particula, γὰρ *enim* difficilẽ orationem reddit, quia non apparet, cuius rei causa reddatur. Clamabant Iudæi, *crucifige, crucifige eum.* Respondet Pilatus, *quid enim mali fecit?* Itaque existimare aliquis possit particulam γὰρ positam esse pro, οὖν igitur, quasi dicat, si vultis, vt crucifigatur, quid igitur mali fecit? id est, reddite causam, cur crucifigendus sit. Ego non his, quæ dicuntur, sed his, quæ tacentur & intelligũtur respõdere arbitror; nec enim omnia
B Euangelista recitauit. sed vt Ioannes scribit, Pilatus clamantibus Iudæis, *tolle, tolle, crucifige eum*, priùs respondit, *Regem vestrum crucifigam?* quasi dicat, non crucifigam, *quid enim mali fecit?* simile exemplum suprà adnotauimus cap. 26. 64. vbi docuimus particulam *veruntamen* non respondere iis, quæ exprimũtur, sed iis, quæ intelliguntur, quæque ab alio Euangelista Luca expressa sunt, Lucas addit, dixisse Pilatum hoc loco, *corripiam ergo illum*, παιδεύσας οὖν αὐτὸν, aut castigabo verbis, aut cædam flagris. Quanquam ex Ioanne vt paulo post dicemus, flagellatum fuisse appareat. Post hæc enim, quæ Matthæus, & Marcus hoc locó similiter narrant, scribit verberibus cæsum, spinis
C coronatum, purpura induium, & ad Iudæos productum fuisse, dicẽte Pilato, *Ecce homo*, vt vel miserabili spectaculo feroces Iudæorum animi placarentur Ioan. 19. 1. 2. 3. 5. Sed Matth. & Marc. quia de Christi condemnatione agere cœperant, ne narrationis filum rumperent, ista proposuerunt infrà v. 26. 27. 28. 29. vt D. Aug. lib. 3. de consens. Euang. c. 9. existimat. Quanquam Hilarius, Matth. & Marcum rectum narrationis ordinem tenuisse putat. Sunt etiam, qui bis Christum flagellatum arbitrentur, primum hoc loco ad mitigandos Iudæorum animos, vt eo contenti supplicio absolui permitterent; vt scribit Ioan. Deinde cùm iam condemnatus es-
D set, quòd Romanorum, vt Hieronymus ait, esset cõsuetudo, vt neminem, nisi priùs flagellatum, crucifigerent. Quod de Iudæorum crudelitate facile credi potest; sed ex Euangelistarum historia probari non potest. Quanquam Beda in ea videtur esse sententia.

24. *Tunc Pilatus videns, quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret.*] Nõ excusat Pilatum, sed Christum, dũ docet Præsidem non vllo idoneo testimonio, non vllo probato crimine, sed solo popularis seditionis metu Christum damnauisse, & ita damnauisse, vt damnando etiam absoluerit.

Accepta aqua lauit manus coram populo.] Sunt qui exi-
E stiment non solùm Iudæorum fuisse ceremoniam, vt iudices reum mortis iudicaturi aqua manus abluerent, vt Deut. 21. 6. traditum est; sed aliarum etiam gentium consuetudinem, vt ex Triclinio Sophoclis interprete confirmant, & ex illo Virgilii carmine:

Me bello è tanto digressum, & cæde recenti, 2. Æn.
Attrectare nefas, donec me flumine viuo.

Abluero. Fuerit sanè mos aliarum gentium, Romanorum certè non fuit, vt etiam Origenes adnotauit, & ex Romanorum historiis manifestum est. Potiùs ergo credo Pilatum, quamuis Romanum
F hominem, in causa tamen hominis Iudæi, & apud Iudæos Iudæorum ceremonia suam innocentiam testari voluisse. Sciebat Iudæos manuum ablutione innocentiam significare, vt ex illo, quem paulò antè signauimus, Deut. loco perspicuum est, & ex Ps. 25. 6. *Lauabo inter innocentes manus meas*, sed non ab-

Digitized by Google

luitur tam graue crimen aqua, recteque de Pilato serm. 8. de Pass. scripsit Leo, *Nec purgant contaminatum animum manus lotæ, nec in aspersis aqua digitis expiatur, quod famulante impia mente committitur. Excessit quidem Pilati culpam facinus Iudæorum, qui illum nomine Cæsaris territum, & inuidiosis vocibus increpatum ad effectum sui sceleris impulerunt; sed nec ipse euasit reatum, qui cooperatus seditiosis reliquit iudicium proprium, & in crimen transiuit alienum.*

Innocens ego sum à sanguine iusti huius.] Declarat verbis, quod ablutione aquæ significabat, & antequam Christum condemnet, absoluit, dum iustum esse testatur, se verò ipsum condemnat, quod, quem iustum esse affirmat, eum condemnet, mentitur ergo, cùm dicit, *Innocens ego sum*; nec enim condemnato iusto innocens esse poterat.

Hebraismus. 25. *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Id est, nos, & filij nostri, si qua in eo culpa est, præstabimus; nos pœnam luemus; phrasis Hebraica Leuitici 20. 9. 11. 16. Iosue 2. 19. 2. Regum 1. 16. Ezech. 33. 4. Osee 12. 14. Similem apud Senecam obseruare memini.

Christus, quibus virgis cæsus. 26. *Flagellatum tradidit, vt crucifigeretur.*] Flagellatum ante, vt ver. 23. explicauimus. Quale flagellum fuerit, minimè constare potest, & inanis curiositatis est quærere, vulgò ex spinis fuisse creditur. Euth. ex funiculis, aut loris fuisse coniicit. Probabilius est fuisse virgas, quibus Romani vtebantur; propterea enim lictores ante Consules virgas ferebant.

27. *Tunc milites Præsidis.*] Istud *tunc* non significat consecutionem, & rerum, quæ narrantur, contextum, sed totum illud tempus, quo Christi passio durauit. Hæc enim, quæ Matth. dicit tunc facta fuisse ante fuisse facta ver. 23 ex Ioan probauimus. Itaque *tunc* idem valet, atque sub idem tempus, id est paulo ante.

Suscipientes Iesum in Prætorium.] Id est in locum, vbi Prætoris tribunal erat, qui Prætorium appellabatur. Qualis fuerit locus Marc. cap. 15. 16. exponit, *milites autem duxerunt eum in atrium Prætorii.* Erat ergo tribunal Prætoris in atrio aliquo, aut atrio vicinum vt eo, qui causas habebant, conuenire possent. Cur milites in eum locum Christum deduxerunt, ex euentu licet facere coniecturam, voluisse eos Christum in tribunali, quasi regem, irrisionis causa collocare. Videmus enim & coronam illi, tanquam Regi, imposuisse, & induisse purpuram, & pro sceptro arundinem dedisse. Reliquum erat, vt in tribunali quasi in throno collocaretur. Hæc autem omnia, quæ milites fecisse legimus, Pilati iussu ex Ioanne colligimus, *Tunc* (inquit) *apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit, & milites plectẽtes coronam de spinis imposuerunt capiti eius.* Ioan. 19. 1. 2.

Congregauerunt ad eum vniuersam cohortem, quasi ad regem, vt magis irriderent.

28. *Et exuentes eum.*] καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν cùm exuissent eum veste sua.

Chlamydem coccineam circumdederunt ei.] Purpuream vt Marcus cap. 15. 17. & Ioan. 19. 2. exponunt. Nemo nescit purpuram proprium habitum fuisse regum, non apud Romanos solùm, sed apud alias etiam gentes. Itaque, quos volebant reges sibi proximos esse, iis pro magno beneficio concedebant, vt purpura vti liceret 3. Esdræ 3. 6. 1. Machab. 10. 20. & 11. 58. & 14. 43. 44.

29. *Plectentes coronam de spinis,*] Spinas in coronæ modum concinnantes, atque vincientes Christi capiti imposuerunt coronam, vt regi; de spinis; vt condẽnato imponunt, vt significent non verum, sed ridiculum, & miserabilem esse regem. Eodem per-

A tinet, quod arundinem in dextera eius pro sceptro ponunt.

32. *Exeuntes autem.*] Cum ex vrbe exirent, aut statim egressi vrbe. Non enim dixit Græcè ἐξελθόντες per aoristum, sed ἐξερχόμενοι *exeuntes*, vt significaret in ipsa vrbis porta hominem illum Cyrenensem offendisse.

Inuenerunt hominẽ Cyrenæũ.] Cyrenæus appellabatur, vel quia Cyrene natus, vel quia inde oriundus erat; erat autem Cyrene & vrbs regionis Decapoleos in Syria caput, & totius decapoleos regia, quæ ex principe verbe Cyrene vocabatur 4. Regum 16. 9. Legat, qui volet Plinium lib. 5. cap. 5. & Strabonem libr. 17. & Melam libr. 1. & Ammianum Marcellinum lib. 22. In ea vrbe atque regione Iudæos etiam

B fuisse ex Actis Apostolorum cap. 2. 10. collegimus. Quanquam incertum est, Iudæus ne, an Gentilis, Simon ille Cyrenæus fuerit. Veteres enim auctores Hilarius, Ambros. Beda, & Leo serm. 8. de passione, Gentilem fuisse putant, in eo ipso mysterium ponentes, quasi significatum ea re sit fore, vt non credentibus Iudæis, Gentiles Christi crucem amplecterentur. Cæterùm quia Marcus 15. 21. dicit patrem fuisse Alexandri, & Rufi, probabilius fortasse videri potest fuisse Iudæum; nominat enim eos quasi vulgo notos, aut, vt nonnulli suspicantur, qua-

C si Christi discipulos.

Hunc angariauerunt.] Quid esset angariare ca. 5. 41. docuimus Io n. 19. 17. scribit Christum crucem suã baiulasse quod facilè cum Matth. & Marci sententia conciliari potest, si dicamus principio milites Christo crucem imposuisse, eamque per totam Ierosolymitanam vrbem gestasse, in exitu verò vrbis angariatum Simonem Cyrenæum, vt eam vsque ad locum, vbi crucifigendus erat, portaret; vt Origenes tract. in Matt. 35. Athanasius in serm. de pass. & cruce Domini, Aug. lib. 3 de cons. Euangelist. ca. 10. Hieronym. Beda, Euth. & Theoph. existimant. Videtur consuetudo fuisse, vt qui crucifigendi erant,

D suam quisque portaret crucem. Itaque propterea initio imposita Christo est. Cur autem postea conductus Simon fuerit, vt eam gestaret, Euangelistæ non indicant, sed vero similis quorundam est coniectura, adeo & vigilia, & flagris fatigatum fuisse Christum, vt portare vltra non posset. Nam quãuis vt Deus portet *omnia verbo virtutis suæ*, naturam tamẽ *Ad Hebr. 1.*
humanam perinde, vt si Deus non esset, pati permittebat. Sunt qui putent Iudæorum studio id factum esse adeo Christi mortem accelerantium, vt quia Christus cruce grauis festinare, quantum ipsi volebant, non posse videbatur, robustum conduxerint

E hominem, qui crucem portaret. Fortasse & mysterio id factum est, vt Christus initio quidem crucem suam gestaret, vt veterem Isaac impleret figuram, qui ligna quibus sacrificaretur, humeris suis portauerat Genes. 22. 6. vt Chrysost. hom. 84. in Ioan. & August. tract. in Ioan. 117. & Theodoretus in impatibili interpretãtur: postea verò portaret Simonẽ vt re ipsa doceret, quod verbis ante docuerat c. 16. 34. *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* ita Ambrosius libr. in Lucã *Allegoria Simonis crucẽ Christi portãtis.*
10. *Bonus ordo nostri profectus est, vt prius crucis suæ trophæũ ipse erigeret, deinde martyribus traderet erigendum.* Narrat

F hoc loco Lucas 23. 27. secutas fuisse Christum mulieres, magnamque populi multitudinem, quæ plangebant, & lamentabantur eum. Mulieres quæ fuerint vers. 56. Matth. exponit; reliquam verò multitudinem populi confluxisse vero simile est, quam solam in Christum credidisse principes sacerdotum dictitabant Ioan. 7. 49. Narrat præterea

Digitized by Google

Lucas verſ.28.29. conuerſum ad mulieres Chriſtum dixiſſe. *Filiæ Ieruſalem*, id eſt, ô mulieres Ieroſolymitanæ; phraſis Hebraica, qualis illa Gallorum eſt, qua Pariſienſes ciues filios Pariſienſes vocare ſolent; *nolite flere ſuper me, ſed ſuper vos ipſas flete*, id eſt, nolite flere propter me, ſed propter vos; alter Hebraiſmus *ſuper me*, id eſt propter me; *quoniam ecce venient dies*; cùm dicit *ecce*, appropinquare tempus ſignificat; quaſi iam ante oculos ſit; hanc enim plerumque eius particulæ vim eſſe diximus cap.2.1. Itaque non dubium quin proximum excidium Ieroſolymitanum deſignet, quod ſub Tito, & Veſpaſiano factum eſt, quo tempore cum Iudæi omnes tum maxime mulieres adeo miſerabilem calamitatem expertæ ſunt, vt nõnullæ, quemadmodum Ioſephus ſcribit, ſuos edere infantes coactæ ſint. Dicit hoc Chriſtus mulieribus potius, quàm viris, & quia credendum eſt mulieres potius, quàm viros in ea populi multitudine, quæ Chriſtum ſequebatur, lamentatas fuiſſe, atque plãxiſſe; vt muliebre ingenium eſt, & quia maiorem illæ, quàm viri miſeriam in illa Ieroſolymitana clade experturæ erant. Vetat autem propter ſe flere, indicans ſecum minimè male agi, qui vt Patris obſequeretur voluntati, hominesque à diaboli tyrannide liberaret, non traheretur vi, ſed ſponte iret ad mortem paulo poſt ad dexteram patris exaltandus, & nomen accepturus, quod eſt ſuper omne nomen. Iubet autem eas propter ſe ipſas flere, quod ipſæ eſſent mortis ſuæ pœnas luituræ, cuius cauſa Ieroſolymitanum excidium immineret; non quod illæ ipſæ, quæ tunc flebant, mulieres Ieroſolymitanam illam calamitatem ſubituræ eſſet, quæ fortaſſe omnes ante id temporis de vita deceſſerunt; ſed quia Ieroſolymitanæ mulieres, quæ tunc futuræ erant, tot tantaque mala paſſuræ eſſent, vt dicerent, *beatæ ſteriles, & ventres, qui non genuerunt*. Nam etſi cum illis perſonis loquitur, tamen non de illis ipſis perſonis, ſed de toto perſonarum genere, quod dicit intelligendum eſt, vt cap.3.11. *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem poſt me venturus eſt, ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni*, non enim indicat eos ipſos, quibus cum loquebatur, à Chriſto fuiſſe baptizandos, qui nunquam fortaſſe baptizati ſunt; ſed Iudæos quales illi erant Spiritu ſancto, & igne baptizandos; *Beatæ ſteriles & ventres, qui non genuerunt, & vbera, quæ non lactauerunt.* Muliebrem lamentationem deſcribit, quæ in rebus aduerſis conſtitutæ magis de filiis ſuis quàm de ſe ſolicitæ eos quaſi ſui oblitæ lamentari ſolent. Itaque, vt extremam calamitatem Dauid deſcriberet Pſalm.77.63. dixit, *Iuuenes eorum comedit ignis, & virgines eorum non ſunt lamentatæ.* Alia ratione, ſed ſimili eius calamitatis magnitudinem ſupra cap.24.19. declarauit, *Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus*, quod & eiuſmodi mulieres impeditæ ad fugam futuræ eſſent, & duplicem dolorem pro ſe proque ſuis infantibus percepturę; *Tunc incipient dicere montibus, Cadite ſuper nos, & collibus, operite nos.* Vox eſt hominum extrema patientium mala, qui mori vellent, nec poſſunt, doloriſque magnitudine ſuperati montibus clamant, vt ſuper ſe cadant, & vel miſerabili morte præſentibus malis eripiant. Eadem phraſi apud Iſaiam cap.2.19. & apud Oſee cap.10.8. & in Apocalyp. cap.6.16. extrema miſeria declaratur; *Quia ſi in viridi hæc faciunt, in arido quid fiet.* Comparat ſe ligno viridi, Iudæos arido, quia quemadmodum lignum viride ad incendium minimè aptum eſt, aridum aptiſſimum, ita ipſe ad ſupplicium minimè aptus, id eſt minime dignus, Iudæi verò aptiſſimi, id eſt di-

Lib.7. de bello Iud. c.8.

A gniſſimi erant, ſi non ob aliud, ob hoc certè ipſum quod Chriſtum quem pro Seruatore ſuo recipere debuerunt, morti traderent. Quod hoc loco Chriſtus lignum aridum vocat, D. Paulus ad Rom.9.22. alia metaphora *vaſa iræ apta in interitum* appellat, id eſt, vaſa adeo fragilia, vt quouis contactu conterãtur, quibus eos vult homines ſignificari, qui cumulantes peccata peccatis adeo maturi ad pœnam ſint, vt niſi infinita Dei miſericordia ſuſtentaret, dehiſcens eos terra conſumeret. Prophetę eiuſmodi homines ſtipulæ, iram verò Dei flammæ comparare ſolent, Iſai.5.24. & 33.11. & 47.14. & Abdiæ 1.18. & Malach.4.1. Argumentatur igitur Chriſtus à mino-
B ri ad maius; Si Deus mihi innocenti non pepercit, ſed pro aliis me tam grauia ſupplicia ſubire iuſſit, quomodo his parcet, qui me ad crucem adegerint? Simili D. Petrus argumento vſus eſt 1. epiſt. c.4.17.18. *Tempus eſt vt incipiat iudicium à domo Dei: ſi autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio: & ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius, & peccator vbi parebunt?*

33. *Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, quod eſt Caluariæ locus.*] Hebręi caput גלגלת appellant, quod rotundum ſit. Syri, & Chaldęi vnius adiectione literæ גלגלתא *Golgoltha*. Sic enim legendum eſt, ſed ſcriptorum vitio vnam detractam literam
C fuiſſe arbitror, errorem deinde temporis longinquitate confirmatum. Cur ita locus ille vocatus fuerit ſatis compertum non eſt. Antiqua, & multorum veterum ſcriptorum auctoritate nobilis opinio eſt, ideo Golgoltha, id eſt Caluariam, aut cranium appellatum, quòd ibi Adam primi hominis caput repertum eſſet. Vetus enim traditio quędam inualuit, eo loco Adamum fuiſſe ſepultum, vt Origenes tract. in Matth.35. Cyprianus ſer. de reſurrectione. Athanaſius in ſer. de paſſione, & cruce Chriſti in eam ſententiam Hebræorum magiſtros auctores proferens, quod etiam facit Ambroſius lib. commentariorum in Lucam 10. In eadem ſenten-
D tia Diuus Baſilius eſt in comment. in c.5. Iſaiæ, & Epiphanius hęreſi 46 & in Anchorato, & Chryſoſt. homil. in Ioan 84 & D. Auguſt. ſerm.71. de tempore, & lib.16. de Ciuitate ca 32 & Paula, & Euſtochiũ doctę mulieres in epiſtola ad Marcellam, quę apud Hieronymum extat. Quam opinionem Diuus Hierony. in commentariis ad hunc locum merito fortaſſe, ſed minus meo quidem iudicio probabili argumento refellit, quod ſcriptura, inquit, doceat Ioſue 14.15. Adamum non iuxta montem Sion, & Ieroſolymitanam vrbem, quę Iebus prius appellabatur, ſed in Hebron fuiſſe ſepultum, *Nomen Hebron* inquit Ioſue, *ante vocabatur Cariatharbe. Adam maxi-*
E *mus ibi inter Enacim ſitus eſt*, nomen enim Adam eo loco non eſt proprium, ſed appellatiuum, quod mirum non eſt. Hieronym. virum quidem maximum, ſed aliud agentem pręteriiſſe. Alij à forma monticuli humano ſimilis capiti, vbi locus ille ſitus erat, Caluariam appellatum putauerunt, vt Cyrillus Ieroſolym. Catech. communi 13. auctor eſt; ſed eam opinionem idem Cyrillus ex topographia refellit, *Nec enim* (inquit) *eo loco, qui Caluaria dicebatur, mons vllus eſt.* Exiſtimat verò idem Cyrillus locum illum prophetice Caluariam, id eſt, caput di-
F ctum eſſe, quòd ibi Chriſtus caput noſtrum moriturus eſſet. Hieronymi, & Bedæ ſententiam magis probo, ideo eum locum Caluariam, aut cranium nominatum, quòd ibi facinoroſi homines decollarentur, ideoque humanis capitibus plenus eſſet, Nam qui cruci eodem loco affigebantur, cum anti-

De nomine Caluariæ.

Adam ſepultus in monte Caluariæ.

Digitized by Google

mam egissent, tolli ad sepulturam solebant: qui vero securi feriebantur, vt Hierony. putat, insepulti manebant.

Vinū myrrhatū quale fuerit, & vinum felle mistum.

34. *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum.*] Mar. 15.23. *Myrrhatum vinum* Christo porrectum fuisse dicit, quod auctores alij alia ratione conciliant. Aug. lib. 3. de cons. Euang. cap. 11. *myrrhatum*, vt ait Marcus, *vinum* fuisse putat non felle infectum, sed Matt. felle mistum appellasse, quòd amarum esset, & solemus quicquid amarum est, aut fel, aut felle mistum appellare. Putat etiam idem August. quem Beda, & Strabus imitantur, probabile esse vinum & myrrha & felle simul fuisse permistum, & Matthæum fellis non myrrhæ; Marcum myrrhæ, non fellis meminisse. Euthym. autē existimat duplex Christo vinū à diuersis hominibus, ab aliis myrrha, ab aliis felle mixtum exhibitum fuisse. Sunt qui à piis mulieribus, quæ Christum lamentantes sequebantur, prius vinum myrrha commistum datum fuisse, quod tormenta, & cruciatus subituris dari solebat, vt cōditi vini ardore alienatis sensibus dolorem aut nullum, aut minorem caperent. Sunt qui hunc potum, & illum quem Lucas cap. 23. 36. & Ioan. cap. 19. 29. Christo iam crucifixo, & extremum pænè spiritum emittenti datum fuisse tradunt, vnum eundemque fuisse dicant, cuius sententiæ primus Chrysost. auctor fuit, secutus Euthymius. Sed ex diuersa apud Euangelistas narrationis serie perspicuum est fuisse diuersum. Nam Matth. & Marcus non obscure significant, antequam in crucem tolleretur, myrrhatum illi vinum datum fuisse, quo crucis dolorem minus sentiret. Lucas vero, & Ioannes non solum iam crucifixo, sed etiam extremum exhalanti spiritum, cùm omnes iam cruciatus perpessus esset, illum alium potum porrectum fuisse tradunt. Deinde Matthæus & Marcus vinum fuisse dicunt, Lucas & Ioannes acetum, nam quod in codicibus Græcis hoc etiam loco ὄξος, id est acetum legitur, quamuis & Origenes, & Chrysost. & Euthymius, & Hieronymus, & quod amplius est, Syrus interpres ita legisse videantur, tamen vitiosam esse lectionem ex Marco manifestum est, apud quem eandem historiam enarrantem nemo vnquam nisi vinum legit. Certissimum autem argumentum est, quod idem Matth. paulo post ver. 48. de illo ipso potu, quem Lucas, & Ioannes morienti iam Christo datum fuisse dicunt, loquens. *Et continuo* (inquit) *currens vnus ex eis acceptam spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.* Potum illum sine vlla ambiguitate ab eo, de quo hoc loco agit, omnino distinguens: hîc vinum; illic acetum; hîc antequam crucifigeretur, illic crucifixo; hîc vase, vt credendum est; illic spongia, & arundine, hîc non petenti, illic petenti Christo, dicentique, vt ait Ioannes, *Sitio* datum esse. Noster certe interpres, non acetum hoc loco, sed vinum legit, sicut & Hilarius, & Ambrosius in com. in Lucam, & August. lib. 3. de cons. Euang. ca. 11. & Iuuencus & Sedulius legunt, & vt ego quidē opinor, etiam Hieronymus. Nam in comment. non aceti, sed vini mentionem facit. Sed aliquis improbe doctus ex vitiato codice in Matthæi contextum, cui cum Hieronymi commentariis est, expuncto vino acetum intrusit. Certè Hilarius, & Ambrosius hunc, & illum, de quo idem Matt. postea ver. 48. & Lucas, atque Ioannes scribunt, diuersos postea fuisse putant, neque de ea re quemquam, qui attentè Euangelistas legerit, dubitare posse arbitror.

Lib. 4. hist. Euang. Lib. 5 Carminum.

Et cùm gustasset, noluit bibere.] Marcus scribit non accepisse, quod, cùm dissonare videatur, minimè dissonat. Matthæus enim accepisse indicat, id est gustasse, Marcus non accepisse, id est non bibisse, quēadmodum D. Augustinus eo, quem paulo ante notauimus, loco interpretatur. Cur gustatum vinum bibere noluerit, coniecturæ locus est. Puto ne contemnere datum de more vinum videretur, gustare voluisse, vt autem ostenderet se ad ferendos crucis dolores eo medicamento non indigere, noluisse bibere. Nam & nos, cum minimè sitimus, ad bibendum ab amicis inuitati, vti beneuolentiæ officium agnoscamus, oblatum gustamus vinum; vt autem temperantiæ satisfaciamus, gustatum nō bibimus. Hoc duplici potu, quem Christo datum docuimus, impleta Dauidis prophetia est Psalm. 68. 22. *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.* Nam primum vinum illi cum felle, aut myrrha mistum, quę propter amaritudinem, vt diximus, fel appellatur, deinde acetum datum est: at Propheta fel non potum, sed in escam datum dicit. Sane quidem, sed quia de felle tantùm loquebatur, quod si alio liquore dilutum non sit, magis cibi, quam potus similitudinem habet, escam potius, quàm potum appellauit. Eo fortasse consilio Matt. quamuis fortasse sciret vinum illud non vero felle, sed metaphorico, id est amara myrrha dilutum fuisse, felle tamen mistum fuisse dixit, vt Dauidis prophetiam impletam fuisse vno obiter verbo doceret. Quæri à nonnullis solet, cur hoc mortis genere Christus mori voluerit. Eius rei, qui multas rationes videre volet, Gregorium Nyssenum in oratione de resurrectione Christi, & D. Thomam in comment. huius loci legat. Mihi vna D. Pauli ratio satis est. Voluit Christus ignominiosissimum genus mortis pro nobis subire vt ea etiam ratione & seipsum demitteret, & suam erga nos caritatem declararet, & humilitatis nobis exemplum relinqueret, *Humiliauit* (inquit) *semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis*, ad Philip. 2. 8. Et Petrus 1. epistola cap. 2. 21. *In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius.*

Cur Christus cruci figi voluit.

35. *Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius.*] Lucas 23. 34. scribit Christum, dum crucifigeretur, pro crucifigentibus his verbis orasse, *Pater dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt*, quibus verbis haud obscurè indicat se etiam pro illis ipsis, à quibus crucifigebatur, mortem obire; vnde & vetus Prædestinatianorum, de quo alio diximus loco. & nouus Caluinistarum error confutatur, qui Christum pro solis prædestinatis mortuum fuisse docent.

Christus nō pro solis prædestinatis mortuus cōtra Caluinum.

Sortem mittentes.] Marcus cap. 15. 24. *Diuiserunt vestimenta eius mittentes sortem super eis, quis quid tolleret.* Lucas 23. 34. *diuidentes verò vestimenta eius miserunt sortes.* Itaque tres Euangelistæ Matth. Marcus, & Lucas, maximè verò Marcus ita scribunt, quasi omnes Christi vestes sortibus distributæ fuerint, neque aliter profecto intelligere possemus, nisi rem distinctius explicasset Ioannes cap. 19. 23. 24. *Milites ergo, cùm crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam; erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem, non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.* Vnde perspicuum est non omnes Christi vestes, sed solam tunicam sortitione distributam fuisse, quemadmodum Euthymius obseruauit. Sūt qui ex Luca quinque tunicas Christum habuisse colligant, sed ex Ioanne manifestè colligitur vnam tan-

Digitized by Google

tùm habuisse. Dicit enim milites vestiméta Christi, & tunicam distribuisse, quasi cæteris vestimentis tunicam opponens, quod Euthymius acute vidit. Quæ autem fuerit tunica, queque cætera vestimenta, compertum non est; coniectura tamen aliquid quod simile vero sit consequi possumus; tunicam fuisse eam, quæ post interulam (si ea tamē Christus vtebatur) corpori proximè adhærebat, totumque tegebat hominem; nullum enim vestis genus est, quod vero similius sit futura caruisse. Cæteras vero vestes, & superiorem togam, cuius loco purpura Christum milites induerant ver. 28. & caligas, cæteraque indumenta, quibus tenues etiam homines vti solebant, intelligenda esse arbitror. Vulgaris est opinio probabilitate non carens, tunicam illam incōsutilem à matre Christo adhuc puero factam fuisse, quam opinionem Euthymius tanquam vetustiorē & recitat, & approbat. Dubitare lector poterit, an latronum etiam vestes à militibus diuisæ fuerint; nihil enim de ea re Euangelistę scriptum reliquerunt. Non dubito, quin consuetudo eadem apud Iudæos, & Romanos fuerit, quam nunc apud omnes gentes esse videmus, vt eorū, qui capite puniuntur, vestes carnifex tollat. Quare & latronum vestes à militibus qui carnificum munere fungebantur, distributas fuisse credendum est, sed nimirum Euāgelistæ, quia nec latronum, sed Christi historiam narrabant, & in vestium latronum distributione nullum sciebant fuisse mysterium, sola enim consuetudine fuisse diuisas; diuisionem autem vestium Christi, non consuetudine solùm; sed etiam mysterio factam fuisse, vt Dauidis impleretur prophetia Psal. 21. 19. *Diuiserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem*, de vestium latronum diuisione mentionem non fecerunt; de distributione, sortitioneque vestium Christi fecerunt. Hac de causa adiecit statim Matthæus, vt impleretur, quod dictū est per prophetam dicentem, *diuiserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem*. Quanquā hæc verba in antiquis Græcorū codicibus non inuenio, nec ea Origenes, & Euthym. legunt. At legit vtique noster interpres, legit Syriacus, & credibile est à Mattheo scripta fuisse, qui inter omnes Euāgelistas studiosissime veteres prophetias à Christo impletas fuisse vbique ostendere conatur.

De Christi vestibus.

De titulo Crucis.

37. *Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptā.*] Id est affixerunt in ea crucis parte, quæ super Christi caput eminebat. Vtrū tabella aliqua ligno crucis affixa, an in ipso crucis ligno titulus ille scriptus fuerit certum non est; sed & vulgò creditur, & est multo probabilius fuisse tabellā, & quia vix in ipso crucis ligno tam multa verba tribus linguis, tā magnis characteribus, vt à prętereuntibus legi possent, scribi potuerunt; & quia nemo est, qui homini cruci affixo eiusmodi titulum positurus non scriberet in tabella, & quia veteres historici tradunt titulum illum à cruce separatum ab Helena Constantini matre fuisse repertum Ruffin lib. 1. Hist. Eccles. c. 7. Nō solet quæri, & quæri tamen posse video, an etiam latronibus positi tituli fuerint. Probabile mihi videtur suum quemque titulum etiam habuisse; morem enim fuisse vsitatum, vt his, qui in crucem agebantur, causa mortis super crucem poneretur, eoque instituto Christo etiam superpositum fuisse titulum. Nam quod Ambrosius in oratione de obitu, & vita Theodosij, & alij nonnulli scriptores antiqui tradunt crucem Christi, cum ab Helena inuenta est, ex titulo ab aliis discretam fuisse, minime repugnat; potuit enim titulo discerni, non quòd illa haberet, alię non haberent, sed quòd in titulo cru-

A cis Christi scriptum esset, *Hic est Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*. Ex quibus verbis perspicuum erat eam Christi fuisse crucem.

Hic est Iesus Rex Iudæorum.] Marcus c. 15. 26. hæc tantum in titulo poni verba, *Rex Iudæorum*, Lucas verò c. 23. 38. *Hic est Rex Iudæorum*. Ioan. c. 19. 19. *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*. Itaque cùm omnes Euangelistæ tituli sententiam expresserint, nemo tamen eorum videtur omnia tituli verba posuisse. Ex omnib⁹ autem hæc fuisse verba colligere nobis licet, *Hic est Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*. Iussu Pilati eum titulum Christo impositum fuisse Ioannes docet, siue recepto posuerit more, quod iudicis, qui reum damnauerat, esset damnationis causam posito super caput

B dānati titulo exponere, siue priuato in solo Christo consilio id fecerit, cùm aliis, qui cruci affigebantur, non soleret titulus poni, vt quia Christi causa iustissima erat, immeritoque damnatus fuerat, publico illo elogio purgaret sese, vt meritò Christum damnasse videretur, quod regnum contra Cæsaris fidem affectasset. Quocumque suo consilio Pilatus id fecerit, diuino impulsum consilio fecisse ex Ioanne 19. 21. 22. manifestum est, vt iudex etiam ipse, qui Christum damnauerat, illo ipso titulo, quo meritò damnasse declarare voluit, immerito damnasse declararet, & Christum verum Iudæorum Regem, id est, Messiam esse testaretur. Nam cum Iudæi, qui

C titulum legerant, Pilatum rogauissent, ne scriberet, *Hic est Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*, sed, *Hic est Iesus Nazarenus*, qui se Regem Iudæorum fecit, respondit, *Quod scripsi, scripsi*, id est, quod à me scriptum est, mutare non possum, quasi diuina teneretur manu, qua prius, vt ea verba scriberet, impulsus fuerat. Non dubito, quin Pilatus his verbis, *Hic est Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*, nihil aliud significare voluerit, quàm, quod scribi Iudæi postulabant, *Hic est Iesus Nazarenus*, qui se Iudæorum Regem fecit. Sed diuina effecit prouidentia, vt id illis diceret verbis, quibus Christus verus Rex Iudæorum es-

D se significaretur. Extorsit Deus ab inuito iudice veritatem.

38. *Tunc crucifixi sunt cum eo duo Latrones, vnus à dextris, & vnus à sinistris.*] Cur cum latronibus crucifixus fuerit, Marcus c. 15. 28. vnam reddit causam, vt Isaię impleretur prophetia c. 53. 12. *& cum iniquis reputatus est* Sed hęc causa Deum mouit, Pilatum verò non mouit, qui de implendis prophetiis homo prophanus non cogitabat. Itaque alia, quæ Pilatum impulerit, causa quærenda est. Puto eum iniquitatis suæ velamentum quærere voluisse: si enim solum Christum egisset in crucem, improbis Iudæorum precibus non iure id fecisse credi potuisset; cùm autem vnà cum aliis crucifixis, & quidem cum huiusmodi

E hominibus, quos nemo posset merito damnatos esse dubitare, fore existimauit, vt quemadmodum pœnæ, ita etiam culpæ similitudine Christus vnà cum latronibus damnatus esse videretur. Non dissimile verò est Iudęos etiam solicitasse, vt cum latronibus crucifigeretur, vt ignominiosior eius esset mors. Cur autem medius inter duos latrones Christus positus fuerit, & humano Iudæorum, & diuino consilio factum esse arbitror. Iudæorum quidem, vt ostenderent Christum facinorosorum hominum caput, & quasi ducem esse, propterea in medio

Cur Christus inter duos latrones crucifixus.

F crucifigendum curant, vt eo contumeliosi honoris genere Christi ignominiam magis augeant. Solent enim latronum duces cum sociis comprehensi & in medio eorum, & sublimiore loco suspendi. Diuino autem, vt vita in medio peccatorum poneretur, vt qui eam vellet, acciperet. Mysterium euentus de-

Digitized by Google

clarauit, ex duobus latronibus, inter quos crucifixus Christus erat, alter credidit, alter blasphemauit. Omnes ad se peccatores vocat, qui in medio omnium crucifixus est. *Et ego* (inquit) *si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.* Ioan. 12. 32. Traxit ad se omnia non effectu, sed voluntate: nam vtrumque latronem, quasi vnum dextera, alterum sinistra manu prehendens trahere ad se voluit, sed vnum traxit, alterum non traxit, quia duci se vnus passus est; alter non est. Inuenit & Tertullianus aliud in hoc loco mysterium, *Semper* (inquit) *Christus inter duos latrones crucifigitur*, Christum Ecclesiam, & Christi doctrinam appellans, quemadmodum Christus ipse aliquando vocat, *Saule, Saule, quid me persequeris?* Act. 9. 4. cùm non Christum Saulus, quem extinctum credebat, sed eius Ecclesiam, doctrinamque persequeretur. Sic plerumque accidere videmus quemadmodum Tertullianus ait, vt inter duos contrarios hæreticos Ecclesia crucifigatur. Docebant Ebionitę Christum solùm fuisse Deum: hominis vero solam speciem habuisse. Ecclesia in medio est, & vtrumque coniungit, Christum, & verũ Deũ & verũ hominem esse docens. Docebant Sabelliani Patrem, Filium, & Spiritum sanctum non vnam solùm naturam, sed vnam etiam esse personam; docebant Ariani Patrem, Filium, Spiritum sanctum, non tres tantùm personas, sed tres etiam esse naturas; in medio Ecclesia est, vnam naturam, tres personas esse docens. Docebant Nestoriani in Christo non duas tantùm naturas, sed personas etiam esse duas. Docebãt Eutychiani & vnam esse personam, & naturam vnam; in medio Ecclesia est, quæ vnam personam, in duas naturas esse docet. Docebant Manichæi, hodieque Lutherani, & Caluiniani docent, nullam in homine esse arbitrij libertatem, omnia aut natura, aut diuina effici gratia; docebant Pelagiani tam forte, tam robustum in nobis esse liberum arbitrium, vt gratia Dei non egeamus, Ecclesia in medio est, docetque & liberum in nobis arbitrium esse, & diuina tamen indigere gratia.

Ecclesia doctrina inter duos errores media.

39. *Prætereuntes autem blasphemabant.*] Prætereuntes dixit pro omnibus, qui præteribant, vt doceret non ab vno, vel à paucis, sed ab omnibus vulgo iactata in crucifixũ Christũ fuisse conuicia.

Motio capitis in scriptura.

Mouentes capita sua.] Inter Iudæos mouere caput aliquando commiserationis, aut admirationis cũ commiseratione coniunctæ, aliquando vero irrisionis signum erat. Commiserationis apud Iob ca. 16. 4. *Consolarer & ego vos sermonibus, & mouerem caput meum super vos,* & c. 42. 11. *venerunt autem ad eum omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti, qui nouerant eum prius, & comederunt cum eo panem in domo eius, & mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum,* id est fleuerunt cum flente, vt admonet D. Paulus & Ecclesiastici 12. 18. 19. *In oculis suis lachrymatur inimicus, & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas, caput suũ mouebit & plaudet manu,* id est, dolore se, & miseratione commoueri simulabit, & Ieremię 18. 16. *Vt fieret terra eorum in desolationem, & in sibilum sempiternum. Omnis, qui præterierit per eam, & obstupescet, mouebit caput suum.* Irrisionis verò 4. Reg. 19. 21. Isaiæ 37. 22. *spreuit te, & subsannauit te virgo filia Sion, post te caput mouit filia Ierusalem,* id est, irrisit te, & vt Galli dicunt *Il s'a fait la nique,* & Dauid Psal. 21. 8. hanc ipsam Iudæorum aduersus Christum motionem capitis longè præmonstrans. *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, & mouerunt caput.* Totus enim ille Psalmus de Christo patiente intelligendus est, vt Christus ipse indicat ver. 46. eius exordium vsurpans, & Psalm. 108. 25. *Et ego factus sum opprobrium illis, viderunt me, & mouerunt capita sua,* id est innicientes in me oculos deriserunt. Et Ecclesiast. 13. 8. *In nouissimo deridebit te, & postea videns derelinquet te, & caput suum mouebit ad te,* id est contra te & Thren. 2. 15. *Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilauerunt, & mouerunt caput suum super filiam Ierusalem.*

42. *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce.*] Non erat regis de cruce descendere, qui nihilo robustior, nihilo faciendis miraculis insignior cæteris hominibus sit necesse est, sed accommodatè ad rem de qua agebatur, hæc verba intelligenda sunt. Eum enim regem intelligebant, qui Messias esset, & filius Dei, qualem se Christus professus fuerat vt apparet ex Marco c. 15. 32. *Christus Rex Israel descendat nunc de cruce,* & ex Luca cap. 23. 35. *Alios saluos fecit, se saluum faciat, si hic est Christus Dei electus.*

43. *Confidit in Deo, liberet eum, si vult.*] Ostendunt sacerdotes cęcitatem suam, quod contra seipsos scripturam proferant, nam hæc verba, quibus, vt Christo conuiciarentur, vsi sunt, apud Dauidem Psal. 21. 9. quem totum de Christo scriptum esse diximus, impiorum hominum sunt, qui non diuinam solùm prouidentiam, sed Deum etiam ipsum de medio tollebant, iustũque, & Dei colentem Dauidem irridebant, quod in aduersis rebus Deo cõfideret; *Confidit*, inquiunt, *in Deo, liberet eum, quoniã vult eum,* id est, quoniam amauit eum scilicet, Deũ, quasi dicant, liberet ipsum Deus, quem amauit. Itaque eodem modo intelligendum est quod concise hoc loco dicitur, *liberet eum si vult*, id est, si eum amat. Hebraismus enim est חפץ velle, id est amare, in Græcis codicibus magis expressa sententia est. ῥυσάσθω νῦν αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτὸν liberet nunc eũ, si vult eum, id est si amat eum, eodem Hebraismo seruato, nam θέλει αὐτὸν, Græci non dicunt. Efficiunt etiam imprudentes sacerdotes, dum irridere Christum volunt, vt sua ipsorum irrisione verum Christum eum esse probent, dum Dauidis de illo prædictam prophetiam implent; nam etsi de seipso ea verba Dauid scripserat, quasi sibi ab aduersariis suis dicerentur, minime tamen dubium est quin sua persona, quod Christo euenturum esset, significauerit.

44. *Id ipsum autem.*] Id est eadem verba, aut aliis verbis eadem conuicia. *si tu es Christus saluum fac temetipsum, & nos,* vt Lucas 23. 39. explicauit.

Et latrones qui crucifixi erant cum eo.] Eodem numero, & iisdem verbis Marcus scribit, Lucas verò vnum tantùm latronem hæc conuitia in Christum iactasse, dicit. Multi itaq; antiqui, magniq; auctores putauerunt initio quidem vtrũque latronem huiusmodi conuicia Christo dixisse, postea vero alterum & miraculis, quę patiente Christo fiebant, & singulari eius patientia, & mansuetudine animaduersis in Christum credidisse, & latronem alterũ, conuiciari pergentem reprehendisse. Origenes, Athan. ser. contra omnes hæreses, Hilarius, Chrysost. Theoph. & Euthym. hoc loco, & Iuuencus in Poematio, quod & Ambrosius, & Hieron. & Beda probabile esse putant. Probabilior tamen aliorum sententia est, vnum tantum fuisse latronem, qui conuiciis in Christum vsus fuerit, vt Cyprian serm. de pass. Domini, Cyril. Ierosol. Catech. communi 13. August. lib. 3. de cons. Euang. cap. 16. Ambros. in com. in Lucam, Hieron. in comm. in hunc locum, Leo serm. 2. de passione, Greg. lib. 27. in Iob cap. 16. existimant. Quomodo autem Matthæus, & Marcus plurali numero latrones blasphemasse dicant, haud difficile. Hieronym. Aug. & Amb. interpretantur esse

Lib. 4. hist. Euang.

tantur esse

Digitized by Google

Syllepsis in scriptura notanda.

tantur esse syllepsim, qua de vno plurali numero loqui solemus: quod Ambr. & August. multis scripturarum probant exemplis Psalm. 2.2. *Adstiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius*, tum vnus tantum rex Herodes, vt Petrus Act. 4. 26. 27. interpretatur, aduersus Christum conuenerit. Et ad Hebr. 11.33.34. *Per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis*, cùm solus Daniel ora leonum obturauerit, & vers. 37. *lapidati*, inquit, *sunt, secti sunt, tentati sunt in occisione gladij mortui sunt, circumierunt in melotis, in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti*, cum solus Isaias sectus fuerit. Obseruauit Euthym. eo consilio Euangelistas narrauisse etiam latrones conuicia in Christum iactasse, vt quę quantasque contumelias passus fuisset, melius intelligeremus, cùm non solùm principes sacerdotum, & cæteri, qui eum in eum vsque locum adduxerant; sed latrones etiam, qui eiusdem pœnæ socii erant, quique, vt erga se, ita erga illum commiseratione commoueri debuerant, conuitiis eum affecerint. Iudæos eos fuisse latrones vero simile est, & ex alterius confessione, qui tanquam Christum a Iudæis expectatum etiam in cruce pendentem excepit, & ex alterius conuicio, quod Iudæorum more, eadémque incredulitate ingerit. Scribit Lucas 23. 40. respondisse alterum latronem, & eum qui blasphemabat reprehendisse, *Neque tu*, inquit, *times Deum*, οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεὸν quæ pauca verba variè inter se iuncta varias possunt interpretationes admittere. Primam, si sic iungantur, nec times Deum, vt illud, *nec*, referatur ad times, id est, non solùm non amas & reuereris Deum, sed ne times quidem, quemadmodum recentiores quidam interpretes exponunt, quorum sententiæ minimè subscribo, quia non dubito, quin bonus ille & fidelis latro peruersum illum latronem cum Iudæis voluerit comparare, quæ comparatio in illa dictione *nec* obscure delitescit, quasi dicat, non solum isti, quæ pœna carent, sed nec tu, qui in eadem es pœna, Deum times. Secundam si sic, nec Deum tu times, vt sit sensus, non solùm homines, sed nec Deum quidem times, vt alii nonnulli explicant, quorum sententiam idcirco non probo, quia nec ingeniosa, neque ad rem accommodata est. Nullam enim hoc loco emphasim habebat, vt fidelis latro diceret, non solùm homines, sed ne Deum quidem times. Itaque dubium mihi non est, quin ad hunc modum coniungenda sint verba, *neque tu times Deum*, etiamsi Græcè transposita sint οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, quod rectè noster interpres intelligens transpositis verbis traiectionem illam paulò obscuriorem dissoluit. Sensus ergo est, non solùm isti, qui cùm nihil pœnæ patiantur, nulla pœnarum istius hominis miseratione commouentur, quin potius metus Dei obliti, contumelias in eum iaciunt, sed ne tu quidem qui cùm eadem afficiaris pœna, non conuitiari, sed miserari debuisti, *Deum times*, sed eius potius, sicut cæteri, timoris oblitus afflicto afflictionem addis. Hoc est *neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es*, aut *quod in eadem damnatione es*, vt noster vertit interpres, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ, quæ verba obscura etiam sunt. Quibusdam nouis interpretibus valde noua quædam placuit interpretatio, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ id est, quia in ipsa damnatione es, quasi dicat, cum animam iam agas, & in supremo supplicio verseris, Deum non times. Quam interpretationem verba Græca pati non possunt: non enim

A dixisset Euangelista ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ, sed ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ κρίματι εἶ; sic enim Græci loquuntur. Significant ergo Græca verba non ipsam damnationem, sed eandem damnationem. Cæterum, quia eadem damnatio non nisi per comparationem dicitur, alia ex hoc verbo difficultas existit, cum qua damnatione, id est, cum qua pœna (pœnam enim damnationem, aut Græce est, κρίμα iudicium appellari manifestum est) latronis damnatio comparetur. Quidam cum Iudæorum damnatione comparari putant, tanquam sensus sit, *neque tu times Deum* magis quàm isti Iudæi, cum eadem, qua illi pœna propter contumelias in Christum iactatas dignus sis. Quæ explicatio nostra, quam paulo ante exposuimus opinione videtur confirmari, diximus enim latronem verbis illis, *neque tu*, cum Iudæis collatum fuisse. Alii comparationem cum alterius latro-

B nis pœna fieri existimant, quasi dicat, cum eadem quæ ego patiaris, tamen non magis, quàm cæteri Deum times. Hanc interpretationem ideo reiicio, quia abs re est. Credo ergo inter latronis, & Christi pœnam fieri comparationem, vt sensus sit, cum in eadem, qua Christus, pœna verseris, & quod plus est, tu quidem merito, ille vero immerito, tamen neque pœnæ societas, nec eius te mouet innocentia, vt eius miserearis: Hic enim sensus rectè in hunc locum cadit 41. *& nos quidem iuste, hic vero nihil mali*

C *gessit.* Præcedentis sententiæ correctio est. Dixerat alterum latronem in eadem, in qua Christum pœna esse, videri poterat in eadem etiam culpa Christum esse significare, corrigit exponendo sententiam, *& nos quidem iuste, hic autem nihil mali gessit.* Prudenter se cum altero latrone connumerat, vt modestior, & melior sit reprehensio, nec n. videri poterat alterum nimis acerbè, aspereque reprehendere qui sese vnà cum illo reprehendebat, *nihil mali gessit*, οὐδὲν ἄτοπον. Non placet mihi noua versio quorumdã, qui ἄτοπον insolens transferunt. Nam etsi id Græcum verbum aliquando significat, tamen hoc loco aliud significet necesse est: quia insolens dicitur quicquid nouum, & inusitatum est quamuis malum non sit, & manifestum est hoc loco non pro re inusitata, sed pro mala verbũ ἄτοπον positum esse, cùm latro dicere

D voluerit Christum omni vacare culpa. Melius per periphrasim eius dictionis vis explicari potuit οὐδὲν ἄτοπον, nihil quod virum bonum non deceat, quibus verbis indicare latro ille voluit non solùm nullum magnum scelus, sed nullum etiam vel leuissimum peccatum in Christo esse. Nihil enim vlla reprehensione dignum egisse hoc est ἄτοπον. 42. *& dicebat ad Iesum Domine memento mei, cùm veneris in regnum tuum* ἐν τῇ βασιλείᾳ σου in regno tuo. Itaque non est sensus, cum veneris ad regnandum, sed cum veneris iam regnans: cum veneris non ad acquirendum regnum, sed regno iam acquisito, quemadmodum venturus ad iudicium est. Breuis, sed plena sententiæ confessio. Paucis enim verbis, & Re-

E gem, & Deum Christum confitetur, Regem, cùm dicit, *cum veneris in regnum tuum*: Deum, cùm dominum vocat, & eum ita Regem facit, vt condonare peccata possit. *Memento*, inquit, *mei*. Et hic eum resurrecturum indicat; nec enim rogasset, quem animam exhalantem videbat, vt sui, cùm in regnum suum venisset, memor esset, nisi & resurrecturum, & post resurrectionẽ regnaturum credidisset, Quæ

F confessio cum ipsa per se admirabilissima est, tum consideratis temporis loci, & personarum circumstantiis admirabilior, vt Chrysost. hom. 2. de cruce & Latrone, & Leo ser. 2. de passione adnotauerunt: *Quæ*, inquit Leo, *istam fidem exhortatio persuasit? Quæ*

Digitized by Google

doctrina imbuit? Quis prædicator accendit? non viderat prius acta miracula, cessauerat tunc languentium curatio, cæcorum illuminatio, viuificatio mortuorum, ea ipsa, quæ mox erant gerenda, non aderant, & tamen Dominum confitetur, & Regem quem videt supplicij sui esse consortem: memento mei. Modesta postulatio; nec enim petit, vt se participem regni sui faciat, aut vt aliquem honoratiorem in eo, quam cæteris, locum tribuat, non vt ad dexteram, vel ad sinistram eius sedeat, quemadmodum vxor Zebedæi pro filiis suis postulauerat cap 20.21. sed tantùm dicit, *memento mei*, quasi dicat, ne me excludas, ne habeas peccatorum meorum rationem, sed pro tua misericordia, & benignitate vel ad vltimum me locum admitte. Rectè ex hoc loco D. Augustin. lib. 6. contra Iulianum cap. 5. purgatorium probauit; videbat enim latro se paulo post moriturum esse, & orauit tamen Christum, vt sui post mortem memor esset, id est, peccata sibi condonaret: credebat ergo Iudæorum instructus religione etiam post mortem peccata remitti, quod alibi, quàm in purgatorio fieri non potest 43. *Et dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Tria hunc locum verba difficilem reddunt, *Hodie, in paradiso, mecum.* Aduerbium *hodie*, quidam, cùm sententiam intelligere non possent, ad præterita retulerunt, quasi dicat Christus, Amen dico tibi hodie, non hodie mecum eris in paradiso, quemadmodum Theophylactus recitat. At insipida, & eneruis sententia esset; quam enim emphasim habuisset? Amen dico tibi hodie, potius vtique dixisset, Amen dico tibi nunc. Alij, meo quidem iudicio etiam, absurdiùs, illud hodie ad extremum iudicium extendunt tamquam dixerit Christus *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*, id est post resurrectionem, & vltimum iudicium. In qua tamen sententia nonnulli minime mali Auctores fuisse videntur ex his qui sanctorum animas ante supremum iudicium beatas fore non crediderunt, quorum magnus numerus fuit. Hoc si dicere Christus voluisset, non bene latronis respondisset precibus. Nam etsi tantum illi, quantum petiuerat, concessisset, vt tunc cum in suum regnum veniret sui memor esset, tamen perspicuum est ex Christi oratione plus eum latroni, quam petiuerat, concedere voluisse. Petiuerat latro *memento mei*, id est, dimitte mihi peccata mea: respondet Christus, *mecum eris in paradiso*, id est non solum tibi peccata remittam, sed optimo te loco collocabo, hoc est in paradisum inducam, idque mecum, quasi dicat iuxta me, vbi ego ero, vt alio loco dicit *vt vbi ego sum, illic & minister meus sit* Ioannis 12.26. Petiuerat latro non vt statim, sed vt cùm in suum regnū veniret, recordaretur sui, respondet Christus, *hodie mecum eris in paradiso*, non tam longe differam preces tuas, quod post multa sæcula tibi dari postulas, hodie donabo. Illud ergo, *hodie*, illi latronis verbo, *cum veneris in regnum tuum* respondet. Quod miror interpretes non obseruasse. Solus Augustinus in libro contra Felicianum c. 15. videtur animaduertisse. Hoc ergo est *hodie*. *In paradiso* autem diuersissimis sententiis & veteres, & recentiores Auctores interpretātur. Alij in paradiso, id est, in cœlo, vt Cyrillus Ierosolymitanus Catech. communi. 13. Gregor. Nyssenus sermo. de Resurrectione Domini. Chrysostomus homilia secunda de cruce, & latrone, D. Augustinus tractatu in Ioan. 111. Si roges, quomodo eo die latro in cœlo cum Christo esse potuerit, cum Christus non nisi post quadraginta dies in cœlum ascenderit, respondent partim nonnulli horum Auctorum, partim ii, qui eorum complectuntur opinionem, Christum quatenus Deus est, vbique esse, ideoque & in cœlo eo die fuisse. Magnorum licet Auctorum sententia sit, probari mihi non potest, quia oculis ipsis cernere mihi videor, voluisse Christum significare non solùm latronem, sed se etiā ipsum eo die in eo paradiso futurum fuisse, vbi tunc, cùm hæc dicebat non esset. Est enim in hac sententia tacita quædam personarum similitudo, & locorum antithesis, quasi dicat, sicut nunc mecum in eadem pœna es, ita mecum hodie in eodem eris paradiso. Alij exponunt *in paradiso*, id est, in loco Adæ, vbi terrestris fuit paradisus, vt Theoph. & Euthym. Sed hi Auctores solam paradisi vocem sequuti Christum post mortem vnà cum latrone id Mesopotamiam sine causa deducunt, aut vbicunque tandem paradisus ille fuit. Quid acturus eo Christus se post mortem contulisset? aut quid latroni dedisset beneficij, quod eo in loco posuisset, vt nihil esset nunc percepturus voluptatis, paradiso iam deserto, atque vastato? Sunt qui putent nullū certum designari locum, sed paradisum appellari, vbicunque Christus sit, & vndecumque Deus videatur: quia ergo anima latronis Christum sequutura erat, Deumque eo die visura, in paradiso cum eo futura esse dicitur. Multi recentiores interpretes magno fauore hanc sententiam prosequuntur, eiusque Auctores Augustinum, & Bedam citant, quam vere ipsi viderint. Interpretationem certe cuiuscumque Auctoris sit, approbare non possum, & quia Christus de eo, vt diximus, loquebatur paradiso, vbi tunc ipse non erat. Si autem paradisus nihil aliud est, quàm locus, vnde videtur Deus, cùm in cruce penderet, in paradiso erat, Deum enim videbat, & vt omnes Theologi consentiunt, nunquam beatus esse desiit. Valde me iudicium meum fallit, nisi paradisus hoc loco Abrahæ sinus appelletur, vbi viri sancti, interim cœli aditus patefieret, detinebantur: ille enim locus pro paradiso, & requietis loco habebatur. In eum enim, tamquam in locum voluptatis, aut certe quietis mortuus Lazarus ab angelis deportatus esse dicitur Luc. 16.22. Ergo quia in eum locum eodem die Christus descensurus erat, vt sese sanctis illis patribus ostenderet, & spiritibus, qui ibi detinebantur Euangelium prædicaret, vt Petrus 1. epist. c. 3. 19. docet, & vt inde rediens captiuam duceret captiuitatem, vt Ephes. 4. 8. D. Paulus interpretatur: ad eum locum latroni promittit se eum eadem die deducturum. Minus mihi hæc sententia placeret, si mea tantùm esset. Nunc vero aut vehementer fallor, aut in eadem sententia multi fuerunt Auctores, Iustinus quæst. 76. ad orthodoxos, Athanas. in epistola ad Epictetum, Aug. lib. 2. de Gen. ad literam c. 34. Prudentius in hymno in exequiis defunctorum,

Sed dum resolubile corpus
Reuocas Deus atque reformas,
Quanam regione iubebis
Animam requiescere puram?
Gremio senis addita sancti
Recubabit, vt est Eleazar,
Quem floribus vndique septum
Diues procul aspicit ardens.
Sequimur tua dicta redemptor,
Quibus atra morte triumphans,
Tua per vestigia mandas
Socium crucis ire latronem.

Hinc perspicuum est, quomodo tertium illud verbum *Mecum* intelligendum sit, id est, vbi ego etiam ero, quo ego iturus sum. Rideo cùm in hunc locum commentarios hæreticorum lego. Hinc inquiunt, colligitur non

Purgatoriū cōfirmatur.

Sinus Abrahæ.

Purgatoriū cōtra hæreticos defenditur.

Digitized by Google

esse purgatorium, & numquam culpam sine pœnæ remissione remitti, cùm latroni vtraque simul remissa fuerit, nec post mortem ad purgatorium relegatus, sed ad paradisum deductus sit. Scilicet tam stupidi sunt, vt ex vno exemplo generalem legem colligant. Latroni non fuit purgatorium, ergo nemini est; latroni remissa culpa, & pœna remissa est; nemini ergo cùm culpa remittitur, pœna retinetur. Isto sane modo neque paradisus, neque infernus esset. Nam non dico alteri latroni, qui cum hoc crucifixus erat, sed infinitis etiam hominibus, qui damnati sunt, paradisus non est; an colligemus, nemini ergo est? Non solum huic latroni, de quo agimus, sed etiam Apostolis, multisque aliis beatis infernus non est; nemini ergo est? Vtinam eorum vera esset sententia: infinitis enim, quibus à Deo punimur, malis careremus. Quis negat morbos, miserias huius vitæ, mortem ipsam originalis peccati pœnā esse? Atqui remissa originalis peccati culpa, pœnæ istæ retinentur. Quis ignorat Dauidi adulterij culpa remissa, retentam fuisse aliquā pœnam? 2. Reg. 12. 13. 14. *Dixitque Nathan ad Dauid: Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris, veruntamen quoniam blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter verbum hoc filius, qui natus est tibi, morte morietur.* Ad hunc locum pertinent quæ scribit Ioan c. 19. 25. 26. 27. *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene*, de quibus versu 56. dicemus. *Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus:* Mulierem, vt opinor, non matrem appellat, vt desertam & viduam significet: cùm autem dicit, *ecce filius tuus*, non commendat illi discipulum, sed ipsam discipulo, quasi dicat, non omnino te desertam derelinquo: iste discipulus meas erga te implebit vices, teque consolabitur, tuebitur, & egentem alet. *Deinde dicit discipulo, ecce mater tua*, contrario sensu propter personarum differentiam hæc verba intelligenda sunt. Nunc enim non discipulum matri, sed matrem discipulo commendat, quasi dicat, hanc deinceps loco habebis matris, eam coles, eam solabere, eam defendes, eam ales.

Remissa culpa sæpe remanet pœna.

45. *A sexta autem hora.* Existit hoc loco difficilis quæstio de hora, qua Christus crucifixus fuit. Nam Marcus cap. 15. 25. hora tertia, crucifixum fuisse dicit. *Erat, inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum*, vnde colligunt quidam cum tenebræ factæ sunt per tres iam horas Christum in cruce pependisse, nec enim, quod Marcus scribit, Matthæo contrarium est, qui quamuis non exponat, qua hora Christus crucifixus fuerit, cùm tamen dicit hora sexta post vestimentorum distributionem, post Iudæorum in Christum iam crucifixum blasphemias, post Christi, & latronis colloquium factas fuisse tenebras, non obscurè indicat eum, ante horam sextam fuisse crucifixum, repugnare autem Marco Ioannes videtur, qui hora circiter sexta Christum a Pilato damnatum dicit cap. 19. 14. *Erat, inquit, parasceue Paschæ, hora quasi sexta.* Itaque non solum tertia, vt ait Marcus, sed ne sexta quidem hora, qua Matth. tenebras eo iam crucifixo factas fuisse dicit, crucifigi potuit, cùm tam multa inter damnationem, & crucem facta fuerint. Ductus à militibus in prætorium Christus flagellatus, coronatus spinis, indutus purpura, multis modis illusus, deinde ad locum Caluariæ lente, vt homo tātopere fatigatus, & crucem portans progredi poterat, ductus est, quæ omnia vix vna integra hora fieri potuerunt. Hūc nodum duob. modis soluit Aug. tract. in Ioa. 116. & li. 3. de consen. Euan. ca. 13. Primū, hora

De hora qua Christus crucifixus est.

A tertia, vt ait Marcus Christū non militū manibus, sed Iudæorū linguis fuisse crucifixū: tertia n hora Iudæos apud Pilatū clamauisse, *Crucifige, Crucifige.* Non potest meo iudicio hæc interpretatio cum Euangelistarū verbis cohærere; Marcum enim non de illa metaphorica linguarum, sed de vera Christi crucifixione loqui ex eo manifestum est, quod continenter dicat eum crucifixum, & eius vestimenta diuisa. Deinde quia iam antè dixerat ver. 14. clamasse coram Pilato Iudæos, *Crucifige eum.* Quid illi nunc in mentem venisset, vt iterum diceret Christū Iudæorum linguis crucifixum? Denique ex Matthæo, & Marco, & Luca perspicuum est, Christum ante horam sextam fuisse crucifixum, quia omnes hi tres Euangelistæ scribunt eo iam crucifixo factas fuisse tenebras. Itaque non potuit hora sexta crucifigi,

B multo etiam minus à Pilato condemnari. Quare si alteruter Euangelista Marcus aut Ioannes interpretandus est, potius interpretandus est Ioannes, cuius sententia minus videtur posse cum cæterorum Euangelistarum sententia conuenire. Altera D. Augustini solutio est, Christum hora sexta non diei sed noctis, vt ait Ioannes, condemnatum fuisse: hora vero tertia non noctis sed diei, vt ait Marcus fuisse crucifixum; nec enim dixisse Ioannem hora sexta diei, aut absolutè hora sexta, sed cum adiectione hora sexta Parasceues, *Erat*, inquit, *Parasceue Pas-*

C *chæ hora quasi sexta.* Parasceue autem erat non solùm dies, sed etiam nox, aut vt D. putat August. nox potius quàm dies. Hęc interpretatio vel ipsi August. minus, quàm altera probabilis visa est: & vero facilius etiam, quàm altera, refutari potest. Docuimus supra, & ex Luca c. 22. 66. certum est prius diem illuxisse quàm Christus ad Pilatum duceretur: ergo etiam si simulatque coram Pilato stetit, damnatus fuisset, non potuisset hora noctis sexta damnari. Adde quod multa ante damnationem, postquam ad Pilatum ductus est, intercesserunt; multis Pilatus tergiuersationibus conatus est Christum absoluere: examinauit eum diligenter, an ipse rex Iudæorùm esset: misit ad Herodem, remisit Herodes: fla-

D gellis remissum cæcidit. Sunt qui coniecturam faciant apud Marcum scriptorum culpa vitiatum esse numerum, & pro ἕκτης sexta, scriptum esse τρίτης tertia; facilem enim, & lubricam per notas, quibus apud Græcos numeri scribi solent, erroris viam fuisse. Scribunt sex hac nota ς tria, vero hac γ facile fuit propter notarum similitudinem vnam pro altera ponere. Nimis audax semper mihi hæc coniectura visa est, & quia non alio nititur argumento, quam quod, qui ea vtuntur, non possint huius loci difficultatem explicare, & non debemus, vt scripturam interpretemur, corrumpere. Deinde, quia

E vt vera coniectura esset, locus tamen non explicaretur. Fingamus enim dicere Marcum hora sexta crucifixum fuisse Christum, quomodo hora sexta crucifigi potuit, cùm Ioannes dicat hora sexta fuisse condemnatum, & inter condemnationem, & crucifixionem necesse sit vna, vt minimum hora intercesserit? Quomodo Matthæus, & Lucas ipse etiam Marcus scribunt hora sexta, cùm multo ante crucifixus fuisset Christus, tenebras fuisse factas? Adde quod ipse Marcus postea ver. 33. scribat γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης *facta autem hora sexta*, cum ante dixisset hora tertia crucifixum, horam sextam illi

F horæ qua crucifixus fuerat opponens: hanc enim vim habet participium illud γενομένης *facta*, quasi prius facta non esset, & aduersatiua particula δὲ *autem* per quam eam horam illi, qua dixerat Christū fuisse crucifixum, opponit. Itaque si quis Euangelistæ

Digitized by Google

locus corrigendus esset. Ioannis potius locus, vt non
nulli etiam putant, corrigendus videtur, vt pro ho-
ra sexta apud illum tertiam legamus. Sed & hoc est
scripturam non corrigere, sed vitiare, & eadem ma-
nebit quæstio, quomodo potuerit Christus hora
tertia damnari, cùm dicat Marcus hora tertia fuis-
se crucifixum, cùm vna, vt minimum hora post
damnationem crucifixus fuerit necesse sit. Res erat
facilis, & ab ipso etiam Lyrano iam explicata, nisi
multi interpretes, dum nimis diligentes, & subtiles
esse volunt difficilem reddidissent. Diximus c. 20 3.
Hebræos diem in 12. horas, quas Astronomi vsuales,
& inæquales vocant, distribuisse, duodecim rursus
horas in quatuor partes, sicut & horas noctis diuide-
bant, quod nisi quatuor illę noctis partes proprium
habebant nomen militare, vt φυλακαὶ custodiæ, aut
vigiliæ dicerentur, quia milites, qui excubijs noctu
agebant, ternas singuli horas vigilabant. Quatuor
autem partes diei, quarum singulæ tribus consta-
bant horis, quia proprio carebât nomine, à fine præ-
cedentis partis diei, nomen accipiebant. Itaque to-
tum trium horarum spatium, quod inter solis ortũ,
& horam diei tertiam interiectum erat, ab hora ter-
tia, quæ vltima erat, hora tertia vocabatur, si quis
propriè, vereque loqueretur. Obtinuit autem apud
eos, vt apparet, cõsuetudo, quod videmus apud nos
etiam obtinuisse, vt horæ sequentes ex præcedenti-
bus nomen acciperent, sicut nos, postquam meridia-
næ horæ signum datũ est, vsque ad horam primam,
aut certe vsque ad maiorem horæ partem meridia-
nam horam appellamus, cùm proprie non meridia-
na, sed prima pomeridiana sit; nam meridiana ea est,
quæ ab vndecima inchoatur, & duodecima finitur.
Itaque aliquando dicimus de spatio loquẽtes, quod
inter vndecimam est, esse horam vndecimam, ali-
quãdo esse duodecimam, nunc à principio, nunc à fi-
ne nomen accipientes. Eadem prorsus cõsuetudine
Marcus, & Ioãnes loquuti sunt. Nam quia Christus,
& damnatus, & crucifixus fuit eo temporis spatio,
quod est inter finem horæ tertiæ, quod idem sextæ
initium erat, & finem sextæ, quod erat initiũ nonæ,
Ioan. ex fine spatium illud appellans vocauit horam
sextam, Marcus ex initio vocauit tertiam, sed quia
non est vero simile Ioannem sextam horam voca-
turum fuisse, nisi spatium illud ad finem sextæ incli-
natum fuisset, sicut non solemus horam primam po-
meridianam appellare, nisi cum meridiana, & semis
transacta est, credendum est Christum post horam
decimã, & semis, si nostro more horas numeremus,
damnatum fuisse: respondebat enim hora tertia no-
næ nostræ, sexta duodecimæ, tertia & semis erat de-
cima & semis; eo ergo tempore damnatus est Chri-
stus: ideo Ioannes scribit hora, quasi sexta damna-
tum esse, post vnam circiter horam nostram, id est
hora vndecima & semis crucifixus est, quam Mar-
cus horam tertiam appellat, quia totum illud spa-
tium horarum ab hora tertia vsque ad sextam hora
tertia vocabatur. Itaque per dimidiatã horam cru-
cifixus iam fuerat Christus, cùm tenebræ factæ sũt,
qua dimidia horæ parte & vestimenta à militibus
distributa, & conuicia à Iudæis in Christum iactata,
& latroni paradisus promissus est. Vnde sequitur
veram non esse quorundam opinionem, qui do-
cent Christum per sex horas id est à nona matuti-
na vsque ad tertiam pomeridianam in cruce viuum
pependisse. Non potuit n. hac ratione, quam expo-
suimus, plus quatuor horis viuus in cruce pende-
re, cum post horam vndecimã crucifixus fuerit, ho-
ra nona, i. tertia pomeridiana, aut paulo post expira-
uerit, vt constat ex ver. 46. 50. Notarunt Origen. &

A Theoph. Christum ea hora crucifixum fuisse, qua
Adamus peccauerat, qui circa meridiem peccasse
traditur. Alij qua hora Adamus è paradiso eiectus
fuerat eadem Christum paradisi occlusam ianuam
moriendo reserasse, Beda, & Theoph. crucifixum
etiam dicit sexta hora Lucas 23.44. *Erat autem fere hora
sexta*, non quod non esset sexta, sed aut quòd satis
non esset certus, num hora sexta completa iam es-
set, aut certo noluerit affirmare. Adiecit *fere*, vt so-
lemus, cùm tempus describimus, & non magni re-
fert præcise temporis punctum notare. Horam n.
fuisse sextam, & Matth. hoc loco, & Marcus 15.33.
affirmant, *γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης*, *facta autem hora
sexta*. Exprimunt autem tres Euangelistæ sextam
B horam, id est, meridianam, quo maius miraculum
appareat, tunc cum maxime Sol medio cœli cursu
vigeret, tenebras fuisse factas; sicut Amos dixerat c.
8.9. *Occidet Sol in meridie*. Contraria enim videntur es-
se, ideoque magis mirabilia, Solem in meridie esse &
occidere. Eo etiam consilio, vt opinor, sextam horã
Euangelistæ notauerunt, ne quis tam illustre mira-
culum, & meridiana luce clarius obscurare conare-
tur, dicẽs non veras fuisse tenebras; sed quia aut ma-
tutinum, aut vespertinum erat tempus, alicuius grã-
dioris nubis obiectu visas fuisse tenebras, quæ veræ
tenebræ non erant.

Tenebræ factæ sunt.] Non arbitror tam densas,
tamque obscuras fuisse tenebras, quam media no-
cte neque Sole, neque Luna lucente esse solent, sed
quales obscurato plena eclipsi Sole fieri videmus.
C Nam neque Christi mater, & Ioannes discesserunt,
neque milites, & cæteri qui aderant, quos non Chri-
sti amor, vt discipulũ, & matrem, iuxta crucem reti-
nebat. Mirum enim profecto fuisset, si cum per tres
integras horas tam densas, quam noctis vidissent te-
nebras non discessissent. Qua ratione tenebræ illæ *Quomodo*
factæ fuerint, quia Euangelistæ non exponũt, certo *Solis eclip-*
scire non possumus: coniecturis quod vero simili- *sis in passio-*
mum videatur, consequi possumus. Nonnulli na- *ne Christi*
turalem Solis eclipsim fuisse dixerunt, vt miracu- *facta est.*
li magnitudinem eleuarent: homines scilicet Chri-
stianæ religionis inimici, vt Origenes, & Hieronym.
hoc loco referunt, à quibus facile est eorum impie-
tas, inscitiaque refutata. Erat Paschæ tempus, quod
D numquam, nisi in diem 15. Lunæ primi mensis inci-
debat, cum plenissima Luna est. Solis autẽ eclipsis,
quæ inæqualitate cursus naturalis astrorum fit, non
potest nisi noua fieri Luna. Tunc enim cum Sole cõ-
iungitur, & inter ipsum, & aspectum nostrum inter-
posita eius nobis lumẽ aufert. Alij per eclipsim qui-
dem Solis factas fuisse tenebras, non quidem natu-
ralem, sed supra naturam. Cum enim Luna à Sole
dimidia cœli parte distaret, vt solet, cùm plena est,
iubente Deo cessisse retro, & ad Solis locum rediis-
se, eumque obscurasse, quemadmodum petente
Ezechia rege Solem decem gradibus contrario
E cursu recurrisse legimus Isai. 38 8. Hęc sententia Au-
ctore Origene, & Dionysio Areopagita in epistola
ad Polycarp. vbi se, cum in Ægypto tunc esset, vna
cum Apollophane familiari suo eam eclipsim præ-
ter naturæ legem factam notauisse scribit, fere
apud omnes iam Catholicos obtinuit, & est ipsa
per se sine vllo etiam Auctore valde probabilis. Il-
lud tantùm videtur repugnare, quod, vt paulo post
dicturi sumus, tenebræ illæ non nisi in Iudæa factæ
sunt. Itaq; non potuerũt in Ægypto loco tam longe
dissito apparere, sed hanc ipsam obiectionem po-
stea dissoluemus. Alii tamẽ Auctores per radiorum
subtractionem Solem obscuratum fuisse putant,
quasi puderet eum tantum videre scelus, vt Hiero-

Digitized by Google

nymus interpretatur. Alij per nubium densarum oppositionem factas arbitrantur tenebras, quemadmodum in Ægypto olim per nebulas factas fuisse legimus, ita vt Ægyptij non viderent, Hebræi viderent, Exod. 10. 22. 23. Ita Origenes sentit, & vt videtur Chrysost hom. in Matth 89. & Theophyl. & Euthym. in comment. Quare factæ fuerint non est abs re quærere. Quidam ad significandam Iudæorum cæcitatem factas fuisse dicunt, vt Leo ser. 10. de Passione. *Sed his*, inquit, *vocibus vestris stultis, atque blasphemis reddunt omnia elementa responsum, & vnam in vos sententiam ferunt. Cælum, terra, sol, syderaque indignos vos suo ministerio protestantur, terribili motu, insolitoque defectu tenebras mundo vestræ cecitatis ostendunt.* Alij in tanti sceleris detestationem obscuratum fuisse solem, vt Hieronymus scribit, *Videtur* inquit, *mihi clarissimum lumen mundi, hoc est, luminare maius retraxisse radios suos, ne aut pendentem videret hominem, aut impij blasphemantes sua luce fruerentur.* Quam etiam rationem indicauit Leo. Alij ad significandum Christum iustitiæ solem occubuisse. *Occidet*, inquit Amos c 8. 9. *sol in meridie*, sic Cyrillus Hierosolym. Catechesi communi 13. Alij ad declarandam diuinam iram, vt nonnulli recentiores putant interpretes, quorum opinionem eo probabiliorem censeo, quod scripturarum phrasi consentanea sit. Solet enim scriptura diuinam in homines iram Solis obscuratione declarare, quod homines diuinam experti iram, atque seueritatem vsque adeo attoniti esse soleant, vt solem ipsum videre non videantur, sicut & vulgo, cùm magnam alicui pœnam comminamur, dicere solemus, efficiam, vt in meridie stellas videas, id est, vt nox tibi esse videatur, quia plenis lachrymarum oculis solem cernere non poteris. Sic Ierem. 15. 9. *Infirmata est, quæ peperit septem, defecit anima eius, occidit ei sol, cum adhuc esset dies, confusa est, & erubuit.* & Ezechiel 32. 7. 8. cùm Deus Pharaoni, Ægyptoque magnam calamitatem minaretur. *Operiam*, inquit, *cum extinctus fueris, cælos, & nigrescere faciam stellas eius, solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum, omnia luminaria cæli mœrere faciam super te, & dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus.* & Ioelis 2. 10. *A facie eius*, id est, propter iram eius, *contremuit terra, moti sunt cæli, sol, & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum*, & ver. 30. & 31. *Dabo prodigia in cælo, & in terra sanguinem, & ignem, & vaporem fumi, sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis*, & cap. 3, 14. 15. 16. *Populi in valle concisionis quia iuxta est dies Domini in valle concisionis, sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam, & mouebuntur cæli, & terra.* Illud etiam, quod paulo ante posuimus, Amos 8. 9, *Occidet sol in meridie*, de diuina ira dictum est. Alij ad expergefaciendos Iudæos obscuratum existimant fuisse solem, vt miraculi magnitudine commoti Christum agnoscerent, non improbo, sed tamē mihi ea potissimū de causa & tenebræ, & cætera miracula, quæ Christo moriente contigerunt, facta fuisse videntur, vt Christi testarentur diuinitatē. Nam vt supra me dixisse memini, ita Deus filium suum damnari, ita mori voluit, vt in ipsa damnatione, in ipsa crucis ignominia, in ipsa morte eius non solum innocentia, sed etiam diuinitas maxime eluceret, ne forte si absque miraculis mortuus fuisset, purus homo crederetur, eo etiam magis, quod cruci affixus finiret vitam, ne inde descenderet, clamantibus Iudæis, *Si filius Dei est, descendat de cruce, & credimus.*

Cur Christo patiente tenebræ factæ sint.

A Cruci ergo sapientissimo Dei consilio multa, magnáque miracula opponuntur, vt fides, quæ crucis ignominia infirmari poterat, miraculorum multitudine, magnitudinéque roboraretur. Alia in hunc locum superest quæstio, quàm latè tenebræ illæ diffusæ fuerint. Matthæus *super vniuersam terram* factas fuisse dicit, idémque Marcus 15. 33. & Lucas 23 44. aliis licèt verbis confirmant. itaque multi boni auctores, vt Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus toto terrarum orbe tenebras illas fusas fuisse putant, idque confirmant, quod in epistola ad Polycarpum Dionysius scribit se, in Ægypto cùm esset, eas vidisse. Magis Origenis probo sententiam, qui super solam Iudæam factas existimat, & quia propter solos Iudæos, eosque, vbi Euangelium Christus prædicauerat factæ sunt, vt eius
B diuinitas vt paulo ante diximus, doctrinaque confirmaretur, & quia vero simile non est neminem ex tam multis Græcorum, & Latinorum historicis rem tam mirabilem, tam vniuersam memoriæ proditurum fuisse, si toto terrarum orbe facta, cógnitaque fuisset. Addo ego, ne fieri quidē potuisse, vt per vniuersam terram, i. per totum penitus terrarum orbem hora sexta tenebræ fierent, cum in media orbis terrarum parte nox tūc fuerit, & in plerisque aliis partibus vbi dies erat, hora certe sexta, i. meridiana esse non potuerit, cùm diuersis in locis diuerso tempore meridies sit, & manifestum est
C Euāgelistas, non solum miraculum narrare voluisse, quòd tenebræ factæ fuerint, sed ita narrare voluisse, vt hora sexta, id est meridiana, cùm maius miraculum erat, factum fuisse declararent. In his ergo locis, vbi meridies non erat, miraculum illud factum non est. Quo ergo modo tres Euangelistæ, super vniuersam terram tenebras illas factas fuisse dicunt? Rectè Origenes respondet vniuersalem illam particulam *vniuersam*, aut *totam* accomodatè ad locum, de quo agebatur, intelligendam esse. Gerebatur res in Iudæa, *super vniuersam* ergò *terram*, id est, super vniuersam Iudæam tenebræ factæ sunt, sicut libro 3. Reg. c. 18 10. Abdias seruus regis Achab
D qui ad quærendum Eliam missus erat, inuento dicit, *Viuit Dominus Deus tuus, quia non est gens, aut regnum, quo non miserit Dominus meus te requirens:* cùm dubium non sit Achab non ad omnia regna, sed in omnes regni sui partes nuncios misisse. Lucæ 2. 1. *Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.* Non enim totus omnino orbis, cuius Dominus non erat, sed illæ orbis partes quibus Romanum imperium terminabatur, à Cæsare descriptæ sunt. Putat etiam Origenes in huiusmodi locutionibus aliquid hyperboles esse, quemadmodum, cùm vulgo dicimus,
E per totum mundum quæsiui te, id est multis in locis quæsiui te; vt nihil aliud Euangelistæ dicere voluerit, cùm tenebras per vniuersam terram factas fuisse dixerunt, quam tenebras longe lateque fuisse factas. Qua ergo ratione fieri potuit, vt in Ægypto Dionysius tenebras viderit: nec enim aut epistolæ illius auctoritatem, aut auctoris testimonium reiiciendum esse iudicamus. Opinor per integram lunæ oppositionem tenebras illas factas fuisse: ideoque in Iudæa, vbi plena erat eclipsis, magnas etiam fuisse tenebras, in aliis verò locis, vbi luna non totum occultabat solem, minores fuisse, prout alius
F magis, alius minus ab Hierosolyma distabat; ideoque in Ægypto Dionysium eclipsim videre potuisse, magnas vero illas tenebras, quæ in Iudæa fuerunt, non potuisse, quanquam ille magnas etiam tenebras vidisse se testatur; sed magnas, vt arbitror

Digitized by Google

vocat, cum aliis, quæ in Solis defectu fieri solent, comparando. At cur harum ipsarum tenebrarum quæ in Iudæa factæ sunt, nemo aut Græcus, aut Latinus scriptor meminit? immo verò meminit. Nam Origenes Phlegontem Ægyptiorum scriptorem citat, qui de ea eclipsi mentionem fecit.

46. *Et circa horam nonam.*] Quæ tertiæ nostræ pomeridianæ respondebat, vt superiore versu, & cap. 20. 3. exposuimus.

Clamauit Iesus voce magna.] *exclamauit*, vtraque enim ratione clamoris magnitudinem Marcus expressit, & addita verbo præpositione epitasin significante, & adhibito epitheto *voce magna*, hoc est, quod D. Paulus ad Hebræos 5. 6. scribit; *qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum facere a morte, cum clamore valido, & lachrymis offerens exauditus est pro sua reuerentia.* Quòd tam valida voce moribundus iam Christus exclamauerit, supra humanam naturam est. Solet enim non solum morientis, sed timentis etiam mortem vox in primis deficere. Christus qui etsi, quia homo erat, moriebatur, tamen quia Deus erat, supra hominem magna moriens voce clamare potuit. Cur fecerit, existimãdum non est causa, mysterioque vacare. Origenes putat ideo magna exclamasse voce, vt ostenderet magna in morte sua esse mysteria, non omninò improbabiliter, si rem totam in allegoriam nõ conuertisset: existimat enim magnam fuisse vocem, non quòd valida & sonora fuerit, sed quòd plena doctrinæ atque mysterii: omnem enim Christi vocem magnam esse. Euthym. magna Christum voce clamãdo existimat indicare voluisse verè se pati. At ea ratione potiùs ostẽdisset se non pati, cùm tam validus, tam integer esse videretur, vt tanta voce clamare posset. Potiùs ego credo idcirco magna voce clamasse, vt omnes qui aderant, Psalmi verba recognoscerent, & se eum esse intelligerent Christum, de quo ea scripta fuissent, *Eli, Eli lamma sabacthani?* Marcus 15. 34. *Eloi, Eloi*, eadem sententia paululum inflexo verbo, eodem tamen Hebraico. Vtroque enim modo Hebræi dicunt Deus meus, & *Eli*, & *Eloi*: vtro autem modo dixerit Christus, difficilis non est coniectura, cùm enim Psalmi 21. verba recitaret, credendum est non *Eloi*, aut *Eloai*, sed *Eli* dixisse, quemadmodum in Psal. scriptum est. Accedit, quod qui aderant, existimauerunt Eliam inuocare, quod non tam facile existimare potuissent, si dixisset *Eloi*, quam si dixit, *Eli lamma sabacthani* למה שבקתני Syriace dictum est, qua tunc lingua Iudæi loquebantur, Hebraice עזבתני. Dauidis quidem verba sunt querentis apud Deum, quod ab eo in reb. aduersis desertus videretur. Hoc est, quod statim sequitur, רחוק מישועתי דברי שאגתי *longeà salute mea verba rugitus mei*, id est, longe abest, vt querelæ apud te meæ vllam mihi salutem & liberationem afferant, quod Hebraici nominis similitudine Septuaginta interpretes verterunt μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου *longe à salute mea verba delictorum meorum*, id est, ego clamo pro salute mea, peccata verò mea contra meam salutem ad te clamant, ita vt ab ea longe absim. Cæterum quia totius Psalm. de Christo scriptus est, vt ex ver. 17. perspicitur. *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*, & rursus ex vers. 19. *diuiserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem*, quæ in alium, quàm in Christum conuenire non possunt, dubium non est, quin cùm Dauid hæc diceret, prospiceret ad Christum. Propterea ergo moriẽs Christus eius Psalmi exordiũ vsurpauit, vt doceret se eum esse Christum, de quo totus ille Psalm. loqueretur. Sed alia hinc oritur quæstio, quomodo Christus se à Deo derelictũ vere dicere potuerit. Occludendæ hoc loco aures sunt hæreticorum blasphemiæ, quorum magister Caluinus desperationis vocem hanc fuisse dicit, impiũ errorem impio etiã errore confirmans, oportuisse Christum in quem ira Dei hominib. debita effundebatur, omnes damnatorum experiri pœnas, inter quas vna est nullam sperare salutem. Nam Christum de salute sua desperasse, non solùm impium, sed horrendum etiam auditu est, & ipso Christi morientis facto refutatur. *In manus*, inquit, *tuas commendo spiritum meum* Luc. 23. 46. quo enim modo spiritum suũ in manus patris commendabat, à quo nullam salutem sperare cœperat? Neque verò necesse erat, neque potuit omnes damnatorum pœnas experiri, vt diuinam placaret iram, alioqui & blasphemare eum oportuisset, & cætera facere, quæ damnati faciunt, quæ etsi faciunt libenter, pœnæ tamẽ peccatorum sunt. Quin ne illud quidem fuit necessariũ vt Christus tam magnam subiret pœnam, quam multi pro Christo martyres subierunt. Non enim magnitudo pœnæ, quæ quantacũque fuisset, cum peccatorum nostrorum multitudine, magnitudineque conferri non poterat, sed conditio personæ placauit Deum. Quicquid enim Deus pateretur, tãtum erat, vt quãuis irato Deo satisfaceret. Facessat igitur ista blasphemia, satis blasphemiarum à Iudæis in cruce pendens Christus accepit, opus non est, vt ab hæreticis interpretibus ad dexteram iam Patris sedens plures accipiat. Veteres igitur Auctores, etsi alia ratione alij hunc locum explicauerũt, id conati sunt omnes, vt suã Christo gloriã assererent. Receptissima apud illos interpretatio fuit, Christũ hæc verba non sua, sed nostra, id est, omnium peccatorum persona pronunciasse. Cùm enim hic locus ad confirmandum errorem suum ab Arianis obiiceretur, tantũ abfuisse vt Christus fuisset Deus, vt se etiam à Deo derelictum clamauisset: Catholici Auctores respondebãt, non pro se, sed pro nobis clamauisse, quos cùm à Deo desertos, ab eoque alienatos videret, in eius gratiam reponere volebat. Sic Athanasius orat. 1. & 2. contra Arianos. & serm. 3. & 4. aduersus eosdem, & in libr. Quod Deus de Deo sit verbum, & Gregorius Nazian. orat. 4. de Theolog. & Cyrill. Alexandrin. in lib. de fide ad Reginas, & Augustinus in comment. ad Psal. 21. & Leo serm 16. de passione, & Ioan. Damascenus lib. 3. de fide c. 24. & Euth. in huius loci commẽt. exponunt. *Inde est*, inquit Leo, *quod caput nostrum Dominus Iesus Christus omnia in se corporis sui membra transformans, quod olim in Psalmo eructauerat id in supplicio crucis sub redemptorum suorum voce clamabat, Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti?* Hanc interpretationem ex his, quæ continuo sequuntur, verbis Augustini confirmat, *longe à salute mea verba delictorum meorum*, quæ in nos non in Christum conuenire possunt. Alii derelictum se à Patre dixisse putant, quod, cùm in forma Dei esset, Patris decreto exinanisset semetipsum, formamque serui accepisset in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus, vt homo, quasi eum tot, tantaque expertum supplicia quodammodo pœnituerit factum fuisse hominem. Ad hunc modum Origenes non admodum, vt mihi videtur, probabiliter. Mihi aliorum sententia magis placet, qui Christum hæc verba, tamquam hominem pro se ipso dixisse putant, sicut dixerat, *Pater, si possibile est, transeat à me calix iste.* Cùm enim & homo, & Deus esset, tamen, vt illo loco diximus, ita Deus hominem, quasi diuinitatem suam cohi-

Clamor Christi in cruce miraculosus.

Cur Christus in cruce clamauit.

Blasphemia Caluini Christo in cruce desperationem tribuentis.

Digitized by Google

bens pati permittebat, vt si purus esset homo. Itaque etsi Deus sit, tamen vt purus homo orat, vt purus homo se à Deo derelictum queritur, non quòd ab eo se derelictum putaret, in cuius manus paulo post spiritum suum commendauit, sed quòd ita se pati videret, quemadmodum si ab eo derelictus fuisset. Quamobrem & hominis à Deo derelicti more clamat, *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti*, vt hominis extrema patientis supplicia, & à Deo derelicti personam exprimat. In hanc sententiam Tertullianus in lib. aduersus Praxeam, Hilarius canone in Matthæum 33. Epiphanius hæresi 69. Cyrillus lib. 10. Thesauri cap. 2. Ambros. lib. 10. comment. in Lucam, & lib. 1. de fide cap. 6. & Hieronym. hoc loco interpretantur. Cæterum Hilarius & Ambrosius caute prudenterque legendi sunt, ita enim exponunt, quasi moriente Christo diuinitas ab eius anima & à corpore separata. *Clamauit*, inquiunt, *homo diuinitatis separatione moriturus*. Benignè bonos auctores interpretari decet, vt non putauerint diuinitatem ab anima & corpore Christi verè fuisse seiunctam, sed ita eum passum, ita fuisse mortuum, ac si seiuncta ab eo diuinitas fuisset.

47. *Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant, Eliam vocat iste.*] Dubium, qui fuerint illi, *quidam illic stantes*, qui Eliā à Christo vocari putauerūt. Theophil. existimat fuisse Iudæos, non illos quidem sacerdotes, Scribas, & Pharisæos, cæterosque qui scripturarum scientiam aut habebant, aut profitebantur, sed imperitum vulgus, quod cùm scripturas & litteras ignoraret, Eliam à Christo vocari existimauit. Alii doctos fuisse Iudæos, aut sacerdotes, aut Scribas & Pharisæos, qui non lingua, aut scripturarum ignoratione, sed procacitate quadam, & nominis *Eli* & *Eliæ* similitudine irridendi captantes occasionem dixerint, *Eliam vocat iste*. Quam sententiam Hieronymus & Beda referunt, nec omninò improbant. Alii Romanos milites fuisse arbitrantur, qui siue Hebraicæ ignoratione linguæ, vt Hieronymus, Beda, Strabus, & Euthymius existimant, siue irridendi licentia dixerint, *Eliam vocat*. Quo animo id fecerint, iudicare non audeo; affirmare Romanos milites fuisse audeo, quia Matthæus, & Marcus eos ipsos, qui dixerant, *Eliam vocat iste*, aut ex illis certè aliquem acceptum statim obtulisse Christo indicauit. Lucas vero cap. 23. 36. & Ioan. cap. 19. 29. eos, qui acetum Christo porrexerunt, milites fuisse dicunt.

48. *Et continuo currens vnus ex eis acceptam spongiam impleuit aceto.*] Matthæus hoc loco, & Marcus cap. 15. 36. ita historiam texere videntur, vt indicent propterea vnum ex militibus accurrisse, vt acetum Christo porrigeret, quod Eliam inuocare visus esset. Quæ non satis inter se videntur cohærere, quid enim aceto cum Elias? Ioannes rem magis explicat, *Postea* inquit *sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt*, id est, se passum esse, quæ patris decreto pati oportebat, nihilque superesse, nisi vt illi animam redderet, *vt consummaretur*, inquit, *scriptura, dixit, Sitio*, id est, vt impleretur Dauidis prophetia Psal. 68. 22. *in siti mea potauerunt me aceto, dixit sitio*, id est, declarauit sitim suam, de qua Dauid loquutus fuerat, tempusque iam esse indicauit, vt sibi acetum potandum porrigeretur Ioan. 19. 28. 29. Mirum videri lectori potest, quomodo eo in loco acetum ad manum fuerit, vt Christo daretur. Ioannes scribit *vas ergo erat positum aceto plenum*. Sed de illo ipso vase, quorsum illic positum fuerit, dubitari potest. Non dubito, quin de more ibi positum fuerit, quod hominibus crucifixis, aut cruci affigendis acetum dari soleret. Cur autem daretur, de eo dissentiunt interpretes; Theophilactus, quem omnes recentiores sequuti sunt, ideo crucifixis acetum dari solitum fuisse putant, vt citius morerentur, & à cruciatibus liberarentur. Potiùs credo solitum fuisse dari, vt recrearetur, si quis metu mortis, antequam in crucem sublatus esset, exanimaretur. In hunc enim vsum & capite plectendis, & his, quibus secta vena trahitur sanguis, etiam hodierno die dari solet. Quia autem Christus in cruce sublimis pendebat, nec acetum in ipso vase bibendum dari poterat, spongia aceto madefacta, & arundini imposita datum est. Pro arundine hyssopum Ioannes dixit. Itaque nonnulli arundinem, aut calamum ex hyssopo fuisse putauerunt, quemadmodum Euthym. in cap. Ioan. 19. interpretatur: nam etsi apud nos hyssopus humilis est herba, tamen in Iudæa regione calida in arbusculam excrescere, quod nec ipsum per se mihi probabile videtur, cùm neque Plinius, neque Dioscorides, neque quisquam eorum, qui de plantis scripserunt, hyssopum vllo in loco tantæ magnitudinis nasci dixerint, vt ex ea calamus fieri possit, & Auctor librorum Regum contrarium omnino docet. Nam lib. 3. cap. 4. 33. dicit Salomonem de omnibus plantis disputasse à cedro, quæ est in libano, vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete: vbi manifestum est hyssopum pro minima herba positam esse, quæ maximis cedris Libani opponitur, tantum abest, vt in Iudæa arbuscula fuerit: Probabilior Theophilacti sententia est, arundinem à Ioãne propter aliquam summorum foliorum similitudinem hyssopum appellatam, sed neque istam ipsā similitudinem video. Sunt, qui exponant spongiam hyssopo, vt ait Ioannes, circumpositam fuisse, id est arundini hyssopi herba circumligatam vt *hyssopo* non tertius, sed sextus casus sit, quo instrumentum significatur. Suspicor ego Ioannem noluisse dicere spongiam hyssopo circumpositam, tanquam calamo, quo acetum Christo porrigeretur: sed tanquam medicamento, quod vna cum aceto exanimatis dari soleret. Scribit enim Galenus hyssopum aceto mixtum exanimatis animum reddere. Ergo primum quidem hyssopum arundini milites circumligarunt, deinde hyssopo spongiam circumposuerunt, quemadmodum Ioannes scribit, vt Christus hyssopi succum vnà cum aceto exsugeret.

Cur acetū datum crucifixis.

49. *Cæteri autem dicebant.*] Marcus cap. 15. 36. non cæteros, sed illum ipsum, quia cetum daturus accurrerat, hæc dixisse scribit, *Sinite, videamus, an veniat Elias ad deponendum eum.* Itaque nonnulli interpretes Marci locum vitiatum esse putant, & pro λέγων, ἄφετε legendum οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες, *cæteri autem dicebant, sine*; vt ait Matthæus, vt hæc verba οἱ δὲ λοιποὶ apud Marcum exciderint. & pro ἔλεγον scriptum fuerit λέγων, pro ἄφες ἄφετε quam correctionem Syriaci interpretis auctoritate probant, qui ad hunc modum reddit; dicebant autem, finite videamus, an Elias veniat; deinde nonnullorum Græcorum codicum suffragio, qui ad eundem modum apud Marcum legunt: postremo, quia videmus Marcum Christi passionem non eadem modò sententia, sed iisdem etiam, quibus Matthæum, fere vbique verbis scribere. Non ausim tamen sine maioribus argumentis scripturam emendare, quam qui interpretantur, prouerbium illud obseruare debent, ne moueas lineam. Certe D. Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum cap. 17. Marci locum tractans ita legit, vt nos hodie legimus; etsi miror eum modum non satis soluisse: neque correctio ista ad conciliandos Euangelistas necessaria

Editio vulgata defenditur.

Digitized by Google

mihi videtur esse. Nam hæc Matthæi verba, *Cæteri vero dicebant, Sine, videamus, an veniat Elias liberans eum*, non sunt, vt ego quidem opinor ad ea, quæ versu 48. sed ad ea, quæ 47. dicta sunt, referenda. Nec enim cæteros opponit illi, qui currens acceptã spongiam impleuit aceto, sed illis, qui dicebant, *Eliam vocat iste*; quasi dicat Euangelista, quidam dicebant, *Eliam vocat iste: Cæteri vero dicebant, Sine, videamus, an veniat Elias liberans eum.* Inter quos cæteros illum ipsum fuisse credendum est, qui currens acceptam spongiam impleuit aceto, vt ait Marcus. At non dicunt, *sinite*, sed *sine*, quasi cum illo, qui ad dandum acetum currebat, loquerentur. Respondeo Hebraicam esse phrasim qua etiam, cum de multis Hebræi loquuntur, dicunt הרף *sine*; Marcus autem quia vnum nominatim, quasi cum cæteris loquentem id dixisse narrat, non dicit dixisse *sine*, sed, *sinite, videamus, an veniat Elias liberans eum.* Quid hoc ad acetum? hinc mea confirmatur opinio, eos, qui hæc dixerunt neque illi, qui acetum porrigere volebat, sed omnibus in communi dixisse, *Sine, videamus an veniat Elias*, neque acetum ideo solitum fuisse dari, vt citiùs, qui crucifixi erant, morerentur, sed vt animum potius resumerent. Nam quia morientem Christum videbant, Eliamque, vt putabant, aut se putare simulabant, inuocantem, vitam eius dato ad recreandum animum aceto producere voluerunt; ne, antequam Elias veniret, moreretur, & vt experirentur, vtrum Elias eum liberaret. Propterea vnus, vt diximus, ex illis ipsis, qui dicebant, *Sine, videamus, an veniat Elias liberans eum*, ad quærendum acetum, quod illi daret, accurrit. Cur Eliam finxerint se venturum existimare, causa esse potuit, quòd recepta vulgo inter Iudæos esset opinio, eaque vera, ante Christi aduentum Eliam venturum esse. Qua de re cap. 11. 14. & 17. 10. 11. disputauimus. Ergo etsi qui hæc dicebant, Romani erant milites; tamen, cùm inter Iudæos viuerent, eorum de venturo Elia opinionem cognitam habebant, ex eaque loquebantur.

Hebraismus.

50. *Iesus autem iterum clamans voce magna.*] Iam ante Christus voce magna clamauerat ver. 46. Propterea dicit, iterum clamauisse. Marcus c. 15. 37. *Iesus autem emissa voce magna expirauit.* indicat in exprimenda magna Christi voce Euangelistarum diligentia aliquid in ea re fuisse mysterij. Itaque otiosum non erit eius rei rationem quærere. Multas, easque probabiles veteres Auctores reddunt. Origenes tractatu in Matthæum 35. vt ostenderet Christus se non timidè, sed confidenter, & securè mori; vt qui sciret se post mortem ad patris dexteram collocandum, & nomen accepturum, quod est super omne nomen. Cyrillus Hierosolym. Catech. 13. & Chrysostomus hom. 89. Hieronym. Euthym. & Theophylact. in comment. vt ostenderet se non infirmitate, non vlla naturæ necessitate, sed voluntate sua mori, cum tam valida voce clamando moreretur. Idem Euthym. vt vsque ad extremum spiritum, quemadmodum tota vita fecerat, clara profiteretur voce se Patri suo esse concordem, cùm suum in eius manus spiritum commendaret. Nonnulli idcirco magna voce morientem clamasse dicunt, vt omnes intelligerent, quo vsque se propter peccata hominum demisisset, cuius sententiæ in cap. 23. Lucæ Auctor Ambrosius. Videtur mihi, sicut cæteris, quæ tunc acciderunt, miraculis, ita vocis quoque magnitudine diuinitatem suam declarare voluisse, vt qui supra humanam naturam in ipso extremo spiritu tam magna clamaret voce, plus esse, quàm homo crederetur. Confirmat hanc rationem, qui consequutus est, euentus. Nam vt ait Marcus 15. 39. *Videns Centurio, qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait, vere hic homo filius Dei erat.* Quid magna illa voce clamans Christus dixerit Lucas 23. 46. solus expressit, *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.* Spiritum animam vocare manifestum est; commendat igitur animam suam in manus Patris, non eo sensu, quo pij homines morientes, eademque verba recitantes animam suam in manus Dei commendare solent; nec eo, quo Stephanus primus martyr, cùm lapidibus peteretur, dixit, *Domine Iesu suscipe spiritum meum.* Act. 7. 59. Homines enim animam suam Deo commendant, vt eam non damnet, sed vitæ æternæ participem faciat; sicut solent, qui in capitali causa rei aguntur, vitam suam iudicibus commendare. Non sic Christus, qui sciebat se damnari non posse, nullumque habere peccatum: quod sibi à Patre remitti precaretur: sed commendat illi animam suam, ne eam relinquat in inferno, quo descensura erat; & ne det *sanctum suum videre corruptionem*, vt de ipso Christo loquens Dauid dixerat Psal. 15. 10. vno igitur vt dicam verbo, tanquam paulo post repetiturus, interim dum mortuus per triduũ, quæ apud inferos agenda sibi erant, agit, animam suam in manibus Patris quodammodo deponit, hoc est, *commendo spiritum meum*; quemadmodum si quis tridui facturus iter familiari, cui confideret, amico, quod domi suæ charissimum haberet, custodiendum interim daret, dicens hoc tibi commendo. In hanc sententiam Tertul. in lib. contra Praxeam & Ambros. in cap. 23. Lucæ hæc Christi verba interpretantur. Sumpsit autem ea Christus ex Psal. 30. 6. & ad se quod de seipso Dauid dixerat, paululum immutato sensu accommodauit. Nam Dauid non animam suam, sed vitam suam, quam per spiritum significauit, Deo commendauerat. Christus autem spiritum suum animam suam vocat; & apud Dauidem oratio conditionalis est, quasi dicat, quotiescũq; aut, si vitã meã in manus tuas cõmẽdauero, etiãsi in extremo verser vitæ periculo, *redemisti*, id est, redimes *me Deus veritatis*, id est fidelis, qui quemadmodum mihi promisisti te mihi semper affuturum, ita facies. Hoc autem loco, non conditionalis, sed absoluta oratio est.

Cur Christus spiritũ emissurus voce magna clamauit.

Emisit spiritum.] Hoc etiam verbum non coactam, sed voluntariam Christi mortem significat, vt Ambros. Hieron. & Beda notauerunt. *Ex hoc dicto*, inquit Ambros. *tradidit spiritum, & bene tradidit, qui non inuitus amisit.* Denique Matthæus ait *emisit spiritum, quod enim emittitur, voluntarium est; quod amittitur, necessarium.* Eodem pertinet quod ait Ioan. 19. 30. *Et inclinato capite tradidit spiritum.* significat enim Christum non infirmitate, sed volũtate inclinasse caput, quasi spiritum leniter positurum. Non ergo intelligendũ est Christum in ipso illo magno clamore spiritum emisisse, prius enim clamasse credẽdum est, vt Matthæus & Marcus scribunt: deinde inclinasse caput, & spiritum tradidisse, vt ait Ioannes; id apud Matthæum hoc loco ambiguum est, qui aoristo vsus est tempore, κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, *cùm clamasset voce magna emisit spiritum.* Magis ambiguè dixit Mar. ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, *emittẽs vocẽ magnã* sed ex Mat. interpretari necesse est, *emittens*, id est cùm emisisset. Putat Euthy. Christum inter clamorem, & spiritus emissionem matrem, vt narrat Ioannes, discipulo commendasse. Sed ex ipso Ioanne contrarium apparet, qui multo ante matrem discipulo commendatam fuisse commemorauerat. Scribit autem idem Ioannes, quod pertinet ad hunc locum, Christum antequam caput inclinaret, & spiritum emitteret

Digitized by Google

Inepta ratio hæreticorum contra satisfactionem bonorum operũ

A dixisse, *consummatum est*, quo verbo mirum, quàm inepte Lutherani, & Caluiniani passim abutantur, vt Eucharistiæ sacrificium, & omnem nostram satisfactionem tollant, quasi Christus dicere voluerit, omnia iam sacrificia esse finita, nullumque deinceps offerendum, omnem satisfactionem, omnẽ sanctificationem nostram esse perfectam. Atqui Christus neque de sacrificij satisfactione, sed de passione sua loquebatur, significauitque consummatum esse, id est finitum, quicquid passurus erat; nihil iam sibi superesse, nisi vt animam poneret, quam non alia ratione, quàm vt moreretur, sumpserat, neque alia ratione sumptam retinebat. Accommodate enim ad locum, ad tempus, ad rem subiectam hæc verba interpretanda sunt. Erat passionis tempus, pendebat in cruce Christus, pertulerat omnia, quæ laturus erat pro nobis supplicia, dicit, *consummatum est*, id est, nihil iam mihi patiendum superest, quemadmodum si ægroto, cui à Chirurgo membra secantur, finita sectione, vt eum cõsoletur, aliquis dicat, actum est, id est, quicquid doloris patiendum erat, iam passus es, nihil est reliquum. Deniq; nihil aliud significare Christus voluit, quã quod D. Paulus interpretatur Rom. 6. 9. *Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominatur.* Et vt fingamus de sacrificijs, & figuris veteris legis locutum esse Christum, quemadmodum non diffiteor multos etiam veteres Auctores interpretari, tanquam sensus sit, *consummatum est*, id est, omnes prophetiæ, omnes figuræ veteris legis impletæ sunt, quod & scisso templi velo, vt versu sequenti docebimus, significatum est: tamen quid hoc ad tollendum Eucharistiæ sacrificium? quid ad tollendam bonorum operum satisfactionem? Nam illi ipsi Auctores veteres, qui hanc interpretationem sequuti sunt, & Eucharistiæ sacrificium, & satisfactionem bonorum operum, crediderunt. Sed isti otiosi homines, vt nihil agant, Christi verbum interpretantur, *consummatum est*, id est, nihil iam ad salutem hominum aut mihi, aut illis faciendum reliquum est. Cur ergo credimus? cur baptizamur? cur Eucharistiam sumimus? cur bona à nobis opera etiam post Christi mortem exiguntur? cùm illo vno verbo *consummatum est* salui esse possimus? Apagesis ista deliria. Alia vis in eo latet verbo, quod isti acuti, vt sibi videntur, homines non viderunt. Indicat Christus, se tunc, non antè, non post mori voluisse; non enim naturæ lege, sed voluntate sua, & officij causa mori, vt Patris voluntati, decretoque satisfaciat. Cui cũ ante nõ satisfecisset, mori noluit, cùm iam à se satisfactum esset, etiamsi natura, vt diutius viueret, postularet, tamen ne perfunctus iam officio frustra, vel paucas horas viuere videretur, mori voluit. Hoc est *consummatum est*, quasi dicat, tempus est, vt animam ponam. Hinc factum est, vt Pilatus mysterium non intelligẽs, cùm Christum iam mortuum esse intelligeret, miraretur, Marc. 15. 44. Minime igitur his assentior, qui & in Commentariis suis, & in concionibus docere solent Christum propterea quòd maiora per totam noctem, quàm latrones, supplicia pertulisset, citius, quàm illos, fuisse mortuum. Hi enim auctores, vt Christi passionem augeant, mysterium imminuũt.

51. *Et ecce.*] Rectè D. Aug. lib. 3. de consensu Euang. cap. 19. obseruauit, istud, *Ecce*, significare velum templi statim atque Christus spiritum emisit, fuisse discissum, ita vt mors Christi scissi veli causa fuisse demonstretur. Itaque quod Lucas 23. 45. veli scissionem cum tenebris, quæ viuente adhuc Christo factæ sunt, iunxerit, per anticipationem historiæ fecisse credendum est.

Quid scissũ templi velum significatum erit.

Velum templi scissum est in duas partes à summo vsque deorsum.] Ad eundem modum scribit Marc. 15. 39. quod & scissum fuisse velum, & in duas partes scissum, & à summo vsque ad imum tam diligenter commemorant, magni alicuius mysterij indicium est. Maior pars antiquorum interpretum hoc fuisse mysterium tradiderunt, vt significaretur vetera sacramenta atque figuras, quæ vix doctissimus quisque legis intelligebat, fuisse scisso velo patefacta, vt omnes in ipsum Sanctum Sanctorum, quod velo separabatur, id est, in ipsa veteris legis penetralia, B occultissimaque mysteria intueri possent: quæ enim antiquis Hebræis in figura contingebant, nos ablato velo, & vt ait 2. Cor. 3. 18. D. Paulus *reuelata facie* contemplamur. Huius interpretationis Origenem tract. in Matth. 36. Ambros. lib. 10. in Lucam, Hieronym. in comment. ad hunc locum Cyrillum; Alexand. lib. 10. in Ioan. cap. 37. Theodoretum orat. 9. in Danielem, D. Aug. in Psal. 64. & 70. & lib. 12. contra Faustum cap. 11 & ser. 4. de verbis Domini secundùm Ioan. & Theophilum Antiochenum lib. 1. Allegor. in Euang. & Leonem ser. 10. de pass. & C Sedulium hunc locum carmine reddentem Auctores inuenio. Alij Synagogæ abrogationem, & veluti dissolutionem significatam fuisse putant: vt idem August. ser. de tempore 114. & Cæsarius hom. 4. de Pascha. Alij ipsam Christi passionem finitam esse; carnem enim Christi per velum templi significari, veli discissione aut fractionem carnis, aut animæ à carne separationem, vt Cyrill. Hierosolym. Catech. 13. & Theod. dial. 1. Impatibili videntur exponere. Alii velum, quasi vestem fuisse templi, & quemadmodum Iudæi in luctu vestem scindere solebant, ita templũ moriente Christo lugentis modo D vestem suam discidisse. Ita Euthymius & Sedulius hunc locum exprimens:

Illud ouans templum maioris culmina templi,
Procubuisse videns ritu plangentis alumni,
Sancta discisso nudauit pectora velo.

5 lib. Carminum.

Alii Iudaici populi in diuersas partes diuisionem, dissipationẽque significari crediderunt, vt Hilarius canon. in Matth. 33. Alii templum illud, quod ad illud vsque tempus sanctum fuerat, deinceps profanum fore, vt Theophylactus. Alii *propalatam esse sanctorum viam*, vt ad Hebræos 9. 8. ait D. Paulus, id est apertam nobis ianuam cœli esse, quæ ante Christi mortem occlusa fuerat, licereque omnibus, qui velint, ingredi. E Nam velum illud templi ideo oppositum, ne quis præter summum Sacerdotem, idque semel in anno, & non sine sanguine in Sancta Sanctorum, ingrederetur, cœli figuram fuisse, idem D. Paulus eodem cap. ver. 24. & 21. auctor est. Itaque hæc interpretatio, & illa, quam primo loco posuimus, pluresque Auctores habere diximus mihi magis placent.

Quid terræ motus in passione Christi significauerit.

Et terra mota est, & petræ scissæ sunt.] Non possumus in terræ motu, petrarumque scissione idem, quod in scisso velo, mysterium recognoscere. Mysterium tamen aliquod esse credendum est. Puto Christi diuinitatem his duabus rebus declaratam. Solet enim F diuina præsentia, atque maiestas terræ motu, & petrarum concussione significari, vt Psal. 67. 8. 9. *Deus, cum egrederis in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est; etenim cæli distillauerunt à facie Dei Sinai à facie Dei Israel.* & Psal. 97. 7. 8. 9. *moueatur mare & plenitudo eius, orbis terrarum & qui habitant in eo, à facie Domini, quoniam venit iudicare terram.* & Psal. 98. 1. *Dominus regnauit, irascantur populi qui sedet super Cherubin, moueatur terra,* & Psal. 113. 6. 7. *montes exultastis si-*

Terræ motus in scriptura indicium iræ Dei.

Digitized by Google

cut arietes, & colles, sicut agni ouium, à facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob, & Ioelis 2.10. *à facie eius contremuit terra, moti sunt cæli.* Potest, & diuina ira, quæ Iudæis imminebat, significari. Nam & ira Dei motu terræ significari solet, vt Ioel. 3.16. *Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam, & mouebuntur cæli & terra.* & Aggæi 1.22.23. *Ego mouebo cælum pariter & terram, & subuertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium, & subuertam quadrigam, & ascensorem eius.* & Psal.45.7. *Conturbatæ sunt gentes, & inclinata sunt regna, dedit vocem suam, mota est terra.* Idem de hoc terræ motu, quod sup. v.45. de tenebris quæsitum est, quæri potest, quàm latè patuerit. Origenes in sola Iudæa, sicut & tenebras, factum fuisse putat: auctor verò librorum de mirabilibus sacræ scripturæ, qui Augustino falsò tribuuntur, lib.2.c.3. longiùs peruenisse scribit, & in Thracia vndecim vrbes corruisse. Nescio quam sit simile veri in Thracia, vbi innocentes homines erant, vndecim corruisse vrbes, in Iudæa verò, vbi scelus patrabatur, nullam corruisse.

52. *Et monumenta aperta sunt.*] Non satis liquido ex Euangelistis colligi potest, quo tempore monumenta aperta fuerint. Chrysost. hoc loco viuente adhuc Christo aperta fuisse putat: eos enim, qui resurrexerunt, Christum fuisse ad inferos euntem comitatos. Id non videtur verbis Euangelistæ consentaneum, qui quamuis non explicet, an statim post Christi mortem monumenta fuerint patefacta, tamen post eius mortem patefacta fuisse minime obscure indicat. Theophylactus statim post Christi mortem aperta fuisse putat, sicut statim scissum est velum, mota est terra, ruptæ sunt petræ. Atque hæc quidem verba videntur præse ferre. Illud tantùm obstat, quod cùm monumenta non fuerint aperta, nisi vt mortui resurgerent, aut vt resurrexisse testarentur, & mortui illi non resurrexerint, nisi vt sua resurrectione Christi resurrectionem confirmarent, superuacaneum videtur fuisse ante Christi resurrectionem resurgere. Quid enim interim egissent? Deinde, quod valde sit vero simile Christum eos, qui resurrexerunt, apud inferos adhuc commorantes, sicut cæteros, qui illic erant, visitasse, eosque inde secum abduxisse, vt se cum etiam resurgente resurgerent. Denique quod versu sequenti idem Matthæus scribat, *Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem.* vbi sic iungi verba videntur, vt, qui resurrexerunt, non nisi post Christi resurrectionem dicantur resurrexisse. Itaque his adducti argumentis Origenes, Hieronymus, & Beda, non nisi post resurrectionem Christi resurrexisse eos existimant, nisi quòd Hieronymus, & Beda monumenta statim post Christi mortem aperta fuisse dicunt, quamuis mortui non nisi post Christi resurrectionem resurrexerint. At quorsum statim aperta sepulchra, si resurrecturi statim nõ erãt mortui? Malo igitur credere, neque monumenta ante Christi resurrectionem aperta fuisse, neque resurrexisse mortuos; sed Matthæum, cùm cœpisset ea miracula, quæ moriẽte Christo contigerant, commemorare, hoc etiam cum cæteris copulasse, cuius causa, sicut, & cæterorum, Christi mors fuerat. Cur mortui illi resurrexerint, meritò quæri potest: sed ratio non est difficilis. Voluit Christus resurrectionis suæ habere socios, qui eiusdem essent testes. Si solus resurrexisset, phantasma esse credi poterat, cum alios secum, qui simul resurrexerant adduxerit, facile probauit se resurgere potuisse, qui alios suscitauerat. Propterea dicuntur illi, qui resurrexerant, multis

Cur cum Christo multi resurrexerint.

in ciuitate apparuisse. Fuit etiã hoc singularis charitatis argumentũ. Solus mori voluit, qui non solus resurrexit. Nam latrones illi, qui cum eo crucifixi fuerant, non à Christo, sed à suis ipsorum sceleribus fuerant crucifixi. Qui autem cum eo suscitati sunt, ab eo suscitati sunt. Mors eius resurrectionis nostræ causa est, mortis nostræ causa ipsi nobis sumus. Quæri etiam solet, vtrum illi, qui tunc cum Christo resurrexerunt, mortui iterum sint. Theophylact. mortuos postea fuisse credit. Magis aliorum recentiorum interpretum opinionem probo, qui non iterum mortuos, sed cum Christo in cœlũ euectos fuisse dicunt. Quid enim inter viuos egissent qui diuinæ iam gloriæ gustum acceperant? peioris profecto conditionis fuissent, quam si numquam fuissent exsuscitati si à sinu Abrahæ, vbi in loco quietis erant, ad turbulentam vitam fuissent reuocati, vt in ea diu manerent, iterum morituri. Quid quod in sinu illo Abrahæ, vbi eos fuisse credendum est, cùm eos Euangelista sanctos appellet, certi salutis suæ erant, in hac vita certi esse non poterant, cùm iterum peccare possent. Adde quod si iterum morituri surrexissent, non multis, vt ait Euangelista, sed vulgo omnibus apparuissent, & quemadmodum antequam morerentur, inter homines humano more versati fuissent, vt Lazarus à Christo suscitatus versatus est. Nunc autem, cum dicat Euangelista apparuisse multis, minime obscure indicat non omnibus communiter apparuisse, sed quibus oportebat Christi resurrectionem confirmare: quemadmodum & ipse Christus, quia non iterum moriturus, sed paulo post rediturus in cœlum resurrexerat, neque omnibus sed solis Apostolis, & aliis fidelibus visus est, & vt ait Petrus Act. 10.41. *testibus præordinatis à Deo*, neque quemadmodum ante mortem suam cum ipsis Apostolis quotidie, & humano more versatus est, sed nunc apparebat, nunc disparebat.

Qui cum Christo resurrexerũt, amplius mortui non sunt.

53. *Venerunt in sanctam ciuitatem.*] Hierosolymam sanctam ciuitatem appellat, non quòd tunc sancta esset, cum fuisset recenti Christi cæde contaminata, sed quia priùs propter templum, & Sancta Sanctorum, qui in eo erant, sancta dicebatur, vt Hier. & Beda interpretantur, quemadmodum & Matth. posteaquam Christi discipulus factus est, quia ante publicanus fuerat, publicanus etiam appellatur supra cap. 10.3.

Cur Hierusalem sancta ciuitas appellata.

Et apparuerunt multis.] Cur non omnibus, & cur hi multis apparuerint, docuimus ver. superiore.

54. *Centurio autem, & qui cum eo erant, custodientes Iesum, viso terræ motu, & his, quæ fiebant, timuerunt valde dicentes, vere filius Dei erat iste.* Marcus 15.39. aliam rationem timoris affert. *videns*, inquit, *Centurio, qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait, verè hic homo filius Dei erat.* Vtrumque Centurionem nouisse credendum est validum morientis Christi clamorem, & factas in vniuersa regione tenebras & motum subitum terræ, & cætera miracula, quæ omnia Lucas 23.47. vno cõprehendit verbo, *videns autem Centurio, quod factum fuerat, glorificauit Deum dicens, verè hic homo iustus erat.* Cur Cẽturio, & milites tantopere timuerint, non est difficile cogitare. Verebantur ne diuina in ipsos, qui sceleratæ necis ministri fuerant, vindicta conuerteretur, cùm Christum Dei esse filium agnoscerent, quem credebant non esse filii sui mortem inultam præteriturum. Lucas dicit Centurionem glorificasse Deum, id est veritatem fuisse confessum, Christum Dei esse filium. Hoc enim Hebraica significat phrasis, glorificare Deum aut dare gloriam Deo vel nostram culpam, vt eius

Dare gloriã Deo Hebraica phrasis est veritatem confiteri.

Digitized by Google

gloriam maiestatemque recognoscere, ita Ioan. 9. 24. *vocauerunt ergo* Pharisæi *rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, da gloriam Deo*, id est, confitere veritatem, *nos scimus, quia hic homo peccator est*, & Iosue 7. 19. ait Iosue Achan, qui sumpserat de anathemate, *fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, & confitere, atque indica mihi, quid feceris, ne abscondas.*

Vere filius Dei erat iste.] Sic etiã Marcus Luc. verò *vere hic homo iustus erat*, quod duobus modis lib. 3. de consens. Euang. c. 20. explicat Aug. aut vtrumque Centurionem dixisse, & Christum hominem esse iustum & filiũ fuisse Dei, quorum alterum Matth. & Marcus, alterum Lucas recitauerit, aut vt Lucas explicare voluerit, quo sensu Centurio Christum filium Dei vt Matthæus & Marcus scribunt, appellauisset, nempe non quasi naturalem Dei filium esse crederet, sed eo modo quo omnes homines iusti filii Dei vocabantur. *Ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes.* Psal. 81. 6. Probabilis Augustini sententia est, sed ego potiùs credo Centurionem vtrumque dixisse, & hominem iustum, pro Dei filio posuisse. Non enim vulgari more hominem iustum Christũ appellauit, cùm ea miracula in aliorum iustorum morte non fierent, sed iustum vocauit, quemadmodum Christus ab iis, qui in eum credebant, appellabatur. Vere ergo Centurionem arbitror in Christum credidisse multitudine, magnitudineque commotum miraculorum. Scribit præterea Lucas cap. 23. 48. omnem turbam *eorum, qui simul aderant ad spectaculum, & videbant, quæ fiebant, percutientes pectora sua* rediisse, quasi culpam suam agnoscerent, & innocentis mortis vindictam abominarentur.

55. *Erant autem ibi mulieres multæ à longè.*] Idem Marcus scribit; Lucas vero, ver. 49. *stabant autem omnes noti eius à longe*, quod vniuerse intelligi non potest cùm omnes fere discipuli, qui maxime ei noti erant, diffugissent, vt cap. 26. 56. Matth. dixit. Sed quia notæ mulieres ibi erant, & præterea ex discipulis solus Ioannes, quantum quidem licet ex Euãgelistarum historia intelligere Ioan. 19. 26. Lucas dixit omnes notos eius ibi fuisse, non significans, vt opinor, ibi fuisse omnes, sed omnes, qui ibi erant, fuisse longè, neque, quod Ioan. ait cap. 19. 25. iuxta crucem matrem Christi, & eius discipulum fuisse, contrarium est. Nam & iuxta crucem, & longe erant, iuxta, quia tam prope vt & patientem videre Christum, & secum loquentem exaudire possent; longe, quia non tam prope crucem erant, quàm erant; milites, qui Christum custodiebant, & cætera Iudæorum turba, quæ conuicia in eum iactabat. Quod ergo Matthæus dicit, *à longe*, non significat à longe eas venisse mulieres, quæ prope crucem erãt, id enim paulò post dicit, *quæ secutæ erant Iesum à Galilæa*, sed fuisse longe à cruce, & vt Græce est μακρόθεν θεωροῦσαι, procul spectantes.

Quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrantes ei.] Tribus rebus piarum mulierum studium Euangelista declarat, primum quod ibi essent, vbi Apostoli, qui se cum eo morituros iactauerant, esse non audebãt: deinde quod à Galilæa vsque relictis domibus, & patria Christum secutæ fuerint: postremò quòd Christo ministrarent, quod duobus modis intelligendum est, & quia illi seruiebant, & quia de facultatibus suis necessaria suppeditabant, vt c. 8. 3. Lucas tradit. Videtur Deus, quia viri fideles deerant, mulieres, quæ & mortis, & sepulturæ Christi testes essent, excitare voluisse. Nec enim Apostoli postea vere resurrexisse Christum testari potuissent, nisi fuissent qui vere mortuum, vere fuisse sepultum testari possent. Mors, & sepultura Christi mulierum, resurrectio Apostolorum fide, atque testimonio probata est.

56. *Inter quas erat.*] Cùm multo plures essent, vt ex Luca colligitur, tres tantùm Matth. nominat, & quia cæteris notiores erant, & in omni erga Christum officio diligentiores, & quia tres illæ aliis abeuntibus vsque ad sepulturæ finem perseuerarunt, vt idem Euangelista ver. 61. indicat. Christi matrem excipimus, qua nulla notior, nulla officiosior fuit: quam ideo Christi sepulturæ non interfuisse credimus, quod eam Ioannes, cui fuerat à Christo adhuc viuente commendata, eo mortuo, ne dolere conficeretur, abduxisset.

Maria Magdalena.] Soror Lazari, & Matth. Ioã 11. 5. vt recepta apud omnes fert opinio, etsi sunt, qui eam Galilæam fuisse dicant, vt ex Luca capit. 8. 4. colligunt, neque cũ Lazaro quicquam habuisse, de qua Christus septem eiecerat dæmonia Lucæ 8. 2.

Et Maria Iacobi, & Ioseph mater.] Græcè ἰωσῆ Iose, sic enim Iacobi frater appellabatur. Describit mulierem ex filiis qui notiores erant: de his autem cap. 12. 46. & cap. 10. 3. copiosè diximus. Hæc erat soror matris Domini, vt ibidem docuimus, & cap. 19. 25. Ioannes exponit. *Stabant*, inquit, *iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ.* Maria enĩ Cleophæ & Maria Iacobi, & Iosẽ eadem erat. Sed Cleophæ à viro Iacobi, & Iose à filiis appellabatur, quemadmodum à nobis his locis, quos paulò antè designauimus, probatum est. Hic Iacobus erat Apostolus, qui & minor, & frater Domini, & Iacobus Alphæi appellabatur, auctor epistolæ, quam nunc habemus, & primus Hierosolymorum Episcopus, vt cap. 10. 3. docuimus. Nam Cleophæ Iacobi patri cognomentum erat Alphæus.

Maria Cleopha, Iacobi & Iose eadem.

Iacobus frater Domini.

Et mater filiorum Zebedæi.] Hæc alio nomine Salome vocabatur, Marc. 15. 40. In hunc locum inserenda sunt quæ Ioan. à cæteris Euang. prætermissa cap. 19. à ver. 31. vsque ad 37. exponit, *Iudæi ergo, quoniam Parasceue erat, vt remanerent in cruce corpora sabbatho, erat enim magnus dies ille sabbathi, rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.* De Parasceue, & de magno illo die Sabbathi cap. 26. 2. disputauimus. Quod autem Iudæi nolint corpora die sabbathi in cruce manere, ridicula & putida religionis simulatio est. Non ducebant religioni innocentem Christum crucifigere, & ipso die Paschæ Pilatum adire, milites ab eo petere, sepulchrum munire, lapidem obsignare: ducunt mortuorum corpora in cruce relinquere. Addit Ioan. *venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cum eo.* Apparet morem fuisse, vt crucifixis, quo citius morerentur, aliquando frangerentur crura. Nec enim factum hoc singulare fuisse credendum est. Vix enim ausi fuissent Iudæi à præside postulare. Et videmus apud Gallos simile quiddam fieri his, qui confringuntur in rota, quorum nonnullis beneficii loco, vt citius moriantur, & à cruciatibus liberentur, ferrea virga pectus obtunditur, vt statim exanimentur. Sequitur apud Ioan.

Crurifragiũ crucifixorũ.

Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis, & aqua. Quòd miles Christi latus aperuerit, & sua petulantia, & diuino consilio fecisse credendum est. Petulantia quidem sua, quasi ferret indignè Christum tam breui tempore mortuum esse, & sese cruciatibus, & Iudæorum ac militum contumeliis, & irrisionibus eripuisse, ideoque cum videt viuo se illudere non posse, illudit mortuo: diuino autem consilio, vt inde sanguis, & aqua deflueret, humanæ

Digitized by Google

Mysterium sanguinis, & aquæ de latere Christi manantis.

salutis symbola, quemadmodum omnes veteres au- A
ctores interpretantur. Nam & Christi sanguine redempti sumus, & aqua baptismi, cum qua eius quodammodo miscetur sanguis, abluimur & per sanguinem Eucharistia, qua alimur, per aquam baptismus, quo nascimur, duo præcipua salutis nostræ sacramenta significantur. ideo Christus per aquam, & sanguinem venisse dicitur 1. Ioan. 5. 6. & tres esse testes, qui de Christo in terris testimonium perhibeant, spiritum, aquam & sanguinem: spiritum qui super eum descendit, eumque filium Dei esse testificatus est ver. 8. 10. aquam, & sanguinem, quæ ex eius mortui latere profluxerunt. Quod, cùm hu- B
manum non esset, Christum non solùm hominem, sed Deum etiam fuisse declarauit. Copiose hæc Cyril. Ierosolymitanus edisserit in 13. Catechesi, *Primum Moyses*, inquit, *mutauit flumen in sanguinem: & Iesus postremò aqu emisit de latere vnà cum sanguine fortasse propter duas cædes, alterã iudicãtis, alterã vero clamãtiũ, aut propter credẽtes, & nõ credentes. Pilatus enim dixit, Innocẽs sum, & aqua lauit manus. Clamantes autẽ dicebant, Sanguis eius super nos. Erant igitur hæc duo de latere, fortassis iudicanti aqua, clamantibus verò sanguis. Ac rursus aliter intelligendum, Iudæis quidem sanguis, Christianis vero aqua; illis quidem tamquam insidiatoribus, ex sanguine condemnatio; tibi verò nunc credenti per aquam salus. Nihil enim* C
temere factum est. Assignarunt enarratores patres nostri, & aliam eius rei causam. Cum enim duplex sit baptismi salutaris virtus, vt est in Euangeliis, vna quidem, quæ baptizatis donatur per aquam, altera vero sanctorum martyrum in persecutionibus per proprium sanguinem, exiuit de latere salutari sanguis, & aqua propter eam, quæ esset futura, Christi confessionem, & in baptismo, & in temporibus martyrij confirmans gratiam. Est & alia lateris huius causa. Mulier fuerat prima ductrix peccati, quæ de latere creata est. Sed Iesus, qui venit, vt viris simul, ac mulieribus conferret reconciliationem aperuit latus pro mulieribus, vt solueret peccatum. Itaque profana est, & diuino aduersa consilio interpretatio Caluini, qui, quod sanguis, & aqua ex latere Christi manauerit, naturale fuisse dicit, Ioannes ipse rem D

Sanguis & aqua ex Christi latere miraculose fluxerunt contra Caluinum.

supra naturam fuisse significauit. *Et qui vidit*, inquit, *testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.* Quia enim res incredibilis videri poterat, confirmat se vidisse, & vera narrare. Quod autem Christo crura fracta non fuerint, mysterio Ioannes factum interpretatur, *vt impleretur scriptura.* Exod. 12. 46. *Os non comminuetis ex eo.* Quod etsi proprie de agno Paschæ dictum erat, tamen quia agnus ille Christi erat figura, quod de agno dictum fuerat, de Christo dictum Ioannes intelligit. Rursum aliam scripturam impletam dicit Zachar. 12. 10 *Videbunt, in quem transfixerunt:* quæquidem Scriptura non omnino impleta tunc fuit, sed impleri cœpta. Tunc enim in Chri- E
stum transfixerunt, quæ vna prophetiæ pars erat, in die autem iudicij *videbunt in quem transfixerunt:* vt idem Ioan. Apoc. 1. 7. interpretatur.

57. *Cum autem sero factum esset.*] Serum vocat, non vesperum, sed tempus diei ad vesperam inclinatum; si enim vesper fuisset, non licuisset hominibus iustis Christum de cruce ponere, & sepelire, quia sabbathi otium atque obseruatio à vespere incipiebat, propterea ergo, antequam vesper esset, & sabbathum inciperet, Christi corpus sepelire festinarunt, ne si venisset sabbathum sepelire non licuisset, vt F
Marc. & Luc. exponit, *Et cum iam sero esset factum*, inquit Mar. 15. 42. *quia erat Parasceue, quod est ante sabbathum, venit Ioseph ab Arimathæa, &c.* Luc. vero 23. 54. *& dies erat Parasceues, & sabbathum illucescebat*, id est, appropinquabat. Itaque quod Græce Matthæus dicit ὀψίας γενομένης verti clariori sententia potest, cùm sero fieret, quod Latini dicerent inclinato iam ad occasum die.

Venit quidam homo diues.] Abs re videri poterat, quod Euangelista hominem diuitem fuisse diceret, sed consilio caruit. Voluit tacite rationem reddere, cur ausus fuerit corpus Christi à præside petere, & cur tam facile petitum impetrauerit, quia homo diues erat. Cuiusmodi homines apud Præsides, & iudices gratiosi esse solent, vt Aug. lib. 3. de consens. Euang. c. 22. animaduertit, & Marc. vno verbo significauit, *Et audacter*, inquit ver. 43. *introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu.*

Ab Arimathæa.] Arimathæam Iudæorum ciuitatem fuisse Lucas scribit cap. 23. 51. Ea ciuitas & Rama, & Remptis Auctore Eusebio appellabatur. Erat autẽ in tribu Iudæ Iudicũ 9. 41. & 4. Reg. 23. 36.

Nomine Ioseph.] Ad fidem historiæ facit, quod viri nomen exprimit.

Qui & ipse discipulus erat Iesu.] Reddit occulte causam, cur officium sepulturæ Christo exhibuerit. Ioan. c. 19. 38. ita discipulum Christi fuisse dicit, vt *occultus tamen* esset *propter metum Iudæorum.* Marcus nobilem decurionem appellat, *qui & ipse*, inquit, *erat expectans regnum Dei*, εὐσχήμων βουλευτὴς, nobilis consiliarius, vt etiam D. Hieron. interpretatur. Eodem modo vocat Luc. 23. 51. additque eum non consensisse consilio, & actibus Iudæorum, vnde facile colligitur non solùm consiliarium eum fuisse, sed illi etiam interfuisse consilio quo Iudæi de capiendo, & crucifigendo Christo deliberauerant, neque in eorum voluisse ire sententiam.

58. *Hic accessit ad Pilatum.*] Antequam sabbathum veniret, vt Marc. 15. 42. & Luc. 23. 54. significant. Non licebat damnatorum corpora sine iudicis facultate deponere, aut sepelire, l. 1. ff de cadau. pun. Ideo Ioseph à Præside corpus Christi postulauit.

Tunc Pilatus iussit reddi corpus.] Marc. 15. 44. scribit miratum fuisse Pilatum, cum audiret tam citò mortuum esse Christũ, accersitumque ad se Centurionem interrogasse, num vere mortuus esset, cumque mortuum iam esse cognouisset, corpus eius cõcessisse Iosepho. Probabile est fraudem timuisse Pilatum, ne forte Ioseph Christi discipulus, quamuis occultus, Christi tanquam iam mortui, cùm adhuc viueret corpus petiuisset, vt specie exhibendæ sepulturæ, & à cruce eum, & à morte liberaret. Omnia diuino facta consilio, vt iudex ipse, qui Christum condemnauerat, verè mortuum fuisse ex Cẽturionis & aliorum qui crucifixum custodiebant, testimonio cognosceret, deque eius morte testari posset, ne quis postea diceret non verè surrexisse, qui verè non fuisset mortuus, sed viuus adhuc de cruce sublatus, & in sepulchrum inclusus. Mirabitur fortasse aliquis non Apostolos, non cæteros, qui se palam Christi discipulos profitebantur, sed Iosephum, qui occultus discipulus erat, & Nicodemum, quem Iosepho in ea re adiumento fuisse cap. 19. 39. Ioã. scribit, qui & ipse occultus discipulus erat, (venerat enim ad Christum noctu propter Iudæorum metum Ioan. 3. 2. & 7. 50.) hoc sepulturæ officium Christo exhibuisse. Respondet Ambros. lib. in Luc. 10. *Quid sibi etiam vult, quod non Apostoli, sed Ioseph, & Nicodemus Christum sepeliant, vnus iustus, & constans, alter, in quo dolus non erat? Talis enim Christi est sepultura, quæ fraudem, iniquitatemque non habeat. Obstruitur igitur tergiuersandi locus, & domestico Iudæi testimonio reiiciuntur. Nam si Apostoli sepelissent, dicerent vtique non sepultum, quem raptum esse dixerunt.*

59. *Inuoluit illud in sindone munda.*] Minime dubium

est

Digitized by Google

biū est, quin Ioseph honoris causa, non qualicūque syndone, sed mūda Christum inuoluit, quam Marc. 15.46. eum emisse dicit, vt non solùm mūdam, sed etiam nouam fuisse ostendat. Quanquam veteres Auctores non immerito diuini consilii mysterium in eo facto cognouerūt, oportuisse Christi corpus quod mundissimum erat, & syndone inuolui munda, & in nouo sepulchro reponi.

Honor sepultura Christi exhibitus.

60. *Et posuit in monumento suo nouo, quod exciderat in petra.*] Et hæc ad Christi honorem pertinent, idcoque tam diligenter ea Euangelistæ exposuerunt. Nam quòd Christum Iosephus non in quolibet, sed in suo ipsius monumento condiderit, ipsius.n. fuisse monumentum Matth. indicat, cū dixit, *quod exciderat*, & quod in eo monumento, quod non à maioribus, sed ab ipso sibi factum fuisset, & quòd non lapidum structura fabricatum, sed in rupe excisum esset, honoris fuit. Non enim solent in huiusmodi sepulchris nisi magni viri & nobiles sepeliri. Lucas non solùm nouum monumentum fuisse dixit, sed addidit c. 23.53. *in quo nondum quisquam positus fuerat.* Ioannes verò 19.40. quod cęteri non narrarunt, explicauit aromatibus etiam Iosephum Christi corpus condiisse, *sicut mos*, inquit, *est Iudæis sepelire.* Morem fuisse dicit, non quòd omnes etiam de plebe homines, sed quòd primarii viri ita sepelirentur. Videmus ergo Iosephum & Nicodemū nihil prorsus honoris prætermisisse, quod Christi sepulturæ non adhiberent. Atqui mortuum tunc corpus erat. Quid viuo facturi erāt? In hoc etiam mysteriū esse aliq veteres Auctores tradiderūt, oportuisse Christi sepulchrū matris vtero simile esse, in quo nemo alius positus esset; oportuisse Christum & mundè concipi, & mundè sepeliri. Pertinent etiam hæc ad probādam resurre ctionis fidem, vt Beda, Theop. & Euthy. adnotarunt. Nam si nouum non fuisset sepulchrum, dicere Iudæi potuissent non Christum, sed alium, qui eodem loco sepultus fuisset, resurrexisse. Si diuersis structum lapidibus, discipulos suffossis lapidibus Christum furatos fuisse, quod cum in rupe excisum esset, dicere non potuerūt, vt Hier. & Beda obseruauerunt. Eodem spectat, quod statim addit Euangelista, *Et aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti*, ne quis causari posset Christum, cum mortuus nōdum esset, remoto lapide è sepulchro euasisse, aut discipulos aperto monumento, cum facile aperiri posset, furatos fuisse corpus, vt Origenes indicauit. Describit hoc loco Beda Christi monumentum ex eorum fide, qui suo tempore religionis causa Hierosolymā ibant. *De monumento* inquit, *Domini fuerunt, qui nostra ætatis tempore de Ierosolymis venere, quòd domus fuerit rotunda, de subiacente rupe excisa, tanta altitudinis, vt intro consistens homo vix manu extenta culmen posset attingere, quæ habet introitū ab oriente, cui lapis ille magnus aduolutus, atque impositus est, in cuius monumenti parte Aquilonali sepulchrum ipsum, hoc est locus Dominici corporis de eadem petra factus est, septem habens pedes longitudinis, trium vero palmarum mensura cætero pauimēto altius eminens. Qui videlicet locus, non desuper, sed à latere meridiano per totum patulus est, vnde corpus inferebatur, color autem eiusdem monumenti, ac loculi rubicundo, & albo dicitur esse permixtus.*

Descriptio sepulchri Christi ex Beda.

61. *Erant autem ibi Maria Magdalene.* Vide ver. 56.

Et altera Maria.] Mater Iacobi, & Iose, de qua ver. 56. dictum est; eam enim hoc loco alterius Mariæ nomine intelligendam esse ex Marco 15.47. perspicuum est. Solet ita Matth. loqui, vt cùm Marias nominat, Magdalenæ primo loco nomen exprimat, alteram autem Mariam dicat Iacobi, & Iose matrē intelligens, vt c. 28.1. Quid illic, cùm Christus sepeliretur hæ mulieres agerent, ex Marc. 15.47. & 16.1. & ex Luca 23.55. colligitur, nempe obseruabant, vbi Christi corpus poneretur, vt elapso sabbathi die redirent, & illud vngerent.

62. *Altera autem die, quæ est post Parasceuen.*] Id est die sabbathi, quo eo anno Iudæi Pascha etiam celebrabant, vt à nobis c. 26.2. probatum est.

Conuenerunt principes sacerdotum, & Pharisæi ad Pilatum.] Qui in sabbathi nimis etiā superstitiosa obseruatione totam religionem ponere videbantur, Christi odio obcæcati sabbathum violāt, nec enim licebat illis aut lege, aut ipsorum traditionibus die sabbathi, eodemque Paschæ adire iudicem, milites petere, ad monumentum armatos ducere, sepulchrum obsignare.

63. *Recordati sumus.*] Malunt suam negligentiam & obliuionem accusare, quàm videri in custodiendo homine iam mortuo minùs esse seduli. Dicūt enim quasi priùs recordati non fuissent, *Recordati sumus*, ne Pilatus mirari possit, eos initio militarem custodiam non petiuisse, nunc eam sepulto iam Christo postulare.

Catholici ab hæreticis exemplo Christi seductores appellātur.

Quia seductor ille dixit adhuc viuens.) Sic Christum appellabant, quòd ipsorum iudicio seduceret populum, sicut nunc hæretici Catholicos, quia veritatem docent seductores vocant. Ioan. 7.12. *murmur*, inquit, *multum erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est, alii autem dicebant* (Scribæ scilicet sacerdotes: & Pharisæi) *non, sed seducit turbas.*

Post tres dies resurgam.] Non dixerat Christus se post tres dies, sed tertia die resurrecturum esse, supra c. 16.21. & 20.19. Itaque placet mihi eorū sentētia, qui hoc loco *post tres dies* pro intra tres dies, aut, vt Latine dicimus, tertio post die interpretantur. Sic enim intelligendum esse ex eo manifestum est, quod si sacerdotes, & Pharisęi aliter intelligerent, i. Christum non nisi post tres transactos dies resurrecturum dixisse, non erat, quod timerent, ne forte spatio illo trium dierum discipuli eum furarentur. Nec enim eos ante diem à Christo dictam eum furaturos esse credendum erat. Deinde non solùm tribus illis diebus, sed multis etiam post sepulchrum custodiri curauissent, cum, qui post tertium diem se surrecturum dicebat, non significaret statim post tertium diem, sed non ante tertium diem esse surrecturum, atque eodem modo, quod apud Marcum 8.31. Christus dicit, intelligendum est, *Oportet filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus, & à summis sacerdotibus & Scribis, & occidi, & post tres dies resurgere.*

64. *Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diem tertium.* Quemadmodum paulo ante cum dixerunt Christum dixisse, *post tres dies resurgam*, illud *post* non significabat tres die transactos esse oportere antequam resurgeret: ita hic, cum dicunt, *vsque in diem tertium*, illud *vsque* non significat initium, vt solet, sed finem tertii diei, quasi dicant, iube custodiri sepulchrum, donec tertius dies transactus sit.

Ne forte veniant discipuli eius.] μήποτε, quod quidam non satis congruo, vt mihi videtur, sensu vertunt, nequando: cum enim vtrumque dictio significet magis conuenit in hunc locum *ne forte*, quàm ne quando, cùm non dubitarent sacerdotes, & Pharisæi de tēpore, sed de facto. Sciebant etenim discipulos si furaturi corpus Christi erant, intra tres illos dies fuisse furaturos, cæterū, an furaturi essent dubitabant, quod explicant, *ne forte veniant discipuli eius.*

Et furentur eum.] Gr. additur νυκτὸς noctu, quod & ad participium ἐλθόντες, venientes, & ad verbum κλέψωσιν *furentur eum* referri potest, aut vt sensus sit, ne

Digitized by Google

fortè noctu venientes, aut ne fortè noctu furentur, quanquam eodem tempore & venturos, & furaturos crederent, nihil interest, quomodo verba iungantur.

Et dicant plebi, surrexit à mortuis.] Quasi dicant, nobis, & hominibus elegantibus atque eruditis id dicere non audebunt minimè credituris, sed imperitæ multitudini, quæ facilè omnibus rumoribus fidem habet. Solebant enim Iudæi dicere quòd de nobis nunc hæretici iactant, Christo non nisi rudes & imperitos homines credere, Ioan. 7. 47. 48. 49. *Responderunt ergo eis* (Pharisæi) *nunquid & vos seducti estis: nunquid ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt.*

Hæreticorũ obiectio Iudaica solos rudes Catholicos esse.

Et erit nouissimus error peior priore. Priorem errorem vocat, quod Christus adhuc viuens multis persuasisset factis, vt illi interpretabantur, diabolica virtute miraculis se filium esse Dei: nouissimum verò, si discipuli populo persuadeant à mortuis eum resurrexisse, quem ideo priori peiorem fore dicũt, quod in posteriori prior etiam contineretur error. Nam si homines sibi persuasissent à mortuis Christum resurrexisse, quod omnium difficillimũ erat faciliùs omnia quæ viuens docuerat, vera esse credidissent.

65. *Habetis custodiam.*] Quidam milites, qui templũ custodiebant, intelligunt, fuisse. n. aliquos, qui templũ etiam armati custodirent, ne qua vis inferretur, ex eo intelligitur quod inter alios templi ministros στρατηγὸς, id est Dux etiam connumeratur Lucæ 22. 4. 52. Putant ergo Pilatum respondere, *habetis custodiam*; quasi dicat, quid opus est, vt militarem custodiam à me petatis, cùm vos etiam milites habeatis, qui sepulchrum custodire possint? Probare non possum interpretationem. Quid enim opus erat, vt sacerdotes à Præside milites peterent, si milites ipsi, quos adhibere possent, habuissent? Aut ergo non habebant, aut si habebant, vt diximus, in templo, ita custodiendo templo addicti erant, vt alium in vsum adhiberi non possent. Præterea si de Iudæis militibus, qui templum custodiebant, Pilatus loquutus fuisset, cùm dixit, *habetis custodiam*, certum vtique esset, & indubitatum eos milites, qui sepulchrum custodierunt, non solùm Iudæos, sed etiã ex Sacerdotali genere fuisse. Nec enim alii custodiẽdi tẽpli curam habebant. Quid ergo opus fuisset, vt post resurrectionem principes sacerdotũ militibus, & Iudæis, & sacerdotibus copiosam, vt ait Matthæus cap. 28. 12. pecuniam pollicerentur, vt mentirentur Christi discipulos dormientibus se venisse,

A ac de sepulchro sustulisse corpus? sponte enim sua mentiti fuissent. Alii Græcum verbum ἔχετε ita interpretantur, quasi imperandi modus sit, habete custodiam, quod nihilo mihi magis placet. Præsentis ergo temporis indicandi modi verbum est quo Pilatus non imperat, non dicit eos custodiam habere, sed cõcedit, vt habebant, quasi dicat, quicquid ego militum habeo, in vestra est potestate, *Ite custodite sicut scitis*; quod rectè carmine Iuuẽcus expressit.

Et Pilatus ad hæc miles permittitur, inquit,
Seruate, vt vultis, corpus tellure sepultum.

Lib. 4. Euang. hist.

66. *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum.*] Militibus. Idem enim verbum est ἀσφαλίσατε quo paulo ante & sacerdotes vers. 64 cum à Pilato peterent, B vt sepulchrum custodiretur, & Pilatus ver. 65. cùm responderet, *Ite, custodite sicut scitis*, vsi sunt. Itaque sic verba iungenda sunt, quæ hyperbato sunt separata; *illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus*, vt extrema versus verba primis copulentur, munierunt sepulchrum cum custodibus signantes lapidem, σφραγίσαντες τὸν λίθον: cùm ante lapidem obsignassent; aliquo nimirum annulo aut aliquo alio sigillo eos signasse credendum est, ne aut dormientibus militibus discipuli aperire possent, quin furtum ex sigilli violatione deprehenderetur, aut ne milites ipsi pecunia à discipulis corrupti corpus, illis traderent, quemadmodum Darius lacum leonum, in quem Daniel C coniectus fuerat, annulo suo obsignasse dicitur Daniel. 6. 17. ne aut alii dicerent se Danielem furtim liberasse, aut alii in lacum ingressi eum occiderent, & à leonibus occisum euulgarent. Admirabilis in obscuranda Christi diuinitate, & gloria sacerdotum sedulitas. Admirabilior diuina prouidentia, quæ ipsorum diligentia, atque artificio ad eam illustrandam vsa est. Timebant sacerdotes, ne plebi discipuli persuaderent Christum, sicut dixerat, resurrexisse; adhibẽt ea de causa custodes, illi ipsi non iam plebi, sed ipsis à quibus adhibiti fuerant sacerdotibus & Pharisæis Christum resurrexisse testati sunt c. sequenti ver. 11. Obsignauerunt sepulchri lapidem, ne quis corpus furari posset, ille ipse tam diD ligenter obsignatus lapis fidem fecit Christi corpus non vi, non fraude de sepulchro sublatum fuisse, sed diuina virtute suscitatum. Nihil clausum, nihil obsignatum est Deo, sed *comprehendam*, inquit, *sapientes in astutia eorum* Iob 5. 13. & 1. Cor. 3. 19. Rectè dixit Hilarius, *metus deinde furandi corporis, & sepulchri custodia, atque obsignatio stultitiæ, atque infidelitatis testimonium est, quod signare sepulchrum eius voluerint, cuius præcepto conspexissent de sepulchro mortuum suscitatum.*

CAPVT XXVIII.

Mar. 16. b. Ioã. 20. a.

1. VESPERE *autem sabbathi, quæ lucescit in prima sabbathi, venit Maria Magdalene, &*
altera Maria videre sepulchrum. 2. *Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus*
enim Domini descendit de cælo: & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum. 3.
Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius sicut nix. 4. *Præ timore au-*
tem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. 5. *Respondens autem angelus dixit mulieri-*
bus: Nolite timere vos: scio enim, quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis: 6. *Non est hic: surrexit enim*
sicut dixit. Venite, & videte locum, vbi positus erat Dominus. 7. *Et cito euntes, dicite discipulis*
eius quia surrexit: & ecce præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. 8. *Et exie-*
runt cito de monumento cum timore, & gaudio magno, currentes nunciare discipulis eius. 9. *Et ecce Ie-*
sus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum.
10. *Tunc ait illis Iesus: Nolite timere. Ite, nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.*
11. *Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitatem, & nunciauerunt principibus*
sacerdotum omnia, quæ facta fuerant. 12. *Et congregati cum senioribus consilio accepto, pecuniam co-*

Digitized by Google

piosam dederunt militibus, 13. dicentes: Dicite quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. 14. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. 15. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos vsque in hodiernum diem. 16. Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem, vbi constituerat illis Iesus. 17. Et videntes eum adorauerunt: quidam autem dubitauerunt. 18. Et accedens Iesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. 19. Euntes ergo docete omnes gentes: baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: 20. Docentes eos seruare omnia quæcumque mandaui vobis: & ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem sæculi.

IN CAPVT XXVIII.

1. VESPERE *autem sabbathi, quæ lucescit in prima sabbathi.*] Hic locus ideo omnium interpretum sententia difficillimus iudicatur, quod & ipsa per se verba obscura sint, & neque alij Euangelistæ cum Matthæo, neque ipse secum Matthæus neque inter se alii, neque Marcus ipse secum cõuenire videatur. Scribit Matth. vt videtur, mulieres vespere sabbathi ad sepulchrum venisse. Scribit Marcus 16. 2. transacto iam venisse sabbatho, *valde*, inquit, *mane, orto iam sole.* Scribit Lucas 24. 1 *valde diluculo* venisse. Scribit Ioannes 20. 1. venisse *mane, cum adhuc essent tenebræ*; ita vt tres alii Euangelistæ Matthæo repugnare videantur, tum etiam ipse sibi; cũ enim dixisset mulieres vespere sabbathi ad sepulchrum venisse, eodem loco dicit, *quæ lucescit in prima sabbathi*, indicans matutinum fuisse tempus. Cæteri vero inter se Euangelistę ideo videntur dissentire, quod cum Marcus dicat *orto iam sole*, ad sepulchrum venisse, *Lucas* dicat *valde diluculo*, & paulo infra ver. 22. *ante lucem*, quod idem Ioannes dicit, *cum adhuc tenebræ essent.* Pugnare etiam secum ipse videtur Marcus, quod cùm dicat *valde mane* ad monumentum venisse mulieres, statim addat *orto iam sole*. Nec enim valde venerunt mane, quæ orto iam sole venerunt. Quæ inter Matthæum, & cæteros Euangelistas videtur esse dissensio, sic a nonnullis explicatur auctoribus, vt dicant easdem mulieres, non semel, sed bis aut etiam sæpius excitante, sollicitanteque singulari in Christum studio ad sepulchrũ venisse. In qua sententia & Hieronym. in comment. & Dionys. Alexand. in epist. ad Basilidem fuisse video. Alii quater venisse putant, *vespere*, vt Matthæus ait; *mane cum adhuc tenebræ essent*, vt ait Ioannes; profundo adhuc diluculo seu *valde diluculo*, vt scribit Lucas; & *orto iam sole*, vt dicit Marcus. Itaque quatuor Euangelistas quatuor diuersa tempora, quibus mulieres ad sepulchrum venerunt, descripsisse Athanasius quæst. 90. At ita Matthæus, Marcus, & Lucas loqui videntur, vt aduentum illum ad monumentum mulierum matutinum primum fuisse significent, & id sumus ver. 3. copiose probaturi. Alii alias putant fuisse mulieres, quæ vt Matthæus ait, vespere sabbathi ad monumentum venerunt, alias, quæ, vt idem dicit, lucescente iam prima sabbathi. Et quia obiici poterat, vnam earum, quas vesperi; & earum, quas mane ad sepulchrum Matthæus venisse indicat, ab eodem Matthęo Magdalenam appellari, quemadmodum & ab aliis tribus Euangelistis appellatur, quæ mane venisse dicitur; duas fecerunt Magdalenas, quarum altera vespere, altera mane venerit. Sic Ambros. lib. 10. comment. in cap. Lucæ 24. quæstionem explicat, & Eusebius, & alii apud Anastasium. Cæterum vnam tantùm fuisse Magdalenam, & constans omnium opinio est, & ex Matthæo cap. 27. 56. & ex Marco c. 15. 40. & 16. 1. & ex Luca cap. 8. ver. 2. 3. & cap. 24. ver. 10. & ex Ioanne cap. 20. ver. 1. & ex omnibus omnino locis, vbi apud Euangelistas de Magdalena fit mentio, perspicuum est; vbique enim ita Mariam Magdalenam appellant, vt eo cognomento ab omnibus aliis distinguant, quæ Mariæ vocabantur. Quod si alia fuisset Magdalena, aliquid aliud distinctionis causa adhibuissent, nimirum Marthæ, aut Lazari sororem appellassent. Rationem autem quæ in hanc sententiam impulit Ambrosium vers. 9. dissoluemus. Alii sic exponunt, vt dicant & easdem fuisse mulieres, & semel tantùm ad sepulchrum venisse, ea saltem nocte, quæ sabbathum consequuta est. Nam vtrum orto iam die bis, an semel tantùm venerint, alia quæstio est, de qua sumus vers. 3. disputaturi. Cæterum vespere quidem venire cœpisse putant, mane peruenisse, non quòd totam noctem in tam exiguo itinere consumpserint, sed quòd vesperi venire cœpisse videantur; quia tunc, vt mane venirent, aromata parauerunt. Veniebant ergo vesperi, quia se ad veniendum accingebant ea comparantes, quæ ad vngendum Christum erant necessaria Marci capite 16. ver. 1. & Luc. 23. 56. sic Beda, & Strabus, & Rabanus apud Diuum Thomam, & Rupertus in comment. in caput Ioannis 20. & hoc loco Lyranus, quibus ideo vt assentiar adduci non possum, quod illa mihi interpretatio *venerunt*, id est, quæ ad veniendum necessaria erant comparauerunt, violenta prorsus esse videatur. Quis enim vel eorum qui ad hunc modum interpretantur, ad hunc modum loquutus fuisset? Alii vesperam à Matthæo totam noctem appellatam fuisse existimant, vt Dionys. Alexandrin. epistola illa quam citauimus ad Basilidem. Gregor. Nyss. in orat. 2. de resurrectione. Cyrillus Alexandrinus lib. 12. in Ioannem, Augustinus libr. 3. de consensu Euangelistar. cap. 24. Euthymius, Theophylactus, & Diuus Thomas, quin etiam Ambrosius lib. in Lucam 10. hanc probat interpretationem. Ego verò ita probo, vt cæteras aut nihil, aut parum admodum existimem habere probabilitatis. Nec enim dubium est, quin idem Matthæus quod cæteri Euangelistæ, dicere voluerit, maximeque Marcus, qui eius quodammodo est interpres. Cæteri verò Euangelistæ nulla de vespere facta mentione mulieres mane ad monumentum venisse dicunt. Idem ergo dicere Matthæus voluit. Quare cum vesperam sabbathi vocat, non vespertinum tempus, quod inter diem, & noctem est, sed totam noctem intelligit, in cuius extrema parte, id est mane iam lucescente, mulieres ad sepulchrum venisse dicit. Minus hoc mirum videtur, si Hebręorum phrasis, quam etiam Diuus Thomas adnotauit, intelligatur. Solent Hebræi non solùm vespertinum tempus, sed totam etiam noctem ערב vesperam appellare, cuius rei primum Genes. caput multa exempla suppeditabit, *& factum*, inquit *est vespere, & mane dies vnus, & factum est, vespere, & mane dies secundus.* Solent quidam hanc interpre-

Vna tantum Magdalena.

Hebraism notandus.

Digitized by Google

tationem propterea refutare, quòd Matthæus non simpliciter vesperam, sed vesperam sabbathi fuisse dicat. Vespera autem sabbathi, pars sabbathi sit, necesse est, sicut & mane sabbathi. At nox, quæ sabbathum consequuta est, pars sabbathi non erat, vespera igitur sabbathi vocari non potuit. Miratus sum quorundam interpretum legens commentarios, viros iudicio & eruditione præstantes tam leui ratione à vero Matthæi sensu discessisse. Primũ animaduertere debuerunt, Matthæum non dixisse ἑσπέρα δὲ σαββάτων vespera autem sabbathi, sed ὀψὲ δὲ σαββάτων ad verbum, sero sabbathorum, aut tarde sabbathorum, si ita liceret Latinè loqui. Admonuit autem Gregorius Nyssenus homo, & lingua & natione Græcus, & eum, vt opinor, secutus Ambrosius hanc phrasim apud Græcos propriè significare, transacto iam sabbatho longo interuallo; sic enim Græcos loqui solere ὀψὲ τοῦ καιροῦ παραγέγονας, serius quàm pro opportuno tempore venisti, aut longe post opportunum tempus aduenisti, & ὀψὲ τῆς ὥρας, transacta longe hora, & ὀψὲ τῆς χρείας longe serius, quam opus erat; eodem ergo sensu Matthæum dixisse ὀψὲ σαββάτων sero sabbathi, id est multo ante transacto sabbatho, quia inter sabbathum, & tempus matutinum, quod notare volebat, tota iam nox intercesserat. Quòd si Matthæus vesperam sabbathi appellasset, tamen non continuo sequeretur partem fuisse sabbathi. Solet enim scriptura ita frequenter loqui, vt vesperam alicuius diei vocet, cuius pars non sit, sed eum consequatur. *Ecce kalenda*, inquit Dauid, *sunt crastino, & ego ex more sedere soleo iuxta regem ad vescendum. Dimitte ergo me, vt abscondar in agro vsque ad vesperam diei tertiæ* 1. Reg. 20. 5. vesperam diei tertiæ sequentem noctem appellans. Cùm enim rex noctu cœnaret, significabat se cum eo non cœnaturum. & Exodi 12. 6. 18. *& seruabitis eum vsque ad quartam decimam diem mensis huius, immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam*, vbi manifestum est vesperam vocari decimæquartæ diei noctem subsequentem, quæ non decimæ quartæ, sed decimæ quintæ diei pars erat; cùm agnus non decima quarta, sed decima quinta, id est inchoata iam die Paschæ, & azymorum festo immolaretur. Simile Leuit. 23. 5. & Num. 9. 3. 5. 11. exẽplum est. Vnde constat, nullam inter Matthæum & cæteros Euangelistas esse discordiam; eademque ratione intelligitur à seipso Matthæum non dissentire. Nec enim vespertinum simul, & matutinum tempus, sed solum, vt diximus, matutinum significauit. illud mouere lectorem potest, quo modo si nox erat, lucescere dicatur. Sunt qui ita Hebræos loqui solitos putent, quòd noctis initio lucernæ in domibus accenderentur, idque ex Thalmudistarum probant traditionibus, à qua sententia non procul Hieronymus abhorret. Alii phrasim Hebræorum esse putant, qua lucescere tempus dicitur, cùm incipit translata ex die significatione, quia tunc incipit dies esse cùm incipit illucescere. Phrasim Hebræorum esse rectè dicunt, & ex Luca 23. 54 perspicuum est: *& dies*, inquit, *erat Parasceues, & Sabbathum illucescebat*, id est, appetebat, appropinquabat; de eo enim tempore loquebatur, quo Christus sepultus fuerat: fuerat autem sepultus die Parasceues, i. ante sabbathum, inclinato iam ad occasum die, atque tum dicit sabbathum illuxisse, id est, incepisse, aut appropinquasse. Cæterùm quo minus & hanc & superiorem interpretationẽ probemus, non loquutionis insolentia, sed historię veritas impedit. Probauimus Matthęum, sicut & alios omnes Euangelistas, non vespertinum, sed matutinum tempus notare voluisse: nihil ergo ad hũc locum lucernarum ex Thalmudistis pertinet accensio, nihil Hebraismus: propriè enim & Græcè Matthæus, aut Matthæi interpres loquutus est. Voluit namque significare diem lucescere cœpisse. alii, interpretantur vesperam, id est noctem illucescere cœpisse in prima sabbathi, quia in diem sequentem inclinata erat, quemadmodum si è contrario diem noctescere dicamus; non quòd dies noctescere possit, sed quòd nox iam appropinquet, & dies quodammodo in noctem conuertatur, & vt Iuuencus carmine dixit. *Lib. 4 hist.*

Sydera iam noctis venturo cedere soli
Incipiunt, tumuli matres tunc visere septum
Concurrunt. Ad hunc fere modum August. Euth. & Theophyl. à quibus ego non tota sententia, sed sola sententiæ explicatione dissentio. Putant illi noctem hoc loco dici lucescere; ego non noctem, sed diem lucescere Matthæũ dixisse arbitror; neutrum neque noctis neque diei nomẽ est, sed ὀψὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων sero autem sabbathi, ea quæ lucescit in vnam sabbathi, vbi, cum in illo articulo τῇ aut noctem, aut diem intelligi necesse sit, Græcorum consuetudo postulat, vt diem potius, quàm noctem intelligamus, vt supra c. 6. 34. & Ioan 1. 35. & 12. 12. & Act. 4. 3. 5 & 20. 7. & Iacob. 4. 14. Neque memini articulum illũ absolute positum legere, vbi nox intelligeretur. Hac etiam ratione mollior, & minus coacta sententia est. Nam diem illucesere, & res, & loquutio est naturalis: noctem illucescere, vt dici possit, minus tamen vsitatè, & non nisi per figuram dici potest. Potest contra hanc interpretationem obiici, quod à nemine tamen obiectum video, tautologiam videri, aut minus concinnam saltem orationem, vt dies in primam sabbathi lucescere dicatur, cùm per primam sabbathi dies etiam, & quidem eadem dies, quæ lucescere dicitur, intelligatur. Absurdum id videri posset, si diei nomen exprimeretur; cùm autem expressum non sit, non magis absurdum est, quàm si dicamus de diei Dominicæ mane loquentes, diẽ in Dominicam illucescere. Nam & per Dominicam diem intelligimus, sed quia dies non exprimitur, & sensus est, diem Dominicam illucescere, tautologia non est.

In prima sabbathi] εἰς μίαν σαββάτων, in vnam sabbathorum, magis expressa sententia. Significatur enim præpositione in, cum quarto coniuncta casu motus, atque progressus noctis in diem. Sic etiam fortassis noster verterat interpres, sed facile fuit scriptorum incuria in fine dictionis vnam *M.* perire literam. Notum est apud Hebræos sabbathũ, & totam hebdomadam, & septimum hebdomadis diem appellari; cumque totam significat hebdomadam, primũ hebdomadis diem primam sabbathi; secundum, secundã sabbatthi, eodemque modo sequentes dies appellari, vt Lucæ 18. 12. Actor. 20. 7. 1. Cor. 16. 2. Adnotauerunt autem quidam, cum septimus tantum significatur dies σάββατον sabbathum singulari numero, cum tota hebdomas σάββατα plurali dici solere, vt hoc loco, & apud Marcum c. 16. 2. & Luc. 24. 1. & Ioan. 21. 19. & Act. 20. 7. & 1. Cor. 16. 2. Id perpetuum non est. Nam Marci 16. 9. legimus *prima σαββάτου sabbathi*, cum tota hebdomas significetur, & è contrario Act. 13. 14. τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, *die sabbathorum*, cùm septima tantùm significetur dies. Porro vnam sabbathi pro prima sabbathi Hebræorum idiomate dictum esse, tam est vulgare, vt difficiliora spectantem indicare pigeat. *Factũ*, inquit, *est vespere, & mane dies vnus*, id est,

Hebraism.

Sabbathũ apud Hebræos interdũ pro tota hebdomada.

Vnum apud Hebræos pro primo.

Digitized by Google

primus Gen. 1. 5. Noster interpres Hebraismum in Latinitatem soluit, cum Marci 16. 2. & Lucæ 24. 1. & Ioan. 20. 1. retinuerit. Solet id facere, siue quo alio consilio, siue sola vertendi varietate delectatus. Primum autem sabbathi diem nostram fuisse Dominicam neminem ignorare arbitror, quæ, & quia in ea creatus; & quia postea redemptus resurgente Christo mundus fuit, loco sabbathi Iudæorum cœpta fuit celebrari: quod & Gaudentius tractatu in Exodum 1. & Sedulius hoc loco dixit,

Cœperat interea post tristia sabbatha fœlix,
Irradiare dies, culmen qui nominis alti (Lib. 5. car.)
A domino dominante trahit, primusque videre
Promeruit nasci mundum, atque resurgere Christum.

Videndum nunc est, quomodo cæteri inter se Euangelistæ in temporis, quo mulieres ad sepulchrum venerunt, descriptione conueniant. Maxima inter Marcum, & Ioannem videtur esse dissensio: Marcus enim dicit *orto iam sole* mulieres ad monumentum venisse; Ioannes, *cum adhuc tenebræ essent*: quod idē Luc. 24. 22. aliis scribit verbis, *ante lucē* venisse. Sunt qui Marci locum corrigant, & pro ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, *orto iam Sole*, addita negatione, sensuque in contrarium mutato legendum putent, οὐκ ἔτι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, nondum orto sole, non alia moti coniectura, quàm quòd in nonnullis Græcis codicibus legatur, ἔτι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, adhuc orto Sole: & quod ita lib. 10. de demonstrat. c. 8. legat Eusebius, & facile fuerit syllabam vnam οὐκ excidere; nimis tenuis coniectura, & frustra ex Eusebio petita, cùm nemo ferè veterum auctorum aliter quàm Eusebius legat: ipsum nostrum interpretem ita legisse perspicuum est, & Dionys. Alexandrin. in epistola ad Basilidem, & D. Aug. lib. 3. de consensu Euangelist. c. 24. & Rupertus in c. 20. Ioan. & Lyranus in com. in c. Marci 16. ita legunt. Esset quidem aptissima sententia si negatio, vt isti auctores volūt, legeretur; sed vt sæpe admonemus, non est tam obscuris indiciis scriptura, quæ sanctissima a nobis esse debet, corrigenda. Malo, licèt minùs ingeniosam, vulgarem interpretationem sequi, vt mulieres *valde mane*, vt ait Marcus. &, *cum adhuc tenebræ essent*, vt Ioānes dixit, domo egressæ fuerint, orto verò iam sole, ad monumētum peruenerint. Nam etsi non magno ab vrbe distabat spatio, tamen mulieribus satis magnum erat, vt cùm adhuc tenebræ essent, egressæ domo non nisi orto iam sole peruenirent; quemadmodum Dionys. in illa, quam sæpe citauimus, epistola interpretatur: aut vt orto, id est, oriente iam sole ad sepulchrum peruenerint. Oriri enim sol dicitur, non solùm cum solare corpus supra terrā apparet, sed etiam cùm eius radii noctis tenebras dispulerunt; vt Augusṫ. Euthym. Beda, Theophyl. & Lyranus, exponunt. Quæ interpretatio melior etiam erit, & probabilior, si legamus, oriente iam sole, vt Aug. & Theoph. legunt; siue ita Græcum aoristum interpretātes ἀνατείλαντος id est ἀνατέλλοντος siue Græce non ἀνατείλαντος, legerint, sed ἀνατέλλοντος, quemadmodū ego facilius emendare ausim, quam vt negationem οὐκ intercidisse dicā. Nam neque sententia tantopere mutatur, & facilius fuit scriptorē Græcū ἀνατείλαντος pro ἀνατέλλοντος scribere, quàm integrā prætermittere dictionem, eo præsertim in loco, vbi ea sublata nemini non absurdus sensus, & proximis verbis repugnans videretur. Quod si ad hunc legamus modum, nulla inter Euangelistas repugnantia est. Nam idem est oriente iam sole, & nondùm orto sole. Tamen quamuis nihil aliud repugnet, mihi non facile persuaserim mulieres, antequam illucesceret, ad sepulchrum peruenisse. Vix enim muliebris animus tam audax esse potuit, vt obscura adhuc nocte sepulchrum inuiserent, & in illud ingrederentur. Itaque etiam si Marcus non dixisset, *orto iam sole*, & Ioannem dicentem, *cum adhuc tenebræ essent*, & Lucam dicentem *ante lucem* mulieres ad monumentum venisse, ita intelligendos existimarem, vt non tempus, quo ad sepulchrum peruenerunt, sed quo egressæ domo fuerāt, notare voluissent. Hinc etiam intelligitur quomodo ipse sibi Marcus non repugnet; cùm enim dixit, *valde mane*, designauit tempus, quo domo discesserant; cùm dixit *orto*, aut oriente *iam sole*, tempus quo ad sepulchrum peruenerat, indicauit.

Venit Maria Magdalena, & altera Maria.] De Maria Magdalena diximus superiore c. vers. 56. Alteram autem Mariam vocat vxorem Cleophæ matrem Iacobi minoris, & Iose, vt cap. 27. 91. quemadmodum ex Marco c. 16. 1. perspicuum est. Nominat etiam Marcus Salomem, quæ mater erat filiorum Zebedæi Lucas c. 24. 10. multo etiam plures. *Erat*, inquit, *Maria Magdalene, & Iohanna*. Erat autem, *Iohanna vxor Cusæ procuratoris Herodis*, vt idem Lucas c. 8. 3. docuerat, *& Maria Iacobi & cæteræ, quæ cum eis erant*, id est, *quæ cum eo venerant de Galilæa*, vt dixerat cap. 23. 55. Itaque sunt, qui putent etiam Beatam Virginem Christi matrem ad sepulchrum cum hisce mulieribus venisse, vt Greg. Nyssenus orat. 2. de resurr. & Sedulius hunc locum explicans, (An Christi mater ad sepulcrum cum mulieribus venerit.)

Hoc luminis ortu (Lib. 5. carminum.)
Virgo parens aliæque simul cum munere matres
Messis aromaticæ notlu venere gementes
Ad tumulum.

Et vero nemini Beatam Virginem pietate, & studio erga Christum concessisse ne dubitari quidem potest, sed venisse cum aliis mulieribus ad monumentum haud ita facilè mihi persuadeo. Videmus neminem Euangelistarum de ea mentionem fecisse, quam profectò non prætermisissent, si cum cæteris venisset. Videmus omnes Euangelistas Magdalenam, tanquam omnium mulierum, quæ ad sepulchrum venerant, nobilissimā, & velut aliarum ducem primo loco nominasse. Atqui sacram vtique Virginem, si cum illis venisset, Magdalenæ anteposuissent. Dixit Ioannes Mariam Christi matrem, & Mariam Cleophæ, & Mariam Magdalenam iuxta crucem fuisse; Mariam Christi matrem ante omnes posuit. Idem nempe cæteri hoc loco fecissent Euangelistæ, si cum cæteris mulieribus mater Christi ad monumentum venisset. Illud etiam mihi videtur incredibilius, quod idem Gregorius scribit Matthæum, cùm alteram Mariam dicit, B. Virginem Christi matrem intelligere; cùm, quæ illa sit altera Maria, ex Marco, vt diximus, satis appareat. Ioannes solam Magdalenam venisse scribit, ea, vt opinor, ratione, quod Magdalena dux cæterarum fuerit omniumque nobilissima, & quod sola cum angelis colloquia miscuerit, quæ volebat Ioannes enarrare. Alii Euangelistæ non omnes eodem numero; sed omnes tamē plures vnà commemorarunt, quia propositū illis fuit docere mulieres tres primas fuisse testes resurrectionis Christi, & oportebat duos, vt minimum, testes numerare, quia *in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*. Propterea Matthæus duas, Marcus tres, Lucas plures numerauit. (Deut 17. 6 Matt. 18. 16)

Videre sepulchrum.] Marcus cap. 16. 1. vt Christum vngerent, venisse dicit, idemque indicat Lucas 24. 1. *portantes*, inquit, *quæ parauerant aromata*. Ioannes aduentus causam non exposuit: vnde etiam nonnulli auctores occasionem acceperunt, vt existimarent bis mulieres ad sepulchrum venisse; pri-

Digitized by Google

mum, non vt Christum vngerent, sed, vt ait Matthæus, vt sepulchrum viderent, deinde vt vngerent. In quibus est Dionys. Alexandrin. & Hieronym. hoc loco, & quæst. 6. ad Hedibiam. Sed hanc opinionem & supra refutauimus, & infra ver. 3 pluribus argumentis refutaturi sumus. Cur ergo Matthæus dixit ad videndum sepulchrum venisse? Non vtique vt indicaret, ad videndum tantùm sepulchrum, non ad vngendum Christi venisse corpus, sed vt indicaret venisse quidem ad vngendum, sed dubitantes tamen, an possent vngere, quia sciebant monumentum magno clausum fuisse lapide. Itaque solicitè de ea re in via inter se dicebant, *quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Marc. 16. 3. Significauit ergo Matthæus venisse eas, vt viderent sepulchrum, num ita clausum, & munitum esset, vt ingredi possent, & ingressę vngerent Christum.

3. *Et ecce terræ motus factus est magnus.*] Dictio *ecce* indicat terræ motum euntibus, aut appropinquantibus ad sepulchrum mulieribus factum esse. Hæc enim vis eius est, vt cap. 2. 1. docuimus. Cur terræ motus factus fuerit, haud obscure indicat Euangelista, quia angelus descenderat de cœlo; vtitur enim causali particula, *Angelus enim Domini descendit.* Cur autem descendente angelo factus fuerit, id quia nullus indicat Euangelista, in quæstionem vocari potest. Probabilis est ratio, quam Chrysostomus hom. in Matthæum 90. Euthym. & Theophylactus in comment. afferunt, vt concussa terra custodes, qui dormiebant, excitarentur, & resurrectionis Christi cogerëtur esse testes. In eo Chrysost. non assentior, quòd etiam mulieres excitatas putet; dormiuisse enim graui oppressas somno. Quis enim hoc de earum diligentia & charitate credat? nescit dormire amor. Credo ego ob eam etiam causam factum fuisse terræ motum, vt & custodes, & mulieres intelligerent eos, qui splendenti vestitu iuxta sepulchrum apparuerunt, non homines fuisse, sed angelos, id est cælestes, atque diuinos nuntios. Motum enim terræ Dei præsentiam, aut alicuius, qui Dei personam repræsentet, significare c. 27. 51. multis scripturarum exemplis demõstrauimus. Vt ergo & custodes, & mulieres angelis fidem haberent, oportebat, vt terræ concussione, non solo splendore angelos esse cognoscerent. Potuit & alia terræ motus esse causa, vt intelligerent custodes Christum non furto sublatum, nec humana, sed diuina virtute, qua ille ipse terræ motus fiebat, resurrexisse.

Cur terra motus factus est in Christi resurrectione

Angelus n. Domini descendit de cœlo] Græ. ἄγγελος γὰρ κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον, angelus enim Domini, cum descendisset de cœlo, & accessisset, (ad sepulchrum) reuoluerat lapidem. Vna causa, cur de cœlo angelus descendisset explicatur, vt lapidem à monumento reuolueret. Aliæ coniecturæ nostræ relinquuntur. Chrysost. in homil. in Psal. 2. tres præterea rationes affert. Primam, vt angeli ostenderent Deũ illic fuisse sepultum, cum ad sepulchrum, tanquam in cœlo, vbi Deus habitat, assisterẽt. Secundam, vt mulieres docerẽt verè Christum resurrexisse, monerentque, vt id Apostolis quam primum renunciarent: quod si ab angelis edoctæ non fuissent, minime credidissent, cùm cõstet ex Ioanne, etiam postquã ab illis doctæ fuerant, non satis credidisse, sed existimasse potiùs furto ab aliquo fuisse sublatum. Tertiam, vt omnes fraudes, & machinationes anteuerterent, nec Iudæi, cùm audissent Christum resurrexisse, alium pro eo in eodem sepulchro supponerent, vt non re-

Angelus cur ad Christi sepulchrum descendit.

A surrexisse videretur. Cur autem lapidem angelus remouerit, de eo nobiscum hæretici disputant. Vna enim eorum pars (nam alij quamuis insani, sanioris tamen iudicii sunt) propterea lapidem ab angelo reuolutum fuisse putant, vt Christus resurgeret, & à sepulchro exiret, quod & Hilarius can in Matthæum 33. dicere videtur. *Angelus*, inquit, *Domini de cœlo descendens, & lapidem reuoluens, & sepulchro assidens misericordia Dei patris insigne est resurgenti filio ab inferis virtutum cælestium ministeria mittentis*; sic enim legendum arbitror, vbi *mysteria*, legitur, quod vix vllum habet sensum; & Leo epistola 83. ad Monachos Palæstinos, *Dicant igitur isti phantasmatici Christiani quæ substantia Saluatoris affixa sit ligno, quæ iacuerit in sepulchro, & reuoluto monumenti lapide, quæ tertia die caro surrexerit.* At ex verbis Euangelistarũ manifestũ est prius Christũ resurrexisse, quàm angelus à monumento lapidẽ reuoluisset. Nam Matthæus aperte dicit terrę motum propter angeli descensum fuisse factum, *& ecce*, inquit, *terræ motus factus est magnus, angelus enim Domini descendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem.* Quod si Christus nondum resurrexerat, non propter angeli descensum, sed propter Christi resurrectionem factum dixisset. Propterea Marcus cap. 16. 3. 4. non vt Christus resurgeret, sed vt mulieres ingrederentur, & vacuum corpore sepulchrum videre possent, lapidem ab angelo remotum fuisse significat. *Et dicebant*, inquit, *ad inuicem, quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? & respicientes viderunt reuolutum lapidem*, quasi dicat, opportune venisse angelos, & mulieribus de remouendo lapide sollicitis, antequam ad sepulchrũ accederent, lapidem reuoluisse. Denique qua hora Christus resurrexerit, nemo vnquam mortalium, vt Hieronymus quæstione 6. ad Hedibiam, & Gregor. Nyssenus orat. 2. de resurrectione, & Euthymius hoc loco docent, scire potuit. Qua autem hora lapis à monumento amotus fuerit, ex omnibus Euangelistis compertum est. Cùm enim terræ motus, vt ait Matthæus, propter angeli descensum factus fuerit: factus autem fuerit mulieribus iam ad sepulchrum appropinquantibus, vt particula illa, *ecce*, significari diximus; angelus autem, vt idem Matthæus scribit, lapidem reuoluerit, sequitur appropinquantibus iam mulieribus reuolutum fuisse. Qua autem hora appropinquauerint, omnes Euangelistæ exprimunt: *diluculo* enim, *cum adhuc essent tenebræ*, vt ait Ioannes, domo profectæ ad sepulchrum, vt ait Marcus, *orto*, aut *oriente iam sole*, peruenerunt, tunc ergo lapis reuolutus est, non est igitur reuolutus, vt de sepulchro Christus exiret, neque ante nouos istos hæreticos id quisquam cogitauit. Nam omnes veteres interpretes docuerunt, quod & Euangelistæ plane docent, lapidem non propter Christum, sed propter mulieres fuisse reuolutum, vt ad Hedibiam Hieronymus scribit, & alii quos paulo post citaturi sumus. Nec aliter Hilarius, aut Leo senserunt. Nam quod dicit Hilarius Deum resurgenti filio cœlestium virtutũ ministeria misisse, non significat misisse angelos qui eum resurgentem adiuuarent, quasi sine eorum auxilio exire de sepulchro non potuisset, sed misisse, vt testes, atque præcones resurrectionis eius essent, quemadmodum in Christi tentatione non venerunt angeli, dum à diabolo tentaretur, ne iuuandi causa venisse viderentur: sed postquam tentatus est, post victoriam venerunt, vt triumphum agerent, & victorem Dominum recognoscerent. Quod autem dicit Leo, *& reuoluto monumenti lapide quæ tertia die caro surrexe-*

Lapis cur ab angelo reuolutus cõtra Caluinistas.

Locus Hilarij emendatus.

Loci Hilarij & Leonis explicatio.

Digitized by Google

rit, non ita intelligendum est, quasi ablatiuus ille *reuoluto lapide* causam, sed quasi signum, effectumque, & argumentum significet; tanquam dicat, quæ caro fuit illa, quæ tertia die resurrexit, vt reuoluto monumenti lapide probatum est. Sic enim intelligendum esse, vel ex eo manifestum est, quod statim de re simili loquens addat, *vel quale corpus Iesus discipulorum visui clausis ad eos ostiis ingressus intulerit.* ita enim egressum de sepulchro Christum, sicut ingressum ad discipulos fuisse credebat, vt omnes alij auctores, quos paulo post citaturi sumus, crediderunt. Alia ratione hæretici nituntur hunc locum deuitare, ne fateri cogantur posse Christum, qui è sepulchro non reuoluto lapide exsilierit, in Eucharistiæ quoque Sacramento vnà cum magnitudine panis esse. Cessisse egredienti Domino lapidem dicunt, & ad mollis materiæ modum locum Christi corpori dedisse. At vnde id probant? Nos lapide nondum remoto exiisse perspicuis Euangelistarum verbis comprobamus, illi emollitum fuisse lapidem, & quasi aquam, aut aerem solido Christi corpori cessisse nullo vllius Euangelistæ verbo, nulla coniectura, nullo boni auctoris testimonio probare possunt: solo metu confitendæ veritatis probant, teste valde suspecto, quique facillimè corrumpitur, ne si id concesserint, & corpus Christi in Eucharistia esse posse, concedere cogantur. Docent omnes veteres auctores Christum eodem modo, quo de vtero matris egressus fuerat, & è sepulchro euasisse, & ad discipulos ingressum fuisse, i. ita vt corpore suo matris corpus, sepulchri lapidem, domus, vbi discipuli erant, fores nec aperiret, nec rumperet, nec quod simile rupturæ est, emolliret, sed penetraret. Iustinus mar. quæst. ad Orthodoxos 117. Chrysost. hom. 2. de Ioanne Bap. Gregorius Nazianz. in Tragœd. de Christo patiente, Hieron. qu. 6. ad Hedib. August. serm. de tempore 138. & 159. Euthym. in commentar.

Christus è sepulchro per lapidis penetrationem egressus.

Et sedebat super eum.] Sedebat super lapidem angelus, quasi mulierum aduentum expectans, & quasi indicans se, qui lapidem reuoluisset; sedebat enim super opus suum. Quomodo autem sedere hîc dicatur, cùm apud Lucam stantes introducantur angeli, & quis lapis ille fuerit, super quem angelus sedebat, ver. seq. dicturi sumus.

3. *Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius sicut nix.*] Omnes Euangelistæ insolitum angeli habitum studiosè descripserunt; omnium verò diligentissimè Matthæus. Marcus cap. 16. 5. Et *viderūt*, inquit, *iuuenem sedentem in dextris coopertum stola candida.* & Lucas 24. 4. *Ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti.* Ioann. cap. 20. 12. *Et vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus.* Non vacat tanta diligentia mysterio, cuius & aliud indicium est. Sæpe legimus angelos vsitato hominum habitu, ita vt homines esse crederentur, hominibus apparuisse. Gen. 16. 7. & 18. 1. 2. & 19. 1. & 32. 24. & Iosue 5. 13. & Iudic. 2. 1. 4. & Daniel. 8. 16. & Zachar. 2. 1. & Tob. 5. 5. 6. & 12. 15. Hîc autem nouo vestitu, noua specie, nouo splendore angeli videntur. Minimè difficilis coniectura est, ideo missi hîc angeli fuerant, vt cœlesti, diuinaque auctoritate resurrectionis Domini fidem facerent. Oportebat ea venire specie, vt nemo eos angelos esse dubitare posset. Cùm ergo necesse non sit, vt angeli esse cognoscantur, quin potius interesset, vt non cognoscerentur, communi hominum forma mittuntur, sicut ad Abraham Genes. 18. 2. & ad Lot. Genes. 19. 1. & ad Thobiæ filium Thobiæ 5. 7. missi sunt: cùm autem vtile est, vt angeli esse cognoscantur, speciem humana illustriorem præ se ferunt, vt Actor. 1. 10. Quam rationem Cyrillus affert lib. in Ioan. 12. capit. 46. Gregorius vero homilia in Euangel. 20. & Beda in huius loci Comment. aliam quoque rationem reddunt, cur splendenti habitu angeli apparuerint, nempe vt resurgentis Christi gloriam, & gaudium de ea nostrum demonstrarent. Eodem pertinet, quod Marcus iuuenem vocat: nunquam enim angeli alia, quàm iuuenili forma videri solent, vt eorum *nunquam senescens, & semper vigens vis vitalis*, vt ait Dionysius, *& immortalitas* significetur. Porro Matthæus & Ioannes angelos, Marcus & Lucas homines appellant; illi, quod erant; hi quod primo aspectu videbantur, declarantes. Multæ verò hoc loco propter eam, quæ inter Euangelistas videtur esse, discordiam difficiles quæstiones sunt. Prima, quomodo Matthæus, & Marcus vnum, Lucas, & Ioannes duos angelos fuisse dicant. Secunda, quomodo Matthæus dicat angelum sedisse super lapidem quem reuoluerat, qui vtique extra monumentum erat, ita vt angelum ipsum extra monumentum fuisse necesse sit. Marc. verò 16. 5. & Ioan. 20. 12. intra monumentum, ille iuuenem, hic duos Angelos visos fuisse dicant. Tertia, quomodo Matth. & Marc. angelum sedisse scribant, cùm Lucas dicat; stantes angelos à mulieribus visos fuisse. Quarta, quomodo Matth. Marc. & Luc. plures mulieres, Ioan. verò solam Magdalenam angelos vidisse narret. Quinta, quomodo Ioan. scribat Magdalenam, cum primùm ad sepulchrum venisset, lapidem reuolutum inuenisse, angelum verò non vidisse, nisi postquam redierat, & discipulis Christi resurrectionem annunciauerat, cum Matthæus, Marcus, & Lucas non solùm, cum primum venerunt, vidisse angelum; sed ab eo etiam iussas fuisse ire, & discipulis annunciare dicant. Ad primam quæstionem, qui D. Aug. lib. 3. de consensu Euang. cap. 24. opinionem sequuti existimant bis mulieres, non quidem vespere, & mane, vt Hieron. ait, sed orto iā die ad sepulchrum venisse, facilè, nescio an etiam verè, respondent, cum primum venerunt, vidisse vnū; cùm secundò, vidisse duos. Alii primùm quidem, antequam in sepulchrum ingrederentur, vnum vidisse angelum, deinde in sepulchrum ingressas, aut vnum alterum, vt indicat Marcus, aut duos, vt Lucas, & Ioannes scribunt, intus vidisse; quemadmodum Theophyl. in comment. in c. Luc. 24. & hoc loco D. Thom. interpretantur. Nolo aliorum iudicio præferri meum. Itaque licebit per me lectori sequi in re minime comperta, quod simillimum esse vero iudicabit. Tamen ego quidem tria hoc loco animaduerto magno multorum interpretum recepta consensu, quæ persuadere mihi non possum. Primum est, mulieres bis ad monumentum venisse Christi. Secundum, cum primùm venerunt, aut nullum, aut vnum tantùm vidisse angelum. Tertium, vnum extra monumentum, alterum intra, aut vnum extra, duos intra vidisse: quæ tria, quia ex illis video omnium, quas proposuimus, quæstionum explicationem magna parte pendere, operæ pretiū me facturum arbitror, si refutauero. Atque primum, & secundum, quia ita copulata sunt, vt distrahi non possint, simul sunt, & communibus argumentis refellenda. Primum quidem, cum Matthæus, Marcus, & Lucas mulieres ad Christi sepulchrum venisse dicunt, dubium profecto non est, quin de primo earum loquantur aduentu. Propterea enim dixerunt summo venisse mane, vt indicarent venisse, cum primum & per sabbathum, & per

Cur angeli iuuenili forma appareant. Cælest. hierarch. c. 15.

Digitized by Google

sequentem sabbathum noctem venire licuit, quasi totam insomnes noctem egerint tempus illud expectantes matutinum, vt ad sepulchrum properarent. Atqui tunc, cùm mane venerunt, dicunt eas vidisse angelos; nisi velimus apertam eorum verbis vim afferre. Deinde nemo, qui attente Euangelistas legerit, dubitare poterit, quin mulieres angelorum monitu Petro, & Ioanni Christi resurrectionem annunciauerint: illos verò & mulierum testimonio, & audito angelorum viso excitatos ad sepulchrum accurrisse, vt ipsi sibi oculis suis fidem facerent. Scribit enim disertis verbis Marcus c. 16. 7. angelum mulieribus dixisse, *Ite, dicite discipulis eius, & Petro*, ergo priùs viderunt angelum, quàm Petro renunciarent, & quàm Petrus, & Ioannes ad sepulchrum venirent. Quid enim opus erat iubere, vt Petro dicerent resurrexisse Christum, si ipse iam venerat, & vacuum corpore sepulchrum oculis suis viderat? Qui autem existimant bis ad sepulchrum venisse mulieres, & cum primum venerunt, nullum vidisse angelum, illud etiam dicunt, aut dicant necesse est, priùs Petrum, & Ioannem ad sepulchrum venisse, quàm mulieres vllum viderent angelum, quemadmodum videtur indicare Ioannes, cuius narratione moti in hanc sententiam impulsi sunt. Hoc autem disertis Marci verbis omnino repugnat. Præterea nequaquam obscure Matthæus indicat eodem tempore, & milites, & mulieres vidisse angelum ver. 4. *præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui.* Manifestum autem est milites, antequam Petrus, & Ioannes ad sepulchrum venirent, & angelum vidisse, & exterritos discessisse. Nec enim Petrus, & Ioannes tam audacter ad sepulchrum venissent, nisi ex mulieribus cognouissent iam milites discessisse. Nam mulieres, cùm adhuc à militibus sepulchrum custodiretur, venire ausas mirum non est. Solet militaris furor in viros accendi, mulieribus parcere. Scribit præterea Lucas cap. 24. 13. eo ipso die, cùm duo ex discipulis irent in Emaus, Christum se illis adiunxisse comitem, eosque dixisse vers. 21. 22. 23. *Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel, & nunc super hæc omnia tertia dies est hodie, quod hæc facta sunt: sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius venerunt dicentes, se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere, & abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt, sicut mulieres dixerunt.* Minime dubium est, quin cùm dicit, *abierunt quidam ex nostris ad monumentum*, Petrum, & Ioannem intelligat. Atqui prius dixerat mulieres visionem angelorum vidisse, eamque & Petro, & cæteris discipulis narrasse. Ad hæc aliorum etiam grauissimorum interpretum auctoritas accedit, qui cum primum mulieres ad sepulchrum venerunt, angelos vidisse putant; in quibus Gregorius Nyssenus est orat. 2. de Christi resurrectione. Cum ergo, qui bis mulieres ad monumentum venisse dicunt, non alia ratione dicant, quam ne Ioanni, qui videtur significare mulieres, cum primùm venerunt, angelum non vidisse, repugnare videantur, cumque probatum satis, vt opinor, à nobis sit, cùm primùm venerunt, vidisse angelos, nulla illis reliqua ratio est, quamobrem bis dicant ad sepulchrũ venisse mulieres. Nam locum Ioannis ita paulo post explicaturi sumus, vt nulla prorsus appareat repugnantia. Constat ergo & semel tantùm venisse mulieres, & tunc cùm primùm venerunt, vidisse angelos. Tertium facilius est refutare. Marc. 16. 4. 5. *Et respicientes*, inquit, *viderunt reuolutum lapidem, & introeuntes in monumentum viderunt iuuenem sedentem in dextris*, dicturus nimirum erat Marcus, alterum angelum extra monumentum vidisse, si aliquem alium extra vidissent, vt vulgò creditur Matthæus indicare. Accedit quod & eum, quem Matthæus, & eum, quem Marcus à mulieribus visum fuisse dicunt, ex iisdem quibus ad mulieres vsus est verbis, eundem fuisse manifestum est; vterque enim dicit, *nolite timere vos, scio quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis.* Cùm ergo ille, de quo Matthæus, & ille, de quo Marcus scribit, idem fuerit angelus: & Marcus cùm à mulieribus intra monumentum perspicuis verbis visum fuisse dicat, Matthæus verò extra visum fuisse non dicat, sed tantum super eum, quem à sepulchro dimouerat, sedisse lapidem, sequitur non extra monumentum, quod Matthæus non dicit, sed intra, quod Marcus dicit visum fuisse. Maximeque cum cæteri etiam Euangelistæ Lucas 24. 4. & Ioan. 20. 12. non foris, sed intus dicant, duos illos angelos visos. Scio, quid plerosque, vt aliter sentiant, interpretes moueat. Scribit Matthæus ver. 2. *Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum*, aperte significans super illum ipsum lapidem, quem reuoluerat, sedisse angelum. Illum autem lapidem non intra, sed extra monumentum fuisse colligunt ex Marco 16. 3. *Quis*, inquiunt mulieres, *reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* in ostio igitur, id est, foris lapis erat. Quod si super eum sedens à mulieribus visus est angelus, extra monumentum visus est. Miror neminem, quod sciam, interpretem obseruasse, duos in monumento fuisse lapides, & vtrumque fuisse ab angelo reuolutum. Nam & D. Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum cap. 24. suspicatur monumentum Christi non solum continuisse sepulchrum, sed ædificium fuisse, quam ipse maseriam appellat, vt vero simile est concameratum foris ostium habens, quâ introitus esset, intus vero sepulchrum, vbi corpus reponeretur, quod alio clauderetur lapide. Eiusmodi autem fuisse Christi sepulchrum, quale Augustinus animo finxerat, & Beda in c. 27. Matth. & Brocardus, & omnes qui viderunt, vno ore confirmant. Duo igitur erant lapides, alter foris, quo totius monumenti ostium claudebatur; alter intus, quo claudebatur sepulchrum, vtrũque angeli reuoluerant, primum, vt mulieres ingredi possent; secundum, vt vacuum sepulchrum videre. Angelus ergo non super primum, sed super secundum sedebat. Si enim super primum, sedisset, primo aspectu mulieres terruisset, neque ausæ fuissent in monumentum introire. Et conueniebat non super primum, sed super secundum sedere lapidem, & vt ostenderet se ideò sepulchri lapidem amouisse, vt mulieres vacuum sepulchrum videre possent, & vt ipso quodammodo digito locum, vbi Christus positus fuerat, vacuum demonstraret. Sicut ver. 6. dicit, *Surrexit enim sicut dixit. Venite, videte locum, vbi positus erat Dominus.* Cùm ergo Matthæus dicit angelum remouisse lapidem, vtrumque lapidem intelligit: Cùm dicit sedisse super eum, secundum intelligit, qui intra monumentum erat. Nam cùm super vtrumque sedere non posset, necesse est, aut super primum, aut super secundum sederit. Matthæus super primum sedisse non dicit, Marcus, Lucas, & Ioannes super secundum sedisse manifestè dicunt, cùm dicant sedisse intus, ergo & Matthæus cùm dicit sedisse super eum, secundum lapidem intelligit, vnde sequitur etiam secundùm Matthæum angelum non foris, sed intus à mulieribus visum esse. Obiiciet ali-

Duo lapides in ostio monumenti Christi.

In descriptione vrbis Hierusalẽ, & locorum terræ sãctæ.

Digitized by Google

quis, quod Mat ver. 6. scribat dixisse mulieribus angelum, *venite, videte locum, vbi positus erat Dominus*, quasi eas nondum in monumentum ingressas, ad ingrediendum inuitet. Scio etiam hoc multos interpretes fefellisse, quod existimarunt mulieres his verbis ad ingrediendum in monumentum inuitatas esse, cùm non ad ingrediendum, sed ad veniendum, id est, ad accedendum, & videndum sepulchrum inuitentur. Nec enim dicit angelus introite, sed *venite*. Erant enim iam intra monumentum, vt Marc. & Luc. disertissimè scribunt. Cum enim ad monumentum venissent, & præter opinionem primum lapidem, de quo in via sollicitæ fuerant, remotum inuenissent, audacter ingressæ sunt, cùm intus essent, & angelum super sepulchri lapidem sedentem vidissent, obstupefactæ restiterunt, non audentes ad sepulchrum accedere. Angelus verò primùm iubet timorem ponere, *Nolite*, inquit, *timere vos, scio, quia Iesum, qui crucifixus est, quæritis, surrexit, non est hîc*. Deinde inuitat ad accedendum, videndumque sepulchrum, *Venite, videte locum, vbi positus erat Dominus*. Obiici etiam potest, quod Luc. 24. 2. 3. 4. scribat *& inuenerunt lapidem reuolutum à monumento, & ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu; & factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti*. Vbi indicat priùs mulieres non solùm in monumentum ingressas fuisse, sed ad sepulchrum etiam, quod intus erat, accessisse, idque vidisse vacuum, quam aut ab angelo inuitarentur; aut vllum viderent angelum. Respondeo Lucam per anticipationem locutum esse: quia enim eo properabat animo, vt narraret mulieres Christum in sepulchro non inuenisse, quia iam resurrexerat, id dixit, antequam commemoraret angelos ab illis visos, eorumque testimonio Christi fuisse confirmatam resurrectionem. Hinc primæ simul, & secundæ quæstionis earũ quinque, quas supra posuimus, explicatio colligitur. Primæ duos fuisse quidem angelos quemadmodum Lucas, Ioannesque commemorant, sed, quia vnum tantùm cum mulieribus loquutum fuisse credendum est (nec enim necesse erat, vt alter, cùm non nisi eadem dicere posset, loqueretur) Matthæus, & Marcus, quibus propositum erat, quid mulieribus angeli dixissent, recitare, vnius tantùm meminerunt, sicut è contrario, cum multæ mulieres ad monumentum venissent, quia vna pro omnibus Magdalena, & cũ angelis & cum Christo loquuta est, eius tantùm Ioannes mentionem fecit. Lucas verò, & Ioannes indicare volentes angelorum testimonio Christi resurrectionem probatam fuisse, testiũ numerum vt exprimerent necesse fuit. Conueniebat enim duos saltem angelos fuisse testes, vt in ore duorum, vel trium testium staret omne verbum; & videmus in simili causa ascendente in cœlum Christo duos etiã candidis vestibus angelos apparuisse, qui eum & ad cœlum ire, & eodem modo rediturum esse testificarentur Act. 1. 10. Repugnare huic interpretationi videtur illud, quod Luc. 24. 5. scribit angelos mulieribus dixisse, *Quid quæritis viuentem cum mortuis?* & Ioan. 20. 12. angelos dixisse Magdalenæ, *mulier quid ploras?* facilis solutio, esse syllepsim, qua quod vnus fecit, totum genus fecisse dicitur, qualem supra c. 27. 44. exposuimus, & multis scripturarum exemplis confirmauimus, vbi latrones conuitia in Christum iactasse dicuntur, quæ vnus latro iactauerat, & vt apud D. Paul. Hebr. 11. 33. 37. prophetæ secti fuisse, cùm vnus sectus fuerit Isaias: ora leonum obturasse, cùm solus obturauerit Daniel. Angeli ergo apud Lucam, & Ioannem cum mulieribus loquuti dicuntur, quia alter eorum cum illis loquutus est. Secundæ verò explicatio quæstionis ipsa iam per se manifesta est. Probauimus enim angelum, de quo Matthæus loquitur, non extra super primum, sed intra monumentum super secundum sedisse lapidẽ. Itaque nulla ea in re inter Matthæum, & Marcũ, cæterosque Euangelistas dissensio est. Tertia quæstio etsi à multis difficilis iudicatur, admodum facilis mihi videtur esse; quia in vnius proprietate verbi tota res vertitur. Quærebatur, quomodo Matthæus, Marcus, & Ioannes sedisse angelos, Lucas verò stetisse dicant. D. Aug. & qui eum sequuti, putant alium de quo Matthæus, & Marcus, & alios, de quibus Lucas, & Ioannes loquuntur, fuisse angelos, facile sibi videntur respondere, illum sedisse, hunc stetisse. Quid ergo Ioanni facient, qui de illis ipsis duobus angelis, de quibus Lucas scribit, loquens, sedisse dicit, cùm eos Lucas stetisse dicat? Alij priùs sedisse, vt Matthæus, Marcus, & Ioannes scribunt, dein, vt cum mulieribus loquerentur surrexisse, stetisseque, vt ait Lucas. Distinctio meo quidem iudicio minimè necessaria, cùm facilius possimus explicata verbi proprietate, quod Lucas stetisse angelos dicit, interpretari. Diximus c. 6. 5. standi verbum, & Latine, & Græce non semper rectum corporis habitum, sed solam aliquando præsentiam, solam aliquando quietem significare. Stare enim dicitur non solùm, qui rectus est, sed etiam, qui præsens est etsi sedeat: exempla sunt supra c. 16. 28. *Amen dico vobis, sunt quidam de hîc stantibus*, id est, ex his, qui adsunt; qui præsentes sunt, *qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno suo*, & Mar. 11. 25. *cum*, inquit, *stabitis ad orandum, dimitte, si quid habetis aduersus aliquem*: nec enim iubet, vt recti orent, sed vt stent, id est, vt quieti orent, aut vt stent, id est, coram Deo sese quodammodo sistant, & repræsentent; quia orare, Deum alloqui est, & Luc. 7. 37. 38. *Et ecce mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit, quod accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti, & stans retro secus pedes eius lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat: & osculabatur pedes eius*; non enim erecta erat, sed ad Christi pedes prouoluta, cùm eos lacrymis rigaret, capillis tergeret, vngeret, oscularetur: rursus c. 18. 11. *Pharisæus stans hæc apud se orabat*; nec enim stetisse credendum est, cùm oraret, hominem præsertim professum hypocrisim, & Ioan. 1. 26. *Ego baptizo vos in aqua, medius autem vestrum stetit quem vos nescitis*; id est, inter vos est, præsens vobis adest. Quarta quæstio altera proposita consimili quæstione soluitur. Quæritur, cur Ioannes solam Magdalenam angelos vidisse dicat, cũ cæteri Euangelistæ plures dicant, quæ viderunt, fuisse mulieres? Quæro similiter ego, cur Ioannes solam Magdalenam ad monumentum venisse dicat, cùm cæteri Euangelistæ plures mulieres venisse dixerint? Non fuit Euangelistis propositum omnia penitus connumerare. Plures iuxta crucem Christi mulieres erant; multi etiam viri, vt Lucas c. 23. 49. indicauit, Matthæus c. 27. 55. tres tantùm nominauit mulieres, quæ cæteris & notiores, & diligentiores erant, virũ nullum. Eadem ratione Ioan. & solã Magdalenam ad monumentum venisse dixit, & solã vidisse angelos, quia haud dubium est, quin Magdalena præcipuas eius officij egerit partes, & omnium aliarum fuerit nobilissima. Quod vel ex eo intelligitur, quod cæteri etiã Euangelistæ, cũ plures nominant, eã semper primo loco ponunt, vt Matth. c. 27. 56. 61. & hoc c. ver. 1. & Marc. c. 15. 40. & 16. 1. Quinta quæstio reliqua est, quæ in solius Ioannis explica-

Syllepsis scripturæ familiaris.

Stare in scriptura quid sæpe significat.

Digitized by Google

Contrà verò Lucas verecundum potiùs timorem, quàm vllius periculi metum fuisse significat. *Cùm*, inquit, *timerent, & declinarent vultum in terram*: Vultum enim in terram declinare non tam fuit timoris, quàm verecundiæ. Et verò quis insolito, & supra humanum angelorum viso non timeat? Timuit Daniel cap. 10. 8. 16. Timuit Zacharias Luc. 1. 12. Timuit ipsa Maria virgo Luc. 1. 29. Sed aliter boni, quàm mali timent. Auget enim malis mala conscientia timorem. Timent mali, vt nequam serui, ne pœnas dent; timent boni, vt filij, ne coram angelis minùs reuerentes esse videantur, & quia non potest humana infirmitas diuinum ferre conspectum. Timent milites, & exanimantur. Timent mulieres, sed non exanimantur, quia, vt D. Antonius, quemadmodum in Comment. refert D. Thom. & D. Hieronymus hoc loco dicit, cùm bonus Angelus bonis hominibus apparet, etiamsi initio inusitato aspectu timorem iniiciat, ad extremū consolationem, & animi tranquillitatem relinquit. Mulieres ergo, non milites angelus timentes consolatur, ver. sequēti. *Nolite*, inquit, *timere vos*, vt D. Hieron. & poeta Iuuēcus adnotauerunt. Hāc enim vim habet pronomen illud, *vos*, vt statim dicturi sumus.

Angelis apparentibus aliter boni, aliter mali timēt.

5. *Respondens autem angelus.*] Id est, exorsus verba facere; sæpè enim hunc iam Hebraismum exposuimus, quo ענה & respondere significat, & loqui incipere, vt supra cap. 11. 25. & cap. 22. 1.

Nolite timere vos.] quasi dicat, milites timeant, qui malo huc animo, quasi Christi resurrectionē impedituri venerunt; vos, quæ non vt impediatis, sed vt pietatis illi, & charitatis officium exhibeatis, venistis, nullam timendi causam habetis. Hæc est vis illius pronominis *vos*, quasi illas militibus opponat, vt Cyril. Hierosolym. Catech. 14. Chrysost. hom. 90. Gregor. hom. in Euang. 21. Beda, Euthymius, & Theophylactus adnotauerunt. *Paueant*. inquit Gregorius, *illi, qui non amant aduentum supernorum ciuium; pertimescant, qui carnalibus desideriis pressi ad eorum se societatem pertingere posse desperant; vos autem, cur pertimescitis, quæ vestros conciues videtis?*

Scio enim, quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis.] Reddit causā, cur timere non debeant, quod non malo, sed bono, ac pio venerint animo, vt Christi corpus quærerent, & religiosum illi vnctionis officium exhiberent, idque se scire confirmat, ne forte, quamuis bona sint conscientia, tamen propterea aliquid à se mali timeāt, quod nesciens qua de causa venerint, aut ad furandū corpus, aut ad aliquid aliud agendū mali venisse suspicari possit. Quod autem Christū, & Iesum proprio appellat nomine, & crucifixum fuisse dicit, ad faciendam etiam pertinet fidem, vt ostendat se rectè Christū nosse, nec ignorare eū, & crucifixū, & mortuum, & eo loco sepultum fuisse; scire tamen se eum resurrexisse. Apud Marcū 16. 6. *Iesum Nazarenum crucifixum* angelus Christū appellat, pluribus verbis Christū describens. quod eodē pertinet. Sed Matthæus Nazareni verbum prætermisit, Lucas cap. 24. 5. alia angelorum recitat verba, *Quid*, inquiunt, *quæritis viuentem cum mortuis?* Ioannes rursus alia c. 20. 13. *Mulier, quid ploras?* omnia dixisse angelos credendum est. Primùm mulieres cœpisse plorare, cùm sepulchri ostium apertum vidissent, existimantes Christi corpus sublatum fuisse. Atque hoc est, quod scribit Ioannes, *Maria autem stabat foris plorans* vnam nominans, omnes intelligens: mox plorantes in monumentum ingressas esse, angelosque illis dixisse, *Quid ploratis?* & de sola Magdalena loquens, ait Ioannes, Magdalenam vnam pro omnibus respondisse, *quia tulerunt Dominum meum*; vt idem scribit Ioannes; tunc subiecisse angelum, qui pro se, & altero angelo loquebatur, *Nolite timere vos; scio enim, quod Iesum qui crucifixus est, quæritis viuentem cum mortuis*: quasi amicis verbis earum incredulitatem subreprehendat. Si enim Christi verbis, quibus adhuc viuens se tertia die resurrecturū affirmauerat, fidem habuissent, non quærerent viuentem cū mortuis, sed eum viuere pro certo sibi persuasissēt. Ad extremum, subiecisse, quod etiam Matthæus, Marcus, & Lucas scribunt, *non est hîc, surrexit*, easque iussisse ad Apostolos ire, & Christi illis resurrectionem annunciare, vt iidē tres narrāt Euāgelistæ.

6. *Non est hîc: surrexit enim.*] Non satis fuit dicere *non est hîc*; poterat enim illic non esse, nec tamen resurrexisse, quia inde translatus; aut furto sublatus; propterea addit, *surrexit enim*; q. d. ideo non est hîc, non quòd translatus, vt vos putatis, aut furto sublatus sit, sed quia resurrexit. Quod ne nouum & incredibile videatur, addit, *Sicut dixit*, confirmans ex verbis Christi ipsius resurrectionem, & earū incredulitatem tacitè notans, tanquam dicat, si Christo credidissetis dicenti se tertia resurrecturum die, supra c. 16. 21. & 17. 22. & 20. 19. & 26. 32. facile nūc sine meo etiam testimonio eum resurrexisse crederetis.

Venite, videte locum vbi positus erat Dominus.] Quod & suo, & Christi testimonio probauerat, nunc experientia confirmat, & ipso visu nititur fidem facere, *venite*, inquit, *videte locum, vbi positus erat Dominus*: Dominum cùm vocat, Deum cōfitetur. Quis enim præter Deum angelorum Dominus est? Videtur de industria iisdem vti verbis, quibus auctore Ioanne, Magdalena vsa fuerat. Illa dixerat *tulerunt Dominum meum*; ille dicit, *Venite, videte locum, vbi positus erat Dominus*, non solùm suum, sed omnium & hominum, & angelorum Dominum vocans. Hoc enim indicat, cum absolutè, & sine vlla adiectione Dominum appellat. Distulimus certo consilio in hunc locum quæstionē illam, quanam hora Christus resurrexerit, quod hoc primum loco mentio de eius resurrectione facta sit. Nocte illa, quæ inter sabbathum & primam hebdomadis diem, quā nos Dominicam appellamus, intercessit, resurrexisse, quod ego quidem sciam, nemo non dicit. Illud etiam apud omnes fere auctores constare video, non ante mediam noctem resurrexisse, etsi non defuerunt, qui propter Matthæi verba, *vespere autem sabbathi* ver. 1. vespere, id est, noctis initio resurrexisse dixerint, vt Dionysius Alexandrinus in epistola ad Basilidem auctor est. Ea opinio neque fidem inuenit, & eorum verborum, quibus adducti sunt eius auctores explicatione, suprà est à nobis refutata. Media surrexisse nocte, sicut media etiam nocte natus creditur, multorum opinio fuit; qui, vt idem scribit Dionysius, propterea Quadragesimæ ieiuniū media ante diem Paschæ nocte soluebant, quod & in Synodo Constantinopolitana in Trullo habita, vt fieret, decretum est. cān. 89. vt Balsamon in comment. ad Dionys. scribit; idque est totius fere etiam Ecclesiæ veteri consuetudine confirmatum, quæ sacrum illud de resurrectione, quod nunc die sabbathi hora vix aliquando decima celebramus, ad mediam noctem celebrabat. Alii sub auroram circiter galli cantum resurrexisse crediderunt. In quā sententiam Gregorius Nyssenus orat. 2. de resurrect. magis inclinat. Romanos etiam ea hora, quasi tunc Christum resurrexisse crederēt, solitos fuisse soluere ieiunium Dionysius auctor est. Euthym. etiam affirmat eam omnium sanctorum patrum opinionem fuisse, quam & ipse, vt probabiliorem, sequitur. Certissimum est quod & Gregorius Nyssenus

Qua hora Christus resurrexit.

Digitized by Google

in ea, quam paulò antè diximus, oratione, & Hieronymus quæst. 6. ad Hedibiam, & Euthym. hoc loco monent, qua hora Christus resurrexerit, neminem scire posse mortalium; solum scire ipsum, qui vt voluit, & quando voluit, resurrexit. Cæterùm, si cùm certa desunt argumenta, aliquis coniecturis locus est, & in rebus incertis, quod simillimum vero est dum verum ipsum appareat, pro vero tenendum, sub auroram resurrexisse, credendũ est. Cum enim angeli de cælo descẽderint, vt eum surrexisse testarentur: probabile est statim, vt surrexit, descendisse, ne si interim milites, aut ipsi, qui occluserant, sacerdotes sepulchrum aperuissent, & corpus non inuenissent, furto sublatum putarent, idque non iam data pecunia, sed gratis rati se vera dicere diuulgarent: angelos autem sub auroram venisse ex eo manifestum est, quod ad eorũ aduentũ mota sit terra. Terræ autem motus mulieribus ad sepulchrum appropinquantibus, vt ait Marcus, oriente iam Sole factus est. Tunc ergo Christus resurrexit, aut non multò certè antè resurrexerat. Sed hanc opinionem tantùm probabilitatis habere volumus, quantum ea coniectura, qua à nobis probata est, habere iudicabitur.

7. *Et citò euntes.*] Citò ire iubet, & vt quamprimũ, qui ob Christi mortem tristes erant, lætissimo resurrectionis nuncio recreentur, & vt nutans eorũ antequam penitus cadat fides sustineatur. Marcus cap. 16. 7. angelum sic dixisse ait: *Ite, & dicite discipulis eius, & Petro:* Petro nominatim dici iubet, ne quia ter Christum negando peccauerat, exclusus esse ab eo beneficio videretur, vt Gregor. hom. 21. in Euangel. & Euthymius docuerunt.

Quia surrexit.] Eum surrexisse: Sæpe eum Hebraismum explicauimus.

Et ecce præcedet vos in Galilæam.] Indicat angelus Christum iam in Galilæam discessisse, aut quod ita putasset, aut quod sciret eo animo Christũ fuisse, cũ resurrexit, vt iret in Galilæam, & se illic discipulis ostenderet: nisi malimus præsens tempus Hebræorum more pro futuro positum esse, quasi dicat, ecce præcedet vos in Galilæam, quamtumcunque festinetis: sciebat enim Christum momento temporis huc illuc volitare. Ignorabat, vt videtur, angelus, quod paulo post futurum erat, Christũ se mulieribus in vrbẽ redeuntibus ostensurum esse. Facit etiãm hoc ad accedendum discipulorum studium, vt cùm audierint Christum iam, vt in Galilæã præcedat, discessisse, magis eo festinarent, & sequi non pigeret, si præire pigebat. Mira humana infirmitas est, mira inconstantia: multo erat facilius Christum in Galilæam euntẽ, & quidem iam suscitatum, atque gloriosum, quàm in crucem infirmum, & ignominiæ plenum sequi. Atqui illud omnes polliciti erant cap. 26. 35. ne hoc quidem præstiterunt. Nam cum hæc à mulieribus discipulis narrata essent, *visa sunt ante illos sicut deliramentum verba illa*, vt cap. 24. 11. Luc. scribit. Duplex in hunc locum incidit quæstio. Altera, cur in Galilæa potius, quàm in Iudæa Christus se Apostolis ostendere voluerit. Altera cur contra quam decreuerat, ac dixerat, in Iudæa se prius, quã in Galilæam iret, ostenderit. Priorem quæstionem plerique ad hunc modum explicant, ideo in Galilæa discipulis apparere voluisse, vt liberius cũ illis agere, eosque docere posset: in Iudæa enim sacerdotum, & Pharisæorum metus impedire discipulos poterat, vt Chrysost. homil. 90. & Euthym. exponunt, idẽque in comment. in c. 24. Lu. indicat Amb. Alii propterea in Galilæa apparere voluisse, quod cùm diutius ibi Euangelium prædicasset, plures ibi dis-

Cur Christus Apostolis se in Galilæa ostẽdere voluerit.

A cipulos haberet, quos vellet omnes eadem opera confirmare. Hieronymus & Beda aliam, sed allegoricam rationem reddunt, Galilæam iuxta nomen suũ omniũ vitiorum volutabrũ significare, ideoque oportuisse Christi præsentia illustrari, vt Isai. c. 9. 1. 2. quod supra c. 4. 15. Matthæus ad Christi etiam prædicationem accommodauit, longè ante dixerat, *Terra Zabulon, & terra Nephthali via maris trans Iordanem, & Galilææ gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam.* At cur non statim eo contendit? quæ secunda quæstio erat. Quoniam vidit cunctantes adhuc, & dubitantes Apostolos, nec ituros fuisse in Galilæam, nisi prius se illis, vt eorum corroboraret fidem, Hierosolymæ demonstrasset, vt in-
B dicat Ambros. non ergo fefellit fidem suam, sed superauit, quia plus præstitit, quã pollicitus erat. Promiserat se in Galilæa discipulis appariturum, apparet etiam Hierosolymæ, vt Greg. Nyssen. scribit.

Ecce prædixi vobis.] Hæc verba eò pertinent: vt, cum in Galilæa Christum discipuli viderint, credant non phantasma, non spiritum, sed ipsissimum esse Christum, cùm experti fuerint angelum vera prædixisse, ideoque non potuisse, nisi diuinitus locutum esse. Quare & Christum esse, quem videant, credere oportere, cum ab eodem angelo fore, vt eum vide-
C rent, prædictum fuisset. Sic Samuel, vt Sauli persuadeat ea quæ illi prædixerat, futura esse, quædam alia prædixit, quæ eodem die Saul experturus erat, vt ea cæteris fidem facerent. *Cùm abieris*, inquit, *hodie à me, inuenies duos viros iuxta sepulchrum Rachel in finibus Beniamin in meridie, dicentque tibi, inuenta sunt asina, ad quas ieras perquirendas.* 1. Reg. 10. 2. Eodem modo Christus Ioan. 14. 29. *& nunc*, inquit, *dixi vobis, priusquam fiat: vt, cum factum fuerit, credatis.* Mar. 16. 7. paulo aliter dicit καθὼς εἶπεν ὑμῖν, *sicut dixit vobis*, vt angelus non se, sed Christum hoc prædixisse dicat, alludens ad verba Christi quæ paulo ante mortẽ
D discipulis dixerat, *& postquam resurrexero præcedam vos in Galilæam* Matth. 26. 32. fortasse hoc loco pro εἶπον *dixi* εἶπε *dixit* legendum est: facilis enim & Græce vnius litteræ mutatione, & Latinè vnius detractione lapsus esse potuit, & si ita legatur nulla inter Matthæum, & Marcum discordia erit, sed facilè corrigere non audeo.

8. *Et exierunt cito de monumento cum timore, & gaudio magno.*] Quod cito exierint, & Angelorum iussu, qui versu præcedenti illis dixerant, *cito euntes dicite discipulis eius*, & timore simul gaudioque fecerunt. Vtrumque enim festinare homines cogit. Cur simul timuerint, simul gauisæ sint, facilius est, vt fa-
E cta ex se quisque, si eo loco fuisset, coniectura diiudicet, quàm vt nos verbis explicemus. Timebant, quia angelos viderant, & cœlestis diuinæque naturæ conspectum, quia ferre non potest, humana natura reformidat. Gaudebant, quia audierant Christum resurrexisse. Marc. ait 16. 8. *at illæ exeuntes fugerunt de monumento; inuaserat enim eas tremor, & pauor, & nemini quicquam dixerunt: timebant enim.* Quod autem dicit, nemini quicquam præ timore dixisse mulieres, non ita intelligendum est, quasi nemini prorsus, ne ipsis quidem Apostolis, quæ viderant, dixerint: nam ex Luc c. 24. 11 22. manifestum est, eas
F discipulis dixisse se in monumento vidisse angelos: sed significat Marcus eas in via adeo mutas fuisse, vt neque iis, qui occurrebant, neque ipsæ inter se aliæ aliis quidquam dicerent, sicut timore correpti homines facere solent.

9. *Et ecce Iesus occurrit illis.*] Non satis cum his verbis conuenire videntur, quæ Marc. & Ioann. scribunt. Marc. 16. 9. ait, *Surgens autem Iesus mane prima sabba-*

thi

Digitized by Google

ibi apparuit primò Mariæ Magdalenę, de qua eiecerat septem dæmonia, quasi Christus nec aliis tunc mulieribus apparuerit, nec Magdalenæ ipsi ad discipulos eunti, sed alias. Ioannes vero ca. 20. 13. 14. 15. 16. 17. cùm dixisset Magdalenã stetisse extra monumentũ plorantẽ, cũque se in monumentũ inclinasset, vidisse angelos, qui eã interrogauerint, *Mulier, quid ploras? dicit*, inquit *eis, quia tulerunt Dominũ meũ, & nescio, vbi posuerunt eum. Hæc cũ dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantẽ, & non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus. Mulier, quid ploras, quẽ quæris? Illa existimans, quia hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eũ, dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eũ tollã. Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magister, dicit ei Iesus, noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrẽ meũ. Vade autẽ ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrẽ meũ, & Patrẽ vestrũ.* Quod attinet ad Marcũ minor est difficultas, cũ enim illi propositũ esset dicere Christũ mulieribus apparuisse, prætermissis omnibus circũstantiis dixit eadẽ die surrexisse Christũ, non de resurrectione, sed vt ita dicam, de surrectione loquens quasi priùs sedisset, & Magdalenæ apparuisset. Surgere enim Hebraica phrasi dicitur, qui aliquid operis aggreditur, etiam si verè non surgat vt *Cœpit populus manducare, & bibere & surrexerunt ludere*, id est, inceperunt, & suprà ca. 24. 11. *multi Pseudoprophetæ surgent*, id est, existet, aut se demonstrare incipiẽt, & ver. 24. *surgent enim Pseudochristi.* Non enim Marcus docere voluit, qua hora Christus resurrexisset, quod vt ver. 6. docuimus, incertũ omnino est, sed qua hora Christus mulieribus apparuisset. Quod autem solam nominet Magdalenã, aut ideo fecit, quod soli pri° Magdalenæ apparuerit, vt paulo infra disputaturi sumus, aut quod cũ omnibus simul mulieribus apparuerit, tamen cum sola prius Magdalena locutus fuerit. Verba Ioannis plus habent difficultatis. Sunt igitur, qui existiment, bis se Christũ mulieribus demonstrasse. Primum soli Magdalenæ adhuc iuxta sepulchrum hærenti & retro respicienti, vt Ioannes dicere videtur. Deinde omnibus mulieribus, quæ ad sepulchrũ venerãt, vt discipulis nunciarẽt redeuntibus. Nã cum omnes in monumẽto essent, digressis, vt abirẽt, aliis Magdalenam adhuc plorãtem iuxta sepulchrum restitisse, cumque respexisset retro, vidisse Christum, ab eo interrogatam, quid ploraret, aut quid quæreret, hortulanum ratam respõdisse, *Domine, si tu sustulisti eũ dicito mihi, & ego eum tollam*, Christum respondisse nomine eam appellantem, *Maria*, & c. quæ Ioannes narrat tunc accidisse, mox Magdalenam profectam, inde cæteras quæ præibant, mulieres curriculo cõsequutã, cumque vnà cum illis pergeret, Christum illis iterũ simul eũtibus apparuisse, vt hoc loco Matt. scribit. Sic D. Aug. li. 3. de cõsensu Euãg. c. 24. & Seuerus apud D. Thomam in comment. Alij duas quidem, sed aliter factas apparitiones fuisse putãt, prius enim Magdalenam solam ad monumentum venisse, atque tunc illi quemadmodum scribit Ioannes, visum fuisse Christum: deinde vnà cum cæteris mulieribus ad monumentum rediisse, & cùm inde rursus ad Apostolos reuerterẽtur, Christum illis in via, vt ait Matth. occurrisse. His Greg. Nyssenus author est. Vtramque opinionem, quia bonos habet authores, non tam probare cogor, quàm nõ refutare. Sed nescio, quomodo mihi insedit animo, vt vix mihi persuadere possim, aut Magdalenam bis ad monumentum venisse, aut bis illi apparuisse Christum. Quid enim cogit nos ita sentire, cũ Matthæus aperte significare videatur & omnes simul mulieres ad sepulchrum venisse, & omnes simul rediisse, & omnibus redeuntibus occurrisse Christum? Nam quod

Surgere in scriptura quomodo interdum accipitur.

Exod 32. 6

A Marcus ait visum fuisse primum Magdalenæ, facillime interpretari possumus, vt Magdalenam non cæteris mulieribus, sed Apostolis opponat: vt sensus sit, non quidem prius Magdalenæ, quàm cæteris mulieribus, sed prius illi, quàm Apostolis apparuisse Nam vt ver. 16. dicturi sumus, merito à Catholicis creditur, quamuis scriptum non sit, Christum primum omnium matri suę apparuisse Quare non potest esse sensus primum apparuisse Magdalenæ, id est inter omnes mulieres primum ab ea visũ fuisse. Quod autem Marc. solam nominet Magdalenam, nec mirum est, cum Ioan. nullam aliam nec

B ad sepulchrum venientem, neque reuertentem, neque Christum videntem nominauerit, & constet ex aliis Euãgelistis, & alias cùm ea ad sepulchrum venisse, & reuertentes vidisse Christum. Et cur solam nominauerit Marcus, paulo ante rationem exposuimus, quod cũ ea primũ loqui cœperit, & fortasse inter omnes, quæ simul ibãt, prima Christũ viderit Magdalena. Quod autem Ioã. scribit, etsi difficili° videtur, haud multo difficilius explicare possumus. Primum quod dicit Magdalenam ad sepulchrum stantem, atque plorantem conuersam vidisse Christum, sic intelligi potest, vt conuersam di-

C cat, non respicientem, sed redeuntem. Nam etsi cõtrarium videri potest, quod hortulanum Christum esse putauerit, quod nõ putasset, nisi in horto, vbi sepulchrũ erat, vidisset, id ipsum ita intelligi potest, vt dicamus Christum reuertentibus quidem iã mulieribus, sed nõdum hortum egressis, aut egressis quidem, sed quasi ad hortum eũtem Christum apparuisse, aut ea apparuisse forma, vt facile hortulanus esse credi posset: ideo hortulanum existimasse. Quod autem Christum illã interrogasse dicit, *quid ploras?* credendum est, etiam, cùm reuerterentur, omnes, maximeque Magdalenam plorauisse, quia,

D vt Grego. Nyssenus ait, & ex hoc ipso Ioannis loco perspicuum est, Magdalena etiam affirmanti angelo resurrexisse Christum, non satis credidit Nam postquam id Angelus affirmauit, adhuc plorat, quasi non resurrexisse, sed furto sublatum fuisse crederet adhuc dicit *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi*; adhuc dicit Apostolis: *Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus, vbi posuerunt eum*, Ioan. 20. 2. cùm enim hæc dicit, iam angelum vidisse ver. 3. copiose probauimus. Quod autem solam Ioan. nominat Magdalenam, minus etiam mirum est, quàm quod eã Marcus solam nominauerit, cum Marcus non eam so-

E lam, sed cum ea alias mulieres ad monumẽtum venisse dixisset, Ioannes autem solam venisse docuit. Non auderem dissentientibus tot interpretibus hanc sequi sententiam, nisi pręclarum haberem aũctorem Diu. Athanas. in oratione de Christi incarnatione.

Auete.] שלום לכן Pax vobis, sic enim Hebræi salutare solent, quamuis Græci interpretes vertant χαίρετε *auete.* Vtuntur autem Hebræi ea salutationis forma, cum alias, tum maxime, cum eos, quos salutant, non timere, sed bono animo esse iubent, vt Genes. 43. 23. & Iudic. 6. 23. & 19. 20. quod in hunc

F locum apte cõuenit: quia enim timoris plenas mulieres videbat, hac ratione salutat, Pax vobis, quasi dicat, bono estote animo, non aduersarius, sed amicus vobis venio, quemadmodum ver. sequenti illis dicit, *nolite timere.*

Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius.] Ioannes 20. 17. indicat Magdalenam pedes Christi non tetigisse; prohibitam enim à Christo dicente, *noli me tangere; nondum enim ascendi ad patrem meum.* Si eadem, vt ego existimo, hęc fuit visio, de qua Mat-

Digitized by Google

thæus,& illa de qua Ioannes scribit,non difficile potest ea,quæ inter Euangelistas videtur esse, repugnantia conciliari.Ioannes enim non dicit Magdalenam pedes Christi non tetigisse,sed Christum dixisse, *noli me tangere*.Atqui fortasse, cùm hoc Christus diceret:iam tetigerat, vt nonnulli etiam interpretes existimant:fortasse Christo etiam prohibente tetigit,vt res importuna,& pertinax est amor.Simile enim suprà c.9.30.31.legimus exemplum, cùm Christus cæcos curasset,illisque præcepisset dicens *videte ne quis sciat*, *illi*,inquit Euangelista,*exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa*. Obedientiæ enim, & pietatis genus esse putauerunt Christo in hac re nõ obedire. At solam Ioann. Magdalenam prohibitam fuisse dicit,ne tangeret Christum. Quid si omnes prohibitæ sint,sed Ioan.quia de sola Magdalena loquebatur,sicut solam ad sepulchrum venisse dixerat,solam vidisse Christum, ita solam prohibitam tangere fuisse dicit? At cæteri Euangelistæ, qui de aliis loquuntur,non dicunt eas fuisse prohibitas:nec Magdalenam prohibitam dicunt: quemadmodum ergo id quod in Magdalena factum fuisse constat, prætermiserunt, ita id ipsum,quod in aliis mulieribus eadem ratione factum esse probabile est, prætermittere potuerunt. Quia non quid Christus fieri vetuisset,sed quid factum esset, non Christi voluntatem,sed mulierum in Christum amorem declarare voluerunt. Quòd si,vt plerique putant, hæc ab illa,de qua Ioannes scribit, diuersa fuit visio: non quidem,eadem,sed similis tamen oritur quæstio, cur illic Magdalenam,Christus se tãgere prohibuerit:hîc eãdẽ Magdalenã,&cęteras mulieres nõ prohibuerit. Quid si & hic prohibuit, sed id Euangelistæ prætermiserunt, Ioan. quia hanc visionem, si diuersa fuit non narrauit:cæteri, quia quamuis narrauerint, tamen vt modò diximus,non quid Christus vetuisset,sed quid mulieres fecissent, declarare voluerunt. Itaque & omnes prohiberi, & omnes tangere, licèt neutrum expressum sit, tamen potuerũt;hinc siue omnes,siue aliqui tetigerint,siue omnes,siue aliquæ prohibitæ fuerint, duæ tamẽ adhuc quæstiones manent,cur aut omnes aut aliquæ tetigerint:omnes certe tangere voluerunt:& cur Christus aut omnes,aut solam certe Magdalenam prohibuerit,aut voluerit saltem prohibere. Ad priorẽ quæstionem natura ipsa respondet. Quis enim Christianus suscitatum ante se videns Christum,non subito perfusus gaudio in eius amplexum corruisset? Muliebris autem modestiæ,& verecundiæ fuit non corpus amplexari,sed pedes,vt Theoph.& Euthym docuerunt. Erat porro inter Iudæos reuerentiæ, & adorationis genus,præsertim mulierum erga viros, pedes tangere:sicut Exo.4.25.Sephora mariti pedes tetigit,quasi deprecabunda,& 4.Reg.4.27.mulier illa Sunamitis,cùm ad Elisæum venisset,eius pedes tetigit,orans,vt veniret, & filium suum mortuum suscitaret. Quemadmodum apud Græcos adoraturi genua tangebant.

Genus venerationis in scriptura pedes tangere.

Homer. Iliad α.

. . καὶ ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων,

inquit Græcus ille Poeta:de qua consuetudine, & eius origine multa Plinius li.11.cap.45. nescio quam verè philosophatur. Eum certe morẽ diu in Ecclesia viguisse,vt qui Episcopos salutabant,eorũ genua manu tangerent, ex nonnullis veterum Conciliorum decretis intelligimus. Sic ergo Magdalena reuerentiæ causa Luc.7.38. Christi pedes tenuit: sic omnes hoc loco mulieres pedes eius adoraturæ tenuerunt,quod explicans Euang. addidit statim, *& adorauerunt eũ*:propterea ergo tetigerunt, vt adorarẽt. Altera tãgẽdi causa esse potuit,vt experirẽtur

A nũ verus esset Christus,an spiritus aliquis, qui falsa ipsas Christi specie deluderet,vt Theophyl.multos auctores existimasse dicit. Potuerunt id facere mulieres non sine exemplo:nam & Apostoli, vt ait Lu. c.24.37.cùm primùm vidissent Christum,putauerũt *se spiritum videre*. Cur ergo Christus,aut omnes, aut solã saltem prohibuit Magdalenam,ne se tangeret? Ab ipso Christo ratio eius rei addita est:*nondum enim* (inquit) *ascendi ad patrem meum*; sed ea ipsa ratio difficiliorem quęstionem reddit. Quid enim sibi vult, *noli me tangere:nondum enim ascendi ad patrem meum*? quasi postquam ad patrem ascendisset, eum tactura esset, quemadmodum sæpe D. Aug.argumentatur. Atqui

B propterea tangere eum posse,ac debere videbatur: quia nondum ascenderat ad patrem:si enim ascendisset,nec deberet,nec posset tangere. Quidam non omnino se tangi Christum prohibuisse existimant, sed eo modo, quo Magdalena tangere videbatur, quasi hominem,qui eodem modo, quo ante mortẽ familiariter esset inter homines versaturus, & sese omnibus tangendum præbiturus: cùm non ita cum illis sicut ante,versaturus esset,sed more spiritus,qui nec videtur,nec tangitur,sed aliquando apparet, aliquando abit. Sic Iustin.martyr quęst.ad Orthod. 48.& Cyril.li.12.in Ioan.c.50.vnde dicit eam in Ec-

C clesiam manasse disciplinam vt spiritu sanctificatis mysteriis clamare solitum esset, Sancta Sanctis: sicut Christus antequam ascenderet,& Spir.S. in Apostolos mitteret,non est passus se à mulieribus tãgi. Nã si Apostolis se tangendũ præbuit, *Palpate*, inquit, *& videte*, si Thomam iussit in latus suum, & in locum clauorum digitum inferre, fecit necessario, vt eorum incredulitati tactu mederetur,sicut ante mortem suam ęgrotos tactu curare consueuerat. Ingeniosa interpretatio,sed quomodo hærebit ratio, *nondum enim ascendi ad patrem meum*? Alij propterea prohibitam Magdalenam tangere, quia indigna erat,vt Christum tangeret quę de eius resurrectione etiam testificante angelo dubitabat,& viuentem,cũ

D mortuis adhuc quærebat Chry. hom de Ioan.Bap. Amb.ser.58.& in Ps.46.& lib comment. in Luc.10. Hier.quæst.5.ad Hedibiam,& in epist.ad Paulam de obitu Blesillæ, Augu. epistol.58. Alij mysterio factũ putant:per Magdalenam enim gentium Ecclesiam significari,quæ non ante credidit, quod est Christũ tangere,quàm ad Patrem ascendisset,vt Diuus Aug. tract.in Ioan.26.& 121.interpretatur. Mysterium aliquod esse vt concedamus, tamen solum esse mysterium,nec aliam subesse causam, concedere non possumus. Aliam idem D. Aug. iisdem duobus locis, & epist.222.& lib.4.de Trinit.c.3.interpretationem affert,quam ipsius verbis hîc recitabo. *Sic*,inquit, *in*

E *se voluit credi Iesus,hoc est,sic se spiritualiter tangi,quod ipse, & Pater vnum sint. Eius quippe intimis sensibus quodammodo ascendit ad Patrem,qui sic in eo profecit, vt patri agnoscat æqualem:aliter non rectè tangitur, hoc est, non rectè in eum creditur:nondum enim ascendo ad patrem meum: ibi me tanges, quando me credideris patri non imparem Deum.* Sequitur Fulgentius Augustinum discipulus præceptorem,lib.2.ad Thrasym. Ad eundem fere modum Chrysost.hom.15.de resurrectione interpretatur, *Noli* (inquit) *me tangere: non debes tangere,sed credere.* Caluinus sine vlla coniectura dicit Christum hæc

F verba non dixisse, nisi postquam Magdalena non solùm eius pedes tetigerat, sed nimium etiam tetigerat,& cõtrectauerat:quasi Christus nõ tactũ, sed nimiũ & importunũ tactum prohibeat. At quid cũ nimio tactu quod sequitur, *nondum enim ascendi ad patrem meum*? Nec tacitus prætereo, quod Caluinus Magdalenæ pietatem, & religionem supersti-

Ex tract. 121 in Ioã. sumpta sunt.

Caluini conuicium in Magdalenam.

Digitized by Google

A tionem appellat, & studium erga Christum stultũ feruorem vocat: quod vel scribere horruissem, nisi iudicassem Ecclesiæ publice interesse: vt quemadmodum hæretici de sanctis viris, ac mulieribus loqui soleant, Catholici sciant, & ex ipsorum verbis de eorum doctrina & religione iudicent. Ad rem vt redeam, propterea nulla mihi ex superioribus placet interpretatio, quod cùm nulla earum ratio, quam Christus reddit, conuenire possit, *nondum enim ascendi ad patrem meum*. Itaque quærenda alia explicatio est, cum qua hæc ratio recte conueniat. Ego quidem simplicius, nullum licèt auctorem habens, +
B & minus ingeniose interpretari soleo, voluisse Magdalenam ita Christum tangere, quasi eum amplius non visuram, & quasi timeret, ne statim abiret, aut ad Patrem ascenderet, & occasionem eum amplectendi, & adorandi habitura non esset. Ad hunc eius sensum Christus respondet, *noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrem meum*, quasi dicat, satis habebis temporis, vt me sæpe tangas, antequam ad patrem ascendam, nunc noli me tãgere, noli ad pedes meos hærere, sed cito abi ad fratres meos, & dic vt eant in Galilæam, vbi me videbunt. Huic interpretationi nihil aliud videtur obstare, quàm quod Christus
C non dicat nondum ascendam, aut nondum ascendo, sed *nondum ascendi ad patrem meum*. In promptu responsio est, ita vulgo loqui solemus, nondum discessi, cum significare volumus nos non tam cito discessuros, sed satis adhuc esse temporis, vt cum amico, qui nos interpellare vult, colloqui possimus. Docuimus etiam aliis in locis sæpe verba non naturalem, & proprium actum, sed agendi voluntatem, & decretum significare: *vado piscari*, inquit Petrus Ioan. 21. 3. id est, decreui ire ad piscandum: cum enim hoc dicebat, nondum ibat. Respondent alij, *venimus & nos tecum*, id est, venire volumus, nondum e-
D nim veniebant. Eodem modo à Christo dictum est, *nondum ascendi*, id est, nondum ascendere decreui ad Patrem meum. Si ergo Christus omnes mulieres se tangere prohibuit, hoc sensu prohibuit: si solam Magdalenam, ideo solam prohibuit, quia sola hoc modo, & hoc animo tangebat: ideo se à discipulis tangi non prohibet: sed eos potius ad tangendum inuitat. *Palpate* (inquit) *& videte quia spiritus carnem, & ossa non habet*, Luc. 24. 39. &, *infer digitum tuum huc, & vide manus meas: & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis*, Ioan. 20. 27. Cur prius Christus à mulieribus, quàm à viris, & quidẽ
E Apostolis visus fuerit, quæri inter interpretes solet. Eius rei vna statim ratio lectoris animo etiam non quærentis occurrit, priores Christum videre mulieres, quia priores quæsiuerunt: digna fuit ea mercede earum diligentia. *Illæ*, inquit Cypr. in ser. de resurrectione, *primæ videtunt, & cognouerunt, quæ ardẽtius dilexerunt, quæ deuotiùs quæsierunt*, & Hieron. *Quę sic quærebant, quæ ita currebant, merebantur obuium habere Dominum resurgentem, & primum audire, Auete, vt maledictum Euæ mulieris in mulieribus subuerteretur*. At cur mulieres potius, quàm viri priores quæsiuerunt? Mulierum studium, & pietatem cum Apostolorum studio, & pietate comparare nostrum non est, vt
F dicamus propterea mulieres, non Apostolos Christum ad monumentum venientes quæsiuisse, quod plus in eum studij, & pietatis haberent: hoc Deo iudicium relinquamus: aliam nos rationem, quæ in manifesto est, afferre possumus: propterea mulieres Christum quęsiuerunt, quia eius corpus vngere volebant. Vngere autem mortuos, sicut lauare, & inuoluere non tam virorum, quàm mulierum erat officium. Non ergo mulieres Christum, sed corpus

Cur primò Christus mulieribus quàm Apostolis post resurrectionem apparuit.

Christi quærebant, propterea ab angelis reprehẽduntur, *Quid quæritis viuentem cum mortuis?* Luc. 24. 5. Tamen quia hoc ipsum pium officium fuit, remuneratione non caruit, vt primæ Christum viderent. Alia quoque potuit esse causa, cur Christus mulieribus priusquam viris voluerit apparere. Perseuerant mulieres digressis hac illac discipulis nõ solùm vsque ad Christi mortem, sed etiam vsque ad finem sepulturæ Luc. 23. 53. Itaque mulieres resurrectionis eius testes esse poterant, quę & mortis, & sepulturæ eius testes fuerant. Sciebat etiam Christus facilius mulieres, quàm Apostolos viso se credituras esse, vt est ingenium mulierum ad credendum magis propensum, & facilè, quam virorum. Euentus id docuit, Apostolos enim etiam viso Christo dubitasse legimus infra ver. 17. & Luc. 24. 38. 39 mulieres viso quidem, & audito angelo dubitasse ex Ioãne colligimus, viso autẽ Christo dubitasse nullo ex Euãgelista colligimus. Voluit ergo Christus per mulieres de sua iam resurrectione persuasas Apostolos ad credendum paulatim præparare. Alias Hilar. & Ambr. sed allegoricas rationes afferunt. Quærunt alij, cur non ipse Christus prius, quàm angeli mulierib. apparuerit? In promptu ratio est, quia minime eum Christum esse credidissent, nisi prius ab angelo de eius resurrectione edoctæ fuissent.

+ Ante Maldonatum eodem modo [illegible] locum interpretatus fuit

10. *Tunc ait illis Iesus, nolite timere.*] Vero simile est mulieres ad pedes Christi quamuis vna ex parte repentino perfusas gaudio, quod eum ante se viderent, alia tamen ex parte tremebundas accessisse, & num phantasma esset dubitantes, antequam propiùs recognoscerent, & loquentem audirent, propterea dicit illis, *nolite timere*.

Ite renuntiate.] Idem eas facere, quod angeli, iubet, vt angelorum visionem veram fuisse confirmet: ita Christo angeli, angelis Christus mutuam operam præstiterunt.

Fratrib. meis.] Quidam fratres à Christo eius cognatos vocatos putant, vt supra c. 12. 46. 47. meliùs omnes discipulos intelligemus, vt dixerat angelus v. 7. *Cito euntes, dicite discipulis eius*, quemadmodum effectus etiam declarauit: mulieres enim nõ solis Christi cognatis, sed omnib. etiam Apostolis eius nũciauerunt resurrectionem infra v. 16. & Luc. 24. 10. & Ioan. 20. 18. vocat autem omnes discipulos fratres, quod sicut ipse, quamuis alio genere, quã ipse, Dei Filij essent, quia eius faciebant voluntatem, sicut dixerat c. 12. 49. 50. *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? & extendens manum in discipulos suos dicit, Ecce mater mea, & fratres mei: quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est. Narrabo* (inquit) *nomen tuum fratribus meis*. Psal. 21. 23. vt ad Hebræos 2. 12. exponit Diu. Paulus. Hoc loco peropportune Apostolos fratres appellauit, & vt se Christum esse ostenderet, qui eos iam, cum in media concione esset, digito demonstratos fratres suos esse dixerat, & vt blanda fratrum appellatione deiectos metu eorum animos alleuaret, & ad se visendum inuitaret.

Cur discipuli fratres à Christo appellati.

Vt eant in Galilæam.] Vide quæ vers. 7. dicta sunt; sciebat Christus Apostolos solo mulierum testimonio in Galilæam ituros non esse, sed facit, quod in se est, & quia expediebat, vt eò irent, seque ibi primum viderẽt, ire nihilominus iubet, multa iam eiusmodi obseruauimus exempla, vbi Christus non id, quod faciendum, sed quod fieri oportere sciebat, fieri iubet.

11. *Quæ cum abiissent.*] Vt Apostolis, quemadmodum Christus, & angeli iusserant, renunciarent.

Ecce quidam de custodibus.] Indicat non omnes cu-

Digitized by Google

stodes venisse ad principes sacerdotum. Cur autem non omnes venerint, diuersæ coniecturæ sunt: aut quod cæteri animo perterriti nihil aliud haberent curæ, quàm vt fugerent, & quasi male functi officij pœnas daturi delitescerent, aut quod ausi non fuerint id nunciare sacerdotibus non credituris, sed in ipsos potius culpam, calumniamque coniecturis quasi præuaricati essent, pecuniaque Christi corpus discipulis vendidissent, & miraculi figmento scelus velare conarentur, aut quod qui ad sacerdotes venerant, omnium nomine venerint, vt poëta Iuuencus interpretatur, idque ex vers. 12. colligitur; non enim illis tantùm, qui venerunt, sed illis etiam, qui non venerunt, vt mentirentur, pecunia data est. Sunt, qui putent spe eliciendæ à sacerdotibus pecuniæ milites, illis, quæ viderant, renuntiasse, scientes quamuis auarissimi essent, tamen vsque adeo esse aduersus Christum animatos, & tantopere timere, ne resurrexisse crederetur, vt facile diuinarent fore vt pecuniam sibi ad celandam eius resurrectionem darent. Non facile hoc credo: nec enim se capitis periculo exposuissent spe tam incerta; venerunt ergo, non vt pecuniam emungerent, sed vt officij sui rationem redderent, ne fortassis apud Præsidem tanquam deserti officij rei agerentur.

Lib. 4 hist. Euang.

12. *Et congregati cum senioribus.*] Scribas etiam intelligit; his enim personarum generibus Iudæorum concilium constabat, vt cap. 2. vers. 4. docuimus. Detestanda sacerdotum contra cognitam veritatem indurata malitia: cùm auarissimi sint, mendacium tamen, & damnationem suam emunt. Sed non potest pecunia veritas vinci. Nam illos ipsos, qui ad mentiendum empti fuerant, milites credendum est & gloriosam Christi resurrectionem, & sacerdotum, qui, vt eam obscurarent, pecuniam dederunt, facinus inter familiares suos euulgasse.

14. *Et si hoc auditum fuerit à Præside.*] ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος apud Præsidem, aut coram Præside, id est si fama ad Præsidem peruenerit, hoc enim significat ἐπὶ, vt 1. ad Tim. 6. 13. ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου apud Pontium Pilatum, aut *sub Pontio Pilato*, vt noster vertit interpres, quasi legerit ὑπὸ. Fortasse & hoc loco pro ἐπὶ legit ἀπὸ quod aliquãdo, vt aliis locis obseruauimus, cũ persona agente in verbis passiuis copulatur: ideoque vertit *à Præside*. Poterant milites merito à Præside timere, ne ab illo tanquam negligentes, aut præuaricatores punirentur. Contra hoc periculum suam illis sacerdotes vicissim mentiendi operam pollicentur: futurum, vt ipsorum mendacium suo etiam superaddito mendacio Præsidi persuadeant, atque confirmarent: Præsidem sibi milites defendentibus, qui eos maxime accusare debere videbantur, facile crediturum. *Emitur*, inquit Hilarius, *à custodibus, qui omnia hæc viderant, argento, resurrectionis silentium, & mendacium furti.* Militum autem mendacium subtiliter & eleganter his versibus Sedulius coarguit,

Can. 33. in Matth.

Lib. 5. car.

Fare improbe custos,
Responde scelerata cohors, si Christus, vt audes
Dicere, concluso furtim productus ab antro
Sopitos latuit, cuius iacet intus amictus?
Cuius ad exuuias sedet angelus? anne beati
Corporis ablator velocius esse putauit
Soluere contectum, quam deuectare ligatum?
Cum mora sit furtis contraria, cautius ergo
Cum domino potuere magis sua lintea tolli.
Mentita est vox vana sibi, tamen ista figuram
Res habet egregiam, Iudæis constat ademptum,
Quem nos deuoto portamus pectore Christum.

15. *Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos vsque in hodiernum diem.*] Nempe Christum à discipulis furto fuisse sublatum, vt Chrys. ho. 91. in Matt. Euthym. in comment. Seuerus, & Rabanus apud D. Thom. exponũt. Neque qui aliter interpretetur inuenio, etsi nihil absurdi esse video, si hoc ad id, quod Euangelista dixerat, referatur, hoc ipsum vel inter ipsos Iudæos diuulgatum fuisse, milites data à sacerdotibus pecunia corruptos dixisse, atque diuulgasse discipulos se dormientibus furatos fuisse corpus; neque huic interpretationi quidquam ad probabilitatem deesse præter bonum auctorem video. Cæterum eo per se probabilior, quod, vt hoc diceret, quàm, vt illud, quod omnes interpretes dixisse putant, plus causæ Euangelista videtur habuisse. Magis enim conueniebat historiæ, vt diceret sacerdotum fraudem ne apud ipsos quidem Iudæos latuisse, ne quis existimaret se illis falsum obiecisse crimen: quam vt diceret Iudæos credidisse Christum à discipulis furto sublatum, quod vt exponeret, historia minime postulabat.

16. *Vndecim autem discipuli.*] Iudas enim aut iam sese laqueo præfocauerat, vt omnium fere auctorũ fert opinio, aut certe spe omnis salutis abiecta laqueum cogitabat, neque ausus fuerat, postquam Christum vendidisset, ad Apostolorum redire consortium. Oportebat. n. Dauidis impleri prophetiam *fiat habitatio eius deserta, & episcopatum eius accipiat alter*, Psa. 68 36. vt Petrus Act. 1. 20. interpretatur. Videat, si volet lector, quæ à nobis c. 27. 5. dicta sunt.

Abierunt in Galilæam.] Non statim, sed post octo, vt minimum, dies, vt D. Aug. lib. 3. de consens. Euangel. cap. 25. ex Euangelistarum historia probat. Multa enim Matt. prætermittit, quæ vt alij testantur Euangelistæ, per octo dies Apostolis adhuc Hierosolymæ conuenientib. facta sunt. Quæ, vt, quo ordine acciderint, intelligantur, alienum non erit ab hoc loco quibus, & quo tempore Christus post resurrectionem apparuerit, obiter explicare. Primum quidem matri suæ apparuisse, non quòd Euangelistæ factum dicant: sed, quod fieri decuerit, credendum est. Nec eorum mihi placet diligentia, qui in hac opinione in animis fere omnium Catholicorum iam inhærente refutanda multum operæ consumunt. Secundo eodem die, quo resurrexit, apparuit Magdalenæ, aut soli, vt D. Aug. & plerique interpretes putant, aut, vt nos sumus interpretati, vna cum aliis mulieribus, quæ ad sepulchrũ simul venerant Ioan. 20. 11. Tertio, vt maior pars sentit auctorum, omnib. mulieribus, quæ ad monumentum venerant, simul redeuntib. apparũit, quod eodem etiam die factum est. Quarto, eodem quoque de Petro creditur apparuisse: aut soli, vt putat Leo 9. in lib. contra Michaelem Const. c. 15. aut, vt vero simile est, etiam Ioanni, cum à sepulchro rediissent, vt colligitur ex Lu. 24. 34. *surrexit Dominus vere, & apparuit Simoni*, & ex Diuo Paulo 1. Cor. 15. 3. 4. 5. *tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Christus mortuus est secundum scripturas pro peccatis nostris, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & quia visus est Cephæ.* Quinto eodem rursus die visus est duobus illis discipulis euntibus Emauntem Lu. 24. 13. Sexto, eodem die sub vesperum decem discipulis absente Thoma Hierosolymæ domi congregatis apparuit Ioann. 20. 19. vnde sequitur eodem vespere, & cum duobus illis discipulis Emaunti cœnasse, vt Lucas scribit, & Hierosolymæ decem discipulis apparuisse. More enim spiritus magna locorum spatia momento tẽporis permeabat. Hæ sex apparitiones eodem die, quo Christus resurrexit, acciderunt. Septi-

Christus primum B. Virgini post resurrectionem apparuit.

Digitized by Google

mo,octo post dies vndecim simul Apostolis præsente iam Thoma in eadem vrbe Hierosolymorum apparuit,Ioan.20 26.etsi Hieronymus in monte illo Galilææ,de quo Matthæus loquitur,hanc apparitionem factam putat,minùs,vt mihi videtur,probabiliter. Octauo,septem discipulis,Petro,Thomę, duob.filiis Zebedæi, Nathanaeli, & aliis duobus, quos Euangelistæ non nominant,piscantibus in mari Galilææ visus est Ioan. 21. 1. Quare quod ibidem Ioan.dicit ver.14.*hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis,cum resurrexisset à mortuis*,non sic intelligendum est,quasi ter tantùm priùs visus fuisset,cùm sępius iam apparuisse,vt probauimus,manifestum sit; sed aut,vt Diuus Aug.interpretatur,li.3.de consens Euang.ca.25.vt illud aduerbium *tertiò* non ad numerum apparitionum quasi tertio tūc apparuerit, sed ad numerum dierum, quibus apparuit, referatur. Hac enim ratione tertio tunc apparuit.Primo enim die,quo resurrexerat,sexies apparuerat. Octo post dieb.iterum,nunc piscantib. discipulis tertiò apparuit.Aut,vt ego intelligi posse puto,vt Ioānes nō de quauis apparitione,sed de publica, & generali loquatur,qua Christus aut omnibus simul discipulis, aut plerisque omnibus visus est.Nam etsi priuatim matri suæ,Magdalenæ,Petro,duobus discipulis eūtibus Emauntem apparuerat, tamen omnibus aut plerisque simul discipulis non nisi bis ante apparuerat:primū eodē die,quo resurrexerat absente Thoma:secundo octo dieb.post Thoma iam præsente: tertio hoc loco,cùm septem discipuli in mari Tiberiadis piscarentur.Nono apparuit omnib.simul discipulis in monte Galilææ,vt hoc loco Matthæus ait. Atque hæc,vt Chrys existimat,vltima fuit ante ascēsionem apparitio,cui Aug.decimam addit eā, qua discipulis in cœlum ascendēs visus est.Ex D. Paul. 1. Cor.16.6.7.aliæ duæ apparitiones colligi posse mihi videntur.*Deinde*(inquit)*visus est, plus quam quingentis fratrib.simul,ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt.Deinde visus est Iacobo.* Quibus si eam

1.Cor.15.8 etiam addamus,qua D. Paulus post ascensionem in cœlum sibi ἔσχατον vltimo *tanquam abortiuo* visum esse dicit,tredecim omnino Christi apparitiones reperiemus.

In montem, vbi constituerat illis Dominus.] Nihil de monte Christum mulieribus dixisse tradunt Euangelistæ,neque constat an id mulieribus,an Apostolis dixerit:dixisse tamen aliquando ex hoc loco perspicuum est,aut ante mortem,cùm illis dixit, postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam,suprà ca.26.32.vt putat Euthy.aut post resurrectionem,cùm Hierosolymæ discipulis apparuit, vt quidam existimant.Cur in mōtem discipulos ire iusserit, non difficile suspicari possumus, volebat cum illis libere,& sine arbitris loqui, quod quoties volebat facere,in mōtem eos seducebat, vt apparet suprà cap.14.23.& 15.29.& 17.1.vt Euthy.admonuit. Quis ille fuerit mons,certum non est. Hoc tantùm cōstat fuisse iuxta mare Tiberiadis,qui & lacus Genesareth,& mare Galilææ appellabatur cap.14.25.& 15.29.Nam ex monte,vbi discipuli erant, ad mare illud quasi propinquum piscatum ibant, vt constat ex Ioan.c.21.2.Quapropter eorum opinio, qui putant eum fuisse montem, vnde postea Christus in cœlum euectus est,vera esse non potest:quia hic, vt Matthæus scribit,in Galilæa erat:ille autem vnde in cœlum ascendit,mille,aut, vt alij volunt, bis mille passus ab vrbe Hierosolyma distabat,vt ex Actis c.1 12.probatur.Alij eum montem fuisse existimant, in quo Christus transfiguratus fuerat,quem plerique Taborium appellāt,qua de re diximus suprà c.17.2.

A 17. *Et videntes eum adorauerunt,*] Id est, adhibita extrinsecus adoratione crediderunt,confessique sunt non solùm Christum,sed verum etiam esse Deum, cùm de eius iam resurrectione dubitare nō possent. Dubitationi enim adorationem opponit, cùm statim addat,*quidam autem dubitauerunt.* Quibus in verbis quæri solet,quomodo discipuli post tot tamque apertas visiones dubitauerint. Nōnulli non ex vndecim discipulis,sed ex aliorū numero,qui discipuli etiam appellabantur,eos,qui dubitauerunt, fuisse putant: cùm eum post resurrectionem nūquam vidissent: in qua sententia Theophy.est.Alij de illis
B ipsis Apostolis,qui Christum adorauerunt, dictum existimant:quidam autem dubitauerunt non quòd eodem loco ac tempore,& adorauerint,& dubitauerint,sed quod illi ipsi,qui nūc in monte adorauerunt,priùs Hierosolymæ dubitassent. Quam etiam interpretationem refert,& approbat Theoph. Sed dubium non est,quin Euangelista nō solum tempus à tempore,locū à loco,sed personas etiam a personis distinguere voluerit:alios fuisse, qui crediderūt & adorauerunt,alios qui dubitauerunt. Manifestū enim est non omnes dubitasse.Non ergo eosdem &
C dubitasse,& adorasse intelligit. Alij interpretantur nonnullos ex Apostolis simul atque in mōte viderunt Christum adorabundos procidisse, alios cunctatos esse ac substitisse,nō quidē de Christi resurrectione & diuinitate dubitantes,sed an ille, quem videbant,quemque aliàs post resurrectionem sæpe viderant,Christus esset. In hac sententia videntur esse Chry.ho in Matt.91.& Gre.Nyss.orat.2.de resurrectione,& Iuuencus,& Euthy.in cōment. Alij quod Matth.dicit, *quidam autem dubitauerunt* non ad hanc visionem, quæ in monte Galilææ accidit, sed ad eam,quæ Hierosolymæ acciderat, cùm Thomas dubitauit,& cùm alii discipuli spiritū se videre pu-
D tauerunt Luc.24.37.& Ioan. 20.25. 27. referendum existimant,voluisse enim studētem breuitati Matthæum omnes visiones, quibus Christus discipulis apparuerat vnà cōplecti & quidquid in illis notatu dignum acciderat, indicare. Acciderat autem, vt nonnulli discipuli,maximeque Thomas dubitaret, ideo ergo dixit,*quidam autem dubitauerunt*, non quidem tunc in mōte Galilęę,sed priùs Hierosolymæ. Dicet aliquis Hierosolymæ non solum Thomam, & nonnullos alios, sed omnes omnino discipulos dubitauisse,putasseque spiritū se videre Luc.24.37. Respondent qui hanc sequuntur interpretationem
E valde,vt mi hi videtur probabiliter Lucam cōmuniter dixisse discipulos existimasse se spiritum videre,non quòd omnes existimauerint,sed quod aliqui sicut dixit suprà Matt.ca.27 44.latrones in Christū crucifixum iecisse conuicia,quia vnus latro iecerat. Hæc mihi placet sententia,vt Bedæ etiam,& Theophylacto placuisse video.

18. *Et accedens Iesus.*]Sunt qui putant, hæc non tūc, sed postea in vltima demonstratione, qua se Christus discipulis ostendit,cùm vellet in cœlum ascendere, accidisse, quod valde mihi probabile videtur.Multa enim c.21.à ver.15.vsque ad finem narrat
F Ioānes à cæteris Euangelistis prætermissa,quæ post montis Galilæę apparitionem,& antequam hæc fierent,quæ nunc Matthæus scribit,cōtigerunt.Quod Petrum Christus ter interrogauerit,*Simon diligis me plus his*?quod illi pascendarum ouium suarum curam dederit;quod qua morte moriturus esset, significauerit,quod Petrus de Ioanne dixerit *hic autem quid*; Christus responderit, *Sic eum volo manere, donec veniam,quid ad te? tu me sequere*: quod exierit *sermo inter fratres, quod discipulus ille non moritur*: quæ

Digitized by Google

omnia in comment. in Ioannem Deo adiuuante explicaturi sumus.

Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra.] Quod antequam Apostolis potestatem Euangelij prædicandi tradat, datam sibi in cœlo, & in terra omnem potestatem dicit, eò spectat, vt doceat se nihil sibi temere arrogare, nihil illis dare quod non habeat, &, vt vulgò loquuntur, suas illis quodammodo literas patentes ostendit, quibus constet, qua eos auctoritate Apostolos creet, & tantam illis concedat potestatem. Illud durius videri potest, quod sibi datam omnem potestatem dicat, cùm eam ipse per se habeat. Non præteribant hoc negligenter Ariani, sed contra Christi diuinitatem inter alia scripturæ testimonia hoc etiam Catholicis obiiciebant, quasi Deus esse non posset, cui potestas non innata, sed data esset, vt Athan. in orat. contra Ariá. quod Deus ex Deo sit verbum, & Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap 73. auctores sunt. Duobus modis veteres illi patres respondebant. Primùm datam sibi omnem potestatem dixisse Christum, quia, cùm homo factus est, eam cum natura humana accepisset, vt nobiscum communicaret. Itaque non tam sibi, quàm nobis datam esse significare. Sic Athanas. Deinde accepisse quidem potestatem, quatenus homo erat, quam, quatenus erat Deus, naturaliter habebat. Sic Grego. Nyssen. & Cyrill. Alexand. Poterant sine vlla absurditate concedere etiam, quatenus Deus erat, potestatẽ omnem, sicut & naturam ipsam diuinam à Patre per ęternam generationem accepisse, vt idem auctores illud interpretari solent. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Luc. 10. 22. Hæc omnia vere quidem dicuntur, sed non satis meo quidem iudicio ad huius rei explicationem accommodatè. Loquitur enim hîc non de qualibet potestate, sed de ea quam Apostolis dabat, id est de potestate regni sui spiritualis acquirendi, colligendique, quam ad rem Apostolos mittebat. Et ita loquitur, quasi eam potestatem ante resurrectionem non habuerit: vt alio loco idem Athanas. annotauit. Nam tanquam de re noua dicit, *data est mihi omnis potestas, euntes ergo docete, &c.* Non ergo de ea loquitur potestate, quam vt Deus, nec de ea, quam vt homo, sed de ea, quam vt redemptor hominum habebat, quamque per mortem, & resurrectionem suam sibi comparauerat. Quia enim omnes homines suo sanguine redemerat, ius habebat eos in regnum suum congregandi, & veluti subditos suos efficiendi. De ea ergo loquitur potestate, de qua illi Psal 2. 8 à Patre dictum est, *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*, & de qua Psal. 109. 1. *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*: & de qua per Isaiam cap. 49. 6. 8. 9. *Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus, in tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & seruaui te, & dedi te in fœdus populi, vt suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, vt diceres his, qui vincti sunt, exite, & his qui in tenebris, reuelamini.* De ea loquitur potestate, de qua Daniel cap. 7. vers. 13. & 14. *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum; dedit ei potestatem, & honorem, & regnum, & omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei; potestas eius potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.* De ea denique loquitur potestate, de qua apud Ioannem cap. 16. 33. *Confidite, ego vici mundum.* Hanc sibi potestatem per mortem, & resurrectionem suam datam esse dicit, quia eam meruit, *propter quod* (inquit) *exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomẽ,*

Locus pro diuinitate filij contra Arianos explicatus.

Phil. 2. 9. 10

A *vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum*, hoc est, *Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra*, qua potestate ad propagandos regni sui fines Apostolos mittit, vt rectissime mihi videtur lib. 5. aduersus Eutychet. Vigilius interpretari. Quod autem dicit *in cœlo, & in terra*, propterea dicit, vt vbique se quemadmodum significat D. Paulus, regnandi potestatem habere dicat, sed ex hoc eius regno quædam pars, id est ea, quæ in cœlo erat, iam penitus acquisita, & pacata erat; altera, quę in terris, spirituali bello acquirenda, quam ad rem Apostolos mittebat.

19. *Euntes.*] Intelligit in vniuersam terram, sicut
B dixerat, *data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra*; ipse enim in cœlum, id est, in vnam partem regni sui quę iam pacata erat, vt in solio suo ad dexteram patris sederet, ascendebat: Apostolos in alteram partem, id est, in omnem terram mittebat, vt ad se omnes homines reuocarent. Id Marcus cap. 16. 15. apertiùs dixit, *Euntes* (inquit) *in mundum vniuersum.* Opponit autem vniuersam terram Iudæorum terminis, quibus ante cap 10. 5. Apostolorum legationem definierat, *In viam* (inquit) *gentium, ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis.* Tunc enim quasi hæ-
C reditario iure Iudæorum rex esset, ad solos Iudæos Apostolos mittebat: nunc per mortem, & resurrectionem suam in omnes homines regnandi acquisito iure in totum orbem terrarum mittit, declarans nunc per mortem suam disruptam fuisse maceriam qua regnum suum intra Iudæorum fines septum continebatur, vt ait Diuus Paulus ad Ephes. 2. 14. ideoque longius nunc esse regni sui limites proferendos *à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum* Psal. 71. 8. nec alios regni, id est Ecclesiæ suæ, quàm orbis terræ fines futuros esse: prius in Iudæa tantùm notum fuisse Deum Psalm. 75. 2. nunc vbique cognoscendum, *populus* (inquit)
D *quem non cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obaudiuit mihi* Ps. 17. 44. 45 *Quæsierũt me, qui ante non interrogabãt; inuenerunt, qui non quęsierunt me*, Isaiæ 65 1. *& vocabo non plebẽ meã plebẽ meã*, Osee 2. 23. ad Rom. 9. 25. Ergo quandoquidem à me missi estis, cui *data est omnis potestas in cœlo, & in terra*, & à me vobiscum communicata (hanc enim emphasim habet hoc loco particula *ergo.*) *Docete*, non humanam sapientiam, quia nihil est regno meo magis aduersum: *stultitia enim est apud Deum* 1. Cor 3. 19. sed diuinam, quæ apud homines stultitia est; docete crucem meam, *Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudæis, ac Græcis Dei virtutem, & Dei sapientiam* 1. Cor. 1.
E 23. Marcus c. 16. 16. quid docturi essent exposuit, *prædicate* (inquit) *Euangelium omni creaturæ.* Hoc verbo non solùm nunc Anabaptistæ, eo insanius hæreticorum genus quo magis sibi sapere videtur, sed etiam nonnulli antiqui, bonique auctores abusi sunt, vt Tertul. in lib de baptismo, & Nicetas in comm. in orat. Greg. Nazianz. in sanctum baptisma, vt probarent baptismum infantibus, nisi mortis periculũ immineret, dandum non esse, quod Christus eos, qui baptizandi sint, priùs docere iubeat, & infantes doceri non possint. Non animaduerterunt Christum hoc loco non vetare baptizari eos, qui doceri
F non possunt, sed tantùm iubere omnes, qui priùs docti fuerint, baptizari. Reliquos vero, qui nõdum doctrinæ capaces sunt, si saluos esse velimus, baptizari oportere non hîc, sed alio loco docuit Ioann. 3. 5. *nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Quapropter Caluinus & eius hæresis sectatores, qui eum Ioannis locum nõ de baptismi sacramento, sed de fidei regeneratio-

Locus explicatus de baptismo contra Anabaptistas.

Digitized by Google

ne intelligendum esse contendunt, nullo scripturæ testimonio satis efficaci probare possunt infantes baptizari oportere. Et quidem cùm Caluini de pædobaptismo aduersus Anabaptistas librum lego, ridere soleo, videreque mihi videor hominem hæreticum, dum suis, non Ecclesiæ armis aduersus alios hæreticos pugnare vult, turpiter in pugna succumbentem. Et absurdius, & insolentius eodem verbo Caluinistarum interpretes abutuntur, neque Romanum Pontificem, neque vllum alium Ecclesiæ Catholicæ Episcopum Apostolorum successorem dici posse, cùm Apostoli ad docendum missi sint, ipsi non doceant. Quid Caluinistarum Ministri? an Apostolorum successores sunt? at illi quidem docent, sed vt omnes faciunt hæretici, Apostolis cõtraria docent. Cæterùm, vt de doctrinæ genere nihil dicamus, quod nostrum omni antiquitate probatum, ipsorum omni antiquitate damnatum est, de hoc solùm disputemus loco. Obiiciunt illi nobis, quod Episcopi nostri non doceant. Obiiciamus illis nos quod illi quidem doceant, sed ad docendum missi non fuerint, quemadmodum Apostoli missi sunt: *data est mihi* (inquit) *omnis potestas in cœlo, & in terra. Euntes ergo docete.* Multo facilius nos probare possumus Episcopos nostros docere, quàm illi se à Christo ad docendum missos esse. Nam non solum Episcopi nostri, sed ipsi etiã imperiti sacerdotes, quos isti Molossi canes, canes mutos, & non valentes latrare vocare solent, etiamsi nullum dicant verbum, melius tamen, quàm illi docent, dum venientes Caluinistas, & cæteros hæreticos insolentem, nouamque doctrinam afferentes digito demonstrant.

Locus contra Caluinistas de missione Doctorum, & Pastorum explicatus.

Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.] Doctrinæ baptismi coniungit sacramentum, non, vt Caluinus delirat, tanquam acceptæ iam gratiæ sigillum, sed tanquam doctrinæ fideique signaculum atque professionem. βαπτίζειν Græcis aqua mergere, lauare, abluere, & vt Tertullianus solet vertere, tingere significat. Itaque ipsa verbi proprietate sacramenti materia declaratur, aqua baptismum confici debere, quemadmodum Christus ipse apud Ioan. cap. 3. 5. magis expressit, *nisi*, inquit, *quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto.* Cõstat etiã Apostolos nunquam aliter, quàm aqua baptizasse: propterea enim inter Christi, & Ioan. discipulos æmulatio nata est, quod Christi discipuli, sicut Ioan. faciebat, aqua baptizarent Ioan. 3. 26. Philip. etiam Eunuchum illum Candacis reginę ita proculdubio instituerat debere eos, qui in Christum credidissent aqua baptizari. Cùm enim ad aquam quandam peruenissent, *ecce*, inquit Eunuch. *aqua, quis prohibet me baptizari?* Act. 8. 36. & cap. 10. 46. 47. *respondit Petrus, nunquid, aquam quis prohibere potest, vt non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos.* Id ex figuris etiam per Apostolos declaratis manifestum est. Scribit Paul. 1. Cori. 10. 2. Patres Vet. Test. in mari baptizatos esse. Scribit Diuus Petrus 1. ep. cap. 3. 21. sicut in diluuio per aquam octo animæ liberatæ sunt: ita nunc similis formę baptismum multos homines liberare. Vnde colligitur, quemadmodum mare, & diluuium aqua constabat, ita baptismum aqua perfici debere. Hinc Seleuci & Hermię hæresis refutatur, qui, vt lib. de hęresib. ad Quod vult Deum cap. 59. auctor est Aug. sine aqua baptizandum putabãt, quod vbique cùm Ioan. baptismus cum baptismo Christi comparatur, ille aqua, hic Spiritu sancto, & igne perfici dicatur, *Ego*, inquit, *baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptiza-*

Aqua baptismi materia necessaria.

A *bit in Spiritu sancto, & igni.* Matth. 3. 11. Mar. 1. 8. Lu. 3. 16. Ioan. 1. 26. 33. Act. 11. 16. Audiui ego meis auribus Caluinianum Ministrum similia dicentem, nostrãque ridentem, vt ille vocat, simplicitatem, & ignorantiam, quod crederemus baptismum necessariò debere aqua constare. Non enim, inquiebat, magis aqua, quam igne constare debet, cùm pluribus locis Christus igne quàm aqua baptizaturus dicatur. Sic isti boni doctores scripturam interpretantur. Cùm ergo Christi baptismus baptismo Ioannis opponitur, & Ioannes aqua, Christus igne, & Spiritu sancto baptizare dicitur, non est sensus Christum aqua baptizaturum non esse, sed non sola aqua ba-
B ptizaturum, vt Ioannes baptizabat, sed præter aquã quæ extrinsecus adhibetur, Spiritum sanctum intrinsecus effusurum esse, qui immisso specie linguarum igne significetur, vt die Pẽtecostes factum est, quemadmodum Damasc. lib. 4. de fide orthod. cap. 10. interpretatur. Quare ex his locis tantum abest, vt colligatur baptismum aqua constare non oportere, vt alter potius Caluinistarum error inde manifestissime refutetur, quod inter Ioan. & Christi baptismum nihil discriminis esse dicant, sed contra hunc errorem cap. 3. 11. copiose disputauimus. Forma quoque baptismi præscribitur his verbis. Nam licet ex hoc loco si quis subtiliter, & pertinaciter
C tergiuersari velit, satis aperte probari non possit hanc, qua vtimur, baptismi formam esse oportere, *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*: tamen Ecclesiæ traditione verborum sensum interpretante probatur. Sic enim semper Ecclesiam baptizasse inde perspicuum est, quod quicunque alia vsi sunt forma, ab Ecclesia damnati sunt. Excommunicantur can. Apost. 49. omnes Episcopi, & presbyteri, qui aliter, quàm in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti baptizauerint. Iudicati sunt Marcionistæ verum non dare baptismum, quòd hac forma non vterentur apud Iren. lib. 1. cap. 13. & apud Epiphan. hęref. 34. Propterea
D Paulianistarum baptismus in Concilio Niceno can. 19. damnatus est, quia hac verborum forma non vtebantur, vt ex Concilio. 6. Cartha. can. 19. & ex Innocentio I. epist 22. cap. 5. colligitur. Hac ergo ratione omnes argutię, quibus horum verborum sensus deludi potest, refellendæ sunt, vt si quis dicat sensum non esse *baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*: id est inuocato, aut appellato nomine Patris & Filii, & Spiritus sancti; sed baptizantes eos auctoritate Patris, & Filii, & Spiritus sancti: quemadmodum multis locis baptismũ in nomine Christi datum legimus, non quod qui baptisabat, diceret: Ego te baptizo in nomine Christi, sed quòd Christi auctoritate baptizaret:
E vt alio loco dicturi sumus. Præterea si quis dicat, non sequi ex hoc loco debere eum, qui baptizat, dicere, Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, id enim Christus non dicit, sed satis esse, si aquam fundat, & dicat, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; denique si quis argumẽtetur posse hæc verba per disiunctionem intelligi, vt sensus sit, baptizantes eos in nomine Patris, vel Filii vel Spiritus sancti, quam interpretationem videtur euentus probare posse: sæpe enim in nomi-
F ne solius Christi datum ab Apost. fuisse baptismũ multi graues auctores sunt: istas, inquam, omnes subtilitates vna Ecclesiæ traditio, optima sacrarum litterarum interpretes omnino dissipat. Nec enim disputamus, quomodo hæc verba intelligi possint, sed quomodo debeant. Debent autẽ eo intelligi sẽsu, quo à Christo dicta sunt, non quem sibi quisque

De forma & verbis baptismi.

Digitized by Google

animo finxerit. Hoc autem à Christo sensu dicta fuisse, vt Apostoli cũ baptizarent dicerent, *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, vsu & traditione constat Ecclesiæ, quę his semper aut idē significantibus verbis baptizauit. Quomodo autem Apostoli aliquando in nomine Christi baptizasse dicantur Act. 2. 38. loco magis idoneo disputabimus.

Cur Christus baptismum dari voluerit in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti.

Potest meritò quæri, cur Christus voluerit hac forma dari baptismum Multæ rationes eius rei afferri possunt. Prima, vt declararet, vnde vim baptismus haberet, nimirum ex Patre qui filium suum misit, vt pro hominibus moreretur: ex Filio qui baptismum instituit, & suo quodammodo sanguine irrigauit, & fertilem, vberem, efficacem effecit, ex Spiritu sancto, qui sicut aqua extrinsecus corpora, ita ipse intrinsecus animo sanctificãdo lauat. Secunda, ne, qui baptizabantur, humanum tantùm aliquid se recipere putarent, & non solùm homines dicendo, *Ego sum Pauli, ego Apollo* 1. Cor. 1. 12. sed Deum ipsum quodammodo diuiderent dicentes: Ego sum patris, Ego sum Filij, ego sum Spiritus sancti, si in vnius tã tùm personæ nomine baptizarētur. Tertiam rationem Fulgentius adducit in lib. de fide ortho. ad Donatum, vt homines eundem regenerationis suæ auctorem esse intelligerent, qui generationis auctor fuerat, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Sēsus ergo verborum est, baptizantes eos non vestro nomine, sed nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, id est declarantes, atque testantes id quod facitis nõ vestra, sed Dei Patris, & Filij, & Spiritus sancti persona facere, ne vester, sed Dei baptismus esse credatur: sicut de baptismo Ioan. innumeris locis scribit Aug. propterea Ioannis baptismum vocatum fuisse, quod suo nomine atque persona, licet aut iussu, aut instinctu Dei, non autem Dei persona baptizaret. Itaque hæc verba, *in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, non tantùm ad verbum baptizantes, sed etiã ad eos, qui baptizant, referenda sunt. Porro ex hoc loco rectè veteres auctores Trinitatis mysterium probauerunt: hinc ab illis Sabelliani refutati, qui ex hoc etiam loco suum errorem confirmare conabantur, Patrem, & Filium & Spiritum sanctum vnam tantùm esse personam, quòd Christus non dixerit baptizantes eos in nominibus, sed in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Refellit eos Diuus Basili. epistol. 64. hinc potius colligi tres esse personas, vnam naturam quia cùm Pater, Filius & Spiritus sanctus, vt tres distinctæ personæ nominentur, vnum tamē illis diuinitatis nomen, vna auctoritas fit. Hinc alij aduersus Arianos Patris, Filij, & Spiritus sancti diuinitatem, æqualitatemque probauerunt: nec enim nos in nomine vllius creaturæ baptizari. Sic Athan. ser. 3. contra Arianos, & in ora. de æterna substantia Filij, & Spiritus sancti contra Sabellij gregales, & in orat. in hoc dictum, *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Lucæ 10. 22. & in disp. contra Arium in Concilio Nicen habita, & in epist. ad Serapionem contra eos, qui dicebant Spiritum sãctum esse creaturã, & in professione regulæ Catho. & Hilar. lib. 2. de Trinitate & Greg. Naz. in orat. habita corã cętũ quinquaginta Episcopis, & orat. 5. de Theol. & Ambros. lib. 1. de. Spir. S. cap. 14. & Didym. lib. 2. de Spir S. & Theodoret. lib. 5. hæreticar. fabularum cap. de Spir. S. & Ful. in li. contra obiectiones Arianor. & lib de fide orthod. ad Donatum, & lib. de incarnat. & gratia Domini nostri Iesu Christi cap. 9. Marcus addit ad hæc verba cap. 16. 16. 17. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit; qui verò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia eiicient*, &c. vtra-

Lib. 5 de Bap contra Donatistas c. 9 10. 11. &c.

A que re baptismi effectum significans. Saluos enim nos facit non sola fides, sed etiam baptismus, vt Diuus Petrus scribit 1. epistol. 3. 21. Quod autem dicit, *signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur*, non solùm, qui crediderint intelligit, sed etiam, qui baptizati fuerint. Nam qui credebant, antequam baptizarentur, huiusmodi miracula facere non solebant, cuius rei in Act. Apostol. cap. 19. 6. illustrissimum exemplum est. Nec ita intelligendum, quasi omnes, qui baptizarentur, hæc miracula facturi essent, sed quia multi facturi erant, & ij non solùm suo, sed aliorum etiam nomine, & commodo facturi, vt & sua & ipsorũ fides corroboraretur, generaliter loquitur, *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur.* Neque semper ea signa sequutura esse intelligit, sed
B cùm ad fidei confirmationem erit necessariũ, quasi dicat eorum, qui crediderint, fides miraculis confirmabitur. Sed finem illum Euangelij Marc. copiosiùs in eius comment. explicabimus.

20. *Docentes eos seruare omnia, quæcumque mandaui vobis*] Post fidem, & baptismum præceptorum obseruationem adiungit, indicans, neque fidem, neque baptismum ad salutem satis esse, nisi Dei etiam præcepta seruemus, vt hoc loco Theophylactus obseruauit.

Et ecce ego vobiscum sum.] Mittebat ad docendum,
C quasi ad pugnam cum vniuerso terrarum orbe suscipiendam, Apostolos verendum erat, ne tanti operis mole, & futurorum periculorum præuisione desponderent animos. Iubet eos forti animo esse, & contra omnia pericula confidenter obsistere, se illis affuturum esse, & quidem non sero, sed opportunè. Hanc vim habēt duæ illę dictiones, *Ecce*, & *ego*. Nam *ecce* pręsens, & opportunum significat tempus, quasi dicat, simulatque opus erit, vobis adero improuisus, & vt in prouerbio est, Deus è machina. Dictio autem *ego* significat eum, qui eos ex omnibus periculis liberare possit, quemadmodum si pugnanti militi dux dicat. Bono, fortique animo esto, ecce
D ego tibi, opem fero. vt Ioan. 16. 33. discipulis dicit, *confidite, ego vici mundum.* Ego igitur vobiscum sum, qui mundum vici, contra quem vos pugnaturi estis; ego vobiscũ sum, cõtra quē princeps huius mundi non habet quicquam Ioan. 14. 30. ego vobiscum sum, cui pater promisit fore, vt poneret omnes inimicos meos scabellum pedum meorum Psal. 109. 2. Variant veterum auctorum de huius loci interpretatione sententiæ, quidam Christum non de humana, sed de diuina natura loqui putant, qua vbique pręsens est, vt Diuus August. tracta. in Ioan. 60. & Fulgētius lib. 3. contra Thrasimundum, & lib. de Incarnatione, & gratia Domini nostri Iesu
E Christi cap. 9. Ad aliquid minus generale Apostolis Christum promittere manifestum est. Aliter enim cum illis, quam cum cæteris rebus, quamque cum cæteris hominibus se futurum significat. Alij ergo de diuina prouidentia interpretati sunt, per quam Deus, hominibus magis, quàm rebus mutis, & inter homines iustis potius, quàm iniustis adesse dicitur. Itaque significare Christum se, etiam si discedat, tamen cum illis futurum esse, quia Spiritum sanctum suo loco missurus erat, vt eos omnem veritatem doceret: vt eos dirigeret, ac gubernaret, quemadmo-
F dum Ioan. 14. 18. dixerat *non relinquam vos orphanos.* Ad hunc modum Cyrillus Alexandrinus lib. 7. de Trinitate, & Saluianus lib. 2. de vero iudicio, & prouidentia Dei, & Leo epistol. 31. & 92. interpretantur. Quæ omnia vera quidem sunt: cęterum non tantùm quid verum sit, sed, quid ad sensum huius loci maximè accommodatum, quęrimus. Fateor Chri-

Digitized by Google

A ſtum, quatenus Deus eſt, vbique eſſe, ſed aliam hîc præſentiam ſuam Apoſtolis pollicetur, fateor Chriſtum miſſo Spiritu ſancto Eccleſiam vſque ad conſummationem ſæculi gubernaturum, idque ex hoc loco colligi non nego, quemadmodum illi, quos modò nominauimus, auctores rectè collegerunt: ſed non quærimus, quid ex eo, quod Chriſtus dixit, colligatur, ſed quid dicere voluerit. Optimè mihi Chryſoſt. hom. in Matthæum 91. D. Hieron. in epiſt. ad Damaſum, Proſper lib. 2. de vocatione gentium cap. 2. Beda, & Euthym. hoc loco videntur expoſuiſſe; vt Chriſtus non ſolùm de diuina, ſed de humana etiam præſentia loquatur: non quòd, quatenus homo eſt corpore cum Apoſtolis futurus eſſet præſens: B ſed quòd fauorem, & auxilium ſuum præſentiam appellet, quod non ſolum, quatenus Deus, ſed etiam quatenus homo, Apoſtolis præſtiturus erat. Dicitur enim cum illis futurus eſſe, quia auxilio illis omnibus in rebus futurus erat: ſicut Deus dicitur cum Ioſeph fuiſſe, & cum eo in foueam deſcendiſſe, quia illi etiam in carcere opem tulit, *venditum*, inquit, *iuſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberauit eũ, deſcenditque cum eo in foueam.* (Sap. 10.13) & Actorum 7.9. *Et Patriarchę æmulantes Ioſeph vendiderũt in Ægyptum, & erat Deus cum eo*, & vt Pſal. 33.20. dicitur, *Multæ tribulationes iuſtorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus*; & vt 2. epiſt. ad Timoth. 3.11. ſcribit D. Paulus Deum ſe ex C omnibus perſequẽtibus eripuiſſe, & vt Chriſtus cũ Stephano fuit, cum lapidaretur, quia eum in cœlo ſtantem, & quaſi manum porrigentem, auxiliũque ferentem Stephanus vidit Act. 7.56. & quemadmodum Deus Ieremiæ prophetæ officium recuſanti dicit, *Ne timeas à facie eorum, quia tecum ego ſum, vt eruam te, dicit Dominus*, Ieremiæ 1.8. & vt Ezechieli dicit c. 3. 8.9. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam, ne timeas eos, neque metuas à facie eorum*, id eſt, fortes quidem illi ſunt, ſed ego te fortiorem faciam, hoc eſt, *Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſæculi*, miſſis enim ad pugnam auxiliũ D promittit, & vt ait Proſper, (Lib. 2. de vocat. Gentium cap. 2.) *cum ſicut oues introieritis in medium luporum*, (Matth. 10. 16.) *nolite de veſtra infirmitate trepidare, ſed de mea poteſtate confidite, qui vos vſque ad conſummationem ſeculi in omni hoc opere non derelinquam: non ad hoc, vt nihil patiamini, ſed, quod multo maius eſt, præſtiturus, vt nulla ſæuientium crudelitate ſuperemini. In mea enim poteſtate prædicabitis, & per me fiet, vt inter contradicentes, inter furentes Abrahæ filij de lapidibus ſuſcitentur: ego inſinuabo, quod docui: ego faciam, quod promiſi.* Denique quemadmodum, cùm ad prædicandum Iudæis Euangelium Apoſtolos mitteret, præſentiam illis & auxilium Spiritus ſancti promiſit c. 10.19.20. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini, non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis*: ita nunc ad docendas omnes gentes miſſis ſuam præſentiam, ac auxilium pollicetur.

Vſque ad conſummationem ſæculi.] Indicat ſe non cum ſolis Apoſtolis, ſed cum omnibus, qui in eorum locum ſucceſſuri erant, loqui, quos etiam Apoſtolos futuros eſſe ſignificat. Nec enim vndecim illi, quibuſcum loquebatur, vſque ad conſummationem ſeculi victuri erant, vt D. Auguſt. li. 6. de Geneſi ad literam c. 8. & Theophylactus in huius loci cõmẽt. annotauerunt. Meliùs, quam Hieronym. qui his verbis ſignificari putat Apoſtolos vſque ad conſummationem ſeculi victuros eſſe, quia etiamſi corpore mortui ſunt, ſemper animo viuunt. Cæterum nõ promittit Chriſtus ſe illis in cœlo, vbi opus non eſt, ſed in terra in puluere, in arena, in certamine affuturum. Illud D. Hieronym. aduerſus Heluidium, & Greg. Naziãz. oratione quarta de Theologia rectè monuerunt, præpoſitionem illam *vſque* non excludere tempus, quod poſt cõſummationem ſeculi futurum eſt, quaſi ſignificet Chriſtus poſt ſeculi conſummationem ſe cum illis futurum non eſſe. Qua de re ca. 1.25. diſputauimus. (*Significatio particularũ* vſque *&* donec *in ſcriptura.*) Atque hac ratione ineptè quędam recentiorum Hebræorum argutiæ refelluntur. Non enim dicitur, niſi quod dubium eſſe poterat: Dubium non erat, quin poſt cõſummationem ſeculi Chriſtus cum Apoſtolis ſuis in regno ſuo futurus eſſet; an autem in certamine cum illis futurus eſſet, de eo poterat dubitari; ſicut Pſa. 109. 1. Pater dicit filio, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*; non enim ſignificat, poſtquam eius inimici ſubiecti fuerint, ad dexteram Patris ſeſſurum non eſſe: quin tunc magis quodammodo ſedebit, quia magis eius gloria maieſtaſque demonſtrabitur. Quanquam ſe ea interpretatio, quam modo adhibuimus, vera eſt, nihil abſurdi ſequitur, ſi dicamus ea dictione *vſque* ſequens tempus excludi. Nam eo modo, quo ſe Chriſtus cum Apoſtolis vſque ad conſummationem ſeculi futurum dicit, id eſt, pugnantes adiuuando, poſt ſeculi conſummationem, quia non pugnabunt, ſed regnabunt, cum illis non erit. Erit autem alio modo, quia edent, & bibent ſuper menſam eius in regno ipſius Luc. 22.30.

Digitized by Google

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAPVT. I.

INITIVM Euangelij Iesu Christi, Filij Dei. 2. Sicut scriptum est in Isaia Pro-
Mat.3.a.1. Malac.3.a 1, *pheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam*
tuam ante te. 3. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semi-
Isa.40.a.3 Ioan.1.c.15 *tas eius 4. Fuit Ioannes in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœniten-*
Luc.3.a.4. *tiæ in remissionem peccatorum. 5. Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, &*
Mat.3.a.5. *Ierosolymitæ vniuersi, & baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes*
Leu.11.c.22 *peccata sua. 6. Et erat Ioannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos*
Mat.3.c.12 Luc.3.c.16. *eius, & locustas, & mel siluestre edebat. Et prædicabat dicens. 7. Venit fortior me post*
Ioã.1.d.27 *me: cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius. 8. Ego baptizaui vos aqua,*
Act 1.a.5. & 2.a.4. *ille vero baptizabit vos Spiritu sancto. 9. Et factum est: in diebus illis venit Iesus à Nazareth Galilææ: &*
& 11.c.16. *baptizatus est à Ioanne in Iordane. 10. Et statim ascendens de aqua, vidit cælos apertos, & Spiritum tan-*
& 19.a.4 *quam columbam descendentem, & manentem in ipso. 11. Et vox facta est de cælis: Tu es filius meus dile-*
ctus, in te complacui. 12. Et statim Spiritus expulit eum in desertum. 13. Et erat in deserto quadraginta die-
bus, & quadraginta noctibus: & tentabatur à Satana: eratque cum bestiis, & angeli ministrabant illi. 14.
Luc.3.e.23 *Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei, 15. &*
Ioan 1.d.32 Mat.4.a.1 *dicens: Quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei: pœnitemini, & credite Euangelio.*
Luc.4.a.1. *16. Et præteriens secus Mare Galilææ, vidit Simonem, & Andream fratrem eius, mittentes retia in mare,*
(erant enim piscatores) 17. & dixit eis Iesus: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. 18.
Et protinus relictis retibus, secuti sunt eum. 19. Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedæi, & Io-
Mat.4.b.12 *annem fratrem eius, & ipsos componentes retia in naui: 20. & statim vocauit illos. Et relicto patre suo Ze-*
Lu.4.c.14. Ioa.4.f.43. *bedæo in naui cum mercenariis, secuti sunt eum. 21. Et ingrediuntur Capharnaum: & statim sabbathis in-*
gressus in synagogam, docebat eos. 22. Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos, quasi potesta-
tem habens, & non sicut Scribæ. 23. Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo: & exclamauit. 24
Mat.4.c.18 *dicens: Quid nobis, & tibi Iesu Nazarene: venisti perdere nos? scio qui sis, Sanctus Dei. 25. Et cõminatus*
Luc.5.a.2. Mat.4.b.13 *est ei Iesus, dicens: Obmutesce, & exi de homine. 26. Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans*
Luc.4.c.31 *voce magna exiit ab eo. 27. Et mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se dicentes: Quidnam est hoc?*
quænam doctrina hæc noua? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. 28. Et
Mat.7.d.28 *processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ. 29. Et protinus egredientes de synagoga, venerunt*
Lu.4.c.38. Mat.8.b.14 *in domum Simonis, & Andreæ cum Iacobo, & Ioanne. 30. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans:*
Luc.4.f.42 *& statim dicunt ei de illa. 31. Et accedens eleuauit eam, apprehensa manu eius: & continuò dimisit eam*
Luc.4.f.42 *febris, & ministrabat eis. 32. Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes ma-*
le habentes, & dæmonia habentes. 33. & erat omnis ciuitas congregata ad ianuam. 34. Et cura-
uit multos, qui vexabantur variis languoribus, & dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea lo-
qui, quoniam sciebant eum. 35. Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum, ibi-
que orabat. 36. & prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. 37. Et cum inuenissent eum, di-
Mat.8.a.2 *xerunt ei. Quia omnes quærunt te. 38. Et ait illis: Eamus in proximos vicos, & ciuitates, vt*
Lu.15.c.12 *& ibi prædicem: ad hoc enim veni. 39. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa*
& dæmonia eiiciens. 40. Et venit ad eum leprosus deprecans eum: & genu flexo dixit ei: Si
vis, potes me mundare. 41. Iesus autem misertus eius, extendit manum suam, & tangens eum:
ait illi: Volo: Mundare 42. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. 43. Et
comminatus est ei: statimque eiecit illum. 44. & dicit ei: Vide nemini dixeris: sed vade, osten-
Lu 14.a.3. *de te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua, quæ præcepit Moyses in testimonium*
illis. 45. At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita vt iam
non posset manifeste introire in ciuitatem, sed foris in desertis
locis esset, & conueniebant ad
eum vndique.

Digitized by Google

IN CAPVT I.

MVlta sunt necessario à quatuor Euangelistis eandem scribentibus historiam communiter dicta, & à nobis in cōmentariis in Matthæ. explicata: quæ si in singulis repetere vellemus, laborem nobis accumularemus non necessarium, lectori vero docto præsertim, & delicato fastidium pareremus intolerabile. Quod si vt fieri à nonnullis solet, quoties commune aliquid, & iam à me expositum occurreret, eo vbi exposuissem, lectorem mitterem, minùs mihi laboris, minùs illi fastidij esset: non esset tamen nihil. Vtrumque fere deuitabimus, si mecum ille conueniat, vt quoties in posteriore aliquo Euangelista aliquem prioris locum idem dicentis ad marginem notatum viderit, eo se sponte sua conferat, etiam à me non missus, si copiosiorem fortasse desiderabit explicationem. Id in Marco potissimum accidet, qui Matthæi Euangelium iisdem plerumque sententiis, iisdem sæpe verbis paucis additis, paucis detractis in compendiū videtur redegisse; vt nemo mirari debeat, si multo in Marco, quā in cæteris breuiores erimus. Debet prudens lector in lucro verborum breuitatem ponere, modò nihil illi pereat de lucro sententiæ. Nos quidem certe in maximo ponimus, ne tempus rebus impendendum necessariis in non necessariis consumamus, prope finem vitæ, longe finem operis intuentes.

Euangelium secundum Marcum.] Quæ sit horum verborum vis, & cuius sint auctoris, ipsiusne Euangelistæ, an alterius cuiuspiam, qui suum cuique Euangelistæ titulum adiecerit, in Matthæi titulo disputauimus. De Marco, quia minus, quàm cæteri Euangelistæ, notus fuit, nonnihil dicendum. Et quidem quæ ad Euangelij scriptionem pertinebant, in communi ad quatuor Euangelistas præfatione ante Matthæum posita à nobis dicta sunt. De homine nunc agimus, quis, cuiasque fuerit, & quid egerit, in vita memorabile. Filium fuisse Mariæ ciuis Ierosolymitanæ eius ad cuius domum Petrum vinculis ab Angelo solutum Lucas Actorum cap. 12. vers. 12. de nocte venisse tradit, Græcus Scholiastes Actorum 12.12. & Dorotheus in Synopsi, & Theophylactus, & Euthymius in commentariis huius loci auctores sunt: & opinionem ipsa nominis similitudo nullo etiam auctore probabilem facit. *Considerans*, inquit Lucas, *venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, vbi erant multi congregati, & orantes.* Quod etiam matrem ex filio describit, indicat eum & Christianum, & matre nobiliorem fuisse, qualem Marcum cùm sanctitatis opinione, tum Euangelij prædicatione, scriptioneque fuisse constat. Dissentit tamen, vt videtur Euseb. libro historiæ Ecclesi. 7. ca. 20. Ioannem hunc cognomento Marcum alium, quàm Euangelistam fuisse significans. Cui sententiæ illud fauet, quod Paulus Actorum 15. 37. aliquid in eo fuisse indicet culpæ, quam ob rem in consortium admittendus non esset: quod de Euangelista sine certis credere coniecturis haud scio, an satis propensi ad pietatem sit ingenij. Ac mirum profecto est, si proprium illi Ioannes nomen erat, à nemine auctore vetere Ioannem appellatum. Cum ergo scriptura priorem illum quasi proprio, & vsitato nomine Ioannem, posteriorem hunc & eandem scriptura, cùm de eo certè loquitur, & omnes auctores antiqui Marcum appellent, diuersos fuisse credendum est. Hęc mihi magis placet opinio, & auctorem grauiorem Eusebium, & probabiliores coniecturas

De Marco Euāgelista qui cuiasque fuerit.

A habens. Nam nominum quidem similitudo illa, quam alij auctores secuti in contrariam sententiam abierunt, nihilo maior, quàm dissimilitudo est. Etenim, vt ambo Marci similes: ita Ioannis nomine dissimiles sunt. Et potuit Marcus ille alter, cui Ioanni nomen erat, alia ratione nobilis esse, vt ex eo mater cognosceretur: sicut Alexander ille, & Ruffus Simonis Cyrenensis filij, ex quibus Marcus capit. 15. 21 describit patrem. Constantior, veroque similior omnium ferè auctorum sententia est, hunc eum fuisse Marcum, de quo Petrus 1. epist. cap. 5. 13. scribit filium eum suum vocans: aut quod eum paterno, singularique amore prosequeretur: aut quòd eum in Christo genuisset. B Discipulum enim fuisse Petri Iren. li. 3. c. 1. Euseb. li. 2. hist. Ecclesi. c. 14. Epiph. hæresi 51. Chrysost. hom. 59. in Matthæū, & Hieron. in vita Marci tradunt, atque comitem in Euangelij prædicatione fuisse eius omnes affirmant. Ab eo etiā baptizatum fuisse in sermone de Marco Euangelista apud Petrum Damianum lego. Meretur aliquā fidem non malus auctor, & id confirmat, quod Petrus filium appellet suum, vt solemus, quos baptizauimus, appellare, quemadmodum & baptismus ipse ad Tit. 3. 5. regeneratio vocatur. Cæterum non conuenit, quod Orig. in lib. de recta in Deum fide, & Epiphan. hęresi 51. & Doroth. in Synopsi C scribunt, eum vnum ex septuaginta duobus fuisse discipulis. Addit Epiph. vnum ex illis fuisse, qui audito sermone de edenda carne, bibendoque sanguine Christi ab eo ostensi discessissent, à Petro verò ad Christum reuocatum. Verùm ex iis Auctoribus, qui Petrum de Marco hoc Euangelista loqui putant, ii, qui eum Mariæ Ierosolymitanæ filium fuisse dicunt, eundem esse de quo Luc. Actorum 12. 12. 25. & 15. 37. 39. & Paulus ad Colos. 4. 10. & 2. ad Timoth. 4. 11. loquitur, arbitrantur: consobrinumque fuisse Barnabæ. Nam Ioannes ille, cui Marcus cognomen fuit, Barnabæ consobrinus erat, vt ad Colos. 4. 10. scribit Paulus: alij negant, aut certè non D affirmant. Auctor Comment. in Marcum, qui Hieronymo tribuuntur, Leuitici fuisse generis tradit. Vellem testimonio, aut argumento aliquo probasset: nunc autem ex sola eius auctoritate fides pendet: quæ eo minor est, quod ignotus est auctor, &, vt apparet, non vetustissimus. A Petro in Ægyptum prædicandi Euangelij causa missum fuisse, & Alexandrinum constitutum Episcopum nemo non dicit auctorum. Eius verò honoris declinandi causa pollicem sibi præcidisse apud multos vulgo circumfertur auctores: sed grauem ego, & antiquum eius historiæ auctorem quærens nullum inuenio. E Et non est, quod Origeni, & aliis quibusdam se ipsos religionis etiam causa minuentibus vitio datur, Euangelistæ sine certis testibus tribuendum. Nam quod Lyranus respondet id eum diuino tactum spiritu fecisse, quod de Samsone, & Razia credit Augustinus, in Marco credibile non est. Cū enim ab ipso Spiritu sancto ad Episcopatum vocaretur, quomodo potuit ab eodē spiritu, vt Episcopatum fugeret, ad inferendas sibi manus impelli? Alexandriæ ita Christianorum formasse mores, vt eos indicans Philo de Therapeutis, id est, supplicibus, aut contemplatoribus librum scripserit, vt F mirabiliter genus illud laudaret vitę Euseb. libr. 2. hist. Eccles. c. 15. & 16. & Hieronymus in vita Marci, Doroth. in Synopsi, & Theophylact. auctores sunt. Octauo Neronis anno Alexandrię mortuum scribit Hieronymus. Dorotheus verò sub imperio Traiani Aprili mense rudente collo iniecta à loco, cui Bucolus nomen est, vsque ad locum, qui an-

Marcus Alexandrinus Episcopus.

Fabula de Marco sibi pollicē scindente refellitur.

Quo tempore Marcus mortuus.

Digitized by Google

gelorum dicitur, tractum, igne crematum, & in Bucolo sepultũ. Quod tota Ecclesiastica refellitur historia, quæ pro comperto tradit, nullum præter Ioannem Apostolum, aut Euangelistam Traiani imperium attigisse.

1. *Initium Euangelij.*] Euangelij nomen, quot modis diceretur, in communi ad quatuor Euangelistas præfatione diximus. Hoc loco quidam Euangelicam historiam interpretantur, eiusque exordium ἀρχὴν *initium* à Marco vocari putant, quasi dicat, Exordium Euangelij, id est, historiæ Euangelicæ, quam scribo, à Ioannis Baptistæ prædicatione sumam, sicut de illo in Isaia Propheta cap. 40.3. scriptum est, *Vox clamantis in deserto, parate vias Domini.* Alij pro lege Euangelica, nouoque Testamento, quod Christus sanciebat atque prædicabat, sumi existimant: quasi indicare Marcus voluerit eundem Ioannem finem veteris, initium verò fuisse noui Testamenti, sicut in Malachia Propheta ca.3.1 scriptum est, *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Sic Chrysostomus hom. 1. in Marcum, & Theoph. & Euthymius in commentariis. Vera quidẽ sententia, sed quod ad loci interpretationem attinet, non id vt opinor, Marcus agebat, vt doceret vnde lex Euangelica, sed vnde Christi prædicatio initium habuisset. Nam si id egisset, non Isaiæ & Malachiæ: sed Ieremiæ potiùs protulisset testimonium cap. 31.31.32. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti.* Recentiores fere omnes interpretes hunc libri titulum esse docent absolute positum, & ex sequentibus minime pendentem, quasi diceret Marcus, Sequitur aut incipit Euangelium filij Dei, sicut rudioribus, & minus litteratis sæculis mos fuit libros inscribere, & quemadmodum Matthæus simili ratione Euangelium suum inscripsit, *Liber generationis Iesu Christi.* Illam ego interpretationem magis probo, vt non libri titulus, sed prædicationis Christi principium significetur, quasi dicat Euangelista, Christi prædicatio tale habuit initium, quale prophetæ venturi Messiæ prædicationem habituram esse prædixerant. Primum, quia si hic titulus esset libri, non bene verba, quæ sequuntur, cohærerent. Quis enim sensus, *Initium Euangelij Iesu Christi*, id est, incipit liber Euangelij Iesu Christi, *sicut scriptum est?* Nec enim prophetæ Marcum scripturum Euangelium, atque hunc illi titulum daturum, sed Christum venturum, & Euangelium prædicaturum prędixerant. Neque verò dici potest illud verbum, *sicut scriptum est*, non ad initij, sed ad Euangelij nomen esse referendum, atque ita verba sententiamque cohærere: quasi sensus sit, *Initium Euangelij*, id est, prædicationis Christi, de qua prædicatione scriptum est, *Ecce ego mitto angelum meum ante te.* Id enim quod sequitur, *ante te*, indicat hæc verba non solùm ad Euangelij, sed etiam ad initij nomen referri oportere. Idem enim est *initium, & ante te.* Pręterea, quia, etsi Hæbræi ex principio libri titulum toti libro dare solent, vt ex Genesi perspicuum est; tamen ad hunc modum libros ordiri non solent, Initium libri Genesis aut initium Exodi. Dixisset ergo Marcus, liber Euangelij Iesu Christi, si eam consuetudinem sequi voluisset, quemadmodum Matthæus, dixit, *Liber generationis Iesu Christi:* aut simplicius, Euangelium Iesu Christi, sicut dixit Isaias, *Visio Isaiæ filij Amos*, & Ieremias, *Verba Ieremiæ prophetæ*, & Ioannes in Apocalypsi, *Apocalypsis Iesu Christi.* Sensus ergo est, *Initium Euangelij*, id est, prædicationis Euangelicæ Iesu Christi, fuit. Hoc enim verbum, aut aliquod simile intelligendum est.

Sicut scriptum est in Isaia Propheta.] Matthæus à Christi generatione, Lu. à generatione Ioannis Baptistæ suum exorsi sunt Euangelium, Ioannes multo altius à diuinitatis æternitate, Marcus breuius sumpsit exordium. Nam omissa æternitate, omissa humanæ naturę, & Ioannis, & Christi generatione, omissa adoratione Magorum, omissa fuga in Ægyptum, omisso reditu, omissis denique omnibus, quæ Christus vsque ad annum Tiberij 15. ætatis verò suę tricesimum, vt auctor est Lucas cap.3.1.23 aut fecit, aut passus est, à sola orsus est prædicatione, quasi sibi proposuisset solam Christi doctrinam, & miracula doctrinã confirmantia explicare. Itaque trium tantum annorum Christi texit historiam. Quæritur à multis eius consilij ratio. Credo ego probabilissimã hanc esse, Matthęum, quia promissiones Abrahamo de semine, in quo essent omnes gentes benedicendæ, & de futuro regno Christi ex Dauidis familia nasci turi in Christo completas fuisse ostendere volebat, vt eum omnes promissum esse Messiam intelligerent, ab Abrahamo, & Dauide exordium petiuisse, vt Matthæ. 1. 1. 17. ex Hieronymo & aliis docuimus auctoribus. Marcum vero sectantem breuitatem alia idem ratione afficere voluisse, docendo tale fuisse Christi prędicationis initium, quale prophetæ prædixissent futurum esse Messiæ, vt eum Messiam esse cõstaret, quam rationem Beda in commentariis reddit. Cœpit autem à prædicatione & breuitatis, vt opinor, causa, & quia non tam historiam de tota vita Christi, quàm compendium de eius doctrina, atque miraculis quibus confirmata doctrina esset, scribere volebat. Ab anno autem Christi tricesimo cœpit, quia tunc Christus propriè cœpit facere, atque docere. Nam quod annos natus duodecim sedens inter doctores disputauerit Luc. 2. versu 47. singulare & extraordinarium factum fuit, quasi futuri Euangelij pręludium, neque enim id aperte, & passim faciebat, quasi doctoris professus officium, sed quasi vnus aliquis de plebe puer, vt scientiæ suæ exhibito documento auditorum in se animos excitaret, & erigeret in expectationem sui: Baptizatus verò non ita, sed publice, in templo, & quasi vnus de magistris in Synagogis doctorẽ præ se ferebat. *Ego (inquit) palam locutus sum*, Ioannis 18. 20. & *Quotidie (inquit) apud vos sedebam docens in templo*, Matthæi 26. 55. & *Ego semper docui in Synagoga, & in tẽplo, quo omnes Iudæi conueniunt* Ioan. 18. 20.

Iesu Christi.] De his duobus Christi nominibus diximus apud Matthæ. ca. 1. 1. neque his duobus verbis, vt multi existimant, materia: sed auctor Euangelij notatur. Non enim sensus est Initium Euangelij in quo de Christo agitur, sed quod Christus attulit, docuit, prædicauit.

Filij Dei.] Cur potius filium Dei, quàm filium Dauidis, quemadmodum Matthæus, appellauerit, vulgaris est quæstio. Ad quam in commentariis Beda respondet, voluisse Euangelistam, vt à minoribus ad maiora erigeremur, dũ ex Matthæo Christum hominis, ex Marco Dei filium disceremus. Ratio probabilis, sed existimo ego omnibus Euangelistis propositum fuisse, vt Christi docerent diuinitatem: sed cum ad eandem intenderent metam, diuersis carceribus egressi sunt. Matthæus, & Lucas ab humana exorsi generatione diuinitatem humili sumpto principio paulatim, & accommodate ad Iudæorum ingenium insinuarunt, dum ex natalibus, modoque mirabili nascendi Christum eum

Digitized by Google

eum esse probauerunt, qui per prophetas promissus à Iudæis expectâdus erat populi redemptor. Idem Ioannes facit, dum de æternitate disserit. Marcus, dum ostendit esse eum ante quem Pater angelũ se, qui eius pararet viam, missurum promiserat.

Sicut scriptum est.] Sunt qui hæc verba non cum præcedentibus, sed cum sequentibus iungant; Quod ferè omnes faciunt, aut facere certè debent, qui prima illa verba, *Initium Euangelij Iesu Christi*, libri titulum esse putant, vt sit oratio præpostera hunc habens sensum; fuit Ioannes in deserto prædicans, sicut scriptum est in Isaia propheta, *Vox clamantis in deserto*. Sed non dubito cum verbis præcedentibus esse copulanda, quemadmodum paulò antè demonstrauimus, & nunc ex alterius interpretationis absurditate magis affirmatur. Nam si ad sequentia referatur, oratio præpostera, insolens, & durissima erit, qua nec Euangelista vti solet, neque quisquam homo non omnino barbarus vteretur: præterquam quod non erat Euangelistæ consilium in Ioanne, sed in Christo consistere, eiusque, vt diximus, probare diuinitatem. Itaque credendum non est propter Ioannem sed propter Christum prophetarum testimonium attulisse, vt ostenderet Christum esse eum, ante cuius faciem Deus se angelum suum missurum dixerit, vt paulo superius ex Irenæo libr. 3. c. 18. & ex Bedæ in hunc locum commentariis adnotauimus. Sensus ergo est, *Initium Euangelij*, id est, Euangelicæ prædicationis *Iesu Christi* fuit aut ita se habuit, *sicut scriptum est in Isaia propheta*. Extitit enim Ioannes in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ, vt hoc loco Euthymius indicauit. Quare post illa verba, *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, punctũ index finitæ periodi esse non debet, quemadmodum ab iis ponitur, qui hunc libri titulum esse putant: sed virgula, quæ ostendat ex consequẽtibus pendere sententiam.

In Isaia propheta.] In plerisque nunc Græcis codicibus legitur ἐν τοῖς προφήταις, in prophetis, atque ad hunc modum Iræneus libro 3. capit 11. & 18. & Theophylactus & Euthymius hoc loco legunt. Multo meliorem lectionem esse arbitror, quam in vulgata habemus editione: *Sicut scriptum est in Isaia propheta.* Primum, quia omnes Latini codices ita habent: deinde quia non omnes Græci aliter habent: quin ex Hieronymo constat libro de optimo genere interpretandi ea ætate omnes etiam codices Græcos ita legisse, quemadmodum nunc Latini omnes legunt. Cum enim quæstionem proposuisset, quomodo hoc loco legeretur, *sicut scriptum est in Isaia propheta, Ecce ego mitto angelum meum*, quod non in Isaia, sed in Malachia scribitur nouissimo duodecim prophetarum, non respondit Græcè legi, sicut scriptum est in prophetis: sed *Soluat*, inquit, *hanc quæstiunculam imperita præsumptio, & ego erroris veniam deprecabor, quasi solui non possit.* Præterea quia & Syriacus interpres ita legit. Deinde, quòd nulli prorsus auctores Latini legant in prophetis. Nam Irenæus Latinus, qui libro 3. cap. 11. semel tantum ita legit, eodem capit. & c. 18. legit *in Isaia propheta*, vt facile intelligi possit, cum *in prophetis* legit, aut lapsum fuisse memoria, aut sententiam, non verba recitare voluisse. Contra vero auctores antiqui Græci ita etiam legunt, vt Chrysostomus aut quisquis auctor est homilia prima in Marcũ: & alii eo vetustiores, vt alicubi testatur Epiphanius. Denique credibilius est aliquem, cùm videret duorum prophetarum testimonia citari, vt Porphyrii obiectioni responderet, qui, vt Chry-

Vulgata editio defenditur.

A sostomus & Hieronymus tradunt, hunc Christianis locum obiectabat, vt Euangelistarum argueret ignorantiam: pro *Isaia* scripsisse *in prophetis*: quam contra pro *prophetis* scripsisse aliquem *in Isaia*. Matthæus quidem, & Lucas de eadem re loquentes non dicunt *in prophetis*, sed *in Isaia*; sed in promptu ratio est, non duorum prophetarũ, sed vniustantùm Isaiæ testimonium afferebant: itaque noluмus argumentum ex illis sumere. Tantum obstat, quod cùm duorum hîc prophetarum testimonium Marcus inducat, non videatur esse credibile alterum tantùm eorum nominasse. Quidam, quibus auctor Lyranus est, sanè non malus, nimis, meo iudicio subtiliter, & philosophice respondent, solum nominatum Isaiam, quia eius vltima sunt verba, & solent res ex fine nomen accipere. Alii Augu-
B stinum secuti, quia & per Isaiam, & per Malachiam idem loquebatur Deus, nihil fuisse discriminis, aut vtrumque aut alterum tantùm nominare, cum idem semper Deus citetur auctor. Hanc interpretationem cur sequi non soleamus, in commentariis in Matthæum capit. 27. versu 9. diximus. Mea igitur, si quid valet, hæc est sententia, Marcum solum Isaiam citare voluisse: *Vox clamantis in deserto*, vt probaret, quod paulò ante dixerat, *Initium sancti Euangelii Iesu Christi.* Vox enim illa *in deserto clamantis* initium fuit Euangelii, sed quia intelligi non poterat, id à propheta de Ioanne dictum fuisse, nisi ex Malachia; adiunxit quasi explicationẽ Malachiæ testimonium vnum ex vtroque conte-
C xens, & solum Isaiam auctorem faciens: quia pars præcipua, & in qua tota consistebat vis probationis, quamque potissimum Euangelista producere volebat, Isaiæ erat.

2. *Ecce ego mitto.*] Malachiæ testimonium Matthæi 11. vers. 10. Isaiæ vero Matthæi 3. 3. exposuimus.

9. *Venit Iesus à Nazareth Galilææ.*] Oppido, vbi Christus post reditum ab Ægypto vsque ad annum ætatis suæ circiter tricesimum nutritus fuerat, vt colligitur ex Matthæo capit. 2. 23. & ex Luca cap. 3. 23. & cap. 4. 16. Addit *Galilææ*, non distinctionis, sed descriptionis, & declarationis causa. Nec e-
D nim alia Nazareth extra Galilæam erat. Magis Marcus, quàm Matthæus locum expressit. Matthæus enim tantum dixit venisse Christũ à Galilæa, Marcus ipsum Galilææ oppidum, vnde venerat, indicauit, Euthymius.

11. *In te complacui.*] ἐν ᾧ εὐδόκησα, in quo mihi complacui, vt Chrysostomus homil. 3. & Euthymius legunt. In textu quoque Græco Romani Theophylacti eodem modo legitur, quamuis in com-
E mentariis, quomodo ipse legerit, non apparet. Latini codices fere omnes habent *in te complacui*, atque ita Græce credo nostrum legisse interpretem, multoque meliorem esse lectionem. Primo, quia non dixerat: *Hic est filius meus dilectus*, vt Matthæus. Quod si dixisset, consequens esse videretur, vt diceret, *in quo mihi complacui*; sed dixit, *Tu es filius meus dilectus.* Itaque magis consentaneum rationi est, vt eandem secundam personam alloquens dicat *in te complacui*. Deinde quia Lucas capit. 3. 22. qui eodem mo-
F do, quo Marcus dixerat, *Tu es filius meus dilectus*, eodem modo dicit hic ἐν σοὶ εὐδόκησα *In te complacui*. Demum facilis scriptoris lapsus fuit, vt pro σοὶ scripserit ᾧ. Sed duplex hinc oritur quæstio: altera quomodo discrepent Euangelistæ Patris verba recitantes, dum alius scribit dixisse voce illa de cælo missa, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*; alii dixisse: *Tu es filius meus dilectus, in te complacui.* Altera, cum vtroque modo vox illa cœlestis

Editio vulgata defenditur.

Digitized by Google

dicere non potuerit, vtronam modo dixerit. Priori A & sæpe iam respondimus, & nunc breuiter respondemus, non semper Euangelistis propositum fuisse Christi verba, sed sensum recitare: sensus autem idem est, siue dicas, *Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacui.* siue eodem demonstrato Christo, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui.* Vtrobique enim significatur Christum filium esse dilectum Dei, quod maxime docere Euangelistæ volebant. De posteriore vero quæstione Matthæi 3. ver. 17. copiose diximus.

12. *Et statim.*] Quod Marcus dicit, *statim*, Matth. cap. 4. 1 dicit *Tunc. Tunc*, inquit, *Iesus ductus est in desertum*, id est, simulatque baptizatus, fuit, & Spiritus sanctus descendit super eum. Expressiùs locutus B est Marcus. Videntur Euangelistæ aliquid mysterii indicare voluisse, quod tanto studio declarauerint statim post baptismum Christum in desertum secessisse. Fortasse Spiritus sancti, qui super eum descenderat, efficacitatem ostendere voluerunt, qui vbicunque est, aliquid boni agit, nec moras patitur sicut Actorum 2. 4. in missione Spiritus sancti manifestius apparuit; *Repleti sunt*, inquit, *omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui.* Aut fortasse Christi diligẽtiam in exequendis mãdatis Patris quod simul vt à Patre missa de cælo voce, & a Ioan. intento digito Euãgelii auctor, doctorque est declaratus, sese ad pugnã C accinxerit, sese colligerit, ac receperit in solitudinem, vt cum diabolo principe mundi huius singulari certamine pugnaret, eoque victo mundus à se totus facilè vinceretur, ponerentúrque inimici eius scabellum pedum eius. *Nunc*, inquit, *iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras.* Ioan. 12. 31. & 14. 30. *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*, & posset securus dicere, *Confidite, ego vici mundum*, Ioannis 16. 33. Fortasse etiam diaboli diligentia notatur, qui simul vt in Christo Spiritum sanctũ descendentem vidit, qua solet, inuidia in eũ impetum facere conatus est, explorareque, num vox illa, quæ cælo missa erat, vera esset. D Cui Christus, ne hostem timere videretur, in solitudinem obuiam processit. Quod autem Ioannes dicit cap. 1. 29. *altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se*, nemo putet huic loco esse contrarium, quasi non statim Christus, vt ait Marcus, in desertum secesserit, cùm eum altera die Ioannes venientem ad se viderit. Loquitur enim Ioannes de Christo noniam baptisato, sed ad baptismum veniente. Maiorem repugnantiæ habet speciem, quod eodem loco ver. 35 & 36. idem Ioãnes dicit, *altera die* τῇ ἐπαύριον, postridie, *iterum stabat, Ioannes, & ex discipulis eius duo, & respiciẽs Iesum ambulantem dicit, ecce Agnus Dei*: hoc enim post baptismum accidisse constat. Duobus modis hic E nodus solui potest, aut abusum fuisse Ioannem proprietate verbi τῇ ἐπαύριον, & *postridie* dixisse pro *altera die*, vt noster vertit interpres intelligens fortasse non esse sensum ad proxime insequentem, sed ad alteram quampiam diem referendum: aut aduerbium *statim* hoc loco non momentum, sed breue temporis interuallum significat, vt illud, *tunc*, apud Matthæum ca. 4. 1. quod multis iam locis adnotauimus. Hoc enim tantùm Euangelistæ docere voluerunt, Christum statim post baptismum, id est, antequam prædicare, aut miracula facere cœpisset, aliamue actionem publicam aggrederetur, se in solitudinem recepisse: non quòd è vestigio se receperit. Quin verisimile est, per aliquem F saltem diem Christum iam baptizatum apud Ioannem mansisse, vt pluribus de se hominibus diuersis diebus ad baptismum ventitantibus testimonium perhiberet.

Spiritus.] Sanctus, qui descenderat super eum, & vt ait Ioan. cap. 1. 33. super eum manserat, quemadmodum Chrysostomus hoc loco, Euthym. & Theophylactus in commentariis in cap. 4. Matthæi adnotauerunt. Hoc enim spiritu plenus Christus, vt ait Lucas ca. 4. 1. agebatur, quemadmodum de iis, qui non natura, vt Christus, sed adoptione filii Dei sunt, dicit D. Paulus, *quicumque spiritu Dei aguntur, ij sunt filii Dei*, ad Romanos 8. 14. Indicant ergo Euangelistæ Spiritum Sanctum non ita in Christum descendisse, vt eum tantùm ostenderit, statimque discesserit, sed ita in eo mansisse, vt statim cœperit eum agere, & omnibus deinceps B rebus gubernare. Si quis longiorem de hoc spiritu disputationem desiderat, legat, quæ scripsimus Matth. 4. ver. 1.

Expulit.] ἐκβάλλει, expellit, aut eiicit Matthæi 4. 1. ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος *ductus est ab Spiritu*: Lucas ca. 4. ver. 1. καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, *& agebatur in Spiritu in desertum.* Eodem sensu tres Euangelistæ loquuntur, sed Marcus aliquando efficacius, & quia plus est ἐκβάλλειν, quam ἄγειν, & quia præsens tempus maiorem habet vim, remque magis ante oculos ponit.

Et erat in deserto.] καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ, & erat ibi in C deserto. Quod Marcus imperfecto vtitur temporis continuationem significat, ostendit enim totos dies quadraginta Christum in deserto versatum fuisse ita vt ab eo non discesserit, quod nullus alius tam aperte expressit Euangelista; nam Matthæus, & Lucas tantum dicunt quadraginta diebus ieiunasse sic enim apud Lucam distinguenda sunt verba, *Et agebatur in Spiritu in deserto diebus quadraginta*, id est, vt illic esset, quadraginta dies πειραζόμενος, *tentatus à diabolo*, id est, vt à diabolo tentaretur, aut, vt dicit Marcus interpres *tentabatur à Diabolo.* Eodem hoc ipsum pertinet quod ait, *quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Quanquam hæc vltima verba, D *Et quadraginta noctibus*, neque hoc loco Græcè leguntur, nec apud Lucam c. 4. 2. & videntur ab aliquo ex Matthæo cap. 4. 2. huc fuisse translata. Notant hoc loco diligenter hæreticorum interpretes hanc Christi in desertum secessionem exempli fuisse singularis: semel enim tantùm secessisse, sicut & Eliam 3. Regum 19. 3. 4. veriti, ne Christi factum ad probandum monachorum institutum afferamus. Primùm quidem errant, quòd putent Christum semel tantùm solitudinem petiuisse. Petiuit enim quoties aut ab Euangelii prædicatione vacauerat, aut aliquid magni aggredi volebat, vt Matthæus 5. 1. & 14. 23. & 15. 29. & 17. 1. & Marci 3. 13. & 6. 46. & 9. 2. & Lucæ 6. 12. & 9. 28. perspicuum est. Itaque non singulare factum, sed consuetudo fuit. *Erat*, inquit Lucas cap. 21. 37. *diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte, qui vocatur Oliueti.* Non ergo semel in vita, sed singulis fere noctibus, id est, dimidia temporis parte Christus, vt ita dicam, monachus erat. Rursus idem Lucas cap. 22. 39. *& egressus*, inquit, *ibat secundum consuetudinem in Montem oliuarum.* Et vt fingamus semel tantum per quadraginta illos dies in solitudinem abiisse, cur neminem vnquam istorum Euangelicorum hominum, vel semel tantùm, non dico per quadraginta: sed per vnum tantùm diem (nisi fortasse voluptatis, non orationis causa) in solitudinem secedere videmus? sed huiusmodi hæreticorum interpretamenta, quæ illi ne nobis Christi, & Ioannis solitudo, habitus, ieiunium, ciborumque delectus ad virtutis culturam seruire possint, comminiscuntur, 3.

De Christo in desertũ eũte contra hæreticos.

Digitized by Google

& 4. cap. Matthæi multis argumentis refutauimus.

Et tentabatur à Satana.] Quod Hieronymus, aut quisquis auctor est commentariorum in Marcum, & Beda, ex hoc verbo colligunt Christum non tantum, vt scribit Matthæus c.4.2. sed frequenter, aut continenter potius per totos quadraginta dies fuisse tentatum, probabile natura sua est: sed certò, ex hoc loco colligi non potest. Nec enim necesse est, vt sensus sit, perpetuo per quadraginta illos dies tentatum fuisse, sed in illis aliquoties fuisse tentatum: præsertim si Græca sequamur verba, atque distinctionem, *καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*, Et erat ibi in deserto quadraginta dies, tentatus à Satana.

Eratque cum bestiis.] Inter bestias, & quidem feras, & venenata, hoc enim Græcum verbū *θηρίον* significat. Quibus verbis tantum voluit Euāgelista summam declarare solitudinem, vbi solæ feræ bestiæ versarentur, quoque nemo mortalium penetraret, vt Theophylact. & Euth. indicauerunt.

Et angeli ministrabant illi.] Beda ita exponit, quasi angeli toto illo tempore, quo Christus in deserto fuit, illi ministrauerint. *Inter bestias*, inquit, *morabatur, vt homo, sed ministerio vtitur angelico, vt Deus.* Cæterum ex Matthæo c.4.11. manifestum est, non nisi peracta iam omni tentatione, partaque victoria angelos accessisse. Nam priùs quidem, vt illo loco disseruimus; paratos ad ministerium angelos Christus prohibuerat; & ne à diabolo ex angelorum famulatu, sicut princeps ex comitatu ministrorum, dux ex militibus sequentibus, atque parētibus cognosceretur: & vt diabolus aggredi solum auderet, quem angelis cinctum, vel spectare timuisset; & vt solus cum solo pugnaret, ne victoria alii, quam sibi, ferri posset accepta, solusque vere diceret, *Ego vici mundum* Ioannis 16. ver. 33. & *torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum* Isai 63. 3.

14. *Postquam autem traditus est Ioannes venit Iesus in Galilæam.*] Marc. hoc loco, & Matthæus cap. 4.12. & Lucas c.4.14 ita de ista Christi fuga loquuntur vt indicente eam statim post quadraginta illos in solitudine actos dies contigisse. Ioannes verò ca. 4. 43. ita vt longe post factam esse significare videatur; non solùm quia prius & vocatos Apostolos, & baptismum per eos administratum, quæ causa Pharisæis fuit inuidiæ, Christo vero ad declinandam eorum inuidiam in Galilæam secedendi, prædicatum in Iudæa à Christo Euangelium, & facta scribit miracula. Hæc enim omnia per anticipationem dicta intelligi possent; sed etiam quia apertè docet Christum tunc in Galilæam euntem discipulis suis fuisse comitatum. Hæc quæstio ex altera maximam partem quæstione pendet; num reditus ille in Galilæam Christi, de quo Ioānes loquitur, idem sit, atque hic de quo tres alii scribunt Euangelistæ. Nam si idem est, haud dubium, quin non statim Ioannes traditus, nec statim post reditum à solitudine in Galilæā Christus discesserit, quia id ex Ioanne apertissime colligitur. Sin autem non est, dubium adhuc manet, an aliquanto tempore nondum vocatis Apostolis in Iudæa Christus prædicauerit, antequam discesserit in Galilæam, an statim discesserit, sicut trium Euangelistarum indicat series. D. Augustin. lib.2. de consensu Euangelistarum c.17. & Beda hoc loco, & Matthæi 4.12. eundem reditum esse putant, sed Beda prius Christum in Galilæam iisse dicit, cū ibi Apostolos sibi aggregauit: quem reditum Euangelistæ prætermiserint, quamuis ex eorum etiam historia aliqua ratione colligatur. Vellem pateretur ratio, vt tam bonis assentirer auctoribus. Sed

A animaduerto, & plane perspicio in eo reditu de quo Ioannes loquitur, iam Apostolos fuisse vocatos; in eo, de quo alii tres agūt Euangelistæ, nondum vocatos fuisse, quia ita reditum eum in Galilæam describunt, vt non obscure significent nondum Christum Apostolos habuisse, sed eos, cum in Galilæam venisset, conuocasse. Manet adhuc quæstio, an Ioānes aut interim, dum Christus in deserto erat, aut statim postquam a deserto reuertit, traditus fuerit, statimque se Christus in Galilæam receperit, antequam inciperet in Iudæa prædicare. Ioan. c. 3.22. 23. 24. omnem nobis dubitationem tollit, quia clarissimis scribit verbis per aliquantum tēpus vtrumque, & Christum, & Ioannem simul prædicasse, baptizasseque. Prius enim prædicare in Iudæa cœpit, discipulosque collegit, qui eius nomine baptizarent, quàm iret in Galilæam: & adeo quidem collegit multos, vt Ioannis discipuli inuidere viderentur Ioannis 3.26. *Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.* Cur ergo Matthæus, Marcus, & Lucas de illa prima Euangelii prædicatione mentionem non fecerunt? Ratio nobis cùm ab illis exposita non fuerit, constare non potest. sed est tamen probabilis, & non difficilis coniectura, ideo eam prætermisisse quia priuata quodammodo fuit viuente adhuc, & prædicante Ioanne, fuit enim tempus illud, quo Christus simul, ac Ioannes prædicauerunt, quasi legis & Euangelii, id est, noctis, & diei crepusculum quoddam, quo etsi lucebat aliquo modo Euangelium, quasi sol quidam, nondum tamen omnino ortum erat, ortum est Ioāne mortuo, id est lege abeunte, & orientis solis luce dissipata. Postquam Christus Apostolos sibi aggregauit, id est, familiam asciuit, ministrosque creauit Euangelii: tunc primum putant Euangelistæ Matthæus, Marcus, & Lucas proprie cœpisse Euangelium prædicare, quia non iam solus, & quasi homo priuatus, sed & per se ipse, quasi publicus Apostolorum dux, atque magister; & per Apostolos in diuersa loca missos prædicabat, quasi velis passis Euangelii. Hinc intelligitur bis Christum simili de causa ex Iudæa in Galilæam profugisse. Primum ob traditum in vincula Ioannem, vt Matthæus, & Marcus exponunt. Nam Lucas nulla de Ioannis vinculis facta mentione solam Christi in Galilæam secessionem explicauit. Deinde, cùm ex Galilæa collectis iam Apostolis in Iudæam reuertisset, tantumque ibi discipulorum numerum prædicando baptizādoque congregasset, vt Pharisæi magis ab eo quā à Ioanne timere inciperent: tunc enim, vt eorum vitaret inuidiam, rursus se in Galilæam recepit Ioannis 4. 1. 3. *vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit, quàm Ioannes, reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.* Atque hoc fortassis est, quod Ioannes dicit iterum in Galilæam abiisse, indicans antea iterum iisse. Quamquam non ignoro posse illud *iterum* ad aduentum ex Galilæa Christi referri, quasi sensus sit, non quidem iterum prius in Galilæam iisse, sed rediisse in Galilæam, vnde ante venerat. Hunc enim Hebraismum aliàs exposuimus. Hærere in illis verbis aliquis minus exercitatus lector poterit, *Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes.* Quo enim modo dicere poterant Iesum plures, quam Ioannem discipulos facere, si de eo loquebantur tempore, quo Ioannes iam erat mortuus? Nam ante primam Christi in Galilæam profectionem Ioannes in vincula con-

Digitized by Google

iectus,& securi percussus fuerat. Placet, quod à doctis iam nonnullis interpretibus obseruatum est, sensum esse, Iesum plures tunc fecisse discipulos, non quàm eodem tempore, sed quàm ante, dum viueret Ioannes, fecerit. Cur autem in Galilæam potiùs quàm alium in locum accesserit, cùm plus in Galilæa periculi esse videretur, vbi qui Ioannem occiderat, Herodes dominabatur, Matth. 4. v.12. disseruimus.

Prædicans Euangelium regni Dei.] Hæc,& quę sequuntur, copiosius à nobis Matt.4.17.23. explicata sunt. Nunc aliqua tantum illic non dicta carpemus.

15. *Quoniam impletum est tempus*. Aduentus Christi, & regni cœlorum à prophetis præscriptum, maximeque à Patriarcha Iacob Gen.49.10.& à Daniele cap.9. ver.24. Sic D. Paulus ad Galatas 4.4. *vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret.* Euthym.

Pœnitemini.] μετανοεῖτε, pœnitentiam agite, vt solet vertere idem interpres Matthæi 3.2.& 4.17.& 11. 20.21.& 12.41. Et infra apud eundem hunc Euangelistam ca.6.12. & Luc.11.32. & 13.3.5.& 15.6.10.& 16.30.& 17.3. Quid autem causæ fuerit, cur hoc loco, itemque Actor.3.19. idem verbum, reddiderit, *pœnitemini*, malo fateri nescire me, quàm ignorantiæ, aut temeritatis antiquum,& prudentem interpretem arguere. Quod autem hoc loco Theophylactus obseruat, alio sensu Ioannem, alio Christum prædicasse: *Pœnitentiam agite*, illum, vt à peccatis, hunc, vt à lege ad Euangelium homines reuocaret, non existimo satis esse firmum. Nam & Ioannis consilium, atque officium erat homines à lege sensim auellere,& ad Christum traducere:& Christus quidem certe, qui peccatorum redemptor venerat à peccatis magis, quàm à legis obseruatione homines reuocare conabatur. Quo verò modo doceret alios legem spernere, quàm ipse, quamdiu in hoc versatus est mundo, vt ait Chrysost. perfectissime seruauit?

16. *Secus mare Galilææ.*] *Stagnum Genesareth* Lucæ 5.1. Quod propter magnitudinem mare vocabatur, vt constat hoc loco;& Matth.4.18.

Vidit Simonem & Andream.] Lucas narrat, cùm multæ essent nauiculæ, in eam Christum ascendisse, quæ Simonis erat. Volebat enim piscatorem sua ipsius naui suis quodammodo piscari retibus. Quæ hic de Apostolorum vocatione dicuntur, apud Matth.c.4.18. exposuimus.

Mittentes retia in mare.] Eodem modo Matth. ca.4. 18. Lucas verò paulo aliter c.5.2. *Piscatores autem descenderant, & lauabant retia.* sed eos, qui lauabant, alios fuisse quàm hos, qui in mare retia mittebant, credendum est. Erant enim multi, quorum alii piscandi causa retia in mare iaciebant, vt Matthæus, & Marcus affirmant; alii lacerata, aut soluta reficiebant, vt ait Marcus infra ver.19.& Matthæus c.4.21. alii vt dicit Lucas, lauabant.

21. *Et ingrediuntur Capharnaum.*] Matthæ.ca.4.13. antequam discipulos Christus deligeret, simulatque in Galilæam venit, Capharnaũ ingressum scribit, ibique commoratum. Illa enim quasi Euãgelii sedes fuit, quòd ibi Christus frequentissime versaretur, atque prædicaret, vsque eo, vt eius vocaretur ciuitas, Matthæi 9.1. postea ascitis iam Apostolis scribit totam docendo,& miracula faciendo Galilæam obiisse, ita vt in Syriam vsque eius manaret fama Matthæi 4.23.24. Quæ omnia Marcus præteriit, & ad id quod præcipuum erat, sibique propositum properauit. Quod ergo dicit Capharnaũ ingressum esse postea factum fuisse intelligendum est, cum ad lustrandam Galilæam rediisset.

Et statim.] Id est primo sabbathi die, simulatque licuit, cum primùm congregata Synagoga fuit. Indicat Euangelista in prædicando Euangelio diligentiam,& ardorem Christi, qui nullam loci, nullam temporis occasionem, qua docere posset, præterlabi pateretur.

Sabbathis.] Per singulos dies Sabbathi, quibus ad legendam legem Moysis Iudæi in synagogam conueniebant. Hac enim de causa plurali numero Euangelistam vsum fuisse arbitror, vt singulos sabbathi dies significaret: quemadmodum aliquando Hebræi faciunt Psal. 62. 7. *In matutinis meditabor in te*, id est, singulis matutinis singulis diebus mane, aut vt Hebraicè באשמרות in custodiis, aut vigiliis, qua si dicat, per singulas noctis vigilias, quibus milites ad agendas excubias solent surgere.& ego ad meditandum in te surgo. Voluit igitur Euangelista docere nullam Christum, vt paulo antè diximus, iuuandi homines, nec loci, nec temporis occasionem prætermisisse; ideo locum, tempusque notauit. Locum Capharnaum, vrbẽ maritimam, frequentem, publicanorum, aliorumque negotiatorum plenam, eoque magis corruptam moribus, quales plerumque eiusmodi vrbes ad mare sitę esse solent: tempus diem sabbathi, quo solebant Iudæi in synagogam ad audiendam legẽ, sicut nunc Christiani in templa festis diebus conuenire; vt ex hoc ipso loco colligitur, vt ex Luca c.4.16.31 & 13.10.& Actor.13.14.27. 42.44.& 15.21.& 17.2.& 18.4.& 20.7. Hinc etiam apparet verum non esse quod à recentioribus quibusdam, doctis licèt interpretibus notatũ est, cum nomẽ *sabbathi* singulari numero ab Euangelistis ponitur, diẽ sabbathi, qui hebdomadis vltimus est dies, significare; cum autẽ plurali sabbatha, omnes hebdomadis dies cõprehendere, quod multis aliis exẽplis Matth.28.1. refutauimus.

Ingressus in synagogam docebat eos.] Licebat omnibus, qui in synagogis erant, surgere, ac dicere si quid occurrebat, vt intelligitur ex Luca c.4.16.17. & Acto. 13.15.16. Ad quam consuetudinem videtur D. Paul. 1. ad Corint.14.30. allusisse. Matth.ca.4.23. magis generaliter narrat historiam, Christum in Galilæorũ synagogis docuisse.

22. *Et stupebant super doctrina eius.*] Idẽ Lucas narrat c.4.32. Matth. verò c.7.28. aliàs etiã Christo docẽte populum admiratum scribit, vbi quæ ad hunc pertinent locum, exposuimus.

Erat enim docens tanquam potestatem habens.] Si nihil aliud Euangelista dixisset, satis intelligi posset, Christum Scribis, Pharisæis, cæterisque Iudæorum Doctorib. opponere voluisse: nunc autem Matt.c. 7.29.& Mar. antithesim addiderunt.

Et non sicut Scribæ.] Quod Scribas non absolutè, sed Scribas eorum vocat, Mat.6.29. emphasim etiã habet, quasi dicat, nũc sicut Scribę, quos ipsi magnifacere solebãt, ac libẽter audire. Multis autẽ in rebus auctoritas illa, & potestas, quæ apparebat in Christo, in Scribis desiderabatur, cõsistebat. Primũ quod Christus tanquam legislator: Scribæ tanquam legis interpretes,& non admodum quidem periti loquerentur. Hoc indicant modi illi discendi à Christo tã frequenter vsurpati. *Audistis, quia dictum est antiquis, Ego autem dico vobis*, Matt.5. 21.22.27.28.32. 34.39.44. Ita Chrysost. ho.5. in Mar.& 26. in Matth.& Auctor imperfecti ho. 21. & Beda hoc loco. Theophyla.& Euthym. in ca.7. Matthæi. Deinde, quod Christus ita loqueretur, vt ostenderet nihil se, nisi salutem hominum, non gratiam, non bona quærere, vt di-

Christi auctoritas in docendo vnde

Digitized by Google

ſcipulus eius, & imitator dicebat D. Paulus 2. Cor. 12. 14. *Non quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos.* & ad Galatas 1. 10. *modo enim hominibus ſuadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.* Hoc enim, qui faciunt, liberè, & tanquã auctoritatem habentes loqui ſolent. Contrà Scribæ & Phariſæi gratiam opéſque aucupabantur, ſicut illis obiicit Chriſtus infr. cap. 12. 40. & Matth. 23. 14. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes,* & Luc. c. 10. 47. *qui deuorant domos viduarum ſimulantes longam orationem.* Theophylactus hoc loco, & Euthymius Matthæi 7. Poſtremò, quod faceret ipſe, quod docebat, quare nihil omnino eſt, quod plus orationi ponderis, & auctoritatis afferat, plus ad commouendos animos incitamenti. *Longum,* inquit Seneca, *ad virtutem per præcepta: breue, & efficax per exempla.* Sic Gregorius lib. 23. in Iob caput ſeptimum, & octauum, & Theophylactus Matthæi ſeptimo, *cum imperio,* inquit Gregorius, *docetur quod prius agitur, quàm dicatur. Nam doctrinæ ſubtrahit fiduciam, quando conſcientia præpedit linguam, vnde etiam de Domino ſcriptum eſt: Erat enim docens, ſicut poteſtatem habens, non ſicut Scribæ & Phariſæi. Singulariter namque, & principaliter ſolus ex poteſtate bona loquutus eſt, quia ex infirmitate mala nulla commiſit.* Sunt qui putent eam ſignificari poteſtatem, qua cum doctrina miracula coniungebat, quod Scribæ & Phariſæi facere non poterant. Et hoc probabile eſt, nam & infrà ver. 27. hac de cauſa Chriſti doctrinam auditores admirati dicuntur: *quænam doctrina hæc noua: quia in poteſtate etiam ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei?* hæc enim poteſtas faciebat, vt Chriſtus confidenter loqueretur, vt infr. cap. 2. 8. 9. & Matthæi 9. 4. 5. 6. 7. & Luc. c. 5. 22. 23. *Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris? quid eſt facilius dicere Paralytico, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula? vt autem ſciatis, quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, tibi dico ſurge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam, & ſurrexit, & abiit in domum ſuam.*

A B C D E F

Epiſt. 6. ad Lucil.

Matth. 7. 29. Mar. 1. 22. Luc. 4. 32.

23. *Et erat in ſynagoga eorum.*] Locum Euangeliſta deſignauit, ſicut & Lucas capite 4. 33. vt non ſolùm loci notatione, quod ipſum ad faciendam fidem hiſtoriæ momenti quam plurimum habere ſolet; ſed multitudine etiam innumerabili teſtium, & teſtium quidem inimicorum miraculum comprobarent. Nam & in ſynagoga actum eſt, quo Iudæi omnes ſolebant conuenire Ioan. 18. 20. & præſentibus Scribis, & Phariſæis Chriſti hoſtibus, qui quaſi ſynagogæ duces erant, factum eſt.

Homo in ſpiritu immundo.] Id eſt, ſpiritum immundum habens. Phraſis Hebraica, Latinis etiam nonnunquã vſurpata; nam & illi dicunt, eſſe in armis, id eſt armatũ. Cur autẽ dæmon ſpiritus immundus appelletur, diximus Matthæi 10. 1. & 12. 43. Scribit Matthæus ca. 4. 24. cum totam Chriſtus Galilæam prædicans obiiſſet, & miraculorum eius increbuiſſet fama, oblatos illi fuiſſe, quacunque iret, ægrotos omnes, & qui à dæmonibus vexabantur, vt ab eo curarentur. Itaque ſunt qui dicant hunc de quo Mar. loquitur, dæmoniacum vnum ex illis fuiſſe, quos Matthæus dicit ad Chriſtũ adductos, qui non forte in ſynagogam venerit, ſed à parentibus, aut amicis adductus ſit. Probabile, non certum.

Hebraiſm.

Et clamauit dicens.] Idem Lucas narrat c. 4. 33. quod ideo, vt opinor, præterire noluerunt, vt indicarent dæmonis de Chriſto teſtimonium non obſcurum, ſed vſque adeo clarum fuiſſe, vt neminem ex omni, quæ congregata tunc erat, ſynagoga latere poſſet: clara enim voce clamaſſe. Vtrum autem clamauerit, antequam à Chriſto exire iuberetur, vel quia maiorem, qum ante ab eius præſentia dolorem ſenſit, vt Chryſoſtomus hom. 5. videtur dicere, vel quia cognito Chriſto timere cœpit, ne ſe pelleret, ſicut alios dęmones pellere ſolebat: an potius iuſſus iam, & coactus exire, incertum; ſed hoc, tamen ſecundum probabilius, quia credibile valde eſt eũ dolore quodam motum, quod ſibi diſcedendum eſſe videret, quærentem clamauiſſe.

24. *Quid nobis, & tibi Ieſu Nazarene?*] Loquitur vnus pro omnibus dæmonibus, quaſi indicans Chriſtum omnibus bellum indixiſſe: aut pro omnibus, qui in eo homine erant: plures enim in eo fuiſſe credibile eſt dæmones, ſicut in illo altero infra c. 5. 9. & Luc. 8. 30. & in Magdalena Lucæ 8. 2. vt videntur Chryſoſtomus, & Euthymius interpretari. Quod autem dicit, *Quid nobis, & tibi?* non eſt ſenſus, quid nobis tecum commune? quid ſimile eſt? ſicut dixit D. Paulus 2. Corinth. 6. 14. 15. *Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate, aut quæ ſocietas lucis ad tenebras? Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial?* Hoc enim ſi dixiſſet ſuã magis culpam aggrauaſſet, quã cruciatum deprecatus eſſet, cum nihil ſe boni commune habere cum Chriſto cõfiteretur. Neque ille, niſi fallor, quem omnes fere interpretes ſequi video verus ſenſus eſt. Quid nobis tecum rei eſt? aliquid enim illis cum illo erat, cùm eius eſſent creaturæ, idque ipſi & certo ſcirent, & haud obſcure confiterentur Sanctum Dei, id eſt verum Deum appellãtes. Et vt non eſſet, aut id ipſi non cognoſcerent, tamen plus quiddam mihi hoc loco ea videtur phraſi ſignificari. *Quid nobis, & tibi?* id eſt, quid nos tibi mali facimus? quod bellum contra nos geris? quid nos torques? non te qui Sanctus es Dei, ſed peccatores vexamus, & quaſi noſtri ſint iuris, ad interitum trahere conamur. Sic vulgo ſolemus loqui, cum pugnantibus nobis cum aliquo aliquis nobis non inimicus ſuperuenit, vt illum ſuccumbentem defendat. Quid mihi, & tibi eſt? id eſt, quid tibi ego mali facio? faceſſe hinc, ſineque me cum aduerſario meo pugnare. Hoc eodem ſenſu dixit Dauid filiis Saruiæ, *Quid mihi, & vobis filii Saruiæ?* id eſt, Quid vobis mali feci, quod mea ſemper cõſilia turbatis? 2. Reg. 16. 10. Hanc interpretationem confirmat verbum illud, quod ſequitur, *ſcio, quod ſis Sanctus Dei,* quaſi dicat, nihil contra te molimur, ſcimus te extra peccatorum hominum aleam poſitum eſſe, ſcimus nos in ſolos peccatores ius habere. Quod autem proprio nomine, & cognomine Ieſum Nazarenum Chriſtum appellat, eo pertinet, vt probet, quod ſtatim dicit, ſe eum probe cognoſcere. Obſeruauit Ambroſius libro commentariorum in Lucam 5. primum omnium dæmonem Nazareni cognomentum Chriſto tribuiſſe, vt oſtenderet ſe melius eum cognoſcere, quam homines, vt eſt gloriæ cupidus, & amator, inuentorque nouitatum. Sed ſimilius videtur vero ita fuiſſe prius vocatum vulgò, dæmonemque vſitatum illi nomen tribuiſſe.

Veniſti] In quibuſdam Latinis exemplaribus additur, *ante tempus*: quod aut ab ſcriptore aliquo ex Matth. cap. 8. 29. huc tranſlatum; aut ab interprete potius aliquo expoſitionis cauſa ad marginem poſitum, deinde ab alio quopiã exiſtimante non expoſitionem, ſed correctionẽ eſſe in textũ inductũ credibile eſt, ſi meliora conſulamus exemplaria.

Perdere nos.] Quidam *perdere* interpretantur auferre nobis, quam habemus in homines poteſtatem, vt Euthymius, & Theophylactus alii torquere, & in infernum mittere. Hoc magis placet, vt

Digitized by Google

stodes venisse ad principes sacerdotum. Cur autem A non omnes venerint, diuersæ coniecturæ sunt: aut quod cæteri animo perterriti nihil aliud haberent curę, quàm vt fugerent, & quasi male functi officij pœnas daturi delitescerent, aut quod ausi non fuerint id nunciare sacerdotibus non credituris, sed in ipsos potius culpam, calumniamque coniecturis quasi præuaricati essent, pecuniaque Christi corpus discipulis vendidissent, & miraculi figmento scelus velare conarentur, aut quod qui ad sacerdotes venerant, omnium nomine venerint, vt poëta Iuuencus interpretatur, idque ex vers. 12. colligitur; non enim illis tantùm, qui venerunt, sed illis etiam, B qui non venerunt, vt mentirentur, pecunia data est. Sunt, qui putent spe eliciendæ à sacerdotibus pecuniæ milites, illis, quæ viderant, renuntiasse, scientes quamuis auarissimi essent, tamen vsque adeo esse aduersus Christum animatos, & tantopere timere, ne resurrexisse crederetur, vt facile diuinarent fore vt pecuniam sibi ad celandam eius resurrectionem darent. Non facile hoc credo: nec enim se capitis periculo exposuissent spe tam incerta; venerunt ergo, non vt pecuniam emungerent, sed vt officij sui rationem redderent, ne fortassis apud Præsidem tanquam deserti officij rei agerentur.

Lib. 4 hist. Euang.

12. *Et congregati cum senioribus.*] Scribas etiam intel- C ligit; his enim personarum generibus Iudæorum concilium constabat, vt cap. 2. vers. 4. docuimus. Detestanda sacerdotum contra cognitam veritatem indurata malitia: cùm auarissimi sint, mendacium tamen, & damnationem suam emunt. Sed non potest pecunia veritas vinci. Nam illos ipsos, qui ad mentiendum empti fuerant, milites credendum est & gloriosam Christi resurrectionem, & sacerdotum, qui, vt eam obscurarent, pecuniam dederunt, facinus inter familiares suos euulgasse.

14. *Et si hoc auditum fuerit à Præside.*] ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος apud Præsidem, aut coram Præside, id est si fama ad Præsidem peruenerit, hoc enim significat ἐπὶ, vt 1. ad Tim. 6. 13. ἐπὶ ποντίου πιλάτου apud Pontium Pilatum, D aut *sub Pontio Pilato*, vt noster vertit interpres, quasi legerit ὑπὸ. Fortasse & hoc loco pro ἐπὶ legit ἀπὸ quod aliquãdo, vt aliis locis obseruauimus, cũ persona agente in verbis passiuis copulatur: ideoque vertit *à Præside*. Poterant milites merito à Præside timere, ne ab illo tanquam negligentes, aut præuaricatores punirentur. Contra hoc periculum suam illis sacerdotes vicissim mentiendi operam pollicentur: futurum, vt ipsorum mendacium suo etiam superaddito mendacio Præsidi persuadeant, atque confirmarent: Prędidem sibi milites defendentibus, qui eos maxime accusare debere videbantur, facile crediturum. E *Emitur*, inquit Hilarius, *à custodibus, qui omnia hæc viderant, argento, resurrectionis silentium, & mendacium furti.* Militum autem mendacium subtiliter & eleganter his versibus Sedulius coarguit,

Can. 33. in Matth.

Lib. 5. car.

Fare improbe custos,
Responde scelerata cohors, si Christus, vt audes
Dicere, conclusos furtim productus ab antro
Sopitos latuit, cuius iacet intus amictus?
Cuius ad exuuias sedet angelus? anne beati
Corporis ablator velocius esse putauit
Soluere contectum, quam deuectare ligatum?
Cum mora sit furtis contraria? cautius ergo
Cum domino potuere magis sua lintea tolli.
Mentita est vox vana sibi, tamen ista figuram
Res habet egregiam, Iudæis constat ademptum,
Quem nos deuoto portamus pectore Christum.

15. *Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos vsque in hodiernum diem.*] Nempe Christum à discipulis furto fuisse sublatum, vt Chrys. ho. 91. in Matt. Euthym in comment. Seuerus, & Rabanus apud D. Thom exponũt. Neque qui aliter interpretetur inuenio, etsi nihil absurdi esse video, si hoc ad id, quod Euangelista dixerat, referatur, hoc ipsum vel inter ipsos Iudæos diuulgatum fuisse, milites data à sacerdotibus pecunia corruptos dixisse, atque diuulgasse discipulos se dormientibus furatos fuisse corpus; neque huic interpretationi quidquam ad probabilitatem deesse præter bonum auctorem video. Cęterum eo per se probabilior, quod, vt hoc diceret, quàm, vt illud, quod omnes interpretes dixisse putant, plus causæ Euangelista videtur habuisse. Magis enim conueniebat historiæ, vt diceret sacerdotum fraudem ne apud ipsos quidem Iudæos latuisse, ne quis existimaret se illis falsum obiecisse crimen: quam vt diceret Iudęos credidisse Christum à discipulis furto sublatum, quod vt exponeret, historia minime postulabat.

16. *Vndecim autem discipuli.*] Iudas enim aut iam sese laqueo præfocauerat, vt omnium fere auctorũ fert opinio, aut certe spe omnis salutis abiecta laqueum cogitabat, neque ausus fuerat, postquam Christum vendidisset, ad Apostolorum redire consortium. Oportebat. n. Dauidis impleri prophetiam *fiat habitatio eius deserta, & episcopatum eius accipiat alter*, Psa. 68. 36. vt Petrus Act. 1. 20. interpretatur. Videat, si volet lector, quæ à nobis c. 27. 5. dicta sunt.

Abierunt in Galilæam.] Non statim, sed post octo, vt minimum, dies, vt D. Aug. lib. 3. de consens. Euangel. cap. 25. ex Euangelistarum historia probat. Multa enim Matt. prætermittit, quæ vt alij testantur Euangelistæ, per octo dies Apostolis adhuc Hierosolymæ conuenientib. facta sunt. Quæ, vt, quo ordine acciderint, intelligantur, alienum non erit ab hoc loco quibus, & quo tempore Christus post resurrectionem apparuerit, obiter explicare. Primum quidem D matri suæ apparuisse, non quòd Euangelistæ factum dicant: sed, quod fieri decuerit, credendum est. Nec eorum mihi placet diligentia, qui in hac opinione in animis fere omnium Catholicorum iam inhærente refutanda multum operæ consumunt. Secundo eodem die quo resurrexit, apparuit Magdalenæ, aut soli, vt D. Aug. & plerique interpretes putant, aut, vt nos sumus interpretati, vna cum aliis mulieribus, quæ ad sepulchrũ simul venerant Ioan. 20. 11. Tertio, vt maior pars sentit auctorum, omnib. mulieribus, quæ ad monumentum venerant, simul redeuntib. apparuit, quod eodem etiam die factum est. Quarto, eodem quoque de Petro creditur apparuisse: aut soli, vt putat Leo 9. in lib. contra Michaelem Const. c. 15. aut, vt vero simile est, etiam Ioanni, cum à sepulchro rediissent, vt colligitur ex Lu. 24. 34. *surrexit Dominus vere, & apparuit Simoni*, & ex Diuo Paulo 1. Cor. 15. 3. 4. 5. *tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Christus mortuus est secundum scripturas pro peccatis nostris, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & quia visus est Cephæ.* Quinto eodem rursus die visus est duobus illis discipulis euntibus Emauntem Lu. 24. 13. Sexto, eodem die sub vesperum decem discipulis absente F Thoma Hierosolymæ domi congregatis apparuit Ioann. 20. 19. vnde sequitur eodem vespere, & cum duobus illis discipulis Emaunti cœnasse, vt Lucas scribit, & Hierosolymæ decem discipulis apparuisse. More enim spiritus magna locorum spatia momento tẽporis permeabat. Hæ sex apparitiones eodem die, quo Christus resurrexit, acciderunt. Septi-

Christus primum B. Virgini post resurrectionem apparuit.

Digitized by Google

mo,octo post dies vndecim simul Apostolis præsente iam Thoma in eadem vrbe Hierosolymorum apparuit, Ioan. 20 26. etsi Hieronymus in monte illo Gallilææ, de quo Matthæus loquitur, hanc apparitionem factam putat, minùs, vt mihi videtur, probabiliter. Octauo, septem discipulis, Petro, Thomę, duob. filiis Zebedæi, Nathanaeli, & aliis duobus, quos Euangelistæ non nominant, piscantibus in mari Galilææ visus est Ioan. 21. 1. Quare quod ibidem Ioan. dicit ver. 14. *hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis*, non sic intelligendum est, quasi ter tantùm priùs visus fuisset, cùm sępius iam apparuisse, vt probauimus, manifestum sit; sed aut, vt Diuus Aug. interpretatur, li. 3. de consens. Euang. ca. 25. vt illud aduerbium *tertiò* non ad numerum apparitionum quasi tertio tũc apparuerit, sed ad numerum dierum, quibus apparuit, referatur. Hac enim ratione tertio tunc apparuit. Primo enim die, quo resurrexerat, sexies apparuerat. Octo post dieb. iterum, nunc piscantib. discipulis tertiò apparuit. Aut, vt ego intelligi posse puto, vt Ioãnes nõ de quauis apparitione, sed de publica, & generali loquatur, qua Christus aut omnibus simul discipulis, aut plerisque omnibus visus est. Nam etsi priuatim matri suæ, Magdalenæ, Petro, duobus discipulis eũtibus Emauntem apparuerat, tamen omnibus aut plerisque simul discipulis non nisi bis ante apparuerat: primũ eodẽ die, quo resurrexerat absente Thoma: secundo octo dieb. post Thoma iam præsente: tertio hoc loco, cùm septem discipuli in mari Tiberiadis piscarentur. Nono apparuit omnib. simul discipulis in monte Galilææ, vt hoc loco Matthæus ait. Atque hæc, vt Chrys. existimat, vltima fuit ante ascẽsionem apparitio, cui Aug. decimam addit eã, qua discipulis in cœlum ascendẽs visus est. Ex D. Paul. 1. Cor. 16. 6. 7. aliæ duæ apparitiones colligi posse mihi videntur. *Deinde* (inquit) *visus est, plus quam quingentis fratrib. simul, ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo.* Quibus si eam
1. Cor. 15. 8 etiam addamus, qua D. Paulus post ascensionem in cœlum sibi ἔσχατον vltimo *tanquam abortiuo* visum esse dicit, tredecim omnino Christi apparitiones reperiemus.

In montem, vbi constituerat illis Dominus.] Nihil de monte Christum mulieribus dixisse tradunt Euangelistæ, neque constat an id mulieribus, an Apostolis dixerit: dixisse tamen aliquando ex hoc loco perspicuum est, aut ante mortem, cùm illis dixit, postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam, suprà ca. 26. 32. vt putat Euthy. aut post resurrectionem, cùm Hierosolymæ discipulis apparuit, vt quidam existimant. Cur in mõtem discipulos ire iusserit, non difficile suspicari possumus, volebat cum illis libere, & sine arbitris loqui, quod quoties volebat facere, in mõtem eos seducebat, vt apparet suprà cap. 14. 23. & 15. 29. & 17. 1. vt Euthy. admonuit. Quis ille fuerit mons, certum non est. Hoc tantùm cõstat fuisse iuxta mare Tiberiadis, qui & lacus Genesareth, & mare Galilææ appellabatur cap. 14. 25. & 15. 29. Nam ex monte, vbi discipuli erant, ad mare illud quasi propinquum piscatum ibant, vt constat ex Ioan. c. 21. 2. Quapropter eorum opinio, qui putant eum fuisse montem, vnde postea Christus in cœlum euectus est, vera esse non potest: quia hic, vt Matthæus scribit, in Galilæa erat: ille autem vnde in cœlum ascendit, mille; aut, vt alij volunt, bis mille passus ab vrbe Hierosolyma distabat, vt ex Actis c. 1 12. probatur. Alij eum montem fuisse existimant, in quo Christus transfiguratus fuerat, quem plerique Taborium appellãt, qua de re diximus suprà c. 17. 2.

17. *Et videntes eum adorauerunt.*] Id est, adhibita extrinsecus adoratione crediderunt, confessique sunt non solùm Christum, sed verum etiam esse Deum, cùm de eius iam resurrectione dubitare nõ possent. Dubitationi enim adorationem opponit, cùm statim addat, *quidam autem dubitauerunt.* Quibus in verbis quæri solet, quomodo discipuli post tot tamque apertas visiones dubitauerint. Nõnulli non ex vndecim discipulis, sed ex aliorũ numero, qui discipuli etiam appellabantur, eos, qui dubitauerunt, fuisse putant: cùm eum post resurrectionem nũquam vidissent: in qua sententia Theophy. est. Alij de illis ipsis Apostolis, qui Christum adorauerunt, dictum existimant: quidam autem dubitauerunt non quòd eodem loco ac tempore, & adorauerint, & dubitauerint, sed quod illi ipsi, qui nũc in monte adorauerunt, priùs Hierosolymæ dubitassent. Quam etiam interpretationem refert, & approbat Theoph. Sed dubium non est, quin Euangelista nõ solum tempus à tempore, locũ à loco, sed personas etiam a personis distinguere voluerit: alios fuisse, qui crediderũt & adorauerunt, alios qui dubitauerunt. Manifestũ enim est non omnes dubitasse. Non ergo eosdem & dubitasse, & adorasse intelligit. Alij interpretantur nonnullos ex Apostolis simul atque in mõte viderunt Christum adorabundos procidisse, alios cunctatos esse ac substitisse, nõ quidẽ de Christi resurrectione & diuinitate dubitantes, sed an ille, quem videbant, quemque alias post resurrectionem sæpe viderant, Christus esset. In hac sententia videntur esse Chry. ho in Matt. 91. & Gre. Nyss. orat. 2. de resurrectione, & Iuuencus, & Euthy. in cõment. Alij quod Matth. dicit, *quidam autem dubitauerunt* non ad hanc visionem, quæ in monte Galilææ accidit, sed ad eam, quæ Hierosolymæ acciderat, cùm Thomas dubitauit, & cùm alii discipuli spiritũ se videre putauerunt Luc. 24. 37. & Ioan. 20. 25. 27. referendum existimant, voluisse enim studẽtem breuitati Matthæum omnes visiones, quibus Christus discipulis apparuerat vnà cõplecti, & quidquid in illis notatu dignum acciderat, indicare. Acciderat autem, vt nonnulli discipuli, maximeque Thomas dubitaret, ideo ergo dixit, *quidam autem dubitauerunt*, non quidem tunc in mõte Galilçę, sed priùs Hierosolymæ. Dicet aliquis Hierosolymæ non solum Thomam, & nonnullos alios, sed omnes omnino discipulos dubitauisse, putasseque spiritũ se videre Luc. 24. 37. Respondent qui hanc sequuntur interpretationem valde, vt mihi videtur probabiliter Lucam cõmuniter dixisse discipulos existimasse se spiritum videre, non quòd omnes existimauerint, sed quod aliqui sicut dixit suprà Matt. ca. 27 44. latrones in Christũ crucifixum iecisse conuicia, quia vnus latro iecerat. Hæc mihi placet sententia, vt Bedæ etiam, & Theophylacto placuisse video.

18. *Et accedens Iesus.*] Sunt qui putant, hæc non tũc, sed postea in vltima demonstratione, qua se Christus discipulis ostendit, cùm vellet in cœlum ascendere, accidisse, quod valde mihi probabile videtur. Multa enim c. 21. à ver. 15. vsque ad finem narrat Ioãnes à cæteris Euangelistis prætermissa, quæ post montis Galilæę apparitionem, & antequam hæc fierent, quæ nunc Matthæus scribit, cõtigerunt. Quod Petrum Christus ter interrogauerit, *Simon diligis me plus his?* quod illi pascendarum ouium suarum curam dederit: quod qua morte moriturus esset, significauerit, quod Petrus de Ioanne dixerit *hic autem quid*; Christus responderit, *Sic eum volo manere, donec veniam, quid ad te? tu me sequere*: quod exierit *sermo inter fratres, quod discipulus ille non moritur*: quæ

Digitized by Google

omnia in comment. in Ioannem Deo adiuuante explicaturi sumus.

Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra.] Quod antequam Apostolis potestatem Euangelij prædicandi tradat, datam sibi in cœlo, & in terra omnem potestatem dicit, eò spectat, vt doceat se nihil sibi temere arrogare, nihil illis dare quod non habeat, &, vt vulgò loquuntur, suas illis quodammodo literas patentes ostendit, quibus constet, qua eos auctoritate Apostolos creet, & tantam illis concedat potestatem. Illud durius videri potest, quod sibi datam omnem potestatem dicat, cùm eam ipse per se habeat. Non præteribant hoc negligenter Ariani, sed contra Christi diuinitatem inter alia scripturæ testimonia hoc etiam Catholicis obiiciebant, quasi Deus esse non posset, cui potestas non innata, sed data esset, vt Athan. in orat. contra Ariã. quod Deus ex Deo sit verbum, & Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap 73. auctores sunt. Duobus modis veteres illi patres respondebant. Primùm datam sibi omnem potestatem dixisse Christum, quia, cùm homo factus est, eam cum natura humana accepisset, vt nobiscum communicaret. Itaque non tam sibi, quàm nobis datam esse significare. Sic Athanas. Deinde accepisse quidem potestatem, quatenus homo erat, quam, quatenus erat Deus, naturaliter habebat. Sic Grego. Nyssen. & Cyrill. Alexand. Poterant sine vlla absurditate concedere etiam, quatenus Deus erat, potestatẽ omnem, sicut & naturam ipsam diuinam à Patre per æternam generationem accepisse, vt idem auctores illud interpretari solent. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Luc. 10. 22. Hæc omnia vere quidem dicuntur, sed non satis meo quidem iudicio ad huius rei explicationem accommodatè. Loquitur enim hîc non de qualibet potestate, sed de ea quam Apostolis dabat, id est de potestate regni sui spiritualis acquirendi, colligendique, quam ad rem Apostolos mittebat. Et ita loquitur, quasi eam potestatem ante resurrectionem non habuerit: vt alio loco idem Athanas. annotauit. Nam tanquam de re noua dicit, *data est mihi omnis potestas, euntes ergo docete, &c.* Non ergo de ea loquitur potestate, quam vt Deus, nec de ea, quam vt homo, sed de ea, quam vt redemptor hominum habebat, quamque per mortem, & resurrectionem suam sibi comparauerat. Quia enim omnes homines suo sanguine redemerat, ius habebat eos in regnum suum congregandi, & veluti subditos suos efficiendi. De ea ergo loquitur potestate, de qua illi Psal 2. 8 à Patre dictum est, *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ,* & de qua Psal. 109. 1. *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum:* & de qua per Isaiam cap. 49. 6. 8. 9. *Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus, in tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & seruaui te, & dedi te in fœdus populi, vt suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, vt diceres his, qui vincti sunt, exite, & his qui in tenebris, reuelamini.* De ea loquitur potestate, de qua Daniel cap. 7. vers. 13. & 14. *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum; dedit ei potestatem, & honorem, & regnum, & omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei; potestas eius potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.* De ea denique loquitur potestate, de qua apud Ioannem cap. 16. 33. *Confidite, ego vici mundum.* Hanc sibi potestatem per mortem, & resurrectionem suam datam esse dicit, quia eam meruit, *propter quod* (inquit) *exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomẽ,*

Locus pro diuinitate filii contra Arianos explicatus.

Hil. 29. 10

A *vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum,* hoc est, *Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra,* qua potestate ad propagandos regni sui fines Apostolos mittit, vt rectissime mihi videtur lib. 5. aduersus Eutychet. Vigilius interpretari. Quod autem dicit *in cœlo, & in terra,* propterea dicit, vt vbique se quemadmodum significat D. Paulus, regnandi potestatem habere dicat, sed ex hoc eius regno quædam pars, id est ea, quæ in cœlo erat, iam penitus acquisita, & pacata erat; altera, quę in terris, spirituali bello acquirenda, quam ad rem Apostolos mittebat.

19. *Euntes.*] Intelligit in vniuersam terram, sicut dixerat, *data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra:* ipse enim in cœlum, id est, in vnam partem regni sui quę iam pacata erat, vt in solio suo ad dexteram patris sederet, ascendebat: Apostolos in alteram partem, id est, in omnem terram mittebat, vt ad se omnes homines reuocarent. Id Marcus cap. 16. 15. apertiùs dixit, *Euntes* (inquit) *in mundum vniuersum.* Opponit autem vniuersam terram Iudæorum terminis, quibus ante cap 10. 5. Apostolorum legationem definierat, *In viam* (inquit) *gentium, ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis.* Tunc enim quasi hæreditario iure Iudæorum rex esset, ad solos Iudæos Apostolos mittebat: nunc per mortem, & resurrectionem suam in omnes homines regnandi acquisito iure in totum orbem terrarum mittit, declarans nunc per mortem suam disruptam fuisse maceriam qua regnum suum intra Iudæorum fines septum continebatur, vt ait Diuus Paulus ad Ephes. 2. 14. ideoque longius nunc esse regni sui limites proferendos *à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum* Psal. 71. 8. nec alios regni, id est Ecclesiæ suæ, quàm orbis terræ fines futuros esse: prius in Iudæa tantùm notum fuisse Deum Psalm. 75. 1. nunc vbique cognoscendum, *populus* (inquit) *quem non cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obaudiuit mihi* Ps. 17. 44. 45 *Quæsierũt me, qui ante non interrogabãt; inuenerunt, qui non quæsierunt me,* Isaiæ 65 1. *& vocabo non plebẽ meã plebẽ meã,* Osee 2. 23. ad Rom. 9. 25. Ergo quandoquidem à me missi estis, cui *data est omnis potestas in cœlo, & in terra,* & à me vobiscum communicata (hanc enim emphasim habet hoc loco particula *ergo.*) *Docete,* non humanam sapientiam, quia nihil est regno meo magis aduersum: *stultitia enim est apud Deum* 1. Cor 3. 19. sed diuinam, quæ apud homines stultitia est; docete crucem meam, *Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudæis, ac Græcis Dei virtutem, & Dei sapientiam* 1. Cor. 1. 23. Marcus c. 16. 16. quid docturi essent exposuit, *prædicate* (inquit) *Euangelium omni creaturæ.* Hoc verbo non solùm nunc Anabaptistæ, eo insanius hæreticorum genus quo magis sibi sapere videtur, sed etiam nonnulli antiqui, bonique auctores abusi sunt, vt Tertul. in lib de baptismo, & Nicetas in comm. in orat. Greg. Nazianz. in sanctum baptisma, vt probarent baptismum infantibus, nisi mortis periculũ immineret, dandum non esse, quod Christus eos, qui baptizandi sint, priùs docere iubeat, & infantes doceri non possint. Non animaduerterunt Christum hoc loco non vetare baptizari eos, qui doceri non possunt, sed tantùm iubere omnes, qui priùs docti fuerint, baptizari. Reliquos vero, qui nòdum doctrinæ capaces sunt, si saluos esse velimus, baptizari oportere non hîc, sed alio loco docuit Ioann. 3. 5. *nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Quapropter Caluinus & eius hæresis sectatores, qui eum Ioannis locum nõ de baptismi sacramento, sed de fidei regeneratio-

Locus explicatus de baptismo contra Anabaptistas.

Digitized by Google

ne intelligendum esse contendunt, nullo scripturæ testimonio satis efficaci probare possunt infantes baptizari oportere. Et quidem cùm Caluini de pædobaptismo aduersus Anabaptistas librum lego, ridere soleo, videreque mihi videor hominem hæreticum, dum suis, non Ecclesiæ armis aduersus alios hæreticos pugnare vult, turpiter in pugna succumbentem. Et absurdius, & insolentius eodem verbo Caluinistarum interpretes abutuntur, neque Romanum Pontificem, neque vllum alium Ecclesiæ Catholicæ Episcopum Apostolorum successorem dici posse, cùm Apostoli ad docendum missi sint, ipsi non doceant. Quid Caluinistarum Ministri? an Apostolorum successores sunt? at illi quidem docent, sed vt omnes faciunt hæretici, Apostolis cõtraria docent. Cæterùm, vt de doctrinæ genere nihil dicamus, quod nostrum omni antiquitate probatum, ipsorum omni antiquitate damnatum est, de hoc solùm disputemus loco. Obiiciunt illi nobis, quod Episcopi nostri non doceant. Obiiciamus illis nos quod illi quidem doceant, sed ad docendum missi non fuerint, quemadmodum Apostoli missi sunt: *data est mihi (inquit) omnis potestas in cælo, & in terra. Euntes ergo docete.* Multo facilius nos probare possumus Episcopos nostros docere, quàm illi se à Christo ad docendum missos esse. Nam non solum Episcopi nostri, sed ipsi etiã imperiti sacerdotes, quos isti Molossi canes, canes mutos, & non valentes latrare vocare solent, etiamsi nullum dicant verbum, melius tamen, quàm illi docent, dum venientes Caluinistas, & cæteros hæreticos insolentem, nouamque doctrinam afferentes digito demonstrant.

Locus contra Caluinistas de missione Doctorum, & Pastorum explicatus.

Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.] Doctrinæ baptismi coniungit sacramentum, non, vt Caluinus delirat, tanquam acceptæ iam gratiæ sigillum, sed tanquam doctrinæ fideique signaculum atque professionem. βαπτίζειν Græcis aqua mergere, lauare, abluere, & vt Tertullianus solet vertere, tingere significat. Itaque ipsa verbi proprietate sacramenti materia declaratur, aqua baptismum confici debere, quemadmodum Christus ipse apud Ioan. cap. 3. 5. magis expressit, *nisi*, inquit, *quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto.* Cõstat etiã Apostolos nunquam aliter, quàm aqua baptizasse: propterea enim inter Christi, & Ioan. discipulos æmulatio nata est, quod Christi discipuli, sicut Ioan. faciebat, aqua baptizarent Ioan. 3. 26. Philip. etiam Eunuchum illum Candacis reginę ita proculdubio instituerat debere eos, qui in Christum credidissent aqua baptizari. Cùm enim ad aquam quandam peruenissent, *ecce*, inquit Eunuch. *aqua, quis prohibet me baptizari?* Act. 8. 36. & cap. 10. 46. 47. *respondit Petrus, nunquid, aquam quis prohibere potest, vt non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?* Id ex figuris etiam per Apostolos declaratis manifestum est. Scribit Paul. 1. Cori. 10. 2. Patres Vet. Test. in mari baptizatos esse. Scribit Diuus Petrus 1. ep. cap. 3. 31. sicut in diluuio per aquam octo animæ liberatæ sunt: ita nunc similis formę baptismum multos homines liberare. Vnde colligitur, quemadmodum mare, & diluuium aqua constabat, ita baptismum aqua perfici debere. Hinc Seleuci, & Hermię hæresis refutatur, qui, vt lib. de hęresib. ad Quod vult Deum cap. 59. auctor est Aug. sine aqua baptizandum putabãt, quod vbique cùm Ioan. baptismus cum baptismo Christi comparatur, ille aqua, hic Spiritu sancto, & igne perfici dicatur. *Ego*, inquit, *baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptiza-*

Aqua baptismi materia necessaria.

A *bit in Spiritu sancto, & igni.* Matth. 3. 11. Mar. 1. 8. Lu. 3. 16. Ioan. 1. 26. 33. Act. 11. 16. Audiui ego meis auribus Caluinianum Ministrum similia dicentem, nostrãque ridentem, vt ille vocat, simplicitatem, & ignorantiam, quod crederemus baptismum necessariò debere aqua constare. Non enim, inquiebat, magis aqua, quam igne constare debet, cùm pluribus locis Christus igne quàm aqua baptizaturus dicatur. Sic isti boni doctores scripturam interpretantur. Cùm ergo Christi baptismus baptismo Ioannis opponitur, & Ioannes aqua, Christus igne, & Spiritu sancto baptizare dicitur, non est sensus Christum aqua baptizaturum non esse, sed non sola aqua baptizaturum, vt Ioannes baptizabat, sed præter aquã B quæ extrinsecus adhibetur, Spiritum sanctum intrinsecus effusurum esse, qui immisso specie linguarum igne significetur, vt die Pẽtecostes factum est, quemadmodum Damasc. lib. 4. de fide orthod. cap. 10. interpretatur. Quare ex his locis tantum abest, vt colligatur baptismum aqua constare non oportere, vt alter potius Caluinistarum error inde manifestissime refutetur, quod inter Ioan. & Christi baptismum nihil discriminis esse dicant, sed contra hunc errorem cap. 3. 11. copiose disputauimus. Forma quoque baptismi præscribitur his verbis. Nam licet ex hoc loco si quis subtiliter, & pertinaciter C tergiuersari velit, satis aperte probari non possit hanc, qua vtimur, baptismi formam esse oportere, *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*: tamen Ecclesiæ traditione verborum sensum interpretante probatur. Sic enim semper Ecclesiam baptizasse inde perspicuum est, quod quicunque alia vsi sunt forma, ab Ecclesia damnati sunt. Excommunicantur can. Apost. 49. omnes Episcopi, & presbyteri, qui aliter, quàm in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti baptizauerint. Iudicati sunt Marcionistæ verum non dare baptismum, quòd hac forma non vterentur apud Iren. lib. 1. cap. 13. & apud Epiphan. hęres. 34. Propterea D Paulianistarum baptismus in Concilio Niceno can. 19. damnatus est, quia hac verborum forma non vtebantur, vt ex Concilio. 6. Cartha. can. 19. & ex Innocentio I. epist 22. cap. 5. colligitur. Hæc ergo ratione omnes argutię, quibus horum verborum sensus deludi potest, refellendæ sunt, vt si quis dicat sensum non esse *baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*: id est inuocato, aut appellato nomine Patris & Filii, & Spiritus sancti; sed baptizantes eos auctoritate Patris, & Filii, & Spiritus sancti: quemadmodum multis locis baptismũ in nomine Christi datum legimus, non quod qui baptisabat, diceret: Ego te baptizo in nomine Christi, sed quòd Christi auctoritate baptizaret: E vt alio loco dicturi sumus. Præterea si quis dicat, non sequi ex hoc loco debere eum, qui baptizat, dicere, Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, id enim Christus non dicit, sed satis esse, si aquam fundat, & dicat, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; denique si quis argumẽtetur posse hæc verba per disiunctionem intelligi, vt sensus sit, baptizantes eos in nomine Patris, vel Filii vel Spiritus sancti, quam interpretationem videtur euentus probare posse: sæpe enim in nomine solius Christi datum ab Apost. fuisse baptismũ F multi graues auctores sunt: istas, inquam, omnes subtilitates vna Ecclesiæ traditio, optima sacrarum litterarum interpretes omnino dissipat. Nec enim disputamus, quomodo hæc verba intelligi possint, sed quomodo debeant. Debent autẽ eo intelligi sẽsu, quo à Christo dicta sunt, non quem sibi quisque

De forma & verbis baptismi.

Digitized by Google

animo finxerit. Hoc autem à Christo sensu dicta fuisse, vt Apostoli cũ baptizarent dicerent, *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, vsu & traditione constat Ecclesiæ, quę his semper aut idē significantibus verbis baptizauit. Quomodo autem Apostoli aliquando in nomine Christi baptizasse dicantur Act. 2. 38. loco magis idoneo disputabimus.

Cur Christus baptismum dari voluerit in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti.

Potest meritò quæri, cur Christus voluerit hac forma dari baptismum. Multæ rationes eius rei afferri possunt. Prima, vt declararet, vnde vim baptismus haberet, nimirum ex Patre qui filium suum misit, vt pro hominibus moreretur: ex Filio qui baptismum instituit, & suo quodammodo sanguine irrigauit, & fertilem, vberem, efficacem effecit, ex Spiritu sancto, qui sicut aqua extrinsecus corpora, ita ipse intrinsecus animo sanctificãdo lauat. Secunda, ne, qui baptizabantur, humanum tantùm aliquid se recipere putarent, & non solùm homines dicendo, *Ego sum Pauli, ego Apollo* 1. Cor. 1. 12. sed Deum ipsum quodammodo diuiderent dicentes: Ego sum patris, Ego sum Filij, ego sum Spiritus sancti, si in vnius tãtùm personæ nomine baptizarētur. Tertiam rationem Fulgentius adducit in lib. de fide ortho. ad Donatum, vt homines eundem regenerationis suæ auctorem esse intelligerent, qui generationis auctor fuerat, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Sēsus ergo verborum est, baptizantes eos non vestro nomine, sed nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, id est declarantes, atque testantes id quod facitis nō vestra, sed Dei Patris, & Filij, & Spiritus sancti persona facere, ne vester, sed Dei baptismus esse credatur: sicut de baptismo Ioan. innumeris locis scribit Aug. propterea Ioannis baptismum vocatum fuisse, quod suo nomine atque persona, licet aut iussu, aut instinctu Dei, non autem Dei persona baptizaret. Itaque hæc verba, *in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, non tantùm ad verbum baptizantes, sed etiã ad eos, qui baptizant, referenda sunt. Porro ex hoc loco rectè veteres auctores Trinitatis mysterium probauerunt: hinc ab illis Sabelliani refutati, qui ex hoc etiam loco suum errorem confirmare conabantur, Patrem, & Filium & Spiritum sanctum vnam tantùm esse personam, quòd Christus non dixerit baptizantes eos in nominibus, sed in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Refellit eos Diuus Basili. epistol. 64. hinc potius colligi tres esse personas, vnam naturam quia cùm Pater, Filius & Spiritus sanctus, vt tres distinctæ personæ nominentur, vnum tamē illis diuinitatis nomen, vna auctoritas sit. Hinc alij aduersus Arianos Patris, Filij, & Spiritus sancti diuinitatem, æqualitatemque probauerunt: nec enim nos in nomine vllius creaturæ baptizari. Sic Athan. ser. 3 contra Arianos, & in ora. de æterna substantia Filij, & Spiritus sancti contra Sabellij gregales, & in orat. in hoc dictum, *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*. Lucæ 10. 22. & in disp. contra Arium in Concilio Nicen habita, & in epist. ad Serapionem contra eos, qui dicebant Spiritum sãctum esse creaturã, & in professione regulæ Catho. & Hilar. lib. 2. de Trinitate & Greg. Naz. in orat. habita corã cētũ quinquaginta Episcopis, & orat. 5. de Theol. & Ambros. lib. 1. de Spir. S. cap. 14. & Didym. lib. 2. de Spir. S. & Theodoret. lib. 5. hæreticar. fabularum cap. de Spir. S. & Ful. in li. contra obiectiones Arianor. & lib de fide orthod. ad Donatum, & lib. de incarnat. & gratia Domini nostri Iesu Christi cap. 9. Marcus addit ad hæc verba cap. 16. 16. 17. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit; qui verò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia eiicient*, &c. vtra-

Lib. 5 de Bap contra Donatistas c. 9 10. 11. &c.

A que re baptismi effectum significans. Saluos enim nos facit non sola fides, sed etiam baptismus, vt Diuus Petrus scribit 1. epistol. 3. 21. Quod autem dicit, *signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur*, non solùm, qui crediderint, intelligit, sed etiam, qui baptizati fuerint. Nam qui credebant, antequam baptizarentur, huiusmodi miracula facere non solebant, cuius rei in Act. Apostol. cap. 19. 6. illustrissimum exemplum est. Nec ita intelligendum, quasi omnes, qui baptizarentur, hæc miracula facturi essent, sed quia multi facturi erant, & ij non solùm suo, sed aliorum etiam nomine, & commodo facturi, vt & sua & ipsorũ fides corroboraretur, generaliter loquitur, *Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur*. Neque semper ea signa sequutura esse intelligit, sed

B cùm ad fidei confirmationem erit necessariũ, quasi dicat eorum, qui crediderint, fides miraculis confirmabitur. Sed finem illum Euangelij Marc. copiosiùs in eius comment. explicabimus.

20. *Docentes eos seruare omnia, quæcumque mandaui vobis*] Post fidem, & baptismum præceptorum obseruationem adiungit, indicans, neque fidem, neque baptismum ad salutem satis esse, nisi Dei etiam præcepta seruemus, vt hoc loco Theophylactus obseruauit.

Et ecce ego vobiscum sum.] Mittebat ad docendum,

C quasi ad pugnam cum vniuerso terrarum orbe suscipiendam, Apostolos verendum erat, ne tanti operis mole, & futurorum periculorum præuisione desponderent animos. Iubet eos forti animo esse, & contra omnia pericula confidenter obsistere, se illis affuturum esse, & quidem non sero, sed opportunè. Hanc vim habēt duæ illę dictiones, *Ecce*, & *ego*. Nam *ecce* pręsens, & opportunum significat tempus, quasi dicat, simulatque opus erit, vobis adero improuisus, & vt in prouerbio est, Deus è machina. Dictio autem *ego* significat eum, qui eos ex omnibus periculis liberare possit, quemadmodum si pugnanti militi dux dicat. Bono, fortique animo esto, ecce

D ego tibi, opem fero. vt Ioan. 16. 33. discipulis dicit, *confidite, ego vici mundum*. Ego igitur vobiscum sum, qui mundum vici, contra quem vos pugnaturi estis: ego vobiscũ sum, cõtra quē princeps huius mundi non habet quicquam Ioan. 14. 30. ego vobiscum sum, cui pater promisit fore, vt poneret omnes inimicos meos scabellum pedum meorum Psal. 109. 1. Variant veterum auctorum de huius loci interpretatione sententiæ, quidam Christum non de humana, sed de diuina natura loqui putant, qua vbique pręsens est, vt Diuus August. tracta. in Ioan. 60. & Fulgētius lib. 3. contra Thrasimundum, & lib. de Incarnatione, & gratia Domini nostri Iesu

E Christi cap. 9. Ad aliquid minus generale Apostolis Christum promittere manifestum est. Aliter enim cum illis, quam cum cæteris rebus, quamque cum cæteris hominibus se futurum significat. Alij ergo de diuina prouidentia interpretati sunt, per quam Deus, hominibus magis, quàm rebus mutis, & inter homines iustis potius, quàm iniustis adesse dicitur. Itaque significare Christum se, etiam si discedat, tamen cum illis futurum esse, quia Spiritum sanctum suo loco missurus erat, vt eos omnem veritatem doceret: vt eos dirigeret, ac gubernaret, quemadmo-

F dum Ioan. 14. 18. dixerat *non relinquam vos orphanos*. Ad hunc modum Cyrillus Alexandrinus lib. 7. de Trinitate, & Saluianus lib. 2. de vero iudicio, & prouidentia Dei, & Leo epistol. 31. & 92. interpretantur. Quæ omnia vera quidem sunt: cęterum non tantùm quid verum sit, sed, quid ad sensum huius loci maximè accommodatum, quęrimus. Fateor Chri-

Digitized by Google

ſtum, quatenus Deus eſt, vbique eſſe, ſed aliam hîc A præſentiam ſuam Apoſtolis pollicetur, fateor Chriſtum miſſo Spiritu ſancto Eccleſiam vſque ad conſummationem ſæculi gubernaturum, idque ex hoc loco colligi non nego, quemadmodum illi, quos modò nominauimus, auctores rectè collegerunt: ſed non quærimus, quid ex eo, quod Chriſtus dixit, colligatur, ſed quid dicere voluerit. Optimè mihi Chryſoſt. hom. in Matthæum 91. D. Hieron. in epiſt. ad Damaſum, Proſper lib. 2. de vocatione gentium cap. 2. Beda, & Euthym. hoc loco videntur expoſuiſſe, vt Chriſtus non ſolùm de diuina, ſed de humana etiam præſentia loquatur: non quòd, quatenus homo eſt corpore cum Apoſtolis futurus eſſet præſens: ſed quòd fauorem, & auxilium ſuum præ- B ſentiam appellet, quod non ſolum, quatenus Deus, ſed etiam quatenus homo, Apoſtolis præſtiturus erat. Dicitur enim cum illis futurus eſſe, quia auxilio illis omnibus in rebus futurus erat: ſicut Deus dicitur cum Ioſeph fuiſſe, & cum eo in foueam deſcendiſſe, quia illi etiam in carcere opem tulit, *venditum,* Sap. 10. 13 inquit, *iuſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberauit eũ, deſcenditque cum eo in foueam.* & Actorum 7. 9. *Et Patriarchę æmulantes Ioſeph vendiderũt in Ægyptum, & erat Deus cum eo,* & vt Pſal. 33. 20. dicitur, *Multæ tribulationes iuſtorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus;* & vt 2. epiſt. ad Timoth. 3. 11. ſcribit D. Paulus Deum ſe ex omnibus perſequẽtibus eripuiſſe, & vt Chriſtus cũ C Stephano fuit, cum lapidaretur, quia eum in cœlo ſtantem, & quaſi manum porrigentem, auxiliũque ferentem Stephanus vidit Act. 7. 56. & quemadmodum Deus Ieremiæ prophetæ officium recuſanti dicit, *Ne timeas à facie eorum, quia tecum ego ſum, vt eruam te, dicit Dominus,* Ieremiæ 1. 8. & vt Ezechieli dicit c. 3. 8. 9. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam, ne timeas eos, neque metuas à facie eorum,* id eſt, fortes quidem illi ſunt, ſed ego te fortiorem faciam, hoc eſt, *Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad* Lib. 2. de vocat. Gentium cap. 2. *conſummationem ſæculi,* miſſis enim ad pugnam auxiliũ promittit, & vt ait Proſper, *cum ſicut oues introieritis in* D Matth. 10. 16. *medium luporum, nolite de veſtra infirmitate trepidare, ſed de mea poteſtate confidite, qui vos vſque ad conſummationem ſeculi in omni hoc opere non derelinquam: non ad hoc, vt nihil patiamini, ſed, quod multo maius eſt, præſtiturus, vt nulla ſæuientium crudelitate ſuperemini. In mea enim poteſtate prædicabitis, & per me fiet, vt inter contradicentes, inter furentes Abrahæ filij de lapidibus ſuſcitentur: ego inſinuabo, quod docui: ego faciam, quod promiſi.* Denique quemadmodum, cùm ad prædicandum Iudæis Euangelium Apoſtolos mitteret, præſentiam illis & auxilium Spiritus ſancti promiſit c. 10. 19. 20. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini, non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis:* ita nunc ad docendas omnes gentes miſſis ſuam præſentiam, ac auxilium pollicetur.

Vſque ad conſummationem ſæculi.] Indicat ſe non cum ſolis Apoſtolis, ſed cum omnibus, qui in eorum locum ſucceſſuri erant, loqui, quos etiam Apoſtolos futuros eſſe ſignificat. Nec enim vndecim illi, quibuſcum loquebatur, vſque ad conſummationem ſeculi victuri erant, vt D. Auguſt. li. 6. de Geneſi ad literam c. 8. & Theophylactus in huius loci cõmẽt. annotauerunt. Meliùs, quam Hieronym. qui his verbis ſignificari putat Apoſtolos vſque ad conſummationem ſeculi victuros eſſe, quia etiamſi corpore mortui ſunt, ſemper animo viuunt. Cæterum nõ promittit Chriſtus ſe illis in cœlo, vbi opus non eſt, ſed in terra in puluere, in arena, in certamine affuturum. Illud D. Hieronym. aduerſus Heluidium, & Greg. Naziãz. oratione quarta de Theologia rectè monuerunt, præpoſitionem illam *vſque* non excludere tempus, quod poſt cõſummationem ſeculi futurum eſt, quaſi ſignificet Chriſtus poſt ſeculi conſummationem ſe cum illis futurum non eſſe. Qua *Significatio particularũ vſque & donec in ſcriptura.* de re ca. 1. 25. diſputauimus. Atque hac ratione ineptè quędam recentiorum Hebræorum argutiæ refelluntur. Non enim dicitur, niſi quod dubium eſſe poterat: Dubium non erat, quin poſt cõſummationem ſeculi Chriſtus cum Apoſtolis ſuis in regno ſuo futurus eſſet; an autem in certamine cum illis futurus eſſet, de eo poterat dubitari; ſicut Pſa. 109. 1. Pater dicit filio, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum;* non enim ſignificat, poſtquam eius inimici ſubiecti fuerint, ad dexteram Patris ſeſſurum non eſſe: quin tunc magis quodammodo ſedebit, quia magis eius gloria maieſtaſque demonſtrabitur. Quanquam ſi ea interpretatio, quam modo adhibuimus, vera eſt, nihil abſurdi ſequitur, ſi dicamus ea dictione *vſque* ſequens tempus excludi. Nam eo modo, quo ſe Chriſtus cum Apoſtolis vſque ad conſummationem ſeculi futurum dicit, id eſt, pugnantes adiuuando, poſt ſeculi conſummationem, quia non pugnabunt, ſed regnabunt, cum illis non erit. Erit autem alio modo, quia edent, & bibent ſuper menſam eius in regno ipſius Luc. 22. 30.

Digitized by Google

IN CAPVT I.

MVlta sunt necessario à quatuor Euangelistis eandem scribentibus historiam communiter dicta,& à nobis in cõmentariis in Matthæ. explicata:quæ si in singulis repetere vellemus,laborem nobis accumularemus non necessarium, lectori vero docto præsertim, & delicato fastidium pareremus intolerabile. Quod si vt fieri à nonnullis solet,quoties commune aliquid, & iam à me expositum occurreret, eo vbi exposuissem, lectorem mitterem, minùs mihi laboris,minùs illi fastidij esset: non esset tamen nihil. Vtrumque fere deuitabimus, si mecum ille conueniat,vt quoties in posteriore aliquo Euangelista aliquem prioris locum idem dicentis ad marginem notatum viderit, eo se sponte sua conferat, etiam à me non missus, si copiosiorem fortasse desiderabit explicationem.Id in Marco potissimum accidet,qui Matthæi Euangelium iisdem plerumque sententiis,iisdem sæpe verbis paucis additis, paucis detractis in compendiũ videtur redegisse;vt nemo mirari debeat,si multo in Marco,quã in cæteris breuiores erimus. Debet prudens lector in lucro verborum breuitatem ponere,modò nihil illi pereat de lucro sententiæ. Nos quidem certe in maximo ponimus,ne tempus rebus impendendum necessariis in non necessariis consumamus,prope finem vitæ,longe finem operis intuentes.

Euangelium secundum Marcum.] Quæ sit horum verborum vis,& cuius sint auctoris, ipsiusne Euangelistæ,an alterius cuiuspiam,qui suum cuique Euangelistæ titulum adiecerit,in Matthęi titulo disputauimus.De Marco,quã minus,quàm cæteri Euangelistæ,notus fuit, nonnihil dicendum. Et quidem quæ ad Euangelij scriptionem pertinebant,in communi ad quatuor Euangelistas præfatione ante Matthæum posita à nobis dicta sunt. De homine nunc agimus,quis, cuiasque fuerit, & quid egerit, in vita memorabile.Filium fuisse Mariæ ciuis Ierosolymitanæ eius ad cuius domum Petrum vinculis ab Angelo solutum Lucas Actorum cap. 12. vers. 12. de nocte venisse tradit, Græcus Scholiastes Actorum 12.12. & Dorotheus in Synopsi, & Theophylactus, & Euthymius in commentariis huius loci auctores sunt:& opinionem ipsa nominis similitudo nullo etiam auctore probabilem facit. *Considerans*,inquit Lucas, *venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, vbi erant multi congregati,& orantes.* Quod etiam matrem ex filio describit, indicat eum & Christianum, & matre nobiliorem fuisse,qualem Marcum cùm sanctitatis opinione, tum Euangelij prædicatione, scriptioneque fuisse constat. Dissentit tamen, vt videtur Euseb. libro historiæ Ecclesi. 7. ca. 20. Ioannem hunc cognomento Marcum alium, quàm Euangelistam fuisse significans. Cui sententiæ illud fauet, quod Paulus Actorum 15.37. aliquid in eo fuisse indicet culpæ, quam ob rem in consortium admittendus non esset: quod de Euangelista sine certis credere coniecturis haud scio,an satis propensi ad pietatem sit ingenij. Ac mirum profecto est, si proprium illi Ioannes nomen erat,à nemine auctore vetere Ioannem appellatum. Cum ergo scriptura priorem illum quasi proprio, & vsitato nomine Ioannem, posteriorem hunc & eandem scriptura, cùm de eo certè loquitur, & omnes auctores antiqui Marcum appellent, diuersos fuisse credendum est. Hęc mihi magis placet opinio, & auctorem grauiorem Eusebium, & probabiliores coniecturas

De Marco Euãgelista qui cuiasque fuerit.

A habens. Nam nominum quidem similitudo illa, quàm alij auctores secuti in contrariam sententiam abierunt,nihilo maior,quàm dissimilitudo est.Etenim,vt ambo Marci similes:ita Ioannis nomine dissimiles sunt. Et potuit Marcus ille alter, cui Ioanni nomen erat,alia ratione nobilis esse, vt ex eo mater cognosceretur:sicut Alexander ille, & Ruffus Simonis Cyrenensis filij,ex quibus Marcus capit.15.21 describit patrem. Constantior, veroque similior omnium ferè auctorum sententia est, hunc eum fuisse Marcum,de quo Petrus 1. epist.cap.5.13. scribit filium eum suum vocans: aut quod eum paterno,singularique amore prosequeretur: aut quòd
B eum in Christo genuisset. Discipulum enim fuisse Petri Iren.li. 3.c.1.Euseb.li.2.hist.Ecclesi.c. 14. Epip. hæresi 51. Chrysost.hom.59.in Matthæũ,& Hieron. in vita Marci tradunt,atque comitem in Euangelij prædicatione fuisse eius omnes affirmant.Ab eo etiã baptizatum fuisse in sermone de Marco Euangelista apud Petrum Damianum lego. Meretur aliquã fidem non malus auctor,& id confirmat, quod Petrus filium appellet suum,vt solemus, quos baptizauimus, appellare, quemadmodum & baptismus ipse ad Tit.3.5.regeneratio vocatur. Cæterum non conuenit,quod Orig.in lib. de recta in Deum fide, & Epiphan. hęresi 51. & Doroth. in Synopsi
C scribunt,eum vnum ex septuaginta duobus fuisse discipulis. Addit Epiph. vnum ex illis fuisse,qui audito sermone de edenda carne, bibendoque sanguine Christi ab eo ostensi discessissent, à Petro verò ad Christum reuocatum. Verùm ex iis Auctoribus,qui Petrum de Marco hoc Euangelista loqui putant, ii, qui eum Mariæ Ierosolymitanæ filium fuisse dicunt,eundem esse de quo Luc. Actorum 12.12.25.& 15.37.39.& Paulus ad Colos. 4.10.& 2.ad Timoth.4. 11. loquitur,arbitrantur: consobrinumque fuisse Barnabæ. Nam Ioannes ille,cui Marcus cognomen fuit,Barnabæ consobrinus erat,vt ad Colos.4.10.scribit Paulus:alij negant, aut certè non
D affirmant. Auctor Comment.in Marcum, qui Hieronymo tribuuntur,Leuitici fuisse generis tradit. Vellem testimonio, aut argumento aliquo probasset:nunc autem ex sola eius auctoritate fides pendet:quæ eo minor est, quod ignotus est auctor,&, vt apparet, non vetustissimus. A Petro in Ægyptum prædicandi Euangelij causa missum fuisse, & Alexandrinum constitutum Episcopum nemo non dicit auctorum. Eius verò honoris declinandi causa pollicem sibi præcidisse apud multos vulgo circumfertur auctores: sed grauem ego, & antiquum eius historiæ auctorem quærens nullum inuenio.Et non est,quod Origeni,& aliis quibusdam
E se ipsos religionis etiam causa minuentibus vitio datur,Euangelistæ sine certis testibus tribuendum. Nam quod Lyranus respondet id eum diuino tactum spiritu fecisse, quod de Samsone, & Razia credit Augustinus,in Marco credibile non est. Cũ enim ab ipso Spiritu sancto ad Episcopatum vocaretur,quomodo potuit ab eodẽ spiritu, vt Episcopatum fugeret, ad inferendas sibi manus impelli? Alexandriæ ita Christianorum formasse mores, vt eos indicans Philo de Therapeutis,id est, supplicibus,aut contemplatoribus librum scripserit, vt
F mirabiliter genus illud laudaret virę Euseb. libr. 2. hist.Ecclesi.c.15.& 16.& Hieronymus in vita Marci, Doroth.in Synopsi, & Theophylact. auctores sunt.Octauo Neronis anno Alexandrię mortuum scribit Hieronymus.Dorotheus verò sub imperio Traiani Aprili mense rudente collo iniecta à loco, cui Bucolus nomen est,vsque ad locum, qui an-

Marcus Alexandrinus Episcopus.

Fabula de Marco sibi pollicẽ se udente refellitur.

Quo tempore Marcus mortuus.

eum esse probauerunt, qui per prophetas promissus à Iudæis expectadus erat populi redemptor. Idem Ioannes facit, dum de æternitate disserit. Marcus, dum ostendit esse eum ante quem Pater angelũ se, qui eius pararet viam, missurum promiserat.

Sicut scriptum est.] Sunt qui hæc verba non cum præcedentibus, sed cum sequentibus iungant; Quod ferè omnes faciunt, aut facere certè debent, qui prima illa verba, *Initium Euangelij Iesu Christi*, libri titulum esse putant, vt sit oratio præpostera hunc habens sensum; fuit Ioannes in deserto prædicans, sicut scriptum est in Isaia propheta, *Vox clamantis in deserto.* Sed non dubito cum verbis præcedentibus esse copulanda, quemadmodum paulò antè demonstrauimus, & nunc ex alterius interpretationis absurditate magis affirma- B tur. Nam si ad sequentia referatur, oratio præpostera, insolens, & durissima erit, qua nec Euangelista vti solet, neque quisquam homo non omnino barbarus vteretur: præterquam quod non erat Euangelistæ consilium in Ioanne, sed in Christo consistere, eiusque, vt diximus, probare diuinitatem. Itaque credendum non est propter Ioannem sed propter Christum prophetarum testimonium attulisse, vt ostenderet Christum esse eum, ante cuius faciem Deus se angelum suum missurum dixerit, vt paulo superius ex Irenæo libr. 3. c. 18. & ex Bedæ in hunc locum commentariis adnotauimus. Sensus ergo est, *Initium Euangelij*, id est, Euangelicæ prædicationis *Iesu Christi* fuit aut ita se habuit, *sicut scriptum est in Isaia propheta.* Extitit enim Ioannes in C deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ, vt hoc loco Euthymius indicauit. Quare post illa verba, *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, punctũ index finitæ periodi esse non debet, quemadmodum ab iis ponitur, qui hunc libri titulum esse putant: sed virgula, quæ ostendat ex consequẽtibus pendere sententiam.

In Isaia propheta.] In plerisque nunc Græcis codicibus legitur ἐν τοῖς προφήταις, in prophetis, atque ad hunc modum Iræneus libro 3. capit 11. & 18. & Theophylactus & Euthymius hoc loco legunt. Multo meliorem lectionem esse arbitror, quam in D vulgata habemus editione: *Sicut scriptum est in Isaia propheta.* Primum, quia omnes Latini codices ita habent: deinde quia non omnes Græci aliter habent: quin ex Hieronymo constat libro de optimo genere interpretandi ea ætate omnes etiam codices Græcos ita legisse, quemadmodum nunc Latini omnes legunt. Cum enim quæstionem proposuisset, quomodo hoc loco legeretur, *sicut scriptum est in Isaia propheta, Ecce ego mitto angelum meum*, E quod non in Isaia, sed in Malachia scribitur nouissimo duodecim prophetarum, non respondit Græcè legi, sicut scriptum est in prophetis: sed *Soluat*, inquit, *hanc quæstiunculam imperita præsumptio, & ego erroris veniam deprecabor, quasi solui non possit.* Præterea quia & Syriacus interpres ita legit. Deinde, quod nulli prorsus auctores Latini legant in prophetis. Nam Irenæus Latinus, qui libro 3. cap. 11. semel tantum ita legit, eodem capit. & c. 18. legit F *in Isaia propheta*, vt facile intelligi possit, cum *in prophetis* legit, aut lapsum fuisse memoria, aut sententiam, non verba recitare voluisse. Contra vero auctores antiqui Græci ita etiam legunt, vt Chrysostomus aut quisquis auctor est homilia prima in Marcũ: & alii eo vetustiores, vt alicubi testatur Epiphanius. Denique credibilius est aliquem, cùm videret duorum prophetarum testimonia citari, vt Porphyrii obiectioni responderet, qui, vt Chry-

Vulgata editio defenditur.

A sostomus & Hieronymus tradunt, hunc Christianis locum obiectabat, vt Euangelistarum argueret ignorantiam: pro *Isaia* scripsisse *in prophetis*: quam contra pro *prophetis* scripsisse aliquem *in Isaia*. Matthæus quidem, & Lucas de eadem re loquentes non dicunt *in prophetis*, sed *in Isaia*; sed in promptu ratio est, non duorum prophetarũ, sed vnius tantùm Isaiæ testimonium afferebant: itaque noluimus argumentum ex illis sumere. Tantum obstat, quod cùm duorum hîc prophetarum testimonium Marcus inducat, non videatur esse credibile alterum tantùm eorum nominasse. Quidam, quibus auctor Lyranus est, sanè non malus, nimis, meo iudicio subtiliter, & philosophice respondent, solum nominatum Isaiam, quia eius vltima sunt verba, & solent res ex fine nomen accipere. Alii Augustinum secuti, quia & per Isaiam, & per Malachiam idem loquebatur Deus, nihil fuisse discriminis, aut vtrumque aut alterum tantùm nominare, cum idem semper Deus citetur auctor. Hanc interpretationem cur sequi non soleamus, in commentariis in Matthæum capit. 27. versu 9. diximus. Mea igitur, si quid valet, hæc est sententia, Marcum solum Isaiam citare voluisse: *Vox clamantis in deserto*, vt probaret, quod paulò ante dixerat, *Initium sancti Euangelii Iesu Christi.* Vox enim illa *in deserto clamantis* initium fuit Euangelii, sed quia intelligi non poterat, id à propheta de Ioanne dictum fuisse, nisi ex Malachia; adiunxit quasi explicationẽ Malachiæ testimonium vnum ex vtroque contexens, & solum Isaiam auctorem faciens: quia pars præcipua, & in qua tota consistebat vis probationis, quamque potissimum Euangelista producere volebat, Isaiæ erat.

2. *Ecce ego mitto.*] Malachiæ testimonium Matthæi 11. vers. 10. Isaiæ vero Matthæi 3. 3. exposuimus.

9. *Venit Iesus à Nazareth Galilææ.*] Oppido, vbi Christus post reditum ab Ægypto vsque ad annum ætatis suæ circiter tricesimum nutritus fuerat, vt colligitur ex Matthæo capit. 2. 23. & ex Luca cap. 3. 23. & cap. 4. 16. Addit *Galilææ*, non distinctionis, sed descriptionis, & declarationis causa. Nec enim alia Nazareth extra Galilęam erat. Magis Marcus, quàm Matthæus locum expressit. Matthæus enim tantum dixit venisse Christũ à Galilæa, Marcus ipsum Galilææ oppidum, vnde venerat, indicauit, Euthymius.

11. *In te complacui.*] ἐν ᾧ εὐδόκησα, in quo mihi complacui, vt Chrysostomus homil. 3. & Euthymius legunt. In textu quoque Græco Romani Theophylacti eodem modo legitur, quamuis in commentariis, quomodo ipse legerit, non apparet. Latini codices fere omnes habent *in te complacui*, atque ita Græce credo nostrum legisse interpretem, multoque meliorem esse lectionem. Primo, quia non dixerat: *Hic est filius meus dilectus*, vt Matthęus. Quod si dixisset, consequens esse videretur, vt diceret, *in quo mihi complacui*; sed dixit, *Tu es filius meus dilectus.* Itaque magis consentaneum rationi est, vt eandem secundam personam alloquens dicat *in te complacui.* Deinde quia Lucas capit. 3. 22. qui eodem modo, quo Marcus dixerat, *Tu es filius meus dilectus*, eodem modo dicit hic ἐν σοὶ εὐδόκησα *In te complacui.* Demum facilis scriptoris lapsus fuit, vt pro σοὶ scripserit. ᾧ. Sed duplex hinc oritur quæstio: altera quomodo discrepent Euangelistæ Patris verba recitantes, dum alius scribit dixisse voce illa de cælo missa, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*; alii dixisse: *Tu es filius meus dilectus, in te complacui*; Altera, cum vtroque modo vox illa cœlestis

Editio vulgata defenditur.

Ii

dicere non potuerit, vtronam modo dixerit. Priori A & sæpe iam respondimus,& nunc breuiter respondemus, non semper Euangelistis propositum fuisse Christi verba, sed sensum recitare: sensus autem idem est, siue dicas, *Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacui.* siue eodem demonstrato Christo, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui.* Vtrobique enim significatur Christum filium esse dilectum Dei, quod maxime docere Euangelistæ volebant. De posteriore vero quæstione Matthæi 3. ver. 17. copiose diximus.

12. *Et, statim.*] Quod Marcus dicit, *statim*, Matth. cap. 4. 1. dicit *Tunc. Tunc*, inquit, *Iesus ductus est in desertum*, id est, simulatque baptizatus, fuit, & Spiritus sanctus descendit super eum. Expressiùs locutus B est Marcus. Videntur Euangelistæ aliquid mysterii indicare voluisse, quod tanto studio declarauerint statim post baptismum Christum in desertum secessisse. Fortasse Spiritus sancti, qui super eum descenderat, efficacitatem ostendere voluerunt, qui vbicunque est, aliquid boni agit, nec moras patitur sicut Actorum 2. 4. in missione Spiritus sancti manifestius apparuit; *repleti sunt*, inquit, *omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui.* Aut fortasse Christi diligẽtiam in exequendis mãdatis Patris quod simul vt à Patre missa de cælo voce, & a Ioan. intento digito Euãgelii auctor, doctorque est declaratus, sese ad pugnã C accinxerit, sese colligerit, ac receperit in solitudinem, vt cum diabolo principe mundi huius singulari certamine pugnaret, eoque victo mundus à se totus facilè vinceretur, ponerentúrque inimici eius scabellum pedum eius. *Nunc*, inquit, *iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras.* Ioan. 12. 31. & 14. 30. *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*, & posset securus dicere, *Confidite, ego vici mundum*, Ioannis 16. 33. Fortasse etiam diaboli diligentia notatur, qui simul vt in Christo Spiritum sanctũ descendentem vidit, qua solet, inuidia in eũ impetum facere conatus est, explorareque, num vox illa, quæ cælo missa erat, vera esset. D Cui Christus, ne hostem timere videretur, in solitudinem obuiam processit. Quod autem Ioannes dicit cap. 1. 29. *altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se*, nemo putet huic loco esse contrarium, quasi non statim Christus, vt ait Marcus, in desertum secesserit, cùm eum altera die Ioannes venientem ad se viderit. Loquitur enim Ioannes de Christo noniam baptisato, sed ad baptismum veniente. Maiorem repugnantiæ habet speciem, quod eodem loco ver. 35 & 36. idem Ioãnes dicit, *altera die* τῇ ἐπαύριον, postridie, *iterum stabat, Ioannes, & ex discipulis eius duo, & respiciẽs Iesum ambulantem dicit, ecce Agnus Dei*: hoc enim post baptismum accidisse constat. Duobus modis hic E nodus solui potest, aut abusum fuisse Ioannem proprietate verbi τῇ ἐπαύριον, & *postridie* dixisse pro *altera die*, vt noster vertit interpres intelligens fortasse non esse sensum ad proxime insequentem, sed ad alteram quampiam diem referendum: aut aduerbium *statim* hoc loco non momentum, sed breue temporis interuallum significat, vt illud, *tunc*, apud Matthæum ca. 4. 1. quod multis iam locis adnotauimus. Hoc enim tantùm Euangelistæ docere voluerunt, Christum statim post baptismum, id est, antequam prædicare, aut miracula facere cœpisset, aliamue actionem publicam aggrederetur, se in solitudinem recepisse: non quòd è vesti- F gio se receperit. Quin verisimile est, per aliquem saltem diem Christum iam baptizatum apud Ioannem mansisse, vt pluribus de se hominibus diuersis diebus ad baptismum ventitantibus testimonium perhiberet.

Spiritus.] Sanctus, qui descenderat super eum, & vt ait Ioan. cap. 1. 33. super eum manserat, quemadmodum Chrysostomus hoc loco, Euthym. & Theophylactus in commentariis in cap. 4. Matthæi adnotauerunt. Hoc enim spiritu plenus Christus, vt ait Lucas ca. 4. 1. agebatur, quemadmodum de iis, qui non natura, vt Christus, sed adoptione filii Dei sunt, dicit D. Paulus, *quicumque spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei*, ad Romanos 8. 14. Indicant ergo Euangelistæ Spiritum Sanctum non ita in Christum descendisse, vt eum tantùm ostenderit, statimque discesserit, sed ita in eo mansisse, vt statim cœperit eum agere, & omnibus deinceps rebus gubernare. Si quis longiorem de hoc spiritu disputationem desiderat, legat, quæ scripsimus Matth. 4. ver. 1.

Expulit.] ἐκβάλλει, expellit, aut eiicit Matthæi 4. 1. ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος *ductus est ab spiritu*: Lucas ca. 4. ver. 1. καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, *& agebatur in spiritu in desertum.* Eodem sensu tres Euangelistæ loquuntur, sed Marcus aliquando efficacius, & quia plus est ἐκβάλλειν, quam ἄγειν, & quia præsens tempus maiorem habet vim, remque magis ante oculos ponit.

Et erat in deserto.] καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ, & erat ibi in deserto. Quod Marcus imperfecto vtitur temporis continuationem significat, ostendit enim totos dies quadraginta Christum in deserto versatum fuisse, ita vt ab eo non discesserit, quod nullus alius tam aperte expressit Euangelista; nam Matthæus, & Lucas tantum dicunt quadraginta diebus ieiunasse sic enim apud Lucam distinguenda sunt verba, *Et agebatur in spiritu in deserto diebus quadraginta*, id est, vt illic esset, quadraginta dies πειραζόμενος, *tentatus à diabolo*, id est, vt à diabolo tentaretur, aut, vt dicit Marcus interpres *tentabatur à Diabolo.* Eodem hoc ipsum pertinet quod ait, *quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Quanquam hæc vltima verba, *Et quadraginta noctibus*, neque hoc loco Græcè leguntur, nec apud Lucam c. 4. 2. & videntur ab aliquo ex Matthæo cap. 4. 2. huc fuisse translata. Notant hoc loco diligenter hæreticorum interpretes hanc Christi in desertum secessionem exempli fuisse singularis: semel enim tantùm secessisse, sicut & Eliam 3. Regum 19. 3. 4. veriti, ne Christi factum ad probandum monachorum institutum afferamus. Primùm quidem errant, quòd putent Christum semel tantùm solitudinem petiuisse. Petiuit enim quoties aut ab Euangelii prædicatione vacauerat, aut aliquid magni aggredi volebat, vt Matthæus 5. 1. & 14. 23. & 15. 29. & 17. 1. & Marci 3. 13. & 6. 46. & 9. 2. & Lucæ 6. 12. & 9. 28. perspicuum est. Itaque non singulare factum, sed consuetudo fuit. *Erat*, inquit Lucas cap. 21. 37. *diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte, qui vocatur Oliueti.* Non ergo semel in vita, sed singulis fere noctibus, id est, dimidia temporis parte Christus, vt ita dicam, monachus erat. Rursus idem Lucas cap. 22. 39. *& egressus*, inquit, *ibat secundum consuetudinem in Montem oliuarum.* Et vt fingamus semel tantum per quadraginta illos dies in solitudinem abiisse, cur neminem vnquam istorum Euangelicorum hominum, vel semel tantùm, non dico per quadraginta: sed per vnum tantùm diem (nisi fortasse voluptatis, non orationis causa) in solitudinem secedere videmus? sed huiusmodi hæreticorum interpretamenta, quæ illi ne nobis Christi, & Ioannis solitudo, habitus, ieiunium, ciborumque delectus ad virtutis culturam seruire possint, comminiscuntur, 3.

De Christo in desertũ eũte contra hæreticos.

Digitized by Google

& 4. cap. Matthæi multis argumentis refutauimus.

Et tentabatur à Satana.] Quod Hieronymus, aut quisquis auctor est commentariorum in Marcum, & Beda, ex hoc verbo colligunt Christum non ter tantum, vt scribit Matthæus c. 4. 2. sed frequenter, aut continenter potius per totos quadraginta dies fuisse tentatum, probabile natura sua est: sed certò, ex hoc loco colligi non potest. Nec enim necesse est, vt sensus sit, perpetuo per quadraginta illos dies tentatum fuisse, sed in illis aliquoties fuisse tentatum: præsertim si Græca sequamur verba, atque distinctionem, καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ, Et erat ibi in deserto quadraginta dies, tentatus à Satana.

Eratque cum bestiis.] Inter bestias, & quidem feras, & venenata, hoc enim Græcum verbũ θηρίων significat. Quibus verbis tantum voluit Euãgelista summam declarare solitudinem, vbi solæ feræ bestiæ versarentur, quoque nemo mortalium penetraret, vt Theophylact. & Euth. indicauerunt.

Et angeli ministrabant illi.] Beda ita exponit, quasi angeli toto illo tempore, quo Christus in deserto fuit, illi ministrauerint. *Inter bestias*, inquit, *morabatur, vt homo, sed ministerio vtitur angelico, vt Deus.* Cæterum ex Matthæo c. 4. 11. manifestum est, non nisi peracta iam omni tentatione, partaque victoria angelos accessisse. Nam priùs quidem, vt illo loco disseruimus; paratos ad ministerium angelos Christus prohibuerat; & ne à diabolo ex angelorum famulatu, sicut princeps ex comitatu ministrorum, dux ex militibus sequentibus, atque parẽtibus cognosceretur: & vt diabolus aggredi solum auderet, quem angelis cinctum, vel spectare timuisset; & vt solus cum solo pugnaret, ne victoria alii, quam sibi, ferri posset accepta, solusque vere diceret, *Ego vici mundum* Ioannis 16. ver. 33. & *torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum* Isai 63. 3.

14. *Postquam autem traditus est Ioannes venit Iesus in Galilæam.*] Marc. hoc loco, & Matthæus cap. 4. 12. & Lucas c. 4. 14. ita de ista Christi fuga loquuntur vt indicente eam statim post quadraginta illos in solitudine actos dies contigisse. Ioannes verò ca. 4. 43. ita vt longe post factam esse significare videatur; non solùm quia prius & vocatos Apostolos, & baptismum per eos administratum, quæ causa Pharisæis fuit inuidiæ, Christo vero ad declinandam eorum inuidiam in Galilæam secedendi, prædicatum in Iudæa à Christo Euangelium, & facta scribit miracula. Hæc enim omnia per anticipationem dicta intelligi possent; sed etiam quia apertè docet Christum tunc in Galilæam euntem discipulis suis fuisse comitatum. Hæc quæstio ex altera maximam partem quæstione pendet; num reditus ille in Galilæam Christi, de quo Ioãnes loquitur, idem sit, atque hic de quo tres alii scribunt Euangelistæ. Nam si idem est, haud dubium, quin non statim Ioannes traditus, nec statim post reditum à solitudine in Galilæã Christus discesserit, quia id ex Ioanne apertissime colligitur. Sin autem non est, dubium adhuc manet, an aliquanto tempore nondum vocatis Apostolis in Iudæa Christus prædicauerit, antequam discesserit in Galilæam, an statim discesserit, sicut trium Euangelistarum indicat series. D. Augustin. lib. 2. de consensu Euangelistarum c. 17. & Beda hoc loco, & Matthæi 4. 12. eundem reditum esse putant, sed Beda prius Christum in Galilæam iisse dicit, cũ ibi Apostolos sibi aggregauit: quem reditum Euangelistæ prætermiserint, quamuis ex eorum etiam historia aliqua ratione colligatur. Vellem pateretur ratio, vt tam bonis assentirer auctoribus. Sed

A animaduerto, & plane perspicio in eo reditu de quo Ioannes loquitur, iam Apostolos fuisse vocatos; in eo, de quo alii tres agũt Euangelistæ, nondum vocatos fuisse, quia ita reditum eum in Galilæam describunt, vt non obscure significent nondum Christum Apostolos habuisse, sed eos, cum in Galilæam venisset, conuocasse. Manet adhuc quæstio, an Ioãnes aut interim, dum Christus in deserto erat, aut statim postquam a deserto reuertit, traditus fuerit, statimque se Christus in Galilæam receperit, antequam inciperet in Iudæa prædicare. Ioan. c. 3. 22. 23. 24. omnem nobis dubitationem tollit, quia clarissimis scribit verbis per aliquantum tẽpus vtrumque, & Christum, & Ioannem simul prædicasse, baptizasseque. Prius enim prædicare in Iudæa cœpit, discipulosque collegit, qui eius nomine baptizarent, quàm iret in Galilæam: & adeo quidem collegit multos, vt Ioannis discipuli inuidere viderentur Ioannis 3. 26. *Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.* Cur ergo Matthæus, Marcus, & Lucas de illa prima Euangelii prædicatione mentionem non fecerunt? Ratio nobis cùm ab illis exposita non fuerit, constare non potest. sed est tamen probabilis, & non difficilis coniectura, ideo eam prætermisisse quia priuata quodammodo fuit viuente adhuc, & prædicante Ioanne, fuit enim tempus illud, quo Christus simul, ac Ioannes prædicauerunt, quasi legis & Euangelii, id est, noctis, & diei crepusculum quoddam, quo etsi lucebat aliquo modo Euangelium, quasi sol quidam, nondum tamen omnino ortum erat, ortum est Ioãne mortuo, id est lege abeunte, & orientis solis luce dissipata. Postquam Christus Apostolos sibi aggregauit, id est, familiam asciuit, ministrosque creauit Euangelii: tunc primum putant Euangelistæ Matthæus, Marcus, & Lucas proprie cœpisse Euangelium prædicare, quia non iam solus, & quasi homo priuatus, sed & per se ipse, quasi publicus Apostolorum dux, atque magister; & per Apostolos in diuersa loca missos prædicabat, quasi velis passis Euangelii. Hinc intelligitur bis Christum simili de causa ex Iudæa in Galilæam profugisse. Primum ob traditum in vincula Ioannem, vt Matthæus, & Marcus exponunt. Nam Lucas nulla de Ioannis vinculis facta mentione solam Christi in Galilæam secessionem explicauit. Deinde, cùm ex Galilæa collectis iam Apostolis in Iudæam reuertisset, tantumque ibi discipulorum numerum prædicando baptizãdoque congregasset, vt Pharisæi magis ab eo quã à Ioanne timere inciperent: tunc enim, vt eorum vitaret inuidiam, rursus se in Galilæam recepit Ioannis 4. 1. 3. *vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit, quàm Ioannes, reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.* Atque hoc fortassis est, quod Ioannes dicit iterum in Galilæam abiisse, indicans antea iterum iisse. Quamquam non ignoro posse illud *iterum* ad aduentum ex Galilæa Christi referri, quasi sensus sit, non quidem iterum prius in Galilæam iisse, sed rediisse in Galilæam, vnde ante venerat. Hunc enim Hebraismum aliàs exposuimus. Hærere in illis verbis aliquis minus exercitatus lector poterit, *Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes.* Quo enim modo dicere poterant Iesum plures, quam Ioannem discipulos facere, si de eo loquebantur tempore, quo Ioannes iam erat mortuus? Nam ante primam Christi in Galilæam profectionem Ioannes in vincula con-

Digitized by Google

ie&ctus,& securi percussus fuerat. Placet, quod à doctis iam nonnullis interpretibus obseruatum est, sensum esse, Iesum plures tunc fecisse discipulos, non quàm eodem tempore, sed quàm ante, dum viueret Ioannes, fecerit. Cur autem in Galilæam potiùs quàm alium in locum accesserit, cùm plus in Galilæa periculi esse videretur, vbi qui Ioannem occiderat, Herodes dominabatur, Matth. 4. v. 12. disseruimus.

Prædicans Euangelium regni Dei.] Hæc, & quę sequuntur, copiosius à nobis Matt. 4. 17. 23. explicata sunt. Nunc aliqua tantum illic non dicta carpemus.

15. *Quoniam impletum est tempus.* Aduentus Christi, & regni cœlorum à prophetis præscriptum, maximeque à Patriarcha Iacob Gen. 49. 10. & à Daniele cap. 9. ver. 24. Sic D. Paulus ad Galatas 4. 4. *vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret.* Euthym.

Pœnitemini.] μετανοεῖτε, pœnitentiam agite, vt solet vertere idem interpres Matthæi 3. 2. & 4. 17. & 11. 20. 21. & 12. 41. Et infra apud eundem hunc Euangelistam ca. 6. 12. & Luc. 11. 32. & 13. 3. 5. & 15. 6. 10. & 16. 30. & 17. 3. Quid autem causæ fuerit, cur hoc loco, itemque Act. 3. 19. idem verbum, reddiderit, *pœnitemini*, malo fateri nescire me, quàm ignorantiæ, aut temeritatis antiquum, & prudentem interpretem arguere. Quod autem hoc loco Theophylactus obseruat, alio sensu Ioannem, alio Christum prædicasse: *Pœnitentiam agite*, illum, vt à peccatis, hunc, vt à lege ad Euangelium homines reuocaret, non existimo satis esse firmum. Nam & Ioannis consilium, atque officium erat homines à lege sensim auellere, & ad Christum traducere: & Christus quidem certe, qui peccatorum redemptor venerat à peccatis magis, quàm à legis obseruatione homines reuocare conabatur. Quo verò modo doceret alios legem spernere, quàm ipse, quamdiu in hoc versatus est mundo, vt ait Chrysost. perfectissime seruauit?

16. *Secus mare Galilææ.*] *Stagnum Genesareth* Lucæ 5. 1. Quod propter magnitudinem mare vocabatur, vt constat hoc loco; & Matth. 4. 18.

Vidit Simonem & Andream.] Lucas narrat, cùm multæ essent nauiculæ, in eam Christum ascendisse, quæ Simonis erat. Volebat enim piscatorem sua ipsius naui suis quodammodo piscari retibus. Quæ hîc de Apostolorum vocatione dicuntur, apud Matth. c. 4. 18. exposuimus.

Mittentes retia in mare.] Eodem modo Matth. ca. 4. 18. Lucas verò paulo aliter c. 5. 2. *Piscatores autem descenderant, & lauabant retia.* sed eos, qui lauabant, alios fuisse quàm hos, qui in mare retia mittebant, credendum est. Erant enim multi, quorum alii piscandi causa retia in mare iaciebant, vt Matthæus, & Marcus affirmant; alii lacerata, aut soluta reficiebant, vt ait Marcus infra ver. 19. & Matthæus c. 4. 21. alii vt dicit Lucas, lauabant.

21. *Et ingrediuntur Capharnaum.*] Matthæ. ca. 4. 13. antequam discipulos Christus deligeret, simulatque in Galilæam venit, Capharnaũ ingressum scribit, ibique commoratum. Illa enim quasi Euãgelii sedes fuit, quòd ibi Christus frequentissime versaretur, atque prædicaret, vsque eo, vt eius vocaretur ciuitas, Matthæi 9. 1. postea ascitis iam Apostolis scribit totam docendo, & miracula faciendo Galilæam obiisse, ita vt in Syriam vsque eius manaret fama Matthæi 4. 23. 24. Quæ omnia Marcus præteriit, & ad id quod præcipuum erat, sibique propositum properauit. Quod ergo dicit Capharnaũ ingressum esse postea factum fuisse intelligendum est, cum ad lustrandam Galilæam rediisset.

Et statim.] Id est primo sabbathi die, simulatque licuit, cum primùm congregata Synagoga fuit. Indicat Euangelista in prædicando Euangelio diligentiam, & ardorem Christi, qui nullam loci, nullam temporis occasionem, qua docere posset, præterlabi pateretur.

Sabbathis.] Per singulos dies Sabbathi, quibus ad legendam legem Moysis Iudæi in synagogam conueniebant. Hac enim de causa plurali numero Euangelistam vsum fuisse arbitror, vt singulos sabbathi dies significaret: quemadmodum aliquando Hebræi faciunt Psal. 62. 7. *In matutinis meditabor in te*, id est, singulis matutinis singulis diebus mane, aut vt Hebraicè באשמרות in custodiis, aut vigiliis, quasi dicat, per singulas noctis vigilias, quibus milites ad agendas excubias solent surgere. & ego ad meditandum in te surgo. Voluit igitur Euangelista docere nullam Christum, vt paulo antè diximus, iuuandi homines, nec loci, nec temporis occasionem prætermisisse; ideo locum, tempusque notauit. Locum Capharnaum, vrbẽ maritimam, frequentem, publicanorum, aliorumque negotiatorum plenam, eoque magis corruptam moribus, quales plerumque eiusmodi vrbes ad mare sitę esse solent: tempus diem sabbathi, quo solebant Iudæi in synagogam ad audiendam legẽ, sicut nunc Christiani in templa festis diebus conuenire; vt ex hoc ipso loco colligitur, vt ex Luca c. 4. 16. 31 & 13. 10. & Actor. 13. 14. 27. 42. 44. & 15. 21. & 17. 2. & 18. 4. & 20. 7. Hinc etiam apparet verum non esse quod à recentioribus quibusdam, doctis licèt interpretibus notatũ est, cum nomẽ *sabbathi* singulari numero ab Euangelistis ponitur, diẽ sabbathi, qui hebdomadis vltimus est dies, significare; cum autẽ plurali sabbatha, omnes hebdomadis dies cõprehendere, quod multis aliis exẽplis Matth. 28. 1. refutauimus.

Ingressus in synagogam docebat eos.] Licebat omnibus, qui in synagogis erant, surgere, ac dicere si quid occurrebat, vt intelligitur ex Luca c. 4. 16. 17. & Acto. 13. 15. 16. Ad quam consuetudinem videtur D. Paul. 1. ad Corint. 14. 30. allusisse. Matth. ca. 4. 23. magis generaliter narrat historiam, Christum in Galilæorũ synagogis docuisse.

22. *Et stupebant super doctrina eius.*] Idẽ Lucas narrat c. 4. 32. Matth. verò c. 7. 28. aliàs etiã Christo docẽte populum admiratum scribit, vbi quæ ad hunc pertinent locum, exposuimus.

Erat enim docens tanquam potestatem habens.] Si nihil aliud Euangelista dixisset, satis intelligi posset, Christum Scribis, Pharisæis, cæterisque Iudæorum Doctorib. opponere voluisse: nunc autem Matt. c. 7. 29. & Mar. antithesim addiderunt.

Et non sicut Scribæ.] Quod Scribas non absolutè, sed Scribas eorum vocat, Mat. 6. 29. emphasim etiã habet, quasi dicat, nũc sicut Scribę, quos ipsi magnifacere solebãt, ac libẽter audire. Multis autẽ in rebus auctoritas illa, & potestas, quæ apparebat in Christo, in Scribis desiderabatur, cõsistebat. Primũ quod Christus tanquam legislator: Scribæ tanquam legis interpretes, & non admodum quidem periti loquerentur. Hoc indicant modi illi discendi à Christo tã frequenter vsurpati, *Audistis, quia dictum est antiquis, Ego autem dico vobis*, Matt. 5. 21. 22. 27. 28. 32. 34. 39. 44. Ita Chrysost. ho. 5. in Mar. & 26. in Matth. & Auctor imperfecti ho. 21. & Beda hoc loco. Theophyla. & Euthym. in ca. 7. Matthæi. Deinde, quod Christus ita loqueretur, vt ostenderet nihil se, nisi salutem hominum, non gratiam, non bona quærere, vt di-

Christi auctoritas in docendo vnde

ſcipulus eius, & imitator dicebat D. Paulus 2. Cor. 12.14. *Non quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos.* & ad Galatas 1. 10. *modo enim hominibus ſuadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.* Hoc enim, qui faciunt, liberè, & tanquã auctoritatem habentes loqui ſolent. Contrà Scribæ & Phariſæi gratiam opéſque aucupabantur, ſicut illis obiicit Chriſtus infr. cap. 12. 40. & Matth. 23. 14. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes*, & Luc. c. 10. 47. *qui deuorant domos viduarum ſimulantes longam orationem.* Theophylactus hoc loco, & Euthymius Matthæi 7. Poſtremò, quod faceret ipſe, quod docebat, quare nihil omnino eſt, quod plus orationi ponderis, & auctoritatis afferat, plus ad commouendos animos incitamenti. *Longum*, inquit Seneca, *ad virtutem per præcepta: breue, & efficax per exempla.* Sic Gregorius lib. 23. in Iob caput ſeptimum, & octauum, & Theophylactus Matthæi ſeptimo, *cum imperio*, inquit Gregorius, *docetur quod prius agitur, quàm dicatur. Nam doctrinæ ſubtrahit fiduciam, quando conſcientia præpedit linguam, vnde etiam de Domino ſcriptum eſt: Erat enim docens, ſicut poteſtatem habens, non ſicut Scribæ & Phariſæi. Singulariter namque, & principaliter ſolus ex poteſtate bona loquutus eſt, quia ex infirmitate mala nulla commiſit.* Sunt qui putent eam ſignificari poteſtatem, qua cum doctrina miracula coniungebat, quod Scribæ & Phariſæi facere non poterant. Et hoc probabile eſt, nam & infrà ver. 27. hac de cauſa Chriſti doctrinam auditores admirati dicuntur: *quænam doctrina hæc noua? quia in poteſtate etiam ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei?* hæc enim poteſtas faciebat, vt Chriſtus confidenter loqueretur, vt infr. cap. 2. 8. 9. & Matthæi 9. 4. 5. 6. 7. & Luc. c. 5. 22. 23. *Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris? quid eſt facilius dicere Paralytico, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula? vt autem ſciatis, quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, tibi dico ſurge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam, & ſurrexit, & abiit in domum ſuam.*

Epiſt. 6. ad Lucil.

Matth. 7. 29. Mar. 1. 22. Luc. 4. 32.

23. *Et erat in ſynagoga eorum.*] Locum Euangeliſta deſignauit, ſicut & Lucas capite 4. 33. vt non ſolùm loci notatione, quod ipſum ad faciendam fidem hiſtoriæ momenti quam plurimum habere ſolet; ſed multitudine etiam innumerabili teſtium, & teſtium quidem inimicorum miraculum comprobarent. Nam & in ſynagoga actum eſt, quo Iudæi omnes ſolebant conuenire Ioan. 18. 20. & præſentibus Scribis, & Phariſæis Chriſti hoſtibus, qui quaſi ſynagogæ duces erant, factum eſt.

Hebraiſm. *Homo in ſpiritu immundo.*] Id eſt, ſpiritum immundum habens. Phraſis Hebraica, Latinis etiam nonnunquã vſurpata; nam & illi dicunt, eſſe in armis, id eſt armatũ. Cur autẽ dæmon ſpiritus immundus appelletur, diximus Matthæi 10. 1. & 12. 43. Scribit Matthæus ca. 4. 24. cum totam Chriſtus Galilæam prædicans obiiſſet, & miraculorum eius increbuiſſet fama, oblatos illi fuiſſe, quacunque iret, ægrotos omnes, & qui à dæmonibus vexabantur, vt ab eo curarentur. Itaque ſunt qui dicant hunc de quo Mar. loquitur, dæmoniacum vnum ex illis fuiſſe, quos Matthæus dicit ad Chriſtũ adductos, qui non forte in ſynagogam venerit, ſed à parentibus, aut amicis adductus ſit. Probabile, non certum.

Et clamauit dicens.] Idem Lucas narrat c. 4. 33. quod ideo, vt opinor, præterire noluerunt, vt indicarent dæmonis de Chriſto teſtimonium non obſcurum, ſed vſque adeo clarum fuiſſe, vt neminem ex omni, quæ congregata tunc erat, ſynagoga latere poſſet: clara enim voce clamaſſe. Vtrum autem clamauerit, antequam à Chriſto exire iuberetur, vel quia maiorem, qum ante ab eius præſentia dolorem ſenſit, vt Chryſoſtomus hom. 5. videtur dicere, vel quia cognito Chriſto timere cœpit, ne ſe pelleret, ſicut alios dæmones pellere ſolebat: an potius iuſſus iam, & coactus exire, incertum: ſed hoc, tamen ſecundum probabilius, quia credibile valde eſt eũ dolore quodam motum, quod ſibi diſcedendum eſſe videret, quærentem clamauiſſe.

24. *Quid nobis, & tibi Ieſu Nazarene?*] Loquitur vnus pro omnibus dæmonibus, quaſi indicans Chriſtum omnibus bellum indixiſſe: aut pro omnibus, qui in eo homine erant: plures enim in eo fuiſſe credibile eſt dæmones, ſicut in illo altero infra c. 5. 9. & Luc. 8. 30. & in Magdalena Lucæ 8. 2. vt videntur Chryſoſtomus, & Euthymius interpretari. Quod autem dicit, *Quid nobis, & tibi?* non eſt ſenſus, quid nobis tecum commune? quid ſimile eſt? ſicut dixit D. Paulus 2. Corinth. 6. 14. 15. *Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate, aut quæ ſocietas lucis ad tenebras? Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial?* Hoc enim ſi dixiſſet ſuã magis culpam aggrauaſſet, quã cruciatum deprecatus eſſet, cum nihil ſe boni commune habere cum Chriſto cõfiteretur. Neque ille, niſi fallor, quem omnes fere interpretes ſequi video verus ſenſus eſt. Quid nobis tecum rei eſt? aliquid enim illis cum illo erat, cùm eius eſſent creaturæ, idque ipſi & certo ſcirent, & haud obſcure confiterentur Sanctum Dei, id eſt verum Deum appellãtes. Et vt non eſſet, aut id ipſi non cognoſcerent, tamen plus quiddam mihi hoc loco ea videtur phraſi ſignificari. *Quid nobis, & tibi?* id eſt, quid nos tibi mali facimus? quod bellum contra nos geris? quid nos torques? non te qui Sanctus es Dei, ſed peccatores vexamus, & quaſi noſtri ſint iuris, ad interitum trahere conamur. Sic vulgo ſolemus loqui, cum pugnantibus nobis cum aliquo aliquis nobis non inimicus ſuperuenit, vt illum ſuccumbentem defendat. Quid mihi, & tibi eſt? id eſt, quid tibi ego mali facio? faceſſe hinc, ſineque me cum aduerſario meo pugnare. Hoc eodem ſenſu dixit Dauid filiis Saruiæ, *Quid mihi, & vobis filii Saruiæ?* id eſt, Quid vobis mali feci, quod mea ſemper cõſilia turbatis? 2. Reg. 16. 10. Hanc interpretationem confirmat verbum illud, quod ſequitur, *ſcio, quod ſis Sanctus Dei*, quaſi dicat, nihil contra te molimur, ſcimus te extra peccatorum hominum aleam poſitum eſſe, ſcimus nos in ſolos peccatores ius habere. Quod autem proprio nomine, & cognomine Ieſum Nazarenum Chriſtum appellat, eo pertinet, vt probet, quod ſtatim dicit, ſe eum probe cognoſcere. Obſeruauit Ambroſius libro commentariorum in Lucam 5. primum omnium dæmonem Nazareni cognomentum Chriſto tribuiſſe, vt oſtenderet ſe melius eum cognoſcere, quam homines, vt eſt gloriæ cupidus, & amator, inuentorque nouitatum. Sed ſimilius videtur vero ita fuiſſe prius vocatum vulgò, dæmonemque vſitatum illi nomen tribuiſſe.

Veniſti] In quibuſdam Latinis exemplaribus additur, *ante tempus*: quod aut ab ſcriptore aliquo ex Matth. cap. 8. 29. huc tranſlatum; aut ab interprete potius aliquo expoſitionis cauſa ad marginem poſitum, deinde ab alio quopiã exiſtimante non expoſitionem, ſed correctionẽ eſſe in textũ inductũ credibile eſt, ſi meliora conſulamus exemplaria.

Perdere nos.] Quidam *perdere* interpretantur auferre nobis, quam habemus in homines poteſtatem, vt Euthymius, & Theophylactus alii torquere, & in infernum mittere. Hoc magis placet, vt

Matth.8.29.expoſuimus,quia quod hoc loco Mar. & Lucas ca.4.34. dicunt, ἀπολέσαι perdere, dicit Matthæus βασανίσαι torquere, & quia Lucæ 8.31. rogant dæmones Chriſtum, ne ſe in abyſſum ire iubeat, ſed in porcos ingredi permittat.

Scio quis ſis.] G. οἶδά σε τίς εἶ noui te, quis ſis. Tertullianus lib. 4 contra Marcionem, & libro aduerſus Praxeam legit, *ſcio quis ſis*, nullo diſcrimine ſententiæ, verborum admodum exiguo. Niſi fortaſſe in illis locis vitium eſt, facile enim littera vna S. ſequenti præſertim ſimili potuit inter tranſcribendum excidere. Quatenus dæmones Chriſtũ cognouerint apud Matthæum c.4.diſputauimus. Itaque eorum non probo ſententiam, qui exiſtimant dæmones Chriſtum non cognouiſſe, ſed adulantes, & quantũ in ſe erat, mentientes hoc dixiſſe Chriſto ne ſe torqueret. Non enim dæmones ſoli, quos facile poſſemus credere fuiſſe mentitos, affirmant ſe Chriſtum cognoſcere, ſed ipſi etiã Euãgeliſtæ, qui mẽtiri certe Spiritu ſancto mouente non potuerunt, docent eos vere cognouiſſe; Mar. infra ver. 34. *& non ſinebat ea loqui, quoniam ſciebant eum*, & Luc. c.4.41. *Exibant autem à multis dæmonia, clamantia, & dicentia, quia tu es filius Dei, & increpans non ſinebat ea loqui, quia ſciebant ipſum eſſe Chriſtum.* Habeo etiam huius ſententiæ auctores multos, quos apud Matthæum c.4. nominauimus. De cognitione ergo Dæmonis non dubito, de cõfeſſione dubitari poteſt, num coacta nouis cruciatibus expreſſa fuerit, an voluntaria. Beda coactam putat. *Non*, inquit, *voluntatis iſta confeſſio eſt, quam præmium ſequitur confitendi: ſed neceſſitatis extorſio, quæ cogit inuitos confiteri.* In re dubia magis in alteram partem animus inclinat, fuiſſe voluntariam, non tamen ex charitate, ſed ex proprio amore, & metu pœnæ profectam: nec enim ſimile veri eſt Chriſtum, qui confitentem dæmonem, veraque dicentem ſilere iuſſit: ad confitendum auctis cruciatibus impuliſſe.

Dæmonum cõfeſſio an coacta.

Sanctus Dei.] Putat Chryſoſtomus, aut qui eius nomen præfert, ho. in hunc locum 5. dæmones hoc loco maligne Chriſtum non ſanctũ Deum, ſed ſanctum Dei appellauiſſe, vt non Deum, ſed hominem confiterentur. Melius Euthymius, & Theophylactus adnotauerunt non dixiſſe ἅγιος Sanctus; ſed ὁ ἅγιος addito articulo emphatico, Sanctus ille, vt oſtenderẽt ſe non eo ſenſu ſanctum eum appellare, quo prophetæ ſancti vocabantur; ſed quo Deus ipſe quaſi proprio nomine nominabatur Sanctus. Sic enim ſolent Hebræi Deum קדש Sanctum abſolute, & ſine vlla adiectione vocare, Iſai.1.4.& 31.1.& 37.23.&40.25.& Dan.4.10.20. Quod autem non dicunt Sanctum Deum, ſed Sãctum Dei, perinde eſt, ac ſi dicant, Sanctum Dei filium, qui vnice ſanctus eſt; ſicut apud Lucam capite 1. 35. *Quod naſcetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei*, & infra c.3.12 quod iſti dicũt Sanctum Dei, alii dæmones dicunt Filiũ Dei.

25. *Et comminatus eſt ei.*] καὶ ἐπετίμησεν adiunctis minis, & increpationibus præcepit, vt Tertullianus lib. 4. contra Marcionẽ interpretatur, aut os illi obſtruxit, vt ait Euthym. quemadmodum infra c 3.12. & 4. 39. & 8. 30. 33. & 9. 25. Videtur Marcus hoc verbo delectatus. Quid propriè ſignificet apud Matthæum cap.16.22 & 17.18. & 19. 13. & 20. 31. ex Euthymio docuimus. Verum quid ſit cauſæ, neſcio quamobrẽ noſter interpres apud Matthæũ ſemper increpare, apud Marcum fere ſemper cõminari verterit, niſi quia non idem fortaſſe fuit interpres, vt in idiomatis ex nonnullis coniecturis indicauimus.

Obmuteſce.] Cur tacere iubeat, cùm loquendo eius magis gloriam illuſtrare videatur, dubitare aliquis poteſt. Tertull. propterea id feciſſe putat in li. contra Marcion. 4. vt oſtenderet ſe eius inimicum eſſe, qui nollet cum eo verba miſcere Alii, quia Euã lingua ſua ſefellerat, lingua punitum eſſe, ne loqueretur; ita Beda. Sunt etiam, qui ad declinandas à ſe Phariſæorum calumnias id feciſſe putant, ne dicerent ſi ſibi à diabolo teſtimonium perhiberi pateretur, illum cum dæmonibus conſuetudinem habere, quemadmodum Matth. 12.24 illi obiecerunt. Tertull. aliam rationem affert, quam & Chryſoſt. & Euthym. hoc loco probant, noluiſſe Chriſtum à patre mendacij veritatis accipere teſtimonium. B Videtur mihi voluiſſe Chriſtus non intempeſtiuè, & temerè obtrudere diuinitatem ſuam, ſed ſenſim ac paulatim eam hominibus inſinuare, prout eorum ingenium, fideſque patiebatur. Ita videmus non ſolùm dæmonibus, ſed Apoſtolis etiam ſuis, & quidem omnium Apoſtolorum familiariſſimis præcepiſſe, ne diuinitatem ſuam, cuius ſpeciem perſpexerant, cuiquam declararent Matth.17. 9. Volebat enim fugere hominum inuidiam. Quod ergo ab Apoſtolis dici noluit, multo minus conueniebat, vt à dæmonibus dici vellet.

Et exi de homine.] Quaſi dicat, non quæro iſtam gloriam, quam mihi tribuis, ſed hoc quæro, vt ab homine exeas. *Non quæro gloriam meam; eſt qui quærat, & iudicet* Ioan. 8.50. ſed vt homines à tua tyranni- C de liberem, captiuam ducam captiuitatem Pſa.67. 19.& Epheſ.4 8.

26. *Et diſcerpens eum.*] Quare tunc potius, quàm ante hominem diſcerpſerit, quem poſſidebat, non immeritò quæri poteſt. Reſpondet Theoph. vt aſtantes intelligerent, quanto homo ille malo liberatus eſſet. Sed hæc ratio ad Chriſtum potius quam ad dæmonem pertinet. Non enim dæmonis, ſed Chriſti id erat cõſilium, vt collati in eum hominem ab ipſo beneficij magnitudo conſtaret. Chryſ. hom. 5. veram reddit cauſam, quia videbat dæmon ſibi diſcedendum eſſe: voluit dolore quodam, & rabie, quo tẽpore licebat, quantum poterat homini no- D cere: idem nunc, vt ait Gregor. ho. 12. in Ezechielem, ſolet facere. *Mox* inquit, *vt animus, qui prius terrena ſapuerat, amare cœleſtia cœperit, antiquus aduerſarius acriores ei, quàm conſueuerat tentationes admouet, ita vt plerumque ſic reſiſtentem animam tentet ſicut ante nunquam tentauerat, quando poſſidebat. Vnde & dæmoniacus, qui à Domino ſanatur, ab exeunte dæmone diſcerpitur.* Quod autem dicit hominem diſcerpſiſſe, non ſignificat vllum illi abſtuliſſe membrum, ſed torſiſſe, atque cruciaſſe vehementius Græcum verbum σπαράξαν propriè ſignificat lacerare, aut laniare, quod D. Aug lib.4. de conſenſ. Euangeliſtarum c. 2. & Beda hoc loco vertunt, conuexans eum, id eſt contorquens, E & crucians. Itaque non eſt huic loco contrarium, quod ſcribit Lucas ca. 4. 35. nihil ei nocuiſſe, id eſt, nullam corporis eius partem debilitaſſe, ſed in medium proieciſſe, vt idem Auguſt. & Beda, tum etiam Euthym. monuerunt.

Et clamans voce magna.] Præ dolore, vel coactus à Chriſto, vt omnes intelligerent eum non caſu, aut ſponte ſua, ſed inuitum, & à maiore coactum exire poteſtate. Quid illa voce dæmon dixerit, & ſciri non poteſt, & otioſæ curioſitatis eſt quærere. Euthymius voces nihil, niſi dolorem ſignificantes, F fuiſſe dicit, quales apud nos ſunt interiectiones quędam, ideoque Euangeliſtam non expreſſiſſe, quid clamans, & exiens dæmon ille dixerit.

27. *Et mirati ſunt omnes.*] Ἐθαμβήθησαν præ timore obſtupefacti ſunt ſimili verbo Luc. vſus eſt c.4.36. *& factus*, inquit, *eſt pauor in omnibus*, θάμβος, ſtupor

Græcum verbum non qualecumque, sed religiosum metum cum admiratione coniunctum proprie significat, vt ex illa Plutarchi sententia intelligi potest δεισιδαιμονία πρὸς τὰ μετέωρα θάμβος ἱερὰ ζητεῖ: timuerunt ergo illi, & admirati sunt Christum, aliquid in illo diuinitatis cognoscentes.

Lib. de superstit.

Quanam doctrina.] Doctrinam vocant, non id solùm quod Christus docebat, sed potestatem eiiciendi dæmones cum doctrina coniunctam, quia doctrina ea confirmabatur potestate, vt statim declarat, *Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei.* Lucas capi. 4. 36. paruo discrimine rem narrat. *Quod est*, inquit, *hoc verbum, quia in potestate, & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt?* Verbū doctrinam vocat, sicut nunc, quidquid Deus docuit, Dei verbum appellamus: sensus ergo est, quæ est ista doctrina tam efficax, vt eam, qui tradit, solo verbo dæmones eiiciat.

Noua.] Nouam appellant, quia non erant soliti in suis Scribis, & Pharisæis similem doctrinæ coniunctam videre potestatem. Nec interrogant dubitantes, aut improbantes, sicut Areopagitæ illi Actorum 17. 19. 20. *Quæ est hæc noua, quæ à te dicitur doctrina, noua enim quædam infers auribus nostris*: sed interrogant admirantes, collaudantesque. Solebant, inquit Chrysostomus, & Iudæorum Exorcistæ dæmones eiicere, sed non illo, quo Christus imperio, *Exi ab homine.* Ideo non suos Exorcistas, sed Christum admirabantur.

28. *Et processit.*] ἐξῆλθεν, exiit, euasit.

Rumor eius.] ἀκοὴ αὐτοῦ, auditus eius, id est fama, Hebraismus שמועה, sicut apud Lucam c. 4. 37. vertit interpres, quod Euangelista dixerat, ἦχος.

29. *Et protinus.*] εὐθέως, statim, vt supra ver. 10. 12. 18. sed delectatur, vt sæpe diximus, varietate noster interpres: hoc autem loco hanc habet vim, vt indicet miraculis nullo temporis spatio interiecto miracula maiora successisse. Quæ sequuntur vsque ad versum 33. apud Matthæum capit. 8. 14. exposuimus.

32. *Vespere autem facto, cum occidisset sol.*] Cur potius post solis occasum, quàm ante ægroti ad Christum gestati fuerint, non obscura coniectura est, eamque & Theophylactus, & Euthymius indicauerunt; nempe sabbathi dies erat, vt constat ex superiori ver. 21. quo die non licebat ante solis occasum laborare.

33. *Et erat omnis ciuitas.*] Ciues omnes Capernaitæ.

Congregata ad ianuam.] Domus Petri, vbi Christus erat. Duabus de causis hoc videtur expressisse Marcus, quod alii Euangelistæ prætermiserunt. Altera, vt indicaret eius miraculi, quod narrauerat, & eorū, quæ narraturus erat, multos fuisse testes. Altera, vt summum audiendi Christi, eiusque miracula videndi Capernaitarum studium prioribus iam miraculis excitatum declararet. Fortasse etiam significare voluit, quanta esset hominum multitudo suos cuiusque ægrotos offerentium. Sequitur enim, *& curauit multos.* Eorum opinionem, qui putant solos ægrotos per synecdochen totam ciuitatem appellari probare non possum. Non enim tantam fuisse multitudinem ægrotorum credendum est, vt vna eos domus non caperet, & ad ianuam esse cogerentur.

34. *Et curauit multos*] Non significat multos ex ægrotis, qui afferebantur, curasse, alios non curasse, omnes enim curauit, vt ait Matth. cap. 8. 16. & Lucas cap. 4. 40. Sed significat illos omnes, qui curati sunt, magno fuisse numero, quo illustrius fuis-

A se miraculum intelligamus, maioremque vim habet, quod multos curatos dicit, quàm si certum, quamuis magnum numerū designasset. Dum enim incertum ponit numerum, eumque magnum fuisse dicit, fuisse quodam modo indicat innumerabilem. Eodem modo intelligendus Lucas est cap. 4. ver. 41. quodque hoc loco continuo subiicitur, *& dæmonia multa eiiciebat.* Omnia enim eiiciebat ex iis, qui ad se adducebantur, sed ea omnia erant multa. Sic Euthymius, & Theophylactus. Aliam Theophylact. interpretationem affert, sed minus, vt mihi videtur, propriam; Non omnes, qui addu-

B cebantur, sed eorum multos curatos fuisse, quia non omnes credebant, & nolebat Christus non credentes in se curare. Cæterum vt hoc verum esse cōcedatur, quod in vniuersum tamen verum non est, vt exemplum illud docet Malchi serui Pontificis, cui non credenti Christus abscissam restituit auriculam Luc. 22. 51. tamen ad Christi gloriam pertinebat neminem ex iis, qui sibi offerebantur, ægrotis incuratum relinquere, ne quis malignè interpretaretur, quod quosdam non curaret, non ipsorum culpa, sed eius infirmitate fieri. Et non legimus

C Christum vllum sibi ad curandum oblatum ægrotum non curauisse.

Et non sinebat ea loqui.] Cur tacere dæmonia iusserit Christus, Marcus hoc loco, & Lucas cap. 4. 41. rationem reddunt, quoniam sciebant eum esse Christum: sed hæc ipsa ratio difficiliorem, quàm si nulla reddita fuisset, quęstionem facit. Propterea enim, vt prima quidem specie videtur, oportebat sinere loqui ea, quia eum cognoscebant, & veritatē quam sciebant, suo testimonio confirmabant. At propterea ea loqui nolebat, quia suam diuinitatem nolebat tam apertè & tam citò declarari, vt Pharisęorum

D fugeret inuidiam. Itaque eorum interpretationem, qui existimant propterea Christum ea loqui prohibuisse, quia noluit veritati à mendacio testimonium perhiberi, sicut Psal. 49. 16. *Deus peccatori dicit, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meū per os tuum?* bonos licèt, & graues auctores habeat Chrysostomum, Bedam, Theophylact. Euthym. minus tamen probo, vt sup. ver. 25. docuimus. Quo enim modo ratio, quæ ab Euangelistis redditur, cōueniret? *quoniam sciebant eum.*

35. *Et diluculo valde.*] καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν, & manè, cum multa adhuc esset nox. Quibus verbis videntur esse contraria, quæ apud Lucam legimus cap. 4.

E 42. *Facta autem die egressus ibat in desertum locum.* Quod ita nonnulli interpretantur, vt Christus, quemadmodum Marcus ait manè, discesserit, cùm multa adhuc esset nox, orto vero iam die, vt ait Lucas, in desertum peruenerit locum, quemadmodum similem apud Matthæum capit. 28. 1. quæstionem à quibusdam illic explicari diximus: non placet interpretatio, non enim dicit Lucas orto iam die in desertum venisse: sed orto iam die egressum domo. Melius, vt mihi videtur, Euthymius Lucam auroram diem appellasse, quia diei initium est: quam eandem Marcus multam vocauit noctem, quia obscuræ adhuc tenebræ erant. Ratio verò ipsa

F discessus Christi docet eum ante lucem discessisse. Discessit enim quantum quidem coniecturis consequi possumus, vt multitudinem fugeret, & in deserto latitaret: oportebat ergo ante lucem, ne videretur, aut cognosceretur, discedere, vt cùm adhuc infans fugit in Ægyptum Matth. 2. 14. de nocte fugit.

Egressus abiit in desertum locum.] Subit statim animum dubitatio, quam ob rem Christus continuò

Digitized by Google

post tot miracula in solitudinem abierit. Et vna quidem huius rei causa ab Euangelista videtur indicari, *ibique orabat*, inquit, quasi insinuans propterea discessisse, vt oraret: sed altera fuisse causa verosimillima videtur, quam Euthym. & Theoph. hoc loco reddunt, vt fugeret humanam laudem, nosque vt idem faceremus, exemplo doceret. Idem enim eum fecisse aliàs post magna miracula legimus Matthæi 14.23.

Ibique orabat.] Hæc, vt diximus, altera in solitudinem discedendi causa fuit, vt semotus à turba hominum oraret, vt Mat. 14.23. & 26.36. & infra apud hunc Euangelistam c. 6.45. & Luc. 5.16. & 6.12. & 9.28. Non quòd ipse oratione indigeret, sed doceret nos post res prospere à nobis gestas, post miracula, si id nobis concedatur, facta, non debere efferri animo, sed orare, & Deo, si quid egimus boni, acceptum referre, vt Euthym. in comment. & Ambros. in lib. in Luc. 5. docuerunt. *Dominus*, inquit Ambrosius, *orasse præmittitur, non vtique propter suffragium, sed propter exemplum. Imitandi enim speciem dedit, non prædicandi ambitum requisiuit.*

36. *Et prosecutus est illum Simon, & qui cum illo erant.*] Petrus, & cæteri Apostoli, ac discipuli, quorum ille princeps, & quasi dux omnibus in rebus erat, ideoque solus nominatur. Lucas c. 4.42. non Apostolos, sed turbam hominum fuisse dicit, illam scilicet quæ pridie eius diei concionante Christo ad ianuam erat, supra ver. 33. Vtrumque, vt ait Euthym. factum fuisse credendum est, & Apostolos venisse, quemadmodum ait Marcus, vt magistrum requirerēt; & turbam miraculorum magnitudine commotam, vt eum retinerent, ne alio abiret, vt Lucas declarat, & ver. sequenti indicat Marc. aut auiditate plura miracula videndi.

37. *Omnes quærunt te.*] Turbæ illæ Capernaitarum quas scribit Lucas c. 4. 42. ad eum venisse, vt ipsum retinerent.

38. *Eamus in proximos vicos, & ciuitates.*] Respondit tacite ad id, quod Apostoli, non quidem dixerunt, sed vt credibile est, optarunt, & insinuarunt, debere eum reuerti Capernaum, quia omnes Capernaitæ quærebant eum, & non esse contemnenda eorum studia, sed morem gerendum eorum pietati: delectari frequentia, & applausu auditorum oportere. Quibus ille non tam frequentiam, & celebritatem, quàm necessitatem, spectandam esse: Capernaitis, si velint credere, satis prædicatum, satis miraculorum factum esse: alias etiam ciuitates, quæ nondum Euangelium audiuissent, docendas esse. Nempe non debent concionatores plausum; sed animarum salutem quærere: & ibi, non vbi maiorem frequentiam, sed vbi maiorem vident fructum, concionari malle.

Concionatoribus fructus, non plausus quærendus.

E

Ad hoc enim veni.] Lucas cap. 4. 43. exiguo discrimine, quia ideo missus sum, quemadmodum dicit apud Ioan. cap. 20. 21. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.* Significat ergo his verbis, se non ad otium, aut ad quærendam gloriam, captandumque hominum plausum, sed ad prædicandum Euangelium, ad omnes docendos, ac seruandos homines venisse, sicut Lucæ 2. 49. matri respondit, *Nesciebatis, quia in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* & Ioan. 4. 32. 34. *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me.*

39. *Et erat prædicans.*] καὶ ἦν κηρύσσων, verbum imperfectum continuationem, & consuetudinem indicat, vt tum supra v. 13. dixit, *& erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Nō enim semel, neque vno loco, sed sæpius, ac pluribus in locis prædicauit.

A

In synagogis eorum.] Per singulas synagogas, quem Hebraismum supra declarauimus ver. 21. Alius etiam hic est Hebraismus, quo relatiuum non expressum, sed intellecto antecedente positum est. Prædicabat autem in synagogis, quia ibi Iudæorum schola erat, quo omnes Iudæi doctrinæ causa conueniebant, vt supra vers. 21. dictum est. Matthæus cap. 4. 23. prætermissis aliis, quæ Marcus narrauit facta in Capharnaum, aut certe nonnullis hoc tantum dixit, Christum in Galilæorum synagogis prædicasse.

Hebraism.

40. *Et venit ad eum leprosus.*] Non quidem statim, sed

B

post multa, quæ Marcus prætermittit, Matthæus narrat tribus fere capitibus 5. 6. 7. Huius autem miraculi explicationem quære in commentariis in Matthæum cap. 8. 2. 3. 4.

45. *At ille egressus.*] Inde discedens vbi curatus fuerat, *Cœpit prædicare*, ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ, cœpit prædicare multa, id est, multa in laudem Christi dicere, à quo sanatus erat. Eandem vim Græcum verbum κηρύσσειν habet, quam Latinum prædicare. Vtrumque enim significat laudes publice dicere.

Et diffamare.] διαφημίζειν. Noster interpres, vt verbum verbo redderet, minus Latine loquutus est.

C

Nam, vt apud Matthæum cap. 9. 31. adnotauimus, nunquam, apud Latinos diffamandi verbum in bonam sumitur partem.

Diffamandi verbum in bonam partem.

Sermonem.] id est id, quod acciderat Hebraica phrasi, vt apud Lucam c. 2. 15. *Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum est*, id est, rem hanc. Notum enim est apud Hebræos omnem rem, omne factum, omne euentum דבר *verbum* appellari; sed apud Lucam noster interpres *verbum*, hic *sermonem* vertit, quo consilio coniicere non possum, nisi fortasse, quia apud Lucam τὸ ῥῆμα, hic τὸν λόγον legit, & putauit aliquid interesse. An culpa in

Verbum pro re apud Hebræos.

D

hoc leproso aliqua fuerit, quod prohibente Christo miraculum euulgauerit, Matthæi 9. in simili cæcorum illorum causa disputauimus, vnde & de hoc leproso petendum iudicium est. Hoc tantùm dicimus, si culpa fuit aliqua, dignam fuisse venia, si minus obediente, aut prudenti potius, grato tamen, & amante animo contractam.

Ita vt iam non posset manifeste.] Quia concitata iam auditione tanti miraculi multitudo, cum audiendi, videndique auida obruebat, & volebat, vt diximus versu 35. applaudentem fugere multitudinem. Non significatur hoc loco, non potuisse omnino manifeste in vrbem ingredi, poterat enim profecto, qui

E

multo maiora poterat: sed noluisse, vt hominum frequentiam deuitaret. Nam vt alibi diximus, aliquando in scriptura posse, pro velle, non posse, pro nolle ponitur, quod Greg. Naz. orat. 4. de Theolog. multis docet exemplis. Dixit autem *manifeste*, vt indicaret eum occulte, & de improuiso, cum minime eius aduentus expectaretur, in vrbem aliquando ingressum fuisse, vt colligitur ex initio cap. sequentis.

Posse in scriptura interdum pro velle.

Sed foris in desertis locis esset, & conueniebant ad eum vndique. Declarat simul & Christi moderationem hominum multitudinem auersantis, & singulare Christum audiendi populi studium, qui vt eum audiret, in deserta, & remota ab vrbe loca procedebat. Videtur Euangelista ad illa exempla alludere voluisse,

F

quæ à Matth. cap. 14. 13. & 15. 30. & à Luc. cap. 9. 11. & à Ioan. cap. 6. narrātur, vbi multa hominum millia, quæ Christum in solitudinem secedentem consequuta fuerant, bis paucis panibus dicūtur saturata.

Digitized by Google

CAPVT II.

ET iterum intrauit Capharnaum post dies, 2. & auditum est quod in domo esset, & conuene- Mat 9.a.1. Lu.5.d.18.
runt multi, ita vt non caperet neque ad ianuam, & loquebatur eis verbum. 3. Et venerunt
ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. 4. Et cum non possent offerre eum illi
præ turba, nudauerunt tectum vbi erat: & patefacientes submiserunt grabatum, in quo
paralyticus iacebat. 5. Cum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi pec- Iob.14.a.4.
cata tua. 6. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: 7. Quid hic sic Isai. 43.d.
loquitur? blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? 8. Quo statim cognito Iesus 25.
spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris? 9. Quid est
facilius dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata: an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula?
10. Vt autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico)
11. tibi dico: Surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. 12. Et statim surrexit ille: & sublato
grabato, abiit coram omnibus, ita vt mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes: Quia nun- Mat 9.a.9.
quam sic vidimus. 13. Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos. 14. Lu.5.f.27.
Et cùm præteriret, vidit Leui Alphæi sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Et surgens secutus
est eum. 15. Et factum est, cum accumberet in domo illius, multi publicani, & peccatores simul discumbe-
bant cum Iesu, & discipulis eius: erant enim multi qui, & sequebantur eum. 16. Et Scribæ, &
Pharisæi videntes, quia manducaret cum publicanis, & peccatoribus, dicebant discipulis eius: Quare
cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit Magister vester? 17. Hoc audito Iesus ait illis: Non ne- 1.Tim.1.c.
cesse habent sani medico, sed qui male habent: non enim veni vocare iustos, sed peccatores. 18. Et erant 15.
discipuli Ioannis, & Pharisæi ieiunantes: & veniunt, & dicunt illi. Quare discipuli Ioannis, & Pha-
risæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? 19. Et ait illis Iesus: Nunquid possunt filij nuptia-
rum, quamdiu sponsus cum illis est, ieiunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt ie-
iunare. 20. Venient autem dies, cum auferetur ab iis sponsus: & tunc ieiunabunt in illis diebus 21. Nemo Mat.9.b.
assumentum panni rudis assuit vestimento veteri, alioquin aufert supplementum nouum à veteri, & ma- 15.
ior scissura fit. 22. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum vtres, & vi- Lu.5.f.35.
num effundetur, & vtres peribunt, sed vinum nouum in vtres nouos mitti debet. 23. Et factum est iterum
cum Dominus sabbatis ambularet per sata, & discipuli eius cœperunt progredi, & vellere spicas. 24. Pha- Mat.12.a.
risæi autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt sabbatis quod non licet? 25. Et ait illis: Nunquam legistis quid 1. Luc.6.a.1.
fecerit Dauid, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse, & qui cum eo erant? 26. quomodo introiuit in 1. Reg. 21.
domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducauit, quos non licebat man- b. 6.
ducare, nisi sacerdotibus, & dedit eis, qui cum eo erant? 27. Et dicebat ei: Sabbathum propter hominem Leu. 24. b. 9.
factum est, & non homo propter sabbathum. 28. Itaque Dominus est filius hominis, etiam sabbathi.

IN CAPVT II.

1. ET *iterum intrauit Capharnaum.*] De nocte occultum intrasse, vt vitaret populi concursum, ex verbis sequentibus colligi potest, *& auditum est, quod in domo esset*, quasi dicat, quia clam vrbem ingressus fuerat, nemo sciebat ibi esse præter discipulos, qui eum sequuti fuerant, sed manauit in ciuitatem fama. Capite etiam superiore vers. 45. Euangelista dixerat Christum non potuisse manifestè in vrbes ingredi. Credibile autē est ideo rediisse Christum Capharnaum, vt sequentis occasione miraculi Euangelio iam imbutos ciuium illorum animos confirmaret. Quos, quia præcipua erat ciuitas, magni referebat esse constantes.

Vulgata editio defenditur.

Post dies.) Multa vetera Latinorum, nonnulla etiam Græcorum exemplaria legunt *post dies octo*: faciliori quidem, vt videtur sensu, & à multis interpretibus comprobato, sed minùs, vt opinor, vero. Certum enim est Christū post dies aliquot rediisse, post dies autem octo rediisse certum non est, & nō debemus infinitam Euangelistæ sententiam sine certis argumentis definire. Addo, & minime dubius affirmo non potuisse Christum statim post dies octo redire Capharnaum. Nam postquam ex ea vrbe discesserat, in multis Galilæorum synagogis prædicauerat, vt cap. superiori ver. 39. dixit Euangelista: & non poterat in synagogis nisi diebus sabbathi prædicare, quibus solis synagoga congregabatur, vt

D eodem cap. ver. 21. docuimus. Multa ergo sabbatha inter discessum Christi à Capharnaum, & eodem reditum intercesserint necesse est. Itaque non potuit post octo statim dies redire. Græci etiam auctores Theophyl. & Euthym. non legunt octo, & suspicio mihi nonnulla est aliquem existimantem alteram lectionem nullum habere sensum (vt etiamnum aliqui putant interpretes) addito numero, vt locum corrigeret, corrupisse. Errandi causa fuit, quod phrasis Hebraica non intelligeretur. Solent autem Hebræi ita loqui אחרי חימים, Post dies, id est, multis post diebus, qui sensus hunc in locum miri-
E ficè congruit.

Et auditum est, quod esset in domo.] Quomodo auditum fuerit, non est difficilis coniectura, domesticum aliquem, vel familiarem eius domus, vbi Christus diuersabatur foras indicasse. Eam autem domū Petri fuisse dubium non est, quia ibi, cùm Christus in ea erat vrbe, solebat habitare, vt indicauit Euangelista capite præcedenti ver. 29. Quomodo verò Petrus domum habuerit, apud Matth. cap. 8. 14. disputauimus. Tantùm hîc obseruandum est, non posse quocunque se abdat, latere virtutem. *Non potest*, inquit *ciuitas abscondi supra montem posita* Matth. 5. 14.

F 2. *Et conuenerunt.*] καὶ εὐθέως συνήχθησαν, & statim congregati sunt, vt etiam Theophyl. & Euthy. legunt.

Digitized by Google

Sensus etiam est melior, quia maiorem habet emphasim. Voluit enim Euangelista studium populi ad conueniendum, diligentiamque significare: quæ particula illa, *statim*, maxime declaratur: diligentiæ enim fuit statim conuenire.

Ita vt non caperent neque ad ianuam.] ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς θύραν, vt non caperent (eos loca) quæ ad ianuam (erant) sic Græca phrasi vestibulum Euangelista descripsit: quod ipsum dicit multitudinem, quæ extra domum erat, capere non potuisse. Sunt qui putent nostrum etiam interpretem ita vertisse, vt non caperent, nec quæ ad ianuam, id est, ea loca, quæ ad ianuam sunt: sed olim, cùm diphthongi non scriberentur, aliquem ex, *nec quæ ad ianuam*, fecisse, *neque ad ianuam*, vt nunc in omnibus Latinis codicibus legitur. Æstiment alii coniecturam, ego neque refutare, neque probare audeo. Aliqui Latini codices pro *caperent*, legunt, *caperet*, sed hoc vitium ex Græco articulo, qui pluralis est numeri, facile corrigitur. Quod tantam hominum multitudinem conuenisse dicit, causa non caret. Voluit hac præfatione insinuare miraculum, quod narraturus statim erat, non in occulto, sed in oculis totius ciuitatis factum fuisse, vt quamplurimos eius rei se testes habere indicaret. Eodem spectat, quod ait Lucas cap. 5. 17. non solùm ciues Capharnaitas, sed Scribas etiam, & Pharisæos, *qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem*, fuisse præsentes: qui cùm inimici essent Christi, non solum præsentia, sed etiam incredulitate, & reprehensione sua magis illustre miraculum reddiderũt. Cùm enim dixissent, *quid hic sic loquitur? blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?* vers. 7. Christus sumpta inde occasione, *vt*, inquit ver. 10. & 11. *sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam.*

3. *Et veniunt ad eum ferentes paralyticum.*] Quidam, qui paralyticum ferebant, aut vt magis exprimatur phrasis, latores quidam paralytici. Non enim est participium, sed nomen participiale, qualia sunt, quæ apud Hebræos participia habitus appellantur נושאים ferentes, id est latores, qui ferre solent: qualem Hebraismum esse diximus, Matthæi 13. 3. *Exiit, qui seminat, seminare semen suum*, ὁ σπείρων seminans, id est seminator. Vocat autem *ferentes paralyticum*, vt ego quidem arbitror, non eos modo, qui gestabant, sed omnes, qui comitabantur, parentes, cognatos, amicos, qui eum ad Christum afferebant. Nam gestantes postea distinguit: *Qui à quatuor*, inquit, *portabatur*: & natura sua verisimile est paralyticum si alicuius erat conditionis, non à suis, sed ab inferioribus, aut famulis, aut conductis hominibus fuisse portatum.

Hebraismus.

Qui à quatuor portabatur.] Non temerè Euangelista portantium numerum designauit, quamuis nobis ratio minus constet. Beda vel ad quatuor Euangelia, vel ad quatuor virtutes, quas morales vocant, quibus quasi gradibus ad Christum venitur, hunc numerum pertinere putat. Vera, sed allegorica sententia. Voluit, nisi me coniectura fallit, Marcus morbi grauitatem indicare, vt maius miraculum appareret: adeo fuisse paralyticum illũ omnibus dissolutum membris, atque totius corporis impotentem, vt non ab vno, aut altero, sed a quatuor hominibus gestari necesse fuerit.

4. *Et cum non possent offerre eum illi præ turba.*] καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ, & cùm non possent appropinquare illi. Noster interpres melius mihi videtur verum reddidisse sensum, quàm alij quidã, qui se eius emendatores profitentur. Intellexit enim, quod res erat, Euangelistam verbum προσεγγίσαι Hebræorum more posuisse loco coniugationis הפעיל. Eodem enim modo Hebræi à verbo קרב quod idem est, quod ἐγγίζειν appropinquare, mutata coniugatione dicunt, הקריב appropinquare facere, id est, offerre.

Hebraismus.

Nudauerunt tectum.] ἀπεστέγασαν τὴν στέγην, detexerunt tectum, est enim elegans prosonomia. Quæ sequuntur vsque ad versum 13. apud Matthæum c. 9. 1. & 2. explicauimus.

13. *Et egressus est rursus ad mare.*] Quo egressus fuerit, solus dicit Marcus, cum Matthæus, & Lucas eandem narrauerint historiam. Quod autem dicit *rursus* indicat iam priùs ad mare fuisse, vt dixerat capit. 1. 16. eò enim respicit hoc verbum. Qua vero de causa egressus eò fuerit, non satis constat; colligitur tamen ex iis, quæ statim addit Euangelista, *Et docebat eos.* Ideo ergo exiit ad mare, vt ibi doceret, vt Beda etiam animaduertit. Nam etsi prius dixerat omnem ciuitatem ad ianuam domus fuisse cap. 1. 33. tamen dubium non est, quin Synecdoche vsus fuerit, qua maior pars pro toto sumatur, fuisseque multos diuites, præsertim negotiatores, qui mercaturæ causa iuxta mare habitantes, & suo quisque intenti lucro ad audiendum Christum non venissent. Eos nunc Christus quærit, vt & eos doceat, admirabili planè consilio quærentes se auditores fugit, non quærentes quærit. *Inuenerunt*, inquit, *qui non quæsiuerunt me.* Isaiæ 65. 1. Idem facere Christi concionatores debent. Altera ex effectu causa colligitur. Volebat Matthæum piscari, ideoque ad mare tendit. Theophil. & Euthym. plausus, laudesque facti miraculi eũ fugisse putãt, ideoque à frequentia populi secessisse. At verò si fugere frequentiam voluisset, ad solitudinem vtique non ad mare, vbi maximam hominum multitudinem negotiationis causa fuisse credendum est, sese contulisset.

14. *Et cùm præteriret.*] Voluit Euangelista hoc verbo, vt videtur, significare Christum non quasi suscepto consilio Matthæum quæsiuisse; sed prætereuntem, cùm eum forte ad mensam sedentem vidisset, quasi ex itinere vocasse. Nempe vt intelligeremus illum non ex longa consuetudine, sed primo statim intuitu, eoque per transennam hominem penitus cognouisse, præuidisseque qualis, quantusque futurus esset.

Vidit Leui Alphæi.] Græca fere omnia, & Latina etiam multa exemplaria pro *Leui*, legunt Leuin, nullo discrimine sententiæ. De his autem nominibus *Leui*, & *Alphæi*, & de cognomento Matthæi; quo post vocationem Apostolus ille, & Euangelista dictus est, videnda sunt, quæ apud eundem Matthæum diximus cap. 9. 9.

15. *Et factum est cum accumberet in domo eius.*] Indicant hæc verba Matthæum alibi domum, vbi habitaret, alibi telonium, vbi vectigalia colligeret, habuisse; domum intra vrbem, telonium ad litus maris, quo vectigales merces apportabantur. Nam ex telonio, vnde vocatus est, sequutus Christum in domum venit, ibique magnum Christo conuiuium exhibuit, vt ait Lucas cap. 5. 29.

Erant enim multi, qui & sequebantur eum.] Hoc solus dixit Marcus, vt efficacitatem fructumque prædicationis Christi declararet, qua moti multi etiam publicani, & peccatores eum tanquam magistrum discipuli sectarentur. Hanc vim habet particula illa, *&*, quasi dicat publicanos, & peccatores multos non solum libenter audiuisse Christum, & , quæ ab eo dicerentur, credidisse, sed sequutos etiam

Digitized by Google

fuisse eum, quoquo pergeret. Peccatores autem vocat, non eo sensu quo omnes homines & sunt, & vocari solent; sed eo, quo Iudæi solos Gentiles, aut Gentilium similes publicanos, qui negotia Cæsaris agebant, vt apud Matthæum diximus, appellabant. Hinc colligitur, quamuis solus Matthæus ex publicanis ad Apostolatum vocatus sit, aliquos tamen credibile esse in aliorum discipulorum numerum, ac fortasse etiam septuaginta duorum electos fuisse; de quibus mentionem Euangelistæ non fecerint, sicut qui fuerint septuaginta illi duo discipuli, non declararunt. Vide plura apud Matthæum capit. 9. v. 10.

Vulgata editio defenditur.

17. *Non necesse habent sani medico.*] Aliqui offensi, vt arbitror solœcismo, credentesque fieri non potuisse, vt eo vsus esset interpres, locum corrigere voluerunt, pro medico, medicum reponentes. Sed nescio, an locum corrigentes deprauauerint. Malo credere magis fidelem, quàm elegantem interpretem, vt verbum de verbo redderet, & vt Græcam exprimeret phrasim, Latinam etiam Grammaticam neglexisse, χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, non necessitatem habent valentes medici, vt conuertamus ad verbum. Sed quia necessitatem habere medici Latini non dicunt, opus autem habere non quidem illi antiquiores, melioresque, sed posteriores quidam, vt nunc omnes fere dicunt, pro opus habere, dixit necesse habere medico.

18. *Et erant discipuli Ioannis, & Pharisæorum ieiunantes.*] Duplicem hæc verba sensum habere possunt, vel tunc cum hoc accidit Ioannis, & Pharisæorum discipulos re ipsa ieiunasse, quòd per eos dies, aut sponte sua, aut vetere aliqua traditione, quales habebant multas Pharisæi, ieiunium sibi aliquod indixissent, vel non quidem tunc, sed tamen aliàs frequenter etiam, cùm lex non præciperet, aut traditione, aut voluntario consilio solitos ieiunare; vt non actum, sed consuetudinem verba significent, vt apud Matthæum cap. 17. 24. adnotauimus in illis verbis, *Magister vester non soluit didrachma*, id est, nonne solet soluere? Vterque probabilis. Si priorem sequamur sensum, credendum erit Pharisæos ex præsentis temporis circunstantia calumniæ occasionem accepisse, quòd eo tempore, quo ipsi homines inter Iudæos religiosissimi ieiunabant, Christus & eius discipuli, qui sanctitatem quandam maiorem profiterentur, non ieiunarent. Si posteriorem, ex præsentis magnificentia conuiuii. fuit enim, vt ait Lucas, magnum: quasi plus velint dicere, quàm dicant, se ac discipulos Ioannis ieiunare solitos, & fame, sitique domare corpora; Christum vero, eiusque discipulos non modò non ieiunare, sed dare etiam operã opiparis, lautisque conuiuiis, ingurgitare sese, atque inebriare. Hoc enim indicant, cùm dicunt vet. 16. *Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat, & bibit magister vester?* Id est, comessatur, & potitat, vt apud Matthæum c. 9. 11. declarauimus: apud quem cætera, quæ sequuntur vsque ad ver. 23. videri poterunt.

23. *Et factum est iterum.*] Græce non legitur, *iterum*, neque Theophyl. & Euthym. legere videntur, certè non exponunt. Legunt tamen Latini codices, quos viderim, omnes, & conuenit aptè lectio sententiæ. Non autem significat idipsum, quod statim sequitur, Apostolos die sabbathi spicas vellisse, iterum prius factum fuisse; sed Pharisæos aliam iterum ex spicis occasionem cepisse calumniandi, quemadmodum calumniati priùs fuerant ver. 6. cum paralyticus curaretur. Quæ sequuntur vsque ad versum 27. ex commentatiis, in Matthæum cap. 12. 1. intel-
A ligentur.

27. *Sabbathum propter hominem factum est, & non homo propter sabbathum.*] Cum Matthæus nonnulla dixerit, quæ à Marco prætermissa sunt, quale illud, quod est cap. 12. 5. *Aut non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt?* & ver. 7. *Si autem sciretis, quid est, misericordiam volo, & non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes*; hoc tamen quod Marcus dicit, ipse prætermisit, sicut & Lucas cap. 6. 5. Sensus autem est non fuisse sabbathum institutum, vt homo periret, sed & vt animo, & corpore sanus esset: animo quidem, quia institutio sabbathi inter alias causas ad colendam religio-

Cur sabbatũ institutum.

B nem, & profitendam fidem facti à Deo mundi facta fuerat Exodi 20. 11. & Deuter. 12. 14. quæ si rite herent, ad salutem animæ pertinebant; corpore verò, quia altera institutionis sabbathi causa fuit, vt hominum corpora assiduo sex dierum labore fatigata requiescerent, vt iisdem ex locis manifestum est. Itaque non homo propter sabbathum, sed sabbathum propter hominem factum fuit. Vnde sequitur ita obseruandum fuisse, vt neque animi, neque corporis saluti noceret, atque hac ratione à viris sanctis obseruatum legimus. Nam & sacerdotes in
C templo propter animarum salutem diebus sabbathi victimas sacrificandi causa occidebant, & sabbathum non violabant. Hoc est, quod apud Matthæum cap. 12. 5. Christus dicit, *aut non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt?* Quod dicit *sabbathum violant*, non significat sacerdotes id faciendo reuera violasse sabbatha, sed violasse, si præcepti tantùm verba considerentur, quemadmodum Pharisæi, quibuscum disputabat, considerare videbantur. Violabant ergo sabbathum, & non violabant. Violabant, si præcepti verba; non violabant, si sensum consideres; & quia sensus, non verba consideranda erant, re qui-
D dem vera minime violabant. Hoc est, quod dicit, *Et sine crimine sunt?* si enim sabbathum vere violassent, sine crimine non fuissent. Corporis vero seruandi, tuendique causa Iosue virum sanctum legimus die sabbathi armatum Hebræorum exercitum circum muros Ierichuntis circumduxisse, Iosue 6. 15. 16. & Machabæos, ne victoriæ occasio elaberetur, seque hostibus inermes, & minime repugnantes traderent trucidandos, die sabbathi prælium commisisse. 1. Machabæorum 2. 41.

28. *Itaque Dominus est filius hominis etiam sabbathi.*] Hoc apud Matthæum c. 12. 5. explicatum est. Tantum hoc loco exponendum, quomodo Marcus hoc
E dictum à Christo referat, cùm Pharisæi Apostolos ob vulsas spicas reprehendissent: Matthæus verò, cum Christus in synagoga illum, qui manum habebat aridam, curauisset. Bis hoc dixisse Christum credendum est, vt apud Matthæum citatis probauimus auctoribus. Illud difficilius, & magis huius loci propriũ est, quomodo hæc sentẽtia ex superiore colligatur. Non enim, si non homo propter sabbathũ, sed sabbathũ propter hominẽ factũ est, cõtinuò sequitur Dominũ esse filium hominis, etiã sabbathi. Et tamen Marcus, aut apud Marcum Christus, cum dicit, *Itaque*, hoc ex illo colligere videtur. Quidam sic respondent Christum eo ipso, quod filius hominis, id est, omnium hominum caput erat,
F habuisse omnium rerum, quæ ad salutem hominum pertinerent, potestatem; quare cùm sabbathũ propter hominem factum esset, etiam sabbathi iure suo Dominum fuisse. Non displicet, sed simplicius fortasse, & breuius dici potest particulam illam ὥστε, *itaque*, non illatiuam, sed completiuam esse, quasi

Digitized by Google

dicat, denique Dominus est filius hominis, etiam sabbathi. Id est, si sacerdotes, & duces belli in sabbathi obseruatione dispensare potuerunt, multo magis filius hominis poterit, qui auctor sabbathi fuit; potest enim princeps, qui legem tulit non interpretari modò, sed etiam abrogare. Hoc est, quod apud A Matthæum cap. 12. 6. Christus dicit, *Quia templo maior est hic*, & versu 42. *Ecce plus quàm Salomon hic.* Voluit etiam fortassis obscure insinuare se, vt postea fecit, Iudæorum sabbathum abrogaturum.

CAPVT III.

Mat. 12. a. 9. Lu. 6. b 16. *ET introiuit iterum in synagogam: & erat ibi homo habens manum aridam. 2. Et obseruabant*
eum, si sabbathi curaret, vt accusarent illum. 3. Et ait homini habenti manum aridam. Surge
in mediũ. 4. Et dicit eis: Licet sabbathis benefacere, an male? animam saluam facere, an perdere?
At illi tacebant. 5. Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis, eorum dicit
Mat. 12. b. 14. *homini: Extẽde manũ tuã: Et extendit, & restituta est manus illi. 6. Exeuntes autem Pharisæi, statim cum*
Herodianis consiliũ faciebant aduersus eum, quomodo eum perderẽt. 7. Iesus autẽ cum discipulis suis secessits
ad mare: & multa turba à Galilæa, & Iudæa secuta est eum. 8. & ab Ierosolymis, & ab Idumæa, & trans
Iordanem: & qui circa Tyrum, & Sidonem multitudo magna, audientes, quæ faciebat, venerunt ad
Mat 10. a. 1. *eum. 9. Et dixit discipulis suis vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimerent eum. 10.*
multos enim sanabat ita vt irruerent in eum vt illum videbant tangerent quotquot habebant plagas.
Lu. 6. b. 13. *11. Et spiritus immundi cùm illum videbant procidebant ei, & clamabant dicentes. 12. Tu es filius Dei. Et*
vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum. 13. Et ascendens in montem vocauit ad se quos vo-
luit ipse: & venerunt ad eum. 14. Et fecit vt essent duodecim cum illo: & vt mitteret eos prædicare. 15.
Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia. 16. Et imposuit Simoni nomen Petrus.
17. & Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, Filii
tonitrui: 18. & Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iaco-
Mat. 9. d. 34 *bum Alphæi, & Thadæum, & Simonem Cananæum, 19. & Iudam Iscariotem, qui & tradidit illum.*
20. Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita vt non possent neque panem manducare: 21. Et
cum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim: Quoniam in furorem versus est. 22. Et Scribæ,
Mat. 12. c. 31. *qui ab Ierosolymis descenderant, dicebant: Quoniam Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum*
Luc. 12. b. 10. *eiicit dæmonia. 23. Et conuocatis eis in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam eiicere?*
24. Et si regnum in se diuidatur, non potest regnum illud stare. 25. Et si domus super semetipsam dispertia-
Ioã. 5. d. 56. *tur, non potest domus illa stare. 26. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, & non po-*
Math. 12 d. 46. *terit stare, sed finem habet. 27. Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi prius fortem*
Lu 8. c. 19. *alliget, & tunc domum eius diripiet. 28. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum*
peccata, & blasphemiæ, quibus blasphemauerint: 29. qui autem blasphemauerit in Spiritum sanctum, non
habebit remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti. 30. Quoniam dicebant: Spiritum immun-
dum habet. 31. Et veniunt mater eius & fratres: & foris stantes miserunt ad eum vocantes eum, 32 &
sedebat circa eum turba: & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te. 33. Et respondens eis.
ait: Quæ est mater mea, & fratres mei? 34. Et circumspiciens eos, qui in circuitu eius sedebant, ait: Ecce
mater mea, & fratres mei. 35. Qui enim fecerit voluntatẽ Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.

IN CAPVT III.

1. *ET introiuitũ iter in Synagogã.*] Dicit iterum introiisse, quia prius narrauerat in synagoga Capernaitarum docuisse cap. 1. 21. Postea enim dixit ex solitudine, in quam se receperat c. 1. 35. in Capernaum iterum rediisse cap. 2. 1. Nam & hoc miraculum, quod sequitur, in Capernaitarum synagoga factum fuisse, & ex Matthæo cap. 12. 9. & ex narrationis Marci consequentia colligitur. Ingressus autem est in synagogam, quia sabbathum erat, quo die vt diximus cap. 1. 23. synagoga congregabatur. Erat autem sabbathum proximum post illud, quod secundo primum Lucas cap. 6. 1. vocauit, vt ex eodem Lucæ c. ver. 6. intelligi potest. Itaque sabbatho secundo primo accidit, quod de vellentibus spicas Apostolis dictum est superiore cap. ver. 23. vt constat ex Luca c. 6. ver. 1. sequenti autem sabbatho, quod nunc de habente manum aridam narrat Marcus, vt eodem Luca c. 6. 6. manifestum est. De sabbatho autem illo secundo primo, quodnam id fuerit, apud Matthæum c. 12. 1. differuimus.

Et erat ibi homo habens manum aridam.] Aut à Pharisæis eo inductus, quasi muscipula ad capiendum Christum (credi enim potest, quidquid alienum non est ab eorum ingenio) aut qui de more, sicut alii Iudæi in synagogam venisset, quia sabbathi dies erat, nihil de curatione sua cogitans: aut, quod similius veri est, qui eo animo, causaque venerat, vt à Christo, quem pro sua consuetudine in synagogam die sabbathi venturum credebat, sanaretur.

Habens manum aridam.] Lucas c. 6 6. manum dexteram fuisse dicit: quod & ad fidem historiæ, dum vtra fuerit manus exponit, & si non ad miraculi, ad beneficii certe accepti magnitudinẽ pertinet: quod E eo maius fuit, quo magis homini dextera, quàm sinistra manus erat necessaria. Quæ sequuntur vsque ad versum 7. Matthæi 12. 9. 10. 12. 13. 14. exposuimus.

7. *Iesus autem cum discipulis suis secessit.*] Cur secesserit Matthæus exponit c. 12. 15. *Iesus*, inquit, *sciens recessit inde*, id est, cum Pharisæorum, & Herodianorum de se perdendo consilia, de quibus Euangelista paulò antè loquutus fuerat, cognouisset. Voluit F dare locum iræ, vt admonet D. Paulus ad Rom. 12. 19. sicut alias eum fecisse legimus, cùm à Iudæis ad per-

Digitized by Google

ad perniciem quæreretur Matth.2.14. cùm adhuc infans quæreretur ab Herode, fugit in Ægyptum Matthæi 4.12. cùm cognouisset in vincula coniectum Ioannem, fugit in Galilæam, Lucæ 4.29.30. cùm ciues ipsius Nazareni vellent eum ex monte præcipitem agere, per medium eorum transiens euasit. Ioannis 8.59. cùm Iudæi, vt in eum conicerent, lapides accepissent; abscondit sese, & Ioannis 12.36. timens iterum Hierosolymitanam turbam iterum sese abscondit. Quæ loca Tertulliano, Athanasio, & Augustino, vt scriberent de fuga in persecutione, copiosam materiã præbuerũt.

Et multa turba à Galilæa & Iudæa.] a Galilæa vbi Christus erat, & à Iudæa, vnde eo venerat, & vbi ante prædicauerat audita verò Ioannis cõprehensione fugerat c.1.14. Inde ergo aliqui eũ discipuli in Galilæam venientem sequuti fuerãt, sicut paulo ante mortem ex Galilæa in Iudæam redeuntem religiosæ, & piæ aliquæ mulieres sequutæ sunt. Matthæi 27.55. & Lucæ 23.55.

8. *Et ab Ierosolymis.*] Distinguit Ierosolymam à Iudęa, quamuis ipsa in Iudęa esset, atque adeo eius caput: quia magis mirum erat inde, quam ex reliquis Iudææ partibus venisse aliquos, cum ciuitas esset Christo omniũ inimicissima, plenaque Doctorum, vt in ea qui essent, non existimarent se Christi indigere institutione, atque disciplina. Sed nimirum miraculorum magnitudo inuitos etiam trahebat inimicos.

Et ab Idumea.] Hoc etiam eadem causa additum est, quia magis mirum erat Idumęos homines Gẽtiles, & perpetuos Iudæorũ hostes, quàm Iudæos, atque ad Galilæos audiẽdum venisse Christũ. Nota inimicitiæ inter Idumæos, & Iudæos causa est. Trahebant Idumæi originem ab Esau, qui, quod rufo colore esset, Edom cognomento dictus est Gen.25.25. Et cum fratre Iacob, ex quo Iudæi progṅati erãt, ob præceptum sibi ab eo benedictionẽ gessit inimicitias Genes.27.36.41. Itaque & ob eam causam hæreditarium, & ob negatum Iudæis ex Ægypto reuertentibus transitum Num. 20.14. & nouis postea auctum iniuriis, & Dei etiam præcepto perpetuum inter illos erat odiũ, vt prophetæ sæpe testantur, Num 24.18. Psal.136. 7. Isaiæ 21. 11. & 34.5. & Ieremiæ 49.7. & Thren.4.21. & Ezech.25. 13.14 & 32. 29. & 36. 5. & Amos 1.11. & Abdiæ 1. 1. Quibus de causis, simulque, quod longius Idumęa distaret (erat enim ad Austrum versus Ægyptum) mirũ videri poterat inde vsque Idumæos ad Christum audiendum venisse; sed impleuerat totam Syriam fama miraculorum Christi, & omnes ad se homines alliciebat Matthæi 4.24. & maior gratiæ, quàm naturæ vis erat. Nempe hoc est, quod apud Matthæum c.8. 11.12. dicebat Christus, *multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac, & Iacob in regno cælorum; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores.*

Et trans Iordanem.] καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου. Intelligitur ἀπὸ κοινοῦ præpositio ἀπὸ, & à trans Iordanem, id est, ab ea regione, quæ trans Iordanem dicebatur, sicut Itali omnẽ regionẽ, quæ vltra Alpes est Trãsmontanam vocant: non quòd vere ea regio trans Iordanem Iudæis, & Galilæis esset, quemadmodũ video Euthy. & multos alios interpretes existimare (citra enim erat, quemadmodum Matthæi 4. 15. demonstrauimus, sed quia, vt illic diximus, veniẽtibus ab Ægypto Iudæis vltra Iordanem erat, datum tunc à venientibus nomẽ semper retinuit: sicut Itali etiam cum in Gallia, vel Germania sunt, eam ipsam regionem, queadmodum cum in Italia erant, Transmontanam vocant, cum tunc illis non trans, sed citra montes sit.

Et qui circa Tyrum, & Sidonem.] Duæ nobiles vrbes Tyrus, & Sidon Occidentales ferè Iudęis à Gentilibus habitatæ, vt colligitur ex Matthæo c. 11.21. & ex Luca c.10.13. Non dicit Euangelista Tyrios, & Sidonios venisse, Gentiles enim erant; sed eos, qui iuxta Tyrum, & Sidonem habitabant, id est, Decapolitas, quia & ipsi Galilæi erant, sed propter Gentilium vicinitatem minùs religiosi. Erat enim Decapolis in finibus Tyriorum, & Sidoniorum, vt ex c.7.31. intelligitur. Sunt tamen qui Græcã phrasim οἱ περὶ τύρον καὶ σιδῶνα ipsos Tyrios, atque Sidonios significare putent, sicut Theophyl. & Euthym. interpretantur, nec admodum ego dissentio, quia etsi verba potiùs vicinos Tyriorũ, atque Sidoniorum, quàm Tyrios ipsos, Sidoniosque significant, tamen maior, pleniorque sententia est, si Tyrii ipsi, atque Sidonii significentur. Magis enim mirũ est Tyrios, ac Sidonios homines omnino Gẽtiles quàm eorum vicinos Galilęos ad audiendum Christum venisse.

Audientes, quæ faciebat.] Causam exponit facti tanti vndique concursus, veniebant, inquit, omnes miraculorum eius commoti fama.

9. *Et dixit discipulis suis.*] Præcepit, Hebraismus, vt *ipse dixit, & facta sunt.* Ps. 148.5. id est, mandauit, vt sequenti repetitione exponitur, *Ipse mandauit, & creata sunt*, & Matt. 8. 8. *tantum dic verbo, & sanabitur puer meus*, id est, iube ¶ *Vt nauicula sibi deseruiret.*] Sibi nimirum soli cum aliquot discipulis suis, ne si omnes, qui vellent, vt illum vel tangerent, vel audirent, vel etiam viderẽt in communem cum illo nauem ascenderent, ipsum opprimerent. Loquitur enim quasi purus homo timide, & cautè, cùm Deus esset: προσκαρτερεῖν, quo verbo hîc Euangelista vtitur Græco, plus esse videtur, quàm deseruire, nempe, proprium, atque indiuiduum esset. Itaque videtur significare, vt non tantùm nunc, sed quotiescunque traiicere vellet stagnum propriã haberet nauem. Nauiculam autem πλοιάριον diminutiuo nomine vocauit, quia, cùm solus vellet traiicere, parua tantùm scapha opus erat.

10. *Multos enim sanabat.*] Ne videretur Christus sine causa nimiam hominum multitudinem timuisse, ideoque propriã voluisse habere nauiculam, rationem reddit Euangelista, cur fierent tanti ad eum concursus. quia *multos*, inquit, *sanabat*, & sanabat quidem, qui vel tantum eius vestimenta tetigissent, vt clariùs exponit infra c.6.56. Cũ autem dicit sanasse multos, non indicat aliquos ægrotos, qui se illi offerrent, aut non potuisse, aut noluisse sanare, sed tantũ significat eos, quos sanabat fuisse multos, vt in simili loco explicauimus sup. c.1.34. *Quotquot habebant plagas.*] μάστιγας flagella, plagas vocat omne genus morbi, quia morbi plerique Dei flagella sunt, vt Theophylact. admonuit. Exempla sunt in scriptura huius rei multa Ioan.5. 14. Exodi 15.26. Leuit.26.16.21. Deut.7. 15. & 28. 27 60. & 2. Reg.24.13. & 4. Reg.5. 27. & 2. Parali.21.18. *Morbi flagella Dei.*

1. *Et spiritus immundi, cùm illum videbant procidebant ei.*] Beda hæc verba non solum ad eos, qui à dæmoniis vexabantur, sed ad eos etiam, qui plagas habebant, vt ver. præcedenti dictum est, referenda esse existimat. Non probo sententiam; nam illi, qui habebant plagas, suum iam verbum habuerunt, *ita*, inquit, *vt irruerent in eum, vt illum tangerent, quotquot habebant plagas.* Itaque necesse est, vt hoc verbum *procidebant ei* proprium eorum sit, qui immundos spiritus habebant. Adde quod, si hoc

Digitized by Google

verbum ad alios referretur, etiam quod proxime sequitur, ad eosdem referendum esset, *Et clamabant dicentes, tu es filius Dei*: quod nemo, vt opinor, probabile iudicabit. Hunc enim clamorem solorum dæmonum fuisse constat timentium, ne se Christus expelleret, magisque cruciaret. Qua autem ratione dæmones Christo prociderent, dignum scitu est. Nempe non religione vlla, vel charitate, quasi vere Christum adorare vellent: sed timore, quasi supplicium suum & confessione oris, & subiectione corporis deprecaturi, vt recte idem Beda & Theophylact. adnotauerunt.

Quomodo dæmones ante Christum procidebant.

12. *Tu es filius Dei.*] Huius versus explicationem quære supra c. 1. 24. 25. Ex hoc autem loco constat verum esse quod illic diximus, idem esse sanctum Dei, & filium Dei. Nam quem illic dæmones sanctum Dei, hic filium Dei appellauerunt. Amplificarunt mirifice hunc locum aduersus Arianos auctores veteres, dæmones plus fidei, quàm illos habuisse, qui, quod illi negarent, confiterentur, Christum verum, ac naturalem filium esse Dei. Nec enim dubium esse, quin alia ratione Christum filiũ Dei, quam prophetas, virosque sanctos appellauerint. Nam virum vllum sanctum filium Dei dæmonem appellasse non legimus. Python ille Paulum, & Silam, vt sanctissimos esse viros indicaret, seruos Dei altissimi vocauit; filios Dei non vocauit Actor. 16. 17. contra vero Christum nusquam seruum Dei dæmones vocant; filium Dei, & quod idem esse docuimus, sanctum Dei vocãt. Non ergo filium Dei adoptiuum, quales non modò Paulus, & Silas, verùm nos etiam omnes gratia Dei sumus, sed naturalem, ac verũ Dei filium esse cõfessi sunt. Si autem naturalis Dei filius est, verus Deus est. Qua de re plura in Theologicis de Trinitat. scholis disseruimus; satis nũc est ad Athanas. in lib. de natura humana Verbi, & ad Bedam in comment. in hunc locum lectorem mittere.

De diuinitate Christi contra Arianos.

Et vehementer comminabatur eis.] Adiunctis minis præcipiebat, ne se manifestũ facerẽt, vide c. 1. 25. 23.

13. *Et ascendens in montem.*] Orandi causa in montem ascendisse ex Luca cap. 6. 12. manifestum est, vt sæpe alias facere solebat: Apostolos autem eligendi causa ascendisse manifestum non est, quamquã quia fieri conueniebat, conuenit etiam credere factum esse. Matthæus quod de Apostolorum electione sequitur, priùs narrat, quam miraculũ sanati hominis, qui manũ habebat aridam, & quam quod supra scripsit Marcus à vers. 7. vsque adhũc locum, & cap. 2. 23. de discipulis spicas die sabbathi vellentibus, quãuis ex Marco hoc loco, & ex Luc. c. 6. 13. post illa hoc factum esse constet. Itaque vt Matth. 10. 1. docuimus, credẽdum est Matthæum, quod post factum erat, prius per anticipationem narrauisse; siue certo aliquo, nobis tamen incognito consilio, siue quia id forte memoriæ occurrit prius, quod gestum erat posterius.

Vocauit ad se quos voluit ipse.] Vocasse ad se dicit, quasi cum illo priùs non fuissent. Cæterum credibile est, cùm in montem vnà cum discipulis ascendisset, subduxisse sese ab illis in aliquem solum locum, vt illic solus oraret, queãdmodum eum aliàs fecisse legimus Matthæi 26. 36. & Lucæ 9. 18.

Quos voluit.] Ex discipulis nimirum suis, qui ipsum in montem secedentem sequuti fuerant. Nam turba in montem non ascẽderat, sed in campestri loco eius reditum expectabat, vt colligitur ex Luca cap 6. 13. Prius igitur ex turba hominum magno numero; dein ex discipulis ipsis paruo Apostolos elegit: sicut Ecclesia nũc ex innumerata

A plebe presbyteros multos, ex presbyteris Episcopos paucos assumit. Dedit enim formam Christus, eos eligendi, vt Chrysostomus, & Theophylact. indicauerunt. Quod autem dicit, *quos voluit ipse*, & ambitionem, & meritum Apostolorum excludit, & Christi potestatẽ, atque auctoritatẽ affirmat. Cùm enim dicit, *quos voluit ipse*, significat, non qui ambierunt, si quis fortasse ambiit, sed tantum quos Christus voluit electos esse. *Neque quisquam sumit sibi honorem*, inquit D. Paulus, *sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron*. Heb. 5. 4. Hoc modo idem Paulus se ad Apostolatum vocatum indicat, cum non solùm non ambiret, sed odio etiam prosequeretur Romanor. 1. 1. & 1. Corinth. 1. 1. Hoc est, quod Christus postea Apostolis, dixit, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* Ioannis 15. 16. Indicat etiã non qui meruerũt, sed quos Christus vocare voluit eos ad Apostolatus munus vocatos esse; *non quod simus sufficientes* (dicebat de se vltimo loco vocatus Paulus) *cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est* 2. Corinth. 3. 5. 6. sic Ephes. 1. 1. vocat se Apostolum *per voluntatem Dei*, id est, non suis meritis, sed diuina electum voluntate. Hoc autem cum dicitur, meritum quidem excluditur, naturæ verò habilitas, non excluditur, quemadmodum & Euthymius, & Theophyl. in commentariis adnotarunt. Nec enim dubito fecisse Christum, quod prudentissimus profecto quisque fecisset, vt, quam quisque aptus ad id esset muneris, consideraret. Non nego, quod docti hîc quidam interpretes docuerũt, hoc inter nos, & Christum esse discriminis, quòd nos aptos eligamus, non faciamus ministros; ille, vt D. Paul. de se testatur, etiam ineptos postquã elegit, aptos faciat; tantum dico credere me aliquam eum naturæ cuiusque habere rationem. Nam & nos discipulos ad docendum ineptos eligimus aliquãdo vt eos docendo aptos efficiamus, tamẽ cum æque omnes inepti, indoctique sint, magis ingeniosos, hauriendæ, quàm tradituri sumus, disciplinæ capaciores eligimus, Christi verò potestas asseritur, quia significatur eum non iussu, aut precibus alterius, nulla coactum lege, sed sola sua libera voluntate Apostolos elegisse. Cæterum, quemadmodũ paulo ante dicebamus ita Apostolorũ meritũ his verbis excludi, vt naturę habilitas non excluderetur; sic credendum est ita asseri Christi his verbis potestatem, vt consilium, ratio, atque prudẽtia nõ negetur. Neque enim indicatur ita eũ illos potius, quàm alios Apostolos sua voluntate elegisse, vt nihil ad eligendum pręter voluntatem, neq; consilii, neque rationis adhibuerit. Nam quemadmodum hos potius, quàm illos; ita hoc potius, quàm illo numero sua elegit voluntate, atqui cur duodecim non plures, neque pauciores elegerit, omnes veteres auctores, vt apud Matth. cap 10. 4. docuimus, non solùm aliquam præter volũtatem, sed multas etiam fuisse rationes tradiderunt.

Quem delectum in vocandis Apostolis Christus habuit.

Deus quos ad aliquod munus eligit, aptos facit. *Col. 1. 12.*

Et venerunt ad eum.] Apostolorum indicatur obedientia, qui statim vocati venerint, cùm, quam ob causam vocarẽtur, ignorarent, itaque cogitare de Apostolatu non poterant. Significatur & liberum venientium arbitriũ, vt multi recentiores interpretes notauerũt: neque enim dixisset Euãgelista vocatos venisse, nisi & nõ venire potuissent.

14. *Et fecit, vt essent duodecim cum illo.*] Verba vitio, vt opinor, scribentium transposita, ad hunc enim modũ legendum est, & fecit duodecim, vt essent cum illo, quemadmodum & Gręce legitur, & nostrum vertisse interpretem credendum est,

Digitized by Google

ἐποίησε δώδεκα ἵνα ὦσι μετ' αὐτοῦ. Sensus autem est multo facilior, ac melior, fecit duodecim (Apostolos) cur autem fecerit duas Euangelistas exponit causas. Vna hæc est, *vt essent*, inquit *cum illo*, id est, vt ipsi tanquam familiares & domestici semper adessent; altera, *vt eos*, inquit *mitteret prædicare*. Quapropter & Apostolos, vt ait Lucas, nominauit, id est, missos, non sicut tabellarii, aut nuntii, sed sicut legati mittuntur, propterea non solũ nuntiandi, id est, Euangelii prædicãdi, sed etiam baptizandi, remittẽdi peccata, aliaque multa faciẽdi potestatem dedit, quod proprium legatorum est. Dicit autem, *vt mitteret eos prædicare*, non statim, sed cùm tẽpus esset, neque statim misit, vt cõstat ex Marco c.6.7. & ex Luca c.9.1. sed priùs eos instruxit longo illo, & diuino sermone, quẽ Matthæus toto c.5. & 6 & 7. & Luc. c.6.20. narrant. Quare autem duodecim elegerit Matthæi 10.5. dictum à nobis est.

Et dedit illis.] Non statim, sed postea eum eos ad prædicandum emisit c.6.7. & Lucæ 9.1. & Matthæi 10.1. sed hoc per anticipationẽ Marcus dixit, quia de eorum missione mentionem fecerat, in qua ea Apostolis potestas data est. Græca alium multo clariorem habent sensum, καὶ ἔχειν ἐξουσίαν θεραπεύειν τὰς νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, & habere potestatem sanandi morbos, & eiiciendi dæmonia, id est, vt mitteret eos prædicare habentes hanc potestatem curandi morbos, & eiiciẽdi dæmonia. Itaque hæc verba, sicut duo proxime præcedẽtia, *vt essent cum illo, & vt mitteret eos prædicare*, referenda sunt ad verbum illud primum *fecit duodecim*.

16. *Et imposuit Simoni nomen Petrus.*] An tunc imposuerit, an potius initio, cùm ab Andræa fratre suo ad Christum adductus esset Ioannis 1. 41. 42. an postea cùm Apostolos ad prædicandum misit infra c. 6.7. & Matthæi 10.1. & Lucæ 9.1. an cum super illum fundare vellet Ecclesiam Matth. 16. 18. apud Matthæum c.10. 2. disputauimus.

17. *Et Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina.*] Videtur & Latine, & Græce hîc esse solœcismus, nisi in superiori versu ἐποίησε aliquid, quod non exprimitur, intelligatur nẽpe, *fecit*, id est, elegit Apostolum Simonem, *& imposuit Simoni nomen Petrus*, deinde sequatur, *& Iacobum Zebedæi*, supple *fecit*, id est elegit Apostolum.

Boanerges.] Non dubito verum esse, quod in commentariis in cap. 1. Dan. Hieronym. indicat, ignoratione peregrinæ linguæ adeo corruptam à notariis defluxumque hoc nomen esse, vt vix in eo primæ originis vestigium vllum appareat. Putat ille pro בני רעם Bene raam factum esse *Boanerges*. Non vt viri quidam docti existimant בני רעם *Bene reem filij tonitrui*. Nam nec id Hieronymus dicit, & haud scio an vere dici possit, cùm Hebraice tonitru non רעם *reem*, sed רעם *raam appellatur*. Alii quo propius ad *Boanerges*, id est, ad vitiatum nomen accedere videantur, & probabiliorem scriptorum errorem faciant nominum similitudine בני רגש legendum me existimant, id est, filii tumultus. Nam quamuis רגש non tonitru, sed tumultum significet; tamen, quia tonitru tumultus quidam vehemens est, tumultum pro tonitru poni, ideoque Euangelistam interpretatum esse filios tonitrui. Nam & Homerum Iouem illum suũ ὑψιβρεμέτην alti frementem, id est, altitonantem appellasse, quia & tonitru fremitus est. Probarem si inuenirem רגש apud Hebræos tumultum significare, quod nusquam inuenio. Nam etsi רגש *ragasch* significat cõgregare, conuenire, tumultuari, tamen רגש *regesch* non tumultum, sed congregationem significat; & scimus auctores Græcos Hebraicam litteram ע in Græcam γ & sono, & figura similẽ solere mutare, cuius rei in Septuaginta interpretum Idiomatis ex Genes. cap. 25. 4. & 36. 2. 5. 10. 14. exempla notauimus; vnde non difficile mutari potuit. Cur Christus Simonem Cepham, id est Petrum appellauerit, in prõptu ratio est, & ab ipso Christo non obscure significatur Matthæi 16 18. quia super ipsum fundaturus erat Ecclesiam. Cur autem Iacobum, & Ioannem filios tonitrui vocari voluerit, ex euentu coniectura sumpta est. Futuri erant secundum Petrum Christo familiarissimi, & Euangelii eius ardẽtissimi præcones. Itaque videmus solitum eos vnà cum Petro ad res secretiores maioresque adhibere, ad transfigurationem infra c.9.2. & Matth. 17.1. & Luc. 9.28. & ad orationem horti infra cap 14.33. & ad suscitationem mortuæ puellæ filiæ Archisynagogi cap. 5.37. Petro igitur, tanquam duci, Iacobo, & Ioanni, tãquam duobus eius signiferis, noua dedit nomina, quia insigniores Euangelii prædicatione futuri erãt. Reliqua, quæ adhẽc, & ad sequẽtẽ versũ spectant, apud Matth. c. 10 4. exposita à nobis sunt. *Cur Iacobus & Ioãnes filij tonitrui appellati.*

20. *Et veniunt ad domum.*] Petri, vt opinor domum intelligit in Capernaũ, vbi Christus cùm in eam veniebat vrbem, solebat diuersari. c.1.28. & c. 2.1. nam in eadem videtur adhuc versari vrbe, cùm ingressum in eam fuisse cap 2.1. Marcus dixerit: egressum ex ea non dũ dixerit. Etsi Euthy. & aliam vrbẽ, & aliam fidelis alicuius domum fuisse putat.

Ita vt non possent, neque panem manducare.] Nota Hebræorum phrasis est, qua panis pro omni ponitur cibo, & panem sumere, & cibum sumere. Quidam hæc verba ad solam turbam quæ Christum audiebat, referunt, quasi dicat Euangelista adeo fuisse audiendi Christum auidam, adeo in eius prædicationem intentam, vt sumendi cibi obliuisceretur. Beda ad vtrosque & ad Christũ, & eius discipulos, & ad auditores refert, vt in illis docendi, & in his audiendi commendetur studium. Potius credo ad solum Christum & Apostolos referri oportere. Nam relatiuũ illud αὐτοὺς quod Græce est, vix potest ad alios quã eos respicere, de quibus dixerat vers. 20. καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον, *& veniunt ad domum*. Illi autem qui in domum venisse dicuntur, non auditores, sed Christus, & Apostoli erant. Nam de auditoribus post dicit, *& conuenit statim turba*. *Panis apud Hebræos pro omni cibo.*

21. *Et cùm audissent.*] Gr. καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, & cùm audissent ii, qui ab ipso erant, id est, qui ad eũ pertinebant, Græca phrasis. Qui autem ii fuerint, incertum. Auctor commentariorum, qui Hieronymo inscribuntur, Apostolos fuisse arbitratur. Improbabilis opinio. Nam & Apostoli intus cum Christo erant; ii autem, qui tenere Christum volebant, aliunde venerant, vt eum quærerent; neque credendum est Apostolos, aut dixisse, aut cogitasse vnquam Christum insanire, quemadmodum isti dixerũt. Alii, qui ab ipso erant, interpretantur qui erant ex eius patria, ciues, ac populares eius, vt Theophylacto placet. Nimis hoc generale est, & nescio, an vero simile sit tantam illis de Christo fuisse curam, vt custodire vellent, cum non multò ante ex monte præcipitare eum voluissent, Lucæ 4.29. Alii Christi domesticos fuisse intelligunt, vt Euthymius. Plurimorum opinio est, quam Beda, idemque Euthym. & Theophylact. sequuntur, intelligendos esse Christi cognatos, quod, vt videtur, & ex verborum proprietate, & ex versu 31. confirmatur. Nam & Græca phrasis cognatos propriè significat, & videtur Euangelista rem ita

Digitized by Google

narrare, vt eosdem fuisse indicet eos qui ad tenendum venerunt Christum, & eos, qui ad fores domus stabant, volentes eum conuenire: illi autem, qui ad fores stabant, vt Euágelista declarat, Christi cognati erant, ergo & hi, qui ad eum tenendum venerunt. Illud tantùm huic interpretationi videtur aduersari, quod isti, qui ad tenendum venerunt Christum, dixisse dicuntur eum in furorem conuersum esse; illi autem qui ad fores astabant, eius mater Beata Virgo, & fratres erant, & creditu nefas est Beatam Virginem aut dixisse, aut existimasse Christum fuisse furiosum. Hoc non me mouet, vt ab hac sententia, quæ tam multorum auctorum est facilè discedam. Existimandum enim est Euangelistam per syllepsin loquutum fuisse, figuram in sacris litteris vsitatam, qua quod vnus è multis fecit, dicuntur fecisse multi, Matthæus cap. 26.8. scribit discipulos ob effusum in Christi caput vnguentum indignatos murmurauisse, cùm constet ex Ioanne 12.4.5. solum indignatum fuisse, & murmurasse Iudam. Idem Matth. c. 27.44. scribit latrones, qui vnà cum Christo crucifixi erant, blasphemasse, cùm ex Luca c. 23.23. manifestum sit non blasphemasse nisi vnum. Itaque non solùm necesse non est, vt quia dixit Euangelista Christi cognatos dixisse eum in furorem versum esse, intelligamus id etiam eius dixisse matrem, sed ne plures quidem vno dixisse. Satis enim est, vt vnus cognatus diceret, vt verè Euangelista dicere potuerit id cognatos dixisse.

Syllepsis in scriptura frequens.

Exierunt tenere eum.] Vt vincirent, & domi in custodia tenerent. Erat apud Romanos lex, vt si quis in insaniam incideret, vinctus cognatis suis traderetur, neque alia afficeretur pœna. Similem si non legem, consuetudinem tamen apud Iudæos fuisse putandum est, qua vsi cognati voluerint Christum, vt eius vitæ consulerent, præripere Pharisæorum inuidiæ.

Iustinian. lib. 1. Instit. tit. de Curator Varro de re rust. l. 1. c. 2. Cic. 2. de Inuent.

Dicebant enim.] Aut apud se animo, & cogitatione, aut etiam verbis. Vtrumque enim Hebræorum phrasis quam Marcus imitari solet, significare potest. אמר dicere apud Hebræos non solum dicere verbis, sed etiam animo cogitare est, vt Psal. 118. 57. *dixi custodire legem tuam*, id est, cogitaui, decreui, statui apud me. Sed probabilius est verbis etiam hoc illos dixisse, cum rationem iis, qui aderant, & audiebant, reddere voluerint, quare Christum tenere vellent, quia *in furorem*, inquiebant, versus est.

Hebraism.

Quoniam in furorem versus est.] Hunc locum difficiliorem pietas facit; quia enim animus horret nõ solùm credere, sed cogitare etiam Christi cognatos, aut dixisse, aut existimasse eum esse furiosum, pio quodam studio nõnulli relicta verborũ proprietate alias, quę minus a pietate abhorrere viderentur interpretationes quæsiuerunt. Nescio an, dum pias quærerẽt falsas inuenerint. Quidam igitur eorum illud Græcum verbum ἐξέστη, quod noster interpres reddidit, *in furorem versus est*, vertunt, excessit, abiit, euasit; id nãque aliquando significat, quasi dicant, quod cõcionetur Christus, quòd dæmones eiiciat, quòd tantam hominum turbam commoueat, se inuitis facere: insciis enim se domo exiisse. Cuius interpretationis & Euthymius videtur fecisse mentionẽ. Mihi nescio quid habere videtur insulsi. Minime enim speciosus hic erat prętextus, vt probarẽt velle se tenere eum, quod ipsis inuitis domo excessisset; neque enim ante eum domi inuitum coercebant. Alii subtiliùs, nescio an meliùs, hæc verba non ad Christi cognatos, sed ad turbam referunt de qua versu præcedenti dictum erat, & verbum ἐξέστη eodem modo, quo superiores auctores exponunt; id est abiit, excessit, quasi cum Christi cognati audiẽtem turbam rogarent, vti sibi liceret eum conuenire, aut vt eum ad se vocarent, turba respõderit, abiit, non est hîc. Quod autem Euangelista plurali vtitur verbo, non difficile respondent nomen *turba* collectiuũ esse, posseque plurale verbum admittere. Id ego non moror; illud moror, quomodo potuerit respondere turba, non est hîc, abiit, cùm cognati Christum, & turbã audientem viderent, quippe quam alloquerentur, & ipsum prædicantem Christum, sicut alii, qui ad ostium erant, audirent. Deinde cuius rei causam reddet particula illa, *enim*, cùm Euangelista dicit, *Dicebant enim, quoniam in furorem versus est*? Haud dubium, quin illius præcedentis verbi reddatur causa, *Exierunt tenere eum*; propterea enim volebant eum tenere, quia vt dicebant, in furorẽ versus erat; non ergo turba, quæ Christum audiebat, sed Christi cognati, qui, vt eum tenerent venerãt, hoc dixerunt. Omnes denique interpretationes istæ, quæ non tam rationem verã sequuntur quàm apparentem absurditatem fugiunt, hoc vno per se refellentur, si illam, quæ his auctorib. esse videtur absurditas, non esse demonstretur. Id autẽ iam demonstrauimus, cùm docuimus esse syllepsim: neque esse necessariũ, vt aut Christi mater, aut omnes eius fratres, siue cognati; sed vt vnus tantum id eorũ dixerit. Itaque rectè noster vertit interpres, *in furorem versus est*, quemadmodũ omnes boni auctores Hieron. Beda, Euthym. Theoph interpretantur. Nec quorumdã moderationẽ probo, qui vt sententia mitior esse videatur, pro *in furorem versus est*, vertũt mente alienatus est, aut in mentis excessum incidit. Nam præterquam quod alienatũ esse mẽte haud multo magis est mitius, quã in furorem versum esse, verbum illud præcedens, *Exierunt tenere eum*, indicat cognatos noluisse dicere Christum in excessum mẽtis incidisse, sed vere esse furiosum. Non enim, qui in mentis excessum incidebãt, vt prophetę, & viri alii sancti diuina passi, sed insani, & furiosi tenebantur, vinciebanturque. Pertinet ad hunc locum, vt lector intelligat, veréne putauerint Christi cognati eũ furere; an id dixerint contra sententiã, vt eum ex periculo, quod illi imminere putabant, hac furoris simulatione subducerent. Hieronym. Beda, Theophylactus, Euthym. & omnes quos me legisse memini, vetustiores auctores, non simulationem, sed sententiã fuisse existimant. Quibus libenter equidem eorum ductus auctoritate subscribo; quanquam nihil absurdi esse video, si fuisse dicamus simulationem. Nam nec Euangelista dicit, putabant, sed *dicebant, quoniam in furorem versus est*, & si eorum volumus existimationi consulere, res est eiusmodi, vt leuioris fuisse culpæ videatur, id fingere, quã credere. Alia ad explanationem huius loci perfectam reliqua est quæstio, quam ob rem cognati tenere Christum voluerint; præsertim, si non credebant eum insanire, sed se credere simulabãt. In proximo est ratio, si credebant, vt illi simulabat, vt sibi pariter, atque illi consulerent. Nã si verè furiosus fuisset, aut lege vt diximus, aut cõsuetudine à cognatis vinciendus, alẽdusque erat, si furiosus verè non erat, sed esse fingebatur, timebant cognati, ne quid sibi, atque illi, aut ab odio incensis Pharisæis, aut à concitata tumultuosa multitudine periculi crearetur, vt multi recẽtiores interpretes adnotauerũt. Quæ sequũtur vsque ad finẽ cap. apud Mat. qui eadem c. 9. & 12. copiosius narrat, exposuimus.

CAPVT IIII.

ET iterum cœpit docere ad mare: & congregata est ad eum turba multa, ita vt nauim ascen- Math.13.a1
dens sederet in mari, & omnis turba circa mare super terram erat: 2. & docebat eos in parabo- Luc.8.a 4.
lis multa, & dicebat illis in doctrina sua: 3. Audite: ecce exiit seminans ad seminandum.
4. Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cœli, & comederunt il-
lud. 5. Aliud vero cecidit super petrosa, vbi non habuit terram multam: & statim exortum est, quoniam
non habebat altitudinem terræ: 6. & quando exortus est sol, exæstuauit: & eo quòd non habebat radicem,
exaruit. 7. Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ, & suffocauerunt illud, & fructum non dedit. 8.
Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascendentem, & crescentem, & afferebat vnum tri-
ginta, vnum sexaginta, & vnum centum. 9. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat. 10. Et cum es-
set singularis, interrogauerunt eum hi, qui cum eo erant duodecim, parabolam. 11. Et dicebat eis: Vobis da-
tum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt: 12. vt videntes vi-
deant, & non videant: & audientes audiant, & non intelligant: ne quando conuertantur, & dimittantur
eis peccata. 13. & ait illis: Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? 14. Qui se- Isa. 6. c. 9.
minat, verbum seminat. 15. Hi autem sunt, qui circa viam, vbi seminatur verbum, & cùm audierint, con Matt.13.b. 14.
festim venit satanas, & aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum. 16. Et hi sunt similiter, Ioan. 12. f. 40.
qui super petrosa seminãtur: qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud: 17. & non ha- Act. 28. f. 26.
bent radicem in se, sed temporales sunt: deinde orta tribulatione & persecutione propter verbum, cõfestim Rom.11 b.8
scandalizantur. 18. Et alij sunt qui in spinis seminantur: hi sunt qui verbum audiunt, 19. & ærumnæ se- 1.Tim. 6. c. 17.
culi, & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu
efficitur. 20. Et hi sunt, qui super terrã bonam seminati sunt, qui audiunt verbũ, & suscipiunt, & fructifi-
cant, vnum triginta, vnum sexaginta, & vnum centum. 21. Et dicebat illis: Nũquid venit lucerna vt sub
modio ponatur, aut sub lecto? nonne vt super candelabrum ponatur? 22. Non est enim aliquid absconditũ,
quod non manifestetur: nec factũ est occultum, sed vt in palam veniat. 23. Si quis habet aures audiendi, au- Mat.5.b.15.
diat. 24. Et dicebat illis: Videte quid audiatis. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adiicie- Luc.8 c. 16. & 11. c. 33.
tur vobis. 25. Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet etiã quod habet auferetur ab eo. 26. Et dice- Mat.10. c. 26.
bat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, 27. & dormiat, & exurgat Luc.8.c 17.
nocte & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille. 28. Vltro enim terra fructificat, primum her-
bam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. 29. Et cum produxerit fructus, statim mittit fal-
cem, quoniam adest messis. 30. Et dicebat: Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus
illud? 31. Sicut granum sinapis, quod cùm seminatũ fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quæ sũt
in terra: 32. & cum seminatum fuerit, ascendit, & fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita Matt.7 a 2
vt possint sub vmbra eius aues cœli habitare. 33. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout Luc.7 f 38. Mat.13.b.12
poterant audire: 34. sine parabola autem non loquebatur eis, seorsum autẽ discipulis suis disserebat omnia. & 25. c. 29.
35. Et ait illis in illa die, cum sero esset factum: Transeamus contra. 36. Et dimittentes turbam, assumunt Luc.8.c 18. & 19 d.26.
eum ita vt erat in naui: & aliæ naues erant cum illo. 37. Et facta est procella magna venti, & fluctus mit- Mat.13.c 34
tebat in nauim, ita vt impleretur nauis. 38. Et erat ipse in puppi super ceruical dormiens: & excitant eum, Mat.8.c.23 Luc.8.c.22.
& dicunt illi: Magister, non ad te pertinet, quia perimus? 39. Et exurgẽs cõminatus est vento, & dixit ma-
ri: Tace, obmutesce. Et cessauit ventus: & facta est traquillitas magna. 40. Et ait illis: Quid timidi estis?
necdum habetis fidem? & timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quis, putas, est iste, quia
& ventus, & mare obediunt ei?

IN CAPVT IV.

1. **E**T *iterum cœpit docere ad mare.*] Dicit, *iterum*, quia iam ante bis eum ad mare iisse dixerat; haud dubiũ, quin, vt ibi prædicaret, quòd magna in eum locum propter mercaturam hominũ multitudo conflueret c.1.16. & c.2.13. Videmus Christum terra, marique Euangeliũ propagare, & sicut mercatores lucrũ, ita animas quærere; & postquã priuatim domi prædicauit, prodire in publicũ, vt omnes doctrinæ suæ participes faciat. Idẽ fecerat supra cap. 2. Idem se D. Paulus eius imitator fecisse dicit Actor.20.20. *Quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium, quo minus annuntiarem vobis & docerem vos publicè & per domos.* Factum enim hoc est eodẽ prorsus die, quo domi tanta audiente multitudine cõcionatus fuerat, quemadmodum adnotauit Beda, & ex Matthæo c.13 1. potest facilè probari, quæ res magis etiam Christi in quærenda salute hominum diligentiam commendat.

Christi diligentia & zelus animas lucrãdi.

Et congregata est ad eum turba multa.] Vt supra c.2.13. & c.3.7 20. Quocũque enim ibat, magna eum turba sequebatur, ita vt ne sumere quidem cibũ posset ca.3.20. & nauiganti ne à turba comprimeretur, separatam necesse fuerit nauiculam habere. ibidem ver.9.

Ita vt nauim ascendens.] Sicut cap.3.9. ne à turba comprimeretur, necessarium illi fuit propriam habere nauiculã, ita nunc propter multitudinem hominum confluentium aliorum super alios, & aliorum alios proculcãtium necesse fuit, vt relictis ad littus illis in nauim ascenderet, vt inde liberiore loco non oppressus, non obculcatus doceret. Hoc enim significat, quod ait Euãgelista, *vt nauim ascendens sederet in naui.* Itaque ratio, quam Theophylactus, & Enthymius adferunt quamobrem

in nauim ascenderit, nempe, inquiunt, vt omnes auditores ante conspectum haberet, neminem ponè, mihi non placet, quia nec id Euangelista significat, neque, vt opinor, Christus curabat.

Sederet in mari.] In naui erat, quasi pro rostris dicturus esset. Quæ sequuntur vsque ad vers. 21. apud Matthæum cap. 13. explicata sunt. Si quid lector discriminis, aut in verbis, aut in ordine narrationis deprehenderit, recordetur, quod sæpe diximus Euangelistas non verba, sed sententias diuerso sæpe ordine recitare.

8. *Ascendentem, & crescentem.*] ἀναβαίνοντα, καὶ αὐξάνοντα. Ascendentem vocat lætam, & luxuriantem segetem.

Et dabat.] καὶ ἐδίδου, & dabat pro ἔδωκε dedit, imperfectum pro perfecto Græca phrasi.

Vnum triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.] Eodem modo Græce ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν, pro, Alia singula tricena, alia singula sexagena, alia singula centena. Hebraismus. Nam Græce dicendum fuit, τὸ μὲν τριακονταπλάσιον, τὸ δὲ ἑξηκονταπλάσιον, καὶ τὸ ἑκατονταπλάσιον. Matth. contrario hæc narrat ordine, sed vt paulò ante diximus, Euangelistæ sententiæ veritatem, non ordinis seriem seruare studuerũt. Si quis roget vtro modo putandum sit dixisse Christum *vnum triginta, & vnũ sexaginta, & vnum centum*, vt ait Marcus; an *aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum*, vt ait Matthæus numerandi ordine commutato: respondebo nihil esse certi, sed, si quis coniecturæ locus est, existimare me hoc potiùs modo, quo Marcus narrat, eum dixisse, quia est omnibus hominibus naturale, vt rem, de qua loquuntur, exaggerantes, crescente vtantur oratione; exaggerabat autem rem Christus, & crescit apud Marcum oratio, decrescit apud Matthæum.

21. *Numquid venit lucerna.*] Aliqui Græci codices legunt, ἅπτεται accenditur, plures tamen ἔρχεται vt Theophylactus, & Euthymius legunt, & Latini, quos legi, omnes. Suspicor aliquem Græcum explicationis causa ad marginem posuisse ἅπτεται: accenditur, quasi venire, lucernam esset accendi: aliũ verò quempiam non explicationem, sed correctionem esse existimantem, quod erat in textu deleuisse, quod erat in margine, in textum intrusisse, aut quod est probabilius, aliquem ex Matthæo cap. 5. 15. vbi hæc ipsa similitudo proponitur, & legitur καίουσι, huc transtulisse. Iuuit errorem, quod lucernæ magis accendi quàm venire propriũ esse videretur. Sed venire, vt Euthymius interpretatur, positum est pro inferri, sicut solent ingruente nocte in cubiculum inferri lucernę. Et habet etiam maiorem vim venire, aut inferri, quàm accendi: nam accẽdi quidem alia etiam de causa lucerna potest, inferri autem in cubiculum, aut in aulam nõn solet, nisi vt iis, qui vbi sunt, lumen præbeat; non autem, vt sub lecto, aut sub modio ponatur. Putat quidam nostrum interpretem pro ἅπτεται legisse ἥκεται venit. Probabilis coniectura, si in quibus Græcis codicibus non est ἥκεται, esset, ἅπτεται: nunc autẽ in quibus non est ἥκεται, in iis omnibus est ἔρχεται. Maior est quæstio, quomodo Marcus, & Lucas capit. 8. 16. hoc loco Christum hac similitudine vsum fuisse narrent, cùm Matthæus cap. 5. 15. alio loco eum hæc dixisse scribat, in illo nimirum tam celebri sermone, *Beati pauperes spiritu.* Facilis solutio. Credibile est, vt illic diximus, Christum hac similitudine, quasi prouerbio vulgò trito non semel, & vno loco, sed sæpe ac pluribus vsum fuisse. Illud magis ad rem pertinet, vt ex-

A ponamus, quorsum Christus hoc loco eam posuerit, cùm de semine ageretur, cum quo non videtur lucerna quicquam habere commune. Hieronymus, aut quisquis eorum commentariorum auctor est, quibus Hieronymi nomen inscribitur, & Beda in huius loci commentariis in eandem sententiam hîc, atque apud Matthæum proponi existimant, vt moneat Apostolos Christus, ne verbum Dei occultent, sed palam prædicent. Quia enim dixerat vers. 11. *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt*, docet nunc debere eos parabolam, cuius à se explicationem audiuissent, cæteris etiam explicare, nec enim sibi tantùm, sed aliis etiam doctos à

B se fuisse, *numquid enim venit lucerna, vt sub modio ponatur, aut sub lecto?* Probabilis opinio, sed non videtur Christus id agere, vt Apostolos ad prædicandum exhortetur, sed vt omnes, qui audiunt verbum Dei, ad illud fide excipiendum, condendum animo, meditandum, vt fructum ferat, aliud tricenum, aliud sexagenum, aliud centenum. Alii, quia de semine, & eius fructu, de bona, & mala terra Christus loquutus fuerat, exhortari nũc auditores putant, vt bona terra sint, quæ acceptum verbi Dei semen, non mortuum, atque infructuosum apud se retineat, sed lætè germinet, fructumque reddat, aliud tricesimum, aliud sexagesi-

C mum, aliud centesimum. *Numquid* enim *venit lucerna vt sub modio ponatur*, id est, non seminatur per prædicationem Euangelii verbum Dei, vt mortuum, & inutile maneat in auditorum animis, sed vt germinet, & bonorum operum fructus ferat. Quæ interpretatio eo videtur probabilior, quod cum præcedenti parabola magis conuenit, eamque videtur Diuus Thomas, Chrysostomo tribuere. Quamquam idem Chrysostomus apud eundem Diuum Thomam, & Theophylactus, & vt videtur, Euthymius, in commentariis, putant Christum ad verbum illud respicere versu decimo. *Vobis datum est nosse*

D *mysterium regni Dei*, sed alio sensu, quàm Hieronymus, & Beda; existimant enim reddere rationem Christum quamobrem illis velit parabolam exponere, quia *non venit lucerna, vt ponatur sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus, qui in domo sunt.* quasi dicat se non ideo parabolam proposuisse, vt non intelligeretur, sed vt intelligeretur potiùs ab omnibus: quod autem ab aliis non sit intellecta, neque eam ipsis explicare velit, eorum esse culpam, qui nolint credere, & non vult eam explicare nisi credituris, quales erant Apostoli. Hanc ergo existimo veram

E esse interpretationem, vt versu 25. clarius apparebit. Cur autem dicat, *vt sub modio ponatur, aut sub lecto* potiùs, quàm sub alia aliqua re apud Matthæum c. 5. 15. 16. declarauimus; cætera verò quæ hîc desiderari possunt, apud eundem Matthæum cap. 13. 15. disseruimus.

22. *Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factum est occultum, quod non veniat in palam.*] Eandem sententiam scribit Lucas capit. 8. 17. Christum post illam superiorem de lucerna pronuntiasse. Matthæus verò cap. 10. 26. alio etiam loco eum dixisse narrat cùm discipulos ad

F patientiam cohortaretur, vt æquo ferrent animo, si malè in hoc mundo audirent, venturam diem, qua, qualis quisque fuerit, appareat; nihil enim occultum, quod non reueletur. Prouerbium inter Iudæos vsitatum fuisse, vt apud Matthæum diximus, ex repetione frequenti manife-

Digitized by Google

A stum est; sæpe enim id Christum vsurpasse constat. Et quidem quorsum apud Matthæū vsurpauerit, satis ex his, quæ modò diximus intelligitur; quorsum hoc loco apud Marcum, & illo apud Lucam vsurpet, non satis apparet. Qui superiorem sentētiam de lucerna, quę sub modio non ponitur, de verbi Dei prædicatione intelligunt, hoc modo hanc cum illa connectunt, vt iubeat Christus Apostolos parabolæ, quam à se audiuerant, explicationem apud se non premere, atque occultare, sed edere in vulgus, & communicare cum aliis; nihil enim esse occultum, quod reuelandum non sit. Ita Hieronymus & Beda. Iuuant hanc expositio- B nem Græca verba, quæ non videntur generalem, sed specialem de sola parabola seminantis continere sententiam, οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν, ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, non enim est (parabola, quam proposui) occultum aliquid, quod manifestum fieri non possit, nec factum est quasi de industria) absconditum, adeo vt in apertum venire non debeat. Quasi dicat hoc, quod vobis exposui, non ideo exposui, vt occultum teneretis, sed vt prædicaretis palam. Qui verò superiorem sententiam ad parabolam seminis restringūt C vt Chrysostom. Theophylact. & Euthym. ita vt in illa rationem reddiderit, cur Apostolis parabolam explicare vellet, eiusdem rei causam his verbis reddi putant, quasi dicat, quod vobis dixi, nihil est occultum, quod reuelari non debeat. Placet hæc interpretatio. Quæ si vera est, oportet, vt dictio illa ἀλλὰ *sed* accipiatur pro *nisi*, sicut aliis in locis accipi docuimus. Qui superiorem sententiā ad mores referunt, eodem etiam hanc existimant esse referendam, vt dicat Christus, date operam, vt tanquam lucerna supra candelabrum posita D bonorum operum exemplo omnibus hominibus præluceatis; nihil enim occultum, quod non manifestetur, id est, quantumcumque vitia vestra celaueritis, cognoscentur: sicut alio loco dixit ex fructibus Euangelij prædicatores esse cognoscendos; neque enim colligi de spinis vuas, aut de tribulis ficus Matth 7.16. itaque perinde est, quod hoc loco Christus dicit, ac si diceret, si vultis sancti haberi, operibus sanctitatem ostendite; neque enim poteritis, nisi opera vestra bona fuerint, diu sanctitatem simulare: nihil enim occultum, quod non manifestetur: quemadmodum de fide Iacobus dicit cap. 2. 18. *Tu fidem habes, & ego opera habeo; ostende* E *mihi fidem tuam sine operibus, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* Speciosa interpretatio, & non prorsus probabilitate carens; sed superiorem magis probo. Illud certum, eodem quidem sensu, vsu tamen aut contrario, aut diuerso hoc prouerbium à Christo hîc, & apud Matth. vsurpari; illic, vt Apostolos animaret ad perpetiendas iniurias, hîc, vt causam illis redderet, cur parabolam illis exponere voluerit, vel vt omnem illis, si vltimam sequamur interpretationem, spem adimeret simulationis.

24. *Videte, quid audiatis.*] Id est, attendite, con- F siderate etiam, atque etiam, quod à me auditis, audituriue estis. Euthym. Idem hoc est, atque quod superiore ver. dixit, *Si quis habet aures audiendi, audiat*, quod Matth. 11. declarauimus.

In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.] Et hæc sententia apud Matthæum c.7.2. explicata est. Duo tantùm hoc loco exponenda sunt, alterum, quo modo Marcus hoc loco hanc à Christo sententiam post parabolam illam seminis pronuntiatam fuisse dicat, cùm Matthæus parabolam illam ponat c.13. hanc autem sententiam c.7. in sermone illo celeberrimo à Christo habito, cùm ex monte descendisset. Alterū, quomodo hanc sentētiam ad rem propositam Christus hoc loco accommodarit; neque enim cum præcedenti parabola seminis in diuersam terram incidentis cohærescere videtur. Prior quæstio minùs difficilis est; nam neque illa fortassis, quæ à Matth. c.5. & 6. & 7. describitur, vna fuit concio: & si vna fuit, potuit Christus eandem sæpe repetere sententiam. Quod si semel tantùm dixit (quod, cùm singuli Euangelistæ semel tantùm referant, videtur esse probabile) non fuit necessarium, vt omnes Euangelistæ eo loco recitarent, quo à Christo dicta fuit, neque enim suo quęque referūt loco, vt non sine aliqua fortassis lectoris satietate sæpe monemus. Mihi tamen multo videtur esse probabilius bis saltem hoc prouerbium (nam, vt apud Matthæum diximus, vulgare inter Iudæos prouerbium erat) à Christo, neque in eandem semper sententiam vsurpatum fuisse. Quorsū apud Matthæum eo Christus vsus fuerit, illic exposuimus, & ex præcedentibus non est difficile cōlicere. Dixerat, *nolite iudicare, vt non iudicemini; in quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*; quam dubium non est præcedentis sententiæ esse repetitionem. Itaque idem est *in quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini, & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Quorsum verò hoc loco idem prouerbium vsurpauerit, facile non est dictu. Fortasse requirendum non est, vt hæc sententia cum superiore parabola cohæreat, quia, vt diximus, fieri potest, vt Marcus alio loco, quàm quo est à Christo dicta, recitauerit, neque enim illi curæ fuit, vt Christi facta dictaque eodem ordine, quo ab illo facta, dictaque fuerunt, recenseret, sed vt summā quandā factorum, dictorumque Christi commemoraret: aut si eodem loco posuit, quo à Christo pronunciata fuerat, fortasse non semper Christus ipse certum in concionando, nectendisque sententiis seruauit ordinem; sed multas sæpe parabolas res diuersas significantes nullo fere ordine alias super alias accumulabant, vt ex Matth. c.13. manifestum est. Non ergo debet prudens lector anxio laborare studio, vt hæc cum præcedentibus aptè coniungat, ne dum, vt accommodet, nimis flectit, fortasè frangat. Potest tamen cū præcedentibus hęrere, quamuis non eodem modo omnes interpretes accommodauerint. Omnis in eo versatur quæstio, quid hoc loco Christus vocauerit mensuram eam, qua nos metimur, quid eam, qua remetietur nobis. Multi generaliter hoc intelligunt pro mensura meritorum huius vitæ præmiorum vel suppliciorum in altera vita reddendam esse mensuram, vt Origenes tractatu in Matth. 25. Nec dubito veram esse sententiam, neque omnino malè videtur cum superioribus conuenire. Agebatur enim de semine, & de terra fructum proferente, qui fructus haud dubiè bona sunt opera, & sequitur, *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, tanquam dicat, quantum attuleritis fructus bonorum operum, tantùm vobis mercedis dabitur, eodem prorsus modo, eodemque sensu, quo ad Galat. 6. 7. dixit D. Paulus, *quæ seminauerit homo, hæc & metet.* Alii hoc non de Deo, sed de aliis hominibus interpretātur, vt nihil aliud sit, *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, quàm si diceret, *Omnia quæcumque vultis, vt faciant vobis homines, & vos facite illis*, vt dixit Christus Matthæi 7. 12. Ita Cyprianus lib. de oratione Dominica, & lib. 3. ad Quirin. Beda, sicut superiora, ita etiam hanc

Hebræorū prouerbiū.

Digitized by Google

A sententiam ad Euangelii prædicationem pertinere putat, quasi dicat Christus, si diligenter hæc, quæ à me auditis, aliis prædicaueritis, dabit vobis Deus eandem mensuram mercedem vitæ æternę, & pręterea adiiciet aliorum in hac vita mysteriorum intelligentiam: sicut dixit D. Paulus 1. Corinthior 3. 8. *Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*; & Christus infra cap. 10. 29. 30. *Amen dico vobis, nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Euangeliũ, qui nõ accipiet centies tantum nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, & in sæculo futuro vitam æternam.* Alii, vt Chrysostomus apud D. Thomam; Theophylact. & Euthy-
B mius mensuram, quam nos damus, attentionem, quam in audiendo verbo Dei adhibemus, esse dicunt: mensura verò, qua nobis remetitur, vtilitatem, quam ex verbo Dei percipimus attentioni nostræ respondentem, quasi dicat Christus, quantum adhibueritis ad audiendum Dei verbum attentionis, tantùm inde vtilitatis referetis. Si de audienda Philosophia, aliaue naturali ageretur disciplina, vera mihi hæc interpretatio videretur. In illis enim doctrinis attẽtioni, atque diligentiæ vtilitas respondet. At in diuinis audiendis mysteriis, in
C quibus gratia plus quàm natura valet, sæpe fit, vt qui plus attentionis adhibuerunt, minùs referant fructus, quia attentio non ex fide, credendique desiderio, sed ex intelligendi curiositate nascebatur. Hieronymi mihi sententia magis placet, mensuram, qua nos metimur, fidem esse nostram, mensuram, qua remetitur nobis, esse mysteriorum intelligentiam, quæ nobis præter fidem adiicitur, tanquam corollarium, & mensura bona coagitata, & supereffluens, sicut de eadem re loquens Lucas dixit cap. 6. 38. *Nisi enim credideritis, non intelligetis*, quemadmodum ex Isaia citare solebant Auctores
D veteres. Atque hoc modo hæc cum superioribus sententia nectenda est. Hortatus fuerat Apostolos suos Christus, vt audiendi aures haberent, ver. 23. id est, vt ita verbum Dei audirent, vt crederent, & vt viderent, quid audirent ver. 24. id est, ne sinerent effluere verbum Dei, sed auditum fide conciperent, conceptum fouerent. Addit fore, vt in qua mensura quisque mensus fuerit, remetiatur ei, hoc est, vt quantum habuerit fidei, tantum illi supperaddatur intelligentiæ. *Qui enim habet, dabitur illi, & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo*, i. habenti fidem, dabitur intelligentia myste-
E riorum supernaturalis; non habenti autem fidem, naturalis etiam auferetur intelligentia, quam habebat, quia aut excœcabitur, ita vt videns non videat, & audiens non intelligat, aut tam obscurè mysteria illi diuina proponentur; vt etiam si maximè velit, intelligere non possit. Hunc verum esse huius loci sensum ex Matthæo c. 13. 13. perspicuum est, vbi hæc ipsa de re Matthæus scribens ait dixisse Apostolis Christum, versu 11. 12. 13. *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo: ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt.* Quid habebant Apostoli, nisi fidem? quid non habebant alii auditores,
F nisi fidem? Fides ergo est ea mensura qua Apostoli mensi sunt, intelligentia parabolarum, atque mysteriorum est ea mensura, qua Christus illis remensus est. Id etiam ex hoc ipso loco Marci confirmari potest. Sic enim has duas sententias inter se copulat, vt obscurum non sit sequentem præcedentis esse repetitionem. Idem ergo est, *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & qui habet, dabitur illi, qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Quare cum id, quod quisque habet, vt probabimus, fides sit, quod illi datur, intelligentia; sequitur mensuram, qua metimur, fidem esse nostram mensuram, qua remetitur nobis, mysteriorum esse, quæ nobis propter fidem datur, intelligentiam.

25. *Qui enim habet, dabitur illi, & qui non habet, etiã quæ habet, auferetur ab eo.* Et hoc prouerbiũ apud Iudæos videtur fuisse, nam sæpe etiam à Christo est vsurpatum non solùm hoc loco, sed etiã Matthæi 13. 12. & 25. 29. & Lucæ 8. 18. & 19. 26. Quis sit eius sensus, duobus illis apud Matth. locis explicauimus. Hîc illud tantùm desideratur, vt intelligamus, quomodo sit ad huius loci sententiam applicandum. Id ex ver. præcedenti intelligendum est. Cùm enim hæc sententia illius sit, vt diximus, repetitio, quemadmodum illa, ita etiam hoc cum parabola superiore hæret. Quo autem modo illa hæreat, docuimus ver. præcedenti. *Hebræorũ prouerbiũ.*

26. *Et dicebat sic est regnum Dei.*] Aliam proponit parabolam, quæ à Matth. eo prætermissa est. An eodem loco, eodemque tempore proposita fuerit, non satis constat; quod enim Euangelista eodem loco recenseat, non satis, vt sæpe diximus, argumenti est, quia potuit, vt facit aliquando, quæ diuersis locis, atque temporibus à Christo dicta fuerant, eodem loco & quasi eodem dicta tempore recitare. Sed tamen probabilius est hoc eodem loco, ac tempore, quo præcedens iacti in terram seminis, propositam fuisse; præsertim cùm vtraque affinis sit, vtraque de semẽte agat, & sciamus Christũ eandẽ rem diuersis sępe parabolis eodẽ tẽpore inuoluere solere, vt ex Matth. c. 13. perspicuum est. Quod ad sensum parabolæ attinet, ex singulis patribus colligẽdus est. Itaque quid singula significent, explicandum. Regnum Dei Ecclesiam vocari manifestum est, vt apud Matthæum c. 13. 47. 52. & Chrysostom. Hieronym. & Beda tradiderunt. Sementem prædicationem esse verbi Dei, obscurum non est, & iidem docent Auctores. Agrum quis dubitet auditores esse, qui in superiore parabola terra bona, aut mala vocati sunt? etsi Euthym. agrum Christum interpretatur. Homo qui sementem fecit, Christus est, aut quisquis eius nomine prædicat Euangelium. Messis est mors, aut generalis omnium, quæ appropinquante fine mũdi futura est, aut priuata cuiusque. Messor est Deus falx verbum Dei, quo Deus iubet hunc, vel illum hominem demeti, hoc est mori, vt Theophylact. interpretatur. Totius parabolæ finis est, vt doceat Christus tantam esse vim, & efficacitatem verbi Dei, vt si in bonam incidat terram, quemadmodum superiore parabola docuerat, etiamsi is, qui iecit, nihil aliud agat, per se ipsum germinet, crescat, & fructum ferat.

27. *Et dormiat, & exurgat nocte, & die.*] Id est quiescat, postquam sementem fecit, functus iam officio, non iam dies ac noctes vigilans, vt solebat, tempore sementis, sed die resurgens, & nocte dormiens, tanquam homo iam solutus curis, & otiosus. Sic ego quidem interpretor referens verbum illud *Exurgat* ad seminantem, & ad diem; sicut verbum *Dormiat* ad eundem seminantem, & ad noctem, quemadmodum Chrysostomus apud D Thom. Euthym. & Theophylact. in commentariis referunt; nisi quod eorum, vt posteà dicam,

Digitized by Google

parabolæ ad rem ſignificatam applicationem non probo. Itaque Hieronymi, Bedæ, & Strabi ſententia minime mihi placet, qui hoc verbum ad ſemen referunt, quaſi ſemen dicatur nocte, ac die ſurgere, id eſt creſcere. Si enim id dicere voluiſſet, non dixiſſet ἐγείρειν, ſed ἀναβαίνειν, vt ſupra verſu 8. Deinde ſtatim ſequitur, *& ſemen germinet & creſcat*, quaſi ſemen germinare, & creſcere aliud ſit, quàm quod dictum erat, *nocte & die exurgat*. Denique exurgere die ac nocte ſemen minus proprie dicitur, quàm hominem nocte dormire, die ſurgere. Itaque non debet poſt verbum illud *dormiat*, punctum eſſe, finiſque ſententiæ, quemadmodum ab his ponitur auctoribus; ſed poſt hæc verba, *nocte & die* punctum ponendum eſt, deinde verſus 27. inchoandus. Sed cùm per ſe minantem, vt diximus, Chriſtus intelligatur, quærunt rurſum interpretes, quomodo Chriſtus dormire dicatur, quomodo ſurgere. Quidam per mortem dormiuiſſe, per reſurrectionem exſurrexiſſe dicunt. Alij, in quibus Theophylactus, & Euthym. dormire Chriſtum, cùm nos tentari ſinit, exurgere cùm tentatione liberat, ſicut in naui eo dormiente orta tempeſtas eſt, eo vigilante ſedata, infra ver 38. & Matth. 8. 25. & Lucæ 8. 24. Et quidem frequens in ſcriptura metaphora eſt, vt cùm Deus opem fert, exurgere dicatur Pſal. 3. 8. *Exurge Domine, ſaluum me fac*, & Pſalm. 43. 24. 27. *Exurge, quare obdormis Domine? exurge, & ne repellas in finem. Exurge Domine, adiuua nos, & libera nos, propter nomen tuum.* Innumera ſunt huiuſmodi. Non placet tamen interpretatio, quia non dubium, quin ſenſus generalis parabolæ ſit, nihil iam agente eo, qui ſementē fecerit, mandatum terræ ſemen ſponte ſua germinare, & fructū ferre. Quod ſi exurgere interpretemur opem ferre, ſenſus vnius partis ſenſui totius parabolæ contrarius erit. D Non enim nihil erga nos, id eſt, erga ſeminatum agrum Chriſtus agit, cùm nobis opitulatur, ne nobis conceptum Dei ſemē diabolus eripiat. Quapropter, quod apud Matthæum cap. 13. & 25. ex Chryſoſtomo & Damaſceno docuimus, obſeruandum hoc loco eſt, non ſemper eſſe ſingulas parabolarum partes ad rem, de qua agitur, quæque per parabolam ſignificatur, accommodandas. Nam alia in parabolis ponuntur tanquam neceſſariæ earum partes, in quibus parabolæ ſententia conſiſtit: alia tanquam acceſſiones, tanquam accidentia, tanquam ornamenta, & quaſi emblemata parabola, quæ partim ad explendam, partim ad ornandam narrationem adhibentur. Quæ vt diſcernantur, parabolæ ſemper finis ſpectari debet, & ad eum ſingulæ parabolæ partes examinandæ, quæ ad eum finem aliquid habent ſignificationis, neceſſariæ parabolæ partes ſunt, quæ non habent non neceſſariæ. Hæc igitur pars, qua dicitur ille qui ſementem fecerat, nocte dormire, die vigilare, non eſt neceſſaria parabolæ, ſi ſingula ſpectemus verba, neceſſaria autem eſt, ſi generalem ſententiam conſideremus. Neque enim voluit Chriſtus dicere, neque ita ſemper res euenit, eſſe neceſſarium, vt qui ſemen in terram iecit, poſtea dormiat, & exurgat, vt ſemen germinet. Quare non eſt ſolicitè quærendum, quando Chriſtus dormierit, quando vigilarit. Sed voluit hac periphraſi otium a labore, & animi ſecuritatem declarare, & ex hypotheſi loqui, quaſi dicat, etiam ſi qui ſemen iecit dormiat, & exurgat, id eſt, nihil agat, ſemen tamen germinabit. Itaque non dicitur dormire, & exurgere, qui verè dormit, & ſurgit, ſed qui nihil A agit circa ſemen iam in terram iactum. Quare ſi qui ſementem fecit, ſtatim moriatur, etiam ſi nec dormiat proprie, neque exurgat die, ac nocte, tamen dormire dicitur, & exurgere, quia nihil iam ſemen agit. Atque hoc ſenſu hæc neceſſaria parabolæ pars eſt. Voluit enim docere Chriſtus verbum Dei ſemel prædicatū etiam nihil eo, qui prædicauit, agente præterea, per ſe creſcere, fructuſque proferre. Quid ergo? dicet aliquis, voluit ne docere Chriſtus Euangelii prædicatores, vt iacto verbi Dei ſemine nihil agerent? minime verò, nam exhortandi etiam, atque etiam, animandi confirmandi, B qui verbum Dei audiuerunt, ſunt, vt teneant, quod habent, ne alius eorum coronam accipiat, neue diabolus ſemen eripiat, quemadmodum feciſſe legimus D. Paulum Actor. 15. 41. & 18. 23. Sed vt diximus, loquitur ex hypotheſi, quaſi dicat, etiam ſi, qui ſeminauit, nihil agat, ſemen tamen creſcet. Nec ita intelligenda generalis ſententia eſt, quaſi nunquam aliter fiat: nam & frumenti ſemen, vnde parabola ſumpta eſt, in ſterilem, & aridam terram iactum, ſæpe non naſcitur, niſi agricolæ rigetur diligentia. Idem omnino in ſpirituali verbi Dei accidit ſemine, vt à concionatore C in aridos, aut infirmos auditorum animos infuſum, niſi aſſidua eiuſdem concionatoris opera rigetur, atque excolatur, minime creſcat. Sed nimirum parabola ſumitur ex eo, quod non ſemper fit, ſed plerumque fieri ſolet. De Chriſto dubitare lector poteſt, quomodo in eum parabola conueniat, cùm ille præcipuus verbi Dei ſeminator ſit, qui ſi poſtquam ſeminauit, nihil agat, ſi gratia ſua auditoris animum, quaſi agrum non irriget, non dico aliquando, ſed dico numquam verbum Dei germinabit, numquam fructum feret. Accidit quodammodo, vt idem Chriſtus, & homo ſeminans, & Deus incrementum dans vnus ſimul eſſet. Qua homo eſt, ſeminat, ſicut, & Apoſtoli ſeminauerunt, qua Deus eſt, dat incrementum gratia ſua, quaſi perpetua pluuia animum irrigans. Fingamus (ſi tamen vel fingere fas eſt) Chriſtum non eſſe Deum, etiamſi poſtquam Dei verbum ſeminaſſet, nihil circa illud ageret, ipſum per ſe creſceret. Cū enim dicitur verbum Dei vi ſua, atque natura per ſe creſcere, non excluditur diuina gratia, ſine qua non dico fructum ferre, non creſcere, non naſci, ſed ne ſeminari quidem poteſt, ſed excluditur ſequens eius, qui ſeminauit, labor atque diligentia. E Nam & triticum, quod parabolæ materiam ſuppeditauit, naſci aut fructum ferre non poteſt, niſi cœleſti rigetur pluuia, qua verbum Dei rigari oportet, Dei gratia eſt. Eadem ratione exiſtimandum eſt verbum Dei fide conceptum, eius, qui audiuit, conatum, & operam non excludere. Nam niſi ille conceptum verbum retinere, & quātum in ipſo eſt, excolere conetur, nullum in eo proferet fructū, aut certè aliter, quàm ſi terra quæ ſemen accipit, nihil agat, non foueat, non caleſaciat. Videtur Chriſtus in proponenda hac parabola non eo ſpectaſſe tantum, vt doceret tantam F vim eſſe verbi Dei, vt per ſe naſceretur, verum etiam, vt Apoſtolis omnē gloriandi occaſionem tolleret, dum aliis verbis dicit, quod clariùs dixit poſtea D. Paulus, *Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incremētum dat Deus* 1. Cor. 3. 7.

28. *Vltro enim terra fructificat primum herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.*] Per catachreſim dixit fructificare herbam, & ſpicam; nam nec herba, neque ſpica proprie ſunt fructus, ſed fructus appellantur, quia ex iacto in terram ſe-

Digitized by Google

mine generantur, ficut ex arboribus veri folent A fructus generari. Solum plenum, vt vocat frumẽtum verus eſt fructus, quod propterea plenũ frumentum appellat, quaſi perfectum, atque formatum, ſimileque illi, quod ſeminatum fuerat. Hãc etiam exiſtimo parabolæ acceſſionem eſſe, neque eſſe neceſſariò ad verbi Dei prædicationem, & incrementum accommodandam, quaſi verbum Dei prius herbam, deinde ſpicam, ad extremum fructum in nobis perfectum ferat, quanquam ſi quis accommodare volet, non reprehendam, quin auctores, quos ſequi poſſit, indicabo, Bedam in huius loci commentariis, & Gregorium magnum lib. 22. moralium cap. 14. & homilia in B Ezechiel. 15. *Semen germinat*, inquit Gregorius, *& creſcit, dum neſcit ille, quia dum adhuc metiri incrementa ſua non valet, ſemel concepta virtus ad profectum ducitur. Et vltro terra fructificat, quia præueniente ſe gratia mens hominis ſpontaneè ad profectum boni operis aſſurgit. Sed hæc eadem terra primùm herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum producit in ſpica. Herbam quippe producere eſt inchoationis bonæ adhuc teneritudinem habere. Ad ſpicam vero herba peruenit, cum ſe virtus animo concepta ad profectum boni operis pertrahit. Plenum vero frumẽtum in ſpica fructificat, quando iam in tantum virtus proficit, vt eſſe robuſti, & perfecti C operis poſſit.*

29. *Et cum produxerit fructus.*] Quidam latini codices legunt, *cum ſe produxerit fructus*. Plures vero *cum ex ſe produxerit fructus*, quemadmodum Hieronymus, Gregorius, & Beda legunt. Græce legitur ὅταν παραδῷ ὁ καρπὸς, cum produxerit, aut reddiderit fructus. Eſt autem fructus nominatiuus ſingularis, quæ res & Græce & Latine ſenſum obſcuriorem facit, & non ſatis, vt videtur, congruentem, niſi verbum παραδῷ præter Grammaticas leges, & Gręcæ linguæ cõſuetudinẽ paſſiue interpretemur, cum productus fuerit fructus, quamuis a- D ctiuum verbum ſit, quemadmodum & Euthym. exponere videtur. Theophylact. vero ita interpretatur, quaſi verbum παραδῷ ſignificet, cum redierit, & καρπὸς *fructus* pro meſſe ſumatur, ſenſuſque ſit, cùm tempus meſſis redierit. Si enim Græce exponit ὅταν παραδῷ τὸ θέρος. Quæ interpretatio magis etiam mihi, quàm altera illa Euthymii probatur. Nam aliud eſt fructum productum eſſe, aliud eſſe ad meſſem maturum: productum eſſe iam paulo ante dixerat. Itaque credendum eſt nunc aliquid aliud maius dicere voluiſſe, quodque meſſi pro- E pinquius eſſet, quod eſt frumentum eſſe maturum. Quare idem Euthymius non contentus expoſitione illa ſuperiore aliam adhibet, meo quidẽ iudicio meliorem, cùm fructus maturuerit. Ego ad hunc etiam modum exponi poſſe arbitror, cùm fructus reddiderit (ſub. fructum) vt fructus accipiatur non pro eo, qui natus eſt, ſed pro eo, qui ſeminatus fuerat, qui & fructus appellatur, quia alterius ſeminis fructus fuerat, & reddere alium dicitur fructum, quia ex ſe alium producit.

Hebraiſmus. *Statim mittit falcem.*] Verbum ſine ſuppoſito, more Hebræorum, qui ſolent nomina verbalia in ipſis F verbis virtute contenta ſæpe non exprimere, ſed intelligenda relinquere. Quamquam hoc loco, qui ſeminauit, vt ex ſuperiorib. repeti poteſt, vt ille qui ſeminauit, deinde dormiuit, & exurrexit, matura iam ſegete falcem immittat, quemadmodum Gregor. lib. 22. in Iob cap. 14. & homilia in Ezechielem 15. interpretatur. Meſſoris hoc loco nomine Deum intelligi, falcis eius verbum ſignificari ſupra ex Theophylacto diximus.

30. *Et dicebat cui aſſimilabimus.*] Hæc parabola vſque ad verſum 33. apud Matthæum cap. 13. 31. expoſita eſt. Idem autem ea Chriſtus, quod præcedenti, docere voluit incredibilem vim eſſe verbi Dei, quæ ſicut granum ſinapis paruo initio ad magnum perueniat incrementum.

33. *Et talibus multis parabolis loquebatur eis.*] Profitetur Marcus ſe non omnes parabolas, quas Chriſtus tũc, aliaſque propoſuit, recitare. Et verò Matthæus plures hoc ipſo loco recitat, vt illam zizaniorum cap. 13. 24. & illam fermenti, quæ idem, atque hæ duæ, quas hîc Marcus recenſet, alia ſimilitudine ſignificat Matth. 13. 31. 33. illam abſconditi in agro theſauri ibidem ver. 44. illam hominis negotiatoris quærentis bonas margaritas ver. 45. illam ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſſcium congregantis ver. 47. Ac ne illud quidem ſcimus, an Matth. qui plures, quàm cæteri Euangeliſtæ parabolas recitauit, omnes recitarit. Nam, quemadmodum Marcum & Lucam multas prætermiſiſſe manifeſtum eſt, ita illum prætermiſiſſe aliquas eſt veriſimile. Hoc eſt, quod Marcus dicit, *& talibus multis parabolis loquebatur eis*, indicans alias multas, quas ipſe non commemorauerit Chriſtum propoſuiſſe.

Prout poterant audire.] Plerique hunc putant eſſe ſenſum, vt dicat Euãgeliſta Chriſtum ſe ad auditorum imbecillitatẽ accõmodaſſe, ideoque parabolis, & ſimilitudinibus vſum fuiſſe, vt homines ingenio tardi, & non ſatis diuinis rebus comprehendẽdis idonei faciliùs, quæ dicebantur, intelligerent. Ita non ſolùm maior pars recentiorum interpretũ, ſed ex illis magnis atque antiquis Chryſoſt. hom. in Matth. 45. & Theoph. in huius loci commentariis. Sed non dubito graues præſertim ſequutus auctores Clementem Alexandrinum 1. Strom. Ambroſ. in Pſal 43. Hieronym. aut quiſquis eſt, & Bedam ſcribentem in hunc locum, quibus, & Euthymius accedere videtur, ſenſum eſſe omnino contrarium, ideo Chriſtum hoc quidem loco parabolis vſum fuiſſe, non vt auditores meliùs intelligerent, ſed vt, qui credere nolebant diſerte, aperteque loquenti, loquentem per parabolas, & obſcure, etiã ſi maxime vellent, intelligere non poſſent. Nam & Chriſtus ipſe ſupra ver. 12. & Matth. 13. 11. 13. hanc cur parabolis vteretur, rationem reddidit, vt videntes non viderent, & audientes non audirent, neque intelligerent. In hanc ſententiam teſtimonium profert Iſaiæ c. 6. 9. *auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis*. In hãc, ſententiam ſupra verſu 25. vt Matthæi 13. 12. prouerbium illud induxit, *Qui habet dabitur ei, & qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo*, id eſt, volenti intelligere, & credere ſine parabolis perſpicue loquor, vt magis ac magis intelligat: nolentibus autem credere, & intelligere adeo obſcurè, & parabolice loquar, vt, etiam ſi velint, non intelligant, & hoc idem nomen ipſum parabolæ confirmat, quod in ſacris quidem literis idem eſt, quod Hebraice חידה Græce αἴνιγμα, id eſt obſcura, & inuoluta propoſitio, qualis illa fuit, quam Samſon Philiſthæis propoſuit Iudicũ 14. 12. Idem ergo eſt, *Prout poterant audire*, ac ſi diceret, provt digni erant.

34. *Sine parabolis autem non loquebatur eis.*] Nihil vnquam Chriſtum Iudæis ſine parabolis loquutũ eſſe, vt neſcio quos olim hæreticos Tertullianus libro de reſurrectione dixiſſe indicat, nec veriſimile eſt, & multis exemplis refutatur. Multa enim Euangeliſtæ, vbi nulla parabola eſt, ab eo dicta commemorant; multa lector apud Matthæum c. *Chriſtus nõ ſemper per parabolas loquutus.*

Digitized by Google

5. 6. & 7. exempla reperiet. Probat etiam ex Luca cap. 18. 1. subtili sanè coniectura Tertullianus, quia non notaretur, cùm parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur. Existimat hanc esse vim in illa coniunctione, &, vt significet Christum, cum multa priùs sine parabolis loquutus fuisset, & in parabolis cœpisse loqui. Itaque manifestum est hãc generalẽ per se sententiam aliqua esse restringendam interpretatione. Tertullianus illo loco quẽ ante designauimus, ita restringit, vt de Iudæis tantum intelligatur, quasi Iudæis semper per parabolas, aliis verò aliquando sine parabolis loquutus fuerit. Beda, & Bedam sequutus Strabus ad hunc modum scribunt, non hoc ita dictum est, inquiunt, quasi nullum apertum ad turbas sermonem fecerit, sed per solas parabolas loquutus eis fuerit, verùm ita potius, quia nullus facile sermo eius inuenitur, in quo non aliquid parabolarum sit intermixtum. Alii, vt mihi videtur, melius aliàs quidem multa, tunc autem nihil sine parabolis loquutum fuisse.

Seorsum autem.] Seorsum, ne alii qui digni non erant, intelligerent, & non habentibus, etiã quod habebant, tolleretur, supra ver. 25.

Disserebat omnia.] Etiam hæc generalis sententia restringenda est: non enim omnia omnino disserebat, sed quæ non intelligebant, aut quæ interrogabant, vt Theophyl. annotauit, & ex Matth. cap. 13. 36. colligitur.

35. *Et ait illis in illa die.*] Qua die bis iam concionatus fuerat, primùm in domo Petri, deinde ad mare. Vide versum primum.

Transeamus contra. [Traiiciamus stagnum Genesareth, quod mare, vt sæpe diximus, propter magnitudinem vocabatur, & eamus in regionem Gerasenorum, quæ ex aduerso est vltra stagnum, διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν, transeamus in vlteriorem ripam, aut regionem. Quam regionem ex Matthæo c. 8. 28. & ex Luca cap 8. 26. Gerasenorum fuisse constat.

36 *Et dimittentes turbam.* καὶ ἀφέντες τὸν ὄχλον, & relinquentes turbã scilicet ad ripam, vbi erat, vt concionantem de naui Christum audiret, supra versu 1. Voluit Euangelista significare turbam, quæ in littore erat, non fuisse sequutam Christum, quia naues non habebant, & voluisse Christum ea occasione se ab illis subducere, vt etiam Genesarenis prædicaret, ac miracula faceret. Volebat etiam solos discipulos eius miraculi, quod paulo post sedanda tempestate maris facturus erat, adesse te-

A stes, vt Theophylactus existimat. Quamquam hoc postremum probabile non est, quia, vt paulo post dicturi sumus, alii etiam nonnulli, qui in aliis erant nauibus, Christumque sequebantur, videre miraculum, admirantesque dixere, *quis putas est iste, quia ventus & mare obediunt ei?* ver. 40.

Assumunt eum ita, vt erat in naui.] Verbum sine supposito Hebræorum more, intelliguntur autem nautæ, aut discipuli, qui assumpsisse dicuntur eum; non quòd manibus acceperint, vt illum in nauim imponerent, iam enim in naui erat, sed quod eum transuehendum naui susceperint, sicut nautæ vectores, & hospites peregrinos accipere dicuntur.

B Quod autem dicit, *Ita vt erat in naui*, ridicule quidam hæreticorũ interpretes exponit, ita, inquit, vt iacebat, capite in ceruical inclinato, vt dicitur versu 38. At tunc cùm è portu soluit, non iacebat, sed sedebat, quemadmodum concionatus fuerat, vt dixit Euangelista ver. 1. Itaque melius Euthymius *ita vt erat in naui* interpretatur, ita vt sedebat. Verũtamen ne hoc quidem ipsũ mihi probatur. Neque enim voluit Euangelista habitum corporis quo Christus in naui erat, significare, quia nihil ad rẽ prorsus pertinebat; sed illud significare voluit

C non fuisse necessarium, vt illum nautæ, aut discipuli in nauim inducerent ad traiiciendum, quia iam in naui erat, vt ver. 1. dictum fuerat.

Et aliæ naues erant cum illo.] Sequebantur illum nauiculæ aliæ, quæ cum ea, in qua ipse sedebat, ad littus erant, siue piscatoriæ, siue aliæ. Quod ideo videtur Euangelista dixisse, vt indicaret non solos discipulos, sed alios etiam multos eius miraculi, quod in mari fecit, fuisse testes, quo plus fidei adhiberetur historiæ, cõtra quam Theophylactum existimare diximus. Neque enim illi, qui versu

D 40. & apud Matthæum c. 8. 27. dixerunt, *quis putas est iste, quia ventus & mare obediunt ei?* discipuli esse potuerunt. Non enim discipuli, aut, quis Christus esset, aut quanta in faciendis miraculis potestate polleret, dubitassent. Aliam Euthymius rationem affert, vt appareret non casu naturaliue causa, sed Christi prouidentia tempestatem illam fuisse ortam, vt Christus edendi miraculi materiã haberet, cùm omnes viderent non alias naues, in quibus alii nauigabant, sed eam solam, in qua Christus erat, tempestate iactari, quemadmodum

E Beda, & Strabus factum fuisse putant Sed hanc opinionem apud Matth. cap 8. 27. refutauimus, vbi & cætera, quæ vsque ad finem huius capitis sequuntur, explanauimus.

CAPVT V.

ET venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. 2. *Et exeunti ei de naui, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo,* 3. *qui domiciliũ habebat in monumentis,* Mat. 8. d. 28.
& neque catenis iam quisquam poterat eum ligare, 4. *quoniam sæpe compedibus & catenis* Lu. 8. d. 26.
vinctus, dirupisset catenas, & compedes comminuisset, & nemo poterat eum domare, 5.
& semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans, & concidens se lapidibus. 6. *Videns autem Iesum à longe cucurrit, & adorauit eum:* 7. *& clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi, Iesu fili Dei altißimi? adiuro te per Deum, ne me torqueas.* 8. *Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine.* 9. *Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est: quia multi sumus.* 10. *Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem.* 11. *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, pascens.* 12. *Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos vt in eos introeamus.* 13. *Et concessit eis statim Iesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, & suffocati sunt in mari.* 14. *Qui autẽ pascebant eos, fugerunt, & nuntiauerunt in ciuitatẽ, & in agros. Et egreßi sunt videre quid esset factũ:* 15. *& veniunt ad Iesum, & vident illum, qui à dæmonio vexabatur, sedentem, vestitũ, & sana men-*

Digitized by Google

tis,& timuerunt. 16. Et narrauerunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei, qui dæmonium habuerat,& de porcis. 17. Et rogare cœperunt eum, vt discederet de finibus eorum. 18. Cũque ascenderet nauim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cum illo. 19. Et non admisit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit, & misertus sit tui. 20. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur. 21. Et cum transcendisset Iesus in naui rursum trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare. 22. Et venit quidam de archisynagogis nomine Iairus: & videns eum, procidit ad pedes eius, 23. & deprecabatur eũ multũ dicens: Quoniam filia mea in extremis est. Veni: impone manum super eam, vt salua sit,& viuat.
Mat. 9. c. 18. *24. Et abiit cum illo, & sequebatur eũ turba multa,& comprimebant eum. 25. Et mulier, quæ erat in pro-*
Lu. 8. f. 41. *fluuio sanguinis annis duodecim, 26. & fuerat multa perpessa à compluribus medicis: & erogauerat omnia sua, nec quidquã profecerat, sed magis deterius habebat: 27. cum audisset de Iesu venit in turba retro, & tetigit vestimentum eius: 28. dicebat enim: Quia si vel vestimentum eius tetigero, salua ero. 29. Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quia sanata esset à plaga. 30. Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo, conuersus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea? 31. Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, & dicis quis me tetigit? 32. Et circumspiciebat videre eam, quæ hoc fecerat. 33. Mulier vero timens & tremens, sciens quod factum esset*
Lu. 7. g. 50. *in se, venit, & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem: 34. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te saluam fecit: vade in pace, & esto sana à plaga tua. 35. Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagogo dicentes: Quia filia tua mortua est, quid vltra vexas magistrum? 36. Iesus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere: tantummodo crede. 37. Et non admisit quemquam se sequi nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem Iacobi. 38. Et veniunt in domum Archisynagogi, & videt tumultum, & flentes, & eiulantes multùm. 39. Et ingressus ait illis: Quid turbamini, & ploratis? puella nõ est mortua, sed dormit. 40. Et irridebant eum. Ipsi verò eiectis omnibus assumit patrem, & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingreditur vbi puella erat iacens. 41. Et tenens manum puellæ, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella (dico tibi) surge. 42. & confestim surrexit puella, & ambulabat: erat autem annorum duodecim, & obstupuerunt stupore magno. 43. Et præcepit illis vehementer, vt nemo id sciret: & dixit dari illi manducare.*

IN CAPVT V.

1. ET *venerunt trans fretum maris.*] Gr. εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης, in vlteriorem (ripam) maris.

In regionem Gerasenorum.] εἰς χώραν τῶν γαδαρηνῶν in regionem Gadarenorum. Mat. c. 8. 28. εἰς τὴν χώραν τῶν γεργεσηνῶν, in regionem Gergesenorum. Quæ qua ratione inter se non discrepent, apud Matthæum diximus, apud quem c. 8. ac 9. totum hoc caput explicatum est: verba tamen quædam, quæ propria sunt Marci, obiter adnotamus.

18. *Cumque ascenderet in nauim.*] Cùm vellet ascendere, antequam ascendisset, vt in Galilæã remearet. Timebat enim, ne beneficij, quod acceperat auctore priuaretur. Faciebat id grato animo, vt Euthym. existimat, quasi Christum, velut obsequiosus minister sequi vellet: aut, vt idẽ Euthym. & Theophyl. etiam docent, timebat homo seuitiã dæmonum expertus, ne, qui præsente Christo ex se exierant dæmones, absente reuerterentur. Vtrumque probabile. Simul etiam, quod Greg. lib. 6. moral. c. 17. & lib. 16. c. 12. & Beda hoc loco indicat, quãquam morale potius, quã literale est, quia gustauerat, quã suauis Dominus esset, videbaturque apud se dicere, *mihi autem adhærere Deo bonum est.* Psal. 72. 28. Illud quod sciam, nemo notauit, voluisse hominem illum non quoquo modo, sed tanquam ex numero discipulorum vnum sequi Christum. Si enim non tanquam discipulus, sed quemadmodum turba Christum sequebatur, eum sequi voluisset, eius iniussu facere potuisset, sicut multi alii faciebant, discipulus autem illius esse, nisi eo approbante, admittenteque non poterat.

Et non admisit eum.] Magis mirum, cur Christus sequi se volentem non admiserit, quam cur ille se, qui Christum voluerit. Huius rei vnam hoc loco Christus ipse rationem indicat, quod magis cõuenire ad Dei gloriã videretur, vt homo ille, qui tantum acceperat beneficium, in patriam suam reuerteretur, suisque ciuibus tanquã oculatus testis virtutum Christi eius Euangelium prædicaret, factoque in se confirmaret miraculo. Aliam reddit Ambros. in Luc. 8. vt iactantiam Christus effugeret, cui tribui ab aliquo malignè potuisset, si hominem à se curatum, quasi testem facti à se miraculi circumtulisset. Greg. etiam aliã lib. 6. moral. cap. 17. & lib. 16. c. 12. vt magis ea ratione eius augeretur meritum. *Amanti*, inquit, *adhuc dilatio imponitur, vt ex dilati amoris desiderio meritum retributionis augeatur.* Theophyl. & Euthym. vt ostenderet Christus se, quem præsens à dæmonibus liberauerat, etiam absentem tutari posse.

Et annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit.] Aliis solet Christus præcipere, ne miracula, quę in se fecisset, euulgarent. Mat. 8. 4. & 9. 30. & in hoc ipso c. v. 43. Scimus & illis locis, quos modò notauimus, copiose docuimus causam, cur Christus aliis prohibuerit, ne quid dicerẽt, fuisse, quia nolebat inuidiã sibi Pharisæorum concitari: ex contrario ergo effectu contraria causa colligenda est, non fuisse in Decapoli, vbi ille, qui à dæmonibus liberatus erat, beneficium prædicare iubebatur, eiusmodi periculũ, ideoque non prohiberi, sed incitari, vt publice diceret, quæ sibi fecisset Christus. alia vere ex parte cum Decapolitæ Tyriis, Sidoniisque vicini semigentiles essent, præparandi, alliciendique ad fidem erant prædicatione miraculi.

Quanta tibi Dominus fecerit.] Quasi dicat, ne sis ingratus, sed prædica acceptum à Deo beneficium. Animaduertũt Theophylact. & Euthym. non dixisse Christum, quanta tibi ego fecerim, sed *quanta tibi Dominus fecerit*, quæ ipse fecisset, singulari exemplo modestiæ in patrem referentem. Etsi fortasse de seipso per tertiam, vt sæpe solet, personam loquutus

Digitized by Google

quutus est, seque Dominum appellauit, vt infra ca. 11.3. & Matth. 21.3. & Lucæ 19.31. *Dicite, quia Dominus*, id est ego, *his opus habet*. Et vero si loquendi consuetudinem consideremus Christi, Patrem potius Deũ quàm Dominum, se potius Dominum, quàm Deum vocare solet.

A

20. *Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Iesus, & omnes mirabantur.*] Multa paucis verbis indicat Marcus, primum eius qui curatus fuerat, obediẽtiam, cùm dicit, *Abiit, & cœpit prædicare*, quasi dicat fecisse, quod Christus illi mandauerat. Deinde Decapolitam fuisse illum, de qua regione diximus apud Matthæum c. 4.25. Tertio loco gratũ eius erga Christum animum meritam illi laudem tribuentis. Cùm enim Christus illi dixisset, *Annuntia quanta tibi Dominus fecerit*, ille non dicit, quanta sibi Dominus, sed quanta sibi fecisset Iesus, accepti à se beneficij non solum agnoscens, sed etiam nominãs, atque laudans auctorem, vt Theoph. & Euthym. obseruauerunt. Quanquam hæc verba fortasse non illius, qui curatus fuerat, sed Euangelistæ sunt, quid alter dixisset, quidque fecisset, non eisdem verbis commemorantis. Fructum etiam Euangelista prædicationis eius hominis ostendit, cùm concludit, *Et omnes mirabantur*, ista enim admiratio fidei fructus, aut initium erat: & videtur non admiratio sola, qualis nos rerum etiam, quas non probamus, tenere solet, sed admirationi coniuncta laudatio significari, quemadmodum quos immodicis efferimus laudibus, admirari dicimur.

B

21. *Et cum transcendisset Iesus in naui rursum.*] Rursũ dicit, non quòd ante iterum trãscendisset, sed quòd inde venisset, quasi dicat, cum rediisset vnde venerat, i. in Galilæam, & in vrbem Capernaum. Hoc est quod dicit trans fretum εἰς τὸ πέραν. Iam enim sæpe diximus inter Galilæam, & Gadarenorum, aut Gerasenorum regionem stagnum illud, quod Genezareth vocabatur interiectum fuisse. Cætera quæ vsque ad finem capitis scribit Marcus, Matth. cap. 9. exposuimus.

CAPVT VI.

ET egressus inde, abiit in patriam suam: & sequebantur eum discipuli sui: 2. & facto sabbato cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabãtur in doctrina eius, dicentes: Vnde huic hæc omnia? & quæ est sapientia, quæ data est illi: & virtutes tales, quæ per manus eius efficiũtur? 3. Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? nonne & sorores eius hîc nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. 4. Et dicebat illis Iesus: Quia non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. 5. Et non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit: 6. & mirabatur propter incredulitatem eorum, & circuibat castella in circuitu docens. 7. Et vocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immũdorum 8. Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantùm, non peram, non panem, neque in zona æs, 9. sed calceatos sandalis, & ne induerentur duabus tunicis. 10. Et dicebat eis: Quocũque introieritis in domum: illic manete donec exeatis inde: 11. quicunque non receperint vos, nec audierint vos, exeuntes inde, excutite puluerem de pedibus vestris in testimonium illis. 12. Et exeuntes prædicabãt vt pœnitentiam agerent: 13. & dæmonia multa eiiciebãt, & vngebant oleo multos ægros, & sanabãt. 14. Et audiuit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen eius) & dicebat: Quia Ioannes Baptista resurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. 15. Alij autem dicebant: Quia Elias est. Alij vero dicebãt: Quia propheta est, quasi vnus ex prophetis. 16. Quo audito Herodes ait: Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit. 17. Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Ioannem & vinxit eum in carcere propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam. 18. Dicebat enim Ioannes Herodi: non licet tibi habere vxorẽ fratris tui. 19. Herodias autem insidiabatur illi: & volebat occidere eum, nec poterat. 20. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum virum iustũ & sanctũ, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. 21. Et cum dies oportunus accidisset: Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ. 22. cumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, simulque recũbẽtibus, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi: 23. & iurauit illi: Quia quidquid petieris dabo tibi, licèt dimidiũ regni mei. 24. Quæ cum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptistæ. 25. Cũque introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit dicens: Volo vt protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ: 26. Et contristatus est rex: propter iusiurandum, & propter simul discumbentes noluit eam contristare. 27. sed misso spiculatore præcepit afferri caput eius in disco. Et decollauit eum in carcere, 28. & attulit caput eius in disco: & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ. 29. Quo audito discipuli eius venerũt, & tulerũt corpus eius: & posuerũt illud in monumẽto. 30. & conuenientes Apostoli ad Iesum, renuntiauerunt ei omnia, quæ egerant, & docuerant. 31. Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi: & nec spatium manducandi habebant. 32. Et ascendentes in nauim, abierunt in desertum locum seorsum. 33. Et viderunt eos abeuntes: & cognouerunt multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerũt eos. 34. Et exiens vidit turbam multam Iesus: & misertus est super eos, qui erant sicut oues non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa. 35. Et cum iam hora multa fieret, accesserũt discipuli eius, dicentes: Desertus est locus hic, & iam hora præteriit: 36. Dimitte illos, vt euntes in proximas villas & vicos, emãt sibi cibos quos manducent. 37. Et respondens ait illis: Date illis vos mãducare. Et dixerunt ei. Euntes, emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare. 38. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, & videte. Et cũ cognouissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. 39. Et præcepit illis vt accũbere facerent omnes secundum contubernia super viride fœnum. 40. Et discubuerunt in partes per centenos, & quinquagenos. 41. Et acceptis quinque panibus & duobus piscibus, intuẽs in cælum benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis

Mat. 13. g. 54. Lu 4. c. 16. Ioã. 4. f. 44. Ioã 6. e. 42. Mat. 13 g. 57. Lu. 4 d. 24. Iod 4. f. 44. Mat. 10. a. 1. Sup. 3. b 14. Lu. 9 a. 1. Act. 12. b 8. Mat. 10. b. 14. Luc. 9. a. 5. Act 13. g. 51 & 18. a b. Ia. 5. d. 14. Mat. 14. a. 1. 2. Luc. 9. a. 7. Lu. 3 d. 19. Leu. 18 c. 16. Mat. 14 d. 11. Lu. 9. b. 10. Mat. 9 d. 36. & 14. c. 14. Lu. 9 b. 12. Ioã. 6. a. 9.

Digitized by Google

vt ponerent ante eos,& duos pisces diuisit omnibus.42. Et manducauerunt omnes,& saturati sunt. 43. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.44.Erant autem qui manducauerunt quinque millia virorum.45. Et statim coegit discipulos suos ascendere nauim, vt præcederent eum transfretũ ad Bethsaidam,dum ipse dimitteret populum. 46. Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare.47.Et cum sero esset,erat nauis in medio mari,& ipse solus in terra.48. Et videns eos laborantes in remigando, (erat enim ventus contrarius eis) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare:& volebat præterire eos.49.At illi vt viderent eum ambulantem supra mare, putauerunt phãtasma esse,& exclamauerunt. 50. Omnes enim viderunt eum,& conturbati sunt. Et statim locutus est cũ eis,& dixit eis:Confidite,ego sum,nolite timere.51.Et ascendit ad illos in nauim,& cessauit ventus. Et plus magis intra se stupebant,52. non n intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum. 53. Et cum transfretassent,venerunt in terrã Genesareth,& applicuerũt.54.Cumque egressi essẽt de naui, continuo cognouerunt eum: 55. & percurrentes vniuersam regionem illam cœperunt in grabatis eos,qui se male habebant,circumferre,vbi audiebant eum esse.56.Et quocunque introibat in vicos,vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos,& deprecabantur eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent,& quotquot tangebant eum,salui fiebant.

Matt.14.c.25. Matth.14.d.34.

IN CAPVT VI.

ET *egressus inde.*] Ex domo Archisynagogi, vbi eius filiam suscitauerat cap. 5. 41. aut ex Capernaum, vbi Archisynagogi domum fuisse credibile est, & ex Mattheo ca.9.ver.23.colligitur.

Abiit in patriam suam.] In Nazareth; vbi educatus fuerat. Diximus Matthæi 9. ex scripturæ, & bonorum Auctorum obseruatione triplicem Christo fuisse patriam, Bethlehem natiuitatis, Nazareth educationis, Capernaum commorationis, & prædicationis. Hoc loco neque Bethlehem, quæ nusquam, vt opinor, in scripturis eius vocatur patria, neque Capernaum, quia ibi erat, cùm dicitur in patriam abiisse, sed solam Nazareth intelligere debemus, vbi eius fratres, & sorores erãt, vt dicitur infra vers. 3. & Matthæi cap. 13. 55. Ita Iuuencus, & Beda intelligunt melius, vt mihi videtur, quàm Origenes in cap. 13. Matth. & Hilarius canon. in Matth. 14. qui totam Iudæam Christi patriam hoc loco vocari putant.

Triplex Christi patria.

Et sequebantur eum discipuli sui.] Hoc propterea videtur Euangelista dicere, vt rationem reddat, quomodo potuerit Christus Apostolos inde ad prædicandum Euangelium in Iudæam mittere, quia nimirum sequuti eum fuerant in patriam euntem.

2. *Et facto sabbato*] Cùm dies sabbati venisset, quo solebant Iudęi in synagogam congregari, vide supra cap. 1. 21. Quæritur à quibusdam, quamobrem voluerit Christus in patriam suam ire, & in synagogis ibi docere, cum sciret, neque doctrinam suã, neque miracula ibi recipienda, vt infra dicit Euangelista vers. 3. 4. 5. Respondẽt. Theoph. & Euthym. ne vllam gentilibus, ac popularibus suis excusationis relinqueret occasionem, dicturis fortasse, si ad eos Christus non venisset, futurum fuisse, vt si venisset, crederent.

Admirabantur in doctrina eius.] Id est, admirabantur eius doctrinam; Hebræorum phrasis, qui pro accusatiuo ablatiuo cum præpositione ב *in*, vti solent, vt Psal. 36. 1. *Noli æmulari in malignantibus*, id est, malignantes. Quæ sequuntur vsque ad vers. 5. apud Matthæum cap. 13. 54. 55. 56. exposita sunt.

Hebraismus.

5. *Et non poterat ibi virtutem vllam facere.*] Miracula virtutes appellari, quod iis faciendis maxime Dei virtus, & potestas ostendatur, nemo nescit, & Matthæi 7. 22. docuimus. Quod autem dicit Euangelista non potuisse Christum in patria sua miraculum vllum facere, id videntur horrere aures: quasi non potuerit Christus omnia, quæ vellet, & vbi vellet, facere. Hic locus ex Gregorio Nazianzeno oratione 4. de Theologia optime intelligitur. Inter alios modos quibus docet non posse, aut impossibile esse in sacris literis dici solere, vnus est, cũ id facere non posse dicimur, quod facere nolumus, quemadmodum Genes. 37. 4. fratres Ioseph dicuntur non potuisse fratri suo vllum verbum pacifice loqui, quia oderant illum, id est noluisse, & vt Christus ait Ioannis 7. 7. *non potest mundus odisse vos*, id est non vult, cùm vos mundani sitis Hoc modo Christus dicitur non potuisse in patria sua miracula facere, id est, noluisse propter eorum hominum incredulitatem, quam vt exaggeraret Euangelista, maluit dicere non potuisse, quam noluisse, vt indicaret Christum impeditum quodammodo fuisse incredulitate hominum, quo minus posset facere miracula, nec per illum, sed per auditores stetisse, quo minus ea faceret. Nam cùm duo ad miracula facienda, non quidem necessariò, sed tamen conuenienter requirantur, potentia in faciente, fides in patiente, cùm alterutrum eorum deest, dicuntur miracula fieri non posse, vt ex eodem Gregorio Theophylactus, & Euthymius adnotauerunt. Dicitur etiam, vt idem Gregorius docet, fieri non posse, quod fieri non expedit, vt Matthęi 9. 15. *Nunquid possunt filij sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus?* id est non conuenit, non decet, vt lugeant, vt ieiunent. Hoc etiam modo hic locus potest intelligi, vt dicatur Christus non posse facere miracula, quia non expediebat, non erat iustum, vt faceret, quemadmodum si æquus iudex homini aliquid à se iniustũ postulanti respondeat, non possum tibi cõcedere. Hoc enim modo ipse Christus alio loco significat non posse se filiis Zebedæi concedere, vt alter ad dexteram, alter ad sinistram suam sederet, quia iustum non erat, quo tempore id postulabant, *sedere* (inquit) *ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis* infra capit. 10. 40. & Matthæi 20. 23. Sic hoc loco dicitur miracula facere non potuisse, quia æquum non erat, vt ingratis, & indignis hominibus ea faceret, vt Theophylactus interpretatur. Voluit enim Christus eam tenere regulam, quam discipulis suis Matthæi septimo, sexto, ipse tradiderat, *Nolite* (inquit) *sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos.* Notauit Origenes in caput Matthæi decimum tertium, Matthęum, &

Non posse, in scriptura variis modis accipitur.

Digitized by Google

Marcum ita dixisse, nō posse Christum in patria sua facere miracula, vt simul tamen docuerint fecisse aliqua, dum ille ait, *Et non fecit ibi virtutes multas*, indicans paucas quidem fecisse, sed tamen aliquas; hîc autem, *nisi paucos infirmos impositis manibus curauit*, nimirum, vt intelligeremus, qui aliqua ibi fecit miracula, plura facere potuisse, si eius regionis homines meruissent. Existimant Beda & Theophylactus ideo Christum apud incredulos plura miracula facere noluisse, vt illis parceret, ne si plura fecisset, nō credentes inexcusabiles omnino essent, quod tam multis, tamque magnis visis miraculis credere noluissent. Multo mihi videtur probabilius, iustitia id potius, quàm misericordia fecisse Christum, vt miraculis indignos miraculorum puniret priuatione: sicut non credentibus aperte, & sine vlla parabola loquenti loco pœnæ in parabolis loquebatur, vt videntes non viderent, & audientes non audirent, neque intelligerent Matthęi 13.13. Hanc rationem reddit Iuuencus.

Talibus indignans pressit sua munera Christus.

Nisi paucos infirmos impositis manibus curauit.] Nisi posuit noster interpres, pro tantùm, sicut etiam Græce est εἰ μὴ pro μόνον. Correctio hęc est superioris sententiæ, ne quis existimaret impotentem fuisse Christum, ac ne volentem quidem miracula facere potuisse, vt paulo ante ex Origene monuimus. Videtur Euangelista singulis verbis miracula ibi facta extenuare voluisse, & cùm ægrotos qui curati sunt, paucos; & cùm non solo verbo, sed impositis manibus, quasi vi curatos fuisse dicit. Neque enim dubiū est, quin magis virtutem suam Christus ostenderet, cum solo verbo; quam, cum manuum impositione sanabat, vt ex illo vno Centurionis exemplo perspicitur Matth. 8.8.

Lib. 3. hist. Euang.

Et mirabatur propter incredulitatem eorum.] Suspicor hæc verba, *Propter incredulitatem eorum*, non esse coniungenda cum proximo verbo, *mirabatur*, sed cum præcedentibus, *& non poterat ibi virtutem vllam facere*, vt verbum *mirabatur*, parenthesi legatur, sensusque sit, & non poterat ibi virtutem vllam facere propter incredulitatem eorum, ideoque mirabatur. Sic enim apud Matthæum cap. 13.58. verba iunguntur, *& non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorū.* Et si Euangelista dicere voluisset, Christum eorum incredulitatem miratum fuisse, non dixisset ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν, sed, ἐθαύμαζε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Quo autem modo Christus, Deus cum esset, mirari potuerit Matthęi 8.10. docuimus. Videtur Lucas cap. 4. 22. quiddam dicere huic loco contrarium, *& omnes* (inquit) *testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratię, quę procedebant de ore ipsius*, quod videtur, nisi à fieri credētibus, nō potuisse. Cæterū admiratio illa, & testimonium non erat fidei, sed scientiæ, neque enim testimonium illi dabant, quòd promissus esset Christus, sed quòd bene, docteque, & eloquenter in synagoga doceret, quod eo magis admirabantur quod putarent eum filium esse fabri, & scirent literas non didicisse, sicut Iudæi eadem de causa mirati dicuntur Ioan. 7.15. *Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit?* Hoc ipsū colligitur ex Luca, nam cùm dixisset Nazarenos Christi doctrinam miratos fuisse, addit etiam dixisse eos, *Nonne hic est filius Ioseph?* quasi propterea mirarentur quod quem filium Ioseph esse arbitrabantur, tam docte, tamque diserte loqui viderent, cum scirent numquam literis studuisse. Alia quædam à Marco, & Matth. prætermissa scribit Lucas vers. 23. 24. vt quod Christus dixerit, *Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, Medice cura teipsum, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua, Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua:* & Eliam non fuisse missum in patriā suā, sed in Sarepta ad mulierem viduam. Et multos fuisse leprosos in Israel sub Elisæo propheta, neminemque eorum, nisi Naaman Syrum mundatum fuisse. Omnes in synagoga ira impletos fuisse, surrexisseque, & extra ciuitatem illum eiecisse, atque in montem duxisse, vt inde pręcipitarent, quæ cùm ad eum perueniemus locum, si Deus iuuerit, explicabimus.

Et circuibat castella in circuitu docens.] Relicta ciuitate patria ingrata sua concionabundus omnes circū pagos obiit non loci, sed vtilitatis hominum rationem habens. Vtile, vt Theophylactus admonuit, concionatoribus documentum, vt non tam frequentiam ciuitatum, quàm indigentium verbi Dei prædicatione, illudque auide recipientiū salutem quærant, quales plerumque rustici, & simplices homines sunt. Fecit Christus, quod ipse discipulis suis faciendum præceperat Matth. 10.14. *Quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris*, & vers. 23. *Cum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.*

7. *Et vocauit duodecim.*] Quos iam Apostolos designauerat cap. 3.13. illic vocauit, vt Apostolos faceret, hîc, vt ad prædicandum mitteret. Vocauit autē nunc ad se, vt eos instrueret in viam, illisque potestatem daret eiiciendi dæmones, aliaque miracula faciendi. Nec enim ante hanc illis dederat potestatem, vt cap. 3. 15. docuimus. Ad hoc vsque tempus Christus solus prędicauerat, & quasi Euangelij cāpum prosciderat, nunc matura iam messe messores mittit, vt ait illis Ioannis 4. 38. *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.* Cætera quæ sequuntur vsque ad versum duodecimum apud Matthæum cap. 10. explicauimus.

12. *Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent.*] Verbum sine supposito ex Hebræorum idiomate, vt sæpe monuimus; intelliguntur autem illi, quibus Apostoli prædicabant, illis enim dicebant, vt agerent pœnitentiam. Docet his verbis Euangelista fecisse Apostolos, quod à Christo facere iussi fuerant, simul etiam, quæ prædicationis materia fuerit, exponit. Hæc enim vbique siue Ioannes primùm, siue Christus post, siue postremo Apostoli prædicant. Prima vox est Euangelij, vt homines pœnitentiam agant, regnum enim cœlorum appropinquare Matthæi 3.2. & 4.17. & suprà cap. 1. 4. Neque materiam formamque prædicandi à Christo præscriptam Apostoli mutauerunt, quod Christus apud Matthæum cap. 10.7. eos mittens dicat, *Euntes prædicate dicentes, quia appropinquauit regnum cœlorum*, & Lucæ c. 9. v. 2. *Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos.* Vtrumque enim prædicantes dicebant, *& pœnitentiam agite, & appropinquauit regnum Dei*, sicut dicebat Ioannes Matthæi 3. 2. Sed vnus Euangelista partem vnam, alij aliam recitauerunt. Voluit Christus & ipse vti, & vt Apostoli ac discipuli sui eodem exordio, formaque eadem Euangelij prædicandi, qua Ioannes vsus fuerat, vterentur, vt confirmaret se esse eum, cuius præcursor ille fuisset. Nam & apud Lucam capite decimo nono, cum septuaginta duos ad prædicandum discipulos mittit, eandem illis prædicationis præscribit formam, *dicite*, inquit, *appropinquauit in vos regnum Dei.*

Pœnitentia materia prædicationis.

Digitized by Google

13. *Et vngebant oleo multos agros, & sanabāt.*] Multi latini codices corrupte legūt, *sanabantur*, nōnulli corruptius, *sanabat*, vt oleum sanasse ægrotos intelligatur, quod etsi verum est, hoc tamen loco non dicitur, Græce est ἐθεράπευον *sanabant*, vt ad Apostolos referatur, quanquam fieri potest, vt noster interpres legerit, ἐθεραπεύοντο, *sanabantur*. Quod autem Apostoli dicuntur vnxisse, & sanasse multos, non sic intelligendum est, quasi aliquos vnxerint, & sanare tentauerint, quos non sanauerint, sed tantum significatur eos, quos vnxerunt, atque sanarunt, fuisse multos, vt sup. c. 1. 34. & c. 3. 10. similē loquendi modum exposuimus. Hoc loco agendum non solum contra hæreticos, qui pertinaciter contendunt hîc non esse sermonem de sacramento extremæ vnctionis, sed etiam contra quosdam Catholicos, qui pene idem videntur docere, quos tamen magna ex parte ætas nondum nouas experta hæreses excusat. Quid enim aliud est sacramentum concedentibus etiam hæreticis, nisi externa ceremonia à Christo instituta, tanquā ordinarium remediū salutis animæ? Hæc nimirū externa erat ceremonia, quæ extrinsecus adhibebatur. Nam sicut visibilis aqua iis, qui baptizantur; ita visibile oleum ægrotis infundebatur. Negāt aliqui fuisse ceremoniam, quamuis res fuerit visibilis, & externa, quod solum medicamentum esse putent, medicamentum autem, quamuis visibile sit, ceremonia non sit. Hoc primo loco refutandum. Quæro igitur, si medicamentum tantum erat, cur ad omne morborum genus adhibebatur? nec enim eadem omnibus curādis morbis medicina opportuna est, sed plerumque, quæ vni prodest, alteri nocet, & vt ipsi inter se morbi contrarij sunt, ita oportet remedia morborum esse contraria. Deinde quorsum Apostoli medicamentis vsi fuissent? nec enim medicinam, sed Euangelium profitebātur; missique à Christo erant potestate donati miracula faciendi, quibus, quam prędicabant, doctrinam confirmarēt. An miracula ita facere conueniebat, vt quā maxima, & qua illustrissima, an ita, vt ne miracula quidem esse viderētur? Si oleo ad curandos ægrotos vtebantur, videri profecto poterant, aut nullo miraculo, sed medicinæ arte, aut multo certe minore miraculo curare. Non ergo ad sananda solùm corpora, sed ad curandos Sacramento potissimum animos ęgrotos vngebant. Aiunt fuisse quidem medicamentum, non naturale tamen, sed diuinum, quod impressa quadam à Christo virtute morbos curaret, ideoque miraculi speciem non minuisse; adhibitum enim fuisse, tanquam signum sanitatis corporis, vt significaretur, quemadmodum solēt à medicis corpora oleo recreari, ita ab Apostolis à morbis curata fuisse virtute, gratiaque diuina, quæ solet in sacris sæpe literis olei nomine declarari. Quid eiusmodi opus erat signo, cùm sequuta statim sanitas fidem faceret? quam poterat quidem oleum non augere sed abrogare existimātibus hominibus, qui oleo adhibito ægrotos sanari viderent, non virtute vlla diuina, sed naturali olei proprietate curari? Nō solemus ad significanda, quæ oculis cernimus, vti signis. Non vtebantur oleo, inquiunt Apostoli, vt sanitatem miraculo conferri significarent, sed vt declararent non sua sed Christi virtute sanare morbos. Istud etiam dicitur absurde, nam neque oleum id potest significare, aliena virtute curationem fieri, & potest significare contrarium, neque propria, neque aliena, sed naturali ipsius olei virtute fieri. Deinde si ea de causa oleo Apostoli vsi fuissent, non solùm in curandis morbis, sed in omnibus prorsus perficiendis miraculis vsi fuissent. Nec enim minus conueniebat, vt alia miracula, quam morborum curationes ostenderent se non sua, sed Christi virtute facere. Et si vtrumque ostendere conueniebat, melius id poterant verbis ostendere, declarareque, quam oleo, quemadmodum fecisse legimus Petrū. Actor. 3. 6. *Argentum & aurum non est mihi, quod autem habeo, hoc tibi do, In nomine Iesu Nazareni surge, & ambula*, & Paulum Actor. 16. 18. *Præcipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea*. Præterea si hanc ob causam Apostoli oleū adhibebant, cur alij Christiani, atque discipuli, qui Christi etiam virtute morbos curabant, nō adhibebant? Neque enim soli Apostoli, vt & scriptura 1. ad Cor. 12. 9. & experientia docet, curationis donū habuerunt; atqui solos Apostolos oleo vsos fuisse legimus. Cur ergo, rogabit aliquis, nullum Christū ęgrotum adhibito oleo curasse legimus, Apostolos legimus, nisi quia ideo Apostoli oleo vtebantur, vt significarent se non sua, sed Christi potestate curare morbos? Ista quidem ratione, ne baptismus quidem sacramentum erit, sed alienæ symbolum potestatis: Nam neque Christum quemquam aqua legimus baptizasse; quin legimus non eum sed Apostolos baptizasse Ioan. 4. 2. Nō ergo medicamētū erat, sed cæremonia. Videamus nūc an à Christo instituta fuerit. Primum quis credat Apostolos non iussos à Christo ceremoniā vllā in faciendis præsertim miraculis vsurpasse; vbi poterat eorum temeritatē nō sequutus effectus arguere? Deinde quis non videt voluisse hoc loco docere Marcum fecisse Apostolos in illa sua legatione quod à Christo iussi fuerāt? Inter alia autem quæ eos fecisse scribit, ait ægrotos vnxisse oleo, id ergo vt facerent à Christo illis præscriptū fuerat. Denique si Christi institutio nō fuisset, numquam Iacob. c. 5. tam asseueranter præcepisset, vt id à presbyteris Apostolorum in hoc officiū successoribus obseruaretur. *Infirmatur* (inquit ver. 14 *quis in vobis inducat presbyteros Ecclesię, & orent super eum vngentes eum oleo in nomine Domini*. Non negant hoc hęretici, neque Catholicorū, quod sciā, quisquam, sed negant ideo hāc vnctionē institutā fuisse, vt esset sacramentum, nam & manus ægrotis iussit imponi Marci 17. 18. & ipse imponere solebat; vt suprà vers. 5. ca. 5. 23. 41. & infra ca. 8. 23. 25. & Matth. 9. 18. 25. Hoc ad tertiam partem definitionis pertinet, an ita instituta fuerit à Christo vt esset ordinaria animæ medicina. Minimè, inquit Caluinus, sed vt quamdiu in Ecclesia duraret curationis donum, eius symbolum & comes esset. Cur ergo, vt ante diximus, non omnes qui donum habebant curationis, ea vtebantur ceremonia? Cur Apostoli ipsi nō in omnibus curādis ægrotis vsi sint? Nam claudum quidem illū quē Petrus ad portam templi sanauit, oleo non vnxit Actorum 3. 6. Cur mortuos quos suscitabant, non vngebant? Nam nec Petrus puellam illam, quam Actorum 9. 40. nec Paulus illum adolescentem quē exanimatum suscitauit Actorum 20. 10. vnxisse dicitur. Cur denique Iacobus ea ceremonia non omnes, sed Ecclesiæ presbyteros vti iubet si à Christo non ideo instituta erat, vt verum sacramentum & ordinarium animæ remedium esset? Imposuerat Christus ægrotis manus oleo, eos non vnxerat, iubet Iacobus presbyteros ægrotos vngere, manus imponere non iubet. Cur quęso, nisi quia manuum impositio sacramentum non erat, sed externa quædam ceremonia ad tempus vsurpata; vnctio verò sacramentum erat, quod à solis oportebat presbyteris administrari? Nam quod hæretici solent dicere presbyteros apud Iacobum non sacerdotes, sed seniores populi vocari, & futile per se est, & multis à nobis locis refutatum, & ex illo ipso Ia-

cobi loco, vt longiùs non abeamus, refelli potest. Cur enim cùm de vnctione loquitur à solis presbyteris fieri iubet; cùm verò de oratione, omnes omnino alios pro aliis orare præcipit, versu 16. nisi quia presbyteros sacerdotes intelligebat, à quibus solis poterat vnctionis sacramentum administrari? Habet & spiritualem promissionem, id est, animæ curationem annexam, quod maxime solent in sacramentis hæretici requirere. *Et si in peccatis fuerit* (inquit Iacobus vers. 15.) *remittentur ei.* Itaque recte Chrysostomus lib. 3. de sacerdotio ex eo loco probat habere sacerdotes potestatem per sacramenta peccata remittendi. Nec verò vllum fuit vnquam ab Apostolis seculum, quo non pro vero sacramento habitum fuerit, vt ex eodem Chrysostomi loco, & ex Innocentio prima epistola ad Decentium Eugubinum Episcopum cap. 8. & ex Beda hoc loco, & in commentariis, cap. 5. Iacobi, tum etiam ex multis veterum Conciliorum decretis perspicuum est. At tunc, inquiunt, nonnulli, nondum Apostoli sacerdotes erant, & non poterat sacramentum ab aliis dari, quàm sacerdotibus: & illi ipsi non baptizatos tantùm, nec solùm moribundos ægrotos, sed omne ægrotorum genus, cæcos, mutos, debiles, & claudos vngebant; sacramentum autem vnctionis nec nondum baptizatis, nec aliis, quàm moribundis dari poterat. Miror quosdam Auctores tam leui ratione in re tanti momenti a vera communique sententia diffidere, & Christo legis auctori legem imponere. Potuit enim, qui legem tulit pro suo arbitrio lege vti. Nam & vt soli sacerdotes baptizent, nisi aliud necessitas postulet, præceptum est Christi, qui solos iussit Apostolos baptizare, & ex illis ipsis vnus Diuus Paulus affirmat se non ad baptizandum, sed ad euangelizandum missum esse 1. Cor. 1. 17. & legimus tamen Apostolos antequam sacerdotes facti essent, baptizasse Ioan. 4. 2. Hæc dicimus non necessariò; si enim velimus summo vti iure, vnde isti auctores probant nondum tunc Apostolos fuisse sacerdotes; scio vulgarem esse sententiam, sed incertam tamen esse. Qua ratione docent Apostolos, aut nondum baptizatos, aut omnis generis ægrotos vnxisse sine vllo discrimine, cùm nullo id scripturę exemplo probare possint, & nos exemplis possimus probare contrarium? Nam certe Petrus claudum illum non vnxit, quem ad portam tēpli sedentem curauit. Act. 3. 6.

14. *Et audiuit rex Herodes.*] Nomen, & famam Iesu,

A vt statim explicat Euangelista, *manifestum enim factum est nomen eius*, & Matth. c. 14. 1. & Lucas c. 9. 7. Tota hęc historia quæ vsque ad versum trigesimum narratur, apud Matthæum exposita est.

30. *Et conuenientes.*] καὶ συνάγονται, & congregantur iterum ad Christum, sicut erant, antequam ad prædicandum mitterentur. Propterea enim dicit congregatos fuisse, quia priùs versu 7. dixerat binos fuisse, huc illuc in varias Iudææ partes ad prędicandum dissipatos.

Renuntiauerunt ei omnia, quæ egerant, & docuerant.] Narrauerunt ei, & quæ docuissent, & quæ miracula
B fecissent. Verbum enim *ποιεῖν facere* absolute posuit, pro facere miracula, vt Lucæ 9. 7. & Act. 1. 1. Præceperat illis Christus, vt docerent & doctrinam miraculis confirmarent supra versu 7. & Matthæi 10. 7. 8. & Lucæ 9. 2. vtriusque rei reuertentes rationem illi reddunt. Quam ob causam incertum. Plerique tamen ideo factum putant, quod æquum fuerit, vt illi, à quo missi fuerant, rationem suæ redderent legationis. Datum etiam concionatoribus exemplum, vt si quid concionando boni egerint, id acceptum referant Christo. Hieronymus, Strabus, Theophylactus. Id quidem certe, & vt illi facerent, æquum fuit; & vt nos eos fecisse credamus, quia fa-
C cere debuerunt, magis æquum est. Sed aliam etiam suspicor fuisse causam, si licet ex exemplo coniecturam facere. Redibant à legatione sua gaudij, animique pleni quòd res ex voto successisset: itaque in Domino quidem gloriantes, sed gloriantes tamen videntur quæque docuissent, quæque fecissent miracula Christo renuntiare, quemadmodum & septuaginta illi duo apud Lucam cap. 10. 17. Existimat Beda Apostolos non solùm, quę ipsi fecissent, docuissentque, verum etiam, quæ Ioannes passus fuisset, quasi ignorāti Christo renuntiasse, deceptus, vt opinor, verbis Matthæi capit. 14. 12. *Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud, & venien-*
D *tes nūtiauerunt Iesu.* Non enim dicit Matthęus Christi discipulos, sed Ioannis de eius illi morte renuntiasse, quod idem ex Luca manifestum est: præterquam quod Ioannes multo ante fuerat occisus, quam ad prædicandum Apostoli mitterentur, vt apud Matthæum capit. 14. 12. disputauimus. Itaque non poterant à prædicatione reuertentes, quasi rem nouam mortem Ioannis Christo renunciare. Quæ reliqua sunt vsque ad finem huius capitis, apud Matthæum declarauimus.

CAPVT VII.

ET conueniunt ad eum Pharisæi, & quidam de Scribis, venientes ab Ierosolymis. 2. Et Matt. 15. a. 2.
cùm vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperauerunt. 3. Pharisæi enim, & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: 4. & à foro nisi baptizentur non comedunt: & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum: 5. & interrogabant eum Pharisæi, & Scribæ: Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem? 6. At ille respondens, dixit
eis: Bene prophetauit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem Isa. 29. d. 13.
eorum longe est à me. 7. in vanum autem me colunt, docentes doctrinas, & præcepta hominum. 8. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata vrceorum, & calicum: & alia similia his facitis multa. 9. Et dicebat illis: Bene irritum facitis præceptum Dei, vt traditionem ve-
stram seruetis. 10. Moyses enim dixit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et: Qui maledixerit pa- Exo. 20. c. 12.
tri, vel matri, morte moriatur. 11. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, aut matri, Corban, (quod est Deu. 5. b. 16
donum) quodcumque ex me, tibi profuerit: 12. & vltra non dimittitis eum quidquam facere patri suo Eph. 6. a. 2.
aut matri, 13. rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis: & similia huiusmodi Exod. 21. c. 16.

Leu.20.b.9 *multa facitis.14.Et aduocans iterum turbam,dicebat illis:Audite me omnes, & intelligite. 15. Nihil est*
Prou.20.c.28. *extra hominem & introiens in eum,quod possit eum coinquinare,sed quæ de homine procedunt illa sunt,*
Matt.15.b.10. *quæ communicant hominem.16.Si quis habet aures audiendi,audiat.17.Et cum introisset in domum à tur-*
ba,interrogabant eum discipuli eius parabolam.18.Et ait illis:Sic & vos imprudentes estis? Non intelligi-
tis quia omne extrinsecus introiens in hominem,non potest eum communicare: 19. Quia non intrat in cor
eius,sed in ventrem vadit,& in secessum exit,purgans omnes escas?20. Dicebat autem, quoniam quæ de
homine exeunt,illa communicant hominem.21.Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes pro-
cedunt,adulteria,fornicationes,homicidia,23.furta,auaritiæ,nequitiæ,dolus, impudicitiæ, oculus malus,
Gen.6.a.5. *blasphemia,superbia,stultitia.22.Omnia hæc mala ab intus procedunt,& communicant hominem.* 24. Et
inde surgens abiit in fines Tyri,& Sidonis:& ingressus domum,neminem voluit scire, & non potuit latere.
25.Mulier enim statim vt audiuit de eo,cuius filia habebat spiritum immundum,intrauit, & procidit ad
Mat.15.c.24. *pedes eius.26.Erat enim mulier Gentilis,Syrophænissa genere.Et rogabat eum vt dæmonium eiiceret de fi-*
lia eius.27.Qui dixit illi:Sine prius saturari filios:non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere
canibus.28.At illa respondit,& dixit illi:Vtique Domine,nam & catelli comedunt sub mensa de micis
*puerorum.29.*Et *ait illi:Propter hunc sermonem vade,exiit dæmonium à filia tua.30.*Et *cum abiisset domũ*
*suam,& inuenit puellam iacentem supra lectum & dæmonium exiisse.31.*Et *iterum exiens de finibus Tyri,*
*venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.32.*Et *adducunt ei surdum, & mutum,*
& deprecabantur eum,vt imponat illi manum.33. Et *apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos*
*suos in auriculas eius:& expuens,tetigit linguam eius:34.& suspiciens in cælum,ingemuit,& ait illi:*Eph-
phetha,quod est adaperire.35.Et statim apertæ sunt aures eius,& solutum est vinculum linguæ eius, & lo-
Mat.9.d.32. *quebatur recte.36.Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædi-*
Lu.11.b.14. *cabant: 37. & eo amplius admirabantur, dicentes:Bene omnia fecit: & surdos fecit audire, & mutos*
loqui.

IN CAPVT VII.

1. ET *conueniunt ad eum.*] καὶ συνάγονται πρὸς αὐτὸν & congregantur ad eum. Non eo modo, quo Apostolos congregatos fuisse dixerat c. 6. 30. Nam illi gratificabundi ad Christum conuenerant, isti calumniabundi, quasi manu facta conspirantes illum circumdant.

Venientes ab Hierosolymis.] Hoc aut alterutra,aut vtraque fortasse de causa videtur Euangelista notauisse,aut vt Pharisæorum,& Scribarum in calumnianda doctrina,vitaque Christi studium, diligentiamque declararet,qui vt eum captata alicũde occasione accusare possent, à Hierosolymis vsque in Galilæã venerant,(si ea tamẽ de causa venerunt;neque enim possumus de eorũ animis iudicare) aut vt rationem tacite redderet,cur illi potius Pharisæi, & Scribæ,quàm qui in Galilæa erant, ausi fuerint Christum reprehendere: quia cùm Hierosolymitani essent,vnde omnis legis, & traditionum scientia petebatur,plus sibi auctoritatis, libertatisque præsumebant. Hæc historia copiosius à Marco, quàm à Mattheo narratur, à Luca verò prorsus prætermittitur. *Ca.15 initio.*

2. *Et cũ vidissent quosdam ex discipulis eius.*] Quid si omnes id facientes vidissent? Non debuerunt, quod omnes discipuli faciebant, vitio vertere magistro, quanto minus,quod non omnes, sed aliqui faciebant, etsi non arbitror ideo Euangelistam dixisse *quosdam*, vt indicaret non omnes, sed aliquos tantum Christi discipulos solitos fuisse illotis vesci manibus,sed potius vt innueret non omnes,sed aliquos tantùm à Pharisæis visos fuisse ita vescentes, idque satis fuisse hominibus ad calumniandum paratis,vt inde occasionem arriperent non solùm discipulos omnes, sed ipsum etiam Christum accusandi. Nec enim credendum est alios Christi discipulos illam Pharisæorum de lauandis manibus traditionem consueuisse seruare, cum diu iam versati cum Christo ignorare non possent, quàm esset inanis.

Communibus manibus,id est,non lotis.] Quia phrasis erat

A Hebraica,& Græcis auribus peregrina,timens Græce scribens Euangelista,ne non satis intelligeretur, exposuit.Communia vocant Hebræi,quæ sancta,& munda non sunt, quod liceat ea ab omnibus communiter & Iudæis,& Gentilibus,& mundis,& immundis contrectari.Etsi mirum videri potest magis in nouo,quàm in veteri Testamento, & magis Græce,quàm Hebraice,aut Syriace loquentes auctores sacros ea vti phrasi. Quia ergo Pharisæi in lotione manuum non solùm corporis munditiem, verùm animi etiam sanctitatem consistere puta- *Commune in scriptura*

B bant,illotas manus communes,id est,pollutas,prophanas,minimeque sanctas appellabant.Illotas autem non quocunque modo manus reprehendunt; neque enim vero simile est Apostolos tam rusticis fuisse moribus,vt sordidis omnino manibus cibum sumerent,sed eas tantùm, quæ non ex maiorum ritu,religioneque lotæ essent, non solùm à sordibus, sed ab omni etiam contactu prophanarum rerum, quales erant multæ ex lege Moysis, & Pharisæorum traditionibus innumerabiles. Ritus autẽ erat, vt Theophylact. adnotauit, vt ad cubitum vsque lauarentur.

C *Manducare panes.*] Notum omnem apud Hæbræos cibum לחם panem appellari. Plurali autem, vt mihi videtur,vsi sunt numero,vt nõ actũ vnum sed quotidianam consuetudinem significarent, quasi dicerent,non semel tantùm necessitate aliqua compulsos,sed semper eos illotis manibus vesci solere.

Vituperauerunt.] ἐμέμψαντο,incusauerunt.Potest hoc vel ad discipulos referri, vt Theophylact. refert, quasi non Christum Pharisæi, sed eius discipulos

D accusauerint;vel ad Christum. Mihi & Christum, & discipulos videntur accusasse; nam etsi non dicunt,quare tu communibus manibus panem manducas?sed *quare discipuli tui?* tamen Christum in discipulis potius,quàm discipulos ipsos accusare voluerunt,quasi ab eo docti essent maiorum suorum contemnere traditiones.Neque enim aduersus dis-

Digitized by Google

cipulos, sed aduersus Christum odium ipsos,& inuidia stimulabat.

3. *Pharisaei enim,& omnes Iudaei.*] Reddit causam reprehensionis;& Pharisaei Iudęi erant,itaque satis esse potuit Iudaeos dicere,vt etiam Pharisaei intelligerentur;sed ideo,vt opinor, distinxit, vt Pharisaeos, quibus primum locum dedit, primos eius traditionis auctores,aut eius praecipuos obseruatores fuisse significaret.

Nisi crebro lauerint manus non manducant.] Quid? nonne satis erat semel initio prandij lauare?erat consuetudo superstitione Pharisaeorum inducta, saepe etiã inter prandendum lauare manus,ne quem forte cibum, remve aliam praescripto legis immundam tetigissent,vt nonnulli tradunt auctores,& ex hydriis in nuptiali illo conuiuio ad eum paratis vsum colligi potest.Ioan.2.6. B

Iudaeorum traditiones 6.*Tenentes traditiones seniorum.*]Quas Hebraei משניות Graeci δευτερώσεις vocant;quasque Scribae, & Pharisaei composuerant, quarum extat inter Iudaeos liber, praeceptumque, vt summa seruentur diligentia.

Et à foro nisi baptizentur,non comedunt.] καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, & à foro, intelligitur participium ἐλθόντες venientes. Ideo autem ex foro potiùs,quàm aliũde redeuntes lauabant,quia in foro omnis generis homines versabantur, Iudaei, Gentiles; mundi immundique. C Quidam adnotauerunt ideo Euangelistam vsum fuisse Graeco verbo βαπτίζωνται non νίψωνται,vt significaret totos se consueuisse, cùm ex foro redibant, in aquam immergere, ne quid in corpore immunditiae remaneret; id enim Graeco baptizandi verbo declarari. Magis non improbo, quàm probo.

Baptismata calicum,& vrceorum,& aramentorum,& lectorum.] Omnia nimirum,quę contrectaturi prandentes erant,ne eorũ attrectatione,si forte immunda essent,contaminarentur, priùs eluebant. Itaque lectos κλίνας hoc loco non eos in quibus dormiebant,sed eos,in quibus ad mensam accumbebãt, intelligo, quos Latini thoros appellabant. Reliqua, D *Citatoc.15.* quae vsque ad versum 31. scribit Marcus,apud Matthaeum explicata sunt.

31. *Et iterum exiens de finibus Tyri.*]Dixerat suprà ver. 24. Christum se in fines Tyri, & Sidonis contulisse, ideo dicit *iterum*,non quod iterum eo iisset, iterum rediisset,sed quod *iterum*,vt saepe diximus, pro rursus accipiatur,neque refertur ad verbum *exiens*, sed ad nomen *Tyri*,tanquam si Latinè dicas,& exiens ab iisdem finibus Tyri.

Venit per Sydonem.] Sic omnes fere Latini codices, & interpretes legunt, vt Hieronymus: Gręci fere omnes,& Syriacus ad hunc modum,*Et iterum exiens à finibus Tyri,& Sidonis venit ad mare Galilaea.* Quam E lectionem idcirco magis probo, quia sensum meliorem habet.Primum quidem credendum non est Christum in vrbes Gentilium ingressum fuisse, qui non nisi ad oues,quae perierant domus Israel,se missum dixerat Matth.15.24.quique Apostolis praeceperat,*in viam gentium ne abieritis*,Matthaei 10.5. & suprà ver.24.non dixit Marcus in Tyrum & Sidonẽ, sed in fines Tyri,& Sidonis abiisse. Nec nunc dicit eum à Tyro,& Sidone.Sed de finibus Tyri,& Sidonis rediisse. Et si non ignoro Theophylactus, Euthymius& nonnullos auctores alios contra sentire, & Brocardum scriptorem non indiligentem ita loca quaedam ad Tyri,& Sidonis portas,vbi Christus miracula fecerit,designare,vt non obscure significet eum in vrbes ipsas Tyri, atque Sidonis ingressum fuisse.Habeo sententiae meae auctores plures,

In descript. locorum terrasancta.

A atque grauiores,quos apud Matthaeum ca.15.21.nominauimus.

Ad Mare Galilaea.] Ad stagnum Genesareth, de quo suprà c.1.16.& c.2.13.& c.3.7.& c.4.1.39.41.& c.5.1.21.

Inter medios fines Decapoleos.] Iter habens.

32. *Et adducunt ei surdum,& mutum.*]Non est haec eadem historia,atque illa,quae à Matthęo c 9.32.& à Luca 11.14.narratur,vt apud Matthaeum disputauimus.Ille enim mutus daemonium habebat; hîc non habebat,& si Theophylact.&Euthym.hunc etiam daemonium habuisse putant;sed id scilicet Euangelista non tacuisset, quod ad commendationem miraculi maxime pertinebat. Nec eo sensu hac ceremonia,dũ baptizat,vtitur Ecclesia, quasi existimet ea Christum ceremonia daemonem eiecisse,aut ipsa ea ratione velit eiicere;sed vt doceat nondum baptizatum hominem ad verbum Dei surdum,ac mutum esse,debereque & eius ad audiendum aures aperiri,& ad profitendam fidem linguam eius solui; atque ita eos,qui baptizantur,Ecclesię à susceptoribus offerri,sicut hic mutus,ac surdus Christo à cognatis,aut amicis oblatus est, praesertim infantes, qui neque per se loqui,neque ad Christum, nisi ab aliis afferantur,venire possunt. Nam & hic ideo ab aliis ad Christum adductus dicitur,quia nec venire per se ad eum,quem ignorabat, neque loqui pro se poterat,& quo maxime indigebat,sanitatis beneficium postulare.Videtur non omnino fuisse mutus, sed impeditae ad loquendum linguae, quia Graece μογιλάλος,id est,aegre,ac difficile loquens appellatur. Et aliquãdo & audiuerat melius,& liberius loquut⁹ fuerat;siquidem linguam dedidicerat, qua simul vt sanatus est,loqui coepit,nisi credere velimus, & eam partem vnam fuisse miraculi, vt non modò impedita solueretur lingua,sed sermonis etiam cognitio conferretur. Id etiam videtur Marcus versu 35.subindicare,cùm dicit loquutum fuisse rectè: veluti insinuans loqui quidem ante, sed non rectè loqui potuisse.

Et deprecabantur eum.] Sic etiam Greg.legit hom.in Ezechielem 10.Graecè tamẽ est παρακαλοῦσιν αὐτὸν deprecantur eum,atque ita etiam legendum esse Latine docet ea,quam temporum consequentiam Grãmatici vocant.Alioqui dicendum fuit, *& deprecabãtur eum,vt imponeret illi manum.*

Vt imponat illi manum.]Manus illi à Christo imponi postulabant,aut quod scirent eum manuum impositione alios multos aegrotos curauisse,suprà ca.1.31. 5.41.& 6.5.& inf.c.8.23.25.& Matthaei 8.3.15.& 9.25. & 19.15.& Lucae 13.13.aut quia vetus erat prophetarum,& sanctorum virorum consuetudo, vt impositis sanarent manibus, quod ne Gentiles quidem ignorabant,vt Naamã ille Syrus indicio est 4. Reg. 5.11.*Iratus Naaman recedebat dicens,Putabam, quod egrederetur ad me,& stans inuocaret nomen Domini Dei sui, & tangeret manu sua locum leprae,& curaret me.* Hac ducti consuetudine alij etiam idem,vt faceret, Christum rogauerunt supra c.5.23.& Matth. 9.18.& 19.13.& infra c.8.22.

Curatio aegrotorũ per impositionem manuum.

33. *Et apprehendens eum de turba seorsum.*] Nemini, vt arbitror, hunc locum legenti non statim occurrit dubitatio,quam ob rem mutum illum Christus curandi causa à turba semouerit, cùm eius potius F gloria postulare videretur, vt coram quampluri mis testibus miraculum faceret.Huius rei Hieron. & Beda causam hanc afferunt,quod qui à Christo curari volunt,recedere à tumultu hominum debeãt.Rectè;sed allegorice Chrysosto.apud Diuum Thomam,Theophylactus, & Euthym.vt fugeret

Digitized by Google

ipse,& nobis fugiendi iactantiam daret exemplum. Nunquam enim coram aliis, nisi propter ipsorum vtilitatem miracula facere solebat. Alii, quod eos, qui tunc aderant, indignos qui miraculum viderēt, iudicauerit. At viderunt statim effectum. Alij, vt surdum, mutúque curaturus remotus ab hominū cœtu melius oraret; orasse enim ex ver.34 manifestum est. Credo ego eodem consilio Christum eum à turba hominum semouisse, quo paulo post vers. 36. præcepit illi, cæterisque, qui illum adduxerant, *ne cui dicerent*. Quod ipsum, qua ratione fecerit, illic exponemus.

Et misit digitos suos in auriculas eius.] Duabus Christus in hoc miraculo faciendo ceremoniis non quidem necessario, sed certo tamen consilio vsus est. Neque enim dubium est, vt Chrysostomus ait, quin potuerit & sine digiti contactu, & sine saliua curare. Quo autem consilio vtrumque facere voluerit, non curiose quæri solet. Recepta apud bonos auctores sentētia est, digito Christi Spiritū sanctum; saliua diuinam sapientiam significari. Nam cùm Lucas cap.11.20. dicat Christum dixisse, *si in digito Dei eiicio dæmonia*, Matthæus cap.12.28. dicit, eum dixisse, *si in spiritu Dei eiicio dæmonia*. Itaque digitus Dei, & spiritus Dei vna res sunt: & diuinam sapiētiam à Christo in nos, sicut ex capite saliuam deriuari. Ita Gregorius homilia in Ezechielem 10. Hieronymus, Beda, & Strabus in commentariis. Alij, vt qui hominem totum initio manu sua formauerat, totum per peccatum deformatum eadem, qua formauerat, manu reformaret. Chrysostomus apud Diuum Thomam. Quorsum ergo saliua? Melius Euthymius & Theophylactus, vt ostenderet omnes corporis sui partes propter coniunctam diuinitatem fuisse salutiferas. Hanc ego rationem probo, nec enim alio consilio videtur Christus digitos hoc loco in aures surdi; saliuam in os muti immisisse, quam quo solebat toto ægrotantibus corpore manus imponere, vt corporis sui efficacitatem declararet, cuius contactu omnes curaret morbos; vt ex Cyrillo Alexandrino apud Matthæum annotauimus. Videtur etiam voluisse Christus non semper æqualiter suam diuinitatem, potentiamque declarare, quod non semper, etiamsi nos causa lateat, conuenire iudicaret. Aliquando solo verbo dæmones eiicit, mortuos exsuscitat, ostendens se omnino esse Deum: aliquando tactu, saliua, luto sanat ægrotos, accommodans quodammodo potētiam suam ad modum agendi causarum naturalium, & ad sensum, & consuetudinem hominum. Quia ergo, qui surdi sunt, videntur re aliqua obturatas habere aures, mittit digitum in aures surdi, quasi clausas, & obturatas terebraturus, aut impedimentum, quod in illis erat, ablaturus digito. Et quia, qui muti sunt, videntur ligata nimia siccitate habere linguam, palatoque adhærentem, ideoque loqui non posse, sicut Propheta ille dixit, *lingua mea adhæsit faucibus meis* Psalm. 21. 16. & alio loco, *adhæreat lingua mea faucibus meis*, id est, mutus fiam *si non meminero tui*, id est, nisi laudes tuas prædicauero Psalm.136.6. mittit saliuam in os muti, quasi eius linguam humectaturus, saliuam autem potiùs, quàm humorem alium, quod humana saliua multos ad morbos medicamentum esse, & quòd saliua humectari lingua, & mobilis, volubilisque fieri soleat, nam & qui humidiore sūt cerebro, quia plus saliuæ habent, solutiorem videmus habere linguam. Itaque quemadmodum per metaphoram surdæ aures clausæ, & muta lingua ligata dicitur, ita & per metaphoram Christus digitum in aures surdi, saliuam in os muti immisit. Hoc tantùm interest, quod illa metaphora in verbis, hæc in factis consistit. Putat Euthym. Christum duos digitos in duas surdi aures misisse, vnum dexteræ manus in aurem dextram, alium sinistræ in sinistram, propterea, vt opinor, quod Euangelista plurali vsus sit numero. Duos quidem in duas aures digitos immisisse probabile est, quia vtrique auri audiendi restituit facultatem; dexteræ verò manus digitum in dexteram, sinistræ in sinistram misisse nulla ratio est, & est ratio aliqua cōtraria, quia cùm Christus aduersus staret surdo, necesse erat, vt dextrum eius latus surdi sinistro, sinistrum dextro lateri responderet. Nisi dicamus, quod nulla potest coniectura probari, transuersa in figuram crucis posuisse brachia, quod Patriarcham Iacobum filiis Ioseph benedicentem fecisse legimus, Genes.48.14.

Et expuens tetigit linguam eius.] καὶ πτύσας, & cùm expuisset, tetigit (sub saliua) linguam eius. Nō est credibile in os muti inspuisse, sed cùm prius expuisset, sumptam deinde saliuam digito super muti linguā imposuisse, idque ex Græcorum verborū proprietate colligitur. Aliàs etiam legimus Christum saliua curasse cæcos, vt infra c.8.23. & Ioan. 9.6. quibus in locis ea de re dicemus.

34. *Et suspiciens in cælum ingemuit.*] Vtrumque, & quod in cœlum suspexerit, & quod ingemuerit orantis fuit, vt Grego. homilia in Ezechielem 10. Beda, & Theophilactus existimant. Quanquam Chrysostomus apud Diuum Thomam, & Euthymius in commentariis gemitum illum dolentis fuisse putant humanam conditionem, atque miseriam, quod ita hominibus dæmon illuderet. Vtrumque probabile est, vt & Theophylacto videtur. Minime opus erat Christo, vt oraret, & ægrotis à patre gemitu etiam edito sanitatem peteret, quam poterat per se ipse dare: sed tamen videmus eum, cùm miracula quædam faceret, orare solitum, vt Ioannis 11. 41.42.43. eius rei causa quædam apud Ioannem à Christo ipso redditur, *Pater* (inquit) *gratias ago tibi, quoniam audisti me; ego autem sciebam, quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi vt credant, quia tu me misisti*. Ergo propterea nunc Christus, si ex vno exemplo facere coniecturam licet, facturus miraculum Patrem orat, vt qui aderant, intelligerent se ab eo missum esse. Aliā rationem Gregorius homilia 10. in Ezechielem, Beda, Strabus, Theophylactus & Euthymius in commentariis afferunt, vt nobis, vt idem faceremus, exemplum præberet. *Qui suspiciens*, inquit Greg. *in cælū ingemuit, non quòd ipse necessarium gemitum haberet, qui dabat, quod postulabat, sed nos ad eum gemere, qui cælo præsidet, docuit, vt aures nostræ per dona sancti Spiritus aperiri, & lingua per saliuam oris, id est, per scientiam diuinæ locutionis solui debeat ad verba prædicationis*. Allegorice.

Ephpheta.] אתפתח Ethpethach Chaldaicus est imperatiuus passiuæ significationis, Latine *aperire*, aut *apertus esto*, sicut dixit leproso, Mundare, id est, mundus esto, suprà cap.1.41. & Matthæus 8. 3. & Lucæ 5. 13. Eodem loco vtrumque Christus ostendit, vt obseruauit Beda, & se verum esse Deum, qui imperando curaret morbos, & à patre tamen omnem accepisse potestatem, qui curaturus precaretur illum. Quærunt quidam, quam ob causam Euangelista Chaldaicum verbum, quo Christus vsus est, retinuerit. Mirum, quam hoc loco ineptus sit quidam hæreticorum interpres, qui minime apud eos ineptus iudicatur, *Ideo* (inquit) *fecit, vt indicaret nullam in verbo curandi vim fuisse*, nosque superstitionis accusat, quod in certis quibusdā verbis vim esse aliquam

Verba Christi, quibus sanabat vim sanandi habebāt vt saliua.

existimemus. Fallor, nisi insanit. Si enim sanus fuisset, intellexisset profecto se contrarium sua illa ratione concludere debuisse. Si enim nulla in verbo vis erat, quid opus erat, vt Euangelista illud ipsum, quod Christus pronuntiauerat verbum & eadem, qua ille pronuntiauerat, lingua recenseret, nisi vt doceret, quo veluti instrumento tam insigne Christus miraculum fecisset, quoque qui eius personam gerunt, similibus in rebus vti debeant? Nam & gladium, quo rex aliquis hostem deuicerit, diligenter eius posteri conseruant, eoque, quoties possunt, libenter vti solent. Sed hæc non ideo disputamus, quòd vera esse existimemus, sed vt istos rideamus irrisores. Non ita vim esse putamus implicatam verbis, vt si alterius linguæ verbo idem significante sententia eadem proferatur, non sit vim eandem habiturum. Quin & baptismum & alia omnia sacramenta quacunque tandem lingua eodem modo sensu conferantur, idem efficere docemus, negamus tamen, quod isti magnam Christo facientes iniuriam irrisores dicunt, nullam eius verba vim habere, nec solum aliquam, sed etiam infinitam habere credimus? *Verbo* enim *eius cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et si eius saliua vim aliquam habuit, vt impeditam hominis muti solueret linguam, cùm vt Theophylactus ait, tantùm sit corporis excrementum, multo profectò maiorem eius verbum habuisse credendum est, quod voluntatis eius, qua omnia perficit, instrumentum erat. *Domine*, dicebat ille, *non sum dignus, vt intres sub tectum meum, sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus* Matthæi 8. 8. Verumenimvero plus fidei Gentilis ille Centurio, quàm isti, qui solam fidem prædicant habebat. Sed eam vim nos non in sono, non in Græcis, aut Chaldaicis literis, sed in significatione, qua Christi voluntas declaratur, collocamus. Scimus, quid Augustinus dixerit, *Non quia dicitur, sed quia creditur, non sonus transiens, sed virtus manens.* Cur ergo Euangelista Chaldaicum verbum retinere voluit? vt maiorem, quemadmodum ego quidem arbitror, historiæ fidem conciliaret, & quod plus auctoritatis, plus maiestatis, plus venerationis ipsum à Christo Chaldaice pronunciatum verbum habere videretur. Tanquam si nos Platonis aliquam sententiam proferentes non Latinis eam, sed Græcis iisdem omnino, quibus ille vsus sit, verbis recitemus, haud dubium, quin & augeamus fidem, & orationi plus auctoritatis grauitatisque adhibeamus.

Psal. 32. 6.

Tract. 80. in Ioan.

35. *Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.*] Exponit his verbis & celeritatem, & perfectionem editi miraculi. Celeritatem quidem, quod ad vnum Christi verbum non vlla interposita mora, sed statim consequutus effectus sit. Nimirum ille ipse dixerat Ephpheta, qui olim dixerat, & facta sunt; mandauerat, & creata sunt Psalm. 32. 9. Perfectionem vero cùm dicit *loquebatur rectè*, id est, perfectè curatus est, non sicut ij, qui medicinæ arte curantur, in quibus solent plerumque aliquæ præteriti morbi reliquiæ remanere. Quod dicit de loquendi, id etiam de audiendi facultate intelligendum est; sed loquutum potiùs fuisse, quàm audisse rectè illum dixit, vt alluderet ad id, quod dixerat vers. 32. vbi eum μογιλάλον ægre, ac difficile loquentem appellauerat, quasi dicat non iã difficile, impediteque, vt ante loquebatur, sed rectè, atque expedite loquutum fuisse. Dicit autem apertas fuisse aures, & linguæ solutum vinculum, metaphorice loquẽs quasi clausæ aures, ligata lingua eius fuerit, quod surdi aures clausas, muti ligatam linguam habere videantur.

36. *Et præcepit illis, ne cui dicerent.*] Non solùm ei, qui curatus fuerat, sed iis etiam, qui eum ad Christum adduxerant, quia miraculo interfuerant, præcepit, ne quid dicerent. Quod, quo concilio fecerit, multis iam locis disseruimus suprà cap. 1. 44. & 5. 43. & Matth. 8. 4. & 9. 30.

Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant.] Græcismus est, quem maluit noster interpres ad verbum exprimere, quàm Latine loqui, ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον, quo magis ille ipsis præcipiebat, tanto illis magis prædicabant. Idem aliis ab eo curatis accidit Matthæi 9. 30. 31. & suprà cap. 1. 44. 45. Vbi an aliqua in illis, qui prohibente Christo eius miracula prædicabãt, culpa fuerit, disputauimus. Hos hoc loco rectè quidem Theophylactus excusat. Diuus Augustinus libr. 4. de consensu Euangelistarum cap. 4. & Beda in huius loci cõmentariis videntur existimare non serio Christum prohibuisse, ne quid dicerent, sed potius, vt magis ad dicendum incitaret; nitimur enim in vetitum. Et vt aliis exemplum in ipsis præberet, debere eos à se non prohibitos ipsius miracula omnibus enarrare, cùm illi, qui prohibiti erant tam diligenter narrauissent. Difficile creditu est. Cur ergo prohibebat, si sciebat id non esse facturos? Cur nobis præcepta tradit, quæ nos non obseruaturos nouit? Facit ille, quod debet, quodque in se est, quamuis non ignoret nos, quod debemus, quodque in nobis est, minimè facturos.

Cur Deus præcepta hominibus dat, quæ scit non obseruaturos.

37. *Et eo amplius admirabantur.*] Hoc non solùm ad eos, qui ad Christum surdum, & mutum adduxerant, sed etiam ad eos, qui ab eis, quid factum fuisset, audiebant, referri potest. Est enim quasi applausus, & acclamatio ea, quæ audiebant approbantium. Id etiam ex Matthæo cap. 9. 33. simili apparet exemplo, *Eiecto*, inquit, *dæmonio loquutus est mutus, & miratæ sunt turbæ dicentes, Nusquam apparuit sic in Israel.*

38. *Bene omnia fecit.*] Quasi dicant, nihil in eo reprehendi potest, quemadmodum Pharisæi reprehendere conantur; nihil enim facit, quod bonum non sit, quodque non in maximum hominum redundet beneficium: quod distributè exponunt, *Et surdos fecit audire, & mutos loqui*, Grecæ ποιεῖ facit, id est facere solet.

CAPVT VIII.

Matt.15.d. 32. *IN diebus illis iterum cum turba multa esset, nec haberent quod manducarent con-*
uocatis discipulis, ait illis. 2. Misereor super turbam: quia ecce iam triduo sustinẽt
me, nec habent quod manducent: 3. & si dimisero eos ieiunos in domum suam, defi-
cient in via: quidam enim ex eis de longe venerunt. 4. Et responderunt ei discipuli
sui: vnde illos quis poterit hîc saturare panibus in solitudine? 5. Et interrogauit eos:
Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem. 6. Et præcepit turbæ discumbere super
terrã. Et accipiẽs septẽ panes, gratias agens fregit, & dabat discipulis suis vt appo-
nerent, & apposuerunt turbæ. 7. Et habebant pisciculos paucos: & ipsos benedixit, & iussit apponi. 8. Et man-
ducauerunt: & saturati sunt, & sustulerunt quod superauerat de fragmentis, septem sportas. 9. Erãt autem
qui manducauerant, quasi quatuor millia: & dimisit eos. 10. Et statim ascendens nauim cum discipulis suis,
Matt. 16.a 1. *venit in partes Dalmanutha. 11. Et exierũt Pharisæi, & cœperunt cõquirere cum eo, quærẽtes ab illo signum*
Lu.11.g.54 *de cælo, tentantes eum. 12. Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vo-*
bis, si dabitur generationi isti signum. 13. Et dimittens eos, ascendit iterum nauim, & abiit trans fretum.
14. Et obliti sunt panes sumere: & nisi vnũ panẽ non habebant secum in naui. 15. Et præcipiebat eis, dicens:
Matt.16.a. *Videte, & cauete à fermẽto Pharisæorũ, & fermẽto Herodis. 16. Et cogitabant ad alterutrum, dicẽtes: Quia*
5. *panes non habemus. 17. Quo cognito, ait illis Iesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? nõdum cognos-*
citis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum? 18. oculos habentes non videtis? & aures habentes
non auditis? Nec recordamini, 19. quando quinque panes fregi in quinque millia: quot cophinos fragmen-
Sup.6.f.41 *torum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim. 20. Quando & septem panes in quatuor millia: quot sportas*
Ioã.6.b.11 *fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem. 21. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis? 22. Et veniũt*
Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret. 23. Et apprehensa manu cæci, edu-
xit eum extra vicum: & expuens in oculos eius impositis manibus suis, interrogauit eum, si quid videret.
24. Et aspiciens, ait: Video homines velut arbores ambulantes. 25. Deinde iterum imposuit manus super o-
culos eius: & cœpit videre, & restitutus est ita vt clare videret omnia. 26. Et misit illum in domum suam,
dicens: Vade in domum tuam, & si in vicum introieris, nemini dixeris. 27. Et egressus est Iesus, & discipu-
Matt.16.b *li eius in castella Cæsareæ Philippi: & in via interrogabat discipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse*
13. *homines? 28. Qui responderunt illi, dicentes: Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij verò quasi vnum de pro-*
phetis. 29. Tunc dicit illis: Vos vero quẽ me esse dicitis? Respõdens Petrus, ait ei: Tu es Christus. 30. Et commi-
Lu.9.c.15. *natus est eis, ne cui dicerent de illo: 31. Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & re-*
probari à senioribus, & à summis sacerdotibus, & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere. 32. Et palam
Matt.10.d *verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum. 33. Qui conuersus, & videns dis-*
38. & 16.d *cipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retro me satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ*
24. Lu.9.c.23. *sunt hominum. 34. Et conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetip-*
& 14.f.27 *sum: & tollat crucem suam, & sequatur me. 35. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam:*
& 17.g.33 Ioan.12.d. *qui autem perdiderit animam suam propter me, & Euangelium, saluam faciet eam. 36. Quid enim prode-*
25. Marc 10.d *rit homini, si lucretur mundum totum: & detrimentum animæ suæ faciat? 37. Aut quid dabit homo com-*
33. *mutationis pro anima sua? 38. Qui enim me confusus fuerit, & verba mea in generatione ista adultera &*
Lu.9.c.26. *peccatrice: & filius hominis confundetur eum: cùm venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis. 39. Et*
& 12.b.9. Matt.16.d *dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt quidam de hîc stantibus qui non gustabunt mortem donec videant*
27. Lu 9.c.27 *regnum Dei veniens in virtute.*

IN CAPVT VIII.

1. IN *diebus illis.*] Sub idem tempus, quod de industria dicere videtur Euangelista, ne quis existimet certum diem notare voluisse, aut significare ea quæ sequuntur eodem omnino die, quo ea, quę superiore capite dicta sunt, accidisse. Non enim eodẽ die, sed trium dierum spatio hæc illa quę facta sunt, vt constat ex vers. 2. & ex Matth. cap. 15. 32. fuerat enim Christus per tres illos dies ibi, & miraculum illud, quod in fine superioris capitis narrauit Marcus, & multa alia, quę à Marco prætermissa Matthæus commemorauit, fecerat: quibus videndis illa quatuor millium hominum intenta turba, oblita cibi, oblita potus, totum illud triduum cum Christo transegerat. Quæ autem sequuntur vsque ad versum 22. vide apud Matthæum cap. 15. 32. & cap. 16. 5.

A

22. *Et veniunt Bethsaidam.*] Bethsaida ciuitas erat Petri, Andreæ, & Philippi, &; vt Chrysostomus homil. 9. in hunc locum existimat, etiam Iacobi, & Ioannis. Eam Brocardus diligens terræ sanctæ obseruator 1. p. c. 5 §. 6. ita describit, *A Nephthalim tribus leucis in angulo maris Galilææ, vbi idem curuari incipit, ab Aquilone contra Austrum sita est Bethsaida ciuitas Petri, Andreæ, & Philippi.*

Et adducunt ei cæcum.] Verbũ sine supposito ex Hebraismo, quem tam multis iam locis indicauimus.

B

Intelligitur autem participium, quod natura sua latet in verbo, *adducunt ei*, sub. adducentes. Chrysostomus homil. 9. existimat Apostolos intelligendos qui mutum illum, & surdum ad Christum adduxerint. Minus probabiliter.

Et rogabant eum, vt illum tangeret.] Aut non satis ha-

Digitized by Google

bebant fidei, qui existimabant Christum, nisi tangendo, curare non posse, vt Theophylact. interpretatur: aut consuetudine ducebantur, quòd scirent consueuisse Christum iis, quos curabat, manus imponere, de qua consuetudine diximus superiore ca. vers. 32.

23. *Et apprehensa manu cęci eduxit eum extra vicum.*] propter ciuium Bethsaiditarum incredulitatem, vt Theophylactus & Euthymius arbitrantur, qui cùm multa alia Christi miracula vidissent, credere noluerant, quemadmodum illis Matthæi 11. 21. exprobrat Christus. *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro, & Sidone facta essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitētiā egissent.* Potius credo ea ratione eum extra vicum seduxisse, qua supra cap. 7. 33. mutum illum, & surdum, vt curaret, à turba semouit: inde igitur causa petenda est.

Et expuens in oculos eius.] Huius etiam rei causam ca. præcedente ver. 33. exposuimus. Hoc tantùm addēdum, quod sicut illic saliuam suam Christus immisit in os muti, quia saliua humectatur, moueturque lingua; ita solemus lippientes, & caligantes oculos saliua mundare; ideo ergo saliua cæcum curauit, quæ non quia humana, sed quia Christi, id est, Dei saliua erat, cęcum sanauit.

Impositis manibus.] Putat Chrysostomus homilia in Marcum 9. manus super cæci oculos Christum posuisse, & antequam amoueret, interrogasse, nūquid videret; in eoque miraculum fuisse, quòd cū Christus manus super eius oculos positas haberet, quibus vel perspicacissimus hominis visus impediri poterat, videret tamen. Quod non magis mihi probabile videtur, quàm opus illud esse Chrysostomi, quod etsi ingenio, eruditione, ac pietate non caret, genio tamen, stylo, sublimitate, & iudicio Chrysostomi caret, & quidem D. Thom. cùm Chrysostomum citat in Marcum, nunquam hoc, sed aliud, quod nos non habere dolendum est, citare solet. Aut ergo manus non super oculos cæci posuit, aut quod similius vero est, cum eas super oculos posuisset, indeque remouisset, interrogauit, ecquid videret. Ita illud participium ἐπιθεὶς positum est pro ἐπιθήσας, cùm posuisset.

Homilia in Marcum falso Chrysostomo adscripta.

24. *Video homines velut arbores ambulantes.*] Ambulantes ad homines referendum, vt ex verborum Græcorum constructione perspicitur, quasi dicat homines, quos ambulantes video, non homines, sed arbores mihi videntur. Quare declarauit se videre quidem aliquid, cum ante nihil videret, imperfecte tamen videre, cum inter homines, & arbores distinguere non posset, quemadmodum qui procul hominem vident, quia molem corporis vident, lineamenta autem non discernunt, nesciunt vtrum arbor, vel homo sit. Ita Beda. Mirum, cur non statim cæcus iste perfecte curatus fuerit, sicut solebant ægroti alij à Christo curari. Chrysostomus apud Diuū Thomam, Theophylactus & Euthymius totam in cæco eius rei causam esse putant, quod nondum perfecte crederet. Augustinus vero apud Strabum (nam alibi, quod sciam, non habemus) & Chrysosto. ille quisquis fuit, cuius extant in hunc locum homiliæ, mysterium esse dicunt, quod ille cæcus primum imperfectam, cum solam legem; deinde perfectam, cum Euangelium cognouit, scientiam habuerit. Hæc allegorica sunt, sicut illa, quæ à Hieronymo & Beda afferuntur, quę nos quidem probamus, sed aliud quærentes non amplectimur. Verisimile mihi videtur in vtroque fuisse causam, & in Christo, & in cæco. Nam perfecte credentem, perfecte curare noluisse, quia Christi benignitate

A indignum, & ab eius consuetudine alienum est, credi non debet: & cùm posset imperfecte credentem, si voluisset, perfecte curare; voluit tamen suam potentiam ad illius fidem moderari, quod & in Petro super mare ambulante fecisse legimus, qui cū perfecte credebat, firmis super mare vestigiis incedebat, cùm dubitabat, mergebatur Matthęi 14. 30. fortasse etiam voluit, vt cæcus beneficium, quod accipiebat, sanitatis, dum paulatim sibi conferebatur, pluris faceret.

26. *Et misit illum in domum suam.*] Quare miserit, ex verbis sequentibus intelligitur, ne si in proximam
B iret vrbem, quæ in Bethsaida dicebatur, aut huc illuc vagaretur, miraculum euulgaret. Cur autem nemini dicere miraculum voluerit; non fuit noua, atque priuata, sed communis cum multis aliis miraculis causa supra ca. 5. 43. & Matth. 8. 4. & 9. 30. inde peti debet.

Et si in vicum introieris.] Vicum vocat Bethsaidam, quamuis Ioannes cap. 1. 44. ciuitatem appellet, quia exigua instar vici erat. Quasi dicat, si necesse fuerit te, vt domum tuam redeas, per Bethsaidam trāsire, nemini ibi dixeris. Hinc apparet non fuisse cæcum illum Bethsaiditam. Colligitur etiam minus voluis-
C se Christum, vt Bethsaiditæ miraculum illud scirēt, quàm alij. Non enim prohibet cæcum domi suæ, & apud suos ciues, sed Bethsaidæ narrare miraculum, quod Bethsaiditas indignos iudicauerit, qui vllum miraculum viderent, qui tot conspecta miracula contempsissent, vt paulo ante ex Euthymio & Theophylacto dicebamus. Illud in Theophylacti commentario non probo, quòd existimet misericordia quadam erga Bethsaiditas id fecisse Christum, ne si miraculum vidissent, nec credidissent, grauiores pœnas luerent. Quam opinionem ca. 6. 5. loco simili refutauimus. Omnia, quę reliqua sunt in
D hoc ca. exposuimus in Matth. commentariis.

38. *Qui enim me confusus fuerit.*] Codices nonnulli Latini pro *confusus confessus* legunt, errore ex Græcis verbis manifesto, & inde, vt opinor, nato, quod *confusus* non satis congruentem, & perspicuum sensum habere videretur Græc. ἐπαισχυνθῇ με *confusus fuerit me* pro ἐν ἐμοὶ, in me. Sensus est, quem pudebit mei coram hominibus, eius me etiam pudebit coram Deo, qui erubuerit me confiteri coram hominibus & ego eum confiteri erubescam. Noster interpres, dum Græca verba imitando conatur exprimere, minus Latine loquitur, sicut & Marc. magis He-
E braice, quam Græce loquutus fuerat. Hebræi dicūt בוש חבר confundere aliquem, id est, negare illi quod vult, quodque petit. Confundi Christum est, erubescere confiteri illum, fugere eius crucem, & ignominiam, deserere, eius doctrinam propter persecutionem, aut pudorem, quod Diuus Paulus vno verbo dixit, erubescere Euangelium, Roman. 1. 16. Quod autem dixit Paulus Euangelium, dicit Christus *verba mea*, id est, doctrinam meam.

Matt 61.6. 13.

In generatione hac adultera, & peccatrice] Coram hominibus istis spuriis, & peccatoribus. Opponit hominibus erubescentibus se filium hominis, id est Deum rursus opponit hominibus, coram quibus
F erubescunt, angelos coram quibus Christus eos erubescet: opponit peccatoribus sanctos. Adulteram autem generationem vocat Hebraica phrasi filios Dei degeneres, qui cum Deo patri suo similes esse deberent, dissimillimi sunt, quales spurij & adulterini filij esse solent. Hebræi vocant בנינכר filios alienos, id est, dissimiles, ac degeneres, vt Psalm. 17. 46. *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sūt & claudicauerunt à semitis suis*, & Psal. 143. 7. *Emitte ma-*

Digitized by Google

num tuam de alto, eripe me, & libera me de aquis multis, & de manu filiorum alienorum. Eadem phrasi Diuus Paulus vsus est Hebr.12.8. *quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filii estis.*

A Hæc etiam sententia apud Matthæum cap.10.13. declarata est, nisi quod aliis à Matthæo verbis, & vt alio dicta loco recitatur. Sed est vero simile non semel eam dixisse Christum.

CAPVT IX.

Mat.17.a.1 ET post dies sex assumit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem: & ducit illos in montem excel-
Lu.9.d.28 sum seorsum solos, & transfiguratus est coram ipsis. 2. Et vestimenta eius facta sunt splēdētia,
& candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. 3. Et apparuit
illis Elias cum Moyse: & erant loquentes cum Iesu. 4. Et respondens Petrus, ait Iesu: Rabbi, bo-
num est nos hîc esse: & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ vnum. 5. Non enim
Mat.17.b. sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti. 6. & facta est nubes obumbrans eos: & venit vox de nube,
9. dicens: Hic est filius meus charissimus, audite illum. 7. Et statim circumspicientes, neminem amplius vide-
runt nisi Iesum tantum secum. 8. Et descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent,
narrarent: nisi cùm filius hominis à mortuis resurrexerit. 9. Et verbum continuerunt apud se: conquirentes
Mal.4.b.5 quid esset: Cum à mortuis resurrexerit. 10. Et interrogabant eum dicentes: Quid ergo dicunt Pharisæi, &
Isai.53.a.5 Scribæ, quia Eliam oportet venire primum? 11. Qui respondens, ait illis: Elias cum venerit primo, restituet
Mat.17.b. omnia: & quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur & contemnatur. 12. Sed dico vobis,
11. quia & Elias venit, & fecerunt illi quæcunque voluerunt sicut scriptum est de eo. 13. Et veniens ad discipu-
los suos, vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis. 14. Et confestim omnis populus
Lu.9.e.38. videns Iesum stupefactus est, & expauerunt, & accurrentes salutabant eum. 15. Et interrogauit eos: Quid
inter vos conquiritis? 16. Et respondens vnus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem
spiritum mutum, 17. qui vbicunque eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & a-
rescit: & dixi discipulis tuis vt eiicerent illū, & nō potuerūt. 18. Qui respondens eis, dixit: O generatio incre-
dula, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar? afferte illum ad me. 19. Et attulerunt eum. Et cum vi-
disset eum, statim spiritus conturbauit illum: & elisus in terram, volutabatur spumans. 20. Et interrogauit
patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia. 21. & frequenter eum in
aquas misit vt eum perderet, sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri. 22. Iesus autem ait illi: Si potes
credere, omnia possibilia sunt credenti. 23. Et continuo exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo
Domine: adiuua incredulitatem meam. 24. Et cum videret Iesus concurrentem turbam, comminatus est
spiritui immundo, dicens illi: Surde, & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo: & amplius ne introeas in
eum. 25. Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo, & factus est sicut mortuus, ita vt multi di-
cerent: Quia mortuus est. 26. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit. 27. Et cum introis-
set in domum, discipuli eius secreto interrogabant eum: Quare nos non potuimus eiicere eum? 28. Et dixit
illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione, & ieiunio. 29. Et inde profecti prætergrediebantur
Galilæam: nec volebat quemquam scire. 30. Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis: Quoniam filius
Mat.17.d. hominis tradetur in manus hominum, & occident eum, & occisus tertia die resurget. 31. At illi ignorabāt
22. Luc.9.e.22 verbum: & timebant interrogare eum. 32. Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat
eos: Quid in via tractabatis? 33. At illi tacebant, siquidem in via inter se disputauerant, quis eorum ma-
Mat.18.a.1 ior esset. 34. Et residens vocauit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium nouissimus, &
Lu.9.f.46 omnium minister. 35. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum, quem cum complexus esset, ait illis.
36. Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit, & quicunque me susceperit,
non me suscipit, sed eum qui misit me. 37. Respondit illi Ioannes, dicens: Magister, vidimus quendam in no-
Lu.9.f.49 mine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum. 38. Iesus autem ait: Nolite pro-
hibere eum, nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me. 39. qui enim
1.Cor.12.a.3. non est aduersum vos, pro vobis est. 40. Quisquis n. potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia
Mat.10.d.42. Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam. 41. Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pu-
sillis credentibus in me: bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur.
Mat.18.a.6 42. Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas
Lu.17.a.2. Mat.5.d. manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem: 43. vbi vermis eorum non moritur, & ignis
30. & 18.a.6. non extinguitur. 44. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum: bonum est tibi claudum introire in vitam
Lu.17.a.2. æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, 45. vbi vermis eorum non
Isa.66.g.24. moritur, & ignis non extinguitur. 46. Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice eum: bonum est tibi luscum
Leu.2.d.13 introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, 47. vbi vermis eorum non
Matt.5.b.13. moritur, & ignis non extinguitur. 48. Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur. 49. Bonum
Lu.14.g.34 est sal: quod si sal insulsum fuerit: in quo illud condietis? Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.

IN CAPVT

Digitized by Google

IN CAPVT IX.

1. ET *dicebat illis.*] Turbæ vnà cum discipulis suis quibuscum loquebatur, vt dixerat Euangelista c. præcedenti ver. 34. aut solis discipulis suis, vt ex Matthæo c. 16. 24. 28 colligi videtur; & quidem magis idonei auditores discipuli erant, vt illis Christus ista committeret, quæ ne omnibus quidem discipulis declarare voluit. Agebat enim de gloria, & maiestate sua, quam tres ex illis paulo post in transfiguratione visuri erant: Reliqua omnia, quæ scribit Marc. vsque ad versum 30. apud Matthæum c. 17. 14 copiose à nobis tractata, & explicata sunt.

30. *Et inde profecti.*] Quidam ex Castellis Cæsareæ Philippi profectos interpretantur, eo enim Euãgelista ingressos fuisse dixerat ca. præcedenti vers. 27. Propius est, vt eum intelligamus locum, vbi paulo ante dæmonem eiecerat, quem ad radicem ei' mõtis fuisse, in quo se coram tribus discipulis Petro, Iacobo, & Ioanne transfigurauerat ex vers. 9. & 14. & ex Matthæo ca. 17. 14. intelligitur. Quanquam vtrum mons ille iuxta Cæsaream Philippi fuerit, nõ satis compertum est, quia, vt apud Matthæum diximus, ne illud quidem constat, quinam mons ille fuerit, etsi vulgaris quidam obtinuit opinio fuisse Thaborem.

Prætergrediebantur Galilæam.] παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας, transibant per Galilæam. Sunt, qui adnotent Græcum verbum proprie significare clam iter facere. Sensus quidem hoc loco is est, vt ex sequentibus continuo verbis colligitur, *& noluit quemquam scire*; sed tamen si proprietatẽ spectemus verbi, proprie est ad latus transire: etsi quia, qui ad latus transit, videtur clam velle transire, recte Græcum verbũ id potest hoc loco significare. Non est contrarium, quod ca. 17. 22. 23. Matthæus scribit, *Conuersantibus autem eis in Galilæa dixit illis Iesus, filius hominis tradendus est in manus hominum*; nihil enim aliud voluit Matthæus dicere, quàm id Christum Apostolis significasse, antequam ad patiendum Ierosolymam iret, cũ adhuc esset in Galilæa, cùm nondũ ex ea discessisset, quãuis iter iam per eam Ierosolymã versus ingressus esset, vt ostenderet euenisse rem; quemadmodum ante euentum Christus Apostolis prædixisset.

Nec volebat quemquam scire.] Se in eo loco esse, in quem singulis diebus perueniebat, aut vbi ex itinere diuersabatur. Explicat enim vim verbi παρεπορεύοντο: omnes vtique sciebant eum in Galilæa esse, sed nõ omnes sciebant, quo in loco esset Galilææ, cum occulte iter faciens quotidie locum mutaret. Cur autem noluerit, vt quisquam sciret, quo in loco esset, variæ coniecturæ. Euthymius existimat propterea noluisse, ne quis ea, de quibus loquebatur propius subauscultãs intelligeret. Loquebatur enim de passione, ac resurrectione sua, vt ex versu sequenti manifestum est, quam solis volebat Apostolis cognitam esse, antequam accideret. Placuit hæc sententia nonnullis recentioribus quidem, sed doctis auctoribus, eamque ex Græco verbo confirmant, non enim legi Græce ἐδίδασκε δὲ αὐτοὺς, *docebat autem eos*, vt noster transtulit interpres, sed ἐδίδασκε γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, docebat enim discipulos suos. Quasi reddatur causa, cur neminem scire voluerit, ne id, de quo loquebatur, intelligeret. Mihi idcirco non placet, quòd si id Marcus dicere voluisset, non satis idoneam rationem reddidisset. Nam quod discipulis tunc Christus dicebat, vno dixit verbo, aut plurimùm tribus, fore, vt filius hominis in manus peccatorum traderetur, vt occideretur, vt tertia die resurgeret; idque, cùm in via soli essent, dixit, vbi nemo præter Apostolos audire poterat; & si domi dixit, poterat Apostolos ad se vocare, vt illis solis secretum committeret, quemadmodum paulò post vers. 33. in causa simili fecisse dicitur. Quid ergo opus erat ea de causa suum per Galilæam celare transitum? Propterea igitur, vt ego quidem arbitror, noluit transitum suum per Galilæam sciri, quia passionis tempus appropinquabat; volebatque patiendi causa contendere Ierosolymam, verebaturque, ne, si agnitus in Galilæa fuisset omnes ad eum vndique, vt solebant, incolæ concurrerent, & aut habendis concionibus, aut dæmonibus eiiciendis, aut curandis ægrotis sese detinerent. Illud solum videtur huic obstare sententiæ, quod Euangelista non dicat, Ibat enim Ierosolymam, vt pateretur, sed *docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum, & occisus tertia die resurget.* Potest non difficile responderi, quod attinet ad id, quod confirmare volebat Euangelista, idem esse, *docebat enim discipulos suos, & dicebat illis, quoniam filius hominis tradetur in manus hominum*, atque si diceret, Ibat enim Ierosolymam ad mortem; sed quia simul ad moriendum ibat, simul id Apostolis declarabat, voluit compendiosa vsus breuitate, vnum dicendo vtrumque significare. Itaque etsi iam bis idipsum Apostolis indicauerat supra versu 10. & Matthæi 17. 9. & Lucæ 9. 22. tamen alio modo, & alia de causa nunc dicit: tunc, vt ad futuræ passionis patientiam Apostolos præpararet; nunc, vt significaret iam tempus adesse, seque ad mortem Ierosolymam ire.

31. *Docebat autem discipulos suos.*] ἐδίδασκε γὰρ, docebat enim, etsi fortasse noster interpres non legit γὰρ, sed δὲ, quod nihilo peius conuenit: aut δὲ pro γὰρ positum est, quod sæpe fieri solere multis apud Matthæum, exemplis docuimus. Videtur indicare Marcus Christum non solùm simpliciter, quod sibi futurum erat, prædixisse, sed docuisse etiam Apostolos, & instruxisse, aut quid in morte sua mysterij esset, aut quo animo deberent ferre; distinguit enim vnum ab altero, *Docebat discipulos suos, & dicebat illis.* Quam autem ob rem id illis dixerit, varia multi coniiciunt. Beda, & Theophylactus, vt lætis tristia misceret, erant Apostoli gestientes miraculis factis, infert illis Christus mentionem mortis. Euthymius in commentariis in caput 17. Matthæi, quia paulo ante discipuli alij in transfiguratione, alij in faciendis miraculis Christi perspexerant gloriam, atque maiestatem, nec vllo tempore magis idonei esse poterant, vt mortem Christi, sine offensione, aut dubitatione in fide audirent, confirmati iam cognita, & per transfigurationem, & per miracula eius diuinitate. Aliam rationem Ambrosius libro septimo commentariorum in Lucam affert, *fortasse* (inquit) *ideo hoc addidit, quia sciebat Dominus difficile passioni, & resurrectioni etiam discipulos credituros. Et ideo passionis, & resurrectionis suæ assertorem se esse maluit, vt ex facto fides, non ex auditu discordia nasceretur.* Mihi Theophylacti ratio probatur, ideo hoc Apostolis dixisse Christum, vt ostenderet se non coactum, sed volentem moriturum, qui morti obuiam procederet. Aliam præterea causam fuisse suspicor, vt Apostolos in fide, patientiaque confirmaret, ne si improuisi & non antè moniti morientem vidissent Christum, aut minus patienter mortem eius ferrent, aut de eius dubita-

Digitized by Google

rent diuinitate. Eadem opinor causa statim post mortem resurrectionem adiecit, vt quem resurrecturum sciebant, eum moriturum esse non mirarentur. Idem supra fecit ver. 10. & apud Matthæum cap. 17. 23.

Quoniam filius hominis.] Loquitur de se per tertiam personam, vt sæpe solet. Sententia autem hæc apud Matthæum explicata est.

32. *At illi ignorabant verbum.*] Non intelligebant, quod ipsis dicebat Christus. Quo ergo modo contristati sunt, vt ait Matthæus cap. 17. 23. Respondet eo loco Euthy. intellexisse quidem, quod de morte dixerat, discipulos; sed non intellexisse Lucæ 9. 44. 45. *filius hominis futurum est, vt tradatur in manus hominum. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud.* Beda existimat non credidisse eos eum esse moriturum, quod minime mori vellent, & quæ non optamus, non facile credimus. *Hæc* (inquit) *ignoratio discipulorum non tam de tarditate ingenii eorum, quàm de amore nascitur Saluatoris, qui carnales adhuc, & mysterii crucis ignari, quem Deum verum cognouerant, moriturum credere nequibant.* At non poterant contristari ob futuram mortem, si non credebant. Melius alij, intellexisse quidem verba, non intellexisse mysteria, quomodo per mortem suam Christus homines esset à peccatis suis liberaturus. Mihi tamen non solùm mysterium mortis videtur ignorasse, sed illud etiam, quomodo moriturus esset, cũ tam sæpe, maximeque paulo ante tam prope regnũ suum esse dixisset, vt essent nonnulli ex iis, qui aderant, qui morituri non essent, nisi illud prius viderent nondum intelligentes regnum illius non eo viuente, sed moriente, resurgenteque venturum esse. Intellexerunt ergo, quid & moriendi, & resurgẽdi verbum significaret, eumque & moriturum, & resurrecturum credebant, ideoque, vt ait Matthæus, contristati sunt. Nam etsi futuræ resurrectionis fides mortis dolorem alleuabat, tamen maluissent nõ mori eum, quàm mortuum per resurrectionem recuperare. Hoc ergo erat, quod non intelligebant, quomodo hæc verba, quibus se Christus ad moriẽdum dicebat ire, cum illis conuenirent, quibus tam sæpe dixerat regnum suum appropinquare, atque ideo dicuntur ignorasse verbum.

33. *Et venerunt Capharnaum.*] Paulo aliter Mattheus cap. 17. 24. & cap. 18. 1. & Lucas cap. 9. 46. hæc narrant, si quid inter eos discrepantiæ videtur esse, apud Matthæum explanauimus. Ex tribus Euangelistis colligi potest hoc modo, atque ordine rem accidisse. Cùm adhuc essent in via, vt hîc, & sequenti versu scribit Marcus, intrauerat in eos cogitatio, quis eorum esset maior, vt Lucas ait cap. 9. 46. Cùm autem venissent Capernaum, & in domum introissent, vt opinor, Petri, vbi cum in ea erat vrbe, consueuerat diuersari suprà cap. 1. 29. & cap. 2. 1. & cap. 3. 20. cum in domum, inquam, introiissent, accesserunt, qui didrachma petebant Matth. 17. 24. Postea vocatos ad se discipulos interrogauit Christus, quid in via inter se tractassent, vt hoc loco Marcus scribit; nam quod dicit ver. 35. *& residens vocauit duodecim, & ait illis: si quis vult primus esse, erit omnium nouissimus,* per recapitulationem dictum intelligo; priùs enim, quàm hoc illis diceret, ad se eos vocasse credendum est, vt quid in via tractassent, interrogaret, non enim minus erat necessarium, vt priuatim de ea re interrogarentur, quam vt priuatim docerentur. Illi autem respondere cunctabantur scientes ambitiosam fuisse quæstionem, vt versu sequenti indicat Marcus; ob eam enim causam, cùm id maxime scire cuperent, non audebant Christum interrogare, vt Lucas inquit. Itaque Christus eos interrogando præuenit. Interrogati igitur à Christo, quid in via disputassent, quamuis initio verecundia respondere recusauerint, inuitati à Christo responderunt inter ipsos quæstionem fuisse, quisnam eorum maior in regno cœlorum futurus esset; simulque, vt quæstionem sibi solueret, Christum rogauerunt, atque hoc est, quod cap. 18. 1. scribit Matthæus, discipulos ad Christum accessisse, interrogasseque, *Quis putas, maior est in regno cœlorum?* Tunc Christus, vt non verbis solùm, sed rebus etiam repræsentandis efficacius Apostolos edoceret, quem morem multos Prophetas legimus tenuisse, puerum aduocauit, eumque in medio statuit Apostolorum, vt Matthæus, & Marcus tradunt, vti æque scilicet ab omnibus conspiceretur, &, vt ait Lucas, eum iuxta se posuit, quia & ipsum Christum in medio fuisse discipulorum credendum est, quod quidam existimant non in medio, sed inter Apostolos constituisse puerum, esseque phrasim Hebraicam, qua *in medio* idem sit, quod *inter*; minus ad sensum huius loci accommodatum est, vbi videtur Christus de industria spectaculum, & exemplum humilitatis omnibus Apostolis in medio conspiciendum proponere voluisse. Tunc Christus puerum amplexatus vt Lucas & Marcus scribunt, aut vt Græcè legitur ἐναγκαλισάμενος, sumens in vlnas. Sunt qui putant Christum non tunc, cùm voluit puerum ostendere, sed ante, cum vellet eum in medium adducere, in vlnas accepisse, quod propterea accepisse credendum sit, vt eum constitueret in medio; sed ij mihi sententiam huius loci videntur eneruare, cuius vis, vt paulo post exponemus, in eo magna ex parte consistit, quod constitutum iam in medio puerum, & circumspectum ab omnibus ad amplexum assumpserit, vt re ipsa declararet, quanto amore mores illos puerorum humilitatis, & simplicitatis plenos prosequeretur. Nam quod dicunt adeo paruum fuisse puerum, vt nisi in vlnas sublatus esset, venire ad Christum non potuisset, minime probabilis coniectura est, cùm Matthæus dicat Christum puerum ad se vocasse, quod vtique non fecisset, si venire non poterat. Fateor ergo tam paruum fuisse puerum, vt in vlnas tolli posset, nego tam paruum fuisse, vt pedibus ad Christum venire non posset. Cùm ergo puerum Christus in amplexum teneret, discipulis dixit, quod scribit Matthæus cap. 18. 3. *Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum,* eiusque rei causam reddidit, quam Marcus vers. 37. & Lucas vers. 48. exposuerunt, quia *quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit, & quicunque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me.*

34. *At illi tacebant.*] Non audebant respondere præ pudore, vt Euthym. ait, quia ambitiosa videbatur esse quæstio; siquidem in via disputauerant, quis eorum maior est, id est, futurus esset in regno cœlorum. Non enim de præsenti agebant statu, sed de futuro, cùm regnum venisset Christi, in eo enim cupere videbantur quàm proximum Christo tenere locum, vt filij Zebedæi postulauerant infra cap. 10. 37. & Matth. 20. 21. Sed in eo errare videbantur, quòd regnum illud Christi in hac vita sperarent fore, diuersosque in eo, sicut in aliis humanis regnis, dignitatis gradus animo præciperent. Quid autem quæstio illa sibi velit, quis eorum

in regno cœlorum maior futurus esset,& vnde originem habuisset,apud Matthæum ca. 18. 1.2. docuimus.

35. *Et residens.*] ἐκάθισε, & sedens nimirum quasi de tribunali iudicaturus,quasi docturus Apostolos rem seriam,maximeque necessariam,quæ non obiter non stando,vt ille dicit, *pede in vno*, sed sedendo otiose,accuratè,& suscepto cõsilio explicãda erat; solebat Christus ad docendum sedere, vt suprà ca. 4.1.& Matthæi 5.1.& 13.2.

Horatius lib. 1 serm. satyra 4.

Vocauit duodecim.] Ne alij audirent: volebat enim eorum ambitionem reprehendere. Itaque non est existimandum ex illis,qui de principatu disputauerant,non omnes,sed solos Apostolos ad se vocauisse,vt prima verborum species videtur ostendere: sed cùm soli duodecim Apostoli ea de re egissent, eos solos ad se vocasse. Verùm,quia dixerat in domum venisse,vbi plures fuisse alios præter Apostolos credendum est, dixit Marcus vocasse duodecim,id est,ab aliis,qui in domo erant,ad se segregasse,vt occultam ipsorum culpam occulte quoque coargueret.

Si quis vult primus esse,erit omnium nouissimus.] *Erit*, pro sit,aut fiat,positum est Hebræorum idiomate. Docet,qua ratione consequi possint,quod quisque eorum tantopere optare videbatur, vt primus in regno cœlorum esset, contraria scilicet omnino ei, quam sequebantur,si non de primo,sed de vltimo potius loco contenderent: certissimam, rectissimamque viam esse ad altissimum gradum humilitatem, & vt Cyprianus scribit in lib. de zelo,& liuore, *amputauit omnem æmulationem responso suo: omnem causam & materiam mordacis inuidiæ eruit,& abscidit. Discipulo Christi zelare non licet,non licet inuidere: exaltationis apud nos nõ potest esse contentio,de humilitate ad summa crescimus, didicimus vnde placeamus.* Et Beda, *Curat*(inquit) *desiderium gloriæ humilitatis contentione sanare.* In eandem sententiã scribit Theophy. Hæreticorum interpretationem, qui colligere ex hoc loco solent nullum fuisse Petro inter Apostolos principatum, apud Matthæum refutauimus. Nec enim agi hìc de prima in gubernanda Ecclesia dignitate, etsi eo etiam sensu hunc locum alicubi apud Leonem Magnum legi memini: sed de primo loco in regno Dei, quem non qui primus in potestate,sed qui primus meritis præsertim humilitatis esset,consequuturus dicitur. Quanquam ratio etiam Euangelij postulat,vt qui primus in Ecclesia dignitate est,idem & humilitate sit maximus, eoque primum in regno cœlorum locum obtineat. Quo sensu idẽ apud Matthæum Christus cap. 20.25.26. Apostolos docet, vt quo quisque maior esse velit,minor fiat. Nam quo quisque humilitate magis excellit,eo magis est dignus, vt ad maiorem in Ecclesia auctoritatem euehatur: & quo in maiore quisque auctoritate est, eo se demittere ad humilitatem magis debet,vt quo quisque in Ecclesia,eo etiam in regno cœlorum maior sit, & terrenis cœlestia respondeant.

Primatus Petri defenditur contra hæreticos.

Epist. 55 ad Pulcheriã Augustam de ambitu Anatolij.

36. *Accipiens puerum.*] Exemplum humilitatis,atque simplicitatis repræsentato puero ante oculos ponit. Nihil enim humilius,nihil simplicius puero, nihil dum de honore,nihil dum de fraude cogitante. Et hæc apud Matthæum copiosius explicauimus.

Quem cum complexus esset.] ἐναγκαλισάμενος, cùm in vlnas eum accepisset. Ideo complexus puerum est, vt re ipsa demonstraret, quantopere sibi humilitas, simplicitasque placeret. Nam dum puerum complectitur,humilitatem ipsam, simplicitatemque complectitur,& solemus arctissimè complecti,quę maximè probamus. *Quòd autem complectitur puerum, significat*(inquit Beda)*humiles suo dignos esse complexu, & dilectione.* Idem Christum ca. sequenti ver. 16. eodemque consilio fecisse legimus. Nam cùm pueri illi offerrẽtur,eosque quasi Christi indignos aspectu discipuli prohiberent,non contentus dicere ver. 14. *Sinite paruulos venire ad me,talium enim est regnum Dei*, eos etiam amplexatus est,vt ostenderet singulari se eos amore prosequi.

37. *Quisquis vnum ex huiusmodi pueris susceperit in nomine meo.*] Ponit rationem loco conclusionis, quę apud Matthæum hæc est, *Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis,& efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Quam conclusionem hac apud Marcum quãuis minime explicata ratione probat, nemo in regnum Dei, nisi Deo similis factus introire potest, *non enim intrabit in eam ciuitatem*, vt ait Ioannes, *aliquid coinquinatum.* Non potestis Deo similes esse, nisi illũ suscipiatis,id est,seruiatis ei,non potestis illum suscipere nisi suscipiatis me,qui ab illo missus sum: nõ potestis me suscipere,nisi huiusmodi pueros in nomine meo suscipiatis, eorumque similes efficiamini,ergo *nisi conuersi fueritis,& efficiamini,sicut paruuli isti, non intrabitis in regnum cœlorum.* Hæc etiam ideo leuiter tantùm attingimus, quia apud Matthæum explicauimus.

38. *Respondit illi Ioannes.*] Quomodo ista cum superioribus hæreant, non apparet. Sunt qui putent ideo Ioannem hoc subiecisse, quod cùm tantopere audiuisset puerorum exemplo humilitatem à Christo commendari, veritus fuerit, ne superbè ipsi fecissent, quod illum, qui eius nomine dæmones eiiciebat,prohibuissent. Huius quidam sententiæ Theophylactum auctorem faciunt, etsi nihil apud eum simile reperio. Alij, quia Christus dixerat, *In nomine meo*, occasionem Ioannem arripuisse, vt non quasi culpam deprecans,sed quasi dubitans, num bene fecissent,aut num idem in posterum facere deberent, Christo, quod factum erat, exponeret. Alij quasi Ioannes ex contrario collegerit non fuisse illum in nomine Christi recipiendum, quia etsi nomine Christi dæmones eiiciebat, illum tamen in Apostolorum consortio non sequebatur. Non videtur mihi intelligi posse, quomodo cum præcedentibus ista conueniant,nisi priùs, quo animo à Ioanne dicta fuerint,intelligatur: de eius autem animo difficile est, & fortasse periculosum iudicare,sed si rationem, qua duci videtur, sequi licet, glorians potius,quàm aut dubitans, aut culpam deprecans,hoc videtur mihi dixisse; glorians inquam,non in se,sed in Domino, quasi Apostoli, quorum nomine loquebatur, bene functi fuissent officio, quòd illum prohibuissent, non tam suæ, quàm Christi consulentes auctoritati, ne quis, cui eam Christus non fecisset potestatem, in eius nomine,quasi auctoritatem furatus, dæmones pelleret, sicut septuaginta duo illi discipuli gloriabantur Luc. 10.17. Itaque non arbitror esse quærendũ, quorsum id Ioannes dixerit: neque enim post superiorem,vt ego opinor, dixit historiam, sed alio quo loco;nec alia fortassis occasione, quàm quod recens id factum esset; qua eadem ratione septuaginta illi discipuli apud Christum gloriati sunt, quòd sibi in eius nomine etiam dæmonia subiecta fuissent,quia recens id erat; redibant enim à legatione sua,in qua dæmones sibi subiecerant. Cæterum Marcus,& Lucas,quia de Christi nomine mẽtionem fecerant,& hanc Ioannis orationem, vbi de Christi nomine similiter agebatur, interseruerunt, idemque de vers. 41. & 42. iudicandum. Quod ergo Marcus, & Lucas dicunt respondisse

Ioannem, non sic accipiendum est quasi ad ea, quæ fuerant à Christo dicta, responderit, sed, vt sæpe docuimus, Hebræorum phrasis est, qua ענה respondere significat etiam aggredi ad loquendũ, vt Matt. 11.25 & 22.1.

Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nos.] Quæri hoc loco conuenit, quomodo dæmones, qui Christũ non sequebatur, in Christi nomine posset eiicere. Possumus intelligere non eiecisse dæmones vere, sed eiicere professum, atque conatum fuisse, atque ita illud significare, *Eiicientem dæmonia.* Aliis enim locis docuimus, exemplisque demonstrauimus verba nonnunquam non effectum, sed affectum, conatumque significare; nolo tamen omnibus dissentientibus Auctoribus id primus dicere. Potuit neque corpore, neque animo, id est fide, doctrinaque sequutus Christum dæmones pellere, vt Christi etiam testimonio docemur Matthæi 7. 22. & Augustinus libr. 4. de consens. Euangel. capit. 5. Beda, & Theophylactus hoc loco sentiunt. Potuit multo facilius fide, non corpore Christum sequutus, vt Ambr. libr. commentariorum in Lucam 7. & Euthymius existimant illum fecisse. Sed oritur ex huius explicatione quæstionis altera quæstio, quomodo ille, siue ex discipulis fuerit Christi, siue nõ, potuerit dæmones pellere, cum solis Apostolis eam Christus potestatem tradidisset, suprà cap. 3. 15. Dederat quidem hanc potestatem solis Apostolis publice, & quasi solemni quodam ritu, sed nullam sibi ipse legem indixerat, quominus aliis quibuscumque vellet, dare posset, permitteretque, vt quisquis eius nomine certa fide aut nulla etiam aliquando fide dæmones eiicere conaretur, vere etiam eiiceret, quo magis nominis sui vis, & auctoritas cognosceretur, vt Theophylactus adnotauit: quemadmodum & sacramentis gratiam nobis promisit, sed, vt Theologi docent, non alligauit. Quin & illis septuaginta duobus discipulis non constat, cùm ad prædicandum mitteret, eiiciendorum dæmonum dedisse potestatem; eiecerunt tamen, atque eo fortasse magis, quod dæmones eiecissent, potius, quàm quod alia miracula fecissent, gloriati sunt, quo minus eam à Christo expressam verbis potestatem acceperant. Denique etsi promulgatum nondum erat, omniũ tamen credẽtiũ erat priuilegium, vt possent dæmones expellere infra c. 16. 17. *Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eiicient.* Sed quia id & ardore fiebat fidei, & congregandæ, firmandæque Ecclesiæ causa concessum fuerat: quamdiu & ardor viguit fidei, & Ecclesia vt confirmaretur, miraculis eguit, omnes, qui veram habebant fidem, dæmones conati eiicere solebant, vt ex Iustino, Tertulliano, & Lactantio cognoscimus.

Qui non sequitur nos.] Dubium, quo sensu hoc dicat Ioannes, vt superiùs attigimus, vtrum intelligat illum neque corpore neque fide, quemadmodum Augustinum, Bedam, atque Theophylact. sentire diximus; an fide quidem, sed non corpore, vt Ambrosius & Euthymius existimant, Christum sequutum fuisse. Probabilior mihi Ambrosij, & Euthymij sententia videtur. Quæ inde etiam confirmatur, quòd non dicat Ioannes Christo, qui non sequitur, sed *Qui non sequitur nos*, quasi voluerit dicere Christi quidem doctrinam, fidemque sequutum, sed tamẽ ex ipsorum nõ fuisse Collegio, quibus solis eam Christus dedisset auctoritatem. Eodem pertinet, quod Christus non respondeat vers. 40. Qui non est contra me, pro me est, sed, *Qui non est aduersum vos, pro vobis est*, quasi significet satis esse, quod ille doctrinam sequatur Euangelicam, quãuis ex ipsorum consortio non sit, neque enim propterea pro aduersario habendum esse. Quæri potest, ac etiam à nonnullis solet, num ille peccauerit, quòd iniussus à Christo tentauerit eius nomine dæmones eiicere. Caluinus hæreticorum interpres non dubitat, quẽ Christus absoluisse videtur, condemnare; nimiam enim audaciam fuisse existimat, quod id facere conatus fuerit, quod proprium Apostolorũ erat. Quẽadmodum Actorum 8. 18. Simon ille magus videns per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, voluit eam ab Apostolis emere potestatem, & c. 19. 13. 14. septem illi filij, Sceuæ Iudæi in nomine Christi tentarunt Apostolorum imitatione dæmones pellere. Melior Euthy. & aliorum sentẽtia est; bono illum animo fecisse cùm videret Apostolos, quorum fidem, doctrinamque sequebatur, idem efficere: magnumque huius sententiæ argumẽtum est, quòd Christus eum vetuerit prohiberi; quod non fecisset, si culpa aliqua sua illud vsurpasset munus. Successus etiam ipse eius animum probat: nam etsi dubium non est, quin possint etiam homines iniqui, & nefarij dæmones exigere, haud scio, an credendum sit in illis initiis, id fuisse Christum permissurum, ne quis interpretari posset magnum non esse, si Christus id faceret, quod alij etiam homines ab eius doctrina & moribus alieni facerent.

Caluinus reprehenditur.

Et prohibuimus eum.] Quo animo Apostoli illum prohibuerint, nihil possumus, nisi obscuris suspicari magis, quàm scire coniecturis. Hæreticorum interpretes duce, vt solent, Caluino haud paulo melius de se, quàm de Apostolis sentientes, inconsiderate eos temere, superbe, inuide fecisse docent. Inconsiderate quidem, ac temere: quia inconsulto fecerunt Christo; superbe, & inuide; quia eiiciendorum dæmonum potestatem parem habere noluerunt: sicut Ioannis discipulos quantumuis sanctos, æmulatione tamen quadam stimulatos fuisse legimus, quod viderent Christum plures discipulos facere, baptizareque, quàm Ioannem, Ioannis 3. 26. meliore omnino spiritu Theophylact. & Beda Apostolorum animum interpretantur, non inuidia, sed potius charitate prohibuisse. At reprehenduntur à Christo. Reprehenditur quidem factum, animus non reprehenditur. Credamus sane, vt æquum est, bono fecisse animo; tamen qua ratione prohibuit? cum enim recte, vt diximus, se facere putauerit, necesse est iusta aliqua ducti ratione fecerint: ea quæ fuerit, quæritur: quia eos non sequebatur, hanc enim ipsi rationem reddunt. Sed de hoc ipso dubitatur, quare hac ratione, quod ipsos non sequeretur prohibuerint. Non inuidebant, opinor, illi eiiciendi dæmones potestatem, sed cùm scirent solis sibi eam Christum auctoritatem tradidisse, volebant eius conseruare disciplinam, neque pati, vt quisquam præter illam etiam, quod bonum per se esset, faceret. Ideo gloriantes, vt diximus, factum Christo narrant. Prohibuimus eum, quod minime profecto fecissent, si sua, non Christi causa prohibuissent.

Apostolici tra hæreticos defenduntur.

39. *Iesus autem ait.*] *Autem* aduersatiua particula indicat Christum aliter, quàm sperabant Apostoli, respondisse. Sperabant illi fore, vt quod narrabant, tanquam egregiè factum, laudaretur à Christo, quod tamen reprehensum est.

Nolite prohibere.] In posterum: tunc enim iam prohibuerant, sed tamen iubet deinceps, si ea vti velit potestate, non prohiberi. Vult Christus non solum

Digitized by Google

per Apostolos, sed per quoscunque etiam alios discipulos doctrinam suam corroborari miraculis. Quo prorsus spiritu D. Paulus ad Philip. 1. 18. dicebat, *Quid enim? dum omni modo, siue per occasionem, siue per veritatem Christus annuntietur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.* Et Moyses Num. 11. 29. cum nuntiatum illi esset nescio quos alios in exercitu prophetare, *Quis* (inquit) *tribuat, vt omnis populus prophetet, & det eis Dominus spiritum suum?* Idem nos facere Salomon præcipit, Prouerbiorum 3. 27. *Noli prohibere benefacere eum, qui potest: si vales, & ipse benefac.*

Nemo est enim, qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito malè loqui de me.] Virtutem pro miraculo poni nemo nescit. Male de Christo loqui, vt opinor, est in illum blasphemare, quemadmodum qui in illum non credebant, solebant facere. Plus insinuare Christus voluit, quàm verbis expressit. Nemo potest in nomine meo miracula facere, qui non meam agnoscat potestatem, meque Christum esse confiteatur, sed pro, Qui non confiteatur me, per tapinosin dixit *qui possit cito male loqui de me.* In promptu ratio est, quisquis in nomine Christi miracula facit, ipsa experitur re, quanta sit Christi potestas, cuius solo nomine à seipso etiam fortasse non credente miracula fiant. Itaque non potest non cito credere. Sic ego interpretor: etsi paulo aliter Theophylactus & Euthymius quos, cùm possum, libenter Auctores sequor, interpretari scio, non posse eum, qui nomine Christi miracula facit, tanto ab eo obligatum beneficio male de ipso loqui. Cito ταχὺ positum est pro ῥᾳδίως facile, quasi dicat difficile est, aut vix fieri potest, vt quisquā in nomine meo dęmones eiiciat, & me blasphemet. Reddit ergo causam Christus, cur illum prohibere Apostoli non debeant, quia cū in suo nomine dæmones eiiceret, verisimile esset eū in se credere: hoc enim est non posse malè de ipso loqui. Euthym. aliquanto aliter, quia si fortasse nūc non credit, spes est fore, vt citò credat.

40. *Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.*] Quidā Latini codices legunt, *Qui non est aduersum vos, pro nobis est:* vitiose, vt egoquidem arbitror. Apparet enim Christum Apostolis ipsorummet verbis respōdere voluisse: Dixerāt Apostoli; *Vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nos,* respondet Christus, *nolite prohibere: qui non est aduersum vos, pro vobis est.* Duas Christus causas, cur ille prohiberi non debeat, reddere videtur, alteram ex gloria sua, cui magis consentaneum erat, vt quamplurimi ipsius nomine miracula facerent, *Nemo* (inquit) *est, qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me:* alteram ex Apostolorum vtilitate, *qui non est aduersum vos, pro vobis est.* Quomodo autem hæc sit intelligenda sententia, & quomodo illi non repugnet, quæ contrariis apud Matthæum verbis est. 12. 30. *Qui non est mecum, contra me est; & qui non colligit mecū, spargit,* illic declarauimus.

41. *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.*] In hac etiam sententia cum præcedentibus apte copulanda magno interpretes studio laborant. Nonnulli sic existimant coniungendam, vt tertia sit ratio, qua probet Christus eum, qui suo nomine dæmones eiiciebat, prohibendum non esse. Quia enim dixerat, *nemo est qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me,* addere nunc, quod amplius est, non solum illum recte facere, qui suo nomine tantùm præstet hominibus beneficium, sed etiam si quis potum vobis porrigat in nomine meo calicem aquæ frigidæ, adeo bene facere, vt pro re etiam minima non sit mercedem suam amissurus. Alij hortari Christum Apostolos, vt gloriam sibi non quærerent: nec enim opus esse, cùm tanti apud Deum sint, vt quisquis illis vel calicem aquæ frigidæ dederit, mercedem sit suam habiturus. Beda, & Strabus sic, quia vers. 37. dixerat, *Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit,* ne quis paupertatē suam excusare posset, quo minus Apostolos reciperet, addidisse, *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam.* Theophylactus verò, non solum gratum mihi est, quod ille in nomine meo dæmones eiiciat, sed si quis etiam, quod minus est, faciat, vt potum vobis in nomine meo porrigat calicem aquæ frigidæ, adeo gratum est, vt mercede quantumuis exiguum opus non sit cariturum. Probabiliter ista hæc omnia dicta sunt: sed tamen suspicor frustra quæri in dissoluto corpore iuncturam. Neque enim hoc loco Christum id dixisse arbitror Primum, quia vt ex ipsa opinionum varietate manifestum est, non bene cum superioribus sententiis cohærebat, & non est credendum Christum parum congruenter, & aptè locutum fuisse. Deinde quod Matth. ca. 10. 42. alio loco hoc à Christo dictum referat, cùm ad prędicandum Apostolos mitteret, doceretque, qualia sibi hospitia eligere deberent, *Qui* (inquit) 40. 41. 42. *recipit vos, me recipit, & qui recipit Prophetam in nomine Prophetę, mercedem Prophetæ accipiet, & quicunque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Cùm hoc loco hæc sententia non hæreat, apud Matthæum vero hæreat, quis dubitet non hîc, sed illic fuisse à Christo pronunciatā? Aliquod etiam argumentum est, quod Marcus sententiam illam, quæ istam apud Matthæum antecedit, alibi non referat: nam si retulisset, hanc procul dubio cum illa, vt Matthæus fecit copulasset. Cur ergo, dicet aliquis, alieno loco Marcus recensuit? Respondeo, quia vers. 37. simile quiddam commemorauerat, *Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit.* Quæ autem sit horum verborum vis, atque sententia, apud Matthęum dictum est.

42. *Et quisquis scandalizauerit vnum.*] Hæc etiam coniungi debent cum iis, quæ vers. 37. dicta sunt. Sunt enim illis antitheta, vt apud Matthęum manifestum est. Marcus verò non seruato ordine narrationis inter hæc duo, quę coniuncta esse debuerunt, longo hyperbato, hiatuque sententiæ multa interseruit, quæ quia loco posita non sunt, minus facile intelliguntur, & hominum, vbi non est, cohærentiam quærentium exercent ingenia. Cætera vsque ad vers. 44. ex Matth. commentariis intelligi possunt.

44. *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.*] Verba sunt Isaiæ ca. 66. 24. quę Christus eodem sensu, quo à Propheta dicta fuerant, apte ad id, de quo agebat, accommodauit. Matth. 18. 8. Nam vt demus Isaiam de strage, quam Deus in hostibus Iudæorū facturus erat, agere, quia dixerat Deus paulo ante, *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me:* tamen negare non possumus longius ad infernas, perpetuasque damnatorum pœnas prospexisse, cùm dicat vermem eorum non mori: & ignem non extingui: quæ in belli occidionem competere non possunt: vbi non solùm ille, qui non extinguitur, sed ne vllus quidem alius est ignis: & vermis, qui in cadaueribus gignitur, breuis admodum est vitæ. Agit ergo de sempiternis damnato-

Digitized by Google

rum pœnis, sed agit ex cladibus, quę in bello fieri solent, assumpta metaphora: quia cum hominibus loquebatur, qui bellum viderant, infernum non viderant. Ita verò rem auget, vt ex illis pœnis, quas viderant, maximis, alias etiam maximis illis maiores animo concipiant. Hoc est, *Vermis eorum non moritur*, cùm ille, qui occisorum in bello corpora depascit, breui tempore moriatur. Hoc est, *ignis eorum non extinguitur*, cum illi, qui ferro in bello interimuntur, aut nullo crementur igne, aut eo certe crementur, qui eorum corporibus facile consumptis statim extingui soleat. Hanc vim in vtroque membro pronomen Illud habet, *vermis eorū & ignis eorum*, quasi dicat Deus, vermis non istorum, qui in bello cadunt, sed eorum, qui in inferno torquebūtur, non moritur: & ignis, non istorum, quorum cadauera honoris causa cremantur, sed eorum, qui in inferno flammis cruciabuntur, non extinguitur. Solent Prophetæ ex pœnis hominibus magis notis maiores illas, & minus notas inferni pœnas adumbrare, vt idem Isaias facit cap. 30. 33. *Præparata est enim ab heri Tophet à rege præparata, profunda, & dilatata, nutrimenta eius ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* & cap. 34. 9. 10. *conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, & erit terra eius in picem ardentem. Nocte, & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius*, & Malach. cap. 4. 1. *Ecce enim dies veniet, succensa quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum.* Dicit autem, *Egredientur* (iusti) *& videbunt*, alludens ad bellicam cladem, vnde sumpta metaphora fuerat; solent enim ciues, cum prope vrbem suam commisso prælio deleti sunt hostes, exire vrbe, vt occisorum videant stragem. Simul etiam significauit beatos damnatorum suppliciavisuros esse, & quod Dei iustitia in illis exerceatur, gauisuros. *Lætabitur*, inquit, *iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*, Psalm. 57. 11. Vermem hoc loco metaphorice intelligendum esse pro damnatorum cruciatu, nemini dubium est: etsi memini Chrysostomum & Theophylactum verum esse in damnatis vermem, qui eorum arrodat corpora, alicubi sentire; quo magis miror Theophylactum hoc loco vtrumque, & vermem, & ignem metaphoricè accipiendum putare, quemadmodum, & alios auctores existimasse scribit Euthymius. Errare tamē mihi videntur qui ex metaphorico verme metaphoricum etiam ignem colligunt. Quin ex hoc ipso loco contrarium colligere debuerunt. Cùm enim Deus ex bello metaphoram sumeret, quorsum addidit. *Et ignis eorum non extinguetur*, quod bello sumptum non est, nisi quia metaphoricum vermem, ignem verum, non metaphoricum vermem significare voluit? Nec iis assentior, Catholicis licèt interpretibus, & doctis, qui vermem ad animam, ignem ad corpus pertinere putant, quasi vermis conscientiam significet, damnatorum animos remordentem; ignis verum illum ignem corpora excruciantem. Nam & igne non solùm corpora, sed etiam animas torqueri credimus, & vermis non solùm animarum, sed multo etiam magis corporum est, ex quibus gignitur, atque nutritur. Et indicat hæc sententia damnatorum animas nullam aliam præter conscientiæ dolorem sentire pœnam, quod præter hæreticos, nescio quos, olim nemo dixit. Verme igitur & igne, neque pœnas diuersas, neque diuersarum hominis partium, sed totius hominis pœnam vnam eandem, totamque significauit. Vnum

Vermis infernus metaphoricus.

Ignis infernus verus, nō metaphoricus.

A enim, & idem supplicium ignis verè, vermis metaphoricè dictum est. Itaque particulam illam, Et, non tam copulatiuam, quam exegeticam esse arbitror. Solus Marcus hanc Isaiæ sententiam posuit ab aliis prætermissam Euangelistis: & quidem ter posuit quoties scilicet de igne Gehennæ mentionem fecit, vt hîc, & vers. 46. & 48. toties enim eam Christum ingeminasse credendum est, vt celebri Prophetæ testimonio rem, fideque exaggeraret. Similis sententia Ecclesiæ 7. 19. *Vindicta carnis impii ignis, & vermis.*

49. *Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale*
B *salietur.*] Huius obscuritas loci magnam interpretationum peperit varietatem. Perdam operæpretium, si omnes voluero recensere; meliores referam, quæque magis idoneos auctores habent. Duabus in rebus obscuritas cernitur, & qua occasione, & quo sensu hæc à Christo sint dicta; sed adeo inter se coniuncta sunt, vt diuelli non possint. Receptissima sententia est, quoniam de eruendo oculo, de abscindendis pedibus, ac manibus, si nos offenderent, locutus fuerat, docere nunc, id si Deo placere velimus, esse necessarium: oportere enim tanquam victimam igne, & sale saliri, id est huiusmo-
C di purgari pœnis, vt maiores deuitemus, quæ quia sicut ignis aurum & argentum, ita illæ homines probant, ignis appellentur. Ita Beda, & Theophylactus & Strabus, & nemo non recentiorum interpretum. Quam interpretationem, quia tot tamque bonos auctores habet, reprehendere non audeo; tantùm dico meo quidem iudicio, quod admodum est exiguum, quadrare non posse. Quanto enim, quamque difficili circuitu vsus esset Christus, si, vt id significaret, ita locutus fuisset? Alij quia de igne inferni mentionem fecerat, subiecisse omnes homines igne saliendos, id est aut probandos esse, aut tor-
D quendos, vt ait Diuus Paulus 1. Corinth. 3. 13. *vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit.* Alij causam reddi, quare ignis ille non moriatur, quia scilicet, qui eo torquentur eodem quasi saliuntur, ideoque incorrupti in perpetuis cruciatibus conseruantur. Nolo hęc multis refutare verbis, persuasus fore, vt cùm veram horum verborum sententiam indicauerimus, omnes aliæ per se refellantur explicationes. Dicerem confidentiùs sententiam meam, si alium eius aliquem præter me auctorem reperissem: nūc autem ea dicam lege, vt nolim lectori præiudicatam tradere, sed iudicandam. Ego quidem mihi ita
E persuadeo Christum de illis tantùm loqui, de quibus dixerat, *vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Nam cùm id dixisset, generalem aut de omnibus hominibus thesim ponere, qua doceret omnes esse igne, aut cruciandos, aut purgandos; aut minus generalem de solis bonis, qua significaret eos rebus aduersis, quasi igne probari oportere; equidem non video, qua orationis, sententiæue consequentia potuerit. Sententia verò ipsa, verbaque postulabant, vt cùm de damnatorum egisse pœnis, de eisdem cōsequentibus etiam verbis loqueretur. Loquitur autem dicens *Omnis enim igne salietur*, id est vnusquisque
F eorum quorum *vermis non moritur, & ignis non extinguitur.* Reddit quippe causam, quare ignem eorum dixerit, quasi igne futuri sint, quia inquit, omnes illi igne salientur, id est condientur, torrebunturque veluti carnes, quæ ad esum igne assantur. Non ergo per particulam illam, *enim*, causa redditur, cur ignis extinguendus non sit, sed cur illorum ignis fuerit appellatus. Nam qui priori etiam loco victimam intelligendam esse putant, quasi dicat, *omnis victima*

Digitized by Google

igne salietur, Græca non legerunt, quæ cùm diuersi [A] sint generis, istam non patiuntur ambiguitatem, πᾶς γὰρ ἁλισθήσεται καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται. Rectè quidem, dicet aliquis, si dixisset, omnis enim igne cremabitur, aut torrebitur aut cruciabitur, aut simile quidpiam. *Salietur* autem quorsum? quid enim saliri cum igne commune habet? Respondent quidam hoc habere, quòd vtrumque & ignis, & sal humores exsiccet. At quid hoc ad rem? neque enim de siccandis humoribus, quod medicamentum potiùs, quàm supplicium esset, sed de cruciandis hominibus agebatur. Respondent alij siccatis humoribus res conseruari, & diuturniores fieri, vo- [B] luisseque his Christum verbis rationem reddere: quare dixisset non esse extinguendum ignem eorũ. Qualis verò ista fuisset ratio? Neque enim propterea ignis non extinguitur, quia humores siccat: sed ideo potiùs extinguitur, quia subiectæ materiæ humore consumpto alimento carens nutriri non potest. Voluit, inquiunt alij, rationem afferre, quamobrem, cùm igne damnati cruciantur, non consumãtur, quia nimirum saliti sunt, & quæ salita sunt, facile conseruantur, saliti autem sunt igne. Quod quãuis verum sit, tamen non dixerat igne damnatos nõ consumi; & si id dixisset, eius rei causam aliam ma- [C] gis, vt opinor, propriam attulisset. Sunt qui philosophentur eorum, quæ saliuntur, alia solo sale, & alia sale simul & igne saliri, vt carnes quæ asperso sale supposito igne torrentur. His similes esse damnatos. Vbi ergo sal eorum est, quo dicantur aspersi? Qui autem de omnibus hominibus, aut de bonis sal tem omnibus agi putant, respondent propterea dixisse, igne saliri, quòd ignem pro afflictione posuerit, qua homines quasi mordaci sale ad redundantes humores exsiccandos purgantur. Sed eam opinionem supra refutauimus, docuimusque de solis agi damnatis. Quid ergo? Voluit, nisi fallor, Chri- [D] stus de damnatis tanquam de occisis victimis metaphoricè loqui. Solent enim, qui à Deo aut in hac, aut in altera vita temporali, aut sempiterna morte puniuntur, victimæ vocari, quòd tanquam ligatæ victimæ quæ sacrificanti resistere non possunt, à Deo ad declarandam ipsius gloriam, atque iustitiã, quodãmodo trucidentur. Isaiæ 34.6. *Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine agnorũ & hircorum, de sanguine medullatorum arietum; victima enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom.* & Ieremiæ 12. v. 3. *Et tu Domine nosti me, vidisti me, & probasti cor meum tecum: congrega eos, quasi gregem ad victimã, & sanctifica eos in die occisionis.* & cap. 46. 10. *Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies vltionis, vt sumat vindictã de inimicis suis, deuorabit gladius, & saturabitur, & inebriabitur sanguine eorum. Victima enim Domini Dei exercituum in terra aquilonis iuxta flumen Euphratem*, & cap. 51. 40. *Deducã eos, sicut agnos ad victimam, quasi arietes cum hœdis*, & Ezech. 21. 9. 10. *Loquere gladius, gladius exacutus est, & limatus, vt cadat victimas, exacutus est: vt splendeat, limatus est*, & cap 39. 17. *Dic omni volucri, & vniuersis auibus, cunctisque bestiis agri, Conuenite, properate, concurrite, vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem, super montes Israel, vt comedatis carnem, & biba- [F] tis sanguinem.* Quia ergo Christus Isaiæ testimonium adduxerat, in quo aut de occidione bellica, aut de damnatis, vt diximus, sumpta ex occidione bellica metaphora agebatur, & qui in bello à Deo occidũtur, eius victimæ vocantur, perstitit in metaphora Prophetis admodum vsitata, & de dãnatis, tãquam de victimis loquutus est, & quia, vt lex præcipiebat, Leuit. 2. 13. omnis victima saliendα erat, dixit etiam damnatos esse saliendos: veruntamen eorum salem non esse futurum istum, quo alias victimas saliri lex præcipiebat, sed pro sale futurum illis ignem, cuius perpetuis cruciatibus torquerentur. Quod autẽ addit, *Et omnis victima sale salietur*, dubiũ non est ad Leuitici legem alludere. Illud tamen non negligenter obseruandum, coniunctionem illam & ex Hebræorum idiomate non tam copulatiuam hoc loco, quàm cõparatiuam esse, quasi dicat, Sicut omnis victima, quemadmodum lege præscribitur, sale salietur, ita omnis damnatus salietur igne. Cuius locutionis exempla multa lectori in literis sacris, maxime in prouerbiis Salomonis occurrent c. 25. 3. *Cœlum sursum, & terra deorsum, & cor regum inscrutabile*, id est, sicut cœlum sursum, terra deorsum inscrutabilis est, ita etiam cor regis, & vers. 23. *ventus Aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem*, id est sicut ventus Aquilo dissipat pluuiam, ita facies tristis dissipat linguam detrahentem, & ver. 25. *Aqua frigida animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua*, id est sicut aqua frigida homini sitienti, ita bonus nuntius, qui de terra longinqua venturus expectatur, iucundus est. Nam quod in his exemplis non prius cum posteriori; sed cum priori posterius comparari videatur, nihil refert, cùm reciproca vbique similitudo sit.

50. *Bonum est sal.*] Abhorrere hæc sententia à superiore videtur D. Augustinus lib. 4. de consensu Euangelistarum cap. 6. cum ver. 39 coniunxit; quasi Christus docere velit Apostolos debere illum, qui suo nomine dęmones eiiciebat, tolerare prudenter, atque patienter. Vtrumque enim, & prudentiam, & pacem sale significari. Theophylactus verò, quia de sale Christus loquutus fuerat, docere nunc Apostolos, vt salem habeant, id est doctrinam, & Spiritus gratiam, quæ vim habeat restringendi quemadmodum sal, id est homines à vitiis cohibendi. Euthymius, quia inter se Apostoli contenderant, monere Christum eos, vt salem, id est charitatem, & pacem inter se habeant. Mihi suspicio est Christum non hoc, sed alio loco hanc dixisse sententiam, cùm mul- [E] to ante Apostolos exhortaretur, vt bono omnibus essent exẽplo, quo etiam loco eam Matth. recitauit, cap. 5. 13. *Vos* (inquit) *estis sal terræ: quod si sal euanuerit, in quo salietur?* Sed nimirum Marcus, vt multa alia, alieno loco posuit, non alia occasione, quàm quòd salis mentionem intulisset, quemadmodum solemus in subitis colloquiis vnius occasione verbi in alios labi sermones. Idem Lucas fecit cap. 14. 34. Nisi Gregorij sententia placet, qui sensum hunc esse putat, ne habeatis illum damnatorum, id est ignem, sed illum, quo victimæ condiuntur, id est prudentiam, charitatem, & pacem, quæ per illum significantur.

IN CAPVT X.

1. *ET inde exurgens.*] Ex domo Petri, quæ erat in Capernaum. In eam enim ingressus cap. 9. 33. sermones illos habuit qui ab eo loco vsque ad finẽ superioris capitis narrati sunt. Porro totum hoc caput apud Matthæum cap. 19. & 20. expositum est. Quædam tantùm, quę propria sunt Marci, carptim explicabimus.

Et venit in fines Iudææ vltra Iordanem.] Non erant vlli fines Iudææ nisi vltra Iordanem: sed fines vltra Iordanem vocat eos, quibus Iudęa Iordanem versus terminabatur. Quo autẽ sensu regio vltra aut trans Iordanem vocaretur, Matt. 4. 15. 25. & sup. c. 3. 8. docuimus. Cur non statim recta se via contulerit Ierosolymam, hanc Theophy. causam fuisse arbitratur, quòd voluerit priùs populum illum docere; qui prope Iordanem habitabat.

Et conueniunt iterum turbæ ad eum.] Videtur loqui de turbis, quæ ad famam aduentus eius confluxerint ex Iudæa. Matthæus tamen indicat secutas eum fuisse à Galilæa cap 19. 2. Vtrinque concurrisse credendum est. Vide reliqua apud Matthæum vsque ad ver. 32.

32. *Erant autem in via ascendentes Ierosolymam.*] Ierosolymam versus; nondum enim prope Ierosolymã erat, & die sabbati ante sex dies Paschæ Bethaniæ requieuerat Ioan. 12. 1. Ascendere autem dicitur nõ simpliciter, ire, vel quia Ierosolyma supra Siõ mõtem sita erat, vt Hebræorum interpretes volunt: vel quia, vt ego arbitror, Hebræis עלה ascendere sæpe est simpliciter, ire.

Et præcedebat illos Iesus.] Vt ostenderet, opinor, volentem ad mortem progredi, non inuitum trahi, vt etiam Theophylact. adnotauit, & ex sequenti antitheto colligitur, *Et sequentes*, inquit, *timebant*, propterea ergo ille præcedebat, quia non timebat, sed quærebat mortem.

Et stupebant.] ἐθαμβοῦντο quo verbo nõ quilibet stupor, sed ille, qui ex ingenti metu proficiscitur, proprie significatur, vt statim explicatur. *Et sequentes*, inquit, *timebant*, id est timide sequebantur. Cur autem timuerint, facilis suspicio est, & Beda his verbis exponit, *Ideo Ierosolymam tendentes discipuli cum Domino stupebant, & timebant, quia meminerant sermonis eius, quo se passurum multa à summis sacerdotibus & Scribis, & occidendum prædixerat esse, metuentes ne vel ipsi cum eo occiderentur, vel saltem ille, cuius vita, & magisterio gaudebant, inimicorum manibus occumberet.*

42. *Scitis, quia hi, qui videntur principari gentibus.*] οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, qui videntur gentibus imperare id est qui dominatione in gentes clari sunt hominum opinione: verbum enim δοκοῦντες, *qui videntur* nõ arbitror hoc loco significare eos non dominari, sed videri dominari. Illi quippe maxime omnium dominantur, qui tyrannidem exercent, idque voluit etiam Christus indicare. Sed significat famam, & opinionem, quasi dicat, qui imperandi opinione maximè excellunt, aut qui optime videntur gubernare, vt 1. Cor. 3. 18. εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, *si quis videtur inter vos sapiẽs esse*, id est, si quis sapiẽs habetur, & c. 14. 37. εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικός, *Siquis videtur propheta esse, aut Spiritualis*, & ad Galat. 2. 2. 6. 9.

Dominantur eorum.] κατακυριεύουσιν αὐτῶν, dominationem, & tyrannidem in eos exercent, quasi imperium tyrannide metientes, existimantesque eo melius imperare quemque, quo seuerius in suos subditos, quasi in capta bello mancipia dominatur. Vana sunt, quę hoc loco hæretici disputant, Episcopos Ecclesiæ Catholicæ Apostolorum successores esse non posse, cùm dominentur, & Apostolos Christus dominari prohibuerit. Nec enim negat Christus aut Apostolum vnum in alios, aut omnes in alios, qui Apostoli non essent, habere potestatem. Ostendit se eam habere Diuus Paulus, & quidem posse durius in subditos agere, si velit 2. Cor. 13. 10. Indicat se virga etiam, id est magna seueritate vti posse 1. Cor. 4. 21. Quin ex hoc ipso loco rectè colligitur Apostolos aut habuisse tunc, aut habituros fuisse postea eam potestatem. Si enim neque habebant, nec erant postea habituri, quorsum illis hoc exemplum, quod ad ipsos minime pertinebat, proposuisset? Quorsum illis modum ea vtendi potestate, quam nunquam habituri erant, tradidisset? Non ergo potestatem negat, sed inter vsum secularis, & Ecclesiasticæ potestatis discrimen pònit, quòd seculares magistratus plerumque ambitione, & dominandi cupiditate potestatem exerceant: Ecclesiastici humiliter, modeste, &, vt ait Petrus, non *dominantes in cleris, sed forma facti gregis* 1. epistol. cap. 5. 3. Rectè Leo epist. 55 *Et ille vere erit magnus, qui fuerit totius ambitionis alienus, dicente Domino, Quicunque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister: & quicunque voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus: sicut filius hominis non venit ministrare, sed ministrari. Et tamen hæc illis tunc insinuabantur, qui de pusillo volebant crescere, & de infimis ad summa transire.* Vide quæ de hac re, deque toto reliquo capite apud Matthæum diximus.

Refellitur Caluini calumnia contra Episcoporum auctoritatem.

Mat 20. 26. 27. 28. Marci 10. 43. 44. 45. Mat. 20. 25. 29.

CAPVT XI.

ET cum appropinquarent Ierosolymæ, & Bethaniæ ad Montem oliuarum, mittit duos ex dis- Mat. 21. a. 1
cipulis suis, 2. & ait illis: Ite in castellũ, quod contra vos est, & statim introeuntes illuc, inuenie- Lu. 19. e. 29
tis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: soluite illum, & adducite. 3. Et si
quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite, quia Domino necessarius est: & continuo illum dimit-
tet huc. 4. Et abeuntes inuenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in biuio: & soluunt eum. 5. Et quidam Ioã. 12. b.
de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis soluentes pullum? 6. Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Ie- 14.
sus, & dimiserunt eis. 7. Et duxerunt pullũ ad Iesum: & imponunt illi vestimenta sua, & sedit super eum. Mat. 21. b. 9
8. Multi autem vestimenta sua strauerunt in via: alij autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant Lu. 19. g. 38
in via: 9. Et qui præibant, & qui sequebantur clamabant, dicentes Hosanna. 10. Benedictus qui venit in no- Ps. 117. d. 25 Mat. 21. b.
mine Domini: benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid: Hosanna in excelsis. 11. Et introiuit Ie- 10.
rosolymam in templum: & circumspectis omnibus, cum iam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cũ duo- Mat. 21. b. 19.
decim. 12. Et alia die cùm exirent à Bethania, esuriit. 13. Cumque vidisset à longe ficum habentem folia, ve- Isa. 56. c. 7
nit siquid forte inuenerit in ea, & cùm venisset ad eam, nihil inuenit præter folia: non enim erat tempus fi- Ier. 7. b. 11

CAPVT XII.

ET cœpit illis in parabolis loqui: Vineam pastinauit homo, & circumdedit sepem, & fodit la- Mat. 21. d.
cum, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. 2. Et misit ad agri- 33.
colas in tempore seruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ. 3. Qui apprehensum eum Luc. 20. b.
ceciderunt, & dimiserunt vacuum. 4. Et iterum misit ad illos alium seruum: & illum in ca- 9. Isai. 5. a. 1.
pite vulnerauerunt, & contumeliis affecerunt. 5. Et rursum alium misit, & illum occiderunt: & plures Ier. 2. d. 21.
alios: quosdam cædentes, alios verò occidentes. 6. Adhuc ergo vnum habens filium charissimum, & il-
lum misit ad eos nouissimum, dicens: Quia reuerebuntur filium meum. 7. Coloni autem dixerunt adin-
uicem: Hic est hæres: venite, occidamus eum: & nostra erit hæreditas. 8. Et apprehendentes eum, occide-
runt: & eiecerunt extra vineam 9. Quid ergo faciet Dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos: & dabit
vineam aliis. 10. Nec scripturam hanc legistis: Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus Psa. 117. d.
est in caput anguli: 11. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? 12. Et quærebant eum 21. Is. 28. d. 16
tenere: & timuerunt turbam, cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo Act. 4. b. 11
abierunt. 13. Et mittunt ad eos quosdam ex Pharisæis, & Herodianis, vt eum caperent in verbo. 14. Qui Ro. 9. g. 33. 1. Pet. 2. a. 8
uenientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & non curas quemquam: nec enim vides in faciem Mat. 21. d.
hominum, sed in veritate viam Dei doces. licet dari tributum Cæsari, an non dabimus? 15. Qui sciens 42. Mat. 22. b.
versutiam illorum, ait illis. Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam. 16. At illi attulerunt 15.
ei. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. 17. Respondens autem Iesus dixit illis: Luc. 20. d.
Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo. 18. Et venerunt 20. Ro. 13. c. 7.
ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabant eum dicentes: 19. Magister, Moy- Mat. 22. c.
ses nobis scripsit, vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat 23. Luc. 20. d.
frater eius vxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo. 20. Septem ergo fratres erant: & primus accepit 27.
vxorem, & mortuus est non relicto semine. 21. Et secundus accepit eam, & mortuus est, & nec iste reliquit Deut. 25. b.
semen. Et tertius similiter. 22. Et acceperunt eam similiter septem: & non reliquerunt semen. Nouissi- 5.
ma omnium defuncta est & mulier. 23. In resurrectione ergo cum resurrexerint, cuius de his erit vxor?
septem enim habuerunt eam vxorem. 24. Et respondens Iesus, ait illis. Nonne ideo erratis, non scientes
Scripturas, neque virtutem Dei? 25. Cum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, Exod. 3. b. 6
sed sunt sicut angeli in cælis. 26. De mortuis autem quod resurgant, non legistis in libro Moysi, super ru- Mat. 22. d.
bum, quomodo dixerit illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. 27. 32 Mat. 22. d.
Non est Deus mortuorum, sed viuorum. Vos ergo multùm erratis. 28. Et accessit vnus de Scribis, qui au- 34.
dierat illos conquirentes, & videns quoniam bene illis responderit, interrogauit eum quod esset primum Deu. 6. a. 7
omnium mandatum. 29. Iesus autem respondit ei: Quia primum omnium mandatum est: Audi Israel, Leu. 19. d. 18.
Dominus Deus tuus, Deus vnus est. 30. & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota a- Mat. 22. d.
nima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum. 31. Secundum au- 39. Ro. 13. c. 9.
tem simile est illi: Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Maius horum aliud mandatum non Gal. 5. c. 14
est. 32. Et ait illi Scriba: Bene Magister, in veritate dixisti, quia vnus est Deus, & non est alius præ- Iac. 2. b. 8.
ter eum. 33. Et vt diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine:
& diligere proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocautomatibus, & sacrificiis. 34. Iesus
autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non est longe à regno Dei. Et nemo iam audebat eum
interrogare. 35. Et respondens Iesus dicebat, docens in templo: Quomodo dicunt Scribæ Christum filium Matt. 22. d.
esse Dauid? 36. Ipse enim Dauid dicit in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, 42. Luc. 20. g.
donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. 37. Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum, & vnde 41.
est filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit. 38. Et dicebat eis in doctrina sua: Cauete à Scribis, qui Ps. 109. a. 1
volunt in stolis ambulare, & salutari in foro, 39. & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos dis- Mat. 23. a. 6 Lu. 11. f. 43
cubitus in cœnis: 40. qui deuorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius & 20. g. 46
iudicium. 41. Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophyla- Lu. 21. a. 1
cium, & multi diuites iactabant multa. 42. Cum venisset autem vidua vna pauper, misit duo mi-
nuta, quod est quadrans, 43. & conuocans discipulos suos, ait illis: Amen dico vobis, quo-
niam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium.
44. Omnes enim ex eo, quod abundabat illis, miserunt: hæc
verò de penuria sua omnia quæ habuit,
misit totum victum suum.

Digitized by Google

CAPVT XIII.

ET cum egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & Mat. 24. a.
quales structuræ. 2. Et respondens Iesus, ait illi: Vides has omnes magnas ædificationes? Non 1. Luc. 19 g.
relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. 3. Et cum sederet in monte oliuarum 44 & 21 b.
contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas. 5. Eph 5. b. 6.
4. Dic nobis, quando ista fient? & quod signum erit, quando hæc omnia incipient consummari? 5. Et respō- 2. Thes. 2.
dens Iesus cœpit dicere illis: Videte ne quis vos seducat: 6. multi enim venient in nomine meo dicentes, a. 3.
quia ego sum: & multos seducent. 7. Cum audieritis autem bella, & opiniones belloru̅, ne timueritis: opor-
tet enim hæc fieri: sed nondum finis. 8. Exurget enim gens contra gentem, & regnum super regnum, & e-
rūt terræ motus per loca, & fames. Initium dolorum hæc. 9. Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos in
conciliis, & in synagogis vapulabitis, & ante præsides, & reges stabitis propter me, in testimonium illis. 10.
Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium. 11. Et cū duxerint vos tradentes, nolite præco- Mat. 10. b
gitare quid loquamini: sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. non enim vos estis loquētes, 19. Lu. 12. b. 11.
sed Spiritus sanctus. 12. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filij & 21 d. 14. Dan. 9. g.
in parentes, & morte afficient eos. 13. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinue- 27.
rit in finem, hic saluus erit. 14. Cum autem videritis abominationem desolationis stantem, vbi non de- Matth. 24.
bet, qui legit, intelligat: tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: 15. & qui super tectum, ne des- b. 16. Lu. 21. d. 21.
cendat in domum, nec introeat vt tollat quid de domo sua: 16. & qui in agro erit non reuertatur Mat. 24. b.
retro tollere vestimentum suum. 17 Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. 18. Ora- 21. Lu. 21. b. 8.
te vero vt hyeme non fiant: 19. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio Ezech. 32. b.
creaturæ, quam condidit Deus vsque nunc, neque fient. 20. Et nisi breuiasset Dominus dies, non 7. Isai. 13. b.
fuisset salua omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breuiauit dies. 21. Et tunc si quis vobis 10.
dixerit: Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis. 22. Exurgent enim pseudochristi, & pseu- Ioel. 2. b. 10. Matth. 24.
doprophetæ, & dabunt signa, & portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos. 23. Vos c. 31.
ergo videte: ecce prædixi vobis omnia. 24. Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contene-
brabitur, & luna non dabit splendorem suum: 25. & stellæ cæli erunt decidentes, & virtutes,
quæ in cælis sunt, mouebuntur. 26. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum
virtute multa & gloria. 27. Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor
ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli. 28. A ficu autem discite parabolam. Cum iam Matth. 24
ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas: 29. sic & d. 41.
vos cum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis. 30. Amen dico vobis, quoniam
non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant. 31. Cælum, & terra transibunt, verba au-
tem mea non transibunt. 32. De die autem illa, vel hora nemo scit, neque angeli in cælo, ne-
que filius, nisi Pater. 33. Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit. 34. Sicut
homo, qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis,
& ianitori præcepit vt vigilet. 35. Vigilate ergo: (nescitis enim quando dominus domus veniat sero, an
media nocte, an galli cantu, an mane) 36. ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. 37. Quod au-
tem vobis dico, omnibus dico: Vigilate.

IN CAPVT XIII.

ET *cum egrederetur de templo.*] Videtur discipulus ille, quisquis fuit, qui templi Christo structuram ostendit, tempus, locūque, vt illi templi pulchritudinem demonstraret, idoneum quæsiuisse, si forte commouere eū ad commiserationem posset, totique vrbi Ierosolymitanæ, saltem propter templi amplitudinem & religionem parceret: quod res prorsus indigna, atque inhumana videretur, vt tantum, tamque elegans templum euerteretur. Nam, vt apud Matthæum cap. 24.1. diximus occasio huius historiæ videtur fuisse, quod Christus paulo ante vrbis euersionem, excidiumque minatus fuisset, vt constat ex Luc. capite 19.43.44. obseruarunt ergo discipuli tempus, & locum, cùm egrederetur è templo, vt templi illi magnitudinem, elegantiamque prope conspiciendam proponerent. Sed quem hominum peccata ad iram, vindictamque prouocabant, placare saxa non poterant. Simile quiddam Iudæis vetustioribus acciderat, qui

B

sperarent se templi respectu seruatum iri: quibus Deus apud Hieremiam cap. 7.4. respondet. *Nolite confidere in verbis mēdacii dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.*

Ait illi vnus ex discipulis suis.] Matth. c. 24.1. *Accesserunt discipuli eius, vt ostenderent ei ædificationes templi,* Luc. verò c. 21.5. *Et quibusdam dicentibus, quod bonis lapidibus, & donis ornatum esset.* Verisimile ipsos prius inter se discipulos, vt Lucas indicat, colloquutos; deinde vnum aliquem eorum nomine omnium rogasse Christum, vt lapides templi, structuramque consideraret; ideo Marcum dixisse vnum, Matthæum verò significasse plures fuisse, qui id interrogauerint, nisi malimus syllepsin esse dicere, de qua figura sæpe diximus, & caput totum epistolæ ad Hebræos 11. exemplis plenum est.

Magister aspice, quales lapides & quales structuræ.] Etsi dicit ἴδε vide, non tam aspicere, aut videre, quā cōsiderare rogat tēpli magnificentiā, quam in Mat-

Digitized by Google

eis. 53. Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem: & conuenerunt omnes sacerdotes, & Scribæ, & seniores. 54. Petrus autem à longe secutus est eum vsque intro in atrium summi sacerdotis: & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. 55. Summi vero sacerdotes, & omne concilium quærebant aduersus Iesum testimonium, vt eum morti traderent, nec inueniebant. 56. Multi enim testimoniũ falsũ dicebãt aduersus eũ: & cõuenientia testimonia nõ erat. 57. Et quidã surgẽtes, falsũ testimoniũ ferebãt aduersus eũ, dicẽtes: 58. Quoniã nos audiuimus eũ dicentẽ: Ego dissoluã tẽplũ hoc manu factũ, & per triduũ aliud non manu factum ædificabo. 59. Et non erat conueniens testimonium illorum. 60. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum, dicens: Non respondes quidquam ad ea, quæ tibi obiiciuntur ab his? 61. Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Christus filius Dei benedicti? 62. Iesus autem dixit illi: Ego sum, & videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus cæli. 63. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes? 64. Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. 65. Et cæperunt quidam conspuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere, & dicere ei: Prophetiza: & ministri alapis eum cædebant. 66. Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit vna ex ancillis summi sacerdotis: 67. Et cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras. 68. At ille negauit, dicens: Neque scio, neque noui quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantauit. 69. Rursus autem cum vidisset illum ancilla, cæpit dicere circũstantibus: Quia hic ex illis est: 70. At ille iterũ negauit. Et post pusillũ rursus qui astabant dicebant Petro: Verè ex illis es: nam & Galilæus es. 71. Ille autem cæpit anathematizare, & iurare: Quia nescio hominem istum, quem dicitis. 72. Et statim gallus iterum cantauit. Et recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Iesus: Prius quam gallus cantet bis, ter me negabis. Et cæpit flere.

Mat. 26. f. 59. — Io. 2. d. 19. — Mat. 24. e. 30. — Mat. 26. g. 69. — Lu. 22. f. 55 — Io. 18. c. 17 — Mat. 26. g. 71. — Lu. 22. g. 58. — Io. 18. e. 25. — Mat. 26. g. 75. — Io. 13. d. 38.

IN CAP. XIV.

1. E*RAT autem Pascha & azyma post biduum.* [Cõiunctè hæc legi debent: nec enim sensus est fuisse tunc Pascha, cùm ea, quæ superiore ca. dicta sunt acciderunt: azymum verò post biduũ futurũ fuisse: sed vtrumque & Pascha, & azyma fuisse futura post biduum. Eodem enim non solùm die, sed etiã momento vtrũque inchoabatur, vt apud Matt. c. 26. 2. disputauimus. Acciderunt, quæ superiore c. dicta sunt, die hebdomadis tertio, qui Martis appellatur: die vero Iouis post solis occasum Pascha, & azymum fuit, vt multis verbis probauimus in Matth. eo enim die sub vesperum egressus Christus è templo, & vrbe Hierosolymitana Bethaniam rediit, vt singulis noctibus facere solebat. Vide, quæ suprà diximus c. 11. 19. Quæ omnia apud Matth. c. 26. copiosè à nobis disputata, & explicata sunt. Prætermisit Marc. multa ad doctrinam, moresque pertinentia, quæ die illo hebdomadis tertio, quasi appropinquãte morte cycnæum quiddã canens Christus disseruit; quæ à Matth. toto 25. cap. narrantur. Omnia, quæ sequuntur vsque ad ver. 51. apud Matth. c. 26. exposita sunt.

51. *Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo.*] Quis iste fuerit adolescens, non solùm definire temerarium, sed etiam quærere nimiùm curiosum dicerem, nisi bonos viderem auctores vtrũque fecisse. Epiph. hæres. 78. & Hieron. aut quicunque alius est Auct. in comment. in Psal. 37. Iacobum fuisse fratrem Domini cognomento iustum existimant; eamque sententiam, Theophylactus hoc loco, & aliorum fuisse dicit, & ipse probabilem iudicat. Tenuissima, vt mihi videtur coniectura Epiphanius, & Theophylactus adducti sunt, quod Iacobus ille sacerdotali prognatus genere lineis vteretur. Nam vt omittam sacerdotale genus, quod nescio, quam certis argumentis probari possit, non fuisse vtique sacerdos sola indutus sindone, quod & contra consuetudinem, & contra honestatem fuisset. Neque video quomodo hæc opinio cum altera eiusdem Epiphanij opinione cohæreat. Docet enim eodem loco Iacobum illum Domini fratrem omnium, qui fratres Domini vocati sunt, maximum fuisse natu; qua igitur ratione à Marco adolescens vocari potuit? Alij Ioannem fuisse Euangelistam, qui adolescens tunc fuisse creditur, & ex longo, quo postea vixit tẽpore, non difficile probatur. In hac sententia Chrysostomus est in comment. in Psal. 13. & Ambrosius in Psal. 36. & Gregor. lib. 14. Mor. cap. 24. & Beda hunc locum edisserens, & Scholasticæ auctor historiæ, solo, vt opinor, ætatis argumento: quo quemlibet eorum, qui id tempus eiusdem erant ætatis credere possumus fuisse. At credendum profectò nõ est Ioã. sola tectũ fuisse sindone: minus etiam credendum relicta sindonẽ fugisse eum, qui tam libere Christum secutus, & in domum summi Sacerdotis ingressus aditum etiam Petro dicitur præbuisse Ioannis 18. 15. 16 Elias Cretensis in comment. in orationem Greg. Naz. 11. contra Arianos; vtramque sententiam pariter refert, pariter probat, Theophylact. in comment. huius loci aliquem ex ea domo, vbi Christus ea nocte cœnauerat, fuisse credit. Quod etsi satis probari non potest, tamen eo ipso probabilius est; quod non potest vllis argumentis refutari. Quisquis fuerit, adolescentem aliquem Christi studiosum fuisse credendum est, qui audito tumultu, & Christum esse suspicatus, qui vinctus duceretur, cuius rei aliquem forte rumorem inaudiuerat, cùm iam in lecto esset, exilierit, & arrepta sindone, qua se tegeret, procurrerit in publicum, ne vestiendo se se morã faceret. Quod Christi studiosus fuerit, duo sunt argumenta: alterũ, quòd Marcus signate dixisse videatur illum non turbam militum, sed Christum secutum fuisse; alterum, quod milites eum quasi Christi sectatorem, defensorẽque prehendere voluerint. Quo autem animo Christum secutus fuerit, compertum esse non potest: sed tamen cùm eum Christi studiosum fuisse constet, est vero simile aut illum defendere, si posset, aut exitũ saltẽ rei, si non posset, videre voluisse.

Amictus sindone super nudo.] Sola vestitus sindone super nudum corpus coniecta. Sindon autem non erat, vt opinor; linteum, quemadmodum vulgus existimat, nullam vestis habens formam, quod Italice, & Gallice *lenzolum*, quasi linteolum,

Digitized by Google

conuitiabãtur ei. 33. *Et facta hora sexta tenebræ factæ sũt per totam terram vsque in horã nonã.* 34. *Et hora* Psal. 2. a. 1.
nona exclamauit Iesus voce magna, dicens: Eloi, Eloi lãma sabacthani? quod est interpretatũ: Deus meus, Mat. 27. e. 46
Deus meus, vt quid dereliquisti me? 35. *Et quidamde circũstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliã vo-* Mat. 27 f.
cat. 36. *Currens autẽ vnus, & implens spõgiã aceto, circũponẽsque calamo, potũ dabat ei, dicens, Sinite, vi-* 55.
deamus si veniat Elias ad deponendũ eum. 37. *Iesus autẽ emissa voce magna expirauit.* 38. *Et velũ tẽpli* Luc. 8. a. 2
scissũ est in duo, à summo vsque deorsũ. 39. *Vidẽs autẽ Centurio, qui ex aduerso stabat, quia sic clamãs expi-*
rasset, ait: Vere hic homo Filius Dei erat. 40. *Erãt autẽ & mulieres de longe aspiciẽtes: inter quas erat Maria*
Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome: 41. *& cum esset in Galilæa, sequebã-*
tur eũ & ministrabãt ei, & aliæ multæ, quæ simul cũ eo ascenderant Ierosolymã. 42. *Et cũ iã sero esset factũ*
(quia erat parasceue, quod est ante sabbathum) 43. *Venit Ioseph ab Arimathæa nobilis decurio, qui & ipse*
erat expectans regnum Dei, & audacter introiuit ad Pilatum, & petijt corpus Iesu. 44. *Pilatus autẽ mi-* Mat. 27. 8. 57.
rabatur si iam obijsset. Et accersito Centurione, interrogauit eum si iam mortuus esset. 45. *Et cum cogno-* Luc. 23. g. 50.
uisset à cẽturione, donauit corpus Ioseph. 46. *Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum inuoluit* Ioan. 19. g. 38.
sindone, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra, & aduoluit lapidem ad ostiũ monu-
menti. 47. *Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciebant vbi poneretur.*

IN CAPVT XV.

1. ET *confestim mane.*] Vtrumque hoc verbum eo pertinet, vt indicet Euãgelista, quãta vsi fuerint Principes sacerdotum, Scribæ, & Pharisæi dili- B gentia, vt Christum condemnarent. Porro nihil in toto hoc c. est, quod non sit in c. Matth. 27. copiose, distincteque explicatum.

CAPVT XVI.

E*T cum transisset Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aro-*
mata, vt venientes vngerent Iesum. 2. *Et valde manè vna sabbatorum, veniunt ad monumen-*
tum orto iam sole. 3. *Et dicebant ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Mat. 28. a. 1.
4. *Et respicientes viderunt reuolutum lapidem. erat quippe magnus valde.* 5. *Et introeuntes in mo-* Luc. 24. a. 1.
numentum viderunt iuuenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. 6. *Qui di-* Ioã. 20. a. 1.
cit illis: Nolite expauescere: Iesum quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non est hîc, ecce locus Mat. 28. a. 5.
vbi posuerunt eum. 7. *Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro, quia præcedit vos in Galilæam: ibi eum vi-* Lu. 24. a. 4.
debitis, sicut dixit vobis. 8. *At illæ exeuntes, fugerunt de monumento: inuaserat enim eas tremor &* Io. 20. c. 12.
pauor: & nemini quidquam dixerunt: timebant enim. 9. *Surgens autem mane prima sabbathi, apparuit*
primo Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia. 10. *Illa vadens nunciauit his, qui cum eo fue-* Sup. 14. e.
rant lugentibus & flentibus. 11. *Et illi audientes quia viueret, & visus esset ab ea, non crediderunt.* 12. *Post* 28. Io. 20. d. 16.
hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villã. 13. *& illi euntes, nun-*
ciauerunt cæteris, nec illis crediderunt. 14. *Nouissime recũbẽtibus illis vndecim apparuit: & exprobrauit* Luc. 24. b.
incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. 15. *Et* 13.
dixit eis: Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. 16. *Qui crediderit, &*
baptizatus fuerit, saluus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur. 17. *Signa autem eos, qui credide-* Act. 16. d.
rint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia eijciẽt: linguis loquentur nouis. 18. *Serpentes tollent: & si* 18. 2. a. 4. & 10. g. 46.
mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægros manus imponent, & bene habebunt. 19. *Et Domi-* Act. 28. a. 5.
nus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, & sedet à dextris Dei. 20. *Illi autem* 8. Lu. 24. g. 51
profecti prædicauerunt vbique Domino cooperãte, & sermonem confirmante, sequentibus signis.

IN CAP. XVI.

1. ET *cum transisset sabbathum.*] Vehementer miror vnum ex omni antiquitate Hier. quæst. 3. ad Hedibiam meminisse totum hoc caput Marci in multis codicibus non reperiri, & à nonnullis de eo auctorib. dubitari. Magis etiam miror non maiore Hieronym. studio eius auctoritatem asseruisse, cum nulla prorsus coniectura sit vlla ex parte probabilis, fuisse ad Marci Euangelium adiectũ. Nam quod nonnulli repugnantiam quæ inter Marcum hoc loco, & Matthæum c. 28. videtur esse, causam putant eiusmodi suspicioni præbuisse, absurda prorsus est ratio. Isto enim modo & vltimum caput Lucæ, & penultimum Ioannis inducere deberemus, maior enim inter illos, & Matthæum, quàm inter Matthæum, & Marcum apparet repugnantia; dubitare igitur de huius capitis auctoritate non licet, præsertim Concilio Tridentino non solum libros om- A nes, quos nunc habemus in canone, sed singulorum etiam librorum singulas partes approbante. Neque quisquam antiquus, & Catholicus scriptor est, qui huius capitis, tanquam veræ, legitimæque scripturæ testimoniis vti recusauerit. Vsus est Iren. lib. 3. aduersus hæreses c. 11. & quidem ita vsus, vt aperte dixerit hunc Euangelij finem, qui est v. 19. *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum,* & principium illud cap. 1. ver. 1. *Initium Euangelij Iesu Christi*, ab eodem Marco fuisse conscriptum.

Et cum transisset sabbathum.] Id est, simul atque sabba- B tũ transiit, statim post solis occasum, quo sabbathi festum terminabatur. Nam cũ summo statim mane diei sequentis ad sepulchrum cum aromatibus venerint, vt dicitur vers. 2. & Lucæ 24. 1. & Ioannis 20. 1. Et non potuerint multa nocte aut tanto mane aromata emere, necesse est, vt emerint die sabba-

Digitized by Google

ti post Solis occasum, transacto iam festo, cùm emere, aut vendere licebat. Id etiam non obscurè colligitur ex Lucæ cap. 23. 56. *Et reuertentes parauerunt aromata & vnguēta, & sabbato quidē siluerunt secundùm mandatum.* Quin etiam ex hoc ipso loco colligitur; non enim quasi de eodem, sed quasi de diuerso Marcus tempore loquitur, cùm prius dicit mulieres, cùm transissent sabbatum, aromata emisse, vt venientes vngerent Iesum: & cùm v. 2. nouam inchoans sententiam dicit, *Et valde manè vna sabbatorum veniunt ad monumentū,* quasi vesperi aromata emerint, mane ad monumētum venerint. Quæ scribit Marcus vsque ad ver. 12. apud Matthæum capit. 28. explicata sunt.

12. *Post hæc autem duobus ex his ambulantibus.*] Hoc à Matthæo scriptum non est, à Luca vero c. 24. 13. copiosius scribitur, quàm à Marco: quare apud Lucam potius, quàm hoc loco explicandum est, vbi & Euthymij refellemus opinionem, qui alios hos fuisse discipulos, quā duos illos, de quibus Lucas scribit, existimat.

14. *Nouissimè*] Sunt qui existimant Mar. hoc loco agere de die, quo Christus videntibus Apostolis in cœlum ascendit, in quibus August est lib 3. de consensu Euangelistarum c. 25. & Greg. hom in Euangelia 29. & Beda hunc locum exponens, ideoque Marcum dicere *nouissimè*. Hanc opinionem apud Matthæum c. 28. refutauimus, & Augustinus ipse non satis firmus in ea fuit, neque Græcè est ὕστατον postremò, sed ὕστερον, postea, vt Hieronymus vertit lib. 2. contra Pelagian. Alii, vt Euthym. hoc loco, existimant hoc eodem die, quo Christus resurrexerat, contigisse. Hanc enim esse apparitionē illam de qua Ioannes scribit capit. 20. vers. 19. Duos enim discipulos, de quibus versu 12. 13. dictum est, ad Apostolos venisse, illisque nuntiasse se Christum vidisse, eos vero non credidisse tūc venisse Christum, & incredulitatem illis exprobrasse. Hęc opinio ideo vera esse nō potest, quia falsa nititur basi, hos duos discipulos alios fuisse, quam, de quibus c. 24. 13 Luc. agit. Posset quidem disputari etiamsi iidem hi, atque illi fuerint, vtrum illi prius, an Christus ad discipulos venerint. Nam Lucas c. 24. 33. 34. ita videtur loqui, vt indicet prius duos illos discipulos venisse, quàm Christum. Sed de ea quæstione eo apud Lucam loco disputauimus.

Recumbentibus illis vndecim apparuit.] Hieronymus libro 2. contra Pelagianos scribit totam hanc periodum, & aliam quandam, quam nunc in nostris libris non habemus, in quibusdam exemplaribus maxime Græcis reperiri, quasi non in omnibus, sed in paucis quibusdam reperiretur. *In quibusdam,* inquit, *exemplaribus, & maxime in Græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius Euangelij scribitur, Postea cum accubuissent vndecim, apparuit eis Iesus, & exprobrauit incredulitatem, & duritiam cordis eorum, quia his qui viderant eum resurgentem non crediderunt, & illi satisfaciebant dicentes. Seculum istud iniquitatis, & incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem, idcirco iam nunc reuela iustitiā tuā.* Admirabile plane est, atque diuinum Ecclesiæ iudicium, quæ priorem huius periodi partem retinuit, posteriorem reiecit; nemo enim est in litteris sacris exercitatus, qui non facilè odoretur priorem esse legitimam, posteriorem notam atque adiectitiam, quæque veterem Manichæorum, aut Montanistarum errorem oleat. Neque Lucas nec Ioannes narrant recubuisse discipulos, cùm illis Christus apparuit, & sunt, qui existiment non fuisse ad mensam, Caluinus in harm. cùm multa iam esset nox, & Græcum verbum ἀνα-

κειμένοις interpretentur considentibus, quibus quia A hæretici sunt, etiamsi multo probabiliora dicerent, minime crederem. Recumbebat igitur ad mensam, neque enim alio sensu id in scriptura verbum legi memini, nec videtur sine ratione Marcus id exprimere voluisse, quod leue alioqui, & parum ad rem pertinens videri poterat; fortasse, vt indicaret eo Christum venisse tempore, quo tempore, quia cœnabant omnes simul erant: aut, vt cùm paratum inuenisset cibum, coram discipulis sumeret, & suam illis resurrectionem edendo, bibendoque probaret, vt Petrus argumentatur Actorum 10. 41. Nam quod hæreticorum adducit interpres dixisse Chri- B stum, cum adhuc discipuli hæsitarent, *habetis hîc aliquid quod manducetur* Lucæ 24. 41 & Ioannis 21. 5. 13. non animaduertit aliam illam fuisse apparitionem, quam illic Lucas narrat, nempe illam, qua Christus eodem quo resurrexit die, postquā duobus illis discipulis euntibus in Emaus visus fuerat, rediens Ierosolymam apparuit, cùm Thomas non adesset Ioannis 20. 19. 24. certum huius sententiæ argumētū est. q̄ in secūda apparitione quæ octāuo post die contigit, discipuli non dubitarunt assueti iam Christum videre, in illa autem apparitione, quā scribit Lucas. non solùm viso, sed ostendente etiā C manus suas Christo, vt idem Lucas testatur, dubitauerunt. Itaque non potest hæc, & illa, quæ apud Lucam est, eadem esse apparitio. Vndecim discipulos fuisse dicit, quia Iudas deerat, qui se iam laqueo suspenderat, aut certe cum Apostolis post traditum Christum non versabatur. De qua re Matth. 27. 5. & 28. 16. disputauimus Thomas vero, qui ante dies octo cum discipulis non erat, cùm se illis Christus ostenderat; nunc erat; ideoque erant vndecim Ioā. 20. 26. Scio D. August. lib. 3. de consensu Euangelistarum c. 25. & in Commentariis Bedam existimare decem tantum fuisse discipulos, qui propterea vn- D decim appellantur, quia totus tunc Apostolorum numerus mortuo iam Iuda vndecim erat, & quāuis vnus abesset Thomas, maiorem tamen numeri eius partem totius nomen numeri retinuisse. Non inficior potuisse maiorem partē numeri totius numeri nomen vindicare, tamen non arbitror esse necessarium ad eas angustias rem adducere, quia cum Euthymio, & aliis nonnullis interpretibus probabilius esse credo vere vndecim tunc congregatos fuisse discipulos, cùm hæc apparitio illa fuerit. quæ octauo post resurrectionem die facta fuit præsente iam Thoma, Ioannis 20. 26 27. vt paulo ante demon- E strauimus.

Et exprobrauit incredulitatem eorum.] Quo modo tūc exprobrauit, cùm iam ante credidissent? Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum c. 25. Greg. hom. 29. in Euang. & Beda hūc locū explicans, quia existimant hoc accidisse quo die Christus in cœlum assumptus est, respondent non propterea tunc incredulitatem illis exprobrauisse, quod tūc non cre- Loco citato. derent, sed *quoniam,* vt verbis vtar Augustini, *iam erat ab eis ascensurus in cælum, hoc eis illo die maxime exprobrare voluisse, quia his, qui viderant eū resurrexisse, non crediderāt, antequā ipsi eū viderēt; cū vtique post ascensionē suam præ-* F *dicantibus illis Euangelium etiā gentes, quod non viderunt, fuerāt credituræ. Post illā quippe exprobrationem secutus ait idē Marcus* ver. 15. *& dixit eis, Euntes in mundū vniuersū, prædicate Euangeliū omni creaturæ; qui crediderit, & baptizatus fuerit saluus erit, qui verò nō crediderit, cōdemnabitur. Hoc ergo prædicaturi, quoniā qui nō crediderit, cōdēnabitur, cum id vtique non crediderit, quod non viderat, nonne ipsi primitus fuerant obiurgandi, quod antequam Dominum vidissent, non crediderunt eis, quibus prius apparuisset?* Euthym

Digitized by Google

vero, qui duos illos discipulos, quibus Mar. ver. 11: Christum apparuisse dicit alios, quàm duos illos, de quibus scribit Lu. c. 24. 13. fuisse dicit, putat propterea exprobrasse discipulorum incredulitatem Christum, quod his duobus discipulis se eum vidisse affirmantibus, nõ credidissent: ideoque solum Marcum exprobratam narrasse incredulitatẽ, quod eorum duorum discipulorum solus meminisset. Hanc opinionem supra ver 12. refellimus, & apud Luc. pluribus sumus verbis refutaturi. Quod igitur ad huius loci quæstionem attinet, syllepsim esse credo, qua discipulorum incredulitas reprehẽsa fuisse dicitur, quia vnius discipuli Thomę incredulitas reprehensa est, vt apparet ex Ioan. c. 20. 27. 29. de qua figura videre lector poterit, quæ in Matthæum scripsimus, c. 26. 8

Quia iis qui viderant.] Id est Mariæ Magdalenæ, & cæteris mulieribus, quæ Christum primæ viderant, discipulisque nunciauerant Matthæi 28. 8. 9. & supra vers. 9. 10. 11. & Lucæ 24. 9 10. & Ioannis 21. & Petro, & Ioanni, qui idem viderãt atque nunciauerant Ioannis 24. & duobus illis discipulis, quibus in Emaus euntibus apparuit Luc. 24. 35. vt Augustinus libr. 3. de consensu Euangelistarum ca. 25. & Euthymius exponũt. Sic ea, quæ paulo ante de reprehensa discipulorum incredulitate diximus, vera sunt: hæc etiam mihi videntur per syllepsim intelligenda esse, & solius Thomæ hoc loco incredulitatem reprehendi, quod reliquis decem Apostolis se Christum vidisse cõfirmantibus, postquam ad eos decem congregatos venerat, Ioãnis 20. 19. credere noluerat.

Et dixit eis.] Non tunc cum illis recumbentibus apparuit, & eorum exprobrauit incredulitatem, sed postea, cum in monte Galilææ essent, Matthæi 28. 16. 17. 18.

Vtrum Euangelium per totum terrarum orbem ab Apostolis prædicatũ sit.

Euntes in mundum vniuersum.] Sunt qui existiment iussos esse Apostolos à Christo vniuersum terrarum orbem peragrare, quod minime mihi videtur esse probabile. Sciebat enim Christus id eos facere non posse & non est credendum, quod facere non poterant, illis præcepisse Deinde quod hîc præcipitur non solum cunctis, sed singulis etiam Apostolis pręceptum est, singulos autem totum terrarum orbem peragrare non potuisse, opinor, nemo dubitabit. Docuit etiam euentus non ita fuisse hoc præceptum intelligendum, vt aut singuli, aut simul cuncti vniuersum terrarum orbem obirent, neque enim id reipsa præstiterunt, cùm non solùm Origenes tractatu in Matthæum 28. sed D. etiam Augustinus epistola 80. ne ætate quidem sua, id est, quadringentis post Christum annis, non dico ab Apostolis, sed ne ab vllo quidem Christiano doctore ex tam multis Apostolorum successoribus multis in locis Euangelium prædicatum fuisse doceat. Quod nostra memoria experientia compertum est, multis longa & inusitata nauigatione patefactis terris, in quibus nulla notitia, nulla memoria erat Euangelii: itaque quod ad Romanos 10. 18. scribit D. Paulus, *sed dico numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum,* per hyperbolen de his tantùm gentibus, de quibus Apostolus loquebatur, id est, de Asianis, & Europæis intelligendum est. Quod cùm ita sit, dicendum non est id Christum Apostolis præcepisse, quod eos non fecisse constat. Tantum ergo voluit Christus terminos ad illud vsque tempus legi, Euangelioque pręfixos reuellere, & non alios Euãgelii, quam orbis terrarum fines ponere Nam & lex intra Iudæam terminabatur, *Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius.* Psalm. 75. 2. & ante cum ad prædicandum Euangelium Christus misisset Apostolos, extra Iudæam excedere vetuerat Matthæi 10. 5. *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis.* Hos nunc remouet terminos, & exiguis regni Iudæorum angustiis totius orbis amplitudinem opponit, quasi dicat; *euntes* non iam in Iudæam solùm, vt prius, sed in, *mundum vniuersum prædicate.* Rupta enim est iam per mortem, & resurrectionem meam legis maceria, quæ intra Iudææ fines continebantur Ephes. 2. 14. experti iam sumus, quantum apud Iudæos proficiamus; auferatur igitur ab illis regnum Dei, & detur gentibus facientibus fructum eius, Matthæi 41. 43. Ego hæc verba etsi affirmatione constent, non tam per affirmationem, quàm per negationem intelligenda sunt, quasi dicat Christus. Ite quocunque volueritis, quocunque potueritis, vt Euangelium longe lateque diffundatis, nullos iam vobis locorum fines præscribo.

Prædicate Euangelium omni creaturæ.] Hæc Apostolicæ legationis materia est, vt prædicent Euangelium. Omnem creaturam hominem intelligi, dubitari non potest, neque enim, vt ait Gregorius homilia in Euangelia 29. & lib. 7. in Iob. cap. 8. & Beda in huius loci commentariis, *Euangelium, vel insensatis rebus, vel brutis animalibus fuerat prædicandum.* Quanquam ratio, quam hi duo afferunt auctores, nescio an satis sit congrua, quòd homo omnem in se quodammodo creaturam contineat. Malim dicere attributionem esse, qua nomen generis vni tantum speciei accommodatur, sicut Hispani solos infantes creaturas vocant. Melius idem Gregor lib. 5. in lib. 1. Reg. c. 14. & Beda notauerũt propterea homines hoc loco creaturas vocatos esse, vt nemo excipi à tam generali vocabulo posset intelligi. Itaq; *omni* creatura pro generatione, aut gente posita videtur. Nam quod Marcus dicit, *Prædicate Euangeliũ omni creaturæ.* Matth. cap. 28. 19. dicit, *Docete omnes gẽtes.* Opponit ergo omnẽ creaturã, id est, omnes gẽtes vni Iudæorum genti, alludens ad id quod dixerat Matth. 10. 5. *In viam gentium ne abieritis,* quasi edictũ illud rescindat.

Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.] Prætermittit Marcus, quod Matthæus dixit, *Baptizãtes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Cur baptismũ cum doctrina fideque coniungat, illo apud Matthæum loco disseruimus. Est baptismus quasi publica fidei professio, & *corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Rom. 10. 10. Proponit credentibus, & baptizatis præmium, non credẽtibus supplicium, vt eos magis alliciat: id autem Apostolis dicit, vt aliis prædicent, quo eos facilius ad Euangelium trahant. Mirum, quàm multæ hæreses ex his paucis verbis natæ sint. Primùm solam fidem ad salutem satis esse, quando sola hic à Christo exigi videatur. Nouorum quidẽ hæreticorum, sed non nouus error. Nam & Irenæus Marcionistas in eo fuisse indicat, & Tertullianus, aut eosdem, aut alios quos hæreticos, qui idem dixerint, notat, & Augustinus ad eam hæresin opprimendam totũ de fide, & operibus librum scripsit. Qui error præterquam quod est tam absurdus, vt refelli disputãdo non debeat: tota scriptura sacra, quanta est, propriè vero 2. c. epist. Iacobi penitus refutatur, vbi & nos sumus, si vitam Dominus, otiumque cõcesserit, refutaturi. Secundo non posse quemquam hisi æta-

Sola fides ad salutem nõ sufficit.

Digitized by Google

te iam adulta, & disciplinæ capace baptizari, cùm baptizari ii tantùm, qui crediderint, iubeantur, & infantes qui doceri non possunt, nec credere possint; *fides enim ex auditu, auditus autem per verbum CHRISTI*, Roman. 10.17. In qua hæresi non solum nunc Anabaptistæ omnes sunt, sed & nonnulli olim Catholici, Tertullianus in libro de baptismo, & Nicetas in commentariis in orationem Gregorij Nazianzeni in sanctum baptisma non longe ab ea absfuerunt, vt in Matthæo cap. 28.19. diximus, vbi & hunc errorem satis refutauimus. Tertio baptismum non esse ad salutem necessarium, quod Caluiniani ex sequentibus verbis colligunt, quia cùm dicat Christus, *qui verò non crediderit, condemnabitur*, non addit alterum membrum, & qui baptizatus non fuerit, quod vt adderetur, & orationis consequentia postulare, & auditoris aures expectare videbantur. Et hic antiquus est error; neque enim tam ingeniosi isti sunt, quàm videri volunt. Non inuenerunt ipsi hæreses suas, sed ab aliis olim hæreticis inuentas, & ab Ecclesia damnatas renouarunt. *Hic ergo* (inquit Tertullianus in libro de baptismo hunc locum tractans) *scelestissimi illi prouocant quæstiones. Adeo dicunt, baptismus non est necessarius, quibus fides satis est.* Non ergo propterea Christus secundum membrum non repetiuit, quòd baptismus ad salutem necessarius non esset. Quibus enim verbis eius necessitas clarius doceri potuit, quàm quibus Ioannis 3. 5. Christus dixit, *nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei?* Non agitur, inquiunt illi de baptismo. Vbi igitur agitur? aut vnde illi contra alios hæreticos Anabaptistas probare possunt debere infantes baptizari? sed hunc secundum errorem illic de baptismo non agi, quia in illo hæret loco, illic refellemus. Fingamus tantùm dixisse Christum, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit*, neque secundam sententiæ partem addidisse, quis non videret non solum fidei, sed etiam baptismo salutem tribui cum pariter idem & eodem modo de vtroque dicatur *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit?* Adde quod non dixit, Qui crediderit, & qui baptizatus fuerit, saluus erit: quod si dixisset, videri poterat significasse alterutrum, aut fidem solam, aut baptismum solum ad salutem satis esse, quia per disiunctionem dictum intelligi poterat: sed dixit. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit:* quod cum per disiunctionem intelligi non possit, vtrumque adeo ad salutem necessarium esse significatur, vt si alterum, siue fides, siue baptismus desit, nemo saluus esse possit. Cùm ergo verba sequentia nihil prioribus detrahant, non potest ea esse ratio, cur Christus secundum membrum non repetiuerit, quod baptismus non esset necessarius. Nam si in priore sententiæ parte baptismus salutis causa esse dicitur, & in posteriori defectus baptismi condemnationis causa esse significabitur. Cum idem Christus dicit Matthæi 19. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*; recte colligitur eum, qui mandata non seruauerit, ad vitam ingredi non posse, ergo & cùm dicit, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit saluus erit*, recte colligetur, ergo qui non crediderit, vel baptizatus non fuerit, condemnabitur. Certe D. Petrus prima epistola capite 3. 21. non magis nos nunc sine baptismate indicat saluos esse posse, quàm olim tempore diluuij extra arcam Noe quisquam potuit esse superstes. Et verò quid attinebat Eunuchum illum Reginæ Candacis tam propere vix leuiter in curru institutum baptizari, simul atque aqua in-

Baptismi necessitas contra Caluinistas.

A uenta est, si baptismus ad salutem necessarius non erat Actor. 8. 36.? nonne poterat expectare tantisper, vt honestiore loco, commodiore tempore baptismum acciperet? Quid custos ille carceris vna nocte a Paulo, & Barnaba cum tota familia institutus continuo baptizatus est, quasi de ipsius vita, saluteque ageretur, si in tempus aliud baptismum differret? Actor. 16 33. Quæ ergo fuit causa, si ea non fuit, quare Christus secundum membrum non repetiuit? Aliquam certe fuisse credendum est, sed cum ea, vt probauimus, causa non fuerit alia quærẽda. Quidam hanc reddunt, quòd etsi vtrumque & fides, & baptismus necessarium B est, magis tamen necessaria fides, quàm baptismus, quia nunquam omnino sine fide quisquam saluus esse potest; quia, vt ait D. Paulus Hebræorum 11. 6. *sine fide impossibile est placere Deo*: sine baptismo autem aliquando potest puta si credens, & baptizari cupiens, baptizari non potuit, si antequam baptizetur, pro Christo vitam effundat. *Maiorem enim dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Ita Algerus respondet libro 3. de sacramento capit. 3. & D. Bernardus epistola 77. vera quidem sunt ista, sed non facile mihi persuadere possum eo spectasse Christum. Id fortasse di- C xisset, si de martyrio, aut de Spiritus sancti efficacitate id est si de baptismo, vt vocant sanguinis, aut flaminis, non de baptismi aquæ necessitate loqueretur, vt ea ratione ostenderet tantam martyrij, *Ioan. 15. 13* tantam Spiritus sancti esse virtutem, vt is etiam, qui baptizari non posset aqua, solo martyrio, & sola Spiritus sancti caritate in cordibus nostris effusa salutem consequeretur. Nunc autem, cum de necessitate baptismi agat, exaggerare eam debuit, non diminuere. Alii, quia fides quasi genus. baptismus, quasi species est. & sublato genere speciem tolli necesse est, satis fuisse dicere, *qui non crediderit*, D quia qui non credit, non baptizatur, cùm fides præcedat, baptismus sequatur. Verum id quidem, sed tamen quid si quis credat, & non baptizetur quid illi futurum est? id enim dictu necessarium erat, & tamen dictum non est. Credo igitur ego, idque magis asseuerarem, si meliorem, quam me Auctorem haberem, non fuisse prætermissum, vt putatur, secundum illud membrum. Et qui baptizatus non fuerit. Nam licèt verbis expressum non sit, sensu tamen est, quia cum paulo ante baptismus vnà cum fide coniunctus fuerit; & cum E negatione fidei negatio baptismi ἀπὸ κοινοῦ est intelligenda. Qui non crediderit, & baptizatus non fuerit, condemnabitur. Solet quæri, quomodo ista tam generalis sententia vera sit, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.* cum multi, qui & crediderint, & baptizati fuerint condemnentur. Negant id quidem hæretici Caluinistæ, qui putant neminem, qui veram fidem habeat, damnari posse. sed hæc hæresis partim est iam paulo ante à nobis refutata, cùm docuimus non solam fidem, sed etiam baptismum ad salutem esse necessarium, & ad Roman 4. magis refutauimus. Nunc ponamus F quod verum est, multos & vere credentes, & rite baptizatos sæpe damnari. Legat de hac re caute Gregorium hom. in Euangelia 29. & Bedam in commentariis ad hunc locum quisquis errare non volet. *Fortasse*, inquit Gregorius, *vnusquisque apud semetipsum dicat, Ego iam credidi, saluus ero. Verum dicit, si fidem operibus tenet. Vera enim fides est, quæ in hoc quod verbis dicit, moribus non contra dicit. Hinc est enim, quod de quibusdam falsis fidelibus Paulus dicit, Qui confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Hinc Ioannes ait, qui dicit se*

Digitized by Google

nosse Deum, & mandata eius non custodit, mẽdax est. Quod cum ita sit, fides nostra veritatem in vita nostra consideratione debemus agnoscere. Tunc enim veraciter fideles sumus, si quod verbis promittimus, operibus complemus. Quibus verbis non significant, veram fidem non habere, qui opera non habet; sed mortuam habere, vt Iacobus ait, inutilem, & ad salutem haud multo magis conducentem, quàm fidem dæmonum, qui *credunt, & contremiscunt.* Itaque veram fidem hi auctores vocant non eam, quæ, si naturam spectes, fides vera est; sed eam, quæ non solum vera, sed fructuosa etiam est, tunc enim efficaciter credimus, cum fides in nobis per caritatem operatur. Tenenda igitur hoc loco illa, quam multis locis tradidimus, regula est, Generales sententias plerumque esse sub intellectis, si non exprimantur, certis quibusdam conditionibus intelligendas. *Omnis,* inquit Ioel cap. 2.32. *qui inuocauerit nomẽ Domini, saluus erit,* cùm dicat Christus Matth. 7.21. *Non omnis, qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum.* Dicit rursus Christus eodem cap. vers. 8. *Omnis qui petit, accipit,* dicit Iacobus c. 4.3. *Petitis, & non accipitis.* Reddit causam, *Eo,* inquit, *quod male petatis, vt in concupiscentiis vestris insumatis.* Vnde colligimus generales illas promissiones ita intelligendas, *Omnis, qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit,* si reliqua, quæ debet, faciat, id est, non stabit per Dominum, aut per eius nomen, quod ad saluandum satis est per se potens, quo minus saluus fit. *Et omnis, qui petit, accipit:* intelligendum esse, si bene petat, vt Iacobus Apostolus interpretatur, id est, nunquam per Deũ, sed per ipsum stat, quo minùs accipiat, quia aut iniusta, aut iusta iniustè petit. Ad eundem modum, quod hoc loco Christus dicit, intelligendum, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit saluus erit;* non solùm si verè, sed etiam si bene crediderit, ac baptizatus fuerit. Bene autem credit, & baptizatus est, qui opera, quæ fides ab eo, & baptismus exigit, facit; atque hoc est, quod paulo ante citatus D. Gregorius dicere voluit. *Tunc,* inquit, *veraciter fideles sumus, si quod verbis promittimus, operibus complemus. In die quippe baptismatis omnibus nos antiqui hostis operibus, atque omnibus pompis abrenuntiare promisimus.* Eodem modo interpretatur Diuus Augustinus sermone 11. de verbis Domini secundùm Matthæum. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, non vtique intelligimus eo modo credentem, quo & dæmones credunt, & contremiscunt, nec in eo numero baptizatos in quo Simon Magus baptizari potuit, sed saluus esse non potuit; sed quosdam intuebatur in ea scilicet fide constitutos, quæ Apostolo distinguente per dilectionem operatur.* Similiter exponit Euthym.

Cap. 2. 17. 19.

ad Gal. 5. 6

Regula scripturæ admodũ obseruanda.

17. *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur.*] Non possum meliùs huius loci difficultatem indicare, quàm positis verbis D Bernardi sermone primo de Ascensione, *Nec minor,* inquit, *fortasse videbitur ipsis quoque religiosis ex hoc verbo prouenire desperatio, quàm ex verbo priore vanæ spei data sæcularibus occasio videretur. Quis enim ea, quæ in præsenti loco scripta sunt, signa videtur habere credulitatis, sine qua nemo poterit saluari, quoniam qui non crediderit condemnabitur? Et sine fide impossibile est placere Deo?* Respondet eodem loco Bernardus, *Nec difficile arbitror nosse, quemadmodum intelligi signa possint præsentia, vt sint indubitata signa credulitatis, ac per hoc & salutis. Primum enim opus fidei per dilectionem operantis cordis compunctio est, in qua sine dubio eiciuntur dæmonia cùm eradicantur è corde peccata. Exinde qui in Christum credunt linguis loquuntur nouis, cum iam recedant vetera de ore eorum, nec de cætero vetusta protoparentum lingua loquuntur declinantium in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis.* Verè ista dicta sunt, sed dubium non est Christum non de istis loqui signis. Ergo quemadmodum superiorem illam, generalemque sententiam, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit,* adhibitis certis conditionibus intelligendam esse dicebamus: sic etiam hæc non absolute & vniuerse, sed cum nonnullis interpretationibus intelligenda est. Eæ autem sunt quinque. Prima est hic non de actu faciendi miracula sed de potestate agi. Certum enim est non omnes qui crediderunt, & baptizati sunt, re ipsa miracula fecisse, omnes tamen illis saltem initiis facere potuisse vero simile est. Credidit certe Ioannes Baptista, & quamuis scriptura non dicat, tamen baptizatus, sicut & Apostoli fuisse creditur, *signum* tamẽ *fecit nullum.* Ioan. 10.41. Secunda est non esse hoc necessariò de singulis hominibus intelligendum. Cùm enim hoc donum faciẽdi miracula non propter priuatam cuiusque, sed propter communem Ecclesiæ vtilitatem concessum fuerit, valde verosimile est non singulis Christianis fuisse datum, sed his tantùm à quibus conueniebat ad propagãdam & stabiliẽdã fidem fuerit hæc miracula. Quid enim necesse erat, vt singulæ etiam mulierculæ miracula facerent, cum id aliis vtile non esset, ipsis verò perniciosum esse posset. Tertia est non de omni tempore, sed de eo tantùm hoc esse intelligendum, quo ad eum finem propter quem ea potestas concedebatur, id est, ad fidei propagationem, confirmationemque erant miracula necessaria; fuerunt autem necessaria, antequam fides propagata satis, & roborata esset, vt rectè Gregorius homilia 29. & Beda respondent, *Numquidnam fratres mei, quia ista signa non facitis, minime creditis? sed hæc necessaria in exordio Ecclesiæ fuerunt. Vt enim ad fidem cresceret multitudo credentium, miraculis fuerat nutrienda, quia & nos, cùm arbusta plantamus, tamdiu eis aquam infundimus; quousque ea in terra iam coaluisse videamus, etsi semel radicem fixerint, irrigatio cessabit.* Simile quiddam in libro de vera religione cap. 25. scribit Augustinus. *Cum enim Ecclesia Catholica per totum orbem diffusa, atque fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit.* & libro de vtilitate credendi contra Manichæos capit. 16. *Facta igitur sunt illa miracula opportunissime, vt iis multitudine credentium congregata, atque propagata, in ipsos mores vtilis conuerteretur auctoritas.* Neque verò existimandum est iam in credentibus omnino faciendorum miraculorum extinctam esse potestatem, vt multis verbis de hac quæstione disserens libro 22. de ciuitate Dei cap. 8. multis D. Augustini probat exemplis. Quot ibi, quot sermone 7. de sanctis in Episcopatu suo, quot se etiam præsente, atque inspectante ad sancti Stephani Protomartyris reliquias duorum annorum spatio narrat facta esse miracula? Quarta est. non esse hoc ita intelligendũ, quasi quicunque dono isto faciendi miracula à Deo ornatus est; ista omnia, aut faciat, aut facere possit, quæ hîc à Christo credentes consequutura commemorantur, sed ita vt alia alii facere possint, ita Apostolo Paulo interpretante 1. Corinth. 12. 4. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus & diuisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus & diuisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem, alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alteri fides in eodem Spiritu; alii gratia sa-*

Heb. 11. 6.

Psal. 140. 4.

Quomodo Christiani potestas data miraculorum.

Putatum in vno spiritu; alii operatio virtutum, alii prophetia; alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Viguit quidem initio tantopere miraculorum vsus vt rari admodum Christiani essent qui omnia non facerent. Duo maxime fere omnibus communia erant, alterum loqui linguis, vt apparet Actorum 2.4.&10.46.&19.6. Quamquam etiam tunc linguarum donum proprium fuisse quorumdam docet Diuus Paulus 1. ad Cor. 12.10.& 14.2.4.5. alterum dæmones eiicere, vt ex Iustin. Tertulliano, & Lactantio alibi docuimus. Quinta est hoc ipsum, quod exposuimus miraculorum donum non statim, vt quisque credebat, atque baptizabatur, fuisse consecutum; per impositionem enim manuum, id est, per Confirmationem, qua Spiritus sanctus effundebatur potius, quàm per baptismum id recipiebant. Exemplum est Actorum 19.6. Qua re aperte significabatur Baptismum per Confirmationem quodammodo perfici, quod à Pontifice quodam Romano dictum non impudenter solum, sed etiam indocte hæretici rident.

Confirmationis sacramentum. S. Vrba. 1. Epist. 1. ad omnes fideles. S. Melchiade epi. ad Episc. Hisp. de cõsecra dist. 5. Calui. 4. instit. c. 19.

19. *Et Dominus quidem Iesus, postquam locutus est eis.*] Hæc non statim acciderunt post superiorem Christi apparitionem vers. 14. vt D. Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum cap. 25. & Gregor. homil. 29. in Euangelia, & Beda videntur existimare, de quorum opinione supra ver. 14. disseruimus; sed acciderunt triginta duobus diebus post. Nam apparitio illa, vt diximus, facta fuerat octauo post resurrectionem die, Ioan. 20. 26. versatus autem est cum Apostolis Christus post resurrectionem dies quadraginta Act. 1.3. Deinde apparitio illa facta est Ierosolym. vt scribit Ioan. ca. 20. 26. postea discipuli ierunt in Galilæam in montem, in quem præmiserat eos Christus, Matt. 28.16. Iterum verò rediit cum discipulis in Iudæam, quia volebat eos Ierosolymæ Spiritus sancti aduentum expectare, indeque ordiri Euangelij prædicationem Lucæ 24. 49. & Actor. 1. 4. Quadragesimo autem post resurrectionem die *eduxit eos foras in Bethaniam in montem Oliueti*, atque in cœlum cernentibus illis euectus est, Lucæ 24.50. & Actor. 1. 12. Quæ omnia quia ex litteris sacris colliguntur auctore alio non est opus: monuit tamen hoc ipsum Euthym. *Postquam locutus est*, inquit, *non hæc solum, sed & omnia verba, quotquot eis locutus est, à die resurrectionis suæ, donec completi sunt quadraginta dies, in quibus apparebat discipulis, & conuersabatur cum eis.*

Assumptus est in cœlum.] Assumptus dicitur, non quasi non sua ipse virtute in cœlum ascenderit; sed sicut dicitur ex mortuis à Patre suscitatus, Actor. 2. 24. & 3. 15. & 4. 10. & 5. 30. & 10. 40. & 13. 30. 34. 37. & 17. 31. & Roman. 4. 24. & 8. 11. & 10. 9. & 1. Corinth. 15. 15. & 2. Corinth. 4. 14. & ad Galat. 1. 1. & ad Colossen. 2. 12. quamuis ipse se certe suscitauerit, *etsi crucifixus est*, vt ait Diuus Paulus *ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei*, 2. Cor. 13. 4. *& mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu*, 1. Petri 3.18. Quemadmodum ergo suscitatus à Patre per attributionem dicitur, quia suscitare mortuos magnæ potentiæ est, potentia & Patri tribuitur; ita & assumptus scilicet à Patre per eandem attributionem dicitur. Quo autem modo assumptus in cœlũ fuerit, fusius explicat Luc. Actor. 1. 4. 9. vbi & nos copiosius sumus, si Deus volet, explicaturi. Hîc de sola ad dexteram Patris sessione de qua solus scribit Marcus, dicendum est.

Et sedet à dextris Dei.] Quomodo Christus ad dexteram Dei sedeat, Cyrillus Catechef. 14. inexplicabilem putat esse quæstionem. Tria sunt, in quibus difficultas tota consistit, quid sit sedere: quid ad dexteram Dei; qua ratione, tanquam Deus, an tanquam homo ad dexteram Patris sedere dicatur Christus. Ridiculi nonnulli ex nouis hæreticis sunt, qui sedere hoc loco certum quendam humani corporis positum significare putant. Non enim sedere in cœlo dicitur Christus propter habitum corporis, quem si spectemus, stare magis crediderim, quã sedere: non solùm quia stantem Stephanus se vidisse, dicit, tum, cùm indicare vellet se eum eodem prorsus, quo erat habitu, conspexisse, Act. 7. 55. 56. sed etiam quia stare perfecti, atque valentis: sedere, aut iacere infirmi, languidi, aut lassi est; neque enim nisi aut quiescendi, aut cibi, somniue capiendi, aut aliûs necessitatis causa sedemus, iacemusue. Stare naturalis hominis habitus est, qualem & in Christo, & in beatis omnibus esse probabile videtur. Quid ergo sit Christum in cœlo sedere, aptissime explicat D. Paulus 1. Cor. 15. 25. Nam quod Dauid Psal. 109. 1. dixerat, *sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ipse dicit, *Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos eius sub pedibus eius.* Sedere igitur regnare est, Ecclesiamque gubernare, eadem phrasi, qua dicere solemus Gregorium XIII nunc Romæ sedere. Sic Sedulius Poeta interpretatus est:

Christus & beati in cœlo stant potius, quã sedent.

Quid sit Christũ ad dexterã patris sedere.

Lib. 5 Carmin.

Æthereas euectus abit sublimis in auras,
Et dextram subiit ipse Patris, mundumque gubernat.

Credo tamen non solum Christi regnum, sed quietem etiam significari, quasi post longum huius vitę laborem, post passionem, post pugnam sedere, ac quiescere, quasi rex in suo throno dicatur alta fruẽs pace. Id multis scriptura locis indicat, in quibus Christi passioni, atque laboribus sessionem opponit Matth. 26. 64. Marc. 14. 62. Lucæ 22. 69. Actor. 2. 34. 36. & 5. 30. 31. Rom. 8. 34 Ephes. 1. 20. Hebr. 1. 13. & 12. 2. *Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet.* Habeo huius interpretationis Auctorem Ambr. serm. 60. *Secundum*, inquit, *consuetudinem nostram illi consessus offertur, qui aliquo opere perfecto, victor adueniens honoris gratia promeretur vt sedeat. Ita ergo & homo Iesus Christus passione sua Diabolum superans, resurrectione sua inferna reserãs, tanquam perfecto opere ad cœlos victor adueniens, audit à Patre, sede ad dexteram meam.*

Dextera autem Dei, quid significet, maior est quæstio. Qui certum in cœlo locum dextræ nomine designari putant, quod nonnulli ex huius temporis hæretici faciunt, audiendi non sunt, quia adeo sunt absurdi, vt ab aliis eiusdem sectæ paulo doctioribus hæreticis irrideantur. Neque enim Pater dexteram, sinistramue manum habet, sed totus vbique est. Itaque & cùm Christus in terris est, vt certe est in Eucharistia, & vt fuit cùm a Paulo visus est Actor. 9. 4. 5. ad dexteram etiam sedet Patris; nam & ad iudicium ad dexteram Dei sedens venturus dicitur supra cap. 14. 62. & Matth. 26. 64 quod fieri non posset, si certus, fixusque dexteræ nomine locus intelligeretur, & eum errorem D. Augustinus in libro de fide & symbolo capit 7. & libro de agone Christiano c. 26. refutauit. Metaphoricè igitur dexteram sumi necesse est: sed de ea ipsa metaphora disputatur. Ariani, vt Auctor est Basilius li. de Spiritu sancto cap. 6. dexteram Patris interpretabantur supremum inter creaturas locum, quod ex Paulo ad Ephes. 1. 20. 21. probabant, *Suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum, & potestatem,*

Quid intelligẽdum per Dei dexteram, ad quam Christus sedet.

Digitized by Google

& virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro, & quòd nos etiam consessuri cum illo dicamur Ephes. 2.6. Cæterum perspicuum est D. Pauli testimonium ad Hebr. 1.13. vbi Christum angelis tanquam creatorem creaturis opponens, *Ad quem*, inquit, *angelorum dixit aliquando, sede à dextris meis?* Omnium fere veterum Auctorum opinio est per dexteram Patris gloriæ, honoris, maiestatis, potentiæ, rerumque omnium æqualitatem designari. Athanas. orat. 2. contra Arian. Basilij libro de Spiritu sancto cap. 6. Augustin. libr. de agone Christi ca. 26. & lib. de fide & symbolo c. 7. à qua sententia nolim temerè discedere. Cæterum valde meus in eam opinionem animus inclinat, vt existimem, per dexteram non solùm æqualitatem, sed quiddam etiam æqualitate maius significari, non quòd filius quidquam maius, quàm Pater habeat; scio enim omnibus rebus æquales esse; sed quod maiorem præ se, si officij functionem consideremus, dignitatem ferat, cùm ad dexteram, id est regali in sede sit Ecclesiam inde gubernans, donec Pater ponat inimicos eius scabellum pedum eius: sicut in iudicio non habebit quidem re ipsa maiorem, quàm Pater honorem, non maiorem potestatem, sed maiorem tamen ostendet ac præ se feret, quia ipse non Pater iudicis officium visibiliter exercebit: *Omne enim iudicium Pater dedit Filio*, Ioan. 5. 22. Moueor consuetudine loquendi, vnde sine dubio metaphora ista ad dexteram Patris sedendi traducta est. Cum tres simul sedent omnium more gentium, qui honoratissimus est, sedet in medio. Cum autem sedent duo, qui honoratior est, sedet ad dexteram. Exẽplum est lib. 3. Regum c. 2. 19. vbi cum Bethsabee mater Salomonis Regis eum inuiseret, iussit Salomon ad dexteram suam alterum poni thronum, in eoque sedere matrem, vt eam superiorem agnosceret. Animaduerto autem in literis sacris nusquam Spiritum sanctum, sed solum Patrem, & Filium dici sedere, quod sedere, vt dixi, gubernare sit, & non Spiritus sanctus, sed Pater, & Filius dicantur gubernare: gubernare, inquam, extrinsecus: nam intrinsecus quidem animos hominum regere Spiritus sancti proprium est. Cùm ergo solus Pater, & Filius sedeant, & Filius ad dexteram Patris sedere dicatur, significatur honoratiore quodam modo esse loco, non quòd re ipsa maior sit, sed quod cùm Regis officium exerceat, maiorem præ se ferat dignitatem. Cæterum neque ipse hanc sententiam viris præsertim doctis repugnantibus tueri velim; neque lectorem mea ductum auctoritate sequi, cùm neminem, qui id doceat, Auctorem inueniam, & qui neget inueniam Ambros. ser. 60. sciamque D. Athan. etiam Spiritum sanctum ad dexteram Patris in se collocare: proponere tantum volui, & in medio relinquere ab aliis me doctioribus iudicandam. Tertia quæstionis pars nihilo magis est facilis. Nam si Christus, qua Deus est, ad Patris dexterm, id est æqualitatem sedere dicitur, antequam in cœlum ascenderet, sedebat, quia æqualis erat: si quà homo, ne post ascensionem quidem sedet, quia æqualis Patri esse nõ potest. Quod si propter vnionem cum diuinitate, quam vocant hypostaticam, ad Dei æqualitatem homo ille euectus esse dicitur, ante ascensionem euectus erat, quia ante erat vnitus. Hanc ob causam Cyrill. Catechesi 14. hanc quæstionem incomprehensibilem esse dixit. Ac ille quidem non vt hominem, sed vt Deum ad Patris dexteram sedere putat, semperque sedisse, nec cur, prius nunquam ante sedere dicatur, rationem vllam reddit. Sic etiam Athan.

Christus an ad dexterã Patris, vt homo sedeat.

A orat. 2. contra Arian. Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 6. Damascen. lib. 4. cap. 2. Cyrill. Alexandr. lib. 1. in Ioan. c. 21. Alii vt hominem sedere dicunt, Epiphan. in Ancor. & Ambrosius lib. 2. de fide cap. 4. Vtrumque mihi videtur verum esse; nam cùm sedere proprium corporis sit, non dubium, quin Christus ratione corporis humanæque naturæ sedere ad dexteram dicatur Patris; non quòd verè sedeat, vt paulo supra docuimus, sed quod ea metaphora, qua sedere dicitur, à corpore sit sumpta. Rursus cùm sedere ad dexteram Patris sit æqualem cum illo gloriam, æqualem habere maiestatem, & eam gloriæ, maiestatisque æqualitatem, nisi propter hypostaticam cum diuinitate
B coniunctionem corpus non habeat, fit vt propter diuinam naturam, qua patri æqualis est, sedere ad eius dexteram dicatur Christus. Humana natura dat Christo, vt sedeat diuina, vt ad dexteram sedeat. Cur ergo antequam ad cœlum ascenderet, sedere ad dexteram Patris non dicebatur; cum iam esset humana diuinæ coniuncta naturæ; & diuina æqualem cum Patre gloriam haberet? Primùm, quia ita Christo volente nondum eius humana natura glorificata erat. Deinde quia Christus ipse, vt Deus, etsi æqualem
C cum Patre habebat maiestatem, extrinsecus tamen non ostendebat, adhuc vermis, & non homo, adhuc formam gerens serui, adhuc laborans, adhuc patiens, adhuc pugnans, & non sedetur dum pugnatur. Stantem enim, vt ille dixit, mori oportet imperatorem. Sedetur post pugnam, sedetur post victoriam: sedet, qui triumphat; sedet, qui regnat. Non prætermitendum, quod Irenæus lib. 3. cap. 11. obseruauit, propterea Marcum de sessione Christi ad dexteram Patris egisse ab aliis Euangelistis prætermissa, vt ostenderet im-
D pletam in eo fuisse Dauidis prophetiam, Psal. 109 1. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.*

Psal. 21. 7. Philip. 2. 7.

Vespasianus ex Dione in fine vita eiusdem.

20. *Illi autem profecti prædicauerant.*] Non statim, sed decem post diebus, cum Spiritus sanctus in eos effusus est. Sic enim illis Christus præceperat Luc. 24. 49. & Actor. 1. 4. sed quia Marcus narrauerat, quomodo Christus iussisset eos ire in mundum vniuersum vers. 15. Voluit docere ita Apostolos fecisse, quemadmodum à Christo iussi fuerant, vt Gregor. hom. in Euangel. 29. & Beda in commentariis adnotarunt.

Prædicauerunt vbique.] Id est non solùm inter Iu-
E dæos, sed etiam inter Gentiles, vbicunque potuerunt, nulla iam vllius loci, vllius nationis habita ratione; vide supra vers. 15.

Domino cooperante.] Conatus eorum adiuuante. Negant Caluinistæ, & Lutherani nos cum Deo cooperari, atqui scriptura non solum nos Dei 1. Cor. 3. 9. sed quod multo maius est Deum nostri coadiutorem, & cooperatorem esse docet. Nos cum scriptura loquimur, cum scriptura sentimus: hæretici, qui nouo sensu noua vtuntur lingua, barbari nobis sunt.

Liberũ arbitrium.

Et sermonem confirmante sequentibus signis.] Efficien-
F do, vt miracula per eos fierent, quibus Euangelicum verbum, quod prædicauerant, confirmaretur. Facit Marcus Deum miraculorum Auctorem, quia etsi Apostoli ea vere faciebant, tamẽ ea potestas non illis à natura, sed singulari à Deo dono cõcessa erat: ideo autem hoc videtur Euangelista dixisse, vt ostenderet vera fuisse, quæ Christus promiserat, ver. 17. c. 6. 7. vt Gregor. hom. 29. in Euãgel. & Beda, obseruarunt. *Quid in his*, inquit Greg. *considerãdum est, quid memoria cõmendandũ, nisi quod præceptum obedientia, obedie ntiam vero signa secuta sunt.*

Digitized by Google

INDEX

LOCORVM SCRIPTVRAE, QVAE IN COMMENTARIIS IN MATTHEUM & MARCUM, EXPONUNTUR.

X

Digitized by Google

I N D E X

EORVM, QVAE IN COMMENTARIIS IN MATTHÆVM, ET MARCVM NOTATV DIGNIORA SVNT, IN QVO NVMERVS PAGINAM LITTERA

partem paginæ indicat. Quæstiones vero controuersas subiectæ his vocibus notæ indicabunt *Beza*, *Caluinus*, *Caluinistæ*, *Lutherus*, *Lutherani*, *&c.*

A.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

T.

Digitized by Google

V.

Z.

FINIS.

IOANNIS MALDONATI SOCIETATIS IESV THEOLOGI

COMMENTARII IN EVANGELIVM D. LVCÆ.

PRÆFATIO.

Lucas Antiochenus.

LVCAM Antiochenum A omnes veteres auctores faciunt, Eusebius libro 3. hist. Eccles. cap. 4. Hier. in lib. de scripto. Eccles. c. 17. Dorothe. in Synop. Isid. lib. de script. Eccles. c. 34. Beda in præf. in Acta Apost. Oecumen. Actor. 1. Simeon Metap. in eius vita.

Lucas Medicus.

Medicum fuisse arte iidem omnes auctores tradūt, ac præterea Chrysost. hom. 12. in epist. ad Col. B Ambr. & Theophyl. ad Col. 4. 14. Non alio opinor argumento, quàm quòd eo loco dicat D. Paul. *Salutat vos Lucas medicus carissimus.* Quod etsi Caluinus antiquitatis hostis, nouitatis amator refellere conatur: plus tamen tot tantorumque auctorum sententiis confirmatum, quàm quod illud ipse refellit apud homines paulo modestioris ingenij habet ponderis

In cōment.

Notior, inquit, *erat Euangelista, quàm vt opus fuerit tali indicatione, & splendidiore elogio fuisset insignitus. Certè coadiutorem suum, aut fidelem saltem comitem, & certaminū participem vocasset.* Ego verò contra, si Lucas ille, de quo C Paulus loquebatur, Euangelista non erat, aliqua eū debuit certiore nota distinguere, non ita describere, vt omnis erraret antiquitas Euangelistam putans, qui medicus fuerit, arte longè diuersa. Titulo autem, quo alio insigniri meliore potuit, quàm vt vnus inter multos qui simul nominabantur, charissimus appellaretur. Quis enim illi charior, quàm Lucas perpetuus eius comes, aut esse potuit, aut vocari debuit? Quis solus carissimus, nisi qui solus eum in summis periculis non deseruerat? 2. ad Tim. 4. 11. Timotheus adiutor etiam in Euāgeliū eius erat: at non D semper coadiutorem, non semper comitem, non sēper eiusdem participem certaminis appellat: sed aliquando filium carissimum suum 1. Cor. 4. 17. titulo illi consimili, quem Lucæ tribuit, aliquando tantùm Timotheum nullo adiuncto epitheto honoratiore 1. Corinth. 16. 10. & ad Hebræos 13. 23.

Caluinus refellitur.

Pictorem etiam scientia, vt arbitror, magis, quàm professione vulgaris facit opinio, auctore non carens. Nam Simeon Metaphr. & Nicephorus lib. 2. c. 43. & lib. 6. c. 16. id affirmant.

Lucas pictor.

Isidorus proselytum fuisse scribit, Græcis, & philosophicis eruditum litteris, qualem medicinam professum esse oportebat: Hebraicas verò literas leuiùs attigisse, eam fuisse causam, vt paulò elegantius, quàm cæteri Euangelistæ, scribat Græce, & scripturæ testimonia non ex Hebræis fontibus, sed ex Septuaginta interpretum editione proferre soleat. Quod de Græci sermonis cognitione & stylo dicit, verè dictum puto, quod de litteris Hebraicis, deque citatis ex Septuaginta Scripturæ testimoniis nolim iudicare, quàm verum sit. Perexiguum enim inter eum, & cæteros Euangelistas in ea re discrimē animaduerto.

Lucas an ex septuaginta duob. discipulus fuerit.

An Christi discipulus fuerit, diuersas video veterum scriptorum esse sententias. Orig. dialog. 1. de recta in vnum Deum fide, Gregor. in præf. in Iob. c. 1. & Simeon Metaph. vnum ex septuaginta duobus Christi discipulis fuisse dicunt, quos præter Apostolos ad prædicandum Euangeliū dimisit Luc. 10. 1. Iren. lib. 3. c. 11. Tertull. lib. 4. contr. Marcion. Eusebius lib. 3. histor. Eccles. c. 4. Hieron. in scriptor. Eccles. c. 17. Doroth. in Synop. Beda in præf. in Lucam, & Petrus Damian. in serm. quodam de sancto Luca negant. Itaque Tertul. non Apostolū, sed Apostolicum virum vocat, quo nomine vocari solebant ij, qui quamuis Christum non audiuissent, audiuissent tamen Apostolos. Hoc probabilius non solùm, quia plures id auctores affirmant, sed quia ipse etiam de se testatur. Cùm enim dicit c. 1. 2. *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis*, minimè dubiè significat se non vidisse, sed auditione ab iis, qui viderant, accepisse, quæ scripturus erat. Idē ex v. 3. si rectè verba pensentur, colligi potest: *Visum est*, inquit, *& mihi assecuto omnia à principio diligentet ex ordine tibi scribere.* Assecutum enim se dicit omnia diligenter, id est, summa diligentia facta, dictaque Christi peruestigasse, vt illo

Digitized by Google

loco docebimus, quod qui vidiſſet, minimè feciſ- A cet. Neque argumentum quo quidā vti ſolent, mouet me de ſententia. Eccleſia, inquiunt, cùm eius feſtum agit diem, legit illud ex eodem Luca cap. 10. 1. *Poſt hæc autem deſignauit Dominus, & alios ſeptuaginta duos, & miſit illos binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatē, & locum, quo erat ipſe venturus*: quaſi vnus ex illis Lucas fuerit. Solet enim Eccleſia, quæ de aliis dicta sūt, ad alios propter ſimilitudinem aliquam accommodare. Quod apud eundem Lucam eod. cap. ver. 42. ſcriptum eſt, *Maria optimam partem elegit*, quis neſcit de Maria ſorore Lazari dictum eſſe? atqui Eccleſia ad B. Mariā Chriſti matrem in eius feſtis accommodat. Quod Matthæi 12. 46. 47. dicitur: *Ecce mater tua & fratres tui foris ſtant quærentes te*, de vera Chriſti matre, eiuſque cognatis dictum eſt: accommodat tamen Eccleſia ad ſanctam Felicitatē, & ſeptem eius filios, cùm eius celebrat feſtum.

Quando, aut quomodo Lucas ſuſceperit Euangelium, vix quiſquam eſt auctor. Tantùm apud Nicephorum lego lib. 2. c. 43. prædicante iam D. Paulo ad eum Thebas veniſſe, auditoque credidiſſe. Quantum auctor ille mereatur fidei, ab aliis æſtimari malo quàm à me dici: mihi ſemper audacior eſt viſus.

Lucas Pauli comes. Pauli ſectatorem, & comitem fuiſſe omnes conſentiunt, illi etiam, qui eum Chriſti diſcipulū fuiſſe putant: deque eo locos illos omnes intelligunt, vbi D. Paulus nominat Lucam Coloſſ. 4. 14. 2. Tim. 4. 11. Philem. 24. Quin & Lucium illum de quo Rom. 16. 21. mentionem facit, veteres quidam auctores Lucam Euangeliſtam fuiſſe crediderunt, qui modico flexu nominis, vt ad Latini ſermonis formam aptaretur, ex Luca Lucius factus ſit, vt Orig. lib. 10. comment. in epiſt. ad Rom. ſcribit.

Libri à Luca ſcripti. Duos ſcripſit libros Euangelium primùm, deinde D Apoſtolorum Acta. Euangelium, vt quidam volūt, non ſolùm docente, atque hortante, ſed etiā dictante D. Paulo. Vnde nata opinio illa eſt, quoties D. Paulus Euangelium ſuum dicit, hoc Lucæ Euangelium intelligi, vt Rom. 2. 16. & 16. 25. & 2. ad Theſſal. 2. 14. quemadmodum Euſebius lib. 3. hiſt. Eccleſiaſt. cap. 4. & Hieron. in lib. de ſcriptoribus Eccleſiaſticis referunt. Tertull. vero lib. 4. contra Marc. cauſam erroris indicat, *& Lucæ*, inquit, *digeſtum, Paulo aſcribere ſolent: cœpit magiſtrorum videri, quæ diſcipuli promulgarint.* In eo omnes conſentiunt, cùm D. Paulus 2. Corinth. 8. 18. dicit, *cuius laus eſt in Euangelio*, Lucam deſignare. Quanquam, vt in præfatione diximus quatuor Euangeliſtarum, non tā Euangelicam hiſtoriam, quàm Euangelicam prædicationem eo loco ſignificari arbitror. Alii hortante quidem, non tamē dictante. Alii ne hortante quidem, ſed docente: ſcripſiſſe enim non quæ ipſe viderat, ſed quæ au- B diuerat ab illo, in qua ſententia Tertul. videtur eſſe. Nonnulli ne docente quidem ſolo Paulo: non enim ex illo ſolo, qui Chriſtum ante aſcenſionem in cœlum non viderat, aut in illum certe non crediderat: ſed ex Apoſtolorum aliorumque diſcipulorum, qui, vt ipſe ait, viderant, & miniſtri ſermonis fuerant, quæ ſcripſit, didiciſſe. Hoc magis credo: quo magis etiam videtur Euſeb. & Hieron. propenſa ſententia: quia ipſe in exordio ita loquitur, vt non obſcure indicet, nullum ſe ad ſcribendum hor- C tatorem habuiſſe, neque rationem aliam, quàm quod alii facere conati eſſent, dicturus profecto tanto ſe auctore feciſſe ſi eius ductus feciſſet auctoritate, cùm temeritatis à ſe notam vellet remouere, eamque ob cauſam præter cæterorum Euangeliſtarum morem, cur ad ſcribendum accederet, rationem afferret.

Lucam fuiſſe eum, qui poſt Chriſti reſurrectionem cum Cleopha Emauntem ibat, cùm ſeſe illis Chriſtus oſtendit Lucæ 24. 13. ſcribunt Gregor. in præf. in Iob, c. 1. & Simeon Metaph. in eius vita, & Theophylactus in commen. in cap. Luc. 24 & Niceph. lib. 1. capit. 34. Sed hanc opinionem ſupra refutauimus, cùm docuimus, non fuiſſe Chriſti diſcipulum, quales, vt ibidem teſtatur Lucas, duo illi erant. Mortuum in Bithynia omnes ſcribunt. De ætate non conuenit: nā Hieron. & Iſidor. anno ætatis ſuæ 84. Beda verò in Mar. 73. mortuū fuiſſe dicit. *Lucæ ætas*

Digitized by Google

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT I.

QVONIAM quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis cō-
pletæ sunt, rerum: 2. sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderūt, & mini-
stri fuerunt sermonis: 3. visum est & mihi, assecuto omnia à principio diligēter,
ex ordine tibi scribere, optime Theophile, 4. vt cognoscas eorum verborum, de qui-
bus eruditus es, veritatem. 5. Fuit in diebus Herodis, Regis Iudææ, sacerdos qui- 1 Para. 24. a. 10.
dam nomine Zacharias de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & no-
men eius Elisabeth. 6. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in om-
nibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela, 7. & non erat illis
filius, eò quòd esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. 8. Fa-
ctum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, 9. secundum consuetudinē sa-
cerdotij, sorte exiit vt incensū poneret, ingressus in tēplū Domini: 10. & omnis multitudo populi erat orans Ex. 30. a. 7.
foris hora incensi. 11. Apparuit autem illi Angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. 12. Et Zacharias Le. 16. d. 17.
turbatus est vidēs, & timor irruit super eum. 13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quo-
niam exaudita est deprecatio tua: & vxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem:
14. & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebūt: 15. erit enim magnus corā Do-
mino: & vinū, & sicerā non bibet, & Spiritu Sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ: 16. & multos
filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorū: 17. & ipse præcedet ante illum in spiritu, & virtute E- Mal. 4. b. 6.
liæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem per- Mat. 11. b. 14.
fectam. 18. Et dixit Zacharias ad Angelum: Vnde hoc sciam? ego enim sū senex, & vxor mea processit in die-
bus suis. 19. Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: & missus sū loqui ad te,
& hæc tibi euāgelizare. 20. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diē, quo hæc fiant, pro eo quod nō
credidisti verbis meis, quæ implebūtur in tēpore suo. 21. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur
quod tardaret ipse in tēplo. 22. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerūt, quod visionē vidis-
set in templo. Et ipse erat innuens illis, & permāsit mutus. 23. Et factum est, vt impleti sunt dies officij eius,
abiit in domū suā: 24. post hos autem dies concepit Elisabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque,
dicens: 25. Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meū inter homines.
26. In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in ciuitatē Galilææ, cui nomen Nazareth, 27. ad
Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen Virginis Maria. 28. Et ingres-
sus Angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum, Benedicta tu in mulieribus. 29. Quæ cū audis-
set, turbata est in sermone eius, & cogitabat, qualis esset ista salutatio. 30. Et ait Angelus ei: Ne timeas Ma- Isa. 7. c. 14.
ria, inuenisti enim gratiā apud Deū. 31. ecce concipies in vtero, & paries filiū, & vocabis nomē eius IESVM. Inf. 2. c. 21.
32. hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedē Dauid Patris eius: & re- Dan. 7. d.
gnabit in domo Iacob in æternum, 33. & regni eius non erit finis. 34. Dixit autem Maria ad Angelū: Quo- 14. & 27.
modo fiet istud, quoniam virum non cognosco? 35. Et respōdēs Angelus dixit ei: Spiritus Sāctus superueniet Mich. 4. c. 7.
in te, & virtus Altissimi obūbrabit tibi. Ideoq; & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. 36. Et
ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mēsis sextus est illi, quæ vocatur ste-
rilis, 37. quia non erit impossibile apud Deū omne verbum. 38. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat
mihi secundùm verbum tuum. Et discessit ab illa Angelus. 39. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in
montana cum festinatione, in ciuitatem Iuda, 40. & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elisabeth. 41.
Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, exultauit infās in vtero eius: & repleta est Spiritu
Sancto Elisabeth: 42. & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus
ventris tui. 43. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini Dei mei ad me? Ecce enim vt facta est vox saluta-
tionis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. 45. & beata, quæ credidisti, quoniā perfi-
cientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. 46. Et ait Maria:

Magnificat anima mea Dominum: 47. & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.

48. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generatio-
nes.

Digitized by Google

49. Quia fecit mihi magna, qui potens est, & sanctum nomen eius:

50. Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum.

Isa 51.b.9. Psal 32.b.10. *51. Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui.*

52. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Psal.33.a.11. *53. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.*

1.Reg.2.b.5. *54. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ.*

55. Sicut locutus est ad Patres nostros, Abraham, & semini eius in secula.

Isa.41 b.8. Psal.131.c.11. Gen.17.c.9 & 22.c.16.
56. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam. 57. Elisabeth
autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. 58. Et audierunt vicini, & cognati eius, quia ma-
gnificauit Dominus misericordiã suã cum illa, & congratulabãtur ei. 59. Et factũ est in die octauo, vene-
runt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariã. 60. Et respõdens mater eius, di-
xit: Nequaquã, sed vocabitur Ioannes. 61. Et dixerũt ad illam. Quia nemo est in cognatione tua, qui voce-
Sup. b. 13. *tur hoc nomine. 62. innuebant autẽ patri eius, quem vellet vocari eũ. 63. Et postulans pugillarẽ, scripsit, di-*
cens. Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. 64. Apertum est autẽ illico os eius, & lingua eius, &
loquebatur benedicens Deum. 65. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana
Iudææ diuulgabãtur omnia verba hæc: 66. & posuerũt omnes, qui audierãt in corde suo, dicentes: Quis, pu-
tas, puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo. 67. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu Sã-
cto: & prophetauit, dicens:

Psal.73.e.12. & 131.d 17. *68. Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ:*

69. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui.

Ier 23.a.6 & 30.b.10. *70. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt, prophetarum eius:*

71. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium, qui oderunt nos:

72. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris: & memorari testamenti sui sancti.

Gen. 22.c.16. *73. Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis:*

Ier. 31.. 33. *74. Vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi.*

Hebr. 6.c.13 d. 17. *75. In sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.*

76. Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius:

Mal. 4.a.5. *77. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum:*

Sup. b. 17. *78. Per viscera misericordiæ Dei nostri: in quibus visitauit nos, oriens ex alto:*

Zac.3.d.9. Mal.4.a.2. *79. Illuminare his, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*

80. Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu: & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

IN CAPVT I.

QVONIAM *quidem multi conati sunt*] A Quæ scribit vsque ad vers. 5. non pars Euangelij, sed Euangelij præfatio est, qua quo consilio ad scribendum accesserit, breuiter exponit. Quod solũ fecisse Lucam omnes interpretes obseruant. Cur solus fecerit, non eandem omnes rationem putant. *Cur præfatione Lucas vtitur.* Quidam, quod ad Theophilum priuatum hominem scriberet, cùm alij non ad vnum scripserint hominẽ, se ad cũctos. Ratio minime probabilis. Nam & nos, cùm libros nostros non ad vnum aliquem, sed ad omnem lectorem scribimus, cur tamẽ scribamus, rationem reddere solemus: & D. Paulus ad Timoth. ad Titum, ad Philemonem homines priuatos scribens, cur scribat, nullã rationẽ reddit. Alij, quod solus voluerit in scribẽda Euangelica historia seruare ordinem. Quod vtrum ita sit ver. 3 dicemus: nunc tantũ dicimus eam non fuisse causam, cur præfatione vtetur, quia & alij Euangelistæ suum ordinem seruãt, nonnullis etiam in rebus maiorẽ, quã Lucas; præfatione tamẽ vsi nõ sunt. Præfationis igitur huius non alia nobis, quã quã auctor ipse reddit, causa quærẽda est, quod conati multi essẽt idẽ facere, & ipse explorata, atq; perspecta haberet omnia. Vtitur ergo præfatione, vt obiectionem propellat, quod cũ res, de quibus scripturus erat, non vidisset, ausus tamen esset scribere, reddit rationẽ audaciæ, quod diligenter omnia ex his, qui viderant, didicisset. Cur ergo Marcus, dicet aliquis, qui ea quæ scribit, nõ viderat, nõ eãdẽ rationem reddidit? Respõdeo reddere; Marcũ, & nõ reddere Lucã potuisse, sed cur Lucas reddiderit, exponimus, quia potuit, decuit, voluit, Marcus, & si potuit quidẽ, tamẽ noluit, quia non existimauit fortasse necessarium.

Multi.] Multos vocat, quia plures vno erãt, neque n. necesse est, magno fuerint numero. Aliquanto aliter Beda: *Multos*, inquit, *non tam numerositate, quã hæreses multifaria diuersitate connumerans*, sed de hac re paulo post dicturi sumus. B Qui isti fuerint, quos Lucas Euangeliũ scribere conatos dicit, incertũ. Orig. ho. 1. in Lucam. Ambros. & Beda Basilidem veterẽ hæreticũ intelligũt, & eos quicũque fuerunt, qui Euangelium secundum Thomam, & aliud secundum Matthiam scripserunt. De Euangelio secundũ Thomam, & secundũ Matthiam, quia non constat, quo tempore scriptum fuerit, nihil dico. Basilidẽ dico intelligi nõ posse, quia vt ex Euseb. lib. 4. hist. Eccles. c. 7. manifestũ est, fuit Luca posterior. Beda Appellẽ addit, quod eodẽ ætatis argumẽto refellitur. C Fuit enim aliquanto etiã posterior Basilide, vt idẽ Euseb. lib. 5. c. 13. auctor est. Epiphan. hæresi 51. Cerinthũ & Merinthum notari putat: sed & ij posterioris ætatis fuerũt, vt ex Euseb. lib. 3. c. 22. colligitur. Theophyl. Euãgeliũ secundũ Ægyptios, & aliud, quod duodecim vocabatur, intelligit. Quod ideo probabilius, quod nec probari, nec refutari potest. Neq; n. con-

Digitized by Google

constat, aut quo tépore, aut quibus auctorib. ea duo extiterint Euangelia. Illud fere omnes affirmát Matthæum & Marcũ, qui priùs scripserant, non designari, vt Orig. Ambros. & Theophyl admonuerunt. A qua sententia, non quod certa mihi ratione probari posse videatur, sed quod omnibus vulgo probari videam, nolo discedere. Nam ratio illa, quæ omnes pene mouet interpretes, quod Euágelista dicat, ἐπεχείρησαν, *conati sunt*, fateor, me non mouet. Neque enim Græcum verbum propriè significat temerè aggredi, vt quidam interpretatur, nec id efficere conari, quod perficere nó possis, sed generaliter aggredi, suscipere manũ ad opus admouere. Itaq. non magis in vitio ponitur, quàm in laude, idque sexcentis Græcorũ scri-
B ptorũ exemplis probari potest, quæ quia Græce scienti passim occurrent, non recẽsebo. Etsi fateor non solũ Ambrosiũ, & Bedam hoc loco, & D. Aug. lib. 4. de consensu Euangelist. cap. 8. Latinos auctores: sed Græcos etiam, Origenem hom. in hunc locum 1. Euseb. lib. 3. hist. Ecclesiast. c. 18. Epiph. hæresi 51. Theop. Euthym. in commentariis, & Niceph. lib. 2. c. 45. ita interpretari, quasi aut temerarij, aut irriti, & frustrati conatus culpã contineat. Quòd si iuxta propriam verbi significationem in laudem potius, quàm in vitium dictũ accipimus, non video, cur non Matthæũ, & Marcũ indicari hoc loco intelligamus, quos non
C vt reprehenderet, sed vt laudaret, Lucas signauerit, & vt eorum exemplo similem suum conatum approbaret, quod nec solus, neque primus scribere aggrediatur Euangelium. Tres enim cur scribat, rationes reddere videtur, quod idem alij ante se fecerint: & liceat sibi eorum exemplo idem facere quod res, quibus constat Euangeliũ, exploratas habeat: quod rẽ gratam, & vtilem Theophilo amico suo facturus sit. Certe hãc interpretationem verbũ illud, quod ver. 3. sequitur, valde confirmat: *Visũ est & mihi*. Quo verbo eodem consilio indicat, se Euangelij scriptionem ag-
D gredi, qua alij de quib' dixerat aggressi fuissent. Hãc n. vim habet particula illa, *&*. Ipse autem non malo vtique, sed bono prorsus, & laudabili cõsilio Euangeliũ aggrediebatur: laudat ergo aliorum etiam consiliũ, non reprehendit. Quod si nihil aliud hæc sententia haberet cõmodi, tamẽ illud haberet, quod si eam sequeremur, facillime hæretici cuiusdam interpretis errorẽ refelleremus, qui colligit ex his verbis primũ omniũ Euágelistarũ scripsisse Lucã, quod etsi omnis antiquitatis repugnat historiæ, tamẽ alio argumento ex scriptura sũpto refutari non potest, quã quod hoc
E loco Lucas significet Matthæũ, & Marcũ ante se Euangeliũ scripsisse. Nolo tamẽ, vt monere soleo, opinionẽ meã, aut suspicionem potius, nisi bene probatã, tam multis præsertim dissentientibus auctoribus, lectorem sequi. Omnia ponimus in medio, conferat, cõsideret, põderet, æstimet, idque demũ eligat, quod simillimũ vero iudicabit: rationem modò, quàm par est, antiquorum auctorum habeat.

Beza in annot.

Ordinare narrationem.] ἀνατάξασθαι διήγησιν, narrationẽ digerere, historiam texere. Non significat eo ordine, quo gestæ res sunt, recensere, sed distincte, atque dilucide, narrando explicare.

F *Quæ in nobis completæ sunt rerum.*] περὶ τῶν ἐν ἡμῖν πεπληροφορημένων πραγμάτων, πληροφορεῖν aut, vt alij scribendũ putant, πληροφορεῖν verbũ est valde in sacris literis vsitatum. Duo, quantum obseruare mihi licuit, significare solet, perficere, atque cõplere aliquã rem, & certam, atque exploratã fidẽ facere. Prioris significationis exemplum est. 2. Tim. 4. 5. τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, *ministerium tuum imple*, & ad Col. 2. 2. ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας συνέσεως, *vt consolentur corda ipsorum instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus*. & ad Heb. 6. 11. ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους. *Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei vsque in finem*. Exemplum 2. Rom. 4. 21. καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι, *plenissime sciens quod quæcunque promisit Deus, potens est & facere*, & cap. 14. 5. ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω, *vnusquisque in sensu suo abundet*, id est persuasum habeat suam veram esse sententiam. Vterque sensus rectè in hunc locum conuenit. Priorem expressit noster interpres, quasi Lucas dicere voluerit, velle se historiam texere earum rerum, quæ in nobis perfectæ sunt, quasque Christus gessit, vt tacite alludat ad prophetarũ vaticinia, quæ per Christũ impleta sunt. Nihil n. egit Christus, quod nó prius prophetæ prædixissẽt: aut vt indicet Christũ omnes partes expleuisse officij sui, omnia perfecisse, quæ facere eum decuit. *Quid*, inquit, *debui vltra facere vineæ meæ, & non feci?* Hoc n. sensu, eodẽque vsus verbo Timotheũ iubet Paulus πληροφορῆσαι τὴν διακονίαν αὐτοῦ *implere ministeriũ suum*. Secundũ sensũ alij interpretes reddiderunt, tanquam si dicat scripturũ se earum rerũ historiã, quarũ certissima apud se fides esset, quasq; perfecte cognitas & exploratas haberet. Sic Orig. hom. in Luc. 1. & Euseb. lib. 3. c. 18. & Epiph. hæresi 51. Ambros. Theoph. Euthym. in comment. Confirmat hũc sensum, quod ver. 2. sequitur: *sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis*: probat enim his verbis, τὴν πληροφορίαν, id est certam illam persuasionem & fidem, quam de illis se rebus habere dixerat, quia ab iis nimirum acceperat, qui ipsi viderant, & ministri sermonis fuerant. *in nobis dicit*, vt quidam putant, Christianos intelligens: sed mihi pronomen illud, *nobis*, opponi videtur iis, qui ipsi viderãt, & ministri sermonis fuerant. Itaque aut de se loquitur solo plurali numero, aut de se & Theophilo, ad quem scribebat; aut, quod magis credo, de se & omnibus simul, qui cũ iis de rebus, quas scribere aggrediebatur, non dubitarent: tamen eas non viderant, quemadmodum videtur Euthym. interpretari.

Esai. 4. 5.

2. *Sicut tradiderunt nobis.*] Probat, vt dixi, vnde illam haberet πληροφορίαν, id est perfectam, & indubitatam fidem, quia ab illis nimirũ acceperat, qui ipsi res quas narraturus erat, viderãt, earũque magna ex parte auctores fuerant. Quod autem dicit, *qui ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis*, Græce est, οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, qui ab initio spectatores & ministri fuerunt sermonis. Itaque vtrũque verbũ ad sermonẽ refertur: eodẽque modo vtrũque Latinum verbum eodem referendum est, quod vt fiat, repeti debet, ἀπὸ κοινοῦ *sermonis* nomen hoc modo, qui ipsi viderunt sermonẽ, & ministri eius fuerunt. Quæ locutio occasionẽ multis præbuit auctoribus, vt hoc loco *sermonis* nomine Christũ intelligendum putarent. In quibus Origenes est homil. in Lucam 1. & Hier. in præfatione in Matth. Ambros. & Euthym. in cõmẽt. Sententia quidem vera est: nam ij, de quibus Lucas loquitur, Christũ viderant, eiusque ministri fuerant: & locutio à sacrarum literarum consuetudine non abhorret: sic enim Ioannes loquitur 1. epist. c. 1. 1. 2. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt, de verbo vitæ testamur, & annuntiamus vobis*. Non tamen videtur huius loci is esse sensus: nam vt alia taceã, sæpe obseruaui à nemine, nisi à D. Ioanne Christũ λόγον verbũ appellari. Itaque magis assẽtior iis, minorib. licet auctoribus, qui existimãt nomẽ λόγου *sermonis*, aut *verbi* pro re accipi ex Hebræorum idiomate, qui omnẽ rem דבר verbum appellant, vt inf. c. 2. 15. *Transeamus*

πληροφορεῖν in scriptura quid significet.

Verbum apud Hebræos, pro re.

in Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum est. Qui fuerint ij, à quibus Lucas dicit se ea, quæ scripturus erat, accepisse, quæritur à quibusdam. Chrysost. apud D. Tho. & Euthy. omnes Apostolos intelligunt excepto, vt opinor, Iuda, quem Lucas iam laqueo suspensũ audire non potuit. Theophyl. Petrum, Iacobum, & Ioannem, qui primi vocati fuerant, & soli res omnes ab initio cognoscere potuerant. Placet mihi sententia quorundã, qui B. inprimis Virginẽ Christi matrem intelligunt. Nam & eam Lucam vidisse non solùm credibile, sed pene certum est, & consuluisse de rebus omnib. facit, vt credamus, ea, qua se vsũ fuisse dicit, diligẽtia. Et vero quædam scribit, quæ nemo præter Virginem ex iis, à quibus Lucas audire posset, poterat scire, quale est illud de mirabili conceptione ortuque Baptistæ. Quod dicit *ab initio*, ideo dicere videtur, quòd solus ipse Euangelium à primo illo initio concepti Ioannis fuerit exorsus, propterea testes inducit, qui ab initio omnia vidissent.

Lucas à B. Virgine didicit.

3. Visum est & mihi.] Cum dicit, *visum est mihi*, non humanum tantùm, ac suum, sed diuinum etiam consiliũ declarat. Nec enim significat pro libito suo Deo minime consulto ad scribendum accessisse, sed perinde est, ac si dicat, visum mihi est in Domino, vt Christiano loquar more: sicut Apostoli dicunt, *visum est Spiritui sancto, & nobis* Act. 15. 28. Nam si quis diceret, visum mihi est fieri Christianum, non vtique indicaret non idem visum esse Deo, vt Ambr. & Beda notauerunt. Vim autẽ illius particulæ, *&*, supra exposuimus.

Assecuto omnia à principio diligenter.] παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς. Omnibus rebus altè petito principio peruestigatis. Itaque non scientiã his verbis, sed diligentiam suam cõmendat, quam in quærendis, vestigandis, explorandisque iis rebus adhibuerit, quas scribere volebat. Etsi non nego scientiam etiam earũdem rerum se habere, indicare voluisse: nec enim alia de causa suam cõmendauit diligentiam, nisi vt significaret, nihil se, quod nõ penitus cognitũ, atq; perspectum haberet, scripturũ esse: cùm soleat scientia diligentiæ esse coniuncta. Fuit tamen modestiæ eius diligentiam potius suã, quàm scientiam cõmendare: sicut minore nos verecundia, quantum in aliqua arte laborauerimus, quã quantos fecerimus progressus, dicere solemus. Itaq; Orig. Euseb. Ambros. & Beda, qui scientiam putant significari, reprehendendi non sunt, cùm ex diligentia scientia consequatur.

Ex ordine tibi scribere.] Opinionem eorum, qui existimant solum Lucam rerum gestarum ordinẽ in scribendo seruasse, supra refutauimus. Neq; enim ex ordine se scripturum dicit, quod eodem prorsus ordine quo gestæ res fuerant, scribit, sed quòd non confuse scribat, aut quòd quamuis non singulis in rebus, in toto tamen historiæ cõplexu ordinem seruet, quod prius de Cõceptione Ioannis, quã Christi, quia prior fuit: priùs de conceptione, quàm de natiuitate Christi: prius de Natiuitate, quàm de circumcisione: prius de circũcisione quã de purificatione: prius de purificatione, quã de educatione, prius de educatione, quã de Baptismo prius de Baptismo, quàm de prædicatione, atq; miraculis: prius de prædicatione, & miraculis, quàm de passione: prius de passione, quàm de resurrectione scribat. Hic enim certè ordo est, quem si quis Lucam studiosius, quàm cæteros Euangelistas seruasse dixerit, nõ repugnabo. Atque hac fortasse de causa D. Ambr. historico Lucã stylo scripsisse docet. Nõ dicit, se scripturũ omnia, sed omnia assecutũ. Nã si omnia scripta fuissent, *ne mundus quidem ipse potuisset capere eos, qui scribendi essent libros*, Ioannes 21. 25. vt Chrysost. hom. 1. in Acta Apost. & Ambr. hoc loco, & D. Aug. lib. 4. de consensu Euangelistarum, c. 8. & Beda

A da in comment. monuerunt. *Visum est*, inquit Ambr. *scribere non omnia, sed ex omnibus. Non enim scripsit omnia, sed assecutus est omnia.* Quãquam ego isthuc ipsũ, quod se omnia assecutum dicit, non subtiliter, sed populariter intelligendum esse arbitror. Nam si ad minimos calculos ratio ponatur, non omnia fortassis assecutus est, non omnia peruestigauit, quia cum omnia scripturus non esset, omnia quærendo persequi magis superuacaneum, quàm necessarium erat. Ad eundem modum intelligendum est, quod Actor. 1. 1. idem scribit Lucas, se *de omnibus quæ cœpisset Iesus facere, & docere*, verba fecisse.

B *Optime Theophile*] Theophilus Græcè Dei amicum, hominem piũ, ac religiosũ significat. Itaque multi, magnique auctores dubitarunt, esset ne hoc loco nomen proprium certi alicuius viri, an cõmune omnibus piis ad quos se Lucas scribere dicat Euangelium. Orig. hom. 1. & Epiph. hæresi 51. videntur commune facere, eodemque modo videntur Ambr. & Beda sentire, sed moraliter, vt doceãt, si nos Theophili, id est, pij fuerimus, & nobis hoc esse scriptum Euangelium. Tribus autem ex rebus intelligimus nomen esse proprium, primùm quòd dicat: *Vt cognoscas eorum verborũ, de quibus eruditus es, veritatem.* Quibus verbis indicat, C scribere se ad hominem certum, quem eruditum, & à se fortassis ipso eruditum sciat. Deinde ex epitheto, quo vtitur, *Optime Theophile*, quod nõ nisi homini certo, noto, magnoque tribuisset. Postremò ex Act. 1. 1. vbi eodem modo optimum Theophilum appellans declarat, se ad eum Euangeliũ scripsisse. Quis autem is Theophilus fuerit, cõpertum non habemus. Quidam Antiochenum Episcopum fuisse tradunt, quem scribit Nicephorus libr. 3. c. 25. sextum in ea Ecclesia fuisse Præsulem. Oecumen. in comment. in 1. c. Acto. ex epitheto κράτιστε *Optime*, colligit Præsidem prouinciæ alicuius, aut Præfectum fuisse, quòd eo honoris D titulo Præsides ornarentur, vt apparet Act. 23. 26. & 24. 3. & 26. 25. probabilis coniectura; sed in re tã obscura, & à cognitione nostra remota nihil affirmandum existimo: nec id est ad scripturam intelligendã necessarium. Quærunt quidam, atque in his Chrysostomus hom. 1. in Acta Apost. quid causæ fuerit, quã ob rem ad hominem priuatum Euangelium, quod maximè omnibus commune esse debet, Lucas scripserit. Respondet idem auctor, *audierat*, inquit, *dicẽtem Christum* Matth. 18. 14. *Non est voluntas ante patrem vestrum, qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis.* Alij eo E fecisse concilio, vt Theophili principis viri nomine prodiens Euangelium inuidiæ ac periculi minus, gratiæ plus haberet. Non videtur mihi alia quærenda ratio consilij eius, quàm quam ipse nobis exposuit, vt Theophilum hominem notum, & amicum, eruditũ priùs verbis, scripto confirmaret Euangelio. Neque minùs propterea auctoritatis scriptum ad priuatum hominem, quàm si publice ad omnes scriptum esset, habere putandum est. Nam & quod Theophilo Lucas scribit, omnibus scribit: & D. Paulus ad Timoth. ad Titum, ad Philemonem priuatos homines scripsit epistolas, quæ nihilominus, quàm quæ ad totas Ro-F manorum, Corinthiorum, Ephesiorum, Galatarum, Philippensium, Colossensium, Thessalonicensium Ecclesias scriptæ sunt, fidei meruerunt. Quærit rursũ Chrysost. quam ob causam Lucas, cùm ad eundem Theophilum, & Euangelium, & Acta Apost. scripserit, non in vnum contulerit librum. Tres eius rei rationes affert, prima est, vt hac distinctione dilucidior esset historia: secunda, vt ea intermissione respiraret, ac recrearetur auditor: tertia, quòd res tractentur diuersæ: nam hîc Christi, illic Apostolorum scribitur historia. Placet hæc vltima.

Digitized by Google

4. *Vt cognoscas.*] ἵνα ἐπιγνῷς, vt recognoscas, quemadmodum Græcus auctor Theophyl. adnotauit. Iam enim verbis doctus cognouerat, sed vult Lucas, vt eadem scripto recognoscat.

Verbū pro re apud Hebræos

Eorum verborum.] Earum rerum. Notissimus Hebraismus quo דבר verbum pro omni re ponitur, vt infra c.2.15. *Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est.*

De quibus eruditus es.] περὶ ὧν κατηχήθης, de quibus viua voce doctus es. Hoc enim est Gr. κατηχῆσαι, vt Act 21.21. & ad Gal 6.6. vnde κατηχισμὸς catechismus, aut κατήχησις catechesis à Christianis ea doctrina dicta est, qua Christi cādidati ante baptismū viua voce initiabantur; translato, vt quidam volūt, ex Ægyptiis more, qui mysteria religionis suæ sola tradebant voce.

Catechismi nomen.

Veritatem] τὴν ἀσφάλειαν, firmitatem, & vt ita dicam, certitudinem. Quo autem modo scripto potiùs, quàm verbis cogniturus esset, exponit Theophyl. Theophilū discipulū fuisse Lucæ, solere homines liberiùs loqui, quàm scribere; magis enim quæ scribimus, quàm quæ loquimur cōsideramus; inde fieri, vt magis scribētibus, quàm loquētibus credi soleat: ita futurū indicare Lucā, vt magis scribenti sibi Theophilus credat. Nihil affirmare ausim, sed magis eò me impellit opinio, vt credā Theophilū non à Luca, sed ab alio Christiano aliquo fuisse doctū, atq; ideo ad eū Lucā scribere, vt cùm eadē, quę ab aliis audiuisset, scripta à se legeret, in fide cōfirmaretur, quia & *in ore duorū, vel trium testium stabit omne verbum*; & dubiū non erat, quin Theophilus, quæ ab aliis audiuisset, à Luca homine amico & fideli scripta lecturus esset, & magno cum incremēto fidei suæ recogniturus. Siue discipul⁹ fuerit Lucę, siue non, hoc mihi videtur Lucas significare voluisse, Theoph. quidē prius audiuisse de Christo, quæ ad salutē illi essent necessaria, sed nōdum omnem ordine rerum ab eo gestarū historiā cognouisse, eam se velle ipsi perscribere, vt re ad perfectum cognita, auditisque Christi miraculis in iis, quæ priùs audiuerat, confirmaretur.

Deut.17.6.

Dies pro tempore apud Hebræos.

5. *Fuit in dieb.*] Nota, & vulgaris Hebræorū phrasis, qua dies pro omni ponit tēpore. Exēpla, quia & nimis multa sunt, & in re cōperta non necessaria prętcrim⁹.

Herodis Regis Iudææ.] Eius, qui primus in Iudæa alienigena regnauit Herodis Antipatri filius, qui ob singularē industriā in quærēdo, cōseruādo, augendoq; regno cum pari felicitate coniūctā Magni cognomētū obtinuit. De eo, deque aliis Herodibus, qui Reges non fuerunt, à quibus, vt distinguatur, Rex hoc loco Iudææ dicitur, scripsimus Matthæi 2.1. Tēpus Lucas vsitato historicorū, & prophetarū more, ex eo, qui tunc imperabat, Rege describit, vt Matth. c.2.1. Isaias c.1.1. & Hier. c.1.1. & Dan c.1.1. & Osee c.1.1. & Mich. c.1.1. & Zach. c.1.1. Id duab⁹ de causis fecisse creditur, & vt fidē conciliaret historię, quę ex descriptione locorum, ac temporum affirmatur, vt Theophylactus & Euthy. indicant: & vt ostenderet circūactū iam illud fuisse tēpus, quod à Patriarcha Iacob vēturo Christo præscriptū fuerat, vt adnotauit Beda, de quo tempore Gene.49. & Dan. 9. disputauimus; vnde siquid quis hoc loco desiderat petere, licebit. Ea hoc loco non ponimus, quia neque eius sunt propria, neque ad intelligentiam ipsius necessaria.

Sacerdos quidā nomine Zacharias.] Quia Ioānes Christi pręco fuit, quiq; eū primus digito demōstrauit, ab eo Christi historiā orditur, vt Theoph. adnotauit. Hoc est, quod dixit v.3. ἄνωθεν *ab initio*, vsq; se rem omnē peruestigasse. Auget hoc ipsum fidē historiæ, dū personarū etiā circūstātiæ declarātur; taciteque probatur Christū verū illū, qui promissus fuerat, fuisse Messiā, quia missus est ante eū Angelus Domini, qui præpa-

A raret viā eius Malach 3.1. eodē enim cōsilio Matth.3.3. & Mar.c.1.2 hoc idē Malachię testimoniū ꝑtulerūt. Oportebat autē præcursoris ornare commēdareque personam, quo plus eius de Christo testimoniū haberet pōderis. Ideo & parētū eius nobilitatē, dignitatē, sanctitatemq; cōmemorat. *Docet nos*, inquit Ambr. *scriptura diuina non solùm mores in iis qui prædicabiles sunt, sed etiam parētes oportere laudari, vt veluti trāsmissa immaculatæ puritatis hæreditas in iis, quos volumus laudare, præcellat. Quæ enim alia intentio hoc loco Sancti Euangelistæ, nisi vt sanctus Ioannes Baptista nobilitetur parētibus, miraculis, moribus, munere, passione? Sic etiam sancti Samuel mater Anna laudatur, sic Isaac à parētibus nobilitatē pietatis accepit quā posteris dereliquit.*

B Simile quiddam scribit Beda. An fuerit Sūmus sacerdos, quemadmodum nonnulli graues auctores putant, v.9 sumus disputaturi.

De vice Abiæ. Ex familia Abiæ sacerdotis, qui eius vice in tēplo sacerdotio fūgebatur. Ex tribu Leui Aarō, & eius posteros voluerat Deus sacerdotali fūgi munere; cæteros Leuitas administros esse, aliisq; minorib. tēpli officiis occupari Exo.28.1. Num.1.49.50. & c.3.9. Cum autem posteri Aaron lōgo tēpore in magnum creuissent numerū, ita vt omnes eodē tēpore sacerdotale munus exercere nō possēt, Dauid, vt cōfusio-

C nē ministerii contentionisq; occasionē tolleret, diuisit eos in viginti quatuor familias, iussitq; vnāquāq; familiā ordine suo templo ministrare, facta sortitione, quæ prima, quæ secūda, quæ deinceps ordine ministratura esset. 1. Par.24.3. In ea sortitione Abiæ, qui vnus erat ex posteris Aaron, caputq; familiæ, octau⁹ euenit locus, vt 1. Para.24.10. scribitur. Hoc Iosephus lib.7. antiquitatū c. 11. Euche. li. qq. in Luc. q. 1. Beda, & Theophyl. monuerūt. Quot dies quæque familia sacerdotium exerceret, non omnino compertū est. Multos fuisse dies ex hoc ipso cap. v. 23. perspici potest. Octo dies, aut per singulas hebdomades singu-

D las familias ministrasse ex 4. Reg. c.11.6.7.9. & 2. Par.23 8. colligitur, vbi die sabbathi alii sacerdotes tēplo egredi, alii in tēplū ingredi dicūtur, omnesq; id auctores docēt Iosephus, Ambr. Euthy. Theophy. Itaque quorūdā opinio, quam Theoph. recitat, Euthy. etiam amplectitur, duos id tēporis Abiam, & Zachariam fuisse sacerdotes, qui tēplo alternis seruirēt vicibus, ne probabilis quidē est. Quo enim modo Zacharias de vice Abiæ esse poterat, si oppositas, aut certe diuersas gerebant vices, alter alteri succedentes?

Et vxor eius de filiabus Aarō.] Vna ex mulierib⁹, quæ ex Aaron Sūmo sacerdote genus ducebāt. Hoc etiā eo

E dicit Lucas, vt doceat Ioannē nō solū ex patre, vnde maxime nobilitas trahitur, sed ex matre etiā ipsa claro, sacerdotaliq; fuisse genere, vt Amb. & Euthy. obseruarunt. *Non solum* (inquit Ambros.) *à parentibus, sed etiā à maiorib. sancti Ioannis nobilitas propagatur, non sæculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis. Tales enim maiores habere debuit prænuntius Christi, vt non repente conceptā sed à maiorib. acceptā, & in ipso infusam iure naturæ prædicare fidē Dominici videretur aduentus.* Quo autē modo Elisabeth, cū ex genere esset Aarō, cognata B. Virginis esse pouerit, vt infra dicit v.36. apud Matt. c.1.17. Præterquā quod hæc tam accurata generis descri-

F ptio pertinet ad fidem historiæ, sunt, qui putēt Lucā indicare voluisse in eo etiam Zachariā sanctitatē suā declarasse, quòd noluerit cōtra legē ex alia tribu, quā sua vxorem ducere, vt Theophyl. animaduertit. At poterat ex sua, id est, tribu Leui, non tamē ex familia Aaron salua lege vxorem accipere. Itaque certius est voluisse eum quamnobilissimū Ioannē facere, quo plus etiā illi testimoniū de Christo perhibēti tribueretur auctoritatis. Ideo non solùm ex tribu Leui, sed ex familia etiam Aaron Summi sacerdotis, quæ in ea

Digitized by Google

tribu omnium nobilissima erat, vtrûque eius paren-
tem fuisse dixit. Cùm non soleant in Hebræorum ge-
nealogiis mulieres, sed viri recenseri, duab. de causis
arbitrer Lucam Ioannis etiam matrē nominasse, alte-
ra, quia paulo post dicturus erat ex matre sterili sin-
gulari miraculo fuisse cōceptum, itaque aut necessa-
rium, aut valde conueniens erat, vt eius nominaret
matrem, & quis fuisset, declararet: altera, vt nō solùm
patris, sed etiam matris testatam faceret nobilitatem.
Sic Paulinus Nolanus Episcopus epistola ad Seu. 10.
Lucas, inquit, *Baptistæ Beati meritum ab originis claritate
detexit, & ne tantum historiæ gratia eum commemorasse exi-
stimes, nobilem Dominici præcursoris parentem, veneranda
priscæ nobilitatis insignia, & suum cuique stemma connectit, di-
cens sacerdotem Zachariam de vice Abia. Credo vt eo ipso di-
gnitatem meriti eius ostenderet adiiciens nomen ex insulis, quod
proculdubio in Hebræis esset insigne, de cuius vice honoratum
fortitus sacerdotium fungeretur. Denique addidit, & vxor eius
de filiabus Aaron Vices Euangelistam de commemoratione na-
talium sancti dictionem fecisse meritorum, vt iis quos erat de
propriis meritis prędicaturus, nomina auita præferret. Es vxor
inquit, illi erat de filiabus Aaron, auxit meritum sacerdotis
commemorata nobilitati coniugii, & laudaturus vitam, genus
ante laudauit vt venerabilior existeret, qui sanctis parentibus
responderet sanctitate ingenita, quasi quadā iustitiæ hæredita-
te.* Indicauit Lucas nobilitatem generis aliquid ad
commendandum facere præcursoris officium: qua-
re reprehēdēdæ Ecclesiæ non sunt, quæ in legēdis sa-
cerdotibus aliquam generis rationem habent.

Et nomen eius Elisabeth.] Quod nomen ipsum matris
ponit, historicæ, vt ait Euthymius, fuit diligentiæ.

6. *Erant autem iusti ambo ante Deum.*] Laudauerat à
genere, & ab officio; nunc laudat à moribus: & sicut
nobilitate fecerat; ita & sanctitate eos singulari pares
facit. Non potuit Euāgelista grauioribus, illustriori-
bus, honorificentioribus verbis eorum sanctitatē de-
clarare: hæretici tamen nostri, qui non solùm Euāgo-
lici, sed noui etiam Euangelistę videri volūt, Euāge-
listę non credunt. Nimis notus, ac nimis vulgatus eo-
rum error est, neminē in hac vita vere iustū esse, sed
qui iusti in scriptura, vocātur, aut ideo dici iustos, ꝙ
cùm iusti non sint, iusti hominib. videātur, aut quod
apud Deum non quidem iusti sint, sed pro iustis ha-
beantur, idque nullum ob opus bonum, nullum ob
meritum, sed ob solam fidem, qua quæ in nobis non
est, nobis tamē imputetur Christi iustitia. Omnis eo-
rum ratio est, quòd operibus hominem iustificari sit
totam obseruare legem; legem autem totam seruare
neminem posse, quare neque operibus quemquam
posse iustificari. Itaque ab operibus ad fidem, à no-
stra ad alienam iustitiam, hoc est Christi, confugien-
dū esse, si salui esse velimus. Hæc enim alia nō minus
absurda eorū hæresis est, legem nobis à Deo (vt Cal-
uini vtar verbo) impossibilē datam esse. Quapropter
cùm exēpla illis ex litteris sacris, quę innumera sunt
producimus hominū, qui iusti fuisse perhibentur, ad
hoc erroris, atque impudentiæ suæ asylū fugiunt, vt
dicant iustos aut apud homines, aut apud Deū non
re quidē vera, sed imputatione dici iustitiæ. Nos hîc
nec de quæstione tota de iustificatione, cuius alius est
magis opportunus locus, neq; de aliis scripturæ testi-
moniis in quibus iusti homines appellantur, sed de
hoc vno, in quo versamur, loco disputamus. Si tantū
dixisset Euāgelista simpliciter, ac sine vlla adiectione
fuisse iustos, iniuriam profectò illis, vim Euangelistæ
verbis faceremus, si non vere ac proprie fuisse iustos,
sed sola hominum opinione interpretarentur. Nunc
vero addit cautionem etiam non necessariam, *ante
Deum*, qua phrasi nō fallax, & sola hominum opinio-
ne nixa; sed vera, solidaq; iustitia significatur Dei, qui

Contra imputatiuam Caluinistarum iustitiam.

Lib 2. Inst. c 8. sect. 5.

A falli non potest, iudicio comprobata, vt Origenes
homil. 2. in Lucam, Ambros. in commentariis, Gre-
gorius lib. 35. Moralium capit. 5. & Beda hoc in loco
notauerunt. *Corā Domino* (inquit Gregorius) *sæpe mul-
torum vita displicet, quæ etiam foris hominibus placet. Caute
ergo nimis in laudem iustorum coniugum Zachariæ & Elisa-
beth ab Euangelista dictum est. Erant iusti ambo ante Deum.
Non enim secura laus est iustos ante homines apparere.* Quin
etiam quidam istorum adnotauit nobilis apud eos
hæresiarcha *ante Deum* Hebraismum esse לפני אלהים,
id est, propter Deum, quo verbo non solum bo-
na, iustaque opera significantur, sed omnis etiam ab
illis humani affectus labes excluditur. Zacharias ve-
B rò, & Elisabeth, & bona faciebant opera, & *ante Deū*;
id est, propter solum Deum faciebant, ita vt nihil in
eorum posset actionibus desiderari. Non contentus
hac Euangelista cautione, quasi Lutheranorum, &
Caluinistarum hæresim animo prospiceret, aliam
adiecit, qua huius erroris fundamentum euertit,
Incedentes, inquit, *in omnibus mandatis & iustificationibus
Domini.* Disertissimis, apertissimis, luculentissimis
verbis testatur Lucas Zachariam, & Elisabeth omnia
legis mandata seruasse, ideoque operibus etiam suis
fuisse iustos. Itaque hæreticorū error, & erroris fun-
C damētū his verbis labefactatur. Adnotauit Caluinus
princeps eorū interpres hoc inter mandata, & iustifi-
cationes esse discriminis quod מצוות ἐντολαὶ mandata
dicantur, quæ ad mores pertinent, qualia sunt Deca-
logi præcepta: δικαιώματα vero iustificationes, quæ
ad religionis, cultū, quales fuerunt in veteri lege cæ-
remoniæ. Quæ cum חוקים quasi decreta vocaren-
tur, quòd non iure naturæ, sed Dei præscripto, de-
cretoque constarent; septuaginta interpretes vbi-
cumque id nomen inuenerunt, δικαιώματα iustifica-
tiones transtulere. Quæ obseruatio etsi & infamis
auctore, & ipsa per se non perpetuò vera est; ta-
D men sententiam in hac re nostram mirifice confir-
mat. Voluit enim, si ista obseruatio vera est Lucas
significare nullum fuisse præceptum legis maxi-
mum, minimū, cuiuscūque generis esset, siue natu-
rali, siue diuino institutum iure, quod non illi dili-
genter obseruassent. Dixi perpetuò obseruationem
illam veram non esse, quia quamuis cùm de præ-
ceptis agitur veteris Testamenti, vt hoc in loco, ve-
ra sit; tamen in nouo videmus Ioannem in Apo-
calyp. cap. 19. vers. 8. opera, ac merita sanctorum
δικαιώματα iustificationes appellare. Qua ratione sic
vocentur, neque inter veteres auctores conuenit,
E neque est ad id, de quo agimus, magnopere neces-
sarium. Cyrill. lib. 11. in Leuiticum, & Theoph. hoc
loco præcepta iudicialia iustificationes vocatas fuis-
se putant, quòd per illa iusta peccantibus pœna red-
deretur. Origen. homil. in Numeros 25. & August.
lib. 2. quæst. in Exodum cap. 95. & Euthym. in com-
mentariis cæremonialia præcepta ita vocata, rationē
tamen non reddunt. Ambrosius, & Beda tractantes
hunc locum omnia præcepta, cuiuscumque generis
essent, iustificationes appellari solita, quòd in seruan-
da iudiciorum æquitate cernerentur, itaque officii
esse iudico. Probatur mihi, quod ad mandatorum, &
F iustificationum distinctionem attinet, Origenis, &
Augustini sententia: quod ad rationem nominis,
Theophylactus ideo iustificationes dictas, quod per
eas homines iustificarentur; hanc enim ille senten-
tiam magis probat. Cur ergo, dicet quispiam, non
omnia mandata iustificationes appellabantur? faci-
lis est ratio; cæremonialia præcepta ad religionem
& Dei cultum pertinebant, quo maxime homi-
nes iustificabantur, ideo pars præcipua, quæ no-
homine carebat, nomen accepit generis, & hæc pro-

Digitized by Google

præcepta iustificationes dictæ sunt, cùm omnia alia mandata iustificationes vocari possent, queadmodũ apud Ioannẽ vocatas fuisse diximus. Quicquid inter mãdata, & iustificationes intersit, inter quæ Lucas aliquid certe discriminis esse indicat: & quacũq; tandẽ de causa iustificationes appellẽtur, Zacharias, & Elisabeth præcepta omnia, iustificationesq, testãte Luca seruabãt. Et quasi hoc satis non esset, q super etiã erat, epitasim addidit, *sine querela, ἄμεμπτοι*, ita vt nihil in illis esset, quod posset meritò reprehendi. Quo autẽ hoc, quod dicit *sine querela*, referri debeat, nõ satis constat. Origenes hom. 2. ad Deum refert, vt sensus sit, eos non solũ apud homines, sed etiã apud Deum sine querela fuisse, id est, non solũ nihil in illis fuisse, quod homines ostenderet, sed neq; quod Deum. August. lib. 1. de gratia Christi c. 48. & epist. 95. & Beda, & Theophyl. ad homines referunt. Vtrumque probabile est, sed ego ad præceptorum obseruationem probabilius referri posse arbitror, vt sensus sit adeo diligenter Dei mandata, iustificationesq; seruasse, vt nihil in eorum obseruatione desiderari, nihil neque apud homines, nec apud Deũ reprehẽdi posset. Scio D. Aug. epist. 95. & lib. 2. de peccatorum meritis c. 13 & l. 1. de gratia Christi c. 48. a vetustioribus auctoribus Orig. & Ambr. à nonnullis etiam posterioribus Theoph. dissentire, existimareq; propter illud Ioannis epist. 1. c. 1. 8. *si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est*, & propter illud quod quotidie in oratione Dominica postulamus, *Dimitte nobis debita nostra* etiam Zachariam, & Elisabethã non omni peccato caruisse. Sed conciliari cum aliis auctoribus facile potest. nõ caruisse quidẽ venialibus peccatis, quæ Augustin⁹ quotidiana solet appellare; caruisse mortalib⁹, quæ sola de iusto iniũstum hominẽ faciunt. Quæ interpretatio non deludendi argumenti causa à nobis ficta, sed ex ipsius August doctrina sũpta est. Probat in his locis, quos modò demõstrauimus, ex oratione Dominica Zachariã & Elisabeth peccatũ aliquod habuisse, quia verè dicere potuerunt, *Dimitte nobis debita nostra*. Docet autem epist. 108. & ho. 28. & 40. aliisque pluribus locis peccata venialia Dominica oratione dimitti; intelligit ergo Zachariam, & Elisabethã venialia tantũ modo habuisse peccata. Docet rursus idẽ Augustinus in sententiis c. 46. & sermone de Sanctis 41. iustitiã non impedire, nec animã occidere venialia peccata; sensit igitur Zachariam, & Elisabeth, cùm venialia tantùm peccata habuissent, vere, proprieq; fuisse iustos. Posui orthodoxam Sanctorum patrũ interpretationem, quam sequi Catholicus lector debet. Verũ, tẽperare mihi non possum, quin absurdissimas quasdã hæreticorũ expositiones opponam, vt iudicet prudẽs lector; quid inter nos, & illos; quid inter nostras, & illorũ interpretationes intersit, certum habẽs fore, vt nemini eorum recitata verba fidem faciant, & multis aut risum; aut stomachũ moueant. Qui minime inter eos hunc locum torquet, Caluinus, ipsorum magister est: is tamen ad hũc modũ scribit, *A iustificatione fidei proficiscitur, vt opera impura, alioqui immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu, (nedum amore) iustitiæ imputentur. Iusti ergo Zacharias, & Elisabeth, quòd Deus non imputauerit eis peccata; nam & suis vitiis laborabant.* Non potuit Lucas apertiùs testari opera Zachariæ, & Elisabeth non solùm munda, sed iusta etiam fuisse, ac sancta, quàm dicẽdo eos fuisse iustos, atq; in omnib mãdatis, & iustificationib. Domini incessisse sine querela: Caluinus verò eorũ opera non solũ imperfecta, atq; inchoata, sed etiam immũda fuisse dicit. Nõ potuit Lucas clari⁹ affirmare nullũ eos peccatũ habuisse; quã dicendo incessisse in omnib. mandatis, & iusti-

Zacharias & Elisabeth quomodo iusti & quibus peccatis caruerint.

A ficationibus Domini sine querela: Caluinus dicit suis eos vitiis laborasse. Quòd si insistamus verbo, plus pfecto est, quàm vnum, vt alterũ etiam graue peccatũ habuisse. Laborare enim aliquo dicitur vitio, qui in illud non semel, aut iterũ, sed frequentissime labitur. Itaque perinde Caluinus loquitur, ac si dicat eos fuisse vitiosos, &, vt scriptura eiusmodi homines vocare solet, peccatores. Nihil autẽ Lucæ tam cõtrariũ dici potuit affirmãti fuisse iustos, quã fuisse peccatores. Neq; de venialibus Caluinus peccatis agit, qualia nonnulla facile concederemus Zachariam, & Elisabethã habuisse, sed de mortalib⁹ agat necesse est, qui
B nullum veniale peccatũ agnoscit, nostramq; illam distinctionẽ, qua peccatorũ alia mortalia, alia venialia esse dicimus, impudẽter irridet. De vera iustitia Lucas loquitur; de imputatione, aut acceptatione ne mentionẽ quidẽ vllã facit: Caluinus vero, quam Lucas iustitiam appellat, imputationẽ interpretatur; & si, quicquid sentiebat, ausus fuisset profiteri, non alia tantùm ipsorum opera, sed illam ipsam mandatorum obseruationem, quam iustitiam Lucas vocat, dixisset fuisse peccatum. Hæc enim istorum nouorũ Euãgelistarũ doctrina est, cum summa simul impietate, insania, & impudẽtia cõiuncta. Rursus ad hunc modũ
C Caluinus scribit, *Iusti ergo, & irreprehensibiles censentur, quoniam tota eorum vita testatur eos iustitiæ addictos esse, regnare in illis Dei timorem, quod quoddam est sanctitatis exemplar.* Itaque non aliam laudẽ Caluinus Zachariæ, & Elisabethæ tribuit, quàm q desiderauerint Dei mandata seruare. Atqui Euangelista nõ desiderasse tantũ, sed omnino seruasse, & cumulate quidẽ, hoc est sine querela seruasse dicit, neq; animum tantùm, sed etiã opera laudat. Quid autem magis Lucæ verbis, mẽtique repugnans fingi potuit, quam quod alii quidam eiusdem gregis interpretes dicunt? *Loquitur Lucas*, inquit quidam eorum, *de iustitia fidei, & imputatione; nam
D hac sola ante Deum sumus vere, & proprie iusti.* Et alius, *Erãt* inquit, *iusti fide, non operibus.* Lucas de fide, deq; imputatione iustitiæ, non modò non loquitur, sed ne cogitare quidem potuit, quia nouum illorum figmẽtũ est, nondum per id tempus inuentum; isti de fide, & imputatione interpretãt᷑. Cõtra vero Lucas de operib⁹ disertissime loquitur docẽs, quare iusti fuerint. *Erant*, inquit, *iusti ambo incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela*: isti belli doctores negant operibus fuisse iustos. Sic isti gloriosi verbi Dei iactatores verbum Dei, sic scripturã interpretãtur, tanquam si album nigrũ, nigrum albũ interpre-
E tentur, &, vt propheta de quibusdam similib. eorum dixit, dicant *bonum malum, & malum bonum*, & ponant *lucem tenebras, & tenebras lucem.*

In harm.

Isai. c. 5. vers. 20.

7. *Et non erat eis filius.*] Videri hoc potest dictu non necessarium; sed ideo, vt opinor, dixit Euangelista, vt doceret illam Elisabeth sterilitatem, de qua dicturus erat, non solùm hominũ opinione, sed re etiam ipsa probatam fuisse. Cùm enim cõiugati diu fuissent, liberosq; habere cuperent, eosq; à Deo enixis peterẽt precibus, vt v. 13. significatur, & tamen non haberent, certum erat argumentum sterilitatis.

F *Et quod esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.*] Duas reddit causas; alteram, cur ante filium non habuissent, quia Elisabeth sterilis erat: alteram cur neque habuissent ante, nec in posterum habere possent, quod præterquam, quòd illa sterilis erat, ambo etiam senes essent. Hoc enim est procedere in diebus suis ex Hebræorũ idiomate הלך, aut בא בימים vt Gene. 18. 11. sterilitatem autem Elisabeth tribuit, cum fortasse & Zacharias sterilis esset, quia cùm coniuges liberos suscipere non possunt, sterilitas in mulierem, non in virum cõferri so-

Digitized by Google

let Iudicū 13.2.3. Itaque obseruamus in litteris sacris mulieres quidem multas, virum verò nullum sterilē appellari, cū non minus viri, quàm mulieres steriles esse soleant. Vtraq; eo spectat causa, vt maiore Ioannem miraculo natum appareat, cū diuina factū sit potestate, quod duabus rebus, quarū alterutra satis erat, sterilitate, & senectute impedita natura facere non poterat. Tum etiam, vt omnium in eū animi miraculo excitati attēti essēt, quo facilius eius de Christo testimoniū amplecterētur. Fuit etiā fortasse Euāgelistæ animus accepti beneficii, & gaudii Zachariæ, atq; Elisabethę causam declarare, quod vtrūque eo proculdubio maius fuit, quod & senes, & steriles filiū susceperunt. *Diuinitus*, inquit Beda, *est procuratum vt prouectæ ætatis, diuque coniugii fructu priuatis Ioannes parentibus nasceretur, quatenus inopinato prolis ortu, & ipsis donum gratius efficeret, & cæteros miraculi stupor futuri prophetæ pararet auditui. Denique posuerunt omnes, qui audierant, in corde suo dicentes. Quis putas puer iste erit?* Sic poëta Iuuencus,

Nec fuit iis soboles iam tum vergentibus annis,
Gratius vt donum iam desperantibus esset.

Lib 1. hist. Euangel.

Adnotarunt Orige. ho. 12. in Gen. & hoc loco Theophyl. sæpe in litteris sacris sanctas mulieres steriles reperiri Gen. 11.30. & 17.10. & 21.2. & 29.30. & Iudicum 13.2. vt intelligamus non tam Deo gratū esse in procreandis liberis, quàm in bonis operibus agendis fertiles esse mulieres.

8. *Factum est autem.*] Accidit H. ויהי.

Cum sacerdotio fungeretur.] ἐν τῷ ἱερατεύειν, Recte vertit interpres: *Cum sacerdotio fungeretur.* Nec enim semper sacerdos sacerdotio fungebatur, sed cum illi ex Dauidis instituto, vt sacris operaretur, sors obueniebat, vt diximus vers. 5.

In ordine vicis suæ.] In sua hebdomade, vt vers. 5. explicatum est.

Ante Deū.] In primo tabernaculo, quod vocabatur sanctum, quod quia erat è regione secundi tabernaculi, q̄ vocabatur Sanctum sanctorū, vbi propter arcam testamēti, quæ ibi erat, dicebatur Dominus habitare coram Domino, aut ante Dominum esse dicebatur. Tres enim fuisse partes templi nemo nescit; eā in qua populus consistebat, quæ aut templū nomine totius, aut atrium populi vocabatur Sanctū, aut primum tabernaculū, vbi quotidie sacerdotes manè ac vespere thura incēdebant Exod. 29.13. Sanctum sanctorū, vbi erat arca Testamenti, & thuribulū aureū, quo semel tantùm in anno Sūmus sacerdos peractò priùs sacrificio ingrediebatur, vt asperso sanguine populū expiaret Exod 30.10. & Leuit. 16.2. Vtrumque tabernaculum D. Paul. describit ad Hebręos. 9.2. Primum ergo tabernaculū, aut quod in eo erat, dicebatur esse לפני יהוה *ante Deum* propter eam, quam exposuimus, causam Exo. 27.21. & 29.4. & 30.8. & Leuit. 1.5.11. & 3.1. & 16.18. Itaque sacerdotes, qui illic sacrificabant, coram Domino ministrare dicebantur.

Tres templi Hierosoly. mitani partes.

9. *Secundum consuetudinem sacerdotii.*) κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας. Secundum consuetudinē sacerdotalis administrationis, aut functionis. Quidam hæc verba iungūt proxime sequentibus, vt alludatur ad Dauidis cōstitutionē: de qua diximus v. 5. Ideo Euangelistam, non dicere; secundùm legem; sed *secundùm consuetudinem*, quod ordo ille per vices ministrādi non lege, sed instituto hominū, & cōsuetudine constaret. Probabile hoc quidem est, sed non video, cur ad ea, quæ paulo post sequūtur, *Vt incensum poneret*, referri non possint, vt non sit sensus, exiisse sortem secundum consuetudinē sacerdotii: sed secundū sacerdotii consuetudinē Zachariam incēsum posuisse. Consuetudo autem ea erat lege sācita, vt mane ac vespere in priori taberna-

A culo thus adoleretur Exo. 30.7.8. Possunt ac fortasse etiā melius ad pręcedentia referri, vt superior versus his claudatur verbis, sensusq; sit, *Cùm sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum secundùm consuetudinem sacerdotii*, deinde sequatur, *sorte exiit.*

Sorte exiit, vt poneret incensum.] ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, sorte designatus est, vt suffiret, aut thus incenderet. Quod nonnulli non ad vllam sortitionē referunt, quæ tunc facta fuerit, sed ad illam veterē, qua Dauid inter viginti quatuor familias sacerdotum ministrandi vices distribuit 1. Par. 24.7. His auctor est Beda. Alii ad sortitionē factam tunc, siue plures fuerint Sūmi sacer-

B dotes, quorū de numero Zacharias esset, inter quos iacta sors, quis eo die incensum positurus esset, in illū inciderit, vt placet quibusdā: siue simplices sacerdotes plures, Summus vnus; inter simplices autē, qui ea hebdomade instituto Dauidis templo ministrabant, quis eorum eo die thus oblaturus esset, sit facta sortitio. An Zacharias Sūmus sacerdos fuerit, paulo post disputaturi sumus; nunc tantū dico magis mihi eorū placere sententiam, qui tunc sortitionē factam fuisse putant. Nam de illa antiqua iam ante dictum fuerat v. 8. *Cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ.* Nunc significat etiam eo tempore, quo manens in templo sa-

C cerdotio fūgebatur, sortito illi cōtigisse, vt ante Dominū poneret thura. Cùm enim plures essent eiusdē familiæ sacerdotes, qui eadē hebdomade in templo sacerdotio fungerētur, & non nisi vnus adolere thus posset, est verosimile quod quidā dicunt, & hoc ipso indicatur loco sortitione inter ipsos transigi solitum fuisse, quis eorum id vno, quis altero die, aut quis mane, quis vespere facturus esset. Ac videtur Euangelista non sine consilio sortis mentionem fecisse, vt rem omnem diuinitus prouisam, factamq; fuisse significaret. Disputāt interpretes hoc loco, an Zacharias Sūmus fuerit sacerdos. Ac veteres quidem pene omnes

D Summum sacerdotē fuisse putant, Ambrosius, Beda, Strabus, & Theoph. in commentariis ad hunc locum, & D. August. tractatu in Ioannē 49. & Auctor Scholasticæ, vt vocāt, historiæ. Mihi Lyrani videtur sentētia probabilior, non Summum, sed vnum fuisse de multis sacerdotē. Neque enim credibile est Euangelistam, si Summus sacerdos fuisset, id fuisse silentio præteriturū; cùm tanto eum studio videamus quocumque potest genere laudis Ioannis parētes cumulare. Ad quam laudem maxime pertinebat eius patrem non solum sacerdotem, sed Sūmum etiā sacerdotem fuisse. Magna etiam argumenta Lyrani sunt,

Zacharias an Summus sacerdos fuerit.

E quod si Summus sacerdos fuisset, & in Sancta sanctorum (id enim auctores illi dicunt) ingressus angelum conspexisset, non dixisset Euangelista ingressum, vt poneret incensum, sed vt in Sancta sanctorū peracti sacrificii sanguinem inferret, quod propriū Sūmi erat sacerdotis Exo. 30.10. Leu. 16.2.30. & Hebr. 9.7. Nam incensum in Sancto sanctorū etsi ponebatur, non ponebatur vt sacrificium, sed vt ne bula tabernaculū impleretur. Itaque nō dixisset Euangelista id quod minimū erat; eo prætermisso, quod erat maximum, vt totū populum expiaret. Deinde q̄ Angel° Zacharię apparuisse dicatur stās à dextris altaris in-

F cēsi v. 11. altare enim incensi non erat in secūdo, sed in primo tabernaculo, neq; in Sancto sanctorum vllum erat altare, vt recte contra D. August. sentētiam Lyranus probat, & ex D. Paulo ad Hebræ. 9.4.5. colligitur. Hęc maiora sunt argumenta, quàm illa, quibus hanc opinionem Paulus Burgen. doctus licèt auctor refellere conatur. Quæ quia ex v. sequenti fere ducuntur, illic refutabimus. His iisdē argumentis eorum opinio refelli potest, qui existimant post ordinem illum ministrādi inter sacerdotes à Dauide cō-

Digitized by Google

stitutum nullũ Summum sacerdotem fuisse perpetuum, sed eũ cui sortito cõtigisset, in festo expiationis ministrare, quo solo die in Sãctum sanctorũ Summus sacerdos ingrediebatur, per totũ eum annum functũ fuisse officio summi sacerdotis. Id enim adeo sine testimonio, & sine ratione dicitur, vt opus nõ sit aut testimonio aut ratione refutare. Refellitur & aliorum quorũdam sententia, qui nullum summũ sacerdotem certum fuisse credunt, sed eum, qui sua hebdomade sacerdotis in templo fungeretur officio, Summum, ea hebdomade fuisse sacerdotẽ. Hoc enim non solum sine vllo scripturæ testimonio, sine historia vlla, sed etiam contra scripturã, cõtraque omnem historiã fictũ est. Nam omnes Summos sacerdotes vsque ad Romanorũ tẽpora, quibus partim Iudæorũ ambitione partim Romanorũ tyrãnide annui facti sunt, Ioannis 11. 49. 51. perpetuos fuisse legimus: nisi si quãdo Reges ob aliquod delictũ, aut tyrãni auaritia, vel gratia, vt alios substituerẽt, alios officio remouerent 1. Macha 4. 24. 29. & c. 14. 3. 13.

Ingressus in templum Domini.] In primum tabernaculum. Nam in templo iam erat, ex quo non licebat totos octo dies, quibus ministrabat, exire, vt ver. 5. & 4. lib. Reg. c. 11. 6. 7. 9. & 2. Paralip. 23. 8. probauimus. Itaque templum hoc loco tabernaculũ appellatur.

10. *Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.*] Non licebat populo in tabernaculum ingredi, sed in prima templi parte cõsistebat, quam templũ, aut atrium populi vocatã fuisse diximus ver. præcedẽte. Voluit Euangelista significare solum fuisse Zachariam, cùm illi angelus apparuit, sed tamẽ magnã hominũ multitudinẽ, quæ foris expectabat orans, apparitionis eius effectũ vidisse, mutũ scilic. Zachariam, vt totidem testibus probaret historiã. Tria ex hoc loco argumenta sumunt, qui existimant Zachariam Summum fuisse sacerdotem. Primũ est, quod si hoc in festo expiationis factũ non fuisset Zacharia in Sãcta sanctorũ ingresso, non fuisset tãta populi multitudo foris orans, nec enim vero simile esse singulis diebus mane, ac vespere quoties thus incẽderetur, populũ in tẽplũ conuenisse. Respõd. magis mihi verosimile videri, si non omnem populum, at certe aliquam eius partem, qui religiosiores essent, cõuenire illis horis, quibus sacrificiũ fiebat, in templũ cõsueuisse. Alterũ est in Sãctum sanctorũ Zachariam ingressum videri, quandoquidẽ, vt ait Euangelista solus erat: nam plebs omnis foris erat orãs. Solus autẽ Summus sacerdos in Sãctum sanctorũ sine vllo comite, sine vllo ministro ingrediebatur Leui. 16. 17. De aliis autẽ sacerdotibus, aut de Sũmo ipso sacerdote cùm in primũ tabernaculũ ingrediebantur, nihil cautũ eiusmodi erat. Verũ id quidẽ est, sed satis vsu cõstat populum ne intra primum quidem tabernaculũ ingredi potuisse. Poterãt quidẽ cum eo, qui sacrificiũ offerebat, ingredi sacerdotes alii atq; Leuitæ, sed vt semper ingrederẽtur, necesse nõ erat, & cùm thus incẽdebatur, erat etiã superuacaneũ, cum nullo in re tã facili ministro sacerdos indigeret. quare nõ solũ Zacharias in primo tabernaculo sol9 esse potuit, sed vero simile etiã est, si hîc non diceretur, fuisse solũ. Tertiũ est, ꝙ populus oraret foris, quod facere solebat pro Summi sacerdotis incolumitate, quotiescũq; in Sãcta sãctorũ ingrediebatur, ne quid illi sacris operãti aduersi contingeret: ꝙ cõtingere solere, quoties min9 rite thura poneret, experimẽta docuissent. Fingamus eã fuisse opinionẽ populi, quę mihi Rabbinicæ fabulæ videtur esse similis, sed fingamus tamẽ eã fuisse vulgo sentẽtiã, an inde efficitur, nõ solitũ, si nõ pro ea, pro aliis tamẽ reb9 populũ orare quoties alii sacerdotes in primo tabernaculo sacra faciebant.

Zacharias Summus sacerdos non fuit.

A 11. *Apparuit autem illi angelus Domini.*] ὤφθη visus est. Quod verbum Chrys. apud D. Tho hanc vim habere putat, vt nõ opinionẽ significet, sed veritatẽ, quasi dicat Euãgelista Zachariã non sibi visum videre angelũ, sed reipsa vidisse. Ori. vero ho. in Luc. 3. significari eo verbo putat rerũ spiritualiũ naturã, quę quãuis præsentes sæpe sint, tamẽ non nisi si velint; & quãdo velint, & quib. velint, videãtur, quasi dicat ostendit sese Zachariæ angelus, qui a dextris altaris erat, quãuis priùs, quia nolebat, nõ videretur. Subtilis interpretatio, eadẽq; vero similis, nisi angelus v. 19. testaretur, se, vt filii ortũ Zachariæ annũtiaret, missũ
B à Deo; vnde intelligere possumus eũ ibi ante nõ fuisse. Melius D. Aug. epi. 112. c. 5. & Amb. in cõm. subitũ angeli aduentũ ostensionẽq; indicari dicũt: ideoque nõ legũt visus est, sed *apparuit*, vt vetus vertit interpres, quẽadmodũ & aliis locis solet vertere, cùm de spiritualib. rebus agitur, nã Hebr. nõ alio verbo apparere dicunt, quã videri נראה, quã linguę proprietatẽ Græce etiã loquentes Apostoli sunt imitati. Qua forma Zachariæ angelus apparuerit, Euãgelista nõ dicit, sed ex aliis similibus exẽplis, quib. angeli in sacris litteris vsi dicũtur, facilis est cõiectura, humana visum forma Gẽ. 19. 1. 15. & Dan. 3. 49. 58. Cur apparue-
C rit, dubiũ non est. Voluit Deus, vt ex missione angeli cõstaret Ioãnẽ non humana, sed diuina virtute nasciturũ. Voluit Ioãnis, & Christi, quatenus similia humana diuinis esse possunt, quam simillimũ ortũ, quã simillimũ esse cõceptũ. Itaque angelus ad Mariã, vt Christi; angelus ad Zachariã, vt Ioannis conceptum annuntiet, ante præmittitur: & idem quidẽ angelus Gabriel, vt ex v. 19. & 26. manifestũ est. *Iã illud*, inquit Aug ser. 20. & 21. de sanctis) *quãtæ gloriæ est, quod Zachariæ sacerdoti, & Elisabeth sterili à Gabriele, id est, ab illo angelo promittitur, à quo Mariæ natiuitas Domini nũciatur, & quasi ex aliquo similis Domini præmittitur filius sterilis ante*
D *filiũ Virginis, nescio quod maius miraculum ipsa natiuitate declarans.* Simile quiddã Maximus ho 3. de Ioãne Bapt. & Iulian. l. 2. cõt. Iud. Rursus nascitur Christus ex virgine, nascitur Ioãnes ex sterili. *Ambo* (inquit Aug. ho. 44. & ser. 21. de sanctis) *mirabiliter nati, præco & iudex; lucerna & dies; vox & verbũ; seruus & dominus. De sterili seruus, de virgine dominus. Ipse dominus fecit sibi seruũ in vtero sterili de sene patre, & de anicula matre. Et idem ipse Dominus fecit sibi carnẽ in vtero virginis sine homine patre, qui primum fecit hominẽ sine patre & matre.* Cur apparuerit in tẽplo, & quidẽ in tabernaculo, quatuor probabiles rationes reddi possunt. Prima, vt magis cõstaret eũ à Do-
E mino missum fuisse, cùm eo appareret loco, vbi Deus habitare dicebat, vbi arca testamẽti è regione erat, vnde diuina respõsa reddebãtur, quo nemo poterat præter sacerdotes penetrare. Nam etsi in primo apparuit tabernaculo, vbi altare erat incensi, tamẽ ita apparuit, vt ex Sãcto sanctorũ, & ex ipsa arca testamẽti, quasi ex cõspectu Dei, apud quẽ dicit v. 19. se astare solitũ, prodiisse videret. II. quòd tũc Zacharias aptior fuerit ad excipiẽdã angeli legationẽ, sacris operãs collecto in Deũ animo, & vacuo humanarũ rerũ curis. III. ꝙ Zachar. sacerdos esset, & cõsentaneũ rõni erat, vt non quouis loco, sed in tẽplo,
F quasi in domo sua, & vbi Dei respõsa sacerdotes excipiebãt, hoc nũciũ acciperet. IIII. Amb. & Beda reddũt, ꝙ veri sacerdotis Chr. nũciatur9 veniret aduẽtũ.

A dextris.] Amb. & Beda, cur à dextris angelus apparuerit, hãc rationẽ reddũt quod læta nũtiaret, *Bene*, inquit Beda, *angelus & in tẽplo, & iuxta altare, & à dextris apparet, quia videlicet & veri sacerdotis aduentũ, & mysterium sacrificij vniuersalis, & cælestis doni gaudium prædicat.* Eandem rationẽ reddit Euthym. Quæ eo plus habet probabilitatis; quod etiam videamus angelos

Angelus forma humana Zachariæ apparuit.

Cur angelus Zachariæ apparuit.

Cur Angelus in templo Zachariæ apparuit.

Digitized by Google

illos, qui post Christi resurrectionẽ mulieribus apparuerunt, ad dexteram sepulchri partẽ apparuisse Marci 16. 5.

Altaris incensi.] Incensi dixit, quia aliud erat altare vbi non incensum, sed victimæ offerebantur, vt Theoph & Euth. adnotauerũt. Credo etiã ego non temerè factũ esse, vt non alia parte tabernaculi, quã iuxta altare angelus appareret, sed vt ostenderet se missum à Deo, cui eo in altari sacrificabatur. Piget veterũ quorundam hæreticorũ fabulam recensere, qui ex apocrypho nescio quo lib. Zachariæ, de quo Athanasius in synopsi mentionẽ facit, dicebant Zachariam non angelum, sed monstrũ quoddam asini vidisse, vt Epiphan. hæres. 26. auctor est.

Homines angelis apparentibus terrentur.

12. *Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum.*] Naturale est homini conspecto angelo etiam bono timere, vt Origen. Ambros. Beda, hoc loco, & Chrysost. apud D. Tho. monuerũt, & nos Mat. 28. 4. 5. exẽplis scripturę docuimus. Auxit timorem, quod se viso angelo moriturũ putaret, vt Euth. interpretatur. Ea enim erat Iudæorum opinio non solũ, qui Deum, sed & etiam, qui angelũ in hac vita videret, continuo moriturũ propter illa verba Exod. 33. 20. *non videbit me homo, & viuet*, vt colligitur ex lib. Iudicũ 6. 22. 23. & 13. 21. hũc vehementem mortis timorẽ duo illa verba significant. *Turbatus est*, & *Timor irruit super eũ*: non enim qualiscunque notatur timor, sed vehemẽs & tantus, vt hominem quodámodo exanimet: qualis ille fuit, quo se Dan c. 10. 8. simili angeli cõspectu affectum fuisse dicit: *Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc, & non remãsit in me fortitudo, sed & species mea immutata est in me, & emarcui, neque habui quicquam virium.*

Discrimen inter angelorum & dæmonum apparitiones.

13. *Ait autem ad eũ angelus, ne timeas Zacharia.*] Tremẽtem, inquit Beda, *Zachariã cõfortat Angelus, quia sicut humanæ fragilitatis est spiritualis creaturæ visione turbari, ita & angelicæ benignitatis est pauẽtes de aspectu suo mortales mox blandiendo solari. At contra dæmoniacæ est ferocitatis, quos sui præsentia territos senserit, ampliore semper horrore concutere, qui nulla melius ratione, quàm fide superatur intrepida.* Hoc ipsum, quod de differentia boni, malique angeli hominibus apparentis scribit Beda, Athanas. in vita Antonii, & Hieron. in c. Matthæi 28. & Theophyl. tradiderunt. Pellit prius à Zacharia timorem angelus, vt doceat se bonum, non malum angelum esse, & prospera, non aduersa velle nuntiare, &, vt ait Euth. vt posset Zacharias sedato prius animo percipere, quæ dicturus illi erat.

Quoniam exaudita est deprecatio tua] Reddit causam, quamobrem timere non debeat, sed æquo potius, ac læto animo esse. Euth. Quam autem intelligat angelus orationem, vix ego quidem dubitarem, nisi magnos viderem auctores sentire aliter, quàm ego nullo ductus interprete sentirẽ. D. Aug. lib. 2 qq. Euãg. c. 1. Chrysost. hom. 2. de incomprehen. Dei natura, & hom. in hunc locum de natiuit. Ioannis Bapt. Beda, Strabus, Theoph. Euth. non eam intelligi orationẽ volũt, qua filium à Deo postulabat, sed qua pro aduẽtu Messiæ, & pro populi peccatis precabatur. Argumentis his vtuntur. Primum, quod credibile non sit, sacerdotẽ inter publica vota priuatas miscuisse preces. Deinde, quod nulla iam Zacharię spes esset prolis suscipiendæ, cum & sterilem vxorem, & se, eãq; senes esse videret. Postremò, quod ne affirmãti quidẽ angelo crediderit, vt apparet v. 18. Si quis quęrat, quomodo causæ redditio cum præcedentib. hęreat, varie respondent. Alij, *Exaudita est oratio tua* pro peccatis populi, & plus etiã tibi dabitur, quàm petebas, quia vxor tua Elisabeth pariet tibi filiũ. Alij, *exaudita est oratio tua*, cuius signum erit, quod vxor tua Elisabeth pariet tibi filiũ, sicut Isaias c. 7. 14. dicit: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Theoph. hanc opinionẽ recitat. Alij, *exaudita est oratio tua*, qua pro populi peccatis precabaris: breui enim post tẽpore remittẽtur: nam Elisabeth vxor tua pariet tibi filiũ, qui Christum ostendat, ac dicat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*: sic Chrysost. ho. 2. de incõprehens. Dei natura, & Theoph. in commen. In hac ego sentẽtia nihil nisi, quod multorũ, & grauiũ auctorũ est, probabilitatis inuenio. Neque enim persuadere mihi possũ, si angelus de oratione pro mittendo Messia, proque remittẽdis populi peccatis loqueretur, hãc rationem redditurũ fuisse, *Et vxor tua Elisabeth pariet tibi filium.* Causalem enim orationẽ esse non dubito, nam *&* more Hebræorũ pro *enim* ponitur. Itaque parũ aptè ex hoc loco interpretes quidã argumentantur, non agi de oratione pro filio suscipiẽdo, quod non dicat angelus: Vxor enim tua, sed, *Et vxor tua*. Et vero quis credat angelum de oratione pro aduẽtu Messiæ, aut pro peccatorũ remissione, non pro filio obtinẽdo loqui, cũ de Christi aduẽtu, deq; remissione peccatorũ ne verbũ quidẽ faciat; in Ioãne vero, qui nouo erat miraculo nasciturus, orationẽ totã suam, legationemq; cõsumat? Nam quod dicit ver. 17. *Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ*, obiter dicit, & ita prorsus, vt manifestũ appareat non de Ioanne propter Christũ, sed de Christo agere propter Ioannem. Habeo etiã huius sentẽtiæ egregiũ auctorẽ Ambros. *Non*, inquit, *mediocre munus est Dei dare liberos propagatores generis, successionis hæredes. Lege Iacob duodecim filiorum generatione gaudere. Abrahæ filius datur, Zacharias exauditur. Diuinũ igitur munus fœcũditas est parentis.* Opinor dubiũ non esse, quin senserit Ambros. eam Zachar. precationẽ, quam angelus exauditam esse dicit, non illam fuisse, qua pro Christi aduẽtu, aut pro populi peccatis, sed illã, qua pro obtinendo filio precabatur. Et argumenta illa, quæ ab aliis auctoribus afferuntur, parum mihi videtur habere ponderis. Nam quod dicunt credibile non esse sacerdotem publicis votis ac sacrificiis priuatas miscuisse preces, idipsum mihi magis incredibile videtur. Nam si Zacharias, vt maior pars eorum auctorũ putat, Summus Sacerdos erat, de Sũmo Sacerdote scribitur Leuit. 16. 17. *Nullus hominum sit in tabernaculo quando Pontifex sanctuarium ingreditur, vt roget pro se, & pro domo sua, & pro vniuerso cœtu Israel.* Si Sũmus, vt ego existimo Sacerdos non erat, credẽdũ est, si Summo sacerdoti personæ scil. magis publicæ, & in sãcto sãctorum, vbi maxime de rebus publicis, id est, de vniuersa populi expiatione ingressus semel in anno sacerdos agebat, licebat, priuatas pro se, & pro domo sua preces fũdere multo magis priuato sacerdoti, & minus publica, atque solẽnia sacra peragẽti licuisse. Pręterquã quod necesse nõ est, vt in ipso publico sacrificio: sed aut ãte, aut post pro suis priuatim rebus orauerit. Maiorẽ videtur habere vim, quod secũdo loco diximus obiici solere, omnem iam Zachariam spem abiecisse prolis suscipiẽdæ. Sed tamẽ id ipsum facile soluitur; siue dicamus, quod quidam etiam interpretes dicũt, non tunc, cũ angelus venit, sed multo ante cùm nondum spem omnem deposuisset; pro liberis suscipiendis solitũ orare, atq; de ea oratione angelũ loqui. Nec id absurdum, aut insolitũ videri debet: nam cùm angelus ad Corneliũ venit, dixitque *Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in cõspectu Dei* Act. 10. 4 nec orabat, nec dabat eleemosynas, sed de præteritis loquitur orationib. siue orasse tunc, quamuis spem omnẽ prolis naturali lege suscipiendæ abiecisset, quia spem suscipiendæ diuino miraculo

Ioan. 1. 29

Et, pro enim apud Hebræos.

Digitized by Google

raculo nō abiecerat. Nam & Anna illa Samuelis mater 1.Reg.c.1.2. cùm non dubitaret se sterilem esse, haud dubium, quin nullam iam spem haberet liberos naturaliter procreandi; orabat tamen, & tam enixè & vehementer orabat, vt Heli sacerdoti ebria esse videretur: quia nimirum sciebat non esse *apud Deum impossibile omne verbum*, & vt ipsa cecinit Dominum mortificare, & viuificare, deducere ad inferos, & reducere. Quod autem Zacharias ne affirmāti quidem angelo videtur credidisse, quomodo intelligendū sit ver.18. disputabimus. Nunc tantùm dicimus non ideo non credidisse, quòd de Dei potentia dubitauerit. Nam neque vir sanctus tam malè de Deo sentire poterat, neque sacerdos Abrahami, & Saræ, aliaque similia in sacris litteris exempla nescire. Sed ideo non credidit, quia certus non erat, an ille, quem videbat, verus ac bonus angelus, & à Deo missus esset. Argumentum, quod volens illi angelus fidem facere, respondeat ver. 19. *Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare.*

Et vxor tua Elisabeth pariet tibi filium.] Ex te, etiamsi & tu senex, illa & senex, & sterilis sit: aut *tibi*, quia tu illū à Deo postulasti. Cum angelus Zachariæ vxorem nomine appellat Elisabeth, indicat se angelum esse, qui singulorum etiam hominum nouerit nomina.

Et vocabis nomen eius Ioannem.] Non solum prædictio hæc est, sed etiam præceptio nominis imponendi. Voluit enim Deus eum, qui Christū monstraturus erat, ita vocari; vt ipsius nomine non solum collatum parentibus beneficiū, data illi Spiritus sancti dona, quo adhuc ab vtero matris suæ impletus esse dicitur; sed etiam gratia omnibus per Christum oblata mortalibus significaretur, vt scribit Beda. Ioannes enim יוחנן Hebraice gratiosum significat. Habet semper mysterium aliquod in litteris sacris aut mutatio veteris nominis, aut noui anticipata positio. vt Cyrill. lib. in Ioannem c.7. & Ambros. infra ver. 63. & Beda in hunc locum disserit, *Habent hoc*, inquit Ambr. *merita sanctorum, vt à Deo nomen accipiant. Sic Iacob Israel dicitur, quia Deum vidit. Sic Dominus noster Iesus nominatus est, antequam natus, cui non angelus, sed Pater nomen imposuit.* Qui autem ij fuerint, qui antequam nascerentur, nomen acceperint, Hieron. qq. in Gen. Imperfecti auctor hom. 1. Albinus in Gen. Eucher. q. 2. in Luc. exponit. *In nouo*, inquit, *Testamento præter Saluatorem solum legimus Baptistam Ioannem: in veteri quatuor sunt, Isaac, Ismael, Salomon, & Iosias, qui ortu videantur iuniores esse, quam nomine. Habuit etiam hoc Ioannes cum Christo commune, vt antequam nasceretur nomen illi à Deo angelo deferente daretur*, & q.26. in Genes. se in iis omnibus Auctoribus librariorum vitio pro Samuele Samson (sic erat in apographo: sed quid scripserit Auctor, incertum est) scriptus est.

Sanctis viris à Deo nomina imposita.

Eucherij locus emēdatus.

14. *Et erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt.*] Quasi dicat: adferet non solum priuatū, atque domesticum tibi, sed etiam publicum omni populo gaudium. Priuatum quidem tibi, & quia tam diu optatus, expetitusque nascetur filius, & filius is, qui Christum mundi saluatorem digito demonstret. Hoc enim est, *Erit tibi gaudium & exultatio.* Quibus verbis duobus significatur Zachariam plus lætitiæ capturum esse, quòd talis sibi filius natus fuerit, quàm ex vulgari, & vsitata filii ortu cepisset, quo non decuisset vtique sacerdotem & grandem natu senem exultare. Propterea gaudio exultationem adiunxit, quæ lætitia gestientis hominis est. Publicum verò, quod tantus toti populo Propheta in rebus tam afflictis missus fuerit, vt Beda & Euthy. interpretantur. Facit hoc ad amplificandam magnitudinem beneficii, vt qui nasciturus erat filius, non priuatam modò, vt alii solent, parentibus, & cognatis; sed publicam etiam omni populo lætitiam sit allaturus. Quod hæretici putant, nos hunc locum de populo etiā Christiano interpretari, quasi iubeamur die Ioannis natali gaudere; malignè faciunt. Nam etsi ad nos aliquādo accommodamus, non ignoramus tamen de nobis non esse dictum: itaque non vtimur tanquam testimonio, sed tanquam exemplo, vt quemadmodum totus ille Iudæorum populus nato olim Ioanne lætatus est, ita nos eius natalem diem agentes lætemur. Neque alienū à sacris litteris est, non publica modò lætitia, sed lautioribus etiam cōuiuiis festos dies agere, vt ex secundo lib. Esdræ cap. 8. 10. intelligimus: *Ite*, inquit, *comedite pinguia, & bibite mulsum, & mittite partes iis, qui non præparauerunt sibi, quia sanctus dies Domini est.* At multi, inquiunt, inebriantur. Non id illis dolet, sed quod debito sanctos honore colimus, sed quia se id dolere fingunt, nos etiam illis credere fingamus, respondeamusque accommodate ad ipsorum mores. Nec nos, neque illi ebrietatē probamus, sed hoc inter nos, & illos distat, quod nos inebriamur fortassis aliquando, sed sanctos tamen castè, pieque veneramur; illi & inebriantur frequentissime, & sanctos non honore, sed contumeliis, conuitiisque prosequuntur. Multis, inquiunt, superstitionibus eo die populus vtitur. Nec superstitionē, si qua fortassis inter rudissimos homines est, approbamus: sed non recipimus istos superstitionis iudices, qui hæresim fidē, fidem superstitionē vocant. Nos Christianum populum grauissimis D. Bern. docemus verbis serm. de natiuitate Ioannis Baptistæ; *Verum id quidem multi in natiuitate eius gaudent, & paganis ipsis, vt audiuimus, læta est, & solemnis. Illi celebrant quod ignorant, sed non ita debuerant Christiani. Nunc vero & ipsi in hac B. Ioannis Baptistæ natiuitate gaudent, sed vtinam de natiuitate, non de vanitate.*

Lætitia publica & cōuiuia in diebus festis lautiora cōtra hæreticos defendun-tur.

15. *Erit enim magnus coram Domino.*] Causam reddit, quam paulo ante exposuimus publici gaudij. *Coram Domino* dixit, aut vt significaret vere magnum futurū esse, non sola apud homines sanctitatis opinione, sicut de eius parentibus dixerat v. 6. aut valde magnū futurum, vt Hebraica sit phrasis, qua *coram domino magnus* dicitur, qui maximus est, sicut Gen.10. 9. dicitur Nembrod *venator fuisse robustus coram Domino*, id est robustissimus. Conuenit cum hac secunda interpretatione, quod Christus de Ioanne dixit Matth.11.11. & apud hunc Euangelistam inf. c. 7.28. *Inter natos mulierū non surrexit maior Ioanne Baptista.* Verumtamen Origen. homil. 4. Ambros. Beda, Theophylact. Euthymius priorem sensum sequuntur.

Hebraismus.

Et vinum & siceram non bibet.] Theophylus Antiochen in lib. Allegoriarum in Lucam siceram potum esse dicit confectum ex dactylis, sed latiùs patet eius nominis significatio: quidquid enim inebriare potum solet ab Hebræis שכר, à Græcis σίκερα, vocatur, vt Hieronym. vertit Leuitici 10. 9. Num.6.3. & 1. Reg. 1. 15. & Beda, atq; Euthy. hoc loco exponit. Idq; apte in hunc locum cadit; voluit enim angelus dicere Ioannem semper sobrium, semper vacuum, semper prudentem futurum esse, quod neque vinū, neque quicquam aliud, quod inebriare posset, esset bibiturus. Quæ autem genera potus sint, quæ inebriandi vim habeant; huius non est loci docere, si quis id desiderat, Plinium legat. Declarat angelus his verbis, quomodo Ioannes, quemadmodum dixerat, *magnus coram Domino* futurus sit, non solum quia Spiritu sancto ab vtero matris suæ erat, implendus, sed etiam, quia vinum, & siceram bibiturus non erat. *Decet enim vas* (inquit Beda) *cælesti gratiæ mancipatum seculi illecebris castigari, nec vino, in quo est luxuria impleri eum, qui musto Spi-*

Sicera quid.

Li. 14. c. 16. & 22. & lib. 22. c. 25 sub fi. vtrobique.

Digitized by Google

ritus sancti desiderat impleri. Vnde colligitur non solum bonis nos operibus iustificari, cum grat..s nos Deo reddant, sed etiam, quod hæretici maxime negant, ieiunia, & ciborum potusque delectũ magni esse apud Deum meriti, cum Ioannes hac etiam de causa, quod vinum, & siceram non biberit, *magnus fuisse coram Domino* dicatur. Omnes porro Nazaræi, quiq; singulari fuerunt sanctitate, à vino dicuntur abstinuisse, vt Samson Iud. 13. 14. & Rechabitæ Hierem. 35. 8.

Ieiunium vbiq; ac potus delectus meritoria apud Deũ.

Qui repleti Spiritu sancto in scriptura.

Et Spiritu sancto replebitur.] Repleri dicuntur Spiritu sancto in scripturis sacris non omnes, quibus etiam largiter Spiritus datur, sed quibus ita datur, vt redundare etiam foras in aliquod signum videatur, vt infra v. 35. 41. & Act. 2. 4. & 4. 8. 31. & 6. 5. & 7. 55. & 9. 17. & 13. 9. Hoc igitur loco Ioannes non solùm, quia in vtero matris sanctificatus fuit, sed multo etiam magis, quia ita sanctificatus, vt sex mensium infans venientẽ ad se Christum infantem & senserit, & exultatione demonstrauerit, Spiritu sancto repletus dicitur.

Ab vtero matris suæ.] Perperam hæreticorum interpres exponit, *ab infantia sua*, quasi non in ipso vtero, sed postquã ex vtero exiit Spiritu sãcto repletus fuerit. Manifestũ n. est angelum, quod futurum erat, vt Ioannes in vtero Christũ demonstraret, indicare voluisse, atq; hanc vim habet illa particula, *adhuc*, quasi dicat antequam ex vtero exeat, cùm adhuc in vtero erit, quemadmodum omnes veteres interpretes exponunt. Orig. ho. 4. 7. & 8. & Cypr. epist. 73. & 76. Cyril. Hier. Catechesi 3. Ambr. Max. in hom. de natiuitate Ioannis Bapt. Chrysost. hom. 12. in Ioannem, & Auctor imperf. & Iuuen. Poëta hunc locum reddẽs,

Lib. 1. hist. Euang.

--clausum quem Spiritus ipsis
Visceribus matris complebit numine claro.

16. *Et multos filiorum Israel conuertet.*] *Multos*, non omnes dixit, quia multi Scribæ præsertim, & Pharisæi de Christo illi testificanti credere noluerunt, infra c. 20. 5. & Matthæi 21. 20. Marci 11. 31.

Christi diuinitas.

Ad Dominum Deum ipsorum.] Ad Christum, quem ostẽdit, quemque prædicauit. Vnde Christi diuinitas manifeste probatur, quemadmodum Cyril. in lib. de recta fide ad Reginas, Beda, Strabus, & Euth. ex hoc loco probarunt. Loqui enim de Christo angelum ex versu sequenti perspicuum est.

17. *Et ipse præcedet ante illum.*] Ante Dominum Deum ipsorum, vt dixerat ver. præcedenti, id est ante Christum. Ante Christũ enim præcessit, eiusq; præcursor fuit Malachiæ 3. 1. Mar. 1. 2. Itaque rectè, vt diximus, ex hoc loco probatur, Christum esse Deum.

In spiritu & virtute Eliæ.] Non corpore, sed spiritu, & virtute similis Eliæ. Virtutem autẽ vocat, non potestatẽ faciendi miracula, quia Ioannes, vt Ioãnes alter Euangelista testatur c. 10. v. 41. *signum nullum fecit*, sed virtutem dicit, aut omnem generaliter virtutẽ, & sanctitatem, aut animi fortitudinẽ, & in corripiendis vitiis seueritatẽ, qua propria quadam ratione similis fuit Eliæ. Dubium vtrum de præterito, an de futuro Eliæ spiritu loquatur, hoc est an significet Ioannem talem futurum esse, qualis, dum viueret, Elias fuit, an qualis, cùm venerit ante secũdũ Christi aduẽtũ futurus est. Orig. ho. 4. & Amb. in comment. de præterito interpretantur. Greg. vero hom. 7. in Euangelia, & Euthy. hoc loco, & D. Aug. tract. 4. in Ioan. de futuro. *Dominus Iesus Christus*, inquit August. *dixit Elias iam venit, & ipse est Ioannes Baptista, Ioannes autem interrogatus sic se confessus est Eliam non esse, quomodo nec Christum esse: Et vtique sicut verũ confessus est Christum se non esse, sic verum confessus est neque Eliam se esse. Quomodo ergo comparabimus dicta præconis cum dictis iudicis? Absit, vt præco mentiatur; hoc enim loquitur quod audit à iudice. Quare ergo ille non sum Elias, & Dominus ipse est Elias? quia in eo Dominus Iesus Christus præfigurare voluit futurum aduentum suum, & hoc dicere quia in spiritu Eliæ erat Ioannes. Et quod erat Ioãnes ad primum aduentum, hoc erit Elias ad secundum aduentum.*

A Videtur D. August. spiritum hoc loco, non Spiritum illum sanctũ, quo Ioannes in vtero repletus fuisse dicitur, sed officiũ præconis Christi, & vocationẽ appellare, quemadmodũ cùm dicit Christus, *Nescitis cuius spiritus estis* inf. c. 9. 55. id est non intelligitis vocationẽ vestrã. Quæ interpretatio mihi valde placet. Beda vero, & Theoph. de vtroque Eliæ interpretãtur aduentu. *Qui bene*, inquit Beda, *in spiritu, & virtute Eliæ præcedere dicitur, quia sicut ille præco venturus iudicis, ita hic præco factus est Redemptoris. Vnde & conuersatione prorsus* B *simillima ambo deserta secuti, victu frugi, vestitu inculti, cunctis sũt despecti, Ambo Regis, & Reginæ vesaniã tolerãt.* Vide quæ de hac re scripsimus Matth. 11. 14. & 17. 10. 11.

Vt conuertas corda patrum in filios.] Verba sunt Malachię c. 4. 6. Quę ideo mihi videtur angelus vsurpasse, vt doceret Ioannem eum esse futurũ, quẽ Propheta c. præcedenti v. 1. ante faciẽ Domini venturũ dixerat. Quãquam hæc apud Prophetã verba non de Ioanne, sed de vẽturo Elia proprie intelliguntur. Quæ haud dubie eodẽ sensu, quo apud Prophetã intelligẽda sunt; nisi quod ad aliã personam accommodantur. Verumtamen quis eorũ verborum apud Mala- C chiã sẽsus sit, de eo dubitatur. Omnis verò in eo versatur quæstio, vt intelligatur, qui patres, qui filij appellentur, & quid sit aliorũ ad alios corda cõuertere. Patres igitur quidã veteres Auctores Patriarchas intelligũt; filios recẽtiores Iudæos, qui longe ab eorũ moribus sanctitateq; degenerassẽt: ideoq; infensi illis antiqui patres essent; recõciliari autẽ eis, hoc est ipsorum ad illos corda conuerti, cum Eliæ exemplo, doctrinaq; filij resipiscerent. Sic Hier. Malachiæ 4. 6. & Aug. lib. 20. de ciuitate c. 29. & Beda scribens in hunc locũ. Alij patres omnes Iudæos, filios Christũ, & Apostolos vocari putant, ad quos & Elias in secũ- D do & Ioannes in primo aduentu Iudæorũ essent corda conuersuri. Ad hunc fere modum Euth. Alij patres Iudæos, qui prius vocati, id est nati sunt; filios Gentiles appellari, vt Theod. in commen. in 4. c. Malachiæ. Alij cor patris ad filium, id est, Dei Patris ad Deũ filium conuertendum, significari: singularem enim Hebraicè numerum legi, non quòd pater filio iratus esset, sed quòd Elias, Ioãnesque essent effecturi, vt pater filium diligere cognosceretur. Hanc etiã interpretationem D. August. eodem loco adhibet. Malim dicere patres, & filios, non metaphoricè hoc E loco vel pro Christo, vel pro Apostolis, vel pro Iudæis, & Gentilibus, vel pro vetustioribus, & recentioribus Iudæis accipi, sed pro iis, qui eo tempore, de quo Propheta loquebatur, viui essẽt, quasi dicat: *Conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres.* (sic enim Propheta dicit) id est patres, & filios inter se diffidẽtes conciliabit. Diffidere autẽ patres & filios inter se indicat, non solũ moribus, sed multo maximè religione, dum aliã pater, aliam filius religionem sequitur: conciliari autem, dũ docti, quæ vera sit religio, eã & patres pariter, & filij cõplectuntur. Quemadmodum patres, & filij vsque ad capitales aliquan- F do inimicitias dissentiãt, & pugnent, nostra nos hoc tempore mala docuerunt: quem autem ad modum concilientur, quia Elias, & Ioãnes non habem', magis æstimare animo possumus, quam re ipsa experiri. At non diffidebant Iudæi, cum Ioannes venit, de religione. Maxime verò diffidebant; tres enim per id tẽpus Iudæorum sectas fuisse, Pharisæorũ, Sadducæorum, Essenorum Iosephus lib. 13. Antiquitatum cap. 9. auctor est, & Epiphan. & Philast. plures etiam cõnumerant. Ioannes vero, quãtũ in ipso fuit, ad vnam

Digitized by Google

omnes religionem, ad vnum omnes transtulit Saluatorem Christum, quem digito demõstrauit, & peccata mundi ablaturum esse clara voce docuit. Idem Elias ante secundum eius aduentum facturus est. nã & tunc magnam futuram esse inter homines de religione dissẽsionẽ Christus infra prædicit c. 18. 8. *Verũtamen filius hominis veniens putas inueniet fidem in terra.*

Et incredulos ad prudentiam iustorũ.] Non assentior iis, qui existimant hoc secundũ membrum apud Lucã secundo illi apud prophetam mẽbro respondere, *& corda filiorum ad patres*, nam apud Prophetam membra illa etsi verbis duo, re tamen ipsa, atque sententia vnũ sunt. Quod angelus intelligẽs priori cõtentus mẽbro, quo tota sententia declarabatur, secundum

B prætermisit, atq; eius loco verborũ Prophetæ explicationẽ posuit. Explicatio autem hæc est, *& incredulos ad prudẽtiam iustorum*, id est ad fidem, ad religionem eorũ, qui melius de fide, ac religione sentiũt. Fidem enim prudentiá vocauit, cùm incredulitati eá opponat, sicut solet scriptura eos, qui iusti, ac fideles sunt, sapientes, aut prudẽtes appellare. Eius rei, quia innumera exempla poni possunt, nullum ponam.

Parare Domino plebem perfectam.] ἑτοιμάσαι κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον, *parare Domino* (id est vt patet) populũ

C præparatum: Noster interpres videtur, vt quidam adnotarunt, legisse κατηρτισμένον perfectũ, id est, idoneũ, aptum, atque maturum ad Christi doctrinam suscipiendam. Ac sensus profecto est melior: Nam parare Deo populum præparatum, aut tautologica, aut minus certe cõcinna, & apta oratio est. His paucis verbis totum Ioannis officium declaratur, quod in eo consistebat, vt ad suscipiendum per fidẽ Christum animos hominum exemplo, prædicatione, baptismo præpararet, id est aptos efficeret, & quasi serendũ à Christo agrum proscinderet, ac nouaret, vt eleganti metaphora expressit Poëta Iuuencus,

Lib. 1. Euangel. histor.

Plebemque nouabit.

D Cum autem dicitur Ioannes plebem perfectã paraturus, nemo sensum esse putet, paraturum plebẽ, quæ ante perfecta esset, sed paraturum plebem perfectam, id est perfectam effecturum. Quamuis tam facile fortassis hoc est, vt non fecerimus admonẽdo operæpretium.

18. *Et dixit Zacharias ad angelum, vnde hoc sciam?*] Indicat se non credere, nisi signum videat, quod multos alios viros sanctos fecisse legimus, Abrahamum Gen. 15. 8. Gedeonẽ Iud. 6. 17. Duplex hic quæstio est, an peccauerit Zacharias? & quare peccauerit? Peccasse quidem omnes consentiunt Auctores August.

An Zacharias peccauerit non credendo angelo.

E lib. qinquag. hom. hom. 44. Beda & Theophyl. & ex verbis angeli colligitur v. 20. *Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem, quo hæc fiant pro eo, quod non credidisti verbis meis.* Si sola spectaremus verba, diceremus & Abrahamum, & Gedeonem, &, nisi nos pietas prohiberet, Beatam etiam Virginem peccauisse, quia verbis omnes aut iisdem, aut similibus vsi sunt, sed Deus qui non tantum verba foris audit, sed cor etiam peccati, verborumque fontem intuetur, iudicauit Zachariam peccauisse, alios non peccauisse. *Si verba attendamus*, inquit August. hom. 44. *haud ambo crediderunt Zacharias, & Maria: sed nos verba valemus au-*

F *dire, Deus potest & corda interrogare. Intelligimus, charissimi, quoniam Zacharias, quando ait. Per quid cognoscam hoc? ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis, desperando dixit, non inquirendo: Maria vero, quando è contra ait, Quomodo fiet istud, quia virũ non cognosco? inquirendo dixit, non desperando.* Hinc secunda soluitur quæstio, quare peccauerit, nempe incredulitate. *Quia non credidisti*, inquit, *verbis meis.* Sed hanc ipsã incredulitatẽ alii maius, alii minus peccatum fuisse putant. Caluinus, qui

Quale Zacharia fuerit peccatũ.

A neminẽ sanctum, qui neminem iustũ esse vellet, quo magis Zachariæ sanctitatem minuat, dicit eũ de Dei potẽtia dubitasse, quasi facere nõ posset, vt senex ex sene simul & sterili cõiuge liberos tolleret. Sed quis, nisi Caluinus, credat virum sanctum, & doctum dubitauisse, an Deus id posset facere, quod ne Caluinus quidem, qui omnipotentiá Deo detrahit, facere posse dubitasset? Legerat profecto Zacharias, atque credebat Abrahamo in extrema ipsius, vxorisq; semper ante sterilis senectute natum fuisse filium, Gen. 21. 1. Melius alij non ideo peccasse, sed quod senectutem suam, vxorisque sterilitatẽ, non Dei potentiá considerauerit: contra quam Abrahamũ fecisse, laudans

In harmo. Caluinus calumnia aduersus Zachariam refellitur.

B scribit D. Paulus ad Rom. 4. 19. *Et non infirmatus est in fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum fere centum esset annorum, & emortuam vuluam Saræ.* Sic Euthym. Ceterũ nec hoc ipsum crimẽ Zachariæ existimo tribuendum, cum possimus hunc locum minore eius culpa interpretari: itaq; potius credo de angelo, an verus esset, & an à Deo missus, dubitasse, vt verba ipsa respondentis angeli significant, v. 19. *Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare*, & v. 20. *Et ecce eris tacens pro eo, quod non credidisti verbis meis.* Non dixit verbis Dei, quod dicere debebat, si Deo Zacharias

C non credidisset, cum eũ angelus accusaret, velletque quam maxime eius peccatum exaggerare; sed dixit, *pro eo, quod non credidisti verbis meis.* Non ergo peccauit, obiiciet mihi aliquis, cũ non deberet temere credere verum esse angelum. Neque enim, quod postea D. Paulus dixit, ignorabat, solere se Satanam in angelum lucis transfigurare, & quod Ioannes prima epist. cap. 4. 1. non omni spiritui credendum esse, sed probandos spiritus, vtrum ex Deo sint. Respondeo in hoc ipso aliquam fuisse culpam, quod angelo tam aperte se se ostendenti, & tot signa præ se ferenti legationis suæ, non facile crediderit, sed longe tamen

1. Corin. 14.

D leuiorem fuisse culpam, quam si aut Deo, aut angelo, quem bonũ esse, & Dei nomine loqui sciret, non credidisset. Itaque libenter ad eorum accedo sententiam, qui credunt non nisi veniale fuisse peccatum. Nam quod tam seuere longa infantia punitus esse videatur, vt indicium magni peccati magna pœna credatur, non id magnitudo peccati fecit, sed quod non solum in pœnam, sed multo magis in signum, & argumentum veritatis mutus factus sit. Cùm enim signum petenti Zachariæ angelus daturus esset, prudenter illud dedit, quod & ad luendam pœnam, &

Zacharia veniale peccatum.

E ad faciendam fidem aptissimum erat: quia & in seipso Zacharias experiebatur, & ea experiebatur parte, qua contradicẽndo peccauerat.

Ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis.] Duas dubitationis suæ causas affert, de quibus vers. 7. dictum est. Opponit autem angeli dictis naturales causas, quia cum angelo, aut tanquam cum homine, aut tanquam cum angelo, qui non diuina, sed naturali virtute filium sibi polliceretur, loquebatur. Simile quiddam Abrahamus Gen. 17. 17. angelo filium pollicenti respondit: *Putasne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet?* & Sara Gen. 18. 12. *quæ*

F *risit occultè dicens, postquam consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?* Sed Zacharias quidem, & Sara peccauerunt angeli testimonio; Abrahamus eo ipso, quod ab angelo reprehensus non est, non peccasse creditur, vt suprà ex August. probauimus. Quod dicit, *Processit in diebus suis.* sup. ver. 7 Hebraismum declarauimus.

19. *Ego sum Gabriel.*] Quia videbat angelus Zachariam sibi non credere, quòd non satis ab eo cognitus esset; ex persona, ex auctoritate, ex officio suo fidem

Digitized by Google

21. *Et erat plebs expectans Zachariam.*] Extra tabernaculum, vbi dixerat v. 10. multitudinem populi foris orantem constituisse. Apparet Zachariam aliquanto tempore cum angelo collocutum; siquidem plebs tantam eius moram mirabatur, neque omnia fortasse verba quæ inter angelum, & Zachariam vltrò citroque dicta sunt, Euangelista recensuit. Itaque maior forsitan mora fuit, quàm breue istud colloquium, quod hîc recensetur, requirere videbatur.

23. *Et factū est vt impleti sunt dies officij eius.*] Octo dies, quibus singuli per vices sacerdotes sacerdotali in tēplo officio fungebātur, vt ver. 5. docuimus. Hinc intelligitur aliquot diebus antequā Zacharias officiū suū expleret, angelū illi apparuisse, neque propterea quòd surdus, mutusque factus esset, ab officio discessisse. Egregium documentū, non debere sacerdotes incidentibus rebus aduersis munus deserere.

24. *Post hos autem dies.*] Paucis post diebus. Hos dies vocat Euangelista illos, de quibus locutus fuerat, id est, octo illos, quibus in templo Zacharias ministrauerat.

Et occultabat se mensibus quinque.] Quam ob causam sese Elizabeth prægnans occultauerit, variç à diuersis auctoribus causę redduntur. Quidam pudore fecisse putant, quòd iam senex concepisset, sicut Sara, Gen. 18. 10 risisse dicitur, cùm ab angelo audiuisset se filium habiturā. Sic Orig. hom. in Luc. 6. Ambr. Beda, Theophyl. & Euthy. Repugnare huic sententiæ videtur, quod aliā ipsa Elizabeth causam. ver. sequ. afferre videatur. *Quia sic mihi fecit Dominus in dieb. quibus respexit auferre opprobrium meū inter homines.* Sed ad hoc ipsum Ambrosius & Beda respōdent: *Meritò,* inquiunt, *etiam sancta Elisabeth erubescebat gratiam, etsi non cognosceret culpam. Nam etsi concepit de viro (neque enim aliter de hominis ortu fas est credere) tamen partus sui erubescebat ætatem. Et rursus caruisse se gaudebat opprobrio.* Fortasse quod dicit. *sic fecit mihi Dominus,* perinde est, ac si dicat, risui me Dominus exposuit; ita me sterilitatis probro liberauit, vt intemperanti obiecerit infamiæ, quasi annosa iam anus rei coniugali operā dederim. Colligunt ex hoc loco Orig. & Ambros. &, vt videtur, Aug. serm. 7. de tempore, anteq̄uā Angelus ad Zachariam veniret, illum, & Elisabeth mutuo consensu à communi, & cōiugali thoro abstinuisse. Hac enim de causa erubuisse Elisabetham, quòd cùm ante à mariti thoro seiuncta aliquanto tempore vixisset, in extrema senectute incitata libidine ad nuptiarū opera rediisse videretur. Cur mēsibus quinq; non pluribus, non paucioribus sese occultauerit, credēdū non est vacare causa, causam vero hanc Orig. Beda, Euth. & Theoph. fuisse existimant, quòd post quintū exactū mensem virgo Maria concepisset, quasi tūc desierit pudere concepisse anum, cū concepisse etiā virginem vidit. Et hoc est probabilius, quod ipsa B. Virgo, licet cognata eius esset, mēse iā sexto eā nescierit cōcepisse, vt ex v. 36. perspicuū est. Monstrauit ergo Christus Ioannem à Ioanne mōstrandus. Quidā hæreticorū interpretes dubitasse Elisabeth dicūt de angeli promissione, ideo non ausam se tanquam grauidam gerere; ne, si se opinio fefellisset, ridicula fieret; quoad sexto iā mense ita vterus intumuit; vt neque ipsa, nec alij, qui viderent, dubitare possent, esse prægnantē. Sed isti ex suo solent ingenio homines etiam sāctos incredulos iudicare, quibus prima fidei regula est, nō nisi quæ aut vidēt, aut volūt credere. Quomodo dubitare poterat, quæ quintum iam mensem grauidū sentiebat vterum, quę maritum, propterea quod dubitauerat, surdū mutūque videbat? quæ denique dicebat: *Sic fecit mihi Dominus,* agnoscens nimirū Dei se beneficio concepisse.

Continentia coniugū ex mutuo consensu.

25. *Quia sic fecit mihi Dominus.*] A Vt sterilis simul, anusque conciperem, quod, qui audierit, ridebit, & incredibile putabit.

In diebus, quibus respexit Deus,] Tandem cum Deo placuit, cumque ego minime cogitabam. Indicat rē totam diuina prouidentia, præterque hominum opinionem fuisse factā. Respexisse se Deū dicit Hebraico genere loquendi, quasi prius aduersus, atq; alienatus à se fuisset; tunc reconciliatus esset, non quòd vere, aut prius aduersus, aut tunc reconciliatus fuerit, sed quod ante, quasi offensus esset, liberos sibi non daret, tunc, quasi reconciliatus, dederit. Respicere enim nos dicitur Deus, quoties aliquid in nos confert B beneficij, quoties benignus, & fauorabilis nobis est, vt Psalm 85. 16. Potest etiam hoc loco significare idē, quod dignatus est, vt infra v. 48. *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ,* id est, tanto honore humilem ancillam suam dignatus est, & Psalm 30. 8. *Quoniam respexisti humilitatem meam, saluasti de necessitatibus animam meam,* id est dignatus es me, quamuis abiectum & iacentem erigere.

Hebraismus.

Auferre opprobrium meum inter homines.] *Respexit auferre,* dixit phrasi Hebraica ראות להסיר, id est respexit ad auferendum, aut remouendū, Latinè diceremus, adiecit animum ad tollendum opprobrium meum. C Hinc apparet probrosam apud Iudæos sterilitatem fuisse, vt Gen, 30. 23. vbi cum Rachel peperisset, dixit, *abstulit Deus opprobrium meum.* Quamquam duo testimonia, alterū Exod. 23. 26. alterum Deut. 7. 14. quæ in eam sententiam citari solent, alieno sensu citantur. Non enim præceptum illic, sed promissum est. Causam quamobrem dedecus haberetur non eandem omnes Auctores reddunt. D. Amb. hoc loco causam fuisse dicit, quòd puderet mulieres, quæ non alia de causa quàm pariendi, nubere videbantur, non parere. *Pudor est enim* (inquit ille) *fæminis nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi.* Euthy. verò D ex hominū vitio eam opinionem natam putat, quod Iudæi nimis carnales essent; & ideoque ignominiosū existimarent carere liberis. Sunt qui dicant idcirco ignominiosum id fuisse, quòd eius populi propagatione Christus nasciturus esset; itaq; alienos à Christo fuisse visos, qui posteritatem non haberent, quasi nihil ad futuri Messiæ generationem contulissent. Alij inter alias illi populo à Deo datas benedictiones vnam illā fuisse, vt in eo nulla sterilis mulier reperiretur, vt paulo ante ex Exo. 23. 26. & Deut. 7. 14. citauimus. Quare expertem diuinæ benedictionis, & alienam quodammodo à populo Dei habitam fuisse E mulierem, quæ sterilis esset. Verā ego causam fuisse arbitror, quod sterilitas alicuius, & quidem grauis peccati pœna esse videretur, quod re ipsa Iudęi experirentur eam ob causam sępe Deum mulieres steriles facere. *Concluserat Dominus omnē vuluā domus Abimelech propter Saram vxorem Abrahæ* Gen. 20. 18. Itaq; videmus clamare Prophetā Osee c. 9. 14. 15. *Da eis Domine. Quid dabis eis? da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos propter malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eiiciam eos; non addam, vt diligam eos.* Itaq; pro eodem ferè habebatur, sterilem esse mulierem, & alicuius grauis peccati reā F esse. Ita etiam mihi videtur Greg. Nissenus homilia de sancta Christi natiuitate sentire. *Inter homines* autē dixisse videtur Elisabeth, quia cùm culpa non subesset, apud Deū sterilitas ignominiosa non erat. Quin, vt v. 7 notauimus, omnes fere mulieres, quæ in sacris litteris steriles numerantur, fuere sanctissimæ, Sara, Rebecca, Rachel, Anna Samuelis mater, & mater Samsonis, Iudic. 13. 2. quemadmodum supra Theophyl. & Orig. hom. in Gen. 12. obseruauerunt.

Hebraismus.

Probrosa apud Iudæos sterilitas, & quamobrem.

Digitized by Google

corum dissensio confirmat, qui nostram, id est, optimam pertæsi versionem, dum meliorem quærunt, ea re declarant se inuenisse peiorem, quod non vnam, sed tot, quot sunt apud illos, interpretes inuenerunt. Alius enim gratiosam, alius gratam, alius acceptam, alius gratiam consequutam, alius dilectam, alius in gratiam acceptã, alius gratis iustificatam, alius gratis dilectam interpretãtur. Et cum angelus exquisiuisse studiosè verba videat, quib. sanctissimã ornaret virginē, quasi eius merita nulla oratione æquare posset: isti boni angeli, qui nouum nobis Euangelium annũtiarunt, in quærendis laborãt verbis, quibus nihil de illa magnum, nihil singulare dicere videantur. Verũ angelus enimuero dũ singulari, & noua vtitur salutatione, satis profectò indicat nihil se Mariæ cum cęteris mortalibus cõmune dicere voluisse. Quòd si tantum gratiosam, aut dilectam, aut gratã, aut acceptam, aut aliquid huiusmodi ex his, quæ Mariæ hostes hæretici commẽti sunt, dixisset, nihil sanè dixisset non illi commune cum multis. At, inquiũt, multi alii gratia, aut Spiritu sancto pleni dicuntur, Ioann. sup. v. 15. Elizabeth infr. v. 41. Zacharias v. 67. Apostoli Act. 2. 4. Petrus Act. 4. 8 Omnes illi qui congregati erant Ierosolymæ Act. 4. 31. Septem illi Diaconi, qui primi electi sunt, Act. 6. 3, 5. Stephanus Act. 6. 8. & 7. 55 Paulus Act. 9. 17. & 13. 9. Barnabas Act. 11. 24. discipuli omnes Apostolorum, Act. 13. 52. Addunt, iniuriam nos Christo facere, cui Mariã, dum eam gratia plenã appellamus, exæquemus. Multos quidē præter Mariam, Spiritu sancto impletos fuisse superiora exempla satis docent: gratia autem plenum, præter Mariã Stephanum legimus Ex quo discimus inter Mariam & cæteros sanctos, qui Spiritu sancto pleni fuisse dicũtur, aliquid in illa ipsa plenitudine fuisse discriminis, cum illi Spiritu Sancto, non gratia: Maria nõ Spiritu sancto, sed gratia plena dicatur. Multorũ opinio est sonum potiùs vocũ, quàm scripturæ vsum considerantium, plus quiddam esse Spiritu sancto, quàm gratia repleri: sed contra vt sentiã, scripturæ consuetudo facit, quæ dum multos Spiritu Sãcto, paucissimos gratia repletos fuisse docet, haud obscurè significat tanto maius, quãto rarius hoc esse, quàm illud: non quòd Spiritus Sãctus, qui fons atque auctor est gratiæ, gratia ipsa minor sit: maiorē enim, vt effectu causam, vt creatura creatorem esse necesse est: sed ꝙ qui Spiritu sancto impleri dicũtur, non ipso spiritu, sed dono aliquo spiritus, quod sese foris in faciendis signis, aut alia re quapiam mirabili ostendat, dicãtur impleri. Qui verò gratia, non dono tantùm aliquo, sed & gratia iustificãte, & omnium donorum largitate quatenus humana natura capit, compleri intelligatur. Nec necesse est, vt omnes qui gratia pleni fuisse dicuntur, parem gratiã habuerint. Plenus aqua fons est, plenus fluuius, pleni riuuli, etsi plus & purius in fonte, quàm in fluuio, in fluuio quàm in riuulis est Plenus Christus gratia, tanquam fons, in quo, & scaturit, & stagnat gratia, & in omnes homines sicut ex capite in membra deriuatur. Plena Christi mater, tãquam fonti proximus fluuius, qui etsi minus, quàm fons aquæ habet, pleno tamē fluit alueo. Plenus Stephanus, sed tanquã riuulus, quēadmodũ bene omnino Theologi quidã tradiderunt, & quisquis eius sermonis de assumptione auctor fuit, qui nomine Hier. legi solet, *In sanctis*, inquit, *patribus, & Prophetis gratia fuisse creditur, nõ tamen eatenus plena. In Mariam verò totius gratiæ, quæ in Christo est, plenitudo venit, quanquam aliter.* Hæc omnium veterum auctorum sententia est, Ambrosij hoc loco, Emisseni hom. in hæc verba: *Missus est angelus Gabriel*, Chrysologi sermone 141. Bedæ hom. 3. de Beata Virgine, Ruperti l. 6. in Cantica cãticorum,

Plus est plenũ esse gratia quã Spiritu sancto.

A licet sententiam eandem non eodem modo omnes auctores interpretẽtur. Quæ autem ea fuerit gratia, & quamobrem Maria gratia plena dicta sit, de eo dissentiunt auctores. Quidam gratiæ plenitudinem vocant, quod in ea Christus ipse habitaret, *in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei*: Hieron. & Sophronius in his locis quos paulo antè notauimus & Augustin. in Enchiridio c. 36. & Emissen. in hæc verba: *Missus est angelus Gabriel*, & Petrus Damian. serm. 3. de natiuitat. B. Mariæ, & Bernard. in homil. de laudibus B. Virginis. Hi ipsi auctores hoc inter se dissentiunt, quod alii, quia iam concepisset, alii quia mox conceptura

Qua B. Virgo gratia plena fu. Colo. 2. 3. 9.

B Christum erat, gratia plenam vocari putãt. In illis est Hieron. & Greg. Neocæsar. in hom. de Annunciatione B. Mariæ: in his Ambr. Augu. Sophron. Chrysolog. Beda, Rupertus in locis paulo supra notatis, & Athanasius in orat. de sancta Deipara, quorum ego sententiam probabiliorem iudico. Neque enim angelus qualis cum Christũ concepisset futura esset, sed qualis iam esset, illi voluit significare. Et nondum Mariam concepisse, cum hæc illi angelus dixit ex ver. 31. & 35. perspicuum est, & Græcum verbum κεχαριτωμένη, quod noster interpres *gratia plenam* reddidit,

C præteriti temporis est. Itaque, cùm de conceptione agitur, perspicuè angelus docet nondum concepisse, sed concepturam esse: cùm de gratiæ plenitudine, nõ implendam fore, sed plenam iam esse dicit. Et si rem ipsam remotis consideremus verbis, maioris vtique fuit gratiæ, quod Deo Maria grata, quàm quod Dei mater esset: maioris meriti, quod Deum animo, quã quod corpore conceperit, vel Christo ipso testante qui muliere illa dicente, *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti*, respondit, *Quinimmo, beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, infra cap. 11. 27. Denique si propterea gratia plena diceretur, quod Christo in

D vtero cõcepto plena esset, postquam peperisset, gratia plena esse desiisset: quod meritò Athanasius in oratione illa de sancta Deipara, tanquam absurdum, refellit. Addo, non dici gratia plenam mea quidem sententia, neque quod concepisset, neque quod cõceptura esset Christum, sed quod ipsa in se, quamuis non ex se, plena esset gratia, qua quidem digna facta est, vt Christum conciperet. Licet eam tam plenam, tamque abundantem gratiam, nisi conceptura Christum fuisset, non habuisset. In hũc enim illi vsum data est, vt idonea Christi mater efficeretur. Id hac ratione facile cõstabit. Nõ implēda, sed plena iam gra-

E tia vocatur, vt paulo ante ex Gręco verbo demonstrauimus. Christum autem nondum cõceperat, sed conceptura erat: ergo nõ vocatur gratia plena, quod iam concepisset, aut quod conceptura Christũ esset. Atque hoc etiam modo si rectè intelligantur, mihi videntur Amb. Aug. & Beda sentire.

Dominus tecum.] Quidam hoc etiam verbum de cõceptione Christi intelligi volunt: quasi Dominus cũ Maria dicatur esse, quia Christus, aut iam conceptus cum illa erat, aut paulo post concipiendus erat futurus. In priori sententia Hierony. & Bernar. sunt. In posteriore auctores illi, quos modò diximus, gratia

F plenam interpretari, quæ paulo post Christum conceptura esset: præterea etiam Euthym. Vtraque opinio iisdem rationibus, quibus vtraq; illa superior refutatur. Neq; n. dubiũ est, quin hæc verba, *Dominus tecum*, illorũ præcedētiũ explicatio sint, *Aue gratia plena*. Quare eodem modo intelligantur, necesse est. Gratia autem plena, vt docuimus, non ideo Maria dicta est, quod aut Christum concepisset, aut conceptura esset: sed quòd diuinis repleta donis, Deoque gratissima. Non ergo Dominus cum illa esse dicitur,

Digitized by Google

assueta. Ea enim non solùm vulgi, piæque plebis, sed D. etiam Ambrosij, & illius apud D. Thom. auctoris Græci opinio videtur esse. Ambrosij li. 2. de Virginibus hæc sunt verba. *Qum etiam tum sibi minus sola videbatur, cum sola esset. Nam quemadmodum sola, cui tot libri adessent, tot archangeli, tot Prophetæ? Denique & Gabriel eam vbi reuisere solebat, inuenit.* Et paulò post: *Ita peregrinata est in viro; quæ non est peregrinata in angelo, vt agnoscas aures religiosas, oculos verecundos.* Quomodo respondere debeamus, eodem loco indicat Ambrosius, solitam B. Virginem cum angelis colloqui, sed nunquam antè humana eos vidisse forma. Hoc est, quod dicit, *peregrinata est in viro, quæ non est peregrinata in angelo*, id est, speciem viri insolitam timuit, quæ colloquium angeli solitum non timuit. Loquitur enim Ambr. semi Græcè ξένισεν.

Et cogitabat qualis esset ista salutatio.] An amatoria, quia dixerat, *Gratia plena*, an sancta, quia dixerat, *Dominus tecum*, vt Hieron. in epist. ad Eustoch. & Theophylactus in comment. & Bernard. serm. de B. Virg. in illud Apoc. 12. Signum magnum. *Forte*, inquit Bernardus, *propterea primo turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio, quod benedictam sese audisset in mulieribus, quæ nimirum benedici in virginibus semper optabat. Et ex tunc quidē cogitabat, qualis esset ista benedictio quod iam videretur esse suspecta.* Euthymij magis probo sententiam, qui hoc Mariam cogitasse putat, vtrum salutatio illa diuina esset, an illusoria, & à dæmone fallendi causa missa. Nam sanctissima in Virginem, vel suspicatam tantum fuisse aliquid amatorium, indignum mihi videtur tāta eius puritate. Simplex esse debet, & minime suspiciosa virginitas, quæ nō solum, quæ non licent, appetendo, &, quod minus est, cogitando, sed etiā de aliis, vt seipsam tueatur, suspicando quodāmodo maculatur. Angelicā ego prorsus in Maria puritatem ponendam existimo. Angeli verò ne suspicari quidē, aut timere periculum vllū puritati suę possunt. Itaque cogitatio illa Marię, *qualis ista esset salutatio*, non ex castitate, quamuis & castitas in ea summa esset, imo propterea nō ex castitate, quia summa erat: sed ex humilitate profecta est; adeo enim se tam singulari salutatione indignam putabat, vt vereretur, ne quis in ea subesset dolus. Hoc rectè Bernardus dixit in ser. de natiuitate B. Mariæ, *Maria*, inquit, *non prætendit meritum, sed gratiam quærit. Denique vsque adeo fidit gratiæ, & non altum sapit, vt salutationem angelicam vereatur. Maria, inquit, cogitabat, qualis esset ista salutatio. Nimirum sese salutatione angelica reputabat indignam.*

Virginitas minime suspiciosa.

30. *Et ait angelus ei: Ne timeas Maria.*] Pellit ab ea timorem angelus, vt ad credēdum, quod dicturus est, inducat, quemadmodum Theophylactus animaduertit. Huc etiam pertinet proprij nominis appellatio, quòd angelus Virginē suo nomine Mariam vocet, vt ostendat se illi amicum quodammodo, & familiarem esse, vt Beda notauit. Vide, quæ supra dicta sunt v. 13. Quæri pōtest, quomodo angelus Mariæ timorem cognouerit? Potuit ex vultu, ex cunctatione, ex tacita cogitatione cognoscere.

Inuenisti enim gratiam apud Deum.] Beda: *Quam salutatione insolita, vt pote quæ ei soli seruabatur, viderat turbatam quasi familiarius notam vocans ex nomine, ne timere debeat, iubet. Et quia gratia plenam vocauerat, eandem gratiā & astruit plenius, & vberius explicat.* Ad eundem ferme modum Theophyl. Inuenire gratiam apud aliquem Hebraismus est, quo aliquando simpliciter significatur gratū esse, aut dignum, cui beneficium aliquod conferatur, vt Genes. 18. 3. & 19. 19 aliquādo singulariter, & præ cæteris omnibus gratum esse, sicut vulgo etiam dicere solemus, inuenit gratiam apud Re-

Hebraismus.

A gem, id est, aut solus, aut maxime omnium Regi gratus est, vt Genes. 6. 8. & 39. 4. Hoc modo Bernar. hūc locum exponit ser. 3. de Annuntiatione Domin. *Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Dominum. Quantam gratiam? gratiam plenam, gratiam singularem.* Putat alibi idem Bern. hoc verbo: *Inuenisti gratiam*, studium Mariæ gratiā prius quęrētis significari. Sic enim scribit ser. 4. de Assump. B. Mariæ. *Hæc est enim quæ totius mūdi reparationē obtinuit, salutem omniū impetrauit. Constat enim pro vniuerso genere humano fuisse sollicitam, cui dictū est: Ne timeas Maria, inuenisti gratiam, vtique quam quærebas.* Itaq; videtur Bern. in ea esse sententia, vt existimet B. Virginem antequam ad eam angelus veniret, adeo

B fuisse de humani generis redemptione solicitam adeoque assiduè pro ea orare solitam, vt ea ratione meruerit tantam obtinere gratiam, vt Christū ipsa cōciperet, pro cuius accelerando aduentu precabatur.

31. *Ecce concipies.*] Videtur explicare angelus, quam apud Deū gratiam Mariā inuenisse dixisset, vt Orig. & Theoph. indicarunt, hanc nimirum, vt Christum concipere mereretur. Quod dicit, *Ecce*, significat, statim concepturam esse, vt auctor ille Græcus admonuit, quem D. Thomas citare solet. Refellitur ex hoc loco opinio Hieron. Greg. Neocæs. & Bernardi, quam vers. 28. recitauimus, B. Virginē antequam ab ange-

C lo salutaretur concepisse. Cum enim angelus dicit: *Ecce, & concipies*, haud obscure indicat, nondum Virginem concepisse.

In vtero.] Putat Theophylactus, & Græcus ille auctor D. Thomæ propterea Euangelistam addidisse, *In vtero*, vt significaret ita concipiendum in Virgine Christum, vt ex eius etiam substantia conciperetur. Quod non satis firmū existimo. Nam ἐν γαστρὶ συλλαμβάνειν, id est, in vtero concipere, sicut ἐν γαστρὶ ἔχειν, in vtero habere Græca phrasis est, in qua additū nomen vteri nihil sententiæ, & significationi addit. Etsi id angelus significare voluisset, aliis vsus esset verbis:

D neque enim nomen vteri id satis declarat, cum potuerit Christus in vtero Virginis, & non ex substantia Virginis concipi.

Et paries filium.] Facit fidem rei præsentis ex futura, videturque Isaiæ prophetiā c. 7. 14. exprimere voluisse, vt indicaret Mariam eam esse virginē, de qua propheta prædixerat: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.*

32. *Et vocabis nomen eius Iesum.*] De nomine Iesu diximus apud Matth. c. 1. 21. Illic dicit angelus Ioseph, *vocabis nomen eius Iesum*, hîc Mariæ sicut apud Isaiam,

E vt nonnulli ante nos interpretes adnotauerunt, qui putant in Maria Hebræorum consuetudinem fuisse mutatam, apud quos patres non matres imponere filiis nomina solerent, hinc argumentum colligentes Christum in terris patrem non habuisse, cùm mater iubeatur nomē ponere. Magis pia, quàm probabilis obseruatio: nam apud Matth. vt diximus, Ioseph, qui sola hominum opinione Christi pater erat, dictum ab angelo est: *Vocabis nomen eius Iesum*: & eam non fuisse consuetudinem Iudæorum multis scripturarum exēplis probare possumus. Legimus enim aliquando matres filiis suis nomina imposuisse, vt Gen. 4. 1. 25. &

F Gen. 19. 37. 38. & Gen. 29. 32. 33. & Gen. 30. 6. & Iudic. 13. 24. aliquando patres, vt Genes. 4. 26. & 5. 29. & 21. 3. aliquādo patrem simul, & matrem, vt hoc ipso capit. ver. 60. & 63. Zacharias, & Elisabeth idem Ioannis nomen dederunt: filio aliquando aliud nomen patrem, aliud matrem filio posuisse, vt Genes. 35. 18. Rachel vocauit filium suum *Benoni*, Iacob vero eius maritus vocauit *Beniamin*. Itaque nolim ea vti regula, quamuis & nostra ætate multi, & superioribus Græcus ille Auctor apud Diuum Thomam vsi fue-

Digitized by Google

rint. Neque enim istis præsidiis, præsertim tam infirmis indigemus, cum nihil clarius scriptura testetur, quàm Christum de Spiritu Sancto fuisse conceptũ, valet tamẽ aliquid argumentũ illud contra Iudæos, quod Isaias non dixerit וקרא *& vocabit*, pater, sed וקרא את *& vocabit*, ipsa virgo, quo magis confirmetur, quod ante dictum erat: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*, ita esse intelligendum, vt & virgo, & manẽs virgo conceptura, parituraque fuerit.

Hic erit magnus.] Dictum etiam erat de Ioanne ver. 15 eum futurum magnum, sed aliter quam de Christo, vt Origen hom. 6. Ambr. Beda, & Theoph. adnotauerunt. *Psal. 144. 3.* *Dictum est etiam de Ioanne ab angelo*, inquit Ambrosius, *quia erit magnus. Sed ille quasi homo magnus,* *Luc. 7. 28.* *hic quasi Deus magnus. Magnus enim Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Et vere est & ille magnus, quia maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista nemo est. Habet tamen maiorem, quia qui minor est in regno Dei, maior est illo. Magnus Ioannes, sed coram Domino.* *Apoc. 1. 8. & 21 6 & 22 13.* Et rursus: *magnus ergo Ioannes, sed huius magnitudo habet principium, habet finem. Dominus autem Iesus idem est finis, atque principium, idem primus, & nouissimus. Nihil ante primum, nihil vltra nouissimum.* Euthym. magnum vocari putat, non reipsa, & veritate, sed opinione, quòd doctrina & miraculis magnum sibi apud homines nomen facturus esset. Et quidem re ipsa vocari magnũ, qui Deus erat, magna non erat laus, neque nouũ videri poterat: poterat autem nouũ videri, quod qui natura sua magnus erat, magnus etiam hominibus appareret. Existimat Græcus ille auctor D. Thomæ eo consilio angelum hoc addidisse, vt Christum à multis aliis distingueret, qui cum Iesu vocati fuissẽt, magni tamen non fuissent.

Vocari Hebrais est esse. *Et filius altissimi vocabitur.*] Vocari hoc loco pro esse ponitur Hæbreorum idiomate, vt apud Isaiam c. 1. 26 *post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis*, id est, eris ciuitas iusti, & Isa. 4. 3. *Et erit omnis, qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur*, id est, erit. Altissimus autẽ, aut excelsus absolute vocatur Deus, eodẽ Hebraismo עליון, vt Num. 24. 16. Deut. 32. 8. Psal. 9. 3. & 17. 14. & 20. 8. & 45. 5. & 49. 14. & 86. 5. & 90. 1. & 106. 11. & 76. 11. & 81. 6. Dicuntur & viri sancti, & Reges filij Dei, sed aut adoptione, aut accepta ab eo potestate, repræsentationeq; personæ. Aliter angelus dicit Christum Dei filiũ vocandũ esse. Nam eo ipso quod hîc dicit, vbi de eius ex Spiritu Sancto conceptione, ortuque loquebatur, indicat eum non beneficio, sed natura Dei futurum filiũ. Et vero cui dixit aliquando non dico hominum, sed vt ait D. Paulus angelorum: *Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Ps. 2. 7. ad Heb. 1. 5. Hærẽt noui Ariani in verbo futuri tẽporis. *Contra Arianos & Nestorianos* *Vocabitur*, quasi antequam nasceretur, Dei filius non esset. Nempe nõ animaduertunt de homine hîc esse sermonem, quem conceptura Virgo, quem paritura erat, qui ante, quàm conciperetur, non modò filius Dei, sed ne homo quidem erat. Conceptura enim erat Virgo non nudum Deum, sed hominem Deum, homo autem Deus non fuit, antequam cõciperetur: Seiunge ab homine Deum, dicit Christus: *Antequam Abraham fieret, ego sum*, Ioannis 8. 58. *& ego sum primus, & nouissimus, viuus; & fui mortuus.* Apoc. 1. 18. Confutatur etiam ex hoc loco Nestorii error, qui duas ponebat in Christo personas: duos alterum Dei, alterum hominis, faciebat filios, quem errorem, & antequam nasceretur Iren. lib. 3 c. 18. & natum Beda ex his verbis confutarunt: *Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. & dabit ei Dominus thronum Dauid patris sui*, inquit Iren. *eum qui sit filius Altissimi hunc eundem, & Dauid filium confitens.*

Et dabit illi Dominus sedem Dauid patris eius.] Docet

A Christum, quem Virgo conceptura, & paritura erat, futurum esse Messiam, Regem illum Dauidi ex eius semine successurum, de quo dictum erat Psal. 131. 11. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* & Isa. 9. 6. 7. *Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis nõ erit finis: super solium Dauid, & super regnum eius, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iustitia amodo, & vsque in sempiternum.* Et Amos 9 11. *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & quæ corruerant, instaurabo, & reædificabo eum sicut in* B *diebus antiquis.* Sedem Dauidis vocat Dauidis regnũ. non quod Christus, aut tẽporaliter, aut in solo Dauidis regno regnaturus esset, sed quod Dauid personam gessisset Christi ex sua posteritate nascituri, ideoque patrẽ eius vocat: & quod tẽporale Dauidis regnum spirituale regnum Christi, non in sola tamẽ Iudæa, sed in toto terrarum orbe significasset. Vnde factum, vt Christus ipse à prophetis Dauid vocatus sit, vt intelligeremus, eum verum esse Dauidẽ, quem inuenturus erat Deus Regem iuxta cor suum, & de quo dictum esset, *Vnxit te Dominus Deus tuus oleo lætitiæ* C *præ consortibus tuis.* Psal. 44. 8. Dauidem eius tantũ fuisse vmbram, qui interim dũ verus Rex Christus veniebat, vnà cũ posteris suis regibus eius populo personam repræsentabat. Sic Ieremias c. 30. 9. *& non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & Dauid Regi suo, quem suscitabo eis.* Et Ezechiel cap. 34. 23. 24. *& suscitabo super eos pastorem vnũ, qui pascat eos, seruum meum Dauid: ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum.* Et Ezechiel. 37. 24. *& seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum* & ver. 25. *& Dauid seruus meus princeps eorum in perpetuum* & Ose. 3. 5. *Post hæc* D *reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum.* Quod vero dicit, *Dabit illi Dominus*, indicat legitimum hæredem fore, qui regnũ a Deo accepturus sit, nõ vi, aut malis artibus occupaturus. Dedisse Christo regnum dicitur Deus, non quòd nõ esset natura sua Rex, cum verus esset Deus, sed quia eum regẽ esse declarauit. *Hic*, inquit, *est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite* Matt. 3. 17. *& Ego autem constitutus ego sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius* Psa. 2. 6.

33. *Et regnabit in Domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.*] Describit angelus regnũ Christi sempiter- E num, non quale fuerat in Dauide, qui per quadraginta tantùm regnauit annos. 2. Reg. 5. 4. & 3. Reg. 2. 11. sed quale Deo conueniebat, nullum habiturũ finem. Cum enim Christum Dauidi comparasset, eius sedẽ accepturum dicens, eum nunc illi anteponit: *Et regnabit*, inquit, *in æternum, & regni eius non erit finis*: ne existimemus nihil eum Dauide maius habiturum. In domo Iacob regnaturus dicitur, quia Iacob duodecim Patriarcharum totidemq; ab ipsis propagatarũ tribuum pater fuit, vt intelligatur non esse futurum eius regnum intra vnius, aut duarum tribuum inclusum terminos, quemadmodum sub aliis Regibus Dauid successoribus longo fuerat, tempore, sed in F omnib. duodecim tribubus regnaturũ, quibus non Iudæi tantùm, sed omnium etiam hominum vniuersitas designatur Matth. 19. 28. & Apocal. 7. 3. & 21. 12. quemadmodum alibi D. August. & Beda obseruarunt. Sic explicatur ab Isaia regnũ Christi cap. 14. 1. *Prope est veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur, Miserebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam: adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob.* & capit. 44. 5. *Iste*

Digitized by Google

A *cet Domini ego sum, & ille vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua Domino, & in nomine Israel assimilabitur*, & cap. 49. 6. *& dixit parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & faces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ.* Eodem modo ca. 59. 19. 20. & Ezechielis 37. 21. & 26. Hoc etiã adnotauit Beda. Paucis igitur verbis regni Christi & Dauidis discrimẽ indicat: quod multiplex est. Regnum Dauidis perpetuũ non fuerat, sed multis sępe interruptum cladibus, quoad omnino Herodis tempore defecit: Christi vero regnum, nunquam desiturũ dicitur. Fuerat & Dauidi perpetuitas regni promissa Psalm. 131. 11. sed illa ipsa perpetuitas tribus B rebus ab ista regni Christi perpetuitate differebat: primùm quòd illa non de persona Dauidis, sed de ipso, eiusque successoribus intelligeretur, sicut de sacerdotio scribit D. Paulus ad Heb. 7. 23. 24. *Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo, quod maneat in æternũ, sempiternum habet sacerdotium.* Deinde quod continuatio illa regni Dauidis non nisi vsque ad aduentum Christi, cuius vmbra erat, intelligeretur, Christi autẽ regno nullus ponatur finis, Danielis 7. 14. *Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ ipsi seruient: potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur.* & Mich. 4. C 7. *Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & vsque in æternum*, hoc est, quod dicitur Matt. 16. 18. *Et portæ inferni non præualebunt.* Sic D. Augustinus lib. 22. de ciuitate ca. 1. loquens de hoc regno, quod alio nomine Dei ciuitatem vocat: *Quæ*, inquit, *ciuitas non propter ætatis propter multa sæcula longitudinem, tamen quandoque finiendæ æternitatis nomen accepit, sed quemadmodum scriptum est in Euangelio, & regni eius non erit finis* & in li.

Luc. 1. 33. ad Orosium contra Priscillianistas & Origenist. ca. 7. *Secundum quid regni eius non erit finis, nisi secundum id,*

Luc. 1. 33. *quod regnabit in domo Iacob? nam hoc, quod ait in æternum* D *propter ipsam ambiguitatem exposuit, addendo, regni eius non erit finis, ne quisquam æternum hic sic acciperet, quemadmo-*

Ps. 131. 12. *dum sæculum finem quandolibet habiturum.* Denique Dauidi non absolutè sed cum conditione perpetuum regnum promissum est, *Si custodierint*, inquit, *filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos: & filii eorum vsque in sæculum, sedebunt super sedem tuam.* Christo autem, qui non poterat non seruare testamentum Dei, absolutè, & sine vlla conditione sempiternum regnum promissum est: quemadmodum de sacerdotio ait Diuus Paulus ad Hebræos 7. 28. *Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes:* E *sermo autem iurisiurandi, qui post legem est, filium in æternum perfectum.* Cætera quæ de regno Christi hoc loco dici poterant, apud Matthæum capite 27. 11. dicta à nobis sunt.

B. Maria angelo credidit. 34. *Quomodo fiet istud.*] Non sunt verba dubitantis de diuina potestate, aut de veritate eorũ, quę ab angelo dicta fuerant: sed admirantis & cupientis modum scire, quo id faciendum esset, ne forte cum aliqua virginitatis suę fieret iniuria, vt Ambrosius & Beda interpretatur. *Videtur hic*, inquit Ambrosius, *non credidisse Maria, nisi diligenter aduertas. Nec enim fas est, vt electa ad generandum vnigenitum Dei filium fuisse videatur incredula.* Et infra: *Etenim, cum dixit, quomodo fiet istud, non de effectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quæsiuit effectus.* Eodem modo Diuus Augustinus homilia 44. & Theophylactus in commentariis exponit. Alij non dubitantis, sed admirantis verba esse dicunt, vt Cyrillus Catech. 12. Inuenio tamen aliquos, qui dubitasse Virginem dicant, vt Gregorius Nyssenus in oratione de sanctissima Christi natiuitate, Euthymius & Chrysostomus homilia 49. in Genes. sed iidem illi ab omni eam culpa liberam fuisse affirmant. Nam Zachariam quidem quia similia habebat exempla, dubitare non debuisse, pepererat enim sterilis Sara, pepererat Rachel, pepererat Anna, pepererat Sãsonis mater: Beatam vero Virginem, quia alterius Virginis quæ peperisset, exẽplum non habebat potuisse sine vlla culpa dubitare. Potuerit nec ne, superuacaneum est disputare, quia dubitasse non credo. Caluinus non sicut isti auctores, quos modò nominauimus, modestè & piè sine vlla culpa dubitasse dicit, sed ream potius infidelitatis ad suum tribunal vocat *Videtur*, inquit, *sancta Virgo nõ minùs malignè restringere Dei potentiam, quàm priùs Zacharias*, ver. 18. *Quod enim præter communem naturæ ordinem est, impossibile esse colligit. Nec vero magnopere laborandum est, vt eam purgemus ab omni vitio.* Posui hęresiarchę verba, quia refert, vt omnes intelligant, quo spiritu, quam parũ pio, quàm superbo, quã alieno ab illo sanctorũ Patrũ spiritu loquatur. Primum, cum angelus Zachariam reprehẽderit, Mariam non reprehẽderit, sed vt D. Aug. argumentatur, nouo & mirabili cõceptu remunerauerit: iste bellus interpres Mariam Zachariæ culpa facit parẽ. Et cùm Elisabeth ver. 45. B. Mariam vocet, quod angelo credidisset, iste infidelem vocat, quia non credidit. Sed hæc ignorantia fortassis esse potuit, illa verò mera impietas, & impudentia fuit dicere, non esse magnopere laborandum, vt sanctissimam Virginem ab omni purgemus vitio. Isthuc enim est non solùm impium esse, sed ipsam etiam impietatem omni abiecto pudore profiteri. Nõ eo igitur sẽsu rogat Virgo, *quomodo fiet istud?* sed potius, vt virginitati suæ, & voti de quo postea dicemus, religioni cõsulat: aut, vt nõnulli existimant, vt sciat, ecquid sibi in eo negotio agendum sit, ecquæ suæ futuræ sint partes. Itaque non ex incredulitate, sed ex castitate simul, & obedientia hæc interrogatio profecta est.

B. Virgo cõtra Caluinum defenditur.

In harm.

Quoniam virum non cognosco.] Ioseph virum meum. Nam etsi nullum omnino virũ cognoscebat, cognituraue vnquam erat, tamen, vt credam, de solo viro suo Mariam loqui, facit summa eius castitas, & summus pudor, qui non patiebatur, vt de alio, quàm de suo loqueretur viro. Facit ratio, quod de aliis, de quibus salua verecundia dubitari non poterat, necesse non erat loqui: de proprio vero sponso, de quo poterat dubitari, necessarium omnino fuit, vt declararet se eum non cognoscere. Verbũ cognoscendi hoc loco non significare actum perspicuum est: nec enim dubium erat tunc, cum hoc dicebat, virum non cognoscere. Significat igitur consuetudinem, quemadmodum si quis abstemius dicat, non bibo vinum: nõ enim significat se tunc, cum loquitur, non bibere, sed non solere bibere. Sic dicunt discipuli Ioannis Matthæi 9. 14. *Quare nos & Pharisæi ieiunamus, discipuli autem tui non ieiunant?* id est, quare nos ieiunare solemus, discipuli tui non solent? & Matthæi 17. 24. *Magister vester non soluit didrachma?* id est, an non solet soluere? Neque solam consuetudinem significare potest, sed consuetudinem cum impotentia coniunctam, quasi dicat Virgo. Quomodo fiet istud, quia nec vi- F rum soleo cognoscere, nec possum? Si enim sola cõsuetudo significata fuisset, in promptu fuisset angelo respõdere, si non soles virum cognoscere, cognosce nunc, & concipies, quem te concepturam dixi. Impotentia autem duplex esse potuit, aut naturalis, qualis in omnibus hominibus ante pubertatem, & in multis in grandiore etiam ætate est: aut moralis, qua non posse dicimur facere, quod facere non licet, quemadmodum si Christianus dicat, non possum in Quadragesima carnibus vesci, id est, non licet mihi. Hæc autem ipsa moralis impotentia

Digitized by Google

A duplex itidem est, alia quæ ex lege, aut præcepto, alia quæ ex voti religione nascitur. Ex præcepto, vt si Christianus dicat, non adoro idola, id est, nō possum adorare, quia prohibeor diuina lege; ex voto, vt si Carthusianus aliquis dicat, nō vescor carnibus, id est, non possum vesci, quia impedior voti religione. B. Virgo non potuit naturalē impotētiā significare, cū nubilis credatur fuisse, & re iā ipsa nupta esset; significauit ergo moralem impotētiam, non eam, quæ ex lege aut pręcepto oritur, nulla enim lege, nullo præcepto viro suo vti vetabatur: significauit igitur moralem impotētiam natā ex voto. Itaque recte multi grauesque auctores existimarunt, B. Virginem antequam ad eam veniret angelus, virginitatis votum B edidisse, in quibus est Gregor. Nyssen. in orat. de sanctissima Christi natiuitate, & D. Aug. in lib. de sancta virginitate cap. 4 & Beda, vt apparet hoc loco, & in homilia in illa verba, *Missus est angelus*, & Benardus in serm. in illa verba Apocalyp. 12. *Signum magnum apparuit*, & Anselmus in lib. de excellentia B. Virginis cap. 4. & Rupertus libro 3. commentariorum in Can.

B. Virgo virginitatē vouit.

Quo tempore B. Virgo votum virginitati, edidit.

De tempore, quo votum fecerit, inter recentiores Theologos disputātur Gregorius Nissen. & Niceph. existimāt, antequam nasceretur Virgo, aut ante certe quam ex infantia excederet, fuisse eam à parentib. C Deo consecratam, in qua consecratione, & virginitatis perpetuæ votum contineretur. Alii recentiores Theologi post initum cum Iosepho coniugium eius consensu votum à virginę factum volunt. Alii, quibus magis equidem assentior, prius etiam, quàm matrimonio iungeretur, factum fuisse putāt. Horret enim imbutus pietate animus, vel cogitare sanctissimam Virginem corpus aliquādo suū periculo corruptionis exposuisse: quod fecisset profectò, si non obstricta prius vota nupsisset. Clamat pro omnibus hæreticis Caluinus, *non fuisse passuram Virginem marito se collocari, vt eum luderet, perfidiamque futurā fuisse magna* D *reprehensione dignam, si sanctum coniugij fœdus non sine Dei ludibrio spreuisset.* Sed isti spernere sanctum coniugiū existimant, quicunque coniugio non vtuntur. Atqui idem ille Diuus Paulus, qui coniugium sanctum appellauit, vult coniuges orationis causa abstinere cōiugio 1. Corint. 7. 5. an propterea coniugium spreuit? Non spreuit igitur Maria sanctum coniugij fœdus, sed meliorem elegit partem, quæ auferri ab ipsa non possit: nec virum lusit, cui declarato voto, consentiētique in eius obseruationē nupsit. Licebit sterili, aut impotenti viro scientem, consentientemque vxorem E ducere, quod ne hæretici quidem negant, non licebit mulieri virginitatis votum habenti mysterii causa, Deoque reuelante scienti, consentientique viro nubere? Licet coniugatis post contractum iam matrimonium mutuo consensu ab eius abstinere vsu, & non licebit eadem conditione ante contrahere?

In harm.

35. *Spiritus sanctus superueniet in te.*] Ad quæstionem Virginis, quomodo esset salua virginitate conceptura, angelus recte respondet, Spiritum sanctum in eā superuēturū esse, id est ex alto, ex cœlo in eam descēsurum, qui quod ad conceptionem attinet, quod vir F carnaliter facturus erat, spiritualiter, id est, sine vlla corruptione, sanctè, mūdè, perfecteque faceret. Explicauit egregiè Chrysost. hūc locum homilia 49. in Genes. *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ne quæras*, inquit, *naturæ modum, & ordinem, quando super naturam sunt, quæ fiunt. Ne spectes coniugij dolores, quando maior quàm in nuptiis, natiuitatis modus erit. Et quomodo fiet istud, inquit, quoniam virum non cognosco? sane propter hoc fiet, quoniam virum non cognostis. Nam si cognosceres virum, non fuisses habita digna, vt huic ministerio seruires.* Mittitur Spiritus Sanctus ad formandū in vtero Virginis Christū, licèt omnes tres personæ formauerint, quia quemadmodum nos spiritu viuimus, ita spiritu Dei omnia viuificantur Psalm. 103. 30 *Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ.* Beda, *Non viri*, inquit, *quod non cognoscis semine, sed Spiritus Sancti, quo impleris opere, concipies. Erit in te conceptio, libido non erit.* Multi veteres auctores hîc illam Isaiæ prophetiam implicitam interpretantur c. 8. 3. *Et accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit filium*, quasi Spiritus Sanctus loquatur, & ad prophetissam accessisse, id est, in Beatam Virginem superuenisse prædicatur, Tertullianus libro de Trinitate, Epiphanius B hær. 79. Eusebius libro 7. de demonst. Euang. cap. 7. Gregor. Naz. in orat. in sanctum Pascha, Procop. in comment.

Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.] Duo hæc verba, duas quæstiones continent, quid vocetur *virtus altissimi*, & quid sit, *obumbrabit tibi*. Quidam virtutem altissimi Christum interpretātur, qui obiecto corpore quasi vmbra quadam Virginem obtexerit, vt Gregor. lib. 18. Moral. cap. 12. & homil. 33 in Euangel. Chrysost. homil. 49. in Gen. Marius Victor. lib. 1. contra Arian. Damascen. lib. 3 de fide c. 2. Beda, & Theo- C phylact. in commentariis. Alii, quem ante vocauerat Spiritum Sanctum, nūc virtutem altissimi vocari putant, vt Euthym. quem minorem, licèt, & solum auctorem, verisimiliora tamen dicentem, quàm plures maioresque illos, sequi malo. Est enim eiusdem sententiæ repetitio, qua Hebræi præsertim in cāticis frequenter vtuntur, versum vnum vna concludēte sententia, quæ priori parte versus aliis, posteriore aliis repetatur verbis, vt Psalm. 2. 4. *Qui habitat in cœlis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos.* Eodem enim modo videmus angelū paulò ante dixisse: *Aue Maria gratia plena, Dominus tecum*, eandem sententiam verbis D variantem. Idem enim est, vt illic docuimus, *Gratia plena, & Dominus tecum.* Et solet Spiritus Sanctus sicut *digitus*, sic etiam *virtus Dei* eadem similitudine vocari, vt infra c. 24. 49. *Vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Itaque virtus, & spiritus frequentissimè solent in sacris litteris copulari, vt infra c. 4. 14. & Act. 10. 38. & Rom. 1. 4. & 15. 13. & 1. Cor. 2. 4. & Ephes. 3 16. 1. Thess. 1 5. *Obumbrabit tibi*, ἐπισκιάσει. Qui nescio quid turpe hoc loco significari somniant, non solùm parum mihi religiosi, sed pene impudentes videntur. Nam vt id Græcum verbum significaret, quod probari posse non credo, tamen hîc E contrariam omnino significationem habere necesse esset, vbi id angelus agebat, vt omnem non solū turpitudinem, sed omnem etiam turpitudinis speciem, & suspicionem à castissimo Virginis animo, & de virginitate sua seruanda solicito remoueret. Nō potuit ergo melius verti, quàm obumbrare, aut inumbrare. Quam dubium non est esse metaphoram, in qua intelligenda tota huius loci sententia versatur. Sūt qui per obumbrationem refrigerationem æstus libidinis intelligant, quasi virtus altissimi veluti vmbra quædam ita esset sacræ virginis carnē refrigeratura, vt sine vllo libidinoso voluptatis sensu conceptura esset. F In hanc sententiam Aug. hom. 44. & Greg. li. 27. Moral. cap. 12. & l. 33. cap. 3. & Beda hoc loco interpretantur. Alii, vt Bernardus sermone 3. de Ascensione Domini, & Greg. lib. 33. Moral. cap. 3. ad hunc modum. *Quia vmbra*, vt verbis Gregorii vtar, *non aliter exprimitur, nisi per lumen, & corpus, virtus ei altissimi obumbrauit; quia in eius vtero lux incorporea corpus sumpsit: ex qua videlicet obumbratione, omne in se refrigerium mentis accepit.* Alij obumbrare putant, accipi pro protegere, sicut vmbra in scripturis sæpe protectionem significat,

Psal. 16.

Digitized by Google

Psalm. 16. 8. *Sub vmbrâ alarum tuarum proteges me à facie impiorum, qui me afflixerunt*, & Psalm. 56. 2. *& in vmbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas*, & Isaiæ 30. 2. *Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Ægypti*, & c. 49. 2. *In vmbra manus suæ protexit me*, & cap. 51. 16. *Posui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meæ protexi te.* Idem Baruch. 1. 12. Sic Euthymius, & ante illum Hilar. 2. de Trinit. *Atque vt nequid per humani corporis imbecillitatem dissideret, virtus altissimi virginem obumbrat infirmitatem eius veluti vmbram circumfusa confirmans, vt ad sementinam ineuntis spiritus efficaciam, substantiam corporalem diuinæ virtutis inumbratio temperaret.* eamque interpretationem plerisque nouis interpretibus probari video, quasi sensus sit, *virtus altissimi obumbrabit tibi*, id est, proteget te, atque iuuabit, vt concipere sine viro possis, quod natura tua facere non poteras. Non admodum dissimilis est explicatio Theophylacti, *Virtus altissimi obumbrabit tibi*, id est, *teget te, quemadmodum gallina aut auis solet pullos suos sub alis tegere, vt eos foueat.* Melius fortasse dixisset, sicut solet auis oua sua tegere, vt eius calore pulli gignantur, excludâturque. Hac enim ratione videtur Spiritus sanctus sanguinem virginis in eius vtero fouisse, calefecisseque, vt homo Christus gigneretur. Melior hæc est interpretatio, quàm alia, quam idem affert Theophylactus, vt Græcum verbum ἐπισκιάζειν, accipiatur pro σκιαγραφεῖν, id est, extrema picturæ lineamenta ducere. Nam non solùm prima corporis Christi lineamenta duxit virtus altissimi, sed corpus ipsum totum omnino formauit, atque perfecit. Suspicor ego Græcum verbum ἐπισκιάζειν, pro Hebraico poni הענין nube obducere, id est, impluere, nam nube pluuia significatur, quasi dicat fore, vt virtus altissimi sic in virginem impluat, vt eam fœcundet, atque grauidam efficiat, sicut solet pluuia terram fœcundare. Quæ interpretatio eo magis congruit, quòd soleat vterus mulieris in scriptura terra vocari, quòd acceptum foueat semen, & germen producat. In quam sententiam illud veteres auctores citare solent, *Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes, terra dedit fructum suum*, id est, vterus virginis Saluatorem peperit, Psal. 66. 6. 7. & illud, *Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum*, Psalm. 84. 13. &. *Non est occultatum os meum à te, quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terræ*, Psal. 138. 15. Videtur angelus summo cõsilio nomine virtutis, & altissimi vsus esse, quia de ea re agebat, quæ diuinam maximè potentiam postulabat, quam nomen vtrumque declarat. Scitum est nomen altissimi absolute pro Deo poni solere Numer. 24. 16. Psalm. 17. 14. & 20. 8. & 82. 19. & 45. 5. 49. 14. & 86. 5. & 90. 1. &. 106. 11. Nititur hoc loco articulus vnus fidei nostræ, quo credimus Christum non ex viro, sed ex Spiritu sancto fuisse conceptum. Augustinus sermone 11. de tempore, *Idcirco tibi frater virtutem sancti Spiritus angelicus sermo prætexit, ne coniecturis carnalis disputationis hebetatus cœleste tibi ipse mysterium terrenæ argumentatione confundas.* Et Leo sermone 2. de Natiuitate Domini. *Origo dissimilis, sed natura consimilis: humano vsu, & consuetudine, quod credimus, caret, sed diuina potestate subnixum est, quod virgo conceperit, virgo pepererit, virgo permanserit. Non hîc cogitetur parientis conditio, sed nascentis arbitrium, qui sic homo natus est, vt volebat, & poterat. Si veritatem quæris humanæ naturæ, cognosce materiam: si rationem scrutaris originis, virtutem confitere diuinam.* Quo autem sensu Christus de Spiritu sancto conceptus, natusque dicatur apud Matthæum cap. 1. 20. docuimus.

Ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.] τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ. Quod ex te generatur, non quod iam generatum esset, sed quod paulo post generandũ. Itaque rectè verteris, Quod ex te generatum fuerit. Quibus verbis non ortus, sed conceptus significatur, γεννᾶσθαι enim non est nasci, sed concipi. quare noster interpres *nascetur* dixit pro gignetur, aut generabitur, sicut apud Matthæum c. 1. 20. quemadmodum & Diuus Augustinus alicubi notauit. Hæc duo verba *ex te* in plerisque Græcis codicibus non leguntur, neque legit Irenæus libr. 5. cap. 1. neque Euthymius, & Theophylactus in commentariis. Legit tamen idem Irenæus libro 3. capit. 23. & Beda. Alij adnotauerunt, quod & Beda vidit, nomen *sanctum*, non cum sequentibus, sed cum præcedentibus esse iungendum, vt non sit sensus, *quod ex te nascetur, vocabitur sanctum*, sed *quod sanctum nascetur ex te, vocabitur filius Dei.* Illud vero nemo, quod sciam, obseruauit nomen hoc *sanctum* hoc loco vim potiùs aduerbij, quàm nominis habere. Nam etsi, quod nasciturum erat, futurum erat sanctum, tamen oratio angeli non tã exigebat, vt diceret sanctum futurum, quàm sanctè, id est, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nasciturum, superueniente in virginem Spiritu sancto, vt proximis verbis dixerat, & virtute eam altissimi obumbrante. Itaque non vocat Christum hoc loco sanctum, propterea quod Deus esset, aut quod, vt homo, peccato careret, etsi ea etiam vtraque ratione sanctissimus erat, sed, quia sanctè, id est, sine viro conceptus ita prorsus, vt etiamsi Deus non fuisset, illo tamen conceptus modo, id est, sine viro: sanctus, quia peccatum originale non habuisset, diceretur. Quod rectè mihi videtur Leo pontifex intellexisse sermone 7. de Natiuitate Domini: *Nascens itaque dominus noster Iesus Christus homo verus, qui nunquam desiitit esse Deus verus, nouæ creaturæ in se fecit exordium, & in ortus sui forma dedit humano generi spiritale principium, vt ad carnalis generationis abolenda contagia esset regenerandis origo sine semine criminis, de quibus dicitur, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* & serm. 10. *Superueniente quippe in ea Spiritu sancto, & altissimi obumbrante virtute incommutabile Dei verbum de incontaminato corpore habitum sibi humanæ carnis assumpsit, quæ & nullum contagium de concupiscentia carnis traheret, & nihil eorum quæ ad animi, corporisque naturam pertinent, non haberet.* Ioan. 1. 13
& serm. 4. *Creator, ac dominus omnium rerum dignatus est vnus esse mortalium, electa sibi matre, quam fecerat, quæ salua integritate virginea corporeæ esset tantum ministra substantiæ, vt humani seminis cessante contagio nouo homini, & puritas inesset, & veritas.* & serm. 5. *Solus itaque inter filios hominum dominus Iesus innocens natus est, quia solus sine carnalis concupiscentiæ pollutione conceptus.* Et Gregor. libr. 18. Moral. cap. 27. *Quod nascetur*, inquit, *ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Nos quippe etsi efficimur, non tamen sancti nascimur, quia ipsa naturæ corruptibilis conditione constringimur, vt cum propheta dicamus, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Psal. 50. 7.
Ille autem solus veraciter sanctus natus est, qui vt ipsam conditionem naturæ corruptibilis vinceret, ex commixtione carnalis copulæ conceptus non est. Hoc ipsum Beda iisdem dixit verbis.

Vocabitur filius Dei.] Non placet interpretatio Euthym. qui tantum intelligit Christum vocandum ab hominibus filium Dei propter admiranda, atque diuina opera, quæ facturus erat. Non enim eam causam angelus reddit, quamobrem filius Dei vocandus esset quod diuina facturus esset opera, sed quod Spiritus sanctus superuenturus in virginem, eâque virtus altissimi obumbratura esset: neque vocandi verbũ vocare significat, sed esse, quemadmodum supra ver. 32. ex Hebræorum idiomate notauimus. Alii omnes, quos viderim, ita interpretantur, quasi de Christo, vt

Digitized by Google

Deo, aut certe, vt homine, in vnam cum Deo personā assumpto loquatur angelus. Vtraque enim ratione Christus verus naturalisque Dei filius est. Vt Deus quidem, quia æterna à Deo generatione productus: vt homo, quia licèt in tempore genitus, in vnam tamen cum Deo filio personam vnitus est. Quare non duo filij, sicut non duæ personæ: sed vnus filius, sicut vna persona est. Quamobrem antiqui illi auctores Nestorij hæresim duos in Christo filios, sicut duas personas fingētis ex hoc loco refutarūt, vt Greg. li. 18. Mor. c. 27. & Beda in comment. huius loci. Quanquam ego quidem alium arbitror esse sensum, vt non de Christo. quà Deus, neque quà homo personæ côiunctus diuinæ, sed de sola conceptione, humanaque generatione hoc intelligatur, quasi dicat ángelus, *vocabitur*, id est, erit *filius Dei*, quia non à viro, sed à Deo virtute Spiritus Sancti generabitur. Neque enim de Christi natura, sed de modo generationis angelus agebat. Et causa, quā reddit, quā ob rem filius Dei futurus sit, quod Spiritus sanctus superuēturus esset in virginem, eamque obumbratura virtus Altissimi, nō erat apta ad probandum eo sensu Christum Dei filiū futurū fuisse, quatenus Deus, aut quatenus homo in eandem cum Deo personam assumptus erat, quia potuit etiam purus homo Spiritu sancto superueniēte, & virtute Altissimi virginem obumbrante cōcipi, qui neutro illo modo filius esset Dei, cùm neque Deus esset, neque diuinæ coniunctus personæ. Ad probandū autem id, quod nasciturum erat ex virgine, Dei filium futurum fuisse eo sensu, quo exposui, aptissima ratio fuit angeli, quia non ex viro, sed ex solo Deo cōcipiendus erat. Itaque etiamsi Christus Deus non fuisset, illo tamen modo genitus, quo genitus fuit, meritò Dei filius vocatus fuisset: non solùm vt cæteri viri sancti, de quibus dictum est: *Ego dixi, Dÿ estis, & filÿ excelsi omnes*, sed singulari quadam, & propria ratione, quòd non alium, quàm Deum haberet patrem, non ab alio, quàm ab eo generatus. Eodem prorsus modo, quo Lucas infra c. 3. 38. Adamum filium Dei vocat, quia non à viro, sed à Deo genitus fuerat, *Qui fuit Cainam, qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.* Intelligitur enim nomen *filius*, sicut in omnibus superioribus. Quid igitur? peribitne nobis hic locus, & contra Nestorianos inutilis erit? Non perit: nam non desunt nobis scripturæ testimonia, quibus eum Nestorij errorem refutemus, & quidē multo melius ex hoc ipso loco, & ex proximis verbis Greg. refutauit li. 9. Registri epist. 61. Nam cùm angelus dicat hoc loco, *Quod nascetur ex te*, Elisabeth v. 43. dicit, *Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?* Vnde colligit Gregor. eandem virginem, & matrem hominis, de quo angelus, & matrem Dei, de quo Elisabeth loquitur, simul fuisse: quare non duos, sed vnū fuisse filium: non enim alia de causa Nestorius negabat B. Virginem θεοτόκον, id est, Dei matrem, ac genitricem esse, nisi quia duos in Christo ponebat filios. Quod autem hinc noui quidam argumentantur Ariani non fuisse Christum filium Dei, antequam conciperetur, quia dicit angelus *Vocabitur*, id est erit, quasi ante non fuisset, & ipsum ineptum est, & ineptiùs à Caluino refutatur. Nam si is, quem exposui, sensus est, non est negandum eo modo, quo dicit angelus, *Vocabitur filius Dei*, prius quàm conciperetur, Dei filium non fuisse, cū idcirco Dei filius appelletur, quia eo modo, id est, non ex viro, sed ex Spiritu S. conceptus est. Si verò is quem alij auctores tradiderunt: respondendū, loqui angelum de Christo, quatenus homo est, quomodo, antequam conciperetur, Dei filius non erat, quia nec homo erat. Quare ineptè Caluinus, vt Serueti noui Ariani argumentum effugeret, interpretatus est, *vocabitur*, id est declarabitur *filius Dei*. Quo enim modo

A cū hac interpretatione ratio angeli cohęrere potest, *Ideo, quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei?* Non debemus litteris sacris abutentes hæreticos refutare. Quod non solùm Caluinus nunc, sed iam etiam olim Tertullianus, aut quicumque libri eius de Trinitate, qui eius legitur nomine, auctor fuit, hoc loco fecit. Nam cum quidam, vt ille dicit, hæretici, vt res est, Catholici, ex hoc loco colligerent eundem filiū hominis, ac filium Dei esse, cùm dicat angelus, *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei*: respondet non vnum esse, sed duos: hæresis manifesta Nestorij in Ephesino postea concilio condemnata, nisi quis fortasse aliter

B potest, quàm ego Tertullianum interpretari. Hæret ille in particula illa, *&*, magnamque in ea vim esse putat, *Ideo & quod nascetur ex te*, quasi dicat, non solùm verbum illud æternum, quod ante erat, sed etiam homo, qui ex te nascetur, vocabitur filius Dei. Subtiliter, & vere, sed ad locū, de quo agimus, nō satis accōmodate. Non enim homo cum verbo, sed cum conceptionis modo comparabatur. Ita habet quidē vim illa particula, *&*, sed aliam, quam Tertullianus existimat, nempe non solum tu superueniente in te Spiritu sancto, & obumbrante tibi altissimi virtute sine corruptione vlla concipies, sed etiam, quod ex te nasce-

C tur sanctum, vocabitur filius Dei, vt inde intelligas filium non futurum viri: neque enim patrem è cœlo quæreret, si in terris haberet.

36. *Et ecce Elisabeth cognata tua.*] Proponit Mariæ angelus, vt dictis fidem faciat, non iā rationes in re, quæ non naturali vlla ratione, sed sola diuina potestate facienda erat: at præsens, & domesticū exemplū, quod fortius, quàm ratio vlla mouere solet. Præsens, quia oculis suis prægnantem Elisabetham videre poterat, vt paulo post vidit, hanc vim habet illud, *Ecce*, quasi rem præsentem oculis intuendam ostendat. Ideo non Euam sine viro de viro formatam, non Rebeccam,

D non Rachelem, quæ & ipsæ steriles peperissent, sed Elisabetham, quæ & viuebat tunc, & cùm sterilis esset, grauida erat, & in proximo, vt facile adiri posset, habitabat, exemplum proponit. Domesticum verò, quia Elisabetha eius cognata erat, vt eam facile posset inuisere, & an ita esset, oculis cernere. Quæ omnia Chrysostom. hom. 49. in Genes. obseruauit. Quomodo Elisabetha, quæ vt supra ver. 6. Lucas dixit, erat *de filiabus Aaron*, cognata Mariæ esse potuerit, quæ erat ex tribu Dauid, apud Matthæum cap. 1. 17. 18. disputauimus.

Et ipsa concepit filium in senectute sua.] Sicut tu non in

E senectute, sed in virginitate tua conceptura es. In hoc enim senectuti virginitas comparatur, quod vtraque concipiendi impotens sit. Hanc vim habet particula *&*. Quod non solùm dixit *concepit*, sed *concepit filium*, eo pertinere arbitror, vt & miraculi, & beneficij magnitudinem ostendat, & simul indicet, quod ante dixerat, Mariā non filiam, sed filium concepturam esse. Nam maioris potentiæ est filium, quàm filiam generare, cùm mulier imperfectum animal sit, & maius Dei beneficium filios parentibus dare, quàm filias.

Et hic mensis sextus est illi.] Sextum mensem prægnanti

F Elisabeth iam agi dicit, quasi dicat eius vterum adeo iam intumuisse, vt latere non posset, atque adeo facile ex primo aspectu eius cognituram Mariam verum esse, quod ipse dixerat, Elisabetham sterilem concepisse. Simul, vt opinor, indicat adeo, quod dicit, verum esse concepisse Elisabetham, vt sextus iam à conceptu mēsis agatur. Veriora enim putamus esse, quæ longius præterita sunt: itaque interrogati aliquando, an liberales artes didicerimus, respondere solemus, iam diu.

Psal. 81. 6. Io. 10. 34.

Contra Nestorianos.

Obiectio Arianorum diluitur.

Seruetus noster sicuti Arianus.

Tertulliani locus suspectus refellitur.

Digitized by Google

Quæ vocatur sterilis.] Quæ hactenus sterilis vocabatur, id est re vera sterilis erat, vt ver. 32. & 35. hoc verbum exposuimus. Non enim vocatam dicit sterilem, quòd sterilis re ipsa non fuerat, aut vocari nunc, cum non sit, sed vere sterilem fuisse, vereq; concepisse. Senectutis simul & sterilitatis Elisabeth mentionem fecit, quia duo maxima sunt ad concipiendum impedimenta naturæ, vt cùm Elisabetham sterilem, & senem concepisse Maria perspexerit, facile se credat virginē posse concipere. Propterea enim, quemadmodum Ioannes Christi, ita conceptus sterilis conceptum præcessit virginis, vt sicut ille ad credendum in Christum, ita sterilis partus ad credendum partum virginis viam muniret, animosque hominum præpararet, vt Greg. Nyssenus in oratione de sancta Christi natiuitate, Chrysostomus hom. 25. in Ioannem, & Theophyl. adnotauerunt.

37. *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*] Probat angelus hypothesim ex thesi, potuisse Deum efficere, & vt ante sterilis, & vt nunc virgo conciperet, *quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.* Quod non dicit est, sed *erit*, Hebræorum est phrasis, apud quos futurum modus est, vt vocant Grammatici, potentialis. Itaque sensus est, *Non erit*, id est, non poterit esse, vt Genes. 21. 10. *Verbum* hoc loco nonnulli interpretes proprie accipi putant pro eo, quod Deus futurum dicit, promittit, aût iubet: quasi dicat angelus, quicquid Deus dicit, aut promittit, & facere poterit. Alij generaliùs *verbum* pro omni re sumi, hancque esse sententiam, nihil omnino apud Deum impossibile esse. Hoc mihi magis congruere videtur, quia quo generalior sententia est, eo est ad probandū, quod volebat angelus, efficacior, & quia parum dictu erat posse Deum facere, quicquid dixisset, promisisset, iussisset- ue, & quia vsitatum est Hebræorum idioma, quēadmodum sæpe docuimus, vt דבר *verbum* rem omnem appellent, infra cap. 2. 15. & quia, qui hanc interpretationem idcirco refugiunt, quod nimis generalis esse videatur, nec intelligant, quomodo vera esse possit, cùm multa sint, quæ Deus facere non possit, mori, mentiri, peccare, alium Deum facere, infectum efficere, quod factum sit, & hoc genus alia, quæ subtiliter in scholis disputantur: nimis mihi tenuiter videntur de Dei sentire potestate, & totam fere scripturam abolere. Nam si quia ea, quæ paulo ante commemorauimus, facere non potest, generalem hanc sententiam non admittunt: deleant & illam Marci 14. 36. *Pater, omnia tibi possibilia sunt*: deleant & illam alteram Matthæi 19. 26. & Marci 10. 27. *Omnia possibilia sunt apud Deum.* Generalem igitur regulam, quam scriptura tradit, tenere nos oportet, & ab ea nihil, nisi, quæ aut scriptura ipsa excipit, aut quæ illis, quæ excipit, similia sunt, excipere debemus. Similia autem sunt, quorum, cur possint, aut non possint fieri, similis est ratio. Excipit scriptura, quod Deus se negare non possit, id est, fidem suam violare 2. Timoth. 2. 13. Excipit, quòd impossibile sit mentiri eum Hebr. 6. 18. Quærenda ratio est, cur hæc facere non possit. Nēpe quia si posset, Deus non esset. Deus enim non est, qui Deus desinere esse potest, & desinit esse Deus, qui aliquid repugnans diuinitati facit, quale est, se ipsum negare, mentiri, peccare, mori: hæc enim omnia non potentiæ, sed infirmitatis, & impotentiæ sunt. Diuinitati autem infirmitas, & impotentia repugnat. Itaque vera est Augustini regula lib. 5. de ciuit. c. 10. & lib. 26. contra Faustum c. 5. Deum omnia posse, præter ea, quæ posse non potentiæ, sed impotentiæ est, quæque si posset, non esset omnipotens.

Hebraism.

Verbum apud Hebræos pro re.

Dei omnipotentia.

38. *Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini, fiat mihi secundùm verbum tuum.*] Hæc est illa Mariæ singularis

A obedientia, quam tantopere veteres auctores laudauerunt, Euæque inobedientiæ opposuere. Iren. lib. 3. c. 33. & lib. 5 c. 19. Tertul. in lib. de carne Christi, Gregor. Nyssen. in oratione de sancta Christi natiuitate, Aug. ser. 15. de tempore, & Theophyl. in commentariis. Cùm enim ex angelo modum, quo salua virginitate conceptura esset, cognouisset, etsi ille ipse modus humana æstimatus ratione impossibilis videri poterat, non restitit, non disceptauit credens, quod vltimo loco angelus dixerat, *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*: sed sese promptam, atque paratam diuinæ obtulit voluntati. Quod verò se domini ancillam vocat, non solùm ad humilitatem pertinet, etsi ea ipsa
B humilitas, vt ait Ambros. & Beda, maxima eo verbo declaratur: sed etiam spectat ad diuinæ potentię commendationem, quasi dicat, ille dominus est, ego eius ancilla: iure suo de me potest, quicquid velit, facere, quemadmodum Theophyl. exponit. Sic Abraham Saræ vxori suæ dixit, *Ecce ancilla tua in manu tua est, vtere ea, vt libet.* Genes. 16. 6. quasi dicat, eo ipso, quod ancilla tua est, omnem in eam habes potestatē. Propterea Beata Virgo & se ancillam, & Deum non Deum, sed Dominum vocat, vt & suam subiectionem, & illius potestatem vocabulis ipsis ostendat. Ridiculum verò,
C & ineptum est, quod quidam hîc hæreticorum interpretes argumētantur iniuriam nos facere Beatæ Virgini, dum eam Reginam mundi appellamus, aliisque similibus ornamus titulis, cùm ipsa se non reginam, sed ancillam appellauerit. Nam ista sane ratione nec matrem Dei, nec sanctam, ac ne virginem quidem vocare deberemus, quia ipsa se non matrem Dei, non sanctam, non virginē, sed ancillam vocat. Nos Regis mundi matrem iure mundi Reginam appellamus, & tam solliciti isti sunt de honore Virginis, dum hæc dicunt, quàm Scribæ, & Pharisæi de Dei honore solliciti erant, cum Christum reprehendebant, quòd in sab-
D bato curaret, & peccata remitteret, quę solus remittere posset Deus. Istis quidem patronis, qui in defendēda Virgine tam diligentes videri volunt, si eius honos defendendus traderetur, ne virgo quidē esset, neque enim pudet eos dicere, si non ante partum, tamen in partu ipso fuisse corruptā, neque præter cæteras mulieres haberet quicquam: id enim audiente populo concionabundi iactare solent.

Titulus Reginæ in B. Virgine contra hæreticos defenditur.

Hæreticorū irreuerentia erga B. Virginem.

Fiat mihi secundùm verbum tuum.] Dubiū, an hæc verba Maria ad Deum, an ad angelū dirigat: tamen quia dicit, *secundùm verbum tuum*, non secundùm verbum eius, probabilius ad angelū dirigi. Magis dubium est,
E vtrum optantis, an consentientis verba sint. Et Ambr. quidem, Beda, & Euth. optantis esse putant, quasi audito angelo non solū consentiat, vt filius Dei ex Spiritu S. in se concipiatur, sed etiam optet, ac oret, vt id quam primum fiat impatiens quodammodo moræ. Iren. verò lib. 3. c. 33. & Damasc. lib. 3. c. 2. consentientis esse dicunt: quam sententiam Beda etiam approbauit, eoque magis probo, cùm verba hoc solùm præ se ferant, vt quæ ante repugnare videbātur, non repugnet, sed sese offerat Deo. Solent quidam interpretes disputare, quando, atq; quomodo Christi conceptio facta sit. Hieron. in epist. ad Principiam virginem, &
F Bern. in sermone quodā de B. Virgine, vt supra v. 28. docuimus, dicere videntur Mariam Virginem, antequam ad eam veniret angelus, concepisse, nec angelum illi, quod futurum, sed quod iam factum erat exposuisse. Eam opinionē illo ipso loco refutauimus. Alij fere omnes auctores statim post ista Mariæ verba conceptionem factā esse putant. Iren. lib. 3. c. 33. & lib. 15. c. 19. Et Ter. lib. de carne Christi, & Athan. in oratione de sancta Deipara, & Damasc. li. 3. c. 2. & Sedulius hunc locum carmine ad hunc modum exprimēs,

Quando B. Virgo Christum concepit.

Carm. Lib. 3.

Digitized by Google

Angelus intactæ cecinit properata Mariæ,
Et dictum comitata fides, vterumque puellæ
Sydereum mox implet onus.

Hoc tenendum:& quia, antequam Virgo consensum adhibuisset, semper angelus, tanquam de re futura locutus est, *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi*, &, *Ecce concipies, & paries filium*, & quia credibile est sine consensu Virginis noluisse Deũ ex ea carnem accipere, & obtento consensu, non erat, quòd conceptio differretur, cùm nihil aliud expectare angelus videretur, quàm vt virgo consensum legationi suæ adhiberet. Dictũ est in hanc sententiam eleganter ab Aug. ser. de tempore 21. *Responde iam virgo sacra, vitam quid tricas mundo? assensum tuum angelus præstolatur, inde est, quod nuntius iste moratur. Iam audisti, Spiritus S. superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, vt prolem gignas, & virginitatem non perdas.* Quod attinet ad modũ, rectè Greg. lib. 9. Registri ep. 61. & Damasc. lib. 3 de fide c. 2. docuerunt non solùm in eo Christi conceptionem ab aliorum hominũ conceptione fuisse diuersam, quòd ille ex Spiritu sancto, alij viri opera concipiantur, sed in eo etiam, quòd alij paulatim, sensimque in vtero formentur, antequam corpusculum animetur: Christi verò corpus eodem momento, quo conceptum est, & formatum, & animatum fuisse, cuius rei magnum est argumentum, quòd res tota à Spiritu sancto facta sit, qui ad agendum tempore non indiget: quodque absurdum esse videatur concedere corpus Christi informem aliquando fuisse massam, & alterius speciei, quam humanæ.

Sine consensu B. Virginis non est conceptus Christus.

Christi conceptio simul tota facta.

Et discessit ab illa angelus.] Quod Euangelista notauerit angelum statim discessisse, non temerè factum existimarunt veteres auctores, etsi causam aliam alij reddiderunt. Athan. in oratione de sancta Deipara, ne hæretici putarent non verbum Dei, sed angelum illũ, qui ad Virginem venerat, fuisse, qui ex ea sumpsisset carnẽ. Euth. vt significaret Euangelista statim post responsum, atque consensũ Virginis conceptionem fuisse perfectã. Itaque quasi confecta re, cuius causa venerat, perfunctusque legatióne sua discedit angelus.

39. *Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione.*] Minimè obscurum est Euangelistam singulis pene verbis singulare Mariæ studium in visenda cognata sua Elisabetha declarare voluisse. Hoc enim indicat, quod dicit, *Exurgens*, id est minimè morata, &, *in diebus illis*, id est paucis post diebus, &, *cum festinatione.* Vnde verò studium illud tam diligens profectum fuerit, ideo, vt opinor, non dixit, quia neminem dubitaturum existimabat. Qui dicunt experiendæ, probandæque fidei causa tam subitam profectionem Mariam suscepisse, non satis honorifice mihi videntur de illa sentire, etsi Theoph bonus auctor in ea quoq; videtur esse sententia. Nãneque curiosa certè erat, & de verbis angeli non dubitabat, cùm illi dicat Elisabetha v. 45. *Beata, quæ credidisti.* Eam tamen opinionem, quia de honore B. Virginis aliquid detrahere videbatur, libenter amplexus est hæreticus interpres. Non ergo curiositas, non infirmitas vlla fidei, quasi experiri velit, vtrũ, quod angelus dixerat v. 36. *Ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua*, verum esset: sed caritas, sed humilitas, sed Dei spiritus impulit; vt tanta cum diligentia cognatam inuiseret. Duas priores causas Amb. & Beda reddiderũt. *Vbi audiuit*, inquiunt, *hoc Maria, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo, sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festina pro gaudio in montana perrexit.* Tertiam obseruauit Euthym. vt exultatione Ioannis in vtero gloriosior esset Christi cõceptio, & Ioannes, eiusque mater Elisabetha Spiritu sancto replerentur.

Caluinus in harm.

A *In montana.*] εἰς τὴν ὀρεινήν. In montanam (regionem) mõtes Iudææ intelligit, qui frequentibus etiam ciuitatibus habitabantur.

In ciuitatem Iuda.] In vnam ex ciuitatibus Iudæ. Non nominat Euangelista ciuitatem, nec memini vllum bonum auctorem nominare. Nam qui dicunt fuisse Ierusalem, nobiles scriptores non sunt, & sine vlla in hac re loquuntur probabilitate. Tantùm dicit Lucas Iudæ ciuitatem fuisse: vt, nisi fallor, ostendat longum fuisse iter, cũ Nazareth, vbi virgo habitabat, in Galilæa, domus verò Zachariæ in Iudæa esset: & quidem, vt Brochardus, & alij, qui ea lustrarunt loca, tradiderunt, sed tantùm leucis distaret à Ierusalem.

B 40. *Et intrauit domum Zachariæ, & salutauit Elisabeth.*] Amb. *Venit propinqua ad proximam, iunior ad seniorem. Nec solum venit, sed etiam prior salutauit. Decet enim, vt quanto castior virgo, tanto humilior sit. Nouerat deferre senioribus. Sit magistra humilitatis, in qua est professio castitatis.* Ad eundem ferme modum scribit Beda.

41. *Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth.*] Id est statim vt audiuit: voluit enim Euangelista significare salutationem ipsam Mariæ causam fuisse, vt & Ioannes exultaret in vtero, & vterque mater simul, & filius Spiritu S. repleretur, quasi Maria plena iam Deo, Dei spiritũ in Elisabetham, eiusque infantem os ad loquendum aperiens exhalauerit: & quemadmodum parum sobriæ mulieres vinum solent loquentes, aut salutantes, vt ille dixit, propinare, ita virgo castissima, & Spiritu S. gratiaq; plena videtur Spiritũ illum sanctum, quo redundabat, Elisabethę, dum eam salutaret, propinasse. Quem quidẽ spiritũ priùs Ioannes infans in vtero, quàm mater hausit, haustũq; in matrem effudit, atq; vniuersa naturæ lex in re non naturali inuersa est. Solent infantes in vtero clausi ex matre vitalem spiritum capere, at Elisabetha contra ex filio suo spiritum cepit. Adnotauerunt hoc Amb. & Beda. *Vide*, inquit Amb. *distinctionem, singulorumque verborum proprietatem. Vocem prior Elisabeth audiuit, sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit, iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduentum. Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Istæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatisque mysterium maternis adoriuntur profectibus, duplicique miraculo prophetant matres spiritu paruulorum. Exultauit infans, repleta mater est. Non prius mater repleta, quàm filius, sed cum filius esset repletus Spiritu sancto, repleuit & matrem.*

C

D

Exultauit infans in vtero eius.] ἐσκίρτησε. Quod propriũ est animalium præ luxu saltantium, sicut solent pulli equini, & vituli saltare: inde ad fœtum, qui in vtero mouetur, Dioscorides, & alij Græci medici trãstulerunt. Qua ratione Ioannes exultauerit, vtrũ sentiens Saluatoris aduentũ, an sine vllo sensu suo sola diuina potentia, vt ex eius exultatione mater Elisabeth intelligeret, quis ille esset, quem in vtero Maria gestaret, disputari inter interpretes solet. Caluinus pius scilicet auctor non solùm nullũ illi sensum, sed ne gaudium quidem, aut motum vllum præter naturam illi tribuit. Naturale enim esse, vt gaudio gestiente matre infans in vtero moueatur, & modo quodam exiliat. Itaque quod dicitur ver. 44. *Exultauit in gaudio infans in vtero meo*, non sic intelligi quasi infans gaudio suo, sed gaudio matris exultauerit. Quãto melius D. Aug. epist. 57. ad Dardanũ: *Hæc sunt certe verba Elisabet hæ matris Ioannis, Beata tu in mulieres, & beatus fructus ventris tui, & vnde hoc mihi, vt veniat mater domini mei ad me? Ecce enim, vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. Hoc antè vt diceret, sicut Euangelista prælocutus est, repleta est Spiritu S., quo proculdubio reuelante cognouit, quia illa exultatio significasset infantis, i. illius venisse matrẽ, cuius præcursor ipse, & monstrator futurus esset.*

E

F

Caluinus reprehenditur.

Digitized by Google

Et rursus in eadem epistola, *Vel propter Ioannem, qui nondum in hanc editus lucem, tamen exultauit in gaudio, quod vtique nisi operatione Spiritus sancti fieri potuisse quis credat?* Alij diuinitus quidem exultationem illam factā fuisse putāt, sed sine eius sēsu, sine cognitione, sine fide, quemadmodū & diuina potentia, sine suo tamen sensu conceptus fuerat. Sic eodem loco Aug. & Eucherius q. in Luc. 3. Confirmant hanc opinionem multa. Primùm quòd Euangelista, vt Aug. argumentatur, de solo loquatur motu: de sēsu vero, de cognitione, de fide infantis nihil dicat. Deinde quod etiam in vtero Rebeccæ duo infantes Iacob, & Esau rixati fuerint, idque quemadmodū Ioannes, vt magnum aliquod matri mysterium declararent Gen. 25. 22. cùm tamen sine vllo suo sensu id fecisse credātur. Præterea quod si anticipatus in Ioāne fuisset rationis vsus, semper postea & in ipso vtero, & in lucem editus eundem rationis vsum habuisset. Quod etsi Ambros. explicans illa verba; *Elisabeth impletum est tempus pariendi*, sponte concedere videtur, non video tamē vulgo credi. Sunt qui id etiā ex Græco verbo confirment σκιρτᾶν, quod, vt diximus, animalium ratione carentium, & infantium, sine suo etiam sensu in vtero gestientiū propriū est. Libētius plures sequor auctores, melioribus præsertim rationibus suam mihi probantes opinionem.

Ioannis in vtero exsultantis anticipatus rationis vsus

Omnium vero aliorum opinio est Ioanni ad Christi aduentum rationem anticipatam, Iren. li. 3. c. 18. Orig. hom. 10. in Lucam, Cyrilli Ierosolymitani Catech. 3. communi, Amb. lib. 4. de fide c. 4. & in comment. in hunc locum, Hier. in Dialogo aduersus Luciferianos, Auctoris operis imperfecti hom. 27. Chrys. hom. de sancto Ioanne Baptista, Maximi hom. 1. de natiuitate Ioannis Baptistæ, Chrysologi ser. 84. Bernardi in sermone de natiuitate sancti Ioannis, Theoph. & Euth. in commentariis. Quin sunt inter eos, qui existimant propterea à Christo postea dictum esse Prophetam, maiorem Ioanne Baptista inter natos mulierum non surrexisse, quòd in vtero Ioānes prophetasset, vt Origen. hom. in Luc. 7 Cyril. Hierosol. Auctor imperf. & Theophylact. in iis locis, quos modò indicauimus. Argumenta quoque huius, quam contrariæ sententiæ, maiora sunt. Primum si nihil Ioannes sensisset, nihil de illo magni, nihil noui dictum esset: atqui perspicuum est Euangelistā aliquid de illo diuinum, ac singulare dicere voluisse. Præterea quia, q̄ angelus dixerat ver. 15. *Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ*, non potest, nisi nunc, cum in vtero Ioannes exultat, & quodam modo venientem salutat Christum, esse completum. Cur enim dixit in vtero matris suæ Spiritu sancto impletum iri, nisi quia exultaturus erat in vtero? Spiritu autem sancto nemo nisi sentiens repletur. Ad hæc quomodo Spiritu S. Ioannes repletus est, nisi quo ipse repletus repleuit matrē? mater autē repleta fuisse dicitur Spiritu sancto, quia præter naturæ ordinem exultare in vtero suo sentiens infantem in prophetiam erupit, matremque Domini sui ad se venientem agnouit. Eodem igitur modo Ioannes Spiritu sancto repletus est: eodem modo, quem indicauit matri, prius agnouit Christum. Deinde, q̄ dicitur versu 44. *Exultauit in gaudio infans in vtero meo*, non potest de gaudio matris, sed de gaudio Ioannis intelligi. Si enim de gaudio matris intelligeretur, non ex filij exultatione matris gaudium, sed ex gaudio matris, exultatio filii secuta esset. Atqui Elisabeth ex filij exultatione minime obscure indicat se & Christi matrem cognouisse, & lætitia tanta fuisse perfusam, vt exclamauerit, *Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?* Prius igitur Ioannes exiliit, quàm mater eius Christi matrē agnosceret, agnoscensque gauderet. Quod igitur primo loco ab alterius sententiæ auctoribus obiicitur Euangelistam nihil de sensu, nihil de cognitione, nihil de fide Ioannis dicere: facile soluitur, satis est hæc omnia dixisse, cū ad Christi aduentum exultasse dixit, indicans haud dubie iā tum præcursoris functū officio. Quod autem de filiis Rebeccæ in vtero rixantibus dicitur, simile non est. Neque enim id ad aduentū Domini fecerunt, sed aut naturaliter, dū diuersis in vtero motibus agitabantur, quare ad significandum mysterium Spiritus sanctus vsus est: aut si aliquo supra naturam instinctu, certe sine cognitione, quæ ad id, quod agebatur, non erat necessaria. Nec sequitur, si anticipatus in Ioanne fuit rationis vsus, eandē in eo postea permanere debuisse, quia cum ad demonstrandum tantum Christum illi datus esset, necesse non erat, vt eo demonstrato maneret: quemadmodū in Prophetis postquā ea prædixerant, quę Deus volebat populo significari, non semper manebat Spiritus prophetiæ. Ex verbo autem Græco nihil argumenti sumi potest, quia, etsi animantium ratione carentium propriè est, tamen ad homines lætitia gestiētes per metaphorā rectè transfertur. Itaque melius noster interpres vertit *exultauit*, quàm noui quidam, nouarumque studiosi rerum *Exilijt*, nam exultare gaudio, aut lætitia Latini, imprimisque Cicero passim dicunt. De qua exultatione, vt cōstat ex v. 44. Elisabetha loquebatur, *Exultauit*, inquit, *in gaudio infans in vtero meo*.

Vulgata editio defenditur.

44. *Exclamauit voce magna.*] Quod Euangelista dicit exclamasse Elisabetham voce magna indicat eam non humano, sed diuino spiritu locutam fuisse, quousque adeo plena fuerit, vt continere se non potuerit, quin in clamorem eruperit.

Benedicta tu inter mulieres.] D. Aug. in epist. ad Dardanum vertit, *Beata tu inter mulieres, & beatus fructus ventris tui*, nullo discrimine sententiæ. Benedicta autē dicitur inter mulieres, id est præ omnibus mulierib. Quæ ista sit benedictio, & quare inter mulieres, non inter homines Maria dicatur benedicta, diximus v. 28. Vel hinc apparet hanc vocem Elisabethā Spiritu S. afflatam emisisse, quod eadem dixit verba, quæ angelus dixerat, quasi dicat, nunc intelligo meritò te ab angelo benedictam inter mulieres appellatam, cùm mater sis domini mei. *Nouit*, inquit Ambros. *sermonem suum Spiritus sanctus, neque vnquam obliuiscitur*, & Beda, *Simul*, inquit, *intuendum, quod eadem voce Maria ab Elisabeth, qua à Gabriele benedicitur, quatenus & angelis, & hominibus veneranda, & cunctis merito fœminis præferenda monstretur.* Idem Euth. adnotauit.

43. *Et vnde hoc mihi.*] Id est vnde, aut quare ego merui Orig. Ambr. Greg. lib. 9. Reg. epist. 61. Beda, & Euthym. Non sunt ergo verba ignorantis, aut dubitantis, sed se indignam affirmantis, vt Orig. Ambr. & Beda notauerunt. Eodem enim modo se nunc Ioannis mater indignam dicit, vt ad se mater Domini sui veniat, quo ipse postea Ioannes Matthæi 3. 14. se indignum dixit, vt ad se suscipiendi baptismi causa Dominus ipse veniret, vt Origen. Theophyl. & Euth. obseruarunt.

Vt veniat mater Domini mei ad me.] Apertus locus, & illustris contra Nestoriū. Vocat enim Elisabetha Mariam matrem domini sui, id est Dei. Eodem prorsus modo quo Dauid dixit Psal. 109. 1. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, & Eccles. c. 51. 14. *Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore superborum sine adiutorio.* Quibus duobus præclarissimis locis veteris testamēti Christus Dominus, id est Deus appellatur. Colligitur enim ex hoc loco certissimum argumentum contra Nestorium, Beatā Virginem vere, ac proprie matrem fuisse Dei, vt rectè Greg. l. 9. Regist. ep. 61. obseruauit,

Contra Nestorianos.

Digitized by Google

Colligitur etiam aliud contra eos hæreticos, qui negarunt Christum ex Virgine humanam sumpsisse car- A nem, vt ait Fulgent. lib. de incar. & gratia Christi c. 1. quo enim modo mater Dei vocari potuit, si Christus ex ea Deus carnē vere non sumpsit? Adnotauit Theophyl. solam B. Virginem ante partum vocari matrē, alias mulieres non nisi post partum, quòd aliæ omnes vsque ad partum in abortus faciendi periculo versētur, quo illa careret. Nimis fortassis hoc est argutum.

Hebraism. *Et benedictus fructus ventris tui.*] Fructum ventris Hebræi filios appellant, sicut & Galli, vt Ps. 126. 3. *Cum dederit dilectis suis somnum, Ecce hæreditas domini filij: merces, fructus ventris*, & Ps. 131. 11. *De fructu ventris tui ponā super sedem tuam*, id ex est filiis tuis successores tibi regni da- B bo. & Sap. 4. 5. *Confringentur enim rami inconsummati, & fructus illorum inutiles & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti*, id est impiorum filii, antequam ad maturam ætatem peruenia nt, morientur. Hoc addidit Elisabetha verbis angeli, vt Mariā supra cæteras mulieres benedictam, ac felicem declararet, quod aliæ mulieres etiam sanctæ, & benedictæ, non semper benedictos, & sanctos gignant filios: Maria verò & benedicta ipsa sit, & filiū genuerit benedictum, vt Theoph. aduertit. Benedictus autem vocatur fructus ventris Mariæ, non solū quià Deus erat, sed etiam quia homo Spiritu sācto & diuinitate plenus. Itaque partim eodē C modo, partim diuerso atque mater benedictus appellatur. Eodem quidem modo, quia homo, quia Spiritu sancto plenus, vt mater: diuerso, quia & ex se, & magis plenus, & quia sine viro conceptus, vt Græcus ille apud D. Thom. ait: & quia per eum omnes gentes benedicendæ erant. Putat Theoph. coniunctionem il-

Etero quia in scriptura. lam, *Et*, hoc loco causalem esse, vt Psal. 59. 3. *Iratus es, & misertus es nobis*, id est, quia misertus es nobis, vt ille quidem interpretatur, & Isaiæ 64. 5. *Ecce tu iratus es, & peccauimus*, id est, quia peccauimus. Ita vt sensus huius loci sit, ideo tu benedicta es inter mulieres, quia benedictus est fructus ventris tui. Res quidem ipsa vera est: D neque enim Maria inter omnes mulieres benedicta fuisset, id est, tam singularem gratiam, prærogatiuāque præ cæteris consequuta, nisi Christus benedictus fuisset, à quo & ipsa benediceretur. *De plenitudine enim eius nos omnes accepimus.* Sed an is sit huius loci sensus, magis non negare audeo, quàm affirmare.

Ioan. 1. 16

44. *Ecce enim.*] Id est statim, vt supra v. 31. *Ecce concipies*, & v. 20. *Ecce eris mutus*, id est statim cōcipies, & statim mutus eris, nisi quod illic res futura videnda demonstratur, hîc præterita sub aspectum subiicitur.

Ecce pro statim in scriptura. *Vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.*] Opponit voci Ioannem: E auribus vterum. Quasi dicat verbum Dei iam in Maria conceptū, & eius locutum ore a Ioanne in vtero adhuc incluso veluti sympathia quadam recognitum fuisse, & quasi Echo loquente verbo resonuisse voce. Erat enim Christus Verbum, quod erat in principio apud Deum: erat Ioannes vox clamantis in deserto. Præter consuetudinem meam hoc dico, ac veritus ne nimis fortasse subtile sit. Illud firmum ac solidū, Elisabetham significare voluisse vocē Mariæ, exultationis infantis: exultationem infantis, gaudij sui, & repletionis Spiritus sancti causam fuisse, vt supra v. 41. disseruimus. F

45. *Et beata, quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sūt tibi à Domino.*] G. καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα, ὅτι ἔσται τελείωσις τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ κυρίου. Beata, quæ credidit, quia perficientur, quæ dicta sunt illi à Domino. Noster interpres videtur legisse σεαυτῇ. ideo vertit: *Quæ credidisti, &, perficientur in te, quæ dicta sunt tibi à Domino*, quemadmodum legit Ambrosius. Quamquam aut in Ambrosio, aut in Beda vitium esse necesse est, nam Beda verbis Ambrosij vtens ait, *beata quæ credidit*, sicut & Orig. hom. 7. vnde sua sumpsit Ambr. Quod attinet ad sensum, nullum discrimen est, cùm siue per secundam, siue per tertiam loquatur personam, de Maria loqui perspicuum sit. Ac fortassis aliquāto maiorem tertia, quā secunda persona emphasim habet, dum hypothesis ad thesim quodammodo reuocatur.

Quoniam perficientur, quæ dicta sunt tibi à Domino.] Dictio *à Domino* παρὰ κυρίου, referri potest aut ad verbū ἔσται τελείωσις *perficientur*, vt sit sensus perficientur à Domino: aut ad τοῖς λελαλημένοις, *quæ dicta sunt tibi*, vt sensus sit, quæ tibi à Domino dicta sunt, sed vicinitas ipsa verbi postulat, vt ad illud, *Quæ dicta sunt tibi* referatur. Non solùm re ipsa grauidum ostendens vterum, sed verbis etiam confirmat Mariæ vera esse, quæ ab angelo dicta fuerant, dicens ea & à Domino dicta esse, id est ab angelo iussu Domini, & ita esse, quemadmodū dicta fuerant, perficienda, & ideo perficienda, quòd Maria credidisset. Quasi dicat illi, quod multis postea Christum legimus solitum dicere, *Secundum fidem tuā fiat tibi.* Declarat Elisabetha se Spiritu sancto ad Christi aduentum impletam fuisse v. 41. quia continuò vaticinari cœpit. Et quidem paucis verbis de præteritis, præsentibus & futuris rebus vaticinatur, vt Gregor. hom. in Ezech. 1. & Beda hoc loco notauerunt. De præteritis cùm dicit, *Beata, quæ credidisti*: de præsentibus, cum Mariam vocat matrem Domini sui: de futuris cùm dicit fore, vt omnia, quæ Mariæ à Domino dicta fuerant, re ipsa perficiantur.

46. *Et ait Maria.*] Cecinit prophetico afflata spiritu. Vtraque enim & Elisabetha, & Maria prophetauit: Maria de se, Elisabetha de Maria, quia in vtero gerebat eum, qui omnium prophetarum finis erat. Orig. homil. 8. & Ambros. in commentariis huius loci ad hunc modum scribunt, *Neque otiosum videtur esse, quod & ante Ioannem Elisabeth prophetauit, & Maria ante Domini generationem. Serpunt enim iam testamenta salutis humanæ. Nam sicut peccatum à mulieribus cœpit: ita etiam bonum à mulieribus inchoatur, vt fœminæ quoque muliebria opera deponentes infirmitati renuntient: & anima, quæ non habet sexum, vt Maria, quæ nescit errorem, religioso imitetur studio castitatem.*

Magnificat anima mea Dominum.] Laudibus tollo: gratias illi ago ex intimis animi mei sensibus. Beda, *Tanto*, inquit, *me Dominus, tamque inaudito munere sublimauit, quod non vllo linguæ officio explicari, sed ipso vix intimi pectoris affectu valeat comprehendi, & ideo totas animi vires in agendis gratiarum laudibus offero.* Eodem modo dixit Dauid Psal. 33. 3. 4. *In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti, & lætentur. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipsum.* Et Psal. 34. 9. *Anima autem mea exultabit in Domino, & delectabitur super salutari suo.* Et Psal. 102. 1. 2. *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius, Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius*, & Psal. 103. 1. *Benedic anima mea Domino, Domine Deus meus magnificatus es vehementer.* Itaque ex consuetudine scripturæ dicimus hanc phrasim hominis esse, magnum in se Dei beneficium prædicantis, & pro eo gratias agentis.

47. *Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.*] Euthym. Gauisa est anima mea in Deo saluatore meo. Atque is quidem videtur esse sensus, si verba tantùm, non verborum etiam originem consideremus. Mihi vero repetitio superioris sententiæ videtur esse. Nam minus cohæret, vt se in Deo gauisam dicat, cùm non de affectibus suis, sed de Dei laudibus loqueretur. Est vsitatissimū apud Hebræos, vt versum vnū sententia vna concludat: quæ eadē in prima, & secunda versus parte diuersis variata verbis repetatur, pſertim in Ps. Iob, Prouerbiis, & Canticis omnibus, vt Psal. 2. 4. Hebraism.

Digitized by Google

Anima & spiritus vsus in scriptura.

Qui habitat in cœlis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos. Quam ergo vocauerat animã, nunc spiritũ vocat. Nam quamuis apud D. Paulum anima, & spiritus ita distingui videantur, vt anima pars inferior, spiritus pars superior appelletur, vt ad Hebræos 4.12. *Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionẽ animæ & spiritus:* aut anima, qua viuimus, spiritus quo secundùm Deũ viuimus, vt 1. Cor. 15. 45. *Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantẽ,* tamen aliquando idem sunt, vt 1. Cor. 7. 34. *mulier innupta & virgo cogitat, quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu,* id est, corpore & anima. Atque ita accipitur hoc loco, vt rectè explicauit Aug. in expositione huius cantici, *Magnificat*, inquit, *anima mea Dominũ; & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Vnus & idẽ spiritus, & ad seipsum spiritus dicitur, & id corpus anima, quare anima dicitur spiritus, & è conuerso.* Et rursus, *anima dicitur, in quantum est vita corporis, spiritus autem in quantum est substantia spiritualis.* Et quod dixerat prius, *Magnificat*, dicit nũc, *Exultauit*, id est gaudio exultãs laudauit. Laudat enim Deũ, qui glorians prædicat, quãtũ ab eo acceperit beneficiũ. Hoc est quod ait, *Exultauit spiritus meus in Deo salutari meo*, posito, vt opinor, ex Hebræorum consuetudine præterito pro futuro. Exultabit spiritus meus, quasi dicat, non meipsã quasi meruerim, sed Deũ laudabit anima mea, in eoq; gaudebit, atq; lætabitur, ab eo se fatebitur tãtũ accepisse beneficiũ. Sicut dixit Dauid: *In Domino laudabitur anima mea*, id est Domino, non mihi hoc acceptũ feram.

Hebraism.

Psal. 33. v. 3

In Deo salutari meo.] Prius vocauit Dominum, quod potentiæ nomen est, vt indicat D. Paulus 1. Corint. 8. 6. *Vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum*, nunc vocat Deum salutarem suum H. ישעי salutis meæ, id est saluatorem meum, quod nomẽ est beneficij. Indicat Deũ & potuisse, & voluisse sese saluare. *Vnde* (inquit August. in expositione huius cantici) *vtrumque professa est, & Dominum, & saluatorem, vt pro potestate, qua omni sua creatura dominatur, iure metuendum ostenderet: pro bonitate verò, qua misericorditer quosdam saluat, dignum dilectione demonstraret.*

48. *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.*] ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Quia respexit, aut aspexit in humilitatẽ seruæ suæ. Id est, non est dedignatus, non est auersatus humilitatẽ ancillæ suæ, sed rationem illius habuit. Quid sit Deum respicere Hebraica phrasi versu 25. exposuimus. Nõ est omnino abs re, quod in hunc locũ scripsit Aug. *Respectus*, inquit, *Dei tribus modis accipi solet, videlicet secũdum cognitionem, secundùm gratiam, secundùm iudicium. De primo Apostolus, Heb. 4. 13. Omnia nuda, & aperta sunt oculis eius; sed per gratiam Deus nos omnes respicit, quia oculi Domini super iustos, &c. De tertio in fine dicitur. Nescio vos. Respicere per gratiam est prius abiectos, & derelictos visitare.* Manifestum est Mariam velle rationem reddere, quamobrẽ eius anima magnificet Deũ, & in ipso exultet spiritus eius, quia nimirum Deus ipsius respexisset humilitatem. Quibus verbis magnum aliquod à Deo beneficium acceptum significari constat: quod autem id fuerit beneficium non satis constat. Tota in eo res vertitur, vt intelligatur, quid hoc loco humilitatis nomine significetur. Tria enim in litteris sacris eo solere nomine significari, afflictionem, vilem, & abiectam conditionem, & eam virtutem, quæ superbiæ opponitur, & elationi, & multi obseruarũt, & res tam cõperta est, vt animaduersione non egeat. Virtutẽ hoc loco humilitatis significare tanto fere omnium veterum, nouorumq; interpretum consensu creditum est, vt nequaquam auderem, nisi bonos ipse secutus Auctores veteres, nouosque dissentire. De humilitatis virtute Orig. hom. 8. August. in expositione huius cãtici & sermone de sanctis 35. Beda in commentariis, Bernardus serm. 42. & 45. in Canticum canticorum hũc locum interpretantur. Quæstio non est de re, sed de horum verborum sensu. Nam si rem quidem ipsam consideremus, cui dubium esse potest; vel minima pietatis partẽ habenti, summam in Maria humilitatis fuisse virtutem? Si horum verborum sensum, eo minus credibile est de sua Mariam virtute loquutam fuisse, quo maior in ea virtus excelluit. Haud enim scio an humilitatis sit seipsum humilem non solùm agnoscere, sed etiam profiteri. Sola inter virtutes humilitas seipsam ignorat, & nescio quomodo fit, vt humillimus quisq; simul vt humilitatem suam animaduertit, ac prodit, perdat. Deinde nõ id agebat humillima, & sanctissima Virgo, vt doceret suis meritis tãtum se beneficium cõsecutam, vt mater esset Dei, sed potius vt se indignam omnino fuisse tanto beneficio declararet: noluit ergo dicere suam à Deo virtutem, sed potius suam humilem, abiectamq; personam, & conditionem, & vt vno verbo dicam, suam indignitatem respectam fuisse, quòd quæuis indigna prorsus esset, Deus se tanto honore dignatus fuisset. Hoc dicere & virginem, & humilem decebat. Prçterea inter hæc verba, & præcedẽtia manifesta apparet antithesis. Dixerat, *Magnificat anima mea Dominum*, dicit nunc, *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.* Itaque humilitatẽ suam Dei magnitudini opponit, eodemq; sensu, & se humilem, & Deum magnum vocat. Deum autẽ non vocat magnum, quasi superbum, sed quasi præcellẽtem, & supremum dignitatis gradum obtinẽtem: ergo & se non vocat humilẽ ab opposita superbiæ virtute, sed ab abiecta, vilique conditione. Denique nõ solet humilitatis virtus ταπείνωσις, quo verbo Lucas hoc loco vsus est, sed ταπεινοφροσύνη vocari, vt Actor. 10. 19. Ephes. 4. 2. Philip. 2. 3. Colos. 3. 12. 1. Petri 5. 5. etsi humilem, id est virtute superbiæ opposita prçditum ταπεινὸν vocatum legimus Matth. 11. 29. & 1. Petri 5. 5. Atque in hanc sententiam Theophy. Euthym. & Auctor ille Græcus apud D. Thom. interpretatur, & nisi fallor, Iuuencus his versibus,

Deus quot modis respicit in scriptura.

Heb. 4. 13.

Psal. 33. 16

Matth. 25. 12.

Humilitas tribus modis in scriptura accipitur.

A

Humilitas dũm proditur, perditur.

B

C

D

—— *quod me dignatus in altum*
Erigere ex humili celsam, cunctisque beatam
Gentibus, & seclis voluit Deus æquus haberi.

Lib. 1. Euã. histor.

Sic etiam nonnulli recentiores interpretes intelligũt, quorum vnus dixit Mariam hoc loco humilitatẽ exercuisse, sed non significasse. Nam siue eius facta, siue verba consideremus, omnia humilitatis plena sunt, sed quomagis omnia humilitate redundant, eo minùs se humilem appellauit.

E

Ecce enim ex hoc.] Deinceps ex hoc tempore.

Beatam me dicent omnes generationes.] Declarat, quod dixerat, respexisse Dominum humilitatẽ suam, id est, ex humili conditione ad tantum honorẽ euexisse, vt se omnia sæcula beatam sint prædicatura. Opponit omnes generationes, id est omnia futura sçcula tẽpori præsenti, quod vocauit *hoc, Ecce enim ex hoc;* & omnes futuros homines vni Elisabethæ, quæ se paulo ante beatam appellauerat, quasi dicat, deinceps non solũ tu, ô Elisabetha, sed omnes omnino mortales beatã me esse prædicabũt, vt rectè Theophyl. animaduertit, Cùm autẽ dicit *omnes generationes*, etsi generaliter, & sine vlla exceptione loquitur, tamen nõ omnes sine exceptione homines intelligit, sed eos tantùm, qui in Christum filium suũ credituri erant, vt Euthym. admonuit. Nam Iudæi quidẽ Gentiles, & hçretetici maximeq; Caluiniani non laudibus eã, sed conuitiis frequenter afficiunt. *Insidiatur* enim semper *calcaneo eius* antiquus ille *serpens, qui erat callidior cunctis animantibus terræ.* Genes. 3. 1. 15. Cœpit Elisabeth prima omnium

F

Caluinistæ B. Virginis conuitiatores.

Digitized by Google

Mariam beatam dicere supra vers.41. Secuta deinde est mulier illa, quæ de media clamauit turba, *Beatus venter qui te portauit, & vbera, quæ suxisti*, infra c.11.27.

49. *Quia fecit mihi magna.*] ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα. Ita solent septuaginta interpretes miracula vocare ex Hebræorū imitatione qui res magnas, & admirabiles גדלות appellant. Noster interpres, etsi minus Latine, tamen eadem imitatione solet reddere *magnalia*, vt Exodi 14.13. Deuter. 10.21 & 11.2. & Psal. 70. 19. & 105.21. Magnum verò miraculum erat, vt sine viro Deum, hominemque virgo conciperet. Aug. in expos. huius cantici. (*Magnalia.*)

Qui potens est.] ὁ δυνατὸς שדי. Potens, quod vnum est ex decem nominibus Dei, quæ Hieron. numerat. Apte vero hoc loco Maria Deum potentem appellauit, quia de miraculis agebat, in quibus efficiẽdis maxime ostenditur diuina potentia, vt Theophyl. indicauit, & D. August. in expositione huius cantici, *Magnum*, inquit, *fuit, vt Virgo sine virili semine filium conciperet. Magnum fuit, vt Dei patris verbum carne sua indutum vtero gestaret. Magnum fuit, dum se ancillam confessa esset, vt mater fieret sui plasmatoris. Qui potens est: quia credi potest eius potentia, potentem confessa est, sed quanta, aut qualis, comprehẽdi non potest.* Reddit Maria causam, cur omnes generationes beatam se prædicaturæ essent, Theophylact. Alij causam reddere existimãt, cur eius anima, vt ante dixit, magnificaret Dominum, quasi dicat, ideo *magnificat anima mea Dominum*, id est magnum prædicat, quia *fecit mihi magna*, vt Bernardus docet in sermone quodam de Beata Virgine. Quam interpretationem nominum allusio probabilem facere videtur, sed illa tamen Theophylacti probabilior, quia violẽtum videtur, vt hæc particula causalis, *Quia* tam longè referatur.

Et sanctum nomen eius.] Quidam ita hoc exponunt, quasi hæc, & cætera, quæ sequũtur, secunda pars sint huius cãtici, & quasi absolute Maria Dei nomen sanctum esse dicat, eiusque misericordiã à progenie in progenies. Magis credo hæc, & quæ sequũtur, omnia epitheta Dei esse, quibus per periphrasim Deum describat. Obseruatu enim dignum est nunquam Mariã à ver.49. vsque ad finẽ Cãtici Deum nominasse, sed figura quadam oratoria, quæ maiorẽ habet gratiam, eum descripsisse, & honorificiis epithetis, quasi titulis ornasse. Nec enim dixit, *Quia fecit mihi magna* Deus, quod vt breuius dictu erat, ita & ad sententiã minus efficax, & ad orationis ornatum minus aptum, sed dixit, *Quia fecit mihi magna, qui potens est.* Quod erdo sequitur, *Et sanctum nomen eius*, perinde est, ac si dicat, & cuius nomen est sanctum; sic enim Hebræi loqui solent, vt vnum relatiuum pro altero ponant, vt Psalm.10.4. *Dominus in templo sancto suo, Dominus in cœlo sedes eius*, id est, cuius sedes in cœlo est. Et rursũ eodem ver. *Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebræ eius interrogant filios hominum*, id est, cuius oculi in pauperem respiciunt, & cuius palpebræ perscrutãtur hominũ cogitationes. Et iterum ver.7. *Quoniam iustus Dominus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius*, id est, cuius vultus æquitatem vidit, neque personarum gratia mutatur, vt hunc iustificet, illum condemnet: hunc amet, illum odio habeat. & Psalm.17.31. *Deus meus, impolluta via eius*, id est cuius via impolluta est. Quo sensu nomen Dei sanctum appelletur, etsi res est admodum facilis, non consentiunt tamẽ interpretes. Nam Euthymius sanctum quasi magnum, atque eximiũ vocari putat. Theophylactus quasi mundum, impollutum, incontaminatum, quòd verbum Dei in vtero Virginis contaminatum non fuerit. Beda quasi potens, segregatũ à rebus omnibus, omnesque superãs, & excellẽs. Mihi sanctum dixisse videtur quasi (*Hebraism.*)

A venerabile, adorandum, & laudibus propter magna illa, quæ sibi fecisse dixerat, celebrandum. In hanc sententiam Augu. exponit: *Hoc*, inquit, *nomen sanctum est, cum sanctis est, cum sanctis gloriatur, à sanctis benedicitur, à peruersis blasphematur.*

50. *Et misericordia eius à progenie in progenies.*] Hæc verba eodem modo interpretor quo præcedentia. Cuius misericordia est à progenie in progenies, id est perpetua, infinita, sempiterna מדור לדור vt Psalm. 102.17. *Misericordia autem Domini ab æterno, & vsque in æternum super timentes eum.* Quem locum videtur hîc Beata Virgo, totidem verbis exprimere voluisse. Nec alia fortasse causa fuit cur his vsa sit verbis, Si qua

B vero alia fuit, hæc fuit opinor, vt significaret Deum non solum in veterem illum populum, sed etiam in eum, qui tunc erat misso filio suo, suam, quæ nulla temporis longinquitate exhauritur, exercuisse misericordiam.

51. *Fecit potentiam in brachio suo.*] intelligendum, ἀπὸ κοινοῦ relatiuum *Qui*, sicut in præcedentibus. Est enim continuata periphrasis, qua Deus ex rebus à se potenter, & mirabiliter factis eleganter describitur. Brachium Hebræorum idiomate potentiam significat, quòd in brachiis ac lacertis virorum robur, & vires esse soleant. Exempla in Psalmis passim occurrẽt. (*Brachium in scriptura pro potentia.*)

C vt Psalm.10.15. & 36.17. & 43.4. & 70.18. & 76.16. & 78.11. Itaque sæpe solet brachium, quo res magis explicetur cum potentia, & fortitudine coniungi, vt Iob.22.8. Psalm. 88.11.14. Isaiæ 51. 9. & 62.8. & Danielis 11.6. Quod ergo dicit, *Fecit potentiam in brachio suo*, perinde est, ac si diceret, fecit potenter brachio suo, potenter manu sua rem gessit, aut declarauit, quàm potens brachium suum esset. Videtur etiam hac phrasi omne humanum auxilium excludi, quasi dicat miracula illa, quæ fecit, solũ, & à nemine adiutũm, fecisse, sicut dixit Dauid Psalm. 71.18. *Benedictus*

D *Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus*, & Psalm. 135.4. *Qui facit mirabilia magna solus, quoniam in æternum misericordia eius.* Et Isaias cap.63.5. *Circumspexi, & non erat auxiliator, quæsiui, & non fuit, qui adiuuaret, & saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi.* Non placet, quod Beda, Strabus, Theophylactus, & Græcus ille Auctor Diui Thomæ scribunt, brachium Dei hoc loco Christum vocari, quia etsi vere Christus Dei potentia, & Dei virtus est, *portansque omnia verbo virtutis suæ*, tamen nescio an ista interpretatio loco satis hæreat. De quo autem miraculo à Deo facto Maria loquatur, (loqui enim de ali- (*Heb.1.3.*)

E quo videtur) nõnulli quærunt. Ac sunt, qui de ipsa Christi incarnatione loqui putẽt, quæ magnum fuit certe miraculum, quaque Deus misso in carne filio suo summam suam potentiam declarauit, qua potẽtes dæmones, qui liberè ante in hoc mundo dominabantur, de suo deiecit regno; humiles autem qui in Christum crediderunt, ad regnum erexit. Sic Augustinus in expositione huius cantici, & Cyrill. apud D Thom. Alij ad præterita referũt, id est ad rerum primam creationem, & reliqua omnia, quę Deus ab initio huius mundi potẽter, admirabiliterque fecisse in sacris litteris perhibetur. *Omnia enim per ipsum facta*

F *sunt.* Ita Beda. Alij ad præsentia referũt, quia Virgine pariente natura victa, & commutata est, quasi Virgo in hoc potentiam Deum fecisse dicat, quod fecit, vt Virgo ipsa conciperet, vt Theoph. exponit. Mihi de rebus præteritis videtur loqui, quia & pręteritis semper vtitur, verbis, *Fecit, Deposuit, Exaltauit, Impleuit, Dimisit, Suscepit*, & quia satis apparet hanc secũdam partem cantici hymnum potius esse, quàm prophetiam. In hymno autem magis euenit credere cani res ante à Deo factas, quam prędici faciendas. Cæterũ non (*Ioan.1.3.*)

existimo de vno aliquo facto loqui, sed vniuerse de omnibus, quę Deus solitus esset facere, sicut fecit Anna 1. Reg. 2. 2, & Dauid Psal. 135. 13.

Hebraism. *Dispersit superbos mente cordis sui.*] Hebraismus הפיר *dispersit, dissipauit*, vt Psal 32. 10. *Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum.* Sunt qui ad hunc modum verba coniungant: *Dispersit superbos mente cordis sui*, id est, eos qui mente cordis sui superbi erant, vt Euthy. Alii sic exponunt, vt si nomen Græcum *διανοίᾳ* blatiuum significet instrumenti, quasi dicat, cepit eos suis ipsorum consiliis. Admirabilior etiam videtur Augustini sententia, qui interpretatur in expositione huius cãtici, *Dispersit superbos mente cordis sui*, id est profundo consilio suo, quasi illud reciprocum *sui* ad Deũ referatur, quod ex Græcis verbis apparet fieri non posse. Ego hypallagem esse arbitror, qua frequenter vtuntur Hebræi, *Dispersit superbos mente cordis sui*, pro dispersit cogitationes cordis superborũ, id est ipsorum consilia & machinationes. Disperguntur autem, & dissipantur consilia, & cogitationes superborũ, cùm in diuersum euadũt exitũ, quàm ipsi putabãt. Superborum dixit potiùs, quàm impiorum, aut iniquorũ, quia, quamuis omnes iniqui, & impij intelligãtur, tamen significantiùs hoc loco superbi, quàm impij, aut iniqui vocantur. Quia superborum consuetudo est multa & varia agitare cõsilia, quibus eorum ambitio nutriri solet. Simile quiddam de auaris Iacobus scribit c. 4. 13. *Ecce nunc, qui dicitis, hodie, aut crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus, qui ignoratis, quid erit in crastino.*

52. *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.*] [illegible] *δυνάστας ἀπὸ θρόνων. δυνάστας*, dynastæ, quo etiam nomine Latini Auctores vti solent, dicuntur principes, ac Reges, quia potentes sunt. Itaq; nomen *potẽtes* hoc loco non tam potentiam, quam officiũ, quo potentia exercetur, significat, vt apparet ex adiũcto *de sede*, id est, de throno, de solio regio. Multi enim potẽtes sunt, qui Reges non sunt, neq; in throno sedẽt. Hîc autem de Regibus loquitur. Quod sequitur, *Et exaltauit humiles*, ad eundem modum intelligendum est, ex contrario, id est euexit humiles, & in regio solio collocauit, vnde Reges deiecerat: Repetẽdum enim, aut intelligendum est *ἀπὸ κοινοῦ* nomẽ *θρόνος* sedis, aut solij, quod præcesserat. Humiles autẽ non à virtute superbiæ contraria, sed ab abiecta, & humili cõditione vocat. Opponit enim humiles potentibus, id est Regibus, & iis, qui in magno honoris gradu sunt. Quò autem hic ipse sensus alludat, id est de quibus potentibus, & de quibus humilibus loquatur, de eo solent interpretes dissentire. Theophyl. Cyrillus, & Græcus ille Auctor apud D. Thomam *potẽtes* dæmones, qui ante Christi aduentum in mundo regnabãt, humiles omnes homines, qui à dæmonibus vexabantur, intelligunt: aut, vt Theoph. ait *potentes* Pharisæos & Scribas, qui super cathedram Moysis sedebãt, humiles miserum, & imperitum populũ, cui onera imponebãt grauia, quæ ipsi ne digito quidem suo attingere volebãt. Alij ad exempla superiorum temporũ existimãt Virginem alludere, vt ad Saulẽ, quẽ Deus de regio solio deturbauit, & ad Dauidem, quem ad regnum euexit 1. Reg. 16. 12. 13. Ego Bedã sequor, qui nullum aut præteritum, aut futurum etiã exemplum notari putat, aut significari, quid factum, faciendumue sit, sed quid Deus facere possit, ac soleat. Solet autem scriptura in Dei laudibus ponere, quòd regna trãsferat, & alios de solio deiiciat, alios in solium euehat: quia cùm inter homines summa potentia credatur esse Regum, in iis potissimum subigendis, dimouendisque diuina maxime potestas apparet Danielis

A 2. 21. *& ipse mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque constituit*, & Ecclesi. 10. 8. *regnum à gente in gentem transfertur, propter iniustitias, & iniurias*, & Psalm. 106. 40. *Effusa est contẽptio super principes, & errare fecit eos in inuio, & non in via.* & Iob. 12. 18. *Baltheum Regũ dissoluit, & præcingit fune renes eorum*, & 1. Reg. 2. 8. *Suscitat de puluere egenum, & de stercore eleuat pauperem, vt sedeat cum principibus, & soliũ gloriæ teneat.* Itaque præteritũ pro futuro ex Hebraicæ linguæ proprietate accipi puto, & futurum rursus alio Hebraismo pro modo, vt Grãmatici vocant, potentiali, vt sit sensus *deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles*, id est deponet, & exaltabit, hoc *Hebraism.*
B est, potest deponere, & exaltare.

53. *Esurientes impleuit bonis.*] Id est potest, ac solet implere, atq; locupletare. Sicut, quod sequitur, *Et diuites dimisit inanes*, id est, solet dimittere, & eos qui prius diuites erant, pauperes facere. Eodem enim modo hũc versum interpretor, quo superiorem, vt nullum certum notetur factum, sed tantùm dicatur, quid Deus facere possit, ac soleat, vt dixit Anna 1. Reg. 2. 5. *Repleti prius pro panibus se locauerunt, & famelici saturati sunt*, & Psal. 33. 11. *Diuites eguerunt, & esurierunt, inquirẽtes autem Dominum non minuentur omni bono.* Itaque quod Theophylact. exponit, *Esurientes* Gentiles, *diuites* Iudęos; &
C quod D. August. *esurientes* humiles, *diuites* verò superbos; & quod alii *esurientes*, qui vt ait Christus, esuriũt, *Matt 5 6.* *& sitiunt iustitiam: diuites*, qui ea abundant, id est, qui pro suo arbitrio corruptos ad se iudices flectũt, morale quidem est, non litterale.

54. *Suscepit.*] Etiam hoc loco intelligo relatiuum *qui*, sicut in superioribus, cùm sit perpetua descriptio Dei. *ἀντελάβετο* *Suscepit* hanc vim Græcè habet, vt declaret Deũ populum suum iam omnino deiectum, desertũque quasi porrecta, aut supposita manu sustinuisse, erexisseque, sicut Dauid dixit Psalm. 26. 10. *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me; Dominus au-*
D *tem assumpsit me.* Similia sunt exempla Psalm. 3. 6. & 17. 17. 36. & 62. 9. & 68. 30. & 72. 24. 117. 13. & 118. 116. & 145. 9. & 146. 6.

Israel puerum suum.] Israëlem filium suum: sic enim solebat Dominus populum illum appellare Ose. 11. 1. Suscepisse igitur dicitur Israëlem filium suum Deus, quia cùm maxime abiectus, & sub Romanorum imperio afflictus populus ille erat, Christus verus Rex venit, qui eum non à Romanorum, sed à maiore diaboli tyrannide liberauit.

Recordatus misericordiæ suæ.] [illegible], vt recordaretur misericordię suæ, id est vt ostenderet se
E misericordiæ suæ oblitũ non esse, sed recordari. Sicut enim nũquam verè obliuiscitur Deus, sed ad similitudinem hominũ tum dicitur obliuisci, cùm ita nobiscum agit, quasi nostri oblitus esset. Psal. 12. 1. 41. 10. & 43. 24. & 73. 19. ita etiã dicitur recordari, cùm ita se erga nos gerit, quasi priùs nostri oblitus fuisset, postmodum recordatus, id est, cùm nos orantes exaudit, ostendit se bene nobis velle, vt 1. Reg. 1. 19. Esther. 10. 12. Psal. 97. 3. 102. 14. & Ierem. 2. 2. & Daniel. 14. 37.

55. *Sicut locutus est ad Patres nostros.*] Quasi dicat, vt recordaretur misericordiæ suæ, quam promiserat patribus nostris, scilicet Abrahã, & semini eius in sæ-
F cula. Patres intelligit omnes Patriarchas, sed illos in primis, quibus Dei promissio de nascituro ex semine ipsorum Christo facta fuerat, quales fuerunt Abraham Genes. 12. 3. & 15. 3. & 17. 19. & 18. 18. & 22. 18. Isaac Gen. 26. 4. Iacob Gen. 28. 14. Dauid Ps. 131. 11. Sed solũ nominauit Abraham, quia illi primum Christus promissus fuerat, & quia ipse omnium credentium futurus erat pater. Quod cùm dixerit, *sicut locutus est ad patres nostros*, addat commutato casu *Abraham & semini eius in sæcula*, ideo fecit, quod Græcum verbum

Digitized by Google

λαλεῖν, sicut Latinum loqui vtrumq; admittat casum, vsu saltem loquendi Ecclesiasticorũ Auctorũ. Illud *in sæcula*, vel ad misericordiã refertur, quasi dicat loquutum fuisse Deum, id est promisisse patribus perpetuam misericordiam: vel ad semẽ, quasi dicat promisisse Abrahamo, & omnibus eius posteris, qui vsq; ad finem sæculi futuri erant, sensus eodem redit.

An B. Virgo apud Elisabetham vsque ad eius partum mansit.

56. *Mansit autem Maria cum illa, quasi mensibus tribus.*] Quæri hoc loco solet, vtrũ Maria partui interfuerit Elisabethæ, an antequam illa pareret, domum redierit. Pleriq; ante eius partum domum rediisse putãt à quibus hæc fere argumenta afferri solent. Primum, quòd Euagelista dicat mansisse Mariam cum Elisabetha, non mensibus tribus, sed quasi mensibus tribus, indicans non integros mansisse tres mẽses. Quod si ita est, non potuit Elisabethæ partum videre, quia credibile est eam more aliarum mulierum nono mẽse peperisse; cùm autem Angelus ad Mariam venit, sextus illi prægnanti mensis agebatur vers. 36. vbi etiam significatur sextum mensem transactũ non fuisse: itaque non poterat nonus mensis impletus esse, cùm Maria ab Elisabetha domũ rediit. Deinde, quod postquam Lucas dixit Mariã in domum suam rediisse, addidit, *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi*, indicans iam Mariam domum rediisse, cùm Elisabethæ tempus pariendi impletum est. Præterea, quòd non videatur Euangelista taciturus fuisse, si Maria partui Elisabethæ interfuisset, cùm id ad rem maxime pertineret, & tanta diligentia narrasset quamdiu Maria apud cognatam mãsisset. Deniq; non decuisse virginem interesse partui, & eam fuisse consuetudinem, vt omnes virgines, etiam quæ domi essent, pariente aliqua muliere aliò migrarent, vt graues Auctores Theoph. Euthy. & Græcus Auctor D. Thomæ & Niceph. lib. 1. cap. 8. tradunt, qui huius sententiæ defensores sunt. Ego tamen nihil omnino persuadeo beatam Virginẽ ante partum Elisabethæ ab ea non discessisse. Primum, quia vix alia causa excogitari potest congrua, quamobrem Euangelista tempus notauerit trium mensiũ, quos apud Elisabethã Mariam mansisse dicit, nisi vt indicaret vsq; ad eius mansisse partũ. Præterea, quia credibile non est Mariam, quæ charitate impulsa cognatam, quia grauida erat, inuiserat, & tãdiu cum ea fuerat, haud dubiè vt prægnantem adiuuaret, cùm partui, id est dolori, atque periculo proxima esset, deseruisse. Deinde, quia illa ipsa ratio, quæ illam impulerat, vt prægnantem inuiseret, impellebat, vt eius expectaret partũ. Inuiserat, vt, quod Angelus dixerat v. 36. *Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua*, te ipsa experiretur: quis dubitet voluisse etiam experiri partum? videreque, quò res euaderet, præsertim cũ tam prope exitum esset. Ad hæc sciebat vtique Maria Ioãnis mysteriũ, quod Christi filij sui præcursor futurus esset; quis sibi persuadeat noluisse natum etiam videre, quem tantum sciebat Prophetam futurum esse, quẽ audiuerat præ gaudio se adueniente in vtero matris exultasse? Deinde quæ non dico cognata, sed quælibet alia alicuius charitatis mulier, cum per tres apud prægnantem mansisset menses, instante iam partu discessisset? Cur ergo credamus fecisse Mariam, quod aliam illam mulierem facturam fuisse indignũ est credere. Denique tempus cum hac sẽtẽtia rectè conuenit: agebatur enim sextus iam mẽsis, ac fortassis exactus erat, verba enim Angeli non repugnant, vers. 36. cum Maria ad visitandam cognatam domo discessit. Mansit tres apud cognatam menses fortassis integros, vt postea dicemus: sed esto, integros non manserit; certè fere integros mãsisse negari non potest, & nonum Elisabethæ mensem, si non exactum, inchoatum tamen fuisse, & fere trãsactum, cum ab A ea Maria discessit. Poterat ergo Elisabetha parere, antequã Maria discederet, neque enim necesse est, quemadmodum experientia docet, vt nonus mẽsis, vt grauida pariat, transactus omnino sit. Solent enim inchoato nono mense aliæ mulieres citius, aliæ serius parere. Habet etiam hæc sententia meliores Auctores, Origenem homilia 9. Ambrosium in commentariis, Bedam, Strab. Lyr. Auctorem Scholasticæ, vt vocant, historiæ. Habet ipsam etiam Ecclesiam, quæ tertio mense post conceptionem Christi Ioannis natalem celebrat. Argumenta vero, quibus alij Auctores in contrariam sententiam adducti sunt, facile soluũ- B tur. Nam quod obiicitur Euangelistam non dicere Mariam mansisse apud Elisabetham tribus mensibus, sed *quasi mensibus tribus*, nõ magis indicat minus, quam plus tribus mensibus apud eam permansisse. Habemus enim exempla apud Euangelistas, vbi, illud *quasi* non significat minus, sed aut plus iustũ certe numerum. Scribit Marcus cap. 8. 9. numerum hominum, quos Christus septẽ panibus, & paucis pisciculis saturauerat, fuisse quasi *quatuor millia*, scribit Matt. cap. 15. 18. fuisse *quatuor millia, exceptis mulieribus, & paruulis*. Scribit Ioannes c. 7. 10. numerum eorum, quos Christus quinque panibus, & duobus piscibus satiauit, fu- C isse *quasi quinque millia*, scribit Matthæus cap. 14. 21. fuisse *quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & paruulis*. Solent ergo Euangelistæ eam adhibere moderationem, vt dicant *quasi*, non modò cum minorem numerum significare volũt, sed cum aut de iusto numero certi non sunt, aut existimant non esse necessarium iustum omnino numerum declarare. Et vt cõcedamus Lucam minus tribus integris mensibus significare voluisse, tamen nihil inde contra nostram opinionem probari potest, quia, vt diximus, necesse non est ad pariendum, vt totus nonus mẽsis exactus D sit etiam in his mulieribus, quæ mense nono pariunt, nam de partu septimi mensis hîc non disputamus, & qui disputant rem nobis agere videntur minime necessariam, cùm constet Ioannem non septimo, sed nono mense natum esse. Secundum argumentum plus habere videtur probabilitatis. Ita enim, fateor, Lucas loquitur, vt indicare videatur, antequam Elisabethæ tempus pariendi esset impletum, Mariam discessisse. Cæterum hoc ipsum argumentum non mouebit eos, qui obseruauerint sæpe Euãgelistas solere prius narrare, quæ posterius acta sunt, vt historiam, quam texere inceperant, absoluant. Exempla E sunt apud Matthæum ca. 26. & 27. notata. Quia ergo Lucas Mariæ historiã narrare cœperat, voluit absoluere, antequã de partu Elisabethæ agere aggrederetur. Ideo dixit, quomodo ad eam Angelus missus esset, quid illi dixisset, quid ipsa respondisset, quomodo cognatam inuisisset, quomodo salutasset, quomodo domum rediisset. Reducta vero quodammodo Maria in domum suam aggreditur aliam historiam, quomodo Ioannes natus esset. Atque idcirco priùs dixit Mariam rediisse domum, postea verò addidit, *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi*. Ad tertium respondeo non omnino Euangelistam tacuisse Ma- F riam apud cognatam suam fuisse tempore partus. Cùm enim dixit mansisse apud eam, *quasi tribus mensibus*, non obscurè indicauit interfuisse partui, quem intra tres illos mẽses accidere necesse erat. Ad quartum eodem modo quo ad secundum, respondendum est, aut sextum iam mensem à conceptu Ioannis, cùm ad Mariam Angelus venit, fuisse trãsactum, aut si non erat, non fuisse necessarium, vt nono exacto mense Ioannes nasceretur. Quod autem quinto loco obiiciebatur, non decuisse Virginẽ interesse

Quasi in scriptura.

Digitized by Google

partui: non intelligo cur minus decuerit partui interesse, quàm parere; parietem videre, consolarique, atque adiuuare, quàm prægnantem inuisere. Ea verò cõsuetudo, quæ affertur, solitas fuisse virgines instãte partu discedere, vereor ne ficta sit. Nos enim inter honestissimas etiam gentes eam consuetudinem non vidémus; contrariam verò videmus, vt non solum domesticæ partui virgines intersint, sed aliæ etiam amicæ, atque cognatæ adueniant aliunde, vt parituræ ministrent. Etsi eiusmodi consuetudo forte fuit, non erat necessarium, vt Maria omnes aliarum virginum consuetudines obseruaret, quia ita virgo erat, vt mater esset.

57. *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi.*] Tempus nouem mẽsium, aut circiter, quod partui mulieri communi naturæ lege præscriptum est. Obseruauit Orig. Ambros. & Theoph. non omnibus, sed solis sanctis mulieribus tẽpus pariendi impleri in scripturis dici, vt Elisabethæ hoc loco, & Mariæ cap. 2. 6. quod, vt ait Ambr. plenitudinẽ iusti vitã habeat, inanes autem dies sint impiorum. Sed non eam arbitror hoc verbũ vim habere, sed eã potiùs, vt indicet Euãgelista eo prorsus modo, eoque ordine successisse omnia quo ab Angelo prædicta fuerant. Dixerat autem Angelus de vtraque, & Maria, & Elisabetha fore, vt conciperet filium, ac pareret; ideo Euangelista, non contentus dixisse vtramque concepisse, addidit impletum fuisse pariendi tempus, id est suo tẽpore peperisse, quasi dicat, ne vno quidem die retardatam fuisse diuinam promissionem.

58. *Et audierunt.*] Credibile est vicinos, atque cognatos iam antea audiuisse concepisse Elisabetham, sed dicuntur audiuisse nunc, quod in parte maxime Dei erga illam cognouerint misericordiã. Ante partum enim dubius semper, & multis expositus periculis conceptus est; tunc cẽsetur perfectum, atque cumulatum Dei esse beneficium, cùm, quæ cõcepit, etiam peperit.

Quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa.] Quod magna Dominus erga illam misericordia vsus esset. Magnam verò vocat misericordiam, quòd sterili, & seni dedisset filium, sicut ipsa indicauit supra ver. 25.

Et congratulabantur ei.] Καὶ συνέχαιρον αὐτῇ, ad verbum Congaudebant ei. Quod ideo videtur Euangelista dixisse, vt indicaret impletũ fuisse, quod Angelus ver. 14. prædixerat, *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*

59. *Et factum est in die octauo.*] Ab ortu. Is enim à lege dies circũcisioni præscriptus erat Gene. 17. 12. Leuit. 12. 3. & apud eundem Lucam cap. sequenti ver. 21. Elegerat Deus octauũ à circumcisione diem multis de causis. Prima fuit, vt mysterium significaretur. Septẽ dies temporalem, octauus spiritualem, & æternã vitam designare solet, quia septem diebus tota tẽporalis vita circũacta traducitur, octauus vltra est. Quod autem vltra temporalẽ vitam est, spirituale, & æternum est. Circumcisio autem spiritualem significabat vitam, qua opera carnis amputãda erant: Cyprianus serm. de circumcisione. Secũda fuisse creditur, quòd octauus dies trãsacta iã hebdomada primus sequẽtis hebdomadis dies erat, quo Christus erat resurrecturus, vt doceremur nouam post circũcisionẽ vitam instituendã esse, nosque cum Christo resurgere debere, & in nouitate vitæ ambulare. Cyprianus li. 3. epist. 8. & August. serm. 15. de verbis Domini. & serm. 141. de tempore, & quisquis Auctor fuit qq. veteris & noui testamenti, q. 29. Valentiniani ad asserẽdas suas illas ogdoades eo mysterio abutebantur, vt Irenę. lib 1. c. 15. auctor est.

Cur circũcisio octauo die fiebat.

A *Venerunt circumcidere puerum.*] Hinc nonnulli colligunt morem Iudęorum fuisse, vt pueri in Synagoga circumciderentur, interpretantes, *venerunt* parentes eius in Synagogam, vt puerum circumciderẽt. Nam quos alios posse intelligi venisse? & vtrũque parẽtem circumcisioni interfuisse manifeste constare vers. 60 & 61. nec potuisse venire in domũ suam, vbi iam erãt, sed in synagogam, vbi non erant. Denique etiam nũc eam inter Iudæos consuetudinem permanere, vt in Synagoga circũcisio celebretur. Alij domi factã fuisse malũt, nam nullam alibi, quàm in domo factam fuisse in scripturis legi. Domi circũcisũ Abrahamũ, B & domi eundẽ Abrahamũ filium, vernasque omnes suos circumcidisse, Gen. 17. 23 24. 25. 26. Domi Sephoram filiũ, quem ex Moyse susceperat, arrepto circũcidisse cultro, ne ab Angelo perimeretur Exodi 4. 25. Domi Iosue totum circumcidisse populum traiecto deserto Iosue 5. 3. Certè Ioannẽ non in Synagoga, sed in domo paterna circũcisum fuisse satis mihi videtur ex hoc ipso loco probari posse. Cõstat enim Elisabetham matrem Ioãnis cum circũcideretur, fuisse præsentem, cùm respõdeat vers. 60. *Nequaquam, sed vocabitur Ioannes*: at non poterat octo dierũ puerpera exire domo, & in synagogam ire, cũ in sanguine ex præ- C scripto legis triginta dies esse deberet Leuit. 12. 4. Qui ergo dicuntur venisse, vt puerũ circũciderent? possumus intelligere amicos, atque cognatos, de quibus vers. superiore dictum erat. Neque enim dubiũ est, quin aliqua celebritate amicis, cognatisque conueniẽtibus, vbicũque tandem circumcisio fieret, fieri soleret. Quemadmodum nunc & apud eosdem Iudæos, & apud omnes gentes, quæ circumciduntur, fieri traditur. Possumus & aliter interpretari, venisse, id est ventum esse ad circumcidẽdum puerũ, vt Hebræorum phrasis sit, qui tertia persona plurali vtuntur pro verbo impersonali passiuo. Fingamus ergo D Latine dixisse, & vẽtum est ad circũcisionem pueri, non vtique significasset parentes, aut alios exiisse domo, aut iisse aliquo, sed cœptum fuisse agi de puero circumcidendo.

Domi apud Iudæos fiebat circũcisio.

Hebraism.

Et vocabant eum.] Volebant vocare, incipiebant vocare, consilium inibant de vocãdo eo Ioanne, amici scilicet, & cognati, qui conuenerant.

Nomine patris sui Zachariam.] Duo ex hoc loco colliguntur. Alterũ est, consueuisse apud Iudæos in circumcisione, sicut apud nos in baptismo, nomina infantibus imponi. Num ante, an postquam circumci- E sus puer esset, id non satis cõpertum habetur. Theophylactus quidẽ, Euthymius, & Chrysostom. apud D. Tho. post circumcisionem posita fuisse putant. Id qua ratione factum in circumcisione fuerit, & in baptismo nunc fiat, diuersæ à diuersis Auctoribus rationes afferuntur. Theophyla. quòd tunc homines Deo nasci, & in eius populum referri cẽserẽtur. Alij quod nominum impositio dominij argumẽtũ esset, ideoq; solitos fuisse dominos aut noua seruis suis nomina dare, aut mutare vetera, quẽadmodũ legimus Iosephum à Pharaone Saluatorem mundi lingua sua appellatum Genes. 41. 45. & Danieli, atque eius sociis nomina mutata Danielis 1. 7. Adnotauit hoc Diuus F Chrysostomus in homilia de ferendis reprehensionibus, & conuersione D. Pauli, & Ioannes Damascenus libro 2. de fide cap. 30. In circumcisione igitur impositã fuisse nomina, quòd tunc infantes iugum, ac seruitutem Dei subire incipere viderentur. Alterum, quod hinc colligitur, est, consueuisse plerumque Iudæos infantibus nomina patrum, aut cognatorum imponere. Hunc enim illi secuti morem non alia ratione Ioannem Zachariam vocare voluerunt, quàm quod hoc nomine pater eius vocaretur. Et

Cur in circumcisione & baptismo nomen imponitur.

Nomina parentum filiis apud Iudæos imposita.

Digitized by Google

post cũ dixisset mater velle se, vt vocaretur Ioánes, responderunt, *Nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Hæc inquam, eius ætatis consuetudo fuit, vt apparet: nam primis illis sæculis quæ sunt sacris literis consignata, nihil legimus eiusmodi; quin ex euentu aliquo plerumque nomina dabãtur, sicut Eua primum filium suũ vocauit *Cain*, quia *possedi*, inquit, *hominem per Deum*, Genes. 4. 1. tertium vocauit Seth dicens, *posuit mihi Deus semen aliud pro Abel*, Gene. 4. 25. & Noë à patre suo Lamech vocatus est Noe, quia, *iste*, inquit, *consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuũ nostrarum in terra, cui maledixit Dominus*, Gene. 5. 29. & Abraham vocauit filium suũ Isaac, quia dixerat Sara, *risum fecit mihi Deus*, Genes. 21. 4. 5. 6. & Iacob vocatus est Iacob, quia fratrẽ suũ in vtero supplantauerat, & frater eius Esau vocatus est Edom, quia russus erat, Gen. 25. 25. 30 & Phares, vocatus est Phares, quia maceriẽ vteri diuiserat Genes. 38. 29. & Moyses vocauit primum filium suum Gersam dicens, *aduena fui in terra aliena*; secundum vero Eliezer dicens, *Deus patris mei adiutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis*, Exodi 2. 22. Sic Ioseph. primogenitũ suum vocauit, Manasses, dicens, *Obliuisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domus patris mei*; alterũ verò vocauit Ephraim dicens, *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, Genes. 41. 51. 52. Eodem modo Anna vocauit filiũ suum Samuel, quia à Deo eum petiuerat, 1. Reg. 1. 20. Ioannes igitur more antiquo sicut Noë & alij sancti, quos nominauimus, ab euentu nomen accepit, quòd gratiosus apud Deũ futurus esset, vt vers. 13. docuimus. Cur autem hæc Euangelista commemorauerit, his verbis Ambrosius exponit, *Mire sanctus Euangelista prætermittendum putauit, quod plurimi infantem patris nomine Zachariam appellandum putauerunt, vt aduertas, matri non nomen alicuius displicuisse degeneris, sed id sancto infusũ Spiritu, quod ab Angelo ante Zachariæ fuerat prænuntiatum.* Summa est voluisse Euangelistam indicare omnibus amicis, & cognatis repugnantibus, à patre tamen, & matre ore Spiritus sancti loquẽtibus Ioannis nomẽ puero datum fuisse, vt impleretur, quod Angelus dixerat ver. 13. *& vocabis nomen eius Ioannem.*

Initio ab euentu nomina imposita.

60. *Et respondens mater eius.*] Respondisse mater dicitur, aut quia interrogata fuerat, quod valde vero simile est, cùm Zacharias mutus, aut surdus commode interrogari non posset: aut quia ipsa ex puerperio decũbens consultantes de vocãdo filio nomine patris sui Zachariã inaudiuit: aut quia Hebraico idiomate respõdere dicitur quisquis etiam non interrogatus, etiam nemine ante locuto aggreditur loqui.

Hebraism.

Nequaquam, sed vocabitur Ioannes.] Neque ab Angelo ipsa audiuerat, vocandum esse Ioannem, qui in solo tẽpli adyto solus cum solo Zacharia locutus fuerat; neque à Zacharia, qui mutus, ac surdus erat. Reliquũ ergo est, vt cum Spiritu sancto impleta fuit ver. 41. totum mysterium per reuelationem cognouerit, quod priùs Angelus Zachariæ declarauerat, quo scilicet nomine puer vocandus, & quantus, ac qualis vir futurus esset, vt Origen. hom. 9. Ambrosius, Beda, Euthymius, & Theophylactus obseruauerũt. *Et quidem ille*, inquit Ambros. *mutus intimare vocabulũ filij nequiuit vxori, sed per prophetiã Elisabeth didicit, quod non didicerat à marito: Ioannes est, inquit, nomen eius, hoc est, non ei nos nomen imponimus, qui iam à Deo nomen accepit. Habet vocabulum suum, quod agnouimus, non quod elegimus. Habent hoc merita sanctorum, vt à Deo nomen accipiant.*

Sancti à Deo nomẽ accipiunt.

61. *Quia nemo est in cognatione tua.*] Vide, quæ vers. 59. diximus. Licet hoc loco animaduertere carnales, & spirituales homines inter se pugnãtes. Amici, & cognati, vt fieri solet, carnem tantũ considerantes nomẽ aliquod gentile dare volebant puero; pater verò,

A & mater, quia non tam carnales, quàm spirituales parentes erant, gratiã, non carnem sequuntur, & Ioannem, quasi gratiosum, quemadmodum Deum velle intelligebant, vocandum esse contendunt.

62. *Innuebant autem.*] Nutibus, ac signis interrogabant, quia non solùm mutus, sed surdus etiam erat, quemadmodum probauimus ver. 20. Iuuencus scripto existimat Zachariam interrogatum.

---*Placuit mutũ tunc iussa parentis*
Consulere, scriptoque rogant edicere nomen.

63. *Et postulans pugillarem.*] πινακίδιον tabellam, quales hodie memoriæ causa apud nos esse solent. Quia
B loqui non poterat, & nolebat, vt alio, quam quo Angelus iusserat nomine vocaretur, pugillarem vt scriberet postulauit. Theoph. At quomodo postulauit? nutibus, & signis, inquit Euthymius.

Ioannes est nomen eius.] Non dixit, fit, aut erit, sed est, vt indicaret, non se tunc nomen imponere, sed ante ab Angelo impositum declarare: & non posse mutare homines, quod decretũ à Deo esset, vt ex Ambrosio paulo ante recitauimus.

Et mirati sunt vniuersi.] Intelligentes nomen non ab hominibus, sed à Deo positum esse, quãdo & mater, cùm nemo in tota gente sua esset, qui eo nomine vo-
C caretur, Ioannem tamen vocari voluisset: & Zacharias ignorans, quid Elisabetha respondisset (surdus quippe erat) idem scripsisset nomen; Theophylact. & Euthymius, & cum patrem audissent dicentem, Ioãnem nomen eius esse, id est iam à Deo id nomen accepisse.

64. *Apertum est autem illico.*] Quod dicit illico, indicat ipsam nominis impositionem causam fuisse, vt impedita priùs Zachariæ lingua solueretur, quemadmodum veteres auctores obseruarunt. Origen. homilia in Lucam 9. Gregorius Nazianzenus oratione prima de pace, Ambrosius & Beda in commentar. &
D Maximus hom. prima de natiuitate Ioannis Baptistæ, *Rectè*, inquit, *vox dicitur, cuius intonante præconio sacramentum redemptionis humanæ surda dudum cœpit audire mortalitas. Vt enim venerandus Baptista muto patri aperuit linguam, ita aures hominum salutaris gratiæ innouauit auditu.* Et homilia 2. *Quid?* inquit, *illud quanto est stupore mirandum quod Zacharias ipse, dum præcursorem salutaris verbi concipiendum senili aluo paulo tardius crederet silentio repentinæ taciturnitatis obmutuit, nec pristinum loquendi recepisset vsum, nisi nomen pueri, quo vocandus esset, clausi oris vincula relaxasset? Atque ita factum est, vt os sacerdotale, quod trepidatio colligauerat dubitantis, meritum filij nascen-
E tis absolueret; & reparata patris lingua infantis gloriam testaretur.* Videtur Iuuencus existimare Zachariam non scripsisse nomen Ioannis, sed cùm scribere tentaret, restitutum illi fuisse sermonẽ; aut certe simul & scripsisse nomen, & loquendi recuperata facultate pronuntiasse.

Impositio nominis caussa redditæ vocis.

Sed prob mira fides, tabulis cùm scribere tentat,
Implicitam soluit per verba sonantia linguam.

Idem auctor librorũ de mirabil. sacræ script. sentire videtur lib. 3. c. 1. Illud primum Euãgelistæ repugnat, qui Zachariam nomen pueri scripsisse ait. Secundũ est vero simile. De auditu restituto nihil dicitur, sed
F credendum aures etiam eius, quæ simul occlusæ fuerant, simul apertas, vt Euthymius admonuit.

Lib. 1. Hist. Euangel.

65. *Et factus est timor.*] Gaudium potius quàm timorẽ inde nasci oportebat. Sed timor sic vocatur ex Hebræorum idiomate religio, reuerẽtia. Quasi dicat, ea re cognita impletos fuisse omniũ animos religione intelligẽtes tot signis nõ posse, nisi singulare aliquid, & admirandũ à Deo portendi. Viderãt Elisabetham sterilem, senẽque peperisse. Viderant mutum factum propter incredulitatem Zachariam. Viderant matrẽ

Timor pro religione Hebraism.

nouum

Digitized by Google

nouum,& inuſitatum infanti nomen impoſuiſſe. Viderant patrem idem ſcripſiſſe nomen, indicaſſeque id A ab Angelo datum fuiſſe. Viderant ſtatim eius ſolutam linguam. Magnam hęc omnia religionem animis hominum ingenerabant. Similem phraſim apud Marcum c.4.40.& c.5.15.adnotauimus.

Omnia verba hac.] Res omnes has quæ in Ioannis conceptu ortuque contigerant, quas paulo ante expoſuimus.

66. *Et poſuerunt omnes, qui audiuerant in corde ſuo.*] Reputabant apud animum ſuũ,quid ea ſibi vellent,quidue futurum portenderent, quę de pueri illius mirabili conceptione,ortuque ferebãtur. Ponere in corde aliquid,aut econtrario ponere cor ad aliquid Hebraiſmus eſt,quo ſignificatur de eo cogitare,infra c.9.44. & 21.14. Prouerbiorum 24.32. Aggęi 1.19. Ezech.40.4 & 44.5. Danielis 6.14.& 10.12.

Ponere in corde quid ſit.

Quis putas puer iſte erit.] Quantus futurus vir,quantus Propheta,qui tot conceptus, tot natus miraculis eſſe dicitur?

Etenim manus Domini erat cum illo.] Verba ſunt Lucæ rationem reddentis,quamobrem omnes apud ſe cogitarent, quæ de Ioanne dicebantur,dicerentque, *Quis putas puer iſte erit?* Manum Domini eius potentiam ſignificare tã notum eſt,vt opus non ſit exemplis. Aliquando manus etiã Domini prophetia vocatur,quòd C impetu quodam ac vi in hominẽ irruat; vt ſolet ſcriptura loqui dicens, *Irruit in eum Spiritus Domini.* Huius ſignificatus multa apud Prophetas exempla legũtur Ezec.1.3.& 3.22.& 37.1.& 40.1. Vterque ſẽſus cõuenit in hunc locum. Nam & Dei potentia,& ſpiritus prophetiæ cum Ioanne fuiſſe vere poteſt ſignificari. Cæterum non dicũtur cum illo fuiſſe,quod aut ipſe miracula faceret,aut futura prædiceret (quamquã linguam patri ſoluiſſe,quia graues dicunt Auctores,negandum eſſe non arbitror) ſed quòd ſingularia in eo diuinæ potentiæ,& prophetiæ ſigna cernerentur. Angelus patri viſus,infantiſque cõceptionẽ annuntians. Zacharias priùs mutus,deinde non ſolum loquẽs, ſed de infante ipſo prophetans. Sterilis, & anus pariens. Nomen diuinitus impoſitum. Hæc enim omnia magnam in eo Dei potentiam declarabant, ſingularemque eum Prophetam futurum portendebant.

Manus Domini quid ſit.

Iud.14.6. 19.& 15. 14. Ezec.11.5.

67. *Et Zacharias pater eius repletus eſt Spiritu ſancto.*] Tũc. Nam ante impletum fuiſſe,aut prophetaſſe non legimus. Et quidem eadem cauſa credendum eſt Spiritu ſancto repletum fuiſſe,qua loquendi recuperauit facultatem. Quod nomen filio Ioãnis impoſuiſſet,quaſi manu ſua ſubſcribens,atque confirmans, quod ante E ab Angelo dictũ credere noluerat. *Vide,* (inquit Ambroſius) *quàm bonus Deus, & facilis indulgere peccatis. Non ſolum ablata reſtituit,ſed etiam inſperata concedit. Ille dudum mutus prophetat; hac enim gratia Dei maxima,quod eum qui negauerat,confitetur.* In eandem ſententiam ſcribit Beda, *Quanta* (inquit) *ſuperni muneris eſt largitas, ſi prompta ad accipiẽdum noſtra fidei ſit pietas? Ecce loquela,quæ ſola eſt ablata diffidenti,cum ſpiritu prophetiæ eſt reſtituta credenti*, Quo ſenſu Zacharias Spiritu ſancto repletus fuiſſe dicatur ſupra docuimus ver.15. Dixit autem hoc Euangeliſta vt intelligeremus ea omnia, quæ paulo poſt Zacharias cecinit,ex Spiritu ſancto fuiſſe profecta.

Et prophetauit.] Prophetaſſe dicit,non quodquidquid in hoc cantico dicit,prophetia ſit,multa enim dicuntur,quæ ad laudes potiùs Dei, quàm ad prophetiam pertinent,vt illud ipſum exordium, *Benedictus Dominus Deus Iſrael.* Quanquam illæ ipſæ laudes ex eodem prophetico ſpiritu profectæ ſunt;& ſuo quodam modo, dum prophetiam ornant,ad illam pertinent. Sic totum carmen prophetia dici poteſt.

68. *Benedictus Dominus.*] Benedicatur, aut laudetur Dominus. Vel dignus eſt Dominus, vt benedicatur, atque laudetur. Hoc enim eſt Hebraicè ברוך, vt, *Benedictus,qui venit in nomine Domini*, Matth.23.39.& Marci 11.9. Alia exempla in promptu ſunt, Pſal.17.47.& 27.6.& 30.22.& 40.14. Exorditur à gratiarum actione: quia magnum erat Dei beneficium,quod prędicabat.

Deus Iſrael.] Deum Iſraël vocat, non quòd Iudæorum tantùm, non omnium etiam hominum Deus eſſet,vt ait Diuus Paulus Romanorum 3.29. ſed quia in ſolo Iſraël colebatur. Itaque deſcriptio eſt veri Dei. Nam ſolus Deus Iſraël verus erat Deus. Gẽtilium Dij B idola erant,aut,vt ait Dauid Pſal.95.5 *dęmonia*, quemadmodum Euthymius animaduertit. Sic Darius Danielis 6.26. publico edicto confitetur, *A me conſtitutum eſt decretum,vt in vniuerſo imperio,& regno meo,tremiſcant,& paueant Deum Danielis. Ipſe eſt enim Deus viuens, & æternus in ſæcula.* Cùm vocat Deum viuentem,indicat cæteros omnes Deos mortuos eſſe, quia, vt ait Dauid Pſalm.113.12. *Os habent,& non loquentur, oculos habent, & non videbunt.* Alia potuit eſſe ratio,cur Deum Iſraëlis appellauerit:quia hoc nimirum epithetum ad rem, de qua agebatur,pertinebat; agebatur autem de redemptione potiſſimum Iſraëlis, ſicut ſtatim Zacharias dicit, *Quia viſitauit, & fecit redemptionem plebi ſuæ.* Sunt qui velint alluſiſſe hoc nomine Zachariam ad fœdus illud Dei cum Abraham Gen.17.7. *Et ſtatuam pactum meum inter me, & te, & inter ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno,vt ſim Deus tuus, & ſeminis tui poſt te.* Vt indicaret propter fœdus illud Deum populum ſuum viſitaſſe,vt ait ver.72. Ita Pſal.40.14. *Benedictus Dominus Deus Iſrael à ſæculo, & vſque in ſæculum.* & Pſal.71.18.& 105.48.

Quia viſitauit.] Liberauit, redemit, vt ſtatim ſequitur Hebraiſmus eſt,qui & in bonam,& in malam partem accipi ſolet. Cùm in bonam accipitur, ſignificat beneficio aliquem afficere, aut afflicto opem ferre, D miſerum liberare,aut redimere,vt Geneſ.21.1.& 50.23 24. Exodi 31.6. & 4.31. Pſalm. 8.5. & 64.10.& 79.15.& 105.4. Sic accipitur hoc loco. Beda, *Viſitauit* (inquit) *Dominus plebem ſuam, quaſi longa infirmitate tabeſcentem, & quaſi venditam ſub peccato vnici filij ſui ſanguine redemit.* Cùm in malam ſumitur partem, ſignificat è contrario affligere, pœnas quaſi iudicem ab aliquo exigere, Exodi 20.5. & 32.34. Iſaiæ 23.17. & apud Prophetas paſſim.

Viſitare quid Hebrais ſignificet.

Et fecit redemptionem plebi ſuæ.] Plebi ſuæ dicit, cùm omnibus etiam gentibus redemptionem feciſſet, idque Zacharias non ignoraret. Erat enim *lux vera* quæ ideo veniebat, vt illuminaret *omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ioannis 1.9. erat *propitiatio pro peccatis noſtris,non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi*, 1.Ioannis 2.2.&, *vnus pro omnibus mortuus eſt*, 2. Corinth. 5.14.15.&, *dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus nobis*, 1.Timoth.2.6. Quia primum venit, vt redimeret plebem ſuam Iſraël,illique ſoli pręſentiam ſuam exhiberet. Nam alias gentes non per ſe,ſed per Apoſtolos,& Apoſtolorum ſucceſſores viſitauit. Et Iſraël quidem quodammodo ex debito redemit,quia ſuum illi promiſerat aduentum,alias verò gentes ex ſola liberalitate. Theophyl. Vide quę diximus Matt.10.6.& Matt. F 15.24. Cur præterito tempore vſus ſit Zacharias,cùm de re futura,id eſt de morte Chriſti, qua nos redemit agi videatur,nonnulli quærunt. Beda,& Strabus cauſam hanc eſſe putant,quòd redemptio etſi facta non erat,tamen erat in proximo,vt perinde eſſet, ac ſi facta iam fuiſſet,ideo de illa tanquã de re præterita Zachariam loqui. Lyranus,& alij locutum eſſe Prophetarum more,qui de rebus futuris propter certitudinem euentus, tanquam de præteritis vaticinantur. Potiùs ego exiſtimo Zachariam rem iam præteri-

Digitized by Google

tam significare voluisse. Dicit enim Deum fecisse redemptionem plebi suæ; non quòd redemptio ipsa, quæ non nisi morte, & resurrectione Christi perfecta fuit, absoluta esset, sed quod inchoata, quodque iam redemptor venisset. Itaque Deus quantum in se erat; misso iam filio suo redemptionem fecerat: tantum reliquum erat, vt Christus moreretur. Eodem sensu dixit Simeon c. 2. 30. se vidisse *salutare Dei*, id est salutem, & redemptionem à Deo missam, quia nimirum redemptorem viderat. Non ergo est prophetia, dicet aliquis, si de re præterita loquitur. Nemo nescit, & Gregor. aliique Auctores multi monuerunt, etiam rerum præteritarum esse prophetiã, cum eiusmodi sunt, vt non possint, nisi Deo reuelante cognosci, qualis hæc erat. Nam scire iam tum venisse redemptorem, cùm adhuc in matris vtero lateret, nemo nisi prophetico spiritu potuit. Quare rectè Origenes homilia 10. in Lucam obseruauit, duas contineri in hoc cantico Zachariæ prophetias, alteram de Christo, de Ioanne alteram; illam de re præterita, hanc de futura esse.

Prophetia etiam præteritarum est rerum.

Cornu pro potētia Hebraice.

69. *Et erexit cornu salutis nobis.*] Cornu potentiam Hebraica phrasi significari, nemo ignorat, quia, vt ait Theophylactus, quę animalia cornuta sunt, ea in cornibus totum fere robur habent. Exempla sunt multa Psal. 43. 6. & 74. 6. 11. & 131. 17. & 148. 14. Sic multi hoc loco accipi putãt, idque ego confirmo. Cornu igitur salutis appellatur, cornu salutare, id est diuina manus atque potentia, quæ nobis salutem affert, vt Psal. 17. 3. *Deus meus, adiutor meus, & sperabo in eum; protector meus, & cornu salutis meæ.* Erexisse autem hoc cornu Dominus dicitur, quasi priùs deiectum fuisset, dum opem populo suo non ferebat, nunc verò quasi erectum, & in sublime sublatum appareat. A tauris est ducta metaphora, qui quo robustiores, & ferociores sunt, eo altius extollunt cornua. Sic loquitur Dauid Psal. 74. 5. 6. 11. & 88. 18. 25. & 111. 9. Significat etiam cornu regnum, aut Regem, siue regni gloriam, aut quia, vt Beda, Theophylactus, & Euthymius existimant, cornu olei Reges inungebantur 1. Regum 16. 1. 13. & 3. Regum 1. 39. aut quia Rex, vt ego arbitror, tota gloria totum robur est Regni. Hic etiã sensus rectè in hunc locum congruit, eo etiam magis fortasse quàm alter, quod mysterium magis exprimit, dum non quodcunque à Deo auxilium, sed ille ipse tamdiu expectatus Christus missus declaratur. Et quod videatur ad Dauidis promissionem alludi Ps. 131. 17. *Illuc producã cornu Dauid, paraui lucernã Christo meo*: & quod hoc sit propriè erigere fractum iã quodãmodo Iudæorum cornu, id est regnum efficere, vt repullulascat, & crescat, quo sensu dixit Isaias c. 11. 1 *Egredietur virga de radice Iesse*, & quod statim sequatur, *In domo Dauid pueri sui*, & quod frequenter scriptura per cornu regnum significet Danie. 7. 7. 8. 24. & 8. 3. 8. 9. 20. 21. & Ezech. 29. 21. Et quod plerique Auctores ad hunc modum hîc interpretentur, Beda, Theoph. Euthym.

Pro Rege etiam, & regni gloria, siue regno.

In domo Dauid] In familia Dauid, cui regnum promissum erat, Psal. 88. 36. 37. 38. & Psal. 131. 11.

Pueri sui.] Serui aut ministri sui; seruum autem, aut ministrum Dei Dauidem vocat non solùm, quia Deo placuerat, sicut omnes sancti Dei serui vocãtur vsque adeo, vt Deus quodammodo gloriaretur se virum inuenisse secundùm cor suum, & omnes Reges boni dicerentur in viis Domini ambulasse, iuxta omnia, quæ fecerat Dauid seruus eius; sed etiam quia minister fuerat Dei in eius populo gubernando, Psal. 77. 70. 71. *Et elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouium, de post fœtantes accepit eum pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam*: & quia in ea ipsa re Christi personam gesserat, & illustrissima illius figura fuerat. Ita

1. Reg. 13. 14. 3. Reg. 15. 11. 4. Reg. 18. 3. & 22. 2.

A prorsus, vt Christus multis locis Dauid appelletur, & eo nomine populo promittatur, Ierem. 30. 9. & Ezech. 34. 24. & 37. 24.

Christus Dauid dictus, & eo nomine promissus.

70. *Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum eius.*] Hyperbaton est, ad hunc modum resoluendum. Sicut locutus est per os sanctorum suorũ Prophetarum, qui a seculo fuerunt. Particula *sicut*, aut ad præcedentia referri potest, nempe ad illud, *Erexit nobis cornu salutis*, vt Euthy. & Theophyl. referunt, vt sit sensus, ita nobis Deum cornu salutis erexisse, quemadmodum per Prophetas olim promiserat. Aut ad sequentia *salutem ex inimicis nostris*. Vtrumque congruit, sed illud probabilius. Vult Zacharias, & Dei fidem commendare, quod quæ promiserat de futuro Messia fideliter præstiterit, idem enim est *sicut locutus est*, ac si diceret, sicut promiserat: & ostendere ea quæ de cornu salutis, id est de Christo iam misso, dixerat vana non esse, sed vera, & à Prophetis prædicta. Prophetas itaque omnes, dum neminem nominatim citat, testes adducit, & quo magis eorum testimonium commendet, sanctos appellat, quasi exceptione omni maiores. Quod vtrumque & quod Prophetæ, & quod sancti fuêre, eo valet, vt eos credamus vera prædixisse. Quod dicit, *qui à sæculo sunt*, aut fuerunt, vtroque

C enim modo verti potest, quidam sic intelligunt, quasi omnes omnino Prophetæ, qui ab initio conditi mundi fuerint, de Christo prophetauerint. Nam & Adam ipsum cùm dixit, *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea*, Genes. 2. 23 ad Christum, & Ecclesiam prospexisse, testatur D. Paulus ad Ephes. 5. 31. Et Moysem quinque libris legis de Christo scripsisse, Christ⁹ ipse docet Ioan. 5. 46. & de reliquis Prophetis dubium nõ est, quia etsi non omnes fortasse nominatim de Christo locuti sunt, tamen omnes eorum prophetiæ, aliæ quidem longiùs, aliæ vero propiùs in Christum prospiciebant. ita Beda. Simplicius etiam interpretari

Prophetæ omnes de Christo prophetarunt, & quomodo.

D possumus, vt Hebraismus sit ἀπ' αἰῶνος מעולם à sæculo, id est qui olim fuerunt, quasi dicat, sicut locutus est per os veterum suorum Prophetarum. Quemadmodum Genes. 6. 4. dicitur, *Isti sunt potentes à sæculo viri famosi*, id est, isti sunt gigantes illi antiqui adeo celebrati, & Psal. 24. 6. *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quę à sæculo sunt*, id est antiquarum, quemadmodum explicatur Psalm. 88. 50. *Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ Domine, sicut iurasti Dauid in veritate tua?* Similis locutio est illa Psalm. 118. 44. *Et custodiam legem tuam semper in sæculum, & in sæculum sæculi*, id est ęternam.

Hebraism.

E 71. *Salutem ex inimicis nostris.*] *Sicut locutus est*, id est quemadmodum promiserat nobis, *salutem ex inimicis nostris*, id est fore, vt nos ab inimicis nostris liberaret: ita *erexit nobis cornu salutis*, id est liberauit. Beda, & Euthym. exponunt *erexit nobis cornu, salutem ex inimicis nostris*, quasi appositio sit, quod nõ temere probauerim. Quos inimicos Zacharias intelligat Euangelista non dicit, ac nisi certo sciremus Zachariam afflatu Spiritus sancti locutum fuisse, suspicio aliqua subire animum posset Iudęorum more, & opinione loqui, qui Christum Regem ideo venturum putabant, vt se ab hostibus carnalibus, id est à Romanis, & aliis Genti-

F bus, à quibus opprimebantur, liberaret, & in regnum restitueret. Sed sicut Christi regnum spirituale fuit, ita debemus existimare de spiritualibus inimicis Spiritum sanctum per Zachariam loqui, id est, de dæmonibus, vt Theophylactus exponit. Vnde colligitur, quod ad intelligendos Prophetas diligenter est obseruãdum, Zachariã sic interpretari quicquid veteres Prophetæ de Iudęorum liberatione ex hostium potestate vaticinantur, vt Isaias cap. 19. 20. & 36. 15. & 37. 32. & Ieremias cap. 15. 20. 21. & 39. 17. & Ezechielis

Iudæorum opinio de Christo Rege.

Digitized by Google

13.21.& 34.22.23.& Oseæ 13.14.& Michæas 6.4. Nemo igitur Prophetas legens nudam sequatur historiam, cùm videat ea etiam, quæ maxime historica videntur interprete Zacharia in Christum spectare.

Et de manu omnium, qui oderunt nos.] Intelligitur ἀπὸ κοινοῦ *sicut locutus est*, id est promisit salutem, liberationemque *de manu omnium qui oderunt nos*, hoc est fore, vt nos liberaret de potestate inimicorũ nostrorum. Repetitio est apud Hebræos in his præsertim duobus nominibus frequentissima, Psal.17.18.41.& 20.9.& 43.11.& 54.13.& 67.2.& 88.24.& 105.10.

Repetitio Hebræis usitata.

72. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris.*] ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, vt faceret misericordiam cum patribus nostris. Id est ideo *erexit cornu salutis nobis*, vt faceret *misericordiam cum patribus nostris.* Aut ideo promisit *salutem ex inimicis nostris*, vt cum patribus nostris faceret misericordiam: vtroque enim referri hoc potest. Si priori illo modo interpretemur, sensus erit misericordiam suam erga patres nostros Deum ostẽdisse, quòd filium suum misisset, quemadmodum Origenes, Beda, Theophylactus & Euthymius interpretantur. Si posteriore, Deum tunc cùm promisit magna in ea ipsa re erga patres nostros misericordia vsum fuisse, quia propter eos Christum nobis promisit. Sed quia priorem sensum omnes sequuntur, eum & nos sequamur, exponamusque quomodo patres illi nostri iam tunc mortui ex Christi aduẽtu Dei misericordiam dicantur percepisse. Id duobus modis Auctores intelligunt. Origenes homil. 10. & Theophylact. in commentariis, quod illis etiam patribus Christi aduentus, & redemptio profuerit, fide enim & gratia nasciturí Christi saluati sunt, vt ait Petrus Actorum 15.11. Euthymius verò, quod propter illos recordatus fuerit Deus promissi sui, & miserit Christũ. Misericordiam enim erga illos fuisse, nõ modo, quod illis Christum promisisset, sed etiam quod suo miserit tẽpore, vt datam illis seruaret fidem. Hoc magis placet, quia sequitur, *Et memorari testamenti sui sancti*; quæ explicatio videtur esse precedentis sententiæ. Itaque frustra hîc Caluinus disputat misericordiam Dei non patriarcharum meritum fuisse, quòd Christus nobis datus fuerit, quasi id quisquam nostum negaret. Melius ex hoc loco collegisset multa nobis beneficia conferre Deum propter sanctos illos patres, quod ille cum discipulis suis negat. Nec enim obscurè Zacharias indicat in gratiam illorum cornu nobis salutis erexisse, ne eius fœderis, quod cum illis tam amicis, gratisque sibi hominibus pepigisset, obliuisci videretur.

Memorari testamenti sui sancti.] Vt sancti fœderis sui cũ illis initi recordaretur. Explicatio est, vt modo diximus superioris sententiæ. Græcismus quoque idem recordari, id est vt recordaretur. Reminisci testamẽti sui sancti vertit Irenæi interpres libr.3. c. 11. Quid autem testamentum vocet, statim explicat.

Græcismus

73. *Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum.*] ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν. locus sensu facilis, verbis difficilis. Iusiurandum Græce accusatiuus est, vnde regatur non apparet. Quidam vitium suspicantur, debereque pro ὅρκον, ὅρκου legi, id est iurisiurandi, quod & facilis error fuerit vnius literæ in literã similem mutatione: quodque genitiuus etiã præcesserit διαθήκης testamenti, vt appositio esse videatur. Memorari testamenti sui sancti iurisiurandi quod iurauit ad Abraham. Vtendum hac coniectura iudicarem, si esset necessaria, & alicuius codicis auctoritate probaretur. Cæterũ quid attinet locum corrigere, quem possimus aliter interpretari? quemque & omnes codices, & omnes interpretes aliter legerint? Si liceret exercere ad hũc modum ingenium, multas non minus subtiles coniecturas inueniremus, quibus non corrigeremus, interpretaremurque: sed peruerteremus litteras sacras. Alij prępositionem κατὰ secundũm, intelligendã esse putant, sicut cùm Græci dicunt τρόπον pro κατὰ τρόπον. Qua ratione sensus quidem facilis est & consequens, *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti* secundùm *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum*, id est sicut iurauit Abrahamo patri nostro. Quemadmodum Maria dixit ver. 55. *sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in sæcula.* Alij hoc iungunt cum verbo sequenti, *daturum se nobis*, vt sensus sit, *Memorari testamenti sui sancti*, & τοῦ δοῦναι ἡμῖν. & dare nobis *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum*, id est vt recordaretur testamenti sui sãncti, & vt nobis præstaret, quod se præstiturũ iurauerat Abrahamo patri nostro Quod nimis mihi violentum videtur, & quia dura traiectio est, Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, vt daret nobis, & quia δοῦναι ὅρκον dare iusiurandum, id est præstare quod iureiurando promiseris nescio, an quisquam Græce loquens dicere potuerit. Theophylactus, & Euthymius referunt ad verbum pręcedens, Recordari, vt sit metathesis casus, & idem verbum quod paulo ante genitiuum habuit, nunc accusatiuum habeat. Cuiusmodi figurã supra notauimus vers. 55 *sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in sæcula.* Ego sic intelligo, vt sit appositio, non vllius quidem verbi, sed totius præcedentis sententiæ. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum*, id est, quod est iusiurandum illud quod iurauit ad Abraham. Atque ad hunc nisi fallor modum intellexit Beda. Ad quod autem iusiurandum Abrahamo præstitum alludat, alia est quæstio, ad quam rectè Theophylactus respondet, ad illud Genesis 22. 16. 17. 18. allusionem fieri. *Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

74. *Daturum se nobis.*] Explicat, vt ait Euthymius, quid in illo iureiurando contineretur, nempe fore, vt hoc nobis daret, hoc nobis concederet beneficij, vt liberati de inimicorum nostrorum potestate sine timore, id est liberè illi seruiremus. Qui timorem hoc loco seruilem quem vocant interpretantur, verborum nexum non animaduertunt, qui satis aperte docet non de timore Dei, aut seruili, aut filiali, sed de timore inimicorum agi, sine quo essemus Deo liberè seruituri. Theophylacti non probo sententiam, aduerbium ἀφόβως *sine timore* cum participio ῥυσθέντας *liberati* iungentis, quasi sententia sit nos alias non sine timore, id est non sine periculo, non sine bellicis cladibus, non sine sanguine liberatos fuisse, nunc verò sine vllo timore, ac periculo liberandos. Acutius vidit Euthymius hyperbatõ esse eo modo quo exposuimus resoluendum. Quando hoc factum fuerit, perpetua Ecclesiæ vexatio facit, vt meritò dubitem. Si quemadmodum vers. 71. docuimus, non de corporalibus, sed de spiritualibus hostibus hoc intelligamus, quemadmodum omnes fere interpretes intelligunt, sententia est facilis, & aliis scripturæ locis explicata. *Nolite*, inquit, *timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.* Infra cap. 12.32. &, *Confidite, ego vici mundum*, Ioannis 16.33. *Et certus sum*, inquit Paulus Roman. 8.38.39. *quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque*

Timor multiplex.

Digitized by Google

creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Quid ergo alibi iubet nos *cum timore & tremore*, nostram ipsorum salutem operari ad Philip.2.12. & alibi, *Fide stas, noli altum sapere, sed time* ad Rom.11.20. Iubet nos à nobis timere, non ab hostibus. Nam hostis quidem non solùm per Christũ debilitatus, sed victus omnino, atque ligatus est. Apocalyp.20.2. Non tam ille in nos inuadit, quàm ipsi nos in illius manus damus. *Circuit* quidem *tanquam Leo rugiens, quærens quem deuoret*, 1. Petri 5.8. sed ligatus circuit, quales solent circumferri vrsi, nec mordere nos potest, nisi volentes, & quodam modo prouocantes. *Quis*, inquit, *est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* 1. Petri 3.13. Vera est Chrysos. sententia, neminem lædi nisi à seipso.

Nemo læditur, nisi à seipso.

57. *In sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.*] Non solùm declarare mihi videtur, quomodo Deo, quemadmodum dixerat, seruire debeamus, sicut Beda. & omnes ferè interpretes existimant: sed etiã Euangelium legi tacitè opponere, & cuiusmodi sit vocatio vitę Christianę breuiter indicare. In vetere nimirum lege, qui Deo seruiebant, non tam in vera sanctitate, atque iustitia, quam in vmbra quadam iustitiæ, ac sanctitatis, id est *in iustitiis carnis*, vt loquitur
Heb.9.10. D. Paulus, seruire videbantur. In Euangelio verò non in vmbra, sed in veritate; non in iustitia carnis, sed in
Ioan.4.23. iustitia spiritus seruitur. *Venit* (inquit) *hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu, & veritate.* Atque hæc est vocatio vitæ Christianæ, vt piè, sanctè, & iustè viuamus in hoc sæculo 1. Thes. 4.7. & ad Titum 2.12. Theophyl. & Euthym. sanctitatem, & iustitiam ita distinguũt, vt sanctitas ad Deum, iustitia ad homines sit. Itaque his duobus verbis, vt alij quidã adnotauerunt, vtrãque legis tabulam contineri. Magis mihi probabile videtur vt iustitia generaliter accipiatur, omnemque virtutem, etiam ipsam in Deum pietatem comprehendat.

Coram ipso.] Omnes sic interpretantur, non fictè, non simulatè, sed verè non solùm hominum, sed Dei etiam iudicio, Theophylactus & Euthymius. Phrasis quidẽ Hebraica id propriè significat, vt vers. 6. exposuimus; sed tamen hoc loco maiorem quandam vim habere mihi videtur. Opponit enim, nisi fallor, legi Euangelium. In lege homines non Deum, sed Moysem, aut alium Prophetam, vel sacerdotem videntes Deo seruiebant. In Euangelio verò ipsum intuentes Deum,
Ioan.1.14. id est Christum, quia *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Itaque omnes facti sunt *docibiles Dei*, ex ipso Dei ore salutem haurientes Ioan. 6.45. Hoc est, quod ait Petrus Actorum 10.41.42. se, & cæteros Apostolos ordinatos fuisse à Deo testes resurrectionis Christi, qui manducauerant, & biberant cum illo. Et Ioannes 1. epistola cap 1.1. *Quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.*

Omnibus diebus nostris.] Neque his verbis solam perseuerantiam, vt Beda, & plerique interpretes putant, significari arbitror. Hoc enim etsi verum est, tamen est parum. Ergo per tacitam oppositionem inter Euãgelium & legem loqui mihi videtur Zacharias, indicans statum hunc Euangelicæ vitæ nullum esse nisi mundi finem habiturum, quemadmodum status veteris legis finem habuisset. Neque hoc ad solam sanctitatem, & iustitiam, sed ad omnia præcedentia referendum existimo. *Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum omnibus diebus vitæ nostræ liberati seruiamus illi.* Significat enim Dei beneficium, quod decantauerat, fore perpetuum.

76. *Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis.*] Eleganti & minimè superuacanea ad recens natum infantem vtitur apostrophe. Videtur enim puerum à numero cæterorum hominum excludere, & omnibus aliis hominibus vnum opponere, cùm dicit, *Et tu*, quasi dicat: tu verò puer non solùm in sanctitate, & iustitia coram Deo illi seruies, sicut cæteri homines, sed Propheta etiam altissimi vocaberis. Ipsius Domini minister eris, & totius pars magna mysterij; tu nobis, vt sanctè, & iustè seruiamus Deo, viam indicabis, nosque ad Deum duces, donec eum nobis digito pręsentem demonstres. Quod dicit, *Propheta altissimi vocaberis*, perinde est, atque si dicat, *Eris*, Hebræorum proprietate, vt supra vers 32. & 35. explicauimus. Putat Idacius Clarus lib. 3. contra Varimadum, Altissimum hoc loco Dei filium appellari, quasi dicat Zacharias Propheta Christi vocaberis. Hinc etiam probat aduersus Arianos nõ solùm Patrem, sed etiam filium in litteris sacris altissimum dici. Quęrunt nonnulli, quomodo Zacharias non intelligentem alloquatur infantem. Origẽ. hom. in Lucam 10. Ambro. Beda, Strabus, Theophyl. existimant intellexisse puerum patris verba. Nam quemadmodum in vtero rationis illi vsus anticipatus fuerat, sic in eo iã nato permansisse. Id si recipitur, quod & diuina potentia, & Ioannis sanctitas, & tot, tãtæque auctoritates probabile faciunt, soluta quęstio est. Si non recipitur, responderi potest, non esse nouum, neque à consuetudine sacrarum literarum alienum, vt res nõ solùm ratione, sed sensu etiam carẽtes homines alloquãtur. Alloquitur Dauid montes Gelboë 2. Reg. 1.21 *Mõtes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniãt super vos.* Alloquitur Iosue Solẽ, & Lunã, Iosue 10.12. *Sol contra Gabaon ne mouearis, & Luna contra vallem Aialon.* Potuit etiam, vt Bedæ placet, Zacharias Ioannem alloqui, nõ vt ab eo, sed vt ab iis, qui aderant, intelligeretur, eosque doceret qualis, quantusque vir puer ille futurus esset, de quo paulo ante dubitauerant, *Quis putas puer iste erit?* Sicut Christus dixit Ioannis 12.30. *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.*

Hebraism.

Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.] Dominum vocat Christum, ante cuius faciem præcessit Ioannes, cuiusque præparauit vias. Itaque manifestum hoc est testimonium ad probandam Christi diuinitatem. Sed hæc omnia ver. 17. explicata à nobis sunt. Hîc tantùm notandum compulsum Zachariam à Spiritu sancto canere, vt dicunt, palinodiam. Nam cùm hoc ipsum de nascituro Ioanne prędicenti angelo nõ credidisset, postquam, vt ver. 67. dictum est, repletus est Spiritu sancto, tenere se non potest, quin id clara voce profiteatur, ac prædicet. Iuuat aliquando mutum fuisse, iuuat fuisse peccatorem. Surgit fortior aliquãdo virtus ex pœnitentia; & maiore contentione miles pugnat, qui prostratus surrexit.

77. *Ad dandum scientiam salutis plebi eius.*] Docet, vt inquit Theophyl. quid sit, quod dixerat, *parare vias Domini*, dare nimirum, *scientiam salutis*, id est salutis viam demonstrare. *Scientiam salutis* dixit, id est salutarem, noto Hebraismo, & Gręcè τοῦ δοῦναι γνῶσιν dare scientiam, id est vt daret scientiam, sicut ante dixerat ἑτοιμάσαι *parare*, id est vt pararet. Sed noster interpres, ne oratio si tot infinita aliud post aliud sequerentur, fieret obscurior, versionem variauit, quod in simili exemplo fecit supra ver. 72. Scientiam salutare dedit Ioannes populo, dum illum docuit Christum verum esse Saluatorem, ignoratum ante, *Ecce*, inquit, *Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Ioan.1.29.

Hebraism.

In remissionem peccatorum eorum.] Non quòd illis Ioannes peccata remitteret, neque enim poterat, sed quod homines doceret ad Christum venire, qui verè illis peccata remittebat. *Ecce qui tollit peccata mũdi*, vt exposuimus Matthæi 3.6. Quod Græcè est ἐν ἀφέσει, pro εἰς ἄφεσιν, mirum non erit iis, qui aliquem scripturæ

ἐν pro εἰς in scriptura. Grece vsum habent. Poni enim ἐν pro εἰς sæpe monuimus. Itaque frustra quidam alias interpretationes adhibent.

78. *Per viscera misericordiæ Dei nostri.*] *Viscera misericordiæ* vocat per Hebraismum misericordiæ plena: aut misericordiam non fictam, & vanam, sed ex intimis Dei profectam visceribus, vt vocat D. Paulus ad Philippens. 2.1. & ad Col. 3.12. & Ioannes 1. epist. cap. 3.17. Iungenda autem hæc verba sunt cum præcedenti verbo, *In remissionem peccatorum eorum.* Docet enim Ioannem nõ tradidisse populo scientiam, qua ipse suis meritis, sed qua diuina misericordia, & gratia peccata remitterentur, vt Theophyl. & Euthym. exponunt. *Hebraism.*

ἐν pro διὰ, & ב pro על in scriptura. *In quibus visitauit nos.*] Propter quę viscera misericordiæ visitauit nos, Hebraismus. ἐν in, pro διὰ, propter, vt apud Hebręos, ב pro על, vt multis aliis locis obseruauimus.

Visitauit nos.] Venit, vt redimeret nos. Quid sit Hebræis visitare, diximus supra ver. 68.

Oriens ex alto.] ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, ortus solis ex alto. Itaque oriens non est participium, aut nomen adiectiuũ sed substantiuum, sicut ortus, ortus; Quod maiorem mihi videtur emphasim habere. Vocat enim Christũ tacitè Solem, vt Malachiæ 4.2. & Sapientiæ 5.6. eiusque ad nos aduentum Solis ortum, quemadmodum Isaiæ 60.1.2. Et Malachiæ 4.2. Quod autẽ addidit *ex alto*, indicat quid inter Christum Solem nostrum, & Solem istum mundi cõmunem intersit: quòd hîc non *ex alto*, sed ex terra, aut ex Oceano, vt Poetæ loqui solent, oriri videatur: Christus verò *ex alto*, quia rectis quodammodo lineis de cœlo ad nos vsque descendit. Significat etiam Zacharias primam originem Christi non ex terra, sed ex cœlo fuisse, quia non ex viro, sed ex Spiritu sancto conceptus fuerat, & non homo tantùm, sed Deus, & homo erat; Deus de cœlo, homo de terra, id est de vtero Virginis nat⁹. Sic enĩ veteres Auctores interpretantur illud Psal. 84.12. *Veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit.* Itaque cùm dicit, *ex alto*, non modò Soli isti communi, sed cæteris etiam hominibus, qui ex terra sola, quod ad corpus attinet, originem trahũt, tacitè Christum oppónit. Illuminare autem nos dicitur eius ortus, sicut Solis ortus hemisphærium nostrum illuminat, non solùm propter doctrinam, quia viam nobis salutis ostẽdit, nam isto quidem modo etiam Ioannes illuminauit, quia etsi Sol non erat, nec lux vera Ioannis 1.8. Erat tamen *lucerna ardens, & lucens*, Ioan. 5.35. sed multo etiam magis propter salutem ipsam quam nobis attulit, & vitã omniũ spiritualium donorum affluentia redundantem. Hebræi enim, sicut res omnes aduersas tenebras vocant, ita prosperas lucem appellant Isaiæ 8.20. & 9.2. & 30.26. & 60.1. & Ps. 42.3. & 96.11. & passim apud Prophetas. Puto non magni referre, sed vellicare iuuat hæreticorum interpretẽ. Bis vno errat verbo, & quia nomen orientis hoc loco oriẽtalem regionem significare dicit; cùm non regionem, aut locum, sed actũ ipsum oriendi Solis declaret. Neque enĩ regio vlla, sed Christi ortus, id est aduentus nos illuminauit: & quia scribit allusisse Zachariam ad locum Zacharię Prophetæ ca. 3.9. & 6.12. cũ illic non sit Hebraice מזרח, quod Solis, sed צמח, quod germinum ex terra ortum significat, vt nonnulli ante nos interpretes obseruarunt. *Caluini in harmon. error.*

79. *Illuminare his, qui in tenebris & vmbra mortis sedent.*] Reddit causam, cur visitauerit nos Oriens ex alto, nẽpe, vt illuminaret iis, qui in tenebris, & vmbra mortis sedebant. Illuminare his, & non hos dixit Latinus interpres Græcam secutus phrasim, ἐπιφᾶναι τοῖς καθημένοις, illucescere iis, qui sedent, id est lumen illis porrigere. Qui disputant vtrum ἐπιφᾶναι Græce, & illuminare Latine infiniti hoc loco, an imperandi modi sit, rem minime dubiam in dubium mihi videntur reuocare. Quid sit *illuminare iis, qui in tenebris, & vmbra mortis sedẽt*, superiore ver. docuimus. Quid sit *in tenebris, & vmbra mortis sedere*, ex contrario intelligi potest, non in magna solùm ignorãtia, sed etiam in miserabili afflictarum rerum statu versari, qualis peccati status nimirum est, vt Gregor. lib. 4. Moral. c. 17. his verbis exponit, *In vmbra mortis sedere, est à diuini amoris notitia in obliuione latescere.* Sedere autem hoc loco pro habitare ponitur ex Hebræorum idiomate, apud quos ישב vtrumque significat, & sedere, & habitare, Psal. 136.1 Isaiæ 32.16.18. & Hieremiæ 41.17 aut sumitur pro iacere, quemadmodum idẽ verbum apud Hebræos Isaiæ 3.26. *Et merebunt atque lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit*, & Ieremiæ 13.18. *dic Regi & dominatrici, Humiliamini, sedete quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ.* & Threnor. 1.1. *Quomodo sedet sola ciuitas*, id est quomodo desolata iacet. צלמות *vmbra mortis* ab Hebræis tristissima rerum facies vocari solet, sumpta ex obscuris, & vmbrosis sepulchris similitudine, quibus nihil videri potest tristius. Vide, quæ de his verbis diximus apud Matthæum c. 4.16. *Hebraism.*

Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.] Rectè coniungit hæc duo, illuminare, & pedes dirigere; propterea enim vti solemus lumine, vt pedes dirigamus, id est ne offendamus in via: maxime cũ de tenebris, & vmbra mortis loqueretur: solemus enim noctu incedentes, ne impingamus, aut à via aberremus, præferre facem. Similis est illa sententia Ps. 118.105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* Viam pacis vocat, aut qua itur ad pacem, id est ad beatam vitam; solent enim Hebræi felicem rerum statum pacem appellare Ps. 28 11. & 36.11. & 71.7. & 72.3. & 118.165. & 124.5. similis phrasis est, Ps. 14.4. *Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte*, id est ne sedeam in tenebris, & vmbra mortis, aut viam pacis vocat viam tutam, rectam, planam, sine vllo errore, sine vllo offendiculo, sine vllo periculo, vt alludatur ad prophetiam Isaiæ c. 40.3.4. *Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mõs, & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas*, vt Gregor. exponit homil. in Euangelia 35. *Hebraism.*

80. *Puer autem.*] Ioannes. Quia de reliquo vitæ Ioannis tempore vsque ad annum tricesimum nihil dicere constituerat Euangelista, prælibauit hæc pauca, vt ei⁹ infantiam cum virili cõiungeret ætate, vno verbo declarans quid interim egerit, creuisse nimirum eum, & corpore, & spiritu, & in desertum à pueritia sua discessisse, ibique commoratum, quo ad tricesimum natus annum prædicare inciperet.

Crescebat.] Corpore & ætate. Distinguit enim *Crescebat, & Confortabatur*, vt illud ad corpus, hoc ad animum spectet. Facit hac etiam in re Ioannem similem Christo, de quo dicit c. 2. 52. *Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.* Confirmari videtur hoc loco Origenis, Ambrosij, Bedę, & Theophylacti sententia, qui, vt diximus vers. 76. existimant Ioannem etiam infantiæ tempore rationis vsum habuisse. Quomodo spiritus in illo confortaretur, exponit Theophylact. non quòd spiritus cresceret, sed quod crescente corpore magis appareret, siue diuinum, siue humanum spiritum intelligamus, vtrumque enim intelligi posse video. Potest etiam spiritus pro spiritus effectu, id est pro virtute accipi, quam vero simile est non solum magis sese crescente corpore ostẽdisse, sed vere etiam creuisse cum corpore: hoc enim Ioannes à Christo distabat, quamuis idem de vtroque dici videatur, quod Christus sapientia, & gratia crescere non poterat, Ioannes poterat.

Et erat in desertis.] Indicat statim à prima pueritia in

Digitized by Google

solitudinem secessisse, vt Origen. homil. 11. sentit. De qua re nos Matthæi 3.1. disputauimus.

Vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.] Vsque ad tempus quo prædicare cœpit, & se Christi præcursorem declarare. Is fuit annus ætatis eius, sicut & Christi tricesimus: Tiberij autem Cæsaris decimusquintus, vt cōstat ex cap. 3.1. Quare non ante id tempus prædicare cœperit, apud Matthæum cap. 3. 1. docuimus, quod nimirum apud Iudæos nemini ante annum tricesimum ætatis suæ aut sacerdotis, aut Doctoris, aut Prophetæ officio fungi liceret.

CAPVT II.

FACTVM est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus
Mich. 5. a. 2 *orbis. 2. Hac descriptio prima, facta est à præside Syriæ Cyrino: 3. & ibant omnes vt profiterentur sin-*
Matt. 2. a. 6 *guli in suam ciuitatem. 4. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam*
in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem: eo quòd esset de domo, & familia Dauid, 5. vt profite-
retur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. 6. Factum est autem, cùm essent ibi, impleti sunt dies vt pa-
reret. 7. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non
erat eis locus in diuersorio. 8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis su-
per gregem suum. 9. Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt
timore magno: 10. Et dixit illis angelus: Nolite timere. ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod
erit omni populo: 11. quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. 12. Et hoc
vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. 13. Et subito facta est cum angelo
multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum, & dicentium: 14. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax homi-
nibus bonæ voluntatis. 15. Et factum est, vt discesserunt ab eis angeli in cœlum: pastores loquebantur ad inuicem:
Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. 16. Et
venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam, & Ioseph, & infantem positum in præsepio. 17. Videntes autem
cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc. 18. Et omnes, qui audierunt, mirati sunt: & de his,
quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. 19. Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. 20.
Et reuersi sunt pastores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & viderant sicut dictum
Gen. 17. b. 12. *est ad illos. 21. Et postquam consummati sunt dies octo vt circūcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus, quod*
Leuit. 12. a 3. *vocatum est ab Angelo priusquam in vtero conciperetur. 22. Et postquam impleti sunt dies purgationis eius*
secundum legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisteret eum Domino, 23. sicut scriptum est in lege Do-
Sup. d. 31 Mat. 1. c. 21 *mini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur. 24. Et vt darent hostiam secū-*
Leuit. 12. a 6. *dum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. 25. Et ecce homo erat in Ierusa-*
Exod. 13. a. 2. *lem, cui nomen Simeon, & homo iste iustus, & timoratus, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus*
erat in eo. 26. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi priùs videret Christum Do-
Num. 8. c. 16. *mini. 27. Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundū*
Leu. 12. c. 8 *consuetudinem legis pro eo: 28. Et ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit:*

29. Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace.
30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum.
31. Quod parasti ante faciem omnium populorum.
32. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

33. Et erat pater eius & mater mirantes super his, quæ dicebantur de illo. 34. Et benedixit illis Simeon, &
Isa. 8. c. 14 *dixit ad Mariam matrem eius. Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel: & in*
Rom. 9. g. 32. *signum, cui contradicetur: 35. & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus co-*
1. Pe. 2. a. 2 *gitationes. 36. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vi-*
Exod. 23. c. 15 & 34. d. 23. *xerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. 37. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor quæ non*
discedebat de templo, ieiuniis, & obsecrationibus seruiens nocte, ac die. 38. Et hæc, ipsa hora superueniens confi-
Deu. 16. a. 1 *tebatur Domino: & loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel. 39. Et vt perfecerunt*
omnia secundùm legem Domini, reuersi sunt in Galilæam in ciuitatem suam Nazareth. 40. Puer autem cres-
cebat, & confortabatur plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo. 41. Et ibant parentes eius per omnes annos in
Ierusalem, in die solemni Paschæ. 42. Et cùm factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Ierosolymam
secundùm consuetudinem diei festi. 43. consummatisque diebus, cùm redirent, remansit puer Iesus in Ierusalem,
& non cognouerunt parentes eius. 44. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requi-
rebant eum inter cognatos, & notos. 45. Et non inuenientes, regressi sunt in Ierusalem, requirentes eum. 46. Et
factum est, post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interro-
gantem eos. 47. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant super prudentia, & responsis eius. 48. Et videntes
admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus, & ego dolentes quærebā-
mus te. 49. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? nesciebatis, quia in his, quæ patris mei sunt, oportet me
esse? 50. Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos. 51. Et descendit cum eis, & venit Nazareth: &
erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. 52. Et Iesus proficiebat sapientia, &
ætate, & gratia apud Deum, & homines.

Digitized by Google

IN CAPVT II.

A FActum est autem.] Accidit ויהי, vt sæpe diximus. Significatur autem non casus, vt videtur Latinum verbum pre se ferre: sed diuina prouidentia, quæ effecit, vt eo potissimum tempore Augustus Imperator in animum induceret, vt vniuersus describeretur orbis, vti ea occasione Maria Christo prægnãs in Bethlehem veniret, vt imperatoris obsequeretur edicto, ibique pareret, vbi prædictum à Prophetis erat nasciturum Christum Michææ 5.2.

In diebus illis.] Sub idem tempus. Dubium vtrum nato iam Ioanne, an ante quàm nasceretur: quia non cõstat, an statim, vt edictum promulgatũ est, descriptio facta sit. Quin auctores nonnulli sunt longè antè promulgatum, B quàm facta descriptio, repugnantibus Iudæis, & quasi nouum seruitutis genus detrectantibus, ad quos deprimendos, vt ex Iosepho colligũt, Coponius à Romanis missus fuerat. Quamquam hęc opinio eodem auctore Iosepho li.18. Antiq c.1. refutari mihi videtur, qui Iudæos scribit non difficile eam seruitutem subiisse. Itaque probabilius est nato iam Ioanne edictum illud extitisse.

A Cæsare Augusto.] Secundo Romanorum Imperatore, cuius anno 42. natus est Christus. Vide, quæ de hac re apud Matthæum c.2.1. disseruimus.

Synecdoche in scripturis frequens.

Vt describeretur vniuersus orbis.] Synecdochem esse qua C maior pars pro toto accipiatur, omnes monent, & res per se manifesta est. Nec enim totus orbis Romani Imperatoris iussu describi poterat, cùm totus eius nõ pareret imperio. Totus igitur orbis, id est, ea orbis pars, quæ sub Romanis erat, describi iussus est. Similia exempla passim occurrunt Matthæi 21.10. *Et commota est vniuersa ciuitas*, & c.27.45. *tenebrę factæ sunt super vniuersam terram*, & Act.11.28. & 24.5. & Rom.1.8. & ad Coloss.1.6. Sunt qui existiment, ne totum quidem Romanorum imperium fuisse descriptum, sed solam tantùm Syriam, in qua tunc Iudæa censebatur. Sed probabilius est, idque omnes fere auctores tradunt, D totum descriptum imperium. Qua enim ratione, aut quo iure vna pars potiùs, quàm altera describeretur? Inuenio qui dicunt hæc ipsa edicti fuisse verba, *Iubemus, vt vniuersus describatur orbis*. Crederem si se edictum legisse dicerent. Maior quæstio, etsi non admodum, vt mihi quidem videtur, ad intelligendum hũc locum necessaria, quã ob causam ea descriptio facta, qualisue fuerit. Quidam enim interpretes non alio consilio factum putant, quàm vt numerus constaret hominum, qui sub Romanorũ essent potestate. Qua sola ratione Dauidem olim legimus populum numerasse 2. Reg. 24.1. Coniecturam ex Iosepho, & Tertulliano E faciunt. Quorum ille libr. Antiquit.18. cap.1. de hac populi recensione scribens nullam de tributo, nullam de alia eius faciendæ causa mentionem facit: hic vero libro aduersus Marcionem 4. scribit hunc censum Augusti in Romanorum archiuo suo tempore seruatum fuisse. tantùm ergo descriptionem fuisse numeri, quæ vnà cum aliis scriptis seruaretur: tributum enim seruari non potuisse. Communem omnium fere auctorum opinionem sequi malo, ideo descriptionem factam, vt in singula capita vectigal aliquod certum imponeretur, quod Iureconsulti capitationem vocant. Hoc vt magis credam, & Romanorum F auaritia, & omnium Regum consuetudo persuadet, qui nonnisi duabus de causis recensere populum solent, aut vt sciant quantũ ex eo pecuniæ possit emungi, aut quantum colligi virium ad bellicos casus. Hanc enim ob causam à Dauide populum fuisse numeratum 2.Reg.24.9. perspicuum est: & paulo post docebimus hãc descriptionem non futuri belli causa fuisse factam. Itaque reliquum est, vt tributi causa facta fuerit, vt Euthymius, Strabus, Beda, & Græcus apud Diuum Thomam auctor existimant. Quinetiam Iosephus eodem loco tradit Cyrinum Consularem virum missum fuisse, vt singulorum censeret facultates, quod nonnisi imperandi vectigalis causa fieri potuit. Confirmat hanc opinionem, quod ibidem tradit Iudam Gaulanitem ea de causa populum commouisse, quasi Iudæis non liceret profanis Regibus tributa soluere. De quo sicut & de hac descriptione in Actis Apostol. cap.5.37. fit mentio. Illud etiam ipsum, quod Tertullianus scribit, hanc opinionem adiuuat. Quid enim attinebat hanc descriptionem in Romanorum archiuis asseruari, nisi tributi causa? Quantum autem tributi in singula capita impositum fuerit, incertum: sed probabilis est multorum opinio, tantùm saltem Iudæis impositum fuisse, quantum prius Deo temploque soluere solebant, id est mediam partem sicli, quæ drachmas duas continebat, qua de re Matthæi 17.24. disputauimus. De aliis gentibus minor est coniectura quantum iussę soluere: neque enim idem omnibus tributum imperatum fuisse credendum est: cùm nõ omnium eadem haberetur ratio. Difficilior hîc est quæstio, quomodo Romani viuente adhuc Herode rege Iudæos censere potuerint, illisque vectigal imperare. Id facilè, & non malè quidam soluunt. Herodem ab Augusto precariò regnum accepisse: itaque non solùm vectigalis, sed pene etiam mancipium Romanorum erat, & ad eorum nutum & regebat populum, & ipse regebatur. Hoc facile apud Iosephum lector inueniet Alia etiam nunc quæstio reliqua est, vtrũ omnes omnino homines, an soli viri, & ij ipsi vtrum omnes, an soli patresfamilias cẽsi fuerint. Nam & hoc à quibusdam interpretibus disputatur, & iuuat aliquid ad loci huius explanationem. Auctores nonnullos inuenio non malos, qui solos viros, eosque patres tãtũ familias descriptos fuisse putent. Non credo, nam neque belli, sed augendi, vt diximus, vectigalis causa facta descriptio est, & capitatio, qualem istam apparet fuisse, in singula omnino fiebat capita: & non erat, cur Beata Virgo vnà cum Iosepho in Bethlehem ciuitatem suã veniret, si soli censendi erant viri. Hactenus, quæ ad historiam pertinent: illud ad mysterium, edictum illud non tam ab Augusto, quàm à Deo profectum fuisse, vt per eam occasionem in Bethlehem Maria veniret, ibique vbi Prophetæ nasciturum prædixerant, nasceretur Christus, vt Ambrosius, & Beda hoc loco, & nos apud Matthæum c.2. disputauimus.

Quale vectigal Iudæis à Romanis imperatum.

2. *Hæc descriptio prima, facta est præside Cyrenio.*] Sic legendum, etsi in præsidis nomine variatur, dum alij Cyrenium, alij Cyrinum, alij Quirinum vocant. Non ergo significatur hanc descriptionẽ à Cyrenio præside, sed eo præside factã fuisse, neque postea alias fuisse factas, sed nullam factam ante, non quidem in hac, vel illa prouincia. Nam in nonnullis fortasse prouinciis, vt nonnulli putant, aliæ factæ fuerant: sed nullam ante hanc in toto factam imperio. Multis de causis creditur hoc Euangelistam notauisse, quod per se quidem consideratum videri poterat ad rem nõ magnopere pertinere. Prima fuit, vt adhiberet fidem historiæ, dum omnes temporis circunstantias, & rerum conditiones exponeret, dum Cõsulem quodammodo designaret, vt existimat Ambr. Secunda, vt id diuinitus factum appareret, non aliã ob causam, quàm vt Christus in Bethlehem, vt à Prophetis prędictum fuerat, nasceretur, ideo tunc factum, ante non factum.

Digitized by Google

Tertia, vt ostenderet summæ pacis tempore natum Christum, qui mundo pacem afferebat. Vbique enim terrarum tunc fuisse pacem, clausumque tunc tertio Iani templum omnes & Ecclesiastici, & prophani testantur auctores. Quarta, vt Christus in primo illo describeretur censu, vt nos à censu, & tyrannide diaboli liberaret, Origenes, Ambros. De tempore difficilis admodum hinc oritur quæstio. Constat ex omnibus ferè auctoribus Christum quadragesimo secundo imperij Augusti anno, regnante, vt Matthæus ait, adhuc Herode natum fuisse. Scribit Iosephus lib. 17. antiquitatum cap. 15. & lib. 18. cap. 1. Cyrenium mortuo iam Herode Rege, & Archelao eius filio, atque successore in Galiam relegato missum fuisse, vt censum hunc ageret. Qua ergo ratione fieri potuit, vt huius descriptionis tempore Christus nasceretur? cùm omnes auctores tradant Archelaum post patrem Herodem nouem regnasse annos, antequam in exilium mitteretur: & Herodes post natum Christum duos, vt minimum, regnauerit necesse sit, quibus Christus fuit in Ægypto, &, si credimus Epiphanio, multo etiam plures, de qua re vide quę Matth. 2. 22. disseruimus. Itaque si præside Cyrenio, vt Lucas ait, hæc descriptio facta est, & vera sunt, quæ de Archelao, & Cyrenio Iosephus tradit, vndecim, vt minimum, annis Lucas errat. Quod nonnulli respondent censum multis ante annis edictum fuisse, quam peragi posset, tumultuantibus Iudæis, & onus auersantibus, Christum natum fuisse cùm primum Cæsaris edictum publicatum est: descriptionem verò factam, cum Iosephus scribit, præside Cyrenio, suprà refutauimus, & hac etiam nunc ratione refutari potest, quòd si tunc, cùm natus est Christus, descriptio facta non fuisset, non vtique venissent Ioseph, & Maria Bethlehem, vt describerentur. Nam siquis respondeat Ioseph, & Mariam promptiores fuisse ad parendum edicto, quomodo ad illud respondebit, quòd præ multitudine, vt versu 7. docebimus, hominum in eandem ciuitatem confluentium locum in diuersorio non inuenerint? Breuius ergo, &, vt opinor, melius alij respondent lapsum memoria Iosephum diuersa confudisse tempora. Quod vt facilius credatur, faciunt alij eiusdem auctoris in historia non pauci, nec dissimiles errores. Sed fingamus tam expertæ fidei, tamque probatæ esse diligentiæ, vt nullus in eo alius error signari possit: certe si Matthæus, & Lucas non sacri, sed prophani auctores essent, tamen quia tempore Christi vixerunt, & cum eo, eiusque matre versati sunt, plus fidei, quàm Iosephus, mererentur. Pręterquam quod Euangelistas nō errare alia etiam ratione probari potest. Cōstat ex omnibus etiā prophanis historiis Christum anno Tiberij decimo octauo passum fuisse, & passum 33. ætatis anno. Si inde versus initiū annos retexamus, reperiemus viuente adhuc Herode natum fuisse. Nam si ex regno Tiberij decem & octo detrahamus annos, ex regno autem Augusti 15. relinquitur natum fuisse anno Augusti 42. vt apud Matth. cap. 2. probauimus. Nam Augustum quinquaginta septem imperasse annos, Iosephus ipse li. 18. antiquit. c. 4. auctor est. Anno autem Augusti 42. etiam ex Iosephi sententia Herodes viuebat. Indicat enim li. 1. de bello Iudaico c. 11. Messala, & Atratino Cōsulibus factum regem, quos licet annales diuersis annis Consules ponant, tamen si ab vltimo eorum Atratino triginta septem annos numeremus, quos idem Iosephus Herodem regnasse tradit li. 17. antiq. c. 10. reperiemus mortem illius incidisse in annum imperij Augusti 45. Cuius anno 42. Euangelistæ, & sacrę omnes historię Christum natum fuisse docent. Itaque duobus post natum Christum annis mortuus est Herodes. Eodem modo alia quęstio solui potest, quæ ex eodem Iosepho nobis nascitur. Scribit lib. 18. an. ca. 3. hanc descriptionem, de qua Lucas loquitur, 37. annis post Actiacam victoriam factam fuisse: quibus si addas 14. annos, quos idem Iosephus ait Augustum ante eam victoriam vnà cum Antonio imperauisse, inuenies secundum Iosephum anno Augusti 51. descriptionem factam, id est nouem annis post natum Christum. Vt Christiani, Euangelistæ potius, quàm Iosepho credamus: vt homines, eius ætatis, quo gesta res est, auctori, quam remotioris. Duo adhuc scrupuli vexare lectorem possunt. Alter, si hæc descriptio viuēte adhuc Herode facta est, quomodo Cyrenius præses tunc esse poterat? Nec enim præsides in Iudęa prius cœperunt esse, quàm mortuo Herode, & Archelao eius filio in exilium misso, tota ad Romanos gubernatio deuoluta est. Facilis responsio. Cyrenius non Iudæę, sed Syriæ, vt ait Euangelista, præses erat, cùm est facta descriptio: sed quia Iudęa ad prouinciam Syriæ tūc pertinebat, vt omnes auctores tradunt: eius fuit officium non solùm Syriam, sed Iudæam etiam describere. Alter est, cur si Herodes adhuc viuebat, non dixit Lucas Herode potius regnante, quàm præside Cyrenio, prę sertim cùm non de Syria, vbi præses Cyrenius, sed de Iudæa, vbi rex Herodes erat, ageretur. Sicut Matth. c. 2. 1. dixit. *Cum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iuda, in diebus Herodis regis*. Respondeo ideo Cyrenium potius Romanorum in Syria præsidem, quàm Herodem Iudæorum Regem ab Euangelista nominatum, quia de censu agebat Romanorum, qui non per Regem Herodem, sed per præsidem Cyrenium actus fuerat.

3. *Et ibant omnes, vt profiterentur.*] ἀπογράφεσθαι, vt describerentur, vt nomina darent. Noster interpres non solùm descriptionem, sed causam etiam descriptionis inspexit, quæ ideo fiebat, vt se quisque huius, vel illius profiteretur esse familiæ, seque imperatori subditum agnosceret, ideo vertit, *Vt profiterentur*, cùm paulo ante idem verbum reddidisset, *Vt describeretur vniuersus orbis* vers. 1. & ἀπογραφὴν descriptionem versu 2.

Singuli in suam ciuitatem.] ibant. Sic verba coniungenda sunt, vt nomen *Singuli* non referatur ad verbum *profiterentur*: sed ad verbum *ibant*, & ad id quod sequitur, *in suam ciuitatem*, sensusque sit, ibant omnes in suā quisque ciuitatem, vt ibi profiterentur. Potest quæri quid opus fuerit in suam quemque ciuitatem ire, vt describeretur? Recte plerique respondent, siue veteri consuetudine, siue nouo consilio hanc initam fuisse rationem populum describendi, vt familiæ singulæ describerentur: nemo enī esse poterat, quin ad aliquā familiam pertineret, in illo præsertim Iudæorum populo, in quo tanta diligentia familiarum olim facta descriptio, tanta diligentia in omnē posteritatem cōseruabatur. Erat hoc & facili⁹, & breuius, itaque omnes populi descriptiones quæ vnquam in eo populo factæ sunt, hac ratione factas legimus, vt Iosue 7. 14. & 1. Regum 10. 19. 20. 21. Et 2. Regum 24. 2. Quapropter vero simile est hanc describendi per familias populi rationem in sola Iudæa etiam tempore ei⁹ edicti seruatā fuisse: alias verò gentes suo quāque more fuisse descriptas. Quærunt alij in quā quisque ciuitatem ire debuerit, vt profiteretur? in eamne vbi natus, an in eam, vnde oriundus esset, an in eam vbi habitaret, an in eam vbi domum, & bona sua haberet? Euth. existimat in eā quēque iisse ciuitatem, quæ tribus suæ metropolis esset. Fuisse autem Ierusalē metropolim tribus Beniamin: Bethlehem verò tribus Iuda: ideo Iosephū, & Mariam, quia ex tribu Iudæ erant, iisse Bethlehem. At Euangelista ver. 4. aliam rationem reddit, *eo quòd esset de domo & familia Dauid*. Non ergo quia ex

Margin notes: *Iosephi lapsus.* — *Cur in Bethlehem profectus sit Ioseph.*

Digitized by Google

tribu Iuda, sed quia ex familia Dauidis erant, Bethlehem descriptionis causa venerunt. Alij in eam ciuitatem ire quemque debuisse putant, vbi domum, & bona sua haberet, ideoque Iosephum, & Mariam iisse Bethlehem, quod cùm ex familia Dauidis essent, domum aliquam pauperem licet, in ea haberent ciuitate. Id videntur ex Cypriano confirmare potuisse, qui in tractatu de natiuitate Christi scribit his verbis, *Veniunt in Bethlehem quam prædixit Gabriel; inuenitur Emmanuel, ciuitas parua, domus paupercula, supellex exigua. Nulla domus ambitio, nisi reclinatorium in stabulo, mater in fœno, filius in præsepio.* Certè Nicephor. lib. 1. cap. 13. existimat & in Bethlehem, & in Nazareth domicilium, & possessiones aliquas habuisse. Quo ergo modo *non erat eis locus in diuersorio*, vt dicitur vers. 7. si domum propriam habebant? Quomodo recens natus Christus in præsepio positus est? non, quemadmodũ illi interpretãtur, vt commodius, aut tutius esset, sed quia, quemadmodum apertè docet Euangelista, alius non erat locus. Nec ita profectò Cyprianus sentit: nam quod dicit, *Ciuitas parua, domus exigua, supellex paupercula*, non indicat domum illam quamuis exiguam fuisse Iosephi. Eodem enim contextu, eodemque tenore dicit, *Ciuitas parua*, atqui non propterea significat Iosephum dominum eius fuisse ciuitatis. Sed tantùm docere voluit Christum, & ciuitatem paruam, & domum exiguam in qua nasceretur, elegisse. Si quæras quænam domus fuerit, respondebit stabulum. *Nulla* (inquit) *domus ambitio, nisi reclinatorium in stabulo.* Alij, in eam vnumquemque ciuitatem iisse dicunt vbi natus erat. Quod nihilo magis probabile videtur, cùm Marcus cap. 6. 3. Iosephum, & Mariam in Nazareth Galilææ natos fuisse significet, siquidem ibi ciues eius vrbis fratres, & sorores Christi, id est omnem eius cognationem esse dicebant. Alij, in eam vnde oriundus quisque esset, quod non solùm Euangelistæ, sed ne rationi quidem consentaneum est. Poterat enim vnus, & idem homo ex diuersis oriundus esse ciuitatibus, si alibi eius pater, alibi mater, alibi auus, alibi atauus nati fuissent. Credo igitur in eam quemque iisse ciuitatem, quę non tribus, vt putat Euth. sed familię suæ caput esset. Nã sicut populus in tribus, ita tribus in familias diuidebantur. Atque hoc cum ea ratione, quam Euangelista reddit vers. sequenti rectè cohæret, *Eo*, inquit, *quòd essent ex domo, & familia Dauid.* Erat enim Bethlehem patria Isai patris Dauidis 1. Reg. 16. 1. ibique Dauid natus fuerat, & educatus. Itaque ab eo, qui eam familiam primus regno nobilitauit, Bethlehem ciuitas Dauidis appellabatur, vt hoc loco, & infra vers. 11. Quanquam in veteri testamento cùm Dauidis ciuitas nominatur, vbique arx Sionis intelligitur, quòd ædificata à Dauide fuisset.

4. *Ascendit autem & Ioseph.*] Sicut alij ascendebant in suam quisque ciuitatem. Sæpe monuimus עלה ascendere apud Hebræos frequenter poni pro ire, etiamsi locus, quò itur eminentior non sit. Quamquam & situs Bethlehem, si cum situ comparetur Nazareth, altior erat, quia aquę à Iudæa in Galilæam defluebant. Verba ad hunc modum iungenda sunt. Ioseph etiam ascendit à Galilæa, à ciuitate Nazareth, ne sensus esse videatur ascendisse Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth, id est, qui erat Galilæus, & ciuis Nazareth. Habitabat Ioseph cum Maria in Nazareth ciuitate Galilææ, ibique, vt opinor, nati erant. Qua autem occasione eorum parentes ex Bethlehem gentili ciuitate migrauerit in Nazareth, prorsus ignoratur, nec vt arbitror, sciri potest, cùm nulla de ea re extet historia. Probabile tamen est, quod hær. 51. scribit Epipha. Machabæorum tempore propter assidua bella, quæ in Iudæa erant, in Galilæam commigrasse.

A *Eo quòd esset de domo, & familia Dauid.*] Non solùm Iosephum, sed etiam Mariam ex familia Dauidis fuisse Matthæi 1. probauimus. Quòd autem quidam hoc loco inter domum, & familiam Dauidis hoc discrimen ponunt, vt qui per fœminas ex Dauide descendebant, ex eius domo: qui autem per viros, ex eius familia esse dicerentur, nimis subtiles interpretes mihi videntur. Nemo enim ignorat, domum, & familiam idem esse, sed nimirum Euangelista, vt vno verbo alterum explicaret, vtrumque coniunxit. Et apud Matthæum probauimus Mariam per viros ex Dauide descendisse, & tamen suprà c. 1. 27. ex domo Dauid fuisse dicitur.

B 5. *Vt profiteretur.*] G. ἀπογράψασθαι, vt describeretur, vt supra ver. 1. & 3.

Cum Maria.] Potest nomen Mariæ referri aut ad verbum proximum, *Vt profiteretur*, aut ad superius, *Ascendit*, versu præcedenti. Hoc probabilius; licèt per hyperbaton dictum esse videatur. Non nego tamen Mariam fuisse descriptam; nam eorum opinionem, qui solos viros descriptos fuisse putant, supra refutauimus.

Desponsata sibi vxore prægnante.] Non est sensus desponsatam illi fuisse, cùm iam esset prægnans: sed fuisse illi priùs desponsatam, & tunc cùm in Bethlehem ascenderunt,
C fuisse prægnantem. Græcè ea ambiguitas, quæ in nostra apparet versione nulla est, ἐγκύῳ, quæ prægnans erat. Desponsata autem dicitur Græce μεμνηστευμένη, quæ eam proprie significat, quæ desponsa, & pacta in coniugium est, nondum tamen domum ducta: quamuis Maria vere iam ducta esset, vt indicaretur, ita eam vxorem fuisse, vt esset tamen virgo. De qua re apud Matthæum c. 1. 18. 20. disseruimus.

6. *Factum est autem cùm essent ibi.*] Non casu, neque sola natura factum esse, sed diuina prouidentia intelligendum est, quæ constituerat, & per Michæam prophetam cap. 5. 2. declarauerat, vt in Bethlehem Chri-
D stus nasceretur. Ea prouidentia fecit, vt per id tempus edictum à Cæsare Augusto de describendo orbe vniuerso prodiret, vt ea occasione Ioseph, & Maria tum, cùm instabat partus, in eam venirent ciuitatem, vt ab omnibus interpretibus notatum est. Quærunt nonnulli quomodo Maria tam propinqua partui tantum spatium conficere potuerit? Quatuor enim vt minimum dierum à Nazareth in Bethlehem iter erat. Creditur vulgò asino vectam fuisse, quod nec probari potest, nisi auctore populo, & nescio, an Marię paupertati satis conueniat. Nam quę asinum habebat,
E quomodo nullum in diuersorio locũ inuenire, quomodo agnum emere non potuisset? At leue hoc argumentum est. Fateor, sed ad refellendum id, quod nullo argumento probatur, quamuis leue satis est argumentum. Magis probabile, & pium est, quod grauiores auctores Fulgentius in sermone de laudibus Mariæ, & Bernardus homilia in illa verba Apocalyp. 12. vers. 1. *Signum magnum apparuit in cælo*, & Niecephorus libro primo, capit. 12. tradunt, non fuisse Mariæ molestum, sicut cæteris mulieribus, & grauem vterum. Quod ego mihi omnino verum esse persuadeo. *B. Maria grauis non fuit vterus*
F Nam quæ sine viro concepit, sine dolore peperit, credendum est & vterum sine molestia vlla gestasse. Nihil ergo vicinitas partus impediebat, quò minùs in Bethlehem etiam pedibus venire posset. Quin iuuabat potiùs, quia Christus, qui ibi nasci decreuerat, eam, vt credibile est, vt eò veniret, instigabat: & occulto iuuabat auxilio, non tam ab ea gestatus, quàm eam gestans. Vero etiam simile est Mariam neque locum, neque diem sui partus ignorasse: quare eò se libentiùs, atque alacriùs in viã dedisse, quòd partum suum videbat appropinquare. Colligitur ex hoc loco

Digitized by Google

Mariam non eodem die, aut eadem nocte, qua in eam peruenit ciuitatem, peperisse, vt vulgaris quędam fert opinio: sed per aliquot dies fuisse Bethlehem, antequam pareret, cùm dicat Euangelista *cum essent ibi*, dies impletos fuisse pariendi. Cur autē hoc ipsum Euangelista dixerit suprà c. 1.57. ex iis, quæ ex Origene, Ambrosio, & Theophylact. notauimus, poterit intelligi.

7. *Et peperit filium suum primogenitum.*] Primogenitum vocat Christum, non quòd post illum alios, sed quod ante illum neminem Maria genuisset. Itaque etsi verbo aliud; re tamen ipsa primogenitus, & vnigenitus idem hoc loco sunt: vide quæ de ea re apud Matthæ. c. 1.25. disputauimus.

Et pannis eum inuoluit.] G. ἐσπαργάνωσεν, & fasciauit, vt ita dicam, id est, fasciis obuoluit, vt inuolui solent teneri adhuc infantes, vt membra constringantur, atque firmentur, enormiter aliquando fluxura, si dissoluta essent. Non erat ea diligentia in Christi corpore necessaria, sed erat debita. Nam quamuis sine viro cōceptus, sine matre seruari poterat, tamen præstitit illi mater officium, quod pia, ac diligens præstare mater debuit. Et passus est in se fieri Christus, quod in aliis hominibus fieri consueuit, vt verum se hominem cæteris similem declararet. Sumitur ex hoc loco nō minimum argumentum ad confirmandam Ecclesiæ Catholicæ sententiam. Mariam sine ruptura vlla corporis, sine vllo dolore peperisse. Quod vtrumque non alia ratione Caluiniani negant, quam quod omnis pietatis, omnisque honoris Beatæ Mariæ Virginis inimici sint. Si enim aperto peperisset corpore, quomodo potuisset recens natum infantem excipere, & suis manibus inuoluere? Itaque non solùm falsa, sed etiam fabulosa, & vt suspicor ex Rabbinis nata opinio illa est, quam non modo in nescio quibus apocryphis libris, sed etiam apud Suidam nimis in hac re credulum auctorem lego, parienti Mariæ obstetrices affuisse. Acutius Ecclesiastici viderunt auctores hoc ipso loco indicari, sine vlla eam obstetricis ope peperisse, Gregorius Nazianzenus in Christo patiente, Cyprianus in sermone de natiuitate Christi, Gregorius Nyssenus oratione prima de Resurrectione Christi, Hieronymus contra Heluidium, Fulgētius in sermone de laudibus Mariæ, & Bernardus sermone 4. in vigilia natalis Domini, Cypriani, & Hieronymi, quia illustriora, sunt, verba recitabo. *Panniculi*, inquit Cyprianus, *pro purpura, pro bysso in ornatu regio laciniæ congeruntur: genitrix est, & obstetrix, & deuotam dilectæ soboli exhibet clientelam: attrectat, amplectitur, iungit oscula, porrigit mammam, totum negotium plenum gaudio: nullus dolor, nulla natura contumelia in puerperio.* Et alio eiusdem libri loco. *Vltro* (inquit) *maturus ab arbore baiula fructus elapsus est: nec oportuit vellicari, quod sponte prodibat.* Hieronymus vero sic, *Absit*, inquit, *vt hoc de matre Saluatoris, & viro iusto sit existimandum. Nulla ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit: ipsa pannis inuoluit infantem, ipsa & mater, & obstetrix fuit.* Quales fuerint fasciæ, aut panni, quibus natus inuolutus est Christus, certo non possumus affirmare. Hæretici valde probare posse vellent sericos, aut certe pretiosos fuisse. Nos viles, si non sordidos fuisse credimus, quales pauperum esse solent. Constat enim tam pauperem Mariam fuisse, vt illi ne prægnanti quidem, aut parienti locus fuerit in diuersorio, vt infantem in præsepi prę inopia posuerit, vt ad emendum agnum in sacrificium satis non habuerit facultatis. Quid Cyprianus ea de re senserit, paulo ante audiuimus. Eadem omnium veterum auctorum sententia est.

B. Virginis partus sine ruptura, & dolore, contra Caluinianos.

Dictione incis.

Et reclinauit eum in præsepio quia non erat eis locus in diuersorio.] Quid hoc loco diuersorium appelletur, & qualenam fuerit, nonnulli dubitant. Eorum opinionem,
A qui diuersorium hoc loco propriam domum Ioseph, & Beatæ Virginis significare putant, quasi καταλύμα nō solū pro publico hospitio, sed pro omni etiam domicilio accipiatur, suprà vers. 3. refutauimus, & ex hoc ipso loco magis etiam refutari potest. Quo enim modo in diuersorio, id est, domi suæ illis locus non erat: Respondent non fuisse locum illis commodum, vt ponerent filium. At Euangelista non solùm puero, sed & illis ipsis, id est Mariæ, & Ioseph, locum non fuisse indicat, vbi consisterent in diuersorio, ideo se in stabulum recepisse. Alia quædam inter minus nobiles interpretes fertur opinio ex Beda, vt aiūt, di-
B uersorium diffinientes locum in vico superne tectum cætera patulum, & in diuersas apertum vias, quales illi sunt quos in Gallicis videmus vrbibus ad agendos mercatus accommodatos, quosque Galli patria lingua *hallas* appellant. Id neque Beda dicit, neque credibile est eiusmodi fuisse diuersorium. Quare per diuersorium quamuis non solùm publicum hospitium, sed omne etiam consuetum hominum domicilium intelligendum esse putent, ita vt diuersorium, id est, hominum habitatio, stabulo id est bestiarum habitationi opponatur; tamen non existimo consuetum hominum hospitium, quo omnes peregrini diuer-
C tunt, excludi. Hoc modo maior sententiæ vis additur, vt significetur Iosephum, & Mariam non solùm in publicis hospitiis, sed ne in priuatis quidem ciuium domibus locum inuenire potuisse: itaque ab hominibus exclusos se in stabulum, id est in locū bestiarum recepisse. Quæritur à quibusdam quî fieri potuerit, vt illis in diuersorio locus non esset? Si eorum vera esset opinio qui existimant in eam quemque ciuitatem, vt describeretur, ire debuisse, in qua domum haberet, maior esset quæstio: cùm enim singuli singulas haberent domos, non poterat cuiquam deesse
D locus omnibus se in suam quoque domum recipientibus. Sed eam opinionem versu 3. confutauimus. Duæ igitur, cur Ioseph, & Maria in diuersorio locum non inuenerint, causæ probabiles afferuntur. Altera multitudo ciuium, & eorum qui ex genere Dauidis erant vndique per id temporis, vt describerentur, in eam ciuitatem affluentium. Hæc vt opinor potissima fuit causa: sed altera etiam fuit summa, & omnibus odiosa paupertas. Nam si diuites fuissent, non dubito, quin illis locus non fuisset defuturus: quo enim pecunia non penetrat? Alij aliam etiam afferunt causam quod in Bethlehem vltimi omnium peruenissent. Id
E non recipio, non solùm quia probari non potest, sed etiam quia potest coniectura aliqua refutari. Indicauit enim, vt adnotauimus, Euangelista superiore versu per aliquot dies, antequam Maria pareret, ibi fuisse: non ergo postremi venerant. Et est vero simila Iosephum, & Mariam ad parendum Cæsaris edicto fuisse promptissimos. Alij solent quærere, vbi stabulum illud fuerit, vbi natus est Christus. Quidā extra vrbem Bethlehem illud ponūt, & quia, si intra vrbem fuisset, non potuissent Magi Christum adorare, quin ab omnibus ciuibus visi fuissent, itaque non potuisset locus vbi Christus esset, Herodē latere: & quia non potuissent pastores qua nocte Christus natus est,
F in media vrbe locum inuenire, nullo indice: in qua sententia inter antiquissimos auctores Iustinus etiam est in dialogo cum Tryphone: inter recentiores nonnulli, quibus ideo non assentior, quia id in summa dicunt Christum in Bethlehem non esse natum, quod Scripturæ repugnat. Et quod de Magis dicitur, leue est: graues enim auctores Epiphanius, & alij sentiunt Christum, cùm Magi venerunt, non iam in stabulo, sed in domo fuisse, vt Matth, cap. 2.11. significat, *Et in-*

Diuersorij nomine quid intelligatur.

Cur locum in diuersorio non inuenerint.

An extra vrbem stabulum fuerit.

Digitized by Google

trantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum. De pastorib' quomodo stabulum inuenerint, vers. 16. dicemus. Cùm in vrbe igitur stabulum illud fuerit, alia reliqua quæstio est, quã nisi ab aliis magno studio tractari viderem, libenter præterirem, coniunctumne cum diuersorio, an ab eo separatum stabulum illud fuerit. Id ego non solùm incertum esse arbitror, sed etiam curiosum quærere. Tamen est vero simile publici hospitij stabulum fuisse, in quod se Ioseph, & Maria domo exclusi receperint. Qui Ierosolymitanam regionem lustrauerunt, narrant stabulum illud speluncam fuisse quandam, in qua præsepe in rupe excisum esset, quod cũ testimonio veterum auctorum conuenit. Nam & Epiph. hær. 51. & Gregorius Nyssenus in oratione de sãcta Christi natiuitate semper speluncam appellant: Theodoretus vero lib. 8. de græcar. affect. curat. tophaceum specũ vocat. Dubitari etiã potest an Christus in ipso stabulo, vbi præsepe erat, natus fuerit. Potuit enim in diuersorio, aut alibi nasci, & cùm locus ibi commodus non esset cunis, in præsæpi, tanquam in cunis poni. Potuit quidem id fieri, sed credendum non est; ita factum esse. Nam quamuis Euangelista non dicat in stabulo natum fuisse, sed, cùm natus iam esset, in præsepi reclinatum, tamen dubium mihi non est, quin eodem loco, id est in stabulo natus, & reclinatus fuerit. Cùm enim dicit Euangelista, non fuisse eis locum in diuersorio, non de infante, aut non de solo certe infante, sed etiam de Iosepho, & Maria loquitur. Itaque non solum significat, non fuisse in diuersorio locum commodum infanti, sed non fuisse locum vbi Ioseph, & Maria commorari possent, ideoque in stabulũ diuertisse. In stabulum ergo, cum primùm venerunt, locum in hospitio non reperientes sese contulerunt: aut si in ipsum hospitium primum excepti sunt, superuenientibus potentioribus coacti sunt cedere, & in stabulũ abire. Ibi habitabant, ibi Virgo peperit, ibi natum reclinauit infantem. Cur ergo Euangelista de stabulo mentionem non fecit, nisi cùm de infante in præsepi reclinato locutus est? Quia non agebat de Ioseph, & Maria, nisi propter infantem: & quia quod Ioseph, & Maria in stabulo habitabant, non mysterium, sed necessitas erat; *non enim erat eis locus in diuersorio*; quod autem Christus in præsepio reclinaretur, mysterium erat. Oportebat enim vt in medio duorum animalium cognosceretur, quemadmodum septuaginta interpretes reddiderunt apud Habacuc cap. 3. 2. quod nos legimus, *In medio annorum viuifica illud*, & ex illis veteres auctores citare solent: oportebat, vt cognosceret *bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui* Isaiæ 1. 3. vt veteres auctores Origenes homilia 13. Ambrosius hoc loco, Gregorius Nyssenus in oratione de sancta Christi natiuitate, & Gaudent. tractatu 8. in Exod. exponunt. Et vero credibile est, aliqua etiam tunc in stabulo fuisse animalia, præsertim in tanta hominum multitudine, vt prophetia eo etiam modo impleta esse videretur. Ac Gregorius quidem Nyssenus eo loco, quem modò designauimus, bouem, & asinum ibi fuisse putant. *Quamobrem*, inquit, *idcirco præsepio, quod est habitaculum brutorum, is, qui de cælo descendit, panis vitæ proponitur, vt etiam bruta irrationalia etiam sumpto cibo rationem adipiscantur. Medius igitur inter bouem, & asinum in præsepio vtriusque Dominus est, vt soluto interstitio sepis ambos in sese creet in vnum nouum hominem, & ab hoc graue iugum legis auferat, & illum simulachrorum cultus onere leuet.* Sed non ideo recipienda ea opinio est, quæ apud vulgum obtinuit, vtrumque & bouem, & asinum Iosephi fuisse: asinum duxisse vt eo grauida Maria veheretur, bouem verò vt venderet, & censum inde debitum solueret.

Qualis fuerit.

Christus in stabulo natus, & reclinatus.

A

8. *Et pastores erant in regione eadem vigilantes.*] G. ἀγραυλοῦντες, in agro stabulantes, sub dio cubantes cum grege, vt facere in regionibus calidis etiam hyeme pastores solent. Noster interpres pro ἀγραυλοῦντες videtur legisse ἀγρυπνοῦντες *vigilantes*, quod non male conuenit, cum similis sententia, quasi huius verbi explicatio sequatur.

Et custodientes vigilias noctis super gregem suum.] τὰς φυλακὰς custodias, id est quatuor noctis vigilias ordine suo agentes. Sæpe diximus φυλακὰς custodias quatuor noctis partes à Græcis appellatas, in quas militari disciplina diuisa nox erat, vt milites, qui iidem tota nocte vigilare non poterant, quarta vigilarent parte, essentque semper, qui per quaterna noctis interualla
B
aliis somno, aut labore oppressis, integri succederent. Eas custodias Latini vigilias appellarunt: ideo noster interpres, non verborum proprietatem, sed sensum, & vsum intuitus vigilias reddidit. Apparet ex hoc loco quod in bello propter hostes facere solebant milites, id pastores propter bestias, aut fures facere solitos, vt excubias ordine suo agerent. Itaque quod auctor Scholasticæ scribit historiæ morem antiquis fuisse, vt in vtroque solstitio vigilias noctis custodirent ob Solis venerationem, eumque morem ad Iudæos propter vicinitatem permanasse, puerilis est error.
C
Quod dicit *in regione eadem* pastores fuisse, eo pertinet, vt significet non procul ab vrbe fuisse eos, ideoque facile venire, & Christũ videre potuisse. Quis locus ille fuerit, cùm ego dicere non ausim, Hieronymum dicentem inducam. Is in epitaphio Paulæ ad Eustochium virginem sic scribit. *Haud procul inde descendit ad turrim Ader, id est gregis, iuxta quam Iacob pauit greges suos, & pastores nocte vigilantes audire meruerunt, Gloria in excelsis Deo, & super terram pax hominibus bonæ voluntatis.* Et in Gen. 35. 21
traditionibus Hebraicis ad hunc modum, *Et profectus est Israel, & extendit tabernaculum suum trans turrim Ader. Hunc locum Hebræi esse volunt vbi postea templum ædificatum*
D
est, & turrim Ader: turrim gregis significare, hoc est congregationis, & cœtus: quod & Michæas propheta c. 4. 8. *testatur dicens, Et tu turris gregis nebulosa filia Sion, & cætera, illoque tẽpore Iacob trans locum, vbi postea templum ædificatum est, habuisse tentoria. Sed si sequamur ordinem viæ pastorum, iuxta Bethleem locus est, vbi vel angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Iacob pecora sua pauit, loco nomen imponens: vel, quod verius est, quodam vaticinio futurum iam tunc mysterium monstrabatur.* Qua hora, aut qua vigilia angelus pastoribus apparuerit, ne quærendum quidẽ arbitror, etsi scio auctorem illum commentariorum
E
in Psalmos, qui Arnobio falso tribuuntur, Ps. 129. affirmare ausum, quartam fuisse vigiliam.

9. *Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos.*] G. ἐπέστη αὐτοῖς superadstitit illis. Idem sensus nisi quod his verbis magis exprimitur. Significatur enim, quasi de cœlo superuenisse angelum, & supra pastores sublimem constitisse. Quod dicit, *Ecce*, rem subitam, & improuisam fuisse indicat. Quis ille fuerit angelus, qui natum Christum pastoribus annuntiauit, Euangelista non dicit, sed tamen Grabrielem fuisse, videtur antiqua esse traditio: nam Cyprianus in tractatu de natiuitate Christi id tanquam ab omnibus creditum dicit: *Ve-*
F
niunt (inquit) *pastores in Bethlehem, quam prædixit Gabriel, inueniunt Emmanuel ciuitas parua, domus paupercula, supellex exigua.*

Et claritas Dei circumfulsit illos.] G. καὶ δόξα κυρίου, & gloria Domini, id est diuinus quidem splendor. Nam iis non assentior, qui aliud lumen hoc loco, aliud δόξαν gloriam fuisse credunt: quid enim circumfulgere potuit nisi lumẽ? & videmus similem fuisse Christi, Eliæ, & Moysis in transfiguratione fulgorem, ab eodẽque Luca δόξαν gloriam, seu maiestatem appellari cap. 9.

31.32. Noster certe interpres hoc sensu hunc locum intellexit cùm δόξαν reddiderit claritatem. Idcirco lux ista missa, quæ pastoribus affulgeret, vt quos videbāt, audiebantque, angelos lucis esse intelligerent, qui à Deo mitterentur, illisque fidem haberēt. Sic Leo ser. 5. de Epiphania. *Cum ortum Domini angelo nuntiante pastores cælestis exercitus sunt claritate circundati, vt non ambigerēt de maiestate pueri quem erant in præsepi visuri, nec putarent quod in sola natura hominis esset editus, cui superna militia famularetur occursus.* Recte obseruauit Beda, nusquam aliàs in scripturis angelos cælesti lumine fulgentes apparuisse. Merebatur Sol iustitiæ, qui amictus est *lumine sicut vestimento*, vt eius etiam ministri angeli in ipsius præsertim natali die lumine vestirentur. Quatuor hîc quæstiones sunt, prima cur Christus statim natus innotescere voluerit. Secunda cur non omnibus. Tertia cur pastoribus potius, quàm aliis. Quarta cur per angelos potiùs, quàm alio genere reuelationis. Primæ quæstionis facilis ex diuinę prouidentiæ coniectura solutio est. Conueniebat aliquos natiuitatis eius esse testes, vt constaret, non alium, quàm qui in Bethleem, & in stabulo natus, atque in præsepi positus esset, Iudæorum Regem esse. Solent nascentibus Regibus adhiberi testes, ne quis falsus pro vero Rex supponatur. Id ipsum Christus fieri voluit se nascente, & tamen non defuerunt Pseudochristi, qui eius nomine venirent, dicerentque, *Ecce hic est Christus, aut illic.* Cur autem non omnibus innotescere voluerit, in promptu ratio est. Non conueniebat, vt omnes, aut multi tunc mysterium cognoscerent, ne res ad Herodis vsque aures penetraret. Cur potius pastoribus multæ ab variis auctoribus probabiles rationes afferuntur. Prima, quòd simplicissimum hominum genus id fuerit, quod & Deo maxime probaretur, cuius *cum simplicibus sermocinatio est*, & ad fidem esset natura sua propensum. Ac nimirum facilè pastores crediderunt Regem, & saluatorem esse mundi, quem in stabulo natum videbant more pastoris, quòd Scribæ, & Pharisæi minime credidissent, qui tot postea, tantisque cōspectis miraculis credere noluerunt. Hanc rationem Cyprianus in sermone de Natiuitate Christi, Theophylactus, Euthymius, & Chrysostomus apud Diu. Thom. reddunt. *A sapientibus*, inquit Cyprianus, *& prudentibus non quærit testimonium, qui paruulis se reuelat. In huius doctrinæ initio statim fastus, & ambitio condemnantur.* Secunda est, quòd Christus veniret, vt verus esset pastor, princepsque pastorum, vt vocatur à Ioāne ca. 10. v. 11. 14. & à Petro 1. epist. c. 2. 25. & c. 5. 4. Itaque oportebat se primùm pastoribus ostendere. Sic Euthymi⁹, & poëta Sedulius,

Tunc prius ignaris pastoribus ille creatus
Emicuit, quia pastor erat.

Tertia, quia erat agnus, vt ait auctor librorum de mirabilibus Sacræ scripturæ, qui Augustino tribuuntur libr. 1. cap. 3. Et in hoc conueniens ab angelis peractus ordo conspicitur, vt prius pastoribus natus agnus, & gregibus pastor nuntiaretur. Et Sedulius eodem loco,

--gregibusque refulsit
Agnus, & Angelicus cecinit miracula cœtus.

Quarta, vt exemplo suo doceret pastoribus primùm Ecclesiæ mysteriorum à Deo reuelationes fieri, vt ex illis cæteri discant. Ita Origenes homilia 12. & Leo sermone 9. de Natiuitate Christi, & Euthymius in commentariis. *Quod* enim, inquit Leo, *pastoribus pro gregum suorum custodia vigilantibus nuntiauit angelus, etiam nostrum impleuit auditum: & ideo dominicis ouibus præsumus, quia verba diuinitus edita cordis aure seruamus, tanquam & in hodierna festiuitate dicatur, euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid.* Quinta denique ratio, cur primùm pastoribus patefieri voluerit, non alia mihi videtur fuisse, quàm qua postea voluit ex piscatoribus, & infimæ conditionis hominibus Apostolos facere. Fecit primum ex pastoribus Euangelistas, & Apostolos: fecit postea ex piscatoribus pastores. Quo consilio exponit D. Paulus prioris Corinth. 1. 26. 27. 28. *Videte* (inquit) *vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia; & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quę nō sunt, vt ea, quæ sunt, destrueret: vt non glorietur omnis caro in cōspectu eius.* In hanc sententiam D. Bernardus ser. 3. de Natiuitate, & Theophylactus interpretantur. Diuus Ambr. serm. 13. & Hieron. in Epitaph. Paulæ, & Beda, & Græcus auctor Diu. Thom. docere putant, voluisse Deum, aut eius angelos vigilantibus, maximeque pastoribus Ecclesiarum curam gerentibus apparere. Quid ex hoc loco Valentiniani ad confirmanda sua illa deliria colligerent, referre piget, & poterit lector apud Iren. lib. 3. ca. 11. reperire. Ad quartam quæstionem Diuus Gregor. hom. 10. in Euangelia respondet his verbis, *Sed quærendum nobis est, quidnam sit, quod Redemptore nato pastoribus in Iudæa angelus apparuit, & ad adorandum hunc ab Oriente Magos non angelus, sed stella perduxit: Quia videlicet Iudæis, tanquam ratione vtentibus, rationale animal, id est angelus prædicare debuit: Gētiles verò, quia vti ratione nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducuntur.* Vnde etiam Paulus dicit prophetias fidelibus datas non infidelibus: signa autem infidelibus, non fidelibus.

Et timuerunt timore magno.] Vehementer timuerunt: notus Hebraismus, qualis ille Psal. 13. 5. & 52. 6. *illic trepidauerunt timore, vbi non erat timor*, & Matth. 2. 10. *Gauisi sunt gaudio magno valde*, & Ioan. 3. 29. *Gaudio gaudet propter vocem sponsi.* Vulgaria hęc sunt. Timuerunt autem pastores, & subito, & insolito angeli conspectu. Vide quæ c. 1. 12. diximus. Quot pastores fuerint, quibus angelus apparuit, minus etiam compertum est, quàm quot fuerint Reges qui ad adorandū venerunt Christum: sed tamen D. Bernard serm. 6. de natali Domini auctor est fuisse tres, quemadmodum Leo ser. 1. & 5. & 6. & 7. de Epipha. tres Magos fuisse dixit. Credibile aliquā de ea re olim traditionem fuisse, vnde id vterque auctor acceperit.

10. *Nolite timere.*] Sic solent plerumque boni angeli, cùm hominibus apparent, territis timorem pellere, vt quæ dicturi sunt, æquo animo possint accipere. Diximus de hac re capit. 1. 13. 30. & Matthæ. cap. 28. ver. 4. 5.

Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo.] Tres causas angelus reddit, quare pastores timere non debeant: quòd illis gaudium nuntiaturus veniat: quod non priuatum, sed publicum gaudium commune omni populo futurum: quod non aliis, sed ipsis id annuntiaret, quod magni, singularisque erat beneficij. Hanc vim habere videtur illud *vobis. Gaudium* autem vocat lętum nuntium, quod gaudij materiam præbiturū erat. Videtur angelus & re ipsa, & verbis Euangelium initiare. Nam & re quidem vera Euangelium, id est bonum nuntium prædicabat, & verbo ipso vsus est euangelizandi, εὐαγγελίζω ὑμῖν, *euangelizo vobis.* Cùm dicit *omni populo*, Beda & Theophylact, non solùm Iudæorum, sed Gentilium etiam populum intelligendū existimant: quod maiori Christus lætitiæ credentibus Gentilibus, quàm non credentibus Iudæis fuerit. Magis mihi sententiæ ratio, quàm sententia ipsa probatur. Ita enim se res habet, maius Christum Gentilibus gaudium, quàm Iudæis attuli-

Psal. 103. 2
Cur Christus statim ac natus innotescere voluit.
Matth. 24. 23.
Cur nō omnibus, & cur potius pastoribus.
Prou. 3. 32.
Libro 2. Carm.
Cur pastoribus angelus apparuit.
1. Cori. 14. 22.
Hebraism.
Quot pastores, quibus angelus apparuit.

attulisse: sed tamen angelum de solo Iudæorum populo locutum arbitror, accommodatè non solũ ad personam pastorum, quibuscum loquebatur, quique Iudæi erant, sed ad omnium etiam Iudæorum expectationem, ac sensum, qui Christum sibi solis venturum sperabant, quemadmodum & Christus ad eos se solos venisse testatus est, Matth. 15. 24. quamuis nõ receptus à suis ad alienos, id est Gentiles sese contulerit.

11. *Quia natus est vobis hodie Saluator.*] Hoc est Euangelium, i. gaudium illud magnum, quod se illis angelus nuntiaturum dixerat, Saluatorem illis natum esse. Quo nihil ab angelo maius dici, nihil à Iudæis iucundius audiri poterat, in nullam rem æquè atque in venturum Christum intentis, qui se ab ea tyrannide, qua oppressi erant, liberaret. Hoc enim Saluatoris nomine sæpe Christus per Prophetas promissus fuerat Isa. 19. 20. & 62. 11. & Zachariæ 9. 9. Non igitur temerè, sed magno consilio, & veluti artificio quodam factũ est, vt angelus hoc nomine vsus fuerit: partim opinor, quia ipsum per se Saluatoris nomen splendidum, & lætum erat, & salutem expectantibus iucundum auditu, & gaudium illud magnum, quod promiserat angelus, præ se ferens: partim vt ad prophetias illas alluderet, quas paulo supra commemorauimus, quibus Iudæis Christus Saluatoris nomine promissus fuerat. Quod ait *vobis*, perinde est, ac si dicat Iudæis, quibus promissus erat: sed habet aliquanto maiorem vim, quàm si dixisset Iudæis. Maiore enim ferit affectu pastorum animos, cùm dicit, *vobis*, quasi illis venisset solis.

Qui est Christus Dominus.] Christus ille verus Deus, quem Iudæi omnes expectatis. Describit Christum angelus omnino talem, qualem Iudæi venturum sperabant, vt probet pastoribus fidem suam, se non vana, sed certa, & explorata nuntiare, atque iis consentanea, quæ à Iudæis crederentur. Rectè ex hoc loco Christi diuinitas probari potest. Cùm enim angelus CHRISTVM Dominum vocat, Deum esse significat.

In ciuitate Dauid.] Potuit angelus breuiùs dicere, *In Bethlehem*, sed voluit ea etiam ratione Christum describere, & eum, de quo loquebatur, verum esse Messiam significare, qui & in Bethlehem, & ex genere Dauidis nasciturus erat, ideo & vrbis, & Dauidis nomen expressit.

12. *Et hoc vobis signum, inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio.*] Vt probet angelus se à Deo missum esse, veraque nuntiare, signum adhibet, id est argumentum, quod fidem facit: sic Gabriel dixit Zachariæ c. 1. 20. *Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem, quo hæc fiant.* Sic Mariæ, ver. 36. *Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis.* Sic ille alius angelus Gedeoni duplex dedit signum, Iud. 6. 36. 37. Illud mouere lectorem potest, quod signum ipsum, quod hoc loco angelus tradidit, non satis certum esse videatur. Quo enim modo sequitur infantem illum Saluatorem esse, quia pannis inuolutus, & in præsepi positus erat? inde potius probari posse videbatur humano quidem iudicio rem æstimantibus Saluatorem non esse. Notæ sunt ex Ephesino Concilio facetiæ Nestorij negantis se Deum bimestrem, trimestremue vocaturum. Quidam hoc sic interpretantur: quasi angelus non dederit signum, quo sibi pastores crederent, sed quo infantem dignoscerent, & ab aliis, si qui essent, infantibus distinguerent. Sic Beda, *Et notandum*, inquit, *solertius, quod signum nati Saluatoris datur infantem: non Tyrio exceptum ostro, sed pannis squallentibus inuolutum non in ornatis auro strateriis, sed in præsepibus inueniendum.* Alij signum hoc esse, quòd Christus tanquam veritas debuerit figuræ respondere: in veteri autem Testamento duos potissimum homines Christi figuram fuisse, Moysem, & Cyrum: vtrumque autem, dum infans esset in summa inuentum fuisse paupertate. Nota vtriusque historia est: altera ex sacris, altera ex prophanis Auctoribus. Bernardus etiam in iis est, qui paupertatem, tanquam verum Saluatoris signum datum fuisse putant. Quod ego magis arbitror ad mores, quàm ad litteralem, quem quærimus, sensum accommodatum. Sunt qui ex eo, quod angelus dicit positum in præsepi, colligant præsepe illud, in quo Christus iacebat, celebre, & vulgo notum fuisse, quòd nulla alia adiecta loci notatione pastores, vbi locus esset, intellexerint: idque ex Brochardo confirment. Cæterum Brochardus non scribit, quale, quamue celebre fuerit, cùm Christus natus est, sed quale sua fuerit ætate. Sic igitur existimo signum, quod angelus tradit, in eo consistere, quod futura prædicat, fore, vt cùm eò pastores venerint, infantem in præsepi positum inueniant: quòd, nisi à Deo missus fuisset, scire non potuisset. Nam etsi iam tum infans in præsepi positus erat, poteratque de re præsenti certò, & asseueranter quiuis loqui: tamen poterat mater antequam eò pastores venirent, inde remouere, & aut materno more in vlnas accipere, aut alibi ponere, quod facturam non esse angelus diuinauit. Atque hoc sensu Cyprianus in lib. de Natiuit. Christi, & Euthymius interpretantur, estque lib. 1. Regum cap. 10. 2. simile admodum exemplum: vt probaret Sauli Samuel vera esse, quæ dixerat, & sibi diuinitus reuelata, hoc tradit signum: *Cum abieris hodie à me, inuenies duos viros iuxta sepulchrum Rachel in finibus Beniamin in meridie, dicentque tibi, inuentæ sunt asinæ, ad quas ieras perquirendas.* Maior quæstio est, quomodo potuerint tam facile pastores locum inuenire, cùm angelus tantùm dixerit infantem in præsepi positũ esse: nec, in quo præsepi esset, declarauerit. Credibile est angelum locum omnino pastoribus designasse, & quodammodo demonstrasse digito, sed nimirum Euangelistæ id studij non fuisse, vt omnia angeli verba, sed ea tantùm, quæ ad rem maxime pertinerent, quæque mysterij aliquid præ se ferrent, recitaret: quale est illud, quòd in ciuitate Dauid esset natus, quódque in præsepi eum inuenturi essent: quorum alterum ad describendã personam veri Messiæ, alterum ad faciendam dictis fidem erat necessarium.

13. *Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis.*] Militiam cœlestem angelorũ multitudinem vocari dubium non est. Solent enim angeli, qui in cœlo sunt, Dei milites appellari Iob 25. 3. siue quòd Deo, tanquam duci milites obediant, vt Beda ait: siue quòd iis etiam ad gerenda bella pro militibus vtatur Deus, vt ex Daniele c. 10. 20. perspicuum est. Quamuis alio quodam sensu militia cœli in litteris sacris idolatria infamis esse soleat, stellasque significet, quæ pro diis à vanissimis hominibus colebantur. Multi, & noti sunt loci. Duobus nominibus Euangelista angelorum multitudinem exaggerauit, & quod non simpliciter angelos, sed militiam, quasi magnum angelorum exercitum, appellauit, & quod multitudinem fuisse dixit. Quod ait multitudinem angelorum cum priore angelo factam fuisse, interpretari possumus, aut multos alios è cœlo venisse angelos, qui antè non venerant, vt Beda, & Euthymius intelligũt: aut, quod magis probo, multos alios angelos, qui ibi cum altero priùs erant, sed nec apparebant, neque audiebantur, aut apparere, aut audiri certè cœpisse. Subito autem dicit, quod de improuiso aut apparuerint, aut audiri cœperint. Eò pertinebant omnia, vt non vno tantum, aut duobus testibus, in quorum tamen ore

Signum nati Saluatoris, quàm verum, & certum.

Cur angeli militia cœlestis appellentur.

4. Reg. 21. 3. 5. & 2. Par. 33. 5. 3.

Deut. 17. 6. & 19. 15.

Digitized by Google

tam significare voluisse. Dicit enim Deum fecisse redemptionem plebi suæ; non quòd redemptio ipsa, quæ non nisi morte, & resurrectione Christi perfecta fuit, absoluta esset, sed quod inchoata, quodque iam redemptor venisset. Itaque Deus quantum in se erat; misso iam filio suo redemptionem fecerat: tantum reliquum erat, vt Christus moreretur. Eodem sensu dixit Simeon c. 2. 30. se vidisse *salutare Dei*, id est salutem, & redemptionem à Deo missam, quia nimirum redemptorem viderat. Non ergo est prophetia, dicet aliquis, si de re præterita loquitur. Nemo nescit, & Gregor. aliique Auctores multi monuerunt, etiam rerum præteritarum esse prophetiã, cum eiusmodi sunt, vt non possint, nisi Deo reuelante cognosci, qualis hæc erat. Nam scire iam tum venisse redemptorem, cùm adhuc in matris vtero lateret, nemo nisi prophetico spiritu potuit. Quare rectè Origenes homilia 10. in Lucam obseruauit, duas contineri in hoc cantico Zachariæ prophetias, alteram de Christo, de Ioanne alteram; illam de re præterita, hanc de futura esse.

Prophetia etiam præteritarum est rerum.

69. *Et erexit cornu salutis nobis.*] Cornu potentiam Hebraica phrasi significari, nemo ignorat, quia, vt ait Theophylactus, quę animalia cornuta sunt, ea in cornibus totum fere robur habent. Exempla sunt multa Psal. 43. 6. & 74. 6. 11. & 131. 17. & 148. 14. Sic multi hoc loco accipi putãt, idque ego confirmo. Cornu igitur salutis appellatur, cornu salutare, id est diuina manus atque potentia, quæ nobis salutem affert, vt Psal. 17. 3. *Deus meus, adiutor meus, & sperabo in eum; protector meus, & cornu salutis meæ.* Erexisse autem hoc cornu Dominus dicitur, quasi priùs deiectum fuisset, dum opem populo suo non ferebat, nunc verò quasi erectum, & in sublime sublatum appareat. A tauris est ducta metaphora, qui quo robustiores, & ferociores sunt, eo altius extollunt cornua. Sic loquitur Dauid Psal. 74. 5. 6. 11. & 88. 18. 25. & 111. 9. Significat etiam cornu regnum, aut Regem, siue regni gloriam, aut quia, vt Beda, Theophylactus, & Euthymius existimant, cornu olei Reges inungebantur 1. Regum 16. 1. 13. & 3. Regum 1. 39. aut quia Rex, vt ego arbitror, tota gloria totum robur est Regni. Hic etiã sensus rectè in hunc locum congruit, eo etiam magis fortasse quàm alter, quod mysterium magis exprimit, dum non quodcunque à Deo auxilium, sed ille ipse tamdiu expectatus Christus missus declaratur. Et quod videatur ad Dauidis promissionem alludi Ps. 131. 17. *Illuc producã cornu Dauid, paraui lucernã Christo meo:* & quod hoc sit propriè erigere fractum iã quodãmodo Iudæorum cornu, id est regnum efficere, vt repullulascat, & crescat, quo sensu dixit Isaias c. 11. 1. *Egredietur virga de radice Iesse*, & quod statim sequatur, *In domo Dauid pueri sui*, & quod frequenter scriptura per cornu regnum significet Danie. 7. 7. 8. 24. & 8. 3. 8. 9. 20. 21. & Ezech. 29. 21. Et quod plerique Auctores ad hunc modum hîc interpretentur, Beda, Theoph. Euthym.

Cornu pro potẽtia Hebraice.

Pro Rege etiam, & regni gloria, siue regno.

In domo Dauid] In familia Dauid, cui regnum promissum erat, Psal. 88. 36. 37. 38. & Psal. 131. 11.

Pueri sui.] Serui aut ministri sui; seruum autem, aut ministrum Dei Dauidem vocat non solùm, quia Deo placuerat, sicut omnes sancti Dei serui vocãtur vsque adeo, vt Deus quodammodo gloriaretur se virum inuenisse secundùm cor suum, & omnes Reges boni dicerentur in viis Domini ambulasse, iuxta omnia, quæ fecerat Dauid seruus eius; sed etiam quia minister fuerat Dei in eius populo gubernando, Psal. 77. 70. 71. *Et elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouium, de post fœtantes accepit eum pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam:* & quia in ea ipsa re Christi personam gesserat, & illustrissima illius figura fuerat. Ita

1. Reg. 13. 14. 3. Reg. 15. 11 4. Reg. 18. 3. & 22. 2.

A prorsus, vt Christus multis locis Dauid appelletur, & eo nomine populo promittatur, Ierem. 30. 9. & Ezech. 34. 24. & 37. 24.

Christus Dauid dictus, & eo nomine promissus.

70. *Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum eius.*] Hyperbaton est, ad hunc modum resoluendum. Sicut locutus est per os sanctorum suorũ Prophetarum, qui a seculo fuerunt. Particula *sicut*, aut ad præcedentia referri potest, nempe ad illud, *Erexit nobis cornu salutis*, vt Euthy. & Theophyl. referunt, vt sit sensus, ita nobis Deum cornu salutis erexisse, quemadmodum per Prophetas olim promiserat. Aut ad sequentia *salutem ex inimicis nostris*. Vtrumque congruit, sed illud probabilius. Vult Zacharias, & Dei fi-
B dem commendare, quod quæ promiserat de futuro Messia fideliter præstiterit, idem enim est *sicut locutus est*, ac si diceret, sicut promiserat: & ostendere ea quæ de cornu salutis, id est de Christo iam misso, dixerat vana non esse, sed vera, & à Prophetis prædicta. Prophetas itaque omnes, dum neminem nominatim citat, testes adducit, & quo magis eorum testimonium commendet, sanctos appellat, quasi exceptione omni maiores. Quod vtrumque & quod Prophetæ, & quod sancti fuêre, eo valet, vt eos credamus vera prædixisse. Quod dicit, *qui à sæculo sunt*, aut fuerunt, vtroque
C enim modo verti potest, quidam sic intelligunt, quasi omnes omnino Prophetæ, qui ab initio conditi mundi fuerint, de Christo prophetauerint. Nam & Adam ipsum cùm dixit, *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea*, Genes. 2. 23 ad Christum, & Ecclesiam prospexisse, testatur D. Paulus ad Ephes. 5. 31. Et Moysem quinque libris legis de Christo scripsisse, Christ[9] ipse docet Ioan. 5. 46. & de reliquis Prophetis dubium nõ est, quia etsi non omnes fortasse nominatim de Christo locuti sunt, tamen omnes eorum prophetiæ, aliæ quidem longiùs, aliæ vero propiùs in Christum prospiciebant. ita Beda. Simplicius etiam interpretari
D possumus, vt Hebraismus sit ἀπ' αἰῶνος מעולם *à sæculo*, id est qui olim fuerunt, quasi dicat, sicut locutus est per os veterum suorum Prophetarum. Quemadmodum Genes. 6. 4. dicitur, *Isti sunt potentes à sæculo viri famosi*, id est, isti sunt gigantes illi antiqui adeo celebrati, & Psal. 24. 6. *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quę à sæculo sunt*, id est antiquarum, quemadmodum explicatur Psalm. 88. 50. *Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ Domine, sicut iurasti Dauid in veritate tua?* Similis locutio est illa Psalm. 118. 44. *Et custodiam legem tuam semper in sæculum, & in sæculum sæculi*, id est ęternam.

Prophetæ omnes de Christo prophetarunt, & quomodo.

Hebraism.

E 71. *Salutem ex inimicis nostris.*] *Sicut locutus est*, id est quemadmodum promiserat nobis, *salutem ex inimicis nostris*, id est fore, vt nos ab inimicis nostris liberaret: ita *erexit nobis cornu salutis*, id est liberauit. Beda, & Euthym. exponunt *erexit nobis cornu, salutem ex inimicis nostris*, quasi appositio sit, quod nõ temere probauerim. Quos inimicos Zacharias intelligat Euangelista non dicit, ac nisi certo sciremus Zachariam afflatu Spiritus sancti locutum fuisse, suspicio aliqua subire animum posset Iudęorum more, & opinione loqui, qui Christum Regem ideo venturum putabant, vt se ab hostibus carnalibus, id est à Romanis, & aliis Genti-
F bus, à quibus opprimebantur, liberaret, & in regnum restitueret. Sed sicut Christi regnum spirituale fuit, ita debemus existimare de spiritualibus inimicis Spiritum sanctum per Zachariam loqui, id est, de dæmonibus, vt Theophylactus exponit. Vnde colligitur, quod ad intelligendos Prophetas diligenter est obseruãdum, Zachariã sic interpretari quicquid veteres Prophetæ de Iudęorum liberatione ex hostium potestate vaticinantur, vt Isaias cap. 19. 20. & 36. 15. & 37. 32. & Ieremias cap. 15. 20. 21. & 39. 17. & Ezechielis

Iudæorum opinio de Christo Rege.

Digitized by Google

13.21.& 34.22.23.& Oseæ 13.14.& Michæas 6.4. Nemo igitur Prophetas legens nudam sequatur historiam, cùm videat ea etiam, quæ maxime historica videntur interprete Zacharia in Christum spectare.

Et de manu omnium, qui oderunt nos.] Intelligitur ἀπὸ κοινοῦ *sicut locutus est*, id est promisit salutem, liberationemque *de manu omnium qui oderunt nos*, hoc est fore, vt nos liberaret de potestate inimicorũ nostrorum. Repetitio est apud Hebræos in his præsertim duobus nominibus frequentissima, Psal. 17.18.41.& 20.9.& 43.11.& 54.13.& 67.2.& 88.24.& 105.10.

Repetitio Hebræis vsitata.

72. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris.*] ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, vt faceret misericordiam cum patribus nostris. Id est ideo *erexit cornu salutis nobis*, vt faceret *misericordiam cum patribus nostris.* Aut ideo promisit *salutem ex inimicis nostris*, vt cum patribus nostris faceret misericordiam: vtroque enim referri hoc potest. Si priori illo modo interpretemur, sensus erit misericordiam suam erga patres nostros Deum ostẽdisse, quòd filium suum misisset, quemadmodum Origenes, Beda, Theophylactus & Euthymius interpretantur. Si posteriore, Deum tunc cùm promisit magna in ea ipsa re erga patres nostros misericordia vsum fuisse, quia propter eos Christum nobis promisit. Sed quia priorem sensum omnes sequuntur, eum & nos sequamur, exponamusque quomodo patres illi nostri iam tunc mortui ex Christi aduẽtu Dei misericordiam dicantur percepisse. Id duobus modis Auctores intelligunt. Origenes homil. 10. & Theophylact. in commentariis, quod illis etiam patribus Christi aduentus, & redemptio profuerit, fide enim & gratia nasciturí Christi saluati sunt, vt ait Petrus Actorum 15.11. Euthymius verò, quod propter illos recordatus fuerit Deus promissi sui, & miserit Christũ. Misericordiam enim erga illos fuisse, nõ modo, quod illis Christum promisisset, sed etiam quod suo miserit tẽpore, vt datam illis seruaret fidem. Hoc magis placet, quia sequitur, *Et memorari testamenti sui sancti*; quæ explicatio videtur esse præcedentis sententiæ. Itaque frustra hîc Caluinus disputat misericordiam Dei non patriarcharum meritum fuisse, quòd Christus nobis datus fuerit, quasi id quisquam nostum negaret. Melius ex hoc loco collegisset multa nobis beneficia conferre Deum propter sanctos illos patres, quod ille cum discipulis suis negat. Nec enim obscurè Zacharias indicat in gratiam illorum cornu nobis salutis erexisse, ne eius fœderis, quod cum illis tam amicis, gratisque sibi hominibus pepigisset, obliuisci videretur.

Memorari testamenti sui sancti.] Vt sancti fœderis sui cũ illis initi recordaretur. Explicatio est, vt modo diximus superioris sententiæ. Græcismus quoque idem recordari, id est vt recordaretur. Reminisci testamẽti sui sancti vertit Irenæi interpres libr. 3. c. 11. Quid autem testamentum vocet, statim explicat.

Græcismus

73. *Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum.*] ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραὰμ πατέρα ἡμῶν, locus sensu facilis, verbis difficilis. Iusiurandum Græce accusatiuus est, vnde regatur non apparet. Quidam vitium suspicantur, debereque pro ὅρκον, ὅρκου legi, id est iurisiurandi, quod & facilis error fuerit vnius literæ in literã similem mutatione: quodque genitiuus etiã præcesserit διαθήκης testamenti, vt appositio esse videatur. Memorari testamenti sui sancti iurisiurandi quod iurauit ad Abraham. Vtendum hac coniectura iudicarem, si esset necessaria, & alicuius codicis auctoritate probaretur. Cæterùm quid attinet locum corrigere, quem possimus aliter interpretari? quemque & omnes codices, & omnes interpretes aliter legerint? Si liceret exercere ad hũc modum ingenium, multas non minus subtiles coniecturas inueniremus, quibus non corrigeremus, interpretaremurque: sed peruerteremus litteras sacras. Alij præpositionem κατὰ secundùm, intelligendã esse putant, sicut cùm Græci dicunt τρόπον pro κατὰ τρόπον. Qua ratione sensus quidem facilis est, & consequens, *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti* secundùm *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum*, id est sicut iurauit Abrahamo patri nostro. Quemadmodum Maria dixit ver. 55. *sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in sæcula.* Alij hoc iungunt cum verbo sequenti, *daturum se nobis*, vt sensus sit, *Memorari testamenti sui sancti*, & τοῦ δοῦναι ἡμῖν. & dare nobis *iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum*, id est vt recordaretur testamenti sui sancti, & vt nobis præstaret, quod se præstiturũ iurauerat Abrahamo patri nostro Quod nimis mihi violentum videtur, & quia dura traiectio est, Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, vt daret nobis, & quia δοῦναι ὅρκον dare iusiurandum, id est præstare quod iureiurando promiseris nescio, an quisquam Græce loquens dicere potuerit. Theophylactus, & Euthymius referunt ad verbum præcedens, Recordari, vt sit metathesis casus, & idem verbum quod paulò ante genitiuum habuit, nunc accusatiuum habeat. Cuiusmodi figurã supra notauimus vers. 55 *sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in sæcula.* Ego sic intelligo, vt sit appositio, non vllius quidem verbi, sed totius præcedentis sententiæ. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum*, id est, quod est iusiurandum illud quod iurauit ad Abraham. Atque ad hunc nisi fallor modum intellexit Beda. Ad quod autem iusiurandum Abrahamo præstitum alludat, alia est quæstio, ad quam recte Theophylactus respondet, ad illud Genesis 22. 16. 17. 18. allusionem fieri. *Per memetipsum iuraui, dicit* DOMINUS, *quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

74. *Daturum se nobis.*] Explicat, vt ait Euthymius, quid in illo iureiurando contineretur, nempe fore, vt hoc nobis daret, hoc nobis concederet beneficij, vt liberati de inimicorum nostrorum potestate sine timore, id est liberè illi seruiremus. Qui timorem hoc loco seruilem quem vocant interpretantur, verborum nexum non animaduertunt, qui satis aperte docet non de timore Dei, aut seruili, aut filiali, sed de timore inimicorum agi, sine quo essemus Deo liberè seruituri. Theophylacti non probo sententiam, aduerbium ἀφόβως *sine timore* cum participio ῥυσθέντες *liberati* iungentis, quasi sententia sit nos alias non sine timore, id est non sine periculo, non sine bellicis cladibus, non sine sanguine liberatos fuisse, nunc verò sine vllo timore, ac periculo liberandos. Acutius vidit Euthymius hyperbathõ esse eo modo quo exposuimus resoluendum. Quando hoc factum fuerit, perpetua Ecclesiæ vexatio facit, vt meritò dubitem. Si quemadmodum vers. 71. docuimus, non de corporalibus, sed de spiritualibus hostibus hoc intelligamus, quemadmodum omnes fere interpretes intelligunt, sententia est facilis, & aliis scripturæ locis explicata. *Nolite*, inquit, *timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.* Infra cap. 12. 32. &, *Confidite, ego vici mundum*, Ioannis 16. 33. *Et certus sum*, inquit Paulus Roman. 8.38.39. *quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque*

Timor multiplex.

creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Quid ergo alibi iubet nos *cum timore & tremore*, nostram ipsorum salutem operari? ad Philip.2.12. & alibi, *Fide stas, noli altum sapere, sed time* ad Rom.11.20. Iubet nos à nobis timere, non ab hostibus. Nam hostis quidem non solùm per Christũ debilitatus, sed victus omnino, atque ligatus est. Apocalyp.20.2. Non tam ille in nos inuadit, quam ipsi nos in illius manus damus. *Circuit* quidem *tanquam Leo rugiens, quærens quem deuoret*, 1. Petri 5.8. sed ligatus circuit, quales solent circumferri vrsi, nec mordere nos potest, nisi volentes, & quodam modo prouocantes. *Quis*, inquit, *est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* 1. Petri 3.13. Vera est Chryso. sententia, neminem lædi nisi à seipso.

Nemo læditur, nisi à seipso.

57. *In sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.*] Non solùm declarare mihi videtur, quomodo Deo, quemadmodum dixerat, seruire debeamus, sicut Beda. & omnes fere interpretes existimant: sed etiã Euangelium legi tacitè opponere, & cuiusmodi sit vocatio vitę Christianę breuiter indicare. In vetere nimirum lege, qui Deo seruiebant, non tam in vera sanctitate, atque iustitia, quam in vmbra quadam iustitiæ, ac sanctitatis, id est *in iustitiis carnis*, vt loquitur
Heb.9.10. D. Paulus, seruire videbantur. In Euangelio verò non in vmbra, sed in veritate; non in iustitia carnis, sed in
Ioan.4.23. iustitia spiritus seruitur. *Venit* (inquit) *hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu, & veritate.* Atque hæc est vocatio vitæ Christianæ, vt piè, sanctè, & iustè viuamus in hoc sæculo 1. Thes. 4.7. & ad Titum 2.12. Theophyl. & Euthym. sanctitatem, & iustitiam ita distinguũt, vt sanctitas ad Deum, iustitia ad homines sit. Itaque his duobus verbis, vt alij quidã adnotauerunt, vtrãque legis tabulam contineri. Magis mihi probabile videtur vt iustitia generaliter accipiatur, omnemque virtutem, etiam ipsam in Deum pietatem comprehendat.

Coram ipso.] Omnes sic interpretantur, non fictè, non simulate, sed vere non solùm hominum, sed Dei etiam iudicio, Theophylactus & Euthymius. Phrasis quidẽ Hebraica id propriè significat, vt vers.6. exposuimus; sed tamen hoc loco maiorem quandam vim habere mihi videtur. Opponit enim, nisi fallor, legi Euangelium. In lege homines non Deum, sed Moysem, aut alium Prophetam, vel sacerdotem videntes Deo seruiebant. In Euangelio verò ipsum intuentes Deum,
Ioan.1.14. id est Christum, quia *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Itaque omnes facti sunt *docibiles Dei*, ex ipso Dei ore salutem haurientes Ioan. 6.45. Hoc est, quod ait Petrus Actorum 10.41.42. se, & cæteros Apostolos ordinatos fuisse à Deo testes resurrectionis Christi, qui manducauerant, & biberant cum illo. Et Ioannes 1. epistola cap 1.1. *Quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.*

Omnibus diebus nostris.] Neque his verbis solam perseuerantiam, vt Beda, & plerique interpretes putant, significari arbitror. Hoc enim etsi verum est, tamen est parum. Ergo per tacitam oppositionem inter Euãgelium & legem loqui mihi videtur Zacharias, indicans statum hunc Euangelicæ vitæ nullum esse nisi mundi finem habiturum, quemadmodum status veteris legis finem habuisset. Neque hoc ad solam sanctitatem, & iustitiam, sed ad omnia præcedentia referendum existimo. *Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum omnibus diebus vitæ nostræ liberati seruiamus illi.* Significat enim Dei beneficium, quod decantauerat, fore perpetuum.

76. *Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis.*] Eleganti & minime superuacanea ad recens natum infantem vtitur apostrophe. Videtur enim puerum à numero cæterorum hominum excludere, & omnibus aliis hominibus vnum opponere, cùm dicit, *Et tu*, quasi dicat: tu verò puer non solùm in sanctitate, & iustitia coram Deo illi seruies, sicut cæteri homines, sed Propheta etiam altissimi vocaberis. Ipsius Domini minister eris, & totius pars magna mysterij; tu nobis, vt sanctè, & iustè seruiamus Deo, viam indicabis, nosque ad Deum duces, donec eum nobis digito præsentem demonstres. Quod dicit, *Propheta altissimi vocaberis*, perinde est, atque si dicat, *Eris*, Hebræorum proprietate, vt supra vers. 32. & 35. explicauimus. Putat Idacius Clarus lib. 3. contra Varimadum, Altissimum hoc loco Dei filium appellari, quasi dicat Zacharias Propheta Christi vocaberis. Hinc etiam probat aduersus Arianos nõ solùm Patrem, sed etiam filium in litteris sacris altissimum dici. Quærunt nonnulli, quomodo Zacharias non intelligentem alloquatur infantem. Origẽ. hom. in Lucam 10. Ambro. Beda, Strabus, Theophyl. existimant intellexisse puerum patris verba. Nam quemadmodum in vtero rationis illi vsus anticipatus fuerat, sic in eo iã nato permansisse. Id si recipitur, quod & diuina potentia, & Ioannis sanctitas, & tot, tãtæque auctoritates probabile faciunt, soluta quæstio est. Si non recipitur, responderi potest, non esse nouum, neque à consuetudine sacrarum literarum alienum, vt res nõ solùm ratione, sed & sensu etiam carẽtes homines alloquãtur. Alloquitur Dauid montes Gelboë 2. Reg.1.21 *Mõtes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniãt super vos.* Alloquitur Iosue Solẽ, & Lunã, Iosue 10.12. *Sol contra Gabaom ne mouearis, & Luna contra vallem Aialon.* Potuit etiam, vt Bedæ placet, Zacharias Ioannem alloqui, nõ vt ab eo, sed vt ab iis, qui aderant, intelligeretur, eosque doceret qualis, quantusque vir puer ille futurus esset, de quo paulo ante dubitauerant, *Quis putas puer iste erit?* Sicut Christus dixit Ioannis 12.30. *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.*

Hebraism.

Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.] Dominum vocat Christum, ante cuius faciem præcessit Ioannes, cuiusque præparauit vias. Itaque manifestum hoc est testimonium ad probandam Christi diuinitatem. Sed hæc omnia ver.17. explicata à nobis sunt. Hîc tantùm notandum compulsum Zachariam à Spiritu sancto canere, vt dicunt, palinodiam. Nam cùm hoc ipsum de nascituro Ioanne prædicenti angelo nõ credidisset, postquam, vt ver.67. dictum est, repletus est Spiritu sancto, tenere se non potest, quin id clara voce profiteatur, ac prædicet. Iuuat aliquando mutum fuisse, iuuat fuisse peccatorem. Surgit fortior aliquãdo virtus ex pœnitentia; & maiore contentione miles pugnat, qui prostratus surrexit.

77. *Ad dandum scientiam salutis plebi eius.*] Docet, vt inquit Theophyl. quid sit, quod dixerat, *parare vias Domini*, dare nimirum, *scientiam salutis*, id est salutis viam demonstrare. *Scientiam salutis* dixit, id est salutarem, noto Hebraismo, & Græce τοῦ δοῦναι γνῶσιν dare scientiam, id est vt daret scientiam, sicut ante dixerat ἑτοιμάσαι *parare*, id est vt pararet. Sed noster interpres, ne oratio si tot infinita aliud post aliud sequerentur, fieret obscurior, versionem variauit, quod in simili exemplo fecit supra ver.72. Scientiam salutare dedit Ioannes populo, dum illum docuit Christum verum esse Saluatorem, ignoratum ante, *Ecce*, inquit, *Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Ioan.1.29.

Hebraism.

In remissionem peccatorum eorum.] Non quòd illis Ioannes peccata remitteret, neque enim poterat, sed quod homines doceret ad Christum venire, qui vere illis peccata remittebat. *Ecce qui tollit peccata mũdi*, vt exposuimus Matthæi 3.6. Quod Græce est ἐν ἀφέσει, pro εἰς ἄφεσιν, mirum non erit iis, qui aliquem scripturæ

Digitized by Google

ὡς pro εἰς in scriptura. Græce vsum habent. Poni enim ὡς pro εἰς sæpe monuimus. Itaque frustra quidam alias interpretationes adhibent.

78. *Per viscera misericordiæ Dei nostri.*] *Viscera misericordiæ* vocat per Hebraismum misericordiæ plena: aut misericordiam non fictam, & vanam, sed ex intimis Dei profectam visceribus, vt vocat D. Paulus ad Philippens. 1. 1. & ad Col. 3. 12. & Ioannes 1. epist. cap. 3. 17. Iungenda autem hæc verba sunt cum præcedenti verbo, *In remissionem peccatorum eorum.* Docet enim Ioannem nō tradidisse populo scientiam, qua ipse suis meritis, sed qua diuina misericordia, & gratia peccata remitterentur, vt Theophyl. & Euthym. exponunt. *Hebraism.*

ἐν pro διὰ, & ב pro על in scriptura. *In quibus visitauit nos.*] Propter quę viscera misericordiæ visitauit nos, Hebraismus. ἐν in, pro διὰ, propter, vt apud Hebręos, ב pro על, vt multis aliis locis obseruauimus.

Visitauit nos.] Venit, vt redimeret nos. Quid sit Hebræis visitare, diximus supra ver. 68.

Oriens ex alto.] ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, ortus solis ex alto. Itaque oriens non est participium, aut nomen adiectiuū sed substantiuum, sicut ortus, ortus; Quod maiorem mihi videtur emphasim habere. Vocat enim Christū tacitè Solem, vt Malachiæ 4. 2. & Sapientiæ 5. 6. eiusque ad nos aduentum Solis ortum, quemadmodum Isaiæ 60. 1. 2. Et Malachiæ 4. 2. Quod autē addidit *ex alto*, indicat quid inter Christum Solem nostrum, & Solem istum mundi cōmunem intersit: quòd hîc non *ex alto*, sed ex terra, aut ex Oceano, vt Poetæ loqui solent, oriri videatur: Christus verò *ex alto*, quia rectis quodammodo lineis de cœlo ad nos vsque descendit. Significat etiam Zacharias primam originem Christi non ex terra, sed ex cœlo fuisse, quia non ex viro, sed ex Spiritu sancto conceptus fuerat, & non homo tantùm, sed Deus, & homo erat; Deus de cœlo, homo de terra, id est de vtero Virginis nat⁹. Sic enī veteres Auctores interpretantur illud Psal. 84. 12. *Veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit.* Itaque cùm dicit, *ex alto*, non modò Soli isti communi, sed cæteris etiam hominibus, qui ex terra sola, quod ad corpus attinet, originem trahūt, tacitè Christum opponit. Illuminare autem nos dicitur eius ortus, sicut Solis ortus hemisphærium nostrum illuminat, non solùm propter doctrinam, quia viam nobis salutis ostēdit, nam isto quidem modo etiam Ioannes illuminauit, quia etsi Sol non erat, nec lux vera Ioannis 1. 8. Erat tamen *lucerna ardens, & lucens*, Ioan. 5. 35. sed multo etiam magis propter salutem ipsam quam nobis attulit, & vitā omniū spiritualium donorum affluentia redundantem. Hebræi enim, sicut res omnes aduersas tenebras vocant, ita prosperas lucem appellant Isaiæ 8. 20. & 9. 2. & 30. 26. & 60. 1. & Ps. 42. 3. & 96. 11. & passim apud Prophetas. Puto non magni referre, sed vellicare iuuat hæreticorum interpretē. Bis vno errat verbo, & quia nomen orientis hoc loco oriētalem regionem significare dicit; cùm non regionem, aut locum, sed actū ipsum oriendi Solis declaret. Neque enī regio vlla, sed Christi ortus, id est aduentus nos illuminauit: & quia scribit allusisse Zachariam ad locum Zacharię Prophetæ ca. 3. 9. & 6. 12. cū illic non sit Hebraice מזרח, quod Solis, sed צמח, quod germinum ex terra ortum significat, vt nonnulli ante nos interpretes obseruarunt. *Caluini in harmon. error.*

79. *Illuminare his, qui in tenebris & vmbra mortis sedent.*] Reddit causam, cur visitauerit nos Oriens ex alto, nēpe, vt illuminaret iis, qui in tenebris, & vmbra mortis sedebant. Illuminare his, & non hos dixit Latinus interpres Græcam secutus phrasim, ἐπιφᾶναι τοῖς καθημένοις, illucescere iis, qui sedent, id est lumen illis porrigere. Qui disputant vtrum ἐπιφᾶναι Græce, & illuminare Latine infiniti hoc loco, an imperandi modi sit, rem minime dubiam in dubium mihi videntur reuocare. Quid sit *illuminare iis, qui in tenebris, & vmbra mortis sedēt*, superiore ver. docuimus. Quid sit *in tenebris, & vmbra mortis sedere*, ex contrario intelligi potest, non in magna solùm ignorātia, sed etiam in miserabili afflictarum rerum statu versari qualis peccati status nimirum est, vt Gregor. lib. 4. Moral. c. 17. his verbis exponit, *In vmbra mortis sedere, est à diuini amoris notitia in obliuione latescere.* Sedere autem hoc loco pro habitare ponitur ex Hebræorum idiomate, apud quos ישב vtrumque significat, & sedere, & habitare, Psal. 136. 1 Isaiæ 32. 16. 18. & Hieremiæ 41. 17 aut sumitur pro iacere, quemadmodum idē verbum apud Hebræos Isaiæ 3. 26. *Et merebunt atque lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit*, & Ieremiæ 13. 18. *dic Regi & dominatrici, Humiliamini, sedete quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ.* & Threnor. 1. 1. *Quomodo sedet sola ciuitas*, id est quomodo desolata iacet. צל מות *vmbra mortis* ab Hebræis tristissima rerum facies vocari solet, sumpta ex obscuris, & vmbrosis sepulchris similitudine, quibus nihil videri potest tristius. Vide, quæ de his verbis diximus apud Matthæum c. 4. 16. *Hebraism.*

Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.] Rectè coniungit hæc duo, illuminare, & pedes dirigere; propterea enim vti solemus lumine, vt pedes dirigamus, id est ne offendamus in via: maxime cū de tenebris, & vmbra mortis loqueretur: solemus enim noctu incedentes, ne impingamus, aut à via aberremus, præferre facem. Similis est illa sententia Ps. 118. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* Viam pacis vocat, aut qua itur ad pacem, id est ad beatam vitam; solent enim Hebræi felicem rerum statum pacem appellare Ps. 28 11. & 36. 11. & 71. 7. & 72. 3. & 118. 165. & 124. 5. similis phrasis est, Ps. 14. 4. *Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte*, id est ne sedeam in tenebris, & vmbra mortis, aut viam pacis vocat viam tutam, rectam. planam, sine vllo errore, sine vllo offendiculo, sine vllo periculo, vt alludatur ad prophetiam Isaiæ c. 40. 3. 4. *Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mōs, & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas*, vt Gregor. exponit homil. in Euangelia 33. *Hebraism.*

80. *Puer autem.*] Ioannes. Quia de reliquo vitæ Ioannis tempore vsque ad annum tricesimum nihil dicere constituerat Euangelista, prælibauit hæc pauca, vt ei⁹ infantiam cum virili cōiungeret ætate, vno verbo declarans quid interim egerit, creuisse nimirum eum, & corpore, & spiritu, & in desertum à pueritia sua discessisse, ibique commoratum, quo ad tricesimum natus annum prædicare inciperet.

Crescebat.] Corpore & ætate. Distinguit enim *Crescebat*, & *Confortabatur*, vt illud ad corpus, hoc ad animum spectet. Facit hac etiam in re Ioannem similem Christo, de quo dicit c. 2. 52. *Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.* Confirmari videtur hoc loco Origenis, Ambrosij, Bedę, & Theophylacti sententia, qui, vt diximus vers. 76. existimant Ioannem etiam infantiæ tempore rationis vsum habuisse. Quomodo spiritus in illo confortaretur, exponit Theophylact. non quò d spiritus cresceret, sed quod crescente corpore magis appareret, siue diuinum, siue humanum spiritum intelligamus, vtrumque enim intelligi posse video. Potest etiam spiritus pro spiritus effectu, id est pro virtute accipi, quam vero simile est non solum magis sese crescente corpore ostēdisse, sed vere etiam creuisse cum corpore: hoc enim Ioannes à Christo distabat, quamuis idem de vtroque dici videatur, quod Christus sapientia, & gratia crescere non poterat, Ioannes poterat.

Et erat in desertis.] Indicat statim à prima pueritia in

Digitized by Google

solitudinem secessisse, vt Origen.homil.11.sentit. De A qua re nos Matthæi 3.1.disputauimus.

Vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.] Vsque ad tempus quo prædicare cœpit, & se Christi præcursorem declarare. Is fuit annus ætatis eius, sicut & Christi tricesimus: Tiberij autem Cæsaris decimusquintus, vt cōstat ex cap.3.1. Quare non ante id tempus prædicare cœperit, apud Matthæum cap.3.1. docuimus, quod nimirum apud Iudæos nemini ante annum tricesimum ætatis suæ aut sacerdotis, aut Doctoris, aut Prophetæ officio fungi liceret.

CAPVT II.

FACTVM est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus
Mich.5.a.2 *orbis.2.Hæc descriptio prima, facta est à præside Syriæ Cyrino:3.& ibant omnes vt profiterentur sin-*
Matt.2.a.6 *guli in suam ciuitatem.4.Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam*
in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem: eo quòd esset de domo, & familia Dauid, 5. vt profite-
retur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante.6.Factum est autem, cùm essent ibi, impleti sunt dies vt pa-
reret.7.Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non
erat eis locus in diuersorio.8.Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis su-
per gregem suum.9.Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt
timore magno:10.Et dixit illis angelus: Nolite timere. ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod
erit omni populo:11.quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid.12. Et hoc
vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio.13.Et subito facta est cum angelo
multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum, & dicentium:14.Gloria in altissimis Deo, & in terra pax homi-
nibus bonæ voluntatis.15.Et factum est, vt discesserunt ab eis angeli in cœlum: pastores loquebantur ad inuicem:
Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.16.Et
venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam, & Ioseph, & infantem positum in præsepio.17.Videntes autem
cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.18.Et omnes, qui audierunt, mirati sunt: & de his,
quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.19.Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.20.
Et reuersi sunt pastores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & viderant sicut dictum
Gen.17.b. *est ad illos.21.Et postquam consummati sunt dies octo vt circūcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus, quod*
52. *vocatum est ab Angelo priusquam in vtero conciperetur. 22. Et postquam impleti sunt dies purgationis eius*
Leuit.12.a 3. *secundùm legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisteret eum Domino, 23.sicut scriptum est in lege Do-*
Sup d 31 Mat.1.c.21 *mini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur.24.Et vt darent hostiam secū-*
Leuit.12.a *dum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.25.Et ecce homo erat in Ierusa-*
6. *lem, cui nomen Simeon, & homo iste iustus, & timoratus, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus*
Exod.13 a. *erat in eo.26.Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi priùs videret Christum Do-*
2. Num.8.c. *mini.27.Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundū*
16. Leu.12 c.8 *consuetudinem legis pro eo:28.Et ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit:*

29. Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace.
30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum.
31. Quod parasti ante faciem omnium populorum.
32. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

33. Et erat pater eius & mater mirantes super his, quæ dicebantur de illo.34.Et benedixit illis Simeon, &
Isa.8.c.14 *dixit ad Mariam matrem eius. Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel: & in*
Rom.7.8. 32. *signum, cui contradicetur:35. & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus co-*
1.Pe 2.a.2 *gitationes.36.Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vi-*
Exod.23.c. *xerat cum viro suo annis septem à virginitate sua.37.Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor quæ non*
15 & 34. d 17. *discedebat de templo, ieiuniis, & obsecrationibus seruiens nocte, ac die.38.Et hæc, ipsa hora superueniens confi-*
Deu.16.a.2 *tebatur Domino: & loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel. 39. Et vt perfecerunt*
omnia secundùm legem Domini, reuersi sunt in Galilæam in ciuitatem suam Nazareth. 40. Puer autem cres-
cebat, & confortabatur plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo.41.Et ibant parentes eius per omnes annos in
Ierusalem, in die solemni Paschæ.42.Et cùm factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Ierosolymam
secundùm consuetudinem diei festi.43.consummatisque diebus, cùm redirent, remansit puer Iesus in Ierusalem,
& non cognouerunt parentes eius.44.Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requi-
rebant eum inter cognatos, & notos.45.Et non inuenientes, regressi sunt in Ierusalem, requirentes eum. 46. Et
factum est, post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interro-
gantem eos.47. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant super prudentia, & responsis eius.48.Et videntes
admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus, & ego dolentes quærebā-
mus te.49.Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? nesciebatis, quia in his, quæ patris mei sunt, oportet me
esse?50.Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos.51.Et descendit cum eis, & venit Nazareth: &
erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.52. Et Iesus proficiebat sapientia, &
ætate, & gratia apud Deum, & homines.

Digitized by Google

IN CAPVT II.

FActum est autem.] Accidit ויהי, vt sæpe diximus. Significatur autem non casus, vt videtur Latinum verbum præ se ferre: sed diuina prouidentia, quæ effecit, vt eo potissimum tempore Augustus Imperator in animum induceret, vt vniuersus describeretur orbis, vti ea occasione Maria Christo prægnās in Bethlehem veniret, vt imperatoris obsequeretur edicto, ibique pareret, vbi prædictum à Prophetis erat nasciturum Christum Michææ 5.2.

In diebus illis.] Sub idem tempus. Dubium vtrum nato iam Ioanne, an ante quàm nasceretur: quia non cōstat, an statim, vt edictum promulgatū est, descriptio facta sit. Quin auctores nonnulli sunt longè antè promulgatum, quàm facta descriptio, repugnantibus Iudæis, & quasi nouum seruitutis genus detrectantibus, ad quos deprimendos, vt ex Iosepho colligūt, Coponius à Romanis missus fuerat. Quamquam hæc opinio eodem auctore Iosepho li.18. Antiq. c.1. refutari mihi videtur, qui Iudæos scribit non difficile eam seruitutem subiisse. Itaque probabilius est nato iam Ioanne edictum illud extitisse.

Synecdoche in scripturis frequens.

A Cæsare Augusto.] Secundo Romanorum Imperatore, cuius anno 42. natus est Christus. Vide, quæ de hac re apud Matthæum c.2.1. disseruimus.

Vt describeretur vniuersus orbis.] Synecdochem esse qua maior pars pro toto accipiatur, omnes monent, & res per se manifesta est. Nec enim totus orbis Romani Imperatoris iussu describi poterat, cùm totus eius nō pareret imperio. Totus igitur orbis, id est, ea orbis pars, quæ sub Romanis erat, describi iussus est. Similia exempla passim occurrunt Matthæi 21.10. *Et commota est vniuersa ciuitas*, & c.27.45. *tenebræ factæ sunt super vniuersam terram*, & Act.11.28. & 24.5. & Rom.1.8. & ad Coloss. 1.6. Sunt qui existiment, ne totum quidem Romanorum imperium fuisse descriptum, sed solam tantùm Syriam, in qua tunc Iudæa censebatur. Sed probabilius est, idque omnes fere auctores tradunt, totum descriptum imperium. Qua enim ratione, aut quo iure vna pars potiùs, quàm altera describeretur? Inuenio qui dicunt hæc ipsa edicti fuisse verba, *Iubemus, vt vniuersus describatur orbis.* Crederem si se edictum legisse dicerent. Maior quæstio, etsi non admodum, vt mihi quidem videtur, ad intelligendum hūc locum necessaria, quā ob causam ea descriptio facta, qualisue fuerit. Quidam enim interpretes non alio consilio factum putant, quàm vt numerus constaret hominum, qui sub Romanorū essent potestate. Qua sola ratione Dauidem olim legimus populum numerasse 2. Reg. 24. 2. Coniecturam ex Iosepho, & Tertulliano faciunt. Quorum ille libr. Antiquit. 18. cap. 1. de hac populi recensione scribens nullam de tributo, nullam de alia eius faciendæ causa mentionem facit: hic vero libro aduersus Marcionem 4. scribit hunc censum Augusti in Romanorum archiuo suo tempore seruatum fuisse. tantùm ergo descriptionem fuisse numeri, quæ vnà cum aliis scriptis seruaretur: tributum enim seruari non potuisse. Communem omnium fere auctorum opinionem sequi malo, ideo descriptionem factam, vt in singula capita vectigal aliquod certum imponeretur, quod Iureconsulti capitationem vocant. Hoc vt magis credam, & Romanorum auaritia, & omnium Regum consuetudo persuadet, qui nonnisi duabus de causis recensere populum solent, aut vt sciant quantū ex eo pecuniæ possit emungi, aut quantum colligi virium ad bellicos casus. Hanc enim ob causam à Dauide populum fuisse numeratum 2. Reg. 24.9. perspicuum est: & paulo post docebimus hāc descriptionem non futuri belli causa fuisse factam. Itaque reliquum est, vt tributi causa facta fuerit, vt Euthymius, Strabus, Beda, & Græcus apud Diuum Thomam auctor existimant. Quinetiam Iosephus eodem loco tradit Cyrinum Consularem virum missum fuisse, vt singulorum censeret facultates, quod nonnisi imperandi vectigalis causa fieri potuit. Confirmat hanc opinionem, quod ibidem tradit Iudam Gaulanitem ea de causa populum commouisse, quasi Iudæis non liceret profanis Regibus tributa soluere. De quo sicut & de hac descriptione in Actis Apostol. cap. 5.37. fit mentio. Illud etiam ipsum, quod Tertullianus scribit, hanc opinionem adiuuat. Quid enim attinebat hanc descriptionem in Romanorum archiuis asseruari, nisi tributi causa? Quantum autem tributi in singula capita impositum fuerit, incertum: sed probabilis est multorum opinio, tantùm saltem Iudæis impositum fuisse, quantum prius Deo temploque soluere solebant, id est mediam partem sicli, quæ drachmas duas continebat, qua de re Matthæi 17.24. disputauimus. De aliis gentibus minor est coniectura quantum iussę soluere: neque enim idem omnibus tributum imperatum fuisse credendum est: cùm nō omnium eadem haberetur ratio. Difficilior hîc est quæstio, quomodo Romani viuente adhuc Herode rege Iudæos censere potuerint, illisque vectigal imperare. Id facilè, & non malè quidam soluunt. Herodem ab Augusto precariò regnum accepisse: itaque non solùm vectigalis, sed pene etiam mancipium Romanorum erat, & ad eorum nutum & regebat populum, & ipse regebatur. Hoc facile apud Iosephum lector inueniet Alia etiam nunc quæstio reliqua est, vtrū omnes omnino homines, an soli viri, & ij ipsi vtrum omnes, an soli patres familias cēsi fuerint. Nam & hoc à quibusdam interpretibus disputatur, & iuuat aliquid ad loci huius explanationem. Auctores nonnullos inuenio non malos, qui solos viros, eosque patres tātū familias descriptos fuisse putent. Non credo, nam neque belli, sed augendi, vt diximus, vectigalis causa facta descriptio est, & capitatio, qualem istam apparet fuisse, in singula omnino fiebat capita: & non erat, cur Beata Virgo vnà cum Iosepho in Bethlehem ciuitatem suā veniret, si soli censendi erant viri. Hactenus, quæ ad historiam pertinent: illud ad mysterium, edictum illud non tam ab Augusto, quàm à Deo profectum fuisse, vt per eam occasionem in Bethlehem Maria veniret, ibique vbi Prophetæ nasciturum prædixerant, nasceretur Christus, vt Ambrosius, & Beda hoc loco, & nos apud Matthæum c.2. disputauimus.

Quale vectigal Iudæis à Romanis imperatum.

2. *Hac descriptio prima, facta est præside Cyrenio.*] Sic legendum, etsi in præsidis nomine variatur, dum alij Cyrenium, alij Cyrinum, alij Quirinum vocant. Non ergo significatur hanc descriptionē à Cyrenio præside, sed eo præside factā fuisse, neque postea alias fuisse factas, sed nullam factam ante, non quidem in hac, vel illa prouincia. Nam in nonnullis fortasse prouinciis, vt nonnulli putant, aliæ factæ fuerant: sed nullam ante hanc in toto factam imperio. Multis de causis creditur hoc Euangelistam notauisse, quod per se quidem consideratum videri poterat ad rem nō magnopere pertinere. Prima fuit, vt adhiberet fidem historiæ, dum omnes temporis circunstantias, & rerum conditiones exponeret, dum Cōsulem quodammodo designaret, vt existimat Ambr. Secunda, vt id diuinitus factum appareret, non aliā ob causam, quàm vt Christus in Bethlehem, vt à Prophetis prędictum fuerat, nasceretur, ideo tunc factum, ante non factum.

Tertia, vt ostenderet summæ pacis tempore natum Christum, qui mundo pacem afferebat. Vbique enim terrarum tunc fuisse pacem, clausumque tunc tertio Iani templum omnes & Ecclesiastici, & prophani testantur auctores. Quarta, vt Christus in primo illo describeretur censu, vt nos à censu, & tyrannide diaboli liberaret, Origenes, Ambros. De tempore difficilis admodum hinc oritur quæstio. Constat ex omnibus ferè auctoribus Christum quadragesimo secundo imperij Augusti anno, regnante, vt Matthæus ait, adhuc Herode natum fuisse. Scribit Iosephus lib. 17. antiquitatum cap. 15. & lib. 18. cap. 1. Cyrenium mortuo iam Herode Rege, & Archelao eius filio, atque successore in Galliam relegato missum fuisse, vt censum hunc ageret. Qua ergo ratione fieri potuit, vt huius descriptionis tempore Christus nasceretur? cùm omnes auctores tradant Archelaum post patrem Herodem nouem regnasse annos, antequam in exilium mitteretur: & Herodes post natum Christum duos, vt minimum, regnauerit necesse sit, quibus Christus fuit in Ægypto, &, si credimus Epiphanio, multo etiam plures, de qua re vide quę Matth. 2. 21. disseruimus. Itaque si præside Cyrenio, vt Lucas ait, hæc descriptio facta est, & vera sunt, quæ de Archelao, & Cyrenio Iosephus tradit, vndecim, vt minimum, annis Lucas errat. Quod nonnulli respondent censum multis ante annis edictum fuisse, quam peragi posset, tumultuantibus Iudæis, & onus auersantibus, Christum natum fuisse cùm primum Cæsaris edictum publicatum est: descriptionem verò factam, cum Iosephus scribit, præside Cyrenio, suprà refutauimus, & hac etiam nunc ratione refutari potest, quòd si tunc, cùm natus est Christus, descriptio facta non fuisset, non vtique venissent Ioseph, & Maria Bethlehem, vt describerentur. Nam si quis respondeat Ioseph, & Mariam promptiores fuisse ad parēdum edicto, quomodo ad illud respondebit, quòd præ multitudine, vt versu 7. docebimus, hominum in eandem ciuitatem confluentium locum in diuersorio non inuenerint? Breuius ergo, &, vt opinor, melius alij respondent lapsum memoria Iosephum diuersa confudisse tempora. Quod vt facilius credatur, faciunt alij eiusdem auctoris in historia non pauci, nec dissimiles errores. Sed fingamus tam expertæ fidei, tamque probatæ esse diligentiæ, vt nullus in eo alius error signari possit: certe si Matthæus, & Lucas non sacri, sed prophani auctores essent, tamen quia tempore Christi vixerunt, & cum eo, eiusque matre versati sunt, plus fidei, quàm Iosephus, mererentur. Prӕterquam quod Euangelistas nō errare alia etiam ratione probari potest. Cōstat ex omnibus etiā prophanis historiis Christum anno Tiberij decimo octauo passum fuisse, & passum 33. ætatis anno. Si inde versus initiū annos retexamus, reperiemus viuente adhuc Herode natum fuisse. Nam si ex regno Tiberij decem & octo detrahamus annos, ex regno autem Augusti 15. relinquitur natum fuisse anno Augusti 42. vt apud Matth. cap. 2. probauimus. Nam Augustum quinquaginta septem imperasse annos, Iosephus ipse li. 18. antiquit. c. 4. auctor est. Anno autem Augusti 42. etiam ex Iosephi sētentia Herodes viuebat. Indicat enim li. 1. de bello Iudaico c. 11. Messala, & Atratino Cōsulibus factum regem, quos licet annales diuersis annis Consules ponant, tamen si ab vltimo eorum Atratino triginta septem annos numeremus, quos idem Iosephus Herodem regnasse tradit li. 17. antiq. c. 10. reperiemus mortem illius incidisse in annum imperij Augusti 45. Cuius anno 42. Euangelistæ, & sacrę omnes historię Christum natum fuisse docent. Itaque duobus post natum Christum annis mortuus est Herodes. Eodem

Iosephi lapsus.

A modo alia quęstio solui potest, quæ ex eodem Iosepho nobis nascitur. Scribit lib. 18. an. ca. 3. hanc descriptionem, de qua Lucas loquitur. 37. annis post Actiacam victoriam factam fuisse: quibus si addas 14. annos, quos idem Iosephus ait Augustum ante eam victoriam vnà cum Antonio imperauisse, inuenies secundum Iosephum anno Augusti 51. descriptionem factam, id est nouem annis post natum Christum. Vt Christiani, Euangelistæ potius, quàm Iosepho credamus: vt homines, eius ætatis, quo gesta res est, auctori, quam remotioris. Duo adhuc scrupuli vexare lectorem possunt. Alter, si hæc descriptio viuēte adhuc Herode

B facta est, quomodo Cyrenius præses tunc esse poterat? Nec enim præsides in Iudęa prius cœperunt esse, quàm mortuo Herode, & Archelao eius filio in exilium misso, tota ad Romanos gubernatio deuoluta est. Facilis responsio. Cyrenius non Iudæę, sed Syriæ, vt ait Euangelista, præses erat, cùm est facta descriptio: sed quia Iudęa ad prouinciam Syriæ tūc pertinebat, vt omnes auctores tradunt: eius fuit officium non solùm Syriam, sed Iudæam etiam describere. Alter est, cur si Herodes adhuc viuebat, non dixit Lucas Herode potius regnante, quàm præside Cyreuio, prę sertim cùm non de Syria, vbi præses Cyrenius, sed de

C Iudæa, vbi rex Herodes erat, ageretur. Sicut Matth. c. 2. 1. dixit. *Cum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iudæ, in diebus Herodis regis*. Respondeo ideo Cyrenium potius Romanorum in Syria præsidem, quàm Herodem Iudæorum Rĕgem ab Euangelista nominatum, quia de censu agebat Romanorum, qui non per Regem Herodem, sed per præsidem Cyrenium actus fuerat.

3. *Et ibant omnes, vt profiterentur.*] ἀπογράφεσθαι, vt describerentur, vt nomina darent. Noster interpres non solùm descriptionem, sed causam etiam descriptionis inspexit, quæ ideo fiebat, vt se quisque huius, vel illius profiteretur esse familiæ, seque imperatori sub-

D ditum agnosceret, ideo vertit, *Vt profiterentur*, cùm paulo ante idem verbum reddidisset, *Vt describeretur vniuersus orbis* vers. 1. & ἀπογραφὴν descriptionem versu 2.

Singuli in suam ciuitatem.] ibant. Sic verba coniungenda sunt, vt nomen *Singuli* non referatur ad verbum *profiterentur*: sed ad verbum *ibant*, & ad id quod sequitur, *in suam ciuitatem*, sensusque sit, ibant omnes in suā quisque ciuitatem, vt ibi profiterentur. Potest quæri quid opus fuerit in suam quemque ciuitatem ire, vt describeretur? Recte plerique respondent, siue veteri consuetudine, siue nouo consilio hanc initam fuisse

E rationem populum describendi, vt familiæ singulæ describerentur: nemo enī esse poterat, quin ad aliquā familiam pertineret, in illo præsertim Iudæorum populo, in quo tanta diligentia familiarum olim facta descriptio, tanta diligentia in omnē posteritatem cōseruabatur. Erat hoc & facili⁹, & breuius, itaque omnes populi descriptiones quæ vnquam in eo populo factæ sunt, hac ratione factas legimus, vt Iosue 7. 14. & 1. Regum 10. 19. 20. 21. Et 2. Regum 24. 2. Quapropter vero simile est hanc describendi per familias populi rationem in sola Iudæa etiam tempore ei⁹ edicti

F seruatā fuisse: alias verò gentes suo quāque more fuisse descriptas. Quærunt alij in quā quisque ciuitatem ire debuerit, vt profiteretur? in eamne vbi natus, an in eam, vnde oriundus esset, an in eam vbi habitaret, an in eam vbi domum, & bona sua haberet? Euth. existimat in eā quēque iisse ciuitatem, quæ tribus suæ metropolis esset. Fuisse autem Ierusalē metropolim tribus Beniamin: Bethlehem verò tribus Iuda: ideo Iosephū, & Mariam, quia ex tribu Iudæ erant, iisse Bethlehem. At Euangelista ver. 4. aliam rationem reddit, *eo quòd esset de domo & familia Dauid*. Non ergo quia ex

Cur in Bethlehem profectus sit Ioseph.

Digitized by Google

tribu Iuda,sed quia ex familia Dauidis erant, Bethlehem descriptionis causa venerunt. Alij in eam ciuitatem ire quemque debuisse putant,vbi domum,& bona sua haberet, ideoque Iosephum, & Mariam iisse Bethlehem,quod cùm ex familia Dauidis essent, domum aliquam pauperem licet, in ea haberent ciuitate.Id videntur ex Cypriano confirmare potuisse, qui in tractatu de natiuitate Christi scribit his verbis,*Veniunt in Bethlehem quam prædixit Gabriel; inuenitur Emmanuel,ciuitas parua,domus paupercula, supellex exigua. Nulla domus ambitio,nisi reclinatorium in stabulo,mater in fœno, filius in presepio.* Certè Nicephor. lib. 1. cap. 13. existimat & in Bethlehem,& in Nazareth domicilium, & possessiones aliquas habuisse. Quo ergo modo *non erat eis locus in diuersorio*,vt dicitur vers.7.si domum propriam habebant? Quomodo,recens natus Christus in præsepio positus est? non,quemadmodũ illi interpretãtur, vt commodius,aut tutius esset,sed quia, quemadmodum apertè docet Euangelista, alius non erat locus. Nec ita profectò Cyprianus sentit: nam quod dicit, *Ciuitas parua,domus exigua,supellex paupercula*, non indicat domum illam quamuis exiguam fuisse Iosephi. Eodem enim contextu,eodemque tenore dicit,*Ciuitas parua*,atqui non propterea significat Iosephum dominum eius fuisse ciuitatis. Sed tantùm docere voluit Christum,& ciuitatem paruam,& domum exiguam in qua nasceretur,elegisse. Si quæras quænam domus fuerit,respondebit stabulum. *Nulla* (inquit) *domus ambitio,nisi reclinatorium in stabulo.* Alij, in eam vnumquemque ciuitatem iisse dicunt vbi natus erat. Quod nihilo magis probabile videtur,cùm Marcus cap. 6.3. Iosephum,& Mariam in Nazareth Galilææ natos fuisse significet, siquidem ibi ciues eius vrbis fratres,& sorores Christi,id est omnem eius cognationem esse dicebant. Alij,in eam vnde oriundus quisque esset,quod non solùm Euangelistæ, sed ne rationi quidem consentaneum est. Poterat enim vnus, & idem homo ex diuersis oriundus esse ciuitatibus,si alibi eius pater,alibi mater,alibi auus,alibi atauus nati fuissent. Credo igitur in eam quemque iisse ciuitatem, quę non tribus, vt putat Euth. sed familię suæ caput esset. Nã sicut populus in tribus,ita tribus in familias diuidebantur. Atque hoc cum ea ratione, quam Euangelista reddit vers. sequenti rectè cohæret, *Eo*, inquit, *quòd essent ex domo, & familia Dauid.* Erat enim Bethlehem patria Isai patris Dauidis 1.Reg.16.1.ibique Dauid natus fuerat,& educatus.Itaque ab eo, qui eam familiam primus regno nobilitauit,Bethlehem ciuitas Dauidis appellabatur,vt hoc loco,& infra vers.11. Quanquam in veteri testamento cùm Dauidis ciuitas nominatur, vbique arx Sionis intelligitur, quòd ædificata à Dauide fuisset.

4. *Ascendit autem & Ioseph.*] Sicut alij ascendebant in suam quisque ciuitatem. Sæpe monuimus עלה ascendere apud Hebræos frequenter poni pro ire, etiamsi locus,quò itur eminentior non sit. Quamquam & situs Bethlehem,si cum situ comparetur Nazareth, altior erat,quia aquę à Iudæa in Galilæam defluebant. Verba ad hunc modum iungenda sunt. Ioseph etiam ascendit à Galilæa,à ciuitate Nazareth, ne sensus esse videatur ascendisse Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth,id est,qui erat Galilæus, & ciuis Nazareth. Habitabat Ioseph cum Maria in Nazareth ciuitate Galilææ,ibique,vt opinor,nati erant. Qua autem occasione eorum parentes ex Bethlehem gentili ciuitate migrauerit in Nazareth,prorsus ignoratur,nec vt arbitror,sciri potest,cùm nulla de ea re extet historia. Probabile tamen est,quod hær.51.scribit Epipha. Machabæorum tempore propter assidua bella,quæ in Iudæa erant,in Galilæam commigrasse.

Eo quòd esset de domo, & familia Dauid.] Non solùm Iosephum,sed etiam Mariam ex familia Dauidis fuisse Matthæi 1. probauimus. Quòd autem quidam hoc loco inter domum, & familiam Dauidis hoc discrimen ponunt,vt qui per fœminas ex Dauide descendebant,ex eius domo:qui autem per viros, ex eius familia esse dicerentur, nimis subtiles interpretes mihi videntur. Nemo enim ignorat, domum, & familiam idem esse,sed nimirum Euangelista, vt vno verbo alterum explicaret,vtrumque coniunxit. Et apud Matthæum probauimus Mariam per viros ex Dauide descendisse,& tamen suprà c.1.27. ex domo Dauid fuisse dicitur.

5. *Vt profiteretur.*] G. ἀπογράψασθαι, vt describeretur, vt supra ver.1.& 3.

Cum Maria.] Potest nomen Mariæ referri aut ad verbum proximum, *Vt profiteretur*, aut ad superius, *Ascendit*,versu præcedenti. Hoc probabilius: licèt per hyperbaton dictum esse videatur. Non nego tamen Mariam fuisse descriptam; nam eorum opinionem, qui solos viros descriptos fuisse putant,supra refutauimus.

Desponsata sibi vxore prægnante.] Non est sensus despõsatam illi fuisse,cùm iam esset prægnans: sed fuisse illi priùs desponsatam,& tunc cùm in Bethlehem ascenderunt,fuisse prægnantem. Græcè ea ambiguitas,quæ in nostra apparet versione nulla est,οὔσῃ ἐγκύῳ,quæ prægnans erat. Desponsata autem dicitur Græce μεμνηστευμένη,quæ eam proprie significat,quæ desponsa, & pacta in coniugium est,nondum tamen domum ducta: quamuis Maria vere iam ducta esset, vt indicaretur, ita eam vxorem fuisse,vt esset tamen virgo. De qua re apud Matthæum c.1.18.20. disseruimus.

6. *Factum est autem cum essent ibi.*] Non casu, neque sola natura factum esse,sed diuina prouidentia intelligendum est,quæ constituerat,& per Michæam prophetam cap.5.2. declarauerat,vt in Bethlehem Christus nasceretur. Ea prouidentia fecit, vt per id tempus edictum à Cæsare Augusto de describendo orbe vniuerso prodiret,vt ea occasione Ioseph, & Maria tum,cùm instabat partus,in eam venirent ciuitatem, vt ab omnibus interpretibus notatum est. Quærunt nonnulli quomodo Maria tam propinqua partui tantum spatium conficere potuerit? Quatuor enim vt minimum dierum à Nazareth in Bethlehem iter erat. Creditur vulgò asino vectam fuisse,quod nec probari potest,nisi auctore populo,& nescio,an Marię paupertati satis conueniat. Nam quę asinum habebat, quomodo nullum in diuersorio locũ inuenire, quomodo agnum emere non potuisset? At leue hoc argumentum est. Fateor, sed ad refellendum id, quod nullo argumento probatur, quamuis leue satis est argumentum. Magis probabile,& pium est, quod grauiores auctores Fulgentius in sermone de laudibus Mariæ,& Bernardus homilia in illa verba Apocalyp. 12. vers.1. *Signum magnum apparuit in cœlo*, & Nicephorus libro primo, capit. 12. tradunt, non fuisse Mariæ molestum,sicut cæteris mulieribus, & grauem vterum. Quod ego mihi omnino verum esse persuadeo. Nam quæ sine viro concepit,sine dolore peperit, credendum est & vterum sine molestia vlla gestasse. Nihil ergo vicinitas partus impediebat, quò minùs in Bethlehem etiam pedibus venire posset. Quin iuuabat potiùs, quia Christus, qui ibi nasci decreuerat, eam,vt credibile est,vt eò veniret, instigabat: & occulto iuuabat auxilio,non tam ab ea gestatus, quàm eam gestans. Vero etiam simile est Mariam neque locum,neque diem sui partus ignorasse: quare eò se libentiùs,atque alacriùs in viã dedisse, quòd partum suum videbat appropinquare. Colligitur ex hoc loco

B. Maria grauis non fuit vterus

Digitized by Google

Mariam non eodem die, aut eadem nocte, qua in eam peruenit ciuitatem, peperisse, vt vulgaris quędam fert opinio: sed per aliquot dies fuisse Bethlehem, antequam pareret, cùm dicat Euangelista *cum essent ibi*, dies impletos fuisse pariendi. Cur autē hoc ipsum Euangelista dixerit suprà c. 1.57. ex iis, quæ ex Origene, Ambrosio, & Theophylact. notauimus, poterit intelligi.

7. *Et peperit filium suum primogenitum.*] Primogenitum vocat Christum, non quòd post illum alios, sed quod ante illum neminem Maria genuisset. Itaque etsi verbo aliud; re tamen ipsa primogenitus, & vnigenitus idem hoc loco sunt: vide quæ de ea re apud Matthæ. c. 1. 25. disputauimus.

Et pannis eum inuoluit.] G. καὶ ἐσπαργάνωσεν, & fasciauit, vt ita dicam, id est, fascüs obuoluit, vt inuolui solent teneri adhuc infantes, vt membra constringantur, atque firmentur, enormiter aliquando fluxura, si dissoluta essent. Non erat ea diligentia in Christi corpore necessaria, sed erat debita. Nam quamuis sine viro cōceptus, sine matre seruari poterat, tamen præstitit illi mater officium, quod pia, ac diligens præstare mater debuit. Et passus est in se fieri Christus, quod in aliis hominibus fieri consueuit, vt verum se hominem cæteris similem declararet. Sumitur ex hoc loco nō minimum argumentum ad confirmandam Ecclesiæ Catholicæ sententiam. Mariam sine ruptura vlla corporis, sine vllo dolore peperisse. Quod vtrumque non alia ratione Caluiniani negant, quam quod omnis pietatis, omnisque honoris Beatæ Mariæ Virginis inimici sint. Si enim aperto peperisset corpore, quomodo potuisset recens natum infantem excipere, & suis manibus inuoluere? Itaque non solùm falsa, sed etiam fabulosa, & vt suspicor ex Rabbinis nata opinio illa est, quam non modo in nescio quibus apocryphis libris, sed etiam apud Suidam nimis in hac re credulum auctorem lego, parienti Mariæ obstetrices affuisse. Acutius Ecclesiastici viderunt auctores hoc ipso loco indicari, sine vlla eam obstetricis ope peperisse, Gregorius Nazianzenus in Christo patiente, Cyprianus in sermone de natiuitate Christi, Gregorius Nyssenus oratione prima de Resurrectione Christi, Hieronymus contra Heluidium, Fulgētius in sermone de laudibus Mariæ, & Bernardus sermone 4. in vigilia natalis Domini, Cypriani, & Hieronymi, quia illustriora, sunt, verba recitabo. *Panniculi*, inquit Cyprianus, *pro purpura, pro bysso in ornatu regio laciniæ congeruntur: genitrix est, & obstetrix, & deuotam dilectæ soboli exhibet clientelam: attrectat, amplectitur, iungit oscula, porrigit mammam, totum negotium plenum gaudio: nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio.* Et alio eiusdem libri loco. *Vltro* (inquit) *maturus ab arbore baiulæ fructus elapsus est: nec oportuit vellicari, quod sponte prodibat.* Hieronymus vero sic, *Absit*, inquit, *vt hoc de matre Saluatoris, & viro iusto sit existimandum. Nulla ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit: ipsa pannis inuoluit infantem, ipsa & mater, & obstetrix fuit.* Quales fuerint fasciæ, aut panni, quibus natus inuolutus est Christus, certo non possumus affirmare. Hæretici valde probare posse vellent sericos, aut certe pretiosos fuisse. Nos viles, si non sordidos fuisse credimus, quales pauperum esse solent. Constat enim tam pauperem Mariam fuisse, vt illi ne prægnanti quidem, aut parienti locus fuerit in diuersorio, vt infantem in præsepi prę inopia posuerit, vt ad emendum agnum in sacrificium satis non habuerit facultatis. Quid Cyprianus ea de re senserit, paulo ante audiuimus. Eadem omnium veterum auctorum sententia est.

B. Virginis partus sine ruptura & dolore, contra Caluinianos.

Dictione intús.

Et reclinauit eum in præsepio quia non erat eis locus in diuersorio.] Quid hoc loco diuersorium appelletur, & qualenam fuerit, nonnulli dubitant. Eorum opinionem, qui diuersorium hoc loco propriam domum Ioseph, & Beatæ Virginis significare putant, quasi καταλύμα nō solū pro publico hospitio, sed pro omni etiam domicilio accipiatur, suprà vers. 3. refutauimus, & ex hoc ipso loco magis etiam refutari potest. Quo enim modo in diuersorio, id est, domi suæ illis locus non erat: Respondent non fuisse locum illis commodum, vt ponerent filium. At Euangelista non solùm puero, sed & illis ipsis, id est Mariæ, & Ioseph, locum non fuisse indicat, vbi consisterent in diuersorio, ideo se in stabulum recepisse. Alia quædam inter minus nobiles interpretes fertur opinio ex Beda, vt aiūt, diuersorium diffinientes locum in vico superne tectum cætera patulum, & in diuersas apertum vias, quales illi sunt quos in Gallicis videmus vrbibus ad agendos mercatus accommodatos, quosque Galli patria lingua *hallas* appellant. Id neque Beda dicit, neque credibile est eiusmodi fuisse diuersorium. Quare per diuersorium quamuis non solùm publicum hospitium, sed omne etiam consuetum hominum domicilium intelligendum esse putent, ita vt diuersorium, id est, hominum habitatio, stabulo id est bestiarum habitationi opponatur, tamen non existimo consuetum hominum hospitium, quo omnes peregrini diuertunt, excludi. Hoc modo maior sententiæ vis additur, vt significetur Iosephum, & Mariam non solùm in publicis hospitiis, sed ne in priuatis quidem ciuium domibus locum inuenire potuisse: itaque ab hominibus exclusos se in stabulum, id est in locū bestiarum recepisse. Quæritur à quibusdam quî fieri potuerit, vt illis in diuersorio locus non esset? Si eorum vera esset opinio qui existimant in eam quemque ciuitatem, vt describeretur, ire debuisse, in qua domum haberet, maior esset quæstio: cùm enim singuli singulas haberent domos, non poterat cuiquam deesse locus omnibus se in suam quoque domum recipientibus. Sed eam opinionem versu 3. confutauimus. Duæ igitur, cur Ioseph, & Maria in diuersorio locum non inuenerint, causæ probabiles afferuntur. Altera multitudo ciuium, & eorum qui ex genere Dauidis erant vndique per id temporis, vt describerentur, in eam ciuitatem affluentium. Hæc vt opinor potissima fuit causa: sed altera etiam fuit summa, & omnibus odiosa paupertas. Nam si diuites fuissent, non dubito, quin illis locus non fuisset defuturus: quo enim pecunia non penetrat? Alij aliam etiam afferunt causam quod in Bethlehem vltimi omnium peruenissent. Id non recipio, non solùm quia probari non potest, sed etiam quia potest coniectura aliqua refutari. Indicauit enim, vt adnotauimus, Euangelista superiore versu per aliquot dies, antequam Maria pareret, ibi fuisse: non ergo postremi venerant. Et est vero simila Iosephum, & Mariam ad parendum Cæsaris edicto fuisse promptissimos. Alij solent quærere, vbi stabulum illud fuerit, vbi natus est Christus. Quidā extra vrbem Bethlehem illud ponūt, & quia, si intra vrbem fuisset, non potuissent Magi Christum adorare, quin ab omnibus ciuibus visi fuissent, itaque non potuisset locus vbi Christus esset, Herodē latere: & quia non potuissent pastores qua nocte Christus natus est, in media vrbe locum inuenire, nullo indice: in qua sententia inter antiquissimos auctores Iustinus etiam est in dialogo cum Tryphone: inter recentiores nonnulli, quibus ideo non assentior, quia id in summa dicunt Christum in Bethlehem non esse natum, quod scripturæ repugnat. Et quod de Magis dicitur, leue est: graues enim auctores Epiphanius, & alij sentiunt Christum, cùm Magi venerunt, non iam in stabulo, sed in domo fuisse, vt Matth, cap. 2. 11. significat, *Et in-*

Diuersorij nomine quid intelligatur.

Cur locum in diuersorio non inuenerint.

An extra vrbem stabulum fuerit.

Digitized by Google

trantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum. De pastorib' quomodo stabulum inuenerint, verſ.16. dicemus. Cùm in vrbe igitur ſtabulum illud fuerit, alia reliqua quęſtio eſt, quā niſi ab aliis magno ſtudio tractari viderem, libenter prǽterirem, coniunctumne cum diuerſorio, an ab eo ſeparatum ſtabulum illud fuerit. Id ego non ſolùm incertum eſſe arbitror, ſed etiam curioſum quærere. Tamen eſt vero ſimile publici hoſpitij ſtabulum fuiſſe, in quod ſe Ioſeph, & Maria domo excluſi receperint. Qui Ieroſolymitanam regionem luſtrauerunt, narrant ſtabulum illud ſpeluncam fuiſſe quandam, in qua præſepe in rupe exciſum eſſet, quod cū teſtimonio veterum auctorum conuenit. Nam & Epiph. hær. 51. & Gregorius Nyſſenus in oratione de sācta Chriſti natiuitate ſemper ſpeluncam appellant: Theodoretus vero lib. 8. de græcar. affect. curat. tophaceum ſpecū vocat. Dubitari etiā poteſt an Chriſtus in ipſo ſtabulo, vbi præſepe erat, natus fuerit. Potuit enim in diuerſorio, aut alibi naſci, & cùm locus ibi commodus non eſſet cunis, in præſepi, tanquam in cunis poni. Potuit quidem id fieri, ſed credendum non eſt; ita factum eſſe. Nam quamuis Euangeliſta non dicat in ſtabulo natum fuiſſe, ſed, cùm natus iam eſſet, in præſepi reclinatum, tamen dubium mihi non eſt, quin eodem loco, id eſt in ſtabulo natus, & reclinatus fuerit. Cùm enim dicit Euangeliſta, non fuiſſe eis locum in diuerſorio, non de infante, aut non de ſolo certe infante, ſed etiam de Ioſepho, & Maria loquitur. Itaque non ſolum ſignificat, non fuiſſe in diuerſorio locum commodum infanti, ſed non fuiſſe locum vbi Ioſeph, & Maria commorari poſſent, ideoque in ſtabulū diuertiſſe. In ſtabulum ergo, cum primùm venerunt, locum in hoſpitio non reperientes ſeſe contulerunt: aut ſi in ipſum hoſpitium primum excepti ſunt, ſuperuenientibus potentioribus coacti ſunt cedere, & in ſtabulū abire. Ibi habitabant, ibi Virgo peperit, ibi natum reclinauit infantem. Cur ergo Euangeliſta de ſtabulo mentionem non fecit, niſi cùm de infante in præſepi reclinato locutus eſt? Quia non agebat de Ioſeph, & Maria, niſi propter infantem: & quia quod Ioſeph, & Maria in ſtabulo habitabant, non myſterium, ſed neceſſitas erat; *non enim erat eis locus in diuerſorio*; quod autem Chriſtus in præſepio reclinaretur, myſterium erat. Oportebat enim vt in medio duorum animalium cognoſceretur, quemadmodum ſeptuaginta interpretes reddiderunt apud Habacuc cap.3.2. quod nos legimus, *In medio annorum viuifica illud*, & ex illis veteres auctores citare ſolent: oportebat, vt cognoſceret *bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui* Iſaiæ 1.3. vt veteres auctores Origenes homilia 13. Ambroſius hoc loco, Gregorius Nyſſenus in oratione de ſancta Chriſti natiuitate, & Gaudent. tractatu 8. in Exod. exponunt. Et vero credibile eſt, aliqua etiam tunc in ſtabulo fuiſſe animalia, præſertim in tanta hominum multitudine, vt prophetia eo etiam modo impleta eſſe videretur. Ac Gregorius quidem Nyſſenus eo loco, quem modò deſignauimus, bouem, & aſinum ibi fuiſſe putant. *Quamobrem*, inquit, *idcirco præſepio, quod eſt habitaculum brutorum, is, qui de cælo deſcendit, panis vitę proponitur, vt etiam bruta irrationalia etiam ſumpto cibo rationem adipiſcantur. Medius igitur inter bouem, & aſinum in præſepio vtriuſque Dominus eſt, vt ſoluto interſtitio ſepis ambos in ſeſe creet in vnum nouum hominem, & ab hoc graue iugum legis auferat, & illum ſimulachrorum cultus onere leuet.* Sed non ideo recipienda ea opinio eſt, quæ apud vulgum obtinuit, vtrumque & bouem, & aſinum Ioſephi fuiſſe: aſinum duxiſſe vt eo grauida Maria veheretur, bouem verò vt venderet, & cenſum inde debitum ſolueret.

Qualis fuerit.

Christus in stabulo natus, & reclinatus.

8\. *Et paſtores erant in regione eadem vigilantes.*] G. ἀγραυλοῦντες, in agro ſtabulantes, ſub dio cubantes cum grege, vt facere in regionibus calidis etiam hyeme paſtores ſolent. Noſter interpres pro ἀγραυλοῦντες videtur legiſſe ἀγρυπνοῦντες *vigilantes*, quod non male conuenit, cum ſimilis ſententia, quaſi huius verbi explicatio ſequatur.

Et cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum.] τὰς φυλακὰς cuſtodias, id eſt quatuor noctis vigilias ordine ſuo agentes. Sæpe diximus φυλακὰς cuſtodias quatuor noctis partes à Græcis appellatas, in quas militari diſciplina diuiſa nox erat, vt milites, qui iidem tota nocte vigilare non poterant, quarta vigilarent parte, eſſentque ſemper, qui per quaterna noctis interualla aliis ſomno, aut labore oppreſſis, integri ſuccederent. Eas cuſtodias Latini vigilias appellarunt: ideo noſter interpres, non verborum proprietatem, ſed ſenſum, & vſum intuitus vigilias reddidit. Apparet ex hoc loco quod in bello propter hoſtes facere ſolebant milites, id paſtores propter beſtias, aut fures facere ſolitos, vt excubias ordine ſuo agerent. Itaque quod auctor Scholaſticæ ſcribit hiſtoriæ morem antiquis fuiſſe, vt in vtroque ſolſtitio vigilias noctis cuſtodirent ob Solis venerationem, eumque morem ad Iudæos propter vicinitatem permanaſſe, puerilis eſt error. Quod dicit *in regione eadem* paſtores fuiſſe, eo pertinet, vt ſignificet non procul ab vrbe fuiſſe eos, ideoque facile venire, & Chriſtū videre potuiſſe. Quis locus ille fuerit, cùm ego dicere non auſim, Hieronymum dicentem inducam. Is in epitaphio Paulæ ad Euſtochium virginem ſic ſcribit. *Haud procul inde deſcendit ad turrim Ader, id eſt gregis, iuxta quam Iacob pauit greges ſuos, & paſtores nocte vigilantes audire meruerunt, Gloria in excelſis Deo, & ſuper terram pax hominibus bonę voluntatis.* Et in traditionibus Hebraicis ad hunc modum, *Et profectus eſt Iſrael, & extendit tabernaculum ſuum trans turrim Ader. Hunc locum Hebræi eſſe volunt vbi poſtea templum ædificatum eſt, & turrim Ader: turrim gregis ſignificare, hoc eſt congregationis, & cœtus: quod & Michæas propheta c.4.8. teſtatur dicens, Et tu turris gregis nebuloſa filia Sion, & cætera, illoque tēpore Iacob trans locum, vbi poſtea templum ædificatum eſt, habuiſſe tentoria. Sed ſi ſequamur ordinem viæ paſtorum, iuxta Bethleem locus eſt, vbi vel angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Iacob pecora ſua pauit, loco nomen imponens: vel, quod verius eſt, quodam vaticinio futurum iam tunc myſterium monſtrabatur.* Qua hora, aut qua vigilia angelus paſtoribus apparuerit, ne quęrendum quidē arbitror, etſi ſcio auctorem illum commentariorum in Pſalmos, qui Arnobio falſo tribuuntur, Pſ.129. affirmare auſum, quartam fuiſſe vigiliam.

Gen.35.21

9\. *Et ecce angelus Domini ſtetit iuxta illos.*] G. ἐπέστη αὐτοῖς ſuperadſtitit illis. Idem ſenſus niſi quod his verbis magis exprimitur. Significatur enim, quaſi de cœlo ſuperueniſſe angelum, & ſupra paſtores ſublimem conſtitiſſe. Quod dicit, *Ecce*, rem ſubitam, & improuiſam fuiſſe indicat. Quis ille fuerit angelus, qui natum Chriſtum paſtoribus annuntiauit, Euangeliſta non dicit, ſed tamen Grabrielem fuiſſe, videtur antiqua eſſe traditio: nam Cyprianus in tractatu de natiuitate Chriſti id tanquam ab omnibus creditum dicit: *Veniunt* (inquit) *paſtores in Bethlehem, quam prędixit Gabriel, inuenitur Emmanuel ciuitas parua, domus paupercula, ſupellex exigua.*

Et claritas Dei circumfulſit illos.] G. καὶ δόξα κυρίου, & gloria Domini, id eſt diuinus quidem ſplendor. Nam iis non aſſentior, qui aliud lumen hoc loco, aliud δόξαν gloriam fuiſſe credunt; quid enim circumfulgere potuit niſi lumē? & videmus ſimilem fuiſſe Chriſti, Eliæ, & Moyſis in transfiguratione fulgorem, ab eodēque Luca δόξαν gloriam, ſeu maieſtatem appellari cap. 9.

Digitized by Google

attulisse: sed tamen angelum de solo Iudæorum populo locutum arbitror, accommodatè non solùm ad personam pastorum, quibuscum loquebatur, quique Iudæi erant, sed ad omnium etiam Iudæorum expectationem, ac sensum, qui Christum sibi solis venturum sperabant, quemadmodum & Christus ad eos se solos venisse testatus est, Matth. 15. 24. quamuis nō receptus à suis ad alienos, id est Gentiles sese contulerit.

11. *Quia natus est vobis hodie Saluator.*] Hoc est Euangelium, i. gaudium illud magnum, quod se illis angelus nuntiaturum dixerat, Saluatorem illis natum esse. Quo nihil ab angelo maius dici, nihil à Iudæis iucundius audiri poterat, in nullam rem æquè atque in venturum Christum intentis, qui se ab ea tyrannide, qua oppressi erant, liberaret. Hoc enim Saluatoris nomine sæpe Christus per Prophetas promissus fuerat Isa. 19. 20. & 62. 11. & Zachariæ 9. 9. Non igitur temerè, sed magno consilio, & veluti artificio quodam factū est, vt angelus hoc nomine vsus fuerit: partim opinor, quia ipsum per se Saluatoris nomen splendidum, & lætum erat, & salutem expectantibus iucundum auditu, & gaudium illud magnum, quod promiserat angelus, præ se ferens: partim vt ad prophetias illas alluderet, quas paulo supra commemorauimus, quibus Iudæis Christus Saluatoris nomine promissus fuerat. Quod ait *vobis*, perinde est, ac si dicat Iudæis, quibus promissus erat: sed habet aliquanto maiorem vim, quàm si dixisset Iudæis. Maiore enim ferit affectu pastorum animos, cùm dicit, *vobis*, quasi illis venisset solis.

Qui est Christus Dominus.] Christus ille verus Deus, quem Iudæi omnes expectatis. Describit Christum angelus omnino talem, qualem Iudæi venturum sperabant, vt probet pastoribus fidem suam, se non vana, sed certa, & explorata nuntiare, atque iis consentanea, quæ à Iudæis crederentur. Rectè ex hoc loco Christi diuinitas probari potest. Cùm enim angelus CHRISTVM Dominum vocat, Deum esse significat.

In ciuitate Dauid.] Potuit angelus breuiùs dicere, *In Bethlehem*, sed voluit ea etiam ratione Christum describere, & eum, de quo loquebatur, verum esse Messiam significare, qui & in Bethlehem, & ex genere Dauidis nasciturus erat, ideo & vrbis, & Dauidis nomen expressit.

12. *Et hoc vobis signum, inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio.*] Vt probet angelus se à Deo missum esse, veraque nuntiare, signum adhibet, id est argumentum, quod fidem facit: sic Gabriel dixit Zachariæ c. 1. 20. *Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem, quo hæc fiant.* Sic Mariæ, ver. 36. *Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis.* Sic ille alius angelus Gedeoni duplex dedit signum, Iud. 6. 36. 37. Illud mouere lectorem potest, quod signum ipsum, quod hoc loco angelus tradidit, non satis certum esse videatur. Quo enim modo sequitur infantem illum Saluatorem esse, quia pannis inuolutus, & in præsepi positus erat? inde potius probari posse videbatur humano quidem iudicio rem æstimantibus Saluatorem non esse. Notæ sunt ex Ephesino Concilio facetiæ Nestorij negantis se Deum bimestrem, trimestremue vocaturum. Quidam hoc sic interpretantur: quasi angelus non dederit signum, quo sibi pastores crederent, sed quo infantem dignoscerent, & ab aliis, si qui essent, infantibus distinguerent. Sic Beda, *Et notandum*, inquit, *solertius, quod signum nati Saluatoris datur infantem: non Tyrio exceptum ostro, sed pannis squallentibus inuolutum non in ornatis auro stratoriis, sed in præsepibus inueniendum.* Alij signum hoc esse, quòd Christus tanquam veri-

Signum nati Saluatoris, quàm verum, & certum.

A tas debuerit figuræ respondere: in veteri autem Testamento duos potissimum homines Christi figuram fuisse, Moysem, & Cyrum: vtrumque autem, dum infans esset in summa inuentum fuisse paupertate. Nota vtriusque historia est: altera ex sacris, altera ex prophanis Auctoribus. Bernardus etiam in iis est, qui paupertatem, tanquam verum Saluatoris signum datum fuisse putant. Quod ego magis arbitror ad mores, quàm ad litteralem, quem quærimus, sensum accommodatum. Sunt qui ex eo, quod angelus dicit positum in præsepi, colligant præsepe illud, in quo Christus iacebat, celebre, & vulgo notum fuisse, quod nulla alia adiecta loci notatione pastores, vbi locus

B esset, intellexerint: idque ex Brochardo confirment. Cæterum Brochardus non scribit, quale, quamue celebre fuerit, cùm Christus natus est, sed quale sua fuerit ætate. Sic igitur existimo signum, quod angelus tradit, in eo consistere, quod futura prædicat, fore, vt cùm eò pastores venerint, infantem in præsepi positum inueniant: quòd, nisi à Deo missus fuisset, scire non potuisset. Nam etsi iam tum infans in præsepi positus erat, poteratque de re præsenti certò, & asseueranter quiuis loqui: tamen poterat mater antequam eò pastores venirent, inde remouere, & aut

C materno more in vlnas accipere, aut alibi ponere, quod facturam non esse angelus diuinauit. Atque hoc sensu Cyprianus in lib. de Natiuit. Christi, & Euthymius interpretantur, estque lib. 1. Regum cap. 1. 2. simile admodum exemplum: vt probaret Sauli Samuel vera esse, quæ dixerat, & sibi diuinitus reuelata, hoc tradit signum: *Cum abieris hodie à me, inuenies duos viros iuxta sepulchrum Rachel in finibus Beniamin in meridie, dicentque tibi, inuentæ sunt asinæ, ad quas ieras perquirendas.* Maior quæstio est, quomodo potuerint tam facile pastores locum inuenire, cùm angelus tantùm dixerit infantem in præsepi positū esse: nec, in quo præ-

D sepi esset, declarauerit. Credibile est angelum locum omnino pastoribus designasse, & quodammodo demonstrasse digito, sed nimirum Euangelistæ id studij non fuisse, vt omnia angeli verba, sed ea tantùm, quæ ad rem maxime pertinerent, quęque mysterij aliquid præ se ferrent, recitaret: quale est illud, quòd in ciuitate Dauid esset natus, quòdque in præsepi eum inuenturi essent: quorum alterum ad describendā personam veri Messiæ, alterum ad faciendam dictis fidem erat necessarium.

13. *Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis.*] Militiam cœlestem angelorū multitudinem vo-

E cari dubium non est. Solent enim angeli, qui in cœlo sunt, Dei milites appellari Iob 25. 3. siue quòd Deo, tanquam duci milites obediant, vt Beda ait: siue quòd iis etiam ad gerenda bella pro militibus vtatur Deus, vt ex Daniele c. 10. 20. perspicuum est. Quamuis alio quodam sensu militia cœli in litteris sacris idololatria infamis esse soleat, stellasque significet, quæ pro diis à vanissimis hominibus colebantur. Multi, & noti sunt loci. Duobus nominibus Euangelista angelorum multitudinem exaggerauit, & quod non simpliciter angelos, sed militiam, quasi magnum angelorum exercitum, appellauit, & quod multitudinem

F fuisse dixit. Quod ait multitudinem angelorum cum priore angelo factam fuisse, interpretari possumus, aut multos alios è cœlo venisse angelos, qui antè non venerant, vt Beda, & Euthymius intelligūt: aut, quod magis probo, multos alios angelos, qui ibi cum altero prius erant, sed nec apparebant, neque audiebantur, aut apparere, aut audiri certè cœpisse. Subito autem dicit, quod de improuiso aut apparuerint, aut audiri cœperint. Eò pertinebant omnia, vt non vno tantum, aut duobus testibus, in quorum tamen ore

Cur angeli militia cœlestis appellentur.

4. Reg. 21. 3. 5. & 2. Par. 33. 5. 3.

Deut. 17. 6. & 19. 15.

Digitized by Google

& Græci Origenes hom in Lucam 13. Cyprianus in libro de Natiuitate Domini, Cyril. Catechesi 12. Ambros. serm. 13. & qui supra citati sunt, Aug. Cæsarius, Leo, Gregorius, Beda, Bernardus. Ratioque ipsa docet ita esse legendum. Nam quis quæso sensus est, in hominibus bona voluntas? Exponunt quidam: *Et in terra pax hominibus*, quæ est bona Dei erga illos voluntas: vt sit oppositio: sed hoc quàm violentum est? Præterquam quod, vt ante probauimus, non sunt hæc duo membra, sed vnum, quare nomen pacis necessariò cum hominibus iungi debet. Itaque non potest alterum substantiuum, nisi in secundo casu cum iisdẽ rectè coniungi. Reliqua igitur est altera quæstio, qua ratione verba iungenda sint, id est, quonam sit genitiuus ille *bonæ voluntatis*, referendus, ad pacem, an ad homines. Quidam enim ad pacem referunt, quasi sensus sit: Et in terra pax bonæ voluntatis in hominibus, id est pax ex bona Dei voluntate, liberalitateque profecta. D. Cyprian. in tractatu illo de natiuitate Christi, & Amb. ser. 13. & Beda in comment. & Bernardus serm. 1. de sancto Andrea, &, vt arbitror, nemo non antiquus quidem auctor ad homines refert, vt pax non omnibus hominibus, sed iis tantùm, qui bonæ sunt voluntatis, annuntietur. Assentior, sed quo sensu dicantur homines bonæ voluntatis, in eo mihi videor à multis eorũ non sine ratione dissentire. Putant enim illi bonæ voluntatis homines appellari, qui bonam habeant voluntatem, & ad recipiendam diuinam misericordiam, & pacem illam, quæ annuntiabatur, propensam: quales illi ipsi pastores erant, quibuscum angeli loquebantur, vt iidẽ omnes, quos citauimus, auctores explicant, & quidem ita vt Ambros. significari his dicat verbis, pacem non debiti esse, sed meriti, quasi pax non quibusuis hominibus, sed bona eam voluntate merentibus promittatur. Quod à summo licet profectum auctore, imitari lectorẽ nolim. Iam docuimus εὐδοκίαν non hominum, sed Dei erga homines bonam voluntatem significare. Itaque sensus est, *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, id est iis, quos Deus amauit, qui Deo placuerunt, quos bona Deus prosequutus est voluntate. Quibus verbis prædestinati designantur, non quòd non omnibus hominibus Christus pacem attulerit, cùm dicat D. Paulus pacificasse omnia, *siue quæ in terris, siue quæ in cælo sunt*, ad Coloss. 1. 20. & se dedisse *redemptionem semetipsum pro omnibus*, 1. ad Timoth. 2. 5. & pro omnibus mortuum esse 2. Corinth. 5. 14. sed quòd eius pax, atque redemptio non omnibus, sed solis prædestinatis, qui eam recipere voluerunt, profutura esset. *Quia quos prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit.* Roma. 8. 30. Potiùs ergo significatur, non hominum merito, sed sola Dei misericordia, atque liberalitate, &, vt ipsius prædestinationis verbo vtar τῇ εὐδοκίᾳ beneplacito, vt noster vertit interpres, hãc inter Deum, & homines reconciliatã esse pacem. Hoc enim est, quod quasi hunc locum explicans scribit D. Paulus Ephes. 1. 7. *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum, secundùm diuitias gratiæ eius.*

15. *Et factum est, vt discesserunt ab eis angeli.*] Docet Euangelista non fuisse irritã angeli orationem, sed persuasisse pastoribus, atque statim eos de visendo Christo deliberasse. Vtile moribus nostris exemplum. Omnes inspirationes bonæ angeli sunt, qui nobis Christum saluatorem nostrũ nuntiant. Cùm discesserunt, cunctandum non est, ne iniecta in animum nostrum sancta desideria refrigescant. Statim quærẽdus Christus, qui non nisi in Bethlehem, id est, in Ecclesia, & in præsepi, id est, in summa paupertate, in summa humilitate inuenitur. *Inspirationibus diuinis statim obtemperandum.*

Et videamus hoc verbum, quod factum est.] Ambr. & Beda, & Bern. ser. 22. in Cantica, *Verbum* hoc loco Christum ipsum interpretantur, quod *erat in principio apud Deum*, & quod *caro factum est, & habitauit in nobis*, & de quo quemadmodum pastores, Ioannes etiam dicit 1. epist. c. 1. 1. *Quod vidimus oculis nostris, quod audiuimus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.* Sed dubium non est, *verbum*, pro re qualibet poni, vt sæpe monuimus, vsitato passim Hebraismo, quem & Euthymius hîc animaduertit. *Io. 1. 1. Io. 1. 14.* *Verbum pro re apud Hebraeos.*

Quod Dominus ostendit nobis.] Quasi dicat, ne Deo ingrati simus, quandoquidem tantum in nos ille contulit beneficium, vt natum nobis Saluatorem per angelos ostenderet. Transeamus ergo, festinemus, sequamur, quo vocat Deum. Sic etiam apud se dicere oportet eos, qui à Deo ad meliora vocantur.

16. *Et venerunt festinantes, & inuenerunt.*] Duo his verbis Euangelista indicare voluit: pastorum diligentiam cùm festinantes venisse dicit, & eorum, quæ ab angelo dicta fuerant, veritatem, cùm dicit inuenisse puerum positum in præsepi, sicut angelus dixerat. Notarunt Orig. Amb. & Beda quod & litterale simul, & morale est, ideo pastores inuenisse Christum, quia festinantes venerunt. Quod autem dicit Euangelista *positum in præsepio*, Amb. & Beda dicta ab Angelo confirmare dicunt: *Non mediocre*, inquit Ambr. *fidei tibi hoc videatur exemplum, non vilis persona pastorum. Certe quo vilior ad prudentiam, eo pretiosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientium, sed plebem Dominus simplicem requisiuit, quæ phalerare audita, & fucare nesciret. Simplicitas enim quæritur, non ambitio desideratur.*

17. *Cognouerunt de verbo.*] Gr. διεγνώρισαν ambiguum est. Verti enim potest, aut cognouerunt, vt noster vertit interpres, aut diuulgarunt, vt alij quidam interpretes noui transtulerunt. Vtrumque congruentem habet sensum: sed quidam ideo posteriorem priori præferunt, quod statim sequatur: *Et omnes qui audierunt, mirati sunt.* Atque ita Theophyl. exponit, eundemque sensum carmine Iuuencus expressit.

Dispergunt late celeris vaga semina famæ.
Mirantes laudant, latantes constupuerunt.

Nolim tamen leuiter ab interprete nostro discedere, cùm nulla præsertim necessaria cogat ratio. Sensus est congruus: *Cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis* ab angelis, id est re ipsa compererunt vera fuisse, quæ sibi angeli dixissent. Quod autem sequatur: *Et omnes qui audierunt, mirati sunt*, potuit rectè dici, etiamsi dictum non fuisset, id pastores euulgasse, quia ex illis ipsis verbis satis poterat intelligi eos narrasse, quæ ab angelis audiuissent. Notauimus in Hebræorũ idiomatis morem eorum esse, vt antecedentia, & causas taceant: consequentia, & euentus exponant. *Lib. 1. hist. Euang.* *Hebraismus.*

18. *Et omnes qui audierunt.*] Pastores narrantes, quomodo sibi angeli apparuissent, & quid de eo puero nuntiassent.

Et de his, quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.] Mirati sunt de iis, quæ sibi à pastoribus dicebantur, de visis angelis, & de iis, quæ sibi nuntiassent. Græcè non est præpositio &; nec legit Ambr. & sententiam magis videtur impedire, quàm adiuuare.

19. *Maria autem conseruabat omnia verba hæc.*] Omnia verba pastorum aut potiùs omnes res quæque à pastoribus de Christo narrabantur, quasque ipsa in tota Christi natiuitate accidisse animaduertit. Putant Ambros. & Beda Mariam aliquod à pastoribus mysteriũ, quod ante ignorasset, didicisse: Obseruabat certè, vt opinor, omnia, non quasi filij sui ignara mysterij, sed quasi læta nouis signis, pastorumque testimoniis confirmari, quæ ipsa priùs ex Gabriele didicisset. Hoc enim est, quod Euangelista dicit. *Conferens in corde suo*, id est sequentia cum præcedentibus comparans, & ma-

Digitized by Google

gnam omnium ad eiusdem mysterii confirmationē, & fidem consensionem animaduertens, quemadmodum exponit Euthym. Omnia verba hæc quidam, vt Theoph. refert, interpretantur, verba pastorum cum verbis Gabrielis conferens c. 1.31. Alij meliùs, omnia non solùm quæ dicebantur, sed etiam quæ fiebant, salutationem angeli, conceptum sine viro, partum sine dolore, pastorum aduentum, & quæ ab illis de angelis à se visis, auditisq; narrabantur, Euthym. Theoph. Bern. in ser. in illa verba Apoc. 12. *Signum magnum apparuit in cælo.* Beda verò cum veteribus propheciis Mariā quæ fiebant, contulisse putat: *Quia sanctas*, inquit, *scripturas legerat, & sciebat Prophetas, conferebat ea, quæ secum sunt acta de Domino, cum his quæ nouerat à Prophetis scripta* B *de Domino, & collata ad inuicem cognouit instar cælestium*

Luc 1.31.c. 7.14. *Cherubin socia sui vultus luce concordia. Dixerat enim Ga-*
Mich. 4.8. *briel, ecce concipies in vtero, & paries filium. Prædixerat Isaias, ecce virgo concipiet, & pariet filium. Prædixerat Michæas, filias Sion in turre gregis aduenturas, & potestatem primam tunc esse venturam. Dicebant pastores superna sibi ciuitatis in turre gregis apparuisse cohortes, quæ natum canerent Christum. Le-*
Esa. 1.3. *gerat Maria, Bos cognouit possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui. Videbat in præsepi Dei filium vagientem, qui homines saluat, adiumenta, & in his singulis, atque huiusmodi conferebat, quæ legerat, & comparabat his, quæ audiebat, & videbat.* Quod dicit *in corde suo*, indicat apud se omnia C seruasse, nec in vulgus indicauisse. Singulare humilitatis, atque modestiæ virginalis exemplum, quemadmodum adnotauit Ambros. *Discamus*, inquit, *sanctam virginis in omnibus castitatem, quæ non minus ore pudica, quàm corpore argumenta fidei conferebat in corde.* Idem Bernar. in ferm. illo in verba Apoc. 12. *Signum magnum apparuit in cælo*, obseruauit.

20. *Et reuersi sunt pastores.*] Videri poterat non magnopere necessarium, vt Euangelista diceret, pastores ad gregem suum rediisse, sed propterea dixit, vt ostēderet omnia fuisse completa, quemadmodum illis ab angelis nuntiata fuerat, & vt ex eorum gaudio decla- D rarct vera fuisse omnia, quæ ipsis ab angelis dicta fuerant, quando tam læti, quasi compotes voti rediissent. hoc est quod dicit: *In omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ab illis.*

21. *Et postquam consummati sunt dies octo, vt circumcideretur puer.*] Intelligendum, circumcisus est, sicut lex præcipiebat, vide quæ diximus cap. 1.59. Cur circumcidi voluerit, qui innocens cùm esset, circumcisione non indigebat, quæri solet, facileque ab omnibus respondetur exempli causa fecisse, vt nos doceret diuinis parere legibus. Venerat enim, vt ipse postea dixit, *non legem soluere, sed adimplere*, aut vt solueret adimplen- E

Mat.5.17. do, vt Origenes interpretatur. Et sicut voluit fieri ex muliere, ita voluit sponte sua fieri sub lege, ad Gal. 4. 4. Alij dicunt non sua, sed totius humani generis persona circumcidi voluisse. In quem sensum exponit Beda: Redemptor, inquit, noster, qui vt peccata mundi tolleret, sine peccato venit in mundum, sicut suo baptismate nobis remedia procurauit, id est, nostris abluendis sceleribus aquarum, quæ subiit, lauacra consecrauit: ita etiam circumcisione, quam suscepit, non sua, quæ nulla erant admissa, purgauit, sed nostræ in se naturæ vetustatem docuit innouandā, & nunc videlicet eam per se a vitiorum labe purgandam, & in no- F uissima die significans ab ipsa multifariæ mortalitatis ac mortis peste penitus esse restaurandam.

Vocatum est nomen eius Iesus.] G. καὶ ἐκλήθη, & vocatum est. Coniunctio &, redundabit, nisi aliquid intelligatur. Intelligendum autem est, quod paulo antè docuimus, circumcisus est, *& vocatum est nomen eius Iesus.* De nomine Iesu, quæ dicenda erant, Matth. 1.21. diximus. Cur autem in circumcisione nomina infantibus ponerentur, exposuimus supra capite 1. versu 59.

Quod vocatum est ab angelo, priusquam in vtero conciperetur.] Voluit Euangelista docere, neque casu, nec humano, sed diuino consilio factum fuisse, vt Christus ita vocaretur, cum antequam conceptus esset, id illi ab angelo nomen datū fuisset. Ratio nominis ab illo altero angelo, qui apparuit Ioseph Mat. 1.21. reddita est, & illic à nobis explicata, quia *ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*

22. *Et postquam impleti sunt dies purgationis eius.*] Prætermittit Lucas Magorum aduentum, quem Matth. narrat cap. 2.1. is enim prior fuit, quàm purgationis dies, vt illic probauimus. Atque eo fortasse consilio Lucas prætermisit, quod ea de re Matthæum scripsisse sciret. Nam de circumcisione, & purificatione, de quibus nihil Matthæus dixerat, ipse diligēter egit. G. ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς, *dies purgationis eius*, in genere fœminino, i. Mariæ. Quidam codices Græci habent αὐτοῦ, eius, masculino genere, id est Christi, sed vitio manifesto, cuius causam fuisse suspicor, quod puer proxime præcessisset. Alij codices legunt αὐτῶν, ipsorū, vt legit Origenes, Theophylactus, & Euthymius, vt ad matrem & filium referatur. Quod similiter vitiū est. Genere enim fœminino legendum esse, deque sola matre agi ex lege ipsa, quæ citatur, Leuit. 12. 3. perspicuum est, vbi de sola mulieris purgatione fit mentio. De infante tantùm dicitur, vt si masculus fuerit, circumcidatur octauo die, de viro nulla mentio. Itaque interpretationem Euthym. non probo, dicentis vxorum purgationem viris etiam solere tribui. Minus etiam illam Orig. qui ipsorum interpretatur matris, & filij. Quem auctorem cùm soleant incredibili fastidio hæretici contemnere, tamen errantem hoc loco, quam alibi vera dicentem sequi maluerunt. De sola igitur matre sermo est, ac de illa ipsa non quasi significare Euangelista voluerit locum in ea legem habuisse, debuisseque quasi esset immunda aliarum mulierum more purgari. Quod etsi Orig. credere non horret, horrent merito pij omnes auctores, horret aliqua religione imbutus animus. Quid enim in ea virgine esse poterat, quod purgari posset, quæ Deum sine viro conceperat, sine corruptione, sine dolore pepererat: Itaque si iurisperitorum regula vera est, ibi legem locum habere, vbi legis ratio locum habet, lex illa Moysis in Maria nullum habebat locum, cum eius in ea ratio locū non haberet. Ratio enim legis, qua mulier post partum mundari iubebatur, erat, quod esset immunda: Maria verò mundissima erat. Erat autem mulier post partum duobus modis immunda, & politicè, & moraliter. Politicè quidem, id est, quod attinet ad externam veteris illius Ecclesiæ pollitiam, quia post partum solet diu purgari sanguis, quæ res natura sua turpis est, etiam cogitatu: & voluit legislator mulierem certo post partum tempore immundam iudicans horrorem maritis inijcere, ne vxoribus eo tempore vterentur, vt & illos honestiores redderet, & mulierum infirmitati consuleret, ne imbecillo adhuc ex partu, & fracto corpore à nimis libidinosis, & intemperantibus maritis vexarentur. Moraliter autem censebatur immunda coram Deo mulier, non quòd sanctum non esset matrimonium, aut eius immundus esset vsus, sed quòd per conceptum ex viro originale in prolem peccatum traduceretur, sicut dixit Dauid: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea:* Quemadmodum Origenes homilia 8. in Leuit. & D. August. q. in Leuit. 40. exposuerunt. Vtraque ratione Beata Virgo lege soluta erat. Nam neque sanguines illos superuacaneos, & horrendos, qui mulieribus solent fluere post partum,

Purificatio B. Virginis qualis.

Psal. 50.7.

illi fluxisse credendum est, quæ sine viro conceperat, sine corruptione, sine apertione, sine dolore pepererat; & non in peccato, sed in spiritus sanctificatione & conceperat, & pepererat Christum. Hanc vim habere quidam putant verbum illud Euangelistæ *secundum legem Moysi*, quasi dicat non secundùm veritatē, sed secundùm legem Mariam fuisse purgatam, id est, non quòd purgatione indigeret, sed vt obseruaret legem, sic Aug. q. 40. in Leuit. & Titus Bostrensis Græcus auctor citatus à D. Thoma. Alij ex verbis ipsis legis id probant, quòd ita lex habeat Leuit. 12. 2. *Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ.* Hærent in illo verbo *suscepto semine*, quasi Maria quæ non suscepto ex viro semine, sed ex Spiritu Sancto sine semine conceperit, immunda esse non potuerit. Sic Titus Bostrensis, & Bern. ser. 3. de Purificatione, Theophylactus, Beda in commentariis, & Orig. ho. 8. in Leuit. siue Cyrillus est eorū commentariorū auctor. Sunt, quibus hæc ratio non placet, quòd Hebraicè sit אשה כי תזריע si seminificauerit, ad verbum, id est, si semen fecerit, si prolem genuerit: vocatur enim proles ab Hebræis aliquando זרע semen. Iudicet Lector, hoc modò teneat B. Virginem purgatione non eguisse. Cur ergo subire legem voluit? Cur voluit & circumcidi Christus, qui cùm circūcisionis finis esset, circūcisione non indigebat? Respondet Bernard. in paruis sermonib. ser. 7. *Quid est autem, quod dicimus Beatam Mariam purificari? quid vero quod ipsum IESVM dicimus circumcidi? Enimuero tam non indiguit illa purificatione, quàm neque ille circumcisione. Nobis ergo & hic circumciditur, & illa purificatur præbentes exemplum pœnitentibus, vt à vitiis continentes primum per ipsam continentiam circumcidamur, deinde à commissis per pœnitentiam purificemur.* Lex hæc erat, vt si mulier masculum peperisset, per septem dies immunda esset iuxta dies separationis menstruæ, id est, eodem ritu, eodemque dierum numero à consortio hominum separaretur, quo mulier, dū menstrua patiebatur, separari iubebatur, octauo autem die infans circumcideretur, ipsa vero triginta tribus diebus maneret in sanguine purificationis, ita vt nihil illi sanctum tangere, neque in templum ingredi liceret. Quòd si peperisset fœminam, vtrumque duplicabatur tempus. Nam primum erat immunda per quatuordecim dies eodē ritu, quo menstruatæ mulieres immundæ erant: deinde per sexaginta sex dies in sanguine purificationis manere iubebatur, Leuit. 12. 2. Solet huius legis ratio quæri. Ac primum cur prius per septem, aut quatuordecim dies mulier, quæ peperisset eodem modo censebatur immunda, atque si menstrua pateretur? Eius rei non admodum difficilis est coniectura. Partus ipse quasi genus quoddam erat menstrui, ex menstruo scilicet genitus, menstruo in vtero altus, menstruo editus. Ideo eodem modo, & quæ pepererat, & quæ menstrua habebat, immunda esse iubebatur, eodemque septem dierum spatio separari Leuit. 15. 19. Si vero peperisset fœminam, immunda erat non iuxta dies, sed iuxta ritum separationis menstruæ, quia pluribus diebus, quàm menstrua, sed eodē ritu erat immunda. Etsi D. August. quæst. 40. in Leuit. hoc etiam inter septē. siue quatuordecim, & inter triginta tres, siue sexaginta sex dies, quod attinet ad ritum purgationis interesse putat, quod septem, siue quatuordecim primis diebus adeo immunda censeretur mulier, vt quidquid tangeret, fieret etiam immundum: reliquis verò diebus vsque ad oblationem sacrificij non quicquid tangeret, esset immundum, ipsa tamen eatenus immunda esset, vt neque in templū illi ingredi, neque quicquā sanctum tangere liceret. Ita vt hæc separatio eodem modo ab illa differre videretur, quo

Cur B. Virgo legem subiit Purificationis.

A nunc apud nos maior à minore excommunicatione differt. Quæri solet cur vtrique dies & priores septē in ea quæ masculum, & posteriores triginta tres in ea, quæ fœminā peperisset, fuerint duplicati. Duas eius rei causas fuisse arbitror, alteram naturalem, moralē alteram. Naturalem quidem, quod vt Philosophi, & Medici tradunt masculus in vtero quadraginta diebus, fœmina octoginta formetur, animeturque. Quo dubium non est respexisse Deum, cum mulierē, quæ masculum peperisset, quadraginta; quæ fœminam; octoginta immundam haberi iussit. At huius ipsius rei quæritur ratio, cur tanto tempore Deus mulierē immundam esse voluit, quanto in eius vtero formatus, B atque animatus est partus? Ad eam quæstionem, cùm nullam lex rationē reddat, non possumus nisi ex coniectura respondere. Formatur fœtus ex menstruo sanguine mulieris, quare certissimum signum est concepisse mulierem, si nec morbo, neque ætate impediente menstrua illi fluere desinant. Propter sanguinē illum, quo fœtus ante partū in vtero formatus est, mulier non fuerat separata, quia extra corpus nō effluebat: post partum verò totus simul cū fœtu ex illo formato censebatur effluere, quare tot diebus separatur mulier, quot menstruo eius sanguine in vtero formatus est fœtus, si masculus est, quadraginta; si fœmina C octoginta. Moralis verò ratio esse potuit, quod cùm propter peccatum originale in fœtum transmissum separaretur mulier, tot diebus separari debuit, quot peccatum transmisit. Transmisit autem peccatū 40 diebus in masculū, in fœminam 80: quia per animationem peccatū originale transmittitur, animatio autē, vt diximus, masculi fit 40 diebus, fœminæ 80. Quærit D. August. eodem loco si propter peccatum originale transmissum in filios purgabatur mulier, cur non potiùs filii purgabantur, cùm peccatum non in matre, sed in filiis esset? Respondet etiā filios purgari iussos, sic enim legit, & iungit verba legis Leuit. 12. 6. D *Cumque expleti fuerint dies purificationis siue pro filio, siue pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullū columbæ siue turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij*: ita inquam, Aug. legit & iungit, vt hæc verba pro filio, siue pro filia non copulet cum præcedentibus, sed cū sequentibus, vt significetur pro filio, siue pro filia sacrificiū offerendū, eoque infantes sicut matrē per separationē purgari. Quæ opinio neque ab aliis auctorib. recepta est, neque cū textu verborū cōgruit, quo nequaquā obscurè significatur, non pro filio, aut filia, sed pro matre, quia filiū, aut filiā peperit sacrificiū of- E ferendum. Itaque facilius responderi potest sanctificandis, atque mundandis à peccato originali infantibus, aliud fuisse remedium: fœminis parentum fidem, & oblationem; masculis circumcisionis sacramentum.

23. *Sicut scriptum est in lege Domini.*] Alia hæc est lex Exodi 13. 1. & Leuit. 27. 26. & Num. 8. 16. Vbi propter primogenitos in Ægypto interemptos, vt eius beneficii perpetuam Iudæi memoriam conseruarent, iussi sunt omnia tam hominum, quàm cæterorum animalium primogenita Deo consecrare. Sed pro primogenitis hominum assumpserat sibi Deus tribum vnam F Leui Num. 8. 15. 18. Itaque hominum primogeniti offerebantur quidem Deo in templo, & pretio redempti resumebantur à parentibus, quia eorū loco templo Leuitæ seruiebant. Primogenita verò aliorū animalium si munda erant, sacrificabantur: si immunda redimebantur, mundis oblatis eorū loco Exod. 13. 13. & 34. 20. Profert Lucas verba legis: *Omne primogenitum adaperiens vuluam sanctum Domino vocabitur*: i. ei sanctum erit eo Hebraismo, quem supra exposuimus cap. 1. 32. 35. De quibus verbis ad Christum accommodandis

Cur immūda fuerit mulier tam diu.

Primogenita Deo consecrata.

solent omnes & antiqui, & recẽtiores interpretes disputare. Quidam soli Christo hanc legẽ proprie conuenire putant, solũ enim propriè vuluam aperuisse, qui solus clausam inuenerit, ita Orig. ho. in hunc locum 14. & Tertul. in li. de carne Christi, & Ambros. & Greg. Nyssen. in testimoniis ex veteri testamento collectis, & Epiph. hæres. 78. & Hieron. lib. 2. contra Pelagianos, & Theophyl. & Euthym. hoc loco, & Græcus auctor apud D. Thom. Pio quidem sensu hoc istos auctores dixisse credendũ est, idque postea docebimus: sed abutuntur tamen eorũ testimonio Caluiniani, vt probent Christum verè matris vterũ aperuisse, eique abstulisse nascendo virginitatem. Hæc enim inter alias innumerabiles eorum etiam hæresis est, vt matrẽ Christi in partu virginem fuisse negent. Quod & alios iam olim hæreticos docuisse, & Epiph. hæres. 78. & Beda hoc loco testantur. Nolim equidem dicere, quod viros nonnullos doctos certè atque Catholicos sine cuiuspiam reprehensione nostra ætate dixisse video, Christum modo quodam matris vterum aperuisse. Nã etsi pio dicunt sensu, tamen ad ea verba insuetæ Catholicorũ aures inhorrescunt. Nec eos auctores veteres, qui Christum vuluam, & quidẽ solum aperuisse dicunt, quasi damnatos erroris desendos esse arbitror, sed in bonam partem interpretandos.

An Christus matris vterum aperuisse docendus sit.

Non facit satis iudicio meo, quod respondere quidam solent illos contra Marcionistas, & alios hæreticos, qui Christum negarunt verum corpus habuisse, id dixisse ardore abreptos disputationis, ne Christum incorporeũ phantasma facere viderentur, si dixissent matris vterum non aperuisse. Eadem enim ratione dicere debuissent, Christũ apertis ad discipulos ianuis ingressum fuisse, Ioann. 20. 19. Melius alij, tãtũ eos auctores significare voluisse, inuenisse Christum vterum clausum: nec enim, quod clausum non est, aperitur, ideoque dixisse, eũ aperuisse, non quòd aperuerit: nam nec alij propriè infantes aperiunt, cum corrupta iam matris virginitate apertum inueniant: sed quòd si Christum cum aliis conferamus, potius ille, qui clausum, quàm alij, qui apertum inuenerunt, aperuisse videatur. Ego semper hoc sensu eos auctores exposui, vt non de re ipsa, id est, de apertione vteri, sed de apertionis affectu loquatur: quasi dicant ita Christum ex clauso exiisse vtero, quemadmodum si aperuisset. Tanquam si dicas illum aperuisse fores Ioannis 20. 19. aut Spiritum sanctum aperuisse cœlos Matth. 3. 16. quia & ille tam verè ad discipulos ingressus est, quã si verè fores aperuisset: & tam vere Spiritus sanctus de cœlo descendit, quàm si verè aperuisset cœlos. Intelligebant quippe auctores illi tantopere in sacris literis exercitati phrasin illam, aperire vuluam, non significare verè aperire, sed primum nasci, quod qui primus nascitur, viam aliis post se nascituris aperire videatur. Aut vt alij interpretantur, aperire vuluã est, fœcunditatem matris re ipsa probare, ostẽdereque non esse sterilẽ, quod facit, quisquis primus nascitur. Sicut è contrario claudere vuluã, aut vterũ significat sterilẽ facere mulierem: sicut Deus dicitur mulieris vuluã aut vterũ aperire, cùm fœcundã facit, quæ sterilis erat. Gen. 29. 31. & 30. 22. Ergo & Deus magis proprie vuluam mulieris sterilis, quàm non sterilis, cùm eam fœcundam reddit, aperire dicitur, quia quamuis neutram propriè aperiat, tamen dum facit, vt vtraque possit parere, magis propriè sterilem quæ clausa, quàm fœcundam, quæ natura sua aperta esse videbatur, dicitur aperire. Ita prorsus, nisi fallor, auctores illi dixerunt, solum Christum vuluã aperuisse, nón quòd aperuerit propriè, sed quòd solus clausã inuenerit, solus per nunquam apertam exierit. Hunc eorum fuisse sensum ex Amphilochio Græco auctore didici, qui hom. in Hypapantem his verbis rem breuiter

A exponit: *Quantum pertinet ad virginalem naturam, Virginis, claustra nullo modo aperta sunt: quantum vero ad potentiam geniti Domini, nihil clausum, omnia aperta.* Didici ex ipso Hieron. vno ex iis auctoribus, qui durissimè dicere videntur, Christũ vuluã aperuisse, lib. 2. contra Pelag. *Solus*, inquit, *Christus clausas portas vuluæ virginalis aperuit, quæ tamen clausa iugiter permanserunt.* Quo enim modo intelligi potest aperuisse, & tamẽ clausas iugiter permansisse, nisi quia non verè aperuit, sed tã verè exiit, quam si aperuisset? Idem Græcus ille auctor D. Thomæ scribit. Cæterum aliorum auctorum sententias nihil commemorare attinet, qui vno omnes

Apud Surio. 2. Feb.

Christus clauso vtero exiit.

B consensu clausis vteri viis Christum exiisse docuerunt. Ambr. epist. 81. Leo sermone 1. & 2. de natiuitate. Gauden. tract. 2. in Euang. Gregor. Nyssenus in hom. de occursu Domini, Fulgent. in serm. de laudibus Beatæ Mariæ, Eusebius Emissenus in hom. in illa verba: *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum, habitare fratres in vnum*, Damas. 4. de fide orthodoxa c. 14. Illud quoque quod in publicis precibus canit Ecclesia: *Qui virginitatem matris nascendo non minuit, sed sacrauit*, totidem verbis ex Augustino sumptum est. Reliquum igitur est, vt doceamus, quomodo ea lex in Christo, & eius matre locũ habuerit. Alij alia ratione putauerunt

Ps. 133. 1.

Ser. 24. de tempore.

C eam legem in solo Christo seruatam fuisse, quia dicit, *sanctum Domino vocabitur*, & solus Christus inter omnes homines verè atque natura sua sanctus fuit, ita Vigilius lib. contra Eutych. 3. sed non est sensus legis, vt quod sanctum est Domino, offeratur, sed vt quod sanctum non est, oblatione sanctum Domino fiat. Cõtra verò alij dixerunt nullo modo legẽ Christo, & Mariæ conuenire potuisse, quia nec illa ex viro conceperat, nec ille vterum aperuerat. Cæterum, vt suprà exposuimus, verbum aperire, non significat, aperire, sed primogenitum esse. Itaque hoc sensu verè Christus vuluã aperuit, quia verè primogenitus fuit,

D quod nemo mihi melius, quàm Beda videtur exposuisse. *Itaque quod ait adaperiens vuluam, consueta natiuitatis more loquitur, non quòd Dominus noster sacri ventris hospitium, quod ingressus sanctificaret, egressus deuirginasse credendus sit, iuxta hæreticos qui dicunt, Beatam Mariam Virginem vsque ad partum, non virginem esse post partum: sed iuxta fidem Catholicam clauso virginis vtero quasi sponsus suo processisse de thalamo.* Alia meliore ratione Christus ab ea lege liber erat, quia cùm filius Dei naturalis esset, opus non erat, vt ei in tẽplo offerretur. Sed fecit hac in re, quod apud Matthæum cap. 17. 25. 26. 27. eum fecisse legimus, vbi interrogatus à Petro nomine eo-

E rum, qui tributa colligebant, num tributum solueret? respondit: *quid tibi videtur Simon, reges terræ à quibus accipiunt tributum, vel censum? à filiis, an ab alienis?* cumque dixisset Petrus, *ab alienis*, intulit: *ergo liberi sunt filij: vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem, qui primus ascenderit, tolle, & aperto ore eius inuenies staterem, illum sumens, da eis pro me, & te.* Eodem ergo consilio in templo offerri voluit, quamuis lege non teneretur, ne quis offenderetur Iudæorum.

24. *Et vt darent hostiam.*] Alia hæc erat lex Leuit 12. 6. 7. *Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ pro filio, siue*

F *pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij, quòd si non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnum in holocaustum, & alterum pro peccato: Orabitque pro ea sacerdos, & sic mundabitur.* Vbi similiter disputari potest pro quo hostia illa offerretur? Diuus Augustinus, vt supra meminimus, quæstione 40. in Leuiticum, pro filio offerri debuisse putat. Fefellit eum quod

Hostia purificationis qua, & quorsum.

Digitized by Google

cum hæc verba *pro filio, siue pro filia*, cum præcedentibus iungi debeant, cum sequẽtibus copulauerit. Offerebátur igitur illa sacrificia pro purgatione mulieris, quemadmodũ cum leprosus, aut qui seminis fluxum patiebatur, & mulier longa habẽs mẽstrua mũdabatur Leuit. 14. 2. 3. 4. & 15. 14. 29. Diuites offerebãt agnum in holocaustum, & pullum turturis aut colũbæ pro peccato. Qui verò tam pauperes erãt vt agnũ emere nõ possent, offerebãt duos turtures, aut duos pullos columbarum, alterum in holocaustum, alterũ pro peccato. Pro peccato autẽ, non quod menstruũ, aut fluxus seminis morbo accidens morale peccatũ esset, sed quod legale, quemadmodum omnis corporis secundùm legem immunditia peccatum dicebatur; Non quòd ipsum sacrificium peccatum diceretur, aut pro peccato non vllo certo, sed pro peccato tantũ in genere offerretur, quibus duobus modis nõnullos eum locum interpretari video. Agnus autem, turtur, vel colũba offerebantur: quia mundissima, & simplicissima sunt animalia, & de mũdatione agebatur. Obseruarunt hoc loco omnes interpretes tantã fuisse Ioseph Mariæque paupertatẽ, vt agnum vnũ emere non possent. Hac enim de causa videtur Euãgelista non legem totam, sed eam tantum partẽ, quæ ad Mariam pertinebat, recitasse, *par turturum, aut duos pullos columbarum*, vt indicaret, non agnum, sed aut duos turtures, aut duos pullos columbinos propter inopiam obtulisse, Beda hoc loco, & August. quæst. in Leuit. 40. Dubitant aliqui, quî fieri potuerit vt facultatem emendi agnum non habuerint, cum Magi iam venissent, & aurum, thus, & myrrham Christo obtulissent? Quid enim de eo thesauro actum esse? De ea re apud Matthæum cap. 2. 1. disputauimus, inde lector petat. Graues Auctores lego qui existimare videãtur Mariã simul duos turtures, & duos pullos columbarum obtulisse, quòd vtrumque videatur Euangelista coniungere. Ita nisi fallor Origenes sentit homil. 14. & Ambrosius lib. 2. de Abraham Patriarcha capit. 8. At lex non vtrosque, sed alterutros tantùm iubebat offerre pauperes, aut duos, inquit, turtures, aut duos pullos columbarum, & Lucas verba ipsa legis recitauit; neque credendum est Mariam plus, minusue, quàm lex præcipiebat obtulisse. Vtros igitur obtulit? Turturesne, an pullos columbarum? Id nescio an possit quisquam, cùm Euãgelista non dicat, neque hoc magis, quàm illud inducit, affirmare. Sed si quid in re penitus incerta coniectura valet, similius mihi videtur veri, vt duos pullos columbarum, quam vt duos turtures obtulerit, & quia facilius reperiri; & quia minore pretio emi potuerunt; & quia est credibile rem fuisse magis vsitatam colũbas, quàm turtures offerre. Itaque illi qui ex Domo Dei speluncam latronum fecerãt, non turtures in sacrificium, sed columbas dicuntur venales habuisse Matthæi 21. 12. Cur dixerit pullos columbarum, & non columbas, aut pullos turturum, Bernardus sermone 59. in Cant. hanc putat fuisse causam, quod licèt alias per columbam Spiritus sanctus designari soleat, tamen quia libidinosa auis est, non decuerit, nisi ea ætate, qua libidinem nescit, offerri pro Domino. Turtures autem non pullos turturũ dixisse, quod turtur casta quacunque sit ætate. Hoc si cui placet, liberum erit amplecti. Monendus tamen, antequã ex hoc loco discedam, mihi lector est, Origenis opinionẽ caueat, qui non veras turtures, verasue columbas, sed turturum, & columbarũ speciẽ fuisse dicit. Credendum enim est Mariam, etsi lege non tenebatur, proprie seruasse legem, vt Euãgelista haud dubiè significare voluit, cum tanto dixit studio fecisse secundùm legem Moysis.

Paupertas Ioseph, & B. Virginis.

25. *Et ecce homo erat in Ierusalem.*] Dicit *ecce*, vt rẽ ante A oculos ponat. Describit iis signis hominẽ, quæ eius auctoritatem cõmendare poterãt, quo eius de Christo testimonium maius videretur. Nomen eius ponit ad faciendam fidem historiæ. Iustum, & timoratum, Græ. εὐλαβῆ pium, & religiosum fuisse dicit, & vt eius commendetur testimonium, & vt vero similius sit, quod statim dicturus est Spiritum sanctũ in illo fuisse, responsumque ab eo accepisse, non visurũ se mortem, nisi prius Christũ Domini vidisset. Omnia denique eò tendunt, vt quam grauissimũ eius testimonium habeatur, quod non tam humanum, quàm diuinum fuerit. *Non solum ab angelis, & prophetis*, inquit B Ambros. *& à pastoribus, sed etiam à senioribus, & iustis generatio Domini accepit testimonium. Omnis ætas & vterque sexus euentorumque miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, Magus adorat, vtero clausus exultat, vidua confitetur, iustus expectat.*

Expectans consolationem Israel.] Expectasse dicit consolationem Israel, id est aduẽtum Messiæ non solùm sicut omnes alii Iudæi expectabant, sed vt postea declarat, sciens Spiritu sancto reuelante eum se, antequam moreretur, visurum esse. Quod autem ait. *Et Spiritus sanctus erat in eo.* Quidam sic interpretantur, vt Spiritus sanctificationis, & vt Theologi loquuntur C gratia iustificans significetur, qua paulo ante iustus fuisse dictus erat, quemadmodũ Greg. Nys. apud D. Thom. Alii prophetiæ spiritũ intelligũt. Vtrumque sane spiritum habuisse credendum est, illum quia iustus erat, hunc quia statim prophetauit. Et videtur Euangelista ideo dixisse Spiritum sanctum in eo fuisse, vt rationem redderet, quomodo ab eodem Spiritu sancto responsum accepisset, indicans propterea accipere potuisse, quia Spiritus Sãctus in eo erat. Sũt qui existimãt hunc Simeonem magistrum fuisse Gamalielis ad cuius pedes se D. Paulus eruditum fuisse dicit; discipulum verò Hellelis vnum ex Auctoribus D magnæ congregationis, qui in Thalmudicis libris Simeon cognomento iustus appellatur. Nescio an aliquid eiusmodi Niceph. inaudiuisset, qui lib. 1. c. 12. vitam illi, vt Christũ suis oculis videre posset, ad multum senium propagatam fuisse tradit. Alii eam opinionem refellunt, nec tanti res est, vt in ea peruestiganda multum operæ ponere debeamus. Sacerdotẽ nonnulli fuisse credunt, vt Cyrillus Ierosol. in homi. de occursu Domini, & Epiph. in lib. de vita Prophetarum. Contra Theophylact. & Euthym. existimãt meliore puto iudicio. Nam si sacerdos fuisset, non id E tacuisset Euangelista, cum tam diligẽter hominẽ describere voluisset. Cæcum fuisse, & ad Christi contactũ, cum eum in vlnas sumeret, recuperasse visum apud Celsum inuenio lib. de incredulitate Iudæorũ ad Vigilium, qui inter Cypriani opera circumfertur. Sed nec tam insigne miraculum, & ad rem tantoperè pertinens silentio Euangelista præteriisset.

Quis fuerit S. Simeon. Act. Apost. 22.3.

26. *Et responsum acceperat à Spiritu sancto.*] Gr. καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον & erat ei diuino oraculo reuelatũ, vt Matth. 1. 20. & 2. 12. 22. Quomodo oraculum istud acceperit, nostrum nõ est diuinare. Hoc teneamus, quod Euangelista nobis tradit, illũ ipsum Spiritum F sanctum qui in ipso erat, id illi reuelasse. Qua ratione occasionẽue, incertum. Nisi quod est probabile, voluisse Spiritum sanctũ aliquos Iudæos Christo in tẽplum oblato quam grauissimũ publico in loco præbere testimoniũ, quo omnis populus intelligeret eum quem expectabat Messiam natũ esse, ideo duos & ætate, & sanctitate dignissimos fide testes sexu diuersos Simeonem & Annam elegisse. Quatuor ergo de causis Simeon inter omnes Iudæos electus est, vt Christo testificaretur, & quia sanctissimus, & quia

Digitized by Google

propheta, & quia maxime senex erat, & quia summa auiditate eius desiderabat aduẽtũ. Hæc omnia tacite indicauit Euangelista, primum cum virum iustũ, & timoratum fuisse dixit; secundum cùm dixit Spiritũ sanctum in eo fuisse, tertium cum ait, *non visurum mortem, nisi videret Christum Domini*; quartum cùm singulariter scribit eum expectasse consolationem Israelis. Itaque quod Lyranus dicit ardentiùs oranti Simeoni vt Deus Christũ suũ mitteret, Deum id reuelasse non tam probabile, quàm credibile est. Quod autem scribit Niceph. lib. 1. c. 12. legenti oraculum Isaiæ c. 7. 14. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*. atque ea de re sollicito astitisse angelũ, nuntiasseque non priùs moriturum, quàm Emmanuelẽ illum, de quo illic agebatur, suis vidisset oculis, eius Auctoris sapit ingenium quas libet sæpe ex vulgo opiniones colligentis.

Non visurum se mortem.] Non moriturum. Nota Hebræorum phrasis ראות מות videre mortem, aut gustare, id est, re ipsa moriendo experiri, vt Beda etiam adnotauit. Multa exempla Ps. 88. 49. Ioan. 8. 51. Matthæi 16. 28. Marci 9. 1. & infra cap. 9. 27.

Nisi videret Christũ Domini.] Christus Domini, id est, vnctus à Domino, aut iussu Domini futurus Messias vocabatur, quia Rex futurus erat, & omnes Reges, quia à Deo electi vngi iubebãtur, Christi Domini vocabãtur 1. Reg. 16. 6. & 24. 7. 11. & 26. 9. 11. 16. 23. & 2. Reg. 1. 14. 16. & 19. 21. Quanquã Messias singulari quadam & propria ratione Christus Domini dicebatur, quia singulari etiã modo, id est, Spiritu sancto à Deo vngendus erat, in eo enim requieuit, *Spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & repleuit eum spiritus timoris Domini*, Isaiæ 11. 2. Atque de eo proprie dictũ est Psal. 44. 8 *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*, vt Patres omnes tradiderunt. Euthym. Christũ Dominum, id est, patris propter eius similitudinem vocatum putat, minus probabiliter.

27. *Et venit in spiritu.*] Impulsus a Spiritu sancto, vt Theophyl. & Euth. exponunt. Iuuencus, monente aut reuelante Spiritu sancto, vt in templum veniret: eò enim Christum, quem expectabat, venisse.

Lib. 1. hist. Eccles.

Isque vbi curuato defessus corpore templum
Iam grauior penetrat, monuit quod Spiritus Auctor
Ecce simul paruum gremio genitricis Iesum,
Ad templum sensit venisse.

Et cum inducerent puerum Iesum.] In templum, vt Domino, quia primogenitus erat, offerrent.

Parentes eius.] Parentes vocat Mariam, & Ioseph. Illã, quia vere parens erat, hunc quia parens esse credebatur, vt explicat Euãgelista c. 3. 23. Loquitur scriptura sæpe numero iuxta temporis, & hominũ opinionem, vt Hieron. in c. Ieremiæ 28. adnotauit. Sic Maria ipsa, quę se non ex Ioseph, sed ex spiritu sancto concepisse non ignorabat, Ioseph Christi patrẽ vocat infra ver. 48. & Euangelista vers. 33. Alii, in quibus Origen. patrem honoris causa Iosephum vocatum fuisse dicunt, quòd nutritius esset Christi; sicut solemus matres non solũ eas, quæ nos genuerũt, sed eas etiam, quæ lactauerunt, nutrierüntque appellare.

Scriptura iuxta hominum opinionem loquitur.

Vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo.] Vide supra ver. 23. & 24.

28. *Et ipse accepit eum in vlnas suas.*] Particulam *&* hanc vim quidam habere putãt, vt significet Simeonem sicut & sacerdotem, cui oblatus fuerat, Christũ in vlnas accepisse. Malim dicere sicut & matrem, si quã fortasse ea particula vim habet. Nã matrẽ in vlnis gestasse credibile est; sacerdotẽ in vlnas accepisse, probari non potest. Sed fortasse nullam ea dictio vim habet, sed iuxta Hebræorũ idioma redũdat. Cuius rei adeo multa sunt exẽpla, vt notari non debeãt.

A Quod in vlnas Christum Simeon accepit, non credentis modò; sed valde etiam amantis fuit. Complectimur enim, quos amamus. Quare plus Simeon recepit, quàm illi à Spiritu sancto promissum fuerat, Promissum erat fore, vt videret: non solùm videt, sed etiam tangit, atque complectitur, &, vt est credibile osculatur. Quem inde vir sanctus fructũ perceperit, facile per se quisque æstimare potest, & Orig. hom. 15. indicauit, *Fimbriam*, inquit, *vestimenti Iesu mulier tetigit & sanata est. Si illa ad extremam partem vestimenti tantum emolumenti habuit, quid putandum est de Simeone, qui in suas vlnas accepit infantem, & brachiis tenens lætabatur, atque gaudebat videns paruulum à se gestari, qui ad vinctos*
B *venerat resoluendos?* Quærũt nonnulli quomodo Christum sine indice cognouerit? Quasi verò idem ille Spiritus qui sancto seni promiserat fore, vt Christũ, antequam moreretur, oculis suis cerneret, quique, vt in templum iret, instigauerat, non illi potuerit, & puerum ostendere, quemadmodum & Iuuencus existimat factum esse.

Et benedixit Deum.] Laudauit, gratias egit, quòd sibi promissum præstitisset.

29. *Nunc dimittis seruum tuum Domine.*] Carmen est gratulatoriũ, quale illud Mariæ supra cap. 1. 46. & il-
C lud Zachariæ eodem cap. ver. 68. Solent fere, qui Spiritu sancto pleni Deum laudant, carmine laudare. Meliores enim versus Spiritus sanctus, quã poeticus furor facit. Sic Moyses Exod 15. 1 Deuter 32. 1. sic Debora Iudic. 5. 1. sic Anna 1. Reg. 2. 1. Dei laudes carmine cecinerunt. Itaque genus ipsum dicẽdi numeris astrictum indicat Simeonem Spiritu sancto perfusum hæc cecinisse.

Nunc dimittis.] Videtur dicendum fuisse, Nunc dimittes, & quidem Cyprianus in li. de mortalitate, & Origen. ho. 15. in Lucam, & Ambr. Fulgent. libr. 1. ad Thrasimundum, Beda & Lyranus in commen. ita
D exponunt, vt futurum legisse videantur. Putant enim optãtis hæc esse verba, quasi Simeon viso iam Christo Deũ orauerit, vt se de hac mortali eriperet vita. Nam Hebręi vota sua per futurum tempus explicare solent. Quare quod apud Amb. legitur, *Nunc dimitte*, vitium esse suspicor, legẽdũque *dimittes*. Sed omnes Græci codices magno cõsensu legunt *ἀπολύεις dimittis*. De quorum verborũ interpretatione disputatur. Quidam sic exponũt, non quasi de tempore præsenti loquatur, dicatque se iamiã de vita migrare; nec enim cùm hæc diceret, animã agebat: sed quasi iam mori sibi tranquillo animo liceret. Tanquam si dice-
E ret, quandocunque tibi placuerit, seruum tuum ex hac vita dimittere, in pace dimittes, cùm viderim oculis meis salutatorem tuum. Non improbo, sed aliũ sensum quem Cyprian. in lib. de mortalitate, & Euthym. in commentariis indicant, magis probo. Promiserat Simeoni Deus fore, vt non ante, quàm Christum vidisset, moreretur; quasi postquã vidisset, statim moriturus esset; cùm vita illi non alia de causa, vt supra ex Nicephoro recitauimus, quàm vt Christũ videret, producta esse videretur. Hoc ergo cũ sciret Simeon, etiam si tunc non moriebatur, tamen quia statim se moriturum credebat, tanquam moriẽs præ-
F senti vsus est tempore. *Nunc dimittis seruum tuum Domine.* Dubium ad quem hæc verba dirigãtur, id est quẽ Simeon Dominum vocet. Theophyl. hoc loco, & optimus Auctor sui tẽporis Algerus libr. 2. de Sacramento c. 1. ad Christum referri putant. Hinc enim probant Simeonem Christi diuinitatem cognouisse, quòd dominum eum appellauerit. Melius alii Auctores ad patrem referunt, à cuius spiritu responsum Simeon acceperat, non visurum se mortem, nisi priùs Christum Domini videret.

Vota Hebræi per futurum tẽpus explicant.

Digitized by Google

Secundum verbum tuum in pace.] Sicut mihi promisisti. Sed dubium est, quò hęc verba referantur, ad verbum *dimittis*, vt sensus sit, *nunc dimittis*, id est ex hac vita eripis me, sicut mihi promisisti an ad nomen; *In pace*, vt sit sensus, nunc dimittis me in pace, id est, contentum, atque quietũ animo, quẽadmodum mihi promiseras. Ad vtrumque refertur. Cùm enim Deus Simeoni promisit se illũ non dimissurũ, nisi Christum vidisset, promisit Christo viso se illum in pace dimissurum. Atque hoc est, quod dicit. *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace. In pace* autem Cyprianus interpretatur in libro de mortalitate quasi in pacem, tanquam se non in pace, id est cõtentum, atque tranquillum mori dicat, sed quasi ad vitæ æternæ pacem ex huius vitæ carcere dimitti. In eandem sententiam Theophylactus interpretatur. Alii quasi pace iam per Christum inter Deum & homines conciliata, vt Origen. hom. 15. Ambrof. in comment. & Greg. Nyssenus apud D. Thom. Euthy. tres affert expositiones, In pace cogitationum. Nunc enim quæ me perturbabant, de diuina incarnatione cogitationes pacificatæ sunt. Vel in pace securitatis, quia deinceps mortem non metuam propter nimiam senectutem. Vel in pace gaudii, quia deinceps non contristabor propter libertatem Israelis, iam enim vidi liberatorem. Res facilis, quæ vno verbo explicari potest. *In pace*, id est, contentum hucusque vixisse, æquo animo, & minime repugnante morientem, cùm Saluatorem viderim. In pace enim in sacris litteris mori dicuntur qui maturi, contenti vitæ præteritæ spatio, &, vt scriptura loquitur, pleni dierũ, atque rebus vsi prosperis ex hac vita discedunt, quemadmodum & hoc loco Orig. indicauit. Exempla sunt Gen. 15. 15. & 4. Regum 22. 20. & 2. Paralip. 34. 28. & Tob. 3. 6. & Psal. 4. 9. Simile quiddam Iacob Gen. 46. 30. dixisse traditur, cum Iosephum filium suum, quem mortuum credebat, vidisset oculis, *Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo.*

30. *Quia viderunt oculi mei salutare tuum.*] Salutẽ tuam, quam in mundum misisti, quam Zacharias, c. 1. 68. redemptionem apellauerat ישועתך *salutem tuam.* Sed quia solent Septuaginta ישועה vertere σωτήριον, & Latinus interpres σωτήριον ad verbum *salutare*, eã consuetudinem & Græce Lucas, & noster interpres Latinè secutus est. Salutẽ autem Dei se vidisse dicit, quia Christum salutis Auctorem vidit. Etsi omnes fere veteres interpretes Christum ipsum salutẽ quasi saluatorem vocari putant, Basilius in Psal. 61. & Augu. lib. 1. contra aduersar. legis, & Proph. c. 11.

31. *Quod parasti ante faciem omnium populorum.*] Quem saluatorem in conspectu omnium populorum, gentiumque posuisti, vt quicũque vellet, ab eo saluarentur. Omnes populos intelligit non tantũ Iudæos, sed omnes etiam omnino gentes, sicut statim exponit, *Lumen ad reuelationem gentium.* Admiranda Simeonis fides, qui primo intuitu obuoluti adhuc fasciis infantis mysterium illud cognouit, & credidit, quod vix Petrus Apostolorum princeps post visum, auditumque docẽtem Christum post illam auditam vocem, *Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere*, Ioannis 10. 16. post demissum de cœlo vas illud linteum omni animalium genere refertũ, Act. 10. 11. 14. intelligere potuit, aut credere Christi redemptionem non solùm ad Iudæos, sed ad cæteras etiam gentes omnes pertinere. Recte id apud D. Thom. Græcus ille Auctor animaduertit, *Attende*, inquit, *sagacitatem digni & venerandi senis, antequam dignus videretur beatæ visionis, præstolabatur salutem Israel. Vt autem quod sperabat, obtinuit, exclamat se vidisse salutem omnium populorum: adeo eum infantis ineffabile iubar illustrauit eum, vt*

Simeonis de Saluatore fides.

A *processu temporis secutura mox sibi fierent nota.* Sed nimirum non suopte Simeonis ingenio, sed diuina, sicut Apostoli postea, consecutus est gratia. Quæ cur Simeoni, tam cito, Apostolis tam serio mysterium illud reuelauerit, diuino iudicio relinquendum. Si quid tamen humana in diuinis scrutandis consiliis coniectura potest, vero simile est, ideo Simeoni reuelatum, quia cõueniebat, vt is, qui tanto tenebatur desiderio Iudæorum videndi saluatorem, saluatorem etiam videret gentium, cognosceretque maius se quàm expectabat beneficiũ accepisse, quẽadmodum & Græcus ille D. Thomæ Auctor admonuit; ideo Apostolis ante ascensionem in cœlum Christi non reuelatum, B quia conueniebat, vt mysterium, quod ante id tempus prædicaturi non erant, ignorarent. Priùs enim quàm Spiritus sanctus in illos mitteretur, prohibiti sunt extra Iudæam prædicare. *In viam*, inquit, *gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis*, Matth. 10. 5. Quod quidem verbum *parasti* ad prædestinationem referunt, mihi non probàtur; non enim Simeon de prædestinatione, sed de prædestinationis agit effectu, quod quẽ pater ob omni æternitate Saluatorem mittere decreuisset, suo misisset tempore, vt propriis ipsum oculis posset cernere, quanquam Procop. in c. 25. Isa. in ea sententia est.
C
32. *Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.*] Quod *salutare tuum parasti ante faciem omniũ populorum. Lumen ad reuelationem gentium*, per appositionẽ, id est, vt lumẽ esset gẽtibus reuelandum, populo verò tuo Israel magnam allaturum gloriam. Videtur Simeon ad veteres Isaiæ prophetias alludere voluisse Isaiæ 46. 13. *Prope feci iustitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & Israeli gloriam meam*, & ca. 60. 1. 2. *Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos, super* D *te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui.* Christum lumẽ appellari valde est in sacris litteris vsitatum Ioannis 1. 9. & 8. 12. & 9. 5. & 12. 35. 36. 46. Quod autem ad reuelationem gentium non Israel; ad gloriam verò Israel non gentium dixerit, credendum est non temerè factum esse, vt multi Auctores boni notauerunt. Causa non fuit, quod gentes in tenebris, Iudæi in lumine versarẽtur. *Illuminat* enim *omnem hominem venientem in hunc mundum*; & Iudæis dictum fuerat quasi iacentibus in tenebris, *Surge, illuminare Ierusalem quia venit lumen tuum* Isaiæ 60. 1. sed quòd Iudæi, E si cum gentibus cõpararentur, in luce fuisse videri possint, quia vnius veriq; Dei cognitionẽ, venturique Christi fidem habebant. Duplices denique scriptura tenebras facit, peccatorum, & ignorantiæ; gentes in vtrisque, Iudæi in alteris tantum peccatorũ tenebris versabantur. In quam sententiam Athanasius, & Cyrillus apud D. Thom. exponunt. Alia ratio reddi potest, quod de Iudæis aliud, quod diceret, habebat, Christum illis gloriam allaturum. Nam etsi gentibus magnam etiam attulit gloriam saluti coniunctam, Iudæis tamen præcipuam quandam, & singularem attulit. Primò, quòd ex illis esset propagatus, vt indicat F D. Paulus Rom. 9. 4. 5. & vt Beda, Theophylactus, & Euthymius exponunt. Deinde quòd suam illis solis præsentiam exhibuerit, apud eos solos miracula fecerit. Præterea quòd illis promissus venerit, & eorum impleuerit prophetias, eorum spem re ipsa confirmans non fuisse vanam.

33. *Et erat pater eius, & mater mirantes super his, quæ dicebantur de illo.*] Patrem eius vocat Ioseph, non quòd vere pater esset, sed quòd nutritius, quemadmodum Origenes homil. 16. & Augustinus lib. 2. de consensu

Digitized by Google

Euangelistarum cap.1.multis verbis exponunt. Hac enim phrasi solemus non solùm eas, quæ nos genuerunt, sed etiam quæ lactauerūt matres appellare. Aut vt putat Beda, & ante illum Hieronymus dixerat, ex hominum opinione. qui Ioseph Patrem existimabant esse Christi, vt infra explicat Euangelista cap.3.23. vide quæ supra diximus v.27.

Mirantes super his, quæ dicebantur de illo.] Hæc Euthymius ad ea tantùm refert, quæ à Simeone dicta fuerant quasi propterea Christi parentes non ante cùm à pastoribus, non cùm à Magis adoraretur, sed nunc cū à Simeone laudaretur, mirati fuerint quod maiora ab eo de Christo, quàm à pastoribus, quàm ab angelis quam à Magis dicta fuissent. Probabilius mihi videtur Origen. homilia 16. ad omnia, quæ à prima Christi conceptione vsque ad diem illum acciderant, hæc verba referre. Omnia enim inter se collata admirationē augebāt. Potest dubitari, quomodo Maria, quæ tam diligenter ab angelo ante quam Christum conciperet edocta fuerat, qualis quantusque, quem conceptura erat, futurus esset, admirari potuerit, quæ de illo à Simeone dicebantur: cùm admiratio non nisi rei nouæ, & ab eo, qui admiratur, prius ignoratæ esse soleat. Erat quidem Maria ab angelo docta mysterii summam maximeque, quod ad immaculatam ipsius conceptionem pertinebat; sed nec singulas mysterii partes edocta fuerat, neque erat necessariū à Deo illi reuelari. Crescebat enim sicut Christus hominum opinione, ita etiam ipsa reuera sapiētia, & ætate. Eiusmodi ergo mysterii partes, & vt dicam mysteriorum mysteria cum enucleatiùs, & distinctiùs audiebat, admirabatur.

34. *Et benedixit eis Simeon.*] Gratulatus illis est tam fœlicem prolem, beatos illos dixit, qui talem haberent filium. Sicut Elisabeth c.1.42 45. eadem gratulatione dixit, *Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui*; & rursum, *Beata quæ credidisti quoniam perficientur, quæ dicta sunt tibi à Domino.* Itaque non magis colligi ex hoc loco potest, quod nonnulli colligere conantur Simeonem, quam ex illo Elisabetham fuisse sacerdotem. Sed de hac re ver.25. disseruimus. Improbabilis omnino est eorum opinio, qui hęc non solùm de Ioseph, & Maria, sed etiam de Christo dicta esse putant quasi Simeon non solum parentibus, sed etiam infanti benedixerit. Quod ex ipsa verborum Euangelistæ serie refutatur.

Et dixit ad Mariam matrem eius.] Notauit Theophylactus ideo Simeonem, an solam Mariam, vt diceret, quæ sequūtur, relicto Iosepho se conuertisse, quod illa vere mater; ille non verè pater esse Christi. Puto etiam hāc fuisse causam, quod res non Iosephum attingeret, sed Mariā. Non enim Iosephi, qui vsque ad Christi mortem nō dixit, sed Mariæ animam gladius penetraturus erat. *Et tuam*, inquit, *ipsius animam pertransibit gladius.* Ac fortasse non alia de causa illud de Christo dixit, *Ecce hic positus est in ruinam*, quam vt hoc diceret de Maria. Videtur enim lætis tristia miscere voluisse, & cùm Christum salutare Dei, lumē gētiū, gloriam Israelis appellasset; Mariæque benedixisset, id est, beatam eā tali suscepto filio prædicasset, vtriusque etiam futuram diuersi generis passionem prædixisse, vt Mariam ad tolerantiam præpararet.

Ecce positus est hic in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel.] Facilis sensus; prædicit fore Simeon, vt in Christum alii non credentes offendant, cadant, atque damnētur; quales plerique Scribarū; & Pharisæorum fuere: alii credentes resurgant, id est à peccatis liberentur. Quemadmodum non solùm Gregor. Nazian. orat.19. Beda, Theophyl. & Euthym. sed D. etiam Petrus interpretatur 1.ep. c.2.7.8. & D. Paulus

Christus quomodo in ruinam, & in resurrectionem multorum positus fuerit.

2.Cor. 2.15. Quod autem positum dicit, non significat ea ratione à Deo missum fuisse, vt in eum aliqui non credentes offenderent, quemadmodum nōnulli, non satis, vt opinor, prudenter interpretantur: nec solum euentum, vt alii putant, significari arbitror. Illud nimium, hoc parum est: sed indicat ita propter se casuros alios, alios surrecturos quasi ideo venisset, vt alii caderent, alii resurgerent; quamuis non ideo venisset vt aliqui caderent, sed vt omnes resurgerent. *Omnes* enim *saluos fieri* volebat, 1. ad Timo.2. 4. Quemadmodum cùm ipse de se dicit Ioannis 9. 39. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.* Non significat se propterea in mundum venisse, vt aliqui cæci fierent. *Erat* enim *lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Atque hęc est vis illius dictionis *positus*, vt non casus, sed consilium significetur; non quòd eo consilio in cuiusquam ruinam positus fuerit, sed quod ita positus, ita comparatus, vt in hoc de industria à Deo positus videretur, vt aliqui caderent. Dicam fortasse & clarius, & breuius. Huiusmodi locutionibus quales in scriptura multæ sunt, non Dei consilium, sed tam certus significatur euentus vt diuino consilio tribui posse videatur. Similis locus est, ex quo magnam hic lucē accipit, Isaiæ 8. 13. 14. 15. *Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pauor vester, & ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum, & in ruinam habitantibus Ierusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.* Cum enim Deus non in ruinam se, sed in sanctificationem populo suo positum esse dicat, tamen multos eorum sua culpa casuros affirmat. Hic verus est sensus, nec velim alias quasdam interpretationes quas apud Origenem, & Theophylactum inuenio lectorem sequi. Ruinam non peccatum, sed ipsius peccati casum, & interitum significare. Idem ruinam & resurrectionem esse; nihil enim aliud esse resurgere, quàm peccatum in nobis cadere. Non alios esse qui cadant, alios qui resurgant, sed eosdem prius à peccatis, quibus superbe stabant, cadere; postea in nouam vitam resurgere. Itaque genitiuū illum *multorum* non esse repetendū, quasi sensus sit in ruinam multorum & in resurrectionem multorum; sed eundem cum vtroque nomine, iungēdum, vt sit sensus multos, eosdem & casuros, & resurrecturos. Mirabilius, quod idem Origen. exponit Christum positum fuisse *in ruinam, & resurrectionem multorum*, id est, vt ipse in mortem caderet, multi verò alii in vitam resurgerent. Inter eos etiam qui ad aliorum ruinam, ad aliorum resurrectionem Christum positum exponunt, sunt qui genitiuum *multorum*, non ad ruinam, sed ad solam resurrectionem referant, quasi non multi casuri, sed aliqui casuri, multi verò alii resurrecturi significentur. Sed non dubito genitiuum *multorum*: & ad ruinam, & ad resurrectionem esse referendum, quemadmodum ratio ipsa Grāmaticæ postulat. Meliore iudicio Greg. Nyssen. apud D. Thom. obseruauit, cum Simeon *lumen ad reuelationem gentium* paratum dixit, absolute ac fine vlla adiectione dixisse, quia ideo paratum fuerat, vt omnes illo, quicumque vellent, fruerentur: cùm autem dixit *in ruinam, & resurrectionem*, addidisse *multorum*, quia nec ceciderunt, nec surrexerunt omnes.

Ioan. 1. 9.

Isaiæ locus expositus.

Et in signum cui contradicitur.] καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, *& in signum, cui contradicitur.* Nescio an facilior hic locus fuisset, si nemo eum exposuisset, sed fecit multitudo, & varietas interpretationum, vt difficilis videretur. Multi enim interpretes distinxerunt varia signorum genera. Aliquando, inquiunt, signum

Digitized by Google

Signi varia significationes.

accipitur pro significatione, aut pro eo, quod aliquid significat. Aliquando pro miraculo, aut prodigio, vt *fiebant signa, & prodigia multa in populo.* Actor. 15. 12. & *signa nostra non vidimus iam non est Propheta*, Psalm. 73. 9. & *posuit in Ægypto signa sua*, Psalm. 77. 43. Aliquando pro fœdere Gen. 9. 12. 13. 15. 16. 17. Aliquando pro vexillo Isaiæ 11. 10. totidemque modis hunc locum exponunt. Nam signum contradictionis, aut cui contradicitur esse, quia cruci eius, quæ salutẽ nostram significat, à Iudæis pariter, & gentibus contradictum est. *Iudæis*, inquit, *scandalum, gentibus autem stultitia*, 1. Cor. 1. 23. Sic Beda, & Theophy. exponunt. Quam interpretationem Euthym. etiam recitauit. Itẽ Christum magnum fuisse miraculum, quia & conceptio, & natiuitas, & vita, & mors eius tota miraculis plena fuit, sed quibus à multis non credentib. contradiceretur. Eiiciente enim eo dæmonia alii credebant, alij dicebant in *Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*, infra cap. 11. 15. & Matthæi 12. 24. Quæ expositio plerisque recentioribus placuit auctoribus. Et signum fœderis fuisse inter Deum, & homines quidam, vt Nicolaus Lyranus, interpretatur. Sunt qui in signum vitæ, quo actiones nostræ dirigendæ essent, positũ dicant. Alias interpretationes taceo. Signum igitur hoc loco, vt quod res est, breuiter dicã, accipitur pro eo signo, in quod solent sagittarii collimare, quem σκοπὸν Græci vocant, vt Thren. 3. 12. *Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam.* Itaque sensus est Christũ positum esse in signum, in quod omnes fere Iudæi non solùm lingua, sed etiam manu tela sua coniicerent; non enim contenti sæpe blasphemasse, etiam crucifixerunt, factumque esse, quod Hispani patrio prouerbio solent dicere, stultorum signum. Quemadmodum Zacharias c. 12. 10. dixit, *Et aspicient in me, quem confixerunt*, & Ioannes in Apocaly. cap. 1. 7. *Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.* Hunc esse verum sensum, ex eo perspicuum est, quod cùm certum sit, voluisse Simeonem Christi passionem, mortemque significare, cùm statim dicat, *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*; nulla præter hanc interpretatio sit alia, quæ ad eius passionem, mortemque possit accommodari; Hac autem expositione aptissima metaphora eius mors declaratur. Configitur enim sæpe, confoditur, laceratur à sagittariis signum, quemadmodum in passione Christus spinis, clauis, hasta confossus est. Obiiciat aliquis non bene cum hac interpretatione epithetum illud cõuenire ἀντιλεγόμενον, *cui contradicitur*, non enim sagittariorum signo contradicitur. Respondeo sensum esse, *In signum, cui contradicitur*, id est, de quo sagittarii inter se cõtradicentes alij aliis certant; de quo transfigẽdo contendunt, in quod certatim sagittas suas iaciunt, aliis affirmantibus se propiùs attigisse, aliis contradicentibus. Quo verbo significatur fore, vt certatim Iudæi in Christum manus iniiciant. Atque hæc est causa, cur non dixit cui contradicetur, sed, *cui contradicitur*, vt aut Hebræorum loquamur modo, contradictionis, quia non est epithetum Christi, sed signi. Non enim significat Christum futurum esse signum, foreque vt illi contradicatur; quòd si dicere voluisset, dixisset potius *cui cõtradicetur*, vt Tertul. vertit in lib. de carne Christi, aut, vt idem alio modo transfert, *contradicibile*: sed significat futurum similem signo, cui contradici, id est, de quo feriendo, configendoque certari solet. Hoc non animaduertentes quidam interpretes dixerunt propterea Simeonem præsenti tempore vsum fuisse, quòd iam tunc cœptũ fuisset contradici Christo; iam enim ante turbatum Herodem fuisse, omnemq; Ierosolymam cum illo, iam, dum Christus ad necem quærebatur, occisos infantes. Non enim de ea, vt diximus, cõ-

Christus quomodo signum his dicatur.

tradictione, sed de morte, & passione agit. Nemo ad
A hunc sensum propiùs quàm Origenes accessit, etsi is ipse non satis mihi videtur assecutus.

35. *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.*] Hunc etiam locum variæ interpretum sententiæ obscuriorem reddiderunt. In duabus dictionibus obscuritas est, anima, & gladio. Tuam ipsius animam, mirum, quomodo Hugo bonus alioquin auctor interpretetur, *tuam*, inquit, *ipsius animam, id est animam ipsius Christi, quæ tua est, si per gladium Christi passionem intelligimus*: Non minus altera eiusdem auctoris expositio mirabilis est, *Tuam ipsius animam*, id est tuam animam quæ est ipsius Christi. Græce nulla eiusmodi ambiguitas
B est, vbi genitiuus αὐτῆς *ipsius*, fœmininus est, nec potest ad aliam, quàm ad Mariam, referri personam. Etsi ambiguus esset, tamen ratio ipsa non pateretur, vt aliam personam, quàm Mariam, referret. Gladium omnes confitentur non propriè accipi, sed metaphorice, idque Ambrosius, & Beda monuerũt. *Nec littera*, inquit Ambrosius, *nec historia docet ex hac vita Mariam corporalis necis passione migrasse. Non enim anima, sed corpus materiali gladio transuerberabatur.* Etsi ratio qua id Ambrosius, & Beda, aliique nonnulli recentiores auctores probant, non satis efficiat; quòd si propriè gladius acciperetur, non dixisset, tuam ipsius animam, sed tuum
C ipsius corpus pertransibit gladius. Nam anima, & pro toto homine, & pro solo corpore, contentum pro continenti sumi solet. *Ferrum*, inquit Dauid, *pertransiit animam eius*, Psal. 104. 18. cùm de ferreis certè compedibus loqueretur, quæ non animam, sed corpus attingebant. Res ipsa ex historiis manifesta est, quamuis alio argumento probari non posset beatam Mariam neque martyrij, neque genus aliud violentæ mortis subiisse. itaque necesse est, vt gladius aliter, quàm pro martyrio, aut violenta accipiatur morte. Scio nõ defuisse qui pro morte non naturali, sed violenta accipi putarent, non quòd gladio Maria occubuerit, sed
D quod, dum iuxta Christi crucem esset, vi oppressa doloris animã exhalauerit, alioqui nihil de illa his verbis singulare dictum fuisse, si naturalem, sicut omnes homines tantùm mortem obiisset. Eam vim habere dictionem, &, cum dicit Simeon, *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*, quasi dicat, sicut Christi, ita etiam tuam. Nam de Christo paulo ante dixerat eum in signum, cui contradicitur, positum fuisse, indicans, quod mortis genus subiturus esset: subiit autẽ Christus veram mortem; ergo & Mariam eandem mortem doloris plenam subiisse, si quidem idem vtrum-
E que gladius transfossurus significatur. Quæ opinio eadem illa, qua probatur, ratione refutatur. Nam cùm Christi & Mariæ gladius idem, aut certè similis fore significetur, & Christi gladius verus fuerit, ferro enim occisus est, verumque martyrium subiit; sequitur & Mariæ gladium ferrum fuisse, atq; martyriũ. Quod neque auctores illi concedunt, nec vlla ex historia, vt ait Ambrosius, probari potest. Vero similiora afferunt, qui non mortuam iuxta crucem, sed exanimatam fuisse dicunt; sed neque hoc ipsum credendum est, & est tanquam errori affine à nonnullis notatum auctoribus, cum neque in scriptura sacra, nec in vllo antiquo, & bono auctore legamus. Contra
F potius legimus eam Christo moriente iuxta crucem tam integris fuisse sensibus, vt cum ea de cruce Christus loqueretur Ioan. 19. 26. Alij gladium interpretati sunt dubitationem in fide; cùm enim tam afflictum, abiectumque vidisset filium, dubitasse. Cuius interpretationis primus fuit Auctor Origenes homilia in hunc locum 17. eum deinde nonnulli Græci præsertim secuti sunt, Chrysost. Augu. aut quisquis auctor est qq. veteris, & noui testamẽti, q. 73. Amphilochius

Digitized by Google

in ho. de occursu Domini, & Theoph. in comment. citat & D. Thom. Basilium in epist. ad Optim. in eandem sententiam. Et quidem August. aut quisquis ille est Auctor, in morte dubitasse ait, sed statim fuisse eiusdem Christi resurrectione confirmatam: sicque interpretatur verbum illud, *Pertransibit. Quod autem*, inquit, *adiecit, dicens, & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur multorum cordium cogitationes, hoc vtique significauit, quia etiam Maria, per quam gestum est mysterium incarnationis Saluatoris, in morte Domini dubitaret, ita tamen vt in resurrectione, honore, & virtute firmaretur: omnes stupore quodam in morte Domini dubitarent, non tamen in dubitatione manerent. Sic enim animam pertransit gladius, si dubitatio non permaneat in cogitatione, sed pellatur superueniente reformante se pristina virtute.* D. Thomæ & aliorum posteriorum illo auctorũ pietatẽ laudo, qui ita hos veteres auctores interpretari conati sunt, quasi dubitationẽ non infirmitatem fidei, sed rerum visarum admirationem, stuporemque appellauerint. Cæterum vereor vt eorum auctorum verba hanc interpretationem admittãt. Meliùs de sanctissima virgine cogitandum, cuius sanctitas, & in filii passione constantia cõsecuta est, vt vulgo sola tunc fidem credatur retinuisse. Quod etsi verum, vt opinor, non est, scioque à bonis esse Theologis refutatũ, tamen hoc certè indicat, omnes homines pios iudicasse maximè eius fidem moriente Christo fuisse constantem. Inuenio qui gladium vltimum Christi iudicium intelligant, & ignẽm illum, quo omnes probandos esse dicit D. Paulus 1. Corinth. 3. 13. in quibus Hilarius est in com. in Psalm. 118. Sed præterquam quòd illa opinio de igne purgatorio ab omnibus sine discrimine subeundo, etsi Origen. & fere antiquissimi cuiusque auctoris fuit, tamẽ meritò à posterioribus Theologis reiecta est; ideo non potest is esse sensus huius loci, quòd ista ratione nihil de Beata Virgine singulare diceretur, cùm manifestum sit Simeonem aliquid de illa proprie dicere voluisse. Alii gadium verbum Dei esse dicunt, quemadmodum D. Paulus ad Ephe. 6. 17. appellat. Quem gladium Mariæ animam transiisse, quia Maria verbum Dei, eiusque mysterium intellexit. Ad hunc modum Ambros. hoc loco, & lib. de virginibus 3. Memini & apud alios interpretes legere gladium hîc pro amore poni, quasi futurum dicat Simeon, vt amor erga patientem filium Mariæ animum vulneraturus esset. Nam & amor gladio aliquando comparatur, amantisque animum vulnerare dicitur, *Vulnerasti*, inquit, *cor meum soror mea*. Cant. 4. 9. sed lõgè hoc abest à sensu huius loci, vbi nõ de amore, sed de dolore agebatur. Verior aliquando vulgi quàm sapientum sententia est, quod dum simplicius veritatem quærit, facilius inuenit. Id hoc loco accidit, vbi probabilior mihi videtur vulgaris opinio gladium vehementem dolorem significare, quem Maria ex filii passione perceptura erat. Quanquam non vulgi tantùm, sed etiam Hieronymi, aut quicũque alius est auctor serm. 1. de assumptione, Bedæ, Theophy. & Euthym. in commentariis est. Tantùm videtur obstare, quod, vt diximus supra, aut idem, aut similis Christi & Mariæ gladius futurus fuisse significetur; in Christo autẽ non solus dolor, sed vera etiã, & corporalis passio, atque adeo mors significatur. Dicam hîc, quod an lectori probaturus sim nescio. Gladius hoc loco qui Mariæ animam transiturus dicitur, non ipsius Mariæ, sed Christi fore significatur. Non enim duo similes alter Christi, alter Mariæ, sed vnus tantũ Christi gladius designatur, ipsa eius mors; atque ille ipse Christi gladius Mariç animam penetraturus dicitur; non quòd occisurus eam omnino esset, vt Christum, sed quòd Christum occidendo eam esset vulneraturus. Sumpsit enim, vt opinor, Simeon de medio metaphoram. Sæpe vsu venit, vt aliquis tam fortiter gladio, aut hasta quempiam transfodiat, vt in alteram partem gladius egressus aliquẽ proximè astantem, si non occidat, grauiter vulneret. Hoc indicauit Simeon in Christi etiam passione euenturum, vt idẽ ille mortis gladius, qui illum occisurus erat, matrem etiam, & carne, & affectu, & loco proximam vulneraret, atque transfigeret. Vulneraturũ transfixurũque significauit, cùm dixit, *Pertransibit*; non occisurum, cùm non corpus, sed animam dixit, vt indicaret non corporis mortem, sed animi dolorem effecturum. Hæc est emphasis illarum duarum dictionum *& animam*. Cùm enim dicit *&*, significat eundem fore gladium, qui & Christum occisurus, & Mariam vulneraturus esset: & cùm dicit *animam*, non mortem, sed intimum dolorem declarat.

Quidnam gladii nomine hîc intelligendũ sit.

Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.] Multi hæc verba iungunt cum proximè præcedentibus, quasi ideo gladius virginis animã penetraturus esset, vt appareret quid quisque in animo gereret, aut certè foret, vt ex eo hoc sequeretur. Vtrũ enim particula *Vt* causam hîc an euẽtum significet, modò non disputo. Ad hunc modum Origenes, Hilar. Chrysost. Amphilochius, Theophylact. iis in locis, quos paulo ante demonstrauimus. Diuerso tamen sensu. Nãm Orige. Chrysostom. Amphil. & Theophil. permissurum Deum, vt Maria de fide dubitaret, vt eo modo eius cogitationes apparerent. Hilar. verò ideo extremi iudicii igne probandam, vt eius sicut & aliorum hominum cogitationes patefierẽt, &, vt ait D. Paul. 1. Cor. 4. 5. illuminarentur *absconditæ tenebrarum*. Vno vtrumque verbo refutatur, quòd Simeon non solùm de Maria, sed de multorum etiam loquatur cordibus. Ex aliis etiam auctoribus nonnulli sunt, qui similiter legant, quamuis non similiter interpretentur. Ambros. serm. 13. in Psal. 118. *Ille*, inquit, *intelligit, qui subulam, & aurem mentis vigore transcendit, & illam animam, quam pertransiuit gladius, ad reuelanda cordis occulta perpetuæ præmio libertatis attollit, vel examinandis sermonibus sollicitè seruiens quoscunque virtutis suæ aure susceperit, mysterio sanctificat spiritali.* Videtur dicere voluisse verbũ Dei, quod lib. 3. de Virginibus gladium interpretatus fuerat, ita virginis animam penetraturum, vt eius patefaceret cogitationes. Admirabilis etiam est interpretatio quam Euthym. adhibet. *Vt reuelentur*, inquit, *cogitationes eorum, qui suspicabantur hãc non esse illius matrem. Sicut enim multi ad ea respicientes quæ hominis sunt, dicebant hominem tantùm esse filium Mariæ: ita rursum alii attendentes ad ea quæ diuinitatis eius erant, suspicabantur, quòd esset tantùm Deus, nec esset hæc mater eius: tunc autem intuentes eam amarè dolentem, ac plurimum lugentem, naturæque cedere, crediderunt, quòd mater esset eius: & retegebant, siue prodebant cogitationes cordium suorum, quæ à suspicione processerant.* Melior sententia est, minus licèt graues auctores habeat eorum, qui hæc verba ad superiora referunt, *Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum cui contradicitur*, quasi verba illa, *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* parenthesi legenda sint, atque hic sit sensus. *Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes*; id est, vt eo patiente appareat, quo quisque erga illum animo, qua quisque fide sit. Quod non apparuisset in rebus eius prosperis. Si enim Regis venisset habitu, temporaliaque largitus fuisset beneficia, nemo non eum secutus fuisset, sed abiectum, & afflictum, tam multa patientem videntes alii sequebantur, alii persequebantur; alii credebant, alii irridebant. In ipsa cruce ex duobus latronibus alius tanquam Deum orat, alius tanquam homi-

Digitized by Google

hominem nefarium, ſceleratumque blaſphemat, vt recte Beda, & Theophyl. in commentariis, & Gregorius Nyſſenus apud D. Thom exponunt. Id hodieque fit Chriſto, id eſt eius corpore Eccleſia Catholica inter Turcas, & hæreticos, maximeque in Anglia patiente, aliis fidem neg ntibus, aliis pro fide morientibus. Quod & Angelicus auctor Beda de ſuo dixit tempore. *Sed & vſque hodie* (inquit) *& vſque ad conſummationem ſæculi præſentis Eccleſiæ animam gladius duriſſimæ tribulationis pertranſire non ceſſat, cum ſigno fidei ab improbis contradici, cum audito Dei verbo multos cum Chriſto reſurgere, ſed plures à credulitate ruere gemebunda pertractat.* Nihil hîc præterea notandum, niſi particulam *Vt* non cauſam, ſed euentũ, & conſequentiam ſignificare, vt innumeris iam locis adnotauimus.

36. *Et erat Anna propheteſſa.*] Erat in Ieruſalem mulier quædam nomine Anna, quę ſpiritum propheticum habebat. Alium diuerſi ſexus Euangeliſta producit teſtem, quemadmodum obſeruauit Ambroſ. *Non ſolum* (inquit) *ab angelis, & prophetis, & à paſtoribus, ſed etiam à ſenioribus & iuſtis generatio Domini accepit teſtimonium. Omnis ætas, & vterque ſexus, euentorũque miracula fidem aſtruũt. Virgo generat, ſterilis parit, mutus loquitur, Eliſabeth prophetat, Magus adorat, vtero clauſus exultat, vidua confitetur, iuſtus expectat.* Et infra, *prophetauit itaque Simeon, prophetauerat copulata coniugio, prophetauerat virgo; debuit etiam vidua prophetare, ne quæ aut profeſſio deeſſet, aut ſexus.* Quo autem omni exceptione maius eius teſtimonium haberetur, & diligenter eam deſcribit, & multis nominibus laudat. Deſcribit, dum nomen eius, & geſtus, & ætatis conditionem exponit. *Anna* (inquit) *filia Phanuelis de tribu Aſer, vidua*, maior octogenaria, ne quis eum putaret ignobilem, & obſcurum citare teſtem. Laudat vero ſimul ab ętate, ſimul à continentia, cùm dicit eam ſeptem tantùm à virginitate ſua annos cum viro ſuo vixiſſe, reliqua vſque ad multam ſenectutem ætate viduam permãſiſſe; ſimul à pietate, & religione, quòd dies, ac noctes eſſet in templo; ſimul ab omni ſanctitate vitæ, morumque ſeueritate, quod ieiuniis ſemper, & obſecrationibus ſeruiret; ſimul à diuinis donis, quòd propheticum haberet ſpiritum, quem ſi non habuiſſet, tamen ea erat conditio perſonæ, vt à nemine poſſet eius teſtimonium recuſari. Quid quòd prophetis erat, & non humano, ſed diuino ſpiritu loquebatur? Recte dixit Ambroſ. *Ideo Anna & ſtipendiis viduitatis, & moribus talibus inducitur, vt digna plane fuiſſe credatur, quæ redemptorem veniſſe omnium nuntiaret.* Quod dicit, *proceſſerat in diebus multis*, Hebraiſmus eſt, quo admodum ſenilis ſignificatur ætas, vt ſuprà cap. 1. 7. 18. Quod autem ait, *à virginitate ſua*, ſic interpretor, quaſi diceret à prima ſua pubertate, à prima virginitate, id eſt, ab eo tempore, quo virgo eſſe cœpit, ſicut dicimus à pueritia, id eſt, ab eo tempore, quo aliquis cœpit eſſe puer. Tunc enim fœmina incipit propriè virgo dici, cùm nubilis eſſe incipit. Nec enim propriè virgo eſt, quæ capax non eſt corruptionis. Voluit ergo Euangeliſta ſignificare Annam à prima ſua pubertate, id eſt, ab anno duodecimo, aut circiter nuptui datam fuiſſe, & ſeptem annos vixiſſe cum viro, quo mortuo ab anno decimo nono, aut circiter vſque ad octogeſimum quartum permãſiſſe viduam, vt eius caſtitatem commendaret, quæ profecto valde tam longo tempore, tamque immatura ætate amiſſo viro probata eſt. Scio alios exponere vixiſſe cum viro à virginitate ſua, id eſt, ex quo tempore nupſit: ex quo virgo eſſe deſiit: ſed minime probo.

Inſigne caſtitatis exemplum.

37. *Et hæc vidua vſque ad annos octoginta quatuor.*] Græ. ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, circiter annorum octoginta quatuor. Noſter interpres videtur legiſſe ἕως ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, *vſque ad annos octoginta quatuor*, quemadmodum vertit; atque ſic quidam exponunt, quaſi octoginta quatuor totos annos vidua permanſerit. Minus probabile.

Quę non diſcedebat de templo.] Quæ frequens erat in templo. Non diſcedebat dixit Euangeliſta per hyberbolem, ſicut qui valde familiaris alicui eſt, dicitur ab eius latere nunquam diſcedere. Non ergo dicitur nõ diſceſſiſſe à templo, quòd in templo habitaret, vbi habitare mulieribus non licebat, ſed quòd aſſidue frequentaret templum, quemadmodum facere pias mulieres decet, maximeque viduas. Et quidem Origen. & Euthym. non abs re dixerunt propterea Spiritum ſanctum Annæ datum fuiſſe, quod templũ frequentaret. Eoque exẽplo Chriſtianas mulieres ad frequẽtanda Chriſtianorum templa cohortantur, alio prorſus ſpiritu quã Caluinus, qui parum abſuit, quin Annam ob frequentatum tam aſſidue templum ſuperſtitionis argueret. Puduit palam dicere, ſed iis qui ei mores, ſtylumque perſpectum habent, ſatis dicit aperte.

Caluinus Annã pene accuſat ſuperſtitionis in Harmonia.

Ieiuniis, & obſecrationibus ſeruiens.] Qui interpretantur ita quaſi *ieiuniis, & obſecrationibus* tertius ſit caſus, ſignificeturque ieiuniis, & obſecrationibus ſeruiſſe, id eſt, dediſſe operam, non ſatis mihi videtur Græci verbi proprietatem animaduertere λατρεύειν, quod in ſacris quidem literis nõ datiuum rei, ſed perſonę ſolet admittere. Quare non eſt ſenſus ieiuniis, & orationibus dediſſe operam; ſed ieiuniis, & orationibus Deum coluiſſe, hoc enim Græce eſt λατρεύειν. Itaque ex hoc loco Catholica aduerſus nouos hæreticos ſententia confirmari poteſt, ieiunium non ſolùm exercitationem, & mortificationem eſſe corporis, ſed etiam religionis cultum, cùm Anna ieiuniis etiam dicatur Deum coluiſſe. *Non per ſe*, inquit Caluinus, *ſed quatenus ad orationem refertur ieiunium ad cultum Dei pertinet.* At Euangeliſta eodem contextu, eodemque modo dicit Annam ieiuniis, & obſecrationibus coluiſſe Deum, oratio autem per ſe ad diuinum pertinet cultum. Ac Cyprianus quidem certe in libro de oratione Dom. Annam dicit ieiuniis illis, & obſecrationibus Deum promeruiſſe.

Ieiuniũ Catholica de ſenſio aduerſus Caluinum in Harmonia.

38. *Et hæc ipſa hora ſuperueniens.*] Eodem momento temporis, quo Simeon in vlnis tenebat Chriſtum, illumque diuinum in eius laudem hymnum canebat, Anna quaſi eodem, quo Simeon fuerat, vt in templum veniret, afflata ſpiritu ſuperuenit. Suam ſingula verba emphaſin habent. Nam quod dicit *Hęc*, vnica ſyllaba omnes illos titulos comprehendit, quibus paulo ante Annam ornauerat. Hæc, inquit, talis, ac tanta fœmina teſtiſque digniſſima fide venit. Et quod dixit *Ipſa hora*, indicat adeo opportunum fuiſſe eius aduentum, vt non niſi Spiritu ſancto impulſa veniſſe videretur, quemadmodum ver. 27. de Simeone dixerat, *Et venit in ſpiritu in templum.* Et quod dicit *ſuperueniens*, aut vt Græce eſt, ἐπιστᾶσα, adſtans, aut aſſiſtens, oſtendit ideo veniſſe, vt quæ à Simeone de Chriſto dicta fuerant, cõfirmaret. Quę fortaſſe cauſa fuit, cur Euangeliſta verba Annę non recitauerit, quia indicauerat in eandem ſententiam, qua Simeonem, prius locutam fuiſſe.

Confitebatur Domino.] Laudabat Dominum, aut gratias Domino agebat, ex Hebręorum idiomate יהוה niſi quod Græca propoſitio maiorem addit vim ἀνθωμολογεῖτο, viciſſim confitebatur, id eſt laudabat Deũ confirmans ea, quæ à Simeone dicta fuerant. Dominum vocat Chriſtum, quia ſtatim ſequitur. *Et loquebatur de illo*, quod de Chriſto intelligendum eſſe perſpicuum eſt. Dominum autem haud dubie vocauit Deum יהוה, itaque Chriſtum Deum eſſe ſignificauit, Euthym.

Omnibus, qui expectabant redemptionem Israel.] Gr. ἐν Ἱερουσαλὴμ in Ierusalem. Origen hom. 17. Israël legit. Euth. vero *in Ierusalem*. Vtraque lectio bonum habet sensũ. Nam si legamus *in Ierusalem*, sensus erit non quidem locutam esse omnibus, qui expectabant redemptionẽ, sed iis tãtùm, qui erant in Ierusalem. Si verò legamus *Israel*, hic erit sensus, locutam esse omnibus, qui expectabant populi israelitici redemptionem, vt suprà vers. 25. Fortasse vtrumque scripsit Euangelista, omnibus qui expectabant redemptionem Israelis locutam esse in Ierusalem, vbi habitabat; nec enim decebat mulierem concionabundam per alias discurrere ciuitates. Quid? an nõ omnes Iudæi redẽptionẽ Israelis expectabant? Expectabant quidẽ, aut se certe expectare profitebantur, sed alij vel in certo tẽpore, vel minore cura; alij aut eo tempore, quo venit, aut maiore expectabãt desiderio. Hos opinor intelligit, hos Anna auidiores discendi Christi aduentũ auditores deligebat.

39. *Et vt perfecerunt omnia secundum legem Domini.*] Multis de causis Euangelista hoc videtur dicere, & vt Mariæ, atque Iosephi religionem declaret, qui nihil eorũ quæ lege præcepta fuerant, prętermiserint, & vt indicaret in Christo omnia, quæ in primogenito, ac Rege fieri oportebat, rite facta fuisse; & vt insinuaret non ob aliam causam Ioseph, & Mariam in Bethlehem tamdiu fuisse commoratos, quam religionis.

Reuersi sunt in Galilæam.] Vtrum statim reuerterint in Galilæam, an priùs ex Bethlehẽ fugerint in Ægyptũ, deinde ex Ægypto regressi se contulerint in Galilæã, vt Matthæus indicat, apud illum c. 2. 13. 22. 23. disputauimus. Prętermisit Lucas fugam in Ægyptum, atque Magorum aduentum fortasse quod sciret de iis rebus satis copiose scripsisse Mathęum.

40 *Puer autem crescebat & confortabatur spiritu.*] De tota Christi pueritia, & adolescentia vsque ad annũ tricesimũ, nihil neque alij Euãgelistæ, nec Lucas narrãt, præter id quod infra ver. 42. solus cõmemorat Lucas, Christũ cùm duodecim esset annorũ, & cum parentibus ad diem festũ Ierosolymã venisset, clam se ab illis subduxisse, & cum Doctoribus disputasse. Quid reliqua fecerit ætate, hoc vno verbo comprehendit, creuisse corpore, & spiritu, quod aliis verbis postea repetit ver. 52. dicens eum creuisse *sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.* Quorum verborum quia eadẽ est sentẽtia, vtrũque simul locum hìc explanabimus. Omnis in eo quæstio versatur, quomodo spiritu, sapientia, & gratia creuisse dicatur, cùm ab ineunte ętate & spiritu, & sapientia, & gratia plenus fuerit, & nõ ita quidem plenus, quemadmodũ Ioannes, & alij nõnulli homines pleni fuisse dicuntur; sed ita, vt spiritu, sapiẽtia, & gratia crescere nõ posset. Illud certũ, neque diuina sapientia, qua vt Deus præditus erat, quia infinita, neque humano spiritu, id est anima, quia impartibilis est, crescere potuisse. De humana sapiẽtia omnis est quæstio. Fuit hic olim locus acri admodum studio inter Catholicos, & Arianos agitatus, disceptabaturque ea disputatione summa religionis nostræ diuinitas Christi. Obiiciebant Ariani Deũ non esse, qui spiritu, sapientiaque profecisset. Respondebãt varie Catholici; quidã profecisse quidẽ vere, sed humana, non diuina sapientia, & profecisse vt hominẽ, non vt Deũ Athanas. ser. 4. contra Arianos, Epipha. in Anchorato, Ambros. in libro de incarnationis dominicæ sacramento cap. 7. Cyrillus lib. 10. Thesauri cap. 7. & lib. de recta fide ad Reginas, Fulgentius libr. 1. ad Thrasim. Beda, & Euthym. Libenter hanc sententiam omnes hæretici noui, Lutherani, & Caluiniani amplexi sunt. Magis ferendum si eorum, quos nominauimus, Patrum auctoritate commoti fecissent; sed, vt puto, nesciebant, eam aliquorum Patrum fuisse sententiam,

Christus quomodo spiritu, & sapientia creuisse dicatur.

A non secuturi fortasse, si sciuissent; tantùm contra illos bellum susceperunt: nunc autem cum sola id impietate adducti fecerint, qua non sanctis modò, sed Christo etiam, quantum possunt, detrahunt, ferendũ profecto non est. Hęc aliquorum veterum auctorum responsio, non immerito est a posterioribus Theologis subtilius rem explorantibus repudiata. Et vero illi ipsi, qui eius fuerunt auctores, Athan. & Cyrillus quasi ea non satis fidentes alias adhibuerunt. Nõ vere in se profecisse, sed in nobis, quia vt nos spiritu, sapiẽtia, & gratia proficeremus, effecit; itaque non de propria Christi persona, sed de persona corporis eius,

B quod est Ecclesia, vt multa alia, id esse dictum. Item quod rem magis continet, non vere, ac re ipsa, sed demonstratione, ostensioneque, & hominum opinione profecisse, quod & illi quos diximus, & alij omnes veteres, recentioresque auctores docuerunt Origen. homil. in Lucam 20. Epiphan. in Anchor. Gregorius Nazian. in orat. de laude Basil. 30. & Theophyl. in huius loci comment. Cæsar. Dialog 1. Vigilius libr. 3. & 5. contra Eutych. & Gaudent. in responsione ad Paulum Diaconum in illa verba Ioann. 14. 28. *Pater maior me est*, & Damascen. in libro de duabus naturis. Posteriores Theologi rem magis illustrarunt, qua

C druplicem in Christo fuisse scientiam, diuinam, beatam, infusam, vsu comparatam; quàm experimentalem vocauerunt. Ergo nec diuina, nec beata, neque infusa scientia proficere potuisse, quia infinita erat, sola profecisse experientia, quemadmodum indicat D. Paulus ad Hebræos 5. 8. cùm dicit, *Didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam.* Confirmat Theophylact. hanc interpretationem ex versu 46. vbi dicitur cum doctoribus disputasse, omnesque prudentiam eius miratos fuisse. Vnde colligit, propterea dictum esse eum profecisse sapientia, quia suam hominibus sapientiam ostenderat. Obiicitur contra hanc interpreta-

D tionem a nonnullis quod versu 52. non solùm apud homines, sed etiam apud Deum sapientia, & gratia dicatur profecisse. Neminem verò vim Hebraicæ phrasis ignorare idem esse apud Deum, & vere, vt cũ c. 1. 6. Zacharias, & Elisabeth iusti apud Deum fuisse dicuntur. Respondeo, quemadmodum recentiores omnes Theologi, ac nonnulli etiam veteres responderunt, sensum esse profecisse apud Deum, id est vere, non quod vere profecerit, sed quod hominibus vere, id est, non solùm apud homines, sed etiam apud Deũ proficere videretur. Obiicitur, quod eodem modo dicatur sapientia, & gratia, quo ætate profecisse; æta-

E te autem verè profecerit, non sola hominum opinione. Reuocandum in memoriam est, quod multis supra locis adnotauimus, solere aliquando in scriptura verba in eodem posita contextu non eodem modo accipi. *Ascendo*, inquit Christus, *ad patrem meum, & patrem vestrum* Ioannis 20. 17. si, quia hæc verba eodem contextu dicta sunt, eodem modo accipi oportet, sequetur illud absurdum, Deum nõ aliter patrem esse Christi, quam nostrum, quod ex eadem scriptura falsum omnino esse constat. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*, inquit Christus Matthæi 8. 22. dubium non est quin priori loco animo, posteriore corpore

F mortuos appellet, sed coniunxit in eundem contextum, quia vtrique, quamuis non eodem modo, mortui dicantur. Sic hoc loco sapientia, gratia, & ætate Christus dicitur profecisse, quamuis non eodem modo sapientia, & gratia, quo ætate, profecerit. Nam ætate quidem verè, sapientia & gratia sola hominum opinione profecit. Obiicitur denique quod cap. 1. 80. idem de Ioanne dixerit, *Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu*, Ioannes verò nõ sola hominum opinione, sed verè creuerit. Respondeo etiam de Iosepho, &

Scientia in Christo quadruplex.

Verba in eodem loco non eodem modo accipienda.

Digitized by Google

Maria idem dixisse, nam vtrumque Christi parentem appellauit, tamen non sequitur aut Iosephum eodem modo quo Mariam; aut Mariam non alio modo, quàm Iosephum Christi fuisse parentem.

41. *Et ibant parentes eius.*] Quomodo Iosephum Christi parentem vocet, diximus sup. ver. 33.

Per singulos annos in Ierusalem in die festo Paschę.] Iubebat lex, vt omnis masculus ter singulis annis coram Domino appareret, in festo Paschę, in festo hebdomadarum, id est Pentecostes, & in festo Tabernaculorū. Exo. 23. 15. 16. 17. & 34. 23. & Deuter. 16. 16. De fœminis nihil dicebatur, quia, cùm ideo coram Domino apparerent vt profiterentur, vir, qui caput erat, pro fœmina profiteri videbatur. Non prohibebantur tamen mulieres, si vellent, id facere religionis causa. Itaque Maria, etsi non cogebatur lege, & longe à templo habitabat, tamen cum suo sponso singulis annis ad tēplum veniebat. Cur autem non veniret Ioseph nisi in festo Paschæ in templum, cùm ter per annos singulos venire iuberetur, causam fuisse credendum est, quod tam longe ab Ierosolymis habitaret, quatuor scilicet aut circiter dierum interuallo. Hugo, & Lyran. cum iis, qui longius habitarent, dispensatum fuisse dicunt, vt non nisi die Paschæ venirent. Nam eo die nemo nisi morbo impeditus excusabatur. Mihi nō videtur probari posse Iosephum non nisi die Paschæ venire solitum. Nam etsi Euangelista solius Paschæ mentionem facit, non negat tamen aliis duobus festis diebus cōsueuisse venire: sed quia, quod narrare volebat, duodennem Christum Ierosolymæ insciis parentibus remansisse, die Paschæ cōtigerat, solius meminit Paschæ. Meritò verò dubitat August. lib. 2. de consensu Euangelistarum c. 10. quomodo potuerint Ioseph & Maria vnà cum puero Christo per singulos annos Ierosolymam ire, cùm Archelaus ibi regnaret, cuius metu, vt Matth. ait c. 2. 22. secesserant in Galilæam. Duobus modis respondet, aut; quod dicit Euangelista, non esse intelligendum de omni generaliter tempore, sed de eo tantùm, quo relegato iam Archelao sine vllo eius metu venire potuerunt; aut timorem Dei, & legis eius obseruationem Archelai timori prætulisse, facileque in tanta hominum multitudine, quanta eo die Ierosolymam cōfluebat, potuisse latere. Hoc est probabilius, quia Euangelista nullo excepto per singulos annos venisse dicit, & quia Iosephus libr. 17. antiquit. c. 15. Archelaum decem annos regnasse tradit. Itaque cùm hoc ipsum accidit, quod modò Lucas narrat, aut Archelaus adhuc regnabat, aut vno certe anno ante regnare desierat. Nam Herodes Archelai pater, vt apud Matthæum cap. 2. 22. probauimus, duos vt minimum post natum Christum regnauit annos.

42. *Et cum factus esset annorum duodecim.*] Deest in fine huius versus ad explendam sententiam, Ascendit & puer cum illis, eo nimirum Hebræorum idiomate, quod supra ver. 21. notauimus. An ascenderit Christus cum parentibus in Ierusalem per singulos annos, an eo tantùm anno quo hæc contigerunt, quia grandiusculus erat, cœperit ascendere, incertum; sed est probabilius per singulos annos ascendisse, idque mihi videtur Euangelista obscurè licèt indicare, cum nō dicit eo anno ascendisse, sed remansisse in Ierusalem, quasi insinuans aliis annis ascendisse quidem, sed non remansisse; & quasi satis esse putauerit dicere ascēdisse parentes, vt & puerum ascendisse intelligeremus. Atque ita Beda sentit in hom. in hæc verba, & Iuuencus carmine hunc locum reddens;

Ad templum lętis puerum perducere festis
Omnibus annorum vicibus de more solebant.

43. *Consummatisque diebus.*] Græ. καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, & cum peregissent dies, id est, cum Ioseph, & Maria septem azymorum dies ritè celebrassent, quemadmodum lege præceptum erat. Leu. 23. 6. 7. & Deut. 16. 8. Expressit hoc Euangelista non solùm vt leges seruaret historię, quæ circunstantiis temporis, & loci commendantur, sed etiam vt Mariæ, & Iosephi religionem ostenderet omnia, quæ ad Dei cultum pertinebant, ritè peragentium.

Remansit puer Iesus in Ierusalem, & non cognouerunt parentes eius.] Insciis parentibus. Parentem vocat etiam Ioseph ea ratione, quam supra exposuimus vers. 27. Tria hoc loco quæri possunt, cur voluerit Christus remanere in Ierusalem; cur ea ætate, non ante, non post; cur insciis parentibus. Videtur Christus in ipsa sua pueritia specimen aliquod diuinitatis suę præbere voluisse, ne, si postea annos natus triginta nullo dato ante sapientiæ suæ documento de improuiso ad docendum prodiisset, homines magis admirarentur, quàm crederent. Nam cum & hunc sapientiæ suæ gustum dedisset puer, tamen postea dicebant Iudæi, *Vnde huic sapientia hæc, & virtutes?* Matthęi 13. 54. &, *Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Ioann.* 7. 15. Id autem duodecimo ætatis anno facere conueniebat, quo potissimum tempore incipit puerorum ingenium apparere, & capessendis literis aptum esse. Atque hac ratione quæstio explicata est à Beda in commentariis prima & secunda. Alio etiam modo & idem Beda & Ambr. ad secundam quæstionem respondent, propterea duodecimo ætatis suæ anno sapientiam suam ostendere cœpisse, quod hoc mystico numero missur' postea esset Apostolos ad prædicandum Euangeliū. Quid ex hoc loco veteres hæretici Valētiniani colligerēt, Irenæus lib. 1. c. 17. docet, nec operæ pretium est eiusmodi deliria recitare. Ad tertiam quæstionem Euth. & Gręcus ille auctor D. Tho respondent ideo clam parentibus remansisse, ne si id illis indicasset, aut ab ipsis impediretur, aut illis, si morem non gessisset, videretur non satis obedire. Magis alia ratio quam affert Beda mihi placet, propterea id fecisse, vt ostenderet alium se habere patrem, cuius res illis etiam non consultis agere deberet, quodque illis soleret obedire, volūtate solitum facere, non debito. Quod ergo Euangelista dicit, *remansit in Ierusalem*, non ita intelligendum est, quasi aut errore, aut casu, sed quasi certo diuinoque cōsilio id factum fuerit. Et quidem Origenes ho. 19. videtur existimare inuisibilē sese fecisse, vt Ierosolymæ remaneret, quemadmodum postea volentibus eum Iudęis lapidare, abscōdit se, id est disparuit, inuisibilem sese fecit Ioan. 8. 59. Idē quoque videtur apud D. Thom. Græc. ille, quē citat, auctor indicare, estque credibile hominem præsertim Græcū ex Origene assumpsisse.

44. *Existimantes autem eum esse in comitatu.*] Cum omnes Iudæi ad festum Paschæ diem confluere solerent, credibile est turmatim, opidatimque & venire solitos, & redire. In eo igitur comitatu Nazarethanorum ciuium cognatorum pręsertim, amicorūque putabāt parentes esse Christum, vt ex euentu colligitur, inter eos enim solos eum dicuntur quæsiuisse. Hoc certius, quia ex ipso Euangelista sumptū est, quam quod Beda in commentariis, & in homilia in hęc verba, & Bedam secutus Lyranus tradunt, morem fuisse Iudæis, vt venientes ad festum, domūque reuertentes, separatim viri, mulieres, ac pueri progrederentur. Ita factum vt pater cum matre, mater cum patre puerum esse crederet, ne vterque de illo inquireret. Quæ nec sūt ipsa per se probabilia, quis enim credat matres filios suos paruulos à latere suo passas fuisse discedere? & videntur tum Euangelistæ, tum inter se repugnare. Nam cùm dicit Euangelista parentes existimasse, eum esse in comitatu, & inter cognatos atque amicos eū quæsiuisse, non obscure significat Iosephum, & Mariam

Mulieres etiam profiteri poterant.

Lib. 1. hist. Euang.

Duodecimo anno cur sapientiæ specimen dederit Christus.

Cur clam parentibus remanserit in Ierusalē.

simul iisse, putasseque Christum non cum pueris, sed cum cognatis & amicis esse. Alioqui non inter cognatos & notos, sed inter pueros quæsiuissent. Pugnant ia etiam inter se dicunt; si enim pueri gregatim, separatimque progredi solebant, quomodo pater cum matre, mater cum patre, vt illi dicunt, esse putabant, cùm ex consuetudine scirent, non posse esse nisi cum pueris? Quod autem dicit Euangelista existimantes esse in comitatu, ideo dixisse arbitror vt à parentibus omnem negligentiæ, culpæque suspicionem remoueret. Non enim neglectu, & incuria, sed credentes in comitatu cognatorum, & amicorum, esse iter vnius diei fuisse progressos.

Venerunt iter diei.] Vsque ad noctem, quo tempore credebant, vt erat vero simile puerum ad se cœnandi, & hospitandi causa venturum, quem cùm viderent non venire, quærere cœperunt. Vnius igitur diei iter parentes confecerant, cum Christum puerum desiderarunt; diem alterum in remetiendo eodem itinere consumpserunt; tertio die cùm eum diu quæsiuissent, inuenerunt in templo, in medio Doctorum, vt Euthym. exponit. melius vtique quàm qui vnius diei iter sic interpretantur, vt eundo, redeundoque consumptus dies vnus sit, Ierosolymæ verò quærendo duo. Illud enim Euangelistæ verba magis præ se ferunt cùm dicit, *venerunt iter diei.*

46. *Et factum est post triduum.*] Dubium an tribus diebus omnino transactis, an ipso tertio die Christus inuentus fuerit. Vero similius tertio inuentum fuisse die. Hoc enim ea phrasis aliquando significat, vt cũ Christus dicit se moriturum, & post tres dies, id est, die tertio resurrecturum Marc. 8. 31. atque ita sentit Euthymius. Quod autem tertia die, non ante, nec post fuerit inuentus, Ambros. mysterium interpretatur, *Post triduum* (inquit) *reperitur in templo, vt esset indicio, quia post triduum triumphalis illius passionis in sede cœlesti, & honore diuino fidei nostræ se resurrecturus offerret, qui mortuus credebatur.*

Inuenerunt illum in templo.] *Et cum quærerent*, inquit Origen hom. 19. *non inuenerunt inter cognatos; nec enim poterat humana cognatio Dei filium continere; non inuenerunt inter cognatos, quia diuina maiora erant notitia scientiaque mortali. Vbi igitur inueniunt eum? in templo. Ibi enim inuenitur filius Dei. Si quando & tu quæsieris filium Dei, quære primum in templo, illuc propera, ibi Christi sermonem, atque sapientiam, id est filium Dei reperies.*

Christus quo sensu in medio Doctorum sedet.

Sedentem in medio doctorum.] Inter doctores. Hebraismus, vt medius vestrum stetit, id est inter vos, nec enĩ vt opinor, significatur illum in loco doctorum consedisse, vt quidam intelligunt. Nam nec Euangelista tanquam doctorem, sed tanquam discipulum sedisse indicat, cùm audisse tantùm, & interrogasse dicit, quę discipuli sunt partes, nec id tanta illa Scribarum, & Pharisæorum superbia, quos Euangelista doctores vocat, profecto tulisset. Sed in medio doctorum sedisse dicitur, quia credibile est doctores in orbem iuxta parietes editiore sedisse loco: auditores verò in medio humilioribus subselliis, vt multis etiam locis fieri vidimus.

Audientem illos & interrogantem.] Non doctoris, sed auditoris agentem personam. Recte id Gregor. animaduertit 3. parte Pastoralis cap. 26. *Vigilanti* (inquit) *consideratione pensandum est, quod, cum Iesus annorum duodecim dicitur in medio doctorum sedens, non docens, sed interrogans inuenitur. Quo exemplo scilicet ostenditur ne infirmus docere quis audeat, si ille puer doceri interrogando voluit, qui per diuinitatis potentiam verbum scientiæ ipsis suis doctoribus ministrauit.* Quanquam ex Euangelista colligitur, ita illum discipuli personam egisse, vt dum interrogatus respondebat, magnos illos magistros multa doceret. Propterea enim stupebant omnes super prudentia & responsis eius. Multa Beda in commentariis, & in
A homilia in hæc verba in eandem sententiam, in quam Gregorius scribit, quæ & ad explicationem huius loci, & ad mores apta sunt.

47. *Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia, & responsis eius.*] ἐπὶ τῇ συνέσει super intelligentia, id est, quàm acute, & bene res intelligeret. Est credibile tãquam discipulum interrogatum, & quidem de maioribus mysteriis, cùm viderent doctores illum supra eius captum ætatis respondere. Nam quod quidã hæreticorum putat interpres, responsum hoc loco Hebræorum more pro quouis poni sermone, non conuenit in hunc locum, vbi Christus ab Euangelista au-
B diens solum, & interrogans inducitur.

48. *Et videntes.*] Ioseph & Maria. Ad eos enim hoc puto referendum potiùs, quàm ad omnes qui aderant, vt quidam volunt.

Admirati sunt.] Non sicut alij propter prudentiam, & respõsa eius, nam eius prudentiam, scientiamque non ignorabant, sed quòd eum præter opinionem in medio doctorum disputantem reperissent.

Et dixit mater eius ad illum.] Placet quod pie nonnulli notauerunt, non hoc statim, & coram omnibus matrẽ dixisse, ne gloriari eo videretur filio, sed priuatim postea finita disputatione. Apparet etiam ex hoc loco,
C vbi clarissime Ioseph pater Christi nominatur, eum vere non fuisse patrem; videmus enim nõ Ioseph, sed Mariam quasi parentem libere, ac iure suo Christum interrogare, *Quid fecisti nobis sic?*

Fili, quid fecisti nobis sic?] Non sunt accusantis, aut reprehẽdẽtis verba, sed mirantis, atque dolẽtis. Nec rogat cur id fecerit, cur cũ doctoribus disputauerit; sed cur ita fecerit, vt parentibus insciis causa doloris fuerit. Hanc habent vim duo illa verba. *Nobis*, & *sic*.

Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.] Quærũt aliqui cur dolebant, curue quærebant Christum,
D si filium Dei esse credebant. nec enim filius Dei errare, aut perire poterat: respondẽt Orig hom. 19. & Euthy. in comment. Non puto eos idcirco doluisse, quia putarent errasse puerum, nec periisse; nec poterat accidere, vt Maria quæ sciebat se de Spiritu sancto cõcepisse, quæ & angelum loquentem, & currentes pastores, & Simeonem audiuerat prophetantem, timeret, ne puerum perderet oberrantem. Aliud quiddam dolor, & quæstio parentum, quàm simplex lector intelligit, sonat. Quomodo enim tu, si quando scripturas legis, quæris in eis sensum cum dolore quodam, ac tormento, non quòd scripturas errasse, aut perperã
E quid habere arbitreris, sed quod illæ intrinsecus habeant veritatis sermonem, atque rationem, & tu nequeas inuenire, quod verum est: ita & illi quærebant, ne forte recessisset ab eis, ne relinquens eos ad alia trãsmigrasset, & quod magis puto, ne reuertisset ad cœlos cùm illi placuisset, iterum descensurus. Patrem quomodo Ioseph Maria vocet Christi, diximus versu 27. Obseruauit D. August. in ser. quodam de Christi parentibus, modestiæ fuisse virginis, quòd non dixerit Ego & Pater tuus, sed *Pater tuus, & ego. Christum* (inquit)
F *pepererat, angelus ad eam venerat, & dixerat ei, ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum, hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Meruerat parere filium altissimi, & erat humillima, nec se marito, nec in ordine nominis præferebat, vt diceret Ego, & pater tuus, sed pater tuus, inquit, & ego.*

Cur dolent & quærunt Christi parentes filiũ amissum.

Modestia B. Virginis.

49. *Et ait ad illos.*] Sola mater interrogauerat, *Fili quid fecisti nobis sic?* sed quia pro se, & Ioseph interrogauerat, vtrique respondet, vtrumque docere volens.

Christus nõ reprehendit parentes suos.

Quid est quod me quærebatis?] Non reprehendit parentum erga se curam, solicitudinemque; sed patrem Deum parentibus hominibus anteponit. Respondet

Digitized by Google

quidem reprehendentis modo, non quod vere reprehendat, sed quod si parentes sciuissent, qua in re, & quam ob causam occupatus esset; vere fuissent reprehendendi, si, vt se sequeretur, à patris eum negotiis auocare voluissent. Itaque nõ vt argueret, sed vt doceret, reprehendentis habitum induit. Nec debet pi⁹ lector Caluinum audire, quem dicere non puduit Mariam à Christo merito reprehensam. Semper enim serpens iste insidiatur Mariæ calcaneo, sed ipsa conteret caput eius. Scribit quidem Ambr. Christum hoc loco arguisse matrem, sed eo sensu, quo nos explicauimus, dixit:

Nesciebatis.] Videtur ignorantiam reprehendere, quod ea nescirent, quæ scire eos oportebat. At vnde id scire potuerunt? ex angelis, ex pastoribus, ex Magis, ex Anna, dicunt aliqui. Sciebant quidem ex illis, vt supra diximus, mysterii summam, eum mundi saluatorem missum fuisse, lumenque *ad reuelationem gentium* fuisse propositum; sed fore, vt puer adhuc desertis parentibus se subduceret, vt cum doctoribus in templo disputaret, nec debebant, nec poterant scire: eam igitur ob causam admirabãtur. Non ergo eos Christus reprehendit, sed reprehendẽtis specie docet, queadmodum docere simulata nonnunquam increpatione solemus pueros etiam cum nullam in illis culpam animaduertimus, vt acrius ad discenda, quæ dicimus, eorum animos incitemus.

Quia in iis quæ patris mei sunt.] Origen. 20. Epiphan. hæresi 30. August. in sermone illo de Christi parentibus. Euthy. & Hugo putant ea, quæ patris sui erant, templum appellari. Dei enim, non hominum templum erat. At non tam locum loco, quam negotia negotiis, personas personis opponere videtur. Negotia patris sui cœlestis, negotiis omnibus humanis, etiam parentum societati, obedientiæ, consolationi. Sicut alibi dicit *meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me.* Ioannes 4.34. Primusque obseruat ipse, quod nobis postea tradidit obseruandum. *Qui amat patrem suum aut matrem plusquam me, non est me dignus.* Matth. 10. 37. Ipse suus quodammodo voluit prius esse discipulus, vt eius nos discipulos esse non pudeat. Personam vero Dei patris, personæ hominis patris opponit. Dixerat Maria, *Pater tuus, & ego*; docet se alium veriorem, cui magis obedire debeat, patrem habere. Recte hinc Epiphan. hæresi 30 Ebionitas refellit, qui Christum Iosephi filium esse putabant.

Oportet me esse.] Decet, non tam affirmationem, quàm negationem significari arbitror, quasi dicat: oportebat me, non alia in re, quàm in patris mei negotiis occupatum esse, non in puerilibus ludis, nõ in humanis curis. Errat enim hæreticus quidam interpres, qui necessitatem hoc verbo significari dicit, quasi nõ potuerit Christus aliud facere, quàm faciebat. Scilicet non satis hæretici habent, vt nobis; nisi Christo etiam ipsi arbitrij libertatem tollant. Refutat Origen. hoc loco Valentinianos, & veteres illos omnes hæreticos, qui Christum filium Dei veteris testamenti esse negabant cùm hoc loco eius se dicat agere negotia.

Oportet quid significet.

50. *Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos.*] Verbum quidem intellexerant quid significaret, cùm patrem suum Deum appellabat, dicebatque eius se negotia agere oportere; neque enim id post angelos, post pastores, post Magos, post Simeones, post Annas poterant ignorare; sed mysterium, nimirum verbi non intellexerunt, quæ essent negotia illa patris ipsius, quæ vocabat, vt homines primùm doceret; deinde pro illis moreretur. Itaque neque Euthymij interpretationem probo, qui verbum non intellexisse Mariam, & Iosephum putat, id est, quod templum, domum, aut rem patris sui appellasset: nec aliam eorum qui hoc non de Iosepho & Maria, sed de aliis auditoribus intelligunt, de quibus vers. 47. dictum fuerat, *stupebant super prudentia, & responsis eius.* Aut si de Christi parentibus hoc dictum sit, per synecdochem intelligendum. Non enim Ioseph simul, & Mariam, sed solum Ioseph non intellexisse.

51. *Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis.*] Videtur Euangelista consulto hæc addidisse, ne lector existimaret emancipasse se Christum, & postea vt negotia patris ageret, obedientiam parentum neglexisse. Discedit ergo cum parentibus, & subditus illis est, vt qui se paulo ante Iudæorum docendo magistros Deum esse ostenderat, terrenis etiam obediẽdo parentibus hominem profiteretur: simulque exẽplum nobis reuerentiæ relinqueret erga parentes, vt Origen. homil. 20. Ambros. Beda, Theophyl. & Euthym. adnotarunt. Ambrosij verba, quia illustriora sunt, ponam, *Quid enim magister virtutis, nisi officium pietatis impleret? Et miramur si patri defert, qui subditur matri? Nõ vtique infirmitatis, sed pietatis ista subiectio est.* Et infra *Disce potius tua vtilitatis præcepta, & exempla pietatis agnosce. Disce quid parentibus tuis debeas cum legis à patre filium non voluntate, non opere, non tempore discrepare. Etsi personis duo; potestate vnum sunt. Et vtique nullum pater ille cælestis laborem generationis expertus est. Tu matri debes pudoris iniuriam, virginitatis dispendium, partus periculum, matri lõga fastidia, matri lõga discrimina, cui miserę in ipsis votorũ fructibus maius periculum est, & cum edidерit quod optauit, partu soluitur, non timore. Quid anxios patres loquar pro filiorum profectu, & multiplicatos alienis vsibus census, ia&ctaque agricolæ semina posteriorum ætatibus profutura? Nonne pro his obsequia saltem oportet rependi?* Breuiter ex eodem loco, & Arianos refellit, & Catholicorum mores informat. Recte etiam Origen. hoc exemplum Christi non solùm ad carnales, sed etiam ad spirituales parentes accommodat. *Discamus,* inquit, *filij subiecti esse parentibus nostris, maior minori subiicitur. Nam quia maiorem Ioseph videbat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filiis exemplum tribuẽs vt subiiciantur parentibus. Quòd si patres iis non fuerint, subiiciantur his qui patrum ætatem habent. Quid loquor de parentibus, & filiis? si Iesus filius Dei subiicitur Ioseph & Mariæ, ego non subiiciar Episcopo, qui mihi à Deo ordinatus est pater? Non subiiciar presbytero, qui mihi Domini dignatione præpositus est? Puto quod intelligebat Ioseph, quia maior se erat Iesus, qui subiiciebatur imperio. Videat ergo vnusquisque, quod sæpe melioribus præpositus sit inferior, & nõnũquã accidat vt ille qui subiectus est, melior sit eo, qui sibi videtur esse præpositus. Quod cum intellexerit dignitate sublimior, non eleuabitur superbia ex eo quod maior est, sed sciet ita sibi meliorem esse subiectum, quemodo & Iesus subiectus fuit Ioseph.* Alia multa videre lector poterit apud Gregorius Nissen. in orat. in hæc verba Pauli 1. Corinthior. 15. 28. *Tunc & ipse filius subiectus erit ei,* copiose hunc locum edisserentem, & apud Bernar. serm. 1. de laudibus B. Virginis, & ser. 19. in Canticum Cant.

Christi præclarum exemplũ reuerentiæ, & subiectionis erga parentes, & superiores.

Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.] Magna cura videtur hoc Euãgelista docere, idẽ enim dixerat supra ver. 19 Et animaduertimus, cùm multa alia non solùm de Maria, sed etiam de Ioseph dicat, vt quòd Christum ambo quęsierint ver. 44. & 48. quòd mirati fuerint vers. 33. & 48. Quod tamen dicta, factaque Christi animo recõdiderit, semper de sola Maria dicit. Vnde intelligimus duo Euangelistam voluisse significare, & singularem Mariæ diligẽtiam in obseruandis Christi mysteriis, & maiorem quandam fidẽ, cognitionẽque, vnde ea proficiscebatur obseruatio. Quia enim magnam in Christum habebat fidẽ, quidquid ab eo fieri videbat, obseruabat. Quod ipsum obseruauit Origen. *Plus* (inquit) *aliquid quàm de homine suspicabatur, vnde & custodiebat omnia verba eius in corde*

Diligentia B. Mariæ in obseruãdis Christi mysteriis.

Digitized by Google

sue, non quasi pueri, qui duodecim esset annorum, sed eius qui de Spiritu sancto conceptus fuerat.

52. *Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia.*] Voluit his paucis verbis Euangelista breuiter exponere quid Christus vsque ad annum ętatis suæ tricesimum egisset, nempe sapientia, & ætate, & gratia profecisse. Ac fortasse propterea superiorem narrabat historiā, A quomodo annos natus duodecim cum doctoribus disputasset, vt ex eo vno intelligeremus exemplo quantum postea ætate progressus profecisset, qui adhuc puer eò vsque profecerat, vt doctores disputādo superaret. Quo autem modo intelligendum sit Christum sapientia, ætate, gratiaque profecisse, supra ver. 40. disseruimus.

CAPVT III.

Act. 4. a. 6 Mat. 3. a. 1. Mar. 1. a. 4 Isa. 40. a. 3 Ioan. 1. a. 23 *ANNO autem quinto decimo imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituraæ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, 2. sub principibus sacerdotum Anna, & Caipha: factum est verbum Domini super Ioannem, Zachariæ filium, in deserto. 3. Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, 4. sicut scriptum est in Libro sermonum Isaiæ Prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini: rectas facite semitas eius. 5. omnis vallis implebitur: & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt praua in directa: & aspera in vias planas. 6. & videbit omnis caro salutare Dei. 7. Dicebat ergo ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? 8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abrahā. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. 9. Iam enim securis ad radicem arborū posita est: Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. 10. Et interrogabant eū turbæ dicentes: Quid ergo faciemus? 11. Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. 12. Venerunt autē & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum. Magister, quid faciemus? 13. At ille dixit ad eos: nihil amplius, quā quod cōstitutū est vobis, faciatis. 14. Interrogabāt autē eū & milites dicētes: Quid faciemus & nos? Et ait illis. Neminē cōcutiatis, neque calūniā faciatis, & cōtēti estote stipendiis vestris. 15. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus: 16. respōdit Ioānes, dicens omnibus: Ego quidē aqua baptizo vos: veniet autē fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni: 17. cuius ventilabrum in manu eius, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreū suū, paleas autē comburet igni inextinguibili. 18. Multa quidem, & alia exhortans euangelizabat populo. 19. Herodes autem tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis, quæ fecit Herodes, 20. adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcere. 21. Factum est autem cùm baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato, & orante, apertum est cælum, 22. & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut colūba in ipsū: & vox de cælo facta est: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. 23. Et ipse Iesus erat incipiēs quasi annorū triginta, vt putabatur, filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, 24. qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph. 25. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge. 26. qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, 27. qui fuit Ioanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, 28. qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadam, qui fuit Her, 29. qui fuit Iesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, 30. qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliakim, 31. qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid. 32. qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, 33. qui fuit Aminadab, qui fuit Aran, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iuda, 34. qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale, 36. qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech. 36. qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, 37. qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.*

Mat. 3. b. 7. 1. Ioā. 3. c. 17. Iac. 2. a. 15. Mat. 3. c. 11 Mar. 1. b. 8 Ioā. 1. d. 26 Act. 1. a. 5. & 11. c. 16 & 19. a. 4 Mat. 3. c. 12 Mat. 14. a. 3 Mar. 6. c. 17 Mat. 3. d. 13 Mar. 1. b. 9 Ioā. 1. c. 32. Mat. 3. d. 17 & 17. a. 5. Inf. 9. f. 35. 2. Pet. 1. d. 19

IN CAPVT III.

ANNO *autem quinto decimo imperij Tiberij Cæsaris.*] Non solùm alij Euangelistæ, qui solam Christi prædicationem, & mortem narrare videntur voluisse; sed etiam Lucas qui eius quoque infantiam, pueritiam, ætatemque omnem perscribendam suscepisse videbatur, reliquum tempus vsque ad annū tricesimum, quo baptizatus prædicare cœpit, prætererūt. Quo magis credibile est, quod homil. in Ioan. 16. Chrysost. tradit ea miracula, quæ in libris quibusdam apocryphis à Christo in infantia sua facta dicuntur, vera non esse, cùm Lucas ea nō narrauerit, qui hoc, quod duodenis fecit, tam diligenter commemorauit. Describit ergo Lucas quomodo Christus sese profiteri cœperit saluatorem mundi; quomodo suum, vt ita dicam, inierit A magistratum Ioanne priùs prædicante, viamque ad ipsum excipiendum muniente. Hoc & alij fecerunt Euangelistæ Matthæus c. 3. 1. & Marcus c. 1. 2. & Ioannes c. 1. 23. 24. Sed Lucas magis historicè omnibus temporis, loci personarum circūstantiis diligenter expositis. Quod ideo fecisse putandum est, vt fidem adhiberet historiæ, vt Euthym. admonuit. Tempus primo loco describit dicens Ioannem Baptistam anno decimoquito imperij Tiberij Cæsaris cœpisse prædicare. Cur non ante, apud Matth. cap. 3. 1. docuimus, quòd apud Iudæos nemini liceret ante annum ætatis tricesimū aut sacerdotis, aut doctoris munere fungi. Anno autem Tiberij decimoquinto Ioannes tricesimum compleuit annū. Natus enim erat anno quadragesimo

Miracula Christi in infantia, ficta & falsa.

Prædicare Ioānes quo tempore cœperit.

Digitized by Google

secundo Augusti, vt apud Matt c.2. probauimus; imperauerat autẽ Augustus annos quinquaginta septẽ, vt Iosephus auctor est: aut quinquaginta sex, vt Trãquillus, & alij nõnulli auctores tradunt, minimo discrimine. Eadem ętate Christus erat, cùm eodem anno quo Ioannes sex tantùm posterior mensibus natus esset. Describit autem tempus prædicationis Ioannis ex imperio Tiberij, cùm eius ortum non ex imperio Augusti, sub quo natus fuerat, sed ex Herodis regno descripsisset c.1 5. quia cùm natus est, adhuc Iudæa proprium habebat Regem: erant enim res, quæ in ea cõtigerãt ex proprio potius, quàm ex alieno Rege describendæ: cùm autem prædicare cœpit deleto regni titulo in prouinciam redacta erat, Syriæque attributa, ideo & Imperatorem, qui vbique tunc dominabatur, & Præsidẽ Iudææ, aliosque tetrarchas, inter quos distributum regnum fuerat, nominauit. Aliam rationem Orig. ho.21. & Greg. hom.20. in Euangelia afferunt, sed allegoricam, propterea & Imperatorem gẽtium, & Iudæorum tetrarchas nominasse, quod Christus & Iudæis simul venisset, & gentibus.

Procurante Pontio Pilato Iudæam.] Quia regnum Iudææ iam abolitum erat, & in tetrarchias redactũ: nec dicere licebat, quo Iudęorum Rege id quod narraturus erat, accidisset, loco Regis nominat eos, qui tetrarchias gubernabãt. De tetrarchiis atque tetrarchis, vnde originem habuerint, & in quot tetrarchias Iudæorũ regnũ ab Augusto tributũ fuerit, quibusque Herodis filiis singulæ concessæ, docuimus Matt. 14. 1. inde si nescit, lector petat. Cùm autem cæteros tetrarchas nominet, solùm Pontium Pilatum Præsidem, aut ἡγεμόνα Procuratorem, vocat, quod Iudæa, quę Ethnarchiæ nomine Archelao Herodis maioris filio data fuerat, relegato Viẽnam Galliæ vrbem Archelao Ethnarchia, aut tetrarchia esse desiisset, & Syriæ prouinciæ fuisset adiũcta. Itaque nõ à proprio iam tetrarcha, sed misso à Romanis præside, aut Procuratore regebatur Fuit Pontius Pilatus, si Iosepho credimus, sextus Iudæorũ præses. Nã Quirinũ primũ facit, quod ad redigendas in fiscũ Archelai facultates missus fuerit: quãuis non propriè Iudææ, sed totius communiter Syriæ præses esset, li.17. antiq. cap vlt. & li.18.1. & 3. Secũdum facit Coponium: tertium M. Ambiuium, quartum Annium Ruffum, quintum Valerium Gratum, cui dicit sextum Pontium Pilatum successisse libr. 18. c.3. Rexit autem Iudæam Põtius Pilatus vsque ad Tiberij mortem annos decẽ, vt idẽ Iosephus tradit c. lib. eiusdem 5. ex quo tempora retexentes facile colligimus quoto Pontii Pilati Præsidis anno Christus & prædicare cœperit, & mortuus fuerit. Cum n. Iosephus dicat Pontium Pilatũ vsque ad Tiberij mortẽ Præsidẽ fuisse, alio verò loco scribat Tiberiũ viginti duos imperasse annos, li.18. c 8. colligitur Pontium anno duodecimo Tiberij Iudææ Præsidem factũ: cumque anno 15. eiusdem Tiberij, vt Lucas docet, Christus, & Ioannes prædicare cœperint, tribus verò post annis passus fuerit, sequitur initium prædicationis, de quo hic Lucas agit, in annum Pontij Pilati tertium, Tiberij verò decimũquintũ, mortem autẽ Christi in annum Pilati sextum, Tiberij verò decimum octauum incidisse: si quid forte hoc interest lectoris scire. Sunt qui eos, qui tunc Iudęam iam Syrię prouinciæ adiunctam administrabant, non tam Præsides, quàm Procuratores fuisse dicant. Quod ex Iosepho videtur probari posse quo auctore constat li.17. antiq. c. vltim. & li.18. c.1. totius Syriæ, & Iudææ vnum tantùm fuisse Præsidem, nõ ergo poterat Iudæa, quę prouinciæ Syriæ vna pars erat, proprium Præsidem habere. Illud certe constat, si is qui Iudæã gubernabat, Præses erat, Præsidi Syrię fuisse subiectũ. Scribit enim Iosephus li.18. antiq. ca.5. hunc ipsum Pontium Pilatum, de quo agimus, à Iudæis apud Vitellium Syrię Præsidem accusatum magistratu motum ab eo fuisse, & Romam ad Imperatorem missum, posito eius loco alio, qui Iudęam interim regeret. Vox Gręca qua vtitur Euangelista, latè patet, generaliter enim significat Principem, Ducem, Gubernatorem esse ἡγεμονεύειν noster interpres vertit hoc loco ἡγεμονεύοντος procurante. Quamquã idem alibi vbique solet Pręsidem vertere, vt inf. c. 20. 20. & supra c. 2. 2. & Matt. 10. 18. & Marc. 13. 9. idemque Iosephi interpretes solent facere.

Quoto Pilati anno prædicare cœperit Christus & mortuus fuerit.

Tetrarcha autem Galilaæ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræ, & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha.] De Herode & Philippo, eorumque tetrarchiis Matt. 14. 1. disseruimus. De Lysania maior, & huius loci propria quęstio est, quisnam fuerit, & an partem vnam regni Iudęę in tetrarchiam redactam administrauerit. Nam Euangelista ita eum cæteris annumerat, vt eorum fratrem, Herodis magni filium facere videatur, qui partem vnam regni eius in hæreditatem acceptam gubernauerit. ita boni etiam auctores nonnulli sentiunt Beda hoc loco, & Euthym. in comm. in 1. c. Luc. Quam opinionem facile fuit diligentioribus interpretibus refutare. Nam Iosephus qui Herodis Magni res omnes accuratissimè perscripsit, nullum illi eiusmodi filium Lysaniam fuisse tradit, & lib. 1. de bello Iudaico c.21. vbi eius narrat mortem, tres tantùm filios Archelaum, Philippum, & Herodem reliquisse dicit, idemque Hegesippus li.1. c.49. testatur. Hunc errorem historię meliùs quidam viderunt, quàm emendarunt Nam dum corrigere voluerunt, in alium ipsi non minorem inciderũt errorem, Lysaniam hunc Ptolomæi cognomento Mennęi dynastę Chalcidis filium fuisse dicunt, quem patri successisse Iosephus lib.14. antiq. c.11. & lib.15. c.4. & Hegesippus li.1. c.29. auctores sunt. Neque animaduertunt eundem etiam Iosephum illo ipso posteriore loco scribere eum Lysaniam, quem Ptolomęi filium fuisse dixerat, ab Antonio Cleopatræ impulsu occisum fuisse triginta vt minimum annis, antequã Christus nasceretur. itaque tantũ abest, vt cùm Christus prædicare cœpit, tetrarcha esse regionis Abilinæ, vt sexaginta ante annis fuerit mortuus. Cogor in re obscura eorum, quoad meliorem inuenio, probare coniecturam, qui hũc Lysaniam de quo Lucas loquitur, eius Lysaniæ filium patri cognominem fuisse credũt. Bonum tantum auctorem desidero. inuenio, qui dicant Abilam vrbem, vnde regio tota Abilina dicta est, cognomento Lysaniam appellatam, vnde probabilis coniectura duci potest, omnes eius regionis tetrarchas Lysanias, sicut Reges omnes Ægypti Pharaones vocari solitos. Cur igitur Lucas eum Lysaniam cùm Herodis numerauit filius, si nec filius eius erat, nec in vllam regni eius partẽ successerat: nec in hac re quicquam præter meam coniecturam afferre possum. Erat Chalcis, cui Lysanias imperitabat, contermina Iudææ intra eam regionem comprehensa, quam Deus promiserat Abrahamo, sita in monte Libano, vt Iosephus ait, aut illi certè adiacens: & est credibile maiore ex parte à Iudæis etiam tunc habitatam fuisse, licèt sub alienigena viuerẽt domino. Hęc potuit esse ratio, quã obrem Euangelista eius etiam tetrarchiæ mentionem facere voluerit. At quid Chalcidi cum Abilina, aut vt melius dicam cum Abilina regione, cuius hic Lucas Lysaniam tetrarcham fuisse dicit? supra indicauimus fuisse in ea regione Abilam vrbem, vnde regio tota Abilina dicta esset. Plinius autem li 5. c.18. Abilam vnã ex sex tetrarchiis, quæ Decapolim regionem cingerent, instarque regnorum essent, fuisse dicit.

Lysanias quis, & vbi tetrarcha.

2. *Sub principibus sacerdotum, Anna, & Caipha.*] Quo-

Digitized by Google

modo Annas & Caiphas sacerdotes fuerint, Matthæi 26.3.57. exposuimus. Voluit Lucas omnibus modis tempus scribere non solùm ex annis imperij Tiberij, & ex Præside, atque tetrarchis, sed etiam ex principibus sacerdotum, quos Annam tunc, & Caipham fuisse dicit. Non quòd simul sacerdotes fuerint: nullum enim Reipublicæ Iudæorum tempus tam perturbatum fuisse legimus, vt duo simul Summi essent Sacerdotes, nec id, si vnquam accidisset, Iosephus earũ rerum diligentissimus scriptor tacuisset. Nec, vt alij putant, quod prius Annas, deinde Caiphas, quo tempore Christus, & Ioannes prædicarunt, fuerint sacerdotes, quasi eorum prædicatio, neque in solius Annæ, neque in solius Caiphæ, sed in vtriusque simul sacerdotium inciderit: quemadmodum Isaias initio prophetię suæ non vnum tantũ, sed multos, sub quibus prophetasset, nominauit Reges, quod non vno tantùm, sed multis aliis post alios regnantibus prophetasset. Vulgaris hæc est opinio, sed minime probabilis, cùm ex Iosepho constet lib. antiq. 18. c. 4. Caiphã à Valerio Grato multis aliis singulis pene annis motis sacerdotem factum, totoque tẽpore quo Pilatus Grati successor Iudææ Præses fuit, sacerdotiũ administrasse: Christus verò, vt supra docuimus, tertio Pilati anno cœperit prædicare. Hunc nodum sic soluit Euthy. Annam quidem verè proprieque fuisse sacerdotem, Caipham verò, quia gener eius erat, vt ait Ioannes c. 18. v. 13 non sacerdotem propriè, sed sacerdotis adiutorem fuisse, quales nunc senio confectis Episcopis dari solent. Alij contra, verum sacerdotem fuisse Caipham, Annam verò, & quia eius erat socer, & quia & ipse ante functus fuerat sacerdotio, quamuis ab eo per Valeriũ Gratum motus fuisset, appellationis tamẽ honorẽ retinuisse. Sicut solemus hodie eos, qui aliquando Episcopi fuerunt, etiamsi iam Episcopi non sint, Episcopos appellare, & iisdẽ quib. ante ornare titulis. Non placet. Nã ista quidem ratione multos etiã alios nominare Lucas debuit, quos Iosephus eod. loco sacerdotes fuisse, & per Gratum ab ea dignitate remotos dicit. Alij Annã, & Caipham largitionib' à Romanis obtinuisse, vt alternis annis sacerdotio fungerentur: omnia enim tunc apud Romanos, Iudæosque fuisse venalia nõ vno loco Iosephus indicat. Hoc iudico probabilius, quia id Ioan. c. 11. 49. 51. & 18. 13 videtur significare, cùm dicit, Caiphã fuisse Pontificem anni illius, quasi alternis annis ille, & Annas Pontifices solerent esse.

Quomodo Annas & Caiphas principes sacerdotum simul ponātur.

Factum est verbum Domini super Ioannem Zacharię filium in deserto.] Iussus est à Deo Ioannes, cùm in deserto esset, prædicare. Hoc enim Hebraica phrasis significat, Verbũ Domini super aliquẽ fieri, Isa. 38. 4. Hier. 1. 2. 4. 11. 13. & 2. 1. & 7. 1. & 13. 8. & 14. 1. & 16. 1. & alibi apud hũc: & alios Prophetas passim. Det mihi hoc loco lector veniam, vt abominandi auctoris Caluini vtar verbis: *Colligimus* (inquit) *hinc nullos esse veros doctores, nisi quibus iniunctum est à Deo munus, nec sufficit verbum Dei habere, nisi accedat etiam spiritualis vocatio. Si ergo summi Propheta vocationem Dei expectarunt, quales sunt, qui hodie se ingerunt? Testimonium hoc* Caluini *verum est*, vt de Cretensib. Titi 1. 13. dicit D. Paulus, sed nullo potuit Caluinus testimonio melius coargui quam hoc suo, nullo potuit tormento tota eius Ecclesia facilius labefactari. Nam si non sufficit verbum Dei habere, nisi accedat vocatio, vt ipse dicit, quid de ipso, deque omnibus & Caluinianis, & Lutheranis ministris dicemus, qui nec à Deo profecto vocati, aut missi sunt, nec verbum Dei, sed diaboli habẽt? Alia quæ & hoc loco, & duobus sequẽtibus versibus 3. & 4. dici poterant, à nobis apud Mat. c. 3. 1. 2. dicta sunt.

Hebraismus.

Caluinus suo testimonio refellitur efficacissime, dũ se ingerit non vocatus à Deo.

5. *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur.*] Priorem partem huius Isaię c. 40. 3. 4. testimonij: *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius*, quia à Matthæo etiam, & Marco c. 1. 3.
A adducta est, illic explicauimus. Hoc quod Lucas addit, nunc explicandum. Loquebatur eo loco Propheta ex persona Dei de Iudæorum reductione ex Babylonica captiuitate auctore Cyro, & sub eius figura de alia maiore, verioreque reductione à captiuitate diaboli per Christũ facienda, quemadmodũ Euãgelistæ omnes interpretantur. Loquitur autem prophetico, i. poetico fere more, per prosopopœiam dicens, mittere præconem qui vbique terrarum clamet, maxime vero in deserto, vbi magis deuia, & magis aspera via
B est, vt omnes eam explanare, præparareque curent venturo Domino: venturum quippe, & ipsum per se quasi ducem egregium populum suum in patriam reducturum: non decere, vt Rex tantus quidquam in via deuium, quicquam inæquale, quicquam asperum inueniat. A consuetudine Regum metaphora sumpta est, quibus regnum suum aut vrbem aliquam ineuntibus viæ nõ explanari modo, verumetiam ornari solent. Hoc ergo est, *parate viam Domini*, i. Domino venturo: *rectas facite semitas eius*, id est, quibus ille transiturus est, & *omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur.* Nam vt via plana sit, necesse est, vt valles,
C si quæ occurrunt, exaggerentur, & montes, si qui sũt, explanentur in campum. Futura pro imperatiuis Hebræorum more posita sunt: *Implebitur*, id est, impleatur, *humiliabitur*, i. humilietur. Sic etiã *erunt praua* (hoc est obliqua) *in directa*, id est, fint. Quod tunc de via Babylonica dicebatur, dicitur nunc eodem Propheta ad Christum spectante, de via totius mundi, qua omnes gentes ad Ecclesiam Euangelij præconio excitæ venturæ erant. Primus autem præco Ioannes fuit, qui propterea se vocem in deserto clamantis esse dixit. Desertum corporaliter quidem fuit illud ipsum iuxta Iordanem, in quo Ioannes vixit, ac prædicauit: spiritualiter autem totus terrarum orbis in quem latè vox eius
D insonuit. Nec enim Ambrosio subscribo, qui desertũ Ecclesiam interpretatur, quod scriptum sit, *multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum*. Ecclesia enim non desertum, sed domus: non via, sed meta est, quo vocandi homines sunt. Dominus est Christus, cui veniẽti paranda via est. Ante faciem enim eius ideo Ioannes missus est, vt viam eius præpararet. Vnde Christi diuinitas manifesto argumento probari potest: Nã apud Isaiam nomen est יהוה quatuor literarum: quod affirmantibus etiam Hebræis, de solo vero Deo dici potest. Via sunt hominum animi, qui per eam, quam Io-
E annes prædicabat pœnitentiam, explanandi erant, vt molliter venientem exciperent Christum. Montes Origenes & Beda homines superbos, valles humiles esse dicunt. Sed vt de superbis id concedamus, qui per pœnitentiam humiliandi, ac deprimendi sunt: quid de humilibus dicemus? quomodo implebuntur? quomodo erigentur, vt ad æqualitatem redigantur? An humiles esse desinent, superbique fient? Respondet Beda, hoc ideo dictum esse, quia *qui se exaltat, humiliabitur*, c. 14. 11. & 18. 14. At hæc sententia de prẽmio, illa de labore dicta est, ex qua contrarium potiùs efficitur, nẽminem in hac vita extolli, neminem erigi de-
F bere, ne in altera humilietur. Aliter etiam Orig. montes Iudæos, quia superbi: valles Gentiles, quia humiles erant, appellari. Sed præterquam quod Gentiles nihilominus superbi, quam Iudæi erant, cùm quicquid erat in mundo *superbia vitæ* esset, quomodo Gentiles qui valles erant exaltari, id est, humiles esse desinere oportebat? Nihil ergo per montes, & colles aliud, quàm vię inæqualitatem, asperitatemque designari arbitror, sicut statim dicitur, *Et aspera in vias planas.* Hoc enim est, quod maximè asperam, atque difficilẽ

Hebraismus futurũ pro imperatiuo.

Deserti, & viæ nomine quid significetur.

Ad Gal. 4. 27. Isa. 54. 1.

Quid montiũ & vallium nomine significetur

Digitized by Google

viam reddit, si nunc in valles descendat, nunc in mōtes assurgat. Explananda igitur est via, id est, vitiorum inæqualitas, repugnantiaque ad virtutis mediocritatem reducenda, ne quid subeuntem in animos nostros Christum offendat. Quem sensum, nemo melius quàm Euthymius animaduertit, qui& illud recte obseruauit, vniuersale illud *Omnis*, non vniuersaliter accipiendum. Nec enim omnes valles exaltatas, neque omnes montes, & colles humiliatos fuisse per Christum, i. non omnia hominum vitia correcta, quia multi parare viam noluerunt. Quanquam si id quod paulo ante dicebamus, verum est, futura pro imperatiuis posita esse, superuacanea est hęc obseruatio. Nā quamuis non omnes valles exaltatæ, nec omnes colles humiliati fuerint: tamen Deus, cuius ea vox est, atque pręconium, omnes valles exaltari, omnes colles humiliari iusserat.

Nō semper vniuersè sumitur in scriptura dictio, omnis

6. *Et videbit omnis caro salutare Dei.*] Salutem quā Deus populo suo daturus est, vt supra cap.2,30. Carnem pro homine sumi tam scitum est, vt opus non sit exemplis docere. Duobus autem modis hæc possunt intelligi. Aut ita, vt significetur fore, vt omnes homines cōspecturi essent, quomodo Deus populum suū primū à Chaldæorum, deinde à diaboli tyrannide liberaturus esset, sicut Ps.73.12. dicitur Deus *operatus* esse *salutem in medio terræ*, i. toto inspectante terrarum orbe. Et Psal.47.6.7. *Ipsi*, inquit, *videntes sic* (quod Deus fecerat erga populum suum, *admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos*, & Psal.67.25. *viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei qui est in sancto*, id est, quomodo Deus graderetur, veniens ad ferendam opem populo suo. Simile illud est Psal. 97.3. *Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.* Et illud Isai. 41.4.5. de hac ipsa re loquentis: *Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus, & nouissimus ego sum: viderunt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerunt*, & cap.52.10. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium: & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*, & cap.61. 9. *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus.* Sic dicebat meretrix illa Rahab Iosuæ 2. 10.11. *Audiuimus, quod siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Ægypto, & quę feceritis duobus Amorrhęorum Regibus, qui erant trans Iordanem, Sehon, & Og, quos interfecistis, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus.* Aut ita, vt sensus sit fore, vt omnes homines videant, id est, gustent, experiantur, percipiant salutem Dei, participesque fiant eius beneficij, si tamen velint. Omnibus enim in cōmune, ac sine discrimine gentis, aut personarum fuisse propositam, sicut idem Isa. vaticinatus fuerat c.55.1. *Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, edite, & comedite, venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione.* & c.66.14. *Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt, & cognoscetur manus Domini seruis eius*, & ver. 18. *Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum: venio, vt cōgregem cum omnibus gentibus, & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam.* Vterque sensus melior videtur esse quàm ille quem Greg. hom. 20. in Euangelia, & Beda in commentariis afferunt: *Quia omnis caro*, inquit Greg. *accipitur omnis homo, salutare Dei videlicet Christum in hac vita omnis homo videre non potuit. Vbi ergo in hac sententia Propheta prophetię oculum nisi ad extremi iudicij diem tetendit? vbi cum apertis cœlis, ministrantibus angelis, consedentibus Apostolis in sede maiestatis suę Christus apparuerit, omnes hunc & electi, & reprobi pariter videbunt, vt & iusti de munere retributionis suæ sine fine gaudeant, & iniusti in vltione supplicij in perpetuum gemant.*

7. *Dicebat ergo ad turbas.*] Vide Matt.3.7. vbi hæc, & omnia quę sequuntur vsque ad ver.10 explicauimus.

10. *Et interrogabant eum turbę dicentes, quid ergo faciemus?*] Hęc quæ sequuntur vsque ad vers. 16. alij Euangelistæ non narrant. Lucas fructum quem auditores ex Ioannis concione perceperant, exponit. Primam dicit commotam eius concione turbam, vt viam ab eo salutis quæreret. propentior enim semper ad pietatem est populus, quam qui prudentiores sibi videntur. Et verò cùm Lucas dicat, & imperitam multitudinem, & publicanos homines pro publicis habitos peccatoribus, & milites sæuum hominum genus, Ioannem de salute sua consuluisse: solos non dicit Scribas, & Pharisęos eum interrogasse. Interrogat populus, *Quid ergo faciemus?* Particula *ergo*, indicat aliquid priùs dixisse Ioannem, quo docuerit omnes auditores in errore versari, nec ea, qua ibāt via, saluos esse posse: aut aliquid certe in eandem sententiam, vnde colligendo populus interrogauerit, *quid ergo faciemus*? quasi dicat, si ita viuendo vt viuimus, si id faciendo quod facimus, salui esse non possumus, doce quid, vt salui simus, facere debeamus. Potuerunt hoc colligere ex illis verbis, *pœnitentiam agite*, id est, præterita dolentes peccata, vitam moresque in melius commutate, quæ alij Euangelistę commemorarunt. Potuerunt etiam ex iis quę Lucas ver.7.& 8. Ioannem dixisse narrat, *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentię*, vt putat Euthym. & ex illis rursus ver. 9. *Iam securis ad radicem arboris posita est.* Quibus extremum illis interitum nisi resipiscant, interminatur. Potuerunt & ex aliis multis, quæ credibile est grauiter, & vehementer dixisse Ioannem, nec fuisse ab Euangelistis commemorata, quibus propositum non erat integras eius conciones enarrare. *Perculsæ*, inquit Gregor. hom. 20. in Euang. & Beda in comment. *terrore fuerant turbæ, quæ consilium quærebant.* Hoc igitur certum est signum auditorem profuisse, cùm commota, & agitata conscientia ad concionatorem venit, vt de sua eum salute consulat. Quemadmodum illos Petri auditores fecisse legimus Act.2.37. *His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos, quid faciemus viri fratres?* Et custodem illum carceris, qui tremefactus Paulo, & Sylæ ad pedes procidisse dicitur, Act.16.29.30. rogasseque, *Quid me oportet facere, vt saluus fiam?*

Fructus prædicationis S. Io. Bap.

11. *Qui habet duas tunicas, det non habenti.*] Consultus à diuersis generibus hominum Ioannes, accommodatè ad vnumquodque respondet. *Singulis*, inquit Ambros. *generibus hominum conueniens tribuit S. Baptista Ioannes responsum.* Quanquam vt Theoph. adnotauit, hoc inter simplicem turbā, & publicanos, militesque discriminis adhibuit, quòd turbam, quia simplicior erat, non solùm à malo abstinere, sed bonum etiam facere pręcepit, publicanos verò & milites abstinere tantùm à malo, neminique iniuriam inferre. Ambr. quod turbæ dicit, commune omnibus putat esse præceptum: quod publicanis, & militibus illis proprium. *Hæc*, inquit, *& alia officiorum pręcepta propria singulorum, misericordia communis est vsus. Ideo communia præcepta omnibus officiis, omnibus ætatibus necessaria, & ab omnibus deferenda. Non publicanus, non miles excipitur, non agricola vel vrbanus, diues & pauper, omnes in commune admonentur, vt conferant non habenti. Misericordia enim plenitudo virtutum est. Et ideo omnibus est proposita perfecta forma virtutis, ne vestimentis, alimentisque suis parcant.* Recte hæc Ambrosius. Etenim cùm simplex populus non soleat ad inferendam iniuriam esse procliuis, nec vllo sibi proprio laborare vitio, præceptum illi cum omnib⁹ hominib. commune Ioannes tradidit. *Qui habet*, inquit, *duas tunicas, det non habenti.* Speciem vnam caritatis pro toto genere,

Digitized by Google

Quis sensus huius, qui habet duas tunicas, det &c. id est pro omni caritatis officio posuit. Sicut Christus apud Matth. c. 25. 35. *esuriui enim, & dedistis mihi manducare.* Vna enim caritatis specie, vt illic diximus, omnes intelligit. Itaque non est hærendum in verbis. Quod qui fecerunt, boni quamuis auctores, valde laborarunt, quomodo id ab Apostolis ipsis seruatum fuerit, cum Petrus duas tunicas zonam, & calceamenta dicatur habuisse Actor. 12. 8. Paulus vero, & tunicam, & penulam, 2. ad Tim. 4. 13. vt Oecum. Actor. 18. In sensum igitur intendenda mens est. Qui nec tam angustus est, vt de solis tunicis, ac escis præceptum intelligendum sit, neque tam latus, vt quisquis duas habet tunicas alteram necessariò dare debeat, quemadmodum quidã nimis literales interpretes intellexerunt. In vniuersum præcipitur erga proximum charitas, & compendiosissima ostenditur esse salutis via. Sed totum charitatis genus per duas maxime necessarias, maximeque communes species declaratur, victũ, atque vestitum, vt Basil. apud D. Tho. Greg. hom. 20. & Beda hunc locum explicans adnotarunt. Quanquam Greg quidem, & Beda non propterea has duas species positas fuisse putant, quòd nõ habenti, sed quòd danti magis sint necessariæ. Maioris enim esse charitatis, quæ sibi necessaria sunt dare, quàm quæ superflua. Quod quidem verum est, sed non propterea has duas species à Ioãne positas arbitror: sed potius, quod pauperibus magis sint necessariæ Nemo enim sine victu vestituque potest viuere. Et ita videtur Ioannes orationem suam consulto moderatus, vt non videatur auditores ad summam, sed ad necessariam tantùm ad salutem charitatem obligare voluisse. Ideo nõ dixit, qui habet tunicam, det eam, sed qui habet duas tunicas, det alteram ei, qui nullam habet. Hoc etiam obseruauit Ambros. *Misericordia tamen* (inquit) *ipsius pro possibilitate conditionis humanæ mensura seruatur, vt non sibi vnusquisque totum eripiat, sed quod habet cum pauperib. partiatur.* Duas verò tunicas dixit, nõ certũ tunicarum numerum, sed cuiuscunque vestitus, & per vestitum cuiuscũque boni alterius externi superfluitatem denotans. Fieri enim potest, vt aliquis non duas tantùm, sed multo etiam plures tunicas habeat, omnes tamen illi ad tutandam vitam necessariæ sint; eum Ioannes non cogit, vllam date non habenti. Et fieri rursum potest, vt aliquis vnam tantùm habeat tunicam, & quia ea illi necessaria non est, ex Ioannis sententia eam illi qui nullam habet, dare debeat. Contra verò, cùm dicit, *non habenti*, non solùm eum intelligit, qui omnino nullam habet, sed eum, qui etiamsi aliquam, etiam si plures habeat, tamen ad tuendam vitam pluribus indiget. Illi enim, quamuis multas habeat, quisquis plures necessariis habet, dare aliquam debet. Summa est, duabus ex partibus obligationem eleemosynæ dandæ Ioannes præscribit, ex inopia pauperis, si tuendæ vitæ necessaria non habeat: & ex abundantia diuitis, si plus habeat, quàm illi sit ad vitam necessarium. Eadem moderatione locutus est Christus optimus Interpres huius loci infrà c. 11. 41. *Veruntamen quod superest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.* Cæterum quia plerunque vna tunica vni homini ad conseruandum corpus satis esse solet, per vnam tunicam, res omnes necessarias; per duas, res omnes superfluas significauit. Explicauit hunc locum egregie Hieron. q. 1. ad Hedibiam. *Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti: Quid si Scythiæ frigora sint, & alpinę niues, quæ non duabus, & tribus tunicis, sed vix pecudum pellibus repelluntur? Quicquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit, hoc vna appellanda est tunica; & quicquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc vnius diei victus appellatur.* Hoc mihi non paulo magis placet, quàm quod Greg.

A & Beda scribunt: *Idcirco*, inquiunt, *de diuidendis cum proximo duabus tunicis datur præceptum, quia hoc de vna dici non potuit, quoniam si vna diuiditur, nemo vestitur. In dimidia quippe tunica & nudus remanet, qui accipit, & nudus qui dedit.* Mirum videri lectori potest, non aliam magis expeditam salutis viam, auditoribus suis Ioannem ostendisse, & magis ad munus illud, quo fungebatur, *Ioan. 14. 6.* accommodatam. Quin dicebat, crederent in Christum, quem prędicabat, si salui esse vellent? cùm & Christus vnica via salutis esset, & ipse idcirco venisset vt ad eum homines adduceret, &, vt angelus dixit ca. 1. 17. vt pararet illi plebem perfectam? Id tamen fecisse credendum est, quamuis Euangelista non dicat.
B Debemus enim existimare Ioannem virum tam sanctum, tam gnarum mysterij, tam amantem Christi, quique in id vnum à Deo missus erat, eam officij sui partẽ, quæ erat præcipua, nõ negligenter præteriisse. Ac fortasse cũ hoc, quod Lucas narrat, dixit, iã Christum digito demonstrauerat, iam dixerat: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, Ioã. 1. 29. Nec enim in hac re Lucas temporis rationem habuit. Nec mirũ est ita respondisse Ioannem, cùm Christus ipse de eadem re ab adolescente illo interrogatus: *Quid boni faciam, vt habeam vitam æternam?* non responderit nisi: *Si vis ad vi-*
C *tã ingredi, serua mandata.* Matt. 19. 17. Magis vtique præcisè quàm Ioannes, & minus noui dicens. Quis enim ignorabat, ei, qui vellet ad vitam ingredi, seruanda esse mãdata? Ioãnes aliquid videtur dixisse noui, quod in decalogo non omnino esset expressum, vt, qui duas haberet tunicas, ei qui nullam haberet, alteram daret. Cæterum cogitandum est vtrumque accommodatè ad auditorum captum locutum fuisse, qui maiora tũc quamuis illis dicta fuissent, capere non poterant. Et non erat vinum nouum in vtres veteres immittẽdum ne ruptis vtribus effunderetur. Similes de charitatis *Mat. 9. 17.* officiis loci sunt, Iac. 2. 15. 16. & 1. Ioan. 3. 17. Maxime *& Iac. 5. 37*
D verò huic loco affine est, quod scribit D. Paul. 2. Cor. 8. 13. 14. & D. Hier ad explicandum hunc locum adducit. *Non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. In præsenti tempore vestra abundantia illorũ inopiam suppleat: vt & illorum abundantia vestrę inopię sit supplementum, vt fiat ęqualitas.* Refert Theophyl. fuisse qui duas tunicas, duos scripturæ sensus literalem, & mysticum interpretarentur, debereque doctorẽ, qui vtrumque teneret non habentibus impertiri. Sed allegoricũ hoc ipsum est. Magis ad rem pertinet, quod Iren. lib. 4. c. 40. ex hoc loco probat, nos operib. charitatis iustificari: cùm Ioannes interroganti populo,
E quid se vt saluus esset, facere oporteret, nihil aliud responderit, quàm vt exerceret opera charitatis.

13. *Nihil amplius quàm quod constitutum est vobis, faciatis.*] Græcum verbum πράσσετε, quo Euangelista vsus est, ambiguæ est significationis Nam & facere, & exigere significat. Hoc posteriori modo non solùm auctores Græci Origen. homil. in Lucam 23. Gregor. Nazian. hom. 23. contra Iulianum, Theophyl. & Euthym. sed etiam Latini Ambros in comment. & sermo. 7. siue is Ambrosij, siue Augustini est, ser. 19. de verbis Domini, & Beda in hunc locum scribens interpretantur. Sensus est melior, quàm quem Latina nostri interpretis
F verba vidẽtur præ se ferre, quamquam & nostra versio hunc admittit sensum, eodemque modo intelligenda est: ne faciant plus, quam illis constitutum est. Erat enim illis constitutum, quantum tributi exigere deberent, plus facere, erat plus exigere. Publicanos fuisse tributi Cæsaris exactores apud Matth. c. 5. 46. & c. 9. 10. diximus.

14. *Interrogabant autem eum & milites.*] Ostendit quanta vis fuerit orationis Ioannis, quæ etiam milites homines plerunque feroces emollierit.

Digitized by Google

Neminem concutiatis, nec calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris.] Tria potissimum militum vitia notauit, quibus id hominum genus infame est, cædes, calumnias, auaritiam, seu latrocinia, aut extorsiones. Ab his eos abstinere iubet. Non quòd satis hoc illis nihil aliud facientibus ad salutem esset, sed quòd sit vero simile eos, si his rebus quibus frequentius peccare consueuerant, non peccarent, nec aliis peccaturos. Idemque de publicanis dicendum est, quos etiam iudicauit Ioannes facile cætera vitia vitaturos, si illud quo maxime laborabant, euitarent. Probarũt ex hoc loco nonnulli veteres etiam auctores, non esse illicitum Christiano homini militare, Ambros. sermo. 7. August. epist. 5. & lib. 22. contra Faust. c. 74. Res per se facilis erat, nisi hæreticus spiritus, qui omnia hoc tempore turbauit, in dubium reuocasset. Nam neque Christus Centurionem illum, cuius tantopere laudauit fidem, ab armis abstinere iussit, Matth. 8. 10. neque Petrus Cornelium alterum Centurionem, quem baptizauit, & in fide instruxit. Act. 10. 36. 48. coegit mutare id genus vitæ. Recte monet Ambros. serm. 7. aut quod magis credo August. serm. 19. de verbis Domini, hoc præceptum non ad solos milites, sed ad omnes in vniuersum magistratus, & Ecclesiæ ministros pertinere. *Hic* (inquit) *cognoscere se debet omnis homo, qui militat. Non enim tantum de iis militantibus scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis militiæ suę cingulo vtitur, dignitatis suæ miles adscribitur. Atque ideo hęc sententia potest dici, verbi gratia militibus, protectoribus, cunctisque Rectoribus, & cuicumque qui stipendia publice sibi decreta consequitur. Si amplius quęrit, tanquam calumniator & concussor Ioannis sententia condemnatur. Vsque adeo autem hoc inoleuit malum, vt iam quasi ex consuetudine vendantur leges, corrumpantur iura, sententia ipsa venalis sit, & nulla iam causa possit esse sine causa. Hæc autem diuina sententia, quæ ad milites loquitur, potest etiam ad clericos retorqueri, quia etiamsi non militare videamur sæculo, tamen Domino, & Deo militamus, sicut ait Apostolus: Nemo militans Deo intricat se negotijs sæcularibus.*

An sit licitũ Christiano militare

2. ad Tim. 2. 4.

15. *Existimante autem populo*] Grę. προσδοκῶντος, existimante, aut expectante, id est expectatione, dubitatione que suspenso, vt statim dicit, *ne forte ipse esset Christus.* Cùm enim dubitaret, expectabat euentũ rei, qui declararet, essetne Messias, an non. Mouebatur Ioannis sanctitate, & officio baptizandi, quemadmodum ex Euangelio Ioannis constat, vt eum Messiam esse crederet, auertebatur cultu longe ab eo diuerso: quo suũ Messiam sperabat venturum esse. Sed facile fuit illis si scripturas suas cõsuluissent, intelligere, Ioannẽ Messiam esse non posse, cum tota scriptura doceret Messiam ex tribu Iuda, & ex domo Dauidis nasciturum: Ioannem autem viderent & patre & matre ex tribu Aaron originem ducere. Notauit Orig. periculosum esse, si auditores maiorem quàm veritas ferat de concionatore opinionem habeant: indeque nonnullas hæreses natas dicit, idque nõnullis probat exemplis, quæ videre apud eum lector poterit Ioan. ca. 1. 19. scribit Iudæos ab Ierosolyma sacerdotes, & Leuitas aliquot ad Ioannem legasse, vt eum interrogarent, num ipse esset Christus. Itaque merito à quibusdam dubitatum est, num responsum hoc Ioannis, quod hoc loco Lucas, & Matt. c. 3. 11. & Marcus c. 1. 8. recitant Baptistam dedisse, idem fuerit, eodemque acciderit tempore, atque illud quod Ioannes narrat. Vt idem esse videatur, facit similitudo sentẽtiæ, vt diuersum, facit quod hic populo & quidem non interroganti, sed tacite apud se cogitanti: illic legatis sacerdotibus, & Leuitis, iisdẽque Pharisæis non interrogantibus modò, sed etiam contra illum subtiliter disputãtibus respõdisse dicatur, quodque hoc ante baptismum à tribus Euangelistis: illud post baptismum à Ioanne factum commemoretur. In neutram partem argumenta sunt necessaria, sed in hanc probabiliora. Atque ita Ambr. & Beda mihi sentire videntur. Vterque enim colligit ex hoc loco Ioannem prophetico spiritu intimas animi cogitationes cognouisse: neque enim verbis vllis, sed solis respondisse cogitationibus, quia dicit Euangelista: *Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis, ne forte ipse esset Christus.* Quod si ita est, non dubium, quin aliud hoc fuerit testimonium, quàm illud quod Ioannes Euangelista à Baptista exhibitum fuisse refert. Resque cõuenit aptissime: cùm enim Ioannes non Ierosolymæ, sed in deserto ad Iordanis oram versaretur, non poterant Iudæi illi primores qui sacerdotes & Leuitas ad eum legauerunt, in eam venire suspicionem, num Ioannes Messias esset, nisi id ex populo, qui ad audiendum Ioannem exibat, cognouissent. Quare credibile est, prius populum eam de Ioanne opinionem concepisse, illique vt tres narrant Euangelistæ, respondisse Ioannẽ. Dein increbrescẽte fama, Christoque baptizato, & à Ioanne tanquã vero Messia demonstrato principes Iudæorum rem ex ipso Ioanne cognoscere voluisse: cùm vna ex parte viderent populum Ioannem tanquam Messiam venerantem: alia ex parte audirent illum palam profiteri, non se, sed Christum quem baptizauerat, verum esse Messiam. Ita & ego sentio, quanquam me Ambrosij & Bedæ argumentum non admodum mouet. Nam quod Lucas dicit, *existimante populo, & cogitantibus*, & c. non negat etiam interrogasse, aut de ea certè re locutum fuisse; sed tantùm fortasse significat Ioannem populi de se nimis magnam opinionem corrigere voluisse. Monentur hîc concionatores, quemadmodum & Origen. indicauit, ne se patiantur supra merita sua ab auditoribus honorari, aut laudibus efferri, sed nimiam de se opinionem premant, laudemque & honorem omnem à se in Christum declinent.

Notandum pro concionatoribus.

CAPVT IV.

IESVS *autem plenus Spiritu sancto, regressus est à Iordane, & agebatur à Spiritu in desertum.* 2. Mat. 4. a. 1
diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducauit in diebus illis: & consummatis il- Mar. 1. b. 12
lis esuriit. 3. *Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic, vt panis fiat.* 4. *Et respondit ad*
illum Iesus: Scriptum est: Quia non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo Dei. 5. *Et duxit illum* Deu. 8. a. 3.
diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, 6. *& ait illi: Tibi* Mat. 4. a. 4
dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt: & cui volo do illa. 7. *Tu ergo si*
adoraueris coram me, erunt tua omnia. 8. *Et respondens Iesus, dixit illi: Scriptum est, Dominum Deum tuum* Deu. 16c. 13 & 10 d. 20
adorabis, & illi soli seruies. 9. *Et duxit illum in Ierusalem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit* Ps. 90. c. 11
illi: Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. 10. *Scriptum est enim, quod Angelis suis mandauit de te, vt con-*
seruent te, 11. *& quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* 12. *Et respondens Ie-* Deu. 6. c. 16
sus, ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominũ Deũ tuum. 13. *Et consummata omni tentatione, diabolus recessit*

Digitized by Google

Matt. 4. b. 13. *ab illo, vsque ad tempus. 14. Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam*
Mar. 1 b. 14 *regionem de illo. 15. Et ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus. 16. Et venit Nazareth,*
Matt. 13 &. 54. *vbi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit le-*
Mar. 6. a. 1 *gere. 17. Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ. Et vt reuoluit librum, inuenit locum, vbi scriptum erat: 18.*
Ioã. 4. f. 45. *Spiritus Domini super me: propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde,*
Isa. 61. a. 1. *19. prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Do-*
mini acceptum, & diem retributionis. 20. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in
synagoga oculi erant intendentes in eum. 21. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura
in auribus vestris. 22. Et omnes testimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de
ore ipsius, & dicebant: Nonne hic est filius Ioseph? 23. Et ait illis: Vtique dicetis mihi hanc similitudinem: Me-
3. Reg. 17. a *dice cura te ipsum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria tua. 24. Ait autem: Amen*
9. *dico vobis, quia nemo Propheta acceptus est in patria sua. 25. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in die-*
bus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum annis tribus, & mensibus sex: cùm facta esset fames magna in om-
ni terra: 26. & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam. 27. Et multi
4. Reg. 5. d. 14. *leprosi erant in Israel sub Elisæo Propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus. 28. Et repleti sunt*
omnes in synagoga ira, hæc audientes. 29. Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem: & duxerunt illum
vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. 30. Ipse autẽ trans-
Matt. 4. b. 13. *iens per medium illorum, ibat. 31. Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis.*
Mar. 1. c. 21 *32. Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius. 33. Et in synagoga erat homo habens dæ-*
Matt. 7. d. 28. *monium immundum, & exclamauit voce magna. 34. dicens: Sine, quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? venisti*
perdere nos? scio te, quis sis, Sanctus Dei. 35. Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cùm
proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit. 36. Et factus est pauor in omnibus,
& colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate & virtute imperat immundis
spiritibus, & exeunt? 37. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. 38. Surgens autem Iesus de
Mar. 1. c. 21 *synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illum*
Matt. 8. b. 14. *pro ea. 39. Et stans super illam, imperauit febri: & dimisit illam. Et continuò surgens, ministrabat illis. 40. Cum*
Mar. 1 c. 30 *autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis ma-*
nus imponens, curabat eos. 41. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia: Quia tu es Filius Dei:
Mar. 1 d. 34. *& increpans non sinebat ea loqui: quia sciebant, ipsum esse Christum. 42. Facta autem die egressus ibat in deser-*
tum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum: & detinebant illum, ne discederet ab eis.
43. Quibus ille ait: Quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo missus sum. 44. Et
erat prædicans in synagogis Galilææ.

IN CAPVT IV.

1. I*Esus autem plenus Spiritu sancto.*] Semper Christus Spiritu sancto plenus fuerat, sed significat postquam in illum iam baptizatum Spiritus sanctus descenderat, magis in eo sese quàm antea demonstrasse, apparuisseque in omnibus eũ actionibus diuino prorsus spiritu gubernari, vt Origen. hom. 32. interpretatur. Quæ sequuntur vsque ad v. 14. apud Matt. c. 4. 1. exposita sunt.

14. *Et regressus est in virtute Spiritus in Galilæam.*] Regressum dicit, quia inde priùs in Iudæam venerat, vt à Ioanne baptizaretur, vt idem Lucas cap 3. 21. & Matt. cap. 3. 13. & Marcus c. 1. 9 apertè dicunt: *In Spiritu* autem rediisse dicit, vt indicaret omnibus in rebus actũ fuisse à Spiritu sancto. Animaduertimus Lucam præter cæteros Euangelistas studiosè hoc notare solitum, Christum Spiritus sancti ductu omnia fecisse vt hîc & supra ver. 1. Absurda est hæretici cuiusdam interpretis explicatio. In virtute spiritus regressum esse, id est, eũ iuuante Spiritu sancto omnes diaboli tentationes superasse. Nec enim hîc iam de tentatione, sed de reditu in Galilæam agebatur. Melius Orig. hom. in hunc locum 32. propter victas tẽtationes auctam illi fuisse virtutem spiritus, id est magis sese in eo ostendisse, sic enim intelligendum, idéque Theophylactus, & Euthymius notauerunt. Beda in virtute spiritus intelligit, in virtute miraculorum, aut faciẽdo miracula sicut auditores dixisse postea leguntur: *Vnde huic sapiẽtia, & virtutes* auctor est Matth. 13. 54. & Marcus capite 6. ver. 2. Euthymius in virtute Spiritus interpretatur, plenus virtute faciendi miracula, non quòd in itinere miracula fecerit, sed quod ad ea facienda virtute Spiritus sancti instructus, paratusque venerit in Galilæã. Theophylactus verum attigit sensum, *in virtute Spiritus*, id est, *ἐνθέως*, vt eius vtar verbis, afflatus, actus, impulsus Spiritu Sancto. Sicut dixit Matth. 4. 1. ductum fuisse *à spiritu in desertum, vt tentaretur à diabolo*, & Marc. ca. 1. 12. *expulsum à spiritu in desertum.* An hic idem sit Christi in Galilæam reditus, atque ille qui describitur a Ioãne c. 4. 3. apud Marcũ c. 1. 14. disputauimus, vbi copiosiorem huius, & sequentis versus explicationem inuenies.

Quid sit, In virtute spiritus, &c.

16. *Et venit Nazareth, vbi erat nutritus.*] Putat Theophylactus, & ante eum Origenes homil. 32. primùm venisse Nazareth, antequam in vllam aliam Galilææ vrbem diuerteret, quia id primum Euangelista narrauit. Vnde Theophylact. argumentatur, debere nos ciuibus, ac popularibus nostris primo loco prodesse, & vt ait Diuus Paulus, *maxime domesticorum* nostrorum curam habere, sed ex ver. 23. manifestum est prius per alia Galilææ loca prædicasse, & miracula fecisse. Et ex tota Euangelica constat historia, nusquam eum minus, quàm in patria sua re versari, ac doce solitum, *quia non est Propheta sine honore, nisi in patria sua*, versu vigesimo quarto, & Matthæi decimo tertio, versu quinquagesimo septimo, & Marci 6. 4. & Ioan. 4. 44. & rursum Matth. cap. 4. 12. manifestè dicit, cum primùm Christus in Galilæam venisset, relicta ciuitate Nazareth, i. non adita, prætérita, neglecta, venisse Capharnaum, sic n. eum locum interpretor. Quid ergo inter hunc aduentũ in Nazareth, & illũ in Galilæam reditum,

1. ad Tim. 5. 8.

Digitized by Google

reditum, quem Lucas ver. 14. narrauit, Christus egit? Ea nempe omnia, aut fere omnia quæ à Matthæo à c. 4. vsque ad 13. & à Marco à c. 1. vsque ad 6. commemorantur.

Et intrauit secundùm consuetudinem suam die sabbati in synagogam.] De ea consuetudine diximus apud Marcum cap. 1. 21. 23. 24. 39. Notet lector, si Ambrosium hoc loco legerit, & Irenæum lib. 4. cap. 40. memoriæ lapsum. Dicunt enim hanc historiam contigisse in Capharnaum.

Et surrexit legere.] Apparet liberum in synagoga vnicuique fuisse dicere, si quid occurreret, vt apud nos in publicis disputationibus disputare. Quod ipsum idem Lucas indicat Act. 13. 15. & D. Paulus 1. ad Corinth. 14. 30. Qua vsus libertate solebat Paulus Christum per synagogas prædicare Act. 9. 20. & 14. 1. & 17. 2. 17. & 18. 4. 19. & 19. 8.

Cur Christo traditus liber ad legendum, & cur Isaia.

17. *Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ.*] Ea consuetudo erat, vt hinc apparet, vt ei, qui ad legendum surrexisset, liber traderetur ab Archisynagogo, aut eius iussu ab ipsius ministro, cui postea Christus librum reddidisse dicitur, ver. 20. Orig. hom. 32. non casu, sed Dei prouidentia eum librum Christo datum fuisse dicit, vbi locus ille esset, in quo apertissime de ipso ageretur. Alij Iudæorum studio factum suspicantur, quòd cùm nunquam antea, quamuis apud ipsos educatus, ad legendum surrexisset, nec eum vnquam docentem audiuissent, alia verò ex parte fama percrebruisset magna eum cum admiratione omnium in aliis synagogis docere solitum, multaque facere miracula, volebant clariùs noui magistri eruditionem dato libro omniū difficillimo, mysteriorūque plenissimo experiri. Probabile est, vtraque ratione factum esse, Iudæorumque malitiam diuinæ seruiisse prouidentiæ.

Et vt reuoluit librum, inuenit locum, vbi scriptum erat.] Nec hoc fuisse factum casu, sed diuino consilio, Christique prouidentia eum volentis potissimùm locum legere, vbi de se, deque auctoritate legationis suæ agebatur. Origenes, Theophylactus, & Euthymius monuerunt. Admiranda vbique perspicitur Christi prudentia. Sciebat ciues suos maximè omnium incredulos fore, quod se ab infantia vidissent per omnia, vitiis tantùm exceptis, cæteris similem hominibus: volebat illis suam probare legationem, & ostendere quodammodo litteras suas, quibus sibi pater eam, qua vtebatur, auctoritatem dedisset: maluitque eas prophetæ ore recitari, quàm suo. Vsus igitur consuetudinis occasione, qua cuique in synagoga ad legendum surgere licebat, & ipse surrexit, &, vt sibi Isaias potissimū propheta daretur, Iudæorum animos mouit, datumque ita aperuit, vt casu in eum locum, quem maxime legere cupiebat, incidisse videretur; neque quicquam affectatum, quicquam de industria quæsitum appareret.

Locus Isaiæ expositus.

18. *Spiritus Domini super me.*] Agebat Isaias cap. 61. vnde hæc sumpta sunt verba, & capit. 60. de tempore Euāgelij, eiusque conditione sub figura Israelitici populi à Babylonica captiuitate liberati. Promiserat Deus c. 59. 19. 20. Iudæis se missurū redemptorē, *cum venerit*, inquit, *quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemptor, & eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus.* Eum redemptorem hoc loco propheta loquentem inducit, & se eum esse ostendentem, qui à Deo Iudæis promissus fuerat, Deus describens eum redemptorem, quem missurus erat, dicit: *Cùm venerit quasi fluuius violentus, quem Spiritus Domini cogit.* Dicit iam missus Christus, *Spiritus Domini super me*, quasi dicat, non meo proprio, priuatoque, sed diuino spiritu missus sum, eo actus eo impulsus, eo plenus ad prædicandum Euangelium venio, vt dixerat v. 1. 14. quòd Hebraicè duo verba, אדני יהוה, Septuaginta, & eos secutus Lucas vno verbo *κυρίου* reddunt, more faciunt suo, nullum detrimentum patiente sententia. Et nescio an quorundam diligentia mysterium in ea re quærentium nimis sit arguta: maius fecerunt operæpretium, qui Trinitatis mysterium ex hoc loco probauerunt, quòd Dominus, id est Pater, Spiritus, & Christus, tanquam tres eiusdem naturæ personæ introducantur, Irenæus lib. 3. c. 10. & 20. & Phœbadius lib. contra Arianos, & Ambrosius hoc loco ita fecerunt. Quanquam Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos & Euthymius in comment. huius loci spiritum Domini, non Spiritum Sanctum, vt illi quos nominauimus, aliique omnes auctores existimant, sed ipsam Christi diuinitatem vocari putant, quod & aliis locis fieri videmus priori Cor. 15. 45. Propius verò est, vt Spiritus sanctus significetur, quo, vt diximus, impellebatur, agebaturque, vel quo plenus erat, qui super eum requieuerat, Isaiæ 11. 2. vt omnes ferè interpretes volunt.

Trinitatis mysterium probatum ex loco Isai.

To. 5. Biblio. Patrum.

Christus vnctus Spiritu S. quo sensu dicatur.

Propter quod vnxit me.] Omnes antiqui auctores non aliter Christum quàm ipso Spiritu sancto abunde, ac largiter in ipsum effuso vnctum interpretantur. Iren. lib. 3. c. 10. & Cyprian. 2 lib. contra Iudæos, & Athanasius oratione 2. contra Arianos, & Eusebius libr. 9. de demonstratione Euangelica cap. 10. & Ambrosius hoc loco, & Ruffin. in expositione symboli, & Aug. lib. 11. de Trinit. c. 26. & lib. 3. contra Maxim. cap. 16. & Hieron in comment. in c. 61. Isaiæ, & Prosper lib. de promis. par. 3. c. 11. Sed ex iis auctorib. alij ipsa sua diuinitate vnctum fuisse volunt: nam & ea spiritus est, & eius plenitudo, vt ait D. Paulus Colos. 2. 9. in Christo corporaliter habitabat, vt Euthymius. Alij, cùm conceptus est de Spiritu sancto, ipso Spiritu in matrē superueniente fuisse vnctum, vt Cyprianus. Alij, cùm in baptizatum Spiritus Sanctus descendit specie columbæ, vt Irenæus, Athanasius, Ruffinus, Augustinus locis iisdem, & Hieronymus in comment. in cap. Isaiæ 61 & Prosper in lib. de promissionib. par. 3. cap. 11. Addit Athanasius eodem modo nos post baptismum vngi solere, & Spiritum Sanctum accipere, vt significat D. Paulus 2. Cor. 1. 21. Hoc Petrus confirmat Actor. 10. 38. *Iesum*, inquit, *à Nazareth quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto, & virtute, qui pertransiit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à Diabolo, quoniam Deus erat cum illo.* Loquitur enim de baptismo Ioannis, quem Christus susceperat, post quem à Spiritu sancto vnctum fuisse significat. Quæstionem quidam excitant non prætermittendam, si Christus non aliter quàm Spiritu Sancto vnctus est, quomodo dicit propterea se vnctum à Deo, quia Spiritus Sanctus in ipso erat; videtur enim esse tautologia. Putant quidam Euangelistam Septuaginta secutum interpretes ab Hebraica, quam vocant, veritate discrepare, quòd Hebraicè sit יען *eo quòd*, vt Hieron. vertit, aut quia *vnxit me*, quod esset fortasiè clarius. Septuagin. verò & Lucā vertere *οὗ εἵνεκεν*, cuius causa, aut propter quod, vt noster reddit Interpres. Itaque Hebraicè significare, propterea Spiritum super Christū venisse, quia vnctus erat. Græcè verò contra, propterea vnctum, quia spiritus in eo erat. Quod si verum est, non video qua ratione quæstionem quam proponunt, expediant. In idem enim quod fugiūt, absurdū incurrūt. Non enim minor tautologia est, *Spiritus Domini super me*, quia vnxit me, quā è cōtrario, vnxit me, quia Spiritus Domini super me. Alij vtrumque sensum & quem Hebraica, & quem Græca exprimunt verba, verum: sed diuersa ratione esse dicunt: nam propterea post baptismū Spiritu Sancto in eo descendente vnctū fuisse, quia in Cōceptione sua Spiritus Domini fuerat super eū, quēadmodū

Digitized by Google

Græca verba præ se ferunt. Et è contrario, propterea Spiritum Sanctum fuisse super eum cùm baptizatus esset, quia in conceptione eodem Spiritu S. vnctus fuerat, vt Hebraica indicat lectio. Hoc modo nullam esse tautologiam, cùm spiritus, & vnctio ad diuersa tẽpora referantur. Hoc vt ita sit, non animaduertunt auctores isti quo periculo sententiæ ista dicãtur. Nescio enim an fas dictu sit diuersum Hebraicè apud Prophetam, & Græce apud Euangelistam sensum esse. Alij ex vnctione Spiritus sancti Spiritum sanctum in se esse probare putant Christum: quasi ex donis Spiritus sancti, quæ sese in ipso ostendebant, docuerit seipsũ Spiritum sanctum habere. Ego inter Hebraicam & Græcam lectionem nullum prorsus discrimen animaduerto. Nam quod plerique notant non esse Hebraice כי על, sed יען id est, propterea, sed quia, non video, quid intersit. Nam & יען significat propterea quod, vt magistri Hebræorum docent, aut quapropter, vt lib. 3. c. 10. & lib. 4. c 40. Irenæi interpres vertit. Itaque & Hebraice & Græce sensus est, propterea Christum vnctũ fuisse, quia Spiritus sanctus in eo erat, siue sensus sit quem supra tetigimus, propterea vnctum fuisse post baptismum Spiritu sancto visibiliter descẽdente, quia ante baptismum Spiritus sanctus in eo erat, siue quod magis credo, vngere hoc loco significet ad officium aliquod sacrum destinari, sicut vngi solebant qui ad gubernandum populum, & ministrandum Deo destinabantur. Dicit ergo Christus propterea se ad euangelizandum vnctum, id est, destinatum, ac missum esse, quia Spiritus sanctus in ipso erat, quodque eo ageretur, ne in gerẽdo officio errare posset. Vnctus est post baptismum, id est ad prædicandum destinatus, ac missus, cùm veniente super eũ Spiritu Sancto patris mittentis audita vox est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, Spiritus autem fuerat in eo semper ante inuisibiliter qui tunc per visibilem aduentum manifestus apparuit. Non n. Spiritus sanctus in Christũ descendit, vt in eo esset, qui ante non erat, sed vt appareret, qui erat. Ac propterea fortasse non ille prior inuisibilis, sed visibilis iste posterior aduẽtus Spiritus sancti, vnctio vocatur, quia oleum, quo vnctiones fiebant, visibile esse oportebat. Confirmat hunc sensum quod Hebr. verbum משח אתי *vnxit me*, ad sequentia referatur, *vnxit me ad euangelizandum pauperibus*. Sicut & verbum *misit*: *Misit me sanare contritos corde*. Quemadmodum Tertul. lib. 4. contra Marcĩ. & Hilar. in comment. in Psal. 52. Theoph. & Beda hoc loco legunt. Melius meo quidem iudicio, quàm Origen. hom. 32. & Cyprian. lib. 2. ad Quirin. & Epip. in Anco. & Ruffin. in expositione symboli, & Euthym. in commentariis.

Euangelizare pauperibus.] Hebraice ענוים mansuetis, Septuaginta videntur legisse עניים pauperibus, afflictis, vtrumque enim id verbum declarat: meliore profecto sensu, quàm Hebræi. Sequitur enim, *Sanare contritos corde*. Et fuit facile ענוים pauperes, in ענוים scribentium incuria degenerare Septuaginta pauperes vocarunt homines afflictos. Agebatur enim de captiuis apud Chaldæos Iudæis, & eorum persona de omnibus hominibus, qui captiui diaboli tyrannide tenebantur. Propheta illis: Christus his euangelizauit, id est lætum liberationis attulit nuntium. Propterea & illi, & hi omnes miserabili persona introducuntur, & pauperes, i. afflicti, contriti corde, captiui, cæci, confracti dicuntur. Magis litteralis & proprius hic sensus est, quam ille Tertul. lib. 4. contra Marc. & Eusebij li. 3. c. 1. de demonstratione, & lib. 9. c. 10. & Bedæ in commentario huius loci. Qui omnes ad solos pauperes spiritu hæc verba referunt, quibus Christus euangelizauit dicens Mat. 5. 3. *Beati pauperes spiritu, quoniam*

A *ipsorum est regnum cælorum*. Quasi tunc illa Isaiæ prophetia fuerit impleta. Magis etiam proprius, & litteralis, quàm ille alter Orig. hom. 32. Theophyl. & Euthym. qui pauperes gentes interpretantur, quæ lege cæterisque salutis carebant auxiliis.

Misit me sanare contritos corde.] Consolari tristes, vt Psal. 146. 3. *Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum*, hic verus est sensus. Cæterum contriti corde, id est, tristes appellantur qui peccatorum onere grauati sunt, sicut pauperes, i. afflicti vocati fuerant, vt exponit Hilar. Ps. 51. & Euth. in com. Melius sanè quã Tertul. lib. aduers. Mar. 4. & Basil in comment. in Ps. 33. & Beda hoc in loco, qui contritos corde eos vocari pu-
B tant, qui admissa dolent peccata. Nõ enĩ propheta bonum, sed malũ, miserabileque statum eorum significare voluit, quibus & ipse liberationem à Chaldæorũ captiuitate nuntiabat, & Christũ redemptionem à tyrannide diaboli nũtiaturũ significabat. Cõtritio autẽ, i. dolor peccatorũ, bonus vtique non malus status est.

19. *Prædicare captiuis remissionem*] Heb. דרור, Libertatẽ, facultatẽ liberè in patriã redeundi. Qua figura significatur fore, vt qui peccatis capti obstrictiq. tenebãtur, à Christo liberarẽtur, vt Iren. interpretatur li. 3. c. 10.

Et cæcis visum.] Heb. ולאסורים פקח קוח & vinctis apertionem carceris, vt Hebræi interpretari solent, vi-
C deturque hic sensus melius cũ superiorib. cohærere, vbi de captiuis, & afflictis hominibus agebatur. Sept. verterunt, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν *& cæcis visum*, aut restitutionem visus, quos & Lucas sequutus est. Cur ita verterint, merito disputatur. Posset aliquem acutũ coniectorem suspicio subire, legisse Sept. עורים cæcos, pro אסורים vinctis. Sed non est in re tam sancta coniecturis facile fidendum. Facilius crediderim sententiam eos potius, quàm verba quemadmodum innumeris aliis locis exprimere voluisse. Sciebant פקח Hebræis significare, oculos aperire, & פקח eum, qui oculos habet apertos, id est videntem, qui opponitur עור cæco. Vi-
D debant duo verba פקח apertionem visus, & אסורים vinctos esse coniuncta, quæ non viderentur satis inter se posse cohærere. Itaque aut vnius, aut alterius proprietatem esse relinquendam. Reliquerunt ergo proprietatem verbi אסורים vincti, & expresserunt proprietatem verbi פקח, verterunt que καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, & cæcis visum. Adde quod R. Dauid auctor est, cæcos aliquando אסורים vinctos, aut ligatos appellari, quòd ligatos habere oculos videantur. Sed alia ego ratione Sept. seniores ab Hebraicis verbis credo non dissentire. Non ignorabant profecto אסורים eos signi-
E ficare, qui in carcere vincti tenerentur: sed quia sciebant nomen פקח apertionem visus declarare, prudenter animaduerterunt אסורים vinctos hoc loco vocari eos, qui non in quouis, sed in tam tetro, tam profundo, tam tenebroso, & obscuro carcere vincti essent, vt cæci esse viderẽtur, quod nihilo plus, quã si cæci essent, videre possunt. Iis aperiẽdos per Christũ oculos fuisse, quia ex eo carcere educendi erant, ita vt quasi restitutus illis visus esset, lucem videre possent. In quã sententiam Chald. etiam paraphrastes illum Prophetæ locũ explicauit. Similis apud eundẽ Isa. locus est. c. 43. 8. *Educ foras populũ cæcũ & oculos habentẽ, surdũ, & aures ei sunt*; i. populum qui, quamuis oculos & aures habeat,
F cæcus tamen & surdus est, quia in tam fœda captiuitate & carcere est, vt nihil videre, nihil audire possit. Agebat enim de populi captiuitate reductione.

Dimittere confractos in remissionem.] Id est, in libertatem. Hæc verba plerique mirãtur, nec apud Hebræos, nec apud Septuaginta interpretes reperiri. Magis ego miror interpretes fere omnes grauem imprimis, difficileque quæstionẽ silentio præteriisse, vnde ea Euãgelista citauerit? Mea in re obscura cõiectura est Euãgeli

Digitized by Google

ſtam hanc non tanquam partem prophetici teſtimonij citauiſſe: ſed tanquam proximorum verborum, quia obſcura erant, explicationem addidiſſe. Quos enim Iſaias cæcos, quam פקח קוח, ἀνάβλεψιν reſtitutionem viſus appellaſſet, expoſuit his duobus verbis: *Dimittere confractos in remiſsionem*, cæcos interpretãs τεθραυσμένους confractos, id eſt, qui tormentis, atque cruciatibus imi, ac tenebroſi carceris fracti eſſent, ἀνάβλεψιν vero, i. reſtitutionem viſus dimiſſionem in remiſſionem, id eſt, in libertatem, qua lucem illis aſpicere liceret: ἐν ἀφέσει Græce pro εἰς ἄφεσιν dictum eſt, vt aliis etiam locis obſeruauimus. De ſenſu non idem omnes ſentiunt. Orig. hom. 32. confractos intelligit paralyticos, & cæteros membrorum impotentes, quos ſanauit Chriſtus, Euſeb. lib. 9. de demonſtratione Euangelica, c. 10. videtur eos interpretari, qui à dæmonibus vexarẽtur. Beda contritos corde, doloreque peccatorum, aut legis onere prægrauatos. Theoph. mortuos, quos ad vitã Chriſtus reuocauit, quoſue ſecum ab inferis eduxit. Sed ſi quod modò diximus, verum eſt, hanc eſſe ſuperiorum verborum explicationem, non eſt noua quærenda ſententia: eodẽ n. modo hæc quo ſuperiora intelligi neceſſe eſt, vt cõfracti vocentur, qui oppreſſi ſeruitute diaboli, atque obtriti iugo peccatorum erant. Quemadmodum & Euth. certus plerumque interpres exponit.

Ἐν pro εἰς phraſis Græca.

Prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.] Annum acceptum vocat, annum, vt ita dicam, liberalitatis, & beneficij plenum. Annum, quo Deo placet liberaliter hominibus beneficia largiri. Hoc n. eſt שנת רצון quem Sept. verterunt ἐνιαυτὸν δεκτὸν, annum acceptum, vt apud Iſa. c. 49. 8. *Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tui, & ſeruaui te.* Quod accommodans D. Paulus ad tempus Euangelij 2. Cor. 6. 2. ait: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* Hoc eſt, quod Dauid ait Pſalm. 68. 14. *Tempus beneplaciti Deus: in multitudine miſericordiæ tuæ exaudi me; & in veritate ſalutis tuæ.* Omnes fatentur, neque id eſt dubium, ad annum Iubilæi eam phraſim alludere. Quo anno qui ſeruitute nexi erant, in libertatem aſſerebantur Leuit. 25. 8. Sed quis annus ille Iubilæi fuerit, quem Propheta ſignificauerit D. Paulus eo loco, quem modò poſuimus, explicauit. Chriſtus enim quo anno mortuus eſt, veram nobis attulit libertatem. Eam idem alibi D. Paulus temporum plenitudinem appellauit ad Gal. 4. 4. Ita etiam Beda, & Theophyl. Quanquam aliam etiam Theophyl. interpretationem affert, vt annus acceptus ſupremi iudicij tempus appelletur, quòd ſanctis optabile ſit, ex Orig. ho. 32. opinor mutuatus. Sed ſatis conſtat de redemptione hic agi, non de iudicio. Scribit Iren. lib. 2. c. 38. hinc Valentinianos probare ſolitos, Chriſtum vnum tantùm annum prædicaſſe; cuius opinionis & Orig. eod. loco meminit, & ſimplicem intelligentiam appellauit. Diem autem retributionis quidam vltimum etiam iudicium intelligũt, quo Chriſtus vnicuique ſecundũ opera ſua redditurus eſt, vt Orig. hom. in Leuit. 9. & Hilar. Pſal. 52. & 64. ſed manifeſtum eſt de gratia potius agi, quàm de iudicio, & vt Hieron. in comment. in cap. Iſaiæ 61. argumentatur, Chriſtus hoc loco dicit, *hodie impleta eſt hæc prophetia*: non ergo in die iudicij implenda eſt. יום נקם vt D. Hieron. vertit, diem ſignificat vltionis. Sed ille ad Iudæorum vltionem per Titum & Veſpaſianum factam refert. Quod idem lib. 9. de demonſtratione c. 13. facit Euſeb. huc accommodans quod ait Chriſtus Matth. 23. 35. *Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti, vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ.* At non videtur Deus de vltione populi ſui agere, ſed hoſtiũ, quibus debellatis populum ſuum liberaturum ſe pol-

Annus Iubilæi.

licebatur. Quòd ſi ad tempus Chriſti cum Chriſto ipſo referamus, annũ Domini acceptũ interpretabimur de omnibus hominibus, quibus tẽpus illud ſi Chriſti liberalitate vti voluiſſent, Iubilæus fuit: diem verò vltionis de diabolo, quo deuicto nos liberauit, ſicut ipſe dixit, *confidite, ego vici mundum*, Ioan. 16. 33. & *venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*, Ioan. 14. 30. Propterea officium redẽptoris à certamine cũ diabolo inchoauit; ſtatim n. vt baptizatus eſt, *ductus eſt in deſertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo*, vt Matth. 4. 1.

20 *Et cum plicuiſſet librum reddidit miniſtro*]Senſus perſpicuus eſt; ſi quis verò allegoriam deſiderat, Bedam legat.

Et ſedit.] Sunt, qui exiſtiment, morem fuiſſe Iudæis vt in ſynagoga non ſolùm qui legeret, ſed etiam quicunque doceret, aut loqueretur, ſtaret, vt colligũt ex Actis Apoſt. c. 13. 16. & ex priori Cor. 14. 30. Chriſtum verò dum prophetam legeret, reuerentiæ cauſa ſtetiſſe; cùm autem docere vellet, reſediſſe, vt ſuã oſtenderet ſupra cæteros doctores auctoritatem. Probabile, ſed incertum.

Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum.] Præ admiratione, quomodo literas ſciret, quas nõ didiciſſet, Ioan. 7. 15. vt Cyril. apud. D. Thom. interpretatur. Aut, vt viderent, quomodo quæ legiſſet, exponeret, vt ait Euth. mihique magis placet. Audierant enim multa de eius doctrina, atque miraculis: & erant expectatione ſuſpenſi, vt viderent, an quæ audiuiſſent, vera eſſent. Moraliter adnotauit Orig. poſſe nos etiã hodie in docentem Chriſtum intentos oculos habere.

21. *Quia hodie impleta eſt hæc prophetia in auribus veſtris.*] *Quia*, ponitur Hebræorum more ad ſignificandã orationem quæ ſequitur, eſſe directam. Eo die dicit illam prophetiam impletam fuiſſe, quòd eo die illi impletã fuiſſe audiuiſſent. Aut potius, quòd illis eo die impleta eſſet, quia eo primùm die cœperat illis ſpiritu Dei plenus, atque impulſus tanquam pauperibus, id eſt, afflictis hominibus Euangelium prædicare. *In auribus veſtris*, Hebraiſmus eſt, quaſi dicat, vobis audientibus. Id eſt, hodie veſtris ipſi auribus huius prophetiæ impletionem audiuiſtis, cùm me audiuiſtis prædicantem, de cuius illa prædicatione loquitur. Dixit autem, *In auribus veſtris* potiùs quàm in oculis veſtris, quia impletio prophetiæ in Euangelij prædicatione conſiſtebat, ea ſaltem pars quam tum proprie impletam eſſe ſignificabat. Euthym. impleta eſt hodie ea prophetia, quæ in auribus veſtris lecta eſt. Propoſitũ Chriſto fuit docere ſe verum eſſe Meſſiam, quem illi tantopere expectarent. Oſtendit n. ſe eum eſſe, de quo prophetia loqueretur, vt Theoph. & Euthym. adnotarunt. Videtur autem tacita quædam in his verbis latere reprehenſio, quaſi dicat, quid tanto deſiderio Meſſiam expectatis, quẽ ante oculos habentes recipere non vultis? Quid eum in Prophetis quæritis, cùm nec Prophetas, cùm vobis leguntur; neque eorum prophetias, cũ in conſpectu veſtro implentur, intelligatis?

Hebraiſmus.

Hebraiſmus.

22. *Et mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.*] Verba gratiæ per Hebraiſmum appellauit verba ſuauitatis, & elegantiæ plena. Quanquam ea elegantia, atque ſuauitas non tam ad orationis compoſitionem, quàm ad mores referenda eſt, quòd eius oratio morata, docta, atque benigna fuerit, & animos hominũ diuina quadam virtute ſuauiter mouens. Videtur hoc Euangeliſta ideo dixiſſe, non ſolũ vt doceret, quomodo Chriſtus verbis ipſis ſuis, & loquendi modo ſe ſupra hominẽ eſſe oſtenderet, ſed etiam vt perfidiã, & contumaciã notaret Iudæorũ, qui cum eius admirarẽtur orationẽ, confiterique cogerentur, eũ nõ humano loqui more, tamen tantùm abfuerit, vt in eum credi-

Hebraiſmus.

Digitized by Google

derint, vt perdere potiùs, & præcipitem agere conati sint.

Et dicebant, Nonne hic est filius Ioseph?] Non probo eorum interpretationem, qui hæc laudandi causâ dicta putant, quasi admirando laudauerint, quòd cum filius, vt illi putabant, esset Ioseph, aliquid maius homine præ se ferret. Repugnat enim quod Mat. dicit. c. 13. 57. illos fuisse scandalizatos in Christo. Vbi, quæ hîc dicuntur, copiosius à nobis explicata sunt.

23. *Vtique dicetis mihi hanc similitudinem.*] παραβολὴν ταύτην parabolam hanc, id est, hoc prouerbium, vt exponit Euthym. Prouerbium enim id fuisse apud Iudæos vulgare credendum est, & Cyrillus apud D. Thom. admonuit. Quorsum hoc prouerbium vsurpauerit, ipse exposuit. *Quanta audiuimus*, inquit, *facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.* Prouerbium significabat, vt quod quisque beneficij aliis se præstare posse profiteretur, sibi ipsi præstaret, doceretq; in seipso posse se aliis prodesse, cùm prodesset sibi. Nam etsi à medicis, qui alios curant, se verò ipsos plerumque curare nesciūt, sumptum prouerbium erat: non de illis tamen solis dicebatur, sed de omnibus, qui, cum aliis prodesse se posse dicerent, sibi prodesse non possent. Nazareni ergo carnali prorsus sēsu Nazareth, quia patria Christi erat, cum Christo confundebant, & pro vna, eadēque re habebant, vt sibi, & vt patriæ prodesset suæ. Postulabant ergo, quamuis id Euangelista non dicat, tamen aut verbis, aut tacitis saltem cogitationibus postulabant, vt, quæ miracula in aliis fecisset ciuitatibus in sua etiam faceret patria. Et postulabant, vt ex Christi responso colligitur, non fide vt crederent, sed ambitione, & incredulitate. Ambitione quidem, dum ciuitatē suā aliis præferūt, quasi magis miraculis digna esset, quæ Christū aluisset: incredulitate verò, quia sic id apud se dicebant, quasi dicerent non posse Christū quemadmodū se posse iactabat, facere miracula; nec vera esse quæ de miraculis in aliis ab eo factis ciuitatibus narrarētur: si enim alibi miracula fecisset, multo magis in patria sua facturum fuisse: cùm autem in patria sua non faciat, nec alibi profecto fecisse. In hanc enim sententiā prouerbium illud dici solebat, vt exprobraretur medicis nō posse eos, quemadmodum profiterētur, curare alios, cum seipsos curare nō possent. Hoc eodem sensu, & quasi aliis verbis idem prouerbium vsurpantes, dicebant Iudæi de crucifixo Christo, *alios saluos fecit, seipsum saluum faciat:* quasi dicerent, si vera fuissent miracula, quib alios saluos fecisse fertur, se vtiq; ipsum multo magis saluū faceret: quod cū facere non possit, ne illa quidē miracula, quæ eum fecisse fama est, facere potuit. Cur ergo Christus, vt illi crederent, miracula ibi non fecit? *Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Si tamen licet de eius per coniecturā aliquam iudicare consiliis, eo ipso quod illi hoc apud se cogitabāt, indigni profecto miraculis erant. Et non ignorabat Christus eorum animos, foreque vt visis etiam miraculis non crederent, qui tam celebri, tam constanti famæ non credidissent. Quorsum ergo illis miracula faceret. Hæc non tā nostra est coniectura quàm Matth. c. 13. 58. expressa sententia, *Et non fecit*, inquit, *ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.* Itaque quam illi rationem afferebant, quamobrē miracula ibi facere deberet, eam ille vicissim retorquebat, vt doceret nusquā se minus, quàm in patria sua facere debere. Debere. n. fieri miracula vbi creduntur, cum miraculorum finis spectantium fides sit: minime autē credi, vbi ei, qui ea facit, minimum honoris tribuatur: nusquam minus sanctis viris qui miracula possūt facere, quam in patria sua honoris tribui: nusquam igitur minus quam in patria sua miracula eos facere debere. Vltimā propositionē duob. è sacris lite-

Cur Christi miracula postulabāt Nazareni, cum non crederent.

Cur in Nazareth Christus miracula non fecerit

Roman. 11. 34.

Miraculorum finis spectantiū fides.

A ris sūptis probat exēplis: alterū est, quod Elias ad nullam Iudæam viduam, vt tempore famis aleretur, sed ad Gentilem in Sarepta Sidoniorum Gentilem vrbem à Deo missus fuerit 3. Reg. 17. 9. quod sciret nimirū Deo gratiorē apud alienigenas quàm apud suos ciues hospitē fore. Alterum Elisæi quod eius tēpore multi vtique leprosi inter Iudæos fuerint, sed nemo eorum tātum illi honoris detulit, vt ad eum petendæ curationis causa veniret, cum Naaman homo alienigena, & secundùm Regē princeps à Syria vsque venerit, vt ab eo curaretur 4. Reg. 5. 14. Quibus verbis atque exēplis nō solū docet Christus, quod probare volebat, se nusquam minus quàm in patria sua gratum, & acceptum
B esse, sed etiā causā indicat, cur ibi miracula nō faceret, quod ciues sui increduli essent, quemadmodum olim propter Iudæorū incredulitatem, neque Elias ad vllā Iudæam viduam missus fuisset: nec Elisæus vllos Iudæorum leprosos curauisset. Recte prorsus Ambros. *Cur igitur non curabat fratres: non curabat ciues: non sanabat propheta consortes: cùm sanaret alienos, sanaret eos, qui obseruantiam legis, & religionis consortium non habebant, nisi quia voluntatis est medicina non gentis, & diuinum munus votis eligitur, non naturæ iure defertur. Disce Christiane rogare, quod cupias impetrare: fastidiosos viros cœlestium profectus munerum non sequuntur.*

C 28. *Et repleti sunt omnes in synagoga ira hæc audientes.*] Tam subitæ, & impotentis iræ diuersas causas diuersi auctores afferunt. Quidā propterea ira inflammatos fuisse dicunt, quod eā, quā legerat Isaiæ prophetiam in se impletā esse significasset, quasi se verum Messiam esse dixisset, vt Græcus ille auctor apud D. Thom. ait. Alij, quod adducto duorū prophetarū exemplo veteribus se prophetis comparasse videretur, vt ille idem auctor scribit. Alij, quod eorū vlcus Christus tetigisset & propositis exemplis eorum arguisset incredulitatē. Volebāt enim audire sibi placentia, vt illi apud Isaiam 30. 10. Commune auditorum vitium delectari, nō
D doceri, mulceri velle, non pungi. Prouerb. 15. 12. & Amos 5. 10. *Remansit* (dicebat Rex ille stultus Israel) *vir vnus per quem possumus interrogare Dominum, sed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed malum,* 3. Reg. 22. 8. 18. Alij, quod visus esset significare Christus gratiā Dei à Iudæis transferendā ad gentes. Quod nefandum illis dictu, & diuinis promissionibus contrarium videbatur. Scite adnotauit Euthym. Iudæos hoc ipso facto miraculis se indignos declarasse, & re ipsa comprobasse, quod Christus dixerat, verum esse, neminem in patria sua prophetam acceptum esse.

Commune auditorum vitium delectari, non doceri velle

Ad Hebr. 13. 12.

E 29. *Et surrexerunt, & eiecerunt eum extra ciuitatem.*] *Extra ciuitatem* tāquam reum mortis eiiciunt, quia mos erat, vt omnes rei extra ciuitatem plecterentur. *Propter quod & Iesus extra portam passus est.* Incipiunt Christum primi crucifigere ciues sui. Peiores quodāmodo quā qui eum postea crucifixere. illi enim corrupto quidē, & violento iudicio, iudicio tamen egerunt. Isti impatientes iræ, impatientes moræ, non iudicio, sed impetu, non crucifigere, sed præcipitem dare voluerunt. Quod iisdem pene verbis Ambros. & Beda notauerunt. Et Beda quidem peiores etiam illos diabolos facit. Nam ille suadere tantùm conatus est Christo, vt
F se ex templi fastigio præcipitem daret, ipse verò pellere non est ausus: isti autem suis eum manibus præcipitem agere voluerunt.

30. *Ipse autem transiens per medium eorum, ibat.*] Non dubium voluisse Euangelistam declarare Christū non vi, non arte, sed miraculo ex Iudæorum manibus euasisse, suamque ea re ostendisse diuinitatem, vt Chrys. apud D. Thom. Amb. & Euth. in comment. obseruarunt. *Simul intellige*, inquit Amb. *non ex necessitate fuisse, sed voluntariam corporis passionem: nec captum à Iudæis, sed*

Digitized by Google

à seipso oblatum. Etenim quando vult capitur, quando vult, A *elabitur; quando vult, suspenditur, quando vult, non tenetur. Vides igitur & hic diuinitatis esse, quod non captus est, & illic voluntatis esse, quod captus est.* Quale miraculum fuerit incertum. Verba tantùm significant eum securum, sine vlla fuga, sine vlla festinatione, per medios hostes graui, lentoq; gradu processisse; hoc n. vis mihi verborum videtur indicare, καὶ αὐτὸς διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο, & ipse, (aut potius ipse autem, est enim occulta quædam antithesis, per medium eorum transiens, ibat, id est, procedebat, & securus gradiebatur. B Ambros. & Beda in eo miraculum fuisse putant, quòd Christus eorum repente mutauerit voluntates. Quod etsi miraculum quidē fuisset, tamen Euangelista non

voluntatem, sed facultatem Iudæis significat defuisse. Alij eorum quodammodo manus existimant tenuisse, vt se prehendere non possent. Alij inuisibilem reddidisse sese, quod ego existimo esse probabilius. Mitto quæ à nonnullis piis quidem nec indoctis, sed minus fortasse limati iudicij feruntur auctoribus de ratione, qua Christus euaserit: nec ea lector aut studio, aut casu apud illos inuenta credet, si mihi credet. Cur verò Christus à Nazaræis teneri noluerit, in promptu ratio est, *Nondum venerat hora eius*, vt Ambr. Theophyl. & Beda respondent. Reliqua quæ sequuntur vsque ad finem capitis apud Matthæum & Marcum in locis ad marginem signatis explicauimus.

CAPVT V.

1. *FACTVM est autem, cùm turbæ irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipse stabat se-* Mat. 4. c. 18.
cus stagnum Genesaret. 2. Et vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem des- Mar 1. c. 16.
cenderant, & lauabant retia. 3. Ascendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit
eum à terra reducere pusillum. Et sedens docebat de nauicula turbas. 4. Vt cessauit autem loqui,
dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. 5. Et respondens Simon, dixit illi: Præ-
ceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete. 6. Et cùm hoc fecissent,
concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum. 7. Et annuerunt sociis, qui erant
in alia naui, vt venirent, & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt pene merge-
rentur. 8. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu dicens: Exi à me, quia homo peccator sum,
Domine. 9. Stupor enim circumdederat eum, & omnes, qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant:
10: Similiter autem Iacobum, & Ioannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: No-
li timere: ex hoc iam homines eris capiens. 11. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum: Matt. 9. a. 2.
12. Et factum est, cùm esset in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra & videns Iesum & procidens in faciem,
rogauit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. 13. Et extendens manum, tetigit eum dicens: Volo: Mun- Mar. 1. d. 40.
dare. Et confestim lepra discessit ab illo. 14. & ipse præcepit illi, vt nemini diceret: sed Vade, ostende te sacerdoti, Leu. 14. a. 4.
& offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis. 15. Perambulabat autem magis ser-
mo de illo: & conueniebant turbæ multæ, vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis. 16. Ipse autem se-
cedebat in desertum, & orabat. 17. Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens, Et erant Pharisæi
dentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem: & virtus Domini erat Mat. 8. a. 2.
ad sanandum eos. 18. Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, Mat. 2. a. 3.
& ponere ante eum. 19. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, &
per tegulas summiserunt eum cum lecto in medium ante Iesum. 20. Quorum fidem vt vidit, dixit: Homo, re-
mittuntur tibi peccata tua. 21. Et cœperunt cogitare Scribæ, & Pharisæi, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blas-
phemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? 22 Vt cognouit autem Iesus cogitationes eorum, respon-
sedens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? 23. Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata:
an dicere, Surge, & ambula? 24. Vt autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimit-
tendi peccata (ait paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. 25. Et confestim con-
surgens coram illi, tulit lectum, in quo iacebat: & abiit in domum suam, magnificans Deum. 26. Et stupor ap-
prehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie. 27.
Et post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Leui, sedentem ad Telonium, & ait illi: Sequere me. 28. Et re- Mar. 2. c. 14.
lictis omnibus, surgens secutus est eum. 29. & fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua: & erat turba mul- Mat. 9. a. 9.
ta publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant discumbentes. 30. Et murmurabant Pharisæi, & scribæ eo- Mat. 2. c. 18
rum, dicentes ad discipulos eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis? 31. Et respon-
dens Iesus, dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent. 32. Non veni vocare iustos, sed
peccatores ad pœnitentiam. 33. At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obse-
crationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt, & bibunt? 34. Quibus ipse ait: Numquid pote-
stis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare? 35. Venient autem dies, cùm ablatus fuerit ab illis spon-
sus, tunc ieiunabunt in illis diebus. 36. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram à
nouo vestimento immittit in vestimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit com-
missura à nouo. 37. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpet vinum no-
uum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt. 38. sed vinum nouum in vtres
nouos mittendum est: & vtraque conseruantur. 39. Et nemo bibens
vetus, statim vult nouum, dicit enim: Vetus
melius est.

Digitized by Google

sue, non quasi pueri, qui duodecim esset annorum, sed eius qui de Spiritu sancto conceptus fuerat.

52. *Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia.*] Voluit his paucis verbis Euangelista breuiter exponere quid Christus vsque ad annum ętatis suæ tricesimum egisset, nempe sapientia, & ætate, & gratia profecisse. Ac fortasse propterea superiorem narrabat historiã, A quomodo annos natus duodecim cum doctoribus disputasset, vt ex eo vno intelligeremus exemplo quantum postea ætate progressus profecisset, qui adhuc puer eò vsque profecerat, vt doctores disputãdo superaret. Quo autem modo intelligendum sit Christum sapientia, ætate, gratiaque profecisse, supra ver. 40. disseruimus.

CAPVT III.

Act. 4. a. 6 Mat. 3. a. 1. Mar. 1. a. 4 Isa. 40. a. 3 *ANNO autem quinto decimo imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha au-*
tem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituraæ & Trachonitidis regionis, & Lysa-
nia Abilinæ tetrarcha, 2. sub principibus sacerdotum Anna, & Caipha: factum est verbum Domini su-
Ioan. 1. c. 23 *per Ioannem, Zachariæ filium, in deserto. 3. Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptismum pœni-*
tentiæ in remissionem peccatorum, 4. sicut scriptum est in Libro sermonum Isaiæ Prophetæ: Vox clamantis in de-
serto: Parate viam Domini: rectas facite semitas eius. 5. omnis vallis implebitur: & omnis mons, & collis humi-
Mat. 3. b. 7. *liabitur: & erunt praua in directa: & aspera in vias planas. 6. & videbit omnis caro salutare Dei. 7. Dicebat er-*
go ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura
ira? 8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abrahã. Dico enim vo-
bis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. 9. Iam enim securis ad radicem arborũ posita
est: Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. 10. Et interrogabant eũ tur-
1. Ioã. 3. c. 17. *bæ dicentes: Quid ergo faciemus? 11. Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti:*
Iac. 2. a. 15. *& qui habet escas, similiter faciat. 12. Venerunt autẽ & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum. Ma-*
gister, quid faciemus? 13. At ille dixit ad eos: nihil amplius, quã quod cõstitutũ est vobis, faciatis. 14. Interrogabãt
autẽ eũ & milites dicẽtes: Quid faciemus & nos? Et ait illis. Neminẽ cõcutiatis, neque calũniã faciatis, & cõtẽti
estote stipendiis vestris. 15. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne
Mat. 3. c. 11 *forte ipse esset Christus: 16. respõdit Ioãnes, dicens omnibus: Ego quidẽ aqua baptizo vos: veniet autẽ fortior me,*
Mar. 1. b. 8 *cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni: 17.*
Ioã. 1. d. 26 *cuius ventilabrum in manu eius, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreũ suũ, paleas autẽ*
Act. 1. a. 5. *comburet igni inextinguibili. 18. Multa quidem, & alia exhortans euangelizabat populo. 19. Herodes autem*
& 11. c. 16 *tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis, quæ fecit Herodes, 20.*
& 19. a. 4. *adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcere. 21. Factum est autem cùm baptizaretur omnis popu-*
Ma. 3. c. 12 *lus, & Iesu baptizato, & orante, apertum est cœlum, 22. & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut colũ-*
Mat. 14. a. 3 *ba in ipsũ: & vox de cœlo facta est: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. 23. Et ipse Iesus erat incipiẽs*
Mar. 6. c. 17 *quasi annorũ triginta, vt putabatur, filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, 24. qui fuit Leui, qui fuit Mel-*
Mat. 3. d. 13 *chi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph. 25. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli,*
Mar. 1. b. 9 *qui fuit Nagge. 26. qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, 27. qui*
Ioã. 1. c. 32. *fuit Ioanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, 28. qui fuit Melchi, qui fuit Ad-*
Mat. 3. d. 17 *di, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadam, qui fuit Her, 29. qui fuit Iesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Ma-*
& 17. a. 5. *that, qui fuit Leui, 30. qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliakim, 31. qui fuit*
Inf. 9. f. 35. *Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid. 32. qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui*
2. Pet. 1. d. 19 *fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, 33. qui fuit Aminadab, qui fuit Aran, qui fuit Esron, qui fuit Pha-*
res, qui fuit Iuda, 34. qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit
Saruc, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale, 36. qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui
fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech. 36. qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Ma-
laleel, qui fuit Cainan, 37. qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

IN CAPVT III.

ANNO *autem quinto decimo imperij Tiberij Cæsaris.*] Non solùm alij Euangelistæ, qui solam Christi prædicationem, & mortem narrare videntur voluisse; sed etiam Lucas qui eius quoque infantiam, pueritiam, ætatemque omnem perscribendam suscepisse videbatur, reliquum tempus vsque ad annũ tricesimum, quo baptizatus prædicare cœpit, prætererũt. Quo magis credibile est, quod homil. in Ioan. 16. Chrysost. tradit ea miracula, quæ in libris quibusdam apocryphis à Christo in infantia sua facta dicuntur, vera non esse, cùm Lucas ea nõ narrauerit, qui hoc, quod duodenis fecit, tam diligenter commemorauit. Describit ergo Lucas quomodo Christus sese profiteri cœperit saluatorem mundi; quomodo suum, vt ita dicam, inierit A magistratum Ioanne priùs prædicante, viamque ad ipsum excipiendum muniente. Hoc & alij fecerunt Euangelistæ Matthæus c. 3. 1. & Marcus c. 1. 2. & Ioannes c. 1. 23. 24. Sed Lucas magis historicè omnibus temporis, loci personarum circũstantiis diligenter expositis. Quod ideo fecisse putandum est, vt fidem adhiberet historiæ, vt Euthym. admonuit. Tempus primo loco describit dicens Ioannem Baptistam anno decimoquito imperij Tiberij Cæsaris cœpisse prædicare. Cur non ante, apud Matth. cap. 3. 1. docuimus, quòd apud Iudæos nemini liceret ante annum ætatis tricesimũ aut sacerdotis, aut doctoris munere fungi. Anno autem Tiberij decimoquinto Ioannes tricesimum compleuit annũ. Natus enim erat anno quadragesimo

Miracula Christi in infantia, ficta, & falsa.

Prædicare Ioãnes quo tempore cœperit.

Digitized by Google

ſecundo Augusti, vt apud Matt c.2. probauimus; imperauerat autẽ Auguſtus annos quinquaginta ſeptẽ, vt Ioſephus auctor eſt: aut quinquaginta ſex, vt Trãquillus, & alij nõnulli auctores tradunt, minimo diſcrimine. Eadem ętate Chriſtus erat, cùm eodem anno quo Ioannes ſex tantùm poſterior menſibus natus eſſet. Deſcribit autem tempus prædicationis Ioannis ex imperio Tiberij, cùm eius ortum non ex imperio Augusti, ſub quo natus fuerat, ſed ex Herodis regno deſcripſiſſet, c.1.5. quia cùm natus eſt, adhuc Iudæa proprium habebat Regem: erant enim res, quæ in ea cõtigerãt ex proprio potius, quàm ex alieno Rege deſcribendæ: cùm autem prædicare cœpit deleto regni titulo in prouinciam redacta erat, Syriæque attributa, ideo & Imperatorem, qui vbique tunc dominabatur, & Præſidẽ Iudææ, aliosque tetrarchas, inter quos diſtributum regnum fuerat, nominauit. Aliam rationem Orig. ho.21. & Greg. hom.20. in Euangelia afferunt, ſed allegoricam, propterea & Imperatorem gẽtium, & Iudæorum tetrarchas nominaſſe, quod Chriſtus & Iudæis ſimul veniſſet, & gentibus.

Procurante Pontio Pilato Iudæam.] Quia regnum Iudææ iam abolitum erat, & in tetrarchias redactũ: nec dicere licebat, quo Iudęorum Rege id quod narraturus erat, accidiſſet, loco Regis nominat eos, qui tetrarchias gubernabãt. De tetrarchiis atque tetrarchis, vnde originem habuerint, & in quot tetrarchias Iudæorũ regnũ ab Auguſto tributũ fuerit, quibuſque Herodis filiis ſingulæ conceſſæ, docuimus Matt. 14. 1. inde ſi neſcit, lector petat. Cùm autem cæteros tetrarchas nominet, ſolùm Pontium Pilatum Præſidem, aut ἡγεμόνα Procuratorem, vocat, quod Iudæa, quę Ethnarchiæ nomine Archelao Herodis maioris filio data fuerat, relegato Viẽnam Galliæ vrbem Archelao Ethnarchia, aut tetrarchia eſſe deſiiſſet, & Syriæ prouinciæ fuiſſet adiũcta. Itaque nõ à proprio iam tetrarcha, ſed miſſo à Romanis præſide, aut Procuratore regebatur. Fuit Pontius Pilatus, ſi Ioſepho credimus, ſextus Iudæorũ præſes. Nã Quirinũ primũ facit, quod ad redigendas in fiſcũ Archelai facultates miſſus fuerit: quãuis non propriè Iudææ, ſed totius communiter Syriæ præſes eſſet, li.17. antiq. cap vlt. & li.18.1. & 3. Secũdum facit Coponium: tertium M. Ambiuium, quartum Annium Ruffum, quintum Valerium Gratum, cui dicit ſextum Pontium Pilatum ſucceſſiſſe libr. 18.c.3. Rexit autem Iudæam Põtius Pilatus vſque ad Tiberij mortem annos decẽ, vt idẽ Ioſephus tradit c. lib. eiuſdem 5. ex quo tempora retexentes facile colligimus quoto Pontii Pilati Præſidis anno Chriſtus & prædicare cœperit, & mortuus fuerit. Cum n. Ioſephus dicat Pontium Pilatũ vſque ad Tiberij mortẽ Præſidẽ fuiſſe, alio verò loco ſcribat Tiberiũ viginti duos imperaſſe annos, li. 18.c 8. colligitur Pontium anno duodecimo Tiberij Iudææ Præſidem factũ: cumque anno 15. eiuſdem Tiberij, vt Lucas docet, Chriſtus, & Ioannes prædicare cœperint, tribus verò poſt annis paſſus fuerit, ſequitur initium prædicationis, de quo hic Lucas agit, in annum Pontij Pilati tertium, Tiberij verò decimũquintũ, mortem autẽ Chriſti in annum Pilati ſextum, Tiberij verò decimum octauum incidiſſe: ſi quid forte hoc intereſt lectoris ſcire. Sunt qui eos, qui tunc Iudęam iam Syrię prouinciæ adiunctam adminiſtrabant, non tam Præſides, quàm Procuratores fuiſſe dicant. Quod ex Ioſepho videtur probari poſſe quo auctore conſtat li.17. antiq. c. vltim. & li.18. c.1. totius Syriæ, & Iudææ vnum tantùm fuiſſe Præſidem, nõ ergo poterat Iudæa, quę prouinciæ Syriæ vna pars erat, proprium Præſidem habere. Illud certe conſtat, ſi is qui Iudæã gubernabat, Præſes erat, Præſidi Syrię fuiſſe ſubiectũ. Scribit enim Ioſephus li.18. antiq. ca. 5.

Quoto Pilati anno prædicare cœperit Chriſtus & mortuus fuerit.

hunc ipſum Pontium Pilatum, de quo agimus, à Iudæis apud Vitellium Syrię Præſidem accuſatum magiſtratu motum ab eo fuiſſe, & Romam ad Imperatorem miſſum, poſito eius loco alio, qui Iudęam interim regeret. Vox Gręca qua vtitur Euangeliſta, latè patet, generaliter enim ſignificat Principem, Ducem, Gubernatorem eſſe ἡγεμονεύειν noſter interpres vertit hoc loco ἡγεμονεύοντος procurante. Quamquã idem alibi vbique ſolet Pręſidem vertere, vt inf. c. 20.20. & ſupra c. 2. 2. & Matt. 10. 18. & Marc. 13. 9. idemque Ioſephi interpretes ſolent facere.

Tetrarcha autem Galilaæ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræę, & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilinæ tetrarcha.] De Herode & Philippo, eorumque tetrarchiis Matt. 14. 1. diſſeruimus. De Lyſania maior, & huius loci propria quęſtio eſt, quiſnam fuerit, & an partem vnam regni Iudęę in tetrarchiam redactam adminiſtrauerit. Nam Euangeliſta ita eum cæteris annumerat, vt eorum fratrem, Herodis magni filium facere videatur, qui partem vnam regni eius in hæreditatem acceptam gubernauerit. Ita boni etiam auctores nonnulli ſentiunt Beda hoc loco, & Euthym. in comm. in 1.c. Luc. Quam opinionem facile fuit diligentioribus interpretibus refutare. Nam Ioſephus qui Herodis Magni res omnes accuratiſſimè perſcripſit, nullum illi eiuſmodi filium Lyſaniam fuiſſe tradit, & lib.2. de bello Iudaico c.21. vbi eius narrat mortem, tres tantùm filios Archelaum, Philippum, & Herodem reliquiſſe dicit, idemque Hegeſippus li.1. c. 49. teſtatur. Hunc errorem hiſtorię meliùs quidam viderunt, quàm emendarunt. Nam dum corrigere voluerunt, in alium ipſi non minorem inciderũt errorem, Lyſaniam hunc Ptolomæi cognomento Mennęi dynaſtę Chalcidis filium fuiſſe dicunt, quem patri ſucceſſiſſe Ioſephus lib.14. antiq. c.21. & lib.15. c.4. & Hegeſippus li.1. c.29. auctores ſunt. Neque animaduertunt eundem etiam Ioſephum illo ipſo poſteriore loco ſcribere eum Lyſaniam, quem Ptolomęi filium fuiſſe dixerat, ab Antonio Cleopatræ impulſu occiſum fuiſſe triginta vt minimum annis, antequã Chriſtus naſceretur. Itaque tantũ abeſt, vt cùm Chriſtus prædicare cœpit, tetrarcha eſſe regionis Abilinæ, vt ſexaginta ante annis fuerit mortuus. Cogor in re obſcura eorum, quoad meliorem inuenio, probare coniecturam, qui hũc Lyſaniam de quo Lucas loquitur, eius Lyſaniæ filium patri cognominem fuiſſe credũt. Bonum tantum auctorem deſidero. Inuenio, qui dicant Abilam vrbem, vnde regio tota Abilina dicta eſt, cognomento Lyſaniam appellatam, vnde probabilis coniectura duci poteſt, omnes eius regionis tetrarchas Lyſanias, ſicut Reges omnes Ægypti Pharaones vocari ſolitos. Cur igitur Lucas eum Lyſaniam cùm Herodis numerauit filius, ſi nec filius eius erat, nec in vllam regni eius partẽ ſucceſſerat: nec in hac re quicquam præter meam coniecturam afferre poſſum. Erat Chalcis, cui Lyſanias imperitabat, contermina Iudææ intra eam regionem comprehenſa, quam Deus promiſerat Abrahamo, ſita in monte Libano, vt Ioſephus ait, aut illi certè adiacens: & eſt credibile maiore ex parte à Iudæis etiam tunc habitatam fuiſſe, licèt ſub alienigena viuerẽt domino. Hęc potuit eſſe ratio, quã obrem Euangeliſta eius etiam tetrarchiæ mentionem facere voluerit. At quid Chalcidi cum Abilina, aut vt melius dicam cum Abilina regione, cuius hic Lucas Lyſaniam tetrarcham fuiſſe dicit? ſupra indicauimus fuiſſe in ea regione Abilam vrbem, vnde regio tota Abilina dicta eſſet. Plinius autem li. 5. c.18. Abilam vnã ex ſex tetrarchiis, quæ Decapolim regionem cingerent, inſtarque regnorum eſſent, fuiſſe dicit.

Lyſanias quis, & vbi tetrarcha.

2. *Sub principibus ſacerdotum, Anna, & Caipha.*] Quo-

Digitized by Google

modo Annas & Caiphas sacerdotes fuerint, Matthæi 26.3.57. exposuimus. Voluit Lucas omnibus modis tempus scribere non solùm ex annis imperij Tiberij, & ex Præside, atque tetrarchis, sed etiam ex principibus sacerdotum, quos Annam tunc, & Caipham fuisse dicit. Non quod simul sacerdotes fuerint: nullum enim Reipublicæ Iudæorum tempus tam perturbatum fuisse legimus, vt duo simul Summi essent Sacerdotes, nec id, si vnquam accidisset, Iosephus earũ rerum diligentissimus scriptor tacuisset. Nec, vt alij putant, quod prius Annas, deinde Caiphas, quo tempore Christus, & Ioannes prædicarunt, fuerint sacerdotes, quasi eorum prædicatio, neque in solius Annæ, neque in solius Caiphæ, sed in vtriusque simul sacerdotium inciderit: quemadmodum Isaias initio prophetiæ suæ non vnum tantũ, sed multos, sub quibus prophetasset, nominauit Reges, quod non vno tantùm, sed multis aliis post alios regnantibus prophetasset. Vulgaris hæc est opinio, sed minime probabilis, cùm ex Iosepho constet lib. antiq. 18. c. 4. Caiphã à Valerio Grato multis aliis singulis pene annis motis sacerdotem factum, totoque tẽpore quo Pilatus Grati successor Iudææ Præses fuit, sacerdotiũ administrasse: Christus verò, vt suprà docuimus, tertio Pilati anno cœperit prædicare. Hunc nodum sic soluit Euthy. Annam quidem verè proprieque fuisse sacerdotem, Caipham verò, quia gener eius erat, vt ait Ioannes c. 18. v. 13 non sacerdotem propriè, sed sacerdotis adiutorem fuisse, quales nunc senio confectis Episcopis dari solent. Alij contra, verum sacerdotem fuisse Caipham, Annam verò, & quia eius erat socer, & quia & ipse ante fũctus fuerat sacerdotio, quamuis ab eo per Valeriũ Gratum motus fuisset, appellationis tamẽ honorẽ retinuisse. Sicut solemus hodie eos, qui aliquando Episcopi fuerunt, etiamsi iam Episcopi non sint, Episcopos appellare, & iisdẽ quib. ante ornare titulis. Non placet. Nã ista quidem ratione multos etiã alios nominare Lucas debuit, quos Iosephus eod. loco sacerdotes fuisse, & per Gratum ab ea dignitate remotos dicit. Alij Annã, & Caipham largitionibus à Romanis obtinuisse, vt alternis annis sacerdotio fungerentur: omnia enim tunc apud Romanos, Iudæosque fuisse venalia nõ vno loco Iosephus indicat. Hoc iudico probabilius, quia id Ioan. c. 11. 49. 51. & 18. 13 videtur significare, cùm dicit, Caiphã fuisse Pontificem anni illius, quasi alternis annis ille, & Annas Pontifices solerent esse.

Quomodo Annas & Caiphas principes sacerdotum simul ponantur.

Factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto.] Iussus est à Deo Ioannes, cùm in deserto esset, prædicare. Hoc enim Hebraica phrasis significat, Verbũ Domini super aliquẽ fieri, Isa. 38. 4. Hier. 1. 2. 4. 11. 13. & 2. 1. & 7. 1. & 13. 8. & 14. 1. & 16. 1. & alibi apud hũc: & alios Prophetas passim. Det mihi hoc loco lector veniam, vt abominandi auctoris Caluini vtar verbis: *Colligimus* (inquit) *hinc nullos esse veros doctores, nisi quibus iniunctum est à Deo munus, nec sufficit verbum Dei habere, nisi accedat etiam Spiritualis vocatio. Si ergo summi Prophetæ vocationem Dei expectarunt, quales sunt, qui hodie se ingerunt? Testimonium hoc Caluini verum est*, vt de Cretensib. Titi 1. 13. dicit D. Paulus, sed nullo potuit Caluinus testimonio melius coargui quam hoc suo, nullo potuit tormento tota eius Ecclesia facilius labefactari. Nam si non sufficit verbum Dei habere, nisi accedat vocatio, vt ipse dicit, quid de ipso, deque omnibus & Caluinianis, & Lutheranis ministris dicemus, qui nec à Deo profectò vocati, aut missi sunt, nec verbum Dei, sed diaboli habẽt? Alia quæ & hoc loco, & duobus sequẽtibus versibus 3. & 4. dici poterant, à nobis apud Mat. c. 3. 1. 2. dicta sunt.

Hebraismus.

Caluinus suo testimonio refellitur efficacissime, dũ se ingerit non vocatus à Deo.

5. *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur.*] Priorem partem huius Isaiæ c. 40. 3. 4 testimonij: *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius*, quia à Matthæo etiam, & Marco c. 1. 3. adducta est, illic explicauimus. Hoc quod Lucas addit, nunc explicandum. Loquebatur eo loco Propheta ex persona Dei de Iudæorum reductione ex Babylonica captiuitate auctore Cyro, & sub eius figura de alia maiore, verioreque reductione à captiuitate diaboli per Christũ facienda, quemadmodũ Euãgelistæ omnes interpretantur. Loquitur autem prophetico, i. poetico fere more, per prosopopœiam dicens, mittite præconem, qui vbique terrarum clamet, maxime vero in deserto, vbi magis deuia, & magis aspera via est, vt omnes eam explanare, præparareque curent venturo Domino: venturum quippe, & ipsum per se quasi ducem egregium populum suum in patriam reducturum: non decere, vt Rex tantus quidquãm in via deuium, quicquam inæquale, quicquam asperum inueniat. A consuetudine Regum metaphora sumpta est; quibus regnum suum aut vrbem aliquam ineuntibus viæ nõ explanari modò, verumetiam ornari solent. Hoc ergo est, *parate viam Domini*, i. Domino venturo: *rectas facite semitas eius*, id est, quibus ille transiturus est, & *omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur.* Nam vt via plana sit, necesse est, vt valles, si quæ occurrunt, exaggerentur, & montes, si qui sũt, explanentur in campum. Futura pro imperatiuis Hebræorum more posita sunt: *Implebitur*, id est, impleatur, *humiliabitur*, i. humilietur. Sic etiã *erunt praua* (hoc est obliqua) *in directa*, id est, fiant. Quod tunc de via Babylonica dicebatur, dicitur nunc eodem Propheta ad Christum spectante, de via totius mundi, qua omnes gentes ad Ecclesiam Euangelij præconio excitæ venturæ erant. Primus autem præco Ioannes fuit, qui propterea se vocem in deserto clamantis esse dixit. Desertum corporaliter quidem fuit illud ipsum iuxta Iordanem, in quo Ioannes vixit, ac prædicauit: spiritualiter autem totus terrarum orbis, in quem latè vox eius insonuit. Nec enim Ambrosio subscribo, qui desertũ Ecclesiam interpretatur, quod scriptum sit, *multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum.* Ecclesia enim non desertum, sed domus: non via, sed meta est, quo vocandi homines sunt. Dominus est Christus, cui veniẽti paranda via est. Ante faciem enim eius ideo Ioannes missus est, vt viam eius præpararet. Vnde Christi diuinitas manifesto argumento probari potest: Nã apud Isaiam nomen est יהוה quatuor literarum: quod affirmantibus etiam Hebræis, de solo vero Deo dici potest. Via sunt hominum animi, qui per eam, quam Ioannes prædicabat pœnitentiam, explanandi erant, vt molliter venientem exciperent Christum. Montes Origenes & Beda homines superbos, valles humiles esse dicunt. Sed vt de superbis id concedamus, qui per pœnitentiam humiliandi, ac deprimendi sunt: quid de humilibus dicemus? quomodo implebuntur? quomodo erigentur, vt ad æqualitatem redigantur? An humiles esse desinent, superbique fient? Respondet Beda, hoc ideo dictum esse, quia *qui se exaltat, humiliabitur*, c. 14. 11. & 18. 14. At hæc sententia de præmio, illa de labore dicta est, ex qua contrarium potiùs efficitur, neminem in hac vita extolli, neminem erigi debere, ne in altera humilietur. Aliter etiam Orig. montes Iudæos, quia superbi: valles Gentiles, quia humiles erant, appellari. Sed præterquam quod Gentiles nihilominus superbi, quam Iudæi erant, cùm quicquid erat in mundo *superbia vitæ* esset, quomodo Gentiles qui valles erant exaltari, id est, humiles esse desinere oportebat? Nihil ergo per montes, & colles aliud, quàm viæ inæqualitatem, asperitatemque designari arbitror, sicut statim dicitur, *Et aspera in vias planas.* Hoc enim est, quod maximè asperam, atque difficilẽ

Hebraismus futurũ pro imperatiuo.

Deserti, & viæ nomine quid significetur.

Ad Gal. 4. 27. Isa. 54. 1.

Quid montiũ & vallium nomine significetur.

Digitized by Google

viam reddit, si nunc in valles descendat, nunc in mõtes assurgat. Explananda igitur est via, id est, vitiorum inæqualitas, repugnantiaque ad virtutis mediocritatem reducenda, ne quid subeuntem in animos nostros Christum offendat. Quem sensum, nemo melius quàm Euthymius animaduertit, qui & illud rectè obseruauit, vniuersale illud *Omnis*, non vniuersaliter accipiendum. Nec enim omnes valles exaltatas, neque omnes montes, & colles humiliatos fuisse per Christum, i. non omnia hominum vitia correcta, quia multi parare viam noluerunt. Quanquam si id quod paulo ante dicebamus, verum est, futura pro imperatiuis posita esse, superuacanea est hęc obseruatio. Nã quamuis non omnes valles exaltatæ, nec omnes colles humiliati fuerint: tamen Deus, cuius ea vox est, atque pręconium, omnes valles exaltari, omnes colles humiliari iusserat.

Nõ semper vniuersè sumitur in scriptura dictio, omnis

A

B

6. *Et videbit omnis caro salutare Dei.*] Salutem quã Deus populo suo daturus est, vt supra cap. 2, 30. Carnem pro homine sumi tam scitum est, vt opus non sit exemplis docere. Duobus autem modis hæc possunt intelligi. Aut ita vt significetur fore, vt omnes homines cõspecturi essent, quomodo Deus populum suũ primũ à Chaldæorum, deinde à diaboli tyrannide liberaturus esset, sicut Ps. 73. 12. dicitur Deus *operatus* esse *salutem in medio terræ*, i. toto inspectante terrarum orbe. Et Psal. 47. 6. 7. *Ipsi*, inquit, *videntes sic* (quod Deus fecerat erga populum suum, *admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos*, & Psal. 67. 25. *viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei qui est in sancto*, id est, quomodo Deus graderetur, veniens ad ferendam opem populo suo. Simile illud est Psal. 97. 3. *Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri*. Et illud Isai. 41. 4. 5. de hac ipsa re loquentis: *Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus, & nouissimus ego sum: viderunt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerunt*, & cap. 52. 10. *Parauit Dominus brachium sanctum suum, in oculis omnium gentium & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*, & cap. 61. 9. *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus*. Sic dicebat meretrix illa Rahab Iosuæ 2. 10. 11. *Audiuimus, quod siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Ægypto, & quę feceritis duobus Amorrhęorum Regibus, qui erant trans Iordanem, Sehon, & Og, quos interfecistis, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus*. Aut ita, vt sensus sit fore, vt omnes homines videant, id est, gustent, experiantur, percipiant salutem Dei, participesque fiant eius beneficij, si tamen velint. Omnibus enim in cõmune, ac sine discrimine gentis, aut personarum fuisse propositam, sicut idem Isa. vaticinatus fuerat c. 55. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, edite, & comedite, venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione*. & c. 66. 14. *Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt, & cognoscetur manus Domini seruis eius*, & ver. 18. *Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum: venio, vt cõgregem cum omnibus gentibus, & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam*. Vterque sensus melior videtur esse quàm ille quem Greg. hom. 20. in Euangelia, & Beda in commentariis afferunt: *Quia omnis caro*, inquit Greg. *accipitur omnis homo, salutare Dei videlicet Christum in hac vita omnis homo videre non potuit. Vbi ergo in hac sententia Propheta prophetię oculum nisi ad extremi iudicij diem tetendit? vbi cum apertis cœlis, ministrantibus angelis, consedentibus Apostolis in sede maiestatis suę Christus apparuerit, omnes hunc & electi, & reprobi pariter videbunt, vt & iusti de munere retributionis suæ sine fine gaudeant, & iniusti in vltione supplicij in perpetuum gemant*.

C

D

E

F

7. *Dicebat ergo ad turbas.*] Vide Matt. 3. 7. vbi hæc, & omnia quę sequuntur vsque ad ver. 10 explicauimus.

10. *Et interrogabant eum turbę dicentes, quid ergo faciemus?*] Hęc quæ sequuntur vsque ad vers. 16. alij Euangelistæ non narrant. Lucas fructum quem auditores ex Ioannis concione perceperant, exponit. Primam dicit commotam eius concione turbam, vt viam ab eo salutis quæreret. propensior enim semper ad pietatem est populus, quàm qui prudentiores sibi videntur. Et verò cùm Lucas dicat, & imperitam multitudinem, & publicanos homines pro publicis habitos peccatoribus, & milites sæuum hominum genus, Ioannem de salute sua consuluisse: solos non dicit Scribas, & Pharisęos eum interrogasse. Interrogat populus, *Quid ergo faciemus?* Particula *ergo*, indicat aliquid priùs dixisse Ioannem, quo docuerit omnes auditores in errore versari, nec ea, qua ibãt via, saluos esse posse: aut aliquid certe in eandem sententiam, vnde colligendo populus interrogauerit, *quid ergo faciemus?* quasi dicat, si ita viuendo vt viuimus, si id faciendo quod facimus, salui esse non possumus, doce quid, vt salui simus, facere debeamus. Potuerunt hoc colligere ex illis verbis, *pœnitentiam agite*, id est, præterita dolentes peccata, vitam moresque in melius commutate, quæ alij Euangelistę commemorarunt. Potuerunt etiam ex iis quę Lucas ver. 7. & 8. Ioannem dixisse narrat, *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentię*, vt putat Euthym. & ex illis rursus ver. 9. *Iam securis ad radicem arboris posita est*. Quibus extremum illis interitum nisi resipiscant, interminatur. Potuerunt & ex aliis multis, quæ credibile est grauiter, & vehementer dixisse Ioannem, nec fuisse ab Euangelistis commemorata, quibus propositum non erat integras eius conciones enarrare. *Perculsa*, inquit Gregor. hom. 20. in Euang. & Beda in comment. *terrore fuerant turbæ, quæ consilium quærebant*. Hoc igitur certum est signum auditorem profuisse, cùm commota, & agitata conscientia ad concionatorem venit, vt de sua eum salute consulat. Quemadmodum illos Petri auditores fecisse legimus Act. 2. 37. *His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos, quid faciemus viri fratres?* Et custodem illum carceris, qui tremefactus Paulo, & Sylæ ad pedes procidisse dicitur, Act. 16. 29. 30. rogasseque, *Quid me oportet facere, vt saluus fiam?*

Fructus prædicationis S. Io. Bap.

11. *Qui habet duas tunicas, det non habenti.*] Consultus à diuersis generibus hominum Ioannes, accommodatè ad vnumquodque respondet. *Singulis*, inquit Ambros. *generibus hominum conueniens tribuit S. Baptista Ioannes responsum*. Quanquam vt Theoph. adnotauit, hoc inter simplicem turbã, & publicanos, militesque discriminis adhibuit, quòd turbam, quia simplicior erat, non solùm à malo abstinere, sed bonum etiam facere pręcepit, publicanos verò & milites abstinere tantùm à malo, neminique iniuriam inferre. Ambr. quod turbæ dicit, commune omnibus putat esse præceptum: quod publicanis, & militibus illis proprium. *Hæc*, inquit, *& alia officiorum pręcepta propria singulorum, misericordia communis est vsus. Ideo communia præcepta omnibus officiis, omnibus ætatibus necessaria, & ab omnibus deferenda. Non publicanus, non miles excipitur, non agricola vel vrbanus, diues & pauper, omnes in commune admonentur, vt conferant non habenti. Misericordia enim plenitudo virtutum est. Et ideo omnibus est proposita perfectæ forma virtutis, ne vestimentis, alimentisque suis parcant*. Rectè hæc Ambrosius. Etenim cùm simplex populus non soleat ad inferendam iniuriam esse procliuis, nec vllo sibi proprio laborare vitio, præceptum illi cum omnib᷑ hominib. commune Ioannes tradidit. *Qui habet*, inquit, *duas tunicas, det non habenti*. Speciem vnam caritatis pro toto genere,

Digitized by Google

Quis sensus huius, qui habet duas tunicas, det &c. id est pro omni caritatis officio posuit. Sicut Christus apud Matth. c. 25. 35. *esuriui enim, & dedistis mihi manducare.* Vna enim caritatis specie, vt illic diximus, omnes intelligit. Itaque non est hærendum in verbis. Quod qui fecerunt, boni quamuis auctores, valde laborarunt, quomodo id ab Apostolis ipsis seruatum fuerit, cum Petrus duas tunicas zonam, & calceamenta dicatur habuisse Actor. 12. 8. Paulus vero, & tunicam, & penulam, 2. ad Tim. 4. 13. vt Oecum. Actor. 18. In sensum igitur intendenda mens est. Qui nec tam angustus est, vt de solis tunicis, ac escis præceptum intelligendum sit, neque tam latus, vt quisquis duas habet tunicas alteram necessariò dare debeat, quemadmodum quidã nimis literales interpretes intellexerunt. In vniuersum præcipitur erga proximum charitas, & compendiosissima ostenditur esse salutis via. Sed totum charitatis genus per duas maxime necessarias, maximeque communes species declaratur, victũ, atque vestitum, vt Basil. apud D. Tho. Greg. hom. 20. & Beda hunc locum explicans adnotarunt. Quanquam Greg quidem, & Beda non propterea has duas species positas fuisse putant, quòd nõ habenti, sed quòd danti magis sint necessariæ. Maioris enim esse charitatis, quæ sibi necessaria sunt dare, quàm quæ superflua. Quod quidem verum est, sed non propterea has duas species à Ioãne positas arbitror: sed potius, quod pauperibus magis sint necessariæ Nemo enim sine victu vestituque potest viuere. Et ita videtur Ioannes orationem suam consulto moderatus, vt non videatur auditores ad summam, sed ad necessariam tantùm ad salutem charitatem obligare voluisse. Ideo nõ dixit, qui habet tunicam, det eam, sed qui habet duas tunicas, det alteram ei, qui nullam habet. Hoc etiam obseruauit Ambros. *Misericordiæ tamen* (inquit) *ipsius pro possibilitate conditionis humanæ mensura seruatur, vt non sibi vnusquisque totum eripiat, sed quod habet cum pauperib. partiatur.* Duas verò tunicas dixit, nõ certũ tunicarum numerum, sed cuiuscunque vestitus, & per vestitum cuiuscũque boni alterius externi superfluitatem denotans. Fieri enim potest, vt aliquis non duas tantùm, sed multo etiam plures tunicas habeat, omnes tamen illi ad tutandam vitam necessarię sint; eum Ioannes non cogit, vllam dare non habenti. Et fieri rursum potest, vt aliquis vnam tantùm habeat tunicam, & quia ea illi necessaria non est, ex Ioannis sententia eam illi qui nullam habet, dare debeat. Contra verò, cùm dicit, *non habenti*, non solùm eum intelligit, qui omnino nullam habet, sed eum, qui etiamsi aliquam, etiam si plures habeat, tamen ad tuendam vitam pluribus indiget. Illi enim, quamuis multas habeat, quisquis plures necessariis habet, dare aliquam debet. Summa est, duabus ex partibus obligationem eleemosynæ dandæ Ioannes præscribit, ex inopia pauperis, si tuendæ vitæ necessaria non habeat: & ex abundantia diuitis, si plus habeat, quàm illi sit ad vitam necessarium. Eadem moderatione locutus est Christus optimus Interpres huius loci infrà c. 11. 41. *Veruntamen quod superest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.* Cæterum quia plerunque vna tunica vni homini ad conseruandum corpus satis esse solet, per vnam tunicam, res omnes necessarias; per duas, res omnes superfluas significauit. Explicauit hunc locum egregiè Hieron. q. 1. ad Hedibiam. *Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti: Quid si Scythiæ frigora sint, & alpinę niues, quæ non duabus, & tribus tunicis, sed vix pecudum pellibus repelluntur? Quicquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit, hoc vna appellanda est tunica; & quicquid in pręsentibus alimentis necessarium est, hoc vnius diei victus appellatur.* Hoc mihi non paulo magis placet, quàm quod Greg.

A & Beda scribunt: *Idcirco*, inquiunt, *de diuidendis cum proximo duabus tunicis datur præceptum, quia hoc de vna dici non potuit, quoniam si vna diuiditur, nemo vestitur. In dimidia quippe tunica & nudus remanet, qui accipit, & nudus qui dedit.* Mirum videri lectori potest, non aliam magis expeditam salutis viam, auditoribus suis Ioannem ostendisse, & magis ad munus illud, quo fungebatur, accommodatam. Quin dicebat, crederent in Christum, quem prędicabat, si salui esse vellent? cùm & Christus vnica via salutis esset, & ipse idcirco venisset vt ad eum homines adduceret, &, vt angelus dixit ca. 1. 17. vt pararet illi plebem perfectam? Id iam ante fecisse credendum est, quamuis Euangelista non dicat. *Ioan. 14. 6.*

B Debemus enim existimare Ioannem virum tam sanctum, tam gnarum mysterij, tam amantem Christi, quique in id vnum à Deo missus erat, eam officij sui partẽ, quæ erat præcipua, nõ negligenter præteriisse. Ac fortasse cũ hoc, quod Lucas narrat, dixit, iã Christum digito demonstrauerat, iam dixerat: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, Ioã. 1. 29. Nec enim in hac re Lucas temporis rationem habuit. Nec mirũ est ita respondisse Ioannem, cùm Christus ipse de eadem re ab adolescente illo interrogatus: *Quid boni faciam, vt habeam vitam æternam*? non responderit nisi: *Si vis ad vitã ingredi, serua mandata.* Matt. 19. 17. Magis vtique præ-

C cisè quàm Ioannes; & minus noui dicens. Quis enim ignorabat, ei, qui vellet ad vitam ingredi, seruanda esse mãdata? Ioãnes aliquid videtur dixisse noui, quod in decalogo non omnino esset expressum, vt, qui duas haberet tunicas, ei qui nullam haberet, alteram daret. Cæterum cogitandum est vtrumque accommodatè ad auditorum captum locutum fuisse, qui maiora tũc quamuis illis dicta fuissent, capere non poterant. Et non erat vinum nouum in vtres veteres immittẽdum ne ruptis vtribus effunderetur. Similes de charitatis officiis loci sunt, Iac. 2. 15. 16. & 1. Ioan. 3. 17. Maxime *Mat. 9. 17. & Iac. 5. 37*

D verò huic loco affine est, quod scribit D. Paul. 2. Cor. 8. 13. 14. & D. Hier ad explicandum hunc locum adducit. *Non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. In præsenti tempore vestra abundantia illorũ inopiam suppleat: vt & illorum abundantia vestrę inopię sit supplementum, vt fiat ęqualitas.* Refert Theophyl. fuisse qui duas tunicas, duos scripturæ sensus literalem, & mysticum interpretarentur, debereque doctorẽ, qui vtrumque teneret non habentibus impertiri. Sed allegoricũ hoc ipsum est. Magis ad rem pertinet, quod Iren. lib. 4. c. 40. ex hoc loco probat, nos operib. charitatis iustificari: cùm Ioannes interroganti populo,

E quid se vt saluus esset, facere oporteret, nihil aliud responderit, quàm vt exerceret opera charitatis.

13. *Nihil amplius quàm quod constitutum est vobis, faciatis.*] Græcum verbum πράσσειν, quo Euangelista vsus est, ambiguæ est significationis Nam & facere, & exigere significat. Hoc posteriori modo non solùm auctores Græci Origen. homil. in Lucam 23. Gregor. Nazian. hom. 13. contra Iulianum, Theophyl. & Euthym. sed etiam Latini Ambros. in comment. & sermo. 7, siue is Ambrosij, siue Augustini est, ser. 19. de verbis Domini, & Beda in hunc locum scribens interpretantur. Sensus est melior, quàm quem Latina nostri interpretis

F verba videtur præ se ferre, quamquam & nostra versio hunc admittit sensum, eodemque modo intelligenda est: ne faciant plus, quam illis constitutum est. Erat enim illis constitutum, quantum tributi exigere deberent, plus facere, erat plus exigere. Publicanos fuisse tributi Cæsaris exactores apud Matth. c. 5. 46. & c. 9. 10. diximus.

14. *Interrogabant autem eum & milites.*] Ostendit quanta vis fuerit orationis Ioannis, quæ etiam milites homines plerunque feroces emollierit.

Digitized by Google

Neminem concutiatis, nec calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris.] Tria potissimum militum vitia notauit, quibus id hominum genus infame est, cædes, calumnias, auaritiam, seu latrocinia, aut extorsiones. Ab his eos abstinere iubet. Non quòd satis hoc illis nihil aliud facientibus ad salutem esset, sed quòd sit vero simile eos, si his rebus quibus frequentius peccare consueuerant, non peccarent, nec aliis peccaturos. Idemque de publicanis dicendum est, quos etiam iudicauit Ioannes facile cætera vitia vitaturos, si illud quo maxime laborabant, euitarent. Probarũt ex hoc loco nonnulli veteres etiam auctores, non esse illicitum Christiano homini militare, Ambros. sermo. 7. August. epist. 5. & lib. 22. contra Faust. c. 74. Res per se facilis erat, nisi hæreticus spiritus, qui omnia hoc tempore turbauit, in dubium reuocasset. Nam neque Christus Centurionem illum, cuius tantopere laudauit fidem, ab armis abstinere iussit, Matth. 8. 10. neque Petrus Cornelium alterum Centurionem, quem baptizauit, & in fide instruxit. Act. 10. 36. 48. coegit mutare id genus vitæ. Recte monet Ambros. serm. 7. aut quod magis credo August. serm. 19. de verbis Domini, hoc præceptum non ad solos milites, sed ad omnes in vniuersum magistratus, & Ecclesiæ ministros pertinere. *Hic* (inquit) *cognoscere se debet omnis homo, qui militat. Non enim tantum de iis militantibus scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis militiæ suæ cingulo vtitur, dignitatis suæ miles adscribitur. Atque ideo hæc sententia potest dici, verbi gratia militibus, protectoribus, cunctisque Rectoribus, & cuicumque qui stipendia publice sibi decreta consequitur. Si amplius quærit, tanquam calumniator & concussor Ioannis sententia condemnatur. Vsque adeo autem hoc inoleuit malum, vt iam quasi ex consuetudine vendantur leges, corrumpantur iura, sententia ipsa venalis sit, & nulla iam causa possit esse sine causa. Hæc autem diuina sententia, quæ ad milites loquitur, potest etiam ad clericos retorqueri, quia etiamsi non militare videamur sæculo, tamen Domino, & Deo militamus, sicut ait Apostolus: Nemo militans Deo intricat se negotiis sæcularibus.*

An sit licitũ Christiano militare.

2. ad Tim. 2. 4.

15. *Existimante autem populo*] Græ. προσδοκῶντος, existimante, aut expectante, id est expectatione, dubitationeque suspenso, vt statim dicit, *ne forte ipse esset Christus.* Cùm enim dubitaret, expectabat euentũ rei, qui declararet, essetne Messias, an non. Mouebatur Ioannis sanctitate, & officio baptizandi, quemadmodum ex Euangelio Ioannis constat, vt eum Messiam esse crederet, auertebatur cultu longe ab eo diuerso: quo suũ Messiam sperabat venturum esse. Sed facile fuit illis si scripturas suas cõsuluissent, intelligere, Ioannẽ Messiam esse non posse, cum tota scriptura doceret Messiam ex tribu Iuda, & ex domo Dauidis nasciturum: Ioannem autem viderent & patre & matre ex tribu Aaron originem ducere. Notauit Orig. periculosum esse, si auditores maiorem quàm veritas ferat de con-

A cionatore opinionem habeant: indeque nonnullas hæreses natas dicit, idque nõnullis probat exemplis, quæ videre apud eum lector poterit Ioan. ca. 1. 19. scribit Iudæos ab Ierosolyma sacerdotes, & Leuitas aliquot ad Ioannem legasse, vt eum interrogarent, num ipse esset Christus. Itaque merito à quibusdam dubitatum est, num responsum hoc Ioannis, quod hoc loco Lucas, & Matt. c. 3. 11. & Marcus c. 1. 8. recitant Baptistam dedisse, idem fuerit, eodemque acciderit tempore, atque illud quod Ioannes narrat. Vt idem esse videatur, facit similitudo sentẽtiæ, vt diuersum, facit quod hic populo & quidem non interroganti, sed tacite apud se cogitanti: illic legatis sacerdotibus, & Leuitis, iisdẽque Pharisæis non interrogantibus modò, sed etiam contra illum subtiliter disputãtibus respõdisse dicatur, quodque hoc ante baptismum à tribus
B Euangelistis: illud post baptismum à Ioanne factum commemoretur. In neutram partem argumenta sunt necessaria, sed in hanc probabiliora. Atque ita Ambr. & Beda mihi sentire videntur. Vterque enim colligit ex hoc loco Ioannem prophetico spiritu intimas animi cogitationes cognouisse: neque enim verbis vllis, sed solis respondisse cogitationibus, quia dicit Euangelista: *Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis, ne forte ipse esset Christus.* Quod si ita est, non dubium, quin aliud hoc fuerit testimonium, quàm illud quod Ioannes Euangelista à Baptista exhibitum fuisse refert. Resque cõuenit aptissime: cùm enim Ioannes non Ierosolymæ, sed in deserto ad Iordanis o-
C ram versaretur, non poterant Iudæi illi primores qui sacerdotes & Leuitas ad eum legauerunt, in eam venire suspicionem, num Ioannes Messias esset, nisi id ex populo, qui ad audiendum Ioannem exibat, cognouissent. Quare credibile est, priùs populum eam de Ioanne opinionem concepisse, illique vt tres narrant Euangelistæ, respondisse Ioannẽ. Dein increbrescẽte fama, Christoque baptizato, & à Ioanne tanquã vero Messia demonstrato principes Iudæorum rem ex ipso Ioanne cognoscere voluisse: cùm vna ex parte viderent populum Ioannem tanquam Messiam venerantem: alia ex parte audirent illum palam profiteri, non se, sed Christum quem baptizauerat, verum esse Messiam. Ita & ego sentio, quanquam me Am-
D brosii & Bedæ argumentum non admodum mouet. Nam quod Lucas dicit, *existimante populo, & cogitantibus*, & c. non negat etiam interrogasse, aut de ea certè re locutum fuisse; sed tantùm fortasse significat Ioannem populi de se nimis magnam opinionem corrigere voluisse. Monentur hîc concionatores, quemadmodum & Origen. indicauit, ne se patiantur supra merita sua ab auditoribus honorari, aut laudibus efferri, sed nimiam de se opinionem premant, laudemque & honorem omnem à se in Christum declinent.

Notandum pro concionatoribus.

CAPVT IV.

IESVS autem plenus *Spiritu sancto, regressus est à Iordane, & agebatur à Spiritu in desertum.* 2. *Mat. 4. a. 1 Mar. 1. b. 12*
diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et *nihil manducauit in diebus illis: & consummatis il-*
lis esuriit. 3. *Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic, vt panis fiat.* 4. *Et respondit ad*
illum Iesus: Scriptum est: Quia non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo Dei. 5. *Et duxit illum* *Deu. 8. a. 3.*
diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, 6. *& ait illi: Tibi* *Mat. 4. a. 4*
dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt: & cui volo do illa. 7. *Tu ergo si*
adoraueris coram me, erunt tua omnia. 8. Et *respondens Iesus, dixit illi: Scriptum est, Dominum Deum tuum* *Deu. 16. c. 13 & 10. d. 20*
adorabis, & illi soli seruies. 9. *Et duxit illum in Ierusalem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit* *Ps. 90. c. 11*
illi: Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. 10. *Scriptum est enim, quod Angelis suis mandauit de te, vt con-*
seruent te, 11. *& quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* 12. Et *respondens Ie-* *Deu. 6. c. 16*
sus, ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominũ Deũ tuum. 13. Et *consummata omni tentatione, diabolus recessit*

Digitized by Google

Matt.4.b. *ab illo, vsque ad tempus.14.Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam*
13. Mar.1.b.14 *regionem de illo. 15. Et ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus. 16. Et venit Naza-*
Matt.13 g. 54. *reth, vbi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit le-*
Mar.6.a.1 *gere.17. Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ. Et vt reuoluit librum, inuenit locum, vbi scriptum erat: 18.*
Io.4.f.45. *Spiritus Domini super me: propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde,*
Isa.61.a.1. *19. prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Do-*
mini acceptum, & diem retributionis. 20. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in
synagoga oculi erant intendentes in eum. 21. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura
in auribus vestris. 22. Et omnes testimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de
ore ipsius, & dicebant: Nonne hic est filius Ioseph? 23. Et ait illis: Vtique dicetis mihi hanc similitudinem: Me-
3.Reg.17.a *dice cura te ipsum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. 24. Ait autem: Amen*
9. *dico vobis, quia nemo Propheta acceptus est in patria sua. 25. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in die-*
bus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum annis tribus, & mensibus sex: cùm facta esset fames magna in om-
ni terra: 26. & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam. 27. Et multi
4.Reg.5.d. *leprosi erant in Israel sub Elisæo Propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus. 28. Et repleti sunt*
14. *omnes in synagoga ira, hæc audientes. 29. Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem: & duxerunt illum*
vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata vt præcipitarent eum. 30. Ipse autẽ tran-
Matt.4.b. *iens per medium illorum, ibat. 31. Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis.*
13. Mar.1.c.21 *32. Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius. 33. Et in synagoga erat homo habens dæ-*
Matt.7.d. *monium immundum, & exclamauit voce magna. 34. dicens: Sine, quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? venisti*
28. *perdere nos? scio te, quis sis, Sanctus Dei. 35. Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cùm*
proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit. 36. Et factus est pauor in omnibus,
& colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate & virtute imperat immundis
spiritibus, & exeunt? 37. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. 38. Surgens autem Iesus de
Mar.1.c.21 *synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illum*
Matt.8.b. *pro ea. 39. Et stans super illam, imperauit febri: & dimisit illam. Et continuò surgens, ministrabat illis. 40. Cum*
14. Mar.1.c.30 *autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis ma-*
nus imponens, curabat eos. 41. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia: Quia tu es Filius Dei:
Mar.1.d. *& increpans non sinebat ea loqui: quia sciebant, ipsum esse Christum. 42. Facta autem die egressus ibat in deser-*
34. *tum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum: & detinebant illum, ne discederet ab eis.*
43. Quibus ille ait: Quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo missus sum. 44. Et
erat prædicans in synagogis Galilææ.

IN CAPVT IV.

1. I*Esus autem plenus Spiritu sancto.*] Semper Christus A Spiritu sancto plenus fuerat, sed significat postquam in illum iam baptizatum Spiritus sanctus descenderat, magis in eo sese quàm antea demonstrasse, apparuisseque in omnibus eius actionibus diuino prorsus spiritu gubernari, vt Origen. hom. 32. interpretatur. Quæ sequuntur vsque ad v.14. apud Matt. c.4.1. exposita sunt.

14. *Et regressus est in virtute spiritus in Galilæam.*] Regressum dicit, quia inde priùs in Iudæam venerat, vt à Ioanne baptizaretur, vt idem Lucas cap 3.21. & Matt. cap.3.13. & Marcus c.1.9 apertè dicunt. *In spiritu* autem rediisse dicit, vt indicaret omnibus in rebus actũ fuisse à Spiritu sancto. Animaduertimus Lucam præter cæteros Euangelistas studiosè hoc notare solitum, Christum Spiritus sancti ductu omnia fecisse vt hîc & supra ver.1. Absurda est hæretici cuiusdam interpretis explicatio. In virtute spiritus regressum esse, id est, eũ iuuante Spiritu sancto omnes diaboli tentationes superasse. Nec enim hîc iam de tentatione, sed de reditu in Galilæam agebatur. Melius Orig. hom. in hunc locum 32. propter victas tẽtationes auctam illi fuisse virtutem spiritus, id est magis sese in eo ostendisse, sic enim intelligendum, idẽque Theophylactus, & Euthymius notauerunt. Beda in virtute spiritus intelligit, in virtute miraculorum, aut faciẽdo miracula sicut auditores dixisse postea leguntur: *Vnde huic sapiẽtia, & virtutes* auctor est Matth. 13. 54. & Marcus capite 6.ver.2. Euthymius in virtute Spiritus interpretatur, plenus virtute faciendi miracula, non quòd in itinere

Quid sit, In virtute spiritus, &c.

miracula fecerit, sed quod ad ea facienda virtute Spiritus sancti instructus, paratusque venerit in Galilæã. Theophylactus verum attigit sensum, *in virtute spiritus*, id est, ἐνδυνηθεὶς, vt eius vtar verbis, afflatus, actus, impulsus Spiritu Sancto. Sicut dixit Matth. 4.1. ductum fuisse *à spiritu in desertum, vt tentaretur à diabolo*, & Marc. ca.1.12. *expulsum à spiritu in desertum.* An hic idem sit Christi in Galilæam reditus, atque ille qui describitur à Ioãne c.4.3. apud Marcũ c.1.14. disputauimus, vbi copiosiorem huius, & sequentis versus explicationem inuenies.

16. *Et venit Nazareth, vbi erat nutritus.*] Putat Theophylactus, & ante eum Origenes homil. 32. primùm B venisse Nazareth, antequam in vllam aliam Galilææ vrbem diuerteret, quia id primum Euangelista narrauit. Vnde Theophylact. argumentatur, debere nos ciuibus, ac popularibus nostris primo loco prodesse, & vt ait Diuus Paulus, *maximè domesticorum* nostrorum curam habere, sed ex ver.23. manifestum est prius per alia Galilææ loca prædicasse, & miracula fecisse. Et ex tota Euangelica constat historia, nusquam eum minus, quàm in patria sua re versari, ac doce solitum, *quia non est Propheta sine honore, nisi in patria sua*, versu vigesimo quarto, & Matthæi decimo tertio, versu quinquagesimo septimo, & Marci 6.4. & Ioan.4.44. C & rursum Matth.cap.4.12. manifestè dicit, cum primùm Christus in Galilæam venisset, relicta ciuitate Nazareth, i. non adita, præterita, neglecta, venisse Capharnaum, sic n. eum locum interpretor. Quid ergo inter hunc aduentũ in Nazareth, & illũ in Galilæam reditum,

1. ad Tim. 5.8.

Digitized by Google

reditum, quem Lucas ver. 14. narrauit, Christus egit? Ea nempe omnia, aut fere omnia quæ à Matthæo à c. 4. vsque ad 13. & à Marco à c. 1. vsque ad 6. commemorantur.

Et intrauit secundùm consuetudinem suam die sabbati in synagogam.] De ea consuetudine diximus apud Marcum cap. 1. 21. 23. 24 39. Notet lector, si Ambrosium hoc loco legerit, & Irenæum lib. 4. cap. 40. memoriæ lapsum. Dicunt enim hanc historiam contigisse in Capharnaum.

Et surrexit legere.] Apparet liberum in synagoga vnicuique fuisse dicere, si quid occurreret, vt apud nos in publicis disputationibus disputare. Quod ipsum idem Lucas indicat Act. 13. 15. & D. Paulus 1. ad Corinth. 14. 30. Qua vsus libertate solebat Paulus Christum per synagogas prædicare Act. 9. 20. & 14. 1. & 17. 2. 17. & 18. 4. 19. & 19. 8.

Cur Christo traditus liber ad legendum, & cur Isaia.

17. *Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ.*] Ea consuetudo erat, vt hinc apparet, vt ei, qui ad legendum surrexisset, liber traderetur ab Archisynagogo, aut eius iussu ab ipsius ministro, cui postea Christus librum reddidisse dicitur, ver. 20. Orig. hom. 32. non casu, sed Dei prouidentia eum librum Christo datum fuisse dicit, vbi locus ille esset, in quo apertissime de ipso ageretur. Alij Iudæorum studio factum suspicantur, quòd cùm nunquam antea, quamuis apud ipsos educatus, ad legendum surrexisset, nec eum vnquam docentem audiuissent, alia verò ex parte fama percrebruisset magna eum cum admiratione omnium in aliis synagogis docere solitum, multaque facere miracula, volebant clariùs noui magistri eruditionem dato libro omniū difficillimo, mysteriorūque plenissimo experiri. Probabile est, vtraque ratione factum esse, Iudæorumque malitiam diuinæ seruiisse prouidentiæ.

Et vt reuoluit librum, inuenit locum, vbi scriptum erat.] Nec hoc fuisse factum casu, sed diuino consilio, Christique prouidentia eum volentis potissimùm locum legere, vbi de se, deque auctoritate legationis suæ agebatur. Origenes, Theophylactus, & Euthymius monuerunt. Admiranda vbique perspicitur Christi prudentia. Sciebat ciues suos maximè omnium incredulos fore, quod se ab infantia vidissent per omnia, vitiis tantùm exceptis, cæteris similem hominibus: volebat illis suam probare legationem, & ostendere quodammodo litteras suas, quibus sibi pater eam, qua vtebatur, auctoritatem dedisset: maluitque eas prophetæ ore recitari, quàm suo. Vsus igitur consuetudinis occasione, qua cuique in synagoga ad legendum surgere licebat, & ipse surrexit, &, vt sibi Isaias potissimū propheta daretur, Iudæorum animos mouit, datumque ita aperuit, vt casu in eum locum, quem maxime legere cupiebat, incidisse videretur; neque quicquam affectatum, quicquam de industria quæsitum appareret.

Locus Isaiæ expositus.

18. *Spiritus Domini super me.*] Agebat Isaias cap. 61. vnde hæc sumpta sunt verba, & capit. 60. de tempore Euāgelij, eiusque conditione sub figura Israelitici populi à Babylonica captiuitate liberati. Promiserat Deus c. 59. 19. 20. Iudæis se missurū redemptorē, *cum venerit*, inquit, *quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemptor, & eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus.* Eum redemptorem hoc loco propheta loquentem inducit, & se eum esse ostendentem, qui à Deo Iudæis promissus fuerat, Deus describens eum redemptorem, quem missurus erat, dicit: *Cùm venerit quasi fluuius violentus, quem Spiritus Domini cogit.* Dicit iam missus Christus, *Spiritus Domini super me*, quasi dicat, non meo proprio, priuatoque, sed diuino spiritu missus sum, eo actus eo impulsus, eo plenus ad prædicandum Euangelium venio, vt dixerat v. 1. 14. quòd Hebraice duo verba, ארני יהוה, Septuaginta, & eos secutus Lucas vno verbo κυρίου reddunt, more faciunt suo, nullum detrimentum patiente sententia. Et nescio an quorun iam diligentia mysterium in ea re quærentium nimis sit arguta: maius fecerunt operæpretium, qui Trinitatis mysterium ex hoc loco probauerunt, quòd Dominus, id est Pater, Spiritus, & Christus, tanquam tres eiusdem naturæ personæ introducantur, Irenæus lib. 3. c. 10. & 20. & Phœbadius lib. contra Arianos, & Ambrosius hoc loco ita fecerunt. Quanquam Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos, & Euthymius in comment. huius loci spiritum Domini, non Spiritum Sanctum, vt illi quos nominauimus, aliique omnes auctores existimant, sed ipsam Christi diuinitatem vocari putant, quod & aliis locis fieri videmus priori Cor. 15. 45. Propius verò est, vt Spiritus sanctus significetur, quo, vt diximus, impellebatur, agebaturque, vel quo plenus erat, qui super eum requieuerat, Isaiæ 11. 2. vt omnes ferè interpretes volunt.

Trinitatis mysterium probatum ex loco Isai.

To. 5. Biblior. Patrum.

Propter quod vnxit me.] Omnes antiqui auctores non aliter Christum quàm ipso Spiritu sancto abunde, ac largiter in ipsum effuso vnctum interpretantur. Iren. lib. 3. c. 10. & Cyprian. 2 lib. contra Iudæos, & Athanasius oratione 2. contra Arianos, & Eusebius libr. 9. de demonstratione Euangelica cap. 10. & Ambrosius hoc loco, & Ruffin. in expositione symboli, & Aug. lib. 11. de Trinit. c. 26. & lib. 3. contra Maxim. cap. 16. & Hieron in comment. in c. 61. Isaiæ, & Prosper lib. de promis. par. 3. c. 11. Sed ex iis auctorib. alij ipsa sua diuinitate vnctum fuisse volunt: nam & ea spiritus est, & eius plenitudo, vt ait D. Paulus Colos. 2. 9. in Christo corporaliter habitabat, vt Euthymius. Alij, cùm conceptus est de Spiritu sancto, ipso Spiritu in matrē superueniente fuisse vnctum, vt Cyprianus. Alij, cùm in baptizatum Spiritus Sanctus descendit specie columbæ, vt Irenæus, Athanasius, Ruffinus, Augustinus locis iisdem, & Hieronymus in comment. in cap. Isaiæ 61 & Prosper in lib. de promissionib. par. 3. cap. 11. Addit Athanasius eodem modo nos post baptismum vngi solere, & Spiritum Sanctum accipere, vt significat D. Paulus 2. Cor. 1. 21. Hoc Petrus confirmat Actor. 10. 38. *Iesum*, inquit, *à Nazareth quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto, & virtute, qui pertransiit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à Diabolo, quoniam Deus erat cum illo.* Loquitur enim de baptismo Ioannis, quem Christus susceperat, post quem à Spiritu sancto vnctum fuisse significat. Quæstionem quidam excitant non prætermittendam, si Christus non aliter quàm Spiritu Sancto vnctus est, quomodo dicit propterea se vnctum à Deo, quia Spiritus Sanctus in ipso erat; videtur enim esse tautologia. Putant quidam Euangelistam Septuaginta secutum interpretes ab Hebraica, quam vocant, veritate discrepare, quòd Hebraicè sit יען *eo quòd*, vt Hieron. vertit, aut quia *vnxit me*, quod esset fortassè clarius. Septuagin. verò & Lucā vertere οὗ ἕνεκεν, cuius causa, aut propter quod, vt noster reddit Interpres. Itaque Hebraicè significare, propterea Spiritum super Christū venisse, quia vnctus erat. Græcè verò contra, propterea vnctum, quia spiritus in eo erat. Quod si verum est, non video qua ratione quæstionem quam proponunt, expediant. In idem enim quod fugiūt, absurdū incurrūt. Non enim minor tautologia est, *Spiritus Domini super me*, quia vnxit me, quā è cōtrario, vnxit me, quia Spiritus Domini super me. Alij vtrumque sensum & quem Hebraica, & quem Græca exprimunt verba, verum: sed diuersa ratione esse dicunt: nam propterea post baptismū Spiritu Sancto in eo descendente vnctū fuisse, quia in Cōceptione sua Spiritus Domini fuerat super eū, quēadmodū

Christus vnctus Spiritu S. quo sensu dicatur.

GG

Digitized by Google

Græca verba præ se ferunt. Et è contrario, propterea Spiritum Sanctum fuisse super eum cùm baptizatus esset, quia in conceptione eodem Spiritu S. vnctus fuerat, vt Hebraica indicat lectio. Hoc modo nullam esse tautologiam, cùm spiritus, & vnctio ad diuersa tẽpora referantur. Hoc vt ita sit, non animaduertunt auctores isti quo periculo sententiæ ista dicatur. Nescio enim an fas dictu sit diuersum Hebraicè apud Prophetam, & Græce apud Euangelistam sensum esse. Alij ex vnctione Spiritus sancti Spiritum sanctum in se esse probare putant Christum: quasi ex donis Spiritus sancti, quæ sese in ipso ostendebant, docuerit seipsũ Spiritum sanctum habere. Ego inter Hebraicam & Græcam lectionem nullum prorsus discrimen animaduerto. Nam quod plerique notant non esse Hebraice יען, sed יען id est, propterea, sed quia, non video, quid intersit. Nam & יען significat propterea quod, vt magistri Hebræorum docent, aut quapropter, vt lib. 3. c. 10. & lib. 4. c 40. Irenæi interpres vertit. Itaque & Hebraice & Græce sensus est, propterea Christum vnctũ fuisse, quia Spiritus sanctus in eo erat, siue sensus sit quem supra tetigimus, propterea vnctum fuisse post baptismum Spiritu sancto visibiliter descẽdente, quia ante baptismum Spiritus sanctus in eo erat, siue quod magis credo, vngere hoc loco significet ad officium aliquod sacrum destinari, sicut vngi solebant qui ad gubernandum populum, & ministrandum Deo destinabantur. Dicit ergo Christus propterea se ad euangelizandum vnctum, id est, destinatum, ac missum esse, quia Spiritus sanctus in ipso erat, quodque eo ageretur, ne in gerẽdo officio errare posset. Vnctus est post baptismum, id est ad prædicandum destinatus, ac missus, cùm veniente super eũ Spiritu Sancto patris mittentis audita vox est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, Spiritus autem fuerat in eo semper ante inuisibiliter qui tunc per visibilem aduentum manifestus apparuit. Non n. Spiritus sanctus in Christũ descendit, vt in eo esset, qui ante non erat, sed vt appareret, qui erat. Ac propterea fortasse non ille prior inuisibilis, sed visibilis iste posterior aduẽtus Spiritus sancti, vnctio vocatur, quia oleum, quo vnctiones fiebant, visibile esse oportebat. Confirmat hunc sensum quod Hebr. verbum משח אתי *vnxit me*, ad sequentia referatur, *vnxit me ad euangelizandum pauperibus*. Sicut & verbum *misit*: *Misit me sanare contritos corde*. Quemadmodum Tertul. lib. 4. contra Marcĩ. & Hilar. in comment. in Psal. 51. Theoph. & Beda hoc loco legunt. Melius meo quidem iudicio, quàm Origen. hom. 32. & Cyprian. lib. 2. ad Quirin. & Epip. in Anco. & Ruffin. in expositione symboli, & Euthym. in commentariis.

Euangelizare pauperibus.] Hebraice ענוים mansuetis, Septuaginta videntur legisse עניים pauperibus, afflictis, vtrumque enim id verbum declarat: meliore profecto sensu, quàm Hebræi. Sequitur enim, *Sanare contritos corde*. Et fuit facile עניים pauperes, in ענוים scribentium incuria degenerare Septuaginta pauperes vocarunt homines afflictos. Agebatur enim de captiuis apud Chaldæos Iudæis, & eorum persona de omnibus hominibus, qui captiui diaboli tyrannide tenebantur. Propheta illis: Christus his euangelizauit, id est lætum liberationis attulit nuntium. Propterea & illi, & hi omnes miserabili persona introducuntur, & pauperes, i. afflicti, contriti corde, captiui, cæci, confracti dicuntur. Magis litteralis & proprius hic sensus est, quam ille Tertul. lib. 4. contra Marc. & Eusebij li. 3. c. 1. de demonstratione, & lib. 9. c. 10. & Bedæ in commentario huius loci. Qui omnes ad solos pauperes spiritu hæc verba referunt, quibus Christus euangelizauit dicens Mat. 5. 3. *Beati pauperes spiritu, quoniam*

A *ipsorum est regnum cælorum*. Quasi tunc illa Isaiæ prophetia fuerit impleta. Magis etiam proprius, & litteralis, quàm ille alter Orig. hom. 32. Theophyl. & Euthym. qui pauperes gentes interpretantur, quæ lege cæterisque salutis carebant auxiliis.

Misit me sanare contritos corde.] Consolari tristes, vt Psal. 146. 3. *Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum*, hic verus est sensus. Cæterum contriti corde, id est, tristes appellantur qui peccatorum onere grauati sunt, sicut pauperes, i. afflicti vocati fuerant, vt exponit Hilar. Ps. 51. & Euth. in com. Melius sanè quã Tertul. lib. aduers. Mar. 4. & Basil in comment. in Ps. 33. & Beda hoc in loco, qui contritos corde eos vocari pu-
B tant, qui admissa dolent peccata. Nõ enĩ propheta bonum, sed malũ, miserabileque statum eorum significare voluit, quibus & ipse liberationem à Chaldæorũ captiuitate nuntiabat, & Christũ redemptionem à tyrannide diaboli nũtiaturũ significabat. Cõtritio autẽ, i. dolor peccatorũ, bonus vtique non malus status est.

19. *Prædicare captiuis remissionem*] Heb. דרור, Libertatẽ, facultatẽ liberè in patriã redeundi. Qua figura significatur fore, vt qui peccatis capti obstrictiq; tenebãtur, à Christo liberarẽtur, vt Iren. interpretatur li. 3. c. 10.

Et cæcis visum.] Heb. ולאסורים פקח קוח & vinctis apertionem carceris, vt Hebræi interpretari solent, vi-
C deturque hic sensus melius cũ superiorib. cohærere, vbi de captiuis, & afflictis hominibus agebatur. Sept. verterunt, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν *& cæcis visum*, aut restitutionem visus, quos & Lucas sequutus est. Cur ita verterint, merito disputatur. Posset aliquem acutũ coniectorem suspicio subire, legisse Sept. עורים cæcos, pro אסורים vinctis. Sed non est in re tam sancta coniecturis facile fidendum. Facilius crediderim sententiam eos potius, quàm verba quemadmodum innumeris aliis locis exprimere voluisse. Sciebant פקח Hebræis significare, oculos aperire, & פקח eum, qui oculos habet apertos, id est videntem, qui opponitur עור cæco. Vi-
D debant duo verba פקח apertionem visus, & אסורים vinctos esse coniuncta, quæ non viderentur satis inter se posse cohærere. Itaque aut vnius, aut alterius proprietatem esse relinquendam. Reliquerunt ergo proprietatem verbi אסורים vincti, & expresserunt proprietatem verbi פקח, verteruntque καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, & cæcis visum. Adde quod R. Dauid auctor est, cæcos aliquando אסורים vinctos, aut ligatos appellari, quòd ligatos habere oculos videantur. Sed alia ego ratione Sept. seniores ab Hebraicis verbis credo non dissentire. Non ignorabant profecto אסורים eos signi-
E ficare, qui in carcere vincti tenerentur: sed quia sciebant nomen פקח apertionem visus declarare, prudenter animaduerterunt אסורים vinctos hoc loco vocari eos, qui non in quouis, sed in tam tetro, tam profundo, tam tenebroso, & obscuro carcere vincti essent, vt cæci esse viderẽtur, quod nihilo plus, quã si cæci essent, videre possunt. Iis aperiẽdos per Christũ oculos fuisse, quia ex eo carcere educendi erant, ita vt quasi restitutus illis visus esset, lucem videre possent. In quã sententiam Chald. etiam paraphrastes illum Prophetæ locũ explicauit. Similis apud eundẽ Isa. locus est. c. 43. 8. *Educ foras populũ cæcũ & oculos habentẽ, surdũ, & aures*
F *ei sunt*; i. populum qui, quamuis oculos & aures habeat, cæcus tamen & surdus est, quia in tam fœda captiuitate & carcere est, vt nihil videre, nihil audire possit. Agebat enim de populi captiuitate reductione.

Dimittere confractos in remissionem.] Id est, in libertatem. Hæc verba plerique mirãtur, nec apud Hebræos, nec apud Septuaginta interpretes reperiri. Magis ego miror interpretes fere omnes grauem imprimis, difficileque quæstionẽ silentio præteriisse, vnde ea Euãgelista citauerit? Mea in re obscura cõiectura est Euãgeli

ſtam hanc non tanquam partem prophetici teſtimonij citauiſſe: ſed tanquam proximorum verborum, quia obſcura erant, explicationem addidiſſe. Quos enim Iſaias cæcos, quam פקח קוח, ἀνάβλεψιν reſtitutionem viſus appellaſſet, expoſuit his duobus verbis: *Dimittere confractos in remiſsionem*, cæcos interpretãs τεθραυσμένους confractos, id eſt, qui tormentis, atque cruciatibus imi, ac tenebroſi carceris fracti eſſent, ἀνάβλεψιν vero, i. reſtitutionem viſus dimiſſionem in remiſſionem, id eſt, in libertatem, qua lucem illis aſpicere liceret: ἐν ἀφέσει Græce pro εἰς ἄφεσιν dictum eſt, vt aliis etiam locis obſeruauimus. De ſenſu non idem omnes ſentiunt. Orig. hom. 32. confractos intelligit paralyticos, & cæteros membrorum impotentes, quos ſanauit Chriſtus, Euſeb. lib. 9. de demonſtratione Euangelica, c. 10. videtur eos interpretari, qui à dæmonibus vexarẽtur. Beda contritos corde, doloreque peccatorum, aut legis onere prægrauatos. Theoph. mortuos, quos ad vitã Chriſtus reuocauit, quoſue ſecum ab inferis eduxit. Sed ſi quod modò diximus, verum eſt, hanc eſſe ſuperiorum verborum explicationem, non eſt noua quærenda ſententia: eodẽ n. modo hæc quo ſuperiora intelligi neceſſe eſt, vt cõfracti vocentur, qui oppreſſi ſeruitute diaboli, atque obtriti iugo peccatorum erant. Quemadmodum & Euth. certus plerumque interpres exponit.

ἐν pro εἰς phraſis Græca.

Prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.] Annum acceptum vocat, annum, vt ita dicam, liberalitatis, & beneficij plenum. Annum, quo Deo placet liberaliter hominibus beneficia largiri. Hoc n. eſt שנת רצון quem Sept. verterunt ἐνιαυτὸν δεκτόν, annum acceptum, vt apud Iſa. c. 49. 8. *Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tui, & ſeruaui te.* Quod accommodans D. Paulus ad tempus Euangelij 2. Cor. 6. 2. ait: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* Hoc eſt, quod Dauid ait Pſalm. 68. 14. *Tempus beneplaciti Deus: in multitudine miſericordiæ tuæ exaudi me; & in veritate ſalutis tuæ.* Omnes fatentur, neque id eſt dubium, ad annum Iubilæi eam phraſim alludere. Quo anno qui ſeruitute nexi erant, in libertatem aſſerebantur Leuit. 25. 8. Sed quis annus ille Iubilæi fuerit, quem Propheta ſignificauerit D. Paulus eo loco, quem modò poſuimus, explicauit. Chriſtus enim quo anno mortuus eſt, veram nobis attulit libertatem. Eam idem alibi D. Paulus temporum plenitudinem appellauit ad Gal. 4. 4. Ita etiam Beda, & Theophyl. Quanquam aliam etiam Theophyl. interpretationem affert, vt annus acceptus ſupremi iudicij tempus appelletur, quòd ſanctis optabile ſit, ex Orig. ho. 32. opinor mutuatus. Sed ſatis conſtat de redemptione hîc agi, non de iudicio. Scribit Iren. lib. 2. c. 38. hinc Valentinianos probare ſolitos, Chriſtum vnum tantùm annum prædicaſſe; cuius opinionis & Orig. eod. loco meminit, & ſimplicem intelligentiam appellauit. Diem autem retributionis quidam vltimum etiam iudicium intelligũt, quo Chriſtus vnicuique ſecundũ opera ſua redditurus eſt, vt Orig. hom. in Leuit. 9. & Hilar. Pſal. 52. & 64. ſed manifeſtum eſt de gratia potius agi, quàm de iudicio, & vt Hieron. in comment. in cap. Iſaiæ 61. argumentatur, Chriſtus hoc loco dicit, *hodie impleta eſt hæc prophetia*: non ergo in die iudicij implenda eſt. יום נקם vt D. Hieron. vertit, diem ſignificat vltionis. Sed ille ad Iudæorum vltionem per Titum & Veſpaſianum factam refert. Quod idem lib. 9. de demonſtratione c. 13. facit Euſeb. huc accommodans quod ait Chriſtus Matth. 23. 35. *Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti, vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ.* At non videtur Deus de vltione populi ſui agere, ſed hoſtiũ, quibus debellatis populum ſuum liberaturum ſe pol-

Annus Iubilæi.

licebatur. Quòd ſi ad tempus Chriſti cum Chriſto ipſo

A ſo referamus, annũ Domini acceptũ interpretabimur de omnibus hominibus, quibus tẽpus illud ſi Chriſti liberalitate vti voluiſſent, Iubilæus fuit: diem verò vltionis de diabolo, quo deuicto nos liberauit, ſicut ipſe dixit, *confidite, ego vici mundum*, Ioan. 16. 33. & *venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*, Ioan. 14. 30. Propterea officium redẽptoris à certamine cũ diabolo inchoauit; ſtatim n. vt baptizatus eſt, *ductus eſt in deſertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo*, vt Matth. 4. 1.

20 *Et cum plicuiſſet librum reddidit miniſtro*]Senſus perſpicuus eſt; ſi quis verò allegoriam deſiderat, Bedam

B legat.

Et ſedit.] Sunt, qui exiſtiment, morem fuiſſe Iudæis vt in ſynagoga non ſolùm qui legeret, ſed etiam quicunque doceret, aut loqueretur, ſtaret, vt colligũt ex Actis Apoſt. c. 13. 16. & ex priori Cor. 14. 30. Chriſtum verò dum prophetam legeret, reuerentiæ cauſa ſtetiſſe; cùm autem docere vellet, reſediſſe, vt ſuã oſtenderet ſupra cæteros doctores auctoritatem. Probabile, ſed incertum.

Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum.] Præ admiratione, quomodo literas ſciret, quas nõ didiciſſet, Ioan. 7. 15. vt Cyril. apud. D. Thom. interpretatur. Aut, vt viderent, quomodo quæ legiſſet, expo-

C neret, vt ait Euth. mihique magis placet. Audierant enim multa de eius doctrina, atque miraculis: & erant expectatione ſuſpenſi, vt viderent, an quæ audiuiſſent, vera eſſent. Moraliter adnotauit Orig. poſſe nos etiã hodie in docentem Chriſtum intentos oculos habere.

21. *Quia hodie impleta eſt hæc prophetia in auribus veſtris.*] *Quia*, ponitur Hebræorum more ad ſignificandã orationem quæ ſequitur, eſſe directam. Eo die dicit illam prophetiam impletam fuiſſe, quòd eo die illi impletã fuiſſe audiuiſſent. Aut potius, quòd illis eo die impleta eſſet, quia eo primùm die cœperat illis ſpiritu Dei

Hebraiſmus

D plenus, atque impulſus tanquam pauperibus, id eſt, afflictis hominibus Euangelium prædicare. *In auribus veſtris*, Hebraiſmus eſt, quaſi dicat, vobis audientibus. Id eſt, hodie veſtris ipſi auribus huius prophetiæ impletionem audiuiſtis, cùm me audiuiſtis prædicantem, de cuius illa prædicatione loquitur. Dixit autem, *In auribus veſtris* potiùs quàm in oculis veſtris, quia impletio prophetiæ in Euangelij prædicatione conſiſtebat, ea ſaltem pars quam tum proprie impletam eſſe ſignificabat. Euthym. impleta eſt hodie ea prophetia, quæ in auribus veſtris lecta eſt. Propoſitũ Chriſto fuit docere ſe verum eſſe Meſſiam, quem illi tantopere ex-

Hebraiſmus

E pectarent. Oſtendit n. ſe eum eſſe, de quo prophetia loqueretur, vt Theoph. & Euthym. adnotarunt. Videtur autem tacita quædam in his verbis latere reprehenſio, quaſi dicat, quid tanto deſiderio Meſſiam expectatis, quẽ ante oculos habentes recipere non vultis? Quid eum in Prophetis quæritis, cùm nec Prophetas, cùm vobis leguntur; neque eorum prophetias, cũ in conſpectu veſtro implentur, intelligatis?

22. *Et mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.*] Verba gratiæ per Hebraiſmum appellauit verba ſuauitatis, & elegantiæ plena. Quanquam ea elegan-

Hebraiſmus

F tia, atque ſuauitas non tam ad orationis compoſitionem, quàm ad mores referenda eſt, quòd eius oratio morata, docta, atque benigna fuerit, & animos hominũ diuina quadam virtute ſuauiter mouens. Videtur hoc Euangeliſta ideo dixiſſe, non ſolũ vt doceret, quomodo Chriſtus verbis ipſis ſuis, & loquendi modo ſe ſupra hominẽ eſſe oſtenderet, ſed etiam vt perfidiã, & contumaciã notaret Iudæorũ, qui cum eius admirarẽtur orationẽ, confiterique cogerentur, eũ nõ humano loqui more, tamen tantùm abfuerit, vt in eum credi-

Digitized by Google

à ſeipſo oblatum. Etenim quando vult capitur, quando vult, A *elabitur; quando vult, ſuſpenditur, quando vult, non tenetur. Vides igitur & hic diuinitatis eſſe, quod non captus eſt, & illic voluntatis eſſe, quod captus eſt.* Quale miraculum fuerit incertum. Verba tantùm ſignificant eum ſecurum, ſine vlla fuga, ſine vlla feſtinatione, per medios hoſtes graui, lentoq; gradu proceſſiſſe; hoc n. vis mihi verborum videtur indicare, καὶ αὐτὸς διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο, & ipſe, (aut potius ipſe autem, eſt enim occulta quædam antithesis, per medium eorum tranſiens, ibat, id eſt, procedebat, & ſecurus gradiebatur. B Ambroſ. & Beda in eo miraculum fuiſſe putant, quòd Chriſtus eorum repente mutauerit voluntates. Quod etſi miraculum quidē fuiſſet, tamen Euangeliſta non voluntatem, ſed facultatem Iudæis ſignificat defuiſſe. Alij eorum quodammodo manus exiſtimant tenuiſſe, vt ſe prehendere non poſſent. Alij inuiſibilem reddidiſſe ſeſe, quod ego exiſtimo eſſe probabilius. Mitto quæ à nonnullis piis quidem nec indoctis, ſed minus fortaſſe limati iudicij feruntur auctoribus de ratione, qua Chriſtus euaſerit: nec ea lector aut ſtudio, aut caſu apud illos inuenta credet, ſi mihi credet. Cur verò Chriſtus à Nazaræis teneri noluerit, in promptu ratio eſt, *Nondum venerat hora eius*, vt Ambr. Theophyl. & Beda reſpondent. Reliqua quæ ſequuntur vſque ad finem capitis apud Matthæum & Marcum in locis ad marginem ſignatis explicauimus.

CAPVT V.

1. FACTVM eſt autem, cùm turbæ irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſe- Mat. 4. c. 18.
cus ſtagnum Geneſaret. 2. Et vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſ- Mar 1. c. 16.
cenderant, & lauabant retia. 3. Aſcendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit
eum à terra reducere puſillum. Et ſedens docebat de nauicula turbas. 4. Vt ceſſauit autem loqui,
dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia veſtra in capturam. 5. Et reſpondens Simon, dixit illi: Præ-
ceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete. 6. Et cùm hoc feciſſent,
concluſerunt piſcium multitudinem copioſam, rumpebatur autem rete eorum. 7. Et annuerunt ſociis, qui erant
in alia naui, vt venirent, & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt pene merge-
rentur. 8. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu dicens: Exi à me, quia homo peccator ſum,
Domine. 9. Stupor enim circumdederat eum, & omnes, qui cum illo erant, in captura piſcium, quam ceperant:
10: Similiter autem Iacobum, & Ioannem filios Zebedæi, qui erant ſocij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus: No-
li timere: ex hoc iam homines eris capiens. 11. Et ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus ſecuti ſunt eum: Matt. 9. a. 2.
12. Et factum eſt, cùm eſſet in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra & videns Ieſum & procidens in faciem, Mar. 1. d. 40.
rogauit eum, dicens: Domine, ſi vis, potes me mundare. 13. Et extendens manum, tetigit eum dicens: Volo: Mun-
dare. Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo. 14. & ipſe præcepit illi, vt nemini diceret: ſed Vade, oſtende te ſacerdoti, Leu. 14. a. 4.
& offer pro emundatione tua, ſicut præcepit Moyſes, in teſtimonium illis. 15. Perambulabat autem magis ſer-
mo de illo: & conueniebant turbæ multæ, vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus ſuis. 16. Ipſe autem ſe-
cedebat in deſertum, & orabat. 17. Et factum eſt in vna dierum, & ipſe ſedebat docens, Et erant Phariſæi
dentes, & legis doctores, qui venerant ex omni caſtello Galilææ, & Iudææ, & Ieruſalem: & virtus Domini erat Mat. 8. a. 2.
ad ſanandum eos. 18. Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, Mat. 2. a. 3.
& ponere ante eum. 19. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, aſcenderunt ſupra tectum, &
per tegulas ſummiſerunt eum cum lecto in medium ante Ieſum. 20. Quorum fidem vt vidit, dixit: Homo, re-
mittuntur tibi peccata tua. 21. Et cœperunt cogitare Scribæ, & Phariſæi, dicentes: Quis eſt hic, qui loquitur blaſ-
phemias? Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus? 22 Vt cognouit autem Ieſus cogitationes eorum, reſpon-
ſedens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus veſtris? 23. Quid eſt facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata:
an dicere, Surge, & ambula? 24. Vt autem ſciatis, quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimit-
tendi peccata (ait paralytico) Tibi dico, ſurge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. 25. Et confeſtim con-
ſurgens coram illi, tulit lectum, in quo iacebat: & abiit in domum ſuam, magnificans Deum. 26. Et ſtupor ap-
prehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti ſunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie. 27.
Et poſt hæc exiit, & vidit publicanum nomine Leui, ſedentem ad Telonium, & ait illi: Sequere me. 28. Et re- Mar. 2. c. 14.
lictis omnibus, ſurgens ſecutus eſt eum. 29. & fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua: & erat turba mul- Mat. 9. a. 9.
ta publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant diſcumbentes. 30. Et murmurabant Phariſæi, & ſcribæ eo- Mat. 2. c. 18
rum, dicentes ad diſcipulos eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis? 31. Et reſpon-
dens Ieſus, dixit ad illos: Non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui male habent. 32. Non veni vocare iuſtos, ſed
peccatores ad pœnitentiam. 33. At illi dixerunt ad eum: Quare diſcipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obſe-
crationes faciunt, ſimiliter & Phariſæorum: tui autem edunt, & bibunt? 34. Quibus ipſe ait: Numquid pote-
ſtis filios ſponſi, dum cum illis eſt ſponſus, facere ieiunare? 35. Venient autem dies, cùm ablatus fuerit ab illis ſpon-
ſus, tunc ieiunabunt in illis diebus. 36. Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: Quia nemo commiſſuram à
nouo veſtimento immittit in veſtimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit com-
miſſura à nouo. 37. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpet vinum no-
uum vtres, & ipſum effundetur, & vtres peribunt. 38. ſed vinum nouum in vtres
nouos mittendum eſt: & vtraque conſeruantur. 39. Et nemo bibens
vetus, ſtatim vult nouum, dicit enim: Vetus
melius eſt.

Digitized by Google

qualis ille Psal. 17. 5. & 19. 12. & 1. Cor. 12. 23. & Hebr. 5. 2. Hoc ideo videtur Euangelista dixisse, vt Petrum excusaret, quod tantum à se bonum reiicere voluisset: nec enim omnino apud se fuisse, stuporeque occupatum non satis, quid faceret considerasse. Non quòd humilitas eius laudanda non fuerit, sed quòd vero simile non sit eum dicturũ fuisse Christo, vt à se abiret, si satis considerasset, intellexissetque, quanto sibi esset vtilius eum retinere, quàm ablegare. Sunt qui in hac re & nimium, & parum Petrũ imitentur, vtrique peruerse: nam & quidam, cum apud se Christum habeāt, inconsiderate dimittunt: & alii, cum habeant auare, ambitioseque non dimittũt, quia plus eo præsente piscantur. Hi non Christo, sed Christus ipsis piscator est.

Et omnes qui cum eo erant.] Ne videretur Petrus sine causa, magnique miraculi occasione obstupefactus, addidit Euangelista etiã omnes, qui cum eo erant simili stupore fuisse correptos. Hoc etiam eò pertinet, vt intelligamus verum, magnũque fuisse miraculũ, quod tam multi pisces capti fuerint, cùm piscatores ipsi, qui ceperãt, quique magnã alias copiam capere solebãt, non vnus & alter, sed omnes omnino qui aderant, stupore defixi fuissent.

10. *In captura piscium.*] Hebraismus, propter capturam piscium.

Similiter autem Iacobum & Ioannem.] De vocatione Iacobi, & Ioannis, aliorũque Apostolorũ apud Matt. egimus c. 4. 18. 19. 20. 21. Hic solam cum Luca vocationis occasionem declaramus. Quæ vt apparet ex hoc loco, in his quatuor Apostolis Petro, Andrea, Iacobo, & Ioannne eadem fuit, captorum multitudo piscium.

Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens.] Respondet Christus Petri cogitationibus. Timuerat ille, vt ex Euthymio recitauimus, ne propterea quod homo peccator Christũ recepisset, aliquid sibi periculi eueniret: respondet Christus tantum abesse, vt quicquam illi propterea mali sit euenturum, vt maximũ potius illi lucrum accessurum sit: namque ex piscatore pisciũ hominum piscatorem factum iri. Et, vt tantã piscium multitudinem, non suo labore, qui per totam noctẽ cassus iã fuerat, sed diuina virtute ceperat: ita prorsus fore, vt innumerabiles homines non doctrina, non industria sua, sed gratia diuina capiat, & in rete trahat Ecclesiæ, Matt. c. 4. & 19. & Marc. c. 1. 17. Petro simul, & Andreæ Christum dixisse trahunt, *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.* Quod Augustinus lib. 2 de consensu Euangelistarum cap. 17. ita cõciliat, quasi bis hoc dixerit Christus, primũ Petro soli: deinde duobus simul fratribus Iacobo & Ioanni. Sed quemadmodum eo loco disputauimus, quod Petrus dixit, omnibus qui cum illo erant, dixit.

IN CAPVT VI.

1. *FACTVM est autem, in sabbato secundo, primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli eius*
spicas, & manducabant confricantes manibus. 2. Quidam autem Pharisæorum dicebant il- Mat. 12. a 1.
lis. Quid facitis quod non licet in sabbatis? 3. Et respondens Iesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis, Matt. 2. d. 23.
quod fecit Dauid, cum esurisset ipse, & qui cum illo erant? 4. quomodo intrauit in domum Dei, &
panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his, qui cum ipso erant: quos non licet manducare nisi 1. Reg 21 b. 6.
tantum sacerdotibus: Et dicebat illis: Quia Dominus est Filius hominis, etiam sabbathi. 6. Factum est autem Leuit. 24 b. 9.
& in alio sabbato, vt intraret in synagogam, & doceret. Et erat ibi homo & manus eius dextera erat arida 7. Exodi 29. a. 32.
Obseruabant autem Scribæ & Pharisæi si in sabbato curaret: vt inuenirent vnde accusarent eum. 8. ipse verò scie-
bat cogitationes eorum: & ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens stetit. 9. Matt. 12 b. 10.
Ait autem ad illos Iesus: Interrogo vos, si licet sabbatis bene facere, an male? animam saluam facere, an perde- Mat. 3 a 1.
re? 10. Et circumspectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit; & restituta est manus eius.
11. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebãtur ad inuicem, quidnam facerent Iesu 12. Factum est autem
in illis diebus, exijt in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. 13. Et cum dies factus esset, vocauit Matt. 10. a. 1.
discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominauit) 14. Simonem, quem cognominauit
Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum, & Ioannem Philippum, & Bartholomæum, 15. Matthæum, & Ma. 3. b. 13.
Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes, 16. & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui
fuit proditor. 17. Et descendens cum illis stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa
plebis ab omni Iudæa, & Ierusalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis, 18. qui venerant vt audirent eum, &
sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur: 19. Et omnis turba quæ- Mat 5. a 2.
rebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes 20. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dice- Mat. 5. a 11.
bat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. 21. Beati, qui nunc esuritis: quia saturabimini. Beati qui nunc
fletis: quia ridebitis. 22. Beati eritis cum vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, &
eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter Filium hominis, 23. Gaudete in illa die, & exultate; ecce Am. 6 a 1.
enim merces vestra multa est in cælo: secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum. 24. Veruntamen Eccl 31. a 8.
væ vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram. 25. Væ vobis, qui saturati estis: quia esurietis. Væ vo- Isa. 65. c 10.
bis, qui ridetis nunc: qua lugebitis, & flebitis. 26 Væ cum benedixerint vobis homines: secundum hæc Mat. 5. g. 44.
enim faciebant pseudoprophetis patres eorum 27. Sed vobis dico, qui auditis: Diligite inimicos vestros, be- 1. Cor. 6. b. 7.
nefacite his, qui oderunt vos. 28. Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos. 29. Mat. 7. b. 12.
Et qui te percutit in maxillam, præbe & alteram. Et ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam
noli prohibere. 30. Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. 31. Et prout vultis Tobiæ 4. c. 16.
vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter. 32. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gra- Mat. 5. g. 46.
tia? Nam & peccatores diligentes se diligunt. 33. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt quæ vobis est gra-
tia? siquidem & peccatores hoc faciunt. 34. Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere: quæ Mat. 5 g 42. Deut. 15. b. 8.
gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fænerantur, vt recipiant æqualia. 35. Veruntamen diligite
inimicos vestros: benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, &
eritis filij Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. 36. Estote ergo misericordes, sicut &
Pater vester misericors est. 37. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non

Digitized by Google

condemnabimini. Dimittite, & dimittemini. 38. Date & dabitur vobis: mensuram bonam, & confertam, &
Mat.7.a.2. coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetie-
Mar. 4. c. 24. tur vobis. 39. Dicebat autem illis & similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in fo-
Mat. 10. c. 24. ueam cadunt? 40. Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. 41.
Ioã. 13. b. 16. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras? 42. Aut
quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns?
Matth 7.a. 3. Hypocrita eiice primum trabem de oculo tuo: & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui. 43. Non
Matth. 7. c. 16. & 12. c 33. est enim arbor bona quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum. 44. Vnaquaque enim
arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant vuã. 45. Bonus
Ma. 7. d. 21 homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundan-
Rom. 2. b. 13. tia enim cordis os loquitur. 46. Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico? 47. Omnis,
Iac. 1. b 12. qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos: ostendam vobis cui similis sit: 48. similis est homini ædifi-
canti domum, qui fodit in altum: & posuit fundamentum super petram. inundatione autem facta, illisum est
flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat super petram. 49. Qui autem audit, & non
facit, similis est homini ædificanti domum suam super terram sine fundamento: in quam illusus est fluuius, &
continuo cecidit: & facta est ruina domus illius magna.

IN CAPVT VI.

1. FACTVM est autem in sabbato secundo primo cùm transiret per sata.] Hunc locum sane difficilem apud Matthæum c. 12. v. 1 explicauimus. Totum etiam reliquum caput in eiusdem Matthæi commentariis capite 5. & 7. expositum est.

CAPVT VII.

CVM autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. 2. Centurionis
Mat. 8. a. 5. autem cuiusdam seruus male habens, erat moriturus: qui illi erat pretiosus. 3. Et cum audisset
de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & saluaret seruum eius. 4.
At illi cùm venissent ad Iesum rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est vt hoc illi præ-
stes. 5. diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. 6. Iesus autem ibat cum
Mat. 8. a. 8 illis. Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicẽs: Domine, noli vexari;
non enim sum dignus vt sub tectum meũ intres, 7. propter quod & meipsum nõ sum dignum arbitratus vt veni-
rem ad te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus. 8. nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me
milites: & dico huic vade, & vadit: & alij veni, & venit: & seruo meo, fac hoc, & facit 9. Quo audito Iesus mi-
ratus est: & conuersus sequentibus se turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inueni. 10. Et
reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum, 11. Et factum est: deinceps ibat
in ciuitatem, quæ vocatur Naim: & ibant cum eo discipuli eius & turba copiosa. 12. Cum autem appropin-
quaret portæ ciuitatis ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris suæ: & hæc vidua erat: & turba ciuitatis
multa cum illa. 13. Quam cùm vidisset Dominus, misericordia motus super eam dixit illi: Noli flere. 14. Et ac-
cessit, & tetigit loculum. (Hi autem, qui portabant, steterunt) Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. 15. Et re-
Inf 24. c. 19 sedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri suæ. 16. Accepit autem omnes timor & magnifi-
Ioã. 4. c. 19. Mat. 11. a 2. cabant Deum dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitauit plebem suam, 17. Et
exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem. 18. Et nuntiauerunt Ioanni discipuli
eius de omnibus his. 19. Et conuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum, dicens: Tu es qui ven-
turus es, an alium expectamus? 20. Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad
te dicens: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? 21. (in ipsa autem hora multos curauit à languoribus,
& plagis; & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum.) 22. Et respondens dixit illis: Euntes renunciate
Ioanni quæ audistis, & vidistis: Quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui
Isa. 35. b. 5. resurgunt, pauperes euangelizantur: 23. & beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me. 24. Et cum
discessissent nuntij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid existis in desertum videre? arundinem ven-
to agitatam? 25. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa
Mal. 3. a 1 sunt & deliciis, in domibus regum sunt. 26. Sed quid existis videre? prophetam? Vtique dico vobis, & plus-
Matt. 11. b. 10. quam prophetam: 27. hic est, de quo scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præpa-
Mar. 1. a. 2. rabit viam tuam ante te 28. Dico enim vobis: Maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista nemo est,
Matt. 11. b. 16. qui autem minor est in regno Dei, maior est illo. 29. Et omnis populus audiens & publicani, iustificauerunt Deũ
Mat. 3 a 4 baptizati baptismo Ioannis. 30. Pharisæi autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos non
Mar. 1. a 6. baptizati ab eo. 31. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes
Mat. 26. a. 7. sunt? 32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus adinuicem, & dicentibus: Cantauimus vobis
Mar. 14. a 3. tibiis, & non saltastis: lamentauimus, & non plorastis. 33. Venit enim Ioannes Baptista, neque manducans pa-
Ioan 12. a 3 nem, neque bibens vinum, & dicitis: Dæmonium habet. 34. Venit Filius hominis manducans, & bibens, & dici-
tis: Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum. 35. Et iustificata est sapien-
tia ab omnibus filiis suis. 36. Rogabat autem illum quidam de Pharisæis vt manducaret cum illo. Et ingressus

Digitized by Google

domum Pharisæi discubuit. 37. *Et ecce mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti:* 38. *& stans retro secus pedes eius lacrymis cæpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.* 39. *Videns autem Pharisæus, qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset Propheta, sciret vtique quæ, & qualis est mulier, quæ tangit eum: quia peccatrix est.* 40. *Et respondens Iesus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic.* 41. *Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.* 42. *Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit?* 43. *Respondens Simon dixit: Aestimo quia is, cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti.* 44. *Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intrauit in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.* 45. *Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit osculari pedes meos.* 46. *Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.* 47. *Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit.* 48. *Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata.* 49. *Et cœperunt qui simul accumbebant dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?* 50. *Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit: vade in pace.* Mat. 9. 22.

IN CAPVT VII.

1. CVM *autem implesset omnia verba sua in aures plebis.*] Cum hæc omnia, quæ narrata sunt, in aures plebis instillasset; omnia verba Christi vocat Euãgelista, omnia quæ Christus loqui voluit, quasi dicat cùm plebi, quidquid voluit, libere dixisset. Subiũgit doctrinæ miraculum, vt ostendat Christum ea, quæ docebat, miraculis confirmasse.

Intrauit Capharnaum.] Habuerat superiorem concionem in campo, cùm ex monte ab oratione descendisset, vt dixit c. 6. 17. inde dicit ingressum Capharnaũ vt Matthæus narrat. Reliqua, vsque ad v. 11. apud eũdem Matthæum c. 8. 5. exposuimus.

11. *Et factum est deinceps.*] An statim post sanatum Centurionis seruum hoc acciderit, Lucas non dicit; tantũ dicit hoc postea factum esse; sed est probabile inter hoc miraculum, quod hîc narratur, & id quod paulo ante narrauit de Centurionis sanato seruo, ea omnia accidisse quæ Mat. c. 8. & c. 9. & 10. narrat. Scribit enim Mat. c. 11. 1. postquam Christus Apostolos suos instruxisset, misissetque in Iudæam ad prædicandum, inde, id est, ex Capharnaũ discessisse, & per alias iisse vt doceret ciuitates. Inter quas credibile est, vnã fuisse Naim, vbi mortuum istum adolescentem suscitauit.

Ibat in ciuitatem quæ vocatur Naim.] Erat Naim Galilææ ciuitas non ita magna ad radicẽ montis Hermon distans à Thabor bis mille passus. Hieronymus in epitaph. Paulæ ad Eustoch. & in locis Hebr. & Beda hoc loco, & Brochardus in descript. cap. 5 nominat ciuitatem, vt historiæ fidem faciat.

Et ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa.] Hoc ideo videtur Euangelista dixisse, vt doceret multos eius miraculi fuisse testes.

12. *Cum autem appropinquarent portæ ciuitatis.*] Videtur Euangelista hoc ita narrare quasi casu factũ fuisset, vt appropinquante ad portam Christo mortuus efferretur: sed credendum est in illo, qui humanis oculis videbatur, casu diuinum latuisse cõsilium; Christũque aut tunc venisse cum sciebat mortuum efferendũ; aut mouendis tacite hominũ animis effecisse, vt tũc eum efferrent, cùm ipse ad vrbẽ appropinquaret. Volebat enim ita eum suscitare, vt forte in eum incidisse videretur. Augebat etiam miraculi magnitudinem, vt non eum prius suscitaret, quàm ad sepulturam efferretur, ne quis causari posset, nõ verè fuisse mortuum, & hominũ opinionem, vt non priuatim domi coram paucis, sed in ipsa vrbis porta, vbi & maximus ingredientium egredientiumque cõcursus fieri solet, & erat apud Iudæos in portis vrbiũ forũ vbi causæ agebantur, & nobiles ciuitatis viri frequẽter versabãtur. *Et aduersũ me*, inquit, *loquebãtur qui sedebãt in porta*, Ps. 68. 13. & *non cõfundetur, cùm loquetur inimicis suis in porta*, Ps. 126. Sic legimus Absalonem in porta vrbis sedere solitũ vt populum iudicaret, 2. Reg. 15. 2. Accessit turba quæ Christum; quæque defunctũ sequebatur, quæ vtraque sibi occurrit in porta. Notauit hoc Beda, *Diuino*, inquit, *nutu multa Dominum turba, multa viduam comitabatur, vt viso tãto miraculo multi testes, multi Dei fierẽt laudatores.* Cõueniebat etiam vt Christus in ipso vrbis ingressu totã eo miraculo ciuitatẽ cõmoueret, quo maiore de se opinione cõcitata, prædicaret illis Euãgeliũ, ꝙ eo facilius reciperent, quo & maiorem de illo opinionem haberent, & maiori ab ipso affecti essent beneficio.

Forum vbi causæ agebantur, in portis vrbiũ apud Iudæos.

Ecce defunctus efferebatur.] Particula *ecce* occursũ ipsum ingredietis Christi, & egredietis mortui ante oculos ponit. Solebãt Iudæi sicut & nũc extra vrbes habere sepulchra. Quare & illud Ioseph, in quo mortuus Christus positus est, in horto extra Ierosolymã erat.

Filius vnicus matris suæ.] Quatuor circunstantiis describit mortuum, quibus indicat Christũ non sine ratione cõmotum fuisse, vt mortuum suscitaret. Quod fuerit adolescẽs, qui florescente adhuc ætate decessisset, ꝙ vnicus esset matris suæ, cuius mors maiorem illi dolorem afferebat, quàm si alios liberos habuisset; ꝙ esset mater eius vidua, quæ & sine viro, & sine liberis orbata, ac deserta maneret, vt Greg. Nys. in li. de creatione hominis c. 26. obseruauit; quod locuples, aut nobilis, cùm magna eam, vt ait Euangelista, turba comitaretur, itaque non haberet, quem post mortem relinqueret hæredem, quæ magna esse solet diuitũ in morte consolatio. Hæc, inquam, eo ab Euangelista tã minute narrãtur, vt doceat, quib. causis adductus Christus mortuum, etiam non rogatus suscitauerit, & vt fidem augeret historiæ, quæ si vera non esset, non potuisset tot circunstantiis locorum, & personarum designari, vt adnotauit Ambrosius.

13. *Quam cum vidisset Dominus.*] Magnam hęc verba vim habent. Quam cum non simpliciter, sed viduam viro, liberisque omnibus orbatam, & omnino miserabilem vidisset, flentem, vociferantem, se miseram clamantem. Hæc enim omnia, & id genus alia, quæ cogitari breuius quam dici possunt intelligendum est latere in illo relatiuo *quam.*

Misericordia motus super ea.] Hebraismus עליה propter eã. Reddit rationem, cur non rogatus Christus mortuũ excitauerit, quia cõmiseratione nimirum matris cõmotus est. Satis ipsa per se tacita rogabat vidua. *Desiderium enim pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris eius*, Psa. 10. 17. Non est expectandum vt pauperes, & afflicti opem à nobis magna vociferatione petant. Ipsa pro eis miseria vociferatur. Hebraism. Secundum Hebræos.

Magis petit, qui petere non audet;& plus dat,qui dat non rogatus.

Dixit illi, noli flere.] Alio modo hoc illi Christum dixisse credendum est,quàm cęteris, qui eam comitantes consolabantur. Nam & cæteros eadem illi,aut similia dixisse verba credendum est. Quis enim flenti non dicat, *Noli flere?* Sed alii nimirum vulgari dicebāt more,humanisque, vt fieri solet,rationibus adductis mortalem peperisse,quod factum esset,infectum fieri non posse;nihil miseriæ prodesse lacrymas,quæ calamitatem augerent,non leuarent. Christus verò ita vt aut aliis verbis, quæ Euangelista tacuerit, aut modo ipso hæc eadem verba dicendi spem aliquam ostenderit fore,vt filius reuiuisceret.

14. *Et accessit, & tetigit loculum.*] Tetigit,vt teneret, & qui loculum portabant, gradum sisterent, & miraculum circumstantibus,& circumspectātibus omnibus faceret. Theoph.& Euthymius ideo tetigisse putant,vt suscitaret,ostenderetque corpus suum,quia Dei corpus erat,vim habere mortuos excitandi. Sed Euangelista potiùs indicat Christum solis verbis, quā tactu suscitasse, *Adolescens*,inquit, *tibi dico surge.*

Hi autem qui portabant, steterunt.] Siue quod id vt facerent Christus apprehēso loculo significauerat,siue quia,ipsi,cùm audissent quid Christus viduæ defūcti matri dixisset,vidissentque eum loculum apprehendentem,& quasi ad faciendū miraculum aliquod sese parantem,spem conceperant fore,vt mortuum suscitaret. Id Ambrosius in allegoriam vertit quam, qui volet,apud illum facile reperiet.

Et ait, Adolescens tibi dico, surge.] Tibi præcipio. Ostendit se non aliena,sed sua auctoritate,suoque pręcepto mortuum suscitare. Alloquitur mortuum,quia Deus est,cuius solius vocem mortui possunt audire Ioan. 5. 25. *Amen, amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent.* Vocat enim Deus, *ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt,* Rom. 4. 17. Sic iubetur Ezechiel ex persona Dei mortuos,& arida iam ossa alloqui. *Ossa arida audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus ossibus his, ecce ego intromittam in vos spiritum, & viuetis*, Ezech. 37. 4 5. Dixit quidem Petrus mortuæ puellæ, *Thabitha surge,* Act. 9, 40. sed nō dixit,tibi dico,surge, quia nō sua,sed Christi auctoritate loquebatur. Adnotauit Cyrillus li. 1 de fide ad Reginas hoc esse,quod prædixerat Isa. c. 40. 10. *Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet.*

15. *Et resedit, qui erat mortuus, & cœpit loqui.*] Ostendit Euangelista quis fuerit effectus verborū Christi. Non dixit, & resurrexit qui erat mortuus, sed dixit, quod ad fidē est efficacius, *resedit, & cœpit loqui*; quibus verbis simul dixit, atque probauit nō specie tenus, sed vere resurrexisse,vt Titus Bostren. apud D. Tho. citatus obseruauit.

Et dedit illū matri suæ.] Cuius cōmiseratione eum suscitauerat. Huius loci,totiusque historiæ allegoriam, siquis desiderat Ambr. in comm. legat,& August. ser. 44. de verbis Domini, & Greg. in expositione quarti Psalmi pœnitentialis,& Theophil. Alexand. lib. 3. allegoriarum,& Bedam hoc loco.

Timor pro reuerentia sumitur phrasi Hebraica.

16. *Accepit autem omnes timor.*] Horror quidam omnes inuasit in Christo apparentis diuinitatis. Sæpe diximus timorē pro reuerentia erga Deū,& homines sanctos poni solere Hebræorū idiomate, qui יראת יהוה timorē Domini, Dei cultum, & venerationem appellant,& Marci 4. 40. & supra c. 1. 12. 65. & 2. 9. & 5, 26. Id statim explicatur cùm dicit, *& magnificabant Deum.* Hic enim erat timor, reuerentia in Deum.

Dicentes, quia propheta magnus surrexit in nobis.] Vir valde sanctus. Omnes enim viri sancti prophetæ vocabantur,quia prophetæ sanctiesse solebant, Genes. 20.

A 7. Putat Beda populum illum credidisse Christū esse Deum;sed infra eam opinionē loqui videntur;itaque probabilius est credidisse esse Messiā,de quo non poterant non inaudisse aliquid, quamuis nondum crederent esse Deum. Nam etsi Messias quidem in literis sacris Deus futurus significabatur, tamē id non vsque adeo notum erat vulgo,vt non plerique ignorarēt;& magna pars eorum qui Christum Messiam esse credebant,nondum satis crederent esse Deum. Confirmat hanc opinionem quod continuò sequitur: *& quia Deus visitauit plebem suam.* Iisdem quippe verbis vtuntur, quibus suprà Zachar. cap. 1. 68. verum redemptorem
B Christum confessus est. Sic interpretatur Hesychius homilia 1. de laudibus Bea. Virginis, quem sequor libenter;etsi nō ignoro sensum horum verborum esse posse visitasse Dominum plebem suā misso propheta,non qui eam redimeret, sed qui consolaretur. Iam enim diu prophetas non habebant. Sed vt dixi, illud probabilius. Cur enim id de Ioāne non dicebant, cuius famam ignorare non poterant? Et quod quidam obiiciunt, nomen θεός articulum non habere, infirmum est argumentum. Quoties enim non habet Christus, toties non habet Deus.

17. *Et exiit hic sermo*] Hæc fama,aut factum hoc Chri-
C sti,quod mortuum suscitasset. Ideo hoc dicit Euangelista, vt confirmet fidem historiæ, cuius non solùm ciuitas Naim,vbi miraculum factum fuerat, sed tota etiam circa regio testis esse posset,quæ eius rei famam audierit. Quæ sequuntur vsque ad v. 29. vide apud Matth. c. 11. 2.

29. *Et omnis populus audiens, & publicani iustificauerunt Deum.*] Dubiū,cuius hæc verba sint, Euangelistæ ne, an Christi? Diuersus enim sensus diuersis erit auctoribus. Si Euangelistæ sunt,sensus erit, omnem populū, & publicanos cùm audissent quæ de Ioanne dicebat Christus,credidisse, Deūque laudasse, cùm priùs Ioā-
D nis baptismum suscepissent. Phariséos autem, & iurisperitos contempsisse. Sic omnes recentiores interpretes,quos mihi videre contigit, exponunt, duce, opinor, Lyrano. Si Christi verba sunt, sensus hic erit, omnem populum, publicanosque audito Ioanne Deū iustificasse, id,est,iustum, & benignum agnouisse,atque à Ioanne fuisse baptizatos: Pharisæos autem, & legisperitos superbe Dei consilium, & salutare remedium ab eo per Ioannem missum despexisse. Sic omnes,quos viderim veteres auctores Ambrosius, Beda, Euthymius citat etiam in eam sententiam Chrysostom. D. Thom. & certò mihi persuasum habeo hunc
E verum esse sensum. Primum enim,quorsum Euangelista loquentem interpellasset Christum, & mediam eius orationem interrupisset? Vt indicaret (dicet aliquis) quorsum Christus dixisset quæ sequuntur. At pręterquam quod ne isto quidem modo quæ sequuntur sat bene cohærent,vt paulo post demōstraturi sumus, multo profectò melius cohærebunt, si omnia Christi sint verba. Deinde illa dictio, *ergo*, quæ statim sequitur versu 31. non solùm indicat,sed plane ostendit continuatam fuisse orationem Christi; colligit enim Christus non ex iis, quæ Euangelista, sed ex iis quæ ipsemet dixerat. *Cui ergo similes dicam, &c.* Non
F potest autem colligere, nisi ex illis verbis, *Pharisæi autem, & legisperiti spreuerunt consilium Dei*; illa ergo verba ipse dixerat. Præterea quod dicit, *baptizati baptismo Ioannis*, quem habebit sensum, si Euangelistæ verba sunt? eodem enim tempore indicat orationis series, & baptizatos illos fuisse, & Deum iustificasse. Immo verò aut iustificare Deū fuit baptizari, aut ideo certe baptizati sunt, quia Deum iustificauerunt, id est iustum illum,atque prouidū crediderunt. Itaque non prius baptisati sunt,quàm Deum iustificarent,sed aut

Digitized by Google

simul vtrumque fecerunt, aut priùs iustificauerunt, postsunt baptizati. Si autem verba hæc sunt Euangelistæ, non dubium quin significet populũ, & publicanos tum Deum iustificauisse, cùm Christũ de Ioãne loquẽtem audiuissent, vt illi ipsi noui interpretes exponunt. At quis credat tum baptismum Ioannis accepisse eos, cùm Ioannes de medio sublatus esset? Quin baptismum potiùs Christi suscipiebant; cùm & præsentem haberent, & propter eius de Ioanne testimonium Deum iustificauerint, Ioannique crediderint qui omnes auditores suos ad Christũ, non, vt ipse faciebat, aqua sola; sed in aqua, & Spiritu sancto baptizantẽ, quemque vnicum salutis esse auctorem prædicabat, mittere solebat? Denique prior illa sentẽtia, illis stat verbis versu 31. *Ait autem Dominus.* Illa autem verba, nec in plerisque Græcis, Latinisque reperiũtur exemplaribus, neque ab vllo, quod sciam, antiquo leguntur auctore: non ab Ambrosio, non à Beda, non à Theophylacto, nõ ab Euthymio. Sic ergo interpretor, *& omnis populus audiens,* sub. Ioannem, *iustificauerunt Deum,* id est, iustum, benignum, & prouidentem confessi sunt, qui tale sibi per Ioannẽ misisset auxiliũ, vt inuento redemptore à peccatis liberarentur. Non negamus iustificandi verbum in literis sacris idem sæpe significare, quod iustum reputare, iustum declarare, iustum confiteri, vt hoc loco, & c. 16. 15. & Mich. 6. 11. sed semper ita accipi, quod hæretici dicũt, id verò negamus, & non vno scripturæ loco, sed tota pene scriptura docemus.

Iustificandi verbũ quo sensubic sumatur.

Baptizati baptismo Ioannis.] Declarat ab effectu, quomodo Deum iustificauerint, quia nimirum baptismo Ioannis baptizati sunt; ostẽdentes credidisse se iis, quę per Ioannem à Deo nuntiabantur. Duo hominum genera qui longissime à pietate abesse videbãtur, dicit iustificasse Deum, Ioannisque baptismũ suscepisse, rudem populum, qui fere legem ignorabat, & publicanos homines auarissimos, quique pro publicis, & quodammodo excommunicatis peccatoribus habebantur Matt. 18. 17. quo magis exaggeraret Pharisæorum, & Scribarum duritiam, atque pertinaciam, qui illis, qui minùs credere debebant, credentibus, credere noluissent. Sic apud Matt. c. 21. 31. Christus illis obiiciebat, *Amẽ dico vobis: quia publicani, & meretrices præcedunt vos in regnum Dei,* & Matt. 8. 11. *amen dico vobis: quia multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cælorum, filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores.*

30. *Pharisæi autem, & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos.*] Populo, & publicanis duobus, vt diximus, generibus hominum sanctitatem minimè profitentium alia duo opponit hominũ genera Pharisæos, & legisperitos, quos Scribas alio nomine vocari, alibi diximus, qui maximè scientiam scripturarum, & legis, vitæque sanctitatem profitebãtur. Illos dicit credidisse, Deumque iustificasse; hos consilium Dei despexisse, id est salutare remedium, quod a Deo prudentissimo consilio illis offerebatur; quasi dicat, magis illos suo, quàm Dei consilio credidisse: Hoc est fortasse quod dicit εἰς ἑαυτοὺς *in semetipsos,* id est, apud semetipsos, plus sibi, quàm Deo tribuentes: vt εἰς ponatur pro ἐν. Aut, vt alij exponunt, maximeque Beda, *in semetipsos,* id est, in suam ipsorum condemnationem, in malum suum. Aut, vt idem Beda, interpretatur, *consilium Dei spreuerunt in semetipsos,* id est, ad ipsos missum, sed hoc magis alienum est.

Non baptizati ab eo.] Violenta mihi prorsus eorum videtur interpretatio, qui hanc Pharisæorum, & Scribarũ exceptionẽ esse putant, quasi correctio superioris sentẽtiæ sit, & quia dixerat Pharisæos, & legisperitos spreuisse consilium Dei, dicat nũc, non quidem

A illos omnes, sed eos tãtùm, qui à Ioãne baptizati non fuerant, spreuisse. Nec enim baptismũ causam, sed effectum contemptionis diuini cõsilii facit, & de omnibus Pharisæis, atque legisperitis generaliter loquitur. Non quòd nemo Pharisæorum, & Scribarum Ioanni crediderit, ab eoque baptizatus fuerit. Nam etsi id ex Euangelistis certò non cõstat, tamen est credibile, nõ neminem eorũ credidisse. Cæterum quia de vniuerso loquebatur genere, non de singulis hominibus, neminẽ excepit. Alioqui neque omnis populus, nec omnes publicani à Ioanne baptizati fuerãt, illique crediderãt, & tamẽ generaliter dicit omnem populum, &

An ex Pharisæis aliqui Ioãnis baptismum receperint.

B publicanos fuisse baptizatos, Deũque iustificasse. Colligũt hinc Ambr. & Beda, si in Ioannis baptismo cõsiliũ Dei erat, ideoque fuit salutaris, multò magis Christi baptismum salutarem esse, credere oportere.

31. *Ait autem Dominus.*] Iam docuimus v. 9. hæc verba non esse legenda. Totum autem hunc locum vsque ad v. 36. Matt. 11. 16. tractauimus.

36. *Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo.*] Quorsum hoc narret Euangelista, & cum superiore coniungat historia non satis apparet: sed est verosimile, quia de Pharisæorũ incredulitate agebatur, subiungere voluisse quid Christo cũ quodam ex

C Pharisæis accidisset, vt doceret etiam eos, qui aliquid erga Christum beneuolentiæ & humanitatis ostendebant, nõ satis in eũ credidisse cõfisos propria iustitia. Quis verò hic fuerit Pharisæus nihilo magis certũ, nisi quod ex v. 40. intelligimus nomen illi fuisse Simoni. An fuerit Simon ille leprosus, qui apud Matth. c. 26. 6. & apud Marc. c. 14. 3. Christum dicitur excepisse conuiuio, illic disseruimus. Vnde & alia quæstio intelligi potest, an hæc eadẽ sit historia atque illa, quæ illic a Mat. & Marco, & illa, quæ à Ioanne c. 12. 1. narratur. Apud Mat. enim docuimus esse diuersam. Quare credibile est hoc paulo post superiorẽ historiã accidisse, ideoque

D Euangelistam in vnum coniecisse locum.

Et ingressus domum Pharisæi discubuit.] Non vt cibum corporis acciperet, sed vt animę cibũ daret. Hac enim de causa solebat inuitatus nõ recusare; aliquãdo etiã non inuitatus ambire conuiuia, vt homines inter corporales escas spiritualiter in escaret, vt infra c. 19. 5.

37. *Ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix.*] De hac etiam muliere quæ nam fuerit, egimus apud Mat. c. 26. 7. Alia huius loci propria est quæstio, quo sẽsu peccatrix appelletur. Quidam non alio modo peccatricẽ vocari putant, quàm quo omnes homines nulla insignes virtute peccatores nominãtur. Faciunt hoc reue-

E rentia, & pietate quadã, ne sanctam hanc mulierem meretricẽ fuisse dicãt, quod aures videtur aduersari Sed constans omniũ veterum auctorum opinio est, fuisse meretricem, si non vulgò prostitutã, parũ certè castè viuentem. Ambr. Gregor. hom. in hæc verba, & Beda in commentaris. Idque Euãgelista ipse, & Simon satis indicant, qui vterque eam peccatricẽ vocat, quo nomine non solẽt, nisi impudicæ mulieres appellari. honestiore enim vocabulo res minùs honesta declaratur, quã figurã εὐφημισμὸν Græci vocãt. Nec miratus fuisset Simon pati se Christũ ab ea tangi, si aliis vitiis,

Peccatricis nomine mulieres impudicæ solent appellari.

F quàm impudicitia fuisset infamis. Et qui pudicã fuisse putant, non tam eius honorem augent, quàm Christi honorem minuunt. Eo maior Medici gloria est, quo quem curarit, maior erat morbus.

Vt cognouit, quòd Iesus accubuisset in domo Pharisæi.] Apparet eam mulierem excitatam fama Christi, occasionem ante quæsiuisse, vt sua ad eius pedes peccata proiiceret. Nam quasi in insidiis posita simul vt cognouit eum in domo esse Pharisæi, loco scilicet idoneo, vt officium illi, quod cupiebat, suum exhiberet, protinus accurrit.

Digitized by Google

Attulit alabastrum vnguenti.] Plenum vnguenti. De alabastro apud Matth.diximus. Quamquam hoc verũ alabastrum ex alabastrite lapide fuisse verosimile est,cùm & nomen id indicet, & nihil repugnet. Nec enim fractum est, vt illud apud Matth. & scimus ex Plinio,aliisque auctoribus morem fuisse veterum,vt myropolæ ex alabastrite lapide vnguẽtariis vasis vterentur;sic ad Christum peccatores non vacui,sed vnguentũ ferentes venire debent,quibus vngantur eius pedes,id est, eleemosynas, quibus eius pauperes recreentur.

38.*Et stans retro secus pedes eius.*] Non dicitur stetisse, quòd recta in pedes steterit, vt quidam volunt. Quo enim modo stãs pedes Domini vngere,lachrymis rigare,& capillis tergere potuisset? Nam vt cõcedamus Christũ antiquo recumbẽdi more in thoro iacuisse, tamen credibile non est,tam altum fuisse thorum, vt stans recta mulier pedes eius oscularetur, & capillis tergeret.Stetisse igitur,id est,constitisse dicitur.Mirũ videbitur antiquam Orientaliũ cõsuetudinem ignoranti,mulierem,vt non dicam impudicam, certe alienam,certe ignotam, & certe mulierem in publicum irruere conuiuium,Christi pedes vngere, non solùm tangere. Sed vt apud Matt.docuimus is Persis,&omnibus Oriẽtalibus erat mos,vt in conuiuiis vnguenta etiam adhiberent,iis præsertim inuitatis, quorũ causa conuiuium esset instructũ.Videmus etiam & apud Marcum Tullium eius consuetudinis aliqua vestigia. Ea igitur consuetudo fecit,vt hæc mulier non solũ id auderet facere,sed etiam tanquam solitum,& à se debitum Christo exhiberet officiũ Solebat enim id per mulieres fieri,à quibus magis quã à viris ars tota vnguentaria quasi res omnino muliebris,& delicata tractabatur.Itaq; primo lib. Reg.c. 8.13. Iudæis Samuel prædicit fore,vt si Regẽ sibi postulare pergant, atque obtineant,Rex ipsorum filias vnguẽtarias suas faciat. Secus pedes Christi stetisse dicitur, quia qui ad mensam antiquo more super thoros accumbebant, ita iacebant,vt caput versus mẽsam, pedes versus exteriorem partem haberent,qua ministri fercula ferentes, mensam obibant.

Apud Oriẽtales etiam in cõuiuiis adhibita vnguenta. Lib 13 epistol.ad Atticũ,episto. 50.

Lacrymis cœpit rigare pedes eius.] Recte peccatrix à lacrymis sumit exordium. Magnæ ad flectendum Deũ oratoriæ artis est peccatorem tacitum flere. Quid nisi sua peccata flebat?Intelligimus hinc eam illi veniendi ad Christum fuisse causam, vt veniam ab eo suorum peccatorum impetraret.Sciteque à quibusdã est obseruatum multos legi,qui ad Christum, vt sanitatem corporis obtinerent, magno studio concurrerint;qui verò peccatorum suorum remissionem petiturus venerit,præter hanc mulierem neminẽ legi.Meruit singulare obtinere beneficium,quę singulari ad Christũ studio atque animo venit.

Et capillis capitis sui tergebat.] Satis erat dicere, *capillis*, etiamsi non addidisset, *capitis sui*, sed addidit, vt orationi emphasim adhiberet,& caput pedibus opponeret.Nec dubium quin habuerit felix illa peccatrix linteũ aliquod,quo posset tergere pedes Christi;sed fuit maioris humilitatis,caritatisque capillis tergere, quã linteo.Allegorias non quærimus,sed tamen aliquando obiter occurrentes indicamus. Amb. capillos honores,quia mulieris gloria, decusque,vt ait D.Paulus 1.Corint.11.15.capillus est. Beda res omnes superfluas interpretatur,quæ Christi pedibus,id est, pauperibus seruire debent.

Capilli honores, & res superflua.

Et osculabatur pedes eius.] Hoc,vt opinor,in more non erat,sed fecit illa mulier singulari humilitate,& præcipuo quodam erga Christum amore. Habent,quod imitentur fratres exemplum,qui quos peregrinorum lauerunt pedes, osculari solent.

A *Et vnguento vngebat.*] Vulgaris quæstio,cur non potiùs caput,quàm pedes vnxit?vt & cõsuetudo erat,& siue alia,siue eadẽ apud Matt. mulier c.26.7.& Marci 14.3.& Ioãnis 12 3.fecisse dicitur. Vulgaris quoque responsio indignam se adhuc peccatricẽ iudicasse, quæ Christi caput tangeret,vt respondet Ambr.Id probabile,sed fieri etiam potest vt vnguentum hoc minùs pretiosum fuerit,& indignum capite.Nam illud, quo caput Christi vnctum fuisse dicitur,alii Euangelistæ pisticum,atque pretiosum appellãt;de hoc Lucas nihil dicit eiusmodi.Et dubium non est,quin pretiosiora vnguenta capiti solerent adhiberi.

B 39. *Videns autem Pharisæus.*] Multa simul Pharisæus peccat. Primùm temerè iudicat ignorare Christum, qualis esset mulier,quæ ipsum tangebat,cùm non solùm mulieris mores,sed ipsius etiam Pharisæi cogitationes perspectas haberet,vt ait August.lib.50.ho.23. Deinde quod inde colligeret Christum non esse prophetam. Nec enim omnia prophetæ sciunt,& poterat recordari Elisæum,in quo duplex Eliæ spiritus erat, non priùs cognouisse mortuum esse filium mulieris Sunamitidis hospitæ suæ,quã illi ipsa narrauit 4.Reg. 4.27.Præterea,quòd Christum de suo iudicauerit ingenio.Nam quia Pharisæi turgido inflati spiritu,san-
C ctos se esse profitebantur,quasi propheticum illud dicentes, *Discede à me, & noli me tangere, quia mundus sum.* vt idem August.interpretatur,offendebatur, quòd se Christus à peccatrice muliere contrectari pateretur. Quemadmodum & illi alii, qui dicebant, *quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis?* suprà c.5. 30.Stultus denique erat, qui saluatorem peccatores, medicum ægrotos admittere mirabatur. Cuiusmodi hominibus rectè alibi Christus respondit, *non veni vocare iustos, sed peccatores, & non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent.*

Esai.52.11. & c.5.5.

Matt.9.12. & sup.c.5. 31.

. 40.*Et respondens Iesus dixit ad illum.*] Non ad verba,
D sed ad cogitationes,quas in Pharisæi animo prospexerat. Qua ex re poterat intelligere Pharisæus Christũ non tantùm Prophetam, sed etiam Deũ dominũque prophetarum esse. Miranda Christi in respondendo prudentia,atque suauitas facit vt ipse sese Pharisæus iudicio suo condemnet,&,vt ait Beda, *cum sua sententia Pharisæus conuincitur, quasi phreneticus funem portat, ex quo ligetur. Enumerantur bona peccatricis, enumerantur mala falsi iusti, cùm dicitur, intraui in domum tuam.* Nec tam suum, quàm infamis mulieris tuetur honorem; non enim respondet se prophetam esse, quamquam id re ipsa tacitus probat; sed Pharisæo mulierem opponit,
E quam ille peccatricem appellauerat, cogitque confiteri eum,illam se esse meliorem.

41.*Denarios quingentos.*] De denario, quid esset, disputauimus apud Matth.c.18.28.

42. *Quis ergo eum plus diligit?*] Hîc nobis hærendum est.Quia etsi huius loci difficultas,quæ summa profectò est,non hîc,sed in huius accommodatione parabolæ,& conclusione quæ est v.47. cõsistere putatur, tamen meo quidẽ iudicio eius difficultatis explicatio ex horum verborum explicatione pendet. Indicabo primùm difficultatem. Videtur ex hac parabola non fuisse colligẽdum;quod Christus colligit,multa pec-
F cata illi mulieri remitti, quia multũ dilexisset;sed cõtra,propterea multùm eam dilexisse, quòd multa illi peccata remissa fuissent. Nam non propterea illi,qui quingentos debebat denarios plus remissum est, quia multùm dominum amauerat;sed propterea plus postea dominũ amauit,quia plus illi, quam alteri remiserat,quẽadmodum his, in quibus versamur verbis, significatur.Quæ res speciosã Caluino,& cæteris nouis hęreticis errandi occasionẽ dedit,negantibus huic mulieri propter præcedentia caritatis opera remissa pecca-

Digitized by Google

peccata: illa verò verba, *quoniam dilexit multùm*, sic interpretantibus, vt dictio illa, *quoniam*, non causam, sed effectum, & consequentiam significet. Quod vtinam nemo Catholicorũ secutus esset. Quæ interpretatio, vt ad nullum errorem viam aperiret, tamen reiiciẽda omnino esset, quia Scripturę & rationi repugnat. Post quam Christus Simoni dixerat ver. 47. *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multùm*, conuersus ad mulierem dixit, *remittuntur tibi peccata tua*. Non ergo antè remissa fuerant, & tamen antè dilexerat, id est, officia caritatis exhibuerat, antè lacrymis rigauerat pedes Christi, antè capillis terserat, antè osculata fuerat, antè vnxerat. Nõ igitur significat priùs fuisse illi remissa peccata, deinde dilexisse, & posteriorem dilectionem prioris remissionis peccatorum signũ esse: sed contra, priùs dilexisse, deinde remissa illi fuisse peccata. Dicet aliquis, peccata illi priùs remissa fuisse, sed an remissa sibi essent, ipsam ignorasse, idque illi Christum declarasse, cùm dixit *remittuntur ei peccata multa*: verbum Græcum præteriti temporis ἀφέωνται hoc etiam confirmare. Certe hoc Caluiniani alio suo errore prohibiti dicere non possunt. Putant n. neminem fidelem dubitare posse sibi esse remissa peccata. Ita neminem ignorare posse, vtrũ sibi peccata remissa sint, an non. Nam si quidem credit, remissa esse; si non credit, non esse: an credat autem, vel non, neminem ignorare, eadẽ enim fide qua alia credit, debere credere se credere. Et quod attinet ad verbum ἀφέωνται dubium non est, præteritum pro præsenti positũ esse ex v. 49. Maius etiam contra hanc interpretationem argumentum est, quòd si vera esset, necesse esset dicere mulieri illi peccatrici, antequam ad Christum veniret remissa fuisse peccata, quod nescio profectò, an illi quamlibet hæretici concessuri sint. Quis enim dubitat illam non vt ob remissa sibi peccata gratias ageret, sed vt remissionem peccatorum quæreret, ad Christum venisse? Euthym. alio modo videtur interpretari, cui plus dimissum est, plus diligit, id est, qui plus debebat Domino, plus eum diligebat, vt maioris ab eo debiti condonationem obtineret. Quam interpretationem nisi fallor, D. etiam Aug. in lib. 50. hom. homil. 23. secutus est. Et quidem in ea muliere, de qua quæstio est, ita videtur accidisse. Non enim ob aliam causam tantum Christo caritatis exhibuit, nisi quia videbat se tam multa habere peccata, vt ad consequendam eorum veniam singulari sibi caritate opus esset. Sed non est in vniuersum verũ eum plus diligere, qui plus debet. Plerique odêre creditores suos. Vulgaris Lyrani, & posteriorũ interpretum responsio est, potuisse Christum vtrumque colligere, & *remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum*, & è contrario, dilexisse multùm, quia multa ei remissa sunt peccata. Vtrumque enim ex altero sequi, quia nec remissio peccatorum sine caritate, nec caritas sine remissione peccatorum esse possit, & vtrũque sit alterius causa genere diuerso. Nã caritas causa est efficiens, atque formalis remissionis peccatorum: & remissio peccatorum causa est materialis, & disponens caritatis. Sed cũ vtrumque Christus colligere potuisset, voluisse hoc potius colligere, quàm illud, vt intelligeremus parabolam, quam adduxerat, non per omnia remissioni peccatorum, de qua agebatur, similem esse: nam in pecunia, de qua parabola erat, causam amoris fuisse, non è contrario: nec enim quia plus alter illorum, quã alter dilexerat, plus illi remissum fuisse, sed contra etiã. In peccatrice verò illa, non id solùm accidisse, vt quia plus illi remissum fuerat, plus dilexisset: sed etiam, vt quia plus dilexisset, plus illi remissũ fuisset: eam differentiam, vt Christus ostenderet, non collegisse, dilexit multũ, quia remissa sunt ei peccata multa, sed remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.

Præteritum pro præsenti sumitur in scriptura interdum.

Remissio peccatorum, & caritas sibi inuicem causa.

A Suspecta mihi in exponendis litteris sacris nimia subtilitas est. Nunquam enim magis erramus, quàm cùm nostro indulgemus ingenio. Esto vtrũque ex vtroque sequatur & remissio peccatorũ ex dilectione, & dilectio ex peccatorum remissione, tamen vtrumque ex proposita parabola tanquam ex antecedente occultæ argumentationis qua Christus vtebatur, rectè colligi nõ poterat, & non debemus existimare Christum male, absurdeque collegisse. Placuerat aliquãdo mihi, vt Christũ inuersa parabola vsum fuisse diceremus, nec argumentaretur à simili, sed à contrario, quemadmodum si dixisset: Sicut ille dilexit multùm, quia multũ illi remissum fuerat: ita huic mulieri è contrario, quia B dilexit multũ, remissa sunt peccata multa: aut, quemadmodum illi cui plus remissum erat, plus debuit diligere: ita ego huic mulieri plus debeo remittere, quia plus me dilexit. Et quidem cùm hãc interpretationem recognosco, etiamnum mihi magis placet: eamque libenter amplecterer, nisi alia mihi postea, quæ magis placuit, occurrisset. Quod Christus hoc loco Simonem, rogat, *quis ergo eum plus diliget*? etsi futurum tempus est, tamen ex consuetudine loquendi vim præteriti habere puto. Solemus ita vulgò loqui. Hic pro Christo vitam, ille bona sua dedit, vter ergo erit sanctior? id est vtrum eorum tu sanctiorẽ fuisse iudicabis? Sic rogauit C Christus. Quis ergo eum plus diligit, id est, quẽ tu iudicas ex effectu coniecturã faciens plus ante dominũ suum dilexisse, vtrum illi magis amicum fuisse, cùm amicitiæ causa fœnerator debitum vtrique remiserit? Respondet Simon eodẽ sensu, puto quia cui plus dimisit, id est, credo ille plus ante fœneratorẽ diligebat, cui plus ab eo remissum est debiti. Credendum enim est plus illi dimisisse, à quo magis se diligi sentiebat, alteri tantùm non dimissurum minùs diligenti, si tantumdem debuisset. Hac ratione rectè colligit Christus, *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multùm*. Fallor nisi ad hunc etiam modum August. in- D tellexit. Nam hom. 23. per præteritum vertit & exponit. *Debebat*, inquit, *vnus quinquaginta denarios, alius quingentos. Donauit ambobus. Quis eum plus dilexit*? Solum poterat similis locutionis exemplum desiderari, quod apud Amos c. 5. 13. obseruaui, *ideo prudens in tempore illo tacebit*, id est, tacebat, aut tacere oportuit.

44. *Dixit Simoni, vides hanc mulierem?*] Emphatica sunt singula verba, Simon tu vir scilicet, & Pharisæus, qui te sanctum, & videri vis, & esse putas, vides hanc non virum, non Pharisæũ, sed mulierem, & mulierem quidem peccatricem, id est publicis peccatis infamẽ? E Quid expectandũ erat, nisi vt diceret, multo sanctior est te: illi enim peccata remissa sunt, tibi aut non sunt, aut pauciora certe sunt, quod certum est signum, gratiorem illã, & magis amicam Deo esse, quam te. Non dixit Christus hoc verbis, re verò ipsa dixit, edisserens quid ille fecisset, quid illa non fecisset.

Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti.] Sunt qui dicant Iudæorum morem fuisse, vt conuiuis pedes, antequam ad mensam accumberent, lauarentur: sic Abraham Gen. 18. 4. tribus illis angelis, qui peregrinorum ad se specie venerant, pedes lauare voluisse. Sic Lot aliis angelis Gen. 19. 2. Sic illũ in Gabaa per- F egrinum Iud. 19. 21. fecisse. Sed nec id apud vllum grauem auctorem lego, nec video ex illis exemplis, quæ afferuntur, colligi posse. Illic enim illis non tanquam conuiuis, sed tanquam hospitibus, & peregrinis fessis, ac puluerulentis de via loti sunt pedes. Quibusiisdem pedes lauare viduas iubet. D. Paulus 1. Tim. 5. 10. Quid ergo queritur Christus sibi à Pharisæo lotos non fuisse pedes, si id in more non erat? Non queritur fortasse de illo, nec eum reprehendit, quòd pedes sibi non lauerit, sed illi mulierẽ anteponit, quòd lauisset. Potuit

Digitized by Google

Sola fides nos non iustificat.

cari, id credidit, id est consecuta. Sed & hũc profectò A locum inepte illi citant. Primum, non video hîc solam fidem, quæ illis probanda erat: quin fidem video per caritatẽ operantẽ, quã nos iustificare dicimus; & quidem primum caritati locum datum, priùs enim quàm Christus diceret: *Fides tua te saluam fecit*, dixerat, *remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Deinde cùm dicit, fidem eam mulierem saluam fecisse, non eo modo dicit, quo ipsi dicunt fidem iustificare. Nam illi quidem non docent fidem iustificare, tanquam præcedentem iustificationis causam, sed tanquam os, aut manum ipsam apprehendentem iustificationem. Itaque per fidem nos iustificari putant, quia fide credimus nos esse iustificatos, nobisque iam remissa peccata. Qui error tantùm abest, vt ex hoc loco probari possit, vt ex eo maxime refutetur. Nec enim fides, quæ mulierem istam saluam fecisse dicitur, B credebat sibi à Christo remissa esse peccata, sed posse remitti. Quod his ipsis verbis non obscurè significatur. Opponit enim Christus fidem mulieris Pharisæorum incredulitati, qui dicebant: *Quis est hic*, non credentes posse eum peccata remittere: itaque cùm mulieri Christus dicit, *fides tua*, indicat propterea illam saluam factam esse, quod credidisset posse à se remitti peccata quod, illi qui murmurabant non credebant. Non ergo eo modo dicit fidem saluam fecisse mulierem, quo isti dicunt iustificare: atqui si hoc non probant, nihil probant. Deinde cùm mulier illa ad C Christum venit, non dubium, quin fidem habuerit: fidei enim pedibus venerat: at nondum erat profectò iustificata, nondum illi erant remissa peccata, non ergo sola fide iustificata est. Si enim sola fide iustificata fuisset, simul atque fidem habuit, fuisset vtique iustificata. Quam illi consecutionem neque negant, neque negare possunt, cùm doceant omni habenti fidem remissa esse, id est non imputata peccata. Denique vt vnum eorum errorem ex errore altero refutemus, ipsi docent quisquis iustificatus est, certò id scire, nec vllo modo dubitare remissa sibi esse peccata. Illa mulier, antequam Christus illi diceret, *remittuntur tibi peccata tua*, nesciebat sibi esse remissa; id enim à Christo tam multis, tam magnis charitatis postulabat officiis, vt sibi peccata remitterentur, nondum ergo erat iustificata: atqui habebat certe fidem, sine qua remissionem peccatorum à Christo tot lacrymis non petiisset: non ergo sola fide iustificata est. Cur ergo fidei eius salutem Christus attribuit? Facilis ratio, & sæpe à multis Catholicis explicata, quòd salutis initium fides fuerit, fides enim ad Christum mulierem adduxerat, & sine fide nunquam ita Christum dilexisset, vt pedes rigaret lacrymis, capillis detergeret, vnguento vngeret. Fides salutem inchoauit, consũmauit caritas. *Etsi pœnitẽtiæ stimulus ex fide accederat*, inquit Ter. lib. 4. aduer. Marcion. *per pœnitentiam ex fide iustificatam ab eo audiit, Fides tua te saluam fecit.*

Fidei cur salus attribuatur.

Vade in pace.] Beda, & Theophyl. bene age, bene viue, noli amplius peccare, vt dixit illi Ioan. 5. 14. & 8. 11. iustitiam enim pacem vocari, quòd apud Deum pacem homini reconciliet. Malo simpliciùs interpretari. Vade libera, sine timore pœnæ ob præterita peccata infligendæ. Est enim modus cum salutatione dimittendi, accommodatè ad id, quod præcessit, intelligendus, vt Mar. 5. 34. & seq. cap. 6. 48.

CAPVT VIII

1. *ET factum est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates, & castella prædicans, & euangeli-*
zans regnum Dei: & duodecim cum illo, 2. & mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiri-
tibus malignis, & infirmitatibus: Maria, quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmo-
nia exierant, 3. & Ioanna vxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, Mar. 16. a. 9.
quæ ministrabant ei de facultatibus suis. 4. Cùm autem turba plurima conuenirent, & de ciuitatibus propera- Mat. 13. a. 1.
rent ad eum, dixit per similitudinem: 5. Exiit qui seminat seminare semen suum: & dum seminat, aliud ceci- Mar. 4. a. 2.
dit secus viam, & conculcatum est, & volucres cœli comederunt illud. 6. & aliud cecidit supra petram: &
natum aruit, quia non habebat humorem. 7. & aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt
illud. 8. & aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui Isai. 6. c. 9.
habet aures audiendi, audiat. 10. Interrogabant autem eum discipuli eius, quæ esset hæc parabola. 11. Qui- Matth. 13. b. 14.
bus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis: vt videntes non vi- Ma. 4. b 12.
deant, & audientes non intelligant. 12. Est autem hæc parabola: Semen est verbum Dei. 13. Qui autem Io. 12 f 40.
secus viam, hi sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes sal- Act. 28. f. 26 Rom. 11. b.
ui fiant. 14. Nam qui supra petram: qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum: & hi radices non 8.
habent: qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. 15. Quod autem in spinas cecidit: hi
sunt, qui audierunt, & à solicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes, suffocantur, & non re-
ferunt fructum. 16. Quod autem in bonam terram: hi sunt, qui in corde bono & optimo audientes verbum
retinent, & fructum afferunt in patientia. 17. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus
lectum ponit: sed supra candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen. 18. Non est enim occultum, quod
non manifestetur: nec absconditum, quod non cognoscatur, & in palam veniat. 19. Videte ergo quomodo au-
diatis? Qui enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab Mat. 5. b. 15. Mat. 4. c. 21.
illo. 20. Venerunt autem ad illum mater, & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba. 21 Et Mat. 10. c. 26.
nunciatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris, volentes te videre. 22. Qui respondens, di- Mat. 4 c. 22.
xit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt. 23. Factum Matth. 13. b. 12. & 25.
est autem in vna dierum: & ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius, & ait ad illos: Transfretemus c. 29.
trans stagnum. Et ascenderunt. 24. Et nauigantibus illis, obdormiuit, & descendit procella venti in stagnum, Matth 12. d. 46.
& complebantur, & periclitabantur. 25. Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes: Præceptor, peri- Mar. 3 d. 31.
mus. At ille surgens, increpauit ventum, & tempestatem aquæ, & cessauit: & facta est tranquillitas. Ma. 8. d. 23. Ma. 4. d. 36.

Digitized by Google

26. Dixit autem illis: Vbi est fides vestra? Qui timentes, mirati sunt ad inuicem, dicentes: Quis putas hic
est, quia & ventis, & mari imperat, & obediunt ei? 27. Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum, quæ est
contra Galilæam. 28. Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium iam
temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis. 29. Is, vt
vidit Iesum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: Quid mihi, & tibi est Iesu Fili Dei Al-
tissimi? obsecro te, ne me torqueas. 30. Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine. Multis enim
temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus, & ruptis vinculis agebatur
à dæmonio in deserta. 31. Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio:
quia intrauerant dæmonia multa in eum. 32. Et rogabant illum ne imperaret illis vt in abyssum irent. 33.
Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum, vt permitteret eis in illos in-
gredi. Et permisit illis. 34. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abijt
grex per præceps in stagnum, & suffocatus est. 35. Quod vt viderunt factum qui pascebant, fugerunt, &
nunciauerunt in ciuitatem, & in villas. 36. Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Iesum:
& inuenerunt hominem sedentem, à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente ad pedes eius, & timue-
runt. 37. Nunciauerunt autem illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset à legione: 38. & rogaue-
runt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse
Mt.9.c.18. *autem ascendens nauim, reuersus est. 39. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, vt cum eo esset. Di-*
Mr.5.b.22. *misit autem eum Iesus, dicens: 40. Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abijt per vni-*
uersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus. 41. Factum est autem cum rediisset Iesus, excepit illum
turba. Erant enim omnes expectantes eum. 42. Et ecce venit vir, cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ
erat: & cecidit ad pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum eius, 43. quia vnica filia erat ei fere annorum
duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur. 44. Et mulier quædam erat
in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit
curari: 45. accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. 46.
Et ait Iesus: Quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præ-
ceptor, turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis: Quis me tetigit? 47. Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis.
nam ego noui virtutem de me exiisse. 48. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit
ante pedes eius: & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confestim
sanata sit. 49. At ipse dixit ei: Filia, fides tua saluam te fecit: vade in pace. 50. Adhuc illo loquente, venit qui-
dam ad principem synagogæ, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum. 51. Iesus autem, audito
hoc verbo, respondit patri puellæ: Noli timere, crede tantum, & salua erit. 52. Et cùm venisset domum, non
permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem, & matrem puellæ. 53.
Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit. 54. Et
deridebant eum, scientes quod mortua esset. 55. Ipse autem tenens manum eius clamauit, dicens, Puella surge. 56.
Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Et iussit illi dare manducare. 57. Et stupuerunt parentes eius,
quibus præcepit ne aliqui dicerent quod factum erat.

IN CAPVT VIII.

1. E*T factum est deinceps.*] Post coniectum Ioannem in vincula, vt dixerat superiore capit. 7. 19. Dixerat etiam eodem capit. versu 11. CHRISTVM iisse in ciuitatem quæ vocabatur Naim, vbi mortuum illum suscitauit: docet nunc iter illud suum prosecutum fuisse, & omnes Galilææ ciuitates perlustrasse Apostolis suis comitatum, multisque mulieribus, quæ ab eo prius curatæ ipsum gratum exhibituræ ministerium sequebantur: narratque quid in ea peregrinatione Christus fecerit notabilius. Sunt qui putent hæc accidisse, postquam Christus Apostolos ad prædicandum miserat, & redierant, vt scribit Lucas cap. 9. 1. & Matth. capit. 10. 5. itaque hæc Lucas per anticipationem dicere. Contra Beda sentit, & fortasse probabilius nondum cùm hoc accidit, missos fuisse ad prædicandum Apostolos, sed in hac peregrinatione exercitatos à Christo fuisse ad futuram missionem. Idem Theophylactus existimat, nisi quod Beda videtur existimare Apostolos etiam, cum in profectione Christum sequerentur, prædicasse: Theophylactus vt mihi videtur, probabilius, non prædicasse, sed didicisse.

Et ipse iter faciebat per ciuitates, & castella prædicans & euangelizans regnum Dei.] Studium & diligentiam Christi in officio fungẽdo declarat Euangelista. Præbuit Christus, vt Theophylactus ait, concionatoribus exemplum, vt vbique animas quærant, nec in magnis tantum ciuitatibus, sed in minimis etiam pagis concionentur.

D

Et duodecim cum illo.] Duodecim Apostoli cum illo erant, vt Theophylactus & Euthymius exponunt. Alii, cum illo sub. annuntiabant, & euangelizabant regnum Dei. Dixerat capit. 6. v. 13. elegisse CHRISTVM ex discipulis suis duodecim, quos Apostolos nominauit, propterea nunc absolute duodecim vocat.

E

2. *Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis, & infirmitatibus.*] Sequi voluisse mulieres CHRISTVM tanto ab eo affectas beneficio nihil mirum: ingratæ fuissent, si sequi noluissent. Mirum tamen passum fuisse CHRISTVM, vt se sequerentur, quem aliquos viros à se curatos, seque volentes sequi domum remisisse, legimus Marc. 5. 19. quemquam verò permisisse, vt sequeretur non legimus, cum magis æquum, honestumque videretur, vt se

F

viros, quàm mulieres sequi pateretur. Secutos etiam aliquos viros ex illis, qui ab eo curati sunt, etsi

Digitized by Google

non legimus, credendum eſt. Cur illos apud Marcum A ſe ſequi noluerit, illic expoſuimus. Cur has ſequi mulieres paſſus ſit, indicat Euangeliſta, cùm dicit ver. 3. *quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis.* Propterea ergo patiebatur eas ſequi ſe, quia earum miniſterio, & facultatibus indigebat; tollebat conſuetudo offenſionem, vt Hieron. in comment. in c. 27. Mat. adnotauit, & ex eo Beda & Strabus hoc loco mutuati, *Conſuetudinis*, inquit Hieron. *Iudaicæ fuit*, (*nec ducebatur in culpam, more gentis antiquo*) *vt mulieres de ſubſtantia ſua victum, atque veſtitum præceptoribus miniſtrarent. Hoc quia ſcandalum facere poterat in nationibus, Paulus abieciſſe ſe memorat. Dicit enim ipſe: Nunquid non habemus poteſtatem ſorores mulieres circumducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli faciunt?* Putat etiam Tertul. lib. contra Marc. 4. myſterio id factum eſſe, vt Iſaiæ prophetia impleretur c. 32. 9. *Mulieres opulentæ ſurgite, & audite vocem meam, filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum.* Hunc morem laudabiliter ab Apoſtolis vſurpatum in abuſum hæretici peruerterunt Simon Magus, Nicolaus, Marcion, Apelles, Montanus, Donatus, Arius, Elpidius, qui quas mulierculas circumduxerint, ex Hier. lector diſcet in epiſt. ad Cteſiphon.

Cur mulieres ſequi ſe patiatur Chriſtus.

1. Cor. 9. 5.

Maria, quæ vocatur Magdalene.] De Maria Magdalena, an eadem fuerit quæ ſoror Marthæ hac Lazari, apud Mat. c. 27. 56. diſſeruimus. An autem fuerit illa, quæ ſuperiore c. ver. 37. peccatrix fuiſſe dicitur, & Domini pedes rigaſſe lachrymis Mat. 26. 7. An multæ fuerint C eodem nomine Mariæ Magdalenæ Mat. 28. 1.

De qua ſeptem dæmonia exierant.] A Chriſto eiecta, vt Mar. 16. 9. expoſuit. Numerum certum pro incerto poni plerique interpretes exiſtimant, non enim ſeptē tantū, ſed multo plura dæmonia à Maria Magdalena eiecta fuiſſe. Id n. ſæpe in ſcriptura fieri ſolere in hoc præſertim numero ſeptenario nemo neſcit: & exēpla in promptu ſunt Pro. 24. 16. Eccl. 35. 13. & infra c. 17. 4. ita Greg. hom. in Euang. 33. Beda. & vt videtur Theophyl. iidem exiſtimant, non fuiſſe vera dæmonia, ſed vitia. Vellem grauem habere auctorem qui cōtrà ſentiret: ego quidem neutrum mihi perſuadere poſſum.

Numerus certus pro incerto in Scriptura.

Cū enim vterque Euangeliſta Marcus, & Lucas eundem ſeptenariū numerum expreſſerit, probabile non eſt pro incerto numero poſuiſſe. Alter ſaltem eorum dixiſſet, de qua multa dæmonia eiecerat. Minus etiam probabile eſſe arbitror vitia fuiſſe non dæmones, quibus mulier dicatur eſſe liberata: nec enim dubium eſt hoc Euangeliſtas addidiſſe, vt Mariam Magdalenam ex facto in ea ſingulari miraculo deſcriberent. A vitiis autem eam liberare, aut miraculum non erat, aut non habebatur.

3. *Et Iohanna vxor Chuſæ procuratoris Herodis.*] Incertum an & iſtæ duę mulieres nobiles, quæ poſt Magdalenam nominantur, à Chriſto vel à dæmonibus, vel ab B aliis morbis curatæ fuerint. Nec enim omnes, quæ Chriſtum ſequebātur Euangeliſta nominauit. Sed eſt probabilius & ipſas curatas fuiſſe. Æquè incertum, an, quod ſequitur, *Quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis*, ad omnes, quas nominauit, referendū ſit. Id ego accommodate ad perſonas intelligendū eſſe puto. Nec enim credibile eſt omnes mulieres, quæ Chriſtum ſequebantur, fuiſſe tā diuites, vt illi de ſuis facultatibus largiri poſſent. Largiebantur ergo, quæ poterāt: poterāt, quæ diuites erant. Valde autem diuitem fuiſſet Ioannam, & valde piam credendum eſt, cùm procuratoris Herodis vxor eſſet, relictóque viro Chriſtum ſequeretur. Nam etſi non conſtat omnino virum tunc in viuis fuiſſe, eſt tamen longe probabilius, quā fuiſſe mortuum, cùm Euangeliſta non dicat, quæ fuerat vxor, ſed *vxor procuratoris Herodis.* Poteſt hoc exemplum noſtris ſeruire moribus, vt intelligamus licere mulieri infidelem relinquere maritum, vt ſequatur Chriſtum. 1. Cor. 7. 15. Recte etiam obſeruauit Theoph. ideo voluiſſe Chriſtum, vt ſe mulieres iſtæ ſequerentur, vt intelligeremus multo magis viros, ſi velint, ſequi poſſe.

4. *Cum autem turba plurima conueniret.*] Ad littus maris Galileæ vbi Chriſtus in nauim aſcendens eam concionem habuit Mat. c. 3. 1. & Mar. 4. 1. vbi quæ ſequuntur vſque ad ver. 16. expoſuimus. Totum verò reliquum caput in iis locis Matth. & Mar. qui ad marginem ſignati ſunt.

CAPVT IX.

CONVOCATIS autem duodecim Apoſtolis, dedit illis virtutem, & poteſtatem ſuper omnia *Mat. 10. a. 1. Mar. 3 c. 13.*
dæmonia, & vt languores curarent. 2. Et miſit illos prædicare regnum Dei, & ſanare infirmos.
3. Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecu-
niam, neque duas tunicas habeatis. 4. Et in quamcumque domum intraueritis, ibi manete, & *Mat 10. a. 9. Mar. 6 a. 8.*
inde ne exeatis. 5. Et quicumque non receperint vos: exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem *Act. 13. g. 51.*
pedum veſtrorum excutite in teſtimonium ſupra illos. 6. Egreſſi autem circuibant per caſtella
euangelizantes, & curantes vbique. 7. Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæſitabat, *Mat. 14. a. 1.*
eo quòd diceretur à quibuſdam: 8. Quia Ioannes ſurrexit à mortuis: A quibuſdam verò: Quia Elias apparuit: ab *Mar. 6. d.*
aliis autem: Quia propheta vnus de antiquis ſurrexit. 9. Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui; Quis eſt autē *14.*
iſte, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. 10. Et reuerſi Apoſtoli, narrauerunt illi quæcūque fecerunt:
& aſſumptis illis receſſit ſeorſum in locum deſertum, qui eſt Bethſaida. 11. Quod cùm cognouiſſent turbæ, ſecutæ *Mat. 14. b.*
ſunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos, qui cura indigebant, ſanabat. 12. Dies autem *15. Ma 6 d. 36.*
cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas vt euntes in caſtella, villaſque quæ cir- *Io. 6. a. 9.*
ca ſunt, diuertant, & inueniant eſcas, quia hìc in loco deſerto ſumus. 13. Ait autem ad illos: Vos date illis man-
ducare. At illi dixerunt: Non ſunt nobis plus quàm quinque panes, & duo piſces: niſi fortè nos eamus, & ema-
mus in omnem hanc turbam eſcas. 14. Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad diſcipulos ſuos: Fa-
cite illos diſcumbere per conuiuia quinquagenos. 15. Et ita fecerunt. Et diſcumbere fecerunt omnes. 16. Acceptis *Mat. 16. b.*
autem quinque panibus, & duobus piſcibus, reſpexit in cælum, & benedixit illis: & fregit, & diſtribuit diſcipu- *13. Mat. 8. e.*
lis ſuis, vt ponerent ante turbas. 17. & manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſublatum eſt quod ſuperfuit *17.*
illis fragmentorum cophini duodecim. 18. Et factum eſt cùm ſolus eſſet orans, erant cum illo & diſcipuli: & in-
terrogauit illos dicens: Quem me eſſe dicunt turbæ? 19. At illi reſponderunt, & dixerunt: Ioannem Baptiſtam,
alij autem Eliam, alij verò, quia vnus propheta de prioribus ſurrexit. 20. Dixit autem illis: Vos autem quem
me eſſe dicitis? Reſpondens Simon Petrus dixit: Chriſtum Dei. 21. At ille increpans illos, præcepit ne cui dice-

Digitized by Google

Mat. 17. d. 23. *rent hoc, 22. dicens: Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, & principi-*
Ma. 8 c. 31. *bus sacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertia die resurgere. 23. Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me*
Mat. 10. d. 38. & 16. d. *venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. 24. Qui enim voluerit animam*
24. Ma. 8. d. 34. *suam saluam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet illam. 25. quid*
Inf. 14. f. 27. *enim proficit homo, si lucretur vniuersum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? 26.*
& 17. g. 33 *Nam qui me erubuerit, & meos sermones: hunc Filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua, &*
Io. 12. d. 25. *Patris, & sanctorum Angelorum. 27. Dico autem vobis vere: sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt*
Matth. 10. d. 33 *mortem donec videant regnum Dei. 28. Factum est autem post hæc verba fere dies octo, & assumpsit Petrum,*
Mar. 8. d. 38 *& Iacobum, & Ioannem, & ascendit in montem vt oraret. 29. Et facta est, dum oraret, species vultus eius*
2. Timot. 1. b. 12. *altera: & vestitus eius albus & refulgens. 30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses, &*
Matt. 16. d. 28. *Elias, 31. visi in maiestate: & dicebant excessum eius, quem completurus erat in Ierusalem. 32. Petrus vero,*
& qui cum illo erant, grauati erant somno. Et euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros, qui stabant
2. Pet. 1. c. 17 *cum illo. 33. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse: &*
Matth. 17. b. 14. *faciamus tria tabernacula, vnum Tibi, & vnum Moysi, & vnum Eliæ: nesciens quid diceret. 34. Hæc autem*
Mar. 9. c. 17 *illo loquente, facta est nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem. 35. Et vox facta*
est de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite. 36. Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus.
Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his, quæ viderant. 37. Factum est autem in
sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. 38. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens:
Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia vnicus est mihi: 39. & ecce spiritus apprehendit eum, & subi-
to clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum: 40. & rogaui discipulos tuos vt
eiicerent illum, & non potuerunt. 41. Respondens autem Iesus, dixit: O generatio infidelis, & peruersa, vsque-
quo ero apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum. 42. Et cum accederet, elisit illum dæmonium, &
dissipauit. 43. Et increpauit Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, & reddidit illum patri eius. 44.
Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibusque mirantibus in omnibus, quæ faciebat, dixit ad dis-
cipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis futurum est vt tradatur in ma-
nus hominum. 45. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos vt non sentirent illud: & time-
bant eum interrogare de hoc verbo. 46. Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. 47. At Iesus
Matth. 18. a. 1. *videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secus se, 48. & ait illis: Quicumque*
Mar. 9. e. 33 *susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recepit eum, qui me misit. Nam*
qui minor est inter vos omnes, hic maior est. 49. Respondens autem Ioannes dixit: Præceptor, vidimus quen-
dam in nomino tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum. 50. Et ait ad illum
Iesus: Nolite prohibere: qui enim non est aduersum vos, pro vobis est. 51. Factum est autem dum compleren-
tur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Ierusalem. 52. & misit nuncios ante conspe-
ctum suum: & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorũ vt pararent illi. 53. & non receperunt eum, quia
facies eius erat euntis in Ierusalem. 54. Cùm vidissent autem discipuli eius Iacobus, & Ioannes, dixerunt:
Matth. 8. c. 19. *Domine, vis dicimus vt ignis descendat de cælo, & consumat illos? 55. Et conuersus increpauit illos, dicens: Ne-*
scitis cuius spiritus estis. 56. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in aliud castel-
lum. 57. Factum est autem: ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris. 58. Di-
xit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.
59. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primùm ire, & sepelire patrẽ
meum. 60. Dixitque ei Iesus: Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, & annuncia regnum Dei.
61. Et ait alter: Sequar te Domine, sed permitte mihi primùm renuntiare his quæ domi sunt. 62. Ait ad illum
Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei.

IN CAPVT IX.

1. CONVOCATIS *autem duodecim Apostolis.*] Seiunctis à turba, vt priuatim eos institueret. Omnia quæ sequuntur vsque ad vers. 51. apud Matthæum & Marcum explicata sunt.

51. *Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius.*] Tempus passionis intelligi non est dubium: ἀνάληψιν enim assumptionem, aut resumptionem vocat Christi reditum in cœlum, vt Acto. 1. 2. 11. 22. quòd Christus à Patre in terras ad tempus missus, & hominibus datus, reuocatus ab illo, atque resumptus sit. Sunt qui ἀναλαμβάνειν forense verbum esse putent, significareque abdicatum à patre filium iterum in domum recipi. Sic Christum quasi abdicatũ à patre, & in huius mundi exilium ablegatum reuocatum fuisse, & in cœlum receptum. Alij assumptionẽ susceptum à Christo salutis nostræ negotium interpretantur, quasi dicat, E cùm impleretur tempus, cum negotiũ sibi à patre cõmissum perfecturus esset Christus. Quæcumque tandem verbi origo sit, non dubium, quin mors Christi non coacta, sed voluntaria significetur. Quemadmodum cùm dicit se potestatem habere ponendi animam suam, & iterum sumendi eam Ioan. 10. 17. 18. Indicat etiam Euangelista, cùm dicit, *dum complerentur dies*, tempus passionis eius, non ab hominibus electum, sed à Deo designatum fuisse, idque ipsum quamuis futurũ Christum non ignorasse. Quæ omnia acute notauit Beda, & in Arianos obiecit, apud quem lector, si desiderabit, videre poterit. Miror interpretes fere omnes F difficultatem huius loci silentio præterire. Quî enim fieri potuit, vt iam tunc tempus passionis instaret, cùm tam multa idem Lucas postea ab eo facta narret, quæ certum est longe ante passionis tempus accidisse, nec

Digitized by Google

tam breui tempore fieri potuisse? Illud à quibusdam notatum est, multa esse à Luca per anticipationē dicta, quod & omnibus Euāgelistis commune est, & vt concedamus hoc loco factū esse, tamē non continuò sequitur satis esse explicatum locum. Quorsum enim de hac Christi Ierosolymā versus profectione hîc agebat Lucas, si ea quæ statim sequūtur, ante eam profectionē acciderūt? Satis enim apparet profectò eum eius profectionis nō meminisse, nisi vt narraret, vbi, & quomodo quæ dicturus erat, accidisset. Credo igitur ego, quemadmodum apud Marc. ca. 1. 14. docuimus, quater Christum à Iudæa in Galilæā, ter à Galilæa in Iudęam decessisse. Primùm cum ex Ægypto rediisset, audissetque Ioseph, qui eius gerebat curā, Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre suo abiit ex Iudęa in Galilæā Matth. 2. 22. Anno verò ætatis 30. venit à Galilæa in Iudæam, vt à Ioanne baptizaretur Matt. 3. 13. Marc. 1. 9. Vbi postquam baptizatus esset, & aliquādiu prędicasset, cum audisset Ioannem in vincula cōiectum, secessit ex Iudæa in Galilæam supra c. 4. 14. & Matt. 4. 12. & Marc. 1. 14. Vbi cum Apostolos elegisset, & cum ipse aliquanto tempore (quanto enim incertū est) prędicasset, ac miracula fecisset, tum Apostolos ad prædicandum misisset Matt. 10. 4. Mar. 3. 13. & supra v. 1. & ex prædicatione rediissent, videns breue vsque ad mortē suam superesse tempus, tertio à Galilæa migrauit in Iudæā collectis iam discipulis comitatus, nō vt moreretur, sed vt prædicaret: nam ad moriēdū postea reuertit. Atque de hac Christi a Galilæa in Iudæam profectione hoc loco Luc. agit. Quare quod dicit, *dū complerentur dies assumptionis eius*, non ita intelligendum est, quasi iam omnino passionis eius tempus instaret, & vt quidam interpretantur, sex vt plurimū vsque ad mortē menses superessent; quin plus, vt arbitror, vno anno: sed ita vt tēpus compleretur, id est breue esset, vt in Iudæa prius prædicare posset, & antequā moreretur, populum docere, & multis quemadmodum in Galilæa miraculis cōfirmare. Nam si de vltima ex Galilæa in Iudæam profectione ageretur, qua nō alia de causa eò venit, quàm vt moreretur, quemadmodum omnes interpretes putāt, non sex vt quidam eorū dicunt. mēses, sed nec vnus quidē reliquus fuisset. Nam à Galilæa vsque ad ipsam Ierosolymitanam vrbē quatuor quā plurimum dierum iter erat. Et constat ex iis quæ diximus Matt. c. 26. 2. Christū in illo vltimo reditu, quo ex Galilæa in Iudæam venit, pridie sabbati Bethaniā peruenisse. Ipso verò sabbato ibi quieuisse, vbi vt ait Ioan c. 12. 2. *fecerunt illi cœnam magnā*, postridie asino vectum, & populo fausta acclamāte Ierosolymam ingressum, & post triduum crucifixum. Quando ergo in Iudæa prædicauit? quādo miracula fecit? quia ergo Luc. hactenus narrauerat, quid Iesus post baptismum fecisset in Galilæa, voluit exponere, quomodo in Iudęā reuertisset, & quid in via, quid in ipsa Iudæa fecisset: id hoc loco agit, atque ex hoc ipso loco profectò colligi potest post hanc profectionē iterū Christū in Galilæā rediisse: si enim iam accidisset, quod Ioan. c. 4. narrat, vtique libēter eum recepisset. Cæterū postquā Christus in Iudæa diu prædicauit, vidēs Pharisæorum cōtra se inuidiā concitari, rediit quartò in Galilæā, vt apud Mar. c. 1. 14. ex Ioan. c. 4. 1. 43. satis me probasse arbitror. Instante verò passione tertio ex Galilæa Ierosolymam rediit, vt Marc. c. 10. 32. aperte docet, & Luc. c. 18. 31. & Matt. 20. 17. indicauit. Denique ex capite sequenti vers. 38. & 39. manifestum est non fuisse hanc vltimam Christi ex Galilæa Ierosolymam profectionem. Nam illic dicitur à Martha domo nūc exceptus: in vltima autē profectione non in domo Marthæ, sed in domo Simonis leprosi except⁹ est Mat. 26. 6. & Mar 14. 3. sic nulla repugnātia, nulla difficultas hoc loco est

Quoties in Galilæam de Iudæa Christus discesserat.

A *Et ipse faciem suam firmauit, vt iret in Ierusalem.*] Hebraismus est, quo firmum animi propositum significatur, sumpta ex taurorum consuetudine metaphora, qui cùm obstinati aliquē aggrediuntur, vultum corrugātes affirmāt. Vnde & Hispanis dictum est *encarar*, pertinacēque plerūque iram declarat, vt Leui. 17. 10. Prouer. 21. 29. Ezech. 4. 3. Sed hoc loco vt dixi, simpliciter firmum animi propositum significat. Theophyl. Euthym. alii, nō vagabitur, Titus. alij, magno, & erectò animo, Hier. q. 5. ad Algasiam.

Hebraism.

52. *Et misit nuntios ante conspectum suum.*] ἀγγέλους, angelos. Hiero. q. 5. ad Algas. veros angelos non homines B fuisse putat, qui à Christo missi sunt. Quorsū miserit, non satis declarat Euangelista. Plerique putant ideo misisse vt quæ necessaria erāt ad victum, hospitiūque præpararent: magnam enim hominum multitudinem secutam fuisse Christum, quibus necessaria voluerit prouidere. Nam & cum postea à Iudæa eadem via rediret in Galilæam, in eandem vrbem discipulos misit, vt cibos emerent Ioan. 4. 8. id colligitur ex ver. 52. sic Cyril. apud D Thom. & Theoph. hoc loco. Probabile etiā est, quod iidem auctores dicunt, voluisse Christum discipulos exercere, vt missi postea ad prædicandum assueti essent pati repulsam. At cur mittebat, cū C nō ignoraret fore vt nō reciperētur? Respondent illi ipsi eam ob causam, vt discipulos cōtemptui assuefaceret. Deinde ne quid intentatum erga Samaritanos relinqueret: quo minus illis etiam gustum aliquē prębenet Euangelij, ne postea causari possent Christum ad se non venisse, propterea non recepisse: recepturos fuisse si venisset, vt Theophyl. ait. Qui fuerint missi, incertum est, tamen est probabilis Euthym. sententia Iacobum & Ioannem fuisse, quod ij soli dicantur ver. 54. indignati à Christo petiuisse, vellet ne ignem de cœlo in Samaritanos euocarent.

Et intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum.] Sunt qui D existiment non fuisse vrbem ipsam Samariam, vnde tota etiam prouincia Samaria dicta est, in quam missi discipuli ingressi dicūtur, sed pagum aliquem Samaritanorum, quia Græce Euangelista non πόλιν, sed κώμην vocat. Non moueor argumento, nam & ea nomina sæpe per catachresin mutari solēt, & scimus vrbem ipsam Samariam in recta fuisse via, vt constat ex Ioan. c. 4. 4. Et pagus facile eum recepisset: quis enim restitisset? Ita certè intellexit noster interpres.

53. *Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ierusalem.*] Alius Hebraismus, id est, quia indicabat se Ierosolymam ire, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον, quo-E niam facies eius erat iens, melius Latinus interpres Hebraismum expressit. Si hanc rationem Euangelista non reddidisset, quamobrem Christum Samaritani non recepissent, aliam fuisse repulsæ causam diceremus, quòd nullus inter Iudęos & Samaritanos vsus esset, sed alij ab aliis tanquā à profanis hominibus abstinerent: ita prorsus vt mulier illa Samaritana mirata fuerit Christum hominem Iudæum etiam in maxima siti potum à se petiuisse Ioan. 4. 9. cōtra verò Iudæi illi, quod ex Samaria venisset, exprobrabant, *Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmoniū habes?* Ioan. 8. 48. Cæterum Euangelista non ob eam causam de-F clarat reiectum fuisse Christum, sed quod versus Ierosolymam iter intenderet: quæ ratio quo modo intelligēda sit, quæritur. Hier. q. 5. ad Algas. & Theoph. sic exponit, quasi propterea Christus à Samaritanis receptus nō fuerit, nō quia illi noluerūt, sed quia ipse noluit: quasi sensus sit voluisse quidē, sed non potuisse recipere eum, ac retinere, quia Ierosolymā versus festinabat, à quo sensu non lōge abest Ambr. Quæ interpretatio ex verbis Euāgelistæ manifestè refellitur, Cur enim Iacobus, & Ioannes ignē in eos de cœlo de-

Hebraism.

Cur à Samaritanis non receptus sit Christus.

Digitized by Google

uocare voluerunt, nisi quia Dominum recipere nolebant? Aliquanto melius Beda, & Euthy. idẽ, ue Hier. eodem loco, propterea recipere noluisse, quia videbãt ire Ierosolymam, vnde Iudæum esse collegerunt, & quia non coutebãtur Iudæi Samaritanis, recipere noluerunt. Magis assentior iis, qui id religionis causa factum putant. Contendebant Samaritani non in templo Ierosolymitano, sed in eo templo, quod Sanabalath Præfectus Darij in monte Garizim in Samaria ædificauerat vt Manasse genero suo a Iudæis Ierosolyma pulso, & sacerdotio priuato gratificarẽtur, colendum esse Deũ, vt apparet Ioan. 4. 20. Historia est apud Ioseph. lib. 11. ant. c. 7. & 8. & lib. 12. c. 1. Viderunt igitur Samaritani Christũ, & qui eum sequebãtur, adoraturos ire Ierosolymam, ideo non receperũt, ne religionem illam, & morem Ierosolymis adorãdi approbare viderentur. Quemadmodum si nũc hæretici hospites, qui aduentantes omnes & hæreticos, & Catholicos excipiũt, si quem Catholicum sciãt aut Romam, aut Compostellam ire religionis causa, excludãt hospitio. Sępe alias Christus illac iter habuerat, &, vt credibile est, à Samaritanis fuerat exceptus, quia aut non Ierosolymam versus, sed à Iudæa in Galilęam ibat: aut certè non quasi adoraturus ibat. Atque hoc ipsum Euãgelista significare voluit, cùm dixit propterea receptũ non fuisse nunc, quia facies eius erat eũtis in Ierusalem. Quæret aliquis, quomodo cognouerũt Samaritani adorandi causa Ierosolymam ire? Est vero simile propinquum fuisse Pascha, quo tempore omnes vndique Iudæi Ierosolymã gregatim confluere solebant. Itaque & ex temporis conditione, & ex multitudine hominum simul eũtium, & ex ipso fortasse vultu, ex quo omnes, pios, & religiosos esse homines apparebat, intellexerunt adoraturos ire.

54. *Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus, & Ioannes.*] Omnes quidem id vidisse credendum est, sed solum Iacobum, & Ioannem voluisse ignem de cælo deducere. Refertur tamẽ verbum *vidissent* ad solum Iacobum & Ioannem, *ἰδόντες δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης* vidẽtes autem discipuli eius Iacobus & Ioannes; non quod alii non viderint, sed quod ex omnibus qui viderunt, illi soli videntes dixerint, *vis dicimus, vt ignis descendat de cœlo?* Cur illi tantùm dixerint, nullam satis probabilem coniecturã habere possumus. Ac ne quæstionem quidẽ quisquam præter Euthymiũ attingit. Is verò suspicatur, propterea eos duos hoc dixisse, quòd illi soli fuissent missi. Nõ caret probabilitate. Fortasse quasi Christi cognati vlcisci volebãt eius iniurias. Potuerũt & suopte ingenio facere, vt sunt alii aliis vel ad iustitiam, vel ad vindictam propensiores. Certe fecerunt cõuenienter nomini suo. Quid enim mirũ filios tonitrui fulgurare voluisse? vt inquit Ambros. An aliquid in eis fuerit culpæ, nec nostrũ est facile iudicare, nec illi sunt nisi certis conuicti rationibus cõdẽnandi. Debetur hoc Apostolicæ dignitati, vt omnia eorũ facta in meliorem interpretemur partẽ. Itaque impudẽtiam Caluini detestari Catholicus lector debet, qui eos stulta fiducia elatos fuisse dicit. *Impudentia Caluini detestanda* Hier. quidem q. 5. ad Algas. & Beda, & Titus Bostren. vindictam eos, non tamen suã, sed Christi optasse indicant, non vlla quidem culpa, sed sola Euangelici, & Christiani spiritus ignorantia: hac enim de causa à Christo reprehenduntur. *Apostoli*, inquit Hier. *in lege versati, in qua tantùm iustitiam nouerant, oculum pro oculo, dentem pro dente vlcisci nituntur iniuriam, & imitari Eliam, ad cuius vocem duos Pentecontarchos militum ignis absumpserat.* Nec mirum profectò est, id Apostolos facere voluisse, cùm tam multas vindictæ causas habere viderentur. Primum exemplum Eliæ. Deinde iustiorem, quã ille causam; ille enim propter exclusum à Iudæis

A seruum, hi propter reiectum ignominiose Dominũ ignem in eos mittere volebant, vt Beda argumẽtatur. Inuitabat & locus; Samaritani enim illi fuerant, in quos & Elias ignem cælo deduxerat 4. Reg. 1. 10. 11. 12. & duplici pœna digni videbantur, qui simplici non fuerant emẽdati; & si non aliud, certe moderatio, qua vsi sunt, culpa liberare potuit, *vis dicimus?* Ambr. prorsus excusat.

55. *Et conuersus increpauit eos.*] Increpari possunt, qui vacant culpa, sicut à magistro discipulus, si quid ignoret, sine vlla sæpe culpa reprehenditur.

Nescitis cuius spiritus estis.] Videtur tacite spiritum euangelicum, id est suũ, qui in mititate, & mansuetu- *Spiritus euãgelicus qualis sit.*
B dine consistit, legali, id est Eliæ spiritui, quẽ illi imitari velle videbantur, opponere; quasi dicat, etiamsi id Eliæ in lege facere licuerit, vobis tamen in Euangelio facere non licet. In hanc fere sententiam Hieronym. Quid ergo de Petro dicendum, qui & hac Christi iam audita increpatione, & Spiritu sancto visibiliter etiã accepto Ananiam, & Saphiram verbo interimit? Act. 5. 4. 5. Respondet Beda, discrimen illud inter legem, & Euãgelium non adeo esse perpetuum, quin & in lege aliquando benignitate vtendum fuerit, & in Euangelio vti aliquando liceat seueritate. Vsus est in lege Eli-
C sæus benignitate etiam in hostes à Rege Syrię missos, vt cõprehenderetur, quos cum in vrbem Samariam, vbi hoc ipsum accidit, conclusisset; noluit occidi, sed lautè pastos dimitti. 4. Reg. 6. 22. Vsus est in Euangelio seueritate Petrus Ananiã, & Saphiram occidens Act. 5. 4. 5. Vsus est Paulus tradẽs Corinthium illum in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret. 1. Corint. 5. 5. Vsus est in Elymam Magũ, illum excæcans, quia vias Domini peruertere nõ desistebat Act. 13. 11. Ergo nec in lege erat desperanda benignitas; nec in Euangelio est contemnenda seueritas. Habet & Euãgelium gladium suum, etsi raro distringit. Et quod Christus ait,
D *Nescitis, cuius spiritus estis*, non mihi videtur pprie de toto Euãgelio, sed de solo Christo dictum esse, qui etsi poterat, & homines maxime digni erãt, vt ab eo punirentur, non venerat tamen, vt statim dicit, *animas perdere, sed saluare.* Nec volebat armis obtrudere, sed mansuetudine, doctrina, miraculis Euangelium insinuare. Cæterũ cùm opus est, & ferro de terra, & igne de cœlo tuenda est, & conseruanda religio, occidendi inuadentes in Ecclesiam Turcæ: comburendi tanquam proditores & transfugæ discedentes hæretici. Nec vlla belli iustior esse potest causa, quã vt religionis possessio defendatur. Nulla res aut tam iniustis ar-
E mis propagari, aut tam iustis defendi potest.

56. *Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.*] Loquitur de seipso tertia persona, vt sæpe solet. Cur autem se filiũ hominis appellet, diximus apud Matth. 8. 20. Ludit autem ambiguitate vocabuli. Cũ enim anima & pro toto homine, & pro altera hominis parte sumi soleat, discipuli non animas, sed corpora Samaritanorum perdere voluissent: ipse de anima sola respondet, declarans se propter salutem animarum maxime venisse, sed quia ad salutem earum non conueniebat corpora perdere, nolle id facere. *Et vos ergo* (inquit Beda) *cuius spiritu signati estis, eius & acta sectamini.*

F 57. *Factum est autem ambulantibus eis in via.*] An hæc, & quę proxime sequitur historia eius, qui iussus sequi Christum, tempus petiuit, vt patrẽ suum priùs sepeliret, eadem sit atque illa, quæ apud Matt. c. 8. 19. narratur, & quo tempore acciderit, illic docuimus.

61. *Et ait alter, Sequar te Domine, sed permitte mihi primùm renuntiare his, qui domi sunt.*] Hoc solus narrat Lucas, quod vtrum eodem tempore, quo duo superiora vocationis exempla, quæ etiam à Matthæo commemorantur, factum fuerit, compertum non habemus.

Digitized by Google

Sed est vero simile in illa eadem Ierosolymam versus profectione hæc omnia contigisse: & quia videtur Euangelista ostendere voluisse, quãto aliter in Iudæa, quàm in Galilæa vocationes Christo successissent, cũ in Galilæa neminem vocasset, qui non eum continuo relictis rebus omnibus secutus fuerit, multi etiam nõ vocati sequerentur: in Iudæa vero neque quisquam vocatus secutus eum sit, & ij qui sese ad sequendum sponte obtulerũt, ita obtulerint, vt repulsa digni fuerint: & videntur hæc tria ita narrari quasi eodem tempore, eodem acciderint loco. Nam quod Christus repulso primo illo, qui sese offerebat, alium se non offerentem vocauerit, ac ne sepelire quidem patrem permiserit, videtur industria fecisse, vt qui aderant & vtrumque videbãt, intelligerent, *non volentis, neque currentis, sed miserentis esse Dei.* Nec eligi omnes, qui se offerãt, nec omnes, qui non se offerant, repudiari. Tertius vero videtur tanquam se meliorem aliis probaturum obtulisse, non petita venia, vt sepeliret patrem, vt fecerat prior, sed tantùm vt certiorem faceret & salutaret. Ambigua sunt Græca verba ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς οἶκόν μου, aut, renuntiare bonis meis, deque illis disponere; aut, vale dicere domesticis meis. Posteriorem sensum Cyrillus apud D. Thom. & Beda sequũtur. Mihi prior magis placet, quem & Augu. lib. 2. de consensu Euang. c. 23. magis video placuisse, vertit enim, *renuntiare ijs, quę domi sunt*; Mouet me, quod phrasis illa εἰς οἶκον magis de rebus, quàm de personis dici posse videatur.

In Iudæa vocationes quæ successerunt Christo.

62. *Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro aptus est regno Dei.*] Metaphora est ab aratoribus sumpta, qui manu stiuam tenentes oculos habent ante se in sulcum intẽtos, rectus vt sit; nec potest bonus arator esse, qui respicit in tergum. Quædam officia recte facias, quocunque oculos vertas, vt loquaris, vt eas, vt ambules, nihil refert, quo respicias; at vt ares, vt scribendo rectos ducas versus, vt pingas, plurimum refert. Huiusmodi regnum cælorum est, nemo potest ad illud peruenire, nisi recta intendat via; quocunque à recta via deflectat, errat. Nemo potest recta ire via, si aliò respiciat. Angusta enim & lubrica est, nemo eam nisi attentus sequi potest, simul vt oculos auertit, aberrat. Quemadmodum ergo non est aptus ad aratoris officium, qui iniecta ad stiuam manu retro oculos vertit, ita ad regnum Dei, id est ad officium Christiani aptus nõ est, qui postquam

A ad illud animum adiecit, ad alia negotia, curam & cogitationem distrahit, quæ à recta eum via deducant. Quid hîc regnum Dei intelligi debeat, quæri potest. Licet eadem fere sententia & cœlum ipsum, & Ecclesiam, & discipuli Christi officium intelligere. Nam qui retro respicit, neque ad regnum cœlorum, quo tẽdit, facile perueniet: neque Ecclesiam quasi Dei agrum bene arat, & colit: nec bonus est discipulus Christi, qui vt alia curet negotia, ab eius latere discedit. Sed hoc loco Christus de iis, qui idonei nõ erant, vt ipsius discipuli essent, proprie agere videtur. Nã ille qui dixerat, *Sequar te Domine, sed permitte mihi prius renuntiare his, quæ domi sunt*, eius procul dubio discipulus fieri volebat. Itaque regnum Dei pactiue intelligẽdum est, quasi dicat, *nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei* prædicando Euangelij prędicatorem militi similem esse necesse est, liberum, expeditum, nullis aliis affixum curis. *Nemo*, inquit ille B optimus Euangelij prædicandi magister, *militans Deo implicat se negotiis secularibus.* 2. Tim. 2. 4. & ij, *qui in stadio currunt, ab omnibus se abstinent.* 1. Cor. 9. 24. 25. & ipse de se dicit ad Philip. 3. 13. 14. *Quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens, meipsum ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.* Quibus verbis breuiter declarauit, quid esset manum ad aratrum misisse, à Deo vocatũ esse, & retro respicere, ad priores sæculi huius curas animum cõuertere. Mittere ergo manũ ad aratrũ, est Dei militiæ, vt vocat D. Paulus, nomẽ dare, & in stadio currere; quomodo curret retro respiciẽs? Hæc expositio magis literalis videtur, quàm illa Greg. hom. in Ezec. 3. & Bedæ in commen. Manum cuilibet in aratrũ mittere, est quasi quodam compunctionis instrumẽto ligno, & ferro Dominicæ passionis duritiem sui cordis C atterere, atque ad proferẽdos operũ bonorũ fructus aperire. Quam si quis excolere incipiens cum vxore Lot ad ea, quæ reliquerat vitia respicere delectatur, futuri, iã regni munere priuat. Retro vero respicere, est proprie sequi cõtraria, aut adeo certe diuersa, vt simul cum Euãgelii prædicatione, aut cum propria salute, si regnũ Dei, pro Ecclesia, aut pro ipso cœlo accipiamus, agi non possint. Citat Bern. epist. 49. ex Pastorali Gregorij accommodatam huic loco sentẽtiã quam apud Greg. non inuenio. Alia videre lector poterit apud Basil. in Constit monast. c. 21.

Regnum Dei quid hic appelletur.

CAPVT X.

POST hac autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem, & locum, quò erat ipse venturus. 2. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. 3. Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. 4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam salutaueritis. 5. In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: pax huic domui: 6. & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. 7. In eadem autẽ domo manete edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. 8. Et in quamcumque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis: 9. & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei. 10. In quamcumque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: 11. Etiam puluerem, qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quia appropinquauit regnũ Dei. 12. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quàm illi ciuitati. 13. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone facta fuissent virtutes quæ facta sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. 14. Veruntamen Tyro, & Sidoni remissius erit in iudicio, quàm vobis. 15. Et tu Capharnaum vsque ad cœlum exaltata, vsque ad infernum demergeris. 16. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. 17. Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. 18. Et ait illis: Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem. 19. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit. 20. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia

Matt. 9. d. 37. Matt. 10. a. 16. Mar. 6. a. 8. 4. Reg. 4. e. 29. Matt. 10. a. 10. Deut. 24. c. 14. 1. Tim. 5. c. 18. Act. 13. g. 51. Matt. 11. g. 16. Mat. 10. d. 40. Ioan. 13. e. 20.

Digitized by Google

Mat. 11. d. 25. *ſpiritus vobis ſubiiciuntur: gaudete autem, quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis. 21. In ipſa hora exulta-*
uit Spiritu ſancto, & dixit: Confiteor tibi pater, Domine cœli & terræ, quod abſcondiſti hæc à ſapientibus, &
Matt. 13. b. 16. *prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Etiam Pater: quoniā ſic placuit ante te. 22. Omnia mihi tradita ſunt à Pa-*
tre meo. Et nemo ſcit quis ſit Filius, niſi Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. 23.
Mat. 22. d. 35 *Et conuerſus ad diſcipulos ſuos, dicit: Beati oculi, qui vidēt quæ vos videtis. 24. Dico enim vobis, quod multi*
Mar. 12. c. 28. *Prophetæ, & reges voluerunt videre quæ vos videtis; & non viderūt: & audire quæ auditis, & non audierūt.*
25. Et ecce quidam Legiſperitus ſurrexit tentans illum, & dicens: Magiſter, quid faciendo vitā æternam poſſi-
Deut. 6. a. 5. *debo? 26. At ille dixit ad eum: In lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis? 27. Ille reſpondēs dixit: Diliges Domi-*
nū Deū tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & pro-
ximum tuum ſicut teipſum. 28. Dixitque illi: Recte reſpondiſti, hoc fac, & viues. 29. Ille autem volens iuſti-
ficare ſeipſum, dixit ad Ieſum: Et quis eſt meus proximus? 30. Suſcipiēs autem Ieſus, dixit: Homo quidam de-
ſcendebat ab Ieruſalem in Iericho, & incidit in latrones, qui etiā deſpoliauerunt eum: & plagis impoſitis ab-
ierunt ſemiuiuo relicto. 31. Accidit autem vt ſacerdos quidam deſcenderet eadem via: & viſo illo præteri-
uit. 32. Similiter & Leuita, cum eſſet ſecus locum, & videret eum, pertranſiit. 33 Samaritanus autem quidam
iter faciens, venit ſecus eum: & videns eum, miſericordia motus eſt. 34. Et appropians alligauit vulnera
eius, infundens oleum, & vinum: & imponens illum in iumentum ſuum, duxit in ſtabulum. & curam
eius egit. 35. Et altera die protulit duos denarios, & dedit ſtabulario, & ait: curam illius habe, & quodcun-
que ſupererogaueris, ego cùm rediero, reddam tibi. 36. Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi,
qui incidit in latrones? 37. At ille dixit, Qui fecit miſericordiam in illum. Et ait illi Ieſus: Vade, & tu fac
ſimiliter. 38. Factum eſt autem, dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum; & mulier quædam Martha
nomine, excepit illum in domum ſuam. 39. & huic erat ſoror nomine Maria, quæ etiam ſedens ſecus pedes
Domini, audiebat verbum illius. 40. Martha autem ſatagebat circa frequens miniſterium, quæ ſtetit, & ait,
Domine, non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? dic ergo illi, vt me adiuuet. 41. Et
reſpondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, ſollicita es, & turbaris erga plurima. 42. Porro vnum eſt
neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

IN CAPVT X.

1. POST *hæc autem.*] Poſtquam à Galilæa in Iudæā veniſſet Chriſtus, vt dixerat cap. 9. 51. & cætera accidiſſent, quæ poſteriore eius capitis parte narrauit Euangeliſta. Vtrum autem hæc ſeptuaginta diſcipulorum legatio in ipſa Iudæa facta fuerit, an poſtquam Chriſtus inde in Galilæam reuertiſſet, incertū. Eſt tamen vero ſimilius in Iudæa factum fuiſſe. Nam in tota Galilæa & ipſe prædicauerat, & ad prædicandum duodecim Apoſtolos ante iam miſerat c. 9. 2. & Matt. 10. 1. 5. & Mar. 3. 13. in Iudæa verò nec ipſe, nec Apoſtoli, niſi forte poſt baptiſmum valde breui tēpore prædicauerat. Et eſt valde credibile cum in Iudæam nunc veniſſet, vidiſſetque magnam populi multitudinem rudem adhuc Euangelii, & quaſi nondum proſciſſum campum; aut, vt ipſe ait, ſegetes iam albas ad meſſem; aratores verò, meſſoreſque deeſſe; aſia verò ex parte paſſionis ſuæ tēpus appropinquare, & ex populi male inſtituti neceſſitate, & ex breuitate temporis occaſionem ſumpſiſſe nouos deligendi, mittendique concionatores, vt indicat Auguſt.

Ioan. 4. 35. Matt. 9. 37. Luc. 10. 2.

Deſignauit Dominus & alios ſeptuaginta duos.] Magna de hoc diſcipulorum numero quæſtio eſt, quia non ſolùm Græci plerique codices, & Syriaci ſeptuaginta ſolùm legūt, ſed etiam auctores veteres, maximéque Græci cùm eos numerant, aut mentionem de illis quoquo modo faciunt, non niſi ſeptuaginta ſolent ponere, vt Iren. lib. 2. c. 37. & lib. 3. c. 13. Clemens lib. 4. diſpoſit. vt citat Euſeb. lib. 1. hiſt. Eccleſ. c. 14. Ambroſ. hoc loco, & ſer. 24. Hier. ad Fabiolam de 42. manſionibus Damaſ. epiſtol 4. Concil. Neocæſ. cap. 13. apud eundem Damaſ. Doroth. in ſynopſi. Sunt qui id quoque ratione cōfirment. Numerum hunc ſeptuaginta, ſicut & duodecim, Iudæis in honore, & veneratione fuiſſe: hunc quidem propter duodecim Patriarchas; illum verò propter ſeptuaginta animas, quæ cum Iacob ingreſſæ ſunt in Ægyptum, vnde totus deinde Iudæorū populus propagatus eſt Gene. 46. 27. Moſem etiam non ſeptuaginta duos, ſed ſeptuaginta ſeniores

Diſcipuli Chriſti quot numero fuerint.

C tantum conſilio Iethro ſoceri ſui elegiſſe, qui iudices infra ſe eſſent Exod. 18. 21. & 24. 1. Deum ſeptuaginta ſeniores viros parari ſibi iuſſiſſe Num. 11. 16. In Elim, vbi populus ex Ægypto fugiens caſtrametatus eſt, duodecim fuiſſe fontes, quibus duodecim Apoſtoli; ſeptuaginta verò palmas, quib. ſeptuaginta iſti diſcipuli ſignificarētur Exodi 15. 27. Sed non dubito quocunque tandē modo hoc loco legendū ſit, ſeptuaginta duos, quos Chriſtus hîc deſignaſſe dicitur, fuiſſe diſcipulos. Fieri enim poteſt, vt poſtea docebimus, vt cùm ſeptuaginta duo fuerint, ſeptuaginta tantùm ab Euangeliſta nominentur. Itaque ſi probamus legendum eſſe ſeptuaginta duos, ſeptuaginta duos fuiſſe probatum erit: ſi quis verò probauerit legendum eſſe ſeptuaginta, non cōtinuo probarit non fuiſſe plures.

D Præter auctores ergo, quos paulo poſt adducemus, ratio eadē. qua duodecim elegit Apoſtolos efficit, vt credamus ſeptuaginta duos diſcipulos elegiſſe. Dubiū non eſt, vt apud Matt. c. 10. 4. docuimus, quin propterea duodecim Apoſtolos elegerit, quia duodecim erant tribus, vt vnaquæque tribus ſuum Apoſtolum haberet: credibile ergo eo numero diſcipulos elegiſſe, vt æqualiter inter duodecim tribus diuidi poſſet; numerus verò ſeptuaginta æqualiter inter duodecim diuidi non poteſt; ſeptuaginta verò duo ſi diuidantur vnicuique tribui ſex obueniēt: ſeptuaginta igitur duo electi ſunt. Confirmatur hæc opinio iiſdem exemplis

E quibus alii auctores contrariam probare ſolent. Nam ſi ſpectemus numerum eorum, qui reipſa cum Iacob in Ægyptum ingreſſi ſunt, non erūt ſeptuaginta, ſed, ſexaginta ſex, vt eodē loco ſcriptura teſtatur. Si verò numeremus & ipſum Iacob, & Ioſeph, qui iam in Ægypto erat, & duos eius filios, qui non in Ægyptum ingreſſi, ſed in Ægypto nati ſunt, erunt quidē ſeptuaginta: ſed ſi eodem iure duos filios Iudæ numeremus Her, & Onam, qui antequam Ægyptum ingrederentur, mortui fuerant Gen. 46. 12. erūt ſeptuaginta duo. Moſē vero ſeptuaginta duos ſeniores elegiſſe præter-

Digitized by Google

quam quòd boni auctores sentiunt, ex sacris etiam literis,& ex Iudęorũ moribus colligi potest. Dederat Moyses duodecim tribubus optionẽ, vt ipsæ ex omni populos viros prudentes,& incorruptos eligerẽt,qui iudices essent:quis credat homines ambitiosos, quales Iudęi erant,non æqualem ex singulis tribubus numerum elegisse, vt & honos ille æqualiter omnibus participaretur:& iudiciũ minùs suspectũ esset, cùm ex singulis tribubus æqualis iudicũ numerus fuisset electus? Quòd si æqualis ex singulis tribubus electus est numerus,non potuerunt eligi nisi sex. Si enim plures electi fuissẽt,vt minimũ octoginta quatuor,quod nemo concedit,si pauciores,nõ fuissent, nisi sexaginta, quod minùs concedet quisquam:necesse ergo est senos ex singulis tribubus iudices electos fuisse. Cur igitur & in scriptura,& à Philone,& à Iosepho, & ab omnibus aliis auctoribus septuaginta electi dicũtur? Curii, qui Ptolomęi Philadelphi iussu sacras literas ex Hebræo in Græcum sermonẽ conuertêre, septuaginta interpretes ab omnibus appellãtur,cùm omnes prorsus auctores scribãt fuisse septuaginta duos? nisi quia Augustini regula vera est,solere etiam in literis sacris cardinalem quem vocãt numerum exprimi,etiã si aliquid illi aut superfit,aut desit lib.2.qq. in Exod. qu.47. sicut filii Israel quadringentos in Ægypto annos fuisse dicuntur,cum aliquanto plures fuerint, vt patet ex ca. 12. Exod. v. 40. Eadem regula & illos seniores quos Deus per Moysem eligi iussit,& illas palmas,quæ circum duodecim erant fontes,septuaginta duas fuisse credo,quamuis septuaginta tantùm à præcipuo numero nominẽtur,eademque ratione quamuis Lucas septuaginta discipulos electos fuisse diceret,septuaginta duos electos fuisse crederem. Adde quòd& Latini omnes,Gręci multi codices septuaginta duos legũt,&maior pars veterum auctorum eundem numerum ponunt,Clemens lib.2.Const.c.50. Orig. in dialogo de recta in vnum Deum fide, Tatianus in harmon. Euang. Anacletus epistol.3. Epiphan. hær. 20. Augustin. lib.2. de cons. Euang. c.14. & serm. 42. de sanctis, & Gregor. lib.35. Moral. cap. 19. Beda in com. Quòd si omnes auctores septuaginta tantum posuissent,non plus inde profectò probaretur,quàm si ipse Euãgelista septuaginta fuisse dixisset; atqui iam probauimus,etiamsi Euangelista dixisset septuaginta, septuaginta duos fuisse credi debuisse. Nec inde magis sequeretur nõ nisi septuaginta fuisse discipulos, quia non plures ab auctoribus nominarentur, quàm septuaginta tantum interpretes fuisse, quia omnes auctores septuaginta eos,non septuaginta duos vocare solent. Solus Dorotheus mouere potest, quia non solum septuaginta vt alii vocat,sed etiam numerat, & singulorum nomina recenset: me verò non ita multùm mouet,apud quem eius scriptoris nunquam admodum grauis auctoritas fuit. Græco historiam scripsit ingenio. Ac vt non longe suspectæ historiæ argumenta petamus,vnde ille inter tot antiquiores auctores solus singulorum discipulorũ nomina didicit? Qui potuit nomina fingere,aut ficta ab alio leuiter credere potuit numerum. Alia reliqua est quæstio cur hoc numero potiùs,quã alio eos Christus elegerit. Ei' numeri rationem vnam suprà indicauimus,quod Iudæis sanctus quodammodo esset, & multis insignis exemplis,septuaginta duûm hominũ, qui ex Iacob & eius filiis propagati fuerũt; septuaginta duûm iudicum, in quos spiritus Moysis effusus est; septuaginta duarum palmarum,quæ circũ fontes duodecim adnatæ erant; septuaginta duûm interpretum,qui scripturã sacram in Græcam conuerterant linguam. Alias duas affert Beda,alteram,quòd totidem mundi plagæ essent, in quas esset disseminãdum Euangelium. Nã in septuaginta duas linguas,totidẽque gẽtes illos,qui Babylonicam turrim exstruebant fuisse diuisos,constans veterum auctorum opinio est Gen.11.8. quia totidẽ familias turrim ædificasse ex præcedẽti capite colligitur. Alterã magis etiamnũ allegoricam,quam sumpsit ex Aug. lib.2. de cons. Euang. c.14. Duodecim Apostolos duodecim anni mensibus; discipulos viginti quatuor diei horis respõdere, quæ aut propter Trinitatis mysteriũ,aut propter tres dominici sepulcri dies per tria multiplicatę efficiãt septuaginta duas horas,quot discipuli erãt. Manifestũ ex hoc loco est, idque veteres non fugit auctores,voluisse Christum in Ecclesia sua aliquod personarum esse discrimen,& non solùm Ecclesiasticos ministros hominibus laicis, sed inter ministros etiam ipsos alios aliis esse superiores. Nec enim eosdẽ,nec eodẽ tẽpore,neque numero,neq; gradu eodẽ apostolos,& discipulos elegit. Indicat Apostolorum paucitas eos discipulis maiores esse. Sed,qui nunc in Ecclesia Apostolorum, qui discipulorum locũ teneãt,de eo inter antiquos auctores non satis cõstat. Communis opinio est Episcopos Apostolis, presbyteros septuaginta duobus discipulis successisse. Anaclet. epist.2. & Hier. ad Marcel. aduersus Montanũ, & Beda in comm. in c. Luc. 15. Alii Episcopos Christo, presbyteros Apostolis, diaconos septuaginta duobus discipulis similes faciunt, vt Ignat. in epi. ad Smirnens. Fuerunt etiam,qui dicerẽt Episcopos Dei patris, presbyteros Christi, diaconos Apostolorum personã gerere. Clemens li.2. Const. c.30. & Ignat. in epi. ad Trallian.&in epist. ad Magnes. Prima opinio verior.

Et misit illos binos ante faciem suam.] Heb. ante se, vt c.1. 76.& 7. 27. & Mar. 1.2. Quãobrem binos miserit, ratio est non obscura, *Væ soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se*, Eccle. 4.10. Voluit discipulos suos alios aliis in rebus aduersis, aut necessariis adiumẽto, & consolationi esse, *Frater*, inquit, *qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma*, Prou. 18.19. Quam rationẽ Orig. & Theop. afferunt. Gre. verò li. 35. Mor. c.29. attigit magis, vt mihi videtur, propriã, & literalẽ, quàm illam, quam D. Aug. lib.2. de cons. Euan. c.14. & Greg. eodem loco, & Beda reddũt, duo caritatis esse præcepta; alterũ, quod in Deo; alterum, quod in proximo diligẽdo versetur, hoc enim, vt apparet, allegoricum est: voluit etiam Christus discipulos suos perpetuos habere actionum suarum testes, ne quis male eorum solitudinem interpretaretur, quasi ideo soli essent, vt liberius sine teste peccarent. Adnotauit Orig. hoc semper vsitatũ fuisse. Nam& Moysi, vt ex Ægypto populũ educeret datum Aaronẽ socium Exod. 4. 14.15.& 7.1. Iosue, & Caleb eundẽ populũ murmurãtẽ cõpescuisse, & in terrã Chanaan introduxisse Iosue 14.6. Etiam Apostolos binos à Matt. numeratos c.10.2.3.4. binos etiã ad prædicandum misisse Christum Mar. 6.7. Ad soluendum asinũ, quo veheretur, duos quoque discipulos misit, infra c.19.29.& Matt. 21. 1. Itẽque ad parãdã vltimam cœnã alios duos Petrũ, & Ioannem infra c.22.8. Sed & Ioannes Baptista, cùm in vinculis esset, duos ex discipulis suis ad Christum legatos misit Matth. 11.2. Optima duorũ societas Hispanico etiam prouerbio celebrata; neque necessario solatio, & auxilio carẽs, nec tumultu & dissensionibus abundãs. *Ante faciẽ autẽ suã misit in omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipse venturus*, haud dubiè vt incultum, & rudem agrum sibi proscinderent, & vt in aratum iam campum Euangelii semen iacerẽt, facerẽtque nunc discipuli, quod ante Ioannes fecerat, pararent viã Domini ante faciẽ eius, & omnes intelligerẽt pro vno Ioãne de medio sublato septuaginta duos ipsi Ioãnes natos esse. Hoc est Euãgelij proprium ingeniũ, sanguine crescit: meritoq; à Tertu. in Apologe. sub fin & Leone Mag. ser.1. in Nat. SS. Petri,

Numerus cardinalis inscriptura exprimitur, licet aliquid superfit, aut desit.

Cur hoc numero discipulos elegerit Christus.

Discipuli cur missi fuerint bini.

Digitized by Google

Christianorum semen est sanguis. & Pauli dictum est Christianorum sanguinem semen esse, quo plures tyrannus occiderit, plures nasci. Reliqua vsque ad ver. 17. apud Matt. & Mar. explicauimus, consule locos in margine signatos.

17. *Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio.*] Narrat Lucas quis fructus fuerit missionis discipulorum, bene illis legationem successisse adeo prorsus, vt gloriantes quodammodo redierint. Scribit etiã Marcus c. 6. 30. Apostolos cum ad prædicandum missi fuissent, rediisse ad Christum, illique narrasse, quidquid sibi in ea legatione accidisset, sed Lucas distinctius. Quòd discipuli ad Christum redierint, & rationem illi reddiderint legationis suæ, officium ipsorũ fuit necessarium. Reliquerunt nimirum concionatoribus exemplum, vt si quid concionando boni egerint, ad Christum redeant, id est, illi acceptũ referãt, vt apud Marcũ ex Hiero. & Theoph. obseruauimus. Videtur Cyprian. li. de ieiunio, & tentat. Christi, Grego. l. 23. Mor. c. 7. & Cyril. apud D. Tho. & Beda, & Elias Cretẽsis in commen. in orat. 4. de Theol. Greg Naz aliquid in his discipulis culpæ, aut minus certè perfectæ virtutis notare. *Quia infirma adhuc fide*, inquit Beda, *gaudebant in virtutibus, vide quid audiant.* Libẽtius Theophy. sequor in meliorem partem gaudiũ verbaque discipulorum interpretantem: eos non vlla elatos arrogãtia hoc dixisse, sed gloriã Christo acceptam tulisse, cùm dicũt, *In nomine tuo*, gauisos tamẽ fælici prædicationis, & miraculorum successu. Quod non modò malum nõ est, sed etiam est aliquãdo Christianis doctoribus necessarium; nec enim tristis est eloquẽtia. Affert successus lætitiam, lætitia animum addit, laborem minuit. Hoc non intelligit, qui non fecit. Cur ergo Christus eorũ lætitiam reprehendit, ver. 20. *veruntamen in hoc nolite gaudere*? Non reprehendit, sed docet, ac perficit; nec prohibet propter subiecta sibi dæmonia gaudere; sed monet, vt propter scripta in cœlo ipsorũ nomina magis gaudeant. Vt cùm mulieri dicenti inf. c. 11. 27. *Beatus venter qui te portauit*, respondit ver. 28. *Quinimo, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, nõ negat ventrem, qui se portauit esse beatũ; sed docet beatitudinem magis in fideli mente, quàm in gignente ventre consistere.

Doctores Christiani bono successu gaudere possunt.

Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.] Videntur hoc ita dicere, quasi ante non credidissent fore, vt dæmonia sibi subiicerentur; narrant enim tanquam rem nouam, & quæ sibi præter opinionem acciderit admirabundi. Sunt, qui dicant Christum illis, cùm ad prædicandum mitteret, non dedisse potestatem eiiciendi dæmonia, sed morbos curandi, aliaque miracula faciendi; tentantibus tamen postea, cum res postulabat, dæmones pellere, Christi illis virtutẽ affuisse, remque successisse pro voto: id esse quod nunc mirantes dicant, *etiam dæmonia subiiciuntur nobis*, quasi dicant, non solùm alia miracula facere potuimus, quorum nobis faciendorum dederas potestatem; sed dæmones etiam eiecimus, quorum potestatem non dederas; plus fecimus, quam sperabamus, plus quam iusseras, quamque concesseras. Non possum adduci, vt hoc credam. Nec enim magis constat dedisse illis Christum potestatem alia faciendi miracula, quàm dæmones eiiciendi: neutrum enim narrat Euangelista, quod intelligendum nobis reliquerit, eadem illos misisse potestate, qua paulo ante Apostolos misisse dixerat cap. 9. 1. Apostolis autem potestatem in primis dederat dæmones eiiciendi, & eo loco, & Matth. 10. 1, & Mar. 3. 15. & 6. 7. eandem igitur potestatem discipulis dederat. Nec verò credibile est tam male instructos misisse, vt eam illis non dederit potestatem, quæ ipsis in primis erat necessaria. Nihil enim magis homines commouebat, quàm quod viderent

A non solùm à Christo, sed etiam eius nomine ab aliis eiici dæmonia. Cur ergo quasi mirantes dicunt, *etiam dæmonia subiiciuntur nobis*? quam vim habet particula illa, *etiam*? Bifariam responderi posse puto. Aut voluisse discipulos vno verbo omnia, quæ fecerant, explicare, & dicentes quod omnium erat difficillimum indicare cætera se etiam fecisse, quasi dicant, non solùm cætera fecimus, quæ faciliora erant; sed etiam dæmones expulimus. Aut tacite intelligendum non solùm homines, sed dæmones etiam ipsos illis paruisse.

18. *Et ait illis: Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem.*] Non facile dictu est, quid hæc verba significent,
B & quorsum à Christo dicta sint. Maior pars auctorum de primo diaboli è cœlo casu interpretantur, quem se Christus tanquam Deum vidisse dicat. Cyprianus lib. de ieiunio, & tentationibus Christi, Ambrosius in lib. de fuga sæculi c. 7. Chrysostomus hom. 10. de pœnitentia, Hieronymus lib. 2. aduersus Iouinian. Gregor lib. 9. epist. 58. & lib. 23. in Iob. c. 7. Beda, Theophylactus, Bernardus serm. 5. de dedicat. Ecclesiæ, & sermo. 2. ad fratres, & Euthym. Quorsum ergo Christus de casu diaboli nunc agit? Respondent Cyprianus, Hieronymus, Gregorius, & Beda, quia elati videbantur discipuli lætitia, exemplum illis Satanæ
C proposuisse, ne propterea gloriarẽtur, ne forte caderent, sicut olim Satanas ceciderat. Alij referunt ad incarnationem Christi, quasi dicat, nihil noui mihi narratis subiecta vobis fuisse dæmonia, ego enim sciebam Satanam eorum principem à me victum, & de cœlo deiectum. *Confidite*, inquit, *ego vici mundum*, &, *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*; & *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.* Sic Gregorius Nazianzenus orat. 4. de Theolog. & Basil. in homil. quòd Deus non sit auctor malorum: & Cyrillus apud D. Thom. & Elias Cretens. in comment. in Gregor. Nazianz. quam interpretationem etiam Euthy-
D mius & Theophylactus probant. Itaque cœlum aut pro aere isto, in quo, antequam Christus veniret, diabolus regnabat, vt Euthymius, & Elias: aut pro potestate, & gloria quam habebat, vt Theophylactus, & Cyrillus intelligunt, accipitur. Hæc vltima sententia mihi placet. nam vt superius dixi, non libenter Christi discipulos accuso, quod prioris sententiæ auctores facere videntur. Tantùm phrasis probanda est. Solet diabolus, cùm eius potestas impeditur, dici de cœlo deiici, de cœlo cadere, ligari, foras eiici. Ioan. 12. 31. Apocal. 12. 9. & 20. 2. *& apprehendit*, inquit, *draconem, ser-*
E *pentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum.* Quis ille angelus erat, qui serpentem ligasse dicitur, nisi Christus? Quod ergo dicit hoc loco, *videbam* ἐθεώρουν, contemplabar, non solùm cognitionem, sed multò etiam magis actionem significat; indicat enim se auctore, victoréque diabolum cecidisse. Tanquam si dux belli suas narrans victorias diceret, videbam cumulatim hostes ante me cadere. Quod autem dicit *sicut fulgur*, alij similitudinem in splendore ponunt, quod cùm antè Diabolus sicut fulgur splendidus esset, vnde Lucifer appellatus est, ta-
F menà luce in tenebras cecidisset, vt Ambros. Chrysostomus, Titus Bostr. & Theophylactus. Itaque participium *cadentem* non referunt ad fulgur, sed ad Satanam, non enim esse sensum videbã Satanam cadentem sicut fulgur, id est sicut fulgur cadit; sed *videbam Satanã sicut fulgur*, id est, qui sicut fulgur priùs erat, *cadentem.* Alii fere omnes auctores in casu ipso similitudinẽ esse putant, vt sit sensus, videbam Satanam magno impetu, ac vi cadẽtem, sicut cadere solet fulgur. Hoc probabilius, quia magis ad rem pertinebat, vt de celeri-

Ioan. 6. 33
Ioan. 14. 30
Ioan. 12. 31.

Diabolum de cælo deiici quid sit

Digitized by Google

celeritate casus,quam vt de pristino splendore eius ageretur,cùm vt paulo antè probauimus, non de primo,sed de secundo eius agatur casu,quo per Christũ in abyssum præcipitatus dicitur,quod ab eo illius potentia coërcita sit.

19. *Ecce dedi vobis potestatem.*] Græc. ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν. Ecce do vobis potestatem. Quasi tunc daret, ante non dedisset. Rectè Euthymius admonuit non significari hoc verbo ante illis potestatem non dedisse,sed priùs datam tunc confirmari. Etsi illud,quod præterea dicit non probo, prius non nisi ad tempus dum ea fungerentur legatione, eam illis potestatem fuisse concessam, nunc vero eandem in perpetuum prorogari. Quorsum ergo iam datam confirmat? nec enim necesse erat,si non ad tempus, sed in perpetuum concessa fuerat. Vt aptius caderet,quod dicturus erat *Veruntamen in hoc nolite gaudere*, quasi dicat, nolo vobis datam reuocare potestatem: quin etiam atque etiam confirmo;veruntamen intelligite aliud me vobis maius contulisse beneficium, quo vobis potius gaudendum sit,quòd nomina vestra scripserim in cœlo, Irenæus lib 5.cap.24. Cyprianus in lib. ad Nouat. Ruffinus in exposit. symboli, Basilius Psal.28. Nicetas in 2. orat.de Pasch. Gregor. Nazianz. Procop. in cap. Isa. 49. Chrysostomus hom.17. in Gen. Beda, Theophylactus,& Euthym. *serpentes, & scorpiones* dæmones interpretantur,quasi quod sequitur,horum verborum explicatio sit, *& super omnem virtutem inimici.* Probabilis interpretatio,sed mihi litteralis videtur esse alia, quã idem affert Beda,vt veros serpentes,& scorpiones intelligamus Voluit enim Christus significare se discipulis dedisse potestatem omnia pericula superandi, non solùm quæ ab hominibus,verum etiam quę à bestiis,& dæmonibus solent accidere. Et videtur hic locus ex illo Marci 16.17.18. intelligi debere, *In nomine meo dæmonia eiicient,linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint,non eis nocebit.* Exemplo est D.Paulus Act.28.3.5.qui morsus à vipera nihil accepit nocumenti.

20. *Veruntamen in hoc nolite gaudere.*] Non vetat discipulos,vt supra diximus, gaudere quòd potestatem in dæmones haberent. Donum enim erat Dei, & omni Dei dono gaudere licet, modo & donum ipsum,& gaudium in auctorem suum referatur: sed solet ita scriptura loqui,vt quod comparatione alterius minus affirmatur, absolute negetur. *Misericordiam*,inquit Oseę 6.6 Matth. 9.13. *volo, non sacrificium*, volebat vtique sacrificium, qui tot instituerat sacrificiorum genera, sed quia minus, quàm misericordiam volebat, velle se negat. Eodem prorsus modo negat Christus discipulis gaudendum esse, quod dæmones illis subiicerentur: non quòd gaudendum non esset,sed quod minus gaudendum, quàm quod ipsorum nomina in cœlo scripta essent. Cur autem minus gaudendum illis esset, quòd dæmones pellerent,facilis ratio,quam & Beda reddidit. Possunt id & mali,iniustique homines facere. *Multi (inquit) dicent mihi in illa die Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dęmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis, quia nescio vos.* Quanquam exemplum illud, quod affert Beda filiorum Sceuæ Actor.19.13. aptum non est. Illi enim tentarunt quidem dæmones eiicere, sed male successit. Quòd autem ipsorum in cœlo nomina scripta essent, merito eos gaudere oportebat: quia non nisi iustorum in cœlo scripta sunt nomina. Nomina in cœlo scripta esse, est scripta esse in libro vitę,vt aliis verbis scriptura solet dicere Exodi 32.32. 33.Psam.68.29. Philip 4 3.Apocaly.3.5. & 17.8. & 20. 15.& 21.27. & 22. 19. Docent Theologi duobus modis

Idiotismus scripturæ, quo negat, quod minus altero innuitur.

Mat.7.22.

in libro vitæ homines scribi, aut secundum æternam Dei prædestinationem,quæ falli,aut mutari non potest; aut secundùm præsentem cuiusque iustitiam, quæ mutari potest:illos semel scriptos, nunquam deleri:hos deleri,rescribique,prout nunc ex iustis iniusti,nunc rursus ex iniustis iusti fiunt. Id ex Exod. 32. 32.33.& ex Psal.68.29 & ex Apocalyp 3 5. manifestum est. De vtra hîc scriptione agatur non nostri,sed diuini iudicij est. Qui de vera hoc intelligentes prædestinatione,ex hoc loco collegerunt sanctioris, aut melioris certe conditionis discipulorum,quàm Apostolorum fuisse collegium, quòd discipuli quidem omnes, Apostoli non omnes prædestinati fuerint: discipuli potiùs quàm Apostoli esse merebantur. Scimus ex Apostolis damnatum fuisse Iudam, & in locum suum abiisse. An ex discipulis damnatus aliquis fuerit nescimus,& non solùm alterutrum affirmare, sed etiam scire velle est temerarium: à qua temeritate longe non absunt, qui nullis antiquis auctoribus, nulla traditione docti horum discipulorum nomina recensent:sed non ferunt impune,ipsa enim, quæ inter ipsos apparet, in recensendis nominibus diuersitate refelluntur.

In libro vitæ scribi quid sit.

Actor.1.25

21. *In ipsa hora exultauit Iesus Spiritu.*] Exultauit animo, lætabundus gratulabundus, volebat enim Patri gratias agere, quod eam potestatem discipulis suis hominibus simplicissimis tradidisset,vt dæmones illis subiicerentur,quam sapientibus, atque prudentibus non dedisset. Eò enim refero: non ad id quod proxime pręcesserat *quia nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Itaque Matthæus hanc historiam cum ea, quæ ver.15. narrata est, coniungens, prætermissis iis quæ à discipulis Christo, & à Christo discipulis dicta sũt,seriẽ non seruauit historiæ. Porro hunc locum, & quæ sequuntur vsque ad versum 25.apud illum cap.11.25.declarauimus.

25. *Et ecce quidam Legisperitus surrexit tentans illũ.*] Solus hãc historiam Lucas narrat. Nam illum de quo Matthæus c.22.35. & Marc. c. 12. 28. scribunt,alium fuisse doctorem,illic docuimus. Qua occasione Legisperitus iste Christum interrogauerit incertum. Nec enim hoc eodem tempore,aut loco, quo superiora accidisse credendum est, cùm nec id Euangelista indicet, nec ipsæ res inter se cohęreant,etsi Beda cum illis verbis iungit, *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis*, quasi sumpta inde occasione Legisperitus finxerit se in cœlo etiam scribi velle: vero simile in synagoga, aut in aliquo circulo,alioue publico loco contigisse. Quandocumque, & vbicumque tandem acciderit, apparet Euangelistam hoc ideo commemorasse, vt doceret,qua occasione Christus parabolam illam hominis ab Ierusalem in Iericho descendentis proposuisset,quam cùm vtilem,& mysterij plenam doctrinam contineret,prætermittendam non iudicauit Notauit nõ discendi,sed tẽtandi animo Christũ interrogasse, vt tacite causam indicaret, quamobrem Christus Legisperito,non simpliciter,rectaque responderit, sed vicissim eũ interrogauerit, *in Lege quid scriptum est? quomodo legis?* Non enim simplici responso dignus erat, qui non simpliciter interrogabat.

Magister quid faciendo vitam æternam possidebo?] Fingit se superbia inflatus Legisperitus, qui se nihil nescire existimabat, salutis viam ignorare: & tanquam Christi discipulus esse vellet, velut vnus de imperita multitudine rogat. Eò pertinet,quod magistrum appellat.

26. *In lege quid scriptum est? quomodo legis?*] Quàm prudenter Legisperitum ignorantiam simulantem, & callide explorare volentem doctrinam Christi, ad Legem mittit. Solebat id facere cùm tentabatur, vt

Digitized by Google

vitaret responsionis inuidiam. Cùm enim ad legem mittebat, non tam ipse eos, qui tentabant, quàm lex, qua tantopere gloriabantur, condemnare videbatur. Ostendit Christus salutis viam mandatorum Dei obseruationem esse, vt ait Beda, *dum Legisperito respondet, perfectum nobis Saluator iter vitæ cælestis ostendit.* Caluinus Legisperito magis incredulus non ex animo, sed simulate, & ex Legisperiti opinione Christum hoc dixisse ait, legis enim peritum non vnde, sed quibus operibus quærenda salus esset interrogantem ad Legem misisse, quæ opera doceret, & id facere iussisse, quod impossibile factu esset. Bonus scilicet interpres; Christus dicit de operibus loquens, *Hoc fac, & viues,* vers. 28. iste dicit, Hoc nec facere potes, nec si feceris, propterea viues.

Caluini doctrina reprehenditur.

27. *Ille respondens dixit, Diliges Dominum Deū tuum.*] Hæc verba Matt. 22. 35. explanauimus. Nam quod Lucas paulo pluribus vtitur verbis, facile responderi potest Matthæum non singula verba, sed verborum, sententiæque summam recitasse, aut Lucam aliquod verbum explicationis causa addidisse.

29. *Ille autem volens iustificare se.*] Ostendere se iustum in ea saltem re, de qua agebatur, id est non tentandi, sed discendi causa id interrogasse, finxit ignorantiam, quæ plus habere videretur probabilitatis. Probabilius enim videri poterat Legisperitum ignorare, quis in lege nomine proximi intelligi deberet, quàm quid ad consequendam vitam æternam agendum esset, quod neminem Iudæum licebat ignorare. Nam quis proximus in lege vocaretur, apparet inter ipsos legis doctores fuisse controuersum, aliis fortasse solos Iudæos, aliis solos iustos, aliis solos amicos proximos esse interpretantibus, vt colligitur ex Matt. cap. 5. 23. 24. Fingit ergo nunc Iurisperitus se non rem vulgarem, & sibi, aliisque notam deludendi, aut tentandi animo interrogasse, sed quæstionem difficilem, & quæ inter summos legis doctores versaretur proposuisse. Hic mihi videtur esse sensus, quem vidisse opinor Bedam, etsi Ambros. Theophylact. Euthym. & Cyrill. à D. Thoma citatus serio eum hanc secundam quæstionem putant proposuisse: vere enim quis esset proximus ignorasse, existimasseque sibi, qui iustus esset solos iustos esse proximos. Et verò non dubium, quin id ignorauerit, cùm postea à Christo didicerit; sed non continuò sequitur serio eum, & discendi causa id interrogasse. Nam etsi ignorabat, putabat se tamen scire, vt illi ipsi confitentur auctores. Qui autem se scire putat, quamuis re ipsa nesciat, non potest discendi animo rogare.

Quis esset proximus inter Iudæos controuersum.

30. *Suscipiens autem Iesus dixit.*] Respondens ὑπολαβών, quod noster interpres vertit, suscipere, expresso quidem Græco verbo, sed non satis perspicua sententia. Sæpe docuimus ad intelligendas parabolas primum studium esse oportere, vt finem, ob quem proponuntur, intueamur. Huius parabolæ hunc esse finē manifestum est, vt doceat Christus, qui verè proximus noster sit; sed quem esse proximum significauerit, id non satis apparet. Nam si in solis quidem hæreamus verbis, is tantùm nobis videbitur esse proximus, qui nobis bene facit. Hoc enim videtur tota parabola concludi, non Iudæum, non sacerdotem, non Leuitam, quamuis genere, & patriæ necessitudine cōiunctos, sed Samaritanum licèt alienigenam, licèt inimicæ gentis hominem, Iudæo, quia bene de eo meritus fuerat, proximum fuisse. Quod si recipimus, in absurdiorem incidemus errorem, quàm in quo Legisperitus ille versari videbatur. Ille enim iustum iusto proximum esse putabat, si Cyrillo, & Theophylacto credimus; nos ne iustum quidem iusto, sed eum tantùm qui benefacit illi, cui benefacit, proximum esse dicemus. Itaque Bedæ, qui hunc videtur secutus
A sensum, minime subscribo. Propius Theophylact. & eum secuti alij ad sensum accesserunt, hoc tota parabola concludi eum nobis proximum esse, qui nostra indiget ope. Et quidem si spectemus, qua occasione quæstio mota fuerit, id concludendum esse videbatur. Agebatur de præcepto legis, *Diliges proximum tuum sicut teipsum,* id est de proximo nostræ opis indigente iuuando, hoc enim est diligere: dubitatum fuerat à Legisperito, quis proximus dicendus esset, id est quis iuuandus, cùm indigeret auxilio. Id Christus docere voluit proposita parabola: sensus ergo parabolæ vi-
B detur esse, omnem, qui opis indigeat nostræ, siue eiusdem, siue alienę sit gentis, nobis esse proximum. Propius, inquam, hoc ad sensum accedit, sed non attingit. Nam & Christus non interrogat Legisperitum, cui ille, qui in latrones inciderat proximus fuisset, sed *quis illi* vers. 36. Et Legisperitus, cuius à Christo responsio laudata est, non respondit illum Samaritano, sed Samaritanum illi proximum fuisse vers. 37. Et sensus angustus est; si enim soli, qui indigent ope proximi sunt, si nemo indigeat, nemo nobis proximus erit, quem ex præcepto illo diligamus. Atqui docet tacite ipsa conscientia non solùm pauperes, & miserabiles
C à diuitibus, à quibus iuuari possunt; sed ipsos etiam diuites a pauperibus tanquam proximos diligendos. Probabilissime omnium, quos legerim, dicit August. libr. 1. de doctrin. Christ. cap. 30 concludi quidem Samaritanum Iudæo illi, qui in latrones inciderat fuisse proximum; sed *quia nomen proximi ad aliquid est*, perinde esse ac si contra concluderetur illum, qui in latrones inciderat Samaritano fuisse proximum. Concludi autem eum proximum esse nobis, cui exhibendum est officium misericordiæ, si indiget; vel exhibendum esset, si indigeret. Si qua eorum, quos viderim auctorum sententia sequenda est, hæc sequenda est; sed in-
D dicabo quid in ea desiderari videatur. Primum quidem quod, vt concludatur omnem hominem, qui indigere potest auxilio, proximum esse, cōcludatur omnem, qui indigentem iuuat, eius esse proximum. Deinde eum, qui reuera indigebat, & à quo adiutus fuerat proximum fuisse. Cur nō rectè cōcludebat Christus, & sine isto circuitu? Præterea videtur, si ita est, sumpsisse pro argumento Christus, quod probādum erat, & ignotum per aliud non minus ignotum probauisse. Quærebatur quis proximus esset, id est quis adiuuandus? quis diligendus? hoc Christo docendum erat. Si docuit omnem hominem, qui indigere po-
E test auxilio, proximum esse, quia omnis eiusmodi homo iuuandus, id est diligendus est; sumpsit argumēti, & probationis loco, quod probandum erat. Nam isthuc ipsum in quæstione versabatur, num omnis homo, etiamsi adiumento indigeret, iuuandus esset: nam Legisperiti non nisi amicos indigentes iuuandos esse putabant, aut certe Iudæos, vel suos cuique Gentiles. Denique vt reliqua concedamus omnia, hic ipse certe sensus angustus est. Nec enim soli qui indigent, vel indigere possunt, sed omnes omnino homines, etiamsi indigere non possint, nobis tanquam proximi diligendi sunt. Nescio an, qui aliorum non probo senten-
F tias, meam sim aliis probaturus. Dicam tamen, & probare nitar. Generaliter probare voluisse mihi videtur Christus, omnem hominem proximū nobis esse; sed id accommodate ad Legisperiti, quocum agebat, personam probauit. Putabat Legisperitus aut solos iustos, aut solos amicos, aut solos certè Iudęos proximos sibi esse; poterat ex verbis ipsis legis aliquam errandi occasionem sumere. Nam רעה quo verbo vsa lex fuerat, cùm dixit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* & proximum & amicum, & socium significat. Vo-

Augustini expositio huius loci expenditur.

Auctoris expositio huius loci.

Digitized by Google

luit illi Christus eum ex animo errorem eripere, cogereque ipsum suo ore confiteri, non solùm Iudæum A Iudæo, sed Samaritanum etiam Iudæo, id est hostem hosti proximum esse, quòd si hostis hosti proximus est, omnem hominem omni homini habendum esse pro proximo. Probauit ergo optimo, & efficacissimo argumentandi genere ex effectu hostem hosti, id est Samaritanum Iudæo proximum esse, quia fecit, quod proprium est proximi, proximum adiuuare. Propterea Christus in Iudæo, & Samaritano parabolam posuit. Vnus reliquus est scrupulus, quòd non videatur Christus ad Legisperiti quæstionem apte, accommodateque respondere. Rogauerat enim ille, quis sibi proximus esset, id est cui ipse, non quis sibi bene B facere deberet. Christus respondet, quis proximus sit, id est quis ipsi, non cui ipse bene deberet facere. Fecit id Christus prudenter, vt Iudæorum notaret mores, qui non solùm alienigenas, sed ne suos quidem gentiles tanquam proximos diligebant; propterea dixit illum, qui in latrones incidit, ab Ierusalem in Iericho descendisse, vt indicaret fuisse Iudæum, & quidem Ierosolymitanum ciuem, qui maiore misericordia dignus videri poterat: quem non solum Iudæi alij, & Ierosolymitani ciues eius populares, sed ne sacerdos quidem, ac Leuita, qui legis obseruationem maxime profitebantur, adiuuerint. Samaritanus C verò, qui pro hoste habebatur, iuuerit. Samaritani igitur probat exemplo in definiendo proximo nullam amicitię, nullam patriæ, nullam gentis, nullam conditionis, nullam officij rationem haberi oportere. Cur ergo non potius rogauit, quis illi Samaritano videretur sibi proximus fuisse, vt rectius concludere videretur? In promptu est ratio. Voluit Legisperitum ita conuincere, vt exempli euidentia confiteri cogeretur non esse proximum aut genere, aut amicitia, aut vlla alia necessitudine definiendum. Non cogebatur dicere Iudæum, qui in latrones inciderat Samaritano D fuisse proximum: sed cogebatur confiteri Samaritanũ Iudęo proximum fuisse Iudęus, qui nihil egerat, vnde se proximum esse declararet, non ostenderat esse se proximum. Samaritanus verò, ita ostenderat, vt ne ipse quidem Legisperitus quamuis cauillator negare posset. Accedit, quod Legisperitus idcirco rogauerat quis sibi proxim9 esset, vt illum diligeret, iuuaretque: ne forte caritatis officia solis proximis exhibenda in non proximos conferendo perdere videretur. Cui accommodate Christus respondet, dum illi ante oculos Samaritani proponit exemplum, qui in proximo cẽsendo nullam generis, nullam patriæ, nullam amicitiæ E rationem habuisset. *Vade*, inquit vers. 37. *& tu fac similiter*. Quid ergo? an sacerdos ille, & Leuita, qui vulneratum prętererierunt, proximi non erant? Hoc enim videtur sequi. Nam & Christus interrogat, *Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones?* ver. 36 quasi omnes certe proximi non essent; & Legisperitus respondet, *Qui fecit misericordiam in illum*, alios excludens quasi non proximos, qui misericordiam in illum non fecerant; & responsio à Christo probata est, atque laudata. Erant illi quidem proximi, sed non se gesserant vt proximi; alter & erat, & se vt proximũ gesserat, quamuis minus proximus esse videretur: & quia ab effectu Christus argumentabatur, & Legisperitus F similiter respondebat, dixit illum, qui misericordiam fecerat, quantum quidem ex operibus apparuit proximum fuisse, quasi alij non fuissent. Et non id agebat Christus, vt doceret, quis proximus non esset, sed quis esset: ideo non est existimandum colligi ex hac parabola sacerdotem illum, atque Leuitam non fuisse proximos: nam de eo Legisperitus non dubitabat, sed tantùm alterum fuisse proximum, quem non

proximum, sed hostem putabat esse. Hic totius parabolæ sensus est literalis; vtrum præterea sit sensus aliquis mysticus non affirmauerim, negauerimue; sed quia omnes veteres Patres id tradiderunt magno cõsensu, est valde probabile, non solùm allegoriam, in qua non omnes vtique conuenissent; sed mysterium etiam esse, quod Deus omnium mentibus instillauerit.

De sensu mystico huius parabola.

Dicunt hominem illum, qui ab Ierusalem in Iericho descendebat Adamum, & in eo totum hominum genus esse, qui à Ierusalem, id est à gratia Dei, & magno illo dignitatis gradu, quo conditi fuerant, in Iericho, id est in abiectum peccati statum descenderũt. Ierusalem enim in monte, Iericho, vt ait Diu. Basilius, in valle esse: & Ierusalem visionem pacis, Iericho Lunam significare, cui stultus, id est peccator ab Ecclesiastico comparatur, quod ad Lunæ modum facile mutetur Ecclesiast 27.12. Latrones, in quos homo ille incidit, dæmones esse, qui eum gratia primùm spoliauerint, deinde etiam vulnerauerint, quia per peccatum naturam ipsam corruperunt; adeo vt non quidem omnino mortuus, aut omnino etiam viuus, sed semiuiuus tantùm relictus sit. Viuus est, quia & conscientiam peccati, & liberum ad agendum habet arbitrium: mortuus verò est, quia à peccati sepulcro nisi Christo clamante *Lazare veni foras*, surgere non potest. *Ioan. 11. 43* Sacerdotem, & Leuitam, qui eadem via prætereierunt, totam veterem legem esse, quæ hominem non sanauerit. Samaritanum Christum, qui misericordia motus humani generis eadem via, id est in eundem hunc mundum descenderit, in quo homo erat; & in equum, id est in humanitatem suam impositum in hospitium, id est in Ecclesiam deduxerit; eius vulnera vino, id est sãguine suo lauerit; oleo, id est misericordia vnxerit: discedens verò, hoc est in cœlum rediens, stabulario, id est Petro Ecclesię principi corporis, & sanguinis sui pretium dispensandum reliquerit: addens, si quid præterea ex sanctorum meritis, suffragiisque conferret, id etiam se ex suo sanguine compensaturum. In hanc sententiam omnes veteres, recentioresque auctores exponunt, nisi quod illi in mysterio propius, hi longius progrediuntur: & alij plura, alij pauciora dicunt. Hos potissimum auctores videre lector poterit, Orig. ho. in Luc. 34. Gre Naz ora. 4. de Theol. Basil. in homil. in aliquot scripturæ loca, Chryso. propria homilia de hac re inter eas, quas scripsit in Lucam, & in homil. de anathemate. Ambros. hoc loco. Hier. in epistola ad Fabiolam, & in comment. in cap. 20. Matth. & Anastas. qu. 50. August. serm. 37. de verbis Domini secundùm Lucam, & libr. 2. qq. Euang. cap. 19. Grego. lib. 20. Moral c. 21. Bedam, & Theophyl. in comment. & Bernar. serm. 1. de annuntiatione B. Mariæ. Cæterum, vt ad literalem sensum veniam singularum partium, meminisse lector debet, quod sæpe monui, non esse subtiliter singulas parabolarum partes explorandas; adhibendum iudicium, & ex fine parabolæ colligendum, quæ sint eius necessariæ, propriæque partes, quæ tanquam supplementa, aut ornamenta narrationis adhibita.

Parabolarum partes singulas necesse non est pexaminare.

Multa enim dici in parabolis solere, non vt aliquid significetur, sed quia in re, in qua parabola consistit, ita fieri solet, itaque factum fuisse verosimile est. Eiusmodi esse arbitror, quod in hac parabola dicitur, Samaritanũ in iumentum suum vulneratum imposuisse, duxisse in stabulum, vinũ, & oleum infudisse, abeuntem denarios duos dedisse stabulario, rogasseque, vt curam haberet eius, se, si quid præterea in eo curando expendisset, soluturum. Hæc enim omnia etsi distincta sunt, distinctam tamen non habent significationem: sed huc spectant omnia, vt intelligamus Samaritanum illum omnia caritatis, & misericordiæ erga proximum officia, quæ exhiberi

Digitized by Google

poterant exhibuisse,& quia illa erant, quæ maxime desiderari poterant ab homine vulnerato, ea in parabola posita sunt. Cæteras partes suam aliquam ,ac propriam significationem habere credo. Nam quod dicitur homo ille ex Ierusalem potius, quàm alio ex loco descendisse, eò vt supra diximus pertinet, vt eum Iudæum,& quidem Ierosolymitanum ciuem fuisse intelligamus, cui propterea Sacerdos,& Leuita plus, Samaritanus minùs caritatis exhibere debuisset. Quod autem in Iericho potiùs, quàm in alium descendisse locũ, quod ea via celeberrima esset, atque notissima, quemadmodum si Romæ cum esses, & similem parabolam proponere velles, diceres Roma quempiam Neapolim profectum fuisse,& quod ea via latrociniis esset infamis, vt Hieron. in comment. in cap. Matth. 20. tradit. Quod verò dicitur spoliatus primum, deinde vulneratus, ac semiuiuus relictus, nihil aliud significat, quàm eum relictum fuisse in statu maxime miserabili,& spoliatum non solùm pecunia, qua sibi subuenire posset, sed omnibus etiam vestimentis: ita vt nihil illi reliquum esset, quod posset vendere. Præterea adeo vulneratum, vt semiuiuus esset, hoc miserabiliorem, quàm si omnino fuisset mortuus, quo magis miseriam sentiebat suam.

38. *Factum est autem, dum irent.*] Dum pergerent Ierosolymam versus, quemadmodum dixerat superiore c. ver. 51. De eadem enim profectione agit, & ad eũ respicit locum. Vnde probabilis coniectura ducitur, ea omnia, quæ ab eo loco vsque ad hunc Euangelista narrauit, in ea accidisse profectione, antequam Christus Ierosolymam peruenisset.

Intrauit in quoddam castellum.] Græ. εἰς κώμην, in pagum quendam. In castellum Marthæ, & Mariæ sororum Lazari, vt Ioannes ait c. 11. 1. quam ex eodem loco Bethaniam fuisse constat prope Ierosolymam sitam, vt apud Matth. c. 26. 6. docuimus. Castellum autem Marthę & Mariæ dicebatur, non quòd earum esset, sed quòd ibi habitarent. Sed de ea re apud Ioannem c. 11. 1. disputabimus. Cùm proposuisset Euangelista narrare, quidquid Christus in hac sua profectione fecisset, noluit prætermittere, quod fecerat in domo Marthę, quomodo Mariæ studium in audienda, percipiendaque ipsius doctrina Marthæ solicitudini in rebus corpori necessariis præparandis anteposuerit. Erat enim vtile ad informandos mores exemplum.

Castellum Marthæ cur diceretur Bethania.

Et mulier quædam Martha nomine.] Loquitur Euangelista de Martha tanquam de muliere adhuc ignota, non quòd nota non esset, cùm Ioannes cap. 11. 1. ex sororibus Martha,& Maria descripserit minus notum Lazarum: *Erat* (inquit) *quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ, & Marthæ sororis eius*: sed quia ipse hactenus de Martha mentionem non fecerat, tanquam de muliere lectori adhuc ignota dicit, *Et mulier quædam Martha nomine.* Apparet Martham maiorem fuisse natu Maria sorore sua, quandoquidem domus Marthæ potiùs, quàm Mariæ dicebatur, & Martha Christum potiùs, quam Maria dicitur excepisse, vt notauit Bern. serm. 3. de Assumpt. B. Virg. Maior etiam illa solicitudo hospiti necessaria parandi inde fortasse nascebatur, quòd ipsius proprie esset hospes,& eius magis interesse videretur, vt nihil hospiti deesset.

Et huic erat soror nomine Maria.] Eodem modo de Maria tanquam ignota loquitur, eademque ratione, & Marthæ sororem esse dixit tanquam maioris minorẽ. Ioannes ca. 11. 1. alia ratione vtrumque contrario facit modo. Nam & de ambabus sororibus tanquam de notissimis mulieribus loquitur, ex illisque Lazarum earum fratrem designat; & Mariam Marthæ præponit. Habuit nimirũ rationem aliam, quod cum iis age-

A ret, qui de mulieribus illis, quæ Christum sequebantur, sæpe audiuissent, de quarum numero hæ duæ sorores erant, quamobrem notiores erant, quàm frater ipsarum Lazarus. Mariam verò ideo Marthæ præposuit, quo illa lotis iam ante lacrymis, capillis tersis, & vnctis vnguento Domini pedibus esset notior, vt ipse Ioannes subiecit, ver. 2. *Maria autem erat, quę vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis.*

Quæ etiam sedens secus pedes Domini.] Quam vim habeat dictio illa *etiã*, non satis apparet. Quidam sic interpretantur, quæ etiam sedens sicut aliæ mulieres. At
B non nisi duarum mulierum Marthæ, & Mariæ mentio fit, nec est vero simile domi fuisse plures, nisi fortassis ancillas, quas non est credendum sedisse, sed ministrasse. Alij etiam sedisse, id est non solùm stando, & quasi aliud agendo, sed etiam sedendo ex otio attentam, contemplabundamque docentem audisse Christum. Non displicet, sed magis accommodate ad id, de quo agitur, exponi posse arbitror; vt significetur illam non solùm non fuisse solicitam in parandis, ministrandisque rebus necessariis, sicut erat Martha, sed etiam omnis quodammodo alterius oblitam curæ ad pedes Domini sedisse, vt eius verbum commodiùs audiret. Aut etiam sedisse, sicut sedebat Christus; hoc excepto
C quod ad eius altius sedentis sedebat pedes, & mulieris,& discipulæ nimirum more. Duarum hîc personarum officium obseruandum lectori est, Christi atque Mariæ. Christus hospitio exceptus, simul vt est ingressus domum, docet, & de rebus diuinis loquitur, & prius hospites suos spiritualiter pascit, quàm corporaliter ab illis ipse pascatur. Maria omnibus omissis etiam, quæ ad ipsius Christi honorem pertinere videbantur, ad pedes eius sedet, docentemque audit, magis se audiendo, quàm ministrando honorare putat Christum. Concionatores Christum, auditores Mariam imitari debent.

Exemplum concionatoribus, & auditoribus imitandum.

D 40. *Martha autem satagebat circa frequens ministerium.*] G. περιεσπᾶτο, distrahebatur, turbabatur, tota negotiosa erat, & occupata in ministrando. πολλὴν διακονίαν, multum ministerium appellat, non opiparum opinor, conuiuium, sed solicitudinem mulieris quærentis, quibus rebus Christo gratificari posset, & suam erga illum caritatem declarare. Vtrũque proculdubio ex caritate proficiscebatur,& quod satagebat, id est tanto excepto hospite solicita erat, qua ratione illi satis faceret,& quod multo vtebatur ministerio.

Quæ stetit, & ait.] Adstitit coram Christo, quasi coram iudice querelam suam, & sororis accusatio-
E nem propositura. Non rogat sororem cur se non adiuuet, sed Christum ipsum quasi subaccusans alloquitur, *Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare?* Siue quia non tam mirabatur sororem suam verbis Domini delectatam omnium aliarum rerum oblitam ad pedes eius fixam hærere, quàm Dominum ipsum rem, vt illi quidem videbatur, indignam pati, vt Maria sorore sua maiore, vt diximus, natu ministrante otiosa quodammodo, & sine cura sederet; siue quia sciebat nihil se, etiamsi sorori id diceret, effecturam. Nec enim ab ore Domini auelli posse, nisi Dominus ipse iuberet, cuius ser-
F monibus oblectata tenebatur. Non debemus ex nostris moribus de sanctis iudicare; sed si spectemus Marthæ verba, personam verò eius remoueamus, videtur humanum quiddam in illis apparere, primum quòd Christum subincusat, quod vt concedamus aut admirantis, aut iocantis potiùs, quàm accusantis animo dictum esse, tamen speciem certe habet accusationis, atque querelæ. Deinde quòd suam ostentare diligentiam, sororis verò desidiam, & incuriam notare voluisse videatur. *Non est tibi curæ, quòd*

Digitized by Google

soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, vt me adiuuet. Denique si non Marthæ, muliebri tamen ingenio consentaneum est ex aliqua inuidentiæ specie hanc accusationem esse profectam. Non iam ægre fortasse ferebat se solam ministrantem relinqui, quod illi duci poterat laudi, quàm sororem suam solam colloquio Domini frui, & apud illum gratiosiorem videri. Si hoc illa animo non fecit, nos quidem certè facere solemus. Si quem videmus rerum diuinarum contemplationi deditum, tumultuosa huius sæculi negotia non curare, otiosum hominem appellamus. *Ex illorum persona loquitur*, ait Beda, *qui adhuc diuinæ contemplationis ignari, solum quod didicere fraternæ dilectionis opus Deo placatum dicunt, adeoque cunctos, qui Christo deuoti esse velint, huic mancipatos autumant.* Olet hoc, quamuis aliquando à Catholicis fiat, hæreticorum ingenium, qui nihil ferunt iniquius, quàm monachorum vitam, vt ipsi vocant, otiosam. Discernant quos accusant: qui enim otiosi sunt, monachi non sunt. Si veri monachi sunt, aut actiuam sequuntur vitam, & tam occupati sunt, quàm Martha: aut contemplatiuam, & tam occupati sunt, quàm Maria, pro qua Dominus sorore accusante respondit; aut vtramque, & plusquam Martha, plusquam Maria tantùm quantum vtraque simul occupati sunt. *Cum ergo Maria*, inquit Augustinus sermo. 27. de verbis Domini, *suauiter audiret verbum dulcissimum, & corde intentissimo pasceretur, interpellato Domino à sorore sua, quomodo putamus eam timuisse, ne diceret ei Dominus, surge, & adiuua sororem tuam? mira enim suauitate tenebatur, quæ profectò maior est mentis, quàm ventris. Excusata est, sedit securior. Quomodo autem excusata est, attendamus. Pascamur & nos.* Cassian. collat. 1. cap. 8. legit, *Domine, num tibi placet, quod soror mea reliquit me solam ministrare.*

Contemplationi addictavita defenditur.

Martha, Martha solicita es, & turbaris erga plurima.] Quod bis repetit nomen Marthæ, epitasim, & emphasim habet; quòd ait, *solicita es, & turbaris erga plurima*, duobus verbis expressit, quod paulo ante Euangelista expresserat vno, *Martha autem satagebat circa frequens ministerium. Non ergo Dominus opus reprehendit*, inquit Augustinus sermon. 27. de verbis Domini, *sed munus distinxit. Maria optimam partem elegit; non tu malam, sed illa meliorem.* Et rursus, *Quid enim? putamus nos reprehensum esse ministerium Marthæ, quam cura hospitalitatis occupauerat, quæ ipsum Dominum hospitio receperat? quomodo rectè reprehendebat, quæ tanto hospite lætabatur? Hoc si verum est, dimittant homines, quod ministrant egentibus, eligant sibi partem meliorem, quæ non auferetur ab eis: vacent verbo, inhient doctrinæ dulcedini.* & libro 2. qq. Euang. cap. 20. *Mariam* (inquit) *dicit optimam partem elegisse, quæ non auferetur ab ea: & ideo intelligitur optima; quia & per hanc ad illam tenditur, & non aufertur: illa verò ministerij, quamuis sit bona, tamen aufertur.* Ad eundem modum Ambrosius. *Nec Martha* (inquit) *in bono ministerio reprehenditur, sed Maria, quòd meliorem partem sibi elegerit, antefertur.* Idem Gregorius lib. 6. Moral. cap. 28. & hom. 14. in Ezechiel. Beda, & Theophylactus adnotauerunt. Hæreticorum verò interpretes, qui nullam comparationem fieri putant, ex verbis sequentibus refelluntur.

42. *Porro vnum est necessarium.*] Cassianus collat. 1. cap. 8. & collat. 23. capit. 3. legit, *Porro paucis opus est, aut etiam vno.* Quod sit istud vnum, quod Christus necessarium esse dicit, non satis constat. Quidam vnum ac simplicem cibum interpretantur, quasi reprehendatur Martha, quòd multis prandij ferculis occupata esset, cùm non nisi vno, eoque parabili esset opus. Sic Basil. in monasticis constit. cap. 2. & Cyrillus à Diuo Thoma citatus, & Theophylactus in commentariis ad hunc locum interpretantur. D. autem Augustinus

Quodnam sit illud vnum necessarium.

serm. 27. de verbis Domini secundùm Lucam, vnum opus est, id est vnitate, quæ in Domino est; ille solus nobis necessarius, ille satis est, cætera, quæ multa sunt, non sunt necessaria. Alij vnum, quod nimirum elegit Maria, verbum Dei audire, & saluti operam dare, Beda, & Euthymius. Hunc verum arbitror esse sensum. Opponit enim Christus studium Mariæ studio Marthæ; Maria hoc vnum curabat, vt Christum audiret, & ab eo salutem suam quæreret; Martha vt Christo in rebus externis omnibus, quibus poterat, ministraret. Illud vnum necessariũ esse dicit, hæc multa non necessaria, non quòd hæc non sint aliquando necessaria: nam & corporis moderata habenda cura est: sed quòd illud per se, hæc non nisi quatenus ad illud referuntur, curari debeant: & illud sine his satis sit, hæc sine illo non sint. *Quid enim prodest homini, si mundum vniuersum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur; aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.* hoc est, *Porro vnum est necessarium*, quærere regnum Dei. Quid ergo? an Martha regnum Dei, id est illud vnum quod Christus necessarium esse dicebat; non etiam quærebat illi ministrando? Quærebat sane, sed per multa, per externarum rerum ambages, atque circuitus. Maria in illud vnum, quod erat necessarium, fixa erat; illud quærebat rectà via, ad illud propiùs accedebat; sedebat enim secus pedes Domini, & eius verbũ audiebat: hoc vnum agebat, quia sciebat hoc vnũ esse necessarium. Securior erat secus summum bonum sedens, & quodammodo, ne amitteret, obseruans ac tenens: propterea ne ad ministrandum quidem illi discedebat, ne forte amitteret quod tenebat. *Inueni* (inquit) *quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam*, Cantic. 3. 4. Martha verò, quę per rerum temporalium ambages ad illud ipsum vnum, ac summum bonum peruenire cupiebat; periculo se exponebat errandi. Vna via errari non potest, multis potest. Et solet temporalium rerum solicitudo suffuscare verbum. Propterea dicit:

Matt. 16. 26.

Matt. 6. 33. & Luc. 12. 31.

Maria optimam partem elegit.] Græc. ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, bonam partem elegit. Sic vertunt, qui nullam hîc fieri volunt comparationem. Sed, vt diximus supra ex eo, quod Mariam Christus laudat, Martham quodammodo reprehendit, quòd solicita sit, & erga plurima turbetur, apparet comparationem fieri: ita & Augustinus sermo illo 27. de verbis Domini vertit, *meliorem partem elegit.* Cassian. collat. 1. cap. 8. *meliorem partem*, & collat. 23. cap. 3. *optimam partem*, & Philastrius in hæresi veteris testamenti multa improbante *maiorem sortem*, & idem Augustinus libr. 1. de Trinit. cap. 10. & Gregor. lib. 6. in Iob cap. 28. & lib. 5. in 1. lib. Reg. cap. 14. & Ambros. qui serm. 11. in Psal. 118. *bonam partem* vertit, eodem tamen loco, & in commentariis in Lucam per comparationem exponit. Illic dicit, *Ita verbum cognoscere, maius opus esse, quàm ministrare diuina auctoritate sententiæ definitur*: hic quod supra recitauimus, *Nec Martha tamen in bono ministerio reprehenditur, sed Maria, quòd meliorem partem elegerit, antefertur.* Ac mihi quidem nõn videtur noster interpres meliùs comparationem, quæ in verbis latebat, quàm per superlatiuum exprimere potuisse. Nam non inter Mariam tantùm, & Martham, sed etiam inter id quod Maria, & id quod Martha elegerat, quæque alius quiuis eligere potuisset, comparatio fiebat. Quæ cùm essent multa, debuit comparatio per superlatiuum, quem vocant, gradum fieri. Quam vocet optimam partem, quam Mariam dicit elegisse, paulo suprà docuimus. Nempe elegerat ad pedes sedere Christi, eius verbum audire, eius doctrina pasci, &, vt vno dicam verbo, suam salutem quærere, cætera negligere,

Quænam sit illa pars optima quã elegit Maria.

Digitized by Google

A Ea optima pars erat. Sumpta mihi videtur esse metaphora ab hæredibus, quorum maior natu apud Romanos quidem, & apud multas deinde gentes hæreditatem in partes, quàm maxime poterat æquales diuidebat; minor vero eligebat, quam volebat primus, auctor Seneca lib. 6. declam. 3. Nam nomen μερίδος partis, quo vsus Euangelista Græce est, in sacris litteris hæreditatis proprie partem significat, *Pars mea Deus in æternum*, Psa. 72. 26. & *hæc est pars hominis impij*, Iob. 20. 29. & alia sexcenta, quæ lectori passim occurrent; quæ ex Hebraica phrasi ad verbum expressa sũt, חלק quod propriè de hæreditate dici solet. Conueniebat hoc in Martham, & Mariam. Nam & sorores erant, & Christum quasi hæreditatem suam diuidebant: altera eum in ipso, altera extra ipsum quærebat. Martha maior natu, quodammodo fecerat partes: & Maria natu minor, cuius erat eligere, optimam eligit partem, quia Christum in ipso, non extra ipsum eligit.

B *Quæ non auferetur ab ea.*] Ridicula mihi & inepta interpretatio videtur, quæ Caluino valde acuta visa est. Sic enim exponit, quasi Christus respondeat ad id, quod Martha rogauerat, ver. 40. *Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, vt me adiuuet*, sensusque sit, nolo dicere, vt te adiuuet: optimam enim partem eligit, à qua eam non decet remoueri, vt corporali vacet ministerio: *non auferetur ab ea*, id est non patiar, vt auferatur, non patiar vt à me discedat, vt adiuuet te nimis in ministrando solicitam, & occupatam. Hoc enim etsi est verum, est parum. Longiùs vtique tendebat Christus, volebatque ex effectu

Caluini interpretatio reprehēditur.

C & fine docere quid inter Mariæ, & Marthæ interesset partem, quòd illa nimirum æterna, hæc temporalis esset. Illa thesaurizabat sibi *thesaurũ in cœlo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, neque furantur*: hæc thesaurizabat *in terra vbi ærugo, & tinea demolitur, & fures effodiunt, & furantur.* Matth 6. 19. 20. Quod enim illic de thesauro dicitur, de omnibus temporalibus etiam rebus intelligendum est. Non ergo significat Christus fore, vt propterea, quod elegerat Maria, ab ea non auferetur, quòd gratia illi auferenda non esset, quasi eam his verbis in gratia confirmet, vt cum Diuo Paulo dixit 2. Corinthior 12. 9. *sufficit tibi gratia mea.* Nam etsi id fortassis verum est, tamen non id Christus agebat, vt doceret quid illi gratiæ collatum esset, sed quid ipsa elegisset: quanquam eligere non potuit sine gratia. Etenim si gratiam spectes, etiam

A Martha gratiam habebat, quæ ab ea, vt credendum est, auferenda non erat. Docet ergo quid inter contemplationem Mariæ, & Marthæ occupationem intersit suapte natura, quod illa æterna, hæc temporalis sit. Ad hũc modum optimus quisque auctor exponit Augustinus serm. 27. de verbis Domini. *Attẽdamus igitur occupationes nostras circa multa, necessarium est ministerium corpora refecturis. Quare hoc? quia esuritur; misericordia miseris necessaria est. Frangis panem esurienti, quia inuenisti esurientem. Tolle famem, cui frangis panem? Tolle peregrinationem, cui exhibes hospitalitatem? Tolle nuditatem, cui præparas vestem? Non sit ægritudo, quem visitas? Non sit captiuitas, quem redimis? Non sit rixa, quem concordas? Non sit mors, quem sepelis? In illo seculo futuro non erunt ista mala, ergo nec ista ministeria. Ergo Maria meliorem partem elegit, quæ non auferetur ab*

Vera huius loci expositio.

B *ea. Hoc enim elegit, quod semper manebit, ideo non auferetur ab ea. Circa vnum se voluit occupari, iam tenebat, Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Et rursum de Martha loquens. *Circa multa es occupata, porro vnum est necessarium. Iam hoc sibi Maria elegit. Transit amor multitudinis, & remanet caritas vnitatis. Ergo quod elegit, non auferetur ab ea: à te autem quod elegisti, vtique hoc sequitur, vtique subintelligitur, à te, quod elegisti, auferetur. Sed bono tuo auferetur, vt quod melius est, detur. Auferetur enim à te labor, vt requies detur. Tu nauigas, illa in portu est.* In eandem sententiam scribunt Hieron. in cap. Ierem. 3. Gregor. lib. 6. Moral. cap. 28. & homil. 14. in Ezechiel. Beda, & Theophyl. in commentariis. Ridet Caluinus monachos, quòd duo ex hoc loco vitæ genera esse collegerint, alteram contemplatiuam, quæ Mariæ, alteram actiuã, quæ Marthæ respondeat.

Psal. 7. 23.

Caluini petulantia castigatur.

C Quid ergo? neget antiquos illos Patres monachos fuisse, qui veri monachi fuerunt, cùm omnes nunc monachos appellat? Hoc enim, quod ipse solis monachis tribuit, nemo eorum non dicit. Dicit Basil. in monast. const. cap. 2. dicit Augustin. sermone illo 27. de verb. Domini, dicit Hieronymus in commentariis, cap. 3. Ierem. dicit Cassian. colla. 1. cap. 8. dicit Gregorius, illis duobus locis quos modò citauimus, dicit Beda, & quis non? Non quòd proprie collegerint ex hoc loco, cuius nec ignorabant, nec tacuerunt alium esse sensum: sed quòd eas duas mulieres tanquam exempla duo, alterum contemplatiuæ, alterum actiuæ vitæ proposuerint, quibus nullum profectò potuit accommodatiùs excogitari.

CAPVT XI.

ET factum est: cùm esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum,
Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. 2. Et ait illis: Cùm oratis, dicite: Pa-
Mat. 6 b. 9 *ter, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. 3. Panem nostrum quotidianum da nobis*
hodie. 4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et
ne nos inducas in tentationem. 5. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media no-
cte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes, 6. quoniam amicus meus venit de via ad me, & non
Mat. 7. a. 7 *habeo, quod ponam ante illum, 7. & ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum*
& 21. c. 22. *est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. 8. Et si ille perseuerauerit pulsans: dico*
Mar. 11. c. 14. *vobis, etsi non dabit illi surgens, eo quòd amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi*
Ioan 14 b. 13. *quotquot habet necessarios. 9. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate,*
Iac 1. a. 5. *& aperietur vobis. 10. Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. 11.*
Mat. 7. b. 9 *Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce ser-*
Mat. 9 d. 32. & 12 b. *pentem dabit illi? 12. Aut si petierit ouum: numquid porriget illi scorpionem? 13. Si ergo vos cùm sitis*
22. Mar. 3. c 22 *mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum pe-*
tentibus se? 14. Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mu-
tus, & admiratæ sunt turbæ. 15. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit
dæmonia. 16. Et alij tentantes, signum de cœlo quærebant ab eo. 17. Ipse autem vt vidit cogitationes eorum,

Digitized by Google

dixit eis: omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet. 18. Si autem & Sata-
nas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. 19. Si
autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia: filij vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. 20. Porro si in
digito Dei eiicio dæmonia: profectò peruenit in vos regnum Dei. 21. Cùm fortis armatus custodit atrium
suum, in pace sunt ea, quæ possidet. 22. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius au-
feret, in quibus confidat, & spolia eius distribuet. 23. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colli-
git mecum, dispergit. 24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens re-
quiem: & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui. 25. Et cùm venerit, inuenit eam sco-
pis mundatam, & ornatam. 26. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & ingres-
si habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. 27. Factum est autem, cum hæc diceret:
extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti. 28. Matth. 12.
At ille dixit: Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. 29. Turbis autem concurren- c.39.
tibus cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est, signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ioan 2.a.2 3.Reg.10.a
Ionæ prophetæ. 30. Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & Filius hominis generationi isti. 31. Re- 1,
gina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ au- 2Par.9.a.1
dire sapientiam Salomonis: & ecce plus quàm Salomon hic. 32. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum genera- Ioan 3.b.5. Mat.5.b.15
tione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ, & ecce plus quàm Io- Mar.4.c.21.
nas hic. 33. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, vt Mat.6.c.22
qui ingrediuntur, lumen videant. 34. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, to-
tum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. 35. Vide ergo ne Mat. 23 e.
lumen quod in te est, tenebræ sint. 36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem 25.
tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te. 37. Et cùm loqueretur, rogauit illum
quidam Pharisæus vt pranderet apud se. Et ingressus recubuit. 38. Pharisæus autem cœpit intra se reputans
dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. 39. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisæi quod de-
foris est calicis, & catini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate. 40. Stul-
ti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id, quod deintus est, fecit? 41. Verumtamen quod superest, date elee-
mosynam: & ecce omnia munda sunt vobis. 42. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham, & rutam, Inf.10g.42
& omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. 43. Mar.12.d.
Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. 44. Væ vobis, quia 38. Mat.23a.6
estis vt monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. 45. Respondens autem qui- Mat.23.a.4
dam ex Legisperitis, ait illi: Magister: hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. 46. At ille ait: Et vobis Le-
gisperitis væ: quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sar-
cinas. 47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum: patres autem vestri occiderunt illos. 48. Pro-
fectò testificamini, quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem
ædificatis eorum sepulchra. 49. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, &
ex illis occident, & persequentur: 50. vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est à constitu-
tione mundi à generatione ista, 51: à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare, & Gen.4.b.8 2 Par.24.
ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. 52. Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, f.22.
ipsi non introistis, & eos, qui introibant, prohibuistis. 53. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi, &
Legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis, 54. insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de
ore eius, vt accusarent eum.

IN CAPVT XI.

1\. ET *factum est, cum esset in quodam loco orans.*] Matthæus cap. 6. 9. cùm nondum oraret, aut statim oratione finita, dũ nec ab Apostolis rogatum, sed concionantem, Scribarum, & Pharisæorum simulatam in orando religionem reprehenderet; discipulos suos his verbis orare dicit, docuisse. Qua ratione ista conueniant, illic disseruimus.

Sicut docuit & Ioannes discipulos suos.] Ex hoc vno loco constat Ioannem certam aliquam, & ante non vsitatam orandi formam discipulis suis tradidisse; quam autem, id non constat. Vtinam haberemus. Nam etsi melior, quàm ea, quæ nobis à Christo tradita est, esse non poterat: tamen ex ea cognosceremus, quid in orandi apud Iudæos ratione innouasset. Nec mirandum illum certam orandi formam discipulis suis præscribere voluisse: pars enim est, & quidem ex primis vna religionis orare. Nec vlla fuit vnquam religio, quæ non certam supplicandi Deo rationem haberet.

E Itaque quisquis vnquam religionem mutauit, & orandi rationem mutauit. Quare Ioannes, qui homines à vetere legis Mosaicæ religione auellere, & ad Christum traducere conabatur, hoc in primis curare debuit, vt præscriberet discipulis modum orandi. Idemque vt Christus faceret, qui nouam instituebat religionem. Apostoli rogabant, æmulatione fortassis aliqua, vt Theophylact. existimant. Imitati hoc sunt hæretici Ioannis, & Christi exemplis abutentes. Nulla enim vnquam hæresis fuit, quæ non continuò suas

Pars vna & primaria religionis orare.

F effingeret preces. Id de Arianis passim scribit Athanasius, de Valentinianis Irenæus, de Marcionistis Tertullianus, de Manichæis & Donatistis Augustin⁹, de omnibus simul hereticis Epiphanius. Nec longè nobis exempla petenda sunt. Quot nostro tempore Lutherani, quot Caluinistæ peccãdi formulas, neque cum nostris, nec inter seipsos conuenientes edidêre? Per libellos istos precarios specie religionis ornatos eorum se primum heresis insinuauit. Euthymius, qui

Hæreses singulæ suas effingunt preces.

Digitized by Google

bis Christum hanc eandem orandi formam tradidisse putat, primùm Apostolis, deinde septuaginta duobus, post ea electis discipulis: hunc qui Christum rogauit, vt Ioannis exemplo se quoque doceret orare, vnum aliquem ex septuaginta duobus discipulis fuisse putat. Non est dissimile vero: sed incertum.

Cum oratis dicite, Pater sanctificetur nomen tuum.] Siue semel tantùm, siue, vt alij volunt, bis hanc orationis formulam Christus tradiderit, illud certum sententiam, & summam rei eandem esse hanc atque illam, quæ apud Matthæum ponitur. De verbis dubitatur, num totidem hîc, atque illic recitentur. Nam Græci quidē fere omnes codices, atque Syriaci omnia legunt vno tantùm, aut altero mutato verbo, quæ apud Matthęū leguntur. Itemque Græci auctores Theophylactus & Euthymius interpretantur. Libri verò Latini omnes non legunt, *Qui es in cœlis*: nec, *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, & in terra.* Et olim hæc apud Lucam lecta non fuisse perspicuum est ex August. in Enchi. c. 115 & 116. & ex Beda in huius loci comment. Nec quisquam vnquam, quòd sciam, Latinus legit interpres. Nam quod idem August. ser. 28. de ver. Domini secundùm Lucam, & Ambros. libr. 5. de sacram. c. 4. totidem hîc atque apud Matthæum petitiones ponunt, non ideo fecisse arbitror, quòd hîc totidem legerint: sed quod cùm vellent dominicam orationem explicare, ex Matthæo sumpserint, quæ apud Lucam desiderabantur. Quemadmodum si quis Domini passionē exponens, etiamsi vnum aliquem Euāgelistam interpretaretur, ab aliis sumeret, quæ ille non diceret. Itaque nostram lectionem magis hoc loco incorruptam, quàm Græcā esse puto: & quia Latini omnes auctores ita legunt, & quia facilius fuit aliquem Gręcum, cum videret plura apud Matthæum, quàm apud Lucam legi, vitium ratum ex Matthæo in Lucam transcribere, quæ deesse videbantur, quàm ex Latinis delere exemplaribus, quod habebant. Quis enim potuit esse tam audax, vt deleret, ea præsertim, quæ cùm apud alterum essent Euangelistam, reponenda potiùs, si non legerentur, videri poterant? Huius igitur orationis dominicæ explicationem in Matthæi commentariis ca. 6. 9. 10. 11. 12. 13. reperies.

Et ait ad illos, quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte.] Hanc similitudinem, quæ per quatuor sequentes versus explicatur, solus narrauit Lucas, fecitque optimo consilio, vt præscripto orationis medicamento eius etiam vsum declararet, & qua ratione sciebat hoc Christum dixisse, eadem ipse litteris mandandum putauit, ne nos lateret, quod discipulos suos Christus, ne orationis fructu priuarentur, latere noluisset. Docuerat illos rationem orandi, oportebat & orationis vim atque fructum exponere, quo libentiùs eo, quem petierant orandi modo, iniecta spe, quod postularent, impetrandi vterentur. Oportebat & naturali humani ingenij morbo mederi. Solemus si semel, aut iterum aliquid à Deo petentes non impetramus, & impetrandi spem abiicere, & orandi studium relaxare, nonnunquam etiam nutare fide. Non secus atque ægroti, qui, si sumpto semel medicamento non continuo sanati fuerint, medicum accusant, medicamentum detestantur, nec adduci possunt, vt iterum sumant. Vtrumque igitur hac similitudine facit Christus, & ad orandum discipulos hortatur, proposita spe quiduis, si perseuerauerint, consequendi; & monet, ne desperent, si primo, aut secundo orantes consecuti non fuerint quod postulabant: tandem concessurum Deū esse quod petant, vt Cyrillus apud Diuum Thomam obseruauit. Id probat argumento à minore ad maius. Id vos faceretis, qui homines, & mali estis, multo igitur magis Deus faciet, qui Deus, & bonus est. Quemadmodum in simili argumentatione vers. 13 concludit: *Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se?* Eodem spectat parabola illa viduæ iniquum iudicem interpellantis, quæ ponitur infra c. 18. 2. Quod ergo dicit, *Quis vestrum?* maiorē habet emphasim, quàm si simpliciter dixisset, quis habet amicum? Argumentatur enim ex illis ipsis quibuscum loquebatur, & ex se ipsis coniecturam facientes confiteri cogit nihil Deum continenter & constanter orantibus negaturum. Hoc est, quod ait Ecclesiasticus c. 18. 22. *Non impediaris orare semper, & ne verearis vsque ad mortem iustificari.* Et Diuus Paulus Ephes. 6. 18. *Per omnem orationem, & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus sanctis*, & ad Colos. 4. 2. *orationi instate, vigilantes in ea cum gratiarum actione*, & 1. Thes. 17. 18. *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.* Hæc sola sunt arma, quibus inuictus expugnatur Deus. Vinci se à nobis patitur, cùm rogatur.

Perseuerandum esse in oratione hac similitudine docetur.

Et ibit ad illum media nocte.] Incommodissimo tempore cùm minimè credibile erat eum de lecto surrecturum, vt petenti mutuò panes daret. Nam & hoc ipsum est argumentum à minori ad maius. Si media nocte dabit propter amici rogantis obstinatam perseuerantiam, multo magis quouis alio tempore dabit. Indicat etiam nos, cùm dicit *media nocte*, nullum tempus etiam noctis medium, quod maxime est reficiendis somno corporibus necessarium, orationi incommodum ducere debere. Rectè in hunc locum scribit Ambrosius, *Quis autem amicior nobis, quàm qui pro nobis corpus suum tradidit? Petiit ab hoc media nocte panes David, petiit, & accepit. Petiit enim quando dicebat, Media nocte surgebam ad confitendum tibi: ideo meruit hos panes, quos apposuit nobis edendos. Petiit cum dicit, Lauabo per singulas noctes lectum meum: nec enim timuit ne excitaret dormientem, quem sciebat semper excubare vigilantem. Et ideo scriptorum memores, noctibus ac diebus orationi instantes, peccatorum nostrorum veniam postulemus. Nam si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupatus septies in die laudem Domino dicebat, matutinis & vespertinis sacrificiis semper intentus: quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis, ac mentis fragilitate delinquimus.*

Ps. 118. 62. Psalm. 6. 7. Dauidis exemplo sæpius orare debemus. Ps. 118. 164.

Amice, accommoda mihi tres panes.] Gręc. χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους, mutuo da mihi tres panes. Tres, vt opinor dixit, quia vno ipsi qui petebat, altero amico opus erat, & tertium oportebat esse communem, si forte vnus vni non esset satis. Proposuit enim similitudinem sumptam de medio, & ex rebus iis, quæ fieri solent. Solent autem singulis conuiuiis singuli panes apponi, deinde communis aliquis panis reseruari, qui sit, si cui panis defuerit, supplementum. Hic litteralis est sensus, allegoricum & mysticū, quia nostri nō est instituti, prætermittimus. Si quis tamen desiderat, Origen. siue Cyrillum Alexand. legat lib. 5. in Leuit. legat August. ser. 29. de verb. Domini secundùm Lucam: legat Bedam, Theophylact. & Euthym. in commentariis. Tractat & Tertullianus subtiliter hunc locum libr. aduer. Marcionem 4. hinc etiam illius deliria coarguens. *Cum dicit, Amice, supplicem repræsentat.*

6. Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo, quod ponam ante illum.] Duas affert causas, cur tam importuno tempore ad amicum veniat, & cur sibi, quos petit panes, dare debeat: quod amicus ad se de via fessus, famelicusque diuerterit, quod plus ad mouendum habet ponderis, quàm si sibi petiuisset, iustior enim videtur causa pro alio, quàm pro se petendi: & dum amico ab amico, non sibi ipsi petit, indicat se idem pro illo, à quo petit, in simili causa fa-

Digitized by Google

ctūrum esse, itaque perinde quodammodo est, ac si illi ipsi à quo petebat peteret, & quod nihil penitus habeat, quod in cœnam illi præbeat, ac ne panem quidē. Facit etiam ad impetrandi facilitatem, quod non delicatas carnes, non pretiosa vina, sed panes petit, vnde magis intelligi poterat eius inopia, & eo minus negari ab amico, quod petebatur, quo erat vilius. Et hic si quis mysticum quęrit sensum, eos quos modò citauimus auctores legat.

7. *Noli mihi molestus esse.*] Non erat vero simile ita amicum amicò responsurum, sed pertinebat ad argumentum: quo vti volebat Christus, vt ita responderet, vt appareret, quantum importuna, & vrgens perseuerātia valeret. Ideo per hypothesim dixit, intelligitur enim, si ille respondeat, id est, quamuis ille ita respondeat: tamen si alter nō propterea terreatur, neque discedat, sed instet, pulset, vrgeat, tandem extorquebit. Si enim statim petenti dedisset, non apparuisset, quam vim perseuerantia habuisset, qua potissimum in te totum argumenti momentum erat.

Iam ostium clausum est.] Excusat omnia, quæ pro tempore videbantur esse posse probabilia, quòd ianua esset clausa, quā molestū, & fortasse periculosum esset, intempesta nocte aperire: quod ipse iam esset in lecto, & surgere sine molestia non posset, quòd pueri etiam secum essent, ita vt nemo esset domi, qui dare posset, nisi magno suo incommodo de lecto surgeret. Denique recte Euthym. dicit, & ea quæ alter amicus panes petens dicit, & alter negans respondet, eo pertinere omnia, vt appareat & petitionem fuisse maxime necessariam, & repulsionem fuisse iustissimam. Pueros hîc nō famulos, sed filios interpretor, quemadmodum Tertul. lib. 4. contra Marci. & Theophyl. tum quia non παῖδες, sed παιδία dicta sunt, quo verbo filij potius, quàm famuli vocari solent, & quia in eodem lecto, aut certe in eodem cubili erant, vtrumque enim κοίτη significare potest.

8. *Et si perseuerauerit pulsans.*] Hæc verba in Græcis codicibus non leguntur, legunt tamen Amb. & Beda, & videntur esse ad explendam sententiam necessaria.

Dico vobis, etsi non dabit illi surgens, eo quòd amicus eius sit, propter improbitatē tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Hæc non videntur in Deum conuenire, neque propterea dicta esse, vt ad illum accommodentur: sed vt magis intelligatur, quantum perseuerantia valeat, cùm impetret aliquando, quæ amicitia impetrare non potest. Nec enim Deus inuitus, &, vt se fastidio liberet importunas audiendi preces, petita concedit: sed latet etiam hîc argumentatio à minore ad maius: si ille non propter amicitiam, sed propter improbitatem solam petentis fecit, quanto magis Deus faciet, qui non amicus modò, sed etiā pater nobis est? vt concludet ver. 13. *quanto magis pater vester de cœlo dabit Spiritum bonum petentibus se?* Quamquam & hoc ad Deū possumus aliqua ratione accommodare, vt significetur, etiam Deum non solùm amicis, verùm inimicis etiam suis, id est peccatoribus non propter amicitiam & gratiam à qua illi alieni sunt; sed propter ipsam orationis perseuerantiam tandem concessurum esse, quod petent, ἀναίδειαν recte noster interpres improbitatem vertit, quamuis nomē proprie impudentiam significet. Probus enim Latine dicitur qui verecundis honestis, & minime importunis, & molestis est moribus. Vult Deus impudentes quodammodo, & importunos in petendo nos esse.

Perseuerātia in oratione Deū flectit.

9. *Et ego dico vobis.*] Qui paulo ante dixi fore, vt amicus ille importunis amici precibus surgeret, & amico, quod petebat, daret, hoc etiam dico fore, vt petētibus vobis, & Deum perseueranter orantibus detur. Hæc est superioris accommodatio parabolæ, & argumenti,

A quod in ea latebat, explicata cōclusio. Sed omnia quę sequuntur vsque ad ver. 27. apud Matt. c. 7. 7. & ca. 9. 32. & ca. 12. 22. à nobis tractata sunt.

27. *Factum est autem, cum hæc diceret.*] Hæc historia à solo scribitur Luca vna enim est, ex quibus eius in scribendis rebus à Christo gestis diligentia commendatur, quamuis ab Irenæo lib. 3. c. 14. prætermissa. *Factum est* (inquit) *cum hęc diceret*: Non dubito quin voluerit Euangelista materiam his verbis, & occasionem futuræ historiæ declarare. Cùm enim dicturus esset mulierem quandam de media turba sublata voce clamasse, *Beatus vēter qui te portauit, & vbera quæ suxisti,* voluit pri*

B exponere, quare commota fuisset, vt ita clamans Christum laudaret. Et audiuerat Christum mirabilia docentem, Pharisæos penitus reuincentem, multo verò mirabiliora facientem viderat, eiicientem dæmonium ver. 14. muto sermonis facultatem dantem, erupit igitur in hanc vocem, *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.* Et cætera turba quæ miraculum idem conspexerat, admirata fuisse dicitur, v. 14. sed sola hęc mulier continere se non potuit, quin admirationem suā clamore, laudibusque declararet: idcirco quid illa solùm dixerit, ab Euangelista narratur.

Extollens vocem quędam mulier de turba, dixit.] Emphasim singula habēt verba, & quod dicit, *Extollens vocem,*
C magnum enim declarat affectū, magnāque fidem in clamorem erumpentē. Ex intimis animi sensibus loquebatur, quæ quanta poterat maxima contentione clamabat. Alte enim, vt obseruauit Euthym in eius animum Christi sermo descenderat, & quod dicit *quædam mulier*, quibus verbis nō solū mulierē, quod ipsū per se mirum erat: sed etiam ignotā, atque obscuram fuisse indicat, propterea non appellat nomine, sed vocat quandam, quemadmodum vocare solemus homines ignobiles. Eodem pertinet, quod addit, *de turba.* Quod etsi proprie significat de media turba clamasse,
D non de turba, id est de media fuisse plebe, tamen indicat fuisse plebeiam, cū in media fuerit turba. Omnia ad commendandam mulieris fidem pertinent, quod viris, qui sibi sapientes esse videbantur, non credentibus, ipsa & mulier sexu minùs doctrinæ, mysteriorūque capaci, & rudis de plebe crediderit, & ita crediderit, vt cùm continere erumpentis fidei impetum non potuerit, quasi afflata numine clamauerit. Animaduertit hoc & admonuit Theophyl. & Beda, *Magna* inquit Beda, *deuotionis, & fidei hæc mulier ostenditur, quæ Scribis, & Pharisæis Dominum tentantibus, simul & blasphemantibus tanta eius incarnationē præ omnibus synceritate cognoscit,*
E *tanta fiducia confitetur, vt & præsentium procerum calumniam, & futurorum confundat hæreticorum perfidiam.*

Beatus venter qui te portauit, & vbera, quæ suxisti.] Synecdoche est, qua pars pro toto ponitur. Voluit enim matrem Christi beatam dicere: sed matrē eius per vētrem, & vbera descripsit, & maiore orationis gratia, atque efficacitate dū eas nominat partes, quæ generando, alendoque Christo maxime seruierant, ventrē qui concepit, gestauit, ac edidit, & vbera quæ lacte editum aluerunt, & ad muliebrem consuetudinē, laudantisque personam magis accommodate. Solēt mulieres eas potissimum duas partes & in laudem, & in
F vitium nominare, infra c. 23. 29. *Ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerūt, & vbera, quæ non lactauerunt.* Beatā igitur hæc mulier Christi matrē appellauit, se beatam non per se ipsā, sed quòd Christum genuisset aluissetque. Hanc etiam vim habet illa totius ex duabus partib. facta descriptio: quasi non ob aliam causam, quàm propter ventrem, & vbera, id est, quòd Christū genuisset, beatam dixerit. Non nego maius aliquid de Christi matre hanc mulierem cognouisse, etsi id plerique negāt: sed illud certū, om-

Beata cur dicta sit Christi mater.

Digitized by Google

nem eius fœlicitatem ad ventrem, vberaque retulisse, quasi tam fœlix tam sancta etiā, si vis, futura non fuisset, nisi peperisset Christum. Quod hoc sensu verum est, vt intelligamus non fuisse Deum tantùm illi collaturum gratiæ, nisi Christi dignam matrem efficere voluisset. Probat ex hoc loco Tertul. in lib. de carne Christi, & lib. 4. contra Marcionem Christum verum habuisse corpus, quod Marcionistæ negabant, quando venter ipsum portauit, vberaque lactauerunt. Probat Beda contra Apollinaristas, vt opinor, qui Christum per Mariam tanquam per canalem transiisse dicebant, carnemque non ex illa, sed cœlo traxisse, eam vere Christi fuisse matrem; siquidem beatus vocatur eius venter, quod Christum portasset; beata vbera, quod Christum lactauissent. Idem & Theop. argumentatur.

Marcionistæ Apollinaristæ refutantur.

28. *Quinimo, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.*] Refellenda in primis est interpretatio Caluini, qui putat hanc phrasim negare quod dictum fuerat, & affirmare quod dictum non fuerat. Quasi neget Christus matrem suam beatam fuisse, beatos vero eos esse dicat, qui verbum Dei audiant, atque custodiant. Quod ille hæretico in sanctissimam virginem facit odio, dignus qui à Grammaticis verberetur, quòd linguæ proprietatem ignoret. Poterat ex vno ex præceptoribus suis discere contrarium, qui in hunc locum scribens admonuerat, μενοῦνγε, nec affirmare, neque negare quod dictum sit. Atqui ille ipse, si melius proprietatem perpendisset vocis, intellexisset affirmare potiùs quod dictum sit. Perinde enim est ac si dicas, imo potiùs, qui autem dicit potius, vtrūque & quod dictum est, & quod dicendum, affirmat, sed dicto dicendum præponit, vt si aliquo dicente, Bonum est argentum, respondeas, imo potiùs aurum, non negas, sed affirmas argentum esse bonum, cæterum aurum melius esse dicis. Quin etiamsi Christus disertis dixisset verbis, non est beatus venter, qui me portauit, & vbera quę suxi: sed beati sunt qui audiunt verbū Dei, & custodiūt illud, nō posset colligere Caluinus Christum, quod mulier dixerat, negauisse. Quemadmodū ex eo quod dicit *Misericordiam volo, non sacrificium.* Mat. 9.13. colligi non potest Deum sacrificium nolle: sed minus quàm misericordiam velle. Et ex eo quod dicit Matt. 10.20. *Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis,* non sequitur non fuisse Apostolos qui loquerentur, sed Spiritum potius sanctum fuisse, qui in ipsis loquebatur. Sæpe enim docuimus eiusmodi locutionibus, id quod absolute negari videtur, non absolute, sed alterius comparatione negari. Atque ad eundem modum intelligendum foret, si Christus dixisset, non venter qui me portauit, sed qui audit verbū Dei, & custodit illud, beatus est: non enim ventrem qui se portauerat, beatū negasset: sed minus beatum, quàm qui verbū Dei audiret, custodiretque, esse significasset. Quanto magis, cùm non dixerit, beatus non est venter, sed μενοῦνγε, imo potiùs, *beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud?* Quibus, vt diximus, verbis tantùm abest, vt neget ventrem qui se portārat, beatum esse, vt potius affirmet, vt Beda, & Theophyl. in comment. & Chrysost. apud D. Thom. obseruarunt. At cur isto ipso modo Christus respōdet? Cur cum quidā illi concionanti nuntiasset, *ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te,* respondit? *Quæ est mater mea, & fratres mei? & extendens manum in discipulos suos dixit: ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ille meus frater, & soror, & mater est.* Matth. 12.47. 48. 49. 50. An negauit Mariam matrem suam esse? Minime verò: sed quia in prædicādo Dei verbo erat occupatus, arripuit ex iis, quæ ille nuntiauerat, occasionem ministerium suum, & fructū

Caluini in Harmonia inepta expositio reprehenditur.

Erasmus Annotat. in Luc.

Osee 6.6.

prædicationis, verbique Dei commendandi. Tu mihi nuntias matrem, & fratres meos adesse, quasi magnum putes, vt re vera est, matrem ac fratrem meū esse: ego vero tibi denuntio eos, qui voluntatem, quam ego prædico, patris mei faciunt, melioris esse conditionis, quàm si mater, aut fratres mei, id est, quam si mihi sola carne coniuncti essent. Eodem modo hic ex iis, quę mulier illa vere dixerat, beatum esse ventrem qui portasset Christum, & vbera, quæ suxisset, occasionem accepit verbi Dei, quod prædicabat commendandi quod beatiores homines, quàm venter, & vbera posset facere. Nam & ipsam matrem suam beatiorem esse, quod verbum Dei audiuisset, custodiissetque, quam quod se corporaliter genuisset. Magis enim beata fuit quod mente, vt Aug. & alij Patres loqui solent, quam quòd corpore Christum concepisset. Sicut Elisabeth illi dixit, *beata quæ credidisti.* c. 1. 45. Beatiores ergo *qui audiunt verbū Dei, & custodiunt illud,* quia mater ipsa Christi hinc, quàm inde beatior: & quia illa ipsa beata non fuisset, etiāsi corpore Christum genuisset: nisi verbum Dei audisset, & custodisset illud, vt Chrysostom. apud D. Tho. docet. Prudenter adiecit, *& custodiunt illud* quia audire, & non custodire, maiorem potiùs condemnationem, quàm gloriam affert. *Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitię, quam post agnitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Contigit enim illis illud veri prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti* 2. Petri 2. 21. 22. *Non,* inquit, *auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur* Ro. 2. 13. &, *estote factores verbi, & non auditores tantùm, fallentes vosmetipsos: quia si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suę in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est, qualis fuerit* Iacob. 1. 22. 23. 24. *Omnis,* inquit Christus, *qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ędificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit, fundata enim erat super petram. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.* Matth. 7. 24. 25. 26. 27. Accusat Caluinus nos, quòd verba huius mulieris soleamus in Ecclesia sine Christi correctione recitare. Malignus simul, & stultus calumniator est, iniuriamque non nobis modò, sed sanctæ etiam illi mulieri facit, quæ plena fide exclamauerat, *beatus venter qui te portauit.* Malignus est, qui odio hoc dicit Ecclesiæ, stultus, quia nec mulieris verba, nec consuetudinem nostram intelligit, iniuriam nobis, & illi facit, quia & illius dictum, & consuetudinem nostram non intelligens in deteriorem partem interpretatur. Putat enim mulierem illam Christi matrem propter solam eius generationem remota fide, remota caritate, qua semper Christum animo gestabat, beatam prædicasse, quod paulo supra refutauimus. Putat nos, cùm dicimus *Beata viscera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni Patris filium,* viscera tantùm virginis, & corporalem eius generationem laudare. Errat, beatiorem virginem animo, quam corpore, spirituali, quàm corporali Christi cōceptione credimus, ac prædicamus. Cur igitur correctionem Christi non addimus? quia non id agimus, vt alios omnes, qui verbum Dei audiunt, atque custodiunt: sed vt solam matrem Christi laudemus, & eā ipsam nonquocumque titulo, sed illo solo, quòd mater sit Christi, huius mulieris imitatione laudemus. Cæteros fœlicitatis eius titulos non addimus quidem tūc, sed non excludimus. Aliàs addere solemus, & quidem tam amplos, atque magnificos, vt iste ipse serpens,

Libr. de S. virginitate supra.

Nō satis est audire verbum Dei, nisi custodias.

Alia Caluini calumnia diluitur.

Digitized by Google

qui se nunc B. Virginis honorem valde tueri simulat, crepet inuidia. Addimus Christi correctionem, cùm populum docemus, cùm Euangelium hoc in sacrificio recitamus, cùm id agimus, quod Christus agebat, vt doceamus populum, in quo potissimum vera beatitudo consistit.

29. *Turbis autem concurrentibus.*] Quod sequitur vsque ad ver. 34. Matthæus etiam c.12.39. scribit, atque illic nos etiam exposuimus. Cæterum Lucas & connexionem, & occasionem huius sentētiæ prætermisit, quam Matthęus declarauit. Narrat, cùm Christus dæmoniū illud mutū eiecisset, turbæque miratæ essēt, Pharisæos, Scribasque dixisse, *in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*: Christum calumniam refutasse, probasseque non in Beelzebub, sed *in Spiritu Dei* imperare dæmonibus: adiecisse, qui in Spiritum sanctum, vt illi faciebant, blasphemasset, ei nec in hoc sæculo, nec in altero peccatum remittendum, quod Lucas historiæ ordine non seruato narrat c. sequenti v.10. Tunc Pharisæos, & Scribas quosdam signum à Christo de cœlo petiuisse, quo certius, quod dicebat, comprobaret: ipsum respondisse quod illic Matthæus, hîc Lucas ait, *Generatio hæc generatio nequam est.*

36. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.*] Totam hanc oculi, & corporis comparationem, quæ ponitur à Luca à ver. 34. vsque ad hunc locum, apud Matth. c.6.22. explicauimus. Nunc ea tantùm, quæ hoc versu dicuntur, quoniam Matthæus non dixit, explicanda nobis sunt, eo diligentius, quo obscuriora sunt, & totius similitudinis, & argumenti conclusionem continent. Difficultas in eo consistit, quod ταυτολογία esse, & idem ex eodem concludi videatur. *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te:* perinde est ac si diceret, si fuerit lucidum totum, erit lucidum totum. Qui optime omnium exponere videntur, ad hunc modum exponunt. Dicunt non concludi omnino idem, quod in antecedente sumptum erat, sed idem cum similitudine, & comparatione quadam. Sumptum fuerat, si totum corpus tuum lucidum fuerit: concluditur; non quidem totum lucidum fore, sed quomodo lucidum erit, nempe, ita vt si lucerna aliqua fulgēte illuminaretur. Hoc pluribus, atque melioribus auctoribus placuit. Alij Latinam lectionem ex Græca corrigunt. Legunt hoc modo Græci, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, sicut quando lucerna fulgore illuminat te. Vnde coniecturam faciunt legendum esse Latine, vt cùm lucerna fulgoris illuminabit te. Minus hoc mihi placet, quia & Latina verba corriguntur, & correctio nihilo meliorem reddit sensum. Fingamus enim nostrum interpretem eo modo vertisse, quis obsecro erit sensus, vt si cùm lucerna fulgoris illuminabit te? Quis enim ita locutus fuisset? Fingamus aptioribus vertisse verbis, & ad verbum expressisse Gręca, vt quando lucerna fulgore illuminabit te: quis tamen erit sensus, quomodo tautologia fugietur? Nam quòd illi quos paulo ante diximus, auctores respondent, non idem concludi, quod sumptum fuerat: sed idem aliter, idem comparatione magis explicatum: ideo non probo, quia neminem hominem prudentem ita locuturum, aut argumentaturum fuisse persuadere mihi possum: si totum corpus tuum lucidum fuerit, erit lucidum totum, sicut quando lucerna illuminabit, aut illuminauerit te: nam etsi in conclusione comparatio adhibetur, tamen meo quidem iudicio tautologiam non tollit. Adde, quod ipsa Græca verba mihi non videntur congruentem habere sensum. Si enim Græce esset ὡς ὅταν λύχνος ἀστραπῇ φωτίζει σε, vt quando lucerna illuminat te, sententia esset tolerabilis: cùm autem dicat ὡς ὅταν φωτίζῃ σε, vt quando lucerna illuminauerit te, tempus profectò illud subiunctiui modi sententiam corrumpit, & insolentem reddit. Si qua isti auctores in Latinis, ea ego licentia in Græcis corrigendis vti vellem, ita meą quidem sententia corrigerem, vt nihil in sensu insolens, nihil durum remaneret: vnam tantùm litteram tollerem, vt vbi legitur σῶμα corpus, dicerem ὄμμα oculus, & sententia esset congrua, si ergo oculus tuus lucidus fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum (scilicet corpus) & sicut lucerna fulgoris illuminabit te, sub. oculus tuus. Nostrum enim interpretem non legisse Græce, φωτίζῃ, sed, φωτίσει, ex eius versione manifestum est, & sententia ipsa postulat, quę multo profectò melior Latinæ, quam Græcæ lectionis est. Si possem huius correctionis meæ auctorem aliquem bonum inuenire, nihil dubitarem affirmare ita esse legendum: quamuis aliter noster legisset interpres, non satis emēdatum nactus codicem. Sed, vt sæpe testor, in corrigenda sacrarum litterarū lectione non quęro laudem ingenij, μὴ κινεῖν γραμμήν, vt Græco apud Platonem prouerbio monemur. Ergo quia nolo lectorem cogere vt meam probet correctionem, aliam salua Latina Græcaque lectione, quā nunc habemus, interpretationem adhibebo. Priori loco dicitur, *Si totum corpus tuum lucidum fuerit*: posteriore verò non dicitur, erit lucidum totum corpus, sed, *erit lucidum totum*, quod quia ad corpus omnes interpretes referunt, tautologiam vitare non possunt. Ego non refero ad corpus, sed ad totum absolute, ad omnia, quæ homo habet. Queādmodum si per negationem dixisset, si totum corpus tuum lucidum fuerit, nihil erit quod non sit lucidum. Nam in toto corpore omnia comprehenduntur. Quod hoc modo melius intelligetur, oculum, vt ait Aug. li. 2. qq. Euāg. c.15. intentionem hominis vocat, totum verò corpus, vt ego quidē arbitror, omnes simul hominis facultates, quæ tanquam membra diuersa corpus vnum efficiunt, totum autem absolute omnes actiones humanas, quæ ex facultatibus proficiscuntur. Ergo argumentatur ad hunc modum: si oculus tuus lucidus fuerit, id est si intentio tua fuerit recta, totum corpus tuum, id est, omnes aliæ tuæ facultates lucidæ, & rectæ erunt: si autem totum corpus tuum, id est omnes tuę facultates, fuerit lucidum, totum omnino, id est quidquid inde proficiscitur, lucidum, ac rectum erit, quia (sub. oculus tuus) sicut lucerna fulgēs te totum illuminabit. *Et*, enim accipio pro, Quia, per Hebraismum, vt sæpe aliàs. Sic opinor planus est sensus.

37. *Et cum loqueretur.*] Augustinus lib. 2. de consen. Euangel. cap. 39. & 75. & Beda in commentariis huius loci existimant Lucam hîc ordinem historiæ non seruare, sed res diuerso gestas tempore coniungere. Nam inter ea quæ ante narrauit, & hoc quod nunc narrare incipit, ea accidisse omnia, quæ Matthæus à capite 12. vsque ad 23. scribit: ideo non dixisse Lucam cùm hæc loqueretur, sed, *cùm loqueretur*, quasi sensus sit, cùm non quidem tunc, sed aliquando loqueretur, *rogauit illum quidam Pharisæus, vt pranderet apud se.* Libentius hîc sequor Euthymium, qui hæc, quę sequuntur eodem loco, eodemque tempore accidisse putat, quo superiora. Nam quod August. & Beda notant, non dixisse Lucam, cùm hæc loqueretur, sed, *cum loqueretur*, non magni mihi videtur esse momenti. Quid enim intelligi voluit tunc locutum fuisse Christum, nisi quæ paulo ante commemorauerat, cùm eum Pharisæus inuitauit? Quod si non intellexisset superiora locutum fuisse, quorsum dixisset, *cum loqueretur*? quid enim ad rem attinebat dicere à Pharisæo inuitatum fuisse, *cum loqueretur*, aut cùm sileret,

Non esse hoc loco ταυτολογίαν ostenditur.

Latina editio nō facile mutāda

Ne moue to lineam

Digitized by Google

si tempus signare noluit? Voluit ergo tempus proculdubio describere, quo id, quod dicturus erat, accidisset, non descripsit, si nō intellexit, *cum loqueretur* ea quæ dicta sunt. Quin inde sumo, vt hanc opinionem probem, argumentum, vnde Augustinus, & Beda ad probandam contrariam argumentantur. Quod Lucas nō dicat cùm hæc loqueretur: sed absolute *cum loqueretur*. Nisi enim Euangelista putasset facile lectorem ex pręcedentibus intellecturum, quænam essent ea, quæ eũ locutum fuisse diceret, vtique declarasset dicens, cùm aliquando ad turbas loqueretur, aut aliquid simile. Cùm ergo non declarauerit, voluit nos ea, quæ paulo antè dixerat, intelligere locutũ fuisse. Apparet autem ideo hoc Euangelistam dixisse, vt doceret, qua occasione & inuitatus fuisset à Pharisęo, & apud eum Pharisæorum superstitionem redargueret. Cùm Christũ dęmoniũ eiicientē, turbamque docentem, Pharisæos redarguentem audiuisset, ipse licet Pharisæus etiam esset, tamen volens fortassis ostendere se non tam alieno ab eo esse animo, inuitauit.

38. *Et ingressus recubuit.*] Cur soleret Christus ad conuiuia inuitatus ire, sæpe diximus. Quærebat vbique animas, & escis aliquando capiebat. Nam accusatus aliquando, quòd cùm publicanis & peccatorib. manducaret & biberet, hac ratione se defendit, *non indigent, qui sani sunt, medico: sed qui male habent: non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam*, supra cap. 5. 31. 32. Quod ait Euangelista, *& ingressus recubuit*, perinde est, ac si diceret, statim vt ingressus est, ne lotis quidem manibus recubuit, propterea enim dicit Pharisęum miratum fuisse.

Pharisęus autem cœpit intra se reputans dicere.] Græc. ὁ δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν, Pharisæus autem cùm vidisset, miratus est. Cum vidisset scilicet eum statim accumbere, nec lauisse priùs manus: magna enim religione Iudęi omnes, inprimisque Pharisæi solebant & ante prandium, & in ipso prandio lauare, vt constat Marc. 7. 4. & Ioan. 2. 6.

Quare non baptizatus esset ante prandium.] Græ. ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου, quia lotus non fuerat ante prãdium. Noster interpres ipsum Græcum baptizandi verbum retinuit. Quod facit aliquando cùm de ceremonialibus illis Iudæorum lotionibus loquitur, vt Mar. 7. 4. Cum autem de Ioannis, & Christi baptismo, perpetuo. Credo non sine causa. Vocabant ita Iudæi Græce loquentes, noluit Euangelista Iudæorum vsitatam mutare vocem. Eodemque consilio noster interpres ne Latine quidem mutare voluit. Ac fortasse ideo Ioãnis, Christique baptismus ita vocatus est, quia religionis ceremoniæ quædam erant, & ceremoniales illæ Iudæorum lotiones baptismi vocabantur. Credi potest Christum ex industria hoc fecisse, vt materiam reprehēsionis admirationisque Pharisæo pręberet, ex eius verò admiratione occasionem arriperet docēdi, quàm vana, & superstitiosa Pharisæorum opinio, & consuetudo esset, qui animi neglecta munditie in lauandis, mundandisque corporibus omnem religionem & sanctitatem ponerent.

39. *Et ait Dominus ad illum.*] Videns tanquam Deus intimas eius cogitationes, nec enim locutus fuisse dicitur, Augustinus serm. 3. de verbis Domini secundùm Lucam.

Nunc vos Pharisęi] Vim hoc loco huius particulæ *nunc* nemo, quod sciam, satis declarauit. Nam nec qui contemptum dicunt præ se ferre: nec qui idem significare ac si diceret, non solùm aliâs, sed etiam nunc cùm minime conuenit, mihi suam interpretationem probant. Credo ego vim habere aduersatiuæ dictionis, tanquam si diceret, si quemadmodum quæ foris, ita etiam quæ intus sunt mundaretis, reprehendenda

non esset consuetudo vestra: nunc verò, cùm id quod foris est diligenter mũdetis, quod autem est intus rapina, & dolo plenum sit, stulti & hypocritæ estis. Totam sententiam vsque ad vers. 41. apud Matthæum exposuimus.

41. *Veruntamen quod superest date eleemosynam*] Quod vertit noster interpres, *quod superest*, Latini interpretes tribus modis exponunt. Alij, *quod superest*, facta rapinarum de quibus locutus fuerat restitutione, vt Lyran. Alij, *quod superest*, victui vestro, atque vestitui, vt Beda, Strabus, Hugo, citaturque in eandem sententiam Gregor. à Gratiano 12. q. 1. cap. Quia. Alij *quod superest*, id est, quod vnicum vobis remedium reliquum est, est vt detis eleemosynam. Sic idem etiam Beda, & Bonauent. in comment. Græce est τὰ ἐνόντα pro, κατὰ τὰ ἐνόντα, pro facultatib⁹ vestris, prout quisque potest, vt Græci auctores Theophyl. & Euthym. interpretantur. Hic verus est sensus.

Et ecce omnia munda sunt vobis.] Vulgaris hìc quæstio est, quomodo eleemosynam Christus vnicum ad obtinendam peccatorum remissionem remedium faciat Quid enim? an si eleemosynam dedissent, in ipsum vero, qui vnicus salutis auctor erat, non credidissent, mundi, id est iusti fuissent? Quis hoc dicat? Tractauit copiose hunc locum August. lib. 1. de verbis Domini secundùm Lucam, serm 30. & in Enchirid. cap. 75. & quidem in Enchiridio quorundam hinc errorem natum fuisse docet, *Qui sceleratissime*, vt ille ait, *viuunt, neque curant talem vitam, moresque corrigere, & inter ipsa facinora, & flagitia sua, eleemosynas frequentare non cessant: frustra sibi in eo blandiuntur, quoniam Dominus dixit, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Recentiores quidam interpretes difficultatem non soluentes, sed declinantes, quod Græcè est δότε, non imperandi, vt vertit noster interpres, sed indicandi modum esse putant, quod superest datis eleemosynas, & ecce omnia munda sunt vobis: quasi dicat, cùm sitis pleni rapina, & dolo, tamen ex rebus male partis aliquam ad ostentationem eleemosynam dantes, satis vos putatis esse mundos, omniaque furta vobis remitti. Videtur facilis interpretatio, sed hæc ipsa facilitas suspecta mihi est, nec enim tam facile Christus loqui voluit, qui aliquid maius voluit significare. Ac primum contra mentem eius hoc est, & contra veritatem: si enim illi solis se eleemosynis mundos putassent, non lauissent, quæ deforis erant calicis, non fuissent vsi aliis tam variis, frequentibusque lotionibus. Non ergo Christus dicere potuit, quod verum non erat. Quin illi non in solis eleemosynis, aliisque misericordię operibus, quæ minime exercebant, sed in solis potiùs externis lotionibus omnem iustitiam, munditiemque collocabant, atque hoc est, quod in illis Christus reprehendit. Non ergo reprehendit, quod eleemosynas faciant, sed quòd non faciant, &, vt faciant, hortatur, si vere mundi esse velint. Et verò quis non videt Christum dare consilium, & tanquam medicum remedium præscribere? Quis non videt idem hoc esse, atque id quod dicit infra cap. 16. 9. & in simili prorsus causa, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Et quod Daniel Nabuchodonosori consulebat cap. 4. 24. *peccata tua eleemosynis redime.* Augustinus duobus illis locis, quos modò citauimus, & eum secuti Beda, & Strabus in comment. sic exponunt, vt eleemosyna pro omni specie misericordiæ, & caritatis accipiatur, cuius prima pars est, vt nostri misereamur, nobisque ipsis eleemosynam demus. *Miserere (inquit) animæ tuæ placens Deo:* damus autem nobis eleemosynam, id est, nostri misereamur, cùm credimus, cumque cætera facimus, quæ nobis à Deo præcipiuntur. Hac igitur eleemosyna, qua

Eleemosyna quomodo remissioné peccatorum obtineat.

Eccl. 30. 24.

Digitized by Google

qua totum Christiani hominis continetur officium, omnia mundari. Simplicius credo locutum fuisse Christum. Apparet enim eum eleemosynam, qua nostra damus rapinæ, qua aliena rapimus, opposuisse. Similiter fere Theophyl. sed aliquanto, vt mihi videtur, meliùs qui eleemosynam dat, eum caritatem habere, eleemosynam enim caritatis actum esse, qui autem caritatem habet, ei omnia munda esse, id est, omnia remissa peccata, quia *caritas*, inquit Petrus 1. epist. 4. 8. *operit multitudinem peccatorum.* Basilius in reg. breuior. inter. 271. accommodate ad id quod præcesserat, intelligendum hoc esse putat. Dixerat Christus Pharisæos mundare, quæ deforis essent calicis, intus autem plenos esse rapina, & dolo: dicit nunc, si velint omnia, quæ rapuerunt, sibi mundari, dent eleemosynam, per eleemosynam aliena restituturos, ac ita fore, vt à furto liberi, mundique sint. Accommodata hæc videtur interpretatio: sed quædam tamen illi videntur repugnare Primùm falsum est eum, qui furtum fecit, satisfacere datis eleemosynis: oportet enim suum cuique reddat, si dominum inueniat, vt peccatum remittatur, quemadmodum præcipiebat lex Exod. 22. 1. & vt Zachæus ille se facere dicebat infra cap. 19. 8. *& si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Deinde quòd nimis humilis sensus, & Christo indignus videatur, fore vt, si quæ rapuerant, redderent, nihil deberent, hoc enim ille esse putat, *& ecce omnia munda sunt vobis.* Quis enim de hoc poterat dubitare? Si illud vniuersale nomen *omnia* restringendum est, malim cum Euthymio restringere ad corpus, & animam, ad id quod foris, & id quod intus est, de hoc enim agebatur. Reprehendebat Pharisæos, quòd corpus mundarent, animam mundare negligerent: docet fore, vt si eleemosynam dederint, omnia illa, id est, & anima, & corpus, & interna, & externa mundentur. Nec dubito, quin hic sensus verus sit, sed adhuc quæstio reliqua est, quomodo eleemosyna animam mundet, quod facere profectò non potest, nisi omnia peccata remittat: rectè Beda, & Bonauent. hoc loco dicunt eleemosynam peccata remittere, quia ad remissionem peccatorum disponit. Non possunt hoc noui hæretici ferre: sed videant, vtrum concedere malint, aut vere, proprieque remittere, aut minus proprie pœnam vere remittendo, ad remissionem verò culpæ hominem disponendo. Nam cum scriptura absolute, & sine vlla adiectione dicat peccata remittere, alterutrum concedant necesse est. *Peccata*, inquit, *tua eleemosynis redime*, Dan. 4. 24. *Eleemosyna patris non erit in obliuione*, Ecclesi. 3. 15. &, *Eleemosyna ab omni peccato liberat*, Tob. 4. 11. &, *Eleemosyna à morte liberat*, Tob. 12. 19. &, *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis*, Ecclesi. 3. 33. &, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*, Lucæ 16. 9. Quod autē hoc modo, quo Theologi docent, disponendo, & ad mouendam diuinam misericordiam viam præmuniendo, peccata remittat, eadem scriptura haud obscure indicat. Hoc enim est, *Orationes tuæ, & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei*, Actor. 10. 4. &, *Conclude eleemosynam in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.* Hæc omnia vera sunt, & ad in-

Quomodo eleemosyna mundat animam.

Eccl. 26. 15.

A telligendum hunc locum accommodata: sed mihi alius nec minus fortassis aptus, & multo facilior sensus occurrit, *date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis*, id est eleemosyna vobis erit instar omnium vestrarum lotionum: mundiores vos eleemosyna faciet quàm omnes istæ lotiones vestræ, quas tam frequenter adhibetis. Æstimet lector. Quæ sequuntur vsque ad vers. 52. apud Matthæum cap. 23. explicauimus.

52. *Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ.*] Clauem scientiæ tollere hoc loco est, scientiam salutis ita sibi vsurpare, vt doceant neminem, nisi viam se monstrantibus, saluum esse posse. Neminem nisi per portam, quam ipsi indicando aperuerint: per præce- B pta, quæ tradiderint, in cœlum ingredi posse. Sumpta metaphora à domus domino, qui, cùm vult neminem in domum ingredi, neminem egredi, nisi aperiente se, portam claudit, claue obserat, ipsamque clauem tollit, & solus seruat. Hoc ipsum in cœlo sibi Iurisperiti vsurpauerant. Et nec ipsi intrabant, quia Dei mandata, quibus intrandum erat, non obseruabant: nec alios intrare permittebant, quia dum seruandis Dei mandatis, quam veram putabant, vt erat, esse ianuam, intrare nitebantur, innumeris illos humanis præceptis onerabant, quibus eos ab ingressu retardabant. Amb. serm. 8. vertit, *qui abscondistis clauem scientiæ*, eodem sensu, sed minus ambiguo. Nam *tulistis* ambiguum est, C potest enim esse à *fero*, & significabit eos habere, aut gestare clauem scientiæ, etiā si alij etiam gestent &: à tollo, vt est G. ἤρατε, & significat, quod modò diximus, eos clauem scientiæ sibi solis vsurpasse, ita vt nemo nisi ipsis aperientibus cœlum ingredi possit. Ambros. eo loco quem ante citauimus, & Augustinus lib. 2 qq. Euang. 3. & li. 2. contra aduer. Leg. & Proph. c. 5. Cyrillus apud D. Thomam, Beda, & Theophyl. in commentar. clauem scientiæ notitiam, interpretationemque scripturarum esse dicunt, quam cum illi sibi vsurparent, tamen nec ad Christum veniebant, D hoc est in Ecclesiam intrabant, quia scripturam, quæ de illo loquebatur, non intelligebant: & alios ne venirent, retardabant, quia perperam eis scripturam interpretabantur, ita Christū tegentes atque obscurantes, vt inuenire non possent. Vide quæ diximus Matth. 23. 13. vbi aliis verbis eadem sententia recitatur. *Væ autem vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines, ipsi enim non intratis, & introeuntes non sinitis intrare.*

Quid sit clauē scientiæ tollere.

53. *Grauiter insistere.*] Gr. δεινῶς ἐνέχειν, vix se continere, grauiter ferre, ita vt dissimulare non possent. Euthym. ait quædam exemplaria legere ἐλέγχειν, arguere, sensu simili.

Et os eius opprimere de multis.] Gr. ἀποστοματίζειν, ab ore eius pendere, obseruantes ecquid illi excideret, quod in calumniam possent rapere. Aut multis, variisque E interrogationibus aliquid elicere minus consideratè dictum, quòd accusarent, vt Theophylactus, & Euthymius exponunt, & verba sequentia ver. 54. confirmant, *insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.* Noster interpres videtur legisse, ἐπιστομίζειν, os obstruere, vt ad Tit. 1. 11.

CAPVT XII.

MVLTIS *autem turbis circumstantibus, ita vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos: Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* 2. *Nihil autem opertum est quod non reueletur: neque absconditum, quod non sciatur.* 3. *Quoniam quæ in tenebris dixistis in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis.* 4. *Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid-*

Mat. 16. a. 6.
Mar. 8. b. 15.
Mat. 10. c. 26
Mar. 4. c. 22.

faciant. 5. Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui, post quam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam, ita dico vobis, hunc timete. 6. Nonne quinque passeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo? 7. Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis pas-
Matth. 10. d. 32. *seribus pluris estis vos: 8. Dico autem vobis: Omnis, quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & Fi-*
Ma. 8. d. 38 *lius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei. 9. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur*
1. Tim. 2. b. 12. *coram Angelis Dei. 10. Et omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum*
Ma. 12. c. 32 *sanctum blasphemauerit, non remittetur. 11. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & po-*
Ma. 3 b. 28. *testates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis. 12. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere. 13. Ait autem ei quidam de turba. Magister, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem. 14. At ille dixit illi: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? 15. Dixitque*
Eccl. 11. c. 19. *ad illos: Videte, & cauete ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quæ possidet. 16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit. 17. & cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? 18. Et dixit: Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia, quæ nata sunt mihi, & bona mea, 19. & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. 20. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt? 21. Sic est*
Psalm. 54. d. 25. *qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. 22. Dixitque ad discipulos suos: Ideo dico vobis: Nolite soliciti*
Ma. 6 c. 25. *esse animæ vestræ quid manducetis: neque corpori quid induamini. 23. Anima plus est quàm esca, & corpus plus*
1. Pet. 5. b. 7. *quàm vestimentum. 24. Considerate coruos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque*
Matth 6. e. *horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis? 25. Quis autem vestrum cogitando potest ad-*
20. & 29. *iicere ad staturam suam cubitum vnum? 26. Sic ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti*
e. 21. *estis? 27. Considerate lilia quomodo crescunt: non laborant, neque nent: dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. 28. Si autem fœnum quod hodie est in agro, & cras in clibanum*
Mat. 24. d. 43. *mittitur Deus sic vestit: quanto magis vos pusillæ fidei? 29. Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in sublime tolli: 30. hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit, quoniam*
Ap. 16. c 33. *his indigetis. 31. Verumtamen quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis: 32. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. 33. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos: qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis: quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit. 34. Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrũ erit. 35. Sint lũbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris. 36. & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptiis: vt, cum venerit, & pulsauerit, confestim aperiant ei. 37. Beati serui illi, quos cùm venerit dominus, inuenerit vigilantes: amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. 38. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi. 39. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam. 40. Et vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. 41. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam: an & ad omnes? 42. Dixit autem Dominus: Quis, putas, est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, vt det illis in tempore tritici mensuram? 43. Beatus ille seruus, quem cum venerit Dominus, inuenerit ita facientem. 44. Vere dico vobis, quoniam supra omnia, quæ possidet, constituet illum. 45. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere seruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari. 46. veniet dominus serui illius in die, qua non sperat, & hora, qua nescit, & diuidet eum, partemque eius cum infidelibus ponet. 47. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem domini sui, & non præparauit, & non fecit secundũ voluntatem eius, vapulabit multis: 48. qui autem non cognouit, & fecit digna plagis vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. 49.*
Matth. 10 d. 34. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? 50. Baptismo autem habeo baptizari: & quo-*
Matth. 16. a. 2. *modo coarctor vsque dum perficiatur? 51. Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem: 52. erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres. 53. diuidentur: pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. 54. Dicebat autem & ad turbas. Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbus venit: & ita fit. 54. & cum austrum flantem, dicitis: Quia æstus erit: & fit. 56. Hypocritæ faciem cœli, & terræ nostis*
Matth 5. d. 25. *probare: hoc autem tempus quomodo non probatis? 57. Quid autem & à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est? 58. Cum autem vadis cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. 59. Dico tibi, non exies inde, donec etiam nouissimum minutum reddas.*

IN CAPVT XII.

1. MVLTIS *autem turbis circumstantibus, ita vt se inuicem conculcarent.*] Matthæus cap. 16. 5. dicit hæc accidisse, cum discipuli fretum traiecissent, & obliti essent panes secum sumere, loquebatur autem de mari Galilææ, vt constat ex fine cap. 15. Vnde colligitur hoc, quod hic scribit Lucas, in Galilæa contigisse, F cum cætera, quæ superiore capite narrauit, credibile sit in Iudæa accidisse. Sed quia materia similis erat cum de Pharisæorũ doctrina vtroque loco ageretur, Euangelista res diuerso loco, ac tempore gestas vno loco posuit. Solent Euangelistæ id sæpe facere, vt apud Matthæum adnotauimus. Quod Lucas ait, hoc

Digitized by Google

Christum dixisse cum tanta circum ipsum confluxisset turba, vt alii ab aliis comprimerentur, significare videtur voluisse, ideo hoc discipulis circumstante turba dixisse, vt & turbam ipsam tanquam aliud agens doceret, eamque ab studio, & opinione auelleret Pharisæorum, ne in similem ab eis errorem induceretur. Erat enim, vt scribit Iosephus, populi de Pharisæis magna quædam, & admirabilis existimatio. Cætera quæ sequuntur vsque ad vers. 13. & Matthæus in locis ad marginem notatis scribit latius, & nos iisdem locis copiose tractauimus.

18. antiq. Iud. cap. 1.

13. *Ait autem ei quidam de turba, Magister dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem.*] Hunc Lucas vnum de illa ipsa turba fuisse indicat, qua circumstante dixerat locutum Christum de vitanda Pharisæorum hypocrisi v. 1. itaque eodem loco, eodem tempore hoc accidisse, quamuis aliqua ex iis, quæ paulo ante narrauit, non acciderint eodem tempore, cùm à Matthæo diuerso loco commemorentur. Qua ratione iste, quisquis erat, adductus fuerit, vt Christum de diuidenda interpellaret hæreditate, Lucas non dicit: sed est vero simile ea id fecisse opinione, quòd existimaret Christũ esse Messiam, quem communi Iudæorũ errore putaret temporalem Regem ac iudicem fore, qui causas præsertim pauperũ, ac pupillorum esset defensurus, sicut Dauid prædixisse videbatur: *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes in iudicio.* Ps. 71. 1. 2. Vulgare malum, vt ab spiritualibus magistris tẽporalia petantur, spiritualia non recipiantur. Ad formanda in suam vtilitatem testamenta, ad elicienda fauore beneficia, ad omnia ambitiosa pene officia, ad viros religiosos magna pars hominum currit, vt eorum in rebus alienis, atque profanis abutatur gratia, ad consulendum conscientiæ suæ, ad spiritualia colloquia rari admodum veniunt. Atqui *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus.* Meliora negligunt, peiora ambiunt. Et vt de isto ipso homine serm. 196. August. ait: *Petebat dimidiam hæreditatem, petebat in terra dimidiam, in cœlo Dominus offerebat totam.* Rectè inquit Ambros. *Non ergo quid petas, sed à quo postules, intuendum est, neq; maioribus intento animo putes minoribus obstrependum.*

Messias futurus putabatur Rex pauperum vindex.

2. ad Tim. 2. 4.

14. *At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos?*] Quod ait August. ser. 196. & Beda, Strabus, Lyranus ex Aug. mutuati, propterea istum à Christo hominem appellatum, quod humana petiuisset, atque terrena, minus consentaneum arbitror. Hominem fortasse vocauit, quia ignoti erat nominis, qua eadem ratione Lucas cùm quendam de turba appellauit, quemadmodum solemus ignotos vocare homines. Tamen est vtile, & accommodatum ad mores. Nam vere homines, id est carnales, atque terreni sunt, qui à Christo terrena petunt. *Sed audiamus* (inquit Augustinus) *& iudicantem, & docentem, Homo ait, homo. Qui enim pro magno habes istam hæreditatem, quid es nisi homo? Volebat illum facere aliquid plusquam est homo. Quid plus illum volebat facere, cui volebat auaritiam tollere? Quid plus eum volebat facere? Dico vobis. Ego dixi, Dij estis vos, & filij excelsi omnes. Ecce quid eum volebat facere, inter Deos numerare, qui auaritiam non habent.* Eadem subtilitate, sed magis ad mores, quàm ad litteralem sensum accommodata idem Augustinus, & Beda ludunt in nomine diuisoris. Merito, inquit Beda, refutatur hic frater, qui magistro supernæ vnitatis, & pacis gaudia commendanti terrenæ diuisionis vult ingerere molestiam. Nam illa ipsa diuisio spectabat ad pacem. Sed idcirco Christus ita respondit, vt ostenderet se maiora tractare, eaque ratione illum ipsum, qui hoc à se petebat, à temporalium rerum cura ad æternarum amorem studiumque traduceret, eodem plane consilio, quo illi alteri, qui patrem suum priùs volebat sepelire, respondit, *Sine vt mortui*

Terreni sunt qui à Christo terrena petũt.

Psal. 81. 6.

sepeliant mortuos suos. cap. 9. 60. & Matth. 8. 22. & illi qui
A volebat prius renuntiare iis, qui domi erant, *nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro aptus est regno Dei.* c. 9. 62. *Bene*, inquit Amb. *terrena declinat, qui propter terrena descendedat: nec iudex esse dignatur litium, & arbiter facultatum, viuorum habens, mortuorumque iudicium, arbitriumque meritorum.* Easdem rationes duas Euthymius, & Theophylactus indicant.

15. *Dixitque ad illos.*] Sumpta occasione ex eius hominis petitione, quæ auaritiæ speciem præ se ferre videbatur, vt Beda, & Euthymius adnotauerunt. Captabat Christus omnem occasionem, vt homines a terrenis rebus auelleret, ad cœlestesque transferret: idcirco
B & hanc oblatam arripuit, vt aduersus auaritiam inter omnia vitia maxime homines ad terrena deprimentem concionem haberet, qua & verbis, & exemplo hominis illius diuitis docuit terrenarum rerum cupiditatem esse fugiendam. *Quoniam auaritia* (inquit Ambrosius) *solet plerumque tentare virtutem, etiam huius abolendæ & præceptum subiicitur, & exemplum.* Quod ait Euangelista Christum dixisse ad illos, Theophylactus ad solos duos fratres refert, quasi eos tantùm docere simul voluerit, & castigare, quod cùm inter se de diuidenda hæreditate contenderent, credibile fuerit alterum alteri iniuriam facere conatum fuisse. Id sane videntur verba præ se
C ferre: sed vero similius est ad omnes, qui aderant, esse referendum. Certe quod duobus illis dicebat, non solum omnibus, qui tunc aderant, sed nobis etiam, omnibusque, qui hæc aut lecturi erant, aut audituri, dicebat. Sicut ipse alio exponebat loco, *Quæ vobis dico, omnibus dico.*

Auaritiam fugiendam esse docet Christus.

Videte, & cauete.] Videte vt caueatis, aut attendite animum ad fugiendam omnem auaritiam. Græce non est *ab omni auaritia*: sed ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, *ab auaritia.* Credibile est nostrum interpretem legisse ἀπὸ πάσης πλεονεξίας, *ab omni auaritia*, quemadmodum Augustinus ser. 196. & Beda hoc loco legunt. Et sententia est ple-
D nior, & efficacior. Quod autem quidam quærunt, cur dixerit *ab omni*, quasi multæ sint species auaritiæ, diligentiæ est non necessariæ. Etiamsi vna tantùm esse species, rectè dixisset, vt *ab omni*, id est magna, parua, aperta, occulta caueremus. Adde quod πλεονεξία cupiditatem proprie significat plus habendi quàm oportet, itaque vertit Aug. & voluit Christus nos omnem immodicam habendi cupiditatem fugere.

Mar. 13. 37.

Augustinus vulgatam editionem tuetur.

Quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex iis quæ possidet.) Cuiquam legendum, non cuiusquam, vt in nonnullis est exemplaribus. Difficiliora sunt verba quàm sensus. Sensum enim hunc esse manifestum est,
E & omnes consentiunt auctores, vitam hominis inopẽ abundantia minime consistere, nec enim quo quisque ditior est, eo diutius viuere, vt sequenti parabola declaratur. Ad hunc sensum accommodanda sunt verba, quæ Græce sic se habent ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Ad verbum, quia non in abundare cuiquam vita ipsius est ex facultatibus suis: leuis quidem est error: Sed tamen errant quidam, qui putant illud, τινὶ cuiquam cum infinitiuo περισσεύειν abundare non posse coniungi, quòd non τινὶ cuiquam, sed τινὰ quenquam dicendum fuisset, si cum illo iungeretur. Nempe non animaduerterunt non regi casum illum, vt Grammatici dicunt, à parte anteriore, sed à posteriore. Dicimus enim Græcè, sicut & Latinè περισσεύει μοι abundat mihi. Sensus ergo est. Non in abundare cuiquam, aut *non in abundantia cuiusquam*, vt noster interpres reddidit, id est non eo, quòd alicui opes abundent, *vita eius* consistit, *ex iis quæ possidet*, aut ex facultatibus eius, id est, non propterea ex eius opibus eius vita producitur. Simile est, quod de escis ait D. Paulus 1. Cor. 8. 8. *Esca nos non commendat Deo: nec enim, si manducauerimus,*

Digitized by Google

poterant exhibuisse, & quia illa erant, quæ maxime desiderari poterant ab homine vulnerato, ea in parabola posita sunt. Cęteras partes suam aliquam, ac propriam significationem habere credo. Nam quod dicitur homo ille ex Ierusalem potius, quàm alio ex loco descendisse, eò vt supra diximus pertinet, vt eum Iudęum, & quidem Ierosolymitanum ciuem fuisse intelligamus, cui propterea Sacerdos, & Leuita plus, Samaritanus minùs caritatis exhibere debuisset. Quod autem in Ierricho potiùs, quàm in alium descendisse locũ, quod ea via celeberrima esset, atque notissima, quemadmodum si Romæ cum esses, & similem parabolam proponere velles, diceres Roma quempiam Neapolim profectum fuisse, & quod ea via latrociniis esset infamis, vt Hieron. in comment. in cap. Matth. 20. tradit. Quod verò dicitur spoliatus primum, deinde vulneratus, ac semiuiuus relictus, nihil aliud significat, quàm eum relictum fuisse in statu maxime miserabili, & spoliatum non solùm pecunia, qua sibi subuenire posset, sed omnibus etiam vestimentis: ita vt nihil illi reliquum esset, quod posset vendere. Præterea adeo vulneratum, vt semiuiuus esset, hoc miserabiliorem, quàm si omnino fuisset mortuus, quo magis miseriam sentiebat suam.

38. *Factum est autem, dum irent.*] Dum pergerent Ierosolymam versus, quemadmodum dixerat superiore c. ver. 51. De eadem enim profectione agit, & ad eũ respicit locum. Vnde probabilis coniectura ducitur, ea omnia, quæ ab eo loco vsque ad hunc Euangelista narrauit, in ea accidisse profectione, antequam Christus Ierosolymam peruenisset.

Intrauit in quoddam castellum.] Gr. εἰς κώμην, in pagum quendam. In castellum Marthæ, & Mariæ sororum Lazari, vt Ioannes ait c. 11. 1. quam ex eodem loco Bethaniam fuisse constat prope Ierosolymam sitam, vt apud Matth. c. 26. 6. docuimus. Castellum autem Marthę & Mariæ dicebatur, non quòd earum esset, sed quòd ibi habitarent. Sed de ea re apud Ioannem c. 11. 1. disputabimus. Cùm proposuisset Euangelista narrare, quidquid Christus in hac sua profectione fecisset, noluit prætermittere, quod fecerat in domo Marthę, quomodo Mariæ studium in audienda, percipiendaque ipsius doctrina Marthæ solicitudini in rebus corpori necessariis præparandis antepofuerit. Erat enim vtile ad informandos mores exemplum.

Castellum Marthæ cur diceretur Bethania.

Et mulier quædam Martha nomine.] Loquitur Euangelista de Martha tanquam de muliere adhuc ignota, non quòd nota non esset, cùm Ioannes cap. 11. 1. ex sororibus Martha, & Maria descripserit minus notum Lazarum: *Erat* (inquit) *quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ, & Marthæ sororis eius*: sed quia ipse hactenus de Martha mentionem non fecerat, tanquam de muliere lectori adhuc ignota dicit, *Et mulier quædam Martha nomine.* Apparet Martham maiorem fuisse natu Maria sorore sua, quandoquidem domus Marthæ potiùs, quàm Mariæ dicebatur, & Martha Christum potiùs, quam Maria dicitur excepisse, vt notauit Bern. serm. 3. de Assumpt. B. Virg. Maior etiam illa solicitudo hospiti necessaria parandi inde fortasse nascebatur, quòd ipsius proprie esset hospes, & eius magis interesse videretur, vt nihil hospiti deesset.

Et huic erat soror nomine Maria.] Eodem modo de Maria tanquam ignota loquitur, eademque ratione, & Marthæ sororem esse dixit tanquam maioris minorẽ. Ioannes ca. 11. 1. alia ratione vtrumque contrario facit modo. Nam & de ambabus sororibus tanquam de notissimis mulieribus loquitur, ex illisque Lazarum earum fratrem designat; & Mariam Marthæ pręponit. Habuit nimirũ rationem aliam, quod cum iis ageret, qui de mulieribus illis, quæ Christum sequebantur, sæpe audiuissent, de quarum numero hæ duæ sorores erant, quamobrem notiores erant, quàm frater ipsarum Lazarus. Mariam verò ideo Marthæ præposuit, quo illa lotis iam ante lacrymis, capillis tersis, & vnctis vnguento Domini pedibus esset notior, vt ipse Ioannes subiecit, ver. 2. *Maria autem erat, quę vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis.*

Quæ etiam sedens secus pedes Domini.] Quam vim habeat dictio illa *etiã*, non satis apparet. Quidam sic interpretantur, quæ etiam sedens sicut aliæ mulieres. At non nisi duarum mulierum Marthæ, & Mariæ mentio fit, nec est vero simile domi fuisse plures, nisi fortassis ancillas, quas non est credendum sedisse, sed ministrasse. Alij etiam sedisse, id est non solùm stando, & quasi aliud agendo, sed etiam sedendo ex otio attentam, contemplabundamque docentem audisse Christum. Non displicet, sed magis accommodate ad id, de quo agitur, exponi posse arbitror; vt significetur illam non solùm non fuisse solicitam in parandis, ministrandisque rebus necessariis, sicut erat Martha, sed etiam omnis quodammodo alterius oblitam curæ ad pedes Domini sedisse, vt eius verbum commodiùs audiret. Aut etiam sedisse, sicut sedebat Christus; hoc excepto quod ad eius altius sedentis sedebat pedes, & mulieris, & discipulæ nimirum more. Duarum hîc personarum officium obseruandum lectori est, Christi atque Mariæ. Christus hospitio exceptus, simul vt est ingressus domum, docet, & de rebus diuinis loquitur, & prius hospites suos spiritualiter pascit, quàm corporaliter ab illis ipse pascatur. Maria omnibus omissis etiam, quæ ad ipsius Christi honorem pertinere videbantur, ad pedes eius sedet, docentemque audit, magis se audiendo, quàm ministrando honorare putat Christum. Concionatores Christum, auditores Mariam imitari debent.

Exemplum concionatoribus, & auditoribus imitandum.

40. *Martha autem satagebat circa frequens ministerium.*] Gr. περιεσπᾶτο, distrahebatur, turbabatur, tota negotiosa erat, & occupata in ministrando. πολλὴν διακονίαν, multum ministerium appellat, non opiparum opinor, conuiuium, sed solicitudinem mulieris quærentis, quibus rebus Christo gratificari posset, & suam erga illum caritatem declarare. Vtrũque proculdubio ex caritate proficiscebatur, & quod satagebat, id est tanto excepto hospite solicita erat, qua ratione illi satis faceret, & quod multo vtebatur ministerio.

Quæ stetit, & ait.] Adstitit coram Christo, quasi coram iudice querelam suam, & sororis accusationem propositura. Non rogat sororem cur se non adiuuet, sed Christum ipsum quasi subaccusans alloquitur, *Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare?* Siue quia non tam mirabatur sororem suam verbis Domini delectatam omnium aliarum rerum oblitam ad pedes eius fixam hærere, quàm Dominum ipsum rem, vt illi quidem videbatur, indignam pati, vt Maria sorore sua maiore, vt diximus, natu ministrante otiosa quodammodo, & sine cura sederet; siue quia sciebat nihil se, etiamsi sorori id diceret, effecturam. Nec enim ab ore Domini auelli posse, nisi Dominus ipse iuberet, cuius sermonibus oblectata tenebatur. Non debemus ex nostris moribus de sanctis iudicare; sed si spectemus Marthæ verba, personam verò eius remoueamus, videtur humanum quiddam in illis apparere, primum quòd Christum subincusat, quod vt concedamus aut admirantis, aut iocantis potiùs, quàm accusantis animo dictum esse, tamen speciem certe habet accusationis, atque querelæ. Deinde quòd suam ostentare diligentiam, sororis verò desidiam, & incuriam notare voluisse videatur. *Non est tibi curę, quòd*

Digitized by Google

soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, vt me adiuuet. Denique si non Marthæ, muliebri tamen ingenio consentaneum est ex aliqua inuidentiæ specie hanc accusationem esse profectam. Non tam ægre fortasse ferebat se solam ministrantem relinqui, quod illi duci poterat laudi, quàm sororem suam solam colloquio Domini frui, & apud illum gratiosiorem videri. Si hoc illa animo non fecit, nos quidem certè facere solemus. Si quem videmus rerum diuinarum contemplationi deditum, tumultuosa huius sæculi negotia non curare, otiosum hominem appellamus. *Ex illorum persona loquitur*, ait Beda, *qui adhuc diuinæ contemplationis ignari, solum quod didicere fraternæ dilectionis opus Deo placitum dicunt, adeoque cunctos, qui Christo deuoti esse velint, huic mancipatos autumant.* Olet hoc, quamuis aliquando à Catholicis fiat, hæreticorum ingenium, qui nihil ferunt iniquius, quàm monachorum vitam, vt ipsi vocant, otiosam. Discernant quos accusant: qui enim otiosi sunt, monachi non sunt. Si veri monachi sunt, aut actiuam sequuntur vitam, & tam occupati sunt, quàm Martha: aut contemplatiuam, & tam occupati sunt, quàm Maria, pro qua Dominus sorore accusante respondit; aut vtramque, & plusquam Martha, plusquam Maria tantùm quantum vtraque simul occupati sunt. *Cum ergo Maria*, inquit Augustinus sermo. 27. de verbis Domini, *suauiter audiret verbum dulcissimum, & corde intentissimo pasceretur, interpellato Domino à sorore sua; quomodo putamus eam timuisse, ne diceret ei Dominus, surge, & adiuua sororem tuam? mira enim suauitate tenebatur, quę profectò maior est mentis, quàm ventris. Excusata est, sedit securior. Quomodo autem excusata est, attendamus. Pascamur & nos.* Cassian. collat. 1. cap. 8. legit, *Domine, num tibi placet, quod soror mea reliquit me solam ministrare.*

Contemplationi addicta vita defenditur.

Martha, Martha solicita es, & turbaris erga plurima.] Quod bis repetit nomen Marthæ, epitasim, & emphasim habet; quòd ait, *solicita es, & turbaris erga plurima*, duobus verbis expressit, quod paulo ante Euangelista expresserat vno, *Martha autem satagebat circa frequens ministerium. Non ergo Dominus opus reprehendit*, inquit Augustinus sermon. 27. de verbis Domini, *sed munus distinxit. Maria optimam partem elegit; non tu malam, sed illa meliorem.* Et rursus, *Quid enim? putamus nos reprehensum esse ministerium Marthæ, quam cura hospitalitatis occupauerat, quę ipsum Dominum hospitio receperat? quomodo rectè reprehendebat, quæ tanto hospite lætabatur? Hoc si verum est, dimittant homines, quod ministrant egentibus, eligant sibi partem meliorem, quę non auferetur ab eis: vacent verbo, inhient doctrinæ dulcedini.* & libro 2. qq. Euang. cap. 20. *Mariam* (inquit) *dicit optimam partem elegisse, quæ non auferetur ab ea: & ideo intelligitur optima; quia & per hanc ad illam tenditur, & non aufertur: illa verò ministerij, quamuis sit bona, tamen aufertur.* Ad eundem modum Ambrosius. *Nec Martha* (inquit) *in bono ministerio reprehenditur, sed Maria, quòd meliorem partem sibi elegerit, antefertur.* Idem Gregorius lib. 6. Moral. cap. 28. & hom. 14. in Ezechiel. Beda, & Theophylactus adnotauerunt. Hæreticorum verò interpretes, qui nullam comparationem fieri putant, ex verbis sequentibus refelluntur.

42. *Porro vnum est necessarium.*] Cassianus collat. 1. cap. 8. & collat. 23. capit. 3. legit, *Porro paucis opus est, aut etiam vno.* Quod sit istud vnum, quod Christus necessarium esse dicit, non satis constat. Quidam vnum ac simplicem cibum interpretantur, quasi reprehendatur Martha, quòd multis prandij ferculis occupata esset, cùm non nisi vno, eoque parabili esset opus. Sic Basil. in monasticis constit. cap. 2. & Cyrillus à Diuo Thoma citatus, & Theophylactus in commentariis ad hunc locum interpretantur. D. autem Augustinus serm. 27. de verbis Domini secundùm Lucam, vnum opus est, id est vnitate, quæ in Domino est; ille solus nobis necessarius, ille satis est, cætera, quæ multa sunt, non sunt necessaria. Alij vnum, quod nimirum elegit Maria, verbum Dei audire, & saluti operam dare, Beda, & Euthymius. Hunc verum arbitror esse sensum. Opponit enim Christus studium Mariæ studio Marthæ; Maria hoc vnum curabat, vt Christum audiret, & ab eo salutem suam quæreret; Martha vt Christo in rebus externis omnibus, quibus poterat, ministraret. Illud vnum necessariũ esse dicit, hæc multa non necessaria, non quòd hæc non sint aliquando necessaria: nam & corporis moderata habenda cura est: sed quòd illud per se, hæc non nisi quatenus ad illud referuntur, curari debeant: & illud sine his satis sit, hæc sine illo non sint. *Quid enim prodest homini, si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suę detrimentum patiatur; aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Quęrite primùm regnum Dei, & hęc omnia adiicientur vobis.* hoc est, *Porro vnum est necessarium*, quærere regnum Dei. Quid ergo? an Martha regnum Dei, id est illud vnum quod Christus necessarium esse dicebat; non etiam quærebat illi ministrando? Quærebat sane, sed per multa, per externarum rerum ambages, atque circuitus. Maria in illud vnum, quod erat necessarium, fixa erat; illud quærebat rectà via, ad illud propiùs accedebat; sedebat enim secus pedes Domini, & eius verbũ audiebat: hoc vnum agebat, quia sciebat hoc vnũ esse necessarium. Securior erat secus summum bonum sedens, & quodammodo, ne amitteret, obseruans ac tenens: propterea ne ad ministrandum quidem illi discedebat, ne forte amitteret quod tenebat. *Inueni* (inquit) *quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam*, Cantic. 3. 4. Martha verò, quę per rerum temporalium ambages ad illud ipsum vnum, ac summum bonum peruenire cupiebat; periculo se exponebat errandi. Vna via errari non potest, multis potest. Et solet temporalium rerum solicitudo suffocare verbum. Propterea dicit:

Mat. 6. 26.

Matt. 6. 33. & Luc 12. 31.

Quodnam sit illud vnum necessarium.

Maria optimam partem elegit.] Græc. ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, bonam partem elegit. Sic vertunt, qui nullam hîc fieri volunt comparationem. Sed, vt diximus supra ex eo, quod Mariam Christus laudat, Martham quodammodo reprehendit, quòd solicita sit, & erga plurima turbetur, apparet comparationem fieri: ita & Augustinus sermo illo 27. de verbis Domini vertit, *meliorem partem elegit.* Cassian. collat. 1. cap. 8. *meliorem partem*, & collat. 23. cap. 3. *optimam partem*, & Philastrius in hæresi veteris testamenti multa improbante *maiorem sortem*, & idem Augustinus libr. 1. de Trinit. cap. 10. & Gregor. lib. 6. in Iob cap. 28. & lib. 5. in 1. lib. Reg. cap. 14. & Ambros. qui serm. 11. in Psal. 118. *bonam partem* vertit, eodem tamen loco, & in commentariis in Lucam per comparationem exponit. Illic dicit, *Ita verbum cognoscere, maius opus esse; quàm ministrare diuina auctoritate sententia definitur*: hic quod supra recitauimus, *Nec Martha tamen in bono ministerio reprehenditur, sed Maria, quòd meliorem partem elegerit, antefertur.* Ac mihi quidem non videtur noster interpres meliùs comparationem, quæ in verbis latebat, quàm per superlatiuum exprimere potuisse. Nam non inter Mariam tantùm, & Martham, sed etiam inter id quod Maria, & id quod Martha elegerat, quęque alius quiuis eligere potuisset, comparatio fiebat. Quæ cùm essent multa, debuit comparatio per superlatiuum, quem vocant, gradum fieri. Quam vocet optimam partem, quam Mariam dicit elegisse, paulo suprà docuimus. Nempe elegerat ad pedes sedere Christi, eius verbum audire, eius doctrina pasci, &, vt vno dicam verbo, suam salutem quęrere, cætera negligere,

Quanam sit illa pars optima quã elegit Maria.

Digitized by Google

Ea optima pars erat. Sumpta mihi videtur esse meta- A phora ab hæredibus, quorum maior natu apud Romanos quidem, & apud multas deinde gentes hęreditatem in partes, quàm maxime poterat æquales diuidebat; minor verò eligebat, quam volebat primus, auctor Seneca lib. 6. declam. 3. Nam nomen μερίδος partis, quo vsus Euangelista Græce est, in sacris litteris hæreditatis proprie partem significat, *Pars mea Deus in æternum*, Psa. 72. 26. & *hęc est pars hominis impij*, Iob. 20. 29. & alia sexcenta, quæ lectori passim occurrent; quæ ex Hebraica phrasi ad verbum expressa sũt, חֵלֶק quod propriè de hæreditate dici solet. Conueniebat hoc in Martham, & Mariam. Nam & sorores erant, & Christum quasi hæreditatem suam diuidebant: altera eum in ipso, altera extra ipsum quærebat. Martha maior natu, quodammodo fecerat partes: & Maria natu mi- B nor, cuius erat eligere, optimam eligit partem, quia Christum in ipso, non extra ipsum eligit.

Quæ non auferetur ab ea.] Ridicula mihi & inepta interpretatio videtur, quæ Caluino valde acuta visa est. Sic enim exponit, quasi Christus respondeat ad id, quod Martha rogauerat, ver. 40. *Domine, non est tibi curæ, quòd soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, vt me adiuuet*, sensusque sit, nolo dicere, vt te adiuuet: optimam enim partem eligit, à qua eam non decet remoueri, vt corporali vacet ministerio: *non auferetur ab ea*, id est non patiar, vt auferatur, non patiar vt à me discedat, vt adiuuet te nimis in ministrando solicitam, & occupatam. Hoc enim etsi est verum est parum. Longiùs vtique tendebat Christus, volebatque ex effectu & fine docere quid inter Mariæ, & Marthæ interesset C partem, quòd illa nimirum æterna, hęc temporalis esset. Illa thesaurizabat sibi *thesaurũ in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, neque furantur*: hæc thesaurizabat *in terra vbi ærugo, & tinea demolitur, & fures effodiunt, & furantur.* Matth 6. 19. 20. Quod enim illic de thesauro dicitur, de omnibus temporalibus etiam rebus intelligendum est. Non ergo significat Christus fore, vt propterea, quod elegerat Maria, ab ea non auferetur, quòd gratia illi auferenda non esset, quasi eam his verbis in gratia confirmet, vt cum Diuo Paulo dixit 2. Corinthior 12. 9. *sufficit tibi gratia mea.* Nam etsi id fortassis verum est, tamen non id Christus agebat, vt doceret quid illi gratiæ collatum esset, sed quid ipsa elegisset: quanquam eligere non potuit sine gratia. Etenim si gratiam spectes, etiam Martha gratiam habebat, quę ab ea, vt credendum est, auferenda non erat. Docet ergo quid inter contemplationem Mariæ, & Marthæ occupationem intersit suapte natura, quod illa æterna, hęc temporalis sit. Ad húc modum optimus quisque auctor exponit Augustinus serm. 17. de verbis Domini. *Attẽdamus igitur occupationes nostras circa multa, necessarium est ministerium corpora reficturis. Quare hoc? quia esuritur; misericordia miseris necessaria est. Frangis panem esurienti, quia inuenisti esurientem. Tolle famem, cui frangis panem? Tolle peregrinationem, cui exhibes hospitalitatem? Tolle nuditatem, cui præparas vestem? Non sit ægritudo, quem visitas? Non sit captiuitas, quem redimis? Non sit rixa, quem concordas? Non sit mors, quem sepelis? In illo seculo futuro non erunt ista mala, ergo nec ista ministeria. Ergo Maria meliorem partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Hoc enim elegit, quod semper manebit, ideo non auferetur ab ea. Circa vnum se voluit occupari, iam tenebat, Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Et rursum de Martha loquens. *Circa multa es occupata, porro vnum est necessarium. Iam hoc sibi Maria elegit. Transit amor multitudinis, & remanet caritas vnitatis. Ergo quod elegit, non auferetur ab ea: à te autem quod elegisti, vtique hoc sequitur, vtique subintelligitur, à te, quod elegisti, auferetur. Sed bono tuo auferetur, vt quod melius est, detur. Auferetur enim à te labor, vt requies detur. Tu nauigas, illa in portu est.* In eandem sententiam scribunt Hieron. in cap. Ierem. 3. Gregor. lib. 6. Moral. cap. 28. & homil. 14. in Ezechiel. Beda, & Theophyl. in commentariis. Ridet Caluinus monachos, quòd duo ex hoc loco vitæ genera esse collegerint, alteram contemplatiuam, quæ Mariæ, alteram actiuã, quæ Marthæ respondeat. Quid ergo? neget antiquos illos Patres monachos fuisse, qui veri monachi fuerunt, cùm omnes nunc monachos appellat? Hoc enim, quod ipse solis monachis tribuit, nemo eorum non dicit. Dicit Basil. in monast. const. cap. 1. dicit Augustin. sermone illo 27. de verb. Domini, dicit Hieronymus in commentariis, cap. 3. Ierem. dicit Cassian. colla. 1. cap. 8. dicit Gregorius, illis duobus locis quos modò citauimus, dicit Beda, & quis non? Non quòd proprie collegerint ex hoc loco, cuius nec ignorabant, nec tacuerunt alium esse sensum: sed quòd eas duas mulieres tanquam exempla duo, alterum contemplatiuæ, alterum actiuæ vitæ proposuerint, quibus nullum profectò potuit accommodatiùs excogitari.

Caluini interpretatio reprehẽditur.

Vera huius loci expositio.

Psal. 72. 28.

Caluini petulantia castigatur.

CAPVT XI.

ET factum est: cùm esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum:
Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. 2. Et ait illis: Cùm oratis, dicite: Pa-
Mat. 6 b. 9 *ter, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. 3. Panem nostrum quotidianum da nobis*
hodie. 4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et
ne nos inducas in tentationem. 5. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media no-
cte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes, 6. quoniam amicus meus venit de via ad me, & non
Mat. 7. a. 7 *habeo; quod ponam ante illum, 7. & ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum*
& 21. c. 22. *est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. 8. Et si ille perseuerauerit pulsans: dico*
Mar. 11. c. 14. *vobis, etsi non dabit illi surgens, eo quòd amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi*
Ioan 14 b. 13. *quotquot habet necessarios. 9. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate,*
Iac. 1. a. 5. *& aperietur vobis. 10. Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. 11.*
Mat. 7. b. 9 *Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce ser-*
Mat. 9 d. 32. & 12 b. 22. *pentem dabit illi? 12. Aut si petierit ouum: numquid porriget illi scorpionem? 13. Si ergo vos cùm sitis*
Mar. 3 c 22 *mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum pe-*
tentibus se? 14. Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mu-
tus, & admiratæ sunt turbæ. 15. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit
dæmonia. 16. Et alij tentantes, signum de cælo quærebant ab eo. 17. Ipse autem vt vidit cogitationes eorum,

Digitized by Google

dixit eis: omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet. 18. Si autem & Satanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. 19. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia: filij vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. 20. Porro si in digito Dei eiicio dæmonia: profectò peruenit in vos regnum Dei. 21. Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ possidet. 22. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidat, & spolia eius distribuet. 23. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit. 24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui. 25. Et cùm venerit, inuenit eam scopis mundatam, & ornatam. 26. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. 27. Factum est autem, cum hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti. 28. Matth. 12. c.39.
At ille dixit: Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. 29. Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est, signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ioan 2 a 1. 3.Reg 10.a 1.
Ionæ prophetæ. 30. Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & Filius hominis generationi isti. 31. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis: & ecce plus quàm Salomon hic. 32. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ, & ecce plus quàm Ionas hic. 33. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. 34. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. 35. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint. 36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te. 37. Et cùm loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se. Et ingressus recubuit. 38. Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. 39. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisæi quod deforis est calicis, & catini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate. 40. Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id, quod deintus est, fecit? 41. Verumtamen quod superest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis. 42. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. 43. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. 44. Væ vobis, quia estis vt monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. 45. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi: Magister: hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. 46. At ille ait: Et vobis Legisperitis væ: quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. 47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum: patres autem vestri occiderunt illos. 48. Profectò testificamini, quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. 49. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur: 50. vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est à constitutione mundi à generatione ista, 51: à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare, & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. 52. Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos, qui introibant, prohibuistis. 53. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi, & Legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis, 54. insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

Marginal references: 2 Par 9.a.1. Ioan 3 b.5. Mat.5.b.15. Mar 4 c.21. Mat.6.c.22. Mat. 23 e. 25. Inf.20g.45. Mar.12.d.38. Mat.23a.6. Mat.23.a.4. Gen.4.b.8. 2 Par.24.f.21.

IN CAPVT XI.

1. ET *factum est, cum esset in quodam loco orans.*] Matthæus cap. 6. 9. cùm nondum oraret, aut statim oratione finita, dũ nec ab Apostolis rogatum, sed concionantem, Scribarrm, & Pharisæorum simulatam in orando religionem reprehenderet; discipulos suos his verbis orare dicit, docuisse. Qua ratione ista conueniant, illic disseruimus.

Sicut docuit & Ioannes discipulos suos.] Ex hoc vno loco constat Ioannem certam aliquam, & ante non visitatam orandi formam discipulis suis tradidisse; quam autem, id non constat. Vtinam haberemus. Nam etsi melior, quàm ea, quæ nobis à Christo tradita est, esse non poterat: tamen ex ea cognosceremus, quid in orandi apud Iudæos ratione innouasset. Nec mirandum illum certam orandi formam discipulis suis præscribere voluisse: pars enim est, & quidem ex primis vna religionis orare. Nec vlla fuit vnquam religio, quæ non certam supplicandi Deo rationem haberet.

E Itaque quisquis vnquam religionem mutauit, & orãdi rationem mutauit. Quare Ioannes, qui homines à vetere legis Mosaicæ religione auellere, & ad Christum traducere conabatur, hoc in primis curare debuit, vt præscriberet discipulis modum orandi. Idemque vt Christus faceret, qui nouam instituebat religionem. Apostoli rogabant, æmulatione fortassis aliqua, vt Theophylact. existimant. Imitati hoc sunt hæretici Ioannis, & Christi exemplis abutentes. Nulla enim vnquam hæresis fuit, quæ non continuò suas *Pars vna & prima religionis orare.*
F effingeret preces. Id de Arianis passim scribit Athanasius, de Valentinianis Irenæus, de Marcionistis Tertullianus, de Manichæis & Donatistis Augustin⁹, de omnibus simul hereticis Epiphanius. Nec longè nobis exempla petenda sunt. Quot nostro tempore Lutherani, quot Caluinistæ peccãdi formulas, neque cum nostris, nec inter seipsos conuenientes edidẽre? Per libellos istos precarios specie religionis ornatos eorum se primum hæresis insinuauit. Euthymius, qui *Hæreses singulæ suas effingunt preces.*

Digitized by Google

bis Christum hanc eandem orandi formam tradidisse putat, primùm Apostolis, deinde septuaginta duobus, postea electis discipulis: hunc qui Christum rogauit, vt Ioannis exemplo se quoque doceret orare, vnum aliquem ex septuaginta duobus discipulis fuisse putat. Non est dissimile vero: sed incertum.

Cum oratis dicite, Pater sanctificetur nomen tuum.] Siue semel tantùm, siue, vt alij volunt, bis hanc orationis formulam Christus tradiderit, illud certum sententiam, & summam rei eandem esse hanc atque illam, quæ apud Matthæum ponitur. De verbis dubitatur, num totidem hîc, atque illîc recitentur. Nam Græci quidē fere omnes codices, atque Syriaci omnia legunt vno tantùm, aut altero mutato verbo, quæ apud Matthæū leguntur. Itemque Græci auctores Theophylactus & Euthymius interpretantur. Libri verò Latini omnes non legunt, *Qui es in cælis*: nec, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra.* Et olim hæc apud Lucam lecta non fuisse perspicuum est ex August. in Enchi. c. 115 & 116. & ex Beda in huius loci comment. Nec quisquam vnquam, quòd sciam, Latinus legit interpres. Nam quod idem August. ser. 28. de ver. Domini secundùm Lucam, & Ambros. libr. 5. de sacram. c. 4. totidem hîc atque apud Matthæum petitiones ponunt, non ideo fecisse arbitror, quòd hîc totidem legerint: sed quod cùm vellent dominicam orationem explicare, ex Matthæo sumpserint, quæ apud Lucam desiderabantur. Quemadmodum si quis Domini passionē exponens, etiamsi vnum aliquem Euāgelistam interpretaretur, ab aliis sumeret, quæ ille non diceret. Itaque nostram lectionem magis hoc loco incorruptam, quàm Græcā esse puto: & quia Latini omnes auctores ita legunt, & quia facilius fuit aliquem Græcum, cum videret plura apud Matthæum, quàm apud Lucam legi, vitium ratum ex Matthæo in Lucam transcribere, quæ deesse videbantur, quàm ex Latinis delere exemplaribus, quod habebant. Quis enim potuit esse tam audax, vt deleret, ea præsertim, quæ cùm apud alterum essent Euangelistam, reponenda potiùs, si non legerentur, videri poterant? Huius igitur orationis dominicæ explicationem in Matthæi commentariis ca. 6. 9. 10. 11. 12. 13. reperies.

Et ait ad illos, quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte.] Hanc similitudinem, quæ per quatuor sequentes versus explicatur, solus narrauit Lucas, fecitque optimo consilio, vt præscripto orationis medicamento eius etiam vsum declararet, & qua ratione sciebat hoc Christum dixisse, eadem ipse litteris mandandum putauit, ne nos lateret, quod discipulos suos Christus, ne orationis fructu priuarentur, latere noluisset. Docuerat illos rationem orandi, oportebat & orationis vim atque fructum exponere, quo libentiùs eo, quem petierant orandi modo, iniecta spe, quod postularent, impetrandi vterentur. Oportebat & naturali humani ingenij morbo mederi. Solemus si semel, aut iterum aliquid à Deo petentes non impetramus, & impetrandi spem abiicere, & orandi studium relaxare, nonnunquam etiam nutare fide. Non secus atque ægroti, qui, si sumpto semel medicamento non continuo sanati fuerint, medicum accusant, medicamentum detestantur, nec adduci possunt, vt iterum sumant. Vtrumque igitur hac similitudine facit Christus, & ad orandum discipulos hortatur, proposita spe quiduis, si perseuerauerint, consequendi; & monet, ne desperent, si primo, aut secundo orantes consecuti non fuerint quod postulabant: tandem concessurum Deū esse quod petant, vt Cyrillus apud Diuum Thomam obseruauit. Id probat argumento à minore ad maius. Id vos faceretis, qui homines, & mali estis, multo igitur magis Deus faciet, qui Deus,

Perseuerandum esse in oratione hac similitudine docetur.

& bonus est. Quemadmodum in simili argumentatione vers. 13 concludit: *Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?* Eodem spectat parabola illa viduæ iniquum iudicem interpellantis, quæ ponitur infra c. 18. 2. Quod ergo dicit, *Quis vestrum?* maiorē habet emphasim, quàm si simpliciter dixisset, quis habet amicum? Argumentatur enim ex illis ipsis quibuscum loquebatur, & ex se ipsis coniecturam facientes confiteri cogit nihil Deum continenter & constanter orantibus negaturum. Hoc est, quod ait Ecclesiasticus c. 18. 22. *Non impediaris orare semper, & ne verearis vsque ad mortem iustificari.* Et Diuus Paulus Ephes. 6. 18. *Per omnem orationem, & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus sanctis*, & ad Colos. 4. 2. *orationi instate, vigilantes in ea cum gratiarum actione*, & 1. Thes. 17. 18. *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.* Hæc sola sunt arma, quibus inuictus expugnatur Deus. Vinci se à nobis patitur, cùm rogatur.

Et ibit ad illum media nocte.] Incommodissimo tempore cùm minimè credibile erat eum de lecto surrecturum, vt petenti mutuò panes daret. Nam & hoc ipsum est argumentum à minori ad maius. Si media nocte dabit propter amici rogantis obstinatam perseuerantiam, multo magis quouis alio tempore dabit. Indicat etiam nos, cùm dicit *media nocte*, nullum tempus etiam noctis medium, quod maxime est reficiendis somno corporibus necessarium, orationi incommodum ducere debere. Rectè in hunc locum scribit Ambrosius, *Quis autem amicior nobis, quàm qui pro nobis corpus suum tradidit? Petiit ab hoc media nocte panes Dauid, petiit, & accepit. Petiit enim quando dicebat, Media nocte surgebam ad confitendum tibi: ideo meruit hos panes, quos apposuit nobis edendos. Petiit cum dicit, Lauabo per singulas noctes lectum meum: nec enim timuit ne excitaret dormientem, quem sciebat semper excubare vigilantem. Et ideo scriptorum memores, noctibus ac diebus orationi instantes, peccatorum nostrorum veniam postulemus. Nam si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupatus septies in die laudem Domino dicebat, matutinis & vespertinis sacrificiis semper intentus: quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis, ac mentis fragilitate delinquimus.*

Psal. 118. 62.

Psalm. 6. 7

Dauidis exemplo sæpius orare debemus.

Psal. 118. 164

Amice, accommoda mihi tres panes.] Græc. χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους, mutuo da mihi tres panes. Tres, vt opinor dixit, quia vno ipsi qui petebat, altero amico opus erat, & tertium oportebat esse communem, si forte vnus vni non esset satis. Proposuit enim similitudinem sumptam de medio, & ex rebus iis, quæ fieri solent. Solent autem singulis conuiuiis singuli panes apponi, deinde communis aliquis panis reseruari, qui sit, si cui panis defuerit, supplementum. Hic litteralis est sensus, allegoricum & mysticū, quia nostri nō est instituti, prætermittimus. Si quis tamen desiderat, Origen. siue Cyrillum Alexand. legat lib. 5. in Leuit. legat August. ser. 29. de verb. Domini secundùm Lucam: legat Bedam, Theophylact. & Euthym. in commentariis. Tractat & Tertullianus subtiliter hunc locum libr. aduer. Marcionem 4. hinc etiam illius deliria coarguens. *Cum dicit, Amice, supplicem repræsentat.*

6. *Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo, quod ponam ante illum.*] Duas affert causas, cur tam importuno tempore ad amicum veniat, & cur sibi, quos petit panes, dare debeat: quod amicus ad se de via fessus, famelicusque diuerterit, quod plus ad mouendum habet ponderis, quàm si sibi petiuisset, iustior enim videtur causa pro alio, quàm pro se petendi: & dum amico ab amico, non sibi ipsi petit, indicat se idem pro illo, à quo petit, in simili causa fa-

Digitized by Google

ctorum esse,itaque perinde quodammodo est,ac si illi ipsi à quo petebat,peteret,& quod nihil penitus habeat,quod in cœnam illi præbeat, ac ne panem quidẽ. Facit etiam ad impetrandi facilitatem, quod non delicatas carnes,non pretiosa vina, sed panes petit, vnde magis intelligi poterat eius inopia, & eo minus negari ab amico, quod petebatur,quo erat vilius. Et hic si quis mysticum quęrit sensum,eos quos modò citauimus auctores legat.

7. *Noli mihi molestus esse.*]Non erat vero simile ita amicum amicò responsurum,sed pertinebat ad argumentum:quo vti volebat Christus, vt ita responderet, vt appareret,quantum importuna, & vrgens perseuerãtia valeret.Ideo per hypothesim dixit, intelligitur enim,si ille respondeat,id est,quamuis ille ita respondeat:tamen si alter nõ propterea terreatur,neque discedat,sed instet, pulset, vrgeat, tandem extorquebit. Si enim statim petenti dedisset,non apparuisset,quam vim perseuerantia habuisset,qua potissimum in te totum argumenti momentum erat.

Iam ostium clausum est.]Excusat omnia,quæ pro tempore videbantur esse posse probabilia, quòd ianua esset clausa,quã molestũ,& fortasse periculosum esset, intempesta nocte aperire:quod ipse iam esset in lecto,& surgere sine molestia non posset,quòd pueri etiam secum essent,ita vt nemo esset domi,qui dare posset,nisi magno suo incommodo de lecto surgeret.Denique recte Euthym. dicit, & ea quæ alter amicus panes petens dicit,& alter negans respondet,eo pertinere omnia,vt appareat & petitionem fuisse maxime necessariam,& repulsionem fuisse iustissimam.Pueros hîc nõ famulos,sed filios interpretor,quemadmodum Tertul.lib. 4.contra Marci. & Theophyl. tum quia non παῖδες, sed παιδία dicta sunt, quo verbo filij potius, quàm famuli vocari solent, & quia in eodem lecto, aut certe in eodem cubili erant,vtrumque enim παῖς significare potest.

8. *Et si perseuerauerit pulsans.*] Hæc verba in Gręcis codicibus non leguntur,legunt tamen Amb. & Beda,& videntur esse ad explendam sententiam necessaria.

*Dico vobis,etsi non dabit illi surgens,eo quòd amicus eius sit, propter improbitatẽ tamen eius surget,& dabit illi quotquot habet necessarios.*Hæc non videntur in Deum conuenire, neque propterea dicta esse,vt ad illum accommodentur:sed vt magis intelligatur,quantum perseuerantia valeat,cùm impetret aliquando, quæ amicitia impetrare non potest. Nec enim Deus inuitus, &, vt se fastidio liberet importunas audiendi preces,petita concedit: sed latet etiam hîc argumentatio à minore ad maius:si ille non propter amicitiam, sed propter improbitatem solam petentis fecit, quanto magis Deus faciet,qui non amicus modò,sed etiã pater nobis est? vt concludet ver.13.*quanto magis pater vester de cœlo dabit Spiritum bonum petentibus se?*Quamquam & hoc ad Deũ possumus aliqua ratione accommodare, vt significetur,etiam Deum non solùm amicis, verùm inimicis etiam suis,id est peccatoribus non propter amicitiam & gratiam à qua illi alieni sunt; sed propter ipsam orationis perseuerantiam tandem concessurum esse, quod petent, ἀναίδειαν recte noster interpres improbitatem vertit,quamuis nomẽ proprie impudentiam significet.Probus enim Latine dicitur qui verecundis honestis,& minime importunis, & molestis est moribus.Vult Deus impudentes quodammodo,& importunos in petendo nos esse.

Perseuerãtia in oratione Deũ flectit.

9. *Et ego dico vobis.*] Qui paulo ante dixi fore,vt amicus ille importunis amici precibus surgeret,& amico, quod petebat,daret,hoc etiam dico fore,vt petẽtibus vobis,& Deum perseueranter orantibus detur. Hæc est superioris accommodatio parabolæ,&argumenti, quod in ea latebat,explicata cõclusio. Sed omnia quę sequuntur vsque ad ver.27.apud Matt.c.7.7. & ca.9. 32.& ca.12.22.à nobis tractata sunt.

27. *Factum est autem,cum hæc diceret.*]Hæc historia à solo scribitur Luca,vna enim est,ex quibus eius in scribendis rebus à Christo gestis diligentia commendatur,quamuis ab Irenæo lib.3.c.14. prætermissa. *Factum est* (inquit) *cum hęc diceret:* Non dubito quin voluerit Euangelista materiam his verbis,& occasionem futuræ historiæ declarare.Cùm enim dicturus esset mulierem quandam de media turba sublata voce clamasse, *Beatus vẽter qui te portauit,& vbera quæ suxisti,*voluit prius exponere,quare commota fuisset,vt ita clamans Christum laudaret. Et audiuerat Christum mirabilia docentem,Pharisæos penitus reuincentem, multo verò mirabiliora facientem viderat,eiicientem dæmonium ver.14.muto sermonis facultatem dantem,erupit igitur in hanc vocem,*Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.* Et cætera turba quæ miraculum idem conspexerat,admirata fuisse dicitur,v.14.sed sola hęc mulier continere se non potuit, quin admirationem suã clamore,laudibusque declararet:idcirco quid illa solùm dixerit,ab Euangelista narratur.

Extollens vocem quędam mulier de turba,dixit.] Emphasim singula habẽt verba,& quod dicit, *Extollens vocem,* magnum enim declarat affectũ, magnãque fidem in clamorem erumpentẽ. Ex intimis animi sensibus loquebatur,quæ quanta poterat maxima contentione clamabat.Alte enim,vt obseruauit Euthym in eius animum Christi sermo descenderat,&quod dicit *quædam mulier*, quibus verbis nõ solũ mulierẽ,quod ipsũ per se mirum erat:sed etiam ignotã, atque obscuram fuisse indicat,propterea non appellat nomine,sed vocat quandam,quemadmodum vocare solemus homines ignobiles.Eodem pertinet, quod addit, *de turba.* Quod etsi proprie significat de media turba clamasse, non de turba,id est de media fuisse plebe,tamen indicat fuisse plebeiam, cũ in media fuerit turba. Omnia ad commendandam mulieris fidem pertinent, quod viris,qui sibi sapientes esse videbantur,non credentibus,ipsa & mulier sexu minùs doctrinæ,mysteriorũque capaci,& rudis de plebe crediderit,& ita crediderit,vt cùm continere erumpentis fidei impetum non potuerit,quasi afflata numine clamauerit. Animaduertit hoc & admonuit Theophyl.& Beda,*Magna* inquit Beda,*deuotionis,& fidei hæc mulier ostenditur, quæ Scribis,& Pharisæis Dominum tentantibus,simul & blasphemantibus tanta eius incarnationẽ præ omnibus synceritate cognoscit, tanta fiducia confitetur,vt & pręsentium procerum calumniam, & futurorum confundat hæreticorum perfidiam.*

Beatus venter qui te portauit, & vbera, quæ suxisti.] Synecdoche est,qua pars pro toto ponitur.Voluit enim matrem Christi beatam dicere:sed matrẽ eius per vẽtrem,& vbera descripsit, & maiore orationis gratia, atque efficacitate dũ eas nominat partes, quæ generando,alendoque Christo maximè seruierant,ventrẽ qui concepit,gestauit,ac edidit, & vbera quæ lacte editum aluerunt,&ad muliebrem consuetudinẽ,laudantisque personam magis accommodate.Solẽt mulieres eas potissimum duas partes & in laudem, & in vitium nominare,infra c.23.29.*Ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ steriles,& ventres qui non genuerũt, & vbera,quæ non lactauerunt.* Beatã igitur hæc mulier Christi matrẽ appellauit,se beatam non per se ipsã,sed quòd Christum genuisset aluissetque. Hanc etiam vim habet illa totius ex duabus partib.facta descriptio:quasi non ob aliam causam,quàm propter ventrem,& vbera,id est,quòd Christũ genuisset,beatam dixerit.Non nego maius aliquid de Christi matre hanc mulierem cognouisse,etsi id plerique negãt:sed illud certũ,om-

Beata cur dicta sit Christi mater.

Digitized by Google

nem eius fœlicitatem ad ventrem, vberaque retulisse, quasi tam fœlix tam sancta etiā, si vis, futura non fuisset, nisi peperisset Christum. Quod hoc sensu verum est, vt intelligamus non fuisse Deum tantùm illi collaturum gratiæ, nisi Christi dignam matrem efficere voluisset. Probat ex hoc loco Tertul. in lib. de carne Christi, & lib. 4. contra Marcionem Christum verum habuisse corpus, quod Marcionistæ negabant, quando venter ipsum portauit, vberaque lactauerunt. Probat Beda contra Apollnaristas, vt opinor, qui Christum per Mariam tanquam per canalem transiisse dicebant, carnemque non ex illa, sed cœlo traxisse, eam vere Christi fuisse matrem; siquidem beatus vocatur eius venter, quod Christum portasset; beata vbera, quod Christum lactauissent. Idem & Theop. argumentatur.

Marcionistæ Apollinaristæ refutantur.

28. *Quinimo, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.*] Refellenda in primis est interpretatio Caluini, qui putat hanc phrasim negare quod dictum fuerat, & affirmare quod dictum non fuerat. Quasi neget Christus matrem suam beatam fuisse, beatos vero eos esse dicat, qui verbum Dei audiant, atque custodiant. Quod ille hæretico in sanctissimam virginem facit odio, dignus qui à Grammaticis verberetur, quòd linguæ proprietatem ignoret. Poterat ex vno ex præceptoribus suis discere contrarium, qui in hunc locum scribens admonuerat, μενοῦνγε, nec affirmare, neque negare qnod dictum sit. Atqui ille ipse, si melius proprietatem perpendisset vocis, intellexisset affirmare potiùs quod dictum sit. Perinde enim est ac si dicas, imo potiùs; qui autem dicit potius, vtrũque & quod dictum est, & quod dicendum, affirmat, sed dicto dicendum præponit, vt si aliquo dicente, Bonum est argentum, respondeas, imo potiùs aurum, non negas, sed affirmas argentum esse bonum, cæterum aurum melius esse dicis. Quin etiamsi Christus disertis dixisset verbis, non est beatus venter, qui me portauit, & vbera quę suxi: sed beati sunt qui audiunt verbũ Dei, & custodiũt illud, nõ posset colligere Caluinus Christum, quod mulier dixerat, negauisse. Quemadmodũ ex eo quod dicit *Misericordiam volo, non sacrificium.* Mat. 9.13. colligi non potest Deum sacrificium nolle: sed minus quàm misericordiam velle. Et ex eo quod dicit Matt. 10.20. *Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis,* non sequitur non fuisse Apostolos qui loquerentur, sed Spiritum potius sanctum fuisse, qui in ipsis loquebatur. Sæpe enim docuimus eiusmodi locutionibus, id quod absolute negari videtur, non absolute, sed alterius comparatione negari. Atque ad eundem modum intelligendum foret, si Christus dixisset, non venter qui me portauit, sed qui audit verbũ Dei, & custodit illud, beatus est: non enim ventrem qui se portauerat, beatũ negasset: sed minus beatum, quàm qui verbũ Dei audiret, custodiretque, esse significasset. Quanto magis, cùm non dixerit, beatus non est venter, sed μενοῦνγε, imo potiùs, *beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud?* Quibus, vt diximus, verbis tantùm abest, vt neget ventrem qui se portârat, beatum esse, vt potius affirmet, vt Beda, & Theophyl. in comment. & Chrysost. apud D. Thom. obseruarunt. At cur isto ipso modo Christus respõdet? Cur cum quidā illi concionanti nuntiasset, *ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te,* respondit? *Quæ est mater mea, & fratres mei? & extendens manum in discipulos suos dixit: ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ille meus frater, & soror, & mater est.* Matth. 12.47. 48. 49. 50. An negauit Mariam matrem suam esse? Minime verò: sed quia in prædicādo Dei verbo erat occupatus, arripuit ex iis, quæ ille nuntiauerat, occasionem ministerium suum, & fructũ

Caluini in Harmonia inepta expositio reprehenditur.

Erasmus Annotat. in Luc.

Oseæ 6.6.

A prædicationis, verbique Dei commendandi. Tu mihi nuntias matrem, & fratres meos adesse, quasi magnum putes, vt re vera est, matrem ac fratrem meũ esse: ego vero tibi denuntio eos, qui voluntatem, quam ego prædico, patris mei faciunt, melioris esse conditionis, quàm si mater, aut fratres mei, id est, quam si mihi sola carne coniuncti essent. Eodem modo hic ex iis, quę mulier illa vere dixerat, beatum esse ventrem qui portasset Christum, & vbera, quæ suxisset, occasionem accepit verbi Dei, quod prædicabat commendandi quod beatiores homines, quàm venter, & vbera posset facere. Nam & ipsam matrem suam beatiorem B esse, quod verbum Dei audiisset, custodiissetque, quàm quod se corporaliter genuisset. Magis enim beata fuit quod mente, vt Aug. & alij Patres loqui solent, quam quòd corpore Christum concepisset. Sicut Elisabeth illi dixit, *beata quæ credidisti.* c. 1. 45. Beatiores ergo *qui audiunt verbũ Dei, & custodiunt illud,* quia mater ipsa Christi hinc, quàm inde beatior: & quia illa ipsa beata non fuisset, etiāsi corpore Christum genuisset: nisi verbum Dei audisset, & custodisset illud, vt Chrysostom. apud D. Tho. docet. Prudenter adiecit, *& custodiunt illud* quia audire, & non custodire, maiorem potiùs condemnationem, quàm gloriam affert. *Melius C enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato. Contigit enim illis illud veri prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti* 2. Petri 2. 21. 22. *Non,* inquit, *auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur* Ro. 2. 13. &, *estote factores verbi, & non auditores tantùm, fallentes vosmetipsos: quia si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est, qualis fuerit* Iacob. 1. 22. 23. 24. *Omnis,* inquit Christus, *qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt D venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit, fundata enim erat super petram. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.* Matth. 7. 24. 25. 26. 27. Accusat Caluinus nos, quod verba huius mulieris soleamus in Ecclesia sine Christi correctione recitare. Malignus simul, & stultus calumniator est, iniuriamque non nobis modò, sed sanctæ etiam illi mulieri facit, quæ plena fide exclamauerat, *beatus venter qui te portauit.* Malignus est, qui odio hoc dicit Ecclesiæ, stultus, E quia nec mulieris verba, nec consuetudinem nostram intelligit, iniuriam nobis, & illi facit, quia & illius dictum, & consuetudinem nostram non intelligens in deteriorem partem interpretatur. Putat enim mulierem illam Christi matrem propter solam eius generationem remota fide, remota caritate, qua semper Christum animo gestabat, beatam prædicasse, quod paulo supra refutauimus. Putat nos, cùm dicimus *Beata viscera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni Patris filium,* viscera tantùm virginis, & corporalem eius generationem laudare. Errat, beatiorem virginem animo, F quam corpore, spirituali, quàm corporali Christi cõceptione credimus, ac prædicamus. Cur igitur correctionem Christi non addimus? quia non id agimus, vt alios omnes, qui verbum Dei audiunt, atque custodiunt: sed vt solam matrem Christi laudemus, & eā ipsam nonquocumque titulo, sed illo solo, quòd mater sit Christi, huius mulieris imitatione laudemus. Cæteros fœlicitatis eius titulos non addimus quidem tũc, sed non excludimus. Aliàs addere solemus, & quidem tam amplos, atque magnificos, vt iste ipse serpens,

Libr. de S. virginitate sequitur.

Nõ satis est audire verbum Dei, nisi custodias.

Alia Caluini calumnia diluitur.

qui se nunc B. Virginis honorem valde tueri simulat,
crepet inuidia. Addimus Christi correctionem, cùm A
populum docemus, cùm Euangelium hoc in sacrificio recitamus, cùm id agimus, quod Christus agebat,
vt doceamus populum, in quo potissimum vera beatitudo consistit.

29. *Turbis autem concurrentibus.*] Quod sequitur vsque ad ver. 34. Matthæus etiam c.12.39. scribit, atque illic nos etiam exposuimus. Cæterum Lucas & connexionem, & occasionem huius sentētiæ prętermisit, quam Matthęus declarauit. Narrat, cùm Christus dæmoniū illud mutū eiecisset, turbæque miratæ essēt, Pharisæos, Scribasque dixisse, *in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia:* Christum calumniam refutasse, probasseque non in Beelzebub, sed *in Spiritu Dei* imperare dæmonibus: adiecisse, qui in Spiritum sanctum, vt illi faciebant, blasphemasset, ei nec in hoc sæculo, nec in altero peccatum remittendum, quod Lucas historiæ ordine non seruato narrat c. sequenti v.10. Tunc Pharisæos, & Scribas quosdam signum à Christo de cœlo petiuisse, quo certius, quod dicebat, comprobaret: ipsum respondisse quod illic Matthæus, hîc Lucas ait, *Generatio hæc generatio nequam est.*

36. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.*] Totam hanc oculi, & corporis comparationem, quæ ponitur à Luca à ver. 34. vsque ad hunc locum, apud Matth. c.6.22. explicauimus. Nunc ea tantùm, quæ hoc versu dicuntur, quoniam Matthæus non dixit, explicanda nobis sunt, eo diligentius, quo obscuriora sunt, & totius similitudinis, & argumenti conclusionem continent. Difficultas in eo consistit, quod ταυτολογία esse, & idem ex eodem concludi videatur. *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te:* perinde est ac si diceret, si fuerit lucidum totum, erit lucidum totum. Qui optime omnium exponere videntur, ad hunc modum exponunt. Dicunt non concludi omnino idem, quod in antecedente sumptum erat, sed idem cum similitudine, & comparatione quadam. Sumptum fuerat, si totum corpus tuum lucidum fuerit: concluditur; non quidem totum lucidum fore, sed quomodo lucidum erit, nempe, ita vt si lucerna aliqua fulgēte illuminaretur. Hoc pluribus, atque melioribus auctoribus placuit. Alij Latinam lectionem ex Gręca corrigunt. Legunt hoc modo Græci, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, sicut quando lucerna fulgore illuminat te. Vnde coniecturam faciunt legendum esse Latine, vt cùm lucerna fulgoris illuminabit te. Minus hoc mihi placet, quia & Latina verba corriguntur, & correctio nihilo meliorem reddit sensum. Fingamus enim nostrum interpretem eo modo vertisse, quis obsecro erit sensus, vt si cùm lucerna fulgoris illuminabit te? Quis enim ita locutus fuisset? Fingamus aptioribus vertisse verbis, & ad verbum expressisse Gręca, vt quando lucerna fulgore illuminabit te: quis tamen erit sensus, quomodo tautologia fugietur? Nam quòd illi quos paulo ante diximus, auctores respondent, non idem concludi, quod sumptum fuerat: sed idem aliter, idem comparatione magis explicatum: ideo non probo, quia neminem hominem prudentem ita locuturum, aut argumentaturum fuisse persuadere mihi possum: si totum corpus tuum lucidum fuerit, erit lucidum totum, sicut quando lucerna illuminabit, aut illuminauerit te: nam etsi in conclusione comparatio adhibetur, tamen meo quidem iudicio tautologiam non tollit. Adde quod ipsa Græca verba mihi non videntur congruentem habere sensum. Si enim Græce esset ὡς ὅταν λύχνος ἀστραπῇ φωτίζει σε, vt quando lucerna illuminat te, sententia esset tolerabilis: cùm autem dicat ὡς ὅταν φωτίζῃ σε, vt quando lucerna illuminauerit te, tempus profecto illud subiunctiui modi sententiam corrumpit, & insolentem reddit. Si qua isti auctores in Latinis, ea ego licentia in Græcis corrigendis vti vellem, ita mea quidem sententia corrigerem, vt nihil in sensu insolens, nihil durum remaneret: vnam tantùm litteram tollerem, vt vbi legitur σῶμα corpus, dicerem ὄμμα oculus, & sententia esset congrua, si ergo oculus tuus lucidus fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum (scilicet corpus) & sicut lucerna fulgoris illuminabit te, sub. oculus tuus. Nostrum enim interpretem non legisse Græce, φωτίζῃ, sed, φωτίσει, ex eius versione manifestum est, & sententia ipsa postulat, quę multo profecto melior Latinæ, quam Græcæ lectionis est. Si possem huius correctionis meæ auctorem aliquem bonum inuenire, nihil dubitarem affirmare ita esse legendum: quamuis aliter noster legisset interpres, non satis emēdatum nactus codicem. Sed, vt sæpe testor, in corrigenda sacrarum litterarū lectione non quęro laudem ingenij, μὴ κινεῖν χαμαὶ, vt Græco apud Platonem prouerbio monemur. Ergo quia nolo lectorem cogere vt meam probet correctionem, aliam salua Latina Græcaque lectione, quā nunc habemus, interpretationem adhibebo. Priori loco dicitur, *Si totum corpus tuum lucidum fuerit:* posteriore verò non dicitur, erit lucidum totum corpus, sed, *erit lucidum totum*, quod quia ad corpus omnes interpretes referunt, tautologiam vitare non possunt. Ego non refero ad corpus, sed ad totum absolute, ad omnia, quæ homo habet. Quēadmodum si per negationem dixisset, si totum corpus tuum lucidum fuerit, nihil erit quod non sit lucidum. Nam in toto corpore omnia comprehenduntur. Quod hoc modo melius intelligetur, oculum, vt ait Aug. li. 2. qq. Euāg. c.15. intentionem hominis vocat, totum verò corpus, vt ego quidē arbitror, omnes simul hominis facultates, quæ tanquam membra diuersa corpus vnum efficiunt, totum autem absolute omnes actiones humanas, quæ ex facultatibus proficiscuntur. Ergo argumentatur ad hunc modum: si oculus tuus lucidus fuerit, id est si intentio tua fuerit recta, totum corpus tuum, id est, omnes aliæ tuæ facultates lucidæ, & rectæ erunt: si autem totum corpus tuum, id est omnes tuę facultates, fuerit lucidum, totum omnino, id est quidquid inde proficiscitur, lucidum, ac rectum erit, quia (sub. oculus tuus) sicut lucerna fulgēs te totum illuminabit, *Et*, enim accipio pro, Quia, per Hebraismum, vt sæpe aliàs. Sic opinor planus est sensus.

Non esse hoc loco ταυτολογίαν ostenditur.

Latina editio nō facile mutāda

Ne moue lineam

37. *Et cum loqueretur.*] Augustinus lib. 2. de consen. Euangel. cap. 39. & 75. & Beda in commentariis huius loci existimant Lucam hîc ordinem historiæ non seruare, sed res diuerso gestas tempore coniungere. Nam inter ea quæ ante narrauit, & hoc quod nunc narrare incipit, ea accidisse omnia, quæ Matthæus à capite 12. vsque ad 23. scribit: ideo non dixisse Lucam cùm hæc loqueretur, sed, *cùm loqueretur*, quasi sensus sit, cùm non quidem tunc, sed aliquando loqueretur, *rogauit illum quidam Pharisęus, vt pranderet apud se.* Libentius hîc sequor Euthymium, qui hæc, quę sequuntur eodem loco, eodemque tempore accidisse putat, quo superiora. Nam quod August. & Beda notant, non dixisse Lucam, cùm hæc loqueretur, sed, *cum loqueretur*, non magni mihi videtur esse momenti. Quid enim intelligi voluit tunc locutum fuisse Christum, nisi quæ paulo ante commemorauerat, cùm eum Pharisæus inuitauit? Quod si non intellexisset superiora locutum fuisse, quorsum dixisset, *cum loqueretur?* quid enim ad rem attinebat dicere à Pharisęo inuitatum fuisse, *cum loqueretur*, aut cùm sileret,

Digitized by Google

si tempus signare noluit? Voluit ergo tempus proculdubio describere, quo id, quod dicturus erat, accidisset, non descripsit, si nō intellexit, *cum loqueretur* ea quæ dicta sunt. Quin inde sumo, vt hanc opinionem probem, argumentum, vnde Augustinus, & Beda ad probandam contrariam argumentantur. Quod Lucas nō dicat cùm hæc loqueretur: sed absolute *cum loqueretur*. Nisi enim Euangelista putasset facile lectorem ex prę cedentibus intellecturum, quænam essent ea, quæ eū locutum fuisse diceret, vtique declarasset dicens, cùm aliquando ad turbas loqueretur, aut aliquid simile. Cùm ergo non declarauerit, voluit nos ea, quæ paulo antè dixerat, intelligere locutū fuisse. Apparet autem ideo hoc Euangelistam dixisse, vt doceret, qua occasione & inuitatus fuisset à Pharisęo, & apud eum Pharisæorum superstitionem redarguerit. Cùm Christū dęmoniū eiicientē, turbamque docentem, Pharisæos redarguentem audiuisset, ipse licet Pharisæus etiam esset, tamen volens fortassis ostendere se non tam alieno ab eo esse animo, inuitauit.

38. *Et ingressus recubuit.*] Cur soleret Christus ad conuiuia inuitatus ire, sæpe diximus. Quærebat vbique animas, & escis aliquando capiebat. Nam accusatus aliquando, quòd cùm publicanis & peccatorib. manducaret & biberet, hac ratione se defendit, *non indigent, qui sani sunt, medico: sed qui male habent: non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam*, supra cap. 5. 31. 32. Quod ait Euangelista, *& ingressus recubuit*, perinde est, ac si diceret, statim vt ingressus est, ne lotis quidem manibus recubuit, propterea enim dicit Pharisęum miratum fuisse.

Pharisęus autem cœpit intra se reputans dicere.] Græc. ὁ δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν, Pharisæus autem cùm vidisset, miratus est. Cum vidisset scilicet eum statim accumbere, nec lauisse priùs manus: magna enim religione Iudęi omnes, inprimisque Pharisæi solebant & ante prandium, & in ipso prandio lauare, vt constat Marc. 7. 4. & Ioan. 2. 6.

Quare non baptizatus esset ante prandium.] Græ. ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου, quia lotus non fuerat ante prādium. Noster interpres ipsum Græcum baptizandi verbum retinuit. Quod facit aliquando cùm de ceremonialibus illis Iudæorum lotionibus loquitur, vt Mar. 7. 4. Cum autem de Ioannis, & Christi baptismo, perpetuo. Credo non sine causa. Vocabant ita Iudæi Græce loquentes, noluit Euangelista Iudæorum vsitatam mutare vocem. Eodemque consilio noster interpres ne Latine quidem mutare voluit. Ac fortasse ideo Ioānis, Christique baptismus ita vocatus est, quia religionis ceremoniæ quædam erant, & ceremoniales illæ Iudæorum lotiones baptismi vocabantur. Credi potest Christum ex industria hoc fecisse, vt materiam reprehēsionis admirationisque Pharisæo prębeeret, ex eius verò admiratione occasionem arriperet docēdi, quàm vana, & superstitiosa Pharisæorum opinio, & consuetudo esset, qui animi neglecta munditie in lauandis, mundandisque corporibus omnem religionem & sanctitatem ponerent.

39. *Et ait Dominus ad illum.*] Videns tanquam Deus intimas eius cogitationes, nec enim locutus fuisse dicitur, Augustinus serm. 3. de verbis Domini secundùm Lucam.

Nunc vos Pharisęi.] Vim hoc loco huius particulæ *nunc* nemo, quod sciam, satis declarauit. Nam nec qui contemptum dicunt præ se ferre: nec qui idem significare ac si diceret, non solùm aliâs, sed etiam nunc cùm minime conuenit, mihi suam interpretationem probant. Credo ego vim habere aduersatiuæ dictionis, tanquam si diceret, si quemadmodum quæ foris, ita etiam quæ intus sunt mundaretis, reprehendenda non esset consuetudo vestra: nunc verò, cùm id quod foris est diligenter mūdetis, quod autem est intus rapina, & dolo plenum sit, stulti & hypocritæ estis. Totam sententiam vsque ad vers. 41. apud Matthæum exposuimus.

41. *Veruntamen quod superest date eleemosynam*] Quod vertit noster interprēs, *quod superest*, Latini interpretes tribus modis exponunt. Alij, *quod superest*, facta rapinarum de quibus locutus fuerat restitutione, vt Lyran. Alij, *quod superest*, victui vestro, atque vestitui, vt Beda, Strabus, Hugo, citaturque in eandem sententiam Gregor. à Gratiano 12 q. 1. cap. Quia. Alij, *quod superest*, id est, quod vnicum vobis remedium reliquum est, est vt detis eleemosynam. Sic idem etiam Beda, & Bonauent. in comment. Græce est τὰ ἐνόντα pro, κατὰ τὰ ἐνόντα, pro facultatib. vestris, prout quisque potest, vt Græci auctores Theophyl. & Euthym. interpretantur. Hic verus est sensus.

Et ecce omnia munda sunt vobis] Vulgaris hîc quæstio est, quomodo eleemosynam Christus vnicum ad obtinendam peccatorum remissionem remedium faciat. Quid enim? an si eleemosynam dedissent, in ipsum vero, qui vnicus salutis auctor erat, non credidissent, mundi, id est iusti fuissent? Quis hoc dicat? Tractauit copiose hunc locum August. lib. 1. de verbis Domini secundùm Lucam, serm 30. & in Enchirid. cap. 75. & quidem in Enchiridio quorundam hinc errorem natum fuisse docet, *Qui sceleratissime*, vt ille ait, *viuunt, neque curant talem vitam, moresque corrigere, & inter ipsa facinora, & flagitia sua, eleemosynas frequentare non cessant: frustra sibi in eo blandiuntur, quoniam Dominus dixit, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Recentiores quidam interpretes difficultatem non soluentes, sed declinantes, quod Græcè est δότε, non imperandi, vt vertit noster interpres, sed indicandi modum esse putant, quod superest datis eleemosynas, & ecce omnia munda sunt vobis: quasi dicat, cùm sitis pleni rapina, & dolo, tamen ex rebus male partis aliquam ad ostentationem eleemosynam dantes, satis vos putatis esse mundos, omniaque furta vobis remitti. Videtur facilis interpretatio, sed hæc ipsa facilitas suspecta mihi est, nec enim tam facile Christus loqui voluit, qui aliquid maius voluit significare. Ac primum contra mentem eius hoc est, & contra veritatem: si enim illi solis se eleemosynis mundos putassent, non lauissent, quæ deforis erant calicis, non fuissent vsi aliis tam variis, frequentibusque lotionibus. Non ergo Christus dicere potuit, quod verum non erat. Quin illi non in solis eleemosynis, aliisque misericordię operibus, quæ minime exercebant, sed in solis potius externis lotionibus omnem iustitiam, munditiemque collocabant, atque hoc est, quod in illis Christus reprehendit. Non ergo reprehendit, quod eleemosynas faciant, sed quod non faciant, &, vt faciant, hortatur, si vere mundi esse velint. Et verò quis non videt Christum dare consilium, & tanquam medicum remedium præscribere? Quis non videt idem hoc esse, atque id quod dicit infra cap. 16. 9. & in simili prorsus causa, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Et quod Daniel Nabuchodonosori consulebat cap. 4. 24. *peccata tua eleemosynis redime.* Augustinus duobus illis locis, quos modò citauimus, & eum secuti Beda, & Strabus in comment. sic exponunt, vt eleemosyna pro omni specie misericordiæ, & caritatis accipiatur, cuius prima pars est, vt nostri misereamur, nobisque ipsis eleemosynam demus. *Miserere* (inquit) *animæ tuæ placens Deo:* damus autem nobis eleemosynam, id est, nostri misereamur, cùm credimus, cumque cætera facimus, quæ nobis à Deo præcipiuntur. Hac igitur eleemosyna, qua

Eleemosynam quomodo remissioné peccatorum obtineat.

Eccl. 30. 24

qua totum Christiani hominis continetur officium, omnia mundari. Simplicius credo locutum fuisse Christum. Apparet enim eum eleemosynam, qua nostra damus rapinæ, qua aliena rapimus, opposuisse. Similiter fere Theophyl. sed aliquanto, vt mihi videtur, meliùs qui eleemosynam dat, eum caritatem habere, eleemosynam enim caritatis actum esse, qui autem caritatem habet, ei omnia munda esse, id est, omnia remissa peccata, quia *caritas*, inquit Petrus 1. epist. 4. 8. *operit multitudinem peccatorum*. Basilius in reg. breuior. inter. 271. accommodate ad id quod præcesserat, intelligendum hoc esse putat. Dixerat Christus Pharisæos mundare, quæ deforis essent calicis, intus autem plenos esse rapina, & dolo: dicit nunc, si velint omnia, quæ rapuerunt, sibi mundari, dent eleemosynam, per eleemosynam aliena restituturos, ac ita fore, vt à furto liberi, mundique sint. Accommodata hæc videtur interpretatio: sed quædam tamen illi videntur repugnare. Primùm falsum est eum, qui furtum fecit, satisfacere datis eleemosynis: oportet enim suum cuique reddat, si dominum inueniat, vt peccatum remittatur, quemadmodum præcipiebat lex Exod. 22. 1. & vt Zachæus ille se facere dicebat infra cap. 19. 8. *& si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum*. Deinde quòd nimis humilis sensus, & Christo indignus videatur, fore vt, si quæ rapuerant, redderent, nihil deberent, hoc enim ille esse putat, *& ecce omnia munda sunt vobis*. Quis enim de hoc poterat dubitare? Si illud vniuersale nomen *omnia* restringendum est, malim cum Euthymio restringere ad corpus, & animam, ad id quod foris, & id quod intus est, de hoc enim agebatur. Reprehendebat Pharisæos, quòd corpus mundarent, animam mundare negligerent: docet fore, vt si eleemosynam dederint, omnia illa, id est, & anima, & corpus, & interna, & externa mundentur. Nec dubito, quin hic sensus verus sit, sed adhuc quæstio reliqua est, quomodo eleemosyna animam mundet, quod facere profectò non potest, nisi omnia peccata remittat: rectè Beda, & Bonauent. hoc loco dicunt eleemosynam peccata remittere, quia ad remissionem peccatorum disponit. Non possunt hoc noui hæretici ferre: sed videant, vtrum concedere malint, aut vere, proprieque remittere, aut minus proprie pœnam vere remittendo, ad remissionem verò culpæ hominem disponendo. Nam cum scriptura absolute, & sine vlla adiectione dicat peccata remittere, alterutrum concedant necesse est. *Peccata*, inquit, *tua eleemosynis redime*, Dan. 4. 24. *Eleemosyna patris non erit in obliuione*, Ecclef. 3. 15. &, *Eleemosyna ab omni peccato liberat*, Tob. 4. 11. &, *Eleemosyna à morte liberat*, Tob. 12. 19. &, *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis*, Ecclef. 3. 33. &, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*, Lucæ 16. 9. Quod autē hoc modo, quo Theologi docent, disponendo, & ad mouendam diuinam misericordiam viam præmuniendo, peccata remittat, eadem scriptura haud obscure indicat. Hoc enim est, *Orationes tuæ, & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei*, Actor. 10. 4. &, *Conclude eleemosynam in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*. Hæc omnia vera sunt, & ad intelligendum hunc locum accommodata: sed mihi alius nec minus fortassis aptus, & multo facilior sensus occurrit, *date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis*, id est eleemosyna vobis erit instar omnium vestrarum lotionum: mundiores vos eleemosyna faciet quàm omnes istæ lotiones vestræ, quas tam frequenter adhibetis. Æstimet lector. Quæ sequuntur vsque ad vers. 52. apud Matthæum cap. 23. explicauimus.

Quomodo eleemosyna mundat animam.

Eccl. 26. 15.

Quid sit clauē scientiæ tollere.

52. *Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ.*] Clauem scientiæ tollere hoc loco est, scientiam salutis ita sibi vsurpare, vt doceant neminem, nisi viam se monstrantibus, saluum esse posse. Neminem nisi per portam, quam ipsi indicando aperuerint: per præcepta, quæ tradiderint, in cœlum ingredi posse. Sumpta metaphora à domus domino, qui, cùm vult neminem in domum ingredi, neminem egredi, nisi aperiente se, portam claudit, claue obserat, ipsamque clauem tollit, & solus seruat. Hoc ipsum in cœlo sibi Iurisperiti vsurpauerant. Et nec ipsi intrabant, quia Dei mandata, quibus intrandum erat, non obseruabant: nec alios intrare permittebant, quia dum seruandis Dei mandatis, quam veram putabant, vt erat, esse ianuam, intrare nitebantur, innumeris illos humanis præceptis onerabant, quibus eos ab ingressu retardabant. Amb. serm. 8. vertit, *qui abscondistis clauem scientiæ*, eodem sensu, sed minus ambiguo. Nam *tulistis* ambiguum est, potest enim esse à *fero*, & significabit eos habere, aut gestare clauem scientiæ, etiā si alij etiam gestent &: à tollo, vt est G. ἤρατε, & significat, quod modò diximus, eos clauem scientiæ sibi solis vsurpasse, ita vt nemo nisi ipsis aperientibus cœlum ingredi possit. Ambros. eo loco quem ante citauimus, & Augustinus lib. 2 qq. Euang. 3. & li. 2. contra aduer. Leg. & Proph. c. 5. Cyrillus apud D. Thomam, Beda, & Theophyl. in commentar. clauem scientiæ notitiam, interpretationemque scripturarum esse dicunt, quam cum illi sibi vsurparent, tamen nec ad Christum veniebant, hoc est in Ecclesiam intrabant, quia scripturam, quæ de illo loquebatur, non intelligebant: & alios ne venirent, retardabant, quia perperam eis scripturam interpretabantur, ita Christū tegentes atque obscurantes, vt inuenire non possent. Vide quæ diximus Matth. 23. 13. vbi aliis verbis eadem sententia recitatur. *Væ autem vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines, ipsi enim non intratis, & introeuntes non sinitis intrare.*

53. *Grauiter insistere.*] Gr. δεινῶς ἐνέχειν, vix se continere, grauiter ferre, ita vt dissimulare non possent. Euthym. ait quædam exemplaria legere ἐλέγχειν, arguere, sensu simili.

Et os eius opprimere de multis.] Gr. ἀποστοματίζειν, ab ore eius pendere, obseruantes ecquid illi excideret, quod in calumniam possent rapere. Aut multis, variisque interrogationibus aliquid elicere minus consideratè dictum, quòd accusarent, vt Theophylactus, & Euthymius exponunt, & verba sequentia ver. 54. confirmant, *insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum*. Noster interpres videtur legisse, ἐπιστομίζειν, os obstruere, vt ad Tit. 1. 11.

CAPVT XII.

Mat. 16. a. 6.
Mar. 8. b. 15.
Mat. 10. c. 26
Mar. 4. c. 26

MVLTIS *autem turbis circumstantibus, ita vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos: Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* 2. *Nihil autem opertum est quod non reueletur: neque absconditum, quod non sciatur.* 3. *Quoniam quæ in tenebris dixistis in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis.* 4. *Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid*

Digitized by Google

Christum dixisse cum tanta circum ipsum confluxisset turba, vt alij ab aliis comprimerentur, significare videtur voluisse, ideo hoc discipulis circumstante turba dixisse, vt & turbam ipsam tanquam aliud agens doceret, eamque ab studio, & opinione auelleret Pharisæorum, ne in similem ab eis errorem induceretur. Erat enim, vt scribit Iosephus, populi de Pharisæis magna quædam, & admirabilis existimatio. Cætera quæ sequuntur vsque ad vers. 13. & Matthæus in locis ad marginem notatis scribit latius, & nos iisdem locis copiose tractauimus.

18. antiq. Iud. cap. 2.

13. *Ait autem ei quidam de turba, Magister dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem.*] Hunc Lucas vnum de illa ipsa turba fuisse indicat, qua circumstante dixerat locutum Christum de vitanda Pharisæorum hypocrisi v. 1. itaque eodem loco, eodem tempore hoc accidisse, quamuis aliqua ex iis, quæ paulo ante narrauit, non acciderint eodem tempore, cùm à Matthæo diuerso loco commemorentur. Qua ratione iste, quisquis erat, adductus fuerit, vt Christum de diuidenda interpellaret hæreditate, Lucas non dicit: sed est vero simile ea id fecisse opinione, quòd existimaret Christũ esse Messiam, quem communi Iudæorũ errore putaret temporalem Regem ac iudicem fore, qui causas præsertim pauperũ, ac pupillorum esset defensurus, sicut Dauid prædixisse videbatur: *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes in iudicio.* Ps. 71. 1. 2. Vulgare malum, vt ab spiritualibus magistris tẽporalia petantur, spiritualia non recipiantur. Ad formanda in suam vtilitatem testamenta, ad elicienda fauore beneficia, ad omnia ambitiosa pene officia, ad viros religiosos magna pars hominum currit, vt eorum in rebus alienis, atque profanis abutatur gratia, ad consulendum conscientiæ suæ, ad spiritualia colloquia rari admodum veniunt. Atqui *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Meliora negligunt, peiora ambiunt. Et vt de isto ipso homine serm. 196. August. ait: *Petebat dimidiam hæreditatem, petebat in terra dimidiam, in cælo Dominus offerebat totam.* Recte inquit Ambros. *Non ergo quid petas, sed à quo postules, intuendum est, neq; maioribus intento animo putes minoribus obstrependum.*

Messias futurus putabatur Rex pauperum vindex.

2. ad Tim. 2. 4.

14. *At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos?*] Quod ait August. ser. 196. & Beda, Strabus, Lyranus ex Aug. mutuati, propterea istum à Christo hominem appellatum, quod humana petiuisset, atque terrena, minus consentaneum arbitror. Hominem fortasse vocauit, quia ignoti erat nominis, qua eadem ratione Lucas cùm quendam de turba appellauit, quemadmodum solemus ignotos vocare homines. Tamen est vtile, & accommodatum ad mores. Nam vere homines, id est carnales, atque terreni sunt, qui à Christo terrena petunt. *Sed audiamus* (inquit Augustinus) *& iudicantem, & docentem, Homo ait, homo. Qui enim pro magno habes istam hæreditatem, quid es nisi homo? Volebat illum facere aliquid plusquam est homo. Quid plus illum volebat facere, cui volebat auaritiam tollere? Quid plus eum volebat facere? Dico vobis. Ego dixi, Dij estis vos, & filij excelsi omnes. Ecce quid eum volebat facere, inter Deos numerare, qui auaritiam non habent.* Eadem subtilitate, sed magis ad mores, quàm ad litteralem sensum accommodata idem Augustinus, & Beda ludunt in nomine diuisoris. Merito, inquit Beda, refutatur hic frater, qui magistro supernæ vnitatis, & pacis gaudia commendanti terrenæ diuisionis vult ingerere molestiam. Nam illa ipsa diuisio spectabat ad pacem. Sed idcirco Christus ita respondit, vt ostenderet se maiora tractare, eaque ratione illum ipsum, qui hoc à se petebat, à temporalium rerum cura ad æternarum amorem studiumque traduceret, eodem plane consilio, quo illi alteri, qui patrem suum priùs volebat sepelire, respondit, *Sine vt mortui sepeliant mortuos suos.* cap. 9. 60. & Matth. 8. 22. & illi qui volebat prius renuntiare iis, qui domi erant, *nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro aptus est regno Dei.* c. 9. 62. *Bene*, inquit Amb. *terrena declinat, qui propter terrena descenderat: nec iudex esse dignatur litium, & arbiter facultatum, viuorum habens, mortuorumque iudicium, arbitriumque meritorum.* Easdem rationes duas Euthymius, & Theophylactus indicant.

Terreni sunt qui à Christo terrena petunt.

Psal. 81. 6.

15. *Dixitque ad illos.*] Sumpta occasione ex eius hominis petitione, quæ auaritiæ speciem præ se ferre videbatur, vt Beda, & Euthymius adnotauerunt. Captabat Christus omnem occasionem, vt homines a terrenis rebus auelleret, ad cœlestesque transferret: idcirco & hanc oblatam arripuit, vt aduersus auaritiam inter omnia vitia maxime homines ad terrena deprimentem concionem haberet, qua & verbis, & exemplo hominis illius diuitis docuit terrenarum rerum cupiditatem esse fugiendam. *Quoniam auaritia* (inquit Ambrosius) *solet plerumque tentare virtutem, etiam huius abolendæ & præceptum subiicitur, & exemplum.* Quod ait Euangelista Christum dixisse ad illos, Theophylactus ad solos duos fratres refert, quasi eos tantùm docere simul voluerit, & castigare, quod cùm inter se de diuidenda hæreditate contenderent, credibile fuerit alterum alteri iniuriam facere conatum fuisse. Id sane videntur verba præ se ferre: sed vero similius est ad omnes, qui aderant, esse referendum. Certe quod duobus illis dicebat, non solum omnibus, qui tunc aderant, sed nobis etiam, omnibusque, qui hæc aut lecturi erant, aut audituri, dicebat. Sicut ipse alio exponebat loco, *Quæ vobis dico, omnibus dico.*

Auaritiam fugiendam esse docet Christus.

Videte, & cauete.] Videte vt caueatis, aut attendite animum ad fugiendam omnem auaritiam. Græce non est *ab omni auaritia*: sed ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, *ab auaritia.* Credibile est nostrum interpretem legisse ἀπὸ πάσης πλεονεξίας, *ab omni auaritia*, quemadmodum Augustinus ser. 196. & Beda hoc loco legunt. Et sententia est plenior, & efficacior. Quod autem quidam quærunt, cur dixerit *ab omni*, quasi multæ sint species auaritiæ, diligentiæ est non necessariæ. Etiamsi vna tantùm esse species, recte dixisset, vt *ab omni*, id est magna, parua, aperta, occulta caueremus. Adde quod πλεονεξία cupiditatem proprie significat plus habendi quàm oportet, itaque vertit Aug. & voluit Christus nos omnem immodicam habendi cupiditatem fugere.

Mar. 13. 37.

Augustinus vulgatam editionem tuetur.

Quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex iis quæ possidet.) Cuiquam legendum, non cuiusquam, vt in nonnullis est exemplaribus. Difficiliora sunt verba quàm sensus. Sensum enim hunc esse manifestum est, & omnes consentiunt auctores, vitam hominis inopiã abundantia minime consistere, nec enim quo quisque ditior est, eo diutius viuere, vt sequenti parabola declaratur. Ad hunc sensum accommodanda sunt verba, quæ Græce sic se habent ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Ad verbum, quia non in abundare cuiquam vita ipsius est ex facultatibus suis: leuis quidem est error: Sed tamen errant quidam, qui putant illud, τινὶ cuiquam cum infinitiuo περισσεύειν abundare non posse coniungi, quòd non τινὶ cuiquam, sed τινὰ quenquam dicendum fuisset, si cum illo iungeretur. Nempe non animaduerterunt non regi casum illum, vt Grammatici dicunt, à parte anteriore, sed à posteriore. Dicimus enim Græcè, sicut & Latinè περισσεύει μοι abundat mihi. Sensus ergo est. Non in abundare cuiquam, aut *non in abundantia cuiusquam*, vt noster interpres reddidit, id est non eo, quòd alicui opes abundent, *vita eius* consistit, *ex iis quæ possidet*, aut ex facultatibus eius, id est, non propterea ex eius opibus eius vita producitur. Simile est, quod de escis ait D. Paulus 1. Cor. 8. 8. *Esca nos non commendat Deo: nec enim, si manducauerimus,*

Digitized by Google

Deum, sed ipsum Deum apud se quasi cum diuite loquentem dixisse, cum eius stultam securitatem considerasset, *Stulte, hac nocte repetent animam tuam à te.* Probabilius hoc est, quàm illud. Sed ego vere Deum dixisse illi, arbitror Christum significare voluisse, siue id per se, vt Aug. lib. 2. de ser. Domini in monte videtur existimare, siue per angelum, siue per Prophetam aliquem fecerit. Alioqui enim perit tota vis, & gratia verborum atque sententiæ, quæ in eo maximè cernitur, quòd illi adeo in multos annos securo, & dicenti animæ suæ, *requiesce, comede, bibe, & epulare*, nuntiatum fuerit illa ipsa nocte illi esse moriendum, omnesque eius cogitationes euersas penitus fuisse. Itaque Bedæ opinionem non probo, qui existimat non aliter quàm ipso facto illi dictum fuisse, ipsam illi mortem veniendo nuntiasse, tempus esse moriendi.

Stulte] Stultum meritò vocat, qui oblitus Dei longam sibi vitam, & magnis plenam deliciis pollicebatur. Stultus enim, id est, ἄφρων insipiens propriè vocatur, qui non bene futura prouidet.

Hac nocte] Prætermitto Gregorii & Bedæ & Ambr. lib. de Nabuthe c. 8. quia allegorica est, interpretationem, *hac nocte*, id est in istis mentis tuæ tenebris. Tantùm quæro, cur dixerit *hac nocte*, potius, quàm hodie, vt plerũque dicere solemus. Credo vt breuius significaret tempus, missus enim ad illum est angelus noctu, vt per somnium nuntiaret mortem, quemadmodum mitti solent, & indicauit illi, ne sequentis quidem diei lucem illum esse visurum: aut propterea dixit, *hac nocte*, quia diues ille, vt fieri assolet, noctu secum suas illas vanas voluebat cogitationes, *destruam horrea mea*, & in illis occupatum, atque defixum mortis nuntius oppressit, nuntiauitque illa ipsa nocte moriturum.

Animam tuam repetunt à te.] Quod tertia persona plurali vtatur Euangelista, occasio interpretibus fuit dubitandi, qui essent animã diuitis repetituri. Theophyl. angelos intelligit repetituros fuisse. Ego quæstionem arbitror esse facilem. Hebræorum enim idiomate id dictum puto, qui tertia persona plurali vtuntur pro tertia singulari verbi impersonalis. Petũt pro petitur, faciunt pro fit, quod & in quibusdã verbis Latinè fit: dicunt pro dicitur, perhibent, pro perhibetur, ferunt pro fertur. Perinde ergo est *animam tuam repetunt à te*, ac si diceret, anima tua repetitur à te, aut, si dici posset, repetitur à te animam tuam. Cypr. in lib. de orat. domini & li. de opere & eleemosynis, *anima tua expostulatur à te*, Tertullianus vero lib. 4. contra Marcion. *animam tuam exposcent.* Theophylacti obseruatio nescio quàm firma sit, propterea dictum esse *repetunt*, vt significetur ab eo inuito animam esse tollendam; à malis enim animam repeti, quia inuiti moriuntur; à bonis non repeti, sed resumi, quia moriuntur libenter. Enimuero nec ea vis verbi est, nec semper boni libenter moriuntur. Quòd si id significare voluisset, dixisset potius, animam tuam tollent, aut eripient à te, hæc enim verba vim quandam præ se ferunt, repetere verò potius liberam eius à quo repetitur significat voluntatem. Repetimus enim debitum, quod libere, ac libenter creditor soluit. Sed tollit prædo viatori, eripit inuito pecuniam: & tamen sanctus erat qui dicebat, *tolle animam meã.* 3. Reg. 19. 4. Illud quidẽ certe significatur animam illi à Deo datam fuisse, à quo esset repetenda non a parentibus, sicut corpus, acceptam; itemque immortalem esse, repetitur enim, quod manet. At cur præsenti vtitur tempore ἀπαιτοῦσιν, *repetunt*, potius quam futuro, quod magis conuenire videbatur, cùm res adhuc, de qua agebatur, futura esset? Credo voluit indicare, qui cum diuite quisquis erat, loquebatur, adeo propinquam illi esse mortem, vt præsens jam esse videretur.

Hebræorum idiomate tertia plurales actiui pro impersonalis.

A *Quæ autem parasti, cuius erunt?*] Quin illi potius dicebat, & ad æternum ignem condemnabere, quod multo vtique maius erat malum, quam quòd eius, quæ parauerat, bona perirent, magisque de ea re, quàm de bonis suis eum oportebat esse solicitum. Sane quidem, si non fuisset stultus. Cæterum loquitur accommodate ad eius, quo cum loquitur, opinionem, atque solicitudinem; nunquam fuerat ille solicitus, quid sibi post mortem futurum esset, sed qua ratione multas animæ suæ opes accumularet, sic enim apud se dicebat, *Anima habes multa bona posita in annos plurimos*, ac ne de hæredibus quidem cogitabat, quos intelligendum est eum non habuisse. Quia ergo soli animæ suæ tot bona præ-
B parauerat, & anima ea ipsa nocte ab eo erat repetẽda, dicitur, *Quæ parasti, cuius erunt?* Non quòd hoc esset per se maximum malũ, sed vt & vana eius opinio, & stulta securitas refutaretur, & quia eius opinione maximum erat. Nihil enim æquè auarus dolet, atque bonorum suorum iacturam, quia summum in illis bonum ponit.

21. *Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues.*] Sic accidit omnibus, qui sibi congerendis student opibus, vt cùm minime putant, moriantur, &, quæ sibi parauerãt, aliis fruenda relinquant, Beda, *Stultus est, &*
C *in nocte rapiendus* G. οὕτος ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ, sic qui sibi ipsi thesaurizat, sub. erit, morietur, cùm minime cogitat. Sibi thesaurizare vocat propter se solum nullo Dei respectu parare diuitias, sicut fecerat diues ille, cuius parabolam posuit, qui animæ suæ, id est, sibi soli bona multa in annos plurimos posita habere videbatur. In Deum verò esse diuitem multi interpretantur propter Deum parare opes, vt non sibi soli recondat, sed cum pauperibus etiam partiatur, vt Ambros. Beda. Alij, ita diuitias possidere, vt in illis spem suam non ponat, vt diues ille faciebat, sed in solo Deo, vt Theophyl. vt idem sit, *in Deum*, & in Deo, aut secundùm
D Deum. Alii, diuitem esse virtutibus, vt Euthym. Secunda interpretatio mihi magis placet, quia magis est ad parabolam accommodata. Eodem sensu videtur D. Paulus diuites huius sæculi, & diuites Dei distinguere, & illos vocare, qui in solis diuitiis suis: hos, qui in Deo confidunt, & vno loco videtur has omnes interpretationes tres, quas supra recitauimus esse complexus. 1. Tim. 6. 17. 18. 19. *Diuitibus*, inquit, *huius sæculi præcipe, non sublime sapere, nec sperare in incerto diuitiarum: sed in Deo viuo (qui præstat omnia nobis abunde ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt*
E *apprehendant vitam æternam.* Hoc etiam est, quod dicit Dauid, *diuitiæ si affluant, nolite cor apponere*, id est in illis confidere Psal. 61. 11. Quæ sequuntur vsque ad ver. 32. apud Matthæum explicata sunt.

Sibi thesaurizare quis dicatur.

In Deum esse diuitem quid sit.

Cor apponere diuitiis quid sit.

32. *Nolite timere pusillus grex.*] Apte hoc ad superiora Christus adiecit: cùm enim nimiam solicitudinem terrenarum rerum reprehendisset, docuissetque omnem curam, & spem in Deum coniiciendam, qui non solùm homines, sed bestias etiam omnes alat: addit argumentum à maiore ad minus, quo persuadeat auditoribus metum omnem, & solicitudinem abiiciendam istarum rerum. Deus decreuit dare vobis re-
F gnum suum, quod est maximum, quomodo ergo patietur quicquam vobis deesse ad vitam necessarium, quod est minimum? Pusillum verò appellat gregem aut Apostolorum solum cætum, vt quidam interpretantur, aut omnium discipulorum, vt Theophyl. existimat, aut omnium electorum, vt ait Beda: aut omnium simul fidelium, vt Euthymius: quod mihi ideo magis placet, quia hæc ad eosdem, ad quos superiora dicta videntur: superiora autem ad omnes auditores, & eorum persona ad omnes omnino, qui credebant.

Pusillus grex omnium fidelium.

Digitized by Google

lib.28.Moral.c.7.Beda,aliique fere omnes exponunt, poterit ea interpretatio concionibus seruire.

Et lucernæ ardentes in manibus vestris.] Græce *In manibus vestris* non legitur,ac multi etiam Latini non legũt auctores,Cyp.lib.2.ad Quir.c.18. & lib. de simpli. prælat.Hilar.in Psal.118.Iulius Firmicus hunc locum citans libr.de errore profan.relig.c.20. Augu.ser.39. de verbo Domini,& lib.de contin.c.7. Auctor operis imperfect.hom.15.Amb.ser.14.& in Ps.118. & in cõment.& Bernard.ser.3. in vigilia natiuit. legit tamen Greg.hom.13.in Euangel. & Chrysol.ser.22.& Beda in comment.Cæterum ad sententiam non magni refert vtro modo legas,quãquam nostra lectio sensum magis exprimit.Cùm enim significare voluerit,oportere nos omnino esse paratos,non dubito,quin præparatio ista magis explicetur si legamus, *& lucernæ ardentes in manibus vestris*,quàm si simpliciter, *& lucernæ ardentes.* Itaque illo potius modo legendum esse credo,quo Latina,quàm quo Græca legunt exẽplaria. Solent serui,cum eorum dominus noctu venit,ardentes in manibus tenentes faces ante ipsum præcedere.Hoc iubet nos Christus facere,nec aliud faces ardentes significant,quàm nos debere adeo parata habere omnia ad excipiendum,cum ad iudicium venerit,Christum;vt nihil tunc nobis, vel minimum præparãdum supersit. Quid enim facilius,quàm pulsante fores domino lucernam,aut facem accendere, atqui hoc ipsum vult Dominus, antequam ipse veniat factum esse:fore enim vt neminem expectet,dũ facem suam accendat;indecorum enim id esset, & domini personæ minime conueniret. Quo pertinet illa altera parabola decem virginum, quarum quinque,quę fatuæ erant, dum extinctas volunt lampadas accendere,exclusæ sunt nuptiis.Nec alia de causa iussit Christus, vt ardentes faces in manibus nostris essent,quàm quia ita boni serui, facere solebant: nec est inquirendum subtiliùs, quid in nobis faces significent,ne plus quærentes,quam oportet aliquid quod minime oporteat,inueniamus. Itaque quod August. ser.39.de verbis Domini,& lib.de continent.cap. 7.& Greg.lib.28.Moral.c.7.& hom.13.in Euangel. & Ambros.in comment.& sermone 14.in Psal. 118.& Beda dicunt lucernas bonorum operum exemplum significare:quodque idem August.lib. 22. qq. Euang. c.25. ait lucernas esse intentionem bonam, & quod Theophyl.atque Euthym.lucernas esse duas,alteram internam,quam mentem:alterã externam, quam linguam esse dicunt:quia & corde credere oportet ad iustitiã, & ore confessionem fieri ad salutem: bonæ quidem, & vtiles sunt interpretationes, sed morales tamen, non litterales.

Quomodo parati esse debeamus aduenie͂nte Domino.

Ro.10.10.

36. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando reuertatur à nuptiis.*] Similes seruis illis, de quibus superiore versu dictum est. Videtur abundare coniunctio *&*:quid enim est, *similes esse hominibus expectantibus dominum suum*,nisi præcinctos habere lumbos & ardentes lucernas tenere manibus? Sed perinde est, ac si dicat, & vos ipsi ita omnino comparati,vt serui esse solent, qui dominum suum noctu expectant,vt à nuptiis reuertatur, id est vigiles, attenti, spectantes,num veniat:auscultantes, num pulset. Dixit,*quando reuertatur à nuptiis*,quia noctu solebant nuptiæ celebrari, quod ex parabola virginum manifestum est Matth.25.1.2.& ex nuptiis illas,quas rex filio suo fecit,quæ & noctu celebratæ sunt, cùm ille qui nuptialẽ vestem non habebat, in tenebras exteriores eiectus sit Matth.22.13.Et nuptiæ agni in Apocalyp. c.19.7.9.noctu fiunt, quia ad cœnam homines inuitantur. Idem nunc fere vbique mos est. Ergo solebant,qui ad cœnam nuptialem inuitati erant, ad profundam vsque noctem in conuiuio manere, deinde

Noctu soli ta celebrari nuptiæ.

A in suam quisque redire domum: itaque facibus opus erat,& cuiusque seruos domi expectare vigiles & solicitos,atque paratos ad dominum suũ excipiendum, quacũque noctis hora rediret.Hęc causa fecit quam obrem potius dixit, *expectantibus dominum suum, quando reuertatur à nuptiis*,quam, quando reuertatur ex foro, aut ex mercatu,aut ex agro,aut alio aliquo loco.quia à nuptiis nunquã homines nisi noctu reuertebantur sponso,& spõsa in thalamum inductis,& voluit tempus notare; quo homines minime parati esse solent. Id autem nocturnum tempus est,cùm homines par-

B tim quia neminem intempesta nocte venturum credunt,partim quia somno opprimũtur, minus attenti: minus parati sunt. Atqui illo ipso tempore,quo homines minus parati esse solent, nos Christus adeo paratos esse iubet,vt & præcinctos habeamus lumbos,& ardentes in manibus faces teneamus. Nullo prorsus tempore ne nocturno quidem,quo quasi exigẽte natura somno indulgendum erat,vult esse securos. Venturũ enim fortasse se sicut in nocte furem,& nec opinantes homines oppressurum,vt indicat infra ver. 39. 40.& D.Paulus 1.Thessal.5.2. & Petrus 2 epistola c. 3. 10.& Ioan.in Apocal.3.3.& 16.15. Porro dubium non

C est, quin quemadmodum nos seruis dominum suum à nuptiis redituru͂ expectantibus similes esse vult; ita se dominum illum,qui à nuptiis rediturus est, esse indicet:se enim vt expectemus iubet.Et aduentum quidem ad iudicandum suum manifeste significat,vt omnes etiam interpretãtur auctores:sed quę sint nuptiæ, fortasse non est superuacanea quærendum diligentia, quod etiam atque etiam in accõmodãdis ad rem propositam parabolarum partibus monere soleo.Voluit enim certe Christus significare se ad iudiciũ cùm homines minime putarent, venturum esse;sed voluit tamen dicere venturum à nuptiis;sed ita venturum, vt

D illi,qui à nuptiis redeunt,venire solent tempore,quo minime venturi creduntur.Sed quia & agni in cœlo legimus nuptias Apocaly.19.7.9. non abs re plerique dixerunt ad nuptias Christum iisse,cum in cœlũ ascẽdit,à nuptiis rediturum,cùm ad iudicandum venerit, Gregor.hom.13.in Euang.Beda,Theophyl.& Euthymius,& Cyrillus apud D.Thom. Quanquam Theophyl.aliis etiam modis nuptias interpretatur.

Quæ sint istæ nuptiæ.

Apoc.3.20

Vt cùm venerit, & pulsauerit, confestim aperiant ei.] Theoph. cum venerit ad animam nostram etiam interpretatur:stat enim ad ostiũ,& pulsat,quod cùm facit confestim illi nos debere aperire. At hîc non agi-

E tur de eo aduentu,quo Christus ad nos venit, vt bonos faciat,sed de eo,quo venturus est, vt bonos inueniat; ideoque paratos nos esse iubet, id est bonis operibus instructos,quales,antequam ad animas nostras veniat,esse non possumus. Neque hic est nimia subtilitate,vt Euthymius monet,scrutanda parabola. Veniet ad iudiciũ, pulsabit,cum ad iudicium vocabit, in sono tubæ, in voce Archangeli. Aperiemus ei, cum libenter non male cõscii recipiemus,vt Gregor. hom.13.& Beda interpretantur, *confestim*, id est nihil morari, habentes iam omnia bona opera nostra parata, vt opus nobis non sit tergiuersari,& moras ne-

F ctere,aut aliis dicere,*date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.*

1.Thes.4.16

Matt.25.8

37. *Beati serui illi,quos cùm venerit dominus, inuenerit vigilantes.*] Cum venerit dominus ipsorum: non enim de se,sed de eo,qui à nuptiis rediturus erat, loquitur: ideoque nomen domini hoc loco maioribus litteris non scribo. Quanquam per illum ipse significatur. Declarat,quod futurum sit eorum seruorum operæ pretium,quos cùm venerit dominus ipsorũ vigilantes,atque paratos inuenerit.

Digitized by Google

Hic opinor verus est sensus. Ergo quod de illis dicit, *seruus qui cognouit voluntatem domini, & non se præparauit, & non fecit secundum voluntatem eius*, intelligendum est, qui præterquam quod fecit contra domini voluntatem præceptis declaratam, ideoque peccauit, non fecit secundùm eam domini voluntatem, qua sciebat eum venire ad iudicãdum decreuisse. Et cum de altero dicit, *qui autem non cognouit, & fecit digna plagis*, intelligendum hoc modo est, *& fecit digna plagis*, faciendo non contra illam eandem, de qua paulo ante dixerat, *& non facit secundùm voluntatem eius*: sed contra aliam domini voluntatem, qua peccata sciebat prohibuisse. Ideo secundo loco non dixit, *non fecit contra domini voluntatem*, sicut ante dixerat, *& non fecit secundum voluntatem eius*; ne de eadem voluntate loqui videretur; sed dixit *quia fecit digna plagis*, nequis posset obiicere, si ergo non fecit contra domini voluntatem, qua illum ignorabat venire velle, quare vapulabit? occurrit, quia faciendo contra aliam eiusdem voluntatem, digna plagis admisit. Futurum in altera vita supplicium ideo plagarum nomine declarat, quia in seruorum parabola versabatur quorum pœna solent esse verbera, plura pauciorаue pro magnitudine peccati. Propterea de altero dixit, *vapulabit multis* (plagis); de altero, *vapulabit paucis*. Similis sententia est Iac.4.17. Orig. lib.2. comment. in epistol. ad Roman. per eum qui cognouit voluntatem domini Iudæum, per eum qui non cognouit, Gentilem intelligit; nimis restricta sententia.

Plagas cur appellet supplicium alterius vitæ.

49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur?*] Quomodo hæc verba ad superiora cohæreant, quærendum non arbitror; disiuncta enim ab illis sunt, & alio fortasse tempore à Christo, alio loco dicta, quamuis ab Euangelista ideo in hunc locum coniecta, quia, quod sequitur de futuris propter Euangelium persecutionibus, prætermittere nolebat, quarum ideo Christus discipulos præmonuerat, ne ad eas imparati essent; quo consilio & aduentus monuerat sui, iusseratque paratos esse, lumbis præcinctos, lucernasque ardentes manibus tenentes. Quia eodem igitur consilio vtrũque à Christo dictum fuerat, eodem vtrumque loco Euangelista narrauit, siue eodem loco, siue diuerso à Christo dictum fuerit. De sensu magis quærendum. Is autem magna ex parte ex lectione pendet, quæ Græce, Latinéque diuersa est. Latini codices legunt, *& quid volo, nisi vt accendatur?* quasi noster interpres Græcè legerit εἰ μὴ, Græci vero omnes εἰ ἤδη si iam, accensus est. Nostram lectionem meliorem esse paulo post apparebit, atque ita Augustinus legit sermo. 108. de tempore, & Gregorius homil. 2. in Ezech. & Beda in comment. & Marcus Alexandr in libr. de baptismo. Alii nonnulli Latini legunt, *quam volo vt accendatur*, vt Philastr. in hæresi de Isaiæ labiis carbone tactis, & Hieronymus lib. 2. contra Ruffin. & in comment. in cap 9. Zachar. & in cap. 3. Matth. Græci hunc sensum lectionis suæ esse volunt, quid volo, si iam accensus est? quasi dicat, nihil aliud volo, nihil aliud habeo, quod agam, vt videtur Chrysost. intellexisse homil. 6. in Matthæum per ignem Spiritum sanctum intelligens, & Elias Cretensis in comment. in orat. Gregor. Nazianz. de modest. in disputatione seruanda, & Euthym. hoc loco. At nondum Spiritus sanctus missus erat; itaque nondum missus, nondum accensus erat ignis, quem hic auctores intelligunt, videturque ipsorum interpretatio eorum lectioni repugnare. Ignem, vt dixi, Chrysosto. Spritum sanctum interpretatur, eodemque modo D. Augustinus sermon. de tẽpore 108. Origen. vt citat Hierony. lib. 2. contra Ruffin. & Hierony. ipse eodem loco, & in commenta. in cap. 9.

Vulgata lectio defenditur.

Zachar. & in cap. 3. Matth. & Marcus eremita lib. de baptismo, & Ambro. in commentar. ad hunc locum, & Prosper in lib. de prædict. 1. cap. 34. & Philastr. in hæres. de labiis Isai. carbone tactis, & Gregor. homil. 3. in Ezech. & homil. 30. in Euangel. Beda, & Bernard. serm. 1. de purificat. B. Mariæ, & Nicetas in comment. in orat. 2 de Pascha Gregor. Nazianz. intelligunt, ea denique fere omnium interpretatio est tam multis, & tam magnis auctoribus probabilitatem consecuta, sed si præcedentia, & consequentia consideremus, non satis mihi videtur cum illis cohærere. Volebat discipulorum animos ad aliquid magni præparare, vt ante præparauerat ad suum aduentum. *Sint*, inquit.
B vers. 35. *lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptiis.* Non præparatur animus ad bona, sed ad mala; ad excipienda bona satis omnes propensi atque parati natura sua sunt. Deinde sequitur vers. 50. *Baptismo habeo baptizari; & quomodo coarctor?* quorsum ab Spiritu sancto ad baptismum, id est passionem suam transitionem repente faceret? aut quo modo ista inter se hærerent? Similis est Euthymii interpretatio per ignem, caritatem intelligentis: & Theophylacti, qui zelum exponit.
C Alii verbum Dei interpretantur, quòd Christus venerat in terram mittere, id est prædicare, quodque in scriptura ignis etiam appelletur. *Nonne cor nostrum*, aiunt illi, *ardens erat in via, dum loqueretur nobis?* Sic Augustinus in libr. contra Adimant. Manich. cap. 13. & Theophyl hoc loco. Quam interpretationem eadem ratione, qua superiorem probare non possunt; quia præcedentibus, atque consequentibus non satis conuenit. Verus mihi sensus videtur esse quem Tertull. libr. aduersus Marcion. 4. obiter indicauit, ignem afflictionem, & res aduersas significare, vt, *Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrige-*
D *rium*, Psal. 65. 12. &, *cùm ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te*, Isai. 43. 2. *liberasti me à pressura flammæ, quæ circumdedit me, & in medio ignis non sum æstuatus*. Eccles. 51. 6. Hoc hæret loco, præmuniebat enim discipulorum animos ad ferendas fortiter futuras persecutiones, & quo æquiore eas animo ferrent, dixit à seipso mittendas esse, id est, propter se, suoque permissu; nec aliud est, quod hoc loco dicit, *Ignem veni mittere in terram*, quàm quod aliis verbis repetit ver. 51. *Putatis, quia pacem veni dare in terram, non, dico vobis, sed separationem*: & Matt. 10. 34. *Non veni pacem mittere, sed gladium*. Hoc est, quod statim sequi-
E tur, *Baptismo habeo baptizari*, nec enim dubium est, quin passionem suam baptismum appellauerit, & exemplo suo discipulos ad patientiam, tolerantiamque confirmet, quasi dicat, discite meo exemplo pati: nam & ego passurus sum; eandem ergo persecutionem, eandem afflictionem, eandem passionem & ignem, & baptismum, & separationem, &, sicut Matthæus gladium appellat. Quo autem sensu dicat ideo se venisse, vt eum ignem in terram mitteret, apud Matthæum declarauimus. Quod autem ait, *& quid volo, nisi vt accendatur?* perinde est, ac si diceret,
F quid aliud volo, quàm vt accendatur, cùm propterea venerim, vt accenderetur? Eodem modo interpretanda est altera lectio, de qua superiùs à nobis dictum est, *quam volo, vt accendatur*? id est valde volo, vehementer opto. Verum enim est, quod Euthym. Psalm. 72. & 83. animaduertit ὡς vt aut quàm, incrementum, vehementiamque declarare, *Quàm angusta*, inquit, *porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam?* Matth. 7. 14. &, *Quàm difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt?* Marc. 10. 23. *Quam speciosi pedes euangelizantium pacem?* Rom. 10. 15. *Domine Dominus noster quàm*

Psal. 119. 140. Prou. 10. 5. c. 24. 5 2.

Quis huius loci verus sensus ex Tertulliano.

Particula ὡς vt, & quàm incrementum declarant.

Digitized by Google

curasset Iesus: dicebat turbæ: Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & nō in die sabbati. 15. Respondens autem ad illum Dominus dixit: Hypocritæ, vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum, aut asinum à præsepio, & ducit adaquare? 16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati? 17. Et cum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius, & omnis populus gaudebat in vniuersis, quæ gloriosè fiebant ab eo. 18. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud? 19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit, & factum est in arborem magnam: & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. 20. Et iterum dixit: Cui simile æstimabo regnum Dei? 21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum. 22. Et ibat per ciuitates, & castella docens, & iter faciens in Ierusalem. 23. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt, qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos: 24. Cōtendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt, 25. Cùm autem intrauerit paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis: & respondens dicet vobis: Nescio vos vnde sitis: 26. tunc incipietis dicere: Manducauimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. 27. Et dicet vobis: Nescio vos, vnde sitis: discedite à me omnes operarij iniquitatis. 28. Ibi erit fletus, & stridor dentium: cum videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. 29. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei. 30. Et ecce sunt nouissimi qui erunt primi, & sunt primi, qui erunt nouissimi. 31. In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicētes illi: Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere. 32. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi. Ecce ejicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die cōsūmor 33. Veruntamen oportet me hodie & cras, & sequēti die ambulare: quia non capit Prophetam perire extra Ierusalem 34. Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te, quoties volui cōgregare filios tuos quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? 35. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me donec veniat, cum dicetis: Benedictus, qui venit in nomine Domini.

Mat. 13. d. 31. Mar. 4. c. 30. Mat. 13. e. 33. Matt. 7. b. 13. Matt. 25. a. 10. Matt. 7. c. 21 & 25. d. 41. Psal. 6. 9. Mat. 19. d. 30. & 20. b. 16. Mar. 10. d. 31. Mat. 23. d. 37.

IN CAPVT XIII.

1. ADERANT *autem quidam ipso in tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum.*] Prætermisit hoc Irenæus lib. 3. cap. 14. commemorans ea, quæ solus scripsit Lucas, cùm insignis tamen esset historia. Euangelista eodem tempore, quo Christus ea, quæ extremo capite superiore dicta sunt, differebat, superuenisse aliquos dicit, qui nunciarent, quid Pilatus fecisset Galilæis. Quorsum autem nuntium illud intulerint, non dicit. Ego, si quis mihi esset auctor, facile mihi persuaderem historiam illo ipso tempore quo illi narrarunt, accidisse; eosque non alia narrasse causa, quàm quia noua, & nondum audita erat; vt solemus res eiusmodi nouas & insignes omnibus miscere sermonibus. Sed nolo primus esse auctor rei presertim incertæ. Plerique igitur putant, ideo illos eam historiam in medium attulisse, vt Galilæos, quos pro hostibus habebant, homines detestabiles esse significarent, quos Deus per Pilatum ipsis suis sacrificiis obruisset. At quorsum isthæc ipsa Galilæorum detestatio? occasionem enim habere aliquam oportebat, quæ in iis quidem, quæ superiori capite ab Euangelista narrata sunt, non apparet. Preterquam, quòd ij qui ista nuntiarunt, illa, quæ Christus dixerat, non audierant: ait enim Lucas eos sub idem tempus superuenisse, quasi indicans rem eos nouam, & inauditam attulisse. Itaque mea illa coniectura, quam posui paulo superius, eo mihi videtur probilior, quo minus in aliorum opinionibus probabilitatis inuenio. Sed ea mihi, & quia meliorem non habet auctorem, & quia eandem illam id temporis accidisse ex nulla colligitur historia, nō satis placet. Nam duæ illæ seditiones, quæ Acto. 5. 36. 37. commemorātur, triginta vt minimum annis ante contigerant, cùm Iudas Gallilæus, qui posterioris auctor fuit, fuerit, vt illic dicitur, in diebus professionis. Verò simile igitur est illos, qui hoc narrarunt, non tanquam rem nouam, atque recentem narrasse: sed accessisse ad Christum: hoc est πειράζοντες, vt cùm de eo facto interrogarent, quonam id diuino cōsilio accidisset; quemadmodum, cū aliquando discipuli interrogarunt, cùm cęcū quendam natum vidissent, *Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, vt cæcus nasceretur?* Ioan. 9. 2. Quemadmodū Cypriani vt videtur, in libro cōtra Nouatian. Theophylact. & Euthym. quidem certe ita interpretantur. Quod ad ipsam attinet historiam, quomodo, quādo, & qua de causa Galilæorum sanguinem cum ipsorum sacrificiis Pilatus miscuerit, nullam pręter hanc ipsam Lucæ satis perspicuam habemus: omnes tamen interpretes ad seditionē illā referunt, quæ auctore Iuda Galilæo accidisse dicitur Act. 5. 37. de quo lib. 18. antiq. c. 5. ad hunc modū Iosephus scribit. *Interea ne Samaritani quidem tumultus caruere. Cōcitauit enim eos impostor quidam pro nihilo ducens mendacium, & omnia comminiscens ad plebis gratiam, iubens, vt conuenirent ad montem Garizim apud eam gentem sanctissimum, asseuerans se eis ostensurum sacra vasa, refossa, quæ ibi Moyses reposuerat. Illi creduli sumptis armis Tirathabam vicum obsederunt, expectantes ibi confluentes cæteros, vt magno agmine montem ascenderent. Sed Pilatus prior cliuum montis occupat equitibus suis, & peditibus; qui prælio congressi cum Samaritis apud vicum collectis alios fuderunt, alios in fugam compulerunt, multos etiam viuos captos abduxerunt, quorū præcipuos, & potētiores Pilatus multauit capite.* At Iosephus de sacrificio mentionem nō facit. Quin colligitur eos tunc non sacrificasse, cùm Iosephus dicat à Pilato, cùm adhuc in vico Tirathaba essent antequam ad montem, vbi templum erat, ascendissent oppressos fuisse. Græci ferè interpretes, vt Euthym. Theophyl. Cyrill. apud D. Thom. & Anast. q. 67. & Oecum. in comment. in c. 5. Act. Apostol. solēt dicere Iudam illum Galilæum inter alia docuisse non licere Iudæis quenquam præter Deum dominum appellare; quod & Ioseph. scribit lib. 18. antiq. c. 1. Itaque non esse pro Imperatore sacrificandum. Quare Pilatum ea re irritatum, eos, qui eius erant sectæ, inter sacrificia, in quibus pro Imperatore orare recusabant, interfecisse, atque ita eorum sanguinem cum sacrificiis miscuisse. Suidas in Pilato ad eam refert historiam, quæ apud Iosephum est lib. 2. de bello Iudaico ca. 8. cùm Pilatus commotam plebem, & tumultum excitantem, quod sacrum thesaurum, quem Corban appellabant, aperuisset, summissis clam arma tis militibus partim interfecit, partim vulnerauit, omnes perterruit. Miror hoc viris doctis nostro tempore

Quo tempore istud acciderit.

Pilatus Samaritanos seditiosos oppressit.

Digitized by Google

placuisse, nec animaduertisse eos id non in Galilæa, A sed in ipsa Ierosolymitana vrbe accidisse, vbi & thesaurus erat, vt Iosephus narrat. Itaque non potuisse Galilæos esse, qui interfecti fuerint. Nam recentioribus quibusdam auctoribus, qui sine testimonio & sine ratione dicunt hoc Ierosolymæ accidisse, non vereor ne fides habeatur. Præterquam quòd non sacrificantes in templo, sed in foro ante tribunal suum vociferãtes tumultuãtesque interfecisse, Iosephus dicit. In re incerta probabilissimũ mihi videtur hoc factũ esse, tum, cùm Pilatus vicum illum Tirathabam militibus occupauit, vt Samaritanos opprimeret, vt paulo supra ex Iosepho recitauimus. Cæterum historiam illam clariùs Hegesippus narrat lib. 2. de excidio Ierosolym. c. 5. eius hæc verba sunt: *Quod igitur ludibrium imperitante Tiberio acciderit, non putaui prætereundum, vt ex eo deformitas colligatur Imperatoris. Sicut enim boni principis vita probitatis quædam præscriptio, & per vniuersos viuendi forma est; ita Imperatoris collunio lex flagitiorum est. Ab eo missus Pilatus est in Iudæam vir improbus, atque in exiguo ponens mendacium, circumuenit Samaritanos, vt montem, cui nomen Gadir, peterent: erat enim illis sacratus, eo quòd vellet eorum mysteria cognoscere. Et ascendens populum præuenit equitatu, pedestrique exercitu strauit, affitto crimine, quòd à Romanis discedere, & conciliabulum sibi quærere præparassent.* Ex eo quod Hegesippus narrat, finxisse Pilatum se Samaritanorum mysteria velle cognoscere, perspicuum est eum sacrificantes oppressisse, quod Iosephus silentio prætermisit. Vnum illud huic sententiæ videtur obstare, quod illi, de quibus Iosephus & Hegesippus scribunt, Samaritani fuerint; isti, de quibus Lucas loquitur, Galilæi; Samaritani autem Galilæi non erant, quin potius hostes Galilæorum, & ab illis, sicut à Iudæis de religione maxime dissentientes. Nam Galilæi in templo Ierosolymitano adorabant, atque sacrificia sua offerebant: Samaritani id nefas ducebant, suum in monte Garizim, vt idem auctor est Iosephus, templum habentes, vbi, vt mulier illa Samaritana Christo dixit Ioan. 4. 20. adorare dicebant oportere. Itaque Christum, quia *facies eius erat euntis in Ierusalem* adorationis causa, recipere noluerunt, supra c. 9. 53. & Iosephus lib. 3. antiq u. c. 2. Samariam mediam inter Iudæam & Galilæã esse dicit. Quod & ex Euangelistis quoq; ipsis facile colligitur. Scribit enim Ioãnes c. 4. 4. Christum ex Iudæa in Galilæam eunte per Samariam transire oportuisse. Quia nemo quæstionẽ attigit, nemo respondet; mihi qui nodum strinxi, vtcũque potero, soluendus est. Duas ob causas mihi videtur ille, qui hoc Christo nuntiabat, Galilæos vocasse eos, qui non Galilæi, sed Samaritani erant. Et quia vtraque gens odio Iudæis erat, itaque Christũ ipsum pro eodem ducebant aut Galilæum, aut Samaritanũ appellare: quia quod ad odium attinet, perinde illis erat. Matthæi 26. 69. Mar. 14. 70. Luc. 23. 6. Ioan. 7. 52. & Ioan. 8. 48. Ac fortasse voluit interrogando Christũ ipsum perstringere, qui ab omnibus Galilæus esse putabatur, quasi insinuãs ipsius gentẽ, atque adeo ipsum esse peccatorem, cùm Deus permisisset eorũ sanguinem vnà cum sacrificiis permisceri. Et quia Samaria Galilææ maiori, nobiliorique prouinciæ vicina erat, & solemus non solùm vicinas vrbes, verùm integras etiã prouincias vicinarũ prouinciarum, præsertim nobilium nomine vocare. Sicut Cantabros non solum, qui vere Cantabri sunt, sed omnes etiam circum gentes appellamus: & Flandros non illos tantùm, qui vere sunt Flãdri, sed etiam Hannones, & Brabantos, & omnes, qui sub illo sunt cœlo. Potuerunt etiã Galilæi appellari, quamuis Galilęi non essent, quia Iudam illum Galilæum sequebantur. Hos autem de quibus Lucas loquitur, Samaritanos fuisse, quamuis Galilæi appel-

Hegesippi locus de eadem historia.

Galilæi à Samaritanis religione cultuque Dei diuersi.

Cur Galilæi appellati sunt illi qui Samaritani erãt.

letur ex hoc ipso loco intelligi potest. Dicuntur enim in ipsis trucidati sacrificiis, atqui Galilæi non alibi, quàm in templo Ierosolymitano, vt diximus sacrificabant; & manifestum est hoc Ierosolymæ non accidisse, & quia tanquam alibi factum narratur: & quia historia Iosephi, & Hegesippi in monte Garizim, vbi Samaria est, testatur accidisse. Accedit, quod, si verè fuissent Galilæi, Pilatus eos trucidare non potuisset, cùm non Galilææ, sed Iudææ præesset, nec vllam in Galilęos haberet potestatem. Itaque Christum ipsum coram se tanquam reum accusatum, vt Galilæum esse audiuit, ad Herodem misit, qui tetrarcha erat Galilææ Luc. 23. 6. Samaritani verò quamuis Samaritani B Galilæi aliquando vocarentur, tamen quia Galilæi vere non erant, sub Pilati erant iurisdictione, vt ex iisdem auctoribus Iosepho, & Hegesippo colligitur. Ita potuit Samaritanos Pilatus occidere.

Samaritani sub Pilati erant iurisdictione, non Galilæi.

2. *Et respondens Iesus, dixit illis.*] Quocunque tandem animo illi Christum interrogauerint, ita Christus respondit, vt eos, qui interrogauerant, meliores redderet, & ex aliorum calamitate pœnitentiæ illis medicinam faceret, dicens non minus ipsos, quàm eos, qui inter victimas fuerant trucidati, peccatores esse, nec propterea quod à Deo nunc simili supplicio non afficiantur, æterna supplicia, nisi pœnitentiam egerint, C fugituros. Beda, *Quibus*, inquit, *non ipsa mors, nam & bonos quoque sic potuisse mori, beatorum Martyrum gloria declarat; sed vita improba, pro qua in secundam mortem mitterentur; obfuit. Verum ad correctionem viuentium, vt pestilente flagellato stultus sapientior fieret, vel certe ad exẽplum corrigi nolentium, ideoque pessimè morituorum, tali sunt morte mulctati.*

Prou. 19. 25

3. *Non dico vobis, sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis.*] Gr. ἐὰν μετανοῆτε, nisi pœniteat vos, nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Multi auctores inter eos, quibuscũ Christus loquebatur, & illos, quorũ sanguis cũ ipsis sacrificiis fuerat D mixtus, in eodem mortis genere putãt cõparationem fieri, quasi significet Christus fore, vt nisi egerint pœnitentiã, etiam ipsorũ sanguis cum eorumdem sacrificiis misceatur, cùm à Vespasiano Ierosolyma capietur, quam in azymorũ festo captam fuisse Iosephus scribit. Ita Euthym. in comment. & Cyrillus apud D. Thom. Hugo, Lyranus, & alii. Sed eodem modo, quo dicit nunc, *Omnes similiter peribitis*, dicit paulo post v. 5. de illis agens, quos turris Siloë obruerat. Atqui noluit profecto illic significare futurum, vt nisi agerent pœnitentiam, omnes casu turris opprimerentur, sicut E illi decem, & octo oppressi fuerãt. Præter quã quod hoc erat sibi ipsi Christum repugnare: volebat enim docere illos, quorũ sanguis cum sacrificiis mixtus fuerat, non propter sua peccata id passos fuisse. Nã si propter sua peccata passi fuissent, multi alij eadẽ fuissent passi, qui non minùs peccatores, quàm illi erant. Quo ergo modo inde colligeret eos, quibuscum loquebatur, passuros eadẽ, quia meliores aliis non erant, cùm non omnes, qui æque erant peccatores, eadẽ passi fuerint? Melius Bonauentura bonus sæpe interpres comparationem quidem inter hos, & illos fieri, sed non in eodem pœnæ genere. q. d. Omnes similiter peribitis, F sicut illi perierunt, non morte corporis, sed animę: & non temporali, sed æterno supplicio. Probabile hoc est; sed probabilius etiamnum esse arbitror, vt non hi cum illis, qui à Pilato trucidati sunt, sed inter se ipsi cõparentur, quasi dicat, *omnes similiter*, id est simul nemine excepto: sicut vnus, sic alius, sicut pauper, ita diuites *peribitis*. Obiiciet aliquis absurdum videri pœnam variari, & cùm de temporali ageretur, qua illi à Pilato occisi fuerant, eodem prorsus loco, eodemque contextu verborum ad sempiternam pœnam subito

S. Bonauẽturæ interpretatio propria.

Digitized by Google

transire. At tantum abest, vt id absurdum sit, vt in eo tota vis, tota gratia consistat orationis. Hoc enim agebat Christus, vt ex temporali supplicio, quo affecti illi fuerant, auditores suos æterni admoneret, tanquã diceret, Pilatus quidem corpus occidit, animas autem occidere non potuit; *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Nec eos miseros putatote, qui corporalem illam mortem, quam vos mihi narratis, subierunt; eos miseros existimate, qui mortem animæ subituri sunt; quam vos profectò subibitis omnes, nisi pœnitentiam egeritis. Nemo mihi hoc loco vim harum duarum vocum, *Omnes, & similiter* videtur obseruasse. Mihi verò per antithesim videtur Christus has duas particulas de industria vsurpasse, vt opponeret eos, quibuscum agebat, illis, qui à Pilato fuerãt occisi, quosque ipsi miserrimos putabant fuisse; vt doceret maiora ipsos, & certiora passuros esse, nisi agerent pœnitentiam, maiora, quia illi temporalia, ipsi æterna; certiora, quia illi non omnes, qui in eadem erant culpa, pariter perierunt; ipsi verò pariter nemine excepto peribunt. Hoc est *omnes similiter peribitis.*

Mat.10.28. Luc.12.4.5.

4. *Sicut illi decem & octo.*] Neque hoc quando, aut quomodo acciderit scimus, nec enim quisquam, aut sacer, aut profanus auctor præter Lucã narrat. Is nobis instar est omniũ. Turrim hanc Siloe, nonnulli auctores in ea vrbe tribus Ephraim fuisse dicunt, vbi olim arca testamenti fuerat Iosue 21.2. & 22.9. & Iere.7.12. & Iud.21.19. sed ex hoc ipso loco perspicuum est eã fuisse in Ierusalem, & quidem intra muros, cùm dicat Christus, *Putatisquia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Ierusalem?* indicans etiam eos, qui casu turris obruti fuerant in Ierusalem habitasse, & intra ipsam vrbem oppressos fuisse, vbi alij ciues æquè peccatores eadem via prætereuntes opprimi eadẽ ruina potuerunt. Meliùs igitur sentiunt, qui dicunt Siloe nomen fuisse fontis, piscinæ, aut torrentis intra Ierosolymitanam vrbem præter radices montis Sion fluentis, vt indicat Isai.c.8.6. & Ioan.c.9.7. Erat ergo turris iuxta fontem, aut piscinam, siue torrentem, ideoque turris Siloe vocabatur.

Turris Siloe vbi fuerit.

Putatis, quia & ipsi debitores fuerint.] Peccatores, phrasi Chaldaica, qua peccatores חייבין debitores vocant. Eodem modo hæc sententia, quo superior intelligenda, eodẽ enim pertinet, vt doceat Christus non debere eos securos esse, propterea quòd eo casu non perierint, quasi ideo non fuerint peccatores. Perituros enimuero peiùs, nisi egerint pœnitentiã. Illi vnius tantum casus mentionem fecerant, qui Galilæis quasi hominibus peccatoribus contigisset; Christus aliud etiã illis non iam remotum, sed domesticum proponit exemplum. Quo non Galilæi, qui peccatores; sed Ierosolymitani ciues, qui sancti habebantur, quales se illi ipsi, cum quibus loquebatur, esse putabant, occisi fuerant: & occisi quidem non ab hominibus, sicut illi à Pilato, quorum mors magis Pilati crudelitati, quàm diuinæ vltioni tribui poterat; sed ab ipso quodammodo Deo subito, & inopinato turris casu, vt non nisi diuina id prouidentia peccata vindicante factum videri posset. Et tamen illi ipsi non magis, quàm cæteri Ierosolymitani ciues peccatores erant.

Chaldaica phrasi peccatores dicuntur debitores.

5. *Non dico vobis*] Vide ver. 3.

6. *Dicebat autem hanc similitudinem.*] Græce ταύτην τὴν παραβολὴν, hanc parabolam, vt supra c. 12. 16. Parabola verò facilis est, nec longa indiget explicatione. Illud meritò quæri potest, vnde pendet pars magna sententiæ, quorsum eam Christus hoc loco proposuerit: nec enim videtur satis cum antecedentibus cohærere. Sed si parabolæ finem consideremus, hæret aptissimè. Dixerat, nisi agerent sedulò pœnitentiam, eos omnes perituros. Docet hac parabola, quomodo perituri sint, nimirum, vt ficus, quæ fructum, quantumuis expectata, quamuis diligenter culta, non fert, tandem exscinditur. Tribus ergo in rebus similitudo cernitur. Primùm quòd sicut ficus illa fructum non ferebat: ita ipsi bona opera non faciebãt, quæ fructus vocantur digni pœnitentiæ supra c 3.8. & Matt 3.8. Deinde quòd quemadmodum dominus ille vineæ plures patienter annos expectauit, dum ficus magis ac magis culta, & adhibito stercore adiuta fructum ferret: ita Deus illos patienter expectat, donec emendentur, donec agant pœnitentiam. *Non tardat Dominus promissionem suam, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti.* 2. Petr.3.9. & *expectaui, vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Isai.5.2.4. Postremo quòd quemadmodum dominus ille vineæ, postquam expectasset diu, nec ficus fructum ferret, succidi tandem eam iussit, & in ignem mitti, (id enim licèt non exprimatur, factum esse intelligendum est,) sic Deus illos post diuturnam patientiam, atque expectationem, si pœnitentiæ fructus non fecerint, damnaturus sit, & in sempiternum ignem missurus. Hæ sunt propriæ, & necessariæ parabolæ partes, in quibus sententia tota consistit. Cætera vt opinor, ornamenta sunt, & non necessariò ad sententiam accõmodanda. Quale est illud quod in ficu potius, quàm in alia arbore parabolam Christus proposuerit. Quod non alia fortasse fecit causa, quam quòd in calidis regionibus qualis Iudæa erat, vbi ficus facilè proueniunt, nulla arbor frequentior sit in vineis, vt in Italia, & in Hispania vlteriore videre licet; sicut in frigidis, vt Gallia, nuces in vineis plantari solent. Etsi non repudio, quod Amb. in comment. Theophilus Alexand. lib. 3. alleg. Beda, Theophyl. & Euthym. tradiderunt, per ficũ synagogam Iudæorum significatam, quòd quemadmodum ficus foliis tantùm abundat, ita synagoga sola externa ceremoniarum specie abundaret. Quod præterquam quod aptè ad populares conciones dictum est, eò etiam est probabilius eò spectasse Christum, quod videmus alibi arefacta ficu significasse fore, vt synagoga etiam arefieret Mar.11.13. & Mat.21.19. Magis tamen assentior Aug. qui ser. 31 de verbis domini per ficum omnes homines significari putat. Nã synagoga vinea potius, quàm ficus erat. *Ego te plantaui vinea electa; & vineam de Ægypto transtulisti.* Psalm.79.9.15. Isa.5.2.3.4. 5.7. Ierem 2.21. vineam Ecclesiam esse, dominum verò vineæ Deum manifestum est. Colonus quis sit, quæritur; Theophyl. & Euthym. Christum esse putant. At ille potius ipse Dominus erat, qui veniebat, vt fructũ in ficu requireret, vt ait Ambros. Alij Apostolos, vt Chrysost. aut quisquis auctor est hom.12. in Marcum, & Beda in Comment. At de re iam præterita loquebatur, antequam Apostoli vineam colere cœpissent. Eadem ratione non conuenit, quod Ambr. ait colonum singulariter fuisse Petrum, super quẽ Ecclesia fundata est; quod neque cum eo, quod paulo ante dixerat, bene cohæret, arborem fuisse synagogam; non enim synagogę, sed Ecclesię Euangelicę Petrus fundamentum fuit. Placet mihi quod ait Aug. ser.31. de verb. Domini secundũ Lucam, omnes sanctos colonos esse, qui Dominum pro peccatoribus rogent. Sed probabilius est significari omnes, qui vineę Domini Sabaoth, siue olim synagogæ, siue nunc Ecclesiæ curam gerunt. Horum enim officium est, ficũ colere, circa illã fodere, & stercus adhibere, id est, omnẽ dare operam, vt fructũ ferat. Horum est Dominũ rogare, vt alterum etiam annum patienter expectet. Id faciebat Moyses, cũ dicebat, *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* Exod.32.32. Amat suum quisque

Quibus in rebus similitudo consistat.

Ficus arbor in Iudæa frequens in vineis.

Vinea est Ecclesia, dominus vineæ Deus.

Coloni vineæ sunt omnes qui Ecclesiæ curam gerunt.

Digitized by Google

opus; & ægriùs colonus fert arborem non suam exscindi, quàm dominus ipse cuius est; quia circa illam laborauit, & non vult, si fieri potest, operam suam perdere. Quo exemplo discere ij debent, qui Ecclesiæ curam habent, non debere se ad iustitiæ seueritatem; sed ad benignitatem, atque patientiam Dominum prouocare. Gaudet Christus se à suis ministris clementia quodam modo superari.

7. *Ecce anni tres sunt.*] Quod tres annos dixerit, nihil fortasse aliud causæ fuit, quã quod soleat ficus primo anno, quo plantata est sæpe fructũ ferre, si non primo, saltem secundo; si non secundo, vt tardissime tertio, si tertio non ferat, nunquã latura videatur. Significatur ergo dominum illum vineæ tam diu expectauisse, vt ficus illa fructũ ferret, quamdiu in arbore eius generis expectandum videbatur. Si enim nux aut oliua fuisset, plures quàm tres annos expectare oportebat. Indicat igitur Deũ vniuscuiusq; arboris naturã, id est cuiusq; hominis ingeniũ, ac mores cognitos habere, recteque scire quamdiu vnusquisque expectandus sit, fructũ vt ferat. Sunt qui non nisi in senectute sapiant, reliquo ætatis tempore insani esse videatur, similes palmis, quæ dum nouellæ sunt, nihil nisi spinas ferunt; cũ senescere incipiunt, dulcissimos proferunt fructus; sunt qui in pueritia senes, in senectute pueri sint, similes ficui, quæ quos fructus primis annis non fert, nunquã fert. Ideo Deus alios maiore, alios minore expectat tẽpore. Hoc arbitror esse litterale. Illa allegorica, quæ à multis afferuntur. Tres annos tres esse leges, naturalẽ sub Abraham, scriptam sub Mose, Euãgelicam sub Christo, vt interpretãtur Ambr. hoc loco, & Greg. hom. 31 in Euangel. & Theophyl. At quis quartus erit annus quo expectare adhuc rogatur domin⁹? nec enim quarta erit lex. Aut tres Iudæorum gubernationes sub Iudicibus, sub Regibus, sub Pontificibus, vt ait Euthymius. Aut tres hominis ætates, puerilem, virilem, & senectutem, vt Theoph. & Athan. q. 70. longiùs etiam videtur abesse, quod Aug. dicit ter senos annos esse decẽ & octo, post quos mulier illa, de qua statim agitur ver. 11. curata fuerat. Quid autem sit dominum venire, vt in ficu fructum quærat, docet Basil. in cõmen. in c. 5. Isa. *Clementia*, inquit, *Dei erga homines peculiare hoc est, non clam, aut silenter ingerit supplicia, sed intendens comminationes ea prædicit affore, per hoc peccatores inuitans ad pœnitentiam; id quod fecit Niniuitis Iona præcone. Israeli item cum deliquisset, neutiquam tacite extremam intulit perniciem, sed famulo suo excitato ad supplicandum pro populi peccatis pœnas prænuntiabat dicens. Nunc dimitte me, & delebo populum hunc. Simile quiddam in Euangelio edocti sumus à ficu sumpta parabola.* Itaque putat Basilius nihil aliud esse venire dominum ad quærendum fructum in ficu, quàm eam admonere, vt fructum ferat, illique comminari fore, vt si fructum non ferat, excidatur. Cæterum illud non bene conuenit, quod, antequam dominus colono diceret, vt ficum exscinderet, ternis iam annis venerat, vt in ea fructum quæreret, nec inuenerat. Imo propterea illi excidium cõminatus est, quia cùm per tres iam ad illam venisset annos, vt fructum quæreret, non inuenisset; non ergo venire est monere, aut comminari. Ter enim dominus venit, & semel tantùm comminatus est. Venire igitur est Deum oculos ad vnumquemque conuertere, vt videat, ecquem fructum habeat, & colligat; nec enim mouetur loco.

Deo notum est, quamdiu expectandus quisque sit.

Quid sit dominum venire vt fructum quærat.

Ion. 3. 12 & 3. 2. 3. 4 Exo. 32. 10

Succide ergo illam.] Loquitur accommodatè ad parabolam in qua versatur; non ad rem per parabolam significatã. Nec enim Deus per ministros suos, sed per se ipsum homines damnat, quod est ficum succidere. Nisi dicamus etiam hoc sensu per ministros damnare, quia, quæ illi ligant super terram, sunt ligata & in cœlo; quod etsi verum est, tamen non videtur eò Christus spectare voluisse, cùm non de ea condemnatione, quæ in hac vita; sed de illa vltima, quæ in altera vita fit, agere videatur. Ad parabolam autem accommodate loquitur, quia non solent domini vinearum ipsi ipse, sed per suos colonos inutiles arbores exscindire.

Mat. 16. 19. & 18. 18.

Vt quid etiam & terram occupat?] Gr. ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ, quorsum etiam terram infructiferam reddit. Solent arbores præsertim magnæ, & succulentæ, qualis est ficus, omnem circa terrę humorem exugere, & quicquid prope est soli aliorum seminum sterile facere. Hoc est καταργεῖν. Itaque ea ficus non solùm fructum non ferebat, sed etiam efficiebat, ne alia semina fructum ferrent, maxime vites, quæ circũ erant, quibus non solùm necessarium subtrahebat succum, sed vmbra etiam ipsa nocebat; quæ omnibus fere rebus noxia esse creditur. Hanc vim habet particula illa, *&*, quasi dicat, quorsum eam relinquamus, cùm non modo fructum nullum ferat, sed etiam, quod peius est, terram exugat, & exhauriat, impediatque, quo minus vites, & aliæ plantæ ferre fructum suum possint. Terram in Ecclesia occupant, qui non solum fructum ipsi bonorum operum non ferunt: verùm alios etiam, quo minus ferant, suo impediunt exemplo *inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt*, Phil. 3. 18. 19. *Malæ bestiæ, ventres pigri*, Tit. 1. 12.

Terram occupare in Ecclesia qui dicantur.

8. *Domine dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam, & mittam stercora.*] Exprimit affectum, & diligentiam boni coloni, non libenter plantas excindit, non libenter perdit, & quòd fructum ficus non tulerit, culpam in se potius, quàm in illam coniicit, quod fortasse ante non bene coluerit: pollicetur se in posterum culturum diligentius. Vnum denique saltem annum à domino impetrat, quo fossa circa terra, conie ctoque ad radicem stercore appareat, vtrum ipsius arboris vitio, an coloni negligentia factum fuerit, vt fructum ante non tulerit. Idem facere boni Ecclesiæ pastores debent. Quod dicit *vsque dum fodiam circa eam, & mittam stercora*, nihil aliud significare arbitror, quàm vsque dum omnem illi culturam adhibeam, ita vt nihil iam reliquum sit, quod illi facere possimus: tunc succidam, cùm vere dicere potuero: *quid est quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci ei*, Isai. 5. 4. Itaque non est subtiliter inquirendum, quid fossa, quid stercus significent. Nihil enim aliud dicere colonus voluit quàm se omne remediũ adhibiturum, quo eiusmodi arbores iuuari solent. Id duplex est, alterum, vt hyeme ad radicem arboris fossa fiat, in quam aqua colligatur, quo plus humoris radices tranant: contra verò in æstate terra ad radices aggeretur, ne eas Solis ardor exiccet. Alterum, vt per hyemem stercus ad radices circumponatur, quod & pinguedinem, & calorem addat. Iuuat hoc maximè ficus arbores natura sua frigidissimas. Si quis tamen subtiliorem interpretationem Bedæ sequi volet, nihil prohibet. *Vsque dum fodiam*, inquit, *circa illam, id est radicem infructuosæ mentis ligone bis acutæ humilem & præsentium videlicet pressurarum, & horrorem perpetuæ damnationis incutiens. Omnis quippe fossa in imo est. Et nimirum increpatio, dum mentem sibi demonstrat, humiliat. Et mittam stercora, id est malorum, quæ fecit abominationem ad animum reducam, & compunctionis gratiam quasi de putredine stercoris exsuscitem.* Ad eundem modum Theophyl. exponit.

9. *Si quidem fecerit fructum; sin autem, in futurum succides eam.*] In priore membro aposiopesis est, abrupta oratio, imperfectaque sententia. *Si quidem fecerit fructũ*, intelligendũ est, bene erit, aut non opus erit eam succidere, vt Euthy. admonuit: *sin autem*, intelligendum etiam est, fructum non fecerit, *in futurum succides eam*, quasi dicat, ad succidendum eam satis est temporis,

Digitized by Google

Sunt qui mysterium esse putent, quod in priore parte colonus non dicat, quid faciendum sit, si fructum fecerit, quasi iudicium domino relinquere voluerit, an sit illi mutanda sententia, vt ait Chrysostomus, aut quisquis ille est auctor hom. 8. in Marcum.

10. *Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis.*] Id est solebat docere in synagoga eorũ singulis diebus sabbati. Hanc vim habent illa duo verba, *erat docens*, *& sabbatis*. Cur in synagoga, & cur sabbatis, apud Marcũ exposuimus cap. 1. 21. Eorum autem obseruationem, qui putant nomen sabbati, cum plurali ponitur numero, totã hebdomadam significare, apud Matthæum c. 28. 1. refutauimus. Quin potius hoc loco distributionem pluralis numerus significat Hebræorum idiomate, qui dicunt, בבקר בבקר matutinis, id est singulis diebus mane. Quemadmodum intelligendum illud est, *in matutinis meditabor in te*, Psal. 62. 7. Vtrumque hoc loco Euangelista consulto expressit. Synagogã quidẽ, vt indicaret sequens miraculum coram omni populo in synagogam congregato factum fuisse, sabbatum verò vt causam significaret, cur Archisynagogus murmurauerit ver. 14.

11. *Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo.*] Gr. ἦν ἰδοὺ γυνὴ ἦν, & ecce mulier erat, id est aderat, aut affuit, venit, ad Christum, vt curaretur adducta est. Cùm spiritum infirmitatis habuisse dicit, indicat morbum illum non ex solis naturalibus causis natum fuisse, sed à dæmone inductum, vt tacite causam significaret, cur medici eũ curare non potuissent. Quod, vt Theophylactus adnotauit, postea ver. 16. Christus confirmat. *Hãc autem filiam Abrahæ, quam alligauit Satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati?* Intelligimus ex hoc loco corporis etiam morbos sæpe à dæmonibus immitti, quibus in affligendis hominibus, ministris vtitur Deus. Illustre exemplum est Iob, & pro omnibus integro in sacris literis libro celebratum: idem nonnullis locis indicat Dauid, *Immissiones*, inquit, *per angelos malos*, Psalm. 77. 49. Nam & tempestates aeris, & morbos corporis, & omnia quæ hominibus à Deo immittuntur, calamitatum genera comprehendit: & *à sagitta volante in die, ab incursu, & dæmonio meridiano*. Psal. 90. 6. vbi genus etiam pestilentis morbi significatur, qui à dæmonibus æstu Solis inducitur. Simile est, quod apud Euangelistas nonnullos homines non à natura, sed à dæmonibus surdos ac mutos factos legimus Mar. 9. 25. In numero decem & octo annorũ August. serm. 31. de verbis Domini secund. Lucã, & lib. 4. de Trin. c. 4. aliquid mysterii esse putat. Idemque putat Ambros. in comm. & Theophilus Antioch. lib. 3. Allegor. & Beda, & Theophyl. decem enim esse legis præcepta, & octo beatitudines Euangelii. Existimant etiam Ambros. & Cyrill. apud D. Thomam, & Beda in comment. ideò diuinitus accidisse, vt post parabolam sterilis ficus, mulier infirmo, & incuruo corpore curaretur, vt reipsa Christus declararet, quid ficus illa significasset.

Corporis morbi sæpe à dæmonibus immissi.

12. *Quam cùm videret Iesus vocauit eam ad se.*] Duplicis fuit beneficii, atque liberalitatis, quòd non solùm sanauit, sed etiam inuitauit ad sanitatem. Vix quemquã solebat Christus non rogatus curare: hunc mulierem non solùm non rogatus sanat, sed ipse eam quodammodo, vt sanari velit, rogat. Quod non sine summa ratione factum fuisse credendum est, sciebat quid ob curatam in sabbato mulierem Archisynagogus murmuraturus esset, volebatq; ex eius murmuratione occasionem sumere Phariseorum superstitionem in seruando sabbato reprehendendi. Idem eum eodem cõsilio cum eo, qui manum aridam habebat, in alia synagoga fecisse legimus. Matt. 12. 10. Mar. 3. 1. Luc. 6. 6. Quod in hac muliere fecit, id quotidie in nobis facit, A nos degrauatos peccatis, & adeò inclinatos in terrã, vt in cœlũ suspicere nõ valeamus, id est, adeo deditos terrenis rebus, vt cœlestiũ non recordemur, Christus ad se vocat, & ad sanitatem, ac pœnitentiã inuitat: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.*

Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.] Dimitteris, liberaris, curaris. Tunc enim dimittebat, tunc eam curabat, cùm hæc verba dicebat: & his ipsis verbis curabat. Sicut dixit mulieri illi peccatrici c. 7. 48. ἀφέωνται, *remissa sunt*, id est nunc *remittuntur tibi peccata*. Simul enim & hæc dixisse Christum, & manus illi imposuisse credendum est, quamuis Euangelista, quia vtrumque simul dicere non poterat, hoc priùs, illud posteriùs dixerit. B Rectè Cyrillus & Euthymius adnotarunt tanquam hominem manus imposuisse, tanquam Deum verbis imperasse, vt curaretur. Cur autem nonnullos manuum impositione curauerit apud Matth. cap. 9. 3. & Marc. cap. 7. 33. ex eodem Cyrillo docuimus: voluit declarare suam carnem esse viuificam, quia coniunctam sibi habebat diuinitatem. Obiecit ergo Diabolo suam carnem. Diabolus morbum induxerat, Christi caro curauit. Exiit Diabolus à muliere, non potuit ferre manum Christi, qua creatus, qua in infernum deturbatus fuerat. Debent hoc ipsum populi doctores imitari, vt non verbis tantùm, sed etiam manibus, C id est exemplo homines curent.

Matth. 11. 28.

Christus tanquam homo manus imposuit, tãquã Deus verbis imperauit.

13. *Et confestim erecta est, & glorificabat Deum.*] Duo studiosè expressit Euangelista. Alterum quòd confestim, id est, simulatque Christus eam tetigit, erecta fuerit, id est, omnino sanata, cùm totus eius morbus fuerit, quòd sese erigere non posset: vt significaret ipsum tactum manus Christi causam fuisse curationis. Alterum quod curata Deum glorificauerit, id est, non fuerit ingrata. Eo etiam hoc pertinet, vt doceat vere perfectè que sanatam fuisse, quandoquidem propter restitutam sibi sanitatem publicè in ipsa synagoga Deo gratias egerit, vt appareat non obscu- D rum, sed illustre, & multis videntibus testibus confirmatum fuisse miraculum.

14. *Respondens autem archisynagogus.*] Exorsus loqui, vt ex Hebræorum idiomate multis iam locis declaraui-mus. Non enim ad ea quæ Christus dixerat, respondebat, sed cum turba loquebatur. Archisynagogus autem erat, qui synagogæ præerat, vt Mar. 5. 22. 35. 36. 38. & Actor. 18. 8.

Indignans quia sabbato curasset Iesus.] Aut vere indignãs aut simulans se indignè ferre, quod Christus suo, Phariseorumque iudicio violasset sabbatum, vt se diligẽtem legis obseruatorem esse ostenderet. Omnis enim E Pharisæorum sanctitas in opinione erat: non tam esse, quàm videri volebant sancti. Non est ausus Archisynagogus Christum reprehendere, timens opinor, ne ab ipso vicissim asperius reprehenderetur. Ignorare enim non poterat, quomodo alios aliquando Phariseos coarguisset: sed sese ad turbam quasi subiectam sibi conuertit, & quasi suo fungens officio eam docet, vti non sabbato, sed aliis diebus ad quærendam curationem veniant. Se quidem non ægre ferre, quod à Christo sanitatem quærant, non inuidere illis collatum ab eo beneficium, sed tantùm pro ratione officij F sui curam habere religionis, vt obseruetur sabbatum. Expressa est imago inuidiæ specie religionis simulatæ.

Imago inuidiæ specie religionis simulatæ expressa.

15. *Respondens autem ad illum Dominus dixit.*] Archisynagogus non erat locutus cum Christo, sed cum populo: tamen quia ita cum populo locutus fuerat, vt oblique factum Christi, quòd sabbato curasset, reprehenderet: Christus eius simulatam malitiam detegens illi respondit: atque ita respondit, vt & Archisynagogus, & omnes alii eius aduersarii erubescerent ver. 17. populus verò ab eo defensus lætaretur.

Digitized by Google

Hypocritæ.] Propterea vocat hypocritas, quod cùm id inuidia facerent, religionis studio se facere simulabant. Aliter Beda, *Merito*, inquit, *hypocritarum*, *id est, simulatorum nomine notat, quos, cùm magistri plebium videri appeterent, hominis sanationem pecoris curæ postponere non puderet.*

Vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum, aut asinum.] Aptissima responsio, in qua singula verba emphasim habent. Primùm quod dicit, *vnusquisque vestrum*, proprio ipsorum exemplo redarguit; & exemplo quidem non singulari vnius, aut alterius eorum, sed communi omnium, *vnusquisque*, inquit, *vestrum*. Deinde quod dicit, *bouem, aut asinum suum*, duobus inertissimis animalibus filiam Abrahæ opponens. Bouem, & asinum potissimùm nominauit, & quia duo sunt animalia maxime domestica, quæque ad præsepe ligari solent, & quia minime indigent curæ. Minus enim mirum fuisset equum soluere, & adaquatum ducere, quàm asinum, & bouem, quia equus nobilius est animal, maioremque requirit curam. Voluit ergo significare magis eos ea animalia curare, quibus minima cura opus est, quàm homines, propter quos non solùm bos & asinus, sed omnia omnino animalia facta sunt. *Omnia*, inquit, *subiecisti sub pedibus eius, oues, & boues vniuersas, insuper & pecora campi*, contra omnino, quàm Deus faceret, de quo ait D. Paulus, *Numquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique hoc dicit?* Ambros. & Beda quare bouem, & asinum nominauerit, aliam rationem afferunt, vt tacite bouem, & asinum omnium animalium stupidissima opponeret Pharisæis, sapientioraque illis esse significaret, quasi propheticam illis sententiam obiiciens, *Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, Israel autem non cognouit, & populus meus non intellexit*, Isai. 1. 3. Præterea quod ait, *soluit à præsepio, & ducit adaquare*, quod multo maioris operæ atque laboris est: quàm impositis manibus dicere, *Dimissa es ab infirmitate tua*, quod solùm fecerat Christus. Ad hæc quod sequitur, *Hanc autem filiam Abrahæ*. Non enim mulierem nomine generis appellauit, sed vocauit filiam Abrahæ, quo magis antithesis eluceret; cùm enim mulieris cuiuscũque maior vtique quàm bouis, & asini habenda cura erat, tum multo maior eius, quæ filia esset Abrahæ, id est quæ, cum ad populum Dei pertineret, sub diaboli tyrãnide velut captiua tenebatur. Denique quod addit, *Quam alligauit Satanas ecce decem & octo annis*. Si enim nõ à Satana, sed à causis naturalib. ligata fuisset, videri poterat non esse die sabbati soluenda; cũ autẽ à Satana, id est, à communi hoste generis humani ligata esset, quocunque tempore ab eius manib. erat eripienda, maximeque die sabbati, quod idcirco institutũ erat, vt homines à Satana liberarentur. Vim etiam habet, quod tempus, quo ligata fuerat, expressit; *ecce iam decem & octo annis*: nam & hoc tẽpus tempori illi opponit, quo bos & asinus ligatus esse solet, dimidio nimirum die, quo tempore soluitur, & aquatũ ducitur; quasi dicat, vos bouem & asinum, cùm per medium tantùm diem sine potu ligatus fuit, sabbato soluitis, & aquatum ducitis, & hanc filiam Abrahæ, quæ non per medium diem, sed per annos iam decem & octo ligata fuit, solui non vultis? Refutauit Irenæus ex hoc loco Valentinianorum ogdoades lib. 2. c. 40. lib. vero 4. c. 19. docet Christum die sabbati curando secundùm legem fecisse. Quæ sequuntur vsque ad v. 31. Matt. c. 7. 13. & 25. explicauimus.

Psal. 8. 8. *1. Cor. 9. 9.* *Vsus loci istius contra hæreticos.*

31. *In ipsa die.*] Lucas quod sequitur eodem die factum dicit, quo superiora, sed incertum ad quę superiora referatur, omnia enim, quæ supra narrauit, eodem die accidisse necesse non est; & est fortasse probabilius diuerso accidisse tempore, cùm ea Matthæus diuersis scribat locis. Re incerta æquum est ad proxima referre, quæ à v. 24. & deinceps dicta sunt. Magnum huius rei argumentum est, quod vt paulo post probaturi sumus, hoc in Galilæa contigerit, illa vero omnia quæ à versu 24. Lucas commemorauit, in Galilæa etiam contigisse ex Matthæo c. 5. & 7. & 8. manifestum est. Nam initio capitis 5. dixit Christum vt multitudinem fugeret, in montem secessisse, ibique concionem habuisse illam, quam toto capite 5. 6. & 7. enarrauit, quam in monte Galilææ habitam fuisse nemo dubitat. Et principio 8. cap. scribit de monte descendisse. Eodem ergo die, vel quo superiora dixit, vel quo descendir, quod idem est, hoc quod nunc scribit, indicat accidisse. Contigisse autem hoc in Galilęa ex eo satis apparet, quòd Pharisæi metum Christo Herodis iniiciunt, qui non nisi in Galilæa dominabatur. Nam quod quidam argumentantur vero simile non esse Pharisæos persuasuros fuisse Christo, vt à Galilæa in Iudæam demigraret, videntur ita loqui quasi existiment non nisi in Iudæa Pharisæos fuisse, cùm dubium non sit, vbicunque Iudæi erant, fuisse Pharisæos, omnia enim ea secta tunc occupabat. Idque disertè dicit Lucas cap. 5. 17. *Et erant*, inquit, *Pharisæi sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem.* Nullum ergo castellum erat, vbi non essent Pharisæi. D. quidem August. lib. 6. contra Iulian. c. 8. in Ierusalem hoc putat esse factum; sed libro 2. de consensu Euangel cap. 75. videtur sentire accidisse in Galilæa.

Pharisæi erant vbicunque Iudæi.

Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere.] Quo animo hoc Pharisæi dixerint, Euangelista non indicat; sed omnes auctores putant, non vt eius saluti consulerent, sed vt à se potius eum ablegarent, id illi dixisse. Cyrillus apud D. Thomam, Theoph. & Euth. in comment. Quod vt facile credamus, ingenium ipsum, moresque Pharisæorum persuadent. Nemo enim ignorat, quàm iniquo, & infenso in Christum animo fuerint, eo peiores, quòd beneuolentiæ causa, vt Theophylact. ait, & quasi salutis eius curã haberent, se dicere fingebant; recteque id quidam probant, ex eo quòd idem Lucas dicit c. 23. 8. Herodem longo tempore cupiuisse Christum audire, & miraculum eius aliquod videre; & ex eo, quod cùm ad se Pilatus vinctum misisset, impunem remisit. Itaque probabile non est, quod alii dicũt, Pharisæos submissos ab Herode fuisse, vt id Christo denuntiarent, ideoque à Christo ad Herodem remissos, vt suum illi responsum redderent. Credibile etiam est falsum eos rumorem dissipasse Herodem insidiari Christo; nec enim apud Euangelistas legimus Christum vnquam ab Herode quæsitum ad mortem. Triplex ergo malitia in illis erat, & quòd mendaciũ conflabant, & quod Christum, vt inde discederet, volebant deterrere, & quòd fingebant se illi velle consulere. Speciem mendacio præbebat, quòd idem Herodes Ioannem Christi amicum, atque præconem occidisset. Fingebant se timere, ne ab eodem Herode Christus occideretur, quod maxime cupiebant. Quod ipsum indicium est eos etiam mendacium illud composuisse. Si enim verum esse, quod dicebant, credidissent, Herodem insidias Christo parare non monuissent, vt inde discederet, sed vt ibi potius maneret, vt occideretur. Magis enim mori eum, quàm discedere cupiebant; ac idcirco discedere volebant eum, quia non sperabant fore, vt posset occidi. Mittere in exilium conãtur, quem occidere non possunt. Expressum est in Pharisæis hæreticorum ingenium. Cùm ad aliquam docẽdi causa venimus vrbem, ipsi hæretici se Catholicos, & nobis amicos assimulantes consilium dant, vt inde discedamus, in magno nos hæreticorum nobis insidiantium periculo versari.

Triplex malitia in Pharisæis. *Pharisæis similes hæretici.*

Digitized by Google

32. *Et ait illis, Ite, & dicite vulpi illi.*] Admirabilis interpretatio Cyrilli, quam D. Thomas refert, nec enim cum nunc Cyrilli librum habemus, & Theoph. & Euthym. in comment. huius loci, Christum non Herodem, sed illum, qui hoc dixerat vulpem appellasse. Nec enim dubium est, quin Herodem Christus intelligi voluerit, vt Amb. ser. 2. & 11. in Ps. 118. exponit. Vulpem autem Herodem appellat, vt Beda ait, *propter fraudes eius ac dolos, quod plenum fraudis sit animal, & in fouea semper latere desiderans, odore etiam tetro putens; & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currens. Quæ cuncta hæreticis, quorum Herodes typum tenet, congruunt, qui Christum occidere, id est humilitatem fidei Christianæ credentibus eripere moliuntur.* Mirum cur Christus de Herode absente ita responderit, vt vulpem sine vllo, vt videtur, commodo, magno vero fortasse periculo, vocauerit. Poterat enim ea vox ad Herodem delata hominem irritare, vt quod ante fortassis non cogitauerat, Christum interficere conaretur. Voluit opinor, Christus ostendere Pharisæis terrorē sibi Herodis obiicientibus, se ab eo minime timere, nec propter illum minus se libere locuturū esse; quod statim re ipsa docet, vulpem appellans eum, quem sibi illi ad terrorem tanquam leonem obiiciebant. Ad eandem libertatem, & intrepidam animi magnitudinem pertinet, quod non alios, sed illos ipsos, qui se deterrere conabantur, Herodi renuntiare iubet, & quod ait, *Ite, dicite*, emphatica enim verba sunt.

Herodes hæreticorum typus.

Ecce, eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consumor.] D. August. lib. 2. de consen. Euangel. c. 75. & 76. & lib. 6. cont. Iulianū c. 8. & Beda in comment. huius loci mysticè hæc omnia intelligenda esse putant, quasi Christus non de iis, quos à dæmonibus, & ab aliis morbis liberabat, sed de corpore suo mystico locutus sit, *quod*, ait D. Paulus, *est Ecclesia*, in qua primo die dæmonia eiicit, cum ante baptismū homines, per fidem à superstitionibus dæmonum liberat. Secunda die virtutes multas perficit, cū homines post baptismum, secundùm præcepta sua facit, vt viuant. Tertia consūmabitur, quia in resurrectione ad angelicā perfectionem eius Ecclesia perueniret. Veram interpretationem huius loci Theoph. Euthym. & Cyrillus, quem D. Thomas citat, tradiderunt, Christum per hodie, & cras nō certos dies, sed breue significasse tempus; tertiū verò vocasse diem quidquid post breue illud tempus secuturum erat: vt apud Osee c. 6. 3. *Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos*, id est breue post tempus. Quamquam melius fortassis hoc loco conueniret, vt per hodie, & cras multos potius dies, longumque tempus intelligeremus, quem sensū idem Theophylactus videtur attigisse. Quemadmodum cum Latine dicimus etiam, atque etiam, non intelligimus rarò, sed sæpe, frequēterq;, & vt ait Theophyl. Græci vulgo solent dicere, τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, καὶ τῇ ἐχομένῃ ἐξέρχομαι, die Dominica, & sequenti proficiscor, id est post certum tempus. Hodie enim tempus præsens, cras futurum declarat, cui si terminus non assignetur, non solùm longum, sed etiam infinitum significatur. Hoc, inquam, melius videtur in hunc locum conuenire, vbi non id agebat Christus, vt Pharisæos consolaretur, quod profectò fecisset, si illis significasset breui se post tempore moriturum. Quid enim erat quod illi magis optarent? sed volebat potius augere materiam inuidiæ, atque doloris. Illi dolebant quod dæmones eiiceret, & alia multa miracula faceret; ille respondet, quo magis doleant, se longo adhuc tempore idem facturum, id est non quoad Herodes, sed quoad ipse voluerit. Propterea. n. vt rectè Theophylact. obseruauit, ita respondit, vt nihil aliud diceret, quàm se miracula facturum; quod non videtur ad

Coloss. 1. 24.

Hodie, & cras, id est breue tempus.

rem, de qua agebatur, pertinere, nisi cōsideremus voluisse Christum dolorem illis augere. Respōdet ergo non tam Herodi, cuius metum ipsi obiicere conabantur, quem fictum esse sciebat; quàm illis ipsis, quos sciebat miracula sibi inuidere, mortemque citam optare. Atque hoc sensu verum est, quod ex Cyrillo, Theophyl. & Euth. supra citauimus, Christum non Herodem, sed Pharisæos ipsos, qui Herodem sibi minabantur, vulpem appellasse. Non quòd hæc verba de Herode nō dixerit, sed quòd in persona Herodis, quā illi sibi induebant, vt ipsū deterrerent, eos notauerit, atque refellerit. Quod autem dicit se tertia die consummatum iri, non dubium quin mortem suam declaret post breue futuram tempus. Solet Christi mors consummatio appellari, quòd in morte Christus omnia consummauerit, omnibusque officij sui partibus perfunctus fuerit. Heb. 2. 10. & 5. 9. aut, vt alij putant, quòd per mortem ad consummationem, id est perfectam gloriam transierit, quod proprie significat verbum τελειοῦσθαι, quo sæpe de Christo loquens vtitur D. Paulus. Ergo indicat Christus his verbis sibi constitutum esse moriendi tempus, quod nec ab Herode, nec ab alio quopiam breuiari possit; se quantum ipse decreuerit, non quantum Herodes, aut Pharisæi volent, victurum esse. Tempora autem præsentia pro futuris accipienda sunt.

33. *Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare.*] Idem Aug. & Beda in iis locis, quos superiore versu notauimus, existimant, *ambulare*, hoc loco idem esse, quod ire in Ierusalem, quia statim sequitur, quasi causa reddatur, cur ambulare, id est, in Ierusalē ire debeat. *Quia non capit Prophetam perire extra Ierusalem.* Eodemque modo Theophylactus videtur intellexisse. Melius, vt arbitror, Euthym. idem esse, quod operari, *vt ambulate, dum lucem habetis*, id est operamini Ioan. 12. 35. & *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris* Ioan. 8. 12. & *secundum carnem ambulare* Rom. 8. 4. & alia sexcenta, quæ ex Hebræorum lingua in Græcam Latinamque manauerūt. Quod enim paulo ante dixerat, *dæmonia eiicio, & virtutes perficio*, alia nunc dicit phrasi *ambulare*. Quo autem modo dicat se tertia etiā ambulaturum die, id est miracula facturum, officioque functurum suo; cum paulo supra tertia se die moriturum significasset, nō difficilis est quæstio. Significauerat se tertia die, id est in fine tertiæ diei, in fine eius temporis, quod per tres dies designabatur, moriturū. Significat nunc tertio etiam die ambulaturum, id est, per illud tempus, quod per tres intelligitur dies, operaturum. Quæ non modò contraria nō sunt, sed sunt pene idē. Maior est quæstio, & ab interpretibus minus animaduersa, quid faciat illa particula *Verumtamen*? Si sensus superiorum verborum est, quem Theophyl. & Euthym. esse putant, vt significet Christus se breue post tempus moriturum, rectè sequitur, *Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare*, tanquam dicat, quamuis breui tempore victurus sim, & miracula facturus; tamen illud ipsum tempus nec Herodes, nec alius quisquā breuius mihi poterit efficere, quin toto illo ambulem; aut, nemo me illo ipso tempore, quod mihi constitutum est, prohibere poterit, quo minus ambulem, id est officio fungar. Sin alter sensus, quem illic magis approbauimus, verus est, vt non breue, sed longum potius tempus significetur, minus videbitur particula *Verumtamen*, conuenire; sed tamen conuenit. Refertur enim nō ad omnia præcedentia, sed ad illud tantum vltimum, *& tertia die consummor*, quasi dicat, quamuis tertia die, id est post tertiam diem moriturus sim, tamen interim nemo me impedire poterit, quo minus hoc intermedio tēpore miracula faciā. Quod autem dicit, *Oportet*, non significat necessitatē, vt Cy-

Ambulare idē valet, quod operari.

Digitized by Google

ril. ait, sed potiùs voluntatem. Ostendit enim se pro suo arbitrio, quando voluerit, moriturũ. Aut, vt ego quidem sentio, necessitatem quidem significat, non quidem moriendi, sed non ante tempus illud à Patre constitutum moriendi. Non enim id Christus agebat, vt doceret se moriturum esse, sed vt non ante decretum sibi tempus moriturum. Suam igitur libertatem; Herodis vero necessitatem declarat. Libertatem quidem suam, quòd ipse sibi ad moriendum pro suo arbitrio tempus constituisset. Herodis verò necessitatem, quòd in eius non esset potestate tempus illud anticipare. Huic similis est illa sententia Ioan. 9. 4. *Me oportet operari, donec dies est.*

Quia non capit Prophetam perire extra Ierusalem.] Græce οὐκ ἐνδέχεται; siue vertamus, non contingit, siue impossibile est, nihil ad sententiam refert. Nec enim sensus est, aut nunquam omnino contingere, aut fieri nullo modo posse vt extra Ierusalem Propheta pereat. Sed vocat Christus impossibile, aut non contingens, non quòd contingere omnino non possit, sed quod raro fiat, idque per hyperbolem, vt eius ciuitatis ingratum erga Prophetas animum notet, quæ vsque adeo eorũ esset cædibus assueta, vt id sibi gloriæ duceret, ægreq; eius ciues ferre viderentur, si quis Propheta ab aliis, quàm ab ipsis occideretur. Nam Ieremiam quidem in Ægypto, Ezechielem in Chaldæa occisos esse, tradit Epiphanius in eorum vitis, & Dorotheus in synopsi, & quo tẽpore Iezabel in Samaria regnabat, greges ab ea prophetarum occisos legimus 3. Reg. 19. 10. Aristoteles quidem Græcè loquens, cui verbũ οὐκ ἐνδέχεται, familiare est, semper ponit pro eo, quod fieri non potest. Eodemque sensu Tertullianus Latinè ex Luca reddens solet dicere, *non capit.* Qui Prophetam hoc loco solum Christum intelligunt, vim mihi sententiæ nimis arctando videntur eneruare. Non enim tantùm ob suam, sed etiam ob omnium Prophetarum cædem accusat Christus Ierosolymitanos ciues. Nec futurã tantùm cædem suam, sed etiam præteritam omnium Prophetarum illis exprobrat. Quin ex frequentibus Prophetarum cædibus ibi patratis argumentatur fieri non posse, vt ipse, cũ Propheta, atque adeo Prophetarum dominus sit, alibi quàm Ierosolymæ occidatur. Hic sensus ex sequentibus confirmatur, *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas.* Nec ibi de se loquitur solo; sed illi omnium Prophetarũ cædem tribuit, quia ipsa maximam eorum partem occiderat, seque Prophetarum carnificinam exercere profitebatur. Queadmodum cum illis dicit, *vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ* Mat. 23. 35. & supra c. 11. 50. 51. Monet Theophyl. non imponi Ierosolymitanis ciuibus peccandi necessitatem; sed significari ideo fieri non posse, quia illi nolunt. Id dubium non est hanc esse verborum sententiam; at quomodo superioribus hæret? August. & Beda, quique existimãt superius illud verbum, *ambulare* idem esse quod ire Ierosolymam, facilè verba coniungunt; causam enim reddi putant, cur dixerit Christus se Ierosolymam iturum esse, quia fieri non potest, vt Propheta alibi moriatur. Nobis verò, qui eã supra opinionem refutauimus, soluendus adhuc nodus relinquitur. Puto hæc verba ad id, quod proximè præcessit, esse referenda, sed sensu penitus alio. Dixerat se moriturum, sed non statim, vt illi minabantur; quia adhuc oportebat se hodie, & cras, & sequenti, id est vsque ad destinatum tẽpus facere miracula, & explere partes omnes officij sui. Idem his verbis confirmat, non posse se statim occidi; cùm in Galilæa esset, & fieri non posset, vt extra Ierosolymam Propheta occideretur. Quæ reliqua sunt vsque ad finem capitis, apud Matthæum à nobis tractata sunt.

Propheta extra Ierusalem occisi.

οὐκ ἐνδέχεται, fieri non potest.

Ierusalem maximam partē prophetarum occiderat.

CAPVT XIV.

1\. *Et factum est cùm intraret Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi obseruabant eum.* 2. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* 3. *Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicens: Si licet Sabbato curare? At illi tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit.* 5. *& respondens ad illos, dixit: Cuius vestrûm asinus, aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati?* 6. *& non poterant ad hæc respondere illi.* 7. *Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos.* 8. *Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne fortè honoratior te sit inuitatus ab illo,* 9. *& veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere.* 10. *sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco: vt, cùm venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superiùs. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus:* 11. *quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* 12. *Dicebat autem & ei, qui se inuitauerat: Cùm facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites: ne fortè te & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio.* 13. *Sed cùm facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos:* 14. *& beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.* 15. *Hæc cùm audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus, qui manducabit panem in regno Dei.* 16. *At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos.* 17. *& misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent, quia iam parata sunt omnia.* 18. *& cœperunt omnes simul excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam: rogo te habe me excusatum.* 19. *Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excusatum.* 20. *& alius dixit: Vxorem duxi, & ideò non possum venire.* 21. *Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit seruo suo: Exi citò in plateas, & vicos ciuitatis: & pauperes ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc.* 22. *Et ait seruus: Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.* 23. *& ait dominus seruo: Exi in vias, & sepes: & compelle intrare vt impleatur domus mea.* 24. *Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.* 25. *Ibāt autem turbæ multæ cum eo: & conuersus dixit ad illos:* 26. *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* 27. *Et qui non baiulat*

Prou. 25. a. 7. Matth. 23. b. 12. Inf. 18. c. 14. Tob. 4. b. 7. Prou. 3. b. 9. Mat. 22. a. 2. Apo. 19. b. 9. Mat. 10. d. 37. Mat. 10. d. 38 & 16. d. 24.

Digitized by Google

Mar. 8. d. 34. *crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. 28. Quis enim ex vobis volens turrim ædifica-*
re, non priùs sedens computat sumptus, qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum, 29. ne, posteaquam posue-
rit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipiant illudere ei, 30. dicentes: Quia hic homo
cœpit ædificare, & non potuit consummare? 31. Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem,
non sedens priùs cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? 32. alio-
quin adhuc illo longè agente, legationem mittens, rogat ea, quæ pacis sunt. 33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non
Matth. 5. b. 15. *renunciat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus. 34. Bonum est sal. Si autem sal euanuerit, in*
quo condietur? 35. Neque in terram, neque in sterquilinium vtile est, sed foras mittetur. Qui habet aures au-
Mar. 9. 50. *diendi, audiat.*

IN CAPVT XIV.

1. ET *factum est, cum intraret Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum.*] Hic locus, vt Irenæus li. 3. cap. 14. admonuit, proprius est Lucæ. Non signauit tempus, quo hæc acciderint, quod tamen solet omnium Euangelistarum diligentissimè facere. Eo ipso, quod id hoc loco non fecit, intelligere debemus, cũ nihil repugnare videamus, hæc eodem loco, ac tempore accidisse. Potuit quidem res diuerso gestas tempore propter argumenti similitudinem narrando cõiungere, q & ipsum aliquando, & Matthæum atque Marcũ sæpe facere solere frequenter adnotauimus. Nã c. superiore v. 14. simile narrauerat exẽplum mulieris sabbato curatæ, sed id eos fecisse credere debemus, cùm apparet aliunde diuerso tẽpore res factas; quod cùm hic non appareat, non est temerè credendum. Sentẽtia facilis, cum inuitatus fuisset Christus à principe quodam Pharisæorũ, non recusauit. Nam inuitatum eum fuisse verosimile est; non enim ad Pharisæos homines sibi tam iniquos non inuitatus adiisset. Satis magnæ fuit humanitatis inuitatum ad inimicum ire. Quod cur fecerit sæpe aliis locis similib. exposuimus. Venerat *quærere, & saluum facere quod perierat.* [Luc. 19. 10. Mat. 18. 11] Præter eam alia hoc loco ratio impulisse videtur Christum. Sciebat, vt Deum nihil latere poterat, qui in eo conuiuio futuri essent, quãque faciendi miraculi in Pharisæorum oculis, ac die sabbati occasionem esset habiturus. Noluit idoneam negligere occasionem verbis, factisque docendi eos, & ipsorũ in sabbati obseruatione superstitionem coarguendi. Quo animo princeps Pharisæorum eum inuitauerit, nulla coniectura suspicari possumus. [*Quo animo Christum princeps Pharisæorũ inuitauerit*] Euthym. non omnino quidem malo, sed tamen gloriæ cupido id eum fecisse putat, vt ostenderet se nõ ex illis esse, qui Christo inuidere viderentur. Alii ad hoc ipsum inuitasse Christum existimant, vt insidias illi domi suæ poneret, & hamum quodammodo, quo illum caperet, in ipsis, quas illi dabat, escis conderet, experiens num sabbato curaret, aut aliquid aliud faceret, diceretve, vnde accusationis contra eum materia sumi posset. Facit probabilem suspicionem, quod dicit Euangelista, *& ipsi obseruabant eum*, quasi ipsa nimis diligenti obseruatione declarauerint, quo Christum animo vocassent. Opinio est Pharisæorum moribus non indigna. Quòd eum qui Christum inuitauit, Euangelista principem Pharisæorum vocat, intelligendũ est non solùm cunctos inter se sacerdotes, sed singulas etiam sacerdotum familias, singulas synagogas, singulas sectas, ac singulas pene artes suum quendam principẽ habuisse, qui omnibus dignitate, auctoritateque antecelleret. [*Princeps Pharisæorũ quis dicere tur.*] Nam & Zachæus ille *princeps publicanorum* appellatur c. 19. 2. & *principes synagogæ*, supra legimus, c. 8. 41. & alibi principem Iudæorum, Ioan. 3. 1.

Et ipsi.] Pharisæi, qui simul erant inuitati, vt vero simile est, &, vt tradit Euthymius, Legisperiti, & Pharisæi, vt exponitur v. 3. Obseruabant autem eum, non vt venerarentur; quod verbum etiã obseruandi significat; sed vt accusarent, vt Christus declarauit. Græcè nulla est ambiguitas, *καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν.*

2. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.*] Sunt qui suspicentur à Pharisæis submissum fuisse, vt Christum ad curandum hominem prouocarent, materiãque inde caperent accusationis. Sed id Euangelista non tacuisset, qui non tacuit Pharisæos intentos fuisse, vt Christum obseruarent. Hydropisis quis morbus sit, nemo opinor, nescit, & Beda multis verbis declarat. Si quis autem eius allegoriam requirat, Amb. hoc loco legat, & Aug. libr. 2. qq. Euang. c. 29. Ac ne poetæ quidem id tacuere.

3. *Et respondens Iesus.*] Loqui exorsus. Sæpe iam hunc Hebraismum explicauimus. Quanquam Beda hoc verbum ad illud refert, quod paulo ante dictum est, *Obseruabant eum*; quasi eorum obseruationi, & cogitationibus dicatur respondisse. Videbat Christus intimas Pharisæorum cogitationes, sciebatque se ab illis obseruari, num sabbato curaret, sed non audere eos palam id præ se ferre. Elicit igitur ipsos ad disputationem, & interrogare non audentes interrogat, num liceat sabbato curare.

4. *Ipsi verò tacuerunt.*] Quid enim respondere poterant? *Nec enim lex*, vt ait Euthym. *id fieri prohibebat, & caritas persuadebat fieri.* Et si licere respondissent, cõtra se locuti fuissent; cur enim si licebat, Christũ obseruabant? si non licere, timebant, vt exponit Beda, quod futurum erat, ne ipsis Christus obiiceret, cur ergo illi bouem, aut asinum, qui die sabbati in puteũ cecidisset, extraherent? Sic hæreticos coarguere debemus. [*Hæretici quomodo coarguendi.*] Nam quæ in nobis reprehendunt, ipsi faciunt.

Ipse vero apprehensum sanauit eum, ac dimisit.] Priùs sanat, deinde factũ defendit, exemplo nos suo docens, non esse bona opera propter malignorum hominum calumniam, aut scandalum relinquenda. Cur *apprehensum*, id est, tactu sanauerit, cùm solo verbo, vt paralyticum illum seruum Centurionis apud Matthæum c. 9. 13. sanare potuisset, sæpe docuimus. [*Cur tactu sanauerit Christus. Matth. 9. 5. Mar. 7. 33.*] Voluit ostendere, se non solùm vt Deum, sed etiam vt hominem vim habere curandi, & humanitatem suam instrumẽtum esse diuinitatis. Dimisit autem, vel vt eius incessus restitutæ testimonium esset sanitatis: vel quia noluit eum interesse, cùm Pharisæos coargueret, vt eo absente liberiùs ageret eius causam, cùm nulla adulationis suspicio subesse poterat.

5. *Et respondens.*] Pergens loqui cum illis, nihil. n. illi dixerant, vide v. 3. Conuincit eos ipsorũ factis, & sumpto simul à maiore ad minus, & à minore ad maius argumẽto. Nã bos, & asinus multo minoris quàm homo erat; & illi in sabbato bouẽ & asinũ liberabãt, si in puteũ cecidissent: cur ergo ipse hominẽ non liberaret? Et bouẽ, & asinũ de puteo extrahere multo maioris operis erãt, quã curare hominẽ, eo præsertim modo, quo curabat Christus, aut solo verbo, aut solo tactu, nullo opere, nullo labore; quæ sola in sabbato prohibebãtur. Ad extrahendum autẽ bouem, aut asinũ multo sæpe

labore opus erat, *etiam* puteum pro fossa, vt opinor, posuit. Nam in fossam boues, & asini animalia minime habilia sæpe, in puteum rarò cadunt: & credendū est, Christū ex re vsitata argumentum sumpsisse. Aut certe pro cisterna, quarum in Palæstina frequens erat vsus, lexque extabat Exod 21.33.34. *Si quis aperuerit cisternam, & foderit & non operuerit eam, incideritque bos, aut asinus in eam, reddet dominus cisternæ pretium iumentorum*: Cur autem eo potius, quàm alio vsus fuerit exemplo nulla fortasse alia causa fuit, quàm quod ea duo animalia maxime omnibus communia, & maxime domestica essent, eorūque haberetur maior cura. Sicut ca. superiore, v. 15. in simili causa, simili etiam exemplo vsus est. Quanquam Augustinus lib. 2. qq. Euangel. c. 29. & Beda hoc loco aliam indicant fuisse causam, quod & bos aut asinus, qui in puteum cecidisset, & homo qui hydrope laboraret, similes essent. Vterque enim nimio laborabat humore. Obseruauit idē Beda Christum hoc exemplo, Pharisæorum auaritiam notare voluisse: quod cùm ipsi auaritiæ causa plus in sabbato laboris susciperent, se reprehenderent; qui caritatis causa sine vllo labore suo sabbato curaret.

Pharisæorū auaritiam notat Christus.

7. *Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.*] Non est proprie parabola, quæ proponitur, sed aut parabolā vocauit, quia exemplo conuiuij, & moderationis in eo seruandæ, docet vbique seruandam humilitatem; aut vt ego suspicor, aliquam verā parabolā Christus proposuit, quam Euangelista prætermiserit; deinde parabolam ad vtilitatē auditorum accommodans dixit, quæ hîc ponuntur, quam accommodationē Euāgelista parabolam appellauerit; aut certe hæc ipsa, quæ non parabolæ, sed præcepti forma narrat Euāgelista, ad modum parabolæ Christus dixit, fuisse quēpiam, qui magnum fecisset conuiuium; aliquem ex inuitatis primum locum, quo indignus erat, occupasse; alium, qui meliore dignus erat, occupasse vltimū; qui eos inuitauerat, illum in inferiorem locum deiecisse; hunc in superiorem trāstulisse: sic illis esse faciēdū. Parabola vtilis est, sed facilis. Declarat reipsa Christus, quamobrem ad conuiuium venisset, non vt pasceretur, sed vt doctrina potiùs sua pasceret ipse conuiuas. Vide quæ sequūtur vsque ad v. 28. apud Matth. in locis ad marginem adnotatis, illic enim omnia tractauimus.

Cur ad conuiuium venerit Christus.

28. *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare.*] Quomodo duæ sequentes parabolæ, iis quæ supra dicta sunt, adhæreant, non facile dictu est. Huc tamē vtrāque spectare arbitror, vt cùm Christus dixisset ei, qui se sequi vellet, tollēdam esse crucem, doceat nunc rē non esse facilem sequi se, nec temerè suscipiendā: sed etiam atque etiam considerandam ei, qui eam velit suscipere professionem. Quemadmodum qui turrim vult ædificare, non aggreditur temere, sed etiā atque etiam considerat, num possit necessariis sumptibus sufficere, & qui cupit bellum aduersus alium gerere, non temerè mouet, sed diligenter prius apud se reputat, num satis habeat virium ad resistendum. Cæterū quod dixerat v. 26. & 27. duobus modis quidam intelligi posse dicunt, aut ita vt Christus de omnibus omnino, qui se sequi, i. Christiani esse velint, loquatur, aut ita vt de iis solis agat, qui discipuli, aut Apostoli sui esse. Si posteriorem sequamur sensum, faciliorē esse parabolarum applicationem. Christianum enim esse rem esse facilem, nec, vt Christiani simus, diu nobis esse deliberandum, omnes satis adiuuante diuina gratia habere virium, vt Christianam seruemus legē, *Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue*, ait ipse Christus Matth. 11. 30. esse autem discipulum Christi, id est, non tantùm præcepta, sed etiam consilia seruare, rem esse difficilem, & arduam, quam omnes perficere non possunt; æstimandas igitur, atque metiendas suas cuique vires esse, antequā id oneris tollat, ne temere suscepto succumbat. Si priorem, difficilius esse parabolas accommodare. Quomodo n. iubebit Christus, vt antequā Christiani efficiamur, diu deliberemus, & nisi nos satis virium habere senserimus, fidem non suscipiamus? Primū enim quis, vt Christianus sit, adiuuante diuina gratia non satis habet viriū? Deinde quomodo nos Christus dehortaretur, ne Christiani efficeremur? Denique quomodo cū aduersario, id est, cum Diabolo, cum quo suscepta lege Christi bellum gerere parabamus, pax nobis faciēda est, si nos illi videamus pares viribus esse non posse? An concedendū illi aliquid erit? Credo tamen illum priorē verum esse sensum. Sed quomodo omnes Christiani patrē, & matrem, & vxorem, & quidquid denique carum habent, relinquere debeant, & Christi crucem tollere apud Matt. c. 10. 38. & 16. 24. docuimus. Cæterum in hoc tantum has duas parabolas fuisse propositas, vt doceret Christus omnem à nobis diligentiā adhibendā esse, nihil non agendum, vt & Christū sequamur, & in suscepta professione Christiana perseueremus, & omnes eius partes impleamus. Turpe esse & damnosum, aut ab incepto desistere, aut vere non esse, quod vocamur: *Melius erat illis*, inquit Petr. 2. epist. cap. 2. 21. *non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.* Hoc ergo duabus parabolis hoc loco à Christo significatur, quod apertius & breuius dixit D. Paulus 1. Cor. 9. 24. 26. *ij qui in stadio currunt, ab omnibus se abstinent.* Hunc esse sensum vtriusque parabolæ, ex earum conclusione, quæ ponitur ver. 33. perspicitur: *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Itaque cætera, quæ in parabolis istis dicuntur, nisi errare velimus, accommodare ad rem significatam non debemus, vt quid sit turrim ædificare. Nihil enim aliud significat, quàm rem arduā atque difficilem suscipere, quale est Christi esse discipulum, quæ non est segni cura, sed omni studio, diligētiaque suscipienda, ne ab omnibus rideamur, si, quod suscepimus, perficere nequeamus: idēque significat suscipere bellum. Ideoque in turri, & bello potius, quàm in aliis rebus parabolas Christus posuit, quòd res sint duæ maxime difficiles, & sumptuosæ, palatia, turresque ædificare, & bellū gerere, quæ maximo, ac diligentissimo indigeant apparatu. Quod autem dicit v. 28. *sedēs cōputat sumptus*, nihil aliud significat, quā ex otio, & prudenti consilio omnem apparatū adhibendum. Cogitamus enim seriò, quæ sedentes cogitamus. Sicut *Maria sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius*. c. 10. 39. Et cogitare *si possit, cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se*. v. 31. est videre, vtrum parem diligentiam, & apparatum afferat rei suscipiendæ, vtrū faciat, quidquid facere is debet, qui Christū sequi velit. Mittere verò legationem, & rogare *ea quæ pacis sunt*, id est, quæ ad pacem pertinent, tractare, non est à diabolo hoste capitali nostro pacē petere, quo cum perpetuum nobis bellum gerendū est: nec pacem vnquam licet pangere. Præstat ab eo in bello vinci, quàm cum eo pacem habere. Nam & in pace vincimur, hoc etiam peius, ac turpius, quod in bello quidem, vt milites decet, repugnātes, atque resistentes: in pace volentes sine vulnere, sine sanguine superamur. Cæterum rogare, *quæ pacis sunt*, est rem arduam non suscipere nisi paratum. Neque docet Christus debere nos à sequendo se desistere, omnes enim vult sequi se, & vt ait D. Paulus *saluos fieri; & ad agnitionem veritatis venire*: sed debere sequi bene paratos, accinctos lumbis nostris, & lucernas ardentes manibus tenentes, vt supra dixit in re consimili. Neque quærē-

Quid sit turrim ædificare, in hac parabola.

Quid sit rogare, quæ pacis sunt.

1. Tim. 2. 4.
Luc. 12. 35.

dum curiose est, quis ille rex sit, aduersus quem suscipiendum nobis est bellum: quia, vt diximus, bellum aduersus alium regem, id est aduersus hominem potētem suscipere, nihil aliud est quàm aggredi rem arduam, atq; difficilem. Quòd si quis contendat, oportere personam aliquam certā per regem istū intelligi, non existimo diabolum, vt magna pars auctorum putat, sed Christum potiùs ipsum intelligendum: ille n. est, cuius causa tantus requiritur apparatus: ille cū A quo bellum suscipiendum, i. res difficiles aggrediendæ, crux sua cuiq; tollenda est. Bellum n. aduersus alium regem suscipere non significat, vt diximus, inimicitias, quæ nullo modo cum Christo gerēdæ sunt; sed significat potius ei⁹ amicitiæ causa aggredi res arduas quale est crucē eius ferre. Hic, vt opinor, verus & litteralis vtriusque parabolæ sensus est. Quis alios desiderabit sensus, apud multos inueniet, legat modò D. Aug. lib. 2. qq. Euan. c. 31. & Theoph. & Bed. in comm.

CAPVT XV.

1. *ERant autem appropinquantes ei publicani, & peccatores, vt audirent illum. 2. & murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. 3. Et ait ad illos parabolam istam, dicens: 4. Quis ex vobis homo, qui habet centum oues: & si perdiderit vnam ex illis, nonne dimittit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam, quæ perierat, do-*

Matth. 18. 12. *nec inueniat eam? 5. & cùm inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens: 6. & veniens domum conuocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ perierat? 7. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pænitentiam agente, quàm super nonagintanouem iustis, qui non indigent pænitentia. 8. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nonne accendit lucernā, & euerrit domum, & quærit diligenter donec inueniat? 9. Et cùm inuenerit, conuocat amicas, & vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram? 10. Ita dico vobis, gaudiū erit coram angelis Dei super vno peccatore pænitentiam agente. 11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios: 12. & dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me cōtingit. Et diuisit illis substantiam. 13. Et non post multos dies, congregatis omnibus adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè. 14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere: 15. & abiit, & adhæsit vni ciuiū regionis illius. Et misit illum in villam suam, vt pasceret porcos. 16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. 17. In se autem reuersus, dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundāt panibus, ego autem hìc fame pereo!. 18. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in cælum, & coram te: 19. Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenariis tuis. 20. Et surgens venit ad patrem suum. Cùm autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. 21. Dixitque ei filius: Pater, peccaui in cælum & corā te, iam non sum dignus vocari filius tuus. 22. Dixit autem pater ad seruos suos: Citò proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius: 23. & adducite vitulum saginatū, & occidite, & manducemus & epulemur: 24. quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt epulari. 25. Erat autem filius eius senior in agro: & cùm veniret, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam, & chorum: 26. & vocauit vnum de seruis, & interrogauit, quid hæc essent. 27. Isque dixit illi. Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulū saginatum, quia saluum illum recepit. 28. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus, cœpit rogare illum. 29. At ille respondēs dixit patri suo: Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mandatum tuum præteriui, & nunquam dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis epularer: 30. sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. 31. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecū es, & omnia mea tua sunt: 32. epulari autem, & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.*

IN CAPVT XV.

1. *ERant autem appropinquantes ei publicani & peccatores.*] Solebant appropinquare, solebant versari cum illo, eumque inuitare; non enim voluit Euangelista factum vnum singulare, sed consuetudinem significare, quam eandem in Christo Pharisæi reprehenderunt. Parabolam sequentem vsque ad ver. 8. explicauimus apud Matth. c. 18. 12.

8. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.*] Eodem hæc parabola pertinet, quo superior: meritò Christū plus diligentiæ, & studij solitum ponere in conuertendis peccatoribus, quàm in iis, qui aut minus peccatores erant, aut minus sibi esse videbantur. Lege explicationem superioris parabolæ apud Matthæum, & hanc ad eundem modum interpretare; idem n. vtriusque, F vt diximus, est sensus. Nec magis quærendum hìc est, quæ sint decem istæ drachmæ, quam illic quærendum diximus, quæ fuerint centū illæ oues. Drachma verò quid sit, docuimus apud Matthæum cap. 17. 24. Cur E in muliere habente decem drachmas, id est, Regales Hispanicos decem parabolam posuerit, non est difficile coniicere. Oportebat in re nota, & vsitata proponere: & nihil vsitatiùs, quàm vt mulier, quæ decē haberet drachmas, vnam perdidisset, lucernam accenderet, domū euerreret, inuenta drachma cum vicinis gratularetur. Cur illic cētum oues, hìc decem drachmas dixerit numero variato, in promptu ratio est. Solet plerumque pastor vnus centum plus minus oues custodire. Solet mulier vna pauper, quæ labore suo victum quærit, decem habere drachmas plus minusue. Hic totus pauperis mulieris census est. Nec aliud in his numeris mysterium subesse arbitror. Non prohibeo tamen lectorem ad vsum præsertim concionandi popularem mysteria, & allegoricos excogitare sensus, quin & auctores, vnde haurire possit, indicabo. Legat Augustinum lib. 2. qq. Euangel. cap. 33. Gregor homil. in Euangel. 34. Bedam, Theophylact.

Digitized by Google

& Euthy. hoc loco. Gregor. Naz. orat. 2. de Pascha, & Nicetam eodem loco. Greg. Nyss. & Cyrill. in Catena D. Thom. Vtatur tamen prudenter, & ita allegorias consectetur, vt à sensu literali non discedat. Quod me non piget sæpe monere.

11. *Homo quidam habuit duos filios.*] Conclusionem duarum præcedētium parabolarum altera Christus parabola confirmat. Conclusio fuerat, maius in cælo gaudium esse propter vnum peccatorem, qui egerit pœnitentiam, quàm propter nonaginta nouē iustos, qui pœnitentia non indigerent. Hoc confirmat exemplo patris summa lætitia, & gratulatione perditum filium recipientis. Hic finis parabolæ est, cui quasi appendix pars altera coniungitur filij maioris ob receptū à patre tanta lætitiæ significatione fratrem indignantis, & obmurmurantis. Cuius persona Pharisæi reprehenduntur, quòd murmurassent, propterea quod Christus publicanos, & peccatores in consortiū suū recipiebat, quod, vt ait Beda, propriū huius parabolæ est superiorib. additum. Tres potissimum in parabola personæ sunt, in quib. eius sententia tota versatur, pater, & filii duo. Nam cæteræ, de quibus mentio etiam in ea fit, vt herus ille, cui iunior frater in regione longinqua seruiuit, & serui illi, quibus pater dicit v. 22. *Cito proferte stolam primam, & induite illum*, & tibicines, & si quæ aliæ introducūtur, ad tres illas primas reuocantur, & velut partes quædam illarum sunt; itaque propriam fortasse significationem non habēt. Singulæ tamen cum omnibus circumstantiis, quæ illis siue significationis, siue ornatus causa tribuūtur, explicādæ sunt; diligenterq; discernendum, quod sæpe monuimus in omnib. parabolis imprimis fieri oportere, quid ad aliquid significandum, quid ad ornandā, explendamque parabolam dictum fuerit. Hominem illum, qui duos habebat filios, dubium non est, idque omnes concedunt, Deum significare. Id enim agebat Christus, vt doceret Deū libenter ad se per pœnitentiam redeuntes recipere peccatores. Sed placet sanè mihi, quod Ambros. videtur indicare Christum ipsum eum esse hominem: ipse quippe erat, qui peccatores non reuertentes, sicut perditas pastor oues, quærebat: reuertentes verò lætus excipiebat; & ad defendendum factū suum tres hasce parabolas posuit. Ipse igitur est, qui per hominem illum significatur; vnde etiam sequitur illum esse Deū, cùm proculdubio homo ille Deus sit, quem salute hominum lætari docet. cùm dicit *Homo quidam*, videtur in voce *Homo*, tacitam quandam inter Deū, & homines antithesim insinuare, quasi dicat, si homo quidam, qui crudelis, & iniuriarum memor esse solet, hoc fecit; quid Deū natura sua benignum, ac misericordem facturum putatis? quanta lætitia redeuntes ad se per pœnitētiam peccatores amplexurum? vt sup. c. 11. 13. & Matt. 7. 11. *Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit Spiritum bonum petentibus se?* Duobus filiis plerique putant duos populos Iudaicū, & Gentilem significari: Iudaicum maiorem, Gentilem minorem natu esse, quia ille iam inde ab origine sua Deum coluit, eiusque filius fuit, nec ab eius domo, i. Ecclesia recessit: hic post genitus, quia posterior Deū nouit, atque in illum credidit, accepta à patre parte substantiæ suæ, quæ se contingebat, i. sola natura, sola liberi arbitrii facultate, sine lege, sine gratia, sine vllis supra naturam donis abiit in regionem longinquam, id est, longe à Deo discessit, & homini cuidam, id est, diabolo principi huius mundi, Aristoteli, Platoni, aliisq. Philosophis adhæsit, qui vix illum siliquis, i. humanis artibus alebant, plus sonitus, atque vanitatis, quàm alimenti, & soliditatis habentibus. Ad hunc ferme modū Hieron. in epist. de hac ipsa parabola ad Damasum scripta Aug. li. 2. qq. euang. c. 33. Beda in comment. Bernardus in ser. de diuersis affectionibus animæ. Dedit opinioni probabilitatis speciem, quòd Iudæi venientibus ad Ecclesiam Gentilibus, benigneq; acceptis murmurauerint. Iuuisset magis opinionem, si quod Tertullianus in libro de pudicitia tradidit, verum esset, publicanos illos, & peccatores, quos ad suam consuetudinem Christus admittebat, fuisse Gentiles. Illorū enim occasione tota parabola posita est. Sed id Hierony. in epist. ad Damas. meritò reprehendit, multisq. refellit argumētis. Hāc contra Hieronymi, & aliorum auctorum interpretationem, qui duobus filiis duos populos dixerūt significari, Tertullianus eodem libro rectè meo quidē iudicio refutauit. *Quomodo*, inquit, *Iudaicus populus Deo dicere potuit, ecce quot annis tibi seruio, & præceptum tuum nunquam præterii?* Quanquam hoc solutione non caret; potuisse quidem dicere, sed non verè; sicut verè iustus non erat, sed iustum se putabat. Magis me mouet quòd Gentilis populus antequam Christianus fieret, filius Dei non fuerit; nec ab eo discedere potuerit, cū quo non fuerat; & quod dubium nō sit inter eos, qui per filium natu minorem significatur, publicanos illos, & peccatores fuisse, quos Christus ad familiaritatē suā recipiebat; inter eos verò qui per natu maiorem intelliguntur, fuisse Pharisæos, qui ob admissos à Christo publicanos murmurauerant. Horū n. vtrorumq; causa has tres Christus parabolas posuit, vtrique autem Iudæi erant. Alij maiore filio angelos, minore homines dixerunt significari, vt auctor ille refert, cuius de hac parabola inter opera Hieron. liber extat, quod ne refutatione quidem dignum est. Sicut nec illud, quod auctor alius incertus libri de tempore barbarico, qui Augustino falsò tribuitur, affert c. 7. duobus filiis duos illos latrones, qui cū Christo crucifixi fuerunt, significari. Non ergo dubito per maiorem natu filium omnes iustos, per minorem omnes peccatores intelligi, siue Iudæi ante passum Christū, siue postea Christiani sint. Nam qui in Ecclesia Dei sunt, filij Dei sunt; Gentiles nec filii, nec domestici sunt Dei: sed illius potiùs longinquæ regionis habitatores, quò minor peruenit filius nō Iudaicis, aut Christianis, sed gētilibus, i. sæcularib. viuens moribus. Hæc multorū etiā auctorū sentētia est, Tertul. lib. de pudicit. Cyprian. in lib de vnctione, Theophyla. Euthym. & illius quisquis fuit, cuius extat inter opera Hieron. de hac re liber. At quomodo minor ille, qui à Deo peccādo discessit, filius Dei dici potest? *quicūque n. spiritu Dei agūtur, ij sunt filij Dei*, nec n. nos filios Dei sola fides facit. Quæro ego vicissim ab iis, qui filium minorem natu Gentilem populum esse dicunt, quomodo Gentiles filii Dei dici possint, qui ne fidem quidem habent? Igitur filij Dei dicuntur non solùm iusti, quos propria quadam ratione scriptura filios solet appellare: sed etiam peccatores, qui fidem habent, quia fides etiā non suo quodā modo filios Dei facit; sed filios mortuos, filios perditos, sicut fides ipsa sine charitate vera quidem fides, sed mortua tamen est. Quòd si quis argutus contendat non esse absolute filios appellandos, qui viui non sunt, non repugno: modò hoc mihi concedat, eadem ratione qui fidem habent, sed peccatores sunt, filios Dei dici posse, quia mortui filii cuiuspiam filij adhuc eius appellantur. Alia difficilior est quæstio, & parabolam de qua agimus magis continens, quomodo iusti maiore, peccatores minore filio significari potuerint, cùm omnes tunc essent iniusti? Nam illi ipsi Pharisæi, quos certum est per maiorem filium murmurātem aduersus benignitatem patris significatos, iusti profectò non erant, sed peccatores. Facilis tamē solutio est, Christū non ex veritate, sed ex opinione eorū, quibus

Tres personæ in hac parabola spectandæ.

Quis homo sit, qui duos filios habet.

Qui duobus filiis significentur.

ver. 29.

Rom. 8. 14.

Digitized by Google

quibuſcum agebat, locutum fuiſſe. Phariſæi autem quibuſcum loquebatur, etſi iniuſtiſſimi, maximéque peccatores erant, iuſtos ſe tamen eſſe profitebantur. Quemadmodum cùm dicit, non opus eſſe *valentibus medico, ſed male habentibus*, non ſignificat aliquos eſſe ſanos; ſed aliquos eſſe, qui ſe ſanos eſſe exiſtimarēt, itaque ipſorum ſententia opus illis non eſſe medico; ſed ijs vtique opus eſſe, quos illi ęgrotos, id eſt peccatores arbitrabantur, quare mirari eos non debere, ſi & illi cum medico, & cum illis medicus verſaretur. Cur ergo iuſtos per maiorem, peccatores per minorem filiū ſignificauit, cum iuſti iniuſtis maiores natu non ſint? quin, ſi antiquitatē originis ſpectes, peccatores haud dubiè maiores natu erant; antiquiores n. iuſtis ſunt, quia priùs omnes peccatores fuēre, quā iuſti. Dici poteſt, nec res carebit probabilitate per maiorem filium iuſtos ſignificatos, quia priùs omnes filij Dei iuſti, quā peccatores ſunt. Nā etſi peccatores omnes homines ſunt antequam iuſti, quia omnes *filÿ iræ* naſcuntur, tamen tempus illud, ꝙ regenerationem præcedit, non computatur, quia nondum homines ſpiritualiter nati ſunt; nondum filij Dei eſſe cœperunt. Ab ipſa igitur regeneratione antiquitatis initiū ſumendum eſt, per quam omnes qui regenerantur, iuſti fiunt, ex quibus poſtea aliqui rurſus peccatores: itaq; iuſti peccatoribus antiquiores ſunt. Simplicius tamen interpretor non aliam ob cauſam per maiorem filium iuſtos, per minorem peccatores fuiſſe ſignificatos, niſi quia moribus hominum, vnde parabola ſumebatur, congruebat. Solent iuniores minùs eſſe prudentes; ſolent illis parentes magis indulgere, & faciliùs quiduis concedere petentib. Ideo ille, qui imprudenter à patre diſceſſit, cuiq; nimis facile pater partē hæreditatis, quam petebat, conceſſit, minor fuiſſe dicitur. Pertinebat et id ad augendam inuidiæ, & murmurationis materiā, ac proinde ad præbendam narrationi probabilitatē. Vero enim ſimilius erat filium maiorem murmuraſſe, quòd pater minori filio, quem magis obedientem, atq; ſubiectum eſſe oportebat, hęreditatem dediſſet, vt quò vellet, abiret; quodq; poſt diſſipata luxurioſè viuendo cum meretricib. omnia bona, quæ accepiſſet, tam liberaliter, atque feſtiuè excepiſſet eum: quā ſi contra accidiſſe diceretur, maiorem natu filium matura iam ætate, & rerum vſu prudentem petitam, acceptamque à patre hæreditatem obliguriiſſe. Habita igitur eſt in hac re, quemadmodum in omnibus parabolis fieri debet, ac ſolet, ratio decori, & probabilitatis.

Sup.c.5.31. Matt.9.12. Mar.2.17. — *Eph. 2. 3.* — *Cur per maiorem filiū iuſti, per minorē peccatores ſignificati ſint.*

12. *Da mihi partem ſubſtantiæ, quæ me contingit.*] Partem facultatum tuarum, quæ mihi iure hæreditatis obuentura eſt. Subſtantiam Græce vocauit οὐσίαν, ad verbum eſſentiam; itaque memini Marium Victorinum Afrum libro 1. aduerſus Arian. hunc locum produxiſſe, vt probaret nomen οὐσίας eſſentiæ, aut ſubſtantiæ, vnde Chriſtus ὁμοούσιος, id eſt conſubſtantialis Patri dictus eſt, in ſacris literis reperiri, quod negare ſolebant Ariani.

Nomē οὐσία in ſcriptura reperiri negabāt Ariani.

Et diuiſit illis ſubſtantiam.] Non diuiſit proprie niſi iuniori; nam maior nec partem ſuam petierat, nec eā dicitur accepiſſe; & idipſum ſenſus parabolę requirit, vt maior, qui iuſtos ſignificat, partem hæreditatis ſuæ à bonis paternis non ſeparauerit. Prima enim iunioris culpa fuit, quòd hæreditatem à patre petiuerit: ſecunda quòd conceſſam acceperit, & à paternis bonis ſeiunxerit. Quod ſi idem feciſſet maior, in eadem profecto fuiſſet culpa: nec iuſti perſonam referre poſſet. Dicitur ergo illis diuiſiſſe, quia, cùm ſuam alteri fratri partem daturus eſſet, duas neceſſario partes æquales fecit, quemadmodum ſi maior etiā filius ſuam eſſet partē accepturus. Videbitur alicui parū hoc verisimiliter à Chriſto narrari. Nec enim ſolent patres, dum adhuc viuūt, ſua filiis bona diuidere, prǽſertim adoleſcentulis, & inexpertis. Nec vlla, vt opinor, erat lex, qua id pater facere cogeretur. Reſpōdeo id Chriſtum præter conſuetudinem adieciſſe, quia parabolæ ſenſus exigebat. Nam etſi pater nulla vel lege, vel cōſuetudine hæreditatem ſuam filiis diuidere cogebatur: non vetabatur tamen. Fecit ergo, non ꝙ oportebat, ſed quod licebat facere. Parabola verò ipſa id poſtulabat, quia non potuiſſet pater ille Dei perſonam exprimere, niſi feciſſet. Liberè nobiſcum Deus agit, & ad noſtram voluntatem accōmodatè: diſcedentes à ſe non prohibet: redeūtes ampleċtitur. Et non potuiſſet filius minor bona ſua diſſipare, quod ad ſenſum parabolæ imprimis erat neceſſariū, niſi ea illi pater indulgentia quadam inſolita conceſſiſſet.

An hoc veriſimiliter narretur à patre factū.

13. *Et non poſt multos dies congregatis omnibus.*] Collectis omnibus ſuis bonis, quæ ſibi hæreditate obuenerant, & in pecuniam redactis, ſumptaque omni ſecum pecunia profectus eſt peregrè in regionem longinquā. Regionem longinquam nihil hîc aliud ſignificare arbitror, quàm adoleſcentem illū valde fuiſſe perditū: nec n. in aliquo proximo loco inter cognatos, inter amicos, aut certè notos conſtitiſſe: & ad certū aliquod genus vitæ applicaſſe animum: ſed more perditorum iuuenum lōgè à paterna domo diſceſſiſſe. Hoc enim agebat Chriſtus, vt iuuenem deſcriberet maxime perditum. Si præter hanc aliquam habet regio lōginqua ſignificationem, illam habet, quam Ambr. Auguſt. lib. 2. qq. Euang. c. 33. & Hier. in epiſt. ad Damaſ. Beda, Theophylactus, & Euthym. afferunt: *Regio longinqua*, inquit Auguſt. *obliuio Dei eſt.* & Ambro. in cōm. *Quid eſt longinquius ıte, quàm à ſe recedere; nec regionibus, ſed moribus ſeparari? ſtudiis diſcretum eſſe, non terris? & quaſi interfuſo luxuriæ ſecularis æſtu diuortia habere factorum? Etenim qui ſe à Chriſto ſeparat, exul eſt patria, ciuis eſt mundi. In regione longinqua*, vt ait Auguſt. *illi erant qui ſedebant in tenebris, & vmbra mortis, cùm lux orta eſt illis.* Iſaiæ 9. 2. Et illi, vt Theophylactus ait, de quibus dictum eſt: *Qui elongant ſe à te, peribunt*, Pſal. 72. 27. *longè eſt enim Dominus ab impiis, & orationes iuſtorum exaudiet.* Prouer. 15. 29. Qui maiorem fratrem angelos, minorem homines intelligunt, paternam domum cœlum, vnde angeli non diſceſſerunt: regionem longinquam hunc inferiorem mundum interpretantur. Sed hoc Origenis de animis noſtris errorem videtur ſapere. Qui autem per fratrē minorem Gentilem populum intelligendum putant, ſolent plerumque longinquā regionem idololatriam appellare. Ambroſ. lib. 2. de pœnit. c. 3. paternam domū Eccleſiam, longinquam regionem, quidquid extra Eccleſiam eſt, eſſe dicit. *Bene*, inquit, *dicitur, quia peregrè profectus eſt, qui erat à ſacris altaribus ſeparatus. Hoc eſt enim ab illa Ieruſalem, quæ in cœlo eſt, ciuico quodam & domeſtico ſeparari domicilio: vnde & Apoſtolus ait: Ergo iam non eſtis aduenæ atque peregrini, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei.* Ego quod certū eſſe arbitror, primo loco poſui quod probabile, ſecundo.

Quid regio longinqua ſignificet. — *Ephe. 2. 19*

Et ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam, viuendo luxurioſe.] Gr. ἀσώτως intemperanter. Neque hîc quærendū eſſe puto, quæ ſit illa ſubſtantia, quam iſte adoleſcens intemperanter viuendo diſſipauit. Eſt n. deſcriptio, vt ſæpe diximus, maxime perditi, & nepotis adoleſcentis, qui nihil aliud, quàm hominem ſignificat maximè peccatorē. Solēt plerique ſubſtantiam, quam diſſipauit, liberum arbitriū, cæteraſque naturales facultates interpretari. Sic Aug. Beda, & Euthy. & Bern. in ſermo. de diuerſis affect. animæ. Quod etſi ſano ab illis ſenſu dictum eſt, nolim equidem dicere, ne quis exiſtimet p peccatum perire liberū arbitriū: quod noui dicūt hæretici, & D. Aug. auctorē ſe gloriātur eius habere ſententiæ,

Num hac ſubſtantia liberum ſit arbitrium.

placuisse, nec animaduertisse eos id non in Galilæa, sed in ipsa Ierosolymitana vrbe accidisse, vbi & thesaurus erat, vt Iosephus narrat. Itaque non potuisse Galilæos esse, qui interfecti fuerint. Nam recentioribus quibusdam auctoribus, qui sine testimonio & sine ratione dicunt hoc Ierosolymæ accidisse, non vereor ne fides habeatur. Præterquam quòd non sacrificantes in templo, sed in foro ante tribunal suum vociferãtes tumultuãtesque interfecisse, Iosephus dicit. In re incerta probabilissimũ mihi videtur hoc factũ esse, tum, cùm Pilatus vicum illum Tirathabam militibus occupauit, vt Samaritanos opprimeret, vt paulo supra ex Iosepho recitauimus. Cæterum historiam illam clariùs Hegesippus narrat lib. 2. de excidio Ierosolym. c. 5. eius hæc verba sunt: *Quod igitur ludibrium imperitante Tiberio acciderit, non putaui prætereundum, vt ex eo deformitas colligatur Imperatoris. Sicut enim boni principis vita probitatis quadam præscriptio, & per vniuersos viuendi forma est; ita Imperatoris colluuio lex flagitiorum est. Ab eo missus Pilatus est in Iudæam vir improbus, atque in exiguo ponens mendacium, circumuenit Samaritanos, vt montem, cui nomen Gadir, peterent: erat enim illis sacratus, eo quòd vellet eorum mysteria cognoscere. Et ascendens populum præuenit equitatu, pedestrique exercitu strauit, affictо crimine, quòd à Romanis discedere, & conciliabulum sibi quærere præparassent.* Ex eo quod Hegesippus narrat, finxisse Pilatum se Samaritanorum mysteria velle cognoscere, perspicuum est eum sacrificantes oppressisse, quod Iosephus silentio prætermisit. Vnum illud huic sententiæ videtur obstare, quod illi, de quibus Iosephus & Hegesippus scribunt, Samaritani fuerint; isti, de quibus Lucas loquitur, Galilæi; Samaritani autem Galilæi non erant, quin potius hostes Galilæorum, & ab illis, sicut à Iudæis de religione maxime dissentientes. Nam Galilæi in templo Ierosolymitano adorabant, atque sacrificia sua offerebant: Samaritani id nefas ducebant, suum in monte Garizim, vt idem auctor est Iosephus, templum habentes, vbi, vt mulier illa Samaritana Christo dixit Ioan. 4. 20. adorare dicebant oportere. Itaque Christum, quia *facies eius erat euntis in Ierusalem* adorationis causa, recipere noluerunt, supra c. 9. 53. & Iosephus lib. 3. antiq u. c. 2. Samariam mediam inter Iudæam & Galilæã esse dicit. Quod & ex Euangelistis quoq; ipsis facile colligitur. Scribit enim Ioãnes c. 4. 4. Christum ex Iudæa in Galilæam euntẽ per Samariam transire oportuisse. Quia nemo quæstionẽ attigit, nemo respondet; mihi qui nodum strinxi, vtcũque potero, soluendus est. Duas ob causas mihi videtur ille, qui hoc Christo nuntiabat, Galilæos vocasse eos, qui non Galilæi, sed Samaritani erant. Et quia vtraque gens odio Iudæis erat, itaque Christũ ipsum pro eodem ducebant aut Galilæum, aut Samaritanũ appellare: quia quod ad odium attinet, perinde illis erat. Matthæi 26. 69. Mar. 14. 70. Luc. 23. 6. Ioan. 7. 52. & Ioan. 8. 48. Ac fortasse voluit interrogando Christũ ipsum perstringere, qui ab omnibus Galilæus esse putabatur, quasi insinuãs ipsius gentẽ, atque adeo ipsum esse peccatorem, cùm Deus permisisset eorũ sanguinem vnà cum sacrificiis permisceri. Et quia Samaria Galilææ maiori, nobiliorique prouinciæ vicina erat, & solemus non solùm vicinas vrbes, verùm integras etiã prouincias vicinarũ prouinciarum, præsertim nobilium nomine vocare. Sicut Cantabros non solum, qui vere Cantabri sunt, sed omnes etiam circum gentes appellamus: & Flandros non illos tantùm, qui vere sunt Flãdri, sed etiam Hannones, & Brabantos, & omnes, qui sub illo sunt cœlo. Potuerunt etiã Galilæi appellari, quamuis Galilæi non essent, quia Iudam illum Galilæum sequebantur. Hos autem de quibus Lucas loquitur, Samaritanos fuisse, quamuis Galilæi appellentur ex hoc ipso loco intelligi potest. Dicuntur enim in ipsis trucidati sacrificiis, atqui Galilæi non alibi, quàm in templo Ierosolymitano, vt diximus sacrificabant; & manifestum est hoc Ierosolymæ non accidisse, & quia tanquam alibi factum narratur: & quia historia Iosephi, & Hegesippi in monte Garizim, vbi Samaria est, testatur accidisse. Accedit, quod, si verè fuissent Galilæi, Pilatus eos trucidare non potuisset, cùm non Galilææ, sed Iudææ præesset, nec vllam in Galilæos haberet potestatem. Itaque Christum ipsum coram se tanquam reum accusatum, vt Galilæum esse audiuit, ad Herodem misit, qui tetrarcha erat Galilææ Luc. 23. 6. Samaritani verò quamuis Samaritani Galilæi aliquando vocarentur, tamen quia Galilæi vere non erant, sub Pilati erant iurisdictione, vt ex iisdem auctoribus Iosepho, & Hegesippo colligitur. Ita potuit Samaritanos Pilatus occidere.

Hegesippi locus de eadem historia.

Galilæi à Samaritanis religione cultuque Dei diuersi.

Cur Galilæi appellati sunt illi qui Samaritani erãt.

Samaritani sub Pilati erant iurisdictione, non Galilæi.

2. *Et respondens Iesus, dixit illis.*] Quocunque tandem animo illi Christum interrogauerint, ita Christus respondit, vt eos, qui interrogauerant, meliores redderet, & ex aliorum calamitate pœnitentiæ illis medicinam faceret, dicens non minus ipsos, quàm eos, qui inter victimas fuerant trucidati, peccatores esse, nec propterea quod à Deo nunc simili supplicio non afficiantur, æterna supplicia, nisi pœnitentiam egerint, fugituros. Beda, *Quibus*, inquit, *non ipsa mors, nam & bonos quoque sic potuisse mori, beatorum Martyrum gloria declarat; sed vita improba, pro qua in secundam mortem mittentur; obfuit. Verum ad correctionem viuentium, vt pestilente flagellato stultus sapientior fieret, vel certe ad exẽplum corrigi nolentium, ideoque pessimè moriturorum, tali sunt morte mulctati.*

Prou. 19. 25

3. *Non dico vobis, sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis.*] Gr. ἐὰν μὴ μετανοῆτε, nisi pœniteat vos, nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Multi auctores inter eos, quibuscũ Christus loquebatur, & illos, quorũ sanguis cũ ipsis sacrificiis fuerat mixtus, in eodem mortis genere putãt cõparationem fieri, quasi significet Christus fore, vt nisi egerint pœnitentiã, etiam ipsorũ sanguis cum eorumdem sacrificiis misceatur, cùm à Vespasiano Ierosolyma capietur, quam in azymorũ festo captam fuisse Iosephus scribit. Ita Euthym. in comment. & Cyrillus apud D. Thom. Hugo, Lyranus, & alii. Sed eodem modo, quo dicit nunc, *Omnes similiter peribitis*, dicit paulo post v. 5. de illis agens, quos turris Siloë obruerat. Atqui noluit profecto illic significare futurum, vt nisi agerent pœnitentiam, omnes casu turris opprimerentur, sicut illi decem, & octo oppressi fuerãt. Præter quã quod hoc erat sibi ipsi Christum repugnare: volebat enim docere illos, quorũ sanguis cum sacrificiis mixtus fuerat, non propter sua peccata id passos fuisse. Nã si propter sua peccata passi fuissent, multi alij eadẽ fuissent passi, qui non minùs peccatores, quàm illi erant. Quo ergo modo inde colligeret eos, quibuscum loquebatur, passuros eadẽ, quia meliores aliis non erant, cùm non omnes, qui æque erant peccatores, eadẽ passi fuerint? Melius Bonauentura bonus sæpe interpres comparationem quidem inter hos, & illos fieri, sed non in eodem pœnæ genere. q. d. Omnes similiter peribitis, sicut illi perierunt, non morte corporis, sed animæ: & non temporali, sed æterno supplicio. Probabile hoc est; sed probabilius etiamnum esse arbitror, vt non hi cum illis, qui à Pilato trucidati sunt, sed inter se ipsi cõparentur, quasi dicat, *omnes similiter*, id est simul nemine excepto: sicut vnus, sic alius, sicut pauper, ita diuites *peribitis*. Obiiciet aliquis absurdum videri pœnam variari, & cùm de temporali ageretur, qua illi à Pilato occisi fuerant, eodem prorsus loco, eodemque contextu verborum ad sempiternam pœnam subito

S. Bonauentura interpretatio propria.

Digitized by Google

transire. At tantum abest, vt id absurdum sit, vt in eo tota vis, tota gratia consistat orationis. Hoc enim agebat Christus, vt ex temporali supplicio, quo affecti illi fuerant, auditores suos æterni admoneret, tanquā diceret, Pilatus quidem corpus occidit, animas autem occidere non potuit; *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Nec eos miseros putatote, qui corporalem illam mortem, quam vos mihi narratis, subierunt; eos miseros existimate, qui mortem animæ subituri sunt; quam vos profectò subibitis omnes, nisi pœnitentiam egeritis. Nemo mihi hoc loco vim harum duarum vocum, *Omnes, & similiter* videtur obseruasse. Mihi verò per antithesim videtur Christus has duas particulas de industria vsurpasse, vt opponeret eos, quibuscum agebat, illis, qui à Pilato fuerāt occisi, quosque ipsi miserrimos putabant fuisse; vt doceret maiora ipsos, & certiora passuros esse, nisi agerent pœnitentiam, maiora, quia illi temporalia, ipsi æterna; certiora, quia illi non omnes, qui in eadem erant culpa, pariter perierunt; ipsi verò pariter nemine excepto peribunt. Hoc est *omnes similiter peribitis.*

Mat.10.28. Luc.12.4 5.

4. *Sicut illi decem & octo.*] Neque hoc quando, aut quomodo acciderit scimus, nec enim quisquam, aut sacer, aut profanus auctor præter Lucā narrat. Is nobis instar est omniū. Turrim hanc Siloe, nonnulli auctores in ea vrbe tribus Ephraim fuisse dicunt, vbi olim arca testamenti fuerat Iosue 21.2. & 22.9. & Iere. 7. 12. & Iud. 21. 19. sed ex hoc ipso loco perspicuum est eā fuisse in Ierusalem, & quidem intra muros, cùm dicat Christus, *Putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Ierusalem?* indicans etiam eos, qui casu turris obruti fuerant in Ierusalem habitasse, & intra ipsam vrbem oppressos fuisse, vbi alij ciues æquè peccatores eadem via prætereuntes opprimi eadē ruina potuerunt. Meliùs igitur sentiunt, qui dicunt Siloe nomen fuisse fontis, piscinæ, aut torrentis intra Ierosolymitanam vrbem præter radices montis Sion fluentis, vt indicat Isai. c. 8. 6. & Ioan. c. 9. 7. Erat ergo turris iuxta fontem, aut piscinam, siue torrentem, ideoque turris Siloe vocabatur.

Turris Siloe vbi fuerit.

Putatis, quia & ipsi debitores fuerint.] Peccatores, phrasi Chaldaica, qua peccatores חייבין debitores vocant. Eodem modo hæc sententia, quo superior intelligenda, eodē enim pertinet, vt doceat Christus non debere eos securos esse, propterea quòd eo casu non perierint, quasi ideo non fuerint peccatores. Perituros enimuero peius, nisi egerint pœnitentiā. Illi vnius tantum casus mentionem fecerant, qui Galilæis quasi hominibus peccatoribus contigisset; Christus aliud etiā illis non iam remotum, sed domesticum proponit exemplum. Quo non Galilæi, qui peccatores; sed Ierosolymitani ciues, qui sancti habebantur, quales se illi ipsi, cum quibus loquebatur, esse putabant, occisi fuerant: & occisi quidem non ab hominibus, sicut illi à Pilato, quorum mors magis Pilati crudelitati, quàm diuinæ vltioni tribui poterat; sed ab ipso quodammodo Deo subito, & inopinato turris casu, vt non nisi diuina id prouidentia peccata vindicante factum videri posset. Et tamen illi ipsi non magis, quàm cæteri Ierosolymitani ciues peccatores erant.

Chaldaica phrasi peccatores dicuntur debitores.

5. *Non dico vobis.*] Vide ver. 3.

6. *Dicebat autem hanc similitudinem.*] Græce ταύτην τὴν παραβολὴν, hanc parabolam, vt supra c. 12. 16. Parabola verò facilis est, nec longa indiget explicatione. Illud meritò quæri potest, vnde pendet pars magna sententiæ, quorsum eam Christus hoc loco proposuerit; nec enim videtur satis cum antecedentibus cohærere. Sed si parabolæ finem consideremus, hæret aptissimè. Dixerat, nisi agerent sedulò pœnitentiam, eos omnes perituros. Docet hac parabola, quomodo perituri sint, nimirum, vt ficus, quæ fructum, quantumuis expectata, quamuis diligenter culta, non fert, tandem excinditur. Tribus ergo in rebus similitudo cernitur. Primùm quòd sicut ficus illa fructum non ferebat: ita ipsi bona opera non faciebāt, quæ fructus vocantur digni pœnitentiæ supra c 8. 3. & Matt 3. 8. Deinde quòd quemadmodum dominus ille vineæ plures patienter annos expectauit, dum ficus magis ac magis culta, & adhibito stercore adiuta fructum ferret: ita Deus illos patienter expectat, donec emendentur, donec agant pœnitentiam. *Non tardat Dominus promissionem suam, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti.* 2. Petr. 3. 9. & *expectaui, vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Isai. 5. 2. 4. Postremo quòd quemadmodum dominus ille vineæ, postquam expectasset diu, nec ficus fructum ferret, succidi tandem eam iussit, & in ignem mitti, (id enim licèt non exprimatur, factum esse intelligendum est,) sic Deus illos post diuturnam patientiam, atque expectationem, si pœnitentiæ fructus non fecerint, damnaturus sit, & in sempiternum ignem missurus. Hæ sunt propriæ, & necessariæ parabolæ partes, in quibus sententia tota consistit. Cætera vt opinor, ornamenta sunt, & non necessariò ad sententiam accōmodanda. Quale est illud quod in ficu potius, quàm in alia arbore parabolam Christus proposuerit. Quod non alia fortasse fecit causa, quam quòd in calidis regionibus qualis Iudæa erat, vbi ficus facilè proueniunt, nulla arbor frequencior sit in vineis, vt in Italia, & in Hispania vlteriore videre licet; sicut in frigidis, vt Gallia, nuces in vineis plantari solent. Etsi non repudio, quod Amb. in comment. Theophilus Alexand. lib. 3. alleg. Beda, Theophyl. & Euthym. tradiderunt, per ficū synagogam Iudæorum significatam, quòd quemadmodum ficus foliis tantùm abundat, ita synagoga sola externa ceremoniarum specie abundaret. Quod præterquam quod aptè ad populares conciones dictum est, eo etiam est probabilius eò spectasse Christum, quod videmus alibi arefacta ficu significasse fore, vt synagoga etiam aresieret Mar. 11. 13. & Mat. 21. 19. Magis tamen assentior Aug. qui ser. 31 de verbis domini per ficum omnes homines significari putat. Nā synagoga vinea potius, quàm ficus erat. *Ego te plantaui vineã electã*; & *vineam de Ægypto transtulisti.* Psalm. 79. 9. 15. Isa 5. 1. 2. 3. 4. 5. 7. Ierem 2. 21. vineam Ecclesiam esse, dominum verò vineæ Deum manifestum est. Colonus quis sit, quæritur; Theophyl. & Euthym. Christum esse putant. At ille potius ipse Dominus erat, qui veniebat, vt fructū in ficu requireret, vt ait Ambros. Alij Apostolos, vt Chrysost. aut quisquis auctor est hom. 12. in Marcum, & Beda in Comment. At de re iam præterita loquebatur, antequam Apostoli vineam colere cœpissent. Eadem ratione non conuenit, quod Ambr. ait colonum singulariter fuisse Petrum, super quē Ecclesia fundata est; quod neque cum eo, quod paulo ante dixerat, bene cohæret, arborem fuisse synagogam; non enim synagogę, sed Ecclesię Euangelicę Petrus fundamentum fuit. Placet mihi quod ait Aug. ser. 3. 1. de verb. Domini secundū Lucam, omnes sanctos colonos esse, qui Dominum pro peccatoribus rogent. Sed probabilius est significari omnes, qui vineę Domini Sabaoth, siue olim synagogæ, siue nunc Ecclesiæ curam gerunt. Horum enim officium est, ficū colere, circa illā fodere, & stercus adhibere, id est, omnē dare operam, vt fructū ferat. Horum est Dominū rogare, vt alterum etiam annum patienter expectet. Id faciebat Moyses, cū dicebat, *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* Exod. 32. 32. Amat suum quisque

Quibus in rebus similitudo consistat.

Ficus arbor in Iudæa frequens in vineis.

Vinea est Ecclesia, dominus vineæ Deus.

Coloni vineæ sunt omnes qui Ecclesiæ curam gerunt.

Digitized by Google

opus; & ægriùs colonus fert arborem non suam exscindi, quàm dominus ipse cuius est; quia circa illam laborauit, & non vult, si fieri potest, operam suam perdere. Quo exemplo discere ij debent, qui Ecclesiæ curam habent, non debere se ad iustitiæ seueritatem; sed ad benignitatem, atque patientiam Dominum prouocare. Gaudet Christus se à suis ministris clementia quodam modo superari.

7. *Ecce anni tres sunt.*] Quod tres annos dixerit, nihil fortasse aliud causæ fuit, quã quod soleat ficus primo anno, quo plantata est sæpe fructũ ferre, si non primo, saltem secundo; si non secundo, vt tardissime tertio, si tertio non ferat, nunquã latura videatur. Significatur ergo dominum illum vineæ tam diu expectauisse, vt ficus illa fructũ ferret, quamdiu in arbore eius generis expectandum videbatur. Si enim nux aut oliua fuisset, plures quàm tres annos expectare oportebat. Indicat igitur Deũ vniuscuiusq; arboris naturã, id est cuiusq; hominis ingeniũ, ac mores cognitos habere, recteque scire quamdiu vnusquisque expectandus sit, fructũ vt ferat. Sunt qui non nisi in senectute sapiant, reliquo ætatis tempore insani esse videatur, similes palmis, quæ dum nouellæ sunt, nihil nisi spinas ferunt; cũ senescere incipiunt, dulcissimos proferunt fructus; sunt qui in pueritia senes, in senectute pueri sint, similes ficui, quæ quos fructus primis annis non fert, nunquã fert. Ideo Deus alios maiore, alios minore expectat tẽpore. Hoc arbitror esse litterale. Illa allegorica, quæ à multis afferuntur. Tres annos tres esse leges, naturalẽ sub Abraham, scriptam sub Mose, Euãgelicam sub Christo, vt interpretãtur Ambr. hoc loco, & Greg. hom. 31 in Euangel. & Theophyl. At quis quartus erit annus quo expectare adhuc rogatur domin'? nec enim quarta erit lex. Aut tres Iudæorum gubernationes sub Iudicibus, sub Regibus, sub Pontificibus, vt ait Euthymius. Aut tres hominis ætates, puerilem, virilem, & senectutem, vt Theoph. & Athan. q. 70. longiùs etiam videtur abesse, quod Aug. dicit ter senos annos esse decẽ & octo, post quos mulier illa, de qua statim agitur ver. 11. curata fuerat. Quid autem sit dominum venire, vt in ficu fructum quærat, docet Basil. in cõmen. in c. 5. Isa. *Clementiæ*, inquit, *Dei erga homines peculiare hoc est, non clam, aut silenter ingerit supplicia, sed intendens comminationes ea prædicit affore, per hoc peccatores inuitans ad pœnitentiam; id quod fecit Niniuitis Iona pracone. Israeli item cum deliquisset, neutiquam tacite extremam intulit perniciem, sed famulo suo excitato ad supplicandum pro populi peccatis pœnas prænuntiabat dicens. Nunc dimitte me, & delebo populum hunc. Simile quiddam in Euangelio edocti sumus à ficu sumpta parabola.* Itaque putat Basilius nihil aliud esse venire dominum ad quærendum fructum in ficu, quàm eam admonere, vt fructum ferat, illique comminari fore, vt si fructum non ferat, excidatur. Cæterum illud non bene conuenit, quod, antequam dominus colono diceret vt ficum exscinderet, ternis iam annis venerat, vt in ea fructum quæreret, nec inuenerat. Imo propterea illi excidium cõminatus est, quia cùm per tres iam ad illam venisset annos, vt fructum quæreret, non inuenisset; non ergo venire est monere, aut comminari. Ter enim dominus venit, & semel tantùm comminatus est. Venire igitur est Deum oculos ad vnumquemque conuertere, vt videat, ecquem fructum habeat, & colligat; nec enim mouetur loco.

Deo notum est, quamdiu expectandus quisque sit.

Quid sit dominum venire vt fructum quærat.

Ion. 3. 11 & 3. 2. 3. 4 Exo. 32. 10

Succide ergo illam.] Loquitur accommodatè ad parabolam in qua versatur; non ad rem per parabolam significatã. Nec enim Deus per ministros suos, sed per se ipsum homines damnat, quod est ficum succidere. Nisi dicamus etiam hoc sensu per ministros damnare, quia, quæ illi ligant super terram, sunt ligata & in cœlo; quod etsi verum est, tamen non videtur eò Christus spectare voluisse, cùm non de ea condemnatione, quæ in hac vita; sed de illa vltima, quæ in altera vita fit, agere videatur. Ad parabolam autem accommodate loquitur, quia non solent domini vinearum ipsi pse, sed per suos colonos inutiles arbores exscindire.

Mat. 16. 19. & 18. 18.

Vt quid etiam & terram occupat?] Gr. ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ, quorsum etiam terram infructiferam reddit. Solent arbores præsertim magnæ, & succulentæ, qualis est ficus, omnem circa terræ humorem exugere, & quicquid prope est soli aliorum seminum sterile facere. Hoc est καταργεῖν. Itaque ea ficus non solùm fructum non ferebat, sed etiam efficiebat, ne alia semina fructum ferrent, maxime vites, quæ circũ erant, quibus non solùm necessarium subtrahebat succum, sed vmbra etiam ipsa nocebat, quæ omnibus fere rebus noxia esse creditur. Hanc vim habet particula illa, &, quasi dicat, quorsum eam relinquamus, cùm non modo fructum nullum ferat, sed etiam, quod peius est, terram exugat, & exhauriat, impediatque, quo minus vites, & aliæ plantæ ferre fructum suum possint. Terram in Ecclesia occupant, qui non solum fructum ipsi bonorum operum non ferunt: verùm alios etiam, quo minus ferant, suo impediunt exemplo *inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt*, Phil. 3. 18. 19. *Malæ bestiæ, ventres pigri*, Tit. 1. 12.

Terram occupare in Ecclesia qui dicantur.

8. *Domine dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam, & mittam stercora.*] Exprimit affectum, & diligentiam boni coloni, non libenter plantas excindit, non libenter perdit, & quòd fructum ficus non tulerit, culpam in se potius, quàm in illam coniicit. quod fortasse ante non bene coluerit: pollicetur se in posterum culturum diligentius. Vnum denique saltem annum à domino impetrat, quo fossa circa terra, coniectoque ad radicem stercore appareat, vtrum ipsius arboris vitio, an coloni negligentia factum fuerit, vt fructum ante non tulerit. Idem facere boni Ecclesiæ pastores debent. Quod dicit *vsque dum fodiam circa eam, & mittam stercora*, nihil aliud significare arbitror, quàm vsque dum omnem illi culturam adhibeam, ita vt nihil iam reliquum sit, quod illi facere possimus: tunc succidam, cùm vere dicere potuero: *quid est quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci ei*, Isai. 5. 4. Itaque non est subtiliter inquirendum, quid fossa, quid stercus significent. Nihil enim aliud dicere colonus voluit quàm se omne remediũ adhibiturum, quo eiusmodi arbores iuuari solent. Id duplex est, alterum, vt hyeme ad radicem arboris fossa fiat, in quam aqua colligatur, quo plus humoris radices trahant: contra verò in æstate terra ad radices aggeretur, ne eas Solis ardor exiccet. Alterum, vt per hyemem stercus ad radices circumponatur, quod & pinguedinem, & calorem addat. Iuuat hoc maximè ficus arbores natura sua frigidissimas. Si quis tamen subtiliorem interpretationem Bedæ sequi volet, nihil prohibet. *Vsque dum fodiam*, inquit, *circa illam, id est radicem infructuosæ mentis ligone bis acuta humilem & præsentium videlicet pressurarum, & horrorem perpetuæ damnationis incutiens. Omnis quippe fossa in imo est. Et nimirum increpatio, dum mentem sibi demonstrat, humiliat. Et mittam stercora, id est malorum, quæ fecit abominationem ad animum reducam, & compunctionis gratiam quasi de putredine stercoris exsuscitem.* Ad eundem modum Theophyl. exponit.

9. *Si quidem fecerit fructum; sin autem, in futurum succides eam.*] In priore membro aposiopesis est, abrupta oratio, imperfectaque sententia. *Si quidem fecerit fructũ*, intelligendũ est, bene erit, aut non opus erit eam succidere, vt Euthy. admonuit: *sin autem*, intelligendum etiam est, fructum non fecerit, *in futurum succides eam*, quasi dicat, ad succidendum eam satis est temporis,

Digitized by Google

Sunt qui mysterium esse putent, quod in priore parte colonus non dicat, quid faciendum sit, si fructum fecerit, quasi iudicium domino relinquere voluerit, an sit illi mutanda sententia, vt ait Chrysostomus, aut quisquis ille est auctor hom. 8. in Marcum.

10. *Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis.*] Id est solebat docere in synagoga eorū singulis diebus sabbati. Hanc vim habent illa duo verba, *erat docens*, *&* *sabbatis*. Cur in synagoga,& cur sabbatis, apud Marcū exposuimus cap. 1. 21. Eorum autem obseruationem, qui putant nomen sabbati, cum plurali ponitur numero, totā hebdomadam significare, apud Matthæum c. 28. 1. refutauimus. Quin potius hoc loco distributionem pluralis numerus significat Hebræorum idiomate, qui dicunt, בבקר בבקר matutinis, id est singulis diebus mane. Quemadmodum intelligendum illud est, *in matutinis meditabor in te*, Psal. 62. 7. Vtrumque hoc loco Euangelista consulto expressit. Synagogā quidē, vt indicaret sequens miraculum coram omni populo in synagogam congregato factum fuisse, sabbatum verò vt causam significaret, cur Archisynagogus murmurauerit ver. 14.

11. *Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo.*] Gr. καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἦν, & ecce mulier erat, id est aderat, aut affuit, venit, ad Christum, vt curaretur adducta est. Cùm spiritum infirmitatis habuisse dicit, indicat morbum illum non ex solis naturalibus causis natum fuisse, sed à dæmone inductum, vt tacite causam significaret, cur medici eū curare non potuissent. Quod, vt Theophylactus adnotauit, postea ver. 16. Christus confirmat. *Hāc autem filiam Abrahæ, quam alligauit Satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati?* Intelligimus ex hoc loco corporis etiam morbos sæpe à dæmonibus immitti, quibus in affligendis hominibus, ministris vtitur Deus. Illustre exemplum est Iob, & pro omnibus integro in sacris literis libro celebratum: idem nonnullis locis indicat Dauid, *Immissiones*, inquit, *per angelos malos*, Psalm. 77. 49. Nam & tempestates aeris, & morbos corporis, & omnia quæ hominibus à Deo immittuntur, calamitatum genera comprehendit: & *à sagitta volante in die, ab incursu, & dæmonio meridiano*. Psal. 90. 6. vbi genus etiam pestilentis morbi significatur, qui à dæmonibus æstu Solis inducitur. Simile est, quod apud Euangelistas nonnullos homines non à natura, sed à dæmonibus surdos ac mutos factos legimus Mar. 9. 25. In numero decem & octo annorū August. serm. 31. de verbis Domini secund. Lucā, & lib. 4. de Trin. c. 4. aliquid mysterii esse putat. Idemque putat Ambros. in comm. & Theophilus Antioch. lib. 3. Allegor. & Beda, & Theophyl. decem enim esse legis præcepta, & octo beatitudines Euangelii. Existimant etiam Ambros. & Cyrill. apud D. Thomam, & Beda in comment. ideò diuinitus accidisse, vt post parabolam sterilis ficus, mulier infirmo, & incuruo corpore curaretur, vt reipsa Christus declararet, quid ficus illa significasset.

Corporis morbi sæpe à dæmonibus immissi.

12. *Quam cùm videret Iesus vocauit eam ad se.*] Duplicis fuit beneficii, atque liberalitatis, quòd non solùm sanauit, sed etiam inuitauit ad sanitatem. Vix quemquā solebat Christus non rogatus curare: hunc mulierem non solùm non rogatus sanat, sed ipse eam quodammodo, vt sanari velit, rogat. Quod non sine summa ratione factum fuisse credendum est, sciebat quid ob curatam in sabbato mulierem Archisynagogus murmuraturus esset, volebatq; ex eius murmuratione occasionem sumere Phariseorum superstitionem in seruando sabbato reprehendendi. Idem eum eodem cōsilio cum eo, qui manum aridam habebat, in alia synagoga fecisse legimus. Matt. 12. 10. Mar. 3. 1. Luc. 6. 6. Quod in hac muliere fecit, id quotidie in nobis facit: nos degrauatos peccatis, & adeò inclinatos in terrā, vt A in cœlū suspicere nō valeamus, id est, adeo deditos terrenis rebus, vt cœlestiū non recordemur, Christus ad se vocat, & ad sanitatem, ac pœnitentiā inuitat: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.*

Matth. 11. 28.

Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.] Dimitteris, liberaris, curaris. Tunc enim dimittebat, tunc eam curabat, cùm hæc verba dicebat: & his ipsis verbis curabat. Sicut dixit mulieri illi peccatrici c. 7. 48. ἀφέωνται, *remissa sunt*, id est nunc *remittuntur tibi peccata*. Simul enim & hæc dixisse Christum, & manus illi imposuisse credendum est, quamuis Euangelista, quia vtrumque simul dicere non poterat, hoc priùs, illud posteriùs dixerit. B Rectè Cyrillus & Euthymius adnotarunt tanquam hominem manus imposuisse, tanquam Deum verbis imperasse, vt curaretur. Cur autem nonnullos manuum impositione curauerit apud Matth. cap. 9. 3. & Marc. cap. 7. 33. ex eodem Cyrillo docuimus: voluit declarare suam carnem esse viuificam, quia coniunctam sibi habebat diuinitatem. Obiecit ergo Diabolo suam carnem. Diabolus morbum induxerat, Christi caro curauit. Exiit Diabolus à muliere, non potuit ferre manum Christi, qua creatus, qua in infernum deturbatus fuerat. Debent hoc ipsum populi doctores imitari, vt non verbis tantùm, sed etiam manibus, C id est exemplo homines curent.

Christus tanquam homo manus imposuit, tanquā Deus verbis imperauit.

13. *Et confestim erecta est, & glorificabat Deum.*] Duo studiosè expressit Euangelista. Alterum quòd confestim, id est, simulatque Christus eam tetigit, erecta fuerit, id est, omnino sanata, cùm totus eius morbus fuerit, quòd sese erigere non posset: vt significaret ipsum tactum manus Christi causam fuisse curationis. Alterum quod curata Deum glorificauerit, id est, non fuerit ingrata. Eo etiam hoc pertinet, vt doceat vere perfecteque sanatam fuisse, quandoquidem propter restitutam sibi sanitatem publice in ipsa synagoga Deo gratias egerit, vt appareat non obscu- D rum, sed illustre, & multis videntibus testibus confirmatum fuisse miraculum.

14. *Respondens autem archisynagogus.*] Exorsus loqui, vt ex Hebræorum idiomate multis iam locis declarauimus. Non enim ad ea quæ Christus dixerat, respondebat, sed cum turba loquebatur. Archisynagogus autem erat, qui synagogæ præerat, vt Mar. 5. 22. 35. 36. 38. & Actor. 18. 8.

Indignans quia sabbato curasset Iesus.] Aut vere indignās aut simulans se indignè ferre, quod Christus suo, Pharisæorumque iudicio violasset sabbatum, vt se diligētem legis obseruatorem esse ostenderet. Omnis enim E Pharisæorum sanctitas in opinione erat: non tam esse, quàm videri volebant sancti. Non est ausus Archisynagogus Christum reprehendere, timens opinor, ne ab ipso vicissim asperius reprehenderetur. Ignorare enim non poterat, quomodo alios aliquando Pharisæos coarguisset: sed sese ad turbam quasi subiectam sibi conuertit, & quasi suo fungens officio eam docet, vti non sabbato, sed aliis diebus ad quærendam curationem veniant. Se quidem non ægre ferre, quod à Christo sanitatem quærant, non inuidere illis collatum ab eo beneficium, sed tantùm pro ratione officij F sui curam habere religionis, vt obseruetur sabbatum. Expressa est imago inuidiæ specie religionis simulatæ.

Imago inuidiæ specie religionis simulatæ expressa.

15. *Respondens autem ad illum Dominus dixit.*] Archisynagogus non erat locutus cum Christo, sed cum populo: tamen quia ita cum populo locutus fuerat, vt oblique factum Christi, quòd sabbato curasset, reprehenderet: Christus eius simulatam malitiam detegens illi respondit: atque ita respondit, vt & Archisynagogus, & omnes alii eius aduersarii erubescerent ver. 17. populus verò ab eo defensus lætaretur.

Hypocritæ.] Propterea vocat hypocritas, quod cùm id inuidia facerent, religionis studio se facere simulabant. Aliter Beda, *Merito, inquit, hypocritarum, id est, simulatorum nomine notat, quos, cùm magistri plebium videri appeterent, hominis sanationem pecoris curæ postponere non puderet.*

Vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum, aut asinum.] Aptissima responsio, in qua singula verba emphasim habent. Primùm quod dicit, *vnusquisque vestrum*, proprio ipsorum exemplo redarguit; & exemplo quidem non singulari vnius, aut alterius eorum, sed communi omnium, *vnusquisque*, inquit, *vestrum.* Deinde quod dicit, *bouem, aut asinum suum*, duobus inertissimis animalibus filiam Abrahæ opponens. Bouem, & asinum potissimùm nominauit, & quia duo sunt animalia maxime domestica, quæque ad præsepe ligari solent, & quia minime indigent curæ. Minus enim mirum fuisset equum soluere, & aquatum ducere, quàm asinum, & bouem, quia equus nobilius est animal, maioremque requirit curam. Voluit ergo significare magis eos ea animalia curare, quibus minima cura opus est, quàm homines, propter quos non solùm bos & asinus, sed omnia omnino animalia facta sunt. *Omnia*, inquit, *subiecisti sub pedibus eius, oues, & boues vniuersas, insuper & pecora campi*, contra omnino, quàm Deus faceret, de quo ait D. Paulus, *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique hoc dicit?* Ambros. & Beda quare bouem, & asinum nominauerit, aliam rationem afferunt, vt tacite bouem, & asinum omnium animalium stupidissima opponeret Pharisæis, sapientioraque illis esse significaret, quasi propheticam illis sententiam obiiciens, *Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, Israel autem non cognouit, & populus meus non intellexit*, Isai. 1. 3. Præterea quod ait, *soluit à præsepio, & ducit adaquare*, quod multo maioris operæ atque laboris est: quàm impositis manibus dicere, *Dimissa es ab infirmitate tua*, quod solùm fecerat Christus. Ad hæc quod sequitur, *Hanc autem filiam Abrahæ.* Non enim mulierem nomine generis appellauit, sed vocauit filiam Abrahæ, quo magis antithesis eluceret; cùm enim mulieris cuiuscũque maior vtique quàm bouis, & asini habenda cura erat, tum multo maior eius, quæ filia esset Abrahæ, id est quæ, cum ad populum Dei pertineret, sub diaboli tyrãnide velut captiua tenebatur. Denique quod addit, *Quam alligauit Satanas ecce decem & octo annis.* Si enim nõ à Satana, sed à causis naturalib. ligata fuisset, videri poterat non esse die sabbati soluenda; cũ autẽ a Satana, id est, à communi hoste generis humani ligata esset, quocunque tempore ab eius manib. erat eripienda, maximeque die sabbati, quod idcirco institutũ erat, vt homines à Satana liberarentur. Vim etiam habet, quod tempus, quo ligata fuerat, expressit; *ecce iam decem & octo annis*: nam & hoc tẽpus tempori illi opponit, quo bos & asinus ligatus esse solet, dimidio nimirum die, quo tempore soluitur, & aquatũ ducitur; quasi dicat, vos bouem & asinum, cùm per medium tantùm diem sine potu ligatus fuit, sabbato soluitis, & aquatum ducitis, & hanc filiam Abrahæ, quæ non per medium diem, sed per annos iam decem & octo ligata fuit, solui non vultis? Refutauit Irenæus ex hoc loco Valentinianorum ogdoades lib. 2. c. 40. lib. vero 4. c. 19. docet Christum die sabbati curando secundùm legem fecisse. Quæ sequuntur vsque ad v. 31. Matt. c. 7. 13. & 25. explicauimus.

31. *In ipsa die.*] Lucas quod sequitur eodem die factum dicit, quo superiora, sed incertum ad quę superiora referatur, omnia enim, quæ supra narrauit, eodem die accidisse necesse non est; & est fortasse probabilius diuerso accidisse tempore, cùm ea Matthæus diuersis scribat locis. Re incerta æquum est ad proxima referre, quæ à v. 24. & deinceps dicta sunt. Magnum huius rei argumentum est, quod vt paulo post probaturi sumus, hoc in Galilæa contigerit, illa vero omnia quæ à versu 24. Lucas commemorauit, in Galilæa etiam contigisse ex Matthæo c. 5. & 7. & 8. manifestum est. Nam initio capitis 5. dixit Christum vt multitudinem fugeret, in montem secessisse, ibique concionem habuisse illam, quam toto capite 5. 6. & 7. enarrauit, quam in monte Galilææ habitam fuisse nemo dubitat. Et principio 8. cap. scribit de monte descendisse. Eodem ergo die, vel quo superiora dixit, vel quo descendit, quod idem est, hoc quod nunc scribit, indicat accidisse. Contigisse autem hoc in Galilęa ex eo satis apparet, quòd Pharisæi metum Christo Herodis iniiciunt, qui non nisi in Galilæa dominabatur. Nam quod quidam argumentantur vero simile non esse Pharisæos persuasuros fuisse Christo, vt à Galilæa in Iudæam demigraret, videntur ita loqui quasi existimarent non nisi in Iudæa Pharisæos fuisse, cùm dubium non sit, vbicunque Iudæi erant, fuisse Pharisæos, omnia enim ea secta tunc occupabat. Idque disertè dicit Lucas cap. 5. 17. *Et erant*, inquit, *Pharisæi sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem.* Nullum ergo castellum erat, vbi non essent Pharisæi. D. quidem August. lib. 6. contra Iulian. c. 8. in Ierusalem hoc putat esse factum; sed libro 2. de consensu Euangel cap. 75. videtur sentire accidisse in Galilæa.

Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere.] Quo animo hoc Pharisæi dixerint, Euangelista non indicat; sed omnes auctores putant, non vt eius saluti consulerent, sed vt à se potius eum ablegarent, id illi dixisse. Cyrillus apud D. Thomam, Theoph. & Euth. in comment. Quod vt facile credamus, ingenium ipsum, moresque Pharisæorum persuadent. Nemo enim ignorat, quàm iniquo, & infenso in Christum animo fuerint, eo peiores, quòd beneuolentiæ causa, vt Theophylact. ait, & quasi salutis eius curã haberent, se dicere fingebant; recteque id quidam probant, ex eo quòd idem Lucas dicit c. 23. 8. Herodem longo tempore cupiuisse Christum audire, & miraculum eius aliquod videre; & ex eo, quod cùm ad se Pilatus vinctum misisset, impunem remisit. Itaque probabile non est, quod alii dicũt, Pharisæos submissos ab Herode fuisse, vt id Christo denuntiarent, ideoque à Christo ad Herodem remissos, vt suum illi responsum redderent. Credibile etiam est falsum eos rumorem dissipasse Herodem insidiari Christo; nec enim apud Euangelistas legimus Christum vnquam ab Herode quæsitum ad mortem. Triplex ergo malitia in illis erat, & quòd mendaciũ conflabant, & quod Christum, vt inde discederet, volebant deterrere, & quòd fingebant se illi velle consulere. Speciem mendacio præbebat, quòd idem Herodes Ioannem Christi amicum, atque præconem occidisset. Fingebant se timere, ne ab eodem Herode Christus occideretur, quod maxime cupiebant. Quod ipsum indicium est eos etiam mendacium illud composuisse. Si enim verum esse, quod dicebant, credidissent, Herodem insidias Christo parare non monuissent, vt inde discederet, sed vt ibi potius maneret, vt occideretur. Magis enim mori eum, quàm discedere cupiebant; ac idcirco discedere volebant eum, quia non sperabant fore, vt posset occidi. Mittere in exilium conãtur, quem occidere non possunt. Expressum est in Pharisæis hæreticorum ingenium. Cùm ad aliquam docẽdi causa venimus vrbem, ipsi hæretici se Catholicos, & nobis amicos assimulantes consilium dant, vt inde discedamus, in magno nos hæreticorum nobis insidiantium periculo versari.

Psal. 8. 8.
1. Cor. 9. 9.
Vsus loci istius contra hæreticos.
Pharisæi erant vbicunque Iudæi.
Triplex malitia in Pharisæis.
Pharisæis similes hæretici.

Digitized by Google

32. *Et ait illis, Ite, & dicite vulpi illi.*] Admirabilis interpretatio Cyrilli, quam D. Thomas refert, nec enim eum nunc Cyrilli librum habemus, & Theoph. & Euthym. in comment. huius loci, Christum non Herodem, sed illum, qui hoc dixerat vulpem appellasse. Nec enim dubium est, quin Herodem Christus intelligi voluerit, vt Amb. ser. 2. & 11. in Ps. 118. exponit. Vulpem autem Herodem appellat, vt Beda ait, *propter fraudes eius ac dolos, quod plenum fraudis sit animal, & in fouea semper latere desiderans, odore etiam tetro putens; & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currens. Quæ cuncta hæreticis, quorum Herodes typum tenet, congruunt, qui Christum occidere, id est humilitatem fidei Christianæ credentibus eripere moliuntur.* Mirum cur Christus de Herode absente ita responderit, vt vulpem sine vllo, vt videtur, commodo, magno vero fortasse periculo, vocauerit. Poterat enim ea vox ad Herodem delata hominem irritare, vt quod ante fortassis non cogitauerat, Christum interficere conaretur. Voluit opinor, Christus ostendere Pharisæis terrorē sibi Herodis obiicientibus, se ab eo minime timere, nec propter illum minus se libere locuturū esse; quod statim re ipsa docet, vulpem appellans eum, quem sibi illi ad terrorem tanquam leonem obiiciebant. Ad eandem libertatem, & intrepidam animi magnitudinem pertinet, quod non alios, sed illos ipsos, qui se deterrere conabantur, Herodi renuntiare iubet, & quod ait, *Ite, dicite*, emphatica enim verba sunt.

Herodes hæreticorum typus.

Ecce, eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consumor.] D. August. lib. 2. de consen. Euangel. c. 75. & 76. & lib. 6. cont. Iulianū c. 8. & Beda in comment. huius loci mysticè hæc omnia intelligenda esse putant, quasi Christus non de iis, quos à dæmonibus, & ab aliis morbis liberabat, sed de corpore suo mystico locutus sit, *quod*, ait D. Paulus, *est Ecclesia*, in qua primo die dæmonia eiicit, cum ante baptismū homines, per fidem à superstitionibus dæmonum liberat. Secunda die virtutes multas perficit, cū homines post baptismum, secundùm præcepta sua facit, vt viuant. Tertia consūmabitur, quia in resurrectione ad angelicā perfectionem eius Ecclesia perueniret. Veram interpretationem huius loci Theoph. Euthym. & Cyrillus, quem D. Thomas citat, tradiderunt, Christum per hodie, & cras nō certos dies, sed breue significasse tempus; tertiū verò vocasse diem quidquid post breue illud tempus secuturum erat: vt apud Osee c. 6. 3. *Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos*, id est breue post tempus. Quamquam melius fortassis hoc loco conueniret, vt per hodie, & cras multos potius dies, longumque tempus intelligeremus, quem sensū idem Theophylactus videtur attigisse. Quemadmodum cum Latine dicimus etiam, atque etiam, non intelligimus rarò, sed sæpe, frequēterq;, & vt ait Theophyl. Græci vulgo solent dicere, *τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, καὶ τῇ δευτέρᾳ ἐξέρχομαι*, die Dominica, & sequenti proficiscor, id est post certum tempus. Hodie enim tempus præsens, cras futurum declarat, cui si terminus non assignetur, non solùm longum, sed etiam infinitum significatur. Hoc, inquam, melius videtur in hunc locum conuenire, vbi non id agebat Christus, vt Pharisæos consolaretur, quod profectò fecisset, si illis significasset breui se post tempore moriturum. Quid enim erat quod illi magis optarent? sed volebat potius augere materiam inuidiæ, atque doloris. Illi dolebant quod dæmones eiiceret, & alia multa miracula faceret; ille respondet, quo magis doleant, se longo adhuc tempore idem facturum, id est non quoad Herodes, sed quoad ipse voluerit. Propterea. n. vt rectè Theophylact. obseruauit, ita respondit, vt nihil aliud diceret, quàm se miracula facturum; quod non videtur ad

Coloss. 1. 24.

Hodie, & cras, id est breue tempus.

A rem, de qua agebatur, pertinere, nisi cōsideremus voluisse Christum dolorem illis augere. Respōdet ergo non tam Herodi, cuius metum ipsi obiicere conabantur, quem fictum esse sciebat; quàm illis ipsis, quos sciebat miracula sibi inuidere, mortemque citam optare. Atque hoc sensu verum est, quod ex Cyrillo, Theophyl. & Euth. supra citauimus, Christum non Herodem, sed Pharisæos ipsos, qui Herodem sibi minabantur, vulpem appellasse. Non quòd hæc verba de Herode nō dixerit, sed quòd in persona Herodis, quā illi sibi induebant, vt ipsū deterrerent, eos notauerit, atque refellerit. Quod autem dicit se tertia die consummatum iri, non dubium quin mortem suam
B declaret post breue futuram tempus. Solet Christi mors consummatio appellari, quòd in morte Christus omnia consummauerit, omnibusque officij sui partibus perfunctus fuerit. Heb. 2. 10. & 5. 9. aut, vt alij putant, quòd per mortem ad consummationem, id est perfectam gloriam transierit, quod proprie significat verbum τελειοῦσθαι, quo sæpe de Christo loquens vtitur D. Paulus. Ergo indicat Christus his verbis sibi constitutum esse moriendi tempus, quod nec ab Herode, nec ab alio quopiam breuiari possit; se quantum ipse decreuerit, non quantum Herodes, aut Pharisæi volent,
C victurum esse. Tempora autem præsentia pro futuris accipienda sunt.

33. *Veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare.*] Idem Aug. & Beda in iis locis, quos superiore versu notauimus, existimant, *ambulare*, hoc loco idem esse quod ire in Ierusalem, quia statim sequitur, quasi causa reddatur, cur ambulare, id est, in Ierusalē ire debeat. *Quia non capit Prophetam perire extra Ierusalem.* Eodemque modo Theophylactus videtur intellexisse. Melius, vt arbitror, Euthym. idem esse, quod operari, *vt ambulate, dum lucem habetis*, id est operamini Ioan. 12. 35. & *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris* Ioan.
D 8. 12. & *secundùm carnem ambulare* Rom. 8. 4. & alia sexcenta, quæ ex Hebræorum lingua in Græcam Latinamque manauerūt. Quod enim paulo ante dixerat, *dæmonia eiicio, & virtutes perficio*, alia nunc dicit phrasi *ambulare*. Quo autem modo dicat se tertia etiā ambulaturum die, id est miracula facturum, officioque functurum suo; cum paulo supra tertia se die moriturum significasset, nō difficilis est quæstio. Significauerat se tertia die, id est in fine tertiæ diei, in fine eius temporis, quod per tres dies designabatur, moriturū. Significat nunc tertio etiam die ambulaturum, id est, per illud tempus, quod per tres intelligitur dies, operaturum.
E Quæ non modò contraria nō sunt, sed sunt pene idē. maior est quæstio, & ab interpretibus minus animaduersa, quid faciat illa particula *Veruntamen*? Si sensus superiorum verborum est, quem Theophyl. & Euthym. esse putant, vt significet Christus se breue post tempus moriturum, rectè sequitur, *Veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare*, tanquam dicat, quamuis breui tempore victurus sim, & miracula facturus; tamen illud ipsum tempus nec Herodes, nec alius quisquā breuius mihi poterit efficere, quin toto illo ambulem; aut, nemo me illo ipso tempore, quod mihi constitutum est, prohibere poterit, quo minus
F ambulem, id est officio fungar. Sin alter sensus, quem illic magis approbauimus, verus est, vt non breue, sed longum potius tempus significetur, minus videbitur particula *Veruntamen*; conuenire; sed tamen conuenit. Refertur enim nō ad omnia præcedentia, sed ad illud tantum vltimum, *& tertia die consummor*, quasi dicat, quamuis tertia die, id est post tertiam diem moriturus sim, tamen interim nemo me impedire poterit, quo minus hoc intermedio tēpore miracula faciā. Quod autem dicit, *Oportet*, non significat necessitatē, vt Cy-

Ambulare idē valet, quod operari.

Digitized by Google

ril. ait, sed potiùs voluntatem. Ostendit enim se pro A suo arbitrio, quando voluerit, moriturū. Aut, vt ego quidem sentio, necessitatem quidem significat, non quidem moriendi, sed non ante tempus illud à Patre constitutum moriendi. Non enim id Christus agebat, vt doceret se moriturum esse, sed vt non ante decretum sibi tempus moriturum. Suam igitur libertatem; Herodis verò necessitatem declarat. Libertatem quidem suam, quòd ipse sibi ad moriendum pro suo arbitrio tempus constituisset. Herodis verò necessitatem, quòd in eius non esset potestate tempus illud anticipare. Huic similis est illa sententia Ioan. 9. 4. *Me oportet operari, donec dies est.*

Quia non capit Prophetam perire extra Ierusalem.] Græce οὐκ ἐνδέχεται; siue vertamus, non contingit, siue impossibile est, nihil ad sententiam refert. Nec enim sensus B est, aut nunquam omnino contingere, aut fieri nullo modo posse vt extra Ierusalem Propheta pereat. Sed vocat Christus impossibile, aut non contingens, non quòd contingere omnino non possit, sed quod raro fiat, idque per hyperbolem, vt eius ciuitatis ingratum erga Prophetas animum notet, quæ vsque adeo eorū esset cædibus assueta, vt id sibi gloriæ duceret, ægreq; eius ciues ferre viderentur, si quis Propheta ab aliis, quàm ab ipsis occideretur. Nam Ieremiam quidem in Ægypto, Ezechielem in Chaldæa occisos esse, tradit Epiphanius in eorum vitis, & Dorotheus in synopsi, & quo tēpore Iezabel in Samaria regnabat, greges ab ea prophetarum occisos legimus 3. Reg. 19. 10. Aristoteles quidem Græcè loquens, cui verbū οὐκ ἐνδέχεται, C familiare est, semper ponit pro eo, quod fieri non potest. Eodemque sensu Tertullianus Latinè ex Luca reddens solet dicere, *non capit.* Qui Prophetam hoc loco solum Christum intelligunt, vim mihi sententiæ nimis arctando videntur eneruare. Non enim tantùm ob suam, sed etiam ob omnium Prophetarum cædem

Propheta extra Ierusalem occisi.

οὐκ ἐνδέχεται, fieri non potest.

accusat Christus Ierosolymitanos ciues. Nec futurā tantùm cædem suam, sed etiam præteritam omnium Prophetarum illis exprobrat. Quin ex frequentibus Prophetarum cædibus ibi patratis argumentatur fieri non posse, vt ipse, cū Propheta, atque adeo Prophetarum dominus sit, alibi quàm Ierosolymæ occidatur. Hic sensus ex sequentibus confirmatur, *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas.* Nec ibi de se loquitur solo; sed illi omnium Prophetarū cædem tribuit, quia ipsa maximam eorum partem occiderat, seque Prophetarum carnificinam exercere profitebatur. Quēadmodum cum illis dicit, *vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ* Mat. 23. 35. & supra c. 11. 50. 51. Monet Theophyl. non imponi Ierosolymitanis ciuibus peccandi necessitatem; sed significari ideo fieri non posse, quia illi nolunt. Id dubium non est hanc esse verborum sententiam; at quomodo superioribus hæret? August. & Beda, quique existimāt superius illud verbum, *ambulare* idem esse quod ire Ierosolymam, facilè verba coniungunt; causam enim reddi putant, cur dixerit Christus se Ierosolymam iturum esse, quia fieri non potest, vt Propheta alibi moriatur. Nobis verò, qui eā supra opinionem refutauimus, soluendus adhuc nodus relinquitur. Puto hæc verba ad id, quod proximè præcessit, esse referenda, sed sensu penitus alio. Dixerat se moriturum, sed non statim, vt illi minabantur; quia adhuc oportebat se hodie, & cras, & sequenti, id est vsque ad destinatum tēpus facere miracula, & explere partes omnes officij sui. Idem his verbis confirmat, non posse se statim occidi; cùm in Galilæa esset, & fieri non posset, vt extra Ierosolymam Propheta occideretur. Quæ reliqua sunt vsque ad finem capitis, apud Matthæum à nobis tractata sunt.

Ierusalem maximam partē prophetarum occiderat.

CAPVT XIV.

1. ET *factum est cùm intraret Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi obseruabant eum.* 2. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* 3.
Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicens: Si licet Sabbato curare? At illi
tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit. 5. *& respondens ad illos, dixit: Cu-*
ius vestrûm asinus, aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati? 6. *& non pote-*
rant ad hæc respondere illi. 7. *Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubi-*
tus eligerent, dicens ad illos. 8. *Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne fortè honora-*
tior te sit inuitatus ab illo, 9. *& veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum: & tunc incipias*
cum rubore nouissimum locum tenere. 10. *sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco: vt, cùm*
venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superiùs. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus:
11. *quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* 12. *Dicebat autem & ei, qui se*
Prou. 25. a. 7. *inuitauerat: Cùm facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, ne-*
Matth. 23. b. 12. *que vicinos diuites: ne fortè te & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio.* 13. *Sed cùm facis conuiuium, voca*
pauperes, debiles, claudos, & cæcos: 14. *& beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim*
Inf. 18. c. 14. Tob. 4. b. 7. *tibi in resurrectione iustorum.* 15. *Hæc cùm audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus, qui*
Prou. 3. b. 9. *manducabit panem in regno Dei.* 16. *At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit*
Matt. 22. a. 2. *multos.* 17. *& misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent, quia iam parata sunt omnia.*
Apo. 19. b. 9. 18. *& cœperunt omnes simul excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam:*
rogo te habe me excusatum. 19. *Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me ex-*
cusatum. 20. *& alius dixit: Vxorem duxi, & ideò non possum venire.* 21. *Et reuersus seruus nunciauit hæc*
domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit seruo suo: Exi citò in plateas, & vicos ciuitatis: & pauperes ac de-
biles, & cæcos, & claudos introduc huc. 22. *Et ait seruus: Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.*
Mat. 10. d. 37. 23. *& ait dominus seruo: Exi in vias, & sepes: & compelle intrare vt impleatur domus mea.* 24. *Dico autem*
vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam. 25. *Ibāt autem turba multa cum eo:*
Mat. 10. d. 38 & 16. d. 24. *& conuersus dixit ad illos:* 26. *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios,*
& fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. 27. *Et qui non baiulat*

Digitized by Google

Mat. 8. d. 34. *crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. 28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non priùs sedens computat sumptus, qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum, 29. ne, posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipiant illudere ei, 30. dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? 31. Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens priùs cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? 32. alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens, rogat ea, quæ pacis sunt. 33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non*
Math. 5. b. 13. *renunciat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus. 34. Bonum est sal. Si autem sal euanuerit, in quo condietur? 35. Neque in terram, neque in sterquilinium vtile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.*
Mar. 9 g 50

IN CAPVT XIV.

1. ET *factum est, cum intraret Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum.*] Hic locus, vt Irenæus li. 3. cap. 14. admonuit, proprius est Lucæ. Non signauit tempus, quo hæc acciderint, quod tamen solet omnium Euangelistarum diligentissimè facere. Eo ipso, quod id hoc loco non fecit, intelligere debemus, cũ nihil repugnare videamus, hæc eodem loco, ac tempore accidisse. Potuit quidem res diuerso gestas tempore propter argumenti similitudinem narrando cõiungere, quod & ipsum aliquando, & Matthæum atque Marcũ sæpe facere solere frequenter adnotauimus. Nã c. superiore v. 14. simile narrauerat exẽplum mulieris sabbato curatæ, sed id eos fecisse credere debemus, cùm apparet aliunde diuerso tẽpore res factas; quod cùm hîc non appareat, non est temerè credendum. Sentẽtia facilis, cum inuitatus fuisset Christus à principe quodam Pharisæorũ, non recusauit. Nam inuitatum eum fuisse verosimile est; non enim ad Pharisæos homines sibi tam iniquos non inuitatus adiisset. Satis magnæ fuit humanitatis inuitatum ad inimicum ire. Quod cur fecerit sæpe aliis locis similib. exposuimus. Venerat *quærere, & saluum facere quod perierat.* Præter eam alia hoc loco ratio impulisse videtur Christum. Sciebat, vt Deum nihil latere poterat, qui in eo conuiuio futuri essent, quãque faciendi miraculi in Pharisæorum oculis, ac die sabbati occasionem esset habiturus. Noluit idoneam negligere occasionem verbis, factisque docendi eos, & ipsorũ in sabbati obseruatione superstitionem coarguendi. Quo animo princeps Pharisæorum eum inuitauerit, nulla coniectura suspicari possumus. Euthym. non omnino quidem malo, sed tamen gloriæ cupido id eum fecisse putat, vt ostenderet se nõ ex illis esse, qui Christo inuidere viderentur. Alii ad hoc ipsum inuitasse Christum existimant, vt insidias illi domi suæ poneret, & hamum quodammodo, quo illum caperet, in ipsis, quas illi dabat, escis conderet, experiens num sabbato curaret, aut aliquid aliud faceret, diceretve, vnde accusationis contra eum materia sumi posset. Facit probabilem suspicionem, quod dicit Euangelista, *& ipsi obseruabant eum*, quasi ipsa nimis diligenti obseruatione declarauerint, quo Christum animo vocassent. Opinio est Pharisæorum moribus non indigna. Quòd eum qui Christum inuitauit, Euangelista principem Pharisæorum vocat, intelligendũ est non solùm cunctos inter se sacerdotes, sed singulas etiam sacerdotum familias, singulas synagogas, singulas sectas, ac singulas pene artes suum quendam principẽ habuisse, qui omnibus dignitate, auctoritateque antecelleret. Nam & Zachæus ille *princeps publicanorum* appellatur c. 19. 2. & *principes synagogæ*, supra legimus, c. 8. 41. & alibi principem Iudæorum, Ioan. 3. 1.

Luc. 19. 10. Mat. 18. 11

Quo animo Christum princeps Pharisæorũ inuitauerit

Princeps Pharisæorũ quis dicere tur.

Et ipsi.] Pharisæi, qui simul erant inuitati, vt vero simile est, &, vt tradit Euthymius, Legisperiti, & Pharisæi, vt exponitur v. 3. Obseruabant autem eum, non vt venerarentur; quod verbum etiã obseruandi significat; sed vt accusarent, vt Christus declarauit. Græcè nulla est ambiguitas, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν.

2. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.*] Sunt qui suspicentur à Pharisæis submissum fuisse, vt Christum ad curandum hominem prouocarent, materiãque inde caperent accusationis. Sed id Euangelista non tacuisset, qui non tacuit pharisæos intentos fuisse, vt Christum obseruarent. Hydropisis quis morbus sit, nemo opinor, nescit, & Beda multis verbis declarat. Si quis autem eius allegoriam requirat, Amb. hoc loco legat, & Aug. libr. 2. qq. Euang. c. 29. ac ne poetæ quidem id tacuere.

3. *Et respondens Iesus.*] Loqui exorsus. Sæpe iam hunc Hebraismum explicauimus. Quanquam Beda hoc verbum ad illud refert, quod paulo ante dictum est, *Obseruabant eum*; quasi eorum obseruationi, & cogitationibus dicatur respondisse. Videbat Christus intimas Phariseorum cogitationes, sciebatque se ab illis obseruari, num sabbato curaret, sed non audere eos palam id præ se ferre. Elicit igitur ipsos ad disputationem, & interrogare non audentes interrogat, num liceat sabbato curare.

4. *Ipsi verò tacuerunt.*] Quid enim respondere poterant? *Nec enim lex*, vt ait Euthym. *id fieri prohibebat, & caritas persuadebat fieri.* Et si licere respondissent, cõtra se locuti fuissent; cur enim si licebat, Christũ obseruabant? si non licere, timebant, vt exponit Beda, quod futurum erat, ne ipsis Christus obiiceret, cur ergo illi bouem, aut asinum, qui die sabbati in puteũ cecidisset, extraherent? Sic hæreticos coarguere debemus. Nam quæ in nobis reprehendunt, ipsi faciunt.

Hæretici quomodo coarguendi.

Ipse vero apprehensum sanauit eum, ac dimisit.] Priùs sanat, deinde factũ defendit, exemplo nos suo docens, non esse bona opera propter malignorum hominum calumniam, aut scandalum relinquenda. Cur *apprehensum*, id est, tactu sanauerit, cùm solo verbo, vt paralyticum illum seruum Centurionis apud Matthæum c. 9. 13. sanare potuisset, sæpe docuimus. Voluit ostendere, se non solùm vt Deum, sed etiam vt hominem vim habere curandi, & humanitatem suam instrumẽtum esse diuinitatis. Dimisit autem, vel vt eius incessus restitutæ testimonium esset sanitatis: vel quia noluit eum interesse, cùm Pharisæos coargueret, vt eo absente liberiùs ageret eius causam, cùm nulla adulationis suspicio subesse poterat.

Cur tactu sanauerit Christus. Matth. 9. 5 Mar. 7. 33.

5. *Et respondens.*] Pergens loqui cum illis, nihil. n. illi dixerant, vide v. 3. Conuincit eos ipsorũ factis, & sumpto simul à maiore ad minus, & à minore ad maius argumẽto. Nã bos, & asinus multo minoris quàm homo erat; & illi in sabbato bouẽ & asinũ liberabãt, si in puteũ cecidissent: cur ergo ipse hominẽ non liberaret? Et bouẽ, & asinũ de puteo extrahere multo maioris operis erãt, quã curare hominẽ, eo præsertim modo, quo curabat Christus, aut solo verbo, aut solo tactu, nullo opere, nullo labore; quæ sola in sabbato prohibebãtur. Ad extrahendum autẽ bouem, aut asinũ multo sæpe

Digitized by Google

labore opus erat, etiam puteum pro fossa, vt opinor, posuit. Nam in fossam boues,& asini animalia minime habilia sæpe,in puteum rarò cadunt: & credendũ est,Christũ ex re vsitata argumentum sumpsisse. Aut certe pro cisterna,quarum in Palæstina frequens erat vsus,lexque extabat Exod 21.33.34.*Si quis aperuerit cisternam,& foderit & non operuerit eam,cecideritque bos, aut asinus in eam,reddet dominus cisternæ pretium iumentorum*: Cur autem eo potius,quàm alio vsus fuerit exemplo nulla fortasse alia causa fuit, quàm quod ea duo animalia maxime omnibus communia, & maxime domestica essent,eorũque haberetur maior cura. Sicut ca. superiore,v.15.in simili causa, simili etiam exemplo vsus est.Quanquam Augustinus lib.2.qq. Euangel.c. 29 & Beda hoc loco aliam indicant fuisse causam,quod & bos aut asinus,qui in puteum cecidisset, & homo qui hydrope laboraret, similes essent. Vterque enim nimio laborabat humore.Obseruauit idẽ Beda Christum hoc exemplo, Pharisæorum auaritiam notare voluisse: quod cùm ipsi auaritiæ causa plus in sabbato laboris susciperent,se reprehenderent; qui caritatis causa sine vllo labore suo sabbato curaret.

Pharisæorũ auaritiam notat Christus.

7. *Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.*] Non est proprie parabola,quæ proponitur, sed aut parabolã vocauit, quia exemplo conuiuij, & moderationis in eo seruandæ,docet vbique seruandam humilitatem; aut vt ego suspicor, aliquam verã parabolã Christus proposuit, quam Euangelista prætermiserit; deinde parabolam ad vtilitatẽ auditorum accommodans dixit,quæ hîc ponuntur,quam accommodationẽ Euãgelista parabolam appellauerit; aut certe hæc ipsa, quæ non parabolæ,sed præcepti forma narrat Euãgelista,ad modum parabolæ Christus dixit, fuisse quẽpiam, qui magnum fecisset conuiuium; aliquem ex inuitatis primum locum,quo indignus erat,occupasse;alium,qui meliore dignus erat, occupasse vltimũ; qui eos inuitauerat, illum in inferiorem locum deiecisse;hunc in superiorem trãstulisse:sic illis esse faciẽdũ.Parabola vtilis est,sed facilis.Declarat re ipsa Christus,quamobrem ad conuiuium venisset, non vt pasceretur,sed vt doctrina potiùs sua pasceret ipse conuiuas.Vide quæ sequũtur vsque ad v.28.apud Matth. in locis ad marginem adnotatis, illic enim omnia tractauimus.

Cur ad conuiuium venerit Christus.

28. *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare.*] Quomodo duæ sequentes parabolæ, iis quæ supra dicta sunt,adhæreant,non facile dictu est. Huc tamẽ vtrãque spectare arbitror,vt cùm Christus dixisset ei,qui se sequi vellet,tollẽdam esse crucem, doceat nunc rẽ non esse facilem sequi se, nec temerè suscipiendã:sed etiam atque etiam considerandam ei, qui eam velit suscipere professionem. Quemadmodum qui turrim vult ædificare,non aggreditur temere, sed etiã atque etiam considerat, num possit necessariis sumptibus sufficere,& qui cupit bellum aduersus alium gerere, non temerè mouet,sed diligenter prius apud se reputat,num satis habeat virium ad resistendum. Cæterũ quod dixerat v.26.& 27.duobus modis quidam intelligi posse dicunt, aut ita vt Christus de omnibus omnino, qui se sequi,i.Christiani esse velint, loquatur,aut ita vt de iis solis agat, qui discipuli, aut Apostoli sui esse.Si posteriorem sequamur sensum, faciliorẽ esse parabolarum applicationem. Christianum enim esse rem esse facilem,nec,vt Christiani simus, diu nobis esse deliberandum, omnes satis adiuuante diuina gratia habere virium,vt Christianam seruemus legẽ, *Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue*, ait ipse Christus Matth.11,30.esse autem discipulum Christi, id est,non tantùm præcepta, sed etiam consilia seruare,rem esse difficilem,& arduam, quam omnes perfi-

A cere non possunt;æstimandas igitur, atque metiendas suas cuique vires esse, antequã id oneris tollat, ne temere suscepto succumbat. Si priorem,difficilius esse parabolas accommodare. Quomodo n.iubebit Christus,vt antequã Christiani efficiamur, diu deliberemus,& nisi nos satis virium habere senserimus,fidem non suscipiamus?Primũ enim quis, vt Christianus sit, adiuuante diuina gratia non satis habet viriũ? Deinde quomodo nos Christus dehortaretur, ne Christiani efficeremur?Denique quomodo cũ aduersario, id est, cum Diabolo,cum quo suscepta lege Christi bellum gerere parabamus,pax nobis faciẽda est, si nos illi videamus pares viribus esse non posse? An concedendũ illi aliquid erit?

B Credo tamen illum priorẽ verum esse sensum. Sed quomodo omnes Christiani patrẽ, & matrem, & vxorem,& quidquid denique carum habent,relinquere debeant, & Christi crucem tollere apud Matt. c.10.38.& 16.24.docuimus. Cæterum in hoc tantum has duas parabolas fuisse propositas, vt doceret Christus omnem à nobis diligentiã adhibendã esse, nihil non agendum,vt & Christũ sequamur,& in suscepta professione Christiana perseueremus,& omnes eius partes impleamus. Turpe esse & damnosum,aut ab incepto desistere, aut vere non esse,quod vocamur:

C *Melius erat illis*, inquit Petr.2.epist. cap.2.21.*non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.*Hoc ergo duabus parabolis hoc loco à Christo significatur, quod apertius & breuius dixit D.Paulus 1.Cor,9.24.26.*vt qui in stadio currunt, ab omnibus se abstinent.*Hunc esse sensum vtriusque parabolæ,ex earum conclusione, quæ ponitur ver. 33. perspicitur: *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus,quæ possidet, non potest meus esse discipulus.*Itaque cætera,quæ in parabolis istis dicuntur,nisi errare velimus, accommodare ad rem significatam non debemus,vt quid sit turrim ædificare.

D Nihil enim aliud significat, quàm rem arduã atque difficilem suscipere,quale est Christi esse discipulum,quæ non est segni cura,sed omni studio, diligẽtiaque suscipienda,ne ab omnibus rideamur, si, quod suscepimus, perficere nequeamus: idẽque significat suscipere bellum. Ideoque in turri, & bello potius, quàm in aliis rebus parabolas Christus posuit, quòd res sint duæ maxime difficiles, & sumptuosæ,palatia, turresque ædificare,& bellũ gerere,quæ maximo, ac diligentissimo indigeant apparatu. Quod autem dicit v.28.*sedẽs cõputat sumptus*, nihil aliud significat, quã ex otio, & prudenti consilio omnem apparatũ adhibendum.

Quid sit turrim ædificare, in hac parabola.

E Cogitamus enim seriò, quæ sedentes cogitamus.Sicut *Maria sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius*.c.10.39.Et cogitare *si possit, cum decem millibus occurrere ei,qui cum viginti millibus venit ad se.* v. 31. est videre,vtrum parem diligentiam,& apparatum afferat rei suscipiendæ, vtrũ faciat,quidquid facere is debet, qui Christũ sequi velit. Mittere verò legationem, & rogare *ea quæ pacis sunt*,id est, quæ ad pacem pertinent, tractare,non est à diabolo hoste capitali nostro pacẽ petere,quo cum perpetuum nobis bellum gerendũ est:nec pacem vnquam licet pangere. Prꝺstat ab eo in

F bello vinci, quàm cum eo pacem habere. Nam & in pace vincimur,hoc etiam peius,ac turpius, quod in bello quidem,vt milites decet,repugnãtes, atque resistentes:in pace volentes sine vulnere, sine sanguine superamur.Cæterum rogare, *quæ pacis sunt*, est rem arduam non suscipere nisi paratum.Neque docet Christus debere nos à sequendo se desistere, omnes enim vult sequi se,& vt ait D.Paulus *saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*:sed debere sequi bene paratos, accinctos lumbis nostris,& lucernas ardentes manibus tenentes, vt supra dixit in re consimili. Neque quærẽ-

Quid sit rogare, quæ pacis sunt.

1.Tim.2.4.
Luc.12.35.

dum curiose est, quis ille rex sit, aduersus quem susci- A piendum nobis est bellum: quia, vt diximus, bellum aduersus alium regem, id est aduersus hominem potētem suscipere, nihil aliud est quàm aggredi rem arduam, atq; difficilem. Quòd si quis contendat, oportere personam aliquam certā per regem istū intelligi, non existimo diabolum, vt magna pars auctorum putat, sed Christum potiùs ipsum intelligendum: ille n. est, cuius causa tantus requiritur apparatus; ille cū quo bellum suscipiendūm, i. res difficiles aggrediendæ, crux sua cuiq; tollenda est. Bellum n. aduersus alium regem suscipere non significat, vt diximus inimicitias, quæ nullo modo cum Christo gerēdæ sunt; sed significat potius ei' amicitiæ causa aggredi res arduas quale est crucē eius ferre. Hic, vt opinor, verus & literalis vtriusque parabolæ sensus est. Quis alios desiderabit sensus, apud multos inueniet, legat modò D. Aug. lib. 2. qq. Euan. c. 31. & Theoph. & Bed. in comm.

CAPVT XV.

1. ERant autem appropinquantes ei publicani, & peccatores, vt audirent illum. 2. & murmurabant
Pharisæi & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. 3. Et ait ad
illos parabolam istam, dicens: 4. Quis ex vobis homo, qui habet centum oues: & si perdiderit
vnam ex illis, nonne dimittit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam, quæ perierat, do-
Matth. 18. 12. nec inueniat eam? 5. & cùm inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens: 6. & veniens domum conuo-
cat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ perierat? 7. Dico vobis,
quod ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pænitentiam agente, quàm super nonagintanouem iustis, qui
non indigent pænitentia. 8. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nonne
accendit lucernā, & euerrit domum, & quærit diligenter donec inueniat? 9. Et cùm inuenerit, conuocat amicas,
& vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram? 10. Ita dico vobis, gaudiū
erit coram angelis Dei super vno peccatore pænitentiam agente. 11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios:
12. & dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me cōtingit. Et diuisit illis sub-
stantiam. 13. Et non post multos dies, congregatis omnibus adolescentior filius peregrè profectus est in regionem
longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè. 14. Et postquam omnia consummasset, fa-
cta est fames valida in regione illa, & ipse cæpit egere: 15. & abiit, & adhæsit vni ciuiū regionis illius. Et misit
illum in villam suam, vt pasceret porcos. 16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci mandu-
cabant, & nemo illi dabat. 17. In se autem reuersus, dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundāt pa-
nibus, ego autem hîc fame pereo!. 18. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in cælum, &
coram te: 19. Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenariis tuis. 20. Et surgens ve-
nit ad patrem suum. Cùm autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accur-
rens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. 21. Dixitque ei filius: Pater, peccaui in cælum & corā te, iam
non sum dignus vocari filius tuus. 22. Dixit autem pater ad seruos suos: Citò proferte stolam primam, & in-
duite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius: 23. & adducite vitulum saginatū,
& occidite, & manducemus & epulemur: 24. quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuen-
tus est. Et cæperunt epulari. 25. Erat autem filius eius senior in agro: & cùm veniret, & appropinquaret domui,
audiuit symphoniam, & chorum: 26. & vocauit vnum de seruis, & interrogauit, quid hæc essent. 27. Isque di-
xit illi. Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulū saginatum, quia saluum illum recepit. 28. Indignatus
est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus, coepit rogare illum. 29. At ille respondēs dixit patri suo:
Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mandatum tuum præteriui, & nunquam dedisti mihi hædum, vt cum
amicis meis epularer: 30. sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit,
occidisti illi vitulum saginatum. 31. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecū es, & omnia mea tua sunt: 32. epu-
lari autem, & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

IN CAPVT XV.

1. *Erant autem appropinquantes ei publicani & peccatores.*] Solebant appropinquare, solebant versari cum illo, eumque inuitare; non enim voluit Euangelista factum vnum singulare, sed consuetudinem significare, quam eandem in Christo Pharisæi reprehenderunt. Parabolam sequentem vsque ad ver. 8. explicauimus apud Matth. c. 18. 12.

8. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.*] Eodem hæc parabola pertinet, quo superior: meritò Christū plus diligentiæ, & studij solitum ponere in conuertendis peccatoribus, quàm in iis, qui aut minus peccatores erant, aut minus sibi esse videbantur. Lege explicationem superioris parabolæ apud Matthæum, & hanc ad eundem modum interpretare; idem n. vtriusque, F vt diximus, est sensus. Nec magis quærendum hîc est, quæ sint decem istæ drachmæ, quam illic quærendum diximus, quæ fuerint centū illæ oues. Drachma verò quid sit, docuimus apud Matthæum cap. 17. 24. Cur E in muliere habente decem drachmas, id est, Regales Hispanicos decem parabolam posuerit, non est difficile coniicere. Oportebat in re nota, & vsitata proponere: & nihil vsitatiùs, quàm vt mulier, quæ decē haberet drachmas, vnam perdidisset, lucernam accenderet, domū euerreret, inuenta drachma cum vicinis gratularetur. Cur illic cētum oues, hîc decem drachmas dixerit numero variato, in promptu ratio est. Solet plerumque pastor vnus centum plus minus oues custodire. Solet mulier vna pauper, quæ labore suo victum quærit, decem habere drachmas plus minusue. Hic totus pauperis mulieris census est. Nec aliud in his numeris mysterium subesse arbitror. Non prohibeo tamen lectorem ad vsum præsertim concionandi popularem mysteria, & allegoricos excogitare sensus, quin & auctores, vnde haurire possit, indicabo. Legat Augustinum lib. 2. qq. Euangel. cap. 33. Gregor homil. in Euangel. 34. Bedam, Theophylact.

Digitized by Google

quibuſcum agebat, locutum fuiſſe. Phariſæi autem quibuſcum loquebatur, etſi iniuſtiſſimi, maximéque peccatores erant, iuſtos ſe tamen eſſe profitebantur. Quemadmodum cùm dicit, non opus eſſe *valentibus medico, ſed male habentibus*, non ſignificat aliquos eſſe ſanos; ſed aliquos eſſe, qui ſe ſanos eſſe exiſtimarẽt, itaque ipſorum ſententia opus illis non eſſe medico; ſed ijs vtique opus eſſe, quos illi ęgrotos, id eſt peccatores arbitrabantur, quare mirari eos non debere, ſi & illi cum medico, & cum illis medicus verſaretur. Cur ergo iuſtos per maiorem, peccatores per minorem filiũ ſignificauit, cum iuſti iniuſtis maiores natu non ſint? quin, ſi antiquitatẽ originis ſpectes, peccatores haud dubiè maiores natu erant; antiquiores n. iuſtis ſunt, quia priùs omnes peccatores fuêre, quã iuſti. Dici poteſt, nec res carebit probabilitate per maiorem filium iuſtos ſignificatos, quia priùs omnes filij Dei iuſti, quã peccatores ſunt. Nã etſi peccatores omnes homines ſunt antequam iuſti; quia omnes *filij iræ* naſcuntur, tamen tempus illud, q̃ regenerationem præcedit, non computatur, quia nondum homines ſpiritualiter nati ſunt; nondum filij Dei eſſe cœperunt. Ab ipſa igitur regeneratione antiquitatis initiũ ſumendum eſt, per quam omnes qui regenerantur, iuſti ſiunt, ex quibus poſtea aliqui rurſus peccatores: itaq; iuſti peccatoribus antiquiores ſunt. Simplicius tamen interpretor non aliam ob cauſam per maiorem filium iuſtos, per minorem peccatores fuiſſe ſignificatos, niſi quia moribus hominum, vnde parabola ſumebatur, congruebat. Solent iuniores minùs eſſe prudentes; ſolent illis parentes magis indulgere, & faciliùs quiduis concedere petentib. Ideo ille, qui imprudenter à patre diſceſſit, cuiq; nimis facile pater partẽ hæreditatis, quam petebat, conceſſit, minor fuiſſe dicitur. Pertinebat & id ad augendam inuidiæ, & murmurationis materiã, ac proinde ad præbendam narrationi probabilitatẽ. Vero enim ſimilius erat filium maiorem murmuraſſe, quòd pater minori filio, quem magis obediẽtem, atq; ſubiectum eſſe oportebat, hęreditatem dediſſet, vt quò vellet, abiret; quodq; poſt diſſipata luxurioſè viuendo cum meretricib. omnia bona, quæ accepiſſet, tam liberaliter, atque feſtiuè excepiſſet eum: quã ſi contra accidiſſe diceretur, maiorem natu filium matura iam ætate, & rerum vſu prudentem petitam, acceptamque à patre hæreditatem obliguriiſſe. Habita igitur eſt in hac re, quemadmodum in omnibus parabolis fieri debet, ac ſolet, ratio decori, & probabilitatis.

Sup. c. 5. 31. Matt. 9. 12. Mar. 2, 17.

Eph. 2. 3.

Cur per maiorem filiũ iuſti, per minorẽ peccatores ſignificati ſint.

12. *Da mihi partem ſubſtantiæ, quæ me contingit.*] Partem facultatum tuarum, quæ mihi iure hæreditatis obuentura eſt. Subſtantiam Græce vocauit οὐσίαν, ad verbum eſſentiam; itaque memini Marium Victorinum Afrum libro 1. aduerſus Arian. hunc locum produxiſſe, vt probaret nomen οὐσίας eſſentiæ, aut ſubſtantiæ, vnde Chriſtus ὁμοούσιος, id eſt conſubſtantialis Patri dictus eſt, in ſacris literis reperiri, quod negare ſolebant Ariani.

Nomẽ οὐσίας in ſcriptura reperiri negabãt Ariani.

Et diuiſit illis ſubſtantiam.] Non diuiſit proprie niſi iuniori; nam maior nec partem ſuam petierat, nec eã dicitur accepiſſe; & idipſum ſenſus parabolę requirit, vt maior, qui iuſtos ſignificat, partem hæreditatis ſuæ à bonis paternis non ſeparauerit. Prima enim iunioris culpa fuit, quòd hæreditatem à patre petiuerit: ſecunda quòd conceſſam acceperit, & à paternis bonis ſeiunxerit. Quod ſi idem feciſſet maior, in eadem profecto fuiſſet culpa: nec iuſti perſonam referre poſſet. Dicitur ergo illis diuiſiſſe, quia, cùm ſuam alteri fratri partem daturus eſſet, duas neceſſario partes æquales fecit, quemadmodum ſi maior etiã filius ſuam eſſet partẽ accepturus. Videbitur alicui parũ hoc ve-

A riſimiliter à Chriſto narrari. Nec enim ſolent patres, dum adhuc viuũt, ſua filiis bona diuidere, preſertim adoleſcentulis, & inexpertis. Nec vlla, vt opinor, erat lex, qua id pater facere cogeretur. Reſpõdeo id Chriſtum præter conſuetudinem adieciſſe, quia parabolæ ſenſus exigebat. Nam etſi pater nulla vel lege, vel cõſuetudine hæreditatem ſuam filiis diuidere cogebatur: non vetabatur tamen. Fecit ergo, non q̃ oportebat, ſed quod licebat facere. Parabola verò ipſa id poſtulabat, quia non potuiſſet pater ille Dei perſonam exprimere, niſi feciſſet. Libere nobiſcum Deus agit, & ad noſtram voluntatem accõmodatè: diſcedentes à ſe non prohibet: redeũtes amplectitur. Et non potuiſſet
B filius minor bona ſua diſſipare, quod ad ſenſum parabolæ imprimis erat neceſſariũ, niſi ea illi pater indulgentia quadam inſolita conceſſiſſet.

In hoc veri ſimiliter narretur à Patre factũ.

13. *Et non poſt multos dies congregatis omnibus.*] Collectis omnibus ſuis bonis, quæ ſibi hæreditate obuenerant, & in pecuniam redactis, ſumptaque omni ſecum pecunia profectus eſt peregrè in regionem longinquã. Regionem longinquam nihil hîc aliud ſignificare arbitror, quàm adoleſcentem illũ valde fuiſſe perditũ: nec n. in aliquo proximo loco inter cognatos, inter amicos, aut certè notos conſtitiſſe: & ad certũ aliquod genus viæ applicaſſe animum: ſed more perdi-
C torum iuuenum lõgè à paterna domo diſceſſiſſe. Hoc enim agebat Chriſtus, vt iuuenem deſcriberet maximè perditum. Si præter hanc aliquam habet regio lõginqua ſignificationem, illam habet, quam Ambr. Auguſt. lib. 2. qq. Euang. c. 33. & Hier. in epiſt. ad Damaſ. Beda, Theophylactus, & Euthym. afferunt: *Regio longinqua*, inquit Auguſt. *oblinio Dei eſt.* & Ambro. in cõm. *Quid eſt longinquius ire, quàm à ſe recedere; nec regionibus, ſed moribus ſeparari? ſtudiis diſcretum eſſe, non terris? & quaſi interfuſo luxuriæ ſecularis æſtu diuortia habere factorum? Etenim qui ſe à Chriſto ſeparat, exul eſt patriæ, ciuis eſt mundi. In
D regione longinqua*, vt ait Auguſt. *illi erant qui ſedebant in tenebris, & vmbra mortis, cùm lux orta eſt illis.* Iſaiæ 9. 2. Et illi, vt Theophylactus ait, de quibus dictum eſt: *Qui elongant ſe à te, peribunt*, Pſal. 72. 27. *longè eſt enim Dominus ab impiis, & orationes iuſtorum exaudiet.* Prouer. 15. 29. Qui maiorem fratrem angelos, minorem homines intelligunt, paternam domum cœlum, vnde angeli non diſceſſerunt: regionem longinquam hunc inferiorem mundum interpretantur. Sed hoc Origenis de animis noſtris errorem videtur ſapere. Qui autem per fratrẽ minorem Gentilem populum intelligendum putant, ſolent plerumque longinquã regionem idololatriam
E appellare. Ambroſ. lib. 2. de pœnit. c. 3. paternam domũ Eccleſiam, longinquam regionem, quidquid extra Eccleſiam eſt, eſſe dicit. *Bene*, inquit, *dicitur, quia peregrè profectus eſt, qui erat à ſacris altaribus ſeparatus. Hoc eſt enim ab illa Ieruſalem, quæ in cœlo eſt, ciuico quodam & domeſtico ſeparari domicilio: vnde & Apoſtolus ait: Ergo iam non eſtis aduenæ atque peregrini, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei.* Ego quod certũ eſſe arbitror, primo loco poſui quod probabile, ſecundo.

Quid regio longinqua ſignificet.

Ephe. 2. 19

Et ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam, viuendo luxurioſe.] Gr. ἀσώτως intemperanter. Neque hîc quærendũ eſſe puto, quæ ſit illa ſubſtantia, quam iſte adoleſcens intem-
F peranter viuendo diſſipauit. Eſt n. deſcriptio, vt ſæpe diximus, maxime perditi, & nepotis adoleſcentis, qui nihil aliud, quàm hominem ſignificat maximè peccatorẽ. Solẽt plerique ſubſtantiam, quam diſſipauit, liberum arbitriũ, cæteraſque naturales facultates interpretari. Sic Aug. Beda, & Euthy. & Bern. in ſermo. de diuerſis affect. animæ. Quod etſi ſano ab illis ſenſu dictum eſt, nolim equidem dicere, ne quis exiſtimet p̃ peccatum perire liberũ arbitriũ: quod noui dicũt hæretici, & D. Aug. auctorẽ ſe gloriãtur eius habere ſententiæ,

Num hæc ſubſtantia liberum ſit arbitrium.

Digitized by Google

tentiæ. Et verò, si velimus, quemadmodum hîc auctores faciunt, singula subtiliter scrutari verba, reperiemus liberum arbitriũ, nec per partem illam substãtiæ, quæ minorem fratrem contingebat, significari: nec luxuriosè viuendo dissipari potuisse. Nam antequam iuuenis ille à patre discederet, antequam suam ab illo hæreditatem peteret, liberum vtique habebat arbitrium. Naturam enim habebat suam, à patre quidem acceptam, sed tamen habebat; & hæreditatem, quæ præter, aut supra naturam erat, petebat: & idipsum, quod petebat, libero profectò petebat arbitrio, poterat enim non petere quemadmodum natu maior frater, non petiuit, meliùs scilicet suo vsus arbitrio. Non ergo liberum arbitrium petebat, quod iam habebat: non ergo hæreditas illa, quam petiuit, quam accepit, quam dissipauit, liberũ significabat arbitriũ. Non perdidisse autem illud postea luxuriose viuẽdo, vel ex hoc ipso loco perspicuum est. Quo enim modo post substantiam omnem suam dissipatam, post grauem toleratam famem deliberat? *Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hîc fame pereo! Surgam, & ibo ad patrem meum.* Non n. hoc aut dicere, aut deliberare, aut facere sine libero potuit arbitrio. Non ergo perdiderat, sed habebat. Alij per eam substantiæ partem, quam accepit, quamq; dissipauit, imaginem, ac similitudinem Dei signari putãt. Ambr. in commen. *Ille*, inquit, *viuendo luxuriose consumpsit omnia naturæ ornamenta. Vnde tu qui accepisti imaginem Dei, qui habes similitudinem eius, noli eam irrationabili fœditate consumere.* Et Aug. ser. 34. de verbis Domini secundùm Lucam. *Quisquis enim vult esse ita similis Deo, vt fortitudinem suam ad illum custodiat, ne recedat ab eo, ei cohærendo, vt custodiat similitudinem, & imaginem ad quam factus est.* Quòd si imaginem Dei non naturam ipsam, sed morum conformationem appellant, quemadmodum multi veteres auctores, & D. etiam Paulus appellare solet 1. Cor. 15. 49. & 2. Cor. 3. 18. ad Coloss. 3. 10. multo meliùs hæc, quã altera interpretatio conueniet, quam & Marius Victorinus lib. 2. cont. Arian. & Theophyl. secutus est Bonos n. mores, in quibus imago illa diuina cernebatur, perdidit luxuriosè viuendo. Sed quomodo eos à patre petiuit? quomodo accepit? cũ ante habuisset, & petendo, accipiendoque hæreditatẽ potius perdiderit, quàm comparauerit? Illa n. ipsa fuit culpa, qua bonos mores acquirere vtique non potuit, sed amittere. Idem Ambros. lib. 2. de pœnit. c. 3. substantiam hanc, quam iste adolescens dissipauit, fidem esse putat, quam à domo patris, i. ab Ecclesia Dei discedendo, & luxuriose inter hæreticos, aut Gentiles viuendo perdiderit. Sed iã probauimus per hunc adolescentem omnes peccatores designari: at non omnes fidem perdunt. Certum tamen est, ꝙ primo loco dixi, nihil aliud hîc, quàm perditissimum adolescentẽ, & per eum perditissimum peccatorem designari.

Ver. 17 & 18.

Num hæc substantia sit imago, & similitudo Dei.

14. *Facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere.*] Variæ etiã huius famis interpretationes sunt. August. lib. 2. qq. Euang. c. 33. *Fames*, inquit, *in illa regione est indigentia verbi veritatis*, quod iisdem verbis in comm. dicunt Beda & Theophil. Ambrosius vero sacramentorum priuationem interpretatur lib. 2. de pœnitent. c. 3. *Nec mirum*, inquit, *si fame peribat, qui diuino alimento egebat.* Alij vacuitatem virtutum, quas luxuriose viuẽdo perdiderat; vt Euthymius. Ego tantùm extremam eius adolescentis miseriam describi puto, causamq; tacitè reddi, cur seruire, & porcos pascere coactus sit, quia præterquam quod omnia illa bona sua dissipauerat, magna etiam in ea regione fames erat, ita vt ne diuites quidem facilè possent viuere, ne dum miser ille adolescens pauper, nudus, longe à patre, longè à patria, longe ab amicis, in aliena regione ignotus, &

A peregrinus. Nihil ergo aliud Christus hoc dicens facere voluit, quã sequẽtem narrationẽ probabiliorem reddere. Probabilius n. erat eum & cõsumptis facultatibus suis, & fame non solùm ipsum, sed totam ipsam regionem vexante dominum, cui seruiret, quæsiuisse, & vsque ad pascẽdos porcos se demisisse, quàm si fames in regione non fuisset.

15. *Et abijt, & adhæsit vni ciuium regionis illius.*] quod dicit, *abijt*. Hebraismus est, quemadmodũ si diceres, decreuit herum quærere. Sicut Hispani dicunt, *Toma, y ponese con vn amo*, aut, *Viene y haze esto, y esto*. Nam vt illud *Toma*, & illud *viene* nihil fere ibi significat, sed tantùm est idioma, & ornamentum linguæ, & illud

Hebraismus, abijt & adhæsit.

B וַיֵּלֶךְ *abijt* Hebraice, Theophylactus exposuit abiisse, id est in peccato profecisse. Quod si in sensu literali fundamentum habuisset, aptè admodum dictum videretur, sed nec cum sensu literali conuenit, & adhærere ciui regionis illius virtutis potiùs, & industriæ, quàm peccati fuit: certè non tam peccati fuit, quàm extremæ miseriæ, ad quam sua illum adolescentẽ peccata perduxerant. De ciue illo solicitè quæri nolim quis sit, quemue significet. Hæc enim omnia ad complendam, vt in similibus parabolis sæpe monui, narrationem, & ad exprimendam eius adolescẽtis mise-

C rabilem conditionẽ dicta sunt, & quia fieri solet, vt eiusmodi homines in extrema fame herũ aliquẽ à quo vel micis, vt canes, alantur, sibi quærant; & erat vero simile idem illum fecisse adolescentem. Aliorũ tamen interpretationes si quis magis amat, supra initio parabolæ posuimus. Preterea eas alias apud alios obscuriores auctores lector inueniet. Quod dicit, *adhæsit*, id est ἐκολλήθη emphaticum esse puto, exprimit enim diligẽtiam, industriam, artem, qua se solent eiusmodi miserabiles homines in domos diuitum insinuare, quiduis vt faciant, tantùm vt fame non pereant.

Et misit illum in villam suam.] Hæc etiam verba em-

D phatica sunt, significant enim ciuem illum nesciisse quodammodo quid de perdito illo adolescente ageret, qui se fame impulsus in domum suam insinuabat: itaque misisse in villam, id est ad vilissimum abiecisse ministerium, vt pasceret porcos. Quibus duabus reb. tãtùm, vt plerisque etiam superioribus, declaratur extrema eius adolescentis miseria, qui à patre suo inconsultus discessisset. Hæc tamẽ omnia pleriq. omnes interpretes propriã etiam habere putãt significationem. Villam alii hunc esse mundum, vt Ambros. *in villam mitti* inquit Beda, *est substantiæ mundialis potentia*

Quid sit in villam mitti.

E *subiugari. De qua in alia parabola quidam spirituales epulas ad quas inuitabatur, fastidiens dixit. Villam emi, & necesse habeo exire, & videre eam.* Augustinus verò, eo loco, quẽ sæpe citauimus. qq. Euang. villam esse dicit *modum potestatis diaboli.* Hieronymus autem in epistola ad Damas. nihil aliud esse in villam misisse, quàm possessionem eius cepisse, seruumque fecisse suum. Porcos plerique dæmones, vt Ambrosius, & Augustinus; alij carnales cupiditates, vt Beda, & auctor ille libri de tẽpore barbarico; alij sensus intelligunt, vt Bernar. in illo serm. de diuersis affectionibus animæ. Mihi solùm miserabilis significatur status illius adolescentis, & per eũ

Sup. 14. 18.

Quid porci significent.

F miserabilior eorum conditio, qui se se Diabolo in seruitutẽ tradiderũt. Maior enim est veritas, quã figura.

16. *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant.*] Quàm aptè miserabilem & famelicum hominẽ depingit. Non dicit, cupiebat edere, nec, cupiebat saturari, quia etiam qui famelici non sunt, edere, ac saturari cupiunt, sed dicit, *cupiebat implere vẽtrem.* Solent enim, qui admodum famelici sunt, cupere vacuũ omnino ventrẽ vel re qualibet implere: nec vllũ ciborũ habere discrimen, modò rabidam famẽ sedẽt. Quæ sint, quæ hoc loco siliquæ vocantur, pauci mihi inter-

Quæ sint hæ siliquæ porcorum.

Digitized by Google

interpretes videtur intellexisse, plerique enim aut fabas, aut pisa, aut alia id genus legumina esse putant ex iis, quæ vaginam habent; quod & Ambros. vulgari errore secutus est. At quis non videt non solere porcos eiusmodi ali leguminibus, præsertim magnæ famis tempore, cùm in magna etiam annona delicati homines illis in cibum vtantur? non aluntur, inquiunt, granis, sed vaginis, hoc est siliquis excussis granis. Ne id quidem fieri solet, & si soleret, tamen quis homo illis vescitur? Semper ego existimaui eas hic siliquas appellari, quas Hispani Arabico vocabulo *Algarouas* vocant. Nam & Latinè siliquę, & Græcè κεράτια, dicuntur, quo hic verbo Euangelista vsus est, & porcis in calidioribus regionibus, vbi magna earũ est copia, dari solent; sicut alibi glandes; iis etiam homines præsertim pauperes, & pueri vesci solent, dulcis enim saporis sunt, & vagina ipsa, teste Plinio, editur, grana reiiciuntur. Magna in Italia & Hispania multo maior in Africa copia est, & in plateis passim venales sunt. In arbore nascuntur vt glandes, non tantæ tamen proceritatis, & latioribus, ac mollioribus foliis, quæ & ipsa Græce κεράτιον, Latinè siliqua vocatur, vt Columella, Plinius, & Victor Vticensis in Africana historia auctores sunt. Mirum autem videri potest, non potuisse adolescentem illum siliquis satiari, nec illi quemquam dedisse, cùm porcis proiicerentur. Expedita quorundam videtur esse respõsio, tunc porcos non edisse siliquas; nam si edissent, & adolescentem illum edere ad satietatem potuisse; sed solitos in illa regione edere, sensumque esse cupiuisse illum miserum iuuenem ventrem de siliquis implere, quibus vel porci vesci, saturarique solerent. Facilis inquam, sed non satis, vt mihi videtur, plena sententia. Nec enim dicit Christus cupiuisse ventrẽ implere de siliquis, quibus porci vescuntur, aut quibus vesci solebant, quod si dixisset, non actum, sed consuetudinẽ significasset. Sed dixit, *de siliquis quas porci manducabant*. Quod verbum actum videtur, non cõsuetudinem significare. Accidit, quod satis appareat voluisse Christum eius adolescentis miseriam quàm maximè exaggerare; miseria autem hęc erat maxima, vt cùm videret porcos siliquas edere, ne illis quidem ipse saturari posset: quemadmodũ cap. 16. 21. dicitur cupiuisse Lazarus de micis, quæ de mensa diuitis cadebant, saturari, neminéque illi dedisse. Solent asseruari vt glãdes, & porcis certis dari horis, itaque non poterat miser adolescens aliũde habere, quã ex ipso loco, vbi iis porci vescebantur, si quas poterat porcis ipsis suffurari, quib. antequam saturatus esset, à porcis consumptæ erant. Putant omnes fere auctores illi, quos superiore versu nominauimus, August. Ambros. Hieron. Beda, sæculares, & inanes scientias per siliquas significari. *Siliquæ*, inquit Aug. *sunt doctrinę sæculares sterili suauitate resonãtes, de quibus laudes idolorum, fabularumque ad Deos gentiũ vario sermone atque carminibus perstrepant, quibus dæmones delectantur.* Alij voluptates, vt Euthym. Alij peccata ipsa, quibus peccator, quo magis peccat, magis exsatiari cupit, vt Theophylactus. Ego eandem viam, quam initio ingressus sum, insistens nihil aliud, quàm miserabilem illius adolescentis conditionem, & per eam miserabiliorem profligatissimi peccatoris statum significari arbitror, qui ad vltimam morum prauitatem venerit: adeo omnibus Dei beneficiis, omni gratia, i. omni spirituali priuat° cibo, vt ne siliquis quidem, i. naturalibus donis, quib. Philosophi, & cæteri porcis similes homines abundant, satiari possit; ita nimirum peccatis excæcatus, vt ne id quidem videat, quod omnibus hominibus naturæ lumen ostendit.

17. *In se autem reuersus.*] Intellectum dante vexatione. Quod de illo quidem adolescente, ex quo parabola sumpta est, dictum est vero similiter, & ad consuetudinem aptè. Credibile enim erat iuuenem, qui tot in domo patris sui bonis abundasset, cùm videret se in regione longinqua apud alienos in abiectissima seruitute perire fame, ad se fuisse redituru, atque dicturum apud se ea, quæ Christ° dixisse narrat. Quòd si parabolam ad peccatorem, propter quem proposita fuit, accommodemus, significat vexationem illi intellectum dare *Cum occideret* (inquit) *eos, quærebãt eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum.* Psal. 77. 34. Illud etiam obseruandum, quod Aug. li. 2. qq. Euang. c. 33. & Beda animaduertunt, quid discriminis sit inter peccatorem, qui aliquando diuinam expertus est gratiam, & quàm suauis sit Dominus, degustauit: quã bonum adhęrere Deo sit: & inter eum, qui nihil expertus huiusmodi, sola peccata, solas voluptates, solã porcorum vitam nouit. Ille nimirum tanto faciliùs, quàm hic ad mentem redibit; quanto facilius est, quæ aliquando nouimus, etiam postquam obliti sumus, recordari; quam quę nunquam nouimus, discere. Magni refert bene in pueritia à parentibus institutum fuisse, sacramenta frequentasse, inter viros vixisse religiosos. Hæret semper in palato mentis gustus ille cœlestis, & quamuis longe a primo illo vitæ instituto, quasi à domo paterna, discesserimus; semper nobis memoriam suggerit vitæ præteritæ, quales fuerimus, quales simus; semper vt ad eam redeamus, inuitat. Si ille adolescens nunquam paternæ domus abundantiam fuisset expertus, nũquam ad se reuersus dixisset: *Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo! Surgam, & ibo. Vnde hoc fieret poterat*, inquit Aug li. 2. qq. c. 33. & Beda, *in quo erat tanta obliuio Dei, sicut in omnibus idololatris fuit, nisi quia ista recogitatio iam resipiscẽtis esset?* Colligimus ex hoc loco verum esse, quod aduersus nouos hæreticos in Cõcilio Tridentino sess. 6. c. 6. & can. 8. Ecclesia diffiniuit, non malum, sed bonum, ac salutarem esse timorem illum, quem seruilẽ appellamus; quo aut metu pœnarum, aut aduersis cõflictati rebus ad Deum conuertimur. Laudatur enim iste adolescens, & nobis in exemplum proponitur, quòd fame compulsus ad mentem primùm, deinde ad patrem redierit.

Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo.] Opponit se mercenariis patris sui; & famem suam eorum saturitati. Alij mercenarij patris mei sunt, ego hominis alieni, atque ignoti; illi pane abundant, ego fame pereo. Latinus interpres, *Quanti* dixit pro quot, dictione abusus Latina, *Mercenarii ergo patris*, ait Beda, *abundant panibus; quia qui futuræ mercedis intuitu digna operari satagunt, quotidianis supernę gratiæ reficiuntur alimoniis. At vero fame pereunt, qui extra patris ędes positi ventrem cupiunt implere de siliquis, id est, qui sine fine viuentes vitam beatam inanis philosophiæ studiis inquirunt.* Qui fuerint mercenarij in domo patris eius adolescentis, obscurum non est; nempe qui filij non erant, sed mercede illi seruiebãt; qui autem in domo Dei mercenarij sint per illos significati, id anxiè vestigari nollim. Nam illi, quos Beda describit, *qui futuræ mercedis intuitu digna operari satagunt*: & illi, quos Ambr. in comm. *bonos mercenarios appellat, Petrus, Iacobus, & Ioannes, quibus dicitur: Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum*: non mercenarij, sed optimi profecto sunt filij, qui in hac ipsa parabola mercenariis opponuntur. Et illi alij, quos idem describit Ambrosius ibidem, *qui non virtutis, sed vtilitatis studio prouocati bona sequuntur*, nec filij, nec mercenarij sunt, quia panibus, id est, donis cœlestibus non abundant. Ergo illi per mercenarios in domo Dei significantur, qui infimo sunt gradu, sicut in domo mercenarij sunt: itaque ijdem illi qui mercenarij sunt, in Ecclesia etiam sunt fi-

MM

Marginalia: *Li. 13. c. 24.* — *Lib. 2. c. 11. & li. 5. c. 10. l. 18. c. 7. 10.* — *Isa. 28. 19.* — *Psal. 33. & 72. 28.* — *Quanti referat à pueritia bene institutum fuisse.* — *Timor seruilis salutaris est.* — *Matt. 4. 18. Mar. 1. 18. & sup. c. 5. 10.*

Digitized by Google

Quinam in Ecclesia mercenarii lij, sed per mercenarios significantur, quia infimo sunt loco. In hoc enim consistit mercenarij & militudo, & antithesis inter illum & filium, non quòd ille mercede, hic gratis patri seruiat; sed quòd ille abiectus, vilis, despectus; hic honoratus in paterna domo sit; ille male, hic bene tractetur. Dicit ergo apud se resipiscens peccator, *quot mercenarij in domo patris mei abundant panibus*, i. quot homines conditione abiecti, quot pauperes, quot mulierculæ magna cœlestium donorum, dum bene sanctéque viuunt, suauitate fruuntur; ego qui filius sum, ego sacerdos, ego episcopus, ego doctus, quia à patre discessi, quia me Diabolo in seruitutem dedi, hîc fame pereo; omni diuinæ gratiæ
Psal. 101. 5. cibo ac iucunditate priuatus sum. *Aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.* Perij, quia à te Domi-
Psal. 72. 27. ne discessi. *Omnes enim, qui elongant se à te, peribunt.* Hoc est, *Hic*, id est extra Ecclesiam, aut extra gratiam Dei.
Luc. 1. 79. Deu. 32. 10 Psal. 33. 10 *In tenebris, & vmbra mortis, in loco horroris, & vastæ solitudinis.* Et hoc est, *In domo patris mei*, id est, in Ecclesia, aut in gratia Dei, vbi *non est inopia timentibus eum.* Quæ duo inter se opponit loca.

18. *Surgam, & ibo ad patrem meum.*] *Surgam*, Hebraismus est, quo vtuntur Hebræi, cùm alicuius operis exordium significant. Quia cùm nihil agimus, sedere solemus: cùm aliquid agere aggredimur, surgere. *Surge Deus, iudica terram*, Psalm. 81. 8. & *surgant, & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant.* Deu. 32. 38. Non n. significat aut Deum, aut idola ante sedisse; sed illũ ante non iudicasse terram: hæc opem non tulisse. Quod vt facere incipiant, rogat. Dicunt Hebræi & in prima
Surge, Heb. pro Agedũ & in omnibus personis קום *Surgam*, & surge, & surgat, &c. quod alio verbo in solis secundis Latini dicunt, Age, Agite, Agedum, Agesis. Itaque magis dictio exhortantis, quam verbum est. Quale illud quod ver. 25. declarauimus, *abijt, & adhæsit*, nisi quòd illud exhortantis non est. Incitat igitur se perditus alioqui adolescens ad audendum, ad reuertendum ad patriam, ad resipiscendum: & peccator, qui per eum significatur ad confitenda peccata, agendamque pœnitentiã, *Surgam*, inquit Augustinus libro 2 qq. Euang. cap. 33. *quia iacebat; & ibo, quia longe aberat, ad patrem meum, quia sub principe porcorum erat. Cætera verba sunt pœnitentiam meditantis in confessione peccati, nondum tamen agentis. Non enim iam dicit patri, sed dicturum se esse promittit, cùm venerit.* Et Hieronym. in epist. ad Damas. *Surgens* (inquit)
Peccatorũ iacere, stare iustorũ est. *ibo ad patrem meum. Pulchre ait, surgens, patre quippe absente non steterat, peccatorum iacere, iustorum stare est.* Ad Moy-
Deut. 5. 31. sem dicitur: *Tu verò hic sta mecum*, & in centesimo tri-
ver. 1. gesimo tertio Psalmo: *Ecce nunc benedicite Dominum omnes serui Domini, qui statis in domo Domini.* Similia Theophyl. & Beda tradunt. Sed intelligat lector hæc esse moralia, litteralem verò sensum, & proprium, quem initio posuimus.

Pater, peccaui in cœlum, & coram te.] Beda: *Quàm misericordem piumque mouet at patrem, qui nec offensus à filio, patris dedignatur audire vocabulum.* Quod dicit: *Peccaui in cœlum*, variè auctores exponunt. Ambros. sic: *Non vtique elementum exprimitur, sed peccato animæ cœlestia significantur dona Spiritus imminuta.* August. verò eo loco quem modò notauimus: *Vtrum hoc est peccaui in cælum, quod est coram te, vt cœlum appellauerit ipsam sublimitatem patris. Vnde est etiam illud in Psalmo: A summo cœlo egressio eius, cùm*
Psal 18. 6. *ab ipso patre vult intelligi, an potius, peccaui in cœlum coram sanctis animis, in quibus est sedes Dei. Coram te autem, in ipso penetrali interiore conscientiæ?* Quam posteriorem Augustini interpretationem Beda, & alij plerique amplexi sunt, Hier. ad hunc modum: *Peccauerat in cœlum, qui Ierusalem cœlestem reliquerat matrem. Peccauerat coram patre, qui conditore deserto lapides fuerat, & ligna veneratus. Non fuerat dignus vocari filius Dei, qui seruus esse maluerat idolo-*

A rum, Theophyl. & Euthym. *Peccaui in cælum*, quia cœlestibus terrena præposui. Ego Hebraismum esse arbitror. Solent Hebræi, dum religione quadam Deum proprio nomine vocare non audent nunc שמים cęlũ, nunc שם nomen, nunc צור petram, nunc aliis eiusmodi nominib. appellare. Eum Hebraismum Christum existimo, dum Hebræi adolescentis personam fingit, imitatum Deum cœlum appellantem. Rursum quod dicit coram te, alius est Hebraismus לפניך in conspectu tuo, i. cõtra te. Itaque perinde est, atq; si adolescẽs dixisset, Pater peccaui contra Deum, & contra te: cõtra Deum, quia neglectis eius præceptis te deserui, &
B luxuriose viuendo omnem meam substantiam dissipaui: contra te, quia tibi non parui, quia sub tua potestate esse nolui, quia partem hæreditatis, quæ mihi erat obuentura, a te extorsi.

19. *Iam non sum dignus vocari filius tuus.*] Quia, cùm ante filius essem, me ab obedientia tua subduxi, meque emancipaui, & filius quodammodo esse desij. Non desierat verè esse filius, nec poterat: sed desierat, quantũ in ipso erat. Quare non dicit non sum filius tuus: sed, *non sum dignus vocari*, id est, haberi *filius tuus*; nõ sum dignus esse in domo tua eo loco, quo ante eram: satis mihi fuerit, si eo loco sim, quo sunt mercenarij, *fac me*
C *sicut vnum de mercenariis tuis.* Hic est sensus verborum. Quæ si ad peccatorem accommodemus, confitetur se dignum nõ esse, qui ad eam gratiam, eamque dignitatem, qua priùs apud Deum erat, admittatur, cũ sua eam culpa perdiderit; rogat tamen Deum, vt se vel in minimum gratiæ suæ locum recipiat, vt Euthym. exponit: tantùm in illius gratia, tantùm sub eius sit potestate, nec iam diabolo, sed illi seruiat. Vide quæ diximus de mercenariis ver. 17. & ad eundem modũ hęc intellige. Durior mihi hoc loco videtur interpretatio Hieron. *Fac me sicut vnum de mercenariis tuis*, fac me sicut vnum de Iudæis, qui te ob præsentium tantùm rerum
D promissa venerantur. Nõ enim qui verè pœnitens est, propter præsentiũ tantũ rerum promissa, sed propter Deum ipsum seruire Deo vult. Nihilo magis Theophyl. expositionem probo, qui per mercenarios Catechumenos intelligit. Etsi quod attinet ad Ecclesiasticã disciplinã, scio eum fuisse morem veteris Ecclesiæ, vt pœnitentes nonnunquã, prout præteritæ culpæ magnitudo postulare videbatur, in locũ Catechumenorũ reiiceret, & quidem in vltimũ aliquãdo, vt ex antiquis Conciliorum canonib. discimus, & in scholis de pœnitentia adnotauimus. At quis peccator cũ pœnitentiam agit, desiderat apud Deũ Catechumeni lo-
E co esse, cui nondum baptizato, nondũ vtique sunt remissa peccata, ac non potiùs in gratiam reponi; id enim agit, id optat, vt sibi peccata remittantur. Ille igitur, quem suprà explicauimus, verus est sensus.

20. *Et surgens venit ad patrem suũ.*] Vide quę v. 18. dicta sunt. Non satis fuit dicere, quod illic dixerat, *surgã, & ibo*, nisi reipsa surrexisset, iissetque. Illa n. deliberatio erat, hic est effectus. *Hæc*, inquit Amb. in cõ. *apud se dicit, sed nõ satis est dicere, nisi ad patrẽ venias.* Quod ipsũ Chrys. apud D. Tho. δεῖ γὰρ ἡμᾶς, inquit Theop. οὐ μόνον θέλειν τὰ φίλα τῷ θεῷ ἀλλὰ καὶ πράττειν. *Oportet nos nõ solum velle, quę Deo grata sunt, verum etiam facere.* Exemplum non solum
F peccatoribus ac pœnitentibus; sed iustis etiã omnibus vtile. Docemur n. simul atq; nobis Deus inspirat animo aliquid boni, reipsa perficere, antequàm ardor ille primi propositi refrigescat. *Non tardes*, inquit Sapiẽs *conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem*, Eccle. 5. 8. Videtur indicare Beda abusos hoc loco olim Pelagia- *Pelagiani qui abutebantur hoc loco refutantur.*
nos, quasi peccator viribus suis possit surgere; ad patrẽq; redire. Quos ex hoc ipso loco refellit, ait enim adolescens ille: *Fac me sicut vnum de mercenariis tuis*, declarans se non solũ in pristinam apud Deum gratiam

Digitized by Google

sed ne in mercenarij quidem locum redire posse, nisi Deus ipse faciat. Ego eam quæstionem, aliter soluendam puto. Primum quidem non in eo eam partem parabolæ rei significatæ similem esse, quod sicut adolescens ille sine speciali Dei gratia sola vexatione cum gratia generali intellectum dante ad mentem rediit, & ad patrem reuerti decreuit: ita etiam peccator per se, ac sine nouo Dei auxilio ad Deũ redeat; sed in hoc tãtùm, quod sicut ille adolescens aduersis vexatus rebus ad patrem rediit; ita peccatores, cùm à Deo rebus aduersis affliguntur, ad Deum conuerti soleãt. Ac ne hoc quidem ipsum in parabola agebatur, sed illud tãtùm, ita Deum peccatores ad se redeuntes amplecti, & recipere solere; sicut pater ille filium recepit. Quacũque tandẽ moti ratione veniant, siue ipso trahẽte, siue ducente, siue (si id fieri posset) nihil agente, siue rebus aduersis, siue secũdis prouocati. Deinde vt etiã hac in re concedamus, similẽ debere esse parabolam, putandum non esse adolescentem illũ ipsum per se, sine nouo Dei auxilio ad patrem rediisse. Nam vt diabolus eum, aut propria voluntas incitauerat, vt à patre discederet; ita incitauit Deus, vt ad patrem rediret. Et fixæ stant illæ sententiæ: *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur*, Thren. 5. 21. & *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum*. Ioan. 6. 44. Sed quia non id agebat, vt doceret homines sine gratia Dei ad Deum redire non posse, sed redeuntes benigne, ac liberaliter recipi, hoc quod docere volebat, dixit, illud quod nolebat, etsi verum erat, non dixit.

Cum autem adhuc longe esset, vidit eum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurens, cecidit super collum eius, & osculatus est eum.] Elegans, & accurata benigni, & misericordis patris descriptio. Quam ideo Christus tam multis, tamque aptis circunstantiis, ac verbis explicauit, quia id potissimum agebat, vt Dei erga peccatores largissimam, atque promptissimam misericordiam declararet. Primùm quod dicit, *cum adhuc* adolescens *longe esset*, patrem eum vidisse, si de ipso agamus adolescente, ideo dictum est, quia & fieri potuit, & factũ fuisse in simili exemplo verosimile videbatur; & erat valde ad id, quod agebatur accommodatum, vt intelligeremus, quam præsto Deus sit volentibus ad se venire, qui cũ adhuc illi longe sint, i. simul atque in vltimis animi recessibus consilia de vita mutanda moliri incipiunt, videt, & obuiam occurrit. *Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua*. Ps. 10. 17. *Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei*, Psal. 31. 5. *Et erit*, inquit Deus Isa. 65. 24. *antequã clamẽt, ego exaudiam; adhuc illis loquẽtibus, ego audiam* Hoc est, quod Christus dicebat Nathanaeli: *Priusquam te Philippus vocaret, cũ esses sub ficu, vidi te*. Ioan. 1. 48. Misericordia motus fuisse pater dicitur, & filium videns nudũ, ac miserabilẽ, & pœnitentia ductum ad se reuertentem. Quis filij misereri nisi pater debuit? Poterat illa tãta filij miseria quẽlibet, quanto potius patrẽ ad cõmiserationem cõmouere? Accurrit pater filio, quasi veniam dans, antequã petat, & verecundantem ad gratiam suam inuitans. Quæ omnia facile est ad Deum, & peccatorem accõmodare. Quæ sequũtur, minus premenda sunt. Quod pater supra collum ceciderit filij, eũque osculatus fuerit. Hæc enim duo non alia causa dicta sunt, quã quod verosimile esset, ita erga filiũ fecisse patrẽ; quodq; fieri soleret. Nec exquirendũ diligentius est, quid in Deo sit super peccatoris collum cadere; quid eum osculari. Nihil enim hæc aliud significãt, quã quod Deus singularem quandam erga peccatores pœnitentes beneuolentiam declaret; quam solent homines amplexu, osculoque declarare Si plura quærenda sunt, præstat ex Augustino, Hieronymo, & Ambrosio, bonis scilicet fontibus, quam ex nostro ingenio mysticos sensus haurire. Augustinus igitur lib. 2. qq. Euangel. cap. 33. & Hieronymus in epistola ad Damas. Beda in comment. & nonnulli alij brachia Dei, quæ in peccatoris collum amplexaturus iniicit, Christum interpretantur. Vnus pro omnibus loquatur Augustinus: *Quid est* (inquit) *super collum eius cadere, nisi inclinare: & humiliare in amplexum eius brachium suum, & brachium Domini cui reuelatum est? Quod est vtique Dominus noster* IESVS *Christus. Et osculatus est illum, id est, consolari verbo gratiæ Dei ad spem indulgentiæ peccatorum. Hoc est post longa itinera remeantem mereri à patre osculum charitatis.* Aliquanto aliter Ambrosius Christum non amplexantis Dei brachium, sed ipsum, qui nos amplexatur, Patrem esse dicit. *Cadit* (inquit) *in collum tuum Christus vt ceruicem iugo exuat seruitutis, & collo tuo iugum suaue suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Ioannis, quando erat Ioannes in sinu Iesu ceruice recumbens reflexa? Et ideo verbum apud Deum vidit, quia erectus est ad superna. Cadit in collum, cũ dicit, Venite ad me, qui laboratis, & ego reficiam vos: tollite iugum meum super vos.*

Margin notes: Præsto Deus est volẽtib. ad se venire. — secundum Hebræos. — Quid reliqua partes significent. — Isa. 53. 1. — Ioan. 13. 23. 25. & 21. 20. — Matt. 11. 28. 29.

21. *Dixitque ei filius, Pater peccaui in cœlum, & coram te iam non sum dignus vocari filius tuus.*] Hæc verba vers. 18 & 19 declarauimus. Hîc tantùm videndum est, quantum habeat illa vulgaris obseruatio firmitatis, adolescentem illum propterea non omnia dixisse patri, quæ dicere decreuerat (nec enim dixit, *fac me sicut vnum de mercenariis tuis*, sicut v. 19. proposuerat) quod, postquã peccator ad Deum rediit, sua tantùm peccata confiteatur, de cætero curam Deo relinquat, vt de se quidquid velit, agat. Aut, vt alij dicunt, quod, postquam Dei amplexum, & gratiam expertus est; filius esse velit, nec mercenarij contentus sit conditione. Obseruauit quidem hoc Augustinus, & Augustinum secutus Beda. *Cum*, inquit Aug. *panem non habebat, vel mercenarius esse cupiebat, quod post osculum patris generosissime iam dedignatur.* Sed valde mihi probabile videtur, adolescentem quidem dixisse omnia, quæ patri dicere proposuerat: sed Euangelistam non omnia ab eo dicta recitasse: ratum opinor fore, vt ex iis, quæ recitauit, cætera etiam, quæ non recitauit, eum dixisse intelligeremus. Solet id scriptura facere, vt cùm aliquid ante dictum repetit, aliquid quod antè dixerat, prætermittat. Quod si id adolescens coram patre non dixit, aliã potiùs, quàm, quam Aug. & Beda reddunt, causam fuisse arbitror; prohibitũ fuisse patris osculis, & cęteris amoris officiis plura dicere; aut dicere etiãsi posset noluisse animaduertẽtem ex singulari patris beneuolẽtia, id non esse necessarium. Solet hoc nobis frequẽter accidere, vt cum aliquo acturi plura dicere constituamus, quę postea cum eo agentes, quia videmus necessaria non esse, nõ dicamus. Ideque erga Deũ nobis accidit, vt maiora in nos Dei experti beneficia, minora petere desinamus. Quid enim rogaret patrem, vt ab eo tanquam mercenarius reciperetur, qui se iam tanquam filium receptum videbat?

Margin note: An omnia dixerit adolescens, quæ decreuerat.

22. *Dixit autem pater ad seruos suos, citò proferte stolam primam.*] Gr. τὴν στολὴν τὴν πρώτην, stolam aut vestẽ illam primam, quasi certam quandam & eximiam vestem designet. Tanquam dicat, proferte vestem illam omnium, quæ domi sunt, pretiosissimam, quæ illo, aut illo loco recondita est. Erat autem στολὴ stola apud Græcos quidem omne genus vestis: apud Latinos talaris tantùm sed aut muliebris: aut sacerdotalis; nam virilis non stola, sed toga vocabatur, vt ex illis Ciceronis verbis manifestum est. *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Hoc tamen loco non dubito, quin pro toga ponatur, quæ & ipsa Græce stola vocabatur. Hæc omnia, quæ hoc versu dicuntur, nihil mihi aliud significant, quàm adolesc-

Margin notes: Cicer. 2. Philip. — Quid stola prima significet.

centem illum in filii locum à patre repositum fuisse, ideoque seruis imperatum, vt illi asseruirent, vt vestirent, calcearentque, & annulo insuper adornarēt. Vestirent autem non qualibet veste, sed stola, id est, talari toga, quæ non seruorum, sed nobiliū habitus erat, eaque pretiosissima. Toga quidem, quia fili' erat; pretiosissima verò omnium gratulationis causa, quia perierat, & inuentus fuerat. Id etiam ad concludendum id, quod propositum erat, pertinebat: *maius esse gaudium super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia*, vers. 7. 10.

Quid annulus denotet. Annul' ornatum declarat hominis liberi, filiique hominis locupletis, qui in pristinum honorem suum fuerit restitutus. Si ad Deū, peccatoremque referantur, hoc vnum mihi videntur significare, quod probare Christus volebat, *maius esse gaudium super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia*, neque habere Deum rationem vllam præteritorum peccatorum, cùm peccator ad ipsum toto animo conuertitur, quo minus eum in eundem, aut meliorem etiam, quàm quo ante peccatum fuerat, statum restituat. Nam illi adolescenti, antequam à patris domo discederet, nunquam fortasse stola illa prima data fuerat. Itaque disquirere qui sint serui, quibus Deus præcipit, vt stolam primam proferant; quidque stola ipsa, quid calcei, quid annulus sigillatim significent, diligentiæ, vt opinor, est ad litteralem quidem sensum non necessariæ: tamen quia graues in ea etiam re auctores laborauerunt, contemnenda non sunt, quæ nobis tradiderunt, sed ad vsum potiùs popularium concionum referenda. Aug. libr. 2. qq. Euang. c. 33. & Beda seruos, *qui stolam proferre iussi sunt, reconciliationis prædicatores.* Euthymius autem sacerdotes esse dicit. Stolam verò primam, idem Augustin. & Beda, itemque Hieronymus in epistola ad Damasum, & auctor ille quisquis est libri, qui de hac parabola inter Hieronymi opera circumfertur, & Euthymius in commen. aut innocentiam, quam homo perdiderat in Adamo, aut gratiam, quam quisque, antequam peccaret, habebat, interpretantur. *Moralis expositio reliquæ parabolæ.* Quæ allegoria non satis conuenit cum sensu litterali. Videntur enim, qui ita exponunt, existimare stolam illam non à dignitate, sed à tempore vocatam esse primam, quasi dixerit pater; proferte stolam illam, qua priùs quàm à me discederet, vtebatur. Atqui non ita est. Nam, vt diximus suprà, non vocauit stolam primam, qua priùs vsus fuerat; sed quę omnium erat pretiosissima, quamque ante nunquam induerat. Hoc enim ipsum parabolæ conclusio postulabat, vt melius, quā antequam discederet, vestiretur; vt probaretur, quod probandum erat, *maius esse gaudium in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Quare & vitulum saginatum occidi pater iusserat, quem antequam discederet, illi nunquam occiderat. Ambrosius non refert ad primum tempus, sed videtur sententiam nimium arctare. *Stola*, inquit, *amictus est sapientiæ, quo nuda corporis Apostoli tegunt, eo quod se vnusquisque conuoluat. Et ideo stolas accipiunt, vt corporis infirmitatem sapientiæ spiritualis virtute conuestiant. De sapientia enim dictum est: Lauabit in vino stolam suam.* Gen. 49. 11. Nimis, inquam, videtur arctare sententiam, dum & ad solos Apostolos, & ad solam sapientiam refert. Cùm ipsa diuersitas rerum, stola, calcei, annulus, ostendat magnam diuersorum donorum Dei copiam significari, ad quam post pœnitentiam peccator admittitur. Tutissimum est, quod sæpe moneo, non nimis pressè tractandas esse parabolas, frangi sæpe tractando, solereque hîc accidere, quod prouerbio dici solet, vt, qui nimium emungit, sanguinem eliciat. *Parabolæ non sunt nimis pressè tractandæ.* Ergo contenti simus per stolam

A primam meliorem quendam statū intelligere, quàm in quo peccator etiam antè peccatum erat. Hoc enim vnum, vt sæpe diximus, probare volebat Christus, *maius gaudium esse in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Hoc ipsum maius gaudium, & maiorem quendam honorem, feliciorémque statum, quàm præcedentem stola solet in sacris literis declarare: *Erunt* (inquit) *tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ, decor enim vitæ est in illa*, Eccles. 6. 30. 31. &, *In medio Ecclesiæ aperiet os eius, & adimplebit illum spiritu sapientiæ, & intellectus, &*

B *stolam gloriæ vestiet illum*, Eccles. 15. 5. & Apocal. 6. 11. *Datæ sunt illis singulę stolę albæ, & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum.* Neque de hoc ipso, quod modò diximus, nimis est subtiliter disputandū, quomodo homo post peccatum in meliorem, quàm in quo ante peccatum erat, statū a Deo reponatur. Hoc enim tantùm significatur magis Deum gaudere peccatoris conuersione, quàm aliorum salute: & hoc ipso ad maiorem honorem illum euehere, quòd, cùm in peccato esset, emerserit, & ad Deum redierit. Nam si ad eandem, quam ante peccatum habebat, virtutem redit (quod necessario ad intelligendā parabolæ con-

C clusionem ponendū est) ob hoc ipsum maiore dignus est gloria, quod surrexerit, cùm cecidisset. Sicut magis militem honoramus, qui multis acceptis vulneribus vicit, quā qui integro semper corpore pugnauit. *Calceamenta in pedes*, inquit eodem loco D. August. *præparatio est euangelizandi ad non tangenda terrena.* Ad eundem fere modum Hieronymus, Ambrosius, & Beda. *Calceamenta in pedes quid moraliter significent.* *Hæc sunt calceamenta, de quibus Dominus ait: Et calciaui te Hyacintho, & calceamenta in pedibus eius, nec vbi coluber insidiis plantas ingredientis inuaderet, & super scorpiones, & serpentes securius ambularet, vt præpararetur ad Euangelium pacis; tam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum;* Ezec. 16. 9. Isa. 52. 7. Nahū 1. 15. Rom. 10. 15.

D *& dictum ei propheticum conueniret: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Annulum iidem auctores, *pignus Spiritus Sancti* esse dicunt, *propter gratiæ*, inquit Augustinus, *participationem, quę digito Dei bene significatur.* *Annulus quid moraliter.* Aut fidem, vt Hieronymus etiam & Beda putant. *Signaculum*, ait Hieron. *similitudinis Christi, secundum illud, in quo & credentes signati estis spiritu repromißionis sancto. Et ad principem Tyri*, qui conditoris similitudinem amiserat, *Tu signaculum similitudinis, & corona decoris, in delitiis paradisi natus es. Isaias quoque de hoc signaculo loquitur, tunc manifesti erunt qui signantur. Hoc signaculum in manu datur, quando opera iustitiæ scriptura si-* Ephes. 1. 13. Ezec. 28. 12. Isa. 8. 16.

E *gnificat, vt ibi: Factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ dicentis ad Ierusalem, ornaui te, inquit, ornamento, & imposui tibi armillas circa manus tuas. Rursus ad eum qui indutus est pudore, alius locus signaculi demonstratur. Pertransi per mediam Ierusalem, & da signaculum in frontibus virorum gementium, & dolentium in omnibus iniquitatibus, quæ fiunt in medio eorum. Quare vt postea possint dicere: Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Aggæi 1. 1. Ezech. 9. 4. Psal. 4. 7. Vitulum saginatum ipsum Christum omnes omnino auctores interpretantur. *Quid sit vitulus saginatus.* *Vitulus*, vt ait Euthymius, *vocatus est, quia nunquam domitus iugo, ac pondere peccati, saginatus autem tanquam virtutibus impinguatus*, &, vt inquiunt Ambrosius

F & Beda, *quia caro eius spiritualis est opima virtute. Vitulus saginatus*, ait Hieronymus, *qui ad pœnitentium immolatur salutem, ipse saluator est, cuius quotidie carne pascimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, qua pinguedine saturati in ructum laudis eius erumpimus dicentes: eructauit cor meum verbum bonū, dico ego, opera mea regi.* Psal. 44. Volui veterum auctorum in celeberrima parabola nō solùm, vt soleo, indicare, sed copiose etiā exponere sententiam, quia etsi literalis, opinor, nō est, tamen est vtilis, & potest in concionibus popularibus pro litterali

Digitized by Google

tradi. Non errabit meo quidem iudicio, qui intra eius, quã supra tradidimus, interpretationis terminos se continebit. Vt stola, calceamentis, annulo, vitulo saginato hoc vnum significetur, quod parabolæ conclusionem esse diximus, *maius gaudium esse in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis qui non indigent pœnitentia*. Hoc simplex, sed certum est, cętera ingeniosa quidem, sed incerta.

24. *Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit.*] Ne serui mirentur tantum propter vnum seminudum adolescentem parari conuiuium, rationem reddit, & eum, quem nudum, squallidumque videbant, coram ipsis filium appellat suum. Mortuum fuisse dicit, non quidem verè, sed aut opinione sua, quia, cum per multos annos longe abfuisset, nihilque de eo fuisset auditum, pro mortuo habebatur, sicut Ioseph quem pater à feris deuoratum esse credebat Genes. 37.33 & 44.28. aut quia perierat, quod perinde erat, ac si fuisset mortuus, vt secundum membrum prioris explicatio sit, *mortuus* inquit, *erat, & reuixit: perierat, & inuentus est*. Hoc est, *maius gaudium erit super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia*, vt & Diuus Hieronymus adnotauit.

25. *Erat autem filius eius senior in agro.*] Quid filius hic senior significet, initio parabolæ declarauimus. Hoc nunc obseruandum, quod eum, dum alter frater cum patre, & amicis epulabatur, in agro fuisse dicat, id est, laborasse, vt futuræ inuidiæ, & querimoniæ tacitè redderet causam. Quod reliquum est parabolæ, etsi multis amplificetur verbis, simul tamen ac breuiter explicandum est. Si Augustini, & aliorum veterũ interpretum sententiam sequeremur, qui filium hunc seniorem populum Iudaicum esse putauerunt, nõ difficile intelligeremus, quomodo minori fratri, id est, populo Gentilium inuidisset, quod ampliorem in eũ gratiam Deus effudisset. Cùm autem dixerimus supr. per maiorem filium non Iudaicum populum, sed omnes homines iustos intelligi oportere, quæstio ex nostra sententia nobis nascitur, quomodo possunt, qui iusti sunt, pœnitentibus peccatoribus inuidere? Hãc ego quęstionem quæstione altera facile soluo, quomodo operarij illi, qui hora prima in vineam Domini venerant, & pondus diei, & æstus portauerant, non solùm illis, qui vndecima venerant hora inuiderunt, sed contra ipsum etiam patremfamilias, id est,

An possint iusti peccatoribus inuidẽtes hic designari.

contra Deum murmurauerunt, quòd eos sibi mercede pares fecisset? Matt. 20.11. Nam illi non solùm iusti, verum etiam beati erant, cùm in cœlo iam essent, mercedemq; reciperent. Responderi non potest, nisi quod nos eo loco respondimus, eam partem proprie parabolę non esse, nec esse ad rem significatam accõmodandam, sed esse accessionem quandam ad implendam narrationem adiectam, & quia ita fieri solet, vt eiusmodi homines murmurent, & quia ea ratione verisimilior narratio reddebatur, & quia, etsi non quãtum videbatur, significabat iustos iam quasi beatos contra Deum murmurare; tamen significabat aliquid, nempe ita Deum, si illi murmurarent, respõdere posse quemadmodum pater ille familias respõdit v. 14. & 15. *Tolle quod tuum est, & an non licet mihi quod volo facere?* Eodem prorsus modo hoc loco, quod de indignatione, & querela maioris filij dicitur, aut tanquam pars parabolæ dictum non est, sed quod esset verisimile seniorem filium eo casu indignaturũ fuisse; aut certe non ita est ad rem per parabolam significatam accommodandum, vt significet iustos indignaturos, inuisurosque pœnitentibus; sed tanta Deũ erga pœnitentes peccatores benignitate vsurum esse vt ipsi etiam iusti materiam quodammodo murmurandi habere videantur, posse tamen ipsum, cur id faciat rationem illis reddere, v. 31. & 32. *Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Epulari autem, & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus est.* Atque in hanc sententiam Theophylact. & Euthymius exponunt, quem ego proprium, atque genuinum arbitror esse sensum. Alij per filium hunc maiorem non verè iustos, sed Scribas & Pharisæos, qui se iustos esse putabant, significari dicũt, qui contra Dominum murmurabant, quod publicanos, & peccatores ad cõsuetudinem suam soleret admittere. Eorum enim inuidia, & murmuratio occasionẽ parabolæ præbuerat. In qua sententia & Hieronym. videtur esse. Quę etsi est sane probabilis, illa tamen quam ante posuimus, multo est probabilior. Nã quo argumento Hieronymus probat Iudaicum populum per maiorem filium significari non posse, quòd vere dicere non potuerit, *nunquam mandatum tuum præterivi:* probari etiam potest nec Scribas, & Pharisæos significari, quia non magis profectò illi, quàm totus populus, id dicere potuerunt.

Non intelliguntur per filium seniorem Scribæ & Pharisæi

CAPVT XVI.

DICEBAT autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum: & hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. 2. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare. 3. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco. 4. Scio quid faciam, vt, cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. 5. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? 6. At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede cito, scribe quinquaginta. 7. Deinde alij dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi: Accipe literas tuas, & scribe octoginta. 8. Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filij huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. 9. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis: vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. 10. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. 11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis? 12. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? 13. Nemo seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnũ odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet: non potestis Deo seruire, & mammonæ. 14. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum. 15. Et ait illis: Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus: Deus autem nouit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. 16. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem: ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit. 17. Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere. 18. Omnis qui dimittit vxorẽ

Matth. 6. c. 24. Matt. 11. b. 12. Mat. 5. 32 Mar. 10b. 11

Digitized by Google

1 Cor. 7. b 10. *suam,& alteram ducit,mœchatur:& qui dimissam à viro ducit,mœchatur. 19. Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura,& bysso:& epulabatur quotidie splendide. 20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus,qui iacebat ad ianuam eius,vlceribus plenus,21.cupiens saturari de micis,quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat:sed & canes veniebant,& lingebant vlcera eius.22. Factum est autem, vt moreretur mendicus,& portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues,& sepultus est in inferno.23.Eleuans autem oculos suos,cum esset in tormentis,vidit Abraham à longe,& Lazarum in sinu eius:24.& ipse clamans dixit:Pater Abraham,miserere mei,& mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam,quia crucior in hac flamma.25.Et dixit illi Abraham:Fili,recordare,quia recepisti bona in vita tua,& Lazarus similiter mala:nunc autem hic consolatur,tu vero cruciaris. 26. & in his omnibus inter nos,& vos chaos magnum firmatum est:vt hi,qui volunt hinc transire ad vos,nō possint,neque inde huc transmeare.27.Et ait:Rogo ergo te pater,vt mittas eum in domum patris mei.28.Habeo enim quinque fratres, vt testetur illis,ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum.29.Et ait illi Abraham: Habent Moysen, & Prophetas,audiant illos.30.At ille dixit: Non,Pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitētiam agent.31.Ait autem illi:Si Moysen & Prophetas non audiunt,neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.*

IN CAPVT XVI.

1. **D***Icebat autem & ad discipulos suos.*] Tempus,quo hanc parabolam Christus proposuerit Euangelista non notat,sed eo ipso,quod non notat, & nihil repugnat, intelligere debemus, eodem tempore, quo superiores tres eodēque loco proposuisse.Confirmat hāc sententiā,quod particula, *autem*, ita videtur sequentia præcedentibus copulare, vt continenter facta esse indicet.Tribus igitur parabolis superioribus Christus docuit,qua diligentia in conuertendis peccatoribus,qua benignitate erga conuersos vteretur. In hac sūpta ex Dei benignitate occasione docet, qua vicissim peccatores diligentia,qua industria; vt in Dei gratiam redeant,vti debeant. Propterea superiores tres parabolas ad Scribas & Pharisæos,qui earum occasionem dederant,proprie dixit,hanc autem discipulis,id est,omnibus auditoribus suis communiter dicit. Hoc est,quod ait : *Dicebat autem ad discipulos suos*, id est, quemadmodum ante ad Scribas & Pharisæos dixerat vt Hieron.q.6.ad Algasiam animaduertit. *Homo quidā erat diues,qui habebat villicum*, οἰκονόμον, quod Græcum verbum est, non tam villicum, quàm totius domus dispēsatorem significat,quem & Latine œconomum appellamus.Quod idem Hieronymus nostram emēdans versionem monuit.Quæ res argumento est nouum ab eo testamentum conuersum non esse,sed veterem tantùm eius versionem nonnullis locis emendatam.Idem de cæteris cognatis verbis, quæ in hac parabola ponuntur,intelligendum est.Nam οἰκονομία, quam noster interpres *villicationem* vertit, totius domus dispensationem:& οἰκονομεῖν, quod reddit *villicare*,domum proprie gubernare significat.Nostro interpreti antiquis hoc loco verbis ex Pomponio sumptis vti placuit,quæ Hieronymus, cùm in recepta iam vbique versione reperisset,declarare, quā mutare maluit.Cætera parabolæ verba perspicua sunt: itaque tota simul parabola explicanda est. Quo tendat initio diximus,quod in omni parabola inprimis intuendum. Tria in ea introducuntur personarum genera.Homo diues,villicus,& debitores. Totidem rerum dispensatio male administrata,debita à villico cæteris debitoribus dimidia ex parte remissa, diligentia atque industria villici à domino laudata. Quibus omnibus accedit parabolæ conclusio vers.9. *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Hominem diuitem esse Deum apud omnes conuenit, & docet ipsa res. Villicum esse hominem etiam constat. Nam quod Gaudentius in libro ad Germinium, quo hanc parabolam edisserit, Diabolum esse dicit, nimis alienum esse videtur, sed an omnem hominem significet non

Hieronym. nō videtur auctor Latinæ editionis Noui Test.

Quis sit homo iste diues & quis Villicus.

A constat. Nam si in proprietate hæreamus verbi, solos videbitur Apostolos,& cæteros Ecclesiæ administratores designare,qui domus Dei curam , & dispensationem habent,quod proprie est, οἰκονόμους εἶναι œconomum esse.Quo sensu Theophilus Antiochenus septimus post principem Apostolorum Petrum eius vrbis Episcopus,vt Hieronymus refert,nunc verò li.3.allegoriarum id testimonium legimus, & Hieronymus ipse videntur interpretari.Tertullianus verò in lib. de fuga in persecutione villicum populum Iudaicum, debitores Gentiles esse putat. Alij omnes homines diuites, vt Ambrosius in comm. Chrysostomus apud D. Thom.Augustinus lib.2 qq.Euang.q.34.Beda,Theo-
B phylact.Euthym.Multa hanc interpretationem iuuant,primum quod de solis bonis temporalibus agi videatur,siue parabolę personas,siue res,siue conclusionem cōsideremus.*Facite*,inquit,*vobis amicos de mammona iniquitatis*, quasi cum solis diuitibus, & quidem non cum omnibus,sed cum iis modo, qui male partas habent diuitias, loqui videatur. Itaque omnes illi, quos ante citaui auctores ex hoc loco collegerunt, homines diuites non esse diuitiarum suarum dominos,sed dispensatores,quòd villici appellentur. Omnia esse Dei,quæ illis in pauperes dispensanda tradiderit. *Si esuriero* (inquit) *non dicam tibi; meus enim est orbis terræ,& plenitudo eius*,Psa.49.12.*Meum est argentum,& meū*
C *est aurum,dicit Dominus exercituum*, Aggæi 2.9. Vera mihi hęc opinio videtur,nam proprie quidem de diuitibus agit;sed ad omnes etiam peccatores parabolam spectare arbitror.Nam etsi de solis diuitibus concludere videtur: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis*, tamen longius prospexit, & in vna specie totum peccatorum genus intelligi voluit, docereque debere omnes,qui peccatis quasi debitis tenentur obstricti,omni diligentia,omni arte vti,vt ab illis liberētur.Hinc intelligitur,quid nomine villicationis intelligendum,non solùm Ecclesiastici muneris administratio,vt primæ auctores sententiæ volunt; nec sola temporalium dispensatio bonorum,vt secundæ, sed
D vniuersæ Christiani hominis officium. Nec inquirendum,quomodo ab eo officio infidelis villicus remoueatur.Nā qui infideliter Christi fungitur officio,nō continuo desinit esse Christianus.Nec enim id ad rem parabolæ subiectam accommodandum est. Quod in hac proprie parabola faciendum non esse etiam Augustinus,Beda,& Theophilactus qui in aliis parabolis omnium rerum solent significationes quærere, monuerunt. Ergo quod homo diues villico suo dicit ver. 2. *Iam non poteris villicare*, aut nihil significat, tantumque dictum est,quia credibile erat hominem diuitem

Quid nomine villicationis intelligendū sit.

in simili causa id fuisse dicturum; aut idem est, *Non poteris villicare*, ac si diceret, punieris, male administrati officij pœnas dabis, sed dixit, *Non poteris villicare*, quia ea imprimis pœna infideles bonorum domini administratores puniri solent, & quia non poterat homo diues, nec solet aliter punire; nec enim villicus mancipium est, vt vapulare, vt occidi possit; sed liberum caput, quod non potest à domino suo nisi officij, & honoris, quem ab eo acceperat, priuatione puniri. Hoc modo ad peccatorem applicari potest, qui propter male administratum officium, id est, propter Legem Dei male seruatam, non semper ab officio remouetur, non semper excluditur ab Ecclesia, non semper Ecclesiastica priuatur dignitate, non semper diuitiis, quas infideliter administrauit, exuitur: sed semper tamen punitur. Accusatur ergo villicus, id est, Christianus à dęmonibus coram Deo male seruatæ legis, non, vt ait Euthy. in iudicio; tunc enim nullum reliquum erit tēpus, nullus locus industriæ, faciendique nobis *amicos de mammona iniquitatis*: sed in hac vita, vt Ioannes docet in Apoc. cap. 12. 10. *Proiectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte*. Significaturque sententia, quæ contra nos simul atque peccauimus, accusante diabolo à Deo iudice pronuntiatur, *Iam non poteris villicare*, iam in seruorum meorū numero non eris, iam gratiæ meę non nutrieris pane. Quod autem villicus intra se dicit; *Quid faciam?* conditionem nobis hominis à Deo deserti repræsentat. Quid enim faciat qui à Domino derelinquitur? *Leuaui* (inquit) *oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi*, Ps. 120. 1. 2. *Auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum, & terrā. Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius*, Isai. 5. 30. Prima hæc est peccatoris deliberatio salutem quærentis similis illi. *In se autem reuersus dixit, Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus; ego autem hîc fame pereo. Surgam & ibo ad patrem meum*, c. 15. 17.

5. *Conuocatis itaque singulis debitoribus*.] Difficile dictu est, qui isti sint debitores Dei, quibus peccator partē debiti remittit, vt se, *cum defecerit*, id est, cùm à domino suo eiectus, cū condēnatus fuerit, *recipiant in æterna tabernacula*. Nā si parabolæ conclusionē consideremus, debitores isti pauperes esse videbūtur; *Et ego dico vobis facite vobis amicos de mammona iniquitatis*, quos enim amicos nos facere iubet nisi pauperes? Atque ita quidem Amb. Hier. & Theoph. intelligunt. Sed obstat, quod pauperes non debitores, id est, peccatores, sed amici potius Dei esse videātur, propterea enim nos in æterna tabernacula recipiūt, non sua vtique sicut illi, qui, villicū recepere, sed Dei. Deinde quis est, qui centum cados olei, quis qui cētū coros tritici debet? aut quomodo potest hoc ad pauperes accommodari? Theophilus Antioch. lib. 3. allego. & apud Hier. q. 6. ad Algas. in commēt. hos duos debitores duos populos esse dicit, Gentilem qui centum cados olei; Iudaicū verò, qui centum coros tritici debebat. Propterea Gentili quinquaginta cados relictos ex cētū, quod Iubilæi, & pœnitētiæ numerus esset, qua maximè Gentiles indigebant. Iudaico vero ex cētum coris tritici octoginta factos esse, quod eo numero Domini resurrectio significetur, quam admonebatur vt crederet. Hoc fortasse vnum eorum videri potest, quę Aug. & Bed. monuerunt ad rem parabolæ subiectā aptanda non esse; & quidem illi nō aptant. Sed mihi vel in primis id videtur ad parabolā pertinere, cùm in ipsa conclusione ponatur. *Facite* (inquit) *vobis amicos de mammona iniquitatis*. Cū enim amicos nobis de mammona iniquitatis facere iubeamur, nō dubium, quin debitores illi, quos sibi villicus amicos fecit, amicos significent; quos nos de mammona iniquitatis facere iubemur. Itaque non

Qui sit qui centum cados olei, quis qui cētum coros tritici debeat.

A caret operæpretio quærere, quinam illi sint. Sed illud fortasse nonnullos fallit, quod omnibus in rebus hos illis similes esse putant oportere. Quare dum perfectā quærunt similitudinem, nullam inueniūt. Siue igitur solos pauperes, vt primi illi auctores per debitores; siue quosuis alios, quos nobis possimus meritis obligare, intelligamus, non in eo similes eos esse oportet, quod eidem domino, cui nos, debitores sint; sed in eo quod homines sint oportuni, vt de ipsis possimus bene mereri, eosque amicos nobis reddere. Eiusmodi villico debitores fuerunt; nullum enim genus hominū fingi potuit, de quo ille facilius bene mereri

B posset, quam eiusdem domini debitores, quib. nihil fieri poterat gratius, quā vt aut toto, aut parte debiti releuarētur; & in quibus ille sine vllo suo sumptu sola industria, & auctoritate sua poterat debita minuere; nobis verò pauperes sunt. In quos enim melius possumus misericordiam, quam in maxime miserabiles homines exercere? Cæterum & in parabola, & in re per parabolam significata species pro genere posita est. Nam & per duos illos debitores, omnes alij homines similes intelliguntur, quos sibi poterat villicus bene merendo deuincire: & per pauperes, quos iubebat nobis de mammona iniquitatis amicos facere, omnes

C homines quantumuis diuites, quos possimus vllo caritatis officio demereri. Cur autem duos tantum nominauerit debitores, & cur alter oleum, alter frumētum dicatur debuisse, cur vterque mensuras centum, cur alteri quinquaginta, alteri viginti tantū mensuræ remissæ sint, id ego non arbitror vllum habere mysterium, operamque mihi perdere videntur, qui eam in subtiliore earum rerum peruestigatione ponunt, vt prudenter Euthymius admonuit. Duos mihi debitores videtur Christus nominasse, quia probare volebat diuersos nobis amicos parandos esse, & non poterat amicorum multitudo minus, quàm duobus

D significari. Adde quod quamuis breuitatis causa duos tantùm nominauerit, tamen idem villicum cum aliis, quos tacet, fecisse indicat. Itaque nihil aliud habet numerus ille mysterij. Quod autem alterum oleum, alterum triticum debuisse dicit, non alia causa factum arbitror, quàm quod de villico agebatur, qui villas, & agros domini locauerat agricolis, solēt agricolæ oleum maxime in quibus regionibus prouenit, vt in Palęstina, & triticum debere. Potuit & in vino exemplū proponere, fecissetque si plures duobus nominare voluisset, vt Psa. 4. 8. *A fructus frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt*. Quod vero centum vtrūque

E mensuras dicit debuisse, ideo numerum illum expressit, quia maxime notus, & vsitatus est, narrationemque reddebat maxime probabilem. In maiore numero minus fuisset fidei, in minore minus gratiæ. At cur eundem in vtroque debitore numerū posuit? vt magis appareret, quantū cuique eorum ex eadē summa remissum fuisset, quantum accepisset quisque beneficij, quod in diuersa debiti summa minus vtique apparuisset. Alteri quinquaginta, id est, dimidiam, alteri vero viginti, id est, quintam debiti partem remissam fuisse ait, vt doceret, non eodem merito omnes sibi obligasse, eademque ratione debere nos non vno, sed

F diuersis modis homines promereri. Quid cadus, quid corus esset, haud scio an quisquam ignorare possit, tot iam de mensuris scriptis libris. Breuiter dicam כד cadus Hebræis vas ad omnia liquida portanda habile dicebatur. Iud. 7. 16. & 3. Reg. 17. 12. 14. 16. & 18. 34. Eadem mensura erat, vt ex Thalmudicis traditionibus discimus; eodem plane modo quo amphora Græcis & vas portabile & mensura dicebatur. Corū Hebræis כור mensuram liquidorum fuisse cōstat. 3. Regum 4. 22. & 5. 11. fuisse autem eandem mensuram atque חמר

Cur duo debitores nominati sint

Corus & cadus quæ mensuræ essent.

Chomer Rabbini tradunt R. Dauid Kimhi. 1. Paral. 17.4. Isa.5.10. Continebat autem Corus, au Chomer sata triginta, quos noster interpres modios solet vertere Leuit.27.16.& Isa.5.10. Itaque Corus habebat decem Ephi. Habebat enim Ephi sata tria, vt apud Mat. c.13.33. declarauimus. Legat qui volet plura apud Iosephum lib.8. antiq.c.2.& lib.15. cap.12,& apud Iosephum alterum Ben Gorion. libr.1. Quod ait villicus vers.6. & 7. *Accipe cautionem tuam, & accipe litteras tuas*, idem est; nã litteras ipsas prius cautionem appellauit interpres varietate, vt aliquando adsolet delectatus, cum idem Græce vocabulum esset γράμμα, scriptũ. Vocauit autem litteras instrumentum, quo ante se debitor domino ad soluendos centum cados olei, aut centum coros tritici obligauerat, quod apud se tanquam œconomus & omnium facultatum domini sui administrator villicus habebat, quodque prolatum debitori dedit, iussitque vt deleto maiore numero minorem scriberet. Quod autem dicit *Cito*, hominis mihi fraudulenti, & male agentis esse videtur, timentis, ne in scelere deprehendatur, ne quis, dum adulterantur litteræ, superueniat.

8. *Et laudauit dominus villicum iniquitatis.*] Qui hæc verba Euangelistæ, non Christi esse dicunt, Christum ipsum Dominum de more appellantis, dicentisque villicum nõ à domino quidem suo, sed à Christo Domino laudatum, sensum parabolæ mihi videtur eneruare. Hoc enim ipsum concludere Christus volebat, quasi à minori ad maius argumentando. Si ille villicus ab illo ipso domino suo, cui fecerat iniuriam, laudatus est, quod rem suam ingeniose, prudenterque egisset, vt se debitis liberaret, fore vt multo magis laudentur à Deo ij, qui non eius iniuria, sed potiùs voluntate pauperes sibi amicos facerent, vt Euthymius interpretatur. Nec quisquam opinor bonus auctor aliter intellexit. At quomodo dominus villicum à quo fraudatus fuerat, laudare potuit? Nõ laudauit factum, sed prudentiam, & industriam, qua vt pœnam effugeret, vsus fuerat, *quia prudenter* (inquit) *fecisset*, villicum autẽ iniquitatis Hebraico vocat idiomate, id est iniquum, data fortasse opera, quia dicturus erat postea, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.*

Non laudatum est factum villici sed industria.

Quia filij huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.] Filios huius sæculi, qui huic mundo; filios autem lucis, qui Deo seruiunt, appellari dubium non est; ratioque non obscura; qui secundum hoc sæculũ viuit, in tenebris; qui secundùm Deum, in luce ambulat. Plena scriptura est exemplorum Isai.9,2. Matth. 4.16. *Populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Lucæ 1.79. *Illuminare his, qui in tenebris, & vmbra mortis sedent.* Ioann.1.5. *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*, & Ioan. 8. 12. *Qui sequitur me non ambulat in tenebris*, & c.12.35. *Ambulate dum lucem habetis, vt non tenebræ vos comprehendant.* Acto. 26.18. *Aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad Deum.* 2.Cor.6.14. *Quæ societas luci ad tenebras?* Ephes.5 8. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Sexcenta sunt alia. Itaque si antithesim inter filios huius sæculi, & filios lucis consideremus, intelligemus sæculum hoc loco tenebras appellari. Quare D. Paulus Diabolum, quem Christus principem mundi huius vocare solet Ioann. 12. 31. & 14. 30. principem tenebrarum vocat, quasi mundus, & tenebræ idem sint. Ephes.6.12. Filios autem sæculi, & filios lucis per Hebraismum dixit; illos quidem qui sæculo; hos verò qui luci, id est, Deo adeo moribus similes sunt, vt illi ex sæculo, hi ex Deo nati esse videantur. Solent enim Hebræi quod alicui rei simile est, filium eius appellare, quia filij parentibus plerumque sunt similes. Ioann. 12. 36. *Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis* Ephes.5.8 *Vt filij lucis ambulate.* 1. Thes. 5. 5.

Filii sæculi, & filii lucis.

Hebraismus. filii nomen similitudinem sonat.

A *Omnes vos filii lucis estis.* Quod sequitur, *in generatione sua*; alius est Hebraismus בדורו quod Latine in genere, suo dicunt. Hoc est, prudentiores sunt profani homines in malum, quam iusti, & sancti in bonum. Est enim ad malum procliue humanũ ingenium, ideoque magis in malo proficit, quàm in bono. Adiecta hæc verba sunt quasi correctionis, & restrictionis loco, Nam ne quis existimare posset villici illius prudentiã absolute à domino laudatam, aut filios huius sæculi filiis lucis absolute prælatos esse; addidit, nõ quidẽ vere, ac reipsa, sed in malum prudentiores esse. Hoc est vt opinor εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν in generationem suã.

Quid sit in generatione sua.

B D. Basilius in Psal. 48. generationem suam præsentem vitam interpretatur, & Cypria. in epist. ad Iubaianum & Orige. apud D. Thom. nemo interpretum quærit, cuius hæc sint verba, hominis ne illius diuitis, an Christi, an Euangelistæ, quod tamen ad intelligẽdam huius loci sententiam maxime pertinet. Mihi Christi videtur esse opinionem hominis illius diuitis, qui villicum iniquitatis laudauerat, approbantis: quasi diceret, & merito quidem illius prudentiam laudauit: nã quod ad prudentiam quidem attinet, filij huius sæculi filiis lucis plurimùm præstant. Eodem plane modo, quo serpens omnium animalium quæ in paradiso

Cuius hæc sint verba.

C fuerunt, fuisse dicitur sapientissimus Gen. 3. 1. In hanc enim sententiam D. Aug. lib. 2. de Gen ad litteram. ca. 2. & Basilius in Psal. & Orig. ho. 8. in Isaiam hunc locum inducunt. Ac Origen. quidem recte ad hæreticos refert, qui in conflandis, tuendisque erroribus suis mire ingeniosi, mire prudentes sunt. Hoc enimuero est, quod minime est in hac parabola ad rem significatã accommodandum. Nec enim Christus docere voluit peccatores, qui filij huius sæculi sunt, prudentiores, diligentioresque filiis lucis esse in quærẽda salute, sed esse debere: mouendumque illis omnem lapidem

Scopus & finis parabolæ.

D esse, vt sese peccatis liberent. Nec fraudandum esse Deum, aut furta facienda, vt habeant, vnde pauperes sibi amicos faciant; sicut villicus ille fecit; sed in hoc solùm parabola proponitur, vt intelligamus homini peccatori, & qui à Deo condemnari periclitatur, omnem diligentiam, omnem prudentiam, omnem artem licitam tantùm adhibendum esse vt à peccato exeat, & condemnationem fugiat. Argumentum enim est à minore ad maius, & non à similitudine, sed à proportione sumptum. Si villicus ille malis artibus, vt minimam, & temporalem pœnam fugeret, vsus est; quanto magis peccator, vt maximam, & æternam pœnam

E fugiat, omnibus bonis artibus vti debet? Et, si ille à domino suo, quem defraudauerat, laudatus est, quanto magis peccator, qui non Dominum fraudando, sed illum potiùs in suis alendo pauperibus, prudens ac diligens fuerit, ab eo laudabitur? Id omnes auctores adnotauerunt; meliusque ex parabolæ conclusione intelligetur.

9. *Et ego vobis dico, facite vobis amicos de mammona iniquitatis.*] Imitamini illum, qui ex alieno liberalis fuit; itaque amicos sibi parauit. Mammon, aut mammona Chaldaica vox diuitias significat. Quo etiam significatu vocem fuisse Punicam auctor est Augu. lib. 2. de

F sermone Domini in monte, cap. 22. & ser. 35. de verbis Domini secundùm Lucam. Itaque mammona iniquitatis Christus vocat inique partas diuitias; quas non iubet quidem vt inique & per fraudem, vt ille fecit, acquiramus; sed vt ex inique acquisitis amicos nobis ex pauperibus conciliemus, qui nos, cùm defecerimus, in æterna recipiant tabernacula. Nec vult nos ex solis male partis, sed etiam ex iustis legitimisque diuitiis id facere: quid enim si quis ingentes habeat opes aut bonis artibus, honestisque laboribus à se partas,

Quid sit mammona iniquitatis.

Digitized by Google

aut sibi à parentibus hæreditate relictas; qualis ille fortasse diues erat, de quo altera paulo infra parabola proponitur, qui purpura induebatur & bysso; an non debebit ex illis amicos sibi facere? Quis dubitet? Sed dixit Christus quod dubium erat; tacuit quod dubiũ non erat, & quodam modo à minore ad maius argumentatus est; si ex rebus alienis exemplo villici amicos nobis facere debemus, quanto magis ex nostris? Ponebat etiam tanquam certum diuitias eorum, quibuscũ loquebatur, iniquè paratas fuisse, propterea de solo mammona iniquitatis mentionem facit, & vt ex illo amicos sibi concilient, admonet. Ergo quod dicit *de mammona iniquitatis*, perinde est ac si dixisset, etiam *de mammona iniquitatis*, id est, non solùm ex iuste, sed etiam ex iniuste partis diuitiis. Eadem mihi videtur esse sententia cum illa c.11.41. *Verumtamen quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Nam & illic de rebus per dolum, & rapinã acquisitis loquebatur, quibus Pharisæos plenos esse dixerat, & iisdem diuitiis, quibus sibi damnationem adsciuerant, salutem quærendam esse docebat. Nõ quod iustis diuitiis quærenda non sit; sed quod iniustis etiam quærenda. Sic Theophylactum, Augu. ser. 35. de verbis Domini, & Irenæum. libr. 4. c. 49. secutus *mammona iniquitatis* interpretor. Nisi quis malit ex ver. 11. interpretari, quod fugax, & fallax est. Hoc enim sensu illic iniquum appellat mammona. Aliam idem eodem loco D. Augu. & Beda in commentariis interpretationem afferunt, vt omnes diuitiæ, quamuis iustis rationib. acquisitæ, diuitiæ, aut *mammona iniquitatis*, appellentur, quia sola eas iniquitas, id est homines iniqui diuitias esse putant: iustos enim non istas terrenas, sed illas cælestes, atque spirituales diuitias appellare. Aliam Euthymius, & idem Aug. in commen in Psa. 48. omnes diuitias mammonam iniquitatis esse, *quia aut de iniquitate*, vt ait Aug. *acquisita sunt; aut quia ea ipsa iniquitas est; quòd tu habes, alter non habet; tu abundas, & alter eget.* Aliam Hierony. q. 1. ad Hedibiam, *Omnes* (inquit) *diuitię de iniquitate descendũt & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima, Diues, aut iniquus, aut iniqui heres.* Aliam Tertul. li. 4. contra Marc. & Ambrosius, quod diuitiæ iniquum hominem faciant. Sed hæc omnia minus proprie dicta videntur, etsi suo quodam sensu vera sunt.

Vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.] Quid sit, *cum defeceritis*, & qui sint amici isti, & quomodo sint nos, *in æterna tabernacula* recepturi, tres sunt propriæ huius loci quæstiones. Deficere ergo quidam interpretati sunt mori, vt Theophylactus, & Euthy. Sed isto modo omnes & boni, & mali; & iusti & iniusti deficient, quia omnes sunt omnino morituri. Cùm satis appareat ex villici comparatione non omnes, sed qui villicationis officio male functi fuerint, esse defecturos. Alij putant esse condemnari in diuino iudicio. Sed quomodo eos, qui condemnati in illo iudicio fuerint amici liberabunt? Cùm virgines illas, quæ oleum in vasis suis non habebant, aliæ virgines vtique amicæ non liberauerint? Ergo, vt suprà indicaui, deficere est aliis bonis operibus destitui, & à Deo, sed in hac tantùm vita, condemnari, remouerique à villicatione, vt ille dixit, id est priuari diuina gratia, excludi à diuino consortio, fugari à Deo, vt apud Irenæum vertitur libr. 4. capit. 49. Quod cùm nobis accidit, optimum remedium est eleemosyna, vt in gratiam cum Deo redeamus. Eodem enim modo, vt ante dixi, hæc sententia intelligenda est, quo illa superior. cap. 11. 41. *Quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Pauperes esse amicos, qui nos in æterna tabernacula recepturi sunt, ex iis quæ superius dicta sunt, manifestum

Quid sit, cũ defeceritis.

Matt. 25. 9 12.

Qui sint amici isti nos recepturi.

A est, & omnes auctores inter se consentiunt. Ambrosium vnum excipio, cuius est singularis sententia, sanctos esse angelos, meritoque ab omnibus repudiata. Nec enim angelis, sed pauperibus de mammona iniquitatis eleemosynam damus Tertullian. in libro de fuga in persecutione Gentiles intelligere videtur, à quibus essent Iudæi in tabernacula recipiendi, sed non satis affirmat. An autem omnes omnino pauperes, quibus eleemosynam dedimus, sint nos in æterna tabernacula recepturi, nõ immerito quæri potest. Quid enim si pauperes illi, quibus eleemosynam dedimus, ipsi damnentur? Quomodo nos in æterna taberna-
B cula recipient? nisi nos in infernum, quod absurdum est, propter datas ipsis eleemosynas, dicamus recepturos. Propter hanc opinor rationem Diuus Augustinus sermon. de verbo Domini. 35. solos videtur sanctos intelligere. Quis ergo nos recipiet, cum illi, quibus eleemosynam dedimus, damnati fuerint? Non sũt tam subtiliter ista quærenda: sed quia quæstionem mouimus, dissoluamus. Loquitur Christus de iis, qui diuitias habent, quasi omnes iniusti; loquitur de pauperibus quasi omnes iusti sint. Non quod illi iniusti omnes, hi omnes iusti sint, sed quod plerumque illi iniusti, hi iusti esse soleãt. Propterea dicit nos ab illis
C in æterna tabernacula recipiendos, quasi illi in iisdem futuri sint tabernaculis. Quod si aliqui non fuerint, recipient tamen nos, quia propter illos recipiemur. Cœlum vocari tabernaculum ne dubium quidem est, non eo sensu quo Diuus Paulus Hebræ. 9. 11. tabernaculum appellauit. Nam Paulus cœlum tabernaculum, id est, adytum, sacrarium, sanctum sanctorum, quale in templo olim erat, vocat; hîc tabernaculum quasi domicilium appellatum est, vt res significata, parabolæ responderet, in qua dictum fuerat; *Vt recipiant me in domos suas.* Quo autem modo nos pauperes in ea sint tabernacula recepturi, omnes quęrunt. Nec
D enim penes ipsos potestas futura videtur admittendi nos in cœlum, vel inde excludendi. *Gratiam enim, & gloriam dabit Dominus.* Præsertim cùm Christus ipse dicat, *sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo* Matth. 20. 23. Minime dubium quin propria auctoritate in æterna tabernacula recipere Dei proprium sit. Itaque reliquum est, vt pauperes nos ideo in æterna tabernacula recipere dicantur, quia propter illis factas eleemosynas recipimur, vt non tam ipsi, quàm merita erga eos nostra sint, quæ nos proprie recipiunt, vt
E Chrysosto. in comment. in Psal. 48. & homilia in epistolam ad Hebræos, & Gaudentius in libr. ad Germinium & Basil. in asceticis, & Anastas. in quæstionibus interpretantur; illud etiam obseruant propterea non dixisse Christum, vt recipiant vos in sua tabernacula, sicut villicus dixerat; vt *recipiant me in domos suas*; sed *in æterna*, vt indicaret, non ipsos proprie, sed bona opera nostra esse, quæ nos recipiant, aut vt alij volunt, quia suis à Deo precibus impetrant, vt *in æterna tabernacula* recipiamur. Vtrũque ego significari arbitror nos & propter nostra in eos merita, & propter ipsorum preces recipiendos. Cum enim dicit, *vt recipiant vos*, indicat proculdubio eos in iisdem, vt ait Eu-
F thymius, tabernaculis esse, & aliquid pro nobis agere: saltem loqui, saltem orare. Nam recipere nos in cubiculũ Regis dicitur, non ipse solùm rex, cuius ea proprie auctoritas est; sed quisquis nobis aut precibus, aut aliquo alio modo obtinet ingressum. Quare duo ex hoc loco & merita nostra, & sanctorum pro nobis suffragia aduersus nouos hæreticos aperte colliguntur. Quo autem modo nos sint eo recepturi vbi ipsi fortasse non erunt, supra docuimus. Tertullian. in libr. de fuga in persecutione interpretationem,

Quomodo nos pauperes sint recepturi in cœlum.

Psa. 83. 12.

De sanctorum suffragiis, & meritis operũ.

Digitized by Google

quia & singularis,& difficilis est ,eius ponam verba, non vt sequatur,sed vt sciat lector. *Facite autem vobis amicos de mammona, quomodo intelligendum sit parabola præmissa te doceat; ad populum Iudaicum dictum, qui commissam sibi rationem Domini cùm male administrasset, deberet de mammona hominibus, quod nos eramus, amicos sibi potiùs prospicere quàm inimicos; & releuare nos à debitis peccatorum, quibus Deo detinebamur, si nobis id dominica ratione conferrent, vt cùm cœpisset ab his deficere gratia, ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æterna.*

10. *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est.*] Tres sententiæ, quæ tribus hisce ponuntur versibus, quorsum à Christo adiectę fuerint, etsi nõ inuenio qui explicet, res est tamen cum primis dictu necessaria, vt sẽsus intelligatur. Puto ego voluisse Christum parabolã hoc loco ad suos discipulos accommodare, docereq; quomodo essent à villicatione remouendi si concessas sibi a Deo facultates recte nõ dispẽsarent. Remoueri à villicatione spirituali est non dari illis dona spiritualia, aut iam data tolli. Non dari autem, vel tolli merito iis, qui minora bona temporalia non satis fideliter administrassent. Huc omnia tendunt. Nunc sententiæ ipsæ excutiendæ sunt, videndũque quomodo veræ sint. Prima sentẽtia est. *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est.* Si dixisset, qui in maximo fidelis est, & in minimo fidelis est: aut, qui in minimo infidelis est & in magno infidelis erit; nullã haberet sentẽtia difficultatem. Videretur enim argumentum esse à minori ad maius, id est ab eo, quod min' videtur inesse, ad id quod magis. Cùm autem dicat, *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est*, admirabilis, & præter communem sensum videatur esse sententia. Cùm enim prouerbiũ esse videtur, debeãtque prouerbia ex iis rebus sumi, quæ aut semper, aut plerumque fieri solent, hoc ex eo sumptum videtur, quod aut nunquã, aut raro fit. Quis enim fur non potiùs furatur, si inueniat magna, quàm parua? Itaque solet magnitudo ipsa rei probissimos, & fidelissimos quosq; fures facere, Si quis pretiosissimũ in aliena domo vnionem inueniat, quo vno possit fieri ex misero locupletissimus, si nemo videat, faciliùs vtique furabitur, quàm si vas argenteum minimi pretij reperisset. Credo in eo prouerbio tantùm spectatam fuisse hominum opinionem, qui, etsi est difficilius res magnas facere, quàm paruas, tamen ex paruis de magnis solent facere coniecturam. Cùm aliquem vidimus parua furta facere, coniicere solemus fore, vt etiam magna faciat; & è contrario, cùm vidimus parua furta non facere, quæ pro peccatis non habentur, non pomum, non obolum negligenter habitum rapere, indicium nobis est magnæ in rebus magnis fidei. Hoc est, *Qui fidelis est in minimo, & in maiore fidelis est.* Minima vocat bona temporalia, maiora spiritualia; argumentatur, si bona temporalia, quæ minora sunt, bene pauperibus impertiendo administrauerint, probabile esse fore, vt & spiritualia bene administrent, ideoque illis eorum administratio committatur, aut, quibus iam commissa est, non eripiatur. Loquitur de gratia Dei, cæterisque diuinis donis tanquam de ingenti aliquo thesauro, cuius custodia, & administratio, cui datur, homini committitur; cui non datur, eripitur, tanquam indigno. In hunc sensum omnes veteres, nouique interpretes exponunt; sed eos versu sequenti, vbi eadem, sed obscurior sententia est, nominabo.

Quomodo fidelis sit in maiore, qui in minimo.

11. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis?*] Manifestum est verum iniquo opponi mãmonæ, cùm iniquo æquum potiùs, & iustum opponi debere videretur. Cæterùm iniquum vocauit falsum, quia homines deludit ac fallit. Cui recte opponitur verum. Vocãtur autem falsæ diuitiæ temporales, quia facile pereunt, spẽque eorũ frustrãtur, qui in ipsis confidebant. Verum autem mammona, id est veras diuitias spirituales, quia perpetuò manẽt, nosq; in æterna illa inducunt tabernacula. Itaq; similis hæc sententia illi est Matt. 6. 19. 20. *Nolite thesaurizare vobis thesaurum in terra, vbi ærugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur. Thesaurizate autẽ vobis thesauros in cælo, vbi nec ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, nec furantur.* Ad hunc modum omnes, quos legerim, veteres auctores exponunt, Iren. l. 2. c. 64. Cypr. in l. de opere, & eleemosynis. Theop. Antioch. li. 3. allegor. Marcus ille Asceta in disputatione cũ causidico seculari, Cassian. col. 3. c. 10. Gaudentius in responsione ad Germinium; qua hanc parabolam edisserit. Beda, Theop. Euthy. Simili D. Paul. 1. ad Tim. 3. 5. argumentatione vsus est; *Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?*

Iniquũ dicitur mammona falsum, quòd homines deludat.

12. *Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis credet vobis?*] Hæc tertia sententia est, si verba tantùm spectes, longe quàm prima admirabilior. Quo enim modo sequitur non esse futurum in rebus suis fidelem, qui in alienis fidelis non fuerit? Quis sibi ipsi fidelis non est? Cæterum vt auctores illi, quos superiore ver. nominauimus, & Diuus August. lib. 2. qq. Euang. c. 35. interpretantur, alienum vocat quod temporale, nostrum quod spirituale est, quia illas diuitias, cùm morimur, hîc relinquimus; has nobiscum in cœlũ ferimus. *Ne timueris, cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius, quia cùm interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius*, Ps. 48. 17. 18. & *diues cùm dormierit nihil secum auferet, aperiet oculos suos, & nihil inueniet.* Iob. 27. 19. Hac ratione bene cõstat argumentatio: si in alienis, id est in rebus temporalibus fideles dispensatores non sumus, neque in nostris futuros esse; quia difficilius vtique est spiritualia, quàm temporalia bona bene, prudenterque dispensare. Quo ergo modo Deus spiritualium bonorum administrationẽ nobis credet, quod est nos villicos suos facere, aut factos à villicatione non remouere, si bona temporalia, quæ nobis commiserat, imprudenter, infideliterque administrauimus?

Alienũ est, quod temporale, nostrum, quod spirituale.

13. *Nemo seruus potest duobus dominis seruire.*] Hæc sententia apud Matt. c. 6. 24. declarata est. Sed vt apparet Matthæum alieno, Lucam suo loco posuisse: cũ enim Christus de mammona, id est de diuitiis agere cœpisset, credibile est eodem loco hanc de eodem mammona addidisse sententiam; *Nemo seruus potest duobus dominis seruire*, & *non potestis Deo seruire, & mammonæ.*

14. *Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant eum.*] Ideo dicit audisse Pharisęos tanquam rem miram, quia ver. 1. dixerat, *Dicebat autem ad discipulos suos*; cùm ergo omnia superiora discipulis suis dixisset Christus, non poterat scire lector audiuisse, nisi id Euangelista declarasset. Ergo etsi Christus ad solos discipulos suos orationem conuerterat, adstabant tamẽ Pharisæi, & subauscultabant, quid illis diceret, eo fortassis auidius, quo magis videbant eum ab ipsis auertere sermonẽ, & quasi secretum aliquid dicturum ad suos se conuertere. Is sensus magis Gręcè, quàm Latine expressus est. ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ Φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες, *Audiebant autem hæc omnia & Pharisæi*, id est non solùm discipuli quibuscum loquebatur, sed etiam Pharisæi, quibuscum non loquebatur. Illi igitur, quia & Pharisæi homines iniquo aduersus Christum animo, & auari erant, Christũ deridebant. Vbi mali verbi Dei auditoris exprimitur imago. Nihil est, quod magis auditoris fructum impediat, quàm si aut offenso in concionatorem animo sit, aut contrario iis quæ dicuntur affectu sit occupatus. Surdis canitur, cùm aut auaris liberalitas, aut am-

Imago mali verbi Dei auditoris.

bitiosis humilitas, aut impudicis castitas commendatur. Vtrumque in Pharisæis erat impedimentum. Atque hæc fortasse causa fuit, quamobrem ab illis ad solos discipulos suos orationem transtulit, quòd videret eos idoneos auditores non futuros eorum, quę dicturus erat: & nolebat ante porcos proiicere margaritas. Et tamen conculcauerũt eas pedibus suis, & conuersi contra Christũ ipsum dirumpebant eum, id est, deridebant, & proscindebant conuitiis. *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinantur.

1. Corinth. 2.14.

15. *Et ait illis, vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus, Deus autem nouit corda vestra.*] Apta ad Pharisæos responsio: cùm enim iusti videri vellent, ex eo quod, quæ erant spiritus Dei, percipere non poterant, aperte ipsorum hypocrisis apparebat. Quamlibet magnam speciem sanctitatis præ se ferrent, intus tamen corruptos eorum esse animos, qui verbum Dei capere, aut continere non possent. Iustitiam coram hominibus, hoc est extremam opponit internæ cordis nequitiæ. Triplex enim hîc antithesis latet, vna, qua iustitia nequitiæ: altera, qua externum interno: tertia, qua Deus hominibus opponitur. Nam cùm dicit: *Deus autem nouit corda vestra*, insinuatio est, qua plus dicitur, quàm significatur, nempe corda ipsorum iniquitatis plena esse. Ea figura vti solemus vulgò, cùm indicare aliquid occultum, & tam magnum volumus, vt aut explicare nequeamus, aut timeamus ne fidem superet. Nouit Deus quantum ego ex obitu eius, cui inimicus putor esse, dolorem ceperim, loquitur ergo Christus tanquam homo, qui Pharisæorum animos ignoraret, nolletque apertè de illis iudicare, sed Deo iudicium relinquere, *Deus* (inquit) *nouit corda vestra*: quod cùm facit, plus indicat, quàm si clarissimis dixisset verbis. Corda autem vestra omnis nequitię, & iniquitatis plenissima sunt: & loquitur moderatiùs fugitque eorum inuidiam. Iustificare hoc loco significat iustum se ostẽdere, ac declarare qui non sit. Quo loco abuti Lutherani, & Caluiniani hæretici solẽt, vt probent iustificationem nostrã nihil esse aliud, quàm iustitiæ Christi imputationem, qua iusti habeamur, ac declaremur, cùm verè iusti non simus. Nec vident cæci hunc ipsum locum, quem magno sibi præsidio esse putant, aduersari maximè. Nec enim hîc iustificari est, aut Christi, aut alterius cuiuspiam iustitiam ei, qui iustificatur imputari. Itaque si ex hoc loco iustificationis regula sumenda est: nunquam iustificari, erit imputatione iustitiæ haberi iustum. Deinde non adnimaduertunt homines in bonum tradi eo ipso, quòd Christus dicit, *Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus*, indicare aliam esse iustificationem, qua non ipsi nos, sed nos Deus iustificat, & iustificet non coram hominibus, sed coram se: id est non sola opinione, non sola imputatione reputationéue, sed verè, atque reipsa. Hoc enim Hebraica phrasis significat, *coram Deo*, præsertim cùm alteri opponitur phrasi *coram hominibus*. Ea igitur iustificatio, cùm huic, de qua hîc Christus agit, opponatur, & hæc sola constet opinione, non vtique opinione sola, hoc est imputatione iustitiæ, sed re ipsa, & veritate constabit, efficiemurque per eam verè apud Deum iusti. Ergo quamuis iustificandi verbum significet, vt Augustinus interpretatur, verè ex impio, aut iniusto iustum facere, quemadmodũm vox ipsa sonat: tamen duo verba, quæ illi hoc loco copulantur, efficiunt, vt non veram, sed opinatam iustitiam significet, *Vos, & coram, hominibus*. Quorum duorum verborum vim quisquis ad eum modum, quo paulo ante diximus, non intelligit, huius loci sententiam intelligere non potest. Quòd si hæc argumenta hîc non haberemus,

Iustificare quid sit hoc loco contra Lutheranos & Caluin.

A tamen ex aliis locis perspicuum esset diuersam esse iustificationem nostram, nosque cùm iustificamur, vere proprieque ex iniustis fieri iustos. Quid enim est quod ait Diuus Paulus 1. Corinthior. 6. 11. *Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri*: nisi, ante quidem fornicarij, idolis seruientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces fuistis; (de his enim locutus fuerat) modò non estis, quia iustificati, id est iusti facti estis? Quid est quod dicit Rom. 5. 1. *Iustificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum*, nisi cùm B iam non peccatores, sed iusti simus, pacato aduersus Deum, & tranquillo simus animo? Sed hæc quæstio copiosiùs à nobis, & loco magis proprio Rom. 4. 3. 4. disputabitur.

Quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum] *Altum*, dixit, quod admirabile est, & magno in pretio, quia solemus quæ magni facimus, quæque admiramur laudibus in cœlum ferre. Dubium verò, cuius rei ratio reddatur. Nonnulli non eorum, quæ dicta sunt, sed eorum, quę intelliguntur, reddi putant. Intelligitur corda autem vestra plena sunt iniquitate, huius inquiunt, rei redditur causa, quia, *quod altum est* C *hominibus, abominatio est apud Deum*. Ego potiùs credo causam reddi diuersitatis diuin[illegible]umanique iudicij, non quòd aliquando, quod homines bonum iudicãt, non etiam vere apud Deum bonum sit: sed quòd frequenter contra accidat, vt, quod homines admirantur, id Deus omnino reprobet, atque condemnet. Hoc est, *Abominatio est apud Deum*. Significat enim id nomen non qualecunque malum, sed tam magnum, tam absurdum, tam horrendum, vt statim visum, vel auditum non solùm improbemus: sed horreamus etiam, ac detestemur. Itaque quemadmodum cùm dicit; *quod hominibus altum est*, significat summum hominum opinione bonum: ita cùm dicit, *Abominatio est a-* D *pud Deum*, summum Dei iudicio significat malum. Sẽtentia sæpe in diuinis litteris celebrata. *Nunquid oculi carnei tibi sunt, aut sicut videt homo, & tu videbis?* Iob. 10. 4. *Ne respicias vultum eius, neque altitudinem staturæ eius, quoniam abieci eum: nec iuxta intuitum hominis ego iudico. Homo enim videt ea, quæ patent: Dominus autem intuetur cor*, 1. Reg. 16. 7. *Nunc vos Pharisæi, quod deforis est calicis, & catini mundatis, quod autem intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate*, suprà cap. 11. 39. & Matth. 23. 25. Omnia quæ vsque ad ver. 19. sequuntur, exposita à nobis sunt apud Matthæum.

Abominatio ap ad Deum quid dicatur.

E 19. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendidè.*] Prima hîc quęstio est, illa vulgaris. num hæc historia, an parabola sit. Theophylactus quidem non solùm parabolam esse putat, sed adeo certus asseuerat, vt qui historiam esse dicunt [illegible], insipientes appellet. Iustinus quoque q. 60. & Theophilus Antioch. lib. 4. allegor. & Eucherius in quæstionib. in Lucam, & Chrysost. quatuor de Lazaro homiliis, vbique parabolã vocant. Alius præterea nemo, quod sciam. Quin omnes alij auctores historiam esse dicunt. Iren. lib. 2. c. 62. Tertull. in lib. de anima. c. de substantia animæ. Clemẽs, vt videtur, lib. 2. Pędag. Chrys. etiam hom. 6. in 2. epist. ad Cor. & in F hom de beato Iob, & in hom. de eo quod scriptũ est in Ps. 25. 11. *Redime me, & miserere mei*, Amb. in cõment. Euthym. hoc loco, quorum sententia his ferè argumentis probabilis efficitur. Primum quod, vt adnotauit Origen. in cap. 1. Iob, & Chrysost. in hom. de Lazaro, & diuite in parabolis nomina personarum, quæ introducuntur, exprimi non soleant. Quo argumẽto Origenes, aliique auctores aduersus quorundam Iudæorum opinionem probauerunt librum Iob veram

Nũ hæc historia an parabola sit.

Digitized by Google

historiam, non parabolam esse ad informationẽ morum fictam. Deinde quòd nullam Christum parabolam ex rebus quæ post hanc vitam fiunt, sumpsisse videamus, quòd, cùm omnis parabola ad docendum, quod minus alioqui intelligeremus, afferatur, ex iis rebus sumi debeat, quæ nobis ante oculos obuersantur; quales profectò illæ non sunt, quę in altera gerũtur vita: vide alia huius rei argumenta in fine huius vers. & vers. 20. Exemplum igitur hoc est reiverè gestæ, quod solus Christus, qui vt Deus non solũ quidquid in hac, sed etiam quidquid in altera vita gerebatur, rectè sciebat, narrare potuit. Itaq; voluit ostẽdere eius historiæ narratione se Deum esse, & penes se eius esse fidẽ. Vera hæc omnia sunt, sed credo ego, nec solam historiã, nec solam parabolam esse, sed mixtum quiddam ex vtraque, qualis apud poëtas Tragicomœdia esse dicitur, atque hæc ipsa est Iustini sentẽtia. Nã quòd diues ille, & Lazar⁹ fuerit, quodq; ille in inferno sepultus, hic ab angelis in sinum Abrahæ portatus fuerit, historia est. Quòd autem diues ille cum Abraham locutus fuerit, eũque rogauerit, vt Lazarũ ad se mitteret, qui gutta aquæ linguam suam refrigeraret, parabola est historiæ adiuncta, quẽadmodũ eo loco probaturi sumus; nec enim, qui in inferno sunt, sanctos rogare solẽt. At quorsum siue parabolã, siue exemplũ proposuit, præsertim cùm paulo ante non iam de diuitiis, sed de adulterio, & matrimonio disputasset. Quidã ad superiorẽ disputationem referunt ve. 9. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cũ defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula, & non potestis Deo seruire, & mãmonæ.* ver. 13. vt Chrys. in hom. de diuite, & Lazaro, & bene apteque hæc historia cũ illa parabola cohæret, estque vero simile Christũ post illam addidisse, vt quod parabola docuerat, confirmaret historia. Sed non facilè mihi persuaserim ea, quæ trib. proximis versibus dicta sunt, hoc loco à Christo pronũtiata, sed eò potius, quo Matthæus recitauit. Cæterũ Lucas non habita ratione temporũ, in vnum, vt sese scribenti offerebant, locũ contulisse. Docet ergo exẽplo, quod ante similitudine tantùm quadam, & parabola docuerat, multo meliorem pauperum, quàm diuitum conditionẽ esse; neminique suas in altera vita diuitias profuturas, nisi quatenus eas hîc cum pauperibus communicauerit. Ideo tam splendidũ describit diuitem, tam miserabilem pauperem, vt maiorem persuadendi vim habeat exemplum, cùm is, qui maxime diues fuerat, coactus in altera vita fit ab eo, qui maximè fuerat pauper, vel guttam vnam aquę mendicare. *Induebatur* (inquit) *purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendidè.* Eodem modo Salomon Prouerb. 31. 22. diuitem, & gnauam matrem familias describit. *Stragulatam vestem fecit sibi; byssus, & purpura indumentum eius.* Purpuram propriumR egum fuisse vestitum, aut virorum principum, quibus illi, vt eo vti possent, magno beneficio concessissent, nemo nescit, & ex Daniel. cap. 5. 7. 16. 29 & 1. Machab. 10. 20. & 11. 58. & 14. 43. 44. perspicuum est. Itaque si tam facilè coniecturis vellem credere, quam credere nonnulli solent, Regem potius aliquem, ac fortassis Herodem, aut certè Regulum, quales multi tunc erant, fuisse dicerem, & ex hãbitu probarem, quàm quod Euthymius ex Hebræorum traditionibus, aut potius fabulis dicit fuisse diuitem quendam sub id tempus, cui Nineusi nomen esset. Minuunt fidem opinionis mali auctores Hebræi. Non abs re quidam quęrunt, quid causæ fuerit, cur pauperem Christus nominauerit, diuitem non nominauerit: cùm diuitum nota vulgo, & celebrata, pauperũ ignobilia, & obscura nomina esse soleant. Chrysost. hom. de diuite & Lazaro, & Grego. & Beda hanc reddunt causam, *quòd Deus humiles nouit, atque approbat, & superbos ignorat.* Vnde & quibusdã de miraculorum virtute superbientibus, in fine dicturus est, *nescio vos vnde sitis, discedite à me omnes operarij iniquitatis.* Et contra Moysi dicitur, *teipsum noui ex nomine tuo. Ait ergo de diuite: Homo quidam; ait de paupere, egenus nomine Lazarus. Ac si aperte dicat, Pauperem humilem scio, superbum diuitem nescio; illum cognitum per approbationem habeo, hunc per iudicium reprobationis ignoro.* Aptè quidem ad mores, nescio an ad sensum. Veriùs fortasse dici poterat prudentiæ, atque moderationis fuisse Christi, vt pauperem, quem laudabat nominaret; diuitem, quem vituperabat, non nominaret; ne & illi iniuriam facere, & sibi inuidiam conflare videretur. Itaque ex hoc ipso, vnde probari videtur posse non historiam hanc, sed parabolam esse, quòd nõ nominet personam diuitis, maxime historiam esse confirmatur. Si enim parabola fuisset, & in parabolis personarum nomina licuisset exprimere; non minus vtique diuitem, quàm pauperem nominasset, nullam in ficta narratione cuiquam facturus iniuriam, nullam inuidiam subiturus. Cæterum quia veras, non fictas personas introducebat, habenda ratio fuit honoris eius, qui damnatus dicebatur. Quisquis diues ille fuerit, Iudæum certè ex ver. 24. & 31. fuisse constat.

Quorsum proposita sit hæc historia siue parabola.

Purpura Regũ indumentum.

Cur pauperem, non diuitẽ nominauerit Christus.

Su. c. 7. 27. Mat. 7. 22. 23. & 25. 12. Exo. 33. 17.

20. *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus.*] Sicut summam diuitis in hac vita fœlicitatem descripserat, ita summã nunc pauperis miseriam describit. Quod eius nomen exprimit, ideo facit, vt maiorem historiæ fidem conciliet: Constans omnium auctorum opinio est alium hunc fuisse Lazarum, quàm illum, qui Marthę, & Marię frater fuit, quemque Christus mortuum exsuscitauit Ioan. 11. 1. 43. & 12. 1. 2. 9. 10. 17. Ea totius Ecclesiæ sententia est, quæ duos facit Lazaros, & vtrique cultum exhibet, ac dedicat templa, quod alterum est argumẽtum ad probandum, quod suprà dicebamus, historiã hanc esse, non parabolam. Nec enim Ecclesia personæ, quæ nunquam fuisset, cultum exhiberet. Non solùm pauperem, sed, quod miserabilius est, mendicum fuisse dicit, & vlcerosum, & ad ianuam diuitis iacuisse; quæ omnia emphasim singularem habent. Nam quòd mendicum, & vlcerosum fuisse ait, indicat adeo fuisse miserabilem, vt vel crudelissimi cuiusque animum ad commiserationem commouere posset. Quod autem ad ianuam diuitis iacuisse, ostendit diuitem eius miserabilem conditionem ignorare nõn potuisse, cùm quotidie siue egrediens domo, siue domum regrediens in illum incurreret; & eius nuditatem, maciem, vlceraque conspicere cogeretur, nec tamen motum erga illum fuisse commiseratione; cupiuisse enim pauperem de micis, quæ de eius mensa cadebant, saturari, neminemque illi dedisse. Nam etsi hæc vltima verba *& nemo illi dabat*, in nullis Græcis, & non in omnibus Latinis codicibus leguntur, tamen siue legantur, siue non, manifestum est neminem illi dedisse, cùm ad ianuam iaceret expectans, vt sibi aliquid vel ex micis porrigeretur, vt Diuus Augustinus hom. 7. argumentatur. Magni auctores mysterium in hoc Lazari nomine obseruarunt, & adiutum à Deo interpretati sunt. Legat, qui volet, Chrysostomum homilia de diuite, & Lazaro, & Augustinum Psal. 69. & Gregor. lib. 25. Moral. cap. 18. sed iudicium adhibeat, caueatque ne nimis liberè ludat in re minimè necessaria.

Lazarus hic diuersus à fratre Marthæ.

21. *Cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis.*] Cupiens vel eiusdem esse apud diuitem conditionis, cuius canes eius erant. *Nam & catelli*, inquit mulier illa Chananæa, *edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Exprimit his verbis extremam paupertatem, famem, atque miseriam. Quemadmodum cap. 15. 16. extremam adolescentis illius famem

Mat. 15. 27. Mar. 7. 28.

Digitized by Google

mem expressit, *Et cupiebat* (inquit) *implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat.*

Sed & canes veniebant, & lingebant vlcera eius.] Indicat semi mortuum ad ianuam diuitis iacuisse. Nec enim ad hominem viuum, & vigentem accessissent non inuitati canes, vt eius lingerent vulnera. Indicat etiam tam purulenta fuisse vlcera, vt canes ad illum tanquam ad proiectum cadauer accurrerent, vt saniem, vel sanguinem elingerent. Nec enim significat Christus, quod vulgaris quædam fert opinio, canes quasi diuinitus impulsos beneficii causa ad lingenda Lazari vulnera accessisse, vt ea linguæ curarent, quæ vim dicitur medicam habere, itaque dolorem illi alleuarent; sed suo potius commodo, vt Lazari sanguine, pu reue saturarentur. Non enim id Christus agebat, vt doceret, quid Lazarus leuamenti, sed quid miseriæ, dolorisque habuisset, tamque ipsum inopem ac miserum; diuitem vero contrà tam crudelem fuisse, vt, cum ipse de micis, quæ de mensa cadebant diuitis, quibusque eius canes satiabantur, edere non posset, eius quodammodo sanguine canes diuitis saturarentur. Itaque paucis admodum verbis & miseriam Lazari, & diuitis auaritiam, atque crudelitatem exaggerat.

22. *Factum est autem, vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahæ.*] Phrasis illa, *& factum est*, ex Hebraico idiomate descendens casum significare solet. Sed nescio an hoc loco maiorem quandam habeat significationẽ, vt nõ casu, aut natura, sed miseria illa, quã ante descripserat factũ indicetur, vt Lazarus moreretur. Quod ipsum ad exaggerandam miserabilem eius conditionem maxime pertinebat. Aliquod est argumentum, quod cum de diuite loquitur, non dicit, & factum est vt & diues moreretur: sed, *mortuus est autem & diues.* Quod autem ait portatum fuisse ab angelis, bonorum angelorum significat ministerium. *Omnes* (inquit) *angeli administratorÿ spiritus sunt, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis*, Heb. 1.14. Confirmatur ex hoc loco Theologorum opinio animas iustorum à corporibus egressas a bonis angelis in cœlum; iniustorum vero à malis in infernum, deportari. Nam tanquam rem nõ omnibus communem, sed solis sanctis propriam Christus narrat, quòd angeli animã Lazari portauerint, indicans animas damnatorum aut non ab angelis, aut non à bonis portari solere. Etsi Hieron. in 7. cap. Danielis, & Ambros. lib. 5. epistolarum epist. 21. & bonorum & malorum animas à bonis angelis illas in cœlum, has in infernum duci, videntur existimare. Illud magis receptum est, atque probabile. Verum quod nonnulli Theologi, ex hoc loco colligunt animas corporibus exutas moueri non posse loco, quod ab angelis quasi mortuum, & ignauum onus dicantur deportari, nimis argutum est. Nec enim portandi verbum eam hîc habet vim, vt significet onus humeris gestare; sed pro, ducere positũ est, vt in illo loco Psal. 90. 12. *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Non enim significat Dauid angelos manib. suis portaturos Christum, sed ita ducturos, quacunque incederet, itaq; protecturos, vt non magis ad lapidem posset offendere, quàm si manibus gestaretur. Eodem prorsus modo hoc loco significatur iustorum animas ab angelis tuto in cœlum duci, ne eas dæmones inuadant. Quare non magis ex hoc loco animas, quàm ex illo Psalmi Christum moueri non posse, probari potest.

Catholica opinio de angelorum ministerio confirmatur.

De sinu Abrahæ, quid, & vbi esset, magna quæstio. Non fuisse sinũ ipsum corporis Abrahæ nemo, vt opinor, dubitat, & Aug. lib 4. de anima ad Vincentiũ cap. 14. manifestum esse putat. Certum igitur est locum aliquem fuisse quietis, in quo Abraham, & cæteri iusti versarentur, dum *acciperent*, vt ait Diuus Paul. *repromissione, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur*, vt idem Augustinus eodem loco ait, & in epistola ad Dardan. 57. & in epistola ad Euodiũ 99. An corporeus locus fuerit, dubitare idem solet Augustinus, Gregorius vero Nyssenus in disputatione de anima, & resurrectione, non dubius, negat fuisse corporeum. Sed vtrũque ex hoc loco haud obscure colligitur. Cum enim sinum Abrahæ inferno, vbi diues ille cruciabatur, qui certe corporeus locus erat, Christus opponat, dubium esse non potest, quin sinus etiã Abrahæ corporeus locus fuerit, sed requietis. Non enim opponuntur, nisi quę sub genere eodem contraria sunt.

Sinus Abrahæ quid fuerit.

Hebr. 11. 39 40.

In Categoriis cap. de Oppositis.

Vbi fuerit, subtusne, an supra terrã, affirmare nusquam ausus est August. homo in sustinendo iudicio miræ prudentiæ. Nã quo minus sub terra esse diceret, obstare putabat, quod Abrahã dixerit ver. 26. *inter nos, & vos chaos magnum firmatũ est*, quasi si sub terra vterque locus fuisset, & ille vbi Abraham, & ille vbi diues erat tantum inter eos chaos esse non potuisset. Hoc argumentum post, cùm ea explicabimus verba, diluemus. Ambrosius in oratione de obitu Valentiniani, & Beda in commentariis huius loci in cœlo videntur collocare; sed credo eos de nostro loqui tempore, quo tempore cùm in cœlum Abraham translatus sit, & ibi sinum Abrahæ, vbi Abraham ipse est, esse oporteat, in cœlo posuisse. Quod confirmare videtur Christus cũ dicit; *Multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum.* Matth. 8. 11. Legi qui sinum Abrahæ illum ipsum paradisum, in quo Adamus fuit ante peccatum, fuisse dicerent, in eãque sententiam propensus est Aug. Quod minime omnium credibile est. Illum enim paradisum suprà terrã fuisse scriptura testatur; sinum vero Abrahę supra terram fuisse quis credat? cùm iam tum paradisus ille non esset, quem Deus plantasse dicitur, inuenturis eum, si esset, multis, siue casu, siue quęsitum industria. Probabilissimum quod posteriorum Theologorum obtinuit opinio, fuisse sub terra distinctũ quiddam ab omnibus aliis pœnarum locis, qualis infernus & Purgatorium erant, cum quietis locus esset, & suppliciis opponatur. Eam sententiam Iulianus Toletanus Episcopus & ipse sequitur lib. 2. Prognostic. ca. 4. & Augustini esse putat. An ab eo loco distinctus fuerit, in quo nunc infantes sine baptismo de vita decedentes recipi creduntur, Theologi dubitant, nec est quicquam de re dubia temere pronuntiandum. Si quis ista requirit, magni Tostati Paradoxa legat.

Vbi fuerit sinus Abrahæ.

Illud huius proprium est loci, vt doceamus, quàm obrem locus ille quietis, vbicunque tãdẽ fuerit, sinus Abrahæ dictus sit. Nã ita vulgo vocatum fuisse, quãuis hoc vnum scripturę testimonium sit, ex hoc tamẽ vno satis est manifestũ. Sic enim Christus locutus est tanquam de re vulgo eo nota nomine, & vsitata. Duplex quæstio, cur sinus, & cur Abrahæ potius, quàm alterius dictus fuerit? Theophylact. à finibus maris, id est apricis locis, in quos se nauigantes solent recipere sinum Abrahæ dictũ putant, quod in eum locũ sancti reciperentur. August. vero ser. de tempore 110. quòd locus secretus esset. Credo ego à discũbentibus sumptam fuisse metaphorã, quorum hic erat ordo, vt cui proximus quisque esset, in eius recũberet sinũ. Quẽadmodum Ioannes in cœna illa nouissima in sinum Christi recubuisse dicitur Ioan. 13. 23. quia ergo quod in sinu est, coniunctissimũ, & carissimum nobis est, & qui amat, tunc maximam capit voluptatem, cũ in sinũ eius, quem amat, recumbit, vt idem indicauit Ioãnes, qui cùm dixisset; *Erat vnus ex discipulis eius recumbens in sinu Iesu*, quasi explicandi causa addidit, *quem diligebat*

Cur locus ille quietis sinus dictus sit.

Digitized by Google

Quinam in Ecclesia mercenarii lij, sed per mercenarios significantur, quia infimo sunt loco. In hoc enim consistit mercenarij i militudo, & antithesis inter illum & filium, non quòd ille mercede, hic gratis patri seruiat; sed quòd ille abie-ctus, vilis, despectus; hic honoratus in paterna domo sit; ille male, hic bene tractetur. Dicit ergo apud se resipiscens peccator, *quot mercenarij in domo patris mei abundant panibus*, i. quot homines conditione abiecti, quot pauperes, quot mulierculæ magna cœlestium donorum, dum bene sanctęque viuunt, suauitate fruuntur; ego qui filius sum, ego sacerdos, ego episcopus, ego doctus, quia à patre discessi, quia me Diabolo in seruitutem dedi, hîc fame pereo; omni diuinæ gratiæ
Ps. 101. 5. cibo ac iucunditate priuatus sum. *Aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.* Perij, quia à te Domi-
Ps. 72. 27. ne discessi. *Omnes enim, qui elongant se à te, peribunt.* Hoc est, *Hîc*, id est extra Ecclesiam, aut extra gratiam Dei.
Luc. 1. 79. Deu. 32. 10 Psal. 33. 10 *In tenebris, & vmbra mortis, in loco horroris, & vastę solitudinis.* Et hoc est, *In domo patris mei*, id est, in Ecclesia, aut in gratia Dei, vbi *non est inopia timentibus eum.* Quę duo inter se opponit loca.

18. *Surgam, & ibo ad patrem meum.*] Surgam, Hebraismus est, quo vtuntur Hebræi, cùm alicuius operis exordium significant. Quia cùm nihil agimus, sedere solemus: cùm aliquid agere aggredimur, surgere. *Surge Deus, iudica terram*, Psalm. 81. 8 & *surgant, & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant.* Deu. 32. 38. Non n. significat aut Deum, aut idola ante sedisse; sed illũ ante non iudicasse terram: hæc opem non tulisse. Quod vt facere incipiant, rogat. Dicunt Hebræi & in prima
Surge, Heb. pro Agedũ & in omnibus personis קום Surgam, & surge, & surgat, &c. quod alio verbo in solis secundis Latini dicunt, Age, Agite, Agedum, Agesis. Itaque magis dictio exhortantis, quam verbum est Quale illud quod ver. 25. declarauimus, *abiit, & adhæsit*, nisi quòd illud exhortantis non est. Incitat igitur se perditus alioqui adolescens ad audẽdum, ad reuertendum ad patriam, ad resipiscendum: & peccator, qui per eum significatur ad confitenda peccata, agendamque pœnitentiã, *Surgam*, inquit Augustinus libro 2 qq Euang. cap. 33. *quia iacebat; & ibo, quia longe aberat, ad patrem meum, quia sub principe porcorum erat. Cætera verba sunt pœnitentiam meditantis in confessione peccati, nondum tamen agentis. Non enim iam dicit patri, sed dicturum se esse promittit, cùm venerit*, Et Hieronym. in epist. ad Damas. *Surgens* (inquit)
Peccatorũ iacere, stare iustorũ est. Deut. 5. 31. *ibo ad patrem meum. Pulchre ait, surgens, patre quippe absente non steterat, peccatorum iacere, iustorum stare est.* Ad Moysem dicitur: *Tu verò hic sta mecum*, & in centesimo tri-
ver. 1. gesimo tertio Psalmo: *Ecce nunc benedicite Dominum omnes serui Domini, qui statis in domo Domini.* Similia Theophyl. & Beda tradunt. Sed intelligat lector hæc esse moralia, litteralem verò sensum, & proprium, quem initio posuimus.

Pater, peccaui in cœlum, & coram te.] Beda: *Quàm misericordem piumque nouerat patrem, qui nec offensus à filio, patris dedignatur audire vocabulum.* Quod dicit: *Peccaui in cœlum*, variè auctores exponunt. Ambros. sic: *Non vtique elementum exprimitur, sed peccato animę cœlestia significantur dona spiritus imminuta.* August. verò eo loco quem modò notauimus: *Vtrum hoc est peccaui in cœlum, quod est coram te, vt cœlum appellauerit ipsam sublimitatem patris. Vn-*
Psal. 18. 6. *de est etiam illud in Psalmo: A summo cœlo egressio eius, cùm ab ipso patre vult intelligi, an potius, peccaui in cœlum coram sanctis animis, in quibus est sedes Dei. Coram te autem, in ipso penetrali interiore conscientiæ?* Quam posteriorem Augustini interpretationem Beda, & alij plerique amplexi sunt, Hier. ad hunc modum: *Peccauerat in cœlum, qui Ierusalem cœlestem reliquerat matrem. Peccauerat coram patre, qui conditore deserto lapides fuerat, & ligna veneratus. Non fuerat dignus vocari filius Dei, qui seruus esse maluerat idolo-*

rum, Theophyl. & Euthym. *Peccaui in cœlum*, quia cœle-
A stibus terrena præposui. Ego Hebraismum esse arbitror. Solent Hebræi, dum religione quadam Deum proprio nomine vocare non audent nunc שמים cęlũ, nunc שם nomen, nunc צור petram, nunc aliis eiusmodi nominib. appellare. Eum Hebraismum Christum existimo, dum Hebræi adolescentis personam fingit, imitatum Deum cœlum appellantem. Rursum quod dicit coram te, alius est Hebraismus לפניך in conspectu tuo, i. cõtra te. Itaque perinde est, atq; si adolescẽs dixisset, Pater peccaui contra Deum, & contra te: cõtra Deum, quia neglectis eius præceptis te deserui, &
B luxuriose viuendo omnem meam substantiam dissipaui: contra te, quia tibi non parui, quia sub tua potestate esse nolui, quia partem hæreditatis, quæ mihi erat obuentura, à te extorsi.

19. *Iam non sum dignus vocari filius tuus.*] Quia, cùm ante filius essem, me ab obedientia tua subduxi, meque emancipaui, & filius quodammodo esse desij. Non desierat verè esse filius, nec poterat: sed desierat, quantũ in ipso erat. Quare non dicit non sum filius tuus: sed, *non sum dignus vocari*, id est, haberi *filius tuus*; nõ sum dignus esse in domo tua eo loco, quo ante eram: satis mihi fuerit, si eo loco sim, quo sunt mercenarij, *fac me*
C *sicut vnum de mercenariis tuis.* Hic est sensus verborum. Quæ si ad peccatorem accommodemus, confitetur se dignum nõ esse, qui ad eam gratiam, eamque dignitatem, qua priùs apud Deum erat, admittatur, cũ sua eam culpa perdiderit; rogat tamen Deum, vt se vel in minimum gratiæ suæ locum recipiat, vt Euthym. exponit: tantùm in illius gratia, tantùm sub eius sit potestate; nec iam diabolo, sed illi seruiat. Vide quæ diximus de mercenariis ver. 17. & ad eundem modũ hęc intellige. Durior mihi hoc loco videtur interpretatio Hieron. *Fac me sicut vnum de mercenariis tuis*, fac me sicut vnum de Iudæis, qui te ob præsentium tantùm rerum
D promissa venerantur. Nõ enim qui verè pœnitens est, propter præsentiũ tantũ rerum promissa, sed propter Deum ipsum seruire Deo vult. Nihilo magis Theophyl. expositionem probo, qui per mercenarios Catechumenos intelligit. Etsi quod attinet ad Ecclesiasticã disciplinã, scio eum fuisse morem veteris Ecclesiæ, vt pœnitentes nonnunquã, prout præteritæ culpæ magnitudo postulare videbatur, in locũ Catechumenorũ reiiceret, & quidem in vltimũ aliquãdo, vt ex antiquis Conciliorum canonib. discimus, & in scholis de pœnitentia adnotauimus. At quis peccator cũ pœnitentiam agit, desiderat apud Deũ Catechumeni lo-
E co esse, cui nondum baptizato, nondũ vtique sunt remissa peccata, ac non potiùs in gratiam reponi; id enim agit, id optat, vt sibi peccata remittantur. Ille igitur, quem suprà explicauimus, verus est sensus.

20. *Et surgens venit ad patrem suũ.*] Vide quę v. 18. dicta sunt. Non satis fuit dicere, quod illic dixerat, *surgã, & ibo*, nisi reipsa surrexisset, iissetque. Illa n. deliberatio erat, hic est effectus. *Hæc*, inquit Amb. in cõ. *apud se dicit, sed nõ satis est dicere, nisi ad patrẽ venias.* Quod ipsũ Chrys. apud D. Tho. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς, inquit Theop. οὐ μόνον θέλειν τὰ φίλα τῷ Θεῷ ἀλλὰ καὶ πράττειν. *Oportet nos nõ solum velle, quę Deo grata sunt, uerum etiam facere.* Exemplum non solum
F peccatoribus ac pœnitentibus; sed iustis etiã omnibus vtile. Docemur n. simul atq; nobis Deus inspirat animo aliquid boni, reipsa perficere, antequàm ardor ille primi propositi refrigescat. *Non tardes*, inquit Sapiẽs *conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem*, Eccle. 5. 8. Videtur indicare Beda abusos hoc loco olim Pelagia- *Pelagiani qui abutebantur hoc loco refutãtur.*
nos, quasi peccator viribus suis possit surgere; ad patrẽq; redire. Quos ex hoc ipso loco refellit, ait enim adolescens ille: *Fac me sicut vnum de mercenariis tuis*, declarans se non solũ in pristinam apud Deum gratiam

Digitized by Google

sed ne in mercenarij quidem locum redire posse, nisi Deus ipse faciat. Ego eam quæstionem, aliter soluendam puto. Primum quidem non in eo eam partem parabolæ rei significatæ similem esse, quod sicut adolescens ille sine speciali Dei gratia sola vexatione cum gratia generali intellectum dante ad mentem rediit, & ad patrem reuerti decreuit: ita etiam peccator per se, ac sine nouo Dei auxilio ad Deũ redeat; sed in hoc tãtùm, quod sicut ille adolescens aduersis vexatus rebus ad patrem rediit; ita peccatores, cùm à Deo rebus aduersis affliguntur, ad Deum conuerti soleãt. Ac ne hoc quidem ipsum in parabola agebatur, sed illud tãtùm, ita Deum peccatores ad se redeuntes amplecti, & recipere solere; sicut pater ille filium recepit. Quacũque tandẽ moti ratione veniant, siue ipso trahẽte, siue ducente, siue (si id fieri posset) nihil agente, siue rebus aduersis, siue secũdis prouocati. Deinde vt etiã hac in re concedamus, similẽ debere esse parabolam, putandum non esse adolescentem illũ ipsum per se, sine nouo Dei auxilio ad patrem rediisse. Nam vt diabolus eum, aut propria voluntas incitauerat, vt à patre discederet; ita incitauit Deus, vt ad patrem rediret. Et fixæ stant illæ sententiæ: *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur*, Thren. 5. 21. & *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum*. Ioan. 6. 44. Sed quia non id agebat, vt doceret homines sine gratia Dei ad Deum redire non posse, sed redeuntes benigne, ac liberaliter recipi, hoc quod docere volebat, dixit, illud quod nolebat, etsi verum erat, non dixit.

Cum autem adhuc longe esset, vidit eum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurens, cecidit super collum eius, & osculatus est eum.] Elegans, & accurata benigni, & misericordis patris descriptio. Quam ideo Christus tam multis, tamque aptis circunstantiis, ac verbis explicauit, quia id potissimum agebat, vt Dei erga peccatores largissimam, atque promptissimam misericordiam declararet. Primùm quod dicit, *cum adhuc* adolescens *longe esset*, patrem eum vidisse, si de ipso agamus adolescente, ideo dictum est, quia & fieri potuit, & factũ fuisse in simili exemplo verosimile videbatur; & erat valde ad id, quod agebatur accommodatum, vt intelligeremus, quam præsto Deus sit volentibus ad se venire, qui cũ adhuc illi longe sint, i. simul atque in vltimis animi recessibus consilia de vita mutanda moliri incipiunt, videt, & obuiam occurrit. *Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua*. Ps. 10. 17. *Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei*, Psal. 31. 5. *Et erit*, inquit Deus Isa. 65. 24. *antequã clamẽt, ego exaudiam; adhuc illis loquẽtibus, ego audiam* Hoc est, quod Christus dicebat Nathanaeli: *Priusquam te Philippus vocaret, cũ esses sub ficu, vidi te*. Ioan. 1. 48. Misericordia motus fuisse pater dicitur, & filium videns nudũ, ac miserabilẽ, & pœnitentia ductum ad se reuertentem. Quis filij misereri nisi pater debuit? Poterat illa tãta filij miseria quẽlibet, quanto potius patrẽ ad cõmiserationem cõmouere? Accurrit pater filio, quasi veniam dans, antequã petat, & verecundantem ad gratiam suam inuitans. Quæ omnia facile est ad Deum, & peccatorem accõmodare. Quæ sequũtur, minus premenda sunt. Quod pater supra collum ceciderit filij, eũque osculatus fuerit. Hæc enim duo non alia causa dicta sunt, quã quod verosimile esset, ita erga filiũ fecisse patrẽ; quodq; fieri solerẽt. Nec exquirendũ diligentius est, quid in Deo sit super peccatoris collum cadere; quid eum osculari. Nihil enim hæc aliud significãt, quã quod Deus singularem quandam erga peccatores pœnitentes beneuolentiam declaret; quam solent homines amplexu, osculoque declarare. Si plura quærenda sunt, præstat ex Augustino, Hieronymo, & Ambrosio, bonis scilicet fontibus, quam ex nostro ingenio mysticos sensus haurire. Augustinus igitur lib. 2. qq. Euangel. cap. 33. & Hieronymus in epistola ad Damas. Beda in cõment. & nonnulli alij brachia Dei, quæ in peccatoris collum amplexaturus inicit, Christum interpretantur. Vnus pro omnibus loquatur Augustinus: *Quid est* (inquit) *super collum eius cadere, nisi inclinare: & humiliare in amplexum eius brachium suum, & brachium Domini cui reuelatum est? Quod est vtique Dominus noster* IESVS *Christus. Et osculatus est illum, id est, consolari verbo gratiæ Dei ad spem indulgentiæ peccatorum. Hoc est post longa itinera remeantem mereri à patre osculum charitatis.* Aliquanto aliter Ambrosius Christum non amplexantis Dei brachium, sed ipsum, qui nos amplexatur, Patrem esse dicit. *Cadit* (inquit) *in collum tuum Christus vt ceruicem iugo exuat seruitutis, & collo tuo iugum suaue suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Ioannis, quando erat Ioannes in sinu Iesu ceruice recumbens reflexa? Et ideo verbum apud Deum vidit, quia erectus est ad superna. Cadit in collum, cũ dicit, Venite ad me, qui laboratis, & ego reficiam vos: tollite iugum meum super vos.*

Margin notes: Isa. 53. 1. — Ioan. 13. 23. 25. & 21. 20. — Matt. 11. 28. 29. — Præsto Deus est volentib. ad se venire. — secundum Hebræos. — Quid reliqua partes significent.

21. *Dixitque ei filius, Pater peccaui in coelum, & coram te iam non sum dignus vocari filius tuus.*] Hæc verba vers. 18 & 19 declarauimus. Hîc tantùm videndum est, quantum habeat illa vulgaris obseruatio firmitatis, adolescentem illum propterea non omnia dixisse patri, quæ dicere decreuerat (nec enim dixit, *fac me sicut vnum de mercenariis tuis*, sicut v. 19. proposuerat) quod, postquã peccator ad Deum rediit, sua tantùm peccata confiteatur, de cætero curam Deo relinquat, vt de se quidquid velit, agat. Aut, vt alij dicunt, quod, postquam Dei amplexum, & gratiam expertus est; filius esse velit, nec mercenarij contentus sit conditione. Obseruauit quidem hoc Augustinus, & Augustinum secutus Beda. *Cum*, inquit Aug. *panem non habebat, vel mercenarius esse cupiebat, quod post osculum patris generosissime iam dedignatur.* Sed valde mihi probabile videtur, adolescentem quidem dixisse omnia, quæ patri dicere proposuerat: sed Euangelistam non omnia ab eo dicta recitasse: ratum opinor fore, vt ex iis, quæ recitauit, cætera etiam, quæ non recitauit, eum dixisse intelligeremus. Solet id scriptura facere, vt cùm aliquid ante dictum repetit, aliquid quod antè dixerat, prætermittat. Quod si id adolescens coram patre non dixit, aliã potiùs, quàm, quam Aug. & Beda reddunt, causam fuisse arbitror; prohibitũ fuisse patris osculis, & cęteris amoris officiis plura dicere; aut dicere etiãsi posset noluisse animaduertẽtem ex singulari patris beneuolẽtia, id non esse necessarium. Solet hoc nobis frequẽter accidere, vt cum aliquo acturi plura dicere constituamus, quę postea cum eo agentes, quia videmus necessaria non esse, nõ dicamus. Ideque erga Deũ nobis accidit, vt maiora in nos Dei experti beneficia, minora petere desinamus. Quid enim rogaret patrem, vt ab eo tanquam mercenarius reciperetur, qui se iam tanquam filium receptum videbat?

Margin note: An omnia dixerit adolescens, quæ decreuerat.

22. *Dixit autem pater ad seruos suos, citò proferte stolam primam.*] Gr. τὴν στολὴν τὴν πρώτην, stolam aut vestẽ illam primam, quasi certam quandam & eximiam vestem designet. Tanquam dicat, proferte vestem illam omnium, quæ domi sunt, pretiosissimam, quæ illo, aut illo loco recondita est. Erat autem στολὴ stola apud Græcos quidem omne genus vestis: apud Latinos talaris tantùm sed aut muliebris: aut sacerdotalis; nam virilis non stola, sed toga vocabatur, vt ex illis Ciceronis verbis manifestum est. *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Hoc tamen loco non dubito, quin pro toga ponatur, quæ & ipsa Græce stola vocabatur. Hæc omnia, quæ hoc versu dicuntur, nihil mihi aliud significant, quàm adolesc-

Margin notes: Cicer. 2. Philip. — Quid stola prima significet.

Digitized by Google

centem illum in filii locum à patre repositum fuisse, ideoque seruis imperatum, vt illi afferuirent, vt vestirent, calcearentque, & annulo insuper adornarēt. Vestirent autem non qualibet veste, sed stola, id est, talari toga, quæ non seruorum, sed nobiliū habitus erat, eaque pretiosissima. Toga quidem, quia filiꝰ erat, pretiosissima verò omnium gratulationis causa, quia perierat, & inuentus fuerat. Id etiam ad concludendum id, quod propositum erat, pertinebat: *maius esse gaudium super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia*, vers. 7.10.

Quid annulus denotet. Annulꝰ ornatum declarat hominis liberi, filiique hominis locupletis, qui in pristinum honorem suum fuerit restitutus. Si ad Deū, peccatoremque referantur, hoc vnum mihi videntur significare, quod probare Christus volebat, *maius esse gaudium super vno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia*, neque habere Deum rationem vllam præteritorum peccatorum, cùm peccator ad ipsum toto animo conuertitur, quominus eum in eundem, aut meliorem etiam, quàm quo ante peccatum fuerat, statum restituat. Nam illi adolescenti, antequam à patris domo discederet, nunquam fortasse stola illa prima data fuerat. Itaque disquirere qui sint serui, quibus Deus præcipit, vt stolam primam proferant; quidque stola ipsa, quid calcei, quid annulus sigillatim significent, diligentiæ, vt opinor, est ad litteralem quidem sensum non necessariæ: tamen quia graues in ea etiam re auctores laborauerunt, contemnenda non sunt, quæ nobis tradiderunt, sed ad vsum potiùs popularium concionum referenda. Aug. libr. 2. qq. Euang. c. 33. & Beda seruos, *qui stolam proferre iussi*

Moralis expositio reliquæ parabolæ. *sunt, reconciliationis prædicatores.* Euthymius autem sacerdotes esse dicit. Stolam verò primam, idem Augustin. & Beda, itemque Hieronymus in epistola ad Damasum, & auctor ille quisquis est libri, qui de hac parabola inter Hieronymi opera circumfertur, & Euthymius in commen. aut innocentiam, quam homo perdiderat in Adamo, aut gratiam, quam quisque, antequam peccaret, habebat, interpretantur. Quæ allegoria non satis conuenit cum sensu litterali. Videntur enim, qui ita exponunt, existimare stolam illam non a dignitate, sed à tempore vocatam esse primam, quasi dixerit pater; proferte stolam illam, qua priùs quàm à me discederet, vtebatur. Atqui non ita est. Nam, vt diximus suprà, non vocauit stolam primam, qua priùs vsus fuerat; sed quę omnium erat pretiosissima, quamque ante nunquam induerat. Hoc enim ipsum parabolæ conclusio postulabat, vt melius, quā antequam discederet, vestiretur; vt probaretur, quod probandum erat, *maius esse gaudium in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Quare & vitulum saginatum occidi pater iusserat, quem antequam discederet, illi nunquam occiderat. Ambrosius non refert ad primum tempus, sed videtur sententiam nimium arctare. *Stola, inquit, amictus est sapientiæ, quo nuda corporis Apostoli tegunt, eo quod se vnusquisque conuoluat. Et ideo stolas accipiunt, vt corporis infirmitatem sapientia spiritualis virtute conuestiant. De sapientia enim dictum est: Lauabit in*

Gen. 49.11 *vino stolam suam.* Nimis, inquam, videtur arctare sententiam, dum & ad solos Apostolos, & ad solam sapientiam refert. Cùm ipsa diuersitas rerum, stola, calcei, annulus, ostendat magnam diuersorum donorum Dei copiam significari, ad quam post pœnitentiam peccator admittitur. Tutissimum est, quod

Parabolæ non sunt nimis premendæ tractandæ. sæpe moneo, non nimis pressè tractandas esse parabolas, frangi sæpe tractando, solereque hîc accidere, quod prouerbio dici solet, vt, qui nimium emungit, sanguinem eliciat. Ergo contenti simus per stolam

A primam meliorem quendam statū intelligere, quàm in quo peccator etiam antè peccatum erat. Hoc enim vnum, vt sæpe diximus, probare volebat Christus, *maius gaudium esse in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Hoc ipsum maius gaudium, & maiorem quendam honorem, feliciorémque statum, quàm præcedentem stola solet in sacris literis declarare: *Erunt* (inquit) *tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ, decor enim vitæ est in illa*, Eccles. 6.30.31. &, *In medio Ecclesiæ aperiet os eius, & adimplebit illum spiritu sapientiæ, & intellectus, &*

B *stolam gloriæ vestiet illum*, Eccles. 15. 5. & Apocal. 6. 11. *Datæ sunt illis singulę stolę albæ, & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum.* Neque de hoc ipso, quod modò diximus, nimis est subtiliter disputandū, quomodo homo post peccatum in meliorem, quàm in quo ante peccatum erat, statū a Deo reponatur. Hoc enim tantùm significatur magis Deum gaudere peccatoris conuersione, quàm aliorum salute: & hoc ipso ad maiorem honorem illum euehere, quòd, cùm in peccato esset, emerserit, & ad Deum redierit. Nam si ad eandem, quam ante peccatum habebat, virtutem redit (quod necessario ad intelligendā parabolæ con-

C clusionem ponendū est) ob hoc ipsum maiore dignus est gloria, quod surrexerit, cùm cecidisset. Sicut magis militem honoramus, qui multis acceptis vulneribus vicit, quā qui integro semper corpore pugnauit. *Calceamenta in pedes*, inquit eodem loco D. August. *præparatio est euangelizandi ad non tangenda terrena.* Ad eundem fere modum Hieronymus, Ambrosius, & Beda. *Hæc* *Calceamenta in pedes quid moraliter significent.*

sunt calceamenta, de quibus Dominus ait: Et calceaui te Hyacintho, & calceamenta in pedibus eius, nec vbi coluber insidiis plantas ingredientis inuaderet, & super scorpiones, & serpentes securius ambularet, vt præpararetur ad Euangelium pacis; iam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum; *Ezec. 16. 9.* *Isa. 52. 7.* *Nahū 1. 15.* *Rom. 10. 12*

D *& dictum ei propheticum conueniret: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Annulum iidem auctores, *pignus Spiritus Sancti* esse dicunt, *propter gratiæ*, inquit Augustinus, *participationem, quę digito Dei bene significatur.* Aut fidem, vt Hieronymus etiam & Beda putant. *Signaculum*, ait Hieron. *similitudinis Christi, secundum illud, in quo & credentes signati estis Spiritu repromissionis sancto. Et ad principem Tyri*, qui conditoris similitudinem amiserat, *Tu signaculum similitudinis, & corona decoris, in delitiis paradisi natus es. Isaias quoque de hoc signaculo loquitur, tunc manifesti erunt qui signantur. Hoc signaculum in manu datur, quando opera iustitiæ scriptura si-* *Annulus quid moraliter.* *Ephes. 1. 13.* *Ezec. 28 12* *Isa. 8. 16.* *Aggæi 1. 2.*

E *gnificat, vt ibi: Factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ dicentis ad Ierusalem, ornaui te, inquit, ornamento, & imposui tibi armillas circa manus tuas. Rursus ad eum qui indutus est pudore, alius locus signaculi demonstratur. Pertransi per mediam Ierusalem, & da signaculum in frontibus virorum gementium, & dolentium in omnibus iniquitatibus, quæ fiunt in medio eorum. Quare vt postea possint dicere:* Signatum est *super nos lumen vultus tui Domine.* Vitulum saginatum ipsum Christum omnes omnino auctores interpretantur. *Vitulus*, vt ait Euthymius, *vocatus est, quia nunquam domitus iugo, ac pondere peccati, saginatus autem tanquam virtutibus impinguatus*, &, vt inquiunt Ambrosius *Ezech. 9. 4* *Psal. 4. 7.* *Quid sit vitulus saginatus.*

F & Beda, *quia caro eius spiritualis est opima virtute. Vitulus saginatus*, ait Hieronymus, *qui ad pœnitentium immolatur salutem, ipse saluator est, cuius quotidie carne pascimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, qua pinguedine saturati in ructum laudis eius erumpimus dicentes: eructauit cor meum verbum bonū, dico ego, opera mea regi.* Volui veterum auctorum in celeberrima parabola nō solùm, vt soleo, indicare, sed copiose etiā exponere sententiam, quia etsi literalis, opinor, nō est, tamen est vtilis, & potest in concionibus popularibus pro litterali *Psal. 44.*

Digitized by Google

tradi. Non errabit meo quidem iudicio, qui intra eius, quã supra tradidimus, interpretationis terminos se continebit. Vt stola, calceamentis, annulo, vitulo saginato hoc vnum significetur, quod parabolæ conclusionem esse diximus, *maius gaudium esse in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Hoc simplex, sed certum est, cętera ingeniosa quidem, sed incerta. A

24. *Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit.*] Ne serui mirentur tantum propter vnum seminudum adolescentem parari conuiuium, rationem reddit, & cùm, quem nudum, squallidumque videbant, coram ipsis filium appellat suum. Mortuum fuisse dicit, non quidem verè, sed aut opinione sua, quia, cum per multos annos longe abfuisset, nihilque de eo fuisset auditum, pro mortuo habebatur, sicut Ioseph quem pater à feris deuoratum esse credebat Genes. 37. 33 & 44. 28. aut quia perierat, quod perinde erat, ac si fuisset mortuus, vt secundum membrum prioris explicatio sit, *mortuus* inquit, *erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.* Hoc est, *maius gaudium erit super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia,* vt & Diuus Hieronymus adnotauit. B

25. *Erat autem filius eius senior in agro.*] Quid filius hic senior significet, initio parabolæ declarauimus. Hoc nunc obseruandum, quod eum, dum alter frater cum patre, & amicis epulabatur, in agro fuisse dicat, id est, laborasse, vt futuræ inuidiæ, & querimoniæ tacitè redderet causam. Quod reliquum est parabolæ, etsi multis amplificetur verbis, simul tamen ac breuiter explicandum est. Si Augustini, & aliorum veterũ interpretum sententiam sequeremur, qui filium hunc seniorem populum Iudaicum esse putauerunt, nõ difficile intelligeremus, quomodo minori fratri, id est, populo Gentilium inuidisset, quod ampliorem in eũ gratiam Deus effudisset. Cùm autem dixerimus supr. per maiorem filium non Iudaicum populum, sed omnes homines iustos intelligi oportere, quæstio ex nostra sententia nobis nascitur, quomodo possunt, qui iusti sunt, pœnitentibus peccatoribus inuidere? Hãc ego quęstionem quæstione altera facile soluo, quomodo operarij illi, qui hora prima in vineam Domini venerant, & põdus diei, & æstus portauerant, non solùm illis, qui vndecima venerant hora inuiderunt, sed contra ipsum etiam patremfamilias, id est,

An possint iusti peccatoribus inuidere? hic designari.

contra Deum murmurauerunt, quòd eos sibi mercede pares fecisset? Matt. 20. 11. Nam illi non solùm iusti, verum etiam beati erant, cùm in cœlo iam essent, mercedemq; reciperent. Responderi non potest, nisi quod nos eo loco respondimus, eam partem propriè parabolę non esse, nec esse ad rem significatam accõmodandam, sed esse accessionem quandam ad implendam narrationem adiectam, & quia ita fieri solet, vt eiusmodi homines murmurent, & quia ea ratione verisimilior narratio reddebatur, & quia, etsi non quãtum videbatur, significabat iustos iam quasi beatos contra Deum murmurare; tamen significabat aliquid, nempe ita Deum, si illi murmurarent, respõdere posse quemadmodum pater ille familias respõdit v. 14. & 15. *Tolle quod tuum est, & an non licet mihi quod volo facere?* Eodem prorsus modo hoc loco, quod de indignatione, & querela maioris filij dicitur, aut tanquam pars parabolæ dictum non est, sed quod esset verisimile seniorem filium eo casu indignaturũ fuisse; aut certe non ita est ad rem per parabolam significatam accommodandum, vt significet iustos indignaturos, inuisurosque pœnitentibus; sed tanta Deũ erga pœnitentes peccatores benignitate vsurum esse vt ipsi etiam iusti materiam quodammodo murmurandi habere videantur, posse tamen ipsum, cur id faciat rationem illis reddere, v. 31. & 32. *Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Epulari autem, & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus est.* Atque in hanc sententiam Theophylact. & Euthymius exponunt, quem ego proprium, atque genuinum arbitror esse sensum. Alij per filium hunc maiorem non verè iustos, sed Scribas & Pharisæos, qui se iustos esse putabant, significari dicũt, qui contra Dominum murmurabant, quod publicanos, & peccatores ad cõsuetudinem suam soleret admittere. Eorum enim inuidia, & murmuratio occasionẽ parabolæ præbuerat. In qua sententia & Hieronym. videtur esse. Quę etsi est sane probabilis, illa tamen quam ante posuimus, multo est probabilior. Nã quo argumento Hieronymus probat Iudaicum populum per maiorem filium significari non posse, quòd vere dicere non potuerit, *nunquam mandatum tuum præterini:* probari etiam potest nec Scribas, & Pharisæos significari, quia non magis profectò illi, quàm totus populus, id dicere potuerunt. C D

Non intelliguntur per filium seniorem Scribæ & Pharisæi

CAPVT XVI.

DICEBAT *autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum: & hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius.* 2. *Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare.* 3. *Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mẽdicare erubesco.* 4. *Scio quid faciam, vt, cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas:* 5. *Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo?* 6. *At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede cito, scribe quinquaginta.* 7. *Deinde alij dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi: Accipe literas tuas, & scribe octoginta.* 8. *Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filij huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.* 9. *Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis: vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* 10. *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est.* 11. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis?* 12. *Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?* 13. *Nemo seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnũ odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet: non potestis Deo seruire, & mammonæ.* 14. *Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum.* 15. *Et ait illis: Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus: Deus autem nouit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.* 16. *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem: ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit.* 17. *Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere.* 18. *Omnis qui dimittit vxorẽ*

Matth. 6. c. 24. *Matt. 11. b. 12.* *Mat. 5. c. 32. Mar. 10. b. 11*

1 Cor. 7. 10. *suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. 19. Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso: & epulabatur quotidie splendide. 20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, 21. cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat: sed & canes veniebant, & lingebant vlcera eius. 22. Factum est autem, vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, & sepultus est in inferno. 23. Eleuans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham à longe, & Lazarum in sinu eius: 24. & ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. 25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. 26. & in his omnibus inter nos, & vos chaos magnum firmatum est: vt hi, qui volunt hinc transire ad vos, nõ possint, neque inde huc transmeare. 27. Et ait: Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domum patris mei. 28. Habeo enim quinque fratres, vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum. 29. Et ait illi Abraham: Habent Moysen, & Prophetas, audiant illos. 30. At ille dixit: Non, Pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitẽtiam agent. 31. Ait autem illi: Si Moysen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.*

IN CAPVT XVI.

1. D*Icebat autem & ad discipulos suos.*] Tempus quo hanc parabolam Christus proposuerit Euangelista non notat, sed eo ipso, quod non notat, & nihil repugnat, intelligere debemus, eodem tempore, quo superiores tres eodẽque loco proposuisse. Confirmat hãc sententiã, quod particula, *autem*, ita videtur sequentia præcedentibus copulare, vt continenter facta esse indicet. Tribus igitur parabolis superioribus Christus docuit, qua diligentia in conuertendis peccatoribus, qua benignitate erga conuersos vteretur. In hac sũpta ex Dei benignitate occasione docet, qua vicissim peccatores diligentia, qua industria; vt in Dei gratiam redeant, vti debeant. Propterea superiores tres parabolas ad Scribas & Pharisæos, qui earum occasionem dederant, proprie dixit, hanc autem discipulis, id est, omnibus auditoribus suis communiter dicit. Hoc est, quod ait: *Dicebat autem ad discipulos suos*, id est, quemadmodum ante ad Scribas & Pharisæos dixerat vt Hieron. q. 6. ad Algasiam animaduertit. *Homo quidã erat diues, qui habebat villicum*, οἰκονόμον, quod Græcum verbum est, non tam villicum, quàm totius domus dispẽsatorem significat, quem & Latine œconomum appellamus. Quod idem Hieronymus nostram emẽdans versionem monuit. Quæ res argumento est nouum ab eo testamentum conuersum non esse, sed veterem tantùm eius versionem nonnullis locis emendatam. Idem de cæteris cognatis verbis, quæ in hac parabola ponuntur, intelligendum est. Nam οἰκονομίαν, quam noster interpres *villicationem* vertit, totius domus dispensationem: & οἰκονομεῖν, quod reddit *villicare*, domum proprie gubernare significat. Nostro interpreti antiquis hoc loco verbis ex Pomponio sumptis vti placuit, quæ Hieronymus, cùm in recepta iam vbique versione reperisset, declarare, quã mutare maluit. Cætera parabolæ verba perspicua sunt: itaque tota simul parabola explicanda est. Quo tendat initio diximus, quod in omni parabola inprimis intuendum. Tria in ea introducuntur personarum genera. Homo diues, villicus, & debitores. Totidem rerum dispensatio male administrata, debita à villico cæteris debitoribus dimidia ex parte remissa, diligentia atque industria villici à domino laudata. Quibus omnibus accedit parabolæ conclusio vers. 9. *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Hominem diuitem esse Deum apud omnes conuenit, & docet ipsa res. Villicum esse hominem etiam constat. Nam quod Gaudentius in libro ad Germinium, quo hanc parabolam edisserit, Diabolum esse dicit, nimis alienum esse videtur, sed an omnem hominem significet non

Hieronym. nõ videtur auctor Latinæ editionis Noui Test.

Quis sit homo ille diues & quis Villicus.

A constat. Nam si in proprietate hæreamus verbi, solos videbitur Apostolos, & cæteros Ecclesiæ administratores designare, qui domus Dei curam, & dispensationem habent, quod proprie est, οἰκονόμους εἶναι œconomum esse. Quo sensũ Theophilus Antiochenus septimus post principem Apostolorum Petrum eius vrbis Episcopus, vt Hieronymus refert, nunc verò li. 3. allegoriarum id testimonium legimus, & Hieronymus ipse videntur interpretari. Tertullianus verò in lib. de fuga in persecutione villicum populum Iudaicum, debitores Gentiles esse putat. Alij omnes homines diuites, vt Ambrosius in comm. Chrysostomus apud D. Thom. Augustinus lib. 2. qq. Euang. q. 34. Beda, Theophylact. Euthym. Multa hanc interpretationem iuuant, primum quod de solis bonis temporalibus agi B videatur, siue parabolę personas, siue res, siue conclusionem cõsideremus. *Facite*, inquit, *vobis amicos de mammona iniquitatis*, quasi cum solis diuitibus, & quidem non cum omnibus, sed cum iis modo, qui male partas habent diuitias, loqui videatur. Itaque omnes illi, quos ante citaui auctores ex hoc loco collegerunt, homines diuites non esse diuitiarum suarum dominos, sed dispensatores, quòd villici appellentur. Omnia esse Dei, quæ illis in pauperes dispensanda tradiderit. *Si esuriero* (inquit) *non dicam tibi; meus enim est orbis terræ, & plenitudo eius*, Psa. 49. 12. *Meum est argentum, & meũ est aurum, dicit Dominus exercituum*, Aggæi 2. 9. Vera mihi C hęc opinio videtur, nam proprie quidem de diuitibus agit; sed ad omnes etiam peccatores parabolam spectare arbitror. Nam etsi de solis diuitibus concludere videtur: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis*, tamen longius prospexit, & in vna specie totum peccatorum genus intelligi voluit, docereque debere omnes, qui peccatis quasi debitis tenentur obstricti, omni diligentia, omni arte vti, vt ab illis liberẽtur. Hinc intelligitur, quid nomine villicationis intelligendum, non solùm Ecclesiastici muneris administratio, vt primæ auctores sententiæ volunt; nec sola temporalium dispensatio bonorum, vt secundæ, sed D vniuersæ Christiani hominis officium. Nec inquirendum, quomodo ab eo officio infidelis villicus remoueatur. Nã qui infideliter Christi fungitur officio, nõ continuo desinit esse Christianus. Nec enim id ad rem parabolæ subiectam accommodandum est. Quod in hac proprie parabola faciendum non esse etiam Augustinus, Beda, & Theophilactus qui in alijs parabolis omnium rerum solent significationes quærere, monuerunt. Ergo quod homo diues villico suo dicit ver. 2. *Iam non poteris villicare*, aut nihil significat, tantumque dictum est, quia credibile erat hominem diuitem

Quid nomine villicationis intelligendũ sit.

Digitized by Google

in simili causa id fuisse dictum; aut idem est, *Non poteris villicare*, ac si diceret, punieris, male administrati officij pœnas dabis, sed dixit, *Non poteris villicare*, quia ea imprimis pœna infideles bonorum domini administratores puniri solent, & quia non poterat homo diues, nec solet aliter punire; nec enim villicus mancipium est, vt vapulare, vt occidi possit; sed liberum caput, quod non potest à domino suo nisi officij, & honoris, quem ab eo acceperat, priuatione puniri. Hoc modo ad peccatorem applicari potest, qui propter male administratum officium, id est, propter Legem Dei male seruatam, non semper ab officio remouetur, non semper excluditur ab Ecclesia, non semper Ecclesiastica priuatur dignitate, non semper diuitiis, quas infideliter administrauit, exuitur: sed semper tamen punitur. Accusatur ergo villicus, id est, Christianus à dæmonibus coram Deo male seruatæ legis, non, vt ait Euthy. in iudicio; tunc enim nullum reliquum erit têpus, nullus locus industriæ, faciendique nobis *amicos de mammona iniquitatis*: sed in hac vita, vt Ioannes docet in Apoc. cap. 12. 10. *Proiectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte.* Significaturque sententia, quæ contra nos simul atque peccauimus, accusante diabolo à Deo iudice pronunciatur, *Iam non poteris villicare*, iam in seruorum meorũ numero non eris, iam gratiæ meæ non nutrieris pane. Quod autem villicus intra se dicit; *Quid faciam?* conditionem nobis hominis à Deo deserti repræsentat. Quid enim faciat qui à Domino derelinquitur? *Leuaui* (inquit) *oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi*, Psal. 120. 1. 2. *Auxilium meum à Domino, qui fecit cælum, & terrã. Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius*, Isai. 5. 30. Prima hæc est peccatoris deliberatio salutem quærentis similis illi. *In se autem reuersus dixit, Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus; ego autem hîc fame pereo. Surgam & ibo ad patrem meum*, c. 15. 17.

5. *Conuocatis itaque singulis debitoribus.*] Difficile dictu est, qui isti sint debitores Dei, quibus peccator partẽ debiti remittit, vt se, *cum defecerit*, id est, cùm à domino suo eiectus, cũ condẽnatus fuerit, *recipiant in æterna tabernacula*. Nã si parabolæ conclusionẽ consideremus, debitores isti pauperes esse videbũtur; *Et ego dico vobis facite vobis amicos de mammona iniquitatis*, quos enim amicos nos facere iubet nisi pauperes? Atque ita quidem Amb. Hier. & Theoph. intelligunt. Sed obstat, quod pauperes non debitores, id est, peccatores, sed amici potius Dei esse videãtur, propterea enim nos in æterna tabernacula recipiũt, non sua vtique sicut illi, qui, villicũ recepere, sed Dei. Deinde quis est, qui centum cados olei, quis qui cẽtũ coros tritici debet? aut quomodo potest hoc ad pauperes accommodari? Theophilus Antioch. lib. 3. allego. & apud Hier. q. 6. ad Algas. in commẽt. hos duos debitores duos populos esse dicit, Gentilem qui centum cados olei; Iudaicũ verò, qui centum coros tritici debebat. Propterea Gentili quinquaginta cados relictos ex cẽtũ, quod Iubilæi, & pœnitẽtiæ numerus esset, qua maximè Gentiles indigebant. Iudaico vero ex cẽtum coris tritici octoginta factos esse, quod eo numero Domini resurrectio significetur, quam admonebatur vt crederet. Hoc fortasse vnum eorum videri potest, quę Aug. & Bed. monuerunt ad rem parabolæ subiectã aptanda non esse; & quidem illi nõ aptant. Sed mihi vel in primis id videtur ad parabolã pertinere, cùm in ipsa conclusione ponatur. *Facite* (inquit) *vobis amicos de mammona iniquitatis.* Cũ enim amicos nobis de mammona iniquitatis facere iubeamur, nõ dubium, quin debitores illi, quos sibi villicus amicos fecit, amicos significent; quos nos de mammona iniquitatis facere iubemur. Itaque non caret operæpretio quærere, quinam illi sint. Sed illud fortasse nonnullos fallit, quod omnibus in rebus hos illis similes esse putant oportere. Quare dum perfectã quærunt similitudinem, nullam inueniũt. Siue igitur solos pauperes, vt primi illi auctores per debitores; siue quosuis alios, quos nobis possimus meritis obligare, intelligamus, non in eo similes eos esse oportet, quod eidem domino, cui nos, debitores sint; sed in eo quod homines sint oportuni, vt de ipsis possimus bene mereri, eosque amicos nobis reddere. Eiusmodi villico debitores fuerunt; nullum enim genus hominũ fingi potuit, de quo ille facilius bene mereri posset, quam eiusdem domini debitores, quib. nihil fieri poterat gratius, quã vt aut toto, aut parte debiti releuarẽtur; & in quibus ille sine vllo suo sumptu sola industria, & auctoritate sua poterat debita minuere; nobis verò pauperes sunt. In quos enim melius possumus misericordiam, quam in maxime miserabiles homines exercere? Cæterum & in parabola, & in re per parabolam significata species pro genere posita est. Nam & per duos illos debitores, omnes alij homines similes intelliguntur, quos sibi poterat villicus bene merendo deuincire: & per pauperes, quos iubebat nobis de mammona iniquitatis amicos facere, omnes homines quantumuis diuites, quos possimus vllo caritatis officio demereri. Cur autem duos tantum nominauerit debitores, & cur alter oleum, alter frumẽtum dicatur debuisse, cur vterque mensuras centum, cur alteri quinquaginta, alteri viginti tantũ mensuræ remissæ sint, id ego non arbitror vllum habere mysterium, operamque mihi perdere videntur, qui eam in subtiliore earum rerum peruestigatione ponunt, vt prudenter Euthymius admonuit. Duos mihi debitores videtur Christus nominasse, quia probare volebat diuersos nobis amicos parandos esse, & non poterat amicorum multitudo minus, quàm duobus significari. Adde quod quamuis breuitatis causa duos tantùm nominauerit, tamen idem villicum cum aliis, quos tacet, fecisse indicat. Itaque nihil aliud habet numerus ille mysterij. Quod autem alterum oleum, alterum triticum debuisse dicit, non alia causa factum arbitror, quàm quod de villico agebatur, qui villas, & agros domini locauerat agricolis, solẽt agricolæ oleum maxime in quibus regionibus prouenit, vt in Palęstina, & triticum debere. Potuit & in vino exemplũ proponere, fecissetque si plures duobus nominare voluisset, vt Psa. 4. 8. *A fructus frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt.* Quod vero centum vtrũque mensuras dicit debuisse, ideo numerum illum expressit, quia maxime notus, & vsitatus est, narrationemque reddebat maxime probabilem. In maiore numero minus fuisset fidei, in minore minus gratiæ. At cur eundem in vtroque debitore numerũ posuit? vt magis appareret, quantũ cuique eorum ex eadẽ summa remissum fuisset, quantum accepisset quisque beneficij, quod in diuersa debiti summa minus vtique apparuisset. Alteri quinquaginta, id est, dimidiam, alteri vero viginti, id est, quintam debiti partem remissam fuisse ait, vt doceret, non eodem merito omnes sibi obligasse, eademque ratione debere nos non vno, sed diuersis modis homines promereri. Quid cadus, quid corus esset, haud scio an quisquam ignorare possit, tot iam de mensuris scriptis libris. Breuiter dicam כד cadus Hebræis vas ad omnia liquida portanda habile dicebatur. Iud. 7. 16. & 3. Reg. 17. 12. 14. 16. & 18. 34. Eadem mensura erat, vt ex Thalmudicis traditionibus discimus; eodem plane modo quo amphora Græcis & vas portabile & mensura dicebatur. Corũ Hebræis חר mensuram liquidorum fuisse cõstat. 3. Regum 4. 22. & 5. 11. fuisse autem eandem mensuram atque חר

Qui sit qui centum cados olei, quis qui cẽtum coros tritici debeat.

Cur duo debitores nominati sint

Corus & cadus quæ mensura essent.

Digitized by Google

Chomer Rabbini tradunt R. Dauid Kimhi. 1. Paral. 17.4. Isa.5.10. Continebat autem Corus, au Chomer sata triginta, quos noster interpres modios solet vertere Leuit.27.16.& Isa.5.10. Itaque Corus habebat decem Ephi. Habebat enim Ephi sata tria, vt apud Mat. c.13.33. declarauimus. Legat qui volet plura apud Iosephum lib.8. antiq.c.2.& lib.15. cap. 12, & apud Iosephum alterum Ben Gorion. libr.1. Quod ait villicus vers. 6. & 7. *Accipe cautionem tuam, & accipe literas tuas*, idem est; nã litteras ipsas prius cautionem appellauit interpres varietate, vt aliquando adsolet delectatus, cum idem Græce vocabulum esset γράμμα, scriptũ. Vocauit autem litteras instrumentum, quo ante se debitor domino ad soluendos centum cados olei, aut centum coros tritici obligauerat, quod apud se tanquam œconomus & omnium facultatum domini sui administrator villicus habebat, quodque prolatum debitori dedit, iussitque vt deleto maiore numero minorem scriberet. Quod autem dicit *Cito*, hominis mihi fraudulenti, & male agentis esse videtur, timentis, ne in scelere deprehendatur, ne quis, dum adulterantur litteræ, superueniat.

8. *Et laudauit dominus villicum iniquitatis.*] Qui hæc verba Euangelistæ, non Christi esse dicunt, Christum ipsum Dominum de more appellantis, dicentisque villicum nõ à domino quidem suo, sed à Christo Domino laudatum, sensum parabolæ mihi videtur eneruare. Hoc enim ipsum concludere Christus volebat, quasi à minori ad maius argumentando. Si ille villicus ab illo ipso domino suo, cui fecerat iniuriam, laudatus est, quod rem suam ingeniose, prudenterque egisset, vt se debitis liberaret, fore vt multo magis laudentur à Deo ij, qui non eius iniuria, sed potius voluntate pauperes sibi amicos facerent, vt Euthymius interpretatur. Nec quisquam opinor bonus auctor aliter intellexit. At quomodo dominus villicum à quo fraudatus fuerat, laudare potuit? Nõ laudauit factum, sed prudentiam, & industriam, qua vt pœnam effugeret, vsus fuerat, *quia prudenter* (inquit) *fecisset*, villicum autẽ iniquitatis Hebraico vocat idiomate, id est iniquum, data fortasse opera, quia dicturus erat postea, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.*

Non laudatum esse factum villici sed industria.

Quia filij huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.] Filios huius sæculi, qui huic mundo; filios autem lucis, qui Deo seruiunt, appellari dubium non est; ratioque non obscura; qui secundum hoc sæculũ viuit, in tenebris; qui secundùm Deum, in luce ambulat. Plena scriptura est exemplorum Isai. 9, 2. Matth. 4.16. *Populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Lucæ 1.79. *Illuminare his, qui in tenebris, & vmbra mortis sedent.* Ioann.1.5. *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*, & Ioan. 8. 12. *Qui sequitur me non ambulat in tenebris*, & c.12.35. *Ambulate dum lucem habetis, vt non tenebræ vos comprehendant.* Acto. 26.18. *Aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad Deum.* 2.Cor.6.14. *Quæ societas luci ad tenebras?* Ephes.5.8. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Sexcenta sunt alia. Itaque si antithesim inter filios huius sæculi, & filios lucis consideremus, intelligemus sæculum hoc loco tenebras appellari. Quare D. Paulus Diabolum, quem Christus principem mundi huius vocare solet Ioann. 12. 31. & 14. 30. principem tenebrarum vocat, quasi mundus, & tenebræ idem sint. Ephes.6.12. Filios autem sæculi, & filios lucis per Hebraismum dixit; illos quidem qui sæculo; hos verò qui luci, id est, Deo adeo moribus similes sunt, vt illi ex sæculo, hi ex Deo nati esse videantur. Solent enim Hebræi quod alicui rei simile est, filium eius appellare, quia filij parentibus plerumque sunt similes. Ioann. 12. 36. *Dum lucem habetis, credite in lucem, vt*

Filii sæculi, & filii lucis. Hebraismus. filii nomen similitudinem sonat.

filij lucis sitis Ephes.5.8 *Vt filij lucis ambulate.* 1. Thes. 5. 5.
A *Omnes vos filii lucis estis.* Quod sequitur, *in generatione sua*; alius est Hebraismus בדורו quod Latine in genere, suo dicunt. Hoc est, prudentiores sunt profani homines in malum, quam iusti, & sancti in bonum. Est enim ad malum procliue humanũ ingenium, ideoque magis in malo proficit, quàm in bono. Adiecta hæc verba sunt quasi correctionis, & restrictionis loco, Nam ne quis existimare posset villici illius prudentiã absolute à domino laudatam, aut filios huius sæculi filiis lucis absolute prælatos esse; addidit; nõ quidẽ vere, ac reipsa, sed in malum prudentiores esse. Hoc est vt opinor εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν in generationem suã.
B D. Basilius in Psal. 48. generationem suam præsentem vitam interpretatur, & Cypria. in epist. ad Iubaianum & Orige. apud D. Thom. nemo interpretum quærit, cuius hæc sint verba, hominis ne illius diuitis, an Christi, an Euangelistæ, quod tamen ad intelligẽdam huius loci sententiam maxime pertinet. Mihi Christi videtur esse opinionem hominis illius diuitis, qui villicum iniquitatis laudauerat, approbantis: quasi diceret, & merito quidem illius prudentiam laudauit: nã quod ad prudentiam quidem attinet, filij huius sæculi filiis lucis plurimùm præstant. Eodem plane modo, quo serpens omnium animalium quæ in paradiso
C fuerunt, fuisse dicitur sapientissimus Gen. 3. 1. In hanc enim sententiam D. Aug. lib. 2. de Gen ad litteram. ca. 2. & Basilius in Psal. & Orig. ho. 8. in Isaiam hunc locum inducunt. Ac Origen. quidem recte ad hæreticos refert, qui in conflandis, tuendisque erroribus suis mire ingeniosi, mire prudentes sunt. Hoc enimuero est, quod minime est in hac parabola ad rem significatã accommodandum. Nec enim Christus docere voluit peccatores, qui filij huius sæculi sunt, prudentiores, diligentioresque filiis lucis esse in quærẽda salute, sed esse debere: mouendumque illis omnem lapidem esse, vt sese peccatis liberent. Nec fraudandum esse
D Deum, aut furta facienda, vt habeant, vnde pauperes sibi amicos faciant; sicut villicus ille fecit; sed in hoc solùm parabola proponitur, vt intelligamus homini peccatori, & qui à Deo condemnari periclitatur, omnem diligentiam, omnem prudentiam, omnem artem licitam tantùm adhibendum esse vt à peccato exeat, & condemnationem fugiat. Argumentum enim est à minore ad maius, & non à similitudine, sed à proportione sumptum. Si villicus ille malis artibus, vt minimam, & temporalem pœnam fugeret, vsus est; quanto magis peccator, vt maximam, & æternam pœnam
E fugiat, omnibus bonis artibus vti debet? Et, si ille à domino suo, quem defraudauerat, laudatus est, quanto magis peccator, qui non Dominum fraudando, sed illum potiùs in suis alendo pauperibus, prudens ac diligens fuerit, ab eo laudabitur? Id omnes auctores adnotauerunt; meliusque ex parabolæ conclusione intelligetur.

Quid sit in generatione sua.

Cuius hæc sint verba.

Scopus & finis parabola.

9. *Et ego vobis dico, facite vobis amicos de mammona iniquitatis.*] Imitamini illum, qui ex alieno liberalis fuit; itaque amicos sibi parauit. Mammon, aut mammona Chaldaica vox diuitias significat. Quo etiam significatu vocem fuisse Punicam auctor est Augu. lib. 2. de
F sermone Domini in monte, cap. 22. & ser. 35. de verbis Domini secundùm Lucam. Itaque mammona iniquitatis Christus vocat inique partas diuitias; quas non iubet quidem vt inique & per fraudem, vt ille fecit, acquiramus; sed vt ex inique acquisitis amicos nobis ex pauperibus conciliemus, qui nos, cùm defecerimus, in æterna recipiant tabernacula. Nec vult nos ex solis male partis, sed etiam ex iustis legitimisque diuitiis id facere: quid enim si quis ingentes habeat opes aut bonis artibus, honestisque laboribus à se partas,

Quid sit mammona iniquitatis.

Digitized by Google

A aut sibi à parentibus hæreditate relictas; qualis ille fortasse diues erat, de quo altera paulo infra parabola proponitur, qui purpura induebatur & bysso; an non debebit ex illis amicos sibi facere? Quis dubitet? Sed dixit Christus quod dubium erat; tacuit quod dubiũ non erat, & quodam modo à minore ad maius argumentatus est; si ex rebus alienis exemplo villici amicos nobis facere debemus, quanto magis ex nostris? Ponebat etiam tanquam certum diuitias eorum, quibuscũ loquebatur, iniquè paratas fuisse, propterea de solo mammona iniquitatis mentionem facit, & vt ex illo amicos sibi concilient, admonet. Ergo quod dicit *de mammona iniquitatis*, perinde est ac si dixisset, etiam *de mammona iniquitatis*, id est, non solùm ex iuste, sed etiam ex iniuste partis diuitiis. Eadem mihi videtur esse sententia cum illa c.11.41. *Verumtamen quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Nam & illic de rebus per dolum, & rapinã acquisitis loquebatur, quibus Pharisæos plenos esse dixerat, & iisdem diuitiis, quibus sibi damnationem adsciuerant, salutem quærendam esse docebat. Nõ quod iustis diuitiis quęrenda non sit; sed quod iniustis etiam quærenda. Sic Theophylactum, Augu. ser. 35. de verbis Domini, & Irenæum. libr. 4. c. 49. secutus *mammona iniquitatis* interpretor. Nisi quis malit ex ver. 11. interpretari, quod fugax, & fallax est. Hoc enim sensu illic iniquum appellat mammona. Aliam idem eodem loco D. Augu. & Beda in commentariis interpretationem afferunt, vt omnes diuitiæ, quamuis iustis rationib. acquisitæ, diuitiæ, aut *mammona iniquitatis*, appellentur, quia sola eas iniquitas, id est homines iniqui diuitias esse putant: iustos enim non istas terrenas, sed illas cælestes, atque spirituales diuitias appellare. Aliam Euthymius, & idem Aug. in commen in Psa. 48. omnes diuitias mammonam iniquitatis esse, *quia aut de iniquitate*, vt ait Aug. *acquisita sunt; aut quia ea ipsa iniquitas est; quod tu habes, alter non habet; tu abundas, & alter eget.* Aliam Hierony. q. 1. ad Hedibiam, *Omnes* (inquit) *diuitię de iniquitate descendũt & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima, Diues, aut iniquus, aut iniqui hæres.* Aliam Tertul. li. 4. contra Marc. & Ambrosius, quod diuitiæ iniquum hominem faciant. Sed hæc omnia minus proprie dicta videntur, etsi suo quodam sensu vera sunt.

Vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.]
Quid sit, cũ defeceritis. Quid sit, *cum defeceritis*, & qui sint amici isti, & quomodo sint nos, *in æterna tabernacula* recepturi, tres sunt propriæ huius loci quæstiones. Deficere ergo quidam interpretati sunt mori, vt Theophylactus, & Euthy. Sed isto modo omnes & boni, & mali; & iusti & iniusti deficient, quia omnes sunt omnino morituri. Cùm satis appareat ex villici comparatione non omnes, sed qui villicationis officio male functi fuerint, esse defecturos. Alij putant esse condemnari in diuino iudicio. Sed quomodo eos, qui condemnati in illo iudicio fuerint amici liberabunt? Matt. 25. 9. 11. Cùm virgines illas, quæ oleum in vasis suis non habebant, alię virgines vtique amicæ non liberauerint? Ergo, vt suprà indicaui, deficere est aliis bonis operibus destitui, & à Deo, sed in hac tantùm vita, condemnari, remouerique à villicatione, vt ille dixit, id est priuari diuina gratia, excludi à diuino consortio, fugari à Deo, vt apud Irenæum vertitur libr. 4. capit. 49. Quod cùm nobis accidit, optimum remedium est eleemosyna, vt in gratiam cum Deo redeamus. Qui sint amici isti nos recepturi. Eodem enim modo, vt ante dixi, hæc sententia intelligenda est, quo illa superior. cap. 11. 41. *Quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Pauperes esse amicos, qui nos in æterna tabernacula recepturi sunt, ex iis quæ superius dicta sunt, manifestum est, & omnes auctores inter se consentiunt. Ambrosium vnum excipio, cuius est singularis sententia, sanctos esse angelos, meritoque ab omnibus repudiata. Nec enim angelis, sed pauperibus de mammona iniquitatis eleemosynam damus. Tertullian. in libro de fuga in persecutione Gentiles intelligere videtur, à quibus essent Iudæi in tabernacula recipiendi, sed non satis affirmat. An autem omnes omnino pauperes, quibus eleemosynam dedimus, sint nos in æterna tabernacula recepturi, nõ immerito quæri potest. Quid enim si pauperes illi, quibus eleemosynam dedimus, ipsi damnentur? Quomodo nos in æterna taberna-
B cula recipient? nisi nos in infernum, quod absurdum est, propter datas ipsis eleemosynas, dicamus recepturos. Propter hanc opinor rationem Diuus Augustinus sermon. de verbo Domini. 35. solos videtur sanctos intelligere. Quis ergo nos recipiet, cum illi, quibus eleemosynam dedimus, damnati fuerint? Non sũt tam subtiliter ista quærenda: sed quia quæstionem mouimus, dissoluamus. Loquitur Christus de iis, qui diuitias habent, quasi omnes iniusti; loquitur de pauperibus quasi omnes iusti sint. Non quod illi iniusti omnes, hi omnes iusti sint, sed quod plerumque illi iniusti, hi iusti esse soleãt. Propterea dicit nos ab illis
C in æterna tabernacula recipiendos, quasi illi in iisdem futuri sint tabernaculis. Quod si aliqui non fuerint, recipient tamen nos, quia propter illos recipiemur. Cœlum vocari tabernaculum ne dubium quidem est, non eo sensu quo Diuus Paulus Hebræ. 9. 11. tabernaculum appellauit. Nam Paulus cœlum tabernaculum, id est, adytum, sacrarium, sanctum sanctorum, quale in templo olim erat, vocat; hic tabernaculum quasi domicilium appellatum est, vt res significata, parabolæ responderet, in qua dictum fuerat; *Vt recipiant me in domos suas.* Quo autem modo nos pauperes in ea sint tabernacula recepturi, omnes quęrunt. Nec Quomodo nos pauperes sint recepturi in cœlum.
D enim penes ipsos potestas futura videtur admittendi nos in cœlum, vel inde excludendi. *Gratiam enim, & gloriam dabit Dominus.* Præsertim cùm Christus ipse dicat, *sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo* Math. 20. 23. Psa. 83. 12. Minime dubium quin propria auctoritate in æterna tabernacula recipere Dei proprium sit. Itaque reliquum est, vt pauperes nos ideo in æterna tabernacula recipere dicantur, quia propter illis factas eleemosynas recipimur, vt non tam ipsi, quàm merita erga eos nostra sint, quæ nos proprie recipiunt, vt
E Chrysosto. in comment. in Psal. 48. & homilia in epistolam ad Hebræos, & Gaudentius in libr. ad Germinium & Basil. in asceticis, & Anastas. in quæstionibus interpretantur; illud etiam obseruant propterea non dixisse Christum, vt recipiant vos in sua tabernacula, sicut villicus dixerat; vt *recipiant me in domos suas*; sed *in æterna*, vt indicaret, non ipsos proprie, sed bona opera nostra esse, quæ nos recipiant, aut vt alij volunt, quia suis à Deo precibus impetrant, vt *in æterna tabernacula* recipiamur. Vtrũque ego significari arbitror nos & propter nostra in eos merita, & propter ipsorum preces recipiendos. Cum enim dicit, *vt recipiant vos*, indicat proculdubio eos in iisdem, vt ait Eu-
F thymius, tabernaculis esse, & aliquid pro nobis agere: saltem loqui, saltem orare. Nam recipere nos in cubiculũ Regis dicitur, non ipse solùm rex, cuius ea proprie auctoritas est; sed quisquis nobis aut precibus, aut aliquo alio modo obtinet ingressum. Quare duo ex hoc loco & merita nostra, & sanctorum pro nobis suffragia aduersus nouos hæreticos aperte colliguntur. De sanctorum suffragiis, & meritis operũ. Quo autem modo nos sint eo recepturi vbi ipsi fortasse non erunt, supra docuimus. Tertullian. in libr. de fuga in persecutione interpretationem,

Digitized by Google

quia & singularis,& difficilis est, eius ponam verba, non vt sequatur, sed vt sciat lector. *Facite autem vobis amicos de mammona, quomodo intelligendum sit parabola præmissa te doceat; ad populum Iudaicum dictum, qui commissam sibi rationem Domini cùm male administrasset, deberet de mammona hominibus, quod nos eramus, amicos sibi potiùs prospicere quàm inimicos; & releuare nos à debitis peccatorum, quibus Deo detinebamur, si nobis id dominica ratione conferrent, vt cùm cœpisset ab his deficere gratia, ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æterna.*

10. *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est.*] Tres sententiæ, quæ tribus hisce ponuntur versibus, quorsum à Christo adiectę fuerint, etsi nõ inuenio qui explicet, res est tamen cum primis dictu necessaria, vt sẽsus intelligatur. Puto ego voluisse Christum parabolã hoc loco ad suos discipulos accommodare, doceréq; quomodo essent à villicatione remouendi si concessas sibi a Deo facultates rectè nõ dispẽsarent. Remoueri à villicatione spirituali est non dari illis dona spiritualia, aut iam data tolli. Non dari autem, vel tolli merito iis, qui minora bona temporalia non satis fideliter administrassent. Huc omnia tendunt. Nunc sententiæ ipsæ excutiendæ sunt, videndũque quomodo veræ sint. Prima sentẽtia est. *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est.* Si dixisset, qui in maximo fidelis est, & in minimo fidelis est: aut, qui in minimo infidelis est & in magno infidelis erit; nullã haberet sentẽtia difficultatem. Videretur enim argumentum esse à minori ad maius, id est ab eo, quod min' videtur inesse, ad id quod magis. Cùm autem dicat, *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est*, admirabilis, & præter communem sensum videatur esse sententia. Cùm enim prouerbiũ esse videtur, debeátque prouerbia ex iis rebus sumi, quæ aut semper, aut plerumque fieri solent, hoc ex eo sumptum videtur, quod aut nunquã, aut raro fit. Quis enim fur non potiùs furatur, si inueniat magna, quàm parua? Itaque solet magnitudo ipsa rei probissimos, & fidelissimos quosq; fures facere, Si quis pretiosissimũ in aliena domo vnionem inueniat, quo vno possit fieri ex misero locupletissimus, si nemo videat, faciliùs vtique furabitur, quàm si vas argenteum minimi pretij reperisset. Credo in eo prouerbio tantùm spectatam fuisse hominum opinionem, qui, etsi est difficili' res magnas facere, quàm paruas, tamen ex paruis de magnis solent facere coniecturam. Cùm aliquem vidimus parua furta facere, coniicere solemus fore, vt etiam magna faciat; & è contrario, cùm vidimus parua furta non facere, quæ pro peccatis non habentur, non pomum, non obolum negligenter habitum rapere, indicium nobis est magnæ in rebus magnis fidei. Hoc est, *Qui fidelis est in minimo, & in maiore fidelis est.* Minima vocat bona temporalia, maiora spiritualia; argumentatur, si bona temporalia, quæ minora sunt, bene pauperibus impertiendo administrauerint, probabile esse fore, vt & spiritualia bene administrent, ideoque illis eorum administratio committatur, aut, quibus iam commissa est, non eripiatur. Loquitur de gratia Dei, cæterisque diuinis donis tanquam de ingenti aliquo thesauro, cuius custodia, & administratio, cui datur, homini committitur; cui non datur, eripitur, tanquam indigno. In hunc sensum omnes veteres, nouique interpretes exponunt; sed eos versu sequenti, vbi eadem, sed obscurior sententia est, nominabo.

Quomodo fidelis sit in maiore, qui in minimo.

11. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis?*] Manifestum est verum iniquo opponi mãmonæ, cùm iniquo æquum potiùs, & iustum opponi debere videretur. Cæterùm iniquum vocauit falsum, quia homines deludit ac fallit. Cui rectè opponitur verum. Vocãtur autem falsæ diuitiæ temporales, quia facile pereunt, spẽque eorũ frustrãtur, qui in ipsis confidebant. Verum autem mammona, id est veras diuitias spirituales, quia perpetuò manẽt, nosq; in æterna illa inducunt tabernacula. Itaq; similis hæc sententia illi est Matt. 6.19.20. *Nolite thesaurizare vobis thesaurum in terra, vbi ærugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur. Thesaurizate autẽ vobis thesauros in cælo, vbi nec ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, nec furantur.* Ad hunc modum omnes, quos legerim, veteres auctores exponunt, Iren. l.2. c.64. Cypr. in l. de opere, & eleemosynis. Theop. Antioch. li.3. allegor. Marcus ille Asceta in disputatione cũ causidico seculari, Cassian. col.3. c.10. Gaudentius in responsione ad Germinium, qua hanc parabolam edisserit. Beda, Theop. Euthy. Simili D. Paul. 1. ad Tim. 3.5. argumentatione vsus est; *Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?*

Iniquũ dicitur mammona falsum, quod homines deludat.

12. *Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis credet vobis?*] Hæc tertia sententia est, si verba tantùm spectes, longe quàm prima admirabilior. Quo enim modo sequitur non esse futurum in rebus suis fidelem, qui in alienis fidelis non fuerit? Quis sibi ipsi fidelis non est? Cæterum vt auctores illi, quos superiore ver. nominauimus, & Diuus August. lib.2. qq Euang. c.35. interpretantur, alienum vocat quod temporale, nostrum quod spirituale est, quia illas diuitias, cùm morimur, hîc relinquimus, has nobiscum in cœlũ ferimus. *Ne timueris, cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius, quia cùm interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius*, Ps. 48.17.18. & *diues cùm dormierit nihil secum auferet, aperiet oculos suos, & nihil inueniet*. Iob. 27.19. Hac ratione bene cõstat argumentatio: si in alienis, id est in rebus temporalibus fideles dispensatores non sumus, neque in nostris futuros esse, quia difficilius vtique est spiritualia, quàm temporalia bona bene, prudenterque dispensare. Quo ergo modo Deus spiritualium bonorum administrationẽ nobis credet, quod est nos villicos suos facere, aut factos à villicatione non remouere, si bona temporalia, quæ nobis commiserat, imprudenter, infideliterque administrauimus?

Alienũ est, quod temporale, nostrum, quod spirituale.

13. *Nemo seruus potest duobus dominis seruire.*] Hæc sententia apud Matt. c.6.24. declarata est. Sed vt apparet Matthæum alieno, Lucam suo loco posuisse: cũ enim Christus de mammona, id est de diuitiis agere cœpisset, credibile est eodem loco hanc de eodem mammona addidisse sententiam; *Nemo seruus potest duobus dominis seruire, & non potestis Deo seruire, & mammonæ.*

14. *Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant eum.*] Ideo dicit audisse Pharisęos tanquam rem miram, quia ver. 1. dixerat, *Dicebat autem ad discipulos suos*; cùm ergo omnia superiora discipulis suis dixisset Christus, non poterat scire lector audiuisse, nisi id Euangelista declarasset. Ergo etsi Christus ad solos discipulos suos orationem conuerterat, adstabant tamẽ Pharisæi, & subauscultabant, quid illis diceret, eo fortassis auidius, quo magis videbant eum ab ipsis auertere sermonẽ, & quasi secretum aliquid dicturum ad suos se conuertere. Is sensus magis Gręcè, quàm Latine expressus est. ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ Φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες, *Audiebant autem hęc omnia & Pharisæi*, id est non solùm discipuli quibuscum loquebatur, sed etiam Pharisæi, quibuscum non loquebatur. Illi igitur, quia & Pharisæi homines iniquo aduersus Christum animo, & auari erant, Christũ deridebant. Vbi mali verbi Dei auditoris exprimitur imago. Nihil est, quod magis auditoris fructum impediat, quàm si aut offenso in concionatorem animo sit, aut contrario iis quæ dicuntur affectu sit occupatus. Surdis canitur, cùm aut auaris liberalitas, aut am-

Imago mali verbi Dei auditoris.

bitiosis humilitas aut impudicis castitas commendatur. Vtrumque in Pharisæis erat impedimentum. Atque hæc fortasse causa fuit quamobrem ab illis ad solos discipulos suos orationem transtulit, quòd videret eos idoneos auditores non futuros eorum, quę dicturus erat: & nolebat ante porcos proiicere margaritas. Et tamen conculcauerũt eas pedibus suis, & conuersi contra Christũ ipsum dirumpebant eum, id est, deridebant, & proscindebant conuitiis. *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinantur.

1. Corinth. 2. 14.

15. *Et ait illis, vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus, Deus autem nouit corda vestra.*] Apta ad Pharisæos responsio: cùm enim iusti videri vellent, ex eo quòd, quæ erant spiritus Dei, percipere non poterant, apertè ipsorum hypocrisis apparebat. Quamlibet magnam speciem sanctitatis præ se ferrent, intus tamen corruptos eorum esse animos, qui verbum Dei capere, aut continere non possent. Iustitiam coram hominibus, hoc est extremam opponit internæ cordis nequitiæ. Triplex enim hìc antithesis latet, vna, qua iustitia nequitiæ: altera, qua externum interno: tertia, qua Deus hominibus opponitur. Nam cùm dicit: *Deus autem nouit corda vestra*, insinuatio est, qua plus dicitur, quàm significatur, nempe corda ipsorum iniquitatis plena esse. Ea figura vti solemus vulgò, cùm indicare aliquid occultum, & tam magnum volumus, vt aut explicare nequeamus, aut timeamus ne fidem superet. Nouit Deus quantum ego ex obitu eius, cui inimicus putor esse, dolorem ceperim, loquitur ergo Christus tanquam homo, qui Pharisæorum animos ignoraret, nolletque apertè de illis iudicare, sed Deo iudicium relinquere, *Deus* (inquit) *nouit corda vestra*: quod cùm facit, plus indicat, quàm si clarissimis dixisset verbis. Corda autem vestra omnis nequitię, & iniquitatis plenissima sunt: & loquitur moderatiùs fugitque eorum inuidiam. Iustificare hoc loco significat iustum se ostẽdere, ac declarare qui non sit. Quo loco abuti Lutherani, & Caluiniani hæretici solẽt, vt probent iustificationem nostrã nihil esse aliud, quàm iustitiæ Christi imputationem, qua iusti habeamur, ac declaremur, cùm verè iusti non simus. Nec vident cæci hunc ipsum locum, quem magno sibi præsidio esse putant, aduersari maximè. Nec enim hìc iustificari est, aut Christi, aut alterius cuiuspiam iustitiam ei qui iustificatur imputari. Itaque si ex hoc loco iustificationis regula sumenda est: nunquam iustificari, erit imputatione iustitiæ haberi iustum. Deinde non animaduertunt homines in bonum tradi eo ipso, quòd Christus dicit, *Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus*, indicare aliam esse iustificationem, qua non ipsi nos, sed nos Deus iustificat, & iustificet non coram hominibus, sed coram se: id est non sola opinione, non sola imputatione reputationéue, sed verè, atque reipsa Hoc enim Hebraica phrasis significat, *coram Deo*, præsertim cùm alteri opponitur phrasi *coram hominibus*. Ea igitur iustificatio, cùm huic, de qua hìc Christus agit, opponatur, & hæc sola constet opinione, non vtique opinione sola, hoc est imputatione iustitiæ, sed reipsa, & veritate constabit, efficiemurque per eam verè apud Deum iusti. Ergo quamuis iustificandi verbum significet, vt Augustinus interpretatur, verè ex impio, aut iniusto iustum facere, quemadmodũm vox ipsa sonat: tamen duo verba, quæ illi hoc loco copulantur, efficiunt, vt non veram, sed opinatam iustitiam significet, *Vos*, & *coram*, *hominibus*. Quorum duorum verborum vim quisquis ad eum modum, quo paulo ante diximus, non intelligit, huius loci sententiam intelligere non potest. Quòd si hæc argumenta hìc non haberemus,

Iustificare quid sit hoc loco contra Lutheranos & Caluin.

A tamen ex aliis locis perspicuum esset diuersam esse iustificationem nostram, nosque cùm iustificamur, vere proprieque ex iniustis fieri iustos. Quid enim est quod ait Diuus Paulus 1. Corinthior. 6. 11. *Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri*: nisi, ante quidem fornicarij, idolis seruientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces fuistis; (de his enim locutus fuerat) modò non estis, quia iustificati, id est iusti facti estis? Quid est quod dicit Rom. 5. 1. *Iustificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum*, nisi cùm B iam non peccatores, sed iusti simus, pacato aduersus Deum, & tranquillo simus animo? Sed hæc quæstio copiosiùs à nobis, & loco magis proprio Rom. 4. 3. 4. disputabitur.

Quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum.] *Altum*, dixit, quod admirabile est, & magno in pretio, quia solemus quæ magni facimus, quæque admiramur laudibus in cœlum ferre. Dubium verò, cuius rei ratio reddatur. Nonnulli non eorum, quæ dicta sunt, sed eorum, quę intelliguntur, reddi putant. Intelligitur corda autem vestra plena sunt iniquitate, huius iniquitatis rei redditur causa, quia, *quod altum est* C *hominibus, abominatio est apud Deum*. Ego potiùs credo causam reddi diuersitatis diuini humanique iudicij, non quod aliquando, quod homines bonum iudicãt, non etiam vere apud Deum bonum sit: sed quòd frequenter contra accidat, vt, quod homines admirantur, id Deus omnino reprobet, atque condemnet. Hoc est, *Abominatio est apud Deum*. Significat enim id nomen non qualecunque malum, sed tam magnum, tam absurdum, tam horrendum, vt statim visum, vel auditum non solùm improbemus: sed horreamus etiam, ac detestemur. Itaque quemadmodum cùm dicit; *quod hominibus altum est*, significat summum hominum D opinione bonum: ita cùm dicit, *Abominatio est apud Deum*, summum Dei iudicio significat malum. Sẽtentia sæpe in diuinis litteris celebrata. *Nunquid oculi carnei tibi sunt, aut sicut videt homo, & tu videbis?* Iob. 10. 4. *Ne respicias vultum eius, neque altitudinem staturæ eius, quoniam abieci eum: nec iuxta intuitum hominis ego iudico. Homo enim videt ea, quæ patent: Dominus autem intuetur cor*, 1. Reg. 16. 7. *Nunc vos Pharisęi, quod deforis est calicis, & catini mundatis, quod autem intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate*, suprà cap. 11. 39. & Matth. 23. 25. Omnia quæ vsque ad ver. 19. sequuntur, exposita à nobis sunt apud Matthæum.

Abominatio ap ud Deum quid dicatur.

E 19. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendide.*] Prima hìc quęstio est, illa vulgaris. num hæc historia, an parabola sit. Theophylactus quidem non solùm parabolam esse putat, sed adeo certus asseuerat, vt qui historiam esse dicunt ἀνοήτους, insipientes appellet. Iustinus quoque q. 60. & Theophilus Antioch. lib. 4. allegor. & Eucherius in quæstionib. in Lucam, & Chrysost. quatuor de Lazaro homiliis, vbique parabolã vocant. Alius præterea nemo, quod sciam. Quin omnes alij auctores historiam esse dicunt. Iren. lib. 2. c. 62. Tertull. in lib. de anima. c. de substantia animæ. Clemẽs, vt videtur, lib. F 2. Pędag. Chrys. etiam hom. 6. in 2. epist. ad Cor. & in hom de beato Iob, & in hom. de eo quod scriptũ est in Ps. 25. 11. *Redime me, & miserere mei*, Amb. in cõment. Euthym. hoc loco, quorum sententia his ferè argumentis probabilis efficitur. Primum quod, vt adnotauit Origen. in cap. 1. Iob, & Chrysost. in hom. de Lazaro, & diuite in parabolis nomina personarum, quæ introducuntur, exprimi non soleant. Quo argumẽto Origenes, aliique auctores aduersus quorundam Iudæorum opinionem probauerunt librum Iob veram

Nũ hæc historia an parabola sit.

Digitized by Google

mem expressit, *Et cupiebat* (inquit) *implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat.*

Sed & canes veniebant, & lingebant vlcera eius.] Indicat semi mortuum ad ianuam diuitis iacuisse. Nec enim ad hominem viuum, & vigentem accessissent non inuitati canes, vt eius lingerent vulnera. Indicat etiam tam purulenta fuisse vlcera, vt canes ad illum tanquam ad proiectum cadauer accurrerent, vt saniem, vel sanguinem elingerent. Nec enim significat Christus, quod vulgaris quædam fert opinio, canes quasi diuinitus impulsos beneficii causa ad lingenda Lazari vulnera accessisse, vt ea linguâ curarent, quæ vim dicitur medicam habere, itaque dolorem illi alleuarent: sed suo potius commodo, vt Lazari sanguine, pureue saturarentur. Non enim id Christus agebat, vt doceret, quid Lazarus leuamenti, sed quid miseriæ, dolorisque habuisset, tamque ipsum inopem ac miserum; diuitem vero contrà tam crudelem fuisse, vt, cum ipse de micis, quæ de mensa cadebant diuitis, quibusque eius canes satiabantur, edere non posset, eius quodammodo sanguine canes diuitis saturarentur. Itaque paucis admodum verbis & miseriam Lazari, & diuitis auaritiam, atque crudelitatem exaggerat.

22. *Factum est autem, vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahæ.*] Phrasis illa, *& factum est*, ex Hebraico idiomate descendens casum significare solet. Sed nescio an hoc loco maiorem quandam habeat significationẽ, vt nõ casu, aut natura, sed miseria illa, quã ante descripserat factũ indicetur, vt Lazarus moreretur. Quod ipsum ad exaggerandam miserabilem eius conditionem maxime pertinebat. Aliquod est argumentum, quod cum de diuite loquitur, non dicit, & factum est vt & diues moreretur: sed, *mortuus est autem & diues.* Quod autem ait portatum fuisse ab angelis, bonorum angelorum significat ministerium. *Omnes* (inquit) *angeli administratorij spiritus sunt, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis*, Heb. 2.14. Confirmatur ex hoc loco Theologorum opinio animas iustorum à corporibus egressas à bonis angelis in cœlum; iniustorum vero à malis in infernum, deportari. Nam tanquam rem nõ omnibus communem, sed solis sanctis propriam Christus narrat, quòd angeli animã Lazari portauerint, indicans animas damnatorum aut non ab angelis, aut non à bonis portari solere. Etsi Hieron. in 7. cap. Danielis, & Ambros. lib. 5. epistolarum epist. 21. & bonorum & malorum animas à bonis angelis illas in cœlum, has in infernum duci, videntur existimare. Illud magis receptum est, atque probabile. Verum quod nonnulli Theologi, ex hoc loco colligunt animas corporibus exutas moueri non posse loco, quod ab angelis quasi mortuum, & ignauum onus dicantur deportari, nimis argutum est. Nec enim portandi verbum eam hîc habet vim, vt significet onus humeris gestare; sed pro, ducere positũ est, vt in illo loco Ps. 90. 12. *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Non enim significat Dauid angelos manib. suis portaturos Christum, sed ita ducturos, quacunque incederet, itaq; protecturos, vt non magis ad lapidem posset offendere, quàm si manibus gestaretur. Eodem prorsus modo hoc loco significatur iustorum animas ab angelis tuto in cœlum duci, ne eas dæmones inuadant. Quare non magis ex hoc loco animas, quàm ex illo Psalmi Christum moueri non posse, probari potest.

Catholica opinio de angelorum ministerio confirmatur.

De sinu Abrahæ, quid, & vbi esset, magna quæstio. Non fuisse sinũ ipsum corporis Abrahæ nemo, vt opinor, dubitat, & Aug. lib. 4. de anima ad Vincentiũ cap. 14. manifestum esse putat. Certum igitur est locum aliquem fuisse quietis, in quo Abraham, & cæteri iusti

Sinus Abrahæ quid fuerit.

A versarentur, dum acciperent, vt ait Diuus Paul. *repromissionẽ, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur*, vt idem Augustinus eodem loco ait, & in epistola ad Dardan. 57. & in epistola ad Euodiũ 99. An corporeus locus fuerit, dubitare idem solet Augustinus, Gregorius vero Nyssenus in disputatione de anima, & resurrectione, non dubius, negat fuisse corporeum. Sed vtrũque ex hoc loco haud obscure colligitur. Cum enim sinum Abrahæ inferno, vbi diues ille cruciabatur, qui certe corporeus locus erat, Christus opponat, dubium esse non potest, quin sinus etiã Abrahæ corporeus locus fuerit, sed requie-

Hebr. 11. 39 40.

B tis. Non enim opponuntur, nisi quę sub genere eodem contraria sunt.

In Categoriis cap. de Oppositis.

Vbi fuerit, subtusne, an supra terrã, affirmare nusquam ausus est August. homo in sustinendo iudicio miræ prudentiæ. Nãquo minus sub terra esse diceret, obstare putabat, quod Abrahã dixerit ver. 26. *inter nos, & vos chaos magnum firmatũ est*, quasi si sub terra vterque locus fuisset, & ille vbi Abraham, & ille vbi diues erat tantum inter eos chaos esse non potuisset. Hoc argumentum post, cùm ea explicabimus verba, diluemus. Ambrosius in oratione de obitu Valentiniani, & Beda in commentariis huius loci in cœlo videntur col-

Vbi fuerit sinus Abrahæ.

C locare; sed credo eos de nostro loqui tempore, quo tempore cùm in cœlum Abraham translatus sit, & ibi sinum Abrahæ, vbi Abraham ipse est, esse oporteat, in cœlo posuisse. Quod confirmare videtur Christus cũ dicit; *Multi ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum.* Matth. 8. 11. Legi qui sinum Abrahæ illum ipsum paradisum, in quo Adamus fuit ante peccatum, fuisse dicerent, in eâque sententiam propensus est Aug. Quod minime omnium credibile est. Illum enim paradisum supra terrã fuisse scriptura testatur; sinum vero Abrahę supra terram fuisse quis credat? cùm iam tum paradisus

D ille non esset, quem Deus plantasse dicitur, inuenturis eum, si esset, multis, siue casu, siue quęsitum industria. Probabilissimum quod posteriorum Theologorum obtinuit opinio, fuisse sub terra distinctũ quiddam ab omnibus aliis pœnarum locis, qualis infernus & Purgatorium erant, cum quietis locus esset, & suppliciis opponatur. Eam sententiam Iulianus Toletanus Episcopus & ipse sequitur lib. 2. Prognostic. ca. 4. & Augustini esse putat. An ab eo loco distinctus fuerit, in quo nunc infantes sine baptismo de vita decedentes recipi creduntur, Theologi dubitant, nec est quicquam de re dubia temere pronuntiandum. Si

E quis ista requirit, magni Tostati Paradoxa legat.

Illud huius proprium est loci, vt doceamus, quàm obrem locus ille quietis, vbicunque tãdẽ fuerit, sinus Abrahæ dictus sit. Nã ita vulgo vocatum fuisse, quãuis hoc vnum scripturę testimonium sit, ex hoc tamẽ vno satis est manifestũ. Sic enim Christus locutus est tanquam de re vulgo eo nota nomine, & vsitata. Duplex quæstio, cur sinus, & cur Abrahæ potius, quàm alterius dictus fuerit? Theophylact. à sinibus maris, id est apricis locis, in quos se nauigantes solent recipere sinum Abrahæ dictũ putant, quod in eum locũ sancti reciperentur. August. vero ser. de tempore 110. quòd

Cur locus ille quietis sinus dictus sit.

F locus secretus esset. Credo ego à discũbentibus sumptam fuisse metaphorã, quorum hic erat ordo, vt cui proximus quisque esset, in eius recũberet sinũ. Quẽadmodum Ioannes in cœna illa nouissima in sinum Christi recubuisse dicitur Ioan. 13. 23. quia ergo quod in sinu est, coniunctissimũ, & carissimum nobis est, & qui amat, tunc maximam capit voluptatem, cũ in sinũ eius, quem amat, recumbit, vt idem indicauit Ioãnes, qui cùm dixisset; *Erat vnus ex discipulis eius recumbens in sinu Iesu*, quasi explicandi causa addidit, *quem diligebat*

NN

Digitized by Google

A *Melius est dubitare de occultis, quàm litigare de incertis. Illum quippe diuitem in ardore pœnarum, & illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua diuitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerij, vix fortasse à mansuete quærentibus, à contentiose autem certantibus nunquam inuenitur.* Libro autem 21. de ciuitate cap. 10. ignem quidem, quo post resurrectionem crucianda sunt corpora corporeum futurum dicit; illum autem incorporeum fuisse, quo illius diuitis anima cruciabatur. *Dicerem* (inquit) *sic arsuros sine vllo suo corpore Spiritus, sicut ardebat apud inferos ille diues, quando dicebat, crucior in hac flamma; nisi conuenienter responderi cernerem talem fuisse illam flammam, quales oculi, quos leuauit, & Lazarum vidit; qualis lingua, cui humorem exiguum desiderauit infundi; qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit, vbi tamen erant sine corporibus animę. Si ergo incorporalis & illa flamma, quę exarsit, & illa guttula, quam poposcit, qualia etiam sunt visa dormientium, siue in ecstasi cernentium res incorporales, habentes tamen similitudinem corporum.*

Versu 24.

Posteriores Theologi animaduertentes pœnas illas inferni fere semper in sacris litteris ignem appellari, rectè iudicarunt metaphoram esse non posse, quæ tam perpetua esset; itaque verum, atque corporeum esse ignem. Nec sententiam probarunt Augustini qui alium, quo ante resurrectionem, animæ; aliũ, quo post resurrectionem corpora crucientur, existimauit esse ignem. Nec enim dubium, quin idem quo animę nostræ, & quo angeli crucientur, ignis sit. Atqui ille, quo angeli nũc, & ille, quo corpora damnatorum post resurrectionẽ crucianda sunt, idem est. *Ite* (inquit) *in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & angelis eius.* Matt. 25. 41. Vulgaris opinio est, auctoreque, vt opinor, grauem habens Augustinum locutum Christum de membris animarũ Lazari, ac diuitis, quemadmodum de membris Dei scriptura loquitur; non quòd aut Deus, aut anima mẽbra habeat, sed quia nos quasi habentem fingere solemus; aut quia per membra corporea & Dei & animarum proprietates quædam declarantur; per oculos vis cognoscendi, per manus, ac digitos vis agendi, per linguam vis gustandi, & omnino sentiendi, atque loquẽdi. Hugo vero Eterianus lib. de regressu animarum ab inferis ca. 12. existimat animas, quamuis corporea non habeat membra, simulacra tamen habere quædã suorum corporum, quemadmodum speculum earum rerũ, quæ illi obiiciuntur, ideoque membra illis Christũ tribuisse. Nonnulli Prophetarum more rem futuram, quasi iam præterita esset narrari putant, quo eius magis certitudo declaretur. Quia ergo post resurrectionem futurum est, vt animæ vnà cum corporibus aut pręmio, aut supplicio afficiantur, id dici quasi iã fiat. Nec absurde dicũt, si explicare sententiam suam scirent. Alij accommodate ad nostram intelligentiam, non ad veritatem Christum locutum putant, futurũ enim fuisse, vt nõ intelligeremus, quomodo sine oculis videre, sine lingua loqui, sine corpore cruciari flamma diues ille potuisset. Si quod suprà diximus, verum est hanc partim historiã, partim parabolam esse, nihil hîc erit difficultatis. Quod enim oculos diues ille leuauerit, quod cũ Abrahamo locutus fuerit, quod guttam aquę, qua linguam suã refrigeraret, postulauerit, parabola est sumpta non ex iis, quæ modo fiũt, sed ex iis, quæ post resurrectionem futura sunt, & ad nostrũ captum accommodata. Finxit ergo Christus membra quæ non erant, sicut parabolam ipsam super historiã finxit. Qua ratione & altera maior, atq; ab auctoribus minus animaduersa explicatur quæstio, quomodo diues, vt concedamus linguã, oculosque habuisse, cum damnatus esset, rogauit Abrahamũ, & eius implorauit opem. Nec enim Sanctos damnati rogant. Sane ita

Obseruandum est hãc partim historiam, partim parabolam esse.

est, sed ea pars non ad historiam, sed ad parabolam pertinet. Nec putandum est aut nunc eos, qui in inferno sunt ab iis, qui sunt in cœlo aquam petere, aut post vltimam resurrectionem petituros, quemadmodum Iulius Firmicus auctor cum primis grauis in li. de errorib' profanarũ religionũ videtur existimare. Obiici contra hanc sententiam posse video, oportere parabolas, vt sæpe docuimus, ex reb. accipi vsitatis; quare siue historia est, siue parabola, illud idem sequi, dãnatos auxilium à Sanctis implorare. Nam si historia quidem est, iam factum id est; si parabola, solet fieri, cum à re vsitata & nota sumi debeat. Reuocandum in mẽ-
B tẽ lectori est, quod à nobis alicubi dictũ memini, aliquando partem aliquam parabolæ nõ sumi ex re quę fieri soleat, sed quæ vero tantùm similis videatur. Cũ enim parabola ad docẽdũ adhibeatur, nihil refert siue à re, quæ fieri solet; siue à re, quæ fieri potuisse videatur, hoc est vero simili sumatur; parem enim ad persuadendum habet vim. Non solet fieri, vt dominus vineæ æqualem illis, qui vnam tãtùm horã, atque illis, qui totum in eius vinea diẽ laborauerunt, mercedem soluat; sed erat vero simile, vt si ęqualiter breuiore licet tempore laborassent, æqualẽ solueret, & erat id ad sensum parabolæ inprimis necessariũ, ideo dictũ.
C Idem factum hoc loco: non solent quidem damnati, nec fortasse possunt à Sãctis opẽ quærere, sed erat vero simile, & nostris consentaneũ affectibus, vt si quis in media cruciaretur flamma, aquã peteret, & à patre potissimum suo, eum forte vel procul conspexisset, peteret. Nam nec illi damnati, qui per stultas virgines designantur, finito iam iudicio; & in cœlum cum Sanctis suis recepto Christo ad cœlum venient, ianuam pulsabunt, dicẽtque *Domine, Domine aperi nobis*, sed erat vero simile id facturos esse, qui à cõuiuio nuptiali exclusi fuissent. Quod quidam, in quibus Chrys. ho. de Lazaro, verbum illud, *Cum esset in tormentis*, ita exponunt, quasi non vnum, sed diuersa tormentorum ge-
D nera significentur, quibus miser ille diues cruciaretur probabile videtur. Quod autem dicit *longe*, idem est, atque quod dicit postea v. 26. *& in his omnibus inter nos, & vos chaos magnum firmatum est*: itaque illic explicabimus, num loci distãtia, an status immutabilis firmitas significetur. Hic tantum notandum apte id oppositũ fuisse, vt miseria diuitis illius exprimeretur, etiam ab iis, qui longissime abessent, opem petentis. Vsitatum enim est, vt qui in aliquo grauissimo periculo versatur, huc, illucque circumspiciat, & quęcunque quãuis longe prospexerit, eius inclamet auxiliũ. Dictum igi-
E tur est, quia morale, & vsitatum erat, rẽque faciebat magis vero similem, & felicitatem Abrahę, diuitis vero illius extremam miseriam exaggerabat. Abrahamum supremo, diuitem infimo fuisse loco, hoc enim est longe vidisse. Solet quæri num damnati beatos videant, & quod videant ex hoc loco probari. Siue videant, siue non, qua in re Theologorum puto sequendam esse sententiam, certe ex hoc loco probari non potest, si, vt diximus, parabola est.

In cap. 20. Mat. 12. 14 15.

Parabola ex verisimili tãtũ nõnunquam sumitur.

Mat. 20. 12 14. 15.

Mat. 25. 11.

Diuersis tormentis cruciatus est diues.

24. *Et ipse clamans dixit.*] Non dixit, non clamauit vere, sed erat vero simile hominem eo loco, eo statu cõstitutum clamaturum, petiturumque. Memẽto enim
F esse parabolam. Dixit autem clamasse, quia dixerat à longe Abrahamum vidisse, & non poterat cum tam longe posito loqui, nisi clamando, vt magis probabilis esset oratio. Aut vt ait Chrys. hom. 1. de Lazaro, vt pœnæ magnitudinem declararet. *Magna* (inquit) *pœna magnam vocem reddebat.*

Pater Abraham miserere mei.] Multi quærunt, cur non ad Lazarum, sed ad Abrahamum orationem direxerit? Chrysostom. homil. 3. de Lazaro, Euthymius, & Theophylactus existimant, veritum diuitem illum,

Digitized by Google

ne Lazarⁱ iniuriarum, quas à se accepisset, adhuc memor esset, aut credidisse Abrahamum ignorare, quàm iniquus in hac vita ipse fuisset in Lazarum, ideoque faciliùs ad misericordiam flecti posse. Iam diximus neque cum Abrahamo, neque cum Lazaro locutum fuisse, sed fictum esse in modū parabolę sermonem. Cur ergo Christus potius cum Abraham, quàm cum Lazaro loquentem induxit? vt oratio esset probabilior. Multis enim de causis erat verisimilius, cū Abrahamo, quàm cum Lazaro locutum fuisse. Primum, quod Abrahamus communis omnium pater esset, & debuit à patre potius, quàm ab alio quouis opem petere. Propterea in exordio ipso orationis suæ patrem vocat, vt & sibi beneuolum reddat, & vt paternæ cōmiserationis moneat. Deinde quod in eo loco Abraham quodammodo dominabatur, & aliis imperabat, cum omniū pater esset; & sinus non alterius, sed ipsius nomine vocaretur, itaque quasi domi suæ paterfamilias erat, cuius officium est cæteris imperare.

Ioan. 8. 37 39.

Pater Abraham.] Cur patrem vocet, modò diximus. Abrahamum autem suo appellat nomine, vt ostēdat se & de facie, & de nomine eū cognoscere filiumque eius non alienū, non Gentilem esse, eoque magis subuenire sibi debere. Solent aliquando pauperes vt misericordiā eliciant, nomine prætereuntes compellare. Singula igitur verba ad mouendam commiserationē apta sunt, & quod patrem, & quod Abrahā vocat; & quod dicit *miserere*, & quod addit, *mei*, quasi miseriam illi suam ante oculos ponens, & flammatum, quibus cruciabatur, globos ostentans. Vox pauperis mendicantis est. Sic enim proiecti in publicas vias pauperes clamare, sic vlcera, si quę habēt, ostētare solēt. Itaque voluit Christus data, vt videtur, opera diuitem illum persona Lazari pauperis induere: vt ostēderet vtriusque vices, alteram in alterius fuisse commutatas. Lazarus in hac vita mendicabat; diues in altera mendicat. Diues in hac lætabatur, Lazarus in altera lætatur.

Vices diuitis, & Lazari commutata.

Mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam.] Cur non rogat, vt ipse veniat, vt sibi tanquam pater opem ferat? Quia orationis decorum, & probabilitas non patiebatur. Erat enim Abraham quasi princeps eius loci, & nō solemus viros rogare principes, vt hoc vel illud faciant, sed vt per aliquē fieri iubeant. At cur non rogat alium potius, quàm Lazarum mitti, cum nemo minus ad opem ipsi ferendam idoneus videretur, quam cui ipse egenti, postulantique minime opē ferre voluisset? Id sensus parabolæ requirebat, volebat enim docere Christus mutatas fuisse vices diuitis, & Lazari. Id vt doceret, oportebat dicere diuitem in altera vita Lazari auxilio indiguisse, illudque postulasse, quemadmodū dū in hac erant vita, Lazarus auxilio diuitis indiguerat, illud sæpe postulauerat; neutrum vero obtinuisse, Lazarum crudelitate diuitis; diuitem, quia sero postulauit. Quod ait, *vt intingat extremum digiti sui in aqua*, iam monuimus quærendum non esse, quomodo Lazari anima digitum haberet, cùm parabola sit partim ex re vere gesta, partim ex verisimilibus, futurisque composita. Illud potiùs quęrendum, quod ad enucleandum sensum huius loci magis pertinet, quam ob rem hoc genus petat auxilij, cur non, vt se inde, vbi erat, omnino liberet? cur non vt pœnas releuet? Sciebat se inde liberari omnino non posse, ideoque non petit. At non minus sciebat guttam sibi aquæ exhiberi non posse; verum quidem vtrumque est: sed volebat simul Christus ostendere, cruciatus illos finiri non posse, & tamen diuitem illum in eo fuisse statu, vt ope indiguerit Lazari, & si fieri posset, vt damnatis aliquid exhiberetur auxilij, auxilium eum à Lazaro, cui auxilium ipse negauerat, petiturum fuisse. Cur ergo petit aquam potius, quam aliud quidpiam leuamenti? Quia erat verisimile hominem in mediis positum flammis, si quid aliud, aquam petiturum; contraria enim contrariis curantur. Simul etiam fortasse voluit Christus indicare, quanto magis diues ille auxilio Lazari tunc indigeret, quàm eius in hac vita auxilio Lazarus indiguisset. Lazarus nunquam à diuite aquam, sed panem petierat, diues nunc à Lazaro vel aquam petit, & vel vnam quidem petit guttulam, quantū extremo digito hęrere posset. Hāc enim extremum digiti, hanc vim gutta aquæ, quam diues petit, habet, vt doceat Christus diuitem, quia Lazaro micas de mensa cadentes rem minimam petenti dare noluerat, guttam aquæ rem multò minorem à Lazaro petentem obtinere non potuisse. Celebris Aug. serm. 227. de tempore, & Greg. lib. 18. Mor. ca. 10. & Cæsarij hom. de hac re quædam sententia est, *petiit guttam, qui negauerat micam.*

Cur aquā potius quam aliud quid leuamenti petierit diues.

Vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.] Cum totus vreretur, quare linguæ soli, aut illi potius quam alij cuipiam membro refrigerationem petit? soli quidem linguæ, quia ad sensum parabolæ pertinebat, vt quemadmodum modo diximus, rem minimā postularet; itaque non toti corpori, sed vni, eique minimæ parte refrigerationem petit, linguæ autem potius, quam alij membro, & quia ipsa, *modicum membrum est*, & quia in ea potissimum sentitur sitis, quæ solet eos, qui cruciantur præsertim igni, maxime torquere. Et vt antithesis diuitis, & Lazari conueniret; hic cibum stomacho petierat, ille nunc potum petit, quo vel linguam tantùm intingat. Cyprian. in epistola ad Cornelium libr. 1. epist. 3. Augustinus libr. 2. qq. Euang. c. 38. Gregor. 3. p. Pastoral. cap. 20. & Beda, & Chrysostom. hom. 1. de Lazaro alicubi aliam reddunt causam, quod linguæ procacitate peccasset. Vnde intelligimus, illam quæ vulgo circunfertur, opinionem, non ex incerto tantū vulgo, sed è certis, magnisque auctoribus natam esse, iis quemque membris maxime sensurum esse supplicia, quibus maxime peccauerit. Quod dicit, *quia crucior in hac flamma*, rationem reddit cur aquam petat; non ignorabat ignem illum extingui aqua non posse, qui à Christo inextinguibilis appellatur; nec, si extingui posset, aquam tamen sibi dari posse, sed exprimitur hominis summū ardorem, sitimque patiētis affectus. Colligit ex hoc loco Greg. lib. 4. Dialog. c. 29. animas damnatorum non videndo solùm igne, sed etiam experiendo torqueri; quod, etsi est contra quorundam opinionem, est probabilius, & magis à Theologis receptum. Notauit eodem loco Gregorius, & Chrysost. alibi, diuitem illum non dici aliena rapuisse, sed non communicasse cum pauperibus sua, ideoque punitum esse: quid ergo palluros, qui & sua non dederint, & aliena rapuerint?

Iacobi 3. 5.

Marc 9. 43 44. 45. 46. 48.

Animadā natorum non vidēdo tantū igne, sed etiam experiendo torquentur.

25. *Et dixit illi Abraham, fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala.*] G. ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, quia recepisti tu bona tua in vita tua. Obseruant Chrysost. & Theophylact. humanitatem Abrahæ erga diuitem illum: qui, si filius fuisset eius, cum illo fuisset; filium tamen appellantis. *Iuuit*, inquit Theophylactus, *illum qua vna ratione potuit, vt blāde eum alloqueretur.* Magis placet, quod Euthymius ait, non humanitatis causa, sed quia pater omnium Iudæorum erat, filium appellasse, nam & diuitem illum fuisse Iudæum. Cęterum cum hoc colloquiū non historia, vt supra docuimus; sed parabola sit, non est ratio quærenda, cur Abraham diuitem filium appellauerit, sed cur Christus ita Abrahamum appellantem induxerit. Ratio est facilis; vocauerat diues patrem Abrahamum, vt illum ad commiserationem commoueret; postulabat decorum, & probabilitas orationis, vt contra Abrahamus illum filium vocaret.

Ioan. 8. 37. 39.

Colloquiū istud nō historia est, sed parabola.

Digitized by Google

Quod non tantùm honorifice, sed etiam irrisorie potest dictum intelligi. Solemus enim eos, qui nos adulatoriè patres vocant, contra irrisorie filios appellare. Quod idem Chrysostomus, Beda, & Euthymius obseruarunt, non dixisse ἔλαβες accepisti, sed *ἀπέλαβες recepisti*, quòd recipere sit ea, quæ nobis debentur accipere, esseque hoc verbo significatum aliquã in eo diuite fuisse virtutem, cuius gratia tot in hac vita temporalia bona accepisset; non satis firmum existimo. Vim ergo non in eo verbo, sed in pronomine, *tua*, quod est in Græcis exemplaribus, esse arbitror, quod perinde est ac si dicat, ea, quæ tu sola bona esse putabas, quibus solis inhiabas, iam in hac vita recepisti, quid nunc aliena petis bona, id est, quæ Lazarus bona, tu eum irridens mala putabas? vt homil. 1. de Lazaro Chrysostomus, & Gregorius homil. 40. in Euangelia interpretantur. Quem sensum acute vidit Augustinus lib. 2. qq. Euangelicarum, c. 38. *cum*, inquit, *ei dicitur, Recepisti bona in vita tua, illud tangitur, quia fœlicitatem dilexit seculi, nec aliam vitam præter istam, in qua superbus tumebat amauit. Lazarum vero mala dicit recepisse, quia intellexit huius vitæ mortalitatem, labores, dolores, & ærumnas, pœnam esse peccati.* Ergo eodem modo diuiti dicitur, *Recepisti bona tua in vita tua*, quod de illis, qui humanæ laudis captatione omnia faciebant, dictum est, *receperunt mercedem suam*, Matth. 6. 2. 5. 16. quia non aliam erant, quàm illam humanæ laudis, quam quærebant, mercedem habituri. Aliud hoc loco mihi videtur indicari, & tanquam certum, & constitutum poni, quod & Chrysostomus homil. 4. de Lazaro adnotauit, omnes homines & bona, & mala habituros esse; qui in hac vita bona habuerint, in altera mala; qui in hac mala, in altera bona habituros: æquum hoc esse, & natura quodammodo comparatum, vt æqualiter inter homines bona, malaque diuidantur. Non quod ita semper fiat, sed quod re communi hominũ sensu æstimata ita fieri debere videatur. Quemadmodum ille apud Platonem dicebat Socrates dolorẽ, & voluptatem duas esse res ita natura coniunctas, vt necessario altera post alteram consequatur. Atque hanc vim habet, *Recepisti bona tua in vita tua, & Lazarus similiter mala*, id est, recepisti bona, quæ tibi non quidem virtutis causa, sed naturali quodam iure vel in hac vita, vel in altera debebantur. Noli bis esse fœlix, *tolle quod tuum est, & vade.*

Dolor, & voluptas sese inuicẽ consequuntur, Plato in Phædone

Matt. 20. 14.

Nũc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.] Id est, æquum est, vt hic nunc lętetur, tu torquearis. Mutatæ enim amborum vices sunt. Poterat Christus Abrahamum pręcise respondentem inducere, non posse fieri, quod petebat; sed voluit auditores ita docere, vt intelligerẽt non modò fieri non posse, vt bonorum, & malorum conditio mutetur; sed iustum etiã esse, vt ita fiat. Itaque non tam Abrahamus, quàm ex persona Abrahę Christus ipse respondet.

26. *Et in his omnibus inter nos, & vos chaos magnum firmatum est.*] Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, & præter hæc omnia. Præterquam quod, vt dixi, æquum est, vt Lazarus nũc pro malis, bona; tu pro bonis, mala recipias; accedit quod rem à me petis, quam, vt maxime vellem, facere non possum. Nam *inter nos, & vos chaos magnum firmatum est.* Gr. χάσμα, hiatus; atque eodem fortasse modo etiã Latine legendum est, sed errore pro chasma chaos cœptũ scribi. Quid autem hiatus ille esset, queri solet. Plerique non loci interuallum, sed conditionis immutabilem firmitatem significari putant. Ita Ambr. hoc loco, & Aug. lib. 2. qq. Euang. cap. 38. Chrysost. Beda, Theophyl. & Euthym. in commentariis. Probabilis opinio; nam si quidem de loci distantia ageretur, nullus tam procul locus est, ex quo non posset anima, præsertim quæ spiritus est, ad locum, vbi diues erat, permeare. Quanquam mihi quidem loci etiam distãtia videtur designari. Nam etsi Abraham, aut Christ' potius persona Abrahæ solam cõditionis firmitatem declarare voluit, tamen dubium non est, quin metaphora à loci distantia ducta sit, & magni hiatus nomine non distantia solùm magna, sed etiam impermeabilis significetur. Quemadmodum si ab vno loco in aliũ vastus terræ hiatus esset, trãsiliri vtique nõ posset. Itaque liquidò mihi ex hoc loco colligi videtur sinũ Abrahæ etiamsi sub terra, longe tamen remotum à damnatorum loco fuisse. Quin valde suspicor summum hîc cœlum designari, inter quod, & infimum damnatorum locum, vbi diues erat, magnus vtique erat hiatus, totum scilicet spatium aëris, quod quasi hiatus quidam vacuum, & impermeabile videtur esse. Non quod Abraham in cœlo esset, sed quod ita loqui fingatur, quasi esset in cœlo, quemadmodum suprà diximus ita Christũ de Lazaro, & diuite locutum, vt si corpora haberent; quia quamuis non haberent tunc, erant post resurrectionem habituri. Quod dicit *ἐστήρικται firmatum est*, metaphora videtur esse ab arcibus sumpta, quæ lato, profũdoque circa fosso firmatæ sunt. Itaque hiatus firmatus impropriè, & per enallagẽ dictũ est pro, locus hiatu firmatus. Quod verò ait: *Vt hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint*, quamuis absoluta videatur, hypothetica locutio est. Nemo enim vult à cœlo, aut à sinu Abrahæ in infernum descendere, sed significat fore, vt etiamsi vellent, minime possent, etsi ne velle quidem possunt.

Quid hiatus ille esset.

27. 28. *Et ait, rogo ergo te pater, vt mittas eum in domum patris mei; habeo enim quinque fratres; vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum.*] Primum hîc quærendum, num hæc pars historiæ, an parabolæ sit. Qui auctores superiorem narrationem de diuite, & Lazaro historiam esse putauerunt, & hanc partem faciunt historiæ. Nam eam opinionem, quam nos supra probabiliorem indicauimus, nemo, quod sciam, præter Iustinum secutus est. Gregorius quidem certe homil. in Euangel. 40. historiam etiam hanc esse putat. Cæterum non mihi videntur ita hęc esse coniuncta, vt necessario sequatur, si illa superior historia est, & hãc historiam esse oportere. Nam, vt ante docuimus, potest vna pars narrationis eius historia esse, altera parabola. Itaque potuit diues ille vere esse, sed non vere quinque habere fratres, sed fingi habuisse, vt eorũ persona doceremur non esse nobis expectandum, vt mortui ad nos veniant, vt nos ad pœnitentiam adhortentur, cum & scripturas, & viuos doctores, qui id quotidie faciunt, habeamus. Ac ego quidẽ ita sentio, hoc, quod de quinque dicitur fratribus, non historiã, sed parabolam esse, &, nisi fallor, Augustinũ lib. 2. qq. Euang. c. 38. & Chrysost. in homilia de diuite, auctores habeo, qui hanc partem, vt paulo post dicturi sumus, non tanquam rem vere gestam, sed tanquam parabolam exponunt. Potest autem fictio parabolę vel in rebus simul atque personis, vel in rebus tantùm, nõ in personis esse. Fieri enim potest, vt quamuis verè diues ille fuerit, tamen nec fratres habuerit, nec ad eos rogauerit Lazarum mitti. Et potest fieri, vt fratres quidem habuerit, cæterum non vere Abrahamum rogauerit, vt ad eos Lazarum mitteret. Hoc secundum certum esse arbitror. Nam, vt diximus, totum istud diuitis cum Abrahamo colloquium ad modum parabolæ fictum est. De primo dubitari potest, an vere fratres habuerit. Id quidem incertum, sed probabilius non habuisse, quemadmodum videntur Augustinus, & Chrysostomus existimare præter cæteros illos auctores, quos initio huius narrationis multos nominauimus, qui totam omnino rem fictam putauerũt. Nam numerus ille tam iustus fratrum quinque

Hæc pars de fratribus parabola est.

Digitized by Google

Incredulis est optare vt aliquis ab inferis redeat.

& quod de sororibus nihil dicat, rem indicat esse compositam Cur ergo id Christus finxit? vt rem admodum necessariam doceret, expectandum nō esse, vt aliquis ab inferis redeat, qui nobis vera esse confirmet, quæ de præmiis, & suppliciis alterius vitæ dicuntur: quod homines impij, & increduli optare solent, & quia probabilis oratio erat, fore vt, si diues ille fratres habuisset, moneri eos curaret, ne & ipsi in eundem venirent locum. Cur ergo quinque? Chrysostom. in homil. illa de diuite propter quinque corporis sensus, quorum causa peccauerat, Augustinus vero libro 2. qq. Euangel. cap. 38. propter quinque Moysis libros id factum putat. Si quinque fuerint fratres, vel ad quinque sensus, vel ad quinque libros legis eum numerum accommodare nihil obstat: sed non ea de causa numerum positum arbitror. Itaque numerum quidem certum pro incerto positum esse arbitror, sed eum potius positum esse, quàm alium, vt fratrum magna multitudo significaretur. Solet enim numerus ille, sicut septem, & decem multitudinem declarare. Isai. 19. 18. *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti loquentes lingua terræ Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum*, id est multæ. Voluit ergo diues eo ipso numero Abrahamo persuadere, vt Lazarum ad fratres suos mitteret. Faciliùs enim persuasisset, vt ad multos mitteret, quàm ad paucos, maiorem enim rationem, maiorem curam multorum, quàm paucorum habendam esse, maioris esse damni multos, quàm paucos perire fratres. De animo, quo diues ille hoc ab Abrahamo petiuerit, disputari solet; nec enim solent damnati viuentium curam gerere, eorumque salutem procurare. Si, quam supra secuti sumus, sententia vera est, hanc partem non ad historiam, sed ad parabolam pertinere, nulla relinquitur quæstio. Nec quærendum, quo animo diues hoc petierit, qui verè non petiit; sed quo animo Christus id eum petiisse finxerit. Id paulo supra declarauimus vt auditores doceret, non esse expectandum, vt à mortuis doceamur, cùm Moysem, & Prophetas habeamus. Sed non debet ignorare lector, quid graues de ea re auctores dixerint. Chrysostomus homil. 4. de Lazaro Ambrosius, & Theophylactus bono animo id fecisse videntur interpretari, quasi vexatio illi intellectum dedisset, velletque cauere fratribus, qui sibi non cauisset, cùm tempus erat; & vere non dubiū est, quin Christus tanquam bono animo eum rogantem inducat, quemadmodum paulo ante pro se ipso bono vtique animo rogauerat. Quare, quod Gregorius, & Beda dicunt, vulgoque receptum est, non suorum fratrum, sed sua id fecisse causa, ne si fratres damnarentur, cruciatus sibi maiores accrescerent ex eorum pœnis, quos suo ipse exemplo in eum locum deduxisset: aut quod aliquod sibi leuamentum doloris futurum esset, si quamuis ipse damnatus esset; fratres tamen ipsius salui essent, vt alij volunt; non ita huic loco congruit. Sunt, qui quærant, cur Lazarum potius, quàm alium quempiam mitti roget. Eadem opinor ratione, qua ad se ipsum non alium, quàm Lazarum mitti rogauerat, aut eum potius Christus rogasse finxerat, vt ostenderet diuitem, cuius in hac vita auxilio indiguerat Lazarus, in altera vita Lazari auxilio eguisse. Addit tamen Chrysostomus homil. 4. de Lazaro, & Theophylactus, ideo rogasse, vt Lazarus mitteretur, quia notus fratribus fuerat, vt in eo perspicerent, quanto melioris in altera vita conditionis pauper, quàm diues esset, maioremque homini noto haberent fidem. Hoc est, quod ait, *vt testetur illis*, id est, vt tanquam oculatus eorum, quæ hîc geruntur testis eos doceat, vt caueant, *ne forte & ipsi veniant in hunc locum tormentorum*. Huius loci occasione disputare quidam solent, num animæ mortuorum aliquādo viuentibus appareant. Ac Chrysostomus quidem in homilia vltima de Lazaro, aliisque nonnullis locis Tertullianus in libro de anima, & Athanas. aut quisquis auctor est. qq. ad Antiochum quæst. 11. & 13. & Isidorus lib 8 Etymolog. cap 9. & Theophylactus in S. Matthęi prorsus negant vnquam id fieri, & cur fieri non conueniat, multas rationes afferunt Primum id viuis vtile non esse, qui, si viuis non credunt, ne mortuis quidem credent, vt Abraham diuiti respondet. Deinde quòd etiamsi oculis ipsis damnatorum supplicia homines cernerent, nihilo se magis à peccatis abstinerent, quotidie, inquit Chrysostomus, fures & alios reos ad supplicia duci vident, & iisdem se, propter quæ illi puniuntur, peccatis inuoluunt. Præterea quod si id fieret, progressu temporis in contemptum res veniret, & non magis mortui nos, quàm viui commouerent, vt eodem loco Chrysostomus inquit. Deinde quòd ea res multorum errorum causa esse posset, dum dæmon fingens se alicuius mortui animam esse, homines ludificaret, & quidquid vellet, illis persuaderet, vt Athanasius, & Chrysostomus, & Tertullianus argumentantur. Nam & cùm sciamus, inquit Chrysostomus, mortuorum animas non redire: tamen sæpe dæmon per quietem, & somnium, qua vna ratione potest, animarum defunctorum personam sumit: quid factum fuisse si animas redire sciret? non existimo tamen ponendam Deo legem esse, quo minus cùm velit, & quas velit animas ad viuos mittat, idque aliquādo fieri ego mihi persuadeo, quod Augus. libr. de cura pro mortuis gerenda c. 15. 16. ait non nisi impudenter negari posse. Nam Moysis quidem, & Eliç animæ in transfiguratione Domini non illi solùm, sed tribus etiam discipulis apparuere, vt apud Matthęum c. 17. 4. probauimus, & quod tunc ad testandam gloriam, & passionem Christi factum est, credendum aliis etiam de causis fieri solere, quæ multæ iustæ, & graues possūt occurrere. Idemque colligi ex hoc loco videtur posse. Non enim respōdet Abraham non posse, aut non solere ad hanc vitam redire mortuos, quemadmodum ante responderat, *& in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint*, sed respondet, *Habent Moysem & Prophetas*. Cæterum non quoties, qui apparet, se huius vel illius animam esse dicit, leuiter credendum est, sed etiam, atque etiam exploranda res, plerumque enim dæmonem esse arbitror, qui se animam esse mentitur.

Cur numero quinario illi fratres

Isai. 18. 19.

Cur Lazarum potissimum mitti petierit diues.

Num animæ mortuorum viuentibus appareant.

Non leuiter credendum iis qui apparent.

29. *Et ait illi Abraham, Habent Moysem, & Prophetas; audiant illos.*] Per Moysem, & Prophetas non dubium, quin totum vetus testamentū intelligat, vt Matthæus 5. 17. & 7. 12. & 11. 13. & hoc ipso ca. vers. 16. & infra c. 24 27. & Ioā. 1. 45. Vult ergo viuos scripturarum testimonio contentos esse, nec à mortuis quid in altera geratur vita audire velle. *Nunquid* (inquit) *non populus à Domino suo requiret visionem? Pro viuis à mortuis? Ad legem magis, & ad testimonium*. Isa. 8. 19. 20. Abutuntur tamē hæretici hoc loco, dum ex eo probare volunt, nihil, nisi quod sacris litteris consignatum sit, esse credendum. Nam ista quidē ratione ea quæ Apostoli postea dixerunt, quæ in veteri testamento non sunt, credenda non essent. Restringenda igitur sententia est ad id, de quo agitur. Agebatur de alterius vitæ statu, de quo satis viuos per Moysē, & Prophetas edoceri posse Abrahā respondet. Vnde eorum etiam opinio apertè refutatur, qui existimant in veteri testamēto nullā de vita æterna mentionem fieri; cùm homines, vt de toto futuræ vitæ statu doceātur, ad legem, & Prophetas mittantur ab Abrahamo, aut à Christo potius, qui Abrahami sūpta persona loquitur. Potestque hæc ipsa sen-

Hæretici abutentes hoc loco refelluntur.

Digitized by Google

tentia in hæreticos ipsos qui hoc abutuntur loco ap-
A tissimè accommodari. Negant illi vllum purgatorium in altera vita esse; finguntque se credituros, si quis id inde rediēs affirmaret. Quibus responderi potest, habetis Moysem & Prophetas; habetis scripturæ testimonia, si illi nō creditis, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credetis. Alium etiam lector scopulum vitare debet, ne Chrysostomum legens existimet debere sua quemque lingua nullo adhibito præceptore scripturam legere. Nec enim iubet Christus fratres illos diuitis ipsos per se legere Prophetas. Quod si fecissēt, tantum fortasse abfuisset, vt ex illis non bene intellectis discerent parata esse post hanc vitam bonis præmia, malis supplicia; vt periculum fuisset, ne illud apud Salomonem legentes, quod illi ipsi fratres fortasse putabant, eundem hominum interitum esse, atque iumentorum, similiter nasci, similiter mori, Ecclesi.3.19. existimarent animas hominum esse mortales, qui error omnium fons errorum est. Mittit ergo ad scripturas fratres illos diuitis Christus, non vt per se, sed vt per eos, quorū id erat officium, legerent, atque intelligerent. Quemadmodum alio loco dicit: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi; omnia ergo quæcunque vobis dixerint, seruate, & facite, secundum autem opera eorum nolite facere*, Matth.23.23. Satis certum huius rei ætas nostra documentum dedit, quæ dum sua quisque lingua, suo quisque iudicio scripturam lectitat, tot fere errores, quot homines de rebus ad salutem maxime necessariis nati sunt. Experiuntur apud se hoc malum hæretici ipsi, qui seueritatem in nobis nimiā accusantes, istā suis licentiam cōcesserunt, apud quos nemo satis est ingeniosus, qui nouam nō facit sectam.

30. *Ait illi: Non, Pater Abraham.*] Defecta oratio, intelligendum enim: Non satis est, quod Moysem, & Prophetas habeant. Aut, non credent Moysi, & Prophetis, Lazaro autē, aut alteri cuipiam à mortuis redeunti credent, vt colligitur ex sequenti Abrahæ responsione ver.31. *Si Moysem & Prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Loquitur diues ex communi impiorum hominum opinione, qui cùm propter scripturarum testimonia non credant, quæ de præmiis, atque suppliciis alterius vitę narrantur; dicere solent facile credituros se, si quem videant inde redeuntem, qui ea se sic habere confirmet. Ac fortasse
B diues ille ex se ipso de suis fratribus, vt Chrysosto & Theophylact. existimant, cōiecturam faciebat, quod ipse, dum in viuis ageret, eadem diceret. Abraham autem respondet, quod res est, eos, qui scripturis non credunt, nec mortuis, si resurgant, credituros. Qua n. incredulitate, & elatione animi scripturas rident, aut ad libidinem quisque suam interpretantur: ea, si quis illis mortuus excitaretur, aut phantasma esse dicerēt, vt noui dicunt hæretici, aut illi certe non crederent. Experientia sub illud ipsum tempus hoc docuit. Exsuscitauerat Christus Lazarum, quem credendum est multa de altera vita consentanea iis, quæ Christus do-
C cebat, commemorasse. Tantum abest, vt Scribæ, & Pharisæi, qui Christo non credebant, illi crediderint, vt occidere etiam voluerint, Ioan. 12. 10. vt Chrysost. & Euthym obseruarunt. Docuit etiam in Christo, vt Gregorius, & Beda notant, qui cùm paulo post occisus a Scribis, & Pharisæis, propter quos ista dicebat, resurrexisset, nihilo magis post resurrectionē, quàm ante illi crediderunt.

Lazaro resuscitato nō crediderūt Pharisæi.

IN CAPVT XVII.

ET ait ad discipulos suos: Impossibile est, vt non veniant scandala: væ autem illi, per quem veniunt. Mat.18.a.7
2. Vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quàm vt scan- Mar.9.f.41
dalizet vnum de pusillis istis. 3. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & Mat.18.b.
si pœnitentiam egerit, dimitte illi. 4. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus 21.
fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi. 5. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. 6. Dixit Leu.19.d. 17
autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare Ecc.19.b.13
in mare: & obediet vobis. 7. Quis autem vestrum habens seruum arantem, aut pascentem, qui regresso de agro Mat.17.c.20.
dicat illi: Statim transi, recumbe. 8. & non dicat ei: Para quod cœnam, & præcinge te, & ministra mihi, donec
manducem, & bibam, & post hæc tu manducabis, & bibes? 9. Numquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ
ei imperauerat? 10. Non puto. Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus,
quod debuimus facere, fecimus. 11. Et factum est, dum iret in Ierusalem, transibat per mediam Samariam
& Galilæam. 12. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à lon- Leu.14.a.2
ge: 13. & leuauerunt vocem, dicentes: Iesu præceptor, miserere nostri. 14. Quos vt vidit, dixit: Ite, ostendite vos
sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. 15. Vnus autem ex illis, vt vidit, quia mundatus est, re-
gressus est, cum magna voce magnificans Deum, 16. & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens, & hic
erat Samaritanus. 17. Respondens autem Iesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? 18. Nō
est inuentus, qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19. & ait illi: Surge, vade, quia fides tua te
saluum fecit. 20. Interrogatus autem à Pharisæis: Quando venit regnum Dei? respondens eis, dixit: Non venit Mat.24.b.
regnum Dei cum obseruatione: 21. neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est. 22. 25 Mar.13.c.21
Et ait ad discipulos suos: Venient dies, quando desideretis videre vnum diem Filij hominis, & non videbitis. Mat.24.d.
23. Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. Nolite ire, neque sectemini. 24. nam sicut fulgur coruscans de sub cæ- 37
lo in ea, quæ sub cælo sunt, fulget: ita erit Filius hominis in die sua. 25. Primum autem oportet illum multa pa- Gen.7.b.5. Gen.19.c.
ti, & reprobari a generatione hac. 26. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus Filij hominis. 27 25
Edebant, & bibebant: vxores ducebant, & dabantur ad nuptias, vsque in diem, qua intrauit Noe in arcam, & Sa.9.c.24. Mar.10.d.
venit diluuium, & perdidit omnes. 28. Similiter sicut factum est in diebus Lot: Edebant, & bibebant: eme- 39
bant, & vendebant, plantabant & ædificabāt: 29. qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignē, & sulphur de Mar.8.d.35 Ioan.12.d.
cælo, & omnes perdidit: 30. secūdū hæc erit, qua die Filius hominis reuelabitur. 31. In illa hora qui fuerit in tecto 25
& vasa eius in domo, ne descēdat tollere illa: & qui in agro, similiter nō redeat retro. 32. Memores estote vxoris Mat.24.d.
Lot. 33. Quicūque quæsierit animā suā saluā facere, perdet illā: & quicūque perdiderit illam, viuificabit eam. 40 Mat.24.d.
34. Dico vobis: in illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur. 35. duæ erunt molentes 40.
in vnum: vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. 36. Respondē- 1.Thess.4.
tes dicunt illi: Vbi Domine? 37. Qui dixit illis: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. d.17.

Digitized by Google

IN CAPVT XVII.

1. ET *ait ad discipulos suos.*] Valde multi laborant interpretes, vt ista, quę sequuntur cum superiore capite coniungant. Theophyl. hoc modo iūgit, egisse Christum superiore capite de Pharisæorum auaritia, qui Christum paupertatem diuitiis præferentem irridebant, & eius discipulos scandalizabant, propterea nunc de pœnis eorum agere, qui alios offendunt. Alij capite præcedenti egisse contra auaros, qui proximos non iuuant, nunc de iis agere, qui proximos offendunt, qui maior quidam contra præceptum diligendi proximi gradus est. Superuacua mihi omnis ista videtur diligētia; satis enim per se perspicuum est multa in hunc locum Lucam sine vllo ordine, sine vlla connexione coniecisse. Cum ergo ea, quæ in hoc ipso capite dicit, inter se non hęreant, quærendum non est, quomodo totum caput cum toto superiore capite cohæreat. Videmus etiam hæc eadem, quæ initio huius capitis à Luca ponuntur, à Matthæo etiam c.18.7. posita fuisse, & cum ea quæ præcesserat narratione aptè coniuncta. Cum enim Christus interrogatus à discipulis suis esset, aduocans puerum, & in medio constituens docere cœpit, qui illius pueri similis non efficeretur, eum saluum esse non posse: tāti apud patrem suum paruos pueros esse, vt qui eos susciperet, seipsum suscipere censeretur; qui autem vnum aliquem, vel minimum ex illis offendisset, ei satius futurum, vt suspensa ad collum mola asinaria in mare proiiceretur, quàm vt pœnas subiret, quas eam ob noxam subiturus esset. Addidit tāquam epiphonema, quod hoc loco scribit Lucas: *Væ mundo à scandalis, necesse est enim, vt veniant scandala; væ autem homini illi, per quem scandalum venit.* Cùm ergo apud Matthæū hæc verba bene hæreant, hîc non hæreant, cui dubium esse potest illic suo, hîc alieno loco esse. Itaque miror eos, qui Euangelistarum Concordias conscripserunt, hîc posuisse. Cæterum quod attinet ad sensum, omnia apud Matthæum explicauimus.

7. *Quis autem vestrum habens seruum.*] Neque hęc quæ sequuntur, vllam cum proxime quidem pręcedentibus coniunctionem habent; nec apparet, vbi reponēda sint, si quis totam, quo ordine gesta est, Euangelicam historiam velit tenere, cùm à solo narrentur Luca. Suspicio tamen mihi nōnulla est, tunc hæc à Christo dicta fuisse, cum accersito puero, & in medio constituto de humilitate, vt paulo ante diximus, disputauit: cum illa enim disputatione, qua de humilitate agebatur, bene conueniebat, vt Christus discipulos suos doceret adeo humiliter de se sentire, vt, cùm fecissent omnia, quæ præcepta ipsis essent, seruos se inutiles esse reputarent. Nam quod Augustinus libro 2. qq. Euangelicar. cap. 39. & Theophylactus, & Euthymius tradunt, cùm de sede Christus egisset, quæ homines in superbiam efferre poterat, sermonem continuo de humilitate subiecisse, coactum videtur.

Caluini in Harmonia peruersa expositio refutatur.

Habens seruum.] Hæreticorum interpres, quò magis errorem suum confirmaret, nihil nos posse apud Deū promereri, adnotauit hoc loco seruum, non mercenarium, sed mancipium intelligendum, quod quantum quantum sit, domini sui sit; eiusmodi enim hominem, cùm omnia, quæ facere potest, debeat, nihil posse facere, vltra quod debeat. Quam adnotationem nec vlla ille ratione probat, & nos possumus ex hoc ipso loco refutare. Cum enim dicit, dominum nullam seruo suo gratiam habiturum, quia nihil fecisset vltra quàm debebat, indicat profectò de eo agi seruo, qui aliquid plusquam debebat, agere potuisset; quod si fecisset, gratiam illi dominus fuisset habiturus. Præterquam quod vulgari scripturarum more seruorum nomine non mancipia modò, sed etiam mercenarij intelliguntur.

Arantem, aut pascentem.] Græce pascendi verbum nullum habet accusatiuum, nec Cypr. legit libr. 3. ad Quirin. c. 51. aliqui Latini codices legunt. Pascentem boues, alij oues, sensu eodem. Quorsum hoc dixerit Christus, quod ad sensum parabolæ nihil pertinere videbatur, quærendum in primis est. Beda, qui hanc parabolam ad doctores Ecclesiæ restringit, propterea dixisse indicat *arantem, aut pascentem*, vt doceret, non oportere satis habere doctores, si populum doctrina pauerint, & Ecclesiæ agrum arauerint; debere etiam Domino ministrare, debere illi sacrificia, & preces offerre. Possemus non sine magna probabilitate dicere, quod *arantem, aut pascentem* Christus seruum induxerit, partem non esse parabolæ, sed complementum verisimile narrationis, quòd soleant plerunque serui aut in agris arandis, aut in gregibus pascendis occupari. Sed credo tamen alia id causa dictum esse. Volebat Christus commune hominum curare malum, qui simul vt aliquid fecerunt boni, simul atque arant, aut gregem pauerunt, sedere quodammodo cū ipso Deo ad mensam volunt, quasi valde sibi Deum obligauerint, quasi nihil illis præterea faciendum supersit. Propterea ergo seruum induxit, qui postquam ex agro, diurnoque labore rediisset, non permittitur ad mensam statim accumbere, sed iubetur priùs domino ministrare. Quare illud tantùm meo quidem iudicio significatur, non debere nos priùs à Deo gratiam, id est, mercedem petere, quod est ad eius mensam recumbere, quàm omnes officij nostri partes, id est, legem omnem expleuerimus; non debere qualibet præceptorum obseruatione esse contentos, sed omnia omnino ad perfectum obseruare, quæ præcepta sunt, paratosque esse ad faciendum, si quid nobis præterea præceptum fuerit, si postquam toto die laborauerimus, ita vt satisfecisse nobis officio nostro videamur, dicatur nobis, *para, quod cœnem, & pręcinge te, & ministra mihi, donec manducem, & bibam.* ver. 8. Cæterum quid sit arare, aut pascere, id non arbitror sigillatim esse quærendum; nihil enim aliud aratione, pastione que significatur, quàm vsitatus seruorum labor, & quidquid nobis videtur esse faciendum, vt officio nostro abunde functi esse videamur, cum aliquid nobis adhuc faciendum supersit.

10. *Sic & vos, cum feceritis omnia, quę precepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus, quæ debuimus facere, fecimus.*] Cōclusio parabolæ, sed longe parabola ipsa difficilior, præsertim hęreticis ad suos errores sensum deprauantibus. Ex conclusione enim quid parabola sibi vellet, & quo tenderet, intelligendum erat: & ecce de conclusione hæretici nobis litem intendunt. Tria Caluiniani his verbis significari dicunt. Primum non posse nos plus facere, quàm præceptum est, nullum opus, vt vocant Theologi, supererogationis, quia quidquid facimus, aut facere possumus, multis nominibus debemus Deo, quemadmodum seruus ille nihil fecit, nec facere potuit, nisi quod debuit. Incredibilis cæcitas non videntium ex hoc loco id colligi non posse, contrarium verò posse. Nam vbi quæso aut dicit, aut indicat Christus nihil nos plus facere posse, quàm debeamus? Quia seruus ille non fecit? At si non fecit, facere profecto potuit. Nam si non potuisset, non vtique dixisset, dominum illi gratiam non habuisse, quia nihil fecisset, nisi quod facere

Caluinianorum error primus de operibus supererogationis discutitur.

Digitized by Google

debebat,indicans gratiam illi, si plus fecisset, habiturum: quod non indicasset, nisi plus facere potuisset. Itaque ex parabola non colligitur,quod hæretici volunt,contrarium veró colligitur. Minus etiam illud magis hoc colligitur ex conclusione. Non enim concludit Christus,sic vos non potestis facere,plusquam præceptum est vobis, quod concludendum erat, si, quod isti boni interpretes scripturarum volunt, dicere voluisset:sed concludit; *Sic & vos cum feceritis omnia,quæ præcepta sunt vobis,dicite,serui inutiles sumus*; quod cùm dicit, indicat haud dubie posse nos plus facere aliquando,quàm nobis præceptum sit; quod si fecerimus,serui vtiles erimus. Obiiciunt rationem,nos; quanti quanti sumus,Dei esse,sicut mancipium domini sui est,quidquid est,nihil ergo facere posse, quod Deo; etiamsi nullum præceptum esset, non aliis nominibus debeamus, propterea seruum,vt suprà diximus,non mercenarium,sed mancipium interpretantur.Et quidem veteres reperiuntur auctores,qui hoc idem,sed alio opinor sensu dicere videantur,Chrysostom.homil.54 ad populum Antiochenum,& Ambr. in comm.ad hunc locum:*Sicut* (inquit) *tu non solum non dicis seruo tuo,Recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, & gratias ei non agis; ita nec in te patitur Dominus vnius vsum esse operis,aut laboris,quia dum viuimus, debemus semper operari.Ergo agnosce te esse seruum plurimis obsequiis defœneratum.Non te præferas, quia filius Dei diceris;agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Nec te iactes si bene seruisti, quod facere debuisti.Obsequitur Sol, obtemperat Luna, seruiunt angeli.*Hæc vt intelligantur,adhibenda distinctio, quam & Euthymius animaduertit.Alia Deo debemus, quia
1 Cor. 4. 7 ab eo nobis data; alia, quia præcepta. Nec enim tam seuere voluit Deus agere nobiscum, vt quidquid illi iure debebamus,exigeret;si spectes, quid ab eo accepimus,omnia illi debemus, quia nihil non accepimus:si spectemus,quid nobis præceperit, non debemus omnia:multa infirmitati nostræ concessit, decem tantùm præcepta nobis dedit.Potuit iure suo à nobis exigere,vt omnes virginitatem seruaremus;potuit,vt omnia,quæ haberemus, distribueremus in pauperes; nam & hæc omnia ipse nobis dederat, & poterat re-
Psal. 102. 14. poscere iure suo,sed noluit,quia *ipse cognouit figmentum nostrum*, vt sæpe solet Chrysostomus dicere. Cum ergo facimus aliquid boni,quod præceptum nobis non est,plus quidem facimus, quàm præcepti iure debemus,non plus quàm, si Deus summo nobiscum iure agere voluisset,deberemus. Nam & à mancipiis suis solent aliquando domini,non quidquid iure possunt exigere,sed quod mediocri studio, atque labore facere possunt: tantùm vt sibi quotidie lucri afferant, aut tantùm,vt in vinea sua laborent: si quid præterea facere possint,sibi faciant. At vrgent hæretici Deum à nobis quidquid iure suo exigere potuit, re ipsa exegisse.Quid enim fecisset reliqui,qui à nobis exegit,vt se ex toto corde,ex tota anima, ex totis viribus diligeremus?qui enim minus,quàm potest,facit,eum non totis vtique viribus amare.Respondeo illud non speciale,sed generale præceptum esse,nec enim in decalogo continetur; quare accommodatè ad præcepta decalogi,quæ propriè præcepta sunt intelligendum. Totis igitur viribus Deum diligimus, quando totis viribus in decem præceptorum obseruationem incumbimus. Ex tota anima diligimus, quando parati sumus vitam potius effundere,quàm præceptum Dei vllum violare. etiamsi alia bona, quæ præcepta non sunt,quæque facere possemus, facere nolimus. Atque hac eadem ratione secundus eorum error, quem ex hoc loco confirmare solent, refutatur. Dicunt nos ne id quidem, quod præceptum nobis est, posse

Obiectio hæreticorum diluitur de præceptis quæ vires nostras superant.

Matt. 22. 37 Luc. 10. 27 Deut. 6. 5.

Secundus error Caluinistarum.

perficere:nec enim posse ex totis viribus Deum diligere,quod nobis vtique præceptum est. Ridiculus error,& ipse sese refellens. Quid enim est totis viribus Deum diligere, nisi quantum possumus diligere?vt illis omnia, quæ volunt, disputandi causa concedamus. At cui dubium esse potest, posse nos diligere quantum possumus?Si enim nō possumus,quomodo possumus,& si possumus? quomodo non possumus?Præterquam quod, vt modò declarauimus, diligere Deum totis viribus,non est diligere, quantū omnino possumus, sed quantum possumus efficere, ne eius transgrediendis præceptis eum offendamus. Tertius error est,qui maiore videtur ex huius parabolæ conclusione probabilitate colligi: nullam nobis deberi mercedem,etiamsi præcepta omnia ad perfectum obseruauerimus. *Nunquid* (inquit) *gratiam habebit seruo illi,quia fecit, quæ ei imperauerat? & cum feceritis omnia,quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere,fecimus*, versu 9. 10. Et vero magnum hic locus omnibus auctoribus negotium facessit.Doceamus prius ex eo non colligi,quod hæretici colligere conantur. Primum quidem in parabola non dicitur? Numquid mercedem dabit illi?Sed *nunquid gratiam habebit seruo illi?* gratiam, quæ minus, quam merces videtur esse, multo plus quàm merces est,nempe corollarium mercedis, quod propter gnauiter à seruo nauatam operam suprapactum conuentum superadditur:quæ ideo gratia, non merces appellatur,quia non ex pacto, & iure, sed ex domini liberalitate,moralique,vt vulgo dicitur,honestate debetur:debetur tamen. Nam quæro, an dominus ille, qui in parabola proponitur, seruo, qui in agro primum toto laborauerat die, dum cœnanti sibi noctu ministrauit, nullam pro labore mercedem soluit? Quis neget?Negat Caluinus, sed aliter probare non potuit,quàm fingens seruum illum mancipium fuisse pecunia emptum,non hominem mercede conductum.

Tertius error Caluini nullam nobis deberi mercedem.

Quod ille figmentum ne coniectura quidem vlla probare potest,& nos ex perpetua scripturæ consuetudine seruos mercenarios appellantis, & ex verbis ipsis huius loci refutamus. Cum enim dicit:*Nunquid gratiam habebit seruo illi?* indicat de eo se loqui seruo, cui dominus gratiam habere soleat:non solet autem mancipio,sed mercenario gratiam habere: præsertim si,vt ego quidem puto, χάριν ἔχειν, gratiam habere hoc in loco est præter constitutam mercedem aliquid dare.Nam etsi gratiam habere tam Græce, quā Latine ad solum animum referri solet, sicut gratiam referre,& Græcè χάριν ἀναφέρειν, aut ἀποδοῦναι, ad remunerationem,tamen arbitror hoc loco esse tapinosin, qua vti vulgo solemus,plus quàm dicimus insinuantes.Hoc si feceris,gratiam habebo, indicans dico me non habiturum modò,sed etiam relaturum gratiam. Cum ergo Christus in parabola non significet dominum illum,de quo loquebatur,mercedem seruo suo non soluturum: sed non habiturum gratiam:id est, nihil præter mercedem daturum esse: nec, cum dicit in conclusione, *Cum feceritis omnia, quę pręcepta sunt vobis*,significat nullam nos propter præceptorum obseruationem mercedem habituros; sed nihil habituros pręter mercedem eam, quæ obseruantibus præcepta cōstituta,atque promissa est.Nā præceptorum quidem obseruationi certam in cœlo mercedē respōdere vniuersa scriptura docet supra c.6.23.35. Matt.5. 12.& 10.41.42.Mar.9.41.1.Cor.3.8.14. & 2.epist. Ioan. 8.Apocalypsis 11.18.& 22.12. Quid ergo est, *Dicite,serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus?* Sunt qui non tam vere,quam humilitatis causa dictum

Digitized by Google

interpretari videantur, quasi id tãtùm Christus agat, vt doceat nos non efferri animo, cũ omnia, quæ præcepta nobis sunt, seruauerimus; fecisse enim tantùm, quod debebamus, quin humiliter de nobis sentire oportere existimareque, aut nihil nos fecisse, aut nullâ dignos esse mercede, cùm nihil, nisi quod debebamus facere, fecerimus. In hanc sententiam hoc testimonio sæpe vtuntur veteres auctores, Origen. hom. 12. in Iosue, Cyprian. lib 5. epist. 6. & lib. 3. ad Quir. ca. 51. Chrysost. in sermo. de pœnitentia, & confessione, Hieron. in epist. ad Ctesiphont. contra Pelagianos. Bernard sermone 4. in Ps. 90. & epist. 142. Theophylactus in commentariis, & Cyrillus apud D. Thom. Alij vt Beda, & Lyranus hoc loco seruos nos etiam cum omnia fecerimus, inutiles existimare debere, quia nihil Deo vtilitatis attulimus, qui bonorum nostrorum non indiget. Ceterum non id, opinor, agebatur, vt probaretur nihil nos vtilitatis Deo afferre posse, sed nihil nobis præter constitutam debito ministerio deberi mercedem. Nam seruus quidem ille, qui in parabola proponitur, aliquid domino suo vtilitatis attulit. Et si nos nullam Deo vtilitatem afferre possumus, non impotentia nostra, qui aliquid certe facimus, sed Dei nulla re indigentis natura fit. Neque concludit Christus, *Dicite, serui inutiles sumus*, quia nihil Deo vtilitatis attulimus. sed quia, *quod debuimus facere fecimus*, quod aliud esse dubium non est. Aliam etiam idem Beda interpretationem affert, *serui inutiles sumus*, quia et si aliquid mercedis meriti sumus, minus tamen meruimus, quàm nobis dabitur, si labor noster, mercesque æqua lance pensentur, quia *nõ sunt condignę passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*. Neque hîc videtur esse sensus. Nam non propterea dominus ille seruo suo gratiam nõ habuit; quia minus, quàm promissa requirebat merces, sed quia non magis laborauerat. Et nos non iubemur dicere, cùm omnia fecimus, quæ nobis præcepta sunt, *serui inutiles sumus*, quia minus meruimus, quam nobis datur, sed quia, *quod debuimus facere, fecimus*. Quo ergo sensu hoc loco serui inutiles appellentur, ex proposita parabola intelligendum est. Quod enim in parabola est seruo illi nullam à domino deberi gratiam; hoc proculdubio in parabolæ conclusione est, seruum inutilem esse, cùm eadem sententia, aliis tantùm verbis hoc pro illo ponatur. Gratia autem in parabola non significat mercedem ex pacto pro exhibito labore, ac ministerio seruo promissam, debitamque; sed mercedis cumulum, atque corollarium, quo serui, qui plus quam debebant, laborauerunt, donari solent, quemadmodum illic explicauimus. Idem ergo est, seruos inutiles esse, cum fecerimus omnia, quæ præcepta sunt nobis, non quidem nihil præceptorum obseruatione meruisse; sed nihil meruisse pręter mercedem, quæ præceptorum obseruationi respondet. Vult igitur Christus non gloriari nos, cùm præcepta seruauimus, quià etsi mercedem nostram meriti sumus, tamen nihil singulare, nihil egregium, & eximium fecimus, nihil, quod non quilibet seruus facere debuerit. Nec tam est laudabile quod id fecerimus, quàm vituperabile esset, si non fecissemus. Non solent laude, gloriaque videri digna, nisi quæ egregia, & singularia sunt. Quemadmodũ sup. c. 6. ver. 32. dixit Christus: *Si diligitis eos, qui vos diligũt, quę vobis est gratia?* Vtique diligentes se diligere virtus aliqua est, dignaque mercede, sed quia communis, non singularis virtus est, digna non est gratia. *Nam & peccatores diligentes se diligunt*, vt ibi subiungitur. Eodem sensu dicebat D. Paulus 1. Cor. 9. 16 18. *Nam etsi euangelizauero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium.* Dicit se, si euangelizet, neque gloriam, neque mercedem habere, non quod mercedem pro euãgelizandi munere non habeat, cùm alio loco de eodem loquens dicat, *vnusquisque secundum suum laborem propriam mercedem accipiet*, 1. Cor. 3. 8. sed quod nullam singularem gloriam, mercedemque mereatur, cùm necessitas illi incumbat. Quæ ergo eius gloria, quæ singularis, & propria merces erat? vt *Euangelium prædicans sine sumptu* poneret *Euangelium*; cumque posset ex Euangelio viuere, vt omnes Apostoli faciebant, ea tamẽ potestate non vteretur. Cuius interpretationis Bernardum auctorem inuenio, qui nisi fallor, ita hũc locum in tractatu de præcepto, & dispensatione videtur intellexisse, vnde multa iis contraria, quæ hinc hæretici falso colligunt, verè colliguntur. Primum posse nos non solùm, quæ pręcepta sunt, omnia, sed plus etiam, quàm nobis præceptum est facere, quod opus supererogationis appellatur. Quod & Diu. Paulus affirmat se fecisse, eamque gloriam suam vocat; & nos omnes posse facere, Christus hîc non obscurè indicat. Cùm enim dixit: *Cùm feceritis, quæ præcepta sunt vobis, dicite serui inutiles sumus*; ostendit nos posse plus etiam quàm præceptum est facere, & seruos vtiles esse, sicut potuit seruus ille plus facere, quàm fecit, plusque quàm debuit; quod si fecisset, gratiam illi dominus habuisset. Deinde exhortandos esse homines ad obseruanda Euangelica consilia, nam ad ea nos Christus hîc exhortatur. Sic enim dicit: *Cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus*, tanquam diceret: Nolite sola præceptorum obseruatione esse contenti: pergite porro, & consilia etiam mea seruate. Sicut adolescenti illi dixit: *Si vis perfectus esse, vade vende vniuersa, quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me.* Denique quemadmodum præceptorum obseruationi merces iusta respondet, ita obseruationi consiliorum cumulatam quandam mercedem, id est, *mensuram bonam, & confertam, coagitatam & supereffluentem* respondere, quę gratia hîc, à D. autem Paulo gloria, & merces appellatur.

Quomodo seruos inutiles nos dicamus. — Psal. 15. 2. — Rom. 8. 18. — *Ad Euangelica consilia nos Christus exhortatur.* — Matt. 19. 21. — 1. Cor. 9. 16

11. *Et factum est, dum iret in Ierusalem.*] Incertum quando hoc acciderit, sæpe enim Christum à Galilæa in Ierusalem & cõtra measse, remeasseque supra docuimus, cap. 9. 51. Nec Lucas historiam suo narrauit loco cùm inter eam, & quæ præcesserunt, nullum vinculum appareat, etsi conatur Ambrosius reperire. Historia facilis est, & si quid explicatione indiget, id à nobis similibus locis apud Matthæum ca. 8. 1. 2. 3. 4. explicatum est. Quanquam Epiphanij sententiam, qui hanc historiam eandem esse putat, atque eam, quam illic Matthæus narrat, ex memoriæ lapsu natam arbitror. Cum hîc decem, illic vnus tantum leprosus fuerit; & de illo Lucas supra ca. 5. 12. scripserit. Nescio an Irenæus in eodem fuerit errore. Nam lib. 3. c. 14. recitans, quæ solus Euangelistarum Lucas tradidisset, mentionem nullam fecit huius historiæ. Quod dicit Euangelista, transiisse Christum *per mediam Samariam & Galilæam* iam docuimus, ca. 9. 51. rectam viam à Galilæa in Ierusalem esse per Samariam, itaque voluit Euãgelista declarare vnde, quo, & qua Christus iisset, vt credibilius esset, quod paulo post erat significaturus, ex decem leprosis, nouem Iudæos, vnum Samaritanum fuisse.

Epiphanij memoria lapsus.

12. *Et cum ingrederetur quoddam castellum.*] Cùm prope castellum esset iam ingressurus. Non enim intra, sed extra oppidum leprosi illi occurrerunt, quia intra habitare non poterant, vt Theophyl. adnotauit, lege prohibente. Num. 5. 2.

Occurrerunt ei decẽ viri leprosi.] Credibile est non casu,

Digitized by Google

ſed ſtudio ſanitatis ab eo petendę occurriſſe, cùm aduentantis famam audiſſent. In denario numero aliud ego myſterium non obſeruo, quàm quod & Chriſtus faciendo, docendoque, & Euãgeliſta factũ narrando ſignificari voluerit multos vocatos, paucos electos eſſe, multos à Deo accipere beneficia, paucos admodũ eſſe gratos. Denarius n. numerus magnam multitudinem, vnitas magnã ſignificat paucitatem. *Mutauit*, inquit ille, *mercedem meam decem vicibus*. Gen. 31. 7. 41. & *quomodo perſequebatur vnus mille, & duo fugarent decem millia*. Deut. 32. 30.

Qui ſteterunt à longe.] Non licebat leproſis verſari cum ſanis, quia lex prohibebat, vt Theophylactus & Euthymius obſeruauerũt. Poteſt hoc moralẽ etiam habere ſignificationem. Stat longe peccator cũ ad Deũ venit, non iudicans ſe dignum eſſe, vt propiùs accedat. Quemadmodum publicanus ille feciſſe dicitur ca. 18. 13. qui *à longe* inquit, *ſtans, nolebat nec oculos ad cœlum leuare*. Sanatur tamen, modò magna voce clamet. Placet hęc humilitas Deo.

13. *Et leuauerunt vocem, dicentes, Ieſu præceptor miſerere noſtri.*] Quod vocem leuauerunt, non ſolùm fecerunt, quia aberant longe, ſed etiam quia affectus, vt opinor, clamare cogebat. Clamauerunt autem vna omnes voce, vnamque omnium cauſam effecerũt. Nec enim pro ſe quiſque loquens dixit: Miſerere mei, ſed cuncti pro cunctis: *Miſerere noſtri*. Quod eſt vero ſimile ex induſtria feciſſe, quo magis & numero, & communi cauſa, quaſi coniunctis viribus, factaque velut cõſpiratione quadam Chriſtum ad miſericordiam commouerent. Atque eadem fortaſſe factum eſt cauſa, vt cùm nouem Iudæi, vnus Samaritanus eſſet, inter quas gentes conſuetudo nulla erat Ioan. 4. 9. in vnam tamen ſocietatem coiiſſent. Non ſolùm conciliante eos, atque cogente communi morbo, vt Theophylactus & Euthymius obſeruarunt, ſed ſtudio etiam coniungente, vt quaſi facta manu Chriſtum expugnarent. Poteſt leproſorum exemplum documento nobis eſſe vt cùm impetrare aliquid à Deo magni volumus, non contẽti priuatis orationibus, publicas etiam adhibeamus, & quaſi inſtructa acie armatas affectibus preces offeramus Deo. *Hæc vis*, inquit Tertul. *Deo grata eſt*. Notauit hoc in ſimili cauſa Chryſoſt. orat. 4. de incomprehenſibili Dei natura.

Supplicationum publicarum ſolẽnitati preces priuatim iungenda.

14. *Quos vt vidit Ieſus, dixit ite, oſtendite vos ſacerdotibus.*] Mirum quamobrem Chriſtus non eos ante curauerit, quam ad ſacerdotes mitteret, vt fecit apud Matth. c. 8. 3. & ſuprà c. 5. 13. Credibile voluiſſe Chriſtum eorum experiri fidem, quæ ſi magna non fuiſſet, facile in miſſis nondum ſanatis ad ſacerdotes vacillare potuit. Quod enim illis remedium exhibebat, quod ipſi ignorarent, quoque non iam ante, vt eſt probabile, vſi fuiſſent? Itaque poterant apud ſe hæſitantes de Chriſti virtute dicere, quod Naaman illum Syrum dixiſſe legimus 4. Reg. 5. 11. 12. *Putabam, quod egrederetur ad me, & ſtans inuocaret nomen Dei ſui, & tangeret manu ſua locum lepræ, & curaret me. Nunquid non meliores ſunt Abana & Pharphar fluuij Damaſci omnibus aquis Iſrael?* Non dubitarunt tamen, nec iſta apud ſe murmurauerunt. Propterea ſanati ſunt, vt Chriſtus ver. 19. Samaritano dicit: *Fides tua te ſaluum fecit*. Cur autem ad ſacerdotes miſerit, apud Matt. c. 8. diſputauimus. Quanquam illic quidem leproſum vnum iam curatum, hic decem antequam curarentur, ad ſacerdotes miſit. Illum, vt ſacerdotis ſummi teſtimonio conſtarent eum vere eſſe curatum, & vt ſacrificium à lege præſcriptum Leu. 14. 2. in gratiarum actionem offerret, occaſionemque obiecto lucro ſacerdotibus eriperet, quod miraculo factum fuerat, calumniandi: hos, & vt eorum, quemadmodũ diximus, exploraret fidem, & vt ſacerdotum teſtimonio conſtaret veram eſſe, qua infecti erant, lepram; verumque miraculum appareret. Quod autẽ illum ad ſacerdotem, hos ad ſacerdotes mittat, non difficilis eſt quæſtio. Pluralis numerus pro ſingulari ponitur. Quemadmodum Iacobus iubet cum aliquis ægrotat vocare *Presbyteros Eccleſiæ*, ſatis enim eſt vocare vnum. Aut cùm nos ægro remedium à nobis petenti dicere ſolemus, *Ite ad medicos* non enim ad multos, ſed ad vnum multorum mittimus. Cur ergo antequam ad ſacerdotem venirent, ſanati ſunt? vt intelligerent ſe non à ſacerdote, ſed à Chriſto, qui ipſos ad ſacerdotẽ miſerat, fuiſſe ſanatos. Propterea & Euangeliſtę curæ fuit explicare, quando, & quomodo curati fuiſſent, vt & nos idem intelligeremus.

Pluralis numerus pro ſingulari poſitus. Iac. 5. 14.

Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt.] Factum eſt Chriſti prouidentia, atque virtute. Nec n. ea phraſi caſus ſemper ſignificatur, vt aliis ſimilibus locis adnotauimus. Poteſt tamen hic ſignificari rem præter leproſorum opinionem accidiſſe, qui non putabant fore, vt antequam ad ſacerdotem, ad quem miſſi fuerant, peruenirent, curarentur.

15. *Vnus autem ex illis, vt vidit, quia mundatus eſt, regreſſus eſt cum magna voce magnificans Deum.*] Agnoſcens ſe à Chriſto licet abſente curatum, nam illum haud dubie hoc loco Deum vocat, cũ dicitur, *magnificans Deum*. Quem enim vocabat Deum, aut quem glorificabat, niſi eum à quo ſe curatum ſentiebat, & ad quem gratias agendi cauſa reuertebatur? Cur hic redierit, alij non redierint ad Chriſtum, ſtatim animo lectoris occurrit. Hunc, vt gratias Chriſto ageret, rediiſſe perſpicuum eſt. Vnde colligi ſolet alios ingratos fuiſſe beneficio, ideoque non rediiſſe, quod videtur confirmare Chriſtus illos tanquam ingratos reprehendens, v. 18.

18. *Non eſt (inquit) inuentus, qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena?*] Sed hoc ipſum mirum, & pene incredibile tam ingratos eſſe tanto, & tam recenti beneficio potuiſſe. Suſpicari licet, cùm Iudæi eſſent, aut exiſtimaſſe à ſacerdotibus, ad quos adibant, fuiſſe curatos; aut, quod vero ſimilius eſt, curatos quidem à Chriſto, oportuiſſe tamen ad ſacerdotes ire, & quia miſſi à Chriſto erant, & quia iubebat lex, vt ſacerdos de curata lepra iudicaret; nec poterat quiſquam qui leproſus vnquam fuiſſet, cum hominibus verſari, & in ciuitatibus admitti, niſi priùs ſacerdotis ſententia mundus iudicatus eſſet. Quod alter, quia Samaritanus erat, non exiſtimauit ſibi eſſe neceſſarium, non aliũ, quàm Chriſtum ſummum ſacerdotem agnoſcẽs. Hoc etſi aliqua ex parte culpam eluit illorũ nouem, omnino non purgat. Prius enim ad Chriſtum receptæ ſanitatis auctorem redire, quàm ad ſacerdotem iudicem ire debuerunt. Atque hoc eſt quod in illis Chriſtus reprehendit.

Leproſi mũdati ſacerdotum ſententia mũdi iudicãdi erant.

16. *Et cecidit in faciem ante pedes eius.*] Antequam à lepra curatus eſſet, procul inſiſtens clamauerat, ne execrando morbo Chriſtum, & qui cum illo erant, contaminaret; poſtquam verò ſanatus eſt, ad pedes vſque Chriſti acceſſit, vt Theophylactus & Euthym. animaduerterunt.

Et hic erat Samaritanus.] Quia dicturus erat Euangeliſta v. 18. dixiſſe Chriſtum nõ niſi vnum, eumque alienigenã fuiſſe repertum, qui reuerteretur, & gloriam Deo daret, admonuit fuiſſe Samaritanum.

17. *Reſpondens autem Ieſus.*] Loqui aggreſſus, vt ſæpe notauimus, aut reſpondens, i. hęc verba quæ ſequuntur, ad ea quæ Samaritanus dixerat, ſubiungens.

Nonne decem mundati ſunt, & nouem vbi ſunt?] Quaſi dubitans per interrogationem loquitur emphaſis cauſa. Nouem vbi ſunt? quomodo non redierunt?

Digitized by Google

18. *Non est inuentus.*] In tanto numero: *Qui rediret, & daret gloriam Deo.* Plus opinor, hoc loco est, dare gloriā Deo, quàm si dixisset, qui gratias Deo ageret. Significat n. non quocūque modo recognoscere acceptū à Deo beneficium, sed à Christo tāquam Deo acceptū, aut certe per Christum, cuius diuinitatem, potentiam, maiestatemque quisquis confitebatur, gloriam Deo dare dicebatur. Hoc enim phrasis significat Iosue 7. 19. & 1. Reg. 6. 5.

Dare gloriā Deo quid sit.

Nisi hic alienigena.] Auget culpam eorum nouem, qui non redierunt, ex conditione personarum. Illi enim, qui cùm Iudæi essent, maxime erga Deum grati esse debuerunt, vt ipso suo nomine monebantur, maxime fuerūt ingrati; quique Christū, qui ad ipsos proprie missus fuerat, inprimis liberatorē suum agnoscere, ac recipere debebant, minime agnouisse viderentur. Anteponit illis Samaritanum, quam illi gentē tanquam peccatricem execrabātur. Docet reipsa verum esse, quod dixerat Ezech. c. 16. 51. *Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es.*

Iudæorum laudatio.

19. *Et ait illi, Surge & vade, quia fides tua te saluum fecit.*] Quid ergo? nonne etiam cæteros fides saluos fecerat? Puto equidem, nec enim sine fide curati fuissent, præsertim cùm ea potissimum, vt diximus, causa non prius eos Christus sanare voluerit, quàm ad sacerdotes mitteret, vt eorum magis fidem exploraret. Sunt, qui putant hunc Samaritanum corpore simul & animo; illos verò Iudæos nouem solo corpore curatos: idque his verbis Christum indicare, cum Samaritano dicit: *Fides tua te saluum fecit*, quasi alios sanasset quidem à lepra, saluos tamen non fecisset. Probabilis interpretatio, si constaret nouem illos Iudæos simul etiam corpore & animo curatos non fuisse. Sed id meo quidem iudicio non constat, quin probabilius mihi videtur animo etiam fuisse curatos, & quia ea Christi consuetudo fuit, vt neminem curaret corpore, quin etiam curaret animo, nisi quæ magna id causa postularet, quemadmodum videmus Pontificis curasse seruum, non solùm non credentem, sed etiam persequentem, vt damnum quod illi discipulus intulerat, resarciret; & quia certum est, nouem etiam illos fide à lepra mundatos fuisse, quæ quamuis non sola iustificet, tamen quia in illis, qui primùm in Christum credebant, non solebat sola esse, aut semper, aut plerumque iustificabat. Si ergo iustificationis etiam beneficium acceperant, quomodo ad Christum non redierūt? Quid miramur propter curationem animi, quam non videbant, non rediisse, qui propter corporis curationem, quam videbant, experiebanturque, non rediêre? Quod si ita se animo, vt corpore sanatos vidissent, tamen non minus ob animi, quàm ob corporis sanitatem ingrati esse potuissent. Nec eos constat, quod ad Christum non redierint, mortaliter peccauisse, cùm potuerint eius beneficium animo recognoscere; & si peccauerunt, nihil vetat eos iustificatos fuisse priùs, deinde ob ingratitudinem peccauisse. Ipsa sæpe iustitia materia nobis peccandi est. Adeo in malum procliues sumus, vt non solùm malis, sed bonis etiam rebus impellamur. Quid ergo est, quod Christus soli Samaritano dicit, *Fides tua te saluum fecit*: Dicit, quod res erat. Affirmat eum sanatum fide, alios eadem fide sanatos non negat. Idem aliis dixisset, si cum illis locutus fuisset. Voluit Samaritanum illum in fide confirmatum dimittere, docet fide tantum fuisse beneficium consecutum, vt eam diligentius conseruaret. Quo autem modo intelligendum sit, *Fides tua te saluum fecit*, quod aliis etiam pluribus locis

ver. 19.

Christus solebat plerūque, quos corpore, eos & animo sanare.
Ioan. 19. 10

A de aliis dictum est, Matthæi cap. 9. 2. disseruimus. Sensum litteralē huius historiæ, quod nobis vbique propositum est facere, exposuimus. Qui mysterium quæret, Augustinum legat libro 2. qq. Euangelica. ca. 40. & Gregor. lib. 5 Mor. c. 11. Bedam, & Theophylact. in comm. & Bern. in serm. contra pessimum vitium ingratitudinis.

20. *Interrogatus autem à Pharisæis, quando venit regnum Dei.*] Id est, quando venire oporteret. Hanc enim vim habet præsens illud tempus, vt Matth. 17. 24. *Magister vester non soluit didrachma?* id est, nonne debet soluere? & alibi: *Elias quidem venit*, id est, venire debet: Quando

Mat. 17. 24
ἐλίας ἔρχεται.

B hoc acciderit, incertum. Quidam cum vers. 10. coniungunt: quasi sola illa decem leprosorum historia interiecta fuerit, cætera consequentia sint. Non video cur Euangelista, qui illam leprosorum interposuit historiam: non etiam hanc interponere potuerit. Et verò probabilius mihi quidem videtur alibi hoc accidisse, cum forte de regno Dei, vt sæpe solebat, Christus disseruisset. Vero simile enim est inde Pharisæos quæstionis occasionem arripuisse, quando regnum Dei venturum esset. Toto verò hoc capite nulla de Pharisæis mentio facta est, nec fortasse aderant, cùm parabolam illam hominis seruum habentis arantem

C Christus tractauit, quæ, vt ex initio capitis, & ex ipsa parabolæ sententia perspicuum est, solis fuit proposita discipulis. Quo animo hoc Pharisæi interrogauerint, non satis constat. Sed est magis consentaneum ipsorum moribus, vt irridendi, quàm vt discendi causa credamus interrogasse. Quasi Christum derideret, quod cùm frequenter regnum Dei appropinquare diceret, nusquam tamen vllum eius indicium appareret. Quemadmodum eorum patres Ieremiam sæpe dicentem: *Onus Domini*, per irrisionem cùm illi occurrebant, solebant interrogare: *Quod est onus Domini?* Ierem. 23. 33. Et apud Isaiam c. 5. 19. *Festinet, & veniat opus eius, vt videamus, & appropiet, & veniat consilium sancti*

Quo animo Pharisæi Christum interrogarint.

D *Israel, & sciemus illud.* Sic Cyrillus à D. Thoma citatus, Theophylactus, & Euthymius in commentariis existimant. Alij, quod putarent regnum Dei, i. Messiam, quem restituturum sibi regnum credebāt, magno cū apparatu venturum esse, rogatentque, quando id futurum esset, cùm tempus iam præteriisse videretur, siue Danielis prophetiam de quatuor ante futuris monarchiis. ca. 7. 17. siue alteram de septuaginta duabus hebdomadibus c. 9. 24. considerarent. Alij, quòd hæc Christus paulo post in Ierusalem iturus dixerit, & existimarent fore, vt simulatque Ierosolymam ve-

E niret, regnum de quo tam sæpe loquebatur, iniret. Nam & Apostolos in eadem opinione fuisse constat, Matt. 20. 21. Ita Beda sentit. Dubium quid in hac quæstione regnum Dei vocent. Nam alij vitam beatam, tempusque illud post resurrectionem futurum intelligunt. Id enim non cum obseruatione venturum esse, id est, ita vt antequam veniat, obseruandis signis sciri possit, quando venturum sit. Alij Christū ipsum, vt idem sit interrogare, quando regnum Dei, & quādo Messias venturus sit. Atque hoc esse quod dicitur versu 21. *Regnum Dei intra vos est.* id est, Messias, quem expectatis in medio vestrum est. Illud prius probabi-

Quid hic regnum Dei vocetur.

F lius. Nam cùm Christum irridere vellent, scirentque illum se Messiam profiteri, non est credibile eundem interrogasse, quando Messias venturus esset: præsertim cùm ita loquerentur, quasi simularent se ea credere, quæ Christus de futuro Dei regno prædicaret, ideoque interrogare, quando venturum esset, quod venturum esse non dubitarent, atque ita Beda videtur intellexisse.

Non venit regnum Dei cum obseruatione.] Ita vt obseruari,

Digitized by Google

uari, certóque scire possit, quando venturum sit. Quemadmodum terreni Reges multis priùs missis nuntiis, magnóque comitatu venire solent, vt ignorari non possit, vbi sint, aut quando sint vrbem regiam inituri, vt Euthymius interpretatur. Quo ergo modo Christus ipse infrà cap. 21. 25. signa aduentus sui tradit, ex quibus obseruari possit, quando futurus sit? Non tradit illa tanquam signa, quibus aduentum suum cognoscamus longè antequam veniat: sed tanquam miracula, quibus eius iam præsens aduentus declaretur. Signa enim miracula vocauit. *Deus*, inquit, *manifestè veniet, Deus noster, & non silebit: ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.* Psalm. 49. 3. Hic autem significat non posse ex cœlestibus, aut aliis naturalibus signis obseruari, quando ipsius aduentus futurus sit, quemadmodum obseruari solet, quando futura sit pluuia, longè antequam veniat. *Faciem*, inquit, *cœli diiudicare nostis; signa autem temporum non potestis?* Matth. cap. 16. 3. quanquam alius eius loci potest esse sensus. Quid ergo ad Pharisæorum quæstionem ista responsio? Videbantur illi tanquam astrologi solis corporis sensibus in cœlum, & in res cæteras corporeas intenti, quales esse solent, qui venturum aliquem expectant huc illuc circunspicientes vt viderent num suus ille Messias, qualem expectabant, vspiam appareret. Eo sensu rogauerant, quando regnum Dei venturum esset? eodem Christus respondet non esse venturum cum obseruatione, id est, ita vt antequam veniat, obseruari proximus eius possit aduentus. Quod perinde est, ac si breuius, clariusque dixisset, regnum Dei non corporeum, non temporale, sed spirituale esse; nõ corporis, sed animi oculis esse quærendum. Atque huc pertinet, quod statim addit.

21. *Nec dicent: Ecce hic, aut ecce illic, regnum enim Dei intra vos est.*] Videntur hæc repugnare iis, quæ paulo post dicit vers. 23. *& dicent vobis, ecce hîc, & ecce illic, nolite ire, neque sectemini.* Sed nihil repugnant: nam hîc loquitur de regno Dei, quod spirituale est, nec digito demonstrari potest; illic de Christo, quem alij hîc, alij illic esse dicturi erant. Et hîc de primo, illic de secundo Christi loquitur aduentu. Paulo difficilius, quid sit, *regnum Dei intra vos est.* Illud certum Christum iam non de futuro, sed de præsenti regno loqui, quod ij etiam concedunt, qui paulo ante de futuro locutum esse dicunt. Quia enim præsens futuri initium est, & velut inchoatio, & arrhabo quidam; à futuro ad præsens transiisse: quasi significare voluerit, si vellent futurum illud in cœlo regnum inuenire, istud tenerent, quod intra ipsos quodammodo est. Quemadmodum apud Matthęum c. 17. 12. cum discipuli interrogassent, quomodo Pharisęi dicerent, antequam regnum Dei veniret, venturum esse Messiam, respondit Christus, *Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt*, & c. 11. 14. *si vultis*, inquit, *credere, ipse est Elias*, cum de Ioanne Baptista loqueretur. Non quod Elias esset, sed quod Eliæ personam gereret, cum discipuli de vero Elia interrogassent, ipse de Ioanne respondit. Ita prorsus hoc loco, quia regnum Dei, quod iam venerat, eius quod venturum erat, imago, & inchoatio quędam erat, interrogatus Christus de futuro, de præsenti respondet, *regnum Dei intra vos est.* At quid est, regnum Dei intra vos est? Cyrillus apud D. Thomam, & Theophyl. hoc loco idem esse putant, quod in potestate nostra esse Intra illos enim regnum Dei fuisse, quia poterant, si vellent Christum recipere. Quemadmodum Deut. 30. 11. 12. 13. 14. Deus dicit, *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dicere, quis nostrum valet ad cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, atque opere compleamus? Nec*

A *trans mare positum, vt causeris, & dicas, quis nostrum poterit transfretare mare, & illud ad nos vsque deferre, vt possimus audire, & facere, quod præceptum est? Sed iuxta est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum.* Quod D. Paulus ad Roman. 10. 8. 9. de Euãgelio, id est de regno Dei interpretatur, *Hoc est*, inquit, *verbum fidei, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.* Magis mihi placet hæc interpretatio, quàm illa Bedæ, qui regnum Dei intra nos esse exponit, id est Christum ipsum per fidem in cordibus nostris regnantem. Aut illa Euthym. *regnum Dei intra vos est*, id est, Ego in medio vestrum sum. Aut illa Cassia-
B ni collat. 1. cap. 13. *regnum Dei intra nos esse, dum eius habemus cognitionem.* Aut illa Gregorii Nysseni in libr. de beatitudinibus, & in libr. de virginitate cap. 12. qui regnum Dei intra nos esse dicit, quia Dei imaginem, ad quam facti sumus, intra nos habemus. Aut illa Eucherii in q. in Lucam, regnum Dei intra nos esse, quando per virtutem, ac meritum Deus in nobis regnat. Aut illa Gregorij Nazianzeni, quam refert D. Thom. intra nos esse regnum Dei per lætitiam, & gustum quendam illius, quem in animo sentimus, & quia, vt ait Diuus Paulus, *ipse spiritus testimonium reddit spiritui* Rom. 8. 16.
C *nostro, quod sumus filij Dei.* Nam isto quidem modo necesse esse dicere, quod malus quidam auctor coacte dicit, hæc verba non Pharisæis, sed discipulis suis ad eos repente conuersum Christum dixisse. Quod, vt dixi, violentum est, nec enim cum Apostolis, sed cum Pharisæis loquebatur, ad quos si fieri potest accommodanda sunt verba. Prȩterquam quod statim sequitur, *Et ait ad discipulos suos*, quod non dixisset Euangelista, si præcedentia etiam verba discipulis dicta fuissent. Caluinus in Harmo.

22. *Venient dies, quando desideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis*] Nullo modo Bedæ, & Ly-
D rani, aliorumque interpretationem probare possum, qui diem vnum Christi, diem iudicii intelligunt: nam diem quidem illum omnes videbunt, & pauci admodum videre cupiunt: vt taceam, quod alij monuerunt, Græce esse μίαν ἡμερῶν, vnam dierum, cum dies iudicij vna tantum futura sit, Multo melius Cyrillus apud D. Thom. & Theophylact. atque Euthymius in commentariis, de iis Christum loqui diebus, quibus cum discipulis in hoc mundo versatus est, quasi dicat, nunquam eos tale tempus habituros: multas enim ipsis instare persecutiones, in quibus cum versabuntur, eius temporis, quo cum Christo versati fuerint,
E recordaturi sint, & vel vnum eius temporis diem desideraturi. Hoc tantum ab illis dissentio, quod non existimem, ideo hoc Christum dixisse, vt discipulorum patientiam, sed vt fidem præmuniret. Id enim agebat, vt doceret discipulos vti foro, fruique ea, quã habebant salutis occasione. Hoc bene cum præcedentibus conuenit: cùm enim Pharisæi de futuro regno Dei Christum interrogassent, respondit regnum Dei intra ipsos esse, id est in manibus eos regnum Dei habere, si recipere velint, & quam habebant, præsentiæ suæ occasione vti; conuersus verò ad discipulos dicit
F vt tenerent, quod habebant; vt ambularent, dum habebant lucem: venturum tempus, cum ab illis sponsus auferetur, magnoque, si possent, emerent diem vnum ex multis, quos tunc haberent, quibus Christũ, quoties vellent, videre, & colloqui cum eo possent, & docere ab eo, fideque confirmari, nec tamen habituros. Magnam enim de Christo quæstionem futuram esse, aliis hunc, aliis illum esse dicentibus. Quæ sequuntur vsque ad finem capitis apud Matthæum, & Marcum explicata sunt.

Digitized by Google

CAPVT XVIII.

Eccle 18.a. 21. DICEBAT autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, 2. di-
1.Thess.5. cens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuere-
d.17. batur. 3. Vidua autem quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de
aduersario meo: 4: Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non
timeo, nec hominem reuereor: 5. tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo
veniens suggillet me: 6. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit: 7. Deus autem non faciet
vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? 8. Dico vobis,
quia cito faciet vindictam illorum. Veruntamen Filius hominis veniens, putas, inueniet fidem in terra? 9.
Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam.
10. Duo homines ascenderunt in templum, vt orarent: vnus Pharisæus, & alter Publicanus. 11. Pharisæus
stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum: raptores, iniusti, adul-
teri, velut etiam hic Publicanus: 12. ieiuno bis in sabbato: decimas do omnium quæ possideo. 13. Et Publicanus
à longe stans, nolebat nec oculos ad cælum leuare; sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi
Sup. 14.b. peccatori. 14. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis, qui se exaltat, humilia-
11 Mat. 23.b. bitur: & qui se humiliat, exaltabitur. 15. Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret. Quod cum
12. viderent discipuli, increpabant illos. 16. Iesus autem conuocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, & nolite
Matt.19.b. vetare eos: talium est enim regnum Dei. 17. Amen dico vobis: Quicunque non acceperit regnum Dei sicut puer,
13. Mar 10.b. non intrabit in illud. 18. Et interrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciens vitam æter-
13. Matt. 19.b nā possidebo? 19. Dixit autē ei Iesus: Quid me dicis bonū? nemo bonus nisi solus Deus. 20. Mādata nosti: Nō oc-
16. cides: Nō mœchaberis: Non furtū facies: Non falsum testimoniū dices: Honora patrē tuū & matrem. 21. Qui
Exo.20.c. ait: Hæc omnia custodiui à iuuentute mea. 22. Quo audito, Iesus ait ei: Adhuc vnum tibi deest: omnia quæcun-
13. que habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. 23. His ille auditis con-
tristatus est, quia diues erat valde. 24. Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile, qui pe-
cunias habent, in regnum Dei intrabunt. 25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam di-
uitem intrare in regnum Dei. 26. Et dixerunt, qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? 27. Ait illis: Quæ im-
possibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. 28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, &
secuti sumus te. 29. Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres,
Mat. 20 b. aut vxorem, aut filios propter regnum Dei, 30. & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in sæculo venturo
17 Mar.10 vitam æternam. 31. Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce, ascendimus Ierosolymam, & consum-
c.32. mabuntur omnia, quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. 32. tradetur enim Gentibus, & illudetur, &
flagellabitur, & conspuetur: 33. & postquàm flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget. 34. Et ipsi ni-
Mat 20.d. hil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. 35. Fa-
29 Mar. ctum est autem, cum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans. 36. Et cum audiret
10.g.46. turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. 37. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. 38.
Et clamauit, dicens; Iesu fili Dauid miserere mei. 39. Et qui præibant, increpabant eum vt taceret. Ipse vero mul-
to magis clamabat, Fili Dauid miserere mei: 40. Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se. Et cum appropin-
quasset, interrogauit illum, 41. dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit. Domine vt videam. 42. Et Iesus di-
xit illi: Respice, fides tua te saluum fecit. 43. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum. Et
omnis plebs, vt vidit, dedit laudem Deo.

IN CAPVT XVIII.

1. DICEBAT *autem parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare.*] Id est, vt doceret, oportere semper orare. Propositam eodem loco, eodemque tēpore parabolā, quo ea, quæ extremo superiore capite narrata sunt, acciderunt, non ideo solum credendum est, quod proxime sit posita, sed etiam, quod sententia sententiæ bene cohæreat. Locutus enim fuerat Christus de futuris persecutionibus, deque repentino aduentu ad iudicium suo: docet nunc vigilandum, orādumque esse, ne imparati opprimantur, vt à Deo omnibus impendentibus malis liberentur. Nihil esse, quod à Deo assidua, & importuna quodam modo oratio impetrare nō possit. Idem simili parabola supra docuerat c.11.5.eius, qui cum ad amicum media nocte venisset, vt tres ab eo mutuò peteret panes, propter importunas preces obtinuit.

Et non deficere.] G. Καὶ μὴ ἐκκακεῖν, & non fatigari, id est non cessare ab oratione propter fatigationem, aut impetrandi desperationem. Quod D. Paulus 1. Thessalo.5.17. clarius dicit, *sine intermissione orate.* Quæ sen- E rentia quomodo intelligenda esset, multi graues auctores magno studio quæsiuerūt. Vulgares sunt interpretationes duæ, quas affert Beda. altera semper orādum, non quod semper in oratione occupati esse possimus; sed quod semper aut orare, aut aliquid boni agere debeamus. Bene orare, qui bene agit. Altera, semper orare eum, & nunquam deficere, qui horis canonicis iuxta ritum Ecclesiasticæ traditionis psalmodiis, precibusque consuetis Dominum laudare, & rogare non desistit. Hoc esse, quod dicebat Dauid, *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* Quas interpretationes duas & Strabus, & Euthym. secutus est. Paulo propius Lyranus ad sensum accesserat, sed non est assecutus. Aduerbium *semper*, non con- F tinuationem tēporis, sed orationis instātiam cōgruit horis, vt Strabus, & Beda dixerant, significare. Simplicissimus, & clarissimus sensus est, nō quidē dies, ac noctes sine vlla intermissione, quod omnino fieri nō potest: nō statutis horis, etsi id Ecclesia pie, sancteq, facit, orandum esse: nam id quidem homines Ecclesiastici

Quomodo semper sit orandum.

Psal. 33.2

Digitized by Google

facere debent, alii necessario non debent; sed cùm aliquid à Deo petimus, non debere, si consecuti nõ fuerimus, desperare, & animũ abiicere, hoc est deficere; sed instare, pulsare, iterũque idem petere, donec saltem propter improbitatem obtineamus. Atque hoc ipsum est, quod D. Paulus dicit, *sine intermissione*. Non enim significat nũquam nos omnino debere ab oratione desistere, quod fieri nullo modo potest. Nam vt edentes, bibentesque orare possimus, quod non nisi valde perfecti faciunt: certè dormientes minimè possumus, & est necessarium sanctissimo cuique aliquando dormire. Sed significat non debere nos orationem desperabundos omittere, si quod petimus, sæpe orantes consecuti non simus.

1.Thes. 5. 17.

2. *Iudex quidam erat in quadam ciuitate.*] in iudice potius, quàm in alia persona parabolam, vt opinor, posuit, quo argumentum, quod in ea latet, maiorem vim haberet. Latet autem argumentum à minori ad maius, aut dissimili, vt ait Aug. ser. 36. de verbis Domini secundum Lucam, & lib. 2. qq. Euan. c. 45. Si homo ille iniquus nec Deum, nec homines metuens, tamen mulieri propter assiduas eius preces concessit, quod petebat, quãto magis Deus nobis concedet, si assidue illum orauerimus? Quemadmodum alio loco dixit, *Si vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit Spiritum bonum petentibus se?* c. 11. 13. Hoc vt concluderet nulla aptior potuit esse persona, quàm iudicis: cuius officium ipsum requirit, vt seuerus, & precibus inflexibilis sit. *Non consideres*, inquit, *personam pauperis, nec honores vultum potentis, iustè iudica proximo tuo.* Leu. 19. 15. Si ergo homo & natura sua crudelis, & officio inexorabilis, & moribus impius simul, & impudens, qui nec Deum, nec homines reuereretur, tamen flexus est precibus: quanto magis flectetur Deus natura clemẽs, officio pater, moribus benignissimus? Hac eadem de causa adiecit Christus: *Qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur*, vt argumẽtum maiorem vim haberet, sumptum ex homine, qui nec Dei, nec hominum metu flecti ad miserationem posset Sunt enim qui quod Dei metu non faciunt, hominum respectu faciãt: siue quod eos timeãt siue quod eis placere velint: & cum impii omnino sint videri pii. Perditissimus est, qui nec videri quidem bonus cupit. Magnum malum hypocrisis est, sed hoc tamẽ habet boni, quod bene adhuc de virtute, quam simulat sentire videatur. Multique contra hypocritas clamant, quos præstaret hypocritas esse.

3. *Vidua autem quædam erat in ciuitate illa.*] Viduam proposuit, quia eiusmodi persona omnium iniuriis exposita esse solet: & quia etsi bonum atque benignũ iudicem magis: impium tamen, crudelẽ, & impudentem, qualem illum descripserat, minùs mouere poterat. Nam si Deum timuisset, viduam potiùs, quàm aliam minùs miserabilem personam adiuuisset: si homines, saltem vt pius, & benignus videretur iudex, viduæ suscepisset patrocinium. Cum nec Deũ, nec homines reuereretur, nullam personam minus, quã pauperem viduam, à qua nihil sperandum, nihil timendum erat, iuuare poterat. Et tamen tãdem propter assiduas preces iuuit.

Et veniebat ad eum dicens.] Veniebat quotidie, aut certè frequentissime, idque per longum tempus, vt v. 4. declaratur, estque in primis ad sentẽtiam parabolæ necessarium: vt probetur semper nobis, id est donec, quod petimus, impetremus, orandum esse, nunquam desperatione desistendum. Quod autem vidua petit, *Vindica me de aduersario meo*, perinde est, ac si dicat, Tuere me ab iniuria, quam aduersarius mihi facit. Nõ enim vindictam, sed iustitiam petebat. Sed ipsa aliquando iustitia vindicta est, quæ quia non priuata, sed publica sit auctoritate, caret culpa. Nec volebat docere Christus debere nos à Deo inimicorũ nostrorũ petere vindictã: sed proptere vindictæ & aduersarii exemplũ proposuit, quia de persecutionibus agebat, quas discipuli passuri erãt, docebatque fore, vt si assiduis Deum vrgerent precibus eos tandem sumpta de persecutoribus vindicta liberaret. Loquitur etiam accommodate ad humanos mores. Solent enim homines ab aliis læsi quærere vindictam. Quemadmodum & animæ sanctorum Martyrum introducũtur vindictam petentes suorum persecutorum. Apoc. 6. 10. *Vsquequo Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrorum de iis, qui habitant in terra?* Non quod animæ sanctorum vindictam petant: sed quod petere homines soleant. Eodẽque modo intelligi potest, sicubi alias legimus viros sanctos vindictã a Deo postulare.

Non docet Christus vt vindictam petamus.

5. *Tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam.*] Non est hoc ita intelligendum, quasi Deus nobis aliquando, ne illi molesti simus, petita cõcedat. Nam nec molestia vlla affici potest: & nihil illi gratius est, quam vt nos ipsi orando molesti esse videamur. Sed significat Christus, quod iudex ille fecit, vt molestiam euitaret: id multò magis vt misericordiam exerceat, facturum esse Deum.

Ne in nouissimo veniens suggillet me.] Sic quidam hoc interpretantur, ne mihi pergat esse molesta, ne tãdem me obtũdat, & quasi verberibus flagellatum liuidum reddat: viduæ enim verba verbera illi, quia molesta erãt, visa fuisse Hoc esse ὑπωπιάζειν quod verbum Græce est. Atque ita quidem Augustinus lib. 2. qq. Euang. ca. 45. & Beda videntur intellexisse. Sed obstat plane, quod dicit, *in nouissimo*: cur enim timeret ne sibi potius in nouissimo tempore, quàm toto tempore, quo perseuerasset, molesta esset? Euthymius, quod Græce est εἰς τέλος, non interpretatur *in nouissimo*, sed in finem, id est semper, quo sensu quidam multos psalmos εἰς τέλος in finem inscribi putant. Quod paulo quidem magis videtur conuenire, vt sensus sit ne perpetuò veniens perturbet me: id enim verbum etiam significat. Suspicor ego ad multarum gentium consuetudinem alludi qua iudices non perpetui, sed ad certum tempus constitui solent: qui ab officio remoti accusari solent, si quid cui fecerint iniuriæ, & à nouo iudice, si crimen probatum fuerit, condemnari. Hoc mihi videtur iudex ille, quamuis nec Deum timeret, ne homines reuereretur, timuisse, ne forte in nouissimo εἰς τέλος, id est, cũ perfunctus esset officio, à vidua illa coram successore suo accusaretur, quod rogatus ab ea sæpè, vt ipsi ius redderet, nõ reddidisset. Atque hoc est Latine suggillare, id est accusare, reprehendere, quo verbo Liuius vti solet, Græce ὑπωπιάζειν affligere, perturbare, quasi dicat, ne postquam magistratu abiero, negotiũ mihi facessat. Videtur alludere iudex ad præsentem molestiam, quam illi quotidie mulier exhibebat, quasi dicat, quia mihi nunc molesta est, & ne postquam magistratu perfunctus fuero, multo mihi magis molesta sit, si me male administrati officij, neglectæque reipublicę accusauerit, vindicabo illam. Leuis illa obiectio est, quomodo hoc timebat, qui nec timebat Deum, nec homines reuerebatur? Nõ propter Deum aut homines, sed propter se timebat, ne accusatus cõdemnaretur. Hoc enim impiorum hominum ingenium est, vt, cum diuina, omnia, humanaque contẽnant, sibi tamen maxime timeant. Quid iudex, quid vidua, quid aduersarius significet, opus non est disputare. Iudex Deus est, non quidem similitudine, sed dissimilitudine potius eum referẽs, vt supra ex Augustino, & Beda declarauimus. Vidua nos sumus, & quisquis persecutionem iniuste patitur. Aduersarius

Lib. 1. bell Macedon. & alibi.

Digitized by Google

homines iniqui, qui iustos diuexant. Hæc simplicia sunt, & ad sensum litteralem pertinēt: alios sensus allegoricos si quis quærit, legat Augustinum sermone 36. de verbis Domini secundum Lucam, & libr. 2. qq. Euangel. c. 45. Theophilum Antiochenum lib. 2. allegoriarum, Anastasium q. 70.

6. *Ait autem Dominus, Audite, quid iudex iniquitatis dicit.*] Adiecit Dominus post parabolam, conclusionem per epiphonema, quo maiorem ab auditoribus attētionem, animaduersionemque postularet. *Audite*, id est attendite, considerate, *quid iudex iniquitatis dicat*, Heb. iudex iniquus, aut, cum iniquus esset. Et discite ex iudice illo iniquo, atque crudeli, quid benignus iudex Deus, si illum assidui oraueritis, facturus sit.

7. *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte.*] Per interrogationem legendum est, quæ maiorem habet emphasim, quàm si simpliciter dixisset Deum etiam vindictam facturum esse. Opponit autē exaggerādo Deum iudicii iniquitatis, electos viduæ, clamorē precibus, dies ac noctes diebus singulis, quibus vidua illa ad iudicem adibat, iudex iniquus fecit vindictam viduæ, quam non nouerat, quam propter molestiam, quam sibi exhibebat, etiam oderat: & Deus vindictam non faciet electis suis, id est filiis, quos elegit, quos genuit, quos amat? ille fecit propter assiduas preces, Deus non faciet propter perpetuum dies, noctesque clamorem? quo non qualescunque, sed vehementissimę, ardentissimæ, & ex maximo dolore affectuque profectę preces significantur. *Quid*, inquit, *clamas ad me?* Exo. 14. 15. & *clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos.* Psal. 33. 18

Et patientiam habebit in illis?] Similiter per interrogationem legendum est, & Deus patietur electos suos perpetuo ab iniquis hominib. affligi? quasi dicat, minimè. Sic Ecclesi. cap. 35. 22. *Et dominus non elongabit se, sed iudicabit iustos, & faciet iudicium, & fortissimus non habebit in illis patientiam.* Noster interpres legit καὶ μακροθυμεῖ vt & Chrysostom. 3. de ora. Multo meliore sensu, quàm nunc legitur μακροθυμῶν, patiēs, quod Theophil. & Euthim. exponunt, quamuis diu patiens fueris, penitus contraria sententia.

8. *Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum.*] Electorū suorum, id est, illorum iniuriam ab iniustis hominibus acceptā cito vindicabit. Opponit cito, id est, breue tempus multo tempori, post quod dixerat iudicem illum viduæ iniuriam vindicasse vers. 4. tanquam dicat; Ille quidem iniquus iudex longo post tēpore vindicauit ab iniuria viduam: Deus autem non tam diu expectabit. *Sed desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua*, Psal. 10. 17. *Erit*, inquit, *antequam clament, ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam*, Isai. 65. 24. Secundum Heb. 2.

Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?] Non apparet quorsum hæc Christus dicat. Placet mihi, si bene intelligatur, quod Augustin. ser. 36. de verbis Domini secundum Lucam, & Beda hoc loco videre videntur. Cum Christus dixisset fore, vt cito Deus electos suos liberaret, reddere nūc causam, quamobrem sæpe non liberet, quia nimirum non ea fide, qua debent, Deum orant. Itaque cum venerit ad iudicium filius hominis quo potissimum tempore electos suos liberaturus est, vix quos liberet, inueniet; quia vix fidem inueniet. Excusat ergo Deū, homines accusat. Per Deum non stare, quo minus, qui ipsum orant, liberētur: per homines stare, qui non quanta debent, orant fide. Fides enim est, quæ orationem animat, & efficacem reddit. Fides, quæ quod petitur, impetrat. *Si quis*, inquit, *vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Postulet autem in fide nihil hæsitans, qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.* Iaco. 1. 5. 6. Hoc est, quod Christus iis, quibus sanitatem, quam petebant, concessit, solet dicere, *Fides tua te saluum fecit*, supra c. 7. 50. & 8. 48. & 17. 19. & infra v. 42. hoc ipso cap. & Matt. 9. 22. & Mar. 5. 34. & 10. 52.

9. 10. *Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti.*] Hanc etiam parabolam Augu. ser. 36. de verbis Domini secundum Lucam. & Beda in comment. & auctor Græcus, quem D. Thom. citare solet, ita cum superioribus iungunt, vt cum de oratione Christus egisset, docuissetque defectu fidei homines, quod orantes à Deo petunt, non impetrare: infidelitatis radicem superbiam ostendere voluerit, quæ plærūque orationis efficacitatem impedit. *Fides*, inquit Augustinus, *non est superborum, sed humilium.* Duos ergo orantes homines inducit, superbum alterum, alterum humilem; illum damnatum, hunc iustificatum. Illum Pharisæum, hunc Publicanum fuisse dicit, quod Pharisęi de se superbe sentirent, iustosque se esse existimarent: (nam illos qui in se tanquam iusti confidebant, quibusque parabolam posuit, Pharisæos fuisse credendum est) publicani autem publici peccatores habebantur, vt obseruauit Euthymius. Debet enim parabola, vt sæpe docuimus, quamuis ficta narratio sit, vero similis esse. Quamquam incertum est, sitne ista parabola, an historia. Tamen si parabola est, quod ego probabilius esse arbitror, & omnes auctores dicere videntur, est ficta similiter vero. Quod dicit ascendisse in templum, nemo ignorat templum Ierosolymitanum in edito fuisse loco. Quod autem ait, *vt orarent* propterea dicit, quod de oratione ageret, & qualis esse deberet docere vellet: & quia ea aut sola, aut præcipua hominibus causa erat, in templum ascendendi.

11. *Pharisæus stans.*] Miror bonos etiam quosdam interpretes existimare Pharisæum illum recto orauisse corpore, ipso habitu superbiam declarante. Nec enim credibile est, quod quidā putant, Iudæos stantes orare solitos, cum nihil in ea re à Christianis mutatū sciamus esse, & certum sit semper Christianos flexis genibus orasse Acto. 7. 60. & 9. 40. & 20. 36. & 21. 5. quin & Iudæos ipsos ita semper orasse legimus. 3. Reg. 8. 54. 2. Paralip. 6. 12. Daniel. 6. 10. Mich. 6. 6. Itaque omnes fere qui à Christo aliquid postulabant, genua ante ipsū flectebant, quod est προσκυνεῖν, & γονυπετεῖν. Mat. 17. 14. Mar. 1. 40. Luc. 5. 8. & Christus ipse Iudaico vtiq; ritu flexis genibus orauit Patrem Luc. 22. 41. ergo stare solam aliquando præsentiam, vt sæpe diximus, aliquando quietem, aliquando audaciam, & animi constantiam, & erectionem, aliquando exordiū & inchoationē significat. Hebraica præsertim phrasi. *Stent*, inquit, *& saluent te augures cœli, qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, vt ex eis annunciarent ventura tibi.* Isai. 47. 13. id est, ostendant se, consistant in acie coram me interriti. Et Psal. 105. 23. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in cōspectu eius*, id est nisi interrito se animo Deo opposuisset. Et ibidem v. 30. *Stetit Phinees, & placauit, & cessauit quassatio.* Hanc vim etiam hoc loco habet. Nisi quod duobus proximis exemplis audaciā ex charitate, hîc ex superbia profectā significat. Stetisse enim in tēplo Pharisæus ille dicitur quasi superbe, & arroganter de propria iustitia cū Deo differens; quasi Deum non timēs, quasi ad certamē, & iudicium quodammodo prouocans. Contrariam vim habet paulo infra ver. 13. cum publicanus à lōge stetisse dicitur. Illic enim timidam quandā quietem indicat, qua se publicanus continebat, nec audebat propiùs arcam Dei accedere, aut se cōmouere, & *nec oculos ad cœlum leuare.*

Iudæi an stantes orārent.

Stare Hebraica phrasi est adesse

Hæc apud se orabat.] Nihil minus, quā oratio videtur esse, quæ sequitur, quo ergo modo Christus orasse eū

Digitized by Google

dicit? Duplex responsio, aut orationis nomine, etiam diuinas laudes, & gratiarum actiones intelligi, quemadmodum & Dauid cùm suos canebat psalmos, orare dicebatur; & nũc Ecclesiam cùm eos recitat, orare dicimus: aut Euangelistam noluisse dicere verè eum orauisse: sed loco orationis, qua vti eum oportebat, suas commemorasse laudes. Quemadmodum si remiges in maxima tempestate Deum, sanctosq; omnes nefandis vocibus blasphemantes, orare Deum dicas, quia quo loco, quo tempore orare eos maximè oportebat, pro oratione blasphemias in Deum iactant.

Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum.] Non dubium quin Christus superbiam in his verbis magnam esse indicet; sed qua in re ea consistat, incertum. Nec enim gratias Deo agere superbia videtur esse: nec suas etiam, modò non tibi, sed Deo tribuas, agnoscere virtutes, præsertim si ob eas à Deo acceptas gratias illi agas. Quod Pharisæus ille faciebat. Omnia tamen quæ Pharisæus dicit superbiam spirant. Nam vt fingamus eũ quas in se prædicauit virtutes habuisse, magnæ fuit superbiæ cæteros sine discrimine homines tanquam peccatores sibi tanquam iusto postponere. Quæ vna est species superbiæ, ex quatuor, quas hîc Beda, & Greg. lib. 23. in Iob. c. 7. commemorant, & tantoquidem aliis peior, quãto & stultior sibi, & aliis iniuriosior est singularem se putare, & cæteris præstare omnibus, *Diceret saltem*, inquit Aug ser. 36. de verb. Domini secundùm Lucam, *sicut multi homines, Quid est cæteri homines, nisi omnes præter ipsum? Ego, inquit, iustus sum, cæteri peccatores.* Secũda species superbiæ fuit, quòd solas virtutes suas cõmemorauerit; de vitiis, quibus vtique non carebat, nullam mentionem fecerit. Tanquã si æger nõ quid morbi, sed quid sanitatis habeat, medico exponat. Hoc superbiæ genus Gregorius hom. 7. in Ezechielem in illo notauit. Tertia est, quòd eas fortasse virtutes iactauerit, quas non habebat, quemadmodũ eiusmodi fatuis hominibus solet accidere, qui dũ neglectis, aut dissimulatis vitiis, solas in se virtutes considerãt, eas sibi, etiam quas re ipsa non habent, habere videantur. quarta, quòd Deo simulatè gratias egisse credendum sit: ita enim loquitur, ita tota sibi oratione placet, vt minimè obscurũ sit, cùm sibi eas virtutes attribuisset, quasi sua illas diligentia esset consecutus, nec Deo gratias egisse, vt gratias illi ageret, sed vt se laudaret. Sibi ergo, non Deo gratias agebat. Hoc aliud superbiæ artificiũ est, sæpe vt nos laudemus, gratias Deo agimus, Deum laudo, quòd nunquam hoc, numquam illud fecerim: quod semper hoc, semper illud fecerim. Quinta fuit, quod tãto studio & aliorum vitia, & virtutes suas enumerauerit. Non est tam ingeniosa, & subtilis humilitas: nec aliorum vitia, nec virtutes suas videt. *Raptores*, inquit, *iniusti, adulteri.* Quàm disertus aliorum accusator, quàm facundus laudator sui. Maxima quæque peccata nominauit, quibus cæteros omnes homines præter se oneratos esse dicit. Hoc enim nomina illa significant, *raptores iniusti, adulteri*, nõ eos qui semel, aut iterum rapuerint, iustitiam violauerint, adulterium patrauerint: sed qui id solent facere quàm frequentissime.

Varia in Pharisæo superbiæ species.

Velut etiam hic publicanus.] De proximo, vt virtutes suas probet, sumit exẽplum, ne forte Deus ita esse neget. Ostẽdit digito publicanũ publicum peccatorem, & quantum inter se, & illum intersit, Deum iubet animaduertere. *Ego solus sum*, inquit Aug. ser. 36. de verbis Domini secundùm Lucam, *iste de cæteris est. Nõ sum inquit, talis, qualis iste per iniustitias meas, quibus iniquus non sum. Quid rogauerit Deum, quære in verbis eius, & nihil inuenies. Ascendit orare, noluit Deum rogare, sed se laudare. Parum est non Deum rogare, sed se laudare, insuper & roganti insultare.*

A 12. *Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium, quæ possideo.*] Memorauit priùs vitia, quæ non habebat: memorat nunc virtutes, quas habet, ait Theophy. quia primum est discedere à malo, secundum facere bonum. Recẽset autẽ virtutes duas, eas quæ à Pharisæis maximo in pretio habebãtur, quibusque se cæteris hominibus antecellere gloriabantur, ieiunium, & decimarum solutionem, vt apparet Matth. 9. 14. & 23. 23. Nam ex illis locis, & frequenter ieiunasse, & mẽtam, & cyminum, resque alias minutissimas decimasse constat, quod cæteri homines facere non solebant. Quibus autem diebus ieiunauerint, incertum: Nam quod Theophylactus tradit secundo, & quinto hebdomadis die ieiunare B solitos, non alio argumento, quàm sua auctoritate probat: quæ hac in re haud scio quantum ponderis habere debeat.

13. *Et publicanus à longe stans.*] Particulam καὶ &, pro aduersatiua positam puto ex Hebræorum idiomate quibus ו & coniunctiua, & aduersatiua est: Publicanus autem à longè stans. Quam vim hoc loco standi verbum habeat. vers. 11. docuimus. A longè autem stetisse publicanus dicitur, quasi nõ ausus fuerit in templum ingredi, aut certè versus arcam accedere: sed aut in ipso tẽpli vestibulo, aut in prima atrii populi parte C constiterit indignum se tam religioso iudicans loco. Exprimit peccatoris humilitatem, nullum in se meritum agnoscentis.

Nolebat nec oculos ad cælum leuare.] Nolebat, positum videtur pro, non audebat. Meliùs enim conuenit, & haud dubium quin ideo noluerit, quia non audebat. Quod ait *nec oculos*, indicat multò minùs ausum fuisse maiora facere. Quid autẽ maius ausum non fuisse insinuet, incertum. Qui putant cæteras corporis partes intelligi, præsertim manus, quas solemus in cœlum orantes leuare, quasi dicat non solùm erecto corpore esse non audebat, quo habitu Pharisæum orasse puD tãt; aut manus in cœlum tollere; sed ne leuare quidẽ oculos, non satis opinionẽ mihi suam probant. Potiùs ad iactantiam illam Pharisæi, quam paulo ante descripserat, referendum hoc esse arbitror: tanquam dicat, non solùm nihil de se laudabile, vt Pharisæus fecerat, prædicabat; sed ne oculos quidem, quos pudor illi, ac reuerentia diuinæ maiestatis in terrã defixerat, audebat tollere. Cœlũ puto hîc Deum appellari Hebræorum more, vt supra c. 15. 13. 21. *Pater, peccaui in cœlum, & coram te.* Qui enim in templo orabant, non in cœlum, sed in arcã, vbi Deum sibi repræsentabant, oculos attollebant. Quod ipsum publicanus ille facere non auE debat.

Cælum pro loco Dei ponitur.

Sed percutiebat pectus suum.] Quasi conscientiam suam sua manu verberans, & pœnas de ea sponte sua sumens. Docuit natura ipsa pœnitentes id facere. Itaque & inter Iudæos primùm, deinde inter Christianos id fuit vsitatum, vt apparet infra cap. 23. 48. Adeóque assueti Christiani erant, cùm confitebantur peccata sua pectori tundendo, vt simul atque verbũ ipsum, Confiteor, audirent, pectora manu pulsarent. Adscribam locum Augustini singularem, ex ser. 8. de verb. Domini secundùm Matthæum, *Sanctum*, inquit, *Euangelium cùm legeretur, audiuimus exultasse Dominum Iesum* F *in Spiritu, & dixisse, Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terra, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Huc vsque interim verba Domini si dignè, si diligenter, si, quod primum est, piè consideremus, inuenimus primitus non semper, cùm in scripturis legimus confessionem; debere nos intelligere vocem peccatoris. Maximè autem hoc dicendum fuit, & hinc admonenda caritas vestra, quia mox, vt hoc verbum sonuit lectoris, secutus est etiam sonus tunsionis pectoris vestri, audito scilicet, quod Dominus ait, Confiteor tibi pater. In hoc ipso quod sonuit, Confiteor, pectora*

Christiani olim confitentes pectora tundere solere. Mat. 11. 25

Incredulis est optare vt aliquis ab inferis redeat.

& quod de sororibus nihil dicat, rem indicat esse compositam Cur ergo id Christus finxit? vt rem admodum necessariam doceret, expectandum nō esse, vt aliquis ab inferis redeat, qui nobis vera esse confirmet, quæ de præmiis, & suppliciis alterius vitæ dicuntur: quod homines impij, & increduli optare solent, & quia probabilis oratio erat, fore vt, si diues ille fratres habuisset, moneri eos curaret, ne & ipsi in eundem venirent locum. Cur ergo quinque? Chrysostom. in homil. illa de diuite propter quinque corporis sensus, quorum causa peccauerat, Augustinus vero libro 2. qq. Euangel. cap. 38. propter quinque Moysis libros id factum putat. Si quinque fuerint fratres, vel ad quinque sensus, vel ad quinque libros legis eum numerum accommodare nihil obstat: sed non ea de causa numerum positum arbitror. Itaque numerum quidem certum pro incerto positum esse arbitror, sed eum potius positum esse, quàm alium, vt fratrum magna multitudo significaretur. Solet enim numerus ille, sicut septem, & decem multitudinem declarare. Isai. 19. 18. *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti loquentes lingua terræ Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum*, id est multæ. Voluit ergo diues eo ipso numero Abrahamo persuadere, vt Lazarum ad fratres suos mitteret. Faciliùs enim persuasisset, vt ad multos mitteret, quàm ad paucos, maiorem enim rationem, maiorem curam multorum, quàm paucorum habendam esse, maioris esse damni multos quàm paucos perire fratres. De animo, quo diues ille hoc ab Abrahamo petiuerit, disputari solet; nec enim solent damnati viuentium curam gerere, eorumque salutem procurare. Si, quam supra secuti sumus, sententia vera est, hanc partem non ad historiam, sed ad parabolam pertinere, nulla relinquitur quæstio. Nec quærendum, quo animo diues hoc petierit, qui verè non petiit; sed quo animo Christus id eum petiisse finxerit. Id paulo supra declarauimus vt auditores doceret, non esse expectandum, vt à mortuis doceamur, cùm Moysem, & Prophetas habeamus. Sed non debet ignorare lector, quid graues de ea re auctores dixerint. Chrysostomus homil. 4. de Lazaro Ambrosius, & Theophylactus bono animo id fecisse videntur interpretari, quasi vexatio illi intellectum dedisset, velletque cauere fratribus, qui sibi non cauisset, cùm tempus erat; & vere non dubiū est, quin Christus tanquam bono animo eum rogantem inducat, quemadmodum paulo ante pro se ipso bono vtique animo rogauerat. Quare, quod Gregorius, & Beda dicunt, vulgoque receptum est, non suorum fratrum, sed sua id fecisse causa, ne si fratres damnarentur, cruciatus sibi maiores accresecerent ex eorum pœnis, quos suo ipse exemplo in eum locum deduxisset: aut quod aliquod sibi leuamentum doloris futurum esset, si quamuis ipse damnatus esset; fratres tamen ipsius salui essent, vt alij volunt; non ita huic loco congruit. Sunt, qui quærant, cur Lazarum potius, quàm alium quempiam mitti roget. Eadem opinor ratione, qua ad se ipsum non alium, quàm Lazarum mitti rogauerat, aut eum potius Christus rogasse finxerat, vt ostenderet diuitem, cuius in hac vita auxilio indiguerat Lazarus, in altera vita Lazari auxilio eguisse. Addit tamen Chrysostomus homil. 4. de Lazaro, & Theophylactus, ideo rogasse, vt Lazarus mitteretur, quia notus fratribus fuerat, vt in eo perspicerent, quanto melioris in altera vita conditionis pauper, quàm diues esset, maioremque homini noto haberent fidem. Hoc est, quod ait, *vt testetur illis*, id est, vt tanquam oculatus eorum, quæ hîc geruntur testis eos doceat, vt caueant, *ne forte & ipsi veniant in hunc locum tormentorum*. Huius loci occasione dispu-

Cur numero quinario illi fratres

Isai. 18. 19.

Cur Lazarum potissimum mitti petierit diues.

A tare quidam solent, num animæ mortuorum aliquādo viuentibus appareant. Ac Chrysostomus quidem in homilia vltima de Lazaro, aliisque nonnullis locis Tertullianus in libro de anima, & Athanas. aut quisquis auctor est. qq. ad Antiochum quæst. 11. & 13. & Isidorus lib 8 Etymolog. cap 9. & Theophylactus in 8. Matthæi prorsus negant vnquam id fieri, & cur fieri non conueniat, multas rationes afferunt Primum id viuis vtile non esse, qui, si viuis non credunt, ne mortuis quidem credent, vt Abraham diuiti respondet. Deinde quòd etiamsi oculis ipsis damnatorum supplicia homines cernerent, nihilo se magis à pecca- *Nam animæ mortuorum viuentibus appareant.*

B tis abstinerent, quotidie, inquit Chrysostomus, fures & alios reos ad supplicia duci vident, & iisdem se, propter quæ illi puniuntur, peccatis inuoluunt. Præterea quod si id fieret, progressu temporis in contemptum res veniret, & non magis mortui nos, quàm viui commouerent, vt eodem loco Chrysostomus inquit. Deinde quòd ea res multorum errorum causa esse posset, dum dæmon fingens se alicuius mortui animam esse, homines ludificaret, & quidquid vellet, illis persuaderet, vt Athanasius, & Chrysostomus, & Tertullianus argumentantur. Nam & cùm sciamus, inquit Chrysostomus, mortuorum animas non redi-

C re: tamen sæpe dæmon per quietem, & somnium, qua vna ratione potest, animarum defunctorum personam sumit: quid facturum fuisse si animas redire sciret? non existimo tamen ponendam Deo legem esse, quo minus cùm velit, & quas velit animas ad viuos mittat, idque aliquādo fieri ego mihi persuadeo, quod August. libr. de cura pro mortuis gerenda c. 15. 16. ait non nisi impudenter negari posse. Nam Moysis quidem, & Eliæ animæ in transfiguratione Domini non illi solùm, sed tribus etiam discipulis apparuere, vt apud Matthæum c. 17. 4. probauimus, & quod tunc ad testandam gloriam, & passionem Christi factum est,

D credendum aliis etiam de causis fieri solere, quæ multæ iustæ, & graues possūt occurrere. Idemque colligi ex hoc loco videtur posse. Non enim respōdet Abraham non posse, aut non solere ad hanc vitam redire mortuos, quemadmodum ante responderat, *& in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint*, sed respondet, *Habent Moysem & Prophetas.* Cæterum non quoties, qui apparet, se huius vel illius animam esse dicit, leuiter credendum est, sed etiam, atque etiam exploranda res plerumque enim dæmonem esse arbitror, qui se animam esse mentitur. *Non leuiter credendum iis qui apparent.*

E 29. *Et ait illi Abraham, Habent Moysem, & Prophetas; audiant illos.*] Per Moysem, & Prophetas non dubium, quin totum vetus testamentū intelligat, vt Matthæus 5. 17. & 7. 12. & 11. 13. & hoc ipso ca. vers. 16. & infra c. 24. 27. & Ioā. 1. 45. Vult ergo viuos scripturarum testimonio contentos esse, nec a mortuis quid in altera geratur vita audire velle. *Nunquid* (inquit) *non populus à Domino suo requiret visionem? Pro viuis à mortuis? Ad legem magis, & ad testimonium.* Isa. 8. 19. 20. Abutuntur tamē hæretici hoc loco, dum ex eo probare volunt, nihil, nisi quod sacris litteris consignatum sit, esse credendum. Nam ista quidē ratione ea quæ Apostoli postea dixe- *Hæretici abutentes hoc loco refelluntur.*

F runt, quæ in veteri testamento non sunt, credenda non essent. Restringenda igitur sententia est ad id, de quo agitur. Agebatur de alterius vitæ statu, de quo satis viuos per Moysē, & Prophetas edoceri posse Abrahā respondet. Vnde eorum etiam opinio aperte refutatur, qui existimant in veteri testamēto nullā de vita æterna mentionem fieri; cùm homines, vt de toto futuræ vitæ statu doceātur, ad legem, & Prophetas mittantur ab Abrahamo, aut à Christo potius, qui Abrahami sūpta persona loquitur. Potestque hæc ipsa sen-

Digitized by Google

tentia in hæreticos ipsos qui hoc abutuntur loco ap A tissimè accommodari. Negant illi vllum purgatorium in altera vita esse; finguntque se credituros, si quis id inde rediēs affirmaret. Quibus responderi potest, habetis Moysem & Prophetas; habetis scripturæ testimonia, si illi nō creditis, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credetis. Alium etiam lector scopulum vitare debet, ne Chrysostomum legens existimet debere sua quemque lingua nullo adhibito præceptore scripturam legere. Nec enim iubet Christus fratres illos diuitis ipsos per se legere Prophetas. Quod si fecissēt, tantùm fortasse abfuisset, vt ex illis non bene intellectis discerent parata esse post hanc vitam bonis præmia, malis supplicia; vt periculum fuisset, ne illud apud Salomonem legentes, quod illi ipsi fratres fortasse putabant, eundem hominum interitum esse, atque iumentorum, similiter nasci, similiter mori, Eccles. 3. 19. existimarent animas hominum esse mortales, qui error omnium fons errorum est. Mittit ergo ad scripturas fratres illos diuitis Christus, non vt per se, sed vt per eos, quorū id erat officium, legerent, atque intelligerent. Quemadmodum alio loco dicit: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi; omnia ergo quęcunque vobis dixerint, seruate, & facite, secundum autem opera eorum nolite facere*, Matth. 23. 23. Satis certum huius rei ætas nostra documentum dedit, quæ dum sua quisque lingua, suo quisque iudicio scripturam lectitat, tot fere errores, quot homines de rebus ad salutem maxime necessariis nati sunt. Experiuntur apud se hoc malum hæretici ipsi, qui seueritatem in nobis nimiā accusantes, istā suis licentiam cōcesserunt, apud quos nemo satis est ingeniosus, qui nouam nō facit sectam.

30. *Ait ille: Non, Pater Abraham.*] Defecta oratio, intelligendum enim: Non satis est, quòd Moysem, & Prophetas habeant. Aut, non credent Moysi, & Prophetis, Lazaro autē, aut alteri cuipiam à mortuis redeunti credent, vt colligitur ex sequenti Abrahæ respōsione ver. 31. *Si Moysem & Prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Loquitur diues ex communi impiorum hominum opinione, qui cùm propter scripturarum testimonia non credant, quæ de præmiis, atque suppliciis alterius vitę narrantur; dicere solent facile credituros se, si quem videant inde redeuntem, qui ea se sic habere confirmet. Ac fortasse B diues ille ex se ipso de suis fratribus, vt Chrysosto & Theophylact. existimant, cōiecturam faciebat, quod ipse, dum in viuis ageret, eadem diceret. Abraham autem respondet, quod res est, eos, qui scripturis non credunt, nec mortuis, si resurgant, credituros. Qua n. incredulitate, & elatione animi scripturas rident, aut ad libidinem quisque suam interpretantur: ea, si quis illis mortuus excitaretur, aut phantasma esse diceret, vt noui dicunt hæretici, aut illi certe non crederent. Experientia sub illud ipsum tempus hoc docuit. Exsuscitauerat Christus Lazarum, quem credendum est multa de altera vita consentanea iis, quæ Christus docebat, commemorasse. Tantum abest, vt Scribæ, & C Pharisęi, qui Christo non credebant, illi crediderint, vt occidere etiam voluerint, Ioan. 12. 10. vt Chrysost. & Euthym obseruarunt. Docuit etiam in Christo, vt Gregorius, & Beda notant, qui cùm paulo post occisus a Scribis, & Pharisæis, propter quos ista dicebat, resurrexisset, nihilo magis post resurrectionē, quàm ante illi crediderunt.

Lazaro resuscitato nō crediderūt Pharisæi.

IN CAPVT XVII.

ET ait ad discipulos suos: Impossibile est, vt non veniant scandala: væ autem illi, per quem veniunt. Mat. 18. a 7
2. Vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quàm vt scan- Mar. 9. f. 41
dalizet vnum de pusillis istis. 3. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & Mat. 18. b.
si pœnitentiam egerit, dimitte illi. 4. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus 21.
fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi. 5. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. 6. Dixit Leu. 19 d. 17
autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare Ecc. 19. b 13
in mare: & obediet vobis. 7. Quis autem vestrum habens seruum arantem, aut pascentem, qui regresso de agro Mat. 17. c. 20.
dicat illi: Statim transi, recumbe. 8. & non dicat ei: Para quod cœnam, & præcinge te, & ministra mihi, donec
manducem, & bibam, & post hæc tu manducabis, & bibes? 9. Numquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ
ei imperauerat? 10. Non puto. Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles su-
mus, quod debuimus facere, fecimus. 11. Et factum est, dum iret in Ierusalem, transibat per mediam Samariam
& Galilæam. 12. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à lon- Leu. 14. a. 2
ge: 13. & leuauerunt vocem, dicentes: Iesu præceptor, miserere nostri. 14. Quos vt vidit, dixit: Ite, ostendite vos
sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. 15. Vnus autem ex illis, vt vidit, quia mundatus est, re-
gressus est, cum magna voce magnificans Deum, 16. & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens, & hic
erat Samaritanus. 17. Respondens autem Iesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? 18. Nō
est inuentus, qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19. & ait illi: Surge, vade, quia fides tua te
saluum fecit. 20. Interrogatus autem à Pharisæis: Quando venit regnum Dei? respondens eis, dixit: Non venit Mat. 24. b.
regnum Dei cum obseruatione: 21. neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est. 22. 25
Et ait ad discipulos suos: Venient dies, quando desideretis videre vnum diem Filij hominis, & non videbitis. Mar. 13c. 21 Mat. 24. d.
23. Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. Nolite ire, neque sectemini. 24. nam sicut fulgur coruscans desub cæ- 37
lo in ea, quæ sub cœlo sunt, fulget: ita erit Filius hominis in die sua. 25. Primum autem oportet illum multa pa- Gen 7. b. 5. Gen. 19. a.
ti, & reprobari a generatione hac. 26. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus Filij hominis. 27 25
Edebant, & bibebant: vxores ducebant, & dabantur ad nuptias, vsque in diem, qua intrauit Noe in arcam, & Su. 9. c 24.
venit diluuium, & perdidit omnes. 28. Similiter sicut factum est in diebus Lot: Edebant, & bibebant: eme- Mar. 10. d. 39
bant, & vendebant, plantabant & ædificabāt: 29. qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignē, & sulphur de Mar. 8 d. 35
cœlo, & omnes perdidit: 30. secūdū hæc erit, qua die Filius hominis reuelabitur. 31. In illa hora qui fuerit in tecto Ioan. 12. d. 25
& vasa eius in domo, ne descēdat tollere illa: & qui in agro, similiter nō redeat retro. 32. Memores estote vxoris Mat 24. d. 40
Lot. 33. Quicūque quæsierit animā suā saluā facere, perdet illā: & quicūque perdiderit illam, viuificabit eam. Mat. 24. d. 40.
34. Dico vobis: in illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur. 35. duæ erunt molentes
in vnum: vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. 36. Respondē- 1. Thess. 4. d. 17.
tes dicunt illi: Vbi Domine? 37. Qui dixit illis: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

Digitized by Google

IN CAPVT XVII.

1. ET *ait ad discipulos suos.*] Valde multi laborant interpretes, vt ista, quę sequuntur cum superiore capite coniungant. Theophyl. hoc modo iūgit, egisse Christum superiore capite de Pharisæorum auaritia, qui Christum paupertatem diuitiis præferentem irridebant, & eius discipulos scandalizabant, propterea nunc de pœnis eorum agere, qui alios offendunt. Alij capite præcedenti egisse contra auaros, qui proximos non iuuant, nunc de iis agere, qui proximos offendunt, qui maior quidam contra præceptum diligendi proximi gradus est. Superuacua mihi omnis ista videtur diligētia; satis enim per se perspicuum est multa in hunc locum Lucam sine vllo ordine, sine vlla connexione coniecisse. Cum ergo ea, quæ in hoc ipso capite dicit, inter se non hęreant, quærendum non est, quomodo totum caput cum toto superiore capite cohæreat. Videmus etiam hæc eadem, quæ initio huius capitis à Luca ponuntur, à Matthæo etiam c. 18. 7. posita fuisse, & cum ea quæ præcesserat narratione aptè coniuncta. Cum enim Christus interrogatus a discipulis suis esset, aduocans puerum, & in medio constituens docere cœpit, qui illius pueri similis non efficeretur, eum saluum esse non posse: tāti apud patrem suum paruos pueros esse, vt qui eos susciperet, seipsum suscipere censeretur; qui autem vnum aliquem, vel minimum ex illis offendisset, ei satius futurum, vt suspensa ad collum mola asinaria in mare proiiceretur, quàm vt pœnas subiret, quas eam ob noxam subiturus esset. Addidit tāquam epiphonema, quod hoc loco scribit Lucas: *Væ mundo à scandalis, necesse est enim, vt veniant scandala; væ autem homini illi, per quem scandalum venit.* Cùm ergo apud Matthæū hæc verba bene hæreant, hîc non hæreant, cui dubium esse potest illic suo, hîc alieno loco esse. Itaque miror eos, qui Euangelistarum Concordias conscripserunt, hîc posuisse. Cæterum quod attinet ad sensum, omnia apud Matthæum explicauimus.

7. *Quis autem vestrum habens seruum.*] Neque hęc quæ sequuntur, vllam cum proxime quidem pręcedentibus coniunctionem habent; nec apparet, vbi reponēda sint, si quis totam, quo ordine gesta est, Euangelicam historiam velit tenere, cùm a solo narrentur Luca. Suspicio tamen mihi nōnulla est, tunc hæc à Christo dicta fuisse, cum accersito puero, & in medio constituto de humilitate, vt paulo ante diximus, disputauit: cum illa enim disputatione, qua de humilitate agebatur, bene conueniebat, vt Christus discipulos suos doceret adeo humiliter de se sentire, vt, cùm fecissent omnia, quæ præcepta ipsis essent, seruos se inutiles esse reputarent. Nam quod Augustinus libro 2. qq. Euangelicar. cap. 39. & Theophylactus, & Euthymius tradunt, cùm de sede Christus egisset, quæ homines in superbiam efferre poterat, sermonem continuo de humilitate subiecisse, coactum videtur.

Caluini in Harmonia peruersa expositio refutatur.

Habens seruum.] Hæreticorum interpres, quò magis errorem suum confirmaret, nihil nos posse apud Deū promereri, adnotauit hoc loco seruum, non mercenarium, sed mancipium intelligendum, quod quantum quantum sit, domini sui sit; eiusmodi enim hominem, cùm omnia, quæ facere potest, debeat, nihil posse facere, vltra quod debeat. Quam adnotationem nec vlla ille ratione probat, & nos possumus ex hoc ipso loco refutare. Cum enim dicit, dominum nullam seruo suo gratiam habiturum, quia nihil fecisset vltra quàm debebat, indicat profecto de eo agi seruo, qui aliquid plusquam debebat, agere potuisset; quod si fecisset, gratiam illi dominus fuisset habiturus. Præterquam quod vulgari scripturarum more seruorum nomine non mancipia modò, sed etiam mercenarij intelliguntur.

Arantem, aut pascentem.] Græce pascendi verbum nullum habet accusatiuum, nec Cypr. legit libr. 3. ad Quirin. c. 51. aliqui Latini codices legunt. Pascentem boues, alij oues, sensu eodem. Quorsum hoc dixerit Christus, quod ad sensum parabolæ nihil pertinere videbatur, quærendum in primis est. Beda, qui hanc parabolam ad doctores Ecclesiæ restringit, propterea dixisse indicat *arantem, aut pascentem*, vt doceret, non oportere satis habere doctores, si populum doctrina pauerint, & Ecclesiæ agrum arauerint; debere etiam Domino ministrare, debere illi sacrificia, & preces offerre. Possemus non sine magna probabilitate dicere, quod *arantem, aut pascentem* Christus seruum induxerit, partem non esse parabolæ, sed complementum verisimile narrationis, quòd soleant plerunque serui aut in agris arandis, aut in gregibus pascendis occupari. Sed credo tamen alia id causa dictum esse. Volebat Christus commune hominum curare malum, qui simul vt aliquid fecerunt boni, simul atque ararunt, aut gregem pauerunt, sedere quodammodo cū ipso Deo ad mensam volunt, quasi valde sibi Deum obligauerint, quasi nihil illis præterea faciendum supersit. Propterea ergo seruum induxit, qui postquam ex agro, diurnoque labore rediisset, non permittitur ad mensam statim accumbere, sed iubetur priùs domino ministrare. Quare illud tantùm meo quidem iudicio significatur, non debere nos priùs à Deo gratiam, id est, mercedem petere, quod est ad eius mensam recumbere, quàm omnes officij nostri partes, id est, legem omnem expleuerimus; non debere qualibet præceptorum obseruatione esse contentos, sed omnia omnino ad perfectum obseruare, quæ præcepta sunt, paratosque esse ad faciendum, si quid nobis præterea præceptum fuerit, si postquam toto die laborauerimus, ita vt satisfecisse nobis officio nostro videamur, dicatur nobis, *para, quod cœnem, & pręcinge te, & ministra mihi, donec manducem, & bibam.* ver. 8. Cæterum quid sit arare, aut pascere, id non arbitror sigillatim esse quærendum; nihil enim aliud aratione, pastioneque significatur, quàm vsitatus seruorum labor, & quidquid nobis videtur esse faciendum, vt officio nostro abunde functi esse videamur, cum aliquid nobis adhuc faciendum supersit.

10. *Sic & vos, cum feceritis omnia, quę precepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus, quæ debuimus facere, fecimus.*] Cōclusio parabolæ, sed longe parabola ipsa difficilior, præsertim hęreticis ad suos errores sensum deprauantibus. Ex conclusione enim quid parabola sibi vellet, & quo tenderet, intelligendum erat: & ecce de conclusione hæretici nobis litem intendunt. Tria Caluiniani his verbis significari dicunt. Primum non posse nos plus facere, quàm præceptum est, nullum opus, vt vocant Theologi, supererogationis, quia quidquid facimus, aut facere possumus, multis nominibus debemus Deo, quemadmodum seruus ille nihil fecit, nec facere potuit, nisi quod debuit. Incredibilis cæcitas non videntium ex hoc loco id colligi non posse, contrarium verò posse. Nam vbi quæso aut dicit, aut indicat Christus nihil nos plus facere posse, quàm debeamus? Quia seruus ille non fecit? At si non fecit, facere profecto potuit. Nam si non potuisset, non vtique dixisset, dominum illi gratiam non habuisse, quia nihil fecisset, nisi quod facere

Caluinianorum error primus de operibus supererogationis discutitur.

Digitized by Google

debebat,indicans gratiam illi, si plus fecisset, habiturum: quod non indicasset, nisi plus facere potuisset. Itaque ex parabola non colligitur, quod hæretici volunt, contrarium verò colligitur. Minus etiam illud magis hoc colligitur ex conclusione. Non enim concludit Christus, sic vos non potestis facere, plusquam præceptum est vobis, quod concludendum erat, si, quod isti boni interpretes scripturarum volunt, dicere voluisset: sed concludit; *Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus*; quod cùm dicit, indicat haud dubiè posse nos plus facere aliquando, quàm nobis præceptum sit; quod si fecerimus, serui vtiles erimus. Obiiciunt rationem, nos; quanti quanti sumus, Dei esse, sicut mancipium domini sui est, quidquid est, nihil ergo facere posse, quod Deo; etiamsi nullum præceptum esset, non aliis nominibus debeamus, propterea seruum, vt suprà diximus, non mercenarium, sed mancipium interpretantur. Et quidem veteres reperiuntur auctores, qui hoc idem, sed alio opinor sensu dicere videantur, Chrysostom. homil. 54. ad populum Antiochenum, & Ambr. in comm. ad hunc locum: *Sicut* (inquit) *tu non solum non dicis seruo tuo; Recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, & gratias ei non agis; ita nec in te patitur Dominus vnius vsum esse operis, aut laboris, quia dum viuimus, debemus semper operari. Ergo agnosce te esse seruum plurimis obsequiis defæneratum. Non te præferas, quia filius Dei diceris; agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Nec te iactes si bene seruisti, quod facere debuisti. Obsequitur Sol, obtemperat Luna, seruiunt angeli.* Hæc vt intelligantur, adhibenda distinctio, quam & Euthymius animaduertit. Alia Deo debemus, quia ab eo nobis data; alia, quia præcepta. Nec enim tam seuere voluit Deus agere nobiscum, vt quidquid illi iure debebamus, exigeret; si spectes, quid ab eo accepimus, omnia illi debemus, quia nihil non accepimus: si spectemus, quid nobis præceperit, non debemus omnia: multa infirmitati nostræ concessit, decem tantùm præcepta nobis dedit. Potuit iure suo à nobis exigere, vt omnes virginitatem seruaremus; potuit, vt omnia, quæ haberemus, distribueremus in pauperes; nam & hæc omnia ipse nobis dederat, & poterat reposcere iure suo, sed noluit, quia *ipse cognouit figmentum nostrum*, vt sæpe solet Chrysostomus dicere. Cum ergo facimus aliquid boni, quod præceptum nobis non est, plus quidem facimus, quàm præcepti iure debemus, non plus quàm, si Deus summo nobiscum iure agere voluisset, deberemus. Nam & à mancipiis suis solent aliquando domini, non quidquid iure possunt exigere, sed quod mediocri studio, atque labore facere possunt: tantùm vt sibi quotidie lucri afferant, aut tantùm, vt in vinea sua laborent: si quid præterea facere possint, sibi faciant. At vrgent hæretici Deum à nobis quidquid iure suo exigere potuit, re ipsa exegisse. Quid enim fecisset reliqui, qui à nobis exegit, vt se ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligeremus? qui enim minus, quàm potest, facit, eum non totis vtique viribus amare. Respondeo illud non speciale, sed generale præceptum esse, nec enim in decalogo continetur; quare accommodatè ad præcepta decalogi, quæ propriè præcepta sunt intelligendum. Totis igitur viribus Deum diligimus, quando totis viribus in decem præceptorum obseruationem incumbimus. Ex tota anima diligimus, quando parati sumus vitam potius effundere, quàm præceptum Dei vllum violare. etiamsi alia bona, quæ præcepta non sunt, quæque facere possemus, facere nolimus. Atque hac eadem ratione secundus eorum error, quem ex hoc loco confirmare solent, refutatur. Dicunt nos ne id quidem, quod præceptum nobis est, posse

1 Cor. 4. 7

Psal. 102. 14

Obiectio hæreticorum diluitur de præceptis quæ vires nostras superant.

Mat. 22. 37 Luc. 10. 27 Deut. 6. 5.

Secundus error Caluinistarum.

perficere: nec enim posse ex totis viribus Deum diligere, quod nobis vtique præceptum est. Ridiculus error, & ipse sese refellens. Quid enim est totis viribus Deum diligere, nisi quantum possumus diligere? vt illis omnia, quæ volunt, disputandi causa concedamus. At cui dubium esse potest, posse nos diligere quantum possumus? Si enim nō possumus, quomodo possumus, & si possumus? quomodo non possumus? Præterquam quod, vt modò declarauimus, diligere Deum totis viribus, non est diligere, quantū omnino possumus, sed quantum possumus efficere, ne eius transgrediendis præceptis eum offendamus. Tertius error est, qui maiore videtur ex huius parabolæ conclusione probabilitate colligi: nullam nobis deberi mercedem, etiamsi præcepta omnia ad perfectum obseruauerimus. *Nunquid* (inquit) *gratiam habebit seruo illi, quia fecit, quæ ei imperauerat?* & *cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus*, versu 9. 10. Et verò magnum ibi locus omnibus auctoribus negotium facessit. Doceamus prius ex eo non colligi, quod hæretici colligere conantur. Primum quidem in parabola non dicitur? Numquid mercedem dabit illi? Sed *nunquid gratiam habebit seruo illi?* gratiam, quæ minus, quam merces videtur esse, multo plus quàm merces est, nempe corollarium mercedis, quod propter gnauiter à seruo nauatam operam suprapactum conuentum superadditur: quæ ideo gratia, non merces appellatur, quia non ex pacto, & iure, sed ex domini liberalitate, moralique, vt vulgo dicitur, honestate debetur: debetur tamen. Nam quæro, an dominus ille, qui in parabola proponitur, seruo, qui in agro primum toto laborauerat die, dum cœnanti sibi noctu ministrauit, nullam pro labore mercedem soluit? Quis neget: Negat Caluinus, sed aliter probare non potuit, quàm fingens seruum illum mancipium fuisse pecunia emptum, non hominem mercede conductum.

Quod ille figmentum ne coniectura quidem vlla probare potest, & nos ex perpetua scripturæ consuetudine seruos mercenarios appellantis, & ex verbis ipsis huius loci refutamus. Cum enim dicit: *Nunquid gratiam habebit seruo illi?* indicat de eo se loqui seruo, cui dominus gratiam habere soleat: non solet autem mancipio, sed mercenario gratiam habere: præsertim si, vt ego quidem puto, χάριν ἔχειν, gratiam habere hoc in loco est præter constitutam mercedem aliquid dare. Nam etsi gratiam habere tam Græce, quā Latine ad solum animum referri solet, sicut gratiam referre, & Græcè χάριν ἀνταπόδοσιν, aut ἀποδοῦναι, ad remunerationem, tamen arbitror hoc loco esse tapinosin, qua vti vulgo solemus, plus quàm dicimus insinuantes. Hoc si feceris, gratiam habebo, indicans dico me non habiturum modò, sed etiam relaturum gratiam. Cum ergo Christus in parabola non significet dominum illum, de quo loquebatur, mercedem seruo suo non soluturum: sed non habiturum gratiam: id est, nihil præter mercedem daturum esse: nec, cum dicit in conclusione, *Cum feceritis omnia, quę pręcepta sunt vobis*, significat nullam nos propter præceptorum obseruationem mercedem habituros; sed nihil habituros prçter mercedem eam, quæ obseruantibus præcepta cōstituta, atque promissa est. Nā præceptorum quidem obseruationi certam in cœlo mercedē respōdere vniuersa scriptura docet supra c. 6. 23. 35. Matt. 5. 12. & 10. 41. 42. Mar. 9. 41. 1. Cor. 3. 8. 14. & 2. epist. Ioan. 8. Apocalypsis 11. 18. & 22. 12. Quid ergo est, *Dicite, serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus?* Sunt qui non tam vere, quam humilitatis causa dictum

Tertius error Caluini nullam nobis deberi mercedem.

sed studio sanitatis ab eo petendę occurrisse, cùm aduenientis famam audissent. In denario numero aliud A ego mysterium non obseruo, quàm quod & Christus faciendo, docendoque, & Euãgelista factũ narrando significari voluerit multos vocatos, paucos electos esse, multos à Deo accipere beneficia, paucos admodũ esse gratos. Denarius n. numerus magnam multitudinem, vnitas magnã significat paucitatem. *Mutauit*, inquit ille, *mercedem meam decem vicibus*, Gen. 31. 7. 41. & *quomodo persequebatur vnus mille, & duo fugarent decem millia*. Deut. 32. 30.

Qui steterunt à longe.] Non licebat leprosis versari cum sanis, quia lex prohibebat, vt Theophylactus & Euthymius obseruauerũt. Potest hoc moralẽ etiam habere significationem. Stat longe peccator cũ ad Deũ venit, non iudicans se dignum esse, vt propius accedat. Quemadmodum publicanus ille fecisse dicitur ca. 18. 13. qui *à longe* inquit *stans, nolebat nec oculos ad cœlum leuare*. Sanatur tamen, modò magna voce clamet. Placet hęc humilitas Deo.

13. *Et leuauerunt vocem, dicentes, Iesu præceptor miserere nostri.*] Quod vocem leuauerunt, non solùm fecerunt, quia aberant longe, sed etiam quia affectus, vt opinor, clamare cogebat. Clamauerunt autem vna omnes voce, vnamque omnium causam effecerũt. Nec enim pro se quisque loquens dixit: Miserere mei, sed cuncti pro cunctis: *Miserere nostri*. Quod est vero simile ex industria fecisse, quo magis & numero, & communi causa, quasi coniunctis viribus, factaque velut cõspiratione quadam Christum ad misericordiam commouerent. Atque eadem fortasse factum est causa, vt cùm nouem Iudæi, vnus Samaritanus esset, inter quas gentes consuetudo nulla erat Ioan. 4. 9. in vnam tamen societatem coiissent Non solùm conciliante eos, atque cogente communi morbo, vt Theophylactus & Euthymius obseruarunt, sed studio etiam coniungente, vt quasi facta manu Christum expugnarent. Potest leprosorum exemplum documento nobis esse vt cùm impetrare aliquid à Deo magni volumus, non contẽti priuatis orationibus, publicas etiam adhibeamus, & quasi instructa acie armatas affectibus preces offeramus Deo. *Hæc vis*, inquit Tertul. *Deo grata est*. Notauit hoc in simili causa Chrysost. orat. 4. de incomprehensibili Dei natura.

Supplicatio num publicarum solẽnitati preces primatim iungenda.

14. *Quos vt vidit Iesus, dixit ite, ostendite vos sacerdotibus.*] Mirum quamobrem Christus non eos ante curauerit, quam ad sacerdotes mitteret, vt fecit apud Matth. c. 8. 3. & suprà c. 5. 13. Credibile voluisse Christum eorum experiri fidem, quæ si magna non fuisset, facile in missis nondum sanatis ad sacerdotes vacillare potuit. Quod enim illis remedium exhibebat, quod ipsi ignorarent, quoque non iam ante, vt est probabile, vsi fuissent? Itaque poterant apud se hæsitantes de Christi virtute dicere, quod Naaman illum Syrum dixisse legimus 4. Reg. 5. 11. 12. *Putabam, quod egrederetur ad me, & stans inuocaret nomen Dei sui, & tangeret manu sua locum lepræ, & curaret me. Nunquid non meliores sunt Abana & Pharphar fluuij Damasci omnibus aquis Israel?* Non dubitarunt tamen, nec ista apud se murmurauerunt. Propterea sanati sunt, vt Christus ver. 19. Samaritano dicit: *Fides tua te saluum fecit.* Cur autem ad sacerdotes miserit, apud Matt. c. 8. disputauimus. Quanquam illic quidem leprosum vnum iam curatum, hîc decem antequam curarentur, ad sacerdotes misit. Illum, vt sacerdotis summi testimonio constarent eum vere esse curatum, & vt sacrificium à lege præscriptum Leu. 14. 2. in gratiarum actionem offerret, occasionemque obiecto lucro sacerdotibus eriperet, quod miraculo factum fuerat, calumniandi: hos, & vt eorum, quemadmodũ diximus, exploraret fidem, & vt sacerdotum testimonio constaret veram esse, qua infecti erant, lepram; verumque miraculum appareret. Quod autẽ illum ad sacerdotem, hos ad sacerdotes mittat, non difficilis est quæstio. Pluralis numerus pro singulari ponitur. Quemadmodum Iacobus iubet cum aliquis ægrotat vocare *Presbyteros Ecclesiæ*, satis enim est vocare vnum. Aut cùm nos ægro remedium à nobis petenti dicere solemus, *Ito ad medicos* non enim ad multos, sed ad vnum multorum mittimus. Cur ergo antequam ad sacerdotem venirent, sanati sunt? vt intelligerent se non à sacerdote, sed à Christo, qui ipsos ad sacerdotẽ B miserat, fuisse sanatos. Propterea & Euangelistę curæ fuit explicare, quando, & quomodo curati fuissent, vt & nos idem intelligeremus.

Pluralis numerus pro singulari positus Iac. 5. 14.

Et factum est, dum irent, mundati sunt.] Factum est Christi prouidentia, atque virtute. Nec n. ea phrasi casus semper significatur, vt aliis similibus locis adnotauimus. Potest tamen hîc significari rem præter leprosorum opinionem accidisse, qui non putabant fore, vt antequam ad sacerdotem, ad quem missi fuerant, peruenirent, curarentur.

15. *Vnus autem ex illis, vt vidit, quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum.*] Agnoscens se à C Christo licet absente curatum, nam illum haud dubie hoc loco Deum vocat, cũ dicitur, *magnificans Deum*. Quem enim vocabat Deum, aut quem glorificabat, nisi eum à quo se curatum sentiebat, & ad quem gratias agendi causa reuertebatur? Cur hic redierit, alij non redierint ad Christum, statim animo lectoris occurrit. Hunc, vt gratias Christo ageret, rediisse perspicuum est. Vnde colligi solet alios ingratos fuisse beneficio, ideoque non rediisse, quod videtur confirmare Christus illos tanquam ingratos reprehendens, v. 18.

18. *Non est* (inquit) *inuentus, qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena?*] Sed hoc ipsum mirum, & pene D incredibile tam ingratos esse tanto, & tam recenti beneficio potuisse. Suspicari licet, cùm Iudæi essent, aut existimasse à sacerdotibus, ad quos adibant, fuisse curatos; aut, quod vero similius est, curatos quidem à Christo, oportuisse tamen ad sacerdotes ire, & quia missi à Christo erant, & quia iubebat lex, vt sacerdos de curata lepra iudicaret; nec poterat quisquam qui leprosus vnquam fuisset, cum hominibus versari, & in ciuitatibus admitti, nisi priùs sacerdotis sententia mundus iudicatus esset. Quod alter, quia Samaritanus erat, non existimauit sibi esse necessarium, non aliũ, quàm Christum summum sacerdotem agnoscẽs. E Hoc etsi aliqua ex parte culpam eluit illorũ nouem, omnino non purgat. Prius enim ad Christum receptæ sanitatis auctorem redire, quàm ad sacerdotem iudicem ire debuerunt. Atque hoc est quod in illis Christus reprehendit.

Leprosi nũ dati sacerdotum sententia mũdi iudicãdi erant.

16. *Et cecidit in faciem ante pedes eius.*] Antequam à lepra curatus esset, procul insistens clamauerat, ne execrando morbo Christum, & qui cum illo erant, contaminaret; postquam verò sanatus est, ad pedes vsque Christi accessit, vt Theophylactus & Euthym. animaduerterunt.

Et hic erat Samaritanus.] Quia dicturus erat Euangelista v. 18. dixisse Christum nõ nisi vnum, eumque alieF nigenã fuisse repertum, qui reuerteretur, & gloriam Deo daret, admonuit fuisse Samaritanum.

17. *Respondens autem Iesus.*] Loqui aggressus, vt sæpe notauimus, aut respondens, i. hęc verba quæ sequuntur, ad ea quæ Samaritanus dixerat, subiungens.

Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt?] Quasi dubitans per interrogationem loquitur emphasis causa. Nouem vbi sunt? quomodo non redierunt?

Digitized by Google

18. *Non est inuentus.*] In tanto numero: *Qui rediret, & daret gloriam Deo.* Plus opinor, hoc loco est, dare gloriã Deo, quàm si dixisset, qui gratias Deo ageret. Significat n. non quocũque modo recognoscere acceptũ à Deo beneficium, sed à Christo tãquam Deo acceptũ, aut certe per Christum, cuius diuinitatem, potentiam, maiestatemque quisquis confitebatur, gloriam Deo dare dicebatur. Hoc enim phrasis significat Iosue 7. 19. & 1. Reg. 6. 5.

Dare gloriã Deo quid sit.

Nisi hic alienigena.] Auget culpam eorum nouem, qui non redierunt, ex conditione personarum. Illi enim, qui cùm Iudæi essent, maxime erga Deum grati esse debuerunt, vt ipso suo nomine monebantur, maxime fuerũt ingrati: quique Christũ, qui ad ipsos proprie missus fuerat, inprimis liberatorẽ suum agnoscere, ac recipere debebant, minime agnouisse viderentur. Anteponit illis Samaritanum, quam illi gentẽ tanquam peccatricem execrabãtur. Docet reipsa verum esse, quod dixerat Ezech. c. 16. 51. *Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es.*

Iudæorum laudatio.

19. *Et ait illi, Surge & vade, quia fides tua te saluum fecit.*] Quid ergo? nonne etiam cæteros fides saluos fecerat? Puto equidem, nec enim sine fide curati fuissent, præsertim cùm ea potissimum, vt diximus, causa non prius eos Christus sanare voluerit, quàm ad sacerdotes mitteret, vt eorum magis fidem exploraret. Sunt, qui putant hunc Samaritanum corpore simul & animo; illos verò Iudæos nouem solo corpore curatos: idque his verbis Christum indicare, cum Samaritano dicit: *Fides tua te saluum fecit*, quasi alios sanasset quidem à lepra, saluos tamen non fecisset. Probabilis interpretatio, si constaret nouem illos Iudæos simul etiam corpore & animo curatos non fuisse. Sed id meo quidem iudicio non constat, quin probabilius mihi videtur animo etiam fuisse curatos, & quia ea Christi consuetudo fuit, vt neminem curaret corpore, quin etiam curaret animo, nisi quæ magna id causa postularet, quemadmodum videmus Pontificis curasse seruum, non solùm non credentem, sed etiam persequentem, vt damnum quod illi discipulus intulerat, resarciret; & quia certum est, nouem etiam illos fide à lepra mundatos fuisse, quæ quamuis non sola iustificet, tamen quia in illis, qui primùm in Christum credebant, non solebat sola esse, aut semper, aut plerumque iustificabat. Si ergo iustificationis etiam beneficium acceperant, quomodo ad Christum non redierũt? Quid miramur propter curationem animi, quam non videbant, non rediisse, qui propter corporis curationem, quam videbant, experiebanturque, non rediẽre? Quod si ita se animo, vt corpore sanatos vidissent, tamen non minus ob animi, quàm ob corporis sanitatem ingrati esse potuissent. Nec eos constat, quod ad Christum non redierint, mortaliter peccauisse, cùm potuerint eius beneficium animo recognoscere; & si peccauerunt, nihil vetat eos iustificatos fuisse priùs, deinde ob ingratitudinem peccauisse. Ipsa sæpe iustitia materia nobis peccandi est. Adeo in malum procliues sumus, vt non solùm malis, sed bonis etiam rebus impellamur. Quid ergo est, quod Christus soli Samaritano dicit, *Fides tua te saluum fecit*: Dicit, quod res erat. Affirmat eum sanatum fide, alios eadem fide sanatos non negat. Idem aliis dixisset, si cum illis locutus fuisset. Voluit Samaritanum illum in fide confirmatum dimittere, docet fide tantum fuisse beneficium consecutum, vt eam diligentius conseruaret. Quo autem modo intelligendum sit, *Fides tua te saluum fecit*, quod aliis etiam pluribus locis

ver. 19.

Christus solebat plerũque, quos corpore, eos & animo sanare.

Ioan. 19. 10

A de aliis dictum est, Matthæi cap. 9. 2. disseruimus. Sensum litteralẽ huius historiæ, quod nobis vbique propositum est facere, exposuimus. Qui mysterium quęret, Augustinum legat libro 2. qq. Euangelica. ca. 40. & Gregor. lib. 5 Mor. c. 11. Bedam, & Theophylact. in comm. & Bern. in serm. contra pessimum vitium ingratitudinis.

20. *Interrogatus autem à Pharisæis, quando venit regnum Dei.*] Id est, quando venire oporteret. Hanc enim vim habet præsens illud tempus, vt Matth. 17. 24. *Magister vester non soluit didrachma?* id est, nonne debet soluere? & alibi: *Elias quidem venit*, id est, venire debet: Quando hoc acciderit, incertum. Quidam cum vers. 10. coniungunt: quasi sola illa decem leprosorum historia interiecta fuerit, cætera consequentia sint. Non video cur Euangelista, qui illam leprosorum interposuit historiam: non etiam hanc interponere potuerit. Et verò probabilius mihi quidem videtur alibi hoc accidisse, cum forte de regno Dei, vt sæpe solebat, Christus disseruisset. Vero simile enim est inde Pharisæos quæstionis occasionem arripuisse, quando regnum Dei venturum esset. Toto verò hoc capite nulla de Pharisæis mentio facta est, nec fortasse aderant, cùm parabolam illam hominis seruum habentis arantem Christus tractauit, quæ, vt ex initio capitis, & ex ipsa parabolæ sententia perspicuum est, solis fuit proposita discipulis. Quo animo hoc Pharisęi interrogauerint, non satis constat. Sed est magis consentaneum ipsorum moribus, vt irridendi, quàm vt discendi causa credamus interrogasse. Quasi Christum dideret, quod cùm frequenter regnum Dei appropinquare diceret, nusquam tamen vllum eius indicium appareret. Quemadmodum eorum patres Ieremiam sæpe dicentem: *Onus Domini*, per irrisionem cùm illi occurrebant, solebant interrogare: *Quod est onus Domini?* Ierem. 23. 33. Et apud Isaiam c. 5. 19. *Festinet, & veniat opus eius, vt videamus, & appropiet, & veniat consilium sancti Israel, & sciemus illud.* Sic Cyrillus à D. Thoma citatus, Theophylactus, & Euthymius in commentariis existimant. Alij, quod putarent regnum Dei, i. Messiam, quem restituturum sibi regnum credebãt, magno cũ apparatu venturum esse, rogarentque, quando id futurum esset, cùm tempus iam præteriisse videretur, siue Danielis prophetiam de quatuor ante futuris monarchiis. ca. 7. 17. siue alteram de septuaginta duabus hebdomadibus c. 9. 24 considerarent. Alij, quòd hæc Christus paulo post in Ierusalem iturus dixerit, & existimarent fore, vt simulatque Ierosolymam veniret, regnum de quo tam sępe loquebatur, iniret. Nam & Apostolos in eadem opinione fuisse constat, Matt. 20. 21. Ita Beda sentit. Dubium quid in hac quæstione regnum Dei vocent. Nam alij vitam beatam, tempusque illud post resurrectionem futurum intelligunt. Id enim non cum obseruatione venturum esse, id est, ita vt antequam veniat, obseruandis signis sciri possit, quando venturum sit. Alij Christũ ipsum, vt idem sit interrogare, quando regnum Dei, & quãdo Messias venturus sit. Atque hoc esse quod dicitur versu 21. *Regnum Dei intra vos est.* id est, Messias, quem expectatis in medio vestrum est. Illud prius probabilius. Nam cùm Christum irridere vellent, scirentque illum se Messiam profiteri non est credibile eundem interrogasse, quando Messias venturus esset: præsertim cùm ita loquerentur, quasi simularent se ea credere, quæ Christus de futuro Dei regno prædicaret, ideoque interrogare, quando venturum esset, quod venturum esse non dubitarent, atque ita Beda videtur intellexisse.

Mat. 17. 11 ἠλίας ἔρχεται.

Quo animo Pharisæi Christum interrogarint.

Quid hic regnum Dei vocetur.

Non venit regnum Dei cum obseruatione.] Ita vt obseruari,

uari, certóque scire possit, quando venturum sit. Quemadmodum terreni Reges multis priùs missis nuntiis, magnóque comitatu venire solent, vt ignorari non possit, vbi sint, aut quando sint vrbem regiam inituri, vt Euthymius interpretatur. Quo ergo modo Christus ipse infrà cap. 21. 25. signa aduentus sui tradit, ex quibus obseruari possit, quando futurus sit? Non tradit illa tanquam signa, quibus aduentum suum cognoscamus longè antequam veniat: sed tanquam miracula, quibus eius iam præsens aduentus declaretur. Signa enim miracula vocauit. *Deus*, inquit, *manifestè veniet, Deus noster, & non silebit: ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.* Psalm. 49. 3. Hîc autem significat non posse ex cœlestibus, aut aliis naturalibus signis obseruari, quando ipsius aduentus futurus sit, quemadmodum obseruari solet, quando futura sit pluuia, longè antequam veniat. *Faciem*, inquit, *cœli diiudicare nostis; signa autem temporum non potestis?* Matth. cap. 16. 3. quanquam alius eius loci potest esse sensus. Quid ergo ad Pharisæorum quæstionem ista responsio? Videbantur illi tanquam astrologi solis corporis sensibus in cœlum, & in res cæteras corporeas intenti, quales esse solent, qui venturum aliquem expectant huc illuc circunspicientes vt viderent num suus ille Messias, qualem expectabant, vspiam appareret. Eo sensu rogauerant, quando regnum Dei venturum esset? eodem Christus respondet non esse venturum cum obseruatione, id est, ita vt antequam veniat, obseruari proximus eius possit aduentus. Quod perinde est, ac si breuius, clariusque dixisset, regnum Dei non corporeum, non temporale, sed spirituale esse; nō corporis, sed animi oculis esse quærendum. Atque huc pertinet, quod statim addit.

21. *Nec dicent: Ecce hîc, aut ecce illic, regnum enim Dei intra vos est.*] Videntur hæc repugnare iis, quæ paulo post dicit vers. 23. *& dicent vobis, ecce hîc, & ecce illic, nolite ire, neque sectemini.* Sed nihil repugnant: nam hîc loquitur de regno Dei, quod spirituale est, nec digito demonstrari potest; illic de Christo, quem alij hîc, alij illic esse dicturi erant. Et hîc de primo, illic de secundo Christi loquitur aduentu. Paulo difficilius, quid sit, *regnum Dei intra vos est.* Illud certum Christum iam non de futuro, sed de præsenti regno loqui, quod ij etiam concedunt, qui paulo ante de futuro locutum esse dicunt. Quia enim præsens futuri initium est, & velut inchoatio, & arrhabo quidam; à futuro ad præsens transiisse: quasi significare voluerit, si vellent futurum illud in cœlo regnum inuenire, istud tenerent, quod intra ipsos quodammodo est. Quemadmodum apud Matthæum c. 17. 12. cum discipuli interrogassent, quomodo Pharisæi dicerent, antequam regnum Dei veniret, venturum esse Messiam, respondit Christus, *Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt*, & c. 11. 14. *si vultis*, inquit, *credere, ipse est Elias*, cum de Ioanne Baptista loqueretur. Non quod Elias esset, sed quod Eliæ personam gereret, cum discipuli de vero Elia interrogassent, ipse de Ioanne respondit. Ita prorsus hoc loco, quia regnum Dei, quod iam venerat, eius quod venturum erat, imago, & inchoatio quædam erat, interrogatus Christus de futuro, de præsenti respondet, *regnum Dei intra vos est.* At quid est, regnum Dei intra vos est? Cyrillus apud D. Thomam, & Theophyl. hoc loco idem esse putant, quod in potestate nostra esse Intra illos enim regnum Dei fuisse, quia poterant, si vellent Christum recipere. Quemadmodum Deut. 30. 11. 12. 13. 14. Deus dicit, *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dicere, quis nostrum valet ad cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, atque opere compleamus? Nec*

A *trans mare positum, vt causeris, & dicas, quis nostrum poterit transfretare mare, & illud ad nos vsque deferre, vt possimus audire, & facere, quod præceptum est? Sed iuxta est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum.* Quod D. Paulus ad Roman. 10. 8. 9. de Euāgelio, id est de regno Dei interpretatur, *Hoc est*, inquit, *verbum fidei, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.* Magis mihi placet hæc interpretatio, quàm illa Bedæ, qui regnum Dei intra nos esse exponit, id est Christum ipsum per fidem in cordibus nostris regnantem. Aut illa Euthym. *regnum Dei intra vos est*, id est, Ego in medio vestrum sum. Aut illa Cassia-
B ni collat. 1. cap. 13. *regnum Dei intra nos esse, dum eius habemus cognitionem.* Aut illa Gregorii Nysseni in libr. de beatitudinibus, & in libr. de virginitate cap. 12. qui regnum Dei intra nos esse dicit, quia Dei imaginem, ad quam facti sumus, intra nos habemus. Aut illa Eucherii in q. in Lucam, regnum Dei intra nos esse, quando per virtutem, ac meritum Deus in nobis regnat. Aut illa Gregorij Nazianzeni, quam refert D. Thom. intra nos esse regnum Dei per lætitiam, & gustum quendam illius, quem in animo sentimus, & quia, vt ait Diuus Paulus, *ipse spiritus testimonium reddit spiritui* Rom. 8. 16
C *nostro, quod sumus filij Dei.* Nam isto quidem modo necesse esse dicere, quod malus quidam auctor coacte dicit, hæc verba non Pharisæis, sed discipulis suis ad eos repente conuersum Christum dixisse. Quod, vt dixi, violentum est, nec enim cum Apostolis, sed cum Pharisæis loquebatur, ad quos si fieri potest accommodanda sunt verba. Præterquam quod statim sequitur, *Et ait ad discipulos suos*, quod non dixisset Euangelista, si præcedentia etiam verba discipulis dicta fuissent.

Caluinus in Harmo.

22. *Venient dies, quando desideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis*] Nullo modo Bedæ, & Ly-
D rani, aliorumque interpretationem probare possum, qui diem vnum Christi, diem iudicii intelligunt: nam diem quidem illum omnes videbunt, & pauci admodum videre cupiunt: vt taceam, quod alij monuerunt, Græce esse μίαν ἡμερῶν, vnam dierum, cum dies iudicij vna tantum futura sit, Multo melius Cyrillus apud D. Thom. & Theophylact. atque Euthymius in commentariis, de iis Christum loqui diebus, quibus cum discipulis in hoc mundo versatus est, quasi dicat, nunquam eos tale tempus habituros: multas enim ipsis instare persecutiones, in quibus cum versabuntur, eius temporis, quo cum Christo versati fuerint,
E recordaturi sint, & vel vnum eius temporis diem desideraturi. Hoc tantum ab illis dissentio, quod non existimem, ideo hoc Christum dixisse, vt discipulorum patientiam, sed vt fidem præmuniret. Id enim agebat, vt doceret discipulos vti foro, fruique ea, quā habebant salutis occasione. Hoc bene cum præcedentibus conuenit: cùm enim Pharisæi de futuro regno Dei Christum interrogassent, respondit regnum Dei intra ipsos esse, id est in manibus eos regnum Dei habere, si recipere velint, & quam habebant, præsentiæ suæ occasione vti; conuersus verò ad discipulos dicit vt tenerent, quod habebant; vt ambularent, dum ha-
F bebant lucem: venturum tempus, cum ab illis sponsus auferetur, magnoque, si possent, emerent diem vnum ex multis, quos tunc haberent, quibus Christū, quoties vellent, videre, & colloqui cum eo possent, & docere ab eo, fideque confirmari, nec tamen habituros. Magnam enim de Christo quæstionem futuram esse, aliis hunc, aliis illum esse dicentibus. Quæ sequuntur vsque ad finem capitis apud Matthæum, & Marcum explicata sunt.

Digitized by Google

CAPVT XVIII.

Eccle. 18. a. 21. 1. Thess. 5. d. 17. *DICEBAT autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, 2. di-*
cens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuere-
batur. 3. Vidua autem quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de
aduersario meo: 4: Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non
timeo, nec hominem reuereor: 5. tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo
veniens suggillet me: 6. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit: 7. Deus autem non faciet
vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? 8. Dico vobis,
quia cito faciet vindictam illorum. Veruntamen Filius hominis veniens, putas, inueniet fidem in terra? 9.
Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam.
10. Duo homines ascenderunt in templum, vt orarent: vnus Pharisæus, & alter Publicanus. 11. Pharisæus
stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum: raptores, iniusti, adul-
teri, velut etiam hic Publicanus: 12. ieiuno bis in sabbato: decimas do omnium quæ possideo. 13. Et Publicanus
à longe stans, nolebat nec oculos ad cælum leuare; sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi
Sup. 14. b. 11 *peccatori. 14. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis, qui se exaltat, humilia-*
Mat. 23. b. 12. *bitur: & qui se humiliat, exaltabitur. 15. Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret. Quod cum*
viderent discipuli, increpabant illos. 16. Iesus autem conuocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, & nolite
Matt. 19. b. 13. *vetare eos: talium est enim regnum Dei. 17. Amen dico vobis: Quicunque non acceperit regnum Dei sicut puer,*
Mar 10. b. 12. *non intrabit in illud. 18. Et interrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciens vitam æter-*
Matt. 19. b 16. *nā possidebo? 19. Dixit autē ei Iesus: Quid me dicis bonū? nemo bonus nisi solus Deus. 20. Mādata nosti: Nō oc-*
cides: Nō mœchaberis: Non furtū facies: Non falsum testimoniū dices: Honora patrē tuū, & matrem. 21. Qui
Exo. 10. c. 13. *ait: Hæc omnia custodiui à iuuentute mea. 22. Quo audito, Iesus ait ei: Adhuc vnum tibi deest: omnia quæcun-*
que habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. 23. His ille auditis con-
tristatus est, quia diues erat valde. 24. Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile, qui pe-
cunias habent, in regnum Dei intrabunt. 25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam di-
uitem intrare in regnum Dei. 26. Et dixerunt, qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? 27. Ait illis: Quæ im-
possibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. 28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, &
secuti sumus te. 29. Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres,
Mat. 20. b. 17 Mar. 10 c. 32. *aut vxorem, aut filios propter regnum Dei, 30. & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in sæculo venturo*
vitam æternam. 31. Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce, ascendimus Ierosolymam, & consum-
mabuntur omnia, quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. 32. tradetur enim Gentibus, & illudetur, &
flagellabitur, & conspuetur: 33. & postquam flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget. 34. Et ipsi ni-
Mat 20. d. 29. Mar. 10. g. 46. *hil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. 35. Fa-*
ctum est autem, cum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans. 36. Et cum audiret
turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. 37. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. 38.
Et clamauit, dicens; Iesu fili Dauid miserere mei. 39. Et qui præibant, increpabant eum vt taceret. Ipse vero mul-
to magis clamabat, Fili Dauid miserere mei: 40. Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se. Et cum appropin-
quasset, interrogauit illum, 41. dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit. Domine vt videam. 42. Et Iesus di-
xit illi: Respice, fides tua te saluum fecit. 43. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum. Et
omnis plebs, vt vidit, dedit laudem Deo.

IN CAPVT XVIII.

1. DICEBAT *autem parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare.*] Id est, vt doceret, oportere semper orare. Propositam eodem loco, eodemque tēpore parabolā, quo ea, quæ extremo superiore capite narrata sunt, acciderunt, non ideo solum credendum est, quod proxime sit posita, sed etiam, quod sententia sententiæ bene cohæreat. Locutus enim fuerat Christus de futuris persecutionibus, deque repentino aduentu ad iudicium suo: docet nunc vigilandum, orādumque esse, ne imparati opprimantur, vt à Deo omnibus impendentibus malis liberentur. Nihil esse, quod à Deo assidua, & importuna quodam modo oratio impetrare nō possit. Idem simili parabola supra docuerat c. 11. 5. eius, qui cum ad amicum media nocte venisset, vt tres ab eo mutuò peteret panes, propter importunas preces obtinuit.

Et non deficere.] G. Καὶ μὴ ἐκκακεῖν, & non fatigari, id est non cessare ab oratione propter fatigationem, aut impetrandi desperationem. Quod D. Paulus 1. Thessalo. 5. 17. clarius dicit, *sine intermissione orate.* Quæ sen- E rentia quomodo intelligenda esset, multi graues auctores magno studio quæsiuerūt. Vulgares sunt interpretationes duæ, quas affert Beda. altera semper orādum, non quod semper in oratione occupati esse possimus; sed quod semper aut orare, aut aliquid boni agere debeamus. *Quomodo semper sit orandum.* Bene orare, qui bene agit. Altera, semper orare eum, & nunquam deficere, qui horis canonicis iuxta ritum Ecclesiasticæ traditionis psalmodiis, precibusque consuetis Dominum laudare, & rogare non desistit. Hoc esse, quod dicebat Dauid, *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* *Psal. 33. 2* Quas interpretationes duas & Strabus, & Euthym. secutus est. Paulo propius Lyranus ad sensum accesserat, sed non est assecutus. Aduerbium *semper*, non continuationem tēporis, sed orationis instātiam cōgruit F horis, vt Strabus, & Beda dixerant, significare. Simplicissimus, & clarissimus sensus est, nō quidē dies, ac noctes sine vlla intermissione, quod omnino fieri nō potest: nō statutis horis, etsi id Ecclesia pie, sancteq, facit, orandum esse: nam id quidem homines Ecclesiastici

Digitized by Google

facere debent, alii necessario non debent; sed cùm aliquid à Deo petimus, non debere, si consecuti nō fuerimus, desperare, & animū abiicere, hoc est deficere; sed instare, pulsare, iterūque idem petere, donec saltem propter improbitatem obtineamus. Atque hoc
1. Thes. 5. 17. ipsum est, quod D. Paulus dicit, *sine intermissione*. Non enim significat nūquam nos omnino debere ab oratione desistere, quod fieri nullo modo potest. Nam vt edentes, bibentesque orare possimus, quod non nisi valde perfecti faciunt: certè dormientes minimè possumus, & est necessarium sanctissimo cuique aliquando dormire. Sed significat non debere nos orationem desperabundos omittere, si quod petimus, sæpe orantes consecuti non simus.

2. *Iudex quidam erat in quadam ciuitate.*] in iudice potius, quàm in alia persona parabolam, vt opinor, posuit, quo argumentum, quod in ea latet, maiorem vim haberet. Latet autem argumentum à minori ad maius, aut dissimili, vt ait Aug. ser. 36. de verbis Domini secundum Lucam, & lib. 2. qq. Euan. c. 45. Si homo ille iniquus nec Deum, nec homines metuens, tamen mulieri propter assiduas eius preces concessit, quod petebat, quāto magis Deus nobis concedet, si assidue illum orauerimus? Quemadmodum alio loco dixit, *Si vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se* c. 11. 13. Hoc vt concluderet nulla aptior potuit esse persona, quàm iudicis: cuius officium ipsum requirit, vt seuerus, & precibus inflexibilis sit. *Non consideres*, inquit, *personam pauperis, nec honores vultum potentis, iustè iudica proximo tuo.* Leu. 19. 15. Si ergo homo & natura sua crudelis, & officio inexorabilis, & moribus impius simul, & impudens, qui nec Deum, nec homines reueretur, tamen flexus est precibus: quanto magis flectetur Deus natura clemēs, officio pater, moribus benignissimus? Hac eadem de causa adiecit Christus: *Qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur*, vt argumētum maiorem vim haberet, sumptum ex homine, qui nec Dei, nec hominum metu flecti ad miserationem posset. Sunt enim qui quod Dei metu non faciunt, hominum respectu faciāt: siue quod eos timeāt siue quod eis placere velint: & cum impii omnino sint videri pii. Perditissimus est, qui nec videri quidem bonus cupit. Magnum malum hypocrisis est, sed hoc tamē habet boni, quod bene adhuc de virtute, quam simulat sentire videatur. Multique contra hypocritas clamant, quos præstaret hypocritas esse.

3. *Vidua autem quædam erat in ciuitate illa.*] Viduam proposuit, quia eiusmodi persona omnium iniuriis exposita esse solet: & quia etsi bonum atque benignū iudicem magis: impium tamen, crudelē, & impudentem, qualem illum descripserat, minùs mouere poterat. Nam si Deum timuisset, viduam potiùs, quàm aliam minùs miserabilem personam adiuuisset: si homines, saltem vt pius, & benignus videretur iudex, viduæ suscepisset patrocinium. Cum nec Deū, nec homines reuereretur, nullam personam minus, quā pauperem viduam, à qua nihil sperandum, nihil timendum erat, iuuare poterat. Et tamen tādem propter assiduas preces iuuit.

Et veniebat ad eum dicens.] Veniebat quotidie, aut certè frequentissime, idque per longum tempus, vt v. 4. declaratur, estque in primis ad sentētiam parabolæ necessarium: vt probetur semper nobis, id est donec, quod petimus, impetremus, orandum esse, nunquam desperatione desistendum. Quod autem vidua petit, *Vindica me de aduersario meo*, perinde est, ac si dicat, Tuere me ab iniuria, quam aduersarius mihi facit. Nō enim vindictam, sed iustitiam petebat. Sed ipsa aliquando iustitia vindicta est, quæ quia non priuata, sed

A publica fit auctoritate, caret culpa. Nec volebat docere Christus debere nos à Deo inimicorū nostrorū petere vindictā: sed propterea vindictæ & aduersarii exemplū proposuit, quia de persecutionibus agebat, quas discipuli passuri erāt, docebatque fore, vt si assiduis Deum vrgerent precibus eos tandem sumpta de persecutoribus vindicta liberaret. Loquitur etiam accommodate ad humanos mores. Solent enim homines ab aliis læsi quærere vindictam. Quemadmodum & animæ sanctorum Martyrum introducūtur vindictam petentes suorum persecutorum. Apoc. 6. 10. *Vsquequo Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrorum de ys, qui habitant in terra?* Non
Non docet Christus, vt vindictam petamus.

B quod animæ sanctorum vindictam petant: sed quod petere homines soleant. Eodēque modo intelligi potest, sicubi alias legimus viros sanctos vindictā a Deo postulare.

5. *Tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam.*] Non est hoc ita intelligendum, quasi Deus nobis aliquando, ne illi molesti simus, petita cōcedat. Nam nec molestia vlla affici potest: & nihil illi gratius est, quam vt nos ipsi orando molesti esse videamur. Sed significat Christus, quod iudex ille fecit, vt molestiam euitaret: id multò magis vt misericordiam exerceat, facturum esse Deum.

C *Ne in nouissimo veniens suggillet me.*] Sic quidam hoc interpretantur, ne mihi pergat esse molesta, ne tādem me obtūdat, & quasi verberibus flagellatum liuidum reddat: viduæ enim verba verbera illi, quia molesta erāt, visa fuisse Hoc esse ὑπωπιάζειν quod verbum Græce est. Atque ita quidem Augustinus lib. 2. qq. Euang. ca. 45. & Beda videntur intellexisse. Sed obstat plane, quod dicit, *in nouissimo*: cur enim timeret ne sibi potius in nouissimo tempore, quàm toto tempore, quo perseuerasset, molesta esset? Euthymius, quod Græce est εἰς τέλος, non interpretatur *in nouissimo*, sed in finem, id
D est semper, quo sensu quidam multos psalmos εἰς τέλος in finem inscribi putant. Quod paulo quidem magis videtur conuenire, vt sensus sit ne perpetuò veniens perturbet me: id enim verbum etiam significat. Suspicor ego ad multarum gentium consuetudinem alludi qua iudices non perpetui, sed ad certum tempus constitui solent: qui ab officio remoti accusari solent, si quid cui fecerint iniuriæ, & à nouo iudice, si crimen probatum fuerit, condemnari. Hoc mihi videtur iudex ille, quamuis nec Deum timeret, ne homines reuereretur, timuisse, ne forte in nouissimo εἰς τέλος; id
E est, cū persunctus esset officio, à vidua illa coram successore suo accusaretur, quod rogatus ab ea sæpe, vt ipsi ius redderet, nō reddidisset. Atque hoc est Latine suggillare, id est accusare, reprehendere, quo verbo Liuius vti solet, Græce ὑπωπιάζειν affligere, perturbare, quasi dicat, ne postquam magistratu abiero, negotiū mihi facessat. Videtur alludere iudex ad præsentem molestiam, quam illi quotidie mulier exhibebat, quasi dicat, quia mihi nunc molesta est, & ne postquam magistratu perfunctus fuero, multo mihi magis molesta sit, si me male administrati officij, neglectæque reipublicę accusauerit, vindicabo illam. Leuis illa obiectio est, quomodo hoc timebat, qui nec timebat
Lib. 1. bell Macedon. & alibi.

F Deum, nec homines reuerebatur? Nō propter Deum aut homines, sed propter se timebat, ne accusatus cōdemnaretur. Hoc enim impiorum hominum ingenium est, vt, cum diuina, omnia, humanaque contēnant, sibi tamen maxime timeant. Quid iudex, quid vidua, quid aduersarius significet, opus non est disputare. Iudex Deus est, non quidem similitudine, sed dissimilitudine potius eum referēs, vt supra ex Augustino, & Beda declarauimus. Vidua nos sumus, & quisquis persecutionem iniuste patitur. Aduersarius

Digitized by Google

homines iniqui, qui iustos diuexant. Hæc simplicia sunt, & ad sensum litteralem pertinēt: alios sensus allegoricos si quis quærit, legat Augustinum sermone 36. de verbis Domini secundum Lucam, & libr. 2. qq. Euangel. c. 45. Theophilum Antiochenum lib. 2. allegoriarum, Anastasium q. 70.

6. *Ait autem Dominus, Audite, quid iudex iniquitatis dicit.*] Adiecit Dominus post parabolam, conclusionem per epiphonema, quo maiorem ab auditoribus attētionem, animaduersionemque postularet. *Audite*, id est attendite, considerate, *quid iudex iniquitatis dicat*, Heb. iudex iniquus, aut, cum iniquus esset. Et discite ex iudice illo iniquo, atque crudeli, quid benignus iudex Deus, si illum assidui oraueritis, facturus sit.

7. *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte.*] Per interrogationem legendum est, quæ maiorem habet emphasim, quàm si simpliciter dixisset Deum etiam vindictam facturum esse. Opponit autē exagerādo Deum iudicii iniquitatis, electos viduæ, clamorē precibus, dies ac noctes diebus singulis, quibus vidua illa ad iudicem adibat, iudex iniquus fecit vindictam viduæ, quam non nouerat, quam propter molestiam, quam sibi exhibebat, etiam oderat: & Deus vindictam non faciet electis suis, id est filiis, quos elegit, quos genuit, quos amat? Ille fecit propter assiduas preces, Deus non faciet propter perpetuum dies, noctesque clamorem? quo non qualescunque, sed vehementissimę, ardentissimæ, & Psal. 33. 18 ex maximo dolore affectuque profectę preces significantur. *Quid*, inquit, *clamas ad me?* Exo. 14. 15. & *clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos.*

Et patientiam habebit in illis?] Similiter per interrogationem legendum est, & Deus patietur electos suos perpetuo ab iniquis hominib. affligi? quasi dicat, minimè. Sic Ecclesi. cap. 35. 22. *Et dominus non elongabit se, sed iudicabit iustos, & faciet iudicium, & fortissimus non habebit in illis patientiam.* Noster interpres legit καὶ μακροθυμεῖ vt & Chrysostom. 3. de ora. Multo meliore sensu, quàm nunc legitur μακροθυμῶν, patiēs, quod Theophil. & Euthim. exponunt, quamuis diu patiens fueris, penitus contraria sententia.

8. *Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum.*] Electorū suorum, id est, illorum iniuriam ab iniustis hominibus acceptā cito vindicabit. Opponit cito, id est, breue tempus multo tempori, post quod dixerat iudicem illum viduæ iniuriam vindicasse vers. 4. tanquam dicat; Ille quidem iniquus iudex longo post tēpore vindicauit ab iniuria viduam: Deus autem non tam diu expectabit. *Sed desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua*, Psal. 10. 17. *Erit*, inquit, *antequam clament, ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam*, Isai. 65. 24.

Secundum Heb. 2.

Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?] Non apparet quorsum hæc Christus dicat. Placet mihi, si bene intelligatur, quod Augustin. ser. 36. de verbis Domini secundum Lucam, & Beda hoc loco videre videntur. Cum Christus dixisset fore, vt cito Deus electos suos liberaret, reddere nūc causam, quamobrem sæpe non liberet, quia nimirum non ea fide, qua debent, Deum orant. Itaque cum venerit ad iudicium filius hominis quo potissimum tempore electos suos liberaturus est, vix quos liberet, inueniet; quia vix fidem inueniet. Excusat ergo Deū, homines accusat. Per Deum non stare, quo minus, qui ipsum orant, liberētur: per homines stare, qui non quanta debent, orant fide. Fides enim est, quæ orationem animat, & efficacem reddit. Fides, quæ quod petitur, impetrat. *Si quis*, inquit, *vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Postulet autem in fide nihil hæsitans, qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.* Iaco. 1. 5. 6. Hoc est, quod Christus iis, quibus sanitatem, quam petebant, concessit, solet dicere, *Fides tua te saluum fecit*, supra c. 7. 50. & 8. 48. & 17. 19. & infra v. 42. hoc ipso cap. & Matt. 9. 22. & Mar. 5. 34. & 10. 52.

9. 10. *Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti.*] Hanc etiam parabolam Augu. ser. 36. de verbis Domini secundum Lucam. & Beda in comment. & auctor Græcus, quem D. Thom. citare solet, ita cum superioribus iungunt, vt cum de oratione Christus egisset, docuisset que defectu fidei homines, quod orantes à Deo petunt, non impetrare: infidelitatis radicem superbiam ostendere voluerit, quæ plærūque orationis efficacitatem impedit. *Fides*, inquit Augustinus, *non est superborum, sed humilium.* Duos ergo orantes homines inducit, superbum alterum, alterum humilem; illum damnatum, hunc iustificatum. Illum Pharisæum, hunc Publicanum fuisse dicit, quod Pharisęi de se superbe sentirent, iustosque se esse existimarent: (nam illos qui in se tanquam iusti confidebant, quibusque parabolam posuit, Pharisæos fuisse credendum est) publicani autem publici peccatores habebantur, vt obseruauit Euthymius. Debet enim parabola, vt sæpe docuimus, quamuis ficta narratio sit, vero similis esse. Quamquam incertum est, sitne ista parabola, an historia. Tamen si parabola est, quod ego probabilius esse arbitror, & omnes auctores dicere videntur, est ficta similiter vero. Quod dicit ascendisse in templum, nemo ignorat templum Ierosolymitanum in edito fuisse loco. Quod autem ait, *vt orarent* propterea dicit, quod de oratione ageret, & qualis esse deberet docere vellet: & quia ea aut sola, aut præcipua hominibus causa erat, in templum ascendendi.

11. *Pharisæus stans.*] Miror bonos etiam quosdam interpretes existimare Pharisæum illum recto orauisse corpore, ipso habitu superbiam declarante. Nec enim credibile est, quod quidā putant, Iudæos stantes orare solitos, cum nihil in ea re à Christianis mutatū sciamus esse, & certum sit semper Christianos flexis genibus orasse Acto. 7. 60. & 9. 40. & 20. 36. & 21. 5. quin & Iudæos ipsos ita semper orasse legimus. 3. Reg. 8. 54. 2. Paralip. 6. 12. Daniel. 6. 10. Mich. 6. 6. Itaque omnes fere qui à Christo aliquid postulabant, genua ante ipsū flectebant, quod est γονυπετεῖν, & γονυπετῶν. Mat. 17. 14. Mar. 1. 40. Luc. 5. 8. & Christus ipse Iudaico vtiq; ritu flexis genibus orauit Patrem Luc. 22. 41. ergo stare solam aliquando præsentiam, vt sæpe diximus, aliquando quietem, aliquando audaciam, & animi constantiam, & erectionem, aliquando exordiū & inchoationē significat. Hebraica præsertim phrasi. *Stent*, inquit, *& saluent te augures cœli, qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, vt ex eis annunciarent ventura tibi.* Isai. 47. 13. id est, ostendant se, consistant in acie coram me interriti. Et Psal. 105. 23. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in cōspectu eius*, id est nisi interrito se animo Deo opposuisset. Et ibidem v. 30. *Stetit Phinees, & placauit, & cessauit quassatio.* Hanc vim etiam hoc loco habet. Nisi quod duobus proximis exemplis audaciā ex charitate, hîc ex superbia profectā significat. Stetisse enim in tēplo Pharisæus ille dicitur quasi superbe, & arroganter de propria iustitia cū Deo disserens; quasi Deum non timēs, quasi ad certamē, & iudicium quodammodo prouocans. Contrariam vim habet paulo infra ver. 13. cum publicanus à lōge stetisse dicitur. Illic enim timidam quandā quietem indicat, qua se publicanus continebat, nec audebat propiùs arcam Dei accedere, aut se cōmouere, & *nec oculos ad cœlum leuare.*

Iudæi an stantes orarent.

Stare Hebraica phrasi est adesse

Hæc apud se orabat.] Nihil minus, quā oratio videtur esse, quæ sequitur, quo ergo modo Christus orasse eū

Digitized by Google

dicit? Duplex responsio, aut orationis nomine, etiam diuinas laudes, & gratiarum actiones intelligi, quemadmodum & Dauid cùm suos canebat psalmos, orare dicebatur; & nūc Ecclesiam cùm eos recitat, orare dicimus: aut Euangelistam noluisse dicere verè eum orauisse: sed loco orationis, qua vti eum oportebat, suas commemorasse laudes. Quemadmodum si remiges in maxima tempestate Deum, sanctosq, omnes nefandis vocibus blasphemantes, orare Deum dicas, quia quo loco, quo tempore orare eos maximè oportebat, pro oratione blasphemias in Deum iactant.

Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum.] Non dubium quin Christus superbiam in his verbis magnam esse indicet; sed qua in re ea consistat, incertum. Nec enim gratias Deo agere superbia videtur esse: nec suas etiam, modò non tibi, sed Deo tribuas, agnoscere virtutes, præsertim si ob eas à Deo acceptas gratias illi agas. Quod Pharisæus ille faciebat. Omnia tamen quæ Phariseus dicit superbiam spirant. Nam vt fingamus eũ quas in se prædicauit virtutes habuisse, magnę fuit superbiæ cæteros sine discrimine homines tanquam peccatores sibi tanquam iusto postponere. Quæ vna est species superbiæ, ex quatuor, quas hîc Beda, & Greg. lib. 23. in Iob. c. 7. commemorant, & tantoquidem aliis peior, quãto & stultior sibi, & aliis iniuriosior est singularem se putare, & cæteris præstare omnibus, *Diceret saltem*, inquit Aug. ser. 36. de verb. Domini secundùm Lucam, *sicut multi homines, Quid est cæteri homines, nisi omnes præter ipsum? Ego, inquit, iustus sum, cæteri peccatores.* Secũda species superbiæ fuit, quòd solas virtutes suas cõmemorauerit; de vitiis, quibus vtique non carebat, nullam mentionem fecerit. Tanquã si æger nõ quid morbi, sed quid sanitatis habeat, medico exponat. Hoc superbiæ genus Gregorius hom. 7. in Ezechielem in illo notauit. Tertia est, quòd eas fortasse virtutes iactauerit, quas non habebat, quemadmodũ eiusmodi fatuis hominibus solet accidere, qui dũ neglectis, aut dissimulatis vitiis, solas in se virtutes considerãt, eas sibi, etiam quas re ipsa non habent, habere videantur. quarta, quòd Deo simulate gratias egisse credendum sit: ita enim loquitur, ita tota sibi oratione placet, vt minimè obscurũ sit, cùm sibi eas virtutes attribuisset, quasi sua illas diligentia esset consecutus, nec Deo gratias egisse, vt gratias illi ageret, sed vt se laudaret. Sibi ergo, non Deo gratias agebat. Hoc aliud superbiæ artificiũ est, sæpe vt nos laudemus, gratias Deo agimus, Deum laudo, quòd nunquam hoc, numquam illud fecerim: quod semper hoc, semper illud fecerim. Quinta fuit, quod tãto studio & aliorum vitia, & virtutes suas enumerauerit. Non est tam ingeniosa, & subtilis humilitas: nec aliorum vitia, nec virtutes suas videt. *Raptores*, inquit, *iniusti, adulteri.* Quàm disertus aliorum accusator, quàm facundus laudator sui. Maxima quæque peccata nominauit, quibus cęteros omnes homines præter se oneratos esse dicit. Hoc enim nomina illa significant, *raptores iniusti, adulteri*, nõ eos qui semel, aut iterum rapuerint, iustitiam violauerint, adulterium patrauerint: sed qui id solent facere quàm frequentissime.

Varia in Pharisæo superbiæ species.

Velut etiam hic publicanus.] De proximo, vt virtutes suas probet, sumit exẽplum, ne forte Deus ita esse neget. Ostẽdit digito publicanũ publicum peccatorem, & quantum inter se, & illum intersit, Deum iubet animaduertere. *Ego solus sum*, inquit Aug. ser. 36. de verbis Domini secundùm Lucam, *iste de cæteris est. Nõ sum inquit, talis, qualis iste per iustitias meas, quibus iniquus non sum. Quid rogauerit Deum, quære in verbis eius, & nihil inuenies. Ascendit orare, noluit Deum rogare, sed se laudare. Parum est non Deum rogare, sed se laudare, insuper & roganti insultare.*

A 12. *Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium, quæ possideo.*] Memorauit priùs vitia, quæ non habebat: memorat nunc virtutes, quas habet, ait Theophy. quia primum est discedere à malo, secundum facere bonum. Recẽset autẽ virtutes duas, eas quæ à Pharisæis maximo in pretio habebãtur, quibusque se cæteris hominibus antecellere gloriabantur, ieiunium, & decimarum solutionem, vt apparet Matth. 9. 14. & 23. 23. Nam ex illis locis, & frequenter ieiunasse, & mẽtam, & cyminum, resque alias minutissimas decimasse constat, quod cæteri homines facere non solebant. Quibus autem diebus ieiunauerint, incertum: Nam quod Theophylactus tradit secundo, & quinto hebdomadis die ieiuna-
B re solitos, non alio argumento, quàm sua auctoritate probat: quæ hac in re haud scio quantum ponderis habere debeat.

13. *Et publicanus à longe stans.*] Particulam καί &, pro aduersatiua positam puto ex Hebræorum idiomate quibus ו & coniunctiua, & aduersatiua est: Publicanus autem à longè stans. Quam vim hoc loco standi verbum habeat. vers. 11. docuimus. A longè autem stetisse publicanus dicitur, quasi nõ ausus fuerit in templum ingredi, aut certè versus arcam accedere: sed aut in ipso tẽpli vestibulo, aut in prima atrii populi parte
C constiterit indignum se tam religioso iudicans loco. Exprimit peccatoris humilitatem, nullum in se meritum agnoscentis.

Nolebat nec oculos ad cœlum leuare.] Nolebat, positum videtur pro, non audebat. Meliùs enim conuenit, & haud dubium quin ideo noluerit, quia non audebat. Quod ait *nec oculos*, indicat multò minùs ausum fuisse maiora facere. Quid autẽ maius ausum non fuisse insinuet, incertum. Qui putant cæteras corporis partes intelligi, præsertim manus, quas solemus in cœlum orantes leuare, quasi dicat non solùm erecto corpore esse non audebat, quo habitu Pharisæum orasse pu-
D tãt; aut manus in cœlum tollere; sed ne leuare quidẽ oculos, non satis opinionẽ mihi suam probant. Potiùs ad iactantiam illam Pharisæi, quam paulo ante descripserat, referendum hoc esse arbitror: tanquam dicat, non solùm nihil de se laudabile, vt Pharisæus fecerat, prædicabat; sed ne oculos quidem, quos pudor illi, ac reuerentia diuinæ maiestatis in terrã defixerat, audebat tollere. Cœlũ puto hîc Deum appellari Hebræorum more, vt supra c. 15. 13. 21. *Pater, peccaui in cœlum, & coram te.* Qui enim in templo orabant, non in cœlum, sed in arcã, vbi Deum sibi repræsentabant, oculos at-
E tollebant. Quod ipsum publicanus ille facere non audebat.

Cœlum hoc loco Dei ponitur.

Sed percutiebat pectus suum.] Quasi conscientiam suam sua manu verberans, & pœnas de ea sponte sua sumens. Docuit natura ipsa pœnitentes id facere. Itaque & inter Iudęos primùm, deinde inter Christianos id fuit vsitatum, vt apparet infra cap. 23. 48. Adeòque assueti Christiani erant, cùm confitebantur peccata sua pectori tundendo, vt simul atque verbũ ipsum, Confiteor, audirent, pectora manu pulsarent. Adscribam locum Augustini singularem, ex ser. 8. de verb. Domini secundùm Matthæum, *Sanctum*, inquit, *Euan-*
F *gelium cùm legeretur, audiuimus exultasse Dominum Iesum in Spiritu, & dixisse, Confiteor tibi Pater Domine cœli, & terra, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Hucvsque interim verba Domini si dignè, si diligenter, si, quod primum est, piè consideremus, inueniemus primitus non semper, cùm in scripturis legimus confessionem; debere nos intelligere vocem peccatoris. Maximè autem hoc dicendum fuit, & hinc admonenda caritas vestra, quia mox, vt hoc verbum sonuit lectoris, secutus est etiam sonus tunsionis pectoris vestri, audito scilicet, quod Dominus ait, Confiteor tibi pater. In hoc ipso quod sonuit, Confiteor, pe-*

Christiani olim confitentes pectora tunc dare soliti. Mat. 11. 25

Digitized by Google

ctora vestra tutudistis. Tũdere autem pectus quid est, nisi arguere, quod latet in pectore, & euidenti pulsu occultum castigare peccatum? Quare hoc fecistis, nisi quia audistis, Confiteor tibi pater. Confiteor, audistis; qui confitetur, non attendistis.

Dicens: Deus propitius esto mihi peccatori.] Paucis vtitur peccator verbis; altero se peccatorem cõfitetur, altero veniam petit. Hoc est quod alibi Christus docet, *Cùm oratis nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur*, Matthæi 6.7. Satis apud Deum loquitur, satisque apud eum diserte causam suam agit, qui se humiliter peccatorem agnoscit.

14. *Amen dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo.*] Id est, venerat in templum iniustior, rediit domum iustior Pharisæo. Hic verus est sensus. Itaque nõ significatur quidem hoc loco aut publicanum vere iustificatum fuisse, aut vere damnatum Pharisęũ, quanquam ita Euthymius intelligit; quasi sensus sit, *descendit hic iustificatus ab illo*, id est, hic iustificatus, non ille: sed significatur iustiorem à Deo, quàm Pharisæum fuisse iudicatum. Nota enim est phrasis Hebraica. *Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata est.* Ezech. 16. 51. id est iustiores, quàm te esse declarasti, quãuis nec tu, nec illę sitis iustæ. Hic, inquam, est sensus: etsi credẽdum est & vere iustificatũ publicanum, & vere damnatum fuisse Pharisæum, si historia nõ parabola fuit: quia nec potuit non iustificari humilitas tanta, nec tanta superbia nõ damnari. Potest autẽ quod dicit *ab illo*, duobus modis intelligi, aut ita vt præpositio *ab* personam agentem declaret, aut ita vt solam significet comparationẽ, vt apud Hebræos מן. Priori modo si intelligatur, sensus erit Pharisæũ illum adeo se cum Deo elate, arrogantérque gessisse, vt publicanum, quamuis publicum peccatorem iustificauerit, id est iustiorẽ se esse declarauerit, cum se tam modeste, & modice gesserit. Si posteriori, publicanum non quidem à Pharisæo, sed à Deo præ Pharisæo fuisse iustificatum: sententia vtroque modo eadem est, phrasis tantũ diuersa. Quæ sequũtur vsque ad finem capitis apud Matthæum, & Marcum in locis ad marginem indicatis explicauimus.

Hebraica phrasis iustificare alios.

CAPVT XIX.

1 *ET ingressus perambulabat Iericho. 2. Et ecce vir nomine Zachæus: & hic princeps erat publica-*
norum, & ipse diues. 3. & quærebat videre Iesum, quis esset: & non poterat præ turba, quia sta-
tura pusillus erat. 4. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum: quia inde
erat transiturus. 5. Et cum venisset ad locum suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum, Za-
chæe festinans descende quia hodie in domo tua oportet me manere. 6. Et festinans descendit, & excepit illum
gaudens. 7. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes quod ad hominem peccatorem diuertisset. 8. Stans
autem Zachæus, dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid ali-
Matt. 18. b. 12. *quem defraudaui, reddo quadruplũ. 9. Ait Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est: eo quod & ipse*
Matt. 25. b. 13. *filius sit Abrahæ. 10. Venit enim Filius hominis quærere, & saluum facere quod perierat. 11. Hæc illis audien-*
tibus adijciens, dicit parabolam, eo quod esset prope Ierusalem: & quia existimarent quod confestim regnum
Dei manifestaretur. 12. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum
& reuerti. 13. Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dũ venio. 14.
Ciues autem eius oderant eum: & miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos.
15. Et factum est vt rediret accepto regno: & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam, vt sciret quantum
quisque negotiatus esset. 16. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisiuit. 17. Et ait illi
Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates. 18. Et alter venit, di-
Sup. 8. c. 18. *cens: Domine, mna tua fecit quinque mnas. 19. Et huic ait: Et tu esto super quinque ciuitates. 20. Et alter venit,*
Matt. 13. b. 12. & 25. c. 19. *dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario: 21. timui enim te, quia homo austerus es: tollis*
quod non posuisti, & metis quod non seminasti. 22. Dicit ei: De ore tuo te iudico serue nequam; sciebas quod ego
Mar. 4. c. 25. *homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminaui: 23. & quare non dedisti pecuniam*
meam ad mensam, vt ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam? 24. Et astantibus dixit: Auferte ab illo
Matt. 21. a. 1. *mnam, & date illi, qui decem mnas habet. 25. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. 26. Dico autem vo-*
Mar. 11. a. 1. *bis, quia omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. 27.*
Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc: & interficite ante me. 28.
Et his dictis, præcedebat ascendens Ierosolymam. 29. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage, &
Bethaniam ad montem, qui vocatur Oliueti, misit duos discipulos suos, 30. dicens: Ite in Castellum, quod cõtra
est: in quod introeuntes, inuenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo vnquam hominum sedit: soluite illum, &
adducite. 31. Et si quis vos interrogauerit: Quare soluitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam eius desiderat.
32. Abierunt autem qui missi erant: & inuenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. 33. Soluentibus autem
illis pullum, dixerunt domini eius ad illos: Quid soluitis pullũ? 34. At illi dixerunt: Quia Dominus eum ne-
Ioan. 12. b. 14. *cessarium habet. 35. Et duxerunt illum ad Iesum. Et iactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Iesum.*
36. Euntę autem illo, substernebant vestimenta sua in via. 37. Et cum appropinquaret iam ad descensum Mon-
tis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas vi-
derant, virtutibus, 38. dicentes: Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, pax in cælo, & gloria in excel-
sis. 39. Et quidam Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. 40. Quibus
ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. 41. Et vt appropinquauit, videns ciuitatem fleuit
Matt. 24. a. 2. *super illam, dicens: 42. Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abs-*
condita sunt ab oculis tuis. 43. Quia venient dies in te: & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabunt
te: & coangustabunt te vndique: 44. & ad terram prosternent te, & filios tuos, qui in te sunt, & non relin-

Digitized by Google

quent in te lapidē super lapidem, eo quòd non cognoueritis tempus visitationis tuæ. 45. Et ingressus in templum, Mat. 13. a. 2.
cæpit eiicere vendentes in illo, & ementes, 46. dicens illis: Scriptum est: Quia domus mea domus orationis est. Luc. 21. b. 6. Matth. 21.
Vos autem fecistis illam speluncam latronum. 47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdo- b. 12.
tum, & Scribæ, & Principes plebis quærebant illum perdere: 48. & non inueniebant quid facerent illi. Omnis Mar. 11. b. 17.
enim populus suspensus erat, audiens illum. Isa. 56. c. 7. Ier. 7. b. 11.

IN CAPVT XIX.

1. ET *ingressus.*] In vrbem scilicet ipsam Iericho, ad quam appropinquasse dixerat c. superiore v. 35. Tendebat enim Christus, cùm hoc accidit, Ierosolymam, vt pateretur, quemadmodū constat ex Marco c. 10. 32. De vrbe autē Ierico, quæ scitu necessaria esse iudicauimus, apud Matthæum diximus c. 20. 29. Erat enim in via à Iordane Ierosolymam euntibus.

Perambulabat Iericho.] Lustrabat vrbem, animas nimirum perditas quærens, vt solent medici ægrorum obire domos. Nec operam perdidit. Zachæum enim ægrotum inuenit, sanum reliquit. Ex hoc loco perspicuum est non seruasse Lucam in hac præsertim historia ordinem temporum. Nam miraculum illud curati cæci, quod superiore capite narrauit ver. 35. factum fuit, postquam ab Iericho fuisse egressus, vt ex Matth. cap. 20. 29. & ex Marco cap. 10. 46. manifestum est, nunc verò reddit ad commemorandum id, quod in ipsa acciderat vrbe, cur id fecerit apud Matthæum exposuimus.

2. *Et ecce vir.*] Quasi dicat, quærebat, quos sanaret, & ecce illi ægrotus occurrit.

Nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues.] Tribus rebus hominem Euangelista describit nomine, officio, diuitiis, partim vt plus fidei esset historiæ, partim vt doceret etiam homines diuites, nec publicanos modò, sed principes etiam publicanorum in Christum credidisse, ab eoque fuisse saluatos. Tum etiam vt indicaret, quamobrem Christus postea dixisset vers. 10. *Venit enim filius hominis quærere, & saluum facere, quod perierat.* Maximè enim publicani periisse credebantur. Et est simile vero Scribas, & Pharisæos suo more murmurasse, quòd ad publicanum, & hominem publice habitum peccatorem Christus diuertisset, vt Matth. 9. 11. 12. & 11. 19. Quod dicit, *& ipse diues*, videtur Hebraismus esse, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος, qui Latine resolueretur, Princeps publicanorum, isque diues, aut, qui & diues erat. Auget enim orationem. Omnes publicani diuites esse solebant, ille inter publicanos ipsos ditissimus erat, proptereaque eorum princeps. Nam inter eos, qui solas quærunt diuitias, qui iis maxime abundant, principes sunt. Hoc eò etiam pertinet, vt intelligatur, quantæ eius fuerint eleemosynæ, cum inter locupletes locupletissimus esset, & dimidiam bonorum suorum partem pauperibus erogauerit ver. 8.

3. *Et quærebat videre Iesum, quis esset.*] Quis esset eorum, quos in conferta, & confusa videbat turba. *Quærebat* dixit, pro volebat, aut conabatur Græco idiomate, ἐζήτει ἰδεῖν. Conabatur autem videre commotus fama sanctitatis, & miraculorum eius, quæ longe, lateque peruagabatur.

Et non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.] Sensus est facilis, poteſtq; facile ad mores trahi, omnes homines ad Christum Zachæi sunt, parui sunt, videre eum præ turba non possunt; quia nemo potest venire ad eum, nisi pater eius traxerit illum, nisi fide in arborem sycomorum ascendat, nisi in crucem credat, *Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Turba vtique huius mundi impedit nos, quo minus Christum dignoscamus, relinquenda, calcanda nobis ad maiorem virtutē ascendentib. turba est, de alto Chri-

Ioan. 6. 44

1. Cor. 1. 23.

stus videndus. *Nemo potest*, inquit Ambros. *Iesum videre cōstitutus in terra.* Sed hæc à nostro instituto aliena sunt, & meliora apud Aug. ser. 8. de verbis Apostoli, & ser. 110. de tempore, & apud Greg. lib. 27. Mor. c. 26. & apud Ambrosium, & Bedam in huius loci commentariis, & apud Theophilum Antiochenum lib. alleg. 3. facile lector inueniet.

4. *Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum.*] Currens ante eum, quā transiturus erat, vt antequam accederet, spatiū haberet in arborem, quā in via esse sciebat, ascendendi. Sycomorus, aut, sycomorum, quæ arbor sit, nō magni operæpretij est scire velle. Plinius Ægyptiam ficum vocat, hisque describit verbis: *Ante omnia ficus ob id Ægyptia cognominata, arbor moro similis folio, magnitudine, aspectu. Pomum fert non ramis, sed caudice ipso: idque ipsum ficus est prædulcis, sine granis interioribus, perquam fœcundo prouentu, scalpendo tantum ferreis vnguibus, aliter non maturescit.* Esse autem eandem arborem sycomorum, & ficum Ægyptiam non solùm ex Dioscoride magno in re tali auctore, sed etiam ex August. ser. 8. de verbis Apostoli perspicuum est, qui & sycomorū quasi fatuam ficum dictam esse docet, & in Africa quidem raram, in Iudæa admodum fuisse frequentem.

Sycomorus quanam sit arbor.
Lib. 3. c. 7

Quia inde erat transiturus.] Gr. ὅτι ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι quia illac erat transiturus.

5. *Zachæe festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere.*] *Magnum beneficium*, inquit Aug. ser. 8. de verbis Apostoli, *ille arbitrabatur Christum videre. Qui magnum & ineffabile beneficium putabat transeuntem videre, subitò meruit in domo habere. Infunditur gratia, operatur fides per dilectionem, suscipitur Christus in domum, qui iam habitabat in corde.* Aperte mihi ex hoc loco cōfirmari videtur, quod Theologi docent, facienti quod in se est Deum gratiā non denegare, posseque hominē sese aliquo modo ad gratiam disponere. Nec enim dubium est, quin propterea Christus Zachæū vocauerit, quia & cor eius perspectum habebat, & quia viderat, quàm singulari vsus fuisset diligentia, vt vel se videret. Accepit plus, quā sperabat, qui q potuit fecit. *Si sequentes se Christus iuuat, quanto magis iuuabit præcurrentes.* Quod festinare iubet, ad magnitudinem pertinet beneficii. Bis dat qui citò dat: ter qui beneficium non petenti, non speranti offert; quater, qui eum exhortatur, quasi eius agens causam, vt diligens sit in accipiendo. Videtur et alludere voluisse Christus ad festinationem illam, qua Zachæus præcurrens in arborem ascenderat. Tanquā si dicat, quemadmodum festinasti, vt ascenderes; festina, vt descendas, & me recipias. Hoc est prout te ad gratiam meam disposuisti, ita eam recipias.

Hominem se posse ad gratiam disponere.

6. *Et festinans descendit, & excepit illum gaudens.*] Fecit quod Christus iusserat, eodemque modo, quo iusserat. Iussus enim erat vt festinanter descenderet, festinanterque descendit. Hoc nimirum est diuinæ respōdere gratiæ, confestim vocantē sequi, non moras nectere, non villam, non iuga boum empta, non vxorem ductam excusare, non ad renuntiandum iis, qui domi sunt, non ad sepeliendum patrem velle reuerti. *Nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei.* Festinet, qui vocatur, caueat, ne terribilem illā vocem audiat, *Vocaui, & renuistis; extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret, ego quoque in interitu vestro ridebo.*

Sup. cap. 14. 18. 19. 22. & cap. 9. 59. 61. 62.
Prouerb. 1. 24. 26.

Digitized by Google

Rectè hoc Theophylactus aduertit. Qui allegoricos quærit auctores, legat eos, quos ver. 2. indicauimus.

7. *Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes, quòd ad hominem peccatorem diuertisset.*] Putant Cyprian. lib. 2. epist. 3. & in lib. de opere, & eleemosynis. & Tertul. lib. 4. contra Marc. & Chrysost. in hom. de Zachæo, Beda, idemque videtur Ambrosius existimasse, Zachæum hominem fuisse Gentilem, ideoque Iudæos murmurasse, quòd ad illum diuertisset, quòd Iudæis non liceret in domos ingredi Gentilium, multo minus cibum cum illis sumere. Nam & cũ Petro Iudæos disceptasse legimus, quòd *ad viros præputium habentes* introiisset, & cum illis mensam communicasset Act. 11. 2. 3. & quidem etsi noua videtur opinio, probabilis tamen est. Nam & publicanorũ officiũ etsi Iudæi etiam, vt Matthæus, exercebant, magis tamen propriũ Gentilium videbatur. Odiosum enim apud Iudæos erat tributum ab ipsis Imperatoris exigere. Et solebant Iudæi Gentiles omnes peccatores appellare, & nomine peccatorum Gentiles intelligere, vt cùm Christus dicit se *in manus peccatorum* esse tradendum Mat. 26. 45. Marc. 14. 41. Luc. 24. 7. Animaduertimus etiam Zachæum, cum bona opera, quæ faciebat, recensebat, nihil legale recensuisse, non decimas, non ieiunia, quemadmodũ ille fecerat Pharisæus c. 18. 12. sed restitutionem rerum malè partarum, & eleemosynas in pauperes, quas Centurio etiam ille Cornelius faciebat, homo Gentilis Act. 10. 2. 4. & quod Christus dicit v. 9. *Hodie salus domui huic facta est, eo quòd & ipse filius sit Abrahæ*, quod impedire hanc sententiam videtur, maximè iuuat. Si enim fuisset ex genere Abraham sicut Iudæi omnes, non dixisset, *eo quòd & ipse*. Quid est, *& ipse?* nisi etiam ipse, quamuis carne filius Abrahæ non sit, spiritu est. *Non enim omnes qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est non qui filij carnis, ij filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine*, Rom. 9. 6. 7. 8. Probabilem tamen opinionem esse dico, non certam. Nam publicani omnes, quamuis Iudæi essent, pro publicis peccatoribus habebantur, & cùm in domum Matthæi adhuc publicani, Iudæi tamẽ diuertisset, similiter Pharisæi murmurabant, suprà c. 5. 30. & Mat. 9. 11. Qui fuerint illi qui hoc loco dicuntur murmurasse, incertum est. Nam quòd Euangelista omnes murmurasse dicit, nemo dubitat per synecdochem intelligendum, qua omnes murmurasse dicuntur, quia magna pars murmurauit. Hæreticorum interpres semper Christi discipulis iniquus, ipsos etiam murmurasse fortasse putat. Sed id procul omni dubio esse debet, qui murmurarunt, non fuisse discipulos, cùm meliora de Christo cogitarent: & vsu iam didicissent, quo ille consilio ad peccatores diuertere soleret. Fuerunt igitur eius loci ciues, & vt credibile est, præsertim Pharisæi, qui pro magno habebant scelere cum peccatoribus consuetudinem habere, dicentes: *Longè recede à me, noli me tangere, quoniam mundus sum*, idque frequenter obiiciebant Christo supra c. 5. 30. & cap. 7. 39.

Zachæus an fuerit Gentilis.

Peccatores dicti Gentiles.

Caluinus in Harmonia.

Isai. 65. 5. apud August. hom. 21. hom. 50. Isa 52.

8. *Stans autem Zachæus.*] Quid sit stare superiore cap. v. 11. docuimus. Hîc alium habet vsum, nempe aggredi loqui, erumpere ad loquendum derepente vt cap. 10. 40. *Qua stetit, & ait*, id est, quæ exorsa est ita loqui. Nam quòd quidam reuerentię causa stetisse dicunt, vt cum Christo non sedens, sed rectus loqueretur, probabile non puto.

Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.] Quod dicit *ecce*, attentionem Christi exigit, & ostentationem quandam benefactorum videtur præ se ferre, si de re præterita, vel certam, promptamque voluntatem id faciendi, si de futura interpretemur. De quo paulo post

A dicturi sumus. Cæterum quæ esse videtur ostentatio, non est: sed explicatio vitæ præteritæ coram magistro, vt iudicaret, ecquid sibi de ea vitæ ratione mutandum esset. Quod dicit *do*, &, *reddo*, aliqui ita interpretantur, quasi antequam ad ipsum Christus venisset, solitus fuisset dimidiam bonorum suorum partem pauperibus dare, &, si quid quem defraudasset, quadruplum reddere. In qua certe sententia Cyprianus est lib. 2. epist. 3. & lib. de opere, & eleemosynis. Alij contra pręsentia pro futuris posita, sensúmque esse, *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus*, id est paratus sum in posterum dare, ecce offero; *& si quid aliquem defraudaui*, paratus sum quadruplum reddere. Quasi id ante facere

B non soleret, in posterum autem facere constituerit. Multos hęc sententia, & graues habet auctores, Iren. lib. 4. c. 26. Tertull. lib 4. contra Marcionem. Crysost. in hom. de Zachæo. Amb. Bedam, Theophyl. & Euthym. in comment. Fulgentium in epistola ad Gallam. Hoc probabilius, & quia plures auctores dicũt, & quia Christus videtur significare, cùm dicit v. 9. *Hodie salus domui huic facta est*, quasi non ante Zachæus fuisset iustificatus, fuisset autem si ea opera, propter quæ tunc iustificatus est, ante fecisset. Sunt qui putent Zachæũ omnibus relictis bonis secutum Christum, eiusque factum esse discipulum, quod minime obscure Fulgen-

C tius scribit, obscuriùs indicant Chrys. & August. Cur ergo non omnia omnino bona sua pauperibus dedit? Respondent August. & Chrys. propterea dimidiam bonorum suorum retinuisse partem, vt haberet, vnde per fraudem ablata restitueret. *Ideo mihi dimidium retineo*, inquit August. ex eius persona loquens, *non quòd habeam: sed vnde reddam.* Quare quadruplum reddiderit, quærunt aliqui. Ac quidam putant lege fecisse quę quadruplum reddere iuberet, Exod. 22. 1. 2. Reg. 12. 16. vt Beda, Theophyl. & Euthym. Magis credo ex abundante fecisse caritate. Nam cùm satis certum non

D haberet, quantum cuique abstulisset, voluit, ne aliquid forte alienum retinens erraret, quadruplo plus reddere, quàm sibi debere videbatur. Quod omnes profecto fęneratores facere deberent. Etenim, vt superiùs docuimus, probabilius est Zachæum fuisse Gentilem, qui lege non tenebatur, & lex non ex omnibus rebus, sed ex solis ouibus, si furto sublatæ fuissẽt, quadruplũ reddere iubebat, Exod. 22. 1. ex aliis plus, vt ex bobus quintuplum: ex aliis minus, & Zachæus ille, cùm publicanus esset, non boues, aut oues, sed pecuniam vtique furabatur.

Cur quadruplum reddiderit Zachæus.

9. *Ait Iesus ad eum, quia hodie salus huic domui facta est.*]

E Docet Christus, quam ob causam murmurantibus omnibus ad peccatorem diuertisset. *Hodie*, (inquit August. ser. 8. de verbis Apostoli.) *salus huic domui facta est. Ecce quare intraui, salus hodie facta est. Vtique si Saluator non intrasset, salus in illa domo facta non esset. Quid ergo miraris agrote? voca & tu Iesum, noli tibi sanus videri. Cum spe agrotat, qui medicum suscipit: desperatè agrotat, qui per insaniam medicum cædit. Qualis ergo eius insania, qui medicum occidit? Quanta verò bonitas, & potentia medici, qui sanguine suo insano interfectori suo medicamentum fecit? Nec enim ille, qui venerat quærere, & saluare, quod perierat, pendens sine causa dicebat: Pater ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. Insani sunt: medicus sum: sæuiant, patienter fero, cum occiderint, tunc sanabo.* Hæc August. aduersus eos, qui murmurauerãt, quod ad Zachæum Christus diuertisset. Non dicit Christus, Hodie salus tibi facta est, sed, *Hodie salus domui huic facta est*, siue vt beneficium amplificaret, significaretque non Zachæum modò, sed vniuersam eius familiam omnino saluatam fuisse: sicut de Cornelio illo dicitur Act. 10. 2. religiosum fuisse, ac timentem Deum, *cum omni domo sua*: & purpuraria illa Act. 16. 15. cũ omni domo sua baptizata fuisse dicitur,

Inf. c. 23. 34.

Digitized by Google

itemque custos ille carceris eodem c. v. 33. & Crispus Archisynagogus Act.18.8. sic Euthym. intelligit. Siue vt indicaret domum illam Zachæi ante illam quidem diem occlusam fuisse saluti, vitiis & fraudibus apertam, illa primum die saluti aditum patefecisse, cum ingredienti sibi patefecit: secū enim, id est cum Saluatore salutem ingressam. Quod vt significaret, non dixit salus Zachæo, sed *salus huic domui facta est*, quamuis per domum solum Zachæum, vt Theoph. putat, intelligat. Nā cū eius rei causam reddit, non dicit, eo quod ipsi filij sint Abraham; sed, *eo quod & ipse filius sit Abrahæ*, quasi Zachæum ipsum domū appellauerit. Nam quod quidam dicunt Græce relatiuum αὐτὸς ipse, non ad Zachæum, sed ad οἶκον domum esse referendum, quę Græce masculino dicitur genere, durius est, quā quod ipsi durissimum putant, vt cum Zachæo ipsi loqueretur, per tertiam personam dicat, *eo quod & ipse filius sit Abrahæ*. Præsertim si verum est, quod iidem auctores recte sane tradunt, illud quod Euangelista dicit, *Ait Iesus ad eum*, perinde intelligi posse, ac si diceret, ait Iesus de illo, vt, *ad Israël autem dictum est*, id est, de Israel, & *Multi dicunt animæ meæ*, id est de anima mea. Præterquā quod Christus cū Zachæo de Zachæo loqui potuit. Fingamus ergo cum Zachæo loquentem dixisse, Hodie Zachæo salus facta est, *eo quod & ipse filius sit Abrahæ*, quid fuisset absurdi cum ita nos vulgo frequenter loqui soleamus. Atqui idem est, quod dicit: *Hodie salus domui huic facta est*, atque si diceret: Hodie Zachæo salus facta est, si posterior Theophyl. interpretatio vera est, quæ certe videtur probabilior.

Rom.10 21. Psal. 3. 3.

Eo quod & ipse filius sit Abrahæ.] An Zachæus ex Abrahami genere Iudæus fuerit, v. 7. disseruimus. Ergo si Iudæus erat, hæc verba duobus modis interpretari possumus. Aut vt sensus sit, ideo Zachæum saluū fuisse, quia filius erat Abrahæ, non quod omnes, qui genere filii erant Abrahæ, salui essent, sed quod ius quoddā ad salutem habere viderentur, cum propter illos potissimum Christus venisset. Quasi dicat, quamuis Zachæus hactenus peccator fuerit, tamen mirandū non est consecutum hodie fuisse salutem, nam & ipse filius erat Abrahæ, quemadmodum cæteri, qui illum peccatorem, se iustos esse putant. Videtur enim ad eos, qui murmurauerant, alludere. Atque hanc vim particula illa &, habere potest, *eo quod & ipse*. Aut vt filium Abrahæ non genere (quāuis genere etiā filius esset) sed fidei, caritatisque imitatione Christus appellet. Filios enim Abrahæ dicere solebat, qui opera imitabantur Abrahami. *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*, Ioā.8. 39. sicut filios diaboli, qui diabolum imitantur. *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere*, Ioan. 8. 44. Quasi dicat, Hodie Zachæo salus facta est, quia & ipse credendo, bonaque sua pauperibus distribuendo Abrahamum imitatus est, quemadmodum & cæteri, qui in me crediderunt, quamuis hactenus peccator fuerit: eamque habebit vim particula &, quam emphaticam esse manifestum est. Sin veterum auctorum sequamur opinionem, qui Zachæū magno consensu Gentilem fuisse putauerunt, congruenter interpretabimur, *eo quod & ipse filius sit Abrahæ*, id est, quamuis eo genere non sit, tamen fide est, queadmodū, qui ex eo originem trahunt. Atque in hunc sensum omnes antiqui auctores, quos ver. 7. citauimus, interpretantur, & emphasis coniunctionis &, magis apparet. Cum enim Iudæi murmurassent, quod ad hominem peccatorem, id est, Gentilem, qui filius non esset Abrahæ, diuertisset, respondet etiam ipsum filium esse Abrahæ, ideoque salutem consecutum. Quæ sequuntur, vsque ad ver. 41. apud Matthæum exposuimus.

Mat.10 6. & 15. 24.

Qui sint filij Abrahæ, & qui filij diaboli.

41. *Et vt appropinquauit vrbi Ierosolymæ.*] Cum Christus magna cum gloria personantibus vndique faustis acclamationibus Ierosolymā iniret, aspectu vrbis excidium, quod illi impendebat, animo prouidens in magna ciuitatis lætitia solus fleuit: & fleuit is, qui maxime omnium lætari debere videbatur, cum omnis illa publica propter se lætitia excitaretur. Fecit opportune, magnoque consilio, vt maiorem earū rerū, quas futuras prædicabat, fidem faceret. Si enim dixisset, fleuissetque ante, cum ipsum Ierosolymitani ciues persequebantur, aut post, cum ab illis comprehensus esset, videri posset non tam vere dixisse, quàm iracunde, atque comminatorie. Prædicit ciuitati extremam calamitatem tum, cum maximo ab ea honore afficeretur; vt omnes intelligerent, non irato, sed libero prædixisse animo, & nec se latere, quid ipse propter eam ciuitatem, quid ea ciuitas propter ipsum passura esset. Ostēdit se & futura scire, & inimicos suos amare, vt ait Euthym. Atque iisdē de causis, quibus id Christus fecit, Euangelistam narrasse arbitror: vt id nunc omnes intelligeremus, quod tunc Christus à Iudæis voluit intelligi. Quod ait, *super illam*, Hebraismus est, עליה, *super illam*, id est propter eam.

42. *Quia si cognouisses & tu.*] Orationem imperfectam esse constat, qualis flentium, aut alio quo æstuantium affectu esse solet. Eaque res sentētiā huius loci difficilem reddit, quod, cum constet ad explendum sensum orationis aliquid intelligendum, quid intelligendum sit, non satis constet. Tria autem videntur intelligi debere, persona agens, cum qua comparatio fiat, & patiens, quæ impleat verbum illud, *cognouisses*, & aliquid quod dictioni *si*, respondeat, ne maneat suspensa sententia. Nam cum dicit, *& tu*, aliquam tacite personam indicat, quæ cognoscat, quod ipsam significat ignorare, cuiusque exēplo scire ipsam velit, quod ignorabat. Et verbū illud *cognouisses* aliquem accusandi casum postulat, qui in tota oratione non apparet. Et dictio *si*, exigit aliquod verbū, vbi quodāmodo quiescat. Sūt qui nullā agentē personā putēt intelligendā, existimantes particulam illam, *si*, non conditionalem, sed optatiuam esse. Quasi dicat, O vtinam cognouisses & tu. Tolerabilis quidē interpretatio videri potest, sed partim nouitate, partim duritia, & insolentia sententiæ auctoritatem perdit. Nam etsi Hebræi *si* pro *vtinam* aliquando dicunt, & Septuaginta interpretes *ei si* pro לו Hebraico *vtinam* aliquando verterūt, vt Iosue 7. 7. & Iob 6.2. & 16.4. scioque Lucianū elegantem auctorem Græcum nonnunquam ita locutum, tamen inusitata inter Apostolos, & Euāgelistas phrasis est. Denique hac nobis exeundū esset, si meliorē non inueniremus exitum. Nunc autem cum alius liberior exitus pateat, quis nos per istas exire cogit angustias? Alij turbā, quæ Christo acclamabat, intelligi volunt, vt sensus sit, si cognouisses & tu, sicut ista cognoscit turba. At neq; turba id, de quo Christus loquebatur, vt paulo post apparebit, cognoscebat; & si cognouisset, tamen ea intelligenda nō esset, quia illa ipsa Ierosolymitana ciuitas erat; cuius futurum prædicebat exitium. Ergo non dubito, quin Christi persona intelligenda sit. *Si cognouisses & tu*, subsicut & ego cognosco, quemadmodū intelligūt Greg. ho. 39. in Euang. & Beda. *Si cognouisses*, quid? Id multo est difficilius. Cyrillus, & Theodoretus in commen. in c. 29. Isaiæ. Aug. epist. 79. & 80. & Theophylact. & Euthym. hoc loco, verbum *cognouisses* referunt ad ea, quæ proxime sequuntur, *Quæ ad pacem tibi*, id est, si cognouisses occasionem, quæ tibi nunc offeratur, pacem, securitatemque obtinendi, dum præsentem haberes Saluatorem tuum, subintelligunt, non negligeres, aut aliquid eiusmodi, nec aliter meo quidem iudicio Græca lectio, quam nunc habemus, potest intelligi. Sed si litteram vnam ex coniectura mutare licet, sententia erit multo facilior, & magis apta. Vbi Græce

Cur imperfecta sit oratio.

Digitized by Google

est, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, legendum suspicor, τῇ πρὸς εἰρήνην vna tantum littera mutata, quæ mutatio illud efficiet. vt relatiuum *quæ* ad diem referatur, quod si fiat, sensus est planus, *Si cognouisses & tu, quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo*, &c. Si inquam, hæc tu mala tibi impendentia cognouisses, quæ quidē modo minime cognoscis, sed *abscondita sunt ab oculis tuis*, si inquam cognouisses etiam *in hac die tua, quæ ad pacem* tuam (sub. est) id est, qua tanta pace, tanta securitate frueris, fleres vtique sicut & ego fleo, non lætarere, sicut modo lætaris. Hæc sententia consequens, & ab omnibus difficultatibus expedita est. Nam cum superiore aliorũ interpretatione videntur multa pugnare, quæ cum hac mirifice conueniunt. Primum quidem, quod quemadmodum in illa particula *&* plane Christi in se comparationem continet, *si cognouisses & tu*, sicut & ego, ita dictio illa, *si*, omnino postulare videatur, vt intelligatur, faceres, quod ego facio, fleres, sicut ego fleo. Si autem hoc intelligendum est, non potest esse sensus, Si cognouisses ea, quæ ad pacem tuam pertinent. Quo enim modo hæc duo cohærebunt, si cognouisses pacem tuam, fleres, non enim fleret, sed lætaretur, si pacem suam cognouisset. Deinde quod illa verba, *& quidem in hac die tua*, manifestum sit emphatica esse, perit autem omnis emphasis, si verbum *cognouisses* ad pacem referatur, elucet, si ad imminentia referatur mala; belle enim conuenit si cognouisses quę tibi imminent mala, & quidem hoc ipso tempore, quo tot frueris bonis, à lacrymis temperare non posses. Denique quod verba, quæ sequuntur, *quia venient dies in te*, nullo modo cum ea interpretatione cohærere possint. Nam eorum sententiam, qui causam à Christo, cur fleat, reddi putant, ne refellendam quidem arbitror, sensus ergo est ille, quem indicauimus. Illud tantum huic sententiæ videtur repugnare, quod noster interpres priorem illum sensum expressisse videatur: sed haud difficile potest nostra etiam versio ad hanc interpretationem accommodari. Nam relatiuum *quæ* non solum pluralis, sed etiam singularis numeri esse potest, & ad diem referri, quemadmodum nos referendum esse putamus, si pro τὰ πρὸς. Græce legamus, τῇ πρὸς, sicut noster fortassis legit interpres. Imo vero versio nostra magis huic interpretationi fauet, non enim legit τὰ πρὸς εἰρήνην σου, quæ ad pacem tuam, sed τῇ πρὸς εἰρήνην σοι, *quæ ad pacem tibi*, quod melius cum nostra interpretatione conuenit. Quo ergo modo illa hærebunt verba, *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*? Vix quidem, si quemadmodum superiores illi auctores faciunt, ad superiora referantur: si autem ad sequentia, vt ego refero, aptissime hærent. *Si cognouisses & tu, & quidem hoc ipso tempore*, quo tanta pace secura es, quæ tibi imminent mala etiamsi nunc ab oculis tuis abscondita sint, fleres vtique mecum. Mollior etiamnum erit oratio si, quod Græce est ἐκρύβη, singulari numero vertamus: Nunc autem absconditum est ab oculis tuis, quodque si cognouisses, fleres, *quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo*, & quæ sequuntur. Describit Christus futurum vrbis excidium quod sub Tito, & Vespasiano accidit. Quare & se Deum esse declarauit, qui futura sciret, & Ierosolymitanos ciues monet, vt ad Deum conuersi impendentem calamitatem effugiant; quasi dicat, quod olim per Ieremiam Deus dixerat. c. 3. 1. *tu autem fornicata es cum amatoribus tuis, tamen reuertere*, & c. 4. 5. *Si reuerteris Israel, ad me conuertere, & si abstuleris offendicula tua à facie mea, non commoueberis*. Eodem pene modo ante tot annos Isaias Ierosolymæ ruinam prædixerat c. 29. 1. 2. 3. 4. quem ad locum allusisse videtur Christus, iisdem enim fere vsus est verbis, *Væ Ariel, Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid, additus est annus ad annum, solemnitates euolutæ sunt, & circumuallabo Ariel, & erit tristis, & mœrens, & erit mihi quasi Ariel. Et circundabo quasi sphæram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionem tuam. Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum*. Cyrillus quidem certe, Eusebius, & Theodoretus eo putant hoc loco respexisse Christum.

Futurũ vrbis excidiũ describit Christus.

Eo quod non cognoueris tempus visitationis.] Causam reddit Christus, quamobrem Ierosolyma esset euertenda, quod nimirum *tempus visitationis suæ* cognoscere noluisset, id est oportunam salutis suæ occasionem amplecti. Tempus primi aduentus sui, *tempus visitationis*, appellat, quia *visitauit nos oriens ex alto*, vt dixit Zacharias supra c. 1. 68. 78. & quia veniens *visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ*. Hoc est *tempus acceptabile, & dies salutis*, vt D. Paulus interpretatur. 2. Cor. 6. 2. Docuimus c. 1. 68. visitandi verbum & in bonum, & in malum poni, hoc loco non dubium, quin in bonum positum sit. Perinde ergo est, atque si diceret, *Hoc erit iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem*. Mirum D. August. superiora illa verba ver. 42. cum hunc locum citat, semper cum istis copulare, *Si cognouisses & tu tempus visitationis tuæ*, vt epistol. 79. & 80. at confusione memoriæ factum puto. Vide reliqua, quę sequuntur in Matthęi commentariis.

Visitandi verbum in bonum positum. Ioan. 3. 19.

CAPVT XX.

Math. 21. 23. Mar. 11. d. 27.

ET factum est in vna dierum, docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum, & Scribæ cum senioribus, 2. & aiunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate hæc facis? aut: Quis est, qui dedit tibi hanc potestatem? 3. Respondens autem Iesus, dixit ad illos: Interrogabo vos & ego vnum verbum. Respondete mihi: 4. Baptismus Ioannis de cœlo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus, de cœlo, dicet, Quare ergo non credidistis illi? 6. Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs vniuersa lapidabit nos, certi sunt enim, Ioannem prophetam esse. 7. Et responderunt se nescire vnde esset. 8. Et Iesus ait illis: Neque ego dico vobis, in qua potestate hæc facio. 9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo plantauit vineam, & locauit eam colonis, & ipse peregre fuit multis temporibus. 10. Et in tempore misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem. 11. Et addidit alterum seruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. 12. Et addidit tertium mittere, qui & illum vulnerantes eiecerunt. 13. Dixit autem dominus vineæ; Quid faciam; mittam filium meum dilectum: forsitan, cùm hunc viderint, verebuntur. 14. Quem cum vidissent coloni, cogitauerunt intra se, dicentes. Hic est heres, occidamus illum, vt nostra fiat hereditas. 15. Et eiectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? 16. veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Absit 17. Ille

Math. 21. d. 33. Mar. 12. a. 1. Isa. 5. a. 1. Ier. 2. d. 21

Digitized by Google

autem aspiciens eos ait: Quid est ergo hoc, quod scriptum est: Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic Psal.117.d.22.
factus est in caput anguli? 18. Omnis, qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ce- Act.4.b.11. Ro.9.g.33.
ciderit, comminuet illum. 19. Et quærebant principes sacerdotum, & Scribæ mittere in illum manus illa hora: 1.Pet.2.a.8.
& timuerunt populum: cognouerunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc. 20. Et obseruantes mi- Isa.28.d.16. Matth.22.
serunt insidiatores, qui se iustos simularent, vt caperent eum in sermone, vt traderent illũ principatui & po- b.15.
testati præsidis. 21. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, scimus quia rectè dicis, & doces: & non ac- Mar.12.b.
cipis personam, sed viam Dei in veritate doces: 22. licet nobis tributum dare Cæsari, an non? 23. Considerans 13.
autẽ dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis? 24. ostendite mihi denarium: Cuius habet imaginem, &
inscriptionem? Respondentes dixerunt ei: Cæsaris. 25. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & Rom.13.c.7.
quæ sunt Dei, Deo. 26. Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe: & mirati in responso eius, Matth.22.
tacuerunt. 27. Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, & interrogaue- c.23. Mar.12.b.
runt eum, 28. dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis: Si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, 18.
& hic sine liberis fuerit, vt accipiat eam frater eius vxorem, & suscitet semen fratri suo: 29. septem ergo fra- Deut.25.b.
tres erant: & primus accepit vxorem, & mortuus est sine filiis. 30. Et sequens accepit illam, & ipse mortuus 5.
est sine filio. 31. & tertius accepit illam. Similiter & omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui
sunt. 32. Nouissimè omnium mortua est & mulier. 33. In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? siqui-
dem septem habuerunt eam vxorem. 34. Et ait illis Iesus: Filij huius sæculi nubunt, & traduntur ad nuptias:
35. illi verò, qui digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent vxo-
res. 36. neque enim vltra mori poterunt: æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei: cum sint filij resur-
rectionis. 37. Quia vero resurgant mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum, Deum A- Exod.3.b.6.
braham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. 38. Deus autem non est mortuorum, sed viuorũ: omnes enim viuunt Matth.22.
ei. 39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magister, bene dixisti. 40. Et amplius non au- d.44. Mar.12.d.
debant eum quidquam interrogare. 41. Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum, filium esse Da- 36.
uid? 42. & ipse Dauid dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, 43. donec Psal.109.a.1. Mat.23.a.6.
ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? 44. Dauid ergo Dominum illum vocat, & quomodo filius Mar.12.d.
eius est? 45. Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis: 46. Attendite à Scribis, qui volunt am- 38.
bulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in Sup.11.f.
conuiuiis. 47. Qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem 43.
maiorem.

IN CAPVT XX.

1\. E*T factum est in vna dierum.*] Ex illis quatuor, quibus post ingressum illũ celebrem in vrbem Ierosolymam, vsque ad diem, quo est comprehensus, in C templo docuit, cũ noctu in Bethaniam rediret, vt apud Matthæum c.21.17.& 26.1. copiosè docuimus Apud quem c.21.22.& 23. totũ hoc caput explicatũ est.

CAPVT XXI.

1\. R*ESPICIENS autem vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, diuites. 2. Vi-*
dit autem & quandam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo. 3. Et dixit Vere di- Mar.12.d.
co vobis, quia vidua hæc pauper, plus quam omnes misit. 4. Nam omnes hi ex abundantia sibi 41.
miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo, quod deest illi, omnem victum suum, quem habuit, misit. 5.
Et quibusdam dicentibus de templo quod bonis lapidibus, & donis ornatum esset, dixit: 6. Hæc, quæ videtis, Matth.24.
venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. 7. Interrogauerunt autem a.8. Mar.13.a.1.
illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, & quod signum, cum fieri incipient? Qui dixit: 8. Videte Sup.19.g.
ne seducamini: multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum: & tempus appropinquauit: nolite 44.
ergo ire post eos. 9. Cum autem audieritis prælia, & seditiones, nolite terreri: oportet primum hæc fieri, sed non-
dum statim finis. 10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum. 11. Et ter-
ræmotus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames, terroresque de cælo, & signa magna erũt. 12. Sed ante
hæc omnia iniiciẽt vobis manus suas, & persequẽtur tradẽtes in synagogas, & custodias, trahentes ad reges,
& præsides propter nomen meum: 13. continget autem vobis in testimonium. 14. Ponite ergo in cordibus
vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis. 15. ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non pote-
runt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri. 16. Trademini autem à parentibus, & fratribus, &
cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis: 17. & eritis odio omnibus propter nomen meum, 18. & capil-
lus de capite vestro non peribit: 19. In patientia vestra possidebitis animas vestras. 20. Cum autem videri- Matth.24.
tis circũdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote, quia appropinquauit desolatio eius: 21. tũc qui in Iudæa sunt, b.15. Mar.13.b.14.
fugiant ad montes: & qui in medio eius, discedant: & qui in regionibus, non intrent in eã. 22. quia dies vl- Dan.9.g.27.
tionis hi sunt, vt impleantur omnia, quæ scripta sunt. 23. Væ autẽ prægnantibus, & nutrientibus in illis die- Mat.24.
bus, erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic. 24. Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur 19. Mar.13.a.
in omnes Gentes, & Ierusalem calcabitur à Gentibus: donec impleãtur tempora nationum. 25. Et erunt signa 14.
in sole, & luna, & stellis, & in terris pressura Gentiũ præ confusione sonitus maris, & fluctuum. 26. arescẽtibus

Digitized by Google

Isa 13.b.10 *hominibus præ timore, & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi: nam virtutes cælorum mouebuntur*
Ez.32.b.7. Ioel.3.e.15. *27. & tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna, & maiestate. 28. His autem*
Ro.8.d.23. *fieri incipientibus, respicite, & leuate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra. 29. Et dixit illis*
similitudinem: Videte ficulneam, & omnes arbores: 30. cum producunt iam ex se fructum, scitis quoniam pro-
pe est æstas. 31. Ita & vos cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei. 32. Amen dico vobis,
quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. 33. Cælum, & terra transibunt: verba autem mea non
transibunt. 34. Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius
vitæ: & superueniat in vos repentina dies illa: 35. tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super
faciem omnis terræ. 36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura
sunt, & stare ante Filium hominis. 37. Erat autem diebus docens in templo: noctibus vero exiens, morabatur in
monte, qui vocatur Oliueti. 38. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

IN CAPVT XXI.

1. RESPICIENS *autem vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, diuites.* Marcus cap. 12. 14. aduersus gazophylacium sedisse scribit, & eos qui B munera iactabant considerasse. Illic tota hæc à nobis historia explicata est, totum verò reliquum caput apud Matthæum cap. 24.

CAPVT XXII.

Matth.26. *APPROPINQVABAT autem dies festus Azymorum qui dicitur Pascha: 2. & quærebant prin-*
a 2. *cipes sacerdotum, & Scribæ, quomodo Iesum interficerent: timebant vero plebem. 3. Intrauit au-*
Mar.14.a. 1. *tem satanas in Iudam, qui cognominabatur Iscariotes, vnum de duodecim. 4. & abiit, & locutus est*
Mat 26. b. *cum principibus sacerdotum, & magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. 5. Et gauisi sunt,*
14. *& pacti sunt, pecuniam illi dare. 6. Et spopondit. Et quærebat opportunitatem vt traderet illum sine turbis.*
Mar.14.b. 10. *7. Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. 8. Et misit Petrum, & Ioannem, dicens: Eun-*
tes parate nobis pascha, vt manducemus. 9. At illi dixerunt; Vbi vis paremus? 10. Et dixit ad eos: Ecce in-
troeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in do-
mum, in quam intrat, 11. & dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Vbi est diuersorium, vbi pas-
cha cum discipulis meis manducem? 12. Et ipse ostendet vobis cænaculum magnum stratum, & ibi parate. 13.
Matth.26. *Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis, & parauerunt pascha. 14. Et cum facta esset hora discubuit, & duode-*
b.20. *cim Apostoli cum eo. 15. & ait illis: Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.*
Mar.14 b. 17. *Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. 17. Et accepto calice gratias*
egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. 18. dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis, donec
regnum Dei veniat. 19. Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod
pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem. 20. Similiter & calicem, postquam cænauit, dicens: Hic
1. Cor. 11. *est calix nouum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. 21. Veruntamen ecce manus tradentis*
e 24. Matt. 26. *me, mecum est in mensa. 22. Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit: veruntamen væ*
b.21. *homini illi, per quem tradetur. 23. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. 24. Fa-*
Mar 14. b. 20. *cta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. 25. Dixit autem eis: Reges Gentium domi-*
Ioã 13 e.18 *nantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. 26. Vos autem non sic: sed qui maior est in*
Ps.40 c.10 Matth. 20. *vobis, fiat sicut minor: & qui præcessor est, sicut ministrator. 27. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui mini-*
d.25. *strat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat: 28. vos autem estis, qui per-*
Mar.10.f. *mansistis mecum in tentationibus meis: 29. Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, 30. vt*
42. *edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo: & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel.*
31. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetiuit vos vt cribraret sicut triticum: 32. ego autem ro-
gaui pro te vt non deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. 33. Qui dixit ei: Domine,
Matth. 26. c.34. *tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. 34. At ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus,*
Mar.14. *donec ter abneges nosse me. Et dixit eis. 35. Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid ali-*
e 30. Matth.10. *quid defuit vobis? 36. At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter &*
b.9. *peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. 37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc,*
Isa.53.d.12 Matth. 26. *quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quæ sunt de me, finem habent,*
e 36. *38. At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis, Satis est. 39. Et egressus ibat secundum con-*
Mar.14. d 32. *suetudinem in Montem oliuarum. Secuti sunt autem illum & discipuli: 40. Et cum peruenisset ad locum, dixit*
Ioa.18.a.1. *illis: Orate ne intretis in tentationem. 41. Et ipse auulsus est ab eis quantum iactus est lapidis, & positis geni-*
Matth.26. d.39. *bus orabat, 42. dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum à me; Veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. 43.*
Mar.14. d. 35. *Apparuit autem illi Angelus de cælo, confortans eum: Et factus in agonia, prolixius orabat. 44. Et factus est*
sudor eius, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. 45. Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipu-
Matth 26. e.47. *los suos, inuenit eos dormientes præ tristitia, 46. Et ait illis, Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentatio-*
nem. 47. Adhuc eo loquente ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos, & ap-
propinquauit Iesu vt oscularetur eum. 48. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo Filium hominis tradis? 49. Vi-
dentes

Digitized by Google

dentes autem hi qui circa ipſum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, ſi percutimus in gladio? 50. Mar.14 c.
Et percuſſit vnus ex illis ſeruum principis ſacerdotum, & amputauit auriculam eius dexteram. 51. *Reſpondens* 42.
autem Ieſus, ait: Sinite vſque huc. Et cum tetigiſſet auriculam eius, ſanauit eum. 52. *Dixit autem Ieſus* Ioan.18.a.
ad eos, qui venerant ad ſe, principes ſacerdotum, & magiſtratus templi, & ſeniores: Quaſi ad latronem 3. Matth. 26.
exiſtis cum gladiis, & fuſtibus? 53. *Cum quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me:* f.57. Mar.14.f.
ſed hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. 54. *Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum prin-* 47. Ioan.18.c.
cipis ſacerdotum: Petrus vero ſequebatur à longe. 55. *Accenſo autem igne in medio atrij, & circumſedenti-* 24.
bus illis, erat Petrus in medio eorum. 56. *Quem cum vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen, & eum ſuiſ-* Matth. 26.
ſet intuita, dixit: Et hic cum illo erat. 57. *At ille negauit eum, dicens: Mulier, non noui illum.* 58. *Et poſt puſil-* g. 69.
lum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus vero ait: O homo, non ſum. 59. *Et interuallo facto quaſi horæ* Mar. 14. g. 66.
vnius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus eſt. 60. *Et ait Petrus: Ho-* Ioan. 18. c. 25.
mo, neſcio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantauit Gallus. 61. *Et conuerſus Dominus reſpexit Pe-* Ioan.18. c. 26.
trum. Et recordatus eſt Petrus verbi Domini, ſicut dixerat: Quia prius quàm gallus cantet, ter me negabis: 62. Matth.26.
Et egreſſus foras Petrus fleuit amare. 63. *Et viri, qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes.* 64. *Et velauerunt* c.34.
eum, & percutiebant faciem eius: & interrogabant eum, dicentes: Prophetiza, quis eſt, qui te percuſſit? 65. *Et* Mar 14. c.30.
alia multa blaſphemantes dicebant in eum. 66. *Et vt factus eſt dies, conuenerunt ſeniores plebis, & principes Sa-* Io.18. d.18.
cerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium ſuum, dicentes: Si tu es Chriſtus, dic nobis. 67. *Et ait illis:* Mat.27.a. 1.
Si dixero vobis, non credetis mihi. 68. *Si autem & interrogauero, non reſpondebitis mihi, neque dimittetis.* 69 Mar.15.a 1
Ex hoc autem erit Filius hominis ſedens à dextris virtutis Dei. 70. *Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius* Io.18.c.28.
Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego ſum. 71. *At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimonium? ipſi enim*
audiuimus de ore eius.

IN CAPVT XXII.

1. *APpropinquabat autem dies feſtus azymorum.*] Poſt duos dies futurus, vt declarauit Matthæus cap 26.2. vbi omnia, quæ ſcribit Lucas vſq; ad verſum 28. expoſita à nobis ſunt.

28. *Vos autem eſtis, qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis.*] Hæc Lucas ſuo loco prætermiſſa, hîc recordatus commemorat. Nam ex Matthæo cap. 20. 20. manifeſtum eſt totam ſuperiorem hiſtoriam de diſcipulorum contentione, quis eorum maior eſſet, antequam Ieroſolymam ingrederẽtur, accidiſſe, cum in via eſſent, & mater filiorum Zebedæi ad Chriſtum acceſſiſſet, petiiſſetque vt alterum filiorum ſuorũ ad dexteram, alterum ad ſiniſtram ſuam in regno ſuo collocaret. Ea enim occaſione, & obmurmuratio aduerſus filios Zebedæi, & contentio inter reliquos Apoſtolos orta eſt, quis eorũ in regno cœlorum maior futurus eſſet. Quos à verſu 25. Chriſtus eſt ad humilitatem adhortatus; quæ exhortatio apud Matthæum à nobis explicata eſt. Addit ſolus Lucas, *Vos autem eſtis, qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis.* Quæ verba an tunc dixerit Chriſtus, cum ſuperiora humilitatis documenta diſcipulis tradidit, non ſatis cõpertum eſt. Videntur enim hæc illis, quæ Matthæus cap. 19. 28. dicit, adeo eſſe ſimilia, vt eodem loco dicta videri poſſint, *Vos*, inquit, *qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël.* Sed multo eſt probabilius diuerſam eſſe ſententiam, illamque occaſione illius concionis, verſ. 29. *Omnis qui reliquerit patrem, aut matrem, aut vxorem aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet*: & Petri dicentis, *Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te, quid ergo erit nobis?* hanc autem propter diſcipulorum contentionem fuiſſe pronuntiatam. Cum ergo quo quiſque in futuro regno Chriſti futurus eſſet loco, diſcipuli contenderent: vt cõtentionẽ tolleret, omnes indicauit quodam modo futuros pares: omnes enim ad menſam ſuam ſeſſuros eſſe, omnes eũdem eſuros panem, omnes idem vinũ bibituros, omnes futuros iudices: & ſuo quemque ſeſſurus throno. Nec id fauore vt putabant, ſed meritis, ſed patientia, ſed perſeuerantia in rebus ſecum duris conſecuturos. Nõ quia optatis, inquit, nõ quia petitis, ſed quia *permanſiſtis mecum*

Ver. 27.

C *in tentationibus meis.* Tentationes autem vocat, quas ad illud vſque tempus perſecutiones à Iudæis paſſus fuerat. Id enim, cum eos deterrere poſſet, & à Chriſto abducere: tamen durauerant. Vocauit autem tentationes, quia per eas eum Pater quodammodo tentabat. Hoc enim eſt, quod ait D. Paulus, *per omnia tentatum* fuiſſe. Non tã vt Patri, quemadmodum opinor, quàm vt hominibus eius appareret virtus, atque conſtantia, quæ Patri ſatis nota erat. Sciebat Chriſtus cũ hoc illis diceret, omnes ſe in maxima tẽtatione, id eſt inſtãte morte paulo poſt deſerturos eſſe: tamẽ præteritam cõſtantiam laudat: futuram inconſtantiam poſtea illis prædicit. De qua nullam hîc mẽtionem facit, quia id tantum agebat, vt illis viam ad regnum cœlorum oſtenderet quam ſi tenerent, eò peruenirent.

Tentationes vocat perſecutiones.

Ad Heb. 4. 15.

29. *Et ego diſpono vobis.*] Pronomen *ego* & coniun- D ctio *&*, ſingularem habẽt emphaſim, quæ in antitheſi Chriſti & diſcipulorum poſita eſt. Vos hoc pro me feciſtis, vt mecum in tẽtationibus meis permaneretis: ego hoc viciſſim pro vobis facio, vt diſponam *vobis regnum.* Significatur præmium merito reſpondens; ſed tãto maius merito præmium, quanto Chriſti perſona diſcipulorum maior erat, quia *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*, Ro. 8. 18. &, *id, quod in præſenti eſt momentaneum, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur*, 2. Cor. 4. 17. Iuſtitia quidem inter meritum, & pæmiũ ex antitheſi ſignificatur. Do, quia dediſtis: facio, quia feciſtis; ſed iuſtitia qualis inter Deũ, & homines eſſe poteſt. Paruos par- E ua, magnos magna decent. Nec poſſunt homines magna facere, nec decet Deum præſtare parua. Quod ait diſpono *διατίθεμαι*, propriè ſignificat teſtamẽto relinquere, aut legare. *Diſpone*, inquit, *domui tuæ, quia morieris, tu, & non viues*, Iſai. 38. 1. id eſt fac teſtamentum tuũ: etſi aliud illic Græce verbũ eſt. Loquitur ergo Chriſtus tanquam paulo poſt moriturus, & teſtamentum ſuum faciens, legatq; diſcipulis ſuis, quod ſe in rebus aduerſis nõ deſeruiſſent, regnum cœlorum. Sunt qui vim coniunctionis *&*, & pronominis *ego*, ad ſequentia putẽt referendam, vt ſit ſenſus, Sicut pater meus diſpoſuit mihi regnũ, ſic & ego vobis diſpono. Sed illud magis placet.

Diſponere, id eſt teſtamento legare.

Sicut disposuit mihi Pater.] Dubium qua in re inter Christum, & Patrem particula illa *sicut* comparationem significet, qua in re tota huius loci intelligentia consistit. Beda, & alij pleriq; interpretes *in tentationib.* de quibus paulo ante dictum fuerat, comparationem fieri putant. Quasi dicat, sicut Pater hac coditione regnum mihi promisit, vt ad eum per varias tentationes peruenerim, *Propter quod* inquit, *& Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen*, ita ergo quia in tentationibus meis mecum permansistis, idem vobis regnum dispono. Probabile quidē hoc est, sed illud magis probo, vt cōparatio auctoritatis, aut regni similitudo designetur. Auctoritatis quidē sic, qua auctoritate Pater mihi regnū dedit, eadem ego vobis illud promitto. Sicut cùm dicit Ioan. 20. 21. *Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos*, id est qua ego auctoritate à Patre missus sum, ea ego vos mitto. Regni vero similitudo, vt sensus sit, quale regnum mihi Pater dedit, tale vobis ego promitto, *vt edatis, & bibatis super mensam meam*, vt statim explicat. Loquitur Christus vt homo, alluditque ad illud Psal. 109. 1. *Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* & Psal. 2. 6. *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius prædicans præceptum eius.* Itaque ineptè ex hoc loco Ariani inæqualitatem Patris, & Filij colligebant, vt auctor est Idacius Clarus lib. 3. contra Varimadum.

ad Philip. 2. 9.

30. *Vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo.*] Laborū sociis honoris quoque & quietis societatem promittit. *Sicut socij*, inquit D. Paulus, *passionum estis, sic eritis & consolationis.* 2. Cor. 1. 7. & *si sustinebimus & conregnabimus.* 2. Tim. 2. 12. Solet scriptura accommodate ad humanum sensum inexplicabilem illam vitæ æternę voluptatem cibo, & potu, satietate ebrietateque declarare. *Satiabor*, inquit, *cum apparuerit gloria tua*, Psal. 16. 15. & *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Psal. 35. 9. *& Beatus qui manducabit panem in regno Dei*, supra c. 14. 15. & *Non bibam amodo de hoc genimine vitis vsq; in diē illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei.* Matth. 26. 29. & *multi ab Oriente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum.* Mat. 8. 11. Solent nimirum homines summam in cibo, & potu voluptatē collocare. Quod dicit, *super mensam meā*, prærogatiuam quandam discipulorum videtur indicare, quasi non omnes, qui in regno cœlorum futuri sunt super mensam Christi esuri, bibituri que sint, sed hoc futurum sit discipulorum aliorumque similium proprium priuilegium. Quemadmodum non omnes, qui in domo regia sunt, in ipsa regis mensa cibum sumunt, sed pauci quidam maiores principes, quibus id Rex honoris causa concedit. Argumēto est, quod statim sequitur *& sedeatis super thronos indicantes duodecim tribus Israel.* Hoc enim non commune omnibus, sed ipsis proprium Apostolis futurum significatur. Rectè hoc Theophyl. obseruauit, etsi Beda aliter sentit.

Vita æterna cibi potusque voluptate designatur

31. *Ait autem Dominus Simoni.*] Hoc alij Euangelistæ non narrant, cum Petri responsionem narrent alia facta occasione q̄ Christus dixisset: *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* Matth. 26. 31. Sed est verisimile quemadmodum illic disputauimus, primū Christū ad Petrū tanquam ad cæterorū Apostolorum principem conuersum dixisse, quod scribit Lucas, *Simon Simon, ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum*: deinde adiecisse, quod Matthæus ait, *Omnes enim vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* etsi D. Aug. li. 3. de consensu Euāgelistarū c. 3. hæc omnia quæ Luc. narrat, prius Christū dixisse putat, antequā ad hortū orādi causa egrederetur deinde iā egressū ea, quæ Mat.

Ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticū.] Expetiuit, quod Grecè ἐξῃτήσατο est, proprie significat exposcere, aut deposcere, queādmodum gladiator, aut hostis aliquē à Rege, vel duce deposcit, vt singulare cum eo certamen ineat, quod Goliā illum Philistęum fecisse legimus. Quo verbo indicat Christus nullam Satanā vexādi homines habere potestatē, nisi eā prius à Deo petat. Cuius rei notū in Iob habemus exēplum c. 1. 12. & c. 2. 6. obseruarunt hanc ipsam vim huius verbi Tert. in li. de fuga in persecutione, & Beda in cōm. Solēt veteres auctores vertere, *Ecce Satanas postulauit vos*, quod verbū non intelligo, cur noster interpres nō retinuerit, cum magis significās, & minus ambiguum esse videatur. Nam expetere appetitionem potius & desiderium, quam postulationem significat facultatis quā Christus, vt diximus, indicauit. Sic vertunt Tert. lib. de fuga, & Cypr. lib. 4. epistola 4. (quanquā idem in li. de oratione dominica, vertit *expetiuit*) & Prosper in episto. de libero arbitrio ad Ruffinum, & in li. contra Collatorē. & lib. 1. de vocatione gentium c. 9. Ambros. vero reddit, *expostulauit* in Psal. 43. & Leo ser. 2. de Natali Apostolorum Petri & Pauli. Quod sequitur, *Vt cribraret vos sicut triticum*, nō dubium metaphoram esse, & à vanno sumptam, qua triticum iactari, agitari, purgarique solet. Illud etiā certum vexationē, agitationemque significari. Itaque Cyprianus li. 4. epist. 4. vertit, *vt vexet vos.* Sed an id tantùm significetur, de eo quidem potest dubitari. Nam omnes recentiores interpretes eo contenti sensu non quærunt alium. plus tamen mihi videtur significari, fore vt ea ratione Apostoli velut triticum vanno agitatum tentati purgentur, non quòd eo animo Satanas eorū tentaret fidem, sed quòd eam ob causam Deus tentari eos pateretur, quemadmodū in Iob legimus accidisse, quem Diabolus eadē pœna tantùm vexare, Deus purgare, probareque voluit. Hoc modo Ambros. in psal. 43. & Tertul. atque Prosper in locis antè citatis hunc locū intellexerunt. Et magis plena similitudo est, nam triticum nō nisi vt purgetur, cribrari solet. Itaque vero simile non est solam Christum agitationē, vexationēque significare voluisse: potius enim triturę areæ, quā cribrationis metaphora fuisset vsus eo sensu sæpe in scripturis vsurpata 4. Reg. 13. 7. *Interfecerat enim eos Rex Syriæ, & redegerat quasi puluerem in tritura areæ.* Isa. 21. 29. 10. *cecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptilia Deorum eius contrita sunt in terram, tritura mea, & filia areæ meæ.* & cap. 25. 10. *Triturabitur Moab sub eo, sicut triturantur palea in plaustro. & cap. 28. 28. Non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum tota plaustri, neque vngulæ suis comminuet eum.* & cap. 41. 15. *Ego posui te quasi plaustrum triturans nouum habens rostra serrantia, triturabis montes, & comminues, & colles quasi puluerem pones.* Amos 1. 3. *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eum, eo quod triturauerit in plaustris ferreis Galaad.* Solet quæri, cur Christus soli hoc dixit Petro, cum non de illo solo, sed de omnibus loqueretur. Nec enim dixit expetiuit te, sed *expetiuit vos.* Qui causam fuisse putant, quod sciret Christus solum negaturum Petrum, quasi vbi morbum esse sciebat, ibi medicamentum adhibuerit, vt aliquid dicant, parū tamen dicunt. Nec enim, vt paulo post dicturi sumus, de eo tantum loquebatur tempore, quo patiente se Petrus negauit, sed multo maxime de eo, quo se in cœlū recepto multa sæuiēte cōtra eos Diabolo discipuli passuri erant. De quo alias prædixerat Matth. 10. 17. *Tradent enim vos in concilijs, & in synagogis suis flagellabūt vos, & ad Præsides, & ad Reges ducemini propter me, in testimonium illis, & gentibus.* Petro ergo dicit, quia aliorū Apostolorū caput erat, & q̄ illi dicebat, omnib. dicebat, vt Leo ser. 2. de natali Apostolorū Petri & Pauli grauis est auctor. Theophylactus, & Euth. aliā quoq, nō improbabilē rationem afferūt, quod Petrus omnium

1. Reg. 17. 8.

Quid sit cribrari vt triticum.

cur soli Petro hoc dictum sit.

Digitized by Google

Apostolorum fortissimus esset, posset que præ cæteris gloriari, nisi infirmitatis suæ, & imminētis periculi esset admonitus, *& solet*, inquit Euthymius, *fortissimos quosque diabolus eligere, quos oppugnet.*

32. *Ego autem rogaui pro te, vt non deficiat fides tua.*] Ostenderat periculum, ostendit remedium. Docuerat vnde timere, docet vnde sperare debeat: se eūdem qui diabolo postulanti potestatem pugnandi concessisset, effecturum, vt expugnare non possit. Ego orabo *pro te, vt non deficiat fides tua*, protegam eam maxime partem tui, quam diabolus maximè petet. Ille fidem caput, vt ait Chrysostom. Christiani hominis, & te cæterorum caput petet: ego te maxime, fidemque tuam protegam. Hæc causa fuit, quamobrem solius fidei mētionem fecerit, cum credibile sit hostem humani generis non fidem tantum, sed cæteras etiam omnes Apostolorum tentasse virtutes. Non dubium, quin ad futuram Petri negationem Christus alludat, sed, vt paulo supra dicebamus, longius etiam respexit, non solùm ad eas tentationes, quas Petrus, cæterique omnes Apostoli ipsi per se viuentes: sed ad eas etiam, quas eorū successores, id est Ecclesia vnquam subituri essent. Sic enim dicit, *Ego rogaui pro te, vt non deficiat fides tua*; quomodo alio dixit loco, *Ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi*, Matth. 28. 20. Et est per se credibile tamdiu Christum orare, ne fides Petri deficiat, quamdiu eam diabolus tentat. Tentat autem semper, semperque tentabit, donec militabit Ecclesia: semper ergo Christus orabit. Quodque dicit Petro, eius quoque successoribus, totique Ecclesiæ dictum putandum est, tamque certi debemus esse, successorum Petri, totiusque Ecclesiæ fidem non defuturam, quam certi sumus eius, cum tentatus est, fidem non defecisse. Itaque rectè ex hoc loco antiqui, grauesque auctores collegerūt, Ecclesiæ Romanæ, & successorum in ea Petri fidem fore perpetuam. Omnis enim Ecclesiæ fides asserebatur in Petro, qui Ecclesiæ caput futurus erat. *Commune erat omnibus Apostolis periculum*, inquit Leo serm. 2. de Natali Apostolorum Petri & Pauli, *de tentatione formidinis, & diuinæ protectionis auxilio pariter indigebant, quoniam diabolus omnes exagitare, omnes cupiebat elidere, & tamen specialis à Domino Petri cura suscipitur, & pro Petri fide proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit. In Petro ergo omnium fortitudo munitur, & diuinæ gratiæ ita ordinatur auxilium, vt firmitas quæ per Christum Petro tribuitur, per Petrum Apostolis conferatur. Nam & post resurrectionem suam Dominus beato Petro Apostolo post regni claues ad trinam æterni amoris professionem mystica insinuatione ter dixit, Pasce oues meas. Quod & nunc procuidubio facit, & mandatum Domini pius pastor exequitur confirmans nos exhortationibus suis, & pro nobis orare non cessans, vt nulla tentatione superemur. Si autem hanc pietatis suæ curam omni populo Dei, sicut credendum est, vbique protendit, quanto magis alumnis suis opem suam dignatur impendere, apud quos in sacro dormitionis thoro eadem, qua præsedit, carne requiescit.* Quo ergo modo Petrus negauit, si pro eo Christus orans, ne eius fides deficeret, *exauditus est pro sua reuerentia*? Facilis responsio, Negare se nosse Christum, non fuit eius fidem deficere, sed tentari. Et non dixerat se oraturum Christus, vt non tentaretur, sed vt non deficeret fides eius. Quin idcirco tentari permisit, ne deficeret. Fortior enim ex tentatione surrexit. *Vide*, inquit Ambrof. in Psal. 43. *quid dicit, & intellige Ventilatur Petrus, vt Christum negare cogatur. Incidit in tentationes, quædam locutus est, quasi palearum plena; sed locutus est verbo, vt fundatior esset affectu. Denique fleuit, & paleas suas lauit, & illis tentationibus meruit, vt pro se Christus interueniret. Quanto maius est patrocinium, quam perturbationis illius tentamentum? Et ideo plus quam passus est, acquisiuit. Acquisiuit enim Christum sibi patrocinantem. Cogitur autem & aduersarius sanctos Domini ad sua damna tentare. Dum enim tentat, meliores reddit, vt qui tentatur, possit alios instituere, qui sibi ipsi inualidus videbatur. Denique Petrus Ecclesiæ præponitur, postquam tentatus à diabolo est.* Falsa ergo eorum opinio est, qui fidem putant Petrum negando perdidisse. Ore negauit, animò retinuit, vt docentem Ambrosium audiuimus: sed de ea re copiosius apud Matthæum ca. 16. 70. disputauimus. Idemque de eius successoribus, si quis aliquando visus est in fide vacillare, existimandum est: cum omnium eorum fides eadem Christi promissione nixa consistat.

Hom. 34. in Matth. in illud Estote prudentes c. 10. 16.

Ecclesia Romana, & successorū Petri fides perpetua.

Ioan. 21. 15. 16. 17.

Petri fides in negatione non defecit.

Hebr. 5. 7.

Mat. 26. 75. Mar. 14. 72. Luc. 22. 62.

Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.] Hinc demū manifestum est nec de illo solū tempore, quo negauit Petrus, nec de ipso solum Petro: sed de omnibus eius successoribus loqui Christum. Nec enim tempore passionis cæteros Apostolos Petrus confirmauit. Et confirmandi alios necessitas perpetua futura erat. Itaque in persona Petri omnes Petri successores iubet fratres in fide firmare. Quomodo firmare possūt, si errare ipsi possunt? Propterea enim Christus pro fide orauit Petri, ne deficeret, vt alios confirmare posset, intelligens alios confirmare non posse, si eius fides defecisset. Id etiam significat illud *aliquando*, id est, si quando opus erit, si quis aliquando in fide nutabit. Quod omne futurum respicit tempus. Quanquam ad verbum *conuersus* referri potest, vt sensus sit, & tu, cum aliquando conuersus fueris, fratres tuos confirma. At quid est *conuersus*? Mihi Hebraismus videtur esse, quo repetitio significatur, vt apud Latinos his dictionibus rursus, aut, iterum, vt *Deus tu conuersus viuificabis nos*, id est tu qui nos occidisti, iterum viuificabis. Similiter hoc loco, *Tu conuersus confirma fratres tuos*, id est, sicut ego te confirmaui, tu iterum fratres tuos confirma. Ac vix aliter Hebraismus explicari potest: quemadmodum Beda etiam interpretatur. Quanquam Ambrosii in Psalmum 43. Theophylacti, & Euthymij interpretatio mihi non displicet, qui cōuersum exponunt à peccato, quo Christū negauit, acta pœnitentia: quasi aliis de suo vulnere fecerit medicinam. Duo sequētes versus apud Matthæum sunt explicati.

Hebraismus, conuersus pro iterum. Psal. 84. 7.

35. *Quando misi vos sine baculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis?*] Mirum quorsum hoc nūc Christus interroget. Si enim eos nunc similiter sine baculo, & pera vellet mittere, apta hæc videretur interrogatio, vt doceret eos quemadmodum tunc nec baculum, nec peram secum ferentibus nihil defuisset, ita nihil nunc eodem modo euntibus defuturum. At videtur agere contrarium, vt doceat non solùm baculo nunc, & pera, sed etiam gladio opus esse. Chrysost. in homil. in hæc verba D. Pauli ad Rom. 16. 3. *Salutate Priscam & Aquilam*, Beda, Theophylact. & Euthym. diuersam tantùm discipulorum conditionem notari putāt. Principio quidem Christum illis tāquam pueris prohibuisse, ne quid secum in viā portarent, sed toti à se tanquam à patre penderent: nunc tanquam viris præcipere moriturum patrem, viri vt sint, sibique necessaria prouideant. Duriusculū hoc est. Illud enim præceptum primum, quod Christus discipulis ad prędicandum missis dedit, in omne dedit tempus, vt Euangelij prædicator de Euangelio viuere contentus, omni rerum necessariarum solicitudine liber esset. Magis mihi placet, quod iisdem auctores indicant, maximeque Theophyl. & Beda, tum etiam Basil. in regulis breuioribus interrogat. 251. nō personarum, sed temporis diuersam cōditionem significare voluisse. Tempus illud, quo eos ad prædicādum miserat, adeo paca-

Digitized by Google

tum, & fauorabile fuisse, vt nihil illis, quamuis nihil secum ferentib. defuerit, fauentibus omnibus quod ipsius discipuli essent, & necessaria omnia sponte suppeditātibus. Nunc instante passione sua diuersum esse tempus, adeo sibi omnes futuros infensos, vt non solum nemo illis propter se fauere audeat, & res subministrare necessarias, vt omnes potius persecuturi eos sint, & ad mortem quæsituri, ita vt non modo baculo, ac pera, sed etiā gladio opus illis esse videatur. Hoc est quod dicit.

36. *Sed nunc, qui habet sacculum, tollat similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.*] Quæ verba quo modo illis, quæ apud Matthæum. ca. 10. §. 9. 10. & supra apud hunc eundem Euangelistam. cap. 9. 3 sunt, contraria non sint, vbi discipuli baculū, & peram, cæteraque omnia humana adiumenta secum tollere prohibentur, apud Matthæum disputauimus. Basilius eo loco, quem paulo ante notauimus, & Theophylactus putant illic Christum dixisse, quid discipuli facere deberent, hic quid facturi essēt, prædixisse. Itaque etsi verbis exprimitur imperandi, *tollat*, & *vendat*, & *emat*, nō esse tamen præceptum, sed prædictionem. Morē inquit Basilius scripturæ esse vt prophetias imperādi modo pronuntiet. *Fiant filij eius orphani, & diabolus stet à dextris eius.* Psalm. 108. 6 9. Addit nonnullos codices hoc loco non imperatiua, sed futura legere, Tollet, vendet, emet. Adnotatio quidem vtilis, & vera est, sed in hunc locum meo quidem iudicio parum conuenit. Quis enim discipulorum postea, vt gladium emeret, tunicam vendidit? Chrysostomus, Beda, & Euthymius, vt modò dicebamus, non præceptum, sed permissum existimāt significari, quasi Christus mutata conditione temporis permittat discipulis suis defendendi causa vti gladio. Queādmodū & Ambrosius videtur interpretari. *O Domine*, inquit, *cur emere me iubes gladium, qui ferire me prohibes? Cur haberi præcipis, quem vetas promi? Nisi forte vt sit parata defensio, non vltio necessaria, & videar potuisse vindicari, sed noluisse.* Similiter fere Beda, *Gladium*, inquit, *iubet sumere, vel non habitum emere, vt sciant legētes non facultatem resistendi deesse discipulis, sed magistro amorem potius inesse patiendi.* Verus sensus est, quem apud Matthæum declarauimus: nec iubere Christum, nec permittere, vt discipuli sacculum, aut peram ferant, multoque minus vt emāt gladium, quo ante empto, Petrum in ipso vitæ discrimine etiam defendendi sui causa vti prohibuit: sed tantùm significare eiusmodi venisse tempus, quo tempore si humanis sibi præsidiis vtendum esset, nullum nō esset maximè necessarium, cùm de sua, omniumque discipulorum ageretur vita. Itaque per sacculum, peram, & gladium solam conditionem significat temporis. Hoc indicat versu sequenti, cum dicit

Mos scripturæ vt prophetias imperandi modo pronuntiet.

37. *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc, quod scriptum est, oportet impleri in me, & cum iniquis deputatus est; etenim ea quæ sunt de me, finem habent.*] Rationem enim reddit, quamobrem gladio, omnibusque humanis adiumentis opus esset, si res humano gerenda esset more. Nam præter cætera prophetarum vaticinia, quæ iam in se impleta fuissent, illuc adhuc, quod omnium caput esset, implendum superesse, vt ignominiosa morte afficeretur; quod est cum iniquis reputari. Quibus verbis non solum mortem suam indicat instare, sed etiam conditionem illam temporis, quam per sacculum, peram, & gladium declarauerat, nō ex hominum aut viribus, aut consilio, sed ex diuina voluntate, atque prouidētia fuisse profectam, vt Prophetarum de ipso implerentur vaticinia. Quod autem ait, *Etenim ea quæ sunt de me, finem habent*, duplicem sensum habere potest. Aut *finem habent*, id est iam finē consecuta sunt, iam sunt impleta, iam ad effectū perducta, vel parum certè abest, quin omnino impleantur, cum hoc solum mihi supersit, vt moriar, quemadmodum Euthymius interpretatur. Aut *finem habent*, id est habere oportet, impleri necesse est, nihil enim eorum, quæ de me à Prophetis scripta sunt, irritū esse potest. Qui sensus mihi magis placet. Reddere enim videtur rationem Christus, quare illud vnum, quod reliquū esse videbatur Isaiæ de se vaticinium implendum etiam esset, quia omnia impleri necesse erat.

Isai. 53. 12.

38. *At illi dixerunt; Domine, ecce duo gladij hic.*] Constat Apostolos, quid Christus significare voluisset, nō intellexisse. Quo minus mirandū nobis est, & æquiore animo ferendum, si ne nos quidem intelligamus. Quod duo inter Apostolos homines inermes, atque imbelles reperti sint gladii, post abdicatas maxime res omnes mirum videri potest. Sed existimandum nō est militares fuisse gladios, aut iis Apostolos propter pugnam, si quæ forte occurrisset, vsos fuisse, sed rusticos potius ad secundas res necessarias gladios secum gestasse, quales lanij, & homines rustici habere solent. Atque eiusmodi gladio Petrus Malchi auriculam abscidit. Boni tamen auctores ad mysterium id trahunt. D. quidem Ambrosius sic. *Lex referire non vetat, & ideo fortasse Petro duos gladios offerenti sat est, dicit. Quasi licuerit vsque ad Euangelium, vt sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio bonitatis perfectio. Multis hoc iniquum videtur, sed non iniquus Dominus, qui cùm se posset vlcisci, maluit immolari. Est enim gladius spiritualis, vt vendas patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, vt exuas corpus, & immolatæ carnis exuuiis ematur tibi sacri corona martyrij.* Aliter etiam Beda, *Duo*, inquit, *gladij sufficiunt ad testimonium sponte passi saluatoris, vnus qui & Apostolis audaciam pro Domino certandi, & cuius ictu eius auricula Domino etiam morituro pietatem, virtutemque doceret inesse medicandi, alter qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum, quod potuere, pro eius defensione facere permissos.* Manifestum est neutrum, litteralē esse sensum. Alij recentiores interpretes duos ex hoc loco gladios Ecclesiam habere colligunt, alterum spiritualem, temporalem alterum: quos vt habeat, ex hoc certè loco non habet, vbi de aliis, vt explicauimus, agitur gladiis. Putat Ambrosius eum, qui Christo dixit, *Ecce duo gladij hic*, Petrum fuisse, qui vnus pro omnibus responderit. Quod etsi Euangelista quidem non dicit, neque colligi ex hoc loco potest, ideo tamen probabile, quia est officio, animo, & moribus Petri consentaneum. Illum enim gladios obtulisse credēdum est, qui dux Apostolici erat exercitus, qui paulo ante dixerat, *Tecum paratus sum, & in carcerem, & in mortem ire.* ver. 33. Et paulo post solus vt Christum defenderet, gladium exemit. Quod Christus respondit, *satis est*, non confirmat discipulorum opinionem existimantium gladiis gerendam rem esse, sed, vt ait Theophylactus, ironicè respondet. Aut vt idem Theophylactus, & Euthymius putant, cum dicit, *Satis est*, indicat opus non esse gladiis, non quòd necessitas temporis nō postularet, sed quod ipse nollet gladiis se defendere. Si enim gladiis agenda res esset, non modo duo, sed ne centum quidem aduersus armatam militum cohortem satis fuissent. Satis ergo duos gladios esse dicit, quia ne illi quidem erant necessarii. Cur Christus sensum eorum, quæ de emendo dixerat gladio, Apostolis non intelligentibus non explanauerit, nostrum non est, diuinare, cum nihil Euangelista significet. Credendum diuino eum fecisse consilio. At propterea fortasse id declarare noluit, vt Apostoli rem non intelligentes gladios secū ferrent, & Petrus auriculam serui Pontificis amputaret, lo-

Vers. 50.

Digitized by Google

cumque miraculo faceret, quo doceret Christus potuisse defendere se, si voluisset, qui discipulum volentem se gladio defendere reprehendisset, & quem percussisset hostē, benignè sanauisset, vt ex Beda supra recitauimus. Toto denique hoc loco diuinitatē suam vt Theophylactus obseruauit, Christus ostēdit, dum prædicit Apostolis instare tēpus passionis suæ, quam

Diuinitatē suā Christus ostendit.

A eo ipso indicat voluntariam sibi esse, nō necessariam. Propterea enim simul dicit & gladiis opus esse, & gladiis opus non esse, cum dicit satis esse duos. Vt altera re mortem suam instare indicet, altera volūtariam sibi esse doceat. Quæ vsque ad finem capitis sequuntur, tractata sunt à nobis apud Matthæum cap. 26. & 27.

CAPVT XXIII.

ET surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. 2. Cœperunt autem illum accu- Matth. 22. b. 21.
sare, dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dare Mar. 12.
Cesari, & dicentem se Christum Regem esse. 3. Pilatus autem interrogauit eum, dicens: Tu es rex b 17.
Iudaeorum? At ille respondens ait: Tu dicis. 4. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum, & Matth. 27. b. 11.
turbas: Nihil inuenio causæ in hoc homine. 5. At illi inualescebant, dicentes: Commouet populum docens per Mar. 15. a.
vniuersam Iudaeam, incipiens à Galilæa vsque huc. 6. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Io. 18. f. 33.
Galilæus esset. 7. Et vt cognouit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodē, qui & ipse Ierosolymis
erat illis diebus. 8. Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre eū,
eo quòd audierat multa de eo, & sperabat signū aliquod videre ab eo fieri. 9. Interrogabat autē eum multis ser-
monibus. At ipse nihil ei respondebat. 10. Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ constanter accusantes
eum. 11. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo: & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum.
12. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad inuicem 13 Pilatus autem
cōuocatis principibus sacerdotum, & magistratibus, & plebe, 14. dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem,
quasi auertētem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inueni in homine isto ex his, in
quibus eum accusatis. 15. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actū est ei. Io. 18. g. 38
16. Emendatum ergo illum dimittam. 17. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, vnum, 18. Ex- & 19. a. 4.
clamauit autem simul vniuersa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam, 19. qui erat propter sedi-
tionem quandam factam in ciuitate & homicidium, missus in carcerem. 20. Iterum autē Pilatus locutus est
ad eos, volens dimittere Iesum. 21. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. 22. Ille autem tertio Mat. 27.
dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo: corripiā ergo illum, & dimittam c. 23.
23. At illi instabant vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum. 24. Et Pilatus Mar. 15.
adiudicauit fieri petitionem eorum. 25. Dimisit autē illis eum, qui propter homicidium, & seditionem missus b. 14.
fuerat in carcerem, quem petebant, Iesum vero tradidit voluntati eorum. 26. Et cum ducerent eum, apprehen- Mat 27. d 32.
derunt Simonem quendam Cyrenēsem venientem de villa: & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. 27. Mar. 15. b. 21.
Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum: quæ plangebant, & lamentabantur eum. 28. Con-
uersus autē ad illas Iesus, dixit: Filiæ Ierusalē, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios ve-
stros. 29. Quoniā ecce venient dies, in quibus dicent: Beatæ steriles, & ventres, qui non genuerunt, & vbera,
quæ non lactauerunt. 30. Tunc incipient dicere mōtibus: Cadite super nos, & collibus: Operite nos. 31. Quia si Isa. 2. d. 19
in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? 32. Ducebantur autem & alij duo nequā cum eo, vt interficeren- Ose. 10. b. 8
tur 33. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerunt eum, & latrones, vnum à de- Apoc. 6. d. 16.
xtris, & alterum à sinistris. 34. Iesus autem dicebat; Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt. Diuidē- Mat. 27. d. 33.
tes vero vestimenta eius, miserunt sortes. 35. Et stabat populus spectans, & deridebant eum principes cum eis, di- Mar 15. b.
centes: Alios saluos fecit, se saluum faciat, si hic est Christus Dei electus. 36. Illudebant autem ei & milites, acce- 22. Io. 19. c. 17.
dentes, & acetum offerentes ei, 37. & dicentes: Si tu es rex Iudaeorū, saluum te fac. 38. Erat autem & superscri-
ptio scripta super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est rex Iudaeorum. 39. Vnus autem de his,
qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, saluum fac temetipsum, & nos. 40. Re-
spondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. 41. Et nos
quidem iuste, nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit. 42. Et dicebat ad Iesum: Domine, memē-
to mei, cum veneris in regnum tuum. 43. Et dixit illi Iesus: Amē dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso. 44.
Erat autem fere hora sexta, & tenebræ factæ sunt in vniuersam terram vsque in horam nonam. 45. Et obscura-
tus est sol: & velū templi scissum est medium. 46. Et clamans voce magna Iesus ait: Pater, in manus tuas cō- Ps 30. a. 6.
mendo spiritum meum. Et hæc dicens, expirauit. 47. videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit
Deum, dicens: Vere hic homo iustus erat. 48. Et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, &
videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. 49. Stabant autem omnes noti eius à longè: &
mulieres, quæ secutæ eum erant à Galilæa hæc videntes. 50. Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio, vir bo- Matth. 27.
nus, & iustus: 51. hic non consenserat consilio, & actibus eorum, ab Arimathæa ciuitate Iudææ, qui expectabat g. 57. Mar. 15.
& ipse regnū Dei. 52. hic accessit ad Pilatum, & petijt corpus Iesu: 53. & depositum inuoluit sindone, & posuit d 43.
eum in monumēto exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. 54. Et dies erat parasceues, & sabbatum il- Io. 19. g. 38.
lucescebat. 55. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quem-
admodum positum erat corpus eius. 56. Et reuertētes parauerunt aromata, & vnguenta: & sabbatho quidem
siluerunt secundum mandatum.

Digitized by Google

IN CAPVT XXIII.

1. ET *surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.*] Ipso die Paschæ mane simulatque factus est dies, vt dixit superiore capite ver 66. Trãstulerãt autem Iudæi diem festum Paschæ, qui eo anno inciderat in pridie sabbati in sabbatũ ipsum, vt pro- A bauimus apud Matthæum c. 26. Propterea putarunt sibi licere Christum ad Pilatum ducere, & eũ apud iudicem accusare. Totum verò hoc caput apud Matthæum capit. 27. explanauimus.

CAPVT XXIV.

VNA autem sabbati valde diluculo venerũt ad monumentum, portantes, quæ parauerant, a-
Mat 28.a. 1. *romata. 2. & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento. 3. Et ingressæ non inuenerunt cor-*
Mar.16.a. 2. *pus Domini Iesu. 4. Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt*
secus illas in veste fulgenti. 5. Cum timerent autem, & declinarent vultumin terram, dixe-
Ioan.20.a. 1. *runt ad illas. Quid quæritis viuentẽ cum mortuis? 6. nõ est hic, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est*
vobis, cum adhuc in Galilæa esset, 7. dicẽs: Quia oportet filium hom inis tradi in manus hominum peccato-
rum, & crucifigi, & die tertia resurgere. 8. Et recordatæ sunt verborũ eius. 9. Et regressæ à monumẽto nun-
Matt.17.d 23. *ciauerũt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. 10. Erat autẽ Maria Magdalene, & Ioanna, & Ma-*
Mar. 9 e. 31. Sup 9. e. 22. *ria Iacobi, & cæteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. 11. Et visa sunt ante illos, sicut*
deliramentum verba ista: & non crediderunt illis. 12. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum:
& procumbens vidit linteamina sola posita, & abiit secum mirans quod factum fuerat. 13. Et ecce duo ex
Mar.16.e 12. *illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorũ sexagĩta ab Ierusalem, nomine Emmaus. 14. Et*
ipsi loquebãtur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. 15. Et factum est, dum fabularẽtur, & secũ quæ-
rerẽt: & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. 16. oculi autem illorũ tenebantur ne eum agnoscerent. 17.
Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos cõfertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? 18. Et respõdens
vnus, cui nomẽ Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalẽ, & nõ cognouisti quæ facta sunt in illa
his diebus? 19. Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerũt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potẽs in ope-
re, & sermone coram Deo & omni populo: 20. Et quomodo eũ tradiderunt summi sacerdotes, & principes
nostri in damnationẽ mortis, & crucifixerunt eũ. 21. nos autem sperabamus quia ipse esset redẽpturus Israël:
& nũc super hæc omnia tertia dies est hodie quod hæc facta sunt. 22. Sed & mulieres quædã ex nostris ter-
ruerũt nos, quæ ante lucẽ fuerunt ad monumentũ, 23. Et, non inuento corpore eius, venerũt, dicentes se etiã
visionẽ angelorum vidisse, qui dicunt eũ viuere. 24. Et abierũt quidã ex nostris ad monumentũ: & ita in-
uenerũt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerũt. 25. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde
ad credendũ in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ! 26. Nonne hæc oportuit pati Christũ, & ita intrare in
gloriã suam? 27. Et incipiẽs à Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ
de ipso erãt. 28. Et appropinquauerũt castello quo ibãt: & ipse se finxit longius ire. 29. Et coegerunt illum, di-
cẽtes: Mane nobiscum, quoniã aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cũ illis: 30. Et factum est,
dũ recumberet cum eis, accepit panẽ, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. 31. Et aperti sunt oculi eorũ,
& cognouerũt eũ: & ipse euanuit ex oculis eorũ. 32. Et dixerunt ad inuicem: Nonne cor nostrũ ardens erat
in nobis dũ loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas? 33. Et surgẽtes eadẽ hora regressi sunt in Ierusa-
lẽ: & inuenerũt cõgregatos vndecim, & eos, qui cum illis erãt, 34. dicentes: Quod surrexit Dominus vere,
Mar.16. c. 14. *& apparuit Simoni. 35. Et ipsi narrabãt quæ gesta erãt in via: & quomodo cognouerunt eũ in fractione pa-*
Io.20.c.19 *nis 36. Dũ autem hæc loquũtur, stetit Iesus in medio eorũ, & dicit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. 37.*
Cõturbati vero, & cõterriti, existimabãt se spiritum videre, 38. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitatio-
nes ascẽdunt in corda vestra? 39. Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum: palpate, & videte, quia
spiritus carnẽ, & ossa nõ habet, sicut me videtis habere. 40. Et cũ hoc dixisset, ostendit eis manus, & pedes.
41. Adhuc autem illis nõ credentibus, & mirãtibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod mãducetur,
42. At illi obtulerũt ei partem piscis assi, & fauum mellis. 43. Et cum mãducasset corã eis, sumens reliquias
Ps 18.b.7. *dedit eis. 44. Et dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniã*
necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. 45. Tunc aperuit
illis sensum vt intelligerent Scripturas: 46. & dixit eis: Quoniã sic scriptum est, & sic oportebat Christum
pati, & resurgere à mortuis tertia die: 47. & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem pecca-
Act.1.a 8. *torum in omnes gentes, incipientibus ab Ierosolyma. 48. Vos autem testes estis horum. 49. Et ego mitto pro-*
Io 14.d 26 Act.1 a.4. *missum Patris mei in vos. Vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. 50. Eduxit*
Mar.16. d. 19. *autem eos foras in Bethaniam: & eleuatis manibus suis benedixit eis. 51. Et factum est, dum benedi-*
ceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. 52. Et ipsi adorantes regressi sunt in Ieru-
salem cum gaudio magno: 53. & erant semper in templo, laudantes, & benedi-
centes Deum. Amen.

IN

Digitized by Google

IN CAPVT XXIV.

1. VNA *autem sabbati.*] Prima die sabbati, id est, hebdomadis, quæ diei nostro Dominico respondebat. Omnia sunt apud Matthæum c. 28. explicata vsque ad versum 13.

Quinam illi duo discipuli fuerint.

13. *Et ecce duo ex illis.*] Prima hoc loco occurrit quæstio, quinam isti duo discipuli fuerint. Altera, ex quorum discipulorũ fuerint numero. Prima autem quæstio multiplex est. Primum enim quæri potest, an isti duo discipuli, de quibus Lucas scribit, illi iidẽ sint de quibus Marc. cap. 16. 12. Deinde quis fuerit ille Cleophas, quem Euangelista ver. 18. alterum eorum fuisse dicit. Tertio loco, quis alter fuerit, qui ab Euangelista non nominatur. Prima pars quæstionis, ne in dubium quidem venisset, nisi Euth. cætera bonus auctor B in commentariis in caput Marci 16. absurdam eorum vocasset opinionem, qui eosdem hos, atque illos esse putarent. Cuius opinio magis omnibus bonis auctoribus absurda visa est, & quod est noua, & insolens; & quod tenuissimis coniecturis nixa. Quod enim argumentatur, illis de quibus scribit Marcus renuntiantibus se Christum vidisse, Apostolos non credidisse Mar. 16. 13. his vero, de quibus Lucas non credidisse modo: verùm inuentos ab illis inter se colloquentes, affirmantesque surrexisse Dominum, & à Simone visum fuisse infra v. 33. & 34. itaque illos ante, hos postquam Simon Dominum vidisset, vndecim discipulis C annuntiasse sibi Dominum apparuisse, leue est. Nam vt apud Matthæum cap. 28. docuimus, in illo numero vndecim discipulorum, cùm Petrus narrasset à se Dominum visum esse, alios credidisse, alios dubitasse verisimile est, vt non omnes homines eodem ingenio sunt, & ad credendum æquè propensi. Vterque igitur Euangelista syllepsi, aut synecdoche vsus est, qua quod vnus, aut pauci ex aliqua congregatione faciunt, tota congregatio dicitur facere. Marcus dixit Apostolos his duobus discipulis non credidisse, quia aliqui non crediderunt: Lucas dicit inuentos ab illis D Apostolos affirmantes surrexisse Dominum, & à Simone visum fuisse, quia aliqui id affirmabant. Quod quamuis contrarium esse videatur, non magis contrarium est, quàm si vnus Euangelista dixisset latrones, qui cum Christo crucifixi erant credidisse, quia vnus credidit, vt ait Lucas: alter non solùm non credidisse, sed etiam blasphemasse, vt Matthæ. dixit, quia vnus eorum blasphemauit. Secunda pars quæstionis erat, quis ille fuerit Cleophas, quẽ Lucas alterum ex illis duobus discipulis fuisse tradit. Auctores inuenio, qui Iosephi sponsi Mariæ fratrem fuisse di- E cant: sed auctores nõ maximæ apud me fidei. Facilius Hieronymo crediderim, qui in Epitaphio Paulæ ad Eustochium castelli Emauntis, quò tunc ibat, ciuem fuisse indicat. In eius enim domo Christum ea nocte exceptum in fractione panis ab illis cognitum dicit, eiusque domũ in Ecclesiam dedicasse. Rem facit probabilem, quòd credibile sit eum in domum suam tristem se recepisse, quod de Christo quid actum post mortẽ esset, ignoraret, cum mulieres affirmasent, se eum in sepulcro non reperisse; quodque Christum ad hospitium inuitant, *Mane nobiscum, quoniam aduesperascit*, aliquod est indicium eos domi fuisse suæ. Sed vtrũ Cleophę, an alterius, qui cum eo erat, discipuli fuerit, F (nam & illius esse potuit) incertum: nisi quod Hieronymi auctoritas facit, vt potius Cleophæ, quàm alterius domum fuisse credere debeamus. Dorotheus in eius vita Simonem cognominatum, & Christi consobrinum fuisse tradit, sed vt alibi monui, suspecta mihi est eius auctoris fides. magis dubia est pars tertia

Cap. 23. 42. Cap. 27. 44. Quis ille Cleophas fuerit.

Vers. 29.

A quæstionis, quis Cleophę comes fuerit, qui ab Euãgelista non nominatur. Amb. lib. 7. in Lucam c. de vigilantia, & negligentia seruorum, & lib. 10. c. vltimo Amaonẽ vocat, ex ipso opinor, quo ibant pago. Itaque ciuem eius fuisse oppidi videtur existimare, sicut Hieronymus Cleopham. Origenes initio commentariorum in Ioan. Simeonem appellat. Epiphanius hæresi 23. Nathanaëlem fuisse dicit. Gregorius in præfatione in lib. Iob. c. 2. Simeõ Metaphrastes in vita Lucæ, itẽq; Dorotheus in vita Cleophę, Theophylact. hoc loco, & Nicephorus lib. 1. c. 34. Lucam ipsum, qui scribit, fuisse dicunt, non alia coniectura, quantũ ex Gregorio quidẽ colligere, nobis licet, nisi quia non nominauit: nominaturum enim fuisse, si fuisset alius, suo verò nomini modestię causa pepercisse; eum sacris scriptoribus esse morem, vt se cum aliquid de se narrant, nominare nolint: sed tanquam de aliis de se loquantur, sæpe id Ioannem facere. c. 13. 23. & 18. 15. & 20. 2. & 21. 24. Si auctorum numero æstimandæ sententiæ essent, hæc nimirum vinceret. Sed quemadmodũ initio commentariorum in Lucam diximus, ex ipso Luca non obscure colligitur nunquam eum vidisse Christum, præterquam quòd graues id auctores affirmant, quos eo loco citauimus. Inter cæteras opiniones difficile iudiciũ. Si antiquitate res dubia finitur, Origenes vincet; si iudicio, diligentia, & grauitate testiũ, Epiphanius vir eruditus, & minime leuis ad credendũ ingenij. Ambrosius non sua tantùm, sed aliorum etiam auctoritate mouere potest: nec enim mihi facile persuasero dixisse eum, quod apud alios non legisset auctores, si bene hominis ego ingenium perspectum habeo. Secunda quęstio adeo fortasse facilis à nonnullis iudicabitur, vt ne quæstio quidẽ esse videatur. Neminem enim legi, aut audiui, qui non pro certo haberet hos duos ex numero fuisse septuaginta duorũ discipulorum: cum ab Euangelista discipuli vocentur, & ex duodecim non fuisse constet, quorum vnus Iudas iam se laqueo præfocauerat: vndecim vero reliqui ab his duobus dicuntur inuenti vnum in locum congregati. Ab ea ego opinione dissentire nolo. Tantùm dico non esse tam certam, quã ab omnibus iudicari video. Nec enim Christus solos septuaginta duos præter duodecim Apostolos: sed alios etiã innumerabiles discipulos habuit, ex quorũ numero hi duo esse potuerunt. Nam & Ioseph ille ab Arimathæa discipulus erat Christi Ioan. 19. 38. constat tamen nec Apostolorũ, nec ex septuaginta duorum discipulorũ numero fuisse, cùm *occultus*, vt ait Ioannes, fuerit, *propter metum Iudæorum.* Nec enim occultus fuisset, si ex septuaginta duorũ discipulorum fuisset numero, qui adeo non erant occulti, vt publice eum prædicassent, supra cap. 10. 1. Quod dicit, *Ecce*, rem discipulis casu indicat accidisse, vt quo momento temporis ipsi eò irent; Christus quoque, quem peregrinũ putabant, eodem iter intẽdens nec opinantibus adhæreret. Etsi Christo non casus, sed prouidentia fuit. Itaque loquitur Euãgelista persona quodam modo discipulorũ, qui eum casum esse fortuitum putauerunt.

Quis Cleophæ comes fuerit.

Ex quorum discipulorũ numero fuerint hi duo.

Ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem, nomine Emaus.] Ipsam diem vocat, qua resurrexerat, qua mulieres ad sepulcrum ierant, nec eius in eo corpus inuenerãt, regressæque discipulis indicauerant, quæ acciderant, omnia, quæ supra narrauerat. Quod castellum, hoc est κώμην pagũ, non solùm nominat, sed situm etiam, & distantiam ab Ierosol. describit, facit historice, vt rei, quã narrat, fidem cõfirmet. Agebat enim de Christi resurrectione, quæ

totius Euangelij, quod scribebat summa erat, eratque modis omnibus corroboranda. Eum pagum Hieron. in epitaphio Paulæ ad Eustochium describit, suóque tempore Nicopolim appellatum dicit. Stadium octauam partẽ fuisse milliaris nemo nescit, & non modo, qui litteras tractant humaniores, docẽt, sed Beda hoc loco etiam admonuit. Itaque sexaginta stadia erãt septem milliaria & semis, leucæ, vt Galli vocant, circiter tres.

14. *Et ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus, quæ acciderant.*] De morte Christi, de mulierum ad sepulcrũ itione, & quomodo corpus non inuenissent. Loquebantur autem quærentes exitum rei, quid illa omnia quæ acciderant, sibi vellent, num resurrexisset Christus, cum eum in sepulcro nec mulieres, nec Petrus reperissent, nescientes quam in partem id interpretarentur. *Loquebantur*, inquit August. serm. 144. de tempore, *de iis quæ acciderant in Ierusalem, de iniquitate Iudæorum, de morte Christi: ambulabant fabulantes, & quasi mortuum dolentes, resurrexisse nescientes.* Disputandi causa incredulitas erat: facile enim credentibus fuit quæstionem soluere Christum, sicut ante mortem suam prædixerat, resurrexisse. Sed mirũ quam acuti ad non credendum disputatatores simus.

15. *Et factum est.*] Accidit, casus enim significatur non quidẽ Christo, qui id consilio, prouidentiaque faciebat, vt dubitantes de sua resurrectione discipulos cõfirmaret: sed discipulis, qui nihil minus cogitabant, quam vt sibi Christus appareret. Vide quę diximus de particula *ecce* ver. 13.

Dum fabularentur, & secum quærerent.] Gr. ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς, καὶ συζητεῖν, cum inter se colloquerentur, atque conquirerent, id est disputarent, qua ratione fieri posset, vt Christus in sepulcro non fuisset inuentus. Hoc est συζητεῖν quod noster interpres solet reddere, *conquirere*, vt Marc. 1. 27. & 8. 11. & 9. 10. 14. 16. & 12. 28. & Act. 15. 7.

Et ipse Iesus.] De quo loquebantur. Hanc vim habet coniunctio *&*, & pronomen *ipse*, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας, quod Latino prouerbio dici solet, *Lupus est in fabula.*

Appropinquans ibat cum illis.] Indicant hæc verba nihil vidisse, nihil sensisse, nihil cogitasse discipulos, donec Christum secum in via ambulantem viderunt. Non accessisse Christum paulatim discipulos citatiore consecutum gradu: sed subito, vnoque momento, quasi cum illis pariter ambulantem apparuisse. Dicit autem appropinquasse, quia ita apparuit, quasi pone eos secutus, consecutus esset: pone enim apparuisse credendum est, vt non Christus, aut spiritus, qui sese illis ostendisset: sed peregrinus quispiam, qui eodem tenderet, videretur. Morale est, quod hoc loco scribit Beda, *Loquentes de se Dominus appropinquans comitabatur, vt & fidem suæ resurrectionis eorum mentibus incendat, & occulta suæ præsentiæ maiestatis semper se, quod promisit, impleturum designet, Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi* (ait) *sum in medio eorum.* Si loquentibus de se Dominus non satis adhuc credentibus adest, quanto magis aderit iis, qui de ipso non dubitantes, sed credentes: non vt disceptent, sed vt laudent, colloquentur. Mat. 18. 20.

16. *Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent.*] Vulgaris hîc quæstio est, quam duobus locis diuersa sententia tractat August. epist. 59. ad Paulinum, q. 8. & lib. 3. de consensu Euangelistarum, cap. 25. qua ratione factum sit, vt Christum discipuli non agnoscerent, vtrum quia ipsorum oculi impediti diuinitus tenebantur, vt indicat Lucas: an quia adeo mutata illis apparuit corporis effigie, vt, etiam si liberis essent oculis, cognoscere non possent, vt significat Marcus cap. 16. 12. dicens *in alia effigie* ostensum esse discipulis. Caluinianí hæretici sine cunctatione respondent discipulorum oculos, non Christi corpus fuisse mutatum. Quod si non alia de causa dicerent, quàm quia id Euangelista videtur significare, nõ essent magnopere reprehendendi. Nunc autem cum id propterea dicant, vt suam de Eucharistia hæresim tueantur, non posse Christi corpus in eo esse sacramento, cùm non tangatur, non videatur, tamque proprium corporis humani sit tangi, atque videri, vt, quod non tãgitur, ac videtur, præsens cum sit, ne corpus quidem sit: intolerabilis est error. Nam vt rationem ratione refutemus, tam proprium & naturale oculis sanis, atque valentibus est corpus præsens videre, quã videri, corporis. Itaque si potuit Christus oculos impedire, ne viderẽt, potuit & corpus impedire, ne videretur: aut vt visum aliam præ se ferens formam non cõgnosceretur. Nam cum per mediam Ierosolymorum vrbem transiit, vt ad Apostolos in vnam congregatos domũ ingrederetur, à nemine vtique per vrbem aut visus, aut agnitus est, cum credibile non sit nullo Euãgelista dicente omnium impeditos fuisse oculos. Et cum Magdalenæ hortulani visus est forma, Ioan. 20. 15. nõ vtique in mulieris oculis, sed in Christi corpore mutatio facta est: tantumque abest, vt hoc loco ipsorum de Eucharistia error cõfirmari possit, vt maxime refellatur. Illud enim ipsum factum, quod narrat Euangelista, Eucharistiæ erat exemplum. Nam vt illic discipulis ita hîc alia forma, quam qua re vera est, nobis apparet. Et vt illic non credentibus discipulis, ita re ipsa præsens aderat, vt longe abesse, quia non cognoscebatur, putaretur; credentibus autem *in fractione panis*, & re vera, & opinione fuit præsens: ita nunc in eo sacramento quamuis præsens re vera sit, tamen Caluinistis non credẽtibus absens, nobis credentibus, ac venerãtibus præsens est. Magisque in ipsis quã in discipulis eorum opinio vera est, propterea ipsos Christum in Eucharistia præsentem non recognoscere, quia fidei ipsorum oculi tenentur, aut quia nullã, vt dicam meliùs, habent fidem. *Ambulabat cum illis*, inquit August. ser. 144. de tempore, quasi contra Caluinistas scribens, *Suscipitur hospitio, panem frangit, & cognoscitur. Et nos non dicamus, quia Christum non cognouimus: nouimus, si credimus. Verum est, nouimus, si credimus; habemus, si credimus. Agnouit fidelis, qui autem Catechumenus est, ignorat.* Nempe non licebat Catechumenis Eucharistiam aut recipere, aut videre. Algerus quoque disputans contra istorum magistrum Berengarium lib. 2. cap. 5. ad Eucharistiæ sacramentum rectè hunc locum accommodauit. *Sicut*, inquit, *in Emmaus peregrinis in fide peregrinus apparuit: sic nobis peregrinis in mundi exilio peregrina, & extranea sibi specie apparet in sacramento: vt quia quod in nobis exterius apparet, mortale est, mortalitatis cibus ipse exterius videatur, cùm tamen per ipsum, qui immortalitatis est alimonia, intus verè & inuisibiliter mors æterna sanetur.* Ergo hoc fixum maneat, siue propterea Christum discipuli non cognouerint, quòd eorum oculi fuerint impediti, siue quòd Christi in dissimilem formam mutatum corpus: tamen vere Christum corpus suum eius salua natura mutare potuisse, & non mutato corpore efficere, vt à liberis etiam, & non mutatis oculis aut non videretur, aut non cognosceretur. Quæ omnia noui hæretici negant. Quo posito fundamẽto de ipsa nunc quæstione disputemus, vtrum oculi discipulorũ, an corpus Christi, ne ab illis agnosceretur, mutatum fuerit. Augustinus epist. 59. Beda, & Theophylactus hoc loco, & Algerus, quem paulo supra citauimus, in Christi corpore mutationem factam putant. Quod Marcus plane dicere videtur. Nã quãuis quod dicit *in alia* discipulis *effigie* apparuisse, intelligi possit

Caluiniani refutantur, errorem de Eucharistia stabilientes

Catechumenis Eucharistiam sumere non licebat.

Digitized by Google

non re quidem vera, sed sola videntium opinione aliam illis effigiem obiecisse, quemadmodum interpretati quidam sunt: tamen minimè dubium est, quin alter sensus magis Euangelistæ verbis consentaneus sit, si nihil impedire probauerimus. Et eodem modo quod Lucas dicit, interpretari nobis licebit, *Oculi eorum tenebantur*, non quòd re vera tenerentur, sed quod non magis Christum agnoscerent, quam si tenerentur. Quemadmodum cum paulo post aperti illis oculi fuisse dicuntur, non vtique vere apertos fuisse significatur, sed ita Christum tunc cognouisse, vt ante clausi, tunc aperti fuisse viderentur. Alio tamen loco idem Augustinus libro 3. de consensu Euangelistarum, capite 25. oculis discipulorum videtur tribuere mutationem, quod id Lucas significare videatur. Quamuis minus aperte hoc August. hoc loco, quàm illud illo dicat: dicit tamen aperte Hieronymus in epistola ad Pammachium aduersus errores Ioannis Ierosolymitani. Non video, cur cum vnus Euangelista hoc, alter illud dicat, & alij auctores hoc, alij illud affirment, non vtrumque factum dicamus, & mutata corporis forma Christum apparuisse, & impeditos simul fuisse discipulorum oculos, ne ea forma Christum agnoscerent. Nec enim adeo fuisse mutatam, vt à non impeditis oculis cognosci non posset. Sed, vt ait Augustinus, quemadmodum in transfiguratione mutata est: ita tamen mutata, vt effigies, & lineamenta eadem, color diuersus appareret. Et sicut vnius, eiusdemque hominis alia pueri, alia iuuenis, alia viri, alia senis forma est. Nam præterquam quod eiusdem corporis Christi aliam hoc modo post resurrectionem glorificati, quàm ante patibilis, atque mortalis formam fuisse necesse est; quemadmodum & nostrorum corporum aliam post resurrectionem formam fore testatur D. Paulus 1. Corinth. 15. 41. 42. Videmus etiã Christum quoties se post resurrectionem ostendit, diuersa quàm ante erat, ostendisse forma. Nam Magdalena hortulanum putauit, Ioan. 20. 15. & discipuli spiritum esse, infra vers. 37. cum illic non dicatur, aut Magdalenæ, aut discipulorum oculos fuisse tentos. Quid ergo attinebat, dicet aliquis, cùm vnum satis esset, duo facere miracula? Respondeo vnum fuisse, non duo, quòd discipulorum oculi tenerentur. Nam quod aliam Christus post resurrectionem haberet formam, non miraculo, sed naturali glorificati corporis qualitate factũ est. Alia hinc oritur quæstio, cur Christus discipulorum tenuerit

Cur discipulorum oculos tenuerit Christus.

oculos, ne ab ipsis cognosceretur. Quam enim obrẽ ipsis sese ostendebat, si cognosci nolebat? Quãobrem si volebat, eorum tenebat oculos? Multa eius rei probabiles rationes afferri possunt. Noluit ab illis initio cognosci, vt eorum exploraret fidem, quam etsi, quia Deus erat, habebat cognitam, experiri

Vers. 17.

tamen volebat humano more. *Qui sunt*, inquit, *hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes?* Noluit nisi à credentibus agnosci, quia semper verum est illud; *Nisi credideritis, non intelligetis.* Tenuit eo-

Isai. 7. 9. secundũ versionem Septuaginta.

rum oculos dum de ipsius resurrectione dubitabant, dum fabulabantur, dum quærebant, dum de fide disputabant: aperuit, cum explicatis à se scripturarum testimoniis crediderunt. Voluit eos specie docere peregrini, quò plus credentes haberent meriti: quid enim fecissent magni, si viso, cognitoque Christo ne docenti quidem, sed se tantùm ostendenti credidissent? *Oportebat*, ait Augustinus sermone 144. *vt melius cor instrueretur. Cognitio differtur, quærit ab eis, quid inter se loquerentur, vt quod ipse sciebat, illi faterentur.* Voluit scripturarum cognitione eorum ad credendum animos præparare. Si enim ante quam scripturis doceret oportuisse Christum mori, & mortuis resurgere repente se illis obiecisset, etiamsi formam agno-

A uissent, ipsum tamen esse fortasse non credidissent, quod & nõnullis paulo post ex vndecim discipulis legimus accidisse, qui eum, cum vidissent, spiritum esse putauerunt. Possunt hæc facile ad mores nostros accommodari. Nam vt se tunc Christus cum duobus illis discipulis gessit, ita se nunc nobiscum solet gerere. Sępe se paulatim per tacitas, & obscuras inspirationes in animos nostros insinuat, ita prorsus, vt loquentem nobis eum non agnoscamus. Emollit tamen nos magis, ac magis, & nobiscũ tacitus loquens nostros sensim animos inflammat. Cognoscimus, cùm scripturas

B audimus, cum panem frangimus. Cognoscimus cum Ecclesiã, cum conciones sacras, cum Sacramenta frequentamus: cum eum, quem peregrinũ putabamus, corporis, animique nostri hospitio recipimus.

17. *Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem, & estis tristes?*] Indicat se, antequam illos omnino consequeretur, ipsorum inaudisse sermones, sed quid sibi vellent, non satis intellexisse, vt fieri solet, cũ paulo longius loquentes audimus, vt verba quidem hauriamus, sensum vero non intelligamus. Sciebat nimirũ Christus, quid loquerentur, sed propterea rogat, vt se peregrinum simulet, & vt ansam arripiat de sua loquendi eosque docendi resurrectione. Propterea addit, *&*

C *estis tristes*, vt vlcus tangat, vt ostendat se aliquod habere eorum, quæ loquerentur, indicium, & vt significet se consolari eos velle, quo facilius, liberiusque, qua de re loquerentur, declararet.

18. *Et respondens vnus, cui nomen erat Cleophas.*] Alter eorum. Quod nominat, facit historice, quo plus fidei nominata persona conciliet historiæ. Quis iste fuerit Cleophas, quis alter, quem Euangelista non nominat, disputauimus supra v. 13. Potest quæri, cur non etiam alterum nominauerit? Gregorius, & cæteri, qui alterum Lucam fuisse putant, facile respondent modestię

D causa fecisse, ne gloriari videretur sibi Dominum apparuisse. Cæterum nobis, qui eam supra opinionẽ refutauimus, alia solutio quęrenda est. Respondere possumus non nominasse, quia commodũ non fuit. Nam supra quidem ver. 13. vbi nominare potuit, ne Cleopham quidẽ, quem modo nominat, nominauit. quia non iudicauit esse necessarium. Hic verò cur non nominauerit, in promptu est ratio: non de illo, sed de altero, quem nominauit, loquebatur.

Cur alterius discipuli nomen taceatur.

Tu solus peregrinus es in Ierusalem, & non cognouisti, quæ facta sunt in illa his diebus.] Duplicem hæc verba sensum habere posse omnes vident. Alter est, vt non re-

E prehensio, sed excusatio potius sit, quasi dicant, mirũ non esse, si ille solus rem gestam ignoret omnibus notam, cùm solus sit peregrinus, qui ea, quæ in republica gerantur, scire non debeat. Quem sensum Beda, & Theophylactus, & plerique omnes interpretes secuti sunt. Alter est, vt sit reprehensio, quasi dicant, nemo est in Ierusalem, ac ne peregrinus quidem, qui hæc ignoret, præter vnum te. Quem verum ego sensum esse arbitror. Nam etsi potest verbum, παροικεῖν, Hebraico, vt quidam volunt, more idem significare, quod habitatorem esse, tamen cum proprie significet hospitem, & peregrinum esse, non est, quod ab eius proprietate discedamus. Præsertim, cum sensus magis

F sit emphaticus. Nec enim dubium est, quin voluerit Cleophas hominis, quem peregrinum putabat, ignorantiã simul exaggerare, atque reprehendere. Itaque nec falsa, nec vulgaris opinio est Christum duobus illis discipulis peregrini specie apparuisse. Nam & id verba proprie significant, & Augustinus sermo. 144. & Beda, atque Theophylactus in commentariis graues auctores tradunt. & ex vers. 20. colligi videtur posse: & ratio ipsa postulauit, vt peregrini appareret

Digitized by Google

forma, vt cum ipso duo illi discipuli sermones communicarent. Nam si Iudæum esse putauissent, non fuissent ausi coram illo ita de Christo loqui.

19. *Quibus ille dixit, Quæ?*) Simulat etiamnum se rem gestam ignorare, & quasi ignorantiam confessus, indicat se doceri velle, libenterque auditurũ esse, quo magis ad narrandum inuitet.

Et dixerunt.] Vnus tantum loquebatur Cleophas, sed quia pro se, & pro altero loquebatur, plurali numero dicit Euangelista *dixerunt*. Etsi fieri potest, vt initio solus Cleophas, post vero ambo locuti fuerint.

De Iesu Nazareno qui fuit vir Propheta, potens in opere, & sermone coram Deo, & omni populo.] Repetendum est, ex superiore versu verbum, *Quæ facta sunt in illa his diebus* B *de Iesu Nazareno*, id est circa Iesum Nazarenum. Aut illud ex vers. 17. *Qui sunt hi sermones?* quod magis conuenit. Magnis quidem, sed humanis, non diuinis elogiis de Christo loquuntur: nihil enim supra virum Prophetam fuisse dicunt; siue quod nondum de illo maiore credidissent; siue, quod est probabilius, quia noluerũt maiora de illo homini peregrino fortasse non credituro declarare. Quo enim modo homo peregrinus, qui ne, an Christus quidem vnquam fuisset, scire videbatur, quem crucifixum audiebat, & vt promiserat, nondum resurrexisse, Deum esse credidisset? Virum tamen prophetam vocant, & potentem *opere, & sermone*, C id est miraculis atque doctrina, *coram Deo, & omni populo*, hoc est, Dei hominumque iudicio, ac testimonio: quo miserabilior eius historia, & mirabilior videatur, virum talem, ac tantum tam indigne à summis sacerdotibus, & principibus Iudæorum, qui eum maxime honorare debuissent, fuisse crucifixũ. Hanc verba singula vim habent.

20. *Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, & principes nostri.*] Intelligendum est idem verbum, quod superiore ver. sermones nostri erant *de Iesu Nazareno, & quomodo eum tradiderunt.* Quomodo à summis sacerdotibus traditum dicant, cum summus sacerdos non D nisi vnus fuerit, ex iis quæ diximus Mat. 2.4. lector intelliget. Quod autem dicunt, *& principes nostri*, principes appellantes suos indicant existimare se eum, quo cum loquuntur, esse peregrinum, quasi non illius, sed ipsorum principes fuerint, qui Christum tradiderunt. Nam etsi non ignoro posse sensum esse principes nostri trium, tamen illud verba magis præ se ferunt. Principes vocant ראשי אבות, familiarum principes, qui præcipuam inter Iudæos auctoritatem habebant. Tradidisse dicunt *in damnationem mortis*, & crucifixisse, quia Pilato damnandum morte, crucifigendumque tradiderunt, quamuis ipsi non crucifixerint, vt supra 9. 44. E & 18.32. & 23.1. & 24.7. & Mat. 17.22. & 20.19. & 26. 2.45. & 27.2.

Principes quosnam vocet.

21. *Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël.*] Quasi dicant iam non speramus, cum illum videamus fuisse crucifixum, tertiumque iam esse diem, quo se resurrecturũ dixerat. Duplici in errore versabantur, & quod Christum non à peccatis, sed à Romanorum tyrannide Israelem liberaturum putabant, vt Theophylactus adnotauit: & quod existimabant crucem cum redemptione pugnare, cùm vnica esset via redemptionis. Hinc apparet in ipsis etiã discipulis verum fuisse, quod ait D. Paulus 1. Cor. 1. 23. *Crucem Iudæis scandalum, gentibus stultitiam esse.* F Non satis fuerat Christum illis tam sæpe mortem suam, resurrectionemque prædixisse: ne cum eueniret, fide nutarent, ipsa eius confirmati prædictione. Locos superiore ver. notauimus

Et nunc super hæc omnia tertia dies est hodie, quod hæc facta sunt.] Quo magis loquuntur, eo magis infidelitatem ostendunt. Quid enim est *super hæc omnia*, nisi præterquam quod fieri non videtur posse, vt mortuus re- A surgat, accedit quod tertia iam post mortem est dies, & nõ resurrexit, vt nulla reliqua spes esse videatur fore, vt resurgat? Si enim resurrecturus esset, iã resurrexisset, cum se tertia die dixisset resurrecturum. Mirũ quam subtiliter incredulitas contra fidem disputare soleat. Primum tertia dies venerat, sed non abierat. Dein quî sciebant nondum resurrexisse? Constat tamen ex iis, quæ sequuntur, exiguum aliquid spei adhuc illos, cum hæc dicebant, retinuisse.

22. 23. *Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos.*] Mulieres ex suis vocant, quæ Christum quemadmodum ipsi sequebantur, non, vt Euthymius ait, nostræ, quasi ipsorum fuerint vxores. Quanquam nostram etiam ille interpretationem probat. Quid autem est, *Terruerunt nos*, cum non terrore, sed singulari gaudio eos perfundere tam læto nuntio debuissent? Græce est ἐξέστησαν ἡμᾶς, quod proprie est attonitos nos, & dubios animi reddiderunt, feceruntque, vt ancipites inter infidelitatem, & fidem: inter metum, & spem vacillaremus. Nam vna quidem ex parte vix hominem tam ignominiosa extinctum morte resurgere potuisse credimus, tertio præsertim post die. Ex altera vero parte spem nobis aliquam resurrectionis eius mulieres quædam ex nostris iniecerunt, quæ, cum sepulchrum inuiserint, affirmant se non reperisse corpus; quin vidisse angelos, qui illum testentur, resurrexisse. Hoc etiam Theophylactus obseruauit melius, quàm Euthymius, qui interpretatur, attonitos nos reddiderunt incredibilia narrantes. De mulieribus & angelis apud Matth. cap. 28. disseruimus.

24. *Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt, sicut mulieres dixerunt.* Petrus, & Ioannes, Ioan. 20. 3. confirmatio est testimonii mulierum, vt mirum sit eos non credidisse, cum suam ipsi & mulierum, & duorum discipulorum, & angelorum testimonio incredulitatem arguerẽt. Nec sine causa Christus *exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis, quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt*, Mar. 16. 14.

25. *O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ.*] Id est, omnia quæ locuti sunt. Constructio Hebraica, vt, *Noli æmulari in malignantibus*, id est malignantes. Aut in omnibus, id est, non obstantibus (vt ita loquar) omnibus, quæ Prophetę locuti sunt. Stultos, & tardos vocat, qui tot non crederẽt testimoniis, quique ideo non crederent, ne stulti, & tardi viderentur. Hæc enim summa hæreticorum sapientia est, non facile credere, nec melius refelli possunt, quã si, qua ratione prudentes non credendo sibi videntur, ea stultos eos, & tardos appellemus. Ac magnæ quidem stultitiæ, & tarditatis ingenii est, suo magis ingenio credere, quàm Deo. Nondum se Christus illis cognoscendum ostendit, vt non tanquam suam, sed tanquam alienam causam agens magis persuadeat, & vt pudeat homines Iudæos, ac discipulos Christi de Christo non credere, quod hominem, vt apparebat, alienigenam, & peregrinum non solum credere viderent, sed docere ac etiam prædicare. Nec reprehendit eos, quod Christo ipsi, sed quod Prophetis de Christo locutis non crederent. Quia de Christo ipso dubitabant, an vera dixisset, & non erat argumenti loco sumendũ, quod in quæstione versabatur. Etsi Tertul. libr. 4. aduersus Marcionem extremo non legit, *in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ*, sed, *quæ locutus est vobis*, quasi de ipso loquatur Christo.

Hebraica constructio Psal. 36.1

Hæreticorũ sapientia summa, nõ credere.

26. *Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?*] Qua illi ratione dubitabant, eadem ipsorum Christus dubitationem curat. Illi non credebant resurrecturum, aut verum esse Christum, qui tam i-

Digitized by Google

gnominiosa ab iis, quos liberaturus esset, sublatus esset morte; Christus ea ipsa ratione credere eos docet oportere. Nec enim ea Iudæorum vi ac potestate, sed sua sponte, diuino consilio, & vt prophetarum impleret vaticina, passum fuisse Christum. Quare eo ipso, quod eo mortis genere à Iudæis sublatus fuisset, credendũ verum fuisse Christũ, cum Prophetæ ita moriturum fuisse Christum prædixissent. Quod ergo dicit oportuisse, ita intelligendum, oportuisse, non absolutè, sed posita Prophetarum prædictione. Quod addit, *& ita intrare in gloriam suam*, ideo dicit, vt spem illis erigat futuri regni, de quo iam desperasse videbantur. Dixerant enim v. 21. *nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël.* Redimere enim Israël erat regnare, & gloria regnum, regiamque significat maiestatem.

27. *Et incipiens à Moyse, & omnibus Prophetis.*] Totum vetus testamentũ Hebræorũ more Prophetas vocat, quorum omnium de Christo vaticinia percurrisse, & explanasse eum dicit Euãgelista. Vnde colligimus totam scripturam sacram, etiamsi id nos minime plerunque animaduertamus, loqui Christum, vt eum in illa, etiam vbi minime videtur esse, quęrere discamus. Vbique est, sed alibi apparet, alibi latet. Nos sæpe non inuenimus, aut quia non quærimus, aut quia Iudæorum more in extimis scripturæ verbis, non in intimis sensibus, ac latebris quærimus.

Vbique in scriptura est Christus.

Interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant.] Delibans ex singulis scripturæ libris ea, quæ de Christo erant, illis explicabat, vt viderent omnia in eum, de quo dubitabant, cõuenire. Quæ testimonia ea fuerint, vtinam Euangelista declarasset: multum nobis inde eruditionis accessisset. Nec enim dubito Christum non ea solum testimonia, quæ nos de ipso loqui animaduertimus, sed multa etiam præterea, quæ nos lateant, protulisse. Quod alibi eum fecisse legimus. Quis eum putasset ex Adami & Euæ formatione, coniugij indissolubilem nexum probaturum? Atqui probauit Matth. 19.5. Quis probaturum resurrectionem ex illo Exodi testimonio. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob?* Atqui probauit Matth. 22. 23. & sup. 20.37. Nec ea ipsa, quæ à nobis animaduersa, & notata sunt, opus est hoc loco recitare. Ad Cyprianum in libris ad Quirinum, ad Eusebium in libris de demonstratione, ad librum Prosperi de prædictionibus lectorem mittimus.

Exod. 3. 6.

28. *Et appropinquauerunt castello, quo ibant; & ipse finxit se longius ire.*] Sunt qui castellum hoc, quo dicuntur appropinquasse, non Emauntem, quo ibant, vt v. 13. dictum est, sed aliud quodpiam propius Ierosolymã fuisse putent: quod, vt dicitur v. 33, eadem hora surgentes regressi fuerint in Ierusalem, cũ nox vtique iã esset, & Emaus sexaginta stadiis, vt v. 13. dixit Euangelista, à Ierosolyma distaret, quod iter non videatur pedibus tam breui tempore confici posse. Sed ij vno Euangelistæ verbo facile refelluntur. Dixerat enim v. 13. eos iisse in castellum nomine Emaus: hîc autem dicit appropinquasse *castello, quo ibant*; quo ibant nisi Emaus? Difficilius, quod sequitur, *Et ipse finxit se longius ire.* Duplex quæstio, cur finxerit, & quomodo fingere licuerit. Greg. hom. in Euang. 23. & Beda in comment. vidẽtur existimare ideo finxisse se lõgius ire, quia adhuc à discipulis peregrinus esse putabatur, quasi digni non essent, vt cum ipsis sub eodem maneret tecto, qui illum tam longo colloquio non agnouissent. At quæ eorum erat culpa, si & ipse formam mutauerat, & eorum oculi tenebantur, ne eum, si maxime vellent, possent agnoscere? Aliam etiam rationem afferunt, quod peregrinus adhuc in eorum esset fide, id est quod nondum ipsum resurrexisse crederent. Sed id meo quidem iudicio probari non potest, cum Euangelista, antequam Christus illis scripturas interpretaretur, dubios fuisse indicet; post scripturarum autem explicationem dubitasse non indicet: & ipsi affirment cor suum inflammatum in via fuisse, cùm eis Christus scripturas aperiret, quod sine fide fieri non potuit. Et si non affirmassent, tamen res incerta in meliorẽ esset partem interpretanda. Credo ergo qua ratione priùs mutata forma, occupatisque discipulorum oculis cognosci noluerat, eadem nunc longiùs se ire finxisse, vt se Christum esse dissimularet, quia nondum tempus venerat, quo se illis decreuerat aperire. Tentandi, docendique adhuc erant. Secunda quæstio est difficilior, quomodo Christo fingere licuerit, cum fictio omnis siue verbis, siue factis fiat, mendacium esse videatur: præsertim cum ad iniiciendam audienti, aut videnti falsam sit opinionem, quod hoc loco fecisse videtur Christus. Quare enim se longiùs ire finxit, nisi vt duo illi discipuli putarent ipsum vere esse peregrinum, cuius speciem præ se ferebat: ideoque longius progredi voluisse, nondum confecto, quod susceperat, itinere? Tantùm hoc apud quosdam argumentum valuit, vt Christum vere putarint esse mentitum, licereque nobis aliquando eius exemplo mentiri. In quo errore Priscillianistas fuisse, scribit August. hoc victos loco, lib. contra mendacium ad Consentium c. 13 Fuit & Cassianus auctor Catholicus, & bonus: sed nullum tam pulcrum est corpus, vt næuo careat. Christum mentitum non esse certum esse debet: quo modo eius fictio mendacium non fuerit, facilius est credere, quàm explicare. Nam in duabus rationibus, quas D. affert August. fateor ingenium meum non acquiescere. Vtraque in hac vna re versatur, mendacium non esse, cùm non ad fallendum, sed ad aliquid maius significandum aliquid fingimus: quemadmodum parabolæ, etsi fictæ narrationes sunt, mendacia non sunt. Christum ergo ideo mentitum non fuisse, quia fictione illa sua non fallere discipulos, sed docere, & maius quiddam illis significare voluit. lib. 2. qq. Euangel. cap. 51. sic scribit. *Quid ergo significat, quod se ire longius Dominus finxit? Quid putamus, nisi quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem peruenire posse homines intimauit, vt cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes cælos, tamen ita cum eis sit, qui hæc exhibent seruis eius, vt cum dicere cœperint, Domine, quando te vidimus hospitem, & adduximus? tanquam eum scilicet, qui longe abscesserat, respondeat ille, cum vni ex minimis meis fecistis?* lib. verò contra mendacium capit. 13. sic. *Quisquis autem vult intelligere illud fingendo, quid præfigurarit, attendat quid agendo perfecerit: longiùs namque postea profectus super omnes cælos non tamen deseruit discipulos suos.* Videt lector, quid sibi D. August. velit, ideo Christum non esse mentitum, quia non discipulos fallere, sed aliquid illis maius significare voluit, aut se in cœlum ascendere, aut eos qui hospitales sunt, ituros longius, id est in cœlum secum peruenturos esse. In quo illud desidero, vt probaret Christum discipulos noluisse fallere, quod ad purgandum mendacium in primis videtur esse necessarium. Nam quisquis fingendo alium fallere conatur, etiamsi aliquid præterea significare velit, haud dubie mentitur. Alioquin nullum omnino esset mendacium, quod ista ratione defendi non posset. Christus autem videtur omnibus rebus, & mutata corporis sui forma, & impeditis discipulorum oculis, & simulatione longioris profectionis eos fallere voluisse, vt alium quàm erat, esse putarent. Præterquam quod suam Christum longiorem in cœlum profectionem significare voluisse nec probatur, nec ad id, quod tunc Christus agebat, videbatur attinere. Malim Gregor. homil. 23. in Euangel. & Bedam in commen-

Cur finxerit Christus se longius ire.

Quomodo fingere licuerit.

Cassiani error de mendacio.

Matth. 25. 35. 40.

Ad Ephes. 4. 8 10.

An Christus discipulos fallere voluerit.

Digitized by Google

tariis sequi; qui si bene intelligantur, rem, vt dicitur, acu videntur attigisse. Noluit Christus discipulos fallere, sed docere eos falli, eoq; eos errore liberare. Putabant discipuli nondum Christum resurrexisse, errabant: apparet illis ea forma Christus, vt non ipse, sed alius quispiam peregrinus esse videatur, eademque ratione fingit se tanquam peregrinum ire longius: non vt doceat se non esse Christum, quod mendaciũ vtique fuisset, sed vt doceat errare eos, qui se putarent Christum esse non posse. Quemadmodum ergo non mentitur verbis is, qui sciens, ac prudens, non ex sua tamen, sed ex eius, quo cum loquitur, opinione dicit falsum: ita Christus factis nõ ex sua, sed ex discipulorum opinione falsum fingens, mentitus non est. Exemplum in sacris litteris habemus illustrissimum 3. Reg. cap. 22. 15. Cùm Achab Rex Israel adiuncto sibi Iosaphat Rege Iuda bellum contra Assyrios ad expugnãdam Ramoth Galaad mouere vellet, omnesque falsi prophetæ prosperam illi expeditionem pollicerẽtur: accersitum ad se Michæam rogat, *Michæa, ire debemus in Ramoth Galaad ad præliandum, an cessare? Cui ille respondit, Ascende, & vade prosperè, & tradet Dominus in manu Regis.* Cùm sciret fore, vt ibi moreretur, loquens scilicet non sua, sed Regis & falsorum prophetarum, à quibus deceptus fuerat, opinione; non vt hominem falleret, sed vt per irrisionem eum falli doceret. Quis dicat fuisse mentitum? Eadem ergo ratione mentitus non est Christus. Solemus ergo dicere, qui aquam rubeo colore tinctam, quam illi damus, vinum esse putat, Accipe vinum. Non mentimur, non fallimus, sed falli ægrotum significamus. Qua verò re Christus se longiùs ire finxerit, quod quidam quærunt, difficile non est dictu. Credibile aliquot passus progressum longius, quasi vltra processurum.

29. *Et coegerunt illum*] Populariter loquitur, precibus enim & verbis, non manibus coegerunt, vt statim declarat, *Quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies.* Gregor. hom. in Euangel. 23. & Beda hîc, *ex quo*, inquiunt, *exemplo colligitur, quia peregrini ad hospitium non solùm inuitandi, sed etiam trahendi.* Moralia qui quærit, Augustinum legat serm. 140. & 144. de tempore, & lib. 2. qq. Euang. c. 51. Diximus ver. 13. probabile esse quod Hier. docet Cleopham, aut eius comitem, aut fortasse ambos propriam in eo oppido habuisse domũ, eoque magis Christum tanquam ad domum suam inuitasse. Quod ipsum Augustinus, Gregorius, & Beda, cum discipulorum hospitalitatem laudant, videntur approbare. Quę enim hospitalitas erat, si domi suę non recipiebant.

30. *Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis.*] Vulgata quæstio an Christus cum panem accepit, benedixit, ac fregit, Eucharistiæ confecerit sacramentum, an simplicem tantum porrexerit discipulis panem? Ego quidem certe non dubito, mirorque dubitare aliquos, quin hic locus de Eucharistia sit intelligendus. Magnumque mihi argumentum est, quod vehementer hæretici negant: quos vtinam Catholici quidam, & non mali auctores male caute legissent, & maiore studio ab eorum sensu, verbisque abstinuissent. Adducor tota actionis forma, quam nescio sanè quis Christianus Eucharistiæ esse non cognoscet. Qua enim forma nisi hac Euangelista vsus fuisset, si Eucharistiam describere voluisset? Cum in Actis Apostolorum cap. 2. 42. fractionem panis ab Apostolis factam legimus, nemo aliud quam Eucharistiam intelligit. Legimus hoc loco non fractionem modo panis: sed legimus factam à Christo, qui eius fuerat auctor: Legimus benedictionem, legimus distributionem: legimus consecutum, vt statim probabimus, ex ea miraculum, & Eucharistiam

An de Eucharistia sit intelligendus hic locus.

non agnoscamus? Deinde vt concedamus consueuisse Christum, quoties cibum sumebat, aliqua vti benedictione, tamen vt apud Matt. c. 26. 26. docuimus, id Euangelistæ nusquam declararunt, nisi cum Eucharistiam confecit, aut aliquod circa panem miraculum edidit. Hic autem Lucas eadem prorsus diligentia, & panis in manus sumptionem, & benedictionem, & fractionem, & distributionem declarauit, qua supra c. 22. 19. cum de ipsa Eucharistiæ institutione loqueretur, declarauerat. Præterea cum communem benedicebat cibum, non in fine, non in medio, nimirum prandij, sed initio, antequam quisquam quidquam gustaret, benedicebat. At hîc non initio, sed in fine, vt indicat Euangelista benedixit. Hoc enim est καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι, cum recubuisset, id est cœnasset. Sicut cum Eucharistiam instituit, non initio, sed in fine cœnæ panem benedixit, vt Matth. cap. 26. 26. probauimus. Etsi id Euangelista non indicasset, tamen ita factum fuisse credendũ esset. Verisimile enim est Christum tunc, ne phantasma esse videretur, communem cum duobus discipulis sumpsisse cœnam. Non sumpsit postquam panem fregit, quia in ipsa panis fractione cognitus est, & statim vt cognitus est, à discipulorum oculis euanuit, vt Euangelista testatur: ante igitur cœnam sumpserat. Quare ea benedictio communis cibi esse non potuit. Accedit miraculum, quod *in fractione panis* ab illis, qui tot eum ante sermonibus non cognouerant, cognitus est. Quod alia ratione, quam Eucharistiæ virtute factum esse non potest. Nã quod hæretici dicunt Christum proprium quendam benedicendi cibum habuisse modum, ex quo facile à discipulis cognosci potuerit, nec ipsi probant, & nos multis argumentis refutare possumus. Primum quomodo credibile est Christum proprium benedicendi cibi ritũ habuisse: cum etiam tum. cum Eucharistiam rem omnino nouam instituit, quantum fieri potuit, ad communem se Iudæorum ritum accommodauerit, vt & nos apud Matthæum probauimus, & hæretici ipsi docere solent? Nam quod paterfamilias panẽ sumeret, quod benediceret, quod frangeret, quod inter conuiuas diuideret, Iudæorum fuisse ceremoniã, Thalmudici auctores tradunt. Præterea si proprium habuisset ritum, nec dissimulassent Euangelistæ, neque taciti tulissent Pharisæi, qui in rebus minoribus, quod Iudæorum ritu ante prandium non lauaret manus, eum accusabant. Denique vt habuerit, tamen alia profecto habebat sibi magis propria, vnde cognosci posset, & tamen non fuerat cognitus. Magis propria illi vox erat, magis propria lineamenta oris, magis propria doctrina, magis propria explicandarũ scripturarum ratio: tamen ex iis eum discipuli non nouerant. Quod autem apud quosdam, qui non mali habentur auctores, lego propterea Christum *in fractione panis* cognitum fuisse, quod panem ita diuisisset, non quasi fregisset manibus, sed quasi cultro scidisset, tam simile apparet esse figmenti, vt ridendum magis, quam refellendum videatur. Mirorque acutos homines, qui ne parum ingeniosi viderentur, de Eucharistia hîc agi, quam aperte Euangelista describit, non crediderunt; id non solum credidisse, sed etiam finxisse, quod nec Euangelista, vt apparet, cogitauit, & speciem habet fabulæ, nec intellexisse, quod vix quisquam non intelligit, cùm Christus *in fractione panis* cognitus fuisse dicitur, fractionem panis non ipsam actionem frangendi, sed totum illum actum conficiendi, administrandique Eucharistiam appellari; quemadmodum cum Apostoli *in oratione, & communicatione fractionis panis, & orationibus perseuerantes* fuisse dicuntur. Act. 2. 42. Ergo manifestum est Christũ porrigendo discipulis corpore suo cognitum fuisse. Quod cum ne casu, nec ex frangendi panis

Christus proprium benedicendi cibi ritũ non habuit.

Digitized by Google

panis ceremonia fieri potuerit, sequitur factum esse miraculo. Quod enim & Euangelista, & ipsi postea discipuli tanta narrant diligentia se Christum *in fractione panis* cognouisse, indicant profecto nõ casu, sed ex vi fractionis aliqua cognouisse. Vis autẽ illa ceremoniæ esse non poterat, quia nunquam ante Eucharistiam Christum viderant porrigentem, cum in illa vltima cœna soli duodecim cum illo Apostoli dicantur recubuisse, & duo isti discipuli ex duodecim Apostolorum numero nõ fuerint, vt ex ver. 33. perspicuũ est. Reliquũ igitur est, vt mirabili, atque diuina corporis Christi virtute Christum ipsum agnouerint. Nã & Euangelista, & ipsi postea discipuli tanquam miraculum narrant: & multi veteres, grauesque auctores ita senserunt. Profecto Hieronym. cum in epitaphio Paulæ ad Eustochium dicit, Christum domum Cleophæ in Ecclesiam dedicasse, nihil aliud significat, quã in ea tunc domo Eucharistiæ celebrasse sacramẽtum, quod vbicũq; fit, ibi Ecclesia est. Nec aliter sentit August. li. 3. de consens. Euang. c. 25. *Oculis*, inquit, *eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est vsque ad fractionem panis certi mysterij causa, vt eius in eo alia ostenderetur effigies, & sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mentis eorum adhuc ignorantis, quod oportebat Christum mori, & resurgere simile aliquid eorum oculi passi sunt, non veritate fallente, se ipsis veritatem percipere non valentibus, & alium quàm res est, opinantibus: ne quisquam se Christum agnouisse putet, si eius corporis particeps non est, id est Ecclesiæ, cuius vnitatem in sacramento panis commendat Apostolus dicens: Vnus panis, vnum corpus multi sumus, vt eum eis benedictum panem porrigeret, aperirentur oculi eorum, & agnoscerent eum.* Augustinum Beda, Bedã Strabus secutus est, eius verba in suos transferens commentarios. In eadem sententia Chrys. est, aut quisquis est auctor ho. 9. ex variis Matthæi locis, & Theophylactus in commentariis.

1 Cor. 10. 17.

31. *Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum.*] Non assentior iis, qui hoc non de oculis corporis, sed mentis putant intelligendum, quamuis in eam sentẽtiam Chrysostomum D. Thom. citet. Non enim metaphora est, sed aliud genus metonymiæ quo ab effectu clausi, cùm non vident: aperti, cum vident, oculi dicuntur. Quod non de mẽtis, sed de corporis oculis dici solet. Et paulo ante quod dixit: *Oculi eorum tenebãtur, ne eum agnoscerent*, nõ dubium, quin de oculis corporis dictum sit. Petit .n. vis omnis orationis, & gratia, si de oculis mentis intelligitur, cum dicere Euangelista voluerit, non magis Christum agnouisse, quàm si plane fuissent cæci. Atqui manifestum est de iisdem hic agi oculis. Quos enim illic clausos significauerat, hic apertos fuisse dicit. Quomodo aperti sũt? quomodo ante clausi fuerant. Clausi ante fuerant, nõ quia clausi erant, sed quia non cognoscebant, quem videbant Christum, quasi non viderent: quasi clausi essent: aperti ergo dicuntur, quia viderunt, & cognouerũt. Quemadmodum primorum post peccatorum parentum aperti fuisse oculi dicuntur, Gen. cap. 3. 7. & Agar Gen. 21. 19. non q ante clausos non habuissent: sed quod vidissent, cognouissentq; quod ante aut nõ videbant, aut non cognoscebant, vt Origen. hom. in Numer 17. & D. Augustinus lib. 11. de Genes. ad litteram cap. 32. & lib. 1. de nuptiis, & concupiscentia, cap. 5. docent.

Vers. 16.

Et ipse euanuit ab oculis eorum.] Gr. καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν, & ipse inuisibilis, aut, in cõspicuus factus est ab illis, id est, reddidit se illis inuisibilem. Mirum quam inepti sint hæreticorum interpretes, nẽ cogantur concedere posse Christũ in sancto Eucharistiæ sacramento esse, quamuis oculis non videatur: negant posse corpus suum inuisibile facere, naturam corporis esse dicentes vt videatur. Minusque potestatis Christo, quam demonibus, & strigibus tribuunt, quos dubium non est, quæ volunt corpora reddere inuisibilia. Quid ergo est ἄφαντος ἐγένετο, nisi inuisibilis factus est? Concedunt, sed dicunt inuisibilem factum fuisse, quia se ab illis subtraxit, non quia corpus suum inuisibile reddidit. Itaque boni isti interpretes ἄφαντος ἐγένετο vertunt *subduxit se*. Quod non ideo dixi, vt refellerem, nec enim necesse est rem refellere tam absurdam, sed vt ii, qui se solos putant sapere, ab iis qui aliquid sapiunt, rideantur. Quasi vero verba Euangelistæ defuerint, vt eum dicerent abiisse. Cum ergo non dicit, Discessit ab eis, sed ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν inuisibilis factus est ab illis, quis sanę modo sit mentis dubitare potest miraculum voluisse Euangelistam significare, quo se Christus subito illis inuisibilem fecit, sicut se ante ambulantibus in via visibilem fecerat? Hanc enim vim habere diximus quod ver. 15. dictum est; *Et factum est cum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis.* Nec quisquam aliter auctor non hæreticus intellexit. At cur subito se inuisibilem fecit? cur non paulo diutius cum illis est commoratus, magis vtique eos ac magis longiore mora confirmaturus? Fecerat, quod volebat, cognitus erat, qua vna causa illis apparuerat. Confirmauerat resurrectionem primum scripturarum testimoniis: deinde ipso conspectu sui: quid longiore opus erat tempore? Adde quod hac ipsa ratione magis sunt discipuli confirmati. Eo enim ipso, quod viderunt eum de improuiso non amplius apparuisse, intellexerunt alium non potuisse esse, quam Christum. Si diutius cum ipsis mansisset, attrectare, interrogare, explorare voluissent, vt sunt curiosi homines increduli. Præterea non tale iam, vt inquit Theophylactus, habebat corpus, vt diu cum hominibus versari oporteret. Et volebat eadem nocte, vt ait Euthymius, redire Ierosolymam & sese vndecim illic Apostolis ostendere, & vt idem duo illi discipuli facerent.

Refutãtur Caluinus, & alij hæretici, qui negãt Christum corpus suum inuisibile reddidisse.

32. *Et dixerunt ad inuicem; Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas?*] Intelligunt discipuli cognito Christo, quod antè non intelligebant, vnde ardor ille, quem in via loquente Christo experti fuerant, natus esset. Ardebant nimirum, & rationem ignorabant, quia prope solem erant, quem non cognoscebant. Sunt qui hoc tanquam tarditatem suam tacitè reprehendentes eos dixisse putent, quòd cùm Christum in via ex ipso, quem sentiebant, ardore animi cognoscere potuissẽt, tamen non cognouissent. Potius credo confirmationem esse cogniti Christi, tanquam dicant, vere Christus est; nam non alia potuit esse causa, cur in via eo loquẽte tantopere animus noster inflammaretur. Sic solemus res, quas iam fide, aut certa experientia credimus, probabilibus rationibus comprobare. Potest & admiratio esse, quod causam ardoris, quam prius non intellexerant, intellexissent. Apparet ex hoc loco pręter vim verbi Dei, quod exponebat, quæ incredibilis per se est; & pręter eam dicendi in eo gratiam, quã auditores alicubi miratos legimus, adiũgebat, singularem quandam Christum, quia Deus erat, virtutem mouẽdi, vt vellet, animos habuisse. Hoc enim est, quod illi discipuli tribuunt, quod cum alio homine commune esse non potuit. Sæpe nos euentus docet Christum fuisse, qui in animis nostris loquebatur, sed nos ideo non cognouisse, quia nondum aperti erant oculi nostri. Aperiuntur, dum eius percipimus corpus, dum oram vestimenti eius tangimus. Nã eadẽ illa caro Christi, quæ tactu olim suo cæcis visum dabat, nũc à nobis sumitur eo quodammodo poten-

Christus singularẽ mouendi animos vim habuit.

Matt. 9. 20. Mar. 5. 28. Luc. 8. 44. Ioan. 9. 6. 11.

Digitized by Google

tior, quo gloriosior. Si oculi nobis aliquando non aperiuntur, non ideo fit, quod illi vis, sed quod nobis fides ardens desit.

Hebraismus quo breuissimũ tempus significatur.

33. *Et surgentes eadem hora.*] Eodem momento temporis. Nam ne horæ quidem vnius moram interposuisse credendum est. Sed est Hebraismus, quo breuissimum omniũ tempus significatur בשעה חוות. Quod Latini dicunt eodem temporis momento. Liuius aliquanto momento horæ. Quamobrem tanta celeritate discipuli Ierosolymam redierint, facilis coniectura. Non potuerunt, minus etiam debuerunt, visi Christi gaudium continere, volueruntque quam primum cum cæteris discipulis communicare, quos Ierosolymæ congregatos esse sciebant. Non ignorabant, quam soliciti illi de Christo essent, vtrũ resurrexisset. Docentur concionatores non desides esse, non sibi scientiam scripturarum reseruare. Sed videant, an viderint Christum, an cor ipsorum ardens fuerit in via: ne pro Christo ingenij sui phantasmata; ne pro veris falsa, ne pro certis incerta populo prædicent.

Et inuenerunt congregatos vndecim, & eos, qui cum illis erant.] id est, cæteros discipulos, qui cum Apostolis tũc Ierosolymis morabantur. Non enim est sensus eos, qui cum Apostolis erant in illa congregatione, cum ipsis congregatos fuisse, quæ esset inepta sententia: sed eos, qui cum illis Ierosolymis erant, cum ipsis fuisse in eadem domo cõgregatos. Erant enim alii discipuli huc illuc dispersi, vt credibile est, qui Ierosolymæ nõ erant; sicut & illi duo, de quibus agitur, Ierosolyma tristes discesserant, & voluit Euangelista significare omnes & Apostolos, & discipulos, qui Ierosolymæ erant, fuisse tunc, cum duo illi discipuli venerunt, in eadem domo congregatos de Christi resurrectione varia & mulierum, & Petri testimonia inter se conferentes, vt doceret plurimos eius apparitionis Christi, eodem tempore fuisse testes. Potest hoc & ad id, quod sequitur, verbum referri; Inuenerunt & vndecim, qui congregati erant, & eos qui erant cum ipsis dicentes, vere surrexisse Dominum, & Simoni apparuisse. Quasi dicat Euangelista nihil duos illos discipulos Apostolis, & iis, qui cum ipsis erant, nuntiasse noui: nam & ipsos iam ante sciuisse, resurrexisse Dominum, & de ea ipsa re loquentes inuentos: aut facile fuisse persuadere, quæ ipsi vidissent, cum Apostolos etiam & cæteros discipulos inuenerint, similes Christi narrantes apparitiones; vt ex testimoniorum conuenientia resurrectionis Christi veritas probaretur.

35. *Et ipsi narrabant, quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis.*] Ipsi duo discipuli, qui superuenerant, cæterorum de Christi resurrectione testimoniis suum quoque adiũgebant narrantes, quid sibi euntibus Emauntem accidisset, quomodo seipsis Christus comitem adiunxisset viæ, quomodo reprehendisset, quod eum resurrexisse non satis crederent: quomodo scripturas illis de morte, ac resurrectione sua explicasset: quomodo ad extremum in fractione panis eum cognouissent.

36. *Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio eorum.*] Improuisus subitus, clausis ingressus forib. vt ait Ioannes c. 20. 19. ita vt prius in medio discipulorum cõstiterit, quàm aut illum sentirẽt, aut vestigium vllum, qua ingressus esse viderent: non apertas fores, non strepitum ingredientis, non vmbram saltem appropinquantis. Hanc vim habet verbum illud, *stetit.* Quod hæretici nostri non intelligentes, clausis foribus ingressum fuisse negant, quem errorem apud Ioannẽ c. 20. 19. loco magis idoneo refutabimus. Quod Marcus dicit *recumbentibus vndecim* Christum apparuisse; non est de hac intelligendum apparitione, sed de ea, quæ vt Ioannes ait cap. 20. 26. *post dies octo* facta est,

A quemadmodum probauimus apud Marcum, c. 16. 14.

Et dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere.] Apparet ad subitum Christi in medio consistentis cõspectum discipulos timuisse, quasi spiritum viderent aliquem, qui non apertis foribus, non vllo pedum strepitu esset ingressus: quod cum Christus animaduerterit, & consueta salutatione, & verbis se esse delarans timorem eximit. Vsitata Iudeorum salutatio cum aliquem non timere, sed bono esse animo iubebant, *Pax tecum* Iud 6. 23. Eodem modo angeli ad monumentum mulieribus visi territis timorem pepulẽre Matthæi 28. 5. *Nolite timere vos: scio enim quod Iesum qui crucifixus est, quæritis: non est hic, surrexit enim, sicut dixit.*

Iudæorum salutatio vsitata.

B

37. *Conturbati vero, & conterriti existimabant se spiritum videre.*] Indicat Euangelista, si ordinem verborum consideremus, timorem in causa fuisse, vt discipuli Christum non agnouerint, sed spiritum esse putauerint. Impedit enim cognitionẽ timor, & spiritus, phantasma, monstra, aliaque sibi solet fingere terriculamenta. Si verò rationem sequamur, probabilius est propterea timuisse, quia se spiritum videre existimabant. Quod Christus confirmat cum manus, pedesque suos contrectandos offerẽs probat se spiritum non esse, quasi timoris radicem euellens. Cur putauerint discipuli spiritum se videre, in promptu coniectura est, quia, vt ait Ioannes, *ianuis clausis* ingressum videbant, quod non nisi spiritum putabant, facere potuisse.

C

38. *Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?* Ostendit se esse Christum, qui eorum cogitationes videat, quas ne spiritus quidem videre possit. Quod dicit, *cogitationes ascendunt*, descriptio est hominis anxii, dubitantisque, & varias animo voluentis cogitationes. Nam quod Aug. ait serm. 145. allegoricum est: *Cogitationes istæ terrenæ sunt: si enim cœlestes essent, descenderent in cor, non ascenderent.* Vna ex parte spiritum putabant, qui clausis ingressus ianuis de improuiso in medio constitisset: altera ex parte dubitabant, num esset Christus, quem & ipse se esse affirmabat; & alij aliis narrabant se vidisse. Hæc enim adiecit Christus cum vidisset non satis fuisse ad pellendum ab animis discipulorum metum, quod eos benigne salutasset, quod se Christum esse dixisset, quasi nimium timorem, & incredulitatem eorum reprehendat.

D

39. *Videte manus meas, & pedes meos.*] Constat ex hoc loco veram vulgarem illam esse sententiam, Christum etiam post resurrectionem vulnera, quæ ante mortẽ acceperat, habuisse. Nec enim alia potuit esse causa, quamobrem manus potius, ac pedes, quam reliquum corpus palpandum ostenderet, nisi quia illis duabus partibus clauis confixus fuerat, vt Euthymius hoc loco, & Beda in commentariis, & Cyril. apud D. Tho. & Maxentius dialog. 2. & Leo ser. 1. de ascensione Domini, & D. August. tract. 121. in Ioann. & sermone de tempore 180. tradunt, idq; ex Ioanne perspicuum est ca. 20. 27. vbi iubet Christus Thomam manum in latus suum mittere. Itaque quod scribit August. epist. 49. q. 1. Christum post resurrectionem non vulnera, sed vulnerum cicatrices habuisse: non sic intelligendum est, quasi veras plagas habuisse neget: sed quasi ita habuisse dicat, vt cauitates potius manuum, ac pedum quam vera essent vulnera, cum non vlcerosa, nõ sanguinolenta, sed sana essent: nisi quod ipsa quæ facta fuerant, foramina remanebant.

E

F

Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet.] Palpandum simul, atque videndum se præbet Christus: palpandum corpus: videnda vulnera: ex altero se non esse spiritum: ex altero eum esse probat, qui tribus ante diebus clauis ad crucem affixus fuisset. Ap-

Digitized by Google

ſet. Apparet ex hoc loco angelos, & animos noſtros nullum prorſus habere corpus. Vtroſque enim nomine ſpiritus comprehendit. Quin Theophylactus exiſtimat diſcipulos non angelum, ſed animam aliquam quæ ex altera vita rediiſſet, putaſſe ſe videre, quem Lucas ſpiritum appellauerit. Cum enim dicit, *ſpiritus carnem, & oſſa non habet*, non tantum ſignificat carnem, & oſſa, ſed corpus omnino non habere quod ipſe palpandum offerebat. Nam per ſpeciem genus intelligit. Perinde enim eſt, ac ſi dicat: palpate, videte me ſpiritum non eſſe: nam ſpiritus cum corpus non habeat, palpari non poteſt. Argumentabitur fortaſſe ſubtilis aliquis Dialecticus, non bene probaſſe Chriſtum verum ſe habere corpus. Nam poterat tactus ſimul, & viſus diſcipulorum falli: ſicut oculos ſuos putabant falli, cum ſibi corpus humanum videre viderentur, quod verum non eſſet corpus, ſed aliquod ſumptum à ſpiritu phantaſma. Et ſicut Abrahã, Lot, Tobiam, & alios multos non ſolum videntes, ſed tangentes etiam angelos, pedeſque illis lauantes, & cum ipſis cibum, potumque capientes deceptos legimus. Noluit tam argutus eſſe Chriſtus, populariter, & conuenienter naturæ locutus eſt. Natura vero ita eſt comparatum, vt minus tactus, quam viſus in diiudicando corpore fallatur. Nam &, cum aliquid videre nobis videmur, quod an verum ſit corp⁹, dubitamus, manum adiicimus, vt tactu quaſi certiore teſte rem exploremus. Nihil tutum eſt hæreſi, nullus tam perſpicuus locus, quo non abutatur, ex hoc ipſo loco, vbi nihil aliud agit Chriſtus, quam vt probet ſe non ſpiritum, ſed verum eſſe hominem corpus verum habentem, Marcion non verum habuiſſe corpus, ſed ſpiritum fuiſſe colligebat. Interpretabatur enim vt lib. aduerſus illum 4. Tertul. ait: *Spiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere*, id eſt ſicut me non habentem videtis, quaſi negatio ἀπὸ κοινοῦ ſit in ſecundo etiam verbo intelligenda. In qua interpretatione tanta acquieſcebat ſecuritate, vt cum alios ſcripturæ locos, quos aduerſari ſibi videbat, ſpongia inducere ſoleret, hunc intactum relinqueret. *Marcion*, inquit Tertullianus, *quædam contraria ſibi, illa credo induſtria eradere de Euangelio ſuo noluit, vt ex iis quæ eradere potuit, nec eraſit, illa, quæ eraſit, aut negetur eraſiſſe, aut merito eraſiſſe dicatur. Nec parcit niſi eis quæ non minus aliter interpretando, quàm delendo ſubuertit. Vult itaque ſic dictum, quaſi Spiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habentem: ad Spiritum referatur, ſicut me videtis habentem id eſt, non habentem oſſa, ſicut & ſpiritus. Et quæ ratio tortuoſitatis iſtius cum ſimpliciter pronuntiare potuiſſet, quia ſpiritus oſſa non habet, ſicut me videtis non habentem? Cur autem in ſpectui eorum manus, & pedes ſuos offert, quæ membra ex oſſibus conſtant: Si oſſa non habebat, cur adiicit: Et ſcitote quia ego ſum, quem ſcilicet corporeum retro nouerant:* Simile quiddam Gregor. lib. 14. c. 29. de Eutycho ſcribit, quem hoc abutentem loco eodem loco conuicit. *Mira*, inquit, *eſt res valde, quam aſtruis, vt inde nobis dubietas ſurgat, vnde diſcipulorum corda à dubietate ſanata ſunt. Quid enim deterius dici poteſt, quàm vt hoc nobis de eius vera carne dubium fiat, per quod diſcipuli eius ad fidem ab omni ſunt dubietate ſeparati? Si enim non hoc habuiſſe aſtruitur, quod oſtendit: vnde fides diſcipulis eius confirmata eſt, inde noſtra deſtruitur.* Tractat hũc locum eleganter admodum & ſcite Leo ſer. 1. de aſcenſione, & epiſtola 72. & 97. Euangeliſta Chriſtum manus, ac pedes ſuos diſcipulis palpandos obtuliſſe dicit: ſed an re vera palpauerint, non dicit: itaque relinquitur quæſtioni locus. Quæſtionem apud interpretes non inuenio, nedum ſolutionem, ſed credo ego vere palpaſſe. Et quia ita Euangeliſta rem narrat, vt id tanquam certum præterire videatur, ratus fore neminem, qui ſibi perſuaderet quemquam,

Hæreticorum quomodo hoc loco abutebantur

In c. 19. Iob. ver. 25 26.

An diſcipuli corpus Chriſti palpauerint.

A præſertim Chriſti diſcipulum, præſertim anxium, & dubitantem oblatas ad tangendum manus, pedeſque non tetigiſſe. Ac meritò quidem ratus: faciat enim ex ſe quiſque de aliis coiecturam, quid feciſſet ſi eo fuiſſet loco, idque diſcipulos feciſſe credat. Et quia apud Ioann. c. 20. 27. cum dicit: *Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum*, non dicitur, an Thomas manum in latus miſerit: ſed tamen, vt illic probaturi ſumus, merito creditur; & videtur eadem etiam horum diſcipulorum eſſe ratio. Ac fortaſſe quod poſtea narrantibus diſcipulis ſibi Dominum apparuiſſe Thomas dixit: *Niſi mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*, Ioan. 20. 25. propterea dixit, quia
B illi diſcipuli affirmauerant ſe Chriſti vulnera manibus tetigiſſe. Quid? quod illud, quod ait Ioan. 1 epiſt. c. 1. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ*, non immerito multi antiqui, & graues auctores ad hunc locum alludere putauerunt, quaſi Ioannes ſignificet ſe, ac cæteros Apoſtolos omnes Chriſti poſt reſurrectionem vulnera contrectaſſe, vt refert Didymus Alexandrinus in eius loci Ioannis cõmentariis? Leo quidem certe ita ſcribit epiſt. 97 ca. 3.
C pares in hoc Thomam, & cæteros Apoſtolos faciens. Et ex verſu ſequenti magnopere confirmatur: *Et cum hoc*, inquit, *dixiſſet: oſtendit eis manus, & pedes*: non ſolum ergo ad videndum, cõtrectandumque diſcipulos inuitauit, ſed manus etiam, pedeſque porrexit, quos oſtenſos vero ſimile non eſt diſcipulos curioſos cognoſcendi Chriſti non tetigiſſe. Adde quod ſi non tetigiſſent, ideo non tetigiſſent, quod ſine tactu ſola inſpectione contenti credidiſſent: at non crediderunt, vt ſtatim dicitur. Contra tamen Hierony. ſentit in epiſtola aduerſus errores Ioann. Ieroſolymitani diſcipulos auſos non fuiſſe tangere, putantes ſpiritum eſſe, ideoque cibum Chriſtum petiuiſſe.
D

41. *Adhuc autem eis non credentibus, & mirantibus præ gaudio.*] Ita ſcribit Euangeliſta diſcipulos non credidiſſe, vt culpam extenuare videatur, indicans non tam obſtinata contra veritatem incredulitate, quàm deſiderio veritatis veritatem non credidiſſe. Sæpe quod maximè optamus, minimè credimus. Sic Iacob cum audiſſet Ioſeph filium ſuum viuere *quaſi de graui ſomno euigilans* filiis affirmantibus credere non poterat, Geneſ. 45. 26. Sic Petrus à carcere præter opinionẽ per angelum liberatus, *neſciebat quia verum erat, quod fiebat per angelum*, ſed, *exiſtimabat ſe viſum videre*, Acto. 12.
E 9. Sic interpretantur Hebræi, quod ſcribit Dauid Pſa. 125. 1. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati*, כחלמים ſicut dormientes, ſicut ſomniantes, id eſt, non credebamus, ſomniare nos potius putabamus, quam verum eſſe, quod tam diu, ac tantopere optaueramus, Dominum à captiuitate populum ſuum liberaſſe. Quia ergo credebant Apoſtoli, non credebant. Quia credebant Chriſtum, quem videbant eſſe, gaudebant: vnde enim gaudebant, niſi quia credebant? & quia gaudebant, non credebant. Et quia fieri non videtur poſſe, vt credentes non credant, poſſumus interpretari non crediſiſſe, non quia
F non crediderũt, ſed quia magis, ac magis credere voluerunt. Similes enim erant ſitibundis, qui cum, quãtum ſatis eſt, biberint, ſatis ſe bibiſſe non putant, adhuc ſitire ſibi videntur, adhuc volunt bibere. Sic Apoſtoli, cùm veram haberent fidem, argumentis tamen fidei ſatiari non poterant; viderant, inſpexerant, contrectauerant, adhuc ſitiunt, adhuc plura deſiderant. Hoc illud nimirum eſt: *Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum*, Pſal. 41. 3. & *ſitiuit in te anima mea*, Pſal. 62. 2. Hoc eſt, *Qui bibunt me, adhuc ſitient*, Eccleſ. 24. 29.

Digitized by Google

24.29. Certe si non credere proprie sumatur, non de omnibus qui tunc illic erant, intelligendum est. Nam illi, qui cùm Christus superuenit, narrabant cæteris se Dominum vidisse; id est Petrus, & si quis erat alius, vtique credebant.

Dixit, habetis hîc aliquid, quod manducetur?] Non ignorabat Christus vtrum haberent; sed loquitur, vt solet, cæterorum hominum more. *Aliquid quod manducetur*, vocat, aliquid ad manducandum aptum, in quo experimentum illis præbere posset sui. Sustinenda, frænandaque hoc loco est humana curiositas, si fortè argutule garrire volet fallaci Christum argumento vsum esse. Nec enim satis edendo probasse, verum se habere corpus, cùm angeli quoque non veris assumptis corporibus ederint. Gen. 18.8. & 19.3. & Tobiæ 12.19. Primùm quidem angeli edere quidem videbantur, re autem vera non edebant: sicut vera etiam videbantur habere corpora, quę vera non erant; Christus autem verè proprieque edit. Nam, vt ait August. serm. 147. de tempore, *quod manducauit, potestatis fuit, non egestatis.* Quod ipsum omnibus post resurrectionem corporibus commune fore dicit lib. 13. de Ciuit. Dei cap. 22. Quod & Euthym. in comment. & Græcus auctor D. Thomæ, & Beda obseruauerunt. At isthuc, dicet aliquis, Apostolis constare non poterat, vtrum vere Christus ederet an simulate: quare nõ magis illis Christus probabat se verum habere corpus, quam angeli illi, qui assumptis ederunt corporib. probauerunt. Iam diximus supra Christum non agere cum hominibus argutis, quibus non nisi quod subtile est, quamlibet falsum, quamlibet absurdum probari potest. Hac ipsa ratione se hominem esse probat, quod humano cum hominibus argumentatur more. Quibus indiciis, quibus experimentis humanum corpus probari potest, nisi colore, figura, progressu, sermone, tactu, esu, potuque? His omnibus Christus suum probauit corpus. Qui his non contentus certiora quærit, quærat in aliis etiam hominib. quærat in seipso, quæ cum inuenire non poterit, nec se, nec alium quemquã hominem verum corpus habere credat.

Christus vere ac proprie comedit.

42. *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis.*] Quod ad manum paratum fuit. Nec aliud arbitror quærendum esse mysterium. Et si quid est, hoc certe est, quod non vna sola specie cibi, sed omnibus, quæ inter Apostolos reperiri potuerunt, corporis sui veritatem Christus probare voluit. Quare fauum comedit Dominus? rogabat Ioannes Ierosolymitanus male cum Origene de corporum resurrectione sentiens. Respondet Hieronymus in epist. aduersus eius errores, *vt resurrectionem probaret, non vt tuis faucibus mella permitteret.* Qui allegoricum amat sensum, Greg. ho. 24. in Euang. Bedam, & Theophyl. legat, & Gregor. Nyssen. apud D. Tho.

43. *Et cùm manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis*] Quare ipse manducauerit, satis constat: quare reliquias discipulis dederit statim quisquis legit, dubitat. Itaque miror eam quæstionem ab interpretibus esse præteritam. Puto voluit Christus, vt discipuli vere possent dicere, quod post eius resurrectionem prædicantes dixerunt, Actor. 10. 40. 41. *Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis qui manducauimus, & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.* Voluit etiam fortasse, vt ex reliquiis, quas illis dabat, cognoscerent se vere aliquid edisse, non simulate. Voluit præterea illis ostendere se non quemlibet esse hominem, sed Christum qui cum illis ante mortem edere, ac bibere solebat: ideoque more suo cibum cum illis communicare. Voluit & timorem illis hac ratione tollere, ostendens, se cum illis tanquam

A cum notis, & amicis agere, quibuscum ederet, ac biberet.

44. *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum.*] Quæ verba demonstret paulo post exponit: *Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & Psalmis de me.* Id est nunc re ipsa experimini vera esse, quæ vobis ex Prophetis omnibus prædicebam, fore vt traderer *in manus peccatorum*, vt morerer, vt tertia die resurgerem. Quod tunc me docente non satis credebatis, nunc experientia saltem docente credite. At quid sit: *cum adhuc essem vobiscum*, aliquanto est difficilius. Sic enim loquitur, quasi tunc, cũ ista dicebat, cum illis non esset.
B Erat sane cum ipsis, atque id ipsum agebat, vt secum illis esse probaret: sed quia non visitato hominum modo, quemadmodum ante, cum ipsis erat; non ita, vt cum illis semper versaretur, semper cibum sumeret, semper eos videret, & semper ab eis videretur, indicat se cum illis non esse. Quod rectè Gregor. hom. in Euang. 24. & Beda in commentariis obseruarunt. *Non enim cum ipsis non erat*, inquit Gregor. *quibus præsens corporaliter apparebat; sed tamen iam se esse cum ipsis denegat, à quorum mortali corpore carnis immortalitate distabat.* & Beda, *cum adhuc essem vobiscum, id est, cum adhuc essem in carne mortali, in qua estis vos: Et cum illis quidem, postea quã*
C *resurrexit, fuit quadraginta dieb. (vt legitur) exhibitione corporalis præsentiæ, sed non cum illis fuit consortio infirmitatis humanæ.* Quod eo magis obseruare Catholicus lector debet, quod ad grauiorem sacramenti Eucharistiæ causam tot hodie aduersariis agitatam maxime pertinet. Obiiciũt nobis hæretici Christum vere in Eucharistia esse non posse, cum in cælum ascenderit, vnde se ante diem iudicij dixerit non rediturum, & in hanc sententiam multa mihi ne necessaria scripturæ accumulant testimonia. Quæ vt fingamus vera esse, nihil probant. Esto enim dixerit Christus vsque ad diem iudicij nobiscũ se futurum nõ esse, quo nihil clarius di-
D ci potuit: quod probabitur, nisi Christum non nunc eo modo esse nobiscum, quo tunc erat: visibiliter, familiariter, vt cum eo colloqueremur, ederemus, biberemus? Quid? quod dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnib. diebus vsque ad consummationem sæculi?* quod etsi alium vt illic diximus, habet sensum, tamẽ probabilius pro nostra, quam illa, quæ hæretici afferũt, pro ipsorum sententia afferri potest.

Actor. 1.3. 10.

Obiectio hæreticorũ contra Eucharistiam dissoluitur.

Matth. 28.

Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis & Psalmis de me.] Aliquando totum testamentum vetus in legem, & Prophetas di-
E stinguit, Psalmos etiam comprehendens nomine Prophetarum, vt, *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ*, &, *hæc est enim lex, & Prophetæ*, & *non veni soluere legem, aut Prophetas*, Matth. 5. 17. & 7. 12. & 22. 40. Aliquando Psalmos à Prophetis distinguit, vt hoc loco Hebræorum consuetudinem secutus, quorum nota in tres classes omnium librorum diuisio est in תורה legem, נביאים Prophetas, & כתובים hagiographos, in quibus Iob, Salomonis opera libri Paralipomenon, Daniel, Esdras, Esther, Psalmi, vt in prologo galeato Hier. tradit. Quando hæc Christus discipulis dixerit, cum adhuc cum illis esset, non dicit: & est cre-
F dibile sæpe eum Prophetarum de se explicasse vaticinia, quamuis Euangelistæ non omnia narrauerint. Sæpe mortem, ac resurrectionem suam discipulis ante nuntiauerat, Matt. 17. 22. 23. & 20. 28. Mar. 8. 31. & 9. 31. Lu. 9. 22. 44. quibus etiam locis probabile est testimonia de ea re Prophetarũ protulisse, quo magis discipulorum animos confirmaret admirantium, & quid sibi verbis illis vellet, vt ait Euangelista nõ intelligentium. Id ergo nunc in memoriam illis reuocat, vt faciliùs experientiæ credant, cum iis, quæ antè illis exposuerat,

Digitized by Google

Prophetarum testimoniis conuenienti. Sic olim Deus per Isaiam in re simili populum alloquebatur. c. 48. 6. *Quæ audisti vide omnia.* Placet quod à nonnullis obseruatum est, Christum hæc verba non primo resurrectionis die, cum primum vndecim congregatis discipulis apparuit: sed vltimo illo, quo ab illis in cælum discessit, dixisse. Nam & Euangelista & hîc, & in Actis c. 1. 9. cum his verbis eius ascensionem copulat. *Vos autem sedete hîc quoadvsque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum.* Quanquam hoc, vt in Actis declarabimus, probabile, non necessarium argumentum est.

Inf. v. 49. 50. 51.

45. *Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas.*] Nimirum ante disserente etiam eo non intellexerant suprà c. 9. 45. *At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud, & timebant eum interrogare de hoc verbo.* Rectè scripturas euentus ipse interpretatur, ac tunc etiam Christo interprete opus nobis est, qui doceat, quia ratione euentus cum prædictione conueniat. Ac ne id quidem satis: opus præterea est, vt oculos nobis mentis aperiat. Hic enim est sensus, τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς. Tunc aperuit eorum mentem, vt possent scripturas intelligere: *Præbuit se videndum oculis*, inquit Beda, *præbuit manibus contrectandum. Parum est: lege, commemorat scripturas, & hoc parum est: aperuit sensum, vt quod legis intelligas.* Nostri tamen Caluinistæ nihil in scripturis difficultatis inueniunt, omnia intelligunt, omnia luce clariora esse dicunt, cùm nec Christus illis profectò loquatur, nec satis sanam mentem habeant. Sed illi scilicet pedibus scripturam intelligunt, illud enim semper in ore habent: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.*

Caluinistis omnia facilia in scripturis.

Psal. 118. 105.

46. *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.*] Christum passurum fuisse tam multa Prophetarum erant testimonia, vt longum etiam sit commemorare. Totus Psalmus 21. & caput Isaiæ 53. & Daniel. 9. 26. de ea re loquuntur. De resurrectione vbinam prædicta fuerit, minus apparet. Sed & de ea illustre testimonium illud est, quod Petrus Actor. 2. 31. & Paulus Actor. 13. 35. citant ex Psal. 15. 10. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Et figura Ionæ cap. 2. 1. quæ instar fuit prophetiæ, aut plus etiam quodammodo, quàm Prophetia, quia non verbis rem indicabat, sed demonstrabat factis, vt exponit Christus Matthæi 12. 40. Alia qui volet, apud Cyprianum in libris aduersus Iudæos, apud Eusebium in libris de demonstratione, & apud Prosperum in libro de prædictionibus multa, & facile reperiet.

47. *Et prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes.*] Ostendit quis sit mortis, & resurrectionis suæ fructus, vt homines in illum credentes, & anteactæ vitæ pœnitentiam agentes peccatorum remissionem consequerentur. Nec enim frustra mortuus est Christus: sed fuit *exaltatus à terra*, id est, in crucem actus, vt omnia ad se traheret, Ioan. 12. 32. Hoc etiam ipsum ideo Christus dicere videtur, vt magis, ac magis discipulorum fidem confirmet. Nam etsi scripturarum id testimoniis ante probauerat, & obiecta præsentia corporis sui reipsa docuerat: tamen ideo incredibilis videri res poterat, quia non necessaria. Docet ergo necessarium etiam fuisse, & quidem publice ad omnium salutem hominum, qui nisi ipse moreretur, viuere non poterant. At vbi hoc à Prophetis prædictum fuerat prædicandam in nomine Christi in remissionem peccatorum pœnitentiam? Fortasse hoc non est ad scripturas, de quibus ver. 45. & 46. mentionem fecerat, referendum: quasi hoc etiam scriptum fuisse dicat. Nec enim necesse est, singula, quæ oportuisse dicit fieri, scripta esse. Sed si hoc Christus interea, quæ scripta erant, numerare voluit, fecit merito. Omnia enim testimonia, quibus Christus homines à peccato, à captiuitate, ab hostib. liberaturus dicitur, & in meliorem quendam statum traducturus, ita intelliguntur. Nec enim inuitos homines, & in peccatis semper suis voluntate hærentes, sed peccata sua cognoscentes, atque detestantes liberaturus promittebatur Gen. 3. 15. Deut. 18. 15. 18. Psal. 2. 2. toto Psal. 109. Isai. 71. 4. 15. & 9. 6. & 11. 1. & deinceps. De prædicatione Euangelij, cuius pœnitentia, & remissio peccatorum duæ, vt sæpe diximus, partes sunt, extat Isaiæ testimonium cap. 40. 9. & 42. 1. 45. 1. & 49. 1. 6. & alia, quæ apud Cyprianum, Eusebium, & Prosperum, quos modò citabamus, videre lector poterit. Porro de pœnitentia, & remissione peccatorum, & quid inter Ioannis, & Apostolorum prædicationem interfuerit, diximus apud Matthæum c. 3. 2. 6. & Mar. 1. 4. & supra c. 1. 77.

Mortis Christi fructus.

Incipientibus ab Ierosolyma.] Gr. ἀρξάμενον, incipientem, quod rectè conueniret, si ante scriptum fuisset, prædicare, vt esset sensus, oportebat me prædicare pœnitentiam in remissionem peccatorum incipientem ab Ierosolyma. Sed cùm dixerit κηρυχθῆναι prædicari, non conuenit accusatiuus agentis personæ: nisi dicamus Atticum esse, & absolute positum pro, incipiente, vt nonnulli volunt. Nostrum interpretem non dubito legisse ἀρξάμενοι *Incipientibus ab Ierosolyma.* Vbi Hebraismus etiam latet, quo in participio, aut verbo præcedente verbale nomen intelligitur, *incipientibus* prædicatoribus *ab Ierosolyma*, id est sumpto ab Ierosolymis initio prędicandi. Quæ lectio multo melior est. Vbi autem scriptum sit initium Euangelicæ prædicationis ab Ierosolyma sumi oportere, (nā & hoc ad illud verbum, quod versu 46. præcessit, *& sic scriptum est*, esse referendum non est dubium) non ignorat quisquis aliquid in sacris litteris operæ posuit Psa. 109. 2. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum*: nemo dubitat eum habere sensum. Hoc etiā est, *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Isai. 2. 3. & *Ecce ego mitto in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet*, Isai. 28. 16. & *super montem excelsum ascende tu, quæ euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam quæ euangelizas Ierusalem.* Isai. 40. 9. & *surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: Super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, & ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui.* Isai. 60. 1. 2. 3. Cur voluerit ab vrbe Ierosolymitana euangelicæ prædicationis initiū sumere, facile est ex simili quæstione coniecturam ducere. Cur prius à Iudæis exordiri Euangelium voluerit, ita prorsus, vt nec ipse vnquam gentibus prædicauerit, sed ad solas *oues, quæ perierant, domus Israel* se venisse dixerit, Matth. 15. 24. & discipulos, cum ad prædicandum primùm misit *in viam gentium* abire prohibuerit Matth. 10. 5. eius rei causam duobus illis locis explicauimus. promissiones venturi saluatoris, non gentibus, sed Iudæis in Abraham, Isaac, Iacob, & Dauide factas fuisse: quare voluisse Christum suam primùm fidem liberare, & Iudæis priùs Euangelium prædicare, quibus id ex promisso quodammodo debebat, quam gentibus, quibus nullo modo debebat. Simili ergo causa voluit post resurrectionem suam ab Ierosolyma primum inter omnes Iudæorum ciuitates exordium sumi Euangelij prædicandi; quia tanquā Rex promissus veniebat: vtique successor Dauid eius regnum re-

Hebraismus, quo in verbo nomen verbale intelligitur.

Cur ab Hierusalē initium prædicationis Euangelij.

Digitized by Google

IN CAPVT XXIII.

1. ET *surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.*] Ipso die Paschæ mane simulatque factus est dies, vt dixit superiore capite ver 66. Trãstulerãt autem Iudæi diem festum Paschæ, qui eo anno inciderat in pridie sabbati in sabbatũ ipsum, vt pro- A bauimus apud Matthæum c. 26. Propterea putarunt sibi licere Christum ad Pilatum ducere, & eũ apud iudicem accusare. Totum verò hoc caput apud Matthæum capit. 27. explanauimus.

CAPVT XXIV.

VNA autem sabbati valde diluculo venerũt ad monumentum, portantes, quæ parauerant, a-
Mat 28.a.1. *romata. 2. & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento. 3. Et ingressæ non inuenerunt cor-*
Mar.16.a.2. *pus Domini Iesu. 4. Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt*
secus illas in veste fulgenti. 5. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixe-
Ioan.20.a.1. *runt ad illas. Quid quæritis viuentẽ cum mortuis? 6. nõ est hîc, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est*
vobis, cum adhuc in Galilæa esset, 7. dicẽs: Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccato-
Matt.17.d.23. *rum, & crucifigi, & die tertia resurgere. 8. Et recordatæ sunt verborũ eius. 9. Et regressæ à monumẽto nun-*
ciauerũt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. 10. Erat autẽ Maria Magdalene, & Ioanna, & Ma-
Mar.9.e.31. Sup 9.e.22. *ria Iacobi, & cæteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. 11. Et visa sunt ante illos, sicut*
deliramentum verba ista: & non crediderunt illis. 12. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum:
& procumbens vidit linteamina sola posita, & abiit secum mirans quod factum fuerat. 13. Et ecce duo ex
Mar.16.c.12. *illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorũ sexagĩta ab Ierusalem, nomine Emmaus. 14. Et*
ipsi loquebãtur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. 15. Et factum est, dum fabularẽtur, & secũ quæ-
rerẽt: & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. 16. oculi autem illorũ tenebantur ne eum agnoscerent. 17.
Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos cõfertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? 18. Et respõdens
vnus, cui nomẽ Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalẽ, & nõ cognouisti quæ facta sunt in illa
his diebus? 19. Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerũt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potẽs in ope-
re, & sermone coram Deo & omni populo: 20. Et quomodo eũ tradiderunt summi sacerdotes, & principes
nostri in damnationẽ mortis, & crucifixerunt eũ. 21. nos autem sperabamus quia ipse esset redẽpturus Israël:
& nũc super hæc omnia tertia dies est hodie quod hæc facta sunt. 22. Sed & mulieres quædã ex nostris ter-
ruerũt nos, quæ ante lucẽ fuerunt ad monumentũ, 23. Et, non inuento corpore eius, venerũt, dicentes se etiã
visionẽ angelorum vidisse, qui dicunt eũ viuere. 24. Et abierũt quidã ex nostris ad monumentũ: & ita in-
uenerũt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerũt. 25. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde
ad credendũ in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ! 26. Nonne hæc oportuit pati Christũ, & ita intrare in
gloriã suam? 27. Et incipiẽs à Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ
de ipso erãt. 28. Et appropinquauerũt castello quo ibãt: & ipse se finxit longius ire. 29. Et coegerunt illum, di-
cẽtes: Mane nobiscum, quoniã aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cũ illis: 30. Et factum est,
dũ recumberet cum eis, accepit panẽ, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. 31. Et aperti sunt oculi eorũ,
& cognouerũt eũ: & ipse euanuit ex oculis eorũ. 32. Et dixerunt ad inuicem: Nonne cor nostrũ ardens erat
in nobis dũ loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas? 33. Et surgẽtes eadẽ hora regressi sunt in Ierusa-
lẽ: & inuenerũt cõgregatos vndecim, & eos, qui cum illis erãt, 34. dicentes: Quod surrexit Dominus vere,
Mar.16.c.14. *& apparuit Simoni. 35. Et ipsi narrabãt quæ gesta erãt in via: & quomodo cognouerunt eũ in fractione pa-*
Io 20.c.19. *nis 36. Dũ autem hæc loquũtur, stetit Iesus in medio eorũ, & dicit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. 37.*
Cõturbati vero, & cõterriti, existimabãt se spiritum videre, 38. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitatio-
nes ascẽdunt in corda vestra? 39. Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum: palpate, & videte, quia
spiritus carnẽ, & ossa nõ habet, sicut me videtis habere. 40. Et cũ hoc dixisset, ostendit eis manus, & pedes.
41. Adhuc autem illis nõ credentibus, & mirãtibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod mãducetur,
42. At illi obtulerũt ei partem piscis assi, & fauum mellis. 43. Et cum mãducasset corã eis, sumens reliquias
Ps 118.b.7. *dedit eis. 44. Et dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniã*
necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. 45. Tunc aperuit
illis sensum vt intelligerent Scripturas: 46. & dixit eis: Quoniã sic scriptum est, & sic oportebat Christum
pati, & resurgere à mortuis tertia die: 47. & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem pecca-
Act.1.a.8. Io 14.d.26 *torum in omnes gentes, incipientibus ab Ierosolyma. 48. Vos autem testes estis horum. 49. Et ego mitto pro-*
Act.1.a.4. *missum Patris mei in vos. Vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. 50. Eduxit*
Mar.16.d.19. *autem eos foras in Bethaniam: & eleuatis manibus suis benedixit eis. 51. Et factum est, dum benedi-*
ceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. 52. Et ipsi adorantes regressi sunt in Ieru-
salem cum gaudio magno: 53. & erant semper in templo, laudantes, & benedi-
centes Deum. Amen.

IN CAPVT XXIV.

1. **V**NA *autem sabbati.*] Prima die sabbati, id est, hebdomadis, quæ diei nostro Dominico respondebat. Omnia sunt apud Matthæum c. 28. explicata vsque ad versum 13.

Quinam illi duo discipuli fuerint.

13. *Et ecce duo ex illis.*] Prima hoc loco occurrit quæstio, quinam isti duo discipuli fuerint. Altera, ex quorum discipulorũ fuerint numero. Prima autem quæstio multiplex est. Primum enim quæri potest, an isti duo discipuli, de quibus Lucas scribit, illi iidẽ sint de quibus Marc. cap. 16. 12. Deinde quis fuerit ille Cleophas, quem Euangelista ver. 18. alterum eorum fuisse dicit. Tertio loco, quis alter fuerit, qui ab Euangelista non nominatur. Prima pars quæstionis, ne in dubium quidem venisset, nisi Euth. cætera bonus auctor in commentariis in caput Marci 16. absurdam eorum vocasset opinionem, qui eosdem hos, atque illos esse putarent. Cuius opinio magis omnibus bonis auctoribus absurda visa est, & quod est noua, & insolens; & quod tenuissimis coniecturis nixa. Quod enim argumentatur, illis de quibus scribit Marcus renuntiantibus se Christum vidisse, Apostolos non credidisse Mar. 16. 13. his vero, de quibus Lucas non credidisse modo: verùm inuentos ab illis inter se colloquentes, affirmantesque surrexisse Dominum, & à Simone visum fuisse infra v. 33. & 34. itaque illos ante, hos postquam Simon Dominum vidisset, vndecim discipulis annuntiasse sibi Dominum apparuisse, leue est. Nam vt apud Matthæum cap. 28. docuimus, in illo numero vndecim discipulorum, cùm Petrus narrasset à se Dominum visum esse, alios credidisse, alios dubitasse verisimile est, vt non omnes homines eodem ingenio sunt, & ad credendum æquè propensi. Vterque igitur Euangelista syllepsi, aut synecdoche vsus est, qua quod vnus, aut pauci ex aliqua congregatione faciunt, tota congregatio dicitur facere. Marcus dixit Apostolos his duobus discipulis non credidisse, quia aliqui non crediderunt: Lucas dicit inuentos ab illis Apostolos affirmantes surrexisse Dominum, & à Simone visum fuisse, quia aliqui id affirmabant. Quod quamuis contrarium esse videatur, non magis contrarium est, quàm si vnus Euangelista dixisset latrones, qui cum Christo crucifixi erant credidisse, quia vnus credidit, vt ait Lucas: alter non solùm non credidisse, sed etiam blasphemasse, vt Matthæ. dixit, quia vnus eorum blasphemauit. Secunda pars quæstionis erat, quis ille fuerit Cleophas, quẽ Lucas alterum ex illis duobus discipulis fuisse tradit. Auctores inuenio, qui Iosephi sponsi Mariæ fratrem fuisse dicant: sed auctores nõ maximæ apud me fidei. Facilius Hieronymo crediderim, qui in Epitaphio Paulæ ad Eustochium castelli Emauntis, quò tunc ibat, ciuem fuisse indicat. In eius enim domo Christum ea nocte exceptum in fractione panis ab illis cognitum dicit, eiusque domũ in Ecclesiam dedicasse. Rem facit probabilem, quòd credibile sit eum in domum suam tristem se recepisse, quod de Christo quid actum post mortẽ esset, ignoraret, cum mulieres affirmasent, se eum in sepulcro non reperisse; quodque Christum ad hospitium inuitant, *Mane nobiscum, quoniam aduesperascit,* aliquod est indicium eos domi fuisse suæ. Sed vtrũ Cleophę, an alterius, qui cum eo erat, discipuli fuerit, (nam & illius esse potuit) incertum; nisi quod Hieronymi auctoritas facit, vt potius Cleophæ, quàm alterius domum fuisse credere debeamus. Dorotheus in eius vita Simonem cognominatum, & Christi consobrinum fuisse tradit, sed vt alibi monui, suspecta mihi est eius auctoris fides. Magis dubia est pars tertia quæstionis, quis Cleophę comes fuerit, qui ab Euangelista non nominatur. Amb. lib. 7. in Lucam c. de vigilantia, & negligentia seruorum, & lib. 10. c. vltimo Amaonẽ vocat, ex ipso opinor, quo ibant pago. Itaque ciuem eius fuisse oppidi videtur existimare, sicut Hieronymus Cleopham. Origenes initio commentariorum in Ioan. Simeonem appellat. Epiphanius hæresi 23. Nathanaëlem fuisse dicit. Gregorius in præfatione in lib. Iob. c. 1. Simeõ Metaphrastes in vita Lucæ, itẽq; Dorotheus in vita Cleophę, Theophylact. hoc loco, & Nicephorus lib. 1. c. 34. Lucam ipsum, qui scribit, fuisse dicunt, non alia coniectura, quantũ ex Gregorio quidẽ colligere, nobis licet, nisi quia non nominauit: nominaturum enim fuisse, si fuisset alius, suo verò nomini modestię causa pepercisse; eum sacris scriptoribus esse morem, vt se cum aliquid de se narrant, nominare nolint: sed tanquam de aliis de se loquantur, sæpe id Ioannem facere. c. 13. 23. & 18. 15. & 20. 2. & 21. 24. Si auctorum numero æstimandæ sententiæ essent, hæc nimirum vinceret. Sed quemadmodũ initio commentariorum in Lucam diximus, ex ipso Luca non obscure colligitur nunquam eum vidisse Christum, præterquam quòd graues id auctores affirmant, quos eo loco citauimus. Inter cæteras opiniones difficile iudiciũ. Si antiquitate res dubia finitur, Origenes vincet; si iudicio, diligentia, & grauitate testiũ, Epiphanius vir eruditus, & minime leuis ad credendũ ingenij. Ambrosius non sua tantùm, sed aliorum etiam auctoritate mouere potest: nec enim mihi facile persuasero dixisse eum, quod apud alios non legisset auctores, si bene hominis ego ingenium perspectum habeo. Secunda quęstio adeo fortasse facilis à nonnullis iudicabitur, vt ne quæstio quidẽ esse videatur. Neminem enim legi, aut audiui, qui non pro certo haberet hos duos ex numero fuisse septuaginta duorũ discipulorum: cum ab Euangelista discipuli vocentur, & ex duodecim non fuisse constet, quorum vnus Iudas iam se laqueo præfocauerat: vndecim vero reliqui ab his duobus dicuntur inuenti vnum in locum congregati. Ab ea ego opinione dissentire nolo. Tantùm dico non esse tam certam, quã ab omnibus iudicari video. Nec enim Christus solos septuaginta duos præter duodecim Apostolos: sed alios etiã innumerabiles discipulos habuit, ex quorũ numero hi duo esse potuerunt. Nam & Ioseph ille ab Arimathæa discipulus erat Christi Ioan. 19. 38. constat tamen nec Apostolorũ, nec ex septuaginta duorum discipulorũ numero fuisse, cùm *occultus*, vt ait Ioannes, fuerit, *propter metum Iudæorum.* Nec enim occultus fuisset, si ex septuaginta duorũ discipulorum fuisset numero, qui adeo non erant occulti, vt publice eum prædicassent, supra cap. 10. 1. Quod dicit, *Ecce,* rem discipulis casu indicat accidisse, vt quo momento temporis ipsi eò irent; Christus quoque, quem peregrinũ putabant, eodem iter intẽdens nec opinantibus adhæreret. Etsi Christo non casus, sed prouidentia fuit. Itaque loquitur Euangelista persona quodam modo discipulorũ, qui eum casum esse fortuitum putauerunt.

Cap. 23. 42. Cap. 27. 44. Quis ille Cleophas fuerit. Vers. 29. Quis Cleophę comes fuerit. Ex quorum discipulorũ numero fuerint hi duo.

Ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem, nomine Emaus.] Ipsam diem vocat, qua resurrexerat, qua mulieres ad sepulcrum ierant, nec eius in eo corpus inuenerãt, regressæque discipulis indicauerant, quæ acciderant, omnia, quæ supra narrauerat. Quod castellum, hoc est κώμην pagũ, non solùm nominat, sed situ etiam, & distantiam ab Ierosol. describit, facit historice, vt rei, quã narrat, fidem cõfirmet. Agebat enim de Christi resurrectione, quæ

Digitized by Google

totius Euangelij, quod scribebat summa erat, eratque modis omnibus corroboranda. Eum pagum Hieron. in epitaphio Paulæ ad Eustochium describit, suóque tempore Nicopolim appellatum dicit. Stadium octauam partē fuisse milliaris nemo nescit, & non modo, qui litteras tractant humaniores, docēt, sed Beda hoc loco etiam admonuit. Itaque sexaginta stadia erāt septem milliaria & semis, leucæ, vt Galli vocant, circiter tres.

14. *Et ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus, quæ acciderant.*] De morte Christi, de mulierum ad sepulcrū itione, & quomodo corpus non inuenissent. Loquebantur autem quærentes exitum rei, quid illa omnia quæ acciderant, sibi vellent, num resurrexisset Christus, cum eum in sepulcro nec mulieres, nec Petrus reperissent, nescientes quam in partem id interpretarentur. *Loquebantur*, inquit August. serm. 144. de tempore, *de iis quæ acciderant in Ierusalem, de iniquitate Iudæorum, de morte Christi: ambulabant fabulantes, & quasi mortuum dolentes, resurrexisse nescientes.* Disputandi causa incredulitas erat: facile enim credentibus fuit quæstionem soluere Christum, sicut ante mortem suam prædixerat, resurrexisse. Sed mirū quam acuti ad non credendum disputatatores simus.

15. *Et factum est.*] Accidit, casus enim significatur non quidē Christo, qui id consilio, prouidentiaque faciebat, vt dubitantes de sua resurrectione discipulos cōfirmaret: sed discipulis, qui nihil minus cogitabant, quam vt sibi Christus appareret. Vide quę diximus de particula *ecce* ver. 13.

Dum fabularentur, & secum quærerent.] Gr. ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς, καὶ συζητεῖν, cum inter se colloquerentur, atque conquirerent, id est disputarent, qua ratione fieri posset, vt Christus in sepulcro non fuisset inuentus. Hoc est συζητεῖν quod noster interpres solet reddere, *conquirere*, vt Marc. 1. 27. & 8. 11. & 9. 10. 14. 16. & 12. 28. & Act. 15. 7.

Et ipse Iesus.] De quo loquebantur. Hanc vim habet coniunctio *&*, & pronomen *ipse*, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας, quod Latino prouerbio dici solet, *Lupus est in fabula.*

Appropinquans ibat cum illis.] Indicant hæc verba nihil vidisse, nihil sensisse, nihil cogitasse discipulos, donec Christum secum in via ambulantem viderunt. Non accessisse Christum paulatim discipulos citatiore consecutum gradu: sed subito, vnoque momento, quasi cum illis pariter ambulantem apparuisse. Dicit autem appropinquasse, quia ita apparuit, quasi pone eos secutus, consecutus esset: pone enim apparuisse credendum est, vt non Christus, aut spiritus, qui sese illis ostendisset: sed peregrinus quispiam, qui eodem tenderet, videretur. Morale est, quod hoc loco scribit Beda, *Loquentes de se Dominus appropinquans comitabatur, vt & fidem suæ resurrectionis eorum mentibus incendat, & occulte suæ præsentis maiestatis semper se, quod promisit, impleturum designet, Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi* (ait) *sum in medio eorum.* Si loquentibus de se Dominus non satis adhuc credentibus adest, quanto magis aderit iis, qui de ipso non dubitantes, sed credentes: non vt disceptent, sed vt laudent, colloquentur. Mat. 18. 20.

16. *Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent.*] Vulgaris hic quæstio est, quam duobus locis diuersa sententia tractat August. epist. 59. ad Paulinum, q. 8. & lib. 3. de consensu Euangelistarum, cap. 25. qua ratione factum sit, vt Christum discipuli non agnoscerent, vtrum quia ipsorum oculi impediti diuinitus tenebantur, vt indicat Lucas: an quia adeo mutata illis apparuit corporis effigie, vt, etiamsi liberis essent oculis, cognoscere non possent, vt significat Marcus cap. 16. 12. dicens *in alia effigie* ostensum esse discipulis. Caluinianī hæretici sine cunctatione respondent discipulorum oculos, non Christi corpus fuisse mutatum. Quod si non alia de causa dicerent, quàm quia id Euangelista videtur significare, nō essent magnopere reprehendendi. Nunc autem cum id propterea dicant, vt suam de Eucharistia hæresim tueantur, non posse Christi corpus in eo esse sacramento, cùm non tangatur, non videatur, tamque proprium corporis humani sit tangi, atque videri, vt, quod non tāgitur, ac videtur, præsens cum sit, ne corpus quidem sit; intolerabilis est error. Nam vt rationem ratione refutemus, tam proprium & naturale oculis sanis, atque valentibus est corpus præsens videre, quā videri, corporis. Itaque si potuit Christus oculos impedire, ne viderēt, potuit & corpus impedire, ne videretur: aut vt visum aliam præ se ferens formam non cognosceretur. Nam cum per mediam Ierosolymorum vrbem transiit, vt ad Apostolos in vnam congregatos domū ingrederetur, à nemine vtique per vrbem aut visus, aut agnitus est, cum credibile non sit nullo Euāgelista dicente omnium impeditos fuisse oculos. Et cum Magdalenæ hortulani visus est forma Ioan. 20. 15. nō vtique in mulieris oculis, sed in Christi corpore mutatio facta est: tantumque abest, vt hoc loco ipsorum de Eucharistia error cōfirmari possit, vt maximo refellatur. Illud enim ipsum factum, quod narrat Euangelista, Eucharistiæ erat exemplum. Nam vt illic discipulis ita hic alia forma, quam quare vera est, nobis apparet. Et vt illic non credentibus discipulis, ita re ipsa præsens aderat, vt longe abesse, quia non cognoscebatur, putaretur; credentibus autem *in fractione panis*, & re vera, & opinione fuit præsens; ita nunc in eo sacramento quamuis præsens re vera sit, tamen Caluinistis non credētibus absens, nobis credentibus, ac venerātibus præsens est. Magisque in ipsis quā in discipulis eorum opinio vera est, propterea ipsos Christum in Eucharistia præsentem non recognoscere, quia fidei ipsorum oculi tenentur, aut quia nullā, vt dicam melius, habent fidem. *Ambulabat cum illis*, inquit August. ser. 144. de tempore, quasi contra Caluinistas scribens, *Suscipitur hospitio, panem frangit, & cognoscitur. Et nos non dicamus, quia Christum non cognouimus: nouimus, si credimus. Verum est, nouimus, si credimus; habemus, si credimus. Agnouit fidelis, qui autem Catechumenus est, ignorat.* Nempe non licebat Catechumenis Eucharistiam aut recipere, aut videre. Algerus quoque disputans contra istorum magistrum Berengarium lib. 2. cap. 5. ad Eucharistiæ sacramentum rectè hunc locum accommodauit. *Sicut*, inquit, *in Emmaus peregrinis in fide peregrinus apparuit: sic nobis peregrinis in mundi exilio peregrina, & extranea sibi specie apparet in sacramento: vt quia quod in nobis exterius apparet, mortale est, mortalitatis cibus ipse exterius videatur, cùm tamen per ipsum, qui immortalitatis est alimonia, intus verè & inuisibiliter mors æterna sanetur.* Ergo hoc fixum maneat, siue propterea Christum discipuli non cognouerint, quòd eorum oculi fuerint impediti, siue quòd Christi in dissimilem formam mutatum corpus: tamen vere Christum corpus suum eius salua natura mutare potuisse, & non mutato corpore efficere, vt à liberis etiam, & non mutatis oculis aut non videretur, aut non cognosceretur. Quæ omnia noui hæretici negant. Quo posito fundamēto de ipsa nunc quæstione disputemus, vtrum oculi discipulorū, an corpus Christi, ne ab illis agnosceretur, mutatum fuerit. Augustinus epist. 59. Beda, & Theophylactus hoc loco, & Algerus, quem paulo supra citauimus, in Christi corpore mutationem factam putant. Quod Marcus plane dicere videtur. Nā quāuis quod dicit *in alia* discipulis *effigie* apparuisse, intelligi possit

Caluinianī refutatur error de Eucharistia stabiliendo

Catechumenis Eucharistiam sumere non licebat.

Digitized by Google

non re quidem vera, sed sola videntium opinione aliam illis effigiem obiecisse, quemadmodum interpretati quidam sunt: tamen minimè dubium est, quin alter sensus magis Euangelistæ verbis consentaneus sit, si nihil impedire probauerimus. Et eodem modo quod Lucas dicit, interpretari nobis licebit, *Oculi eorum tenebantur*, non quòd re vera tenerentur, sed quod non magis Christum agnoscerent, quam si tenerentur. Quemadmodum cum paulo post aperti illis oculi fuisse dicuntur, non vtique vere apertos fuisse significatur, sed ita Christum tunc cognouisse, vt ante clausi, tunc aperti fuisse viderentur. Alio tamen loco idem Augustinus libro 3. de consensu Euangelistarum, capite 25. oculis discipulorum videtur tribuere mutationem, quod id Lucas significare videatur. Quamuis minus aperte hoc August. hoc loco, quàm illud illo dicat: dicit tamen aperte Hieronymus in epistola ad Pammachium aduersus errores Ioannis Ierosolymitani. Non video, cur cum vnus Euangelista hoc, alter illud dicat, & alij auctores hoc, alij illud affirment, non vtrumque factum dicamus, & mutata corporis forma Christum apparuisse, & impeditos simul fuisse discipulorum oculos, ne ea forma Christum agnoscerent. Nec enim adeo fuisse mutatam, vt à non impeditis oculis cognosci non posset. Sed, vt ait Augustinus, quemadmodum in transfiguratione mutata est: ita tamen mutata, vt effigies, & lineamenta eadem, color diuersus appareret. Et sicut vnius, eiusdemque hominis alia pueri, alia iuuenis, alia viri, alia senis forma est. Nam præterquam quod eiusdem corporis Christi aliam hoc modo post resurrectionem glorificati, quàm ante patibilis, atque mortalis formam fuisse necesse est; quemadmodum & nostrorum corporum aliam post resurrectionem formam fore testatur D. Paulus 1. Corinth. 15. 41. 42. Videmus etiã Christum quoties se post resurrectionem ostendit, diuersa quàm ante erat, ostendisse forma. Nam Magdalena hortulanum putauit, Ioan. 20. 15. & discipuli spiritum esse, infra vers. 37. cum illic non dicatur, aut Magdalenæ, aut discipulorum oculos fuisse tentos. Quid ergo attinebat, dicet aliquis, cùm vnum satis esset, duo facere miracula? Respondeo vnum fuisse, non duo, quòd discipulorum oculi tenerentur. Nam quod aliam Christus post resurrectionem haberet formam, non miraculo, sed naturali glorificati corporis qualitate factũ est. Alia hinc oritur quæstio, cur Christus discipulorum tenuerit oculos, ne ab ipsis cognosceretur. Quam enim obrẽ ipsis sese ostendebat, si cognosci nolebat? Quã- obrem si volebat, eorum tenebat oculos? Multa eius rei probabiles rationes afferri possunt. Noluit ab illis initio cognosci, vt eorum exploraret fidem, quam etsi, quia Deus erat, habebat cognitam, experiri tamen volebat humano more. *Qui sunt*, inquit, *hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes?* Noluit nisi à credentibus agnosci, quia semper verum est illud; *Nisi credideritis, non intelligetis.* Tenuit eorum oculos dum de ipsius resurrectione dubitabant, dum fabulabantur, dum quærebant, dum de fide disputabant: aperuit, cum explicatis à se scripturarum testimoniis crediderunt. Voluit eos specie docere peregrini, quò plus credentes haberent meriti: quid enim fecissent magni, si viso, cognitoque Christo ne docenti quidem, sed se tantùm ostendenti credidissent? *Oportebat*, ait Augustinus sermone 144. *vt melius cor instrueretur. Cognitio differtur, quærit ab eis, quid inter se loquerentur, vt quod ipse sciebat, illi faterentur.* Voluit scripturarum cognitione eorum ad credendum animos præparare. Si enim ante quam scripturis doceret oportuisse Christum mori, & mortuis resur-

Cur discipulorum oculos tenuerit Christus.

Vers. 17.

Isai. 7. 9. secundùm versionem Septuaginta.

gere repente se illis obiecisset, etiamsi formam agnouissent, ipsum tamen esse fortasse non credidissent, quod & nõnullis paulo post ex vndecim discipulis legimus accidisse, qui eum, cum vidissent, spiritum esse putauerunt. Possunt hæc facile ad mores nostros accommodari. Nam vt se tunc Christus cum duobus illis discipulis gessit, ita se nunc nobiscum solet gerere. Sępe se paulatim per tacitas, & obscuras inspirationes in animos nostros insinuat, ita prorsus, vt loquentem nobis eum non agnoscamus. Emollit tamen nos magis, ac magis, & nobiscũ tacitus loquens nostros sensim animos inflammat. Cognoscimus, cùm scripturas audimus, cum panem frangimus. Cognoscimus cum Ecclesiã, cum conciones sacras, cum Sacramenta frequentamus: cum eum, quem peregrinũ putabamus, corporis, animique nostri hospitio recipimus.

17. *Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem, & estis tristes?*] Indicat se, antequam illos omnino consequeretur, ipsorum inaudisse sermones, sed quid sibi vellent, non satis intellexisse, vt fieri solet, cũ paulo longius loquentes audimus, vt verba quidem hauriamus, sensum vero non intelligamus. Sciebat nimirũ Christus, quid loquerentur, sed propterea rogat, vt se peregrinum simulet, & vt ansam arripiat de sua loquendi eosque docendi resurrectione. Propterea addit, *& estis tristes*, vt vlcus tangat, vt ostendat se aliquod habere eorum, quæ loquerentur, indicium, & vt significet se consolari eos velle, quo facilius, liberiusque, qua de re loquerentur, declararet.

18. *Et respondens vnus, cui nomen erat Cleophas.*] Alter eorum. Quod nominat, facit historice, quo plus fidei nominata persona conciliet historiæ. Quis iste fuerit Cleophas, quis alter, quem Euangelista non nominat, disputauimus supra v. 13. Potest quæri, cur non etiam alterum nominauerit? Gregorius, & cæteri, qui alterum Lucam fuisse putant, facile respondent modestię causa fecisse, ne gloriari videretur sibi Dominum apparuisse. Cæterum nobis, qui eam supra opinionẽ refutauimus, alia solutio quęrenda est. Respondere possumus non nominasse, quia commodũ non fuit. Nam supra quidem ver. 13. vbi nominare potuit, ne Cleopham quidẽ, quem modo nominat, nominauit, quia non iudicauit esse necessarium. Hic verò cur non nominauerit, in promptu est ratio: non de illo, sed de altero, quem nominauit, loquebatur.

Cur alterius discipuli nomen taceatur.

Tu solus peregrinus es in Ierusalem, & non cognouisti, quæ facta sunt in illa his diebus.] Duplicem hæc verba sensum habere posse omnes vident. Alter est, vt non reprehensio, sed excusatio potius sit, quasi dicant, mirũ non esse, si ille solus rem gestam ignoret omnibus notam, cùm solus sit peregrinus, qui ea, quæ in republica gerantur, scire non debeat. Quem sensum Beda, & Theophylactus, & plerique omnes interpretes secuti sunt. Alter est, vt sit reprehensio, quasi dicant, nemo est in Ierusalem, ac ne peregrinus quidem, qui hæc ignoret, præter vnum te. Quem verum ego sensum esse arbitror. Nam etsi potest verbum, παροικεῖν, Hebraico, vt quidam volunt, more idem significare, quod habitatorem esse, tamen cum proprie significet hospitem, & peregrinum esse, non est, quod ab eius proprietate discedamus. Præsertim, cum sensus magis sit emphaticus. Nec enim dubium est, quin voluerit Cleophas hominis, quem peregrinum putabat, ignorantiã simul exaggerare, atque reprehendere. Itaque nec falsa, nec vulgaris opinio est Christum duobus illis discipulis peregrini specie apparuisse. Nam & id verba proprie significant, & Augustinus sermo. 144. & Beda, atque Theophylactus in commentariis graues auctores tradunt. & ex vers. 20. colligi videtur posse: & ratio ipsa postulauit, vt peregrini appareret

Digitized by Google

gnominiosa ab iis, quos liberaturus esset, sublatus esset morte; Christus ea ipsa ratione credere eos docet oportere. Nec enim ea Iudæorum vi ac potestate, sed sua sponte, diuino consilio, & vt prophetarum impleret vaticina, passum fuisse Christum. Quare eo ipso, quod eo mortis genere à Iudæis sublatus fuisset, credendũ verum fuisse Christũ, cum Prophetæ ita moriturum fuisse Christum prædixissent. Quod ergo dicit oportuisse, ita intelligendum, oportuisse, non absolutè, sed posita Prophetarum prædictione. Quod addit, *& ita intrare in gloriam suam*, ideo dicit, vt spem illis erigat futuri regni, de quo iam desperasse videbantur. Dixerant enim v. 21. *nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël.* Redimere enim Israël erat regnare, & gloria regnum, regiamque significat maiestatem.

27. *Et incipiens à Moyse, & omnibus Prophetis.*] Totum vetus testamentũ Hebræorũ more Prophetas vocat, quorum omnium de Christo vaticinia percurrisse, & explanasse eum dicit Euãgelista. Vnde colligimus totam scripturam sacram, etiamsi id nos minime plerunque animaduertamus, loqui Christum, vt eum in illa, etiam vbi minime videtur esse, quærere discamus. Vbique est, sed alibi apparet, alibi latet. Nos sæpe non inuenimus, aut quia non quærimus, aut quia Iudæorum more in extimis scripturæ verbis, non in intimis sensibus, ac latebris quærimus.

Vbique in scriptura est Christus.

Interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant.] Delibans ex singulis scripturæ libris ea, quæ de Christo erant, illis explicabat, vt viderent omnia in eum, de quo dubitabant, cõuenire. Quæ testimonia ea fuerint, vtinam Euangelista declarasset: multum nobis inde eruditionis accessisset. Nec enim dubito Christum non ea solum testimonia, quæ nos de ipso loqui animaduertimus, sed multa etiam præterea, quæ nos lateant, protulisse. Quod alibi eum fecisse legimus. Quis eum putasset ex Adami & Euæ formatione, coniugij indissolubilem nexum probaturum? Atqui probauit Matth. 19. 5. Quis probaturum resurrectionem ex illo Exodi testimonio. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob?* Atqui probauit Matth. 22. 23. & sup. 20. 37. Nec ea ipsa, quæ à nobis animaduersa, & notata sunt, opus est hoc loco recitare. Ad Cyprianum in libris ad Quirinum, ad Eusebium in libris de demonstratione, ad librum Prosperi de prædictionibus lectorem mittimus.

Exod. 3. 6.

28. *Et appropinquauerunt castello, quo ibant; & ipse finxit se longius ire.*] Sunt qui castellum hoc, quo dicuntur appropinquasse, non Emauntem, quo ibant, vt v. 13. dictum est, sed aliud quodpiam propius Ierosolymã fuisse putent: quod, vt dicitur v. 33, eadem hora surgentes regressi fuerint in Ierusalem, cũ nox vtique iã esset, & Emaus sexaginta stadiis, vt v. 13. dixit Euangelista, à Ierosolyma distaret, quod iter non videatur pedibus tam breui tempore confici posse. Sed ij vno Euangelistæ verbo facile refelluntur. Dixerat enim v. 13. eos iisse in castellum nomine Emaus: hîc autem dicit appropinquasse *castello, quo ibant*; quo ibant nisi Emaus? Difficilius, quod sequitur, *Et ipse finxit se longius ire.* Duplex quæstio, cur finxerit, & quomodo fingere licuerit. Greg. hom. in Euang. 23. & Beda in comment. videtur existimare ideo finxisse se lõgius ire, quia adhuc à discipulis peregrinus esse putabatur, quasi digni non essent, vt cum ipsis sub eodem maneret tecto, qui illum tam longo colloquio non agnouissent. At quæ eorum erat culpa, si & ipse formam mutauerat, & eorum oculi tenebantur, ne eum, si maxime vellent, possent agnoscere? Aliam etiam rationem afferunt, quod peregrinus adhuc in eorum esset fide, id est quod nondum ipsum resurrexisse crederent. Sed id meo quidem iudicio probari non potest, cum Euangelista, antequam Christus illis scripturas interpretaretur, dubios fuisse indicet; post scripturarum autem explicationem dubitasse non indicet: & ipsi affirment cor suum inflammatum in via fuisse, cùm eis Christus scripturas aperiret, quod sine fide fieri non potuit. Et si non affirmassent, tamen res incerta in meliorẽ esset partem interpretanda. Credo ergo qua ratione priùs mutata forma, occupatisque discipulorum oculis cognosci noluerat, eadem nunc longiùs se ire finxisse, vt se Christum esse dissimularet, quia nondum tempus venerat, quo se illis decreuerat aperire. Tentandi, docendique adhuc erant. Secunda quæstio est difficilior, quomodo Christo fingere licuerit, cum fictio omnis siue verbis, siue factis fiat, mendacium esse videatur: præsertim cum ad iniiciendam audienti, aut videnti falsam sit opinionem, quod hoc loco fecisse videtur Christus. Quare enim se longiùs ire finxit, nisi vt duo illi discipuli putarent ipsum verè esse peregrinum, cuius speciem præ se ferebat: ideoque longius progredi voluisse, nondum confecto, quod susceperat, itinere? Tantùm hoc apud quosdam argumentum valuit, vt Christum vere putarint esse mentitum, licereque nobis aliquando eius exemplo mentiri. In quo errore Priscillianistas fuisse, scribit August. hoc victos loco, lib. contra mendacium ad Consentium c. 13. Fuit & Cassianus auctor Catholicus, & bonus: sed nullum tam pulcrum est corpus, vt næuo careat. Christum mentitum non esse certum esse debet: quo modo eius fictio mendacium non fuerit, facilius est credere, quàm explicare. Nam in duabus rationibus, quas D. affert August. fateor ingenium meum non acquiescere. Vtraque in hac vna re versatur, mendacium non esse, cùm non ad fallendum, sed ad aliquid maius significandum aliquid fingimus: quemadmodum parabolæ, etsi fictæ narrationes sunt, mendacia non sunt. Christum ergo ideo mentitum non fuisse, quia fictione illa sua non fallere discipulos, sed docere, & maius quiddam illis significare voluit. lib. 2. qq. Euangel. cap. 51. sic scribit. *Quid ergo significat, quod se ire longius Dominus finxit? Quid putamus, nisi quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem peruenire posse homines intimauit, vt cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes cælos, tamen ita cum eis sit, qui hæc exhibent seruis eius, vt cum dicere cœperint, Domine, quando te vidimus hospitem, & adduximus? tanquam eum scilicet, qui longe abscesserat, respondeat ille, cum vni ex minimis meis fecistis?* lib. verò contra mendacium capit. 13. sic. *Quisquis autem vult intelligere illud fingendo, quid præfigurarit, attendat quid agendo perfecerit: longiùs namque postea profectus super omnes cælos non tamen deseruit discipulos suos.* Videt lector, quid sibi D. August. velit, ideo Christum non esse mentitum, quia non discipulos fallere, sed aliquid illis maius significare voluit, aut se in cœlum ascendere, aut eos qui hospitales sunt, ituros longius, id est in cœlum secum peruenturos esse. In quo illud desidero, vt probaret Christum discipulos noluisse fallere, quod ad purgandum mendacium in primis videtur esse necessarium. Nam quisquis fingendo alium fallere conatur, etiamsi aliquid præterea significare velit, haud dubie mentitur. Alioquin nullum omnino esset mendacium, quod ista ratione defendi non posset. Christus autem videtur omnibus rebus, & mutata corporis sui forma, & impeditis discipulorum oculis, & simulatione longioris profectionis eos fallere voluisse, vt alium quàm erat, esse putarent. Præterquam quod suam Christum longiorem in cœlum profectionem significare voluisse nec probatur, nec ad id, quod tunc Christus agebat, videbatur attinere. Malim Gregor. homil. 23. in Euangel. & Bedam in commen.

Cur finxerit Christus se longius ire.

Quomodo fingere licuerit.

Cassiani error de mendacio.

Matth. 25. 35. 40.

Ad Ephes. 4. 8 10.

An Christus discipulos fallere voluerit.

Digitized by Google

panis ceremonia fieri potuerit, sequitur factum esse miraculo. Quod enim & Euangelista, & ipsi postea discipuli tanta narrant diligentia se Christum *in fractione panis* cognouisse, indicant profecto nō casu, sed ex vi fractionis aliqua cognouisse. Vis autē illa ceremoniæ esse non poterat, quia nunquam ante Eucharistiam Christum viderant porrigentem, cum in illa vltima cœna soli duodecim cum illo Apostoli dicantur recubuisse, & duo isti discipuli ex duodecim Apostolorum numero nō fuerint, vt ex ver. 33. perspicuū est. Reliquū igitur est, vt mirabili, atque diuina corporis Christi virtute Christum ipsum agnouerint. Nā & Euangelista, & ipsi postea discipuli tanquam miraculum narrant: & multi veteres, grauesque auctores ita senserunt. Profecto Hieronym. cum in epitaphio Paulæ ad Eustochium dicit, Christum domum Cleophæ in Ecclesiam dedicasse, nihil aliud significat, quā in ea tunc domo Eucharistiæ celebrasse sacramētum, quod vbicūq; fit, ibi Ecclesia est. Nec aliter sentit August. li. 3. de consens. Euang. c. 25. *Oculis, inquit, eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est vsque ad fractionem panis certi mysterij causa, vt eius in eo alia ostenderetur effigies, & sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mentis eorum adhuc ignorantis, quod oportebat Christum mori, & resurgere simile aliquid eorum oculi passi sunt, non veritate fallente, se ipsis veritatem percipere non valentibus, & alium quàm res est, opinantibus: ne quisquam se Christum agnouisse putet, si eius corporis particeps non est, id est Ecclesiæ, cuius vnitatem in sacramento panis commendat Apostolus dicens: Vnus panis, vnum corpus multi sumus, vt cum eis benedictum panem porrigeret, aperirentur oculi eorum, & agnoscerent eum.* (1 Cor. 10 17.) Augustinum Beda, Bedā Strabus secutus est, eius verba in suos transferens commentarios. In eadem sententia Chrys. est, aut quisquis est auctor ho. 9. ex variis Matthæi locis, & Theophylactus in commentariis.

31. *Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum.*] Non assentior iis, qui hoc non de oculis corporis, sed mentis putant intelligendum, quamuis in eam sententiam Chrysostomum D. Thom. citet. Non enim metaphora est, sed aliud genus metonymiæ quo ab effectu clausi, cùm non vident: aperti, cum vident, oculi dicuntur. (Vers. 16.) Quod non de mētis, sed de corporis oculis dici solet. Et paulo ante quod dixit: *Oculi eorum tenebātur, ne eum agnoscerent*, nō dubium, quin de oculis corporis dictum sit. Petit. n. vis omnis orationis, & gratia, si de oculis mentis intelligitur, cum dicere Euangelista voluerit, non magis Christum agnouisse, quàm si plane fuissent cæci. Atqui manifestum est de iisdem hic agi oculis. Quos enim illic clausos significauerat, hic apertos fuisse dicit. Quomodo aperti sūt? quomodo ante clausi fuerant. Clausi ante fuerant, nō quia clausi erant, sed quia non cognoscebant, quem videbant Christum, quasi non viderent: quasi clausi essent: aperti ergo dicuntur, quia viderunt, & cognouerūt. Quemadmodum primorum post peccatorum parentum aperti fuisse oculi dicuntur, Gen. cap. 3. 7. & Agar Gen. 21. 19. non q̄ ante clausos non habuissent: sed quod vidissent, cognouissentq; quod antè aut nō videbant, aut non cognoscebant, vt Origen. hom. in Numer 17. & D. Augustinus lib. 11. de Genes. ad litteram cap. 31. & lib. 1. de nuptiis, & concupiscentia, cap. 5. docent.

Et ipse euanuit ab oculis eorum.] Gr. καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν, & ipse inuisibilis, aut, incōspicuus factus est ab illis, id est, reddidit se illis inuisibilem. Mirum quam inepti sint hæreticorum interpretes, nē cogantur concedere posse Christū in sancto Eucharistiæ sacramento esse, quamuis oculis non videatur; qui negant posse corpus suum inuisibile facere, naturam corporis esse dicentes vt videatur. Minusque potestatis Christo, quam demonibus, & strigibus tribuunt, quos dubium non est, quæ volunt corpora reddere inuisibilia. Quid ergo est ἄφαντος ἐγένετο, nisi inuisibilis factus est? Concedunt, sed dicunt inuisibilem factum fuisse, quia se ab illis subtraxit, non quia corpus suum inuisibile reddidit. Itaque boni isti interpretes ἄφαντος ἐγένετο vertunt *subduxit se*. Quod non ideo dixi, vt refellerem, nec enim necesse est rem refellere tam absurdam, sed vt ii, qui se solos putant sapere, ab iis qui aliquid sapiunt, rideantur. Quasi vero verba Euangelistæ defuerint, vt eum dicerent abiisse. Cum ergo non dicit, Discessit ab eis, sed ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν inuisibilis factus est ab illis, quis sanę modo sit mentis dubitare potest miraculum voluisse Euangelistam significare, quo se Christus subito illis inuisibilem fecit, sicut se ante ambulantibus in via visibilem fecerat? Hanc enim vim habere diximus quod ver. 15. dictum est; *Et factum est cum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis.* Nec quisquam aliter auctor non hæreticus intellexit. At cur subito se inuisibilem fecit? cur non paulo diutius cum illis est commoratus, magis vtique eos ac magis longiore mora confirmaturus? Fecerat, quod volebat, cognitus erat, qua vna causa illis apparuerat. Confirmauerat resurrectionem primum scripturarum testimoniis: deinde ipso conspectu sui: quid longiore opus erat tempore? Adde quod hac ipsa ratione magis sunt discipuli confirmati. Eo enim ipso, quod viderunt eum de improuiso non amplius apparuisse, intellexerunt alium non potuisse esse, quam Christum. Si diutius cum ipsis mansisset, attrectare, interrogare, explorare voluissent, vt sunt curiosi homines increduli. Præterea non tale iam, vt inquit Theophylactus, habebat corpus, vt diu cum hominibus versari oporteret. Et volebat eadem nocte, vt ait Euthymius, redire Ierosolymam & sese vndecim illic Apostolis ostendere, & vt idem duo illi discipuli facerent.

Refutatur Caluinus, & alij hæretici, qui negāt Christum corpus suum inuisibile reddidisse.

32. *Et dixerunt ad inuicem; Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas?*] Intelligunt discipuli cognito Christo, quod antè non intelligebant, vnde ardor ille, quem in via loquente Christo experti fuerant, natus esset. Ardebant nimirum, & rationem ignorabant, quia prope solem erant, quem non cognoscebant. Sunt qui hoc tanquam tarditatem suam tacitè reprehendentes eos dixisse putent, quòd cùm Christum in via ex ipso, quem sentiebant, ardore animi cognoscere potuissēt, tamen non cognouissent. Potius credo confirmationem esse cogniti Christi, tanquam dicant, vere Christus est; nam non alia potuit esse causa, cur in via eo loquēte tantopere animus noster inflammaretur. Sic solemus res, quas iam fide, aut certa experientia credimus, probabilibus rationibus comprobare. Potest & admiratio esse, quod causam ardoris, quam prius non intellexerant, intellexissent. Apparet ex hoc loco pręter vim verbi Dei, quod exponebat, quæ incredibilis per se est; & pręter eam dicendi in eo gratiam, quā auditores alicubi miratos legimus, adiūgebat, singularem quandam Christum, quia Deus erat, virtutem mouēdi, vt vellet, animos habuisse. Hoc enim est, quod illi discipuli tribuunt, quod cum alio homine commune esse non potuit. Sæpe nos euentus docet Christum fuisse, qui in animis nostris loquebatur, sed nos ideo non cognouisse, quia nondum aperti erant oculi nostri. Aperiuntur, dum eius percipimus corpus, dum oram vestimenti eius tangimus. Nā eadē illa caro Christi, quæ tactu olim suo cæcis visum dabat, nūc à nobis sumitur eo quodammodo poten-

Christus singularē mouendi animos vim habuit.

Matt. 9. 16. Mar. 5. 28. Luc. 8. 44. Ioan. 9. 6. 11.

Q

Digitized by Google

tior, quo gloriosior. Si oculi nobis aliquando non aperiuntur, non ideo fit, quod illi vis, sed quod nobis fides ardens desit.

Hebraismus quo breuissimũ tempus significatur.

33. *Et surgentes eadem hora.*] Eodem momento temporis. Nam ne horæ quidem vnius moram interposuisse credendum est. Sed est Hebraismus, quo breuissimum omniũ tempus significatur בשעה ההוא. Quod Latini dicunt eodem temporis momento. Liuius aliquanto momento horæ. Quamobrem tanta celeritate discipuli Ierosolymam redierint, facilis coniectura. Non potuerunt, minus etiam debuerunt, visi Christi gaudium continere, volueruntque quam primum cum cæteris discipulis communicare, quos Ierosolymæ congregatos esse sciebant. Non ignorabant, quam soliciti illi de Christo essent, vtrũ resurrexisset. Docentur concionatores non desides esse, non sibi scientiam scripturarum reseruare. Sed videant, an viderint Christum, an cor ipsorum ardens fuerit in via: ne pro Christo ingenij sui phantasmata; ne pro veris falsa, ne pro certis incerta populo prædicent.

Et inuenerunt congregatos vndecim, & eos, qui cum illis erant.] id est, cæteros discipulos, qui cum Apostolis tũc Ierosolymis morabantur. Non enim est sensus eos, qui cum Apostolis erant in illa congregatione, cum ipsis congregatos fuisse, quæ esset inepta sententia: sed eos, qui cum illis Ierosolymis erant, cum ipsis fuisse in eadem domo cõgregatos. Erant enim alii discipuli huc illuc dispersi, vt credibile est, qui Ierosolymæ nõ erant; sicut & illi duo, de quibus agitur, Ierosolyma tristes discesserant, & voluit Euangelista significare omnes & Apostolos, & discipulos, qui Ierosolymæ erant, fuisse tunc, cum duo illi discipuli venerunt, in eadem domo congregatos de Christi resurrectione varia & mulierum, & Petri testimonia inter se conferentes, vt doceret plurimos eius apparitionis Christi, eodem tempore fuisse testes. Potest hoc & ad id, quod sequitur, verbum referri; Inuenerunt & vndecim, qui congregati erant, & eos qui erant cum ipsis dicentes, vere surrexisse Dominum, & Simoni apparuisse. Quasi dicat Euangelista nihil duos illos discipulos Apostolis, & iis, qui cum ipsis erant, nuntiasse noui: nam & ipsos iam ante sciuisse, resurrexisse Dominum, & de ea ipsa re loquentes inuentos: aut facile fuisse persuadere, quæ ipsi vidissent, cum Apostolos etiam & cæteros discipulos inuenerint, similes Christi narrantes apparitiones; vt ex testimoniorum conuenientia resurrectionis Christi veritas probaretur.

35. *Et ipsi narrabant, quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis.*] Ipsi duo discipuli, qui superuenerant, cæterorum de Christi resurrectione testimoniis suum quoque adiũgebant narrantes, quid sibi euntibus Emauntem accidisset, quomodo seipsis Christus comitem adiunxisset viæ, quomodo reprehendisset, quod eum resurrexisse non satis crederent: quomodo scripturas illis de morte, ac resurrectione sua explicasset: quomodo ad extremum in fractione panis eum cognouissent.

36. *Dum autem hæc loquuntur stetit Iesus in medio eorum.*] Improuisus subitus, clausis ingressus forib. vt ait Ioannes c. 20. 19. ita vt prius in medio discipulorum cõstiterit, quàm aut illum sentirẽt, aut vestigium vllum, qua ingressus esse viderent: non apertas fores, non strepitum ingredientis, non vmbram saltem appropinquantis. Hanc vim habet verbum illud, *stetit*. Quod hæretici nostri non intelligentes, clausis foribus ingressum fuisse negant, quem errorem apud Ioannẽ c. 20. 19. loco magis idoneo refutabimus. Quod Marcus dicit *recumbentibus vndecim* Christum aparuisse; non est de hac intelligendum apparitione, sed de ea, quæ vt Ioannes ait cap. 20. 26. *post dies octo* facta est,

A quemadmodum probauimus apud Marcum, c. 16. 14.

Et dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere.] Apparet ad subitum Christi in medio consistentis cõspectum discipulos timuisse, quasi spiritum viderent aliquem, qui non apertis foribus, non vllo pedum strepitu esset ingressus: quod cum Christus animaduerterit, & consueta salutatione, & verbis se esse delarans timorem eximit. Vsitata Iudeorum salutatio cum aliquem non timere, sed bono esse animo iubebant, *Pax tecum* Iud 6. 23. Eodem modo angeli ad monumentum mulieribus visi territis timorem pepulêre Matthæi 28. 5. *Nolite timere vos: scio enim quod Iesum qui crucifixus est, quæritis: non est hic, surrexit enim, sicut dixit.*

Iudæorum salutatio vsitata.

B

37. *Conturbati vero, & conterriti existimabant se spiritum videre.*] Indicat Euangelista, si ordinem verborum consideremus, timorem in causa fuisse, vt discipuli Christum non agnouerint, sed spiritum esse putauerint. Impedit enim cognitionẽ timor, & spiritus, phantasma, monstra, aliaque sibi solet fingere terriculamenta. Si verò rationem sequamur, probabilius est propterea timuisse, quia se spiritum videre existimabant. Quod Christus confirmat cum manus, pedesque suos contrectandos offerẽs probat se spiritum

C non esse, quasi timoris radicem euellens. Cur putauerint discipuli spiritum se videre, in promptu coniectura est, quia, vt ait Ioannes, *ianuis clausis* ingressum videbant, quod non nisi spiritum putabant, facere potuisse.

38. *Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?* Ostendit se esse Christum, qui eorum cogitationes videat, quas ne spiritus quidem videre possit. Quod dicit, *cogitationes ascendunt*, descriptio est hominis anxii, dubitantisque, & varias animo voluentis cogitationes. Nam quod Aug. ait serm. 145. allegoricum est: *Cogitationes istæ terrenæ sunt: si enim cœlestes essent,*

D *descenderent in cor, non ascenderent.* Vna ex parte spiritum putabant, qui clausis ingressus ianuis de improuiso in medio constitisset: altera ex parte dubitabant, num esset Christus, quem & ipse se esse affirmabat; & alij aliis narrabant se vidisse. Hæc enim adiecit Christus cum vidisset non satis fuisse ad pellendum ab animis discipulorum metum, quod eos benigne salutasset, quod se Christum esse dixisset, quasi nimium timorem, & incredulitatem eorum reprehendat.

39. *Videte manus meas, & pedes meos.*] Constat ex hoc loco veram vulgarem illam esse sententiam, Christum etiam post resurrectionem vulnera, quæ ante mortẽ

E acceperat, habuisse. Nec enim alia potuit esse causa, quamobrem manus potius, ac pedes, quam reliquum corpus palpandum ostenderet, nisi quia illis duabus partibus clauis confixus fuerat, vt Euthymius hoc loco, & Beda in commentariis, & Cyril. apud D. Tho. & Maxentius dialog. 2. & Leo ser. 1. de ascensione Domini, & D. August. tract. 121. in Ioann. & sermone de tempore 180. tradunt, idq; ex Ioanne perspicuum est ca. 20. 27. vbi iubet Christus Thomam manum in latus suum mittere. Itaque quod scribit August. epist. 49. q. 1. Christum post resurrectionem non vulnera, sed vulnerum cicatrices habuisse: non sic intelligen-

F dum est, quasi veras plagas habuisse neget: sed quasi ita habuisse dicat, vt cauitates potius manuum, ac pedum quam vera essent vulnera, cum non vlcerosa, nõ sanguinolenta, sed sana essent: nisi quod ipsa quæ facta fuerant, foramina remanebant.

Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet.] Palpandum simul, atque videndum se præbet Christus: palpandum corpus: videnda vulnera: ex altero se non esse spiritum: ex altero eum esse probat, qui tribus ante diebus clauis ad crucem affixus fuisset. Ap-

Digitized by Google

fet. Apparet ex hoc loco angelos, & animos nostros nullum prorsus habere corpus. Vtrosque enim nomine spiritus comprehendit. Quin Theophylactus existimat discipulos non angelum, sed animam aliquam quæ ex altera vita rediisset, putasse se videre, quem Lucas spiritum appellauerit. Cum enim dicit, *spiritus carnem, & ossa non habet*, non tantum significat carnem, & ossa, sed corpus omnino non habere quod ipse palpandum offerebat. Nam per speciem genus intelligit. Perinde enim est, ac si dicat: palpate, videte me spiritum non esse: nam spiritus cum corpus non habeat, palpari non potest. Argumentabitur fortasse subtilis aliquis Dialecticus, non bene probasse Christum verum se habere corpus. Nam poterat tactus simul, & visus discipulorum falli: sicut oculos suos putabant falli, cum sibi corpus humanum videre viderentur, quod verum non esset corpus, sed aliquod sumptum à spiritu phantasma. Et sicut Abrahã, Lot, Tobiam, & alios multos non solum videntes, sed tangentes etiam angelos, pedesque illis lauantes, & cum ipsis cibum, potumque capientes deceptos legimus. Noluit tam argutus esse Christus, populariter, & conuenienter naturæ locutus est. Natura vero ita est comparatum, vt minus tactus, quam visus in diiudicando corpore fallatur. Nam &, cum aliquid videre nobis videmur, quod an verum sit corp⁹, dubitamus, manum adiicimus, vt tactu quasi certiore teste rem exploremus. Nihil tutum est hæresi, nullus tam perspicuus locus, quo non abutatur, ex hoc ipso loco, vbi nihil aliud agit Christus, quam vt probet se non spiritum, sed verum esse hominem corpus verum habentem, Marcion non verum habuisse corpus, sed spiritum fuisse colligebat. Interpretabatur enim vt lib. aduersus illum 4. Tertul. ait: *Spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere*, id est sicut me non habentem videtis, quasi negatio ἀπὸ κοινοῦ sit in secundo etiam verbo intelligenda. In qua interpretatione tanta acquiescebat securitate, vt cum alios scripturæ locos, quos aduersari sibi videbat, spongia inducere soleret, hunc intactum relinqueret. *Marcion*, inquit Tertullianus, *quædam contraria sibi, illa credo industria eradere de Euangelio suo noluit, vt ex iis quæ eradere potuit, nec erasit, illa, quæ erasit, aut negetur erasisse, aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quæ non minus aliter interpretando, quàm delendo subuertit. Vult itaque sic dictum, quasi spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habentem: ad spiritum referatur, sicut me videtis habentem, id est, non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius cum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem? Cur autem inspectui eorum manus, & pedes suos offert, quæ membra ex ossibus constant: Si ossa non habebat, cur adijcit: Et scitote quia ego sum, quem scilicet corporeum retro nouerant:* Simile quiddam Gregor. lib. 14. c. 29. de Eutycho scribit, quem hoc abutentem loco eodem loco conuicit. *Mira*, inquit, *est res valde, quam astruis, vt inde nobis dubietas surgat, vnde discipulorum corda à dubietate sanata sunt. Quid enim deterius dici potest, quàm vt hoc nobis de eius vera carne dubium fiat, per quod discipuli eius ad fidem ab omni sunt dubietate separati? Si enim non hoc habuisse adstruitur, quod ostendit: vnde fides discipulis eius confirmata est, inde nostra destruitur.* Tractat hũc locum eleganter admodum & scite Leo ser. 1. de ascensione, & epistola 72. & 97. Euangelista Christum manus, ac pedes suos discipulis palpandos obtulisse dicit: sed an re vera palpauerint, non dicit: itaque relinquitur quæstioni locus. Quæstionem apud interpretes non inuenio, nedum solutionem, sed credo ego vere palpasse. Et quia ita Euangelista rem narrat, vt id tanquam certum præterire videatur, ratus fore neminem, qui sibi persuaderet quemquam,

Hæretici olim quomodo hoc loco abuterētur

Inc. 19. Iob. ver. 25 26.

An discipuli corpus Christi palpauerint.

A præsertim Christi discipulum, præsertim anxium, & dubitantem oblatas ad tangendum manus, pedesque non tetigisse. Ac meritò quidem ratus: faciat enim ex se quisque de aliis cõiecturam, quid fecisset si eo fuisset loco, idque discipulos fecisse credat. Et quia apud Ioann. c. 20. 27. cum dicit: *Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum*, non dicitur, an Thomas manum in latus miserit: sed tamen, vt illic probaturi sumus, merito creditur; & videtur eadem etiam horum discipulorum esse ratio. Ac fortasse quod postea narrantibus discipulis sibi Dominum apparuisse Thomas dixit: *Nisi mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*, Ioan. 20. 25. propterea dixit, quia
B illi discipuli affirmauerant se Christi vulnera manibus tetigisse. Quid? quod illud, quod ait Ioan. 1 epist. c. 1. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ*, non immerito multi antiqui, & graues auctores ad hunc locum alludere putauerunt, quasi Ioannes significet se, ac cæteros Apostolos omnes Christi post resurrectionem vulnera contrectasse, vt refert Didymus Alexandrinus in eius loci Ioannis cõmentariis? Leo quidem certe ita scribit epist. 97 ca. 3.
C pares in hoc Thomam, & cæteros Apostolos faciens. Et ex versu sequenti magnopere confirmatur: *Et cum hoc*, inquit, *dixisset: ostendit eis manus, & pedes*: non solum ergo ad videndum, cõtrectandumque discipulos inuitauit, sed manus etiam, pedesque porrexit, quos ostensos vero simile non est discipulos curiosos cognoscendi Christi non tetigisse. Adde quod si non tetigissent, ideo non tetigissent, quod sine tactu sola inspectione contenti credidissent: at non crediderunt, vt statim dicitur. Contra tamen Hierony. sentit in epistola aduersus errores Ioann. Ierosolymitani discipulos ausos non fuisse tangere, putantes spiritum esse, ideoque cibum Christum petiuisse.
D

41. *Adhuc autem eis non credentibus, & mirantibus præ gaudio.*] Ita scribit Euangelista discipulos non credidisse, vt culpam extenuare videatur, indicans non tam obstinata contra veritatem incredulitate, quàm desiderio veritatis veritatem non credidisse. Sæpe quod maximè optamus, minimè credimus. Sic Iacob cum audisset Ioseph filium suum viuere *quasi de graui somno euigilans* filiis affirmantibus credere non poterat, Genes. 45. 26. Sic Petrus à carcere præter opinionẽ per angelum liberatus, *nesciebat quia verum erat, quod fiebat per angelum*, sed, *existimabat se visum videre*, Acto. 12.
E 9. Sic interpretantur Hebræi, quod scribit Dauid Psa. 125. 1. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati*, כחלמים, sicut dormientes, sicut somniantes, id est, non credebamus, somniare nos potius putabamus, quam verum esse, quod tam diu, ac tantopere optaueramus, Dominum à captiuitate populum suum liberasse. Quia ergo credebant Apostoli, non credebant. Quia credebant Christum, quem videbant esse, gaudebant: vnde enim gaudebant, nisi quia credebant? & quia gaudebant, non credebant. Et quia fieri non videtur posse, vt credentes non credant, possumus interpretari non credidisse, non quia
F non crediderũt, sed quia magis, ac magis credere voluerunt. Similes enim erant sitibundis, qui cum, quãtum satis est, biberint, satis se bibisse non putant, adhuc sitire sibi videntur, adhuc volunt bibere. Sic Apostoli, cùm veram haberent fidem, argumentis tamen fidei satiari non poterant; viderant, inspexerant, contrectauerant, adhuc sitiunt, adhuc plura desiderant. Hoc illud nimirum est: *Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum*, Psal. 41. 3. & *sitiuit in te anima mea*, Psal. 62. 2. Hoc est, *Qui bibunt me, adhuc sitient*, Eccles. 24. 29.

Digitized by Google

24.29. Certe si non credere proprie sumatur, non de omnibus qui tunc illic erant, intelligendum est. Nam illi, qui cùm Christus superuenit, narrabant cæteris se Dominum vidisse; id est Petrus, & si quis erat alius, vtique credebant.

Dixit, habetis hîc aliquid, quod manducetur?] Non ignorabat Christus vtrum haberent; sed loquitur, vt solet, cæterorum hominum more. *Aliquid quod manducetur,* vocat, aliquid ad manducandum aptum, in quo experimentum illis præbere posset sui. Sustinenda, frænandaque hoc loco est humana curiositas, si fortè argutule garrire volet fallaci Christum argumento vsum esse. Nec enim satis edendo probasse, verum se habere corpus, cùm angeli quoque non veris assumptis corporibus ederint. Gen. 18.8. & 19.3. & Tobiæ 12.19. Primùm quidem angeli edere quidem videbantur, re autem vera non edebant: sicut vera etiam videbantur habere corpora, quę vera non erant; Christus autem verè proprieque edit. Nam, vt ait August. serm. 147. de tempore, *quod manducauit, potestatis fuit, non egestatis.* Quod ipsum omnibus post resurrectionem corporibus commune fore dicit lib. 13. de Ciuit. Dei cap. 22. Quod & Euthym. in comment. & Græcus auctor D. Thomæ, & Beda obseruauerunt. At isthuc, dicet aliquis, Apostolis constare non poterat, vtrum vere Christus ederet an simulate: quare nō magis illis Christus probabat se verum habere corpus, quam angeli illi, qui assumptis ederunt corporib. probauerunt. Iam diximus supra Christum non agere cum hominibus argutis, quibus non nisi quod subtile est, quamlibet falsum, quamlibet absurdum probari potest. Hac ipsa ratione se hominem esse probat, quod humano cum hominibus argumentatur more. Quibus indiciis, quibus experimentis humanum corpus probari potest, nisi colore, figura, progressu, sermone, tactu, esu, potuque? His omnibus Christus suum probauit corpus. Qui his non contentus certiora quærit, quærat in aliis etiam hominib. quærat in seipso, quæ cum inuenire non poterit, nec se, nec alium quemquā hominem verum corpus habere credat.

Christus vere ac proprie comedit.

42. *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis.*] Quod ad manum paratum fuit. Nec aliud arbitror quærendum esse mysterium. Et si quid est, hoc certe est, quod non vna sola specie cibi, sed omnibus, quæ inter Apostolos reperiri potuerunt, corporis sui veritatem Christus probare voluit. Quare fauum comedit Dominus? rogabat Ioannes Ierosolymitanus male cum Origene de corporum resurrectione sentiens. Respondet Hieronymus in epist. aduersus eius errores, *vt resurrectionem probaret, non vt tuis faucibus mella permitteret.* Qui allegoricum amat sensum, Greg. ho. 24. in Euang. Bedam, & Theophyl. legat, & Gregor. Nyssen. apud D. Tho.

43. *Et cùm manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis*] Quare ipse manducauerit, satis constat: quare reliquias discipulis dederit statim quisquis legit, dubitat. Itaque miror eam quæstionem ab interpretibus esse præteritam. Puto voluit Christus, vt discipuli vere possent dicere, quod post eius resurrectionem prædicantes dixerunt, Actor. 10. 40. 41. *Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis qui manducauimus, & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.* Voluit etiam fortasse, vt ex reliquiis, quas illis dabat, cognoscerent se vere aliquid edisse, non simulate. Voluit præterea illis ostendere se non quemlibet esse hominem, sed Christum qui cum illis ante mortem edere, ac bibere solebat: ideoque more suo cibum cum illis communicare. Voluit & timorem illis hac ratione tollere, ostendens, se cum illis tanquam cum notis, & amicis agere, quibuscum ederet, ac biberet.

44. *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum.*] Quæ verba demonstret paulo post exponit: *Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & Psalmis de me.* Id est nunc re ipsa experimini vera esse, quæ vobis ex Prophetis omnibus prædicebam, fore vt traderer *in manus peccatorum,* vt morerer, vt tertia die resurgerem. Quod tunc me docente non satis credebatis, nunc experientia saltem docente credite. At quid sit: *cum adhuc essem vobiscum,* aliquanto est difficilius. Sic enim loquitur, quasi tunc, cū ista dicebat, cum illis non esset. Erat sane cum ipsis, atque id ipsum agebat, vt secum illis esse probaret: sed quia non vsitato hominum modo, quemadmodum ante, cum ipsis erat; non ita, vt cum illis semper versaretur, semper cibum sumeret, semper eos videret, & semper ab eis videretur, indicat se cum illis non esse. Quod rectè Gregor. hom. in Euang. 24. & Beda in commentariis obseruarunt. *Non enim cum ipsis non erat,* inquit Gregor. *quibus præsens corporaliter apparebat; sed tamen iam se esse cum ipsis denegat, à quorum mortali corpore carnis immortalitate distabat.* & Beda, *cum adhuc essem vobiscum, id est, cum adhuc essem in carne mortali, in qua estis vos: Et cum illis quidem, postea quā resurrexit, fuit quadraginta dieb. (vt legitur) exhibitione corporalis præsentiæ, sed non cum illis fuit consortio infirmitatis humanæ.* Quod eo magis obseruare Catholicus lector debet, quod ad grauiorem sacramenti Eucharistiæ causam tot hodie aduersariis agitatam maxime pertinet. Obiiciūt nobis hæretici Christum vere in Eucharistia esse non posse, cum in cælum ascenderit, vnde se ante diem iudicij dixerit non rediturum, & in hanc sententiam multa mihi ne necessaria scripturæ accumulant testimonia. Quæ vt fingamus vera esse, nihil probant. Esto enim dixerit Christus vsque ad diem iudicij nobiscū se futurum nō esse, quo nihil clarius dici potuit: quod probabitur, nisi Christum non nunc eo modo esse nobiscum, quo tunc erat: visibiliter, familiariter, vt cum eo colloqueremur, ederemus, biberemus? Quid? quod dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnib. diebus vsque ad consummationem sæculi?* quod etsi alium vt illic diximus, habet sensum, tamē probabilius pro nostra, quam illa, quæ hæretici afferūt, pro ipsorum sententia afferri potest.

Actor. 1.3. 10.

Obiectio hæreticorū contra Eucharistiam diluitur.

Matth. 28.

Quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis & Psalmis de me.] Aliquando totum testamentum vetus in legem, & Prophetas distinguit, Psalmos etiam comprehendens nomine Prophetarum, vt, *In ijs duobus mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ,* &, *hæc est enim lex, & Prophetæ,* & *non veni soluere legem, aut Prophetas,* Matth. 5. 17. & 7. 12. & 22. 40. Aliquando Psalmos à Prophetis distinguit, vt hoc loco Hebræorum consuetudinem secutus, quorum nota in tres classes omnium librorum diuisio est in תורה legem, נביאים Prophetas, & כתובים hagiographos, in quibus Iob, Salomonis opera libri Paralipomenon, Daniel, Esdras, Esther, Psalmi, vt in prologo galeato Hier. tradit. Quando hæc Christus discipulis dixerit, cum adhuc cum illis esset, non dicit: & est credibile sæpe eum Prophetarum de se explicasse vaticinia, quamuis Euangelistæ non omnia narrauerint. Sæpe mortem, ac resurrectionem suam discipulis ante nuntiauerat, Matt. 17. 22. 23. & 20. 18. Mar. 8. 31. & 9. 31. Lu. 9. 22. 44 quibus etiam locis probabile est testimonia de ea re Prophetarū protulisse, quo magis discipulorum animos confirmaret admirantium, & quid sibi verbis illis vellet, vt ait Euangelista nō intelligentium. Id ergo nunc in memoriam illis reuocat, vt faciliùs experientiæ credant, cum iis, quæ antè illis exposuerat,

Digitized by Google

Prophetarum testimoniis conuenienti. Sic olim Deus per Isaiam in re simili populum alloquebatur.c. 48. 6. *Quæ audisti vide omnia.* Placet quod à nonnullis obseruatum est, Christum hæc verba non primo resurrectionis die, cum primum vndecim congregatis discipulis apparuit: sed vltimo illo, quo ab illis in cælum discessit, dixisse. Nam & Euangelista & hic,& in Actis c.1.9. cum his verbis eius ascensionem copulat. *Vos autem sedete hîc quoadvsque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum.* Quanquam hoc,vt in Actis declarabimus, probabile, non necessarium argumentum est.

Inf. v. 49. 50. 51.

45. *Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas.*] Nimirum ante disserente etiam eo non intellexerant suprà c.9.45. *At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud, & timebant eum interrogare de hoc verbo.* Rectè scripturas euentus ipse interpretatur, ac tunc etiam Christo interprete opus nobis est, qui doceat, quia ratione euentus cum prædictione conueniat. Ac ne id quidem satis: opus præterea est, vt oculos nobis mentis aperiat. Hic enim est sensus, τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς. Tunc aperuit eorum mentem, vt possent scripturas intelligere: *Præbuit se videndum oculis*, inquit Beda, *præbuit manibus contrectandum. Parum est: lege, commemorat scripturas, & hoc parum est: aperuit sensum, vt quod legis intelligas.* Nostri tamen Caluinistæ nihil in scripturis difficultatis inueniunt, omnia intelligunt, omnia luce clariora esse dicunt, cùm nec Christus illis profecto loquatur, nec satis sanam mentem habeant. Sed illi scilicet pedibus scripturam intelligunt, illud enim semper in ore habent: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.*

Caluinistis omnia facilia in scripturis.

Psal. 118. 105.

46. *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.*] Christum passurum fuisse tam multa Prophetarum erant testimonia, vt longum etiam sit commemorare. Totus Psalmus 21. & caput Isaiæ 53. & Daniel.9.26. de ea re loquuntur. De resurrectione vbinam prædicta fuerit, minus apparet. Sed & de ea illustre testimonium illud est, quod Petrus Actor. 2. 31. & Paulus Actor.13.35. citant ex Psal. 15. 10. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Et figura Ionæ cap.2.1. quæ instar fuit prophetiæ, aut plus etiam quodammodo,quàm Prophetia,quia non verbis rem indicabat, sed demonstrabat factis, vt exponit Christus Matthæi 12.40. Alia qui volet,apud Cyprianum in libris aduersus Iudæos, apud Eusebium in libris de demonstratione, & apud Prosperum in libro de prædictionibus multa, & facile reperiet.

47. *Et prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes.*] Ostendit quis sit mortis, & resurrectionis suæ fructus, vt homines in illum credentes, & anteactæ vitæ pœnitentiam agentes peccatorum remissionem consequerentur. Nec enim frustra mortuus est Christus: sed fuit *exaltatus à terra*, id est,in crucem actus, vt omnia ad se traheret, Ioan. 12.32. Hoc etiam ipsum ideo Christus dicere videtur, vt magis, ac magis discipulorum fidem confirmet. Nam etsi scripturarum id testimoniis ante probauerat, & obiecta præsentia corporis sui reipsa docuerat: tamen ideo incredibilis videri res poterat, quia non necessaria. Docet ergo necessarium etiam fuisse, & quidem publice ad omnium salutem hominum, qui nisi ipse moreretur, viuere non poterant. At vbi hoc à Prophetis prædictum fuerat prædicandam in nomine Christi in remissionem peccatorum pœnitentiam? Fortasse hoc non est ad scripturas, de quibus ver.45. & 46.mentionem fecerat, referendum: quasi hoc etiam scriptum fuisse dicat. Nec enim necesse est, singula,quæ oportuisse dicit fieri,scripta esse. Sed si hoc Christus interea, quæ scripta erant, numerare voluit, fecit merito. Omnia enim testimonia, quibus Christus homines à peccato, à captiuitate, ab hostib. liberaturus dicitur, & in meliorem quendam statum traducturus, ita intelliguntur. Nec enim inuitos homines, & in peccatis semper suis voluntate hærentes, sed peccata sua cognoscentes, atque detestantes liberaturus promittebatur Gen.3. 15. Deut. 18 15.18. Psal.2 2.toto Psal.109. Isai.71.4.15.& 9.6.& 11.1. & deinceps. De prædicatione Euangelij, cuius pœnitentia, & remissio peccatorum duæ, vt sæpe diximus, partes sunt, extat Isaiæ testimonium cap. 40.9.& 42.1. 45.1.& 49.1.6. & alia, quæ apud Cyprianum, Eusebium, & Prosperum, quos modò citabamus, videre lector poterit. Porro de pœnitentia, & remissione peccatorum, & quid inter Ioannis, & Apostolorum prædicationem interfuerit, diximus apud Matthæum c. 3. 2.6.& Mar.1.4. & supra c.1.77.

Mortis Christi fructus.

Incipientibus ab Ierosolyma.] Gr. ἀρξάμενον, incipientem, quod rectè conueniret, si ante scriptum fuisset, prædicare, vt esset sensus, oportebat me prædicare pœnitentiam in remissionem peccatorum incipientem ab Ierosolyma. Sed cùm dixerit κηρυχθῆναι prædicari, non conuenit accusatiuus agentis personæ: nisi dicamus Atticum esse, & absolute positum pro, incipiente, vt nonnulli volunt. Nostrum interpretem non dubito legisse ἀρξάμενοι *Incipientibus ab Ierosolyma.* Vbi Hebraismus etiam latet, quo in participio, aut verbo præcedente verbale nomen intelligitur, *incipientibus* prædicatoribus *ab Ierosolyma*, id est sumpto ab Ierosolymis initio prędicandi. Quæ lectio multo melior est. Vbi autem scriptum sit initium Euangelicæ prædicationis ab Ierosolyma sumi oportere, (nā & hoc ad illud verbum, quod versu 46. præcessit, *& sic scriptum est*, esse referendum non est dubium) non ignorat quisquis aliquid in sacris litteris operæ posuit Psa. 109. 2. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum*: nemo dubitat eum habere sensum. Hoc etiā est, *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Isai. 2. 3. & *Ecce ego mitto in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet*, Isai. 28.16. & *super montem excelsum ascende tu, quæ euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam quæ euangelizas Ierusalem.* Isai. 40.9. & *surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: Super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, & ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui.* Isai.60.1.2.3. Cur voluerit ab vrbe Ierosolymitana euangelicæ prædicationis initiū sumere, facile est ex simili quæstione coniecturam ducere. Cur prius à Iudæis exordiri Euangelium voluerit, ita prorsus, vt nec ipse vnquam gentibus prædicauerit, sed ad solas *oues, quæ perierant, domus Israel* se venisse dixerit, Matth.15.24. & discipulos, cum ad prædicandum primùm misit *in viam gentium* abire prohibuerit Matth. 10.5. eius rei causam duobus illis locis explicauimus. promissiones venturi saluatoris, non gentibus, sed Iudæis in Abraham, Isaac, Iacob, & Dauide factas fuisse: quare voluisse Christum suam primùm fidem liberare, & Iudæis priùs Euangelium prædicare, quibus id ex promisso quodammodo debebat, quam gentibus, quibus nullo modo debebat. Simili ergo causa voluit post resurrectionem suam ab Ierosolyma primum inter omnes Iudæorum ciuitates exordium sumi Euangelij prædicandi: quia tanquā Rex promissus veniebat: vtique successor Dauid eius regnum re-

Hebraismus, quo in verbo nomen verbale intelligitur.

Cur ab Hierusalē initium prædicationis Euangelij.

Digitized by Google

staurаturus, id est ex temporali, & instabili spirituale, & perpetuum facturus. *Ego*, inquit, *constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius* Psal. 2. 6. *& de fructu ventris tui ponam super sedem tuam* Psal. 131. 11. & *multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis; super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & in iustitia ac modo & vsque in sempiternum.* Isai. 9. 7. & rursum. *Præparabitur in misericordia solium, & sedebit super illud in veritate in tabernaculo Dauid iudicans, & quærens iudicium.* Isaiæ c. 6. v. 5. *Et suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra.* Ierem. c. 23. v. 5. & iterum: *& erit in die illa, ait Dominus exercituum, conteram iugum eius de collo suo, & vincula eius disrumpam, & non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & Dauid Regi suo, quem suscitabo eis.* Ieremiæ c 30. v. 8. 9. longum est recitare omnia, indicabo, Ierem. 33. 15. Ezechiel 34. 23. 24. & 37. 19. Osee 3. 5. Amos 9. 11. Id etiam angelus ille affirmauit, qui eius Mariæ generationis attulit nuntium, suprà cap. 1. 32. 33. *Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Regiam autem Dauidis fuisse Ierosolymæ Sionem illam omnibus sacris litteris celebratam nemo nescit. Debuit ergo Christus in eo loco regni possessionem capere, vbi Dauidici regni sedes erat. At cur simulatque baptizatus est, non inde auspicatus est Euangelium; quia nondum regni sui capiebat possessionem: quam propriè non nisi post resurrectionem cœpit confecto iam bello, & hoste deuicto. Nam per mortem quidem ab eo debellatum est, per resurrectionem triumphatum. Ante mortem milites: id est Apostolos, & discipulos conscribebat, quod primo loco faciendum erat, quos quia meliores in Galilæa, quam in Iudæa sciebat se inuenturum esse, in Galilæa potius, quam in Iudæa cœpit prædicare. Conscripto milite bellum gerebat, & quasi populabundus agros huc illuc prædicando ductabat exercitum, & leuioribus sæpe cũ Pharisæis, & sacerdotibus dimicabat pugnis, iustum vero prælium, quo totis cũ hoste pugnauit viribus, in quod summam coniecit rerum, in sola cruce commisit. Ille destinatus ei ad pugnandum erat campus.

48. *Vos autem testes estis horum.*] Facit Apostolos, id est, testes resurrectionis suæ. Hæc enim est Apostoli definitio testem esse resurrectionis Christi, vt colligitur ex Petro Act. 1. 21. 22. *Oportet*, inquit, *ex ijs viris, qui nobiscum sunt congregati, in omni tempore, quo intrauit, & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioannis vsque in diem, qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis.* Et ex D. Paulo 1. Corinth. 9. 1. *Non sum liber? non sum Apostolus? nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi?* Non ignoro Apostoli nomen missum, legatumque significare, ideoque duodecim illos à Christo Apostolos appellatos supra cap. 6. 13. vt diximus Matth. 10. 2. Verum hîc non doceo quid nomen significet, sed quod præcipuum Apostoli sit officium, quod nemo melius quàm duo illi Apostolorum maximi, declarate potuit. Iam monui Christum hæc verba non prima illa resurrectionis die, sed illa vltima, qua ab Apostolis in cœlum discessit, vt est credibile, dixisse, & quia huius loci, & Act. 1. cap. contextus significat: & quia est per seipsum verisimile hæc Christum abeuntem nouissima Apostolis dixisse verba, in quibus officij ipsorum summa versabatur, quo altius hærerent in eorum animis. Sic solemus amicis longe proficiscentes postrema verba dicere, quorum maxime eos volumus recordari. Idem Christus Apostolis dicit Actor. 1. 8. aut potius idem Lucas ibi ab eo dictum narrat. Nec enim assentior ijs, qui eandem putant esse sententiam diuersis à Christo temporibus pronuntiatam, eoque diuersis etiam eam locis Euangelistam recitasse. Vna, eademque est semel; vt opinor dicta. Nam iam monuimus hæc omnia, quæ vsque ad finem capitis scribit Lucas à statim ascensuro in cælum Christo dicta fuisse Hoc interest, quod cum bis eadem Euangelista narrauerit, copiosius narrauit ibi vbi id agebat, vt exponeret, quomodo Christus in cælum omnibus confectis rebus ascendisset, & vbi nouam exordiebatur historiam. Breuius hîc, vbi euangelicam concludebat, quæ vsque ad nouissimam Christi pertinebat apparitionem. Itaque ascensionem eius, quæ vltra erat, non tam descripsit, quàm indicauit. Quemadmodum Geographi faciunt, qui cum regionem aliquam accurate describunt, non describunt etiam omnes, quæ circa vicinæ sunt, sed proximas tantum earum oras appingunt.

Apostolus, id est, testis resurrectionis Christi.

49. *Et ecce ego mitto promissum Patris mei in vos.*] Opponit sese Apostolis. Dixerat, *Vos autem testes mihi eritis in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*, vt scribit Lucas Actor. 1. 8. Illis verbis ista respondent, quasi dicat, Vos facietis quod vestrum: ego quod meum est *Vos eritis mihi testes*, ego vobis Spiritum sanctum mittam, qui vos ad ferendum de me testimonium corroboret. Præsens ponitur pro futuro maiore gratia, quam si futurum ipsum poneretur: vt Elias venit, id est, *venturus est*, vt noster vertit interpres Matth. 17. 11. Ac fortasse etiam hic per futurum reddidit, quod per præsens Græce dictum erat intuitus sensum non verba. Multi enim Latini codices legunt *mittam*. *Promissum Patris* vocat Spiritũ sanctum, siue quia à Patre suo per Prophetas sæpe promissus fuerat, vt Theophylactus, & Euthymius existimant, Isai. 44. 3. Ezechiel 36. 14. 25. 26. & Ioel. 2. 28. quod Act. 2. 17. in eam citatur sententiam, siue, vt ego arbitror: quia Patris Spiritus erat, & à se promissus, vt Ioan. 14. 16. & 15. 26. & 16. 7. Nam etiamsi per Phrophetas Spiritus sanctus promissus fuerat: tamen qui maxime per illos promittebatur, & in quem omnes eorum spectabant prophetiæ, Christus erat, itaque si ad Prophetarum vaticinia respiciendum esset, promissus Patris potius Christus, quàm Spiritus sanctus diceretur. Dato autem iam Christo, & aduentum alterius paracleti promittente, quem se à Patre impetraturum dixerat, Spiritus sanctus promissus Patris dicitur: aut quia Patris, quamuis non à Patre, sed à Filio promissus: aut quia promissus impetrandus à Patre.

Gr. [illegible]

Spiritus sanctus cur promissum patris vocet.

Vos autem sedete in ciuitate.] Ierosolymæ, vt explicatur Actor. 1. 4 *sedete*, dixit, pro manete, Hebræorum idiomate, ישב. Quamobrem voluerit eos Ierosolymæ manere, donec Spiritus in eos sanctus mitteretur, non est difficilis coniectura. Milites erant Christo regnum expugnaturi. Spiritus sanctus instar erat armorum, quia robur illis dabat. Noluit ergo milites suos inermes in aciem prodire, vt recte Chrysostomus apud D. Thomam dicit. Hinc intelligitur cur proximis verbis Spiritũ sanctum *virtutem ex alto* appellârit, quia nimirum de illo tanquam de armis, in quibus virtus, roburque consistit, loquebatur. Eadem causa induendi vsus est verbo. Arma enim induimur.

Quousque induamini virtute ex alto.] Cur indui virtute dixerit, modò declarauimus. Significat autem induere apud Hebræos, quorum Christus aut lingua, aut idiomate vtebatur, rem sibi aliquam coniunctissimam, & inseparabilem habere, quia vestis, qua induimur coniunctissime nobis adhæret, & nunquam nisi dum dormimus, à nobis separatur, sed quocunque tendentes vsque nos sequimur. Hinc illæ natæ phrases; *Induit maledictionem sicut vestimentum*: Psal. 108.

Induere quid sit apud Hebraeos.

Digitized by Google

18. *Induantur qui detrahunt mihi, pudore, & operiantur sicut diploide confusione sua.* Psal. 108. 19. & *Inimicos eius induam confusione.* Psal. 131. 18. & *Sacerdotes tui induantur iustitia,* ibid. ver. 9. *Ex alto,* dixit, vt indicaret non humanis, sed diuinis eos armis pugnaturos, *Tibi militat æther,* inquit ille, *Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri.* supra cap. 21. 15. & *non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis,* Matth. 10. 20. Hæc arma sunt Dei, quibus ipse quoque pugnaturus induitur, *Indutus,* inquit, *est Dominus fortitudinem, & præcinxit se* Psal. 92. 1. His Prophetas olim suos armauerat. *Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge, & loquere ad eos omnia, quæ ego præcipio tibi. Ne formides à facie eorum, nec enim timere te faciã vultum eorum. Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum super omnem terram Regibus Iuda, principibus, & sacerdotibus eius, & populo terræ. Et bellabunt, aduersus te, & non præualebunt, quia ego tecum sum, dicit Dominus, vt liberem te.* Ierem. 1. 17. 18. 19. & 15. 20. &, *ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam, ne timeas eos, neque metuas à facie eorum.* Ezechiel. 3. 8. 9.

Claudianus 6. Paneg.

50. *Eduxit autem eos foras in Bethaniam.*] Bethaniam fuisse Ierosolymæ vicinam in Monte sitã olïueti Matt. 21. 1. & aliàs sæpe diximus. Distabat autem ab vrbe Ierosolyma, vt ait Lucas Act. 1. 12. *inter sabbati,* id est, quãtum itineris die festo sabbati salua religione conficere licebat, quos alij mille, alij bis mille passus fuisse putant. Eo Christus in cœlum ascensurus discipulos eduxit, & quia intra Ierosolymitanam vrbem conspici nolebat, ne nouam exciret turbam: & quia locus ille vicinus erat, & sibi ante sæpe frequentatus, hospitium enim ibi habebat, vt apud Matth. cap. 26. 2. docuimus: & quia mons erat editus, & quasi gradus ad ascendendum in cœlum. Nam etsi potuit eadem ille facilitate quocunque ex loco discipulis suspicientibus ascendere, tamen fecit humano more, vt quantum terra gradiendo & cum discipulis colloquendo ascẽdere poterat, ascenderet, nec miraculo, quamdiu seruire natura poterat, vteretur.

Bethania quantum ab Ierusalem, distaret.

Et eleuatis manibus suis benedixit eis.] Bene precatus est illis. Fecit vt pater, qui moriens, aut longe non rediturus abiens filiis benedixit. Sic Isaac moriens, sic Iacob filiis dicitur benedixisse. Gen. 27. 4. & 48. 9. & 49. 1. 2. Quod autem leuauit manus, orantis signum fuit, & benedictionem, quam discipulis dabat à patre postulantis. Solebant orantes Iudæi in cœlum manus tollere, vt Moysem interim, dum populus contra Amalecitas pugnabat, fecisse legimus. Exod. 17. 11. Quod & omnes opinor, fecerunt gentes duce natura, quæ Dei sedem, & veluti publicum templum cælum esse docet, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει, vt poëta ille dixit, *& duplices tendens ad sydera palmas,* vt alius Latinus ait; & nos doctore facimus Diuo Paulo, qui nos omni loco puras manus leuare monet 1. Timoth. 2. 8.

Hesiod. in operibus. Virgil. 1. Æneid.

51. *Et factum est cùm benediceret eis.*] Postquam benedixisset. Nam etsi Græcè est ἐν τῷ εὐλογεῖν, *cùm benediceret,* tamen pro præterito positum arbitror εὐλογήσαντα cùm benedixisset. Et quia vero simile non est priùs ascendere cœpisse, quàm benedictionem absoluisset, & quia id indicat Marcus cap. 16. 19. cùm dicit, *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in* A *cœlum.*

Recessit ab eis, & ferebatur in cœlum.) Non significat subduxisse se Christum alium in locum procul à discipulis, vt inde in cœlum ascenderet; sed ascendendo ab illis secessisse, & vt idem Lucas ait Act. 1. 9. *Cùm hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum.* Quod autem dicit, *& ferebatur in cœlum,* significat non statim ab Apostolorum conspectu sublatum fuisse, sed paulatim ascendisse Apostolis eum, quia pedibus non poterant oculis prosequentibus, quo ad *nubes,* vt ait in Actis Lucas, *suscepit eum ab oculis eorum.*

B 52. *Et ipsi adorantes regressi sunt in Ierusalem cum gaudio magno.*] Græce καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐτόν, & ipsi cum adorassent eũ. Non legimus, nisi hoc loco Christum à discipulis suis adoratum. Nam etsi Deum esse credebant, tamen quia solum in eo videbant hominem, tanquam cum homine versabantur. Nunc demum adorant, cum in cœlum ferri vident, coacti re ipsa confiteri Deum, quem ante sola fide confitebantur. Extorquet ab illis nunc adorationem rei euidentia. Vsui nobis hic locus aduersus nouos hæreticos esse potest, ridentes simplicitatem nostram, quod Eucharistiam adoremus, Apostolos nempe cum eam acceperunt,
C non adorasse. Quid mirum Eucharistiam non adorasse, qui ne extra Eucharistiam quidem Christum ipsum adorabant? Nos Apostolos imitamur: nunc adoramus, cum iam Christus in cœlum ascendit, certum habentes testimonium diuinitatis eius, qui, vbicumque velit, esse possit, & in Eucharistia, vbi se esse dixit, vere sit, & vbicumque sit, sit adorandus. Itaque tantum abest, vt propterea non adoremus, quia in cœlo est, vt hæretici faciunt: vt ideo potius adoremus, quia in cœlo est, vt Apostoli fecerunt. Quod ait Lucas Apostolos in Ierusalem regressos fuisse, ideo dicit,
D vt ostendat fecisse eos quod ipsis à Christo præceptũ fuerat ver. 49. *ab Ierosolymis ne discederent* Act. 1. 4. Cum magno autem gaudio reuertuntur, quia ascensu in cœlum Christi fidem, spemque omnem suam confirmari viderant.

53. *Et erant semper in templo laudantes, & benedicentes Deum.*] Quod Christum in cœlum recepisset, cum quo se aliquando, vt ille sibi promiserat, sperabant regnaturos, quo, cum ingressus esset Christus, aditum iam sibi patefactum putabant, quod & Beda hîc animaduertit. Quod autem semper in templo fuisse dicit, non sic intelligendum, quasi nunquam exirent à
E templo, sed sic, vt significetur non aliis occupatos fuisse rebus per totos illos quinquaginta dies quam orationе. Nam idem Lucas Act. 1. 13. ad domum, vbi Petrus & Ioannes habitabant, rediisse dicit, in ea se cum aliis discipulis continuisse. Notarunt quidam, in quibus Beda, Lucam à templo, & sacerdotio exorsum Euangelium c. 1. 5. in templum quoque desiisse. Non arbitror esse mysterium: sed si quis arbitretur, non reprehendo. Mihi quidem iucundum est quouis tandem loco Euangelium cum Luca finire, cui me hoc ipsum, quod finiui, secundùm Deum debere sentio: nec enim dubito, quin ille me, quemadmodum ego illum quotidie precabar, precibus iuuerit.

F

Digitized by Google

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM.

CAPVT PRIMVM.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ. 2. Hoc erat in
principio apud Deum. 3. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod
Mat 3 a.2. factum est: 4. in ipso vita erat, & vita erat lux hominum: 5. & lux in tenebris lucet,
Mar.1.a.2. & tenebræ eam non comprehenderunt. 6. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioan-
Inf. 3 c.19. nes. 7. Hic venit in testimonium vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crede-
Heb.11.a.8. rent per illum. 8. non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. 9. Erat lux
vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 10. in mundo erat,
& mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. 11. In propria venit, & sui eum non recepe-
Matt. 1. c. runt. 12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.
16. 13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. 14. Et
Luc.2.b.7. verbum caro factum est, & habitauit in nobis: & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre
1.Tim.6.d. plenum gratiæ, & veritatis. 15. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat, quem dixi:
17 Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. 16. Et de plenitudine eius nõ omnes acce-
1. Ioan.4. c. pimus, & gratiam pro gratia. 17. quia lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta
12. est. 18. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. 19. Et hoc est te-
stimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum vt interrogarent eũ:
Tu quis es? 20. Et confessus est, & non negauit: & confessus est: Quia non sum ego Christus. 21. Et interroga-
uerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. 22. Dixerunt er-
go ei: Quis es vt responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de teipso? 23. Ait: Ego vox clamantis in
Isa 40.a 3 deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. 24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. 25. Et
Mat.3.a.3 interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?
Mar.1.a 3
Luc.3. a 4. 26. Respondit ei Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. 27.
Mat.3.b.11. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius ego non sum dignus vt soluam eius corrigiam
Mar.1.b 7. calceamenti. 28. Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanẽ, vbi erat Ioannes baptizans. 29. Altera die vidit
Act. 1. a 5. Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. 30. Hic est, de quo dixi:
& 11. a 2. Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat. 31. & ego nesciebam eum, sed vt manifestetur
& 11 c.16.
& 19.a 4.
Ma..3.d.16 in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. 32. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spi-
Mar.1.b.10
Luc.3 d.22 ritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. 33. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me
baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic
est, qui baptizat in Spiritu sancto. 34. Et ego vidi; & testimonium perhibui quia hic est Filius Dei. 35. Altera
die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. 36 Et respiciens Iesum ambulantẽ, dixit: Ecce agnus Dei. 37
audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. 38. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequen-
tes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum Magister) vbi habitas?
39. Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora au-
tem erat quasi decima. 40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne,
& secuti fuerant eum. 41. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, (quod
Gen 49.b. est interpretatum Christus.) 42. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius
10.
Deu 18.c. Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. 43. In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit
18. Philippum. Et dixit ei Iesus: Sequere me. 44. Erat autem Philippus à Betsaida, ciuitate Andreæ, & Petri. 45.
Isa. 40 c. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum filium
10 & 41.
b. 8. Ioseph à Nazareth. 46. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Ve-
Ier. 23.a 5. ni, & vide. 47. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus
Ezech 34.
f.23 & 37. non est. 48. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei; Priusquam te Philippus vocaret,
f.24. cum esses sub ficu, vidi te. 49. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. 50.
Dan. 9.f.
24.25. Respondit Iesus, & dixit ei; Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. 51. Et dicit ei: Amen
amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium ho-
minis.

Digitized by Google

IN CAPVT I.

QVID sit Euangelium, & quo à Ioanne consilio, A quo tempore, quibus de rebus scriptum fuerit in præfatione ad quatuor communiter Euangelistas dictum à nobis est. Quid autem sit Euangelium secundùm Ioannem, aut secundùm alium quempiam Euangelistam, in Matthæi titulo docuimus. Nunc de persona Ioannis præter ea, quæ in communi diximus præfatione, nonnulla dicenda. Nam cum omnem, quem interpretandum, legendumue susceperis, auctorem cognitum habere conuenit; tum in primis Ioannem, in quo nihil est, quod cognitum non possit & auctoris scripta magnopere commendare, & omnem in iis explicandis, legendisque impensum laborem reddere leuiorem. Non indigent quidem Apostolorum, & Euangelistarum scripta vlla ex ipsorum persona sumpta commendatione, cum per eos omnes idē Spiritus sanctus locutus fuerit: tamen animaduertimus ex proprio etiā ingenio cuiusque ex genere, ex educatione, ex studiis aliquid non maioris fidei, sed maioris in dicendo gratiæ: & non plus sanitatis, sed plus coloris, & plus ad mouendū lectorē roboris accedere. (Psal. 44. 2.) Seruit enim gratiæ natura, & sanctorū lingua, quæ Spiritus Sācti tāquā *scriba velociter scribentis calamus* est, etsi omnem ab eodem spiritu motum habet, tamē & ipsa aliquid facit: plurimiq; refert quali vtatur calamo optimus etiam quisque scribendi magister. (Isaias sublimis & vehemens inter Prophetas.) Admirabiles omnes in scribendo Prophetæ sunt, & parem meriti fidem: sed eminet in Isaia sublime quiddam, ingeniosum, vehemens, vrbanum quod maiore voluptate, admirationeque lectorem teneat. Non fecero aliis Euangelistis iniuriam tot præsertim secutus auctores, quot cæteris illum ante me comparaverunt, si eandem Ioanni laudem attribuero. Docuimus in præfatione quanto omnium veterum auctorum consensu aquilæ illi effigies, nomenque datum fuerit quod longe quàm cæteri altior volare videretur. (S. Ioannis genus.) Non iuuat, nec vacat dicta repetere, cum tam multa dicenda habeamus. Ioannis igitur genus ex ipsis Euangelistis notum est. Zebedæum patrem habuit Mat. 4. 21. & 10. 3. & 20. 20. & 26. 37. & 27. 56. Marc. 1. 19. 20. & 3. 17. & 10. 35. Lucæ 5. 10. itaque aliis auctoribus opus non est, cum Euangelistas ipsos habeamus. Illum autem eundem Ioannem Zebedæi filium eum fuisse, qui hoc scripsit Euangelium, ipse testatur cap. 21. 24. & aliis locis nonnullis indicat. cap. 18. 15. & 19. 26. 27. & cap. 20. 2. 3. 4. 8. & 21. 7. Quibus locis dubium non est quin de se loquatur: nec alia de causa nomen suum silentio suppresserit, quam ne de se ipse honorifice loqui videretur, vt ex Chrysostomo homil. 81. in Ioannem, ex August. lib. 17. contra Faustum capit. (Inf. c. 21 v. 24. & alibi.) 4. ex Greg. in præfatione in librum Iob. cap. 2. ex Beda 2. Corinth. 12. alibi docuimus. Et si ipse se Ioannes auctorem huius fuisse Euangelij non declarasset, non magis de eius, quàm de aliorum Euangeliorum auctoribus liceret dubitare, perpetua Ecclesiæ traditione id attestante, quæ non minorem, quàm Euangelista ipse auctoritatem habet. Quare veteres illi hæretici, qui non à Ioanne, sed à Cerintho, contra quem scripsisse Ioannem antiqui omnes, vt in præfatione diximus, auctores tradunt, scriptum dicebant fuisse, vt Epiphan. hæres. 51. & 54. & Philastrius in libro aduersus hæreses c. 60. & August. lib. de hæres. c. 30. referunt: non magis refellendi sunt, quam qui in meridie lucere solem, ignem calidum, niuem frigidam esse negant. Tā certa quædā sunt, vt probari: tam absurda quædam, vt refutari non debeant. Itaque meritò eos Græci, quia auctor erat incertus, *ἀλόγους*, id est mētis inopes appellauit, vt Epiphanius ait, qui eos primus dixit, *ἀλόγους*, & Aug. qui post, Alogianos, quod negarent verbum. Negantem Faustum Euangelium, quod Matthæo inscribitur, esse Matthæi, quod se in ipso opere non nominauerit, ex Ioannis Euangelio D. Aug. confutauit, quod cum Ioannis esse constet, tamen de se in eo tanquam de alio loqui soleat libro 17. c. 4. Non debet nos ad alia properantes quælibet hæreticorum insania remorari, præsertim tam multis iam ab Epiphanio argumentis quasi catenis vincta. (Cæcitas hæreticorum quanta sit.) Hos vnum obiter indicemus, vt lector intelligat adeo obcæcari à Deo solere hæreticorum ingenium, vt quia quæ certa, atque perspicua sunt, credere nolunt, quæ absurdissima sunt, credant. Quia B *enim non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt*, vt de eiusmodi hominibus dicit D. Paul. Rom. 1. 28. *Palpant*, vt ait Isaias, *sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectant. Impingunt meridie, quasi in tenebris.* c. 59. 10. Quid fingi magis contrarium Cerintho poterat, quam hoc Euangelium? (Cerinthi error hoc Euangelio reuincitur.) Negat Cerinthus Christum ante Mariam fuisse: primum huius Euangelij verbum est, idemque non toto modò capite, sed vniuerso etiam confirmatur Euangelio, qui in principio erat, principium habere non potuisse. Mater eius quænam fuerit, nullus satis apertè dixit Euangelista. Nam quia C pater filiis, filii matre, vt apparet nobiliores vulgò erant, filios ex patre, matrē ex filiis plerunque describunt, illos Zebedæi filios, hanc filiorum Zebedæi matrem appellantes Matth. 4. 21. & 10. 3. & 20. 20. & 26. 37? & 27. 56. Mar. 1. 19. 20, & 3. 17. & 10. 35. Luc. 5. 10. Io. 21. 2. Itaque relictus est dubitationi locus, nec omnes consentiūt auctores. Verius tamē quod boni scriptores vniuersi dicunt, matrem fuisse Salomen: idque non ex vno quidem aliquo, sed ex duorum Euangelistarum Matthæi, & Marci collatione perspicuum esse potest. Scribit Matth. cap. 27. 56. fuisse procul D cruce Mariam Magdalenam, Mariam Iacobi, & Iose matrem, & matrem filiorum Zebedæi. (Salome Ioannis mater.) Eandem historiam recitans Marcus cap. 15. 40. quam Matthæus tertio loco matrem filiorum Zebedæi dixerat, Salomen appellat. Fratrem fuisse Iacobi eius, cui maiori cognomentum fuit, quique ab Herode Galilææ Tetrarcha, quem Lucas Regem vocat, occisus primus omnium Apostolorum dicitur Act. 12. 2. nemo nescit, & ex iis locis omnibus, quos modò indicauimus, manifestum est. Piscatoriam cum patre, ac fratre fecisse artem Matthæus c. 4. 21. & Marcus cap. 1. 19. auctores sunt. E Communem cum Petro, & Andrea, & ipsis piscatoribus Bethsaidam patriam habuit, oppidum in Galilæa ad stagnum Genesareth, quod mare Tiberiadis vocabatur, piscationibus opportunum, vt ex iisdem Matthæi, & Marci duobus locis intelligitur, & Chrysost. hom. 1. Leontius, Theophylact. & Euthym. affirmant. Quomodo à Christo vocatus fuerit, apud Matthæum eodem illo loco disseruimus. Iuuenem admodum vocatum fuisse & vulgo creditur, & grauissimi quique auctores tradūt, & perducta vsque ad Traianum, & vsque ad sexagesimum octauum post Christi passionem annum ætas arguit. Tantum enim vixisse temporis Hieronymus in eius vita, & in F commentariis in Danielem cap. 9. & libr. contra Iouin. 1. tradit. Reuocatum à nuptiis & quidem illis, quæ in Cana Galilææ ipso auctore cap. 2. 1. celebratæ sunt, etsi vulgaris tantùm opinio videtur esse, non vulgares tamen auctores habet, Bedam in præfatione ad eius Euangelium, & eum quisquis fuit, qui in tractatus Augustini in Ioannem prologum scripsit, Rupertum scriptorem doctissimum ætatis suæ libr. 2. in

Ioannē, qui & communem fere omnium opinionem esse dicit. Obscuriores verò multos, quos nominare non soleo. Immerito quidam Hieronymū eius quoque sententiæ auctorem faciunt. Nihil enim affirmat eiusmodi; tantum scribit libro 1. aduersus Iouinianum maritum simul, & virginem fuisse. Quibus verbis ab desponsis quidem, & inchoatis nuptiis reuocatum fuisse indicat; ab illis verò Canæ Galilææ non indicat, nec mihi fieri videtur potuisse: & quia Ioannes Cananæus non erat, & quia cum nuptiæ illæ in Cana Galilææ celebratæ sunt, iam à Christo vocatus fuerat, & cum eodem non tanquam sponsus, sed tanquam discipulus illis interfuit. Vocatus enim est ad eas Iesus & discipuli eius, vt ipse idem scribit c.2.2. fuerat autem ille vna cum Iacobo fratre inter primos Apostolos initio vocatus, vt ex Matth. c.4.21. & Mar. 1.19.20. minime obscure colligitur. Singulariter Christo carū fuisse, & multa docent exempla, & ipse sæpe testatur. Quod in cœna illa nouissima in sinum Domini solus recubuerit: quod solus à Petro rogatus fuerit, vti ex Christo sciret quisnā proditor ille esset, quem ambigue designauerat: quod soli moriens commendauit matrem, eximiam cum Christo eius familiaritatem indicant. Quod autem ipse se frequenter discipulum eum vocat, quem Dominus diligebat cap.19.26.& 20.2 & 21.7.20. quo maiore facit modestia, eo magis ostendit singularem in se amorem eius omnibus fuisse notum. Vero simile, quod Hieronymus, & omnes boni auctores existimant, inde singularem illum in eum Christi amorē natum, quod incorruptæ semper virginitatis fuerit. Nam & eum virginem fuisse, præterquam quod Tertull. in libr. de monogamia, & Hieronym. lib. 1. contra Iouin. & omnes auctores tradunt, argumento eius ætas est, quę non potuit non admodum esse tenera, cum eum Christus ad se vocauit, cum tot post vocationem suā annos vixerit. Et valde id consentaneum est moribus Christi vnice puritatem amantis. Cur filius tonitrui vocatus fuerit apud Marcum cap. 3. 17. disputauimus. Post reditum in cœlum Christi, cum prouincias orbis terrarum ad disseminandum Euangelium Apostoli sortirentur, Asiam illi euenisse libr. 3. hist. Eccles. cap. 1. scribit Eusebius, & Irenæus lib. 3. cap. 3.& Hieronym. atque Dorotheus in eius vita indicant, & argumentum est scripta ab eo ad septem Asiæ Ecclesias quasi eius curam gerente, Apocalypsis Episcopū proprie fuisse Ephesi, iidem, aliique omnes auctores scribunt. Inde se in Pathmon insulam propter Euangelij prædicationem relegatum ipse testis est Apocal. 1. 9. De tempore nonnulla discordia, Eusebius libr. 3. hist. Eccles. c.18.& Hier. in eius vita sub finem imperij Domitiani, id est anno eius decimo quarto id factum dicunt, initio vero imperij Traiani reuocatum. Contra Dorothæus à Traiano relegatum scribit. Illud probabilius, quia & plures, & meliores auctores habet, & quia benignius Traianum quàm Domitianum cum Christianis egisse in omnibus legimus historiis. Euangelium hoc post cæteros Euangelistas, Apocalyp. & epistolas scripsit tres. De Euangelio in præfatione diximus de aliis scriptis, cum ad ea explicanda Deo iuuāte perueniemus, dicturi sumus. Mortuus necne fuerit magna, & vulgo iactata quæstio, sed de ea loco magis idoneo cap. 21.23. qui ei quæstioni occasionem dedit, disputabimus, vt vnde nata est, ibi finiatur. Sexaginta octo annos post passionem Domini vixisse paulo supra ex Hieronymo docebamus. Quot autem vitæ annos egerit, compertum non est, neque prudentes auctores ausi sunt dicere, quia non est certum, qua, cum à Christo vocatus est, ætate fuerit, tantū iuuenem, vt modo dicebamus, fuisse

Ioannes à Christo singulariter dilectus.

Ioannes virgo fuit.

A constat ex coniectura ætatis reliquæ. Nec admodum probo, quod quidam ad certum calculum omnes eius vitæ annos numerare audent. Multo minus eruditionem, qui centum viginti ætatis annos illi tribuunt. In quibus & Dorotheus est. Miraculis doctrinam suam, sicut reliquos Apostolos confirmasse, vt nemo esset auctor, credere tamen deberemus; nec enim vero simile ea potestate, quam omnibus Christus Apostolis dederat, solum vsum non fuisse Ioannem, cum tanto præsertim longiore tempore Euangelium prædicauerit, vt non potuerit non multo plures faciendorum miraculorum habere occasiones. Illustre, &
B scitum est, quod Tertullianus in lib. de præscriptionibus, & ex Tertulliano Hieronymus, aliique scriptores narrant, & consignata Romæ antiquitatis monimenta testantur, imperante Domitiano, cum in vas feruentis olei plenum esset iniectus, innocuum exiisse. Alia etiam alii auctores referunt, quæ nos alio festinantes præterimus. Hæc breuiter attigimus, at appareat, qualis, quantusque Euangelista fuerit, quem aggredimur: & ne eum quocū loquimur, & cuius interpres sumus, ignoremus.

1. *In principio erat verbum.*] Alte, & à prima origine sumptum exordium, quod cur præter cæterorum
C Euangelistarum morem, qui aut ab humana Christi generatione, vt Matthæus, & Lucas: aut à baptismo & prædicatione, vt Marcus exorsi sunt, Ioannes fecerit, hanc multi auctores rationē reddunt; quod Matthæus, & Lucas Christi tanquam redemptoris historiam, Marcus tanquam doctoris scribere voluerint: itaque illos ab humana generatione, vnde redemptoris: hunc à baptismo, vnde doctoris officium auspicatus est, initium historiæ sumpsisse. Ioannem contra Ebionem, & Cerinthum, qui diuinitatem Christo detrahentes ante Mariā negabant extitisse, scripsisse suum Euangelium, cui non potuerit magis accom-
D modatum ad id, quod agebat, dare principium: rem vt dicitur, acu initio tetigisse, & primo aduersarios verbo iugulasse. Huius auctores sententiæ multos in communi præfatione nominauimus, Irenæum lib. 3. c. 11. Epiphanium hæres. 51. Hieronymum in Ioannis vita, Chrysost. hom. 2. in Ioannem, Cyril. in prologo comment. & Bedam hoc loco. Alii non necessitate ortæ iam hæresis, sed diuinatione, aut metu aliquando orituræ; qualis postea Pauli fuit Samosateni, vt haberent Catholici, quo eam, cum nasceretur, refutarent. Ita Chrysostomus homil. in Ioann. 3. & Theophylactus in præfatione ad Ioannem. Alii quod
E addere voluerit, quæ cum scitu necessaria essent, prætermissa ab aliis Euangelistis aliud agentibus viderentur. Ex quibus erat diuinitas Christi ab aliis non satis explicata, vt Eusebius ait lib. 3. histor. Eccles. cap. 24. Basil. libro 2. contra Eunom. Nicephor. lib. 2. cap. 45. Aliam etiam Irenæus huius exordii rationem reddit, *Significans*, inquit, *quoniam per verbum, per quod Deus perfecit conditionem, in hoc & salutem his, qui in conditione sunt, præstitit hominibus: sic inchoauit in ea, quæ est secundum Euangelium doctrina, In principio erat verbum.* Aliā rursus lib. 1. contra Valent. c. 1. *Quoniam*, inquit, *de primo rerum ortu verba facit, recte à principio, hoc est à Deo, & sermone doctrinam suam instituit.* Addo, vt nulla de
F Christi diuinitate, aut nata iam, aut aliquando nascitura hæresis fuisset, tamen non potuisse Ioannem aptius historiæ quam scribebat, exordium reperire, si vel profanus fuisset scriptor. Aggrediebatur historiam Christi conscribere, qui Deus simul, & homo erat: oportebat prius diuinæ, deinde humanæ naturæ originem principio declarare. Hoc enim ratio postulat historiæ, vt eius, de quo scribitur, genus, & origo primo exponatur loco. Id Ioannes fecit. Quod à

Ioannes cōtra Ebionē, & Cerinthum Euangelium scripsit.

Digitized by Google

profanis etiam auctoribus non probatum, atque laudatum modò, sed ad imitationem etiam vsurpatum legimus. Scribit Eusebius lib. 11. de Euangel. præpar. cap. 10. & Cyrillus lib. aduersus Iulianum 8. Amelium Platonicum philosophum, & Heraclitum dixisse, rectè barbarum illum (Ioannem, quia Iudæus erat, barbarum appellantes) affirmasse in principio apud Deum fuisse verbum, ipsumque Deum. Idemque Chrysostomus hom. 2. in Ioan. & Basilius in hom. in hæc verba indicarunt. Affirmat etiam Augustinus li. 8. confes. cap. 2. & alicubi aliàs legisse se hoc Ioannis exordium in Platonicorum philosophorum libris. Transferam huc ex libr. 10. de ciuit. c. 29. eius verba. *Quod initium*, inquit, *sancti Euangelij, cui nomen est secundum Ioannem, quidam Platonicus, sicut à sancto sene Simpliciano, qui postea Mediolanensi Ecclesiæ præsedit Episcopus, solebamus audire, aureis litteris conscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat.* Tanti hoc Euangelij principium Christiani faciebant, vt nimia pene religione venerarentur. Nam solitos multos suspensum de collo ferre Concilium Antiochen. Hieronym. in comment. in c. Mat. 23. & Chrysostomus homil. 73. in Matth. indicant, & tanquam anilem superstitionem reprehendunt, mulierculas enim id maxime fecisse aiunt. Quanquam non video cur id factum non possimus in meliorem partem interpretari; non tanquam amuletum ex superstitione gestasse, sed præcipue tanquam symbolum fidei, vt se Catholicos, non Arianos esse profiterentur. Quemadmodum si quæ vulgo rosaria vocant, quibus precari sacram Virginem solemus, loco torquis ad collum geras, vt ostendas te non hæreticum, sed Catholicum esse: quod multi nunc Galli, Angli, & Belgæ laudabiliter, & religiose faciunt. Versabatur enim olim in his primis Euangelij Ioannis verbis omnis fere inter Catholicos, & Arianos controuersia: quasi arcem hoc loco Catholicis constituentibus eius fidei, quam habebant Trinitatis. Quo tempore eam consuetudinem natam suspicor: quemadmodum illam apud nos eadem opinor causa, vt peractis sacris hoc Ioannis Euangelium tanquam symbolum alterum fidei recitetur. Ad verba vt veniamus, singula non singulas, sed plures grauesque difficultates habent. In dictione, *verbum*, ab ea enim incipiendum, quia quamuis posita vltima sit, sensu tamen est prima, cum oratio ad hunc modum sit resoluenda, verbum erat in principio: in ea ergo dictione quatuor quæstiones latent. Prima est, quid verbi nomine intelligatur? Secunda, cur ita Filius vocetur? Tertia, meliusne verbū an sermo Latine dicatur, quod Græce λόγος dicitur? Quarta, cur Ioannes hoc loco *verbum* potius, quàm Filium appellauerit? Prima quidem facilis est. Nam adeo est perspicuum, Filium Dei hoc loco nomine verbi intelligi debere, vt ne Ariani quidem, quamuis in torquendis scripturis audaces, negauerint. Videbant enim toto capite Ioannem eandem personam verbum, & Filium, atque vnigenitum appellare: videbant eundem Ioannem 1. epistola cap. 1. 1. & cap. 5. 7. & in Apocalyp. cap. 19. 13. de Christo loquentem eodem vsum nomine. Itaque de hoc nulla illis cum Catholicis quæstio erat. Magis mirum, fuisse inter Catholicos qui non solum Filium, sed etiam Spiritum sanctum verbum appellauerint. In quibus Basilius lib. 5. aduersus Eunom. c. 11. ea ratione quod, sicut Filius Patris, ita Filij Spiritus sanctus interpres sit quod nomine verbi significatur. Citat in hanc sententiam illud Pauli: Et *gladium Spiritus; quod est verbum Dei*: & illud, *Portans omnia verbo virtutis suæ*, quasi D. Paulus verbum virtutis Filij Spiritum sanctum appellauerit, quia sicut Pater per filium, ita Filius per Spiritum sanctum voluntatem, mentemque suam hominibus declarauerit. *Ille*, inquit, *vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis*. Ioan. 14. 26. Sicut è contrario eodem loco ver. 16. se ipsum Filius paracletum appellauit, quia etsi id nomen Spiritus sancti propriū est, tamen quia & ipse consolator est noster, quod paracleti nomine declaratur, sibi etiam attribuit. Ausus est dicere vir modestissimus D. Thomas Basilium improprie locutum fuisse. Enimuero si proprie loquamur, solus Filius verbum est. Nec D. Paulus Spiritum sanctum verbum appellat. Cum enim dicit, *Portans omnia verbo virtutis suæ*, verbum non Spiritum sanctū, sed præceptum significat, vt D. Thomas interpretatur, tanquam dicat Filium iussu suo omnia sustinere, omnia gubernare. Aut τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ, id est, definitione sua omnia complecti, vt apud Victorinum in libris aduersus Arium, & apud alios nonnullos antiquos auctores memini legere. Aut *verbo virtutis suæ*, id est verbo suo potenti: seipso, qui potens Patris verbum est, omnia portare, vt alij exponunt, mihique magis placet. Et cūm dicit *gladium Spiritus, quod est verbum Dei*, non loquitur de Spiritu sancto, sed Hebraica phrasi *verbum*, id est, doctrinam Dei, *gladium Spiritus*, id est nō carnalem aut ferreum, qualis ille est, quo inter homines bella geruntur: sed spiritualem vocat: sicut alio loco dixit, *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Dei*. 2. Corint. 10. 4.

Platonicorū testimonium de Ioanne.

Quid verbi nomine intelligatur.

Ad Ephes. 6. 17.

Ad Heb. 1. 3.

Ad Heb. 1. 3.

Ad Ephesi. 6. 17.

Longe difficilior secunda quæstio est, & maiore varietate sententiarum implicata. Auxit sententiarum numerum Græcum nomen λόγος, quo vsus est Ioannes, quod cum rationem, & definitionem, & sermonem, aut verbum significet, in causa fuit, vt dum diuersā quisque significationem sequitur, diuersa sentiret. Primam significationem secuti videntur ij, qui Filium Dei idcirco *verbum* vocatum dixerunt fuisse, quod ἀπαθῶς sine vlla passione, sine vlla corruptione à Patre procedat, sicut ratio ex animo, aut notitia ex ratione procedit, vt Gregor. Nazianzen. oratione 4. de Theologia, Basil. in hom. in hæc, quæ nunc explicauimus, Ioannis verba, Ambrosius lib. 1. de fide cap. 2. Chrysost. hom. 2. in Ioannem, Aretas in cap. 19. Apocal. Theophyl. & Euthym. in huius loci comment. Alij eandem etiam secuti, aliam tamen rationem reddiderunt, quod quemadmodum nobis ratio, ita Patri Filius intimus esset, quam etiam Gregorius Nazianz. & Basilius afferunt. Alii rationem, id est λόγον dictum, quod nos rationi obsequentes faciat, auferens à nobis quidquid rationi contrarium est, vt Origen. lib. 1. in Ioannem. Alii secundam. ideo λόγον appellatū Filium, quod quasi definitio Patris esset, eius penitus naturam exprimens, hoc enim esse, quod dixit D. Paulus, *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Quam rationem inter alias affert etiam Gregor. Nazianzen. & Elias Cretens. eodem loco, & Euthym. Alii eandem quidem alia via secuti significationem, λόγον vocatum putauerunt, quod quasi omnium rerum definitio esset, vt paulo ante ex Victorino dicebamus: idem Nazianz. & Elias tradunt. Alii tertiam, sed ratione etiam diuersa: quidam enim λόγον quasi verbum dictum esse, sed verbum quidem mentis aut cordis, non oris. Nam vt nos duplex habemus verbum, aliud mentis internum, quod aliud non est, quam animi notitia rem, quam intelligimus, nobis repræsentans: aliud oris externum, quo internum illud declaramus: ita quoque Deum duplex verbum habere, aliud mentis, qui Filius est, quem seipsum intelligendo generauit: aliud oris quodammodo, quo nobis mentem suam, voluntatemque declarat: quale erat illud, quod per Prophetas olim pronuntiabat: quale hoc etiam est, quod sacris nunc literis

Cur Filius Verbum vocetur.

Ad Hebr. 1. 3.

Digitized by Google

Vers. 14. consignatum habemus. Cùm autem *verbum caro factum est*, ex vtroque verbo vnum factum esse,& illud quod sola conceptum erat mente, velut pronuntiatum fuisse ore, vt audiretur,& videretur à nobis. Hoc enim nos dum loquimur agimus, vt verbum, quod animo conceptum habebamus, foras ad audientium aures proferamus. Hoc ipsum in verbo Dei factum est, quod alio loco idem Ioannes significauit 1. epistola cap. 1. 1. 3. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.* Non enim cum esset in initio, sed cum *verbum caro factum*, id est pronuntiatum esset, auditum,& visum est. Simile quod ait Diuus Paulus ad Hebr. 1. 1. *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, hoc est in verbo, quasi dicat prius alieno loquebatur ore, nunc ore suo, verboque suo locutus est. Hac igitur ratione magna pars veterum, & recentiores fere omnes auctores putant Filium vocatum fuisse *verbum*, quod notitia Patris sit: Dionys. Romanus apud Athanasium in epistola de sententia ipsius,& Athanasius ipse in lib. de definition. & Eusebius lib. 7. de præpar. c. 4. & lib. 5. de demonstrat. cap. 5. & Hilarius lib. 2. de Trinitat. & Augustin. tract. 1. & 14. in Ioan. & libr. 15. de Trinitat. cap. 10. 11. 12. & 27. & idem, aut quisquis alius est auctor in libr. de cognit. veræ vitæ cap. 14. & Fulgent. lib. 3. ad Monimum,& lib. 2 ad Thrasim. & Cyril. lib. 1. Thesaur. c. 7. & lib. 4. cap. 3. & lib. 6. cap. 1. & lib. 10. cap. 4. & lib. 13. c. 3. & lib. 2. de Trinit. & Ruffinus in expositione Symboli, Damascen. lib. 1. de fide. c. 6. Anselm. in Monolog. cap. 29. 30. 31. 32. Rupert. in comment. in hunc locum. Quæ postea opinio magno in scholam Theologorum consensu recepta est: tantumque auctoritatis obtinuit, vt nemo iam ab ea possit sine temeritatis nota discedere. Nihil tamen obstat, quo minus aliæ quoque veræ esse possint. Fieri enim potest, vt verbum Dei non vna tantùm, sed pluribus rationibus dicatur verbum. Alij ergo verbum dictum

Psal. 148. 5. putant, quia per illud Deus omnia fieri iussit, *Dixit enim & facta sunt*, dixit autem verbo, & verbum præceptum significat. *Ignis, grando, nix, glacies: spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* (eodē Psal. 8.) Placuit etiam hoc Augustino serm. 190. & Isidoro lib. 7. Originum cap. de Filio, & mihi non displicet, modò ita intelligatur, vt dicamus semper fuisse verbum, quia semper aptum fuit, vt per illud Pater loqueretur, & quæ vellet fieri iuberet. Alij verbum vocatum dicunt, quod nobis interpres sit paternæ voluntatis, atque sententiæ, quemadmodum verbum vocale nostrum mentis, voluntatisque nostræ interpres est. Ita Origen. lib. 1. in Ioan. & Clemens Alex. in oratione adhortator. ad Gentes, & in Pædagogo cap. 12. & Epiphan. hæres. 73. & Chrysost. hom. 2. in Ioan. & Basil. hom. in hæc verba,& Greg. Naz. orat. 4. de Theolog. Theophyl. & Euthym. hoc loco. Hę quidem veterum auctorum sententiæ sunt, quæ omnes magnam ex suis auctoribus probabilitatem habent. Itaque Hieronymus in epistola ad Paulinū omnes videtur approbare, λόγος, inquit, *Græce multa significat. Nam & verbum est, & ratio, & supputatio, & causa vniuscuiusque rei, per quam sunt singula, quæ subsistunt, quæ vniuersa rectè intelligimus in Christo.* Sed tres mihi postremæ probabilissimæ videntur, harum vero trium prima præsertim, & vltima: illa auctoritatibus, ista simul auctoritatibus, atque rationibus. Animaduerto enim Chaldaicum paraphrastem quoties de Deo nobiscum loquente nobis auxiliante, aut nobiscum denique versante sermo est, Hebraicum nomen יי quod Dei proprium est, reddere מימרא verbum, intelligentem nimirum agi de Filio, qui verbum appellatur,& cuius propriū est

A loqui nobiscum. Cuius rei tam multa apud illum exempla sunt, vt notare pigeat. Doctus si Chaldaicā paraphrasim legat, in ea passim incurret: indoctus nobis credat. Hinc ergo colligitur filium Dei idcirco inter Iudæos *verbum* appellatum, quòd persona Dei nobiscum loqueretur. Nam eum qui cum Patriarchis olim specie angeli sæpe loquebatur, fuisse filium Dei, qui Ecclesiam semper gubernauit, probabilis,& antiqua opinio fuit Tertul. præsertim, & Hilarij multis locis repetita, & Syrmiensis contra Arianos synodi decreto comprobata, quod apud Hilarium in libr. de

B synodis est. Paraphrastem vero Chaldæū ex Hebreorum consuetudine locutum fuisse, vero simile profecto est. Quin D. Paulus etiā videtur alludere. Dixerat Deus Deuter. 30. 14. *Iuxta est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo*: dixit Diuus Paulus Rom. 10. 8 9. *Hoc est verbum fidei, quod prædicamus, id est Christus*: & Origenes lib. in Ioann. 1. interpretatur, *quia si credideris in corde tuo, quod Deus suscitauit Dominum Iesum à mortuis, saluus eris*. Certe cum Dauid dicit Psal. 9. 21. *Constitue Domine legislatorem super eos*, Christum intelligit, eumque מורה doctorem vocat, quem noster interpres *legislatorem* vertit. Perinde autē est Filium Dei doctorem atque

C verbum appellare. Videtur etiam Ioan. ver. 18 rationem explicare, quamobrē Christus Verbum appelletur; *Vnigenitus*, inquit, *qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. & 1. epist. cap. 1. v. 1. *Quod*, inquit, *audiuimus de verbo vitæ*, quasi ideo Verbum dicatur, quia auditur, quod proprium est verbi. & c. 5. 7. *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus*. Cur enim eo loco *verbum* potiùs quàm filium appellauit, cùm nomen præcedens Patris postulare videretur, vt potiùs vocaret filium, nisi quia de illo tanquam de teste loquebatur, qui nobiscum loquendo testimonium perhibuisset? cur similiter in Apocalyp. cap 19. 13. Christū

D dixit vocari *verbum*, nisi quia de illo tanquā de duce, tanquam de rectore agebat Ecclesiæ, qui per omnia peruadens lèges daret,& diuina Patris præcepta traderet, hoc est verbum esset? Propterea vidit eum equo insidentem albo, quo simul celeritas, simul puritas verbi Dei omnia penetrantis significaretur, propterea vocauit *fidelem & veracem*, quem tot alia, quibus eum appellaret, haberet nomina, quia nihil inter- Vers. 11.
pretis, nihil doctoris æquè proprium esse debet, atque vt fidelis & verax sit. Propterea dixit, *testimonium eius est spiritus prophetiæ*, quia de illo agebat tanquam Vers. 10.

E teste, qui nobis patris consilia testimonio suo declarasset, confirmassetque. Denique nusquam verbum Ioannes appellat, qui solus inter Apostolos,& Euangelistas hoc vsus est nomine, nisi cùm de eo agebat vt de interprete diuinæ voluntatis. Ideo & hoc loco, vt posteà docebimus, vocauit verbum, quia paulò post dicturus fuerat carnem factum fuisse, & in no- Vers. 13.
bis habitasse, id est, nobiscum versatum, nobiscum collocutum. Idem ex aliis Scripturæ locis colligo Sap. 18. 15. angelus ille, qui missus fuerat ad occidenda Ægypti primogenita *sermo* Dei appellatur, quia mandata Dei ad homines deferebat, eaque exequebatur; ergo eadem ratione Filius vocatur *verbum*:

F sed angelus officio, Filius natura: sicut aliis locis idem Filius angelus appellatur. Illud modo huic sententiæ videtur obstare, quòd si hac ratione *verbum* di- Isai. 9. 6.
ceretur, non ante *verbum* fuisset, quàm *caro factum* Malach. 3.
habitasset in nobis, certe non antequam homines 1.
essent, quibus Patris interpretaretur voluntatem. Quod ergo modo *in principio erat verbum*: Facilis responsio: *verbum* ex omni æternitate erat, quia natura sua interpres erat, cum sapientia esset Patris, quæ perspecta haberet omnia eius arcana, etiamsi homines

Digitized by Google

homines non essent, quibus ea posset declarare. Nam vera etiam lingua est, quæ, quia auditores non habet, tacet. Aliæ rationes, quas noui quidam scriptores excogitarunt, mihi amanti vetera minus placent. Legi apud quendam Filium vocari *verbum*, id est, realitatem, veritatem, quod est, quia Hebraice דבר verbum rem omnem significat. Legi apud alium sed hæreticum, id est malum prorsus auctorem, vocatum fuisse verbum, quasi promissum, quia promissum etiam דבר יהוה, id est verbum appellatur, allusisseque Ioannem ad diuinas illas de mittẽdo Christo per Prophetas toties factas promissiones. Ea quoque ratione Chaldæum מימרא verbum appellasse. Perderet, si vllam haberet, hæc sententia probabilitatem auctore malo. Præter id, quod ista ratione *in principio non erat verbum*, quia promissum non erat. Quod etsi subtiliter solui potest, vere non potest; & cum aliis locis eiusdem Ioannis, vbi Filium *verbum* appellat, bene non conuenit, quia congrua in omnibus ratio reddi non potest, quare *verbum* potius illic, quam alibi appellauerit.

Th. Beza in Ioan.

Meliusne verbum, an sermo Latine vertatur λόγος.

Tertiam quæstionem qui de solo est nomine, vix operæ pretium esset explicare, nisi nimia quidam de ea re contentione disputassent. Vertit forte quidam nostra memoria pro verbo sermonem. Secuti sunt nouitatem omnes hæretici, apud quos, cum omnes interpretes sint, nemo aliter, quam sermonem transtulit, magnum apud me argumentum erroris. Darem aliquam veniam, si secuti fuissent antiquitatem, in qua, vt statim indicabimus, multi ita verterunt. Sed indignor hæreticorum ingenium diuerticula sectantium, nec alia ratione vocantium sermonem, quàm quia nos verbum appellamus, & nouitatem quærentium in antiquitate. Nam etsi id antiquum aliquando fuit, tamen quia iam fuerat obsoletum, iam est nouum. Scimus multos veteres & graues auctores sæpe Filium Dei sermonem appellare, Tertull. in lib. de Trinitate tribus locis, & in lib. aduersus Praxeam, & libr. aduersus Hermogenem, & Cyprian. libr. 2. contra Iudæos c. 3. & 6. Hilar. libr. 2. de Trinit. Lactant. libr. 4. cap. 8. & 9. Ambr. lib. de fide contra Arian. cap. 2. & lib. 1. hexamer. c. 9. & lib. 2. c. 2. Hierony. in comment. in c. Isai. 11. & in c. 1. epist. ad Ephes. August. tract. in Ioan. 54. & 108. Prudent. hymno 6. Cathemerin ὦν.

Def. Erasmus.

Ades pater supreme,
Patrisque sermo Christe.

Remig. in c. 4. epist. ad Hebr. Ansel. in hæc verba Ioan. *In principio erat verbum.* Quin aliquos vocem appellasse video, vt Lactant. lib. 4. c. 9. & Claudianum Gentilem quidem poëtam, sed Christianum simulantem edito de Christo seruatore carmine,

Christe potens rerum redeuntis conditor æui,
Vox summi, sensusque Dei, quem fudit ab alta
Mente pater.

Scimus & de scripturis sacris nõnullos proferri locos, vbi noster etiam interpres sermonem verterit Sapient. 18. 15. *Omnipotens sermo tuus exiliens de cælo à regalibus sedibus durus debellator in mediam exterminij terram prosiliuit:* & ad Hebræos 4. 12. *Viuus est sermo Dei, & est efficax.* Sunt qui ex Cypriano, & ex aliis vetustis auctoribus colligunt veterem Latinam versionem, quæ ante istam, quam nunc habemus, in Ecclesia legebatur, in multis aliis locis, quibus agatur de Filio, non verbum, sed sermonem habuisse, vt Psal. 32. 6. vbi Cyprian. legit *sermone Domini cæli firmati sunt.* Et Psal. 44. 1. *Eructauit cor meum sermonem bonum.* Et Ps. 106. 20. *Misit sermonem suum, & sanauit eos.* Et Isai. 10. 22. 23. *Sermonem abbreuiatum faciet Deus super terram.* Fallax coniectura, nam Cyprianus non solebat versionem vllam citare quæ vix vlla eius ætate apud Latinos communis erat, sed ipse quoties scripturam citabat, de Græco vertebat. Indicio est, quod nemo alius eiusdem aut circiter sæculi eodem modo, quo ille, citet, passim dicit in Euangelio κατὰ Matthæum, & κατὰ Marcum, quod vix memini alium quempiam Latinum auctorem facere. Reliquos vero locos duos, vbi noster interpres sermonem reddidit, haud dubito non esse de Filio intelligendos. Nam in illo Sapientiæ 18. 15. de angelo illo agebatur, quem Deus miserat ad occidenda Ægypti primogenita, quem nemo dixerit fuisse Christum. Nam vt verum sit, quod supra diximus multis antiquis auctoribus placuisse, solitum etiam ante incarnationem suam aliquando mitti Christum, tamen certe ad exercendum officium carnificis non mittebatur, quod vix alij exercent angeli, quam mali. Hoc enim est, *Immissiones per angelos malos* Psal. 77. 49. Hoc beati Iob docet exemplum. Nec Ecclesia in publicis precibus ea verba de Christo interpretatur, sed ad Christum accommodat. Quod longè aliud esse, nullumque inde ad colligendum litteralem sensum argumẽtum sumi posse multis exemplis sæpe docuimus. Illud etiam ad Hebræos 4. 12. multo magis est manifestum de Christo non intelligi, sed de verbo Dei Euangelico, quod prædicatur, quod non mortuum sicut cætera, sed viuum, atque efficax est. Nec ignoro Cyprianum, & Athanasium, aliosque nonnullos auctores graues de Christo eos locos interpretari. Sed alij etiam non mali auctores aliter intelligunt. Tota ergo quæstio ab scriptura ad veteres auctores reuocatur, quos diximus pro verbo sermonem appellasse. Verum id quidem est, sed iidem illi multo frequentius *verbum*, alii nunquam sermonem vocant: certum argumentum magis nomen verbi, quam sermonis probatũ fuisse. Magisque à nobis probari oportere, & eorum, & nostri interpretis venerabilis auctoritas, & ratio persuadet. Nam siue Filius λόγος appellatur, quia notitia Patris est, non solemus mentis conceptum sermonem, sed verbum appellare: siue quia interpres est Patris eius ad nos mandata deferens, & interpretem, & mandatum nemo non verbum potius, quam sermonem dixerit. Et si eius naturam, & vtriusque nominis sermonis, & verbi proprietatem spectes, reperies sermonem orationem totam multis constantem verbis, verbum dictionem vnam, ac simplicem significare: Christum verò non multis verbis rebusve, sed vna simplicique natura sua, quidquid est in Patre, declarare, quia est *Splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Itaque melius verbum, quam sermonem dici.

Ad Heb 1. 3.

Quarta superest quæstio, quam Basilius homil. in hæc verba, Leontius in commentariis, Chrysostom. homilia 2. Theophylactus, & Euthymius attigerunt, cur hoc loco Ioannes *verbum* potius, quàm filium appellauerit? Vnam illi omnes rationem reddunt, ne si vocasset filium, aliquid forte carnale, aut patibile lector cogitaret, quod postea accidit Arianis non valentibus filium intelligere, sine fœmina, & carnalem decisionem, qualis in humana generatione fieri solet, cogitantibus. *Si filius est*, inquiebant, *necesse est, vt & fœmina sit, & colloquium sermonis, & coniunctio coniugalis verbi, & blandimentum, & postremum ad generandum naturalis machinula.* Sic enim filij Dei, saluatorisque sui generationem irridebant, vt refert Hilar. in libro contra Constant. & Cyrillus Alexan. libro 1. Thesaur. cap. 2. Idonea ratio si Christus hæc tantum duo verbi, & Filij nomina habuisset, vt habebat multa, quæ nullam compositionem, nullam corruptionem significabant, sapientia, lux, splendor, & innumera pene alia, quæ Origenes libr. 1. in Ioann. & Basil. in homil. in hunc locum notant. Alias ego duas rationes fuisse arbitror, quod id nomen magis

Cur Ioannes verbũ potius quã filium appellauerit.

Digitized by Google

esset notum, & gratum, & quod magis accommodatum ad id, quod paulo post Euangelista dicturus erat. Nullum nomen Filij Dei inter Hebræos tam vsitatum fuisse, quàm verbum ex Chaldæo paraphraste cognoscimus, qui, vt supra docuimus, vbicunque nomen Dei pro filio accipi putat מימרא, *Verbum* vertit, haud dubie, quia ita vulgo inter Iudæos vocabatur: cognoscimus ex Philone auctore Iudæo, qui numquam Filium, sæpe λόγον *verbum* appellat, in libro, quod deterius melioribus insidietur, & in libro de opificio mundi. Cognoscimus ex primis illis philosophis Mercurio Trismegisto, & Platone, vt probant Eusebius libr. 7. de præparat cap 5. & libr. 11. cap. 10. & Cyrillus libr. 8. contra Iulian. etsi Hieronymus errore fortasse memoriæ id in epistola ad Paulin. negat. *Hoc* (inquit de verbo loquens) *doctus Plato nesciuit, hoc Demosthenes eloquens ignorauit. Perdam, inquit, sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo.* Quos Philosophos non dubium ab antiquis Hebræis & hausisse sententiam, & vocabulum accepisse. Voluit ergo Ioannes accommodate ad vsum loqui: voluit intelligi. Videbat etiam futurum id lectori gratius: cùm enim Filius ideo *verbum* diceretur, quod ad nos auxilij doctrinæque causa quemadmodum diximus, mitti soleret, iucundum Iudæis erat eius in se nominis memoriam renouari, quo tantum Dei beneficium contineretur. Itaque vt Marcus gratum lecturis sumpsit exordium a nomine euangelij, quo Faustus signi ficatur nuntius, *Initium Euangelij Iesu Christi Filij Dei*. Ita Ioannes à nomine *verbi*, quod Filium Dei significat Euangelium, id est bonum semper nobis nuntium afferentem. Erat quoque id ad ea, quæ dicturus erat accommodatum. Volebat paulo post dicere *omnia per ipsum facta esse*, non poterat eum per quem omnia facta sunt, aptius quam *verbum* appellare, quia omnes sciebant Deum verbo suo omnia fecisse. *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Psal. 32. 6. & *dixit, & facta sunt: mandauit, & creata sunt*, Psal. 148. 5. Non abs re etiam quærit Theodorus Mopsue. in Græca citatus Catena, quid causæ fuerit, quam ob rem non vocauerit Euangelista verbum Dei, sed absolute *verbum*? Non male respōdet solere scripturam verbum Dei præceptum appellare, & illud verbum quod ad Prophetas sæpe factum esse dicitur: ne quis igitur putaret Filium Dei eiusmodi esse verbum, non verbum Dei, sed *verbum* simpliciter vocauisse. Nascitur nobis noua ex veteri quæstione questio. Animaduerto, vt attigi supra, neminem Euangelistam, aut Apostolum præter Ioannē Filium Dei *verbum* appellasse: & Ioannē quidē ipsum non passim, sed quinque solùm locis hoc exordio, & post ver. 14. cum dicit, *Verbum caro factum est*, & 1 epist. c. 1. 1. & c. 5. 7. & Apocal. 19. 13. Animaduerto posteaquam dixit, *Verbum caro factum est*, nusquam præterea toto, quam magnum est, Euangelio verbum nominasse. Quid causæ fuit? Nec enim factum temere. Vocatur filius *verbum*, non quia homo, sed quia Deus est, & Deus quidem filius, cuius officium est, quasi legatum esse patris, pro eo mitti, pro eo loqui, pro eo Ecclesiam rempublicam suam gubernare. Solus Ioannes de Christi diuinitate egit suscepto consilio, ideo solus vocat *verbum*, & vocat solùm antequam carnem factum fuisse dicat, vt verbūm à carne, id est Deum ab homine distinguat. Nouam fecimus coniecturam in noua quæstione: meliorem fortasse dies inueniet. Adnotarunt Chrysost. hom. 3. & Theophyl. Euangelistam non simpliciter λόγον *verbum*, sed cum articulo emphatico τὸν λόγον verbum illud dixisse, vt ostenderet se nō de quouis, sed de illo substātiali atque diuino verbo loqui.

Isa. 29. 14. Abd. 1. 8. 1. Cor. 1. 19.

Excutitur verbū erat

Sequitur verbum, *erat*, quod in hac prima sententia secundum locum tenet. Graues auctores obseruarunt Chrysostomus homilia 3. Basil in hæc verba, Cyrillus libr. 1. in Ioan. c. 1. Seuerus Antiochenus in Græca Catena, Beda, Alcuinus, & Theophilactus in commentariis ad hunc locum, non dixisse Euangelistam, in principio fuit, sed *in principio erat*: quod verbum fuit, significet rem præteriisse, & esse desiisse: verbum vero *erat* perennitatem, atque firmitatem. Id quidem hoc in loco verum est. Non enim voluit Euangelista significare verbum fuisse in principio, & iam non esse, sed fuisse semper, semperque esse, semper futurum. Sed perpetua non est obseruatio. Sæpe enim illud imperfectum ἦν, quo hoc loco Ioannes est vsus, pro præterito sumitur, quod & Latine aliquando fieri apud Marcum Tullium, & Liuium obseruaui. Et vero noster interpres non videtur temporum discrimen habuisse. Nam idem tempus, ἦν quod hîc vertit *erat*, 1. Ioann. 1. 1. vertit, *fuit*. Mallem vtroque loco transtulisset, erat, quia præterquam quod ita Græce est, magis conuenit Filio Dei, vt de eo erat, quam fuit dicatur. Nam fuit potest significare esse cœpisse, vt si dicas, In principio fuit cœlum, & terra, non significes fuisse ante principium, sed statim principio conditionis rerum esse cœpisse. Filius autem Dei non cœpit esse, semper fuit, semper erat. Deinde verbum fuit, potest significare, rem quæ fuisse dicitur, esse desiisse. Vulgatum est illud, *Fuimus Troës*. Id non significat verbum, erat. Denique verbum erat inclusam habet particulam iam, quam non habet verbum fuit. Perinde enim est, *In principio erat verbum*, ac si diceret, In principio iam erat verbum, non habuit principium, non cœpit esse, quia cum omnia, quæ principium habuêre, esse cœperunt, iam ipsum erat. Ducit nos verbum *erat*, vt Basilius ait vsque ad æternitatem. Scio confundi nonnumquam discrimen temporum, & præteritum non tam temporis differentiam, quam actionis perpetuitatem significare, vt in illo loco Prouerb. 8. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio.* Non enim indicat aut cœpisse, aut desiisse se possidere, sed semper possedisse, semper possidere, semper possessurum esse. Et in illo Psal. 109. 3. *ex vtero ante luciferum genui te*, vt nostram, & Septuaginta sequamur editionem. Nec enim significat, aut cœpisse, aut desiisse gignere, sed semper genuisse, semper gignere. Hæc scio, sed Ioannes quidem certe differentiam temporum accuratè seruauit. De Ioanne dixit versu 6. *fuit homo missus à Deo*, de Christo dixit, versu 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Nec dixit Christus cap. 8. 58. *Antequam Abraham fieret, ego fui, sed ego sum*: potuit dicere, eram, sensu eodem. Non dicit Apocalyp. 1. 18. Eram mortuus, sed *fui mortuus, & ecce sum viuens*. Similiterq; ca. 2. 8. quod non casu profecto, sed industria, atq; consilio factum apparet. Alia quoque vis huius temporis est, quam in comment. in oration. de Theologia 4. Gregorii Nazian. Elias Creten. animaduertit, vt τὸ ἦν, id est substantiuum sit, nec significet esse hoc vel illud, sed omnino esse, quod proprium est Dei, qui idcirco ab Hebræis יהוה à Græcis ὁ ὤν dicitur, quia solus vere est. Recte igitur Concil. Nicænum Arianos dicentes fuisse aliquando tempus, quando Filius Dei non erat, ex hoc loco damnauit. Scitéque Ambros. lib. 1. de fide ad Gratian. c. 5. argumentatur, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum. Erat, inquit, apud Deum. Erat, erat, erat: erat, ecce quater erat, vbi impius inuenit quod non erat?* Sed de hac re plura paulo infra dicturi sumus.

Virgil. 2. Æneid.

Exo. 3. 14. Apoc. 1. 8. Ariani refelluntur.

Tertium nunc huius loci tractemus verbū, *In principio*, Clemens Alexandrin. in orat. adhort. ad Gentes, Origen.

in principio quid sit.

Origen.tract.1.in Ioann.Cyrill.libr.1. in Ioann.cap.1. Gregor. Nyssen. in orat. ad Simplicium, August.lib. 6.de Trinit. cap. 2. Theophilus Antiochen.lib. 4. allegor. Idacius lib. 3. contra Varimadum, & Beda interpretantur, *In principio*, id est in Patre. Patrem enim principium appellari, quemadmodum exponit Cyril. illud Psalmi 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ*, id est tecum Pater aderit. Meruit huic sententiæ auctorum reuerentia probabilitatem. Alij principium pro æternitate acceperunt, quæ omnium rerum etiam cogitationum nostrarum principium est, cùm careat ipsa principio. Gregorius Nazianzenus orat. 2. de Filio, Ambros. lib. de incar. Domini sacramento cap. 3. Basil. homilia in hunc locum, Chrysostomus hom. 2. in Ioann. Nonnus poëta, &, vt citat auctor Græcæ in Ioannem Catenæ, Seuerus Antiochenus oratione 26. & Leontius in commentariis. Theophylactus & Euthymius. Sententia quidem vera. Nam in ipsa nimirū æternitate verbum erat: sed huius loci quærimus interpretationem. Et vix nomen principii pro æternitate positum inuenias, quæ potius ἀτέρμων vt Nonnus poeta vocat, id est sine principio, sine termino, quam ἀρχή, id est principium dici potest. Etsi id Euangelista dicere voluisset, clarius vno dixisset verbo ὁ λόγος ἦν ἀΐδιος, verbum erat sempiternum, nec enim credendum rem adeo ad salutem necessariam scribentem, & Ebionitarum, atque Cerinthianorum, vt diximus, hæresim refellentem obscuritatem affectasse. Alii Deum intelligunt nomine principii, vt idem sit, *In principio erat verbum*, ac si diceret, In Deo erat verbum: sicut statim dicit, *Et verbum erat apud Deum.* Sic Athanasius in oratione contra Arian. *quod verbum ex Deo sit Deus*; quem sensum etiam Origenes probat libr. in Ioannem 1. Simplicissimus quisque sensus mihi maxime placet. Huiusmodi est, vt nomen principii mundi significet originem, quæ & vere principium rerum fuit, & ita in sacris litteris vocari solet: significat ergo Ioannes *in principio*, cum omnia facta sunt, iam fuisse verbum, ideo factum non fuisse: in quam sententiam exponunt Hilarius libro 2. de Trinitate, & Augustinus tractatu in Ioann. 1. & in qq. mixtim ex veteri, nouoque testamento q. 122. quod Beda etiam probat. Est hæc interpretatio & ad hominum intelligentiam, & ad id, quod Ioannes agebat, & ad scripturæ consuetudinem magis accommodata. Nam & lector nihil facilius nomine principii, quàm quod omnes principium temporis vocant, poterat intelligere: & Ioannes paulo post de rerum principio dicturus erat, *Omnia per ipsum facta sunt*, & vero admodum simile est de eodem vtroque loco agi principio, quasi dicat, Verbum in principio iam erat, nam ipsum omnibus rebus principium dedit, aut quod eodem redit, Verbum Dei factum non est, hoc est *in principio erat*, quia *Omnia per ipsum facta sunt*, hoc est principium acceperunt. Et solet scriptura sacra per principium, aut initium intelligere primam conditionem rerum, vt *In principio creauit Deus cœlum & terram.* (Genes. 1.1.) Quem ad locum videtur Ioannes per antithesim quandam allusisse, quasi diceret, in illo principio rerum omnium, quo Deus creauit cœlum, & terram, verbum creatum non est, quia iam erat. Vt simile veteris, ac noui testamenti esset exordium, & ab illa generali creatione rerum, in qua hæretici eum inuoluebant, Filius Dei omnium creator exciperetur, quemadmodum Chrysostomus, Augustinus, Seuerus Antiochenus, Leontius, & Theophylactus indicant. Eodem modo Filius ipse apud Salomonem loquitur Prouerb. 8. 22. quo credibile etiam est respexisse Ioannem magnum, vt ex Apocalypsi perspicitur, propheticorum verborum imitatorem. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.* De principio enim temporis loqui ex sequentibus manifestum est, *Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram; necdum fontes aquarum eruperant; necdum montes graui mole constiterant. Ante omnes colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.* (Ver. 24. 25. 26. 27.) Quod ergo sapientia ipsa dixit, *in initio*, Ioannes dixit *In principio*, & quod Sapientia, *Possedit me*, id est genuit, vt *Possedi hominem per Deum*; (Genes. 4. 1.) Ioannes, *Erat*: Vnde colligitur, idem esse *In principio*, & ante principium. Parum enim erat in principio fuisse, si ante non fuisset. Nam & cœlum, & terra in principio erant, sed ante principium non erant, quia in ipso principio creata sunt. Id in illo loco Salomonis, quod hîc simpliciter dicitur, explicatur, *Antequam quicquam faceret à principio.* Hinc Arianorum vna diluitur obiectio (Arianorū obiectiones diluuntur.) non posse ex hoc loco colligi Filium Dei æternum fuisse, quandoquidem nihil maius à Ioanne de illo, quàm a Moyse de cœlo, & terra dictum videatur, vt Chrysostomus, & Theophylactus referunt: quibus aliter illi respondent. Aliter Moysem dicere in principio, aliter Ioannem: Moysem dixisse cælum, & terram non quidem absolute fuisse, sed creata fuisse, quod autem creatum est, æternum esse non potuisse. Ioannem contrà non dixisse verbum in principio factum fuisse, sed simpliciter fuisse: & per illud potius omnia fuisse facta. Qua etiam ratione ad aliam eorum obiectionem responderi potest. Obiiciebant, vt iidem auctores tradunt, etiam de diabolo dictum esse Ioannis 8. 44. *Ille homicida erat ab initio*, non enim dicitur absolute fuisse, sed fuisse homicidam. Hoc est, quod supra dicebamus, verbum illud *erat* esse ὑποστατικόν substantiuum, quia non duarum inter se coniunctionem rerum, sed rei vnius substantiam significat. Præterea non dicitur in initio, sed *ab initio* homicida fuisse, quod quis non videt, quantum inter sit? In initio non erat homicida, quia nondum erat: sed *ab initio* fuit, quia statim, vt esse cœpit, & homicida esse cœpit hominem persequens. Esto, dicet aliquis, idem sit *in principio*, & ante principium, tamen non videtur ex hoc loco probari posse verbum fuisse sempiternum, si nomen principii, non æternitatis, sed temporis initium declaret. Nam & angelos multi graues auctores ante initium temporis fuisse crediderunt, tamen non idcirco æternos fuisse crediderunt. Intelligat quisquis hoc obiicit scripturæ morē esse, vt cùm aliquid æternum esse significat, *in principio*, aut *ante principium, ante cœlum & terram* fuisse dicat. (Æternitas quomodo in scriptura significetur.) Illustre exemplum illud est, quod modò tractabamus, *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, (Prou. 8. 22) non enim tantum significat antiquiorem se esse mundo, quod parum erat, sed fuisse sempiternam. Cæterum quia non solet humanum ingenium supra principium temporis ascendere, accōmodate ad homines loquens, quod æternum esse docet, initio, aut ante cœlum, & terram fuisse dicit. Quia quidquid factum est, aut in illo principio, aut postea factum est: itaque quod in principio, aut ante principium erat, factum esse non potest: quod autem est, & factum non est, æternum est. Simile illud est, quod ait Christus Ioann. 17. 5. *Clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate, quam habui, priusquam mundus esset, apud te.* Ea enim circumlocutione non antiquitatem solùm, sed æternitatem declarauit. Quin aliquando minore interuallo æternitatem suam significauit, *Antequam Abraham fieret, ego sum.* (Infr. 8. 58.) Non enim docere tantum voluit se antiquiorem esse, quàm Abraham, sed nullum prorsus initium habuisse. Quia si habuisset, habuisset vtique vt homo: si vt homo, longe post Abraham, cum nondum annos natus esset quadraginta:

Digitized by Google

Quare idem erat dicere se fuisse ante Abrahamum, & nunquam esse cœpisse. Quod clarius diuinitatis Christi argumentum desiderari poterat, quàm quod Ioannes dixisset, *in principio* fuisse verbum, id est principium non habuisse? non acquiescebant tamen in his verbis Ariani superbi, & iniqui homines ingenij quales omnes hæretici, maximeque Caluiniani sunt. Multa præterea, quæ modò diximus, comminiscebantur, vt hunc locum deuitarent. Primum, aliud verbum, aliud Filium esse dicebant. Verbum quidem semper fuisse, filium non semper, vt auctor est Athanas. in oration. *Quod Deus de Deo sit verbum.* Facile hoc à Catholicis refutabatur. Nam de eo de quo dixerat, *in principio erat verbum*, dicit statim versu 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*, ver. 14. *Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*: eum autem per quem omnia facta sunt, quique factus est caro, filium Dei fuisse, statim declarat, *& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.* Et D. Paulus Hebr. 1. 2. & ad Colos. 1. 16. per filium sæcula, & vniuersa, quæque in cœlo, quæque in terris sunt, condita esse dicit. Et quod Ioannes hic vocat *verbum*, paulo post vers. 9. lucem appellat illuminantem *omnem hominem venientem in hunc mundum.* Hanc autem lucem esse filium Dei declarat, cap. 3. 19. Simile quiddam Eunomius dicebat, vt scribit Cyrill lib. 1. in Ioan. c. 4. à quo & eius argumenta recitantur, & refelluntur. Alij quidam Ariani respondebant verbum Dei semper apud Deum fuisse, non tamen actu, sed potestate: quemadmodũ in nobis, antequam loquamur, potestate quidem verbum est, quia loqui possumus, actu non est, quia non loquimur; tunc actu formatur verbum, cùm actu loquimur. Verbum enim Dei nihil aliud fuisse, quàm diuinæ mentis cogitationem, quam cum facere mundum voluit, formauit in verbum, dicens *fiat*, & factũ est; vt auctor est Athanas. in epistol. de sententia Dionysij Alexandrini. At isto sane modo potuisset Ioãnes dicere res omnes in principio fuisse, quia potestate in Deo erant. Cum ergo de solo verbo hoc dicat, de aliis rebus non dicat: aliter verbũ in principio fuisse, quàm res alias, necesse est. Deinde si sola potestate verbum fuisse in Deo, exposuisset vtique Ioannes, quando actu esse cœpisset, sicut de cæteris rebus dixit, *Omnia per ipsum facta sunt*, & de verbi ipsius incarnatione, *Verbum caro factum est.* Non admodum absimile est, quod dicebant alii, vt idem refert Athanas. orat. 1. contra Arianos, Deum paulo antequam mundũ crearet, creasse filium, vt per eum omnia perficeret, quæ designauerat, & respectu quidem hominum, qui verbis vtuntur, vocasse verbum; respectu sapientum, sapientiam. Quod satis iam explicandis verbis Euangelistæ refutauimus: enimuero idem esse in principio, & ex omni æternitate erat verbum. Alii desperatione respõsi verbum omnino tollebant, ἄλογοι Alogi, id est sine verbo ab Epiphanio, & Allogiani ab Augustino vocati: nam & ii Arianorum genus erant, de quibus in titulo Euangelii diximus: Stat ergo arx inexpugnabilis sententia D. Ioan. qua omnis Arianorum hæresis alliditur. Illud mirum videri potest, non adhibuisse eum sententiæ suæ probationes, præsertim scribentem aduersus hæreticos, qui æternitatem negabant verbi. Sed nimirum Euangelista, non disputator Ioãnes erat: & non est officium Euangelistæ probare, quæ dicit, sed historicè narrare. Præterquam quod non admittebat materia probationem: quis enim antequam homines, antequam angeli fierent, testis esse poterat æternitatis Filii, nisi Filius ipse, qui reuelauit Ioanni? Vult ergo sibi Ioannes tanquam discipulo Filii credi. Hoc enim est, quod in extremo dicit Euangelio c. 21. 24. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus, quia verum est testimonium eius.*

Cur probationes non adhibuerit Ioannes.

A Hoc est quod admonet initio epistolæ primæ, *Quod fuit ab initio, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.* Hoc teste stat fides nostra; hoc quisquis contentus non est, Christianus esse non potest. Alia contra illum quærenda sunt arma, rationibus de omni alia religione deiiciendus, vt, cum nullam aliam veram esse perspexerit, nostram, quam ratio certe docet esse verisimilem, veram esse credat. *Declinabit ad dexteram,* Isai. 9. 20. inquit Propheta, *& esuriet; comedet ad sinistram, & non saturabitur.*

B *Et verbum erat apud Deum.*] Quorsum hoc Ioannes adiungat, statim lectoris animus dubitat, Hilar. 2. de Trin. & Chrysost. hom. 2. hanc, cur id adiecerit, rationem innuũt, ne quis audiẽs in principio fuisse verbũ, ingenitum, id est absque omni principio etiam generationis putaret: *apud Deum* enim, id est apud Patrem fuisse, ac velut in domo Patris, antequam quodammodo emanciparetur, & in hunc mundum tanquam ad bellum veniret: Leontius, & Euthymius, ne in loco aliquo circumscriptum fuisse putaretur. Basilius in hom. in hũc locum mihi videtur veram attigisse causam, secutum Ioannem lectoris cogitationem, qui

C cùm audisset verbum *in principio* fuisse, dubitare poterat vbi esse poterat, cum nihil dum esset, vbi esse posse videretur: addit fuisse vbi Deus erat, hoc est *apud Deũ.* Sensum quæramus, quid est *erat apud Deum?* In duobus verbis sententia versatur, pro quo Dei nomen accipiatur, & quam vim habeat præpositio πρὸς *apud.* Origenes lib. 2. in Ioan. quem vt cautè legat, lectorem moneo. Chrysost. hom. 2. Basil. in hæc verba. Athanas. in orat. quod Deus de Deo sit verbum. Hilar. 2. de Trinit. Beda, Theophylactus, Euthymius, & fere omnes vno excepto Augustino, *Apud Deum* interpretantur apud Patrem: isq; certus mihi videtur esse sensus; nec

Pro quo hic Dei nomẽ accipiatur.

D enim apud se ipsum fuisse significare voluit, &, vt postea docebimus, idem est *apud Deum*, quod *in sinu Patris.* Solus Augustinus lib. 6. de Trinit. c. 2. existimat Infra v. 18 nomẽ Dei hoc loco communiter pro tribus personis accipi: obiicienti autem ipsi sibi, quomodo *apud Deum* esse dicatur, cùm ipse sit idem ille Deus, respondet eadem ratione dici, qua dicitur animus apud hominem esse, cùm vna ipse sit pars hominis. Sed animus pars hominis est, ideo rectè apud hominem esse dicitur; Verbum autem non pars Dei, sed ipse totus est Deus. Itaque si nomen Dei non pro Patris persona, sed pro Deo communiter sumeretur, non ita *Verbum apud*

E *Deum* diceretur fuisse, quomodo animus apud hominem, sed sicut animus apud animum, aut sicut homo apud hominem esse dicitur, si quis ita loqueretur. Quæ quia inusitata locutio est, multo est probabilius vt *apud Deum*, id est apud Patrem dicatur fuisse. Cur ergo non dixit; Et verbum erat apud Patrem, quod fuisset clarius? Primùm, quia non dixerat, in principio erat filius, sed, *in principio erat verbum*, ob eam causam, quam illic explicauimus. Si filium nominasset, consentaneum fuisset, vt diceret, & filius erat apud Patrem, quod ea duo nomina sua relatione bene hæreant. Cum autem *verbum* appellasset, magis fuit con-

F sentaneum, vt *apud Deum*, quàm vt apud Patrem fuisse diceret, quia magis vsitate verbum Dei, quàm verbum Patris dicitur. Aliam quoque rationem habuisse arbitror. Dicturus statim erat, *Et Deus erat verbum*, sumpto initio ab vltimo verbo præcedentis mẽbri, quod in tota hac oratione eum fecisse animaduertimus, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Quod cur fecerit, postea docebimus. Hæc orationi gratia periisset, si dixisset, & verbum erat apud Patrem, nec enim à Patre poterat

Digitized by Google

alterum membrum incipere, & Pater erat verbum, quia verbum non est Pater. Præpositionem *apud*, Iren. lib. 3. cap. 8. Athanas. in orat. Quod Deus de Deo sit verbum, & August. lib. 6. de Trinit. cap. 2. & Fulgentius lib. 3. ad Monim. & Victorinus lib. 2. contra Arium idem esse dicunt, quod in Deo. Confundi enim eas duas præpositiones, quod Fulgentius multis de scriptura probat exemplis. Vnum sufficit. Quemadmodum hîc Ioann. dicit, *& verbum erat apud Deum*, ita Christus dicit *ego in Patre, & Pater in me est*, c. 14. 10. 11. Contra Chrysosto. Cyrill. & Theophylact. aliud esse *apud*, aliud, *in*, nam *in* accidentium, *apud* substantiæ, atque personæ magis esse proprium. Dicimus colorē esse in homine, non apud hominem: dicimus hominem esse apud amicum, non in amico suo. Itaque recte ex hoc loco ij auctores, quos modo nominauimus, itemque Seuerus Antiochenus, & Leontius, imo & Theodorus Mops. in Græcorum Catena, licet suspectus in hac re auctor, contra Sabellianos collegerunt filium a Patre distingui persona. Qui enim apud alium esse dicitur, distincta persona est. Sed hoc ipso argumento Ariani abutebantur, vt probarent filium non eiusdem cum Patre esse naturæ. Quod præpositio *apud* non solum rem natura distinctam, sed omnino etiam extrinsecus adiunctam significare videatur, quemadmodum apud me dicitur esse vestis, in me animus: quia vestis externa, animus internus est. Ideo non dixisse Ioannem, verbum erat in Deo, sed *apud Deum*. Itaque cum Arianus quidam aliquando in Africa cum Catholico de his verbis Ioannis disputaret, arrepto de capite Catholici pileo, & manu tenens interrogabat, Hic byrrus (sic enim appellabat) estne in me, an apud me? Respondente altero, apud te, subiecit: Sic verbum erat apud Deum, quia non Deo consubstantiale, sed externum erat. Historiam scribit Fulgentius initio libri tertij contra Monimum. Id multis, vt diximus, exemplis Fulgentius refellit. Nam qui nunc dicitur *apud Deum fuisse*, paulo post dicitur *in sinu Patris* esse vers. 18. & esse in Patre cap. 14. 10. 11. vt alia innumera taceamus. Vtrique auctores aliqua ex parte verum mihi dicere videntur, & qui idem esse *in* & *apud*, & qui non idem esse putant. Nam hactenus quidem idem sunt, vt cum de Deo loquamur, vbicumque dicimus *apud*, dicere possumus *in*, vt Filius est apud Patrem, & in Patre, sed non vbicumque dicimus *in*, dicamus *apud*: nam Patrem in Filio esse dicimus Ioannis 14. 11. apud Filium non dicimus. Videndum ergo, quam vim hoc loco habeat præpositio *apud*, & cur Ioannes potius *apud Deum*, quam in Deo verbum fuisse dixit. Causam aliquam Hilarius, & Chrysosto. insinuarunt. Quod, *apud*, eum significare videatur, qui quodammodo honorabilior sit, cùm enim pater, & filii in eadem habitant domo, recte dicas filios apud patrem, non recte patrem apud filios habitare. Hac ratione non dixit Ioannes verbum fuisse in Deo, sed *apud Deum*, quia præpositio *in* eam vim non habebat, quam volebat exprimere, verbum apud Patrem, tanquam apud auctorem suum fuisse, vt loquitur Hilarius, quamuis nunc ab eo verbo prudenter abstineamus. Melius dicemus significare Euangelistam voluisse, verbum fuisse *apud Deum*, tanquam apud Patrem, tanquam apud eum, à quo originem duceret, tanquam in domo paterna: non defuisse illi, vbi esset, qui esset apud Patrem: vbi enim commodius filius, quàm apud patrem suum esse possit? Alij intimam coniunctionem cum Patre per præpositionem *apud* declarari putant: idem enim esse verbum fuisse *apud Deum*, & fuisse *in sinu Patris*, vt dicit ver. 18. quemadmodum Theophylactus interpretatur. *Insinu* autem *Patris*, esse non dubium, quin summam cum

Præpositio apud pro quo hic sumatur.

Abusi hoc loco Ariani contra Catholicos.

Præpositio Apud, & In quam vim habeāt

A Patre coniunctionem declaret. Valde enim nobis cōiunctum est, quod in sinu, quod in pectore est. Similis est alia eiusdem Theophylacti explicatio, vt idem sit *apud Deum*, & cum Deo, quemadmodum Marci c. 6. v. 3. illi dicunt, *sorores eius nobiscum sunt*, Gr. πρὸς ἡμᾶς, id est, apud nos. Acuta etiam est & germana, vt mihi videtur, interpretatio Gregorij lib. 5. Moral. c. 9. idem esse verbum fuisse *apud Deum*, & fuisse inuisibile, fuisse quodāmodo absconditū. Sic enim intelligit illud Iob, *Ad me dictum est verbum absconditum*. cap. 4. 14. Quasi dicat, etsi non videbatur, etsi non appareat, erat tamen: apparuit, cùm *venit plenitudo temporum*, cùm *verbum caro factum est*. Aut, erat quidem, sed non apparebat, vt hæc inter se duo loca respondeant. Qui sensus B mirificè mihi placet. Nam quòd Ioan. hoc loco dicit, *verbum erat apud Deum*: & postea ver. 18. *vnigenitus filius qui est in sinu Patris*, dicit breuiùs 1. epist. cap. 1. 2. *Annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis*. Ambrosius in libro de incarnat. Domini sacramento c. 3. & Greg. Nyssen. in lib. de fide ad Simplicium, & Rupertus in commentar. ad hunc locum, aliam videntur expositionem insinuare, quam ego etiam antequam auctorem haberem vllum, maximè probabam, vt æqualitas verbi, & Patris significetur. Voluit enim Euangelista declarare vbi fuisset infini- C tis sæculis verbum, quod semper fuisse dixerat: dicit fuisse πρὸς τὸν Θεὸν *apud Deum*, id est, iuxta Deum, sedisse ad dexteram Dei, quod est Deo æqualem esse. Hunc verum esse sensum ex scriptura colligo, quæ cùm doceat Christum post resurrectionem suam in cœlum ascendisse, minimè dubium est, quin significare velit, eò, vnde venerat, vbi priùs erat rediisse. Dicit autem sedisse *ad dexteram Dei*, id est Patris Marc. cap. 16. 19. Act. 2. 34. & 5. 31. & 7. 75. Rom. 8. 34. Ephes. 1. 20. Colos. 3. 1. Heb. 1. 3. & 8. 1. & 10. 21. & 12. 2. & 1 Pet 3. 22. Priùs ergo erat ad dexteram, & cùm Ioannes his verbis dicere voluerit, vbi erat, vbique dicere voluit ad dexte- D ram Patris fuisse. Ita prorsus Cyrillus Ierosolymitan. exponit in 11. catechesi. Quod quidam dicunt πρὸς relationem significare, sensumque esse, verbum fuisse πρὸς τὸν Θεὸν, ad Deum, id est relationem ad Patrem habuisse, miror cuiquam homini prudenti in mentem venire potuisse. Nec velim assuescere lectorem istis subtilitatibus, quas raro admittit scripturæ grauitas, & qui consectantur, in pueriles sæpe errores incurrunt. Quærit Leontius, cur prius dixerit Verbum fuisse *apud Deum*, quàm esse Deum. Respondet, vt indicaret nihil aliud fuisse, quàm illum ipsum Deum, apud quem erat.

Ad Gal. 4. 4. Inf. ver. 14

Quid sit Christum sedere ad dexteram Patris.

E *Et Deus erat Verbum.*] Lectio primùm, deinde verborum structio constituenda, quibus constabilitis perspicuus erit sensus. Notum est, quod scribit Augustinus lib. 3. de doctrin. Christ. cap. 2. quosdam nimirum Arianos ita solitos legere, vt hæc verba *Deus erat*, cum præcedentibus iungerent clausa puncto sententia, sic, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat*: deinde adiicerent consequentibus, *Verbum hoc erat apud Deum*. Quod refutatione non indiget. Quorsum enim dixisset *& Deus erat*, de quo nemo dubitabat. Præsertim cum iam dixisset *& verbum* F *erat apud Deum*. Quo enim modo apud Deum esse poterat, si Deus non erat? Denique ex ipsa partitione mēbrorum constat, hoc vnum membrum esse debere. *Et Deus erat verbum*, sicut *In principio erat verbum*, vnum; & *verbum erat apud Deum* alterum membrum est. Idque ipsum indicat artificium, quo apparet Euangelistam vti voluisse, vt semper, quod in præcedenti membro vltimum verbum fuerat, in sequenti primum esset. Verborum autem constructio ita ordinanda est, vt *Verbum* sit subiectum, *Deus* attributum, transpositis

Ariani hūc locum olim perperam distinguebant.

Digitized by Google

verbis, *Verbum erat Deus*, quemadmodum Hilarius 7. de Trinit. & Basilius homil. in hæc verba interpretantur: postulatque ipsa per se sententia. Non enim de Deo, sed de verbo, an ante mundum fuisset, vbi fuisset, quid fuisset, agebatur. Cur ergo non dixit, Verbum erat Deus, quod fuisset clarius? Solent Hebræi ea figura delectari, qua finis præcedentis membri initium

Genes. 1. 1. sequentis est. *In principio creauit Deus cœlum, & terram; terra autem erat inanis & vacua.* Et infra vers. 4. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* idem Ioannes voluit hoc loco, quod non fecisset, si dixisset verbum erat Deus. Quod attinet ad sensum, nullum discrimen est. Nam siue dicas, Verbum erat Deus, siue *Deus erat Verbum*, necessario sequitur Filium Dei, qui *Verbum* appellatur, vere Deum esse, estque illustrissima sententia, quæ nullis corrumpi cauillis, nullis obscurari possit tenebris. Nixi tamen Ariani sunt tribus modis obscurare. Primum deprauata lectione, quemadmodum modo dicebamus. Deinde nomen Dei Græce articulum emphaticum non habere, quemadmodum habet in membro præcedenti, cum pro Patre ponitur: itaque Patrem quidem verum esse Deum, qui adiuncto articulo dicatur ὁ Θεὸς; Filium non vere, qui sine articulo Θεὸς; quasi minor quidam Deus appelletur, Auctor Chrysostom. hom. in Ioann. 3. atque Theophylact. Arianis nimium hoc loco fauet Origenes, attentum lectorem volo. Eam obiectionem facile Chrysostomus diluit, etiam Patrem aliquando sine articulo Θεὸν Deum appellari Rom. 1. 7. & hoc ipso c. vers. 6. & sexcentis aliis locis. Contra vero Filium τὸν Θεὸν Deum cum articulo vocari, vt Rom. 9. 5. Quam autem ob rem Euangelista hoc loco articulum non addiderit, ex linguæ Græcæ proprietate ratio reddi potest. Non solet in prædicato, sed in subiecto articulus poni, itaque non potuit dicere καὶ ὁ λόγος ἦν ὁ Θεὸς, iam enim docuimus nomen verbi esse subiectum, nomen Dei prædicatum. Ideo nomen λόγος *verbum*, habet articulum, nomen Θεὸς *Deus* non habet. Denique respondebat Ariani Filium vocari quidem Deum, sed eo modo, quo Moyses Deus Pharaonis vocatus est Exod. 7. 1. & vt homines sancti Dii appellantur Psalm. 81. 1. 6. confirmante, vt videtur, Christo. Ioan. 10. 35. ita refert Hilar. 7. de Trinit. Rectè eam responsionem refellit idem Hilarius, Moysem non absolutè vocatum Deum, sed Deum Pharaonis, verbum autem absolutè dici Deum: *Nunquid*, inquit, *non adiecta nominis causa est, cum dicitur, Deum Pharaonis? aut nunquid Dei naturam ei intulit, & non potius in eum, qui metueret, terrorem, cum dracones magicos draco Moysi mox virga manens deuorat: cum cynomyam, quam immiserat, abigit; cum grandinem potestate, qua euocauerat, auertit; cum locustas ea virtute, qua inuexerat, repulit; cum in operationibus eius magi confitentur digitum Dei esse? Sic Moyses Pharaoni Deus datus est, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur.* Deinde addit Moysem non dici Deum esse, sed constitutum fuisse Deum Pharaoni. *Et aliud*, inquit, *est Deum dari, aliud Deum esse. Eo ipso quòd dicitur constitutus Deus, non naturalis, sed factitius significatur Deus. Deum autem,* (inquit eodem libro) *Dominum nostrum Iesum Christum his modis nouimus, nomine, natiuitate, natura, potestate, professione.* Alij dixerunt non inepte Moysem non fuisse vocatum Deum, sed Deum Pharaoni, id est opinione Pharaonis. Accedit quod illo loco non est יהוה, quod proprium est Dei, sed אלהים, quod Chaldæus paraphrastes doctorem, R. Abraham nuntium, aut legatum ad Pharaonem interpretatur. Ad locum Psal. 81. similiter Hilarius respondet, eo ipso quod dicitur, *Ego dixi, Dij estis*, significare eos beneficio, non natura fuisse Deos. *In eo*, inquit, *indulti nominis significatio est,* & *vbi refertur, Ego dixi, loquentis est potius sermo, quàm rei nomen.* Est etiam illic אלהים quod non solum Deum, sed nūtios etiam significat, vt videtur explicare Christus Ioan. 10. 35. 36. *Si eos dixit Deos, ad quos Dei sermo factus est, quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum?* Non enim à pari, sed à minori ad maius argumentatur, si illi dicti sunt Dii, quanto magis ego Deus dici possum? Verè igitur Deus vocatur, & est verbum. Sed quærere lector potest, quorsum hoc ipsum Ioannes dixerit, cùm non id agere videretur, vt doceret, quid esset, sed an semper fuisset verbum. Puto rationem reddere voluisse quare verbum apud Deum erat, quia nimirum Deus erat. Quid enim, antequam quidquam fieret à principio, apud Deum esse poterat, nisi Deus esset? Interim quasi aliud agens firmissimū fidei nostræ fundamentum posuit, Christum verum esse Deum.

2. *Hoc erat in principio apud Deum.*] Hoc verbum, quod Deum esse dixi. Nam quamuis pronomen οὗτος *hoc*, & ad *verbum*, & ad *Deum* Græce referri possit, si genus, & Grammaticam spectes: tamen sententia non patitur, vt alio, quàm ad verbum referatur. Quis enim esset sensus, Hic Deus erat apud Deum, aut quorsum id diceret Euangelista? Postulat etiam Hebræorum figura: qua eum vsum fuisse diximus, vt ad verbum referatur: fuerat enim vltimum superioris sententiæ, & debet huius esse primum. Et est repetitio superiorum, vt apparet, & notauit etiam Leontius: supra autem non dixerat, In principio erat Deus, sed *In principio erat verbum*; nec, Deus erat apud Deum, sed *verbum erat apud Deum*; idem ergo hoc loco significatur. At quorsum ista nunc repetitio? Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 4. voluisse ait Ioannem Eunomianorum, & quorundam, vt supra docuimus, Arianorum errorem, quem animo prouidebat, refutare dicentium aliud fuisse verbum Dei, quod in principio apud Deum erat, aliud per quod omnia facta sunt; sed satis non video, quomodo hac repetitione error ille magis refutetur, quā si adhibita non fuisset. Satis enim refutasset si tantum dixisset, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: Omnia per ipsum facta sunt.* Chrysosto. homil. 3. ne quia verbum *apud Deum*, id est apud Patrem fuisse dixerat, aliquis putaret Patrem seniorem fuisse Filio. Theoph. vt doceret non fuisse vnquam Filium à Patre discordem: Hilarius, vt quod dixerat, magis, magisque confirmaret. Causæ ego redditionem, aut potius explicationem, confirmationemque esse arbitror: dixerat enim in principio fuisse verbum, & verbum fuisse apud Deum: reddiderat causam, quia *Deus erat verbum*; explicat nunc causam, atque confirmat; propterea ergo quod verbum erat Deus, *erat in principio apud Deum.* Nam si Deus non fuisset, nec in principio, neque apud Deum esse potuisset. Itaque tota oratio, de qua hactenus disputaui-mus, ad hunc modum resoluenda est, vt minus insolens Latinis auribus sit. Antequam quidquam fieret, verbum erat: sed nondum apparuerat, quia tantum erat in sinu Patris, erat enim vnus, ideque cum patre Deus, ideoque apud illum à principio erat.

3. *Omnia per ipsum facta sunt.*] Plerique auctores putant voluisse Ioannem his verbis Christi diuinitatem confirmare, docendo eum omnium rerum creatorem fuisse. Leōtius verò, docere voluisse verbum è numero creaturarum non esse, illud enim in principio fuisse: has vero omnes in principio non fuisse; quin per illud ipsum verbum principium accepisse. Confirmatur quidem diuinitas Christi, & si probata ante non esset, his verbis apertissime probaretur; sed aliud mihi fuisse videtur Euangelistæ consilium, scribebat historiam Christi, sequitur ordinem tem-

Alia obiectio Arianorum.

Digitized by Google

porum, agit prius de illo quà Deus, deinde quà homo est. Et ideo de eo quidem qua Deus, primum de eius statu antequam mundus fieret, deinde quid in ipsa mundi egerit conditione, *Omnia per ipsum facta sunt.* Quod etiam Alcuinus adnotauit. Sententia facilis est, atque perspicua. *Omnia per Filium facta esse.* Itaque recte hom. 4. Chrysosto. obseruauit plus vno verbo Ioannem, quam Moysem pluribus dixisse. Nam Moysem cum longa oratione rerum conditionem exposuisset, non nisi res corporeas complexum esse, nec eas quidem singulas, sed quæ præcipuæ erant, cælum, terram, aquas, Solem, Lunam, animalia terrestria, natatilia, volatilia; de aliis quæ innumera sunt, de angelis qui corpora non habent, nullam fecisse mentionem, Ioannem vno verbo omnia omnino comprehendisse. *Omnia per ipsum facta sunt. Quæcunque facta sunt in creaturis* (inquit August. tract. 1. in Ioannem) *omnia omnino quæ fixa in cælo sunt, quæ fulgent desuper, quæ volitant sub cælo, & quæ mouentur in vniuersa natura rerum, omnis omnino creatura. Dicam planius, dicam fratres vt intelligatis, ab angelo vsque ad vermiculum.* Et alio loco eiusdem tractatus, *exeat*, inquit, *nunc nescio quis infidelis Arianus, & dicat, quia verbum Dei factum est. Quomodo potest fieri, vt verbum Dei factum sit, quando Deus per verbum fecit omnia? Si & verbum Dei ipsum factum est, per aliquod aliud verbum factum est? si hoc dicis, quia hoc est verbum verbi per quod factum est, illud ipsum dico ego vnicum filium Dei. Si autem non dicis verbum verbi, concede non factum, per quod facta sunt omnia: non enim per se ipsum fieri potuit, per quod facta sunt omnia.* Tribus etiam modis Ariani hunc locum eludere conabantur. Primùm quidem dicebant, vt superioribus verbis Augustinus indicat, ab omnibus quæ per verbum facta esse dicuntur verbum ipsum excipi, quòd non per seipsum, sed per Patrem factum fuisset. Poterant exemplis scripturæ confirmare. Nam cum Christus dicit, *non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista*, vtique seipsum non comprehendit, non quod ex muliere, sed ex virgine, vt illic explicauimus, natus sit, sed quod ita loqui soleamus, vt cum aliquid vniuerse de hominibus dicimus, & nos ipsos, & eos, quibuscum loquimur comprehendi nolimus. Nemo me magis amat, quam ille, aut ille, vtique præter meipsum. Nam ego quidem me magis amo. Dixit coram Apostolis Christus, *Non inueni tantam fidem in Israel.* Quis credat Apostolos non maiorem, quàm Centurionem illum fidem habuisse? At ista vrbanitas hîc non habet locum. Primum, quia iam ante Ioannes dixerat verbum non fuisse factum, sed sempiternum: *in principio erat verbum*, atque adeo verum esse Deum. Deinde quia postquam dixit, *Omnia per ipsum facta sunt*, addidit, *Et sine ipso factum est nihil.* Nec hoc contentus verbo addidit aliud, *quod factum est*, quasi eam ipsam Arianorum exceptionem excludere voluerit, ac dicere nihil omnino, nullaque excepta re factum fuisse, quòd sine ipso factum fuerit. Secundo hoc loco dicebant omnia per Filium Dei facta esse, non tanquam per dominum, non tanquam per artificem, & magistrum: sed tanquam per seruum, & discipulum, qui facientem imitaretur Patrem, vt auctor est Athan. serm. 3. contra Arianos, & Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 5. & lib. 5. Thesaur. c. 3. & Idacius in lib. de Trinitate contra Varimad. c. 11. Eam responsionem Cyrill. in Thesauro refellit ex loco illo Genes. 1. 26. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*, quæ verba non sunt superioris inferiori præcipientis, sed paris parem inuitantis. Atque ita ea verba intelligi debere, quasi à Patre Filio dicta fuerint, in concilio Syrmiensi diffinitum est, cap. 13. vt refert in libr. de synodis Hilarius. Præterea si homo ad imaginem simul Patris, ac Filij factus

Arianorũ subterfugia aduersus hunc locum.

Mat. 11. 11
Luc. 7. 28

Mat. 10. 8.
Luc. 7. 9.

A est, eadem Patris, ac Filij imago est, eadem ergo natura. Probat etiam duabus id Cyrillus rationibus. Altera est, Si filius, inquit, artem aliquando creandi didicisset, posset & aliquando eius obliuisci, quod absurdum profecto dictu sit. Altera, creare non esse artis, sed potestatis. Artem enim in subiecta aliqua materia necessario versari; creationem materiam non habere, qua & ipsa materia creata est. Ita eodem loco docet, & lib. 2. contra Iulian. & lib. quo testimonia colligit ad probandam Spiritus sancti diuinitatem. Denique Ariani respondebant ad hũc locum Euangelistam non dixisse omnia à verbo, sed per verbum

B facta esse. Hoc autem inter eas præpositiones duas, *à*, & *per*, esse discriminis, quod *à* causam efficientem, *per* autem instrumentum significet. Itaque filium Dei non tanquam auctorem, & artificem, sed tanquam instrumentum creasse omnia, ideo colligi inde non posse esse Deum. Ita de Arianis scribit Athanas. in lib. de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus S. & Basilius lib. de Spiritu sancto cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & Chrysostomus hom. in Ioan. 4. Theophylactus, & Euthymius hoc loco. In quo errore Origenes in commentariis ad hunc locum manifeste deprehenditur. Nam quasi Arianorum, & Eunomianorum pater

C aperte dicit, & præpositionem *per* nunquam principem rei, quæ fit, auctorem, sed ministrum significare, vt cum verbum Dei per Prophetas factum fuisse dicitur: & Spiritum sanctum summa impietate concedit factum esse per Filium. Sed de Spiritu sancto paulo post, nunc contra Arianos de præpositione *per* disputemus. Responderunt eis auctores, quos modo citauimus, discrimen illud inter eas præpositiones non esse perpetuum, sæpe enim *per* tribui causæ efficienti atque præcipuæ, quod innumeris exemplis probari potest, Genes. 4. 1. *Possedi hominem per Deum.* Prouerb. 8. 15. *Per me reges regnant.* 1. Corinth. 1.

D 1. *Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei*, & versicul. 9. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filij eius Iesu Christi Domini nostri.* & 2. Corinth. 1. 1. *vocatus per voluntatem Dei*, & ad Galat. 4. 47. *Si filius, & heres per Deum.* Idem hoc loco Theodorus Mopsuest. suspectus licèt auctor, & Leontius scribunt, τὸ διὰ οὐ διακονίας ἕνεκα κεῖται, ἀλλὰ συναφείας, καὶ τὸ μηδὲν ἐστερῆσθαι τῆς αὐτοῦ ποιήσεως. Quod autem hoc loco præpositio *per* non instrumentum, sed verum auctorem significet optimus auctor est D. Paulus, qui in epistola ad Hebræos c. 1. 10. illud Psalm. 101. 26 *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæ-*

E *li*, de Christo dictum affirmat, & affirmat, vt Deum esse probet, sicut nos ex hoc loco probamus. Legimus aliquando apud graues auctores phrases quasdam, quæ Arianorum errorem sapere videantur, in eas cum lector inciderit, potius in bonam partem interpretetur, quàm condemnet auctores. Eiusmodi est, quod alicubi Clemens Alexand. & Tertullian. in libr. aduersus Praxeam, & Eusebius lib. 1. hist. Ecclesiast. c. 2. 1. dicunt, Filium in rerum creatione obsecutum fuisse Patri. Quod & in synodo Syrmiensi ita fuit prorsus diffinitum, vt qui id non confiteretur, execraretur anathemate, vt in libr. de synodis

F recitat Hilarius. Quod cùm dicunt, nihil aliud docere volunt, quàm Patrem dixisse, Faciamus mundum, & omnes tres personas æque fecisse. Quemadmodum in hominis creatione perspicuum est, in qua Pater Filio, & Spiritui sancto dixit, *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*, vt illa eadem synodus interpretatur. Dixit autem non iubendo, sed consulendo, sed deliberando, sed inuitando, vt Cyrillus hoc loco docet. Si enim iubendo dixisset, non dixisset,

De præpositione per contra Arianos.

Phrases quæ arianismum sapiunt.

Gen. 1. 26.
In Ioan. li. 2. cap. 5.

Digitized by Google

Faciamus, sed facite. Si ergo Filius non iussu, sed hortatu, & consilio Patris fecit mundũ, non tanquam seruus præcepto obsequens, sed tanquam æqualis consilio æqualis credens fecit. Consilium autem, & deliberatio Patri tribuitur, non quod Filius, & Spiritus sanctus eius consilij fuerint expertes, sed quod Patri veluti seni consultandi, decernendique auctoritas adscribatur. Hunc synodi esse sensum ex eo perspicuum est, quod id non pro Arianis, sed contra Arianos definiret, vt doceret Filium vere Deum esse, qui vere creator esset. Quod si dicere voluisset Filium proprie obsecutum fuisse Patri, non probasset esse Deum, sed potius esse seruum, neque Catholicorum, sed Arianorum egisset causam. Vna hic quæstio reliqua est. Si præpositio *per* hoc loco non significat instrumentalem causam, cur Euangelista non potius dixit, *Omnia* ab ipso, quam *per ipsum facta sunt*, & omnes Arianorum cauillationes præcidisset? Sunt qui nullo certo consilio fecisse putent, eadem facilitate dicturum, ab ipso, si ea illi prius præpositio occurrisset. Non facile mihi probauerint. Alij contra adeo de industria factum existimant, vt dixerit *per ipsum*, & non ab ipso, vt nimis mihi ad Arianorum errorem inclinare videantur. Dicunt voluisse ea præpositione indicare Ioannem Patrem per filium tanquam per verbum suum fecisse omnia, itaque non docere Filium omnia fecisse, sed esse verbum illud quo Pater *dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt*. Nolim equidem ita loqui. Alij causam hanc afferunt quod verbum quasi ideo sit Patris, & forma, atque exemplar, quo fecerit mundum, & præpositio *per* formam aliquando significet, vt cum ignem dicimus per calorem calefacere, architectum per artem fabricare, quo sensu videtur etiam Cyrillus interpretari omnia per Filium facta esse, quia Patris sapientia est. Simplicem facilemque rationem esse arbitror, ideo dixisse *per*, quia de verbo loquebatur, cui nomini melius *per* quam, ἀ, præpositio conueniebat. Si enim vocasset filium, dixisset fortasse. Omnia ab ipso facta sunt, sed quia verbum appellauerat, aptius dixit *per ipsum*, & nulla imminutione sententiæ. Nihil est satis cautum, nihil satis munitum hæreticis. Hoc etiam loco Macedoniani abutebantur, vt Spiritum sanctum creaturam esse probarent, cui errori Origenem affinem fuisse supra docuimus. Auctores sunt Epiphan. in Ancorato, & Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 2. & Theodoret. in historia ecclesiast. & in comment. in cap. 6. 1. epist. ad Tim. & Greg. Nazianz. in orat. de Spiritu sancto, & Elias Cretens. eodem loco. Idemque Cyrillus, Chrysostomus, & Theophylactus indicant, argumentari enim solitos Macedonianos, si omnia per Filium facta fuerant, & Spiritũ sanctum per ipsum factum fuisse. Hic error sequentibus proxime verbis, *& sine ipso factum est nihil, quod factum est*, vt Chrysostomus, & Theophylactus obseruarunt, refutatur. Omnia enim per ipsum facta sunt, quæ facta sunt. Itaque probare prius oportebat Spiritũ sanctum factum esse, quam probarent per Filium factum esse, vt Gregor. Nazianz. illis respondet. Nam si quidquid omnino præter Filium est, per ipsum factum est, & Pater per ipsum factus fuerit. Quemadmodum igitur ex hoc loco non sequitur Patrem per Filium factum fuisse, ita Spiritum sanctum factum fuisse non sequitur.

Psal. 148. 5.

Macedoniani hoc loco in Spiritum sanctũ abusi.

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est.] Maior hic est de electione quæstio, quam de sententia. Quo magis eos miror qui de variis lectionibus libros integros ediderunt, tam parum diligentiæ in hunc locum adhibuisse. Tres apud graues auctores lectiones inuenio. Prima est, quam quotidiano sequimur vsu, vt post illud, *nihil*, sententia puncto claudatur, deinde sequatur alia, *quod factum est, in ipso vita erat*. Quæ lectio Augustino in primis, deinde Latinis omnibus solet tribui. Ac D. quidem Augustino non immerito, ita enim vbique legit, omnibus non satis merito, multi enim Latini, vt paulo post dicemus, aliter legunt, legit quidem cum Augustino Beda, & eo multo antiquior interpres Irenæ. lib. 3. cap. 8. & 11. & lib. 5. cap. 18. & Tertull. lib. contra Hermogen. & Marius Victorinus lib. 1. & 3. aduersus Arium, & Gaudentius tract. 8. in Exod. &, vt videtur, Cyprian. lib. 2. contra Iudæos, & inter Græcos Origen. & Cyrill. in commẽtar. huius loci, & Clemens Alexand. in Pædag. cap. 6. & cap. 9. & lib. 6. Stromat. Quam lectionem Ambros. lib. 3. de fide, cap. 3. Chrysostomus hom. 4. Epiphanius in Ancorato. Theophylactus, & Euthymius hæreticis tribuunt, nempe Eunomianis, & Macedonianis, cum ipse eam sequatur lib. 1. Hexam. cap. 4. & Psalm. 36. Atque inde ego istam, quam nunc habemus lectionum varietatem natam esse arbitror, quod cum illustrissimo loco hæretici premerentur, variis, vt solent lectionibus, variis interpretationibus corrumpere conarentur. Alij legebant ita vt vsque ad pronomen, *ipso*, punctum non ponerent, hoc modo, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*. Deinde noua inchoata sententia legebant, *Vita erat, & vita erat lux hominum*: quemadmodum Epiphanius legendum esse contendit, eodemque modo legisse videtur Hilar. 2. de Trinit. Atque eam lectionem Ambros. lib. 3. de fide, c. 3. & Augustinus lib. 5. de Genes. ad litter. cap. 14. Manichæis tribuunt. Sed quæ illis lectio maxime placuit, ea mihi maxime displicet, quem enim habebit sensum, *sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*, id est per ipsum? sic enim necessario erat interpretandum. Quæ absurda profecta ταυτολογία est: ecquis enim dubitare poterat, quin nihil eorum, quæ per ipsum facta fuerant, sine ipso factum fuisset? Media solent esse meliora, itaque mediam maxime lectionem probo, vt post illud, *quod factum est*, sententia finiatur, deinde inchoetur noua, *In ipso vita erat*. Quemadmodum Græci fere omnes legunt, Chrysostomus, Theophylact. Nonnus Poëta, Theodorus Mopsuest. Leontius, Euthymius, Elias Cretens. in comment. in orat. Gregor. Nazianzen. de Spiritu sancto, & ex Latinis Ambros. lib. 3. de fide c. 3. & Hieronymus in comment. in Isai. c. 11. & 44. quam Ambros. in enarrat. Psal. 36. Ægyptiorum, & Alexandrinorum lectionem vocat. Hanc inquã, ego lectionem magis probo, & quia sensum meliorem & faciliorem habet, & quia aliæ vix mihi videntur satis conuenientem, & tolerabilem habere posse. Nam illa quidem D. Augustini, quæ post hanc iudice etiam Ambrosio, probabilissima est, ægre, vt postea apparebit, interpretationem admittit. Nec eam tam multi Latini, quam videntur, secuti sunt. Non enim quia hæc tantum verba citare solent. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*, continuo putandum est, ibi eos punctum finitæ sententiæ posuisse, sed ea tantùm protulisse verba, quæ ad probandum id, quod agebant, satis erant, quod nos etiam sæpe facere solemus. Certum indicium, quod Ambrosius qui lib. 3. de fide, cap. 3. *Sine ipso factum est nihil, quod factum est*, legendum esse affirmat, aliquando non nisi hæc legat verba. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*, vt serm. 20. in Psal. 118. Et quod magis mirum est Hilarius, qui vt diximus legendum esse dicit, *sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*, sæpe lib. eodem Trinit. 2. non nisi hæc verba citat, *omnia per ipsum facta sunt*. Aliquando hæc sola, *sine ipso factum est nihil*. Nunc quærenda sententia, ea constituta lectione facilis est. *Omnia*

Qua lectio maxime probanda.

Digitized by Google

Expositio loci huius ex hac lectione.

per ipsum facta esse, nihilque omnino esse, eorum quæ facta sunt, quod *sine ipso*, id est non per ipsum factum sit, vt Ambrosius lib. 3. de fide, cap. 3. & Hieronym. in commentar. in cap. 2. Michææ, & Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Theodorus Mopsuest. & Euthym. exponunt. Verba hîc Theodori Mopsuest. iuuat ponere, quia cum in quinta Constantinopolitana synodo tanquam male de Christi sentiens diuinitate damnatus sit, mirum quàm Catholice hoc loco eadem de re scribat, *αὐτὸ εἶπεν διὰ πάντων βουληθεὶς ὅτι ἔστιν ἀεὶ συνὼν τῷ πατρί, ὡς ὁμοούσιος τὴν φύσιν, ὡς κοινωνὸς τῆς δημιουργίας, ὡς συνὼν μὲν ἀεὶ συνεργαζόμενος δὲ τὰ πάντα.* Omnes aliæ interpretationes violentæ sunt. Qualis illa eorum est, qui hæc verba *sine ipso factum est nihil*, per affirmationem legenda esse putauerunt: quasi nihil aliquid esset, quod sine ipso factum fuisse diceretur. Quemadmodum quosdam interpretari solitos Hieronymus tradit in cap. 2. Michææ, qui per nihil malitiam, per malitiam Diabolum intelligerent, quem sine verbo factum dicerent: non qua angelus, sed qua Diabolus esset. Nescio an Origenem notet. Nam in commentar. ad hunc locum aut simile quiddam videtur dicere, aut dictum ab aliis non reprobare. Similis Manichæorum interpretatio fuit, per nihil malum, tanquam aliquid esset, intelligentium, atque hinc duo illa sua principia bonorum alterum, alterum malorum esse probantium: vt Augustinus hoc loco indicat, & lib. de natura boni contra Manichæos, cap. 25. aperte dicit, eorum etiam argumentum afferens, atque refellens, quod nihil in fine sententiæ poneretur. *Sensum*, inquit Augustinus, *studio contradicendi perdiderunt, nec intelligunt nihil interesse, verum dicatur, Sine ipso factum est nihil, an sine ipso nihil factum est.* & paulo post, *Quis autem velit loqui cum hominibus, qui hoc ipsum quod dixi, nihil interest, possint dicere, ergo interest aliquid, quia ipsum nihil aliquid est? Hi autem qui sanum habent cerebrum rem manifestissimam vident, hoc idem intelligi quod dixi, nihil interest, quod intelligeretur, si dicerem, interest nihil. Habent autem & ipsum Dominum in fine sententiæ ponentem hoc verbum, vbi ait, Et in occulto locutus sum nihil, ergo legant, & taceant.* Quin ipse quoque D. Augustinus per affirmationem creditur hanc sententiam exposuisse. Non quod putauerit nihil aliquid esse, sed quod ipsum nihil ipsam negationem quæ per ipsum significatur, putauerit affirmari sine Verbo factum esse, itaque hunc locum intellexerit, quasi sensus sit. Sine ipso nihil, id est peccatum factum esse, quod nihil est. Sic enim tract. in Ioann. 1. & epist. 150. & in lib. soliloq. cap. 4. & 5. interpretatur. Sunt, qui existiment non ita hunc locum intellexisse, sed tantùm ex eo collegisse contra Manichæos, qui peccatum aliquid esse dicebant, esse nihil. Operam meo quidem iudicio piam, sed irritam sumunt. Nam epist. 150. non iam contra Manichæos, sed contra Arianos disputans, ita prorsus interpretatur. Fateor tamen aliquando etiam per negationem interpretari, vt in libro de natura boni contra Manichæos cap. 25. vbi idem esse dicit, *sine ipso factum est nihil*, atque quod ante dixerat: *Omnia per ipsum facta sunt.* Quod quidam obseruarunt non dixisse Euangelistam οὐδὲν nihil, sed οὐδὲ ἕν nec vnum, non satis docta mihi videtur diligentia. Idem enim est οὐδὲν nihil, & οὐδὲ ἕν, nec vnum, & ex hoc illud factum est. Itaque nullus Græcus, aut Græce doctus auctor id adnotauit. Hoc vnum ad perfectam huius loci explanationem deest, vt quæramus, quare Ioannes ista repetitione vsus fuerit, si idem est *omnia per ipsum facta sunt*, &, *sine ipso factum est nihil*, *quod factum est.* Cyrillum, & alios auctores ad excludendum Spiritum sanctum, qui factus non est: ideoque per Verbum non fuisse factum, hoc

Inf. c. 18. 20.

A à Ioanne additum, dixisse supra meminimus. Quæ satis probabilis est ratio. Sed aliam etiam nos possumus reddere, rem adeo fuisse grauem, & necessariam, vt iterum, atque iterum, aliis atque aliis verbis fuerit repetenda, *δὶς καὶ τρὶς τάχα καὶ ὡς ἔχον ἐπαναπολεῖν τῷ λόγῳ δεῖ*, vt ille apud Platonem Socrates dixit. Adde Hebræorum esse morem, vt quod semel per affirmationem dixerint, iterum per negationem dicant Isai 39. 4. *Omnia, quæ sunt in domo mea viderunt, non fuit res quam non ostenderim eis.* Ierem. 42. 4. *Omne verbum quodcunque responderit mihi, indicabo vobis, nec celabo vos quicquam.* Atque hæc fortasse causa fuit, cur Ioannes non dixit οὐδὲν, sed οὐδὲ ἕν, vt modo dicebamus, quia οὐδὲ ἕν magis Hebraicæ respondet phrasi.

In Philebo

Hebræorũ idioma in repetitionibus.

B 4. *In ipso vita erat.*] Varietas illa lectionum, de qua superiore versu disputauimus varias etiam huius loci interpretationes peperit. Qui legebant, *quod factum est in ipso, vita erat*, distinctiuncula post, *ipso*, adhibita non eodem modo intelligebant. Manichæi quidem exponebant, *quod factum est in ipso*, id est per ipsum, *vita erat*, id est viuebat, quasi aliquid esset quod vita careret, quod factum quidem fuisset, sed non per ipsum factum esset, vt indicat August. lib. 5. de Genes. ad litter. cap. 14. & disertis verbis scribit Ambrosius lib. 3. de fide, cap. 3. *Obiiciunt*, inquit, *Manichæi, si quod in ipso factum est vita est, est ergo aliquid, quod in ipso factum non sit, & mors sit, vt duo impie inducant principia.* Hilarius vero si bene difficilem auctorem intelligo libr. 2. de Trinit. videtur exponere, *quod factum est in ipso*, id est Verbum ipsum, quod per se extitit, nec ab alio factum est, vita erat; viuens non mortuus natus est. Eunomiani, & Macedoniani, vt supra ex Ambros. Gregor. Nazianz. Theodor. Chrysost. & aliis auctoribus ostendimus, exponebant, *quod factum est in ipso*, id est, Spiritus sanctus, qui per ipsum factus est, *vita erat*. Ita ad suum quisque errorem ingeniosè verba torquebat. Qui verò legebant, *quod factum est*, deinde posita virgula, *in ipso vita erat*, diuersis etiam rationibus explicabant. Alii, *quod factum est, in ipso vita erat*, tanquam diceret in eo quod factum est, vita erat. Ita Cyrill. Quod & coactum videtur esse, & ad Manichæorum alludere sententiam, qui & omnia, quæ videmus, viuere dicebant, & aliquid esse præter ea, quod non viueret, quod à Verbo non esset factum. Alii, *quod factum est, in ipso vita erat*, id est, non quidem in se, sed in ipso Verbo vitam habebat. Vt pronomen *ipso* non ad, *quod factum est*, sed ad *Verbum* referatur, de quo dictum fuerat, *omnia per ipsum facta sunt.* Quod ita explicant, res omnes antequam fierent, non in se, sed in Deo fuisse, sicut domus, antequam ædificetur, non in se, sed in mente artificis est; & quia quidquid in Deo est, Deus, & vita est, ideo res omnes in Deo vitam fuisse. Sic Augustinus interpretatur libro 5. de Genes. ad litter. cap. 14. & tract. in Ioan. 1. & Beda, Rupertus, & alij posteriores auctores exponunt. Sed quia aliam magis lectionem approbauimus, qua nouæ hinc sententiæ sumatur initium, *in ipso vita erat*, alius sensus ad eam accommodatus quærendus est. Hactenus certus est sensus, significari his verbis in ipso, id est in verbo vitam fuisse, sed quomodo vita in illo fuisse dicatur, id quæritur. Quidam sic intelligunt, vt idem sit *in ipso vita erat*, & ipsum vita erat: *Viuus est enim sermo Dei*, vt Ambros. in enarrat. Psal. 36. Id quidem verum est. Nam Verbum de seipso postea dicit, *Ego sum via, veritas, & vita*: sed quo minus credam hoc Ioannem dicere voluisse, multa me mouent. Primùm quod id erat dictu superuacaneum, cum proximis dixisset verbis Verbum illud fuisse Deum; cui enim dubium esse poterat vitam, id est viuum esse, si Deus erat? Deinde quòd de vita, sicut &

Manichæorum praua expositio.

Eunomianorum, & Macedonianorum expositio.

Quomodo vita in verbo fuerit.

ad Heb. 4. 12.

Inf. c. 14. 6.

Digitized by Google

de luce hominum loqui videatur, *Et vita*, inquit, *erat lux hominum*. Præterea quod vix mihi persuadere possim dicturum fuisse Ioannem, *in ipso vita erat*, si tantum dicere voluisset vitam habuisse, aut fuisse viuum. Dixisset enim rectè, ipsum vita erat. Quibus etiam adductus rationibus Chrysostomi, Cyrilli, Theophylacti, Euthymij interpretationem non probo, qui hoc de omnium rerum conseruatione intelligendum esse putant, quasi vitam Ioannes appellet vigorem illum, quem verbum rebus omnibus imprimit, dum

ad Heb. 1. 3. eas conseruat, atque gubernat. *Portat enim omnia verbo virtutis suæ*, &, *in ipso viuimus, & mouemur, & sumus*.

Act. 17. 28.

Inf. c. 5. 17. &, *Pater*, inquit, *vsque modo operatur, & ego operor*. Proprie enim de hominibus loquitur; *Et vita erat lux hominum*. Eademque ratione aliis recentioribus interpretibus non assentior vitam naturalem, quam res animatæ viuunt intelligentibus, quasi dicat Euangelista, Omnia quæ viuunt, ex Verbo illo per quod omnia facta sunt, vitam hauriunt. Quorsum enim id dixisset? Egerat, inquiunt, de primo rerum genere, quæ esse sine vita habent, agit nunc de viuentibus: post de homine, qui præter essentiam, & vitam, etiam rationem habet. Probabilis coniectura, si Aristotelem interpretaremur, nunc autem Ioannem Euangelistam, & piscatorem interpretamur non Aristotelico, sed diuino spiritu loquentem. Verum ego sensum esse arbitror, vt de vita spirituali hominum loquatur Ioannes. Egerat enim de verbo ipso per se, vbi fuisset, & quid esset. Agit nunc de eius ad nos aduentu, &, vt ita dicam, profectione, deque eius causis: cur non semper mansisset apud Deum, quando meliore conditione, ac loco esse non posset, docet propterea venisse, vt vitam, & lucem hominibus afferret, quæ in illo erat solo. Postea agit de eius ad nos

Vers. 14. peruentione. *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis*. Hoc ex adiunctis manifestum est, vt modò dicebamus, agit enim de homine solo, *& vita erat lux hominum*. Itaque significat Ioannes Filium Dei profectum quodammodo fuisse à sinu Patris, &, vt loquitur D. Paulus, exinaniisse sese, vt vitam nobis af-

Ad Philippens. 2. 7. ferret, quæ in ipso erat. Quod ex altero eiusdem Ioannis loco melius intelligemus 1. epistola capit. 1. 2. *Annuntiamus vobis vitam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis*. Hoc est quod tam sæpe Christus indicat præsertim apud Ioannem, qui vitæ vocabulo videtur delectatus, ideoque multa de vita nobis per Christum allata ab aliis Euangelistis prætermissa commemorasse. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. capit. 3. 16. &, *Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. capit. 4. 14. &, *Qui verbum meum audit, & credit in eum, qui misit me, habet vitam æternam*, quia *sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*. cap. 5. 24. 26. & *non vultis venire ad me, vt vitam habeatis* versicul. 40. Et *ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant*. cap. 10. 10. & *ego sum via, & veritas, & vita*, cap. 14. 6. & *Dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam*. cap. 17. 2. & alia sexcenta quæ breuitatis causa prætermittimus. Hoc etiam est, quod ait D. Paulus ad Coloss. 3. 4. *Cum Christus apparuerit vita vestra*. Et quod Lucas Act. 3. 15. Christum vocat *auctorem vitæ*. Sed optimus sui interpres est Ioannes in prima epistola cap. 5. 11. 12. *Vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio eius. Qui habet filium, habet vitam*. Audis, ab eodem ore aliis verbis, *In ipso vita erat*? Hanc interpretationem & Chrysostomus & Theophylactus indicarunt. Ammonius verò Presbyter, & Theodorus Mops. etiam secuti sunt, vt in Græcorum Catena reperi lætus

meam ab eis sententiam approbari. Atque hinc in-

A telligitur, quod quidam quæsrunt, & nos supra obiter attigimus, cur Ioannes non dixerit ipsum vita erat, sed *in ipso vita erat*? Nempe non agebat de ipsius vita, sed de nostra, quæ in ipso erat. Erat quidem verbum ipsum vita nostra, sicut alio loco Ioannes indicat. *An-* 1. epist. 1. 2.

nuntiamus vobis vitam, quæ erat apud Patrem, & apparuit Colos. 3. 4.

nobis. & D. Paulus, *Quum Christus apparuerit vita vestra*. Sed quia de illa ipsa vita Ioannes, non quatenus verbi, sed quatenus nostra erat loquebatur, aptius dixit *In ipso vita erat*, quàm si dixisset, ipsum vita erat. Quorundam tamen obseruatio, priori loco nomen ζωὴ vitæ articulum non habere, posteriori autem habere,

B cum dicit, *Et vita erat lux hominum*, quod priore loco de nostra, posteriore de ipsius verbi vita loquatur Euangelista, vera esse non potest, cum ipsa repetitio manifeste declaret de ea ipsa vita, de qua dictum erat, *In ipso vita erat*, dici statim, *& vita erat lux hominum*. Nec video quid inter hanc, & illam Arianorum obseruationem differat, de qua ver. 1. mentionem fecimus, cùm dicitur, *& Deus erat verbum*, verbum non vere vocari Deum, quòd nomen Dei articulum non haberet, cum in membro præcedenti habuisset. Nam vt illic de eodem Deo, ita hìc de eadem vita agi ex eiusdem verbi repetitione, & orationis gradatione per-

C spicuum est.

Et vita erat lux hominum.] Hoc omnes propemodum auctores de luce hominum naturali, id est de mente, atque ratione, quæ quia nobis quid agendum, quid fugiendum sit ostendit, lux, aut lumen dicitur, interpretantur. Chrysost. hom. 4. Cyrill. c. 5. Theophylact. & Rupertus. Sed quemadmodum diximus vitam hoc loco non naturalem, qua mundo, sed spiritualem, qua Deo viuimus, intelligi oportere, ita non dubito, quin non naturalis, sed spiritualis lux intelligenda sit, qua sapimus, & percipimus *ea, quæ sunt Spiritus Dei*. Nam illam quidem naturalem iam accepera- 1. Cor. 2. 14.

D mus, cum *omnia per ipsum facta sunt*, hanc postea accepimus, cum *verbum caro factum est, & habitauit in nobis*. Docet enim Ioannes quomodo *in ipso vita erat*, id est qua ratione vitam nobis contulit, nempe illuminando *omnem hominem venientem in hunc mundum*, quia *vita erat lux hominum*. Hunc esse sensum & ex iis, quæ sequuntur, & ex frequenti scripturæ consuetudine manifestum est. Addit ver. 5. *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*. Non ergo de naturali loquitur luce, quam omnes homines; sed de spirituali, quam pauci comprehenderunt. Addit ver. 9.

E *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, vbi dubium non est, & de eadem luce, & de spirituali agi. Scribit idem Ioan. cap. 3. 19. *Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem*, haud dubiè de spirituali luce, sicut de spiritualibus tenebris agit. Dicit Christus, cap. 8. 12. *Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ*. Et lucem, & tenebras manifestum est spiritualiter accipi. Dicit c. 9. 5. *quandiu sum in mundo, lux sum mundi*, & c. 12. 35. 36. *Ambulate, dum lucem habetis*, & *dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis*. Consentiunt prophetiæ Isai. c. 49. 6. *Dedi te in*

F *lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ*. & c. 9. 2. *Populus, qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis*, quod de Christo, eiusque prædicatione c. 4. 16. Mat- *Lux pro*

thæus interpretatur. Vbique lux pro spirituali homi- *spirituali hominum*

num illustratione ponitur. Ac nescio an vllum ex scri- *illustratione posita*.

pturis sacris exemplum proferri possit, vbi lux, aut lumen rationem significet naturalem. Nam illud quod vnum vulgo in eam sententiam adduci solet, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, longè Psal. 4. 7.

Digitized by Google

alium habet sensum. Contra verò, tenebræ, quæ luci Christi opponuntur, perpetuo pro morum prauitate, & vitæ erroribus accipiuntur, à quibus nos Christus reuocauit. Erramus enim, cum in tenebris ambulamus. *Abiiciamus*, inquit D. Paulus Rom. 13. 12. *opera tenebrarum, & induamur arma lucis.* Et *quæ societas luci ad tenebras?* 2. Cor. 6. 14. & *eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Ephes. 5. 8. & quod simillimum huic loco est, de quo diximus, ait Ioannes 1. epist. cap. 1. 5. 6. *Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ, si dixerimus, quoniam societatem habemus cum illo, & in tenebris ambulamus, mentimur.* & cap. 2. 9. *Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.* Neque nostra propriè interpretatio est, sed ni fallor Augustini tract. in Ioan. 1. & Bedæ & Euthymii in commentariis. Quare genitiuum illum *hominum* passiuè accipio, *Erat lux hominum*, id est qua homines illuminantur. Ex his, quæ dicta sunt, multæ explicari quæstiones possunt. Prima est illa, quam Augustinus, & Beda indicauerunt. Cur non dixerit Euangelista, vita erat lux omnium rerum, sed *erat lux hominum.* Cuius rei ratio non illa mihi videtur esse, quam iidem illi auctores reddunt, quod in solis hominibus sit ratio capax lucis: nam & in angelis est, itaque ista quidem ratione hominum simul, & angelorum lucem appellasset, sed quod de filij Dei ageret aduentu, qui non aliarum rerum, non angelorum, sed hominum causa venit, eaque explicaret dona, quæ ipsis veniens attulisset, vitam nimirum, & lucem. Altera est, quã Chrysost. & Theophyl. excitant, quamobrem Euangelista non dixerit, vita erat Lux Iudæorum, sed *lux hominum.* Facilis solutio, quam & illi adhibent, quia non Iudæorum tantùm, sed omnium omnino hominum causa venerat: sicut paulo post vniuersè dixit, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Eademque ratione ad illam alteram respondere possumus, quam quidam inferunt, quare non dixerit, vita erat lux angelorum. Nec mihi Origenis, & aliorum quorundam auctorum opinio probari potest, qui putant hoc loco angelos non excludi, sed eorum etiam lucem esse verbum: est enimuerò Filius Dei etiam angelorum lux, sed id meo quidem iudicio Ioannes hoc loco non significauit, nec enim id agebat. Duplex mihi quæstio & difficilior, & magis ad intellectum huius loci necessaria videtur esse ab interpretibus prætermissa: altera, quorsum Ioannes dixerit, *Et vita erat lux hominum*, quid enim vitæ cum luce? aut quomodo vitæ, & lucis verba cohærent? Solet scriptura vitam lucem, mortem tenebras appellare, quia dum viuimus lucem cernimus, mortui lucem non videmus, sed vt scriptura loquitur, habitamus *in tenebris, & vmbra mortis.* Ea metaphora, quæ à corporali luce ad corporalem vitam significandam sumpta fuerat, ad spiritualem lucem, ac tenebras translata est. Voluit ergo docere Ioannes, qua in re vita illa consisteret, quam in verbo esse dixerat, nempe in luce, id est in hominum illuminatione, propterea addidit, *Et vita erat lux hominum.* Itaque si articulus Græcus additus nomini ζωῆς vitæ non repugnaret, non dubitarem dicere lucem esse subiectum, vitam prædicatum, vt esset sensus, lux hominum illuminatio erat ipsorum vita, sed verba Euangelistam transposuisse, vt gradationem illam, qua vti cœperat, retineret. Cæterum sententiæ nihil interest. Altera quorsum hoc ipsum Ioannes dicat, cum nondum dixerit, *Et verbum caro factum est?* Quo etiam consilio de beneficiis dixerit, quæ verbum in homines contulit, & quo modo ea homines recipere noluerint, cum de ipso per se agat verbo, antequam caro fieret, & lux hominum esset? Credo ego occasione abreptum Ioannem longa anticipatione vsum esse. Volebat, vt supra indicauimus causam exponere, quamobrem caro factum esset, quod in illo Pater vitam, lucemque hominum constituisset. Itaque nisi late factum esset nemo hominum viuere, non diuinam illam lucem, quam nobis attulit, recipere potuisset. Hac occasione anticipata paululum oratione docere cœpit, quam proterui, & ingrati erga illum, qui hanc ipsam illis lucem afferebat, homines fuissent. Pertinebat etiam hæc anticipatio ad confirmandum id, quod agebat. Potuit enim aliquis obiicere non fuisse verbum natura sua vitam, & lucem, quandoquidem multi post eius aduentum homines in tenebris adhuc, & morte mansissent. Anteuertit obiectionem Euangelista id non verbi, sed hominum culpa factum esse, qui vitã, lucemque oblatam sibi recipere noluerunt. Tanquam dicat etsi multi aduenienti verbo non reuixerunt, etsi multi illuminati non sunt, tamen *in ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

Vers. 9. (margin)

Vitam lucem, mortẽ tenebras appellat Scriptura. Luc. 1. 79. (margin)

5. *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*] Minus meo iudicio difficilis hic locus esset, si nemo eum exposuisset. Nam per se facilem varietas interpretum difficilem reddidit. Omnis fere quæstio in duobus versatur verbis, quid lux? quid tenebræ? inde enim facile intelligetur, quomodo lux in tenebris luceat, & quomodo lucẽ tenebræ non comprehenderint. Quidam lucem Christum, tenebras Diabolum, & eius ministros Christi persecutores intellexerunt. Nam & Christus paulo ante lux appellatus fuerat, & passim se ipse mundi lucem vocat, Diabolum verò D. Paulus *rectorem tenebrarum* Ephes. 6. 12. Solent etiam persecutiones, afflictionesque vocari tenebræ. *Rursus*, inquit, *post tenebras spero lucem.* Iob. 17. 12. & *ecce tribulatio, & tenebræ* Isai. 8. 22. sensum igitur esse, Christum in ipsis tenebris inter ipsas quodammodo Diaboli, & hostium suorum manus magis eluxisse, magis eius emicuisse virtutem: nec ab illis comprehendi, id est vinci potuisse. *Venit*, inquit, *princeps mundi huius, & in me non habet quicquam*, & *confidite, ego vici mundum.* Quo sensu interpretantur Greg. Nazian. orat. 4. de Theolog. & Elias Cretens. in eius comment. & Origen. tom. in Ioan. 4. Chrysost. & Theophyl. Alij lucem Christum, tenebras animam, & naturam nostram, quæ quantumcunque illuminetur, quantumuis in illa Christus luceat, tamen comprehendere non possit, sed semper eius comparatione tenebræ maneat. sic Tatian. in orat. contra Græcos, Origen. homil. 9. in Ezech. & Cyril. hoc loco, &, vt videtur, Ammonius, quemadmodum auctor Græcæ Catenæ citat. Alii lucem verbum ipsum, tenebras carnem, lucem ergo, id est diuinitatem in carne luxisse, nec eam tenebras carnis comprehendere, id est obscurare potuisse: quam interpretationem Theophylact. refert, videturque olere Origenis ingenium. Alii lucem diuinitatem, tenebras res vniuersas, in quibus luxerit, nec tamen eum comprehendere, id est inquinare potuerint, sicut sol non coinquinatur, dum etiam in sordidis locis lucet. In quam sententiam Fulgentius lib. 2 ad Thrasim. hoc vtitur testimonio. Alii lucem Christum, tenebra verò peccata, quæ illum non potuerunt comprehendere, quia *peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius* 1. Pet. 2. 22. Vt Maximus hom. 2. de Pascha, & hom. 3. de Pentecoste. Alii lucem Christi diuinitatem, quæ cum in rebus omnib. eluceret, posset que ex illis, vt ait D. Paulus Rom. 1. 19. 20. & Sapiẽs Sap. 13. 5. facile cognosci, tamen eam homines, qui tenebræ erant, non cognouisse. Ita Leontius. Alii lucem doctrinam Christi, aut eius incarnationis mysterium, quæ cum natura sua in tenebris luceat, vt ait Dauid, *lucerna pedibus meis verbum tuum*, tamen tenebræ mentis

Persecutiones & afflictiones tenebræ dicuntur. (margin)

Ioã. 14. 30. & 16. 33. (margin)

Psal. 118. 105. (margin)

nostræ omnino comprehendere non possunt, quia, vt idem Dauid ait Psal 138. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.* Legi hanc interpretationem apud Lanfrãcum in disputatione aduersus Berengarium, eoque sensu Leo hũc locũ citat serm. de passion Domini 18. refertque, & non improbat D. Thomas. Hæc omnia probabilia vel soli auctores faciunt. Illud vero non probabile, sed ridiculum profecto est, quod apud subtilem quendam interpretem inuenio, lucem res diuinas, tenebras res sensibile esse, in quib. lux quidem diuina lucet, sed tenebræ eam non comprehenderunt, quia non possunt sensitiuæ potentiæ cognitionem rerum intelligibilium attingere. Apagetis à sanctissimis adytis scripturarum istam subtilitatem. Interpretis honori parco, lectorem tamen admoneo, ne istis delectetur argutiis. Nihil futilius, nihil minus dignum esse sacrarum litterarum maiestate, quam in iis exponendis imprudenter abuti ingenij subtilitate. Facilis sensus, quam August. Beda, Rupertus, Euthym. Bernard. libr. 5. de conside-rat. attigerunt. Lucem vocat Christum, eiusque doctrinam, de qua proximis verbis dixerat, *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.* Tenebras homines, qui in peccatis, id est in tenebris erant, sicut D. Paulus ait, *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* Eph. 5. 8. Docet igitur Euangelista, quid Christus fecerit, quidque potuerit, ac voluerit: & quid homines facere noluerint. Christus natura sua lux erat, bonitate vero sua omnes prorsus homines volebat illuminare, homines autem malitia sua oblatam ab eo lucem recipere noluerunt. Hoc est, *lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Hunc esse verum sensum ex sequentibus apparet. Quod enim hîc dicit *lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*, dicit versu 10. & 11. *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit, & sui eum non receperunt.* & cap 3. 19. *Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem.* Vnde intelligi potest, quod facile animo lectoris occurrit, quomodo dicat, *Lux in tenebris lucet.* Si enim lux in tenebris est, vtique nõ lucet, & si lucet, vtique non est in tenebris. Sic enim dictum est, *Lux in tenebris lucet*, quomodo si diceret, lux tenebras illuminat, eas dissipans, atque dispellens. Altera quoque soluitur quæstio, quomodo si lux in tenebris luxit, *tenebræ eam non comprehenderunt?* Si enim in tenebris lucit, tenebras illuminauit; si illuminauit tenebras, tenebræ eam comprehenderunt. Quid enim est comprehendere, quemadmodum diximus, nisi illuminari, lucemque recipere? Non dicit Ioannes, *Lux in tenebris* luxit, sed *lucet*, id est lucem natura sua aptam esse, vt tenebras illuminet, omnem enim lucem in tenebris lucere solere. Itaque lucem hoc loco generaliter non solum pro Christo, sed pro omni omnino luce accipi posse puto, vt hypothesis ad thesim reuocetur, sensusque fit plenior, ac firmior. Quasi à genere ad speciem, & à minori ad maius tacitè argumentetur, ac dicat, Cur lux omnis natura sua in tenebris lucere soleat, eamque tenebræ facilè admittant, & comprehendant, tamen homines, qui erant tenebræ, Christum, qui multo verior, atque efficacior erat lux, admittere, & comprehendere noluerunt.

Nimia subtilitas in scriptura locum non habet.

6. *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes.*] Nemo lector attentus non statim dubitat, qua ratione Euangelista de Ioanne nunc agat. Maior pars auctorum putant, cùm de verbi diuinitate Euangelista dixisset, deque eius aduentu in carnem paulo post dicturus esset, de eius prius præcursore Ioãne agere voluisse. Sic Chrysost. August. Theophyl. &, vt videtur, Euthym. Cyrillus vero tanquam testem eorum, quæ

A dicta essent, citari Ioannem putat, propterea dici, *Hic venit in testimonium.* Si vtramque rationem coniungas, erit singulis probabilior. Nam quia Ioannes sex ante Christum menses natus est, & aliquanto priusquam ille baptizare, atque docere cœpit, antequam de Christi aduentu, & natiuitate agat, de Ioanne agit. Quemadmodum Lucas nisi quod multo copiosius, antequam de Christo dicere aggrederetur, de Ioanne dicit cap. 1. vt Euthymius adnotauit. Et ex vtriusque comparatione confirmat, quod dictum erat, in verbo vitam, & veram hominum lucem fuisse. *Non erat*, inquit, *ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc*
B *mundum.* Probat Christum solem fuisse, quia ante Ioannem luciferum habuit. Quod dicit *Fuit*, omnes quos legerim interpretes ad prædicationem referunt, quasi tunc missus dicatur, cum prædicare cœpit. Sed vberior mihi videtur, & veritati magis congruens fore sententia, si ad primam eius conceptionem referatur. Missus enim à Deo Ioannes est, cum primum est in vtero conceptus. Propterea enim supra naturæ modum parentibus à Deo datus fuit, *vt testimonium perhiberet de lumine*, vt angelus apud Lucam docet. cap. 1. 14. 15. 16. Itaque qui hoc loco quod
C Græce dicitur, ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, verterit, extitit homo quidam missus à Deo, rectè mea quidem sententia sensum expresserit. Non enim significant Græca verba missum à Deo fuisse, sed extitisse, aut natum fuisse hominem non casu, non naturali propagatione, vt cæteros homines, sed datum, missumque diuinitus. Quemadmodum si Latine dicas, natus *est homo missus à Deo.* Si enim dicere voluisset missum tantum fuisse à Deo, non dixisset ἐγένετο, sed ἦν ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος: Recteque Cyrillus adnotauit Euangelistam de Christo dixisse ἦν *erat*, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat*
D *verbum*: de Ioanne autem dixisse ἐγένετο extitit, factus est, si Latinus pateretur sermo. Eadem ratione hominem appellauit, quasi verbo illum, de quo locutus fuerat, opponens, qui antequam caro fieret, non homo, sed Deus erat. Missum autem à Deo fuisse dicit, quo plus ponderis haberet eius, de quo statim dicturus erat, testimonium. Nomen expressit, & quia id ad fidem scribentis historiam pertinebat, & quia illud ipsum nomen testem commendabat, tum quod diuinitus per angelum datum esset Luc. 1. 13. vt Cyril. obseruauit. tum quod sono ipso, & significatione faustum haberetur, quia vt apud Lucam diximus, gratiosum hominem significare creditur, vt ad-
E notat Alcuinus.

7. *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.*] Incipit personam Ioannis comparatione aliorum hominum extollere, comparatione verbi deprimere. Maior aliis, quia missus erat à Deo, quia ad præclarissimum officium filii Dei demonstrandi, & in mũdum quodammodo introducendi. Hoc est, *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.* Minor Christo hoc ipso, quod propter Christum veniebat, vt illi tanquam præco ministraret. Hoc est, *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine*, quod aliis ver-
F bis Luc. 1. 17. angelus dixit. *Ipse præcedet ante eum in spiritu, & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam.* Quæstionem hîc Chrysostomus commouet, quomodo Ioannes in testimonium venerit, cùm Christus dicat Ioann. 5. 34. *Ego non ab homine testimonium accipio.* Respondet, non ideo in testimonium venisse, quod Christus, sed quod homines, vt Christo crederent, eius indigerent testimonio. Propterea statim addidisse, vt & Theophyl. & Euthym. obseruant,

Vt omnes

Digitized by Google

Vt omnes crederent per illum. Citat Euangelista Iudæis grauissimum & gratiosissimum apud eos testem. Nam & Iudęus erat & patre matreque nobilissimus, vtroque parente ex sacerdotali genere originem habente & sanctitate vitæ erat celeberrimus, tantusque Propheta habebatur, vt Messias esse crederetur vers. 20. Hunc illis testem adducit. Huic si non credāt, cui credent? Itaque Christus etiā ex eius alibi testimonio argumentatur Ioan. 5. 33. 34. *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati, ego autem non ab homine testimonium accipio.* Nempe etsi Ioannes homo erat, tamen quia testis à Deo missus fuerat, eius testimonium non humanum, sed diuinum erat.

Vt omnes crederent per illum.] Græc. δι' αὐτοῦ ambiguum est, nam si genus tātùm, & Grammaticæ leges spectes, & ad Ioannem, & ad lumen referri potest. Itaque quidam ad lumen referunt hac adducti ratione, quod Ioannes non venerit, vt omnes, sed vt soli Iudæi, quibus prędicaturus erat, per eum crederent. Nec iudicium, nec rationem probo. Nam & iudicium est singulare omnibus bonis auctoribus repugnantibus, & si ad lumen referretur, non diceret: *Vt omnes crederent per illum*, sed vt omnes in illum crederent. Et ratio illa, quæ illos mouit interpretes, illud etiam efficeret, vt nec ad lumen, id est ad Christum referretur, nam nec per Christum omnes crediderunt, nec aliis Christus, quàm Iudæis prædicauit, quia non venerat *nisi ad*
Mat. 15. 24. *oues, quæ perierant domus Israel.* Declarat ergo Euangelista quod proximo dixerat verbo Ioannem in testimonium venisse, docetque quid suo illo testimonio efficere voluerit, nempe vt omnes per illum, id est illius testimonio, atque prædicatione crederent in Christum. Sic Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius. At non omnes per Ioannem crediderunt. Nec per Christum. Sed quemadmodum voluntas Christi erat, vt omnes omnino homines crederent, cùm multi sua culpa credere noluerint: sic volebat Ioannes, vt omnes suo testimonio in Christum crederent, quamuis non omnes crediderint. Nec enim di-
Inf. ver. 29. xit, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata* Iudæorum, sed *peccata mundi*, vt Theophylactus & Euthymius respōdent. Cur ergo solis Iudæis prædicauit? Eadem ratione qua Christus, quia Euangelium, & Messias non gentibus, sed Iudæis promissus fuerat, per quos aliæ
Inf. c. 4. 22. gentes erant crediture, *Salus* enim *ex Iudæis.* Ideoque nec Christus, nec eius præco Ioannes extra Iudæam prædicauit, nec ex alia gente quam Iudæorum Apostolos elegit. Sed de hac re copiosius Matth. 10. 4. & 15. 24. disseruimus.

8. *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.*] Intelligendum est ἦλθεν ὁ λόγος, venit verbum, vt plena sit oratio, & absoluta sententia. Quia venisse Ioannem dixerat, *vt testimonium perhiberet de lumine*, qui lumen ipse fuisse videbatur: rationem dicti reddit, non fuisse ipsum lucem, sed ideo venisse, *vt testimonium perhiberet de lumine.* Non solem, sed luciferum fuisse, qui solem post se oriturum testaretur, hominibus assuetis in tenebris esse, solem visum, longè maiorem, longè clariorem illo solem fuisse Christum. Sciebat Euangelista magnam Iudæos de Ioanne opinionem habuisse: ideoque eius comparatione docet, quantus fuerit Christus, ad quem Ioannes tenebræ erat, vt eos à Ioanne transferat ad Christū. Aliā Chrysost. Theop. & Euthym. cur hoc Ioannes addiderit, rationem reddunt, ne, quia dixerat venisse Ioannem, vt testimoniū de Christo perhiberet, maior Christo putaretur, quòd ita plerumque fieri soleat, vt maior, ac fide dignior de minore testificetur. Nihil lectorem varietas interpretationis moueat, quod vno loco lux, alio lumen ponitur. Eadem Græce vox est, quam noster interpres, vt aliàs sæpe solet, non alio puto consilio, quam vt similitudinis fastidium euitaret, nunc lumen, nunc lucem reddidit. Illud ad rem magis pertinet, quod Cyrillus admonuit, nomen lucis aut luminis Græce emphaticum articulum habere οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, id est, non erat ille lumen illud. Nam lumen quidem aliquod Ioannes erat. *Erat* enim *lucerna ardens, & lucens*, ipso etiam de illo Christo testante Ioann. 5. 35. sed aliud est lucernam, aliud solem, id est ipsum lumen esse, aliud natura sua, aliud alterius beneficio lucere. Denique hoc inter Christum, & Ioannem, cæterosque viros sanctos discriminis est, de quibus dicitur Matth. 5, 14. *vos estis lux mundi*: quod inter solem & lunam. Sol ex se ipso, luna non nisi ex sole lumen habet: *de plenitudine* enim *eius nos omnes accepimus.* Si ergo Ioannes lux vera non erat, quomodo poterat veram lucem ostendere, hoc est testimonium perhibere de lumine? quo modo poterat homines, vt veram lucem cernerent, illuminare? Rectissime tract. 2. respondet Augustinus oculos hominum fuisse saucios, qui autem oculis sunt sauciis, lumen solis in sole ipso oriente cernere non possunt; in monte, qui eius radiis primus illustrari incipit, possunt. Non pœnitebit lectorem verborum Augustini. *Magnum aliquid est iste Ioannes, ingens meritum, magna gratia, magna celsitudo. Mirare, plane, mirare, sed tanquam montem, mons autem in tenebris est, nisi luce vestiatur. Ergo tantum mirare Ioannem, vt audias, quid sequatur. Non erat ille lumen, ne si eum montem putes lumen esse, naufragium in monte facias, non solatium inuenias. Sed quid debes mirari? montem tāquam montem. Erige autem te ad illum, qui illuminat montem, qui ad hoc erectus est, vt prior radios excipiat, & oculis tuis nuntiet.*

Quod discrimen sit inter Christum, & sanctos.

9. *Erat lux vera, quę illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*] Explicat magis, ac magis Christi, & Ioannis comparationem, & declarat, quod superiore versu dixerat, illum non fuisse lucem illam, id est veram, quæ illuminet omnes homines; videtur vim articuli solam exponere, quod dixisset τὸ φῶς, lux illa, quasi dicat, Non erat ille lux illa, id est vera lux, lux enim vera erat Christus. Oratio eleganter imperfecta est. Dicit enim *erat lux vera*, & non dicit, quis lux illa vera fuerit. Nec enim sensus est fuisse lucem aliquam veram, sed aliquem alium præter Ioannē fuisse veram lucem, nimirum Christum. Christus enim quamuis non nominetur, intelligitur eo ipso, quod de illius, & Ioannis comparatione Euangelista loquebatur. Cur ergo non nominauit? quia maiorem vim & gratiam habet oratio. Quo sensu hoc loco lux appellatur vera, à quibusdam disputari video. Aliquando, inquiunt, verum opponitur falso, vt Ephes. 4. 25. *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Aliquando figuræ, vt *lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*, infra versu 17. Aliquando ei, quod non est naturale, aut per se cuiusque modi, vt 1. Ioann. 5. 20. *Vt simus in vero filio eius.* Quomodo hoc loco accipi putant. Ego quemadmodum nomen lucis non dicitur vere, & proprie de Christo, sed metaphorice, ita puto veram lucem non vere, sed metaphorice dici. Lux enim vera ista est, quam oculis corporis cernimus, qualis profecto non erat Christus, nisi velimus cum Manichęis delirare, qui Solem istum corporeum Christum esse dicebant, vt Diuus Augustinus refert tract. in Ioan. 34. Sed dicitur lux vera metonymicè, quia quod facit lux ista vera in corporibus, id verius, atque perfectius ille in animis facit. Magis enim & verius ille animum, quàm sol corpus illuminat. Eodem prorsus modo, quo *vitis vera* dictus est Ioannis 15. 1. non quod vere & proprie vitis sit, sed quod verius eos, qui in se credunt, quàm vitis pal-

Lux vera Christus vt vitis vera, & cibus.

SS

Digitized by Google

mites nutriat, atque sustentet. Et cibus verus, non quod sit vere cibus, cum non panem, sed verum corpus suum nobis cibum dederit, sed quod melius, ac verius animos nostros, quàm verus iste cibus, quo vtimur, corpora nutriat Ioan.6.55. Quo autem modo lux illa vera illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, duplex est quæstio, altera quo lumine, altera quo modo omnes, cum de quibusdam idem Ioannes dicat in tenebris adhuc esse, 1. epist. c.2. 9.11. Nonnulli hoc de naturali rationis lumine intellexerunt: eo enim à Christo omnes illuminari, quia eius omnes luminis participes sunt, vt Cyrill. lib. 1. in Ioan. c.9. & Iunil in comment. in cap. 2. Genes. Quod quia minus probabile erat, hæreticis placuit, non placiturum, si sciuissent a tam bonis ante auctoribus dictum fuisse. Sed minime dubium est de spirituali lumine intelligendum, de doctrina, de fide, de gratia, de vita illa, de qua dixerat, *& vita erat lux hominum*, vt Cypri. lib.1. contra Iud. D. Aug. hoc loco, & libr. 4. de Trin. c.2. multisque aliis locis. Chrysost. Maxim. hom 4. de Pascha, Beda, Theophyl. Euthym. interpretatur. Secundam quæstionem difficiliorem nobis Aug. reddidit. Is enim contra Pelagianos de prædestinatione disputans, vt suam opinionem defenderet, non omnibus gratiam dari, non omnes illuminari, sæpe ita interpretatur hunc locum, quasi sensus non sit Christum aut re vera omnes illuminasse, aut illuminare voluisse, sed neminem nisi per illum illuminari, aut ex omni genere hominum aliquos per illum illuminari lib.1. de peccatorum merit. & remiss. cap. 25. & in Enchir. ca.103. De prædestinatione non disputo, tantùm dico omnium Græcorum in hunc locum interpretationem multo magis mihi placere, illuminare omnẽ hominem quantum in ipso est, si qui non illuminantur, ideo non illuminari, quia recipere oblatum lumẽ nolunt, Chrysost. hom. in Ioan. 7. Cyril. Theophyl. Euthym. Atque hanc arbitror fuisse causam, quamobrem non dixit illuminauit, sed *illuminat*; non solum quia non tantùm eos, qui fuerant, illuminauerat, sed eos etiam, qui tunc erant, illuminabat, eosque qui futuri erant, erat illuminaturus, sed quia sæpe præsens tempus non effectum, sed naturam, & vim solet significare, quemadmodum hunc ipsum locum exponit Maximus in hom. de sancto Eusebio Vercellensi, sicut paulo ante dixerat *lux in tenebris lucet*, id est natura sua apta est, vt in tenebris luceat, quamuis lucem illam veram tenebræ non comprehenderint. Nec minus, sed multo etiam melius atque facilius hac interpretatione, quàm illa Augustini Pelagianorum error confutatur hinc colligentium, vt indicat idem Augustin. lib. 1. de peccatorum merit. cap. 25. infantes sine peccato originali nasci. Illuminat enim Christus omnes homines, quantum in se est, sed vt multos adultos, quia nolunt; ita infantes, quia non baptizantur, non illuminat. Per ipsum enim baptismum illuminat, qui idcirco φωτισμὸς illuminatio, & à Græcis Theologis sæpe, & à Diuo Paulo aliquando vocatur Hebræorum 6. 4. illuminat quidem omnes, sed sicut sol iste accedentes ad se, infantes non nisi per baptismum accedunt. Prius surgendum, prius veniendum *Surge* (inquit) *illuminare Ierusalem* Isai.60.1. *Et surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus* Ephes.5.14. Quod dicit, *venientem in hunc mundum*, notauit Diu. August. li.1. de peccator. mer. ca. 25. ita Græce dictum esse, vt & accusatiuus ad hominem, & nominatiuus ad lucem referri possit, sensusque sit lucem illam veram in hunc mundum venientem quasi orientem solem omnem hominem illuminare. Quem sensum Cyrill. & alij quidam secuti sunt, estque non falsus, non absurdus, sed mea sententia non proprius.

Quo lumine Christus illuminet.

Omnes quomodo illuminet.

Baptismus φωτισμὸς Græcis.

A Nam vt alia non esset ratio, nomen hominis proxime adhærens iure sibi hoc participium vendicaret. Et Christus non solùm in hunc mundum veniens, sed & postquam venit, & ante quam veniret erat *lux vera quę* illuminabat *omnem hominem venientem in hunc mundum*. Et alij auctores omnes ita intellexerunt, vt non Christus veniens, sed Christus omnem hominem venientem in hunc mundum dicatur illuminasse, August. Chrysost. Beda, Theophyl. Euthym. Sed quæri à multis solet, quare hominem in hunc mundum venientem dixerit potius, quàm absolute, qui illuminat omnem hominem. Multæ quęsitæ, & redditæ à multis sunt causæ. Notus error Origenis, vt colligitur ex B eius lib. de principiis 1. cap.3. & lib. 2. cap.8. & testatur Epiphan. hæres. 64. & Theophilus lib. 1. Paschali, & Methodius apud Epiphan. & Hieronym. in epistola ad Marcellinum, & Cyrillus hoc loco, quem ex hoc loco confirmasse creditur, ideo hoc dictum vt significaretur animas hominum ante corpora fuisse, & propter peccata in corpora detrusas meliora, peioraque pro suo quãque merito. Quod refutationis hoc tempore non indiget, & cùm indigebat, satis est à Cyrillo hoc loco refutatum. Alij ideo dictum existimãt *venientem in hunc mundum*, vt significaretur qua parte C hominem illuminaret, nempe non corpore, quod terrenum, sed animo, qui cælestis est, & venire quodammodo de cœlo in hunc mundum videtur, non quòd illic prius fuerit, vt Origenes arbitrabatur, sed quod non de terra, sed de cœlo, id est, non ex parentum traduce, sed ex solo Deo auctore originem trahat. Vera quidem sententia, sed subtilior, quàm vt credere debeamus eò spectasse Ioannem. Res est facilis. Solent Hebræi hominem ita describere בוא עולם, venientem mundi, id est in mundum, hoc est nascentem, quod apud eorum Rabbinos est frequens, cùm humanã naturã, & homines vniuersos D volunt significare, & ne infantes quidem recenter natos excipere. Quod alia simili phrasi dicunt natos de muliere, quemadmodum loquitur Christus Matthę.11.11. Venire enim in hunc mundum est nasci, sicut exire, mori Iob.1.21. *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc*. & Sapient. 7. 6. *Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam, & similis exitus*, & Ecclesiast. 5.14. *Sicut egressus est nudus de vtero matris suę, sic reuertetur*. & 1. Timoth. 6.7. *Nihil enim intulimus in hunc mundũ, haud dubium, quòd nec auferre quid possumus*. Hoc idioma Ioannes est imitatus, vt nullum prorsus hominem exciperet. Et fortasse vt ad solis lumen alluderet, quod E ea tantùm illustrat, quæ intra ipsius, vt ita dicam, mundum, id est intra eius orbem, intra eius sunt hemisphærium. Ergo neminem in vtero, dicet aliquis, illuminat? Facessant argutiæ, venire in mundum non solùm est nasci, sed etiam concipi. *Imperfectum* (inquit) *meũ viderunt oculi tui*. Psal.138.16. Vti potest quibuscum velit priuilegio.

Origenis error de animabus hominum.

10. *In mundo erat.*] Mirum quanto consensu veteres interpretes de verbo, antequam caro fieret, hunc locum intelligant; Origenes, aut quisquis auctor est, hom. 2. in diuersos. Chrys. 7. August. tract. 2. Cyril. lib.1. in Ioann. c. 10 Theodorit. in comment. in cap. 1. epist. ad Hebræos, Beda, Theophyl. Euthym. Ruper- F tus. Quasi de verbi diuinitate loquatur Ioannes, qua antequam in mundum veniret, in mundo, & vbique erat, omnia implens, omnia sustinens, omnia conseruans, omnia gubernans, potuisse cognosci ab hominibus ex ipsa cognitione, & contemplatione rerum: quia *cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum*. Psal. 18. 2. & *à magnitudine speciei, & creaturæ cognoscibiliter poterat creator omnium videri*. Sapient.13.5. *Inuisibilia enim ipsius à creatura mun-*

Digitized by Google

di per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Rom. 1. 20. Rationem quoque eius rei duplicem reddunt. Alij vt doceret Ioannes nunquam ſtetiſſe per verbum, quo minus omnem ſemper hominem illuminaret, cum ſemper in mundo fuiſſet, ſemper illuxiſſet. Alij, ne & ipſum videretur cum mundo factum eſſe. Iuuit eam interpretationem verbum imperfecti temporis *erat*, quo ſemper ante vſus fuerat cùm æternitatem ſignificabat. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Dicturum enim fuiſſe, in mundo fuit, ſicut poſt paulo dixit, *In propria venit, & habitauit in nobis*, ſi de eius in carnem aduentu locutus fuiſſet. Fateor me præcipuam in hac interpretatione probabilitatem inuenire, quod eſt omnium. Nam cum remotis auctoribus verba conſidero, perſpicere mihi plane videor Ioannem de verbo loqui facto iam carne, ſed vt ſupra diximus, per anticipationem. Quis enim non videt eodem contextu, eodem tenore ac proinde eodem ſenſu dicere, *In mundo erat*, quo ſtatim dicit *In propria venit*? Cùm autem dicit, *In propria venit*, haud dubie de aduentu in carnem loquitur: ergo & cùm dicit, *In mundo erat*, loquitur de eius in carne conuerſatione. Nec mihi quiſquam obiiciat prius dicendum fuiſſe veniſſe in propria, deinde in mundo fuiſſe, ſi de eius in carne vita loquebatur. Si enim iſtas conſectari libet ſubtilitates, obiiciam & ego, ſi in mundo priùs erat, quomodo in propria venit? Non loquebatur ſubtiliter, ſed Theologice Diu. Ioannes. Deinde cùm addit, *& mundus eum non cognouit*, non dubium, quin mundi cæcitatem reprehendat, quod cùm potuerit, ac debuerit verbum ſui auctorem agnoſcere, errore occæcatus non agnouerit. Ante incarnationem autem non video, quomodo aut debuerit, aut potuerit verbum mũdus agnoſcere. Nam vt Deum ex ipſa rerum cõditione, vt ait D. Paulus, cognoſcere potuerit, certe verbũ, id eſt perſonam Filij non potuit. Cõſtans enim omniũ Theologorum ſententia eſt, vnum quidem Deum ex reb⁹ effectis cognoſci poſſe, tres vero perſonas non poſſe. Multo etiam vberior, multo vehementior ſententia eſt, vt mundi ſimul cæcitatem, ſimul malignitatem arguat, quod auctorem ſuum, quem coram videbat oculis, &, vt ait idem Ioannes, manibus contrectabat, agnoſcere noluerit. Nec intelligo, quorſum hîc Ioannes de verbo ante incarnationem loqui poſſit, cùm præcedẽtia omnia, vt docuimus, à ver. 4. & omnia ſequentia, de illo iam carne facto intelligantur. Nam rationes illæ duæ, quas à nonnullis cur id feciſſet afferri diximus, tenues ſunt. Nec enim id Ioannes agebat, vt doceret aut verbum nõ fuiſſe factũ, quod ſatis iam ſuperque docuerat, cùm dixerat, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, aut per illud non ſtetiſſe quo minus homines illuminarentur, quod ſatis etiam probauerat, cùm dixerat, *lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Nec verbum imperfecti temporis magis illam quam hanc noſtram opinionem iuuat. Nam Græce quidem ἦν vtriuſque tẽporis & imperfecti, & perfecti vim habet: & vt ſupra ver. 1. docuimus, eam differentiam temporis non obſeruauit, cum in hoc Euãgelio idem ἦν verterit *erat*, & 1. Ioan. 1. 1. reddiderit, *fuit*, cùm de eodem verbo ſermo eſſet, & eadem eſſet omnino ſententia. Adde potuiſſe & Græce Ioannem, & Latine veterem interpretem, cum de verbo iam carne facto ageretur, hac de cauſa imperfecto poti⁹, quàm perfecto vti tempore, vt ſignificaret verbum non ad momẽtum modò temporis apparuiſſe, quod poterat verbum præteritum indicare, ſed diu in mũdo inter homines fuiſſe verſatũ, quod declarat præteritum imperfectum, quemadmodum ſi dixiſſet in

Verſ. 11 & 14.

ad Rom. 1. 19. 20.

Deus trinus in perſonis ex rebus eſſe ſtus cognoſci non poteſt.

1. epiſt. 1. 1.

A mundo verſabatur, in mundo habitabat, *& mundus eum non cognouit*, inter manus eum mundus habebat, & recipere ac tenere noluit. Inuenio etiam auctorem ſententiæ meæ Gaudẽtiũ tract. 12. in Euangeliũ, cuius hæc verba ſunt: *Etenim seducẽs humanũ genus, vt derelicto Deo ipſum Satanam per ſimulacra colerent manufacta, principatum violenter tenuit, & exercuit tyrannidem in tantum, vt aduenientem verum principem ſuum non cognoſceret mundus, ipſius quippe Diaboli præſtigiis occæcatus. Nam in mundo erat Chriſtus, vt Euangeliſta teſtatur, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit.* Ex quibus verbis niſi fallor perſpicuum eſt ita Gaudentium hunc locum intellexiſſe, vt mundus reprehẽdatur, quod Chriſtum

B ad ſe in carne venientem non agnouerit.

Et mundus per ipſum factus eſt.] Hoc etiam plerique auctores idcirco additum putant, ne quia dixerat, *In mundo erat*, tanquam creatura, parſque vna mundi in mũdo fuiſſe putaretur, Auguſtin. Cyrill. Theophylact. ego congruenter interpretor ſuperiori ſententiæ propterea hoc Ioannem addidiſſe, vt doceret, quàm ingratus fuiſſet mundus, qui, cùm per Chriſtum factus fuiſſet, ipſum tamen non agnouiſſet. Hoc enim magis ad rem pertinebat, & magis cum ſequentibus conuenit. Nam qua de cauſa hîc dicit, *Mundus per ipſum factus eſt*, dicit aliis ſtatim verbis, *In propria venit.*

C Illud autem dubium non eſt, ideo dixiſſe, vt mundi ingratitudinem exaggeraret, & hoc ergo eadẽ dicit cauſa. Obſeruauerunt multi relatiuum δι' αὐτοῦ per ipſum, antecedens non habere generis eiuſdem niſi ad λόγον verbum, quod ver. 1. præceſſerat, longiſſime referatur. Itaque eo quidam referunt. Nam ad τὸ φῶς lucem, aut lumen referri non poſſe, quia lux Græce neutrius, αὐτοῦ ipſum maſculini generis eſt. Alij ſenſum Euangeliſtam nõ genus reſpexiſſe vocum. Nam quia φῶς lucem Chriſtũ vocauerat, & Chriſtus maſculini generis eſt, vſum fuiſſe relatiuo etiam maſcu-

D lino. Facilior mea ſententia res eſt. In omnibus ſuperioribus periodis cùm dixit, *Erat lux vera*, & *in mundo erat*, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν intelligebatur λόγος, verbum, quod Græce maſculini generis eſt, cum eo igitur maſculinum conuenit relatiuum. Duo his verbis errores, vt ait Theophylact. refutantur. Alter Manichæorum, qui mundum ab alio neſcio quo malo principio factum eſſe dicebant: alter Arianorum, qui filium Dei inter creaturas annumerabant, cùm Ioannes mundum, id eſt creaturas omnes per ipſum factas fuiſſe teſtetur.

Et mundus eum non cognouit.] Cum quater hoc loco

E Ioannes mundum nominauerit, manifeſtum eſt tribus primis locis mũdum pro tota creatarum rerum vniuerſitate accipi. Hoc autem vltimo loco non ſic, ſed pro hominib. qui, cùm cognoſcere Chriſtũ debuiſſent, non cognouerunt, vt Auguſt. Cyril. Chryſoſt. Beda, Theophylact. Euthym. adnotauerũt. Nec pro omnibus hominibus, ſed pro iis tantùm, qui terrena, id eſt mundana ſapiunt, vt Chryſoſt. Auguſtin. Beda, Theophyl. Euthy. admonuerunt; nam bonos quidem, & qui diuina ſapiebant, ipſum cognouiſſe, vt Abraham, qui *exultauit, vt videret diem eius, vidit, & gauiſus eſt.* Ioann. 8. 56. Prophetas qui non ſolùm co-

F gnouerunt, ſed de illo etiam ſcripſerunt Luc. 24. 27. Verum Chryſoſtomus qui huiuſmodi vtitur exemplis, loquitur conuenienter opinioni ſuæ, aliorũque vt diximus, fere omnium auctorũ, qui hîc de verbo antequam caro fieret, agi putauerunt. Nos qui de iã facto carne agi credimus, aliis exẽplis vti poſſumus. Non vocantur igitur mũdus Apoſtoli, cęterique qui Chriſtum receperunt, cognouerunt enim eum: ſed vocantur mundus Phariſęi, & cæteri, qui eum recipere noluerunt, quod nimis eſſent amore huius ſæ-

Phariſæi mundus vocantur.

Digitized by Google

culi occupati. Hi enim mundus dici solent infra ca. 3. 19. & 8. 23. & 15. 18. 19. & 16. 8. 33. & 17. 9. 14. 16. & 1. epistola c. 2. 16. Probabilius tamen mihi videtur, vt pro omnibus hominibus mundus accipiatur, non quod non aliqui cognouerint, sed quod maior pars nō cognouerit, & ex maiore parte mundus dicitur eū non cognouisse. Sicut statim dicit, *sui eum non receperunt*, & tamen aliqui sui receperūt. *Quotquot* enim *receperunt, eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Itaque quod quidam obseruauit nomen Græcum κόσμος semper hîc articulum habere, vt intelligamus eodem modo vbique accipi, verum non est, & cū omnium auctorum sententia pugnat. Illud potius notādum erat verbū ἔγνω nouit aut *cognouit*, non simplicem hoc loco cognitionem, sed agnitionem cum approbatione, receptione, & obedientia coniunctam significare: quemadmodum cùm dicim⁹, venit Rex in regnum suum, & regnum ipsum non cognouit, id est noluit agnoscere, & recipere pro Rege; Quod enim hîc dicit, *& mundus eum non cognouit*, dicit paulo post, *& sui eum non receperunt*.

Inf. ver. 11

11. *In propria venit.*] εἰς τὰ ἴδια, quasi in propriam possessionem, aut in propriam domū, vt infra cap. 19. 27. & Act. 21. 6. aut in terram suam, in populum suum, vt c. 16. 32. Quod multi ad populum Iudæorum referūt qui *populus Dei peculiaris* dicebatur. Deut. 7. 6. & 14. 2. & 26. 18. & ad eum Christus tanquam ad proprium possessionem, ad proprium regnum venit, vt Matth. 15. 24. & 21. 37. 38. Sic Cyprian. lib. 1. aduersus Iudęos, Cyril. Chrys. Aug. Beda, Theophy. Euthym. Rupertus. Alij in vniuersum mundū, qui ipsius erat, ad omnes homines, quia omnes ipsius erant, vt Iren. lib. 3. c. 11. Clemens Alexād. lib. 7. Stromat. & Orig. aut alius quis auctor hom. 2. in diuersos Euangelist. Quā interpretationem illi etiam omnes auctores probāt quos modò in altera citauimus. Ego multo etiam magis quam alteram probabilem iudico. Nec enim de eo titulo Ioannes agebat, quo populus Iudęorū proprius, & peculiaris dicebatur, quod ab eo electus esset, quod legem, & futuras Messiæ promissiones accepisset, sed de eo potius quo vniuersus omnino mūdus eius erat, quia per ipsum erat factus. Quod enim ante dixerat, *Et mundus per ipsum factus est*, dicit nunc *In propria venit*, indicans propterea *in propria*, id est suum venisse mundum, quia mundus per ipsum factus fuerat. Venit nunc in mentem Irenæum lib. 3. ca. 11. Cyprianum in lib. de oratione Dominica, & lib. 1. contra Iud. & August. tractatu in Ioā. 2. legere *in sua propria venit*. Marium vero Victor. lib. 4. contra Ariā. *in sua venit*. Quod etsi non magni admodum refert, monere volui.

Et sui eum non receperunt] καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν proprij ipsius ad verbum, id est domestici eius. Dixerat enim *in propria*, id est in mūdum quasi in domum suam venisse, dicit nunc à suis, id est a suis domesticis receptum nō fuisse. Hac ratione maiorem vim habent verba, quā si simpliciter interpretemur *Sui*, id est Iudæi *non receperunt*, quemadmodum illi auctores exponunt, quos paulo ante nominauimus. Quid sit recipere, vel non recipere Christum, sequenti ver. declaratur. *Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine eius*. Credere ergo in eum, est eum recipere; non credere, non recipere. Apparet etiā ex proximis verbis non esse vniuersè intelligēdū, quod dicit *sui eum non receperunt*, aliquos enim recepisse statim dicit, sed quia non cuncti receperunt, aut maior pars non recepit, generaliter dicit à suis receptum non fuisse.

12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.*] Primo loco quærendum, quorsum hoc Ioānes addiderit. Indicat Chrysostomus voluisse ex beneficio singulari quod ij, qui eum receperunt, sūt consecuti, docere quid ij perdiderint, qui ipsū recipere noluerunt. Aliam quoque possumus rationem reddere, voluisse causam explicare, quamobrem *in propria venisset*, nimirū, vt eos qui se reciperent, filios Dei faceret. Quod autem dicit, *quotquot*, rectè Chrys. hom 9 & Cyrill. li. 1. c. 13. & Beda, Theophyl. & Euthym. expenderūt, significare nullam gentis, nullam personarum rationē habuisse, sed omnes, qui se recepissēt, siue Iudæi, siue Græci, siue Barbari, siue liberi, siue serui essent, filios Dei effecisse. *Non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur iustitiam acceptus est illi* Act. 10. 34. *Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in eum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi, & Græci, nam idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant eum*, Rom. 10. 11. 12. *Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus, neque fœmina*, Galat. 3. 28. Videtur alludere ad Iudæos qui Christū, qui illis potissimum venerat recipere noluerūt, vt Cyrill. existimat. Illi enim ante filij Dei vocabantur, *Tu* (inquiunt) *pater noster es, & Abraham nesciuit nos*, Isai. 63. 16. & 64. 8. Cum autem filij, qui eū primi recipere debuerunt, recipere noluissent, transtulit ad gentes ius adoptionis, easque omnes sine discrimine, quicunque recipere voluerūt, in filios allegit; *Auferetur* (inquit) *à vobis regnū Dei, & dabitur genti facienti fructum eius*, Mat. 21. 43 & , *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternę vitę, ecce conuertimur ad gentes*, Actor. 13. 46. In verbis, quæ sequuntur, magna esse creditur difficultas, quomodo Christus iis, qui se receperunt, potestatem dedisse dicatur, vt fierēt filij Dei, cum iam recipiendo ipsum filij Dei facti essent. Ipsum enim recipere esse filiū Dei fieri. Quod verba etiam paulo post sequentia confirmant. *Qui non ex sanguinibus, neque ex volūtate carnis, neque ex volūtate viri, sed ex Deo nati sunt*. Eos enim quibus potestatem dedisse dicit, vt filij Dei fierent, ex Deo iam natos fuisse ait. Quid autem est aliud filium Dei esse, nisi natum esse ex Deo? Cyrill. etsi quæstionem non attigit, tamen duas indicat solutiones, alteram cap. 13. dedisse gentibus *potestatem filios Dei fieri*, cum crederent. Itaque antequam crederent, hanc illis dedisse potestatē eo ipso quod repulsum à Iudæis ad eas transtulit Euangelium. Non videtur hæc interpretatio cum illis verbis conuenire, *iis qui credunt in nomine eius*. Nam illis ipsis, qui iam credebant, hanc significat datam fuisse potestatem, vt fierent filii Dei, neque cum illis aliis, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, iis enim qui iam per fidem ex Deo nati erant, potestatem, vt filii Dei fierent, datam dicit. Alteram indicat ca. 14. & Pacianus lib. de pœnitentia contra Nouat. quam & Theophylactus refert dedisse iam credentibus potestatē, vt filii Dei fierent, cùm baptizarentur. Per baptismum enim hominem regenerari. Probabilior hæc est, sed adhuc illud manet, quomodo filii non erant, qui iam ex Deo nati erant? Alias duas Theophylactus tradit. Altera est, quam & Chrysostomi, & Augustini, & Bedæ, & Euthymii fuisse sententiam non obscure ex eorum colligitur commentariis, hominem non per solam fidem filium Dei fieri, nisi & caritas, & opera caritatis accedant. Ergo per fidem ius tantum, & potestatem hominem accipere, vt filius Dei fiat, per caritatem fieri. Verissima sententia. Eodem enim modo regeneratio, qua generatio nostra inchoatur, atque perficitur. Cum generamur, primum ex parentum semine concipimur, caro informis, rudis, inanis, necdum filii eorum, qui nos

Recipere Christum Dei est filium Dei fieri.

Digitized by Google

genuerunt, vocari possumus. Aliquanto post tépore accedit anima tunc vere sumus filii, quia homines parentibus similes sumus. Idem in regeneratione fit Semen diuinum est fides, fide concipimur, sed non animamur, nondum filii proprie dici possumus, quia non viuimus, *fides enim sine operibus mortua est*. Anima est caritas, cum ea ad fidem accedit, viuere incipimus & esse filij. Et quia caritatem, nisi qui fidem habet, habere non potest, *dedit potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius*. Cùm iam credentibus loquebatur Christus, cum dicebat, *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos, vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est*, Matth. 6. 44. Vera, inquam, & accommodata ad refellendam hæresim de iustificatione nostrorum temporum hæc doctrina est. Sed nondum nodus ille soluitur, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*. Itaque altera Theophylacti solutio mihi magis placet, vt *filios Dei* Ioannes vocet eos, qui filiorum fruuntur hæreditate qui in cœlo quasi in domo Dei sunt. Eos enim scriptura proprie filios appellat, *Intra nos* (inquit) *gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes*, Roman. 8. 23. Itaque perinde est, ac si dixisset, *dedit eis potestatem hæredes Dei, & cohæredes Christi*, & suos *fieri*. Quos enim D. Paulus ad Rom. in 8. 23. filios futuros dixit, eodem cap. vers. 15. dixerat futuros hæredes. Hac ratione nihil in hoc loco manet difficultatis. Nam iis, qui iam vere erant filij Dei, quique *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati erant, potestatem*, id est ius dedit, vt hæredes quoque illius fierent, quod est alio sensu *filios Dei fieri*. Placuerat mihi aliquando, quod apud quendam postea interpretem legi, ἐξουσίαν hoc loco non potestatem, sed dignitatem, honoremque significare, & verbum γενέσθαι non fieri, sed esse. Nam id quoque vtrumque verbũ significat: vt esset sensus iis, qui credidissent *in nomine eius*, quique *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex volũtate viri, sed ex Deo nati sunt*, hunc honorem, hanc dignitatem tribuisse, vt filij Dei non postea fierent, sed etiam essent. Displicuit postea cũ magis considerarui, cumque apud hæreticum quendam interpretem legi. Vna hîc superest quæstio, cur Ioannes huius potius beneficii, vt filii Dei fierent, quam multorum aliorum meminit, quæ certe contulit Christus iis, qui in se crediderũt? Ratio vna eius rei ex Cyrillo hoc loco, & ex Procopio colligitur, voluisse Ioannem ad Iudæorum opinionem alludere, qui solos se filios Dei esse gloriabátur, quod beneficium significauerit ab illis Christum reiicientibus ablatum fuisse, & ad omnes gentes, quæ eum receperunt, fuisse translatum. Altera ex Ambrosio lib. 4. de fide, cap. 4. ex Augustino, Cyrillo, & Beda in commentariis in hunc locum, voluisse indicare Ioãnem Christum dedisse iis, qui in se crediderũt, quod maxime sibi proprium erat, vt filius esset Dei, communicasse cum illis hæreditatem suam. De qua re scite Augustinus scribit: *Non timuit habere ille cohæredes, quia hæreditas eius non fit angusta, si multi eam possederint. Illi ipsi certe illo ipso possidente fiunt hæreditas ipsius, & ille vicissim fit hæreditas ipsorum*. Adnotant iidem auctores Ambrosius, August. & Cyrillus, magnum ex hoc loco aduersus Arianos argumentum sumi posse ad probandum Christum filium esse naturalem Dei, ac proinde verum Deum. Illi enim nondicit datum fuisse Ioannes, vt filius Dei esset, sed dictum de illo est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, dictum est, *Ex vtero ante luciferum genui te*. Quia ille natura, nos beneficio, & adoptione filii sumus: nec, nisi ille nobis dedisset, filii esse poteramus. Dat ille, quod habet,

Semen diuinum est fides, anima caritas.
Iac. 2. 20. 26.
Quinam filij Dei hic vocentur.
Tract. 2.
Christum naturalem esse filium Dei contra Arianos probatur.
Psal. 2. 7. & Hebr. 1. 5. & 5. 5. Psal. 109. 3.

A accipimus nos, quod natura non habemus, solusque ille dare nobis potuit, vt filii essemus Dei, quia solus naturalis est filius. Habet hîc locum, quod Philosophi docent, quod in quoque genere per se, ac natura sua cuiusq; modi est, cæteris dare, vt eiusdẽ per participationẽ quandã modi sint. Ignem natura sua maxime calidum, omnia calefacere. Mirum, quã inepti noui hæretici sint. Colligit ex hoc loco eorũ interpres nullas in iustificatione, regeneratione que partes esse liberi arbitrii: quandoquidem datum nobis esse dicatur, vt efficiamur filii Dei. Et quo argumẽto Patres illi nostri aduersus Arianos ad probãdum Christi diuinitatem vtebantur, hoc illi aduersus nos vtũtur ad tollendam arbitrii libertatem. Quanto meliore iudicio, ac meliore fide ex hoc ipso loco liberum arbitrium collegissent, quemadmodum Chrysost. Theophyl. & Euthym. collegerunt. Cum enim dicit alios recepisse, alios non recepisse, quis vtrorumque non videt libertatem, quã illi noluerunt recipere, isti voluerunt? Et cum dicit, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, quis nõ animaduertit liberam eorum indicari voluntatem, si perseuerare velint, si non degenerare?

Arist. c. 1. 2 Metaph. text. 4.
Caluini ineptum argumentum contra liberum arbitrium.

13. *Qui non ex sanguinibus.*] Minime difficilis coniectura est, quamobrem hoc Ioannes addiderit, vt ex C comparatione nimirum, extenuationeque humanæ generationis diuinæ illius regenerationis, quã nobis Christum contulisse dixerat, dignitas appareret, vt Chrysost. Theophy. & Euthym. existimant. Aut ne quis, quia filiũ Dei audierat, erraret; putaretque humano more, carnalique generatione filios Dei homines fieri, vt ait Cyrillus. Vtrumque probabile. Quod nonnulli dixerunt relatiuum οἳ *qui*, ad filios referri, tanquam sit sensus, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, non qualescunq; filios, sed tales, *qui non ex sãguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex volũtate viri, sed ex Deo* nasci solent, opus non est refutare. Non solum, quia ratio D ipsa Græcæ Grammaticæ refutat, cum τέκνα neutrius οἳ masculini generis sit, sed etiam quia ea difficultas, cuius effugiẽdæ causa ea interpretatio excogitata est superiore versu à nobis est explicata. Refertur igitur ad eos, de quibus dixerat. *Quotquot autem receperunt eũ*. Per sanguines quid significetur magis dubiũ. Excusat D. August. interpretẽ, quod vt Græcum verbum exprimeret, Latinitatis rationem non habuerit. Nec enim Latine plurali numero sanguines dici, Græce autem esse ἐξ αἱμάτων *ex sanguinibus*. Cuius ipsius rei causa quæri potest. Cur potius dixerit ἐξ αἱμάτων *ex sanguinibus*, quam ἐξ αἵματος ex sanguine, cum vtroque E modo Græce dicere potuerit. Augu. & Beda respõdent virilẽ simul, atque muliebrẽ sanguinem significari, quibus concipiatur, ac generetur homo. Alii menstrua notari putant. Nõ disputamus nunc, quid eo significetur nomine, sed cur Ioannes plurali nomine vsus sit. Hebraismum esse arbitror. Hebræi enim etiam, cum de vno tantum sanguine sermo est αἵματα sanguines dicunt Exod. 22. 2. 3. & 4. Reg. 9. 7. Nõ probo quod dixerunt quidam, originale peccatum hac phrasi notari. Nã etsi verum est, nos in originali peccato nasci, tamen non id opinor agebat Ioãnes. Credo ego carnalem tantùm significari generationẽ, & F quod vno dictum erat verbo, *non ex sanguinibus*, duobus postea explicari, *Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri*. Solet enim sanguis præsertim adiuncto nomine carnis corruptionem, resque carnales, & carnales homines significare, vt, *Caro, & sanguis non reuelauit tibi*, Mat. 16. 17. & *Caro, & sanguis regnum Dei possidere nõ possunt*, 1. Cor. 15. 50. & ad Gal. 1. 16. *Continuo non acquieui carni, & sanguini*, & Ephes. 6. 12. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem*. Nihil ergo aliud est, *non ex sanguinibus*, quam non humano more, non

Hebraismus.

Digitized by Google

ex viro, non ex fœmina, sed ex Deo. Opponit enim sanguines Deo, *non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt.* Quod perinde est, ac si Deo hominē opponeret adcens, qui nō ex homine, *sed ex Deo nati sunt*, quemadmodum Sulpitius Seuerus videtur intellexisse lib. 2. hist. sacræ. Itaque quęstio illa quam Theophyl. commouet, quid de Isaac, de Samuele, de Ioanne Baptista dicendum sit, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati* videntur; nihil, si ita interpretemur, habet loci. Nam etsi miraculo illi nati sunt, *ex sanguinibus* tamen, id est ex homine nati sunt. *Solus Christus*, vt ait Tertul. in lib. de carne Christi, excipitur. *Qua caro* (inquit) *non ex sanguine, nec ex carnis, & viri voluntate, quia ex Dei voluntate Verbum caro factum est.* Quin Christus ipse quà homo est, quāuis sine viro, quamuis sine peccato, quamuis sine vlla sui, matrisue corruptione natus, ex sanguinibus hoc sēsu; id est ex homine natus est, propterea enim *filius hominis* passim appellatur. Illi autem filii Dei, de quibus hîc Ioānes loquitur, ne isto quidem modo *ex sanguinibus* nati sunt, quia non corpore, sed animo renascūtur, vbi neque carne, neque sanguine, id est neque viro, neque fœmina opus est. Interest scire, cur Euāgelista aperte non dixerit, qui non ex homine, sed *ex Deo nati sunt.* In promptu coniectura est. Opponebat humanā, diuinamque inter se generationem, vt appareret quantopere humanæ diuina præstaret, ideo descriptione carnis, & sanguinis humanam extenuat Non minus difficile quod sequitur.

Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri.] Illud certum Græcum nomen θέλημα voluntas pręter linguæ consuetudinem pro carnali poni cōcupiscētia, Hebræorum imitatione qui רצון voluntatem omnē appetitum vocant. Exēpla sunt multa Isai. 58. 3. 13. & ad Ephes. 2. 3. De aliis verbis omnis est quæstio. Recepta vulgo est Augustini sententia, quam & Theoph. secutus est, nomine carnis hoc loco fœminam intelligi, sicut illo loco Genes. 2. 23. *Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea.* Fecit probabilem interpretationē quod statim sequitur, *neque ex voluntate viri*, quasi sēsus sit, neque ex volūtate fœminæ, nec viri. Sed mihi duriusculavidetur interpretatio. Nec enim exemplum ex sacris litteris occurrit, vbi caro pro fœmina ponatur. Nam illud quidem quod ex Genesi profertur, *Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea*, non magis probat fœminam carnem, quam os appellari. Os autem in scripturis fœminam significare, nemo credo doctus dixerit. Sunt qui volūtatem carnis inferiorem, volūtatem viri superiorem appetitum vocari putent, quod subtile est. Valde mihi placet Euthymii sententia, vltimum membrum duorum præcedentium explicationem esse. Quod enim dixerat, *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis*, id est non ex carne, & sanguine, explicat dicens, *neque ex voluntate viri*, vir enim nihil aliud, quā caro, & sanguis est, quę duo nomina, vt supra monuimus, vbi copulantur, mortalem, & fragilem hominis conditionem solent declarare. Itaque per virum hoc loco Euangelista etiam fœminam intelligit, quæ & ipsa caro, & sāguis est. Alterum enim parentē pro vtroque posuit. Sed virum potius, quàm fœminā, & quia præcipuus auctor est humanæ generationis, & quia Deo opponebat, & aptior erat inter virum, & Deum, quā inter fœminam & Deum oppositio. Ex Deo enim non tāquam ex fœmina, & ex matre, sed tāquam ex viro, & ex patre nascimur, & quia magis hac ratione vilitas humanæ generationis exaggerabatur. Si enim vir, qui præcipuus humanæ generationis auctor est, caro & sanguis est, quid erit fœmina?

Sed ex Deo nati sunt.] Quid sit ex Deo nasci ex oppositione colligitur, non nasci ex carne, & sanguine, id est non carnaliter, sed spiritualiter, non corpore, sed animo. Nasci autem animo est *renouari spiritu mentis*, vt ait D. Paul. Ephes. 4. 23. & 2. Cor. 4. 16. & ad Colos. 3. 10. & vno verbo iustificari. Itaque quibus rationibus, & quibus reb⁹ iustificamur, iisdē regeneramur, iisdem nascimur Deo. Non fide quidem sola, vt isti delirant, quæ nos, vt diximus, aut nullo proprie modo, aut non nisi mortuos, aut potius nondum viuos, nondum formatos, & animatos Dei filios facit, sed fide simul & caritate, quæ Christiani hominis anima est. Quod etsi plerumque baptismo fit, vt Ioā. 3. 3. cū Nicodemo disserit Christ⁹, ideoque baptismus *lauacrum regenerationis* nominatur ad Tit. 3. 5. tamen & ante baptismum, atque per baptismum, quē vocant, voti, & post baptismum per pœnitentiam fieri solet.

Nasci animo quid sit.
Iac. 2. 17. 20. 26.

14. *Et verbum caro factum est.*] Statim subit attenti lectoris animum dubitatio, quorsum hoc demū nūc Ioannes dicat, loco, vt videtur, minime oportuno. Iā enim diu de verbo agebat tanquam de facto carne, iam in mundum venisse dixerat, iam iis qui se recepe-rāt potestatem dedisse, vt filii Dei fierent. Chrysost. hom. 10. & Theophylactus causam superioris sententiæ reddi putant. Dixisse datam iis, qui ipsum recepissent, potestatem, vt filii Dei fierēt, reddere nūc causam, quia *verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Nam si ille filius hominis factus nō esset, nos filii Dei non potuissemus fieri. Augustinus vero, & Euthym. ad tollendam lectori admirationem admiratione quadam maiore dictum hoc esse. Dixerat enim homines, qui Christum recepissēt, filios Dei factos fuisse, quod admirabile, & pene incredibile lectori videri poterat; dicit nūc, quod multo videatur admirabilius, Deum Filiū hominis factum esse, vt illud iam lector, quod ante mirabatur, mirari desinat. Persto in ea, quā ver. 4. exposuimus opinione, hęc verba principio capitis respondere; reliqua, quę à vers. 4. vsque ad hūc locum dicta sunt, per anticipationem, & veluti per parenthesim quandam vnius verbi *vita* occasione dicta esse. Cū enim dixisset in verbo illo quod ante omne principium apud Deū erat, à Deo constitutam fuisse hominum vitam, voluit rationem explicare, quomodo verbum *vita* hominū esset, quidque illis contulisset, quod ad hūc vsque locum fecit. Tollamus ergo cogitatione animi, quę per eam occasionē interposita sunt, fingamusque Euangelistam hoc modo dixisse, *In principio erat verbum, & verbū erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deū. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & verbum caro factum est*, videbimus optime orationem cohærere. Sensum quęramus, qui si Ioannes dixisset, verbum homo factum est, facilis esset; difficilem, & in varios errores ancipitem fecit nomen carnis. Hinc enim ansam alii arripuerunt existimandi Filium Dei nō animam, sed solam humanam sumpsisse carnem, cui verbum loco animæ fuerit. Hic vnus Arianorum error fuit, vt scribit Athanas. in dialogo de Trinit. contra Arianos, & Gregor. Nazianzen. in epistola ad Cledonium, & Aug. in li. de hæres. ad Quod vult Deum ca. 49. & in lib. contra sermonem Arian. c. 5. & in dialogo contra Felicianum Arian. c. 3. & Cyril. lib. 1. Thesaur. ca. 5. & Philastrius in Arianorum sectis, ex quo apparet non omnes quidem Arianos, sed quosdam tantum eorū in hoc errore fuisse. Multas enim fuisse Arianorum sectas, sicut nunc sunt Sacramētariorum & Lutheranorum alibi docuimus. Notior error Apollinaris nomine, quia hunc ille in primis defensabat vt Socrates in Ecclesi. historia, lib. 2. c. 36. & D. August. libr. 83. qq. q. 80. & Greg. Naz. eo loco, quem modò cita-

Apollinaris error.

Digitized by Google

uimus,& Epiphan.hæref.77.& Paulinus in epistola,quæ apud eũdem extat Epiphanium,& Theodoritus in Eraniste auctores sunt.Alij vt dicerent verbum ita factum carnem,vt in carnem cõuersum fuerit,vnde Tropitæ,id est cõuersores appellati, vt tradit Philastrius,quos Socrates Apollinaristarum etiã genus facit. Alij vt ex verbo,& carne vnam quandam tertiam naturam factam dicerent, qui propriè Eutychis error fuit,in Chalcedonensi Concilio profligatus. Nec magnę est operæ istos omnes errores ex sacris litteris refutare, quæ infinitis pene locis Christũ verum Deum, ac verum hominem esse docent, ac proinde verum corpus, veram animam habuisse. Quod facilius est,quam,vt testimoniis probare debeamus,quæ nusquam lectori non occurrent. Nec ignorat quisquam tam frequentem in scripturis sanctis Hebræorum phrasim, qui per synecdochen בשר carnem totum hominem appellant, pręsertim cum humiliter ac modice de illo loqui volunt. Nota exẽpla: *spiritus vniuersę carnis hominis. Videbit omnis caro salutare Dei. Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi caro. Ad te omnis caro veniet. Qui dat escam omni carni. Et benedicat omnis caro nomini sancto eius. Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Sicut aliquando è contrario נפש animam vocat ex altera parte. *Omnes animæ domus Iacob, quę ingressæ sunt in Ægyptum fuerunt septuaginta. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. In qua pauci, id est octo animæ saluę factæ sunt.* Itaque idem est. *Verbum caro factum est*, ac si dixisset verbum homo factum est. Nec temere quæri solet, quãobrem Ioãnes potius dixerit *Verbum caro*, quàm verbum homo *factum est*, quia credendũ nõ est eum nõ sine causa fecisse. Multæ causæ à multis auctoribus afferuntur. Alij dicunt ad futuras hæreses animo prospexisse, ne quis putaret nõ veram, sed simulatam Christum carnem habuisse, quod non multo post Marcionistæ, Valentiniani, & Manichæi docuerũt. Hoc enim loco eos, qui contra ipsos scripserunt, refutarunt. Irenęus lib.3.cap.11.& 18. Tertullianus in li. de carne Christi, Chrysostomus hom in hunc locum, qui hanc rationem reddidit. Alij, vt singularem Dei erga homines beneuolentiam declararet, qui propter ipsos caro, id est res omnium fere vilissima factus fuerit, vt Theophylactus ait. Alij, vt Cyrillus, vt significaret humanam carnem, quæ per peccatum mortalis facta fuerat, per coniunctionem verbi, id est naturalis, & immortalis vitæ, immortalitatem esse consecutam. Veram ergo rationem esse arbitror, quod hominẽ verbo opponere voluerit, id est infimum summo. Propterea filium Dei, qui homo factus est, nõ filium, sed verbum appellauit, quod summam declarat potentiam. Tribuitur enim potentia verbo Dei, quia omnia, quę vult, verbo facit *Omnipotẽs* (inquit) *sermo tuus exiliens de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminij terram prosiliuit* Sap.18.15. *Et portans omnia verbo virtutis suæ*, Hebr.1.3. Ideo hominem è contrario non hominem, sed carnem vocauit, quod verbum summam abiectionem, summã significat infirmitatem, vt appareat quantus Deus, quantillus sit factus homo. Quærunt etiam nonnulli, quando nomine carnis vti Ioanni placuit, quare non potius dixerit, verbum carnem assumpsit, quàm *Verbum caro factum est*. Melius mihi videntur quæstionem suscitare, quã soluere. Quod enim dicũt, voluisse futurum Nestorij errorem refutare, qui duas in Christo personas posuit, nulla satis meo iudicio probabili coniectura docent. Hanc igitur ego causam fuisse eius rei arbitror, quod his verbis Ioannes multo melius quod volebat expresserit, quam si dixisset, & verbum carnem assumpsit. Id enim agebat, vt doceret, quo se

Eutychis error.

Iob.12.10. Is.40.5 & Luc.3.6. Ps.117.6. & Heb.13 6 Ps.64.3. 135.25.144 21 ad Roman.3.20. Genes.46 27. ad Roman 13.1. 1.Pet 3.20

Cur dixerit Verbum caro factũ est.

Potentia verbo Dei tribuitur.

verbum Dei illud sempiternum, Deoque æquale
A nostra causa demisisset, quod multo melius explicauit dicens, *& Verbum caro factum est*, quàm si dixisset, & verbum carnem assumpsit. Quæ verba magis declarassent, ad quam dignitatem euecta fuisset caro, quàm ad quam vilitatem abiectum fuisset verbum. Non alienum huius loci est, vt quãdo hîc de Christi incarnatione agitur, propter minus doctos lectores summam mysterii breuiter exponamus. Deus, id est Filius, non Pater, non Spiritus sanctus, factus est homo, ita prorsus, vt verus manserit Deus, & verus post incarnationem fuerit homo, verum corpus, veram
B animam habens, naturasque veras duas diuinam, & humanam: ac proinde duas volũtates, alteram diuinam, alteram humanam: personam tantùm vnam, eamque diuinam ideo non duos filios Dei, sed vnum tantùm esse, quemadmodum contra Nestorium in Concilio Ephesino, & contra Eutychem in Chalcedonẽsi probatum, ac definitum est. Propter vnitatẽ autem personæ fit illa, quam *κοινωνίαν ἰδιωμάτων* Græci, communicationem idiomatum Latini Theologi vocant: vt Deus natus ex muliere, passus, crucifixus, mortuus dicatur, 1.Cor.2.2. Apoc.1.18.& 2.8. Act.20. 28.& homo vere diceret, *antequàm Abraham fieret ego sum*, Ioan.8.58. Quibus ex locis ex idiomatum com-
C municatione rectè probamus, vnã in Christo personam, duas esse naturas, quia si duæ personæ essent, nunquam idiomata communicarentur. Sic enim natura comparatum est, vt nunquam, quod proprium vnius naturæ est, alteri tribuatur, nisi cõmunẽ vtraq; personam habeat. Sicut non dicimus in accidentibus dulce album esse, nisi cum vtraque natura dulcis, & albi idem omnino subiectũ habet, vt accidit in lacte. Caluiniani quibus ista sophismata videntur, & Cõciliorum decreta deliramenta sunt, tentẽt alia ratione ex scripturis probare, quod nobiscum de hoc my-
D sterio credere se dicunt: quod cum facere nõ potuerint, & traditiones nostras, & subtiliorẽ Theologiam ista è latebris eruentem irridere desinant. Non male hoc loco Euthymius philosophatur, tribus modis vnũ fieri aliud, aut ita vt in illud transmutetur, quemadmodum cibus fit sanguis, lac caseus; aut ita vt aliquod tantùm illi accidens accedat, vt æs fit statua; aut ita vt accedat illi aliqua substantia, sed in illam non trãsmutetur, sicut miles accedẽtibus armis fit armatus: verbum igitur non duobus illis prioribus modis sed hoc tãtùm tertio factum fuisse carnem, dum naturam nostrã quasi arma induit, vt cum diabolo pu-
E gnaret. Scita quoque est verbi Dei incarnati cũ verbo nostro voce expresso comparatio, qua vtitur Au. lib.5. de Trinit. c.11. *Verbum* (inquit) *quod foris sonat, signum est verbi, quod intus latet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud, quod profertur carnis ore vox verbi est: verbũque & ipsum dicitur propter illud, à quo, vt foris appareret, assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox quodammodo corporis fit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum: sicut Verbum Dei caro factum est, assumendo eam, in qua & ipsum manifestaretur sensibus hominum.* In eo etiam quod August. non indicat, exemplũ est simile, quod sicut in verbo nostro duæ naturæ sũt, corporalis alte-
F ra id est sonus, altera spiritualis, id est significatio, suppositũ autẽ siue subiectũ vnum; sic in incarnato verbo Dei duæ naturæ diuina, & humana sunt, persona verò vna. Longiorem huius loci explanationem si quis requirat, Theodoritũ legat in Dialogo Impatibili, vbi omnium veterum auctorum de his verbis sententias inueniet.

Et habitauit in nobis.] Putant Chrysosto. hom. 10. & Cyrill. cap.16. & Theophyl. & Euthym. ideo hoc Ioannem addidisse, ne quis existimaret verbum in car-

Sũma mysterii incarnationis Christi

Verbi incarnati cum verbo nostro expresso collatio.

Digitized by Google

nem fuisse conuersum: sed duas indicaret in Christo integras diuinam, atque humanam mansisse naturas: sicut ante dicens, *Verbum caro factum est*, vnam tantùm significauerat esse personam. Probabile, sed potius credo gradū ad id, quod dicturus erat, facere voluisse. Dixit enim habitasse in nobis, quia volebat dicere se vidisse, testéque eius rei oculatum esse. Athana. orat 3. contra Arian. eam reddi putat, cur *Verbum caro factū sit*: propterea enim carnem factum fuisse, vt in nobis posset habitare. De sensu nonnulla etiam est quæstio. Dixit Græce καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, quod ad verbum verteris & in tabernaculo in nobis habitauit. Quod quidam sic acceperunt, quasi humana natura, quæ, quia nobis omnibus communis est, nostra dicitur, eius tabernaculū in quo habitauerit, esse significetur, quēadmodum Theodor. in Impatibili, Hilar. li. 10. de Trinit. Cyrillus, Chrysost. Theophyl. interpretatur. Sic enim D. Paulum dicere, in ipso omnem plenitudinē diuinitatis corporaliter inhabitare, ad Colos. 2. 9. sic corpus nostrum vocare tabernaculum 2. Cor. 5 4. & Petrum 2. epistola c. 1. 13. 14. Alij simpliciter exponūt *In nobis*, id est inter nos habitasse, sicut dixit Baruch c. 3. 38. *Post hæc in terris visus est, & cum hominibus cōuersatus est*, vt August. tract. 2. Nec tātam hoc loco vim verbū ἐσκήνωσεν habere mihi videtur, quantam illi; nec tam nullā, quàm isti auctores existimant. Nec enim crediderim sine causa Ioannem eo vsum verbo, cum facilius, & magis vsitate dicere potuisset καὶ ᾤκησεν ἐν ἡμῖν si tantùm dicere voluisset, inter homines habitasse. Credo ergo, quòd ante me nonnullum obseruasse video, voluisse Ioannem verbo à tabernaculo deducto significare verbum Dei non tanquam indigenam in patria sua; sed tanquā hospitem, & peregrinum in aliena apud nos ad tempus tantùm habitasse. Solēt enim, qui in patria sua sūt, in domibus; qui autē peregrinantur, in tabernaculis habitare, quemadmodum filij Israël quamdiu sunt per desertum peregrinati. Nam & corpus nostrum propterea in scripturis aliquādo, vt modo diximus, tabernaculum appellatur, vt significetur, quia *non habemus hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus*, vt Diuus Paul. loquitur ad Heb. 13 14.

Corpus nostrum tabernaculū.

Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.] ἐθεασάμεθα spectauimus, contemplati sumus, quasi in aperto, quasi in theatro palam *vidimus gloriā eius*, quēadmodum pluribus explicauit verbis 1. epistola ca. & v. 1. *Quod fuit ab initio, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ annuntiamus vobis. Gloriā eius* vocat signa diuinitatis, quæ multis in eo rebus apparebāt. Quasi dicat, nō ita verbum factum fuisse carnem, vt eius penitus maiestas obscuraretur, multis se indiciis adeo ostendisse, vt oculis ipsis videri posset. Verosimile est, quod quidam existimant, ad Christi trāsfigurationem alludere, cuius testis Ioannes fuerit, & vbi suam illi potissimum gloriam intuendam aperuerat. Nam & Petrus, qui alter eius spectator, ac testis fuerat, eodē allusit, vt suū, quemadmodum Ioannes, testimonium commendaret. 2. epistola c. 1. 17. 18. *Accipiens enim à Deo Patre honorem, & gloriam voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto.* Satius quidem fuerit generaliter ad miracula, ad prædictiones, ad cognitionē cogitationū, ad doctrinam, atque res omnes extendere, quibus suam quoquo modo diuinitatem declarauit, quemadmodum Chrysostomus, & Euthymius existimant. Quorsum verò hoc Ioannes adiunxerit, multi quærunt. Chrysost. August. Beda, Theophylact. putant finē his verbis declarari, quam

Matt. 17. 1. Marc 9. 2. Luc 9. 28.

Matt 17. 5.

Quorsum hoc Ioannes adiunxerit.

obrē *Verbum caro factum* esset, scilicet, vt eius gloriam perspicere possemus, adumbratam quodammodo humanitate, quam ipsam per se intueri non poteramus. *Gloriam eius*, inquit Augustin⁹ tract. 2. *nemo posset videre, nisi carnis humilitate sanaretur. Vnde non poteramus videre? Intendat ergo caritas vestra, & videte, quod dico. Irruerat homini quasi puluis in oculos, irruerat terra, sauciauerat oculum, videre non poterat lucem. Oculus iste sauciatus inungitur; terra sauciatus erat, & terra illuc mittitur, vt sanetur. Omnia enim collyria, & medicamenta nihil sunt nisi de terra. De puluere cæcatus es, de puluere sanaris. Ergo caro te cæcauerat, caro te sanat. Carnalis enim anima facta erat, consentiendo affectibus carnalibus, inde fuerat oculus mentis cæcatus. Verbum caro factum est. Medicus iste tibi fecit collyrium. Et quoniam sic venit vt de carne vitia carnis extingueret, & de morte occideret mortem, ideo factum est in te, vt quoniam Verbum caro factum est, tu possis dicere; Et vidimus gloriam eius.* Libenter Augustini quamuis multa verba recitaui, quia si non propriam interpretationem, vtilem certe habent, elegantemque sentētiam. Cæterum quod ad quæstionem attinet, probabilius esse existimo quod principio indicauimus, voluisse Ioannem testimonij sui fidem commendare, qui incarnati verbi maiestatem oculis perspexisset. Hac enim de causa simili sententia 1. epist. c. 1. 1. vsum fuisse videmus.

Gloriam quasi vnigeniti à Patre.] Repetitio est ad explicandam gloriæ magnitudinem adhibita, quasi dicat; Vidimus, inquam, gloriam eius, quasi gloriam vnigeniti. Primum, tenēdum hoc loco est, quod Augustinus in Psalm. 125. & Ambrosius epist. 47. & ser. 18. in Psal. 118 & Chrysostomus hoc loco, & Gregor. li. 18. Moral. cap 4. Theophylactus, & Euthymius in commentariis monuerunt particulas istas, *quasi tanquam, sicut*, quibus vna fere Græca respondet ὡς, aut ὥσπερ non semper similitudinem, sed aliquando veritatem significare. eius rei infinita in scripturis exempla sūt, quæ facile quisq; reperiet. Et vulgo, vt Chrysostomus, & Theophylactus aiūt, ita de Rege solemus loqui: Incedit quasi Rex, id est vt Regem decet, ita vt ex ipso incessu facile appareat ipsum esse Regem. Et cùm de aliquo dicimus: Fecit sicut vir bonus, nō significamus, inquit Augustinus, eum virum bonum non esse, sed ita fecisse, vt appareat virum esse bonum. Sic ergo accipitur hoc loco, vt vera solius vnigeniti gloria significetur; sēsusque sit, *vidimus gloriam eius* talem, ac tantam, vt non nisi vnigeniti filij Dei esse posset, vt facile ex ea intelligi posset eum esse vnigenitum. Quæ interpretatio multo profecto melior, & magis Catholica est, quàm illa subtilium quorumdam interpretum, qui similitudinem tantum significari putant, quasi sensus sit: Non vidimus quidem gloriam ipsam veram vnigeniti, quæ in hac vita videri non potest, sed quasi gloriam vnigeniti, id est similitudinem quandam eius, qualis illa fuit, quam in transfiguratione nobis ostendit. Liceat etiam nobis aduers⁹ argutos, argutos esse. Rectè, si dixisset: Vidimus gloriam eius, quasi gloriam vnigeniti. At non dicit, quasi gloriam vnigeniti, sed, *gloriam quasi vnigeniti*. Melius in ea quæstione ponetur opera, cur Ioannes hoc ipsum dixerit. Respondēt Chrysostomus, Theophylactus, Euthym. idemque Cyrillus indicat, voluisse hoc verbo docere, quid inter eius, & sanctorū hominum gloriam interesset. Nam & gloriam Moysis fuisse visam, cū ex colloquio cum Deo eius facies cornuta facta est, ita vt eius aspectū homines sustinere non possent, Exod. 34. 29. 30. & 2. Corinth. 3. 7. & Eliæ, cum curru igneo euectus in cœlum est, 4. Reg. 2. 11. Sed eorum gloriam non quasi vnigeniti apparuisse, participatam enim fuisse, vt

Particula quasi, tāquā, sicut veritatem aliquando significant.

Cur Ioannes dixerit gloriam quasi vnigeniti.

Digitized by Google

Cyrillus ait: Verbi autem gloriam vnigeniti, id est naturalem. Rem quidem hi auctores recte tetigerunt, sed non penitus explicarunt. Cur enim non dicebat gloriam quasi filii, quo verbo non minus, quod illi dicunt, declarasset, eius gloriam non participatam, sed naturalem fuisse, sed dixit: *gloriam quasi vnigeniti*? Vnus mihi videtur Basilius hunc penitus locũ enucleasse in homilia de fide, propterea nomine vnigeniti vsum fuisse Ioannem, vt indicaret tantam eius, quantam Patris fuisse gloriam. Cum enim aliquis pater multos habet filios, nõ omnem suam gloriam, non omnem substantiam, omnesque facultates vni dare, sed inter omnes diuidere: cum autem vnum tantum habet, quod est vnigenitum esse, quidquid omnino habet illi tradere, nihil sibi reseruare, æqualem sibi eum facere omnibus in rebus: hoc est, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, Ioann. 16. 15. Loquitur autem Ioannes, vt opinor, de Verbo, etiam quatenus homo erat: nam etiam vt homo vnigenitus erat Dei, & omnem eius gerebat gloriam. Quid enim non erat, qui Deus erat? quid non habebat, qui inhabitantem in se, & in eandem personam coniunctam habebat diuinitatem? At quid est, quod addit, *à Patre*? Cum duobus præcedentibus nominibus hic ablatiuus iungi potest, vel cum gloria, vel cum vnigenito: cum gloria quidem, vt sit sensus: *vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre* datam: quemadmodum Cyrillus, & Theophylactus iungere videntur: estque & vera, & congrua loco sententia. Nam eodem modo loquitur Petrus 2. episto. cap. 1. 17. *Accipiens enim à Deo patre honorem, & gloriam voce delapsa ad eum huiuscemodi: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Hoc tantum habet incommodi, quod duriuscula traiectio sit, & minus plena sententia. Oportebit enim, vt ad solam Christi transfigurationem referatur, quam supra diximus patere lõgius. Itaque magis placet, vt cum nomine vnigeniti, quod proxime adhæret, copuletur, sensusque sit: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre*, id est Patris, aut eius, qui vnus à Patre genitus sit, vt Origenes tractat. 2. in Matth. Beda, & Euthymius intelligunt. Neque necessarium esse arbitror: quod plerique putant: vt aliquid subintelligatur, quod cõgruam efficiat orationem, aut participium ὄντος, vt quidam volunt, *quasi vnigeniti*, qui à Patre sit, vt infra cap. 7. 29. *Ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit*: aut ἐξελθόντος, *quasi vnigeniti*, qui à Patre exierit, vt cap. 16. 27. 28. *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego à Deo exiui; exiui à Patre, & veni in mundum*, & cap. 17. 8. *Et cognouerunt vere, quia à te exiui, & crediderunt, quia tu me misisti.* Hoc, inquam, aut aliquid aliud subintelligere necessarium esse non arbitror. Nam etsi non participium, sed nomen est, vt quidam argumentantur, tamen vim participij passiui habet, quemadmodum si Latine vnigenam dicas. Nec enim minus dicere licebit vnigena à Patre est, quamuis vnigena non participium, sed nomen sit; quam ille est ab illo alienus, id est, alineatus. Et est meo quidem iudicio aptior, efficaciorque sententia. Atque ita D. Augustinus videtur interpretari in lib. contra epistolam Manich. cap. 37.

Cur à Patre addiderit.

Plenum gratiæ & veritatis.] Similis hic quæstio est, quomodo verba iungenda. Sed alia prius expedienda est, quomodo Græce legendum. Nam omnes fere nunc codices in nominatiuo legunt πλήρης *plenus*. Quam lectionem quidam sic exponunt, vt nominatiuus *plenus* ad sequentia, id est ad Ioannem referatur, sensusque sit, plenus gratiæ, & veritatis Ioannes testimonium perhibet de ipso. Quod miror equidẽ illis in mentem venire potuisse. Quam multa verò philosophãtur, vt Ioannem probent recte plenum gratiæ & veritatis dici posse? Non dissimulo mihi odio esse istam in tractandis diuinis literis tam argutam; tam curiosam, tam audacem subtilitatem; vellemque eũdem animum induere lectorem meum. Nihil enim periculosius, quam indulgere intemperãter ingenio: Nonne satis erat Catholicis hominibus nostrum interpretem vertisse aliter? omnes veteres auctores aliter exponere? Considerassent, quod statim ver. 16. sequebatur: *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.* Illum enim haud dubie plenum gratiæ, & veritatis appellauerat, de cuius plenitudine dicit nos omnes accepisse. Non dicit de Ioannis, sed de Christi nos accẽpisse plenitudine, de qua ipse etiam se Ioannes accepisse confitetur. Considerassent, quod dicitur ver. 17. *Lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.* Illum enimuero plenum gratiæ, & veritatis dixerat, per quem gratiam & veritatem factam fuisse dicit. Quisnam ille fuit? Christus, an Ioannes? Obseruassent, quod quilibet vel mediocriter doctus obseruare potuit, nõnullos quidem homines sãctos, Beatam Virginem, Ioannem Baptistam, Stephanum gratia plenos appellari; plenum verò veritatis hominem purum neminem. Magis enim propria Christo veritas, quàm gratia est. Nam gratiam quidem cum hominibus sæpe communicat, veritatem, id est, legis ac promissionum impressionẽ nunquam. Solus ipse legis, ac promissionum finis est. Reliquum igitur est si ita legamus, vt nominatiuus πλήρης *plenum*, referatur ad λόγον *verbum*, hoc sensu; *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, plenum gratiæ, & veritatis*; & reliqua quæ medio spatio interiecta sunt verba, parenthesi legantur. Quo sensu & nostrum vertisse interpretẽ manifestum est, quia enim neutro genere *verbum* dixerat, neutro etiam genere in nominandi casu dixit, *plenum gratiæ*, & Origen. tract. 2. in Matthæum, & quisquis auctor fuit hom. 2. ad diuersos, & Gregorius Nyssenus hom. 13. in Cantic. Augustinus li. 13. de Trinitate, capite decimonono, Beda, & Euthymius interpretantur. Alij malunt paucos quosdam secuti codices in quarto casu legere πλήρη plenum, quorum alii ad verbum, alii ad gloriam referunt, vtrique ad verbum ἐθεασάμεθα *vidimus*, repetentes verbum vidimus, scilicet verbum plenum gratiæ, & veritatis, vt illi, aut vidimus gloriam eius plenum gratiæ, & veritatis, vt Cyrillus, & Theophylactus, quemadmodum nonnulli existimant, interpretantur. Prima illa interpretatio Origenis, & Gregorii Nysseni vera est: nec meliorem arbitror esse quærendam. Reliquum est exponamus, quid sit esse *plenum gratiæ, & veritatis.* Id auctor ille homilia 2. ad diuersos multis differit verbis. Non dubito, quin gratiam Ioannes intelligat, de qua versu 17. dicit, *De plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia.* Illa ergo omni gratia, quam omnes vnquam homines acceperunt, ille plenus erat. Acceperunt gratiam redemptionis, gratiam, quam vocant gratum facientem, varia Spiritus sancti dona, quæ gratiæ gratis datæ appellãtur. Omnes & aliæ, quas nemini fortasse dedit, in eo fuerunt, & fuerunt cumulate, redundanter, affluenter, tanquam in fonte, tanquam in capite, vnde in riuulos, vnde in membra deriuantur. Hinc intelligitur, quid discriminis inter illum, & Beatam Virginem eius matrem, Ioannem Baptistam, & Stephanum fuerit, quos etiam scriptura testatur plenos fuisse gratiæ, vel Spiritus sancti, Lucæ 1. 15. 28. & Acto. 6. 8. Primum quod maior, id est infinita in Christo fuerit gratia, in aliis finita. Illi, enim *non ad mensuram dedit Deus Spiritum*, Ioan. 3. 34. nobis autem *secundum mensuram donationis Christi.* Ephes. 4. 7. Deinde quod in Christo

Veritas Christo magis propria quam gratia.

Quid discriminis fuerit inter Christum, & sanctos gratia plenos.

Digitized by Google

per se,& veluti natiua,in aliis participatione tantum plena fuerit gratia. Plenũ luminis esse dicimus,quod clarissimum est:sed aliter Solem, aliter quod à Sole multo collustratur lumine,plenum luminis appellamus. Plenum aqua mare, plena ex mari flumina; vide quantum intersit. Hęc nos ruditer,dum scripturam doctis,indoctisque communiter interpretamur Tractantur in scholis à Theologis subtilius, vnde huc afferre doct*,vbi discere indoctus lector debet. Veritatem quidam ad duas Christi naturas referunt, quod nihil falsum,nihil simulatum,nihil fictum haberet,sed vere esset,quod appareret,verus Deus,verus homo,vt Beda interpretatur. Alij ad doctrinam, vt Euthymius,quòd vera docuerit. Verus sensus est, quẽ explicat Origenes,aut qui alius est auctor homil.2.ad diuer.& Theophylact. hoc loco,vt veritatem Ioannes opponat figuris, & promissionibus veteris legis,quas omnes Christus impleuit. Itaque impletio ipsa,aut id quo implebantur veteres promissiones,atque figuræ veritas appellatur. Vt colligitur ex ver.17. *Lex*(inquit)*per Moysem data est, gratia autem, & veritas per Iesum Christum facta est:*manifeste enim legi veritatem,id est impletionem opponit. Hoc est quod ait D Paulus ad Roman.15. 8. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.* Hoc est quod iterum ait 2.Corinth.1.18.19.20. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo, Est, & Non, Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis prædicatus est per me,& Syluanum, & Timotheum, non fuit, Est, & Non, sed Est in illo fuit, Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est,ideo per ipsum, Amen Deo.* Intelligitur, opinor ex his locis,quid sit plenum veritatis. Venit filius Dei in hunc mundum quasi pecunia onustus: Galli dicerent, *ayant dequoy payer*; vt quidquid pro peccatis nostris,quidquid pro figuris, & promissionibus veteris testamenti debebatur,exsolueret,hoc est venisse *plenum veritatis*; *Ecce* (inquit) *Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur; ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo*, Isaiæ 40. 10. & 62.11.

15. *Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens.*] Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε; testatur de illo,& clamauit,id est Ioannes huius rei testimonium præbet,qui clara voce interrogatus,respondit illum esse Christum, de cuius plenitudine omnes essent accepturi. Vero simile est nostrum interpretem vtrumqueverbum præsenti tempore legisse μαρτυρεῖ, & κράζει, *testimonium perhibet, & clamat*, estque oratio magis emphatica. Quorsum hoc Ioannis testimonium nunc proferat Euangelista prima hoc loco quæstio est. Sunt qui putent hęc verba illis versu 7. respondere, *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine*, quare explicare nunc velle, quodnam illud fuerit,de quo dixerat testimonium. Sic apud Diuum Thomam Alcuinus. Sed hiatus ipse tantùm spatij tenens satis indicat non bene tam dissita inter se verba cohærere. Præterquam quod,vt eo diximus loco, quod illic dixit,*Hic venit in testimonium*,non ideo dixit,vt de Ioannis ageret testimonio, sed vt discrimen inter Christũ,& Ioannem ostenderet. Hoc autem loco satis apparet suscepto consilio de Ioannis testimonio disputare. Alia igitur hoc facit causa, quam Chrysostomus & Euthymius indicarunt. Voluit,quod ipsemet dixerat Euangelista,verbum carnem factum fuisse, & inter nos gratiæ, ac veritatis plenum habitasse,Ioannis Baptistę testimonio confirmare,testis apud Iudæos omni,vt vocãt,exceptione maioris,Iudæi,sacerdotis filij,prophetæ, tam denique sancti,vt Christus ipse crederetur, & contra

A se ipsum pro Christo testificantis. Vnicuique enim, nedum viro bono contra se testanti credendum est. Et Ioannes cùm Christus esse putaretur,& an is esset, fuisset interrogatus,*confessus*(inquit)*est & non negauit; confessus est;quia non sum ego Christus*,infra versu 20. Huc opinor pertinet,quod clamandi verbo vsus est, partim vt significet Ioannem non obscure, non ambigue,non timide:sed palam,aperte,publice, & quàm clarissima potuit voce testatum esse non se,sed Christum verũ esse Messiam;partim vt ad Isaiæ testimonium alluderet cap.40.1.3. *vox clamantis in deserto.* Vt verbo ipso doceret Ioannem fuisse eum, quem Isaias

B vaticinatus esset ante Deum venturum fuisse. Quare credendum illi esse,vel propter Isaiæ testimonium, quando alia non esset causa. At enim quomodo hoc Ioannis testimonio, quod ipse dixerat Euangelista confirmat? Quid enim hoc ad illud, *In principio erat verbum,& Verbum caro factum est?* Multum omnino. Eo enim ipso, quod Ioannes testatus est Christum esse Messiam,qui venturus erat, declarauit esse Deum,& verbum illud,quod *erat in principio apud Deum:* talem enim Prophetæ futurum prædixerant. Et eo ipso quod dixit se vocem illam esse in deserto clamantis,qui ante Deum ad nos venientem venturus

C erat,docuit Christum esse Deum. Idemque docet, cum dicit,*Post me venturus est, qui ante me factus est, quia prior me erat:*plus enim,quàm dicit, insinuat, nempe se hominem tantùm mortalem esse; Christum esse Deum. Inf. ver.15 27.30.

Hic erat,quem dixi.] Quando hæc verba Ioannes Baptista dixerit,ex v.29. huius capitis satis constat,nempe cũ digito venientem Christum ostenderet,dicens; *Ecce agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi.* Sed narrauit hoc loco Euangelista per anticipationẽ. Verba autẽ quæ sequuntur,*Qui post me venturus est,ante me factus est,* dixerat ante,cũ ipse putaretur esse Christus,& an re

D vera esset interrogaretur,vt Ioãnes infra declarat ver. 23.26.27.& Matth.cap.3.3.& Marci cap.1.3. & Lucæ cap.3.4.

Qui post me venturus est, ante me factus est,quia prior me erat.] Ἐρχόμενος qui venit,aut qui veniet post me, ante me factus: est enim ἐρχόμενος præsentis temporis participium,sed positum pro futuro, vt noster conuertit interpres quia cùm hæc Ioannes dicebat,nondum Christus ad ipsum venerat,vt apparet Matth.3 11.Marc.1.7.Luc.3.16. Et solet presens pro futuro poni, maximeque in hoc ipso verbo, vt Matthæi 17. 11. *Elias quidem* prius* venit,id est *venturus est*, vt noster ἔρχεται.

E etiam vertit interpres. Loquitur enim hîc non de aduentu Christi per natiuitatem in mũdum, quasi post Ioannem venisse dicatur,quia sex post illum mensibus natus est,vt graues etiã interpretãtur auctores. Epiphanius hæresi 69. Gregorius homilia 7. in Euangel. Ambrosius libro 3. de fide,cap.5. Beda, & Theophylactus. Non enim dixisset ἐρχόμενος, qui veniet, sed ὁ ἐλθὼν qui iam venit. Iam enim Christus natus erat,cum Ioannes hæc diceret:& tamen loquitur de futuro,sed loquitur de Christi prædicatione, ostensioneque. Tunc enim venisse dicitur,cùm se mundo per prædicationem ostendit. Quemadmodum

F recte Chrysostomus homil.12. & Euthymius exponunt. Quasi dicat, ego illum prædicando præcedo, non quòd illo maior, sed eo ipso, quod illo minor sim. Propterea enim priusquam ille,veni, id est prior cœpi prædicare, vt tanquam eius minister viam illi præpararem,quia *vox clamantis in deserto* eram, ille Christus,ille liberator, quem voce ea prædicabam; quia ille Dominus, ego angelus ante faciem eius missus, Malach.3.1. Melior etiam hic sẽsus est, quam ille Cyrilli cap. 19. qui interpretatur,post me venit,

Digitized by Google

aut venturus est, id est in minore apud homines habetur honore. Sicut dicit, *ante me factus est*, id est mihi prælatus, maiore, quàm ego habitus honore. Quasi dicat, etsi nunc mihi hominum opinione postponitur, paulo post cum sese magis patefecerit, anteponetur. Non enim dixisset ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, *qui post me venit*, aut *venturus est*: sed ὁ ὀπίσω μου γενόμενος, qui post me factus, id est qui mihi postponitur, sicut dixit ἔμπροσθέν μου γέγονεν, *ante me factus est*, id est mihi prælatus. Alludit ergo Ioannes ad consuetudinem seruorum, qui non solent dominos suos præire, sed subsequi, vt recte idem Cyrillus animaduertit. Tanquam si dicat, etiamsi ego præter consuetudinem seruorum precedo, ille sequitur; nolite existimare me dominum, illum seruum esse. Contra enim se res habet; ego seruus sum, ille dominus: sed præcessi illum, quẽadmodũ solet etiã aliquãdo seruus dominũ præcedere non honoris, sed ministerij causa, vt viam explanet, vt paret hospitium. Quod quidam obseruarũt participium ὁ ἐρχόμενος, *qui venturus est*, proprium epitheton esse Messiæ, qui venturus simpliciter, & quasi proprio nomine vocaretur, vt Matthæi 11.2. *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* vt verum sit, tamen non est ad hũc locum accõmodatum. Periret enim antithesis inter ἐρχόμενος, *qui venturus est*, & ἔμπροσθέν μου γέγονεν, *ante me factus est*, in qua tota vis atque sententia consistit. Præterquam quod Christus venturus dicebatur, quia de cœlo in terras per humanam generationem venturus erat; & paulo ante probauimus hoc loco non de humana generatione, quæ iam facta erat, sed de prædicatione agi. Difficilius quod sequitur, *ante me factus est*. Ariani verbum γέγονεν, *factus est*, arripiebant, vt creaturã esse Dei filium comprobarent, quemadmodum similibus locis abutebãtur, vt discimus ex Athanasio orat. 2. aduersus Arianos, ex Hilar. lib. 2. de Trinitate, ex Ambrosio libr. 3. de fide cap. 5. ex Epiphanio hæres. 69 ex Theophylacto, & Ruperto in hunc locum. Sunt, vt refert Chrysostomus qui hoc ad diuinitatem referant, quasi dicat, *ante me factus est*, id est ante me erat, aut ante me fuit: hoc enim potest etiam verbum γέγονεν significare. Ante me autem erat, quia Deus erat, quia *In principio erat verbum*, vt interpretatur Epiphanius. Origenes vero *ante me factus est* videtur exponere, mihi ante notus erat, etiamsi sese aliis nondum ostendisset. Ego enim, & omnes, qui vnquam fuerunt Prophetæ, *de plenitudine eius accepimus*. Verus sensus est, quem Chrysostomus hîc, Augustinus tractatu 3. Ambrosius lib 3. de fide cap. 5. Gregorius hom. 7. in Euangelia, Beda, Theophylactus, Euthymius & Rupertus tradiderunt, plus honoris, & dignitatis, quàm ego consecutus est, mihi est antepositus. Idem enim est, *Ante me factus est*, atque quod apud Matth. cap. 3. 11. dicit, *Fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare*. Et, vt multi notauerunt, non dixit, πρό μου, sed ἔμπροσθέν μου; præpositio autem ἔμπροσθεν nusquam in sacris litteris reperitur tempus significare. Præterquam quod minime apta redderetur causa, cur ante ipsum factus esset, quod prior illo esset. Nam si priorem esse significat tempus, tautologia est, ante me fuit; quia ante me erat; si significat meritũ, & dignitatem, inepta ratio est, ante me fuit, quia prior dignitate, & merito me erat. Poterat quippe posterior esse tempore, & dignitate prior. Sicut *erũt nouissimi primi, & primi nouissimi*. Ineptior si dicamus, quod Ariani dicebant, verbum γέγονεν creationem significare. Quæ enim ratio esset, vt Chrysostomus, Ambrosius, Theophylactus argumentantur, Ante me creatus est, quia prior me. Si enim ante factus erat, ante vtique erat. Ille igitur, quem explicauimus, verus est sensus. At hunc ipsum sensum non eodem modo omnes intelligunt. Sed alij ad futurum

Chrysostomi vera expositio.

Matth. 19. 30. & 20. 16.

Arianorũ expositio reiecta.

referunt, quasi præteritum pro futuro Prophetarum more positum sit. Agi enim de futura Christi apud homines gloria, post ipsius per prædicationem, & miracula declarationem, vt Chrysost. & Cyrillus, quasi dicat, ille crescet, ego minuar, vt infra cap. 3. 30. Alij ad declarationem in adoratione Magorum iam factã, quod nimis videtur esse subtile. Credo ego ad diuinam prædestinationem, ordinationemque referendum; tanquam dicat, *ante me factus est*, id est prædestinatus, designatus, constitutus est à Deo in maiore dignitatis gradu vt Rex, vt Redemptor sit, cum ego Redemptoris tantùm minister sim. Hinc intelligitur, quod neminem obseruare memini, cur non clarius, simplicius, & breuius dixerit, maior me, aut dignior me erat? quia voluit nimirum significare Christum non vsurpasse dignitatem illam, sed à Deo in ea fuisse constitutum, vt differit Diuus Paulus ad Hebræos 5. 4. & vt ait Petrus Act. 10. 42. *constitutus est à Deo iudex viuorum, & mortuorum*. & Diuus Paulus ad Hebr. 1. 2. *quem constituit hæredem vniuersorum*. Loquebatur enim Ioannes de Christo non solùm quatenus Deus, sed etiam quatenus homo erat, vt recte adnotauit Ambrosius.

Quia prior me erat.] Hoc etiam multi de tempore interpretãtur, quasi sensus sit, propterea honore, & officio mihi prælatus est, *quia prior me erat*, quia maior natu erat, non si humanam, sed si diuinam spectes generationem, quia *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*. Et solet maioribus natu plus honoris deferri. Ad hunc modum Epiphanius aduersus Ariomanitas. Aug. tract. 3. Chrysost. ho. 12. Greg. hom. 7. in Euangelia, Beda, Theophyl. Euthym. Rupertus. Quod quia omnes dicunt non temere reiecerim: sed iudicet lector, num & hic sensus magnopere cõgruat, vt hoc etiam nõ de tempore, quod minus ad rem pertinere videbatur; sed de naturæ præstãtia intelligatur. Quasi dicat, propterea mihi prælatus est, quia re ipsa, ac natura sua multo præstantior, multo maior, multo melior me erat. Mihi quidem placet, etsi auctorem non inuenio nisi malum. Confirmatur enim sequentibus verbis: *De plenitudine eius nos omnes accepimus*. Melius quippe hæret, vt de plenitudine eius se accepisse dicat, quia maior, quia plenior gratia erat, quàm quia tempore prior. Si tamen Baptistæ sunt verba, de qua re statim disputabimus.

16. *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.*] Primùm hîc disputatur, cuius hæc sint verba, Ioannisne Baptistæ, an Euangelistæ. Multi auctores Baptistę esse putant, Origen. Athanas. in lib. de incarnat. verbi, August. Chrysost. initio homil. 13. Theophylact. & Rupertus. Neque video, quid magnopere repugnet. Nã quod quidã afferunt, quę sequuntur Euãgelistę certe verba esse, v. 18. *Deum nemo vidit vnquam*, minimũ habet ponderis. Cur enim illa ipsa verba Baptistæ esse non possint? Et vt euangelistæ sint; cur hæc Baptistæ non sint? Quid enim obstat, quo minus Euãgelista ab illis verbis, *Deum nemo vidit vnquam*, orationis suę filum resumpserit. Aliquanto tamẽ mihi videtur probabilius vt Euangelistæ sint. Non ob eam quidem causam, quã alij afferunt, sed quia sententia erit plenior. Nam si Baptistę sint, non videntur intelligi posse nisi de Ioãne, cęterisque Prophetis, qui Ioannem præcesserant, & de verbo ante incarnationem: cùm multo maiorẽ in omnes homines gratiam incarnatum iam verbum effuderit. Et apparet quàm latissime patere sententiã. Accedit, quod statim sequitur, *Lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. quibus verbis apparet de sola gratia noui testamenti esse sermonem. Cum ergo Euangelista dixisset, *& habitauit in nobis, plenum gratię, & veritatis*, pergit nunc de eadẽ agere

Nam hæc verba sint Euangelistæ.

Digitized by Google

plenitudine, docetque nos omnes de illa accepisse, vt Chrysost. postea dicit probabiliorem hanc opinionē iudicans & Gregor. lib. 4. comment. in lib. 1. Reg. c. 9. & Beda, Euthym. & Zacharias Chrysopolitanus in comment. De sensu non minor quæstio. Nam qui Ioannis Baptistæ verba esse putant, fere existimant hunc esse sensum. Ego, & omnes alij Prophetæ, qui ante me fuerunt, si quid gratiæ, si quid prophetici habuimus spiritus, ab eo accepimus, qui Spiritu sancto, & gratia plenus erat. Sic Origenes, Theophylact. & Rupertus. Sed iam docuimus hæc verba esse Euangelistæ, & vt Baptistæ sint, non possunt mea quidem sententia eam interpretationem pati, quia de verbo iam incarnato loquitur, quod dixerat Euāgelista, *plenum gratiæ, & veritatis* in nobis habitasse; & debet Baptistæ testimonium, quod ad id confirmādum adducitur, de eodem intelligi, & illud, *omnes*, potius præsentes Iudæos, quibuscum Ioannes loquebatur, quam iam mortuos Prophetas ostendere credendum est. Qui Euangelistę verba esse dicunt, *omnes* exponunt Euangelistam dicere se, & cæteros Apostolos, omnesque Christianos quidquid vnquam habuerunt gratiæ, ab eo accepisse. Illud recte à quibusdam obseruatum phrasim illam, *De plenitudine eius nos omnes accepimus*, multiplicem emphasim habere. Primum quidem indicare neminem præter Christum vllam nisi acceptam, & participatā gratiam habuisse. Deinde neminem eam ipsam ab alio accepisse, quàm à Christo. Præterea neminem tantùm accepisse gratiæ, quātum Christus habebat: non enim dixisse plenitudinem, sed *de plenitudine eius nos omnes accepimus*. Denique significari plenitudinem illā Christi omnibus sine discrimine hominibus expositam fuisse, vt quicunque vellent, de illa acciperent, apertū fuisse omnibus inexhaustum illum fontem, vt quicumque

Isai. 55.1. vellent, haurirent. *Omnes*, inquit, *sitientes venite ad aquas*. Cur ergo non dixit, De plenitudine eius omnes acciperūt, vt omnes etiam futuras comprehenderet ætates, sententiaque fuisset vberior, sicut dixerat vers. 9. *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*? Si Baptistæ verba sunt, non difficilis est ratio, quia tantùm gratiæ habere videbatur, vt Christus esse putaretur, dixit multo plus habuisse Christū, à quo ipse, & omnes accepissent. Si Euangelistæ, minus quidem clara; sed tamen similis est ratio. Loquebatur enim tāquam Apostolus, & tanquam Euangelista: & loquebatur cū iis, qui Apostolum eum credebant esse, eiusque gratiā & spiritum admirabantur. Cōfitetur se cum omnibus aliis, quicquid haberet, de Christi accepisse plenitudine. Quemadmodum si vir doctus, cuius omnes eruditionem admirentur, vt alium multo se doctiorem esse significet, se illius discipulum esse fateatur: ab eo, quidquid sciat, didicisse.

Et gratiam pro gratia.] Locus & per se, & sententiarum varietate difficilis. Primùm, quam vim habet coniunctio illa, *&*, quod à nemine explicatum memini. Videtur enim indicare cùm dicit, *& gratiam pro gratia*, præter gratiam aliquid aliud ab eo accepisse. Si hæc particula non legatur, nullus quæstioni locus est. Et quidem Beda indicat in plerisque codicibus nō legi. Sed quia omnia nunc Gręca, Latinaque legunt exemplaria, vt etiam D. Augustinus monet, explicanda vis eius est. Cogor propriis vti coniecturis in propria quæstione. Triplicem vim videtur habere posse; vnam, vt sit ἐξηγητικὴ, explicatiua, vt sæpe aliàs; quasi dicat, *de plenitudine eius nos omnes accepimus*, scilicet *gratiam pro gratia*. Alteram, vt sit emphatica, significetque nos à Christo non solum doctrinam, non solum legem Euangelicam, sicut olim Iudæos à Mose legē veterem: sed etiam, quod amplius est, gratiam accepisse. Atque hunc sensum confirmat; quod statim sequitur,

A *quia lex per Moysem data est gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Tertiam, vt sit aduersatiua, quasi dicat, omnes accepimus, sed gratiam pro gratia, vt paulo post sumus explicaturi. Omnis inter interpretes quæstio est, quid sibi velint hæc verba *gratiam pro gratia*. De quorundam interpretatione, qui exponunt *gratiam pro gratia*, id est gratis, aut gratiam non pro natura, sed pro gratia, &, vt illi dicunt, sub ratione gratiæ, nihil dico grauius, quàm esse subtilem. Alij pro gratia Christi, quæ plena & immensa erat, gratiam non immensam, sed ad mensuram accepimus. Quemadmodum Zacharias Chrysopolit. & nonnulli recen-

B tiores interpretes intelligunt. Leontius in commentariis ad hunc locum inauditam adhibet interpretationem gratiam vocari flatum illum, quem Christus inspirauerat in Adam, cùm illum ex terra formasset, Gen. 2. 7. Pro ea igitur gratia, id est pro eo flatu, meliorem in Apostolos flatum, gratiamque insufflando inspirasse infra c. 20. 22. Alij gratiam huius vitæ per fidem, & caritatem, pro gloria alterius, quę quia ex gratia proficiscitur, etiam vocatur gratia. Sic Augustinus hoc loco, & lib. de corrept. & gratia, cap. 13. & lib. de gratia, & lib. arb. c. 8. & tract. 3 & 13. in Ioan. & Bern. serm. 5. de assumpt. & Beda in comment. Alij gratiam,

C id est legem Euangelicam, quę, quia gratiam nobis attulit, gratia vocari solet, pro lege veteri, quæ suo quodam modo, quia homines iuuabat, gratia dicebatur. Sic Chrysost. Cyrillus, Nonnus poeta, Leontius, Theophyla. Euthy. Rupertus. Et quidem si in vlla veterum auctorum interpretatione standum est, in hac vltima sententia standum est. Valde enim videtur proximis verbis confirmari, *Quia lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Illud me valde alioqui amantem antiquitatis, quo minùs sequar, remoratur, quod veterem legem vocari gratiā nusquam inuenio: gratiæ verò opponi frequenter le-

D go apud D. Paul. Rom. 6. 14. 15. & hoc ipso loco qui in hanc sententiam citatur, manifestum est gratiæ legem opponi, *Lex per Moysem data est: gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*; quo ergo modo eodem in loco gratia lex vocari potuit? Quod si aliis locis gratia vocaretur: tamen hic sententia ipsa postulabat, vt gratiæ opponeretur: id enim agebat Ioannes vt veterem legem extenuaret, nouam commendaret. Non extenuasset profectò legem veterem, sed nimis honorifico ornasset titulo, si gratiam appellasset. Placuit mihi longo tempore, quod nescio vnde incerto auctore didici, *gratiam pro gratia*, id est omnem gra-

E tiam, aut cumulatam gratiam. Quo sensu non dubito intelligendum illud Iob. 2. 4. *Pellem pro pelle, & cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua*, id est omnem pellem, omnes facultates suas, vt statim exponitur, quæ tunc in pellibus, & pecudibus sitæ erant. Quemadmodum si Latine dicas, Accepimus gratiam aliam super aliam, id est cumulatam, vt quam frequentissime loqui solet Liuius. Existimabam enim Ioannem Hebraismum imitari voluisse, quasi dixisset חן על חן gratiam pro gratia, aut super gratiam, proculdubio cumulatam gratiam significasset. Et exemplum non absimile in sacris litteris inueniebam, Amos 3.

F 15. & percutiam, ביהחורף על בית הקיץ, domum hyemalem supra domum æstiuam, id est omnem domum. Cœpit mihi postea displicere, & quia animaduerti, si id Euangelista dicere voluisset, non fuisse dicturum χάριν ἀντὶ χάριτος, & quia meliorem mihi visus sum inuenisse, in qua animus meus penitus conquieuit. Credo igitur hunc esse sensum, *Accepimus gratiam pro gratia*, id est nō omnes eandē, sed diuersi diuersam. Etsi eam quam vnus accepit, non semper accipit alius, tamen loco eius accipit aliam, *Diuisiones enim gratiarum sunt*,

Digitized by Google

sunt, idem autem spiritus; &, *alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alij autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu: alij gratia sanitatum, alii operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio Spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum*, 1. Cor. 12. 4. 8. 9. 10. Hoc est *gratiam pro gratia*, & ad Rom. 12. 3. 4. 5. 6. 7. *Vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis differentes, siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortatur, in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in solicitudine, qui miseretur in hilaritate*, & ad Ephes. 4. 7. *Vnicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Hoc inquam est, *gratiam pro gratia.* Itaque hæc verba duobus præcedentibus verbis respondent, verbo, plenitudinis: & verbo, omnes. Quia enim dixerat nos de plenitudine eius accepisse, indicans partitionem quandam eius plenitudinis inter homines, quæ per præpositionem illam, *de* significatur, id est, non ipsam nos plenitudinem accepisse, sed ex illa alios vnam rem, alios aliam: alios plus, alios minus: addidit quasi id explicans, *gratiam pro gratia*, id est, alius vnam, alius pro illa aliam accepit. Similiter quia dixerat omnes accepisse: ne aut idem, aut æqualiter accepisse putarentur, adiunxit, *gratiam pro gratia*, id est, non quidem eandem omnes, non omnes æqualem, sed alius vnam, alius pro illa non semper illam, non semper æqualem: sed aliam, aut maiorem, aut minorẽ secundum mensuram donationis Christi. Quare coniunctio illa, *&*, vt ante attigimus, idem significare potest, quod quamuis, ᾗ pro καίπερ aut idem quod, sed: quod est apud Hebræos vsitatissimum, vt sit sensus consequens, & sponte fluens *de plenitudine eius nos omnes accepimus*, quamuis non eandem gratiam. Aut, *omnes accepimus*, sed diuersam gratiam: *alius quidem sic, alius vero sic*, vt postea dixit D. Paulus. — *1. ad Cor. 7.*

17. *Quia lex per Mosem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.*] Hæc etiam verba putat Origenes esse Baptistæ vsque ad illa, *ipse enarrauit nobis.* Probabilius quod alii omnes dicunt, Euangelistæ esse præsertim si superiora, vt diximus, illius sunt: eiusdem enim auctoris esse manifestum est. Quorsum autem hoc addat, nonnulli quærunt. Sunt qui putent Euangelistam sicut priùs cum Ioanne Baptista, ita nunc cũ Mose Christum comparare, vt eius supra omnes homines præstantiam ostendat, vt Cyrillus ait. Comparat quidem, sed aliud opinor agendo: nec enim id ipsum agit, vt comparet. Qui superiorum verborum sensum esse dicunt, accepisse nos gratiam pro gratia, id est legem nouam pro veteri, hæc verba tanquam eorum explicationem addita esse putant, vt vnus pro omnibus Theophylactus declarat. Si nostra in eum locum interpretatio vera est, causa hic redditur, quamobrem dixerit Euangelista: *De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*: poterat enim aliquis dicere: Quid ergo, num antea gratia non erat; Respondet nondum fuisse allatam, nondum eius fontem patefactum. Nam lex quidem data erat? gratia non erat. Dimouet Ioannes homines à lege, in qua valde Iudæi confidebant, & ad Christum auctorem gratiæ traducit. Magna in singulis verbis vis est, quæ per quatuor antitheses explicatur. Prima est inter gratiam, & legem, quasi inter animam, & corpus. Lex quasi mortuum corpus erat, *littera*, inquit, *occidit*, pondus fere inutile, quod onerabat, non roborabat, iubebat, non iuuabat, quod tam sæpe dicere solet Augustinus, *Lex propter transgressiones posita est*, ad Galat. 3. 19. & *per legem cognitio peccati*, non remissio, quin potius *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces: Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam: sine lege enim peccatum mortuum erat*, Roman. 7. 7. 8. &: *Lex subintrauit, vt abundaret delictum: vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia*, Roman. 5. 20. Gratia verò anima legis est, quæ vigorem illi, vt seruari queat, imprimit. *Spiritus autem viuificat*: &, *Lex*, inquit, *Spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundum Spiritum*, Roman. 8. 2. 3. 4. Quod in prima hominis formatione Deus fecerat, hoc in secunda eius reformatione fecit. Primum dedit Adamo corpus inane, deinde animam adiecit: & hominibus reformandis prius dedit legem, deinde tradidit gratiam. *Non prius quod spirituale est, sed quod animale.* 1. Corinth. 15. 46. Secunda antithesis est inter veritatem, & eandem legem. Cum enim in lege duæ potissimum fuissent partes, præcepta decalogi, & ceremoniæ, atque figuræ rerum futurarum: præceptis gratiam, ceremoniis, atque figuris veritatem opponit, vt Chrysostomus hom. 13. Cyrill. Leo in serm. de Transfiguratione, Beda, Theophylactus exponunt. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Hebr. 10. 1. & *nihil ad perfectum adduxit lex.* Heb. c. 7. v. 19. Tertia est inter Christum & Mosem, quasi inter dominum, & seruum: inter legislatorem, & præconem legis. Præconis est legem proclamare, promulgaréque; legislatoris dispensare, quod est, vt inquit Augustin. soluere à reatu legis, id est, gratiam facere, vt Latini etiam eodem sensu loquuntur auctores. Prætulit, vt notat Cyrillus, Euangelista Christum duobus præstantissimis & perfectissimis viris Ioanni, & Mosi, vt appareret verum esse, quod Dauid dixerat Psalm. 88. 7. *Quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei?* Quarta est inter facere, & dare, Mosem non dixit fecisse, sed dedisse legem; indicans eum non auctorem, non legislatorem, sed ministrum legislatoris fuisse: de Christo autem non solùm dixit dedisse, sed etiam fecisse gratiam: quia Moyses acceptam ab alio, id est, à Deo legem, & quibus tradere iubebatur, tradidit: Christus gratiam non accepit, sed fecit, quia ipse fons erat gratiæ, vt Chrysostomus & Theophylact. animaduertunt. Cadent commodè in hunc locum August. verba tract. in Ioann. 3. *Per seruum lex data est, reos fecit: per Imperatorem indulgentia data est, reos liberauit. Lex per Moysem data est, non sibi aliquid amplius seruus assignet, quàm quod per illum factum est. Electus ad magnum ministerium tanquam fidelis in domo, sed tamen seruus: agere secundum legem potest: soluere à reatu legis non potest. Lex ergo per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.*

Quatuor antitheses legis, & gratiæ. — *2. Cor. 3. 6.* — *ad Ro. 3. 20* — *2. Cor. 3. 6* — *Tract. 3.* — *Lib. 1. c. 14*

18. *Deum nemo vidit vnquam.*] Quorsum hæc Augustinus & Beda respondent, *& forte aliquis dicat, Et gratia, & veritas non est facta per Moysem, qui Deum vidit*; subiicit, *Deum nemo vidit vnquam.* Quæ responsio ideò non satis videtur apta, quòd ratio cur gratia, & veritas per Moysem facta non sit, non est, quod Deum ille non viderit. Nam vt maxime vidisset, non potuisset tamen gratiam, & veritatem facere. Chrysostomus, & Theophylactus, videntur hoc ad solum nomen veritatis referre, quasi ratio his verbis reddatur, quare non Moses, sed Christus veritatem nobis attulerit, quia nimirum Moses, Deum non viderat: itaque non poterat veritatem eius nobis diserte explicateque enarrare: Christus qui solus viderat, po-

poterat. Non videntur sibi constare. Nam paulo ante veritatem non vt falsitati, sed vt figuris,& ceremoniis opponitur,accipiebant: nunc pro veritate doctrinæ accipere videntur. Idem Chrysostomus, & Euthymius existimant rationem reddi, cur gratia, & veritas melior esset quàm lex, atque perfectior, quia scilicet lex per Moysem data fuerat, qui Deum non viderat: gratia, & veritas per Christum, qui Deum viderat. Quod non intelligo, quî cohæreat. Nam neque dixerat Ioannes gratiam, & veritatem perfectiorem esse lege: sed tanquam rem omnino certam posuerat: itaque probanda non erat. Et si dixisset, hac ratione probari non potuit. Non enim propterea gratia,& veritas perfectior est lege, quia ab eo datæ sunt, qui Deum viderat: sed suapte natura. Alioqui si Moyses Deum vidisset, lex, quæ per ipsum data est, tam perfecta, quam gratia & veritas esset, quod nemo profecto concedet. Aptius mihi videtur D. Thomas respondere, exponere nunc Ioannem, qua ratione ipsi, & cæteri Apostoli de plenitudine Christi gratiam accepissent, ipso scilicet docente, qui in sinu Patris erat. Aptissime vero omnium, qui hæc non ad proxima, sed ad omnia, quæ supra de verbo dicta fuerant, referunt. Quasi dicat Euangelista, ea, quæ de verbo dixi non ex alio, quàm ex ipso didici verbo: quis enim alius tam distincte, atque perspicue potuit enarrare, cum nemo Deum viderit præter ipsum? Existimo etiam ad testimonium Ioannis potissimum alludi, cui Christi testimonium his verbis præferatur. Tanquam si dicat, magnum quidem fuit, quod recitaui, quodque modo sum recitaturus Ioannis testimonium; at multo maius ipsius vnigeniti Filij Dei, qui semper est in sinu Patris, omniaque nobis enarrauit. De sententia nunc verborum agendum. Quid est, *Nemo vidit vnquam*? Chrysostomi, Theophylacti & Euthymij non probo sententiam, qui verbo illo *nemo*, non homines solum, sed omnes omnino creaturas comprehendi putant: & visionem non qualemcunque, sed perfectam diuinæ essentiæ comprehensionem intelligant, quasi sensus sit nullam creaturam comprehendere posse Deum, etiam si videre possit. Non dubium quin de solis loquatur hominibus: quorsum enim de aliis rebus loqueretur? Nec de hominibus quidem omnibus, sed de iis, qui adhuc mortalem agunt vitam. Nam beatos illos, qui iam à nobis in cœlum emigrarunt, clare, aperteque illum videre multis locis scriptura docet, Ioan. 17. 3. & 1. Ioan. 3. 2. & 1. Cor. 13. 12. Nec loquitur de comprehensione diuinæ essentiæ, cum hanc vitam futuræ tacitè opponat, vbi beati quamuis Deum quidem non comprehendant, tamen vident. Quo autem modo hoc ipsum verum sit, neminem in hac vita vidisse Deum, cum multi eum in sacris litteris vidisse memorentur, Moyses Numer. 12. 8. Iacob Genes. 32. 30. Isaias c. 6 1. Ezechiel. c. 1. 1. & 10. 1. Daniel. c. 7 9. omnes quærunt interpretes. Quidam intellexerunt hoc de visu corporeo, neminem in hac vita oculis corporeis videre Deum, vt Maxentius dialogo 2. meminitque eius opinionis Augustinus epist 112 ad Paulinam, nec ab ea magnopere videtur abhorrere. Quæ interpretatio nec ad hunc locum satis videtur apta, cū de hac, vt diximus agatur vita, & tacite intelligatur in altera beatos videre Deum quem non vtique corporis, sed mentis oculis vident, & locum Numerorum, Genes. & Isaiæ non bene explicat, vbi haud dubie Iacob, Moses, & Isaias quod in Deo viderunt, quidquid tandem illud fuit, corporeis viderunt oculis. Alii neminem vidisse, id est, comprehendisse, vt paulo ante ex Chrysost. Theophylacto, & Euthymio dicebamus. Quo eodem sensu intelligendi sunt, cum dicunt non solum homines beatos, sed ne ipsos quidem angelos di-

A uinam essentiam videre posse: Quod non hoc solum loco Chrysostomus, sed etiam homil. 3. de incomprehensibili Dei natura scribit, & Theodoretus in Eraniste, & Basilius hom. 1. Hexaemer. vbi docet Mosem vidisse diuinam essentiam ad eum modum, quo vident angeli: cum hom. 21. de potentia, seu principatu doceat nullum hominem vidisse essentiam Dei, quod non potest intelligi, nisi de comprehensione, cùm Moses, sicut angeli, eam viderit. At isto modo ne beati quidem vident, cum manifestum sit agi, vt diximus, de hac vita, nam in altera *videbimus eum sicuti est*. 1 Ioann. 3. 2. & Exod 33. 20. cum dicitur, *non videbit me*

B *homo & viuet*, non obscure significatur post mortem videre posse. Visio autem huius vitæ non opponitur visioni alterius tanquam visio non comprehendens comprehendenti: sed tanquam ænigmatica, perspicuæ, hoc est tanquam non visio visioni, vt docet D. Paulus 1. Corinth. 13. 12. Reliqua est ea interpretatio, quæ plures habet auctores, & est per se probabilior, neminem in hac vita vidisse Deum, id est clare, & aperte conspexisse diuinam essentiam, sicut beati in cœlo conspiciunt. Hoc enim magis ad rem attinebat, cum de ea visione ageretur, qua qui Deum vidisset, aliis, quod vidisset, reuelare posset, ea autem non sit

Nemo in hac vita clare & aperte diuinam essentiā conspexit.

C visio corporis sed mentis: non comprehensio, sed clara, perspicuaque cognitio. Certe Moysem, Iacob, Isaiam, qui Deum vidisse perhibentur, non vidisse diuinam ipsam essentiam antiquissimi quique auctores tradunt, Dionysius in libr. de cœlesti hierarch. cap. 4. Irenæus libr. 4. cap. 37. Clemens Alexandrinus libro 5. Stromat. Tertullianus in libro contra Praxeam, Gregorius Nyssenus in vita Mosis, Gregorius Nazianzenus orat. 2. de Theolog. Victorin. lib. 3. contra Arium. Hilarius libro 4. de Trinitate, Cyrillus hoc loco, Ambrosius lib. de fide contra Arian cap. 8. & serm. 8. in Psal. 118. & lib. 1. in Lucam cap. de apparitione angeli.

D D. Augustinus in qq. noui testam. q. 71. Cæsarius, Andreas Cretensis in Græca Catena, qui ad hunc modum hunc locum interpretantur; cum quibus cum Chrysostomus ho. in Ioann. 14. & hom. 3. de incomprehensibili Dei natura, & Basilius, Theodoretus q. 68. in Exod. & Theophylactus atque Euthymius in locis, quos paulo supra designauimus, in hoc conueniant, quod neminem vnquam ipsam diuinam essentiam sicuti est, videre putent: constat hanc, in qua omnes consentiunt, interpretationem omnium esse certissimam. Ita alia soluitur quæstio, quam Cæsarius proponit. Quomodo Deum nemo vidit vn-

E quam, cum Apostoli Christum viderint, qui Deus certe erat: præsertim cum idem dicat Ioannes se verbum quod ab initio erat, oculis suis perspexisse. *1. epist. 1. 1.* Nempe non diuinam, sed humanam in eo naturam perspexerat: neque Deum vnquam esse credidissent, nisi hoc ipsum illis *vnigenitus, qui est in sinu Patris*, enarrasset. Id ipsum ex litteris sacris perspicuum est. Moyses omnium apertissime Deum vidisse dicitur. Numer. 12. 8. Si ergo ille Dei essentiam non vidit, nemo vnquam vidit: atqui illum non vidisse, scriptura docet: si enim viderat, quomodo post illa tam familiaria cum Deo colloquia dicebat, *ostende mihi faciem tuam, & ostende mihi gloriam tuam*? Exod. 33. 13. 18. quomodo

F Deus illi videre cupienti respondebat, *videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris*? Exod. 33. 23. & vt Chrysostomus, Theophylactus & Euthymius argumentantur: si patres illi Deum vidissent, omnes eodem modo, eadem forma vidissent: Deus enim idem semper est: at alius in nube, alius in throno alius in lucta vidit. Intelligimus ex Idacio Claro in libro contra Arian. c. 18. & 20 hoc etiam loco Arianos abuti solitos: probabant enim Christum non esse Deum,

Ariani hoc loco olim abusi.

Digitized by Google

quia *Deum nemo vidit vnquam*, Christum autem multi viderunt. Hunc enim præter multos alios Arianorum errorem fuisse, vt dicerent solum Patrem inuisibilem esse, Filium vero visibilem, constat ex Chrysostom. & Augustin in hunc locum. Quod argumentum paulo ante diluimus. Itemque non esse Deum, quia non videbat Deum: Deum enim nemo vidit vnquam. Hoc etiam ex hoc eodem loco refutatur, *vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. Quomodo enarrauit, si non vidit? & Matthæi 11.27. *nemo* dicitur Patrem nosse *nisi filius, & cui voluerit filius reuelare*. Denique ex D. Paulo ad Coloss. 2.3. in Christo dicuntur *omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei absconditi*. Abutebantur & Eunomiani, aut Macedoniani, qui Spiritum sanctum Deū esse negabant, confirmabantque ex his verbis *Deum nemo vidit vnquam*, quasi Spiritus etiam sanctus excluderetur, vt indicat Ambro. lib. 1. de Spiritu sancto. c. 1. Quibus his ille verbis respondet. *Quomodo Deum non videt, qui scrutatur etiam alta Dei? Quomodo Deum non videt, qui cognouit, quæ Dei sunt? Quomodo Deum non videt, qui ex Deo est? Ergo cum ita positum sit, quia Deum nemo vidit vnquam: vidit autem Spiritus, utique exceptus est Spiritus. Super omnia igitur est, qui est exceptus ex omnibus.*

1. Corint. 2. 10.11.

Vnigenitus filius qui est in sinu Patris: ipse enarrauit nobis.] Tria hîc explicanda sunt verba, in quibus huius loci sententia consistit, *vnigenitus, in sinu Patris*, & *enarrauit nobis*. Proponitur in Græca Romana Catena quæstio nomine Chrysostomi ex orat. 4. de incomprehen. Dei natura, cur prius posuerit nomen vnigeniti, deinde filij? Respondet, nomen filii omnibus filiis commune esse, nomen vero vnigeniti proprium, ne quis prius nomen filii legens communem intelligeret filium. Melius Hilarius respondet libro 6. de Trinitate, hoc nomine adoptionem excludi, naturam asseri. Magis rem continet, quod obseruauit Euthymius, idemque ex Gregorio Nazianzeno, & Elia Cretensi alibi notauimus; nam hoc quidem quod Chrysostomus adnotat, subtile videri potest: Christum non eodem modo, quo cæteros homines, vnigenitum dici. Nam cæteros quidem, quòd soli ex parentibus nati sint, vnigenitos dici: Christum non solum quia solus ex Patre, sed etiam quia singulari, & ineffabili modo natus est, vnigenitum appellari. Illud in eandem sententiam in Catena Chrysostomus admonuit nomini vnigeniti articulum esse additum, vt significaretur vnigenitus ille non similis cæteris. Magis etiam ad rem pertinet, vti quæramus, quare Euangelista hoc ipso nomine vsus sit? Poterat enim simpliciter vocare filium, sicut aliis innumeris locis vocat. Consilio id factum credo, quia dicturus erat ipsum enarrasse, vnigenitum appellauit, vt nomine ipso declararet, bene eum, quæ ad Deum pertinerent, enarrare potuisse, cum non filius tantum, sed filius vnigenitus esset Dei, qui omnem Patris scientiam hausisset. Solent enim parentes qui plures habent liberos, non solum facultates, sed etiam secreta, etiam amorem suum inter ipsos partiri, nec omnia secreta sua omnibus credere; qui vnicum autem habent filium, vnice quoque diligunt, omnia sua bona, omnia consilia cum illo communicant, vt supra versu 14. ex Cyrillo Alexandrino adnotabamus. Eo etiam spectat, quod eum in sinu Patris esse dicit, quod superuacaneum hoc loco videri posset, nisi hanc haberet emphasim, vt significaret Christum, & quia filius, & quia vnigenitus Dei est, & quia in eius semper sinu requiescit, quasi ex eius pectore thesauros sapientiæ, & scientiæ depromere, omnia Dei nosse consilia, itaque enarrare hominibus solum potuisse. Hoc enim est esse *in sinu Patris*, esse illi coniunctissimum, esse intimum, esse in eius secreto consilio: &, vt vno dicam

Cur prius posuerit nomen vnigeniti quàm filii.

Cur hoc nomine Euangelista sit vsus.

verbo: esse ὁμοούσιον, consubstantialem Patri, quemadmodum eodem loco Chrysosto. & homil. in hunc locum 14. & Cyrill. lib. 1. c. 22. August. tract. 3. & Marius Victorinus lib. 1 aduersus Arium, & Beda & Theoph. & Euthymius interpretantur. Nam quia quæ in sinu nobis sunt, coniunctissima nobis sunt, summa coniunctio per sinum significatur. *Reposita*, inquit, *est hæc spes mea in sinu meo* Iob. 19.27. *Et in sinu illius dormiens*. 2. Reg. 12.3. Idem ergo est esse *in sinu Patris*, & esse *apud Patrē*, vt dixit ver. 1. aut quod dicit ca. 10.38. *Pater in me est, & ego in Patre*. Vnde facile Arianorum cauillus refutatur, qui pressi hoc loco dicebant, sinum non naturæ coniunctionem, sed amorem significare, quin externa esse, quæ in sinu nobis sunt. Nam & Lazarum in sinu fuisse Abrahæ, & Ioannem in cœnantis Christi sinum recubuisse, vt Cyrillus hoc loco indicat. Nec enim amor, sed summa naturæ coniunctio ad sensum huius loci pertinebat, vbi nō de reconciliatione, quæ amore fit: sed de secretorum consiliorum conscientia, & cōmmunicatione agebatur. Non est ab re, quod Elias Cretensis in commentariis in Greg. Nazian. ora. 1. de Filio animaduertit nō dixisse Euangelistam. Qui fuit, aut qui erat, sed ὁ ὤν, *qui est*, vt significaret nunquā Filium, etiam cum in hunc venisset mundum, à sinu Patris discessisse. Etiam tum, cum diuina consilia hominibus enarrabat, ea in sinu vidisse Patris. Quod autem dicit *Enarrauit nobis*, dubium quid intelligat enarrasse? sunt qui ad id referāt, quod proxime præcessit, *Deum nemo vidit vnquam*, quasi dicat, solus filius, qui Deum vidit, eum hominibus declarauit, ipse docuit Patrem suum esse, quod ante nemo nisi admodum obscure nouerat, vt Chrysostomus ho. 14. & Victor. lib. 1 aduersus Arium, Beda in comment. Alij referūt ad ea omnia quæ supra de verbo, de diuinitate diuinisque consiliis dicta sunt. Quod idcirco mihi magis placet, quod sententia sit vberior, & magis loco hærens, vt initio huius versus à nobis probatum est. Vsus autem est Euangelista proprio admodum verbo, vt Chryso. admonuit ἐξηγήσατο, quod est res obscuras, & quasi in tenebris latentes in lucem proferre, & penitus explanare. Hoc enim est, quod ait D. Paulus Hebræorum 1.1. *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio*, id est clarius, & apertius per oculatum testem, non per somnia, non per visiones, non per ænigmata, sicut ante per Prophetas loquebatur. Quid autem est *nobis*? Quidam nimis angustè exponunt, nobis Apostolis, qui nunc ea nobis tradimus. Nunquam velim scripturæ sententiam arctari. Pateat quàm potest latissime, nec illi vllos nisi bene compertos figamus terminos. Itaque *nobis* pro omnibus generaliter hominibus accipio, quibus quantum in se fuit, Christus diuina consilia, quæ ad salutem quidem eorum pertinebant, patefecit.

1. epist. Ioā. 1.1.

Arianorū cauillus refellitur.

19. *Et hoc est testimonium Ioannis.*] Putant Cyrillus & Theophylactus propterea hoc nunc Ioannis testimonium adiungi, quòd versu 15. dixisset, *Ioannes testimonium perhibet de ipso*, quasi nunc testimonium illud exponat, cuius illic mentionem fecerat: quin Cyrillus ad ver. 8. propriè refert, vt probet Euangelista Ioannem non fuisse lucem, sed testimonium de luce perhibuisse. Ego aliud testimonium esse arbitror, quo Euangelista confirmet, quod paulo ante ipse dixerat, Filium nobis, qui solus Deum vidisset, hominibus enarrasse. Nam & Ioannem Baptistam, qui diuinarum rerum scientia plenus esse credebatur, eius fuisse discipulum, eumque tanquam vnicum omnium hominum magistrum agnouisse. Nec fuerit absurdum altius tendere sententiam, vt ad omnia superiora, quæ de verbi Dei excellentia dicta fuerant, referatur;

Digitized by Google

idemque quod ipse dixerat Euangelista, Baptistæ testimonio confirmet.

Quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdotes, & Leuitas, ad eum, vt interrogarent eum, Tu quis es? Quo plus auctoritatis, & fidei testimonium suum habeat, testem appellat Ioannem omni exceptione maiorem, propter eas personæ circumstantias, quas versu 7. exposuimus, sed formam etiam redditi in legitimo quodammodo iudicio testimonii describit. Testatum enim esse de Christo non sponte, non sese ingerendo. quod testem solet reddere suspectum: sed interrogatum: & interrogatum non à quouis, sed ab iis, qui & scientiam per se ipsi, & auctoritatem summam haberent, & insuper eius rei gratia à republica legati fuissent. Quæri solet, quid Iudæis causæ fuerit, quamobrem ad Ioannem legatos miserint. Chrysostomus quidem, & Euthymius existimant inuidia id Christi fecisse cupientes, vt Ioannes potius quam ille pro Christo haberetur. Melius opinor August. in. sentit, non odio Christi, qui cum nondum inclaruisset, nondum sibi conflauerat inuidiam, sed præclara fama, & opinione Ioannis, vt id facerent, excitatos. Etsi valde probabile est aliqua etiam non in Christum, sed in Ioannem inuidia motos fuisse in quo tantam eius claritudinem animo ferentes, vt ex modo, quo illum interrogauerunt, colligi videtur posse. Quemadmodum Lucas indicat c. 3. 15. 16. *Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus: respondit Ioannes dicens omnibus, Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni.* Vnde ea de Ioanne suspicio nasci potuerit, disseruimus apud Lucam, & hoc loco citatus in Græca Catena Chrysostomus disserit. Videbant hominis sanctitatem; videbant exactum, vt Christus veniret, tempus, ablatum sceptrum de tribu Iuda, quod, donec veniret, qui mittendus erat, auferri non poterat: Danielis expletas hebdomadas. Cur autem sacerdotes, & Leuitas potiùs quam alios ad Ioannem legatos miserint; facilè per se quisque coniecturam faciet, & multi indicarunt auctores, Origenes, Chrysostomus homil. 15. Theophylactus, Euthymius, & Apollinarius in Græca Catena, & Ammonius Presbyter. Quæstio de religione erat, atque adeo de capite religionis Christo. Quos poterant aptiores ad eam rem tractandam legare, quam qui præerant religionibus procurandis sacerdotes, & Leuitas homines peritos scripturarum, & legis? Aliam Origenes rationem affert, quod sacerdotes, & Leuitæ cognati essent Ioannis, qui & ipse ex genere sacerdotum erat, & oportebat mittere homines illi ob necessitudinem aliquam gratos. Quid inter sacerdotes, & Leuitas intersit, nemo nescit. Omnes ex eadem erant tribu, sed sacerdotes ex familia Aaron. Leuitę ex aliis familiis, & sacerdotes alio initiabantur ritu, maioreque ceremonia; Leuitæ minori & sacerdotes sacrificiis peragendis: Leuitæ inferioribus templi ministeriis erant destinati Exodi 28. & 29. Sic ergo sacerdotibus in hac legatione Leuitæ adiuncti sunt, quemadmodum solent primariis legatis alij aliquanto inferiores adiungi, homines docti, prudentes, & graues, qui eos consilio iuuare possint: eodem pertinet, quod non aliunde quàm Ierosolymam mittuntur, vbi erat omnis religionis, omnis sapientiæ, omnis auctoritatis domicilium, vt Theophylactus, & Euthym. monuerũt. Itaque siue legatos ipsos, siue eos, à quibus mittuntur, à tota nimirum Iudæorum synagoga, siue locum, vnde mittuntur, siue personam Ioannis, ad quam mittuntur, siue negotium cuius causa mittuntur, consideres, omnia efficiunt grauissimam legationem, eoque grauius Ioannis de Christo testimonium. Quæ causa fuit, vt ea tam accurate Euangelista narraret.

Cur Iudæi legatos miserint.

Gen. 49. 10
Daniel 9. 25 26.

Cur sacerdotes & Leuitas miserint.

Quid inter sacerdotes & Leuitas intersit.

Vt interrogarent eum, Tu quis es?] Oratio recta Hebræorum more, qui hoc narrationis genere delectantur. Ac fortasse non dederant Iudæi sacerdotibus, & Leuitis in mandatis, vt his præcise verbis Ioannem interrogarēt, sed potius vtrum ipse esset Christus, quod maxime auebant scire. Cæterum quia his legati verbis Ioannem fortassis interrogarunt, dicit Euangelista missos fuisse eos, vt interrogarent, *Tu quis es?* Cur autem non statim rogauerint, an esset Christus, quod caput erat legationis, sed generaliter, *Tu quis es?* astu quodam Chryso. in Græcorum Catena, & Theophyl. fecisse putant: insinuasse enim se paulatim, & sensim generalibus, & quasi alio tendentibus interrogationibus, ne ea de causa venisse viderentur, vt scirent, nũ ipse esset Christus. Quanquam probabilius mihi videtur esse, quod & alii magis probauerunt, primam interrogationem fuisse, an ipse esset Christus. Hoc enim ex prima quoque Ioannis responsione colligitur qui statim confessus est se Christum non esse. Sed quia verisimile est iussos fuisse legatos primum interrogare, num esset Christus, & si se Christum esse negaret, rogare rursus quis ergo esset: Euangelista vnam legationis partem maxime generalem pro tota legatione posuit.

20. *Et confessus est, & non negauit.*] Hebraismus est. Solent enim Hebræi quod per affirmationem dixerant, per negationem repetere, qua figura maxime Ioannes delectatur. Sic dixit vers. 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Sic 1. epistola cap. 1. 5. *Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vlla.* Alia ex Ieremia exempla versu 3. posuimus Itaque quod quidam mysterium aliquod in hac repetitione esse putant, vt *confessus est*, referatur ad id, quod statim declarat se non esse Christum: & non negauit, ad Ioannem ipsum, quasi dicat, *confessus est* se non esse Christum, qui non erat: *& non negauit* se eum esse, qui erat, id est vocem in deserto clamantem, vereor vt satis solidum sit. Quanquam illud quidem ego non negauerim magnam in hac repetitione vim esse. Significatur enim Ioannem palam, incunctanter, diserte, & sine vlla ambiguitate quod res erat confessum esse, ita vt omnem prorsus ab animis auditorum suspicionem remoueret, ipsum esse Christum. Significatur etiam fortasse illum non semel contentum negauisse se esse Christum, idem aliis atque aliis verbis, iterum, atque iterum negauisse. Voluit enim Euangelista Ioannis diligentiam in remouenda tam præclara à se opinione repetitione declarare. Quod autem sequitur, *& confessus est, quia non sum ego Christus*, explicationem tantum confessionis esse arbitror. Dixerat enim Ioannem confessum fuisse, quid autem confessus fuisset, non dixerat: id modò explicat.

Hebraismus vt repetatur per negationē quod dictū per affirmationem.

21. *Et interrogauerunt eum, quid ergo?* Accepto primo præter opinionem responso, & spe deiecti calumniandi, quod se pro Christo ferret: alia quærunt ad calumniandum diuerticula. Sperant se aliunde ansam posse capere criminationis: si saltem se Eliam, si saltem Prophetam esse confiteatur. Pertentant eius animam specie obiecta gloriæ. Quod dicit Euangelista interrogasse. *Quid ergo?* non ita accipiendum, quasi hoc ipsum, & his ipsis verbis interrogauerint. Iam diximus superiore versu Hebræos huiusmodi directis narrationibus delectari. Sed sensus est eos dubios, quid ergo esse posset, si Christus non erat, rursum interrogasse, num esset Elias.

Elias es tu?] Cur potius interrogant an Elias sit, quam alius aliquis antiquus Propheta, eadem ratio

fuit, atque illa, quam Matth. cap. 16. 14. explicauimus, cur nonnulli Christum Eliam esse putauerunt. Nempe dixerat Malachias cap. 4. 5. ante magnum Domini aduentum Eliam venturum esse, de qua re apud Mar. cap. 11. 4. disputauimus. Sic Chryso. Origen. Cyrillus, Augustinus, Theophylactus, Euthymius, & Apollinarius in Catena Græca respondent. Conueniebat personæ similitudo; vterque & Elias, & Ioannes in solitudine remota à cœtibus hominum versatus: vterq; tenuissimo vsus victu: vterque villoso habitu: vterque ad pœnitentiam homines hortatus: vterque pari libertate in vitia hominum inuectus. Quæ omnia pluribus apud Matthæum verbis disseruimus, cap. 11. 4. At verò quomodo credebant Eliam esse posse, qui tot ante sæculis fuerat? Facilis responsio, sciebant non esse mortuum, sed igneo sublatum curru. 4. Reg. 2. 11. Et vt mortuum esse crederent, sciebant Deum, qui se eum ante suum aduentum missurum promiserat, suscitare eum posse. Itaque verisimile non est, quod interpretes quidem dicunt, hanc de Ioanne opinionem ex eo errore natam, qui vulgo inter Iudæos versabatur, animas hominum ex vno in aliud migrare corpus auctore Pythagora. Nam vt ita nonnulli inter eos hæretici senserint, hoc loco opus non erat eo vti errore, cum mortuus non esset Elias.

Error Pythagoreorum de animabus.

Et dixit, non sum.] Vulgaris quæstio quomodo se Ioannes Eliam esse neget, cum eum Christus Eliam fuisse dixerit Matth. 11. 4. & 17. 12. Ex Luca cap. 1. 17. facile soluitur: *Ipse*, inquit angelus, *præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ.* Christus ergo dixit eum Eliam esse, quia spiritu, quia virtute, quia officio Elias erat. Ioannes vero Eliam se esse negat: quia re ipsa non erat Elias. Sic August. hoc loco, tract. 4. & Gregor. hom. 7. in Euangelia. At cur saltem hoc ipsum non confitebatur, quod de ipso postea Christus affirmauit, se spiritu, & officio Eliam esse? Fecit modeste, vt Origenes monuit: erat enim id ipsum admodum honorificum, quamuis Elias non esset, tamen Eliæ personam gerere: quare ipsum negare decuit se Eliam esse: Christum affirmare. Et ille negauit, & ille affirmauit salua veritate, sensu diuerso: datumque nobis ab vtroque est præclarum documentum, à Ioanne modestiæ, à Christo caritatis. Nam & modestiæ est, quatenus patiatur interpretationibus adiuta veritas, omnem à te laudem remouere: & caritatis, quatenus eadem ferat, laudare alios.

Propheta es tu? non sum.] Disputant interpretes, quo sensu interrogatus Ioannes fuerit, an Propheta esset. Chrysostomus hom. 15. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius & Apollinarius in Græca Catena existimant interrogatum fuisse, non an quilibet Propheta esset: sed an ille expectatus, quem Deus se missurum promiserat, Deut. 18. 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Ideo Græce additum articulum, vt Origen. Chrysost. Cyrillus, & Theophylactus adnotarunt. Nec enim eos ignorasse ipsum esse Prophetam, sed scire voluisse, an ille promissus, & expectatus esset: in eo vt Cyrillus, & Chrysostomus inquiunt errantes, quod promissum illum Prophetam à Christo distinguerent, cum non alius, quam Christus ipse eo loco promitteretur, & iam responderat Ioannes se Christum non esse. Alij putant interrogasse an esset Propheta non quilibet, sed aliquis ex priscis illis, qualem Christum quidam esse putabant, siue Eliam, siue Ieremiam, siue alium ex Prophetis, Matth. 16. 4. Multo mihi videtur probabilius, vt generalis sit interrogatio, an Propheta sit, id est, an à Deo missus, vt Prophetæ fungatur officio, an propheticum spiritum, & auctoritatem habeat: quemadmodum Augustinus tractatu 4. Gregorius

A homilia 7. & Rupertus interpretantur. Quo ergo modo negat se Prophetam esse? præsertim cum Christus eum non Prophetam modò, sed maximum etiam omnium Prophetarum esse dixerit Lucæ 7. 28. & ipsius pater plenus Spiritus sancti dixerit, *Et tu puer Propheta altißimi vocaberis?* Lucæ 1. 76. Qui aut de certo aliquo Propheta, aut generalius de vno quouis ex numero priscorum sacerdotes interrogasse dicunt, facile respondent vere se Ioannem Prophetam esse negauisse eodem nimirum, quo rogatus erat sensu. Nobis vero, qui an generaliter Propheta aut antiquus, aut nouus esset, interrogatum fuisse diximus, adhuc hæret quæstio. Et Augustinus quidem, & Gregorius eius auctores sententiæ ita respondent, quasi Ioannes ideo se Prophetam esse negauerit, quia plusquam

Quomodo se Prophetam neget Ioannes.

B Propheta erat, quemadmodum de illo dixit Christus, Matth. 11. 9. *Sed quid existis videre? Prophetam? etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.* Erat quidem Ioannes plusquã Propheta, vt testatur Christus: sed nemo mihi facile persuaserit eo sensu Ioannem se Prophetam esse negauisse, vt plusquem Prophetam esse significaret. Satis enim apparet eũ sese deprimere, & extenuare voluisse: & ista quidem ratione nõ vtique extenuasset, sed tam singulari se laudasset elogio, quam illum Christus laudauit, cum plusquam Prophetam esse dicit. Rupertus mihi videtur optime omnium nodum soluere, Ioannem virtute quidem, & gratia Prophetam fuisse: officio non fuisse. *Prophetarum* enim *officium fuit*, vt Ruperti vtar verbis, *verbum Domini, antequam caro fieret, carnem assumpturum esse, verbis præsignare, factis*

C *præfigurare*, quam prophetici officij definitionem esse dicit. Ioannes vero id non faciebat. Adde Ioannem nihil futuri prædixisse, nec ad id à Deo missum fuisse, quod proprie Prophetarum officiũ est. Hoc ergo sensu negauit se Prophetam esse. Eius vero pater Prophetam futurum dixerat: quia & virtute Propheta erat: & aliqua officij prophetici functurus parte. Solebant Prophetæ à Deo mitti, & ille à Deo missus est. Solebant Prophetæ populum docere, reprehendere, & ad pœnitentiam adhortari, ad Deum conuertere: quæ omnia Ioannes fecit cumulatissime. Quare Zacharias non dixit, *Et tu puer Propheta Altißimi vocaberis*, prophetabis enim quæ futura sunt: sed *præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.*

23. *Ego vox clamantis in deserto.*] Fatigatus à Iudæorum

D legatis interrogationibus Ioannes respondet, quis sit. Nam ante nõ quis esset, sed quis non esset, declarauerat secutus eorum interrogationes. Ita vero respõdet, vt ex multis titulis, quos sibi vere poterat attribuere, eum solum tribuat, qui humillimus videbatur. Poterat se doctorem, poterat iudicem, poterat præconem, poterat præcursorem Christi appellare. Solùm appellat vocem, quasi sonum: quasi aerem, rem vilissimam omnibus illis, quibus se legati ornare voluerant titulis opponens, Christi, Eliæ, Prophetæ. Cæterum quod ad sententiam attinet, locum hunc totum apud Matth. cap. 3. 3. explicauimus.

24. *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.*] De Pharisæis qui, qualesue homines essent, diximus apud Mat. c. 3. 7. Dixerat Euangelista vers. 19. eos, qui ad Ioannem

E à Iudæis missi fuerant, fuisse sacerdotes, atque Leuitas: dicit nunc fuisse Pharisæos. Nempe nec omnes sacerdotes: & Leuitæ Pharisæi erant: nec omnes Pharisæi Leuitæ, vel sacerdotes. Sacerdos, & Leuita tribus simul, & officij: Pharisæus sectæ nomen erat. Itaque ex omni tribu, ex omni officio, ex omni hominum conditione quicumque eam doctrinam, quã Pharisæi sectabantur, magis probabat, Pharisæus erat. Quæritur, quare Euangelista eos nunc Pharisæos fuisse dixerit, cum ante non dixisset? Cur ante non

Digitized by Google

dixerit, in promptu ratio. Agebatur illic de sola personarum dignitate. Pharisaeum autem esse, non dignitas, sed haeresis potius erat: itaque nihil attinebat declarare eos, qui missi fuerant, fuisse Pharisaeos. Nunc autem agebatur de sola doctrina, & de doctrina, quae in traditionibus versabatur, quam maxime Pharisaei profitebantur: ideo dixit fuisse Pharisaeos. Illud minime dubium, voluisse Euangelistam indicare propterea eos interrogasse Ioannem, cur baptizaret, cum neque Christus, neque Elias, neque Propheta esset, quia Pharisaei erant, quasi alij, quàm Pharisaei interrogaturi non fuissent. Sed huius ipsius rei quaeritur causa, quare Pharisaei potius quàm alii hanc Ioanni quaestionem obiecerint. Origenes, Cyrillus, & Beda inuidiae morbum notari putant, quo maxime Pharisaei laborabant, quasi Ioanni tantam gloriam, tantam baptizandi dignitatem inuiderent. Quod magis proprium Pharisaeorum, quàm aliorum Iudaeorum esset. Itaque hoc illos non eorum à quib. missi fuerant: sed suo priuatim nomine interrogasse. Chrysostomus, & Theophylactus quaestionis calliditatem indicari. Missos enim legatos illos hac potissimum de causa ad Ioannem fuisse, vt intelligerent, qua auctoritate baptizaret: sed quia Pharisaei, id est, vafri homines, & astuti erant, non continuo interrogasse, qua potestate baptizaret: sed primùm nū esset Christus, deinde num Elias, postremo num Propheta, vt obiecto splendore gloriae ad confitendum aliquid de se magnum, & praecellens elicerent, vnde eius accusandi occasionem arriperent: & quasi per cuniculos quosdam in eius subirent animum. Euthymius curiositati tribuit, quasi tam curiosam, subtilemque quaestionem non alii, quam Pharisaei proponere potuerint, qui, vt sunt haeretici omnes, homines erant curiosissimi. Placet mihi quod scribit Ammonius in Catena citatus Graeca vero simile esse Pharisaeos, qui traditionum pleni erant, hanc etiam inter alias habuisse traditionem, nemini vt baptizare liceret, nisi Christo, aut Prophetis: ideoque dixisse Euangelistam eos fuisse Pharisaeos, vt causam tacite redderet, quamobrem eam de baptismo quaestionem obiecissent. Qua ratione sequentis etiam versus sententia satis patet. Versus autem 26. apud Matth. à nobis explicatus est, cap. 3. 11. & versus 27. supra in hoc ipso capite vers. 15.

Pharisaei vt haeretici omnes, curiosissimi.

28. *Haec in Bethania facta sunt.*] Nota hoc loco quaestio, num Bethania, an Bethabara legendum sit. Nam Latini quidem codices omnes Bethaniam legunt; Consentiunt Syriaci, quos habemus omnes, & Graeci multi, etiam Vaticanus: quam lectionem Latini etiam enarratores sequi solent, Beda, Alcuinus, Strabus, Lyranus. Si quis vero illis obiiciat Bethaniam non iuxta Iordanem, sed longe ab illo, & quidem in montibus sitam esse quindecim tantum stadiis ab Ierosolymis, vt Marc. 11. 1. & aliis locis saepe docuimus: hunc autem locum de quo loquitur Euangelista ad ripam Iordanis fuisse: respondent duas fuisse Bethanias: alteram eam, de qua modò diximus patriam Lazari, atque sororum eius Ioan. 11. 1. alteram prope Iordanem, de qua hic loquatur Euangelista, cuius ab altera distinguendae causa addidisse vltra Iordanem. Dicunt illi quidem, at non probant. Alii recentiores facta ex Iosepho lib. 17. antiq. cap. 10. coniectura probant, eam enim esse regionem quam Bataneam ille vocat, ponitque vltra Iordanem. Origen. Chrysosto. Epiphan. haeres. 51. Theophyl. Euthym. Bethabara legunt, & inter Latinos Hieronym. in locis Hebraicis. Quod doctissimus quisque magis probat. Nam Iud. 7. 24. vrbis ad aquas Iordanis sitae nomen simile legitur Bethbera: quae eadem videtur esse, atque ea, quae paululum immutato nomine dicitur Betharaba

Duplex lectio huius loci.
1. Bethania.
2. Bethabara.

A Iosue 18. 22. vrbs tribus Beniamin: inde, vt docti putant dicta, quòd ea populus Hebraeorum vt Chanaan terram ingrederetur Iordanem traiecerit. Id enim nomen ipsum significare בית עברה domum transitus. Ideo Ioannem iuxta eum baptizasse locum, quod ad traiiciendum Iordanem locus esset aptus, & multi vtrinque homines eius causa rei eò confluerent. In hac salebra multos etiam viros singulariter doctos haerere video, quod Bethabara non vltra, sed citra Iordanem sit in terra ipsa Chanaan, inque possessione tribus Benjamin, quam dubium non sit non tendi vltra Iordanem. Hunc nodum nos facile soluimus, qui,
B vt apud Matthaeum cap. 4. 15. copiose probauimus, existimamus hanc phrasim, trans Iordanem, aut vltra Iordanem, non ea significare loca, quae habitantibus in Chanaan; sed ea, quae venientibus ab Aegypto olim Hebraeis antequam Iordanem traiicerent, vltra Iordanem erant. Ita Bethabara, & in tribu Benjamin, & vltra Iordanem esse poterat. Immo propterea vltra Iordanem erat, quia in ea erat tribu. Quam autem ob rem Euangelista locum, vbi haec gesta fuerint, designauerit, diuersas auctores causas reddunt. Cyrillus historica diligentia, ac fide factum putat. Historici enim esse loca, quibus res factae sunt memorabiles, aduotare, atq; describere: id & historiae fidem augere,
C & altius haerere in auditorum animis Chrysostomus vero, Theophylactus & Euthymius vt Baptistae in dicendo de Christo testimonio libertas intelligeretur, qui non domi, non in angulo, non in alio obscuro, & solo loco: sed palam, ac publice in loco celeberrimo, atque frequentissimo, quo turmatim homines hi baptismi suscipiendi, illi traiiciendi fluminis causa concurrebant, praeclarum de Christo testimonium perhibuit. Alia etiam ab aliis peioribus licet auctoribus causa meo iudicio melior affertur. Vt indicaret Euangelista testimonii Ioannis, eorumque omnium, quae dixisset, quamplurimos fuisse testes: nec enim in solo,
D sed in frequentissimo hominibus loco accidisse. Ex aliis Euangelistis intelligimus, quid hoc loco Ioannes praetermiserit, baptismum, ieiunium, & tentationem Christi. Dum totus nimirum in eo erat, vt quibuscumque posset non suspectis testimoniis Christi probaret diuinitatem: & quasi dum altiùs ad diuina contendit, humana sublimis praetervolat. Humanum erat à Ioanne, sicut vnum de turba aliquem baptizari, humanum ieiunare, humanum à diabolo tentari; & ab eo huc illuc circumduci: haec Ioannes praetermisit. Contra ex Ioanne discimus quid ab aliis praetermissum, Iudaeorum legatio, constans illud, saepeque repetitum Bapti-
E stae testimonium.

Quid Ioannes hic praetermiserit.

29. *Altera die.*] Postridie eius diei, quo legatis Iudaeorum responsum, quod supra positum est, dedit: definite enim, non infinite sumitur, τῇ ἐπαύριον postero die, vt nonnulli etiam antiqui codices legunt. Id constat ex vers. 35. vbi similiter dicit, *altera die*, id est, postridie huius diei de qua nunc agit, & secunda ab ea, in qua Iudaeorum legationem Ioannes adiuerat, vt Ammonius in Graeca Catena interpretatur: & ex cap. 2. 1. vbi non iam dicit, *altera die*, sed *die tertia*, scilicet à legatione. Itaque narrat hoc loco Ioannes
F quae quatuor continuis diebus gesta sunt, quibus Christi diuinitas declaratur. Primo die Ioannem Baptistam à legatis Iudaeorum interrogatum praeclarum de Christo testimonium reddidisse. Secundo de quo nunc agitur, aliud etiam clarius testimonium dixisse non interrogatum. Tertio idem confirmasse, explicasseque versu 35. Quarto ipsum Christum facto in Cana Galilaeae insigni miraculo diuinitatem suam declarasse, cap. 2. 1. Ex quo colligitur haec omnia, quae hisce quatuor diebus facta commemorantur, multis post

Digitized by Google

tis post Christi baptismum diebus accidisse. Nam ex aliis tribus Euangelistis perspicuum est Christum statim post baptismum in desertum secessisse, & quadraginta illic ieiunum egisse diebus. Quod totum vt minimum tempus inter baptismum, & hos quatuor intercessit dies. Aliquanto etiam plus. Iam enim prædicare cœperat, cum discipulos nonnullos collegisset, qui cum eo in nuptiis fuisse perhibentur. c. 2. 2. quamuis Apostoli nondum vocati essent, vt apparet ex hoc cap. vers. 39. Quo ergo modo Ioānes dixit supra vers. 27. *Ipse est qui post me venturus est?* Si enim iam baptizatus erat, iam vtique venerat. Respondeo nondum venisse, quia etsi baptizatus erat, nondum se tamen quis esset baptizando, & miracula faciendo declarauerat. Maior quæstio, quod alij Euangelistæ hæc verba, *Post me venturus est*, antequam Christus baptizaretur, Ioannem dixisse narrent, Matth. cap. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Facilis solutio aut bis id, vel etiam sæpius Ioannem dixisse, primum communiter omnibus, qui ad baptismum confluebant, deinde legatis Iudæorum. Sicut, *Ecce Agnus Dei*, bis eum dixisse ex hoc loco, & ex vers. 36. manifestum est. Itaque Origenis, & Optati Mileuitani lib. 4. contra Parmen. sententia probari non potest, qui hanc diem de qua hîc Ioannes agit, diem qua Christus baptizatus est, esse putant. Neque Chrysostom. Euthym. & Theophylacti sententiam sequor, qui ad hunc modum interpretantur, postridie eius diei, quo Christus rediit à deserto. Nam præterquam quod, vt modò dicebamus, iam discipulos habebat, quos diuersis diebus collegisse constat, quomodo postridie eius diei intelligi potest, de quo nulla ante mentio facta erat?

Vidit Ioannes Iesum venientem ad se.] Græc. βλέπει videt, quemadmodum nonnulli etiam Latini codices legunt, estque ἐμφατικώτερον, quia magis expressam sententiam ante oculos ponit. Quam autem ob rem Christus nunc ad Ioannem venerit, incertum. Nec enim vt Origen. existimat, ad baptismum veniebat, cum, vt paulo ante probauimus, multis ante diebus baptizatus esset. Chrysost. Theophylact. & Euthym. hac ipsa de causa venisse putant, vt Ioannes de illo testimonium hoc diceret, ne, qui eum ante baptizari viderant, quasi peccatorem baptizatum crederent. Probabilis coniectura, nulla præsertim se ostendente probabiliore.

Et ait, ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.] dictio *Ecce* hoc loco non solum δεικτικὴν demonstratiuam, sed etiam ἀναφορικὴν relatiuam quandam vim habere mihi videtur, quasi dicat Ioannes, Ego, vt vobis testatus sum, non remittebam vobis peccata, sed vos in remissionem peccatorum per Christum faciendā baptizabam; Ecce hic est, *qui tollit peccata mundi.* Hoc plus quiddam est, quàm quod Chrysost. & Theophyl. obseruarunt, alludere ad desiderium eorum, qui Christum videre, & cognoscere cupiebant Ioannis excitati testimonio, qui sæpe iam dixerat. *Post me venturus est, qui fortior me est, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni.* Quasi dicat, Ecce eum, quem tantopere videre cupitis. Cur autem Ioannes Christum agnum potius, quàm alio quo nomine vocauerit; tres veteres auctores rationes reddunt. Prima est, vt ad veteres alluderet Prophetias Isai. 53. 7. Act. 8. 32. *Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet.* Ex Ierem. 11. 19. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.* Iulius Firmicus in lib. de erroribus profan. relig. cap. 28. Chrysost. Cyrill. Theophyl. & Euthym. hoc loco, & Elias Cretens. in comment. in orat. 4. de Theolog. Gregor. Naz. Secunda, vt respiceret ad vetera sacrificia, quæ agnis plerũque constabant; agnus enim vnus

Matth 3. 11. Luc 3. 16. Cur agnum Christū vocauerit Ioānes.

A mane, alter vesperi quotidie immolabatur, Exod. 29. 38. & Numer. 28. 1. 3. Sic Origen. idemque Cyril. & Euthym. Tertia, quod innocentia Christus, & simplicitate agnum referret, vt tract. in Ioann. 4. indicat August. Sic Petrus, 1. epist. 1. 19. *Pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi* redemptos nos esse dicit. Proprium inter Euangelistas Ioanni est, vt Christum agnum appellet. Apocal. 5. 6. 8. 12. 13. & 6. 1. 16. & 7. 9. 10. 14. 17. & 12. 11. & 13. 8. & 14. 1. 4. 10. & 15. 3. & 17. 14. & 19. 7. 9. & 21. 9. 14. 22. 23. 27. & 22. 1. 3. 14. Habet vocabula quædam Ioannes, quibus delectatur. Inepte vero Heracleon, vt Origen. tomo in Ioan. 9. refert, hinc colligebat Christum perfectum corpus non habuisse: non enim arietem, sed agnum appellatum, qui in grege imperfectum quiddam est. Dei autē agnum appellauit, quia B à Deo oblatus est, vt Theophyl. & Euthym. obseruāt: sicut vocamus sacrificium Abrahami, quod Abrahamus obtulit. Aut Dei, id est, diuinū propter diuinitatem quæ in ipso erat. Quasi dicat Ioannes, Ecce agnus non iam terrenus, qualis ille erat, qui in veteri sacrificabatur lege: sed cœlestis, atque diuinus. Alij agnum Dei, id est, qui Deo offertur, interpretantur. Illud primum probabilissimum. Bene autem à quibusdam ex Chrysost. hom. 17. notatum est, Euangelistam non dixisse, qui tollet, sed *qui tollit peccata mundi*, præsenti vsū tempore, vt non actum, sed vim naturalem significaret. Sicut non dicimus ignis calefaciet, sed ignis calefacit, vt significemus natura quidem sua omni tempore, omni loco, omnem materiam, nisi quid obstet, calefacere. Vsus autem est Ioannes verbo ad eam natu-C ralem virtutem exprimendam accommodatissimo. Non dixit, qui remittit, qui tegit, sed *qui tollit peccata mundi*, id est, qui penitus aufert, qui penitus delet, vt Theophyl. animaduertit. Etenim ista non imputatio, quam nostra memoria Lutherani, & Caluiniani finxêre, nondum nata erat. Quod autē dicit *Peccata mūdi*, aut vt Græci codices, & multi Latini legunt *peccatum mundi*, hanc vim habet, vt idem Theophyl. Euthym. &, vt videtur Chrysost. viderunt, vt hunc agnum legalibus opponat. Illi enimuero Iudaici tantum populi, ac ne illius quidem vere, sed sola figura peccata tollebant: iste & vere, & totius mundi peccata tollit. Solet Ioannes populo Iudaico per antithesim mundum opponere, vt supra vers. 9. & infra cap. 3. 17. & 4. 42. & 6. 33. 51. & 1. epistola c. 2. 2. Eodem Theophylactus per-D tinere putat quod non plurali, sed singulari dicit numero *peccatum mundi*, vt genus omne peccatorum, aut quidquid est in mūdo peccati per eum tolli significet, non ad significandum originale peccatum, vt Beda in Catena D. Thom. & Strabus putant. Solent n. Hebræi, vt recte Lyranus monuit, singulari numero totam rei naturam, & ingentem copiam significare. *Venit*, inquit, *musca grauissima*, Exod. 8. 24. hoc est magna multitudo muscarum, aut omne muscarum genus, vt eodem loco vers. 21. declaratur.

Contra imputatiuam, & iustificationem hæreticorum.

30. *Hic est de quo dixi, post me venit vir.*] Ammonius Presbyter grauis sane auctor, & eruditus in Græca Catena in nomine vir emphasim esse putat duplicem, aut vt significetur humana Christi generatio, aut triginta annorum ætas expleta, quæ proprie virilis dici-E tur. Potius Hebraismum esse credo, quo vir vir pro quodam ponitur, tanquam diceret, Post me venturus est quidam alius maior me. Reliqua verba huius versus supra sunt explicata vers. 16.

31. *Et ego nesciebam eum.*] Totus hic locus vsque ad versum 34. apud Matth. cap. 3. 14. 15. 17. tractatus, & explanatus à nobis est: illa in primis quæstio, quomodo Ioannes ante Christum potuerit ignorare: Hîc illud tantum exponendum, quare hoc Ioannes dicat: poterat enim tacere, quantumuis verum

Digitized by Google

esset. Vera mihi videtur Origenis in Catena Græca citari Chrysostomi homilia 16. Theophylacti, & Euthymij in comment. coniectura: propterea hoc Ioannem adiecisse, an quis suspicari posset, cognitioni, aut familiaritati, & gratiæ datum esse, quod tam præclarum de illo dedisset testimonium.

34. *Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.* Eodem hoc spectat, quo id, quod paulo ante dicebamus, vt omnem amoueat suspicionem gratiæ. Nec enim sponte sua, sed iussum à Deo testimonium de illo perhibuisse. Neque fama tantum, & auditione hominum motum, sed diuino prorsus testimonio, *Qui misit*, inquit, *me baptizare in aqua, ille mihi dixit, super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.* Hoc ipsum à Deo sibi datum signum se vidisse dicit, & non humanæ gratiæ, sed diuinæ obsecutum voluntati, quod videtur, testatum esse. Non declarat quid videret, sed ex iis, quæ dixerat, intelligitur, nempe Spiritum sanctum post baptismum super Christum descendentem, vt Cyrillus interpretatur. Quærunt autem Chrysost. Theophylact. & Euthym. vbinam Ioannes hoc de Christo testimonium perhibuerit, quod esset filius Dei, quod se ante perhibuisse dicit. Nam supra quidem non filium, sed agnum, sed virum appellasse. Respondent, id scriptum non esse, sed sicut alia multa & à Ioanne, & ab aliis Euangelistis prætermissum. Quod ad testimonij veritatem attinet, perinde est, quod se eiusmodi testimonium Ioannes, Euangelista commemorante, perhibuisse dicit, atque si ipsum, quod perhibuit, testimonium scriptum haberemus. Filium autem Dei non adoptione, sed natura Christum appellasse manifestum est. Voluit enim eo titulo nō solum sibi, sed omnibus & aliis Prophetis, omnibus aliis hominibus anteponere. Quemadmodum si in regio comitatu dicas, Ecce ille est Rex (digito in media turba Regem ostendens) haud dubie indicas alios non esse Reges. Ioannes autem, & alij Prophetæ adoptione quidem filij Dei erant, vt Cyrillus argumentatur: ergo Christus plus vtique quam adoptione. Quid plus quā adoptio est, nisi natura? Eo pertinet, quod addito articulo Græco ὁ υἱὸς, dixit, vt Cyrill. adnotauit.

Supra vers. 33.

Filius Dei Christus natura, non adoptione.

35. *Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.*] Græc. τῇ ἐπαύριον, postero die, vt sup. vers. 29. id est, postridie eius diei, quo Ioannes venientem ad se Christum intuitus dixerat, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mūdi:* & secunda die post Iudæorum legationē. Hoc enim est tertium, vt ait Ammonius, Ioannis de Christo testimonium ex iis quidem certe, quæ ab hoc Euāgelista scripta sunt. Quam vim hoc loco habeat verbum standi, apud neminem notatum inuenio. Nam quod Alcuinus apud D. Thom. interpretatur stetisse Ioannem, Christum vero ambulasse, quia *venienti Christo cessura stetit lex*, quod & Strabus est imitatus, & hodie in ore versatur omnium, pulchra quidem est allegoria, sed allegoria, quam affirmare non possumus aut Baptistæ, aut Euangelistæ in mentem venisse. Similis illa Bedæ, vnde in glossam, quam vocant interlinearem translata est, stetisse Ioannem *in culmine perfectionis.* Quid enim de Christo ambulante dicent, an ipse nondum ad culmen perfectionis venerat, quia ambulabat? Magis accedit ad sensum, quod Lyranus ait, stetisse, id est, paratum fuisse ad exercendum officium. Communis enim hęc ratio est, paratum fuisse cū semper Ioannes ad exercendum officium paratus fuerit. Et tamen apparet hoc loco Euangelistam aliquid proprium eius temporis significare voluisse. Melius Chr. Theophylact. & Euthy. indicant stetisse Ioannem, Christum ambulasse, quia non conueniebat, vt Ioannes quæreret Christum, ne suum de illo suspectum

A redderet testimonium: Credo ego hanc vim habere, vt significet Ioannem constitisse, vt Christum quasi animo, oculisque defixus intueretur, quod ex verbi sequentis explicatione magis intelligetur.

36. *Et respiciens Iesum ambulantem.*] καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι, & coniectis in Christum ambulantem oculis, vt Theophylactus interpretatur. Ita hinc apparet, quomodo steterit, quasi admirabundus, quasi stupore defixus. Christum vere ambulasse certum est, cū id proprie verba significent. Quo versus ambulauerit, incertum. Chrys. Theophylact. & Euthym. videntur existimare ad Ioannem venisse. At id Euangelista vtique dixisset, sicut vers. 29. dixerat, *Vidit Ioannes Iesum venientem ad se.* Itaque verisimilius esse arbitror, aut alio quo tetendisse Christum, aut eo consilio ad Ioannis

B conspectum quasi animi causa obambulasse, vt iterum de se Ioannes testimonium perhiberet.

Ecce Agnus Dei.] Verba explicata sunt supra vers. 29. Tantum illa modò quæstio, quæ à multis proponitur, expedienda, quid sit, quod Ioannes tam sæpe de Christo idem repetat testimonium. Ammonius Presbyter, Chrysost. Theophyl. Euthym. respondent auditorum tarditatem in causa fuisse, qui necdum satis, quod semel dixerat, intellexissent. Eodemque redit, quod Cyril. ait, optimum se esse doctorem declarasse. Boni enim doctoris esse tamdiu eadem iterare, quoad auditores intelligant. Fieri etiam potest, & vero probabile est, vt cum hoc secundo Ioannes dixit, alios esse viderit auditores qui ante non audissent. Idque non obscure indicat Euangelista, cum tantum dicit duos

C ex discipulis eius adfuisse, quos cum Ioannes, vt opinor satis vidisset esse maturos, vt Christum sequerentur, voluit eos repetito testimonio ad illum mittere; quemadmodum euentus declarauit.

37. *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum.*] Incipit fructus apparere prædicationis Ioannis. *Vides*, inquit Cyrillus, *quam cito à doctrina Baptistæ fructus secutus est? Vides quàm magnum auditoribus emolumentum iteratio sermonis attulit? Discat igitur ex istis, cui docendi opus creditum est, non laudari silentium in pastore; neque talentum Domini infœcundæ terræ taciturnitati commendandum: sed nummularijs esse dispartiendum, vt inde cum fœnore Saluator illud exigat. Testimonium Ioannis*, inquit Beda, *fides est discipulorum.* Ac nimirum tunc fructus concionatoris apparet, cum eius audi-

Fructus prædicationis Ioannis.

Mat. 25. 27.

D tores non illum ipsum studio quodam curiositatis, sed Christum salutis desiderio sequuntur, cùm frequentiores ad sacramenta venire incipiunt. Putant Chrysost. & Euthym. plures tunc cum Ioanne discipulos eius fuisse, sed hos duos tantum credidisse. Probabile, vel eo ipso, quod duo tam boni auctores dicunt, sed incertum. Allegoricum quidem est, quod scribit Beda, sed apte ad locum dictum, *sequentes*, inquit, *Iesum reliquerunt Ioannem sequentes Euangelium, legem amiserunt. Sic tamen secuti sunt Euangelium, vt testimonio vterentur è lege.*

38. *Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis. Quid quæritis?*] Sensus per se facilis est; Caueat lector, si Chrysostomi in hunc locum legerit commentarium ne in Pelagianorum errorem incidat, à quo il-

Chrysostomi locus caute legendus. Homil. 17.

E le, quia nondum suo tempore natus erat, non satis lōge aliquando videtur, si non sensu, verbis tamen non admodum cautis abhorrere. *Hinc*, inquit, *admoneri possumus, Deum suis in nos beneficijs nostras non præuenire voluntates: sed à nobis incipiendum esse: sed cum nos prompto, paratóque animo ad suscipiendam gratiam exhibemus, tunc multas nobis offert salutis occasiones.* Quæ verba nisi benigna leniantur interpretatione, cum fide Catholica pugnabunt in Concilio Tridentino nouo decreto declarata initium iustificationis non ex nobis solis esse, sed

Sess. 6. c. 5. & 6. & can. 3.

gratia

Digitized by Google

gratia nos ſemper diuina, vt bene agere, aut cogitare incipiamus præueniri. Illa enim ipſa gratia fuit, quod duo illi diſcipuli Chriſtum ſequi cœperunt. Melius hinc Chryſ. collegiſſet, quod omnium poſtea Theologorum conſenſu probatum eſt, facienti, quod in ſe eſt, Deum gratiam non denegare. Sed in iis reb. quæ ad ſalutem noſtram, & iuſtificationem pertinent, hoc ipſum quidquid eſt, quod eſt in nobis, ſine gratia Dei facere non poſſumus. Nondũ Chriſtus fortaſſe duos illos diſcipulos Ioannis corpore reſpexerat, ſed animo certe, & gratia reſpexerat, ſine qua à Ioanne, id eſt, à veteri lege, à priſtinis moribus, in quibus hærebant, diſcedere non potuiſſent. Quos quia ea gratia bene, quantum in ipſis erat, vſi ſunt, Chriſtus etiam corpore reſpexit, id maiore gratia, maiore fauore proſecutus eſt, in ſuam amicitiam, familiaritatemque recipiens. Non paulò meliùs Cyrillus; *Conuerſus*, inquit, *opportune ad ſequentes ipſum Dominus, vt reipſa verum eſſe*
Pſal. 33.5. *diſcas, quod canimus: Quæſiui Dominum, & exaudiuit me. Donec enim nec fide recta, nec bonis moribus Dominum quæ-*
Zacha. 1.3. *rimus, poſt eum quodammodo comperimur: cùm verò mandata eius ſcientes præcipuam iuſtitiæ viam ſcrutamur, ſtatim conuerſus viſitat clamans, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos.* Quod Beda, & Alcuinus apud D. Thom. dicunt, morale eſt. *Illi*, inquiunt, *diſcipuli tergum ipſius ſequebantur vt viderent, & faciem Domini videre non poterãt. Ideo conuertit ſe, & quodammodo de ſua maieſtate deſcendit, vt poſſint faciem illius contemplari.* Optime omnium Ammonius declaraſſe Chriſtum hoc facto, fruſtra nos illum ſequi, niſi ſe ad nos ipſe conuertat: neque enim conſequi noſtris viribus poſſe. Illud magis ad ſenſum, quẽ quærimus literalem pertinet, quod Chryſoſt. Theophyl. & Euthym. adnotauerunt, propterea Chriſtum ſe ad ſequentes pone diſcipulos Ioannis conuertiſſe, prioremque, quid quærerent, interrogaſſe, vt vere-
Pſal. 9.18. cundantes, timenteſque interrogare, alloquique animaret, & ad colloquium alliceret. Quod non eſt à nobis Deum, ſed nos à Deo præueniri. *Præparationem* inquit, *cordis eorum audiuit auris tua*, &; *Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei.* Pſal. 31.5. *Eritque antequam clament, ego exaudiam.* Iſaiæ 65.24. Quod autem eos interrogat, non ignorantis, ſed inuitantis eſt, vt iidem auctores, itemque Cyrillus adnotauerunt.

Qui dixerunt ei Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magiſter, vbi habitas?] Cum Rabbi, id eſt magiſtrum appellant, & gratiam ſibi honorifico titulo conciliant, & ſe eius diſcipulos eſſe velle profitentur, vt Chryſoſt. Cyril. Theophylact. & Euthym. obſeruant. Beda *fidei argumentum* eſſe dicit, *Ipſa*, inquit, *appellatio reſponſionis, indicium eſt fidei. Quando enim dicunt, Rabbi, quod intelligitur magiſter, & ſequuntur eum, vtique magiſtrum ſequuntur, & dicunt.* Non reſpondent quid velint, ſed tantum interrogant vbi habitet, volentes ex otio, & priuatim eum de rebus maxime ſacris, & ad ſalutem pertinentibus interrogare, vt Chryſ. Cyril.
lib. 10. 8. Theophyl. & Euthym. obſeruauerunt. *Non enim, vt ait Cyrillus, vbique res grandes oportere dicere arbitrabantur.* Vtile nobis exemplum, quod vtinam noſtro ſeruaretur tempore, & non in foro, non in compitis, non in menſis, non in cauponis, non vbique præterquam in ſcholis, vbi id maxime fieri oportebat, de ſummis
De religione vbi diſputandum. religionis myſteriis diſputaretur: ſed in Eccleſiam, id eſt, ad Chriſti omnes irent domicilium, ibi eum, aut qui eius tenent locum, modeſte ſubmiſſeque interrogaturi. Aut, vt ego puto, dum domum interrogant, indicant ſe non quouis modo Chriſti diſcipulos, ſed etiam familiares, & quodammodo domeſticos eſſe velle.

39. *Dicit eis, venite & videte.*] Apta eſt in hunc lo-
A cum interpretatio Cyrilli, itaque eam ipſius apponam verbis. *Non docuit*, inquit, *vbi habitaret, quamuis hoc ipſum* lib. 2. c. 9.
ab eo peteretur: ſed illico eo ire ipſos hortatur. Primum vt doceret, nullam eſſe in quærendis bonis moram laudandam, cum vtilitatis retardatio ſemper afferat detrimentum. Deinde vt oſtenderet non ſufficere, ſi quis, vbi Chriſti domus, id eſt Eccleſia fundata ſit, viderit: ſed ſi per fidem in eam venerit, &, quæ myſtice in ea peraguntur, feruente animo viderit. Hoc ſi Lutherani, & Caluiniſtæ facerent, hæretici non eſſent. Vtinam ad Eccleſiam venirent, & quid agatur, quid doceatur, viderent, conſiderarent, probarent, & non ea de bonis fingerent monſtra, quibus & ipſi pri-
B mum decepti pereunt, & ſimplicem decipientes populum miſere perdunt. Vtinam ſaltem quærerent, vbi Chriſtus habitaret, quæ vera eſſet Eccleſia. nam Geneuæ quidem certe non habitat. Significat Chriſtus his verbis ſe domum habere, vbi habitet: quod qua ratione non pugnet cum eo, quod alibi dicit, *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos; filius autem hominis non habet, vbi caput ſuum reclinet.* Matth. 8. 20. quæri ſolet. Reſpondent Chryſoſtomus hom. 17. & Theophylactus, & Euthym. in comment. & Ammonius in Græca Catena, habuiſſe quidem hoſpitium, propriam autem domum non habuiſſe. Ad allegoriam vero magis
C quàm ad ſenſum litteralem pertinet, quod Beda, & Alcuinus dicunt, ideo non dixiſſe Chriſtum, vbi habitaret, ſed illos vt venirent, ac viderent inuitaſſe, quia habitatio, id eſt gloria Chriſti videri quidem poteſt, verbis explicari non poteſt.

Hæretici quærere debent, vbi Christus habitet.

Venerunt, & viderunt.] Obſecuti ſunt diuinæ vocationi. Quod autem dicit Euangeliſta apud eum manſiſſe die illo, incertum an ſignificet; quod eius diei reliquum erat, id eſt horas duas: *hora* enim *erat quaſi decima*: vt hic dicitur; an diem vnum, vt vocant naturalem, qui viginti quatuor horis conſtat. Vtriuſque interpretationis auctores inuenio: ſed meliores po-
D ſterioris: Nam niſi fallor, ita Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius intellexerunt: etſi id aperte non explicant. Quod autem quidam prioris interpretationis auctores docent, nihil tunc duos illos diſcipulos à Chriſto didiciſſe, ſed tantùm domum notaſſe, vbi habitaret, vt ad eum aliàs diſcendi cauſa ventitarent, incredibile mihi videtur eſſe. Quis enim credat homines ſitibundos inuento non ſtatim bibiſſe fonte? Et vnde diſcere, niſi ex ipſo Chriſto potuerunt, illum eſſe Meſſiam? quod illo die didiciſſe ex verſu 41. manifeſtum eſt. Quin propterea ſuſpicor Euangeliſtam dixiſſe eos eo die apud Chri-
E ſtum manſiſſe, vt indicaret non fuiſſe contentos domum noſſe: ſed aliquem etiam doctrinæ Chriſti guſtum capere voluiſſe, vt Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius non obſcure ſignificant. Certe inſtructos à Chriſto doctrina fuiſſe plane affirmant, licèt id Euangeliſta non dicat: prætermiſiſſe. n. eum, quod videbat facile per ſe quemque etiam ſe tacente intellecturum. Cur ergo non dixit, manſerunt apud eum nocte illa, cum per noctem potius, quàm per diem manſerint? Quia aliqua etiam diei pars reliqua erat, & ſolemus potius per dies, quam per noctes tempus deſignare. Quod ſequitur, *hora*
F *autem erat quaſi decima*, nonnulli vertunt, hora enim erat quaſi decima. Καί enim pro ὅτι poſitum eſſe, quod ſæpe aliàs fieri ſolet: reddique rationem, quare die illo apud Chriſtum manſiſſent, nec ad Ioannem præceptorem ſuum reuertiſſent, quia inclinata iam in occaſum dies erat, neque ſatis reſtabat temporis, vt redire poſſent. Probabilius eſſet, ſi meliorem haberet auctorem. Et bene etiam conſtat aduerſatiuæ particulæ ſententia, vt ſignificare Ioannes voluerit notata hora, qua ad hoſpitium Chri-

Digitized by Google

ſti peruenerant, quantum apud eum manſiſſent temporis, nempe per duas, quæ reliquæ erant, horas eius diei, & per totam inſequentem noctem: neque rationem reddat, quare eo die ad Ioannem non redierint; ſed eos potius laudet, quod cum redire poſſent duabus adhuc reliquis horis, redire tamen noluerint, ſed per reliquam eius diei partem, & noctem totam Chriſti conſuetudine, & doctrina frui. Colligunt ex hoc loco Cyrillus, Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius nullum ad diſcenda, quæ ad ſalutem pertinent, tempus aut ſerum, aut importunum eſſe. Colligunt quanta in Chriſto ad docendum caritas: quantus in diſcipulis illis ad diſcendum ardor fuerit: quando & eo tempore, quod cœnæ deſtinatum erat, & ille docere voluerit, & illi doceri: exemplumque & à Chriſto doctoribus, & à diſcipulis auditoribus relictum eſſe. Diem, itemque noctem in duodecim apud veteres illos horas partitum fuiſſe, quæ creſcente creſcerent, decreſcente decreſcerent die, itaque horam decimam fuiſſe, quæ Italis eſt vigeſima ſecunda: ideo non dicimus, quia neminem credimus ignorare.

40. *Erat autem Andreas frater Simonis Petri.*] Conſtat ex hoc loco Andream, priuſquam diſcipulus eſſet Chriſti, diſcipulum, ac ſectatorem fuiſſe Ioannis. Petrum eius fratrem non conſtat, ſed probabili colligitur coniectura; veriſimile enim eſt fratres eandem ſemper doctrinam, eundem præceptorem ſecutos fuiſſe, ſicut eundem, poſteaquam cognouerunt, Chriſtum ſecuti ſunt. Duæ hic inter ſe nexæ quæſtiones, cur Andream Euangeliſta nominauerit, & cur alterum non nominauerit. Prima facilè ſoluitur, neceſſarium fuiſſe Andream nominari, quia narrandum erat quomodo Simonem fratrẽ ſuum ad Chriſtum adduxiſſet, vt Theophylact. & Cyrillus in Catena Græca citatus ait. Cur alterius nomen non expreſſerit, contrariis rationibus factum creditur, ſiue quia neceſſe non erat, cùm nihil de eo poſt fuiſſet agendum, vt idem Theophylact. & Cyrillus reſpondent: ſiue, vt Epiphan. hæreſi 51. & Cyrillus in eadem Catena, & Euthymius, & Theophyl. tanquam multorum, & probabilem opinionem referunt, quia alter ipſe Ioannes erat, qui ſcribebat, qui ſolet, vt alibi ſæpe diximus, modeſtiæ cauſa ſupprimere nomen ſuũ. Vide quæ in titulo huius Euangelij adnotauimus: ſiue quòd aliquis alius erat minimè inſignis, cuius nomen notum vulgo non eſſet, vt iidem auctores dicunt. Nam hac eadem de cauſa, vt Cyrillus eodem loco monuit, ſeptuaginta diſcipulorum nomina edita non fuiſſe Luc. 10. 1. Putat etiam Epiphanius eſſe probabile alterum illum diſcipulum Iacobum Zebedæi filium, & Ioannis fratrem fuiſſe, quod eiuſdem patriæ, eiuſdem artis, eiuſdem eſſet contubernij. In re incerta malo credere ignotum aliquem fuiſſe, qui Chriſti poſtea non fuerit Apoſtolus, ideoque non fuiſſe nominatum. Nam ſi Apoſtolus fuiſſet, profecto eum Ioannes nominaſſet, vt declararet, quod fuiſſet initium vocationis eius. Nam ea etiam opinor de cauſa Andream nominauit. Colligit ex hoc loco Beda Andream minorem Petro natu fuiſſe, quod non Petrus illius, ſed ille Petri dicatur frater. Tenuis coniectura.

Cur alterius diſcipuli nomen expreſſum nõ ſit.

41. *Inuenit hic primum fratrem ſuum Simonem.*] Plerique Græci codices legunt, εὑρίσκει οὗτος πρῶτος inuenit hic primus fratrem ſuum Simonem, vt Chryſoſt. Epiphan. hæreſ. 51. & Euthym. etiam legunt, vt ſit ſenſus illum inueniſſe fratrem ſuum, illique nuntiaſſe ſe Chriſtum vidiſſe, antequam alter ille diſcipulus, qui cum ipſo ad Chriſtum venerat, eum inueniret. Quaſi voluerit Euangeliſta ſignificare, Petrum non per alium, quàm per Andream fratrem ſuum primum de

A inuento Chriſto nuntium accepiſſe. Sententia ſane non incongrua. Sed noſter interpres legit πρῶτον primum; eodemque modo Cyrillus, & Theoph. Græci etiam auctores legunt: ſenſuſque eſt melior. Nam ſi legamus πρῶτος, primus neceſſe eſt, vt ponatur pro πρότερος prior, cum inter duos tantum illos diſcipulos comparatio fiat. Quod etſi nonnunquam fieri ſolet, tamen ſine licentia non fit. Itaque niſi conſtet alium ſenſum conſtare non poſſe, credendum non eſt factũ hoc loco: ſi autem legamus πρῶτον, primum, comparatio fit inter Petrum, & cæteros omnes homines, quemadmodum ſuperlatiui, vt Grammatici vocant,

B natura poſtulat: ſenſuſque eſt vberior, & maior. Declarat enim Euãgeliſta diuina factũ eſſe prouidentia, vt Andreas à Chriſto reuertens plenus gaudij, plenus deſiderij theſaurum illum, quem in agro abſconditum inuenerat, cum aliis communicandi, primum omnium inuenerit fratrem ſuum, quo neminem cariorem habebat, neminem quocum magis cuperet, quæ inuenerat, ac viderat communicare. Notant hoc loco præclarum omnes auctores exemplum, Chryſoſtomus, Cyrillus, Beda, Theophylactus, non defodiſſe in terram Andream talentum, quod acceperat, ſed ad lucrum ſtatim expoſuiſſe, & quamuis piſcator eſ-

Talentum non defodit Andreas.

C ſet, ſtatim vt Chriſtum inuenit cœpiſſe prædicare. Idẽ nobis faciendum eſſe.

Inuenimus Meſſiam.] Meſſiam Hebræis, & Chriſtum Græcis idem eſſe nemo neſcit, & nos alibi docuimus. Adnotauerunt autem Chryſoſtomus, & Theophylactus non dixiſſe Euangeliſtam ſimpliciter εὑρήκαμεν μεσσίαν inuenimus Meſſiam: ſed εὑρήκαμεν τὸν μεσσίαν, inuenimus Meſſiam illum, ſcilicet quem vnum quærebamus, quem optabamus, quem venturum ſperabamus, vt Euthymius ait. At vnde tam cito didicerat Andreas Chriſtum eſſe Meſſiam? Reſpondent Chryſoſtomus, & Theophylactus id à Chriſto ipſo

D eodie, quo apud eum manſerat, didiciſſe, etſi id Euangeliſta non dixit. Vnde magis apparet falſũ eſſe, quod quidam dicunt, duos illos diſcipulos nihil tunc à Chriſto didiciſſe, ſed domum, vbi habitaret, tantummodo notaſſe.

42. *Et adduxit eum ad Ieſum.*] Cupientem opinor videre eum. Vtrumque veriſimile, & Andream inuitaſſe Petrum fratrem ſuum, vt ad Chriſtum veniret, & Petrum ſeſe ſponte obtuliſſe, rogaſſeque viciſſim fratrem, vt ſe ad illum duceret. Notatur à Chryſoſtomo & Theophylacto prompta obedientia, & fides Petri, qui antequam Chriſtum videret, ad pri-

E mum eius nuntium in illum credidit. Excuſatur autem credendi facilitas, quòd ad primum verbum crediderit. Enimuero veriſimile eſſe Andream tunc multa alia, quæ à Chriſto didiciſſet, myſteria illi expoſuiſſe, quibus adductus crediderit. Sed excuſatione meo iudicio opus non eſt. Quid enim mirum fratrem fratri affirmanti ſe inueniſſe Meſſiam facile crediſiſſe? Maioris hoc eſt laudis, quàm quod illi Theophylactus laudis loco tribuit, eum non ſtatim fratris verbis crediſiſſe, ſed videre, experirique voluiſſe, num quæ diceret, vera eſſent, ideoque ad Chriſtum veniſſe. Magis equidem adducor, vt cre-

F dam, non ideo ad Chriſtum adductum à fratre, vt experiretur verum eſſe, quod illi narrauerat, ſed partim vt eius ſatisfaceret deſiderio cupientis videre, quem tamdiu expectatum, tanto quæſitum ſtudio, inuentum audiebat; partim vt & apud Chriſtum, & apud fratrem Andreas gratiam iniret. Apud illum, quòd nouum ad eum diſcipulum adduceret; apud hunc, quod eum in Chriſti notitiam, & familiaritatem inſinuaret.

Intuitus autem eum Ieſus.] Id eſt antequam cum illo

Digitized by Google

colloqueretur, antequam ad se Petrus accederet, solo intuitu cognouit, & cuius esset filius, & qui vocaretur, & quod est maius, qualis, quantusque futurus esset: vt ex hac anticipata prædictione suam illi indicaret diuinitatem, & ad credenda maiora mysteria excitaret, vt Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Theophylactus, Beda, Euthymius, obseruauerunt. Atque hanc vim habet verbum illud, *intuitus eum. Non magnum*, inquit Augustinus, *quia Dominus dixit, cuius filius esset iste. Quid magnum Domino? Omnia nomina sanctorum suorum sciebat, quos ante constitutionem mundi prædestinauerat: & miraris, quia dixit vni homini, tu es filius illius, & tu vocaberis illud?* De mutatione nominis Petri, & quid nomen Cephæ significet, & an statim, vt hoc illi Christus dixit, Cephas vocari cœperit, apud Matthæum disputauimus.

Tract. 7.

16. v. 18.

43. *Incrastinum voluit exire in Galilæam.*] Die insequenti, qui tertius post illum erat, quo Iudæorum ad eum legati venerant: & illo ipso die, quo nuptiæ in Cana Galilææ factæ sunt. Nam ille nuptiarum dies capit. 2. 1. tertius etiam post legationem illam fuisse dicitur. Ex quo constat eodem die Christum & à Iudæa in Galilæam migrasse, & Philippum Apostolum vocasse, & ad nuptias inuitatum miraculum illud fecisse primum mutatæ in vinum aquæ. Erat enim Iudæa, vbi tunc erat, confinis Galilææ: & Ænon locus ille celebris, vbi Ioannes baptizabat, iuxta Iordanem, qua in Galilæam influebat, & Cana vbi celebratæ nuptiæ sunt in ipso ingressu Galilææ. Ergo pridie quàm Andreas ad Christum venit, siue eadem nocte ad Ioannem redierit, siue prima luce, Petrum mane ad Christum adduxit: eodemque die Christus in Galilæam ingressus est. Ita dies ille, quo in Galilæam abiit, postridie fuit eius, quo ad eum Andreas venerat: quemadmodum non solum Epiphan. hæres. 51. Euthymius hoc loco, sed omnes omnino auctores putant, dum nemo contradicit, & verba præ se ferunt. Dicit Euangelista iisse Christum in Galilæam, id est rediisse: nam inde prius, vt à Ioanne baptizaretur, in Iudæam venerat Matth. 3. 13. & Marc. 1. 9. vt Beda, & Alcuinus apud D. Thom. notant: dixit, inquam, hoc Euangelista, vt ad Philippi vocationem, & ad historiam Nathanaelis transitionem faceret, quæ vtraque contigerat in Galilæa. Tum etiam ad miraculum, quod paulo post cap. 2. 1. in Cana Galilææ factum narrat. Quod autem dicit, *Voluit* hanc mihi videtur vim habere vt significet Euangelista Christum certo consilio, scientemque, quid futurum esset, in Galilæam contendisse, vt ibi se vbi educatus, & notus erat, inciperet ostendere: ibi discipulos ad se colligere, ibi docere, ibi primum edere miracula: voluisse in Galilæam ire, vt ibi Philippum inueniret, ne casu ab eo inuentus putaretur, vt bene Rupertus admonuit. Aut voluisse, cum iam solus non esset, sed duos, eosque Galilæos Petrum, & Andream discipulos haberet, quibus ibi, quemadmodum euentus docuit, ad alliciendos alios testibus, ac ministris vteretur. Constituerat enim discipulos suos ex Galilæa omnes, aut plerosque certe vocare, quo simpliciores minusque suspecti essent. Et recte Chrysostomus obseruauit neminem Christum ad se discipulum vocare voluisse, antequam aliquid sponte sua non vocati ipsum sequerentur: ne si ipse primos vocasset, minus essent firmi, resque tota suspecta videretur.

Discipuli Christi fere omnes Galilæi.

Et inuenit Philippum.] Singularis est Euthymij sententia, non eodem die quo Christus in Galilæã rediit, Philippum ab eo inuentum, atque vocatum esse: sed Ioannem coniunxisse, quæ diuersis temporibus acciderint. Verba quidem Euangelistæ plane ostendunt eodem die & ingressum in Galilæam Christum, & Philippum vocatum fuisse, atque ita Epiphan. & opinor alij omnes auctores sentiunt. Inuenisse autem Philippum dicitur, quasi ipsum quæsiuisset, vt Theophylactus, Rupertus, & D. Thomas obseruarunt. Quærebat autem eum non corpore, sed animo, quo eum aptum ad officium Apostolatus esse sciebat. Itaque inuenisse Philippum dicitur, quia incidit in eum, quem animo quærebat. Sicut Deus de Dauide dicit, *Inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo vnxi eum* Psal. 88. 21.

Et dicit ei Iesus: sequere me.] Nouerat Christus, quem vocabat, sicut & Nathanaeli dixit *priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.* Non dicit Euangelista Philippum voci Christi obsecutum esse, sed ex euentu intelligendum reliquit. Non solum enim secutus est, sed etiam Nathanaelem ad Christum adduxit. Itaque ex hoc ipso nascitur quæstio, quam Chrysostomus & Theophylactus attingunt, quomodo tam facile Philippus Christum, quem nunquã viderat, nunquam audierat, ad primam vocem secutus fuerit. Ad quam duob. modis illi respondent. Primum quidẽ credibile esse multa prius aut à Ioanne, aut à Petro, & Andrea popularibus suis audiuisse de Christo propensoque iam in illum animo fuisse: itaque paulo momento impelli potuisse. Quod & Euthymius confirmat. Aut, quod ego iudicio probabilius, Christum vna cum voce diuinam quandam in eius animum virtutẽ infudisse, qua incensus continuo fuerit, vt Christum sequeretur, quemadmodum discipuli illi dixerunt, *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis; dum loqueretur in via?* Luc. 24. 32. Ver. 43.

44. *Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ, & Petri.*] Sunt qui existiment propterea Euangelistam Philippi ciuitatem nominasse, vt tacite causam redderet, quam ob rem tam facile Christum secutus sit. Quia multa nimirum à Petro, & Andrea ciuibus suis de Christo didicerat, vt Theophylactus ait. Aut quod facilius fuerit eum sequi, quem non ipse primus, sed alij, & quidẽ populares, & amici ipsius iam sequerentur, quasi in illis de Christo periculum fecerit. Humanum hoc est, & malim credere tantum Apostolum solo diuino incitatum spiritu, nullo humano respectu secutum Christum. Aliam Rupertus rationem affert, quam & Chrysostomus indicat, Bethsaidam vnam ex illis fuisse ciuitatibus, quæ maxime barbaræ, maxime incredulæ erant: *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro, & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent.* Matth. 11. 21. Ergo significare Euangelistam voluisse, quãta Petri, Andreæ, & Philippi fides fuerit, qui, cum ex ea essent ciuitate, vbi incredulitas maxime regnabat, primi omnium Christum secuti fuerint. Aliam reddunt Chrysostomus & Euthymius; voluisse Christum ex illa potissimum ciuitate primos Apostolos vocare, quæ maxime barbara, & ignobilis erat, vt contemptibilia mundi eligeret, vt fortia confunderet. Quod autem Beda in commentariis, & Alcuinus apud D. Thom. dicunt, multique recentiores secuti sunt, mysterium est, Bethsaidam domum venationis declarari, voluisseque Euangelistam ostendere nomen ciuitatis cum officio, ad quod Apostoli vocabantur, conuenire: vocatos enim fuisse, vt venatores, ac piscatores hominum fierent. Simplex mihi, & satis idonea videtur causa, vt historice Ioannes fecerit. Pertinet enim ad diligentiam, ornamentum, & fidem historiæ vt insignium personarum patria, cæteræque circunstantiæ describantur.

Philippus solo diuino spiritu incitatus Christum sequitur.

Bethsaida, id est domus venationis.

45. *Inuenit Philippus Nathanael.*] Hoc ego non affirmarim eodem prorsus die factum esse. Potuit enim

Digitized by Google

aliquanto post fieri, quauis Euangelista, quia de Philippo loqui iam cæperat, & Philippus Nathanaelem ad Christum adduxerat, non filum temporis, sed filum cognatarum rerum secutus fuerit. Quod & ab aliis Euangelistis sæpe, & ab hoc ipso supra ver. 6. factum animaduertimus. Atque hoc sane videtur Euthymius indicare. Probabilius tamen est hæc omnia eodem contigisse die. Nam & Andreas eodem die & Christum secutus est, & Petrum inuenit, & eum ad Christum adduxit. Et est credibile Philippum statim, vt Christum vidit, ab eo vocatus, quis esset, cognouit, recenti gestientem gaudio. Nathanaelem amicum suum, vt cum eo inuentum thesaurum communicaret, quæsiuisse. Hanc enim vim verbum illud habere, *Inuenit*, quasi eum quæsiuisset, recte Cyrillus adnotauit. Certe ita Ioannes narrat historiam, quasi omnia eodem die facta fuerint, cum initio capitis secundi dicat, *Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.* Quanquam nihil absurdi est, si dicamus tertiam illam fuisse diem non à legatione Iudæorum, sed ab eo die, quo Nathanael ad Christum à Philippo adductus fuerat. Ita spatio illo duorum, triumue dierum Nathanaelem inuentum à Philippo, & ad Christum adductum. Sed de ea re illic differemus. vtcumque se res habet, illud apparet Euangelistam declarare voluisse, quo modo breui tempore alius alium traxerit ad Christum, Andreas Petrum, Christus ipse Philippum, Philippus Nathanaelem: quamque exiguo initio quantum incrementum acceperit Euangelium. Simile enim *esse grano sinapis quod minimum est omnibus seminibus, cum autem creuerit, maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius. Ignem* Christum venisse *mittere in terram, & ecce quantulus ignis, quàm magnam syluam incendit?* Iuuat enim ad fidem patria: iuuat amicitia, iuuant omnes humanæ necessitudines. Nec enim dubium, quin propterea Philippus tam facile Nathanaelem ad Christum adduxerit, quia amicus eius erat. Non est vera amicitia, quæ non tendit ad Christum, suspectique mihi Catholici sunt, qui diuturnam cum hæreticis, & quotidianam consuetudinem habentes, amici cum amicis, viri cum vxoribus, vxores cum viris, parentes cum liberis, liberi cum parentibus, heri cum ministris, ministri cum heris, non eos ad Christum, non eos ad Ecclesiam adducunt. Quod vbicunque hodie hæresis regnat, magno fit malo. Molles multi Catholici sunt, & nimis familiariter cum hæreticis gerunt inimicitias.

Matth. 13. 31. 32. Luc. 22. 49. Iacob. 3. 5.

Consuetudo cum hæreticis diuturna.

Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.] Non est sensus, Moysem, & Prophetas scripsisse nominatim venturum Iesum, sed venturum Messiam, aut Christum: at sensus est, inuenimus Messiam, aut Prophetá illum, quem Moyses, & Prophetæ venturũ prædixerant, qui est aut vocatur Iesus. Quod Philippus Nathanaeli Moysem, & Prophetas citauerit, ideo fecisse graues auctores putant, quod Nathanael vir fuerit Hebræorum litteris eruditus. Sic Augustinus tractatu in Ioannem 7. Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthym. Rupertus. Quanquam hoc quidem argumento magis probari videtur posse Philippum, quam Nathanaelem in scripturis, quarum testimoniis vtebatur, doctum fuisse. Cæterum solent aliquando homines imperiti litterate, quatenus quidem possunt, cum doctis agere, vt se ad eorum ingenium, & eruditionem accommodent. Itaque potuit Philippus, quamuis indoctus esset, quia cum homine agebat docto, ijs vti scripturarum testimoniis, quæ nemo quantumuis indoctus Iudæus ignorabat: Prophetas prædixisse venturum esse Messiam. Quasi rem Nathanaeli ex

A locis scripturæ, quos ipse ignoraret, explorandam, confirmandamque reliquerit. Quod Moysem à cæteris Prophetis distinguit consuetudine Iudæorum facit, qui Moysem tanquam omnium Prophetarum maximum separatim nominabant. Aut librorum diuisionem, qua per Moysem legẽ, per Prophetas omnes alios libros intelligebant, Lucæ 16. 29. & Act. 26. 22. & 28. 23. Ad quos autem Moysis, & Prophetarum locos alludat, non est difficile coniicere, & longum esset commemorare. Illustriores sunt Genes. 49. 10. & Deuter. 18. 15. 18. Daniel. 7. 13. & 9. 24. Ierem. 23. 5. & 30. 9. & 33. 15. Isai. 7. 14. 15. Michææ 5. 2. Hic etiam

Cur Moysem seorsum à Prophetis nominetur.

B dicit *Inuenimus*, sicut supra Andreas vers. 41. Quod, vt notauit Theodorus Mopsuestien. quærentium est, loquitur autem plurali numero, cum ipse solus esset, quia non ipse solus, sed etiam Andreas, Petrus, & ille alter Ioannis discipulus inuenerant. Quod autem Christum filium Ioseph vocat, ex vulgi loquitur opinione, qua, vt ait Lucas cap. 3. 23. filius Ioseph esse putabatur, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. interpretantur. Aut filium Ioseph vocat, non quòd ab eo genitus, sed quòd ab eo nutritus esset, vt Lucæ 2. 33. 48. *A Nazareth* autem esse dicit, aut quia nondum cognouerat eum in Bethlehem

Cur filium Ioseph vocet Christum.

C natum fuisse, aut quia si cognouerat, in Nazareth nutritus fuerat; itaque Nazaræus, aut Nazarenus vulgò vocabatur Matth. 2. 23. & 26. 71. & Marc. 1. 24. & 10. 47. & 14. 67. & 16. 6. & Luc. 4. 34. 18. 37. & 24. 19. & Ioan. 18. 5. 19. 19. Describit Philippus nomen, patriam, & genus Christi, vt ostendat se non rem dubiam, & incertam, sed bene cognitam, & exploratam commemorare. Cyrillus putat vulgò inter Iudæos creditum fuisse Messiam ex vrbe Nazareth oriturum esse, eamque opinionem secutum Philippum dixisse eum esse ex Nazareth, quo magis persuaderet

D verum esse Messiam. Tantum id probabilitatis habet, quanta Cyrilli auctoritas est.

Duplex lectio huius loci.

46. *A Nazareth potest aliquid boni esse?*] Lectio hic est primo loco constituenda. Monet Origenes in Græca citatus Catena, D. August. & Rupertus duobus modis hæc verba legi posse, aut per affirmationem, aut per interrogationem. Atque vtramque illi lectionem probant, Beda vero etsi alterius etiam lectionis meminit, tamen priorem sequitur, quasi Nathanael non admiretur, sed potius probabile esse dicat, quod Philippus dixerat, Christum esse Nazarenum, fieri posse inquiens: nam & à Nazareth aliquid boni esse

E posse: alter vero subiiciat id ipsum confirmans, *Veni, & vide.* Sit tantis auctoribus probabilis hæc lectio, non dubito tamen, quin altera sit melior. Nam & subiecta Philippi responsio magis conuenit, quasi admirantem, dubitantemque ad experiendum inuitet: & nullus vnquam, quod sciam Græcus auctor aliter legit. Quid autem Nathanaeli dubitandi causæ fuerit, num à Nazareth aliquid posset esse boni, dubitari potest, & nullum tamen auctorem grauem dubitare video. Omnes exceptis iis, qui per affirmationem legunt, putant propterea dubitasse, quomodo aliquid boni, id est, Christus à Nazareth esse

Quæ causa fuerit dubitandi de Nazareth.

F posset, quia ex sacris litteris sciebat ex Bethlehem futurum esse. Michææ. 5. 2. *Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.* Quemadmodum sacerdotes illi, & Scribæ ab Herode congregati incunctati responderunt Matth. 2. 6. sic Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, & Theodorus Mopsuestiensis in Græcorum Catena. Etsi mihi quidem remotis auctoritatibus verba consideranti potius videtur Nathanael propter ignobilitatem loci,

Digitized by Google

loci, quam propter scripturarum testimoniũ addubitasse, nũ à Nazareth aliquid boni esse posset. Hoc enim verba præ se ferũt. *A Nazareth*, id est, a loco tam ignobili, tam barbaro *potest aliquid boni esse?* Si enim illa fuisset causa dubitãdi, quod Christum ex scriptura in Bethlehem nasciturum sciret, non dixisset tam generaliter, *A Nazareth potest aliquid boni esse?* sed magis proprie, A Nazareth potest Christus esse? aut hoc saltem modo: A Nazareth potest tãtum bonum esse? Quemadmodum illi dixerunt: *Nunquid à Galilæa venit Christus? non ne scriptura dicit, quia ex semine David, & ex Bethlehem castello, vbi erat David?* c. 7. 41. 42. & rursus, v. 52. *Scrutare scripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non surgit.* Quærunt Chrysostomus & Theophylact. quomodo Nathanael tantopere à Christo laudatus fuerit, cũ de eo dubitauerit, neque affirmanti Philippo crediderit. Respondent, dubitationem illam non ex incredulitate, sed ex scripturarum studio, & cognitione natam fuisse. Facilius est non peccasse propter ignobilitatem loci dubitando, quis enim non dubitasset? quis Philippo homini imperito nondum pro Apostolo cognito credidisset?

Veni, & vide.] Inuitat Philippus Nathanaelem, vt ad Christum veniat, & vtrum vera sint, quæ illi narrauerit, experiatur, arripiens ex eius dubitatione occasionem. Quemadmodum Andreas Simonem fratrem suum ad Christum adduxerat. Imitandum exẽplum; qualibet ex re occasio captãda, vt ad Christũ, vt ad Ecclesiam, ad sacramenta, ad meliorem vitam homines traducamus. Sic creuit, sic floruit Euangelium.

47. *Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo, Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.*] Ex responso Nathanaelis apparet, Christum hæc verba dixisse, cum Nathanael tam prope accessisset, vt audire posset, et enim audiuit, respõditque, *vnde me nosti?* Ratio etiam, ob quam hoc Christus de illo dicebat, hoc postulabat. Volebat enim, vt Cyrill' obseruat, occulta quæque in animo gerebat, indicando suam illi diuinitatem declarare. Itaque oportebat, vt antequam omnino accederet, aut secum loqui inciperet, hoc illi diceret, ne id ex eius oratione, vnde facile homines cognoscuntur, collegisse videretur: Ita tamen vt Nathanael, cui se corda hominum nosse volebat ostendere posset audire. Cæterum Christus cum verum Israelitã vocat, indicat, aliquos Israelitas esse falsos Euthymio vero non assentior, qui propterea verum Israelitam vocatum putat, quod quę in scripturis de Christo legerat, bene intelligebat; alios fuisse falsos, quod odio cęci non intelligerent. Non enim à doctrina, sed simplicitate potius, quæ raro cum doctrina coniũcta est, laudari arbitror. Vocat ergo verũ Israelitã, verum imitatorem Iacob, qui Israel cognomento dictus est. Hominẽ antiqua probitate, simplicitateque qualis fuerat Iacob; quasi qui eiusmodi nõ essẽt moribus, vere filij non essent Israel. *Non enim omnes qui ex Israel, ij sunt Israelitæ, neque qui semẽ sunt Abrahæ, omnes filij*, Rom. 9. 6. & *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahę facite*, Ioãnis 8. 39. Timuit hoc loco Pelagianos Augustinus ne hinc argumentum sumerent, vt probarent hominem aliquem omnis expertem peccati, & vt appellare solebant, ἀναμάρτητον reperiri. Itaque multis disputat verbis dolo quidem, id est, fraude caruisse; peccato verò non caruisse. *Quid est* (inquit) *in quo dolus nõ est? forte non habebat peccatum? forte non erat ęger? forte illi medicus non erat necessarius? Absit.* Poterant obiicere Pelagiani ea phrasi scripturam hominem omni peccato liberum describere solere, quòd dolus, id est, mẽdacium minimum inter homines peccatum habeatur, itaque qui dolo caret, omni peccato carere putã

Tract. 7. Augustini in Pelagianos expositio.

dum sit. *Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus*, Psal. 31. 2. Vir etiam iustus & innocens definitur is, *qui non egit dolum in lingua sua*, Psal. 14. 3. & Petrus, vt doceat nullum in Christo fuisse peccatum, dicit non fuisse *in ore eius dolum*, 1. epist. c. 2. 22. Et exigua profecto fuisset laus, si hoc tantùm in Nathanaele Christus laudasset, quod homo fraudulentus non esset. Laudat ergo vniuersæ morum simplicitatem, atque candorem, non quòd nullum omnino peccatum haberet, quod qui dicit, mentitur, & veritas in eo non est; sed quòd magnis illis peccatis, quæ mortalia vocamus, obstrictus non esset. Ita & Nathanael nec tam parum laudatur, vt vno tantum; nec tam valde, vt omni omnino peccati genere, vt Pelagiani volebant, caruisse significetur. Magis etiã hoc mihi placet, quam quod Ammonius ait, propterea dixisse Christum in eo dolum non esse, quod simpliciter, ac sine vlla simulatione ad ipsum venisset, non simulatè, non fraudulenter, vt alij Iudæi venire ad eum consueuerant. Nimis enim hac interpretatione sententia restringitur. Quærit idem Augustin' qua ratione factum sit, vt cum tam illustri à Christo testimonio Nathanael fuerit ornatus, tamẽ in Apostolorum numerum allectus non fuerit. Existimant recẽtiores quidã auctores, Nathanaelem etiam Apostolum factum, eundemque esse illum, qui Bartholomæus dict' est, his ducti rationib', quod Nathanaelis hîc legamus vocationem, Bartholomæi sub eo quidem nomine non legamus, nec verosimile sit fuisse prætermissam. Quod cũ Apostoli numerantur, sicut Petrus & Andreas, Iacobus & Ioannes, qui simul vocati sunt, ita Philippus, & Bartholomæus quasi simul etiam vocati copulentur. Matth. 10. 3. Mar. 3. 18. Luc. 6. 14 Non fuit autem simul cum Philippo vocatus, si non idem est, qui Nathanael. Quod alij Euãgelistæ, qui Bartholomæi meminerũt, Nathanaelis nullam mentionem fecerint: contra vero Ioannes, qui de Nathanaele mentionẽ facit, Bartholomæi nusquã meminerit. Cuius rei non videtur alia causa esse potuisse, quàm quod idem erat. Nam aut alios Euãgelistas nunquam de Nathanaele, aut Ioannem nunquam de Bartholomæo locutos fuisse credibile non esse. Quod aliquando Nathanael à Ioãne inter Apostolos cõnumerari videatur, vt infra c. 21. 2. Probabilis opinio, nec eam sequi dubitarem, si grauem aliquem haberem auctorem. Nam Rupertus qui eius à quibusdam citatur auctor, nec tantus est, vt Augustino, omnibusque antiquis auctoribus cõtra sentiẽtib', sit opponẽdus: neque is ipse Rupertus id affirmat quin probabilius putat Apostolum non fuisse. Respondet igitur Augustinus propterea nõ factum Apostolum, quia doctus erat, & cõstitutum erat Christo infirma mundi eligere, vt fortia confunderet.

Nathanaelem non fuisse Apostolum probabilius est

1. Cor. 1. 26 27.

48. *Dicit ei Nathanael, vnde me nosti.*] Videbat se Nathanael, antequam cum Christo sermonem vllũ conferret, cognitum esse. Poterat vel ex se ipso, vt res erat, vel ex Philippo, aut alio eius familiari eam de illo cõceptam opinionem habere. Vult igitur intelligere, vnde id Christus nouerit. Nam si ex aliis quidem, nihil magnum, nihil mirum: si ex se ipso, certum esse signum diuinitatis. In hanc sententiam Cyrillus disserit.

Respondit Iesus, & dixit ei, priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, noui te.] Vidit Christus, quo tenderet interrogatio Nathanaelis, vt nimirum sciret, ecquis quid Christus de se dixisset, maximeque Philipp', qui se vocauerat. Est credibile, Philippũ vt Chrysostomus putat, priusquàm Nathanaelẽ, quem ducebat, ad Christũ accessisse. Itaque suspicari Nathanael poterat aliquid illi de se à Philippo dictũ fuisse,

Digitized by Google

Eã Christus suspicionem remouet, dicens se non ex Philippo, nec ex alio quopiam, sed ex sese ipsum cognouisse, idque probat dũ ea illi secreta patefacit, quæ neque Philippus, neque alius quisquã præter ipsum Nathanaelem sciret, fuisse eum sub ficu, antequã eũ Philippus vocaret. Quod dicit: *Cũ esses sub ficu.* Chrysost. & Theophylact. sic intelligunt, quasi Philippus Nathanaelem sub ficu reppererit, inibique cum eo de Christo fuerit collocutus; idque nũc illi Christus declaret. Melius meo iudicio sentit Cyrillus, & Augu. serm 40. de verbis Domini, & qui aliàs Chrysostomum sequi solet Euthymius, non fuisse Nathanaelem à Philippo sub ficu repertum: sed antequam eũ Philippus inueniret, sub ficu fuisse solum, vbi neque Philippus, nec alius quispiam eum vidisset. Propterea enim confessus est Nathanael Christum Filiũ esse Dei, quia viderat se absentem in loco abdito, ac solo, vbi nemo præter Deum videre potuisset. Alia quędã interpretatio quę vulgo increbruit, & Augustinũ, & Bedam hoc in loco auctorem habet, bella quidem, sed allegorica est ficum Adami peccatũ significare. *Audite*, inquit Augustinus, *fratres mei, inuenimus arborẽ fici maledictam, quia sola folia habuit, & fructum non habuit. In origine humani generis Adam, & Eua cum peccassent, de foliis ficulneis succinctoria sibi fecerunt. Folia ergo ficulnea intelliguntur peccata. Erat autem Nathanael sub arbore fici, tanquam sub vmbra mortis. Vidit eum Dominus, de quo dictum est, qui sedebant in vmbra mortis, lumen ortum est.* Similis est illa Gregorij li. 18. Moralium c. 20. *Cum esses sub ficu vidi te, id est, positum te sub vmbra legis elegi*; videre enim in scripturis aliquando idem esse quod eligere. Illud non negligendum cur Christus dixerit, *vidi te*, potius quam, noui te? Non solum, vt opinor, vt certam, & euidentem significaret cognitionem, qualis est oculorum, sed etiam vt ad secretum alluderet locũ, vbi putabat Nathanael se à nemine videri posse. Quærere quid Nathanael sub ficu egerit, nescio an satis moderati sit ingenij.

Tract. 7.

Allegorica ficus expositio.

Gen. 3. 7.

Isa. 9. 2.

49. *Respondet ei Nathanael, & ait Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israel.*] Recte Ammonius Presbyter adnotauit, valde fuisse ad fidẽ maturũ Nathanaelem, qui ad vnum tantùm Christi verbum filium eum Dei confessus fuerit. Quanquam & magnitudini miraculi, vt Cyrillus, & Augustinus faciunt, tribui quod tam facile crediderit. Declarauerat enim illi Christus, quæ vnus scire poterat Deus. Comparãt Augustin. tract. 7. Chrysost. hom. 20. Theophylact. & Euthym. cum Petro Nathanaelem, quod tantùm hic in fide momẽto temporis, quãtum ille post multos annos post tot visa miracula profecisse videatur. Diuersa tamen sũt opinione. Nam Chrysost. quidem, Theophylact. & Euthym. existimant verbis idem: sensu maius quiddam Petrum, quàm Nathanaelem de Christo cõfessum fuisse. Nam Petrum quidem cũ dixit: *Tu es Christus filius Dei viui*, filium Dei verum, ac naturalẽ: Nathanaelem non naturalem, sed adoptiuum intellexisse. Ideo Christum Petro respondisse: *Beatus es Simõ Bar-Iona.* Nathanaeli verò nihil tale respondisse. Libentius aliis assentior auctoribus, qui Nathanaelem putant verum, ac naturalem Dei filium esse confessum, Cyrillo, August. & Ammonio. Cur n. hoc illi nõ tribuamus? Primum ratio ipsa postulat, vt eius cõfessionem in meliorem sensum interpretemur, cum peiorem habere non constet. Hic autem est melior, vt eũ naturalem Dei filiũ credamus intellexisse. Deinde ratio, quæ confessionem ab eo illam expressit, nõ solum probabat Christũ esse verum iustum; sed etiam esse verum filium Dei, quia ea indicauerat, quę solus scire poterat Deus. Præterea verba ipsa natura sua hoc significãt. Nam eo ipso, quod Christus simpliciter filius Dei appellatur, verus Dei filius esse intelligẽdus est, vt frequenter aduersus Arianos Catholici disputabant. Accedit, quod ad nomen filij, sicut ad nomen Regis Græcũ articulum adiunxit. Quemadmodum ergo non intelligit quemlibet Regem Israel sed illũ singularem regem Messiam, ita non qualemcunque, sed illum vnicum, & naturalem filiũ intelligit. Adde quod Nathanael aliquid procul dubio de Christo præ cæteris etiã iustis hominibus singulare confiteri voluit, alioqui nihil noui cõfitebatur: quis enĩ ignorabat Christum virum esse iustum, hoc est filiũ Dei adoptiuũ? Denique Nathanael alludit vtique ad id, quod illi Philippus dixerat: *Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum à Nazareth.* Confitetur ergo Nathanael verũ esse, quod Philippus dixerat Christum esse eum, quem Prophetę venturum prædixerant. Non poterat autem homo, vt creditur, doctus ignorare eum, quem Prophetæ venturũ prædixerãt, verũ Dei filium futurum esse. Denique ita illi Christus respõdet, vt minimè obscurè significet eũ, quidquid credere de ipso oportebat, credidisse. *Quia* (inquit) *dixi tibi, vidi te sub ficu, credis.* Quod Regem Israel, non totius orbis terrarum vocat, vt Ammonius ait, mirum non est, erat n. propriè promissus Israeli; erat n. Israel, *populus eius, & funiculus hęreditatis eius.* Hoc verius, quam quod Chrys. Theop. & Euthym. scribũt, defectum fuisse fidei, quod non totius mundi, sed Israelis Regem appellauerit.

Christus verus filius Dei.

Deut. 32. 9.

50. *Quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis: maius his videbis.*] Dubium quo sensu Christus Nathanaeli ita respõderit, vt fidem eius laudaret, an vt tarditatem eius ad credendum reprehenderet. Similibus enim verbis Thomam legimus reprehensum. *Quia vidisti me Thoma credidisti, beati, qui non viderunt, & crediderunt.* Chrys. Theoph. Euthym. reprehensionem imperfectæ fidei esse putant. Tanquam dicat illi Christus, modo quidem imperfectè credis, quia vnum tãtum vidisti miraculũ, plura, maioraque videbis, tũcq; perfectè credes. Melius meo iudicio Cyrillus sentit, laudẽ hanc esse, quasi dicat, qui tantum vno meo verbo in fide profecisti, vt me filium Dei confiterere; quãtos in ea progressus facies, cum maiora à me fieri miracula videbis? Itaque simul laudat, simul exhortatur, spe illi porrecta maioris fidei, vt Rupertus existimat. Sic solemus diligentes & ingeniosos in schola pueros laudare simul, & exhortari. Si tantum vno die didicisti, quam doctus post tres annos eris, quibus in hac tibi schola manendum est?

Infr. c. 20. 29.

51. *Videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.*] Non dubium, quin explicare Christus voluerit, quæ sint illa maiora diuinitatis suæ signa, quæ Nathanaelem visurum dixerat. Non exponit autem omnia, sed vnũ quasi exemplũ instar omnium ponit, fore vt angelos conspiciant sibi tanquã vero Deo ministrãtes. Non dicit: Videbis, sed *videbitis*, indicans non priuatum, non obscurum, sed publicum & cõspicuum futurũ esse testimoniũ. De quibus loquatur angelis, & quãdo hoc fuerit impletum, diuersis inter interpretes sententiis disputatur. Aug. & Beda prorsus hîc allegorici sũt; angelos enim prædicatores intelligũt, qui ascendunt, cũ abstrusiora mysteria; descẽdunt, cum res intellectu faciles populo proponunt. Chrysostomus, Theophylact. Euthy. & Rupertus ad passionẽ, & resurrectionẽ referunt. Nam passionis tempore apparuit angelus confortans eũ, Luc. 22. 43. & in resurrectione angeli duo in sepulchro visi sunt, qui eũ testarẽtur resurrexisse, Lu. 24. 4. Verũ quidẽ; at nec illũ in passione, nec illos in resurrectiõe angelos Apostoli viderũt. Cyrillus videtur ad baptismũ, & tẽtationẽ referre.

Matt. 16. 16. 17.

Digitized by Google

Nam & post baptismum cœlum apertum est, & post tentationem angeli illi obeuntes ministrarunt, Mat. 3.16.& 4.11. Minus hoc probabile Nã cum hoc Christus Nathanaeli dixit, iã baptizatus, iã tẽtatus fuerat. Alii ad ascensionẽ Christum spectasse volũt. Nam & tunc angeli in vestib. albis visi sunt, Act.1.10. vt idem Chrysost. & Euthym. existimant. Sunt qui ad diem iudicii alludi putent, cùm venturus Christus est cum angelis suis. Hoc enim argumento etiam ad reuincẽdos maximè incredulos vti solet: *Verumtamẽ dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedẽtem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.* Matth. 26.64. Non dubito hunc esse verũ sensum. Nam in ascẽsione Christi, quę vna præter hanc opinio videtur esse probabilis, viderunt quidem Apostoli angelos, sed nec speciẽ angeli viderunt, nec *ascendẽtes, & descendentes.* Et est credibile Christum argumentũ diuinitatis suæ omniũ certissimum afferre voluisse. Nullũ autem vnquã Christus tam certum diuinitatis suæ argumentum ostendit, quàm ostendet in iudicio, vbi omnes, velint, nolint, homines cogentur confiteri eum esse Deum. Itaque sæpe eo argumento, vt diximus, vti solet. *Ascendentes* autem, *& descendentes* cum dicit, nihil aliud significat, quam ministrantes. Metaphorica enim ministrorum descriptio est, qui cum Regi ministrãt, expeditos videas alios per scalam ascendentes ferentesque fercula, aut aliud quidpiam; alios contra descendẽtes, eademque referentes. Quales Iacob per quietẽ vidit, Gen.28.12. Descriptio enim illa fuit cœlestis regiæ, vnde omnia ad hunc mũdum mandata, omnia edicta proficiscerentur, vnde omnis eius penderet gubernatio. Indicat ergo Christus se eius regiæ Regem id est, Deum esse. Itaq; recte D. Aug. quamuis allegorice ser.40. de verbis Domini, hunc locum per illum Genes. explanauit. Quod dicit *supra*, Hebraismum esse arbitror על בנ אדם aut iuxta filium hominis, sicut solent ministri dominum cingere. Multa & vulgo scita in scripturis exẽpla sunt. Aut dixit supra, quia suum de cœlo describebat aduentum: quo ipse tanquã dominus antecedet, angeli, vt famuli sequentur: & quia descendent angeli, qui sequentur, supra ipsum erunt. Quo ergo modo alii ascendent? Iã dixi ascendere, & descendere nihil aliud significare, quã ministrare; itaq; frustra quæritur, quomodo illi ascendant, illi descendãt; nec enim verus ascensus, aut descẽsus; sed verum ministerium significatur. Si quis tamẽ contentiosius vrgeat oportere, vt vere alii ascẽdãt, alii descẽdant. Respõdebo ascẽsuros alios à loco iudicii in cœlum nuntia ad Patrem Christi deferentes, descẽsuros verò alios, qui cum Christo venerint, & illi adstiterint iudicanti. Cur Christus filius hominis appelletur, docuimus apud Matth. c. 8. 20.

Ascendere & descendere ministerium significat.

CAPVT II.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi. 2. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habẽt. 4. Et dicit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundùm purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas. 7. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. 8. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, 10. & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem seruasti bonũ vinum vsque adhuc. 11. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ: & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. 12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. 13. Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam: 14. Et inuenit in templo vendentes boues, & oues, & columbas, & numularios sedentes. 15. Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & numulariorũ effudit æs, & mẽsas subuertit. 16. Et his, qui columbas vẽdebãt, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domũ negotiationis. 17. Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. 18. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signũ ostẽdis nobis quia hæc facis? 19. Respõdit Iesus, & dixit eis: Soluite templũ hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 20. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templũ hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? 21. Ille autem dicebat de templo corporis sui. 22. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit Iesus. 23. Cùm autem esset Ierosolymis in Pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quæ faciebat. 24. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quòd ipse nosset omnes, 25. & quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

Ps 68.b. 10. Matth. 26.f.21.& 27.e.40. Marc. 14.f.58 & 15.e.29. Ps. 3.b.6. & 56.a.9.

IN CAPVT II.

1. ET *die Tertia.*] Cum narrasset Euangelista, quomodo Christus à Ioãne declaratus esset, & quomodo discipulos aggregare sibi cœpisset, narrat nũc, quomodo ipse miraculis sese cœperit declarare: expo nitq; illud, quod primum fecit omnium, aquæ in vinum commutatæ, ab aliis Euangelistis prætermissũ. Describit tempus, locum, personas, quibus præsentibus, atque vidẽtibus factum est, vt miraculi fidẽ augeat. Die tertio factũ dicit, sed tertio à quo non dicit; itaque locum reliquit opinionibus Euthy. putat tertiũ diẽ ab eo fuisse, quo Christus redierat à deserto, vbi post ieiunium tentatus fuerat. Quod vt verũ sit, probari certe non potest. Nec enim constat quot diebus, postquã à deserto rediit, legatio ad Ioannem Iudæorum missa sit; vnde dies cœpit Euangelista ordine numerare. Contra fere omnes interpretes sentiunt, Epipha. hæres.51. D. Tho. & Lyranus hunc tertium esse diẽ ab eo, quo Nathanael ad Christum à Philippo adductus fuerat. Alij tertium ab eo, quo Christus in Galilæã ingressus fuerat. Hæ duæ sentẽtiæ posteriores probabiles sunt. Sed mihi Ruperti placet opinio, quam eius hic ponam verbis. *Coniunctio*, inquit, *quæ*

Lib. 2. sub fin.

Digitized by Google

præponitur ad superiora diligentem remittit lectorem, *videlicet hoc modo. Altera die stabat Ioannes,&c. In crastinũ voluit exire in Galilæam,& inuenit Philippum;& die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.* Nam quod quidam docent, quod c. 1. 43. dictum est: *In crastinum voluit Iesus exire in Galilæam*, non posse intelligi de crastino eius diei, quo Ioannes dixerat audiente Andrea: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, illic cõfutauimus. Quod autem obiiciunt dicturum fuisse Ioãnem τῇ ἐπαύριον, postero die, sicut dixerat superiore cap. ver. 35.& 43. leue est: cum n. bis iã dixisset τῇ ἐπαύριον, crastino die, ratio postulabat, vt tertio loco diceret die tertio, vt lector intelligeret, quotus ab illo primo dies esset. Disputatur hic à nonnullis de anno ætatis Christi, de mense,ac die, quo hoc miraculum factum est. sed nos de ea re si quid dictu necessarium iudicauimus, apud Matth. c.2.ac 3.disseruimus.

c.1.36. 37. 40.

In Cana Galilææ.] Scitum est duplicem fuisse Canã, maiorem alteram iuxta fines Tyri,& Sidonis in tribu tamen Aser Iosue 19.28. vnde mulier illa Cananæa egressa dicitur Matthæi 15. 22. Erat enim Gentilis, sed in Cana inter vicinos Iudæos habitabat. Alteram minorem in tribu Zabulon, vnde Simon ille erat, vnus Apostolorum,qui Cananæus dictus est, Matth. 10. 4. & Marc. 3. 18. de qua hîc agitur,& cap. 4. 46. Vtraque in Galilæa erat, sed hæc proprie Cana Galilææ dicebatur, quia altera vicina cum esset Sidoni, Cana Sidoniorum vocabatur. Dum ergo dicit: *in Cana Galilææ*, hanc ab illa distinguit. Auctor Hieronymus in locis Hebraicis.

Et erat mater Iesu ibi.] *In Cana Galilææ*, antequã Christus eò vocaretur. Videtur enim Euangelista causam tacite reddere voluisse, quam ob rem Christus ad eas nuptias vocatus fuerit, quòd eius nimirũ mater iam ibi esset, prius, vt apparet, inuitata, eiusque respectu & filius, cuius aliqua iam fama erat, inuitatus sit. Constat ex descriptione Galilææ Canam vicinam fuisse Nazareth, vbi mater Domini habitabat; & est vero simile alicuius cognatæ, aut valde familiaris mulieris fuisse nuptias, ideoque & vocatam fuisse, & vocatam ire non recusasse. An sponsus Ioannes fuerit, vt vulgo creditur, in titulo huius Euangelii disseruimus.

2. *Vocatus est autem & Iesus,& discipuli eius ad nuptias.*] Diximus modò, ideo vocatum Christum, quia mater eius ibi erat. Hanc vim habet, quod hoc loco dicit Euãgelista: *Et Iesus,& discipuli eius*, quasi indicans Christum propter matrem, discipulos propter magistrũ vocatos fuisse. Nec enim adeo Christi nomen inclaruerat, vt ob suam tantum auctoritatem vocaretur. Licet in his verbis, nisi fallor, animaduertere eò Ioannem tendere, vt doceat miraculum, quod narraturus est, non fuisse vllo artificio confictum,& vt ita dicam, manu factum, sed præter omnium opinionem accidisse. Nam & Christum nolentem quodammodo propter matrem, quæ ibi erat, vocatum fuisse ab iis, qui nihil de miraculo cogitabant;& Christum ita iisse vocatum, vt nihilo de eo magis cogitare videretur, donec necessitas eum vini deficientis compulit miraculum facere, vt Chrysost. Theophylact. & Euthy. videntur obseruasse, etsi Rupertus aliter sentit. Eodem spectat, quod Christi etiam discipulos vocatos fuisse dicit, vt intelligamus quàm plurimos eius miraculi fuisse testes. At quos discipulos? Petrũ, Andream, Philippum, & Nathanaelem, vt constat ex superiore cap. v. 40. 41. 43. 47. Itaque vera Epiphanii coniectura est hæres. 78. quanquam non ex hoc quidem loco, sed tamen ex multis similibus colligentis, tum, cũ hæ factæ sunt nuptiæ, i. cũ Christus prædicare cœpit, mortuum fuisse Ioseph, post ascensionem enim illam in templum cùm duodennis Christus Ie-

Ioseph quã do mortuus fuerit.

A rosolymæ remansit, nunquam amplius cũ Maria nominatum, cùm ante semper soleret nominari. Et vero si tunc in viuis fuisset, ad nuptias similiter vocatus esset,& si vocatus esset, Euangelista dixisset, cum appareat hoc illi studium fuisse, vt omnes qui propter Christum, aut eius matrem vocati fuerant, commemoraret. De fratribus qui vocabantur Christi, an ibi etiã fuerint, quæri potest. Nihil n. Euangelista de illis dicit. Colligitur tamen ex v. 12. ibi etiam fuisse. Idque affirmat Chrysost. & Alexander Nicomediẽsis, vt in Græca Catena citatus, qui cur non fuerint nominati, rationem hanc reddit, quod id per se intelligeretur,

B & quod satis fuerit Christum, qui miraculum fecerat & matrem, qua rogante fecerat, nominare, cum de nuptiis Euangelista non ob aliam causam, quam vt miraculum exponeret, mentionem faceret. Origen. tamen in eadem Catena citatus putat non affuisse. Solet prima animi cogitatione videri mirum, quod Christus quantumuis inuitatus ierit ad nuptias. Sed eius rei, quo minus mira videatur, multas graues auctores rationes reddunt. Pleriq, illã, vt nuptias quasi sanctas approbaret. Ammonius in Græcorum Catena, Aug. ser. 41. de tempore, Euthy. hoc loco, Cyrill. Theodor. lib. 5. diui. decret. c. de matrimonio, Beda hom. 2. Dom. post Epiphan. Sed eodem etiam exem-

Cur ad nuptias ierit Christus.

C plo Iouinianus abutebatur, vt virginitati nuptias exæquaret, vt auctor est Hierõ. lib 1.& in apologia cõtra illum. Alii, vt significaret se de cœlo in terram nuptiarum causa venisse, vt humanam sibi naturam matrimonio quodammodo coniungeret, vt scribit Seuerus Antiochen. orat. 119. vt in Græcorum Catena citatum inuenio. Alii humilitatis causa factũ putant, quemadmodum cũ publicanis, & peccatorib. cõuiuia solebat inuitatus nõ recusare, vt ait Chrysost. ho. 20. Theophyl. & Aug. serm. 4.. Credibile etiam est ideò non recusasse, quia sciebat, quam ibi occasio-

D nem faciendi primi miraculi habiturus esset, & videbat tempus esse vt se quis esset, miraculis inciperet declarare, vt & Cyrillus putat.

3. *Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum, vinum non habent.*) Incertum an vinum prorsus iam defecisset, an tantùm deficere cœpisset. Græ. participium ὑστερήσαντος οἴνου potiùs significat iam omnino defecisse. Etsi est probabile, rationique consentaneum vt ser. de tẽpore 41. Augu. ait, non expectasse matrem Christi, vt vinum omnino nullum esset, sed simul vt vidit non esse satis, filio suggessisse, vt prouideret. Quærunt Chryso. hoc loco,& Theodorus Mopsuest. in Cate-

E na Græca, vnde in mẽtem Mariæ venerit petere à filio vt miraculum faceret, cũ nullum adhuc fecisset: nec tantam de illo habere videretur opinionem, vt facere putaret posse. Respondent iidem illi, & Theoph. & Euthym. iam fuisse Ioannis testimonio declaratũ. Deinde ex ipso conceptionis,& natiuitatis modo, ex disputatione cum doctorib. in templo, cum duodecim tantum esset annorum, satis cognoscere potuisse qualem, quantumque haberet filiũ. Hæc n. *conseruabat omnia conferens in corde suo*. Lucæ 2. 19. Nec mihi displicet, quod nonnulli dicunt, matrem aliqua prius priuatim ab eo facta miracula vidisse, quib. suam aliquando subleuasset inopiam, ideoq; in simili causa

F miraculum ab eo petiuisse. Vera quidem hæc sunt: sed multo magis mea quidem sententia diuina cognouerat reuelatione nuntiante angelo fore, vt is, quẽ conceperisset, *filius Altissimi* vocaretur, Luc. 1. 32. Caluini nec audienda quidem sententia est, qui existimat, ne hãc quidem de Christo Mariam opinionem habuisse, vt ab eo miraculum vllum peteret, sed ideo illi inopiã vini significasse, vt pia aliqua exhortatione conuiuas consolaretur. Quod non solũ falsum, sed etiã ridicu-

Caluini sententia reycienda in cõm. Iglo.

Digitized by Google

lum est; ex responso enim Christi constat matrem ab eo miraculum postulasse. Quo animo mater Christi hoc filio suggesserit, nefas ducere disputare, nisi mo nedus mihi necessario lector esset, caueat ne magnorum fortasse virorum auctoritate raptus in errorem aliquem incurrat. Videntur Chrysostom. Theophyl. & Euthym. existimare, Mariam humano aliquo affectu hoc à filio petiuisse, vt aliqua etiã sibi ex eius miraculis accederet gloria. Quod vix satis ab illis dictũ nimis auide quidam nõ maxime, vt nihil dicam aliud erga B. Virginem religiosi arripuerunt. Primum quidem illi ipsi auctores non affirmãt. Deinde vt affirmassent, quin Cyrillum hoc loco; quin Ambros. ser. 16. in Psal. 118. quin Rupertum, quin Bernardum ser. 1. in hæc verba, auctores non minus graues sequebantur, qui id nõ cupiditati gloriæ, sed misericordiæ & charitati tribuũt? Nam vel hoc indicio satis intelligimus, pauperes fuisse, quorum nuptiæ celebrantur, quod vinum conuiuis defuerit. Nec enim in domo locuplete defuisset. Mota ergo est Maria caritate mota in pauperes misericordia. Addit Rupertus, quod vero absimile non est, Christum & eius discipulos in causa fortasse fuisse, vt vinum deficeret; vocatos enim fuisse præter opinionẽ, præterque numerũ conuiuarũ, cum cognitum esset eos abesse prope. Itaque iam aliis conuiuis recumbentibus superuenisse. Et quia non plus vini paratum fuerat, quàm quantum eorũ, qui prius vocati fuerant, numero sufficiebat, eo aucto numero defecisse. Ægrè ergo ferebat virgo sanctissima, vt sua, filiique sui causa deficeret vinũ, æquũ que iudicabat esse, vt per quem defecerat, per eundẽ abundaret. Non solùm magis hoc pium, sed magis etiam verum puto.

Caluinus ibid.

4. *Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea.*] Quia speciem quandam reprehensionis hoc Christi responsum videtur præ se ferre, qui non satis firmi in fide erant, in absurdos errores inciderunt; qui bene Catholici erant, in varias tamen de sensu huius loci sententias distracti sunt. Qui Christum veram carnẽ negabant habuisse: ideoque non vere filiũ fuisse Mariæ, quales Montanistæ, Valentiniani, & Manichæi erant, ex hoc loco confirmabant, quòd ita Christus respõdere Mariæ videatur, vt indicet se eam pro matre non agnoscere. *Quid mihi, & tibi est mulier?* quasi dicat, nihil tecum commune habeo, non agnosco te pro matre: vt Origenes in Catena Græcorum, & Augustinus tractatu in Ioan. 8. indicant. Eos recte idem Augustinus refellit. Ideo enim eodem loco dixisse Ioannem, vers. 1. *Et erat mater Iesu ibi.* & rursus vers. 3. *Dicit mater Iesu ad eum*, ne quis ex responso Christi suspicaretur, eius matrem non fuisse. Alij sanctissimam Mariæ virginitatem hoc loco maculabãt, quasi ideo Christus eam mulierem appellauerit, quia virgo nõ erat, vt Hieron. in comment. & Gaudentius tract. 9. de lectionibus Euangelicis scribunt. Heluidij error, quem nos apud Matth. c. 1. refutauimus, & iam olim Hieron. in lib. aduersus Heluidium, & eo loco, quem modo notauimus, penitus profligauit, & ante illum Tertull. in libr. de veland. virgin. & Epiphan. hæresi 51. Summa est, nomen mulieris sexum, nõ corruptionem significare: nam & Euam cùm virgo à Deo formata est, mulierem appellatam, Gen. 2. 22. Sunt qui putent honoris causa non alio hîc nomine Mariam: quàm mulieris appellatã, sed de ea re paulo post dicturi sumus. Hæc hæretici. Catholici vero quidam contra certi, proinde ac debuerũt, nihil in Maria fuisse culpæ, quod Christus reprehenderet, sic conati sunt orationis asperitatẽ emollire, vt sensum esse dicerent: *Quid mihi & tibi est mulier?* id est, quid ad nos pertinet, quod vinum deficiat? Quam interpretatio-

Errores hæreticorum hoc loco abutentium.

Nomẽ mulieris sexũ non corruptionẽ hic significat.

nem non solùm apud recentiores multos, sed etiam apud veteres nõnullos interpretes inuenio. Iustin. q. 136. aut quisquis earum quæstionum auctor est, & vt videtur Epiphanius hæres. 79. certe ita intellexit Latinus interpres, etsi Græca alium sensum habere possunt: ita & Euthymius in commentariis. Commoda quidem, & pia interpretatio, si loquendi consuetudo pateretur. Sed animaduertimus perpetuo scripturarum vsu eam phrasim significare, nihil huic cũ illo esse commune. *Quid mihi, & vobis filij Saruiæ?* 2. Regum 19. 22. &, *quid tibi, & paci?* 4. Reg. 9. 18. 19. &, *quid nobis, & tibi Iesu fili Dei?* Matth. 8. 29. &, *nihil tibi, & iusto illi*, Matth. 27. 19. Itaque non dubito hunc esse sensum, quid mihi tecum commune est: id tantum agimus, vt responsi leniamus asperitatem. Videndum prius est, an vera hæc sit reprehensio. Nam si reprehensio est, nulla ita interpretatione leniri poterit, quin hoc ipsum durum, mirumque videatur, quòd matrem quibuscunque tandẽ verbis Christus reprehenderit. Id ex altera quæstione pẽdet, ecqua in matre fuerit culpa. Nam si quidem fuit, credi potest à Christo fuisse reprehensam, nec excusanda nobis erit, quã talis iudex accusauerit. Inter veteres auctores paucos admodum inuenio, qui nõ aut aperte dicãt, aut obscure significent, aliquam culpam, aut errorẽ certe fuisse, quod filiũ ad faciendum miraculum incitauerit, si non ob aliud, certe quia intempestiuè, & ante tempus id fecit. Hoc illi, vt minimum dicam, Chrysostomus, hoc Theophyla. hoc Euthy. & Ammonius presbyter, quem ex Græcorum Catena sæpe citauimus, attribuunt. Ego hoc mihi non persuasero, vllam vnquam in Maria fuisse culpam, multo vero minus in hoc facto, quod, vt supra ex Cyrillo, Bernardo, & Ruperto dicebamus, plenũ fuit charitatis. Et Irenæus quidem libro 3. cap. 18. feruorem potius quendam charitatis fuisse putat bibendi sanguinis Christi, qui hoc vino significabatur. Et si culpa fuisset aliqua miraculum postulare, vtique Christus miraculum non fecisset, ne culpam ipsam videretur miraculo cõfirmare. Nec vnquã legimus illum vel curioso tantũ cuiusquam rogatu miraculũ fecisse vllũ. Cupiebat curiosè Herodes signum aliquod ab eo factum videre, noluit facere, Lucæ 23. 8. Petiuerũt aliquando ab eo curiosè Iudæi signum, respondit: *Generatio mala, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ*, Matthæi 12. 39. Hinc sequitur Mariam hoc loco non fuisse reprehensam, nec enim potuit Christus tam æquus, tam sapiens iudex, & præterea eius filius eam sine culpa reprehendere: Nec mater reprehẽsa perrexisset dicere ministris, vt filio suo parerẽt: priorem enim culpam culpa maiore pertinaciæ cumulasset. Cur ergo reprehendentis modo respondet? Sunt, qui putent non solum reprehensionem hic nullam esse, sed nullam etiam reprehensionis speciem verba præ se ferre. Illud libenter amplector: hoc posterius probare non possum, quia tam perspicuum est totã orationem speciem habere reprehensionis, vt prudenter negari non possit. Communis & veterum, & recentiorum auctorum interpretatio est, Christum tanquam Deum loqui: ea n. ratione, qua Deus erat, miracula faciebat: voluisseque specie reprehensionis ostendere se nõ tanquã hominem, id est, mulieris filium, sed tanquam Deum miracula facturum, qua quidẽ ratione nihil cũ matre haberet commune. Hoc esse; *Quid mihi & tibi est mulier?* Sic Orig. in Græca Catena, August. hoc loco, & tract. 119. & lib. de fide, & symbolo c. 4. & lib. 2. de fide ad Catechum. c. 5. & Gregor. lib. 8. Regist. ca. 42. Theophilus Antiochen. li. 4. allegor. Gaudent. tract. 9. de lectionibus Euãgelicis, Beda, & Euthym. in cõ-

B. Virgo nõ fuit à filio reprehensa

ment. Quibus illud videtur obstare, quod non hanc, sed aliā causam Christus eius, quæ apparet, reprehēsionis afferre videatur. Non enim dicit: *Quid mihi & tibi est mulier?* Deus enim sum, sed *nondū venit hora mea.* Adde quod Maria nō ignorabat nihil sibi, & filio esse, quatenus De⁹ erat. Nam etsi sciebat se Dei matrē esse, tamen non erat nescia se non Deum, quatenus Deus, sed Deū quatenus homo erat, peperisse. Itaq; non erat de ea re docenda. Lego aliam apud Bernar. ser. 1. in hæc verba interpretationem, si forte nō propriam, vtilem certe, & hominibus religiosis accōmodatam. Putat Christū etiam tanquam hominem locutū esse, sed hoc significare voluisse, se ante sub matris fuisse potestate, antequā officium illud doctoris ac redēptoris, ad quod missus a Patre fuerat, iniret. *Erat* enim *subditus illis*, vt Lucas ait. Nunc auspicatum redēptoris officium, & in iis, quæ Patris sui erant, vt alio loco dicit, occupatum patrem, & matrē, vt ipse discipulos suos facere docuit, reliquisse, & eos quodammodo non agnoscere. Similis, si non eadem est interpretatio Gregorij Nysseni, in hom. in illa verba, *Tūc & ipse filius subiectus erit ei.* Putat n. significare Christū ea se iā ætate esse, vt sub matris cura, atque potestate esse nō debeat. Itaque quod sequitur per interrogationem legit, *nondum venit hora mea?* id est, nonne ętatem habeo? Credo ego nullam, vt dixi, veram, sed simulatā tamē esse reprehensionem, qua Christū non semel vsum legimus. Certe verba illa Luc. 2. 49. *Quid est, quod me quærebatis? nesciebatis, quia in iis, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* speciem habent reprehēsionis, sed simulata, non vera est reprehensio. Non n. parentes reprehēdit, quòd se quæsiuissent, quod caritatis, pietatisque fuerat officiū: sed simulat se reprehendere, vt qui audiunt, intelligant, alium ipsum habere patrem, cui magis quàm illis parere debeat. Reprehēsio videtur esse: *Quę est mater mea? & qui sunt fratres mei?* Matt. 12. 48. sed simulatio potius est reprehensionis, vt doceat nos etiam posse matrem, & fratres esse eius, si volūtatem patris eius faciamus. Similiter hoc loco simulauit se matrem reprehendere, cū minimè reprehenderet, vt ostēderet se non humano, non sāguinis respectu, sed sola charitate, & vt sese, quis sit, declaret, miraculum facere. Quemadmodum iudex illi, quem vult absoluere, sępe asperè respōdet, ne eū gratia absoluisse videatur. Quid ergo? an nullum habuit respectum matris, vt miraculum illud faceret? Habuit sanè, vt Cyrill. & Euthy. aiūt, & etiamnū habet cum ad eius, vt credimus preces, miracula facit. Sed caritatis respectu, non carnis. Quod ipsū Christus volebat significare. Hic intelligitur, quare Christus Mariā hoc loco non matrem, sed mulierem appellauerit. Nēpe vt à se omnis carnalis affectus in faciendo miraculo suspicionem remoueret. Nusquam n. solet sine certa aliqua ratione matrē suam mulierem appellare. Nā cum in cruce suspensus dixit: *Mulier, ecce filius tuus,* Ioan. 19. 26. ideo, vt opinor, mulierē non matrem vocauit, vt indicaret illam viduam esse, atque desertā. Aut, vt alij putant, ne si matrem appellasset, teneriore vocabulo dolorē eius augeret. Sunt qui existiment per excellētiam mulierem appellari, quo sensu Christus filius hominis dicitur: vt hic Adamo, hæc Euæ, quasi mater altera omnium viuentium opponatur. Sed apud Matt. c. 8. 20. docuimus, Christum ipsum non ea ratione filiū hominis nominari. Alij contra, ne quis existimaret supra hominem illam esse, vt Epiph. hęr. 79.

Cap. 2. 51.

1. Cor. 15. 28.

Nondum venit hora mea.] Multi patiendi tempus intelligunt, quasi sensus sit, nūc in faciendis miraculis quæ tanquam Deus facio, te matrē non agnosco: veniet passionis tempus, cū te matrem recognoscam cùm id patietur, quod ex te accepi. Sic omnes illi auctores interpretantur, qui exponūt superiora verba: *Quid mihi, & tibi est mulier?* de diuinitate, vt paulo supra citauimus, & Seuer⁹ Antiochen. in Catena Græca, & Iren. li. 3. c. 18. Et quidem horam suam Christus tempus illud passionis vocare solet Matt. 26. 45. Mar. 14. 35. Ioan. 7. 30. & 8. 20. & 13. 1. At hoc loco non de passione, sed de miraculis agebatur. Itaque sensū esse arbitror, nondum venit tempus faciēdi miraculum, quod à me petis, vt Ammonius & Apollinarius in Græca Catena, & D. Aug. ser. 41. de tēpore, & Cyril. Chry. Theoph. & Euthy. & Iuuēcus poëta interpretantur. Cur ergo miraculum fecit si tempus non venerat? non venerat, cum mater petiuit: venerat, cùm fecit modico licet interuallo. Quid igitur expectabat? Respondent Chrysost. Theophyla. & Euthym. expectasse quoad omnes, qui aderant, cognouissent vinum defecisse, quo clarius miraculū esset. August. vero tum cum petiuit mater, nondum vinum penitus defecisse, ideoq; voluisse expectare Christū quoad nihil omnino vini esset, ne putaretur elementorū mistione, ex aqua simul & vino vinum factū. Vtrūque probabile. Gregorij Nysseni interpretationem per interrogationem hęc verba legētis supra recitauimus, & non magni est negotij refutare. Quæstio vero esse potest, quam ob rem Christus hęc adiecerit verba: satis enī videbatur esse, quod dixerat, *Quid mihi, & tibi est mulier?* Suspicor voluisse Christum simul significare se humano respectu nolle facere miracula, & tamen quod petebatur, cū tēpus esset, facturū esse, ne ab alio postea factū putaretur. Ideo non respondet se non facturum, sed potius se suo tempore facturū indicat, dicens: *Nondum venit hora mea.* Certe mater ita intellexit, vt v. 5. apparebit. Indicat August. Priscillianistas, etsi non nominat, abusos hoc loco, vt probarēt Christum tempori, ac fato subiectū fuisse. Indicant Chrysost. Euthymius, & Theophylact. eodem etiam abusos Arianos, vt hinc docerent Christū non esse Deum, quādoquidem addictus esset tempori. Facile vterque error confutatur. Nā, vt dixim⁹, tātùm abest, vt significet Christus se non posse quouis tēpore facere miracula, vt potius significet posse quidem, ac velle facere, sed opportunum tantùm tempus expectare.

Horā suam Christus tempus passionis appellat.

Lib. 2. Euang. hist.

Priscilliani sta hoc loco abusi.

5. *Dixit mater eius ministris, quodcunque dixerit vobis, facite.*] Hinc, vt supra diximus, apparet, matrem à Christo non fuisse reprehensam. Nec n. perseuerasset res ad futurum miraculum pręparare. Apparet etiam ex responso Christi intellexisse eū non significasse nolle se facere miraculū, sed potius facturū esse, vt Chrysost. Cyrill. Theoph. & Euthym. obseruarunt. Quo sensu reddit carmine Iuuencus.

Mensarum tunc inde vocat lętata ministros;

Lib. 2. Euang. hist.

Lætatam enim dicit Christi responso, quia cognouit eum velle facere miraculū. Quod est probabilius, quā quod indicat Beda, etsi putabat recusasse Christum, tamē quia sciebat eum misericordem, ac benignū esse, perseuerasse sperantē fore, vt precibus, aut commiseratione flecteretur. Nemo, quem legerim animaduertit videri matrem Christi non solū de futuro miraculo, sed etiā de modo, quo illud Christus facturus erat, sciuisse aliquid. Quorsū enim alioqui ministris diceret: *Quodcunque dixerit vobis, facite,* si nesciebat fore, vt Christus illis præciperet, vti hydrias implerēt aqua. Poterat quippe miraculum aliter facere, vt ministris opus non esset. Malo existimare sāctissimam Virginem prophetico spiritu id cognouisse, quam aliquid de ea re consilij inter Christum, & ipsam fuisse communicatum. Spiritum enim propheticum habuisse, quis pius negare poterit?

Digitized by Google

6. *Erant autem ibi hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum.*] quam vocet Iudæorum purificationem hoc loco, nempe non legalem illam, qua, qui secundum legẽ polluti erant, mundabantur, sed eam, qua propria quadam Pharisæorum traditione frequenter inter prandendum manus, brachiaque lauabant cubitorum tenus, disputauimus, apud Matth. c.15.2.& apud Marcum c.7.3. Quod & vasorum numerum, & magnitudinem, & qualitatẽ, atque ministeriũ, id est quod hydriæ, hoc est vasa aquaria, non vinaria esse declarauit; omnia eo pertinent, vt miraculi magnitudo cognoscatur. Nõ enim parum quidpiã fecisse vini, quod alicubi relictum obliuione, aut aliunde subuectum videri posset; sed tantã prorsus copiam, vt sex tam magna impleuerit vasa, vt vel vnum quamuis magno conuiuio satis esset. Quod autẽ hydrias, id est, aquales, vt Varro vocat, fuisse dicit, eo etiã spectat, ne quis existimet aliquid in illis prius fuisse vini, quod alique superinfusæ aquæ vini saporem præbere posset, vt Chrysostom. & Theophyl. admonuerũt. Quod vero ait positas fuisse *secundum purificationem Iudæorum*, id est, Iudæorum more, qui eas in conuiuiis ad sæpe lauandũ paratas habere cõsueuerant; vel in Iudæorum purificationem, vt alij interpretantur; indicat simul & rem ex composito factam non fuisse, quasi ad fingendum miraculum illic de industria fuissẽt positæ, & valde fuisse magnas, tum quia vasa aquaria maiora, quàm vinaria esse solent; tum quia illa non ad potum, sed ad lotionem comparata fuerant: itaque maiora oportebat esse, quàm si potus causa ibi fuissent.

Libr. 4. de lingua Latina.

Capientes singulæ metretas binas, vel ternas.] Describit Euangelista hydriarum magnitudinem, vt ex eo magnitudo quoque miraculi intelligatur. Eo ipso quod non omnino iustam earum mensuram posuit, sed in dubio reliquit dicens *metretas binas, vel ternas*, fidem auxit historiæ. Nunquam enim mendaces dubitãtes loquuntur: omnia quæ dicunt intrepide, & minime hæsitãtes affirmãt. Probi est viri ita moderari verba, vt certa pro certis, dubia pro dubiis dicat. Metreta, vt vox ipsa indicat, Græca mensura erat: apud Hebr. cadus dicebatur. Sed Ioãnes Græce scribens Græco potius, quã Hebraico vsus est verbo: vsus ea voce est Theodotion Græcus interpres apud Daniel ca.14.2. quã Latinus amphoram reddit. De cado diximus apud Lucã c.16.6. eademque de metreta dici possunt. Metreta, vt auctor est Epiphan. in libro de mensuris, duodecim capiebat congios. Itaque quod nũc apud Dioscoridem legitur, ἐπὶ τῆ μετρήτης χοῦς λίτρα, quidam corrigendum existimant & pro λίτρα λόγια legendũ esse. Congius vero sextarios senos cõtinebat. Itaque metreta vna septuagĩta duos habebat sextarios. Quare quod apud Ammonium in Catena lego ὁ μετρήτης ξέστας ρξ', vitiosum puto. Subducta igitur hinc ruditer ratione inuenio hydrias singulas tertiam circiter, aut tertiam, & tertiã partẽ Parisiensis modij vini habuisse, id est, sex fere quas Hispani Arrobas vocant, si binas metretas capiebant: nouem vero, si tres. Itaque vt minimum triginta sex Arrobæ optimi vini eo miraculo à Christo factæ sunt. Quæ vel ad inebriandos sexcentos homines moderati potus satis erant. Voluit enim Christus non solum præsenti inopiæ subuenire, sed multum etiam vini ipsõ remanere, tum vt illius paupertatem subleuaret, tum vt diuturnum testimonium, ac monimentum esset facti miraculi.

Metreta quod genus mensura.

7. *Implete hydrias aqua.*] Quærunt Chrys. & Theophyl. quamobrẽ Christus nõ sine aqua, & sine vlla alia materia vinum fecerit, qui mundum ex nihilo creauerat? Respondent, vt facilius miraculum crederetur. Nam si ex nihilo vinum fecisset, phantasma visum fuisset. Cum autem viderunt omnes illam ipsam aquam, quam suis oculis viderant, in vinum versam, miraculum negare non potuerũt. Aliam Irenæus rationem affert li.3.c.11. quam & Chrys. insinuat, voluisse Christum ostẽdere se harum creaturarum dominum esse, quas alias in alias pro suo transmutaret arbitrio; hinc enim Valentinianorum errorem refutat. Aliter etiam Theophylact. respõdet, propterea id Christum fecisse, vt ministri ipsi, qui eodem momento & aquam infuderant, & vinum hauserant, oculati testes miraculi essent. Eademque de causa, vt idẽ Chryso. Theophy. & Euthy. docent, noluit ipse per se, sed per ministros aqua hydrias implere. Quæri etiam potest, cur potius ex aqua, quam ex vlla re alia facere vinum voluit. In promptu ratio: nihil similius nihil dissimilius, aut magis cõtrarium est vino. Similis aqua vino est, quia vterque cõmunis potus. Dissimilis, quia cõtrarias prors' habet qualitates. Propter dissimilitudinẽ maius miraculũ videri poterat; propter similitudinẽ credi facilius. Itaque Cyrillus Hierosolym. in 4. myst. catech. dicit, maius fuisse miraculum, quod Christus aquam in vinum verterit, quam quod nunc vinum in sanguinem suum vertat. Esse enim vinum sanguini propinquius.

Cur absque alia materia vinum non fecerit Christus.

Et impleuerunt eas vsque ad summum.] Necessarium fuit, vt hoc adderet Euangelista: vt constaret non alia ex re, quam ex aqua vinum factum, quo certius miraculum esset. Vsque ad summũ autem aqua impletas fuisse dicit, partim ne quis locus calũniæ esset, nõ ex sola aqua factum vinũ, sed aliquid super aquam vini infusum fuisse. Nõ solũ enim superinfusum nõ est vinum, sed ne superinfundi quidem potuit plenis vsque ad summum hydriis.

8. *Haurite nunc, & ferte architriclino.*] Iubet statim haurire, vt maius, & vt euidentius miraculũ fit. Maius, quo breuiore tempore, id est vno momẽto ex aqua vinum est factum. Non enim solent quæ natura fiunt repente, sed certis temporum spatiis fieri. Deus qui à tempore non pendet, momento quidquid vult facit: itaque pars vna miraculi est, quod subito fiat. Hanc igitur habet vĩ illud *Nunc*, quasi dicat, Haurite statim, ne quis putet mora temporis, aut artificio, aut vi aliqua naturali conuersã in vinum aquam. Architriclinus erat, vt ait Seuerus Antiochen. ora.119. vt citatur in Græcorum Catena, & Chrys. & Theophyl. in comment. qui conuiuio præerat, non quidem tanquam dominus, sed tanquam œconomus, ordinans, ac disponens omnia, quæ ad conuiuiũ pertinebãt: animaduertens, ne quid cuiquã deesset. Præcipuã autem curã habebat vini, partẽ suã cuique distribuens, & prout volebat, tẽperans. Is mensæ non accũbebat, sed stabat, & conuiuiũ obibat imperãs ministris, quæ facto opus erãt. Is vina, antequã conuiuis præberentur, degustabat, vt videret, quid cuiq; dari oporteret &, si quod esset indignũ splẽdore conuiuij, reiiceret. Quod eo melius indicare poterat, quod sobrius erat, & incorruptũ cibis habebat gustũ. Dictus est à forma cœnaculi vsitatissima, quę τρίκλινος à Gręcis vocabatur, quod tribus cõstaret lectis, quos κλίνας appellãt Græci. Nã in lectis, aut thoris & Græcos, & Romanos veteres circum mensã accubantes prandere solitos vulgo etiam est notum. Nam etsi pro lectorũ numero alii δίκλινοι, alii πεντάκλινοι, alii ἑπτάκλινοι, alii ἐννεάκλινοι, vt scribit Iulius Pollux lib.1.cap.8. vocabantur, tamen τρίκλινος vsitatissimus erat. Indeque qui conuiuio præerat Architriclinus dictus est. Is est ille, de quo in Ecclesiastico, capit. 32.1.2.3. dictum est. *Rectorem te posuerunt; noli extolli; esto in illis, quasi vnus ex illis. Curam eorum habe, & sic considera, &*

Digitized by Google

supra naturam fuit, Luc. 2. 47. Eodemque modo verisimile est, aliquod etiam fecisse priuatim alibi, quod scriptum non habeamus. Diximus ver. 3. probabile esse quod quidam docent, matrem nonnulla prius miracula priuatim ab eo facta vidisse, quibus suam aliquando inopiam subleuasset, indeque incitatam, vt in simili egestate miraculum ab eo postularet. Nec ego probo, quod quidam dicunt, sensum huius loci esse hoc primum eorum tantum signorum fuisse, quæ Christus fecit in Cana Galilææ; nec velim, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius faciunt, alia omnia signa penitus excludere. Nam illi mihi nimis restringere, hi nimis videntur sententiã dilatare. Media tutissima est via; eam sequor. Itaque interpretor hoc fuisse primum signum non omnium omnino, quæ fecit Christus, nec eorum, quæ eo fecit loco, sed eorum, quæ fecit, vt gloriam suam palam manifestaret, vt Ioannes ipse indicat, vtque sese ostẽderet esse Christum. Accommodate enim Ioannes ad id, quod agebat, loquebatur; agebat autem de Christi manifestatione, quomodo se paulatim ostendere miraculis, & discipulos colligere cœpisset. Itaque quemadmodum de hoc miraculo dixit, *Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ*; ita de prima post baptismum concione dicere potuit; Hæc fuit prima concio, quam habuit Iesus; cùm credibile non sit nullam ante priuatim habuisse. Hac ratione omnia Chrysostomi, Theophylacti, & Euthymii argumenta soluuntur. Si miracula, inquiunt, ante fecisset aliqua, gloriam suam manifestasset, quam hoc miraculo manifestare cœpisse, auctor est Ioannes. Deinde si miracula fecisset ante, discipulos etiam habuisset. Denique non fuisse rationi consentaneum, vt puer miracula faceret, ne ludibria potius puerilia, quàm miracula iudicarentur. Hæc enim omnia aut nihil, aut hoc tantum probant non publice, & vt se, quis esset, omnibus ostenderet, miracula fecisse; priuatim autem nullum prorsus fecisse non probant. Neque vero ego librum illum de infantia Saluatoris ab Ecclesia per Gelasium damnatum probo; nec velim ea passim legendis libris credi miracula, quæ vulgo in quibusdam minime meo quidem iudicio à Christo in infantia facta commemorantur. Hoc tantum dico nec omnia sine discrimine credenda, nec maligne præscribenda esse Christo miracula. Etiam credendi, sicut aliarum rerum modus est.

Liber de infantia Saluatoris apocryphus. 6. Sancta Rom. Eccl. d. 15.

Et manifestauit gloriam suam.] Vtique diuinitatem suam; hanc enim solent Euangelistæ gloriam appellare, vt supra cap. 1. 14. Matth. 16. 27. Marc. 8. 38. Et multi prophetæ miracula fecerunt, de nullo tamen eorum dictum est gloriam eum suam manifestasse: quia non tanquam creaturarum domini, sed tanquam creatoris ministri in creaturis miracula faciebant. Itaque non suam, sed Dei gloriam manifestabant: Christus vero suam, quia ipse creator, ipse primus auctor, ac solus miraculorum erat. Sic Euthymius & Idacius lib. 3. aduersus Varimadum Arianum interpretantur. Quęrit autẽ idem Euthymius, Theophylact. etiam, atque Chrysostom. quomodo hoc facto Christus gloriam suam dicatur manifestasse, cum pauci tantum ministri miraculum viderint? Respondet ex illis audiuisse alios, atque ita miraculum euulgatum, hodieque vulgari auctore Ioanne. *Nobis præstat pagina, quod illis gerebat historia*, vt ait Ambrosius sermo. 20.

Et crediderunt in eum discipuli eius.] Si discipuli eius erant, iam vtique credebant, nec enim ignotum hominem, & inopem, nisi credidissent, secuti fuissent. Dicuntur ergo hoc viso miraculo credidisse, non quia tunc primum, sed quia tunc magis crediderunt. Nam

A & Apostoli iam facti postea dicebant, *Adauge nobis fidem* Luc. 17. 5. vt Origenes in Græca Catena, & Theophyl. in commentariis, & Iuuencus interpretantur. Aut aperuit illis ianuam fidei, vt possent credere, etiamsi ante non credidissent, vt videtur Ammonius exponere. Notatur hîc miraculorum finis, vt Chrysost. & Euthym. indicarunt. Propterea enim miracula fieri debent, vt homines credant, & gloria Dei, non nostra, manifestetur; cum ne Christus quidem ipse, qui miracula omnia in sua habebat potestate, miraculum vllũ nisi ob hanc causam facere voluerit. Hinc de miraculis iudicandum. Nam nonnulla, quæ quibusdam

B in libris vulgo narrantur, sine necessitate, vt videtur, facta, suspecta esse debent. Huius conuiuii, atque miraculi allegoriam si quis quærit, Cyrillum, & Bedam, Theophilum Antiochenum lib. 4. Allegor. Aug. hoc loco, Seuerum Antiochenum, & Anastasium, Gaudentium tract. 8. de lectionib. Euangel. Ambrof. ser. 19. & 20. & Gregor. hom 6. in Ezechielem legat. Nos ista non quærimus, sed aliquando tamen aliis obiter indicamus. Illud ad institutum nostrum magis pertinet, vt lectorem moneamus multos veteres auctores hoc loco aut tanquam figura, aut tanquam simili argumento ad probandam mutationem vini in sanguinem

Miracula sine necessitate facta suspecta sunt.

C nem Christi in Eucharistia vsos fuisse, Irenæum lib. 3. cap. 11. Cyrillum Ierosolymitanum in 4. catechef. mystag. Cyprian. in epist. contra Aquarios, qui Eucharistiam ex aqua sola conficiebant, Isidorum Pelusiotam epist. 133. vt citatur in Græca Catena.

12. *Post hoc descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius.*] Videtur Ioannes sine causa hoc addidisse, cum nihil ab eo in Capharnaum factum commemoret. Statim enim dicit Ierosolymam ad diẽ festum ascendisse. Existimant Chrysost. Theophyl. & Euthym. non alia de causa Christum in Capharnaum descendisse, quàm vt illic matrem, fratresque constitueret, ne huc, illuc circumferendo fatigaret, eadẽque

D de causa narrasse Ioannẽ. Cur ergo non potius descẽdit in Nazareth, quæ patria eorũ erat; vbi melius, commodiusque quieuissent, quàm in Capharnaum inimica ciuitate? Quod si ob aliquam, quæ nos lateat, causam in patriam redire noluit, mansissent, vbi erant, in Cana Galilææ apud cognatos, aut amicos certe, vel hoc solo, quòd facto eos miraculo honorasset. Potius igitur credo ideo in Capharnaũ continuo descendisse, quod ea frequentissima, & opulentissima totius Galilææ, vbi tunc erat, ciuitas esset, & volebat ibi se potissimũ ostendere, vbi frequẽtia maior erat. Ideoque Io-

E annem id commemorasse, vt significaret facto primo illo miraculo in Cana Galilęę, nõ amplius latere Christum voluisse, sed frequẽtissima quæque petiisse loca matre, fratribusque comitatũ, ne quis ignotũ esse hominem, & è vulgo natum putaret. At nullum tunc ibi miraculum fecit, nullã concionem habuit. Id affirmare sine temeritate non possumus. Sed probabilius tamen est, quãuis id Euangelista non narret, & miraculum fecisse aliquod, & certe quidem prædicasse. Nam cùm officium iam suum iniisset, credendum profecto non est otiosum fuisse. Quod autem addit Euangelista non multis diebus ibi mansisse, idcirco, vt opinor, adiecit, vt rationẽ tacite redderet, cur nõ narraret, quid

F Christus ibi fecisset. Cum enim paucos tantũ dies ibi fuisset, nihil fecisse admodum memorabile, & quia breue fuit tẽpus, & quia cum ante ibi non fuisset, nondum erant homines ad audiendum verbum Dei, vidẽdaque miracula satis apti. Putat Origenes in Græca Catena hunc Christi aduentum in Capharnaum sex diebus post factum in Cana Galilææ ex aqua vinum accidisse; sed nulla satis magna coniectura probat.

13. *Et prope erat Pascha Iudæorum.*] Quod quidam di-

Digitized by Google

gebatur de templo de quo ementes, & vendētes eiecerat; interrogatus fuerat, qua id auctoritate faceret respōdet se id facere iure suo, quod Domin' esset tēpli: Dominum autē se esse probat, quia si illud euerterint, tribus diebus excitabit illud. Dominus enī cuiusq; rei est, qui de ea potest facere, quod libet. Itaq; indicat illud ipsum suū fuisse corpus, eadēque facilitate, cum dissolutū fuerit, refecturū: eiusdem enim artificis est facere atq; reficere. Quibus omnib. reb. ostendit se esse Deum: ac proinde sicut corporis sui, ita etiam tēpli illius de quo agebatur, dominium esse, quia patris sui tēplū erat: quare iure suo potuisse tur pissimos illos negotiatores, tanquā vilia mācipia flagellatos foras eiicere, vt suā, patrisque sui domū sordibus illis negotiationū emundaret. Quia autē corpus suum templū appellat, vtitur verbis ad humanū potius corpus, quā ad templi fabricam accommodatis. Nā soluere, & excitare magis humano cōuenit corpori, quam ædificio. Dicitur enim corpus nostrū solui, cū vinculū illud animi, & corporis rumpitur. *Desiderium habēs*, inquit Paulus, *dissolui, & esse cum Christo*, Phil. 1.23. & *Tempus resolutionis meæ instat*. 2. Tim. 4.6. Quanquā aliquando & ad ædificium accommodatur, præsertim cū ipsum corpus nostrū ædificio cōparatur. *Scimus* (inquit) *quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manu factā* 2. Cor. 5.1. Cur ergo dicit Iud eos ipsos alloquēs, *Soluite tēplum?* Cur non potius dicebat, cū solutū fuerit, aut si solutū fuerit tēplum hoc, trib' diebus excitabo illud: Duplex in eo verbo quæstio est: Altera, cur dicat, vt illi soluāt; altera, cur id imperantis modo dicat, quasi iubeat, vt se occidāt. Facilis vtriusq; solutio: [illegible] dicit *Soluite*, & nō, Soluetur, aut cum solutū fuerit, indicās se ab illis occidēdum. Quasi dicat, Petitis à me signū, quo auctoritatē vobis meam probem, vos ipsi amplā mihi materiam faciēdi signi dabitis. Soluetis enim corpus hoc meū, & ego illud tribus diebus suscitabo. Imperandi autē modo nō ideo vtitur, vt Euth. obseruauit, quod eos iubeat scelus tantū perpetrare: sed vt ostendat certum fore, vt illi id faciant. Siue figura quædam concessio est, *I, sequere Italiam ventis*. Qualis & illa, *Quod facis, fac citius* Ioan. 13.27. Siue quia prophetarum phrasis est imperandi modo prædictiones pronunciare. Innumera sunt exempla, vnum indicare satis erit Isa c. 47.1. *Descende, & sede in puluere virgo filia Babylon, sed in terra*, id est descendes, & sedebis.

Virg. 4. Aen. *Prophetarum phrasis imperādi verbo vti in prædictionibus*

20. *Dixerunt ergo ei Iudei, quadraginta, & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?*] Intelligentes Iudæi, quod Christus dixerat, de templo illo lapideo, irridentes respondent, vt Theophylact ait. Magna hic de istis quadraginta sex annis, quibus tēplum ædificatum esse dicitur, quæstio est, quomodo id verum sit. Vtinam D. Augustinus tantū in hac re operæ, quantū in consectandis horum numerorū mysteriis posuisset: magnā enim nobis præclarissimum illud lumē ingenij lucem attulisset. Sed ad populum nimirum concionabatur. Nemo nescit ter ædificatum fuisse templum, quamuis Iudæi duo tantum hactenus templa fuisse dicāt, quia bis tātum fuit euersum, & post secundam euersionem per Titū & Vespasianum factam restauratum nō est. Primum à Salomone ædificatum fuit. 3. Reg. 6.1. & 2. Parali. 3.1. Secundo ædificatum est post primam euersionē per Chaldæos factam à Zorobabel. 1. Esdræ 3. Tertio est ædificatum, aut potius ampliatum, & exornatum (nec enim post primam restaurationem fuerat euersum) ab Herode magno, qui primus in Iudæa alienigena regnauit, quam amplificationē Iosephus describit l. 15. antiq. c. 14. Igitur de prima, & vltima ædifica-

Hierosolymitanum templum ter ædificatum est.

tione hic non agi perspicuum est: cum primam non quadraginta sex, sed septem tātum annis factā fuisse constet, vt Beda ait 3 Reg. 6.38. Etsi Heracleon, vt Origenes citat, de prima hac templi ædificatione intelligebat, & mysteria numerorum ad errorē trahebat suum. Eodē modo poeta Nonnus interpretatur. Ipse etiam Origenes, cū nulla alia ratione quæstionis exitū inueniret, probabile iudicauit, vt de prima ædificatione intelligeretur, ita tamen vt non solū tres illi anni, quibus, antequam tēplum cœptum esset ædificari, comparata materia est, sed totum etiam tēpus numeretur, ex quo Dauid de tēplo ædificando cogitare cœpit. 2. Reg. 7.2. & 1. Para. 17.12 Quod præterquam quod longe petitum est ratio temporis non satis conuenit. Nam regnauit Dauid annos omnino quadraginta 2. Reg. 5.4. & 3. Reg. 2.11. Regnauerat autem plusquā octo annos, cum de templo ædificando cœpit cogitare, vt ex 2. li. Regum c. 5 & 7. colligitur: itaque restāt ex ei' regno anni triginta duo, quibus si addas vndecim, vndecimo enim Salomonis anno perfectum tēplum est, 3. Reg. 6.37.38. efficies quadraginta tres, minorē numerum: quā qui hoc loco describitur. Adde quod templum illud, quod Iudæi ostendebant, cum dicebant, *quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc*, non erit id quod à Salomone factum fuerat, sed pror' aliud à primis fundamentis excitatum. Perspicuum etiā de tertia hoc ædificatione intelligi nō posse, quæ, vt Iosephus lib. 15 antiq ca. 14 auctor est, nouem annis cum dimidio fuit absoluta, nec postea quam cœpta est fieri, vllo interrupta tēpore. Eadem videtur impedire ratio, quo minus de secunda ædificatione intelligatur. Nā si exceptis annis quibus ab opere impedientibus hostib' cessatum est, eos tātum annos, quibus cœptum, perfectumque est ædificium, numeremus, non reperiemus nisi septem. Tot enim annis secundum, quot primum templū absolutum est, vt postea demōstrabimus. Quare ratio illa soluendi huius nodi, quam recentiores quidā auctores excogitarunt, vt secundā ędificationem, cum tertia coniungerent, & multis errorib. historia plena est, &, si errores tollas, quæstionem non explicat. Dicunt secundā templi post Babylonicam captiuitatem ædificationem vndeuiginti annis perfectā fuisse: tertiā vero per Herodes Reges vigintiseptē: qui omnes iuncti anni quadraginta sex efficiant. Miror tam securam audaciā, nec putassem quenquā tam inconsiderate scripturū fuisse, nisi legissē. Quo enim auctore probāt secūdam ædificationem templi vndeuiginti annis, tertiam vero vigintiseptē perfectam esse? cū ex ipsis libris Esdræ, vt postea docebimus, perspicuum fit secundam ædificationē plusquā quadraginta annis, si eos etiā numeremus, quib' interruptum opus est, absolutam esse: minus vero quā octo, si eos nos numeremus: tertiam vero ædificationem optim' testis Iosephus affirmet nouem finitam annis, nō per Herodes Reges, sed ab Herode Magno Quis enī vnquā auctor plures Herodes Iudææ Reges fecit? Quod si septē secundæ, nouem vero tertiæ ædificationis annos iungas, nō quadraginta sex, sed sexdecim tantū inuenies. Quin si omnes annos, quibus omnes tres ædificationes tēpli factæ sunt, in vnam summam cōferas, nō nisi viginti tres annos efficies, dimidiam partem eorum annorum, quib. Iudæi dicunt ædificatū fuisse templum. Quid ergo? vera est opinio veterū auctorū, Euseb. li. 8. demōst. Euang. c. 2. Chryso. ho. in Ioan. 22. Eucherij q. 1. in Ioan. Bedæ, Theoph. & Euth. in commen. de secūda ædificatione hoc esse intelligēdū. Monendus tamē mihi lector est, ne miretur, si apud Chrys. Theo. & Euth. legerit primum Salomonis templū annis viginti ędificatū.

Digitized by Google

puli eius, quia hoc dicebat.] Venit illis in mentem viso resurrectionis euentu huius verbi Christi, *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*; intellexeruntque corporis sui resurrectionem significare voluisse. At enim quid opus erat, vt id hoc loco Ioannes diceret, quod sine causa videri potest discipulorum stupiditatem incusare? Voluit opinor indicare de industria Christum tam obscure locutum fuisse, vt ne ipsi quidem eius discipuli, donec euentum perspexerunt, intelligere potuerint.

Et crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus.] Scripturis Prophetarum, qui Christi prædixerant resurrectionem; & huic sermoni, quem Christus dixit, *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, vt ait Beda. Credere hoc loco significat intelligere, aut intelligendo credere, aut re intellecta magis, firmiusq; credere, quod ante obscurius, incertiusque credebatur. Nam ante resurrectionem credebant vtique scripturis discipuli, sed post resurrectionē magis crediderunt, quia melius intellexerunt, hoc est, quod ait Luc. c. 24. 44. 45. *Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum; quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt, in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas.* Quæ autem scripturæ illæ fuerint, quibus crediderunt, eodem apud Lucam capite ver. 27. docuimus.

Pascha pro totis septē diebus sumptum.

23. *Cum autem esset Ierosolymis in Pascha.*] Vt Pascha celebraret, cuius causa venerat ex Galilæa Ierosolymam. Indicat Euāgelista statim Christum celebrato Pascha in Galilæam reuertisse: & tamen, cum tam breui tempore fuisset Ierosolymæ, multos in eum credidisse propter multitudinem, magnitudinemque miraculorum, quæ faciebat. Non est certum, sed est tamen probabile, quod quidam docēt Pascha, & diem festum hoc loco pro totis septem azymorum diebus poni, quibus festum illud celebrabatur. Significat enim Euangelista multa tunc Christum fecisse signa, quæ etsi posuit quidem, tamen credibile non est vno tantùm fecisse die. Quæ signa ista fuerint propter quæ multi tunc in Christū crediderint, Euāgelista non dicit: sed est vero simile multa, magnaque fuisse, quādoquidem ex hominibus tam incredulis, & alieno in Christum animo, quàm ciues Ierosolymitani erāt, multi in eū crediderūt. Nec enim Chrysostomo, Theophylacto, & Euthymio subscribo, qui non vere, sed simulatè eos putant credidisse; cum appareat Euangelistam voluisse magnitudinem signorum Christi exaggerare, tantam nimirū fuisse, vt multi etiam homines increduli, & alieni victi miraculis in illum credidissent; quam non bene exaggerasset, si simulate, non vere in eum dixisset credidisse. Nam vt simulate crederent, nullo opus erat signo, & vt Augustinus argumentatur, *non diceret Euangelista, multi crediderunt in nomine eius, nisi verum illis testimonium perhiberet.* Origenes vnum ex miraculis fuisse dicit, quod vnus homo tot de templo negotiatores flagellis eiecerit; quod etsi potest quidem in miraculis numerari, tamē multo plura, atq; maiora tunc Christum fecisse credendum est, quod & ex sequenti capite vers. 2. manifestum est. Sed quo consilio ea Euangelista non narrauerit, diuinare nobis non licet: coniectura vti licet, ad exponendam Christi doctrinam properantem, in qua potissimùm videmus versari Ioannem, multa consulto miracula silentio præteriisse. Quod dicit credidisse *in nomine eius*, idē est ac si diceret in eum credidisse, vt aliis sæpe locis explicauimus, etsi aliud Origenes esse putat.

Tra. 11.

24. *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis.* Euariant interpretes. Sed omnis pene dissensio ex filo pendet, quo referatur pronomen *eis*. Plerique enim ad eos ipsos, qui credidisse dicuntur, referentes, quærunt, quomodo se eis Christus non crediderit, cum in eum ipsi credidissent: vt Origen. Chrysost. Cyrill. August. Beda, Theophylact. Rupertus, Euthymius. Hi omnes existimant ideo se Christum illis non credidisse, quia aut non vere, aut non satis perfecte, constanterque credebant, & Origenes quidem, qui aliud esse putat credere in nomine Christi, & credere in Christum, quòd qui in nomine Christi credunt, ipsū non imitentur, qui vero in Christum credunt, imitētur; propterea dicit Christum se illis non credidisse, quia non in ipsum, sed in ipsius nomine credebant. Simile quiddam Ammonius in Græca Catena, Chry- B sostomus, Theophylactus, & Euthy. dicunt, quosdā quidem propter scripturas, alios propter sola, quæ videbant, miracula credidisse; hos quidem imperfecte, illos perfecte credidisse, ideoque non his, sed illis credidisse se vicissim Christum. Augustinus, Cyrillus & Beda de Catechumenis hoc interpretantur, qui cùm in Christum credunt, Christus tamen se illis nondum credidit, quia cùm infirmam fidem habeant, nondum carnem, & sanguinem suum illis præbuit. Quid autem sit non credere seipsum illis, variè etiam interpretantur. Nam Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, & Nonnus poëta perinde ex- C ponunt, ac si sensus esset, non credebat illis dicentibus se in illum credere, non credebat eorum verbis, quia sciebat eos simulatè loqui, ideoque maiora illis mysteria non explicabat. Augustinus verò, Cyrillus, & Beda non credebat se illis, id est nolebat se illis tradere, nondum sese illis dabat, sicut Catechumenis non tradit corpus, & sanguinem suum. Sed hoc mysticum illi esse non ignorabant; nec dubito, quin in sensum litteralem esse existimauerint Christū illis non confidisse, scientem fore, vt se mutata voluntate persequerentur, & occiderent. Placuit nonnullis recentioribus interpretibus pronomen *eis* non D ad eos, qui crediderant, sed ad vniuersum referre Iudæorum, aut Ierosolymorum genus; quasi dicat Euangelista, licet multi Iudæorum in Christum visis, quæ faciebat, miraculis credidissent; ipse tamen se eis, id est, Iudæis non credebat, quia sciebat plures esse, qui non solùm in se non crederent, sed magno se etiam odio persequerentur. Probent fortasse alii; quia bella, & speciosa videtur interpretatio; ego vereor, quod me frequenter in aliis vereri dico, ne nimis subtilis sit. Nam antithesis illa, *Crediderunt in nomine eius, & ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis*, nō obscure indicat iisdem se Christū, qui in se credide- E rant, non credidisse. Atque hanc habet emphasim pronomen illud *ipse*, in quo altera latet antithesis. Opponit enim Euangelista Christum iis, qui in Christum crediderant; & non credere Christi, eorum credere. Et quod sequitur, *Eo quod ipse nosset omnes*, manifestum est argumentum Euangelistam de illis ipsis loqui, qui crediderant; quis enim non videt hunc esse sensum, quamquam illi in ipsum credebant, tamen ipse se illis nō credebat, quia nouerat animos eorum? Non quòd sciret eos, vt putat Chrysostomus, simulate credere; sed quòd etsi videbat rectè credere, sciret F tamen fore, vt facilè mutarentur. Nam multos, qui iam crediderāt, ab eo postea defecisse, idem est testis Euangelista cap. 6. 66. Credere autem se illis non dubito, quin sit, illis non confidere. Videtur enim hoc Euangelista dixisse non solùm, vt ostenderet Christus verum fuisse Deum, qui animos hominum & præsentes & futuros cognitos haberet; sed etiam vt causam tacitè redderet, cur diutiùs Christus Ierosolymæ non manserit; quia nimirum sese Iudæis non credebat. Dicet aliquis ambiguè hoc loco

Digitized by Google

quam ob rem non palam, & luce clara, sed noctu, & clanculum ad Christum venerit: quia & Pharisæus erat, & princeps Iudæorum, qui vt pudori, & grauitati consuleret personæ suæ, vt & hominum sui ordinis vitaret odium, vt Cyrillus disserit, noluit palam, sed occulte venire: vt & ostenderet quantam vim doctrina, & miracula habuissent, vt nonnullos etiam ex Pharisæis, & principibus Iudæorum, quæ duo erant hominum genera maxime incredula, & infensa Christo, traxissent ad fidem. Erat enim hoc minime vulgare: itaque Pharisæi dicebant cap. 7. 48. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis, sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt.* Contra verò Ioannes cap. 12. 42. vt probet magnam habuisse vim permouendi doctrinam Christi, ait multos ex principibus in eum credidisse, sed propterea Pharisæos ausos non fuisse id publicè profiteri, ne a synagoga eiicerentur. Magna impedimenta fidei, magnæ afferunt dignitates. Principem Iudæorum Ioannes vocat è principibus vnum. Nec enim vnus omnium erat princeps. Principes autem vocabantur aut נשיאי אבות familiarum capita, qui omnium erant honoratissimi, sicut principes sacerdotum dicebantur, qui sacerdotalium familiarum capita erant, vt apud Matthæum cap. 2. 4. diximus: aut qui inter Iudæos locupletissimi, & nobilissimi erant. Huc Nicodemum, etsi primus ex Pharisæis, & principibus venerat ad Christum, nunquam sese Christi discipulum palam professum fuisse constat ex c. 7. 50. & c. 19. 39.

Magna impedimenta fidei magnæ afferunt dignitates.

2. *Hic venit ad Iesum nocte.*] Cur nocte venerit, vnam Ioannes c. 19. 39. reddit causam, *eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum*, & alias nos ex Cyril. superiore versu reddidimus.

Rabbi, scimus, quia à Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.] Apparet ex prima Nicodemi oratione, quam imperfectam adhuc, cum ad Christum venit, fidem habuerit. Nam cum vellet, vt ait Cyrillus, gratiam apud Christum inire, credibile est quàm potuit honorificentissime eum appellasse: nihil autem illi maius tribuit, quàm quod magister à Deo, id est, Propheta missus sit, purum, vt Cyrillus, & Theophyl. & Ammonius obseruant, hominem putans. *Adhuc* (inquit Chrysost. homil. 23.) *hunc repit Nicodemus, adhuc humanam de Christo habet sententiam, nihil altum de illo propter signa coniectās. Scimus, inquit, quia à Deo venisti magister. Quid ergo noctu venis, & clanculum ad eum, qui diuina docet? qui à Deo venit? Quid non aperte profiteris? Sed hoc nec dicit, nec reprehendit Iesus. Calamum enim contritum non confringet, inquit, & linum fumigans non extinguet.* Probat Nicodemus se non temerè hoc ipsum quidquid erat, quod de Christo credebat, credere: ea enim ab ipso signa fieri vidisse: quæ nemo nisi à Deo missus, id est, diuina potestate facere potuisset. Altius eum signa ducebant, vt Christum non solùm missum à Deo magistrum, sed Deum etiam ipsum esse crederet: verum Iudaica adhuc, vt ait Chrysostomus, & Theophyl. tenebatur infirmitate.

Isai. 42. 3. Matt. 12. 20.

Miracula Christum esse Deum indicabāt.

3. *Respondit Iesus, & dixit ei.*] Ad quid vero responderit? nihil enim, vt videtur, Nicodemus interrogauerat. Scio respondendi verbum Hebraica consuetudine pro loqui simpliciter poni: sed tamen meritò hoc loco quæritur & quid Nicodemus interrogauerit, & ad quod Christus responderit. Rupertus videtur existimare Christum non ad id, quod Nicodemus interrogauerit, sed ad id, quod sciebat eum scire velle, respondisse, quid facto sibi opus esset, vt regni Christi, quem Messiam credebat, particeps esset. Quod valde probabile videtur. Ammonius verò in Græca Catena respōdisse Christum non ad quæstionem vllam, sed ad opinionem, qua ad se Nicodemus venerat. Venerat quippe tanquam ad hominem, propterea Christum docere voluisse, alia illi opus esse generatione, quàm qua homines generantur. Simile quiddam Theophylact. tradit, quasi Christus respōderit, non mirum si me magistrum tantùm esse putes; nemo enim nisi denuo natus fuerit, maiorem de me opinionem habere potest. Cyrillus verò quasi Nicodemus satis se fecisse existimaret, quód Christum magistrum à Deo missum appellasset, Christum respondisse non satis esse, si fidem profiteatur verbis, nisi iterum renascatur. Ego probabilissimum puto quod ante me quidam obseruarunt: Nicodemum, quamuis id Euangelista non dixerit, post præfationem illam, qua Christi beneuolentiam captare voluit, interrogasse illum, quid sibi faciendum esset, vt regnum cœlorum ingrederetur: Christumque viam illi demonstrasse. At cur quæstionem Ioannes non posuit? Opinor existimauit satis ex responsione posse quæstionem intelligi. Simile enim exemplum adnotauimus c. 1. 20.

Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.] Quid significet, *Amen*, alibi docuimus. Adnotauit autem hoc loco Rupertus solum Ioannem inter Euangelistas solere eam particulam geminare *Amen, amen*, cum alij contenti sint semel dicere, *Amen*. Cuius ille rei causam esse putat, quod cùm de rebus agat plerumque grauioribus, maiorem adhibuerit asseuerationem, quæ per dictionis eius geminationem significatur. At sæpe de ijsdem rebus agens ille geminat, alij non geminant. Et alij nunquam, cùm sæpe de grauissimis agant rebus: ille semper, cum aliquando de rebus non maioribus, quàm alij agat. Itaque probabilius ex proprio Euangelistarum ingenio hoc natum esse. Solebat vtrumque vulgo dici, & siue Christus, cùm loquebatur, geminare soleret, siue non: aut aliquando geminare, aliquando non geminaret, Euangelistæ pro suo quisque ingenio verba, aut sententiam potius recitans Christi, alius geminat, alius non geminat. Solebant alij fortasse cum loquebantur non geminare: Ioannes vero acriore, vt apparet, ingenio geminare. Quod dicit denuo ἄνωθεν, adnotat Chrysostomus, quosdam interpretari desuper, aut cælitus: alios iterum, sed hoc secundum longe est probabilius. Certe sic Nicodemus intelligit in eo à Christo non reprehensus, certum argumentum verbo aliquo minime ambiguo Syriace loquentem vsum fuisse Christum, quod nō desuper, sed *denuo* significaret. Nam si Christus dixisset, Nisi quis renatus fuerit desuper, non potest videre regnum Dei, satis intellexisset Nicodemus eum non de carnali generatione locutum esse. Non ergo intellexit oportet vos nasci desuper, sed oportet vos nasci *denuo*, quẽadmodū August. hoc loco, & lib. 2. de peccator. merit. c. 27. Seuerus Antiochenus in Romana Catena, &, vt opinor, Gregor. Nazianz. in oratione de Pentecoste: comparat enim secundam cū prima generatione. Quam interpretationem etiam Chrysostomus, qui vtramque recitat, magis probat. Quanquam Ammonius, Cyrillus, Theophyl. & Elias Cretensis in oratione Gregor. Nazian. de Spiritu sancto primam illam sequuntur. Videre regnū cœlorū Hebraice dictum est, pro possidere, aut possessionem capere, quemadmodum Latini dicunt hæreditatem cernere.

Solus Ioannes geminat Amen.

Videre regnum Dei, id est possidere.

4. *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?*] Homo adhuc carnalis carnaliter res minime carnales intelligit, *Spiritus ei loquitur*, inquit August. *&* carnem *ille sapit.* Hoc est, quod ait D. Paulus 1. Cor. 2. 14. *Animalis*

Tract. 11.

Digitized by Google

homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim est illi, & non potest intelligere. Sic solent omnes carnales homines ad res spirituales cæcutire.

5. *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*] Respondet Christus eadem constantia, & asseueratione, qua ante dixerat, *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*; vt ostendat se propter Nicodemi admirationem non mutare sententiam, sed debere ipsum, quod à se dictum erat, magis spiritualiter intelligere, idque illi declarat, hominis in percipiendis rebus diuinis tarditatem minime pertæsus. *Tu*, inquit Augustinus tract. 12. *carnalem generationem intelligis, cum dicis, Nunquid potest homo redire in viscera matris suæ; ex aqua & Spiritu sancto oportet vt nascatur propter regnum Dei. Si propter hæreditatem patris hominis temporalem, nascitur ex visceribus matris carnalis; propter hæreditatem patris Dei sempiternam, nascitur ex visceribus Ecclesiæ. Generat per vxorem filium pater moriturus successurum; generat Deus de Ecclesia filios non successuros, sed secum mansuros.* Posui Augustini verba loco commentarii, quia aptiora in hunc locum inueniri non poterant. Non licet nobis initio præsertim professis ad excidendas nouorum hæreticorum interpretationes hos scribere commentarios tres hîc Caluini absurdissimos errores præterire. Non agi hoc loco de sacramento baptismi; aquam, & Spiritum sanctum in his Christi verbis pro eodem accipi; non esse proinde ad salutem baptismum necessarium. Mirabitur, qui hæreticorum non nouit ingenium, tam absurdos errores cuiquam mortalium in mentem venire potuisse, nouis præsertim hæreticis, qui cum duo tantùm faciant sacramenta Baptismum, & Eucharistiam, doceantque etiam baptisandos infantes, nec vllo alio, quàm hoc scripturæ testimonio probare possint, nec concedere cogantur necessarium esse baptismum, hoc ipsum si non spongia, vt de Marcione Tertullianus dixit, at lingua, & peruersa interpretatione delent. Sed ita hære[illegible] sunt. *In circuitu impij ambulant*, delirant, nec sibi constant, vbique dant manum, vt Propheta ait, ebrij, *& non à vino.* Non agitur, inquiunt, hîc de baptismi sacramento. Vbi ergo agitur? Vbi dicit Christus, *Euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Matth. 28.19. & Marc. 16.15. Infantes ergo vestra sententia baptizandi non sunt. In illis enim locis de iis agitur, qui prius edocti baptizari debent; infantes vero doceri non possunt. Quod si hic, vbi aqua ipsa, qua baptizamur nominatur, de baptismo non agitur, probari profecto non potest in aliis locis vbi non nominatur, de baptismo agi. Itaque si istam Caluini interpretandi rationem sequamur, nullus prorsus erit baptismus. Cur hic aquam nominauit, si de baptismo non agebat? Quia volebat, inquit Caluinus, significare secundam quandam generationem, qua oporteret Nicodemum regenerari. Esto sane, quid aquæ cum generatione? quanto melius dixisset; oportet te ex Spiritu sancto renasci, vt spiritualem carnali opponeret generationem? Si enim de baptismo non agebat, quid facit nomen aquæ, nisi quod obscuriorem reddit sententiam? Multo enim facilius Nicodemus intellexisset, si Christus dixisset, Nisi quis renatus fuerit ex Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei, quàm, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto.* Quid enim sit hominem ex Spiritu sancto renasci, quis non intelligeret? nedum Nicodemus homo Pharisæus, & sacris litteris eruditus. Ex aqua vero renasci oportere quis intelligeret nisi piscis? Tamen voluit Christus eo vti nomine, quia docere volebat non quocumque modo, sed per baptismum hominem renasci oportere. Bella verò est ratio Caluini, non agi de baptismo, quia agitur de vitæ renouatione. Quasi vero vitæ renouatio alia re, quam baptismo magis fiat; & non dicat D. Paulus Christum Ecclesiam mundasse *per lauacrum regenerationis*; ad Titum 3.5. ad hunc nimirum locũ alludens. Vnde enim in mentem illi venisset vt baptismum *lauacrum regenerationis* appellaret; nisi intellexisset hoc loco Christum de regeneratione, quæ per baptismum fit, locutum fuisse? Aliena proficiamus hæresi, præbet enim nobis occasionem quærendi, cur Christus non simplicius, & clarius dixerit, Nisi quis baptizatus fuerit, non potest introire in regnum Dei, aut, oportet vos baptizari. Summa, vt ego puto, ratione. Agebat cum Pharisæo, homine iam sene, verisimile enim est, quod nonnulli obseruauerunt, cùm dixit, *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* ad suam ipsius ætatem allusisse. Agebat, inquam, cum homine Pharisaicis moribus inueterato; cui nihil æque accommodate dici potuit, quàm mutandam illi esse pellem, iterum esse nascendum, si saluus esse vellet. Et quia per baptismum Christiani renascũtur, de baptismo cum illo sub metaphora regenerationis agit. Hæc, opinor, causa fuit, cur soli Nicodemo ex iis, qui ad ipsum venerunt, & salutis ab eo viam quæsiuerunt, baptismum esse indicauerit: quod obseruatione dignum arbitror, quia ratio nimirum personæ requirebat, vt illi diceret iterum eum nasci oportere: quod quia per baptismum proprie fit, baptismi illi necessitatem ostendit. Ex quo intelligitur tantum abesse, vt verum sit, quod Caluinus docet, regenerationem, & renouationem non solum à baptismo esse distinctam, sed illi quodammodo opponi, vt Christus hoc loco significet regenerationem per baptismum, aut solum, aut potissimum fieri, cum baptizari, & regenerari pro eodem accipiat. Ad secundum veniamus. Ait nomen aquæ hoc loco non elementum aquæ: sed Spiritum ipsum sanctum significare, qui propterea aqua dicatur, quòd animos nostros purget. Eodem enim modo quo hîc dicitur, *nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto*, dictum esse Matth. 3.11. *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni*; non tamen verum significari ignem, sed ipsum Spiritum sanctum ignem appellari. Itaque particulam, *Et*, exegeticam esse, quasi dicat, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua*, hoc est, *ex Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Exemplum arripio, cum dicitur, *ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni*, ignis non significat Spiritum sanctum, sed externum Symbolum Spiritus sancti, ergo cùm dicit Christus, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*, aqua non Spiritum sanctum, sed Symbolum Spiritus sancti significat, quod est aqua. Quod autem ignis non significet ipsum Spiritum sanctum, sed ignem, qui Spiritus sancti Symbolum erat, vnde melius, quàm ex euentu intelligamus? non dubium, quin Ioannes alludat ad missionem illam illustrem Spiritus sancti, quæ in Pentecoste facta est, Act. 2. 2. 3. vt Christus ipse declarat Act. 1.5. Tunc autem specie ignis Spiritus sanctus illapsus in Apostolos est, aliudque Spiritus sanctus, aliud ignis erat. Sicut cum specie columbæ descendit Matth. cap. 3. 16. & Luc. c. 3. 22. aliud vtique columba, aliud Spiritus sanctus erat, ipso etiam interprete Caluino. Quis verò non videt Christum, quia spiritualem regenerationem naturali, carnalique generationi opponebat, & naturalis generatio ex duobus principiis matre, & patre fuit; duo etiam spiritualis regenerationis principia explicare voluisse; aquam, quæ matris, & Spiritum sanctum, qui patris vicem gerit; quemadmodũ gra-

Caluinistarũ tres hoc loco errores refellũtur.

Lib. 5. aduersus ipsũ

Psal. 11. 9. Isa. 51. 21.

De baptismo an agatur hoc loco aduersus Caluinũ.

Nomen aquæ an pro Spiritu sancto sumatur.

A ues auctores Ammonius, & Theodor' Mopsuestiẽsis in Romana Græcorum Catena, & Chrysosto.in Ioann. 25. & Euthym. hoc loco obseruarunt? Quo pertinet, quod alii quoque dixerũt nõ minùs graues, eodem modo renasci nos, cùm Christiani efficimur, quo Christus nat' est. Christus ex Maria virgine sine viro, Spiritu sancto vicẽ gerente viri natus est, & nos ex aqua, & Spiritu sancto renasci. Manifestũ etiàm est Christum hic ad totum hominem, quem renasci, penitusque immutari dicebat oportere, alludere voluisse. Constat totus homo duabus partibus corpore, & animo; illa visibili, atque corporea, hac inuisibili, atque spirituali: propterea duas etiam regenerationis causas assignasse, alteram corpoream aquam, alteram

B spiritualem, & inuisibilem Spiritum sanctum, vt Cyrillus Ierosolymitanus catechesi 3. communi, Greg. Nyssen. in lib. de baptismate, Gregor. Nazianzen. in orat. in sanctum baptismum, & Elias Cretensis eodem loco Cyrillus & Theophylact. docuerunt. Porro cur aqua potiùs quàm alia quauis re corporea Christus nos voluerit regenerari, alia est disputatio, quam copiose Theologi tractant: nos breuiter causam eius rei vnam tantùm & alteram indicabimus.

Cur aqua nos regenerari voluerit Deus.

Institutus à Christo baptismus est, vt per eum regeneremur. Generationis materia, vt veluti mater aqua est, quæ maximè omnium rerum humida est, & humidum, vt Philosophi docent, generationis materia

C est. Quam rationem & Tertullianus in lib. de baptismo, & Chrysost. hom. in Ioan. 25. Ambros. lib. 2. de sacrament. cap. 6. & Hieronym. in epistola ad Oceanum, indicarunt. Præterea regeneratio, quæ per baptismum fit, nihil aliud est, quam quædam animæ purgatio, renouatioque: nulla vero re magis, quã aqua potuit exprimi purgatio. Quã causam reddit Ambros. aut potius Remigius Lugdunẽsis in commentatiis in cap. 6. epistolæ ad Roman alias qui volet apud Cyrillum Ierosolymitanum catech. 3. communi, & apud Chryso. hom. 25. in Ioannem inueniet.

D Hinc etiam tertius error satis superque refutatur. Si enim de baptismo hic agitur, cum Christus tã aperte tamque sæpe dicat neminem, nisi ex aqua, & Spiritu sancto renascatur, id est nisi baptizetur, in regnũ Dei introire posse; non dubium, quin volentibus in regnum Dei introire baptismus sit necessarius. At Caluinistæ tribus de causis existimant necessarium non esse baptismum, & quia fidelium filios in vtero sanctificari putant; itaque opus illis non esse baptismo; & quia baptismum negant vim habere peccata

E remittendi; & quia hic vbi baptismi necessitas maxime videtur affirmari, de baptismo non agi volunt. Primum illum errorem apud Matthæum c. 3. 11. refutauimus. Secundum 1. Cor. 7. 14. si Dominus conatus nostros iuuerit, copiose sumus refutaturi. Tertium modò refutauimus, quo refutato cæteri concidunt. Quanto melius Augustinus ex hoc loco omnes infãtes in peccato originali nasci probauit, quod nisi ex aqua, & Spiritu sancto renascantur, in regnum Dei introire non possint libr 1. de peccator. meritis. c. 10. & 30 lib. 2. c. 27. & lib 3. de Orig. animæ c. 11. Meritoq; argutam illam, ac subtilem Pelagianorum distinctionem ridet; qui cum arcte hoc loco premerentur, di-

Peccato originali infantes obstrictos esse hinc probatur.

F cebãt aliud esse regnum Dei, aliud regnum cœlorum & vitam æternam; infantes, qui nondum suscepto baptismo morerentur, in regnum quidem cœlorum intraturos, & vitam æternam habituros esse; in regnum autem Dei non intraturos. Quasi regnum Dei aliquis in regno cælorum, & vita æterna honoratior esset locus; qui solis baptizatis concederetur. Quod vniuersa scriptura confutatur. Impudentes illi quidem, & audaces, minus tamen, quam Caluinistæ. Nec enim ausi sunt negare, quod isti tam securi negant, de baptismo hoc loco agi, quod erat profectò breuius. Lego apud Seuerum Antiochenum in Catena Græca, quod omnes hodie Catholici docent, infantes, qui sine baptismo decedunt, beata quidem priuari vita, alia tamen pœna non puniri.

6. *Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est.*] Videtur his verbis Christus & declarare, & confirmare, quod antè dixerat, voluisse, *nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto*, in regnum Dei introire non posse. Declarat, vt indicat Theophylactus, ostendens se non de carnali generatione loqui, in qua Nicodemus totus hærebat, sed de spirituali alia, atque diuina. Confirmat autem docens carnalem generationem, in qua Nicodemus totus erat, non solùm nihil ad regnum Dei consequendum iuuare, sed plurimùm etiam impedire. *Caro enim & sanguis regnum Dei possidere non possunt* 1. Corinth. 15. 50. Regnum Dei non carnale, sed spirituale esse, *non est*, inquit, *regnum Dei, esca & potus*; spiritualem, & mundum fieri oportere hominem, qui ingredi in illud velit. *Non enim intrabit* in illud *aliquid coinquinatum* Apocalyp 21. 27. Spiritualis autem homo, cum natura sua carnalis sit, fieri non potest, nisi ex aqua, & Spiritu sancto renascatur. Hęc enim in his Christi verbis latet argumentatio. Bene à Theophylacto obseruatum est carnem hoc loco pro homine carnali, spiritum pro spirituali, id est, substantiua, pro adiectiuis poni. Totus enim homo dicitur ex carne nasci, & totus caro esse, quamuis animus altera eius pars nec ex carne nascatur, nec caro sit, quia *ex sanguinibus, & ex voluntate carnis, & voluntate viri*, hoc est carnali, & humano more natus est, quo qui nascuntur, peccatores, id est carnales nascuntur, & animus ipse, licet substãtia spiritualis, peccato inquinatus carnalis est. Cõtra vero caro cum peccato libera est, Deoq; coniuncta, spiritus dicitur, *Qui adhæret*, inquit, *Domino, vnus spiritus est*. 1. Corinth. 6. 17. Hinc quæstio illa facile soluitur, quam Chrysostomus, & Euthymius merito excitatam non satis meo quidem iudicio explicauerunt, Si quod natum est ex Spiritu spiritus est, Christum, qui ex Spiritu sancto natus est, spiritum esse oportere. Respondent enim illi etiam ex carne virginis natum esse, itaque veram habere carnem. Quasi reformident concedere Christum spiritum esse, non carnem; & ex spiritu, non ex carne natum esse; quod eo quidem sensu, quo Christus hîc loquitur, reformidandum non erat. Nam quamuis Christus veram habeat carnem, veraque ex carne natus sit; tamen eo sensu, quo hic ipse loquitur, neque ex carne natus est, neque caro est. Nasci enim ex carne hoc in loco est humano nasci more, nasci ex homine peccatore hominem peccatorem, atque hoc ipsum est esse carnem: & Christus neque peccator, neque ex homine peccatore natus est. Itaque carnem habet, sed caro non est. Contra vero spiritum esse & ex spiritu nasci est Deo similem esse, eiusque spiritum accipere, quæ duo cum in Christo maxime fuerint, maxime ille omnium & ex spiritu natus est, & spiritus est.

Rom. 14. 17.

Sup. c. 1. 13

7. *Non mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo.*] Chrysost. Cyrill. & Theophylact. & Beda, & Euthy. hæc verba referunt ad ea, quæ sequuntur, quasi sensus sit. Ne mireris, quod tibi dixerim, *Oportet vos nasci denuo, Spiritus enim, vbi vult, spirat.* Ego non solus ad præterita magis refero, quasi dicat, *Non mireris, quod dixi, oportet vos nasci denuo, quod enim natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex Spiritu, spiritus est*, hoc est, non enim de carnali, vt tu putas, sed de spirituali loquor generatione; mirari tibi liceret, si de carnali

Digitized by Google

loquerer, recteque disputares, non posse hominem *nasci, cùm sit senex.* Melius enim cum præcedentibus hoc modo hærent, quàm cum sequentibus. Quæ enim esset ratio? ne mireris quod dixi, oportet vos nasci denuo, spiritus enim vbi vult spirat; cùm in illis verbis nulla de spiritu facta sit mentio? Probat ergo non debere Nicodemum mirari, quòd oporteat hominem nasci denuò, quia *quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Probat deinde posse hominẽ ex spiritu nasci, quia spiritus vbi vult spirat: itaque licet non appareat, tamen hominem, quamuis senem posse ex spiritu inuisibiliter regenerari.

8. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, & quo vadat.*] Modo diximus confirmationem hanc esse sententiæ proxime præcedentis. Probat enim posse hominem ex spiritu nasci, etiam si id nos minime intelligamus, quia spiritus, vbi vult spirat. Quid autem hæc ipsa confirmatio significet, de eo omnes interpretes disputant. Omnis quæstio in vno *Spiritus* nomine versatur, quod cũ & Spiritum sanctum, & substantiam omnem corporis expertem, & animam, & ventum, & alia multa significet, quæ Didymus libr. 3. de Spiritu sancto diligentissime persequitur, varias patitur interpretationes. Duas ego tantùm apud interpretes inuenio. Maxima pars Spiritum sanctum interpretantur, vt Origenes, Ammonius, Appollinarius, quos auctor Græcæ Catenæ citat, Greg. Nazianz in orat. de Spiritu sancto, Ambros. libr. 3. de Spiritu sancto. cap. 11. Augustin. tractat. in Ioann. 12. & lib. 2. qq. ad Simplician. q. 1. & quisquis auctor est operis de mirabilibus sacræ scripturæ libr. 1. cap. 34. Gregor. Magnus lib. 17. in Iob. cap. 16. & lib. 6. in 1. lib. Regum c. 16. Bernard. serm. 74. in Canticum. Elias Cretensis, in comment. in oration. Gregor. Nazan. de Spiritu sancto, Beda, Strabus, Rupertus, & Alcuinus, atque Haymo apud D. Thom. Denique Didymus, si eius regula vera est, quoties nomen πνεῦμα Spiritus cum articulo Græce ponitur, Spiritum sanctum significare, nam articulũ hoc loco habet. Iuuat etiam hanc opinionem, quod & paulo ante de Spiritu sancto locut' fuerat, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto.* Et paulo post de eodem loquitur. *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.* Iuuat, quod de vento videatur illud intelligi non posse. *Et nescis vnde veniat, aut quo vadat*; ventus enim, vt D. August. disputat, vnde veniat, aut quo vadat, nemo nescit. Adde quod non appareat, quorsum Christus venti nunc exemplo vteretur. Sensum igitur esse Spiritum sanctum, vbi vult, spirare, id est quos vult, afflare, & in alios homines renouare, id est, non omnes, sed eos tantum, qui bene dispositi sunt, ad eius gratiam recipiendam, vt Origen. Gregor. Magnus, & Elias Cretens. interpretantur; & vocem eius audiri per prædicationem, vt Origen. Augustin. Beda, Strabus, & Ruperr. exponunt, vel eius sentiri efficaciam, & effectum, vt Ammonius ait. Alludit, vt putat Apollinarius, ad missionem Spiritus sancti in die Pentecostes facto repente de cœlo sono *tanquam aduenientis spiritus vehementis.* Alij tamẽ auctores, vt Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthym. & qui nomine Augustini quæstiones scripsit veteris, nouique testamenti, qui hoc ipso se Augustinum non esse indicat, quod q. 59. Augustini de hac re sententiam acerbe reprehendit. Hi, inquam, omnes auctores nomen spiritus ventum hoc loco significare putant; esseque exemplum sumptũ à re corporea ad rem intelligendam spiritualem. Nam vt venti sentimus flatum, strepidumque audimus nescientes, *vnde veniat, aut quo vadat*, ita effectum Spiritus sancti in nobis experiri, nosque ab eo repente mutatos videre, cùm, qua ratione id factum fuerit, non intelligamus. Hanc interpretationẽ omnibus fere recentioribus auctoribus probari video, duabusque non exiguis rationibus confirmari. Altera, quòd statim dicat Christus, *Sic est omnis, qui natus est ex spiritu*; ex quibus verbis apparet priùs eum exemplo vsum fuisse, quod nunc ad rem, de qua agebatur, accommodet. Exemplum autem ab eo, cuius causa affertur, oportet esse distinctum; non igitur in hoc exemplo de Spiritu sancto agitur, cùm ad declarandam generationem ex Spiritu sancto afferatur. Altera, quod dicat paulo post, *Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?* Quòd si de isto corporeo vento locutus non fuerat, quid quæso, terrenum dixerat, vt auctor ille qq. veteris nouiq. Testamẽti acriter argumentatur? Nam quod graues quidam auctores Augustinus, & alii dicunt baptismum, de quo locutus fuerat, rem terrenam appellasse, meritò videtur esse ab altero illo Augustino, qui quæstiones illas scripsit, refutatum. Ipsum enim baptismum generationem ex Spiritu sancto vocauerat, quæ res est maximè cælestis, atque diuina. Et quod Beda, Rupertus, & Strabus ex eodem dicunt Augustino terrena vocasse, quæ de suo dixerat corpore, *Soluite templum hoc*, nimium remotum videtur. Mouent me istæ rationes, quo minùs priorem illam interpretationem sequar, libenter tot auctorum reuerentia sequuturum. Sed nihilominus me altera ex parte, quo minùs hanc sequar, mouent illæ, quas pro altera adduximus sententia. Itaque etsi nouarum interpretationum laudem minimè ipse quærere, minimè in aliis laudare soleo, tamen cogor hîc paribus vtrinque impulsus rationibus nouam interpretationem si non sequi, certè indicare omnibus, & doctioribus relinquere iudicandam. Videant ergo qui melius, quam ego, iudicare de hisce rebus possunt, an non melius nomen spiritus hoc loco pro anima sumatur, vt Genes. 6. 3. 17. & 7. 15. Iob. 12. 20. Psalm. 76. 4. & 77. 39. & innumeris aliis locis. Hoc enim aptissime conuenit vt Christus sumpto à vita corporali exemplo ad vitam, generationemque spiritualem argumentetur. Quid mirum, inquit, ô Nicodeme, si non intelligas, quomodo homo ex Spiritu sancto regenerari possit; cum intelligere non possis, quomodo ex Spiritu isto naturali, quo viuit, generetur? *Spiritus*, enim animalis, *vbi vult spirat*, id est, quæ vult animat corpora, & ex mortuis viua reddit; vult autem non omnia, quæ homines volunt, sed quæ ita affecta sunt, vt animari ab illo possint; *Et vocem eius audis*, quia loquentem hominem, hinnientem equum, rugientem leonem vides, & ipsam quodammodo loquentem animam audis, vnde intelligis hominem viuere. Quoniã *fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintilla ad commouendum cor nostrum.* Sapientiæ 2. 2. *Nescis* tamen, *vnde veniat, aut quo vadat*; quia ignoras, quomodo anima in corpus ingrediatur, quomodo egrediatur è corpore, vnde gignatur, aut in quid desinat. *Quis*, inquit, *nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & spiritus iumentorum descendat deorsum?* Eccles. 3. 21. Si ergo tuam ipsius, si cæterorum animalium generationem nõ intelligis, quid mirum si non intelligas, quomodo homo ex Spiritu sancto renasci possit? Hinc intelligitur, quam ob rem animam spiritum potius, quam animam appellauerit, quia de generatione nimirum ex Spiritu sancto agebat, & habebat exemplum maiorem similitudinem, & gratiam, si nomine etiam simili vteretur. Quasi dicat, homo potest ex humano generari Spiritu, quamuis, quomodo id fiat, non intelligat; ergo multo magis potest ex

Spiritus varia significat.

Vers. 5.
Vers. 8.
Tract. 12.
Act. 2. 2.
Vers. 12.

Digitized by Google

spiritu diuino regenerari, licèt non intelligat, qua ratione regeneretur. Quod autem dicit: *Vbi vult, spirat*, non significat animā pro suo arbitrio ingredi in quæcunque velit corpora; sed significat non pendere ex eius, qui generatur, cognitione atque iudicio. Inscij quippe gignimur. Sic omnia meo quidem iudicio plana sunt.

Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.] Accommodat ad rem, de qua agitur, exemplum. Non est autem sensus eum, qui ex Spiritu Sancto natus sit, spiritui, de quo locutus fuerat, similem esse, quasi dicat hominē ex spiritu genitum spiritum, id est, spiritualem, fieri, quia debet omne, quod gignitur, simile esse generanti, vt quidam nimium, vt mihi videtur, subtiles interpretes exponunt; sed sensus est hoc accidere in spirituali hominis regeneratione, quod in naturali generatione accidit; vt quemadmodum homo generatur, quamuis nesciat, vnde, aut quonam modo animam hauserit: ita quoque regeneratur, quamuis, quo-
Mat. 13 45. modo id fiat, non intelligat. Quemadmodum cum Christus dicit: *Simile est regnum cœlorum homini negotiatori*, non significat ipse mercatori regnum cœlorum simile esse, sed id in regno cœlorum accidere solere, quod in mercatura accidit, vt mercator inuenta vna pretiosa margarita, vendat omnia, quæ habet, & emat eam, quemadmodum apud Matthæum cap. 13. ver. 45. exposuimus. Nec in omnibus rebus similitudo exigenda est. Non enim quemadmodum sine propria generamur voluntate; ita sine propria iam adulti voluntate regeneramur. Vera enim Augustini sententia est, *Qui fecit te sine te, non iustificabit te sine te. Ergo fecit nescientem, iustificat volentem.* sermone 15. de verbis Apostoli.

9. *Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?*] Hæret adhuc in carnali cogitatione Nicodemus, nec intelligit quomodo, quæ Christus de regeneratione disseruit, fieri possint. Quæritur à quibusdam, quæ sint ea, quæ Nicodemus dubitat, quomodo fieri possint; plurali enim quasi multa comprehendens vtitur numero. Sunt qui tribus de rebus dubitare putent. Quomodo homo iterum ex aqua, & Spiritu Sancto nasci possit. Quomodo quod natum est, ex Spiritu Sancto sit. Quomodo id fiat nobis inscijs. Simplicius esse arbitror, quod Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius videtur indicare, de summa quæstionis Nicodemum loqui; quomodo homo iterum nasci posset. Hoc enim erat, quod in Iudaica adhuc imperfectione manens, vt illi aiunt, intelligere etiam proposito exemplo non poterat. Sed quia multa de ea ipsa re Christus disseruerat, numero vsus est multitudinis. Multa hîc contra Nicodemum Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius & Rupertus disputant, vel ex litteris sacris, in qui-
Regeneratio ex quibus locis scripturæ colligi potuerit. bus versatum se esse profitebatur, hanc generationem ex aqua, & Spiritu Sancto intelligere eum potuisse. Primum à Deo hominem ex limo terræ formatum
Gen. 2. 7. fuisse. Mulierem ex latere viri; Isaac ex sene, & steri-
21. 23. Gen. 21. 2. 7. li præter legem naturæ genitum. Multas, futuri baptismi regenerationisque figuras præcessisse, multas quoque prophetias. Naaman Syri mundatam aquis
4. Reg. 5. 14 Iordanis lepram; traiectum Hebræorum populum
Exo. 14. 22. per mare rubrum, quod baptismi figuram fuisse D. et-
1. Cor. 10. 1. 2. iam Paulus interpretatur. Annuntiandam Domino venturam generationem; quod ad baptismi regenerationem Chrysostomus accommodat: *& renouabi-*
Psal. 21. 32. *tur, vt aquilæ iuuentus tua*; &, *Beati quorum remissæ sunt ini-*
Psal. 102. 5. *quitates, & quorum tecta sunt peccata.* Propius ad rem e-
Psal. 31. 1. rat illud Ezech. 36. 24. *Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Sed

A vt hæc omnia Nicodemus in animū reuocasset, quod Christus tamen dicebat, non intellexisset, quem vnum iteratæ generationis nomen offendebat, hærentem in proprietate verbi, nec metaphoram, qua Christus vtebatur, considerantem.

10. *Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?*] Tu qui doces Israel omnium populorum doctissimum, quæ dico, intelligere non potes? Græce adiecto articulo singularis, & eximius magister videtur significari, σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ. Tu es magister ille Israel; aut, Tu es magister totius Israel, id est, omnium doctissimus, qui totum Israel, etiam doctissimum quemque doces. Hanc enim vim hoc loco habere mihi videtur
B additus articulus. Acerbiùs videtur Christus Nicodemum reprehendere, quod quam ob causam fecerit, quæri potest. Existimant Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus Christum non malitiam, quæ in hac re nulla fuerit, sed simplicitatem Nicodemi reprehendisse. Esto, tamen nimis probrose videtur reprehendere. Cyrillus non tam Nicodemum, quàm in Nicodemo Iudæos omnes quasi nimis rudes rerum spiritualium reprehensos esse putat. Augustinus vero & Beda, ideo hoc Christum fecisse, vt Nicodemum humiliorem redderet, & proinde ad res diui- Humilitatem docet Nicodemum Christus tract. 12.
C nas intelligendas magis idoneum, & vt re ipsa doceret, qua ratione ex Spiritu nasci posset. Ponam Augustini verba pro commentario. *O fratres, quid putamus? Dominum huic magistro Iudæorum, quasi insultare voluisse? Nouerat Dominus quid agebat, volebat illum nasci ex Spiritu. Nemo ex Spiritu nascitur, nisi humilis fuerit, quia ipsa humilitas facit nos nasci de Spiritu. Quoniam prope est Dominus obtritis corde. Ille magisterio inflatus erat, & alicuius momenti sibi esse videbatur, quia doctor erat Iudæorum. Deponit ei superbiam, vt possit nasci de Spiritu; insultat tanquam indocto. Non quia superior vult videri Dominus; quid enim magnum Deus ad hominem? veritas ad mendacium? Maior Chri-*
D *stus, quàm Nicodemus dici debet, dici potest, cogitandus est. Si diceretur maior Christus, quàm angeli; ridendum erat. Incomparabiliter enim maior creator omni creatura, per quem facta est omnis creatura.*

11. *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur.*] Primùm hoc loco videndum, quomodo hæc cum superioribus hæreant; aut quorsum à Christo dicta sint. Cyrillus, & Chrysostomus sic iungunt: Quandoquidem, quæ dico, etiam rationibus, atque exemplis explicata non intelligitis, saltem nondum intellecta propter meum credite testimonium; quod enim scio, loquor; & quod vidi, te-
E stor. Theophylactus vero, & Euthymius, quamuis tu, quod dico, non intelligas, aut credas, non tamen propterea verum non est; quod enim scio, loquor, & quod vidi, testor, quemadmodum dicit D. Paulus 2. ad Tim. 2. 13. *Si non credimus, ille fidelis permanet.* Hoc mihi magis placet. At quid est, *quod scimus, loquimur*? quid est id quod se scire, ac vidisse dicit? Loquebatur enim de regeneratione ex aqua, & Spiritu Sancto, quam quia nondū facta erat (nec enim baptizare cœperat) vidisse non poterat, vt Chrysostomus disputat. Non constat an iam tum cœpisset baptizare, & est verosimile cœpis-
F se, cum docere cœpisset, & credendum sit simul docere cœpisse, ac baptizare, vt Ioannes fecerat. Deinde quamuis de regeneratione per baptismum loqueretur, tamen necesse non est, vt eam iam factam vidisset, cùm Deus non minus futura, quàm præsentia videat. Aut vidisse se dicit, ac quod vidisset, sed quod certam eorum, quæ dicebat, cognitionem haberet, quæ per sensum visus solet significari, vt Chrysostomus, & Theophylactus interpretantur. Quanquam ego quidem de nulla propriè re, sed de omni genera-

Digitized by Google

liter humani testimonij materia, vt infra explicabimus, loqui puto. Solet quæri, cur pluraliter Christus loquatur: *Quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur.* Chrysostomus, Cyrillus, Euthymius, Rupertus, & Haymo homil. de Octaua Pentecostes existimant Christum significare voluisse, se solum non esse, sed vna cum Patre testimonium perhibere. Sicut dicit Ioann. 8.16.17. *Etsi ego iudico, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est.* (Deut.17.6. & 19.15.) Quia ergo testimonio Christus vti volebat, & ad omnis rei confirmationem duobus, vt minimum opus est testibus, idcirco pluraliter locutum fuisse, vt indicaret, se non esse solum, vt Rupertus ait. Mihi aliquanto durior hæc videtur ratio. Durior etiam illa quã in Catena D. Thomæ Alcuinus affert, quod Christus sua, aliorumque qui ex Spiritu Sancto regenerati essent, expertique vera esse, quæ dicebat, persona loqueretur. Nihilo magis probo, quod alii dicunt, Christum se cum cæteris à Deo missis prophetis, atque magistris connumerare. Dixerat enim Nicodemus, cùm primùm ad eum accessit, *Scimus quia à Deo venisti magister.* Alij de se solo pluraliter auctoritatis causa loqui putant, quemadmodum aliquando loqui solemus. Sic Theophylactus sentit, cuius ego sententiam magis probo. Statim enim declarat de se solo loqui. *Si terrena dixi vobis*, &, *nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo.* Tamen quia insolitum est Christo pluraliter de se loqui, hanc ipsam interpretationem, quam omnium probabilissimam iudico, probare omnino non possum. Sic igitur interpretor, vt Christus nec de se, nec de vna aliqua re, quam ipse sciat, aut viderit, sed de omnibus bonis testibus, & de omni similiter testimoniorum materia generaliter loquatur. *Quod scimus, loquimur; & quod vidimus testamur*; id est, non solemus testari, nisi quæ scimus, ac vidimus, quare eo ipso, quod vides, me hoc tam constanter affirmare, atque testari, existimari debes, me certo scire, credereque te oportet. Hac ratione nihil in tota sententia difficultatis remanet.

Et testimonium nostrum non accipitis.] Similis hic quæstio, cur Christus cum solo Nicodemo loquens pluraliter dicat: *Testimonium nostrum non accipitis*? Nulla erit quæstio, si legas, vt Chrysostomus legit, *& testimonium nostrum nemo accipit.* Si vero retineamus lectionem nostram pluribus confirmatam auctoribus, ratio quærenda. Rupertus, & vt videtur Cyrillus, omnes Iudæorum magistros, Scribas, & Pharisæos, aut ipsos omnes Iudæos, vt Cyrillus indicant, in vno Nicodemo intelligendos esse putant. Facilius esse credo, vt eodem modo intelligamus, quo intelligendum esse diximus: *Quod scimus, loquimur*; vt sicut illic Christus de omnibus bonis testibus; ita hic de omnibus incredulis, & peruicacibus hominibus loquatur, quibus nullum ad credendum testimonium satis est. Eiusmodi Nicodemus esse videbatur, ideo secunda, pluralique persona dixit; *Et testimonium nostrum non accipitis.*

12. *Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero vobis cælestia credetis?* Quorsum hoc dicat Christus, satis apparet, cum enim Nicodemi, & aliorum incredulitatem reprehendisset; addit, vt rem magis exaggeret, terrena illis tantum dixisse, nec eos tamen credidisse; quid fuisse facturos, si cælestia dixisset; Vulgaris quæstio, quasnam hic res Christus terrenas, quas cælestes appellet. Augustinus, Beda, & Strabus priores duos secutus auctores animaduertentes omnia, quæ Christus Nicodemo de baptismo, & regenera-

A tione, & spiritu, vbi vult, spirante dixerat, esse cælestia, terrenum vocari putant, quod cap. 2. 19. dixerat: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Quod nimis fortasse remotum videri possit. Propiùs ad rem omnes, quos memini legere, auctores Græci videntur accessisse, Origenes, & Ammonius citati in Græcorum Catena, Chrysostomus, Theophyl. Euthymius, & vt videtur, etiam Cyrillus, terrenam rem vocasse baptismum, de quo tota erat quæstio; Non quòd diuina non sit, atque cælestis, sed quòd hominibus super terram detur, vt Origenes & Ammonius exponunt; aut quòd comparatione diuinæ *Baptismus quo modo terrena res.* illius filii Dei generationis hæc, quæ per baptismum
B fit, spiritualis regeneratio terrena videri possit, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius volunt. Itaque rem terrenam hominum per baptismum regenerationem, cælestem diuinam generationem Christi vocari censent. Alij ventum, de quo illud dictum putant: *Spiritus vbi vult, spirat*, rem terrenam dici existimant; Spiritum vero Sanctum, qui per ventum significatur, totamque ex Spiritu Sancto regenerationem cælestem appellari. Quam sententiam Augustinus, & Beda illo loco non solum recitant, sed etiam videntur approbare. Auctor autem ille qq. veteris, nouique Testamenti q. 59. omnino sequitur. Vellem
C & ego aliquam ex his vnam, quæ bonos habeat auctores, sequi possem; sed fateor; me præter voluntatem meam in nouam interpretationem rationibus maioribus impelli. Puto, Christum cum terrestria, cælestiaque nominauit, non ad res ipsas, de quibus loquebatur, sed ad modum loquendi, explicandique respexisse. Nam si res quidem ipsas spectes, nihil nisi cæleste, atque diuinũ dixit, si explicandi rationem, terreno, id est, humano more locutus est; dum humanæ generationis vsus exemplo: *Spiritus*, inquiens, *vbi vult, spirat*; accommodatè ad terrenos adhuc, & carnales
D homines spiritualem explicauit regenerationem. Hoc est, quod Nicodemo nunc exprobrat, quod cum hoc fecerit, tamen sibi non crediderit, existimans res à se disputari incredibiles, & ab humano sensu longe remotas. Quid futurum, si res illi diuinas nudè, & sine vllo humani exempli velamine, sine vlla ad humanum sensum accommodata metaphora proposuerit? Cur ergo dicit: *Non creditis*, cum solo disputans Nicodemo? Diximus ex Cyrillo superiore versu, Nicodemũ omnium Iudæorum personam præ se tulisse. Quare cum ad Christum venit, non dixit, scio, sed *scimus, quia à Deo venisti magister*, supra v. 2. Propterea pluraliter illi
E li dicit: *Non creditis.*

13. *Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo.*] Prima hìc etiam quæstio est, quomodo hæc cum præcedentibus hæreant. Augustinus hoc loco, & lib. 1. de peccator. merit. cap. 31. Beda, & Rupertus existimant confirmationem hanc esse eius sententiæ: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei.* versu 5. Nemo enim introire potest, nisi qui inde prius exiit, id est, qui de cælo descendit. Solus filius hominis descendit, solus igitur ascendere, id est, introire potest. Quare quisquis introire volet, necesse est vnum quo-
F dammodo cum filio hominis: id est, membrum illius fiat. Fit autem membrum illius, cum ex aqua, & Spiritu Sancto renascitur. Oportet ergo vos nasci denuo. Chrysostomus vero, Theophylactus, & Euthymius putant, hæc verba illis respondere quæ ver. 2. Nicodemus dixerat: *Scimus, quia à Deo venisti magister.* Quibus verbis cæteris Prophetis, atque magistris à Deo missis æquasse videbatur Christum, neque quidquam de illo maius cogitasse. Hanc nunc

Digitized by Google

opinionem Christum corrigere. Magno se discrimine cæteris antecellere Prophetis; neminem enim aliorum in cœlum ascendisse, vt quæ illic geruntur, videre posset; se solum ascendisse, semperque illic esse, itaque magis sibi, quàm cæteris Prophetis credendum esse. Ego sic intelligo, an benè doctiores iudicent. Dixerat Christus; *si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixero vobis cælestia credetis?* Addit nunc, atque necesse profectò est, vt credatis, si salui esse vultis. Cùm enim necessarium sit diuina cognoscere mysteria, per quorum cognitionem, & fidem Deus voluit ad salutem homines peruenire, non potestis ea, quæ necessariò cognoscenda vobis sunt, ex alio, quàm ex me cognoscere, quia nemo alius in cœlum ascendit. Cur ergo non dicebat clariùs: Nemo præter me res diuinas nouit? sicut in eandem sententiam dixerat capite 1. 18. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Suspicor voluisse hac phrasi significare, quàm longe homines abessent, vt mysteria diuina cognoscerent, nisi illis ea ipse, qui de cœlo in terram venerant, explicasset. Tanto nimirum interuallo, quanto cœlum distat à terra. Quemadmodum alio loco Deus dixit: *Sicut exaltantur cœli à terra; sic exaltatæ sunt viæ meæ, à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris,* Isai. 55.9. Solent ita Hebræi loqui: Quis ascendit in cœlum? aut quis potest in cœlum ascendere? id est, quis potest cognoscere res diuinas, atque de illis disserere, cum nemo viderit? *Mandatum*, inquit, *quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dicere: Quis nostrum valet ad cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, atque opere compleamus?* Deuteronom. 30. 11. Quem ad locum fortasse Christus allusit. Tres hic quæstiones esse solent. Primam Augustinus, & Beda mouent, quomodo nemo ascendat in cœlum, cum omnes iusti ascendere credantur. Respondent illi ipsi ascendere quidem iustos, sed non nisi cum Christo, factosque eius membra. Quod verum quidem est, sed nescio an eo Christus respexerit. Non enim dicit neminem ascensurum, sed neminem id temporis, quod loquebatur ascendisse, ἀναβέβηκε. Deinde, vt aliquis iam tunc ascendisset; tamen verè dicere potuisset: *Nemo ascendit in cœlum.* Non enim spectandum quid verba singula, sed quid phrasis tota significet. Significat autem ascendere in cœlum res diuinas cognitas habere, quas nemo æque, ac Christus, quamuis multi ascendissent, cognitas, exploratasque habuisset. Similem apud Didymum in Catena Græca quæstionem inuenio, quomodo nemo in cœlum ascenderit, cum angeli in cœlo sint, & Iacob ascendentes, descendentesque per scalam angelos viderit, Genesis vigesimo octauo, 12. Videtur respondere angelos non esse in supremo illo cœlo, vnde Christus descendit, nec quemquam vnquam eorum eo ascendisse, ideoque peccasse Diabolum, quia eo ex inferiore loco voluit ascendere. Isaiæ 14. 13. At quidquid de loco Isaiæ dicendum sit, non dubito, quin de omni cœlo loquatur Christus, & angeli ibi sint, vbi maxime collucet diuina maiestas. Sed Christus nimirum cum hominibus, & de solis hominibus, non item de angelis agebat. Secunda quæstio est, quomodo Christus tunc dicatur ascendisse, cum nondum mortuus esset, nondum resurrexisset, & non nisi quadraginta post resurrectionem diebus ascenderit. Augustinus, Beda, & Rupertus de ascensione illa post resurrectionem hoc intelligunt. sed iam monuimus Græcè non præsens ascendit, non futurum ascendet; sed præteritum ἀναβέβηκε, ascendit esse tempus. Ascendisse iam tunc dicebatur, non quod diuina ascendisset natura, quæ, cum vbique tota sit, ascendere, vel descendere propriè non potest; neque quod ascendisset humana, quæ non nisi post resurrectionem ascendit, sed per communicationem idiomatum, quia filius hominis, cum in terra esset, in cœlo quoque esse dicebatur, quia idem Deus erat, & Deus erat in cœlo. Quia ergo ante homo ille Christus, cum nondum ex virgine conceptus esset, in cœlo non erat, & post conceptionem propter hypostaticam vnionem in cœlo fuit; in cœlum dicitur ascendisse, quia si humano loquamur more, quod prius in terra fuit, deinde in cœlo esse cœpit, in cœlum ascendisse dicitur. Magis opinor, Theologicum hoc est, quam quod quidam dicunt, in cœlum ascendisse, quia eius anima beata erat, & quod alij, ascendisse secundum diuinam naturam, qua res omnes cœlestes, atque diuinas contemplabatur. Nam sicut non secundum diuinam, sed secundum humanam naturam de cœlo descendisse dicitur: ita secundum humanam, non secundùm diuinam dicitur ascendisse; tamen propter diuinam personam & propter eius hypostaticam vnionem homo ille Christus & verè ascendisse, & verè descendisse dicitur. Hinc tertia quæstio explicari potest, quomodo dicatur de cœlo Christus descendisse, cum nec Deus, qui vbique est, neque homo, qui ante in cœlo non fuerat, de cœlo descendere potuisse videatur. Probabat hoc loco Appollinarius, vt Theophylactus indicat, Christum de cœlo traxisse corpus, & per Virginis vterum, quasi per canalem permeasse. Quod facile refutatur. Sunt qui putent, ideo hominem dici de cœlo descendisse, quia de cœlo quodammodo, id est, de Spiritu Sancto conceptus fuit. Quod, vt leuissime loquar, parū propriè dictum iudico. Fingamus enim, Christum Deum non fuisse, & tamen de Spiritu Sancto fuisse conceptum, profectò non diceretur de cœlo descendisse. Et eneruatur ista ratione magnum illud argumentum, quo Cyrillus hoc loco, & Seuerus Antiochenus in epistola ad Emesenos, vt in Græca Catena citatum lego, Theophylactus, & Rupertus in commentariis ad hunc locum probant aduersus Nestorianos in Christo duas quidem naturas vnam tantum esse personam; & propter hypostaticam vnionem cōmunicationem idiomatum fieri, & quę propria vnius naturæ sunt, alteri tribui. Descendisse igitur de cœlo dicitur, quia qui prius in cœlo erat, in terra vero, etsi erat, non videbatur, sumpta humana natura, cœptus est repente in terris videri, perinde ac si de cœlo descendisset. Notant Ammonius, Chrysostomus, & Euthymius Christum hoc loco, & aliis plerisq; ex infirmiore natura, hoc est humana, se totum nominasse. Vellem, docuissent, cur id hoc potissimum loco fecisset, aliquam enim propriam fuisse causam mihi persuadeo. Diximus Christum secundum humanam naturam, propter vnionem tamen cum diuina persona, & ascendisse in cœlum, & de cœlo descendisse; hoc ipsum indicans non vocauit se filium Dei, sed filium hominis, cum alia ex parte satis se Deum esse significaret, qui & descendisse de cœlo, & in cœlo semper manere diceret. Comparabat præterea se hominem cum hominibus, vnum cum omnibus, vt doceret præter se neminem mortalium in cœlum ascendisse. Illud etiam vellem aliquis quæsiuisset, quam ob rem addiderit, *Nisi qui descendit de cœlo?* Satis enim videbatur esse, quod dictum erat: *Nemo ascendit in cœlum, nisi filius hominis, qui est in cœlo.* Voluit, opinor, ex descensu ascensum probare, quasi eiusdem sit ascendere, atque descendere, nempe eius, qui cœli Dominus sit. Quemadmodum domini domus proprium est ingredi, & egredi domo, cum volet, quia

Necesse est vt credamus, si salui esse volumus.

Quomodo dictum sit, neminem ascendere in cœlum.

Quomodo Christus dicatur ascendisse.

Quomodo de cœlo descendisse dicatur Christus.

Digitized by Google

vt diximus, ostendere necesse esse, vt in se crederent, quicunque salui esse vellent: eam igitur ad rem, id est, vt salui homines esse possint, oportere, ac necesse esse filium hominis exaltari.

15. *Vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*] Exponit causam, quamobrem exaltari filium hominis oporteret: & accommodat ad se serpentis figuram. Vt omnis, qui in serpentem illum intuebatur, non peribat: ita & omnes, qui in ipsum crediderint, non perituros. Vanam hîc victoriam hæretici canunt: apertius dici non potuisse sola nos fide iustificari, quam quod *omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* At videamus, quantum ista ratio ponderis habeat, & fingamus omnes sine vlla exceptione, qui in Christum credunt, saluos esse, quod tamen absolutè falsum esse iam demonstrabimus: an propterea sequitur, homines sola fide iustificari? Non profectò magis, quàm si argumentêre: Omnis qui ratione præditus est, homo est: sola igitur ratione homo est: aut, vt magis Theologicè loquamur, Omnis qui charitatem habet, saluus est, nam hoc illi non negant: sola igitur iustificamur charitate. Ista sane ratione tam bene nos probare possumus solis nos operibus sine fide iustificari: quam illi probant sola fide iustificari sine vllis operibus. Colligemus enim eodem modo: Omnis qui bona habuerit opera, non peribit, sed habebit vitam æternam, quod illi non negant: solis igitur operibus iustificamur: vbi ergo est fides? Nec possunt respondere bona opera sine fide esse non posse, ideoque non sequi nos solis operibus sine fide iustificari. Nam & ipsi similiter docent, fidem sine charitate, & bonis operibus esse non posse, & tamen colligunt, si omnis, qui credit in Christum, saluus erit, sola fide iustificamur. Videant igitur, in quod præcipitium ratione illa sua deducantur: vt quo argumento probare volunt nos sola fide sine charitate, & bonis operibus iustificari: eodem concedere cogantur, nos solis bonis operibus, aut sola charitate iustificari sine fide: & suam cognoscentes stultitiam, ac cæcitatem referant pedem. Videamus nunc, an omnis, qui credit in Christum, sine [illegible] prorsus exceptione non pereat, sed habeat vitam æternam. Primum, si nulla exceptio, nulla moderatio huic sententiæ adhibenda est, illud necessario sequitur, aut qui semel in Christum crediderit, fidem vnquam perdere non posse; aut sine fide saluos esse posse. Nam si omnis, qui credit, saluus erit, aut saluus erit, etiamsi fidem perdat, cum stare oporteat generalem illam sententiam; aut si hoc fieri non potest, vt re vera non potest, vti quisquam saluus sine fide sit; illud etiam fieri non potest, vt quisquam, qui semel fidem habuerit, fidem perdat. Æquè vtrumque absurdum est, sed illud hæretici negant, hoc verò concedunt. Vnde apparet, quam absurda eorum sit opinio, quæ non nisi tam absurda admissa re defendi potest. Quod si verum est, nullus hæreticus, nullus apostata, nullus atheus, qui semel Christianus fuerit, fieri potest. Vbi ergo est illud: *Oportet hæreses esse?* 1. Corinthiorum 11. 10. vbi est. *Hæreticum hominem post vnam, & secundam correptionem deuita?* ad Titum 3. 10. Quomodo illi, de quibus loquitur Diuus Paulus 1. Timoth. 1. 19. *circa fidem naufragauerunt?* Quomodo isti ipsi, qui hoc dicunt, hæretici facti sunt? Nam hæreticos quidem esse, vel si hoc vnum dicerent, & scriptura vniuersa, & omnis terrarum orbis iudicium testaretur. Quid? quod vix vlla fuit vnquam vetus hæresis, quam illi non renouarint? At, inquiunt, qui fidem deserentes hæretici fiunt, videbantur illi quidem habere fidem, sed veram tamen fidem non habebant. Non vident stolidi hoc ipsum

An sola fide iustificemur.

cum alio suo errore consistere non posse. Docent A enim eum, qui fidem habet, certissimum esse, & se fidem habere, & sibi esse remissa peccata. Atqui vidimus multos ex istis ipsis Caluinistis, qui se certissimos esse dicebant veram se fidem habere, peccatorumque remissionem consecutos, paulo post Catholicos heri; quod est istorum iudicio fieri hæreticos. Perdiderunt igitur istorum opinione veram fidem. Mentiebantur, inquiunt, cum apud nos erant, veramque se fidem habere profitebantur. Credo equidem esse mentitos, quòd se veram fidem habere dicerent; sed non mentiebantur, cum se istam vestram fidem habere profitebantur. Quid enim mirum mentiri istos, B qui vix vnquam verum dicunt, nisi cum se hoc credere, quod credunt, id est, hæreticos esse dicunt? Tenemus igitur aliquam necessario huic generali sententiæ moderationem adhibendam esse, quando nisi adhibeatur; non solùm fides Catholica nostra, sed ne ipsorum quidem hæresis stare potest. Quid? quod ex aliis scripturæ locis perspicuum est, solam fidem ad salutem satis non esse? Quid enim clarius, quàm quod dicit Diuus Paulus primæ Corinthiorum 13. 2. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam; charitatem autem non habuero, nihil sum:* Locutio, inquiunt, est hypo- C thetica, nec enim significari fidem sine charitate esse posse; sed si esse posset, nihil profuturam. Istud somnium in commentariis ad eum locum Deo volente refutabimus. Nunc fingamus verum esse, quod dicunt, conditionalem esse locutionem. Hoc ipsum nobis ad refellendum eorum errorem satis est. Nam si sola fides iustificat, & nihil ad iustificationem charitas facit, quamuis fides sine charitate esse non posset, tamen si esset κατὰ τὸ ἀδύνατον, etiam iustificaret. Atqui hoc ipsum negat D. Paulus. Solent etiam respondere non agi illic de fide iustificante; sed de fide miraculorum. Quod aliud monstrum est, iam à nobis a- D pud Matthæum cap. 9. 2. refutatum, & illo ipso loco apud D. Paulum magis, ac magis confutandum. Quid rursus apertius, quàm quod toto 2. cap. Iacobus Apostolus docet illa maxime illustrissima sententia, v. 24. *Videtis, quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum?* Torqueant, quantum velint locum. Dicant, non agi de vera, sed de simulata fide. Respondebit pro nobis Apostolus, se non solum de vera fide agere, sed de illa etiam insigni Abrahami. *Abraham*, inquit, *pater noster nonne ex operibus iustificatus est?* Dicant non agi de vera iustificatione, sed de demonstratione iustificationis, quæ in operibus elucet. Respondebit E idem Apostolus se de illa ipsa iustificatione agere, de qua dictum est: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Hoc enim Iacobus vtitur testimonio, vbi isti negare non possunt de verissima iustificatione agi. Sed plura eo loco, si Deus iuuerit, dicturi sumus. Cùm ergo constet, non posse hanc sententiam tam generaliter, quàm dicitur, intelligi, sed aliquam illi interpretationem adhibendam, quam possumus meliorem adhibere ea, quam D. Paulus & Iacobus adhibent? Omnis qui credit, non peribit, si charitatem, & bona opera adiunxerit fidei; si fidem habuerit, non solam, id est, mortuam, sed viuam, & per cha- F ritatem operantem.

Solam fidē ad salutem satis nō esse ex aliis locis scripturæ colligitur.

ver. 21. Prædestinationi.

Gen. 15. 16. Rom. 4. 3. ad Gal. 3. 6 Iaco. 2. 23.

16. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret.*] Mirum Nicodemo videri poterat, quod Christus dixerat, sicut Moyses serpentem exaltauerat, ita exaltari filium hominis oportere. Docet mirum non esse, id enim Dei erga homines amore factum esse, vt interpretantur Chrysost. & Amphilochius Episcopus Iconij, vt ne filio quidem suo vnigenito parceret, sed pro nobis omnibus traderet il-

Digitized by Google

lum, vt ait D. Paulus Rom. 8. 32. Exaggerat Christus singulis verbis Dei erga homines amorem. Primum, quod prior eos dilexerit, vt idem Ioannes ait 1. epist. c. 4. 10. 19. Deinde quòd Deus homines, inter quos tanta dissimilitudo est, vt nulla conciliandi amoris causa esse videatur. Præterea quod Deus infinis offensus peccatis peccatores illos ipsos, à quibus offensus fuerat, dilexerit. Hoc enim est *mundus*, qui *solus in maligno*, vt idem Ioannes ait, *positus est*, ac propterea fortasse Christus non homines, sed mundum nominauit. Vtitur hoc eodem diuini amoris argumento D. Paulus ad Rom. 5. 8. *Commendat*, inquit, *charitatem suam Deus in nobis; quoniam cum adhuc peccatores essemus; Christus pro nobis mortuus est.* Præterea, quod non Iudæos tantum, quibus aliquid ex fœdere debere videbatur, sed omnes omnino homines; hoc enim est, quod dicit mundum, quemadmodum idem alibi Ioannes ait: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Dein quod amoris causa non quiduis fecerit, sed filium suum dederit. Deinde quòd filium non quemuis, aut non vnum è multis; sed vnigenitum dederit, in quo omnem suum amorem collocauerat. Postremo quod non quoquo modo dederit, sed dederit, vt tanquam serpens in deserto exaltaretur, id est vt affigeretur cruci. Hoc enim probare voluit, atque id hoc loco significat, dare, tradere illum in manus peccatorum, vt faciant illi quidquid collibuerit. Ad hunc modum Chrysost. & Theophylact. exponunt. Tria ex hoc loco dogmata colliguntur. Primum quidem Christum verum esse Deũ, quia non quoquo modo filius, sed vnigenitus Dei filius appellatur, & non potest, vt Cyrillus disputat, filius Dei vnigenitus non esse filius naturalis, ac proinde verus Deus. Neque quidquam pro nobis Deus fecisset magni, si creaturam nobis aliquam dedisset. Itaque & Cyrillus, & Idacius Clarus lib. 3. aduersus Varimadum, & Hilarius lib. 6. de Trinitate, Ammonius in Græca Catena, Theophylactus hoc testimonio refellunt Arianos. Respondebant Ariani, vt Ammonius, & Theophylactus referunt, Christum vnigenitum appellari, quia solus ea, qua erat, perfectione à Deo creatus fuerat. Refellunt iidem auctores hoc fortasse dici potuisse, si non filius, sed vnigenitus tantum vocatus fuisset; at vocatur filius vnigenitus. Secundũ est contra eos, qui Prædestinatiani olim dicti sunt, vt ait quisquis auctor eorum commentariorum in psalmos est, qui Arnobio tribuuntur, & Hincmarus antiquus auctor scripto contra eos libro, quorum error erat Christum non pro omnibus generaliter hominibus, sed pro solis prædestinatis fuisse mortuum. Qui nunc Caluinistarum etiam est error. Hoc enim loco non prædestinatis, sed toti omnino mundo datus fuisse dicitur. Tertium est, Christum venturum in hunc mundum non fuisse, si homines non peccassent. Hanc enim solam causam aduentus sui & Christus hoc loco. & scriptura vniuersa, & veteres auctores omnes reddunt, vt homines à peccato liberaret. Recte etiam ex hoc loco Diuus Ambrosius libr. 1. de pœniten. cap. 10. Nouatianos refellit peccatoribus, qui grauioribus delictis tenerentur, negantes, pœnitentiam. Negare nos iis pœnitentiam non debere, quos Deus ita dilexerit, vt filium pro eis suum vnigenitum daret.

1. epist. c. 5. 19. — *1. ep. c. 2. 2.* — *Hincmari liber contra prædestinatianos.* — *Nouatiani refelluntur.*

Vt omnis, qui credit in eum.] Vide quæ diximus superiore versu.

17. *Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.*] Quid poterant homines peccatores cogitare audientes Deum filium suum in mundum misisse, nisi ideo misisse, vt pœnas ab ipsis scelerum exigeret, & Patris iniurias

A vindicaret? itaque idipsum, quod dixerat, ita Deum mundum dilexisse, vt filium illi suum vnigenitum traderet, vt quisquis in eum crederet, non periret, sed haberet vitam æternam, non contentus dixisse semel, iterum aliter dicit; remouetque illam ab eis plenã timoris opinionem, quam illis peccatorum suorum conscientia generabat; ne forte idcirco venisset, vt mundum iudicaret. Paulo aliter Chrysost. & Euthy. Sed res eodem redit, confirmare Christum his verbis, quod modò dixerat, alio amoris argumento. Non solùm misisse filium suum, vt omnis qui in eum crederet, haberet vitam æternam, sed quodammodo illi prohibuisse, ne quenquam primo quidem illo aduentu iudicaret. B Iudicare hoc loco ex Hebræorum idiomate pro condemnare positum est, vt, *si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur.* 1. Cor. 11. 31. *fornicatores, & adulteros iudicabit Deus*, Hebr. 13. 4. Opponit n. hæc duo inter se verba iudicare, & saluare. Recte Augustinus, Beda, & Theophylactus colligunt ex hoc loco Christum, quantum in se fuit, pro omnibus esse mortuum, omnesque voluisse fieri saluos, per ipsos stetisse homines, quo minus omnes salui essent. *Quantum in medico est*, inquit Aug. *sanare venit ægrotum. Ipse se interimit, qui præcepta medici obseruare non vult. Venit Saluator ad mundum.* C *Quare Saluator dictus est mundi, nisi vt saluet mundum, non vt iudicet mundum? Saluari non vis ab ipso, ex te ipso iudicaberis.*

Hebraism. iudicare, i. condemnare. — *Tract. 12.*

18. *Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus est.*] Explicat, atque confirmat, quod dixerat, non venisse in mundum Christum, vt mundũ iudicaret; venit n. vt omnes crederent in ipsum, vt paulo ante dixerat, qui autem in ipsum credit, non iudicatur; non igitur venit vt mundum iudicaret. Iudicari hoc loco etiam græces auctores interpretantur, vt vox ipsa sonat, non venit in iudicium, Ammonius, Augustinus, Cyrillus, Beda. Vnde illa Theologorum D nata disputatio, quomodo qui credit, non iudicetur, cum dicat D. Paulus: *Omnes non manifestari oportet ante tribunal Christi*; & omnis scriptura doceat omnes prorsus homines & bonos, & malos esse iudicandos, *vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum.* Nota illa distinctio, omnes iudicandos esse iudicio approbationis, reprobationisue, non discussionis. Quæ distinctio, si bene hic locus intelligatur, necessaria nõ erit. Diximus superiore versu iudicare hîc idem valere, quod condemnare, quemadmodum Chrys. Euthy. & Theoph. exponunt. Dicitur autem, qui credit, non condemnari, id est condemnari non E posse, aut subiectus non esse condemnationi. Contra vero, qui non credit, iam condemnatus esse, non quòd in iudicio condemnandus postea non sit, sed quod ipse iam in se condemnationis causam habeat. Quemadmodum Adamo dictum est: *In quacunque die comederis ex eo, morte morieris*, non quod statim moriturus esset, sed quod statim mortis in se causam habiturus, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius exponunt. Sed plus etiam quiddam mihi videtur significare, *Iam iudicatus est*, id est, eo ipso, quod non credit, ipse se condemnat, ostenditque se pœna dignum esse, cùm lucem, iudicemque refugiat, vt explicatur v. 19. & F 20. Quemadmodum fur eo ipso, quod ad iudicem venire recusat, seipsum condemnat. Videbatur potius dicendum esse; qui autem non credit, iudicatur; sicut dixerat, qui credit in eum, non iudicatur, vt Augustinus, & Beda animaduertunt. Sed plus dixit, quam dicendum esse videbatur: *Qui non credit*, inquit, non solum iudicatur, sed *iam iudicatus est*, i. non solum subiectus est condemnationi, sed iam est etiam condemnatus. Quærunt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, quomodo *qui credit in eum, non iudicatur?* quid

1. Cor. 5. 10. — *An omnes homines iudicãdi sint.* — *Gen. 2. 17.*

Digitized by Google

quid enim si credat quidem, sed bona opera non habeat? Respondent non vtique vt Caluiniani, sed vt nos supra respondimus, intelligendum hoc esse, si ita credat, vt oportet; si fidem habeat per caritatem operantem. Nam de iis, qui solam sine bonis operib. habent fidem, dicere D. Paulum, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* ad Titum 1. 16. Nec significat D. Paulus, & auctores illi veram fidem non esse, quæ expers bonorum operum est, sed non magis ad salutem solam satis esse, quàm si vera non esset.

19. *Hoc est autem iudicium.*] Hæc est condemnatio, id est, cōdemnationis materia, vt Chrysost. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, aut condemnationis iudicium, vt ego interpretor. Est enim sensus: hoc ipso quod non credit aliquis in Christum, sed eum tanquam tenebrę lucem fugit, declarat se in tenebris esse, seque ipsum tanquam peccatorem condemnat. Hoc enim est, quod dixit, *iam iudicatus est.* Quid? ergone, qui lucem magis, quàm tenebras dilexere, bona habebant opera? Hoc enim videtur sequi, si quorum opera mala erant, ad lucem, id est, Christum, venire noluerunt: eorum, qui ad lucem venerunt, bona opera fuisse, vt D. Augustinus & Beda subtiliter animaduerterunt. Respondent hac ferme sententia, omnium quidem opera mala fuisse: sed eos, qui celari opera sua mala noluerunt, ad lucem venisse nihil grauatos ea profiteri, atque inde bonos esse cœpisse: & dissipatis tenebris lucem factos. Contra verò, qui opera sua mala à luce patefieri, atque confiteri spōte sua noluerunt, mansisse in tenebris, eoque ipso indicasse se condemnatos esse, qui quasi desperabundi salutem quærere noluerunt. Inseram huc pauca ex multis Augustini verba, quia vtilia sunt moribus. *Multi*, inquit, *dilexerunt peccata sua, & multi confessi sunt*

Tract. 12. *peccata sua: quia qui confitetur peccata sua, & accusat peccata sua, iam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, & si tu accusas, coniungeris Deo. Quasi duæ res sunt homo, & peccator. Quod audis homo, Deus fecit: quod audis peccator, ipse homo fecit. Dele quod fecisti, vt Deus saluet quod fecit. Oportet, vt oderis in te opus tuum, & ames in te opus Dei. Cū autem cœperit tibi displicere, quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua. Initium operum bonorum confessio est operum malorum. Facis veritatem, & venis ad lucem. Quid est facis veritatem? Non te palpas, non tibi blandiris, non tibi adularis, non dicis iustus sum, cùm sis iniquus, & incipis facere veritatem.* Non dubium Christum hîc lucem appellari, vt supra c. 1. 9.

21. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem.*] Notus Hebraismus אמת, veritatem Hebræi vocant opus iustum, ac rectum, quia quod verum est, rectum est: & quod rectum, verum, ac sibi consentiens. *Dirige*, inquit, *me in veritate tua*, id est, recta, Psal. 24. 5. &, *ingrediar in veritate tua*: id est, in via tua recta, Ps. 85. 11. Aptè autem veritatem cum luce coniunxit, quia lux veritatem declarat: quid enim verum, quid falsum sit, luce cognoscimus. Sic etiam coniunxit Dauid Psal. 42. 3. *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam.* Propterea ergo bona opera non aliter hîc, quàm veritatem appellauit, quia de luce agebatur, qua opera verane, an falsa sint, cognoscuntur.

Venit ad lucem, vt manifestentur opera eius. Morale hoc est, ex consuetudine enim, & more hominum docet, quid iisdem hominibus erga Deū accidat. Solent homines, qui malè agunt, lucē refugere, *qui ebrij* inquit, *sunt, nocte ebrij sunt.* Solent, qui aliquid boni a-

1. Thes. 5. 7. gunt, lucem amare, ac videre velle. Id Christus non laudat, docet eodem modo homines, qui male agūt, Deum fugere: qui verò bene, ad Deum venire. Vera sententia: nemo magis Ecclesiam, nemo magis conciones sacras, nemo magis confessionem, cæteraque fugit sacramenta, quàm qui peccatorum maxime plenus est. Rabies est omne peccatum; medicum, & aquam, qua sanari potest, reformidat.

Quia in Deo sunt facta. Quidam exponunt, quia per Deum, aut Dei instinctu facta sunt, quia à Deo proficiscuntur. Deum enim esse *qui operatur in nobis, & velle, & perficere pro bona voluntate.* Quod etsi est verum, non est dictum satis ad huius loci interpreta- Philip. 2. 13.
tionem accommodatè. Nec enim propterea qui bene agit, ad Deum venit, quia eius opera auctore Deo facta sunt; sed quia, Deo placent eiusque voluntati sunt consentanea, ideoque libenter ad Deum venit, vt ab eo laudetur. Itaque melius Euthymius interpretatur, *in Deo*, id est secundùm Deum, vt ponatur Græce ἐν pro κατά. Et Genes. 6. 9. *cum Deo ambulauit*, id est, secundùm Deum.

22. *Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in Iudæam terram.* Nonne superior omnis historia acciderat in Iudæa, & quidem Ierosolymis; quo ergo modo nūc dicitur post hæc in Iudæam Christus venisse? Fefellit hic locus multos recētiores præsertim interpretes. Alios, vt existimarent superiorē historiam Nicodemi non in Iudæa, sed in Galilæa contigisse. Celebrato enim Ierosolymis Pascha, vt capite secundo dictum est, Christum in Galilæam, vnde festi celebrandi causa venerat, rediisse. Ego secutum Nicodemum studio inflammatum ab eo aliquid discendi. Postea venisse iterum à Galilæa in Iudæam, vt officium suum publice iniret baptizandi. Quod qui dicunt violentè rumpere mihi videntur filum historiæ. Nicodemum enim Ierosolymitanum fuisse ciuem, omnes etiam interpretes isti concedunt, & ex eo manifestum est, quod princeps erat Iudæorum, quodque indicat se Christi sermonibus in die festo Paschæ Ierosolymæ interfuisse supra ver. 1. & 2. Quibus commotum sermonibus ad Christum venisse ex eodem loco colligitur non obscurè. Venit autem noctu, non dubium Ierosolymitanorum, vt illic diximus, metu: quid autem erat causæ, quamobrem in Galilęa noctu ad Christū veniret, vbi nullus à Ierosolymitanis ciuibus metus esse poterat? Alios in alium coniecit errorem, vt putarent Christum post illud colloquium cum Nicodemo in Galilęam abiisse, indeque aliquanto post tempore in Iudæam reuertisse, vbi doceret, ac baptizaret: sic Strabus interpretatur. Hos etiā refellit textura ipsa orationis & historiæ: ita enim profectò Ioānes loquitur, quasi statim ab superiore colloquio in Iudęam Christus discesserit. Lyranus hîc mihi videtur sensū attigisse, venisse in Iudæam Christū, non quòd prius in Iudæa nō esset: erat enim Ierosolymæ: sed quod Ierosolyma discesserit, & in reliquam Iudææ regionē venerit. Nā qui Ierosolymis erat, vix in Iudæa esse dicebatur, quia meliore loco, quàm in Iudæa erat: sicut qui Romæ est, non dicitur in Romania esse, sed Romæ; & qui Hispali est, nō dicitur in Bætica esse, quamuis Hispalis in Bætica sit: queadmodū non dicitur in mundo esse, qui Mediolani est, quia nimis id generale est, sed dicitur esse Mediolani: qui autē nullo nobili Bæticæ loco est, is proprie in Bætica esse dicitur, & qui nullam vnquam fixam habet sedē, is dicitur esse in mundo, quo sensu Philosophus ille mundanum se esse dixit. Sic ergo Ioānes de Christo locutus est, quasi in Iudæa non esset, cū esset Ierosolymæ, indeque in Iudęam venisse dicat, quia in regionē Iudæę venerat, quę nullo honorificentiore, quā Iudæę titulo ornari poterat. Propterea vt Lyranus putat, non dixit in Iudæam, sed *in Iudæam terram* venisse. Alii alia ratione idē docent Ierosolymam proprie non in tribu Iuda, sed in tribu Bēiamin locatam fuisse; qua recte dict Christum à Ierosolyma in Iudęam venisse. Non pro-

Nicodemus ciuis Ierosolymitanus.

Digitized by Google

bo, quia etsi Ierosolyma, aut maior eius pars in tribu erat Beniamin: tamen tota regio duarum tribuum Iudæa vocabatur, neque vnquam à loco vbi tribus Beniamin habitabat, memini distingui. Quacunque tandem ratione id factum fuerit, hoc teneamus, Christum à Ierosolymis in Iudæam venisse dici, quemadmodum non Lyranus solùm, sed etiam Chrysost. Theophylact. & D. Thom. interpretantur. Cur eò venerit, ex sequentibus intelligitur, vt illic baptizare, & prædicare inciperet. Nam baptizasse eum ante nō legimus. At cur eo potiùs quàm alio loco baptizare voluit? Haud difficilis coniectura baptizabat ibi Ioānes, qui præclarum illud de ipso testimonium perhibuerat, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto* Matt. 3. 11. erat etiam ad baptizandum locus aptus, quia aquæ multæ ibi erant, magnusque hominum concursus ibi fiebat, vt sequenti versu declaratur. Voluit ergo ibi baptizare, vbi & aquæ erant multæ, & magna hominum frequentia baptizari volentium, & Ioannes, qui baptismo suo auctoritatem daret. Quærunt Chryso. Theophylact. & Euthym. quomodo Christus hîc dicatur baptizasse, cùm c. 4. 2. Ioannes dicat non ipsū per se, sed per suos discipulos baptizasse. Facilis solutio, baptizasse nunc dicitur, quia eius auctoritate, & nomine ipsius discipuli baptizabant. Maior quæstio ex ipsa huius quæstionis solutione nascitur, cur non ipse per se baptizabat: Causam Ammonius fuisse putat, quòd nondum Spiritus sanctus datus esset, in quo ipse baptizaturus erat. Itaque in ea videtur esse sententia, in qua alii olim graues auctores fuêre, baptismum Christi ante passionem, & resurrectionem eius, vnde vim omnem accepit Spiritum sanctum, & remissionem peccatorum non tribuisse. Quod minime obscure Leo docet epist. 4. ad Episcopos Siciliæ c. 3. & Chrysost. & Tertullianus in lib. de baptismo, & multis verbis Rupertus hoc loco confirmat. Proficit Ecclesia sapientia & ętate, vt Hilarius ait. Hic hodie error est: itaque cautè lector in his auctoribus versari debet. Et verò quis credat discipulos Christi qui iam tunc baptizabant, ante mortem eius baptizatos non fuisse? Quòd si baptizati ante sunt, ab ipso vtique & in Spiritu sancto baptizati sunt, alioqui peccatorum remissionem, quam aliis per baptismū postea dabant, ipsi non acceperunt, quod absurdum profectò dictu est. Baptizabat igitur ipse aliquādo ante passionem suam Christus, & in Spiritu sancto baptizabat. Ac fortasse hoc ipso loco baptizauit aliquos. Nam quod postea Ioannes dicit ipsum non baptizasse, non incommode interpretari possumus, non solitum baptizare, etiamsi paucos aliquos aliquando baptizauerit. Multo igitur melior alia ratio est, quàm idem indicat Ammonius, & Cyrill. hoc loco, & multis contra Donatistas locis disputans repetit Augustinus, ideo Christum nō per se, sed per suos discipulos baptizasse, vt ostenderet quid inter suum, Ioannisq; baptismum interesset. Ioannis baptismus non erat idē, si ab alio, quā à Ioanne datus esset, quia Ioannis nomine non dabatur: Christi autē baptismus à quocunque daretur, Christi erat: quia non eius, qui dabat, sed eius, qui instituerat Christi auctoritate, & nomine dabatur. Caluini errorem eundem Christi, Ioānisq; baptismum facientis apud Matthęum cap. 3. 11. refutauimus. Hoc loco verba Cyrilli ponam, vt quid inter Catholicum & hæreticum intersit auctorem lector videat, & quàm bene iam tum futuros refutauerit Caluinistas. *Videbat*, inquit, *Ioannes Spiritus sancti gratia illuminatus, quàm necessarium esset ea narrare, quibus, quantum Christi baptismus, Ioannis baptismo præstaret, aperiretur. Perspexit haud multo post aliquos futuros, qui aut nullam inter baptismum & baptismum differentiam facerent: sed pari laude vtrumque coronarent: aut ob imperitiam, & lapsum hominum meliorem esse baptismum Ioannis putarent. Nullum enim est tam turpe facinus, quod imperitia non audeat aggredi. Nulla blasphemia tam magna, vt aduersus sacratissima Ecclesiæ dogmata non dicatur libenter ab iis, qui omnia, vt scriptum est, recta peruertunt. Ne igitur temerarij homines aquam Ioannis, qua in pœnitentiam baptizabat, spirituali baptismo Christi anteferre auderent, causas tam turpis temeritatis euertens, ipsum Baptistam exponit huius quæstionis nodum dubitantib. suis discipulis dissoluisse. Baptizabat enim Christus per discipulos suos; non per alios, sed suis manibus.*

Quomodo Christus dicitur hic baptizasse.

Baptismus ante Christi passionem peccata remittebat.

Caluini error de Ioannis baptismo. *Lib. 2 c. 57.*

Mich. 3. 9.

23. *Erat autem & Ioannes baptizans in Ænnon iuxta Salim.*] Cur dicat illic etiam Ioannē fuisse ac baptizasse, facile intelligitur. Munit viam ad sequētem historiam: narraturus enim erat, quomodo Ioannis discipuli ægrè tulissent, quòd Christus baptizaret, & Ioanne deserto, omnes ad eum currerent, vt occasionem haberet exponendi, quod testimonium Ioānes de Christo illa eadem occasione reddidisset. Ænnon iuxta Iordanem fuisse versus Meridem octauo à Scythopoli lapide auctor Hieronymus in locis Hebraicis. Erat & alius locus eodem nomine iuxta Damascū Eze. 47. 17. ad cuius distinctionem putant quidā Euangelistā addidisse *iuxta Salim*. Erat autē *Salim*, aut Salē, vt ait idem Hieronymus in epistola ad Euagriū, oppidum prope Sichem, de qua c. 4. 5. dicemus.

24. *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem.*] Hoc propterea Euangelista mihi videtur adiecisse, vt occurreret tacitæ lectoris obiectioni. Poterat, qui alios legisset Euangelistas, existimare, iam tum Ioannem in carcere fuisse; solus enim Ioannes narrat, quid Christus post baptismum, & antequā Baptista in vincula cōiiceretur, egerit. Poterat igitur obiicere, quomodo baptizare Ioannes poterat, cùm in carcere iam esset. Huic obiectioni occurrit Euangelista dicens; *Nondū enim missus fuerat Ioannes in carcerē*, Chrysostom. Theophylactus, & Euthym. existimant voluisse Euāgelistam indicare, non debuisse, quamdiu carcere prohibitus non erat, Ioannem ab officio baptizandi desistere etiam Christo baptizante. Quæruntque cur incipiente baptizare Christo Ioannes non destiterit baptizare. Cuius rei duas rationes afferunt, alteram, ideo nō destitisse, vt semper aliquid ad se venirēt, eosq; baptizatos à se, & quodammodo initiatos mitteret ad Christū: alterā, ne si desisteret, maiore aduersus Christum æmulatione eius discipuli concitarentur, quasi causa esset, vt ipsorum præceptor obscuraretur, & ab officio cessaret. Si enim tam sæpe ab eo monitii ipsum nō nisi aqua baptizare, Christum Spiritu etiā sancto baptizaturum, eoque baptizare, idemq; sæpe prædicare non desinente, tamen inuidebant Christo: quid facturos fuisse si baptizare desiisset? Adde, inquiunt iidem auctores, quòd si baptizare desiisset, indignatione quadam, quòd Christus etiam baptizaret, fecisse videretur.

Cur incipiente Christo Ioannes non destiterit baptizare.

25. *Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione.*] Ἐγένετο οὖν ζήτησις, excitata igitur est quęstio. Quod dicit ex discipulis Ioannis, perinde est ac si diceret facto initio à discipulis Ioannis. Mouit enim quæstionem inuidia, res natura sua contentiosa. Quod autē sequitur, *cū Iudæis*, in multis antiquis codicibus est μετ' Ἰουδαίου, cùm Iudęo quodam, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius indicant se legisse: sed nostram lectionem meliorē esse non dubito. Quorsum autē cum Iudæis, & non potiùs cum discipulis Christi Ioannis discipuli disputabant, cùm de Christi baptismo ageretur? Credendum est illos ipsos Iudæos, quibuscum disputarunt, discipulos fuisse Christi: nō quidem ex iis, qui

Digitized by Google

Christum semper tanquam eius familiares sequebantur: sed ex iis, qui ad eum, vt baptizarentur, & ipsum audirent, ventitabant: quos propterea, vt existimo, Ioannis discipuli potius quàm familiares discipulos Christi aggressi sunt, quia vel non sunt ausi cum domesticis Christi de Christo ipso disputare; vel non sperarunt se alios, quam Iudæos, eosque nondum familiares Christo ab ipso posse deducere. Atque hac fortasse de causa, quamuis & ipsi suo quodam modo discipuli essent Christi, noluit eos Euangelista discipulos, sed Iudæos appellare. De qua autem purificatione quæstio fuerit, etiam quidam quærunt. Suntq; nonnulli, qui aliqua specie probabilitatis ducti non de baptismo, sed de Iudaicis, legalibusque purificationibus quęstionem fuisse putent: potuisse enim Euãgelistam, si de baptismo disputatũ fuisset, baptismum appellare: nunc autem non baptismum, sed purificationem appellasse. Sed ego quidem non dubito, nec vllus bonus auctor, quem legere meminerim, dubitauit de baptismo Ioannis, & Christi disputatum fuisse, vter eorum esse melior, vt Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Beda, Theophylactus, & Euthymius interpretantur. Quorsum enim dixissent Ioanni, *Rabbi qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum*, si de baptismo quæstio non erat? Ipsum igitur baptismum Euangelista καθαρισμὸν purificationem appellauit, quia species quædam purificationis erat, sicut è contra omnes etiam legales purificationes baptismata vocabantur, Marc. 7. 4. & Heb. 9. 10.

Vers. seq.

Baptismata omnes legales purificationes vocabantur.

26. *Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei.*] Ad magistrum suum quæstionem deferunt, quasi excitaturi illum in eandem, quã ipsi iam pleni erant, æmulationem; nec enim suam, sed ipsius agi causam, eius opinionem periclitari, quam ipsi aduersus Iudæos Christi discipulos, & nouatum sectatores rerum defendendam suscepissent. Huc enim omnis eorum tendit oratio. Primum *Rabbi*, id est, præceptorem vocant eius beneuolentiam capaturi, ipso nomine monentes debere eum, cum magister sit, & suam ipsius auctoritatem, & discipulorum suorum partes defendere. Deinde quod dicunt, *qui erat tecum trans Iordanem*, non nominant Christum, aut Iesum, sed *qui erat tecum*, quod despicientium est hominum. Deinde non dicunt. Ille cum quo tu eras: sed *qui erat tecum*, id est, qui quasi inferior ad te venerat, pro magnoque habebat apud te esse, à te baptizari, abs te commendari, ille, inquam, nunc contra te surgit, & sibi officium tuum vsurpat: Denique *cui tu testimonium perhibuisti*, ille cui tantum honoris tribuisti, vt per te inciperet hominibus notus esse, nunc quasi ingratus, & accepti immemor beneficij, ipso contra te vtitur beneficio, te spreto baptizat, & omnes ad eum confluunt. Ad hunc ferme modum Chrysost. Theophylactus, & Euthymius edisserunt. Nec ausi sunt dicere, inquit Chrysostomus, quem tu baptizasti, ne Spiritus sancti testimonio contradicere viderentur: sed dicunt, *cui tu testimonium perhibuisti*. Imperfecta oratio est, nihil enim concludunt, nihil à magistro suo petunt: sed rem illi, vt iudicant, indignam exponunt, sperantes fore, vt id satis esset, vt indignatus Ioannes Christum baptizare prohiberet: aut, vt Augustinus putat, intelligendam illi quæstionem suam reliquerunt. *Quid dicis? Non sunt prohibendi, vt ad te potius veniant?* Putat Rupertus hos discipulos Ioannis fuisse Pharisæos, ideoque spreuisse Christum, de quibus dictum est Luc. 7. 30. *Pharisæi autem, & Legisperiti spreuerunt consilium Dei.* Sed id alio dictum est sensu.

Tract. 13.

27. *Respondit Ioannes, & dixit: non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de Cœlo.*] Huius rei causa, vt ait Ammonius, quæstio illa discipulorum Ioannis diuina prouidentia orta est, vt hoc iterum Ioannes testimonium Christo perhiberet. Mirum non reprehendisse Ioannem acerbius discipulos suos tam absurde de Christo sentientes. Sed prudenter, vt ait Chrysostomus, id fecit, ne à se discederent, & ad Christum non irent: volebat enim patientia sua Christo eos lucrifacere. Quod autem ait, *non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de Cœlo*. Chrysostomus, Euthymius, & Theophylactus de Christo dictum putant, quasi sensus sit: Nolite Christo gloriam suam inuidere, quidquid enim habet, de Cœlo habet. Itaq; hinc Euthymius, & Chrysostomus diuinitatem probant. Cyrillus vero, Augustinus, Beda, Strabus, & Rupertus de Ioanne intelligunt, quasi dicat: Ego quidquid sum, quidquid habeo, de cœlo habeo, *non enim potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo*. Ambo quidem docemus, ambo baptizamus: sed ille sua; non ab alio accepta: ego illius, id est, accepta de cœlo auctoritate. Ille enim Deus, ego homo sum: &, *non potest homo accipere quicquam, nisi datum ei fuerit de cœlo*. Hic verus est sensus. Sed potest dubitari, cur non potius dixerit: non potest homo habere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo: quemadmodum dixit D. Paulus: *Quid habes, quod non accepisti?* & Iacobus, *Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est descendens à patre luminum*. Nam manifestum est neminem posse quicquam accipere nisi datum? Puto ego sensum hunc esse. Nemo potest accipere quicquam ex se aut aliunde, quam ex cœlo. Loquitur autem, vt ait Euthym. de rebus bonis, de gratia, de virtute, de sanctitate, de auctoritate baptizandi, quas in Ioanne discipuli eius admirabantur. Nam vitia quidem ipsi à nobis ipsis accipimus. Simile est, quod Christus discipulis suis postea respondit volentibus eum prohibere, qui eius nomine dæmonia eiiciebat, nec ipsum sequebatur. *Nolite*, inquit, *prohibere eum: nemo est enim, qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me, Marc. 9. 39.*

1. Cor. 4. 7.
Iaco. 1. 17.

28. *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis.*] Ipsorum eos verbis coarguit. Produxerant enim Ioannis testimonium, vt Christo facerent inuidiam. Retorquet idem in eos Ioannes testimonium dicens hoc ipso, quod dicitis me illi testimonium perhibuisse, testimonium ipsi mihi perhibetis: quod confessus fuerim eum esse maiorem me. Quare ergo huic ipsi meo, quod profertis, non creditis testimonio, & statim istã relinquentes contentionem illũ potius, quã me sequimini? In hanc sententiam August. Beda, Theophylact. & Euthym. edisserunt. *Quid vos fallitis ipsos?* inquit Augustin. *Mihi quomodo proposuistis quæstionem? Quid mihi dixistis? Rabbi qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti. Nostis ergo quale testimonium illi perhibui? Quomodo dicturus sum non esse illum, quem dixi esse?*

29. *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.*] Exemplo de medio sumpto docet, quid inter se, & Christum interesit, tantum nimirum, quantum inter sponsum, & amicum sponsi, Christum sponsum esse, se eius esse amicum. Primo loco exemplum ipsum declarandum, deinde accommodandum ad Christum, & Ioannem de quibus agitur. Quid est, *qui habet sponsam, sponsus est?* Perinde est ac si dicat, quamuis in nuptiis multi sint, tamen non omnes sponsi sunt: vnus tantum is, cui sponsa traditur, & in cuius est potestate, sponsus est: ille solus pro sponso honorandus. Cæteri, qui nuptiis intersunt, sponsi non sunt, sed aut amici, aut ministri sunt sponsi: qui non ideo ad nuptias venerunt, vt ipsi tanquam sponsi honorentur, sed vt sponsum tãquam inferiores honorẽt.

Digitized by Google

Quod autem ait, *Stat, & audit eum*, plerique allegoricè interpretantur, August. præsertim, Chrysost. Beda, & Theophyl. de quorum sententia postea disseremus. Ego literalem sensum esse arbitror, amicum stare, id est interesse nuptiis, stare, vt persona sua nuptias honoret, sicut stare solent tanquã statuæ, qui nihil aliud agunt quàm personam repræsentare; stare tanquam spectatorem sponsi, & sponsæ, cæterum sponsam nec attrectare, nec amatoriè alloqui, non tantum audere, non tantum sibi tribuere; quod si faceret, ingens scelus esset. Quod autẽ sequitur, *audit eum*, bene Theophyl. interpretatur, audit sponsum cum sponsa amatorie colloquentem, eiusque vocem audiens vehementer gaudet, hoc est *gaudio gaudet propter vocem sponsi*, quod videat eum amare sponsam, & ab ea pariter amari. Quod attinet ad accõmodationem exempli, non dubium quin Christum sponsum, se amicum sponsi, id est, Christi esse significauerit: spõsam nõ indicat, sed haud dubie Ecclesiam esse intelligit, quam & D. Paulus 2. Cor. 11. 2. & Ephes. 5. 25. 27 Christi sponsam appellat. Quare autem Christus sponsus appelletur, & quænam fuerint eius nuptiæ, apud Matth. cap. 22. 2. disputatum a nobis est. Hoc loco illud explicandum, & est in primis ad intelligendum verum sensum necessarium: quomodo hoc exemplo Ioannes probet, quod probare debuit, Christum se esse maiorem: nec enim si sponsus est, continuò maior est. Sæpe maiores honoris causa minorum nuptiis intersunt. Respondeo hoc vnum Ioannem, quod in quæstione versabatur, probare voluisse Christum potius, quàm se honorandum esse, quia ille sponsus, ipse amicus tantum sponsi erat, & sponsi est, cui in nuptiis primus tribuitur honos: eius enim honorandi causa ad nuptias cæteri veniunt. Hoc enim erat, quod eius discipulos vrebat, quod viderent magis Christum, quam Ioannem præceptorem suum honorari: maioresque ad eum hominum fieri concursus: nunc illis accommodatissimo exemplo errorem eripit. Inde tamen sequitur illum Ioanne esse maiorem; si enim sponsus est, non quomodo vnus homo de cæteris, qui vnam aliquam vxorem duxit: sed quomodo is, qui tanquam omnium hominum dominus totam sibi prius captiuam primùm redemit, deinde despondit Ecclesiam vngues illi peccatorum radens, quemadmodum in veteri lege de muliere captiua despondenda, si eam captor adamasset, præceptum erat, Deut. 21. 12. sequitur eum maiorem esse, quàm Ioannem. Quo autem modo Ioannes sponsi, id est, Christi vocem dicatur audire, non ita facile. Augustinus, & Beda, vt paulo supra indicabamus, allegoricè id interpretantur, quasi vocem Christi, id est eius, non suam doctrinam audiuerit. Nõ credo ego hoc esse ad Christum, & Ioannem accommodandum; dictum enim est, quia ita fieri solet, vt sæpe diximus multa in parabolis dici solere. Sed si accommodandum ad Christum, & Ioannem est, certe non verba, sed sensus est accommodandus. Itaque quærendum non est, quæ illa Christi vox sit, quam audiens Ioannes lætatus fuerit. Cum amicus dicitur gaudere *propter vocem sponsi*, nõ significatur propter solam eius vocem gaudere: ac ne propter vocem quidem: sed propter ea omnia, quibus verus sponsus declaratur, siue verba cum sponsa facta, siue aliæ quæcunque actiones sint: sed vocẽ pro omnibus, quibus sponsus cognosci solet, posuit. Quare Ioannes vocem Christi audiuit non solùm cum loquentem, & Ecclesiam spõsam suam docentem audiuit: sed cum baptizantem: cum miracula facientem, cum alia omnia agentem vidit, quibus se verum esse Christum, id est, sponsum declarabat. Quę omnia videns tantum abest vt contabuerit inuidia, vt eius discipuli putare videbantur, vt magnam etiam inde lætitiam animo ceperit. Hoc est, quod dicit: *Hoc ergo gaudium meum impletum est*: id est, consecutus sum, quod maxime optabam, vt Christum declaratum viderem: itaque nihil iam mihi gratius potest accidere. Quasi dicat, quod Simeon ille dixit; *Nũc dimittis seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Quęrunt Chrysostomus, & Euthymius, cur se Ioannes amicum potius, quàm ministrũ appellauerit, cum vere minister fuerit, & nomen ministri plus modestiæ, nomen amici plus arrogantię præ se ferre videatur: hoc enim ipsum amicũ esse spõsi honorificum erat. Respondent quęstionem fuisse de gaudio, vtrum Christi splendore, ac dignitate gauderet an doleret: voluisseque probare gaudere se, ideo amicum potius, quam ministrum appellasse, quia gaudere honore sponsi magis proprium amici, quàm ministri est.

Quomodo Ioannes probet Christũ esse maiorem se.

Quomodo Ioãnes Christi vocem dicatur audire.

Luc. 2. 29. 30

30. *Illum oportet crescere, me autem minui.*] Facile hæc sententia intelligitur ex superiore. Quandoquidem ille verus sponsus est, ego amicus tantum sponsi, qui sponsam ad illum, id est homines adducebam, quam νυμφαγωγὸν Græci vocant, quamdiu quidem sponsam ducebã, antequam sponsus ipse appareret, aliquis fortasse mihi honos debebatur: demonstrato verò, & cognito iam sponso *illum oportet crescere me autem minui*; id est, eius honorem, dignitatẽque conuenit crescere, meum decrescere. Antequam Sol appareat Lucifer quasi prænuntius eius toto maxime cœlo splendet: quo magis Sol appropinquat, eo magis obscuratur. Hoc sensu Chrysostomus, Theophylactus & Euthymius. Commode autem Cyrill. adnotauit nõ esse hoc de vero Christi incremẽto, veraque Ioãnis imminutione: sed de vtriusque opinione intelligendum. Nam neque Christus re ipsa maior neque Ioãnes minor futurus erat, sed maiorem Christus apud homines opinionem, minorem Ioannes habiturus. Non quod minorem homines de illo existimationem, quam ante habituri essent: sed quod de Christo maiorem, cuius comparatione Ioannis opinio, etsi re quidem vera nõ decresceret, tamen decrescere videretur. Sicut à portu soluentibus recedere videtur terra, non quia recedit, sed quia ipsi procedũt. Melius fortasse Gregorius homil. 20. in Euangelia, *Quã re, inquit, quærendum est, in quo creuit Christus, in quo imminutus est Ioannes, nisi quod populus Ioannis abstinentiam videns remotum hunc ab hominibus esse conspiciens, eum esse Christum putabat. Christum vero cum publicanis comedentem, inter peccatores ambulantem intuens, eum non Christum, sed esse Prophetam credebat. Sed dum accessu temporis & Christus, qui Propheta esse putabatur, Christus est agnitus: & Ioannes, qui Christus esse credebatur, Propheta esse innotuit, impletum est, quod de Christo suus præcursor prædixit. Illũ oportet crescere, me autem minui. In æstimatione quippe populi & Christus creuit, quia agnitus est, quod erat: Ioannes decreuit, quia cessauit dici, quod non erat.* Augustinus, & Beda duas subtiles quidem interpretationes adhibent, sed allegoricas. Alteram, quasi Ioannes omnium hominum persona loquatur, qui veniente Deo minuti sunt, quia se peccatores esse cognouerunt. Deus verò creuit: quia eius gloria magis est aucta. *Antequam veniret Dominus Iesus, gloriabantur homines de se: venit ille homo, vt minueretur hominis gloria, & augeretur gloria Dei. Etenim venit ille sine peccato, & inuenit omnes cum peccato.* Alteram, vt ad vtriusque mortem alludatur: Christum enim creuisse, quia a terra in crucem exaltatus est: Ioannem minutum fuisse capite, quia securi percussus. Allegoricum etiam, quod Ambrosius ait libro 2. in c. 3. Luc. Ioannem Iudęorum, Christum Christianorum personam gerere, sensumque esse oportere de-

Tract. 14. August.

inceps Christianum populum crescere, decrescere iudaicum. Simile quod idem scribit Ambrosius ser. 12. de Natali Domini, & Augustinus libro 83. qq. q. 58. & serm. 36. de sanctis, & Hieronymus in comment. in cap. 4. ad Galatas Ioannem legem Moysis, vetetesque prophetias: Christum legem Euangelicam, gratiamque significare, qua crescente illa decreuerint. Magis mirum graues auctores fuisse, qui hunc locum aut de tempore, quo Christus, Ioannesque nati sunt, intelligendũ putauerint, aut ad id certe tempus accõmodauerint: Christum natum esse media hyeme, cũ dies crescere, Ioannem post solstitium æstiuum, cum decrescere incipiũt. Lego hoc apud Chrysostomum homilia de natiuitate Ioannis Baptistæ: lego apud Ambrosium serm. 12. de Natali Domini. *Verum*, inquit, *est, quod ait Ioannes Baptista de Domino saluatore dicens. Illum oportet crescere, me autem minui, si quidem hoc potissimum etiam ipsis temporibus approbetur. Ecce enim in natiuitate Christi dies crescit, & Ioannis natiuitate decrescit. Illo oriente lux proficit: hoc nascente minuitur. Ipsa enim quodammodo tempora famulantia partibus suis cum detrimentum faciunt, seruus gignitur: cum autem Dominus nascitur, consequuntur augmentum.* Lego apud Augustinum ser. 21. de sanctis, & in libro 83. qq. q. 58. *Ioannes ipse, illũ inquit oportet crescere, me autem minui. Quod & diebus quibus nati sunt, & mortibus, quibus passi sunt, figuratum est. Nascitur namque Ioannes, ex quo dies incipiunt minui: nascitur Dominus, ex quo dies incipiunt crescere. Capite ille minuitur dum occiditur, hic vero attollitur in cruce.* Ingeniose hæc dicta sunt, sed intelligat lector dicta concionatorie, quemadmodum & ipsum ad populum concionantem dicere non prohibeo; modo moneat, illum quem ex Gregorio adduximus, verum esse sensum.

Diuersitas temporum natiuitatis Christi, & Ioannis

31. *Qui desursum venit, super omnes est.*] Reddit Ioannes causam, quam ob rem illum oporteat crescere, se autem minui: quia ille de cœlo, ipse de terra est. Causam autem reddit plus etiam probantem, quam erat necessarium. Non enim solum probat Christum maiorem esse se: sed etiam maiorem omnibus. Est enim de cœlo: itaque origo eius, & nobilitas postulat, vt non solum supra me, sed supra omnes etiam homines honoretur. Quid sit desursum esse, nemo melius quam Cyrillus Alexandrinus explicat: non solum quod vt homo de Spiritu sancto conceptus fuerit, vt alii nonnulli interpretes intelligunt: aut de cœlo, cælestiue natura, atque præcellenti, vt Ariani interpretabantur, sed quod ex Patris substantia sit. Desursum enim esse in scriptura sacra hoc significare esse ex Deo vt Iacob. 1. 17. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est descendens à patre luminum.* Et vero manifestum hoc loco est Christum omnibus aliis tanquam Deum hominibus, tanquam creatorem creaturis opponi. Si enim desursum venire nihil significat maius, quàm de cœlo descendere, cur de solo Christo, vt Cyrillus argumentatur, tanquam singulare quiddam, & proprium dictum est, quod desursum venerit, cum sæpe angeli de cœlo descendant? Quod autem dicit, *super omnes est*, ἐπάνω πάντων ἐστὶ & idem Cyrillus, & Ammonius presbyter de omnibus generaliter rebus intelligunt supra omnia, id est, supra omnes creaturas esse, itaque esse creatorem. Quod etsi vera sententia est, tamen si germanum huius loci sensum spectemus, magis Augustini, Chrysostomi, Theophylacti & Euthymii interpretationem probo, vt solus intelligatur hominibus. Nam etsi omnibus creaturis infinito discrimine maior est, tamen cum solis hic hominibus compabaratur. Quin Beda ad solum restringit Ioannem supra omnes, id est supra me. Sed nimis eneruat vim generalis sententiæ. At quid est Christum supra omnes homines esse

A Chrysostomus, & Euthymius in hunc sensum exponunt, *super omnes est*, id est, omnium dignissimus est fide, non indiget meo, aut cuiquam testimonio. *Ego* inquit, *non ab homine testimonium accipio.* cap. 5. 34. Potius de dignitate, & honore loqui videtur Ioannes, *super omnes est*, id est, maior est omnibus, maioreque honore dignus. De hac enim re sermo erat, *Illũ oportet crescere, me autem minui.*

Qui est de terra, de terra est.] Non est, vt videtur tautologia. Nam priore loco, *esse de terra*, est originẽ à terra ducere: posteriore ex terra constare, terrenum esse, vt Augustinus exponit. Legit enim, *qui de terra est, terra est.* Quemadmodum supra ver. 6. dixit Christus: *Quod natũ est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Ergo priore loco præpositio ἐκ *de* significat originem, posteriore materiam. Quid igitur? inquit Chrysostomus, an Ioãnes animam non habebat, quæ de terra non erat? Respondet habuisse: sed isthuc de terra esse, nihil aliud significare, quàm humilem, & abiectum esse. At non videtur spectasse Ioannes nisi primam hominis originem, quę ex limo terræ fuit, Genes. 2. 7. quemadmodum Diuus Paulus 1. Corinth. 15. 47. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis*, vt recte Rupertus interpretatur. Sensus deinde est qualem quisque originem, talem naturã: & qualem naturam, talem sermonem habet. Qui ex terra habet originem, terrestrem naturam habet, & terrena loquitur: qui cęlestem, cælestia. Quid ergo an Ioannes cælestia non loquebatur? Vtique: nam eius baptismum, atque doctrinam cælestem fuisse indicat Christus Matthæi 21. 25. & Pharisæi cum Ioannis consilium despexerunt dicuntur Dei spreuisse consilium Lucę 7. 30. & supra cap. 1. 6. dicitur à Deo missus fuisse, & versu 33. *Ego*, inquit, *nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit*, Itaque Ioannis etiam testimonium diuinum erat: Respõdent Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius cælestia quidem locutum Ioannem, sed illa ipsa cęlestia, si cum iis, quæ Christus locutus est, comparentur, fuisse terrena. Melius Augustinus, & Beda Ioãnem quidem, & cæteros omnes natura sua non nisi terrena loqui, diuina tamen gratia aliquando loqui cęlestia: probabilius, inquam hoc est, quam illud Chrysostomi, quo modo diximus. Nam eadem verba à Ioanne dicta terrena, à Christo cælestia erãt, non comparatione rerum, sed origine diuersa personarũ. Eodem tendit quod Cyrillus dicit, ea quę dicebat Ioãnes, quamuis per se cęlestia essent, quatenus ab homine terreno dicebantur, fuisse terrena, quia vim homo non habebat ea in animis hominum imprimendi: eadem vero à Christo dicta fuisse cęlestia, quia tanquam Deus vnà cum verbis diuinam quãdam in animis virtutem ingenerabat. Origenes vero in Græca Catena interpretatur Prophetas quidem locutos esse cęlestia non sua, sed aliena persona, id est, Dei: propterea solitos dicere: *Hæc dicit Dominus*, &, *factum est verbum Domini ad me*: non sicut Christus dicebat, *Ego autem dico vobis.*

Qualem quisque originem, talem & sermonẽ habet.

32. *Et quod vidit, & audiuit, hoc testatur.*] Quia desursum est, vt supra dixerat, id est, de cœlo propterea cum de rebus cælestibus, atque diuinis loquitur, tanquam de rebus sibi familiaribus, & domesticis loquitur, quas sæpe vidit, sæpe audiuit. hoc est, *quod vidit, & audiuit.* Itaque necessaria non est illa Augustini disputatio, quomodo viderit; nihil enim aliud est vidisse, audisseque, quam res diuinas tanquam sibi domesticas, quasque sępe tractauerit, cognitas habere. Nec enim verus sensus visus, & auditus, vt Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius adnotauerunt, significatur: sed quia homines, quę auditu simul, ac visu norunt, ea maxime,

Digitized by Google

certissimeque testantur, eos duos sensus Christo, quatenus Deus est, tribuit. Si quis in verbis hærere volet, ad hunc etiam modum interpretari poterit, vidisse Christum, quæ loquebatur, non sensu, vt Chrysostomus monet: sed natura sua, sicut Deus dicitur videre omnia, audisse autem à patre, quia & scientiam, & omnia prorsus, quæ habet, vnà cum natura accepit à Patre: accipere est audire. Nam & Latine accipere pro audire sæpe diximus. Hoc enim sensu dicere solet Christus, *Ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo*, infra cap. 8. 2. 6. &, *omnia quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis*, cap. 15. 15. & cap. 7. 16. *mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me Patris*: & cap. 14. 24. *sermonem quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me, Patris*. Eadem sententia dixit supra cap. 1. 18. *vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. Esse enim *in sinu Patris* est vidisse, & audisse quæ loquebatur. Et hoc ipso cap. ver. 11. *quod scimus, loquimur: & quod vidimus, testamur: & testimonium nostrum non accipitis*: sicut hoc loco Ioannes addit: *& testimonium eius nemo accipit*, pertinaciam & incredulitatem hominum, suorum vero maxime discipulorum, vt ait Euthymius, reprehendens, quod Christo, id est, ipsi Deo loquenti non crederent: sibi vero crederent, qui nihil, nisi quod ab eo accepisset, loqueretur. Quod dicit, *nemo*, hyperbole est, nec enim nemo, sed pauci eius testimonium acceperunt, vt Chrysostomus ait, quod multo magis probo, quam quod Origenes in Græcorum Catena dicit neminem accepisse, quia etsi acceperunt aliqui, tamen nemo eorum vim testimonii eius omnino assecutus est; & quam quod Augustinus, & Beda dicunt, neminem reproborum accepisse. Nam Petrus quidem, Andreas, Philippus, & Nathanael iam acceperant cap. 1. 40. 41. 45. 47. & ipse Ioannes statim indicat aliquos eius testimonium accepisse.

33. *Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est.*] Occasione superioris sententiæ docet Euangelista reliquo capite, quid consecuti sint, qui Christi testimonium acceperunt, quid, qui non acceperunt. *Qui accepit*, inquit, *testimonium eius signauit, quia Deus verax est*. Peruersa in hunc locum est hæreticorum interpretatio, qui sic intelligunt, signare credentem, quòd Deus verax sit, quia Spiritus sanct⁹ tanquam arra illi datur, qui eius animum firmet, testimoniumque illi reddat, quod Dei filius sit, veraque credat. Nam etsi id non eo, quo ipsi, sed eo sensu quo D. dicit Paulus, verum est, 2. Cor. 1. 22. & Ephes. 1. 13. tamen illud non est obsignare, sed obsignari. Itaque D. Paulus illo loco non dixit nos obsignare, sed obsignari Spiritu Dei sancto; Ioannes vero hîc non dicit eum, qui Christi recipit testimonium, obsignari, sed obsignare: hic obsignat Deum, ille obsignatur à Deo. Sensus ergo est, eum qui Christi recipit testimonium, eo ipso testari, & quasi adhibito sigillo profiteri Deũ esse veracem. Nemo enim credit, nisi quod verum esse putat. Quare qui Christi testimonium credit, verum esse confirmat: & cum Dei testimonium sit, testatur se credere Dei testimonium verum esse, hoc igitur *signauit, quia Deus verax est*. Quis est, dicet aliquis, qui non credat Deum esse veracem? Nemo, nisi si adeo impius est, qui Deum ipsum esse non credat. Sed hoc interest inter eos, qui Christo credunt, & eos qui non credunt: quod illi cum Deum veracem esse credant, id ipsum non solum generaliter, & vniuerse, vt omnes homines credunt: sed re ipsa, & vt sic dicam in particulari se credere declarant, cum id credant, quod re ipsa à Deo dictum est, hi verò etsi credunt generaliter: tamen dum in particulari Christo non credunt, ostendunt, se quodammodo, ne generaliter quidem credere. Illa quæstio rem magis continet, pro quo nomine Dei ponatur, cũ dicit Ioannes *signauit, quia Deus verax est*. Potest enim vel ad Patrem vel ad Christum ipsum referri: si ad Patrem, hic erit sensus, dum credit Christo, testatur se Patri credere, quia quidquid Christus dicit, apud Patrem vidit, ab eoque audiuit, id est, accepit. Atque hoc quidem modo, vt Cyrillus auctor est, Ariani interpretabantur. Quæ interpretatio si ipsorũ veneno infecta non fuisset, falsa non esset: *Arianorum peruersa interpretatio.* Christum enim quidquid loquebatur apud Patrem vidisse, ab eoque audiuisse, ipse testatur cap. 8. 26. & 15. 15. sed nimirum intelligebant Ariani Christum audiuisse à Patre tanquam discipulum à magistro, tanquam creaturã à creatore. Itaque merito eos Cyrillus magno studio & contentione refellit, probatque Deũ hoc loco Christũ ipsum appellari. Manifestum enim esse aliquid hîc de illo propriũ dici, atque singulare, quod de nullo vnquam Propheta dictum legimus. Si autem sensus esset, qui recepit testimonium Christi, obsignare, quod Deus, id est, Pater verax est, quia Christus receperat à Patre: idem de omnibus sanctis Prophetis dici potuisse: omnes enim, quæ dicebant à Deo accepisse.

34. *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.*] Confirmatio est superioris sententiæ. Propheta enim qui recipit Christi testimonium, obsignat, quia Deus verax est: quia Christus à Deo missus est, & verba Dei loquitur, *mea doctrina*, inquit, *non est mea, sed eius qui misit me*. cap. 7. 16. Quærit Augustinus tract. 14. Quid ipsum Ioannem nonne Deus misit? An non ipse dixit, *Qui me misit baptizare in aqua*: & de illo dictum est: *Ecce mitto angelum meum, qui præparabit viam tuam ante te?* Nonne & ipse verba Dei loquitur, de quo dictum est, quod sit amplius quàm Propheta? *c. 1. 33. Mich. 3. 1. Mar. 1. 2. Matt. 11. 9.* Si ergo & ipsum Deus misit, & verba Dei loquitur, quomodo ad distinctionem de Christo eum dixisse accipimus. *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur?* Respondet Augustinus ex verbis sequentibus sensum intelligi: Christum missum fuisse accepto non ad mensuram spiritu: alios missos sua quemque secundum mensuram donationis Christi accepta gratia. Melius vt opinor, Theophilactus auctor licet Augustino minime comparandus Christum missum fuisse à Deo, sicut radii mittuntur à Sole: itaque eiusdem esse naturæ, & cum loquitur verba Dei, id est sua, & propria loqui: cæteros missos, vt seruos, quibus mãdata data sint, vt hoc aut illud loquerentur. Simile quod Rupertus dicit, quod eius verbis recitabo, *Qui non cõmuni*, inquit, *more naturæ ex traduce in matris vterum transfusus est, sed à Deo in mundum venit, missus est. Qui non vt ego, & Prophetæ omnes ad hoc natus est, vt mitteretur; sed ad hoc missus est vt nasceretur, hic verba Dei loquitur, id est, sic loquitur quomodo Deus*. Res mihi videtur facilis. Solus Christus dicitur missus, non ex vno loco in alium, aut quò datus illi spiritus sit, quem ante non habuerit, quo sensu Prophetæ omnes & Ioannes missi dicuntur: sed quòd solus de cœlo venerit, sicut dixit ver. 31. *Qui desursum venit, super omnes est*: ideo solus verba Dei loquitur, id est, nihil loquitur nisi diuinum, quia à Deo processit, & venit in mundum: sed solus inter eos, qui hactenus locuti sunt verba Dei, quasi sua, quasi propria, quasi Deus locutus est, non per visionem, non per somnium, non per homines, aut angelos accepta, sicut Prophetę alloquebantur. Aliter enim Deus per prophetas, aliter per Filium in nouissimis temporibus locutus est Heb. 1. 1. vide quæ ver. 31. dicta sunt.

Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.] Christo, nã hominibus quidem ad mensuram dat. 1. Cor. 12. 7. & Ephes. 4. 7. vt Chrysostomus, Aug. Cyrillus, Ammonius: Eucherius in qq. in Ioannem, Beda, Rupertus,

Digitized by Google

Theophylactus, & Euthymius non solum exponit, sed etiam legit. *Non enim huic ad mensuram dat Deus spiritum.* Quid sit *ad mensuram*, vel non ad mensuram dare facile ex ipsis habentibus intelligitur. Habere ad mensuram spiritum, est vnum, eundemque hominem non totum habere spiritum, sed cum, vt ait D. Paulus, *alij datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ.* Habere spiritum non per se, sed per participationem, vt Theologi loquuntur, id est, ad mensuram habere: & eo modo dare, est ad mensuram dare. Habere autem per se, ac totum, non participatum spiritum, est illum non ad mensuram habere, & hoc modo dare est non ad mensuram dare. At qui datum habet, quomodo per se, quomodo non participatum, quomodo non ad mensuram habet? Quia non dono, sed natura, non largitione, non distributione, sed generatione datum habet. Per se autem quisque habet, quod natura habet. Vnde sequitur illud, quod Cyrillus tradit, eum, qui spiritum non ad mensuram habet, & aliis dare posse, eos verò, qui ad mensuram habent, dare non posse: obiicientique sibi etiam Apostolos per impositionem manuum Spiritum sanctum solitos dare Act. 8. 17. 18. & 19. 6. respondet Apostolos non per se, non propria auctoritate tanquam rem suam, sed orando tanquam rem alienam precib. impetratam tradidisse. Necessariam hoc loco interpretes quæstionem prætermittunt, quomodo Ioannes probet Christum verba Dei loqui, ex eo quod ei non ad mensuram Deus spiritum dederit, hoc enim apparet hac ratione probare voluisse. Sic opinor, qui ad mensuram spiritum habet, non necesse est, vt quidquid loquitur, verbum Dei sit: potest enim aliquando non Dei, sed suo ipsius spiritu loqui, quod sæpe Prophetæ faciebant. Qui autem non ad mensurã habet spiritum, cum non alium spiritum, quàm diuinũ habeat, non potest nisi ex spiritu Dei loqui; itaque quidquid loquitur, verbum erit Dei.

1. Cor. 12. 7. *Habere per participationem, & ad mensuram.* *Quomodo Ioannes probet Christum verba Dei loqui.*

35. *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.*] Hæc verba & ad præcedentem, & ad sequentem sententiam referri possunt. Ad præcedentem Ammonius, Augustinus, & Chrysostomus, & Euthymius hoc sensu referunt, vt quoniam missum dixerat Christum, & spiritum illi datum, ne tanquam seruus missus putaretur, declararet fuisse filium, ideoque tantopere dilectum, omniaque in manu eius tradita. Theophylactus contra, quia Ioannes de Christo tanquam de Deo locutus fuerat, de eodem nunc tanquam de homine loqui. Ad sequentem autem sic, vt quoniam dicturus erat: *qui credit in filium, habet vitam æternam*, causam ante eius rei ponat, *quia Pater diligit Filium.* Melius opinor intelligemus causam reddi, cur non ad mensuram datus sit illi spiritus, quia cùm filius vnicus sit, omnia quæ Pater habet, cum eo communicat. Porro quæ hîc dicuntur, alii de Christo tanquam Deo dici putant, vt Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Phœbadius in libro contra Arianos. Vtramque sententiam Cyrillus, & Theophylactus probabilem putant. Si ergo tanquam de Deo dici intelligamus, non sic intelligendum est quod dicitur, *Pater diligit Filium*, quasi causa hîc reddatur, cur omnia Pater in manus eius dederit: non enim diligendo, sed generando dedit illi omnia: sed ita intelligendum, vt illa coniunctio καὶ &, idem valeat quod atque adeo, vt sensus sit, Pater diligit Filium, atque adeo omnia in manus eius tradidit: aut non solùm Pater diligit Filium: sed omnia etiam tradidit in manus eius. Non possumus melioribus verbis interpretari, quàm Augustini. *Adiecit*, inquit, *omnia dedit in manu eius: vt nosses & hic à qua distinctione dictum sit, Pater diligit Filium. Quare enim? Pater non diligit Ioannem? Et tamen non omnia dedit in manu eius. Pater non diligit Paulum? & tamen non omnia dedit in manu eius. Pater diligit Filium, sed quomodo Pater Filium, non quomodo dominus seruum: quomodo vnicum, non quomodo adoptatum. Itaque omnia dedit in manu eius.* Quid est omnia? *vt tantus sit Filius, quantus est Pater. Ad æqualitatem enim sibi genuit eum, cui rapina non esset, in forma Dei esse æqualem Deo. Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius. Ergo cum ad nos Pater dignatus est mittere Filium, non putemus aliquid minus nobis missum, quàm est Pater, Pater mittens Filium, se alterum misit:* Si de Christo tanquam homine interpretemur, nec sic quidem propriè amor tanquam causa reddetur, cur omnia Pater in manus eius dederit. Non enim priùs Pater hominem illum Christum dilexit, deinde omnia illi dedit: sed simul formauit, & Filii personæ coniunxit, simul omnia, quæ habebat cum eo communicauit, vt exponit Ammonius, postea dilexit. Omnia enim, quæ habebat Pater, & Filius antequam homo fieret, habebat, & cum naturam humanam sumpsit, omnia cum homine communicauit. Quod autem dicit: *Omnia dedit in manu eius*, quidam sic exponunt: Omnia dedit hominibus per manum eius: non satis, vt mihi videtur, apte: cùm hic non quid nobis per illum, sed quid illi ipsi pater dederit, Ioannes agat: alioqui non dixisset, *Pater diligit Filium*: sed Pater diligit nos in Filio: sicut dixit Diuus Paulus Ephes. 1. 6. *Gratificauit nos in dilecto filio suo.* Neque dixisset, vt opinor, δέδωκε, *dedit*, sed δίδωσι dat. Præterquã quod præter omnium bonorum auctorum opinionem hoc diceitur. Illi ergo dedit, vt tanquam naturalis filius haberet, sed tanquam homini dedit, non solum vt sibi ipse haberet, sed vt ea hominibus, quibus vellet, & quatenus vellet, distribueret. Propterea fortasse dixit *in manu eius*, id est in eius potestate, vt significaret posse eũ, quibus velit, & quatenus velit dare; intelligerentque discipuli, quibuscũ loquebatur, quique tantam illi gloriã inuidebant, non posse quẽquam, nisi per eum quidquam habere. Sensus igitur est Filium non solùm, quia natura sua Deus est, sed etiam, quia Pater voluit, & omne quodammodo ius, quod in homines habebat, in illum transtulit, omnẽ non solum suam, sed etiam Patris, ac totius Trinitatis habere potestatem, omnium personarum personam gerere; vt possit de hominibus, quidquid velit, facere. Propterea, qui in eum credit, in Deum credere: qui non credit in eum, in Deum non credere: & qui credit in eum, habere vitam æternam: qui autem non credit, non habere; sed iram Dei manere super eum. Eodem sensu, atque eandem ob causam Christus ipse dixit Matthæi 28. 18. *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes*: & Ioan. 17. 1. 2. *Pater, venit hora, clarifica filiũ tuũ: sicut dedisti ei potestatẽ omnis carnis*, & Io. 13. 3. *sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.*

Tract. 14. *Ad Philipp. 2. vers. 6.*

36. *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*] Videtur Ioannes docere his verbis voluisse Filium vnicam esse viam, qua salutem consequi homines possint. Itaque conclusio hæc est superioris disputationis. Quia enim pater tradidit in manus eius, necesse est, vt quisquis vitam æternam, quam solus Deus dare potest, habere velit, de eius accipiat manu. Quod facere non potest, nisi credat. Fides enim est, qua ad Deum peruenimus. Notauit Chrysostomus Ioannem quamuis cum illis solis suis discipulis loqueretur, qui ægrè ferebant, quod Christus baptizaret, & omnes ad eum fluerent, generali tamẽ vti sententia qua omnes omnino homines comprehendit; *qui credit in Filium* quisquis sit *habet vitã æternam*: quisquis non credit, non habet. Habere autem

Digitized by Google

dicitur vitam æternam qui credit, non habiturus esse: A vel quia Christum per fidem habet, qui ipsa per se vita est, quia *in ipso viuimus, & mouemur, & sumus*, vt Cyrillus, & Theophylactus interpretantur. *Viuo*, inquit, *ego, iam non ego, viuit vero in me Christus*, Galat. 2. 20. Vel quia arrhabonem quodammodo habet vitæ æternæ, sicut Diuus Paulus ait, *Spe salui facti sumus*, Roman. 8. 24. & Petrus 1 epistola, cap. 1. 5. *Qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in tempore nouissimo.* Vel, quod magis credo, verbum illud, *habet*, non actum, sed ius, & potestatem declarat. Quasi dicat, *qui credit in Filium*, ius habet, vt perueniat ad vitam æternam, aut potest habere vitam æternam, quamuis eam non continuò aut habeat, aut habiturus sit: quemadmodum capit. 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.* Ita refellitur hæreticorum interpretatio ad hunc modum scribentium in hunc locum. *Porro fruitionem in fide positam esse docet: nec immerito: quandoquidem per eam possidetur Christus.* Quibus Chrysostomum oppono auctorem haud paulo meliorem sic hoc loco loquentem: *Nunquid ergo satis est ad vitam æternam in Filium credere? Minime. Non enim omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: & peccatum in Spiritum vel solum est satis, vt in infernum detrudat. Et quid de parte doctrinæ loquor? Nam si in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum recte credideris, non autem recte vixeris, nulla tibi ad salutem vtilitas. Cum ergo dicit: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, nolumus hæc nobis ad salutem satis arbitrari: opus namque nobis est & vita, & morum puritate pollere.* Sed hanc hæresim apud Matth. c. 9. 2. refutauimus. Quod sequitur *qui autem incredulus*

Act. 17. 28.

Qui credit in Filium, ius habet, vt perueniat ad vitã æternã. Caluini peruersa expositio refellitur. Homil 30.

Mat. 7. 21. Matth. 12. 31. 32. Mar. 3. 29. Luc. 12. 10. Inf. 17. 3.

est Filio, non videbit vitam, ideo per futurum, non per præsens tempus dictum est, vt maiorem emphasim haberet: sensus enim est, nõ habebit vitam, id est, neque habere potest, neque vnquam poterit, quandiu incredulus est. Eodem pertinet quod obseruauit Cyrillus non dixisse, non habeb t, sed *non videbit*, vt significaret non solum non possessuros, sed ne visuros quidem, aut gustaturos.

Sed ira Dei.] Aduotarunt Chrysost. & Euthym. non dixisse Ioannem, ira Filii, sed *ira Dei manet super eum*, quanquam Filius est, qui iudicaturus est, quo magis, inquiunt, auditores deterreret, qui magis à Patre, quẽ B Deum esse non dubitabant, quàm à Filio, de quo dubitabant, sibi timerent. Iram autem supplicia vocauit, vt Ammonius, & Cyrillus monuerunt.

Manet super eum.] Hoc verbum duplicem habet emphasim: alteram August. alteram Chrysost. Theophylactus, & Euthym. obseruarunt. August. quidem significari eo verbo ante iram Dei super omnes homines fuisse, quia omnes erant natura *filij iræ*. Non enim venit, sed manet, quæ prius super illos erat, ira Dei super eosdem, quia credere in filium noluerunt, quæ sola erat via iram Dei à se depellendi. Sic dicit ca. C 9. 41. *si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis quia videmus? peccatum vestrum manet.* Chrysostomus verò, Theophylactus, & Euthymius significari iram Dei non ad tempus, sed perpetuo super eos futuram esse; hoc enim esse manere stabilem: & immotam esse. Non abs re ab aliis notatum est, duplicem hic damnatorum pœnam designari. Alteram, non habere vitam æternam, quã Theologi pœnam damni: alteram supplicia pati, quã pœnam sensus vocare solent.

Inf. 5. 22.

Ad Eph. 2. 3

Duplex damnatorum pœna, damni, & sensus

IN CAPVT IV.

VT ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes, 2. (quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) 3. reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. 4. oportebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. 6. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. (8. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. 10. Respondit Iesus, & dixit ei. Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. 11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam? 12. Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? 13. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: 14. sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam 15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam; neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. 17. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: 18. quinque enim viros habuisti, & nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. 20. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi adorare oportet? 21. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem. 22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. 23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum in spiritu & veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus) cum ergo venerit ille, nobis annunciabit omnia. 26. Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: 29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci, numquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. 31. interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. 3. ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? 34: Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius.

Sup. 3 c. 22. 1.

Gẽ. 33. d 19. 6 & 48 d. 22. Iosu. 24. g. 32.

Deu. 12 a. 6. 4. Regum 17. g. 41.

1. Corinth. 3 d. 17.

Digitized by Google

35.*Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros* Mat. 9.d 37.
& videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem. 36.*Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructũ in* Luc.10.a.2.
vitam æternam: vt, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. 37.*In hoc enim est verbũ verum: quia alius*
est qui seminat, & alius est qui metit. 38. *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, &*
vos in labores eorum introistis. 39.*Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter*
verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. 40.*Cum venissent ergo*
ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 41.*Et multo plures crediderũt*
in eum propter sermonem eius. 42.*Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi*
enim audiuimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mũdi. 43.*Post duos autẽ dies exiit inde: & abiit in Ga-*
lilæam. 44.*Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.* 45. *Cum* Matth. 13 g. 57.
ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo: Mar.6. a. 4.
& ipsi enim venerant ad diem festum. 46.*Venit ergo iterũ in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat* Luc. 4.c.24.
quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaũ. 47.*Hic cum audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in* Mat.4.b 12. Mar.1.b.14.
Galilæam abiit ad eum, & rogabat eũ vt descenderet, & sanaret filium eius incipiebat enim mori. 48.*Dixit* Luc.4.c 14.
ergo Iesus ad eum: nisi signa, & prodigia videritis, non creditis. 49.*Dicit ad eum regulus: Domine, descende* Sup.2.a.9.
prius quam moriatur filius meus. 50.*Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni, quem dixit*
ei Iesus, & ibat. 51.*Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes, quia filius eius*
viueret. 52. *interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima*
reliquit eum febris. 53. *Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit: &*
credidit ipse, & domus eius tota. 54. *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in*
Galilæam.

IN CAPVT IV.

VT *ergo cognouit Iesus.*] Græca exemplaria legunt *κύριος*, Dominus, quam lectionem statim sequens nomen Iesus probabilem facit. Nec enim verisimile videtur esse eodem versu bis idem nomen iteratum. Cyrillus hæc cum ver. 26 superioris capit. iungit, vbi narrauit Euangelista discipulos Ioannis querimoniam ad eum detulisse, quod Christus baptizaret, omnesque ad eum confluerent: Ioannem inuidiã suorum discipulorum repressisse. Christum vero inuidiam fugisse Pharisæorum, seque in Galilæam recepisse. Quod non ita intelligendum est, quasi statim hoc post illud factum sit. Longum enim inter illam Ioannis concionem, & hunc in Galilæam secessum Christi fuit interuallum. Nam, vt probauimus apud Marcum c.1.14 cum Christus ad vitandam Pharisæorum inuidiam in Galilæam secessit, iam mortuus erat Ioannes. Sed nimirum Euangelista non temporis consequentiam, sed rerum similitudinem secutus est. Erant autem res similes discipulorum Ioannis æmulatio, & Pharisæorum inuidia: ideo cum de illa locutus fuisset, de hac loqui cœpit, narrat éque, quid ex ea consecutum fuerit, Christum in Galilæam discessisse, iter per Samariam habentem primum mulierem illam Samaritanam, deinde gentem totam commouisse. Rationes alias, quibus alii quidam hęc cum superiore capite coniungunt, ne referendas quidem iudico: & quia probabiles esse non arbitror, & quia facile quisque apud alios vulgares auctores leget. Ita Ioannes loquitur quasi Christus ex aliorum auditione cognouerit, quod ipse per se prius ignorauerit, nõ quòd non omnia tanquam Deus cognita habuerit, atque perspecta: sed quod tanquam homo humano more ostendat se ex hominibus scientiam colligere, vt Ammonius, & Cyrillus adnotauerunt.

Non temporum consequentiam, sed rerum similitudinẽ sequitur Euangelista.

Quia audierunt Pharisæi.] Indicant Chrysostomus, & Theophylact. id Pharisæos ex discipulis illis Ioannis audiuisse qui Christum quod baptizaret, apud magistrũ accusauerant. Probabile, sed incertũ. Illud obseruandũ, non dixisse Ioannẽ Pharisæos vidisse, sed audiuisse, vt indicaret eos nõ fuisse solitos ad Christũ venire.

Quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes.] Baptizare Christus dicebatur, cum non C ipse, vt statim declarat Euangelista, sed eius discipuli baptizarent: siue quia nuntij illi, qui id ad Pharisæos detulerunt, vt rei inuidiam augerent, mẽtiti sunt, dixerũtque ipsummet Christum baptizare, vt Chrysostomus & Theophylactus putant, & Euangelista videtur indicare, cum addit, *quanquam Iesus non baptizaret*, quasi dicat, quamuis ipse non baptizaret, tamen audiuerunt Pharisęi ipsummet baptizare, ideoque ægre tulerunt: siue quia, quod discipuli aut iubente, aut sciente, & non contradicente magistro faciunt, magister ipse dicitur facere, vt Ammonius exponit: sic enim reprehensum Eli sacerdotem, quasi ipse faceret, quod filios suos facere sciebat, nec prohibebat 1. Regum 2.30. siue vt Augustinus & Beda sentiunt, quia ille ipse baptismus, quem Christi discipuli conferebant, D Christi erat, ab eo institutus, ab eo virtutem habens, eius datus nomine, & auctoritate. Quod ipsum magis augebat inuidiam. Maioris enim erat auctoritatis per alios tanquam dominum per ministros, quam per se quasi ministris carentem baptizare: & suo nomine, quam aut nullo, aut alieno conferre baptismum. Atq; hoc ipsum fortasse significare Ioannes voluit, cùm adiecit, *quanquam Iesus non baptizaret.* Quasi dicat, quanquam scirent non ipsum Christum, sed eius discipulos baptizare, tamen id ipsum iniquo animo ferebant, & quod minuere eorum odium debere videbatur, quod non per se, sed per discipulos baptizaret, id augebat. Quærunt quidam eius rei causam, cur Christus ipse nõ baptizauerit. Caueat lector E ne respondeat, quod nonnullos non malos auctores respondere video, ideo non baptisasse Christũ, quod nondum per baptismum daretur spiritus, qui non nisi post resurrectionem datus sit, & non decuisse Christũ ipsum per se sine spiritu baptizare. Quã de baptismo ante resurrectionem sententiam etsi magnorum auctorũ fuisse diximus, tamen c.3.22. refutauimus. Neq; sequenda Tertulliani sentẽtia est, qui in lib. de baptismo putat, tunc discipulos Christi non ipsius Christi, sed Ioannis baptismum contulisse. Meliorem eius rei causam D. Thom. & Lyranus indicant, ideo non ipsũ per se baptizasse Christum, quod in rebus grauioribus, in docẽdo, in faciendis miraculis esset occupatus. Sic

Cur Christus ipse non baptizauerit.

Digitized by Google

dicitur vitam æternam qui credit, non habiturus esse: vel quia Christum per fidem habet, qui ipsa per se vita est, quia *in ipso viuimus, & mouemur, & sumus*, vt Cyrillus, & Theophylactus interpretantur. *Viuo*, inquit, *ego, iam non ego, viuit vero in me Christus*, Galat. 2. 20. Vel quia arrhabonem quodammodo habet vitæ æternæ, sicut Diuus Paulus ait, *Spe salui facti sumus*, Roman. 8. 24. & Petrus 1. epistola, cap. 1. 5. *Qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in tempore nouissimo*. Vel, quod magis credo, verbum illud, *habet*, non actum, sed ius, & potestatem declarat. Quasi dicat, *qui credit in Filium*, ius habet, vt perueniat ad vitam æternam, aut potest habere vitam æternam; quamuis eam non continuò aut habeat, aut habiturus sit: quemadmodum capit. 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius*. Ita refellitur hæreticorum interpretatio ad hunc modum scribentium in hunc locum. *Porro fruitionem in fide positam esse docet: nec immerito: quandoquidem per eam possidetur Christus*. Quibus Chrysostomum oppono auctorem haud paulo meliorem sic hoc loco loquentem; *Nunquid ergo satis est ad vitam æternam in Filium credere? Minime. Non enim omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: & peccatum in Spiritum vel solum est satis, vt in infernum detrudat. Et quid de parte doctrinæ loquor? Nam si in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum recte credideris, non autem recte vixeris, nulla tibi ad salutem vtilitas. Cum ergo dicit: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, nolimus hæc nobis ad salutem satis arbitrari: opus namque nobis est & vita, & morum puritate pollere*. Sed hanc hæresim apud Matth. c. 9. 2. refutauimus. Quod sequitur *qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam*, ideo per futurum, non per præsens tempus dictum est, vt maiorem emphasim haberet: sensus enim est, nō habebit vitam, id est, neque habere potest, neque vnquam poterit, quandiu incredulus est. Eodem pertinet quod obseruauit Cyrillus non dixisse, non habebit, sed *non videbit*, vt significaret non solum non possessuros, sed ne visuros quidem, aut gustaturos.

Act. 17. 28.

Qui credit in Filium, ius habet, vt perueniat ad vitā æternā. Caluini peruersa expositio refellitur. Homil 30.

Mat. 7. 21. Matth. 12. 31. 32. Mar. 3. 29. Luc. 12. 10. Inf. 17. 3.

Sed ira Dei.] Aduotarunt Chrysost. & Euthym. non dixisse Ioannem, ira Filii, sed *ira Dei manet super eum*, quanquam Filius esset, qui iudicaturus est, quo magis, inquiunt, auditores deterreret, qui magis à Patre, quē Deum esse non dubitabant, quàm à Filio, de quo dubitabant, sibi timerent. Iram autem supplicia vocauit, vt Ammonius, & Cyrillus monuerunt. Inf. 5. 22.

Manet super eum.] Hoc verbum duplicem habet emphasim: alteram August. alteram Chrysost. Theophylactus, & Euthym. obseruarunt. August. quidem significari eo verbo ante iram Dei super omnes homines fuisse, quia omnes erant natura *filii iræ*. Non enim venit, sed manet, quæ prius super illos erat, ira Dei super eosdem, quia credere in filium noluerunt, quæ sola erat via iram Dei à se depellendi. Sic dicit ca. 9. 41. *si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis quia videmus? peccatum vestrum manet*. Chrysostomus verò, Theophylactus, & Euthymius significari iram Dei non ad tempus, sed perpetuo super eos futuram esse; hoc enim esse manere stabilem: & immotam esse. Non abs re ab aliis notatum est, duplicem hic damnatorum pœnam designari. Alteram, non habere vitam æternam, quā Theologi pœnam damni: alteram supplicia pati, quā pœnam sensus vocare solent.

Ad Eph. 2. 3

Duplex damnatorum pœna, dāni, & sensus

IN CAPVT IV.

Sup. 3 c. 22. 1.

VT ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes, 2. (quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) 3. reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. 4. opertebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. 6. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. (8. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. 10. Respondit Iesus, & dixit ei. Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. 11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam? 12. Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius? 13. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: 14. sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam 15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam; neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. 17. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: 18. quinque enim viros habuisti, & nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. 20. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi adorare oportet? 21. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem. 22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. 23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum in spiritu & veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus) cum ergo venerit ille, nobis annunciabit omnia. 26. Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: 29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci, numquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. 31. interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. 3. ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? 34. Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius.

Gē. 33. d 19. 6 & 48 d. 22. Ios. 24. g. 32.

Deu. 12 a. 6. 4. Regum 17. g. 41.

1. Corinth. 3 d. 17.

Digitized by Google

35.Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros Mat.9.d.37.
& videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.36.Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructũ in Luc.10.a.2.
vitam æternam: vt, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.37.In hoc enim est verbũ verum: quia alius
est qui seminat, & alius est qui metit.38. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, &
vos in labores eorum introistis.39.Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter
verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci.40.Cum venissent ergo
ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.41.Et multo plures crediderũt
in eum propter sermonem eius.42.Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi
enim audiuimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mũdi.43.Post duos autẽ dies exiit inde: & abiit in Ga-
lilæam.44.Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. 45. Cum Matth. 13. g. 57.
ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo: Mar.6. a.4.
& ipsi enim venerant ad diem festum. 46.Venit ergo iterũ in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat Luc.4.c.24.
quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaũ. 47.Hic cum audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Mat.4.b.12. Mar.1.b.14.
Galilæam abiit ad eum, & rogabat eũ vt descenderet, & sanaret filium eius incipiebat enim mori.48. Dixit Luc.4.c.14. Sup.2.a.9.
ergo Iesus ad eum: nisi signa, & prodigia videritis, non creditis.49.Dicit ad eum regulus: Domine, descende
prius quam moriatur filius meus.50 Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni, quem dixit
ei Iesus, & ibat.51.Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes, quia filius eius
viueret.52. interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerant ei: Quia heri hora septima
reliquit eum febris.53. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit: &
credidit ipse, & domus eius tota.54. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in
Galilæam.

IN CAPVT IV.

VT *ergo cognouit Iesus.*] Græca exemplaria legunt κύριος, Dominus, quam lectionem statim sequens nomen Iesus probabilem facit. Nec enim verisimile videtur esse eodem versu bis idem nomen iteratum. Cyrillus hæc cum ver.26 superioris capit. iungit, vbi narrauit Euangelista discipulos Ioannis querimoniam ad eum detulisse, quod Christus baptizaret, omnesque ad eum confluerent: Ioannem inuidiã suorum discipulorum repressisse. Christum vero inuidiam fugisse Pharisæorum, seque in Galilæam recepisse. Quod non ita intelligendum est, quasi statim hoc post illud factum sit. Longum enim inter illam Ioannis concionem, & hunc in Galilæam secessum Christi fuit interuallum. Nam, vt probauimus apud Marcum c.1.14 cum Christus ad vitandam Pharisæorum inuidiam in Galilæam secessit, iam mortuus erat Ioannes. Sed nimirum Euangelista non temporis consequentiam, sed rerum similitudinem secutus est. Erant autem res similes discipulorum Ioannis æmulatio, & Pharisæorum inuidia: ideo cum de illa locutus fuisset, de hac loqui cœpit, narraréque, quid ex ea consecutum fuerit, Christum in Galilæam discessisse, iter per Samariam habentem primum mulierem illam Samaritanam, deinde gentem totam commouisse. Rationes alias, quibus alii quidam hæc cum superiore capite coniungunt, ne referendas quidem iudico: & quia probabiles esse non arbitror, & quia facile quisque apud alios vulgares auctores leget. Ita Ioannes loquitur quasi Christus ex aliorum auditione cognouerit, quod ipse per se prius ignorauerit, nõ quòd non omnia tanquam Deus cognita habuerit, atque perspecta: sed quod tanquam homo humano more ostendat se ex hominibus scientiam colligere, vt Ammonius, & Cyrillus adnotauerunt.

Non temporum consequentiam, sed rerum similitudinẽ sequitur Euangelista.

Quia audierunt Pharisæi.] Indicant Chrysostomus, & Theophylact. id Pharisæos ex discipulis illis Ioannis audiuisse, qui Christum quod baptizaret, apud magistrũ accusauerant. Probabile, sed incertũ. Illud obseruandũ, non dixisse Ioannẽ Pharisæos vidisse, sed audiuisse, vt indicaret eos nõ fuisse solitos ad Christũ venire.

Quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes.] Baptizare Christus dicebatur, cum non ipse, vt statim declarat Euangelista, sed eius discipuli baptizarent: siue quia nuntij illi, qui id ad Pharisæos detulerunt, vt rei inuidiam augerent, mẽtiti sunt, dixerũtque ipsummet Christum baptizare, vt Chrysostomus & Theophylactus putant, & Euangelista videtur indicare, cum addit, *quanquam Iesus non baptizaret*, quasi dicat, quamuis ipse non baptizaret, tamen audiuerunt Pharisæi ipsummet baptizare, ideoque ægre tulerunt: siue quia, quod discipuli aut iubente, aut sciente, & non contradicente magistro faciunt, magister ipse dicitur facere, vt Ammonius exponit: sic enim reprehensum Eli sacerdotem, quasi ipse faceret, quod filios suos facere sciebat, nec prohibebat 1. Regum 2.30. siue vt Augustinus & Beda sentiunt, quia ille ipse baptismus, quem Christi discipuli conferebant, Christi erat, ab eo institutus, ab eo virtutem habens, eius datus nomine, & auctoritate. Quod ipsum magis augebat inuidiam. Maioris enim erat auctoritatis per alios tanquam dominum per ministros, quam per se quasi ministris carentem baptizare: & suo nomine, quam aut nullo, aut alieno conferre baptismum. Atq; hoc ipsum fortasse significare Ioannes voluit, cùm adiecit, *quanquam Iesus non baptizaret.* Quasi dicat, quanquam scirent non ipsum Christum, sed eius discipulos baptizare, tamen id ipsum iniquo animo ferebant, & quod minuere eorum odium debere videbatur, quod non per se, sed per discipulos baptizaret, id augebat. Quærunt quidam eius rei causam, cur Christus ipse nõ baptizauerit. Caueat lector ne respondeat, quod nonnullos non malos auctores respondere video, ideo non baptisasse Christũ, quod nondum per baptismum daretur spiritus, qui non nisi post resurrectionem datus sit, & non decuisse Christũ ipsum per se sine spiritu baptizare. Quã de baptismo ante resurrectionem sententiam etsi magnorum auctorũ fuisse diximus, tamen c.3.22. refutauimus. Neq; sequenda Tertulliani sentẽtia est, qui in lib. de baptismo putat, tunc discipulos Christi non ipsius Christi, sed Ioannis baptismum contulisse. Meliorem eius rei causam D.Thom: & Lyranus indicant, ideo non ipsũ per se baptizasse Christum, quod in rebus grauioribus, in docẽdo, in faciendis miraculis esset occupatus.

Cur Christus ipse non baptizauerit.

Sic

Sic debere præsules Ecclesiæ res grauiores per se, minores per alios agere. Sic Apostolos instituisse diaconos, quia non erat *bonum relinquere verbum Dei, & ministrare mensis*. Act. 6. 2. Sic Moysem consilio Iethro soceri sui cum septuaginta duobus senioribus populi partitum fuisse laborem, Exod. 18. 19. 20. Deut. 1. 13. 15.

3. *Reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.* Iterum in Galilæam abiisse dicit, quia cap. 1. 43. dixerat, postquam baptizatus esset, & duos sibi discipulos Petrum, & Andream aggregasset in Galilæam se contulisse. Postea vero narrauerat ex Galilæa in Iudæam rediisse, vt Ierosolymæ diem Paschæ festum celebraret. c. 2. 13. Hunc versum satis apud Marcum, cap. 1. 14. explicauimus. Duo hic exponenda, quare Christus ex Iudæa discesserit, & quare in Galilæam potius, quam alium in locum se contulerit, præsertim cum illic Herodes dominaretur, qui Ioannem iam occidisset. Vtraque quæstio facile soluitur. Ex Iudæa discessit, vt Ioannes indicat, vt Pharisæorum furori cederet: nondum enim venerat hora eius: itaque tempus non erat eos irritandi, vt Theophylactus, & Euthym. interpretantur. Quid ergo? an in Galilæa non erant Pharisæi? Erant sane, sed pauciores, & minus inuidi, minusque potentes, quam in Iudæa, maximeque Ierosolymis, vbi ea potissimum, vt Iosephus ait, secta regnabat. Herodem vero non erat, quod timeret; cum non ille sibi inuideret; sed Pharisæi. Ioannem enim non propter doctrinam, sed propter Herodiadem concubinam suam occidit, Matth. 14. 3. Duplex nobis exemplum, vt notauit Theophylactus, vno facto edidit, & vt inimicorum cedamus iræ, & vt non temere nos, ac sine vtilitate periculis proponamus. At non poterat Christus Pharisæorum inuidiam cohibere? Poterat, vt Chrysostomus, & Theophylactus notant, sed noluit, vt se verum hominem ostenderet, qui more hominum fugeret. Et si per medium ipsorum, vt alibi fecisse legimus, inuisibilis factus è manibus eorum euasisset, maiore eos inuidia, maiore diuinitatis suæ declaratione inflammasset. Et nondum, vt diximus, tempus erat, vt id faceret.

Pharisæorum secta Ierosolymis potens.

4. *Oportebat autem eum transire per Samariam.*] Vt hunc locum lector intelligat, recordetur historiæ, cuius hoc loco admonent Ammonius, Chrysostom. Euthym. Theophylactus. Samaritanos inter Gentiles à Iudæis habitos, quod Assyriorum essent colonia. Postea enim quam decem tribus, quarum regia erat Samaria, in captiuitatem ductæ sunt a Salmanasar Assyriorum Rege, Chaldæos ibi, & Assyrios habitatores pro Israelitis collocauit: sed cum a leonibus propter idololatriam vexarētur, misit eo Salmanasar sacerdotem vnum ex iis, qui inde captiui abducti fuerant, vt religiones procuraret. Quo factum est, vt alia gens alios eodem in loco haberet deos, alioque ritu coleret, & multæ in vnam religionem confunderentur. 4. Re. 17. 26. 27. 28. Ideo non vtebantur Iudæi Samaritanis, sed eos tanquam Gentiles execrabantur, infra vers. 9. Ideo dicit Christus cum ad prædicandum discipulos mittit, *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis*. Matth. 10. 5. Ne igitur videretur Christus & Iudæorum consuetudinem, & suum ipsius præceptum violasse, quod ad Samaritanos Iudæorum hostes quasi transfuga se contulisset, duobus verbis Euangelista id factum excusat. Alterum est, quod dicit, *Oportebat*: quasi dicat, nō fecisse Iudæorum odio, aut proditione: sed necessario, quia non poterat in Galilæam, quo tendebat, peruenire, nisi transiret per Samariā, vt Chrysost. Cyrill. Theophylactus, & Euthymius adnotarunt. Alterum est, quod non dicit, *oportebat ire*, sed *ἔδει διέρχεσθαι transire per Samariam*, non

Samaritanos Iudæi tanquam Gentiles execrabantur.

A vt ibi habitaret, aut diu maneret, sed vt illac iter haberet. Nemo, opinor, nescit Samariam & integræ regionis, & vnius vrbis, quæ in ea regione metropolis erat, nomen esse. Hic igitur, vt ex sequenti versu manifestum est, pro tota regione ponitur.

5. *Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar.*] Omnes docti consentiunt auctore Hieronymo Sichar, & Sichem, aut Sichimam eandem fuisse vrbem. Sed Hieronymus, & alij nonnulli secuti eum, Sichar pro Sichem aut corrupte legi, aut corrupte vrbem dictam existimant: alij vtroq; vocatam nomine Sichem filium fuisse Hemor, à quo Iacob agrum illum centum emit agnis, de quo Ioannes hic mentionem facit, constat ex Genes. 33. 19. Is autem ipse fuit, qui Dinam filiam Iacob curiose per vrbem vagantem con-

B stuprauit Genes. 34. 2. Ab eo nomē datum vrbi. Cum Ieroboam à Roboam Rege Iuda decem subduxisset tribus Regiam ibi constituit, quod locus esset, vt ait Hieronymus, vberrimus 3. Regum 12. 25. quod & Psa. 59. 8. & 107. 8. significatur. *Diuidam Sichimam, & conuallem tabernaculorum dimetiar*, tanquam de loco enim vberrimo id dicit. Locus deniq; erat multis rebus nobilis, Abrahami peregrinatione, cum primum è patria sua iussu Domini egressus est, Genes. 12. 6. Stupro Dinæ, & cæde ciuium in eius sceleris vltionem facta, Genes. 35. 1. ouibus Iacob, quas ibi eius filij pascebant, Genes. 37. 12. ossibus Ioseph ibi sepultis Iosue 24. 32. defectione decem tribuum à duabus reliquis, & nouo regno inibi constituto 3. Reg. 12. 25. bello Abimelech, à quo euersa, & incensa ea vrbs est, Iud. 9. 49. multisq;

C rebus aliis, quas facile in scriptura lector inueniet. Quæ vna fuit causa, quamobrem tam accurate Ioannes locum describeret. Altera quod id esset non solum vtile ad fidem historiæ, sed etiam ad intelligendam sequentem narrationem necessarium. Dicturus enim erat, quomodo mulier illa Samaritana respondisset, *Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum?* vers. 12.

Iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo.] Historia est Genes. 48. 22. Hoc autem non erat prædium illud, vt plerique putant, quod iuxta vrbem Sichem emerat Iacob à filiis Hemor cētum agnis Genes. 33. 19. Nam illud Iacob emerat, hoc autem, quod dedit Ioseph iure belli acquisierat. *Do*, inquit, *tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, &*

D *arcu meo*. Itaque potius agrum illum, quem centum agnis emerat, cæteris fratribus; illum vero, quem ab hoste bello ceperat, Ioseph dedit; sed quia eodem loco erat, hanc vocat partem illius. Dicit autem se eam tulisse de manu Amorrhæi *in gladio, & arcu* suo; quamuis non ipse, sed filij eius Simeon, & Leui armata familia tulissent cæsis propter sororis stuprum ciuibus Sichimæ ipso potius inscio, postea vero dolente: quia quod filij fecerant, ipse fecisse putabatur.

6. *Erat autem ibi fons Iacob.*] Puteus quem Iacob foderat iuxta Sichimorum vrbem, vt postea mulier declarat vers. 12. Quod quamuis in veteri testamēto non legamus, tamen Ioannes indicat vulgo fuisse compertum. Sic enim loquitur mulier, quasi nemo dubitaret

E à Iacob puteum illum factum fuisse, & eam opinionē Ioannes confirmat, cum dicit ibi fuisse agrum, quem Iacob dederat Ioseph filio suo, indicans in eo ipso agro puteum fuisse. Est autem credibile adaquandi gregis causa Iacob eum fecisse puteum, quemadmodum fecit Abraham Genes. 21. 25. & Isaac Genes. 26. 15. 18. Cur autem puteum appellet fontem, quod Augustinus copiose disputat, vno verbo explicat Euthymius fontem esse vbicunque aqua manat.

Iesus ergo fatigatus ex itinere.] Quod Christum fatigatum dicit, causam tacite reddit, cur sederit, & iuxta fontem

Digitized by Google

fontem sederit: affert enim secum sitim fatigatio: & indicat sedisse Christum,& vt quiesceret, quia lassus erat,&iuxta fontem,vt expectaret, dũ veniret aliquis ad hauriendam aquam, qui sibi potum daret. Quod autem addit, *ex itinere*, causam reddit ipsius fatigationis. Fatigatus erat, vt homo: nam vt Deus, infatigabilis erat: qui omnia portabat *verbo virtutis suæ*. Itaq; futilis erat Arianorum argutia hoc loco, vt Cyrillus indicat, abutentium. Melius hinc Marcionistæ, Valentiniani,& Manichęi à nostris auctorib. refutabantur, qui Christum negabant verum fuisse hominem : quòd Irenæus fecit lib. 3. c. 32. Multa hîc Chrysost. August. & Beda de singulis verbis moraliter disputant, nos nostrum sequimur institutum.

Heb. 1.

Arianorum argutia futilis.

Sedebat sic supra fontem. Hebraismus, על *supra* pro iuxta. Vt, *Super flumine Babylonis, illic sedimus, & fleuimus*, id est, iuxta. Quod autem dicit *sic*, οὕτως, multos vexauit interpretes. Chrysost. Theophylactus, & Euthymius duobus modis exponunt. Primùm, *sic*, id est, prout casus ferebat, deinde *sic*. id est humi, sine sede, quòd eodem fere redit. Alij putant esse mimesim, quasi voluerit Euangelista sedentis habitum repręsentare, quod ego, nullo modo probo. Nec enim Ioãnnes histrionis, sed Euãgelistę, eiusque non loquẽtis, sed scribentis personam agebat; quo modo non poterat habitu suo sedentis habitum exprimere. Alij referunt ad verbum *fatigatus*, quasi sensus sit, *sedebat sic*, id est modo, habituque hominis fatigati. Ego illatiuam, aut causalem particulam esse arbitror, quo sensu etiam apud Ciceronem poni Latinè dictionem *sic*, nonnulli Grammatici notarunt. *Sic*, inquit, *tot simul virtutes, continentiæ, grauitatis, iustitiæ, fidei defecerunt.* Eodem enim modo Hispani, Itali, Galli, quorum lingua ex Latina manauit, loqui solent, Venit fessus de via,& ita sedit, id est, propterea sedit, aut, sedit ergo. Sed Latini frequentiùs dicunt. Itaque hoc ipsum Hebręorum est idioma כן pro עלכן ita, pro itaque, aut ita, pro propterea. Cuius Hebraismi exempla hæc obseruaui Psal. 60. 9. כן אזמרה שמך לעד *Sic psalmum dicam nomini tuo in sæculum sæculi*, id est, ergo Psalmum dicam, aut, itaque Psalmum dicam, aut propterea psalmum dicam nomini tuo. Simile quiddam apud hunc ipsum Euangelistam c. 8. 59. in nonnullis Græcis exemplaribus, & Act. 20. 11. & 28. 14. Quanquam his tribus posterioribus locis potiùs videtur dictio οὕτως posita esse pro ἔπειτα postea.

Psal. 136. 1.

Cic. 4. Tuscul.

Hora autem erat quasi sexta. Meridiana. Sæpe enim monuimus in duodecim horas diuisum fuisse diem, itaque sextam fuisse meridianam. Designauit autem tempus Euangelista, vt causam tacite aliam redderet fatigationis, & sitis Christi. Non solùm enim propter confectum iter pedibus, sed etiam quia meridies iam erat, totoque matutino tempore pedibus iter faciens nondũ cibum sumpserat, & Solis iam ardor vigebat, lassus erat, vt Cyrillus, Ammonius, Theophylactus & Euthym. adnotarunt. Illud quoque obseruantes caute Euangelistam non dixisse horam fuisse sextam, sed quasi sextam, vt indicaret se summam habuisse curam veritatis, nosque doceret etiam in rebus minimis eandem cautionem adhibere. Probi est ingenii dubie dicere, quæ sunt dubia.

Probi est ingenii dubie dubia docere.

7. *Venit mulier de Samaria haurire aquam.* Venit mulier Samaritana. Samaria enim hoc loco, sicut & supra ver. 4. non vrbis, sed totius regionis nomen est. Nec venit mulier ex vrbe Samaria, quæ longiùs aberat, sed ex vrbe Sichem, aut Sichar, quæ proxima erat, vt ver. 5. dictũ est. Quid ergo necesse erat, vt Euangelista notaret mulierem Samaritanam fuisse? Vt causam & originẽ indicaret futuri colloquii inter ipsam, & Christum, quod inde natum est, quòd Christus Iudæus cũ

A esset, aquam ab illa, cùm esset Samaritana, petiuisset. Simul fortasse vt Christum obiter excusaret, quod cùm mulier Samaritana locutus fuisset. Nec enim id factum fuisse culpa sua: sed partim quidem casu, partim verò necessitate. Casu, quòd mulier ipsa à Christo non quæsita, forte de more venerit ad aquam hauriendam. Hanc enim vim habet verbum illud *venit*, vt acute Theophylactus vidit.

8. *Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.* Non satis apparet, cuius rei causam reddat particula illa *enim*. Itaq; nõnulli pro aduersatiua positam putauerunt, quasi dixerit. Discipuli autem eius abierant in ciuitatem. Et quidem sępe γάρ pro δέ poni, id

B est, *enim* pro autem exempla sunt frequentissima: sed hoc loco proprietatem suam mihi posse videtur retinere. Primùm causa reddi potest, cur ipse per se Christus aquã à muliere petiuisset. Si enim discipuli affuissent, illi vtique aut hausissent, aut pro illo à muliere postulassent. Petiuit ergo per se ipse, quia discipuli abierant in ciuitatẽ. Potest deinde reddi tacitè ratio, cur Christus solus cum sola muliere locutus fuerit, quod postea admirati discipuli dicuntur ver. 27. Propterea enim locutus cũ illa solus est, quia vna ex parte vrgebat sitis, ex alia discipuli in ciuitatẽ abierãt. Quanquam boni auctores Christum non verè sitiuisse pu-

C tant, sed sitim simulasse, vt sermonis ansam mulieri porrigeret, Maximus hom. 1. de eleemosyna, siue Ambrosius is est. Hîc etiam Chryso. & Euthy. quęrunt: quare Christus omnes prorsus discipulos aut miserit ipse in ciuitatem, aut abire permiserit, cur non aliquẽ apud se retinuerit, ne solus omnino remaneret. Respondent id Christum simul, & apostolos humilitate fecisse, illum quòd natura humilis esset, neque ægrè ferret sine comite esse: hos quòd Christi moribus essent assueti, ideoq; solum reliquerint. Credibile etiã est voluisse omnes eiusdem laboris participes esse,

D certatimque in vrbem festinasse, vt Domino, quæ necessaria erant, emerent, ac portarent. Notant iidẽ auctores, atque Theophyl. adeo pauperem fuisse Christum, vt viaticum nullum secum ferret.

9. *Quomodo tu Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana.* Quęrunt Ammonius, Chrysostomus, Theophylact. & Euthym. quomodo mulier illa cognouerit Christum esse Iudæum? respondent, aut ex habitu, aut ex sermone facile cognoscere potuisse. Valde id vero simile est: cùm enim Samaritani origine Chaldęi essent, est credibile & habitum, & sermonem diuersum habuisse, sicut diuersam habe-

Christus viaticum nullũ secũ ferebat

E bant religionem. Nam & Galilæi cùm eiusdem essent gentis, atque religionis, linguæ tamen aliquo discrimine à Iudæis dignoscebantur. *Vere tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit*, inquiunt Iudæi illi, Matth. 26. 73. Quin singulas, aut aliquas certè tribus proprium aliquod, quo facile dignoscerentur, idioma habuisse ex illa historia colligitur, quę Iud. 12. 6. legitur, vbi tot Ephratęi occisi sunt, quòd litteram vnã ש more cęterorum Iudæorum pronunciare non possent.

Singularum tribuum proprium idioma

Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.] Non vtuntur, non habent consuetudinem Iudæi cum Samari-

F tanis. Noster interpres, licèt minus Latino vocabulo, exprimere tamen voluit vim præpositionis, Græce οὐ γὰρ συγχρῶνται, *Non coutuntur*, ad verbum, quod significat non fuisse inter Iudæos, & Samaritanos vltro, citroque consuetudinem, atque commercium. Dubium cuius hęc verba sint, mulierisne Samaritanę, quæ hoc tũc dixerit, vt sententię suę rationẽ redderet: an Euangelistę causam afferentis, quare mulier dixerit, *Quomodo tu Iudæus cùm sis, bibere à me poscis*? Theodorus Mopsuest. in Gręca Catena, Chry-

Digitized by Google

sostomus, Theophylactus mulieris verba esse putant. Rupertus solus, quantum equidem memini, Euãgelistæ tribuit. Et quidem vtrumque probabile: sed illud prius aliquanto probabilius, & quia plures habet auctores, & quia Euangelista potiùs dixisset ἐ συγχρῶνται, non coütebantur, quàm *Non contuntur Iudæi Samaritanis.* Cur autem non vterentur ratio est nota, quia, vt exposuimus versu 4. Samaritani, quia origine Chaldæi erant, pro Gentilibus, à Iudæis habebantur, & non habebant commercium Iudæi cum Gentilibus, ne ab illis contaminarentur. Prohibuerat enim Deus Deutet. 7. 2. ne cum illis inirent fœdus. Eo etiam maiore Iudæi odio Samaritanos prosequebantur, quod cùm Iudæi non essent, veram se Iudæorum religionem habere contenderent. Quemadmodum nunc qui verè Catholici sunt maiore odio Caluinistas, cęterosque omnes hæreticos, quàm Gentiles prosequuntur: quòd illi magis supplicio, hi magis commiseratione digni sint. Maxime verò Iudæi à communicatione cibi, & potus cum Gentilib. abhorrebant, quod ea potissimum se pollui se putarent. Nam à colloquio quidem cum illis non abstinebant, in rebus præsertim necessariis. Quod adeo insitũ in animis eorum erat, vt vix etiam à factis iam ex Iudæis Christianis posset auelli. Christiani enim erant, qui Petrum reprehendentes, dicebant: *Quare introisti ad viros præputium habentes, & manducasti cum illis?* Act. 11. 3. Eademque de re Petrus est à Paulo reprehensus, quòd *prius quàm venirent quidam à Iacobo, cum Gentilibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat, & segregabat se, timens eos, qui ex circuncisione erant.* ad Galat. 2. 12. Propterea nõ dicit mulier, *Quomodo tu Iudæus cùm sis,* mecum loqueris: sed *bibere à me poscis?* Existimabant Iudæi, vt D. Augustinus adnotauit, omnia vasa Gentilium immunda esse, quia multas sæpe res immundas attingebant, ideo ea tangere non poterant. Non poterat autem Christus non bibere ex amphora, qua mulier illa Samaritana aquam hauriebat, cũ aliud ipse vas non haberet. Propterea mulier miratur, quòd bibere à se petat. Rectè etiam ex Thalmudicis traditionib. notatum à quibusdam est, licuisse quidem Iudæis à Samaritanis, sicut & à Gentilibus cibum, & potum emere: dono autem accipere non licuisse: quòd hoc esset non solùm consuetudinem, sed etiam amicitiam cum illis alere, ideo dicit *bibere à me poscis.* Commodè etiam Chrysostomus, & Theophylactus adnotauerunt, Samaritanis quidem licuisse agere, cibumque capere cum Iudæis, Iudæis verò cum Samaritanis non licuisse. Propterea mulierem non respondisse, non possum, aut non licet mihi tibi dare; sed *quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis?* quasi dicat, non licet tibi, aut petere, aut accipere. Itaque non recusasse illi tanquam inimico potum dare: sed propriæ eum legis admonuisse, videret num sibi liceret petere: nam si quidem liceret, libenter daturam esse, vt Theodorus Mopsuestiensis obseruauit. Etsi mihi potiùs videtur quasi Iudæorum, vt putabat, superstitionem irridens hoc Christum interrogasse. *Quomodo tu Iudæus cùm sis, bibere à me poscis?* Vtinam tam diligenter Catholici nunc hæreticorum consuetudinem euitarent, quàm Iudæi Samaritanorum consortium etiam in rebus nihili fugiebant. Certè periculosius est cum hæreticis, quàm cum Samaritanis, quàm cum Gentilibus, aut Mahumetanis agere. *Sermo enim eorum vt cancer serpit.* Et circumeunt mare, & aridam, vt faciant vnum proselytum, vt cùm factus fuerit, faciat illum filium Gehennæ duplo, quàm se. Quærit etiam Chrysostomus, cur Christus contra Iudæorum legem, aut traditionem potum à Samaritana petierit. Respondet exemplo docere voluisse, non esse iam illas Iudæorum traditiones obseruãdas. Alii, sciuisse eum, mulierem sibi nõ daturam esse: quod non probo: quin existimo re ipsa potum Christo dedisse, illumque bibisse: certè obtulisse, quamuis id Euangelista, dum Christi cum illa colloquium recitat, silentio præterierit. Sunt etiã qui putent, in quibus Ambrosius ser. 30. Beda, Maximus, Euthymius, & grauis iudicii auctor D. Thomas Christum non petiuisse aquam illam, quam mulier intellexit, putei, sed spiritualem aquam, quam sciebat illam sibi dare non posse: petiuisse tamen, vt ansam præberet de aqua loquendi, quam ipse daturus esset. Sciuisse Christum quid mulier responsura esset, voluisseque aquam ab ea propterea petere, vt de aqua spirituali postea loqueretur: dubitari non potest: nihil enim, cùm Deus esset, faciebat casu. An autem ea tantùm de causa petiuerit simulans se sitire, vereque velle bibere, an re ipsa sitiens petierit, vt biberet, dubium esse potest, probabileque vtrumque est: sed hoc mihi probabilius, verè sitiuisse, veréque bibere voluisse, eaque ratione petiuisse aquam. Id enim Euangelista, vt suprà diximus, significauit ver. 6. cùm dixit fatigatum fuisse, iuxta fontem sedisse, horamque fuisse circiter sextam.

10. *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere.*] Donum Dei intelligunt Augustin. Rupertus, Beda, & Strabus, Latinique fere omnes Spiritum sanctum, quem postea *aquam viuam* vocari putant, & aquæ illi opponi, de qua mulier Christum loqui intelligebat: vt ait c. 7. 38. 39. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Chrysost. Cyrill. Theophylact. Euthym. generaliter intelligunt *donum Dei*, id est, quidquid Deus potest, aut solet dare: vt donum Dei dono hominis, id est, aquæ, quam mulier illi donare poterat, opponat. Alii se ipsum *Donum Dei* vocasse putant, quasi dixerit, si scires quantũ hominibus donum præstiterit Deus, quòd me ad eos miserit, & quis ego sim, qui ab eo missus sum, ac tecum loquor, tu aliam à me aquam postulares. Quo sensu interpretatur Ammonius. Magis accommodatè ad filum orationis mihi videtur interpretari, qui hoc ipsum *donum Dei* vocari existimant, quòd tam cõmoda illi mulieri occasio salutis oblata fuisset, vt Christum ad fontem inuenisset, à quo meliorem magisque salutarem aquã, quàm ex illo fonte, quem tantopere laudabat, haurire posset, sed auctorẽ eius sententiæ satis grauem neminem inuenio. Ego si vera, vt ego quidem existimo, hæc est sententia, quod sequitur, *Et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere*, per exegesin dictum esse putandum est: idem enim est, *si scires donũ Dei*, & si scires, *quis, est qui dicit tibi, da mihi bibere*, sed hoc illius explicatio est. Quod autem dicit, *si scires quis est*, allusio est ad id, quod mulier dixerat: *Quomodo tu Iudæus cum sis*, sic enim Iudæum Christum appellauerat, vt nihil supra esse putaret: Christus igitur ait, si scires me non solùm Iudæum, sed Regem etiam: & Deum Iudæorum esse.

Tu forsitan petisses ab eo.] Bibere, sicut ego à te petiui, & dedisset tibi aquam, non qualem à te ipse poposci, sed *viuam*, id est, viuificantem, aut vitam in se habentem: Spiritum sanctum, qui aqua est non mortua, vt ista, quam ego à te postulaui, sed viuã, sicut homo dicitur hostia viuens, quia hostia est oblata Deo, non mortua, quales Deo offerri consueuerant, sed viua, & rationabilis, Roma. 12. 1. & lapis viuus, quia est metaphoricè lapis Ecclesiastici ædificii, & non emortuus, qualis esse solent qui in aliis ponuntur ædificiis, sed viuus, & animatus. 1. Petri 2. 5. Sic interpretantur Beda, & Rupertus in cõment. estque meo iudicio

Samaritani origine Chaldæi.

Tract. 15.

A Samaritanis dono cibũ accipere Iudæis non licebat.

1. ad Tim. 2. 17

Matt. 23. 15.

Cur Christus contra Iudæorum legem potum a Samaritana petierit.

Eodem ver. & 11.

iudicio vera ſententia. Nam & c. 7. 38. 39. ipſum Spiritum ſanctum aquam viuam appellat. Alij gratiam Spiritus ſancti aquam vocari putant, vt Cyrillus, Irenæus lib. 3. c. 19. Chryſoſt. in Catena Græcorũ citatus, & Theodor. & in Pſal. 1. & 64. Baſil. in Pſal. 45. Theophylactus & Euthymius, ſiue quòd animos lauet, ac purget, quamobrem & per aquam baptiſmi ſignificatur, vt quidam volunt: ſiue quia non eſt ſtagnans, & veluti mortua, atque immobilis, ſed vt ait Theophylactus, ἀναβλύζον, ἀναπιδῦον κινούμενον· ἡ γὰρ χάρις τοῦ πνεύματος ἀκίνητον πρὸς τὸ ἀγαθὸν τὴν ψυχὴν ἐργάζεται ἀναβάσεις ἀεὶ διατιθεμένην, *Aquam*, inquit, *dicit Spiritus ſancti gratiam ſcaturientem, exilientem. Nam gratia ſpiritus efficit,* B *vt anima ſemper ad bonum moueatur, nouos ſemper diſponens gradus, quibus aſcendat.* Alij doctrinam Euangelicam aquam hîc vocari dicunt, viuam verò, quia *viuus eſt ſermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Ita interpretantur Ammonius, & Euthymius, & Theodoretus in Pſalm. 1. Alij baptiſmi aquam intelligunt, quam qui ſemel bibit, nõ ſitit iterum, quia qui ſemel baptizatus eſt, iterum baptizari non poteſt, vt exponunt Cyprianus epiſtola quadam ad Cæcilium, & Ambroſius aut Maximus in ſerm. de Eleemoſynis, & Auguſtinus ſerm. de tempore 91. & Proſper. lib. 1. de promiſſion. c. 39. Inuenio qui *aquam viuam* Chriſtum ipſum interpretantur, vt Mar. Victorinus libr. 1. aduerſus Arium. Probat enim ex hoc loco Chriſtum eſſe Deum, quia vita aut aqua viua eſt; & Procop. in caput 7. Iſai. & Maximus in homil. 2. de Eleemoſynis. Quod dicit *forſitan*, Græcè eſt, σὺ ἂν ᾔτησας tu petere ab eo potuiſſes. Sed rectè noſter interpres ſenſum expreſſit. Significatur autem facultas liberi arbitrij, qua poterat mulier aquam petere, vel non petere, ſi vellet.

Ad Heb. 4. 12.

Liberi arbitrij facultas.

11. *Domine neque in quo haurias, habes.*] Notant Chryſoſtomus, Euthymius, & Theophylactus aliquantum iam ex verbis Chriſti mulierem illam profeciſſe: non enim vulgari verbo, ſed dominum appellaſſe; cognouiſſe enim ex eius ſermone, pollicitationeq; nõ vulgarem eſſe hominem, qui tam aſſeueranter dixiſſet, *Si ſcires donum Dei, & quis eſt, qui dicit tibi, da mihi bibere.* Apparet tamen, vt aiunt Cyrillus, & Auguſtinus adhuc eſſe carnalem, *Aquam enim viuam*, quã pollicitus erat Chriſtus, non aliam quàm illam ipſam intellexerat, quam ex illo ipſo puteo hauriebat, aut aliam certe generis eiuſdem, quam aquam viuam, id eſt ſcaturientem Chriſtus appellaſſet. Propterea dicit, *Nec in quo haurias habes, & puteus altus eſt.* Putauit, vt notat Cyrillus, magum fortaſſis eſſe qui occulta aliqua arte aquam ex alto puteo, ſine vllo inſtrumento haurire poſſet. Ideo explorat quanam ratione id facturus ſit. Repræſentat nobis hæc mulier animalem hominem, qui *non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei*, ſed omnia carnaliter intelligit: maximè verò hæreticos, qui toti in ſenſus ſuos defixi ſunt, & quidquid altius eſt, magicum putant.

Lib. 2. c. 83.

1 ad Cor. 2. 14.

Hæretici toti in ſenſus defixi.

12. *Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?*] Id eſt hunc puteum, quem vides tam magnum, tam altum, tam abundantem aquis, vt non ſolùm ipſe, totaque eius familia, ſed omnia etiam eius pecora biberint: aut tam bonæ aquæ, vt ipſe, & filij eius ex ea biberint: itaque meliorem tu dare nõ poteris, vt Chryſoſt. Theophyl. & Euthym. exponunt. Iacob patrem noſtrum, id eſt ſuum, & Chriſti, omniumque Iudæorum: aut noſtrum, id eſt Samaritanorum vocat, indicans etiam ſe, omneſque Samaritanos eſſe Iudæos, ſiue quia quamuis Chaldæi eſſent, tamen quia mixti cum Iudæis fuerant, pro Iudæis ſeſe ferebant, & Iacobi genere gloriabantur, vt Chryſo. Euthym. & Theo-

A phyl. interpretantur: ſiue quia eius ſe religionem ſequi putabant, patrẽ etiam ſuum appellabant, vt Cyrillus exiſtimat: quemadmodum ſi Caluiniſtæ nunc veteres auctores, atque doctores Eccleſiaſticos patres vocent, quòd eorum ſe doctrinam ſequi mentiantur. Quanquam hoc Samaritanis arrogantiores ſunt, vt nec eos Patres, neque Sãctos, nec vllo prorſus honorifico titulo vocari velint. Quare oſtendunt ſe eorum non eſſe filios, mentirique, cũ ſe illorum doctrinam ſequi iactãt. Duobus modis mulier intellexerat Chriſtum ſibi aquam dare poſſe: aut ex eodem hauſtam puteo, quod ſupra, vt ſibi viſa eſt, refutauerat, dicẽs, B *Nec in quo haurias, habes, & puteus altus eſt*: aut ex alio quopiam, quem in eodem loco repente fodiſſet, quod nunc refellit dicens, *Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob?* quaſi dicat, non poteris alium hîc puteum repente fodere, niſi maior ſis patre noſtro Iacob: atqui vt quamlibet magnus ſis, maior certè illo eſſe non potes, non ergo aquam mihi viuam iſta ratione dare poteris.

Caluiniſtæ Samaritanis arrogantiores.

13. *Omnis, qui biberit ex aqua hac ſitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in æternũ.*] Rectè Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius obſeruauerunt Chriſtum noluiſſe verbis C ad id, quod mulier interrogauerat, reſpondere, *Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob?* ne arrogans eſſe videretur, qui ſe Iacob maiorem faceret; quod quidem mulier, quæ nondum Deum eſſe ſciebat, abſurdum atque temerarium eſſe putauiſſet: re tamen ipſa reſpondiſſe docentem, quid inter aquam illam, quam dedit Iacob, & eam, quam ipſe daturus erat, intereſſet; ſe multo meliorem aquam, quàm illam Iacob daturum eſſe; itaque ſi propter aquam, quam dederat, tantum putabat fuiſſe Iacob, multo maiorem ſe eſſe exiſtimare debere, qui multo meliorem aquam daturus eſſet. *Tu autem quæſo*, inquit Chryſoſtomus, *Dei ſa-* D *pientiam conſidera; quàm leniter mulierem allicit. Non à principio dixit, ſi ſcires quis eſt, qui dicit tibi, da mihi bibere; ſed poſtquam occaſionem illi præbuit, vt ipſum Iudæũ appellaret, & criminaretur, hoc propulsãs, inquit ſi ſcires quis eſt, qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forſitan petiſſes ab eo; quibus verbis iam ad maiora impulit, vt patriarchæ meminerit. Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob?* Quomodo qui biberit ex aqua illa, quam mulier intelligebat, ſitiat iterũ, facile, vt inquit Auguſtinus, intelligitur. *Et verũ*, inquit, *eſt ſecundum hanc aquam; & verum eſt ſecundum quod ſignificat illa aqua. Et enim aqua in puteo voluptas ſæculi eſt in profunditate tenebroſa. Hinc eam hauriunt homi-* E *nes hydria cupiditatum. Cupiditatem quippe proni ſummittunt, vt ad voluptatem hauſtam de profundo perueniant, & fruuntur voluptate præcedente, & præmiſſa cupiditate. Nunquid non iterum ſitiet? Ergo de hac aqua qui biberit, iterum, inquit, ſitiet.* Quo autem modo, qui biberit ex aqua, quam Chriſtus promittit, non ſitiat iterum, ipſe declarat. Vide ſequentem verſum vbi hic explicatur.

Homil. 31.

Tract. 15.

14. *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.*] Propterea *non ſitiet in æternum*, quia *fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam*, id eſt, vſque ad vitam æternam, vſque ad cœlum. F Quis enim ſitiat, qui fontem in viſceribus habeat tam alte ſalientem? Metaphora eſt à fontibus ſumpta alte aquam eiaculantibus; quod propter ingentem copiam, & ſcaturiginem aquæ fieri ſolet. Sic enim qui Spiritum ſanctum in ſe habet, fontem habet vſque ad cœlum ſalientem, hoc eſt in vitam æternam, quæ in cœlo nobis propoſita eſt. Loquitur autem de aqua tanquam de planta, aut ſemine aliquo, quòd iactum in terra naſcatur. Sic enim illam aquam fieri in nobis fontem ſalientem in vitam æternam. Videndum

Digitized by Google

quid sit iterum sitire, vel non sitire amplius in æternum. Qui putant sitire esse bona temporalia, aut carnales voluptates iterum concupiscere, nimium videtur allegorici. Sitire ergo iterum, proprie sumitur pro appetitu potus, quem Philosophi appetitum humidi, & frigidi diffiniunt; sicut aqua, quam qui bibit, iterum sitit, sumitur proprie. Non sitire autem in æternum, metaphoricè, nō propriè dictum est, sicut Spiritus sanctus non proprie, sed metaphorice aqua vocatur. Est autem non sitire in ęternum, non esse opus illi, qui semel bibit eadem spirituali, quam bibit, aqua; semel enim potam satis esse vsque in æternum. Nec enim consumi, aut per vrinas, & sudores excerni sicut aquam istam, quam bibimus elementarem; sed incorruptibilem, immortalem, & inexhaustā esse, quæ perpetuò sitim sedet, id est, per se ad vitam ęternam sufficientem esse, nec vllum aliud adiumētum desiderare, quod est sitire, nisi forte, qui eam biberit, euomat. Euomit autem, quisquis peccat, eiiciens à se Spiritum sanctum. Sola ergo natura, & vis vtriusque aquæ corporalis, & spiritualis declaratur; quòd illa natura sua consumatur, corrumpaturque: Immo nisi cōsumatur, nisi concoquatur, nisi digeratur, minime prosit: hæc cōtra natura sua neque corrumpi, neque digeri possit, ideoque semel potam in ęternum satis esse, & qui eam biberit, nisi forte, vt diximus, culpa sua eam euomuerit, iterum non sitire. Cur enim sitit iterum, qui aquam istam elemētarem bibit, nisi quia quam semel bibit, aqua calore stomachi consumitur? si nūquam consumeretur, nunquam iterū sitiret. Id ergo in aqua illa spirituali accidit. Hac ratione quæstiones illæ, quas nōnulli in hunc locum inducunt, præciduntur. Altera est, quomodo qui bibit ex aqua Spiritus sancti non sitiat in æternum, cùm homines, qui Spiritum sanctum receperunt, peccare possint, & qui in peccato sunt, vtique sitiant, id est aqua illa iterum indigeant, vt spiritualiter viuant, saluique esse possint? Facile enim hoc ex iis, quæ modò diximus, soluitur: vim tantum, naturamque vtriusq; aquæ hîc explicari, Spiritum sanctum eiusmodi natura sua aquam esse, vt qui semel eam biberit, satis habeat in totam vitam, modo ne euomat, ne eiiciat; euomit, qui peccat. Altera, quomodo hęc sententia illi Ecclesiastici c. 24. 29. contraria non sit, *Qui bibunt me, adhuc sitient*? Illic enim sitire est amare, & concupiscere, qui amor, quo magis sapientiam gustamus, magis crescit. Sicut de auaritia, poëta ille dixit:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Hîc autem non sitire non est non concupiscere, sed non indigere vlla re alia, aut non opus esse eundem Spiritum sanctum iterum accipere, quod est iterum bibere, quia semel acceptus semper in nobis manet, nisi nos ipsi inuitum quodammodo, & repugnantem eiiciamus. Atque hoc est, quod nos admonet D. Paulus. Thessal. 5. 19. *Spiritum nolite extinguere.* Manet in nobis semel haustus, semel accensus, nisi nos ipsi extinguamus, estque in animis nostris veluti perennis fons saliens in vitam æternam. Similis sententia infra c. 6. 35. *Qui venit ad me, non sitiet iterum.*

Arist. 2. de anima c. 3. tx. 28.

Duæ de hoc loco quæstiones explicantur.

Iuuenal. Satyr. 14.

15. *Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.*] Adhuc carnalis est mulier. Nec mirum, mulier ipsa caro est. Cum tam apertè Christus significasset de spirituali se aqua loqui, tamen adhuc in corporali hæret aqua, vt Cyrillus annotat. Quanquam Chrysost. & Theophyl. aliquid supra sensū mulierem existimant concepisse, in eo tamen errasse, quod spiritualem aquam corporaliter intelligebat. Cum enim videret Christum de alia nō corporea loqui aqua, existimasse eam non aliam habere vim, quā vt corporis sitim extingueret. Itaque non petiuisse illam, vt haberet vitam æternam, quāuis audiuisset eam in vitam æternam salire: sed vt nō amplius sitiret, & laborem illum quotidianum aquā hauriendi deuitaret. *Ad laborem*, inquit Augustinus, *indigentia cogebat, & laborem infirmitas recusabat. Vtinam audiret, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis; & ego reficiam vos. Hoc enim ei dicebat Iesus, vt non laboraret, sed illa nondum intelligebat.* Origenes intellexisse mulierem putat, sed quod dicit, *vt non veniam huc haurire*, nimis, vt mihi videtur allegorice interpretatur, id est vt non indigeam aqua ista Iacob, scripturis, atque doctrinis quibus opus nobis est, vt diuina mysteria intelligamus: sed sine vllo studio, sine vllo labore, quēadmodum angeli faciunt, intelligam. Illud melius adnotauit hic etiam mulierem illā honorifice Christum Dominum appellasse, vt versu 11. Illic quidem, quia discere ab eo volebat, vnde aquam haberet, & an maior esset Iacob: hîc, quia ab eo petebat aquam. itemque illud, re ipsa comprobasse verum esse, quod Christus dixerat versu 10. *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo*; simul enim vt mulier id intellexit, quoquo tandem modo intellexerit, aquam ab eo petiuisse. Vtrumque mihi probabile videtur, & mulierē intellexisse Christum de aqua spirituali loqui, tamen non credidisse, quæ dicebat, irridendoque respondisse, *Domine, da mihi hanc aquam*; & non intellexisse, sed cum putasset eum de vera aqua, veráque corporis siti loqui, serio respondisse, *Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Si intellexit, & non credidit, sed simulans se credere irrisit, specimen nobis hæreticorum præbuit. Hoc enim eorum ingenium est, quidquid sanctum, quidquid spirituale, quidquid denique supra sensus est, ingeniosa, vt ipsi putant, satanica, vt ego existimo, simulatione irridere. Si non intellexit, exemplum nobis expressit eorum Catholicorum, qui res diuinas non intelligentes, curam tamen earum abiiciunt in sola temporalia commoda intuentes.

Gene. 2. 23.

Matt. 11. 28.

Hæreticorum proprium sancta quæque irridere.

16. *Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.* Minime dubium est, quin sciuerit Christus eam virum non habere, vt illi paulo post declarauit, tamen necesse est, vt aliquo saltem prætextu Christus eam iusserit vocare virum. Is duplex esse potuit: alter quòd vellet non cum illa sola, sed etiam cum eius viro donum illud, quod promiserat, communicare, & quo maius esset beneficium, quod viro simul, & vxori commune esset; & quod non satis honestum videretur nuptæ mulieri quidquam donari inscio marito. Hoc prętextu Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius factum putant, vt Christus dixerit, *voca virum tuum.* Alter, quem Augustinus, & Cyrillus attingunt, quod non satis videretur mulier idonea esse, vt, quę dicturus erat Christus, intelligeret, ideo iussam vocare virum, vt per eum doceretur. Sic enim, vt monet Augustinus, D. Paulum constituisse, vt per viros suos mulieres docerentur, 1. Corinth. 14. 35. At cur non alium potius quęrebat prætextum, quàm vt de viro illius loqueretur, quem sciebat eam non habere? nec enim illi deesse multi potuerunt. Eo ipso quod sciebat virum eam non habere, eo potiùs quàm alio prætextu vsus est. Sciebat enim quid illa iussa virum vocare responsura esset: & volebat occasionem inde captare illi declarandi, quidquid toto vitæ suæ tempore fecisset, vt Ammonius ait. Iubent nos Chrysostomus, & Euthymius modestiam simul, & prudentiam Christi obseruare. Poterat statim principio facere, quod tandem in fine fecit, & omnem illi vitam enarrare. Noluit, sed occasiones quæsiuit commodas, vt quod dictū-

Per viros docendæ sunt mulieres.

Digitized by Google

dicturus erat, aut necessariò re ipsa postulante, aut certe apte dicere videretur. Si statim dixisset quinque eam viros habuisse, arrogantet, & ambitiose dixisse videretur, vt se Prophetã esse ostenderet; quod sancti cordatique Prophetæ facere non solent. Itaque isti qui nulla occasione, nullius rogatu, aut occulta pronuntiant, aut aliquid aliud faciunt simile miraculi; verendum, ne circulatores potiùs, aut magi, quàm Prophetæ, vel sancti viri sint. Longe abest sanctorum virorum ingenium à vanitate.

17. *Non habeo virum.*] Quomodo negat se virum habere, cùm aliquẽ saltem haberet loco viri? Nec enim credendum est illam dicere voluisse se quidem loco viri aliquem amicum habere, legitimum autẽ virũ nõ habere. Quòd si dicere voluisset, peccatum suum aperuisset, quod maximè videtur occultare voluisse. Respondet Euthymius voluisse Christum decipere, quia purum adhuc esse hominẽ existimabat. Itaque etsi putabat se virum habere, tamen dixit se non habere. Et verò probabile est mulierem illam curiosam, & cupidam videndi, quo tandem euaderet Christi pollicitatio, ideo negasse se habere virum, vt Christus statim sibi daret, quod daturum se, cùm vir venisset, pollicebatur, eo non expectato.

Bene dixisti, quia non habeo virum.] Quod mulier vno sensu dixerat, id Christus alio sensu accipiens vere ab ea dictum esse interpretatur. Illa putans se virum habere, mentita dixerat se non habere, vt paulo ante ex Euthymio dicebamus; Christus verbum eius excipiẽs subiecit verum eam dicere falsum dicere volentem; Habere enim virum, sed non legitimum.

18. *Quinque enim viros habuisti, & nunc, quem habes, non est tuus vir.*] Satis fuisset dicere, *Bene dixisti*, nam quem habes, non est tuus vir. Sed non contentus Christus ostẽdere scire se non esse legitimum virum, quem mulier illa pro legitimo haberi volebat, sumpta ex viro vno occasione de omnibus loquitur, quos vnquam habuisset. Nõ satis ex his verbis Christi constare potest, an quinque illi viri, quos Samaritanam habuisse dicit, legitimi fuerint, an concubini potiùs, quàm mariti, quemadmodum & vltimus. Ego semper existimaui adulteros fuisse. Nam si legitimi fuissent, nihil occultum Christus Samaritanæ patefecisse videretur, cùm dixit quinque eam viros habuisse. Deinde cùm mulier dicit postea ver. 29. *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci?* Omnia sua occulta peccata à Christo sibi indicata fuisse significat, atque inter ea proculdubio enumerat, quòd quinque habuisset viros, quod nullum peccatum fuisset, si fuissent omnes illi legitimi. Hoc me tantùm tenebat, quòd auctorem non inuenirem vllum huius sententiæ. Omnes enim, quos legebam, sentiebant fuisse legitimos; Augustinus tractat. 15. Nonnus poëta, Hilar. 2. de Trinitate, Athanasius, aut quisquis auctor earum qq. qu. 58. Beda, Euthymius, Rupertus, & recentiores magno consensu; ita prorsus, vt nec qui dubitaret quidem mecum, reperirem. Inueni tamen multo quæsitum studio Chrysostomum in Psal. 13. qui non solùm putat quinque illos adulteros fuisse, sed eodem etiam tempore eos mulierem illam Samaritanam habuisse, aptòque exemplo eo probat gentes, quæ multos crederent Deos, nullum habere Deum, quia verus Deus nõ nisi vnus esse potest; quemadmodũ, inquit, Samaritana illa eo ipso quod quinque habuerat viros, nullum habuerat, quia verus vir non potest esse nisi vnus. Confidenter nunc dico hunc secutus auctorem, quòd ante timide dicebam. Sententia Basilii in epistola ad Amphilochium indiget venia. Putat post trigamiam cetera, si quę contrahuntur matrimonia,

Adulteros habuit quinque Samaritana.

vera non esse: itaque hunc sextum, quem illa habebat mulier, matrimonio illi coniunctum fuisse: sed quia sexus maritus erat, adulterum à Christo fuisse iudicatum. Quid quinque illi, quid vnus hic vir allegoricè significent, non est instituti nostri docere; tamen si quis hoc requirit, Origenem, Augustinum, Bedam & Strabum in hunc locum legat.

Hoc verè dixisti.] Idem antè dixerat, sed repetitione confirmat. Nimis mihi videtur argutum, quod Origenes obseruat, hæc verba tacitam habere reprehensionem. Sic enim Christum dixisse, *hoc vere dixisti*, quasi indicaret eam ante vera non dixisse, cùm dixerat Iacob puteum illum effodisse, atque ipsum, & eius pecora inde bibisse, quod suprà refutauimus.

19. *Domine video, quia Propheta es tu.*] Duplex confessio, & proprij peccati & virtutis, atque excellentiæ Christi. Cùm enim dicit, *Video, quia Propheta es tu*, tacite confitetur vera eum dixisse, se in perpetuis adulteriis vitam duxisse. Quòd qui nemine indice cognouerit, non posse non esse Prophetam. Obseruauerunt quidam non boni auctores hoc inter prædestinatos, & reprobos esse discriminis, quod prædestinati reprehensi culpam agnoscant, vt fecit hæc mulier, & Dauid 2. Regum 12. 13. Ezechias 4. Regum 20. 19. & Isai. 39. 8. Et illi qui concionanti Petro commoti sunt Actorum 2. 37. reprobi verò aut negent, vt Cain Genes. 4. 9. Giezi 4. Regum 5. 25. Ananias, & Saphira Act. 5. 2. 8. aut excusent, vt Saul 1. Regum 15. 20. aut etiam vlciscantur, & in eos à quibus reprehenduntur sæuiant, vt reges Iudæorum in Prophetas, qui à Deo illis mittebantur. 3. Regum 19. 2. Roman. 11. 3. Ierem. 29. 26. & 36. 5. Herodes in Ioannem Mat. 6. 17. Scribæ & Pharisæi in Christum Matth. 21. 45. 46. & 26. 57. Iudæi in Stephanum Act. 7. 57. Recte dixissent, si non inter prædestinatos, & reprobos; sed inter bonos, & malos discrimen illud posuissent. Nam nec prædestinati semper ostensa sibi peccata recognoscunt, sed sæpe admonitionibus resistunt, sæpe obstinati sunt vsque ad vltimum vitæ tempus, quo tempore subito resipiscunt: & reprobi sæpe monitorem audiunt, sæpe resipiscunt, ad extremum verò in peccato moriuntur. Nec quisquam scire potest, an illi omnes, qui reprehensi culpam agnouerunt, prædestinati: & omnes, qui non cognouerunt, reprobi fuerint. Quin Paulum videmus vnum ex iis, qui in Stephanum sæuierunt, fuisse prędestinatum. Quòd enim, qui reprehenditur, peccatum agnoscat, non solum ex gratia, sed ex libero etiam pendet arbitrio: quod isti vt tollant, omnia prædestinationi tribuunt. Illud quidem recte in hac muliere Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius obseruarunt, nõ ægre tulisse à Christo reprehensam, quin conuersam ad meliorem mentem salutem ab eo quæsiuisse. Conceperat ante ex Christi sermone aliquantam de illo opinionem, vt non vulgarem hominem esse duceret, ideoque, vt Origenes ait, dominum appellaret. Nũc verò plusquam hominem non vulgarem, id est Prophetam confitetur, videns, quæ occulta erant, sibi patefecisse. Itaque ineptè prorsus quidam hæreticorum interpretes Prophetam hoc loco hominem doctum, & in lege versatum intelligunt. Non enim doctrina vlla, sed diuino prorsus spiritu occulta, solique Deo cognita pandũtur. Sed quia nemo melius quàm Prophetæ, quæ ad legem, religionemque pertinebant, nouerat, quæstionem illi tanquam Prophetæ de religione proponit.

20. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi oportet adorare.* Non

 dicit

Digitized by Google

dicit, Nos dicimus in monte hoc adorandum esse; sed, *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Siue artificio aliquo, vt quidam volunt, vt indicaret Samaritanos exemplo, & auctoritate patrum facere quod faciebant: Iudæos vero exemplo & auctoritate carere, soláque priuata quadam opinione Ierosolymis adorare. *Vos*, inquit, *dicitis*; quasi dicat, dicitis, sed non probatis. Siue, vt ego arbitror, excusans potiùs Samaritanos, quam Iudæos accusans, ita loquitur. Dubium quos patres intelligat, cùm dicit, *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*, Samaritanorum ne, an Samaritanorum simul, & Iudæorum. Plerique omnes auctores Iudæorum etiam Patres intelligunt Abraham, Isaac, & Iacob. Nam Abraham in eo monte filium suum Isaac sacrificasse Genes. 22. 2. & Iacob in eodem loco structa ara Deum oblato sacrificio adorasse Genes. 33. 20. Sic interpretantur Ammonius, Chrysostomus homilia 31. Augustinus, Beda, Rupertus, libr. 4. Theophylactus, & Euthymius. Id quidem vel solis auctoribus sine alia ratione probabile est: sed non video, cur non probabile etiam sit solos maiores Samaritanorum intelligi, qui cultum illum in eo monte instituerant: quorum se auctoritate mulier tuetur, vt mulierem litterarum imperitam decebat. Inepte verò hæretici hodie huius nobis mulieris exemplum obiiciunt, quasi nos idem faciamus, cùm maiorum nostrorum allegamus traditiones. Non enim animaduertunt mulierem illam Samaritanam, id est hæreticam fuisse, ideoque cum patrum suorum exemplum, traditionemque protulit, nihil aliud, quàm erroris vetustatem protulisse. Vnde sequitur Lutheranos, & Caluinistas, qui hoc nobis obiiciunt, non posse maiorum suorum exemplo sese tueri, quia ipsorum maiores sicut & ipsi hæretici fuerunt, & ab Ecclesia Catholica, sicut Samaritani olim ab Ecclesia vera Iudæorum, discesserunt. Rectè mulier illa maiorum suorum exemplo, auctoritateque vsa fuisset, si in vera fuisset Ecclesia. Nam traditio in Ecclesia, veritatis, extra Ecclesiam, erroris confirmatio est.

Caluinus in Ioan.

Traditio in sola Ecclesia veritatis confirmatio est.

In monte hoc. Non dubium demonstrasse montem Garizin, qui vrbi Sichimorum, cuius illa mulier erat ciuis, vicinus erat: in eoque omnes conueniunt auctores. Quæ autem fuerit causa Samaritanis in eo monte adorandi, ex sacra intelligitur historia. Ieroboam cum decem tribus à regno Iuda segregasset, nouumque regnum Israelis constituisset, metuens ne si populus de more religionis causa Ierosolymam iret, se deserto ad Regem Iuda dilaberetur, nouo Regno nouam instituit religionem, & duos illos conflauit vitulos, quorum alterum in Bethel, alterum in Dan vltima regni parte collocatos pro diis iussit adorari. Hinc prima orta est dissentio religionis. Post Babylonicam verò captiuitatem potientibus rerum Persis Manasses Ierosolymitanus ciuis, & Iaddi Summi sacerdotis frater, & ipse sacerdotalis particeps dignitatis Sanaballeris Cuthæi, & Darij Regis in Samaria præfecti filiam vxorem duxit, nomine Nicasonem. Quamobrem cum & à cæteris Iudæis, & ab ipso suo fratre Summo sacerdote functione sacerdotij prohiberetur; seque apud Sanaballetem excusaret, quòd ipsius filiam quam sibi desponderat, ducere non posset, malle se vxore carere ea, quàm tanta dignitate sacerdotij. Sanaballetes non solùm summum illi pollicetur sacerdotium, si filiam suam retineat, sed templum etiam se illi Ierosolymitano æquale ædificaturum. Quod & fecit in monte Garizin, vnde cœptum est à Samaritanis sacerdote Manasse in eo monte adorari. Historiam scribit Iosephus lib. 11. antiquit. cap. 7. & 8. Quod autem dicit

A mulier *adorauerunt*, eam intelligit adorationem, quæ cum sacrificiis, cæterisque publicis ac solemnibus ceremoniis coniuncta erat. Nam Deum orare, & flexo venerari genu & Samaritanis, & Iudæis vbique licebat, idque sæpe legimus fecisse Christum. Offerre autem sacrificia, præscriptis à lege ceremoniis vti Iudæis extra Ierosolymitanum templum non licebat, sic Deo iubente Deuter. 14. 23. 24. & 16. 3. Eum enim locum Deus elegerat, vt ibi nomen suum inuocaretur, vt scriptura loqui solet 1. Paralipomen. 17. 12. & 22. 6. & 2. Paralipomen. 6. 6. & Psal. 77 68. 69.

Adoratio quanam hic intelligenda.

B 21. *Mulier, venit hora, quando nec in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem.* Incipit vti Christus auctoritate sibi à Samaritana concessa. Vocauerat Christum Prophetam; postulat igitur ab ea, vt sibi tanquam Prophetæ credat. Porro non respondet propriè ad id, quod mulier interrogauerat, vtri melius Samaritani in monte illo, an Iudæi Ierosolymis Deum colerent, siue quòd id studio contentionis, & gentis interrogasset, vt Chrysostomus insinuat, & noluit Christus constitutus ab ea iudex alere contentionem; siue quòd noluerit ostendere magis parti vni fauere quàm alteri, quo facilius sibi crederetur:

C itaque vtrosque & Iudæos, & Samaritanos in futurum æquauit, non dicens vtri melius ante Deum coluissent, sed neutros eo loco, quo ante colebant, bene culturos esse. Nam quod Cyrillus ait Christum hoc responso & Samaritanos, & Iudæos reprehēdisse, quod etiam Iudæi in eo errore essent, vt existimarent non licere sibi extra Ierosolymam Deum adorare, singularis opinio est, & scripturæ minime consentanea. Nam Iudæis alibi quàm Ierosolymis adorare, id est sacrificare non licuisse, superiore versu demōstrauimus. De qua hora loquatur Christus disputatur. Primùm horam pro tempore positam per Hebraismum minime dubium; sed id ipsum tempus quod sit,

D quæritur, quod Christus iam venisse, aut certe appropinquare dicit; sic enim Græcè est, ἔρχεται ὥρα *venit hora* tempore præsenti: paulo verò post declarat iam venisse ver. 23. *venit hora, & nunc est.* Sunt qui tēpus intelligant excidij Ierosolymitani, quo tempore non solùm Samaritanum, sed Ierosolymitanum etiam templum ita vastatum est, vt nec in illo Samaritani, nec in hoc Iudæi adorare possent. Sic Euthymius: melius Ammonius & Cyrillus horam τὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, id est ipsius ad homines aduentū interpretantur. Nec enim id Christus agebat, vt doceret, vbi posset, vel non posset; sed vbi deberet,

E vel non deberet Deus adorari. Præterquam quod ver. 23. horam iam illam venisse dicit, cùm tempus illud euersionis templi Ierosolymitani nō nisi quadraginta post annis venisse constet. Voluit ergo significare superuacaneam iam esse quæstionem illam, quam illa Samaritana proponebat, vtri melius Samaritani in monte illo, an Iudæi Ierosolymis adorarent. Iam enim venisse tempus, quo tempore neutri certo loco deberent adorare. Tollendum enim esse pristinum illum cultum, qui, vt hominibus carnalibus accommodatus, addictus erat loco; aliumque

F pro illo meliorem introducendum, qui magis ad naturam Dei, & ad homines spirituales esset accommodatus. Quod dicit, *adorabitis Patrem*, ita dicere videtur quasi se excipiat ex adoratorum numero, & filium Dei esse declaret. Nec enim dixit, adorabimus, sed *adorabitis*, quemadmodum Ambrosius libro 5. de fide capite 3. obseruauit. *Non dixit*, inquit, *adorabimus, quod vtique dixisset, si consortium nostri subiret obsequij.* Neque dicit Deum, sed Patrem suum vocat. Sic enim opinor intelligit; non patrem vestrum.

Video

Digitized by Google

Video paulo post dicere, *Nos adoramus, quod scimus.* quasi sese adoratoribus adnumeret, sed cur eo loco ita loquatur, illic rationem reddemus.

22. *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus quod scimus.*] Hactenus quidem docuit superuacaneam esse quæstionem, quia deinceps & qui in monte Garizin, & qui in templo Ierosolymitano adorabunt, non rite, religioséque adorabunt, aliam iam adorationem tempore postulante. Nunc de præterito loquitur, cùm inuidiam priùs in Samaritanos, & suspicionem erga Iudæos gratiæ remouisset, æquato inter hos, & illos iure, docetque meliùs ante id tempus Iudæos, quàm Samaritanos adorasse, vt Chrysostomus, & Theophylactus interpretantur, Augustinus, & Beda de futura etiam hîc adoratione agi putant, vt paulo post exponemus, quod minùs probo. Quid autem sit, *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus,* aliquanto difficilius est. Primùm, quòd non videatur ad rem, rectéque respondere. Non enim quærebat mulier vtri meliorem, aut veriorem Deum; sed vtri sanctiore loco eundem Deum adorarent. Deinde quia & Samaritani sciebant, quid adorarent, cùm verum adorarent Deum, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius propterea dicunt Samaritanos adorasse, quod nesciebant, quia licèt verũ adorarent Deum, putabant tamen non esse nisi loci eius Deum. Sic enim Regi Assyriorum nuntiatum fuisse 4. Regum 17.26. *Gentes quas transtulisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samariæ, ignorant legitima Dei terræ, & immisit in eos Dominus leones, & ecce interficiunt eos, quod ignorant ritum Dei terræ.* Iudæos vero adorasse, quod sciebant, quia meliorem de Deo habebant opinionem existimantes Deum omnium gentium Dominum esse. Eodem pertinet, quod D. Thomas, & Lyranus docent, Samaritanos in eo errore fuisse, vt existimarent Deum esse corporeum. Quod Iudæi nequaquam putabant: Sic enim Salomonem, cùm templũ ædificasset, professum fuisse 3. Reg. 8. 27. *Ergone putandum est, quod vere Deus habitet super terram? Si enim cælum, & cæli cælorum te capere non possunt, quanto magis domus hæc, quam ædificaui?* Sic notum fuisse in Iudæa Deũ Psal. 75. 1. Sed ego in eo errore Samaritanos fuisse non lego, & Iudæos aliquos fuisse lego apud Hebræum auctorem Rab. Moysem Ægyptium lib. 1. Morech. cap. 1. Quin multos etiam Christianos, & graues auctores, quos opus non est commemorare, ne eorum errorem resticare videamur. Aliquanto igitur mihi magis placet, quod Cyrillus ait, Samaritanos adorasse, quod nesciebant, Iudæos, quod sciebant, quia quamuis eundem adorarent Deum, tamen Iudæi certa doctrina, legeque à Deo sibi præscripta; Samaritani inuento ab hominibus ritu adorabant. Sed verum ego sensum alium esse arbitror: vt Christus non de eo, quod adorabatur, sed de solo loquatur loco, quo Deus adorabatur. De solo enim loco mulier interrogauerat, & credendum est Christum de eodem loco respondisse. Respondet autem, *Vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus.* Sensus igitur est, quod vos in monte isto adoratis, nescitis, quid faciatis; quod verò nos Ierosolymis adoremus, scimus, quid faciamus. Nos enim hoc Dei iussu facimus; vos isthuc inuento facitis vestro. Quod autem dicit, *Nos adoramus, quod scimus,* seipsum connumerans cum adoratoribus, Ariani Catholicis obiiciebant vt probarent Christum Deum non esse, qui Deum adoraret, vt apparet ex Cyrillo, & ex Ambrosio libro 5. de fide capite tertio. Auctores Catholici duobus modis respondebant. Primùm quidem, Christum tanquam hominem locutum esse, eo modo quo supra fontem fatigatus sedebat. Sic Ammo-

Samaritanorum de Deo erronea opinio secundũ Chrysost.

Cyrilli melior de Samaritanorum religione sententia.

A nius, Cyrillus, & Ambrosius: eiusdem enim fuisse naturæ fatigari, & adorare: ideo paulo ante dictum fuisse sedisse fatigatum, vt intelligeremus de humana eius hîc agi natura, vt obseruauit Ambrosius. Deinde non ex veritate, sed ex mulieris opinione locutum fuisse, quæ non Deum, sed hominem Iudæum, Prophetam illum quidem, sed hominem tamen esse putabat: Sic idem Ammonius, Ambrosius, & Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius. Eodẽ opinor modo Augustinus & Beda respondissent, si quæstionem attigissent. Illud verò singulariter, & præter omnium opinionem dicunt, Christum non de om-

B nibus loqui Iudæis, sed de se, de Prophetis, & Apostolis, qui iam incipiebant ab eo docti in spiritu, & veritate Deum adorare. Tritam sequamur viam, credamusque de toto genere Iudæorum loqui. Ego tamen alia ratione suspicor ita loquutum esse, vt se cum cæteris Iudæis connumerauerit; non quidem vt significaret se etiam tanquam hominem more cæterorum Deum adorare, neque vt conuenienter opinioni mulieris loqueretur; sed vt se Iudæum esse confirmaret, vnde Messias originem ducturus erat, gradumque faceret ad id, quod paulo post dicturus erat, se esse Messiam. Cùm ergo dicit, *Nos adoramus,* non significat se adorare, sed Iudæos adorare. Pronomen enim

C *nos,* nõ personam, sed genus declarat, quemadmodũ multis alibi exemplis explicauimus. Sic itaque loquitur tanquam si vir nobilis Hispanus dicat: Nos Regi nostro fideliter, ac libenter tributa soluimus: non enim significat se, cæterosque nobiles soluere; sed totum Hispanorum genus soluere.

Nos, non personam, sed genus declarat.

Quia salus ex Iudæis est.] Difficile dictu est, qualis hæc sit causa, aut cuius reddatur rei. Sed videndum prius, quàm salutem appellet. Duplex opinio. Alii salutem Christum ipsum appellari, qui salus mundi erat, & ex Iudæis ducebat genus: ita interpretantur Origenes, Tertullianus libro 4. contra Marcionem, Ammonius, Chrysostomus, Cyrillus, Rupertus, Theophylactus, Euthymius. Alij cognitionem vnius solius Dei, sine qua nemo vnquam saluus esse po-

D tuit. Eam enim cognitionem Iudæos singulari quodam beneficio à Deo per legem, per que reuelationem accepisse, & ex eo populo non ad Samaritanos modò, sed ad omnes omnino gentes, quę eam habuêre, propagatam. Hoc etiam modo exponunt Ammonius, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius. Alij tertiam quandam explicationem afferunt, salutem ex Iudæis esse, quia illis primùm prædicatum est Euangelium, & ab illis ad cæteras gentes per Apostolos homines genere Iudæos deriuatum, Matthæi 10. 5. & Psal. 109. 3. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion.* & Isai. 2. 3. *Ex Sion exibit lex:* & Luc. 24. 47. *Prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab*

E *Ierosolyma.* Hoc vltimum nullo mihi modo placet. Ex duabus autem primis interpretationibus, secũdæ primam antefero: quia verisimilius est Christum de seipso, quam de lege loqui, cùm id potius ageret, vt doceret venisse tempus, quo lex abrogaretur, adesseque salutem illam, in quam lex omnis collineabat. Reddit ergo causam Christus cur maiorem Deus sui cognitionem Iudæis, quàm vlli dederit genti; itaque soli illi sciebant, quod adorabant. Quia ex eo nimirum populo decreuerat Deus mundo saluatorem mittere Rom. 1. 3, & 9. 5. Et conueniebat vt ille populus, vnde filius Dei carnem sumpturus erat, singularem Dei haberet cognitionem. Propterea legem

F illi Deus dedit, & quicquid illi vnquam beneficiorum singulariter contulit, propter nasciturum ex eo Christum contulit.

Cur Iudæis maiorem sui cognitionem dederit Deus.

Digitized by Google

veritate Deum adorarent, vt Chrysostomus, & Euthymius respondent. Possumus etiam sic intelligere, vt non hic de voluntate ratio sit. Quasi dicat, hoc natura ipsa Patris requirit, vt in spiritu, & veritate adoretur, spiritus enim est. Diximus supra Patrem vocari Deum aut Christi, vt ego arbitror, aut aliorum, à quibus adoratur. Adorantes enim dicimus *Pater noster, qui es in cælis*, & in Spiritu sancto, vt ait D. Paulus *clamamus Abba Pater*.

Matt. 6. 9. ad Rom. 8. 15.

24. *Spiritus est Deus, & eos, qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare.* Dictio, &, priore loco posita particulę illatiuæ vsum habet ex Hebræorum idiomate, vt si diceret, *Spiritus est Deus*, itaque *qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Reseruauimus supra in hunc locum quęstionem minime facilem, quo modo hæc ratio cum ea interpretatione conueniat, quam in superiorem versum adhibuimus. Ex eo enim, quod Deus Spiritus est, non videtur sequi *in spiritu*, id est sine vmbris, & figuris, sed in spiritu id est animo non corpore adorari oportere. Qui tantum attingat quæstionem, non inuenio, & tamen digna, vt arbitror, loco erat. Soluendus mihi, quem feci nodus est. Sic existimo rationem reddi, cur Deus reiectis figuris veteris legis, *in spiritu, & veritate* voluerit adorari. Quia ille nimirum vmbratilis cultus non erat ad ipsius naturam accommodatus. Nec enim poterat Deus, cùm spiritus esset, figuris vllis, vmbrisue repręsentari. Quod corpus non est, vmbram non habet. Hoc est quod in ipso etiam veteri testamento de illis ipsis ceremoniis, quas ipse instituerat, dicit aliquando. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit dominus*, Isai. 1. Et, *cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quæ est ista domus, quam ædificabitis mihi? Et quis est iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista, dicit Dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum. Qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem, qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat.* Isai. 66. 1. 2. 3. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo.* Psalm. 49. 13. Cur ergo vmbras ipse illas & figuras instituit? Supra exposuimus, erant non ad suam, sed ad hominum naturam, & temporis conditionem accommodatæ. Atque hoc est quod hoc loco significat, naturam suam, quę non corporea, sed spiritualis sit, non requirere vt vllus corporeus sibi cultus exhibeatur. Si quando corporeum exigit ab hominibus cultum, id non ad suam, sed ipsorum naturam accommodatè facere. Cultum illum legalem, qui totus corporeus, & vmbratilis erat, reiecisse, aliumque instituisse, si non omnino, quod propter corpoream hominum naturam fieri non potest, magis tamen certe ad naturam suam accommodatum, sine vmbris, sine figuris, hoc est *in spiritu & veritate.* Quod attinet ad sensum horum verborum, *Spiritus est Deus*, primùm quidem illud certum nomen Dei, etsi posteriore loco positum, esse subiectum, nomen verò Spiritus attributum, sensus enim est Deus est Spiritus. Etsi Athanasium memini in disputatione contra Arium, & in lib. de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus sancti, aliosque nonnullos auctores interpretari Spiritum sanctum esse Deum. Sed quomodo hoc ipsum intelligendum sit, non vna veterum auctorum sententia est. Multi graues alioqui, & magni non omni corpore Deum carere putauerūt, sed spiritum appellari, sicut aërem, quia tam subtili sit corpore, vt fugiat oculorum aciem. Nam eadem de causa aërem istum spiritum dici. Mitto Sadducæos Iudęorum sectam, quos scriptura ipsa testatur omnem spiritum de medio sustulisse. Actor. 23. 8. quique, vt Epiphanius in eorum hæresi tradit, propterea Patrem, & Filium confitebantur, Spiritum verò sanctum negabant, ne spiritum vllum admitterent: nam Patrem quidem, & Filium esse corporeos. Hos inquam mitto, & qui ex Christianis postea hæretici prodierunt, Anthropomorphitas, & Audianos, aliosque, qui humanam Deo effigiem tribuebant, de quibus frequens apud priscos scriptores mentio est. Tertullianus quidem certe in libro contra Praxeam, Arnobius libr. 3. contra gentes, Lactant. in libr. de ira Dei. cap. 18. aliquam Deo corporis figuram tribuunt, non ob id hæretici iudicati. Quin & Cyrillus hoc loco non aliter dicit Deum spiritum, quàm comparatione corporum appellari, quasi ad corpora spiritus, ad se corpus sit. Eum errorem Origenes hoc loco fortiter arguit, probatque Deum omnis corporis expertem esse. Itaque monachi illi Ægyptij, qui Theodosio iuniore Imperatore eam iterum hæresim excitarunt, Catholicos contumeliæ causa Origenistas appellabant, Auctor Socrates lib. 6. hist. Ecclesiast. cap. 7. & Sozom. lib. 8. cap. 11. & 12. & Nicephor. lib. 11. cap. 14. & lib. 13. cap. 10. Refellit Theodoret. q. 20. in Genes. Videtur etiam Ammonius, quem ex quadam Græcorum Catena sępe citamus, eam propriè opinionem refutare voluisse. πνεῦμα ὁ Θεὸς καλεῖται, οὐχ ὡς ἄνεμος, ἀλλ' ὡς ἀσώματος καὶ ζωοποιὸς οὐσία· ὥσπερ γὰρ εἰσπνέοντες τὸν ἀέρα ζῶμεν, οὕτως καὶ τοῦ Θεοῦ διδόντος τὸ παρεκτικὸν τῆς ζωῆς ζῶμεν. *Spiritus*, inquit, *vocatur Deus, non vt ventus, sed vt incorporea, & viuifica substantia: sicut enim aërem inspirantes viuimus, sic & Deo nobis id quod vitam præbet, suppeditante viuimus.* Rectè quidem, sed rectius alij Deum Spiritum appellari volunt, non quòd vitam sicut aër nobis tribuat, sed quòd sicut aër nullum nobis videtur habere corpus: ita Deus, neque habere videatur, neque re vera habeat, vt in eadem Græca Catena Didymus exponit. Quod vel ex hoc loco minimè dubia ratione probari potest. Hoc enim agebat Christus, vt probaret Deum nullum prorsus habere corpus, ideoque non corpore, sed spiritu adorari oportere. Quę Christi ratio nihil efficeret, si Deus aliquod quamuis subtile, quamuis tenue haberet corpus.

Cur externū cultum ab hominibus exigat Deus.

Quomodo intelligendū sit Deum esse spiritum.

Deus omnis corporis expers est.

Ammonius ex manu scripta Catena Græca citatur.

25. *Dicit ei mulier. Scio quia Messias venit.* ἔρχεται venit præsenti tempore, id est venturus est, vt Matth. c. 17. 11. ἠλίας μὲν ἔρχεται *quidem venit*, id est *venturus est*, vt noster vertit interpres. Aut, quod magis ego hoc loco probo *venit*, id est aduentat, in propinquo est, iam natus esse dicitur, cœpisseque se miraculis ostēdere. Hoc enim mulierem illam dicere voluisse ex eo coniecturam facio, quòd si alio dixisset sensu abs re dixisset. Quorsum enim ad Messiam soluendam quæstionem reiecisset, si non iam venisse, aut tam cito venturum putabat, vt ipsa eum videre, & ab eo doceri posset? Nam quod quidam dicunt, iniquo illam animo tulisse Christi responsum, & ad Messiam quæstionem retulisse, non quòd se eum visurum speraret, sed vt ingratam sibi disputationem abrumperet, non video, quomodo probent. Inaudierat igitur de Christo iam aliquid, sperabatque eum se visuram. Credendum enim est manasse iam latè famam, extitisse Christum, qui se doctrina, atque miraculis doceret esse Messiam. Fieri etiam potest, vt ita intellexerit, quod dixerat Christus, *Venit hora, & nunc est*, quasi significasset tempus venisse Messiæ, qui & Iudæorum, & Samaritanorum cultum in meliorem esset statum restituturus, vt etiam Rupertus interpretatur. Respondet igitur ad id, quod Christus dixerat, accommodate. Quandoquidem, vt significasti, Messias venit, nihil opus est priuatim inter nos de religione disceptare. Ille nobis communis, &

Digitized by Google

æquus iudex erit, quem vtrique expectamus, cuius vtrique stabimus sententiæ, ad illum disceptationẽ nostram deferamus. Fallor nisi in hunc sensum Cyrillus intelligit. Quærunt Origen. Chrysost. Theophyl. & Euthym. vnde Samaritani Messiam expectarent: præsertim cùm quinque tantum Moysis reciperent libros, vt notat Origen. Respõdent ex illis ipsis Mosis libris hoc didicisse. Nam Gen. 49. 10. manifestam de Messia prophetiam esse, *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittendus est.* Et Deut. 18. 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Aliaque illi proferunt iisdem ex libris testimonia, quæ lector, si volet, videre poterit.

Qui dicitur Christus.] Inter omnes conuenit hæc verba Euangelistæ esse nomen Messiæ, quod, vt alibi diximus, Hebraicum est, Græco interpretantis verbo, qua lingua scribebat.

Cum ergo venerit, ille nobis annuntiabit omnia.]. Congruenter superiori interpretationi sic expono. Cùm venerit, id est cùm sese nobis Samaritanis ostenderit, cùm ad nos docendo peruenerit, iam enim in Iudæa natum ferunt, docereque ibi cœpisse. Aut ex aliorum sensu, *Cum venerit*, id est cito dicitur nasciturus, cùm natus fuerit, ille nobis & quæstionem istam, & cætera omnia, quę ad religionem pertinent, explicabit.

26. *Ego sum, qui loquor tecum.*] Quàm breuiter, quàm perspicue sese Christus mulierculę, quis sit ostendit. Quàm breui tempore, quantum illi confert beneficium. Merito quid causæ fuerit, cur nunquam Iudæis ipsis, quorum potissimùm causa venit, se tam aperte declarauerit, quæri solet. Omnes hoc mulieris eius simplicitati tribuunt. Nam Iudæi maligno plerumque animo, hęc mulier discendi causa Christum rogabat. Sic Origen. Ammon. Chrysostom. Theophylact. Euthym. & Rupertus. At cur non se illi statim, sed post longam disputationem aperuit? Respondet Theophylact. idemque Cyrillus indicat, duabus id de causis fecisse, & vt arrogantiæ suspicionem vitaret, & vt faciliùs mulieri, quod dicebat, persuaderet. Et enim si statim initio dixisset, Ego sum Messias, antequam & verbis, & factis viam sibi ad fidem muniret, & arrogans, iactatorque sui intẽpestiuus visus fuisset & non fuisset creditus. Gradatim eam mulierem, vt Cyrillus ait, ad fidem duxit. Primùm quasi nihil de hac re cogitans potum ab ea postulauit. Deinde ex eius verbis occasionem sumpsit hactenus declarandi se vulgarem non esse hominem, *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, Da mihi bibere*, iam illi se Messiam esse significabat, sed palam non dicebat. Rursum, ex secundo responso mulieris occasionem sumit dicendi aduenisse Messiam, *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate.* Denique cùm mulier Messiam nominasset, significasset que cognouisse se iam venisse, seque illi, quicquid de religione doceret, credituram, verbum Christus arripuit, seque eum ipsum Messiam esse dicit. Credat ergo sibi, quando eius quodammodo tribunal appellasset. Monet Cyrillus eos, qui docendi in Ecclesia curam habent, vt hoc discant exemplo sese ad auditorum captum accommodare, nec omnia illis simul tradant, sed faciant per res faciliores ad difficiliores gradum. Moneo eos ego qui se in iuuandis spiritualiter aliis versari profitentur, vt ex re qualibet occasionem captent, sermones omnes ad spiritualem eorum quibuscum loquuntur, vtilitatem reuocandi.

Occasio caeteros admonendi ex re qualibet captanda.

27. *Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur.*] Quorsum hoc Ioannes? indicat Cyrillus causam reddere voluisse, quamobrem non vltra inter Christum, & mulierem progressus esset sermo, quia interuẽtu nimirum discipulorum interruptus est. Contra verò Chrysostom. & Theophylactus diuinitùs factum esse, vt non ante discipuli venerint, quàm sermo ille Christi tam salutaris finitus esset, quo se illi Messiam esse declarauerat; eo verò finito statim venisse, quasi à Deo detenti fuissent, ne ante venirẽt. Cur autem mirati fuerint, quòd cum muliere Christus loqueretur, Euangelista non docet. Plerique auctores veteres eius humilitatem miratos fuisse putant, quòd dedignatus non fuerit cum muliere, & quidem alienigena, & paupere loqui. Sic Origenes, Ammonius, Leontius, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthym. Eodemque sensu videntur D. Augustinus, & Beda interpretari. *Quia quærebat perditam*, inquit Augustinus, *qui venerat quærere, quod perierat. Hoc illi mirabantur. Bonum enim mirabantur, non malum suspicabantur.* Aliam Ammonius interpretationem adhibet, miratos fuisse discipulos, quod cum Samaritana loqueretur, cùm non vterentur Iudęi Samaritanis. Sunt inter postremos auctores & recentissimos, qui existiment propterea miratos, quòd scirent Christum solitum non esse cũ mulieribus colloqui, mirati enim homines insolita. Cyprianus in libro de singularitate clericorum ideo miratos putat, quòd non satis honestum esse videretur, vt solus cum sola muliercula loqueretur. Idque videntur verba præ se ferre. *Tract. 15.*

Nemo tamen dixit, Quid quæris? aut quid loqueris cum ea? Scientes, vt ait Leontius, non sine consilio Christum id facere. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius existimant assuetos fuisse discipulos, & instructos à Christo, ne eius facta diiudicarent. Quærit autem idem Chrysostomus, & Theophylactus, quid causę fuerit, quòd modestiores solito hoc loco fuerint. Nam & alibi audacter interrogasse Christum, quis ipsorum videretur esse maior, & Ioannem super eius pectus recumbentem de proditore, quisnam esset, sciscitatum. Respondent illic rem suã egisse, hîc alienam. Præclarum exemplum, vnde discere inferiores debent, non oportere eos de superiorum cõsiliis, factisque iudicare. Quam moderationem si homines erga homines, multo maximè homines erga Deum tenere debent. *Nunquid dicet lutum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? & opus tuum absque manibus est.* *Inferiores non debent de superiorũ consiliis factisque iudicare.* *ad Roma. 9. 20. Isai. 45. 9. Iere. 18. 6.*

28. *Reliquit ergo hydriam mulier, & abijt in ciuitatem.* Voluit nobis Euangelista, vt etiam Leontius admonuit, hoc facto ante oculos ponere, quanto statim ardore fidei mulier illa fuerit incensa. Vsque eo prorsus, vt velut rerum omnium oblita, & aquæ, cuius hauriendæ ferendæque causa venerat, & ipsius hydriæ, quam secum tulerat, nihil iam aliud, quàm de Christo, deque communicando cum omnibus inuento à se thesauro cogitaret. Expressum exemplum hominis verè conuersi, & à Deo inspirati, omnia statim relinquere, etiam quæ in manibus habeat. Quemadmodum vocatos à Christo Apostolos fecisse legimus, *Et continuò*, inquit, *relictis retibus secuti sunt eum.* Hoc se fecisse D. Paulus affirmat, *Cũ*, inquit, *placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizarem eum in gentibus, continuò non acquieui carni, & sanguini* Galat. 1. 15. 16. Notauit exemplum Origenes, & nobis monuit imitandum. Mulier, inquit Augustinus, *audito, Ego sum, qui loquor tecum, & recepto in cor Christo Domino, quid faceret, nisi iam hydriam dimitteret, & euangelizare curreret? Proiecit cupiditatem, & properauit euangelizare veritatem. Discant qui volunt euangelizare, & proiiciant hydriam ad puteum. Venerat mulier ad fontem Iacob, inuentoque Christo meliore fonte* *Exemplum hominis verè conuersi.* *Matth. 4. 20. 22. & c.* *Tract. 15.*

Digitized by Google

aquæ viuæ salientis in vitam æternam illum negligit, ex hoc haurit, vt Chrysost. hom. 33. Theophylact. & Euthym. hoc loco tradiderunt.

29. *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci; nunquid ipse est Christus?* Pedetentim egit, inquit Augustinus, *ne illi quasi irascerentur, & indignarentur, & persequerentur, Venite & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci.* Singula verba plena prudentię sunt, & vt ait Chrysostomus, quemadmodum Christus illam paulatim & sensim ad fidem non tam traxerat, quàm adduxerat, sic ipsa Samaritanos adducere conatur, vt facile iam Christi discipulam agnoscas. Primùm non dicit, Credite mihi Messiam venisse, ego vidi. Sed inuitat vt & ipsi veniant, non vult sibi, sed Christo, & experientiæ credere. Neque dicit, Venite credite, sed *venite, & videte*, vt Chrysostomus, & Leontius adnotarunt. Videre autem hoc loco non solum opinor significat visum, sed experimentum, atque iudicium, quasi dicat, Venite, experimini, explorate, iudicateque, num ille Messias sit. Confidebat enim fore mulier, vt simulatque viderent eum, & aliquid interrogarent, aliquid coram ipsis diceret, faceretue, vnde eum Messiam esse cognoscerent. *Solus visus*, inquit Cyrillus, *sufficiet ad fidē, faciet vos ille multis ingentibusque miraculis certiores. Nam qui cordium nouit secreta, & hanc diuinam possidet dignitatem, quomodo non cuncta efficiet, quæ voluerit?* Nec dicit, Videte Prophetam, aut Christum, sed videte hominem, quamuis supra hominem esse crederet, vt Origenes, Chrysostomus, & Euthymius obseruarunt, quia hoc ipsum maluit ab illis exploratum credi, quam à se dici. Quo enim leuius eos trahere videbatur velle, eo magis trahebat, vt Leontius, & Euthym. indicarunt. Nec erubuit, vt Theophylactus ait, dicere omnia, quæ fecisset, ab eo sibi fuisse patefacta, sed se ipsam infamat, vt eos ad Christum adducat. Sic debent Euangelici prædicatores *per infamiam, & bonam famam*, vt ait D. Paulus, Christum annunciare. Non dixerat illi Christus omnino omnia, quæ toto tempore vitæ suæ fecerat, sed dixerat quæ præcipua erant, quęque maxime erant occulta, & mulierem poterant commouere. Ex illis enim facere coniecturam poterat, qui ea dicebat, omnia, si vellet, posse dicere. Propterea vniuerse dicit, *Qui dixit mihi omnia, quæcunque feci*, vt Chrysostomus putat. Aut vt ego arbitror, hyperbolica, vel synecdochica locutio est, qua, vt res quæ dicitur exaggeretur, pro parte totum ponitur. Quod autem addit, *Nunquid ipse est Christus?* nihil absurdi erit, si dicamus dixisse dubitando, nihil enim mirum, si nec dum perfectam haberet fidem, cum longo tempore discipuli ipsi vix habuerint. Tamen vero similius est, & toti orationi congruentius, non dubitando, sed addubitantis modo dixisse, ne de re tanta pręiudicare imperita mulier videretur, sed omne iudicium illis relinqueret, quos ad capiendum experimentum inuitabat, vt Euthym. interpretatur.

Libr. 2. cap. 100. Act. 1. 24.

1. Ad Corinth. 6. 8.

30. *Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.* Propterea dixit Euangelista ἤρχοντο *veniebant*, non ἦλθον venerunt, quia volebat narrare, quid interim, dum illi veniebant, accidisset, quomodo discipuli Christum rogassent, vt cibum sumeret, quidque ille respondisset. Imitati sunt Samaritani mulieris diligentiam. Illa statim vt Christum inuenit, nullas nectēs moras relicta ad puteum hydria ad euangelizandum cucurrit, illi statim per mulierem audito nuncio vrbem relinquunt, & ad quęrendum Christum accurrunt. Et nos Samaritanos, vt Origenes admonet, debemus imitari, ad Christum vel per mulierem commonefacti relictis vrbibus, relictis rebus omnibus, currere debemus. Rectè Cyrillus Samaritanorum in credendo facilitatem cum Iudæorum duritie comparat. *Samaria*, inquit, *dimidium peccatorum tuorum non peccauit.* Ezech. 16. 51.

Diligentia Samaritanorum mulierē imitantium.

31. *Interea rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi manduca.* Quod Christum discipuli rogauerint, vt cibum sumeret, Chrysost. Theophylact. & Euthym. non improbitate quidem vlla, sed caritate fecisse interpretantur, quòd eum fessum de via esse scirēt. Notarūt quoque Ammonius, Theophylact. & Euthym. verbum ἠρώτων, quod proprie significat interrogare, accipi hoc loco pro παρεκάλουν precabantur, exhortabantur vt cibum sumeret. Vera hæc sunt. Sed videntur mihi Apostoli aliquam, vt eum rogarent, occasionem habuisse. Nam si illi quidem statim vt appositi cibi sunt, sumere cœpisset, nihil vtique fuisset causæ quamobrem illum rogarent. Est igitur vero simile, Christum appositum iam cibum priùs sumere noluisse, sed hęsisse meditabundum, & quasi aliam in rem, quæ magis sibi, quàm cibus curę esset, animo defixum. At quam ob rem cibum sumere prius noluerit, aut qua de re cogitabundus hæserit, probabilis Cyrilli coniectura est, sciuisse eum Samaritanos à muliere vocatos venturos esse, noluisseque ante cibū capere, quàm illos ad patrem suum adduxisset. Hoc enim est, quod statim dicit, *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis*, & , *Meus cibus est vt faciam voluntatem eius, qui misit me.* Dedit Euangelii pręedicatoribus singulare documentum, vt cibum, & potum, ne dum alia quæ minus sunt ad vitam necessaria, prædicationi posthabeant.

32. *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.* Quem cibum intelligat vers. 34. declarat. Illud modo notandum videri Christum de industria cibum non sumere; vt à discipulis sumere rogaretur; occasionemque ex eorum captaret verbis de matura iam ad messem segete disserendi, vt sese illi, qui messores futuri erant, præpararent, eosque ad cibum illum, in quo ille sumendo totus erat occupatus, inuitaret, vt de Samaritanorum, aliarumque gentium salute cogitarent. *Tanquam magistros*, inquit Ammonius, *orbis terrarum assuefacit corporalem cibum Dei voluntati, hominumque saluti postponere.* In hanc etiam sententiam hunc locum Cyrill. edisserit, *A rebus*, inquit, *quæ iam instabant, responsio texitur, occultiusque significatur; quòd si discipuli scirent de Samaritanorum conuersione iam agi, de illo cibo magis cogitarent, quàm de corporali consulerent.*

Corporalis cibus homini num salu[ti] postponēdus. Li. 2. c. 103

33. *Dicebant ergo discipuli ad inuicem. Numquid aliquis attulit ei manducare?*) Apparet non magis discipulos intellexisse, quod Christus de cibo, quàm Samaritanam illam mulierem, quod de aqua dicebat vers. 10. Nam & illa non nisi corpoream aquam, & hi non nisi corporeum cibum cogitabant, vt Chrysostom. Cyrillus, August. Beda, Theophylactus, Euthymius adnotauerunt. *Quid mirum*, inquit Augustinus, *si mulier illa non intelligebat aquam, ecce discipuli non intelligunt escam?* Itaque nihil erat causę, cur Origenes suum illum Heracleonem propter hāc interpretationem reprehenderet, quam tot post clarissimi auctores probauerunt. *Dicebant ergo ad inuicem*, id est inter se, non palam, non ita vt Christus audiret. Non enim audebant reuerentię causa, vt ait Euthymius, hoc ipsum illum interrogare. Dubitant autem ecquis illi se absentibus cibum attulerit, incredibile iudicantes eum cibum non sumere, si ante non sumpsisset, cùm fessum de via esse scirent, tempusque meridianum vers. 6. & ieiunum ad eum locum peruenisse. At quis illi cibum attulisset? Aut aliquis, qui eo forte venisset, famelicumque vidisset esse, sicut mulier repererat sitibun-

Digitized by Google

sitibundum, à quo se diligentia dolebant esse superatos. Aut, vt Origenes interpretatur, putabât angelum illi aliquem tulisse cibum. Aut, vt ait Leontius, existimabant accidisse illi, quod acciderat Danieli cũ in lacum leonum cõclusus esset, vt Habacuc prandiũ illi à Deo, quod messoribus suis parauerat, ferre cogeretur. Daniel. 14. 33. Vel quod accidit Eliæ, cui coruus iussu Dei prandium quotidie, cęnamque ferebat 3. Regum 17. 6.

34. *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me.*] Clariùs discipulis exponit, de quo loquatur cibo, quã exposuerat Samaritanæ, de qua aqua locutus esset. Sicut solebat illis differere, quæ aliis in parabolis, obscuréque dixisset Matth. 13. 36. 37. & 15. 15. 16. 17. Aliquid enim discipulis concedendum erat: & discipuli facilius, quàm mulier apertè, & sine metaphora loquentem intellexissent: & erat magis necessariũ hoc discipulis, quã illud mulieri declarare, quia, vt ex Ammonio, & Cyrillo superiore versũ diximus, oportebat eos tanquam messores, id est magistros instruere, vt eundem illi cibum rebus omnibus anteferrent. Voluntatem autem Patris salutem hominum intelligit, vt Euthymius admonuit. Itaque significat volũtatem Patris propterea in modum cibi sibi esse, hoc est gratam, iucundam, atque suauem, quia in procuranda hominum salute versatur, non solùm quia Patris voluntas est. Salus nostra veluti condimentum illi erat paternæ voluntatis, quæ illam per se iucundissimam reddebat iucundiorem, *Iudicia*, inquit, *Domini vera iustificata in semetipsa, desiderabilia, super aurum, & lapidem pretiosum, & dulciora super mel, & fauum*, Psal. 18. 10. 11. Non dixit vt faciam voluntatem Patris, sed *voluntatem eius, qui misit me*, quia etsi idem est, non eandem habet vim. Dum enim dicit, *eius qui misit me*, indicat in hoc ipsum se fuisse missum, vt eam faceret, id est vt hominum salutem procuraret. Hoc magis declarat cùm dicit, *vt perficiam opus eius*, id est negotium mihi ab eo iniunctum, vt ad salutem homines adducerem.

Voluntas Dei Patris salus hominum.

35. *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* Subobscurus locus. Primùm videndum, de qua messe discipulos loqui intelligat, cùm dicunt, *adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* deinde quomodo quatuor illi menses intelligendi. Origenes videtur existimare discipulos de spirituali messe intellexisse, adhuc quatuor menses, id est longum vsque ad illam tempus reliquum fuisse. Adeo enim creditu difficilia docere Christum, vt antequam homines credant, id est ad messem maturi sint, multum temporis superesse. Quod etsi à nullo alio auctore cõfirmatum video, probabile tamen iudico, modò ita intelligamus, vt sensus sit, Nonne vos existimatis me nunc sementem Euangelicam facere, ideoque longum tempus vsque ad messem superesse, itaque auctores mihi estis, vt non de alia re quàm de quiete, & cibo cogitem? Sicut solent agricolæ facta semente quiescere, & superioris anni frumentum edere, ingruente verò messe dies, noctesque laborare. Atqui non ita est. Sementis Euangelica iam diu per Prophetas facta est. Itaque non est nunc sementis, sed messis tempus, nec otiandum mihi, vobisque est, sed gnauiter laborandum. *Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.* Cæterum si communem omnium aliorum auctorum interpretationem sequamur, Augustin. Cirilli, Chrysostomi, Bedæ, Theophylacti, Ruperti, Euthym. de messe hoc corporea intelligendum, vt ex illa Christus ad spiritualem argumentetur, quasi dicat, vsque ad messem quidem corporeã, de qua vos cogitatis, quatuor menses sunt, vt vos dicere soletis, sed messis illa, de qua ego solicitus sum, alba iam est, atque matura. De quatuor mensibus maior est quæstio. Omnes quidem auctores, quos legere vnquam memini, sic interpretantur, quasi hęc quatuor ante messem eius anni mensibus dicta fuerint, id est sub mensem Februarij. Maio enim mense in Palæstina messem solitam fieri. Sic Cyrillus, Augustinus, Beda, Rupertus intelligunt. Atque hunc Cyrillus, & Rupertus colligunt hæc vere primo, id est circa Februarium mensem accidisse. Non dissentio libenter ab omnibus pręsertim auctoribus, sed proponam lectori interpretationem meam, & doctioribus me, iudicãdam relinquam. Existimo prouerbium apud Hebræos fuisse *adhuc quatuor menses vsq; ad messem*, quo significabant satis esse temporis, vt de aliqua re facienda cogitarent, seque ad eam præpararent. Eodem plane modo quo Latini dicunt, *adhuc seges in herba est*. Sumptum autem inde prouerbium fuisse arbitror, quod plerumque inter eum mensem quo sementis, & eum quo messis fiebat, quatuor erant menses. Fiebat enim sementis mense Nouembri, messis mense Aprili exeunte, inter quos duos menses quatuor erant December, Ianuarius, Februarius, & Martius. Illo autem tempore solitam messem fieri, Exod. 34. 22. & Leuit. 23. 15. manifestum est, vbi primitiæ frugum septem post Pascha hebdomadibus offerri iubebantur. Ergo prouerbium erat, vox erat otiosorum hominum qui sementem iam fecissent, nihilque vsque ad messem, id est vsque ad longum tempus haberent, quod magnopere agerent. Hoc prouerbium ex semẽte, & messe corporea desumptum aptè Christus ad spiritualem sementem messemque accommodauit. *Vos dicitis*, id est dicere soletis, *adhuc quatuor menses sunt vsque ad messem*, id est satis esse temporis, vt de aliqua re agenda cogitetur. Non potestis id nunc de spirituali messe dicere, in quam ego vos missurus sum, *leuate* enim *oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem*. Non ergo significat Christus discipulos tunc hoc dixisse *adhuc quatuor menses sunt*. Quorsum enim dixissent etiamsi verum esset? Ac ne alio quidem fortasse tempore vnquam dixerant. Sed est Hebraismus, quo secunda persona pluralis ponitur pro tertia, & pro verbo passiuo impersonali, quo vtuntur Latini, *Nonne dicitis*, hoc est, nonne dicunt, aut nonne dicitur, nonne dici vulgo solet *adhuc quatuor menses sunt vsque ad messem*? Miratus sum, cùm apud doctum quendam interpretem, legi quatuor hisce mensibus breue tempus significari, quasi diceret Christus, vos ipsi iudicatis tempus iam esse, vt de futura messe cogitetis, cùm dicatis non nisi quatuor menses, vsque ad messem superesse? Sensus meo iudicio verbis Christi contrarius. Opponit enim discipulis se, *ecce dico vobis*. Opponit oculos linguæ: *vos dicitis*, sed ego dico, *leuate oculos vestros*. Opponit tempus tempori quod ipse dicit, ei quod discipuli dicebant, breue longo. Illi dicebant quatuor superesse, ipse dicit nihil, aut per parũ temporis superesse, iam enim matura ad messem segete campos albescere. Et si breue tempus significare voluisset, non vtique dixisset, *adhuc quatuor menses*, sed non nisi quatuor menses sunt vsque ad messem. Qui enim dicit *adhuc* longum indicat tempus.

Messis in Palæstina mense Maio fieri solita.

Prouerbium apud Hebræos.

Hebraismus quo secunda persona pluralis pro tertia ponitur.

Vers. 38.

Ecce, dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones.] G. χώρας, campos, agros satos. Prouocat ad experientiam discipulos, & vt diximus oculos opponit linguæ. Quęrunt nonnulli quos oculos leuare iubeat, corporis an animi? Vtrosque inquiunt Leontius, & Theophylactus, corporis, vt ad se venientes Samaritanos viderent, & ex illis caperent coniecturam, quam maturæ aliæ regiones essent, quando illa, quæ quia hostilis erat, maxime immatura debere esse videbatur

debatur, tam matura esset, vt falcem postularet, id est ad se veniret. Cyrillus, & Rupertus solos mentis oculos intelligunt, quod est probabilius, cùm, vt diximus, de spirituali loquatur messe. *Regiones* vero vocat, vt inquit Leontius, multitudinem hominum, qui quaqua versus erant, nō solùm, vt putat Euthymius, Samaritanorum. Albentes autem, quia paratæ iam erant ad Euangelium recipiendum. Qui ideo messis appellantur, quia tanquam manipuli ex agro mundi colliguntur, & inferuntur, congreganturque tanquam in arcam in Ecclesiam, vt inquit Ammonius. Nam & Ecclesia idcirco vocatur area, quod in ea nō sola grana, sed grana vnà cum paleis contineantur, Matth. 3. 12. & Lucæ 3. 17. Sic vocat messem Matth. 9. 37. 38. *Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.* Alio sensu Matth. 13. 30. 39. messem consummationem sæculi vocat, quia area tunc sicut tempore messis ventilabitur, & grana à paleis separabuntur, *Sinite*, inquit, *vtraque crescere vsque ad messem.* Notarunt hoc Augustinus, & Rupertus, copiosius autem Origenes.

[*Messis appellantur homines ad Euangelium vocandi.*]

B

36. *Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.* Dubium an idem nomine mercedis, & fructus intelligat. Origenes quidē, & Rupertus diuersa esse putant, etsi, quid merces à fructu differat, non consentiunt. Nam Origenes vtrunque ad futuram vitam pertinere existimat, sic tamen vt merces dicatur ea, quæ propter permissiones tanquam debita redditur, fructus verò is, qui supra debitum datur, quia *non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Rupertus verò mercedem esse eam, quæ in hac vita debetur operariis Euangelij. De qua dictum est: *Dignus est operarius mercede sua. Et in quamcunque domum intraueritis, ibi manete edentes, & bibentes quæ apud illos sunt.* Fructum autem eum, qui in altera reddēdus est vita, de quo dicit D. Paulus, *Vnusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Alii ita distinguere videntur, vt merces sit, quę in cœlo pro cuiusque labore redditur, fructus verò non ad messorem, sed ad dominum messis referatur. Quasi sensus sit messorem mercedem à Domino messis accepturum esse, quia fructum in eius horreum congregauit, id est multos homines in vitam æternam adduxit. Ego Cyrillum secutus, mercedem, & fructum idem esse arbitror. Sed mercedem appellari, quia pro labore datur, fructum verò, quia solet messoribus pro mercede fructus, id est frumentum dari ex illo ipso, quod messuerunt.

[*ad Rom. 8. 18.* — *Luc. 10. 5. 7. Matth. 10. 10.* — *1. ad Corint. 3. 8.* — *Merces à fructu non distinguenda.*]

Vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. Hoc ideo adiectum esse Chrysostomus putat, ne quia dicturus erat alium esse qui seminat, alium qui metit, existimaret aliquis eos, qui seminassent, mercedem non accepturos. Mihi, quia de messe, & eius mercede loquebatur, tēpus illud nobis repræsentare videtur voluisse, quo omnes agricolæ & qui seminarunt, & qui messuerunt, accepta mercede gaudere solent. Solent enim, vt diximus agricolę omnem mercedē frumento soluere, & in tempus messis etiam eorū, qui in hyeme apud se laborarunt, differre. Itaque nō probo quod Chrysost. & Theophylact. adnotarunt, ideo hoc dictū esse, vt differentia inter seminatores temporales, & spirituales significetur: Qui temporalem sementem faciunt, dolere si alii metant, quod ipsi seminauerunt, qui spiritualem gaudere. Solent quidem id facere qui sibi, non hero suo seminát, vt apud Isai. c. 17. 10. & 65. 22. intelligitur. Qui autem nō sibi, sed hero seminant, gaudent, quod ex semente, quam ipsi fecerunt, magna proueniat seges, per quoscunque tandem siue per se, siue per alios eidem domino

A metatur. De his loquitur Christus. Nam & Prophetæ Domino, non sibi seminarunt, & Apostoli eidē Domino messuerunt: & vtrique secundum propriū laborem accepta mercede pariter gaudent. Vtrique enim cooperatores erant Dei, etsi illi plantauerant, isti rigauerunt.

[*1. ad Cor. 3. 6. 8. 9.*]

37. *In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit.*] Non dubium quin prouerbium illud apud Hebræos tritum fuerit, vt Theophylact. & Euthym. adnotauerunt. Quo prouerbio vtebātur, cùm volebant significare alium laborasse, aliū eius frui labore. Sementis enim cum magno labore tempore totius anni difficillimo, incerta verò spe prouentus, atque mercedi fit: messis verò & minore labore, & certo prouentu, atque mercede. Hoc igitur Prouerbium ad Prophetas, & Apostolos Christus accommodat. Quod Prophetæ sementem fecissent, id est maiorem laborem subiissent, Apostoli verò meterent, id est, minus laborarent. Non quod minor Apostolorū, quàm Prophetarum labor fuerit, quin multo fortasse maior totum terrarum orbem peragrare, per ferrum, per ignes, per cruces ire, non iam cum hominibus, qui aliquam Dei haberent scientiam, quales Iudæi erant, sed cum Gentilibus, cum tyrannis, id est cū bestiis pugnare. Sed quod multo maiorem laborē C Apostoli subituri essent, si Prophetæ ante illos non laborassent, & Iudæorum populum excolendo ad recipiendum Christum, eiusque Euangelium præparassent. Adde quod, vt postea dicemus, non loquitur Christus hîc nisi de Iudæis.

[*Prouerbium apud Hebræos vsitatum.*]

38. *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.* Omnes consentiunt auctores Prophetas significari, qui antequā Apostoli venirent, in erudiendo populo laborauerāt. Sic Origenes, Irenæus lib. 4. c. 46. Augustinus, Chrysostomus, Ammonius, Leontius, Beda, Rupertus, Euthymius, Theophylactus. D Solus Heracleō, vt Origenes refert, angelos intelligebat. Sed minime dubium est homines cum hominibus comparari. At Prophetæ apud Iudæos tantùm laborauerant; quid de gentibus? Sunt qui putent etiam de gentibus hîc agi, & quemadmodum Prophetas apud Iudęos, ita Philosophos apud alias gentes homines ad recipiendam fidem præparasse, dum licet multis admixtis erroribus docebant aliquem esse Deum, eumque bonum, rerum omnium habentem prouidentiam, immortales esse animos nostros, proposita esse in altera vita bonis præmia, malis supplicia, aliaque huiusmodi multa, quæ cum Christiana religione conueniunt. E Multa in hanc sententiam Clemens Alexandrinus in Pędagogo, & libr. 1. Stromat. disputat, Philosophiam pædagogum fuisse Gentilium, hoc fuisse Græcis, quod lex Moysis Iudæis fuerat. Huc pertinet quod Augustinus tradit lib. 3. Confession. cap. 9. & libro 3. aduersus Academicos, multa in Platonicorum libris esse, quę Christianæ religioni consentanea sint, seque multum, vt Christianus fieret, eorum lectione fuisse commotum. Hoc Tertullianus nō dixisset, notans vbiq; Philosophos & Patriarchas nō Christianorum, sed hæreticorum nomine appellans. Probabile F quidem sit Christum etiam de gentibus loqui, probabilius tamen iudico, vt de solis loquatur Iudæis, in quibus, quia decem successerant tribubus etiam numerat Samaritanos. Probant ex hoc loco Irenæus, & Theophylact. aduersus Marcionistas, & Manichæos eundem fuisse Deum veteris, nouique testamenti, quando & in illo prophetæ, in hoc Apostoli, illi ad seminandum, hi ad metendum in eundem agrum missi sunt. Ammonius verò, & Leontius colligunt ex illo verbo, *ego misi vos*, Christum etiam Prophe-

tas

[*Prophetæ Iudæos, Philosophi Gentiles Euangelio præpararūt.* — *Veteris, & noui testamenti vnum fuisse Deum probatur aduersus hæreticos.*]

Digitized by Google

tas misisse, ab eodem enim patrefamilias, & messores, & seminatores mitti. Rectè quoque Idacius in libr. contra Varimadum ex hoc loco Christi probauit diuinitatem, neminem enim nisi Deum Prophetas, & Apostolos mittere potuisse. Magis hanc quàm recentiorum quorundam probo diligentiam, probantium ex hoc loco, antequam hoc Christus dixisset, Apostolos ab eo ad prædicandum missos fuisse. Quod vt verum sit ex hoc certe loco probari nō potest. Quod enim dicit *misi*, necesse non est, vt sic interpretemur, quasi iam re ipsa misisset, sed quasi re ipsa eos elegisset, ac destinasset, vt suo mitteret tempore. Quemadmodum Matthæi 10. 5. dicitur duodecim Apostolos misisse, cùm non statim miserit, & Marci 3. 15. dedisse potestatem spirituum immundorum, cùm non tunc dederit, vt eo loco probauimus, sed postea cùm eos mitteret ad prædicandum c. 6. 7. Dicitur autem dedisse, tunc, quia tunc eos elegit, vt suo tempore iam illis potestatem daret.

39. *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quæcunque feci.*] Quid Heracleon in hæc verba commētaretur, malo lectorem ex Origene discere, quàm à me sine operæ pretio recitari. Illud dubium, quando intelligat Euangelista illos multos Samaritanos *propter verbum mulieris* credidisse, an antequam ex vrbe egressi ad Christum venissent, an postquam venerunt? Placet mihi quod indicant Augustin. & Beda, priusquam exirent credidisse.
Vers. 40. Hoc enim significat Euāgelista, cùm priùs dicit multos *propter verbum mulieris* credidisse, deinde quasi rem postea factam addit, *cum venissent ergo ad illum Samaritani*. Illa enim dictio, *ergo*, significat propterea eos ad Christum venisse, quia priùs credidissent. Atque ita etiam videntur Cyrillus, & Theophylactus intellexisse. Quo autem modo tam facile mulieri crediderint, poterat enim mentiri; rationem Leontius & Theophylactus reddunt, nihil mulieri, vt mentiretur, fuisse causæ. Nec enim conciliandæ gratiæ causa dicere potuisse, cùm se potius infamem redderet, dum fatebatur vera esse, quę sibi à Christo dicta essent.

40. *Cum venissent ergo ad illum Samaritani.*] Cùm peruenissent. Iam enim dixerat vers. 30. *exierunt ergo de ciuitate & veniebant ad eum.* Ad quæ verba nunc post interpositum Christi cum Apostolis colloquium redit Euangelista, docetque quid Samaritani egerint, cùm peruenerunt ad Christum, rogarunt nimirum eum, vt apud se maneret. Non solùm officii, & humanitatis causa id, vt opinor, faciebant, sed quia volebant quem Messiam esse credebāt, apud se retinere, & vt salutem ex eo perciperent, & quia honorificum erat, Messiam apud se habere. Vix enim quisquam Christum, cùm non honorem sibi, sed ignominiam affert, retinere nititur. Credibile est petiisse ab eo Samaritanos, non vt duos dies, sed vt semper, aut longo saltem apud se tempore maneret, vt putat etiā Chrysostomus. Cùm enim dicit Euangelista duos ibi mansisse dies, videtur indicare, non concessisse illis Christum quantum petebant, sed concessisse tamen aliquid. Duplex hîc quęstio, altera cur in ciuitatem Samaritanorum ingressus fuerit, cùm ipse discipulos ad prædicandum mittens id facere prohibuerit, Matt. 10. 5. altera, quare ingressus non nisi duos dies manserit? Ad primam multis modis interpretes respondent. Primum Dominum fuisse legis, quam ipse tulisset, potuisseque in ea dispensare, sicut quia Dominus erat sabbati, vt idem alibi dicit, multa in sabbato faciebat, quę Pharisæi indicabant fieri non posse. Deinde id non fecisse nisi rogatum, & ita

In Samaritanorum vrbem cur ingressus sit Christus. Matt. 12. 8.

rogatum, vt recusare humanitatis officium honeste non posset. Deinde nō fecisse nisi quia sciebat, vt ait Cyrillus, quàm multi, si hospitium sibi oblatum acciperet, essent credituri. Ad hæc quia paulatim ostendere volebat etiam gentibus aduentum suum salutarem fore. Hac enim ratione & Gentilis Centurionis sanauit puerum, Matthæi 8. 13. & Chananææ mulieris filiam à dæmonio liberauit, Matthæi 15. 28. Denique id non quasi suscepto consilio, sed obiter tantùm fecisse, ideoque duos ibi tantummodo mansisse dies, ne id sponte sua, dataque opera facere videretur, quæ secunda erat quæstio.

41. *Et multo plures crediderunt propter sermonem eius.*] Non dicit credidisse propter miracula, quę ibi fecit. Estq; probabilis opinio Chrysostomi, & Theophylacti, nullum tunc ibi Christum fecisse miraculum; cùm enim explicare Euangelista voluerit causam, quamobrem Samaritani credidissent, dixisset vtique propter miracula credidisse, si miraculum fecisset aliquod, quemadmodum dixit credidisse *propter sermonem eius*. Neque vero quis ille fuerit sermo, narrat Euangelista, cōtentus, vt iidē Chrysostomus, & Theophylactus aiunt, ex effectu nobis ostendere, quantæ fuerit efficacitatis, cùm tam multos tam breui tempore ad fidem traxerit. Non fuit simplex, vt opinor, sermo, sed doctrinæ plenus. Nam, vt Euthymius ait, doctrinam Christi Euāgelista sermonem appellauit. Itaque tum quia non simpliciter, sed docendo, & quæ dicebat, vt credibile est, scripturis interpretādis probando loquebatur, tum quia, vt notat alicubi Hieronymus, & in vultu, & in verbis eius vis quædā diuina, & singularis inerat, facile persuasit. *in Matth. cap. 9.* Ac verò quidem simile est quæstionem illam, quam illi ad puteum mulier proposuerat, iterum à ciuibus illi propositam fuisse, multaque eum ea occasione de lege, de templo, de colendo Deo, deque Euangelio disseruisse. Quod Euangelista dicit, *multo plures* propter sermonem eius credidisse, comparatio inter Christum, & mulierem fit, multo quidem propter mulierem, multo verò plures propter illum ipsum credidisse. Vt ostendat Euangelista Christum opinionem Samaritanorum ex verbis mulieris ante conceptam non æquasse modò, verum etiam superasse. Idem Reginæ Saba viso, & audito accidit Salomone, qui haud dubie Christi figura erat. *Verus, inquit, est sermo, quem audiui in terra mea, super sermonibus tuis, & super sapientia tua, & non credebam narrantibus mihi, donec ipsa veni, & vidi oculis meis, & probaui, quod media pars mihi nuntiata non fuerit. Maior est sapientia, & opera tua, quàm rumor, quem audiui.* 3. Reg. 10. 6. 7. Magnam vim verbū Dei habet, per quemcunque tandem annuntietur, multo maiorem, cum suo ipse ore Deus loquitur. *Beatus,* inquit, *quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum.* Propterea gloriatur D. Paulus se non ab hominibus, sed ab ipso Christo Euangelium, quod prædicabat, didicisse, Galat. 1. 12.

Idem Samaritanis & Reginæ Saba accidit. *Psal. 93. 12.*

42. *Et mulieri dicebant, quia iam non propter tuam loquelam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mundi.* Non significant se propter mulieris verba non credere, sed propter ea, quæ in Christo viderant, expertique fuerant, magis credere. Latet enim tacita in oratione comparatio, sicut in illa Osee 6. 6. Matth. 9. 13. *misericordiam volo non sacrificium*: id est magis misericordiam, quàm sacrificiū. Mulier illa Ecclesiam nobis, vt Origenes indicat, repræsentat, cuius in hac vita credimus testimonio, *videmus* enim *per speculum in ænigmate*, cùm autem ad Christum peruenerimus, id est *cum venerit, quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est*, & videbimus eū *facie ad faciem*, Ecclesięque dicemus, *iam nō propter loquelam tuam*

Negatio quæ cōparationē complectitur in scriptura vsitata. *1. ad Cor. 13. 10. 12.*

Digitized by Google

credimus, ipsi enim vidimus, & scimus, quia hic est Saluator mundi. Consimile quod August. & Beda scribunt. *Sic,* inquiunt, *agitur hodie cum iis, qui foris sunt, & nondum sunt Christiani. Christus nunciatur per Christianos amicos, tanquam illa muliere hoc est Ecclesia annuntiante, ad Christum veniunt, credunt per istam famam, manet apud eos biduo, hoc est dat eis duo præcepta caritatis, & multò plures, & firmius in eum credunt, quoniam verè ipse est saluator mundi.* Quod dicunt, *hic est verè saluator mundi.* Ammonius non aliam vim habere putat, quàm hic est verè Christus, aut Messias, quasi idem esset Messiam, & mundi Saluatorem esse, quod ea non solùm inter Iudæos, sed etiam inter Samaritanos opinio de venturo Messia esset, fore vt Saluator esset mũdi. Optimè omnium, quos equidem legerim, Leontius hunc locum explanat Existimat, quod verè Saluatorẽ vocant cõparationem ad angelos, & ad veteres prophetas fieri, qui ob salutẽ populi sæpe a Deo missi fuerint. Missus angelus est, cùm populus Hebræus ex Ægypto fuit educendus, Exod.14 19. & 23.20. Missus alius cùm ex Babylonica captiuitate esset liberandus, neuter eorũ verè Saluator fuit. Missus Moses, missi alii prophetæ permulti, nemo verè Saluator fuit, quia etsi angeli & homines illi sancti aliqua ex parte populũ liberabãt, tamen omnino non liberabãt, liberabant à seruitute hominũ, non liberabant à seruitute peccati: Christus ab hac nos seruitute solus liberauit. Et angeli atque prophetæ liberabant populũ vt ministri, Christus liberauit vt Dominus. Quod & factis, & sermonibus ostendit: *erat enim docens eos,* vt ait Matthæus, *sicut potestatem habẽs.* Hoc ergo est verè saluatorem esse. Potest & alius esse sensus, vt alludant Samaritani ad verba mulieris, quæ eum Christũ esse dixerat. Quasi illi nũc dicant, verè dixisti hunc esse Saluatorem mundi, aut vt alii volunt, alludant ad eos, qui paulo ante se Christum esse finxerant, cùm nemo eorũ verè fuisset Christus. Qualis Iudas ille, de quo Luc. Act.5.37. & Iosephus scribunt. Quod autem dicunt *mundi,* indicãt, vt idem ait Leontius, non solùm Iudæorũ, vt ipsi existimabant, sed omnium etiam gentium Saluatorem venisse. Cuius rei aliquod fortasse apud illos argumentum erat, quod ad se, qui abominabiles Iudæis essent, venire non recusasset. Vix credibile videretur tantùm Samaritanos duorum dierum spatio in fide profecisse, nisi Euangelista tam apertè dixisset. Sed eo facilius crediderunt, quod Iudæi non erant, exemplumque ediderunt, fore, vt faciliùs Gentiles crederent, quam Iudæi Itaque meritò Chrysostomus, Cyrill. & Theophylactus multa de Iudæorum duritie, deque Samaritanorum in credendo facilitate disputãt.

August. Tract.15.

Idem est Saluator mundi, et Messias.

Solus Christus vere saluator.

Matt.7 29.

18. antiq. cap. 1.

43. *Post duos autem dies.*] Vide quæ diximus ver. 40.

Abiit in Galilæam.] Perrexit in Galilæam ire. Eo enim tendebat iter, cùm ex Iudæa profectus est, vt ver. 3. dixit Euangelista, sed Samaritanorum rogatu tantisper ad eos diuerterat.

44 *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet.*] Non videtur prima specie satis conuenienter hæc ratio reddi, cur in Galilæã Christus abierit, nec enim in patria sua tunc erat, sed in aliena, ac pene hostili Samaritanorum. Duarũ syllabarũ, *enim,* aut vnius potiùs γὰρ, qua causa redditur, quinque prorsus diuersas interpretationes inuenio. Augustinus existimat non reddi causam, quare Christus Samaria, aut Iudæa relicta abierit in Galilæã, sed cur spatio duorũ dierum, quibus apud Samaritanos fuit, tam multi in eum crediderunt, cùm tam longo tẽpore in Galilæa, vbi eius erat patria, tam pauci crediderent, quia nimirum *propheta in sua patria honorem non habet.* Itaque putat Augustinus totam hîc Galilæam Christi patriã appellari. Quod nescio an probaturus lector sit, mihi paulò violentiùs videtur. Theophylactus patriam etiam totam Galilæam vocari putat, sed alio exponit sensu, reddi rationem non quare in Galilæam abierit, sed quam ob rem non semper in ea manserit, scilicet, quia eius erat patria, & *propheta in sua patria honorem non habet.* Si enim nunquam à Galilæa discessisset, non diceretur in Galilæam nũc abire. Itaque cùm redditur causa, quare abeat, nõ redditur quare abeat, sed quare ab ea discesserit. Et hoc violẽtum, Chrysostom. & Euthym. & Græcus Leontius existimant patriam dici Capharnaum. Nam & Capharnaum patriam vocatam eius fuisse, quia frequẽs ibi cõmorabatur, Matth. 9. 1. notauimus. Sensum ergo esse non abiisse in Capharnaum, sed in reliquam Galilæam, quia *propheta in patria sua honorem non habet.* In hac interpretatione duo sunt, quæ duriorem reddunt sensum. Alterum quod Capharnaum in Galilęa esset, itaque non potest Galilæa patriæ eius, id est Capharnaum opponi Alterum, quod me magis mouet, quod tunc Christus non discederet à Capharnaum, sed a Samaria. Nam si fuisset in Capharnaum, indeq; in reliquas vrbes discederet Galilææ, haud absurdè dici posset in Galilæam discessisse, quia propheta in patria sua honorem non habet Similẽ enim locutionem sup notauimus c. 3. 32. Cyrillus Nazareth, vbi Christus nutritus fuerat, eius patriam interpretatur, sensumque esse putat, cum eunti, aut ingredienti in Galilæã Christo Nazareth patria eius occurreret, noluisse ad eam diuertere, sed in alias Galilææ partes secessisse. Quam expositionem etiam refert, & probat Leontius. Sed iisdem duab. rationibus quibus, illa superior Chrysost. refelli potest. Quam ergo interpretationem probabilissimam, aut potius verissimam iudico, eius vix auctorem vllum præter Origenem hominem plerunque allegoricum inuenio. Credo Iudęã totam Christi patriã appellari, vere enim Iudæus erat natus in Bethlehem ciuitate Iudææ. Cum ergo initio capitis Euangelista dixisset relicta Christum Iudęa in Galilæam abiisse, eamque narrationem narranda Samaritanorum historia interrupisset, finita Samaritanorum historia ad eam redit. Cumque idem repetisset verbum, *abiit in Galilæam* (sub. relicta Iudæa) causam reddit, cur Iudæam reliquerit, cum patria eius esset, & in Galilæam abierit: quia propheta *in sua patria honorem non habet.* Quod vero dicitur Christus testimonium perhibuisse, plerique sic interpretantur, quasi tũc hoc ipsum dixerit, se propterea relicta sua patria, quęcunque tandẽ ea fuerit, in Galilæam secessisse, quia propheta *in sua patria honorem non habet.* Alij hoc quidem non tunc, sed ante dixisse alia occasione simili Matth. 13. 57. Mar. 6. 4. & Lucæ 4. 24. cum causam redderet, quam ob rem discederet à Nazareth, quæ alio sensu patria etiam eius dicebatur. Itaque ἐμαρτύρησε, vertunt testimonium perhibuerat. Minus hoc quam illud probabile est. Nam si Ioannes significare voluisset Christum alias id testimonium perhibuisse, non dubium quin ad historiam illam allusisset Nazareth, de qua modò dicebamus. At illa nondum acciderat. Apparet enim ex Euangelicæ historię consequentia, tum, cum hæc Samaritanæ contigit historia, necdum Christum multa miracula fecisse. Illud vero cum accidit Nazareth, multa, magnaque iam fecerat, propterea enim dicebat: *Vtique dicetis mihi hanc similitudinẽ, Medice cura te ipsum, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.* Luc. 4. 23. Alii suspicantur Ioannem non significare Christum verbis, sed factis hoc testimonium tunc perhibuisse. Quasi dicat, re ipsa ostendisse, & quodammodo testatum fuisse nullum prophetam in sua patria honorem habere, cum noluerit ipse in patria sua manere, sed se in Galilæam

Digitized by Google

Expositio auctoris probata.

contulerit. Verum sensum attigerunt, qui dicunt nō esse hoc ad id tempus referendum, quo Christus relicta Iudæa in Galilæam abiit, sed ad illud quo postea, cum esset Nazareth, testatus est, nullum prophetā esse sine honore nisi in patria sua Matth.13.57. Mar.6.4. & Luc.4.24. Tanquam si diceret, Relicta Iudæa abiit in Galilæam, quia, vt ipse postea de alia sua patria loquens dixit, *non est propheta sine honore nisi in patria sua.* Frustra igitur à quibusdam disputatur, num hoc eodem tempore à Christo dictum sit, atque illud quod modo ex Matthæo, Marco, & Luca citauimus. Nec enim dubium quin eodem tempore dictum sit, ac fortasse semel. Sed Ioannes quod semel à Christo alia in causa dictum fuerat, aut vt dicā melius, postea dictū est, id ad causam similem accōmodauit. Quid sit prophetam in patria sua honorem non habere, & qua id ratione fiat, apud Matthæum disseruimus. Hoc nunc sciendum, Christum non de honore suo, sed de patris sui gloria esse solicitū. Non enim quærebat gloriam suam, sed gloriā eius, à quo missus fuerat, vt ipse alibi testatur. Honorari enim se putabat non cum lautè, honorificeque excipiebatur, sed cum facilem inueniebat audientiam. Qualem, vt statim declaratur, apud Galilæos potius, quàm apud Iudæos inuenit.

Infr. c. 8. v. 50. 54.

45. *Cum ergo venisset in Galilæam exceperunt eum Galilæi.*] Non simpliciter intelligēdum est excepisse, sed excepisse libenter, excepisse tanquam Christum, aut certe tanquam prophetam, & virum sanctum. Nam & prius eum receperant, cū apud ipsos toto vitæ suæ tempore versatus esset, sed non dicūtur excepisse ante, quia non vt prophetam, sed vt vnum de vulgo hominē exceperant. Opponuntur autem tacite Iudæis Galilæi, quod illi, cum populares essent Christi, eum non recepissent, hi, cum essent alienigenæ, receperint. Ratioque cōfirmatur, quā ob rem relicta Iudæa venerit in Galilæam. Euentum docuisse prudenter fecisse eum. Nam à Iudæis irrisus, à Galilæis magna beneuolentiæ significatione receptus est.

Cum omnia vidissent, quæ fecerat Ierosolymis in die festo.] Docet Galilæos magis quam Iudæos doctrina, & factis Christi fuisse commotos. Iudæos enim magis impediebat inuidia. Non aliis rebus excitatos fuisse Galilæos, vt illum libenter exciperent, quam quas apud Iudæos fecerat. Quis dies festus hic fuerit, constat ex cap.2.13. Nempe dies Paschæ, quo omnes, qui Mosaicam legem profitebantur, Ierosolymam sacrificandi causa ire oportebat, propterea & Galilæi Ierosolymam ascēderant ad diem festum. Nam & ipse Christus ex Galilæa in Iudæam ierat, vt diem festum Ierosolymæ celebraret. Quæ autem ea fuerint, quæ tunc Christus Ierosolymæ fecit, quæque viderunt Galilæi c.2.14 23. dictum est.

Dies festus hic dies Pascha.

46. *Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum.*] Id est cum libenter à Galilæis esset exceptus, cum nihil in Galilæa obstaculi reperisset, quo minus, quacunque vellet, vagari posset, venit iterum in Cana Galilææ. Hanc vim habet particula, *ergo*. Quod autem dicit venisse iterum, alludit ad id quod dixerat cap.2.2. eum cum discipulis suis eo inuitatum venisse. Quærunt nonnulli, quare iterum eo redierit? Leontius, Chrysostomus, & Euthymius propterea rediisse putant, vt fidem eorum, qui ad miraculum ibi factum in ipsum crediderant, cōfirmaret. Cyrillus, quia sciebat se ibi maiore studio receptū iri, & libenter cum gratis hominibus versabatur. Augustin⁹, & Beda indicant ideo rediisse, quia cum miraculum fecit, pauci in eum credidissent. Probabilior Chrysostomi, & Cyrilli coniectura. Fecit idem Paulus Syriam, & Ciliciam peragrans, vt ecclesias, quas plantauerat, confirmaret Actor.15.41. Quod autem Ioannes addit, *vbi fecit aquam vinum*, quidam idcirco putant addidisse, A vt Galilæos cum Samaritanis conferens ostenderet plus hos quam illos fidei habuisse. Samaritanos enim solo mulieris vnius testimonio nullis visis miraculis credidisse, Galilæos vero non nisi conspectis ante miraculis. Sic Chrysostomus, & Theophylactus. Sed nō videtur id agere Euangelista, vt hos cū illis conferat, præsertim cum paulo ante dixerit Galilæos in excipiendo Christo promptos, & officiosos fuisse. Itaque potius existimo descriptionem esse loci. Quia enim is locus facto miraculo nobilitatus fuerat, ex eo miraculo describitur. Quæ autem fuerit Cana, & cur Galilææ dicta sit, exposuimus supra c. 2. 1.

B *Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.*] Dubium, vtrum Regulus dicatur fuisse in Capharnaum, an fuisse Regulus quidam, cuius filius in Capharnaum ægrotus esset. Leontius Regulum non in Capharnaum sed in Cana Galilææ, quo Christus venerat, fuisse indicat. Sed non patiuntur hunc sensum verba Euangelistæ. Addit enim, *Hic cum audisset, quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum.* Non dixisset *cum audisset, quia Iesus adueniret in Galilæam*, sed in Cana Galilææ, si eo quærendi Christi causa venisset. Probabilius igitur est sensum esse, fuisse quendam Regulum, vt verbum esse non significet esse in loco, sed C vt Philosophi loquuntur, in rerum natura extitisse, cuius filius in Capharnaum esset ægrotus, aut, vt alij volunt, fuisse quendam Regulum in Capharnaum, id est Capharnaitam, cuius filius ægrotaret, vt sit traiectio. Non debuit tamen hæreticorum interpres propterea mutare verborum situm, vt pro scriptura sacra suam nobis sententiam exprimeret, sed ambigua verba, ambigua relinquere. Quid n. si alius forte melior est sensus? Non debet, cum scriptura duos probabiles sensus habere potest, alterum præcidere fidelis interpres. Ambiguitas ipsa pars aliquādo scripturæ est. Cur iste quisquis fuerit, cuius filius dicitur ægrotasse, D Regulus appelletur, aut, vt Græce ē βασιλικός regius multi quærunt. Credo ego nostrum interpretem legisse βασιλίσκος Regulus, Leontius, Chrysost. Theophylact. & Euthi. regium vocari putant, aut quia ex Regis Herodis, alteriusue Regis erat genere, aut quòd regiū aliquod haberet officium. Quā secundam rationem Origenes etiā affert. Addit & aliā, quam probabilem etiā existimat, ministrum aliquem fuisse Cæsaris. Referunt Leontius, Chrysost. Theophylact. & Euthym. fuisse auctores, qui eundem hunc dicerent esse Regulū, atque Centurionem illum, de quo Matthæi c. 8. 5. Lucæ 7.2. agitur. Quod multis rationibus refellunt, E pluribus vero Leontius. Illum Centurionem, hunc Regulum, aut regium, id est palatinum fuisse, diuerso prorsus genere dignitatis. Illum volentem Christū in domum eius ire, vt eius sanaret puerum, prohibuisse indignum se tanto ratum beneficio, crēdentemque posse Christum quamuis absentem solo curare verbo, hunc recusantem rogasse Christum, vti in domū suā cito veniret, mori enim filium suum, quasi non crederet Christum absentem sanare posse. Illud accidisse, cum Christus ex monte descendisset, hoc cū venisset ex Samaria. Illius puerū paralysi, huius febri laborasse, Iudæusne, an Gentilis fuerit, etiam à nonnullis du- F bitatur. Origenes, & Hieron. in comment. c. 65. Isaiæ Gentilem fuisse putant, in eademque sententia fuisse omnes necesse est, quos paulo ante diximus eūdē hūc, atque illum Centurionē existimasse. Sed probabilius fuisse Iudæum, & quia minus habuit fidei, quam Centurionem, & Chananæam illam mulierem homines Gentiles videmus habuisse, & quia hoc ipsum illi exprobrat Christus, ꝙ homini Gētili, qui minus credere debebat, non exprobrasset, & quia, vt ait Christus,

Caluinus in Ioannē, itemque Beza in annotat.

Cur regulus appelletur istius ægri pater.

Iudæusne fuerit an Gentilis hic Regulus.

Digitized by Google

signa petebat, quod proprium Iudæorum erat, Mat. 12.38. & 16.1. 1. Cor. 1.22.

48. *Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis.*] Quorsum hoc Regulo Christus dixit? nec eum signa ab eo petierat. Signum quidem erat magnum, quod petebat vt morientem sibi sanaret filium: sed id ipsum nõ ideo petere videtur, vt credat; sed quia credebat, petere. Vulgaris responsio, quã & Chrysostom. & Augustinus, & Beda, & Theophyl. & Euthym. afferunt, credidisse quidem aliqua ex parte, sed imperfectè, cũ necesse esse putaret, vti Christus domũ suam veniret, vt filium sanaret, quasi aliter sanare non posset. Leontius & Augustinus videntur etiam existimare nullã illũ fidem habuisse, sed tentandi causa ad Christum venisse, quod probat Leontius ex verbis Euangelistę, ver. 52. *Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit.* Nimirum nondum credens per Christum sanatũ fuisse, idque experiri volens ducta ratione temporis, & ex ver. 53. *Credidit ipse, & domus eius tota.* Vnde apparet, inquit, eum antequam miraculum esset expertus, non credidisse. Nullam prorsus, cùm ad Christum venit, habuisse fidem credibile non est, cùm Christo obuiam processerit, de sanando filio suo cum illo egerit, vbi tentandi non erat locus, cumque dicat Euangelista sermoni Christi credidisse. Imperfectam, ac fortasse dubiam, & ex futuro euentu suspensam habuisse satis ex eius verbis apparet, idque solũ probant argumenta Leontij. Alius mihi occurrit sensus, vt cum Christus dicit, *nisi signa, & prodigia videritis, non creditis*, non reprehendendo dicat, sed pronuntiando. Quasi dicat, cogor propter incredulitatem vestram facere miracula, quia si non facerem, mihi non crederetis. Non sanabo filium tuum propter preces tuas, sed vt multi in me eo viso miraculo credant, alioqui minime credituri. Itaq; reddit rationem, cur Reguli filium curare velit. Quare lectionem illam, quæ in nonnullis Latinis codicibus, & in Græcis omnibus est, magis probo, οὐ μὴ πιστεύητε, *non creditis*, quemadmodum non solum Græci auctores Leontius, & alij, sed etiam Rupertus Latinus legit. Docent Ammonius, & Origenes in Græca Catena, quamuis non eodem modo, quid inter signum & prodigium intersit, Signum, inquit Ammonius, differt à prodigio, quod prodigium sit, quod præter naturã fit, vt cæcorum oculos aperire, mortuos suscitare, signum autẽ quod præter naturam non est, vt ægrotos curare. Origenes vero ea, quæ præter opinionem sunt, & humanã consuetudinem excedunt, τέρατα, prodigia; quæ autem aliquid significant, σημεῖα, signa vocari.

Quid inter signum, & prodigium intersit.

49. *Domine descende priusquam moriatur filius meus.*] Ostendit quam de Christo opinionem habeat. Putat enim non nisi præsentem sanare posse, vt Leontius, Chrysostomus, Augustin. Beda, Cyrillus, Theophylact. & Euthym. adnotauerũt. Peruersi est ingenij ad naturæ leges, quas ipse fecit, Deum obligare. Exemplum simile est 4. Reg. 5. 11. *Putabam*, inquit Naaman Syrus, *quod egrederetur ad me, & stans inuocaret nomen Dei sui, & tangeret manu sua locum lepræ, & curaret me.* Adeo assueti naturæ sumus, vt etiã miracula, quæ supra naturam à Deo postulamus, ad naturæ modũ fieri velimus. Præcidit Regulus Christi sermonẽ, & nihil ad eius obiurgationẽ respõdens moras quas sibi Christus nectere videbatur, rũpit. Missa ea faceret, quæ dicebat, properè domum suam veniret, filium moribũdum sanaret, antequam exhalaret animam. Quare indicat se nõ credere posse filium suum, si forte moriatur, à Christo suscitari, quæ altera erat in fide eius infirmitas. Non est tã festina fides, *Qui crediderit*, inquit, *non festinet*, Isai. 28. 16. simile est illud, *Domine salua nos, perimus*, Matth. 8. 25. quasi vero si periissent, ad vitam

In miraculis naturæ leges requirenda non sunt.

A eos Christus reuocare non posset: & illud Mariæ, & Marthæ, quæ, antequam Lazarus moreretur, sperabant fore, vt à Christo quamlibet ægrotus sanaretur, iam mortuũ non videbantur credere ab eo suscitari posse, Ioan. 11. 3. 24. Nunquã Dei auxilium serum est, quia nihil tam perditum est, quod restaurare nõ possit. Hoc est quod Diuus Paulus in fide Abrahæ tãtopere laudat, *Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitum offerebat, in quo susceperat promissiones (ad quem dictum est, quia in Isaac vocabitur tibi semen) arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus*, Hebræo. 11. 17. 18. 19.

Auxilium Dei nunquã serum.

Gen. 21. 12.

50. *Vade, filius tuus viuit.*] Sanus est, liberatus est à B morte. Hebraismus est, quo significatur eum, qui sanatus est, à certissima, & iam instãte morte fuisse liberatum. Quemadmodum vitam nobis eum dedisse dicimus, qui nos non à quolibet morbo, aut à quolibet periculo, sed à certissimo mortis periculo liberauit. Phrasis est apud Dauidem hoc eodem sensu frequẽtissima Psalm. 70. 20. 79. 19. & 84. 7. & 118. 17. 25. & 137. 7. Antequam hoc Christus diceret, nondum iuuenis sanatus erat, cum hæc verba finiuit, sanatus est. Dictum factum, vt ex versu. 53. intelligitur. Vnde colligimus his ipsis verbis sanatum esse. *Viuus* enim *est sermo Dei & efficax.* Itaque videmus hîc non rogatum fe- C cisse Christum, quod rogatus à Centurione illo Mat. 8. 8. 9. facere noluit. Contra verò quod hîc rogatus facere rogauit, illic non solùm non rogatum vt faceret, sed etiam rogatum vt non faceret, facere voluisse. Rogatus illic fuerat ne in domum, vbi ægrotus erat, iret, volebat tamẽ ire, hîc rogatur vt eat, nec vult ire. Eodem vtrumque fecit consilio. Illic voluit promittendo se iturum esse, Centurionis, quam non ignorabat, fidem elicere. Quo enim magis se paratum, promptumque, vt eat, ostendit, eo magis Centurionis apparet fides. *Domine, non sum dignus vt intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, & sanabitur puer* D *meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & ego dico huic, vade, & vadit; & alij, veni, & venit.* Hîc vero videns hunc regulum exiguã adhuc habere fidem, putareque se absentem sanare non posse, non vult ab eo etiã rogatus ire. Immo eo minus ire vult, quo magis rogatur, ne eundo confirmare reguli opinionem videretur, se nisi eo iisset, sanare eius filium non potuisse. Itaque auget non eũdo eius fidẽ. Notarunt hoc Chrysostomus, Augustinus, & Beda. Contra vero illic, vbi à Centurione rogabatur, vt solo curaret verbo, volebat præsentia, manuque curare; hîc vbi rogabatur vt præsentia curaret; E curauit verbo, *vade, filius tuus viuit.* Corrigit Deus preces nostras, & nõ semper quod postulamus, sed quod vtilius nobis fore nouit, cõcedit. Videtur verbum illud *vade* reprehendentis, aut exprobrantis esse, *Vade* incredule, vide, experire filium tuũ viuere, & crede. Aliam vim Theophylactus habere putat, *Vade*, id est promptum te ad agendum quod bonũ, & honestum est, ostende. Potest ad Eucharistiæ consecrationem hoc exemplum accommodari. Nam vt hîc dicendo *Filius tuus viuit*, id est sanus est, sanatus est filius, ita illic dicendo, *Hoc est corpus meum*, est corpus Christi; quod ante panis erat.

Hebraismus viuere, id est à periculo liberatũ esse

ad Heb. 4. 12.

Preces nostras quomodo corrigat Deus.

F *Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus.*] Si credidit, quomodo postea seruos interrogat, qua hora melius habuerit, explorare volẽs an, quod Christus dixerat, verum esset? Respõdet Chrysostomus, credidisse quidem, sed imperfecte, propterea à seruis sciscitari, qua hora melius se habuisset. Ammonius, & Cyrillus videntur iudicare perfecte etiam credidisse, sed quod seruos de hora percontatur, id non defectu fidei facere, sed vt fidem suam confirmet, & sibi ipsi, quod

Digitized by Google

non vane crediderit, gratuletur. Credo hoc esse probabile, nam & nos ad confirmanda ea, quæ omnino credimus, rationes solemus conquirere naturales. Gaudemus enim omnia, quæ vera sunt, cum iis, quæ à nobis creduntur, conuenire. Leontius existimat hactenus tantum credidisse verbo Christi, vt obediret, domumque rediret, vt iussus erat; cæterum filiũ suũ viuere non credidisse, quo ad à famulis sciscitatus didicit eadem hora, qua Christus dixerat eum viuere, sanatum fuisse.

51. *Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei.*] Cyrillus diuina prouidentia seruos domino putat occurrisse, vt ab illis sciscitaretur, qua hora cõualuisset, itaque crederet Christi virtute id factum esse. Leontius, Chrysostom⁹, & Theophylactus valde, vt mihi videtur, probabiliter existimant seruos prius credidisse à Christo, licet absente, fuisse curatum; vidisse enim non paulatim more naturæ, sed subito & momẽto temporis ex grauissimo morbo in integrã, perfectamque valetudinem restitutum. Itaque occurrunt redeunti Domino non solum, quod filius viueret, sed etiam quod eius precibus, & Christi virtute viueret gratulaturi, quo cariorem eius salutem haberet.

52. *Interrogabat ergo horam ab eis.*] Vide quæ ver. 50. dicta sunt.

Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris.] Hora prima pomeridiana. Cana Galilææ vbi Christus erat, cum regulo dixit *Filius tuus viuit*, vnius diei iter plus minus distabat à Capharnaum. Itaque die præcedẽti post meridiem inde profectus regulus die altero peruenit Capharnaum, quo appropinquãti serui occurrerunt. Notat Ammonius admirabilem efficacitatem esse fidei, quæ Christum cooperatorem habet. Vno die regulum credidisse, altero die effectum suæ vidisse fidei.

53. *Et credidit ipse, & domus tota.*] Quid? an non ante crediderat? De ea re versu 48. & 50. disputauimus. Qui putant ante, aut omnino non credidisse, vt Leõtius, exponunt nunc credidisse, id est credere cœpisse. Qui autem imperfecte credidisse ante, vt Chrysostomus, & alii, quos illic nominauimus, interpretantur, credidisse nunc omnino, atque perfecte. Qui etiam ante omnino, perfecteque credidisse, vt Ammonius, & Cyrillus, interpretari possunt perfectius etiam nũ credidisse. Nam & vera, perfectaque fides augeri, perfectiorque fieri potest. Veram habebant Apostoli fidem, dicebant tamen *Domine, adauge nobis fidem*, Luc. 17. 5. Veram ille fidem habebat qui lacrymas exclamabat, *Credo Domine, adiuua incredulitatem meam.* Mar. 9. 24. Adnotauimus cap. 2. 11. & aliis nonnullis locis vsitatum in sacris litteris esse, vt quod augetur, ita fieri dicatur, vt si factum ante non fuisset. Sic enim ibi discipuli viso illo miraculo mutatæ in vinũ aquæ dicuntur in Christum credidisse, cum ante in eum vtique crederẽt, quia magis perfectiusque crediderunt. *Domus eius tota* credidit, quia, vt inquit Leõtius, videbant patremfamilias asseueranter attestari illo ipso momento temporis, quo febris adolescentem reliquerat, Christum sibi dixisse *Filius tuus viuit*, & non poterant testimonio patrisfamilias nõ credere. Non est bonus paterfamilias, qui familiam totam suam ad fidem, Ecclesiamque non adducit. De hac enim potissimum re D. Paulus loquebatur, cum dixit: *Si quis autem suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.* 1. Tim. 5. 8. Lydia illa mulier non contenta baptizari ipsa, omnem quoque domũ suam baptizari voluit. Act. 16. 14. 15. Quod idem custos ille carceris fecit, ibidem ver. 33. & Crispus archisynagogus Act. 18. 8. Nec equidem intelligo quomodo haberi Catholici velint, qui in multis nunc locis, cum ipsi se Catholicos profiteantur, nõ solùm vxorem, & liberos, sed etiam famulos, quos nulla necessitudine naturæ coguntur retinere, hæreticos habent.

[Margin: Quod augetur tum primum fieri dicitur in scriptura]

[Margin: Fides vera perfectior fieri potest.]

[Margin: Hæretici famuli non retinendi.]

54. *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galilæam.*] Non dicit simpliciter hoc secũdum fuisse signum ex omnibus, quę fecit Christus. Nam postquam primum illud fecit in Cana Galilææ, ca. 2. 11. multa alia fecerat Ierosolymæ, cũ dies festus ageretur, eodẽ c. ver. 23. sed dicit ex iis, quæ in Galilæa fecit, hoc fuisse secundum. Nec hoc ipsum absolute dixit; nã alia etiam præter hoc, & illud primũ fortasse fecerat, sed ex iis quæ rediẽs à Iudæa in Galilæã fecerat, hoc fuisse secundũ. Nã & primum illud, quo aquã in vinũ mutauit, cum ex Iudæa in Galilæã diisset, fecit, c. 2. 1. At cur poti⁹ Euãgelista ea miracula enumerauit, quæ rediẽs à Iudęa in Galilæam fecisset Christus? Sunt qui ideo fecisse putẽt, quod ea fuissent ab aliis prætermissa, & sibi proposuisset, quæ alij prætermisissent, cõmemorare. Mihi alia videtur fuisse ratio, quòd voluerit declarare, quomodo Christus, quoties ex Iudæa in Galilæã redibat, maior quodãmodo, & illustrior rediret. Sic redire Christiani à templo, à concione, à die festo feruẽtiores domũ debẽt. Hoc magis probo, quã quod Chrysostomus, Theophylact. & Euth. dicũt, propterea hæc duo miracula numerasse, quia illo vtroq; docere voluit Galilæos inferiores quã Samaritanos esse fide, qui vno iam, & altero miraculo apud ipsos facto credidissẽt, cum Samaritani credidissent omnes nullo viso miraculo.

CAPVT V.

[Margin: Leuit. 23. a. 5. Deuter. 16. a. 1.]

[Margin: Exod. 20. b. 11. Ierem. 17. c. 24.]

POST hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. 2. Est autem Ierosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. 3. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum. 4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam: & mouebatur aqua. Et qui prior descẽdisset in piscinam post motionẽ aquæ, sanus fiebat à quacũque detinebatur infirmitate. 5. Erat autẽ quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. 6. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tẽpus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? 7. Respondit ei lãguidus: Domine, hominem non habeo, vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinã: dum venio enim ego, alius ante me descendit. 8. Dicit ei Iesus. Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. 9. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. 10. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. 11. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. 12. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? 13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. 14. Post ea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus

Digitized by Google

factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. 15. Abiit ille homo, & nunciauit Iudæis quia
Iesus esset, qui fecit eum sanum. 16 Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbatho. 17.
Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. 18. Propterea ergo magis quærebãt
eum Iudæi interficere, quia non solùm soluebat sabbatũ, sed & patrem suum dicebat Deum æqualẽ se faciens
Deo. Respondit itaque Iesus, & dixit eis: 19. Amen, amen dico vobis: non potest Filius à se facere quidquam,
nisi quod viderit Patrẽ facientẽ: quæcũque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit. 20. Pater enim diligit
filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. 21. Sicut
enim Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius, quos vult, viuificat. 22. Neque enim Pater iudicat
quemquam: sed omne iudicium dedit Filio, 23. vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem: qui
non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum
meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transiit à morte
in vitam. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocẽ Filij Dei:
& qui audierint, viuent. 26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit & Filio habere vitam in se-
metipso: 27. & potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est. 28. Nolite mirari hoc, quia venit Matth. 25.
hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei: 29. & procedent qui bona fecerunt, in d. 46.
resurrectionẽ vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij. 30. Non possum ego à meipso facere quid-
quam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem
eius, qui misit me. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius
est, qui testimonium perhibet de me: & scio quia verum est testimonium, quod perhibet de me. 33. Vos misistis Mat. 3. d.
ad Ioannem: & testimonium perhibuit veritati. 34. Ego autem nõ ab homine testimonium accipio: sed hæc di- 17.
co vt vos salui sitis. 35. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Sup. 1. c. 15.
36. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea: ipsa opera
quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me: 37. & qui misit me Pater, ipse testimonium Matt. 3. d.
perhibuit de me: neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, 38. & verbum eius non ha- 17. & 17.
betis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis. 39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis a. 5.
in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me: 40. & non vultis venire ad Deut. 4. b. 12.
me vt vitam habeatis. 41. Claritatem ab hominibus non accipio. 42. Sed cognoui vos, quia dilectionem Dei nõ 1 Cor. 4. a
habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum 3.
accipietis. 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis: & gloriam, quæ à solo Deo est, Gen. 3. c. 15
non quæritis? 45. Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo 22. d. 16. 49. b. 10.
vos speratis. 46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. 47. Si autem illius Deut. 18.
litteris non creditis: quomodo verbis meis credetis? c. 15.

IN CAPUT V.

Qui hic dies festus fuerit Iudæorum.

1. POst hæc erat dies festus Iudæorum.] Magna nos Ioannes molestia, contẽtioneque liberasset, si vel vnum adiecisset verbũ, quo quis ille Iudæorum dies fuisset festus, declarasset. Inter omnes enim & antiquos, & nouos de hac re interpretes disceptatur. Hoc inter omnes fere conuenit, vnum ex tribus illis fuisse, quibus iubebat lex omnes mares coram Domino apparere, id est in templum venire, Pascha, Pẽtecoste, & Scenopegia, id est festo tabernaculorum, quod ineũte hyeme celebratur, Exod. 23. 14. 15. & Deut. 16. 16. Ita enim Ioannes hoc narrat, quasi rationem reddat, cur Christus Ierosolymam ascenderit, nẽpe quia vnus ex tribus illis diebus erat, quibus omnes mares ascẽdere B debebant. Recentiores quidam interpretes hoc vltimum festum fuisse putãt, de quo hoc loco Ioannes agit, leui meo iudicio cõiectura. Alij festũ Paschæ fuisse dicunt, habentque grauem auctorẽ Irenæũ lib. 2. c. 39. solum opinor inter antiquos, & minoris in hac re quàm in aliis auctoritatis, & fidei. Notus enim de Christi ætate ac prædicatione eius est error: sentit idẽ Rupertus, sed hunc nõ soleo cum illis antiquissimis numerare. Habent tamen rationes minime leues. Primũ, quod c. 4. 35. Christus significauerit quatuor vsque ad messem mẽses superesse, id autem dixerat primo iã pascha celebrato cap. 2. 13. hoc igitur fuisse se- C cundum, quo tempore initium messis erat. Deinde quod necesse sit Christum, postquam baptizatus est, quater celebrasse Pascha, cum tres annos, & menses aliquot ex Danielis cap. 9. 26 vaticinio prædicauerit, & in vltimo Pascha prædicandi finem fecerit. Si autem

Quot Paschata Christus post baptismũ celebrarit.

D hoc festũ Paschæ non fuit, non potuit Christus quater Pascha celebrare. Nam præter hoc tria tãtum legimus celebrasse, illud de quo Ioannes egit ca. 2. 13. illud de quo agit c. 6. 4. & vltimum, quod pridie, quã moreretur, celebrauit. Accedit quod multa ab aliis narrãtur Euãgelistis, quæ inter primum illud Pascha à Christo celebratũ, & hoc festum, de quo hîc agitur facta esse necesse sit, quæ fieri non videntur potuisse, nisi sequentis anni Pascha fuerit. Magis mouet me, quod Ioãnes nõ declaret, quodnam festum hoc fuerit, quare videtur primum omnium, & præstantissimum festum fuisse significare, quod per excellentiã festum Iudæorũ diceretur. Chrysostomus, Cyrillus, B Theophylactus, & Euthymius, maior etiam pars recentiorum Pentecostem fuisse putant. Quod & quia plures, grauioresque habet auctores, & quia melioribus, quàm aliæ sententiæ, coniecturis confirmatur, magis probo. Primùm quidem, quia vbicũque videmus aliàs de Pascha Ioannem agere, Pascha vocat, nõ tantum diem festum Iudæorum, vt cap. 2. 13. & 6. 4. & 11. 55. & 12. 1. & 13. 1. & 18. 39. & 19. 14. ergo eo ipso, quod hoc loco Pascha non nominat, intelligere debemus Pascha non fuisse. Itaq; cum dicit, *erat dies festus Iudæorum*, perinde est, ac si dicat, agebatur dies quidam festus Iudæorum: nõ agebatur dies ille festus κατ᾽ ἐξοχὴν. C Præterea cum Ioannes dicit *post hæc*, vt non significet statim post ea, quæ extremo capite 4 narrauerat, accidisse, certè significat nõ multo post accidisse. Illa autem acciderant statim post primum Pascha, vt cõstat ex tota Ioannis narratione, à capite 2. 13. vsque ad hũc

Pentecoste fuit festum de quo agitur.

locũ;hoc ergo accidit primo Iudæorum festo, quod erat Pentecostes. Multos fefellit locus ille cap.4.35. *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses, & messis venit?* cuius explicationem si in nostris in eum commẽtariis lector quærat, intelliget nullum inde argumentum sumi posse, vt probetur hoc festũ fuisse Pascha, aut Scenopegiam. Cõcedimus post baptismum quater Christum Pascha celebrasse, sed necesse non est, vt id Ioannes explicarit: nec enim id agebat, vt Christi annos numeraret. Quod autem Ioannes dicit fuisse diem festum Iudæorum, propterea dixit, vt suprà indicauimus, vt rationem redderet, cur Christus Ierosolymam rediisset, præsertim cùm non multis antè diebus inde venisset. Rediit nimirum quia dies erat Iudæorum festus, qui proximè post Pascha sequebatur, quo omnes mares in templum ire oportebat, Exod. 23.15.& Deuteron. 16.16.

2. *Est autem Ierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.*] Aliud à Christo factum miraculum, narrare volens, locũ describit. Duplex Græcè huius loci lectio est. Theophylactus, & vt videtur, Chrysost. & Cyrillus videntur legisse προβατικὴ κολυμβήθρα, *probatica piscina.* Theodorus quoque Mopsuest. & Ammonius ita in Græca Catena videntur interpretari, quasi eodẽ modo legerint, coniungunt enim duo hæc verba προβατικὴ κολυμβήθρα, quanquã in contextu eorum Græco altera sit lectio, eodẽ modo Hieronymus in locis Hebraicis, & alij auctores Latini legũt, & Theophilus Antiochenus lib. 4 allegor. Codices omnes Græci, quos equidem viderim, vno excepto Romano Theophylacto legũt ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, est autem Ierosolymis in probatica, aut ad probaticam, aut iuxta probaticam piscina. Cõsului multos manu scriptos antiquos codices, in primisque Vaticanũ illum vetustissimum, & correctissimũ, maiusculis scriptum litteris, totoque orbe celeberrimum, omnes ita legebãt. Vtrocumque modo legamus, sensus est idẽ. Si legam' ἐπὶ προβατικῇ in probatica aliquid necessario subaudiendũ est, quod cum adiectiuo probatica conueniat. Nam qui in tertio casu cõiunctè legunt ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐπὶ προβατικῇ κολυμβήθρα, erat Ierosolymis in probatica piscina, sub. locus, qui Hebraicè dicitur Bethesda, vim mihi vidẽtur verbis inferre. Substantiuum igitur illius adiectiui *probatica* intelligendum est. Sunt qui intelligant ἀγορὰ forum, aut platea, quasi dicat, est in platea *probatica*, id est in foro pecuario piscina quædã, quæ Hebraicè dicitur Bethesda. Placeret mihi sententia, licet minime boni auctoris sit, si probaretur aliquam Ierosolymis fuisse plateam, quæ probatica vocaretur, sed nullũ eius rei vestigium inuenio. Credo igitur intelligendũ esse nomen πύλη porta. Erat enim porta quædam vrbis, quæ Hebraice שער הצאן *porta gregis*, & Græce πύλη προβατική, porta pecuaria vocabatur, 2. Esdræ 3.1.32. siue quod ea porta oues, quæ immolandæ erant, inferrentur, quòd templo vicina esset, siue quod per eã ex vrbe oues emitterentur in pastum. Oues enim Græce πρόβατα dicuntur. Si legamus ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις προβατικὴ κολυμβήθρα, *est Ierosolymis probatica piscina*, idem erit sensus. Vero simile enim est non solum portam, sed piscinam etiam ipsam, quia ad probaticam portam erat, probaticam dictam fuisse. Non quod ibi aquarentur pecora, vt nonnulli putant, aut quod ibi immolandæ congregarẽtur oues, aut ibi earum intestina ad sacrificium lauarentur, vt plerique auctores existimãt, Ammonius, Theodorus Mopsuest. Hieronymus, Theophylact. & Euthym. In tẽplo enim ipso satis magna aquarum erat copia, non solũ in mari æneo & conchis, sed etiam in fonte, quem scribit Aristeas in historia legationis suæ, & Tacitus lib. 21. ex tẽplo copiosissimum profluxisse. Piscina dicitur non quòd pisces haberet, sed quòd similis esset stagno, vbi esse pisces solent, vt multi notauerunt. Græcè dicitur κολυμβήθρα, quasi natatoria, vt aliis locis solet nomẽ idẽ vertere noster interpres, vt cap. 9.7.11. atq; ita hoc ipso loco in vetere ante Hieronymum versione fuisse colligitur ex Ambrosio lib. 1. de Spiritu sancto, ca. 7.& lib. de iis qui myst. initiantur. cap. 4. Hanc dicit Euangelista Hebraice vocatam fuisse Bethsaida, vt quidam & Latini, & Græci manuscripti codices legunt, in iis etiam Theophylactus. Significat autem Hebraicè בית צידה piscosum locum, aut Bethesda, vt exceptis paucis illis, quos modò diximus, omnes Latini & Græci codices habẽt, quibus & Syriaca suffragãtur. Est autẽ בית חסדה domus, aut locus misericordiæ, aut benignitatis, sic fortasse dictus quòd diuinam ibi erga se benignitatẽ ægroti recuperata sanitate experirentur. Alij interpretantur בית אשד domum, aut locum effusionis, quod in eum locum multis aquæ ductibus aquæ vndique funderẽtur. Quod quinque porticus habuisse dicit, credendum est propter miracula, quæ ibi fieri solebãt, locum eum cinctum fuisse muro, ne pecora, & iumenta possent accedere, & aut turbare, aut profanare aquam, quæ sancta habebatur, tantum abest, vt ibi aquarentur, aut vt victimarũ intestina lauarentur. Factas autem quinque circum porticus, quibus homines ingrederentur, & vbi ægroti expectantes aquæ motum considerent. Allegoriam si quis amat, Augustinum, Bedam, & Theophilum Antiochenum legat.

4. *Angelus enim Domini descendebat secundum tempus in piscinam.*] Græcè κατ' καιρὸν certis, & opportunis momentis temporis, incertum quibus. Sunt qui putẽt omnibus præcipuis Iudæorum festis id accidisse. Alii in festo tantum Paschæ. Alii in festo Pentecostes, vt refert Ammonius, atq; ita Cyrillus sentit, & vt videtur Ambrosius in lib. de iis, qui mysteriis initiantur. ca. 4. certe vnum tantum singulis annis curatũ fuisse dicit. Probabilissima in re incerta mihi videtur Euthymij sententia, incertum fuisse tempus, quando descensurus angelus erat, & sæpe singulis annis descẽdisse. Nã & verba hoc præ se ferunt, & si cõstitutum fuisset tẽpus, quo tempore descensurus angelus erat, nõ fuisset ibi reliquis temporibus tãta ægrotorum multitudo expectantium angeli descensum, quãtum semper fuisse indicat. Descẽdebat igitur certis temporib. angelus ignotis hominibus, notis Deo. Deus enim quo tẽpore expedire iudicabat, vt aliquis sanaretur, mittebat angelum. Cur autem non semper descenderet, rationem hãc Chrysost. reddit, ne, si semper id fieret, naturali aquæ vi curationes fieri viderentur. De eo angelo multa queri solẽt, an verus fuerit angelus; bonus, an malus, quis fuerit, quomodo descẽderit, itane vt videretur, an ita vt non videretur, & quare deniq; à Deo mittebatur, cum posset efficere, vt sine angelo aqua sanaret. Hebræorũ opinio fuit, de qua R. Moyse in More mentionẽ facit, angelos vocari virtutes omnes Dei, quib. aliquid supra naturam fit. Itaque existimari posset angelum vocatum fuisse eum, à quo aqua illa piscinæ mouebatur, licet non ab angelo vllo, sed à sola Dei virtute moueretur, nisi Euangelista nõ vulgi, sed sua ipsius opinione loquens angelũ appellaret. Quo auctore dubitandum non est verum angelum fuisse. Nihilo magis dubitandum fuisse bonum. Nec enim solet Deus ad procurãdam salutem hominũ malos angelos mittere. Quis angelus fuerit, incertum; nec eorum probo iudicium, qui aut disputant, aut diffiniunt fuisse Raphaëlem, quem ad sanandum Tobiam missum legimus, quod & iste ad sanandum

Vaticani codicis lectio.

Incertum quibus temporibus descenderet angelus in piscinam.

Tob. 12. 9.

missus fuerit, & nomen ipsum Raphaelis medicum significet, cuius officium sanare est. Nec enim credendū est Deo vnum tantùm Angelum vna in re ministrare, cum omnes sint *administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*; & *millia millium* ministrent ei, *& decies centena millia* assistant ei. Nemo rex non multos habet medicos, & existimabimus Deum vnum tantùm habere? Dubium etiam est, an assumpto corpore descenderet, sic vt ab iis qui aderant videretur; sed est multò probabilius non fuisse visum, cùm Euangelista non dicat ægrotos expectasse angelum, sed motum aquæ, quasi non in angelum, quē non videbant, sed in aquam, quam videbant, intenti fuerint. Quo ergo modo sciri potuit angelū esse, qui mouebat aquam? Ex communi traditione, qua quicquid præter naturam fiebat, per Angelū fieri credebatur. Nisi quis malit à Deo id fuisse per reuelationē declaratum. At quare descendebat? quid opus erat angelo, vt aqua sanaret? Facilis coniectura. Quid ad curandum Tobiam? quid ad educendum populum ab Ægypto? quid ad defendendum apud Danielem populum? quid ad protegendum Elisæum, & eius puerum? quid ad custodiendos singulos homines angelo opus erat? Vult Deus homines per angelos gubernare, sicut in rerum naturalium gubernatione, generatione, corruptione causis vtitur naturalibus. Conueniebat etiā vt homines intelligerent virtutem illam aquæ non naturalē, sed diuinam fuisse. Quod minus intellexissent, nisi aliquem de cœlo descendentem vidissent, qui eam aquis virtutem imprimeret. Non quòd angelū ipsum viderēt, sed quod ex motu subito, & insolito aquæ, aut ex alio aliquo venientis strepitu animaduerterent angelum de cœlo descendere. Quemadmodū post Christi resurrectionem cum duo illi angeli descenderunt, *terræ motus factus est magnus*, vt mulieres, quæ ad sepulcrum ibant monerentur, angelos de cœlo descendisse, aut aliquid certe accidisse cælitus Matth. 28. 2.

Ad Heb. 1. 14.
Dan. 7. 10.
Tob 12. 3.
Exo. 14. 19.
Dan. 10. 13. 20.
4. Reg. 6. 16. 17.
Psal. 33. 8.
Mat. 18. 10.
Angelis Deus vtitur administris, vt & causis naturalibus.

Et mouebatur aqua.] Quare verò mouebatur? Primum, vt angelus aquæ motu aduentus sui signum daret, Amb. lib. de iis, qui mysteriis initiantur c. 4. *vt esset*, inquit, *indicium, quia descenderat angelus, aqua mouebatur.* Dein vt indicaret motus ipse aquam illam non naturali, sed diuina virtute, & tanquam Dei instrumentum sanitatem dare. Hoc enim instrumenti proprium est, vt nihil quidquam agat, nisi quatenus à præcipua mouetur causa. Ostendebatur etiam contra omnem hominum opinionem, atque iudicium Deum miracula facere, quæ eo maiora sunt, quo minùs sunt consentanea humanæ rationi. Legimus aliquando Christum litis luto oculis cæcum sanauisse infra cap. 9. 6. 11. quid oculis lùto magis contrarium? Legimus iniecto in amaras aquas ligno amaritudinem in dulcedinem mutauisse Exod. 15. 25. quid est quod fere magis amaras aquas possit facere quàm lignum? Legimus Elisæum iniecto in pestilētes, & minime potabiles aquas sale potabiles reddidisse 4. Regum 2. 21. quid minus potabilem, quàm sal aquam facit? Si aqua sanatura aliquem erat, dum maxime quieta, & tranquilla erat, sanare debere videbatur. Non sanabat nisi turbata, vt homines intelligerent, non humano, sed diuino id fieri iudicio: relictūque nobis est necessariū documentum, ne humana ratione de Ecclesiasticis iudicemus sacramentis. Quid magis à ratione abhorrēs videri potest, quā sub specie panis corpus, & sub specie vini sanguinem esse Christi? ideo credendū, quia humana non capit ratio.

Humana ratione de sacramētis non iudicandum.

Et quicunque prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.] Qua ratione non semper, sed post motionem aqua sanabat, eadem non sanabat omnes, vt appareret vim sanandi diuinitus illi ad momentum temporis impressam, non

A naturaliter datam fuisse. Si enim naturalis fuisset, & semper, & omnes sanauisset, quemadmodum & semper, & omnis ignis calefacit, aqua frigefacit, Sol illuminat. At cur vnus tantū, & vnus quidē is, qui primus in motam aquam descendisset? Voluit opinor Deus ea re docere etiam in percipiendis diuinis donis, quæ gratis nobis, & sine merito vllo nostro dantur, multum nostram valere diligentiam. Diuinam enim gratiam gratis quidem dari, alioqui gratia non esset gratia: sed non nisi volentibus, non nisi quærentibus, non nisi conantibus dari. Sic enim beneficium illud sanitatis non nisi diligentissimus quisque præripiebat. Propositum erat tanquā corona in stadio currentibus: qui primus

Cur vnus tantum sanaretur.

B ad metā perueniebat, is præripiebat. Quod addit Ioannes, *Sanus fiebat, à quacunque detinebatur infirmitate*, vim aquæ diuinitus impressam, & miraculi magnitudinem declarare voluit: nullum adeo grauem fuisse morbū, quem non sanaret. Ex quo etiam apparebat diuina id fieri virtute, cui difficile nihil est. Nam vis quidē nulla est naturalis, quæ vna omnes morbos curare possit, cum contraria contrariis curari debeant. Hoc ipsum nunc fit in aqua baptismi; nullum tantum peccatum est, à quo non curet. Piscinam enim illam figuram fuisse baptismi, voluisseque Deum factis in illa miraculis Iudæorum populum ad intelligendum, excipiendumque futurum Christi baptismū assuefacere, maior pars veterum auctorum Tertullianus in li. de Baptismo, Amb. li. 1. de Spiritu sancto c. 7. & li. de iis, qui mysteriis initiantur c. 4. & lib. 2. de Sacram. c. 2. Chrys. Theoph. & Euthym. hoc loco tradidêre. *Crede*, inquit Amb. *quia non sunt vacuæ aquæ; ideo tibi dictum est, quia Angelus Domini descendebat secundum tempus in natatoriam, & mouebatur aqua, & qui primus descendisset in natatoriam post commotionem aquæ, sanus fiebat à languore quocunque tenebatur. Hæc piscina in Ierosolymis erat, in qua vnus annuus sanabatur. Sed nemo ante sanabatur, quàm de-*

Piscina baptismi figura.

C

D *scendisset Angelus; vt esset indicium, quia descenderat Angelus, mouebatur aqua propter incredulos. Illis signum, tibi fides; illis angelus descendebat, tibi Spiritus sanctus. Illis creatura mouebatur, tibi Christus operatur, ipse Dominus creaturæ. Tunc curabatur vnus, nunc omnes sanantur, aut certe vnus solus populus Christianus.* Præter consuetudinem meam mysticum hoc loco sensum expono, quia hunc eundē arbitror esse litteralem. Cum dubium non sit alicuius mysterij causa illam sanandi vim piscinæ datam fuisse. Mysterium autem illud fuisse credo, quod modo e x Chrys. & Amb. disseruimus. Etsi Theophilus Antiochenus lib. 4. allegor. D. Aug. tract. in Ioan. 17. & ser. de

E ver. Dom. 42. & eum secuti Rupertus, & Beda, Iudaicum populum, & legē Mosis significari putant. Dicam ipsis verbis Aug. *Aqua illa Iudaicus populus erat, quinque porticus lex. Quinque enim libros scripsit Moyses. Ergo aqua quinque porticibus cingebatur, sicut ille populus lege coercebatur. Aqua perturbatio in illo populo est Domini passio. Qui descendebat, sanabatur non nisi vnus, quia ipse est vnitas. Quibuscumque ista displicet Domini passio, superbi sunt, nolunt descendere. Et ego, inquis, crediturus sum Deum in carne? Deum natum ex fœmina? Deum crucifixum? flagellatum? mortuum? vulneratum? sepultum? Absit vt hoc credam de Deo, indignum est. Cor loquatur, non ceruix. Superbo videtur Domini humi-*

F *litas indigna, ideo à talibus longe fit sanitas. Noli te extollere; si vis sanari, descende.* Mirum videri potest rei tam insignis, atque memorabilis nullam in profanis historiis esse mentionē: sed nobis Euangelistæ testimonium satis est. Non omnia præsertim ea, quæ ad religionem pertinēt profani auctores tradūt, & cur huius rei mētionem nullam fecerint, probabilis ratio reddi potest, quod vero simile sit, aut tempore tantum Christi, aut nō multo certe ante miracula in ea piscina cœpta fieri, & paulo post fieri desisse; ita fugisse memoriā historię.

Digitized by Google

Apoc.3.20. & pulsat, interrogatque, an sani fieri velint. Fieri etiam potest, vt hac responsione paralyticus voluerit à Christo per commiserationem eblandiri aliquid auxilij; non vt se sanaret, quod nondum credebat eum posse facere, sed vt sibi aliquem daret, à quo, cùm aqua moueretur, in piscinam coniiceretur. Quocunque animi sensu responderit; illud certum, quod Theophylactus adnotauit, eum licet rectè ad id, quod Christus rogabat, non respondeat, plus tamen respondere, quàm rogabatur. Rogatus fuerat an sanus fieri vellet, non respondet velle, sed hominem non habere, quasi dicat, Maxime vero volo, sed neminē, qui me iuuet, habeo.

8. *Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.*] Non dicit Vade, aut Abi in domum tuam, sed *ambula*; quo magis exprimeret, quorsum id illi diceret, nempe vt eius ambulatione constaret vere sanatū fuisse: quod non quia domum ibat, sed quia suis pedibus ambulando ibat, apparebat. Eodem pertinet, quod non solum surgere iubet, & ambulare, quod etiāsi non omnino sanus esset, facere potuisset: sed etiam grabatū tollere, atque portare, quod facere non potuit, nisi non modo sanus fuisset, sed etiā vegetus, atque robustus; quemadmodum Chrysost. Leontius, Cyril. Theophyl. & Euth. adnotauerunt. Illud quoque idem Chrys. & Euthy. accommodate ad hunc locum admonuerunt, consuetudinem fuisse Christo post facta à se miracula simile quiddam facere, vnde miraculi veritas, ac magnitudo conspiceretur. Cū paucis panibus multa hominum millia saturauit, fragmenta iussisse colligi, ex quibus quantum fuisset miraculum cognosci posset Mat. 14. 20. & 15. 37. Curato à se leproso dixisse, *Vade, ostende te sacerdoti*, Mat. 8. 4. & Luc. 5. 14. Cum mortuam puellam ad vitam reuocasset, dixisse, *Dari illi manducare* Mar. 5. 43. Cum aquam in vinum conuertisset, iussisse ferri architriclino Ioan. 2. 8. Denique cum alium similiter paralyticum sanauisset, itidem præcepisse, vt lectum suum tolleret, & in domum suam abiret Mat. 9. 6. Rectè quoque Cyrillus notat ex ipso modo, quo Christus miraculum hoc fecit, manifestum esse plus esse quàm hominē. Nec enim orando, vt viri aliquando sancti solent facere sed imperando sanauisse. *Surge; tolle grabatum tuum, & ambula.* Grabatus κράββατος vocatur Græcè lecticæ genus, ferendo præsertim iacentes in lectulo ægrotos accommodatum.

Solebat Christus post miracula sua quippiam agere, vnde patefierent.

9. *Et statim sanus factus est ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.*] Singula verba miraculi magnitudinem declarant. Non solum quod dicit sanatum fuisse, quod satis erat, sed etiam quod statim sanatū, quod grabatum sustulisse, quod ambulasse. Hoc enim cōsilio eadem verba repetit Euangelista in declarando facto miraculo, quibus Christum in præcipiendo vsum fuisse dixerat, vt indicaret, ne minimum quidē Christi verbum irritum fuisse. Quasi diceret, Dictum factum. Consecutum statim euentum declarasse quantam Christi verba efficacitatem habuissent. *Et quæ procedunt*, inquit, *de labiis meis non faciam irrita*, Psal. 88. 35. *Et quomodo descendit imber, & nix de cælo: & illuc vltra non reuertitur; sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit; & dat semen serenti, & panem comedenti. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in iis ad quæ misit illud.* Isai. 55. 10. 11.

Erat autem sabbatum in die illo.] Erat eo die Iudæorum requies: hoc enim significat apud Hebræos nomē sabbati. Itaque non significat diem illum fuisse sabbatum, etsi re quidem vera sabbatū erat: sed ea die fuisse sabbatum, id est sabbatum fuisse celebratum. Quod propterea adiecit Euāgelista, vt ad narrandā Iudæorū cōtra Christū murmurationem gradum faceret. Inde n. eos criminandi Christi factum occasionem accepisse.

10. *Dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat, Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.*] Videntur hoc illi nō dixisse, qui miraculum præsentes, cum factum est, viderant, sed alij, quibus sanus iam paralyticus, dum domum iret, grabatum suum portās occurrebat; & quia ita ille respondet ver. 11. *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum*, quasi illi à quibus reprehendebatur, hoc ignorarent; quod si præsentes fuissent, cum factū miraculum est, ignorare nō potuissent: & quia ipsi etiam eum rogāt, ver. 12. *Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula?* nescientes à quo miraculum factum esset & quia si præsentes fuissent, aut obmutuissent magnitudine miraculi, aut Christum ipsum reprehendissent. Atque ita videtur Chryso. intellexisse. Quanquam fieri quidē potest, vt etiamsi præsentes fuissent, factū miraculum reprehenderent; tamen reuerentia, aut metu Christi non auderent illum, sed eum potius, qui sanatus fuerat, accusare, quo accusato etiam oblique Christū accusabāt, quod & alibi factum animaduertimus, Luc. 13. 14. & Matt. 9. 11. Non dicunt, non licere illi ambulare; sed non licere tollere grabatum: quia ambulare quidem vsque ad duo millia passuum licebat, vt Act. 1. 12. disputabimus; onus autē tollere ne per minimū quidem licebat spatium Ierem. 17. 24. 27. Cur ergo id Christus præcepit, quod in sabbato facere nō licebat? Primum quidem *dominus erat filius hominis etiam sabbati.* Ipse legem dederat, ipse & dispensare poterat, & abrogare. Deinde erat id quidem contra verba legis, contra sensum autē, & spiritum legis non erat, vt Beda indicat. Nā portare quidē grabatum humeris contra legem erat, sed portare tanquam publicum testimonium accepti à Deo beneficij, non cōtra sabbatū, sed secundū sabbatum erat, quod ideo institutū fuerat vt in eo homines diuina beneficia recognoscerēt, & grato animo meditarētur. Volebat etiā Christus, vt adnotat Theophylact. paulatim homines docere, quæ esset vera sabbati obseruatio, non à labore, sed à peccatis abstinere. Aliam Rupertus rationem affert, quod illo potissimum die magna hominum frequentia esset, magni vbique cœtus fierent; itaque miracula quę sabbato fiebant, plures habebant testes. Vtcunq; se ea res habeat, cōstat hoc loco Christum Iudæorū stultitia, & reprehēsione ad illustrandā gloriam Dei, & miraculi magnitudinē vti voluisse. Fecit enim stulta illa reprehensio, vt miraculum, quod paucis videntibus factū fuerat, in totam, dum reprehēditur, ciuitatē euulgaretur. Id hodieque accidit, quo magis hæretici, quo magis homines inuidi atque maligni Dei gloriā, Ecclesiæ doctrinā, bonorum hominū opinionem obscurare nituntur, eo magis nolētes illustrant.

Cur præceperit Christus, quod sabbato nō licebat Mat. 12. 8.

11. *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula.*] Non ita hoc paralyticus dicit, quasi culpam in Christū reiiciat, sed quasi optimo auctore factum suum defendēs, & eorum, à quibus reprehēdebatur, stultitiam, vt Chryso. inquit, accusans. Quasi dicat, qui me sanare potuit, multo meliꝰ intellexisse, quàm vos, quomodo sabbatum obseruandam esset, credēdum est; atque ille ipse mihi dixit vt tollerē grabatum meum, & ambularem: aut, qui me sanare potuit, & in obseruatione sabbati dispensare potuit, quia re ipsa declarauit se Dominū esse sabbati, vt Cyrillus interpretatur. Laudant Chrysost. Theophyl. & Euthym. huius hominis libertatem, atque constantiā in Christo confitendo. Poterat enim quasi culpam agnoscens posito grabato reprehēsoribus suis satisfacere. Noluit, sed pergit grabatū portare, & acceptū profitetur beneficium, & non alia se ratione defendit, quàm quod se Christus id facere iussisset, eiusque preceptum iisdem repetit verbis, quibus datū

Exemplum exacta obedientia.

Digitized by Google

uauit. Cyrillus autem existimat propterea hoc Euangelistã dixisse, vt nobis Iudæorum stultitiã, atque impudentiã irridendam proponeret, quod propter violationẽ sabbati, quod minime violabat, sed vere, atque spiritualiter obseruandum docebat, Christum persequerentur. Ergo significare vere quidem Iudæos propter eam causam persecutos fuisse Christũ, sed tamen immerito, atque ridicule: In Græcis codicibus additur post hæc verba, *Persequebantur Iudæi Iesum*, καὶ ἐζήτουν αὐτὸ ἀποκτεῖναι, & quærebant eum interimere. Quibus verbis declaratur, quomodo eum persequerentur, nõ solùm nimirum verbis, sed etiam manibus, & factis.

A

17. *Iesus autem respondit eis.*) Etsi sæpe docuimus respondendi verbum pro loqui, aut loqui incipere simpliciter poni ex Hebræorum idiomate, eodemque modo hoc loco accipi potest: tamen aliquanto probabilius est aliquid Iudæos Christo ea de re dixisse, quod Euangelista, quia necessarium non putauit, prætermiserit. Eorum igitur verbis, accusationique Christum respondisse.

B

Pater meus vsque modò operatur, & ego operor.] Animaduertunt Chrysost. & Euthym. prudenter Christum, cum ipsius à Iudæis discipuli ob eandem violati sabbati causam accusarentur, non exemplo patris sui, quia homines erant, sed exemplo sanctorum hominum defendisse. *Non legistis*, inquit, *quid fecerit Dauid, quando esuriit, & qui cum eo erant, quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his, qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes sabbatum violant, & sine crimine sunt?* Matth. 12. 3. 4. 5. Cum autem ipsemet accusatur, exemplo patris se tueri; quia & ipse Deus erat. Quod autem dicit, *Pater meus vsque modò operatur*, omnes auctores ad hunc modum exponunt, *vsque modò*, id est etiam die sabbati. Quod enim dictum est Gen. 2. 2. & Exod. 20. 11. requieuisse Deum *die septimo ab vniuerso opere, quod patrarat*, non sic intelligendum, quasi postea nihil egerit. *Producit* enim etiamnũ *in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum*. Et *solem suum oriri facit super bonos & malos; & pluit super iustos, & iniustos*. Sed cessasse tunc à nouis generibus rerũ efformandis, quemadmodum sex ante diebus fecerat. In hanc sententiam Origenes hom. 23. in Numer. Amb. lib. 7. in Luc. c. 13. August. hoc loco, & lib. 4. de Gen. ad litteram c. 10. & 12. & lib. contra Adimantum c. 2. & auctor lib. de mirabilibus sacræ scripturæ lib. 1. cap. 1. Gaudentius tract. 8. in Exod. Cyril. Chrysost. Beda, Theophylact. Euthym. Cæsarius dialog. 1. & Rupertus in comment. Credibile est inter alia hoc etiam Iudæos Christo dixisse, non licere quidquam in sabbato agere, cum Deus ipse die sabbati quieuisset. Christum vero peruersam eorum intelligẽtiam corrigere voluisse, Deum etiamnum operari, seque cum illo operari debere. Se Patris sapientiã esse, sine qua nihil possit facere: per se omnia facta esse, per se etiam omnia gubernari, quemadmodum Cyrillus, & Augustinus explicant. Vera hæc sunt, sed mihi Leõtius, & Theodorus Mopsuest. acu rem videntur tetigisse; perinde interpretantur, ac si Christus dixisset, nullum Patri, nullum sibi ad agendum tempus esse præscriptum. Omnes homines, resque omnes alias sua constituta habere tempora, quibus agant, atque quiescant: Deo non esse datam legem, posse pro suo arbitrio, quandocunque velit, agere. Dominum sabbati, dominum temporis, dominũ omnium rerum esse; à nulla re pendere, nulla teneri lege. Hoc esse ἕως ἄρτι *vsque modò*, id est, quoties vult, & quandocũque vult, sine termino, sine præscripto, עד ועד, vt dicunt Hebræi. Videtur etiam mihi hoc modo sententia resolui posse, quousque Pater meus operatur, & ego similiter operer necesse est; aut

Christus exemplo sanctorum tuetur discipulos.

Psal. 146. 8. Matt. 5. 45.

ex Hebraismo ad hunc modum: Quemadmodum Pater semper operatur, ego etiam operor. Nã nec ille sine me, nec ego sine illo quicquam possumus facere, vt paulo post declarat. Particula enim ו *Et*, comparationem aliquando significat. Exempla ex Prouerb. multa alibi posuimus; aut quidquid Pater operatur, & ego operor, itaque quod ego facio, Pater facit, vt apparet ex ver. 19. Sunt qui hoc non de qualibet Dei operatione, sed de ea, qua hominum salutem procurat, interpretentur. In iis Cæsarius; sed præstat generalem sententiam generaliter accipere.

Hebraismus in his vocibus vsque modò.

In cap. 9. Mar. v. 49

18. *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*] Dixerat Euangelista ver. 16. quæsiuisse Iudæos Christũ interficere propter violationem sabbati, quemadmodum in Græcis codicibus legi diximus: dicit nunc ad eum prætextum alium speciosiorem accessisse, quod se filium Dei, id est Deo æqualem faceret. Itaque si ante eum interficere volebant, multo magis hoc ab eo audito verbo interficere voluisse. Iusta necis causa, si vera esset. Nam propter violatum sabbatum quenquam occidere vsitatum nõ erat. Si quis vero se, qui non esset, non dico Deum, sed tantùm prophetam faceret, crimen habebatur diuinæ læsæ maiestatis, capitali dignum pœna. Recte vero Iudæi, quamuis hebetes, & carnales, intellexerunt Christum se alio sensu, quàm alij sancti homines vocari solent, filium Dei appellauisse, nempe verũ, legitimum, natura genitum, non adoptionis factum beneficio. Itaque merito veteres Catholici Arianos tanquam nimis tardos irridebant, quod hanc argumentationis consequentiam non intelligerent, quam Iudæi Christi hostes intellexissent, Christum verum esse Deum, si filius erat Dei, vt intelligimus ex Ambros. libro 2. de fide cap. 1. & ex Cyrillo libro 12. Thesauri. Notat etiam Ambrosius hæc verba Euangelistæ non Iudæorum esse. Nec enim recitare tantum, quid illi existimauerint, sed quid re vera Christus significauerit, se Deo, cum filius eius esset, æqualem esse. Nec enim vere filium dici posse, qui non eiusdem, atque pater naturæ sit. Similis locus Ioannis 10. 30. 33. vbi, cum Deum patrem suum Christus appellasset, Iudæi intellexerunt eum seipsum Deum dicere, atque lapidare voluerunt.

C

Deut. 13. 5.

Ariani à Catholicis refelluntur.

D

19. *Amen, amen dico vobis, non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.*] Primùm videndum, quorsum hoc dicat Christus. Haud dubiũ, quin confirmare voluerit, quod dixerat ver. 17. *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor*, id est quidquid Pater operatur, & ego operor; & cõtra, quidquid ego operor, & Pater operatur, vt illic explicauimus. Hoc ergo confirmat, quia etiamsi vellet, quod velle nullo modo potest, aliud facere, quàm pater facit, nequaquam posset: adeo vnum se cum Patre esse, quo sensu Leo magnus in serm. de transfiguratione interpretatur. Vt ergo diceret nihil se posse facere, nisi quod idẽ Pater faceret, ideoque qui reprehenderent, quod ipse faceret, eos quod Pater faciebat reprehẽdere, dicit, *Non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* De quibus verbis magna quondam inter Catholicos, & Arianos cõtentio fuit, quæ nobis nunc ad enucleandum sensum huius loci vsui esse poterit. Obiiciebant Catholicis Ariani Filium non esse æqualem Patri, quãdo nihil posset facere, nisi quod Patrem facientẽ vidisset, auctores Epiphanius aduersus Ariomanitas, Greg. Nazianz. orat. 4. de Theologia, Cyrillus lib. 6. de Trinitate, Ambr. lib. 4. de fide c. 3. Aug. lib. 15. de Trinitate c. 14. & lib. contra ser. Arianor. c. 14. Idacius lib. contra Varimad. c. 15. Cæsarius dialogo 3. Cui obiectioni tribus modis auctores illi,

E

F

Catholicorũ, & Arianorum de hoc loco disputatio

Digitized by Google

quos modò nominauimus, responderũt, quæ totidem sunt huius loci explicationes. Alij in verbo *viderit*, alij in verbo *potest*; alij in verbo *facere* vim esse putantes; Epiphanius, & Cæsarius in verbo *Viderit* respondent non posse sensum esse, Filium nihil posse facere, nisi quod ante viderit Patrem facientem. Quin vero mundum fecisse, quia *omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*: tamen non vidisse ante Patrem mundum alium facientem, quia mundus alius non est. Necesse igitur est, vt sensus sit Patrem, & Filium vnum semper, & idem facere, neque posse res facere diuersas, cum natura, & voluntate idem sint. Gregorius vero Nazianzenus, & Cyrillus in verbo *potest* vim huius sententiæ sitam esse putauerunt. Dixerunt ergo non qualemcumque, sed diuinam etiam potentiam significare, sensumque esse, non posse, non solũ non licere, non solum nolle, non solum naturæ vi, sed ne diuina quidem potestate fieri posse, vt quidquam aliud Filius faciat, quam *quod viderit Patrem facientem*. Quædam enim esse, quæ ne Deus quidem ipse facere possit, quia si posset, omnipotens non esset, vt ait Augustinus, sicut dixit Diuus Paulus *impossibile est mentiri Deum*, & *negare seipsum non potest*. Hinc ergo colligi Christum esse Deum. Nam si Deus non esset, posset profectò aliquid facere, quod Deus facere nõ potest; posset peccare, posset mentiri, posset seipsum negare. Quod illi non solum impie, sed imprudenter etiam, & parum caute concedebant, vt discimus ex Alexandro Episcopo Alexandriæ in epistola ad omnes Episcopos, ex Athanasio in libro de Synodis, ex Concilio Niceno in epistola ad Ecclesiam Alexandrinam, quam legimus apud Socratem lib. 1. histor. Eccles. cap. 6. ex Cyrillo lib. 5. Thesauri cap. 2. ex Sozomeno lib. 1. cap. 14. ex Theodor. lib. 1. histor. Ecclesiast. cap. 9. non solum inquam impie, sed imprudenter etiam, & incaute. Nec enim animaduertebant hac ratione se non modo nostram, sed suam etiam ipsorum religionem funditus euertere. Si enim peccare Christus potuit, mentiri potuit; si mentiri potuit, omnis prorsus & nostra, & ipsorum religio concidit, quæ hac vna nititur basi, quod quidquid nobis a Christo traditum est, non possit non esse verum. Ambrosius, Augustinus, & Idacius hærebant in verbo faciendi, quod dicebant non posse veram, & propriam actionem significare, multa enim fecisse Filium, quæ nunquam eadem Patrem facientem vidisset. Quando enim vidisse nascentem Patrem? quando humanum sumentem naturam? quando patientem? quando morientem? quando resurgentem? atqui hæc omnia fecisse Filium. Necesse igitur esse vt verbum illud faciendi non externam significet actionem, sed consensum, & voluntatem. Itaque sensum esse, Filium non posse facere quicquam, nisi quod Patrem velle intellexerit. Facere enim Pater dicitur, quod siue per se fieri vult, siue per alium. Poterant dicere, quod scholastici postea Theologi subtiliter docuerunt, Patrem non solum volendo, sed vere etiam agendo fecisse, quidquid fecit Filius; fecisse tamen vt efficientem causam, non vt terminum. Filius natus est, Pater generauit; Filius naturam humanam sumpsit, Pater dedit; Filius mortuus est, Pater eum tradidit; Filius resurrexit, Pater eum suscitauit. Itaque in omnibus his rebus eadem à Patre, & Filio actio edita est: sed propterea Filius non Pater genitus, incarnatus, mortuus, suscitatus esse dicitur, quia hæc nomina non solùm actiones, sed actionum etiam terminos significant, qui Filio propter personæ distinctionem, quæ terminus est, non Patri conueniunt. Vere hæc omnia dicta sunt: sed quæso cur non dixit, *non potest Filius à se facere quicquam*, nisi quod facit Pater? cur potius dixit, *nisi quod viderit Patrem facientem*? In eo enim verbo hærebant Ariani, quasi Christus significasset se discipulum esse Patris, eius artem, manumque imitari, quæ Patrem prius facientem viderit, ea se facere. Eum sensum & paulo supra, & capit. 1. 3. refutauimus. Tantum reddenda nunc ratio est, cur ita locutus fuerit. Voluit ita se Patri natura coniunctum ostendere, vt tamen distinctum esse significaret. Coniunctum ostendit, cum dicit, se facere non posse, nisi quod facit Pater; distinctum, cum dicit, *nisi quod viderit Patrem facientem*. Alium enim esse, qui videt; alium, qui videtur, necesse est. Præterea voluit ita se Patri æqualem dicere, vt tamen moderate, & conuenienter filio loqueretur, filij est non præire, sed sequi patrem, & eius obsequi voluntati. Cæsarius dialog. 3. & Seuerus Antiochenus in Epistola ad Sergium adnotarunt: nisi quod videntur existimare Christum hoc tanquam hominem dicere, quod paulo post confirmandum à nobis est. Hoc causæ fuit quam ob rem nusquam de Patre dictum legamus, non posse eum quicquam facere, nisi quod Filium facientem viderit, quamuis re quidem vera dici potuerit. Quia licet vera nimirum fuisset oratio, conueniens Patri non fuisset. Duo reliqua sunt verba, quæ apud neminem interpretem satis explanata dego. Quid est *à se*? & quid est *nisi quod*? An cum addit *à se*, indicat se aliquid posse facere, quod facientem Patrem non viderit? cæterum non à se, sed aliena virtute id posse facere? Eum quippe verba sensum obiiciunt. Minime vero. Nam nec à se, nec ab alio Christus quicquam facere poterat, quod non idem Patrem facientem videret. Neque quod Patrem facientem videbat, à se facere poterat, sed à Patre. Sic ergo resoluenda oratio est, quę propter Hebraismum, qui in ea latet, insolens est, atque difficilis. Nihil Filius ex se facit, sed auctore Patre, hoc est non *à se*, *nisi quod viderit Patrem facientem*. Itaque illud *à se* non significat idem quod propria virtute, & auctoritate: propria enim virtute, atque auctoritate omnia Christus faciebat: sed significat idem quod solus, sine auctore, sine consensu, & voluntate Patris. Sicut dicit alibi à seipso non loqui: non quod non propria virtute & auctoritate, sed quod non sine Patris voluntate atque approbatione loqueretur Ioan. 7. 17. & 12. 49. & 14. 10. sic dicit cap. 8. 38. *quod vidi apud Patrem, loquor*. Idemque dicit de Spiritu sancto, cap. 16. 13. *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur*. Quod autem dicit *nisi* ἐὰν μὴ, positum est pro ἀλλὰ sed, vt sæpe ponitur εἰ μὴ Matth. 12. 4. *Quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, nec iis, qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*, pro, sed solis sacerdotibus. Et ad Galat. 2. 16. *Scientes, quia non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi*. Simile exemplum est infra cap. 15. 14. *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite*, id est non potest ferre fructum separatus à vite, sed in vite manens. Itaque imperitè hoc loco vertit quidam hæreticorum interpres. Non potest Filius à semetipso operari, id est nisi viderit Patrem operantem.

Quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.] Ex iis quæ modò diximus, intelligitur non esse sensum Filium quasi Patrem suum æmulantem facere, quæ ipsum prius facientem viderit: sed nihil facere nisi quod velle, facereque Patrem nouerit. Particula ergo illa *similiter* non imitationem, sed naturæ, voluntatis, & actionum vnitatem consensumque significat. Similiter facere est eadem potentia, eadem auctoritate facere, vt rectè Gregor. Nazianz. orat. 2. de Filio explicauit. Obseruauit autem Leontius non dixisse simpliciter, Quæcunque Pater facit, hæc & Filius

Sup.c.1.v.3.

D. Aug. 22. de ciuit. c. 25. & 20. cont. Faust. c. 5. ad Heb. 6. 18. 1. ad Tim. 2. 13

Pater vere fecit quidquid filius fecit.

Psal 109. 3 Sup. c. 5. 16. 1. Ioa 4. 9 ad Rom. 9. 32. Act. 17. 31. ad Eph. 1. 20.

Christus Patri se coniunctũ ostendere hic voluit, & ab eo distinctum

Nisi pro sed in scriptura frequens.

Theod Beza in loco.

lius facit; sed addidisse, *similiter*, vt doceret non solùm eadem opera, sed eodem modo, eadem auctoritate facere.

20. *Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit.*] Opportune Elias Cretensis in orationem Gregorij Naz. 4. de Theologia, Seuerus Antiochen⁹, & Cæsarius, quos paulo ante citabamus, monuerunt, Christum hîc tanquam hominem loqui, propterea verbis vti ad magistrũ, & discipulum accommodatis. Nam de Patre dicere, *omnia demonstrat*, de se autem ipso, *nisi quod viderit Patrem facientem*, eodéque sensu videntur Chrysostom⁹, Theophylact. & Euthymius intellexisse. Quanquam ego quidem verbum δείκνυσι, *demonstrat*, non existimo hoc loco accipi pro docere, aut ostendere; sed pro facere, dare, impartire, sensumque hunc esse: Pater dat Filio potestatem omnia faciendi; aut Pater omnia opera sua cum Filio communicat, vt Act. 9. 16. *Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Non enim ostendit docẽdo, sed agendo, id est, pericula illi obiiciendo, & gratiam illi patientiæ largiẽdo, & 1. Regum 14. 12. *Ascendite ad nos, & ostendemus vobis rẽ*, id est faciemus, & Exodi 33. 19. *Ego ostendam omne bonum tibi*, id est dabo, Psal. 4. 6. *Quis ostendet nobis bona?* & Psal. 59. 5. *Ostendisti populo tuo dura.* & Psal. 70. 20. *quantas ostendisti mihi tribulationes multas, & malas.* Propterea non dicit, demõstrauit, sed *demonstrat*, vt Rupert⁹ animaduertit, quia quotidie cum illo sua opera communicat. Sic facile intelligitur, quomodo amor Patris in Filium causa esse significetur, quamobrem omnia illi demõstret. Nec enim dubium, quin cùm dicit: *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei*, indicet propterea omnia illi demõstrare, quia eum diligit. Nã quod quidam dicunt non causam, sed signum designari, non probo. Cum ergo amor causa esse significetur, cur Pater Filio omnia demonstret, non potest hoc de Christo, quatenus Deus est, intelligi, vt videntur Augustinus, & Cyrillus intelligere. Pater n. Filio, quatenus Deus est, nihil amando, sed generando demonstrat; quatenus homo autem est, multa illi tribuit amoris causa, vt quod paulo post dicitur, quod omne iudicium dederit Filio.

Pater Filio non amando, sed generando demonstrat.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.] Hęc, quę hactenus feci, & propter quæ à vobis accusor, illius auctoritate feci; plura, maioraque eiusdem auctoritate faciam: itaque maiorem admirationis, & falsę accusationis materiam habebitis. Videtur ad eã potestatem alludere, quam in iudicio ostensurus est qua nullam vnquam maiorem demonstrauit: de eâ enim statim loquitur.

21. *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius quos vult, viuificat.*] Dubium quorsum nunc de mortuorũ suscitatione agat. Augustinus & Beda putãt exemplum eorum poni, quæ maiora sibi Patrem demonstraturum dixerat. Nullum dum mortuum suscitauerat, tãtùm paralyticum vnum curauerat v. 9. & moribundum ex febri Reguli filium c. 4. 50. & aquam in vinum conuerterat. c. 2. 9. aliaque eiusmodi fecerat signa ca. 2. 23. Maiora ergo facturum indicat, quia tres postea mortuos suscitaturus erat, quod multo erat maius, quàm ægrotos curare. Mihi, vt superiore vers. dixi, ad iudicialem potestatem alludere videtur. Et quia propriũ iudicis est absoluere, vel damnare, hoc est viuificare, vel occidere, proponit suscitationis, id est, viuificationis exemplum. Itaque suscitare hoc quidem loco non ad sola corpora, sed ad animos quoque refero. Quod enim hoc loco dicitur Filius mortuos, quoscunque vult, suscitare, & viuificare, dicitur Apocalyp. 1. 18. habere *claues mortis, & inferni.* Sicut in veteri testamento dicebatur viuificare, & mortificare Deus, Deuteronom. 32. 39. 1. Reg 2. 6. Tob. 13. 2. Sapientiæ 16. 13. Recte Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius verba illa expendunt, *quos vult, viuificat*, significari profectò propria, æqualique Patris Filium auctoritate mortuos suscitare. Chrysostomi pro commentario apponam verba: *At qui nihil potest à se facere, si facit, quod vult, contradicit. Nam si, quos vult, viuificat, potest à se facere: velle enim potestatis est. quod si non potest à seipso, iam quos vult, non viuificat. Illa ergo particula, sicut Pater suscitat mortuos, indiscretam potestatem: illa autem, quos vult, æqualem demonstrat.* Hom. 37

22. *Nec enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.*] Tria hoc loco sunt, quæ explicationis indigẽt. Primum quorsum hoc addatur, aut cuiusnam rei reddatur causa. Deinde quomodò *Pater non iudicat quenquam.* Postremo, quomodo *omne iudicium dedit Filio.* Diximus superiore versu, cùm dixit: *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius quos vult, viuificat*, ad supremum iudicium allusisse. Reddit nunc causam, cur se iudicaturum indicauerit, id est, quos vellet, viuificaturum; quos vellet, condemnaturũ; quia Pater non est quemquam iudicaturus, sed omnem sibi iudicãdi concessit potestatem. Alij minus probabiliter ad omnia superiora referunt, vt Cyrillus. Pater autem dicitur neminem iudicare, non quòd reuera non iudicet; quicquid enim vna persona facit extra se ipsam, vt Theologi definiunt, omnes simul personæ faciunt: sed quia non iudicat sumpta persona iudicis, quæ ab hominibus, quos iudicat, videatur; cùm illis loquatur, sententiam verbis proferat: denique externo ritu, formaque iudiciali non iudicat, dicitur neminem iudicare. Filius autem hoc sensu solus iudicet, quia solus homo est, qualem eum, qui homines iudicet, esse cõuenit. Propterea ver. 27. tanquam ratio, cur omne iudicium Pater Filio dederit, redditur, quia *Filius hominis est.* Sic Augustinus lib. 1. de Trinitate, capite 13. & in libro 50. homil. homil. 22. & Beda hoc loco interpretantur, veraque interpretatio est. Nam Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Ambrosius, & alij, qui existimant nõ propterea omne iudicium datum Filio, quia homo, sed quia Filius Dei est, minus probant. Quando, & quomodo Pater Filio omne iudicium dederit, similis est quæstio. Nam auctores illi, qui existimant Filio tanquam Deo datam à Patre esse iudicandi potestatem, vna cum æterna generatione datam putant, generãdo enim Filium Pater eum iudicem fecit, quia hoc ipso, quod Filius erat, potestas illi iudicandi tãquam primogenitæ Patris sapientiæ debebatur: sicut in regnis, quæ hæreditaria obueniũt successione, eo ipso quod Rex Filium primogenitum generat, regem facit; nec aliter regem facit, quàm generando: sic Ambros. lib. 2 de fide, c 4. *Omne iudicium dedit Filio: dedit vtique generando, non largiendo.* Augu. verò, & cæteri, qui tanquam homini Christo eam potestatẽ datam docent, in humana datam putant generatione, vbi factus est Rex: eo etenim ipso quod Rex est, iudex est. Tunc enim *constitutus* est *Rex ab eo, super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius.* Psalmo secundo versu 6.

Quãdo & quomodo Pater Fil. omne iudicium dederit.

23. *Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.*] Causas duas reddit Christus, quare sibi Pater omnem iudicandi potestatem tradiderit; alteram ver. 27. *quia Filius hominis est*, quam rationem supra exposuimus: alteram hîc, *vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*, id est, ęquali vtrumque honore prosequantur. Quod dicit, hoc opinor est, quia Filius, *cum in forma Dei esset, exinaniuit semetipsum formam serui accipiens, & factus obediens vsque ad mortem, mortem* Ad Philip. 2. 6. 7. 8.

Digitized by Google

Psal. 21.7. Isa. c. 49. 7. *autem crucis*, ita prorsus, vt ne homo quidem æstimaretur, sed *vermis, opprobrium hominum, & abiectio plebis*, voluit Pater eũ officio iudicis honorare, vt viderēt homines *in quem transfixerunt*; & quem patientem cōtempserant, iudicantem honorarent, atque timerēt. Zac. 12. 10 Ad Philip. 2.9.10.11. Hoc est, quod ait D. Paulus, *Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.* Argumentũ aduersus Arian. pro Filii diuinitate. Certum hoc loco aduersus Arianos argumentum est. Nec enim idem Filio, ac Patri honos esset deferendus, si filius Deus non esset æqualis Patri, vt Chrysostomus, Augustin. Cyrillus, Beda, Theophylactus, & Euthy. hoc loco disputant. Hanc sententiam sequentia verba confirmant.

Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.] Attentum hîc & cautum lectorem esse conuenit, ne existimet ideo, qui honorat Filium, & Patrem honorare, quia Filius à Patre missus est, nec vlla alia de causa. Hæc enim ratio sola videtur reddi, cùm dicitur, *non honorificat Patrem, qui misit illum*; quasi non alio nomine honorandus sit, quàm quia legatus Patris est. Ista enim interpretatio etsi aliquorum etiam Catholicorum est, in Arianorum errorem inclinat. Itaque suspectum mihi est, quod ex Didymo in Græcorum Catena citatum inuenio; quemadmodum qui non honorat legem, Deum, qui eam dedit, non honorare. ita qui filium non honorat, Deũ, qui eum misit, non honorare: similem enim in modum Arianos interpretari solitos, haud obscurè hoc loco Cyrillus, & Theophylactus indicāt. Rectissimè omnium Euthym. præcedentem æqualitatis particulam *sicut ἀπὸ κοινοῦ* intelligendam esse putat: *qui non honorificat Filium*, sicut Patrem, *non honorificat Patrem*: id est, eo ipso iniuriam Patri facit, quòd Filium minus, Tract. 19. quàm Patrem honorificat. Quod quidem verũ est, sed ratio quærēda. Vereor, ne nimis subtile sit, quod grauissim⁹ auctor scribit Augustinus, propterea qui Filium non honorat nec Patrem honorare, quia Pater & Fili⁹ relata sunt; itaque qui Filium, vt Filiũ Dei non honorat, potest quidem Patrem vt Deum, vt bonum, vt creatorem honorare, vt Patrem non potest. Alio enĩ sensu Christus hoc videtur dicere, ideo qui non honorat Filium, nec Patrem honorare, quia æqualis, eadémque in vtroque honoris ratio est, eadem natura, eadem potentia, eadem dignitas, hoc etiam in Filio magis illustris, atque conspicua, quod *Pater nō iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio*. Quorsum ergo pertinet ratio illa, quæ reddi tacite videtur, *qui misit illum*? Loquitur, vt supra diximus, Christus de se ipso tanquam de homine: homo autem ille propterea æquali honore, ac Pater afficiēdus est, quia à Patre missus est. Non quòd solius legati honorem mereatur: sed quod nihil aliud sit mitti, quàm Deum hominem fieri. Nec enim alia ratione missus est, quā quia Filius decreto Patris homo factus est: vnde factum vt homo ille, qui idem Deus æqualis Patri erat, parem honorem Patri mereretur. Quem qui illi detrahit, Patri detrahit, tum quia etiam inter homines honor Filij censetur patris: tum etiam, vt ego interpretor, quia qui hominem illum Christum tanquam verum Dei filium non honorat, hanc patri facit iniuriam, quòd ipsi dicenti, atque clara voce testanti: *Hic est filius meus dilectũs, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, non credat. Hoc ipsum sequenti versu declaratur.

24. *Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte ad vitam.*] Ratio his verbis

A redditur, vt paulo ante dicebamus, cur *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*, quia nimirum qui non honorificat Filium, patri non credit, testanti eum filium suum esse, & à se missum: aut, vt Cyrillus videtur interpretari, cùm priùs dixisset, *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*, id est, quid mali sequatur eum, qui Filium non honorat, docet nunc, quid eum sequatur boni, qui illum honorat, id est, in illum credit: nempe eum etiam Patri credere, vnde id consequatur, vt vitam habeat æternam. Consequentia verborum postulare videbatur, vt diceret, qui audit verbum meum, & credit mihi, aut credit in me, sicut aliis locis dicit, cap. 1. 12. & 3. 16. 18. 36. At non
B dicit: Et credit mihi, sed *credit ei, qui misit me*. Rationem eius rei hác Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius esse putant, quòd voluerit arrogantiam deuitare. Sed potius credo concise locutum esse ea, quæ facile intelligi poterant, resecantem. Quasi diceret, *qui verbum meum audit*, id est, qui credit mihi, (hoc enim est verbum eius audire) *credit* etiam *ei, qui misit me*; quia ille testatus est me à se missum esse: qui autem credit ei qui me misit, *habet vitam æternam*. At cur hoc ipsum dixit, cum satis dictu esset, qui audit verbum meum, habet vitam æternam? In promptu
C ratio, agebat cum Iudæis, qui Patrem agnoscebant, Filium ignorabant, ideo Patri tribuit, vt quisquis in eum credit, habeat vitā æternam, cùm soleat vbique aliàs id sibi tribuere. Et ex auctoritate patris suam ipse auctoritatē probat, perinde enim esse in se credere, atque in patrem. Quomodo intelligendum qui in Christum, aut in patrem credit, habere vitam æternam capite 3. 16. disputauimus. Habere autem 2. ad Cor. 5. 10. dicitur, non habiturus vitam æternam, quia etsi nōdum re ipsa habet, habet re ipsa ad illam ius, pignusque quoddam illius, vt c. 1. 12. & c. 3. 16. exposuimus. Quod sequitur, *in iudicium non venit*, non significat
D non esse iudicandum: *nam omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi*, sed condemnandum non esse. 2. ad Cor. 5. 10. Iudicium enim pro condemnatione ponitur, vt ca. 3. 17. 18. & sæpe alias. Quod autem addit, *sed transit à morte ad vitam*, Hebraica repetitio est, idem enim est Iudiciũ pro condemnatione positũ Hebræorũ idioma. transiisse, id est, translatum esse de morte ad vitam, vt idem Ioannes loquitur epistola 1. ca. 3. 14. & in iudicium non venire. Sæpe alibi monuimus Hebræorum idioma esse, vt quæ per negationem dixerunt, per affirmationem repetant, & è contrario: vide quę diximus c. 1. 3.

25. *Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est.*]
E Græcè ἔρχεται, venit, præsenti tempore: id est, ventura est, vt Matt. 17. 11. aut venit, id est, aduentat appropinquat, vt cap. 4. 25. Videndum quomodo hæc superioribus adhærescant. Ammonius, Augustinus, & Beda, non de morte corporis, sed animi hęc intelligentes facile cum pręcedentibus copulant: quia enim dixerat eos, qui verbum suum audirent, habere vitam æternam, transireque de morte ad vitam, id ipsum nunc aliis verbis dicere. Cyrillus vero, Theophylactus, & Leontius, quod ante dixerat, id modò polliceri re ipsa ostensurũ esse: multos enĩ suscitaturum mortuos, vnde intelligant, qui mortuos suscitare
F potuit, eũ viuis vitam æternam dare posse. Et vero pulchra videtur analogia inter mortuos corpore & animo esse. Sicut qui corpore mortui sunt, audiētes Christi vocem, transeunt de morte corporis ad vitam: ita qui animo mortui sunt, dum audiunt, vt paulo supra dixit, eius verbum à morte sempiterna, ad vitam ęternam reuocantur. Sed vt illic docuim⁹, cùm dixit versu vigesimo primo: *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & filius, quos vult, viuificat*, ad vltimam resurrectionem, supremumque iudicium

Digitized by Google

alludebat. Itaque hoc loco confirmat, atque explicat, quod illic dixerat, venire tempus, cum id experientia probatura sit, futurum vt mortui vocem Filij hominis audiant, & viuant. Quærũt multi quomodo intelligendum, quod dicit: *Nunc est.* Ammonius, Augustinus, & Beda, qui de sola hoc spirituali resurrectione, id est, de iustificatione interpretantur, facile quæstionem expediunt, horam iam tum venisse, quia iam tum Christus homines incipiebat iustificare. Alij eodem moti verbo non ad generalem illam, sed ad particularem eorum, quos Christus, dum in hac vita esset, suscitauit, resurrectionem referunt, vt Cyrillus, Leontius, Chrysostomus, Theophylact. & Euthymius, suscitasse enim paulo post Lazarum, & filiam Archisynagogi, & filiũ viduæ. At multis adducor rationibus, vt credam de vltima potissimum, & generali resurrectione loqui. Primum quod ver. 21. quem, vt diximus, locus hic confirmat, eo spectauerit. Deinde, quod ver. 28. 29. haud dubiè de generali loquatur resurrectione: *Nolite mirari hoc, quia omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei, & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij.* Loquitur autem de eadem re continuata sententia. Nam quod Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus dicunt à particulari ad generalem transire resurrectionem, & ex hac illam approbare, aliquãto mihi videtur durius. Quo ergo modo dicit, *& nunc est*, cum nondum generalis resurrectionis tempus aduenerit? Quæro vicissim ego, quomodo Ioannes 1. epist. cap. 2. 18. dixerit, suo tempore nouissimam horam fuisse, manifestum enim est eodem modo esse, & quod hic Christus, & quod illic Ioannes dicit intelligendum. Nouissimam horam vocat, vel quia, vt Petrus ait: *Vnus dies apud Dominum, sicut mille anni, & mille anni, sicut dies vnus*; vel quod magis credo, vocat nouissimum tempus, statum vltimũ post quem in hac vita ante finem mundi alius expectandus non sit. Primùm in statu illo simplicissimo legis naturalis homines fuerunt. Deinde in statu veteris legis Christum venturum expectantes. Venit Christus, post quem nihil expectãdum est aliud, nisi iudicium. Hoc ergo est illic: *Nouissima hora est.* Hoc est hic, *Venit hora, & nunc est.* Horam enim Hebræorũ idiomate, tempus appellari, quãuis longum sit, modò opportunum, καιρὸν Græci vocant, nescio an quisquam ignoret.

2. epist. 3. 8.

Hora apud Hebræos quoduis tempus opportunum.

Quando mortui audient vocem Filij Dei. Mortui omnes, qui in sepulchris erunt, vt vers. 28. explicatur, & paulo ante probauimus; Vocat se filium Dei potius, quã Filium hominis, quamuis se alibi frequentius Filium hominis appellare soleat, quia hoc loco id agebat, vt se Filium Dei approbaret. Hæc enim thesis erat v. 17. proposita, quæ omnem istam disputationem excitauerat. *Vocem Filij Dei* vocat, aut quia ipse per se mortuos ad iudicium vocaturus est, aut quia per archangelum, & tubam, vt ait D. Paulus 1. ad Thessal. 4. 16. & Matt. 13. 30. & 24. 31.

Et qui audierint, viuent.] Qui superiora non de vera, sed de spirituali resurrectione intelligunt, facile hoc interpretantur, non omnes mortuos victuros esse, sed eos tantùm, qui Christi vocem audierint, id est, qui in eum crediderint, quia illi soli à peccatis liberabuntur; sed iam probauimus de vera resurrectione agi. Alij hinc probãt non agi de generali resurrectione, quia significatur non omnes resurrecturos, & id à nobis supra refutatum est, & ex hoc ipso loco, quo illi probant, refutari potest. Etenim fingamus de priuata tantùm eorum resurrectione agi, quos Christus in hac vita suscitauit; quomodo interpretabuntur, non omnes suscitatos esse, sed eos tantum, qui Christi vocem audierunt? an vocauit aliquos mortuos, qui non audierint? aut suscitare tẽtauit aliquos, quos suscitare non potuerit? Minime vero dicent; sed dicuntur non omnes audisse, quia nõ omnes vocauit. At idipsum quam durum est? Quid ergo? Noluit opinor, quenquam excipere, cum paulo post dicat audituros esse omnes, sed voluit vim, efficacitatemque vocis suæ declarare, fore, vt quicũque eam audierit, obediat, & ex imo puluere suscitatus præsto sit ad iudicium.

26. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.*] Duabus in rebus huius loci sentẽtia versatur, quid sit vitam habere in semet ipso, & quomodo idipsum Filio Pater dederit. Videtur enim ista pugnare, vitam habere in semetipso, & ab alio acceptam habere. Quidam hoc philosophice videntur interpretari, quasi idem sit vitam habere in semetipso, & per semetipsum, hoc est non acceptam ab alio, sicut Sol lumen, ignis calorem per se dicitur habere, non quod Filius à Patre vitam nõ acceperit, sed quod ita acceperit, vt per se habeat, non mutuo, & quasi ad tempus datam, sed naturalem, & sempiternam. In quem sensum multis locis D. Augustinus exponit in libro contra sermon. Arian. cap. 17. lib. 15. de Trinit. cap. 26. & tractatu in Ioan. 19. & Ambros. libro 4. de fide cap. 5. & lib. 5. cap. 2. & Idacius libro 3. contra Varimadum, Beda, & Elias Cretensis in commentariis in orat. 5. de Theologia, Gregorij Nazianz. Fateor tamen me intelligere non posse, quo modo non repugnet vitam à Patre habere, & per se, id est, non ab alio acceptam habere. Prçterquam quod cõcedendum non est, Filium vitam acceptam non habere. Qui enim essentiam à Patre acceptam habet, quid ab eo acceptum non habet? Etsi hoc quidem sensu dici potest vitam per se habere, quamuis à Patre acceptam habeat, quia nõ participatã, sicut creaturæ, quæ viuere dicuntur, sed totam, eandémque Patris vitam habet, vt videntur Ambros. & Idacius exponere. Sed Christus hoc loco nõ dicit, *sicut Pater habet vitam* per semetipsum, *ita dedit & Filio vitam habere* per semetipsum, sed *in semetipso*, quod quis aliud esse non videt? Euthymius mihi videtur rem attigisse. *Vitam* (inquit) *habet in semetipso, id est, ad modum fontis scaturire facit vitam.* Loquitur igitur de filio, quatenus homo est, vt Cyrillus ait, cui dicit dedisse Patrem, vt vitam in semet haberet, id est, vt queadmodum Pater omnis vitæ fõs est, & cui vult, eã dat, cui vult, tollit; ita Filius omnis in se vitæ fontem contineret; & eã cui vellet, daret, cui vellet, auferret. Hunc esse sẽsum, ex eo perspicuum est, quod nihil aliud voluerit his verbis Christus probare, quàm quod ante dixerat versu 21. *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius quos vult, viuificat.* Hoc eodem modo intelligẽdum esse diximus, quod est cap. 1. 4. *In ipso vita erat,* nisi quod illic de spirituali, hic de corporali potissimum vita sermo est. Hinc secunda intelligitur quæstio, quomodo Pater Filio dederit, vt vitam haberet in semetipso. Nam Augustinus & auctores illi omnes quos modò diximus, hunc locum de Filio, quatenus Deus est, interpretari, per æternam generationẽ hoc Patrem Filio dedisse dicunt. Nos cum Cyrillo hoc illi dedisse, cum fecit, vt homo ille Christus in vnam cum Filio suo personam vniretur, cum constituit illum Regem, & redemptorem, iudicem viuorum, & mortuorum. Hoc enim illi necessarium erat tribus illi functuro muneribus, vt vitã, quibuscunque vellet, dare posset. Dedit tamen non dono, sed natura, quia ex eo ipso, quod homo ille factus est Deus, omnem, quam Deus habebat, potestatem naturaliter habuit.

Quid sit vitam habere in semetipso.

Quomodo Pater Filio dederit, vt vitam haberet.

Digitized by Google

27. *Et potestatem dedit ei etiam iudicium facere, quia filius hominis est.*] Aliis verbis mihi dicere, explicareque videtur, quod antea dixerat, Patrem dedisse Filio, vt vitā haberet in semetipso, id est, cui vellet, dare posset, quia nimirum iudicialem ei in omnes homines dederat potestatem. Mirum persuasisse sibi Chrysostomum, & qui Chrysostomum sequi solent Theophylactum, & Euthymium hunc locum mutato pūcto vno a Paulo Samosateno fuisse corruptū. enimuero vltima hæc verba, *quia filius hominis est*, non cum præcedentibus, sed cum sequentibus verbis esse iūgenda, vt sit sensus, Potestatem dedit ei iudicium facere, & posito hic puncto noua sententia sequatur, quia filius hominis est, nolite mirari, quasi dicat ne miremini quod me filium hominis videtis esse, quia etiā filius Dei sum. Paulum verò Samosatenum quia purum hominem Christum fuisse docebat, lectionē ad eum modum, quo nunc apud nos extat commutasse, vt sensum hunc efficeret, Deū dedisse filio potestatem iudicium exercendi; propterea quod cum homo tātum esset, nisi Pater ei dedisset, minimè suapte auctoritate habere potuisset. Miror, inquā, hoc sibi auctores illos persuasisse, cum tam perspicuum sit nostram lectionem, quam illi Samosateno tribuunt, esse meliorem. Primùm quorsum nunc diceret Christus: *Et potestatem dedit ei iudicium facere*, cum idipsum v. 22. ante dixisset? *Omne iudicium dedit Filio*: si nihil ad eam sententiam additurus erat? Nam vt nos quidem legimus, etsi eadem sententia repetitur, additur causa: *Quia filius hominis est*, quæ efficit, vt ne frustra addita esse videatur. Deinde si hæc verba, *Quia filius hominis est*, cum sequentibus iungenda essent, non dixisset Christus. Quia filius hominis est, nolite mirari, peruersa, & inusitata verborū collocatione, sed nolite mirari, quia filius hominis est. Hic n. naturalis erat verborum fluxus. Præterea quid faceret pronomen illud τοῦτο, *hoc*, additum ad finem? *Nolite mirari hoc*. Si enim superiora verba ad verbum *mirari*, referuntur, iam verbum suum habebat accusatiuum, nec alterum poterat admittere. Denique & August. hoc loco, & lib. 1. de Trinit. c. 13. & lib. 50. hom. homil. 22. & Vigilius lib. 5. contra Eutychē, Beda, & Latini omnes, Græcus vero Cyrillus ita legunt, quemadmodum in Latinis codicibus habemus. Et non erat difficile Samosateni explicationem refutare. Nō illo quidem tantùm argumento, quo Chrysostomus vtitur, quod si Pater Filio propterea iudicandi dedisset potestatem, quia homo erat, omnibus hominibus eandē dedisset potestatem. Hoc enim facile solui potuisset, eadem ratione probari posse omnes homines Apostolos esse debuisse, cū illi, qui Apostoli facti sūt, propterea Apostoli facti fuerint, quia homines erāt. Etenim si homines non fuissent, Apostoli vtique facti nō fuissent. Causa enim fuit, cur Filio Pater potestatem dederit iudicandi, quia homo erat, sed tamen vnica non fuit causa; si enim purus fuisset homo, non fuisset constitutus Iudex. Non hoc, inquā, argumento, sed hoc multo maiore, quod Christus hîc non id ageret, vt quid non posset, sed vt quid posset, declararet. De ipsa nunc causa disputandum. Sunt, qui existiment nullam reddi causam, sed rationem tantùm explicari, quatenus ea Filio potestas data fuerit, nēpe non quatenus Deus, sed quatenus homo erat. Nā vt Deus quidē ipse eam per se habebat. Itaque Græcam dictionem ὅτι, Latinè vertunt, quatenus homo est, quasi positum sit ὅτι pro καθ' ὅτι, aut καθ' ὅσ. Infamem interpretationem reddunt auctores mali. Monui autem initio non solere me alios hoc nomine, quam hæreticos appellare. Rationem tamen afferunt magnam præ se ferentem speciem probabilitatis; Græce est, potestatem dedit ei καὶ κρίσιν ποιεῖν, etiam iudicium faciendi. Vbi manifestum est particulam, *etiam*, non copulatiuam, sed emphaticam esse. Non posse autem aliam habere emphasim, quàm vt significet datam esse potestatem iudicandi Filio non solū quatenus Deus, sed etiam quatenus homo erat. Cōtra ego, si ea dictio eam haberet vim, vtique sensus esset Filio etiam tanquam Deo datam fuisse iudicandi potestatem. At iam probauimus hîc non de Filio, quatenus Deus, sed quatenus homo erat agi. Nā etsi etiam vt Deus, & potestatem, & naturam ipsam accepit per æternam à Patre generationem, tamen non agitur hîc de ea potestate, quam ab omni habuit æternitate, sed quam in tempore habere cœpit. Itaque vt dictio *etiam*, emphatica sit, quod negari non potest, aliam vim habeat necesse est, quam nemo, quem legerim, explicarit. Ea duplex meo quidem iudicio esse potest. Aut vt significet Patrem Filio non solùm curandi paralytici, quod illi mirabantur, aliaque eiusmodi miracula faciendi, non solū suscitandi mortuos, vt paulo ante dixerat; sed etiam viuos, & mortuos iudicandi dedisse potestatem. Aut non solùm Patrem ipsum iudicandi potestatem habere, sed eam etiam omnem in Filium transtulisse, *quia Filius hominis est*, id est, quia personam gerebat ad fungendum officium iudicis accommodatam. Quod quemadmodum intelligendum sit, supra explicauimus vers. 22. Illud hîc confirmandum, quod rectè à quibusdā notatum est. Filiū hominis hoc loco significare propriè Christum, quemadmodum vbique ferè alias, sed generaliter hominem, quāuis pro solo ponatur Christo, quia ipse de se solo loquebatur. Propterea neutrum nomen, neque hominis, neque filij Grecè articulum habere.

Vulgata lectio defenditur.

Auctores mali hæretici, Caluinus, & Beza in Ioan.

Filius hominis non semper Christum significat.

28. *Nolite mirari hoc.*] Incertum, quo pronomen *hoc* referri debeat. Diximus superiore versu, Chrysostomum, Theophylact. & Euthymium ad pręcedentia proxime verba retulisse, quasi sensus sit. Nolite mirari, quod Filius hominis sit; nam & Filius Dei est. Cyrillus refert ad paralyticum, cuius curatio materiam disputationis dederat. Tanquam dicat, nolite mirari, quod tātopere miramini, esse à me sanatum paralyticum; veniet tempus, cum non solum paralyticos sanabo, sed omnes etiam suscitabo qui mortui in sepulchris iacēt. Leontius ad id, quod ver. 25. *Venit hora, & nunc est, quando mortui audiēt vocem Filij Dei, & qui audierint, viuēt*; quod ille de Lazari, & aliorū, quos Christ⁹ dum in hac esset vita, suscitauit, resurrectione interpretatur. Sensum igitur esse, nolite mirari, quod dixerim me paucos quosdam suscitaturum esse. Veniet enim tempus, cum non paucos, sed omnes omnino mortuos suscitabo. Aug. ad id, quod dixerat v. præcedenti. *Et potestatem dedit ei etiam iudicium facere*: quasi dicat, nolite mirari, quod dixerim datam mihi potestatem exercendi iudicij, plus enim est solo verbo omnes mortuos suscitare; atqui idipsum facturus sum. Hoc probo, quia ipsum filiū orationis eum sensum prę se fert, & nihil repugnat.

Quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius.] Monet Augustinus non esse additum hoc loco, Et nunc est, sicut ver. 25. quia illic agebatur de resurrectione priuata quorundā, quos paulo post suscitaturus erat; hîc de communi omnium hominum, cuius nondum tempus aduenerat. Sed eo loco probauim⁹ etiam illic de generali mortuorum resurrectione locutum fuisse Christū. Itaque potius existimo, aut idem hîc à Christo dictum esse, sed ab Euangelista, vt alia multa, prætermissum, aut Christum si non dixit, intelligi voluisse, sicut paulo ante dictum fuerat. Solemus enim, cum eādem sententiā

Digitized by Google

modico interuallo repetimus, aliquid, ne omnia prorsus cum fastidio iter emus, præterire. Aptius mi- A
hi videntur Leontius, & Euthymius obseruasse hac periphrasi, *Omnes qui in monumentis sunt*, mortuos omnes, etiamsi in monumentis nō sint, significari: quia plerique in sepulchris esse solent. Multos enim à bestiis deuoratos, multos igne consumptos, multos alios caruisse sepultura, sed nimirum ex maiore parte totum intelligi. Inuenio in Græca Catena propositā hîc nomine Chrysostomi quæstionem, quid causæ fuerit, quamobrem hoc loco Christus tam multa de resurrectione, de iudicio, deque data sibi à Patre potestate disseruerit. Respondet hæc fuisse Iudæis omnium creditu difficillima, quæ qui credidisset, nihil non esset crediturus. Cætera quę pertinere ad hunc locum poterant, ver. 25. exposuimus.

Quæstiones Iudæis creditu difficillima.

29. *Et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij.*] Non duas resurrectiones, sed duos resurrectionis exitus facit. Omnes enim resurgent, sed alij ad vitam æternam, quæ resurrectio vitæ vocatur; alij ad condemnationem sempiternā, quæ dicitur resurrectio iudicij, id est condemnationis. Peruersa est Caluinianorū in hunc locum interpretatio; Christum non significare bona opera causam esse vitæ ęternæ, sed tantùm C
prædestinatos à reprobis ex operibus, tanquam ex fructibus arbores distinguere; solam enim fidē causam salutis esse. At hîc non solum de sola fide, quam nunquam illi probare potuerunt, sed ne de ipsa quidem fide litteram vllam legimus. Cuius ergo insaniæ est, fidei, de qua Christus nihil dicit, salutem tribuere; bonis vero operibus, quibus ille salutem tribuit, salutem auferre? Refutauimus eam hęresim & similem interpretationem illorum Matth. 25. 35. Sed videamus, num ex hoc ipso loco possit refutari. Primū quis credat, Christum prædestinatos a reprobis distinguere voluisse? Quid enim nostra interetat, vt eos internosceremus? Deinde si id facere voluisset, non D
bene ex operibus distinxisset, nec enim opera bona certa sunt signa prædestinationis, cum tā multi præsertim infantes sine vllis bonis operibus salui sint. Deinde quis non videt rationem ipsam postulare, vt vbi de resurrectione, & supremo iudicio agebatur, non signum proponeretur, sed vera redderetur causa, quamobrem alij ad vitam æternam, alij ad iudiciū sempiternum resurrecturi essent? Neque dubium est quin eodem modo hoc loco de bonis operibus loquatur, quo apud Matthæum cap. 25. 35. at illic bona opera causam salutis facit: *Esuriui enim, & dedistis mihi manducare.* Nam eorum, vt eum locum deprauent, E
commenta illic refutauimus. Denique non dubium, quin eodem contextu, eodem tenore, eodem sensu de bonis, & malis operibus agat. Mala autem opera profecto significat causam fore, vt quidam procedant *in resurrectionem iudicii*: ergo è contrario significat bona opera fore causam, vt alij procedāt *in resurrectionem vitæ*. Quanto melius Ammonius, & Theophylactus colligunt ex hoc loco solam fidem ad salutem satis non esse. Theophylactus omnium versatur manibus; Ammonij, quia in solis manuscriptis Græcorum Catenis citatus reperitur, verba recitabo F
ὥστε οὐκ ἀρκεῖ ἡ πίστις μόνη σῶσαι, εἰ μὴ καὶ ἔργα τις ἔχει ἀγαθά. δι᾽ ἀμφοτέρων ἵν᾽ ὅ τε φόβος καὶ ἡ τιμὴ προστεθῶνται εἰς σωτηρίαν τὸν ἄνθρωπον.

Caluinianorum interpretatio refellitur de fide & operibus.

Ammonij ex manuscr. locus de fide & operibus.

30. *Non possum ego à me ipso facere quicquam.*] Quia iudicandi potestatem sibi à Patre datam fuisse dixerat, docet non posse malè se iudicare, ne quis forte existimaret peruersum futurum esse iudicium ipsius cùm homo esset *& omnis homo mendax*. Eam suspicionem remouet; nam quamuis homo quidem sit, tamē errare in iudicando nōn posse, cum nihil faciat, nisi ex Patris iudicio, atque voluntate. Ad eundem ferme modum Chrysostomus, Cyrillus, & Theophylactus, assuetos fuisse Iudæos frequenter audire Deū futurum iudicem. *Quoniam Deus* (inquit) *iudex est*, Psalmo 49. 6. & 74. 8. & *exurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant, qui oderunt eum à facie eius*, Psalm. 67. 2. & *iudicare populum tuum in iustitia*, Psal. 71. 2. & , *exurge Deus, iudica causam tuam*, Psalm. 73. 22. & *surge Deus, iudica terram*, Psal. 81. 8. Ergo ne offenderentur quod Christus cum homo esset, diceret se iudicaturū omnes homines esse, docet se id non sua, id est non humana, sed Patris, id est diuina auctoritate facturū esse. Eodem redit, quod Augustinus ait. *Quia* (inquit) *dicturi illi erant, si tu iudicabis, & Pater non iudicabit, quia omne iudicium dedit Filio non ergo secundùm Patrem iudicabis, adiecit: Non possum ego à me ipso facere quicquam, sed sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est.* Quomodo dicat, se non posse ex se facere quicquam, ver. 19. disseruimus.

Psal. 115. 2.

Tract. 19.

Sicut audio, iudico, & iudicium meum iustum est.] Particula *&*, pro itaq; posita videtur, quod Hebraice frequens est. Ex eo enim quod non pro suo, id est, humano iudicat arbitrio, sed prout audit a Patre, qui errare in iudicando non potest, colligit se errare non posse, sed rectè semper iudicare. Ver. 19. dixerat, nihil se facere, nisi quod videret Patrem facientem, hîc dicit, nihil iudicare, nisi quod audiret à Patre. Idem vtrūque significat, nihil se neq; iudicare, nec aliud quidpiam facere, nisi quod sciat, consentaneum esse Patris iudicio atque voluntati. Sed illic vidēdi, hîc audiendi verbo vsus est; quia illic de faciendo agebat, hîc de iudicando. Et solent qui ex alterius præscripto agunt in eum quasi in exemplar intueri; qui autem iudicant ex alterius voluntate, auscultari quid ille, & quomodo iudicandum esse dicat.

Et, pro itaque.

Quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.] Confirmatio est superioris rationis, qua probauit se rectè iudicare, quia non ex se, sed ex Patris voluntate iudicat. Idem nunc aliis verbis dicit, se non quærere voluntatem suam, sed voluntatem Patris. Vna enim rēs maxime omnium errādi causa est, quod suam quisque sequatur voluntatem, pessimum plerumque consiliarium. Memini elegantem Oratoris Græci sententiam, ῥᾷστον ἁπάντων αὑτὸν ἐξαπατῆσαι· ὃ γὰρ βούλεται, τοῦθ᾽ ἕκαστος καὶ οἴεται. *Filius vnicus*, inquit Augustinus tractatu 22. *dicit, non quæro voluntatem meā, & homines volunt facere voluntatem suam?* De humana Christus loquitur voluntate, quę quatenus humana quidem erat, poterat à diuina dissidere voluntate: quatenus autem eius erat hominis, qui idem Deus erat, minime poterat. Potuit dicere, sed voluntatem Patris, maluit dicere, *eius qui misit me*; quia etsi idem est, tamen hoc est magis emphaticum: explicat enim tacite causam, cur ex eius voluntate iudicare debeat, non solum quia Pater est, sed quia se ad hoc ipsum miserat, vt iudicaret.

Demosthe. Olinth. 3.

31. *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.*] Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius existimant hoc Christum non ex sua, sed ex Iudæorum opinione dicere, tanquam diceret, quia ego de me ipso testimonium perhibui, existimabitis testimonium meum nō esse verum. At non ita est. Atque ad hunc modum eam tollunt repugnantiam, quæ inter hunc, & alios nonnullos locos videtur esse, in quibus dicit Christus, etiamsi ipse de se testimonium perhibeat, suum testimonium verum esse, vt capite 8. vers. 14. Probabilis sententia. Beda, & Alcuinus ex sua opinione Christum loqui putant, sed tanquam hominem, non

Digitized by Google

tanquam Deum; vt si dicat, meum quidem de me ipso testimonium, si vt testimonium solius hominis, vt esse videor, consideretur, non erit verum; at si cōsideretur vt testimonium Dei, verum vtique erit. Ego modum illum loquendi prouerbialem fuisse arbitror. Quod vel ex eo perspici potest, quod eo Christ⁹ tanquam ex vulgari sermone sumpto frequenter vtatur. Obiiciunt illi Iudæi cap. 8. 13. *Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum*; eodem vsi prouerbio. Necesse erat, quia accusabatur, vt se defenderet. Respondet ergo ver. 14. *Etsi ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum*. Hoc loco non accusatus, sed sponte dicit, se iuxta vulgare prouerbium nolle de se ipso testimoniū perhibere, quia testimonium suum non erit verum; nō quòd re ipsa verum non esset, sed quod pro vero habendum non erat, vt vulgari prouerbio dicebatur. Perīde ergo est ac si dicat, nolo mihi de me testificāti quisquam credat, ne id contra vulgare prouerbium postulare videar: credat Ioanni, credat Patri, qui maius, quàm ego de me ipso testimonium reddiderunt. Loquitur igitur & ex concessione, & ex hypothesi, & ex sensu prouerbij, id est, communi hominum opinione. Ex cōcessione, quia, cum suo iure postulare posset, vt sibi soli de se testanti crederetur, de suo remittit iure, & ἐκ τοῦ περιόντος, nō vult, vt sibi credatur. Ex hypothesi, quia idem est, ac si dicat; Nolo ego de me ipso testimonium perhibere, quia si perhibuero, videbitur nō esse verum. At iam de se ipse dixerat testimonium, iam se Filium Dei appellauerat, iam dixerat se suscitaturum mortuos, hominesque iudicaturum, quo nullum de ipso maius testimonium dici poterat. Verumquidē hoc est, sed hæc alia est figura, aliusque rhetoricus color. Postquam enim dixerat ipse de se testimonium, dicit se nolle dicere, ne suspectum habeatur, malle vt aliis credatur testibus. In hanc sententiam videtur Cyprianus intellexisse, epistola 10. lib. 4.

Modus loquendi prouerbialis apud Heb.

32. *Alius est, qui testimonium perhibet de me, & scio, quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me.*] Hunc alium Cyrillus, Beda, Rupertus Patrem intelligunt, de quo dicit ver. 37. *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me*. Melius Chrysost. Leontius, Theophyl. Euthymius intelligunt Ioannem, quia de Ioāne statim sequitur: *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati*. Mihi & Pater, & Ioannes, & Moyses, Prophetæque omnes videntur intelligi; sed singularem numerum pro plurali posuit. Non credo tamē quod malus quidam dicit interpres ἐμφατικῶς dictum esse *alius est*, quasi dicat, longe alius est, longe maior est, quàm me vos esse putatis, qui testimoniū de me perhibet. Semper enim intuendum diligenter est, quid agatur. Nō agebatur de qualitate, sed de numero testium. Quod autem dicit, *& scio, quia verum est testimonium eius*, eo, vt mihi videtur, pertinet, vt indicet, se ne aliorum quidem de se testimonio credi voliturum fuisse, nisi certò sciret verum esse. Modestię igitur incredibilis hoc est, qua, quo magis moderatur orationem suam, digniorem fide facit.

33. *Vos misistis ad Ioannem.*] Multiplicem habet emphasim. Primùm conuincit eos proprio ipsorū teste, quasi dicat, nolo ego meo de me ipso vti testimonio, vestro vtar teste, quem eo ipso, quod produxistis, & non solum testem, sed iudicem etiam quodammodo fecistis, dignum fide iudicastis. Atqui ille ipse cōstitutus in hac eadem causa à vobis iudex sententiam secundùm me pronunciauit. Hoc sensu Chrysost. & Euthym. Deinde quod dicit, *Misistis*, indicat, vt Cyrillus inquit. Ioannem non sua sponte, quod suspectum esse solet, sese obtulisse, vt testimonium de Christo diceret, sed rogatum dixisse. Præterea nō de Christo, sed de seipso rogatum, vt Chrysostomus obseruat. Non enim Iudæi legatos ad eū miserant, vt de Christo, sed de ipsomet interrogarent, num esset Christ⁹, vt Ioan. 1. 19. & Luc. 3. 15. manifestum est. Itaque si vere Ioānes potuisset eam dignitatem à Christo auferre, & sibi populi præiudiciis oblatam attribuere, facturum fuisse; & tamen in propria causa, in qua pro se, si potuisset, iudicaturus erat, contra se pro Christo iudicasse. Denique quod ait, *ad Ioannem*, vim etiam habet. Is nimirum Ioannes erat, quem illi putabant esse Christū, qui si eam meruit opinionem, vt Christ⁹ esse putaretur, multo magis merebatur, vt crederetur sibi dicenti non se, sed Iesū esse Christū. Quod sequitur: *Et testimonium perhibuit veritati*, Ammonius, & Cyrillus sic interpretātur, testimonium mihi perhibuit, se etenim ipsum veritatem appellasse, vt alio quodam loco. *Ego sum via, & veritas, & vita*. Sed non video quid potuerit esse causæ cur potius dixerit *testimonium perhibuit veritati*, quàm testimonium mihi perhibuit, si idem vtrumque erat, cū illud & breuius, & clarius, & efficacius esse videretur. Credo ergo veritatem ipsam causę æquitatem appellari; ideoque non dixisse Christum, testimonium mihi perhibuit, sed, *testimonium perhibuit veritati*, vt ostenderet nihil Ioannem gratiæ tribuisse; sed quod dixit testimonium, ipsa coactum veritate, & æquitate causæ dixisse.

Infr. c. 14. 6.

Veritas dicitur hic causæ æquitas.

34. *Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, vt vos salui sitis.*] Chryso. Leontius, Rupertus, & Euthym existimant sensum esse, ego humano testimonio non indigeo Non vt indicet Ioannis testimonium humanum fuisse; diuinum enim fuisse constat, quamuis per hominem pronuntiatum. Nam & Ioānem ob eam causam missum à Deo, *vt testimonium perhiberet de lumine*. cap. 1. 6. & disertè testatum esse, *Ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto*. Propterea non dixit, inquit Rupertus: Ego testimonium per hominem, sed ab homine testimonium accipio. At Christus de Ioānis loquitur testimonio, quale ille perhibuerat: id est, non ex se, sed ex Deo; atque id ipsū Christus dicit se non accipere. Cyrillus per cōparationem hoc dictum putat, nō quòd Ioannis nō acciperet testimonium, sed quod maius testimoniū, quam Ioannis haberet, vt dicit vers. 36. *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne*. Itaque vtitur eodem colore, quo ver. 31. vsum diximus; postquam Ioannis produxit testimoniū, dicit se eo vti nolle, aliud maius habere. Ego hoc sensu interpretor, quem & Leōtius, & Theophylactus indicarunt, quod Ioannis testimonium produxerim, non propterea feci, quod indigeam hominum aut Dei etiam per homines exhibito testimonio. Deus enim cum sim, & ipse per me edendis miraculis, quis sim, declarare possim, nō indigeo testimonio cuiusquam. Vsus tamen sum Ioannis testimonio, non propter me, sed propter vos: vt qui mihi etiam miracula facienti non creditis, Ioanni quem vos iudicem constituistis, testimonium de me dicenti credentes salui sitis. Sicut cū vox de cœlo intonuisset: *Et clarificaui, & iterum clarificabo*, dixit, *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos*. cap. 12. 29 30.

ver. 33. c. 1.

35. *Ille erat lucerna ardens, & lucens, vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.*] Cyrillus ideo hoc à Christo adiectum putat, quia cùm paulo ante dixisset: *Ego non ab homine testimonium accipio*. Ioannis testimonium contempsisse videri poterat; ideo eum nūc comparatione lucernæ commendare. Aliquanto

Digitized by Google

Homil.39. aliter Chrysostomus. *Ne dicerent*, inquit, *Quid ad nos si ille testimonium perhibuit, id nos non recipimus; recepisse ostendit.* Itaque Chrysostomus hæc verba non cum iis quę proxime pręcessere, sed cum illis versus 33. coniungit, *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati.* Mihi hoc sensu adiectum videtur; dixerat se Ioannis testimonio vsum esse, non quod ipse indigeret, sed vt illi salui essent; addit eius testimonio, si ei credere voluissent, saluos fieri potuisse. Etenim ardentem, & claram fuisse lucernam, quæ Christũ salutis viam ostenderet. At eos inconstantes, & leues fuisse, qui non nisi ad horam ea lucerna exultauerit. Quod ergo graues etiã auctores dicunt Ammonius, Leontius, Cyrillus, Theophylact. Rupertus, Euthy. & Ambr. serm. 14. in Psal. 118. ideo vocatum Ioannẽ lucernam, quia non ex se, sed ex Christo lumen habebat, & quia apparẽte Christo quasi sole iustitiæ est obscuratus, quod vtrũque proprium lucernæ est, etsi res quidem ipsa per severa est, illum non ex se, sed ex Christo lumen habuisse, tamen non videtur ea fuisse causa, quamobrem lucernam potius hoc loco, quàm alio aliquo nomine Christus eum appellauerit; nec enim id agebat, vt eius extenuaret testimonium, sed vt commendaret. Extenuasset autem, si propterea lucernam vocauisset, quia non ex sese lumen haberet, quia non nisi absente sole luceret, quia parua, quia subobscura esset. Lucernam igitur nominauit contraria potius ratione, vt indicaret, quamuis homo esset, lucernam tamen fuisse, quasi vsi Iudæi essent, facile salutis viam cognoscere potuissent, vt Tertullianus in libr. contra Iudæos videtur intellexisse. Eademque de causa epithetum illud additum puto, *ardens, & lucens*, id est non qualiscunque lucerna erat, sed clara, lucens, illustris, quæ ad commonstrandum salutis auctorem satis esset. Idem ergo est, *ardens, & lucens*, sed repetita sententia maiorem habet emphasim. Nã quod quidam subtiliter distinguunt, nescio an aliquod faciant operæ pretium. Si quid discriminis velim ponere, Gregorium hom. in Ezec. 11. & Rupertum in commentariis ad hunc locum sequi malim, quia si minus fortasse propriè, moraliter tamen certe, & vtiliter interpretãtur. *Ardens*, inquit Gregorius, *per caleste desiderium, lucẽs per verbum. Vt ergo seruetur veritas prædicandi, teneatur necesse est altitudo viuendi.* Vel, vt Rupertus ait, *ardens intrinsecus testificandæ veritatis amore: lucens extrinsecus verbo, & opere.* Quomodo Christus Ioannem lucernam fuisse dicat, cum hic idem Euangelista c. 1. 8. dixerit, *Non erat ille lux*, illic declarauimus.

Cur hoc à Christo adiectum sit. — *Ioãnes cur lucerna dictus.* — *Cur ardens & lucens lucerna dictus sit.*

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.] Id est principio magno in pretio eum, eiusque testimoniũ habuistis, vsque adeo vt ipsum Christum esse putaretis, postea vero cùm maxime illi credere oportebat, cum de me testificatus est, cum me demonstrauit, minime credidistis. Hoc est *ad horam*, id est, ad modicum tempus. Quo verbo eorum inconstantiam, & leuitatem notat; quod in ea opinione, quàm de Ioanne initio conceperant, non perseuerauerint. Si enim perseuerassent, credidissent eius de Christo testimonio, & ad ipsum venissẽt Christum, salutemque ab eo habuissent. In hanc sententiam Leontius, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius edisserunt. Beda, Rupertus, & quidam alij sic; *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius*, id est, hæsistis in gloria eius temporali, quod Prophetam in populo haberetis, gloriam vero illam veram, & sempiternam, quam ille præmõstrabat, ad quam homines inducebat, neglexistis. Illud primum probabilius. Dignum verò quæstione est, cur his Christus verbis vsus sit, *in luce exultare. In luce* quidem dixit, quia lucernam eum ardentem, lucentemque appellauerat. Lucernam vero appellauit, quia id agebat, vt doceret satis superque ab eo salutis viam fuisse demonstratam, quod proprium lucernæ est. Solemus enim in tenebris, vt viam videamus, ardentem præferre facem. *Lucerna*, inquit ille, *pedibus meis verbum tuũ, & lumen semitis meis.* *Psal.118.105* *Exultare* autem dixit potius, quam recipere, aut aliquid eiusmodi, vt affectum & vehemens studium exprimeret. Consueuimus, cum in tenebris sumus, & lux aliqua nobis affulget, non quoquo modo gaudere, sed gestire, efferri, exultare gaudio. Hoc eos fecisse dicit; amplificatque eorũ in principio studium, & ardorem; quo maiore reprehẽsione digni esse intelligãtur, quod tam breui tẽpore refrixerint. Accidit sæpe hoc in hominũ moribus, vt qui maiore primũ ardore ad religionẽ, pietatemque animum adiiciunt, ij citius in contrariũ resiliant; *conuersi*, vt ait Dauid, *in arcum prauum*, id est fallacẽ, atque dolosum qui cùm maxime tensus fuerit, subito retẽditur. Inconstantis ingenij indicium est in partes cõtrarias vehementem esse; itaque est natura comparatum, vt diuturnum esse nõ possit, quidquid consuetum modum excedit:

Quid illud sit ad horam. — *Psal.77.57.* — *Inconstãtis est ingenii in partes cõtrarias vehementem esse.*

36. *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.*] Maius Ioannis testimonio, quem sensum magis Græca, quã Latina patiuntur, ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου. Chrysostomus, Cyrillus, & Theophylactus hæc cum superiore versu coniungunt, quasi dicat, magnum quidem Ioannis fuit testimonium, *erat lucerna ardens, & lucens*: sed maius mihi testimonium opera mea præbent. Si illi de me testificanti nõ credidistis, operibus saltem meis credite. Possunt & ad vers. 34. referri, *Ego autem non ab homine testimonium accipio*: confirmat enim se ab homine testimonium non accipere, quia maius humano habet testimonium.

Opera enim, quę dedit Pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quę ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.] Videndum, quomodo opera quæ Christus faciebat, maius de ipso testimonium, quàm Ioannes perhibebant, vt his verbis ipse significat. Chrysostomus, & Euthymius indicant, propterea operum, quàm Ioannis maius fuisse testimonium, quia Ioannes, cum homo esset, videri poterat gratiæ potius rationem habere, quã veritatis; quod de operibus dici non poterat, quæ nemo nisi accepta à Deo potestate poterat facere. Rectè enim Nicodemus dicebat, *Rabbi scimus quia à Deo venisti magister; nemo enim potest facere hęc signa, quę tu facis, nisi fuerit Deus cum eo*, Ioann. 3. 2. Et cæcus ille, c. 9. 32. 33. *A seculo non est auditum, quia aperuit quis oculos cæci nati. Nisi hic homo esset à Deo, non poterat facere quicquam.* At & falsi Prophetæ aut eadem, aut similia opera facere possunt, vt ipse testatur Christus, Matth. 24. 24. & Marc. 13. 22. & 2. Thessal. 2. 9. & Apocalyp. 13. 13. Verum: sed quid intersit, apud Matthæum disputauimus. Quæri etiam merito potest, cur nõ dixerit, *Opera* quæ ego facio, sed *quæ dedit Pater, vt perficiam ea.* Solutionem Theophylactus indicat. Accusatus fuerat à Iudæis Christus, quod Sabbato iussisset paralyticum grabatũ tollere, ver. 10. & 11. Voluit igitur ostendere nihil se facere, nisi auctore Patre, quodque ab eo sibi nõ solum permissum, sed etiam præscriptum, atque pręceptum esset. Hoc est, *quę dedit Pater, vt perficiam ea.* Loquitur enim vt homo, quemadmodum Cyrillus monet; vt homo autem pręceptum à Patre accipiebat. Aut cum dicit, *quæ dedit Pater*, non significat pręceptum, sed consensum, & vt ita dicam, cooperationem Patris. Quemadmodum cum dicitur Pater eum misisse, non significatur præcepisse illi, vt homo fieret, sicut Pater

Christus hic loquitur vt homo.

homo homini filio præcipere solet:sed factum fuisse hominem Patre, qui genuerat,volente,& simul cum illo decernente. Hac ratione etiam tanquam Deus hoc loco potest loqui:sed illud verius. Quod addit, *ipsa opera quæ ego facio*,etsi nihil aliud, quàm Hebraica repetitio videri potest, tamen suam habet epitasim non verba,non voces,non homines,sed *ipsa*,inquam *opera*,nõ quæ pro me alius;sed quæ ego ipse facio testes mihi sunt. Quærunt Leontius,Chrysostomus,& Euthymius,quam ob causam non dixerit , testimoniũ perhibent de me,quia Deus sum , aut quia Patri sum æqualis?cùm id ipsum opera testarentur. Respondent quæstionem fuisse,num à Patre missus esset, & ea,quæ faciebat,auctoritate Patris faceret. Ideo hoc vnum,de quo disputabatur,concludere voluisse:quod si illi credidissent,facile essent & illud credituri æqualem esse patri. Quanquam,vt Cyrillus putat,hoc ipsum concludit: cum enim Deum patrem suum vocat,satis docet se illi æqualem esse.

37. *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me.*] Chrysostomus,& Rupertus de testimonio illo patris,quod voce de cœlo delapsa exhibitum fuerat, interpretantur. *Hic est filius meus dilectus,in quo mihi bene complacui,ipsum audite*, Matth. 3.17. Sed hoc non conuenit iis,quæ statim sequuntur, *neque vocem eius vnquã audistis.* Nam illam quidem vocem omnes, qui aderant,audiuerant:& paulo post docebimus non posse hoc de illo intelligi testimonio. Minus etiam de voce illa Patris in transfiguratione edita, Matthæi 17.5. de qua alij hoc intelligũt. Cyrillus,Theophylactus, Beda,& Euthymius de lege,& Prophetis interpretantur,in quibus Pater loquens sæpe se missurum testabatur filium. Confirmat hanc explicationẽ quod sequitur ver.39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere,& illæ sunt, quę testimonium perhibent de me.* Probabile hoc est,sed videtur Christus opera ipsa, quæ faciebat, testimonium Patris appellare,quia auctore faciebat Patre,& quod ipse faciebat, Pater faciebat,vt operibus ipsis declararet Christum filium esse suum. Hoc enim est,quod aliis locis dicit solet,filium suum clarificare,id est,factis miraculis adeo clarum reddere, vt facile appareat filium esse Dei, capite 12. 23. 29. & 13. 31. & 17. 1. 4. 5. Quod ergo postea dicit, *Scrutamini scripturas*, diuersum est testimonium.

Testimoniũ Patris opera ipsa.

Quid sit Patrem Filiũ clarificari.

Neque vocem eius vnquam audistis,neque speciem eius vidistis.] Primo loco videndum,quomodo hæc tam generalis sententia intelligatur. Ac de specie quidem,& figura Dei,quam nunquam ab illis visam dicit,haud difficilis est quæstio. Nam etsi multi vidisse dicuntur Deum,nemo tamẽ vllam in eo veram corporis imaginem vidit,cum expers omnino sit corporis,vt c.1. 18. disseruimus. *Non vidistis*, inquit, *aliquam similitudinem in die,qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis* Deu.4.15. De voce dubitatur,quia sæpe alibi Iudæi vocem Dei dicuntur audisse Deut. 4. 12. Recte Chryso. Leontius,Cyrillus,Theophyl. Euthym. & Rupert⁹ hæc explicãt,audiuisse quidem Iudæos aliquando Dei vocem; sed quemadmodum figura illa, quam videbant, qui Deum videre dicebantur, vera Dei figura nõ erat;ita illam,quam audiebant,veram Dei non fuisse vocem,sed vocem Dei dictã esse,quia ex aëre,aliaue re aliqua corporea à Deo formabatur Deum enim,sicut os,& linguam naturalia vocis instrumenta non habet,ita naturalem vocem non habere. Maior quęstio quorsum hæc dicta sint? Omnes fere interpretes Chrysost. Leontius,Cyrillus,Theophylactus,& Euthymius existimant propterea hoc Christum dixisse,quia sciebat gloriari solere Iudęos quòd Deum sibi loquentem audissent, quòd Deus

Vox Dei dicta qua ex aere formabatur.

Quorsum hæc dicta sint à Christo.

A cum Moyse locutus esset,quemadmodum alio loco dicunt: *Nos scimus,quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit* cap. 9. 29. Docet ergo eos nunquam veram Dei vocem audiuisse, nunquam veram eius speciem perspexisse,ideoque non debere ea re confidere,sed sibi credere. Rupertus alio exponit sensu: ille,cuius nec vocem audistis vnquã,nec speciẽ vidistis,id est verus ille Deus,qui nec videri oculis corporis,nec audiri auribus potest, testimonium mihi perhibet:itaque testimoniũ habeo maius quàm Ioannis. Quidam putant hac phrasi nec vocẽ , nec speciem significari:sed hũc tantum esse sensum, eos familiares non esse Deo. Solere enim familiaritatẽ visu,& auditu contrahi:ideoque eos duos potissimum sensus,& quæ illis respondent obiecta, speciẽ,& vocem nominasse. Si nullam his meliorem interpretationem inuenirem,primam eligerem. Videant tamẽ qui me doctiores sunt,an nõ hæc sit probabilior. Vt quoniam Christus modo dixerat Patrẽ sibi nõ verbis,sed operibus ipsis,atque miraculis testimonium perhibere,quia poterãt illi causari id genus testimonij veluti mortuum,& mutum esse, velle se expressum Dei ore audire testimoniũ,dicat expectandum illis aliud testimoniũ non esse, quod ipsis visus atque audit⁹ Pater afferat:Patrẽ enim neque audiri, neque videri posse:opera eius esse colorem,eius voces,quibus videatur,quibus audiatur. *Cæli*, inquit, *enarrant gloriam Dei,& opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Psa. 18. 2. Credant igitur operibus. Certe hæc interpretatio cum illa superiore conuenit, qua paulo ante docuimus miracula,quæ Christus faciebat, Patris testimonium appellari.

38. *Et verbum eius non habetis in vobis manens,quia quem misit ille,huic vos non creditis.*] Sermonem, aut λόγον verbum Chrysostomus,Theophylactus, & Euthymius scripturas sacras interpretantur, & τὸν λόγον verbum, aut sermonem ἀπὸ τῆς φωνῆς à voce ita distinguunt, vt vox sit,quæ à Deo ipso proprio ore pronuntiatur, quę quia pronuntiari non potest, audiri etiam non potest; *verbum* autem,aut sermo, quidquid à Deo per Prophetas dictum est,qualis omnis est scriptura sacra. Ergo sensum esse non solũ vocem Dei,quod fieri non poterat,eos non audiuisse,sed ne verbum quidem eius,quod in scripturis sæpe legerant,sæpe audierant,in animis suis insculptum retinere. Hoc est, *In vobis manens.* Enimuero si verbum Dei,quod in sacris legebatur litteris retinuissẽt,credidissẽt in Christum:illic eum viderent,illic audirent: omnia enim Christũ sonare,quæ à Moyse cæterisque Prophetis scripta sunt. Probabilis sensus. Nec multum ab eo Rupertus abest: abest tamen aliquantulum, vocem quidem Dei non audiuisse,verbum autem audiuisse, ita tamen audiuisse,vt in auribus,& in ore illud haberẽt,in intimis animis alte fixum non haberẽt: hoc esse, *Non habetis in vobis manens.* Alij hoc sensu videntur exponere,non solùm eius vocem non audistis, & eius speciem non vidistis,sed ne idonei quidem estis, vt,cùm verbum Dei audieritis,alte illud impressum retineatis,quod ex eo constat,quod in me nõ creditis,cum tot,tamque aperta miracula videatis. Itaque coniunctio illa, *Quia*, non tam causam,quàm effectũ, & signum declarat: quem eius vsum alibi quoque obseruauimus.

Quia, non tã causam quam effectum,& signum declarat.

39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in illis vitam æternam habere, & illæ sunt, quę testimonium perhibent de me.*] Quia dixerat vers. 37. *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me*, poterant Iudæi dicere , inquit Leontius,vbi pater id de ipso testimonium præbuisset:docet patrem de se in scripturis loqui. Alij aliud hoc testimonium esse putant. Quatuor enim testi-

Digitized by Google

Cur ad scripturas mittat Iudaeos Christus.

moniis vsum hîc fuisse Christum, Ioannis, & tribus aliis maioribus quàm Ioânis, operum,quæ faciebat, Patris,& scripturarum. Augustinus autem, & Beda propterea ad scripturas nunc eos mittere, quia illi propterea ipsi non credebât,sed potius repugnabât, quia existimabât Moysi,& scripturis eum aduersari, quasi dicat,si attente scripturas legatis,& consideretis,reperietis non solùm me illis non aduersari; sed etiam illas mihi testimonium perhibere me eum esse,quem illæ venturum mundi redemptorem prædicabant. Perstringit oblique eorum ignorantiam,& cæcitatẽ,qui cùm se in scripturis valde versatos esse putarent,Christum in illis non viderent. Quemadmodum si homini,cui Cicero, vt impie quidam loquuntur,Deus sit,eiusque lectione magnopere glorietur,Ciceronianum aliquod vocabulũ ignoranti dicas,lege tuum Ciceronem, quem tu Deum tuum facis.Similis reprehensio Matth.12.3.*Non legistis, quid fecerit Dauid,quando esuriit,& qui cum eo erant?*& Matth. 19.4.*Non legistis,quia,qui fecit hominem ab initio, masculum,& fœminam fecit eos?*& 21.16.*Nunquam legistis, quia ex ore infantium,& lactentium perfecisti laudem?*& ca. 22. 31.32.*De resurrectione autem mortuorum non legistis, quod dictum est à Deo dicẽte vobis,ego sum Deus Abraham,Deus Isaac,& Deus Iacob?*Existimat Cyrillus verbum ἐρευνᾶτε *scrutamini* non imperandi,sed indicandi modi esse. quòd statim sequatur, *Quia vos putatis in illis vitã æternam habere*, quæ verba non videntur posse bene cum imperandi verbo cohærere.Melius Chryso. Theophyl.Augustin⁹,& omnes,opinor, præter Cyrillum auctores graues imperantis mododictum putant.In eo enim & vis testimonij & orationis gratia cõsistit, quod eos Christus ad suas ipsorum scripturas mittat in quibus omnem illi gloriã suam collocabãt. Quasi dicat; quandoquidem tantùm scripturis tribuitis,vt in illis vitam vos æternam habere existimetis,scrutamini eas,sic omnia bene cohærent.Apte adnotarunt Chrysostomus,& Euthymius non dixisse legite,sed *scrutamini*. Nam legebant illi quidem, sed non scrutabantur,non excutiebant,non enucleabant. Quod ait,*quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere*; non intelligit eos in scripturis ipsis vitam ęternã posuisse, sed sine scripturis neminem vitam æternam habere posse,quia sine Dei cognitione nemo saluus esse potest,& Deo cognitio vix sine scripturis parari potest. Sic plerique videntur interpretari;quanquam mihi quidem alius videtur subesse sensus. Apparet enim Christum reprehendẽdo hoc dicere. Atqui non reprehẽdisset quod eo modo in scripturis vitam æternam posuissẽt;alio igitur sensu reprehendit.Hoc,vt arbitror,quod Iudæi ita in illis veterib.scripturis inhærerent,vt nihil,quod in illis esset,abrogãdum putarent;& se illarum ceremoniarum obseruatione vitam æternam existimarent consecuturos, quod ex tota epistola D.Pauli ad Romanos,& ad Galatas intelligitur.Ham vim habet pronomẽ illud *vos*, tanquam dicat;Vos quidem ita sentitis,ego,& qui vera sentiunt,non ita sentimus. Et verbum illud δοκεῖτε *putatis*,quasi dicat,vos quidem putatis in ipsis vitam æternam habituros,sed re ipsa non habebitis;quemadmodum recte Chrysostomus,Leõtius,Theophylactus,& Euthymius adnotarunt, verbum præsens *habere*,pro futuro positum est, habituros esse. Sic cum hæreticis agendum, vt Chrysostomus monet. Nam & hæretici quemadmodum Iudæi scripturis valde gloriantur; sed extra Ecclesiam lectitant illi quidem,memoriter recitant,cantillant,sed nõ scrutantur;& quia Spiritus sancti, & Ecclesiæ clauem non habent in veros eius sensus ingredi non possunt. *Signatus est enim illis liber*.Refellit Irenæus ex hoc loco

Psal. 8. 3.

Quomodo Iudæi vitã æternã in scripturis ponerent.

Isai 29. 11.

Valentinianos,quia alium veteris, alium noui testamenti faciebant Deum,qui Pater esset Christi,l.4.c. 23.cùm dicit;*Et illæ testimonium perhibent de me*, non redundat particula,&,vt putat Euthymius; sed ponitur pro enim ex Hebræorum idiomate.

Vsus loci huius apud Irenæum.

Et pro enim Hebræorum idiomate.

40. *Et non vultis venire ad me,vt vitam habeatis.*] Sensus est,cùm existimetis in scripturis vitam æternã sitam esse,nescitis qua in parte sit. Putatis enim in littera esse,id est in ceremoniis,& figuris. Atqui non est in littera,sed in spiritu,in sensu,in mysterio:*Littera enim occidit, spiritus autem viuificat.*Spiritus autem,& sensus scripturarum,ego ipse sum.Nec enim aliò illę omnes figuræ,omnesque scripturæ pertinebant,quã vt me venturum demonstrarent,& ad me homines mitterent,si salui esse vellent.Ego igitur sum vita illa vera,& æterna,quam scripturæ commonstrãt;& tamen non vultis ad me venire,vt illam habeatis, in figuris quasi in falsa vitę imagine hęrentes.Probat ex hoc loco Theophylactus aduersus Manichæos liberum arbitrium.

2. ad Cor. 3. 6.

Christus vita,quam scriptura commonstrant.

41. *Claritatem ab hominibus non accipio.*] Existimant Chrysostomus,Leontius,Cyrillus,Theophylactus & Euthymius propterea hoc Christum addidisse, quia,cùm tot ad probandam auctoritatem suam testimoniis vsus esset,suspicari Iudęi poterant id eum fecisse aliqua cupiditate gloriæ,eam nunc opinionẽ remouere,non enim vt sibi gloriam apud homines colligat, sed vt ipsos ad Dei caritatem adducat,qua eos carere sciat,se id fecisse. Quemadmodum vers. 34.*Ego ab hominibus testimonium non accipio,sed hæc dico vt vos salui sitis.*Potest etiam repetitio esse,atque cõclusio per epiphonema illius sententiæ ver.36. *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.* Id enim cùm hactenus, & suorũ operum,& Patris,& scripturarũ testimonio probauisset,concludit veluti dicens;itaque verũ est quod dixi me testimonium habere maius Ioãne, non enim ab hominibus claritatem, id est, δόξαν gloriam accipio; hoc est non indigeo hominum testimonio,vt mihi gloriam comparem, cùm tanto maiora habeam.

42. *Sed cognoui vos,quia dilectionem Dei non habetis in vobis.*] Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius hoc sensu exponunt.Vos videri vultis propterea mihi repugnare,qui Deum diligitis, & eius gloriæ studiosi estis; atqui ego scio vos Deum non diligere. Si enim diligeretis eum, reciperetis me,quem ille misit.Sicut dicit cap.8. 42.*Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me; ego enim ex Deo processi:* Cyrillus vero,ego claritatem ab hominibus non accipio,sed propterea hæc adduxi testimonia vt ostenderem vos caritatem Dei non habere. Quod minus probabile,quàm primum est.Potest & hic esse sensus; Ego quidem me Seruatorem esse mundi non humanis,quibus haud quaquam indigeo,seddiuinis probaui testimoniis;scio tamen apud vos ne diuina quidem testimonia valitura , quia dilectionem Dei non habetis;quam si haberetis,plus eius tribueretis testimoniis.

43. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.*] Docet in quàm absurdos errores labantur ij, qui caritatem,& Spiritum Dei in se non habent, quippe obstinato contra veritatem animo resistunt. *Eo quod caritatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris,vt credant mendacio,* 2. Thessal.2. 10.11. Dicit se qui in nomine Patris sui , id est, Patre suo missus venisset, non recepisse. Si quis alius nomine suo , id est, priuata auctoritate sua,nec à Deo missus venerit,fore vt ipsum recipiant. Omnes veteres auctores putant Antichristum notari, quem

Digitized by Google

sint Iudæi potissimum recepturi, Irenæus lib. 5. ca. 25. Ambrosius in commentar. in Psal. 43. Rufinus in exposit. symboli, Chrysostomus, Leōtius, Theophylactus, Beda, & Euthymius in commentariis, & Theodorus Mopsuest. & Apollinarius in Græcorum Catena. Quod autem dicit, *si quis*, non est dubitantis, sed generaliter potius affirmantis, quasi dicat: Quisquis alius nomine suo veniet, eum recipietis: adeo peruersi estis iudicij. Quare magis conuenit vt non solum de Antichristo, sed de omnibus falsis Prophetis generaliter interpretemur, qui currebant, cum nō mitterētur. Familiare enim Iudæis erat eos potius, quàm veros recipere Prophetas. Sub Christi tempora nōnullos venisse, qui se Messiam esse mentiti fuerint, partim ex Luca Actor. 5. 36. 37. partim ex Iosepho lib. 18. antiq. c. 14. & 2. & ex Eusebio lib. 4. hist. Eccles. c. 6. discimus. Idē Christus monuit Matth. 24. 5. 23. Neque cōtraria sūt, quæ illic & hîc dicit, quod illic in nomine Christi, hîc proprio ipsorum nomine vēturos dicat. Illic enim venire in nomine Christi, est mētiri se Christum esse, & à Deo missum, cum re vera nō sit; hîc *in nomine suo* venire est, non venire à Deo missum.

Hieremiæ 23. 21.

44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?*] Gloriam ab inuicem accipere est gloriam ab hominibus homines, alios ab aliis aucupari, atque captare. Quo autem modo ea humanæ gloriæ cupiditas eos, quo minus crederent, impediret, apte Leontius, Cyrillus, & Theophylactus edisserunt: dum principes, sacerdotes, & Pharisæi religiosi, & diligentes legis Moysis, veterūque traditionum obseruatores apud populum videri volebant: cōtra verò populus, dum apud principes sanctitatis opinione gratiam inire, non solùm ad Christum venire noluisse; sed illi etiā & omnibus quęque docebat, quęque faciebat repugnasse. *Tu*, inquiunt illi, *discipulus illius sis, nos Moysi discipuli sumus*. Ioann. 9. 28. Potuit, inquit Cyrillus, tanquam rem certam, vt reuera est, gloriam hominum, & gloriam Dei inter se pugnare: neque magis cōuenire simul posse, quàm sapientiam Dei, & sapientiam hominum, quarum altera alteri stultitia est. 1. Cor. 1. 21. 23. & 2. 14. & 3. 19. Hoc est, quod ait idem D. Paulus ad Gal. 1. 10. *Si adhuc hominibus placerē, Christi seruus non essem*. Hoc hodie multis hæreticis, nonnullis etiam Catholicis accidit. Apud illos multi, vt suam aliis fidem probent, aut ne inconstantiæ, ac leuitatis notam subeant, non solùm ad Ecclesiam, vnde malo consilio exierunt, redire nolunt, sed crudelissimi etiam in Catholicos sunt: lacerare cōuitiis Christi Vicarium, ridere sacra, simplicitatem, & fidem nostram stultitiā appellare, vt satis idonei ministri esse videātur: apud hos nōnulli, dum gratiam apud principes viros quærunt, Christi seruos repugnante sæpe conscientia persequuntur, ac vexant.

Gloria hominum & gloria Dei inter se pugnant.

45. *Nolite putare, quod ego accusaturus sim vos apud Patrem; est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*] Ex iis quæ modò diximus intelligitur, quorsum Christus hoc dixerit. Videri Iudæi volebant studio seruandæ legis Moysis aduersari Christo, dixerat eos id non apud Deū, sed apud homines gloriā captantes facere, addit nūc fore, vt id in extremo iudicio manifestum futurum sit, vbi ille ipse Moyses, cuius studio fingebant se cum Christo bellum gerere, accusaturus eos sit, quòd ei non crediderint, quem ipse eis demonstrauerat. *Prophetam* (inquit) *de gente tua, & de fratribus tuis; sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies*, Deut. 18. 15. & *non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est*. Genes. 49. 10. Omnes etiam ceremoniæ, omnes fere historiæ, quas

A Moyses scripsit, Christum demonstrabant, illi adeo peruerso erant iudicio, vt vmbris crederent, veritati non crederent. In hunc ferme sensum Chrysostomus & Cyrillus exponunt. Quo autem modo dicat se eos nō accusaturum, præsertim cùm alio loco dicat, *Qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cælis est: qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo*. Matth. 10. 32. 33. Rectè, quamuis non aperte, Cyrillus docet accusaturum quidem esse Iudæos Christum, nec id eum hoc loco negare voluisse, sed hoc tantū significasse, non opus fore, vt ipse eos accuset, Moysem ipsum, in quo ipsi confiderent, abunde eos accusaturū

B esse. Aliquanto aliter Euthymius: etsi id me facere oportebat, minime tamen faciam, quia clemens sum. Beda vero, ideo non accuso, quia non veni damnare, sed saluare. At quomodo accusaturus Moyses? quia ex ipsius libris in iudicio conuincentur, Christo, cui credere debebant, non credidisse. *Et libri* (inquit) *aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex iis, quæ scripta sunt in libris*, Apoc. 20. 12. Quod autem addit, *in quo vos speratis*, apte admodum adiectum est, vt testimonij grauitatem augeat, quasi dicat, non ego vos accusabo, cuius testimonium tan-

Sup. c. 3. 17.

C quam hominis à vobis offensi, & propriā vlcisci volentis iniuriam suspectum esse posset: accusabit vos Moyses, in quo vos spem omnem vestrā collocatis, cui' vobis testimonium suspectum esse non potest. An hoc reprehendendo dicat, quod in Moyse spem haberent, non abs re potest dubitari. Leontius quidem valde probabiliter existimat esse reprehensionem: debuisse enim Moysi quidem credere, sperare autem non in illo, sed in Deo debuisse. Contra verò illi faciebant: Moysi non credebant, & in illo sperabant. Quemadmodum ergo ante eos reprehendens dixit: *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam*

D *æternam habere*: ita nūc dicit de Moyse, *In quo vos speratis*, vt Euthymius obseruauit. Vnde colligitur Moysem hoc loco scripturam Moysis appellari, in qua illi dicūtur spē suam positam habuisse, quia existimabant se ceremoniarum, & legalium mandatorū obseruatione vitā æternam consecuturos, *quia ex operibus legis*, vt ait D. Paulus, *non iustificatur omnis caro coram illo*. Rom. 3. 20. & ad Galat. 2. 16.

46. *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit*. Gr. ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, crederetis vtique mihi. Nec enim dubitātis hoc loco, sed affirmātis particula est, vt etiam Alcuinus apud D. Thomam

E adnotauit. Itaque vetustissimi auctores non vertunt, *crederetis forsitan*, sed crederetis mihi, vt alicubi Cyprianus, & August. li. 16. contra Faustum c. 26. Itaque quod Rupertus notat propterea dixisse forsitan, vt indicaret tam obstinatos eos esse, vt etiā si Moysi crederent, fortasse non essent sibi credituri, locum non habet. Quærit Leontius cur, cum de se Moysē scripsisse dixerit, scripturæ locum non indicauerit? Eius rei tres rationes affert. Prima est, vt eos ad euoluendas, scrutādasque, vt ante dixerat, scripturas excitaret. Secunda, vt cogerentur ipsum interrogare, vbinam de ipso scripsisset Moyses. Tertia, ne si illis dixis-

Cur scripturæ locum non indicauerit Christus.

F set, & adhuc nollent credere, maiorem illis pœnā accumularet. Potuit aliam fortasse probabiliorē addere, propterea certū locum non designasse, vt indicaret Moysem non vno quidē, aut altero loco, sed vbique de se scripsisse. Omnia enim, vt supra dicebamus quęque dicta, quæque facta, quæque cōstituta apud illum commemorantur, aut Christum promittebant, aut venturum significabant.

47. *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?*] Duplex in his verbis latet antithesis, ex

Digitized by Google

qua Christus à maiori ad minus per negationem argumentatur. Altera est inter Christum, & Moysem quorum Moyses quidem apud Iudæos maximam, Christus minimam habebat auctoritatem. Altera inter scripta, & verba: plus enim scriptis, quàm verbis credere solemus, quia magis meditati, atque attenti, magisque vacuo affectibus animo solemus scribere, quàm loqui. Si ergo Moysis, cui tantùm tribuebant, scriptis non credebant: quomodo Christi verbis poterant credere, quem legis violatorem, & populi seductorem arbitrabantur? Quærit Rupertus, quî fieri potuerit, vt in Moyse sperarent, & tamen illi nō crederent? Respondet his verbis, *Res* (inquit) *nunc exigit, illam, quæ à sanctis Patrib⁹ rectè perspecta est, nō prætermittere distinctionem fidei. Audenter dicunt, quia sine fide nec infidelis viuit. Nam si infidelem percunctari velis, quem patrem aut quam matrem habuerit, protinus respondet illum, atque illam. Quem si statim requiras, vtrum nouerit, quando conceptus sit, vel quando natus; nihil horum se nosse fatebitur, & tamen, quod non vidit, credit. Habent etenim infideles fidem, sed non in Deum, quam si haberent, infideles non essent. Cum itaque sit fides, quàm infideles quoque habere possunt, optime tenebant, & nunc tenent Iudæi nobiles, & sanctos patres se habuisse Abraham, Isaac, & Iacob, principes, ac duces, Regesque, & sacerdotes & turgidam spem magno vento superbiæ gestabant, de illorum meritis nimium præsumentes. At verò spem in Deum, vel fidem per quam Abrahā, cæterique patres iustificati sunt, illos nō habere, vel habuisse satis vsque hodie manifestum est.* Breuius erat, & clari⁹, credidisse eos Moysi, quia generaliter credebant omnia, quæ ille scripserat, esse vera: non credidisse, quia alio credebant sensu, quàm ab eo dicta erant. Nec enim legem illis dederat, vt in lege securi hærerent, sed vt per legem ad Christum venirent: illi verò relicto Christo in sola lege sibi placebant.

A

B

CAPVT VI.

POST hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis: 2. & sequebatur eum multitudo Matt 14.b.13
magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur. 3. Subiit ergo in mon- Mar 6.e.32
tem Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis. 4. Erat autem proximum Pascha dies festus Iu- Lu. 9.b.10
dæorum. 5. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eū,
dixit ad Philippū: vnde ememus panes, vt manducent hi? 6. Hoc autem dicebat tentās eū: ipse
enim sciebat quid esset facturus. 7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiūt eis, vt
vnusquisque modicum quid accipiat. 8. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: 9. Est
puer vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sūt inter tātos? 10. Dixit ergo
Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi
quinque millia. 11. Accepit ergo Iesus panes: & cum gratias egisset, distribuit discūbētibus: similiter & ex pisci-
bus quantum volebant. 12. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmēta,
ne pereant. 13. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmētorū ex quinque panibus hordea-
ceis, quæ superfuerūt his, qui manducauerant. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum,
dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. 15. Iesus ergo cum cognouisset, quia vēturi
essent vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. 16. Vt autem sero factū est,
descenderunt discipuli eius ad mare. 17. Et cū ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum: &
tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Iesus. 18. Mare autem, vento magno flante, exurgebat. 19. Cū Mat. 14.c.
remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & pro- 3.
ximum naui fieri, & timuerunt. 20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. 21. Voluerunt ergo accipere eum Mar 6 f 48
in nauim: & statim nauis fuit ad terrā, in quā ibant. 22. Altera die, turba, quæ stabat trans mare, vidit quia
nauicula alia nō erat ibi nisi vna, & quia non introisset cū discipulis suis Iesus in nauē, sed soli discipuli eius
abiissent: 23. aliæ vero superuenerunt naues à Tiberiade iuxta locū vbi manducauerant panem, gratias agen-
te Domino. 24. Cū ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas,
& venerunt Capharnaum quærentes Iesum. 25. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quā-
do huc venisti? 26. Respondit eis Iesus, & dixit: Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa,
sed quia mā ducastis ex panibus, & saturati estis. 27. Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vi-
tam æternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hūc enim Pater signauit Deus. 28. Dixerunt ergo ad eum:
Quid faciemus, vt operemur opera Dei? 29. Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum Sup. 1.e 31.
quem misit ille. 30. Dixerūt ergo ei: Quod ergo tu facis signum vt videamus, & credamus tibi? quid operaris? Matt. 3.d. 17 & 17.
31. Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare. 32 a 5.
Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat Ioā. 3.d.23
vobis panem de cœlo verum. 33. Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. 34. Dixerūt Ex. 16.c.14
ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. 35. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ: qui venit ad Num. 11.b. 7.
me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam. 36. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credi- Psal. 77.c.24
tis. 37. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum, qui venit ad me, non eiiciam foras: 38. quia descen- Sa. 16.c.20
di de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. 39. Hæc est autem voluntas Eccle. 24.c. 29.
eius, qui misit me, Patris, vt omne, quod dedit mihi, nō perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.
40. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vi-
tam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 41. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset:
Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, 42. & dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos noui-
mus patrem, & matrē? Quomodo ergo dicit hic: Quia de cœlo descendi? 43. Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Matt. 13.f. 55.

Digitized by Google

illum in piscina sanauerat paralyticum, capite 5. 9. Meliùs Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. gulæ hoc tribuunt; Prophetam acclamasse, quia pane eos saturauerat, quasi proprium Prophetæ esset homines pane, ac non potiùs verbo Dei pascere, increpare, corripere. Ego auaritiæ potiùs, & carnali Iudæorum sensui, quàm gulæ tribuo. Adeo in bona temporalia defixi erant, vt nihil supra cogitare viderentur, suumque Messiã ea potissimùm re definirent, quòd se omnes diuites facturus esset. Cùm ergo vidissent eum paucos panes ita multiplicasse, vt quinque hominũ millia saturasset, inuenisse se, qualẽ animo sibi finxerant, Messiam putauerunt; qui omni se rerum copia locupletare posset. At etiam viderant aquam in vinũ mutauisse, quod eandẽ auaritiam irritare poterat. Viderant sane, sed pauci priuata in domo; hoc autem miraculum plusquam quinque hominum millia viderunt. Et illud erat primum, itaque minus commouere homines potuit, vt Messiam esse cogitarent; hoc in eo genere erat secundum, vnde colligere potuerunt Messiam esse, qui non semel, sed bis iam, quæ ad vsum vitæ necessaria sunt, mirabiliter suppeditasset. Altera quæstio, cur non maiorem ex eo miraculo opinionem de eo conceperint, quam vt existimarent esse Prophetam, vt Leontius, Augustinus, & Rupertus adnotauerunt. Solutio eadem, quæ superioris quæstionis esse potest. Terreni, & carnales homines, vt ait Leontius, nihil nisi terrenum, & carnale cogitabant. Et cùm colligere deberent esse Deum, qui, quas ipse fecisset, creaturas, prout vellet, multiplicaret; Prophetam modo esse, & Regem fingunt, qui, quæ ipsi maxime cupiebant, bona dare posset.

15. *Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus.*] Cognouit aut ex verbis, vel signo aliquo; aut, quod multo est probabilius, ex solis, quas ipse perspiciebat, eorum cogitationibus, vt & Leontius existimat. Hoc ergo modo cum cognouisset eos venturos esse, hoc est venire velle, aut fore vt venirent, si expectaret, vt ipsum raperent, ac Regem facerent, aufugit. Quid? an verus non erat Rex? Erat sane; sed generis alterius, quàm illi eum facere volebant. Erat tanquam Deus omnium hominum, omnium rerum Rex: volebant illi non vt Deum, sed vt hominẽ proprium sibi Regem facere. Præterea etiam vt homo Rex erat, sed spiritualis. *Regnum*, inquit, *meum non est de hoc mundo*: illi autem volebant Regem eum temporalem facere. Denique regnũ illud ipsum spirituale nondum aduenerat; *quotidie* enim, vt ait Augu. *vt adueniat rogamus. Adueniet cum positi fuerint inimici eius* scabellum pedum eius; illi vero volebant regnandi tẽpus præuenire. *Venerat modò*, inquit August. & Beda, *non tam regnare, quomodo regnaturus est in eo, quod dicimus, Adueniat regnum tuum. Semper ille quidem cum Patre regnat, secundum quod est filius Dei, verbum Dei, verbum, per quod facta sunt omnia. Prædixerunt autem Prophetæ regnum eius, etiam secundum quod homo factus est Christus, & fecit fideles suos Christianos. Erit enim regnum Christianorum, quod modò colligitur, quod modò comparatur, quod modò emitur sanguine Christi. Erit aliquando manifestum regnum eius, quando aperta erit claritas sanctorum, post iudiciũ ab eo factum; quod iudicium supra ipse dixit, quod filius hominis facturus sit; de quo etiam Apostolus dixit, Cum tradiderit Regnum Deo, & Patri. Vnde etiam ipse ait, Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab initio mundi. Discipuli autem, & turba credentes in eum, putauerant eum sic venisse, vt etiam regnaret. Hoc est velle rapere, & Regem facere, præuenire velle tempus eius, quod ipse apud se occultabat, vt opportune proderet, & opportune in fine sæculi declararet.*

Christus qualis Rex esset.

Inf. c. 18. 36.

Lib. 2. de sermone Domini in monte, & epist. 121. ad Probam. Psal. 109. 1. T. act. 2. 35 Matt. 6. 10

Cap. 5. 27 1. ad Cor. 15. 24. Mat. 25. 34

Indicat igitur Augustinus verbum illud *raperent* hanc vim habere, vt significet præuenire, præripere. Potiùs tamen videtur violentiam significare, vt sensus sit voluisse eos Christum etiam repugnantem Regem facere, id est declarare, proclamare. Hoc ille vt deuitaret, solus aufugit. nõ solùm modestia, vt Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius existimãt, & vt doceret nos honores humanos fugere; sed etiam ne secessio aliqua Iudæorum, atque rebellio aduersus Romanos ea occasione fieret, quæ Euangelij prædicationem, & redemptionis mysterium impediret. Quod dicit Euangelista fugisse *iterum in montem*, indicat etiam ante fugisse, quod ipse quidem Ioannes ante narrauerat, ver. 3. Quod autem addit fugisse solum, ita omnes intelligunt, vt nõ solum turba, sed discipulis etiam suis relictis fugerit; idque ex duobus sequentibus versibus est manifestũ. Itaque eius rei causa à nonnullis quæritur, cur ne discipulos quidem suos sequi se voluerit. Augustinus, & Beda docere videntur ideo fugisse solũ, vt indicaret solum se in mõtem, id est, in cœlum ascensurum. *Quis enim ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cælo?* Sed hoc mysticum videtur esse. Theophylactus putat ideo fecisse, vt discipulorum probaret in se amorem, atque constantiam quid acturi soli essent. Sic matres solent infantes ad breue tempus relinquere, seque abscondere, vt experiantur, quid soli agant, quomodo plorent, quomodo se matrem amare ostendant, quomodo ea absente viuere non posse. Magis, vt opinor ad rem accommodata ratio est, vt dicamus idcirco relictis etiam discipulis effugisse, vt omnem prorsus à se regni speciem affectationemque remoueret. Poterat enim duodecim Apostolorum comitatus aliquod regni specimen præ se ferre. A nemine quæri video, qua ratione solus fugere potuerit, certe fugientem, & discipuli, & turba omnis, quæ aderat, videre potuit, cur ergo saltem discipuli, quò fugere videbant, non sequebantur, quod & turbam ante fecisse legimus, cum in eundem prius montem secessisset? Matth. 14. 23 Hoc ipso quod nec illi, qui eum Regem facere volebant, nec ipsius eum discipuli secuti sunt, non solum probabilem, sed pene certam ego coniecturam facio Christum se inuisibilem reddidisse, atque ita ab oculis eorum, qui aderant, euanuisse, vt nescirent, quà quoue se contulisset; itaque sequi non potuisse. Quod eo libentius dico, quod negant Caluinistæ inuisibilem se facere potuisse, ne concedere cogãtur & in Eucharistiæ sacramento, quamuis non videatur, esse posse. Notent igitur hunc locum, qui disputaturi cum illis sunt. Vnus adhuc soluendus est nodus. Matth. c. 14. 23. hunc ipsum Christi secundum in montem ascensum exponens, non scribit ascendisse vt fugeret, sed vt oraret. In promptu est ratio, non narrauerat Matthæus quomodo qui quinq; panibus satiati fuerant, Regem Christum constituere voluissent, ideo non potuit dicere fugisse. Dixit autem ascẽdisse, vt oraret, quia ea de causa in montem potius, quàm alium in locum fugit, vt remotus à tumultu commodius oraret.

Cur solus fugerit Christus.

Sup c. 3. 13. ad Ephes. 4. 9.

16. *Vt autem sero factum est.*] Hoc ideo Euangelista videtur dicere, vt indicet discipulos in eodem loco mansisse vsq; ad noctem Christum expectantes, spectantesque fore, vt eundem in locum, vnde sese subduxerat, ad eos reuerteretur. Cum autem vidissent noctem ingruere, neque venisse eum; conscendisse nauiculam, vt irent in Capharnaum, vbi sciebãt eum frequentem esse solere, vt eum ibi quærerent. Tota historia vsq; ad ver. 22. apud Matth. c. 14. 23. explicata à nobis est.

22. *Altera die.*] G. τῇ ἐπαύριον, sequenti die, postridie

Digitized by Google

eius diei, quo Iesus solus aufugerat, & discipuli ex altera ripa discesserant.

Turba, quæ stabat trans mare.] Ὁ ἑστηκὼς, quæ steterat pridie eius diei trans mare, id est in loco, vbi Christus panes multiplicauerat, vnde sese subduxerat, & vnde discipuli soluerant, vt venirent Capharnaum. Quo autem modo dicat *trans mare*, cùm vterque locus, & vnde soluerant, & quo appulerant ad eandem lacus ripā esset, facilè explicatur. Quia sinuosus lacus erat, nec terra ab vno loco in alium eiusdem etiā ripæ nisi per longas ambages venire poterat, mari verò breui compendio traiiciebatur, trans mare vterque locus alterius comparatione esse dicebatur. Hæc communis omnium sententia est. Nos alia etiam ratione possumus explicare, trans mare omnia loca dicebantur, quæ venientibus ab Ægypto Iudæis, antequam Iordanem traiecissent, vltra Iordanem, & lacum erant, vt Matth. 4. 15. multis docuimus exemplis. Maior hîc nobis quæstio explicanda esset, quomodo hæc Capharnaum accidere potuerint, cū Matthæus, & Marcus tunc addidisse dicant, cum in terram Gerasenorū nauigarent; nisi eā iam apud Matthæum explicassemus. Narrat igitur Ioannes turbam illam hominum, quæ pridie eius diei in altera parte sinus quinque panibus saturata fuerat, venisse Capharnaum, vidisseq; non nisi vnam ibi esse nauiculam, qua discipuli traiecissent, cùm scirent Christum in eandem nauim non introiisse, cum discipuli soluerent. Quod ideo Ioannes narrat, vt ostendat non solùm discipulos sed totam etiam quinque millium hominum turbam cognouisse Christum sine vllo nauis adiumento mare traiecisse, eiusque miraculi innumerabiles fuisse testes. Non intelligo, quod Euthymius dicit, imperfectum hîc esse sermonem.

Trās mare dicebant ur esse loca, quæ vltra Iordanem erant venientibus ab Ægypto.

23. *Aliæ verò superuenerunt naues à Tiberiade.*] Poterat lector addubitare, si non erat alia nauis, quàm ea, qua Christi discipuli traiecerant, quomodo potuerit tanta hominum multitudo traiicere. Occurrit Euangelista dubitationi, venisse alias postea naues à Tiberiade, quibus traiecerint, venerintque Capharnaum, vt Christum quærerent.

Iuxta locum, vbi manducauerant panem gratias agente Domino.] Venerunt, inquam, aliæ naues a Tiberiade versus locum illum, vbi miraculum illud quinq; panum ad Christi benedictionem factum fuerat. Hoc enim est εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, *gratias agente Domino*, id est, panes benedicente, vt multiplicarentur, vt Matth. 14. 19. disputauimus.

24. *Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius.*] Cum se, & à Christo, & ab eius discipulis relictam videret, credentes non esse eo Christum rediturum, cum non solum ipse, sed tota etiā eius familia discessisset, decreuit ire Capharnaum, vt eum ibi conquireret. Eò enim viderant eius discipulos nauigasse.

25. *Et cum inuenissent eum trans mare.*] Traiecto mari, id est sinu lacus, qui erat inter locum, vbi miraculum panum factum fuerat, & Capharnaum. Vide quę ver. 22. dicta sunt.

Rabbi quando huc venisti? Videbant eū non potuisse eo terra nisi longo multorum dierum itinere venire, & vnam tantum intercessisse noctem. Videbant mari nauigādo venire non potuisse, quia vt dixit ver. 22. nauim non habebat. Interrogant ergo non quomodo venerit, ne quid de eius per mare ambulatione suspicati videantur; sed quando venerit, vt ex tempore, & ex eius responso colligant quomodo venerit. Nam si tunc venerat, credi poterat aliqua alia naui, quàm alibi postea inuenisset, aduectum esse; sin iam nuper venerat, non poterat nisi miraculo, per mare, aut per aëra momento breui temporis venisse.

26. *Respondit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.*] Non respondet Christus ad id, quod illi rogabant, quando eo venisset, credo quod indignam responso quæstionem iudicauerit; siue quod curiosa, siue quod adulatoria esset, vt Chrysostom⁹ atque Cyrillus indicant. Non verbis, sed animo respondet. Videbantur illi blande, & adulatorie rogasse, *Rabbi quando huc venisti*, vt indicarent se nosse eum; eos enim esse, qui pridie eius diei quinque ab eo multiplicatis panibus saturati fuerant, vt aliud ab eo simile miraculum elicerent, quo iterum saturarentur, vt Chrysostomus, & Theophylactus existimant. Propterea relicta questione, quam verbis proponebant, ad mentem eorum, cogitationemque respondet indicans se ea ratione Deum esse, qui eorum cognitas haberet cogitationes, eosque, vt ait Theophylactus, ad maiorem incitaret fidem. Respondet autem non simpliciter, sed reprehensione quadam, vt Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius obseruant, *vt ostendat se*, inquit Chrysostomus, *humanam gloriam non quærere, neque vllis delectari adulationibus.* Vtitur autem non prorsus aspera, atque austera, sed moderata reprehēsione, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius animaduertunt. Nec enim dicit, O homines gulosos & intemperantes, O ignauos ventres, sed blandiore manu vulnus leuiter attingit. *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.* Nempe sanare eos, non perdere volebat. Quid autem est quod dicit? *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus?* An illud ipsum, quod ex tam paucis panibus tam multa hominum millia manducauerant signum non fuerat? & quia id viderant, eum sequebantur? An non Ioannes dixerat versu 2. *sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat?* Voluit Christus dicere in illis ipsis miraculis non quærere eos, quod spirituale, sed quod carnale erat; non fructum animæ, sed corporis. Fructus animæ erat, vt ex miraculis crederent Christum verum Dei filium, verumq; Deum esse, quod illi non credebant: fructus corporis, vt saturarentur, vt sperarent fore, vt se Christus locupletaret frumento, vino oleo, cæterisque rebus ad vitam necessariis multiplicatis. Per panem enim hoc loco res omnes ad vitam sustentandam necessarias intelligit, vt Gregorius obseruauit libr. 23. Moralium, capit. 16. Hoc sensu Augustinus, & Beda interpretantur. *Propter carnem me quæritis*, inquit August. *non propter spiritum. Quàm multi non quærunt Iesum, nisi vt illis faciat bene secundum tempus. Alius negotium habet, quærit intercessionem clericorum; alius præmittit à potentiore, fugit ad Ecclesiam; alius pro se vult interueniri apud eum, apud quem parum valet. Ille sic, ille sic impletur quotidie talibus Ecclesia. Vix quæritur Iesus propter Iesum.* Hoc ipsum quod D. Augustinus queritur, D. Paulus suo iam tempore querebatur. *Omnes*, inquit, *quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi.* Vero simile est non omnes, qui eo ad Christum venerant, eo animo venisse, vt ab eo iterum pane saturarentur, sed quia plerique eo animo veniebant, quod plerique faciebant, vsitato loquendi more omnes facere dicuntur.

In miraculis non quod spirituale, sed quod carnale erat quærebant Iudæi

Tract. 25.

Vix quæritur Iesus propter Iesum.

ad Philipp. 2. 21.

27. *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis.*] Sumpta occasione à corporali, quem illi quærebant cibo, ad spiritualem cibum transfert. Quemadmodum Samaritanam illam mulierem ab aqua corporea, de

Digitized by Google

qua loquebatur, ad spiritualem traduxit, cap. 4. 10. vt D. Augustinus adnotauit. Quæri potest, quid hoc loco significet *operamini*. Quod ante dixerat *quæritis*, nunc dicit *operamini*. *Quæritis*, inquit, *me*, *quia manducastis ex panibus*, *& saturati estis*. Hoc est non quæritis me, sed panem; ne quæratis panem, sed me. Hoc est, *operamini non cibum*, *qui perit*, *sed qui permanet in vitam æternam*. Maiorem tamen vim habet operandi verbum quàm quærendi, & illi quodammodo opponitur. Quærere enim hoc loco est cibum nullo labore, sed ab alio suppeditatum habere velle. Hac enim ratione Christum illi sequebantur, vt ab eo otiosi, & nihil agentes pascerentur, experti factam ab eo multiplicationem panis. Exhortatur ergo eos, & vt alium quærant meliorem panem, & vt alia ratione quærant, non otiosi, non desides, sed laborantes, & quemadmodum primo homini dictum est *in sudore vultus tui*. Hoc est ἐργάζεσθε *operamini*. Eodem enim modo dicit, *operamini cibum*, quo dicit D. Paulus Philip. 2. 12. *Cum metu*, *& tremore vestram salutem operamini*, id est, propriis operibus, & diligentia Dei adiuuante gratia meremini. Sic solemus Hispanicè, Italicè, Gallicè vulgo loqui, lucrari suam vitam, id est operari cibum. Itaque inepte magnus quidam, vt sibi ipse videtur, hæreticorum interpres vertit, Operemini cibo. Nam vt operari cibum minus Latinè dicatur, significantius tamen dictum est. Vsui ergo hic locus est, ad confirmandum Ecclesiasticum dogma, nos etiam cum diuina gratia iustificationem nostram operari: sic enim loquar, nec otiosos, sed aliquid agentes iustificari. Quem intelligat cibum, *qui non perit*, *sed permanet in vitam æternam*, disputari solet. Hinc enim initium magnæ illius, & hoc temporis nimiùm agitatæ quæstionis nascitur, num Christus hoc capite de Eucharistiæ loquatur sacramento. Quam quæstionem posteà ver. 51. explicaturi sumus. Interim hoc habeamus, illic quidem de sacramento propriè agere: hìc communiter, & de sacramento, & de fide, & de gratia, & de rebus omnibus, quibus vita æterna parari potest. Se igitur ipsum cibum vocat, quemadmodum D. Augustinus, & Beda docent: sed tamen ipsũ non solum fide, cui si nihil accedat, ad vitam æternam satis non est: sed vt caritate, & sacramento, & bonorum operum imitatione, & quocumque alio siue corporali, siue spirituali modo apprehensum. Non enim est generalis restringenda sententia, aut ad fidem, vt Apollinarius in Græcorum Catena, & Philastrius in catalogo hæreticorum faciunt; nec ad solam Dei voluntatem, de qua Christus alibi dixit; *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius*, *qui misit me*, vt exponit Basilius in regula 207. Nisi voluntas Dei generaliter etiam accipiatur pro omnibus rebus, quas ad consequendam vitam æternam facere debemus. Dicit hunc cibum non perire, sed in vitam æternam permanere: non quòd sæpe non pereat; sed quod causa æternæ vitæ sit. Alioqui & bona opera, quæ & ipsa hìc cibum in vitam æternam permanentem vocari diximus, & singula momento temporis sicut & mala: & cuncta huius vitæ termino finiuntur. Das eleemosynam, ieiunas, aut aliquid aliud operis boni facis, statim opus transit, quemadmodum cum facis homicidium. Et vt bonis operibus bona opera toto vitæ tempore continues: tamen post hanc vtique vitam ea non exercebis. Transeunt igitur actu, manent fructu, manent effectu. Dixit autem, *qui non perit*, vt alluderet ad corporalem cibum, qui perit, *in ventrem enim vadit*, vt alibi dicit, *& in secessum emittitur*. Illi ergo cibo hunc opponit. Non igitur eodem sensu hunc manere, illum perire dicit: sed hunc quidem effectu manere, illum substantia perire. Nec hac ambiguitate absurde ludit, sed eleganter. Sicut Matth. 8. 22. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*: & supra cap. 4. 13. *Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterũ*; *qui autem biberit ex aqua*, *quam ego dabo ei*, *non sitiet in æternum*. Alio enim sensu, qui sepeliunt, alio qui sepeliuntur, mortui appellantur: & non eodem modo sitire, & non sitire dicitur. Pertinet etiam ad explanationem huius loci, vt dicamus cur non dixerit, qui permanet in æternum: sed *qui permanet in vitam æternam*. Agebat de cibo, cuius proprium est vitam alere, atque producere, opponitque spiritualem cibum corporali: quod corporalis ad breue tempus vitam præstet, statimque corrumpatur: spiritualis det vitam æternam. Quod dicit hic Christus metaphora cibi, dicit D. Paulus Galat. 6. 8. metaphora sementis, & messis. *Qui seminat in carne sua*, *de carne & metet corruptionem*: *qui autem seminat in spiritu*, *de spiritu metet vitam æternam*. Hoc Cyrillus adnotauit. Cur addidit, *quem filius hominis dabit vobis?* Græce quidem ambigua oratio est, potestque relatiuum ἣν & ad cibum, & ad vitam æternam referri, sed multo melius ad cibum, quia de eo disputabatur. Cur igitur hoc addidit? ob tres opinor causas. Primùm vt alluderet ad panem illum, quem pridie eius diei illis dederat, quasi dicat. Qui illum vobis panem dedit, alium vobis, si in ipsum credideritis, meliorem dabit. Deinde vt alluderet ad eorum studium, quibuscum loquebatur. Venerant ad eum eo animo, vt cibum ab eo corporeum quærerent: respondet meliorem se illis quàm quem ipsi quærebant, daturum cibum, si in se credant. Denique vt eos ad fidem, id est, ad credendum in se alliceret promissione melioris cibi quem nemo ipsis præter se vnum dare posset. Eodem enim modo Samaritanam attraxerat c. 4. 10. *Si scires donum Dei*, *& quis est, qui dicit tibi da mihi bibere*, *tu forsitan petisses ab eo*, *& dedisset tibi aquam viuam*. Vocauit se hìc filium hominis non solùm ea consuetudine, qua alibi frequenter vocare solet, sed partim modestia, partim vt significaret se etiam, vt hominem eum panem daturum esse. Hoc olim loco Messalianos hæreticos, qui & Euchetæ, id est, precatores dicti sunt, abusos fuisse, vt probarent errorem suum, non esse homini Christiano manibus laborandum: sed vsque orationi, i. spirituali cibo insistendum Chrysost. Leontius, Theophylact. & Euthym. indicant in huius loci cõmentariis & Basilius regula 207. Quem illi errorem ex D. Paulo facilè refutarunt. *Si quis non vult operari*, *nec manducet*. 2. Thessal. 3. 10. & *Laboramus operantes manibus nostris* 1. Cor. 4. 12. &, *qui furabatur*, *iam non furetur*, *magis autem laboret*, *operando manibus suis*, *quod bonum est*, *vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti*. Ephes. 4. 28. & *Operam detis*, *vt quieti sitis*, *& vt vestrum negotium agatis*, *& operemini manibus vestris*, *sicut præcepimus vobis*. 1. Thessal. 4. 11.

Hunc enim Pater signauit Deus.] Locus difficilis. Miror Ammonium Græcum, & eruditum auctorem ad panem de quo agebatur, hoc referre. Quod quidem si ratio Grammaticæ pateretur, sententiam redderet concinnam & elegantem. Solet pani sigillum imprimi, vt appareat, à quo sit factus: vocauerat autem se Christus cibum, id est, panem: dicit ergo se panem esse sigillo à Patre obsignatum: id est, panem non terrenum, sed cœlestem, non ab hominibus, sed à Deo factum. Sed, vt dixi, Grammaticæ ratio non patitur. Quia nomen τροφὴ cibus femininum, relatiuũ τοῦτον masculinum est. Itaque dubium non est, quin ad Christum ipsum sit referendum. Eademque ratione Ruperti expositio refutatur, qui & ipse quamuis sententia alia ad cibum refert. *Hunc*, inquit, *cibum signauit Deus*, *id est*, *à communibus distinxit cibis*, *vt cum*

Gen. 3. 19.

Theodor. Beza in Annot.

Vsus loc huius ad confirmandum Ecclesiasticum dogma de iustificatione.

Christus hic de iis agit, quib. vita æterna parari potest.

Sup. c. 4. 34

Bona opera transeunt actu, manent fructu & effectu.

Mat. 15. 17.

Messaliani quondam hoc loco abusi refelluntur.

Digitized by Google

alios bonis, ac malis communes fecerit, solum hunc panem, hunc cibum nunquam dare velit nisi dignis. Quidam ergo sic interpretantur, Filium obsignatum à Patre esse, quasi signari sit declarari, demonstrarique, referuntque ad Patris de Filio testimonium. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, Matth. 3.17. & ad miracula quibus eum Pater filium suum esse declarauit. Ita Chrysostomus hom. 43. Theophylact⁹ & Euthymius, eandemque interpretationem inter alias adhibet, & probat Ammonius in Græcorum Catena. Hoc plerisque hoc tempore placere video; sed alium ego sensum magis proprium esse arbitror, quem paulo post explicabo. Augustinus & Beda signatum à Patre Filium interpretantur, id est, à cæteris hominibus segregatum. *Istum filium hominis*, inquit Augustinus, *nolite sic accipere, quasi alios filios hominum, de quibus dictum est, filij hominum in protectione alarum tuarum sperabunt. Iste filius hominis sequestratus quadam gratia Spiritus; & secundum carnem filius hominis exceptus à numero hominum filius hominis est. Iste & filius hominis, & filius Dei est. Iste homo etiam Deus est.* Hoc habet hæc opinio probabilitatis, quod præterquā quod est Augustini, solemus, quæ ab aliis distinguere, ac segregare volumus σφραγίζειν sigillo obsignare, quo Græco verbo vsus hîc Ioannes est. & à D. Paulo ad Heb. 7. 26. Christus *segregatus à peccatoribus* dicitur. Hilarius 8. de Trinitate, & Cyrillus videntur de vnione, quam vocant, hypostatica interpretari, quasi signatus filius hominis à Patre dicatur, *quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Sigillum est ipsa diuinitas. Quæ sententia, quamuis via alia, eodem, quo opinio D. Augustini redit. Leontius exponit *signauit*, id est, in hoc ipsum misit, vt cibum hunc hominibus afferret. Aliam Ammonius & Cyrillus interpretationem afferunt, vt idem sit *signauit*, quod vnxit. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Rectè fortasse, si exposuissent, quod in primis dicendum erat, quid vnctioni cum cibo. Alij signatum, id est, clausum, & absconditum exponunt. *Tu es*, inquit, *Deus absconditus; & in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi.* Christum igitur illum esse librum, qui apud eundem Ioannem in Apocalypsi septem sigillis signatus fuisse dicitur. At nemo doctus ignorat librum illum non Christum, sed Prophetias veteris testamenti significare, quas propterea nemo præter agnū aperire potuit, quia solus eas agnus impleuit, implēdoque effecit, vt, quæ prius non intelligebantur, facile ex euentu ipso possent intelligi. Hoc enim est aperire. Alii hoc modo, *Hunc Pater signauit*, id est hoc signum in illo posuit, quo vos cognosceretis illum Regem esse vestrum, quod vobis hunc panem daret. Illi enim propterea temporalem Regem esse putabant versu 15. quia panem illis corporeum suppeditauerat; Christum ergo respondere alio signo cognoscendum esse Iudæorum, qui expectabatur, Regem. Daturum quidem illis panem, sed cælestem, & immortalem, non terrenum, & breui tempore periturum. Alias minùs probabiles interpretationes sciens prætermitto, nullum ratus operæ pretium recēsere. Meam ponam, quam ego non tam meam, quàm veterum autorum esse arbitror, nisi quod illi minus fortasse declararūt. Cum Christus ageret de cibo illo in vitam æternam permanente Iudæis dando, non dubito his verbis auctoritatem, qua eum illis daturus erat, ostendere voluisse. Quorsum enim hoc adiiceret, si quid aliud dicere voluisset? Docet ergo propterea se eum cibum dare posse, quia eam sibi Pater auctoritatem dederat, vt eum hominibus daret. Cùm enim se filium hominis appellasset, poterant illi merito dubitare, quomodo, homo cùm esset, cibū in vitam æternam permanentem dare posset. Respōdet obiectioni tacite se, quamuis homo sit, diuina id Patris auctoritate facturum esse. Signare igitur est auctoritatem dare, quia solemus litteris impresso sigillo auctoritatem, & fidem adhibere. Quemadmodum c. 3. 33. dixit. *Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est*, id est, quasi adhibito sigillo confirmauit. Quomodo hanc Pater filio auctoritatem dedit? efficiendo nimirum, vt homo ille simul Deus esset, filiusq; Dei naturalis, vngendo illum Spiritu sancto; & inhabitante in ipso diuinitate declarādo filium esse suū. Ita fit vt & Chryso. & Augustini, & Cyrilli, & Ammonii interpretatio & eadem, & ad hunc modum explicata vera sit. Sic Hilarius, *Vnigenitus vero Deus, & per sacramentum salutis nostræ hominis filius volens proprietatis nobis paternæ in se significare speciem signatum se à Deo ait; & hoc ideo, quia vitæ æternæ escam Filius esset daturus, vt per hoc potestas in eo danda ad æternitatem escæ intelligi posset, quia omnē in se paternæ formæ plenitudinem signantis se Dei contineret.* Dubitari posset cur Christus prter consuetudinem suam ad nomen Patris Dei quoque adiecerit? *Hunc* inquit, *Pater signauit Deus.* Aliquid enim fuisse causæ locutionis nouitas ostendit. Dixerat, *Quem filius hominis dabit vobis*, opponit ergo Filio Patrem, homini Deum; quasi dicat, quamuis Filius hominis, id est homo sim, dare vobis hunc cibum potero, quia mihi Pater, qui Deus est, hanc auctoritatem dedit. Sed cur non dixerit, Hunc Pater Deus signauit, sed interposito verbo, *Hunc Pater signauit Deus*, aliquam mihi persuadeo fuisse causam. Credo Græcum articulum, ὁ, vim habere relatiui, itaque non esse sensum Deus Pater signauit, sed, *Pater signauit*, qui Deus est. Quod etsi re idem est, hoc est dictum efficacius.

Augustini expositio signauit, id est a cæteris segregauit, & distinxit. *Psal. 35.8.* *Ad Coloss. 2.9.* *Psal. 44.8* *Isa. 45.15. Coloss. 2.3. cap. 5. 1.* *Auctoris interpretatio, quæ & veterum.* *Act. 4.27. & 10. 38.* *Lib. 8. de Trinit.* *Cur Christus ad nomē Patris Dei nomen addiderit* *Tract. 25.*

28. *Quid faciemus, vt operemur opera Dei?* Videntur intellexisse Iudæi, quod Christus dixerat, *operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, de operibus, quæ eos ad consequendam vitam ęternam facere oportebat. Sic Augustinus, & Beda, *Dixerat*, inquit Augustinus *illis, Operamini escam non quæ perit, sed quæ permanet in vitam æternam. Quid faciemus inquiunt, quid obseruando hoc præceptum implere poterimus?* Significat Augustin⁹ propterea de operibus eos interrogasse, quia Christus dixerat *Operamini*. De animo, quo id interrogauerint, cum nihil Euangelista indicet, non est nostrum iudicare. Chrysostomus tamen, Cyrill. Theophylactus, Leontius, & Euthymius non discendi causa, sed superbo, arrogātique animo interrogasse putant, existimantes nullum aliud opus Christum ipsis prolaturū, quàm quæ Moyses ante præcepisset; quæ non minus ipsi, quàm illi scirent, vt Leontius ait. Credi hoc magis, quàm probari de Iudæis potest in solis legis operibus confidentibus. Sed probabile etiam est eos existimasse aliquid noui præter ea, quæ à Moyse præcepta essent, dicturum Christum, quēadmodum noua etiam, & ante non visa miracula faciebat. Non dixerat Christus, operamini opus Dei. Illi tamen respondent, *Vt operemur opera Dei*, non contenti dicere, quid faciemus boni? aut quid faciemus, vt cibum istum, quem nos operari iubes, operemur? Voluerunt enim, vt suspicor, cautionem adhibere; quasi significantes paratos se esse facere, quidquid sibi Christus præcepisset, modò opus Dei esset. Opus enim Dei vocant, non quod à Deo præceptum esset; id enim se non putabant ignorare, sed quod Deo gratum esset, atque conueniens, quemadmodum exponunt in Catena Græcorum Apollinarius, & Leontius. Hoc ergo cum dicunt, diuini honoris studiosi videri volunt. *Tract. 25.*

29. *Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille.*]

Digitized by Google

Præter ipsorum prorsus opinionem respondet. Aliquid enim aliud responsurum sperabant. Ille vero apte prorsus ad homines nihil nisi opera legis cogitantes respondet iisdem vtens verbis, quibus illi interrogantes vsi fuerant. Interrogauerant, *quid faciemus, vt operemur opera Dei?* Respondet, *hoc est opus Dei*. Illi multa interrogauerant, quasi indicantes omnia, quotquot essent se facturos. Christus vnum respondet, *hoc est opus Dei*. Illi opera aliqua magna, atque difficilia cogitabant, quæ magno cum labore facienda essent. Christus vnum tantum ostendit opus, quod æque ab omnibus sine vllo labore, sine manibus, sine pedibus fieri potest, vt credant. Illi pietatis studium affectasse videbantur, cum dixerunt, *Vt operemur opera Dei*; Christus illis pietatis exprobrat ignorantiam, quod quale sit verum opus Dei nescire videantur. Fidem vocat *opus Dei*, non quia Dei donum est, etsi re quidem vera est, sed quia Deo gratum est, atque conueniens, vt superiore versu ex Apollinario, & Leontio dicebamus. Non dixit, Vt credatis in me; partim, vt arbitror, modestiæ causa, ne seipsum commendare videretur; partim vt simul doceret, quamobrem credere in se deberent, nempe quia ab illo ipso Deo missus fuerat, cuius illi opera se facturos pollicebantur; & in hoc ipsum missus, vt omnes, qui salui esse vellent, in illum crederent. Emphatica ergo illa verba sunt, *Quem misit ille*.

Fides dicitur opus Dei.

Apta huic loco quæstio est quamobrem Christus quidem opus appellet, cũ fides non solum vbique fere alias, sed hoc etiam ipso in loco operibus opponi videatur. Facilis ex iis, quæ modo diximus, coniectura capitur, propterea fidem opus appellasse, cum eam operibus legis opponeret, vt alluderet ad eorum verba, & ea quodammodo imitaretur, sicut cap. 4. 10. propterea gratiam, aut doctrinam suam potum, & aquam appellauit, vt ad verba mulieris alluderet, quæ dixerat, *Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana?* & vers. 34. propterea Patris voluntatem cibum nominauit, quia discipuli dixerant, *Rabbi manduca*, & Matth. 12. 50. ideo eos, qui voluntatem patris sui faciunt, fratres suos, & sorores, & matrem appellauit, quia auditores illi dixerant, ver. 47. *Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te.*

Cur fides opus dicitur, cum operibus sæpius opponatur.

Maior quæstio, cur Christus generaliter interrogatus, quid opus facto esset, vt cibum illum permanentem in vitam æternam, aut vitam ipsam æternam consequerentur, de sola fide respondet *vt credatis*. Exultant hîc hæretici noui stolida confidentia victoriæ; sola nos profecto fide iustificari, quando consultus Christus quid agẽdum, vt salui esse possemus, nobis esset; hoc vnum respondeat, vt credamus. Non vident cæci eodem argumento probari posse operibus nos sine fide iustificari, cum interrogatus alibi Christus quid ad cõsequendam vitam æternam facere opus esset, nulla de fide mentione facta per sola opera responderit, *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*. Matthæi 19. 17. Quemadmodum ergo ex illo loco colligi non potest solis nos operibus iustificari; ita ex hoc non colligitur iustificari sola fide. Sed ex hoc quidem colligitur nos iustificari fide, ex illo iustificari operibus; ex vtriusque collatione & fide nos, & operibus iustificari, quæ Ecclesiæ Catholicæ doctrina, atque fides est, sine qua nemo quisquam qualiacunque, & quantacunque habeat opera, iustificari potest.

Hæretici hoc loco abutentes de iustificatione ex sola fide refelluntur.

Cur ergo Christus de sola fide respondit? Primum quidem negare possem de sola respondere fide. Fidem enim hîc totam legem Euangelicam, quæ & fidem, & caritatem, & bona opera complectitur, videtur appellare; cum eam veteri opponat legi, in qua illi, quibuscum agebat, nimium hærebant. Possem, inquam, hoc dicere, & grauissimo confirmare auctore D. Paulo, qui cum *legem factorum*, seu operum, *& legem fidei*, distinguit Rom. 3. 27. haud dubie *legem fidei*, non fidem solam, sed totam etiam Euangelicam legem vocat in qua & fides, & opera continentur. Sed hac responsione, alia sufficiente, opus non est. Loquebatur cum iis Christus, quibus nihil, vt salui essent, præter fidem, deesse videbatur, nam ad opera omnia alia facienda promptos se esse declarabant. Adhibendum igitur illis id, quo maxime indigebãt, medicamentum fuit. Adolescenti vero illi per opera respondit, *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*, quia cum sibi ita omnia mandata seruasse videretur, vt nihil præterea maius posset facere, voluit illi Christus ostendere aliquid illi deesse, vt ad Christianæ vitæ perfectionem perueniret. *Si vis*, inquit, *perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me.*

Cur Christus de sola fide respondit.

Mat. 19. 17

Ibid. ver. 21.

Scribunt hoc loco Augustinus, & Beda id, quod perperam intellectum hæretici contra veram corporis, & sanguinis Christi perceptionem nobis non minus imperite, quàm insolenter obiiciunt. *Hoc est opus Dei*, inquit Augustinus tract. 25. *credatis in eum, quem misit ille. Hoc est ergo manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, vt quid paras dentes, & ventrem? Crede, & manducasti.* Acclamant hæretici ad hæc verba, nos non re ipsa, sed spiritualiter, hoc est per fidem corpus, & sanguinem Domini sumere. Credere enim interprete Augustino esse manducare. Primum rogo homines istos acutos, cur ipsi ad sumendam profanam illam cœnam suam parent dentes, & ventrem, si credere est manducare? Deinde affirmo eos nequaquam intelligere, quid sibi velit, aut qua de re loquatur Augustinus. Putant enim de Eucharistiæ loqui sacramento, cum ne in mentem quidem illi venerit, vt de eo hîc ageret. Nam si de sacramento loqueretur, profecto non diceret parandos non esse dentes, & ventrem, id est, nulla re corporea opus esse, cum sexcentis locis doceat adeo esse omnibus Eucharistiam ad salutem necessariam, vt ne infantes quidem nisi ea sumpta salui esse possint. Locos Augustini versu 53. vbi ea de re disputaturi sumus, indicabimus. Non ergo de Eucharistia loquebatur, sed interpretabatur, quod Christ⁹ dixerat ver. 27. *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, quemadmodum existimauit Christum his ipsis verbis interpretari, *Hoc est opus Dei, vt credatis*, id est, hoc est, quod facere debetis, vt cibum illum operemini, credere in me; se enim ipsum cibum appellasse, fidem operationem eius, id est consequutionem. Per fidem enim Christum consequimur, apprehendimus, & possidemus, quod est illum tanquàm cibum manducare. Itaque qui Catholici existimant Augustinum hoc loco de Eucharistia dissidere, etsi meliore erant animo, nihilo tamen melius, quam hæretici Augustinum intelligunt. Denique vt concedamus de Eucharistia Augustinum loqui, quid inde Caluinistæ conficient? Corpus Christi non re ipsa, sed fide sola à nobis sumi? Non profecto magis, quàm si colligerent non fuisse in lege veteri re ipsa, verisque hostiis, sed sola misericordia Deo sacrificandum, quia non iam Augustinus, sed Deus ipse dicit, *Misericordiam volo, non sacrificium*, & *quo mihi multitudinem victimarum vestrarum?* Quemadmodum ergo Deus noluit dicere non esse sibi hostiis sacrificandum, sed magis sibi misericordiam sine hostiis, quã hostias sine misericordia placere; ita prorsus Augustinus, si hoc loco de sacra Eucharistia loqueretur, nollet significare non esse re ipsa Christi corpus nobis sumẽdum, sed plus nobis prodesse, magis Deo esse gratum, vt sola fide sine sacramento, quã

Augustini loc. ab hæreticis obiectus explicatur.

Osee. 6. 6. Matth. 9. 13. & 12. 7. Isa. 1. 11.

Digitized by Google

vt re ipsa ac sacramento sine fide sumeremus. Quod quis neget esse verum?

30. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus vt credamus tibi; quid operaris?*] Dixerat Christus se missum à Deo quemadmodum olim Moses missus fuerat, indicans se eum esse, de quo Moses dixerat Deuter. 18. 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut meipsum suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Itaque iure suo, vt in se crederent, postulauit. Iudæi intelligentes quo Christus alluderet, memoresque Moysem ipsũ non ausum sine auctoritate signa faciendi sese liberandi populi ducem profiteri. *Ecce,* inquit, *Ego vadam ad filios Israel, & dicam eis, Deus patrum vestrorum misit me ad vos; si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid dicam eis?* ideo ergo similia ab eo signa petunt. Sed mirum hoc ipsum est, qua fronte signum ab eo postulent, quem pridie viderant quinque panibus, & duobus piscibus quinque hominum millia saturasse, quod vsque adeo tunc magnum esse miraculum putauerunt, vt dixerint: *Hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum,* supra vers. 14. Respondent Augustinus, & Beda, magnum quidem id fuisse signum; atque ita eos confessos fuisse, cæterum non qualecunque nunc signum; sed manna de cœlo postulare; propterea statim adiungunt, *Patres nostri manducauerunt manna in deserto.* Videntur mihi signum petere, non solum vt sibi manna daret, sed vt experirentur, an quod semel fecerat, vt quinque panibus, quinq; hominum millia saturaret, semper aut posset, aut vellet facere; propterea exemplum manna protulisse, vt Christum quodammodo irritarēt prouocarentque, vt quidpiam simile faceret. Quanquam Chrysostomus, Leontius, Theophyl. & Euthy. ad solum manna hanc petitionē restringere videntur. Ergo quæ causa sufficere debere videbatur, vt signum non peterent, ea vt peterent effecit, quod paulo ante multiplicati panis signũ vidissent. Inde enim ingressi in spem erant, fore, vt semper sibi Christus cibum suppeditaret; quod an posset, aut vellet efficere hac interrogatione ab eo elicere voluerunt.

Exod. 3. 13. *Cur à Christo Iudæi signũ postulent.*

Exo. 16. 4. *Psal. 77. 24.* *Sap 16. 20.*

31. *Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cœlo dedit eis manducare.*] Diximus modo ex Chrysost. Leontio, Theophylacto, & Euthymio ideo hoc eos vsos exemplo, vt Christũ quodammodo cogerent aut idem, aut simile facere miraculum, quo otiosum nutriret populum. Indicant se Moysi quidē merito non temere credere: populũ enim annos quadraginta non serentem, non metentem aluisse, eadem se facilitate in ipsum credituros, si aut idem, aut simile faciat. Ostendunt etiam se, vt notat Cyrillus, non nisi carnalia atq; terrena, quæq; ad ventrem pertinent cogitare. Singula verba suum habent pondus. Comparant se tacite cum patribus, quasi insinuantes nihil se postulare, quod non sibi veluti hæreditario iure debeatur. Patres, maioresque olim suos cibum à Moyse petiuisse, accepisseque cælestem ab eo panem; se similem ab eo panem postulare, qui Moysis similis haberi velit. Cum dicunt *patres nostri* numerum etiam hominum ingentem significant, sexies enim centena hominum millia circiter erant. In patribus suis se quodam modo panem illũ comedisse intelligunt. Dicũt autem, *manducauerunt*, id est re ipsa experti sunt, quid à Deo Moyses impetrare posset. Non sola opinione, sed experientia ipsa cælestem ederunt panem; idque in deserto; vbi difficilius erat parare cibos. *Nunquid,* inquiebant, *poterit Deus parare mensam in deserto, Nunquid & panem poterit dare?* Alia etiam vis in nomine deserti latet, quod tēpus annorum quadraginta quibus in deserto Hebræi versati sunt, significatur. Quasi dicant, non semel, aut iterũ, sed per totos annos quadraginta, id est quamdiu in deserto versati sunt, cælestem edisse panem. Deniq; ne fabulam narrare videātur, scripturæ testimonio confirmāt, *Sicut scriptum est, panem de cœlo dedit eis manducare.*

Iudæi superbe se cũ maioribus suis comparant. *Exo. 12. 37. 38.* *Psal. 77. 19. 20.*

32. *Dixit ergo eis, Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panē de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.*] Cum magna Christus asseueratione respondet, *Amen, amen dico vobis,* quia rem illis dicebat admodum contra ipsorum opinionem. Porro cum illi non se, sed patres suos panem illum cælestem dixissent accepisse; ipse non de patribus, sed de illis respōdet, *Non Moyses dedit vobis, quia* vt superiore versu diximus se in patribus suis intellexerant eum panem comedisse. Duplex hic latet antithesis, in qua vis tota sententiæ consistit. Altera inter Moysem, & Deum, altera inter panem, & panem, id est inter mãna, & Christum ipsum, qui verus de cœlo panis erat. Ex prima secundam tacite probat. Nam ex eo ipso, quod Moyses, vt illi gloriabantur, manna eis dederat, colligit non fuisse verum panem, atque celestem, quia verum, cælestemque panem purus homo dare non potuit; se vero indicat verum esse panem, quia non à Moyse, non ab homine vllo, sed à solo Deo datus, id est missus est. Ex diuersis igitur auctoribus diuersum panem, alium alio meliorem esse probat, quemadmodum si quis, vt vnum panem meliorem probet esse, quàm alium, à meliore pistore factum fuisse dicat. At manna etiam Deus dederat. Moyses minister tantum fuerat, ac ne minister quidem; nec enim ipse vel tanquam minister manna fecerat. Ita est, sed Christus ex Iudæorum loquitur opinione, qui Moysem eius miraculi auctorem facere videbātur. Quærit Chrysostomus cur non seipsum Christus, sed Patrem opponat Moysi, & non dicat, sed ego do vobis panem de cœlo verum; cum id vere dicere potuerit, & Samaritanæ non Patrē, sed seipsum aquam illam viuam, & in vitam æternam salientem daturum dixerit cap. 4. 10. 14. Quin hoc ipso cap. ver. 27. seipsum panem hunc, de quo nunc loquitur, daturum dixerat. Respondet ideo id fecisse, quia Iudæi idonei auditores non erant, vt ad eum modum cum eis loqueretur, voluisséque declarare modo ipso loquendi diuerso, quantum inter Samaritanæ mulieris in credendo facilitatem, & Iudæorum duritiem interesset. At his ipsis Iudæis paulo ante dixerat se hũc panem daturum esse. Itaque aliter explicandam quęstionem arbitror. Primum illic nondum illi Moyses obiectus fuerat, hic iam fuerat obiectus. *Patres,* inquiunt, *nostri manducauerunt manna in deserto;* tacitè enim illi, quemadmodum diximus, opponunt Moysem, propterea non se, sed Patrem illi rursus opponit, ne quod probandum erat, pro argumento sumere videatur. Deinde cum v. 27. dixit se panem illum daturum esse, dare erat in mortem tradere, & edendo in sacramento relinquere, quod sibi sine arrogantia potuit attribuere. Cùm autem hoc loco dicit, *Pater meus dat vobis panem de cœlo, verum,* dare est mittere; quod non de se, sed de Patre dicere potuit; nec enim a se, sed à Patre missus fuerat. Theophylactus videtur existimare nullam inter Moysem, & Patrem comparationem fieri; sed solum panem pani opponi, quod ille, quem Moyses dedit, verus, cælestisque non fuerit; hic, quem Pater dat, cælestis, ac verus sit. Et quidem non diffiteor panem præcipue cum pane comparari; sed cum videamus tam diligenter Moysem in vna parte, Patrem in altera nominare, dubitandum non est voluisse Christum Moysis auctoritatem minuere, vt ab eo Iudæos auelleret, & ad Patrem traduceret. Cum dicit, Moysem nō dedisse illis

Antithesis prior inter Moysē, & Deum.

Digitized by Google

panem de cœlo, intelligit, vt existimat Theophylactus, non dedisse verum de cœlo panem, sicut in altero orationis membro dicit: *Sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Quanquam mihi non solùm videtur negare Moysem verum dedisse panem, sed etiam panem de cœlo dedisse. Duabus enim in rebus panem, quẽ Moyses dederat, cum eo, quem Patrem dare dicit, confert; quod hic de cœlo sit, ille non fuerit; quod hic verus, ille non item. Secundum ex primo sequitur. Nam quia hic panis de cœlo erat, verus erat; quia ille de cœlo non erat, verus non erat. Hęc fortasse fuit causa, cur in priori membro non dixit: *Nõ Moyses dedit vobis panem de cœlo verum*, quia si de cœlo non erat, nec verus erat, contentus in secundo membro id explicare. Videndũ nunc est, quid sit panem esse, vel non esse de cœlo; & panem esse, vel non esse verum. De cœlo proprie esse, est de cœlo ipso vero descendisse, quemadmodum Christus solus descenderat, ideoq; vere cœlestis panis erat. Manna vero illud nõ de cœlo, sed de aëre pluerat; dicebaturque improprie panis de cœlo, quemadmodum volucres cœli appellantur, siue quia aer ipse per catachresim cœlum dicitur; siue quia quod altè de aere cadit, de cœlo cadere videtur, vt Chrysost. Leontius, Theophylactus, & Euthy. interpretantur. *Verum* autẽ iidem auctores quatuor, & August. Cyrillus, Beda & Rupertus sic accipiunt, vt figuræ opponatur, quasi dicat, panis ille, quẽ dedit vobis Moyses, non erat veritas, sed figura; hic, quem Pater vobis dat, veritas est, quæ per figuram illam adũbrabatur. Probabilis interpretatio, sed plus quiddam videtur Christus significasse. Agebat enim non tam de natura, quàm de vi, & efficacitate panis. Nam si naturam quidem spectes, neuter illorum verus erat panis; sed ille ros, hic Deus & homo erat. Si efficacitatem, ille ad breue tantũ tempus vitam corpori, hic sempiternam animo vitam suppeditabat. Cùm ergo proprium sit panis vitam dare, hic verus erat panis, ille huius comparatione non erat. Sic lib. 1. aduersus Arium Victorinus interpretatur.

Posterior antithesis panis cum pane.

Quid sit panem esse de cœlo, & verum.

Manna improprie panis de cœlo.

33. *Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.*] Sic Græci fere codices habent. Latini multi legunt: *Panis enim verus est*, quæ lectio si paribus probaretur auctoribus, magis mihi quidem placeret, quia meliorem videtur habere sententiam. Probat enim quod dixerat, verum esse panem, quem Pater daret, duabus rebus, & quia de cœlo descendit, vnde nihil falsum, nihil adulterinum potest descendere; & quia vitam dat mundo. Si legamus, vt Græci legunt, dicemus probare Christum, quod dixerat, Patrem suum panem de cœlo verũ dare, quia de cœlo est, & à Deo datus, hoc est *panis Dei, qui de cœlo descendit*: & *verus est, qui dat vitam mundo.* Proprium enim est panis vitam dare. Cum dicit: *Qui dat vitam mundo*, videtur alludere ad id, quod ver. 31. Iudæi dixerant: *Patres nostri manducauerunt manna.* Quemadmodum enim hunc panem mannæ, ita mundum vniuersum Iudæorum patribus opponit. Manna solos Hebræos ad tempus aluit, panis hic vniuerso mundo quantum in se est, vitam prębet, quemadmodum Chrysost. Cyrillus, Leontius, & Euthym. adnotauerunt. Quam vitam intelligat corporis, an animæ v. 49. & 50. loco magis idoneo sumus disputaturi.

Varia lectio in codicibus Latinis.

34. *Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem hunc.*] Videntur, quod Christus dixerat, de sola vita corporis intellexisse, vt Cyrillus, Chrysost. August. Beda, Theophylact. Euthym. existimant. Cum enim audissent panem illum vitam non solùm Iudæis, sed toti etiam mundo præstare posse, & vitam quidem non breuem, sed sempiternam, vt dixerat ver. 27. rogant, vt semper sibi eum panem det. *Quomodo mulier illa Samaritana*, inquit August. *cui dictum est: Qui biberit ex hac aqua, non sitiet vnquam, continuo illa secundum corpus accipiens, sed tamen carere indigentia volens, da mihi, inquit, Domine, de hac aqua, sic & isti, Domine da nobis panem hunc, qui nos reficiat, nec deficiat.* Probabile hoc est, sed non minus probabile mihi videtur esse, recte eos intellexisse Christũ non de vita corporis, sed de vita animi locutum fuisse; quam enim vitam æternam, nisi animi cogitare poterant? sed intelligentes quid diceret, quod maioris fuit culpæ, non credidisse, irridẽtesque respondisse, *Semper da nobis panem hunc*, quasi dicant, nec vllus eiusmodi panis est, nec si esset dare tu posses. Eadem enim irrisione Samaritanam illam respondisse, dixisseque: *Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiã, neque veniam huc haurire.* Atqui hoc illis Christus v. 36. videtur exprobrare, quod cùm audissent, intellexissentque, non crederent.

Sup. c.4.15.

De vita corporis, an animi locuti sint Iudæi.

ver. 29.

35. *Dixit autem [eis] Iesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam.*] Siue Iudæi, quod Christus dixerat, non intellexerant, vt auctores illi, quos modò nominauimus, putauerunt; siue intellexerant quidem, vt nos diximus, sed non crediderunt, quin potius irriserunt, quæ ab eo dicebantur: admiranda nobis, imitandaque est Christi patientia, & humanæ salutis cura. Non est indignatus iniuria, aut tarditate, crassitieque Iudæorum; sed simpliciter, ac placide respondet se panem illum esse, quẽ a se petant, in ipsorum esse potestate, eo frui. Panem vitæ Hebraica phrasi, id est vitalem, viuificum appellat, quia ipse est, qui vere hominibus vitam præstat. Putant Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. solam hîc diuinitatem suam panem appellare; melius Cyrillus humanitatem ipsam vocari panem, sed eam non nisi propter coniunctam in eandem personam diuinitatem vim habere vitam dandi. Sensum autem esse: *Ego sum panis vitæ*, id est, ego panis ille sum, qui per manna figurabatur. Videbatur orationis consequentia postulare, vti diceret: *Ego sum panis vitæ*, qui ederit me, semper viuet, aut, nunquam morietur. Sed hunc eundem sensum aliis expressit verbis: *Qui venit ad me, non esuriet*, vt simul explicaret, quid esset hunc panem edere, nempe ad se per fidem venire. Cum autem de solo pane quæstio esset, de potu etiam respondet: *Et qui credit in me, non sitiet vnquam.* Nec dixit sicut prius: Qui venit ad me, sed, *qui credit in me*, vt declararet, quid esset ad se venire, nimirum credere. Melius locũ totum verbis Augustini hoc loco explanabo: *Qui venit ad me*, inquit ille, *hoc est, quod ait, & qui credit in me. Et quod dixit, non esuriet: hoc intelligendum est, &, Non sitiet vnquam. Vtroque illa significatur æterna satietas, vbi nulla est egestas. Panem de cœlo desideratis? ante vos habetis, & non manducatis.*

Admiranda Christi patientia.

Panis vitæ i. viuificus,

36. *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.*] Quæritur hîc à plerisque, vbi hoc illis Christus dixerit. Quærendum etiam erat, quid illis dixerit. Nam quod omnes tanquam certum statuunt, hoc ipsum illis dixisse, quod sequitur: *Vidistis me, & non creditis*, probabile non videtur, vt ex vera postea interpretatione apparebit. Cyrillus ergo ad Isaiæ hoc prophetiam refert. cap. 6. 9. *Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere.* Alij ad id, quod illis dixerat ver. 26. *Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.* Chrysostomus & Euthymius credendum esse alicubi hoc illis dixisse, quamuis id scriptũ non fuerit. Nescio an hæc aliorum iudicio satisfaciant, meo quidem certe non satisfaciunt. Primũ Christus nec dicit, nec, vt opinor, indicat se illis hoc ipsum dixisse: *Vidistis me, & non creditis*, quod qui statuunt, verũ, vt mihi videtur, sensũ reperire nõ possunt; quia, vbi nõ est, quærũt. Nõ ergo

Digitized by Google

hoc se dixisse dicat, sed se panem esse vitæ, quem illi petebant. Reddit n. causam, quamobrem dixerit se illum esse panem, cum sciret eos non solum non credere, sed insuper etiam irridere. Nimirum vt faceret, quod sui erat officij; vt per se non staret, quo minus salui essent. Ergo particula, *Quia*, idem hîc valet, quod *quamuis*, quasi dicat, dixi vobis me panem esse vitæ; quamuis vos audientes, ac videntes me minime credatis. Eum aliquando vsum habere particulã ὅτι, *quia*, alicubi notauimus. Potest & alius, ac fortasse facilior esse sensus, vt causam Christus reddat, cur non aperte, sed per metaphoram locutus fuerit, seque panem appellauerit, quia nimirum etiam videntes non credebant, sicut alibi dixit: *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt*. Matth. 13.13. Quod ergo dicit: *Dixi vobis*, ad id refertur, quod v. 27. *operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, & ad illud ver. 33. *Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit*. At enim, quid est, *Vidistis me*? An omnes qui Christum videbant, eo ipso, quod videbant, in eum credere debebant, sine vllo miraculo, sine vlla prædicatione, sine vlla institutione propter solum corporis aspectum? Nequaquam vero. Videre ergo hoc loco est, eam Christi notitiã habere, quæ ad credendum in illum satis esset, quamque si aliqui alij habuissent, credidissent, vt apparet ex ver. 40. *Hæc est voluntas Patris mei, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum habeat vitam æternam*. Illic enim videre est cognoscere, etiamsi corpore non videris; alioqui qui eum oculis non viderunt, vitam æternam habere non possent, quod absurdum profecto est. Quemadmodum ergo multi, qui Christum oculis non viderũt, dicuntur vidisse eum, id est cognouisse; ita multi, qui eum oculis viderunt, dici possunt, non vidisse, quia non cognouerunt. Itaque videtur ex his duobus locis colligi posse, quod graues Theologi docuerunt, excusari eos, qui ideo in Christũ non credunt, quia nullam de eo notitiam habuerunt, cum Christus fidem non nisi ab iis exigat, qui se viderunt, id est, cognouerunt; simile illud est: *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo*. cap. 15. 22.

Quia pro quamuis.

Vsus particulæ

Videri idẽ valet, quod cognoscere.

37. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, & eum, qui venit ad me, non eiiciam foras.*] Quorsum hoc dicat, omnes ferè consentiunt, reddi causam, cur illi, quibuscũ loquebatur, ad se non venirent, id est, in se non crederent. Ita fere Chrysostom. Leontius, Cyrillus, Theophylact. & Euthym. At hoc non fuisset accusare eos, sed potiùs excusare, cum manifestum esse videatur eos accusare voluisse. Si enim venire ad Christũ non poterant, nisi à Patre darentur, & Pater eos non dabat, culpa vacare videbantur, quod non venirent. Itaque potiùs credo eorum peruersam accusari voluntatẽ, quod a Patre se dari non sinant, quod Patri non credant; si enim crederent, ad se venirent, id est, in se etiam crederent. Patrem enim Filio non dare, nisi eos qui maturi sint, qui idonei vt Christi discipuli fiant; idonei fiunt, dũ Patri credunt de filio suo testificanti; quo minus credant, non nisi per ipsos stare. Perinde ergo est, ac si diceret, si vos Patris mei essetis, si in illũ crederetis, vt gloriamini, ad me vtique veniretis, *omne enim, quod Pater habet*, mihi dat, & omne quod mihi dat ad me venit. Hoc sensu videtur aliis licet verbis Theodorus Mopsuest. interpretari. Certè Iudæorum culpam notari, quod Patris resisterẽt voluntati; aperte dicit. Vt docti habeant, vnde vel hunc, vel alium fortasse meliorẽ sensum eliciant, eius adscribã verba: διὸ ταῦτα ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰς ἔφη, ὅτι τὸ πιστεύοντας πάντας σώζεσθαι, καὶ ὅτι τοῖς πιστεύουσι τῆς αἰωνίου μετέχειν δεῖ ζωῆς· καλῶς ἂν ἀμφότερα εἴρηκεν τοῦ θελήματος, τοῦ πατρικοῦ αὐτοῦ θέλημα εἶναι φήσας, καὶ τὸ πιστεύοντας πάντας εἰς αὐτὸν, καὶ τοὺς προσιόντας δι' αὐτοῦ κομίζεσθαι δωρεὰν, ὥστε σαφῶς δι' ἀμφοτέρων αὐτοὺς τῷ θελήματι τοῦ πατρὸς μαχομένους. Quid sit à Patre dari, intelligitur ex versu 45. *Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* Dari ergo à Patre est docibilem esse Dei; docibilem autem esse Dei est sinere se ab eo doceri, sicut statim exponitur audire, & discere; dari ergo à Patre est audire, & discere à Patre, id est, audire ab illo, & illi credere. Quia illi Patri non credebant, cum ab eo, & per prophetas, & multis aliis modis audiuissent, non dabantur a patre; quia non dabantur à patre, non veniebant ad Filium. Indicat ergo se adeo coniũctum esse cum patre, vt, qui in vnum credit, in alterum credat; & qui in vnum non credit, nec in alterum credat, quantumuis credere videatur. Hoc est, quod aliis etiam locis argumentari solet, Iudæos in se non credere, quia in Patrem non credunt, vt capite quinto ver. 38. *Verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.* & capite octauo 54. 55. *Est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Pater vester est, & non cognouistis eum; ego autem noui eum, & si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax.* Quod neutro dixit genere: *Omne quod dat mihi Pater*, potius quàm omnis, quemadmodum dicendum videbatur, cùm de hominibus loqueretur, rectè videtur Rupertus indicare, eò pertinere, vt maiorem significet vniuersitatem; quasi dicat, quidquid mihi Pater dat, ego admitto, quodcunque genus animalis, siue mundum, siue immundum, vt viso illo petri declaratum est Actor. 10. 12. 15. cum illi cœlesti dictum est voce: *Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.* Quodcunque genus hominum siue Iudæorum, siue Gentilium. Quod autem addit, *& eum, qui venit ad me, non eiiciam foras*, eò etiam pertinet, vt ostendat, eiusdem se, atque patrem esse voluntatis: & quemadmodum per patrem non stat, quo minus ad se omnes homines veniant: ita per se non stare, neminem enim venientem repellere, neminem reiicere.

Theodori Mopsuest. locus ex manuscript.

Qui in Filium non credit, nec in Patrem credit.

Quid sit foras eiicere, non omnibus conuenit. Augustinus & Beda de cœlo interpretantur, quasi promittat se Christus eum, qui ad se venerit, de cœlo, id est, de cœnaculo illo magno, vbi cœna illa nuptialis fiet, in tenebras exteriores eiecturum non esse, quemadmodum ille, qui vestem nuptialem non habebat, eiectus est. Matth. 22. 12. *Quale est intus illud*, inquit Augustinus, *vnde non exitur foras? Magnum penetrale, & dulce secretum. O secretum sine tædio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione tentationum, & dolorum. Nonne illud secretum est, quo intrauit ille, cui dicturus est Dominus seruo benemerito, serue bone, & fidelis intra in gaudium Domini tui?* At inde dicit se Christus non eiecturum foras, quo ad se venire dixerat, qui sibi à patre datus esset; cum autem dicit, *ad me venit*, non significat ad se in cœlo, vbi fides non est, sed in hac vita per fidem venire: ergo cum dicit, *non eiiciam foras*, non de cœlo, sed de hac loquitur vita.

Quid sit foras eiicere.

Tract. 25.

Mat. 25. 21. 23.

Eadem ratione non videtur interpretatio Cyrilli conuenire de supremo iudicio hoc intelligentis, quasi tunc se Christus non eiecturum foras dicat, cũ dixerit his, *qui à sinistris erunt: Ite maledicti in ignem æternum* Non enim illuc homines ad Christum per fidem venient, de quo hîc aduẽtu loquebatur: Simile est, quod alij quidam dicunt, *non eiiciam foras*, postquam eum recepero, sed dabo illi perseuerantiam, de solis hoc prædestinatis interpretantes, quod alienum prorsus à mente Christi videtur esse. Verum ergo sensum esse arbitror, quem Rupertum secutum esse video, neminem ad me venientem repellam, omnes admittam, omnes amplectar: quemadmodum si publicus

Mat. 25. 41.

Ruperti expositio vera.

Digitized by Google

dicat hospes, neminem qui ad hospitium venerit eiiciam: non significat, neminem se hospitem, postquam domo exceperit eiecturum: id enim dubiũ non erat: sed neminem prohibiturum hospitio, neminem non admissurum.

38. *Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.*] Causam reddit, vt Cyrillus, & Augustinus dicunt, quamobrem eum, qui ad se venerit, non sit foras eiecturus; voluntatem enim Patris esse, vt omnes, qui ad se venerint, recipiat, amplectatur, doceat, conseruet, & ad vitam æternam ducat; & se de cœlo descendisse non vt suam, sed Patris faceret voluntatem. Quod dicit se de cœlo descendisse, hanc habet emphasim, vt significet se tam longum, & tam laboriosum sibi iter non suscepisse, vt suam, sed vt Patris faceret voluntatem; non enim se nisi mittente ad id Patre venturum fuisse. Ambiguum est, vtrum significet his verbis duas esse, aliam suam, quà homo est, aliã Patris voluntates; an suam, Patrisque voluntatem vnam, eandemque esse, ideoque non venisse, vt suam, id est propriam, & à Patris voluntate distinctam, sed vt Patris faceret voluntatem; non quod vellet suam ad voluntatem Patris cõformare, sed quòd suam propriam, id est à Patris voluntate distinctam voluntatem non haberet. Hoc secundo sensu videntur Greg. Nazian. orat. 4. de Theolog. Elias eodem loco, & in oratio. 3. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, Ammonius, & Leontius exponere. Verba huc ex Græca manuscripta Catena Ammonij transcribam, quæ eadem Leontij sunt in huius loci commentariis: οὐκ ἴδιον ἔχων θέλημα παρὰ τοῦ πατρὸς ἦλθον, πάντα γὰρ τοῦ πατρὸς τὰ ἐμά ἐστι, καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐμά, καὶ οὐκ ἄλλο τι, ὃ ἐθέλω ἦλθον, εἰ μὴ ὅπερ καὶ ὁ πατὴρ βούλεται. Notat Gregorius Nazianzenus eam phrasim vsitatã in scripturis esse, vt cum ex persona Christi Dauid dicit Psalm. 58. 5. *neque iniquitas mea, neque peccatum meum*, non significare se peccatum habere, sed potius non habere. Et cum dicit Daniel. cap. 9. 18. *Neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam*, non indicat se iustificationes habere; sed potius non habere. Quæ interpretatio, si Christus, vt Deus loqueretur, vera esset, sed videtur, vt homo loqui, cum se dicat à Patre missum. Itaque melius, vt opinor, Cyrillus interpretatur, ita vt significet his verbis duas se habere voluntates, alterã cum Patre communem quatenus Deus est, alteram sibi propriam, quatenus est homo; non ergo descendisse de cælo, vt humanam, sed vt Patris, suamque, id est, diuinam faceret voluntatem. Hac ratione Eutychis refutatur error, vnam tantùm in Christo volũtatem confitentis. Quid ergo? An humana Christi voluntas aliud quàm diuina volebat? Hoc enim videntur hæc verba præ se ferre. Volebat quidem aliquando natura sua, vt Cyrillus exponit, quemadmodum in passione declaratum est: *Pater, si possibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Sed ratione, & coniunctione diuinitatis humanam Christus voluntatem cum diuina conformabat. Discimus ex Athanasio in lib. de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus sancti, ex Epiphan. hæres. 69. ex Gregorio Nazianz. oratio 4. de Theologia, ex Idacio in lib. contra Varimad. cap. 8. Arianos hoc, & aliis similibus locis abuti solitos, Filium profectò Patre minorem esse, qui non suam, sed Patris fecerit voluntatem. Quomodo Gregorius, & Elias Cretensis responderint, diximus modò. Athanasius verò non, si Filius voluntatem Patris faciat, continuo sequi minorem esse Patre. Nam & de Patre dictum esse: *voluntatem timentium se faciet*, tamen minorem non esse iis, quorum dicitur facere voluntatem. Non potuit satis hoc facere hominibus argutis. Nam Deus dicitur quidem hominum facere voluntatem; sed non dicitur suam non facere, at Christus dicit se non suam, sed Patris voluntatem facere, quod non solum minoris, sed etiam serui videtur esse. Melius igitur Idacius; facere quidem Christum non suam, sed Patris voluntatem: sed id ipsum sponte, ac voluntate sua, non coactum facere; itaque non sequi esse minorem. Subtilius etiã Epiphanius argumentum in Arianos retorsit, propterea Christũ dixisse se non suam, sed Patris voluntatem facere, vt alterum eorundem Arianorum refelleret errorem, non esse in Christo animam humanam, ac proinde nec humanam voluntatem. Nam in eo etiam eos errore fuisse auctor est non solùm Epiphanius, sed etiam Athanasius dialogo 4. contra Arianos, & Augustin. in lib. de hæres. ad. Quod vult Deum cap. 49. & in lib. contra ser. Arianor. cap. 5. & in dialogo contra Felicianum Arian. cap. 3. & Cyrillus in epistola ad Successum Episcopum Isauriç. Vera solutio est hæc Epiphanij, quæ eadem, vt paulo ante dicebamus, Cyrilli hoc loco est, Christum tanquam hominem locutũ esse, cum dixit, se non suam, id est, humanam, sed Patris, id est diuinam facere voluntatem. Quòd non dicat voluntatem Patris, sed *voluntatem eius, qui misit me*, cum idem esset, & illud hoc clarius & breuius; ideo factum, quia rationem simul explicare voluit, quamobrem non suam, sed Patris voluntatem faceret, quia nimirum ad hoc ipsum à Patre missus fuerat, vt eius faceret voluntatem, quæ in hoc potissimum versabatur, vt quos ad se Pater mitteret, foras non eiiceret, sed reciperet, amplecteretur, seruaret. Id statim explicat.

39. *Hæc est enim voluntas eius, qui misit me, Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo; sed resuscitem illud in nouissimo die.*] Gr. τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα hæc autem est voluntas, quemadmodum & manuscripti codices Græci habent, & Augustinus. Theophyl. Euthymius, Rupertus. Quanquã Chrysostomus & Cyrillus videntur legisse γὰρ enim. Vtraque lectio congruum habet sensum. Si enim legamus, *Autem*, argumentum erit hoc. Ego descendi de cœlo, non vt meam, sed vt Patris facerem voluntatem; voluntas autem Patris est, vt ex iis quos ipse ad me miserit, neminẽ eiiciam, neminem perdam; hoc ergo facere debeo. Si legamus *enim*, erit sic conformandum argumentum. Descendi, vt facerem voluntatẽ Patris; ergo neminẽ ad me venientẽ eiicere debeo: hæc n. est Patris voluntas, vt eorum, quos mihi ipse dederit, neminem eiiciam, neminem perdam. Nominatiuus, *omne*, Hebræorum more veluti absolutus est, non habens vnde regatur: Hebraismus sic est Latinè resoluẽdus: Ex eo omni, quod dat mihi Pater, nihil perdam. Cur dicat, *omne*, neutro genere, potius quàm omnes, v. 37. ex Ruperto docuimus. Quod autem illic dixit: *Non eiiciam foras*, dicit hîc, *Non perdam ex eo*; perdere est non admittere, non iuuare, non facere quod in se est, vt illi, qui sibi à Patre dati sunt, non pereant. Nec enim perdere Christus dicitur, quia proprie perdit, sed quia non iuuat, & quia omnes, quantum in se est, adiuuat, neminem perdit. Qui dicãtur à Patre Filio dari v. 37. docuimus. Causa nunc explicanda est, quare non simpliciter, ac generaliter dicat neminem se eiicere, neminem perdere, sed ex iis: quos sibi Pater dederit. Vtrumque dicere potuit, vtrumque enim verum est, & ex iis, qui illis à Patre dantur, & ex omnibus prorsus hominib. neminem perdere. Sed propterea de iis tantum loquitur, qui sibi à Patre dantur; quia qui non dantur, iam perditi sunt, *qui* enim *non credit, iam iudicatus est.* Loquitur etiam congruenter naturæ Filij, cuius officium est conseruare, quæ sibi à Patre tradita sint. Laus

Ammonij locus ex manuscr. Catena.

Dua in Christo voluntates asseruntur cõtra Eutych. & Monothelitas

Mat. 26. 39.

Ariani quomodo abuterentur hoc loco aduersus Filij diuinitatem.

Psa. 144. 19.

Epiphan. subtilis responsio & vera.

Christus tanquam homo locutus.

Hebraism. quo nominatiuus sæpe ponitur absolutus.

Neminem perdit Christus.

Sap. 6. 3. 12.

Digitized by Google

enim est filij nihil de paterna hæreditate minuere. Itaque Naboth ille non est veritus Regi respondere, *Propitius sit mihi Dominus ne dem hæreditatem patrum meorum tibi.* 3. Reg. 21. 3. Illi autem, quos Pater ad Filium adducit, quasi hæreditas eius sunt. Sicut populus ille vetus, quem sibi Deus aggregauerat, eius hæreditas vocabatur. 1. Reg. 26. 19. & 2. Reg. 14. 16. & 26. 19 & 21. 3. & 4. Reg. 21. 14. Esther. 10. 11. & 13. 15. & 14. 9. Psal. 27. 9. & 32. 12. & 67. 10. & 77. 62. 71. & 134. 12. Eodem enim modo Christianus populus hæreditas Christi dicitur illi à Patre data. *Dabo*, inquit, *gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Psalm. 2. 8. Quærunt aliqui, idque ad explanationem huius loci nonnihil pertinet, quorsum de resurrectione mêtionem faciat. Causam Chrysostomus hanc reddit, vt ostenderet se non præsentiû modò rerum, sed etiam futurarum habere prouidentiam. Voluit, vt mihi videtur declarare, quid esset non perdere quenquam ex iis, quos Pater sibi dederit, nempe recipere illum, & quantum in se est, fouere, iuuare, conseruareque, & vsque ad portum salutis ducere, hæc est resurrectio; propterea dicit, *sed resuscitem illud in nouissimo die.* Quêadmodum si nauclerus vectoribus dubitantibus an in eius nauim ascendant, dicat, nolite diffidere, quicunque mecum venire volent, eos ego vsque ad portum incolumes veham. Quid? an ij, qui à Patre Filio non dantur, non suscitabuntur? Suscitabuntur quidem generali illa resurrectione omniû; sed non propria iustorum. Duplicem enim resurrectionem esse; alteram, qua à peccato, alteram, qua à morte corporis homines resurgunt, sicut duplex est mors, altera animæ, altera corporis, vt docet D. Ioannes Apocaly. cap. 20. 5. Omnes ergo homines à morte corporis resurgent; à morte corporis simul, & animæ nô omnes. Qui solo corpore resurgunt, non nisi vna parte resurgunt; ideo videntur significari hoc loco non resurrecturi. Qui autem corpore simul, & animo resurgunt, quia vtraque resurgunt parte, absolutè, & vere, si cû cæteris comparentur, resurgere dicuntur. Hoc modo licèt minus explicatè Augustinus, Ammonius, Theophylactus, Beda, & Euthymius interpretantur, nisi quod illi solent dicere bonos absolutè resurgere quia ad vitam æternam resurgunt; malos ita resurgere, vt resurgere non videantur, quia ad supplicium, mortemque resurgunt, πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀνίστανται, μόνοι δὲ περὶ ἀξίωντα τῶν ἀγαθῶν, inquit hoc loco Ammonius. Notat Theophylactus, resurrectionem, quâ ipse κοινὴν, & καθολικὴν, id est, communem, & generalem vocat, dici ἀνάστασιν resurrectionem apud D. Paulum; eam vero qua soli resurgunt boni ἐξανάστασιν, διὰ τὴν ἐκ τῆς γῆς ἔπαρσιν, exurrectionem appellari, *propter eleuationem à terra.* Id est, quia boni rapientur *in aëra obuiam Christo*, mali in terra damnati remanebunt. Videtur etiam mihi aliquid esse causæ, quamobrem Christus bonos, non malos dicatur suscitare, cû non solum bonos, sed etiam malos ipse idem sit suscitaturus. Nimirum quod boni ad vitam æternam resurgant, consecuti sunt beneficio meritorum Christi, ideo Christo propria quadam ratione eorum resurrectio attribuitur. Probat Leontius ex hoc loco diuinitatem Christi, eiusque & Patris æqualitatem, quia sicut Pater in scriptura dicitur suscitaturus mortuos, Actorum. 26. 8. & 1. Corinth. 6. 14. & 2. Corinth. 1. 9. ita Christus dicat se mortuos suscitaturum. Hoc est, quod alio loco dicit: *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, ita Filius, quos vult, viuificat.* capite quinto versu 21.

Hæreditas Christi populus Christianus.

Resurrectio communis, ἀνάστασις propria vero bonorum

1. ad Thes. 4. 16. 17.

Cur Christus bonos, non malos suscitare dicatur.

Varia lectio huius loci.

40. *Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.*] Melius hoc loco legetur: *Hæc est enim voluntas Patris mei*, quemadmodum Augustinus, Cyrillus, Beda, & Rupertus legunt, & multi etiam Græci manuscripti codices habent. Redditur enim causa proximorû verborum, cur dixisset, *sed resuscitem illud in nouissimo die.* Nimirum quia voluntas Patris est, vt omnis qui in Filium credit, suscitetur, & viuat. Sic enim Christus propria quadam ratione, vt superiore versu dicebamus, iustos dicitur suscitare, quia illis ipse meruit, vt ad vitam æternam suscitentur. Quia corpus, & membra erant Christi: itaque cum Christo, id est cum suo capite resurgant, & in cœlum ad eandem vitam æternam ascendant. Quid vero est, quod dicit, *Omnis qui videt*, supra v. 36. diximus, videre esse cognoscere, aut notitiam habere, ideoque adiectum videri, vt significetur nimirum non esse, si non credant in Christum, qui nullam eius notitiam habuerunt. Quanquam illic alio, quàm hic vsus est verbo, illic dixit ἑωρακότες vidistis hic dixit θεωρῶν contêplans, quod verbum adnotauit ex Trismegisto Firmianus rerum propriè esse diuinarum. Quod autem quidam verbo nudâ Christi fidem sine operibus, quales dæmones etiam habent, notari putant, non satis probant, & male sonat. Quomodo omnis qui credit iam habeat vitam æternam, supra v. 29. & c. 3. 16. explicauimus.

Θεωρεῖν Lactantius verbum rerum esse diuinarum proprium asserit l. 7. c. 9. *Luc. 2. 19.*

Mat. 13. 5.

41. *Et murmurabant Iudæi.*] Non tam murmurabant, vt apparet, quod se panem appellasset, quam quod se de cœlo dixisset descendisse, hominem cuius patrem vt ipsi dicunt v. 42. matremque, fratres, & sorores ipsi cognoscerent. Etsi Aug. tract. 26. Beda, & Theoph. propterea murmurasse putant, quod se panem appellasset. *Ideo murmurabant*, inquit Beda, *quia panem hunc non intelligebant, panem hunc non esuriebant, hunc panem non amabant. Nam si amarent, vtique non murmurarent.* Euthymius vero existimat, idemque Theophylactus videtur significare propterea murmurasse, quod, cû ipsi panem ab eo corporeum expectarent, spirituale eum panem promittere viderent, quem, vt Augustinus & Beda dicunt, *non esuriebant.* Animaduertunt Chrysostomus, & Euthymius paulo ante, cum pane illos corporeo saturasset, statim clamasse verum illû Prophetam esse qui in mundum venturus erat, v. 14. nunc cum illis meliorem, id est, cœlestem promittit panem quem qui edat, non iterum esuriat, murmurare. Rectè Cyril. ait, videri sibi in veteres sub Moyse Iudæorum mores, & nouos sub Christo intuenti eos quasi hæreditatem à patribus suis murmurationem accepisse, nam & illos in deserto nunc propter cibum, nunc propter potum passim murmurasse.

Iudæis hæreditarius mos murmurare.

42. *Et dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem?*] Ioseph filium appellant ex vulgari opinione. *Putabatur* enim *filius Ioseph* Lucæ 3. 23. Videntur satis intellexisse Christum, cum se de cœlo descendisse dixit, significasse se verum filium Dei esse, qui non è terra, sed è cœlo originem habuisset. Propterea enim dubitant, quomodo de cœlo descenderit, cum patrem ac matrem in terris habeat, vt ait Ammonius διὰ τὴν κατὰ σάρκα μητέρα αὐτοῦ ἀδύνατον ἐνόμιζον ἐξ οὐρανοῦ αὐτὸν καταβεβηκέναι, ἢ εἰς τὸ θεότητος ἐξ ... τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ... ἐπαγγελ... Potest dubitari, quomodo Capharnaitæ Ioseph, & Mariam Christi matrem cognoscerent, cum non in Capharnaum, sed in Nazareth solerent habitare? Primum vrbes illæ duæ non longe distabant. Deinde necesse non est, vt intelligamus eos, qui hoc dicebant, fuisse Capharnaitas, poterant esse Nazareni, aut ex vicinissimis locis eius vrbis, qui illecti miraculis Christum sequerentur.

Ammonius ex manuscriptis.

Denique Ioseph & Mariam sæpe fuisse in Capharnaum, illicque vulgo, aut propter se, aut propter

Digitized by Google

Christum notos fuisse credibile est Nam & cap. 2. 12. Christum cum matre, & fratribus suis dicitur descendisse in Capharnaum, illicque per aliquot dies fuisse, estque vero simile illic matrem reliquisse, dum ipse veniret Ierosolymam ad agendum diem festum, vt Euangelista videtur significare. Similis Iudæorum murmuratio narratur apud Matth. c. 13. 55. & apud Marcum, c. 6. 3.

44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me traxerit eum.*] Videndum qualis hæc sit ratio; deinde quis verborum sensus. Cum videatur probare voluisse non debere Iudæos murmurare, non satis apparet, quomodo ista ratione probet, quod nemo possit ad se venire, nisi Pater traxerit eum. Inde potius videtur sequi mirum non esse, si ad Christum illi non venirent, sed de illo potius murmurarent, quia à Patre non trahebantur. Quo ergo modo murmurare desinent, si non trahuntur? Hoc quidem interpretum neminem attigisse video, mihi vero concisa oratio videtur esse, ideoque subobscura; fiet clarior si nonnulla subintelligamus verba. Perinde ergo intelligendum hoc est, ac si Christus diceret: Nolite murmurare de iis, quæ non intelligitis, ideo autem non intelligitis; quia à Patre meo non trahimini, *nemo enim potest venire ad me*, quod est intelligere, ac credere, *nisi Pater meus traxerit eum*. Verbum, *potest*, notarunt quidam interpretes non remotam, vt Philosophi vocant, sed proximam actui potentiam significare. Nam etiam qui à Patre non trahuntur, potentiam habere naturalem, vt si à Patre trahantur, veniant: sed eam potentiam remotam esse, nec in actum reduci posse, nisi gratia trahentis Patris adiuuetur. Quemadmodum antequam lumen ad videndum habeamus, naturalem habemus videndi facultatem, sed nisi ea facultas lumine iuuetur, videre re ipsa non possumus. Sic se prorsus habet liberum arbitrium, quæ naturalis in bonum, & malum facultas est. Sed in malum per se solum valet: in bonum non nisi gratia iuuetur. Vera hæc sunt. Venire quid sit, ver. 37. declarauimus. Venire est credere, vt versu postea 65. explicatur: de verbo *traxerit* maior est quæstio. Cum multiplicem vim id verbum habere possit, hæretici eam solam arripuerunt, quæ vna poterat absurdam efficere sententiam. Significat aliquando vim quandam, atque coactionem. *Cum vadis*, inquit, *cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem* Luc. 12. 58. quanquam illic κατασύρῃ est, hic ἑλκύσῃ, sed sensu eodem. *Et non valebant illud trahere præ multitudine piscium*, Ioan. 21. 6. vbi idem, quod hic, est verbum ἑλκῦσαι, itemque ver. 11. *& traxit retem in terram.* & Act. 21. 30. *Accipientes Paulum trahebant eum extra templum*: & Iacob. 2. 6. *Ipsi trahunt vos ad iudicia.* Quibus locis omnibus idem verbum ἑλκύειν, quod hoc etiam loco ponitur, manifestum est vim quandam significare. Hanc igitur verbi significationem & Manichæi olim, vt Chrys. hom. in Ioan. 45. & Theophyl. in commentariis docent, & noui nunc hæretici Lutherani, & Caluiniani præripuerunt, nullum relinqui liberum arbitriū, quando vi homines trahantur. Itaque nobilis quidam eorum interpres hoc epiphonemate commentarium in hunc locum concludit. *Concidit ergo liberum hominis arbitrium, & virium humanarum facultas.* Vt hanc refellamus interpretationem, docendum prius est, aliquando hoc idem verbum non vim, non coactionem, non necessitatem significare, neque refert quicquam vtrum Græce ἑλκύειν, an ἕλκειν legatur, eiusdem enim, vt diximus, significationis sunt. Si enim nihil aliud quàm vim reperitur significare, idem hoc loco videbitur significare: sin aliquid aliud

Liberum arb. in malū per se solum valet, in bonum non nisi gratia adiutū.

Quid significat hoc verbū traxerit.

aliquando significat, probabile erit & hoc loco, aliud significare. Quod si probauerimus, satis hæreticorum interpretationem refutabimus. Prou. 7. 22. *Ignorans, quod ad vincula stultus trahatur*, non enim adolescens, de quo loquebatur, vi, sed meretricio amore trahebatur. & Cant. 1. 4. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum:* & Oseæ 11. 4. *In funiculis Adam traham eos*, id est, non vi; sicut trahi legati boues solent; sed amore & benignitate, vt statim explicat: *In vinculis charitatis.* Apoc. 12. 4. Draco tertiam partem stellarum traxisse secum dicitur, vi vtique non traxit, sed exemplo. Idem constat ex vsu loquendi, trahi dicimur, non solum cum cogimur, aut impellimur; sed etiam cum ducimur, & inuitamur, immo & cum voluptate allicimur: *Trahit sua quemque voluptas*, dixit ille, & trahi nos studio laudis alter egregius benedicēdi artifex dixit. Obseruauit hoc ipsum D Augustinus tractatu in hunc locum 26. & sermone 2 de verbis Apost. *Nolite cogitare* (inquit tract. 26.) *inuitum trahi; trahitur animus & amore. Nec timere debemus, ne ab hominibus, qui verba perpendunt, & à rebus maxime diuinis longe remoti sunt, in hoc scripturarum sanctarum euangelico verbo forsitan reprehendamur: & dicatur nobis, quomodo voluntate credo, si trahor? Ego dico, parum est voluntate ire, etiam voluptate traheris. Quid est trahi voluptate? Delectare in Domino; & dabit tibi petitiones cordis tui. Est quædam voluptas cordis, cui panis dulcis est ille cælestis. Porro si poëtæ dicere licuit, Trahit sua quemque voluptas, non necessitas, sed voluptas; non obligatio, sed delectatio, quanto fortius nos dicere debemus, trahi hominem ad Christum, qui delectatur sempiterna vita?* Et infra: *Ramum viridem ostendis oui, & trahis illam. Nuces puero demonstrantur, & trahitur. Et quod currit, trahitur, amando trahitur, sine læsione corporis trahitur, cordis vinculo trahitur. Si ergo ista, quæ inter delitias, & voluptates terrenas reuelantur, amantibus trahunt, quoniam verum est. Trahit sua quemque voluptas, non trahit reuelatus Christus à Patre? Quid enim fortius desiderat anima, quàm veritatem?* Et sermo 2. de verbis Apost. *Nemo*, inquit, *venit ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Non dixit, duxerit, sed traxerit. Ita violentia cordi fit; non carni. Quid ergo miraris? crede, & venis; ama, & traheris. Ne arbitreris istam asperam, molestamque violentiam; dulcis est, suauis est, ipsa suauitas te trahit. Nonne ouis trahitur, cum esurienti herba monstratur? & puto, quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur. Sic & tu veni ad Christum, noli longa itinera meditari. Vbi credis, ibi venis. Ad illum enim, qui vbique est, amando venitur non nauigando.*

Trahendi verbum nō semper vim & necessitatem significat.

Virgil Eclo. 2.

Cic pro Archia poeta.

Psal. 36. 4.

Ostendimus trahendi verbum non semper vim, necessitatemque significare; probandum nunc est ita etiā hoc loco accipi, vt vim non significet, aut necessitatem. Primùm videamus, quomodo Pater trahat. Trahit nimirum sicut Rex ille, qui nuptias filio suo fecisse dicitur Mat. 22. 2. Rex enim ille Deum procul dubio significabat, qui Christo filio suo nuptias faciebat. At ille non cogendo, sed inuitando homines traxit. Si enim coegisset: Omnes venissent; at multi venire noluerunt; illi ergo ipsi, qui venerunt non coacti, non necessitate vlla compulsi venēre. At dicit seruo, *Compelle intrare*, Luc. 14. 23. Illa ipsa compulsio nihil aliud, quàm diligentem, vehementēque exhortationē significat populari genere loquendi, quo compelli nos dicimur, cum vehementer rogamur. Non alio opus est argumento, quàm quod iidem isti, qui tracti à Patre non sunt, hoc ipso loco, & aliis pene innumeris reprehendantur, quod ad Christum venire noluerint; venire igitur potuerunt: & cum nemo ad Christum nisi trahente Patre venire possit; & trahi potuerunt, si voluissent; qui ergo tracti sunt, ideo tracti sunt, quia trahi voluerunt; non ergo aut coacte, aut necessario, sed libera voluntate tracti sunt,

Digitized by Google

Tenemus verbum trahendi hoc loco non violētiam, aut necessitatem vllam declarare. Reliquum est, vt quæramus, quam hîc vim habeat; nec enim sine causa credendum est eo potius verbo quàm alio Christū vsum esse.

Quam vim habeat hic trahendi verbum.

Graues auctores sunt, qui existiment etiam hoc loco violentiam quandam significare, non quidem eiusmodi, vt libertatem tollat arbitrij, qualem hæretici somniant, se eiusmodi vt significetur magnum esse pondus hominis peccato mortui, quale solet esse non cadauerum, sed hominum grauiter ægrotantium, qui quo minus habent virium, eo plus habent ponderis, maiore, vt moueantur, opus est nisu.

S. Ethic c.1 & D. Tho 1.2 q.6 a.1 & 2.

Qui penitus mortuus est, nullam habet, qua moueri possit facultatem. Itaque si mouendus est, sola vi externi agētis moueatur, necesse est. Qui motus propriè violentus est, quia passum, vt Philosophi tradūt, vim ad eum motum nullam confert. Huiusmodi cadaueri hominem peccatorem (illis autē omnes sunt peccatores) Caluinistæ & Lutherani similem faciūt; tanquam truncum, aut saxum à Deo moueri, ac trahi, nihil ipsum agere, nihil conari, nihil conniti; quin contra resistere, renitique. Qui verò sanus omninò est, is suis ipse viribus, sine vllo externo adiumento mouetur; cui similem Pelagiani faciebant peccatorem, sanum, fortem, vegetum, qui solis liberi arbitrii C viribus, sine gratia Dei ad Deum, cùm vellet, venire posset.

Hæreses dua Caluinistarum, Lutheranorumque & Pelagianorum refutata

Vtraque hęresis ex hoc ipso, in quo versamur, loco refutatur. Illa quemadmodum paulò ante dicebamus; hæc quia apertè Christus docet neminem non tractum, id est, non adiutum, vt leuissimè interpretemur à Patre venire posse. Itaque omnes, qui aduersus Pelagianos disputarunt, hoc vsi sunt loco, August. in lib. de prædest. sanct. cap. 8. & lib. 1. contra duas epistolas Pelagianor. cap 3. & 19. & lib. de gratia & lib. arbit. cap. 5. & epist. 107. Hieron. lib 3 contra Pelagian. Prosper in epist. de lib. arbit. ad Ruffinum, & frequenter in lib. contra Collatorem. D Semper Ecclesia media inter duos hæreticos, vt ait Tertullian. sicut Christus inter duos latrones crucifigitur. Hominem peccatorē, neque sano, neque mortuo. sed ægroto similem dicit, qui habeat quidem aliquid naturalium virium, sed non tantùm, vt gratia non adiutus venire possit: venire tamen adiutum, & ipsum aliquid agentem: quia tamen ægrotat, magno opus esse adiumento gratiæ, vt moueatur, & adducatur ad Christum; grauitatem illam, & pondus hominis elanguidi verbo trahendi declarari. Non quod verè, proprieque trahatur, cū aliquid ipse conferat; sed quod E tam multum ponderis, tam parum habeat virium, vt trahi quodammodo videatur.

Hieronymi locus quomodo intelligendus.

Sic intelligendum, quod Hieronymus ait libro 3. contra Pelagian. *Simul & hoc*, inquit, *animaduertendū, quod qui trahitur, non sponte currit, sed aut retrectans & tardus, aut inuitus adducitur. Qui non potest suis viribus, & labore venire ad Iesum, quomodo potest omnia simul peccata vitare?* Hoc, inquam, dicere Hieronymus voluit, cum dixit retrectantem, tardum, inuitum hominem trahi, magna vi trahi, quasi grauem morbo hominem. Sed hoc ipsum iis dixit verbis, quibus liberum arbitrium tolli videatur, quia contra Pelagianos nimios liberi arbitrij defensores disserebat. F Cæterum liberum arbitrium Hieronymum posuisse ex sexcentis eius locis perspicuum est; & ne hæretici quidem ipsi negant. Legat, si quis hoc ignorat, epistolam ad Ctesiphontem; legat illos ipsos tres aduersus Pelagianos à Hieronymo conscriptos libros.

Augustini locus quomodo intelligendus.

Eadem ratione intelligendum, quod ait Augustin. sermone 2. de verbis Apostoli, violentiam, qua trahi dicimur, cordi fieri, non carni. Violentiam enim vocat, non quod vis nobis inferatur; sed quod magno opus sit adiumento vt à peccato trahamur. Simile est, quod A Ammonius, Chrysostomus, & Theophylactus docent non tolli trahendi verbo liberum arbitrium, sed significari magno nobis Dei auxilio opus esse. Ammonij, quia nōdum in lucem exiit, adscribā verba, quæ eadem fere Theophylactus ex illo transtulit in suos commentarios, οὐ τὸ ἐφ' ἡμῖν αὐτεξούσιον ἀναιρεῖ ὁ λόγος, ἀλλὰ δείκνυσι βοηθείας δεομένους. ἕλκεται γὰρ οὐχ ὁ ἄκων, ἀλλὰ πολλῆς ἀπολαύων συμμαχίας.

Alia etiam in eo verbo mihi videtur posse vis esse, vt necessitatem quandam significet, quemadmodum proprietas eius postulat; non necessitatem, quæ absolute imponatur iis, qui à Patre trahuntur; sed quæ ex hypothesi inferatur.

Verbū trahendi quā necessitatē significat.

B Pater trahit necessario homines ad Filium hoc sensu, quia quisquis nouit Patrem, & in eum credit, necessariò ad filium venit. Hunc enim esse sensum videntur verba illa, quæ sequuntur, indicare. *Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* Vulgaris, & molesta quæstio est, cur Pater non omnes ad Christum trahat? Tribus modis ab auctorib. responderi video. Ammonius, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius respondent, non omnes trahi, quia non omnes digni sunt. Quod nimis affine est Pelagianorum errori. Quasi vero homo antequam per gratiam ad gratiam ipsam trahatur, mereri possit gratiam, quod est dignum fieri, qui trahatur. C Augustinus, & qui eius de prædestinatione sententiam sequuntur, in prædestinationem referunt. hunc trahi, illum non trahi, quia hic prædestinatus fuerat, ille non fuerat. Itaque non magis quærendum esse, quare hîc trahatur, ille nō trahatur, quàm quare hic prædestinatus fuerit, ille non fuerit. Nec enim eius rei quærendam esse causam, quæ præter diuinam voluntatem causam nullam habeat. In hanc enim sententiam Augustinus dixit, quod omnium ore decantatur. *Quem trahat, & quem non trahat; quare illum trahat, & illum non trahat, noli velle indicare, si non vis errare: Semel* D *accipe, & intellige. Non traheris? ora vt traharis.*

Tract. 26.

De prædestinationis causa non disputo. Is auctor est Augustinus, vt eius sententia si vel nulla scriptura, nulla ratione, nullis aliis auctoribus probaretur, sola personæ reuerentia satis magnam auctoritatem mereretur. De huius loci interpretatione ago. Aliud certè videtur esse quærere, quare hic prædestinetur, ille nō prædestinetur, quod hoc loco non quærimus, aliud quare Pater hunc trahat, illum non trahat, quod ad explanandum hunc locum necessarium est quærere. Nam etsi omnes, quos Pater prædestinauit, trahit, tamen nec trahere idem est, quod prædestinare, E neque proprius prædestinationis effectus, cùm multi non prædestinati trahantur. Nec enim hîc agitur, quomodo homines ad vitam æternam, quæ prædestinationis finis est, sed quomodo ad Christum per fidem trahantur, quam multi vtique non prædestinati suscipiunt.

Cur alij trahantur, alij non trahātur.

Ratio ergo cur hic trahatur, ille nō trahatur, non est, quod hic prædestinatus sit, ille non sit. Itaque quidquid de prædestinationis causa sentiendum sit, de qua non est huius loci dicere, certe probabilior, & magis expedita responsio aliorum auctorum est hunc trahi, illum non trahi, quia hic trahentem Deum sequi voluit, ille noluit.

F Quod ipse D. Augustinus de duobus hominibus Pharaone, & Nabuchodonosore, quos ambos Deus eodem modo, eadem vi conatus est trahere, coactus est confiteri lib. de prædestinatione & gratia, cap. 15. *Quantum ad naturam, ambo homines erant; quantum ad dignitatem, ambo Reges; quantum ad causam, ambo captiuum populum Dei possidentes, quantum ad pœnam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit esse diuersos? nisi quòd vnus manum Dei sentiens in recordatione propria iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericordissimam*

dissimam Dei veritatem pugnauit arbitrio. Cur ergo de omnibus non dicamus, quod ille de duobus dixit?

45. *Est scriptũ in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei.*] Probat prophetarũ testimonio, quod dixerat neminem posse venire ad se, nisi Pater eum traxerit, vt Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius interpretantur. Probat autem non totam senteñiam, sed eius partem. Nec enim Prophetæ dixerant fore, vt nemo ad Christum venire posset, nisi Pater eũ traxisset; sed dixerant fore, vt Deus suos doceret, id est traheret: nec dixerãt verbis iisdem, sed eodẽ sensu. Quod dicit in prophetis scriptum esse, plerique putãt in solo Isaia id reperiri c.54.13. *Ponã vniuersos filios tuos doctos à Domino.* Christus autẽ, aut Euãgelista non verba, sed sensum citauit, *Erũt omnes, διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ.* Itaque pluralem numerũ Hebræorum idiomate pro singulari positum esse, *In prophetis*, id est in vno prophetarum, sicut *Habitauit in vrbibus Ammon*, id est in vna ex vrbibus. Alij ad plures prophetas referunt, qui nõ iisdem verbis, sed sensu tamẽ eodem dixerant fore, vt homines à Deo docerentur. Ier.31.33.34. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam; & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum dicens, Cognosce Dominum*, & Ezech. 11.19. & 18.31. & 36.25.26. *Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri; & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum*, & Ioel.2.28. *Effundam spiritum meum super omnem carnem.* Pondus habet, quod dicit, scriptum esse, quasi dicat negari, aut ignorari nõ posse, esse enim prophetarum litteris consignatum, quod plus est, quàm si simpliciter dictũ esse dixisset à Prophetis. Plus enim auctoritatis scriptis, quàm verbis adhibetur. Sic dixit c.5.47. *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?* Quod sequitur, *Et erant omnes docibiles Dei*, Græce est, καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ. Erũt omnes docti Dei. Quod etsi contendunt quidã plus esse, quàm μαθητὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ, discipulum esse Dei, nempe re ipsa à Deo doceri: aut doctum esse, idque verbũ ipsum διδακτὸς videtur declarare: tamen ego Hebraicam, aut Caldaicam phrasim esse arbitror תלמוד יהוה doctus Dei, id est discipulus Dei, quod plus est, quã docilem esse Deo, paulo vero minus, quàm doctum esse. Quod intelligens fortasse noster interpres neq; dociles, neq; doctos, sed *docibiles* vertit, nõ eos significans, qui docere possunt: sed eos qui doceri tanquam discipuli à Deo debeant. Maluit parum Latine, quam parum fideliter sensum exprimere. Nec enim declaratur his verbis, meo quidẽ iudicio, quid aut fiat re ipsa, aut fieri ab hominib. possit, hoc est aut ipsos re ipsa à Deo doceri, aut doceri posse: sed quid Deus tempore Euangelij, quantum in ipso erat, facturus esset, & quid inter legẽ nouam, & veterẽ interesset, quod in veteri homines, per prophetas, per sacerdotes, per scripturam: in noua per Spiritum sanctum potissimum docerẽtur, vt ex Iere. Isai. & Ezechielis testimoniis perspicuum est. *Ipse*, inquit, *vos docebit omnia*: & rursus, *ipse vos docebit omnem veritatem.* Omnes nimirum dato, effusoque in corda hominũ Spiritu sancto docturus erat. Itaque superuacaneus eorum videtur labor, qui multis verbis hoc loco disputant, quomodo omnes à Deo doceãtur, aut omnes discipuli Dei sint, cum tam multos videamus ne ab hominibus quidem doctos in ignorantiæ tenebris remanere. Docentur omnes à Deo, quantum in ipso est, sicut *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Docẽtur omnes à Deo, quod attinet ad legis Euangelicæ conditionem, quæ eius naturæ est, vt in corde potius, quàm in charta, & atramento consistat: & ab Spiritu sancto potius, quàm ab vllo alio magistro imprimatur animis. *Non necesse habetis*, inquit Ioãnes 1. epistola cap.2.27. *vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium.* Ad hunc ferme modum Leõtius, τῇ δ᾽ πάντες περὶ τῶν πλειόνων εἴρηται, ἤτοι πάντας τοὺς βουλομένους. Quæ eadem sunt Chrysostomi, & Ammonij verba in Catena Græcorum, ex quo sumpsisse Leontium credendum est, Theophylactus ex eodem quidem sumpsit, sed secundam tantum interpretationem, πάντες, τοῦτ᾽ ἔστιν οἱ βουλόμενοι omnes, hoc est qui volunt. Hanc interpretationem multo magis probo, quàm illam Augustini: Doceri omnes à Deo, non quia omnes doceãtur, sed quia ex omni hominum genere doceantur aliqui, aut quod nemo ex iis, qui docentur, non ab eo doceatur, de quibus diximus ca.1.ver. 9. Si quo modo præter eum, quem modò diximus restringenda sententia est, ad eos restringẽda est, qui sunt in Ecclesia. De iis enim proprie apud Isay. Deus loquebatur: ij soli docentur, qui ad Ecclesiam, id est ad scholam Dei venire volunt. Qui extra hanc sunt scholam, aut vocem Dei non audiunt, aut nõ intelligunt. Recteque Hilarius solos discipulos Christi, qui in eadem cũ illo naui erant, intellexisse ea, quæ ab ipso dicebantur, cæteros, qui extra erant in littore, non intellexisse, Mat.13.2. Omnes ad scholam vocantur. *Venite Filij, audite me, timorem Domini docebo vos.* Qui non veniunt, propterea non veniunt, quia nolunt; quare, si non docentur, eorum est culpa.

Omnis, qui audit à Patre, & didicit, venit ad me.] Quasi dicat, Omnis, qui à Patre docetur, venit ad me. Hoc enim est audire, & discere à patre, ab eo doceri. Perinde ergo est, ac si diceret, nemo venit ad me. Consulto videtur duo coniunxisse verba audire, & discere: quia non omnes, qui audiunt, discunt, vt Ammo. & Theophylactus obseruarunt. Omnes enim audiũt, *In omnẽ enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*; & *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; & *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam*, sed nõ omnes discunt, quia discere est credere, & non omnes volunt credere. Adnotauit hoc ipsum Leõtius. *Audit* potius dixit, quàm videt, sicut dixerat, cum de Filio loqueretur v.40. *Omnis qui videt Filium, & credit*, quia illic de miraculis agebat, ex quib. Christ⁹ cognoscebatur: hîc agit de doctrina. Miracula autem videntur, doctrina auditur. Multis autem modis Deum in auribus animi nostri loquẽtem audimus, de ea enim hîc voce agitur, quæ animi, nõ de ea, quæ corporis auribus hauritur. Primum audimus, cum ratio ipsa nos docet aliquid, quod ad ipsum pertineat: deinde cum nobis intus ipse reuelat, quod ratione consequi non poteramus, qualis illa fuit Petro facta reuelatio, *Beatus es Simon Bariona, quia caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est.* Obseruauit hoc Didymus grauis in primis auctor in Catena Græcorum.

46. *Non quia Patrem vidit quisquam.*] Quid visio cum auditione commune habet? Non enim dixerat, Omnis, qui videt Patrem, & didicit, venit ad me, sed *Omnis, qui audit, & didicit*, & possumus audire, quẽ non videamus. Scilicet ne existimarẽt se de auribus loqui corporis, aut de voce Dei corporea, docet. Deum corpoream vocem non habere, cum spiritus sit, qui corporis sensu percipi non possit, hoc est videri non posse, quemadmodum Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius interpretãtur. Putant etiam Cyrillus, & Leontius in commentariis, & Theodorus Heracleensis in Catena Græcorum citatus Christum, cum dicit, *non quia patrem vidit quisquam*, ad Moysem alludere, quem Iudæi existimarent vidisse, & audisse Deum. Se igitur tacite Moysi opponere: tanquam dicat, nõ Moysem, sed se vidisse Deũ. Noluisse tamen Moysẽ nominare,

Apud quẽ Prophetam hæc verba reperiantur.

Inf.c.14.26. & 16.13.

Sup.c.1.9 Quomodo à Deo doceantur omnes.

Cap.13. in Matth.

Psal.33.12

Psal.18.5. Ro.10.18. Sup.c.1.9. Prou.1.20. & 8.1.

Quã multis modis loquentem intus Deũ audire possumus.

Mat.16.17

DD d

ne Iudæos in eo confidentes offenderet. Quomodo Patrem nemo viderit, c.1.18. disputauimus.

Nisi is, qui à Deo est, hic videt Patrem.] Se intelligit, qui per æternam generationem à Deo est. Exscribam hoc loco, quæ apud Ammonium, & apud Theodorum Heraclææ Episcopū lego, quia ad confirmationem Catholicæ pertinent fidei. ὁρᾷ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, inquit Ammon. ὡς ἐξυπερέχων πάντων, καὶ μόνος ὢν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, id est *solus Filius Patrem videt, vt pote qui supra res omnes emineat, & solus ex substātia sit Patris.* Theodorus vero sic, εἰ δὲ μόνος ὁ υἱὸς ὁρᾷ τὸν πατέρα, ἔξω τῶν πάντων ἐστὶ καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ ἐπάνω πάντων, *si autē solus Filius videt Patrē, extra omnia est, & super omnia & supra omnia. Quid est quod ait* inquit Aug. *Ego vidi Patrē, vos nō vidistis Patrē: & tamen non venitis ad me, nisi trahamini à Patre? Quid est autem nobis trahi à Patre, nisi discere à Patre? Quid est discere à Patre, nisi audire à Patre? Quid est audire à Patre, nisi audire verbum Patris, id est me? Ne forte ergo cum dico vobis, Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, dicatis apud vos, sed nunquam vidimus Patrem: quomodo ergo discere potuimus à Patre? A me ipso audite.* Videtur Augustinus existimare, idem esse à Patre audire, & Christum, quasi Patris vocem audire: sed Christus ipse haud obscure distinguit.

Tract. 26.

47. *Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.*] Non satis apparet, quorsum hoc dicat. Redit, vt mihi quidem videtur, ad thesim, quam ver. 40 proposuerat, *vt qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam.* Nam quę medio interuallo dicta sunt, quasi per parēthesin dixit, vt causā redderet, cur sibi non crederent, quod nimirum à Patre doceri nollēt. Quam causam cùm exposuisset, redit ad eandē propositionem, eamque quasi adhibito iureiurādo magis affirmat, *Amen, amē dico vobis.* Sciebat Christus, inquit Cyrillus, Iudęos homines esse rudes, ac ne prophetarum quidem testimoniis satis credere; ideo adhibito quodammodo iureiurando, conatur ad fidem trahere. Quomodo qui credit in Christū, habeat vitam æternam, c.3.15. disseruimus. Habere autem non habiturus vitam æternā dicitur, qui in Christum credit, quia quamuis vitam iam æternam non habeat, ius ad illam habet. *Ianua & via ad vitam æternam,* inquit Cyrillus, *fides est,* itaque quisquis credit, intra ianuam est: si velit, saluus esse potest: qui vero nō credit, lōge à vita æterna abest: etiamsi velit, nisi ad fidem prius venerit, saluus esse non poterit.

Lib. 4. c. 9.

Ianua vitæ æternæ fides.

48. *Ego sum panis vitæ.*] Quia dixerat fore, vt qui in se crederet, haberet vitam æternam, eius rei rationē reddit, quia nimirum ipse est panis, qui hominib' vitam præstat, hoc est, *panis vitę* Hebraica phrasi, id est panis viuificus. vide quę diximus ver. 35.

49. 50. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.*] Putat Euthymius redire nunc Christum ad superiorem illam disputationem ver. 31. *Patres nostri manducauerunt manna in deserto,* & ver. 32. *Amen, amen dico vobis, nō Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Eam enim nūc persequitur disputationem: exponit, atque probat, quod illic dixerat, non manna, quod Moyses illis dederat, sed se, quem Pater de cœlo miserat, verum, ac cœlestē esse panē. Id ex effectu vtriusque panis probat genere argumēti efficacissimo: quod māna vitam edentibus dare nō potuerit; qui enim eum panem ederūt, esse mortuos: hūc vero panem, quem ipse daturus sit, qui comederit, non esse moriturum. quod non dicit absolute: *Patres vestri manducauerunt manna,* sed addit, *in deserto,* ideo Theophylactus fecisse putat, vt indicaret ne illum quidē corporeum cibū nutriendis tantum corporibus longo tempore suffecisse: sed tantisper dum in deserto versati sunt. Potest & hāc habere vim, vt significet eiusmodi fuisse panē, vt non alibi quàm in deserto, vbi panis cibi erat inopia, fuerit appetēdus. Quib' duobus modis panis illius dignitas extenuatur. Potest etiā augeri, vt sit sensus, patres quidem vestri manducauerūt māna in deserto, vbi maius miraculum fuit eum panē suppeditare posse, vt v. 31. explicauim', sed illum ipsum panē tāto factum miraculo, qui comederūt, mortui sunt. Quod autē adiungit, *Hic est panis de cœlo descendens;* se ipsū intelligit, de quo paulò ante dixerat, *Ego sū panis vitę,* sed loquitur per tertiā de se personā, aut modestię causa, aut vt hūc illi, id est pręsentē præterito maiore vi orationis opponeret. Simile est exemplū ver. 50. cum dicit, *vt si quis ex ipso mādücauerit, non moriatur:* particula *vt* duplicē vim habere potest, prout ad vnū è duob' verbis potest referri. Si referatur ad verbum *descendens,* hunc sensum efficiet, *Hic est panis,* qui propterea de cœlo descēdit, vt quisquis ex eo ederet non moreretur. Si referatur ad aliquid quod videtur intelligi oportere, vt, *Hic est panis de cœlo descendēs,* eiusmodi nimirum, *vt si quis ex ipso manducauerit, nō moriatur,* nemo non videt diuersum esse sensum. Quem ego sēsū idcirco magis probo, quia etsi vterque ver' est, hic videtur esse ad id, quod agebatur magis accōmodatus. Nec enim id agebat Christus, vt doceret quam ob causam panis ille de cœlo descendisset, sed vt ostenderet quid inter vim atque naturam huius, & illius panis interesset, quod ille ne vitam quidē corpori vltra cōstitutum à natura tempus dare posset: hic vitam æternam animis etiam tribuat. Explanauimus singula verba horum duorum versuum: tota nunc sententia declarāda, quæ in vulgaris quidem illius, sed difficilis admodū quæstionis explicatione sita est. Quo modo verum sit eos, qui manna comederunt, mortuos fuisse, eos verò, qui hunc panem, quem Christus pollicetur, comederint, non esse morituros. Cum enim duplex sit mors, corporis, & animæ: si quidem de morte corporis agitur, illos, qui manna comederunt, mortuos quidem esse: sed etiam mori eos, qui corpus Christi, quod panis hîc de cœlo descendens appellatur, siue in sacramento, siue extra sacramentum, alio quocunque modo comedunt. Si de morte animæ, nec eos omnes, qui manna comederunt, esse mortuos: nec omnes, qui corpus Christi edunt, non mori. Nam Moysem quidem, Aaron, & Iosue manna comedisse, sed tamen mortuos animo non fuisse: & multos ex iis, qui corpus Christi comedunt, mori testari D. Paulum 1. Corinth. 11. 30. *Ideo,* inquit, *inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi.* Latini omnes auctores, si minùs quæstionem explicant, tamen omnes tractant: Græcos miror homines alioqui perspicaces, non nisi vnum, aut alterū leuiter attigisse. Tribus modis responderi solet, primùm non comparari panem pani, sed personas personis. Nam quod attinet ad vnum, & alterum panem, neutrum, neque māna, nec istum, quem Christ' pollicetur vitam corpori dedisse; vtrosque enim mori, & qui illum tūc comederūt, & qui istum nunc comedunt: vitam vero animi, si non rectè sumatur, neutrum: si rectè, vtrumque præstare. Discrimē igitur non rerum, sed personarum esse: quod qui māna illud comederunt, plerique male comederunt, nihil aliud in eo, quàm corporeum cibum intelligētes: propterea spiritualiter fuisse mortuos: si bene, & spiritualiter comedissent, credentes se non corporeum tantùm cibum, sed etiam spiritualem, nempe corpus Christi comedere: morituros non fuisse spiritualiter. Hāc vim habere verba illa *patres vestri,* id est quibus vos similes estis, homines improbi, & increduli *man-*

Ver. 31.

Digitized by Google

ducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Nam Moyses, Aarō, & Iosue, & si qui alij viri sancti māna illud ederunt, & mortui non sunt, ij patres vestri nō erāt, nostri erant, itaque de illis D. Paul' dicit 1. Cor. 10.3. *Patres nostri omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* In hanc sententiam interpretatur D. Aug. tract. in Ioan. 26. & qui eum secuti sūt multi, vt Beda, Strabus, aut quisquis auctor est glossæ, quam vocāt, ordinariæ, &, vt videtur Rupert. Refutatū hoc ab alijs posterioribus auctoribus est: manifestū esse Christū hoc loco nō de personis, sed de rebus agere, nec nos cum antiquis illis patribus: sed panem cœlestē, quē ipse promittebat, cū manna conferre. Deinde de patrib. Iudæorū in vniuersum agere: cū enim Iudæi dixissent, *Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cœlo dedit eis manducare,* v. 31. Christum ad ea Iudæorum verba alludētem respondisse, ver. 48. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.* Iudæi autem de omnibus patribus suis locuti fuerāt, ergo & Christum de omnibus loqui. Rē ego tam perspicuam esse arbitror, vt multis argumētis op' nō sit. Hoc dico, persuasū me habere D. Aug. si nostra fuisset ætate, longe aliter sensurum fuisse, hominem omni hæreticorum generi inimicissimum, cum videret ad eundem fere modum Caluinistas, & hunc, & illū D. Pauli locum interpretari. Meliùs alij respondent, panem cum pane, non quocunque modo, sed vi, & natura sua comparari; agi autem de sola vita, & morte animæ, non corporis. Quo sensu nulla sit in quæstione difficultas. Nam etsi nō omnes, qui manna manducauerūt, mortui sunt spiritualiter animæ morte, tamē quòd animo nō morerentur, id eos nō ex esu mannæ, sed alia ratione fuisse consecutos, quia nimirum vna cum māna Christum, qui per māna significabatur, fide cum caritate coniuncta sumpserunt. Etenim si solam vim, & naturam mannæ cōsideres, neminem viuificasse, sed omnes mortuos esse. Contra verò, quamuis multi moriātur, qui corp' Christi sumpserūt, tamen non propterea mori, quia sūpserūt, sed quia, vt ait D. Paul. male, indigneque sumpserunt: aut quia si digne sumpserūt, in eo statu non perseuerauerunt, sed, vt ait Petrus, tāquam *canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro luti,* ad peccata redierunt: corpus Christi per se vim habuisse in perpetuum illos viuificandi. Vera hæc est sententia, sed nō credo verum sensum huius loci esse. Duo igitur in ea desidero: alterū quod de sola morte animæ agi putet, quod ego ideo probare non possum, quia non dubium est voluisse Christū ex effectu, tāquam ex re euidēti conuincere Iudæos: non autem conuicisset, si de sola morte animæ egisset. Quo enim modo probare illis poterat partes ipsorum animo fuisse mortuos? corpore autē mortuos fuisse negare illi nō poterāt. De morte igitur corporis agit. Alterum est, quòd huius sententiæ auctores nolīt hîc de corpore Christi agi sumpto per sacramētū. Quod paulo post ver. 53. sumus refutaturi. Credat interim lector, aut si nō credit, ex illo loco discat vtroq; modo de corpore Christi agi, & in sacramēto, & extra sacramentum sumpto. Vere mihi vidētur quæstionem explicare, qui respōdēt agi simul hoc loco de morte vitaque corporis & animæ. De morte quidem corporis, cum Christus dicit ver. 48. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt:* de morte verò animæ, cum dicit ver. 50. *Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit non moriatur.* Itaque sensus est, māna non potuisse dare vitam corporis; hūc autem panem dare vitam animæ, quod multo mai' sit. Miror hanc sentētiam hominibus nō mali iudicij ideo non placuisse, quòd nō intellexerint, quomodo diuerso

1. Cor. 27. 10.10.

2. epist. c. 2. 22.

De morte vitaque corporis, & animæ hic agi docet.

genere mortis, ac vitæ vnus panis cum altero cōferatur. A Atqui in eo meo quidem iudicio nō solùm sententia, sed vis etiam, & elegantia tota cōsistit, quod nō in eodē genere, sed in minore, maioreque cōparētur. Manna non potuisse vitam dare corporibus, quod minus erat; panē hūc, quem Christus promittit, vitā etiam animis dare quod lōge maius est. Hæc est quæ in his verbis occulta latet argumētatio à minore ad maius per negationem, & à maiore ad minus per affirmationem. A minori sic, Manna non potuit vitam dare corporibus, quod minus est; ergo multo minus poterit vitā æternā animis dare, quod est maius. B A maiore hoc modo, Panis hic qui de cœlo descēdit, dat vitā animis æternam, quod est maius: dabit igitur vitam corporibus, quod est minus; cumque ex effectu æstimari panis debeat, multo melior, magisque expetēdus hic panis, quā māna est. Gratia verò in hoc cernitur, quod in genere diuerso comparatio fiat, quod sæpe monuim' Christum facere solere, vt Iudæos carnales homines à reb. corporeis ad spirituales traduceret. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos,* Matt. 8.22. alteros mortuos animo, alteros corpore vocauit. *Et omnis, qui biberit ex aqua hac, sitiet iterū: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum;* C priore loco de aqua corporea, secundo de spirituali; itēque priore de siti corporis, secundo de siti animæ loquitur sup. c. 4.13. Eodē modo illud explicauimus Matt. 26.29. *Non bibam amodo de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei.* Altera in hac ipsa explicatione quæst. quæstio reliqua est, an Christus intelligat panē illū, quē pollicetur soli animæ, an animæ simul & corpori vitam dare? Huius quidem sententiæ auctores de sola vita animæ hoc intelligūt; sed plenior erit sensus, & loco magis cōgruus, si de vita etiā corporis intelligamus, quasi dicat manna solam vitam corporis dare non D potuisse; hunc verò panem non solum corporis, sed etiam animæ vitam dare. Hoc cōfirmat, quod statim Christus dicat, *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die,* Sed explicandum tamen est, quomodo hic panis animo, quomodo corpori vitā præbeat. Animo quidē quomodo præbeat, non difficile intelligitur, siue in sacramēto sumptum, siue extra sacramentū per fidem, & caritatem apprehēsum: cùm enim Christ' ipse vita sit, necesse est, vt eorū animos, quātum in ipso est, gratia viuificet, à quib' sumitur, vt Leōtius interpretatur. Si quis obijciat nō omnes, qui corpus Christi siue in sacramēto, siue extra etiam rectè sumunt, vi-E tam æternā cōsecuturos: quot enim quotidie videmus homines rectè credere, bene viuere, sāctè corp' Christi sumere, postea aut Ecclesiā Catholicam deserētes, aut in ipsa Ecclesia Catholica mutatis in prauum moribus, sine pœnitētia mori, atque damnari? Omnes in hoc auctores cōsentiunt, esse hoc de corpore Christi, quantum in ipso est, intelligendum; quòd enim aliqui animæ mortē subeāt, id est damnētur, id non defectu corporis Christi: sed ipsorum culpa fit, qui, vt diximus, aut corpus Christi digne nō sumūt; aut posteaquam digne sumpserunt, vitam, & gratiam, quam ex illo hauserāt, nouis perdūt pecca-F tis. In hoc igitur cōparatio versatur, quod manna natura sua nō dabat vitam corporis, nisi ad breuissimū tēpus, interim dum consumebatur, digerebaturque, ideoque immortales homines reddere non poterat. Hic autem panis natura sua vel semel sumptus vitam præstat æternam; ita vt qui eum edūt, nisi ipsi sese velint occidere, nūquam sint animo morituri. Loquimur autem de morte animæ metaphorica, id est de cōdēnatione, quā Ioannes mortē secundam appellauit. Nam morte quidem naturali etiam impiorum

Solet Christus comparationem in genere diuerso instituere.

An Christus hunc panem intelligat animæ simul & corpori vitam dare.

Ioan. 14.6

Digitized by Google

Quomodo corpori vitã tribuat corpus Christi.

animæ immortales sunt. De vita corporis maior est quæstio, quemadmodum corpus Christi corporibus nostris eam tribuat, cùm nõ min⁹ nos, quàm illi, qui manna olim comederũt, corpore moriamur. Quẽadmodũ animi, ita etiam corporis duplex est vita; altera spiritualis, & metaphorica: duplex itẽ mors altera alteri vitæ respondens. Vitam naturalẽ corporibus nõ magis Christi corpus, quàm vetus illud manna tribuit, quãuis possit natura sua tribuere, si vellet. Sed morimur omnes, quia *statutum est omnibus hominibus semel mori.* Vitam spiritualem, id est felicem illam, atque beatã immortalitatẽ, quam beatorum in cœlo habebũt corpora, manna non dabat; corpus Christi dat, idque duobus modis, primũ, quia dum vitam, id est gratiam animo tribuit, tribuit illi pignus, & veluti initiũ quoddã beatitudinis, quæ vita æterna nominatur. Beatitudo autẽ animi redũdat in corpus, sicut & merita illius in illud redũdauerant, vt docet Aug. in epist. ad Diosc. 56. Deinde quia corpus Christi cũ propter hypostaticam cum diuinitate coniunctionẽ vitã in se infinitam, & diuinam habeat, eam contactu suo corporibus nostris ingenerat, cũ illud re ipsa in Eucharistiæ sacramẽto sumim⁹. Itaque semẽ corporibus nostris quoddã immortalitatis imprimit, quo postea, nõ quouis modo, sicut damnatorũ corpora; sed peculiari quodam modo resurgãt, ad eum nimirum modũ, quo corpus ipsum Christi resurrexit, nõ ad mortem secũdam, id est ad supplicia, sed ad beatitudinem, & vitã æternam. Hoc sibi, vt opinor, veteres illi auctores voluerũt, cùm ex eo probarũt corporum nostrorũ resurrectionẽ, quòd carnẽ Christi in Eucharistia comedissẽt. Quo argumẽto Ignatium vsum legimus in epist. ad Ephes. dum vocat corpus Christi in Eucharistia φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον μὴ θανεῖν, medicamẽtum immortalitatis, antidotum cõtra mortẽ, itẽque Iren. li. 4. c. 34. & li. 5. contra Valen. Tertullianum in lib. de resurrect. carnis, & Cyprian. in lib. de cœna Domini, Gregor. Nyssen. in oratione Catechetica ca. 38. Cyrillum Alexandri. lib. 4. comment. in Ioan. c. 14. & 15. & lib. 10. ca. 13. Apollinarium in Græca Catena citatum. Docet Irenæus, quemadmodum in grano frumenti vis quædam genitalis est qua iactum in terram, atque putrefactum germinat: sic prorsus ex corpore Christi vim quandam veluti seminalem corporibus nostris accedere, qua etiam in puluerem redacta resurgant, & quodammodo renascantur. Docet Gregorius Nyssenus, sicut modicum fermẽtum totam massam calefacit, atque in aliã quodãmodo naturã meliorẽ, præstantioremque trãsmutat: ita corpus Christi a nobis sumptum carnem nostram ex mortali immortalẽ efficere. Describam Apollinarii verba, vt hæretici manu etiam scriptis auctoribus confirmentur, οὐκ ἔστιν ἀπολαῦσαι τοῦ λόγου Θεοῦ πρὸς αἰωνίαν ζωὴν, εἰ μὴ διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. ἄχρι γὰρ ἂν ἐγένετο περὶ κατείχετο πᾶσα σὰρξ ὑπὸ θανάτου, νῦν δὲ ἡ ζωοποιὸς δίδοται σὰρξ τρέφουσα, καὶ τὸ μεταβῆναι εἰς ζωὴν διὰ τῆς ἀναιρεθείσης αὐτῷ δυνάμεως, καὶ τοῖς μετέχουσι σάρκα ἀναστηναι, καθ' ὁμοίωσιν.

Resurrectio corporum ex communione Eucharistiæ probata.

Ad Heb. 9. 27.

Apollinarii locus ex manuscripto Vaticano.

51. *Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.*] Vide quæ diximus versu 33. & 35. & 50. Sæpe enim hæc eadem repetit verba, quòd in eorum intellectu momenta salutis nostræ versentur. Agebat cũ hominibus incredulis, qui ne tam sæpe quidem repetita, explicataque crediderũt. Cyrilli hæc verba sunt. *Eadẽ ad vos dicere Paulus ait & vobis tutum, & mihi non molestum, ab ipsis, vt puto, Christi verbis ita perdoctus. Nã quemadmodum crudelitati vulnerum non vnum, sed varia vicissim remedia conferuntur, neque semel, sed frequenter appositis remediis molliuntur; sic eduro animo varia quadam, & frequens accommodanda doctrina est.* Volebat etiam Christus, vt Euthym. existimat, ipsa iteratione verborũ auditores prouocare, vt eum de eorum sensu interrogarẽt. Putat Leõtius panem hîc appellari τὸν λόγον Θεοῦ θρεπτικὸν τῆς ψυχῆς verbũ Dei, quod animam nutrit. Sed melius idem auctor postea, & Ammonius, Chrysostomus, Theophylactus, Cyrillus de carne Christi interpretantur, & ea quidem in Eucharistia nobis data. Statim enim sequitur, *panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.*

Lib. 4. c. 11. Ad Phil. 3. 1.

Si quis manducauerit ex hoc pane viuet in æternum.] Vide horum verborum explicationem versu præcedenti.

Et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.] Græca exemplaria legũt Καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Panis autem, quẽ ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mũdi vita. Sic etiam Theodoretus in commentar. in cap. 11. Ieremiæ. Cyrillus, & Græcus Theophylact. legũt, & codices Græci manuscripti, quos viderim omnes; Chrysostomus tamen nõ videtur legere, nisi semel, *panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*; eodẽque modo Latini omnes auctores legũt, Cyprianus libro de oratione dominica, Augustinus, & Beda. Sensus idem. Nam si quidem secũdo loco verbum *dabo* non legitur, necessario ad conformandã sentẽtiam videtur intelligẽdũ. Clarius dicit, quod ante dixerat obscurius. Superius se frequenter panem appellauerat; cur se panem vocauerit, exponit, propter carnẽ suam quam nobis edẽdam ad modum panis daturus erat, quæque in cruce commolita veluti frumentũ, vitam, quantum in ipsa esset, omnibus hominibus datura erat, quod proprium est panis. Sic intelligẽdũ, quod Euthymius dicere videtur, prius Christũ de sua diuinitate locutum, nũc de sua loqui humanitate. Nõ enim significat priùs nõ egisse de carne sua, cum se panem appellauit: sed cum dixit descendisse de cælo, de diuinitate locutum fuisse, secũdùm quam diceretur de cælo descendisse: nunc autem explicare, quomodo sit panis, nempe quia homo, quia caro est. Panis enim est, quatenus homo; vitæ, id est viuificans, quatenus Deus est. Nam propter coniunctionem hypostaticam cum diuinitate, vt ait Cyrillus, caro Christi vim habet viuificandi. Verbum *dabo* priore loco omnes veteres, & boni auctores de Eucharistiæ sacramento intelligi volunt: à qua sententia qui discedũt, si hæretici sunt, maligne: si Catholici, temere mihi facere videtur. Sed de ea re sæpe diximus nos ver. 53. esse copiose disputaturos. Hoc nũc dicimus, vt de spirituali extra sacramẽtum sumptione intelligi possit, tamẽ negari nisi impudenter nõ posse, de sacramento potissimum intelligi oportere. Nam si proprietatẽ verborum sequamur, eo ipso quòd non iam se totum vt ante, sed carnem suam panem esse dicit, ostendit se de ea sũptione agere, qua licèt totus à nobis sumatur Christus, tamen caro eius proprio, & peculiari quodam modo dicitur sumi: Christus, propter carnem. Ea non est alia, quàm sumptio per sacramentum. In qua quemadmodum nõ totus proprie Christus, sed sola Christi caro specie panis significatur: ita nõ totus Christus per se ac proprie: sed caro Christi sumitur, totus autem Christus per cõsecutionẽ quãdam, quam concomitantiam Theologi vocant. Hoc enim interest inter sumptionem Christi per sacramẽtum, & extra sacramentum, quod in sacramento sub specie panis solũ Christi corp⁹ per se sumitur, Christus autem totus propter corpus; extra sacramẽtum autẽ per se sumitur totus Christus, corp⁹ autẽ Christi propter Christum. Cum enim fide Christũ apprehendimus, nõ figimus fidem primùm in corpus, sed in Christũ, deinde in singulas eius partes. Quẽadmodum cum visu hominẽ lõge cognoscimus, nõ prius

Caro Christi propter hypostaticam vnionem vim habet viuificandi.

De sacramento Eucharistiæ hæc verba esse intelligenda probat.

Digitized by Google

singulas partes, deinde totum ipsum hominem: sed prius totum hominẽ, post singulas cognoscim⁹ partes. Deinde cum dicit Christus, *panis, quem ego dabo*, haud dubium, quin verbũ illud *dabo* significet dare ad manducandum, quorsum enim panis datur, nisi vt edatur? de ea igitur sumptione intelligẽdum hoc est qua caro Christi maxime proprie editur. Hāc esse sũptionem sacramẽtalẽ ne ipsi quidem Zuingliani, & Caluiniani hæretici, qui corp⁹ Christi in Eucharistia revera esse negāt, negare possunt. Quis enim neget, si modò non insanæ sit mentis, carnem Christi magis proprie vocari panem, & magis proprie edi, cum nõ solũ fide, sed specie etiam panis sumitur, quàm cum sola sumitur fide? Secũdo loco quid significet verbũ *dabo*, minus compertũ est. Qua in re nõ magnopere repugnabo iis, qui ad crucẽ referũt, in quibus Cyrillus & Euthy. est, vt sit sensus, *panis, quem ego dabo ad mãducandum*, est illa ipsa caro mea, quam in mortem pro mundi vita daturus sũ. Eo enĩ ipso, quod bis dicit dare, indicat de diuersis dandi modis loqui. Nec enim posterius prioris, vt quidam putant, explicatio est, sed potius probatio. Docet quippe carnem suam panem esse vitæ, quem se daturum dixerat, quia illa eadem caro pro vita totius mũdi in cruce, quasi frumentum molẽda, quasi panis pinsenda erat. Inde habet caro illa, quæ in sacramẽto sumitur, vt nos viui ficare possit, quod ipsa pro nobis in cruce mortua sit. Ex cruce omnis vis, omnis fructus, omne meritũ eius est. Ex eo igitur quod priore loco agit de Eucharistia sequitur in posteriore agere de cruce. Et ex eo quod in secundo de cruce agit, debebāt homines sani iudicij intelligere priore loco agere de sacramẽto. Quod si de eodem vtrumque intelligẽdum est, non de cruce profectò, sed de sacramento intelligendum vtrũque est. Constat enim verbum *dare* priore loco significare dare ad manducandũ eo ipso, quod cum pane coniungitur. In cruce nõ est data caro Christi ad mãducandum, sed ad patiendum; in sacramẽto non datur ad patiendum, sed ad mãducandum. Cum ergo constet primum membrum de Eucharistia intelligi debere, si vtrumque de eadem intelligendũ est, cõstat non primum de cruce: sed secũdum sicut & primum de Eucharistia intelligẽdum esse. At in Eucharistia, dicet aliquis, caro Christi pro mundi vita non datur. Dicet quidẽ hoc hæreticus, Catholicus nemo dicet. Nam etsi in cruce pro mundi vita in sacrificiũ cruentum data est, etiam in Eucharistia pro eadem mundi vita in sacrificium datur incruentum, vt apud Matth. cap. 26. 26. probauimus. Vtroque loco & pronomen *ego*, & verbum *dabo* emphasim habet. Primo loco videtur se Moysi opponere. Dixerat ver. 32. *Amẽ, amẽ dico vobis, non Moyses dedit vobis panẽ de cœlo*; deinde dixit se panẽ illis de cœlo daturũ esse, ait nunc, *panis quem* non Moyses, sed *ego dabo, caro mea est*. Moyses enim carnem suam dare nõ potuit: & si dedisset, nihil profuisset. Secundo verò loco *ego dabo* significat Christum potestate, atque voluntate sua se ipsum in mortem tradidisse, à nemine fuisse coactum. *Oblatus* (inquit) *est, quia ipse voluit*, Isai. 53. 7. &, *Ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. Nemo tollet eam à me, sed ego pono eam à meipso, &, potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam*, Ioannis 10. 17 18. Opportune hoc Euthym. adnotauit, & fide & iudicio haud paulo meliore, quàm hæreticorũ interpres, qui conatur ex iis verbis Eucharistiæ tollere sacrificium, quasi sensus sit, Ego solus nõ alius carnem meam in sacrificium dabo. Quod etsi verba minime significant, tamẽ vt eam vim habere cõcedamus, nihil inde hæreticus probat. Concedimus enim solum Christum carnem suam in mortẽ tradidisse: nos eam

Quid significet verbũ dabo.

A non in mortem, sed in incruentum tradimus sacrificiũ. Deinde ille solus dedit, nos proprie non damus, sed ab eo datam reuerẽter accipimus, & Patri in remissionem peccatorum offerimus. Isti homines scilicet ingrati, liberaliter & ad edẽdum, & ad sacrificãdum a Christo datam, neque ad sacrificãdum, neque ad edendũ dignantur accipere, figura vmbraque cõtenti. Quod dicit, *Pro mũdi vita*, Leõtius, & Theophylact. de resurrectione, id est de vita corporis interpretantur. Manifestum tamẽ est vitam animę intelligi debere; sicut quod ante dixit, *vt si quis ex eo manducauerit, non moriatur*, & quod dicit paulo post, *Nisi mãducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Quamuis ex vita animæ, vt supra docuim⁹, vita quoque, id est beatitudo corporis consequatur. Quod dicit, *mundi*, duplicem habet vim. Significat enim carnem Christi natura sua non solum his aut illis hominibus, sed toti etiam mundo vitam dare potuisse: & vt omnibus daret Christi fuisse voluntatem, quamuis nonnullis ipsorum culpa non dederit.

Pro mundi vita, quid sit.

Ver. 50.

Ver. 53.

52. *Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum.*] ἐμάχοντο, pugnabant. Hebraismus est חריבו disceptabant inter se. Cum se Christus panem frequẽter appellasset, non disceptarũt, quomodo panis esse posset, qui homo erat: intelligẽtes aliquam latere in eius verbis metaphoram, simul atque exposuit, quo sensu se panem vocauisset, quod carnem suam ad edẽdum daturus esset, offendũtur; incipiuntque disputare, qua id ratione fieri possit. Cum enim carnẽ audissent, existimarunt ita eum de carne sua edenda loqui, quemadmodum carnes cæteræ, quib⁹ vescimur, edi solẽt, quod ante propter absurditatem rei ne suspicati quidẽ erant. Quærũt igitur quomodo id fieri possit, aut potius quomodo Christus id possit facere, homo cũ sit, & vt videbatur abiectus. Hāc vim habẽt illa verba, *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducãdum?* Quæ non solùm dubitationem, sed etiam cõtemptum præ se ferunt. Hunc enim vocāt, quasi hominem impotentem & vilem. Quo ergo modo *potest hic dare carnem suam?* Nam vix alienam carnem dare posset. Et quomodo *ad manducandum* dare potest? Nam in alios vsus, ad spectandum, ad tangendum, ad conseruandum dare posset. Et ad manducandum etiam vnam aliquam partem, aut totam etiam carnem suam, sed paucis hominibus dare posse intelligebāt, toti verò mũdo, id est vniuersis hominib⁹ quomodo dare posset, non intelligebāt. *Cum illius persona caro*, vt inquit Cyprian. in I. ser. ser. de cœna Domini, *si in frusta partiretur, non omni humano generi posset sufficere, quæ semel consumpta videretur interiisse religio: cui nequaquam vlterius victima superesset.* Coniecturam ego hinc non obscurã facio aliquod eos miraculũ ex verbis Christi animo finxisse, de quo quærunt, *Quomodo potest hic nobis carnẽ suam dare ad manducãdum?* Scimus id sine miraculo fieri nõ posse, scimus eum miracula facere solere, vidimus nuper panes in quinque millia hominũ frangẽdo, distribuẽdoque multiplicasse, carnẽ autẽ suã quomodo, quo miraculo multiplicabit? quomodo efficiet & vt eã omnibus tradat, & habere ipse nõ desinat? Itaque nõ sequor interpretationem eorum, graues licèt auctores sint, vt Cypriã. & Aug. qui existimāt in eo Iudæorum versari dubitationem, quòd absurdum, ac nefarium putarent humanis vesci carnibus. Non enim dicunt, Quomodo eius nos carne vesci sine stomacho, sine impietate poterim⁹, sed *quomodo potest hic dare carnem suam*: & dare *ad manducandũ*, id est vt consumatur, vt digeratur (vt ipsi quidẽ intelligebant) & tamẽ ipse retineat? Aut si nõ retinebit,

Digitized by Google

Lib. 4. c. 13. quomodo viuet, si nõ viuet quomodo dabit? *De Deo,* Luc. 1. 37. inquit Cyrillus, *non sine magna impietate conclamant, nec in mentem venit nihil esse impoßibile apud Deum. Nam quod* 1. ad Corin. 2. 14. *animales essent, vt ait Paulus, spiritualia intelligere non poterant. Sed tam magnum mysterium fatuum quiddam ipsis videtur esse. Nos vero magnum quæso ex peccatis aliorum profectum faciamus; & firmam fidem mysteriis adhibentes nunquam in tam sublimibus rebus illud, Quomodo, aut cogitemus aut proferamus. Iudaicum enim hoc verbum est, & extremi supplicij causa. Ideo Nicodemus etiam cùm diceret, Quomodo hęc fieri possunt? merito audiuit, Tu es magister in Israel, & hęc ignoras? Aliorum igitur, vt diximus, culpa perdocti, cum Deus operetur non quæramus, Quomodo, sed operis sui viam, atque scientiam illi soli concedamus.* Multis in hanc sententiam verbis Cyrill. eo loco disserit de aduerbio illo, *Quomodo,* contra Iudæos, idemque Chrysosto. Leontius, & Theophylactus faciunt in comm. & Gaudentius tractatu 2. ad Neophytos.

53. *Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*] In hunc locum quæstionẽ sæpe illam reseruauimus, num quæ Christus in hoc capite de carne, & sanguine suo dicit, de Eucharistia velit intelligi. Eam priusquę stionem explicemus necesse est, quam verba singula huius loci edisseramus. Ex eius enim quæstionis explicatione cætera pendẽt. Tractatum copiose à multis hoc argumentũ est, nõ solùm scriptis in hunc locũ, vt nos facimus, cõmentariis, sed propriis etiã in scholis quæstionibus, & editis de ea re iustis in lucem libris. Quorum ego diligẽtia & labore contentus iudicare potui laborem hũc meum non esse necessarium, nisi & locus ipse moneret me, vti eam, quę ex eo nata est, quæstionem non prętérirem, & viderem nõnullos etiamnum Catholicos cum hæreticis hac in re quàm nobiscum sẽtire malle. Accidit nobis commode quod ipsis etiã hæreticis inter se non conuenit. Nã Caluinus, & plerique eorum, qui eius se discipulos profitentur, ne cogãtur confiteri Christum in Eucharistiæ sacramẽto carnẽ, & sãguinem suum, quemadmodum hîc pollicetur, vere nobis dare, negant agi de sacramẽto. Alij cõtra, vt probent vtramque sacramẽti speciem populo necessariam, de sacramento hæc interpretãtur, vt qui Wicleffum, & Ioãnem Husium secuti sũt. Illi refutãdi, his nobis respõdendum est. Impediunt nos quo minus acriter, ac vehemẽter in hęreticos inuehamur Catholici quidam, qui nescio qua imprudẽtia se hæreticis iunxerunt. Neminem nomino, neminem violatæ accuso religionis. Scio Catholicos, scio doctos, scio religiosos, ac probos viros esse: sed minime profecto vtilẽ atque fidelem in hac re operam Ecclesiæ nauauerunt, quod cõtra scripturæ sensum, cõtra Patrum omnium interpretationem, contra tacitũ, imo minime tacitum, sed satis superque explicatũ cõsensum Ecclesiæ dixerint, atque cõtẽderint hoc loco de sacramẽto non agi. Quod vt benignissime dicam, est temerarium: grauioribusque condẽnarem verbis, nisi compertũ haberẽ homines bene Catholicos errore magis animi, quã vitio in hæreticorum sentẽtiam impegisse. Ordiamur ab hoc ipso loco, in quo versamur, *Amẽ, amen dico vobis, nisi mãducaueritis carnẽ filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Quæso, si de sacramẽto Eucharistiæ agere voluisset, illudque omnino depingere, quibus clarioribus verbis vti potuisset? Cur carnem, & sanguinem, cur esum, & potũ distinxit? nisi quia de carne, & sanguine sui ad modum cibi, & potus, specie panis, & vini dandis loquebatur? Si nullum postea specie panis, & vini sacramentum instituisset, aliam quæreremus interpretationẽ, conaremurque quocũque possemus modo ad eius mortem accommodare, nos per fidem eius manducare carnem, eius sãguinem bibere. Cum autem sacramẽtum paulo post Eucharistiæ cõstituerit, vbi tam aperte, tam proprie mãducamus & bibimus, nõ intelligo cuius sit iudicij atque prudẽtię relictis quæ clara quæ propria, quę facilia sũt obscura, metaphorica, difficilia consectari. Fingamus dixisse Christũ, Nisi cõsepulti mecum fueritis, mecũ nõ resurgetis: nemo profecto sanæ mẽtis homo id de sola Christi sepultura per fidẽ apprehẽsa intellexisset, sed intellexisset de baptismi sacramẽto, quod videret aliquam sepulturę imaginẽ præ se ferre, quẽadmodũ postea docuit D. Paul. cõsepultos nos *cum illo per baptismum* esse dicens. Et tamẽ baptismus vix vllam refert imaginem sepulturæ, Eucharistiæ verò sacramẽtum non expressa solum imagine, sed re etiã ipsa, ac veritate cibus & potus est: cur ergo quod Christus dixit, *Nisi manducaueritis carnẽ filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis,* non de Eucharistię interpretemur sacramento? Solent respõdere ad rationẽ illã primam, quibus animo semel hæsit contraria sentẽtia, nõ propterea carnem, & sanguinem, cibum, & potum distinxisse Christũ, quod ageret de sacramẽto: sed quod de morte sua, quam nisi omnes fide apprehẽderẽt, salui esse nõ possent: mortem autem separatione carnis & sãguinis significari. Nouũ nõ esse, vt eadem etiam res extra vllum sacramẽtum cibus simul, & potus per metaphorã appelletur. Etiã sup. v. 35. vbi de sacramẽto nõ agebatur, dixisse Christum, *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam:* Etiã sponsum dicere Cãt. 5. 1. *Comedi fauum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo, comedite amici, & bibite, & inebriamini,* tamen non agi de sacramento. Sapientiam etiã clamare Pro. 9. 5 *Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis,* & de sacramento non agere. Quasi vero id quisquã ignoret, aut neget fieri potuisse, vt Christus si nullum corporis & sanguinis sui sacramẽtum instituisset, illa eadem verba, quę de instituendo postea dixit sacramento, de morte sua dixisset. Sed hoc dicimus non satis recti esse iudicij, cum Christus sacramentum instituerit, in quo sub vero cibo, & potu veram carnem, & sanguinem suum nobis dederit, de morte interpretari, vbi metaphorice mãducatur, & bibitur: de sacramẽto autem, vbi vere mãducatur, & bibitur, non interpretari. At hoc ipsum, dicet aliquis, probãdum est vere in sacramẽto corpus Christi edi, & sãguinem bibi. Si Catholicus hoc obiicit, satis credenti probatũ est, & licet nobis ex creditis id probare, de quo disceptatur. Si hęreticus, nõ est nunc tempus, locusq; probãdi: sed fingam⁹ vere corpus, & sãguinem Christi in sacramento non sumi, vt hæretici volunt: certe hoc negare non possunt, per verum cibum, ac verum potũ sumi. Hoc igitur ipsum peruersi ingenij esse dicimus, cum sit sacramẽtum, vbi vere mãducando carnem Christi, & vere bibendo sãguinem sumamus, nõ de hoc sacramento, sed de morte Christi, vbi nihil proprie ac vere mãducamus, aut bibimus, intelligere. Nam vt illis ipsis exemplis, quibus cõtra nos vtuntur, cõtra ipsos nos vicissim vtamur; profecto si spõsus ille, & illa, quæ eadem est sapiẽtia, conuiuium aliquod apparassent, vbi homines nõ solum metaphorice, sed vere etiam ac proprie ederẽt & biberẽt, minime sani viderẽtur esse iudicij, qui nõ de eo ipso cõuiuio verba illa interpretarẽtur, *Comedite amici, & bibite:* & illa, *Venite comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis.* Expendamus cætera, ac primum totum ipsum genus orationis. Quis non videt esse sacramentale? Idẽ Christus iisdem verbis, eadem occasione, cum iisdem personis, id est Iudæis lo-

ad Ro. 6. 4. ad Coloss. 2. 12.

Digitized by Google

quens dicit hoc loco, *Amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitã in vobis*, & c.3.5. *Amen, amẽ dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Tam est igitur temerarium negare agi hic de Eucharistia, quàm illic agi de baptismo, quod soli hæretici negant, sed satis, vt opinor, à nobis eo loco refutati, atque protriti.

Argumẽta à persona Christi ducit, & Euangelistæ.

Consideremus Christi personam, qui est verisimile nunquam Christum vim, fructumque tãti sacramẽti explicauisse copiosius, quàm his verbis, *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur?* Illic enim tantùm dicit, quod nobis tradat corpus nimirũ, & sanguinẽ suum: quem autem ex eo fructũ percepturi simus, aut nullo modo, aut vno tãtũ verbo, eoque obscuro, & ambiguo declarat, *Quod pro vobis datur.* Quod si alicubi de hui⁹ sacramẽti fructu disseruit, hîc certe disseruit; alius enim locus, vbi id agat, nullus est. Præterea quis sibi persuadeat Christũ de hoc percipiẽdo sacramẽto re cum primis necessaria præceptum nullũ tradidisse? Atqui si hîc non tradidit, cũ dixit, *nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, nusquam tradidit. Nam quod dicit in vltima illa cœna *Accipite, & manducate*, & *accipite, & bibite*, illis solis dicit, qui tum aderant. At dicit, *Bibite ex hoc omnes*; ergo omnibus etiam, qui non aderant, hominibus dicit. Sic hæretici exponũt, sed quãtam in eo suam ignorantiam ostendant, apud Matt. cap.26.27 docuimus. Quod autem addit, *Hoc facite in meam commemorationem*, præcepti formam non habet, tantùm explicatur, quem ob finem, cùm id fecerint, facturi sint. Deinde dubiũ nõ est Eucharistiæ, & Baptismi, cùm diuersa sint sacramẽta, diuersa oportere esse præcepta. Quod si hæc verba de apprehendenda per fidem Christi morte intelliguntur, nõ aliud hîc præceptum traditur, quàm vt baptizemur, excepto enim Eucharistiæ sacramẽto, nusquã melius Christi mortem, & per fidem, & per aliquod etiã externum sacramentum, quam cum baptizamur, apprehendimus. Ipse enim baptismus & professio quædam fidei est, & mortem, sepulturam, & resurrectionẽ Christi etiam rebus externis nobis repræsentat. *Cõsepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quo modo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus*, Rom.6.4 Gal.3.27. & Colos.2.12. Atqui nemini puto venit in mẽtem dicere nos in baptismo carnem Christi mãducare, & sanguinẽ bibere, quia etsi aqua in baptismo potabilis est, etsi caro, & sanguis Christi fide illic apprehẽditur, tamẽ nihil per modum cibi, nihil per modum pot⁹ sumitur: Nã illa ipsa aqua, quæ adhibetur, nõ ad potandum, sed ad lauandum adhibetur. Adde cõsuetudinem fuisse Christi maiora mysteria, antequam re ipsa fierẽt, insinuare, vt ad ea, cum fierẽt, excipiẽda, intelligendaque discipulos erudiret, assuefaceret, præpararet: eiusq; rei rationẽ reddere, *Vt cũ factum fuerit credatis, Vt non scandalizemini: Vt eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.* Antequam baptismum institueret, dixit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Antequã moreretur sæpe discipulis dixit se tradendum esse *gentibus ad illudendum, & flagellandũ & crucifigendum*, tertiaque die resurrecturũ. Antequã in cœlũ ascenderet, dixit, *Modicũ, & vidébitis me, & iterum modicũ, & non videbitis me, quia vado ad Patrem.* Antequã mitteret Spiritũ sãctum dixit, *Ego rogabo Patrẽ, & aliũ paracletũ dabit vobis.* Credendũ profecto est & de Eucharistiæ sacramẽto, quo vix maius vllum mysteriũ est, antequã re ipsa institueret, disseruisse. Nã si nihil dũ scientibus discipulis de improuiso dixisset, *Hoc est corpus meũ*, vtique exhorruissẽt, aut certe dubitassent interrogassẽtq; quid ea verba sibi vellẽt. Atqui nõ exhorrescũt, nihil addubitant, nihil interrogant: iam igitur Christum de ea re ante disserentem audiuerant. Vbi quæso, nisi hîc? Conuertamus nunc animum ad Euãgelistæ personam, hoc idem inde cõprobari reperiemus. Quis enim credat Ioãnem nihil prorsus in tam lõgo Euãgelio de Eucharistię mysterio dixisse, cum hoc ipsum sibi proposuisse videatur, vt maxima quæque mysteria consectaretur. Atqui si hoc loco de Eucharistia nõ egit, nusquã egit. Est igitur verisimile more eum suo, quæ ab aliis Euangelistis de ea re dicta fuerant, præteriisse; dixisse vero hoc loco ea, quę fuerant prætermissa.

Matt.26.26.28. Luc.22.19. Mat.26.27. Luc.22.19. 1 Corinth. 11.24.25.

Argumentum à persona Euãgelistæ.

Christus maiora mysteria obtectus insinuare, antequam fierent.

Inf.14.29 & 16.4. Sup.c.3.5. Matth.16.21. & 17.22. & 20.18.19 &c. Inf.16.16. Inf.14.16.

A persona Iudæorum & occasione disputationis.

Denique & Iudæorum personã, & huius disputationis occasionẽ cõsideremus. Iudæi illi erant homines increduli, qualis & Nicodemus erat c.3.1. Pane à Christo inter frangẽdum, distribuẽdũque multiplicato satiati fuerant, panẽ iterum quærebãt. Ex ætate Nicodemi occasionem Christus captauit, vt sub regenerationis metaphora de sacramẽto baptismi ei⁹que necessitate disputaret, quẽadmodũ eo loco docuimus. Hîc ex persona Iudæorũ panẽ quærentium occasionẽ sũpsit, vt de sacramẽto Eucharistię loqueretur. Illic iterũ atque iterũ dubitante Nicodemo, quomodo renasci homo senex posset, eadẽ iterũ atque iterum repetiuit, hîc non solùm Iudæis, sed etiã discipulis dubitantibus, quo modo carnem suã dare posset ad mãducãdum, idem grauiter, constãterque respondet, *Nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

A communi consensu Patrum.

Sed vt res esset ambigua, modesti non est ingenii, & Ecclesiasticis moribus, pietateq; instituti, omniũ veterũ Patrũ consensum, contẽptim, fastidioseque repudiare, nõ solùm non frangi, sed ne commoueri quidẽ eorum auctoritate. Nemini enim fere auctori bono, maloue ante Lutherum venit in mentẽ, vt diceret hoc loco de Eucharistia nõ agere. Si quis dubitat, Origenẽ legat hom.in Numer 16. legat Cyprianũ in lib de cœna Domini, in lib. de oratione dominica, & li.1. contra Iudæos c.22. legat Hilariũ li. 8. de Trinitate, legat Basiliũ in regulis moralib. reg. 21.c.1. legat Chrys. hom.45. & 46. in Ioãnem, legat Epiphaniũ hær.55 legat Amb. lib.4. de sacramentis c.5. & li. 5.c.1. & lib.6.c.1. & lib.4. de fide c.5. legat Aug. li.1. de peccat. mer. c.20. & 24. & lib.1. contra Iulian. & ser.2. de verbis Apostoli: legat Hier. in cõment. in c.1. epist. ad Ephes. legat Theophilũ li.2. Paschali: legat Greg. Nyssẽ. in Ecclesiastẽ, & li. de perfecti Christiani hominis forma, legat Cyrillũ hoc loco: legat Theodoret. in impatibili, & li. 4. hist. Eccles. c.11. legat Procopium in commẽt. in c.33. Isai. legat Gaudentiũ tract. 2. ad Neophytos, legat Maximũ Taurin. in ser. in illa verba Ps.21. *Deus De⁹ meus respice in me*: legat Leonẽ ser 6. de ieiunio septimi mẽsis: legat Prosperũ in illa verba Ps.135.25. *Qui dat escam omni carni*: legat Hesychium li.6. in Leuiticum c.22. legat Isid in lib. de officiis Ecclesiast. c.18 legat Eusebiũ Emissenũ hõ. 5. de Pascha; legat Cassiodorũ in Ps.109. legat Damascenum li.4. de fide c.14. legat Bernardum ser.3. in Ps. *Qui habitat in adiutorio Altissimi*, legat hoc loco Theophyl. Euthym. Rupertum, vt posteriores prætermittã. Testis etiam ego sum idem Leõtium, idem Ammoniũ, Theodorũ, Apollinariũ, & auctores eos omnes, quos in Græca Catena habui, sẽtire. Quid? quod Cõcilia omnia quæcũque hũc locũ citauêre, de Eucharistiæ sacramẽto intellexerũt, Ephesin. in epistola ad Nestoriũ, Tridentinũ sess.13.c.2. & sess.21.c.1. Conc. Cabilon.2. c.46. & Cõcilium Sen. cap. 10. Audacius nunc dico, quod dixi in principio, neminẽ sine temeritate posse à tot Patribus in re tã graui dissentire. Neque equidẽ

Vers.

Digitized by Google

Sess. 4. decreto de editione, & usu sacrorum librorum.

intelligo vbi Tridentini Concilij decretũ valere debeat, ne quis cõtra vnanimem patrũ consensum scripturas sacras interpretetur, si hîc non valet, vbi de re agitur inter nos, & hæreticos maxime controuersa.

Patrum, qui contra sentire videntur, loca exponuntur.

At non omnes auctores, inquiũt aliqui, ita sensêre. Quinam quæso aliter? August. & Innocẽtius, vt alios omittamus. Bene factum, quod eos solùm auctores proferãt, quos quisquis legit, ignorare non potest nõ solũ eos sensisse de Eucharistia hoc loco agi, sed hoc etiam testimonio adductos fuisse, vt crederẽt infantes etiam baptizatos, nisi Eucharistiã perciperent, saluos esse non posse. Quo ergo modo sẽtire potuerũt de Eucharistia hoc loco non agi, quàm propter hũc solum locum, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, etiam infantibus necessariam esse ad salutẽ putauerũt? Sed videamus, vbinam Aug. dicat sensisse aliter. Libro, ii. quiunt. 3. de doctrina Christiana c. 16. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, facinus*, inquit, *vel flagitium videtur iubere. figura ergo est præcipiens passionibus Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata est.* Miror homines & Catholicos, & doctos, & ingeniosos, qui hunc locum proferũt, nõ animaduertere, aut nihil, aut nimium probare, nẽpe vero nos carnem Christi non edere, & sanguinem bibere, facinus enim vel flagitium videtur esse. Quemadmodũ igitur ex hoc testimonio probari nõ potest Augustinũ existimasse nos carnem, & sanguinẽ Christi vere nõ sumere, cum ex alijs Aug. locis, vt ipsi fatẽtur, maximeque ex serm. 1. in Psa. 33. perspicuum sit eum cõtra sensisse, ita non potest probari eum existimasse hîc de Eucharistia nõ agi, cùm tam multis alijs locis probet ex hoc Ioannis testimonio Eucharistiam etiã infãtibus esse necessariã, idque non vt opinionem suã sed vt fidei, & toti⁹ Ecclesiæ dogma ad refellẽdos Pelagianos dicat. Quid igitur sibi his verbis, quæ modò recitauim⁹ Augustin. voluit? Id ex Bernardo intelligem⁹, qui cùm eodem modo, ac iisdẽ fere verbis interpretetur ser. 3. in Ps. *Qui habitat in adiutorio Altissimi*, tamen simul de Eucharistia intelligendũ esse docet. Solemus eas bestias, quarum edimus carnes, pri⁹ occidere, quàm edere. Ita Iudæi, quod Christ⁹ dixerat, intellexerãt debere se eum pri⁹ occidere, deinde eius carnem in frusta cõcisam, aut coctã, aut assam edere, hoc proculdubio facin⁹, & flagitiũ erat: figuram igitur mortis, non veram mortẽ esse, nõ debere eos Christũ vere occidere, sed eius occisionẽ sumẽdo Eucharistiæ sacramento figura quadã repræsẽtare, eiusque mortẽ suis moribus exprimere, nõ debere eos Christũ occidere, sed se ipsos mortificare, facereque quod se fecisse dicit D. Paul⁹, *Adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia.* Docet igitur D. August. hoc esse genus mortis, quo occidere debemus Christũ, vt bene atque vt decet, eius vescamur carne, sanguinemque bibamus.

Coloss. 1. 24

Bernardi verba sunt, *Quid autem est manducare eius carnem, & bibere eius sanguinem, nisi communicare passionibus eius, & eam conuersationem imitari, quam gessit in carne? Vnde & hoc designat illibatum illud altaris sacramentum, vbi Dominicum corpus accipimus, vt sicut videtur illa panis* F *forma in nos intrare, sicut nouerimus per eam, quam in terris habuit conuersationem ipsum intrare in nos ad habitandum per fidem in cordibus nostris.* Credo locus Augustini satis intelligitur. Ad Innocentiũ veniamus, scribit in epistola ad Patres Mileuitani Cõcilij, quæ est in epistolis Augustini 93. *Illud vero quod eos vestra fraternitas asserit prædicare paruulos æternæ vitæ præmiis etiam sine baptismi gratia posse donari, perfatuum est. Nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinem eius, non habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cessare, cum prædicant hos habere, quod in eos non creditur nõ nisi baptismate conferendum.* Decepti his verbis sunt viri docti, & in eam impulsi sententiam, vt existimarent Innocentium hũc locũ Ioannis non de Eucharistiæ, sed de baptismi sacramento interpretari: partim quia vim argumenti, quo Innocentius vtitur, non cõprehenderunt, partim quod non animaduerterunt locũ esse corruptum. Voluit Innocentius argumentari nõ posse infantes sine baptismo saluos esse, cum sine Eucharistia salui esse nõ possint, & Eucharistia sine præcedente baptismo non possit dari. Corruptum vero locum esse ex eo perspicuũ est, quòd vix sensum vllum congruentem, ita vt legitur, habere possit. Vbi ergo est, *defendunt*, legendum est *deferunt*, & vbi est *nisi baptismate*, legendum puto, *sine baptismate*: & sensus est facilis atque perspicuus. Alios potuissent auctores maiore proferre specie probabilitatis, Origenem hom. 7. in Leuit. Clementem Alexandrin. lib. 1. Pædagogi, Leontium, & alios nonnullos, qui hũc cibum, de quo Christus loquitur, eius verbum atque doctrinam interpretari solent. Sed facilis responsio, id non proprie, & existimantes eum litteralem esse sensum, sed vt sæpe veteres illi auctores solent, allegorice, & concionatorie dicebant.

Ioan. 6. 53.

Argumenta contraria diluuntur.

Aliis quoque argumẽtis, qui contraria sunt sentẽtia, vti solent, quorum nonnulla supra inter disputãdum dissoluimus, alia tãquam leuia prætermittimus. Eo modo diluemus, quæ putantur esse fortissima. Ex his vnum est, quod toto superius eodem cap. Christus de sola spirituali per fidem mãducatione loqui videatur, ver. 27. *Operamini* (inquit) *non cibum, qui perit*, ver. 29. *Hoc est opus Dei, vt credatis*, ver. 32. *Non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.* Pater autem non dicitur panem de cælo dedisse, quia Eucharistiam dedit, sed quia filium suũ misit, & in mortẽ tradidit. Et infra ver. 63. *Caro nõ prodest quicquã, verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*, quod creditur apertissimũ esse testimoniũ. Ad hoc vltimum illo ipso loco explicando respondebimus. Quod attinet ad reliqua, non diffitemur de spirituali intelligi mãducatione, etsi illa ipsa grauissimi auctores Chryso. Theophyl. Cyrillus de sacramẽto etiam interpretãtur. Sed nõ idcirco sequitur hoc loco de sacramẽto non agi. Prouehebat enim Christus auditores paulatim ad hoc mysterium, docens prius eos, quid facere deberent, vt panẽ verũ cælestẽque mererentur. *Operamini non cibum, qui perit, & hoc est opus Dei, vt credatis.* Deinde explicauit, quis ille esset panis, quẽ Pater de cælo misisset, quẽque ipse daturus esset, ver. 33. *panis enim Dei est, qui de cælo descẽdit, & dat vitam mundo*, & ver. 35. *Ego sum panis vitæ, qui venit ad me, nõ esuriet.* Denique obstinatis adhuc Iudæis, & non intelligentibus quomodo panis viuus esset, declarauit quomodo panẽ illum, de quo locutus fuerat, illis ad manducandum daturus esset. *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo*, &, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis.* Aliud obiicitur, nõ posse hoc præceptũ de Eucharistiæ intelligi sacramẽto, quia Eucharistiæ sumẽdæ præceptũ minus obligat. Multos enim non solũ infantes, sed adolescẽtis ætatis saluos esse, qui Eucharistiæ sacramẽtum non perceperũt. Missam facio Augustini, & Innocẽtij primi sentẽtiam, quæ sexcentos circiter annos viguit in Ecclesia, Eucharistiã etiam infantibus necessariam. Res iam ab Ecclesia, & multorũ sæculorũ vsu, & decreto

Ver. 55.

Ver. 53.

Digitized by Google

Seff.21.c.3 Concilij Tridentini explicata est, non solùm necessaria illis nõ esse, sed ne decere quidẽ dari. Neque hæretici ipsi in hac re dissentiũt. Non ergo de Eucharistia, sed de fide passionis Christi preceptũ hoc intelligendũ est. Eodẽ argumento probari potest nõ esse de mãducatione, quæ per fidem fit, intelligendum; quo enim modo infãtes baptizati carnẽ Christi per fidẽ mãducãt, quos certò tamẽ credimus saluos fieri? Habẽt, dicet aliquis, habitũ fidei, qui cũ cæteris diuinis virtutib. per baptismũ infunditur. Esto, tamen qui per fidẽ carnẽ Christi manducare dicitur, nõ habitu, sed actu fidei dicitur mãducare; nihil n. solo habitu agimus. Quẽadmodum ergo illi ad hoc nostrũ, ita nos ad illud illorum argumẽtum respõdebimus. Illi sic respõdeant necesse est, omnia præcepta accõmodate ad personas, quibus dantur intelligenda. Nã & preceptum baptismi, quod magis est necessarium eos non obligare, qui baptizari non possunt. Eodem nos modo respõdem⁹ præceptũ de Eucharistia percipiẽda, quamuis iisdem tradatur verbis, tamen eos, qui recipere non possunt, nõ obligare. Censentur autem non posse, qui reuerenter non possunt, eiusmodi infantes omnes sunt. Ad hunc modum iam olim Rupertus respondit, cuius hęc verba sunt, *Sanè qui vehementissima cohibentur infantia, priusquam ex hac luce migrant, quàm manducare, aut bibere possint, vel qui articulo temporis constringuntur, sicuti nonnulli confessores, quos nec baptizari aqua persecutionis, & mortis instantia permisit, nõ præiudicantur hac sententia veritatis. Nec enim iudicatur apud Deum non manducasse, nisi qui manducare noluit, qui non curauit, qui neglexit.* Alij contra obiiciunt non posse de Eucharistia hoc præceptũ intelligi, quia multi, qui Eucharistiã perceperunt, in Christo non manent, & vitam in se non habent. Non mirarer ab hæreticis hoc obiici, qui argumenta huc illuc nulla arte, nullo iudicio versare solent, miror obiectum à Catholicis esse, nec vidisse eosidem cõtra ipsos de fide, idẽ de baptismo, idẽ de omnibus fere preceptis, quę adiunctam promissionẽ habent, dici posse. Nam & per fidem multi carnem Christi mãducant, & pereunt, & nõ omnes, qui baptizãtur, salui sũt. Ergo huiusmodi promissiones, vt supra docuimus, de vi, ac natura rerũ, de quibus pręcepta dantur, intelligi debẽt. Carnẽ Christi, quãtum in se est, illis à quibus mãducatur, æternam vitam dare, baptismum natura sua regenerare hominẽ, & vitæ æternæ hæredẽ efficere. Atque hinc sane non minimum sumitur argumentũ nõ posse hoc de sola per fidem mãducatione accipi, quia sicut sola fides natura suã non iustificat, ita sola manducatio per fidem iustificare, & vitam æternam dare non potest.

Lib. 6. pro pe finem.

Lutherani refutantur de communione sub vtraque specie.

Illud reliquum est, quo alium Lutheranorũ errorem cõtineri diximus. Argumẽtantur aut hoc de Eucharistia intelligi nõ posse, aut certe vtraq; sacramẽti speciem omnibus esse necessariam, eodem modo dici: *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, &, nisi biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Indissolubile hoc esse putant argumentũ. Itaque Catholici illi quos supra cõtra sentire diximus, cum soluere hoc argumẽtum non possent, ne contra Ecclesiæ cõsuetudinẽ, atque sentẽtiam dicerẽt vtramque speciem sacramenti omnibus esse necessariam, dicere maluerũt de Eucharistia hoc loco non agi, nõ animaduertentes vtrãque Ecclesiæ esse sententiam, & vtrãque speciem laicis non esse necessariam, & de Eucharistia hìc agi. Respõdeamus prius iis, qui de Eucharistia agi negãt, deinde iis, qui dicẽtes agi de Eucharistia vtrãque speciem omnibus necessariam esse cõcludũt. Illi sic disputãt. Si hìc de Eucharistia ageretur, vtraq; Eucharistiæ species omnibus esset necessaria, at non omnib⁹ necessaria est, nõ ergo agitur de Eucharistia

A Conuertamus in illos argumentum: Si ageretur hìc de mãducatione per fidẽ, manducatio per fidẽ esset omnibus necessaria, at non omnib. est necessaria, non enim infantibus, igitur de manducatione per fidem nõ agitur. Doceãt illi nos respõdere. Dicent, opinor, accõmodatè ad personas, vt modo dicebamus, intelligendum esse preceptum, debere per fidẽ mãducare, qui fidem habere possũt. Et nos, debere eos vtrãque speciẽ sumere sacramẽti, qui celebrãdi mysterij causa, peragẽdiq; instituti à Christo sacrificij sumũt, cũ sacramentũ, & sacrificium cõstet vtraque parte: Sed ij soli sũt sacerdotes, cæteros vero, qui nõ alia de
B causa sumũt, quàm vt eius fructum percipiãt, vnam tantùm speciem sumant necesse esse, cùm tantũdem ex vna, quàm ex duabus fructus percipiãt. Alio etiam modo idem in illos argumẽtum retorquere nobis licet: Si de mãducatione per fidẽ agitur, ergo qui totum Christum pro nobis crucifixum fide apprehendit, non satisfacit, nec saluus erit, nisi sigillatim carnẽ, & sanguinem eius apprehendat, quod nemo, credo, bene sanus dixerit; si ergo in mãducatione per fidem hoc non sequitur, cur in sacramentali mãducatione sequi volũt? Atque hoc argumẽtũ vtrosq; prosternit aduersarios, & eos, qui negãt agi de sacramento,
C & eos, qui concedentes de sacramẽto agi cõcludunt vtramque speciem esse necessariã. Nã & isti postremi negare nõ possunt etiam mãducationem, quæ fide fit, cum ea, quę fit per sacramentum debere esse cõiunctam, & tamẽ necessaria non est distincta sanguinis per fidem potatio à mãducatione carnis, quæ simili fit fide. Nam vt nihil aliud dicam, quot tam rustici, & tardi homines sunt, qui id facere nõ possunt? Quemadmodum ergo cum fide sumimus Christum, non deberemus necessario sanguinẽ à carne seiunctum aut fide, aut cogitatione sumere, quamuis hęc verba de spirituali per fidem mãducatione intelligeremus, sed satis esset, vt totum sumerem⁹ Christum,
D quia & in toto partes sunt, & si non omnes simul essent, tãtam vna quælibet earum, quantam omnes simul virtutem haberet, intelligendumque esset non propterea Christũ hoc loco carnẽ à sanguine separasse, quod distincte per fidẽ sumere deberemus, sed vt passionem suam explicaret, quæ in separatione sãguinis à carne cõsistit, ex qua passione omnem manducatio virtutem habet: ita prorsus etsi hoc de Eucharistię intelligitur sacramento, nõ propterea tamẽ Christus sanguinẽ à carne distinxit, vt indicaret omnes necessario vtramque partem sacramenti percipere debere; sed vt ostenderet se agere de sacramẽto,
E quod totũ constat duabus partibus, deque carne sua & sanguine, quatenus per hoc sacramẽtum in cruce separata fuisse significatur. Quod autẽ ad sumptionẽ attinet, tãtum iubemur Christum sumere per sacramẽtum, quem cum per vtramlibet sumam⁹ partem, nõ sequitur nos vtramque simul accipere debere. Id Christus ipse declarauit, quemadmodũ Cõcilium Tridẽtinum animaduertit Seß.21. c. 1. *Sed neque ex sermone* (inquit) *illo apud Ioannem sexto rectè colligitur vtriusque speciei communionem à Domino præceptam esse,* hoc c. 6, v.53.
vtcumque iuxta varias sanctorum Patrum, & Doctorum in- Ver.51.
F *terpretationes intelligatur. Nam qui dixit, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, dixit quoque, si quis manducauerit* Ver.54.
ex hoc pane, viuet in æternum. Et qui dixit, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æter- Ver.52.
nam, dixit etiam, Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mun- Ver.56.
di vita. Et denique qui dixit, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in illo, dixit nihilominus, Qui mãducat hunc panẽ, viuet in ęternum. Ver.58. Poterant hæc, & quæ supra diximus, satis esse ad respõdendũ

Digitized by Google

etiā iis,qui dicētes agi hoc loco de sacramento, colligunt vtrāque à Christo speciem esse præceptā. Sed coarguamus eos propria sententia. Respondeant: Si vtraque omnibus est necessaria, multo magis vna;at vna non est,nam ne ipsi quidem infantibus Eucharistiam porrigunt,multo igitur minus vtraque. At enī hoc saltem sequitur, quibus vna pars necessaria est, vtrāque esse necessariam,cùm idem de vtraque preceptum detur. Respondeo non minus probari vnam omnibus etiā infantibus esse necessariam,quàm quibus vna necessaria est,iis vtramque necessariam esse; quemadmodū ergo illis illud,ita nobis hoc adhibita aliqua cōgruenti interpretatione restringere licebit,Congruētissimam autem interpretationem paulo ante posuimus, eam, si possunt, refellant. Euasimus ex longa,molestaque disputatione, singula nūc verba ponderemus.Cur dixerit *Amen amen*,initio diximus,cōtra obstinatam Iudæorum incredulitatem vnicū erat remedium iuramētum, vt *per duas res immobiles,quibus impossibile erat mentiri Deū*, durissimi ad credendum animi mollirentur, molliti tamen non sunt.Quod de carne dicit māducare, de sāguine bibere,facile ratio intelligitur,caro quia solida, modo cibi,sanguis quia liquidus, modo potionis sumitur. Cæterum cur non dixit, Si māducaueritis carnē filij hominis,& biberitis eius sāguinem, habebitis vitam in vobis, sed: *nisi manducaueritis,& biberitis nō habebitis*? Illa promissio erat, hæc comminatio. Expertus ante fuerat promissionibus ad fidem allici auditores non posse,conatur minis trahere. Quare non dixit, Nisi manducaueritis carnem meam, sed *nisi manducaueritis carnem filij hominis*, cùm idem vtrūque esset. Promiserat illis panem vitæ,panem de cœlo verum, quē mānæ præposuerat,irrisus fuerat,quòd tā vilis,& abiectus,vt videbatur, homo eiusmodi panē polliceretur.Respōdet eos si salui esse velit,eo debere subiici, vt eius,quem ridebāt,abiectissimi hominis carnem edant,& sanguinem bibāt,alioqui perituros. Illud denique postremum,*Non habebitis vitam in vobis*, putandum nō est emphasi carere. Significat igitur eos nunc esse mortuos,ac similes cadaueribus,in quibus nulla anima,nullus motus,nulla actio,nullum signū vitę sit,in eoque eos statu mansuros esse,nisi carnem filij hominis māducauerint, & sanguinem biberint. Eò pertinet quod Græce tempus præsens est,ἐκ ἔχετε, non habetis,id est mortui manetis. Ergo phrasis illa Hebraica,non habetis vitam in vobis idem significat ac si diceret,Nihil habebitis vitæ.

Ad Hebr. 6.18.

54. *Qui manducat meam carnem,& bibit meum sanguinem,habet vitam æternam.*] Ne videatur parum vera,aut certa ante dixisse,etiā atque etiā affirmat. Hoc versu,& præcedēti hæc sententia continetur, omnes,& solos eos,qui carnem Christi manducauerint,& sāguinem biberint,vitam habere. Versu præcedēti docuit solos eos,qui manducarent,vitam habere posse, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis,& biberitis eius sanguinem,non habebitis vitam in vobis*:hic docet omnes, qui manducauerint,habituros. Quid sit manducare carnem,& bibere sanguinem Christi superiore ver. disseruimus. Quid autem sit vitam habere, & cur vtatur tempore præsenti,docuimus versu 47. Si quis obiiciat multos carnem Christi māducare, & sāguinem bibere,qui nō vitam,sed mortem potius habeant,iudicium enim sibi manducant,& bibunt: facilis solutio: Omnes huiusmodi propositiones vniuersales,quæ coniunctas promissiones habēt,vt partim versu superiore,partim alibi sæpe docuimus,duobus modis intelligēdæ sunt.Primùm,vt nō tam effectus, quàm vis,& natura rei,cui annexa promissio est, significetur.*Qui crediderit,& baptizatus fuerit,saluus erit*,

1. ad Cor. 11.29.

Quomodo propositiones ista vniuersales intelligēda sint,qua adiunctam promissionē habent.

Marc. 16, 16.

A quantum in natura fidei, & baptismi est. *Quicunque inuocauerit nomen Domini,saluus erit*,id est inuocatio Dei saluum eum faciet natura sua,nisi quid aliud impediat.Sic quicunque manducauerit carnē Domini,& biberit eius sanguinē,vitam habebit,si vim, & naturam carnis sanguinisque consideres, tamen si quid aliud obstiterit,nō habebit. Deinde intelligenda sēper est aliqua conditio,quæ aliquādo,si non eodem loco,alibi explicatur. *Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini,saluus erit*, Ioel.2.32.& ,*omnis qui petit,accipit*, Mat.7.8.Si ita inuocauerit,itaque petierit, vt debet. Id Iacobus exponit ca.4.3. *Petitis,& non accipitis,eo quod male petatis,vt in concupiscentiis vestris insumatis.* Ex iis igi-

Ioel. 2. 32. *Actor. 2.21* *Rom. 10.*

B tur exemplis,in quibus conditio hæc vno loco prætermissa alibi exprimitur,intelligere debemus etiā, cum nullibi exprimitur,intelligendam.Sic hoc loco, *qui manducat meam carnem,& bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*,intelligendum,si manducauerit, & biberit,vt debet,& si postquam vitā ęternam ,id est ius ad vitā æternam in manducando,bibēdoque acquisierit,nō perdiderit suo aliquo nouo peccato.Itaque ineptus est nouorū hęreticorum magister,& interpres Caluinus,qui ex his verbis probare nititur de sacramēto hîc Eucharistiæ non agi,quia non omnes, C qui sacramētum Eucharistiæ percipiunt,vitam æternam habent. Quasi vero non idem dici possit de iis, qui fide sola,vt ille vult,manducant, & bibūt. Vt enim fingam,quod falsissimum profectò est, solā fidem ad salutē satis esse,quid si postquam fide aliquis manducauit,fidē perdat? Non potest,inquiunt,perdere.Istud verò commētum refutatione nō eget,satis vel ipsa experiētia refutatum. Nam ista quidē ratione nemo semel Catholic' hæreticus vnquam fieri posset,quales multos quotidie etiā iudicio Caluini fieri videmus,& scriptura non solùm fieri posse,sed etiam necesse esse testatur.

Caluini inepta argumentatio,m̄ omnimem in loanneum.

1. Corinth. 11. 19.

D *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Cur hoc addat,& quid sit resuscitare illum in nouissimo die,vide sup. ver.39. Sunt qui præpositionem & ἀναστήσω causaliter accipiant,*quia ego resuscitabo illum.*

55. *Caro enim mea vere est cibus,& sanguis meus vere est potus.*] Rationem superioris sententiæ reddit,quamobrem qui manducat eius carnē,& bibit eius sanguinem,habeat vitam æternam,quia nimirum *caro* eius *vere est cibus,& sanguis*,eius *vere est potus*.Cuius rationis vis in hoc versatur,quòd propria cibi,& pot' natura sit vitam manducantibus, & bibētibus dare: itaque quidquid manducatū,& bibitum vere vitam tribuit, E id vere cibus,& potus est,& cōtra,quidquid vere cibus,& potus est,vere vitam tribuit. Notarunt hoc,& explicarūt Augustinus,& Beda.Illud ergo ἀληθῶς *vere*,aut vt Apollinarius in Catena Græca,& text' ipse Catenæ legūt,itemque Leontius in textu, & in cōmentariis ἀληθὴς *verus est cibus*, & *verus est potus*,nō naturam significat,sed effectū.Nam etsi caro,& sāguis Christi vere à nobis in sacramento sumitur, tamē nō vocatur verus cibus,quòd vere manducetur,& ver' potus,quòd vere bibatur: multa enim vere manducantur,& bibuntur,quæ nō vitam,sed mortem potius afferunt,&,vt diximus,voluit Christus probare carnem suam vitam manducantibus dare,quia ver' F est cibus.Verum igitur cibū,& verum potum vocat quia vere animas nutrit,& vitā æternam illis præbet, sicut vers.32.vocauit se panem verum , non vtique natura:nec enim vere,ac proprie,si naturam spectes, panis est;sed effectu,quia vere præstat, quod panis præstare solet,cùm ad id fiat,vt vere homines viuāt: & cap.15.1.vocat se vitē veram, non quòd vera sit vitis,sed quod id , quod vitis facit, vt sarmenta sua nutriat,atque sustentet, multo ipse verius facit.

Cur verus cibus vocetur corpus Christi.

Digitized by Google

Minus enim nos fine illo, quàm farmenta fine vite viuere possumus atque virescere. Non dubium, quin cum carnem suam verum cibũ, & sanguinem verum potum appellat, comparatione alterius cibi, potusq; loquatur, quem tacitè significet, si cum carne, & sanguine suo conferatur, nec verum cibum, nec verum potum esse. Sed dubium ad quem cibum ac potũ alludat. Cyrillus ad manna, & ad aquam illam, quam de petra Moyses eduxerat, alludi putat: sicut supra versu 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis pa-*
Exod 16. 15.16 & 17. 6. 7. *nem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum,* & ver. 58. sequitur, *Hic est panis, qui de cœlo descendit, non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt.* Apte & probabiliter id dictum est, sed mihi cũ omni alio cibo, ac potu carnem, & sanguinem suum videtur comparare, significareque præter carnem, & sanguinem suum nullum prorsus verum cibum, nullum verum potum esse, cùm nullus alius cibus, & potus vitam animæ, ac ne corpori quidem, nisi ad breue admodum tẽpus dare possit, caro vero, & sanguis ipsius & animæ, & corpori vitã præstet æternam. Hæc plenior, nisi fallor, sententia est, & est Augustini, Bedæ, Leontii, Apollinarii, & Theophyl. *Cùm cibo, ac potu id appetant homines,* inquit Augustinus, *vt nec esuriant,*
Tract. 26. *nec sitiant: hoc veraciter non præstat nisi iste cibus, & potus, qui eos, à quibus sumitur, immortales, & incorruptibiles facit, id est societas ipsa sanctorum, vbi pax erit, vnitas plena, atque perfecta.*

56. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*] Explicat iterum Christus quo modo, qui manducat suam carnem, bibitque ipsius sanguinem, habeat vitam æternam, quia nimirum ipsum habet Christum, qui vitam æternam secũ
Lib. 4. c. 17. affert, atque adeo ipsa vita æterna est. *Quoniam res difficilis erat, & ardua,* inquit Cyrillus, *multis, atque varijs modis mirabilem eius vtilitatem exponit.* Manere in Christo, & Christum in nobis, est corpus nostrum cum Christi corpore misceri, ita prorsus, vt cum illo vnum efficiamur; itaque suam nobiscum participet vitam. Quod etsi extra sacramentum per fidem, & caritatem fit, quemadmodum in episto. 1. cap. 4. 16. idem Ioannes ait, *Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo:* tamen in Eucharistiæ sacramẽto sumpto vero corpore, & sanguine Christi lõge verius fieri Patres nostri docuerunt. Postulant hæc tempora, quibus de nulla re magis aduersus hęreticos, quàm de Eucharistia disceptatur, vt ipsa hîc, licèt aliquãto sim
Testimonia Patrũ de veritate Eucharistia. longior, verba recitem veterum auctorum. Non possumus in re tam necessaria nimium esse lõgi. Irenæus Valentinianorum errorem arguens, qui & Christum esse filium eius Dei, qui mundum condidisset, & carnis resurrectionem nogabant. lib. 4. cap. 34. his verbis argumentatur. *Quomodo autem constabit eis eum panem, in quo gratia acta sint, corpus esse Domini sui, & calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi filium dicant, id est verbum eius, per quod lignum fructificat, & defluunt fontes, & terra dat primum quidem fœnum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica? Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini, & sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo, quæ prædicta sunt. Nostra autem consona est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei, quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prædicantes carnis, & Spiritus. Quemadmodum enim qui est è terra panis percipiens inuocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans terrena, & cœlesti; sic & corpora nostra percipientia Eucharistiam iam non sunt corruptibilia spem resurrectionis habentia,* & lib. 5. c. 2. *Qomodo,* inquit, *carnem negant capacem esse*

A *donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine, & corpore Christi nutritur, & membrum eius, quemadmodum & beatus Apostolus ait in ea, quæ est ad Ephesios epistola, quoniam* *Cap. 5. 30*
mẽbra sumus corporis eius de carne eius, & de ossibus eius? Nõ *Luc. 24. 39*
de spirituali aliquo, & inuisibili homine dicens hęc; spiritus n. neque ossa, neque carnes habet. sed de ea dispositione, quæ est secũdum verum hominem, quæ ex carnibus, & neruis, & ossibus cõsistit, quæ de calice, qui est sanguis eius, nutritur, & de pane, qui est corpus eius, augetur. Et quemadmodum lignum viti depositum in terra suo fructificat tempore, & granũ triticis decidens in terram, & dissolutum multiplex surgit per spiritum Dei, qui continet omnia, quę deinde per sapientiam in vsum hominibus veniunt, & percipientia verbum Dei Eu-
B *charistia fiunt, quod est corpus, & sanguis Christi: sic & nostra corpora ex ea nutrita, & reposita in terrã, & resoluta in eam, resurgent in suo tempore verbo Dei resurrectionem eis dante in gloriam Dei patris.* Hilarius vero li. 8. de Trinitate sic probauit Patrem & Filiũ non solum voluntate, sed etiam natura, reque ipsa vnum esse, quia & nos cum Christo, & inter ipsos per corporis eius perceptionẽ nõ solùm consensu, caritateque, sed re etiã vera vnũ *Inf. 17. 22.*
sumus, vt ipse dixerat, *Vt sint vnũ, sicut & nos vnũ sumus. Eos* (inquit) *nunc qui inter Patrem, & Filium voluntatis ingerunt vnitatem, interrogo, vtrumne per naturæ vnitatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis?* Si enim *Sup. c. 1. 14*
C *vere verbũ caro factũ est, & nos vere verbũ carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui & naturã carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam ęternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit? Ita enim omnes vnũ sumus, quia & in Christo Pater, est & Christus in nobis est.* Et rursus Hilarius, *Si vere igitur carnem corporis nostri Christus assumpsit, & vere homo ille, qui ex Maria natus fuit, Christus est, nosque vere sub mysterio carnẽ corporis sui sumimus, & per hoc vnũ erimus, quia Pater in eo est, & ille in nobis, quomodo voluntatis vnitas as-*
D *seritur, cũ naturalis per sacramentũ proprietas perfectæ sacramentũ sit vnitatis?* Atque idem rursum, *Quæ scripta sunt legamus, & quę legerimus intelligamus, & tũc perfectæ fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi veritate, quę dicimus, nisi ab eo discimus, stulte, atque impie dicimus. Ipse enim ait, caro mea vere est esca, & sanguis meus vere est potus: qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. De veritate carnis, & sanguinis non est relictus ambigendi locus: nunc enim & ipsius Domini professione & fide nostra vere caro est, & vere sanguis est. Et hæc accepta atque hausta id efficiunt, vt & nos in Christo, & Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? contingat plane his verum*
E *non esse, qui Christum Iesum verum esse Deum negant.* Videmus grauissimum auctorem Hilariũ paris impietatis esse existimare, negare carnẽ, & sãguinẽ Christi vere in Eucharistia à nobis sumi, vere nos in Christo per eam coniũctionẽ, & Christum in nobis manere, atq; negare Christũ verũ esse Deum. Et nos Hilario subscribimus. Simile est, quod Amb. ser. 90. de S. Agnete refert dixisse eã, cum iã moritura Christi corpus accepisset, *Nunc* (inquit) *corpus Domini mei corpori meo associatum est, & sanguis illius ornauit genas meas.* Et Chrysostom. hom. in Ioã. 45. *Vt autem nõ solum per dilectionem, sed etiam re ipsa in illam carnem conuertamur,*
F *per cibum id efficitur, quem nobis largitus est: cùm enim suum in nos amorem indicare vellet, per corpus suum se nobis commiscuit, & in vnũ nobiscum redegit, vt corpus cũ capite vniretur.* Et Cyril. lib. in Io. 4. c. 14. *Quoniã igitur saluatoris caro, verbo Dei, quod naturaliter vita est, coniuncta viuifica effecta est, quando eã comedimus, tunc vitam habemus in nobis, illi cõiuncti, quę vita effecta est. Hac de causa in excitãdis mortuis non solũmodo verbo, atque imperio, vt Deus vtebatur, verum etiã carnem suã quasi cooperatricẽ nonnunquam adhibebat, vt re ipsa ostẽderet carnem quoque suam, quoniam*

Digitized by Google

sibi coniuncta est, viuificam esse, atque fideles doceret suum non alterius corpus esse. Et c. eiusdem lib. 15. *Qui carnem Christi manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita est, propterea dicit, quia ego resuscitabo eum in nouissimo die:* & paucis interpositis: *Quemadmodum si quis scintillam ignis in fœno, aut palea occultauerit, totum inde ignitum necessario fiet, sic verbum Dei tanquam scintilla in naturam nostram immissum, totam inde inflammauit, atque ad vitam interitu penitus destructo reduxit.* Et cap. 17. *Qui manducat, inquit, carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in illo. Sicut enim si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat, sic necesse est, si quis carnem, & sanguinem Domini recipit, cum ipso ita coniungatur, vt Christus in ipso, & ipse in Christo inueniatur. Simile quodammodo apud Matthæum reperies. Simile est, inquit, regnum cælorum fermento, quod acceptum abscondit mulier in farina satis tribus.* Mat. 13. 33. *Quid igitur fœmina sit, & quæ satorum trinitas, aut omnino satum quid sit, loco suo dicetur, nunc autem de fermento solum dicamus. Sicut parum, vt Paulus ait, fermenti totam massam fermentat, sic paruula benedictio totum hominem in seipsum attrahit, & sua gratia replet, & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo. Vere enim totum fermentum in totam massam pertransit.* 1. ad Cor. 5. 6. ad Gal. 5. 9. Et libro 10. cap. 13. *Qui manducat carnem meam, ait, & bibit sanguinem meum in me manet, & ego in illo. Vnde considerandum est, non habitudine solum, quæ per caritatem intelligitur, Christum in nobis esse; verum etiam, & participatione naturali. Nam quemadmodum si quis igne liquefactam ceram aliæ ceræ similiter liquefactæ ita miscuerit, vt vnum quid ex vtrisque factum videatur, sic communicatione corporis & sanguinis Christi ipse in nobis est, & nos ipso. Non poterat enim aliter corruptibilis hæc natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Non credis mihi hæc dicenti? Christo, te obsecro, fidem præbe. Amen, amen, inquit, dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, nō habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit sanguinem meum habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Et Greg. Nyssen. hom. 8. in Ecclesiastem, *propterea nobis seipsum comedendum proponit is, qui semper est, vt cum ipsum in nobis ipsis acceperimus, illud fiamus, quod ille est.* Ammonius vero hoc modo scribit, ὥσπερ αἱ αἰσθηταὶ τροφαὶ ἡμῶν ἀνακιρνάμεναι συνιστῶσι τὸ σῶμα οὕτω καὶ ἡ μυστικὴ μετάληψις ὥσπερ τινὰ φυσικὴν συνάφειαν ποιεῖ τὸν πιστὸν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἀνακιρνῶντα. Ad eundem sensum Damascen. li. 4. de fide, c. 14. & Theophylactus, & Euthymius in cōmentariis huius loci scribūt. Atque ita nos maiores nostri sentire, loquique docuerūt, à quibus qui dissentiūt, hæretico ducūtur spiritu. Obseruaui hanc phrasim manendi propriam esse Ioannis, qua mirū in modum est delectatus, significat autem aliquanto plus, quàm in alio esse, aliquādo quidem moram, & quasi habitum, vt trāseūdi verbo opponi videatur, vt c. 1. 32. 33. & 3. 36. & 5. 38. Aliquando vero intimā coniunctionē, vt hoc loco, & 1. epi. c. 3. 9. & 4. 16. Quod hæretic⁹ quidā dicit in codice quodā Græco manuscripto se reperisse post finem huius versus hæc addita Καθὼς ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ πατρί. ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ λάβητε τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν αὐτῷ. *Sicut Pater in me est, & ego in Patre, amen, amen dico vobis, nisi acceperitis corpus filij hominis, vt panem vitæ, non habebitis vitam in ipso,* videtur mihi ex aliquo Græco sumptum commentario.

Ammonius ex ms. citatus

Beza in Annotat. in Ioan.

57. *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse viuet propter me.*] Obscurus, & impeditus locus. Illud tamen constat voluisse cōfirmare Christum, & adhibito Patris exemplo magis explicare, quomodo qui carnem suam manducaret, vitam æternam habitur⁹ esset, quia nimirū sicut ipse cum Patre coniūctus vitam ab eo trahit, ita qui carnē suā manducat, coniunctus sibi vitam à se hauriat. Cæterum duo sunt, quæ difficilem locū reddūt. Alterum, quòd nō satis constet, in quo; alterū, quòd non satis constet inter quas personas fiat comparatio. Hæc verba, *Sicut misit me viuens Pater*, videntur indicare inter missionem, & vitā, aut certe inter missionē, & mādúcationem comparationem fieri. Quod quia absurdum videtur, difficilis est sensus. Cæterum non dubito, etsi id à nemine animaduersum inuenio, cōparationem nō fieri inter missionē, & vitam; aut inter missionem, & manducationem, sed inter vitā, & vitam. Quis enim ignorat cōparationē in rebus eiusdem generis fieri debere? Sed nimirum Hebraismus obscuriorem reddit orationem, quæ si in Latinitatē resoluatur, erit facilis. Resoluenda autem hoc modo est: Sicut Pater, qui me misit, viuit, *& ego viuo propter Patrē; & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Maior de personis quæstio. Augustinus, Cyrill⁹, & Beda putant, vnam tantùm comparationem esse inter nos, & Christum, quòd quemadmodum ipse à Patre missus propter Patrem viuit, ita nos eius manducantes carnem propter ipsum viuamus. Chrysostomus, Leontius, Theoph. & Euthym. duas esse comparationes: alteram, Sicut Pater, qui me misit, viuit, ita ego propter ipsum viuo: alteram, Sicut ego viuo, ita qui mādúcat meā carnē, propter me viuit. Hoc magis probo, etsi concisa oratio comparationem occultat. Cęterū qui Hebraismi vim animaduerterit, facile intelliget. Solēt Hebræi particulam כ, quæ cōparationibus seruit, sæpius subintelligere, quàm exprimere, & eius loco ponere ו &, quod apud Ioannem, qui maxime omnium Euangelistarum Hebraismis delectatur, est frequentissimum, cap. 10. 15. *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*, id est, sicut nouit me Pater, ita ego agnosco Patrem, & c. 15. 9. *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos*, id est, ita ego dilexi vos, & 1. epist. c. 2. 18. *Sicut audiuistis, quia Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt*, pro, sic etiam nunc Antichristi multi facti sunt. Sic igitur hoc loco, *Sicut me misit viuens Pater, & ego viuo propter Patrem*, id est, sicut Pater, qui me misit, viuit, ita ego per illum viuo. Nam & in secundo membro, in quo nemo comparationem esse negat, eadem vtitur phrasi, *Et qui manducat me, & ipse viuet propter me*, id est sic etiam, qui manducat me, viuet propter me. Cōfirmat hunc sensum, quod capit. 5. 26. hanc eandem sententiam, quam hoc loco ponit, iisipsis verbis, quibus nos interpretamur, pronuntiauit, *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*, & eodem cap. ver. 21. *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius, quos vult, viuificat.* Cōfirmat etiam, quod si hic non esset sensus, frustra hæc prima verba posita viderentur, *sicut misit me viuens Pater.* Facilius enim, & breuius dictu erat, sicut ego viuo propter Patrē, sic qui manducat me, viuet propter me. Cum ergo dixerit, *Sicut misit me viuens Pater*, voluit proculdubio inter se, & Patrē cōparationem facere. Viuentem addito Græce articulo τὸν ζῶντα Patrem appellauit, vt significaret ipsum per se Patrem non solùm viuentem, sed vitam ipsā, atque omnis vitæ fontem esse. Cur ergo dixit, *misit*, cum, vt supra docuimus, non de missione, sed de vita ageretur, & satis fuisset dicere, sicut viuit Pater, & ego viuo propter Patrē? Voluit, opinor, simul rationē declarare, quare ipse propter Patrē viueret, quia ab eo missus fuerat, id est homo fact⁹, vt Leōtius exponit. Alij putant rationem indicare voluisse, quare missus à Patre esset, vt vitam nimirum ab eo acceptā cum hominibus cōmunicaret. Quæsitū à multis est, quid sit, *viuo propter Patrem.* Græcè est διὰ τὸν πατέρα, quod

In quo fiat comparatio.

Aristot. 7. phys. c. 4. tex. 29.

Inter quas personas fiat comparatio.

Ioannes Euangel. Hebraismis maxime delectatur.

Digitized by Google

quod potest Latine reddi *per Patrem*, aut, *propter Patrem.* August. & Beda existimant finalem, vt vocant, causam significare, *propter Patrem*, id est ad gloriam Patris. Sed manifestum est ex sequenti membro non eum esse sensum. Cum enim dicit, *& ipse viuet propter me*, non significat propter gloriam suam victurum esse, sed propter se, id est se illi vitam impertiẽte victurum. Causa ergo efficiens, nõ finalis significatur, quæ aliquando etiam exprimitur per præpositionem *propter.* Cæterũ alia hinc mouentibus Arianis existebat quæstio, quomodo Filius per Patrem viuere diceretur. Obiiciebant enim Deum esse non posse, qui per alium vitam haberet, vt ex Gregor. Nazian. orat. 5. de Theolog. & ex Ambros. lib. 5. de fide, ca. 5. & ex Basil. libr. 4. aduersus Eunom. & in apolog. ad Cæsarianos, & ex Cyrillo hoc loco, & in li. de recta fide ad Reginas intelligim⁹. Quæstio in eo fere versatur, vt intelligamus, de qua loquatur vita, cùm dicit, *& ego viuo propter Patrem*, & an loquatur de se, quatenus Deus, an quatenus homo est. Gregor. Nazian. Chrysostom. Ammonius, Theophylact. Cyrillus, & Euthym de Christo, quatenus Deus est, videntur exponere. Nam & secundùm diuinam naturã propter Patrem viuere, non quòd participatione vitæ eius viuat, sicut nos *in ipso viuimus, & mouemur, & sumus*: sed quòd vt per se viuat, ac vita ipsa sit, à Patre per æternam generationem acceperit. Quod autem non per participationẽ Patris viuere dicatur, ex eo Ammonius, & Cyrillus probant, quod non solum viuens, sed vita etiam ipsa dicatur, *Ego sum vita, veritas, & vita*, ipsa autem vita per participationem esse non potest. Vera responsio, sed verior, & magis expedita illa Basilij, Ambrosij, Augustini, & Bedæ, Christum de se vt homine loqui; agebat enim de carnis suæ manducatione, & non mãducatur vt Deus, sed vt homo. At de qua vita? Nã in illo ipso homine Christo & diuina, & humana; & naturalis, & mortalis, & supernaturalis vita erat. Videtur Chrysostom⁹ de morali vita hoc interpretari, vt sensus sit, sicut Christus propter Patrẽ, id est quia à Patre missus est, bene, sancteque vixit, ita qui eius ederent carnem, bene victuros esse. Credo ego, eandemque omniũ fere auctorum sententiam esse arbitror, non de morali, non de naturali, sed de diuinã, & supernaturali vita loqui, quã vitam æternam appellamus, quæ in Deo naturalis est; in Christo, quatenus homo est, & in nobis diuino beneficio per participationem quandam concessam diuinæ naturæ. Eam enim sempiternam vitam atque diuinam, quam Deus natura sua habet, Christus, vt homo, per coniunctionem cum diuinitate hypostaticam habuit, per quam quæcumque Dei erant, in humanam naturã deriuata sunt: nos vero per eam coniunctionem habemus, qua sumpto corpore, & sanguine Christi, cum eo vnum quiddam efficimur. Sicut enim per vnionem illam hypostaticam fit, vt vita illa diuina, & fœliciter immortalis humanæ Christi naturæ facta sit: ita per coniunctionem nostram cum corpore eius efficitur nostra. Atque hoc est, *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Potest etiam quæri, vt nihil, quod ad huius loci explanationem pertineat, prætermittamus, cur cùm soleat dicere, *Qui manducat meam carnem*, hîc non dicat Qui manducat meam carnem, sed *Qui manducat me?* Notauit Cyrillus lib. in Ioan. cap. 4. 15. seipsũ carnem suam appellasse, & è contrario aliquando partem pro toto, aliquando totum pro parte ponendo, vt in illo loco D. Pauli Rom. 7. 18. *Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum.* Verum, sed aliquam tamen causam fuisse suspicor, quam ob rem potiùs dixerit: *Qui manducat me*, quàm qui manducat meam

Per præpositionem propter *efficiens causa exprimitur.*

Act. 17. 28.

Inf. 14. 6. Arianorũ obiectio refellitur.

carnem, nempe quia non dixerat, caro mea viuit propter Patrem sed *ego viuo propter Patrem.* Monẽt Chrysostomus, Leõtius, & Theophylactus Christum iterum atque iterum hunc de carne suã manducanda sermonem versare, vt eum in auditorum mentibus imprimeret. Tanti esse momenti de hoc mysterio rectè sentire.

58. *Hic est panis, qui de cœlo descendit.*] Hic panis, de quo loquor, id est, ego. Quomodo dicat de cœlo descendisse, vide supra ver. 32. & 33. Concludit disputationem, reuocans eam ad initium. Dixerant illi Iudæi versu 30. & 31. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cœlo dedit eis manducare.* Inde disputatio hæc omnis nata fuerat. Respõdit enim Christus non illum, quem dedisset Moyses, sed quem ipse daturus erat, verum esse panẽ, atque cælestem. In qua re probanda, explicandaque hactenus versatus est. Id nunc concludit comparatione huius, & illius panis.

Non sicut manducauerunt patres vestri manna.] Hebraismus est לא כאשר id est, hic est panis, qui de cœlo descendit, non similis illi, quem patres vestri comederunt. Duplex autem inter hunc, & illum panem breui & concisa oratione discrimen esse indicat; alterum, quòd ille terrenus fuerit, hic cœlestis sit, sicut dixerat versu 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Hanc differentiam indicat, cum dicit, *Hic est panis, qui de cœlo descendit*, cùm enim addat statim, *Non sicut manducauerunt*, id est non qualem manducauerunt patres vestri, perinde est, ac si dicat, Hic est panis qui de cœlo descendit, non ille, quem patres vestri manducauerunt. Alterum discrimen est, quod hic vitam edentibus conferat, ille conferre minime potuerit, cum ipsorum patres, qui illum comederunt, mortui fuerint. Quod qua ratione intelligi debeat, suprà docuimus ver. 49.

59. *Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum.*] Quidam hoc non alia de causa additum putant, quàm vt historiæ ex loci descriptione fides fieret. Chrysostomus vero auditorum duritiem, & incredulitatẽ notari docet, quod cum hæc Christus in Capharnaum, id est in ea dixerit vrbe, in qua tot miracula fecisset, illi nemo fere crediderit. Magis probo, quod Leontius, & Cyrillus tradunt, voluisse Euangelistam docere hæc, quæ narrauerat, non clam, & in loco aliquo solo, sed in loco celeberrimo, & frequentissimo, & quamplurimis audientibus facta esse, ne quis, quod solus ipse narrasset, fictum putaret; nã & vrbs ipsa Capharnaum celeberrimum erat emporium, & in ea ipsa non quouis loco, sed in media synagoga, quò omnis populus confluebat, hæc contigisse. Similia notauimus exempla Mar. 1. 21. & 3. 1. & 6. 2. Sed nascitur hinc quæstio, quam Ammonius, & Theophylact. excitarũt, cur Christus de tanto mysterio in tanta frequentia disputare voluerit, cum non ignorauerit vix quemquã crediturum. Respondent voluisse ostendere se legi non esse contrarium, cũ in synagoga Iudæorum more disputaret, simul etiam captare multitudinem. Nam etsi plerique etiam discipuli nõ crediderunt, tamen vero simile ex tanta multitudine non paucos credidisse.

Cur de tãto mysterio in tanta frequentia disputarit Christus.

56. *Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt, Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?*] Quod Euangelista præteritis aliis solos discipulos dixerit orationis eius difficultate fuisse deterritos, eo, vt opinor pertinet, vt doceat, quàm parum Christus persuasisset, cum ne ipsi quidem eius discipuli crediderint, vt August. & Beda notauerunt. Ergo cum dicit multos ex

discipulis eius hoc audientes dixisse, *Durus est hic sermo*, tacitè insinuat, multo magis cæteros, qui discipuli non erant, aut idem, aut aliquid simile dixisse, cogitauisséue. Non fuisse ex duodecim Apostolorum numero monent Theophylactus, & Euthymius, idque ex versu 67. manifestum est. Durum sermonem vocant doctrinam creditu difficilem, quòd nemo nisi Christi carnem manducaret, & sanguinem biberet, vitam æternam habere posset. Sic Chrysostomus & Euthymius exponunt. Quod autem dicunt, *Quis potest eum audire?* perinde valet, ac si dicant, quis potest credere? Hæbræorum idioma, vt, *si audieritis me bona terræ comedetis*. Sed habet maiorẽ vim, quod dicunt, *Quis potest eum audire?* quàm si dicerent, Quis potest credere? quasi dicant ne cuiusquam quidem aures eũ sermonem ferre posse. Hæreticorum vox, qui cum diuina mysteria suo metiantur ingenio, quidquid non intelligunt, deliramentum putant. Afferant Caluinistæ quàm speciosas velint causas, quamobrem non credant, quod isti non crediderunt, vere nos corpus Christi manducare, & sanguinem bibere, dicant se Dei potentiam non negare, sed voluntatem sequi: potuisse quidem, sed noluisse; voluntatem autem eius ex aliis scripturæ locis se colligere. Mentiuntur, nam cum in disputatione premuntur, ad philosophiam, rationemque naturalem confugiunt, fieri non posse, vt corpus vnum pluribus locis sit. Nõ alia igitur illis non credendi caussa est, quàm istis fuit, quod durus illis sermo esse videatur. Dictum ergo de se putent, quod eorum magister Caluinus de istis dicit, duritiem non in Christi sermone, sed in ipsis illis auditoribus fuisse, qui sermonem durum esse dicebant; & intelligant se illis similes esse animales, *qui non percipiant, quæ sunt spiritus Dei*. Hoc peiores, quàm discipuli illi Caluinistæ sunt, quod illi non palam, & Christo audiente dixerunt, vt August. & Beda obseruarunt, & ex vers. sequẽti perspicuum est: Caluinistæ vero palam dicũt, adiunctis etiam quibusdã in Christum blasphemiis.

Hebræorũ idioma. Isa. 1. 19.

In Comment. in Ioannem.

1. ad Cor. 2. 14.

61. *Sciens autem Iesus apud semetipsum.*] Id est nemine indicante, vt modò ex Augustino, & Beda notauimus. Ita enim discipuli inter se taciti murmurauerant, vt audire Christus non posset. Sed Deum, quẽ corda non latent, quomodo verba etiam non audita latere potuissent? Itaque rectè ex hoc loco Chrysost. Cyrillus, Theophylact. & Euthymius, atque Theodorus Heracleensis in Catena Græcorum Christi diuinitatem probant.

Act. 1. 24. Christi diuinitas probatur

62. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius?*] Difficilem locum & oratio concisa, & interrogatio facit. Cum enim ad explendam orationem, atque sententiam aliquid necessario sub intelligendum sit, incertum quid debeat intelligi. Vnum è duobus intelligatur necesse est, aut tunc non scandalizabimini, *cum videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius*: aut contra, Tunc magis scandalizabimini. Priorem sensum plerique sequuntur: Chrysostomus, August. Cyrillus, Theophylactus, Beda, Rupertus, Euthymius, & Theodorus Heracleensis in Catena Græca, & Leontius in Commentariis. Sed hi ipsi auctores in eo inter se dissentiunt, quod alij hoc referant ad id, quod dixerat se de cœlo descendisse, vers. 41. Nam eam etiam ob causam Iudæi murmurauerant, quasi dicat cum videbitis *Filium hominis ascendentem, vbi erat prius*, tunc nimirum scandalizari desinetis, intelligetisque me de cœlo descendisse, cum nemo ascendere in cœlum possit, *nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo*. Sic Chrysostom. Theodorus Heracleẽ. Theophylactus, & Euthym. Alij referunt ad id, quod dixerat vers. 54. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* A Quasi probet modò carnem suam vitam æternã dare posse, quia caro Dei est, quod ex eo probat, quòd in cœlum sit ascensurus. Sic Cyrillus, & Leontius. Alii ad id, quo offensi discipuli illi fuerant vers. 52. *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* Quasi modum doceat, quo carnem suam illis ad manducandum daturus sit, nimirum non concisam, vt illi putabant, in frusta, cum eam integram, atque incorruptam in cœlũ esset illaturus, sed sub sacramento. Sic Augustin. Beda, & Rupertus. Quæ interpretatio in eo cæteris præstat, quod sententiam referat ad id, quod discipuli dixerant, *Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?* B Id enim haud dubie probabilius. Sed ego non libenter, vt sæpe dicere soleo, scripturæ sacræ restringo sententiam. Itaque malim ad totam Christi superiorem disputationem referre. Generaliter enim discipuli illi dixerant, *Durus est hic sermo*, vbi sermonem, vt diximus, totam superiorem Christi de carne, & sanguine doctrinam appellauerant. Illud mihi difficile persuadere possum, intelligendum esse, Tunc scandalizari desinetis, aut tunc intelligetis, tunc credetis, quemadmodum omnes, quos memini legere, auctores interpretantur. C Nec enim ita loqui videtur Christus, quasi doceat, & probet, sed quasi reprehendat, *Hoc vos scandalizat?* cum adhuc vobiscum sim? cum facile intelligi potest, posse me vobis carnem meam dare ad manducandum, præsentem, præsentibus? Quid facietis, cum videritis me in cœlum ascendentẽ? quanto magis scandalizabimini? quanto minus credetis? cum videatis me in cœlo, vos in terra esse? Solet enim Christus auditores, qui non credunt ea, quę faciliora creditu sunt, sic obiurgare, quod cum ea non credant, multo minus quæ maiora, difficilioraque sunt, sint credituri. *Si terrena, inquit, dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?* ca. 3. 12. D Euentus ipse hanc interpretationem probat. Nam Caluinistæ, qui falsis illis, & incredulis Christi discipulis successerunt, hoc potissimum argumento non credunt, Christum vere nobis carnem suam dare ad mãducandum, quod in cœlo sit, quòd eum cœlum continere oporteat vsque in diem resolutionis omnium: non ergo in Eucharistia esse posse. Ego cõtra propterea in Eucharistia esse posse, quia in cœlo est. Ex eo enim quod propria in cœlum ascendit auctoritate, sequitur Deum esse; ex eo quod Deus est, sequitur corpus suum vbicunque velit posse ponere, sic adeo E vt ab eo loco, in quo est, minime discedat. Præterea ex eo ipso quod hoc Christus prædixerit, non ignarus quid discipuli illi, quid Caluinistæ eorum discipuli dicturi essent, probo non solum esse posse, sed re etiam vera in Eucharistia esse. Si enim non vere, sed spiritualiter carnem suam ad manducandum se daturum polliceretur, declarasset vtique se non vere, sed sola fide carnem suam daturum esse, cum tam multos sciret & tunc aliter intellexisse, & postea intellecturos, possetque vno omnes verbo magno errore liberare. Non declarauit, sed vsque dixit iterum, atque iterum fore, vt nisi eius manducaremus carnem, vitam non haberemus. F Prædixit fore qui propter suum in cœlum reditum minus etiamnum crederent, nec sententiam, nec orationis tenorem mutauit: volebat igitur quæ dicebat, non figurate, sed proprie à nobis intelligi. At enim explicauit, cum dixit, *Caro non prodest quicquam?* Eum errorem eo loco refutabimus. Non nego me huius interpretationis auctorem neminem habere, sed hanc eo magis probo, quàm illam alteram Augustini cæterarumque aliorum qui probabilissimam, quod hæc cum Caluinistarum

Vers. 61.

Sup. c. 3, 13

Digitized by Google

ſenſu magis pugnet: quod mihi magnum eſt probabilitatis argumentum. Cur ſe hoc loco *Filium hominis* appellauerit, varias etiam rationes auctores afferunt. Chryſoſtomus, Theodorus Heracleenſis, & Theophylactus conuenienter ſuperiori ſententiæ ſuæ putant ideo ſe Filium hominis appellaſſe, vt indicaret eundem ſe, quem illi ſolum Filium hominis eſſe credebant, Filium etiam eſſe Dei. Alij, vt oſtēderet non duos, alterum Dei, alterum hominis, ſed vnum Dei, eundem & hominis eſſe filium, vt Cyrillus contra Neſtorianos hoc loco diſputat, & vt indicat in Catena Græcorum Ammonius. Propterea non dixit, *ſi videritis filium hominis aſcendentem* in cœlum, ſed *vbi erat prius*, vt indicaret prius ſe in cœlo, vt Deum, fuiſſe, nunc ſe in cœlum tanquam hominem aſcenſurum, quia idem Deus, ac homo eſt. Expoſita ſunt hęc verba cap. 3. v. 13.

Cur hic ſe Filium hominis vocet.

63. *Spiritus eſt, qui viuificat, caro non prodeſt quicquam.*] Difficilis etiam & ipſe per ſe, & interpretationum varietate hic locus eſt. Primùm Caluiniſtarum error euellendus, nec enim inter bonorum interpretum ſententias recitandus. Probare ex hoc loco nituntur, Chriſtus carnem ſuam nobis in Euchariſtiæ ſacramento non dare, quia *caro non prodeſt quicquam*, quorſum autem daret nihil profuturam? Non illi primi omniū hæreticorum his abuſi ſunt verbis, vt Eccleſiaſticam fidem refutarent. Nam & Tertullianus in libro de reſurrectione carnis ſcribit hæreticos illos veteres, qui carnis negabant reſurrectionem ſolitos dicere, quorſum caro, quę nihil prodeſſet, eſſet reſurrectura? Non vident homines valde, vt ſibi videntur, acuti, iſta ratione ſe non hoc ſolum myſterium, ſed omnem prorſus Chriſtianam religionē euertere. Si enim *caro non prodeſt quicquam*, cur eam Chriſtus aſſumpſit? cur pro nobis eam cruci ſuffixit? Profuit fortaſſe dicent ad naſcendum, profuit ad patiendum, non prodeſt ad edendum, qui id ſciunt? Nam omnibus modis prodeſſe poſſe, quibus eam Chriſtus prodeſſe voluit, quamuis impudentes ſint, negare non poſſunt. Voluiſſe autem vt non tantum crucifixa ſed etiam manducata prodeſſet, quibus ipſe verbis apertius docere potuit, quam, *Niſi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis?* Et ſi naturam, & vſum ſpectemus carnis, quis non videat magis manducatam, quàm crucifixam ſolere prodeſſe? Quanto mirabilius Gentilibus olim videbatur, carnem Chriſti affixam cruci, quam commanducatam vitam attuliſſe? Dicent rurſus carnem Chriſti, non quia ſola caro, ſed quia caro cum ſpiritu, & diuinitate coniuncta erat, profuiſſe. Quid ergo? an quiſquam in Euchariſtia ſine ſpiritu, ac diuinitate eſſe dicit? Quemadmodum ergo in cruce, ita & in ſacramento non ſola caro, ſed caro cum diuinitate coniuncta nobis prodeſt. At ſatis, inquiunt eſt, ſi ſola manducetur fide. Satis vtique fuiſſet, ſi Chriſtus voluiſſet, ſicut ſatis fuiſſet ſi ita Deus ſtatuiſſet, ſi non re ipſa, ſed fide, aut figura moreretur, ſed noſtrum non eſt Deo legem dare. Quemadmodum quia voluit re ipſa mori, aliter quā per veram eius mortem ſalui eſſe non poſſumus: ita quia voluit re ipſa carnem ſuam à nobis manducari, non poſſumus eſſe ſalui, niſi eam re ipſa manducauerimus. Sed hæreticorum, vt dixi, habenda non eſt ratio. Catholici interpretes, quid dixerint videamus.

Caluiniſtæ refelluntur.

Tribus in rebus omnis huius loci verſatur quæſtio. De quo loquatur ſpiritu, cùm dicit, *Spiritus eſt, qui viuificat*: de qua carne, cùm dicit, *Caro non prodeſt quicquam*, quid ſit viuificare ſpiritum: & non prodeſſe carnem. Quidam ſpiritum recipientis fidem, & caritatem, cæteraſque omnes diſpoſitiones vocari putant, quas qui carnem Chriſti recipit, vt digne recipiat, habere debet. *Probet autem ſe ipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat.* Ita Auguſtinus ſerm. 2. de verbis Apoſtoli: Gaudentius tract. 2. in Exod. Paſchaſius in lib. de corpore & ſanguine Chriſti. Itaque ſenſum eſſe ſolam Chriſti carnem ſine fide manducatam nihil prodeſſe, cum ſpiritu, id eſt cum fide manducatam viuificare. Quæ vera quidem ſententia eſt, an verus quoque ſit ſenſus, poſtea viderimus. Alij ſpiritum ipſam Chriſti diuinitatem interpretantur, carnem vero eius corpus, ſenſumque eſſe carnem per ſe conſideratam, ſi cum ſpiritu, id eſt diuinitate coniuncta non eſſet, nihil profuturam: ſpiritum viuificare, id eſt carni tribuere, vt viuificare poſſit. Quemadmodum ad naturalem vitam caro ſola nihil prodeſt, cùm anima, id eſt cum humano ſpiritu coniūcta prodeſt: ita ad ſpiritualem vitam nihil prodeſſe ſolam per ſe Chriſti carnem, tamen cum ſpiritu, id eſt diuinitate coniunctam maxime prodeſſe. Ad hunc modum D. Auguſtinus tract. in Ioan. 27. & libro quarto de conſen. Euangel. cap. 10. & libro decimo de ciuitate cap. 24. & in comment. Pſalm. 98. Cyrillus lib. 4. cap. 23 Leontius, Rupertus, & Bernard. ſerm. 33. in Cantic. Vera quoque ſentētia, ſed quod attinet ad interpretationē loci, hoc in ea, & ſuperiore deſiderari poſſet, vt magis eſſet ad id, quo de agebatur, accōmodata. Nec enim id agere Chriſtus videbatur, vt doceret, qua ratione caro ſua viuificaret, ſed vt doceret poſſe ſe carnē ſuam dare ad manducandum: aut certe, vt oſtenderet quid cauſæ eſſet, quamobrem illi non crederet, quod dicebat, quemadmodum paulo poſt ſumus explicaturi. Alij intelligunt Spiritum ſanctum tertiam perſonam Trinitatis, ſine quo ne ipſa quidem Chriſti caro viuificare poſſit, Baſilius libro de Spiritu ſancto ad Amphiloch. cap. 24. Victorinus libro quarto aduerſus Arianos, Victor Vticenſis in confeſſione fidei ad Hunericum Vandalorum Regem. Minus probabile hoc eſt, quam quod modo ex Auguſtin. & aliis auctoribus dicebamus. Alii exiſtimāt Chriſtum verba ſua ſpiritum viuificantem appellaſſe, vt Tertullian. in libr. de reſurrectione carnis, & vt videtur Cyrill. Ieroſolym. catech. 16. ſed ij ipſi non eodem modo ſentiunt. Quidam enim eorum putant vocaſſe verba ſua ſpiritum, id eſt nō carnaliter, ſed ſpiritualiter intelligenda, idque ſtatim declarare cum dicit, *Verba, quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus, & vita ſunt.* Sic Tertullianus de reſurrectione carnis. *Exequitur etiam quid velit vocari Spiritum, verba, quæ locutus ſum vobis, ſpiritus ſunt, vita ſunt, ſicut & ſupra. Qui audit ſermones meos, & credit in eum, qui me miſit, habet vitam æternam, & in iudicium non venit.* Putat quoque Tertullianus eadē verba ſua carnaliter intellecta vocaſſe carnē, ſed perexiguam id ſpeciem probabilitatis habet. Quidam vero verba ſua vocaſſe ſpiritum, quia verba Chriſti, quibus conficitur Sacramentum, vicem ſpiritus habent, conuertunt enim ſubſtantiam panis in ſubſtantiam corporis Chriſti, eamque animant, atque viuificant. Quem etiam admodum Rupertus interpretatur. Inuenio, qui & carnem ipſam Chriſti per ſe conſideratam, carnem; eandem vero quatenus diuino, ac viuificante ſpiritu plena eſt, ſpiritum appellaſſe dicant. Quod à D. Auguſtini ſententia, quam ſupra poſuimus, non diſtat niſi modico diſcrimine. Eius auctor Ammonius πνεῦμα ὧδε καλεῖ τὴν πεπληρωμένην σάρκα τῆς ζωοποιοῦ πνεύματος ἐνεργείας, μένει γὰρ ἡ σάρξ id eſt, *Spiritum hic vocat plenam viuifici Spiritus virtute carnem, manet enim caro.* Alij ſpiritum, modum intelligendi ſpiritualem, carnem, modum intelligendi carnalem interpretantur. Iudæos carnaliter intellexiſſe, quod de

Quid per ſpiritum, & carnem hic ſignificetur.

1. ad Cor. 11.

Cap. 5.

Digitized by Google

manducanda carne sua dixerat Christus, putantes eum concisam suam carnem, & aut assam, aut elixam ad manducandum daturum esse. Respondisse igitur Christum carnem suam spiritualiter, id est sub sacramento intellectam, ac sumptam vitam dare; carnaliter, quemadmodum Iudæi intelligebant, nihil profuturam: ad hunc fere modum Athanasius in orat. in verba illa, *Qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur.* Chrysostomus homil. in Ioannem 48. August. in Psal. 98 Beda, Theophylactus, & Euthymius. Sic intelligendum, quod dicit Augustinus. *Non hoc corpus, quod videtis manducaturi estis, & bibituri eum sanguinem, quem effusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui: spiritualiter intellectum viuificabit vos. Etsi necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi.* Quibus verbis quia hæretici ad erroris sui confirmationem abutuntur, demonstrandum est non ita intelligenda, quasi velit Augustinus dicere nos non re vera, sed sacramento, aut fide tenus, vt hæretici volunt, carnem Christi manducare, & sanguinem bibere; sed hoc tantùm significare, nos non carnaliter, non visibiliter, non denique modo cæterarum carnium, sed sub sacramento, sed inuisibiliter, sed admirando, & inexplicabili quodam modo manducaturos. Primùm eodem modo Chrysost. Theophylactus, & Euthymius, vt diximus quo Augustinus, interpretantur, & tamen certū est Chrysost. Theophylact. atque Euthym. in ea, qua omnes Catholici sumus, fuisse sententia, vt crederent vere, ac re ipsa carnem Christi à nobis sumi Si quis dubitat, quod nemo doctus dubitabit, Chrysostomum legat hom. in Matth. 83. Theophylact. hoc loco, & Euthym. in c. Matth. 26. ergo & Augustinus eodem modo intelligendus. Quin ipsum legat Augustinum concion. 1. in Psal. 33. dubitare desinet eum de præsentia in Eucharistia corporis Christi minime dubitasse. Quid enim aliud illa eius verba declarant? *Et ferebatur in manib. suis. Hoc verò fratres quomodo possit fieri in homine, quis intelligat? Quis enim portatur in manibus suis? manibus aliorum potest portari homo, manibus suis nemo portatur. Quo modo intelligatur in ipso Dauid secundum literam, non inuenimus, in Christo autem inuenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum, ait: Hoc est corpus meum. Ferebat enim illud corpus in manibus suis.* Dicant Caluinistæ, quomodo Augustinus dicat Christum tulisse corpus suū in manibus suis, si non sentiebat re ipsa in eo esse sacramento, quod Apostolis porrigebat? Ferebat, inquiūt, figura, non veritate. Eodem modo non solum Dauid, sed aliud etiam quilibet homo se ipsum, id est figuram corporis sui in manibus suis ferre poterat, quid enim repugnabat? Atqui Augustinus id Christū fecisse dicit, quod nemo alius facere potuerit. Legat eundem Augustin. epistola. 120. & in Psalm. 98. vbi docet neminem carnē Christi in Eucharistia accipere, quin eam priùs adoret. Nam quod Caluinistæ respondere solent adorari carnem Christi à sumentibus non in Eucharistia, sed in cœlo, tam ineptum, atque ridiculum est, vt refutatione non egeat; & verendum non est, ne quis credat, qui modo sanæ sit mentis. Noluit igitur in loco illo Psal. 98. Augustinus dicere, aliud corpus Christi, quàm quod discipuli videbant, manducaturos fuisse eos, sed non eo modo, quo videbant, id est non visibiliter, non carnaliter manducaturos. Vsitatum enim non solùm apud Ecclesiasticos auctores, sed in ipsis etiam sacris litteris est, vt rem vnam duobus modis se habētem duas vocent, aut duplicem esse indicēt. Sic D. Paulus duplex corpus nostrum esse dicit, animale ante resurrectionem, spirituale post; cum vnum tamen, idemque sit

Matt. 12. 32.

1. Reg. 21. 13. secundū Septuaginta.

Mat. 16. 26

Rē vnam duob modis se habentē duas res, seu duplicem in scriptura dici vsitatum est.

corpus, *Seminatur*, inquit, *corpus animale, surget spirituale. Si est corpus animale, est & spirituale.* 1. Cor. 15. 44. Sic Hieronymus loquitur in commentariis in epistolam ad Ephes. cap. 1. *Dupliciter*, inquit, *sanguis Christi, & caro intelligitur vel spiritualis illa, atque diuina, de qua ipse dixit; Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, &, Nisi manducaueritis meam carnem, & sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam æternam: vel caro, & sanguis, quæ crucifixa est, & qui militis effusus est lāncea. Iuxta hanc diuisionem & in sanctis eius diuersitas sanguinis, & carnis accipitur, vt alia sit caro, quæ visura est salutare Dei; alia caro & sanguis, quæ regnum Dei non queant possidere.* Non significat vtique Hieronymus aliā esse carnem Christi, quæ in Eucharistia à nobis sumitur, aliam, quæ crucifixa est. Quod ne Caluinistæ quidem dicunt. Quid enim in nobis Eucharistia prodesset, si nō eadem esset, atque illa, quæ fuit crucifixa; cum propterea nobis prosit, quia fuit crucifixa: sed significat eandem carnem alio modo fuisse crucifixam, nimirum visibilem, patibilem, alio autem modo in Eucharistia manducari inuisibiliter, impatibiliter. Id ex exemplo, quo vtitur manifestum est. Nam in sanctis eius vna tātum est caro, sed aliter se habet ante resurrectionem, vt modò dicebamus, subiecta miseriis, subiecta passionibus, subiecta peccatis, quomodo regnū Dei possidere non potest, aliter post resurrectionem ab his omnibus libera. Nam si eadem non esset caro, non esset verum nostram carnem resurrecturam, quū non hæc eadem, quæ cadit, surrectura; sed alia pro ea danda nobis esset. Necesse fuit paulo longius hæc dicere, vt Augustinum auctorem nostrum ab hæreticis vindicaremus. Redeamus nunc ad interpretationem loci. Multi graues auctores ita videntur exposuisse, quasi caro non pro vera carne, sed pro carnali hominis ingenio; & spiritus non pro spiritu vero, sed pro spirituali, & à Deo per fidem illuminato homine sumatur; sensusque is[t]e, *spiritus est, qui viuificat*, id est, fides est, quæ hominis ingenium ex carnali spirituale reddens, efficit vt percipiat, quæ sunt Dei, hoc est viuificare: *caro non prodest quicquam*, id est carnale ingenium humana ratio nihil iuuat, sed potius impedit ad percipienda diuina mysteria. Itaque nō explicare Christum quomodo carnem suam ad manducandum daturus esset, aut quomodo caro sua à nobis manducata datura vitam æternam, quod Iudæi intelligere non poterant, sed eos reprehendere, quod mysteria, quæ illis de carne sua manducanda proponebat, carne, id est humana ratione, carnalique ingenio metirentur, ideoque intelligere non possent, intellecturos fuisse, si non carne, sed spiritu, id est fide ducerentur. Diu mihi hæc placuit interpretatio, nec omnino modò displicet, & quia ita etiam Tertullianus in libro de resurrectione carnis, certe Cyprianus in libr. de Cœna Domini interpretantur, eamque interpretationem Chrysostomus hoc loco cæteris præfert: & quia videbam apte ad id, quod agebatur conuenire, vt Christus auditorum tarditatem, carnaleque ingenium reprehenderet, causamque declararet, quam ob rem quæ illis dicebat, intelligere non possent, quemadmodum alio loco non intelligentibus, quæ dixerat, discipulis dicit, *adhuc & vos sine intellectu estis?* Matth. 15. 16. & quia in hanc sententiam dixerat vers. 37. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*, id est qui fide trahitur, ad me venit, mihi credit: qui vult suopte ingenio, humanisque rationibus, quasi suis pedibus, ad me venire, peruenire non potest, & ea capere, quæ doceo, & ver. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*: & quia paulo post vers. 65. dicit, *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me nisi fuerit ei*

Isa. 40. 5. Luc. 3. 6. 1. ad Cor. 15. 50.

1. Cor. 2. 4.

datum à Patre meo. Vbi similiter rationẽ reddit, quare quæ illis dixerat, intelligere non potuissent: & quia obseruamus in litteris sacris, quoties caro, & spiritus opponuntur, carnem non pro carne, sed pro homine aut ingenio, & natura carnali hominis, & spiritum non pro spiritu, sed pro homine spirituali, aut spirituali hominis ingenio, atque natura sumi. Innumerabilia exempla notari possunt. Matth. 16. 17. *Beatus es Simon Bariona, quia caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus,* & ca. 26. 41. *Spiritus promptus est, caro autem infirma.* Ioann. 3. 6. *Quod natum est ex carne, caro est, quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Roman. 8. 1. *Qui non secundum carnem ambulant:* & vers. 6. *Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita & pax.* Galat. 4. 29. *Quomodo tunc qui secundum carnem natus est, persequebatur eum, qui secundum spiritum:* & quia hæc sententia maxime displicebat hæreticis, maxime mihi placebat. Video tamen nonnullis postea Catholicis displicuisse, quibus etsi nihil me eorũ rationes mouent, pertinaciter repugnare nolo. Nam quod dicunt, cum semper ante de sua Christus carne locutus fuisset, credẽdum non esse eodem orationis contextu significationem variasse, & carnale hominis ingenium vocasse carnẽ, non solum nihil habet ponderis, sed potest etiam cõtra ipsos retorqueri. Nam & nomen spiritus eodem cõtextu prius ponitur pro Christi diuinitate ipsorũ opinione, cum dicit; *Spiritus est, qui viuificat;* proximis vero verbis pro verbo Christi, aut pro modo illud intelligendi spirituali, vt iidem ipsi interpretantur; *verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Et in eo potius versatur vis, & gratia sententiæ, quod acute Christus nominis ludat ambiguitate. quasi dicat vos miramini, quòd dixerim daturum me vobis carnem meam manducandam, idque creditu difficile putatis, non in mea, sed in vestra carne difficultas, & impedimentum credendi est, quod vos ipsi caro, non spiritus, id est carnali, non spirituali sitis ingenio. Quo minus mihi quàm solebat, hæc placeat interpretatio, aliæ potius rationes faciunt, quod illud, *viuificat,* non satis cum ea conuenire videatur, quod quæ proxime sequuntur, non bene hærere, *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Itaque malo secundam illam Augustini, & Cyrilli eo modo, quo explicauimus, intellectam interpretationem sequi. Nam quod vnum in ea desiderari diximus, vt magis esset ad id, de quo agebatur accommodata, id etiam habet, si bene intelligatur. Nec enim Christus, cum hæc dixit, quæstioni illi respondere voluit ver. 52. *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* sed verbis illis discipulorum vers. 60. *Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?* durum autem dicebant esse sermonem, quia dixerat neminem vitam habere posse, nisi carnem suã mãducaret. Itaque docet qua ratione caro sua vitam tribuat, non quia caro, sed quia cum spiritu coniuncta est. Itaque probabiliter D. August. existimat hæc verba Christum non omnibus auditoribus, sed solis discipulis suis dixisse, postquam cæteri recessissent, *verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt,* id est, non de sola, & nuda carne, quemadmodum vos intelligitis, sed de carne diuino plena spiritu, de spiritu viuificãte sunt intelligenda; sola enim caro nihil prodest, cum spiritu vero cõiuncta viuificat, vt supra ex Ammonio, & aliis multis auctoribus dicebamus. sic Cyrillus. Atque hic verus est sensus. Hoc tantum in hac interpretatione durius videri potest, quod insolens appareat, vt verba spiritus appellentur, id est de spiritu intelligenda. Sed desinet durũ, insolensque videri, si recordemur sæpe in scriptura substãtiua pro adiectiuis, & adiectiua pro substãtiuis poni; *non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est,* id est carnalis, & *caro, & sanguis,* id est homines carnales *regnum Dei possidere non possunt;* & , *quod natum est ex carne, caro est,* id est carnale: *& quod natum ex spiritu, spiritus est,* id est spirituale. Hac phrasi dicit Christus verba sua spiritum, & vitam esse, id est spiritualia, viuifica, salutaria. Fingamus ergo dixisse, quod scim⁹ dicere voluisse. Verba in ea spiritualia sunt, nemo credo dubitaret sensum esse spiritualia esse, id est de spiritu, non de sola carne dicta a se esse; de spiritu, & vita, aut de spiritu viuificante esse intelligenda. Spiritũ enim, & vitam dixit Hebraico more pro spiritu viuificante vt constat ex verbis præcedentibus, quibus ista respõdent, *Spiritus est qui viuificat.* Alias supra interpretationes attigimus Chry. Augustini, Bedæ, Theophylacti, Euthymij, Ruperti, *spiritus & vita sunt,* id est spiritualiter intelligenda. Quam interpretationem, quamuis sensu alio, hæretici arripuerũt. Nam auctores illi Catholici, vt diximus supra, non eo sensu dixerunt hæc verba Christi spiritualiter intelligenda esse, quòd nõ re ipsa carnem eius manducare iuberemur, sed quod non carnali modo manducare. Hæretici vero interpretantur spiritualiter intelligẽda, id est figurate, metaphorice, quòd non re ipsa, sed sola fidei apprehensione mãducemus, quod absurdum penitus est. Quis enim vnquam isto modo locutus est, vt spiritualiter diceret, pro metaphorice? Sane si ita loqueremur, magis spiritualiter spurcissimus quisque Poëta; quàm Christus loqueretur, quia magis metaphorice, & figurate loquitur. Et vt fingamus ita quemquam locutũ esse, quid erit, *Vita sunt?* an vitaliter intelligẽda? hoc enim postulat cõsequentia, quod nescio an quisquam audire sine risu queat.

Caro & sanguis cũ opponũtur quid significent in scriptura.

Substãtiua pro adiectiuis, & contrà sumuntur sæpe in scriptura.

Genes 6. 3. 1. ad Cor. 15. 50.

64. *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.*] id est, causa cur quę de carne mea dixi, non intelligatis, non est in re ipsa, quod difficilis intellectu sit, sed in vobis, quod sitis increduli. Sic Augustinus, Beda, & Rupertus *Durus est hic sermo, dicebant illi: Durus est,* inquit, August. ser. 2. de verbis Apostoli, *sed increduli,* & in Psal. 98. *Durus est hic sermo. Ipsi,* inquit, *erant duri, non sermo.* Si non duri essent, discerent ab illo, quod illis discedentibus, qui remanserunt, didicerunt. Notat idẽ August. tract. in Ioannem 27. non dixisse Christum: sunt quidam in vobis, qui non intelligunt, sed *causam,* inquit; *dixit, quare non intelligant: Sunt enim quidam in vobis, qui non credunt: & ideo non intelligunt, quia non credunt; Propheta enim dixit, nisi credideritis, non intelligetis.* *Isai. 7. 9. secundum Septuaginta.*

Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum.] Nonnulli Græci codices legunt, sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credẽtes, quemadmodum & Cyrillus legit, contrario quidem sensu, sed eodem pene redeũnte. Vtrumq; enim sciebat Christus & qui credentes, & qui non credentes essent, nec vnum sine altero scire poterat. Sed si legamus, vt Cyrillus legit, qui essent credentes, intelligẽdum est reddi causam, quamobrem non dixit generaliter Christus, vos non creditis, sed alios ab aliis credentes à non credentibus discernens, *Sunt quidam ex vobis, qui non credunt.* Si legamus, vt Chrysost. Leontius, Theophylactus, & alij omnes Græci, & Latini tũ auctores, tum codices legũt, *Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent nõ credentes,* causa redditur, cur dixisset, nõ credere nonnullos eorum. Addidit autem hoc Euangelista eodem consilio, quo à Christo dictum fuerat, vt ostenderet se cognitas habere animorũ cogitationes, ac proinde Deum esse, vt Cyrillus, Leontius, & Theophylact. adnotauerũt. Ad quid mirũ id cognouisse, cum tam aperte murmurassent? Primum illam ipsam murmurationem Christus non auditã cognouit, vt ex vers. 61. manifestum est. Deinde cum dicit, *quidam,* indicat se omnes non credentes, etiam non

Digitized by Google

murmurantes ab omnibus distinguere credentibus. Adde quod, vt Augustinus existimat, hæc Christ⁹ solis duodecim discipulis dixit, quos credibile est minime murmurasse, vt ver. 60. docuimus, & ex illis ipsis indicat se scire, qui non credãt. Itaque, quod Christus dicit, *Sunt quidam ex vobis, qui nõ credunt*, &c, *sciebat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes*, D. Aug. & Beda de sola Iuda putant intelligẽdum, illum enim solum ex duodecim Apostolis non credidisse, sed loqui de illo numero plurali vsitata figura, aut ne forte indicato numero, ipsam quoq; personam indicare videretur: quare quod sequitur, *Et quis traditurus esset eum*, quasi explicationem esse verborum præcedentium. Magis Chrysostomi probo sententiam, hæc non solis duodecim, sed multis etiã aliis, tum discipulis, tum auditorib. dicta esse, & cùm hoc dixit, duodecim Apostolos excepisse, ex filo enim orationis apparet, cũ illis ipsis Christum loqui, qui offensi eius sermone fuerant, & murmurantes dixerãt, *Durus est hic sermo*. Et ver. 66. dicit Euãgelista post hæc multos discipulorum eius retrorsum abiisse. & certum est neminem tunc ex duodecim ab eo discessisse: non ergo hæc soli discipulis dicebat: deniq; ver. 67. *dixit Iesus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?* Qui ergo fuerunt illi, quos notauit Christus, quòd credentes non essent? Illi quidem omnes, qui retrorsum abiêre, an etiam aliqui alii, nostrũ non est iudicare. Credibile tamen est Iudam etiã inter eos comprehendisse, ac propterea eum Euangelistam nominasse addita etiam insigni proditionis nota, vt indicaret Christum non solùm, qui non crederent, verumetiam quis se traditurus esset, id est non solùm præsentia, sed etiam futura cognouisse. Dubiũ quid sit, quod dicit, *ab initio*: quodnam initium significet? Theophylactus, & Rupertus ab initio, id est ante mundi constitutionem interpretãtur, putatque Rupertus ad diuinam alludi prædestinationem; quasi dicat, sciebat quinam essent prædestinati, qui non, ideo addidisse ver. 65. *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.* Quod ipsum, etsi minùs apertè, sentire videtur Aug. & Beda. Vera quidem sententia; ab omni enim æternitate Christus omnia sciebat; sed non videtur tam longè Euãgelista respexisse. Chrysostomum ergo, Leõtium, & Euthymium sequi malo, idem esse *ab initio*, &, antequã murmurare inciperent. De hac enim re agebatur. Etsi de æternitate loqueretur, non diceret, *Sciebat qui essent nõ credentes*, sed, qui non essent credituri. Debet hic versus per parenthesim legi, vt sequẽs cũ aliis cohæreat.

65. *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.*] Quasi dicat, non sine causa id vobis dixi, sciebam n. vos à Patre non trahi, sed vestro ingenio adhuc pingui, adhuc carnali, vestris affectibus duci, propterea ad me venire nõ posse. Nusquã hoc ante iisdem dixerat verbis, sed, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* (Vers. 44) Sed alia sensus idem est, hoc se illis dixisse dicit. Vnde intelligimus idem esse trahi à Patre, & dari à Patre. Quid autẽ hoc sit, illic disseruimus. Verba hîc Chrysostomi recitabo. *Cum autem audieris*, inquit, *dedisse Patrem, noli simpliciter priuilegium arbitrari, sed illud crede, quod qui se accipiendi dignum reddit, ipse accipit.* Nõ significat Chrysostomus nos primã mereri fidem, non enim ignorabat donum esse Dei, vt ait D. Paulus ad Ephes. 2. 8. sed illud ipsum donum fidei à Deo omnibus offerri, cæterum illis re ipsa nõ dari, qui sua illud culpa reiicerent; illis dari, qui illud recipiendo quodammodo mererentur. Quæ non Chrysostomi solũ, sed omnium etiam veterum auctorum, Augustini, & paucis Augustini discipulis Prospero, & Fulgentio exceptis, sententia fuit.

Fidem primam non meremur, sed ea omnibus à Deo offertur.

66. *Ex hoc multi discipulorum eius abierũt retro, & iam non cum illo ambulabant.*] Ex hoc tempore. Cæterum non est hoc ad proxima verba referẽdum. Non enim propterea retro abierunt, quia Christus illis dixerat, *Sunt quidam ex vobis, qui non credunt*, sed quia dixerat ver. 53. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, nõ habebitis vitam in vobis*, & cætera, quæ in eandem sententiam disputauit. Hic enim fuit sermo ille durus, quem ne discipuli quidẽ omnes ferre potuerunt. Itaque quasi falsi spe, & opinione sua à Christo defecerunt. Cum enim panem ab illo sine vllo labore suo ad saturitatem percepturos sese sperarẽt esse, sicuti illis Christus exprobrauerat ver. 26. viderentque illum loco panis, quem ipsi quærebant, carnem suam manducandam polliceri, multaque de illa inaudita, & vt videbantur, absurda philosophari, delirare pene putauerunt, indignumque esse, quẽ ducem, magistrumque sequerentur. Quærunt quidam quomodo intelligendum, quod multi dicuntur retrorsum abiisse. Cyrillus corporaliter interpretari videtur retro abiisse, id est à Christi discessisse comitatu. Chrysostomus, Theodorus Heracleẽsis, Leontius, Theophylactus, & Euthymius spiritualiter, abiisse retrorsum, id est à fide, quam habebãt discessisse, & ad pristinum Iudaicæ incredulitatis statum rediisse. Propterea non dixisse Euangelistam ἀνεχώρησαν, sed ἀπῆλθον, non discesserunt, sed *abierunt*. Eodem fere sensu Augustinus, & Beda, nisi quod existimant nunquam istos, qui retro dicuntur abiisse, habuisse fidem, itaque interpretatur August. abiisse retro nõ à Christo, quẽ nunquam fide secuti fuerant, sed post satanã, quem etiam ante sequebantur. Quanquam cum hac interpretatione eius exemplum minime cõuenit. *Isti*, inquit, *sic redierunt retrò, quemadmodum de quibusdam fœminis dicit Apostolus, Quædam conuersæ sunt retro post Satanam.* (Tract. 27. 1. ad Tim. 5. 15.) Nam viduæ illæ, de quibus Apostolus loquitur, Christum prius secutæ fuerãt. Nisi in hoc fortassis adduxit exemplum, vt doceret, quemadmodum viduæ illæ non corpore, sed animo retro abierunt, ita discipulos istos dici animo, id est non credendo abiisse. At addit Euangelista, *& iam non cum illo ambulabant*, quod pertinet ad corpus. Itaq; ex Cyrilli, & Chrysostomi sentẽtia veram collegeris interpretationem, eos corpore simul, & animo à Christo discessisse. Quærunt nonnulli, qui discipuli isti fuerint, qui retro abierunt. Curiosa questio, tametsi eam graues etiam auctores proposuerunt. Epiphanius hęr. 51. Marcũ & Lucã Euangelistas eorũ duos fuisse tradit, qui Christi de carne sua mãducãda audita disputatione ab eo offẽsi discesserunt. Sed eam opinionem in præfatione Marci, & Lucæ melioribus auctoribus refutauimus.

67. *Dixit ergo Iesus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?*] Particula *ergo* allusionem quãdam ad aliorum discipulorum defectionem significat. Tanquã dicat Euangelista, Cum Iesus vidisset alios discipulos suos à se discedere, rogauit duodecim, num & ipsi abire vellent? Hanc etiam vim habet coniunctio illa, *Et*, & pronomen, *Vos, Nunquid & vos*, qui non solum discipuli, sed Apostoli etiam, & domestici mei estis, *abire vultis?* sicut alij discipuli abierunt? Simile quiddam ratione alia Rupertus obseruauit. *Et vos*, inquit, *quos dedit mihi Pater, quos attraxit Pater ad me, quibus datum est à Patre meo, vt veniretis ad me, nunquid vultis abire?* (Libr. 7.) Non interrogat, quod eorum ignoraret voluntatem, vt Chrysostom. monuit, sed variis de causis, quas varii auctores indicauerunt, primum ne putarentur non tam certo consilio, quàm ignorantia, aut verecundia non abiisse, vt Cyrillus ait. Deinde ne vt retinere eos Christus videretur, vt Chrysostom⁹, & Euthymius adnotarũt. Præterea vt ostenderet se eorum

Cur interroget Christus Apostolos an abire velint.

Digitized by Google

opera, & ministerio non indigere, vt idem Chrysostomus, & Euthymius, ac præterea Theodorus Heracleensis, Leontius, & Theophilactus docuerunt. Ad hæc vt liberum illis arbitrium relinqueret, quo in suscipienda fide maxime opus est. Sic Cyprianus li. 1. epistola 3. *Seruans*, inquit, *scilicet legem, qua homo sua libertati relictus, & in arbitrio proprio constitutus sibimet ipse vel mortem appetit, vel salutem.* Denique quo magis in fide confirmaret descendi potestatem facit, vt Cyrillus, & Rupertus animaduertunt. Nescio enim quo humano fit ingenio, vt quæ non prohibentur, minùs appetamus. Si cum pueris agere solemus, vis me patrem, vis me magistrum habere? si minus vis, alium tibi quærere, qui te magis amet, qui te indulgentius tractet. Quo magis hoc illis dicimus, hoc magis incendimus eorum ad manendum nobiscum desiderium. Sic Iosue c. 24. 19. optionem videtur populo dare, vt a cultu Domini discedat. *Non poteritis*, inquit, *seruire Domino, Deus enim sanctus, & fortis amulator est.* Quibus illi verbis magis accensi respondent vers. 21. *Nequaquam ita, vt loqueris, erit; sed Domino seruiemus.* Et Elias 3. Reg. 18. 21. *Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal sequimini illum.* Itaque non licet ex hoc loco colligere non posse eos, qui iam baptizati fidem professi sunt, vi ab Ecclesia, quo minus discedant, retineri, propterea quod Christus iam baptizatis, vt creditur, Apostolis potestatem fecisse videtur discedendi. Primum, quia non faciebat illis proprie discedēdi potestatem; quin maxime volebat, vt ne discederent, idque agebat his verbis, vt eos in fide retineret. Deinde quia si potestatem illis abeundi proprie fecisset, *Dominus erat etiam sabbati*, qui in lege sua dispensare poterat; nos non possumus. Notarunt Theodorus Heracleensis, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius prudenter non dixisse Christū, Abite & vos: hoc enim expellentis fuisset, fecissetque cōtra id, quod maxime volebat, vt non abirent. Quærunt Chrysostomus, & Theophylactus, cur eos non laudauerit, cum digni essent laude? Respondent duas ob causas id non fecisse, & ne gloriarentur, quasi aliquid illi contulissent beneficij, quod deserentibus alijs, ipsi in eius mansissent fide: & vt decorum, & grauitatem magistri seruaret. Et illud notat Euth. Christum non indignatum iis, qui discessissent, sed patienter eorum tulisse defectionem.

Libero arbitrio maxime de suscipienda maxime opus est.

Possunt semel fidem libere professi vi detineri ne discedant.

Mat. 12. 8.

68. *Respondit ergo ei Simon Petrus.*] Illud, *ergo*, aut ponitur pro *autem*, vt pro δὲ, vt sæpe alias, aut hanc habet vim. Prouocatus igitur Petrus interrogatione Christi respondit. Cur solus responderit Petrus non aliena ab hoc loco quæstio est. Cyrillus causā hāc reddit, quòd Apostolorum esset princeps: itaque ad eum pertineret, vt pro omnibus vnus loqueretur. Chrysostomus, & Theophylactus tribuunt caritati, qua fratres amaret, qua incensus non pro se modò, sed etiam pro illis responderit. Leontius, quod optime omnium verba Christi intellexisset, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, &, *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Alij, quod plus quàm cæteri haberet fidei, quod redit eodem. Respondisse pro omnibus, & omnes sentiunt auctores, Cyprianus lib. 4. epist. 10. August. Chrysost. Cyrillus, Theophylact. Euthym. Rupertus, & eius docent verba. Non enim dicit, vt Theophyl. obseruat, Quo ibo? sed *quo ibimus?* nec, ego credidi, & cognoui, sed, *Nos credidimus, & cognouimus.* Denique Christi interrogationi respondet. Christus autem non vnum, sed omnes interrogauerat, *Nunquid & vos vultis abire?*

Cur solus Petrus responderit.

Sup. ver. 53. 54.

Domine ad quem ibimus? verba vita æterna habes.] Duas indicat causas, cur nolint à Christo discedere. Altera

A est, quòd in eo fons omnium bonorum esset, quæ expetere homines possunt, id est vitæ illius æternæ, quo omnes taciti tendunt; hoc est, *verba vitæ æternæ habes*, id est, quibus quisquis crediderit, si velit, vitam æternam habebit. Quasi iterum dicat, *Bonum est nos hîc esse.* Alludit, vt ait Chrysostom. ad id, quod dixerat Christus v. 63. *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* Quasi dicat, Verum est, quod modo dixisti, *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* Altera causa est, quod etiamsi vellēt à Christo discedere, nemo esset, ad quem ire possent, in quo inuenirent vitam æternam. *Repellis nos à te*, inquiunt Augustinus, & Beda, *da nobis alterum te. Si à te recedimus, ad quem ibimus?*

Mat. 17. 4.

Tract. 27.

B Videtur Petrus dicere, abeant, qui voluerint, nobis *adhærere Deo bonum est.* Exemplum illustre constantis fidei, vt fratribus nostris à fide discedētibus, vt Chrysostomus admonuit, nos licèt pauci, licèt soli in fide maneamus: certe neminē esse, ad quem relicto Christo ire possimus, qui salutem dare nobis possit. Inepte vero hoc loco hæretici abutuntur. Errare nos, quod relicto Christo ad homines nos mortuos cōferamus, (sic enim homines religiosi sanctos illos appellant, qui beatam cum Deo agunt vitam) vt in illis salutem quæramus. An ipsi Christum relinquunt, cum se ad aliorum hominum preces conferunt, quod quotidie

Psal. 72. 28

Hæretici hoc loco abutentes refelluntur.

C magna sanctitatis ambitione faciunt? Minime, respōdebunt. Cur ergo putent nos, cū confugimus ad Sanctorum preces, Christum deserere? Isti, inquiunt, sunt mortui, illi viui. In hoc verò suā non solum ignorantiam, verum etiam stupiditatē penitus produnt. Quid enim refert qua ratione deseras Christum, siue vt viuos siue vt mortuos secteres? In hoc enim crimen est, si quidem vllum est crimen, quod Christus deseritur, vnicus salutis auctor; quod ad viuos, vel mortuos cōfugiamus, aut nihil interest, aut hoc tantum interest, quod meliore consilio certioreque spe ad mortuos, si

Sanctorum Suffragia defenduntur.

D sancti sint, quàm ad viuos confugere possimus. Primū quod illi amici Dei sint, illique familiares, atque domestici; hi plerumque inimici, & maius est crimen ad hostes, quàm ad socios amicosque transfugere. Deinde quod illi nulla iam re indigentes quidquid apud Deum possunt, nobis possunt: hi vero si quid precibus possunt, sibi potius quàm nobis obtinent. At non audiunt, inquiunt. Alia hæc est quæstio. Quî scitis inquam ego, eos non audire? Quia, inquiunt aures non habent. Idcirco magis audiunt. Impediunt enim corporis aures, quo minus, quæ longe absunt, possimus audire, quas si animus noster non haberet, melius, ac

E longius audiret. Habent enim corpora intra certum locorum spatium actiones suas definitas; spiritus à loco non pendet. Aut dicant quomodo angeli, quomodo Deus audiat, cum aures vtique non habeant. At fingamus Sanctos preces nostras non audire. Quid si vident? an refert aliquid audiant, an videant, vt & inuocare nos illos debeamus, & iuuare nos illi possint? Audiunt enimuero, sed hæreticos non audiunt. Locus, quo eorum terminatur auditus, Ecclesia est, qui extra sunt, ab illis audiri non possunt.

Qui extra Ecclesiam sunt à sanctis audiri nō possunt.

69. *Et nos credidimus, & cognouimus; quia tu es Christus filius Dei.*] Summam omnem fidei paucis verbis

F complectitur Petrus, Iesum Christum illum esse filium Dei viui. Quo vno capite omnia, quæ ad fidem pertinent, continentur. Si enim filius Dei erat, omnia, quæ dicebat, vera erant. Itaque quisquis eum filium Dei esse credebat, omnia crederet necesse erat, quæ ab eo dicebantur. Quod ait *credidimus* (sic enim legendum ex Græcis apparet) *& cognouimus*, confirmationis gratia dictum est, ideo vno verbo non contentus alterum adiecit, quod euidentiorem significat cognitionem. Quasi dicat,

Digitized by Google

Non solùm, quia tu docuisti, credidimus, sed etiam cognouimus, id est re ipsa sumus experti te filiũ esse Dei. Sic dixit Ioannes 1. epistola cap. 1. 1. *Quod audiuimus, quod vidimus, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.* Sic Samaritani illi mulieri, quæ Christum eis annuntiauerat, dicebant, *Iam non propter loquelam tuam credidimus, ipsi enim audiuimus, & vidimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mundi.* Propterea prius dixit, *credimus*, postea *cognouimus*, quia plus quiddam est cognoscere, quàm credere, & debuit oratio gradatim crescere. Quanquam D. Augustinus, Cyrillus, Beda, & Rupertus aliam eius rei afferunt causam: quòd diuina mysteria nemo possit intelligere, nisi prius credat. *Nisi enim credideritis, non intelligetis.* Tempus præteritum, quo vsus est Petrus, *& credidimus, & cognouimus*, aliquid etiam habet ponderis, quasi dicat, non id modo ex oratione tua, sed iam diu longa experientia didicimus. Notarunt Cyrillus, & Leontius nomen Christi & filij Græce articulum habere ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Christus ille, filius ille Dei, quo Petrus significarit non eo modo, quo sacerdotes, & alios Reges Christum; nec eo, quo omnes sanctos viros filium Dei, sed singulari, ac propria quadam ratione appellari, Christum, videlicet illum expectatum, qui redempturus erat Israel, & filium Dei vnicum, & naturalẽ. Leontius filium Dei vocasse dicit, vt ostenderet non esse filium Ioseph, quemadmodum putabatur. Addidisse *viuentis*, vt verũ Deũ significaret. Omnes enim Dij, qui dij esse putabantur, non viui, ac veri, sed mortui erant, trunci, lapides, stipites. Quæritur hîc à Chrysost. Theophylacto, & Euthymio, quid causæ fuerit, cur cum apud Matth. c. 16. 16. eadem Petrus confessione vsus est, laudatus à Christo fuerit, *Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi:* hîc nullam tulerit laudem. Respondet Theophylactus ideo Christum hîc eum non laudasse, etsi laude dignus erat, nec illi propterea quod aliis deferentibus in fide persistiterat, assentari videretur. Melius Euthymius, illic suo, hîc omniũ nomine respõdisse, ideo illic propriam ei redditam fuisse laudem, hîc reddi non potuisse.

Sup. 4. 4.

Nemo potest diuina mysteria intelligere, nisi prius credat.

Isa. 7. 9. secundum Septuaginta.

Cur S. Petrus hic non fuerit laudatus.

70. *Nonne ego vos duodecim elegi; & ex vobis vnus diabolus est?*] Quorsum à Christo hæc subiecta fuerint, duplex sententia. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius existimant voluisse Christum Petri sententiam quodammodo corrigere. Dixerat Petrus, *Nos credidimus, & cognouimus*, quasi omnes duodecim Apostoli idem credidissent cognouissentque. Respondet Christus non ita esse, vnum enim eorum esse, qui non credit. Cyrillus vero voluisse Petrum, cæterosque Apostolos, qui fidei præclara confessione gloriari videbantur, commonefacere vt timerent, nec sibi ipsis fiderent, vnum eorum esse, qui, cum Apostolus esset electus, diabolus factus esset. *Tu fide stas*, inquit D. Paulus, *noli altum sapere, sed time.* Vtrumque probabile, sed mihi alia etiam, cur Christus hoc dixerit, videtur fuisse ratio, vt ostenderet non solum se non ignorare, quid animi Petrus, & cæteri Apostoli erga se haberent, quamuis illos ignorantis modo interrogasset: sed etiam scire, qualis quisque illorum futurus esset, quod solus scire poterat Deus: vnum enim eorum diabolum futurum esse, qui se esset traditurus. Cur ergo non id simpliciter dixit? cur hac vsus ambage dixit, *Nonne ego vos duodecim elegi?* Opinor, vt ostenderet alios se Apostolos elegisse, quàm quidam illorum futuri erant. Iudam, sicut & cæteros omnes bonum, idoneũque ad Apostoli munus elegisse, sed mutatũ esse, factumque proditorem, aut certe mutandum, proditoremque futurum esse. Nec enim constat, an iam tum consilium de Christo prodendo agitaret; quod videtur postea accepta à Iudæis occasione cepisse. Nam etsi dicit Christus præsenti tempore; *ex vobis vnus diabolus est*, ad futurum respicit, quia, vt Euangelista declarauit, *erat traditurus eum.* Quod ergo dicit, *Nonne ego vos duodecim elegi?* perinde est, ac si diceret, nonne cum à me electi estis, boni omnes eratis? quo ergo modo vnus ex vobis mutatus est? Hanc enim vim habet verbum illud *elegi* absolute positũ: non enim eligimus, nisi bona, nisi aliquo fortassis mentis errore, qui in Christum cadere nõ poterat. Eandem emphasim numerus habet, tanquã si diceret, nonne ego vos idoneos, dignosq; duodecim Apostolos elegi? quomodo nunc nõ estis nisi vndecim?

Ad Rom. 11. 20.

Christus quid quisq; animi haberet, quidque futurus esset, se nosse declarat

Vers. 71.

B Nam etsi videmini duodecim esse mihi, qui non numerum tantùm capitum, sed animos cerno; non duodecim, sed vndecim estis: nam vnus non tam Apostolus, quàm diabolus est. Nam illa altera interpretatio, quam Augustinus affert, numerum duodenarium Iudam non cõprehendere, sed duodecim vocari, etiamsi deesset vnus, vt sæpe alibi legimus, aut Matthiam cõprehendi, qui Iudæ loco suffectus est; verbis Christi nõ satis mihi conuenire videtur. quorum vis in eo consistit, quòd Iudas vnus ex duodecim esset. Loquitur tanquã pastor lustrans, ac numerans gregem suũ, & recte cognoscens oues suas. Loquitur, vt diximus,
C spectans non tam præsens quàm futurum; aut loquitur nõ de officio, sed de dignitate. Adhuc enim Iudas verus, quãuis minime fortasse bonus Apostolus erat: nam ab eo officio nunquam à Christo, qui solus remouere poterat remotus est, donec spõte sua, vt proderet Christũ, ipse discessit. Itaque non potest ex hoc loco Anabaptistarum, & quorundã huius temporis hereticorum error confirmari, qui existimant Ecclesiasticos ministros, ciuilesque magistratus eo ipso, quod peccatores sũt, officio priuari, omnẽque perdere potestatem. Ex his autem, quæ diximus, opinio illa corroboratur, quam apud Matth. cap. 10. 4. probauimus,
D Christum non solũ postquam Apostolos elegit idoneos, vt dicit D. Paulus, effecisse, sed etiã elegisse eos, quos omnibus consideratis rebus sciebat esse secundum præsentem statum ad munus illud Apostolicum maximè omnium idoneos. Hoc enim est, vt diximus, *elegi vos*, vt rectissime Ammonius, Leontius, & Cyrillus obseruarunt. Itaque Augustino, & Bedæ assentiri non possum, qui existimant Iudam à Christo malum, qualis postea fuit, scienter electũ fuisse, eo ipso consilio, vt esset aliquis ex suis, qui se proderet. Quærunt nonnulli, quomodo hæc verba cum illis non repugnent, c. 13. 18. *Ego scio quos elegerim*, quasi non omnes A-
E postolos elegisset. Facilis solutio. Illic agit de electione ad gloriam, hîc ad Apostolatum. Quod dicit, *& ex vobis vnus diabolus est*, quidam tanquam nomen Satanæ proprium interpretantur, quasi dicat, diabolus est, id est facit opera diaboli, non me, sed diabolum sequitur, vt Cyrillus, & Leontius. Alij, vt nomen sit appellatiuum, qualẽcunque calumniatorẽ significans, hoc enim est διάβολος: & quemadmodũ nomen Satan Hebraice aliquando proprium diaboli, aliquando commune omnis aduersarij est, vt Mat. 4. 10. diximus: ita & diaboli nomen aliquando proprium, aliquando cõmune est; sic multi intellexerunt, vt refert Euthy.
F Sed magis probo, vt nomen proprium hoc loco sit: maiorẽ enim emphasim habet, vt diabolus ipse, quã vt cõmuni nomine calumniator esse dicatur. Diabolum autem vocat, non quod natura, sed quod imitatione diabolus esset. *Quia sicut qui adhæret Domino*, vt ait Cyril. *vnus spiritus fit cum Domino; ita qui adhæret diabolo, vnus cum diabolo spiritus efficitur, & ipse quodammodo diabolus.* Sic vulgus loqui solet, *Est diabolus*, id est, est homo callidus, fradulentus, diabolicus. Notatũ lego,

Anabaptistarum, & aliorum hereticorũ de sacerdotibus & magistratibus error refellitur.

1. ad Cor. 3.

Quid diaboli nomine hic significetur.

1. ad Cor. 6. 17.

Digitized by Google

Cur diabolus dictus sit Iudas. cur Christus hac phrasi hoc loco vsus fuerit, an non satis habebat dicere, vnus ex vobis defecit, aut vnus ex vobis dignus non est? Duas ego eius rei causas inuenio: alteram, quòd voluerit alludere ad casum de cœlo diaboli: comparat enim tacite Apostolos angelis, qui cùm omnes boni à Deo conditi essent, *Diabolus in veritate non stetit*, id est fidelis Deo non fuit conditori suo, sed ab eo superbe defecit. Hoc ergo fecisse, aut facturum esse Iudam inter Apostolos, quod inter Angelos diabolus fecerat; ideoque diabolum vocari posse. Alteram, vt diabolum Apostolis opponeret, de quibus tacito nomine loquebatur. Nihil enim Apostoli officio magis contrarium, quàm officium diaboli. Vt ergo ostenderet Christus quantopere Iudas mutatus esset, dixit ex Apostolo, qualē ipse elegerat, factum esse diabolum Non abs re est, quod Rupertus quærit, quamobrem Christus, quis ille vnus esset, nō declarauerit? *quem dum nominatim non exprimit, vniuersos premit, vnumquemque pro semetipso nimis agrè solicitum reddit. Non enim illum talem conscientiarum iudicem sæpe compertum falli existimare poterant, non proximorum conscientias singuli comprehendere valebant, non sua quique merita (cùm de futuro incerti essent, & tam multos desipere viderent) magni pendere audebant.*

Luc.10.18. *Inf. 8. 44.* *Cur Christus Iudæ nomen non expresserit.*

71. *Dicebat autem Iudam Simonis Iscbariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.*] Consilium hoc loco Euangelistæ videtur fuisse reliquos Apostolos à suspicione proditionis vindicare. Cum enim Christi verba recitasset dicentis, vnum ex numero duodecim Apostolorum diabolum esse, neque quis is vnus esset indicantis, poterat lector de singulis, an hic, vel ille esset, dubitare. Ne igitur dubitaret, & male de immerentibus suspicaretur, notarunt Ammonius, Leontius, & Theophylactus iisdem pene verbis, vt satis appareat alium ab aliis fuisse lectum, Ioannem Euangelistam quasi admirabundum dixisse, *Hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.* Vere enim admirabile, & proprie incredibile fuisse scelus, quod cùm discipulus esset Christi; & discipulus quidem non vnus è multis illis, qui Christum gregatim sequebantur, sed ex duodecim Apostolorum numero, Christum tradiderit. Audierat hæc Iudas, & non dubium, quin indice conscientia cognouerit se notari; hæret tamen in peruerso, ac scelerato consilio. Hæc duo ex eius discimus exemplo, nullum locum, nullum in hac vita statum esse, in quo securi esse debeamus; & postquam in absurda homines peccata cecidēre, adeo hebetes, & sensus fere expertes fieri solere, vt etiamsi correptionis aculeis maxime pungantur, nihil propemodum sentiant.

Nullus in hac vita status, in quo securi esse debeamus.

CAPVT VII.

POST hæc autem ambulabat Iesus in Galilaam, non enim volebat in Iudaam ambulare: quia *Le.23.f.32*
quærebant eum Iudæi interficere. 2. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenope-
gia. 3. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudaam, vt & discipuli
tui videant opera tua, quæ facis. 4. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam
esse: si hæc facis, manifesta teipsum mundo. 5. Neque enim fratres eius credebant in eū. 6. Dicit
ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. 7. Non potest
mundus odisse vos; me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo quod opera eius mala sunt. 8. Vos
ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum, quia meū tempus nondū im-
pletū est. 9. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. 10. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascen-
dit ad diē festum non manifeste, sed quasi in occulto. 11. Iudæi ergo quærebant eū in die festo, & dicebant: Vbi
est ille? 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem di-
cebant: Non, sed seducit turbas. 13. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. 14. Iam
autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat. 15. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomo-
do hic litteras scit, cum non didicerit? 16. Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius,
qui misit me. 17. Si quis voluerit voluntatem eius facere: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à
me ipso loquar. 18. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit, qui autem quærit gloriā eius, qui mi-
sit eum; hic verax est, & iniustitia in illo non est. 19. Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis
facit legem? 20. Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit *Exod.24.a*
interficere? 21. Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini: 22. Propterea Moyses *3.*
dedit vobis circumcisionem: (non quia ex Moyse est, sed ex patribus) & in sabbato circumciditis hominem. *Sup.5.186.* *Lev.12.a.*
23. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex Moysi: mihi indignamini quia totum *3.*
hominem sanum feci in sabbato? 24. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 25. *Gen.17 b.* *10.*
Dicebant ergo quidam ex Ierosolymis, Nonne hic est, quem quærunt interficere? 26. Et ecce palam lo- *Deut.1.c.*
quitur, & nihil ei dicunt. Nunquid vere cognouerunt principes, quia hic est Christus? 27. Sed hunc sci- *16.*
mus vnde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit. 28. Clamabat ergo Iesus in templo docens,
& dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nesci-
tis. 29. Ego scio eum; quia ab ipso sum, & ipse me misit. 30. Quærebant ergo eum apprehendere, &
nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. 31. De turba autem multi crediderunt in eum,
& dicebant: Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit? 32. Audierunt Phari-
sæi turbam murmurantem de illo hæc: & miserunt Principes, & Pharisæi ministros vt apprehenderent eum.
33. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum, qui me misit. 34. Quæ-
retis me, & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire. 35. Dixerunt ergo Iudæi ad semeti- *Inf.13.d.33.*
psos. Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus
Gentes? 36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis: & vbi sum ego, vos non pote- *Lev.23. f.*
stis venire? 37. In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, ve- *37.* *Deut.16.c.*
niat ad me, & bibat. 38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. 39. *15.*

Digitized by Google

etiã iis,qui dicẽtes agi hoc loco de ſacramento, col-
A ligunt vtrãque à Chriſto ſpeciem eſſe præc. ptã. Sed
coarguamus eos propria ſententia. Reſpondeant: Si
vtraque omnibus eſt neceſſaria, multo magis vna;at
vna non eſt,nam ne ipſi quidem infantibus Euchari-
ſtiam porrigunt,multo igitur minus vtraque. At enĩ
hoc ſaltem ſequitur, quibus vna pars neceſſaria eſt,
vtrãque eſſe neceſſariam,cum idem de vtraque prę-
ceptum detur. Reſpondeo non minus probari vnam
omnibus etiã infantibus eſſe neceſſariam,quàm qui-
bus vna neceſſaria eſt,iis vtramque neceſſariam eſſe:
quemadmodũ ergo illis illud,ita nobis hoc adhibi-
ta aliqua cõgruenti interpretatione reſtringere lice-
B bit. Congruẽtiſſimam autem interpretationem pau-
lo ante poſuimus, eam, ſi poſſunt, refellant. Euaſi-
mus ex longa,moleſtaque diſputatione, ſingula nũc
verba ponderemus. Cur dixerit *Amen amen*,initio do
cuimus,cõtra obſtinatam Iudæorum incredulitatem
Ad Hebr. 6.18. vnicũ erat remedium iuramẽtum, vt *per duas res im-*
mobiles,quibus impoſſibile erat mentiri Deũ, duriſſimi ad
credendum animi mollirentur, molliti tamen non
ſunt. Quod de carne dicit mãducare, de sãguine bi-
bere,facile ratio intelligitur,caro quia ſolida, modo
cibi,ſanguis quia liquidus, modo potionis ſumitur.
C Cæterum cur non dixit, Si mãducaueritis carnẽ filij
hominis,& biberitis eius sãguinem, habebitis vitam
in vobis, ſed: *niſi manducaueritis,& biberitis nõ habebitis*?
Illa promiſſio erat, hæc comminatio. Expertus ante
fuerat promiſſionibus ad fidem allici auditores non
poſſe,conatur minis trahere. Quare non dixit, Niſi
manducaueritis carnem meam, ſed *niſi manducaueritis*
carnem filij hominis, cùm idem vtrũque eſſet. Promiſe-
rat illis panem vitæ,panem de cœlo verum, quẽ mã-
næ præpoſuerat,irriſus fuerat,quòd tã vilis,& abie-
ctus,vt videbatur, homo eiuſmodi panẽ pollicere-
tur. Reſpõdet eos ſi ſalui eſſe velſt,eo debere ſubiici,
D vt eius,quem ridebãt, abiectiſſimi hominis carnem
edant,& ſanguinem bibãt,alioqui perituros. Illud
denique poſtremum,*Non habebitis vitam in vobis*, pu-
tandum nõ eſt emphaſi carere. Significat igitur eos
nunc eſſe mortuos,ac ſimiles cadaueribus,in quibus
nulla anima,nullus motus,nulla actio,nullum ſignũ
vitę ſit,in eoque eos ſtatu manſuros eſſe,niſi carnem
filij hominis mãducauerint, & ſanguinem biberint.
Eò pertinet quod Græce tempus præſens eſt,οὐκ ἔχετε,
non habetis,id eſt mortui manetis. Ergo phraſis illa
Hebraica,non habetis vitam in vobis idem ſignificat
ac ſi diceret,Nihil habebitis vitæ.

54. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſangui-*
E *nem,habet vitam æternam.*] Ne videatur parum vera,aut
certa ante dixiſſe,etiã atque etiã affirmat. Hoc ver-
ſu,& præcedẽti hæc ſententia continetur, omnes,&
ſolos eos,qui carnem Chriſti manducauerint,& sã-
guinem biberint,vitam habere. Verſu præcedẽti do-
cuit ſolos eos,qui manducarent,vitam habere poſſe,
Niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius
ſanguinem,non habebitis vitam in vobis: hîc docet omnes,
qui manducauerint,habituros. Quid ſit manducare
1. ad Cor. 11.29. carnem,& bibere ſanguinem Chriſti ſuperiore ver.
diſſeruimus. Quid autem ſit vitam habere, & cur v-
Quomodo propoſitiones iſtæ vniuerſales intelligẽdæ ſint,quæ adiunctam promiſſionẽ habent. tatur tempore præſenti,docuimus verſu 47. Si quis
F obiiciat multos carnem Chriſti mãducare, & sãgui-
nem bibere,qui nõ vitam,ſed mortem potius habe-
ant,iudicium enim ſibi manducant,& bibunt: faci-
lis ſolutio: Omnes huiuſmodi propoſitiones vniuer-
ſales,quæ coniunctas promiſſiones habẽt,vt partim
verſu ſuperiore,partim alibi ſæpe docuimus,duobus
modis intelligẽdæ ſunt. Primùm,vt nõ tam effectus,
Marc 16. 16. quàm vis,& natura rei,cui annexa promiſſio eſt, ſi-
gnificetur. *Qui crediderit,& baptizatus fuerit,ſaluus erit,*
quantum in natura fidei, & baptiſmi eſt. *Quicunque* Ioel.2. 32.
inuocauerit nomen Domini,ſaluus erit, id eſt inuocatio Dei Actor.2.21
ſaluum eum faciet natura ſua,niſi quid aliud impe- Rom.10.
diat. Sic quicunque manducauerit carnẽ Domini,&
biberit eius ſanguinẽ,vitam habebit,ſi vim, & natu-
ram carnis ſanguiniſque conſideres, tamen ſi quid
aliud obſtiterit,nõ habebit. Deinde intelligenda sẽ-
per eſt aliqua conditio,quæ aliquãdo,ſi non eodem
loco,alibi explicatur. *Omnis quicunque inuocauerit no-*
men Domini,ſaluus erit, Ioel.2.32. &, *omnis qui petit,accipit*,
Mat.7.8. Si ita inuocauerit,itaque petierit, vt debet.
Id Iacobus exponit ca.4.3. *Petitis,& non accipitis,eo quod*
male petatis,vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis. Ex iis igi-
tur exemplis,in quibus conditio hæc vno loco præ-
termiſſa alibi exprimitur,intelligere debemus etiã,
cum nullibi exprimitur,intelligendam. Sic hoc loco,
qui manducat meam carnem,& bibit meum ſanguinem, ha-
bet vitam æternam,intelligendum,ſi manducauerit, &
biberit,vt debet,& ſi poſtquam vitã ęternam, id eſt
ius ad vitã æternam in manducando,bibẽdoque ac-
quiſierit,nõ perdiderit ſuo aliquo nouo peccato. Ita-
que ineptus eſt nouorũ hęreticorum magiſter,& in-
terpres Caluinus,qui ex his verbis probare nititur de Caluini
ſacramẽto hîc Euchariſtiæ non agi,quia non omnes, inepta ar-
qui ſacramẽtum Euchariſtiæ percipiunt,vitam æter- gumentatio,in commen. in Ioannem.
nam habent. Quaſi vero non idem dici poſſit de iis,
qui fide ſola,vt ille vult,manducant, & bibũt. Vt e-
nim fingam,quod falſiſſimum profecto eſt, ſolã fi-
dem ad ſalutẽ ſatis eſſe,quid ſi poſtquam fide aliquis
manducauit,fidẽ perdat? Non poteſt,inquiunt,per-
dere. Iſtud verò commẽtum refutatione nõ eget,ſa-
tis vel ipſa experiẽtia refutatum. Nam iſta quidẽ ra-
tione nemo ſemel Catholicus hæreticus vnquam fieri
poſſet,quales multos quotidie etiã iudicio Caluini 1. Corinth.
fieri videmus,& ſcriptura non ſolùm fieri poſſe, ſed 11.19.
etiam neceſſe eſſe teſtatur.

Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Cur hoc addat,&
quid ſit reſuſcitare illum in nouiſſimo die,vide ſup.
ver.39. Sunt qui præpoſitionem &,αἰτιολογικῶς cauſa-
liter accipiant,*quia ego reſuſcitabo illum*.

55. *Caro enim mea vere eſt cibus,& ſanguis meus vere eſt*
potus.] Rationem ſuperioris ſententiæ reddit,quam-
obrem qui manducat eius carnẽ,& bibit eius ſangui
nem,habeat vitam æternam,quia nimirum *caro* eius
vere eſt cibus,& ſanguis,eius *vere eſt potus*. Cuius rationis
vis in hoc verſatur,quòd propria cibi,& potus natura
ſit vitam manducantibus, & bibẽtibus dare: itaque
quidquid manducatũ,& bibitum vere vitam tribuit,
id vere cibus,& potus eſt,& cõtra,quidquid vere ci-
bus,& potus eſt,vere vitam tribuit. Notarunt hoc,&
explicarũt Auguſtinus,& Beda. Illud ergo ἀληθῶς *ve-*
re,aut vt Apollinarius in Catena Græca,& textus ipſe
Catenæ legũt,itemque Leontius in textu, & in cõ-
mentariis ἀληθὴς *verus eſt cibus, & verus eſt potus*,nõ na-
turam ſignificat,ſed effectũ. Nam etſi caro,& sãguis
Chriſti vere à nobis in ſacramento ſumitur, tamẽ nõ
vocatur verus cibus,quòd vere manducetur,& verus
potus,quòd vere bibatur: multa enim vere mandu-
cantur,& bibuntur,quæ nõ vitam,ſed mortem po-
tius afferunt,&,vt diximus,voluit Chriſtus probare
carnem ſuam vitam manducantibus dare, quia verus
eſt cibus. Verum igitur cibũ,& verum potum vocat Cur verus
quia vere animas nutrit,& vitã æternam illis præbet; cibus vocetur corpus
ſicut verſ.32. vocauit ſe panem verum, non vtique Chriſti.
natura;nec enim vere,ac proprie,ſi naturam ſpectes,
panis eſt;ſed effectu,quia vere præſtat, quod panis
præſtare ſolet,cùm ad id fiat,vt vere homines viuãt:
& cap.15.1. vocat ſe vitẽ veram, non quòd vera ſit
vitis,ſed quod id, quod vitis facit, vt ſarmenta
ſua nutriat,atque ſuſtentet, multo ipſe verius facit.

Digitized by Google

Minus enim nos sine illo, quàm sarmenta sine vite viuere possumus atque virescere. Non dubium, quin cum carnem suam verum cibũ, & sanguinem verum potum appellat, comparatione alterius cibi, potusq; loquatur, quem tacitè significet, si cum carne, & sanguine suo conferatur, nec verum cibum, nec verum potum esse. Sed dubium ad quem cibum ac potũ alludat. Cyrillus ad manna, & ad aquam illam, quam de petra Moyses eduxerat, alludi putat: sicut supra versu 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum,* & ver. 58. sequitur, *Hic est panis, qui de cœlo descendit, non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt.*

Exod 16. 15.16 & 17. 6. 7.

B Apte & probabiliter id dictum est, sed mihi cũ omni alibo cibo, ac potu carnem, & sanguinem suum videtur comparare, significareque præter carnem; & sanguinem suum nullum prorsus verum cibum, nullum verum potum esse, cùm nullus alius cibus, & potus vitam animæ, ac ne corpori quidem, nisi ad breue admodum tẽpus dare possit, caro vero, & sanguis ipsius & animæ, & corpori vitã præstet æternam. Hæc plenior, nisi fallor, sententia est, & est Augustini, Bedæ, Leontii, Apollinarii, & Theophyl. *Cùm cibo, ac potu id appetant homines,* inquit Augustinus, *vt nec esuriant, nec sitiant: hoc veraciter non præstat nisi iste cibus, & potus, qui eos, à quibus sumitur, immortales, & incorruptibiles facit, id est societas ipsa sanctorum, vbi pax erit, vnitas plena, atque perfecta.*

Tract. 26.

C 56. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*] Explicat iterum Christus quo modo, qui manducat suam carnem, bibitque ipsius sanguinem, habeat vitam æternam, quia nimirum ipsum habet Christum, qui vitam æternam secũ affert, atque adeo ipsa vita æterna est. *Quoniam res difficilis erat, & ardua,* inquit Cyrillus, *multis, atque varijs modis mirabilem eius vtilitatem exponit.* Manere in Christo, & Christum in nobis, est corpus nostrum cum Christi corpore misceri, ita prorsus, vt cum illo vnum efficiamur; itaque suam nobiscum participet vitam.

Lib. 4. c. 17.

D Quod etsi extra sacramentum per fidem, & caritatem fit, quemadmodum in episto. 1. cap. 4. 16. idem Ioannes ait, *Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo.* tamen in Eucharistiæ sacramẽto sumpto vero corpore, & sanguine Christi lõge verius fieri Patres nostri docuerunt. Postulant hæc tempora, quibus de nulla re magis aduersus hęreticos, quàm de Eucharistia disceptatur, vt ipsa hîc, licèt aliquãto sim longior, verba recitem veterum auctorum. Non possumus in re tam necessaria nimium esse lõgi.

Testimonia Patrũ de veritate Eucharistia.

E Irenæus Valentinianorum errorem arguens, qui & Christum esse filium eius Dei, qui mundum condidisset, & carnis resurrectionem negabant. lib. 4. cap. 34. his verbis argumentatur. *Quomodo autem constabit eis eum panem, in quo gratiæ actæ sint, corpus esse Domini sui, & calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi filium dicant, id est verbum eius, per quod lignum fructificat, & defluunt fontes, & terra dat primum quidem fœnum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica? Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini, & sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo,*

F *quæ prædicta sunt. Nostra autem consona est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei, quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prædicantes carnis, & spiritus. Quemadmodum enim qui est è terra panis percipiens inuocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans terrena, & cœlesti; sic & corpora nostra percipientia Eucharistiam iam non sunt corruptibilia spem resurrectionis habentia,* & lib. 5. c. 2. *Qomodo,* inquit, *carnem negant capacem esse*

A *donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine, & corpore Christi nutritur, & membrum eius, quemadmodum & beatus Apostolus ait in ea, quæ est ad Ephesios epistola, quoniam mẽbra sumus corporis eius de carne eius, & de ossibus eius? Nõ de spirituali aliquo, & inuisibili homine dicens hęc; spiritus n. neque ossa, neque carnes habet, sed de ea dispositione, quæ est secũdùm verum hominem, quæ ex carnibus, & neruis, & ossibus cõsistit, qui de calice, qui est sanguis eius, nutritur, & de pane, qui est corpus eius, augetur. Et quemadmodum lignum viti depositum in terra suo fructificat tempore, & granũ triticis decidens in terram, & dissolutum multiplex surgit per spiritum Dei, qui continet omnia, quę deinde per sapientiam in vsum hominibus veniunt, & percipientia verbum Dei Eucharistia fiunt, quod est corpus, & sanguis Christi:*

Cap. 5. 30

Luc. 24. 39

B *sic & nostra corpora ex ea nutrita, & reposita in terrã, & resoluta in eam, resurgent in suo tempore verbo Dei resurrectionem eis dante in gloriam Dei patris.* Hilarius vero li. 8. de Trinitate sic probauit Patrem & Filiũ non solum voluntate, sed etiam natura, reque ipsa vnum esse, quia & nos cum Christo, & inter ipsos per corporis eius perceptionẽ nõ solùm consensu, caritateque, sed re etiã vera vnũ sumus, vt ipse dixerat, *Vt sint vnũ, sicut & nos vnũ sumus. Eos* (inquit) *nunc qui inter Patrem, & Filium voluntatis ingerunt vnitatem, interrogo, vtrumne per naturæ vnitatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis?*

Inf. 17. 22.

C *Si enim vere verbũ caro factũ est, & nos vere verbũ carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui & naturã carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit? Ita enim omnes vnũ sumus, quia & in Christo Pater, est & Christus in nobis est.* Et rursus Hilarius, *Si vere igitur carnem corporis nostri Christus assumpsit, & vere homo ille, qui ex Maria natus fuit, Christus est, nosque vere sub mysterio carnẽ corporis sui sumimus, & per hoc vnũ erimus, quia Pater in eo est, & ille in nobis, quomodo voluntatis vnitas asseritur,*

Sup. c. 1. 14

D *cũ naturalis per sacramentũ proprietas perfectæ sacramentũ sit vnitatis?* Atque idem rursum, *Quæ scripta sunt legamus, & quę legerimus intelligamus, & tũc perfectæ fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi veritate, quę dicimus, nisi ab eo didicimus, stulte, atque impie dicimus. Ipse enim ait, caro mea vere est esca, & sanguis meus vere est potus: qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. De veritate carnis, & sanguinis non est relictus ambigendi locus: nunc enim & ipsius Domini professione & fide nostra vere caro est, & vere sanguis est. Et hæc accepta atque hausta id efficiunt, vt & nos in Christo, & Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? contingat plane his verum*

E *non esse, qui Christum Iesum verum esse Deum negant.* Videmus grauissimum auctorem Hilariũ paris impietatis esse existimare, negare carnẽ, & sãguinẽ Christi vere in Eucharistia à nobis sumi, vere nos in Christo per eam coniũctionẽ, & Christum in nobis manere, atq; negare Christũ verũ esse Deum. Et nos Hilario subscribimus. Simile est, quod Amb. ser. 90. de S. Agnete refert dixisse eã, cum iã moritura Christi corpus accepisset, *Nunc* (inquit) *corpus Domini mei corpori meo associatum est, & sanguis illius ornauit genas meas.* Et Chrysostom. hom. in Ioã. 45. *Vt autem nõ solum per dilectionem, sed etiam re ipsa in illam carnem conuertamur,*

F *per cibum id efficitur, quem nobis largitus est: cùm enim suum in nos amorem indicare vellet, per corpus suum se nobis commiscuit, & in vnũ nobiscum redegit, vt corpus cũ capite vniretur.* Et Cyril. lib. in Io. 4. c. 14. *Quoniã igitur saluatoris caro, verbo Dei, quod naturaliter vita est, coniuncta vinifica effecta est, quando eã comedimus, tunc vitam habemus in nobis, illi cõiuncti, quę vita effecta est. Hac de causa in excitãdis mortuis non solùmodo verbo, atque imperio, vt Deus vtebatur, verum etiã carnem suã quasi cooperatricẽ nonnunquam adhibebat, vt re ipsa ostẽderet carnem quoque suam, quoniam*

Digitized by Google

sibi coniuncta est, viuificam esse, atque fideles diceret suum non alterius corpus esse. Et c. eiusdem lib. 15. *Qui carnem Christi manducat, vitam habet æternam. Habet enim hęc caro Dei verbum, quod naturaliter vita est, propterea dicit, quia ego resuscitabo eum in nouissimo die:* & paucis interpositis: *Quemadmodum si quis scintillam ignis in fœno, aut palea occultauerit, totum inde ignitum necessario fiet, sic verbum Dei tanquam scintilla in naturam nostram immissum, totam inde inflammauit, atque ad vitam interitu penitus destructo reduxit.* Et cap. 17. *Qui manducat,* inquit, *carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in illo. Sicut enim si quis liquefacta ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat: sic necesse est, si quis carnem, & sanguinem Domini recipit, cum ipso ita coniungatur, vt Christus in ipso, & ipse in Christo inueniatur. Simile quodammodo apud Matthæum reperies. Simile est,* inquit, *regnum cælorum fermento, quod acceptum abscondit mulier in farina satis tribus. Quid igitur fœmina sit, & quæ satorum trinitas, aut omnino satum quid sit, loco suo dicetur, nunc autem de fermento solum dicamus. Sicut parum, vt Paulus ait, fermenti totam massam fermentat, sic paruula benedictio totum hominem in seipsum attrahit, & sua gratia replet, & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo. Vere enim totum fermentum in totam massam pertransit.* Et libro 10. cap. 13. *Qui manducat carnem meam, ait, & bibit sanguinem meum in me manet, & ego in illo. Vnde considerandum est, non habitudine solum, quæ per caritatem intelligitur, Christum in nobis esse; verum etiam, & participatione naturali. Nam quemadmodum si quis igne liquefactam ceram alia cera similiter liquefactę ita miscuerit, vt vnum quid ex vtrisque factum videatur, sic communicatione corporis & sanguinis Christi ipse in nobis est, & nos ipso. Non poterat enim aliter corruptibilis hęc natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei cōiungeretur. Non credis mihi hæc dicenti? Christo, te obsecro, fidem præbe. Amen, amen, inquit, dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, nō habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit sanguinem meum habet vitam ęternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Et Greg. Nyssen. hom. 8. in Ecclesiastem, *Propterea nobis seipsum comedendum proponit is, qui semper est, vt cum ipsum in nobis ipsis acceperimus, illud fiamus, quod ille est.* Ammonius vero hoc modo scribit, ὥσπερ αἱ αἰσθηταὶ τροφαὶ ἡμῶν ἀνακιρνώμεναι συνιστῶσι τὸ σῶμα οὕτω καὶ ἡ μυστικὴ μετάληψις ὥσπερ τινα φυσικὴν συνάφειαν ποιεῖ τὸν πιστὸν, μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἀνακιρνῶντα. Ad eundem sensum Damascen. li. 4. de fide, c. 14. & Theophylactus, & Euthymius in cōmentariis hui⁹ loci scribūt. Atque ita nos maiores nostri sentire, loquique docuerūt, à quibus qui dissentiūt, hæretico ducūtur spiritu. Obseruaui hanc phrasim manendi propriam esse Ioannis, qua mirū in modum est delectatus, significat autem aliquanto plus, quàm in alio esse, aliquādo quidem moram, & quasi habitum, vt trāseūdi verbo opponi videatur, vt c. 1. 32. 33. & 3. 36. & 5. 38. Aliquando vero intimā coniunctionē, vt hoc loco, & 1. epi. c. 3. 9. & 4. 16. Quod hęretic⁹ quidā dicit in codice quodā Græco manuscripto se repetisse post finem huius versus hæc addita Καθὼς ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ πατρί. ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ λάβητε τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄρτον τῆς ζωῆς, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν αὐτῷ. *Sicut Pater in me est, & ego in Patre, amen, amen dico vobis, nisi acceperitis corpus filij hominis, vt panem vitę, non habebitis vitam in ipso,* videtur mihi ex aliquo Græco sumptum commentario.

Mat. 13. 33.

1. ad Cor. 5. 6. ad Gal. 5. 9.

Ammonius ex ms. citatus

Beza in Annotat. in Ioan.

57. *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse viuet propter me.*] Obscurus, & impeditus locus. Illud tamen constat voluisse cōfirmare Christum, & adhibito Patris exemplo magis explicare, quomodo qui carnem suam manducaret, vitam æternam habitur⁹ esset, quia nimirū sicut ipse cum Patre cōiunctus vitam ab eo trahit, ita qui carnē suā manducat, coniunctus sibi vitam à se hauriat. Cæterum duo sunt, quæ difficilem locū reddūt. Alterum, quòd nō satis constet, in quo; alterū, quod non satis constet inter quas personas fiat comparatio. Hæc verba, *Sicut misit me viuens Pater,* videntur indicare inter missionem, & vitā, aut certe inter missionē, & māducationem comparationem fieri. Quod quia absurdum videtur, difficilis est sensus. Cæterum non dubito, etsi id a nemine animaduersum inuenio, cōparationem nō fieri inter missionē, & vitam; aut inter missionem, & manducationem, sed inter vitā, & vitam. Quis enim ignorat cōparationē in rebus eiusdem generis fieri debere? Sed nimirum Hebraismus obscuriorem reddit orationem, quæ si in Latinitatē resoluatur, erit facilis. Resoluenda autem hoc modo est: Sicut Pater, qui me misit, viuit, *& ego viuo propter Patrē; & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Maior de personis quæstio. Augustinus, Cyrill⁹, & Beda putant, vnam tantùm comparationem esse inter nos, & Christum, quòd quemadmodum ipse à Patre missus propter Patrem viuit, ita nos eius manducantes carnem propter ipsum viuamus. Chrysostomus, Leontius, Theoph. & Euthym. duas esse comparationes: alteram, Sicut Pater, qui me misit, viuit, ita ego propter ipsum viuo: alteram, Sicut ego viuo, ita qui mādueat meā carnē, propter me viuit. Hoc magis probo, etsi concisa oratio comparationem occultat. Cęterū qui Hebraismi vim animaduerterit, facile intelliget. Solēt Hebræi particulam כ, quæ cōparationibus seruit, sæpius subintelligere, quàm exprimere, & eius loco ponere ו &, quod apud Ioannem, qui maxime omnium Euangelistarum Hebraismis delectatur, est frequentissimum, cap. 10. 15. *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem,* id est, sicut nouit me Pater, ita ego agnosco Patrem, & c. 15. 9. *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos,* id est, ita ego dilexi vos, & 1. epist. c. 2. 18. *Sicut audiuistis, quia Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt,* pro, sic etiam nunc Antichristi multi facti sunt. Sic igitur hoc loco, *Sicut me misit viuens Pater, & eos viuo propter Patrem,* id est, sicut Pater, qui me misit, viuit, ita ego per illum viuo. Nam & in secundo membro, in quo nemo comparationem esse negat, eadem vtitur phrasi, *Et qui manducat me, & ipse viuet propter me,* id est sic etiam, qui manducat me, viuet propter me. Cōfirmat hunc sensum, quod capit. 5. 26. hanc eandem sentētiam, quam hoc loco ponit, iis ipsis verbis, quibus nos interpretamur, pronuntiauit, *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso,* & eodem cap. ver. 21. *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius, quos vult, viuificat.* Cōfirmat etiam, quod si hic non esset sensus, frustra hæc prima verba posita viderentur, *sicut misit me viuens Pater.* Facilius enim, & breuius dictu erat, sicut ego viuo propter Patrē, sic qui manducat me, viuet propter me. Cum ergo dixerit, *Sicut misit me viuens Pater,* voluit proculdubio inter se, & Patrē cōparationem facere. Viuentem addito Græce articulo τοῦ ζῶντος Patrem appellauit, vt significaret ipsum per se Patrem non solùm viuentem, sed vitam ipsā, atque omnis vitæ fontem esse. Cur ergo dixit, *misit,* cum, vt supra docuimus, non de missione, sed de vita ageretur, & satis fuisset dicere, sicut viuit Pater, & ego viuo propter Patrē? Voluit, opinor, simul rationē declarare, quare ipse propter Patrē viueret, quia ab eo missus fuerat, id est homo fact⁹, vt Leōtius exponit. Alij putant rationem indicare voluisse, quare missus à Patre esset, vt vitam nimirum ab eo acceptā cum hominibus cōmunicaret. Quæsitū à multis est, quid sit, *viuo propter Patrem.* Græcè est διὰ τὸν πατέρα, quod

In quo fiat comparatio.

Aristot. 7. phys. c. 4. tex. 19.

Inter quas personas fiat comparatio.

Ioannes Euangel. Hebraismis maxime delectatur.

Digitized by Google

quod potest Latine reddi *per Patrem*, aut, *propter Patrem*. August. & Beda existimant finalem, vt vocant, causam significare, *propter Patrem*, id est ad gloriam Patris. Sed manifestum est ex sequenti membro non eum esse sensum. Cum enim dicit, *& ipse viuet propter me*, non significat propter gloriam suam victurum esse, sed propter se, id est se illi vitam impertiẽte victurum. Causa ergo efficiens, nõ finalis significatur, quæ aliquando etiam exprimitur per præpositionem *propter*. Cæterũ alia hinc mouentibus Arianis existebat quæstio, quomodo Filius per Patrem viuere diceretur. Obiiciebant enim Deum esse non posse, qui per alium vitam haberet, vt ex Gregor. Nazian. orat. 5. de Theolog. & ex Ambros. lib. 5. de fide, ca. 5. & ex Basil. libr. 4. aduersus Eunom. & in apolog. ad Cæsarianos, & ex Cyrillo hoc loco, & in li. de recta fide ad Reginas intelligim⁹. Quæstio in eo fere versatur, vt intelligamus, de qua loquatur vita, cùm dicit, *& ego viuo propter Patrem*, & an loquatur de se, quatenus Deus, an quatenus homo est. Gregor. Nazian. Chrysostom. Ammonius, Theophylact. Cyrillus, & Euthym de Christo, quatenus Deus est, videntur exponere. Nam & secundùm diuinam naturã propter Patrem viuere, non quod participatione vitæ eius viuat, sicut nos *in ipso viuimus, & mouemur, & sumus*: sed quòd vt per se viuat, ac vita ipsa sit, à Patre per æternam generationem acceperit. Quod autem non per participationẽ Patris viuere dicatur, ex eo Ammonius, & Cyrillus probant, quod non solum viuens, sed vita etiam ipsa dicatur, *Ego sum vita, veritas, & vita*, ipsa autem vita per participationem esse non potest. Vera responsio, sed verior; & magis expedita illa Basilij, Ambrosij, Augustini, & Bedæ, Christum de se vt homine loqui; agebat enim de carnis suæ manducatione, & non mãducatur vt Deus, sed vt homo. At de qua vita? Nã in illo ipso homine Christo & diuina, & humana; & naturalis, & mortalis, & supernaturalis vita erat. Videtur Chrysostom⁹ de morali vita hoc interpretari, vt sensus sit, sicut Christus propter Patrẽ, id est quia à Patre missus est, bene, sanctéque vixit, ita qui eius ederent carnem, bene victuros esse. Credo ego, eandemque omniũ fere auctorum sententiam esse arbitror, non de morali, non de naturali, sed de diuinã, & supernaturali vita loqui, quã vitam æternam appellamus, quæ in Deo naturalis est; in Christo, quatenus homo est, & in nobis diuino beneficio per participationem quandam concessam diuinæ naturæ. Eam enim sempiternam vitam atque diuinam, quam Deus natura sua habet, Christus, vt homo, per coniunctionem cum diuinitate hypostaticam habuit, per quam quæcumque Dei erant, in humanam naturã deriuata sunt: nos vero per eam coniunctionem habemus, qua sumpto corpore, & sanguine Christi, cum eo vnum quiddam efficimur. Sicut enim per vnionem illam hypostaticam fit, vt vita illa diuina, & fœliciter immortalis humanæ Christi naturæ facta sit: ita per coniunctionem nostram cum corpore eius efficitur nostra. Atque hoc est, *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse viuet propter me*. Potest etiam quæri, vt nihil, quod ad huius loci explanationem pertineat, prætermittamus, cur cùm soleat dicere, *Qui manducat meam carnem*, hîc non dicat Qui manducat meam carnem, sed *Qui manducat me*? Notauit Cyrillus lib. in Ioan. cap. 4. 15. seipsũ carnem suam appellasse, & è contrario aliquando partem pro toto, aliquando totum pro parte ponendo, vt in illo loco D. Pauli Rom. 7. 18. *Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum*. Verum, sed aliquam tamen causam fuisse suspicor, quam ob rem potiùs dixerit: *Qui manducat me*, quàm qui manducat meam

Per præpositionem propter *efficiens causa exprimitur.*

Act. 17. 28.

Inf. 14. 6.

Arianorũ obiectio refellitur.

carnem, nempe quia non dixerat, caro mea viuit propter Patrem sed *ego viuo propter Patrem*. Monẽt Chrysostomus, Leõtius, & Theophylactus Christum iterum atque iterum hunc de carne suã manducanda sermonem versare, vt eum in auditorum mentibus imprimeret. Tanti esse momenti de hoc mysterio rectè sentire.

58. *Hic est panis, qui de cœlo descendit.*] Hic panis, de quo loquor, id est, ego. Quomodo dicat de cœlo descendisse, vide supra ver. 32. & 33. Concludit disputationem, reuocans eam ad initium. Dixerant illi Iudæi versu 30. & 31. *Quod ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cœlo dedit eis manducare*. Inde disputatio hæc omnis nata fuerat. Respõdit enim Christus non illum, quem dedisset Moyses, sed quem ipse daturus erat, verum esse panẽ, atque cælestem. In qua re probanda, explicandaque hactenus versatus est. Id nunc concludit comparatione huius, & illius panis.

Non sicut manducauerunt patres vestri manna.] Hebraismus est לא כאשר id est, hic est panis, qui de cœlo descendit, non similis illi, quem patres vestri comederunt. Duplex autem inter hunc, & illum panem breui & concisa oratione discrimen esse indicat; alterum, quòd ille terrenus fuerit, hic cœlestis sit, sicut dixerat versu 32. *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum*. Hanc differentiam indicat, cum dicit, *Hic est panis, qui de cœlo descendit*, cùm enim addat statim, *Non sicut manducauerunt*, id est non qualem manducauerunt patres vestri, perinde est, ac si dicat, Hic est panis qui de cœlo descendit, non ille, quem patres vestri manducauerunt. Alterum discrimen est, quod hic vitam edentibus conferat, ille conferre minime potuerit, cum ipsorum patres, qui illum comederunt, mortui fuerint. Quod qua ratione intelligi debeat, suprà docuimus ver. 49.

59. *Hæc dixit in synagoga docens in Capharnaum.*] Quidam hoc non alia de causa additum putant, quàm vt historiæ ex loci descriptione fides fieret. Chrysostomus vero auditorum duritiem, & incredulitatẽ notari docet, quod cum hæc Christus in Capharnaum, id est in ea dixerit vrbe, in qua tot miracula fecisset, illi nemo fere crediderit. Magis probo, quod Leontius, & Cyrillus tradunt, voluisse Euangelistam docere hæc, quæ narrauerat, non clam, & in loco aliquo solo, sed in loco celeberrimo, & frequentissimo, & quàmplurimis audientibus facta esse, ne quis, quod solus ipse narrasset, fictum putaret; nã & vrbs ipsa Capharnaum celeberrimum erat emporium, & in ea ipsa non quouis loco, sed in media synagoga, quò omnis populus confluebat, hæc contigisse. Similia notauimus exempla Mar. 1. 21. & 3. 1. & 6. 2. Sed nascitur hinc quæstio, quam Ammonius, & Theophylact. excitarũt, cur Christus de tanto mysterio in tanta frequentia disputare voluerit, cum non ignorauerit vix quemquã crediturum. Respondent voluisse ostendere se legi non esse contrarium, cũ in synagoga Iudæorum more disputaret, simul etiam captare multitudinem. Nam etsi plerique etiam discipuli nõ crediderunt, tamen vero simile ex tanta multitudine non paucos credidisse.

Cur de tãto mysterio in tanta frequentia disputarit Christus.

56. *Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt, Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?*] Quod Euangelista præteritis aliis solos discipulos dixerit orationis eius difficultate fuisse deterritos, eo, vt opinor pertinet, vt doceat, quàm parum Christus persuasisset, cum ne ipsi quidem eius discipuli crediderint, vt August. & Beda notauerunt. Ergo cum dicit multos ex

Digitized by Google

discipulis eius hoc audientes dixisse, *Durus est hic sermo*, tacitè insinuat, multo magis cæteros, qui discipuli non erant, aut idem, aut aliquid simile dixisse, cogitauisséue. Non fuisse ex duodecim Apostolorum numero monent Theophylactus, & Euthymius, idque ex versu 67. manifestum est. Durum sermonem vocant doctrinam creditu difficilem, quòd nemo nisi Christi carnem manducaret, & sanguinem biberet, vitam æternam habere posset. Sic Chrysostomus & Euthymius exponunt. Quod autem dicunt, *Quis potest eum audire?* perinde valet, ac si dicant, quis potest credere? Hæbræorum idioma, vt, *si audieritis me bona terræ comedetis*. Sed habet maiorē vim, quod dicunt, *Quis potest eum audire?* quàm si dicerent, Quis potest credere? quasi dicant ne cuiusquam quidem aures eũ sermonem ferre posse. Hæreticorum vox, qui cum diuina mysteria suo metiantur ingenio, quidquid non intelligunt, deliramentum putant. Afferant Caluinistæ quàm speciosas velint causas, quamobrem non credant, quod isti non crediderunt, vere nos corpus Christi manducare, & sanguinem bibere, dicant se Dei potentiam non negare, sed voluntatem sequi: potuisse quidem, sed noluisse; voluntatem autem eius ex aliis scripturæ locis se colligere. Mentiuntur, nam cum in disputatione premuntur, ad philosophiam, rationemque naturalem confugiunt, fieri non posse, vt corpus vnum pluribus locis sit. Nõ alia igitur illis non credendi causa est, quàm istis fuit, quod durus illis sermo esse videatur. Dictum ergo de se putent, quod eorum magister Caluinus de istis dicit, duritiem non in Christi sermone, sed in ipsis illis auditoribus fuisse, qui sermonem durum esse dicebant; & intelligant se illis similes esse animales, *qui non percipiant, quæ sunt spiritus Dei*. Hoc peiores, quàm discipuli illi Caluinistæ sunt, quod illi non palam, & Christo audiente dixerunt, vt August. & Beda obseruarunt, & ex vers. sequẽti perspicuum est: Caluinistæ vero palam dicũt, adiunctis etiam quibusdã in Christum blasphemiis.

Hebræorũ idioma. Isa. 1. 19.

In Comment. in Ioannem.

1. ad Cor. 2. 14.

61. *Sciens autem Iesus apud semetipsum.*] Id est nemine indicante, vt modò ex Augustino, & Beda notauimus. Ita enim discipuli inter se taciti murmurauerant, vt audire Christus non posset. Sed Deum, quẽ corda non latent, quomodo verba etiam non audita latere potuissent? Itaque rectè ex hoc loco Chrysost. Cyrillus, Theophylact. & Euthymius, atque Theodorus Heracleensis in Catena Græcorum Christi diuinitatem probant.

Act. 1. 24. Christi diuinitas probatur

62. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius?*] Difficilem locum & oratio concisa, & interrogatio facit. Cum enim ad explendam orationem, atque sententiam aliquid necessario sub intelligendum sit, incertum quid debeat intelligi. Vnum è duobus intelligatur necesse est, aut tunc non scandalizabimini, *cum videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius*: aut contra, Tunc magis scandalizabimini. Priorem sensum plerique sequuntur: Chrysostomus, August. Cyrillus, Theophylactus, Beda, Rupertus, Euthymius, & Theodorus Heracleensis in Catena Græca, & Leontius in Commentariis. Sed hi ipsi auctores in eo inter se dissentiunt, quod alij hoc referant ad id, quod dixerat se de cœlo descendisse, vers. 41. Nam eam etiam ob causam Iudæi murmurauerant, quasi dicat cum videbitis *Filium hominis ascendentem, vbi erat prius*, tunc nimirum scandalizari desinetis, intelligetisque me de cœlo descendisse, cum nemo ascendere in cœlum possit, *nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo*. Sic Chrysostom. Theodorus Heracleē. Theophylactus, & Euthym. Alij referunt ad id, quod dixerat vers. 54. *Qui manducat meam carnem; & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Quasi probet modò carnem suam vitam æternã dare posse, quia caro Dei est, quod ex eo probat, quòd in cœlum sit ascensurus. Sic Cyrillus, & Leontius. Alii ad id, quo offensi discipuli illi fuerant vers. 52. *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* Quasi modum doceat, quo carnem suam illis ad manducandum daturus sit, nimirum non concisam, vt illi putabant, in frusta, cum eam integram, atque incorruptam in cœlũ esset illaturus, sed sub sacramento. Sic August. Beda, & Rupertus. Quæ interpretatio in eo cæteris præstat, quod sententiam referat ad illud quod discipuli dixerant, *Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?* Id enim haud dubie probabilius. Sed ego non libenter, vt sæpe dicere soleo, scripturæ sacræ restringo sententiam. Itaque malim ad totam Christi superiorem disputationem referre. Generaliter enim discipuli illi dixerant, *Durus est hic sermo*, vbi sermonem, vt diximus, totam superiorem Christi de carne, & sanguine doctrinam appellauerant. Illud mihi difficile persuadere possum, intelligendum esse, Tunc scandalizari desinetis, aut tunc intelligetis, tunc credetis, quemadmodum omnes, quos memini legere, auctores interpretantur. Nec enim ita loqui videtur Christus, quasi doceat, & probet, sed quasi reprehendat, *Hoc vos scandalizat?* cum adhuc vobiscum sim? cum facile intelligi potest, posse me vobis carnem meam dare ad manducandum, præsentem, præsentibus? Quid facietis, cum videritis me in cœlum ascendentē? quanto magis scandalizabimini? quanto minus credetis? cum videatis me in cœlo, vos in terra esse? Solet enim Christus auditores, qui non credunt ea, quę faciliora creditu sunt, sic obiurgare, quod cum ea non credant, multo minus quæ maiora, difficilioraque sunt, sint credituri. *Si terrena*, inquit, *dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?* ca. 3. 12. Euentus ipse hanc interpretationem probat. Nam Caluinistæ, qui falsis illis, & incredulis Christi discipulis successerunt, hoc potissimum argumento non credunt, Christum vere nobis carnem suam dare ad mãducandum, quod in cœlo sit, quòd eum cœlum continere oporteat vsque in diem resolutionis omnium: non ergo in Eucharistia esse posse. Ego cõtra propterea in Eucharistia esse posse, quia in cœlo est. Ex eo enim quod propria in cœlum ascendit auctoritate, sequitur Deum esse; ex eo quod Deus est, sequitur corpus suum vbicunque velit posse ponere, sic adeo vt ab eo loco, in quo est, minime discedat. Præterea ex eo ipso quod hoc Christus prædixerit, non ignarus quid discipuli illi, quid Caluinistæ eorum discipuli dicturi essent, probo non solum esse posse, sed re etiam vera in Eucharistia esse. Si enim non vere, sed spiritualiter carnem suam ad manducandum se daturum polliceretur, declarasset vtique se non vere, sed sola fide carnem suam daturum esse, cum tam multos sciret & tunc aliter intellexisse, & postea intellecturos, posletque vno omnes verbo magno errore liberare. Non declarauit, sed vsque dixit iterum, atque iterum fore, vt nisi eius manducaremus carnem, vitam non haberemus. Prędixit fore qui propter suum in cœlum reditum minus etiamnum crederent, nec sententiam, nec orationis tenorem mutauit: volebat igitur quæ dicebat, non figurate, sed propriè à nobis intelligi. At enim explicauit, cum dixit, *Caro non prodest quicquam?* Eum errorem eo loco refutabimus. Non nego me huius interpretationis auctorem neminem habere, sed hanc eo magis probo, quàm illam alteram Augustini cæterarum aliorum qui probabilissimam, quod hæc cum Caluinistarum

Sup. c. 3, 13

Vers. 61.

Digitized by Google

sensu magis pugnet: quod mihi magnum est probabilitatis argumentum. Cur se hoc loco *Filium hominis* appellauerit, varias etiam rationes auctores afferunt. Chrysostomus, Theodorus Heracleensis, & Theophylactus conuenienter superiori sententiæ suæ putant ideo se Filium hominis appellasse, vt indicaret eundem se, quem illi solum Filium hominis esse credebant, Filium etiam esse Dei. Alij, vt ostenderet non duos, alterum Dei, alterum hominis, sed vnum Dei, eundem & hominis esse filium, vt Cyrillus contra Nestorianos hoc loco disputat, & vt indicat in Catena Græcorum Ammonius. Propterea non dixit, *si videritis filium hominis ascendentem* in cœlum, sed *vbi erat prius*, vt indicaret prius se in cœlo, vt Deum, fuisse, nunc se in cœlum tanquam hominem ascensurum, quia idem Deus, ac homo est. Exposita sunt hęc verba cap. 3. v. 13.

Cur hic se Filium hominis vocet.

63. *Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam.*] Difficilis etiam & ipse per se, & interpretationum varietate hic locus est. Primùm Caluinistarum error euellendus, nec enim inter bonorum interpretum sententias recitandus. Probare ex hoc loco nituntur, Christus carnem suam nobis in Eucharistiæ sacramento non dare, quia *caro non prodest quicquam*, quorsum autem daret nihil profuturam? Non illi primi omniū hæreticorum his abusi sunt verbis, vt Ecclesiasticam fidem refutarent. Nam & Tertullianus in libro de resurrectione carnis scribit hæreticos illos veteres, qui carnis negabant resurrectionem solitos dicere, quorsum caro, quę nihil prodesset, esset resurrectura? Non vident homines valde, vt sibi videntur, acuti, ista ratione se non hoc solum mysterium, sed omnem prorsus Christianam religionē euertere. Si enim *caro non prodest quicquam*, cur eam Christus assumpsit? cur pro nobis eam cruci suffixit? Profuit fortasse dicent ad nascendum, profuit ad patiendum, non prodest ad edendum, qui id sciunt? Nam omnibus modis prodesse posse, quibus eam Christus prodesse voluit, quamuis impudentes sint, negare non possunt. Voluisse autem vt non tantum crucifixa sed etiam manducata prodesset, quibus ipse verbis apertius docere potuit, quam, *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis?* Et si naturam, & vsum spectemus carnis, quis non videat magis manducatam, quàm crucifixam solere prodesse? Quanto mirabilius Gentilibus olim videbatur, carnem Christi affixam cruci, quàm commanducatam vitam attulisse? Dicent rursus carnem Christi, non quia sola caro, sed quia caro cum spiritu, & diuinitate coniuncta erat, profuisse. Quid ergo? an quisquam in Eucharistia sine spiritu, ac diuinitate esse dicit? Quemadmodum ergo in cruce, ita & in sacramento non sola caro, sed caro cum diuinitate coniuncta nobis prodest. At satis, inquiunt est, si sola manducetur fide. Satis vtique fuisset, si Christus voluisset, sicut satis fuisset si ita Deus statuisset, si non re ipsa, sed fide, aut figura moreretur, sed nostrum non est Deo legem dare. Quemadmodum quia voluit re ipsa mori, aliter quā per veram eius mortem salui esse non possumus: ita quia voluit re ipsa carnem suam à nobis manducari, non possumus esse salui, nisi eam re ipsa manducauerimus. Sed hæreticorum, vt dixi, habenda non est ratio. Catholici interpretes, quid dixerint videamus. Tribus in rebus omnis huius loci versatur quæstio. De quo loquatur spiritu, cùm dicit, *Spiritus est, qui viuificat*: de qua carne, cùm dicit, *Caro non prodest quicquam*, quid sit viuificare spiritum: & non prodesse carnem. Quidam spiritum recipientis fidem, & caritatem, cæterasque omnes dispositiones vocari putant, quas qui carnem Christi recipit, vt digne recipiat, habere debet. *Probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.* Ita Augustinus serm. 2. de verbis Apostoli: Gaudentius tract. 2. in Exod. Paschasius in lib. de corpore & sanguine Christi. Itaque sensum esse solam Christi carnem sine fide manducatam nihil prodesse, cum spiritu, id est cum fide manducatam viuificare. Quæ vera quidem sententia est, an verus quoque sit sensus, postea viderimus.

Caluinistæ refelluntur.

Quid per spiritum, & carnem hic significetur.

1. ad Cor. 11.

Alij spiritum ipsam Christi diuinitatem interpretantur, carnem vero eius corpus, sensumque esse carnem per se consideratam, si cum spiritu, id est diuinitate coniuncta non esset, nihil profuturam: spiritum viuificare, id est carni tribuere, vt viuificare possit. Quemadmodum ad naturalem vitam caro sola nihil prodest, cùm anima, id est cum humano spiritu coniūcta prodest: ita ad spiritualem vitam nihil prodesse solam per se Christi carnem, tamen cum spiritu, id est diuinitate coniunctam maxime prodesse. Ad hunc modum D. Augustinus tract. in Ioan. 27. & libro quarto de consen. Euangel. cap. 10. & libro decimo de ciuitate cap. 24. & in comment. Psalm. 98. Cyrillus lib. 4. cap. 23. Leontius, Rupertus, & Bernard. serm. 33. in Cantic. Vera quoque sentētia, sed quod attinet ad interpretationē loci, hoc in ea, & superiore desiderari posset, vt magis esset ad id, quo de agebatur, accōmodata. Nec enim id agere Christus videbatur, vt doceret, qua ratione caro sua viuificaret, sed vt doceret posse se carnē suam dare ad manducandum: aut certe, vt ostenderet quid causæ esset, quamobrem illi non crederent, quod dicebat, quemadmodum paulo post sumus explicaturi. Alij intelligunt Spiritum sanctum tertiam personam Trinitatis, sine quo ne ipsa quidem Christi caro viuificare possit, Basilius libro de Spiritu sancto ad Amphiloch. cap. 24. Victorinus libro quarto aduersus Arianos, Victor Vticensis in confessione fidei ad Hunericum Vandalorum Regem. Minus probabile hoc est, quam quod modo ex Augustin. & aliis auctoribus dicebamus. Alii existimāt Christum verba sua spiritum viuificantem appellasse, vt Tertullian. in libr. de resurrectione carnis, & vt videtur Cyrill. Ierosolym. catech. 16. sed ij ipsi non eodem modo sentiunt. Quidam enim eorum putant vocasse verba sua spiritum, id est nō carnaliter, sed spiritualiter intelligenda, idque statim declarare cum dicit, *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Sic Tertullianus de resurrectione carnis. *Exequitur etiam quid velit vocari spiritum, verba, quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt, sicut & supra. Qui audit sermones meos, & credit in eum, qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non venit.* Putat quoque Tertullianus eadē verba sua carnaliter intellecta vocasse carnē, sed perexiguam id speciem probabilitatis habet. Quidam vero verba sua vocasse spiritum, quia verba Christi, quibus conficitur Sacramentum, vicem spiritus habent, conuertunt enim substantiam panis in substantiam corporis Christi, eamque animant, atque viuificant. Quem etiam admodum Rupertus interpretatur. Inuenio, qui & carnem ipsam Christi per se consideratam, carnem; eandem vero quatenus diuino, ac viuificante spiritu plena est, spiritum appellasse dicant. Quod à D. Augustini sententia, quam supra posuimus, non distat nisi modico discrimine. Eius auctor Ammonius πνεῦμα δὲ καλεῖ τὴν πεπλησμένην σάρκα τῆς ζωοποιοῦ πνεύματος ἐνεργείας, μένει γὰρ ἡ σὰρξ id est, *Spiritum hic vocat plenam viuifici Spiritus virtute carnem, manet enim caro.* Alij spiritum, modum intelligendi spiritualem, carnem, modum intelligendi carnalem interpretantur. Iudæos carnaliter intellexisse, quod de

Cap. 5.

Digitized by Google

manducanda carne sua dixerat Christus, putantes eum concisam suam carnem, & aut assam, aut elixam ad manducandum daturum esse. Respondisse igitur Christum carnem suam spiritualiter, id est sub sacramento intellectam, ac sumptam vitam dare; carnaliter, quemadmodum Iudæi intelligebant, nihil profuturam: ad hunc fere modum Athanasius in orat. in verba illa, *Qui dixerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur.* Chrysostomus homil. in Ioannem 48. August. in Psal. 98. Beda, Theophylactus, & Euthymius. Sic intelligendum, quod dicit Augustinus. *Non hoc corpus, quod videtis manducaturi estis, & bibituri eum sanguinem, quem effusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui: spiritualiter intellectum viuificabit vos. Etsi necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi.* Quibus verbis quia hæretici ad erroris sui confirmationem abutuntur, demonstrandum est non ita intelligenda, quasi velit Augustinus dicere nos non re vera, sed sacramento, aut fide tenus, vt hæretici volunt, carnem Christi manducare, & sanguinem bibere; sed hoc tantùm significare, nos non carnaliter, non visibiliter, non denique modo cæterarum carnium, sed sub sacramento, sed inuisibiliter, sed admirando, & inexplicabili quodam modo manducaturos. Primùm eodem modo Chrysost. Theophylactus, & Euthymius, vt diximus quo Augustinus, interpretantur, & tamen certũ est Chrysost. Theophylact. atque Euthym. in ea, qua omnes Catholici sumus, fuisse sententia, vt crederent vere, ac re ipsa carnem Christi à nobis sumi Si quis dubitat, quod nemo doctus dubitabit, Chrysostomum legat hom. in Matth. 83. Theophylact. hoc loco, & Euthym. in c. Matth. 26. ergo & Augustinus eodem modo intelligendus. Quin ipsum legat Augustinum concion. 1. in Psal. 33. dubitare desinet eum de præsentia in Eucharistia corporis Christi minime dubitasse. Quid enim aliud illa eius verba declarant? *Et ferebatur in manib. suis. Hoc verò fratres quomodo possit fieri in homine, quis intelligat? Quis enim portatur in manibus suis? manibus aliorum potest portari homo, manibus suis nemo portatur. Quo modo intelligatur in ipso Dauid secundum literam, non inuenimus, in Christo autem inuenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum, ait: Hoc est corpus meum. Ferebat enim illud corpus in manibus suis.* Dicant Caluinistæ, quomodo Augustinus dicat Christum tulisse corpus suũ in manibus suis, si non sentiebat re ipsa in eo esse sacramento, quod Apostolis porrigebat? Ferebat, inquiũt, figura, non veritate. Eodem modo non solum Dauid, sed alius etiam quilibet homo se ipsum, id est figuram corporis sui in manibus suis ferre poterat, quid enim repugnabat? Atqui Augustinus id Christũ fecisse dicit, quod nemo alius facere potuerit. Legat eundem Augustin. epistola. 120. & in Psalm. 98. vbi docet neminem carnẽ Christi in Eucharistia accipere, quin eam priùs adoret. Nam quod Caluinistæ respondere solent adorari carnem Christi à sumentibus non in Eucharistia, sed in cœlo, tam ineptum, atque ridiculum est, vt refutatione non egeat; & verendum non est, ne quis credat, qui modo sanæ sit mentis. Noluit igitur in loco illo Psal. 98. Augustinus dicere, aliud corpus Christi, quàm quod discipuli videbant, manducaturos fuisse eos, sed non eo modo, quo videbant, id est non visibiliter, non carnaliter manducaturos. Vsitatum enim non solùm apud Ecclesiasticos auctores, sed in ipsis etiam sacris litteris est, vt rem vnam duobus modis se habẽtem duas vocent, aut duplicem esse indicẽt. Sic D. Paulus duplex corpus nostrum esse dicit, animale ante resurrectionem, spirituale post; cum vnum tamen, idemque sit

Matt.12. 32.

1.Reg.21. 13.secundũ Septuaginta.

Mat.26.26

Rẽ vnam duob modis se habentẽ duas res, seu duplicem in scriptura dici vsitatum est.

A corpus, *Seminatur*, inquit, *corpus animale, surget spirituale. Si est corpus animale, est & spirituale.* 1. Cor. 15. 44. Sic Hieronymus loquitur in commentariis in epistolam ad Ephes. cap. 1. *Dupliciter*, inquit, *sanguis Christi, & caro intelligitur vel spiritualis illa, atque diuina, de qua ipse dixit; Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, &, Nisi manducaueritis meam carnem, & sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam æternam: vel caro, & sanguis, quæ crucifixa est, & qui militis effusus est lãcea. Iuxta hanc diuisionem & in sanctis eius diuersitas sanguinis, & carnis accipitur, vt alia sit caro, quæ visura est salutare Dei; alia caro & sanguis, quæ regnum Dei non queant possidere.*

B Non significat vtique Hieronymus aliã esse carnem Christi, quæ in Eucharistia à nobis sumitur, aliam, quæ crucifixa est. Quod ne Caluinistæ quidem dicunt. Quid enim in nobis Eucharistia prodesset, si nõ eadem esset, atque illa, quæ fuit crucifixa; cum propterea nobis prosit, quia fuit crucifixa: sed significat eandem carnem alio modo fuisse crucifixam, nimirum visibilem, patibilem, alio autem modo in Eucharistia manducari inuisibiliter, impatibiliter. Id ex exemplo, quo vtitur manifestum est. Nam in sanctis eius vna tãtum est caro, sed aliter se habet ante resurrectionem, vt modò dicebamus, subiecta miseriis, subiecta passionibus, subiecta peccatis, quomodo re-

C gnũ Dei possidere non potest, aliter post resurrectionem ab his omnibus libera. Nam si eadem non esset caro, non esset verum nostram carnem resurrecturam, quũ non hæc eadem, quæ cadit surrectura; sed alia pro ea danda nobis esset. Necesse fuit paulo longius hæc dicere, vt Augustinum auctorem nostrum ab hæreticis vindicaremus. Redeamus nunc ad interpretationem loci. Multi graues auctores ita videntur exposuisse, quasi caro non pro vera carne, sed pro carnali hominis ingenio; & spiritus non pro spiritu vero, sed pro spirituali, & à Deo per fidem illu-

D minato homine sumatur; sensusque sit, *Spiritus est, qui viuificat*, id est, fides est, quæ hominis ingenium ex carnali spirituale reddens, efficit vt percipiat, quæ sunt Dei, hoc est viuificare: *caro non prodest quicquam*, id est carnale ingenium humana ratio nihil iuuat, sed potius impedit ad percipienda diuina mysteria. Itaque nõ explicare Christum quomodo carnem suam ad manducandum daturus esset, aut quomodo caro sua à nobis manducata datura vitam æternam, quod Iudæi intelligere non poterant, sed eos reprehendere, quod mysteria, quæ illis de carne sua manducanda proponebat, carne, id est humana ratione, car-

E nalique ingenio metirentur, ideoque intelligere non possent, intellecturos fuisse, si non carne, sed spiritu, id est fide ducerentur. Diu mihi hæc placuit interpretatio, nec omnino modò displicet, & quia ita etiam Tertullianus in libro de resurrectione carnis, certe Cyprianus in libr. de Cœna Domini interpretantur, eamque interpretationem Chrysostomus hoc loco cæteris præfert: & quia videbam apte ad id, quod agebatur conuenire, vt Christus auditorum tarditatem, carnaleque ingenium reprehenderet, causamque declararet, quam ob rem quæ illis dicebat, intelligere non possent, quemadmodum alio loco non intelligentibus, quæ dixerat, discipulis di-

F cit, *adhuc & vos sine intellectu estis?* Matth. 15. 16. & quia in hanc sententiam dixerat vers. 37. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*, id est qui fide trahitur, ad me venit, mihi credit: qui vult suopte ingenio, humanisque rationibus, quasi suis pedibus, ad me venire, peruenire non potest, & ea capere, quæ doceo, & ver. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*: & quia paulo post vers. 65. dicit, *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me nisi fuerit ei*

Isa.40.5. Luc.3.6. 1. ad Cor. 15.50.

1.Cor.2. 4.

Digitized by Google

datum à Patre meo. Vbi similiter rationẽ reddit, quare quæ illis dixerat, intelligere non potuissent: & quia obseruamus in litteris sacris, quoties caro, & spiritus opponuntur, carnem non pro carne, sed pro homine aut ingenio, & natura carnali hominis, & spiritum non pro spiritu, sed pro homine spirituali, aut spirituali hominis ingenio, atque natura sumi. Innumerabilia exempla notari possunt. Matth. 16. 17. *Beatus es Simon Bariona, quia caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus*, & ca. 26. 41. *Spiritus promptus est, caro autem infirma.* Ioann. 3. 6. *Quod natum est ex carne, caro est, quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Roman. 8. 1. *Qui non secundum carnem ambulant*: & vers. 6. *Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita & pax.* Galat. 4. 29. *Quomodo tunc qui secundum carnem natus est, persequebatur eum, qui secundum spiritum*: & quia hæc sententia maxime displicebat hæreticis, maxime mihi placebat. Video tamen nõnullis postea Catholicis displicuisse, quibus etsi nihil me eorũ rationes mouent, pertinaciter repugnare nolo. Nam quod dicunt, cum semper ante de sua Christus carne locutus fuisset, credẽdum non esse eodem orationis contextu significationem variasse, & carnale hominis ingenium vocasse carnẽ, non solum nihil habet ponderis, sed potest etiam cõtra ipsos retorqueri. Nam & nomen spiritus eodem cõtextu prius ponitur pro Christi diuinitate ipsorũ opinione cum dicit; *Spiritus est, qui viuificat*; proximis vero verbis pro verbo Christi, aut pro modo illud intelligendi spirituali, vt iidem ipsi interpretantur, *verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Et in eo potius versatur vis, & gratia sententiæ, quod acute Christus nominis ludat ambiguitate. quasi dicat vos miramini, quòd dixerim daturum me vobis carnem meam manducandam, idque creditu difficile putatis, non in mea, sed in vestra carne difficultas, & impedimentum credendi est, quod vos ipsi caro, non spiritus, id est carnali, non spirituali sitis ingenio. Quo minus mihi quàm solebat, hæc placeat interpretatio, aliæ potius rationes faciunt, quod illud, *viuificat*, non satis cum ea conuenire videatur, quod quæ proxime sequuntur, non bene hærere, *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Itaque malo secundam illam Augustini, & Cyrilli eo modo, quo explicauimus, intellectam interpretationem sequi. Nam quod vnum in ea desiderari diximus, vt magis esset ad id, de quo agebatur accommodata, id etiam habet, si bene intelligatur. Nec enim Christus, cum hæc dixit, quæstioni illi respondere voluit ver. 52. *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* sed verbis illis discipulorum vers. 60. *Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?* durum autem dicebant esse sermonem, quia dixerat neminem vitam habere posse, nisi carnem suã mãducaret. Itaque docet qua ratione caro sua vitam tribuat, non quia caro, sed quia cum spiritu coniuncta est. Itaque probabiliter D. August. existimat hęc verba Christum non omnibus auditoribus, sed solis discipulis suis dixisse, postquam cæteri recessissent, *verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*, id est, non de sola, & nuda carne, quemadmodum vos intelligitis, sed de carne diuino plena spiritu, de spiritu viuificãte sunt intelligenda; sola enim caro nihil prodest, cum spiritu vero cõiuncta viuificat, vt supra ex Ammonio, & aliis multis auctoribus dicebamus. sic Cyrillus. Atque hic verus est sensus. Hoc tantum in hac interpretatione durius videri potest, quod insolens appareat, vt verba spiritus appellentur, id est de spiritu intelligenda. Sed desinet durũ, insolensque videri, si recordemur sępe in scriptura substãtiua pro adiectiuis, & adiectiua pro substãtiuis poni; *non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est*,

Caro & sanguis cũ opponũtur quid significent in scriptura.

Substãtiua pro adiectiuis, & contrà sumuntur sæpe in scriptura.

A id est carnalis, & *caro, & sanguis*, id est homines carnales *regnum Dei possidere non possunt*; *&, quod natum est ex carne, caro est*, id est carnale: *& quod natum ex spiritu, spiritus est*, id est spirituale. Hac phrasi dicit Christus verba sua spiritum, & vitam esse, id est spiritualia, viuifica, salutaria. Fingamus ergo dixisse, quod scim⁹ dicere voluisse. Verba in ea spiritualia sunt, nemo credo dubitaret sensum esse spiritualia esse, id est de spiritu, non de sola carne dicta a se esse; de spiritu, & vita, aut de spiritu viuificante esse intelligenda. Spiritũ enim, & vitam dixit Hebraico more, pro spiritu viuificante vt constat ex verbis præcedentibus, quibus ista respõdent, *Spiritus est qui viuificat.* Alias supra interpretationes attigimus Chry. Augustini, Bedæ, Theophylacti, B Euthymij, Ruperti, *spiritus & vita sunt*, id est spiritualiter intelligenda. Quam interpretationem, quamuis sensu alio, hæretici arripuerũt. Nam auctores illi Catholici, vt diximus supra, non eo sensu dixerunt hæc verba Christi spiritualiter intelligenda esse, quòd nõ re ipsa carnem eius manducare iuberemur, sed quod non carnali modo manducare. Hæretici vero interpretantur spiritualiter intelligẽda, id est figurate, metaphorice, quòd non re ipsa, sed sola fidei apprehensione mãducemus, quod absurdum penitus est. Quis C enim vnquam isto modo locutus est, vt spiritualiter diceret, pro metaphorice? Sane si ita loqueremur, magis spiritualiter spurcissimus quisque Poëta, quàm Christus loqueretur, quia magis metaphorice, & figurate loquitur. Et vt fingamus ita quemquam locutũ esse, quid erit, *Vita sunt?* an vitaliter intelligẽda? hoc enim postulat cõsequentia, quod nescio an quisquam audire sine risu queat.

Genes. 6. 3. 1. ad Cor. 15. 50.

64. *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.*] id est, causa cur quę de carne mea dixi, non intelligatis, non est in re ipsa, quod difficilis intellectu sit, sed in vobis, quod sitis increduli. Sic Augustinus, Beda, & Ruper- D tus *Durus est hic sermo, dicebant illi. Durus est*, inquit, August. ser. 2. de verbis Apostoli, *sed incredulis*, & in Psal. 98. *Durus est hic sermo. Ipsi*, inquit, *erant duri, non sermo.* Si non duri essent, discerent ab illo, quod illis discedentibus, qui remanserunt, didicerunt. Notat idẽ August. tract. in Ioannem 27. non dixisse Christum: sunt quidam in vobis, qui non intelligunt, sed *causam*, inquit; *dixit, quare non intelligant: Sunt enim quidam in vobis, qui non credunt: & ideo non intelligunt, quia non credunt; Propheta enim dixit, nisi credideritis, non intelligetis.*

Isai. 7. 9. secundum Septuaginta.

Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum.] Nonnulli Græci codices le- E gunt, sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credẽtes, quemadmodum & Cyrillus legit, contrario quidem sensu, sed eodem pene redeũnte. Vtrumq; enim sciebat Christus & qui credentes, & qui non credentes essent, nec vnum sine altero scire poterat. Sed si legamus, vt Cyrillus legit, qui essent credentes, intelligẽdum est reddi causam, quamobrem non dixit generaliter Christus, vos non creditis, sed alios ab aliis, credentes à non credentibus discernens, *Sunt quidam ex vobis, qui non credunt.* Si legamus, vt Chrysost. Leontius, Theophylactus, & alij omnes Græci, & Latini tũ auctores, tum codices legũt, *Sciebat enim ab initio Ie-* F *sus, qui essent nõ credentes*, causa redditur, cur dixisset, nõ credere nonnullos eorum. Addidit autem hoc Euangelista eodem consilio, quo à Christo dictum fuerat, vt ostenderet se cognitas habere animorũ cogitationes, ac proinde Deum esse, vt Cyrillus, Leontius, & Theophylact. adnotauerũt. Ad quid mirũ id cognouisse, cum tam aperte murmurassent? Primum illam ipsam murmurationem Christus non auditã cognouit, vt ex vers. 61. manifestum est. Deinde cum dicit, *quidam*, indicat se omnes non credentes, etiam non

Digitized by Google

murmurantes ab omnibus distinguere credentibus. Adde quod, vt Augustinus existimat, hæc Christ⁹ solis duodecim discipulis dixit, quos credibile est minime murmuraſſe, vt ver. 60. docuimus, & ex illis ipsis indicat se scire, qui non credãt. Itaque, quod Christus dicit, *Sunt quidam ex vobis, qui nõ credunt*, &, *sciebat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes*, D. Aug. & Beda de sola Iuda putant intelligẽdum, illum enim solum ex duodecim Apostolis non credidisse, sed loqui de illo numero plurali vsitata figura, aut ne forte indicato numero, ipsam quoq; personam indicare videretur: quare quod sequitur, *Et quis traditurus esset eum*, quasi explicationem esse verborum præcedentium. Magis Chrysostomi probo sentẽtiam, hæc non solis duodecim, sed multis etiã aliis, tum discipulis, tum auditorib. dicta esse, & cùm hoc dixit, duodecim Apostolos excepisse, ex filo enim orationis apparet, cũ illis ipsis Christum loqui, qui offensi eius sermone fuerant, & murmurantes dixerãt, *Durus est hic sermo*. Et ver. 66. dicit Euãgelista post hæc multos discipulorum eius retrorsum abiisse. & certum est neminem tunc ex duodecim ab eo discessisse: non ergo hæc soli discipulis dicebat: deniq; ver. 67. *dixit Iesus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?* Qui ergo fuerunt illi, quos notauit Christus, quòd credentes non essent? Illi quidem omnes, qui retrorsum abière, an etiam aliqui alii, nostrũ non est iudicare. Credibile tamen est Iudam etiã inter eos comprehendisse, ac propterea eum Euangelistam nominasse addita etiam insigni proditionis nota, vt indicaret Christum non solùm, qui non crederent, verumetiam quis se traditurus esset, id est non solùm præsentia, sed etiam futura cognouisse. Dubiũ quid sit, quod dicit, *ab initio*: quodnam initium significet? Theophylactus, & Rupertus ab initio, id est ante mundi constitutionem interpretãtur, putatque Rupertus ad diuinam alludi prædestinationem; quasi dicat, sciebat quinam essent prædestinati, qui non, ideo addidisse ver. 65. *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.* Quod ipsum, etsi minùs apertè, sentire videtur Aug. & Beda. Vera quidem sententia: ab omni enim æternitate Christus omnia sciebat; sed non videtur tam longè Euãgelista respexisse. Chrysostomum ergo, Leõtium, & Euthymium sequi malo, idem esse *ab initio*, &, antequã murmurare inciperent. De hac enim re agebatur. Etsi de æternitate loqueretur, non diceret, *Sciebat qui essent nõ credentes*, sed, qui non essent credituri. Debet hic versus per parenthesim legi, vt sequẽs cũ aliis cohæreat.

65. *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.*] Quasi dicat, non sine causa id vobis dixi, sciebam n. vos à Patre non trahi, sed vestro ingenio adhuc pingui, adhuc carnali, vestris affectibus duci, propterea ad me venire nõ posse. Nusquã hoc ante iisdem dixerat verbis, sed, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* (Vers. 44) Sed alia sensus idem est, hoc se illis dixisse dicit. Vnde intelligimus idem esse trahi à Patre, & dari à Patre. Quid autẽ hoc sit, illic disseruimus. Verba hic Chrysostomi recitabo. *Cum autem audieris*, inquit, *dedisse Patrem, noli simpliciter priuilegium arbitrari, sed illud crede, quod qui se accipiendi dignum reddit, ipse accipit.* Nõ significat Chrysostomus nos primã mereri fidem, non enim ignorabat donum esse Dei, vt ait D. Paulus ad Ephes. 2. 8. sed illud ipsum donum fidei à Deo omnibus offerri, cæterum illis re ipsa nõ dari, qui sua illud culpa reiicerent; illis dari, qui illud recipiendo quodammodo mererentur. Quæ non Chrysostomi solũ, sed omnium etiam veterum auctorum, Augustini, & paucis Augustini discipulis Prospero, & Fulgentio exceptis, sententia fuit.

Fidem primam non meremur, sed ea omnibus à Deo offertur.

66. *Ex hoc multi discipulorum eius abierũt retro, & iam non cum illo ambulabant.*] Ex hoc tempore. Cæterum non est hoc ad proxima verba referẽdum. Non enim propterea retro abierunt, quia Christus illis dixerat, *Sunt quidam ex vobis, qui non credunt*, sed quia dixerat ver. 53. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, nõ habebitis vitam in vobis*, & cætera, quæ in eandem sententiam disputauit. Hic enim fuit sermo ille durus, quem ne discipuli quidẽ omnes ferre potuerunt. Itaque quasi falsi spe, & opinione sua à Christo defecerunt. Cum enim panem ab illo sine vllo labore suo ad saturitatem percepturos sese sperarẽt esse, sicuti illis Christus exprobrauerat ver. 26. viderentque illum loco panis, quem ipsi quærebant, carnem suam manducandam polliceri, multaque de illa inaudita, & vt videbantur, absurda philosophari, delirare pene putauerunt, indignumque esse, quẽ ducem, magistrumque sequerentur. Quærunt quidam quomodo intelligendum, quod multi dicuntur retrorsum abiisse. Cyrillus corporaliter interpretari videtur retro abiisse, id est à Christi discessisse comitatu. Chrysostomus, Theodorus Heracleẽsis, Leontius, Theophylactus, & Euthymius spiritualiter, abiisse retrorsum, id est à fide, quam habebãt discessisse, & ad pristinum Iudaicæ incredulitatis statum rediisse. Propterea non dixisse Euangelistam ἀπεχώρησαν, sed ἀπῆλθον, non discesserunt, sed *abierunt*. Eodem fere sensu Augustinus, & Beda, nisi quod existimant nunquam istos, qui retro dicuntur abiisse, habuisse fidem, itaque interpretatur August. abiisse retro nõ à Christo, quẽ nunquam fide secuti fuerant, sed post satanã, quem etiam ante sequebantur. Quanquam cum hac interpretatione eius exemplum minime cõuenit. *Isti*, inquit, *sic redierunt retrò, quemadmodum de quibusdam fœminis dicit Apostolus, Quædam conuersæ sunt retro post Satanam.* (Tract. 27. 1. ad Tim. 5. 15.) Nam viduæ illæ, de quibus Apostolus loquitur, Christum prius secutę fuerãt. Nisi in hoc fortassis adduxit exemplum, vt doceret, quemadmodum viduæ illæ non corpore, sed animo retro abierunt, ita discipulos istos dici animo, id est non credendo abiisse. At addit Euangelista, *& iam non cum illo ambulabant*, quod pertinet ad corpus. Itaq; ex Cyrilli, & Chrysostomi sentẽtia veram collegeris interpretationem, eos corpore simul, & animo à Christo discessisse. Quærunt nonnulli, qui discipuli isti fuerint, qui retro abierunt. Curiosa quęstio, tametsi eam graues etiam auctores proposuerunt. Epiphanius hęr. 51. Marcũ & Lucã Euangelistas eorũ duos fuisse tradit, qui Christi de carne sua mãducãda audita disputatione ab eo offẽsi discesserunt. Sed eam opinionem in præfatione Marci, & Lucæ melioribus auctoribus refutauimus.

67. *Dixit ergo Iesus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?*] Particula *ergo* allusionem quãdam ad aliorum discipulorum defectionem significat. Tanquã dicat Euangelista, Cum Iesus vidisset alios discipulos suos à se discedere, rogauit duodecim, num & ipsi abire vellent? Hanc etiam vim habet coniunctio illa, *Et*, & pronomen, *Vos*, *Nunquid & vos*, qui non solum discipuli, sed Apostoli etiam, & domestici mei estis, *abire vultis?* sicut alij discipuli abierunt? Simile quiddam ratione alia Rupertus obseruauit. *Et vos*, inquit, *quos dedit mihi Pater, quos attraxit Pater ad me, quibus datum est à Patre meo, vt veniretis ad me, nunquid vultis abire?* (Lib. 7.) Non interrogat, quod eorum ignoraret voluntatem, vt Chrysostom. monuit, sed variis de causis, quas varii auctores indicauerunt, primum ne putarentur non tam certo consilio, quàm ignorantia, aut verecundia non abiisse, vt Cyrillus ait. Deinde ne vt retinere eos Christus videretur, vt Chrysostom⁹, & Euthymius adnotarũt. Præterea vt ostenderet se eorum

Cur interroget Christus Apostolos an abire velint.

Digitized by Google

opera, & ministerio non indigere, vt idem Chrysostomus, & Euthymius, ac praeterea Theodorus Heracleensis, Leontius, & Theophilactus docuerunt. Ad hæc vt liberum illis arbitrium relinqueret, quo in suscipienda fide maxime opus est. Sic Cyprianus li. 1. epistola 3. *Seruans*, inquit, *scilicet legem, qua homo sua libertati relictus, & in arbitrio proprio constitutus sibimet ipse vel mortem appetit, vel salutem.* Denique quo magis in fide confirmaret descendi potestatem facit, vt Cyrillus, & Rupertus animaduertunt. Nescio enim quo humano fit ingenio, vt quæ non prohibentur, minus appetamus. Si cum pueris agere solemus, vis me patrem, vis me magistrum habere? si minus vis, alium tibi quærere, qui te magis amet, qui te indulgentius tractet. Quo magis hoc illis dicimus, hoc magis incendimus eorum ad manendum nobiscum desiderium. Sic Iosue c. 24. 19. optionem videtur populo dare, vt a cultu Domini discedat. *Non poteritis*, inquit, *seruire Domino, Deus enim sanctus, & fortis amulator est.* Quibus illi verbis magis accensi respondent vers. 21. *Nequaquam ita, vt loqueris, erit; sed Domino seruiemus.* Et Elias 3. Reg. 18. 21. *Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal sequimini illum.* Itaque non licet ex hoc loco colligere non posse eos, qui iam baptizati fidem professi sunt, vi ab Ecclesia, quo minus discedant, retineri, propterea quod Christus iam baptizatis, vt creditur, Apostolis potestatem fecisse videtur discedendi. Primum, quia non faciebat illis proprie discedēdi potestatem; quin maxime volebat, vt ne discederent, idque agebat his verbis, vt eos in fide retineret. Deinde quia si potestatem illis abeundi proprie fecisset, *Dominus erat etiam sabbati*, qui in lege sua dispensare poterat; nos non possumus. Notarunt Theodorus Heracleensis, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius prudenter non dixisse Christū, Abite & vos: hoc enim expellentis fuisset, fecissetque cōtra id, quod maxime volebat, vt non abirent. Quærunt Chrysostomus, & Theophylactus, cur eos non laudauerit, cum digni essent laude? Respondent duas ob causas id non fecisse, & ne gloriarentur, quasi aliquid illi contulissent beneficij, quod deserentibus aliis, ipsi in eius mansissent fide: & vt decorum, & grauitatem magistri seruaret. Et illud notat Euth. Christum non indignatum iis, qui discessissent, sed patienter eorum tulisse defectionem.

Libero arbitrio opus est in fide suscipienda maxime.

Possunt semel fidem libere professi vi detineri ne discedant.

Mat. 12. 8.

68. *Respondit ergo ei Simon Petrus.*] Illud, *ergo*, aut ponitur pro *autem*, τ̃ν pro δ̀, vt sæpe alias, aut hanc habet vim. Prouocatus igitur Petrus interrogatione Christi respondit. Cur solus responderit Petrus non aliena ab hoc loco quæstio est. Cyrillus causā hāc reddit, quòd Apostolorum esset princeps: itaque ad eum pertineret, vt pro omnibus vnus loqueretur. Chrysostomus, & Theophylactus tribuunt caritati, qua fratres amaret, qua incensus non pro se modò, sed etiam pro illis responderit. Leontius, quod optime omnium verba Christi intellexisset, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, &, *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Alij, quod plus quàm cæteri haberet fidei, quod redit eodem. Respondisse pro omnibus & omnes sentiunt auctores, Cyprianus lib. 4. epist. 10. August. Chrysost. Cyrillus, Theophylact. Euthym. Rupertus, & eius docent verba. Non enim dicit, vt Theophyl. obseruat, Quo ibo? sed *quo ibimus?* nec, ego credidi, & cognoui, sed, *Nos credidimus, & cognouimus.* Denique Christi interrogationi respondet. Christus autem non vnum, sed omnes interrogauerat, *Nunquid & vos vultis abire?*

Cur solus Petrus responderit.

Sup. ver. 53. 54.

Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.] Duas indicat causas, cur nolint à Christo discedere. Altera est, quòd in eo fons omnium bonorum esset, quæ expetere homines possunt, id est vitæ illius æternæ, quo omnes taciti tendunt; hoc est, *verba vitæ æternæ habes*, id est, quibus quisquis crediderit, si velit, vitam æternam habebit. Quasi iterum dicat, *Bonum est nos hic esse.* Alludit, vt ait Chrysostom. ad id, quod dixerat Christus v. 63. *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* Quasi dicat, Verum est, quod modo dixisti, *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* Altera causa est, quod etiamsi vellet à Christo discedere, nemo esset, ad quem ire possent, in quo inuenirent vitam æternam. *Repellis nos à te*, inquiunt Augustinus, & Beda, *da nobis alterum te. Si à te recedimus, ad quem ibimus?* Videtur Petrus dicere, abeant, qui voluerint, nobis *adhærere Deo bonum est.* Exemplum illustre constantis fidei, vt fratribus nostris à fide discedētibus, vt Chrysostomus admonuit, nos licèt pauci, licèt soli in fide maneamus: certe neminē esse, ad quem relicto Christo ire possimus, qui salutem dare nobis possit. Inepte vero hoc loco hæretici abutuntur. Errare nos, quod relicto Christo ad homines nos mortuos cōferamus, (sic enim homines religiosi sanctos illos appellant, qui beatam cum Deo agunt vitam) vt in illis salutem quæramus. An ipsi Christum relinquunt, cum se ad aliorum hominum preces conferunt, quod quotidie magna sanctitatis ambitione faciunt? Minime, respōdebunt. Cur ergo putent nos, cū confugimus ad Sanctorum preces, Christum deserere? isti, inquiunt, sunt mortui, illi viui. In hoc verò suā non solum ignorantiam, verum etiam stupiditatē penitus produnt. Quid enim refert qua ratione deseras Christum, siue vt viuos siue vt mortuos sectere? In hoc enim crimen est, si quidem vllum est crimen, quod Christus deseritur, vnicus salutis auctor; quod ad viuos, vel mortuos cōfugiamus, aut nihil interest, aut hoc tantum interest, quod meliore consilio certioreque spe ad mortuos, si sancti sint, quàm ad viuos confugere possimus. Primū quod illi amici Dei sint, illique familiares, atque domestici; hi plerumque inimici, & maius est crimen ad hostes, quàm ad socios amicosque transfugere. Deinde quod illi nulla iam re indigentes quidquid apud Deum possunt, nobis possunt: hi vero si quid precibus possunt, sibi potius quàm nobis obtinent. At non audiunt, inquiunt. Alia hæc est quæstio. Quî scitis inquam ego, eos non audire? Quia, inquiunt aures non habent. Idcirco magis audiunt. Impediunt enim corporis aures, quo minus, quæ longe absunt, possimus audire, quas si animus noster non haberet, melius, ac longius audiret. Habent enim corpora intra certum locorum spatium actiones suas definitas; spiritus à loco non pendet. Aut dicant quomodo angeli, quomodo Deus audiat, cum aures vtique non habeant. At fingamus Sanctos preces nostras non audire. Quid si vident? an refert aliquid audiant, an videant, vt & inuocare nos illos debeamus, & iuuare nos illi possint? Audiunt enimuero, sed hæreticos non audiunt. Locus, quo eorum terminatur auditus, Ecclesia est, qui extra sunt, ab illis audiri non possunt.

Mat. 17. 4.

Tract. 27.

Psal. 72. 28

Hæretici hoc loco abutentes refelluntur.

Sanctorum Suffragia defenduntur.

Qui extra Ecclesiam sunt à sanctis audiri nō possunt.

69. *Et nos credidimus, & cognouimus; quia tu es Christus filius Dei.*] Summam omnem fidei paucis verbis complectitur Petrus, Iesum Christum illum esse filium Dei viui. Quo vno capite omnia, quæ ad fidem pertinent, continentur. Si enim filius Dei erat, omnia, quæ dicebat, vera erant. Itaque quisquis eum filium Dei esse credebat, omnia crederet necesse erat, quæ ab eo dicebantur. Quod ait *credidimus* (sic enim legendum ex Græcis apparet) *& cognouimus*, confirmationis gratia dictum est, ideo vno verbo non contentus alterum adiecit, quod euidentiorem significat cognitionem. Quasi dicat,

Digitized by Google

Cur diabolus dictus sit Iudas.

cur Christus hac phrasi hoc loco vsus fuerit, an non A satis habebat dicere, vnus ex vobis defecit, aut vnus ex vobis dignus non est? Duas ego eius rei causas inuenio: alteram, quòd voluerit alludere ad casum de cœlo diaboli: comparat enim tacite Apostolos angelis, qui cùm omnes boni à Deo conditi essent, *Diabolus in veritate non stetit*, id est fidelis Deo non fuit conditori suo, sed ab eo superbe defecit. Hoc ergo fecisse, aut facturum esse Iudam inter Apostolos, quod inter Angelos diabolus fecerat; ideoque diabolum vocari posse. Alteram, vt diabolum Apostolis opponeret, B de quibus tacito nomine loquebatur. Nihil enim Apostoli officio magis contrarium, quàm officium diaboli. Vt ergo ostenderet Christus quantopere Iudas mutatus esset, dixit ex Apostolo, qualē ipse elegerat, factum esse diabolum Non abs re est, quod Rupertus quærit, quamobrem Christus, quis ille vnus esset, nō declarauerit? *quem dum nominatim non exprimit, vniuersos premit, vnumquemque pro semetipso nimis agrè solicitum reddit. Non enim illum talem conscientiarum iudicem sæpe compertum falli existimare poterant, non proximorum conscientias singuli comprehendere valebant, non sua quique merita* C *(cùm de futuro incerti essent, & tam multos desipere viderent) magni pendere audebant.*

Luc. 10. 18. Inf. 8. 44.

Cur Christus Iudæ nomen non expresserit.

71. *Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.*] Consilium hoc loco Euangelistæ videtur fuisse reliquos Apostolos à suspicione proditionis vindicare. Cum enim Christi verba recitasset dicentis, vnum ex numero duodecim Apostolorum diabolum esse, neque quis is vnus esset indicantis, poterat lector de singulis, an hic, vel ille esset, dubitare. Ne igitur dubitaret, & male de immerentibus suspicaretur, notarunt Ammonius, Leontius, & Theophylactus iisdem pene verbis, vt satis appareat alium ab aliis fuisse lectum, Ioannem Euangelistam quasi admirabundum dixisse, *Hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.* Vere enim admirabile, & proprie incredibile fuisse scelus, quod cùm discipulus esset Christi; & discipulus quidem non vnus è multis illis, qui Christum gregatim sequebantur, sed ex duodecim Apostolorum numero, Christum tradiderit. Audierat hæc Iudas, & non dubium, quin indice conscientia cognouerit se notari; hæret tamen in peruerso, ac scelerato consilio. Hæc duo ex eius discimus exemplo, nullum locum, nullum in hac vita statum esse, in quo securi esse debeamus; & postquam in absurda homines peccata cecidêre, adeo hebetes, & sensus fere expertes fieri solere, vt etiamsi correptionis aculeis maxime pungantur, nihil propemodum sentiant.

Nullus in hac vita status, in quo securi esse debeamus.

CAPVT VII.

POST hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæam ambulare: quia Le. 23. f. 32
quærebant eum Iudæi interficere. 2. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenope-
gia. 3. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli
tui videant opera tua, quæ facis. 4. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam
esse: si hæc facis, manifesta teipsum mundo. 5. Neque enim fratres eius credebant in eū. 6. Dicit
ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. 7. Non potest
mundus odisse vos; me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo quod opera eius mala sunt. 8. Vos
ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum, quia meū tempus nondū im-
pletū est. 9. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. 10. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascen-
dit ad diē festum non manifeste, sed quasi in occulto. 11. Iudæi ergo quærebant eū in die festo, & dicebant: Vbi
est ille? 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem di-
cebant: Non, sed seducit turbas. 13. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. 14. Iam
autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat. 15. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomo-
do hic litteras scit, cum non didicerit? 16. Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius,
qui misit me. 17. Si quis voluerit voluntatem eius facere: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à
me ipso loquar. 18. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit, qui autem quærit gloriā eius, qui mi-
sit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. 19. Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis
facit legem? 20. Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit Exod. 24. a 3.
interficere? 21. Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini: 22. Propterea Moyses
dedit vobis circumcisionem: (non quia ex Moyse est, sed ex patribus) & in sabbato circumciditis hominem. Sup. 5. 18. c. Leu. 12. a. 3.
23. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex Moysi: mihi indignamini quia totum
hominem sanum feci in sabbato? 24. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 25. Gen. 17. b. 10.
Dicebant ergo quidam ex Ierosolymis, Nonne hic est, quem quærunt interficere? 26. Et ecce palam lo- Deut. 1. c. 16.
quitur, & nihil ei dicunt. Nunquid vere cognouerunt principes, quia hic est Christus? 27. Sed hunc sci-
mus vnde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit. 28. Clamabat ergo Iesus in templo docens,
& dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nesci-
tis. 29. Ego scio eum; quia ab ipso sum, & ipse me misit. 30. Quærebant ergo eum apprehendere, &
nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. 31. De turba autem multi crediderunt in eum,
& dicebant: Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit? 32. Audierunt Phari-
sæi turbam murmurantem de illo hæc: & miserunt Principes, & Pharisæi ministros vt apprehenderent eum.
33. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum, qui me misit. 34. Quæ-
retis me, & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire. 35. Dixerunt ergo Iudæi ad semeti- Inf. 13. d. 33.
psos. Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus
Gentes? 36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis: & vbi sum ego, vos non pote- Leu. 23. f. 27.
stis venire? 37. In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, ve- Deut. 18. c. 15.
niat ad me, & bibat. 38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. 39.

mini fratres appellantur, vt Galat. 1. 19. Dicit enim Euangelista v. 5. eos fratres Christi, qui hoc illi dixerunt, nondum tunc in illum credidisse. Et credendum non est, nondum Apostolos credidisse: iis igitur assentior, qui existimat fratres hoc loco cæteros eius cognatos appellari, vt D. etiã Augustinus putat; siue ex matre, qui verè secundùm carnem cognati erant; siue ex patre, qui etsi vere cognati non erant, tamen esse putabantur, vt Matth. 13. 55. & loqui Euangelistam, non sua, sed aliorum opinione.

Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis.] Reprehendentiũ verba sunt, simul & hortantium. Nam & illius nimiam timiditatem notant, quod cùm tam clarus miraculis sit, in obscuro loco delitescat, nec satis habeat animi, vt debitam sibi ab hominibus gloriam consectetur; & vt id faciat, reprehensione ipsa cohortantur. Hanc vim illa habent verba *Transi hinc, & vade,* quasi dicãt, quid hîc obscurus delitescis: excede domo, & te, quis sis, omnibus hominibus ostẽde maximeque Ierosolymæ; quo omnium Iudæorum concursus fit hoc potissimum tempore.

Vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis.] Hæc altera videtur esse ratio, qua persuadere illi volunt, vt in Iudæã eat, vt discipulos, quos illic habebat, miraculis confirmaret. Sed prætextus hic potius, quam vera erat ratio. Nec enim illi de discipulorum cõfirmatione, sed de suaipsorum gloria videntur fuisse soliciti. Volebãt ex Christi miraculis Ierosolymæ in maxima frequentia hominum factis conciliare sibi aliquid gloriæ, demonstrari digito, illi sunt cognati Christi eius, qui tanta, tamque multa miracula facit. Quod enim paulo post dicit Euangelista, fratres eius nondum in eum credidisse, non sic intelligendum quasi nullo prorsus modo, sed quasi non omnino credidissent. Volebant igitur experiri in loco celebri, an ea posset facere miracula, quæ facta ab eo alibi narrabantur, vt aliquid ad se gloriæ redundaret. Exprimitur nobis in illis cognatorum ingenium: nihil solent ex nobis nisi honorem, aut vtilitatem suam quærere.

4. *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse.*] Quod noster vertit interpres, *In palam esse,* Græce est, ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι. Significat autem proprie παῤῥησία non quiuis, sed loquendi libertatem; quod non animaduertentes quidam interpretes exposuerunt, In libertate esse, id est liberum, tutumque à persecutoribus esse, sensu prorsus alieno. Quæ enim cohærentia rationis est, nemo in occulto quid facit, & quærit in tuto esse? Imo vero qui vult in tuto esse, non facit in publico, sed in occulto opera sua, ne sibi conflet inuidiam: inuidia autem periculum sibi aliquod creet. Alij aliquanto melius, sed tamen violente, & præter vocabuli vsum passiue interpretantur, In libertate loquendi esse, id est in ea existimatione, vt libere de eo homines loquantur. Etiamsi id nomen significaret, non posset hic esse sensus. Nam præterquam quod bene & malè de illo homines libere loqui poterant; manifestum est antithesim esse inter hæc duo mẽbra, *In occulto* facere, & esse in παῤῥησίᾳ. Itaque non dubito παῤῥησίαν hoc loco locum publicum, celebritatemque significare, esse in luce, celebrari omnium sermonibus, spectari omnium oculis, digito demonstrari. Nam & alibi ἐν παῤῥησίᾳ pro in aperto, in publico positum legimus, vt in hoc ipso capite ver. 13. & Mar. 8. 32. quemadmodum Leontium exposuisse video. Quare optime omniũ licet minus Latine vertit noster interpres *In palã esse.* Notauimus alibi quærere Hebræorum idiomate idem esse, quod velle: itaque sensus est, & vult, aut cupit esse celebris. Quibus

Hebraism. quærere pro velle.

A verbis, quemadmodum Chrysost. & Euthym obseruarunt, gloriæ in Christo cupiditatem notauerunt. Tanquam argumententur; nemo gloriam, & famæ celebritatem affectans, præclara opera sua in occulto facit: sic enim inuertenda sunt verba: tu gloriam affectas: non ergo debes in occulto miracula facere, quæ facis. Cùm dicunt, *Nemo in occulto quid facit,* illud, *quid* non quiduis, sed aliquid egregium, & singulare designat; vt cum dicitur mater filiorum Zebedæi accessisse ad Christum, vt peteret *aliquid ab eo,* id est magnũ quiddam, Matth. 20. 20.

Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.] Incertum an hæc dubitando, an exhortando cognati Christi dixe-
B rint. Quod statim Euangelista subiicit, *Nec enim fratres eius credebant in eum,* indicat dixisse dubitando, quasi dixerint, si vera sunt, quæ de te narrantur, quæque tute iactas, fac ea publice, vt omnes videant, & maiorẽ inde gloriam consequare; sicut illi dicebant, *Christus rex Israel descendat nunc de cruce, vt videamus, & credamus,* Mar. 15. 32. Si exhortando dixerunt, sensus est, Quandoquidem hæc tanta, tamque multa facis miracula, ostende teipsum mundo. Mihi vtroque modo dicere videntur. Nam, vt supra diximus, versuque sequenti dicturi iterum sumus, cum dicũtur fratres Christi in eum non credidisse, non ita intelligendum est, quasi
C nullo modo crediderint, sed quasi nõ bene. Itaque de eo, deque eius miraculis, an vera essent dubitabant. Dubitando igitur dicunt, *Si hæc facis.* Alia ex parte apparet eos ex miraculis Christi in publico faciẽdis aliquam sibi gloriam ambiisse; propterea exhortatos eũ fuisse, vt Ierosolymam iret. Quod dicunt, *Ostende teipsum mundo,* Ierosolymam intelligunt, quæ eo, quod caput erat regni, & quod templum habebat celeberrimum, frequentissime habitabatur. Sic loquuntur Pharisæi c. 12. 19. *Ecce mundus totus post eum abit.*

5. *Nec enim fratres eius credebant in eum.*] Reddit causam Euãgelista, cur ita fratres eius locuti essent, quod
D nondum eius miracula satis credere viderentur. Qui isti fuerint fratres, qui in eum non credebant, supra disputauimus ver. 3. Hoc certe tenendum, nec filios fuisse Ioseph, quemadmodum Græci auctores omnes, nec ex duodecim Apostolorũ numero, vt Chrysostom. Cyrillus, Theophylactus, Euthym. & auctor anepigraphus citatus in Græca Catena sentiunt. Nã, vt recte Rupertus argumentatur, iam supra c. 6. 68. omnes Apostoli, vno per Christum excepto Iuda, ore Petri responderant, *Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.* Dicuntur autem nondum in illum credidisse, non quòd nullo modo crederent; sed quòd non
E satis crederent. Etenim, si nullo modo credidissent, nullã habuissent spem aliquid ex eius miraculis gloriæ colligendi, quam se vtique habere indicant, cum vt sese mundo ostendat, exhortantur. Euthymius existimat, credidisse quidem in Christum, sed non tanquam in Deum. Recte August. Chrysostom. Theophylactus, propterea nõ credidisse, quia cognati erãt. Ac vere illi quidem dicunt: nullum enim maius impedimentum esse solet & credendi, & omnino meliorem sequendi vitam, quàm cognationes, quàm caro, quàm sanguis. *Loquebatur,* inquit Aug. *caro carni; sed caro sine Deo, carni cum Deo. Loquebatur enim prudentia carnis verbo, quod caro factum est, & habitauit in nobis.*

Nullum maius impedimentum credendi, quam caro & sanguis. Tract. 28. Sup c. 1. 14.

6. *Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum.*] Diuus Augustinus, Beda, & Rupertus tempus suum Christum vocare putant tempus consequendæ gloriæ, cuius consequendæ causa fratres eum hortati fuerant, vt Ierosolymam se conferret: sed de alia respondere gloria, quàm ad quam illi consectandam adhortabantur. Illi humanam intelligebant gloriam, illum de diui-

Digitized by Google

na respondisse, *Tempus meum nondum aduenit.* Quasi dicat, maior mihi gloria, quàm vos potestis animo concipere, proposita est, vt exalter, vt sedeam ad dexteram Patris, vt detur mihi *nomen, quod est super omne nomen*; sed eius gloriæ consequendæ tempus nondum aduenit; multa mihi prius patienda sunt. Cyrillus, &, vt videtur, Ammonius tempus manifestationis intelligunt, quasi respondeant ad vltimum illud verbum, *Ostende teipsum mundo*, dicens, tempus ostendendi me nondum aduenit. Apollinarius in Græcorum Catena tempus meum ad festa celebranda; tempus enim mihi passionis est, atque afflictionis, non gaudij atque lætitiæ. Quidam simpliciter interpretantur, tempus ascendendi Ierosolymam, vt vos petitis, nondum aduenit. Verus sensus est, quem Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius exposuerunt, nondum venisse moriendi tempus, quod sibi à Patre præscriptum fuerat. Hoc enim tempus suum, aut, quod idem est, horam suam Christus vocare solet, vt infra versu 30. & cap. 8. 20. & 13. 1. Et propterea in Iudæa versari nolebat, *quærebant eum Iudæi interficere*, vt versu 1. dictum est: ipse vero nolebat mori ante constitutum à Patre tempus; & quamuis posset vi, aut miraculo effugere Iudæorum manus, malebat tamen id sine vi, ac sine miraculo facere. Quia ergo cognitos habebat Iudæorum animos, sciebatque fore, vt si Ierosolymam iret, se occidere conarentur, pro eodem habet ire Ierosolymam, & ad mortem ire; & quia moriendi tempus nondum aduenerat, dicit se Ierosolymam ire non posse. Putat etiam Leontius probabile esse voluisse fratres Christi inflammatos inuidia tradere illum in Iudæorum manus, ideoque respondisse, *Tempus meum nondum aduenit*, quasi dicat, Quid vultis cogere me ante tempus mori? At postea iit? Ita est; sed voluit hoc loco significare quid sibi tanquam homini faciendum foret: periculum, quod alia ratione superare non posset, fuga declinandum; postea eundo declarauit, quid tanquam Deus facere valeret: in medio nimirum periculo sine periculo versari. Quid ergo est, *Tempus vestrum semper est paratum?* Augustinus, Beda, & Rupertus conuenienter exponunt alteri sententiæ, tempus humanæ quærendæ gloriæ, quam vos solam quæritis, semper est opportunum, quia ad eum sine labore, sine morte venitur. Quam etiam interpretationem, aut illi non dissimilem Cyrillus probat, *Quæcunque*, inquit, *maiori dispensationi res subiacent, non quouis tempore commode aguntur; quales erant res Christi; res autem eorum, qui maiora negligunt, humiliora sequuntur, quouis tempore suscipi possunt.* Melius Ammonius, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius existimant propterea dixisse tempus eorum semper paratum, id est opportunum esse, quia nullum illis, quocunque tempore Ierosolymam irent, periculum imminebat: posse quocunque tempore, quocunque loco eum mundo versari, cum ipsi de mundo sint: se non posse, qui mundo sit inimicus: quemadmodum in exercitu, qui amici sunt, quouis tempore interdiu, noctu, mane, vesperi, tutò versantur: hostes non item. Hoc est, quod statim subiicit, *Non potest mundus odisse vos, me autem odit.* Alio ergo sensu sumit suum, & fratrũ suorum tempus: suum patiendi, fratrum eundi Ierosolymam. Sæpe docuimus id non solum non absurde, sed etiam eleganter fieri solere. Continent igitur hæc verba tacitam quandam reprehensionem, Fratres Christum subreprehenderunt, quòd in Iudæam ire nollet: Christus eos contra subreprehendit, quòd ire tuti possent, quod esset argumentum eos homines esse mundanos, quales mundus, Iudæique diligerent. Vtroque loco non χείρων, sed πονηρὸς Græce legitur, quod non qualecunque, sed idoneum, opportunum ad aliquid agendum significat tempus. Id tamen ipsum addito epitheto magis expressit, ἕτοιμος *paratum*, id est opportunum.

Mar. 16. 19. Act. 7. 56. ad Philip. pen. 2. 9.

Quid tempus suum Christus, & horam suam vocare soleat.

Lib. 4. c. 3.

7. *Non potest mundus odisse vos; me autem odit, quia testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt.*] Non dubium quin causam reddat, cur eorũ tempus semper paratum sit; id est cur quouis tempore sine periculo in mundo, hoc est inter Iudæos tuti versari possint: quia & ipsi similes illis sũt, & mũdi ipsius mẽbra; & non potest mundus, quæ sua sunt, habere odio. Similis sententia cap. 8. 23. *Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo*, & c. 15. 19. *Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret*, & cap. 16. 20. *Plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit.* In hanc sententiã Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Leõtius, Beda, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus exponunt. Animaduertit autem Chrysostomus allusisse Christũ ad id, quod eius fratres dixerant *manifesta teipsum mundo* ver. 4. Quia enim hortati fuerant, vt sese mundo, quis esset, declararet, respõdisse, ipsos id tuto posse facere, quia de mundo essent, & mundus non posset odisse suos. Mundum, vt obseruant Ammonius, Leontius, Cyrillus, & Euthymius, Iudæos vocat τὰ κοσμικὰ φρονοῦντας, *qui mundana sapiebant.*

8. *Vos ascendite ad diem festum hunc; ego non ascendo ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.*] Cur iubeat, aut concedat fratres suos ad diem festum ire, se verò significet ire non posse, manifesta ex superioribus est ratio, quòd illis nullum à mundo periculum immineat, sibi immineat; nisi aut latebris, aut diuina declinet potentia. Illud hoc loco multos, præsertim Latinos, vexat interpretes, quomodo dicat se non ascendere, aut ascensurum non esse ad diem illum festum, cùm posteà ascenderit. Obiiciebat Porphyrius hũc locum Christo, vt probaret esse mentitum, aut non satis sibi constitisse, vt auctor Hieronymus est 2. contra Pelagianos libro. Ex loci difficultate lectionum quoque varietatem natam fuisse arbitror, dum vt ad suum sensum locum flectat, alius addit, alius demit. Nonnulli totum hoc membrum præciderunt, *Ego non ascendo ad diem festum hunc.* Itaque in quibusdam etiam Græcis codicibus non est. Alij non legunt ταύτην, hunc. Alij legunt οὔπω ἀναβαίνω, nondum ascendo. Alij οὐκ ἀναβαίνω νῦν, non ascendo nunc. Interpretationes varias recitemus: nam simul & quæ vera interpretatio, & quæ vera sit lectio, declarabimus. Si legamus οὔπω ἀναβαίνω, nondum ascendo, omnis tollitur quæstio. Qui enim dicit se nondum ascendere, non dicit se postea non ascensurum: itaque quod paulo post ascenderit, nihil contrarium dictis fecit. Huic autem lectioni multa argumenta auctoritatem præbent. Primũ innumeri pene codices Græci, in quibus eo modo legitur; maxime vero antiquissimus ille Vaticanus toto terrarũ orbe celeberrimus. Deinde auctores graues Nõnus, Chrysostomus, & Euthymius, qui ita non solùm legunt, verum etiam exponunt; eodemque modo arbitror Theophylactum legere, etsi in Aldino codice ἔτι legitur, sed, vt opinor, pro οὔπω vitio manifesto. Leontius, & Ammonius videntur legisse νῦν, nunc, sententia eadem. Sed vix mihi persuadere possum, aut οὔπω nondum, aut νῦν nunc esse legendum. Primum, quia multi & Græci, & Latini non legunt auctores. Non Cyrillus, nõ Euthymius, non Beda, non Strabus, non Rupertus, non quisquam, quod sciam, Latinus auctor. Itaque non dubito, Latinum nostrum interpretem non ita legisse, quemadmodum & ex omnibus vetustis codicibus, & ex Latinis apparet cõmentariis. Denique illa altera lectio non videtur cum Christi

Porphyrii obiectio in hunc locũ.

Digitized by Google

Christi consilio bene conuenire. Volebat enim proculdubio cognatis suis significare se nec tunc, neque postea ad festum ascensurum; vt ipsi sine se ascenderent. Quod si dixisset, *Nondum ascendo*, aut, *Non ascendo nunc*, haud obscure illis significasset paulo post ascensurũ esse: itaque sine illo ire noluissent, sed expectassent. Statuamus igitur legendum esse, *Non ascendo ad diem festum hunc*, & verum horum verborum quæramus sensum. Nam si secus legendum est addita particula *nondum*, opus non est quærere, cum nulla sit quęstio. August. & Beda exponunt, *Non ascendo ad diem festum hunc*, id est, ad humanum festum, ad humanam celebritatem, ad quam ideo vos me cupitis ascēdere, vt humanam colligam gloriã. Similis alia est eiusdē Augustini interpretatio, *Non ascendo ad diem festũ hunc*, scilicet Scenopegiã; quia in eo festo ego sum, per illud ego significor, tãquam per figuram veritas. Quare non opus est, vt ego ad illum ascēdam, sed vt ille ad me descēdat. Alio sed simili modo Strabus interpretatur, Non ascendo ad patiendum, de qua passione antea dixerat, *Tempus meum nondum aduenit*, in hoc die festo tabernaculorum, quia non id mihi ad patiendũ constitutũ est tempus, sed in festo Paschæ, quo festo passurus sum. At hæc explicatio nodum non soluit. Si enim dixerat se ad festum Scenopegiæ ascensurum non esse, quomodo post ascendit? Nisi dicat ascendisse quidem, sed non ad patiēdum, quemadmodum se negauerat ascensurum. Verum hoc ipsum est durũ. Eucherius in quæstionibus in Ioannem putat, cum Christus dixit se ad diem festum illum non ascensurum, primum eius festi intellexisse diem, qui proprie festus dies appellabatur. Per septem enim dies tabernaculorum festum, vt ver. 2. diximus celebrabatur. Nō ergo ascendit Christus ad festum, id est, ad primũ diem, sed *iam festo die mediante*, vt ver. 14. tradit Euangelista. Quam interpretationem etiam probant Augustinus, Cyrillus, & Ammonius: *Non ascendo ad diem festum hunc*, id est, huius festi celebrandi causa. Ascendisse autem postea, non vt festũ ageret: sed vt Iudæos doceret. Quę interpretatio idcirco mihi minus videtur apta, quia dubium non est ideo postea Christum ascendisse, vt festum celebraret, ne legem violare videretur. Nolim arrogantiæ tribui, si inter tam graues auctores meam ego cum illis minime comparandus dixero sententiam. In domo omnes Domini laboramus, vnusquisque in eius ornamētum confert, quod ab eodem Domino sibi datur. Credo ego Christum ex cognatorum suorum opinione locutum esse. Illi quidem purum hominem esse putabant, an aliquid supra cęteros haberet homines, de eo dubitabãt, volebantque an ita esset faciendis Ierosolymę miraculis experiri: tanquam hominem, quod in obscuro lateret loco, reprehendebant: tanquam hominem hortabantur, vt ascenderet ad diem festũ, ibiq; ederet miracula ea, quæ edidisse alibi ferebatur, vt aliquid ad se inde rediret gloriæ. Eodē sensu negat Christus se ad eum diem festum ascēsurum esse, quia si purus ascēdisset homo, qualem illi esse arbitrabantur, non potuisset Iudæorum resistere potestati occidere se volētium, & tempus eius moriendi nondum aduenerat. Hoc modo, quo se negauit ascēsurum, ne postea quidem ascendit; verum ascēdit diuinitate plenus, atque munitus, qua effecit, vt nihil in se designare posset quantumuis inflammatum Iudæorum odium. Solet Christus frequenter hoc modo loqui, quasi solũ esset homo accommodate ad eorum, quibuscum agit, opinionem. Vt cum adolescenti illi dixit, *Quid me dicis bonum, nemo bonus nisi vnus Deus*, indicans se neque bonum, neque Deum esse non quidem sua, sed adolescentis opinione. Ita mihi Rupertus videtur, aliis licet explicet verbis, hunc locum intellexisse. Certe longe non abit ab hoc sensu. Cur ergo dicet aliquis nō statim Christus cum illis ascēdit eo ipso modo quo postea dicitur ascēdisse? In promptu ratio est, noluit eorum de se prauam opinionē confirmare. Si enim tunc cum illis ascendisset, visus fuisset eorum votis assentiri, ideoque ascendere, vt humanam sibi pararet gloriã, quemadmodum illi desiderabant. Ascendit ergo postea, vt & legi satisfaceret, & vt suo, non illorũ sensu ascendere videretur. Cur ergo *nō manifeste, sed quasi in occulto*, vt ver. 10. dicit Euangelista, cum Deus esset, qui siue occulte, siue palam ascenderet, iuxta potuit periculum deuitare? Nolebat diuinitate sua, & miraculis vti, nisi in rebus omnino necessariis, vbi humana deficiebat industria, qua quamdiu ea satis erat vtebatur. Vt homo igitur, ascendit occulte: cum celari non potest, & in medio periculo versatur, celabitur vt Deus. Quæ ad versus 9 & 10. expositionem pertinēt, vide supra, & infra ver. 11.

Vers. 6.

Auctoris expositio.

Christus sæpe loquitur vt homo ad auditorum opinionem accommodate.

Mat. 19. 18

11. *Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, vbi est ille?*] Iudæos vocat Euangelista Ierosolymitanos ciues, neque eos quidem omnes, sed primores, sacerdotes, Scribas, Pharisęos, & populi principes. Hi enim erant, qui Christo insidias ponere solebant, vt Leontius, & Theophylactus obseruarunt. Nam populum eum fuisse, qui dicebat, *Bonus est* ver. 12. Quærebant autem eum ad necem, vt Chrysostomus, Cyrillus, Theophylact. & Euthym existimant: id ex ver. 13. perspicuum est, vbi Iudæi turbæ opponuntur. Dictum enim fuerat c. 5. 18. propter sanatum ad probaticam piscinam paralyticum Iudæos eum interficere voluisse. Aut quærebant, vt Leontius ait, vt aliquod viderent ab eo fieri miraculum, vnde calumniãdi arriperent occasionem, quemadmodum in sanato fecerant paralytico. Cæterum quocumque tandem prætextu interficere voluisse, nō modo ex c. 5. 18. quod remotum est argumentum: sed multo maxime ex hoc ipso c. ver. 25. perspicuum est, *Nonne hic est, quem quærunt interficere? Et ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.* Itaque recte Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius obseruarũt summum eos scelus in die festo quē maxime sanctificare oportebat, patrare voluisse. Quo die potissimum quærere debebant Christũ vt in illum crederent, quęrebant, vt occiderent. Idē hodieque multi Christiani faciũt dies festos, quos in colendo, adorandoque Deo impēdere debebant, in blasphemando, in offendendo, in crucifigendo consumunt. Obseruarunt etiam Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus verba illa, *Vbi est ille?* odium, atque contemptum quendã præ se ferre. Non enim dixisse, vbi est Iesus, aut, vbi est Christus? sed *Vbi est ille*, non solum non appellantes, quod est honorificum: verum etiam ignominiosum aliquod verbum intelligentes, quasi dicant, Vbi est seductor ille? Vbi est violator ille legis? sicut dicunt ver. 12. *Non, sed seducit turbas.* Et Matthęi 27. 63. *Recordati sumus, quia seductor ille dicit adhuc viuens, post tres dies resurgam.* Potest & illud quæri, nō quam ad rem, sed qua occasione Iudæi Christum quæsierint, cum non venisset cum cognatis suis ad diem festum. Augustinus, Cyrillus, & Beda putant ideo quæsiuisse, etsi nesciebant, an venisset, quia credebant eum, qui tantam sanctitatem profiteretur, qui tot miracula edere soleret, festo non defuturum. Potest etiam probabiliter dici non quæsiuisse eum, nisi posteaquã Ierosolymam ascendit. Inaudisse enim eos ab iis, qui eum Ierosolymæ vidissent, in vrbe eũ esse. Nã quod ab omnibus dici solet, Christum non primo die, sed quarto post cognatos suos die venisse Ierosolymam, quod dicat Euangelista ver 14. ascendisse *die festo mediante*; non videtur mihi pro-

Qua occasione Iudæi Christum quæsierint.

FFf

bari posse. Quin existimo primo ascendisse die, non tamē cum fratribus suis. Cum enim ideo ascenderit, vt legi satisfaceret, & lex iuberet, vt per dies septem festum illud celebraretur, quis credat Christum non integrum celebrasse? Nec ex Euangelista colligitur eum non ante dimidiatum venisse festum, sed cōtrarium potius colligitur. Non enim dicit *die festo mediāte* Ierosolymam, sed *in templum* ascendisse; festum autem nō in templo, sed in vrbe, & in campo positis tabernaculis celebrabatur. Imo non significat Euangelista tunc primùm in templum ascēdisse, sed tūc primum ad docendum ascendisse. Contra vero vers. 10. haud obscure indicat eum statim ad primum ascendisse diem. Cum enim dicit, *Cum autem ascendissent fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum*, aperte profecto indicat statim, postquam discesserunt, & ipsum discessisse: nec quidquam expectasse aliud, quàm vt prius fratres discederent, ne cum illis iret. Itaque credendum est eodem die, sed aliquāto post fratres suos discessisse. Quid? quod potuit fortasse vno, vel altero die post fratres discedere, & tamen ad primum diem adesse festi: siue quia credibile est fratres ei* vno, vel altero die antequam festū inchoaretur, Ierosolymā peruenisse, vt quæ necessaria erat ad festi celebrationem, sibi compararent, siue quia potuit Christus tēporis momento peruenire, quemadmodum alibi fecisse legimus c. 6. 24. Duorum sequentium versuum explicationem quære partim supra in hoc ipso versu, partim versu sequenti.

13. *Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum.*] Ad eos hoc referendum est, qui bene de illo loquebantur, vt Augustinus, & Beda adnotauerunt. Nam qui male de eo loquebantur, nihil à Iudæis metuebant. *Qui dicebant, seducit turbas*, inquit Augustinus, *sonitus eorum audiebatur tanquam aridorum foliorum. Seducit turbas, clarius sonabant: Bonus est, pressius susurrabant.* Hoc non solùm in Christo, sed etiam in membris Christi, in viris sanctis, & religiosis vsu venit. *De omnibus seruis eius*, inquit idem Augustinus, *hoc dicitur modo. Quicunque eminet in aliqua gratia, spirituali ne profectu, alij dicunt, quia bonus est; alij non, sed seducit turbas. Vnde hoc? quia vita nostra abscondita est cum Christo in Deo.* Constat ex hoc loco solos principes, sacerdotes, Scribas, & Pharisæos, & si qui alij in populo eminebāt, Iudæos hîc, & paulò supra versu 11. vocari. Hîc enim Iudæi, & populus, aut quod idē est, turba opponuntur. Qui enim dicebant vers. 12. *Non, sed seducit turbas*, haud dubie de turba non erant. Turba ergo dicebat, *Bonus est*; principes dicebant, *Non, sed seducit turbas*, vt recte Chrysostomus, & Theophylactus animaduertunt; principes palā, & clara voce loquebantur, turba *palam propter metum Iudæorum*, id est, principum, loqui non audebat. Nam & illi ipsi de turba, qui dicebant, *Bonus est*, quique propter metum Iudæorum non audebant palam loqui, Iudæi vtique erant, vt Cyrillus notat; sed tanquam non Iudæi, Iudæis opponuntur, aut quia turba ex omni gēte mixta erat; principes autem esse non poterant nisi Iudæi; aut quia cum principes omnium Iudæorum personam sustinerent, Iudæi absolute vocabantur.

Tract. 28.

Ibid. paulo sup.

Coloss. 3. 3.

Iudæi appellantur Pharisæi, & alij principes.

14. *Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat.*] Docuimus ver. 2. festum illud Scenopegiæ, siue tabernaculorum per septem dies, sicut azymorum festum celebrari debuisse, Exod. 23. 16. Leuit. 23. 34. Deuter. 16. 13. Dixit ergo Euangelista *iam die festo mediāte*, id est tertio, vel quarto festi die Christum in templum ascendisse. Non dicit tunc ascendisse Ierosolymam, sed in templum. Nam Ierosolymæ quidem ipso primo festi die fuerat, vt vers. 11. disputauimus. Quæri verò solet, quamobrem ante in templum non ascenderit. Docuimus ver. 11. non constare tunc primùm in templum ascendisse, sed tunc primum ascendisse docendi causa, quin probabile esse prius ad orandum ascendisse, ac inde fortasse murmur illud de illo natum varium, quòd visus fuisset in templo, ansamque de se varie loquendi hominibus præbuisse. Quod si quæras, cur docendi causa non prius in templum ascenderit, causas eius rei duas graues auctores afferunt. Altera est, quod voluerit, vt prius nimis inflammata contra se Iudæorum ira deferuesceret, vt Ammonius, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius scribūt. Altera, vt maius sui audiendi ipsa expectatione desiderium iniiceret, vt Theophylactus ait. Addit idem auctor voluisse, vt liberiores auditores ad audiendum essent, minusque aliis curis occupati, primis autem festi diebus omnes occupatos fuisse in parandis rebus ad diem festum necessariis. Aliter Augustinus, & Beda, quòd ante latuerit, exempli fuisse, & infirmitatis humanæ; quod postea prodierit, potestatis fuisse diuinæ. Moraliter præter consuetudinem Cyrillus suam notat non dixisse ingressum in templum fuisse, sed ascendisse, quod ardua res sit in templum, & sancta cōscendere, id est, docendi munus suscipere. Quid ea concione Christus docuerit, Euangelista non dixit, vt Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus animaduertunt, qui vellem eius rei causam aliquam reddidissent. Credendum est nihil nisi vtile, & ad salutem imprimis necessarium docuisse, sed quia non id Ioannes agebat, vt singula narraret, quæ Christus docuisset, dixissetue, sed vt colloquiū, disputationēque cum Iudæis Christi, & vnde occasionē habuisset, exponeret, cætera prætermisit, hoc vnum dicere contētus, ita docuisse, vt ipsi etiam aduersarij mirarentur. Itaque absurdi plane, & inepti hęretici sunt, qui nihil existiment, quod ad salutem nostram fuerit necessarium, in sacris litteris prætermissum.

Cur nō ante Christus ascenderit.

Moralis obseruatio Cyrilli, præter consuetudinē ipsius.

15. *Et mirabantur Iudæi dicentes, quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?*] Non dubium, quin hoc etiam loco Iudæos solos principes, sacerdotes, Scribas, & Pharisæos vocet, quemadmodū supra ver. 11. & 13. quo magis mirum est, eos ipsos eius doctrinam miratos fuisse, qui paulo ante ad calumniam eum, necemque conquirebānt. Atque hoc ipso consilio Euangelista notauit, vt inde intelligeremus quanta vis doctrinæ, verborumque eius fuerit, vt Leontius admonuit. Non admirantur doctrinam ipsam, vt Chrisost. Theophylactus, & Euthymius obseruarunt; nec enim credebant, quæ dicebat, vera esse; sed quia orationem eius non vulgarem, sed doctam, & litteratam esse videbant, mirabantur, vnde tantum illi doctrinæ esset, cum minime didicisset. Atqui sciebant eum non didicisse, cum paulo præsertim ante significassent, eū se non nosse dicentes, *Vbi est ille*, vers. 11. quemadmodum Cyrillus obseruat. Sciebant sacerdotes, Scribæ, & Pharisæi scholas suas puerum nō frequentasse, eaque erant arrogātia, vt existimarent nihil extra scholas suas litteratum esse posse. Cauendum ne nos Pharisæis istis similes simus, neminemque putemus quicquam scire posse, nisi sub nostra fuerit ferula; doleamusque iuuenes succrescere, qui nescio vnde repente emergētes, ea sciāt, quæ nos senes, canoque doctores capite ignoremus.

16. *Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me.*] Hanc, vt arbitror, ob causam Christus in templum ascenderat, docereque cœperat, quòd sciret Iudæos admiraturos, indeque se captare occasionem posse de se, de doctrina, deque officio suo copiose disserendi: eodēque consilio cre-

Digitized by Google

dendum est Euangelistam commemorasse; vt quod Iudæos Christus, id nos ipse doceret. Nota hoc loco est Augustini quæstio, quam & Chrysostomus, & Leontius, & Beda mouent. *Hæc est profunditas prima*, inquit Augustinus, *Videtur enim paucis verbis quasi contraria locutus. Non enim ait, Ista doctrina non est mea; sed, mea doctrina non est mea Si non tua, quomodo tua? Si tua, quomodo non tua? Tu enim dicis vtrumque & mea, & non mea. Nam si dixisset, Ista doctrina non est mea, nulla esset quæstio.* Explicatio quæstionis ex huiusmodi loci explicatione pendet. Variè autem à diuersis auctoribus explicatur locus. Omnes in hoc conueniunt, alio sensu Christum dicere doctrinã suam, alio non suam, cùm de vna, eadémque doctrina loqueretur. Sed in eo dissident, quòd alij alio modo doctrinam suam vocare putant; itemque non suam. Augustinus, Beda, Strabus, suam, id est, seipsum vocare dicunt. Esse enim Christum ipsum doctrinam, quia verbũ erat Patris: ac perinde esse, *Mea doctrina non est mea*, ac si diceret, ego non sum verbum meum, sed verbum eius, qui me misit. Vereor, ne nimis hoc subtile sit. Melius idẽ August. lib. 1. de Trinitate c. 11. & 12. suam vocasse, vt Dei, non suam, vt hominis. Alij suam vocasse, id est, quam à nemine didicisset, sed quam vt Deus haberet ex Patre; nõ suam, quia Patris erat. Atque hac ratione rectè ad Iudæorum admirationem respondere dubitantium, quo modo litteras sciret, cum non didicisset; se non didicisse, sed ex Patre accepisse. Sic Chrysostomus, Leontius, & Euthym. &, vt videtur, Græcus Ammonius. Chrysostomi verba sunt. *Quomodo idem eiusdem potest esse, & non esse: Esse quia à nullo doctus loquebatur; non esse, quia Patris doctrina erat. Quomodo ergo dicis, Omnia, quæ sunt Patris mea sunt, & quæ mea, Patris? Si quia Patris doctrina est, propterea non est tua, falsum illud est. Ideo enim tua esse debuit. At hoc verbum, Non est mea, maiorem in modum Patris, & suam vnam doctrinam esse indicat; quasi dicat, nihil habet diuersum tanquam alterius. Quod si persona alia sum, idem tamen & dico, & facio; vt non existimetis aliud à Patre, sed idem me & dicere, & facere.* Alij suam vocasse, quàm Iudæi suam, id est à se inuentam esse putabant, & non suam sensu contrario, quam non ipse excogitasset, sed à Patre accepisset, vt Euthym. Alij suam, id est quam suo nomine docere videbatur, nõ esse suam, id est non suo, sed Patris nomine docere. Verissimum ego sensum arbitror, qui simplicissimus est; vt suam vocet, quam docebat; non suam, id est non à se inuentam, sed acceptam, à Patre. Id enim agebat, vt probaret, vnde doctrinã haberet eam, quam docebat, quia de ea potissimum re Iudæi dubitabant. Et statim addit, *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar.* Suam ergo vocauerat, quam docebat, quã loquebatur, non suam, quia non ex se, sed ex Patris præscripto loquebatur. Dicit autem nõ esse suam, id est, non ex se habere vt homo erat, sed esse Patris. Quemadmodum & Ambrosius exponit aduersus Arianos disputans lib. 2. de fide c. 4. & lib. 5. c. 3. Nam & Arianos hunc locum obiecisse, vt Filium cõfirmarẽt minorem esse Patre, ex eodem Ambrosio, & ex August. lib. 1. de Trin. c. 12. & lib. 2. c. 3. colligimus. Poterat eorum obiectio nõ eo tantùm, quo diximus, modo, veraque explicatione loci; sed alio etiã propulsari, particulam illam, *Non*, scripturæ vsu non solam aliquando negationẽ significare, sed vim etiam habere exclusiuæ particulæ, idemque valere atque *non solum*; itaque sensum esse, doctrina mea non solum est mea, sed etiam eius, qui misit me. Multa eiusdem generis exempla reperiuntur, *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis*, id est, non vos soli, sed etiam spiritus patris vestri, & *nolite putare, quod ego accusaturus sim vos apud Patrem; est, qui accuset vos Moyses*; id est, non ego solus; &, *qui credit in me, non credit in me; sed in eum, qui misit me.* Cur ergo hoc loco non dixit, Mea doctrina non est humana, sed diuina, aut, Mea doctrina non est ex homine, sed ex Deo? quod vtrũq; & breuius erat, & clarius. Voluit, inquiunt Cyrillus, & Ammonius, etiam doctrinam, quam sibi ipsi tanquã Deo tribuere potuit, Patri tribuere, vt plus apud Iudæos haberet auctoritatis.

Tract. 29.
Homi. 48.
Quomodo Christus doctrinam suam dixerit suam nõ esse.
Vers. 37.
Non *particula posita pro nõ solum.*
Matt. 10. 20.
Sup. 5. 45.
Inf. c. 12. 44.

17. *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar.*] Ad experientiam eius, quam tradebat, doctrinæ prouocat. Optimum, & efficacissimum probationis genus. Si autem experiendam doctrinam ipsam inuitasset, nihil argumentum haberet obscuritatis; sed quia iubet Patris facere voluntatem, non satis apparet, quomodo, qui Patris fecerit voluntatem, continuo cogniturus sit Christi doctrinam diuinam, non humanam esse. Cyrillus nõ de quauis Dei interpretatur voluntate, sed de ea, qua neminem perire vult, etiam si violandum sabbatum sit propter salutem hominis; quẽadmodum ipse in sabbato Patris secutus voluntatem sanauerat paralyticũ. Ad illud enim factum alludere; in quo facto, si Dei obsequerentur voluntati volẽtis perire neminem, cognoscerent Christi doctrinam, qui etiam in sabbato curandum esse docebat, cõsentaneam esse Patris voluntati. Hæc interpretatio præter hoc, quod nimium sensum restringit, non nititur loco. Nulla enim hîc mentio facta fuerat docuisse Christum in sabbato curandum. Et est probabile nihil ea de re dixisse, cum neminem tum in sabbato curasset. Melius August. & Beda, ideo, qui Patris fecerit voluntatem, cogniturum esse vtrum Christi doctrina ex Deo sit, quia nisi crediderimus, non intelligemus, quasi Patris voluntatem vocauerit, vt in se omnes homines credant. *Si non intellexisti*, inquit Augustinus, *crede. Intellectus enim merces est fidei. Ergo noli quærere intelligere vt credas, sed crede, vt intelligas, quoniam nisi credideritis, non intelligetis.* Sed hoc etiam sensum restringit. Optime omniũ Chrys. Theophyl. Euth. & Rupert. voluntatem Patris generaliter omnia eius præcepta vocari, quæ qui facit, is Patrem amat; qui Patrem amat, & Filium à Patre missum amet necesse esse; qui autem Filium amauerit, facile cogniturum eius doctrinam cum Patris consentire voluntate, illique esse crediturũ. Ipsã enim per se Christi doctrinã diuinam esse, atque credibilem; nihil impedire quominus ei Iudæi credant, nisi quòd alieno à Christo animo essent, odio illis intellectum, atque iudiciũ occæcante. Tollant odium, ament Patrem, eiusque faciãt voluntatem, facile discussis tenebris clarissimam doctrinæ suæ veritatem visuros esse.

Isai. 7. 9. secundum Septuaginta
Tract. 29.

18. *Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit.*] Hæc altera est ratio, vt Chrysost. Leõtius, Theophylactus, & Euthym. admonent, qua probat quod dixerat ver. 16. doctrinam suam non esse suam, id est, nõ humanam, sed diuinam esse: quòd non quærat suam, id est, humanam, sed Patris, id est diuinam gloriam. Concludit hoc syllogismo: *Qui à semetipso loquitur*, id est qui suæ doctrinæ ipse auctor, & inuẽtor est, *suam* id est, ingenij, atque inuentionis propriæ gloriam quærit; ego gloriam meam non quæro, non ergo ex me ipso loquor, id est, *doctrina mea non est mea.* Morale non necessarium argumentum est. Fieri enim potest, & verò ita fieri deberet, vt aliquis eius sententiæ, quam inuenerit, gloriam non ad se, sed ad Deum referat. Sed hoc raro accidit, contrarium morale est. Itaque non argumentatur ex causis veris rei, sed ex corruptis hominum moribus. Putant August. & Beda Antichristum his verbis designari, qui cùm vene-

rit, non Dei, sed suam gloriam quæsiturus sit: sed generalis sententia est, qui ex se, & non ex Deo loquuntur. Nā & qui aliquid ex se, hoc est ex propria inuentione loquitur, si non suam, sed Dei gloriam quærit, non ex se, sed ex Deo loquitur, quia idipsum, quod inuenit, ex Deo, id est, Dei incitatus amore, & propter Deum inuenit.

Qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.] Nunc proprie de se loquitur, & minorem syllogismi propositionem, & conclusionem simul ponit, quasi ad hunc modum dicat: Ego non quæro gloriam meam, sed gloriam eius qui misit me, ergo ex me ipso non loquor, sed ex Deo, qui me misit. Cæterum pro, ex me ipso non loquor, quod ante dixerat, quodque recte concludendum erat, dixit, *verax est, & iniustitia in eo non est*, id est, verax sum, & neminem fallo: Loquitur enim de seipso per tertiam personam. Cur ergo non conclusit, quemadmodum concludendum erat, ergo ex me ipso non loquor? Vt id ipsum diceret efficacius. Propterea quippe disputabatur, vtrum ipse ex se, an ex Deo loqueretur, vt intelligeretur, an ei⁹ doctrina vera esset, an fallax. Alioqui nihil referebat, quomodo loqueretur, ex se, an ex Deo. Est ergo duorū in vno syllogismorum implicatio, qui hoc modo, vt intelligantur, sunt resoluendi. Qui ex se loquitur, gloriam suam quærit: Ego nō quæro gloriā meam, ergo non ex me loquor. Rursus, qui nō quærit gloriam suam, sed gloriam Dei, is vera dicit, & non fallit, (nullam enim fallendi causam habet, qui se ipsum non quærit:) ego nō quæro gloriam meam, sed eius, qui misit me; vera ergo dico, nec fallo. Vidit hoc acutè Rupertus plerumque bonus auctor. Iniustitiam vocat fraudem.

19. 20. *Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?* Omnis hoc loco disputatio est, quomodo hæc verba cum superioribus hæreant. Noui quidam auctores sunt non esse vllam quærēdam cohærentiam, vbi nulla sit. Etenim sæpe Euangelistas solere res sine vllo ordine narrare, & veluti in cumulum coniicere, quod hoc loco Ioannes fecerit. Hac regula vtendum esset, si nullam possemus omnino sententiarum coniunctionem reperire: at poterimus fortasse si quæramus. Omnes veteres auctores, quos equidem me vidisse memini, docent propterea Christum hæc subiecisse, vt crimen, quod sibi Iudæi obijciebant, in ipsos retorqueret. Accusatus ab illis fuerat, quod legem Moysis nō obseruaret, quod sabbato paralyticum curauisset, cap. 5. 9. 10. dicit eos esse, qui legē Moysis minime seruent. Moysem enim prohibere, ne insontem hominem occidant, velle autem se occidere hominem innocentem: propterea statim addere, *Quid me quæritis interficere?* Sic Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Rupertus, Leontius, Theodorus Mopsuest. & Theodorus Heracleensis. Solus Augustinus, & eum secutus Beda, paululum dissident. *Ideo*, inquiunt, *quæritis interficere, quia nemo ex vobis facit legem; nam si legem faceretis, in ipsis litteris Christum cognosceretis, & præsentem non occideretis.* Hactenus his auctoribus assentior, vt existimem propterea dixisse Christum, *Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?* quia accusatus à Iudæis fuerat, quod legem Moysis non obseruaret, & tanquam legis violator ad necem ab eis quærebatur. In eo postulo, vt dissentire mihi ab illis liceat, quòd illi putent violationem legis, quam Iudæis Christus obiicit, hanc esse, quod se innocentem contra legem velint occidere: ego non eam violationem legis vocare arbitror, sed quod in sabbato hominem circuncidant, vt explicat ver. 22. Si enim de nece sua loqueretur, eamque violationem vocaret legis, non diceret neminem eorum legem facere, quia non omnes ipsum interficere volebant: at omnes in sabbato circuncidebant filios, cum is octauus illis à natali dies erat. Deinde si necem suam violationem legis appellaret, proferret legem, quæ innocentem occidere prohiberet, quam videmus non protulisse. Denique probaret se innocentem esse. Sensus igitur est, quid me tanquam legis transgressorem vultis occidere, quod paralyticum in sabbato curauerim, cum multo magis vos legem violetis, filios vestros in sabbato circumcidentes? Nam si semel in sabbato totum curare hominem violatio legis est, multo maior erit omni sabbato, vt vos facitis, circumcisionem facere. Quod si vos circumcidendo legem non violatis, nec ego in sabbato curando legem violo, cur ergo me quæritis interficere? Cum ergo dicit, *nemo ex vobis facit legem*, non ex veritate, sed ex ipsorum ratione loquitur. Nam etsi aliis quidem in rebus legem re vera transgrediebantur, tamen non agit nisi de circuncisione in sabbato facta, quæ re quidem vera violatio legis non erat, sed ipsorum ratione erat: nam si hominem sine vllo labore solo verbo in sabbato curare violatio erat legis, multo magis erat hominem circuncidere, vbi opus erat aliquo labore, vbi oportebat manibus aliquid facere. Non videtur vacare causa, quòd non simpliciter dicat. Nonne vos ipsi legem violatis, cum in sabbato circuncidatis? sed *nōne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?* Quod duplicem vim mihi videtur habere posse. Altera est, si vos legem non qualemcumque, sed eam quam gloriamini à Moyse vobis datam, in qua speratis, in qua putatis (vt supra dixit) vos vitam habere, minime seruatis, quid me vultis occidere, quòd eam non seruem, quem vos existimatis Moysi esse cōtrarium? Altera, si vos legem à Moyse vobis datam non obseruatis, cur vultis, vt ego eam obseruem, cui data non est? Nec enim ego Moysi, sed patri meo subiect⁹ sum, nec illius teneor legibus: ipse sum legislator, qui & eam tunc per Moysem legem dedi, & aliam nunc per me ipsum meliorem trado. Hanc emphasim habet nomen *Moyses*, & pronomen *Vobis*, quasi se ab eorū numero excipere voluerit, seq; Moysi tacitè opponere. Aliud quidpiam Ammonius, & Theophylactus animaduertunt, legem à Moyse datam dixisse, quasi ipse eam nō tradidisset, ne Iudæos à se iam alienatos, & Moysis, vt videri volebant, studiosissimos, magis offenderet.

Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes, quis te quærit interficere?] Plerique auctores putant turbam hoc loco non promiscuum vulgus, sed sacerdotes, principes, Scribas & Pharisæos appellari, eos nimirum qui Christum ad necem quærebant supra ver. 11. & c. 5. 18. Chrysost. August. Cyrillus, Theophyl. Euthymius, Rupertus. Et vero simile quidem est Christum non nisi eos tanti criminis accusasse, quos sciebat in necem suam animo conspirasse, & cum turba respondet, *Quis te quærit interficere*, non respondet, non estis vos, qui me quæritis interficere, sed sacerdotes, Scribæ, ac Pharisæi, illi ergo ipsi, qui negant se velle eum interficere, maxime interficere volebant, sed cùm viderent cogitationes suas esse deprehensas, impudenter, & contumeliose negant, vt solent facere, quorū consilia deprehenduntur. Solus Leōtius videtur hoc non sacerdotibus, & cæteris Iudæis, qui Christo insidiabantur, sed simplici, & innocenti turbæ tribuere, quæ cùm alienam se ab eo crimine esse sentiret, & Christo potius fauere sibi videretur, irritata Christi criminatione, quasi ab eo homicidij accusaretur, acerbe, & contumeliose responderit, *Dæmonium habes.* Hoc mihi videtur probabilius: nusquam enim

Margin notes: *Euāgelistæ sæpe res sine vllo ordine narrant.* — *August. Tract. 30.* — *Cap. 5. 39.*

Iudæorum principes aliquando turba vocantur.

sacerdotes, & Iudæorum principes turba vocantur, sed turbæ potius opponũtur, vt supra ver 12.13.& infra versu 49.& apparet Euangelistam studio hîc turbam à principibus Iudæis distinguere voluisse. & ex proximis verbis manifestum est de illis Christũ agere, qui se ob curatum sabbato paralyticum occidere tentauerant cap. 5.18. Cur ergo generaliter Christus omnes accusat? Non accusat singulos; sciebat enim esse in turba maiorem partem, quæ ab eo crimine immunis esset; sed accusat genus vniuersum cuius personam gerebant principes, qui necem sibi parabant. Quod dicunt, *Dæmonium habes*, quidam existimant, verum intelligere dæmonium, quo putarent Christum correptum esse, vt Leontius, Augustinus, & Rupertus. *Quasi non peius fuerit dicere* (inquit Augustinus) *dæmonium habes, quàm eum occidere. Et quippe dictum est, quod dæmonium haberet, qui dæmones expellebat. Quid posset aliud dicere turba turbulenta? quid posset aliud olere cœnum commotum? Turba turbata est. Vnde? à veritate. Turbam lippitudinis turbauit claritas lucis. Oculi enim non habentes sanitatem non possunt ferre luminis claritatem.* Alij vulgarem dicendi modum fuisse credunt, dæmoniũ habere, quisquis delirare, & absurda loqui videretur; sicut Hispani hominem turbulentum, & calumniatorem dicunt correptum à Diabolo esse; non quòd dæmonium habere credant, sed quod diabolico moueri spiritu. Vtrumque probabile.

Tract. 30.

21. *Vnum opus feci, & omnes miramini.*] Omnes consentiunt auctores vnum illud opus, quod se Christus fecisse dicit, curationem fuisse Paralytici c. 5. 9. Cõuenit etiam inter omnes interpretes verbũ illud, *Miramini*, idem hoc loco significare, quod turbamini, offendimini, tumultuamini, Chrysost. Cyrillus, Leontius, August. Theophylact. Euthym. Cæterum totam sententiam non eodem modo omnes interpretãtur. Cùm enim aliquid necessario ad complendã orationem, atque sententiam sit intelligẽdum, alii aliud intelligunt. August. Cyril. & Beda videtur intelligere, Si propter vnum opus, quod feci, omnes tantopere miramini, quanto magis si plura facerẽ, aut si omnia, quæ feci, videretis, miraremini? Horum auctorum opinione nomẽ *Opus*, pro signo, aut miraculo positum esse oportet. Potiùs credo, idemq; nisi fallor, Chryso. Theophylact. Leontius, & Euthym. quamuis minus aperte indicent, credunt, non comparare Christum vnum opus cũ multis aliis suis, sed cũ multis Iudæorum, & opus nõ miraculum, sed operationem, & laborem appellare eum, qui in sabbato prohibitus esse videretur. Quasi dicat, Ego vnum tantũ opus in sabbato semel feci, quòd paralytico sanitatem restitui. & omnes offensi estis: vos multa in sabbato, ac sæpe facitis: frequenter enim in sabbato circumciditis infantes, & eorum curatis plagas, & non offendimini. Opponit ergo pronomina *Ego*, & *Vos*. Opponit opera, vnum, & multa.

22. *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem.*] Particula *Propterea* obscurum reddit locũ, omnesque vexauit interpretes. Cum enim causalis sit, nõ apparet, cuius rei causã reddat: nec enim quia illi, quod Christus faciebat mirabãtur, propterea Moyses circumcisionem illis dedit. Euthymius cũ alium difficultatis exitum non reperiret, dicit dictionem eam, διὰ τοῦτο *propterea*. Hebraico more redũdare, sed nescio quibus exẽplis eiusmodi apud Hebreos idioma probare possit. Alij nõ tam causalem quàm inchoatiuam, aut illatiuam esse putant, quasi dicat. Itaq; aut, ergo Moyses dedit vobis circumcisionem. Sed nec exẽpla, quibus id probant, satis sunt accõmodata; & si essent, tamen ea significatio in hunc locum non conueniret. Itaque lectionem, interpretationemque Theophylacti maxime probo, qui hanc dictionem cum superioribus iungit hoc modo, *Vnum opus feci, & omnes miramini propter hoc.* Solet enim verbum mirandi cum ea præpositione iungi, vt Marci 6. 6. καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, *& mirabatur propter incredulitatem eorum.* Hoc modo sensus est consequens & facilis. Potest etiam ex Hebræorum consuetudine διὰ τοῦτο, pro, διότι positum esse, id est, *propterea*, pro propterea quod, sicut illi dicunt, עלכן pro בער אשר propter quod pro propterea quod, cuiusmodi alibi exempla sæpe notauimus; illustre lector reperiet apud Septuaginta Amos 5.11.16. Cæterũ non redditur causa eius, quod dictum fuerat; sed eius quod intellectũ. Cum enim Christus dixit, *Vnum opus feci* (in sabbato) intellexit Iudæos, vt illic declarauimus, non vnũ, sed multa in sabbato opera facere. Putat hoc, propterea quod *Moyses*, inquit, *dedit vobis circumcisionem*, & tamen *in sabbato circumciditis hominem*; quod cum frequenter accidat, plura vos in sabbato quàm ego opera facitis. Cur ergo dixit, *Moyses dedit vobis circumcisionem*, cum ad probandum id, quod volebat, satis esse dicere, propterea quod in sabbato circumciditis hominem; & illa ante posita verba, *Moyses dedit vobis circumcisionem*, impedire potius quã iuuare probationem videãtur? docere enim videntur eos, quibuscũ Christus loquebatur, qua ratione respondere ad eius tacitam accusationẽ possent, nempe propterea se in Sabbato hominem circumcidere, quia Moyses præceperat, vt omnis masculus octauo die circumcideretur; itaque si dies octauus in sabbatũ incideret, lege ipsa cogebantur in sabbato circumcidere. Quod idcirco non erat violare sabbatum, quia non contra legẽ, sed ex legis præscripto fiebat. Hunc vero nodum à nemine obiectum ita soluendum arbitror. Credo ea verba ideo Christum addidisse, vt maiorem argumẽto, quo vtebatur, vim adhiberet. Voluit tacite à minore ad maius argumẽtari, quasi dicat, si vos propter Moysis de circumcisione præceptum non soluitis sabbatum, cum in eo hominem circũciditis: quomodo dicitis me sabbatum soluere, quia hominem totũ in sabbato sanũ facio, quod non iam Moysis, sed Dei præceptum est, qui vult omnes viuere, ac neminẽ perire? Verba illa, *Nõ quia ex Moyse est, sed ex patribus*, per parenthesim legi debent, locoq; correctionis addita sunt, ne circumcisionem Moysi, tanquam primo eius auctori tribuere videretur; cum non illi à Deo primũ, sed Patribus, id est Abraham, Isaac, & Iacob data fuisset. Genes. 17. 10. & 21. 4. & 34. 24.

Verbũ mirandi sæpe iungitur cũ præposit. propter in scriptura

Gen 17.12. Leuit.12.3.

23. *Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato?*] Cyrillus ita legit, & interpretatur, vbi hæc verba, *Vt non soluatur lex Moysi*, non cum præcedentibus, sed cum sequentibus iungat; *mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato, vt non soluatur lex Moysi?* Quod vix congruentem sensum habere potest. Communis aliorum auctorũ lectio, & interpretatio meliorem habet sensum, propterea Iudæos solitos hominem in sabbato circumcidere, ne lex Moysis de homine octauo die circũcidendo solueretur. Itaque vt legem de circumcisione nõ soluerent, legem de obseruando sabbato soluebant. Atque hanc fortasse vim habet nomẽ Moysis, quasi dicat vt seruetis legem Moysi, soluitis legem Dei. Non quod vtraque lex non esset Dei, sed quod Iudæi legẽ circũcisionis Moysis appellarent, & in ea, quod Moysis esset, plus nimio cõsiderẽt. Neque significat eos vere, cum hominem sabbato circũcidebãt, soluisse sabbatum, sed loquitur ex ipsorum opinione, qui putabant violari sabbatũ homine curando: vnde necessariò sequebatur etiam circumcidendo violari? Quod dicit,

Leuit.12.3

Digitized by Google

totum hominem sanum feci, non dubium quin totum hominem opponat parti, non quod pars in circumcisione sanaretur, quæ potius lædebatur, sed quod spiritualiter sanari censeretur, dum præputiũ pars corporis superuacua, atque vitiosa resecabatur; quẽadmodum si sanari brachium dicatur, cũ pars eius putris abscinditur. Quanquam Cyrillus, & alij nonnulli non ad circumcisionem ipsam, sed ad curationẽ læsæ partis, quæ post circumcisionem fieri solebat, referri volunt, minus, vt mihi videtur, probabiliter. Quo autem modo intelligẽdum sit, quod Christus dicit totum se hominẽ sanauisse, disputari solet. Duas interpretationes Euthymius affert; alteram, vt de solo intelligatur corpore, quod totũ sanauisset, quia totum ægrum erat. Paralysis enim totum dissoluit corpus, quã Christus in piscina curauerat c. 5. 9. Alterã, quòd non solum corpus, sed etiam animũ sanasset paralytici c. 5. 14. 15. quemadmodum Augustinus, & Beda exponunt. Vtrumque probabile, sed illud probabilius. Chrysostomus è cõtrario videtur exponere, per circumcisionem non totum hominem, sed partem curatam fuisse, quia sola anima curabatur, à Christo & animam & corpus fuisse curatum. Eodem modo Rupertus.

24. *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.*] Iudicare secundum faciem, hoc est κατ' ὄψιν, est quod aliis verbis scriptura dicit, *accipere personam in iudicio*, quod lex facere prohibebat Deuter. 1. 17. & 16. 19. Personam autem accipere est non ex sola æquitate causę, sed aut odio, aut amore, aut alio aliquo affectu alteri⁹ litigãtis personæ iudicare. Significat ergo Christ⁹ inter se & Moysẽ iudicibus Iudæis litem esse, vter ipsorum sabbatum violet, ipsne totũ sanando hominẽ, an Moyses circumcidendo? Iudæos odio in se, gratia in Moysem, illum absoluere, se condemnare; monet ita ne id faciant, reuocans illis tacite in mentem legem Dei, qua personam in iudicio accipere prohiberentur. Hoc sensu Leontius, Chrysost. Cyril. August. Beda, Theophylact. & Euthym ediderunt. Rupertus aliquãto aliter videtur exponere, *nolite iudicare secundum faciem*, id est, secundũ ea, quæ extrinsecus apparent, sed secundùm veritatem. Putatis enim Moysem per circumcisionem animã hominis sanauisse, ideoque licuisse sabbato circũcisioni operari; me autem non curasse nisi corpus, ideoq; curare non licuisse. Atqui si non specie tenus, sed tota penitus perspecta re iudicaretis, intelligeretis me non solum corpus, sed etiam animam sanauisse; *Nolite* igitur *iudicare secundum faciem*.

Quid sit personam accipere in iudicio.

25. 26. *Dicebant ergo quidam ex Ierosolymis.*] ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, ex ciuibus Ierosolymitanis, non ex aliis, qui vndiq; ad diei festi celebritatem conuenerant. Propterea autem Ierosolymitani potius, quàm alij id dicebant, quia illis suorum principum erant nota cõsilia, vt Leontius obseruauit. Putãt Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus, propterea Ioannẽ id explicasse, vt ostẽderet Ierosolymitanos, qui propter visũ in sua vrbe miraculum maiore in Christum fide esse debebãt, minore fuisse; dubitasse enim, an esset Christus, disputasseque esse non posse, quem scirẽt, vnde esset. Mirantur Ierosolymitani, quod cùm principes paulo ante Christum ad cædem quærerent, & nunc coram, atque inermem habeant libereque loquentẽ, eosque magis ac magis irritantẽ, nihil tamẽ illi dicãt, id est nihil illi faciant. Hoc enim aliquando significat dicere. Nisi forte dicere, & facere tacite opponuntur, vt sit sensus, non solum nihil illi faciũt, sed ne dicunt quidem. *Qui nouerant*, inquit August. *qua sæuitia quærebatur, mirabantur, qua potentia non tenebatur; deinde non plane intelligentes illius potentiam, putauerunt principum esse*

Tract. 31.

A *scientiam, quod ipsi cognouerant eundem esse Christum, ideo pepercerunt ei, quem tantopere occidendum quæsierunt.*

27. *Sed hunc scimus vnd*[illegible]; *Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit.*] Præsens pro futuro, *Nemo scit*, pro nemo sciet, alioqui ratio non concludit. Vulgaris quęstio, quomodo Ierosolymitani dicant neminem sciturum, cum venerit, vnde sit Christus, cum hoc ipso capite ver. 42. dicãt, *Nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethleem castello vbi erat Dauid, venit Christus?* August. Leõtius, Theophyl. existimant hoc de diuina Christi generatione intelligendum, quod Isaias dixisset, *Generationem eius quis enarrabit*, & Michæas, *Et egressus eius à diebus æternitatis.* At nihil illi, vt B opinor, de diuina Christi generatione cogitabant, quam vix discipuli, qui longo tempore ab ipso Christo docti fuerant, credere potuerunt. Euthymius putat odio, & malitia impeditos, sibi non constitisse, vt accidere solet iis, qui non iudicio, sed affectu ducuntur. Sunt qui ita soluãt, scitum quidem fuisse vnde, id est quo ex genere, & qua ex vrbe venturus esset, quẽadmodum ver. 42. dicũt; at quo patre, qua matre esset nasciturus, sciturũ neminẽ. Quod nec illi ex vllo scripturæ testimonio discere potuerunt, & res ipsa falsum esse docet, cũ mater Christi notissima fuerit, & in omnia sęcula celebrata, & qualis futura esset, et- C iam Prophetæ prædixissent. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Facilius meo quidẽ iudicio, & probabilius dictu erat diuersos fuisse, & qui dixerũt, *Nemo scit vnde sit*, existimantes nihil de ea re in scriptura traditum esse; quia plebeij, & imperiti homines erãt; & qui postea dixerunt, *Ex semine Dauid, & de Bethlehem castello*; idque ex vtroque loco perspicuum est; nã & ex hoc constat hos plebeios fuisse homines; & ex illo, illos fuisse doctiores, quia & genus, & patriam Christi ex scriptura probauerunt.

cap. 53. 8.
cap. 5. 2.
Æterna Christi generatio nec à discipulis credita.

Isai. 7. 14.

28. *Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens.*] Non ita Ierosolymitani dixerant, *Christus cum venerit,* D *nemo scit vnde sit*, vt, Christus, si solum esset homo, audire posset; cognouit tamen, quia Deus erat, quid apud se dixissent, & vt ostẽderet se nõ purum esse hominem, ex tacita, & occulta ipsorum murmuratione occasionem sumit augendæ concionis. Hoc est, quod Euangelista dicit, *ergo*, id est, quia eos hoc dixisse cognouit, cœpit eos coarguere mendacij, *& me scitis, & vnde sim scitis.* Idque dixit non suppressa, vt illi murmurando, voce, sed clamando, vt exaudire nemo non posset. Christi ergo clamorẽ Iudæorum murmurationi tacite opponit Euãgelista. Eodem pertinet, E quod cũ ante dixisset Christum in templũ ascendisse, inibique superiorem historiam contigisse satis indicasset vers. 14. dicat denuo hunc Christi clamorem in templo editũ fuisse, vt doceret Christum & clarissima voce, & in loco frequentissimo dixisse, quod sequitur, ne quis posset ignorare.

Et me scitis, & vnde sim scitis.] Hæreticorum opinio, qui hoc ironice dictum putant, iudicio carere mihi videtur. Non enim dubito, quin voluerit potius docere Christus satis se illis, quis, & vnde sit, notũ esse, si velint credere, ac propterea dignos non esse venia, qui cùm eum cognoscant, minime recipiant. Illud F huic sententiæ videtur obstare, quod Ierosolymitani non dixerint se non nosse illum, sed nimium potius nosse. Itaque nõ potest Christus eos coarguendo dicere, *Et me scitis, & vnde sim scitis*, quemadmodum D. Chrysost. argumentatur. Sunt qui putent hæc verba non separata, sed coniuncta cum sequentib. legenda esse, tanquam si diceret, Scitis quidem me secundum carnem, quis, & vnde sim; secundum autem diuinitatem nescitis, ideoq; Christus esse possum, quãuis me, vnde sim, cognoscatis; quia eo modo, quo Christus

Ita Beza in annotat. in Ioan.

Digitized by Google

cum venerit, vnde sit, nemo sciet, me quoque nescitis, vnde sim. In hanc sententiam exponunt August. Beda, & Rupertus. Contra Chrysost. Theophylact. Euthym. Leótius & Apollinarius, &, vt videtur, Theodorus Heracleensis, id est, Græci omnes auctores, sensum esse, non solùm isto modo, quo vos me cognoscere profitemini, quis, & vnde sim, scitis; sed alio etiam modo, quem malignè dissimulatis. Nec enim solùm scitis me filium esse Mariæ, & ex patria Bethlehem, aut Nazareth, quod ipsum argumentũ vobis esse oportebat me esse Christum, cùm inde Christum venturũ esse scriptura dicat; sed scitis etiã me filiũ esse Dei, & ab eo missum, cùm & Ioannis de ea re testimonium audieritis, & ea in me opera videritis, quæ nemo nisi à Deo missus facere potuisset. Hunc ego arbitror verum esse sensum. Arguit ergo eos affirmando, quod dixerant verbis iisdem, sed sensu alio. Dixerant illi: *Hunc scimus, vnde sit*, intelligẽtes esse Galilæũ, & filium fabri; respondet ille, enimuero me scitis vnde sim, non isto solùm modo, sed eo etiã, quo opus est scire, vt verũ Christum esse cognoscatis, nempe filium esse Dei; sed vos homines maligni, quod humile in me est, scire vos dicitis; quod cœleste est atque diuinum, scire dissimulatis.

Et à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis.] Hoc est, quod modò dixerat, *& me scitis, & vnde sim, scitis*, id est, me à Deo missum esse. Verum vocat Deum, id est, fidelem, ac veracem, qui, quamuis illi mentiantur dissimulantes scire Christum ab eo missum esse, ipse mentiri non potest, qui eum filium suum esse declarauit Matth. 3. 17. Eodem prorsus modo, quo dixit D. Paulus 2. Timoth. 2. 13. *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Sed altera hîc est quęstio, quomodo Christus dicat eos Deũ à quo missus fuerat, ignorare, cum proximis, vt explicauimus, verbis dixerit: *Et me scitis, & vnde sim scitis*, indicans eos scire à Deo se missum esse, quo autem modo scire poterant à Deo missum, si Deum non nouerant? Chrysostomus, & Theophylactus interpretantur nosse Iudæos Deum, quia sciebant eum verum esse Deum, & præter eum non esse alium; non nosse, quia non timebant, non amabant, quemadmodum de quibusdam dicit D. Paulus: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, Tit. 1. 16. & filij Heli dicuntur *filij Belial, nescientes Dominum*, 1. Regum 2. 12. Probabilis sententia; sed illa, vt opinor, probabilior, Iudæos sciuisse Christum ex operibus à Deo missum fuisse; sed Deum ipsum ignorasse, id est, nunquam vidisse; sicut dixit capite 1. 18. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*, & c. 6. 46. *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem.* Locus est penitus similis c. 8. 54. 55. *Est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est, & non cognouistis eum. Ego autem noui eum; & si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax.* Eodem enim loco docet eos & nosse Deum, quia verum Deum esse credebant, atque confitebantur; & non nosse, quia nec eum vnquam viderant, nec ipsius habebant perspecta consilia. Hũc eundem huius loci esse sensum ex verbis sequentib. manifestum est.

29 *Ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit.*] Sunt qui idem esse putent, *ab ipso sum*, & *ipse me misit*. Sed melius Augustinus, Beda, & Euthym. à Deo esse interpretantur ex Deo natum esse: missum autem à Deo, factum esse hominem. Itaque primum membrum de diuina, secundum de humana natura intelligendum. *Magnifice*, inquit Augustinus, *vtrumque monstrauit; Ab ipso, inquit, sum, quia Filius de Patre, & quidquid est Filius, de illo est, cuius est Filius. Ideo Dominum IESVM dicimus Deum de Deo; Patrem non dicimus Deum de Deo, sed*

A *tantum Deum. Et dicimus Dominum IESVM lumen de lumine, Patrem non dicimus lumen de lumine, sed tantum lumen. Ad hoc ergo pertinet, quod dixit: Ab ipso sum. Quod autẽ videtis me in carne, ipse me misit. Vbi audis: Ipse me misit, noli intelligere naturæ dissimilitudinem, sed generantis auctoritatem.*

30. *Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora eius.*] Quidam hoc non de ciuibus Ierosolymitanis, quibuscum Christus loquebatur, sed de principibus illis intelligi volunt, de quibus v. 25. dictum est: *Nonne hic est, quem quærunt interficere?* sensũmque hunc esse, ergo etsi quærebãt illũ interficere, vt turba paulo ante dixerat, tamen *nemo*

B *misit in eum manus, quia nondũ venerat hora eius*, ita Chrysost. & Rupertus videtur exponere. Violenta tamen mihi videtur interpretatio. Communem sequor expositionem Leontij, Cyrilli, Theophylacti, Euthymij, &, vt arbitror, August. etiam & Bedæ, illam ipsam turbam, cum qua Christus disputabat, irritatam eius reprehensione apprehendere eum voluisse, vt ex v. 32. manifestum est, siue quòd eos mendacij, & simulationis coarguisset, siue quod eos dixisset Deum ignorare, siue vtraque de causa, occasionẽ inde sumentes (vt est in omnes affectus mobilis imperita plebs)

C suis principibus gratificandi, quasi eorum confirmantes opinionem, Christum seductorem esse populi, ac dignum morte. Quod dixit neminem in eum misisse manus, *quia nondum venerat hora eius*, ideo dixit Euangelista, vt doceret Christum diuina quadam virtute eorum quodammodo manus tenuisse, vt etiamsi maxime vellent, tenere non possent. Permisit animum, voluntatemque declarare ipsum reprehendendi; prohibuit vero manus iniicere, vt illi ipsi, qui apprehendere volebant, cognoscerent se diuina eius virtute vinciri, quo minus tenere possent, & quare volebant declarare seductorem esse ea ipsa re cognoscerẽt es-

D se Deum. Horam Christi moriendi tempus appellari auctores omnes consentiunt August. Beda, Theophylact. Euthym. Theodorus Heracleensis, Ammonius, Seuerus Antiochenus, Leontius, Cyril. Alexandrinus in Græca Catena citatus: nam eius hic cómentarij in impressis libris vsque ad librum nonum interrupti sũt, magnoque in lucro posui, quod eos in Græca manuscripta Catena sæpe citatos reperi. Citatur & alius quidam Leontius presbyter in eadem Catena alius ab eo, cuius habeo commentarios, cuius hæc sunt verba, *ὥραν δὲ τὴν εὔκαιρον τῶν πραγμάτων ἔκβασιν λέγει, ἤτοι τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, καὶ τοῦ σταυροῦ. Horam vocat op-*

Hora Christi quænam sit

Cyrilli commentarij ab hoc loco vsque ad librum nonũ interrupti in impressis libris.

E *portunam rerum agendarum perfectionem, aut tempus passionis, & crucis.* Obseruat Cyrillus horam in scripturis significare opportunum cuiusque agendæ rei tempus, sicut cum D. Paulus dicit: *Hora est iam nos de somno surgere*, Rom. 13. 11. Exempla sunt nota Ioan. 2. 4. & 4. 21. Apoc. 14. 7. 15. Phrasis enim est Ioannis maxime propria. Hinc factum, vt hora Christi moriendi plerumque tempus intelligatur, quia negotium, cuius perficiendi causa venerat, erat mors, vt c. 8. 20. & 12. 23. & 13. 1. Disputant Seuerus Antiochenus, Augustinus & Beda contra Genethliacos hoc loco: *Quid est*, inquit August. *Nondum venit hora eius? Non enim Dominus sub fato natus est: hoc nec de te credendum est, quanto minus de illo,*

Hora opportunum cuiusq; rei agenda tempus in scriptura significat.

Phrasis Ioannis propria.

Tract. 13.

F *per quem factus es? Si tua hora voluntas est illius, illius hora quæ est nisi voluntas sua? Non ergo horam dixit, qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi.*

31. *De turba autem multi crediderunt in eum.*] Videtur ita Euangelista loqui, vt indicet eos, quos paulo supra dixerat voluisse Christum apprehendere, de turba non fuisse; atque ita Chrysostomus, Augustinus, Beda intelligere videntur. Sed eam opinionem superiore versu refutauimus. Ruperto hic as-

FFF iiij

Digitized by Google

sentior, qui turbam hoc loco non Ierosolymitanum populũ, nam is ipse paulo ante Christum apprehendere voluerat, sed conuenarum multitudinem, qui concurrerant ad diem festum, interpretatur. Ex illis enim, quia minus alieno in Christum animo erant, multi in eum credidère. Atque illi ipsi non satis crediderunt, vt Chrysostomus & Euthymius animaduertunt, quemadmodũ perspicitur ex proximis verbis. Qui enim dicebant, *Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet?* satis significabant nondum se credere venisse Christum. Quanquam id ita interpretari licet, vt sensus sit, quis alius venire potest, qui plura signa faciat, quibus se Christum esse doceat, quàm hic? hic igitur est Christus. Quærunt Chrysostomus & Theophylact. quænam ea fuerint signa tam multa, quæ turba illa videre potuerit. Respondent non ea solum fuisse, quæ à Ioanne supra commemorata sunt, curatũ paralyticum, mutatam in vinum aquam, multiplicatum panem; sed alia multo plura, quæ Euangelista prætermiserit.

32. *Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes sacerdotum; & Pharisæi ministros, vt apprehenderent eum.*] Græce nunc legitur καὶ ἀπέστειλαν οἱ φαρισαῖοι, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, & miserunt Pharisæi, & sacerdotes ministros. Incertum quam murmurationem turbæ à Pharisæis auditam fuisse dicat, qua incitati illi ministros ad comprehendendum miserint Christum: eamne, qua plebs Ierosolymitana irritata voluit manus in illum iniicere, vt versu 30. dictum est, an eam, qua conuenarum turba in eum credens dixit: *Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quàm hic facit?* Vtraque enim causa prouocare Pharisæos, & sacerdotes potuit, vt Christum apprehenderent; illa quidem, vt auderent, quod ante ausi non fuerant, metu populi, manus in Christum iniicere, cum viderent ipsum populum, quem vnum verebantur, in eum incitatum: hæc autem, quod cum viderent turbam in Christũ esse propensam, eiusque sectari partes, timuerunt, ne si impunem relinquerent, omnem à se populum auerteret, quemadmodum capite 11. 47. 48. inito consilio dixerunt: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.* Hic posterior sensus est probabilior, quo plures habet auctores, Ammoniũ, Leontium, Augustinum, Bedam, Theophylactum, Euthymium, Rupertum. Itaque murmurandi verbum, si hanc sequamur interpretationem, non sumetur proprie pro murmuratione aduersus Christum, sed potius pro honorificis de illo sermonibus tacite collatis inter homines populares; quales illi erant, *Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet?* Etsi verisimile est, quod tradit Euthymius, turbã in Christum credentem contra principes, & Pharisæos murmurasse, quòd eum tam multa facientem signa inuidia vellent occidere. Putat Chrysostomus propterea non ipsos sacerdotes, & Pharisæos ad apprehendendum venisse Christum, sed ministros misisse suos, quia non sunt ausi metu plebis ipsi venire. Probabile etiam est eo magis Christum, quàm plebem timuisse, ne ab eo, vt sæpe alias, cum magna sua coarguerentur ignominia.

33. *Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum, qui me misit.*] Dubium quorsum hæc Christus subiiciat; sed omnium fere auctorum opinio est, Christum, cum Pharisæorum, ac sacerdotum de capiendo se consilia quantumuis occulta diuinitate sua cognouisset, ad eos orationem suã conuertisse. Erant enim in eadem illi concione, audiebantque quidquid vel à Christo, vel à turba dicebatur, etsi non erant prope Christum, sed aberant ali-

A quanto longius, ne tanquam auditores, sed tanquam iudices doctrinæ eius interesse viderentur, quemadmodum hodie etiam solent facere, qui magni sibi videntur esse magistri. Ex eo ergo loco, vbi erant, ministros submiserunt, qui caperent Christum, aut non ausi, aut non dignati ipsi per se accedere. Sunt qui existiment Christum hæc verba ministris ipsis, qui ad se à Pharisæis missi venerant, dixisse; in quibus Euthymius. Sed probabilius est id, quod omnes fere interpretes sentiunt, dixisse illis ipsis, qui eius consilij non ministri, sed auctores fuerant. Illud vnũ videtur obstare, quod ver. 45. & 46. dicat Euangelista ministros,
B qui missi fuerant ad Pontifices, & Pharisæos redisse, rogatosque quam ob rem eum non adduxissent, respondisse: *Nunquam sic locutus est homo.* Vnde colligi videtur, pontifices, & Pharisæos in ipsa non fuisse concione. Cæterum illud tantùm colligitur, tum, cũ ministri ad eos redierunt, domi fuisse. Credibile enim est, simul atque ministros submiserunt, domum se recepisse, vt ibi Christum à ministris paulo post adducendum expectarent. Fieri etiã potest, vt in ipsa concione consilium captarint de Christo comprehendendo, quo cognito Christus illis continuò dixerit: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum,* post se domum re-
C ceperint, & inde ministros suos miserint, sed Ioannes prius ministros missos fuisse narrauerit per anticipationem, quia, cum turbæ in Christum propensio eorum mittendorum causa fuisset, voluit effectum cũ causa in ipsa narratione coniungere, etiamsi medium aliquid accidisset. Christus igitur Pharisæorum, & sacerdotum de se comprehendendo animaduerso consilio, subiicit: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum*; quasi dicat, non est, quod me ad cædem quæratis; nihil enim ante constitutum à Patre tempus efficietis, id tempus perbreue est; tunc vobis cõprehendere, tunc occidere licebit. Nolite frustra tempus accelerare,
D paulisper expectate, citò veniet, & ipse me vltro tradam in manus vestras, ipse me in mortem offeram. Ad hunc modum Chrysost. Leontius, Augustinus, Theophylactus, Beda & Rupertus edisserunt. Sic dixit alio loco Pharisæis timorem obiicientibus, quod Herodes eum vellet interficere: *Ite, & dicite vulpi illi, Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consummor. Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare,* Luc. 13. 32. 33. id est, dicite Herodi, me, non quando ille, sed quando ego voluero, esse moriturum. Simile est quod dicit Mariæ, cap. 20. 17. *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum.*
E Commodè vero aliquis quæret, quamobrem hunc ipsum sensum Christus his potius, quàm aliis dixerit verbis, cum clarius dictu esset; nolite me nunc comprehendere, nec enim poteritis breui tempore non solum volentem, sed etiam offerentem me comprehendetis. Habent verba illa Christi maiorem emphasim. Cum enim dicit: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum,* non solum indicat non posse se ab illis capi, quia non vult, sed etiam cum nolit rationem declarat, quia oportet se tempus illud implere, quod ipse sibi cum Patre ad docendum, ad patiendum, ad moriendum constituisset, eiusque temporis exiguum quiddam
F reliquum esse. Illud etiam pronomen *vobiscum,* emphatice positum est, vt scite Rupertus, & Theophylactus obseruarunt. Volebant sacerdotes, & Pharisæi Christum abs se remouere, ac de medio tollere, quod eius magis in dies crescentem apud populum auctoritatem, & gloriam ferre non possent; quemadmodum dicunt in Sapientia Salomonis, cap. 2. 12. 13. 14. 15. *Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ.*

Digitized by Google

Promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat; factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum; grauis est nobis etiam ad videndum, quia dissimilis est aliis vita illius. Volentibus igitur illum à se remouere Christus opportunè dicit: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum:* id est, adhuc quoad tempus meum, quod breue est, expleatur, non solùm viuam, non solùm in hoc mũdo ero, sed etiam inter vestras versabor manus, nec me tamen comprehendere poteritis, quidquid machinemini, quantumcumque me persequamini: *Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.* (Infr. c. 14. 31) Existimat Euthymius modicum tempus, quod dicit, quod à festo tabernaculorum, in quo hæc accideruñt, v. 2. vsque ad diem Paschæ reliquum erat temporis, id est menses circiter sex significare. Quod magis credi, quàm probari potest. Nam ratio illa, quam in numerandis annis, ac rebus Christi gestis ita quidam ineunt, vt hæc in vltimum annum inciderint, satis meo iudicio comperta nõ est. Quod addit, *Et vado ad eum qui misit me*, hunc habet sensum: Postquam modicum adhuc tempus vobiscum fuero, vadam ad eum, aut iturus sum, ire me oportet *ad eum, qui misit me*; itaque *quæretis me, & non inuenietis*; aut, adhuc modicum tempus me vobiscum esse oportet, antequam vadam ad eum, qui misit me. Præsentia enim tempora pro futuris posita sunt. Hoc ipsum suam, & quidẽ singularem habet vim. Potuit dicere, adhuc modicum tẽpus vobiscum sum, antequam moriar, aut antequam me occidatis, quemadmodum vultis, quod magis videbatur esse ad Pharisæorum consilium accõmodatum: non id dixit; sed *adhuc modicum tempus vobiscũ sum, &, vado ad eum, qui misit me*, quo magis declararet mortem suam futuram esse voluntariam, eãque violentæ opponeret morti, quã illi inferre sibi volebãt; se enim non tam moriturum, quàm per voluntariam mortẽ ad eum, qui se miserat, transiturum esse; non enim relicturum animam suam in inferno, nec daturum sanctum suum videre corruptionẽ. (Act. 2. 27. & 13. 35. Psal. 15. 10.) Attigit hunc sensum Leontius, & Theophylactus.

38. *Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum, vos non potestis venire.*] Manifestum etiam est hoc loco verbũ *sum*, pro ero, & *potestis*, pro poteritis positum esse, id exigente sententia. Omnis hoc loco quæstio est, quomodo sacerdotes & Pharisæi, quibus hæc dicebãtur, Christum essent post mortem quæsituri, quem non modò non videntur quæsiuisse, sed vsq; & vsq; persecuti esse. Maior pars veterum interpretum Chryso. Leontius, Theophyl. & Euthym. sensum esse putant fore, vt post Ierosolymitanæ vrbis excidium intelligentes eam sibi calamitatẽ ob occisum iniquè Christum euenisse, eum sibi, quem offenderant, auxiliatorẽ quærerent. Quam interpretationem res ipsa non probat; nec enim ex vlla constat historia Iudæos post Ierosolymitanum excidium Christum quæsiuisse, & constat re ipsa vsque ad hodiernum diem, odio illum habuisse. (Luc. 23. 27.) Aliam idem Chrysost. & Theophylact. explicationem adhibent, quæsiuisse Christum mulieres, quæ eum ad morte m euntem plangentes sequebantur. At illæ inuenerunt. Augustinus, & Beda, fore, vt post resurrectionem videntes miracula, quæ eius discipuli facerent, ducti pœnitentia, atque dolore illum quærerent, quod nihilo magis probat euentus. Tunc enim in Christũ, & in eos, qui eius se discipulos profitebantur, maxime sæuierunt, cum viderunt eius nomine tam multa fieri miracula. Malim Ruperti expositionem sequi, quæsiuisse Iudæos post resurrectionem Christum, non vt crederent, sed vt maxime persequerentur, eiusque nomen abolerent; sed non inuenisse, quia abolere non potuêre. Mihi tamen proprius, atque germanus sensus alius videtur esse, quẽ ni fallor, Theodorus Heracleensis solus inter graues auctores animaduertit. (Theodori Heracle. vera expositio.) *Adhuc modicum tempus vobiscum sum*, citò moriar, cito ex viuis in cœlum emigrabo; itaque etiamsi me quæratis, non reperietis, quia vbi ego ero, vos non poteritis venire. Quod non ideo dicit, quòd Iudæi se re vera quæsituri essent, sed quod quamuis quærerent, inuenturi non essent. Nihil ergo aliud hæc phrasis significat, quàm Christum de terris sublatum iri, ita vt inter viuos reperiri non possit. (Hebræorum idioma de rebus, quæ perierunt, vel non extant in terris.) Solent ad hunc modum Hebræi loqui (nam & hîc Hebraismus est) cum significant periisse, aut non extare in terris aliquid Psal. 9. 35. *Quæretur peccatum illius, & non inuenietur*, Psal. 36. 10. *Quæres locum eius, & non inuenies.* Isai. 41. 12. *Quæres eos, & non inuenies, viros rebelles tuos; erunt quasi non sint.* Osee 2. 7. *Sequetur amatores suos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet.* Cum dicit: *Vbi ego sum, vos non potestis venire*, indicat eos nunquam in cœlum introituros, sed descensuros cum damnatis in infernum.

35. *Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos.*] Gr. πρὸς ἑαυτούς, inter seipsos, non dixerunt Christo, sed inter se tantum alij aliis immurmurarunt.

Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum?] In quem tam remotum locum abiturus est, vt inuenire eum nequeamus? Aut, quonam tam longe est abiturus, quod dicit nos se inuenturos non esse? Vtrumque enim sensum dictio ὅτι, *quia*, habere potest ad similitudinem Hebraicæ, כִּי 2. Reg. 7. 18. *Quis ego sum Domine Deus, & quæ domus patris mei, quia adduxisti me huc vsque*, id est, vt me in regiam eueheres dignitatem. Simile exemplum supra c. 2. 18. & Matth. 8. 27. Quod dicunt, *Hic*, non appellantes Christum, contemptus est, vt supra ver. 11.

Nunquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes?] Dispersionem gentium quidam interpretantur Iudæos, qui inter gentes dispersi erant, vt Iacob. 1. 1. & 1. Petri 1. 1. Non mala prorsus esset interpretatio, nisi & auctorem haberet malum, & sequentibus verbis repugnaret; (Et Caluinus & Beza in Ioan.) cum enim dicant: *Et docturus gentes*, non dubium, quin gentes ipsas dispersionem vocent. Quemadmodum Chrysost. Cyril. August. Leontius, Beda, Theophylact. Euthym. Rupertus exponunt. Id etiã ex eo constat, quod hoc velut accusando dicant, quod ad dispersionem iturus esset. Non poterant autem accusare, quòd ad Iudæos iret, qui inter gentes dispersi erãt; sed poterant accusare, quod iret ad gentes, quibuscũ non licebat versari viro Iudæo. Causam, quam ob rem Iudæi gentes dispersionem appellent, hanc Chrysost. Leontius, Theophylact. & Euthym. adducunt, (Gentes cur dispersio dicantur.) quod Iudæi olim in vna omnes Palæstinæ regione collecti fuissent, quod singulari ducebant laudi, gentes vero toto terrarum orbe quasi errabundæ dispersæ essent. Itaque & illum Iacobi 1. & illum 1. Pet. 1. 1. locum ad eundem modum interpretari licet, vt dispersio illic non Iudæorum, sed gentium intelligatur, in qua illi Iudæi, aut Christiani essent, ad quos illi epistolas scribebant eas, quas καθολικὰς, vniuersales, aut ἐγκυκλίους circulares Græci vocãt, quę ad totum terrarum orbem scribebantur, quẽ Hebraica phrasi dispersionem vocat. Nihil terra sublimius Iudæi carnales homines cogitabant; nullum locum, quò Christus ire posset, ipsi non possent, nisi dispersionem gentium, quo nefas sibi esse ducebant ire, de cœlo nulla apud illos mentio, nulla cogitatio. Atqui cœlum erat, quo illi nisi acta prius pœnitentia ire non poterant, dispersio vero gentium, in quam paulo post euersis à Romanis Ierosolymis in seruitutem venditi ituri erant.

37. *In nouissimo autem die magno festiuitatis.*] Diximus v. 2. tabernaculorũ festũ per dies septẽ solitum cele-

Digitized by Google

brari. Primus ergo,& vltimus, i. septimus, vt Theophyl. & Euthym. volunt; aut octauus, qui septē adiiciebatur, vt constat Leuit. 23.36. dies erat celeberrimus, sex intermedij minùs celebres, propterea vocat Euangelista vltimum diem magnum diem festiuitatis. Notauit autem diem, vt indicaret in maxima hominum frequentia dixisse Christum: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Verosimile enim est vltimo die festi, cū celeberrimus esset, maiorem concursum hominum fuisse. Ea ipsa de causa Christus copiosius quàm alio die: & quia maior frequentia erat, & quia vltimus erat dies, nec aliud tam commodum habiturus erat tempus, & quia omnes postridie in suam quisque domum discessuri erant, disseruit, & valde clamauit, vt exaudire omnes possent. *Volebat*, inquiunt Chrysost. & Euthy. *demum abituris, viaticum dare.* Præbuit exemplum concionatoribus, vt in extrema potissimum parte concionis aliquid in primis vtile dicant, quod abituri statim auditores quasi nouissima verba perpetuo recordentur. *Scrupulum*, inquit ille, *abeunti*. Quod stetisse dicit Christum, etsi Hebræorū phrasi multa potest alia significare, vel aggressū loqui, & magno constantique animo locutum, quemadmodum nonnullis iam in locis exposuimus; tamē hîc potius videtur significare Christū stetisse in loco edito, atque conspicuo. Hoc enim ipsum eò pertinebat, quo ille pertinebat clamor; hic vt ab omnibus audiretur, illud, vt ab omnibus conspiceretur, atque conspectus facilius etiam intelligeretur. Aliam etiam significationē ille habebat clamor, vt ostēderet Christus se nihil occulte dicere: *Ego*, inquit, *palam locutus sum*; & loqui ex intimis animi sensibus; clamamus enim, cum seriò, & magno loquimur sensu. *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Sic concionator debet dicere, sic clamare, cum opus est, vt appareat ipsum ex animo loqui. Putant etiam Chrysost. Theophyl. & Euthym. propterea clamasse Christum, vt ostenderet se neminē timere, sed liberè & cōfidenter loqui, quod ipsum concionatoris Christiani documentum est. *Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge, & loquere ad eos omnia, quæ ego præcipio tibi: ne formides à facie eorum, nec enim timere te faciā vultum eorum.* Ieremiæ 1.17. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum.* Ezech. 3.8. Hoc erat, quod postulabat D. Paul. Ephes. 6.19. vt sibi daretur *sermo in apertione oris cum fiducia, notum facere mysterium Euangelij.* Cum ergo Iudæi Christum occidere voluissent, & eorum adessent ministri, vt eum comprehensum ad sacerdotes ducerēt, ostēdit se in medio periculo sine metu versari, & quo illi magis impedire volūt, ne loquatur, magis clamat, quasi triumphum de illis agat. *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Aperit, & ostendit omnibus fontem gratiæ suæ, ex quo, qui non biberit, saluus esse nō possit. Sæpe se Christum per metaphoram fonti, flumini, aquæ solere comparare nemo nescit, & nos ea de re c. 4.13. 15. copiose disseruimus. Cur ea ipsa metaphora hoc loco vsus fuerit, ratio quæri potest, nam c. 4.13. vt se fontem, aut aquam appellaret, ex re subiecta occasionem habuit. Erat iuxta fontem Iacob, petierat aquam à muliere Samaritana, excusauerat illa ipsum esse Iudæum, cui non liceret à Samaritana potum petere. Hîc nullam videmus eiusmodi occasionem habuisse. Probabilis est multorum opinio voluisse ad Isaiæ locū alludere, c. 55.1. *Omnes sitientes venite ad aquas.* Quod si, vt est probabile, & verum est, non dubium quin propterea de se tanquam de fonte aliquo, aut flumine locutus fuerit. Sed quia certum hoc non est, non est superuacaneum aliam quærere rationem. Volebat se Christus docere omnibus publice hominibus ad salutem propositum esse: erat consentaneum, vt

Exemplum dat Christ' concionatoribus imitādū in mutteis. — *Cic. 4. de fin.* — *Infra 18.20.* — *Isa. 58. 1.*

A se rei maxime publicæ, vnde omnium salus, & vita pendeat, compararet. Nihil magis eiusmodi est, quàm fons publicus, aut flumen, vnde omnes, qui volunt, bibunt, nemine prohibente. Propterea ergo se comparauit fonti. Volebat etiam docere se non inuitis, & repugnantibus, sed volentibus, cupientibus, & vehementer desiderantibus profecturum. Solet autem, quemadmodum cap. 4.15. disseruimus, per sitim vehemens desiderium significari, quia vehementissimus est bibendi appetitus, cùm sitimus. *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum:* Propterea nō absolute dicit: Venite omnes ad me, sed, *Si quis sitit,*
B *veniat ad me, & bibat*; sicut apud Prophetam, *Omnes sitientes venite ad aquas*: notarunt hoc Chrysost. Euthy. & Ammonius in Catena Græcorum, & Theodorit. in comment. in c. 3. post. epistolæ ad Thessal. & Hieronymus lib. 1. aduersus Iouinian.

Cur Christus fonti se comparet. — *Psal. 41. 1.2.* — *Isa. 55. 1.*

38. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.*] Ratio, consequentiaque verborum postulare videbantur, vt diceret: Qui venit ad me, & bibit: Dixerat enim: *Si quis sitit, veniat ad me*: sed id ipsum dixit clarius. Nam venire ad eum, & bibere, erat credere, ideo dicit, *qui credit in me.* Duplex
C hîc quæstio; altera, quòmodo intelligendum ex ventre credentium flumina fluere aquæ viuæ; altera, vbi hoc scriptura dicat? Priorem quæstionem c. 4.14. magna ex parte explicauimus. Breuiter tamen sensus indicandus est. Nihil aliud significat, quàm animam eius, qui in se crediderit, omni gratiæ copia abūdaturam esse, nihil illi defuturum. Intelligit, qui crediderit, non quemadmodum *dæmones credunt, & contremiscunt*; sed qui crediderit, quemadmodum credere oportet, ita vt cum fide coniunctā habeat charitatē, vt cap. 4.14. disputauimus. Hinc, quam diximus, copiam duobus verbis declarauit, & quod vocat, *flumi-*
D *na*, plurali etiam nomine, non contentus flumen appellare, vt Orig. ho. 12. in Numeros, Chrysost. Leontius, & Euthym. & Ambros. lib. 10. epist. 82. obseruarunt; & quod dicit *fluent*, quo verbo, vt ait Ammonius, indicat, qui in se credere voluerint, non id tantum habituros gratiæ, cœlestiumque donorū, quantum satis sibi sit, sed ita etiam abundaturos, vt possint ea cum aliis hominibus communicare. Hæc summa est. Si quis vult singula subtiliter excutere, dicat Christū se ipsū fontē appellare, vt Psal. 35.10. *Apud te est fons vitæ*, ex quo fonte qui biberit, id est, qui in illū crediderit, in eius animo haustā, acceptamque gratiā
E ita natura sua crescere, ita exundare, vt ex paruo fonte, quē biberat, multa, magnaque flumina erumpere videantur: sicut solent magna flumina ex non magnis sæpe fontibus originem trahere. Itaque quod dixerat c. 4. 14. *fiet in eo fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam*, dicit hîc, *flumina de ventre eius fluent.* Augustinus & Beda per flumina redundantem charitatem intelligunt. Alij lætitiam spiritualem, vt Ammonius & Basilius in Psal. 45. sic interpretans, quod eodem dicitur Psalmo v. 5. *fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* Et quidem flumen illud in Apocalypsi cap. 22. 1. splendidum vt
F crystallus, quod per mediam illam cœlestem ciuitatem interfluebat, non dubium, quin copiosam beatorum significet voluptatem. Alij doctrinam Euangelicam, quam, qui perfecte in Christum credebant, quemadmodum Apostoli, tanquam flumina apertis fontibus emittebant, vt Ambros. lib. 10. epist. 82. & Gregorius lib. 18. in Iob, cap. 22. & homil. 10. in Ezechiel. & Elias Cretensis in orat. 4 Gregor. Naziā. de Theologia, & Rupertus in comment. ad hunc locum. Verus est sensus, quem supra tetigimus, quemque Chrysost. Leontius, Origen. hom. 12. in Numer.

Quomodo ex ventre credentium flumina fluent. — *Iacob. 2. 19.*

Digitized by Google

Hilarius in comment. in Psal. 64. & Hieron. q. 9. ad Hedib. & Euthym. hoc loco tradiderũt, *flumina*, gratiæ, & omnium donorum Spiritus Sancti abundantiam significare. Id enim statim Euãgelista declarat: *Hoc* (inquit) *autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes*. Et manifestum est idem Christum hoc loco nomine fluminis, & c. 4. 14. nomine fontis *aquæ viuæ salientis in vitam æternam* significare voluisse: illic autẽ, vt ibidem probauimus, dubium non est, quin nomine fontis aquæ viuæ Spiritus Sancti gratiam intellexerit. Per ventrem Hebraico idiomate intimã hominis partem intelligit, id est, rationem & volũtatem, vt Elias Cretensis exponit; aut, quod idem valet, cor, qui quasi venter animæ est, vt Gregor. Nyssen. hom. 14. in Cant. Chrysost. Leontius, Theophylact. & Euthym. interpretantur; aut, quod eodem redit, animi conscientiam, vt August. & Beda volũt, quæ hoc est in animo, quod venter in corpore. Cur autem nomine ventris hoc loco Christus potius, quàm alio idem significante vsus fuerit, non est difficilis coniectura. Loquebatur de potu, *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*, & solet potus in ventrem primùm descendere, & inde omnes corporis partes per venas, quasi per flumina rigare. Aliquanto difficilior secunda quæstio est. Hic vnus est locus ex multis, quos solet Hierõ. in exemplum producere, vt doceat Christum, & Apostolos multa ex Hebraica citasse veritate, quæ in Septuaginta versione non reperiantur. Sic ille lib. 2. contra Ruffinum, & in comment. in c. 6. Isaiæ, & in prologo in Pentateuchum, & in lib. Paralipomenon. Vtinam eadem indicasset opera, vbinam hoc testimonium in Hebraicis libris reperiretur. Nihilo enim magis in Hebraicis nunc, quàm in Græcis inuenimus libris. Rupertus, Diu. Thomas, & alij nonnulli Latinorum interpretum ex Prouerb. ca. 5. 15. 16. testimonium sũptum esse putant; idemque Hieronymo tribuitur: *Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui. Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.* Sed hic locus nõ minus apud Septuaginta, quàm apud Hebr. legitur; itaque credibile non est Hieronymum eum locum designare voluisse: prǽterquam quod eo loco non de Spiritus Sancti donis, sed de vxore, & liberis agebatur. Alij referunt ad locum Isaiæ 55. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas.* Alij ad illud eiusdem Isaiæ c. 48. 21. *Non sitierunt in deserto cum educeret eos: aquam de petra produxit eis, & scidit petram, & fluxerunt aquæ*, vt videtur sentire Cyprianus epistola 62. Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius referunt ad verba præcedentia: *Qui credit in me, sicut dicit scriptura*, & posita distinctione legunt, *flumina de ventre eius fluent.* Atque ea ipsa lectio potest duplicem habere sẽsum, aut qui credit in me, non quocũque modo, sed quomodo scriptura credendum esse docet, tanquam in verum filium Dei, verum Deum, verum Christum, verum redemptorem, vt Theophylactus exponit: aut quemadmodum alij, qui credit in me, sicut scriptura dicit, omnes in me credere oportere. Placeret mihi hæc lectio, & vtraque eius interpretatio, si meliorem quæstionis exitum non reperirem. Sed probabilior mihi, & ab omni difficultate magis expedita eorum videtur esse sententia, qui existimant his verbis, *flumina de ventre eius fluent*, ad scripturam alludi, non quòd hæc eadem verba in vllo veteris testamenti loco reperiãtur, sed quòd sensus idem non vno, sed multis apud Prophetas locis sit. Quid enim aliud sibi Deum velle, quoties pollicetur, se Spiritum Sanctum largiter in omnes homines effusurum, aut nomine spiritus, vt Ezechielis 11. 19. & 36. 25. & 39. 29. aut nomine aquarum, vt Ezechielis 36. 24. Isaiæ 44. 3. & 55. 1? Hoc ipsum videtur Euangelista declarare voluisse, cum addidit: *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes.* Nam quasi diuinaret fore, vt erraret per scripturam lector quærẽs, vbinam ea essent verba; monuit nõ verba quærenda esse, sed sensum; non de aquis, sed de Spiritu Sancto locutum fuisse.

Ventrem Hebræi intimam hominis partẽ appellant.

Ex quo scriptura loco baccitata sint.

Vera expositio.

39. *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Græci habent, οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, nõdum enim erat Spiritus Sanctus. Atque ita & codices non solùm impressi typis, sed etiam manu scripti omnes, quos videre contigit, & auctores item omnes Græci legunt, Chrysostom. Athanasius, & Cyrillus, Ammonius in Græcorum Catena, Leontius, Theophylactus, & Euthymius in commen. Quin ex Latinis etiam Hierõ. q. 9. ad Hedibiam videtur ita legisse, &, vt nonnulli volunt, Augustinus tract. in Ioan. 32. Sunt & nonnulli Latini codices, qui ita legãt, alij, qui cùm legant *datus*, tamen idipsum nomen veru confodiant. Sed nec dubito nostrum interpretem legisse *datus*, nec verã eã esse lectionem; itaque si vel omnes codices aliter legerent, emendanda lectio esset coniectura sentẽtię, quæ id haud dubie postulat, vt legamus *datus*. Adde quod Syri ita legunt, & antiquissimus ille, ac celeberrim⁹ Vaticanus codex Græca scriptus manu, qui vnus instar est omnium. Auctoris etiam Latini veteres, Didymus lib. 2. de Spiritu Sancto, August. tract. in Ioan. 32. & li. 4. de Trinitate cap. 20. & lib. 83. qq. q. 62. & Leo serm. 2. de Pentecoste. Quid ergo est, *nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*? Notatur causa, cur Christus *de Spiritu, quem accepturi erant credentes*, non tanquam de re præterita, aut præsenti, sed tanquam de futura locutus fuerit. *flumina de ventre eius fluent.* Eius rei causam reddit Euangelista, cùm dicit, nõdum spiritum fuisse datum, sed dandum fuisse postea. Eodemque modo illa altera lectio, si cui eam sequi placet, interpretanda est. *Nondum erat spiritus*, sub. *datus*, aut ἐν αὐτοῖς *in illis*, quemadmodum quidam codices Græci habent. Quęstionem Augustinus & Beda mouent; quo modo dicatur, nondum spiritus datus esse, cum idem ante spiritus in Prophetis fuerit? *Non enim alium spiritum*, inquit Augustin. *Prophetæ habuerunt, qui Christum venturum prænuntiauerunt.* Respondent datũ quidem fuisse ante, sed non visibiliter, non tam largiter, quàm postea datus est; ita vt sit prior illa largitio cũ secunda comparetur, ne datus quidem ante fuisse videatur. *Nusquam enim*, ait Augustinus, *legimus antea congregatos homines accepto Spiritu Sancto linguis omnium gentium locutos fuisse. Post resurrectionem autem suam, primum quando apparuit discipulis, dixit illis; Accipite Spiritum Sanctum: de hoc ergo dictum est. Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Sic Augustinus, & Beda. Quanquam ego non ad illum locum refero, vbi insufflãs in Apostolos dixit, *Accipite Spiritum Sanctum* Ioannis 20. 22. sed ad diem Pentecostes, cùm Spiritus S. specie linguarum, & ignis in Apostolos effusus est, Act. 2. 2. Illa enim flumina fuerunt, quæ statim ex ventre, id est, ex intimis Apostolorum sensibus fluere cœperunt; tunc omnes primùm impleti dicuntur Spiritu Sancto. Prius verò cùm in illos insufflauit, nõ visibiliter, neque tam copiosè dona illis dedit Spiritus Sancti; sed potestatem tãtùm, & gratiam Spirit⁹ sancti dedit ad remittẽda peccata. Sed duplex etiam de hac ipsa re quæstio est. Altera, quid sit glorificari Christum; altera, cur spiritus datus non esset, quia ille glorificatus non erat. Glorificationem Christi plerique resurrectionem eius interpretantur, vt Augustinus & Beda. Alij modico discrimine sententiæ crucem ipsam: per eam enim glorificatum Christum vt Leontius, Theophylactus, Euthymius, & Ruper-

Quæst. Augustini. Tract. 32.

Ibidem.

Io. 20. 22.

Quid sit glorificari Christum.

Digitized by Google

tus. Alij ascensionem in cœlum, qua perfectam illam accepit gloriã, vt exaltaretur, sederetque *ad dexterã Patris*, & daretur *illi nomen, quod est super omne nomen.* Hoc verum. Hanc enim ipsam rationem reddit alibi Christus, cur dandus spiritus esset, quòd ipse esset in cœlum abiturus, & si non abiret, dandus non esset. *Si non abiero*, inquit, *paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.* c. 16. 7. Sic interpretatur Leo serm. 2. de Pentecoste. *Domini*, inquit, *ascensio dandi Spiritus fuit ratio: quem ille necesse est, vt neget datum, qui ad cõcessum paternæ dexteræ verum in Christo hominem neget esse prouectum.* Secunda quæstio varie etiam ab auctorib. explicatur. Chrysosto. Theophylactus, Euthymius. quod ante Christi glorificationem inimici essemus Dei, & non conueniebat, vt inimicis daretur Spiritus Sanctus: post glorificationem autem amici facti sumus, itaq; dari nobis potuit. Sed hi auctores Christi crucem, glorificationem eius vocant; quam opinionem cum paulo ante refutauerimus; alia nunc ratio explicandæ quæstionis quærenda est. Augustin⁹, qui, vt modò diximus, resurrectionem Christi eius glorificationem vocat, mysterium hoc in ea re esse putat. *Quare*, inquit, *Dominus Spiritum, cuius maxima beneficia sunt in nobis, quia charitas Dei per ipsum diffusa est in cordibus nostris, post resurrectionem suam dare voluit? Quid significauit? vt in resurrectione nostra charitas flagret, & ab amore seculi separetur, vt tota currat in Deum.* Causam huius rei veram ipse mihi Christus videtur indicare, cũ dicit: *Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.* Quasi superuacaneum esse docens duos simul eodem tempore paracletos Apostolis dari, cum vnus satis esset; vnum autem, qui eos regeret, dari esset necessarium; ideo quamdiu ipse, qui alter erat paracletus, vt ait cap. 14. 16. cum Apostolis erat, superuacaneum esse videbatur alterum illis dare. Cum autem in cœlum ipse abiisset, fuit necessarium alterum mittere. Notant Theodorus Heracleensis, Leontius, & Theophylactus, Spiritũ Sãctum hoc loco non diuinam ipsam Spiritus Sancti personam, sed eius dona significare, quæ fuerunt in Apostolos effusa.

Marc. 16. 19
Philip. 2. 9.
Cur Spiritus Sanctus datus non esset.
Ad Ro. 5. 5.
Infr. 16. 7.

40. 41. 42. 43. *Ex illa ergo turba.*] Intelligitur, quidam ex illa turba; significaturque partitio, alios hoc, alios aliud dixisse. Hebraismus enim est, quo partitio designatur; vt Matth. 23. 34. *Ecce ego mitto ad vos Prophetas, sapientes, & Scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris*, id est, alios occidetis, alios flagellabitis. Sic apparet nostrum interpretem hoc loco legisse, [illegible] ex turba ergo illa. Quanquam omnes nunc fere codices Græci legunt, πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου, multi ergo ex turba, cum audissẽt hos sermones, dicebant: *Hic est vere Propheta*, [illegible], hic est vere Propheta ille, additur enim Græcus articul⁹ nomini Prophetæ, quem quidam emphaticum esse putãt, quo Propheta ille, qui mittendus esse dicebatur, id est Christus significetur Deut. 18. 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus.* Repugnat, quod sequitur: *Alij*, inquit, *dicebant, Hic est Christus.* Illi ergo alij nõ dicebant esse Christum, sed vere Prophetam itaque Græcus articulus aut otiosè ponitur, quẽadmodum sæpe apud Ioãnem poni obseruauimus, aut tantùm significat nõ vulgarem, sed eximiæ sanctitatis, atque virtutis Prophetam esse. Describit deinde Euangelista varia multitudinis de Christo iudicia vsque ad vers. 44. alios dixisse non solùm Prophetam, sed etiam esse Christum: alios Christum esse nõ posse, qui Galilæus esset, cum scriptura doceret ex genere Dauidis, & eius patria Bethlehem Christum esse venturum. De qua re apud Matthæum cap. 2. 6. dispu-

Hebraismus, quo partitio designatur.

A tauimus. Recte quidem illi indicabant Christum ex genere Dauidis, & ex oppido Bethlehem nasciturum esse: sed in eo errabãt, quòd ignorarent etiam futurum esse Nazarenum, quæ vrbs in Galilæa erat. Eodẽ argumento vsus fuerat Nathanael, vt non facile crederet eum esse Christũ c. 1. 46 Et Pharisæi, atque sacerdotes infra v. 52. *Nunquid à Galilæa venit Christus?* At quomodo ignorare illi poterant Christum non esse Galilæum, sed in oppido Bethlehem natum fuisse, præsertim cum Bethlehem tam prope abesset ab Ierusalem? Putant Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, id eos non ignorasse, sed malitia, quam
B veram eius patriam esse sciebant, celauisse, & vsos fuisse vulgari fama, quòd Galilæus esset, vt probarẽt eum non esse Christum. Probabilius est eos in Galilæa non solùm educatum, sed natum etiam putauisse. Nam etsi in Bethlehẽ natus fuerat, tamẽ vix quisquam id scire poterat, cùm in stabulo natus esset, & paulo post in Ægyptum fugisset. Alia ex parte videbãt omnes eius cognatos, omnes discipulos esse Galilæos, & ipsum fere semper in Galilæa habitare, Galilæo, vt verosimile etiam est, vti sermone, & ab omnibus vulgo haberi, vocarique Galilæum. Satis erat causæ, cur errarent.

C 44. *Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus.*] Voluit Euangelista contraria vulgi in Christum studia describere. Alij Christum esse confitebantur: alij dubitabant, alii Prophetam esse dicebant, alii seductorem: itaque manus in illum conijcere volebant, sed nimirum non potuerũt, *quia nondũ venerat hora eius*, vt dixerat v. 30. Quod enim illic Ioannes dixit, hîc non dicens voluit a nobis intelligi.

45. *Venerunt ergo ministri.*] Qui à Pharisæis, & sacerdotibus missi fuerant, vt Christum comprehenderent.

46. *Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.*] Hebraismus, nunquam sic locutus est quisquam. Multis
D locis notauimus Hebræos איש hominem pro quodam dicere, sicut Latinos pro illo, *non noui hominem*, id est illum. *Qui ad Christum capiendum ierant*, inquit, Chrysost. *eius admiratione capti redierunt.* Obseruauit idem Chrysost. Theophylact. etiam, & Euthymius quantum inter Pharisæorum, & ministrorũ animos discrimen fuerit. Sacerdotes, & Pharisæi homines docti, & in scripturis versati, & qui nullis visis miraculis Christum agnoscere, & in eum credere potuerunt, multa eius miracula viderant (vt credibile quidem est) sæpe docentem audierant, nõ solum in eum
E non credebant, sed odio etiam, & inuidia prouocati comprehendere, ac perdere volebant. Ministri nullo viso miraculo, cum ad eum comprehendendum irritatis animis missi fuissent, minima parte concionis eius audita in eum crediderunt: & ita quidem crediderunt, vt non solùm coram aliis, sed etiam coram ipsis illis, à quibus missi fuerant, id est, coram Christi hostibus confessi fuerint. Poterant (inquiunt auctores illi) ad Pontifices, & Pharisæos non redire, poterant cum Christo, in quem iam credebant remanere, sed maioris fidei, & libertatis fuit ad eos redire, qui se miserant. Poterant, postquam ad eos redierunt,
F causam aliam obtendere, quamobrem eum non adduxissent: non potuisse, timuisse inclinatam in eum turbam: non id prætexunt, sed, quod res est, libere confitentur, *Nunquam sic locutus est homo. Non enim quisquam*, inquit Augustinus, & etiam Beda, *sic loquitur homo: ille autem sic locutus est, quia Deus erat, & homo.* Itaque videntur hi duo auctores existimare ministros illos Christi diuinitatem cognouisse, eodemque fere modo Cyrillus exponit in Catena citatus Græca, sed iam diximus, quid ea significet phrasis.

Hebraismus.
Hom. 51.
Quantum inter Pharisæos & ministros discrimen fuerit.
Tract. 33.

Digitized by Google

Lib. 8. in Ioann.

fis. Melius Rupertus non melior licet auctor. *Vere nũquam sic homo locutus est. Homines quippe, quicunque sapientiæ, vel scientiæ sermonem habuerunt, de plenitudine huius omnes acceperunt.* A

47. *Nunquid & vos seducti estis.*] Nunquid etiam vos, qui minime seduci ab illo debebatis, cum ministri nostri sitis, vnde aliquam vobis sapientiam, aliquam prudentiã accedere oportebat, seducti tamen estis, sicut & imperita ista multitudo, quæ nullam scripturarum habet cognitionem? Hanc vim putat Leontius habere verba illa: *Nunquid & vos?* Potest & aliam habere emphasim, *Nunquid & vos*; qui missi à nobis estis, vt eum comprehenderetis, qui nobis potius, quàm illi credere debebatis, seducti tamen ab eo estis; Debuerunt, inquiunt Chrysost. Theophyl. & Euthym. potius ministros interrogare, quidnam ille dixisset, quod tantopere mirati non prehendissent. Sed occæcati odio non id rogant, sed quasi certo scientes nihil eum magnũ & admirabile dicere potuisse, ministros obiurgant, quod seducti sint, quod nimio erga eum studio admirentur, quæ non modò admiranda non sint, verum etiam reprehendenda. Notant iidem auctores tres leniter Pharisæos ministros suos obiurgasse, ne si asperius reprehendissent, se omnino relictis ad Christum deficerent, ideo non tam malitiæ, quàm errori tribuunt, quod tam honorifice de Christo loquantur, idque non affirmando, sed dubitando dicũt: *Nunquid & vos seducti estis?* B C

Homil. 51.

Cur leniter ministros suos obiurgent Pharisæi.

48. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum? aut ex Pharisæis?*] Non alio argumento Pharisæi conantur ministris persuadere credendũ non esse Christo, quã quod nemo principum, aut Pharisæorũ, penes quos iudiciũ curaque esset religionis, in eũ credidisset. Atqui hoc falsum erat, nam Nicodemus & Pharisæus & princeps Iudæorum erat, & in Christum crediderat. c. 3. 1. etsi non publice profitebatur. Et vt nemo credidisset, nõ continuo sequebatur non esse in illũ credendum, quin sequebatur credendum esse, cum homines plebei, qui nulla in Christum ducerentur æmulatione, in illum crederent, soli principes, & Pharisæi non crederent, qui odio, qui inuidia impedirentur. Itaque dũ hoc dicunt, seipsos, suamque incredulitatẽ magis quã turbam accusant, quod turba legis ignara ex solis miraculis, & doctrina commota in illũ crederet: ipsi vero & audita cœlesti doctrina, & miraculis corã visis, & legẽ scientes, in qua perspicere eũ poterãt, nollent credere, vt Augustinus, Chrysostom. Leontius, Beda, Theoph. Euthy. aduertunt. *Qui non nouerant legem*, inquit Aug. *ipsi credebant in eum, qui miserat legem, & eum qui miserat legem contemnebant illi, qui docebant legem; vt impleretur, quod dixerat ipse Dominus: Ego veni, vt non videntes videant, & videntes cæci fiant. Cæci enim facti sunt Pharisæi doctores; illuminati sunt populi nescientes legem, & in auctorem legis credentes.* Experti tamen hoc tempore nostro sumus malo, quantum ponderis hoc argumentum vulgo habeat. Nemo est, qui nõ magnus, qui nõ ingeniosus, qui nõ doctus videri velit. Nulla res plures homines hac ætate in hęresim impulit, quã quod cum nonnulli doctrina, & ingenio pręstãtes hæretici sua superbia, non suo ingenio, non sua doctrina facti essent, creditum vulgo est hæreticos omnes ingeniosos, & doctos esse. Opinioq; ea apud multos inualuit, qui hęreticus nõ esset, eũ ingeniosum, doctũque esse non posse. At vero non magis hæc ratio homines prudentes, vt religioni hæresim anteponerẽt, mouere debuit; quam vt castitati impudicitiam præferrẽt, quod plures vrbanas, elegãtesque mulieres, quam rusticas, & deformes impudicas esse videant. Nã neque elegantia, sed elegãtiæ studium impudicitiam; neque ingenium, sed ingenii superbia hæresim facit. D E F

Nicodemus Pharisæus in Christũ crediderat.

Tract. 33.

Inf. c. 9. 39

49. *Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt.*] Cum turbam maledictam vocãt, quia legem non nouit, alludunt, vt Rupertus existimat, ad locum Deuterono. 27. 26. *Maledictus, qui non permanet in sermonibus legis huius.* Ergo non nosse legem, est legem non obseruare.

50. *Dixit Nicodemus.*] Non dubium, quin Nicodemus Christum à principum & Pharisæorum furore voluerit liberare, sed ita vt non id agere videretur, ne si suspectus esse cœpisset, causam perderet. Crediderat in Christũ, & ab eo institutus fuerat; redierat tamẽ ad officium Pharisęi permittente, opinor, Christo, vt esset etiam apud hostes, qui se defenderet. Non profitebatur se discipulũ Christi, sed Pharisæum, siue metu Iudæorum, siue vt magis ea ratione Christum iuuaret. Conuenit aliquãdo aliquem esse Nicodemum, & Christum suos apud hostes habere exploratores. Conuenit, inquam, Ecclesiæ, conuenit Christo scienti ex malis nostris bonum elicere; ipsis vero Nicodemis an conueniat, illi viderint; ego professus, & publicus Christi discipulus esse malim.

51. *Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit, quid faciat?*] Idem hîc Hebraismus est, qui supra v. 46. *Nunquid lex nostra iudicat hominem*, id est, quenquam. Sunt qui putent ad locũ Deuter. 17. 8. & 19. 15. alludi, sed nihil eiusmodi ibi præcipitur; nec arbitror Nicodemum testimonium vllum scriptum, sed consuetudinem citare legis, quæ neminem nisi auditum damnari patitur. Nec enim ea tam scripta lex est, quam naturalis, quam apud omnes gẽtes seruatam legimus. *Si hominem Romanũ* (inquit Paulus) *& indemnatum*, id est non auditum, atque conuictum, *licet vobis flagellare?* Act. 22. 25.

Hebraismus

52. *Nunquid & tu Galilæus es?*] Sicut ille, qui amore deceptus patriæ eius patrocinium suscipias. Non dicunt: Nunquid & tu discipulus eius es? quia discipulum esse non suspicabantur. Nec ignorabant Nicodemum non esse Galilæum, sed indicant eum adeo in Christum esse propensum, vt si Galilæus esset. Quod dicunt, *à Galilæa Propheta non surgit*, minus ambiguè dictum est Grecè ἐγήγερται surrexit, id est, legem omnẽ scripturam sacram, nusquam reperies vllum vnquam ex Galilæa prophetã extitisse. Ex preteritis enim exẽplis de futuro coniecturam faciunt non solum Christum Messiam, sed ne Prophetam quidem esse posse, cum Galilæus sit; quasi argumentẽtur, nullus vnquã ex Galilæa propheta extitit, ergo iste, qui Galilæus est propheta non est. Ineptum prorsus argumenti genus. Nam nec satis constat nullum ante Prophetam fuisse Galilæum; quin sunt, qui existiment Debboram prophetissam Galilæam fuisse, quod ex tribu Nephtalim, vel Zabulon fuisse videatur. Est tamen id ipsum incertum. Deinde si constaret, tamen quod argumẽti genus erat, prius nullum ex Galilæa prophetam extitisse, nullum ergo deinceps existere posse? Eodem enim argumento probarent, nec Eliam Prophetam fuisse, quia ante illum nemo ex eius patria propheta fuerat; idẽque de omnibus, qui aliquo in loco primi prophetæ fuerunt, dici posset; nam aliquem vbiuis fuisse primum necesse est.

53. *Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.*] Hic versus nec à plerisque antiquis legitur auctoribus, & in plerisque Græcis exemplaribus desideratur. Sed ea de re initio sequẽtis capitis sumus disputaturi. Quod attinet ad sensum, voluit Ioannes declarare quid Nicodemi consilium profuisset, vt dissoluta congregatione sacerdotum, & Pharisæorum, in suam quisque domum abiret.

Digitized by Google

CAPVT VIII.

1. IESVS autem perrexit in montem Oliueti: 2. & diluculo iterum venit in templum, & omnis
populus venit ad eum, & sedens docebat eos. 3. Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem
Leui.20.a.10. in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio, 4. & dixerunt ei: Magister, hæc mulier
modo deprehensa est in adulterio. 5. In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare.
Deut.17.b.17. Tu ergo quid dicis? 6. Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum. Iesus autem inclinans se
deorsum digito scribebat in terra. 7. Cũ ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine
peccato est vestrum, primus in illã lapidẽ mittat. 8. Et iterum se inclinans, scribebat in terra. 9. Audiẽtes au-
tẽ vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus: & remãsit solus Iesus, & mulier in medio stans. 10. Eri-
1.Ioã.1.b.8 gens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, vbi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnauit? 11. Quæ dixit:
Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo: Vade, & iam amplius noli peccare. 12. Iterum er-
go locutus est eis Iesus, dicẽs: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lu-
men vitæ. 13. Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de teipso testimonium perhibes, testimoniũ tuum non est verũ. 14.
Respõdit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimoniũ perhibeo de me ipso, verũ est testimoniũ meũ: quia scio, vnde
veni, & quo vado: vos autem nescitis, vnde venio, aut quo vado. 15. Vos secundũ carnem iudicatis, ego non
Deut.17.b. iudico quenquam: 16. & si iudico ego, iudicium meum verũ est, quia solus non sum: sed ego, & qui misit me,
6.& 19.c.15. Pater. 17. Et in lege vestra scriptum est, quia duorũ hominum testimonium verũ est. 18. Ego sum, qui testimo-
Matt.18.b.16. niũ perhibeo de me ipso: & testimoniũ perhibet de me, qui misit me Pater. 19. Dicebãt ergo ei: Vbi est Pater tuus?
Respondit Iesus: Neque me scitis, neque Patrẽ meũ: si me sciretis, forsitan & Patrẽ meum sciretis. 20. Hæc
2.Cor.13.a.1.Heb.10.e. verba locutus est Iesus in gazophylacio, docẽs in templo: & nemo apprehendit eũ, quia necdum venerat hora
20. eius. 21. Dixit ergo iterũ eis Iesus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado,
vos non potestis venire. 22. Dicebant ergo Iudæi: Nunquid interficiet semetipsũ, quia dixit: Quo ego vado,
vos non potestis venire? 23. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis,
ego nõ sum de hoc mundo: 24. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim nõ credideritis quia
ego sum, moriemini in peccato vestro. 25. Dicebãt ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principiũ, qui & loquor
vobis. 26. Multa habeo de vobis loqui, & iudicare, sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc lo-
Rom.3.a.4 quor in mundo. 27. Et nõ cognouerunt quia Patrẽ eius dicebat Deum. 28. Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaue-
ritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum, & à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc
loquor: 29. & qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. 30.
Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. 31. Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos: Si vos
Rom.6.c. manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis. 32. & cognoscetis veritatem, & veritas libera-
15.2.Pet.2. bit vos. 33. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis:
d.19. Liberi eritis? 34. Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, seruus est pecca-
ti. 35. seruus autem non manet in domo in æternum, filius autẽ manet in æternum. 36. si ergo vos filius libe-
rauerit, vere liberi eritis. 37. Scio, quia filij Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus nõ ca-
pit in vobis. 38. Ego quod vidi apud Patrẽ meum, loquor: & vos quæ vidistis apud patrẽ vestrum, facitis. 39.
Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ
facite. 40. Nunc autẽ quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo:
hoc Abraham non fecit. 41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione nõ su-
mus nati, vnum patrem habemus Deum. 42. dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset diligeretis vti-
1.Ioã.3.b. que me. ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit. 43. Quare loquelam
8. meam non cognoscitis: Quia non potestis audire sermonem meum. 44. Vos ex patre diabolo estis, & desideria
patris vestri vultis facere. ille homicida erat ab initio, & in veritate nõ stetit: quia non est veritas in eo: cum
loquitur mendaciũ, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. 45. Ego autem si veritatem dico, non
creditis mihi. 46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?
1.Io.4.a.6 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos nõ auditis, quia ex Deo nõ estis. 48. Respõderunt ergo Iu-
dæi, & dixerũt ei: Nonne bene dicimus nos, quiã Samaritanus es tu, & dæmonium habes? 49. Respõdit Iesus:
Ego dæmoniũ non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. 50. Ego autem nõ quæro glo-
riam meã: est qui quærat, & iudicet. 51. Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem
non videbit in æternum. 52. Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus, quia dæmonium habes. Abrahã mor-
tuus est, & prophetæ, & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. 53.
Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis?
54. Respõdit Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus, qui glorificat me, quẽ vos di-
citis, quia Deus vester est, 55. & non cognouistis eũ: ego autem noui eum: Et si dixero, quia non scio eum, ero si-
milis vobis, mendax. Sed scio eum, & sermonẽ eius seruo. 56. Abrahã pater vester exultauit, vt videret diẽ
meum: vidit, & gauisus est. 57. Dixerũt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abra-
ham vidisti? 58. Dixit eis Iesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.
59. Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum: Iesus autem abscondit se,
& exiuit de templo.

INCA-

Digitized by Google

IN CAPVT VIII.

1. IESVS *autem perrexit in montē oliueti.*] Monuimus extremo capite superiore vltimum eius versum, & historiam hāc totam adulteræ in multis olim Græcis, Latinisque codicibus desideratā, hodieque in nō nullis Græcis desiderari; nam Latinorum vix quisquā modo non habet. Itaque solet inter recētiores interpretes de eius auctoritate disputari. Atque vtinā quidam eorum minus fuissent liberi, & rem certam non in dubio reliquissent; quo etiam minus digni sunt venia, quod si qua proferri poterant argumenta contra auctoritatem huius historiæ, ea videantur ignorare. Vix enim alia adducti ratione sunt, quàm quod Hieronymus lib. 2. cōtra Pelag. scribat eā in multis Græcis, & Latinis exemplaribus haberi: vnde colligunt in plerisque nō fuisse. Et nō viderant tamē veteres Græcorum codices, non viderant Græcorum commentarios, quorum solus recentissimus Euthymius eam exponit. Atque is quidē ipse exponit sic, vt eius auctoritatem magis eleuet, quàm affirmet. Monet enim in emendatioribus exemplaribus non haberi, & in quibus habetur, obelo quasi adiectitiam notatam esse. Testatur præterea neminem Græcorū interpretum eam exposuisse, se tamen idcirco exponere decreuisse, quod etiamsi legitima non sit, tamen vtilitate non careat. Et vero consului veteres Græcorum codices multos, nullus ex manu scriptis habebat præter vnū, in quo Leōtii sunt commentarii: & ille ipse ita habebat, vt tota historia veru transfossa esset, & Leontius ne mentionem quidem de ipsa vllam faceret: sed ea præterita, reliqua explicaret. Nō habebat antiquissimus ille Vaticani codex, quem sæpe nominauimus: nō Græca Catena, in qua cum tres & viginti auctores sint, nemo eius meminit. Habemus Græcos impressos multos Origenem, Clementem Alexand. Chrysost. Nonnū, Theophyla. nemo eorū legit, cū Chrys. & Theophyl. scripserint in totum Ioannem commētarios. Quò magis vero similis eorum est coniectura, qui suspicantur exēplū huius adulteræ, quod à Chrysost. homil. in Ioan. 60. inter alia profertur, vt probet solitos Pharisęos malo Christum animo interrogare, ab aliquo fuisse additum. Certè Eusebius extremo libro 3. histor. Ecclesiast. c. 39. hanc historiam in libris Papiæ scriptam fuisse dicens, eandemque in Euangelio secundum Hebræos reperiri, nulla de Ioannis Euangelio mentione facta haud dubie indicat non esse Ioannis. Sed hæc omnia minùs habent ponderis, quā vna auctoritas Ecclesiæ, quæ per Concilium Tridentinum, non solum libros omnes, quos nunc habet in vsu, sed singulas etiā eius partes tanquam canonicas approbauit. Qua ratione non modò hanc historiam canonicam esse, sed etiam à Ioanne fuisse scriptam, eiusque Euangelii partem esse declarauit. Vt nullus prorsus iam aut dubitationi, aut eorum coniecturis locus sit, qui aut ex apocrypho Hebræorum Euāgelio in hunc locum suspicantur fuisse translatam: aut scriptam quidem à Ioanne, posteaquam Euangelium edidisset, recordato à se prætermissam, aut ab alio quo ex Papia eius insertam Euangelio, & ab eo tanquam veram approbatam: ideoque in quibusdam reperiri exemplaribus, in aliis non reperiri. Nihil enim horum de eo, qui Spiritu Sancto afflatus scripserit, dici potest. Ad Ecclesiæ auctoritatem multorum etiam veterum codicum auctoritas accedit, quemadmodū testatum Hieronymum diximus. Ammonius etiam Alexand. antiquissimus auctor in Harmonia Euangelica eam ponit. Ponit etiam in Synopsi Euangelij Ioannis D. Athanas. & ipse Græcus auctor. Citatur, vt

Sess. 4. decis. de Canonicis scripturis.

Testimonia veterū quæ hanc historiam tuentur.

diximus, à Chrysostomo homil. in Ioannem 60. magisque probabile est cū propterea non illustrasse hoc loco cōmentariis, quod facilem esse iudicauerit; aut quod ille, qui in eius Ecclesia legebatur, codex eam non haberet, (nam eius in Ioannem commentarij homiliæ ad populum habitæ sunt) quàm ab aliquo in homil. 60. insertam. Quis enim hoc credat? Citatur ab Ambros. lib. 3. de Spiritu Sancto, ca. 2. & lib. 7. epist. 58. & lib. 9. epist. 76. Tractatur multis locis ab August. non solum hic tract. 33. sed etiam serm. 47. de
B verbis Domini, & lib. 2. de adulter. coniug. cap. 6. & 7. & lib. de vera, & falsa pœnitentia ca. 13. & epist. 54. & lib. 4. de consens. Euang. c. 10. Tractatur à Prospero in lib. de promiss. p. 2. c. 22. Tractatur à Gregor lib. 1. Moral cap. 6. & libr. 14. c. 15. Vtitur ea historia tanquam Euangelico testimonio Idacius ad refellendā Arianorum hęresim in lib. contra Varimadum. Quin & Hieron. lib. 2. contra Pelag. minime eo testimonio ad refutandos Pelagianos vsus fuisset, nisi putasset esse canonicum, quamuis in multis Græcis, Latinisque codicibus non reperiretur. Denique Sedulius, qui *Lib. 4. Car.*
C multa alia ab Euangelistis scripta præterire solet, hāc historiam minime præteriit, sed copioso, & eleganti carmine descripsit. Adde quod si vltimū versum capitis septimi, & historiam hanc totam deleas, vix bene reliqua hærere videbuntur, ita vero & tota cū cæteris hæret historia, & cætera inter se quasi vinculo quodam colligat, vt minime inducta aliūde, sed ipso in loco nata esse videatur. Quid ergo causæ putemus fuisse, cur in multis olim libris non legeretur? Primū credibile est Græcum aliquem audacis iudicij hominem, cùm videret eam historiam inter duas conciones positā, insertam fuisse putauisse, erasisseque: quasi

Cur in multis olim libris non legeretur hæc historia.

D vero simile non esset, vt inter duas cōciones diuersis diebus habitas & accidisset, & ab Euangelista recenseretur. Iuuit fortassis audaciam, quod eam legerit apud Papiam: itaque existimauit se Ioanni auferre posse, cum auctorem alium, cui eam tribueret, inuenisset. Atqui inde potius probare debuit esse Ioānis, quod esset & Papiæ. Vnde enim Papias, nisi ex Ioanne præceptore suo potuit discere? Et vt fingamus ex eo non didicisse, tamen si Papias scripsit, vera est: si vera est, quis credat à Ioanne prætermissam, cùm & res esset cumprimis insignis, & ab aliis Euangelistis prætermissa, cuiusmodi res Ioannes suscepto cōsilio cō-
E sectabatur? Satis, vt opinor, huius historiæ fides asserta est. Iuuat nūc duorū hæreticorū Caluini, & Bezæ præceptoris, atque discipuli contraria pōnere iudicia, vt lector Catholicus intelligat, quàm vanum sit, quod Lutherani, & Caluinistæ iactare solēt, in diiudicandis diuinis libris nō alio Ecclesiæ publico testimonio, non alia regula opus esse, quā spiritu, vt illi dicūt, diuino, vt ego arbitror, hæretico, qui degustata primum lectione tacitè cuique suggerit hūc librum à Spiritu Sancto dictatum esse, illum non esse. Spiritus Caluino suggessit nihil hanc historiam cōtinere, quod Apostolico spiritu indignum videri pos-
F set. *Constat,* inquit, *Græcis ignoratam fuisse, itaque nonnulli conijciunt aliunde assutam esse; sed quia semper à Latinis Ecclesiis recepta fuit, & in plurimis vetustis codicibus reperitur, & nihil Apostolico Spiritu indignum continet, non est cur eam in vsum nostrum accommodare recusemus.* Idem spiritus eius discipulo Bezæ reuelauit nihil in ea Apostolico dignum spiritu contineri. *Ad me quidem quod attinet* (inquit ille) *non dissimulo mihi merito suspectum esse, quod veteres illi tanto consensu vel reiecerunt, vel ignorarunt. Deinde quod narrat Iesum solum fuisse relictum cum*

Caluini, & Bezæ dissensio.

Digitized by Google

muliere in templo, nescio quàm sit probabile; & quod scribit Iesum digito scripsisse in terra, nouum mihi, & insolens videtur; neque possum coniicere, quomodo possit satis commodè explicari. Ipsi se hæretici coarguunt, ostenduntque se nō diuino, sed humano, aut potius hæretico spiritu de rebus diuinis iudicare, cum alter alteri repugnant; *non enim est dissensionis Deus, sed pacis.* (1. ad Cor. 14. 33.) A

3. *Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio.*] Gr. Καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ λέγουσι, & cum statuissent eam in medio dicunt. Vsus enim est Ioannes in historia narranda verbis præsentis temporis, vt rem præteritam, quasi præsentem ante oculos poneret, *adducunt & dicunt.* B Quo animo adduxerint, non erat difficile diuinare, & Euangelista ver. 6. declarauit, vt occasionem captarent aliquam Christum criminandi. Quam vero inde occasionem captare poterant, illic explicabimus. *Statuunt in medio*, tanquam ream, fingentes se Christi iudicio stare velle. Sunt qui quærant, cur nō etiam adulterum adduxerint? aut si alterum tantum adducere placebat, cur non adulterum potius, quam adulteram, quod fuisset fortassis honestius? Nam lex quidem eadem adulterum, atque adulteram pœna affici iubebat, Leuit. 20. 10. & Deuter. 22. 22. Nonnulli suspicantur adulteram potius, quā adulterum adduxisse, vt Christi tentarēt pudicitiam. C Quiduis de maligno Pharisæorum animo credi potest; sed probabilius est propterea solā adulterā adduxisse, quod facilius illis fuerit adulterā, quam adulterū capere, vterque enim fuerat in ipso facinore deprehensus, hoc est ἐπαυτοφώρῳ, in flagranti delicto, vt loquuntur Iurisperiti; sed solēt viri aut vi, aut arte sese proripere, fœminæ sexus imbellis facile tenētur; ad similitudinē enim viri senes illi Susānæ accusatores mendaciū suum cōposuerunt; adolescentem quidem, qui cum ea concumbebat, se, quia fortior erat ipsis, tenere non potuisse, Susannam autem tenuisse, Dan. 13. 39. 40. Aut D maiorem se in muliere, quā in viro calumniādi Christi materiam sperarunt habituros: Christum facilius mulieris, quàm viri commiseratione à præscripto legis, rectoque iudicio discessurum.

4. *Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio.*] Magistrum appellant, vt honorifico verbo fraudem suam contegant; non enim esse vero simile malo rogare animo, qui eū magistrum vocent, seque eius discipulos profiteantur. Simile exemplum Matt. 12. 38. & 22. 16. 36.

Modo deprehensa est in adulterio.] Gr. ταύτην εὕρομεν ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένην, deprehēsa est in ipso facto, dum E adulterium perpetraret. Quod propterea dicunt, ne Christus probationes requirat; rem esse certā, atque compertam, quam ne ipsa quidem rea negare queat; ferat ergo de iure sententiam; nam de facto quidem omnino constare. *Neruorum velut ex lege vinculis*, inquit Prosper in lib. de promiss. & prædict. par. 2. c. 22. *se crediderant ligasse Iesum, & maxime recentium, cum dixerunt, Modo. Quæ noster fortis hoc responso disrupit: Qui, inquit, vestrum sine peccato est, prior in illam lapidem mittat.*

(Vtrum adulteræ lapidarentur.) 5. *In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare.*] Lex nusquam iubet adulteram lapidare, sed solā sponsam, quæ ab sponso corrupta fuerat inuēta Deu. 22. 20. 21. aut quæ postquam desponsa est, compressa ab alio viro in ciuitate, quam sponso suo, quia non clamauerit, Deut. 22. 24. eadēque pœna, qui eam cōpressisset, plectebatur. F Quæ autē a viro iam suo corruptæ adulterium cum viro alio perpetrabant, iubebantur quidem occidi vna cum adultero, lapidari autem non iubebantur, Leuit. 20. 10. & Deut. 22. 22. Sed simile vero est, cum mors adulterorum populi iudicio relicta esset, consuetudine introductum fuisse, vt omnes etiam adulteræ lapidarentur. Nam & senes illos, qui falsum Susānæ crimen obiecerant, lapidatos fuisse inde colligitur, quod populus eos interfecisse dicitur, Daniel. 13. 61. Non potuit autem totus populus interficere, nisi lapidando. Affecerunt autem eos vt eodem loco dicitur, eadem pœna, qua Susanna, si probatum eius fuisset adulterium erat afficiēda. Adultera ergo lapidibus obruenda erat. Proferūt Christo legem Moysis, vt illum alterum quodammodo Moysem esse doceāt, qui perfectiorem, quam Moyses legem tradat: quo plus illi dent animi, atque libertatis aliquid contra Moysis legem pronuntiandi, (Ver. 5.) indeque occasionem arripiant eius accusandi. Hoc est, quod dicūt: *In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare, tu ergo quid dicis?* Quasi Moysi illū opponant, quasi Moysem illi subiiciant. Tu autem, qui maior es Moyse, qui eius non teneris legibus, quia meliora, & perfectiora doces, quid dicis? approbasne, an reprobas Mosaicæ legis sententiā? Omnibus denique modis eum prouocant, vt audeat contra Moysem apud homines, qui plus ipsi, quàm Moysi tribuere videreentur aliquid dicere.

6. *Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum.*] Timuit opinor Euangelista, ne putaremus Scribas, & Pharisæos tantum Christo tribuisse, vt magistrum appellauerint, & adulteræ iudicium illi commiserint: non ita esse, malo fecisse animo, nō vt ab eo discerent, sed vt eum tentarent. At quomodo tentarent? Poterant enim aut eius scientiam, aut eius erga Moysem reuerētiam, & obseruationem tentare velle. Scientiam quidem eius tentare noluisse satis constat. Nec enim legem illi Moysis protulissent, si tentare voluissent, quam versatus esset in lēge, sed generaliter interrogassent, quid de adultera fieri oporteret. Experiri ergo voluerunt, ecquid contra Moysem pronuntiaret. August. hoc loco, & serm. 47. de verbis Domini, & Ambros. lib. 7. epist. 58. & libr. 9. epist. 76. Beda, Rupertus, & Euthymius existimant cornutam illi quæstionem proposuisse, in qua quidquid respōderet, caperetur. Sciebant, inquiunt, eum misericordiam, & mansuetudinem profiteri: si ergo lapidandā responderet, clamarēt eum tam misericordem atque clementem non esse, quam videri vellet, qui mulierem capitis damnasset; si non lapidandam, ipsum igitur lapidandum, qui legem violaret Moysis. Intellexit dolum Christus, quē nihil latere poterat. Itaque neutrum respondit, nec lapidandam esse, nec non lapidandam; sed *inclinans se deorsum*, inquit Euangelista, (Ver. 6.) *digito scribebat in terram.* Factum mirabile. Vsqueadeo vt hæreticus iudicet Aristarchus alienum à moribus Christi. Adeo insculptos in animo suo habebat mores Christi, vt statim posset diiudicare, quid cum illis conueniret, quid ab illis discreparet. Fateor me spiritum Bezæ non habere: sed nihil mihi tam conueniens moribus Christi dici videtur potuisse. (Censura Bezæ examinatur.) Primū nihil ad captiosam quæstionem respondere: deinde inclinatū in terrā digito aliquid scribere, quod illi taciti mirarētur. Sed Beza assuetus de religione sincerè iudicare, & nostras omnes irridere cæremonias, censuit factū hoc, nescio quid superstitionis sapere, quod indignū Christo esse videretur. (Infr. c. 9. 6. 11. & c. 20. 22.) Isto quidē iudice, quod Christus cæci oculos luto ex saliua sua confecto liuerit: quod in Apostolos insufflauerit, superstitiosum erit. Sed illa, quia in omnib⁹ semper codicibus lecta fuerāt ausus nō est loco mouere, hæc, quia in nōnullis, vt diximus, lecta olim non sunt, minimam arripuit occasionem velut superstitiosa resecandi. Porro de scriptione hac in terrā Christi tria quæri possūt, quomodo in terra digito scribere potuerit, cū in templo esset, quod lapidibus stratum erat; quorsum id fecerit;

Digitized by Google

Quomodo Christus in terra scripserit.

Quid scripserit. Duæ quæstiones primæ à nemine, quod sciã, explicatæ sunt, itaque nostram in iis coniecturã cogemur sequi. Quomodo in pauiméto scribere potuerit; duplex probabilis coniectura esse potest; altera, scripsisse ita vt non efformauerit characteres, tamen aliquid scribendo significauerit; quemadmodũ solẽt multi quidã homines docti legere, scribereque, in aëre digito describere, quæ, si loqui possent, dicturi erant, vicissimque qui cum illis sermones conferũt digito scribendo loquuntur, fugientibus characteribus, sensu manẽte. Altera potuisse in puluere, qui in ipso erat pauiméto, characteres efformare. Atq; hoc ipsum, quod Christus scripserit in pauimento, putat Augustinus mysterium habuisse. Significatum enim legem Moysis, quam illi produxerãt, digito Dei scriptam fuisse, sed in lapideis cordibus Iudæorum. Secũda quæstio ex tertia magna ex parte dependet: nam si constare poterit, quid scripserit, non difficilis coniectura erit, quorsum scripserit. Si enim aliquid scribebat, quod ad Scribas & Pharisæos pertineret, haud dubiè voluit eos à mulieris accusatione ad suã ipsorũ cõscientiã explorandã accusandamque reuocare. Potest tamen & alia probabilis reddi causa, nihil aliud scribendo voluisse, quam Pharisæorum tentationem diuertere, atque dissimulare, declinareque arbitrium quod sibi deferebãt adulteri: quasi aliud ageret, quasi aliquid in terrã defixus altius cogitaret, neque vacaret ad eorum nugas animum attendere. Ita sentiunt Euthym. & Beda: August. vero lib. 4. de consens. Euangelist. c. 10. putat voluisse scribendo in terra significare eos in terra scribendos esse, non in cœlo. Tertia quæstio à grauioribus etiã tractatur auctoribus. Ambros. lib. 7. epist. 58. videtur indicare scripsisse non adulteræ, sed accusatorum eius sententiam. *Quid*, inquit, *scribebat, nisi illud propheticum: Terra, terra scribe hos viros abdicatos? quod de Iechonia dictum est in Ieremia.* Libro autem 9. epistolar. epist. 76. putat scripsisse, quod illis ipsis apud Matth. dixit cap. 7. 3. *Festucam quę in oculo est, fratris tui, vides, trabem autem, quæ in oculo tuo est, nõ vides?* Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos putat eorum, qui accusabant, & omnium mortalium scripsisse peccata, secundum quod scriptum est in propheta, *recedentes à te in terra scribẽtur*, Idemque videtur Ambros. significare lib. 3. de Spiritu Sancto c. 2. Sunt qui existimẽt idipsum scripsisse, quod postea erectus accusatoribus dixit: *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* In qua sententia grauis iudicij auctor est D. Thom. Mihi valde placet, quod quidam dicunt, nihil scripsisse, quod legi posset: nullos enim certos formasse characteres, sed incertas, nihilque significãtes figuras delineasse, quales homines meditabundi solent facere. Atque ita, etsi minime dicunt, eos omnes auctores sensisse arbitror, quicquid Christus scripserit non declararũt; eo enim ipso indicarũt nihil scripsisse certũ atque significans. In his sunt Augustinus, Beda, Rupert. & Euthym. Si enim aliquid scripsisset quod legi à Pharisæis potuisset, non vtique vrsissent illum, vt ad propositã quæstionem responderet: præsertim si ad eos ipsos scriptura pertinebat: sed nouam de scriptura ipsa litem instituissent. Deinde non iterum se post respõsionem inclinasset Christus, iterũque scripsisset, quod scriptum ante fuerat. Adde, quod si aliquid significans scripsisset, nũquam id Euangelista prætermisisset. Sobrij est ingenij hac sententia esse contentum. Cur ergo scribebat si nihil significabat? vt quæstionem fraudis plenam auerteret scribendi simulatione, vt paulo supra ex Beda, & Euthymio dicebamus. Hoc ipum indicat, quod statim addit Euangelista eum iudicium, quoad potuit, refugisse, neque respondisse nisi coactum.

Tract. 33.

Quorsum scripserit Christus.

Hier. 17. 13.

Quid scripserit Christus.

Ier. 22. 30.

Ier. 17. 13.

A 7. *Cum autem perseuerarent, interrogantes eum, erexit se, & dixit eis.*] Id est, cum cogerent quodammodo eum respondere, cum non posset iam amplius illis improbe vrgentibus dissimulare: *erexit se*, id est, desiit aliud agere, vt hoc ageret. Inclinauerat se, vt illis parceret occupationis simulatione, coegerunt illum sẽtentiam suam dicere: *erexit se*, vt eos percuteret, quibus ante pepercerat. Indicat illos non minus peccatores esse, quam adulteram.

Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.] *Non est captus*, inquit August. *cui tendebatur; sed potius capti sunt, qui tendebant, quia in eum, qui eos posset de laqueis eruere, non credebant. Quid ergo respondit Dominus Iesus?* B *quid ergo respondit veritas? quid respondit sapientia? quid respondit ipsa, cui calumnia parabatur iustitia? Non dixit: Non lapidetur, ne contra legem dicere videretur: Absit autem, vt diceret, lapidetur: venit enim non perdere, quod inuenerat; sed quærere, quod perierat. Quid ergo respondit? Videte quam plenum sit iustitia, plenum mansuetudine. Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Quod dicit, *sine peccato*, hoc est, ἀναμάρτητος, duobus modis intelligi potest, aut, non posse peccare, quod Græcum verbum proprie significat, aut peccare quidem posse, sed re tamen ipsa peccatum non habere. Quidam priorem hoc loco sensum sequi malunt, quasi moneat Christus C Scribas & Pharisæos, vti propriæ conditionis, infirmitatisque recordentur, & ab accusatione adulteræ desistant, quamuis ipsi adulteri non sint, nec aliud simile peccatum habeant, homines tamen esse, qui possint aliquando aut in idem, aut in aliud eiusdem modi labi, facerent erga adulteram, quod, si ipsi in simili delicto essent deprehẽsi, fieri erga se vellent. Nimis bene ij auctores mihi videntur sẽtire de Pharisæis. Vehementius meo quidem iudicio eos pupugit, & non solum peccare posse, quod omnibus hominib. naturale est, nec solum esse peccatores, id est, multa D habere peccata, quod commune etiam est omnibus, sed hypocritas esse significauit, qui cum intus multorum scelerũ pleni essent, sancti foris, ac religiosi videri vellẽt: qui studio religionis, ac legis adulteram lapidari vellent: quemadmodum alio loco dixit eos sepulchris dealbatis similes esse. Pungit ergo cõscientiæ eorum vulnus, cum dicit: *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Indicans eos aut idem, aut alia non minora habere peccata. Sed hoc ipsum tam prudenter dicit, vt non ipse illis, sed sua cuique conscientia dicere videatur. Ad suam enim quęque conscientiã reuocat, & suæ quemque conscientiæ, quasi i- E pse eam ignoraret, iudicẽ facit. Videtur naturali quodammodo iure debere eum, qui alium accusat, atque condemnat, aut eodem, aut alio omni æquali carere crimine. Quod dicit: *primus in illam lapidem mittat*: putant nonnulli consuetudinem fuisse Iudæorum, vt in quibusdam criminibus, quæ maximè lædere rempublicam poterant, iidem, qui primi peccatum deprehendissent, & accusatores, & testes, & iudices essent: & si lapidandi rei essent, ipsi in eos primo lapidẽ mitterent, huc Christũ allusisse. Vellem aliquo testimonio sententiam suã mihi probarent. Certe si eo Christus alludere voluisset, nõ dixisset: *Qui sine peccato est ve-* F *strũ*: sed, qui primus eam in adulterio deprehẽdit, primus in eam lapidẽ mittat. Quin contrariũ ex verbis Christi colligitur. Cum enim dicit: *qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat*, permittit, vt quisquis eorum sine peccato sit, quamuis non is eam primum in adulterio deprehendisset, quamuis accusator nõ esset, primus in eam lapidẽ mittat. Quod minime permitteret, si cõtra consuetudinem Iudæorum, aut legem esset: cũ diligenter Christus in toto hoc responso cauisse videatur, ne quid faceret, diceretue contra

Tract. 33.

Luc. 19. 10.

Mat. 23. 27

Digitized by Google

legem consuetudinemque Iudæorum, ne ansam illis nouarum contra se calumniarum daret.

8. *Et iterum se inclinans scribebat in terra.*] Cur iterum se inclinauerit, & in terra scripserit, eadem ratio fuit, quæ ante, cum idem fecit. Voluit infixo in Pharisæorum conscientia responsionis aculeo, quasi aliud haberet, quod ageret, ad priorem, quā simulauerat, occupationem redire, vt illis spatium daret clam, & sine rubore discedendi. Id euentus comprobauit: dū enim ipse pronus in terram esset, quasi eos, qui aderant, videre non posset, silentio dilapsi sint.

9. *Audientes autem vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus.*] Græce οἱ δὲ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι ἐξήρχοντο εἷς καθ᾽ εἷς. *Hi autem cum* (hæc) *audissent, & à conscientia arguerentur, exibant vnus post vnum,* id est, alius post alium. Non simul, ne victi, atque cōfusi fugere viderentur, sed sensim, ac sigillatim, quasi suo quisque consilio discederet: *Vnus post vnum*, Hebraismus est, sicut Hispani dicunt, vnus ad vnū. Quod dicit Euangelista sumptum à senioribus initium, indicat eos primū ac maximè omnium sensisse responsionis aculeos, vt qui in peccatis maxime erant inueterati. Cum ergo seniores quasi stimulis puncti abiissent, idem fecisse alios eorum exemplo.

Hebraismus vnus post vnum.

Beza censura excutitur.

Et remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.] Hoc probare non potest Beza hæreticorū interpres. Christum cum muliere, eaque adultera mansisse solū. Sed quis vir Beza? quam pudicus? quā abhorrens ab omni suspicione adulterij? Nemo Gallus ignorat, nec apud alias gētes quisquam ignoraret, si eius de amoribus libri, nihilo castiores, quā illi Tibulli, illi Catulli, illi Ouidij, illi Martialis, legi possent. Sed prudenter cautum est, ne libri legerentur hæreticorū. Manserit Christus omnino cum muliere solus, an propterea murmurare hæreticus debuit, cum discipuli in simili causa, vt idem narrat Euangelista, ausi nō fuerint illū interrogare, cur cum muliere loqueretur? Si hunc locum idcirco delet, quòd solus cum muliere manserit Christus, inducat & historiā totā Samaritanæ, aut Christum accuset, quod solus cum sola nō in templo sed in loco item solo in agro lōge ab omni teste locutus fuerit. Quid quod hunc locū hæreticus interpres non intellexit? Putat enim Christum solum omnino cum muliere remansisse, quod credibile profectò nō est. Nec enim concio, quæ frequens aderat, & ad quā Christi responsio non pertinebat, sed soli Scribæ, & Pharisæi, qui adulteram accusabant, dicuntur alius post aliū exiisse. Et vero, si Christus cum muliere solus mansit, quomodo mulier, vt ait Euangelista, mansit *in medio*? *In medio* quorum, si solus erat Christus? Ex ipsis igitur Euangelistæ verbis perspicuum est non omnino cum sola muliere mansisse solum. Et si alia coniectura non esset, tamen certe Apostoli, ac discipuli cū in illo mansēre. Cur enim cōcionantē, docentēque deseruissent, qui nunquam deserebant? Cum ergo solus mansisse dicitur, ad solos accusatores, aut ad personas, quæ ad iudicium illud pertinebant, referendū est, neminem mansisse ex omnibus præter iudicem, & ream, id est, Christum, & adulteram; cæterum auditores eosdem, qui ante erant, remāsisse, in quorum medio manserit adultera. Quæ ideo non fugit, quia Christi erga se fauorem sentire cœperat.

10. *Erigens autem se Iesus dixit ei: Mulier, vbi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnauit.*] Sciebat vtique Christus vbi essent, qui mulierem accusauerant, & neminem eorum condemnare ausum. Sed ideo mulierem rogat, vt intelligat id sibi ex ipso beneficium prouenisse, ipsius virtute, atque prudētia eius fuisse accusatores dissipatos, vt cognosceret medicum, vt cognosceret redemptorem, & integram ab eo salutem quæ-

A reret. Quod dicit; *Nemo condemnauit?* allusio est ad id, quod paulo ante Pharisæis dixerat: *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*: quasi dicat: Nemone inuentus est sine peccato, qui te condemnaret? Timere potuit mulier, ne à Christo, qui sine peccato erat, condemnaretur, quādo à Pharisæis non ob aliā causam condemnata nō erat, nisi quia nemo eorū repertus fuerat sine peccato. *Et quia illa* (inquit August.) *hoc audierat: Qui sine peccato est, prior in illam lapidem mittat, ab illo se sperabat puniendam, in quo peccatum inueniri non poterat. Ille autem qui aduersarios eius repulerat lingua iustitiæ, leuans in eam oculos mansuetudinis, interrogauit eam: Nemo te condemnauit? Respondit illa.*

B 11. *Nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo; vade, & iam amplius noli peccare.*] *A quo te forte damnari timuisti*, inquit Augustinus, *quia in me peccatum non inuenisti, nec ego te condemnabo. Quid Domine? faues ergo peccatis? Non plane, ita attende, quod sequitur, vade, deinceps iam noli peccare. Ergo & Dominus damnauit, sed peccatum, non hominem. Nam si peccatorum fautor esset, diceret: Nec ego te condemnabo, vade, & viue vt vis: de mea liberatione esto secura: ego quantumcumque peccaueris, te ab omni pœna, etiam Gehennæ & inferni terroribus liberabo. Nec hoc dixit, sed vade & noli amplius peccare.*

C 12. *Iterum ergo locutus est eis Iesus.*] Incertum quomodo intelligendum quod dicit Euāgelista, *Iterum*: Qui historiam adulteræ aliunde insertam esse putant, nō existimant hæc cum illa cohærere posse, sed sensum esse, alio quodam die rursus concionantem Christū hæc dixisse. Sed eam opinionem supra refutauimus. Ego eodem die, atque eodem loco, in eademque cōcione hæc, & quæ septimo capite commemorantur, à Christo dicta fuisse arbitror. Sed cum Christus cōcionaretur, Scribas, & Pharisæos superuenisse adulteram adducentes, & interrupta concione, Christum, quid illi faciendum esset, interrogasse. Igitur Euan-
D gelista rem eo ordine, quo acciderat, narrare volens, inter vnam, & alteram concionis partem historiam adulteræ commemorauit, deinde ad concionem rediit dicens, *Iterum ergo locutus est eis Iesus*, id est, cum cōcionari propter adulteræ quæstionem desiisset, ea terminata, iterum concionari cœpit. Huius etiam rei argumentum est, quod Euāgelista dicat, *eis*, quod relatiuum antecedente carebit, nisi ad eosdem auditores, eādemque concionem referatur. Atque eandem quidem fuisse concionem Ammon. Theod. Mopsuestien. Leontius, Chrysost. & Theophylactus existimant.

E *Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*] Quo sensu Christus dicatur *lux*, c.1.4.5. disseruimus. Quod autem dicit, *mundi*, emphasim habet: significat enim non vnius tantum hominis, non vnius gentis; sed totius mundi, omnium gentium, omnium hominum lucem esse, illuminareque, *omnem hominem venientem in hunc mundum.* Adnotauerunt hoc Ammonius, & Theodorus Mopsuest. Leontius, Chrysostomus, & Theophylactus. Et quidem plerique eorum putant allusisse Christū ad id, quod Pharisæi dixerant Nicodemo. cap. 7. 52. *Scrutare scripturas, & vide, quia à Galilæa propheta non sur-*
F *git*; voluisse ex scripturis tacite probare ex Galilęa surgere prophetam, & quidem magnum, seque eū esse. Sic enim ab Isaia Propheta dictum esse c.9.1.2. quemadmodum Matthæus recitat c. 4.14.15. *Terra Zabulon, & terra Nephtalim via maris trans Iordanem Galilæa gentium: populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Propterea dixisse: *Ego sum lux mundi*, id est, non solum Galilææ, sed omnis etiam terrarum orbis, vt Theodorus Mopsuest. & Leontius interpretantur. Ammon. vero putat ad illum alterum Isaiæ locum c.49.6. allu-

Digitized by Google

fisse, *Dedi te in lucem gentium.* Theophylactus ad solum prophetæ nomẽ respexisse. Dixisse Pharisæos, *à Galilæa propheta non surgit;* respõdisse Christum, se non solùm prophetam, sed etiam prophetarum, ac totius mundi lumen esse. Quod dicit, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris,* metaphora est sũpta de medio. Solemus per obscura loca præeũtem sequi facẽ, ne aberremus, aut offẽdamus; & loquebatur Christ⁹ de hominibus per hanc vitam, tanquam per viam quandã plenam tenebrarum, & errorum in cœlum tendẽtibus; propterea nõ dixit, qui fruitur me, fruitur lumine, aut qui habet me, habet lumen, sed, *qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Credere in Christum, & ei obedire, est illũ sequi. Ambulare, est viuere. Non ambulare in tenebris, est sine errore, & sine peccato viuere. Habere lumẽ vitæ, vt August. & Beda volunt, est ad lumẽ illud gloriæ, & ęternæ vitæ peruenire, vbi iam non sit opus face, non sit opus fide. Itaque futuro legũt tempore, quẽadmodum & Gręce est ἕξει *habebit lumen vitæ.* Potius tamen arbitror *lumen vitę* fidem ipsam huius vitæ appellari, vt opponatur membro præcedenti, *ambulare in tenebris,* vt idẽ sit, quod in tenebris nõ ambulare. Vocatur autẽ *lumen vitę* fides, quia natura sua ad vitã ducit, aut quia etiam in hac vita cum caritate coniuncta vitã animæ tribuit. Hoc enim sensu dixit idem Euangelista c. 1. 4 *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

Quid sit in tenebris, ambulare.

Quid sit lumẽ vitæ.

13. *Dixerunt ergo ei Pharisæi, Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.*] Quomodo hoc illi Pharisæi obiicere potuerũt, si eadẽ erat concio, cùm iam omnes Christi responso perculsi abiissent? Credibile est in ea concione præter eos Scribas, & Pharisæos, qui adulteram mulierem adduxerãt, alios fuisse nonnullos, qui aut audiẽdi, aut calũniandi causa concioni interessent. Ii igitur Christo respõderunt eius testimonium nõ esse verũ, id est non esse legitimum, pro vero habendum non esse, cum de se ipse testimonium perhibeat. Non enim sequitur verum non esse, quod de se quisque testetur; sed sequitur pro vero habendum non esse, nisi aliunde probetur. Sic supra c. 5. 31.

14. *Respondit Iesus, & dixit eis, Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio vnde veni, & quò vado.*] Qualis sit ratio, quã adducit Christus, vt probet testimonium suum verum esse, quia sciat, vnde venerit, & quo vadat, vix satis apparet. Quid enim refert scire, vnde venias, aut quo vadas, vt testimonium tuum verum sit? Rupertus existimat rationem hãc Christo cum omnibus hominibus esse communẽ. Omnes enim homines, cùm de suo loquuntur, indignos esse fide; cum autem tanquam à Deo missi loquuntur, etiamsi ipsi de se testimonium perhibeant, eorum tamen testimonium verum esse. Nam & omnes prophetas de se ipsis testimoniũ prębuisse dicentes se à Deo missos esse, & verum fuisse, atque legitimum eorum testimonium. Ego maius quiddã significasse arbitror. Figurate Christus locutus est vsus insinuatione quadam eleganti, & ad personas, quibuscum agebat accommodata, qua plus, quàm dicit, indicat. His enim omnibus verbis, *scio vnde veni, & quo vado,* nihil aliud significat, quàm se filium Dei naturalem, ac verum esse Deum, quemadmodum Chrysostomus, Ammonius, Leontius, August. Beda Theophylactus, & Euthymius exponũt, Venerat enim non solùm à Deo missus, sicut cęteri prophetæ, sed venerat de cœlo Deus de Deo, lumen de lumine, Deus verus, de Deo vero. Et redibat in cœlum non solùm vt homo sed vt Deus Filius sederet ad dexteram Patris Dei. Hoc est, *scio vnde veni, & quò vado.* Fingamus ergo non dixisse, quod dixit, sed quod significauit, *Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum,* quia Deus sum, an non bene probasset testimonium suum verũ esse? Maxime verò. Eodem ergo modo probat cum dicit, *Quia scio vnde veni, & quo vado.* Cur ergo aperte non dixit, quia Deus sum? Id est, quod paulo supra dicebamus, vsum fuisse insinuationis figura ad personas, quibuscum loquebatur, accommodata, & pene necessaria. Non enim ferre potuissent, si aperte se Deum, aut Dei filium esse dixisset. Dixit ergo, quod verum erat, quodque erat causæ necessarium: sed ita dixit, vt aduersarios suos verborum ambiguitate, obscuritateque deluderet. At satis erat dicere, quia veni ex cœlo, aut à Patre, & eò redeo; cur potius dixit, *scio vnde veni, & quo vado?* Primùm id ipsum nimis erat expressũ, quia ex cœlo, aut a Patre veni, & voluit obscuri⁹ loqui. Deinde dictur⁹ erat, *Vos autem nescitis,* & oportuit antithesim implere. *Ego scio,* propterea confidenter ipse de me testimonium perhibeo; *vos autem nescitis,* propterea non creditis, propterea testimonium meum suspectum habetis. Quanquam Chrysosto. & Euthymius interpretantur, nescire simulatis, cùm re vera sciatis.

Insinuatione eleganti vtitur Christus.

15. *Vos secundum carnem iudicatis.*] Omnes fere interpretes in hunc sensum conueniunt. *Vos secundum carnem iudicatis,* id est secundum corpus, quod in me videtis: videtis hominem infirmũ, pauperẽ, humili loco natum, nihil de me maius cogitatis. Ita Ammoni⁹, Leontius, Augustinus, Theophylactus, Euthymius. Solus Chrysost. videtur exponere *secundum carnem,* nõ meã, sed vestram, id est non prout ratio, sed prout caro vobis suggerit, non ex æquitate causæ, sed ex carnali affectu vestro iudicatis. Sed ille prior melior est sensus. Probat enim, quod paulo ante dixerat, *Vos autem nescitis, vnde venio, aut quò vado,* id est, nescitis me esse Deum; itaque nõ iudicatis nisi secũdũ quam videtis humanam, infirmãque naturam. Ego alium etiam sensum nõ minus fortasse probabilem animaduerto, vt carnẽ vocet, quidquid apparet, sẽsibusque percipitur; quasi dicat, Vos vt homines nõ iudicatis nisi ex sẽsibus, & ex iis, quæ sẽsibus subiiciuntur; sicut alio loco dicitur, *Homo videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor.* 1. Reg. 16. 7. Vt alludat ad id, quod Pharisæi dixerant, *Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.* Vos (inquit) quia non iudicatis nisi secundum ea, quæ extrinsecus apparẽt, vtimini prĩcipio illo vulgari, nullius de seipso testimonium pro vero habendum esse. Si secundùm ea, quæ latent, possetis iudicare, videretis principiũ illud in me locũ habere nõ posse, quia Deum me esse intelligeretis. Leontii, & Theoph. non probo sententiam, qui iudicare hoc loco pro condẽnare, hoc est, κρίνειν, ἀντὶ τοῦ κατακρίνειν, positum putant. Amplior enim est sensus, non solùm male cõdemnare, sed male etiam iudicare, etiamsi minime condemnent, qui secundum carnem solùm iudicant.

Ego non iudico quenquam.] Incertum an absolute intelligi velit se neminem iudicare: an eo modo iudicare, quo Pharisęos iudicare dixerat, id est secũdũ carnem, vt id ἀπὸ κοινοῦ intelligatur. August. Beda, & Rupertus hoc posteriori modo interpretãtur. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthy. priori. Quia enim dicere Pharisęi potuerunt, Si nos secundùm carnem, iniusteque iudicamus, cur nos non coarguis? ei obiectioni respondisse Christum se neminem iudicare, id est, quamuis iudicãdi habeat potestatẽ, nolle tamẽ eã exercere vsque ad secundum aduentum suum, cum veniet ad iudicandos viuos, & mortuos; nunc non ad iudicandos, sed ad liberandos venisse homines. Nõ misit (inquit) Deus filium suum

Digitized by Google

in mundum, vt iudicet mūdum, sed vt saluetur mundus per A
Vers. 16 *ipsum*, supra, cap. 3. 17. Hic, vt opinor, melior est sensus quia melius cum eo conueniunt, quæ sequūtur, *Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater.* Si enim repetendum esset, *Ego non iudico quemquā secundum carnem*: similiter esset hoc loco repetendum, *Et si iudico secundum carnem, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me.* Hoc autem loco id repeti non potest: nūquam enim Christus secundum carnem iudicat, etiam cum iudicat vnà cum Patre. Ergo neque supra id repeti potest. Ego tamen, quemadmodum paulo ante dixi, iudicare hoc loco, pro testari accipi puto, quod est indicare, id est actum vnum iudicialem exercere. De ea enim re sermo erat. *Tu*, inquiunt illi, *de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.* Si enim acciperetur proprie iudicare, hoc est proferre sententiam, non bene hæc inter se cohęrerēt, *Et si iudico, iudiciū meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me.* Non enim iudices, vt iudiciū pro vero: sed testes, vt testimoniū pro legitimo habeatur, plures esse necesse est. Cōfirmat etiam hūc sensum, quod additur ver. 17. *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est*, de testimonio igitur loquebatur cum dicebat, *Ego non iudico quenquam: & si iudico, iudicium meum verum est, quia solus non sum.* Quo ergo modo negat se iudicare, id est testimonium de quoquā perhibere, cum paulo ante cōcessisset de seipso dicere testimonium? *Et si ego de meipso testimonium perhibeo, testimonium meum verum est.* Primum illic non affirmat se de ipso præbere testimonium, sed fore, vt si præbeat, verum sit: sic enim intelligendum est illud, *Et si ego testimonium perhibeo de meipso.* Deinde quod hîc dicit se neminē iudicare, id est de nemine dicere testimoniū, intelligit non esse necessariū, vt ipse de quoquam testimoniū perhibeat: alios esse qui perhibere possint: sicut dixit cap. 5. 45. *Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est, qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis*, & vt ver. 31. & 32. dixit, *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum: alius est qui testimonium perhibet de me, & scio quia verum est testimonium, quod perhibet de me.* Superius ergo dixit se de seipso testimonium perhibere: hîc solum negat non esse necessarium, vt ipse, de quopiam testimonium perhibeat, tamen si perhibuerit, pro vero habendum esse testimonium suum, quia solus non est, atque ad hunc, vt videtur, sensum Ambrosius exponit l. 5. epi. 20. Alias quasdam interpretationes, quas apud nonnullos minime bonos auctores lego, consilio prætermitto, quod parum mihi habere videatur probabilitatis. Alij intelligunt, *Ego non iudico quenquam*, quatenus homo sum, vt Elias Cretensis orat. 4. de Theolo. Greg. Naz. Alij ad causam præsentem restringunt; quod Christus in ea re, de qua disceptabatur, neminem iudicet.

Iudicare pro testari hic accipitur.

17. *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominū testimoniū verū est.*] Apte, ac scite contra Scribas, & Pharisæos, qui lege gloriabantur, legis profert testimoniū. Itaque quod dicit, *in lege vestra* non eam tantum vim habere arbitror, quā Augustinus, & Beda habere putāt, *in lege vestra*, id est à Deo vobis data quemadmodum panem nostrum appellamus quotidianū illum, quem poscimus à Deo. Maiorem ego vim in his verbis animaduerto, *in lege vestra*, id est, in qua vos Scribæ, & Pharisæi gloriamini, quā vestrā proprie quodāmodo putatis, quasi nemo eam præter vos obseruet, vt recte adnotauit Euthymius. Emphasim etiam habere videtur, quod dicit, *Quia duorum hominum testimonium verum est*, quasi tacite argumētetur: Si duorū
Psal. 115. 2. hominum testimoniū verum est, cum *omnis homo mē-*

dax sit; quāto erit verius meum, patrisque mei testimonium, qui Deus sumus? Nec enim in lege Deuter. 17. 6. & 19. 15. quos ad locos alludit, hęc ipsa sūt verba, sed illa, quæ Matthæi. 18. 16. ab eodem Christo proferuntur, *In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbū*, sed commutauit Christus sententiam in hæc verba, quo plus emphasis argumento adhiberet. Quo autem sēsu dicat duorum hominum testimonium verum esse, cum manifestum sit non solum duorū, sed multo etiam plurium hominum testimonium falsū esse posse, & multa eius rei exempla habeamus, qui contra Naboth testificati sunt. 3. Reg. 21. 13. qui cōtra
B Christum Matth. 26. 60. 61. qui contra Stephanum Act. 6. 11 qui contra Susannam Daniel. 13 34. hoc, inquam, ex iis, quæ diximus ver. 13. & c. 5. 31. facile explicatur; loquitur Christus iuridice, duorum hominū testimonium verum esse, id est pro vero, legitimoque haberi oportere. Augustinus, & Beda ad mysterium referunt Trinitatis, sed nos sensum explicauimus literalem.

Quo sensu duorum testimonium verum dicatur.

18. *Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.*] Quasi dicat, de me autem duo etiam sunt, qui testimonium perhibent, alter ego ipse sum, alter pater meus, verū igi-
C tur nostrum est testimoniū. Propterea nō dicit, Ego testimoniū perhibeo de meipso. Sunt qui ex his verbis colligant Christum de se nunc tanquam Deum, nūc tanquam hominem loqui, nam tanquam Deum de seipso, tanquam hominē testimonium perhibere, cumque eūdem se & Deum, & hominem esse dicat, *de meipso*, inquit, indicant profecto vnam tantum esse personam, naturas duas. Recte illi quidem. Colligūt etiam Chrysosto. Theophylactus, Ammonius, Cyrillus, & Leontius in Gręcorum Catena, & Ambros. li. 5. de fide c. 2. & 5. & Fulgentius lib. 3. ad Thrasimūdum, Patrem, & Filium eiusdem auctoritatis eiusdē
D esse naturæ: æquat enim suum, Patrisque testimoniū cum dicit, *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.* Illud certe colligitur contra Sabellianos Patrem & Filium duas re ipsa distinctas esse personas: nec enim duo essēt testes, si, vt Sabellius volebat, sola esset inter eos nominum differentia. Sic Tertullianus in lib. de Trinit. aut quisquis alius est auctor, sic Ammonius, sic Theodo. Heracleotes in Græca Catena, sic Fulgētius, sic Theophylactus hoc loco argumentantur. Quomodo intelligat Patrem de se testimonium perhibere ca. 5. 31. 32. disputauimus.

Cōtra Sabellianos distinctio personarū probatur.

E 19. *Dicebant ergo ei, Vbi est pater tuus?*] Quo animo hoc Pharisæi Christum interrogauerint variis inter graues auctores sententiis disceptatur. Cyrill. in Græca citatus Catena, & Leontius in commentariis existimant probri causa hoc ab illis dictum, quasi indicantibus Christum vulgo natum esse, qui patrem suum ostendere non possit: putasse enim Beatam Virginem ex adulterio concepisse. Eius opinionis etiam Theophylact. mētionem facit. Augustinus, & Beda nō intellexisse Pharisæos, quem patrem suum Christ⁹ appellasset, putasseque de patre secundū carnem locutum esse, quem quia nō cognoscebant, interrogasse,
F *Vbi est pater tuus*: Probabilior Chrysosto. Theophy. Euthymij & Ruperti opinio recte eos intellexisse Christum patrem suum Deum appellasse, quemadmodum longe ante intellexerāt. c. 5. 18. & postea c. 10 30. sed quia obscurius id dixerat, finxisse se non intellexisse, quem patrem suum nominasset, vt aliquid ab eo clarius elicerēt, quod traherēt in calumniam. Volebant ergo, vt aperte diceret patrem suum esse Deū aut quod idem valet, in cœlo esse, vt eum accusarent, aut poti⁹ sine vlla accusatione lapidarēt, vt c. 5. 18. &

Digitized by Google

10.31. Interrogāt autem specie studij credēdi, quæ de se dixisset, quorūque testē patrem laudauerat, quasi eius, vt crederent, testimonium audire vellent.

Respondit Iesus, neque me scitis, neque patrē meum.] Dubium quorsum hoc Christus respondeat; nec enim videtur ad Pharisæorū interrogationē recte respōdere. Rogauerāt illi, *Vbi est pater tuus*? respondet, *neque me scitis, neque patrem meum.* Potuerunt illi respōdere, atqui propterea rogamus, vbi pater tuus sit, quia neque patrem tuum nouimus. Augustinus, & Beda putant hunc esse sensum: non mirum si interrogetis vbi sit pater meus, qui nec me, nec illum nostis. Si enim cognouissetis, sciretis in cœlo esse, nec eum in terra quæreretis. Ideo autē patrē nō nostis, quia me nō nostis, quia me solum hominē esse existimatis. Si enim me nossetis plus esse, quàm hominē, id est filium esse Dei, & patrem meum sciretis non hominem esse, sed Deum. Apollinarius, Leontius, Theophyl. & Euthy. eodem ferme sensu, respondisse Christum accōmodate ad eorum opinionem, notatum ab illis fuisse, quod ex adulterio natus esset, aut quod filius esset Ioseph hominis abiecti; respondere illum, vos putatis recte vos me, patrēque meū nosse. Atqui erratis, neque me, neque patrē meum nostis. Eodem fere pertinet, quod Rupertus indicauit, ideo Christū non recte ad quæstionē respōdisse, quia sciebat malo animo eos interrogasse, vt occasionem captarent eum accusandi, queādmodum supra nos explicauimus. Itaque hunc etiā hîc sequimur sensum. De ipsa sententia quæri solet, quid sit Christū, quid patrē eius nosse? Qui hoc ad relationem referunt, quasi Christū nosse sit nosse eū, quatenus filius Dei est, ideoque recte colligere, *si me sciretis, forsitā & patrem meū sciretis*, quòd vno cognito relato necessario & alterum cognoscatur, vereor ne nimis subtiliter in verbis Christi philosophētur. Qui autem nosse pro amare, recognoscere, recipere dictū putant, vt ca. 1. 10. quemadmodum tomo 19. in Ioan. Orig. exponit, id videntur efficere, vt Christi responsio parum sit ad Pharisæorum quæstionem accommodata. Rogabant illi, aut certe rogare se fingebant nō recipiendi, sed sciendi causa; de eadē ergo scientia Christus respondit, *neque me scitis, neque patrem meum.* Augustini ergo, & omniū, quos modo nominaui, interpretationem probo. *Quid sit hic Christū nosse.* Nosse Christum hoc loco esse, nosse nō solum hominem, sed etiam Deum esse; & nosse patrē eius, nosse non habere eum in terris patrem, sed in cœlo. De hoc enim agebatur, *Vbi est pater tuus*? recteque Christū argumentari, *Si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis*: id est, si sciretis me non tantum hominem, sed etiam Deum esse, facile cognosceretis me nō habere patrē hominem in terra, sed Deū in cœlo. Verū est, quod quidam adnotauerūt, particulā ἄν, quam noster interpres reddidit, *forsitan*, non dubitantis esse, sed affirmantis. Alio igitur sensu hoc loco dictum est, *Si me sciretis, & patrem meum sciretis*, & c. 14. 9. *Philippe, qui videt me, videt & patrem meum.* Nam hîc loquitur, vt Theologi dicunt, de existentia: qui scit me esse Deū, scit patrē meum non hominem, sed Deum etiam esse oportere; illic de essentia, qui videt essentiam meā, & Patris essentiam videt, quæ eadem est; quanquā & alium sensum ille locus habet. Recte tamē colligitur ex vtroque loco diuinitas Christi, vt Theophylact. in commentariis disputat aduersus Arianos. *Diuinitas Christi colligitur ex hoc loco.*

20. *Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, loquens in templo.*] Eo consilio Euangelista notauit cōcionis locum, vt indicaret, Christum ea, quæ supra cōmemorauerat, in maxima hominum frequentia disseruisse, tamen capi ab illis non potuisse, *quia nondū venerat hora eius*, id est quia noluit capi, antequam constitutū sibi moriendi tēpus aduenisset. Docuisse igitur non in obscuro loco, sed in templo, nec in angulo quopiam templi, sed in loco hominum capacissimo. Eodē fere sensu Apollinarius in Græcorum Catena, Leontius, Augustinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, nisi quod putāt Christi in dicendo libertatē significari, qui hæc in tēplo atque in gazophylacio ausus sit clara voce dicere. Sed illud, quod exposui, videtur Ioānis fuisse consilium, etsi ex eo ipso apparet Christi libertas. Itaque quod Rupertus ait gazophylaciū locum fuisse, in quē soli sacerdotes, Scribæ, & Pharisæi ad lucrum intenti ingrederētur, alij vero nō nisi singuli, vt res in illud inferrēt; quasi voluerit significare Ioannes Christū apprehēsum non fuisse, cum in gazophylacio, id est audientib⁹ Sacerdotibus, Scribis, & Pharisæis aduersariis suis tam multa dixisset; à mēte Euāgelistæ alienum puto. *Quod hic gazophylacium signi-ficet.* Nec enim gazophylacium hoc loco arcā significat, in quā pecunia templo oblata coniiciebatur; sed aut totam eam templi partem in qua ea erat arca, quæ proprie gazophylaciū vocabatur, vt Mar. 12. 41. 43. & 4. Reg. 12. 9. 10, aut aliam aliquam templi regionē. Origenes mysterij causa dictum existimat hæc Christū in gazophylacio disseruisse. Gazophylaciū diuinos esse sermones, imaginem magni Regis impressam habētes, sicut pecunia, quę in gazophylaciū cōiiciebatur, imaginem habebat Cæsaris. Allegoricum hoc est, non litterale. Quo modo intelligendum nō fuisse Christum apprehensum, *quia nondum venerat hora eius*, cap. 7. 30. dictum à nobis est.

21. *Dixit ergo iterum eis Iesus.*] An iterū dixerit, id est alio die, aliaque cōcione, an in eadem eodem die incertum est. Origenes in eadem concione dictum putat, quod ipsa continuatio sermonis, & illa in primis particula *ergo* probabile reddit. Sed probabile etiam est diuersam fuisse concionem, quia cum Euāgelista dixit, *hęc verba locut⁹ est Iesus in gazophylacio*, videtur superiorem clausisse concionem. Rupertus illud, *iterum*, refert ad verbum, *Ego vado*, quasi dicat, dixit illis iterum, *ego vado*, quia ante semel idem dixerat, cap. 7. 33. Recte. Quādocūque hęc dicta fuerint, opportune quæritur quid sibi velit dictio illa *ergo*. Possemus simpliciter dicere inceptiuam esse, sed mihi vim aliquam videtur habere maiorē. Rupert⁹ acute interpretatur ita, vt ad Pharisæorum malitiam referatur, quasi dicat Euāgelista. Ergo cū Christ⁹ videret perseuerare eos in peruerso suo cōsilio se capiendi, occidēdique dixit illis, *Ego vado, & quæretis me, & in peccatis vestris moriemini.* Mihi ad id, quod ver. 19. dixerat alludere videtur, *Neque me scitis, neque patrem meum*, venit ergo tempus cum & me Deum esse cognoscatis, & quęratis me, & nō inueniatis, quia in peccatis vestris moriemini; aut, veniet tempus, cum quæretis me, id est cognoscere voletis, sed non poteritis, quia à peccatis vestris non discedetis.

Ego vado, & quęretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire.] Quærunt Chrysosto. & Theop. causam, quamobrem tam frequenter de suo ex cœlo aduentu, deque suo iterum in cœlum reditu loquatur. Putāt terrorem Iudæis incutere voluisse, dum indicat se de cœlo venisse, & in cœlum rediturū: sicut solet dicere, *Verumtamen videbitis filium hominis venientem in nubibus*, Matt. 24. 30. & 26. 64. Ego & eadem occasione, & sensu eodem hoc dictū puto, atque illud c. 7. 33. 34. *Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum, qui me misit. Quæretis me, & non inuenietis; & vbi ego sum, vos non potestis venire.* Vtrūque enim ideo dixit, quia Iudæi volebant ipsum ante tempus occidere: quasi dicat, nō est quod me vos ad mortem quęratis, ego sponte, cum tempus venerit, quid

Digitized by Google

fingamus, vt ait Augustinus, interrogasse Pharisæos, *Tu quis es?* respondisse Christum, veritatem, nõ bene vtique & conuenienter respondisset. Hoc, inquam, cum viderẽt, dixerunt, quod Pharisæi rogarunt, *Tu quis es?* perinde fuisse, ac si rogasset, Quẽ te esse dicis? aut, Quem te esse credere debemus? hoc sẽsu respõdisse Christũ, *principium* (in accusatiuo) *qui & loquor vobis*, id est dico me esse principium, principium me esse credere debetis. Hæc sententia eo minùs quã prior probabilitatis habet, quod eadem illa duo, quæ priori obstare diximus, & illi obstent, & præterea est coactior, atque violentior. Difficile enim est fingere, quæ, vt ea interpretatio hęreat, fingere Augustini sẽtẽtia necesse est. His duobus modis omnes auctores interpretantur, qui verbum principii nomen esse putãt. Videamus qua ratione explicẽt, qui, quod Græce est, τὴν ἀρχὴν, loco aduerbij positum esse putant, quod apud Græcos vsitatũ esse nemo Græce doctus nescit; & multi multis profanorum auctorum exẽplis probauerunt. Sed habet etiã cũ aduerbium est, varias significationes; aliquãdo idem significat, quod primũ, aut inprimis, aliquando idem, quod omnino, vt paulo post ex multorum Græcorum auctorũ sẽtẽtia dicturi sumus; aliquando idem est, quod à principio, vt ponatur ἀρχὴν, pro κατὰ τὴν ἀρχήν. Quidam ergo primo modo hic sumũt, quasi sensus sit, primũ quidem sum, quod vobis dico. Sed rectè quidã animaduertũt deesse aliquod aliud membrum, quod se postea dicturum significaret, si sensus hic esset. Alii secũdam significationem secuti sũt, vt Chrys. Leontius, Theop. Euth. & auctor anepigraph⁹ citatus in Catena Gręca vidẽtur exponere. Sũt qui eius significationis exempla in profanis auctorib. obseruauerint, sed in sacris litteris nullum, vt ego puto, exemplũ notari poterit. At ne ii quidẽ auctores interpretãtur eodẽ sensu. Nam Euthym. & vt ex eo colligitur, Chryso. & Theoph. obscure enim, & concise loquuntur, hũc sensum eliciunt, omnino superuacaneum, aut indignum est, vt vobis loquar, id est vt vobis, quis sim, dicam, cum me tentandi causa interrogetis. Itaque dictionem ὅτι, quæ, vt diximus, altera est, vnde sentẽtia dependet, coniunctè legunt, & vnam dictionem faciunt, accipiuntque pro explicatiua particula, vt, aut vt barbari loquimur, quod, indignũ est, vt vobis dicam, quis sim; & verbum λαλῶ videntur in subiũctiuo modo ponere. Leõtius vero, & anepigraphus ad hũc modũ, propterea spernitis me, propterea cõtẽptim interrogatis, *Tu quis es?* quia prorsus vobiscũ loquor; aut ideo omnino me contemnitis, quia vobiscũ loqui soleo, quare indigni estis, vt vobis quis sim dicã. Vtraque interpretatio & superior Chrysosto. & hæc Leõtii videtur prorsus esse coacta; præterquã quod exemplum in sacris litteris nõ inuenio, vbi τὴν ἀρχὴν pro ὅλως accipiatur. Alii quidam recẽtiores auctores eãdẽ secuti significationem, Omnino id sum, quod vobis loquor, id est quod vobis sæpe dixi, quã interpretationem, quia facilis, & expedita videbatur, amplexi sunt multi. Alii denique τὴν ἀρχὴν accipiunt tertio modo pro, *à principio*, quo ego modo prorsus accipiendum esse arbitror, & quia sensũ meliorẽ efficit, & quia obseruaui hũc vsum ei⁹ Gręci aduerbii in scripturis apud Septuagĩta esse frequẽtissimũ. Solent illi, vbi Hebraice est בראשית, aut בראשונה, aut בתחלה vertere, τὴν ἀρχὴν, vt Gen. 13. 4. & 41. 21. & 43. 18 20. & Dani. 8. 1. Itaque dubium non est non solum bene Græcam, sed etiam ecclesiasticam esse phrasim, τὴν ἀρχὴν *principium*, pro κατὰ τὴν ἀρχὴν, aut ἐξ ἀρχῆς, *à principio*. Sed neque omnes, qui hoc ipso sensu aduerbium illud accipiunt, inter se conueniunt. Missas faciã diuersas interpretationes etiã eorum, qui aduer-

Vera notio illius particulæ τὴν ἀρχήν.

bium τὴν ἀρχὴν hoc significatu accipiẽtes in alios trahunt sensus fessus iam tot opinionibus recitãdis. Solũ Cyrilli Alexandrini grauissimi auctoris sententiã recitabo, quib⁹ verbis in Catena Gręca scriptã reperi; δίκαια πάσχω φησὶν, ὅτι καὶ λόγου παρ' ὑμῖν ἐποιησάμην ἀρχὴν, ὅτι προσεφώνησά τι τῶν εἰδότων ὠφελεῖν, καὶ διασώζειν ἐβουλευσάμην, ἀτελὴς οὕτω λελόγισμαι παρ' ὑμῶν. *Iusta*, inquit, *patior, quod apud vos loquendi principium fecerim; si quid vobis dixi, meum fuit consilium prodesse, atque seruare: sed ea ratione vilis apud vos, atque contemptus habitus sum.* Non displiceret mihi explicatio vel auctore Cyrillo, si eam aliquãto magis Christi verba iuuarẽt. Ego & verissimũ, & simplicissimũ sensum esse arbitror, quẽ Nonnus poëta tribus expressit versibus, & multi ante me docti, & Catholici interpretes approbauere;

Cyrillus ex Ms. citatus.

Τίς σὺ πέλεις, καὶ Χριστὸς ἀνίαχεν, ὅττι παρ' ὑμῖν
Ἐξ ἀρχῆς ἰάχειζον, ἔχω νόημα διχάζειν,
Καὶ λαλέειν, ἀλλ' οὗτος ἐτήτυμος, ὅς με γενέθλῃ
Ἀνδρομέην προέηκε.

Ex quibus versibus constat sic Nonnum hunc locũ intellexisse, vt sensũ esse putauerit; Ego sum id, quod vobis à principio loquor, id est quod iam inde ab initio, quod sẽper vobis dico; semper dixi vobis, me esse Christum; me esse filium Dei, ab eo ad liberandos à peccatis homines missum, panem vitæ, mũdi lucẽ, & cætera, quæ supra sæpe dixit. Illud videtur hãc interpretationẽ apud homines bene Catholicos min⁹ probabilem reddere, quod à sẽsu veteris interpretis discedere videamur; cui nemo minus tribuere debet quã tribuit Ecclesia, quæ illi, vt par est, quã plurimũ tribuit. Ego verò nõ cõcesserim alio sensu nostrum interpretem reddidisse. Nec enim aliter eũ, quã nunc legimus legisse arbitror, cũ nullũ alterius lectionis vestigiũ, nullum indicium, aut in vllo Gręco codice, aut apud auctorẽ vllum veterẽ appareat. Sed fecit prudenter interpres, quod cũ legisset τὴν ἀρχὴν, quod ambiguum erat, reddidit ambigue, & verbũ de verbo, *principium*, volens nimirum, vt eodem modo Latine principiũ intelligeremus, quo Græce τὴν ἀρχὴν, id est principio, vel à principio contra cõsuetudinẽ quidẽ Latinæ linguę, sed nõ contra fidẽ interpretis. Videmus idem eum aliàs, & quidem in hoc ipso nomine facere solere. *Tecum principium in die virtutis tuæ*, Ps. 109. 3 *principiũ*, pro principatu dixit, minime quidẽ Latine, sed fideliter, ne nomen idem Græcum ἀρχὴν, quod ambiguum erat, & vel principatũ, vel initiũ significare poterat, ad vnã tantum significationẽ restringeret, si verteret principatũ. Illud ego cõcesserim nostrum interpretẽ pro, ὅτι, aut, ὅ, τι, quod nunc legitur, legisse ὅς τις, *qui loquor vobis*, non quod loquor vobis, sensu re quidẽ eodẽ, elegantia, & cõuenientia meliore. Interrogauerãt enim eũ Pharisæi nõ quid, sed quis esset. Vero simile est non quid, sed quis, aut qui esset respõdisse, *principiũ, qui & loquor vobis*. Itaque quibus in libris pro *qui* legitur *quia*, & lectio, & sẽtẽtia deprauata est. Vn⁹ restat scrupul⁹, qui lectorem angat, nõ fuisse dicturum Christum, si id dicere voluisset, principio qui loquor vobis, sed clari⁹, qui vobis à principio loquor. Hoc nõ mouebit lectorẽ versatũ in Ioanne, qui frequentissime vti solet eiusmodi traiectionib. c. 15. 10. & Apoc. 11. 6. Alium alii quidam senserunt, quod non dicat, Qui loquor vobis, sed *qui & loquor vobis*, ὅ, τι καὶ λαλῶ, vbi particula illa καὶ, *Et*, procuIdubio emphatica est. Nõ potest autẽ emphasim habere, si ea, quam maxime probauimus, interpretatio vera est. Quam enim vim habet, *Ego sum qui & loquor vobis*? Respondeo necesse nõ esse, vt emphatica sit; aliquando elegãter apud Græcos auctores redundare, quemadmodum obseruarunt quidã. Synesii exemplum omnibus doctis notum est, & valde

Nonnus omnium optime expressit hũc locum.

Digitized by Google

ad rem accommodatum, ἵνα ἴδωμεν, ὅτι καὶ λέγει eodem enim modo dicit, *vt videamus, quid & dicat* quo Christus dicit, ὅτι aut ὅστις καὶ λαλῶ ὑμῖν *qui & loquor vobis*. In sacris vero litteris plura quã apud prophanos auctores exempla reperiuntur quia ו Hebraicum frequẽtissime redundat, cuius imitatione solẽt auctores sacri Græcum καὶ otiosum ponere, Genes. 22. 1. Matth. 9. 10. & 28. 9. Quanquam hoc loco vim etiam aliquam habere potest, qualem verbum illud habet præsẽtis temporis, λαλῶ *loquor*, quasi dicat. Ego sum, quod sæpe hactenus vobis dixi, atque etiam nunc dico. Aliud hic ego animaduerto, quod nostrã interpretationem magis impedit, quod non debuerit Christus dicere ὅστις καὶ λαλῶ *qui loquor vobis*, sed ὅπερ καὶ λαλῶ, quẽ vobis dico, si id, quod sum' interpretati, dicere voluisset. Fateor sensum interpretis nostri non esse. Ego sũ quem à principio vobis dico, sed ego sum, qui à principio vobis loquor, id est ego sum, quem, si velletis, ex verbis ipsis cognoscere possetis quibus verbis celare mihi videtur, quis esset, voluisse quando ipsi dicenti quis esset, credere voluissent, quemadmodum Samaritanæ dixit; *Ego sum qui loquor tecum.* Lectio autem, quam nunc habemus, Græca hunc habet sensũ, Ego sum quod à principio vobis dico: sed quia vterque sensus eodẽ redit dixi paulo supra re nõ differre.

Græcum καὶ otiosum sæpe ponũt auctores sacri.

Sup. c. 4. 26

26. *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare.*] Nõ satis apparet, quorsũ Christus hæc verba subiecerit. Chrys. Theoph. Euthy. & Leontius conuenienter superiori ipsorum interpretationi sic hæc verba cõiungũt: indigni omnino estis, quibus dicam quis sim, aut cum quibus loquar, etsi multa habeo, quę de vobis dicere possim, atq; iudicare. Nonus poëta sic ego sũ, quod à principio vobis dico, multa habẽs de vobis dicere, ac iudicare. Ego eodẽ fere sẽsu: ego quis sim satis apparet, ex meis verbis manifestũ est: qui vos sitis, taceo, etsi non deest mihi materia ea de re loquendi. Quod attinet ad verborum sẽtentiam, Chrys. Leontius, & Theoph. existimãt τὸ λαλεῖν, *loqui*, idem hîc esse, quod τὸ ἐλέγχειν, reprehendere, aut arguere, & τὸ κρίνειν *iudicare*, idem quod τὸ κολάζειν, punire. Ego simplicius interpretor, multa habeo, quæ possĩ de vestris moribus dicere, ac iudicare, id est cõqueri; Hebraism', disceptare, expostulare. Transferam in hunc locum quę Cyril. Alexãdrin. in Græca Catena Græce scribit, *Nõ vnum* (inquit) *tãtum, sed multa accusabo, & in nulla re mẽtiar sicut vos: possum condemnare vos tanquam incredulos, & infideles, tanquam arrogantes, tanquam contumeliosos, tãquã Deo repugnantes, tanquam imprudentes, tanquam ingratos, tanquam malignos, tanquam voluptatum potius, quàm Dei amatores, tanquam humanam captantes gloriam, Dei vero gloriam non quærentes.* Quærunt Aug. & Beda quomodo Christus hoc loco dicat multa se habere iudicare, cũ alio dicat loco: *Ego nõ iudico quẽquam* v. 15. Respõdent non dicere hoc loco se quenquam iudicare, sed multa habere iudicare, id est multa in illis accusare posse. hoc enim est habere, Græca phrasi.

Cyrillus ex Catena Græca citatus.

Sed qui misit me verax est, & ego, quæ audiui ab eo, hęc loquor in mundo.] Hæc vero prorsus videntur aliena esse, & vt Græci vocãt, ἀπροσδιόνυσα. Chry. Leõti', Theop. & Euth. sic ista coniungunt, etsi multa habeo de vobis dicere, ac iudicare, sed non dicam modò (hoc enĩ subintelligendum est) quia Pater qui misit me, non misit nunc ad iudicãdos: sed ad saluandos homines. Cæterum non dicunt quod inprimis dicendum erat quorsum dixerit, *qui misit me verax est*, Augus. & Beda putant his verbis rationem reddi, cur de Pharisæis Christus iudicare posset, quia nimirum Pater, à quo missus fuerat, verax erat, & quidquid Christus loquebatur, ex Patre acceperat, & ei' loquebatur nomine. Rupertus vero sic: Etsi principium sũm, tamen à meipso non veni: etsi vobiscum loquor, tamẽ à me ipso nõ loquor: sed & à Patre missus sum, & quæ loquor, ab eo accepi, qui cum verax sit, mentiri nõ potest, quare nec ego possum. Theodor' Heracleensis ad hũc modũ: Etsi vos de hac re, id est, de iudicij tẽpore nihil cogitatis, tamen pater meus verax est, qui quẽadmodum sæpe promisit, suo tempore vnicuique reddet secundum opera sua. Alij sic: Multa possem in vobis accusare, quæ prætereo: hoc vnũ dicens, patrem meum à quo missus sum, veracẽ esse, qui suo de vobis tempore iudicabit. Alij, Etsi vos nõ credatis me esse Christum, tamen pater meus verax est, id est fidelis, qui fidem non fallet suam, sed quemadmodũ promisit, ita cum credentib. & incredulis faciet, sicut D. Paulus dicit 2. Tim. 2. 13. *Si nõ credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Ego hunc arbitror esse sensũ, Multa possũ de vobis vere, ac meo iure dicere atque iudicare, quod si fecero, nemo poterit iudiciũ meum reprehendere, quia, *qui misit me verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.* Sed quod ego nũc explicandi causa plurib. verbis dixi: dixit breuiter, & obscure Christus, *Multa habeo de vobis dicere, & iudicare: sed qui misit me, verax est, & ego, quę audiui ab eo, hæc loquor in mũdo.* Similis locus supra cap. 7. 28. *A meipso non veni, sed est verus, qui misit me.* Quid sit Filium à Patre audire, vide c. 5. 37.

27. *Et non cognouerunt, quia patrem eius dicebat Deum.*] Gr. ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, quod patrẽ suũ eis dicebat, id est, quod de patre suo illis loquebatur: quẽadmodũ Chry. Leõti', Theop. Euth. & Nõn' poeta inter Græcos auctores legũt inter Latinos Aug. & Beda. Cui lectioni & Syriacum exemplar suffragatur. Nõ dubito nostrũm interpretẽ legisse ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῦ ἔλεγεν Θεόν, quod patrẽ eius (id est suum) dicebat Deũ, quemadmodum & in vno quodam Græco codice legimus, sensu meo quidẽ iudicio multo meliore. Nã si legimus quod *patrẽ eis dicebat*, nõ põt nisi ad proxima verba referri: quod nõ cognouerint Christũ de patre suo illis locutũ fuisse cũ dixit, *Qui misit me verax est, & quæ ab eo audiui, hęc loquor in mundũ*: quod nõ magnopere mirũ est. Si autẽ legam', *quia patrẽ eius dicebat Deũ*, referetur ad omnem superiorem de Patre disputationem. Etenim cum multa Christus de patre suo dixisset, petiuerant ab eo, *Vbi est pater tuus?* ver. 19. nihil de Patre eius nisi humanum intelligentes: cum ergo multa iterum de eodem patre suo illis dixisset, ne sic quidem cognouerũt, eũ Deũ patrẽ suũ appellare, quod quia merito mirum videri poterat. Euãgelista notauit, quasi perstringẽs obiter eorũ stupiditatem: & vt præcedentia cum sequẽtibus nectere. Atque hoc sensu Apollinarius interpretatur.

Duplex lectio huius loci cum Græca, tum Latina.

28. *Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum: & à meipso facio nihil: sed sicut docuit me Pater, hæc loquor.*] Dictio illatiua, *ergo*, refertur ad superiorem versum: quasi dicat, cum nõ cognoscerent, quem Christus patrem suum appellaret, dixit eis fore, vt post mortem suam cognoscerent, vt Rupertus adnotauit. Exaltationem crucem suam, & mortem appellare nemo dubitat, vt c. 3. 14. & c. 12. 32. 34. Cur autem dicat tũc Iudæos, quis ipse, quis Pater esset cogni turos, sic omnes auctores explicãt, Augustinus, Chrysostomus, Leontius, Ammonius, Cyrill. Beda, Theop. Euth. & Rupertus, fore vt visis miraculis, quę & in ipsa eius morte, & postea facienda erant, si non omnes, multi tamẽ eorum cognoscerẽt ipsum filium esse Dei. Euentus eam sententiam comprobauit. Nam turba, quæ aderat, cum crucifigeretur, *videntes quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebãtur*, Luc. 23. 48. Et Centurio homo Gentilis, *qui ex aduerso stabat crucis videns, quia sic clamans expirasset, ait,*

Vere

Act. 2. 41. & 4. 4. *vere hic homo filius Dei erat*, Mar. 15. 39. Et post datũ Spiritum sanctum victi Apostolorũ miraculis vno die ter, A alio quinquies mille homines in Christum crediderunt. Cum dicit, *quia ego sum*, intelligendum, quia ego sum, quem me sæpe esse dixi, quia ego sum Christus, quia ego sum filius Dei, quia lux mundi, quia panis vitæ. Aut legendum ὅ, τι duabus dictionibus, tunc cognoscetis, quod ego sum, id est quis sim, sicut dixit ver. 15. ὅ, τι λαλῶ ὑμῖν, *quod loquor vobis*, ad eum enim locum videtur alludere. Quod sequitur, *& à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor.* Ariani cauillabantur, vt probarent Filium minorem esse Patre, quẽadmodum Idacius in libro aduersus Varimadum, c. 10. & 11. auctor est. Sed hæc, & his similia, ca. 5. 37. disseruimus. Summa est debere hoc de Christo intelligi, quatenus homo est, quanquam August. & Beda de illo etiam, vt Deus est, interpretantur, doctũ à Patre Filium, non quod ignoraret discendo, sed communem cum Patre naturam a Patre per æternam accipiendo generationem. Eodemque sensu Ammonius, Cyrillus, Leontius, & Chrysostomus intelligunt, nihil aliud his verbis, quam τὸ ὁμοούσιον significari, id est Filium consubstãtialem esse Patri, notaruntque Cyrill. & Leontius Christum propter auditorum infirmitatem ita locutum esse.

Ariani hoc loco abusi.

De Christo, quatenus homo est, hæc intelligenda.

B

29. *Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper.*] Dubiũ an hæc verba ad verbũ illud superioris versus referenda sint; *tunc cognoscetis, quia ego sum, & quia qui me misit, mecum est*, &c. an cum sequentibus potius coniungenda. Omnes graues auctores diuersam putant esse sententiã, nec ex superiore verbo pendere. Omnes vero Græci, Ammonius, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius existimant propterea hoc Christum addidisse, ne quia se à Patre missum dixerat, & non nisi, quæ ab eo audisset loqui, putaremus minorem esse Patre; ita cum dicit, *Mecum est, & non reliquit me solum*, putant τὴν ἀπαράλλακτον οὐσίαν, vt ait Ammonius, id est *indiscretam Patris, & Filij essentiam significari.* Eodem sensu Augustinus, & Beda videntur interpretari: certe de diuina Christi natura dictum intelligunt. Mihi, etsi pauciores auctores habet, magis tamen alia placet interpretatio, quam Euthymius affert, ac probat, & Rupertus omnino sequitur, vt non tanquam Deus, sed tanquam homo loquatur Christus, sicut & superiore ver. locutum diximus. Sẽsus ergo est, qui me misit Pater, non misit, & solum reliquit, sed semper mecum est; nõ solum vt Deus cum Deo communem mecum habens naturam: sed etiam vt Deus cum homine mecum cooperans, me in omnibus rebus dirigens; itaque quidquid facio, eius auspicio, eius auxilio, eius opera, & auctoritate facio, sicut alio loco dixit, *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor*, c. 5. 17. Cum autem addit, *Quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper*, non existimo particulam ὅτι, *quia*, causam, sed effectum potiùs, aut iudicium, & vt Dialectici dicunt, argumentum à posteriori significare. Non enim quia Christus faciebat, quæ Patri placita erant, ideo cum illo erat Pater, non futurus nisi faceret: sed quia Pater cum illo erat, & quidquid ille agebat, agebat Pater, neq; faciebat, neq; poterat facere, nisi quæ Patri placita essent: quemadmodum probauit, quod sabbato curaret gratum esse Deo, quia id secum faciebat Pater, *Pater*, inquit, *vsque modo operatur, & ego operor.* Videtur etiam Rupertus hunc sensum vidisse. Huiusmodi vero particulas, quia & quoniam, non causam aliquando, sed effectum significare innumera, vel in solis Psalmis exempla sunt, *Ego clamaui*, inquit, *quoniam exaudisti me Deus*: non enim propterea clamauit, quia exauditus est: sed propterea exauditus, quia clamauit.

C

D

Christus hic tanquã homo loquitur.

Sup. c. 5.

Quia & quoniam, non causam sed effectũ sæpe significant.

Psal. 16. 6.

30. *Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.*] Existimant Chrysost. Theophy. & Euthym. hæc, ad id, quod proxime præcessit, esse referendum; quasi causa, cur ante non crediderint, modo vero crediderint, fuerit, quod prius sublatè, præalteque, modo humiliter, & apte ad auditorum ingenium locutus fuerit. Sed non video quomodo Christus humilius de se locutus fuerit, cùm dixit, *Qui me misit, mecum est*, &, *quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper*, quam ante toto capite locutus fuerat. Nam & hîc nõ obscure missum se a Deo Filium à Patre dicit. Ad omnẽ igitur superiorem concionem refero, credoque Euangelistam, quia sæpe de Iudæorum incredulitate locutus fuerat, docere voluisse, nec omnes omnino incredulos fuisse; nec Christi concionem tam fuisse infructuosam, vt nemo crediderit. Nam etsi sacerdotes, Scribæ, & Pharisæi non crediderunt, multos tamen vulgo homines credidisse. Id frequenter Christianis accidit concionatoribus, vt putent se, quia viri primarii non commouentur ad pœnitentiam, aut ad fidem, operam perdere. At non perdunt, quum aliqui de media plebe homines commouentur: quod sæpe fit illis ipsis, qui concionantur, minime scientibus. Nam & concionante Christo, nisi id Euangelista declarasset, neminem putaremus credidisse. Voluit etiam Euangelista hoc dicere, vt quæ proximo versu sequuntur, apte adnecteret præcedentibus. Cum enim dicturus esset, Christum dixisse iis, qui in se crediderant, *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*, oportuit prius dicere aliquos credidisse.

31. *Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos.*] Particula *Ergo*, hæc cũ præcedentibus iungit, tanquam si diceret, cum multi in eum credidissent, dicebat ad eos, qui crediderãt. Iudæos vero dixit, aut vt a Galilæis & cæteris alienigenis eos distingueret, qui facilius credere solebant; aut vt distingueret a sacerdotibus, Scribis, & Pharisæis, & principibus Iudæorum, ne sibi repugnare Euangelista videretur, qui cum sæpe ante significasset eos non solùm nõ credidisse, sed modis omnibus Christo restitisse, eumque occidere voluisse, nunc dicat credidisse multos. Addit ergo fuisse Iudæos, id est homines populares. Nam vt alibi diximus aliquando Iudæi vocantur soli principes, populoque opponuntur; aliquando solus populus, opponiturque principibus, vide c. 7. 11. 13.

Iudæi dicũtur aliquãdo principes, aliquãdo plebes.

Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.] Pronomen, *Vos*, emphaticè positũ est, quasi dicat, *Vos*, qui iam credidistis, qui iam per fidem ab iis, qui nondum crediderunt, discreti estis. Duo explicanda sunt, quid sit in sermone Christi manere, & quid vere eius esse discipulum. Manere in sermone omnes interpretantur, in fide, doctrinaque iam accepta perseuerare, August. Chryso. Leontius, Beda, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus. Putant autem Chrysost. Leõtius, Euthymius, & Theophyl. alludere Christum ad eos, qui cùm iam in eum credidissent, retrorsum abierunt ca. 6. 66. tanquam dicat, si vos etiam discesseritis sicut illi, non eritis vere discipuli mei; si autem perseueraueritis, vere discipuli mei eritis. Hinc intelligitur, quid vocet vere discipulũ esse suum, scilicet ita discipulum esse, vt discipuli finem consequatur, vt vsque ad vitam æternam sequatur Christum, sicut alio loco dicit, *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.* Qui enim vere in Christum credit, sed in fide non perseuerat, hactenus verus discipulus eius est, quod veram habet fidem: sed eatenus non est, quod non consequatur verum discipuli finem, & quã Christo debet, constantem fidem non præstet.

E

Quid sit in sermone Christi manere.

F

Quid sit esse Christi discipulum

Mat. 10. 22. & 24. 13.

32. *Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.*] Græci, quos legi, omnes, Chrysostomus, Leontius,

Digitized by Google

Theophylactus, Euthymius, & Cyrillus in Græca Catena citatus, veritatem Christum ipsum interpretantur, quasi dicat, si permanseritis in fide mea, cognoscetis me, & ego cognitus liberabo vos. Veritatem autem seipsum Christum appellare, vt opponat figuris, & vmbris legis, quemadmodum c.1.14.17.& 4.23.24. Ideo ergo per veritatem, id est per seipsum eos in libertatem asserendos, quia prius sub legis seruitute tenebantur. Nam & D. Paulus Christianos, qui iam lege veteri exsoluti erant, in libertatem vocatos dicit, & legis ceremonias iugum seruitutis appellat, 1. Corinth. 10. 29. Galat. 2.4. & 5. 1. 13. His auctoribus quo minus assentiar, duæ me rationes tenent; altera est, quod non satis apte hoc loco videretur Christus se veritatem appellare, cum de legis vmbris non ageretur: altera, quod ipse paulo post explicet, de qua loquatur libertate vers.34. *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati*: & tamen si se ita veritatem appellasset, vt legis opponeret ceremoniis consequens erat, vt libertatem etiam ab iisdem intelligeret ceremoniis. Videtur quidem iuuare eos, quod ver.36. dicat, *si ergo filius liberauerit vos, vere liberi eritis*. Est quidem filius, qui vere liberat, sed hoc loco eius fides, atque doctrina dicitur liberare, quia filius non liberat, nisi credentes in se. Magis Augustini, Bedæ, & Ruperti opinionem probo, veritatem appellare doctrinæ suæ, quam credere cœpissent. In hoc tamen Rupertus ab Augustino, & Beda dissentit, quod Augustinus, & Beda ad vitam hoc futuram referant, vbi verè cognoscitur earũ rerum veritas, quæ hîc non cognoscuntur, sed creduntur. *Quid promittit credentibus, fratres?* (inquit Augustinus) *Et cognoscetis veritatem. Quid enim? non eam cognouerant, quando Dominus loquebatur? Si non cognouerant, quomodo crediderunt? Non quia cognouerunt, crediderunt, sed vt cognoscerent, crediderunt: credimus enim, vt cognoscamus; non cognoscimus, vt credamus: quod enim cognituri sumus, nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Quid est enim fides, nisi credere, quod non vides? Fides ergo est quod non vides, credere; veritas, quod credidisti, videre.* Rupertus vero refert ad aduentum Spiritus sancti, de quo Christus alio loco dicit, *Ille vos docebit omnia; & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis*. Et rursus, *docebit vos omnem veritatem*. Ego ad neutrum statum vellem restringere. De futura quidem vita ideo mihi non videtur loqui, quia cùm dicit, *veritas liberabit vos*, non dubiũ, quin significet cognitionem veritatis causam fore libertatis: cognitio autem illa vitæ beatæ, de qua hunc Augustinus locum interpretatur, non est libertatis causa, sed effectus. Etenim priùs homines à peccato liberantur, deinde ad vitam æternam ideo perueniunt, quia à peccato liberati sunt. Simpliciter igitur interpretor, fore, vt si in fide, & doctrina Christi, quam degustare, & amplecti cœperant perseuerent, experientia ipsa discant se non fuisse deceptos, sed vera esse omnia quæ de Christo crediderunt. Quæ cognitio, id est magis perfecta fides accedente caritate à peccatorum illos seruitute liberatura sit, & assertura in libertatem filiorum Dei. Quod dicit, *Veritas liberabit vos*, proprie significat, ex seruis liberos faciet, hoc enim est ἐλευθερώσει, quod & D. Augustinus obseruauit. Itaque stolidè hoc loco Caluinus clamat: *Efant nunc* (Catholici) *& liberum arbitrium fastuose extollant: nos autem seruitutis proprie nobis conscij, non nisi Christo liberatore gloriemur*. Digna verberibus, aut igne potius ignorantia. Quasi nos diceremus à peccato per solum liberum arbitrium nos sine Christo liberari, quod nemini vnquam Catholico venit in mentem; aut libertas arbitrij esset libertas à peccato. Quod si Bernardum in libro de gratia, & libero arb. aliosque Catholicos legisset auctores, non ignorasset. Nec a-

Tract. 40.

Isai 64. 4. 1. Cor. 2. 9.

Fides, credere quod non vides.

Inf c.14. 26 & cap. 16. 13.

Caluini stolida obiectio contra liberũ arbitrium in Ioan. 8.

nimaduertit insanus hoc Ipsum, quod nobis obiicit, sibi aduersari maxime. Nam si propterea liberum nõ habemus arbitrium, quod sub peccati seruitute sumus, liberati iam per Christum à seruitute peccati, liberum vtique arbitrium habebimus. Quid ergo generaliter negat nos in hac vita vllam habere arbitrij libertatem? At nunquam, inquit, in hac vita sine peccato sumus. Nũquam igitur in hac vita liberi sumus. Christus vero hoc loco, & D. Paulus non vno, sed pluribus in hac ipsa vita docet nos esse liberatos. Ro. 6. 18.22.& 8.2.

33. *Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus; & nemini seruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, liberi eritis?*] Quidam hoc non eos ipsos, qui iam in Christum crediderant, sed alios aliquos ex iis, qui aderant, qui nondum credidissent, respondisse putant. Sed probabilius est hoc ab illis dictum, qui paulo ante dicti sunt in Christum credidisse. Cum illis enim Christus loquebatur, illis dixerat, *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*. Et est vero simile eos respondisse, quibuscum loquebatur. Quicunq; tandem fuerint, recte intellexerunt Christum de liberatione à seruitute in libertatem locutũ. Id enim, vt diximus, significat Græcum verbum ἐλευθερώσει. Sed in eo errarunt, quod putarunt Christum nõ metaphorice, sed proprie de seruitute, ac libertate locutum esse: cum nõ nisi metaphorice locutus fuisset, quemadmodum versu sequenti explicat. Iactant igitur genus suum, vt probent se non solum seruos non esse, verum valde etiã esse nobiles: ex Abrahamo enim genus ducere, qua nobilitate nulla apud eos putaretur esse maior. Quod dicunt, *Nemini seruiuimus vnquam*, dubitant quidã interpretes vtrum de se solis an de se, & tota Abraham iam inde à prima origine posteritate dicant. Ego non dubito de toto eos loqui genere, quod glorietur nemini vnquam seruiisse. Atque hoc modo omnes veteres, & graues auctores intelligunt. Chrysost. August. Leontius. Beda, Theophyl. Euthy. Rupertus. Putant enim dixisse falsum, vt facile qui gloriantur mentiri solent. Seruierant enim Ægyptiis olim, seruierant postea Babylonis, & tunc, cum ista dicebant, Romanis seruiebant. Nisi dicamus non de ista eos seruitute loqui sed de ciuili, quã venalia mancipia seruire solent. Nam etsi Ægyptiis, Chaldæisque seruierant, tamen venditi non fuerant, sed subiugati. Nec in hoc præcipuus eorũ versatur error; sed quod de seruitute peccati, de qua Christus loquebatur, nihil cogitantes, de sola ciuili seruitute disserant. Nihil enim illis magis doluit, quàm quod humile ipsis, & seruile genus Christus obiecisse videretur. Itaque cũ duo illis dixisset, *Cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*, priorique membro ignorantiam, posteriore seruitutem in illis notare videretur: neglecta ignorantia, ad asserendam libertatem, nobilitatemque suam prosiliunt, quemadmodum Chrysostom. Leontius, Theophylactus, & Euthymius adnotarunt. Multi etiam Christiani his Iudæis similes sunt: si adulteria, si homicidia illis obiicias, nihil commouentur: si genus attingas, illic vero furere, illic ignominiose cædere, illic occidere. Putat Rupertus Iudæos maligno, atque captioso animo dixisse, *Nemini seruiuimus vnquam*, sperantes fore, vt Christus responderet. Quid ergo? nonne modo Romanis seruitis? vt ansam acciperent eum accusandi, quasi populi Dei sub Romano imperio seruitutem approbaret.

Mendaciũ Iudæorum se liberos semper fuisse iactantium.

34. *Amen, amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati.*] Quia rem Christus dicturus erat lõge præter Iudæorum opinionem, suo illo more asseuerat, *Amen amen dico vobis. Amen, amen dico vobis*, inquit Augustin. *veritas dicit, & quale est Domini no-*

Tract. 41.

Digitized by Google

ſtri dicere. Amen, amen dico vobis? Multum cõmendat, quod ita pronuntiat. Docet autem eos de ea ſeruitute ſe locutum fuiſſe, quam ipſi maxime ſeruirent, minime vero animaduerterent, quæque omnium miſerrima atque duriſſima ſeruitus eſſet. *O miſerabilis ſeruitus*, inquit Auguſtinus, *plerumque homines, cum dominos malos patiuntur, venales ſe petunt, non quærentes dominum non habere, ſed ſaltem mutare, ſeruus peccati quid faciat? Quem interpellet? Apud quem ſe venalem petat? Deinde ſeruus hominis, aliquando ſui domini duris imperijs fatigatus fugiendo requieſcit. Seruus peccati quo fugiet? ſecum ſe trahit quocunque fugerit. Non fugit ſeipſam mala conſcientia, non eſt quò eat, ſequitur ſe, immo non recedit à ſe: peccatũ enim quod facit, intus eſt.* Emphaticè vero vſus eſt Chriſtus vniuerſali nomine, *Omnis*, vt nullum hominem, cuiuſcunque tandem conditionis eſſet, exciperet: quanquam mihi ad id, quod Iudæi dixerant, videtur alluſiſſe ſe filios eſſe Abrahæ, neminique ſeruiſſe vnquã, *Omnis*, inquit, etiamſi Abrahæ filius ſit, etiamſi nemini vnquam homini ſeruierit, *qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Potuit planius dicere, Amen, amen dico vobis, ſerui eſtis peccati, ſed noluit eos perſtringere nominatim. Eadem ſententia apud D. Paulum Rom. 6. 14. & apud Petrum 2. epiſtola cap. 2. 19. & apud Salom. Prouerb. 5. 22. *Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur.* Funes enim ſeruitutem, captiuitatemque ſignificant.

35. *Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum.*] Cyrillus in Græcorum Catena citatus, Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius putãt Chriſtum his verbis Iudæorũ tacitæ obiectioni occurrere voluiſſe. Poterant, inquiunt Iudæi, dicere, quamuis ſerui peccati ſimus, tamen hoſtias habemus, & ſacrificia per Moyſem inſtituta, quæ nos à peccato liberabunt: quibus Chriſtus reſpondeat non poſſe Moyſem ipſos liberare, cùm non filius, ſed ſeruus ſit, & ſeruus non maneat in domo ſemper, id eſt non habeat in domo poteſtatẽ alios ſeruos vendẽdi, alios liberãdi. Fefellit opinor, quod D. Paulus cõparãs Chriſtum cum Moyſe dicat Moyſem fuiſſe ſeruũ in domo fidelẽ, Chriſtum verò filiũ Hebræor. 3. 2. 3. 5. Cæterum de alia hîc agitur ſeruitute, quã qua Moyſes ſeruus appellatur. Hîc agitur de ſeruis peccati; Moyſes vocatur ſeruus, nõ quòd peccatis ſeruiret, ſed quod non eſſet naturalis Dei filius, quemadmodũ Chriſtus. Melius Leontius, probare voluiſſe, quod dixerat, non poſſe quenquam niſi filium eos liberare, cũ ſolus filius maneat in domo in æternũ. Mihi illud videtur probare, omni ſeruo opus eſſe libertate, de qua paulo ante dixerat, *veritas liberabit vos*, quia nullus ſeruus *manet in domo in æternum*. i. nullus ſeruus habet ius in domo domini ſui perpetuo manendi, cùm ſua conditione vendibilis ſit, poſſitque à domo diſtrahi. Nam etſi aliquando ſeruus ſemper in domo manet, id caſu, & raro fit: argumentum autem ſumptum eſt ex eo, quod plerumque fieri ſolet. Domum vocat, vt monent D. Auguſt. & Beda, Eccleſiam Dei, in qua filius Dei ſemper manet: ſeruus autem non niſi ad breue tẽpus. Manent enim peccatores in Eccleſia dum viuunt cum filiis mixti, vixque ab illis diſcernuntur: poſt mortem autem eiiciũtur, vt ait Cyril. in tenebras exteriores: niſi fuerint prius à peccati ſeruitute liberati, à qua nemo eos liberare poteſt, niſi filius Dei, qui manet in æternum in domo, id eſt qui dominus qui hæres eſt domus, poteſtque quos velit, ſeruos vendere, quos velit manumittere, & in libertatem aſſerere. At non ſunt eius ſerui, ſed diaboli, & nemo poteſt alienũ ſeruum aut vendere, aut liberare, *domino enim ſuo ſtat, aut cadit.* Ita eſt. Sed Chriſtus alienos, id eſt diaboli ſeruos vendere diabolo dicitur, cum non emit ab eo, cui ſe ipſi vendiderunt; liberare, id eſt libertate donare, cum emit, & ex peccatoribus iuſtos ex ſeruis diaboli filios Dei & cohæredes ſuos facit. Hoc eſt, quod verſu ſequenti concludit.

Quomodo veritas liberabit nos.

Rom. 14. 4.

36. *Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis.*] Quam vim habeat dictio illatiua *ergo*, ex iis, quæ modò diximus, apparet. Cum filius in domo maneat in æternũ, id eſt dominus domus ſit; ſi ille vos liberauerit, vere liberi eritis. Cum dicit, *verè*, duo mihi videtur indicare: alterum eſt, eam libertatem, quam iactabãt, quod filii eſſent Abrahami, veram non eſſe, quemadmodũ Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius animaduertunt: alterum, non poſſe eos alia ratione veram conſequi libertatem, niſi eos Filius liberauerit.

37. *Scio quia filij Abrahæ eſtis, ſed quæritis me interficere, quia ſermo meus non capit in vobis.*] Duo Iudæi dixerant, inquit Rupertus, ſe filios eſſe Abrahæ, & nemini vnquã ſeruiuiſſe. Hoc poſterius hactenus Chriſtus refutauit, docens eos vere ſeruos eſſe, cum venũdati eſſẽt ſub peccato. Prius nunc refellit, probatque eos nõ eſſe vere filios Abrahæ, cum Abrahami opera non imitẽtur, idque lõga perſequitur diſputatione. Sed orditur leniter, ne eos initio abalienet, & ad audienda cætera minus aptos reddat, vt Chryſoſt. Theodorus Heracleotes, Theophylact. & Euthym. adnotarunt. At blãditur illis, & mulcet quodam modo eorum arrogantiam, dicens ſcire ſe eos filios eſſe Abrahæ, nec propterea velle ſe occidere, quod alieni ab Abrahami genere ſint; ſed quod prauis affectibus occupati capaces non ſint ſermonis ſui: *Sermo meus non capit in vobis*, dixit, pro, locum non habet in vobis: pleni quippe eſtis odii, atque inuidiæ, ita vt ſermo meus nullum in vobis locum inueniat. Noſter interpres Græciſmum retinuit. Obſeruauit Chryſoſto homil. 53. nõ dixiſſe, Non capitis ſermonem meum, ſed *ſermo meus non capit in vobis*, vt ſermonis, id eſt doctrinæ ſuæ ſublimitatem declararet. Vereor, ne nimis ſubtile ſit. Nã re quidem ipſa idem eſt, ſermo meus non capitur à vobis, & vos non capitis ſermonem meum. Si autem ſpectes quid agatur, non id agebat Chriſtus, vt doctrinæ ſuæ magnitudinem laudaret, ſed vt Iudæorum vituperaret animos, qui prauis affectibus pleni doctrinam ſuam capere non poſſent. Putãt quoque Origenes, & Chryſoſt. eos, qui interficere volebant Chriſtum, illos fuiſſe ipſos, qui ver. 30. dicti ſunt in illũ crediſſe, atque hinc probant non bene eos crediſſe, quia tam breui interuallo mutati illum, in quem modo crediderant, interficere volebãt. Magis credo de toto loqui genere. Dicit enim, *quæritis me interficere*, non quòd illi ipſi, quibuſcum proprie loquebatur, interficere eum vellent, ſed quod Iudæi vellent, & illi quibuſcum loquebatur, Iudæi eſſent.

Iudæos Abrahæ filios non eſſe probat Chriſtus.

Græciſmũ noſter interpres imitatus eſt.

38. *Ego quod vidi apud Patrem meum loquor, & vos, quæ vidiſtis apud Patrem veſtrum, facitis.*] Probat non ideo doctrinam ſuam locum in illis non habere, quod digna non eſſet, quæ ab illis, & ab omnibus reciperetur: ſed quia illi bene ad eam recipiendam affecti non erant. Se enim nihil loqui, quod non didicerit ex patre ſuo, loquitur enim vt homo more humano. Quid ſit Chriſtum apud Patrem videre, vel audire, vt dixit ſupra c. 5. 30. eodem c. 5. 19. diſputauimus. Quod ſequitur magis indiget explicatione. Primum quidem Græca quædã exemplaria non legunt ὃ ἑωράκατε quod vidiſtis, ſeđ ἃ ἠκούσατε *quæ audiſtis apud patrem veſtrum*, nullo diſcrimine ſententiæ: idẽ enim eſt, vt modò diximus, videre, & audire, cũ nihil aliud vtrũque ſignificet, quàm cognoſcere, & ſcire, quemadmodum & Apollinarius, & Theophylact. adnotarũt. Illa maior quæſtio an verbum ποιεῖτε, indicãdi, an imperandi modi ſit: vtriuſque enim eſſe poteſt. Cũ qua quæſtio-

Chryſo. ho. 53.

Digitized by Google

Quem hic Iudæorum patrē dicat Christus.

ne altera coniuncta est, quem hic Iudæorum patrem dicat, Abrahamū, an diabolum? de quo dicit vers. 44 *Vos ex patre diabolo estis.* Nam si quidem verbum ποιεῖτε imperandi est, Facite, minime dubium, quin Abrahamum eorum patrē dicat, nec enim iuberet eos Christus, vt diaboli, sed vt Abrahami opera facerent. Sin præsentis temporis, & indicandi modi verbum est, diabolum ipsorum patrem intelligat necesse est. Reprehendens enim dicit, *& vos, quæ vidistis apud patrem vestrum facitis*, vtique quę vidistis apud diabolum, id est quæ ab eo didicistis, non apud Abrahamum. Nam apud Abrahamum non mala, sed bona viderant, ipsi vero non bona, sed mala faciebant, vt paulo post illis dicit, *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*. Omnes fere graues auctores Augustinus Leontius, Beda, Apollinarius, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus *facitis* legunt, patremque eorum diabolū vocari putāt, quē sensum noster reddidit interpres, illudque cōfirmat, quod videamus id Christum agere, vt doceat eos non Abrahæ, sed diaboli filios esse, quando non quidem Abrahæ, sed diaboli opera imitarentur. Sed id nunc obscure tātum insinuat, aperte postea dicturus. Cæterum alius sensus nonnullis placuit, quibus Origenes est auctor, quibusque videtur Græca dictio οὖν nonnihil suffragari, quam noster interpres aut nō legit, aut non reddidit. Græci autem codices, quos ego viderim, legūt. Quod si legamus, vertamusque, & vos ergo quæ apud patrem vestrum vidistis, magis cōsentaneum videbitur, vt dicamus, facite, quàm facitis, cū ea particula vim habere videatur exhortandi. Verum non ita est. Nam etiamsi legamus, rectè sententia cohærebit, *Ego, quæ vidi apud patrem meum, loquor, & vos ergo quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis*, id est, sicut ego loquor, quæ vidi apud patrem meum, ita vos facitis, quæ apud patrē vestrum vidistis, sicut Chrysostomus interpretatur. Porro cum de se loquitur, dicit *loquor*: cum de illis *facitis*, ideo, vt opinor, quia verba, id est doctrinam suam approbare; facta vero illorū reprehendere volebat. Nam de ipsius doctrina, non

Sup. ver 37.

de factis agebatur, *sermo*, inquit, *meus non capit in vobis*. Videbatur ratio postulare, vt cum dicturus esset, *loquor*, prius diceret, audiui, cùm vero dicturus esset, *facitis*, prius diceret, vidistis: nunc autem in quibusdā, vt dixi, codicibus priori loco est, *Vidi*; secundo, *Audiuistis*, quemadmodum & Chrysostomus, & Leontius, & textus Græcæ Catenæ, & qui eximiæ antiquitatis, & auctoritatis est, Vaticanus codex legunt. Sic etiam Origenes interpretatur, & legit: Cæterum, vt diximus, videre, & audire pro eodem accipiuntur.

Videre & audire pro eodem accipiuntur.

39. *Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est.*] Non videntur satis intellexisse, quem dixisset ipsorum patrem cum dixit, *& vos, quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis*: sed tamen suspicati esse aliquem alium præter Abrahamum intellexisse. Ideo repetūt, *Pater noster Abrahā est*, partim vt magis affirmēt, quod antea dixerant, *Nos semen Abrahæ sumus*, partim vt eliciant à Christo, ecquem alium patrem ipsorum dixerit. Quibus Christus prudenter respondet, neque affirmans, neque negans patrem eorum esse Abraham, sed rem in medio relinquens, *Si filij*, inquit, *Abrahę estis, opera Abrahæ facite*, id est probate vos non verbis, sed factis filios esse Abrahæ. *Ecce*, inquit Augustinus, *ille laudatus, isti damnati. Non negat eorum originem, sed facta condemnat: Caro eorum ex illo erat, sed vita non erat.*

Tract. 42.

Græci nunc fere codices legūt, εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν *si filij Abraham essetis, opera Abrahæ faceretis*. Origenes tamen, Augustinus, & Beda ita legunt, vt noster interpres: eodemque modo videtur legere Chrysostomus. Putat Origenes propterea non singulari, sed plurali numero dixisse;

Græca lectio à Latina diuersa.

Opera Abrahæ facite, vt indicaret non esse satis, si vnum aut alterum opus facerent, nisi facerent omnia.

40. *Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo; hoc Abraham non fecit.*] Probat eos non facere opera Abrahami, cuius genere gloriabantur. Quia neminem vnquam Abrahamus voluit interficere, quòd veritatem à Deo auditam loqueretur, *Hoc*, inquit, *Abraham non fecit*, id est nihil simile fecit.

41. *Vos facitis opera patris vestri.*] Clariùs nunc dicit eos Abrahæ filios non esse. Cùm enim dixisset eos nō facere opera Abrahæ, addit facere opera patris sui, vnde apertè colligitur eos non esse filios Abrahæ, sed alterius. Nondum tamen declarat quis ille alter sit, cuius essent filii: intelligit tamen, vt pauló post explicat, esse diabolū. Illi verò non omnino id assecuti, sed tamen suspicati respōdent, *Nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus Deum*. Non iam dicunt patrem habemus Abraham, sed Deum, quia nimirum intellexerant Christum non de carnali, sed de spirituali patre loqui. Itaque respondent se non esse filios diaboli, vt velle videbatur Christus significare, sed vnum patrē habere Deum. Potest dictio illa *vnum*, & ad Deum, & ad patrē referri; si referatur ad Deū, erit sensus: Nos non multos, sicut aliæ gentes, sed vnum tantùm Deum pro patre habemus, si ad Patrem. Nos non habemus alium patrem, quàm Deum; atque hūc sensum magis verba præseferunt. Quod dicunt, *Nos ex fornicatione non sumus nati*, quidam interpretantur, non sumus filii Ismael, sed Isaac; non ancillæ, sed liberæ, quemadmodum exponūt Euthym. & Rupertus. Alii putant fornicationem eos appellare coniugia inter Iudæos, & alias gētes illegitimè copulata, ex quibus se natos esse negent, quòd eos, qui ex eiusmodi coniugiis nati essent, spurios esse dicerent. sic Theodorus Mopsuest. & Theophil. Alii de vera fornicatione eos loqui dicunt, propterea dicere se vnū tantùm habere patrē, quòd spurii, qui ex adulterio nati sunt, duos patres habere soleant, alterū verum, alterū opinione. Notasse igitur Christum, quòd duos haberet patres, alterum verum, ex cuius cum matre eius adulterio natus esset, alterum hominum opinione, nempe Ioseph, qui matris eius maritus esset: sic Origenes, Cyrillus in Græca citatus Catena, & Leontius in commentariis, quam opinionem & Euthymius refert, & non improbat. Verus videtur esse sensus, quē Rupertus vidit, & refutauit, vt fornicationem idololatriam more scripturarum vocent: itaque se hoc elogio à gentibus aliis distinguant; quæ ex fornicatione natæ erant, id est filii erant idololatrarum, ipsæque idololatræ. Hunc enim sensum confirmat, quod statim sequitur, *Vnū patrem habemus Deum*, id est non sumus idololatræ: vnicū enim Deum colimus, eumque pro patre habemus. Non repugno iis, qui dicunt alludere eos ad prophetiam Oseæ c. 1. 2. *Sume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.* Obiicit Rupertus, si hic, quem sequimur, esset sensus, eos fuisse dicturos Christo. Nos ex fornicatione nati non sumus, sed vnum patrem habemus Deum: nunc autem non ita dixisse, sed tantùm *vnum patrem habemus Deum*, quasi aliud quiddam sit ex fornicatione non esse, & vnum patrem habere Deum. Facilis responsio, sæpe huiusmodi particulas, aut aduersatiuas, aut causales elegantiùs intelligi quàm exprimi.

Expositio auctori probata.

42. *Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi, & veni.*] Refellit Christus, quod Iudæi modò dixerant se patrem habere Deum, probatque eos ex Deo natos non esse, quia si filii Dei essent, se diligerent, qui & ipse filius Dei sit, ab eo-

Digitized by Google

que processerit, ac venerit. Duo hæc verba *processi & veni*, multi ita distinguũt, vt *processi*, referatur ad æternam Christi ex Deo generationem, *veni*, ad incarnationem. Sic Ammonius in Græca Catena, Leontius in comment. Hilarius Augustinus, Beda. Alij vtrumque ad incarnationem, & aduentũ in hunc mundum pertinere putant, vt Origenes, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus. His potius assentior: etsi rectè quidam monuerunt, ex hac ipsa interpretatione bene Christi diuinitatem colligi. Nec enim ex Deo processisse, venisseque per incarnationẽ diceretur, si ante non fuisset; nec ante fuisset si Deus non esset. Nec enim venisse Prophetarum more missum a Deo, cũ natus iam esset: sed in hoc ipsum natus, in hoc homo factus est, vt ad homines veniret, eosque non docendo modò, sed multo maximè moriendo a peccatis liberaret. Dictum quidem est Ieremiæ, *Priusquam te formarem in vtero, noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te*, c. 1. 5. sed non dicitur illum ideò natum esse, vt in gentibus Propheta esset: sed cum esset alioqui nasciturus, Deum illum ab ipso vtero ad Prophetæ officium destinasse.

Christi diuinitas ex hoc loco colligitur.

Nec enim à meipso veni, sed ille me misit.] Loquitur vt homo, qua ratione nõn venit a seipso, quia homo ille nõ genuit se, sed a Patre, Filio, & Spiritu sancto fact' est; quemadmodum Rupertus exponit. Putat autem his verbis ad falsos alludere Prophetas, seque ab illis segregare, qui veniunt & propheticum officiũ vsurpant, cum à Deo missi non sint. *Non mittebam*, inquit, *Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.* Hoc hodie hæretici Caluinistæ & Lutherani faciunt. Singulari Christus modestia vsus est. Erat filius Dei, eoque ipso auctoritatem habebat quiduis erga homines faciendi: probat tamen vocationem suam: nec sibi vult credi nisi probati. *Nec quisquam sumit sibi honorem*, inquit D. Paulus, *sed qui vocatur tanquã Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt pontifex fieret, sed qui locutus est ad eũ, Filius meus es tu, Ego hodie genui te.* Hæretici tamẽ sibi credi volũt, nihil aliud, quàm sua scelera probantibus. Euthymius quatenus Deum loqui putat non à se venisse, id est sola sua voluntate Patre repugnante.

Iere 23.21

Heb 5.4 5.

Psal.2.3.

43. *Quare loquelam meam non cognoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.*] Græcè non est διότι, aut διὰ τοῦτο *quare*, id est propterea, sed διὰ τί *quare*, id est propter quid? Itaque per interrogationem legendum est, quemadmodum Origenes, Chrysostomus, Augustinus, Leontius, Beda, Theophylactus Euthymius, & Rupertus legunt: omnesque iidem auctores post primum orationis membrum interrogationem ponunt. *Quare loquelam meam non cognoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.* Id est, quid est causæ, cur τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν, locutionem meam, linguam meam, aut idioma meum non intelligitis? nempe quia non potestis sermonem meum audire, id est quia cum alieno à me animo sitis, sermonem meum aures vestræ ferre non possunt. Nec enim possumus rectè, perfecteque intelligere, nisi quæ attẽtis & beneuolis auribus audimus, præsertim si res sint cælestes, atque diuinæ. Vtebatur Christus cælesti, ac diuina quadam lingua, quia de cælestibus, ac diuinis rebus loquebatur, quam linguam homines carnales, atque terreni intelligere non poterant, etiamsi attenti audirent, atque libentes; quomodo poterant intelligere, cum tam abhorrentibus audirent animis, vt ne ferre quidẽ Christi sermonem possent? Ergo audiẽdi verbum emphaticum est, nec idem significat, quod intelligere, vt Origenes putat, sed idem, quod auribus excipere: hoc enim maiorem habet vim. Obseruauimus alicubi ex Gregor. Nazian. orat. 4. de Theolog. non posse in scriptura sacra idem aliquando significare, quod nolle. Id hoc loco significare, *non potestis*, Chrysost. Leontius, Theophylactus, & Euthymius obseruarũt: idemque videntur Augustinus & Beda indicare.

In cap. 6. Mar. ver. 5.

Non posse idem quod nolle.

44. *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.*] Quod sæpe illis antè obscurè significauerat ver. 41. nunc palam dicit eos filios esse diaboli. Filios autem diaboli vocat non natura, sed imitatione, vt August. hic contra Manichæos, & Epiphan. aduersus Caianos, & Archonticos hæres. 38. & 40. disputant. Quanquam in eo singularis est opinionis, quod diabolum hoc loco Iudam vocari putet, cuius filii Iudæi appellentur, quia illi potiùs prodenti Christum, quàm Christo regnum Dei prædicãti, & tot miracula facienti crediderint. Adductus in eam sententiam est, quod paulo supra Christus cap. 6. 70. Iudam diabolum appellauerit. Auctor verò qq. veteris & noui Testamenti, quæ Augustino falsò tribuuntur qu. 98. Cain dicit hoc loco diabolum vocatum. Cæterùm ex verbis sequentibus satis constat diabolum hìc vocari eum, qui primus peccauit, angelorum, quique cæteris peccandi auctor fuit. Quo enim modò in Iudam conueniret eum homicidam fuisse ab initio? in veritate non stetisse? mendacem esse, & patrem eius? *Vnde Iudæi*, inquit August. & Beda, *filij diaboli? Imitando, non nascendo. Audite scripturæ sanctæ consuetudinem. Propheta dicit ad ipsos Iudæos, Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Amorrhæi gens erat quædã, vnde originẽ Iudæi non ducebant. Cethæi & ipsi gentem suam habebant omnino alienam à genere Iudæorum, sed quia erant impij Amorrhæi, & Cethæi, Iudæi autem imitati sunt impietates eorũ, inuenerunt sibi parentes, non de quibus nascerentur, sed quorum mores secuti cum pariter damnarentur.* Idem Ammonius, & Leontius monuerunt: *Et Iudæi*, inquit Ambros. lib. 4. in Lucã, *ex patre diabolo, non vtique carnis successione, sed criminis.* Quod addit, *& desideria patris vestri vultis facere*, τὰς ἐπιθυμίας, *desideria*, aut cupiditates, vt opinor, vocat, quę Hebraice עלילות aut מעללים opera, studia, consilia, cogitationes, &, vt Latinus interpres ea nomina solet vertere, *adinuentiones* appellasset, sicut dixit ver. 39. *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Itaque quod Chrysost. Leontius, & Theophyl. obseruarunt, ideo non opera sed *desideria* diaboli vocasse, vt indicaret non quocũque modo, sed magno studio, cupiditateque diaboli mores imitari, etsi speciosum, & non improbabile omnino est, tamẽ non est satis firmum. Nam, vt diximus, Hebraismus est: & si quid aliud Christo causæ fuit, quamobrem ita loqueretur, potius dixerim ideo ἐπιθυμίας, *desideria*, aut cupiditates diaboli vocasse, quia eas diabolus in eorum animos iniiciebat. Quæ autem sint ea desideria, statim Christus declarat, homicidium, & mendacium. Nam & illi Christum diabolum imitãti occidere volebant, c. 7. 25. 44. & multa passim aduersus eum mentiebantur, Galilæum esse, dæmonium habere, & alia generis eiusdem.

Diabolus quis hic vocetur.

Ezech 16. 3. 45.

Ille homicida erat ab initio.] Prima hìc quæstio est, de quo initio loquatur Christus, cùm dicit, *Ille homicida erat ab initio*, de initione ipsius diaboli? an hominis? an mundi? Qui existimarunt angelos ante mundum hunc visibilem creatos fuisse, de mundi initio sic interpretabantur, quasi sensus esset, cum mundus factus est, hoc est ab initio, iam diabolum homicidam fuisse, non quidem re ipsa, quia nondum homines erant, quos occideret: sed animo, atque voluntate, quòd iam peccasset, & occidere futuros homines cogitaret. Diximus alibi magnos olim auctores in ea fuisse sententia, Isidorum libro 1. de summo bono, cap. 12. Gregorium lib. 28. Moral. cap 14. & libro 32. cap. 10. & Bedam q. 9. in lib. 4. Regum. Nonnullos fefellit verbum illud *erat*, quod hunc sensum

Digitized by Google

videtur præ se ferre, iam ante initium diabolum homicidam fuisse, non animaduertētes ἦν, *erat*, pro fuit, positum esse, quemadmodum idem noster interpres alibi reddidit. 1. Ioann. 1. 1. Fingamus ergo hoc loco vertisse, Ille homicida fuit ab initio, nihil vtique difficultatis esset. Alii ad ipsum diabolum initium retulerunt, eum, ex quo factus est, homicidam fuisse, quo modo Manichæi, Priscillianistæ, & quicunque alii aut à malo principio, vt illi: aut ab ipso Deo, vt nonnulli olim angelos malos, malos natura sua, atque origine esse dixerunt, interpretarentur necesse erat. Sed ea hæresis vno refutatur verbo, *Omnia per ipsum facta sunt*, &, *vidit Deus cuncta, quæ fecerat; & erant valde bona.* Origenes & Augustinus hoc loco, & lib. 11. de Genes. ad litteram, cap. 16. & lib. 11. de ciuit. cap. 13. Beda, & Rupertus ad initium hominis referunt, quasi dicat, *homicida erat ab initio*, id est, ex quo homo esse cœpit, quem posset occidere. *Ex illo* inquit Augustinus, *ille homicida, ex quo potuit fieri homicidium; & ex illo potuit fieri homicidium, ex quo factus est homo. Non enim posset occidi homo, nisi prius fieret homo.* Alii mundi principium intelligunt, quibus ideo meam potius sententiam adscribo, quod phrasis scripturæ sit mūdi originem absolute initium appellare. *In principio erat verbum. Quod fuit ab initio, antequam quicquam faceret à principio; & antequam terra fieret. Ab initio, & ante sæcula creata sum.* Atque hoc sensu reddidit Nonnus. Sed non est existimandum nomen initij hoc loco punctū temporis significare, quo primum factus est mundus: sed totum illud dierum spatium, quo factus, & ornatus est: sub illud enim initiū homo diabolo suggerente peccauit. Itaque vere dictum est, *ille homicida erat ab initio.* Quomodo dicatur homicida, alia est quæstio. Augustinus lib. 2. contra litteras Petil. cap. 13 auctor est Petilianum, nescio an omnes etiam Pelagianos, legisse, *Ille accusator erat ab initio*, quam lectionem Augustinus reprehendit. Homicidam autem diabolum fuisse, & idem Augustinus, & Beda, & Hieronymus, aut quisquis auctor ille est comment. in librum Iob. capit. 24. de spirituali intelligunt homicidio, quo diabolus primos occidit parentes, dum eos ad peccādum induxit. Peccatum enim mors animæ est. Alij interpretantur de vera morte corporis Quorum diuersæ quoque sententiæ sunt. Rupertus putat homicidam appellari, quia iam inde ab initio conatus est Christum occidere, cum enim dixit, *In cælum conscendam, & similis ero altissimo*, filio Dei inuidisse, & eum quodammodo occidere cœpisse, perfecisse vero postea per Iudæos eius necem. Propterea dixisse Christū, *& desideria patris vestri vultis facere.* Coacta videtur interpretatio. Alij dicūt homicidam vocatum esse, quia primum primis illis parentibus per peccatum, deinde omnibus hominibus causa fuit, vt etiā corpore morerentur, & Cain ad necem fratris incitauit: sic Theodorus Heracleens. & Euthym. Atque hic sensus mihi placet: nisi quod de morte Cain non intelligo, quia etsi credēdum est illum ad cædem fratris sui à diabolo incitatum fuisse: tamen id Scriptura non dicit; & videtur Christus ad aliquod diaboli factū alludere, quod cōsignatum sacris litteris sit. Vt autem ad mortem corporis primorum parentum hoc referam, in quam propter peccatum incurrerunt, hæc me ratio mouet, quod cùm Christus dicit. *Et desideria patris vestri vultis facere*, significet eos velle seipsum occidere, non spiritualiter, sed corporaliter: quare & cum dicit *Ille homicida erat ab initio*, non solum spiritualem, verum corporalem etiam homicidam intelligere credēdum est. Quanquam illam ipsam corporis mortem non per vulnus corporis, sed animæ intulit, &, vt August. ait, *Non gladio armatus, non ferro accinctus ad hominem venit; verbum malum seminauit, & occidit.* & lib. 2. contra litteras Petil. cap. 13. *Quærimus vnde diabolus fuerit homicida ab initio, & inuenimus, quod primum hominem occiderit, non gladium stringendo, aut aliquam vim corporaliter infligendo, sed persuadendo peccatum, & à Paradisi fœlicitate deiiciendo.* Auctor qq. veteris nouique Testamenti, quæ falsò Augustino tribuuntur, qu. 99. & 98. non diabolum, sed Cain ab initio homicidam fuisse intelligit, quod ne refutare quidem opus est.

Sup. c. 1. 3. Genes. 1. 13. — *Tract. 42.* — *Mundi origo in scriptura initium vocari solita.* — *Sup. c. 1. 1. 1. epist. Ioan. c. 1. 2. Prou. 8. 22. 23. Eccl. 24. 14.* — *Quomodo diabolus homicida vocatur.* — *Isa. 14. 13. 14.* — *Tract. 42.*

Et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.] Disceptatur inter interpretes quid hoc loco Christus veritatem appellet. Sunt qui naturam ipsam integram, & rectam, qua omnes angeli à Deo conditi sunt, veri- B tatem vocari putent Hebraico idiomate תמם, id est perfectionem, rectitudinem, vt ita dicam; sicut Iob cap. 2. 3 vocatur איש תם וישר vir perfectus, aut integer, & rectus, id est retinens veram adhuc virtutem, ac simplicitatem, nondum vitiis corruptus, nondū adulteratus, *vere*, inquit, *Israelita, in quo dolus non est.* ea enim naturæ perfectio, atque integritas veritas appellatur: sicut verum vocamus aurum, quod perfectum, quod non adulterinum est. In ea igitur integritate naturæ, atque voluntatis, qua diabolus à Deo factus fuerat, non permansisse; hoc esse non stetisse in veritate, quēadmodum Iudas ver. 6. explicare videtur, *Angelos*, in- C quit, *qui non seruauerunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni diei vinculis æternis sub caligine reseruauit.* sic videtur Euthymius intellexisse, & Augustinus lib. 11. de ciuit. cap. 13. & Leo serm. 10. de Quadrages. & epist. 63. cap. 6. Quam interpretationem propterea non recipio, quia de veritate, quæ in loquendò consistit, hic agi manifestum est. *Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est; & pater eius.* Multo maxima auctorum pars hoc de verbis illis interpretatur, quæ diabolus Heuæ dixit, *Eritis sicut Dij scientes bonum & malum*, quibus verbis sine dubio mentitus est: coniungi igitur mendacium D cum homicidio, quod vno, eodemque tempore patrauit. Sic Irenæus libro 5. cap. 25. Ammonius, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus. Si vtramque coniunxeris expositionem, verum meo iudicio sensum expresseris. Nam de sola natura hoc intelligi non posse modo docuimus: non posse autem de sola in loquēdo intelligi veritatē, hinc probari potest, quod cum Christus dicit in veritate non stetisse, haud obscure indicet veritatem aliquando, priusquam mentiri inciperet, locutum fuisse. Quid autem locutus esset veri prius, quàm Heuæ diceret, *Eritis sicut Dij*, nō inuenimus: nisi illud quis verum fuisse dicat, *Similis* E *ero altissimo*, quod non de diabolo, sed de Rege Babylonis, intelligendum esse perspicuum est. Nam quod Heracleon teste Origene dicebat non stetisse in veritate, quia numquam in illa fuit, vt pote malus à malo factus auctore, supra cùm Manichæorum, & Priscillianistarum errore refutauimus. Dicitur ergo non stetisse, id est non perseuerasse in veritate, non quod ante quidquam veri locutus fuerit, sed quod eiusmodi à Deo factus, vt si loquēdum in illo primo statu, quo fuit ante peccatum, illi fuisset, vera locutus esset. Post peccatum & mendax, & seductor, & homicida, & quidquid nunc mali habet, factus est. Hoc ergo est, *in veritate non stetit.* Nam Origenis, Augustini, Bedæ, & Ruperti interpretationem, qui in veritate, id est in Christo non stetisse dicere videtur, nescio an quisquam probaturus sit.

Sup. c. 1. 47. — *Genes. 3. 5.* — *Quomodo diabolus in veritate nō stetit.* — *Isai. 14. 14.*

Quia non est veritas in eo.] Mirum quantopere vna illa dictio, *quia*, multos, præsertim Augustinum, Bedā, & Rupertum vexauerit interpretes. Qualis hæc sit quę reddi videtur ratio, quare diabolus in veritatē nō steterit, *quia veritas*, inquit, *in eo non est.* Res ita expediri

Digitized by Google

potest: dictio *quia* non causam, sed effectum, & indicium significat, vt in simili exemplo supra versu 29. docuimus. Itaque sensus est, inde cõstare in veritate eum non perseuerasse, quia nulla nunc *est veritas in eo*, sed totus quãtus est, *mendax est, & pater eius*. Peruestigauit tandem hunc sensum D. Augustinus, lib. 11. de Ciuit. ca. 14. *Subiecit (inquit) inditium, quasi quæsissemus, vnde ostendatur, quod in veritate non steterit, atque ait, Quia non est veritas in eo. Esset autem in eo, si in illa stetisset. Locutione autem dictum est minus vsitata. Sic enim videtur sonare, in veritate non stetit, quia nõ est veritas in eo, tãquam ea sit causa, vt in veritate non steterit, quod in eo veritas non sit, cum potius ea sit causa, vt in eo veritas non sit, quod in veritate non stetit. Sed ista locutio est & in psalmo, vbi ait, Ego clamaui, quoniam exaudisti me Deus. Cum dicendum fuisse videatur, Exaudisti me Deus quoniam clamaui. Sed cum dixisset, Ego clamaui, tanquam ab eo quæreretur, vnde se clamasse monstraret, ab effectu exauditionis Dei, clamoris sui ostendit affectum, tãquam diceret, Hinc ostendo clamasse me, quoniam exaudisti me.* Recte igitur ex hoc loco Theologi collegerunt angelos in gratia creatos fuisse.

Quia, non causam sed effectum significat.

Psal. 16. 6.

Cum loquitur mendacium ex propriis loquitur.] Admirabilis est Eucherii in hunc locum interpretatio in qq. in Ioannem, refert hoc non ad Diabolum, sed ad Iudæos, quasi dicat Christus, cum loquitur mẽdacium, vnusquisque vestrũ, ex propriis loquitur, id est ex iis quæ à patre suo diabolo velut hereditate accepit: quod plane violentum videtur. Non dubium igitur est, quin de Diabolo hoc dictum sit, quemadmodum alij omnes auctores sentiunt, sed quæritur à nonnullis, quid sit *ex propriis* loqui? Hic etiam Epiphanij opinio singularis est, qui cum hoc de Diabolo dictum putet, tamen Iudam existimat Diabolum appellari, vt supra ex heres. 38. & 40. recitauimus. Itaque interpretatur Diabolum, id est Iudam ex propriis loqui, id est ex iis, quæ à patre suo Diabolo quasi hereditate accepisset. Atqui hoc ipsũ est, vt recte notat Augustinus, non ex propriis loqui, loqui ex iis, quæ acceperis ab alio. Manichæi, vt idem indicat August. interpretabantur ex propriis, id est natura sua, esse enim natura malũ. Sed hoc satis, superque supra refutatum est. Recepta fere omnium auctorum interpretatio est, *cum mendacium loquitur, ex propriis* loqui, id est propria vti inuẽtione, nec enim ipsum quisquam mentiri docuit, ipse vero docuit mentiri alios, quicũque mentiũtur, ipsum enim primum auctorem fuisse mendacij: Sic Origenes, August. Chrysost. Ammonius, Theodor. Mopsuest. Leontius, Beda, Theophylact. Rupertus, Euthy. Placet mihi quod Origenes indicat, voluisse Christum his verbis significare Diabolum, cum quidquid habet boni à Deo acceperit, mendacium tamen nõ à Deo accepisse, sed ipsum per se illud excogitasse. Hærent alii in illis verbis, *Cũ loquitur mendacium*, quasi aliquando non mendacium loquatur. Rupertus existimat hũc esse sensum, cum *loquitur mendacium*, id est mendacium, quod semper loquitur, *ex propriis loquitur*. Eodẽque modo videtur Origenes exponere. Sed nescio an verba eam expositionem ferre possint. Certe cum dæmones clamabãt Christum filium esse Dei, non mentiebantur. Nam vt concedamus, quod non video quomodo probari possit, eos id fallendi animo dixisse, tamen si proprie loqui volumus, verum fallẽdi animo dicere non est mentiri, & cum spiritus ille malus dixit 3. Reg. 22. 22. *Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius*, indicat non semper se spiritum mendacem esse, id est nõ semper mentiri, quamuis semper spiritus mẽdax appelletur, quia semper ad mentiendum paratus est, & plerumque mentitur.

Quid est ex propriis loqui mendacium.

Origenis expositio optima.

Mar. 1. 24. 34. & Lucæ 4. 34. 41.

Quia mendax est, & pater eius,] Propterea, *cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*, quia suopte ingenio *mendax est*, & mendacii primus auctor. Epiphan. hæres. 38 & 40. præter omnium auctorum sententiam hũc locum exponit, nisi fortasse corruptus liber est, *quia mendax* (inquit) *est Iudas, quem Diabolum vocatum dixerat, & mendax est, & pater eius, id est ipsius Iudæ.* Similis Eucherii interpretatio in qq. in Ioan. *Cum loquitur mendacium, hic subaudiendum, vnusquisque vestrum, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius, id est Diabolus* qui vnusquisque vestrum pater est. Origenes, *& pater eius*, id est Diabolus pater vniuscuiusque spiritus mali. Auctor vero qq. noui, & veteris test. q. 90. 98. mẽdax est vnusquisque vestrum, & pater eius, id est Cain, quod & à Ioanne Grãmatico in Græca Catena dictum inuenio. Verus sẽsus est, qui est omniũ aliorum auctorum maxime cõmunis Ammonii, Theodori Mopsuest. Leontii, Chrysost. Augustini, Bedæ, Theophylacti, Ruperti, Euthym. *Mẽdax est Diabolus, & pater eius, id est mendacij.* Refertur enim relatiuũ *eius* ad nomen mendacii, quod proxime præcesserat: Vocatur autem Diabolus pater mendacii, quia primus auctor, & inuentor eius fuit, & quodãmodo illud peperit, vt Chrys. Theophylact. Leontius, Ammonius, & Theodorus Mopsuest. exponunt, ὅτι αὐτὸς ἐγέννησε τὸ ψεῦδος. Notauit Theodorus Heracleensis nomini patris Græcum articulum adiectum ad significandum Diabolum singulari quodam modo patrem esse mendacii.

Diabolus pater mendacii dicitur.

45. *Ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi*] Oratio est aut Hebraismo, aut traiectione perplexa. Sic resoluenda erit. Mihi vero ideo non creditis, quia ego non mendacium, sicut pater vester Diabolus, sed veritatem loquor. Si enim mẽdacium loquerer, crederetis vtiq; mihi assueti credere Diaboli mẽdaciis. Sed ob hoc ipsum mihi non creditis, ob quod maxime credere deberetis, *quia veritatem* nimirum vobis dico, adeo enim insolens, & noua veritas vobis est, vt cum eam auditis, portenta audire videamini. In hanc sententiam Chrys. Euthym. & Rupertus edisserunt. Nonnus autem Poeta reddit, quasi sensus sit, non creditis verum esse, quod vobis dico.

Ὑμῖν αὐτὸς ἔλεξα, καὶ ὃ πείθεσθε μύθῳ.

Sed manifestum est illum, quem diximus, esse sensum, Habet ergo emphasim pronomen illud *ego*, opponit enim se Diabolo, tãquam dicat, Diabolo, qui totus mendax est, & mendacii auctor, creditis, mihi vero, qui non solum verax, sed veritas ipsa sum, non creditis. Quærit Origenes quo modo dicat Christus eos, quibuscum loquitur sibi nõ credere, cũ loqueretur vtique cũ iis, qui ver. 30. dicuntur in illum credidisse, disputatque partĩ credidisse, partim non credidisse. Expeditius est, quod diximus ver. 40. in simili quæstione, hæc nõ dici à Christo singulis auditoribus, non enim iis qui credebant, non certe discipulis sed toti generi Iudæorum.

46. *Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?*] Præsenti tempore legẽdum, ἐλέγχει *arguit*, nõ *arguet*. Etsi idem fere sensus est, quis vestrum potest me arguere de peccato? Arguere autem Latine, & Græce ἐλέγχειν, non est accusare criminis, sed conuincere. Nam Iudæi sæpe Christũ blasphemię, sepe violati sabati, sæpe aliorum criminum accusabant, sed nunquam conuincere vllius peccati potuerunt. Hoc est, quod dicit Christus, *quis ex vobis arguit me de peccato?* id est, ecquis vestrũ est, qui paratus, qui præsto sit, qui confidat posse se vllum in me peccatum coarguere, prodeat, disceptet, euincat. Quod si hoc nemo vestrum potest facere, *quare non creditis mihi?* Vnusquisque enim dignus est fide, donec aliquod in eo siue mendaciũ, siue aliud peccatũ de-

Digitized by Google

prehendatur, quod fidem eleuet. Hoc sensu Euthy. Putant autem August. Beda, & Rupertus latere in his verbis tacitā antithesim, quasi dicat, *Quis ex vobis arguit me de peccato*, sicut ego vos, & patrē vestrū modò coargui? Obseruarūt iidē auctores, tum etiā Chrysost. mansuetudinem Christi: *Pensate, fratres carissimi*, inquit D. Greg. hom. 18. in Euang. *mansuetudinem Dei, relaxare peccata venerat, & dicebat, Quis ex vobis arguet me de peccato? non dedignatur ex ratione ostēdere se peccatorē non esse, qui ex virtute diuinitatis poterat peccatores iustificare.*

47. *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.*] Ex Deo esse idem est, vt opinor, quod filium esse Dei, quod *nō ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex volūtate viri, sed ex Deo* natū esse. Opponit enim hæc duo ex patre Diabolo esse, quod dixerat ver. 44. & ex Deo esse. Queādmodum ergo qui ex patre Diabolo sunt, libenter eius audiūt verba quamuis falsa, quamuis mendacia, ita qui ex Deo patre sunt, libenter verba Dei audiunt. Quis enim filius libenter non audit patrem suum? Inepte prorsus Heracleō, vt Origenes indicat, & Manichei, vt ait D. Augustinus, ex hoc loco colligebant quosdam homines natura bonos esse, quia ex Deo sint, id est ex substantia Dei facti, quosdam natura malos, quod ex malo principio procreati sint. Quem errorem multis illi verbis refellunt, nos superuacaneum esse existimamus hoc tempore refutare, quo vix memoria vlla est eius erroris. Alios nihilominus absurdos nostra tulere tempora, in quibus euellendis vtilius à nobis opera ponetur. Rectè hunc locum Ammonius, & Theodorus Heracleōs & Leōtius duobus verbis explanauerūt, ex Deo quosdam homines esse οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν, *non secundum substantiam, sed secundum electionem*, id est non quod ex ipsa substantia Dei facti essent, sed quod ad eius formam, & voluntatem viuerent. Audire autem verba Dei non est auribus excipere, quod etiam faciūt, qui ex Deo non sunt, sed libenti animo condere, credere, illisque delectari, denique illis audire auribus, de quibus Christus dicere cōsueuit, *Qui habet aures audiendi, audiat*, vt Ammonius animaduertit. Reddit ergo causam Christus, cur illi verba sua, id est Dei, nō audirent, quia nimirum ex Deo non erant, non secūdū substantiam, inquit Leontius, nam secundum substantiam ex illo erant, sed secundum electionē. Qui existimant commutandum argumentum esse, propterea vos ex Deo non estis, quia non auditis, deprauare mihi sentētiam videntur. Nec enim ex eo, quod verba Dei non audirent, probare voluit ex Deo non esse, sed causam cur nō audirēt, afferre, quod ex Deo non essent. Reuerenter etiam ab Augustino auctore summo dissentio, qui hoc ad prædestinationē, & reprobationem refert, quasi soli prædestinati ex Deo sint, soli reprobati ex Deo nō sint? *Ex Deo* enim *est, & verba* eius audit, quisquis in eius est gratia, & ex Deo non est, qui in peccato est: & multi reprobi in gratia, multi prædestinati in peccato sæpe sunt.

Ioan. 1. 13. Manichæi hoc loco abusi. Quid sit audire verba Dei. Mat. 13. 9.

48. *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?*] Non apparet eos supra dixisse Christum Samaritanum esse. Dixerunt quidem esse Galilæum cap. 7. 41. 52. Dixerunt dæmonium habere cap. 7. 20. Samaritanum esse nusquam apud Ioannem dixerunt, sed ipsis credendum est confitentibus hoc loco se id solitos dicere, quamuis id nullus narrauerit Euāgelista. Monuit hoc ipsum Origenes, & Ammonius, Chrysostomus, Theophylactus, & Rupertus. Cur autem Samaritanum appellauerint, non satis constat. Vix auctorem bonū inuenio, qui existimet Iudæos proprie Christum Samaritanum appellasse, quod vere Samaritanum esse putarent, omnes enim non propter originem, sed propter aliquam inter Christum, & Samaritanos similitudinem Samaritanum ab illis vocatum volunt, itaque disputant, quæ ea similitudo fuerit. Maxima pars sentit ideo Samaritanum appellatum, quod quemadmodum Samaritani mistam cum multis Græcorum, & aliarum gentium erroribus religionem habentes, Iudaicam legem non satis caste, incorrupteque seruabant, ita eam Christus sæpe violaret, & nouas quasdam religiones inuehere videretur. Ita Origenes, Ammonius, Leontius, Theophylact. Euthym. Cæterum probabile mihi videtur esse propterea Samaritanum appellasse, quod multi eorum vere Samaritanum putarent esse. Erāt enim Samaritani vicini Galilæis, itaque aliquādo Samaritanos Galilæos, aliquādo Galilæos Samaritanos vocari solitos vero simile est, aut vt ait Rupertus, idcirco vocabant Samaritanū, quod cum Samaritanis versaretur, & apud eos mãsisset per dies duos c. 4. 40. Cur autem dæmoniū habere dixerint, multas Theophylact. rationes affert, aut quod cum proprias illis cogitationes patefaceret, existimaret id nō nisi opera dæmonis posse facere, aut sicut dicere solebant, *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*. Alij putant modum fuisse loquendi, quo non significarent eum vere dæmonium habere, sed motæ essent mētis, delirare, insanire, quemadmodum qui à dæmone correpti sunt, sicut c. 10. 20. quidā dicunt, *Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis?* & c. 7. 20. *Dæmonium habes, quis te quærit interficere?* Aliam Leontius rationem affert, quod proprium dæmonum sit gloriam Dei in se transferre, quod Christus facere videbatur, dum se filium Dei appellabat.

Christus Samaritanus habitus. Luc. 11. 15.

49. *Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me.*] Omnes fere Christi hoc loco prudentiam, & mansuetudinē obseruarunt. Duo illi obiecta fuisse, quod Samaritanus esset, & quod dæmonium haberet, illud tacitū præteriisse, quod nihil in eo diuina gloria læderetur, ad hoc respondisse, & sinē vlla verborum acerbitate simplici tantum negatione respondisse, *Ego dæmonium non habeo*, sed ea, quæ dico, ac facio, vnde vos putatis me dæmonium habere, propterea dico, ac facio, vt patrem meū honorificem faciendo, ac dicendo ea, ad quæ misit me. Vos vero cum eādem ob causam me honorare deberetis potius inhonoratis, dicentes me dæmonium habere. In hanc sententiā Chryso. August. Beda, Theophyl. & Rupertus: nisi quod Augustin. & Beda aliam afferunt causam, quamobrem nō negauerit se Samaritanū esse, quod Samaritanus custodē, pastoremque significet, & ille verus erat hominū custos, ac pastor bon. Allegoricū. Docet Origenes solum Christum dicere potuisse, *dæmonium non habeo*, cæteros enim homines, quia peccatum habent, dæmonium habere, quia quisquis peccatum habet, dæmonium habet. Alio, opinor, sensu & illi dixerant, *Dæmonium habes*, & Christus respondet, *Ego dæmonium non habeo*. Acutius notauit Leontius pronomē illud *ego*, emphatice positum esse, quasi diceret, *Ego dæmonium non habeo*, vos habetis. Quod autē sequitur, *sed honorifico patrem meū*, recte conuenit cum eiusdem Leontij sententia, quā superiore versu recitauimus, propterea illos dixisse Christum dæmonium habere, quod Dei gloriam sibi tribueret. Ad id enim accōmodate Christus respondet. *Ego dæmonium non habeo*, id est non mihi vsurpo, quemadmodum vos putatis, honorē Dei, sed eū maxime potius honorō. Eademque consequentia dicit, quod subiicit versu sequenti.

Infr. c. 10. 11.

50. *Ego non quæro gloriam meam, est qui quærat, & iudicet.*] Quorsum hęc addat, modò diximus ex sententia

Digitized by Google

Leontij; non vſurpo mihi diuinum honorem, nec enim gloriam meam quæro. Aliter Chryſ. propterea non vindico iniuriam iſtam, quã mihi facitis, quia *nõ quæro gloriam meam*. Alij, cum dico me dæmonium non habere, ſed Patrem honorificare, nõ ideo me defendo, ac purgo, quod quæram gloriam meam, ſed gloriam patris mei. Nam meam quidem *eſt qui quærat, & iudicet*. Chryſoſt. Theophylact. Euthym. & Leõtius ita hæc verba videtur exponere, vt idem ſit quærere gloriam ſuam, & iniuriam vlciſci. Itaque eodẽ modo, quod ſequitur, interpretãtur, *Eſt qui quærat, & iudicet*, id eſt qui vindicet, qui vlciſcatur, aut, vt Græce eſt, ζητῶν, καὶ κρίνων quærens, & iudicans, id eſt qui curam habet quærendi, vindicãdique. Quærũt Auguſt. & Beda, quomodo hoc cõueniat cum eo, quod alibi dixit, *Pater non iudicat quẽquam, ſed omne iudicium dedit filio*. cap. 5.22. multis verbis Auguſtinus quæſtionem hanc verſat. Summa ſentẽtiæ eius eſt. Patrem nõ iudicare quenquam in ſupremo illo iudicio, &, vt ille loquitur, *ſecundum afflictionem*; iudicare autem *ſecundum diſcretionem*, id eſt eo modo, quo Dauid dicit, *Iudica me Deus, & diſcerne cauſam meam*. Facilius erat, non agi hîc de vltimo illo iudicio, de quo dictũ eſt, *Pater non iudicat quenquã, ſed omne iudicium dedit Filio*; ſed agi de priuato, & quotidiano iudicio, quo ſolet Pater iniurias Filio, & iuſtis omnibus factas vindicare.

Conciliantur duo Euangelij loca contraria. Tract. 41. Pſal. 25. 1. Sup. c. 5. 22.

51. *Amen, amen dico vobis, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum*.] Hoc modo hæc cum præcedentibus Auguſt. & Beda nectũt, *Vos*, (inquit) *dicitis, dæmonium habes; Ego vos ad vitam voco, ſeruate ſermonem meum, & non moriemini. Illi audiebant, mortem non videbit in æternum, qui ſermonem meum ſeruauerit, & iraſcebantur, quia iam mortui erant ea morte, quæ vitanda erat*. Chryſoſtomus vero, & Theophylactus, *Nõ quæro gloriam meam*, propterea relicta gloriæ meę vindicta ad doctrinam, exhortationemque conuertor. *Si quis ergo ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum*. Recte id quidem. Sed mihi, ne propter eorum contumelias de ſententia, conſilioque ſuo deiectus eſſe videretur, voluiſſe videtur doctrinam ſuam etiam, atque etiam aſſerere, eiſque fructum demonſtrare. Id indicat aſſeueratio illa, *Amen, amen*. Quid ſit mortem videre, vel non videre, & quod idem eſt guſtare, vel non guſtare mortem, diximus Matth. 16 28. & Luc. 2. 26. loquitur autem de morte animæ, vt Auguſt. ait, ſed poteſt etiam intelligi & de corporis morte, non quòd qui Chriſti verba ſeruauerunt, nõ ſint vnquam corpore morituri, ſed quòd ita morituri ſint, vt non mori, ſed renaſci potius videantur, reſurrecturos enim eſſe in vitam æternam, ſicut dixit c. 6. 50. *Hic eſt panis de cœlo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo mãducauerit, non moriatur*. Sic Euthym. Monent autem Chryſoſtom. & Ammonius non eſſe hoc ſimpliciter intelligendũ, ſed ſi ad fidem bona quoque opera adiunxeris, quod ipſum comprehẽditur in verbo *ſeruauerit*. Cyrillus vero in Catena Græca citatus, & Leõtius in commentariis notant Chriſtum his verbis aperte declaraſſe ſe ſecundum naturam Deum eſſe, Cum enim ante dixiſſet, *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit*, nunc dicere, *Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum*.

Hom. 53. Chriſtus diuinitatẽ ſuam declarat.

52. *Dixerunt ergo Iudęi, Nunc cognouimus, quia dæmonium habes*.] Nunc re ipſa videmus, quod ante ſola coniectura dicebamus, te dæmonium habere; abſurda enim loqueris, & blaſphemas. Intellexerãt, quod Chriſtus dixerat, de ſola corporis morte, ideo abſurde eum loqui putauerunt.

Abraham mortuus eſt, & Prophetę, & tu dicis, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum?] Cur non dixerũt, omnes homines mortui ſunt, ſemperque moriũtur, cum id vere poſſent dicere, maioremque vim argumẽtum habere videretur, ſed ſolũ Abraham, & Prophetas mortuos fuiſſe dixerũt? Eius rei cauſam Cyrillus in Græca Catena Chryſoſt. Leõtius, & Euthy. afferũt. Indicauerat Chriſtus propterea non morituros eos, qui ſermonem ſuum ſeruare vellent, quod ſermonẽ ſuum ſeruauiſſent, proferunt ergo exemplum eorum in mediũ, qui Dei ſermonẽ maxime ſeruauerant, Abraham, & Prophetarũ, qui tamen mortui fuerant. Vnde colligũt Chriſtum maiorem ſe facere quam Deum, certe quàm Abraham, ideoque ſubiiciunt.

53. *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt, & Prophetæ mortui ſũt?*] Id eſt & Prophetis, qui mortui ſunt. Hebraiſmus. Conſequens erat inquiunt Chryſoſt. Theophylact. & Euthym. vt diceret, Nũquid tu maior es Deo, hoc enĩ ex eius verbis, vt paulo ante diximus, ſequi videbatur, ſed cõtenti ſunt dicere, *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham?* quia hoc ipſum valde abſurdum putabant eſſe, quẽquam illo maiorem dici. Diſcrimen, quod Origenes eſſe diſputat inter videre, & guſtare mortem nimis argutum videri poteſt.

Hebraiſmus.

54. *Reſpondit Ieſus, ſi ego glorifico me ipſum, gloria mea nihil eſt, eſt pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia pater veſter eſt*] *Hoc ait* (inquit Aug.) *propter illud, quod dixerunt, Quem teipſum facis? Refert enim gloriam ſuam ad patrem ſuum, de quo eſt, & qui Deus eſt*. Poſſunt etiam iſta verſu 50. reſpondere, vbi dixerat, *Ego non quæro gloriam meam*, vt hîc rationem reddat, quare gloriam ſuã non quærat, quia *ſi ego* (inquit) *glorifico* (id eſt glorificauero aut glorificare voluero) *meipſum, gloria mea nihil eſt*, id eſt vana erit, non vera, non ſolida. Loquitur autem non ex veritate, ſed aut ex Iudæorum opinione, vt Leontius, Theophylact. & Euthym. interpretantur, aut, vt ego exiſtimo, ex communi, vt vocant, præſũptione iuris, qua nemini in iudicio creditur pro ſe dicenti, ſicut dixit cap. 5. 31. *Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum, alius eſt qui teſtimonium perhibet de me*. Scribunt Chryſoſtom. & Auguſt. ſolitos hoc loco Arianos abuti ad cõfirmationẽ erroris ſui. *Aliquãdo Ariani*, inquit Auguſtinus, *& de iſto verbo calumniantur fidei noſtræ, & dicunt, Ecce maior eſt Pater, quia vtique glorificat filium. Hæretice, non legiſti ipſum Filium dicentem, quod glorificat patrem ſuum? Sed & ille Filium glorificat, & Filius Patrem glorificat, pone perniciem, agnoſce æqualitatem, corrige peruerſitatem*. Addit, *quem vos dicitis, quia Deus veſter eſt*, ne eius teſtimonium repudiare poſſint, nec enim poterant non admittere teſtimonium eius, quem Deum ſuum eſſe confitebãtur. Quibus minime obſcure declarat ſe filium eſſe Dei, nam eundem & patrem ſuum, & Iudæorũ Deũ appellauit. Vim habet verbum illud, *Vos dicitis*, tanquam dicat, vos quidem dicitis Deum veſtrum eſſe, ſed non ita eſt, ſi enim Deus veſter vere eſſet, honoraretis eum.

Nemini in iudicio creditur pro ſe dicenti. Tract. 43. Ariani hoc loco abuſi.

55. *Et non cognouiſtis eum, ego autem noui eum*.] Id eſt quem ego quidem noui, vt pote naturalis eius filius, vos autem non nouiſtis, vt pote animo, & moribus ab eo alieni, quamuis iactetis eum Deum eſſe veſtrum. Ideo autem hoc videtur addidiſſe, vt doceret ſe non ignota loqui, atque teſtari, ſed quæ à Patre ſuo accepiſſet, idcirco ſtandum eſſe teſtimonio ſuo, nec Iudæis aliud certius teſtimonium requirendum eſſe, cum Patrem ignorarent, nec eum cognoſcere poſſent niſi per ipſum, ſicut Ioannes dixit cap. 1. 18. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit*, & ca. 7. 28. 29. *Et à meipſo non veni, ſed eſt verus, qui miſit me, quem vos neſcitis, Ego ſcio eum qui ab ipſo ſum, & ipſe me miſit*. Auguſt. & Beda coniungunt

Digitized by Google

hęc verba cum versu præcedenti hoc modo, *Quē vos dicitis, quia Deus vester est, & non cognouistis eum*, id est quamuis illum non cognoueritis, nunquam videritis nunquam audieritis, vt cap. 5. 37. *Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me, neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem vidistis.* Aut hoc sensu, cum dicatis eum Deum vestrum esse, tamen eum non cognouistis, id est non credidistis illi testimonium de me perhibenti, *Hic est filius meus dilectus, in quo bene mihi complacui, ipsum audite.* Cognoscere enim, vt sæpe diximus ponitur aliquando pro credere. Alij interpretantur, *non cognouistis*, id est non ostēdistis re ipsa vos eum cognoscere, ita enim viuitis, quasi eum nō cognosceretis, vt de similibus dicit Diu. Paulus, *confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, sic Euthymius. Probat tacita quadā ratione eos Deum nō cognoscere, quia si cognoscerent, se etiam cognoscerēt, id est reciperent & amarent, quia filius Dei erat, vt Chrysostomus, Aug. Beda, Theophylactus, & Euthym. exponunt, sicut è contrario dicit c. 14. 7. *Si cognouissetis me, & patrem meū vtique cognouissetis.* Refellit ex hoc loco Manichæos, & Marcionistas Augustinus, qui alium Deum veteris testamenti, alium eum qui pater esset Christi, esse dicebant. Hic enim Christum eundem & Iudæorum Deum, & patrem suum dicere.

Mat. 3. 17. & 17. 5. *Cognoscere positum aliquando pro credere* *Ad Tit. 1. 16.* *Usus loci huius contra Manichæos & Marcionistas.*

Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax.] Ammonius, Chrysost. Leontius, Theophylactus, & Euthymius existimant Iudæos vocari à Christo mēdaces quod cum dicebant se nosse Deum, mentirentur. Probabile quidem est, sed non ausim ad eam vnā rem restringere sententiam. Grauior enim est reprehensio, si generaliter eos mēdaces appellet, quod potuit vtique vere facere. Non solum quia *omnis homo mendax*, sed etiam quia proprio quodam vitio illi mēdaciores erant. Credibile tamen allusisse Christū ad ea, quæ paulo ante in ipsum mentiti fuerant, Samaritanum esse, & dæmonium habere.

Psal. 115. 2.

Sed scio eum, & sermonem eius seruo. Videtur explicare quo sensu dixerit, *Et non cognouistis eum*, & quid sit Deum cognoscere, nempe sermonem eius seruare. Aut certe probat, vt Theophylact. & Euthymius putant se nosse Deum, quia sermonem eius seruat. Seruare enim sermonem, id est præcepta Dei, argumētum esse, quod Deum cognoscat. Particulā ~~enim~~, & hoc loco causalē esse, vt Theophylactus adnotauit, vt in illo Psalmo, *Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus hominum*, vt Heb. & Græce est, id est, *quia vana salus hominum.* Oblique Iudæos pungit, quod Deum non cognoscant; Hāc enim vim habet verbum illud, *Et sermonem eius seruo*, tāquā si diceret, Ego seruo, vos non seruatis, quemadmodum videtur Theophylact. interpretari. Sermonem autem Dei præceptum eius vocat, vt idem Theophylact. exponit, melius, vt opinor, quam Augustinus, & Beda, qui sermonem verbum ipsum Dei, id est Filium intelligere videtur. *Sermonem Patris (inquit) tanquam Filius loquebatur, & ipse erat verbum Patris, quod hominibus loquebatur*, melius etiam, quam qui τὸν λόγον verbum, vt idem Theophyl. refert, Patris definitionem interpretātur, quasi Filius sermonem Patris seruet, quia eius est quasi definitio, & vt D. Paulus ait, *figura substantiæ eius.* Quam explicationem in Gręcorum Catena apud Cyrillum inuenio, sed ii auctores propterea videntur noluisse præceptum interpretari, ne fauere Arianis viderentur. Poterant tamen eum scopulum vno verbo deuitare, si dicerent Christum hic non tanquā Deum, sed tanquam hominem loqui.

Psal. 59. 13. & 107. 13. *Augustin. tract. 43.* *Hebr. 1. 3.* *Christus hic tanquā homo loquitur.*

56. *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meū: vidit, & gauisus est.* Probat se maiorem esse, quam Abraham, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. docent, quia dixerāt Iudæi ver. 43. *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham?* Aut probat, vt iidem auctores & Ammonius præterea volunt, Iudæos non esse veros Abrahæ filios, quandoquidem qua re, id est, die ipsius ille gauisus esset, ipsi dolerent. Minor enim erat Abraham Christo, quandoquidē *exultauit*, id est gestiuit, magnopere cupiuit eius videre diem. Duplex hîc quæstio, altera, quem diem suum vocet, altera, quomodo eum diem viderit Abraham. Sunt qui putent diē suum Christum omnem suam æternitatē appellare, cupiisse ergo Abrahā videre diem suum id est se, quatenus Deus erat cognoscere, cognouisse autē per fidem, quia *credidit Abrahā Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* In hac sententia August. hoc loco est, & lib. 2. contra Pelagiū, & Cælest. c. 27. & ser. 70 de tempore, & Beda in commentariis, *diem meū*, inquit August. *vidit, quia mysterium Trinitatis agnouit.* Et si non improbat alteram Augustin. interpretationē, vt dies Christi tempus, quo in hac vita homo versatus est, appelletur. Impulit quosdam hæc ratio, vt eam Augustini sententiam sequerentur, quod Abraham nō potuerit alium Christi videre diem, nisi fortasse in figura, ac fide, vt postea sumus disputaturi, non autē cupiebat ille fide, & in figura, sed clare, aperteque videre, & hoc ipsū fide cupiebat. Si enim fidem nō habuisset, minime cupiuisset. Deinde quod Iudæi inferant, *quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* pro eodem accipientes ab Abrahamo videri, & eum videre, Christum autem non potuisse ab Abrahamo hominem factū videri, cum lōge antequam homo fieret, extitisset Abraham, necesse igitur esse, vt diem suum appellet æternitatē illam, quæ tempus incarnationis suæ antecesserat. Alij diem suū crucis, & passionis suę tempus vocare dicunt. Eum enim vero diem Abrahamum videre optauisse, quē sciebat salutem sibi, & omnibus hominibus allaturum. Huius sentētiæ auctores sunt Chrysostomus, Ammonius, Leontius, Prosper. lib. de prædict. p. 1. c. 17. Theophylactus, & Euthymius. Quibus ideo non assentior, quia statim sequitur, *Vidit, & gauisus est.* Tūc enim cum hęc Christus dicebat, vtique non poterat Abraham Christi passionem videre, quę nōdum aduenerat. Viderat fide, dicet aliquis, at non desiderauerat, vt postea probabimus, videre fide. Alii diem Christū ipsum interpretantur, qui cum lux vera, & veluti sol quidā sit, tunc eius alicui oritur dies, cū ipse illi per fidē reuelatur. Hoc enim est, quod illi queruntur Sapient. 5. 6. *Et Sol intelligentiæ non est ortus nobis.* Cuius expositionis & Aug. meminit, eāque in Græcorū Catena lego Appollinarii antiquissimi auctoris nomine citatā. Sed iam diximus nos paulo post probaturos non posse de sola intelligi fide Abrahamum vidisse, & gauisū esse, quod si ita est, aliter est, necessario hic Christi dies intelligendus. Ego quidem certe non dubito, quin diem suum aduentum suum in carnem, totumque tempus, quo in hoc mundo versatus est, appellet. Nam & ipsa phrasis hoc significat, & constat hoc esse, quod nō Abraham modò, sed omnes illi veteris testamenti patres videre cupierunt, quemadmodum idem Christus alibi dicit: *Multi Prophetæ, & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt.* Luc. 10. 24. Hoc est, quod clamabant, *Vtinam dirumperes cælos, & descenderes.* Et quia refutatis aliis interpretationibus hæc vna, quam sequamur, manet, & quia plures hanc, & non minores, quàm alij auctores habent, Irenæum lib. 4. c. 11. & 12. Origen. hom. 10. in Genes. Hilarium in lib. 5. de Trinit. Cyrillum Alexādr. in Græca Catena citatum, Bernardum ser. 6. in vigilia natalis Domini. Nec illa me mouet ratio, qua alij ab hac

Gen. 15. 6. *Rom. 4. 3.* *Galat. 3. 6.* *Sup. c. 1. 9.* *Diem suū quid hic Christus appellet.* *Isai. 64. a.*

Digitized by Google

ſententia deducti ſunt, quod Iudæi dixerint, *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?* Nam vt eo loco probaturi ſumus, non intellexerant, quo ſenſu dixiſſet Chriſtus, *Vidit, & gauiſus eſt.* Reliqua eſt altera quæſtio, quomodo Abraham diē viderit Chriſti. Omnes auctores, quos legere memini, etiam qui diem Chriſti tēpus incarnationis eius vocari putant, exiſtimant aut ſola fide, aut fide, & figura, aut Prophetica reuelatione vidiſſe. De fide conueniunt omnes, nec enim dubium eſt, quin fide futurum Chriſtum apprehenderit. Figuras alij alias afferunt. Plerique illam Iſaac, quem Abraham ipſe ſacrificauit, qui cum expreſſa morituri pro nobis Chriſti figura fuerit, non dubium, quin in ea tanquam in ſpeculo diem Chriſti conſpexerit. Ita Chryſoſtomus, Ammonius, Leontius, Theophylactus, & Euthymius. Alii cū tres vidit, & vnum adorauit Geneſ. 18. 3. vt Auguſt. Beda, & Rupertus. Alii ad iuramentum illud referunt, quod ſeruum ſuum obſtrinxit poſita manu ſuper femore, quare Chriſtum de femore ſuo naſciturum ſignificauerit Geneſ. 24. 2. vt idē hoc loco D. Auguſt. & Bernardus ſerm. 6. de vigilia natalis Domini. Alii referunt ad hiſtoriam illam, quæ eſt in Geneſ. c. 15. 8. vbi Abraham Deum rogat, *Domine Deus vnde ſcire poſſum, quod poſſeſſurus ſim eam?* (terram Chanaan) hoc enim eſſe, *Exultauit, vt videret diem meum.* Vidiſſe autem poſt ver. 17. *Cum occubuiſſet,* inquit, *Sol, facta eſt caligo tenebroſa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis tranſiens inter partes illas,* in ea enim figura, & quaſi lampade illa vidiſſe Chriſtum. Alii peculiari reuelatione, & Prophetico ſpiritu vidiſſe, vt putat Eucherius in qq. in Ioan. Alii non alio modo, quàm fide, vt Apollinarius in Græca Catena. Vereor ne arrogantis interpretis eſſe videatur à tot, tamque grauibus auctoribus diſſentire, ſed minime arrogans videri debet in quærenda veritate moderate dicere, quid ſentias, hoc enim ipſum illi cum ſcriberent, facere ſolebant. Mihi igitur non videtur, quod Chriſtus dicit, *Vidit & gauiſus eſt,* aut de ſola fide, aut de figura, vel prophetica reuelatione intelligi poſſe. Cùm enim dicit, *Vidit,* haud dubium, quin eo modo vidiſſe dicat, quo videre tantopere dixerat concupiiſſe. Non autem concupiuerat ſola videre fide, quia antequam fidem haberet, cum nullam de Chriſto notitiam haberet, diem eius videre cōcupiſcere non poterat, poſtquam habuit, concupiſcebat quidem, at non ſola fide, quia fide iam Chriſti diem videbat. Neque per figuram, aut reuelationem, quia cum fidem iam certiſſimam haberet, nec figura, nec reuelatione opus illi erat, nec poterant eius ſatiari deſiderium. Vidit ergo diem Chriſti re ipſa, quemadmodum & ille, & patres omnes videre concupierant. Non quod viuus viderit, ſed quod mortuus Chriſtum veniſſe nouerit, tempuſque illud exactum eſſe, quod vſque ad eius aduentum a Deo conſtitutum fuiſſe ſciebat. Quod enim dicit, *exultauit, vt videret diem meum,* perinde valet, ac ſi diceret, cupiuit, vt veniret dies meus, venit, & gauiſus eſt. Quis enim dubitet Abraham, & cæteros patres, qui cum eo erāt, ſiue ex reuelatione, quam in hac vita habuiſſent, ſiue ex reuelatione, quam tunc, cum Chriſtus venit, habuerint de eius aduentu, non ignoraſſe Chriſtum veniſſe, etiam antequam ad eos poſt mortem veniret? Docet ergo Iudæos Chriſtus, quanto in pretio habuerit Abrahamus, quem illi tanti faciebant, ſe, quem præſentem illi aſpernabantur. Propterea, vt opinor, non dicit Abraham pater meus, aut pater noſter, quamuis, vt homo, loqueretur, poſſetque iure patrē ſuum appellare, vt Matthæus vocat c. 1. 1. aut vt oſtenderet ſe plus eſſe quam hominem, quandoquidem Abrahamo maior eſſet, & non decebat patrem vocare eum, quo ſe maiorem eſſe ſignificaret. Aut vt ex opinione Iudæorum loqueretur, qui nimis importune Abrahamum inculcabant patrem ſuum eſſe. *Pater ergo veſter,* id eſt quo vos patre gloriamini, nam ego etſi patrem illum meum agnoſco, tamen eo non glorior. aut quia Iudæi dixerāt Chriſtum Samaritanum eſſe, & non credebant Samaritanos filios eſſe Abrahæ, nō dicit pater meus, aut noſter, ſed *veſter* iuxta eorum opinionem loquens. Subeſt in his ipſis verbis tacita reprehēſio, quaſi eos tāquam degeneres filios coarguat quod cum pater ipſorum Abraham, quo tantopere gloriarentur, vehementer optauerit videre diē ſuum ipſi minime optent, ſed videntes potius nec agnoſcāt, & faſtidioſe, ſuperbeque cōtemnant, *Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.*

Quomodo Chriſti diē viderit Abraham.

Gen. 22. 10.

Expoſitio auctoris.

Ver. 39.

57. *Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?*] Videbatur conſequentia poſtulare, vt dicerent, *Quinquaginta annos nondum habes,* & Abraham vidit diem tuum? Non enim dixerat Chriſtus ſe vidiſſe Abrahamum, ſed Abrahamum vidiſſe diem ſuum. At Iudæi pro eodem acceperunt videri ab Abraham, & illum videre. Et id quidem recte, nam quod Chriſtus dixerat, *Exultauit, vt videret diem meum, & vidit,* non intelligebat vidiſſe oculis, ſed fuiſſe ſuo tempore: itaque neceſſario ſequebatur, ſi ab Abraham viſus fuerat, & ipſum vidiſſe Abraham. Sed quia de eius loquebantur ętate, quæ videbatur obſtare, quo minus ab Abrahamo viſus eſſet, *Quinquaginta annos nondum habes,* addunt, *Et Abraham vidiſti,* quod magis conſequens eſſe videbatur, quàm ſi dixiſſent, & Abraham vidit te. Ammonius præciſe reſpondet Iudæorum ſtultitia, ſtupiditateque factum eſſe, vt minime conſequentia loquerentur. Quod attinet ad annorum numerum, quæri ſolet quam ob rem potius dixerint *quinquaginta,* quàm quadraginta *annos nondum habes,* cum vtrumque vere dicere potuerint, & efficacius argumentum viſum fuiſſet, ſi dixiſſent quadraginta annos nondum habes, quia quo minus erat tempus ætatis eius, eo incredibilius videri poterat eum Abraham tot ante ſæculis mortuum videre potuiſſe? Chryſoſtomus quidem quadraginta legit, vnus, opinor, auctor, etſi Euthymius admonet in nonnullis Græcis exemplaribus legi quadraginta, eamque lectionem magis probat. Si ita legamus, nulla eſt quæſtio. Cæterum non eſt à fide omnium Græcorum codicum, quos equidem viderim, & à lectione omnium aliorum auctorum & Græcorum, & Latinorum diſcedendum: præſertim cum facile potuerit lectio corrumpi poſito vno numero pro altero, ſiue id aliquo audente facere, exiſtimante credibile non eſſe Iudæos dixiſſe quinquaginta, cum melius quadraginta dicere potuiſſent, ſiue confuſis Græcis numerorum notis, μ. & ν. quod ſolet fieri frequentiſſimè. Cur ergo quinquaginta potius, quàm quadraginta dixerunt? Irenæus lib. 2. c. 39. & 40. cauſam eſſe putat, quod iam tum Chriſtus ſupra quadraginta haberet annos, circiter enim quinquaginta fuiſſe cum paſſus eſt. Næuus in ſanctiſſimo martyre, auctoreque eruditiſſimo notatus. Trigeſimum enim ad ſummum quartum non exceſſiſſe conſtans omnium aliorum auctorum, & totius Eccleſiæ ſententia eſt. Contra vero Theophylactus nulla alia ratione id factum putat, quàm quod ille numerus quinquaginta annorum caſu illis primum venerit in mentem. Quod mihi non videtur eſſe probabile, cum eſſent illi maxime tunc attenti, vt Chriſtum coarguerent. Refert idem Theophylactus aliam ſententiam, cuius ego in Græcorum Catena Seuerum Antiochenum auctorem inuenio, ideo quinquaginta dixiſſe, quòd facer illis

S. Irenæi de ætate Chriſti opinio.

Digitized by Google

& venerabilis ille numerus esset, propter iubilæum, qui in quinquagesimum quemque annum incidebat. Euthymius existimat Iudæos putasse Christum propter iudicij maturitatem, propter grauitatem, propter doctrinam, & experientiam esse plusquam quadragenarium. Aliis placet Christum propter docendi laborem ita affectum fuisse corpore, vt merito quadragenario maior videretur. Res mihi videtur facilis, agebat tunc Christus annum tricesimum secundum aut tertium, poterat dubitari an quadragesimum attigisset, nondum autem quinquagesimum attigisse satis apparebat. Noluerunt ergo dicere Iudæi, quod ambiguum esse poterat, Quadraginta annos nondum habes, ne forte redarguerentur esse mentiti, sed dicunt; quod certum est, *Quinquaginta annos nondum habes*.

58. *Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.*] Videtur Christus non satis ad rem accommodate respondere. Cum enim dixit, *Abraham exultauit vt videret diem meum, vidit, & gauisus est*, diem suum quemadmodum exposuimus, non diuinum, sed humanum intelligebat. Eodemque sensu Iudæi interrogauerant. *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* Nunc autem non de humano, sed diuino respondet die, *Antequam Abraham fieret ego sum*, quod videtur speciem sophismatis habere. Ceterum non sophistice, sed valde prudẽter id à Christo factum est. Non enim ad verba, sed ad Iudæorum animum respondet. Nam cum negant, *quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* de illo tanquam de puro homine loquuntur, qui ante quinquaginta annos non extitisset. Docet ergo errare eos: nam quãuis, vt homo erat, nondum quinquaginta haberet annos, tamen esse præterea Deum, qui ante omne tempus extiterit. Cur ergo non dicit, ante omnia sæcula ego eram, quemadmodum de illo Ioannes dixerat. *In principio erat verbum*, quibus verbis clarius diuinitatem suam asseruisset? Quia de Abraham quæstio erat, an eũ videre potuisset, itaque satis habuit dicere, *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Sed hæc ipsa verba ita est moderatus, vt non obscure significauerit se nõ solum ante Abraham, sed ante omnia etiam sæcula extitisse: De Abraham enim dicit, *fieret*: de se enim dicit, factus sum, sed, *ego sum*, quod omnes fere auctores adnotauerunt, Augustinus, Leontius, Beda, Theophylact. Euthymius, Rupertus, *Appende verba*, inquit August. *& cognosce mysterium. Antequam Abraham fieret, intellige, fieret, ad humanam naturam, sum verò ad diuinam pertinere substantiam. Fieret, quia creatura erat Abraham. Non dixit, antequam Abraham esset, ego eram, sed antequam Abraham fieret, qui nisi per me non fieret, ego sum. Neque hoc dixit, antequam Abraham fieret, ego factus sum. In principio enim fecit Deus cœlum, & terram: nam in principio erat verbum. Antequam Abraham fieret, ego sum. Agnoscite creatorem, discernite creaturam.* Notarunt etiã Chrysost. August. Beda, Rupertus, & auctor libri de assumptione

Sup. c. 1. 1.

Tract. 43.

Gen 1. 1.

Sup. c. 1. 1.

A Beatæ Mariæ, qui Hieronymo tribuitur, non dixisse, eram, sed, *sum*, quod *sum* supra omnem tẽporis differentiam sit, & quodammodo allusisse ad illud, *Ego sum qui sum*. Itaque recte ex hoc loco Tertullianus in lib. de Trinitate, aut quisquis eius est auctor, Christi probauit diuinitatem. *Ante Abraham*, inquit, *ego sum. Nemo hominum ante eum potest esse, ex quo ipse est, nec potest fieri, vt quidquam prius fuerit ante illum, ex quo ipsam originem sumpsit. Sed enim Christus, cum ex Abraham sit, ante Abrahã esse se dicit. Aut mentitur igitur, & fallit, si ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit, si etiam Deus est, dum ante Abraham fuit. Quod nisi fuisset, consequenter cum ex Abraham fuisset, ante Abraham esse nõ posset.* Recte hoc B Iudæi intellexerunt, sed non crediderunt, quin putãtes eum blasphemare, qui se aperte Deum esse diceret, lapidare voluerunt.

Exod. 3. 14.

Diuinitas Christi ex hoc loco probatur.

59. *Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum.*] Erat lex Leuit. 24. 16. *Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur, lapidibus opprimat eum omnis multitudo populi.* Nulla autem blasphemia maior esse poterat, quàm si quis homo, qui Deus non esset, sibi diuinitatẽ attribueret, Iudæi ergo putantes Christum purum esse hominem, videntesque Deum se profitentem tanquam blasphemum lapidare voluerunt.

Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo] Semper in ea fui sententia, vt existimarem Christum non abscõdisse sese, occultando se in loco aliquo secreto, vbi à Iudæis inueniri non posset, sed reddendo se inuisibilem, interim dum per medios hostes suos gradiens de C templo egrederetur. Eoque libentius ita sentiebam, quod videbam Caluinistas magnopere repugnare timentes, ne si Christus se inuisibilem facere potuisset, & in Eucharistia inuisibilis esse posset. Et ecce his diebus dum Græcam in Ioannem Catenam lego, incido in testimonium de ea re grauissimum Theodori Heracleensis, ex quo Leontius, Theophil. & Euthym. vt opinor, acceperunt. vtitur enim Theophil. eisdem omnino verbis, quæ hoc loco inserenda putaui. ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς γωνίας τοῦ ἱεροῦ ἑαυτὸν περιστείλας, οὐδ᾽ εἰς οἰκίσκον, ὡς ἄν τις οἰκέτης καταφεύγων, οὐδὲ μὴν ὀπίσω τοίχου, ἢ στύλου περικρύψας· ἀλλὰ ἐξουσίᾳ θεϊκῇ ἀόρατον ἑαυτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι καταστήσας, διὰ μέσου αὐτῶν μὴ ὁρώμενος, καὶ ἐξῆλθεν, καὶ παρῆγεν οὕτως. Certè si non alia re, hac ipsa Christus Deum se esse declarauit, quod ex mediis hostibus la- D pidibus iam ad illum occidendum paratis euasit. Cur nunc potius, quàm ante aufugerit, aut ita locutus fuerit, vt eum Iudæi voluerint lapidare, Chrysostomus, Theodorus Heracleẽ. & Theophylactus respondẽt, id fecisse, quando voluit; voluisse, cum vidit satis officio docendi suo fecisse, abunde auditores docuisse, si quidem vellent credere. Putat Theophylactus eos ipsos fuisse, qui nũc lapidare Christum voluerunt, & qui supra ver. 30. dicuntur eo concionante credidisse: sed probabilius est, & probioris ingenij credere fuisse diuersos.

Christus inuisibilẽ se fecit.

CAPVT IX.

1. *ET præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate: 2. & interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? 3. Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo. 4. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari. 5. quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. 6. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius, 7. & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloe (quod interpretatur Missus.) Abiit ergo & lauit, & venit videns. 8. Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic est. 9. Alij autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum. 10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? 11. Respondit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit: & vnxit oculos meos, & dixit mihi. Vade ad natatoria Siloe, & laua. Et abij, laui,*

Digitized by Google

*laui,& video.12.Et dixerunt ei:Vbi est ille? Ait:Nescio.13.Adducunt eum ad Pharisaeos,qui caecus fuerat.14.
Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus,& aperuit oculos eius.15. Iterum ergo interrogabãt eum Pha-
risaei quomodo vidisset.Ille autem dixit eis:Lutum mihi posuit super oculos,& laui,& video.16.Dicebant er-
go ex Pharisaeis quidam:Non est hic homo à Deo,qui sabbatum non custodit.Alij autem dicebant: Quomo-
do potest homo peccator haec signa facere? Et schisma erat inter eos.17. Dicunt ergo caeco iterũ:Tu quid dicis de
illo,qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia Propheta est.18.Non crediderũt ergo Iudaei de illo,quia cae-
cus fuisset & vidisset,donec vocauerunt parentes eius,qui viderat:19.& interrogauerunt eos,dicentes:Hic est
filius vester,quem vos dicitis quia caecus natus est? Quomodo ergo nunc videt?20. Responderunt eis parentes
eius,& dixerunt:Scimus quia hic est filius noster,& quia caecus natus est.21.quomodo autem nunc videat,ne-
scimus:aut quis eius aperuit oculos nos nescimus:ipsum interrogate:aetatem habet,ipse de se loquatur.22.Haec
dixerunt parentes eius,quoniam timebãt Iudaeos:iam enim conspirauerant Iudaei,vt si quis eum confiteretur
esse Christum,extra synagogam fieret.23.Propterea parentes eius dixerunt: Quia aetatem habet, ipsum inter-
rogate.24.Vocauerunt ergo rursum hominem,qui fuerat caecus,& dixerunt ei:Da gloriã Deo:nos scimus quia
hic homo peccator est.25.Dixit ergo eis ille: Si peccator est,nescio:vnũ scio,quia caecus cum essem, modo video.
26.Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?27.Respondit eis:Dixi vobis iam,& audi-
stis:quid iterum vultis audire? numquid & vos vultis discipuli eius fieri?28.Maledixerunt ergo ei, & dixe-
runt.Tu discipulus illius sis: nos autẽ Moysi discipuli sumus.29.Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc
autẽ nescimus vnde sit.30: Respondit ille homo,& dixit eis:In hoc enim mirabile est quia vos nescitis vnde
sit,& aperuit meos oculos:31. scimus autẽ quia peccatores Deus nõ audit:sed si quis Dei cultor est,& volunta-
tem eius facit, hunc exaudit.32.A saeculo non est auditũ quia quis aperuit oculos caeci nati.33.Nisi esset hic à
Deo,non poterat facere quicquam.34.Responderunt,& dixerũt ei:In peccatis natus es totus, & tu doces nos?
Et eiecerunt eum foras.35.Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras:& cum inuenisset eũ,dixit ei: Tu credis in
Filium Dei?36.Respondit illi,& dixit: Quis est,Domine,vt credam in eum?37.Et dixit ei Iesus: Et vidisti
eũ,& qui loquitur tecum,ipse est.38.At ille ait: Credo Domine. Et procidẽs adorauit eum.39. Et dixit Iesus:
In iudicium ego in hunc mundum veni:vt qui non vident videant,& qui vident caeci fiant.40.Et audierũt
quidam ex Pharisaeis,qui cum ipso erant, & dixerunt ei:Numquid & nos caeci sumus?41. Dixit eis Iesus:Si
caeci essetis,non haberetis peccatum,nunc vero dicitis: Quia videmus. Peccatum vestrum manet.*

IN CAPVT IX.

1. E*T praeteriens vidit hominem caecum à natiuitate.*] Sunt qui putent hanc historiam non statim contigisse, postquam Christus è templo Iudaeis lapidare volentibus euasit, & quia discipuli cum eo erant, cum caecum curauit, quos non legimus, cum de templo egressus est,cum illo fuisse; & quia nõ videtur esse credibile fugientem Christum Iudaeorum manus tam insigne in fuga ipsa miraculum edidisse, quo magis accenderet eorum rabiem. Caeterum Euangelistae verba prae se ferunt accidisse hoc, cum è templo Christus egrederetur, & non est à proprietate verborũ temere discedendum. *Et praeteriens*, inquit, *vidit hominem caecum à natiuitate.* Atque ita sentire videntur omnes veteres interpretes,Chrysostomus quidem certe,& Cyrillus in Graeca Catena. Qui & hoc ipsum ad mysticum sensum litteralem pertinere putat, quod & statim atque exierit è templo, & praeteriens in hominem è natiuitate caecum inciderit, eumque curauerit. Templum Iudaeorum gentem significare,exiisse ergo de templo, id est Iudaeos nolentes Euangelium recipere reliquisse, transtulisse sese ad Gentilium populum, qui nulla à maioribus accepta vera Dei cognitione, quasi caecus a natiuitate erat, eum praetereũdo curauisse, quia ad eum missus non erat, sed *ad oues, quae perierant domus Israel*, itaque illis primum Euangelium veluti suscepto consilio praedicauit, gentibus non nisi obiter, cum illud Iudaei repudiarent. *Auferetur*, inquit, *à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* Matth. 21. 43. *A vobis*, inquiunt Paulus, & Barnabas, *oportebat primum loqui verbum Dei, sed quia repellitis illud; & indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce conuertimur ad gentes*, Actor. 13. 46. Eodem modo Rupertus siue suopte ingenio, siue Cyrillum legens. Mysticum quidem hoc est & allegoricum, sed propterea praeter consuetudinem meam dixi, quia, vt D. Augustin. existimat, nosque paulo post dicturi sumus, videtur Christus hoc

Matth. 15. 24.

Lib. 9.

Tract. 44.

D caeco curando aliquid voluisse mystice significare,itaque sensus etiã mysticus hoc loco est litteralis. Quod ergo diximus quosdam obiicere, vt probent non statim post exitum à templo hoc accidisse,quod discipuli in templo cum Christo non fuerint, probare non possunt, quin verisimile non est cum eo non fuisse, & per totos septem dies passos fuisse se Christi aspectu carere. At solus Christus factus, vt diximus, inuisibilis exiit è templo. Ita est, sed quid prohibet discipulos, cum viderent magistrum suum non apparere, simul etiam egressos, & in via eum consecutos esse? Quod

E autem putant vero simile non esse recens offensos Iudaeorum animos nouo miraculo magis exacerbare voluisse,in eo longè diuersum Chrysost.& Theophylacti iudicium est, qui duas Christum ob causas hoc miraculum statim egressum de templo fecisse tradũt, & vt nouo insignique miraculo Iudaeorum volentiũ se lapidare duritiem emolliret,& vt reipsa,quod paulò ante illis dixerat, confirmaret, maiorem prioremque se esse quàm Abrahamum. Existimant etiam Chrysost. & Theophylact. verbum illud *vidit* emphasim habere. Vidisse enim non casu, non quocunque modo, sed cum de industria ea praeteriret, sciens ibi cae-

F cum esse, vt inuentum curaret, & cùm oculos in eum coniecisset, eumque contemplatus fuisset aliquantisper: ex ea enim attenta inspectione Christi discipulos occasionem accepisse interrogandi, quis peccasset, ille, an parentes eius, vt caecus ille nasceretur. Res quidem ita habet sese, Christum nos priores non magis, quã caecus ille videre possumus, ipse nos, vt sanemur, prior videat necesse est. Quod Euangelista notauit non quoquo modo, sed à *natiuitate* caecum fuisse, eo pertinet, vt appareat, quantum in eo curando miraculum fuerit. Nam qui iam nati caeci fiunt, contrariis fortasse remediis sanari possunt, etsi id Philosophi nõ dabunt, qui autem caecus natus est, is ab alio me-

Aristo cap. de Opposi-tis, in Categ.

Lll

Digitized by Google

dico, quam ab ipso auctore naturę sanari non potest, vt Chrysost. Theophylact. Euthym. admonuerunt, idemque scribit Ambros. epist. 75. *Ergo ne nos quidem praeterire debemus, quem praetereundum Dominus non putauit, praesertim cùm à generatione cęcus fuerit, quod non otiosè est positum. Est enim caecitas, quę plerumque vi ægritudinis aciem obducit oculorum, eademque temporis spatio mitigatur. Est caecitas, quae humorum infusione generatur. Ea quoque vitio plerumque sublato medicinae arte depellitur, vt cognoscas, quia quod iste sanatur, qui à generatione caecus est, non artis est, sed potestatis. Donauit enim Dominus sanitatem, non medicinam exercuit. Eos enim sanauit Dominus Iesus, quos nemo curaret.* Diximus hunc caecum aliquid, vt Christus ipse indicat, significasse. Quid in eo mysterij Cyrillus & Rupertus esse existimauerint, paulo ante docuimus, nempe Gentilium populum designasse qui sine lege, sine Dei cognitione, veluti caecus a natiuitate sua erat. Augustinus, & Beda totum humanum genus significare putāt, quod a natiuitate sua caecum est, quia omnes sumus *natura filij irae.* Confirmabant etiam hinc Gnostici sua illa absurdissima deliria, vt auctor est Irenaeus lib. 2. c. 24.

Quos designauerit hic à natiuitate caecus.

Ephes. 2. 3

2. *Et interrogauerunt eum discipuli eius. Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt caecus nasceretur?*] Quaeri solet qua occasione discipuli haec interrogauerint, cum nihil simile de aliis ægrotis legamus interrogasse. Chrysostomus hom 5.. & Theophylactus vt superiore versu diximus, ex attenta Christi in caecum illum inspectione occasionem accepisse putant existimandi aliquod peccatum vidisse Christum, quod eius caecitatis fuisset causa, quod cum post eius natiuitatem admissum esse non posset, rogāt quis, antequam nasceretur peccauisset, *hic aut parentes eius vt caecus nasceretur?* Alij ex recenti historia paralytici curati sumpsisse quaestionis occasionem. Dixerat enim illi Christus capit 5. 14. *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat.* Inde opinionem conceperant omnes morbos propter peccata hominibus euenire. Cum ergo in aliis facile intelligerent propria peccata propriorum morborum esse causam, viderentque hunc natum esse caecum, interrogant quo peccato suone, an parentum suorum caecus natus sit. Sic Euthymius, videturque esse probabilius. De ipsa discipulorum quaestione alia maior est quaestio, quomodo dubitent, interrogentque, an ille peccauerit, qua enim ratione. antequam esset, peccare poterat? Chrysosto. & Theophyl. hac de causa absurdam dicunt fuisse quaestionem. Ambrosius vero epistola 75. non ob hoc solum, sed quod *debilitates corporum*, vt eius vtar verbis, *referant ad merita delictorum.* Cyrillus in Graeca Catena existimat Iudaeorum opinione imbutos fuisse discipulos, qui putarent animas ante corpora creatas peccauisse, ac propter peccata in corpora detrusas, meliora, peioraue pro merito cuiusque. Eum errorem Epiphanius diligentissimus earum rerum scriptor non vlli Iudaeorum sectae, sed Origeni tribuit, Theophylactus Philosophis, Platonicos, vt opinor, intelligens. Vix tamen credibile est aut Philosophorum, aut Iudaeorum tam absurdo errore tinctos fuisse Christi discipulos, homines praesertim, vt ait Theophylact. litterarum rudes. Leontius putat nō interrogare discipulos de praeterito, sed de futuro peccato, non enim ignorasse, antequam nasceretur nequaquam peccare potuisse, sed existimasse Deum futurorum praescium, cum prospiceret fore, vt natus peccaret, effecisse, vt in futuri peccati poenam caecus nasceretur. Non ergo interrogare discipulos an ille, antequam natus esset. peccauisset, sed an propter peccatum aliquod, quod iam natus commisisset, diuina prouidentia caecus natus fuisset. Idem Theodorus

Cur discipuli interrogent cur caecus natus sit.

A Mopsuest. scribere videtur, minus tamen clarè. Chrysost. autem, Theophyl. & Euthym. non dubitantes, an antequam natus esset, caecus ille peccauisset, sed dubitantes, quanā culpa, quaue causa caecus natus esset, interrogasse, quis peccasset, ille an parentes eius, vt caecus nasceretur, quemadmodum solemus de infantibus bello extinctis interrogare, qua sua culpa isti perierunt? non quidē indicantes culpam eos vllā habuisse, sed potius non habuisse. Itaque discipulos hoc interrogātes potius significasse, neque caecum, neque parentes eius peccauisse, vt caecus nasceretur, quam dubitasse. Caecum peccare non potuisse, parētes pec-

B casse quidem, sed non potuisse ipsorum peccatū causam esse caecitatis in filio, quia *filius non portabit iniquitatem patris.* Vtraque sententia & Chrysost. & Leontij probabilis, sed quod Chrysost. Theophy. & Euthym. afferunt, *filius non portabit iniquitatem patris*, nō videtur idoneū esse argumentum eius opinionis. Nam vt dictum est, *filius non portabit iniquitatem patris*: ita dictum est. *Ego sum Deus Zelotes visitans iniquitates patrum in filios vsque ad tertiam, & quartam generationem.* Exod. 20. 5. Quare dubitandum non est, quin propter parentum peccata filij non solum morbosi saepe nascātur, sed etiam moriantur, quod in Dauide factum legimus: non

C modo natura, quod parentum morbi peccando contracti conferantur in filios, vt Rupertus in hunc locū disputat, verum multo maxime atque frequentissime diuina id efficiente prouidentia, vt parentes in filiis, id est in re omnium carissima puniantur.

Ezechiel. 18. 20.

Propter parentum peccata filij moriuntur.

2. Reg. 12. 14. 18.

3. *Respondit Iesus, neque hic peccauit, neque parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo.*] Non significat Christus vt Chrysostomus, Theophylact & Euthymius obseruarunt, parentes caeci non peccauisse, sed nullum eorum peccatum causam fuisse, vt caecus ille nasceretur. Est enim Christi responsio accommodate ad propositam quęstionem intelligenda. Idem

D Leontius, & Theodorus Mopsuest de caeco ipso dicunt, etenim & illum, si non ante, certe postquam natus esset, peccauisse, sed non propterea caecum natū esse. Certe nihil hoc loco, quod in suum errorem torquere queant, Pelagiani habent. Nam sicut ex verbis Christi colligi non potest parentes cęci nullū, antequàm illum generarent, peccatum habuisse, ita non potest colligi caecum ipsum non habuisse, cum natus est, originale peccatum. Sed hoc tantum colligitur, neque peccatum illius originale, nec actuale parentum causam fuisse vt caecus nasceretur. Quid ergo? nonne peccatum originale, vt saepe Augustinus, & alij

E Theologi docent, & in Africano, & Mileuitano Cōcilijs diffinitum est, & mortis, & morborum causa est? Est enim vero sed causa non propria, sed generalis, & vt Philosophi vocant, causa sine qua non. Si enim Adam nō peccasset, neque mortē, neque morbos omnino vllos homines experiremur, cęterum & mortis, & morborum aliae propriae sunt causę, inter quas peccata aut propria cuiusque aut suorum parentū numerātur. Non rogabant discipuli an propter peccatum originale cęcus ille natus esset, nec enim ignorabāt peccatum originale omnium morborum esse causam, sed rogabant, quae propria fuisset causa, quamobrē homo

F ille natus esset cęcus. Si enim peccatum originale fuisset, omnes alii caeci nati fuissent, qui originale peccatū habuissent. Obseruat Theodorus Heracleotes quatuor ob causas solere homines morbis, aliisque huiusmodi corporis incommodis vexari, aut propter sua, aut propter parentum suorum peccata, aut διὰ τὴν δοκιμασίαν propter probationem, id est vt eorum virtus à Deo probetur, quemadmodum Iob vexatum legimus, aut vt in illis gloria Dei magis eluceat, quomodo hunc caecum natum fuisse indicat Christus;

Pelagiani refutantur

Peccatum originale solum est generalis, & sine qua non mortis, & morborum.

Quatuor ob causas solent homines morbis affligi.

Iob. 1. & 2.

Digitized by Google

Quod sequitur, *sed vt manifestentur opera Dei in illo*, hunc sensum præ se fert hominem illum non alia de (A) causa cæcum natum esse, quam vt à Christo miraculo curaretur, eaque re opera Dei in eo manifestarentur, id est diuina in eo curando virtus eluceret. Atque ita D. Augustinus, Chrysostomus, Theodorus Mopsue. Leontius, Beda & Euthym. interpretantur. Monent tamen Chrysost. Leontius, Euthymius, & Theophylactus esse auctores alios, qui dictionẽ *ἵνα vt* non causam, sed euentum, atque consequentiam significare dicant, vt infra ver. 39. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant.* Nõ enim propterea venerat, vt qui videbant cæci fierent, (B) sed id ex eius aduentu ipsorum culpa consecutum est. Sic cæcum illum non propterea natum fuisse cæcum, vt in eo opera Dei manifestarentur, sed ita cõsecutũ, itáque tulisse rem, vt cum cæcus natus esset, occasionem præberet diuinæ in se virtutis declarãdæ. Sic Cyrillus in Catena Græca citatus, & Theophylact. exponunt, estque, vt mihi quidem videtur, vera interpretatio. Illud modò obstare videtur posse, quòd videatur eodem modo, quo in quæstione, & in membro præcedente accipi debere. In quęstione autem cum discipuli interrogarunt, *quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur;* causam non euentum signifi- (C) cabat. Sæpe dixi absurdũ non esse, quin magnæ sæpe esse elegantiæ, vt idem verbum eodem loco varia ponatur significatione. Alia alibi eius rei exempla posuimus, hîc vnũ proponemus de ea ipsa dictione *vt*, de qua agitur. Dicit Christus ver. 39. *In iudicium ego in hũc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.* Bis ponitur, aut intelligitur *vt*, in priore loco significat causam, in posteriore euentum. Sic hoc loco. Eodem fere redit, quod alij dicunt supplendum esse aliquod verbum, non idem, quod præcesserat, repetendum. Nec enim sensum esse, neque hic peccauit, neque parẽtes eius, vt cæcus nasceretur, sed cæcus natus (D) est, *vt manifestentur opera Dei in illo*: verum oportere in eo iam cæco nato opera Dei manifestari. Et vero multis locis ita sumitur illud ἀλλ' ἵνα vt infra c. 13. 18. & 14. 31. & 15. 25. & Mar. 14. 49. & non male in hunc locum conuenit: sed illam potius Cyrilli interpretationẽ amplector, quia meliores habet auctores. Acute Chrys. adnotauit Christum seipsum hoc loco Deum appellasse, *opera* enim *Dei* vocauit, quæ ipse facturus erat. Proprium opus esse Dei hominem fingere, eiusdẽ esse eum refingere, quod Christus hîc fecit. Cæterum ex versu sequenti apparet *opera Dei*, opera Patris appellare, etsi eadem opera & ipsius, & Patris erant. (E)

Vt nõ causam sed euentum sæpe significat.

4. *Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est, venit nox, quando nemo potest operari.*] Quæ vocet *opera eius, qui misit* se, omnes consentiunt auctores. Nẽpe loquitur tãquã Patris legatus, qui ideo missus fuerit, vt eius exhauriret mandata, inter quæ hoc erat, vt se hominib. quis esset, miraculis, doctrinaque declararet. Atque propterea hoc addidit, vt quamobrem futurũ miraculum facturus esset, rationem redderet; tempus nimirũ esse, vt faceret ea, quorum causa missus fuisset, vt se eiusmodi miraculis mũdo declararet: se non frustra, non gloriæ colligendæ cupiditate: sed necessitate paterni præcepti facere. Ideo, vt opinor, potius dixit, *Opera eius, qui misit me*; quàm opera Patris, (F) vt obligationem faciendi miracula ipso missionis nomine declararet. Eadẽ de causa cum posset sua vocare opera, Patris potius, qui se miserat appellauit. Quanquam aliam D. Augustin. rationem reddit, quod voluerit Patrem potius, quàm se ipsum honorare. Theodorus Mopsuest. putat sabbatum fuisse, cum Christus hoc miraculum fecit, vt ver. 14. scribit Euangelista: & cum sciret fore, vt id factum Iudæi calumniarentur,

Christus tanquam Patris legatus.

excusare prius, quàm faceret, voluisse, se necessario fa- (A) cere; oportere enim se operari opera eius, qui se misisset. Cyrillus vero non esse disputandi tempus, sed agendi. Quod dicit, *Oportet*, non absolutam, vt Theologi vocant, necessitatem, sed necessitatem ex hypothesi declarat, posita Patris voluntate, oportere se id facere, quod ab eo decretũ esset. De eo, quod sequitur, *donec dies est*, disceptant interpretes, quid Christus diem vocet. Origenes homil. 3. in Psal. 36. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius & Rupertus existimant totum huius vitæ tempus vsque ad consummationem sęculi vocari diem. Id confirmant ex membro sequenti, *venit nox, quando nemo potest operari*; (B) diei enim opponitur nox, noctem autem, in qua *nemo potest operari*, alteram esse vitam, nam dum hæc vita durat, semper posse homines operari, sicut c. 12. 35. dixit, *ambulate, dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.* Sensum ergo esse, vt significet Christus, dũ hæc vita non sua, sed omnium hominum durat, antequam consummatio sæculi huius veniat, vsque sibi laborandũ esse, vsque facienda miracula, vsque Ecclesiã colligendam, dum possunt in se homines credere; vẽturam noctem, qua nemo poterit operari, id est alterã vitam, qua nemo poterit credere, nemo agere pœni- (C) tentiam. Confirmant & ex versu sequenti 6. *Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.* Quam interpretationem multorum licet, ac magnorum auctorum ideo non sequor, quia Christus de seipso, non de aliis loquitur. Rationẽ enim reddit non cur alij, sed cur ipse debeat, *donec dies est*, operari. Itaque credendum est diem non aliorum, sed suam dicere, id est tempus vitæ suę, quo in hoc mundo cũ hominibus versaturus erat, quemadmodum Theodorus Heracleensis & Theodorus Mopsuest. & Cyrillus in Catena Græca citati, & Augustinus, & Beda in commentariis interpretantur. Hoc enim sensu solet Christus cuiusque vitam diem (D) eius appellare. vt supra c. 8. 56. *Abraham exultauit, vt videret diem meum.* & c. 12. 35. *ambulate, dum lucem* id est dũ diem, *habetis.* Illud quosdam mouet, quod Christus non minus in altera, quàm in hac vita laborare potest, itaque credendum non esse, diem, id est tempus, quo laborandum sibi esset, præsentem vitam suam appellasse. Sed hoc leue est, non enim propterea præsentis vitæ suæ tempus vocauit diem, quod nihil post hanc vitam acturus esset, sed quod nihil acturus, quod ad hominum redemptionem pertineret, non passurus, non moriturus, non docturus coram homines, non præsens, & aspectabilis miracula facturus. Id vt face- (E) ret, huius vitæ tempus sibi esse à Patre designatum, eum diem suum esse, & diem quidem iam in occasum inclinatum, id est proximum morti; insistendum igitur esse operi; noctem enim instare. Quo ergo modo cum hoc sensu conueniet, quod statim adiungitur, *Venit nox, quando nemo potest operari*, quasi non de se, sed de aliis loquatur omnibus? Primùm quidem non dicit nemo poterit, sed *nemo potest*, quod diuersam vim, ac diuersum habet sensum. Non enim significat in ea nocte sua, quam venire, id est iam instare dixerat, neminem operari posse, sed generaliter neminem in nocte operari posse. Itaque *quando*, siue illud *In qua* non indiuiduum, sed genus refert, quem- (F) admodum si diceret, *Venit nox*, in nocte autem *nemo potest operari*, quare nec ego in nocte mea, quæ iam venit operari potero, non quiduis, sed quæ ad officium redemptoris proprie ante peractam redemptionem pertinent. Alij tamen operari poterũt, quia cuique dum vita est, dies est. Si dixisset, In qua nemo poterit operari, significasset in illa ipsa nocte sua, id est post mortem ipsius neminem operari posse, quod fuisset falsum. Nam & nos modo in illum, quem nũ-

Quid diei, & noctis nomine significetur hoc loco.

Dies dicitur vniuscuiusque vita.

Digitized by Google

quam vidimus; credimus, & nos, dum viuimus, illo adiuuante operamur. Eodem consilio non dixit, Veniet nox sed *venit*, vt non eorum qui audiebant, sed suā noctem declararet. Ipsius enim instabat nox, illorum non instabat. Hoc est *venit nox*, appropinquat, instat, in proximo est.

5. *Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.*] Hæc verba multos etiam fefellerunt, quemadmodum paulo supra dicebamus, vt existimarent Christum noctem non suam, sed aliorum appellare; se enim non diem, non noctem sed lumen, sed solem dicere, qui aliis præsens quidem diem, absens noctem reddat, ipse vero sibi præsens perpetuus dies sit. Atque ita auctores non tantum illi, quos diximus, diem non Christi, sed aliorum, itemque noctem intellexisse, verum etiam Diu. August. Beda, & Theodorus Heracleensis, vt existiment rationem Christum reddere, cur suam in hac vita præsentiam diem vocauerit, quia nimirum lumen est, & luminis est diem efficere. Nos cur tempus præsentis vitæ suæ diem, tempus vero post mortem non aliorum, sed suam noctem appellauerit, supra docuimus. Nunc putamus aliam rationem reddi, non quidem cur præsentiam suam diem vocauisset, sed cur oporteret ipsum operari, quandiu dies esset, quia cum tanquam lumen in mundum missus esset, vt illuminaret *omnem hominem venientem in hunc mundum*, non oportebat otiosum esse, non oportebat sub modio poni, aut sub lecto, sed supra candelabrum, vt luceret omnibus, qui in domo essent. Hoc ergo est, *Quandiu sum in mundo, lux sum mundi*; ad hoc veni, vt quandiu in mundo versarer, mundum illuminarem, hoc mihi agendum est, *Spartam nactus sum, hanc colam & ornabo*: Propterea dixit, *Quandiu sum in mundo*, non quod postea lux ipse in se non sit, non quod non sit etiam postea homines illuminaturus, quemadmodum copiose disputat Augustinus Nam post Paulum illuminauit, & illud, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, ad omne etiam futurum pertinet tempus; sed quod postea non ita illuminaturus, quemadmodum ante mortem illuminabat per se loquendo, docendo, miracula non solum sua vt postea, virtute, sed etiam sua præsentia, suo corpore, suo verbo, sua manu faciendo. Cum dicit, *lux sum mundi*, videtur ad futuram cæci illuminationem alludere.

Sup c. 1. 9.
Matt 5 15.
Mar 4 21.
Cic. ad Atticum l. 4. epist. 6.
Act. 9. 17. 18
Sup c. 1. 9.

6. *Hac cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius.*] Cum ait Euangelista, *Hæc cum dixisset*, indicat Christum certo consilio ea prius dixisse, quàm miraculum facere aggrederetur, viamque illis verbis ad faciendum miraculum muniuisse, vt Chrysostomus notat. Hæc ergo cum dixisset, id est cum rationem reddidisset, quamobrem incumbendum sibi in opus esset, quod tanquam lumen in hunc mundum missus esset, aggressus est illuminare, aggressus operari in die; aut, vt Theophylactus ait, voluit Euangelista significare Christum non solum verbis, sed factis verba sequentibus, quis esset declarasse. *Et expuens in terram, fecit lutum ex sputo.* Vulgares hic quæstiones duæ, altera, cur luto cæcum sanauerit, cum posset tot aliis sanare modis? altera cur lutum ex sputo suo fecerit? Sunt qui existiment ideo luto visum à Christo restitutum cæco, vt appareret vis ac magnitudo miraculi. Etenim si alia re minus visui contraria curauisset, videri potuisset non diuina, sed naturali aliqua, atque secreta medicamenti virtute curauisse. Cùm autem luto curauerit, quo nihil magis contrarium oculis est, credi non poterat naturali luti virtute, sed diuina Christi potentia curationem fuisse factam. Solet Deus hac de causa ad facienda miracula rebus vti maxime contrariis. Nihil est, quod aquas magis amaras, atque impotabiles reddat, quàm sal, quis enim marinas bibat aquas? Atqui Elisæus immisso in amaras aquas sale dulces, ac potabiles reddidit. 4. Reg. 2. 20. 21. 22. Quid tam contrariū extrahendo de aqua ferro, quam lignum, quod ipsum re alia extrahatur necesse est? Elisæus tamen iniecto in fluuium ligno fecit, vt ferrum securis, quod in flumen ceciderat enataret, 4. Reg 6 5. 6. Aliam omnes fere auctores Græci rationem afferunt, Theodorus Mopsuest. Theodorus Heracleotes, Cyrillus, Leontius, & Theophylactus, voluisse Christū ostendere se eum esse, per quem & homo, & omnia initio facta essent: eiusdem enim artificis est ex eadem materia & opus facere & reficere. Quemadmodum idem ille figulus, in cuius manibus opus fuerat dissipatum, in vas alterum refinxit, Iere. 18. 4. Fecerat Deus hominem de puluere, ac *de limo terræ*, Gen. 2. 7. reformauit Christus ex luto id est ex eodem puluere, ex eadē materia. Cur ergo non ex aqua, sed ex sputo suo lutum fecit? quæ altera huius loci erat quæstio. Posset aliquis simpliciter respondere non habuisse ad manum aquam. Sed haud obscure apparet aliquid, quemadmodum in luto, ita & in sputo fuisse mysterii, atque ita omnes boni auctores sentiunt, quamuis causas afferant alii alias. Chrysost. Theophylactus, Leontius & Euthym. simplicissime quoque respondent, propterea sputo illum vsum fuisse, ne aquæ Siloe, quò cæcum missurus erat, sed sibi cuius pars aliqua, aut aliquid certè, quod de corpore suo exiisset, cæci oculos tetigisset, miraculū adscriberetur. Eodē pertinet, quod Cyrillus in Græca Catena dicit, voluisse Christum ostendere carnem etiam suam medicam, ac salutarem esse, cuius vel sola saliua cæcum sanauisset. At tactu hoc melius declarasset Itaque maius aliquid credo subesse mysterium. Magis mihi placet, quod ex Theophylacto colligo, licèt ipse aliter intellexisse videatur per puluerem humanum corpus, quod de puluere formatum fuerat; per saliuam, quę ore expuitur, animam significari, quā Deus initio in formatum iam corpus Adami quasi ore suo inspirauit; voluisse igitur Christū ostendere esse se, qui & corpus, & animam homini formasset, atque dedisset. Alii incarnationis Christi mysterium designari putant. Nam per puluerem humanam naturam, per saliuam diuinitatem significari, quę ex cœlo, quasi ex capite processisset. Sic Augustinus in libro 50. hom. hom 43. & Beda, & Rupertus in commentariis. Ambrosius vero epistola 75 significasse Christum intus se plenum esse luminis, quando eius saliua, quæ ab interiorib procedit partibus, cæcos illuminaret Gregorius lib 8. in Iob. cap. 21 puluerem carnem nostram, carnalesque cogitationes; saliuam, diuinam gratiam significare, quæ nos illuminat, ac sanat. Habet, quod eligat lector, ego omnia existimo probabilia, sed iam dixi quid mihi maxime placeret. Non est abs re, etsi morale est, quod Cyrillus in Græca Catena obseruauit, Christum alios quidem cæcos non nisi rogantes, non nisi ad se clamantes curauisse Matth. 9 27. & 20. 30. huic autem non clamanti, non petenti sponte sua visum restituisse. Nimirum illos Iudæorum, hunc Gentilium populum significasse; Iudæos, quia notitiam habebant eius noluisse curare aut corpore, aut animo, nisi petentes, atque rogantes: Gentiles verò, qui omnino cæci erant, qui petere ab eo, quem non cognoscebant, sanitatem non poterant, vltro sanasse, vltro illis Euangelium salutemque obtulisse. Saliua verò sua curauisse, vt doceret non posse gentes illuminari, nisi carnis suæ participes fierent.

Cur luto cæcum sanauerit.
Gen. 2. 7.
Cur ex sputo lutū fecerit.

7. *Et dixit ei, vade, & laua in natatoria Siloe.*] Κολυμβήθραν hic natatoriam, quod Græcum verbum pro-

Digitized by Google

propriè significat, alibi piscinā vertit noster interpres, vt c.5.2. Vocabatur autem hæc piscina Siloë, quod, vt interpretatur Euangelista, idem est Hebraice, quod, *Missus*. Erat autem ad radices montis Sion, fitque eius mentio Isai.8.6. Solet quæri, cur Christus hunc cæcū, quem haud dubie statim curare poterat, ad piscinam lauandi causa miserit? Chrysost. Leontius, & Theophylactus non aliam eius rei afferunt causam, quàm vt in longa via, quæ per mediam vrbem conficienda erat, quamplurimos & cæcitatis, & curationis suæ testes colligeret. Euthymius, vt appareret non puluere, sed Christi virtute curatum fuisse, cum iuberet statim puluerem lauādo abstergere. Alij maiore mysterio id factum putant, significatum enim fuisse, etiam postquam nos Christus tetigit, postquam in illū credidimus, opus tamē nobis esse baptismo, vt illuminemur, vt peccata nobis remittantur. Nam & baptismus à D. Paulo ad Hebræos.6.4. & à Græcis Ecclesiæ doctoribus φωτισμὸς, id est illuminatio, vocari solet. Hanc rationem Ambr. epist.75. Augu. in lib. 50. hom. hom.43. Beda, & Rupertus reddiderunt. Idipsum Sedulius versibus non inelegantibus expressit,

Baptismus à Græcis illuminatio dicitur.

Lib. 4. Carm.

— *Cognoscite cuncti,*
Mystica quid doceant animos miracula nostros.
Cæca sumus proles misera de fœtibus Heuæ,
Portantes longo natas errore tenebras,
Sed dignante Deo mortalem sumere formam
Tegminis humani, facta est de virgine nobis
Terra salutaris, quæ fontibus oblita sacris
Clara renascentis reserat spiracula lucis.

Aliam quoque rationem refert Euthymius, voluisse Christum experiri cæci eius fidem, vtrùm iret, vtrum in via hæsitaret. Et verò merito Chryso Theophylactus, & Euthymius eius fidem, obedientiamque magnopere collaudant, nō dubitasse apud sese, quorsum lutum in oculis? quorsum saliua Christi? quorsum in piscinam lauandi causa mitteretur? in qua multi profecto cæci sæpe lauissent, qui curati non essent; sed simpliciter Christi verbis obtemperans abiit, consecutusque præmium est obedientiæ; *lauit enim, & venit videns*. Placent mihi duæ vltimæ rationes, suum tamen cuique iudicium esse velim in re probabili, & in neutram partem periculosa.

Obedientiæ exemplum

Abiit ergo, & lauit, & venit videns.] Addidit hoc Euāgelista, vt doceret verba, actionemque Christi euentum consecutum fuisse, quod erat inprimis scitu necessarium. Documentum obedientiæ, nunquam obeditur sine operæ pretio. Simile, sed minus perfectæ obedientiæ exemplum est Naaman Syri 4. Reg. 5. 10. 11.14.

8.9.10. *Itaque vicini & qui viderant eum prius.*] Describit his versibus Euangelista varium hominum de eo miraculo iudicium, alios negasse, alios concessisse, affirmasseque eum esse, qui paulo ante in oculis totius ciuitatis cæcus mendicasset. In primis vero cæcum ipsum publice professum se esse, qui priùs cæcus cum fuisset, iam videret. Quod eo, vt opinor consilio Euangelista narrauit, vt doceret non temere miraculum creditum fuisse, examinatum, exagitatumque etiam ab aduersariis Christi prius, negari tandem non potuisse.

11. *Ille homo qui dicitur Iesus.*] Exponit interrogatus cæcus rei gestæ ordinē, idque simpliciter, & sine vlla significatione gratiæ, quo maiorem fidem faciat. Quæ causa, vt arbitror, fuit, quamobrem Christum minus honorifice, quàm fortasse cupiebat, appellauerit. *Ille*, inquit, *homo, qui dicitur Iesus*, quasi de alieno, & sibi de solo nomine noto loquens. Etsi Theophylact. & Euthym. propterea hominem vocasse putant, quia nondum sciebat esse Deum, quod est quidem vero

A simile, sed poterat hominem honorificentius appellare, quod cur non fecerit, causam exposuimus. Quærūt Theoph. & Euth. quomodo sciret fuisse Iesum, cum non vidisset eum. Respondent, aut ex aliis rogādo, aut ipsius verbis, aut ex vulgari fama didicisse.

12. *Vbi est ille?*] Quamobrem interrogent, vbi sit, ex versu sequenti colligitur. Volebant comprehendere, & ad Pharisæos adducere. Quo animo? incertum. Chrysostom. & Leontius malo animo Christum ad Pharisæos adducere voluisse indicant, vt eum quasi reum violati sabbati accusarent. Quod ideo probabilius est, quia apparet istos, qui interrogarūt cæcum, vbi Christus esset, cæco dicenti se cæcum fuisse, non
B credidisse. Propterea enim, cum Christū, quem quærebant, non inuenirent, cæcum ipsum loco illius ad Pharisæos adducunt, vt ab eo diligentius, ac subtilius examinato exprimatur confessio veritatis. Depingitur in iis, qui non credebāt, hæreticorum persona. Itaque cum ista ego lego, Caluinistas prorsus videre, audireque mihi videor.

In Iudæis depingitur Caluinistarum persona.

14.15. *Erat autem sabbatum, quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius.*] Hoc ideo obiter Euangelista notauit, vt calumniæ occasionem declararet, vt Theophy. monet. Cum dicit, *Erat autem sabbatū quando*
C *lutum fecit Iesus*, videtur indicare non fuisse sabbatum, sed aliquem alium post sabbatum diem, cum hæc, quę nunc narrat, acciderunt, cum vicini, & alij cum cæco disceptarunt, cum eum ad Pharisæos adduxerunt. Non dicit fuisse sabbatum, cum Christus cæcum ad piscinam misit, sed cum lutum fecit, cum oculos eius aperuit. Non ad piscinam in sabbato ire, lauarique licebat, sed lutum facere, & oculos aperire videbatur illis nequaquam licere, quod opus esset in sabbato prohibitum.

16. *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit, alij autem dicebant. Quo-*
D *modo potest homo peccator hæc signa facere?*] Docet Euangelista tantum apud Pharisæos cæci iam videntis præsentiam, testimoniumque valuisse, vt quamuis non omnes crediderint, tamen in diuersas sentētias distracti sint. Qui maxime increduli, & stulti erant, maximeque volebant videri religiosi, negabant posse ex Deo, id est à Deo missum, aut diuino spiritu ductū esse eū, qui sabbatum nō obseruaret, quasi facto ex puluere, & saliua luto, & curato cæco violatū sabbatū fuisset. Qui prudentiores erant, argumentabantur non posse hominem peccatorem, id est qui à Deo non esset, ea edere miracula, quæ Christus edidisset. Non quod nō
E possint aliquādo peccatores miracula facere, sed quod raro admodum faciant, vt apud Matth. c.7.22. copiose disputauimus. Itaque efficax argumentum istorum erat futurum omnino necessarium, si adiecissent neminem posse ea signa facere, quæ Christus faciebat, & eo modo, quo faciebat propria virtute, suoq; imperio nisi à Deo, atque à Deo Deus esset.

17. *Dicunt ergo cæco iterum. Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos?*] Cæcum vocat Euangelista, qui cæcus fuerat, quamuis cæcus iam nō esset, quemadmodum vocatur aqua, quæ iam vinum erat, sed aqua fuerat, c.29. & virga Aaron, quæ iam erat serpens, Exod.7.12.
F Dicit iterum interrogatum à Pharisæis cæcum, quia primum interrogatus fuerat à vicinis, & aliis ciuibus Ierosolymitanis, ver.10. Deinde secundo à Pharisæis, nunc *iterum*, id est tertio ab iisdem interrogatur. Interrogant autem illum, *Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos?* quasi iam pro certo ponentes cæcum fuisse, & à Christo curatum esse, non quòd id crederent, vt versu sequenti declarat Euangelista, sed fingentes se credere, quo liberius cæcus responderet, & in eandem calumniam cum Christo, accusationemque inuolue-

Digitized by Google

retur. Aut certe vt rem aliter fortasse, quam ante, narraret, indeque coniecturam sumerent eum esse mentitum, itaque nec cæcum fuisse, nec vllum in eo Christum fecisse miraculum. Solent hoc consilio iudices eundem sæpe reum de eadem re interrogare, vt videãt num sibi omnibus in rebus constet, ecquid euariet, & num vera, an falsa dicat ex dictorum constantia, aut varietate coniiciant. Eodemque consilio Pharisæos sæpe hunc cæcum interrogasse Leontius adnotauit. Pronomen, *Tu*, emphatice simul & adulatorie positum est, quasi dicant, nos de hac re inter nos disceptamus, an ille, qui tibi oculos aperuit à Deo sit, necne, & in contrarias diuisi sententias te iudicem constituimus, qui tanto ab eo affectus beneficio optime de illo iudicare potes. *Tu* ergo quid de illo dicis? tuo enim stabimus iudicio. In hunc sensum Theodorus Mopsuest. & Cyrillus in Catena Græca, & Rupertus in commentariis interpretantur. Itaque existimant, eos qui hoc interrogarunt, non fuisse eos, qui dixerant, *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* sed eos, qui dixerant, *Non est hic homo à Deo qui sabbatum non custodit.* Quos ego potius, quam Chrysost. Theophylactum & Euthymium sequor contra sentientes, eos solos fuisse, qui meliorem de Christo habebant opinionem, ideoque cæcum interrogasse sperantes fore vt cum tantum à Christo beneficium accepisset, præclarum de illo diceret testimonium, & secundum se contra alios Pharisæos, cum quibus disputabant, iudicaret. Non conuenit hoc cum iis, quæ statim dicit Euangelista, etiam post cæci testimonium Iudæos non credidisse eos, nimirum designãs, quos dixerat cæcum interrogasse.

Cur sæpius hũc interrogẽt Pharisæi.

Ille autem dixit, quia Propheta est.] Id est vir sanctus, atque diuinus. Eiusmodi enim homines Iudæi solebãt Prophetas appellare, etiam si futura minime prædicerent, vt nos alibi sæpe diximus, & hoc loco Cyrillus in Græcorum Catena, & Leontius in commentariis obseruarunt. Testimonium quidem de Christo cęcus dicit minus, quàm oportebat, sed maius, quam antea dixerat. Prius hominem appellauerat ver. 11. nunc Prophetã vocat, quo minime quidquid sanctitatis, quidquid honoris in puro homine esse potest, comprehẽdit. Nondum enim credebat esse Deum. *Adhuc quidem inunctus in corde* (inquit August.) *nondum Deum confitetur, nec mentitur tamen. Ipse enim Dominus de semetipso ait, Non est Propheta sine honore nisi in patria sua.*

Propheta apud Iudæos dicti omnes viri sancti.

Tract. 44
Matth. 13. 57. Luc. 4. 24. sup. c. 4. 44.
Sup. v. 16.

18. 19. *Non crediderunt ergo Iudæi.*] Illi ipsi qui cæcum interrogauerant, quique ante dixerant, *Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit.* Itaque eius parentes accersunt, interrogant, an ille eorum filius sit, & an natus cæcus, & qua ratione curatus, experiri vtiq; volentes, ecqua in re parentum a filij testimonio discreparent, vt ansam inde arriperent dicendi rem esse cõpositam, & aut non fuisse natum hominem illum cæcum, aut non miraculo, vt ait Chrysost. sed magica arte curatum esse.

20. 21. *Scimus quia, hic est filius noster, & quia cæcus natus est.*] Cum tria Pharisæi interrogassent, an filius eorum ille esset, an natus cæcus, & quomodo videret, ad tria respondent, dicunt scire se filium suum esse, natumque fuisse cæcum, tertium quomodo videat, respondent se nescire. Credibile est audiuisse iam parentes à filio suo, quomodo à Christo curatus fuisset, sed quia id non nisi ex eius testimonio sciebant, & aliquid periculi in ea re esse videbatur, caute, vereq; respondent se nescire, ipsum interrogent, ætatem habere, vt pro se respondeat.

22. 23. *Hæc dixerunt parentes eius.*] Nempe. *Ipsum interrogate, ætatem habet*, vt statim ait Euangelista. Reddit causam cur ea cautione parentes in loquendo vsi sint, quia Iudæos, id est Pharisæos, & cæteros Iudæorum principes timebãt, quos sciebant aduersus Christum conspirasse. Hi enim simpliciter, & κατ' ἐξοχὴν Iudæi appellantur, vt cap. 7. 35. *iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret*, ἀποσυνάγωγος γένηται, synagoga, id est publicis conuentibus interdiceretur, qui tanquam Messiam illum reciperet, quod nunc dicimus excommunicari. Hoc Euangelista dixit, vt cæci parentes excusaret, quod non aperte dixissent, quod non ignorabant, filium suum a Christo visum recepisse, vt Cyrillus adnotauit.

24. *Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus.*] Cum nihil ab eius parentibus de ratione, qua curatus fuisset, extorquere potuissent, eorum secuti consilium *rursum*, id est tertio cæcum accersunt, finguntque se ex eius parentibus, aut ex seipsis, aut aliunde certo scire Christum hominem esse peccatorem, proinde frustra eum veritatem negare conuictum certis argumentis prius mentitum esse, remque omnem à Christo subornatum composuisse, melius sibi ipsi consulturum, si sponte quod res est, confiteatur. Solent Iudices, vt à reis confessionem exprimant veritatis, fingere se aliunde rem scire, multos eius rei se testes habere. Quod dicunt, *da gloriam Deo*, modus est loquendi Hebræis vsitatus quo solebant rei tanquam per Deum adiurati solemni ritu interrogari, admoniti iis verbis stare se coram Deo, reuerendam sibi eius esse maiestatem, ne ergo coram illo mentirentur, qui omnia probe sciret, quasi iudicantes illum ignarum esse humanarum rerum, quæ magna in Deũ erat iniuria, hunc potius illi honorem deferrent, vt confitenda illius reuerentia veritate ostenderent se credere nihil illum ignorare. Sic ergo dicebant, *da gloriam Deo*, sicut Hispanus iudex dicit, Pone isthic manum cruce porrecta, & Gallus, Tolle manum, quasi per Deum iuraturus. Exemplum est Iosue 7. 19.

Adiuratio reorum apud Iudæos.

25. *Si peccator est, nescio, vnum scio, quia cæcus cum essem modo video.*] Recte sentiunt Chrysostomus, Leontius, Theophylactus & Euthymius hoc cæcum illum ex animo non dixisse, nec tamen mentitum fuisse. Sciebat enim profecto Christum peccatorem non esse, quem iam vers. 17. Prophetam, id est virum sanctum esse confessus fuerat, & paulo post ver. 31. 33. non solum confitetur, sed certis etiam probat argumentis non esse peccatorem. Sed dicit se nescire, an peccator sit, id est nolle se de ea re disputare, nolle id magis dicere quam si nesciret, nolle verbis agere, sed rebus, si dixerit eum non esse peccatorem, nihilo magis illos esse credituros, hoc se vnum scire se cæcum fuisse, & illius nunc opera videre, inde ipsi, qualis ille vir sit, coniecturam faciant, sic Chrysostomus, & Leontius. Euthymius vero putat hæc non nescientis non dubitantis, sed Pharisæorum nugas irridentis esse verba, quasi non tam dicat se nescire, quàm se mirari, quod id illi nesciant, quod id interrogent. Potest & hic esse sensus, *nescio*, id est non debeo ego de ea re iudicare, non est meum officium, nec vos de ea re quærere debetis, nec ego respondere magis volo quàm si nescirem. Videtur hoc loco confirmari, quod Theologi tradunt non debere reum ad ea, quæ iudex inepte, & præter ordinem iuris rogat, respondere. Ruperti interpretationem coactã esse arbitror, *si peccator*, inquit, *est, nescio, id est peccatorem non esse scio*, quasi non neget scire se vtrum peccator sit, sed affirmet scire non esse peccatorem.

Reus in quibus non respondere iudici interroganti possit.
Lib 9. in Ioan.

26. 27. *Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi?*] Iam audierant ab illo, quid sibi fecisset, ver. 15. sed interrogant iterum, quid sibi Iesus fecerit, quasi aliquid prę-

Digitized by Google

terea grauius prosecturi, quo sabbatum omnino violatum videretur. Nam digito ex puluere, & sputo lutum fecisse, liuisseque oculos nimis leue ad accusationem videbatur. Ille ineptam, & pertinacem quęstionem indignatus, acerbius, quàm ante respondet, pungens simul illos, & irridens, *Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?* nihil Pharisæis scientiæ opinione inflatis contumeliosius dici poterat, quodque homines superbos magis vreret, quam eos velle, aut posse, non dico Christi, quem tanto illi odio prosequebantur, sed etiam cuiuscumque hominis discipulos esse. Duo his verbis ostendit, præterquam quod Pharisæorum arrogantiam irridet: indicat primum, quid, si saperent, facere deberent, nimirum Christi discipuli fieri: deinde se eius esse discipulum. Hanc enim vim habet particula illa, *& vos*, quasi dicat, sicut ego discipulus eius sum: sicut Leontius acute vidit, & Theodorus in Græca Catena.

28. *Maledixerunt ergo ei, & dixerunt, Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus.*] Indicauerat vt modo dicebamus, cæcus ille se discipulum esse Christi, quod cum intellexissent Pharisæi, respondent, *Tu discipulus illius sis*, quasi dicat, esto tu, vt es discipulus illius, & vt vulgo loqui solemus prosit tibi, quod discipulus illius sis: nos Moysem meliorem habẽtes præceptorem eius discipuli esse nolumus. Non ergo dicunt, *Tu discipulus illius sis*, quasi iubeant, aut concedant qui nondum Christi discipulus esset, discipulum eius fieri, sed quasi per ironiã gratulẽtur ei, quod eius discipulus sit; sibi vero gloriæ ducant, quod eius discipuli non sint. Notat Leontius pronomen illud *ἐκείνου, illius*, abominantis esse.

29. *Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus, vnde sit.*] Docent quanto meliorem præceptorem habeant. Scire se Moysi, quem ipsi pręceptorem sequantur, locutum esse Deum; itaque non magis errare posse eum sequentes, quàm si Deum ipsum sequerentur. Christum nescire vnde sit, id est an missus sit a Deo, an Deus illi locutus fuerit. Non enim significant nescire se, quo loco sit natus, cum pro certo haberent eum in Galilæa natum esse. Hoc eodem sensu cæcus illis respondet, vt iam dicturi sumus. Cũ dicunt, *hunc*, contemptim de illo loquuntur nolentes appellare. Ad hunc modum Euthymius exponit. Quod magis mihi placet, quam quod in Græca Catena Cyrillus, & in commentariis Leontius scribunt, opponi Moysi legislatori Christum tanquam violatorem legis, quasi dicant, scimus Deum Moysi legem dedisse, iste autem, qui legem violat, nescimus vnde sit. Aliam affert Leontius interpretationem, vt cum dicunt, *nescimus vnde sit*, significent ex adulterio ignoto patre natum esse, quod in simili loco cap. 8. 19. ex eodem Leõtio, & Cyrillo supra notauimus. Sed quod primo loco posuimus, est probabilius. Ita non repugnant sibi, cum hoc loco dicunt, *nescimus vnde sit*, & cum cap. 7. 27. *Hunc scimus vnde sit, Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit*, quæ altera Leontij quæstio est: illic enim de loco, hic de spiritu, & auctoritate, qua missus esset, loquebantur: præterquam quod illi turba, hi Pharisæi erant. Notant Chrysostomus & Theophylactus quod non viderant, sed audiuerant, aut legerant, dixisse se scire Deum cum Moyse locutum fuisse: quod autem oculis suis perspexerant tot à Christo coram ipsis miraculis factis, eum filium esse Dei, aut ab eo certe missum, quodque & Patris, & Ioannis, vt ait Euthymius, audierant testimonio, id se dicere, nescire. Tantum valet ad credendum, vel non credendum affectus.

Affectus ad credendum quantum valeat.

30. *Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis, vnde sit, & aperuit meos oculos.*] Mirabile quiddam, & incredibile in hac re accidit, quòd vos nesciatis, vnde sit, cum oculos meos aperuerit. Particula *γάρ* pro כי Hebraico, id est *certe*, aut enimuero posita est. Pronomen, *hoc*, hanc habet emphasim, vt verbum cæcus ex Pharisæorum ore arripere videatur, & ex eo ipso, quod illi dixerant, eos coarguere. Cum dicit, *mirabile est*, aut significat eos mentitos esse, cum dixerunt nescire se vnde Christus esset, probatque fieri non posse, vt id nesciant, cùm Pharisæi sint, id est homines præstantes scripturarum scientia, ex quibus cognitum habebant non solere quemquam nisi à Deo missum miracula facere, aut certe eorum exprobrat ignorantiam, quod Pharisęi cum sint, ignorent neminem posse facere miracula, nisi à Deo missus sit. Vtrumlibet voluerit significare, emphaticum est pronomen illud, *Vos*, aut vos homines docti hoc non potestis ignorare, aut mirum est, & vestro indignum nomine, quod vos Pharisæi, qui omnia scire profitemini, hoc ignoretis, *Vnde sit*, vt supra exposuimus, idem est, quod à quo missus sit, an sit ex Deo: aut *vnde*, id est qualis *sit*, iustus, an peccator: hic enim cardo quæstionis erat, vers. 24. *scimus, quia hic homo peccator est.* Hoc est sequentibus verbis apparet. *Scimus autem, quia peccatores Deus non audit.* Singularem etiam habet vim, quod addit: *Et aperuit meos oculos*; quasi dicat, cum tam manifestum, tam illustre miraculum fecerit, non in loco, aut remoto, aut occulto, sed in me, in meis oculis, quos vos ante cæcos vidistis, nunc sanos videtis.

31. *Scimus autem, quia peccatores Deus non audit.*] Probat scire eos, aut certe debere scire, *vnde*, id est qualis sit: iustum esse, non peccatorem, cum exauditus à Deo sit, & Deus peccatores non audiat. Sic enim ratio formanda, Deus non audit peccatores, sed iustos: hũc audiuit: ergo iustus, non peccator est. Argumentatur autem ex communibus principiis, & recepta apud omnes homines opinione, vt Cyrillus, & Leontius obseruant, ideo nõ dixit, scio, sed *scimus*, id est vulgo scitum est, atque receptum, vt nemo prorsus dubitet. Chrysost. & Theophylact ad solum cæcum, & Pharisæos referunt, quorum alij dixerant versu 16. *Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit*; alij *quomodo potest homo peccator hęc signa facere?* Ad quam secundam opinionem alludens cæcus dicat, *Scimus* ego, & vos, peccatores à Deo non audiri. Sententia est generalis, & sæpe in sacris litteris repetita. *Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis, cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt*, Isai. 1. 15. Et, *aggrauata est auris eius, vt non exaudiat, sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum*, Isa. cap. 59. 1. 2. Et, *qui declinat aures suas ne audiat legem oratio eius fiet execrabilis*, Prouerb. 28. 9. Et, *peccatori dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum?* Psal. 49. 16. Et, *maledicam benedictionibus vestris*, Malach. 2. 2. De iustis autem dicitur, *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum*, Psal. 33. 16. Et. *Oculi Domini ad timentes eum*, Ecclesiast. 15. 20. Disputant tamen multi, quomodo ea sententia in vniuersum vera sit. Deum peccatores non exaudire. In quibus Augustinus hoc loco, & in lib. 50. homil. 43. & in lib. 2. contra epistol. Parmen. cap. 8. & lib. 5. de baptismo contra Donatist. cap. 20. & libr. 1. Retract. cap. 3. Beda. *Si enim Deus peccatores non audiret, frustra ille publicanus*, inquit Augustin. *oculos in terram dimittens, & pectus suum percutiens diceret, Deus propitius esto mihi peccatori.* Putant igitur August. & Beda, aliique multi interpretes Augustinum secuti cæcum illum tanquam catechumenum, aut neophytum locutum esse, qui necdum satis institutus à Christo generaliter pronuntiauerit, quod generaliter verum

An Deus peccatores non exaudiat.

Tract. 44. Luc. 18. 13.

Digitized by Google

Donatistæ hoc loco abusi. non sit. Abutebantur hoc loco Donatistæ, vt probarent irrita esse sacramenta per peccatores administrata, vt ex iis locis Augustini contra Donatistas, quos modò notauimus, perspicuum est. Quæ res Augustinum, vt opinor, impulit, vt diceret non esse eam Christi, aut Scripturæ sacræ, sed indocti hominis sententiã, quæ non semper vera sit: abusus est & D. Cyprianus miræ sanctitatis, & eruditionis auctor epistola 64. & 80. vt probaret baptismum ab hæreticis datum esse repetendum. Quod cum falsum esse constet, conati multi sunt variis modis generalem restringere sententiam. Augustinus hactenus recte sentit, quod non putat de sacramentis intelligi debere. Nam etsi cum omnibus sacramentis aliquæ preces coniunctę sunt, tamen aliud sunt preces, aliud sacramentum, nec vis sacramenti in precibus posita est. Itaque cum peccator sacramentum administrat, non est peccator, sed Christus, qui exauditur, auctor sacramenti. Quod autem Augustinus existimat, ne de ipsis quidem precibus hoc in vniuersum verum esse, disputabilis quęstio est: videmus enim aliquando audiri à Deo peccatores, non solum cum veniam à Deo suorum peccatorum petunt, quam semper Deus paratus est dare: sed etiam cum alia petunt bona, quæ non ad corpus, sed ad animum pertinent. Placet mihi interpretatio Leõtij. quæ eadem Theophylacti, & Euthymij est, esse hoc ita intelligendum, Deum non sic peccatores audire, vt per eos ad declarandam eorum sanctitatem miracula faciat: de hac enim re hic agebatur. Tota ratio duobus principiis nixa est, quæ quamuis cæcus non expresserit, intelligi tamen voluit. Alterum est, omnes homines, qui miracula faciunt, precibus facere, id est non propria auctoritate, sed impetrata precibus à Deo faciendi potestate. Alterum, Christum tãquam purum hominem miracula facere: illud quidem verum est; in hoc secundo cæcus errabat.

32.33 *A sæculo non est auditum.*] Exaggerat miraculum, inquit Chrysostomus, vt maiorem argumento vim adhibeat: tanquam dicat, quisquis miraculum qualecunque facit, à Deo est, quanto magis Christus, qui non qualecunque, sed tale miraculum fecit, quale neminem vnquam fecisse fando auditum est? Potest & alius esse sensus, vt probet his verbis cæcus verum fuisse miraculum, quod Christus in se fecisset: nec enim potuisse oculos nati cæci alia ratione, quàm miraculo aperiri: quem enim medicum vnquam homini nato cæco dedisse visum? quemadmodum Theodorus Heracleensis videtur exponere. Obseruauit autem idem Theodorus, & alter Theodorus Mopsuest. Cyrillus, & Leontius. cum cæcus dicit, *A sæculo*, tacite Moysem ipsum includere, qui nullum vnquam tantum miraculum fecerit; itaque Christum illi anteposuisse, quem Pharisæi paulo ante Christo prætulissent, *tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus*; Et, *nos scimus, quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit.*

Moysi anteponit Christum cæcus. Vers. 28.29

34. *Responderunt, & dixerunt ei, in peccatis natus es totus, & tu doces nos?*] Hinc apparet mansuetudinem illam, qua ante Pharisæi in interrogando cęco vsi fuerant, fictam fuisse, & ad eliciendum ab eo aliquid comparatam. Nam vt Chrysostomus, Theophylactus, Leõtius, & Cyrillus adnotarunt, quamdiu spes illis fuit, aliquid ab eo diuersis interrogationibus exprimendi, quod ad Christi criminationem seruire posset, mitius cum eo, & moderatius egerunt: cum vero vident apertè eum Christum defendere, seque insuper ab eo coargui, tum vero in contumelias erumpunt. Maxime vero commouet eos, quod ad eius argumenta respondere non possent, vt Theodorus Mopsuest. & Theodorus Heracleotes, Cyrillus, & Euthymius indicarunt. Sic solent hodie deprehensi, & conuicti argumentis hæretici ad probra, & iniurias sese conuertere, & cum ad respondendum lingua hæreat, ad conuitiandum soluta est. Magis etiam num eos pupugit, quod cæcus illos, id est homo vilis, abiectus, imperitus, & nihil nisi peccare sciens, homines sanctitatis, & scientię opinione præcellentes, &, vt vno dicam verbo, Pharisæos, id est egregios, & ab imperita multitudine segregatos docere videretur. Hoc enim vnum respondent, hoc queruntur, *Tu doces nos?* Atque hanc vim habent duo illa pronomina, *tu*, & *nos*. Quod dicunt *in peccatis natus es totus*, simplicissime ego quidem intelligo, vt ea phrasis perinde valeat, ac si dicant, nihil aliud ab vtero matris tuæ vsque ad hodiernum diem didicisti, nisi peccare, & *tu doces nos?* sed tamen aliorum interpretationes nec prætereo, nec sequi alios prohibeo. Quidam igitur totum, id est corpore, & animo interpretantur. Nam animo, cum natus est, iam fuisse peccatorem, siue propter originale peccatum, siue quod, vt illi existimabãt, eius anima in alio ante corpore peccauisset, ideoq; in corpus aliud oculis orbatũ inclusam fuisse, quemadmodum Cyrillus, & Leontius exponunt, & corpore ipso peccati vestigiis notato natum esse. Sic apparet vtrumq; Theodorum Heracleotem, & Mopsuest. & Cyrillum intellexisse, estque valde probabilis explicatio. Alij totum putant ad ętatem referri, quasi dicant, toto tempore vitæ tuæ peccator fuisti, vt Chrysostom. & Theophylact.

Hæretici in conuitiã do Pharisæorum discipuli.

Et eiecerunt eum foras.] Quidam exponunt, eiecerunt extra templum, vt Theophylactus, sed non constat Pharisæos in templo fuisse, cum hæc agerentur. Alij, eiecerunt à loco iudicij, in quo tunc erant, vt Theodorus Heracleens. Alij, à synagoga, atque excommunicarunt illum, & synagogæ ingressu, consuetudineque prohibuerunt, vt Leontius. Ego non audeo plus dicere, quàm ex verbis intelligi potest. Cum ergo neque templi, neque synagogæ, neque iudicij vlla fit mentio, aut vllum saltem vestigium appareat, simpliciter interpretor indignatione quadam ex loco, in quo erant, eum eiecisse tanquam hominem stultum, indignumque cum quo ipsi tanti magistri disputarent. Is autem locus non alius fortassis, quàm priuata domus erat.

35. *Audiuit Iesus, quia eiecissent eum foras, & cum inuenisset eum, dixit ei, Tu credis in filium Dei.*] Loquitur Euangelista de Christo perinde ac si purus esset homo, quia Christus ipse in hoc facto tanquam homo gessit se, quemadmodum multis aliis locis obseruauimus. Non erat illi necesse ab aliis audire cæcum à Pharisæis foras eiectum fuisse, vt id sciret, qui intimas hominum cogitationes cognitas habebat, atque perspectas sed ita se gerit, quemadmodum si non aliunde, quàm ex aliorum narratione sciret. Quo consilio id fecerit, incertum: sed est probabilis coniectura noluisse nisi loco, ac tempore diuinitatem suam declarare. Quanquam Cyrillus, & Leontius non existimant vt hominem audiuisse, sed vt Deum sciuisse illum eiectum fuisse foras. Quod pręterea dicitur Christus cæcum inuenisse, ita dictum videtur quasi casu in illum inciderit, quia ita ille eum inuenit, quasi non quęsiuisset; cum credendum sit de industria quæsitum inuenisse, idque haud obscure ex præcedentibus Euangelistæ verbis colligitur. Cum enim dicit, *Audiuit Iesus, quia eiecissent eum foras*, indicat, quęsiuisse eum; alioqui frustra id ante dixisset. Magnum beneficium consecutus cæcus fuerat, quod visum recuperasset; maius consecutus est, quod eiectus fuerit à Pharisæis: continuo enim quæritur, inuenitur, suscipitur, docetur à Christo, quę illi ad salutem de

In lucro ponendum, quod ab improbis eiciamur. erant. In magno nobis lucro ponendum est, quod à Pharisæis, id est ab hæreticis, à schismaticis, à mundo eiiciamur foras; tūc quærimur, tū suscipimur à Christo, qui dum eorū amicitia, quasi vinculis tenebamur, ab eo non visebamur. *Pater*, inquit, *meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.* Obseruarūt hoc Augustinus, Chrysostomus, Beda, Theophylactus. Interrogat Christus inuentum cæcum, *Tu credis in filiū Dei?* vbi pronomē *tu*, vt rectè Cyrillus, Chrysostomus, Euthymius adnotarunt, emphasim habet, quasi dicat, Pharisæi, qui te eiecerunt, non credunt in filium Dei, quid tu an credis? Præstiterat illi Christus corporis medicinā, offert nunc & medicinam animæ; illuminauerat eius corpus, vult & animum, quod maius est beneficium illuminare, *Lauerat faciem corporis, modò lauat*, inquit Augustinus, *faciem cordis.* Quod idcirco facit, quia si cæcus ob primum beneficium gratum ostenderat, Christum corā Pharisæis constanter defendens, vt vterque Theodorus Heracleen. & Mopsuest. Cyrillus, & Theophylactus admonuerūt. Voluit enim Christus egregiū athletam, qui fortiter pro se pugnasset, post victoriam, vt aiunt Chrysostomus, & Theophylactus, coronare. Illud etiam opportune Theodorus Heracleotes animaduertit, cū eius Christus sanauit oculos, nihil interrogasse, cùm autem sanare animam eius vult, interrogare an credat, quia ad salutem corporis nihil nos cum Deo cooperamur, ad salutem autem animæ aliquid nos ipsi agimus. Hoc est quod Augustinus dixit, *Qui fecit te sine te, non iustificat te sine te, fecit nescientem, iustificat volentem.* Non interrogat an credat in se, sed an credat *in filium Dei*, siue vt modestiùs de se loquatur, & nullam cæco admirationis occasionem daret, quod fecisset si statim primo loco rogasset, an in se crederet, hominem quamuis gratum, atque beneuolum: tamen qui nullam de ipso maiorem, quam de homine haberet opinionem. Paulatim in fidem ducit, & se illi ostendit, vt Samaritanæ fecit. c. 4. 10. siue, vt Cyrillus, & Leontius existimant, vt ostenderet, qui in se crederent, non tanquam in hominem solùm, sed tanquam *in filium Dei*, verumque Deum credere debere.

Ps. 26. 10.

B *Tract. 44.*

Ad salutē animæ cooperari debemus. C *Serm. 15. de ver. Apost.*

36. *Quis est Domine? vt credam in eum.*] Cùm respondet *quis est?* & addit, *vt credam in eum*, indicat se paratum ad credendum esse, tātùm sibi deesse illius cognitionem, crediturum se libenter in eum, si se doceat quisnā ille sit, vt Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. & Euthymius adnotarunt. Sunt autem, qui putent cæcū non cognouisse Christum esse, cum quo loquebatur, quamuis crederet eum, à quo sanatus fuerat, fuisse Christum, verumq; filium Dei, ideoq; rogare, *quis est Domine?* vt Theophylactus, & Leontius. Nec enim vnquam ante vidisse Christum, ideoque cognoscere etiam secum loquentem non potuisse; quia, cùm adhuc cæcus esset, in Siloë missus ab eo fuerat, ibique recepto visu statim ad Pharisæos raptus erat, itaque tempus non habuerat Christum videndi, cognoscendiq;. Alij rectè ex voce Christū cognouisse, eumque esse, qui curasset, idcirco honorifice dominum appellasse, quia nondum credebat filium esse Dei, vt Theodorus Heracleen. & Mopsuest. Quod multo est probabilius. Nam si ante credidisset eum, qui se curauerat filium esse Dei, iniuriam illi profectò fecisset, si à quoquam rogasset, quis filius Dei esset, vt in illum crederet. Rogat tamen Christum, à quo sciebat se esse curatum, quemque nōdum sciebat filium esse Dei, quis filius Dei sit, vt in illum credat; hactenus propter acceptum ab eo beneficium illi confidens, vt certo sibi persuasum haberet non esse illum sibi impositurum, sed verum Dei filium ostensurum; itaque indicat se ad vnum eius verbum, solaque ipsius auctoritate crediturum esse, vt Theodorus Mopsuest. animaduertit. Tanti est momenti ad persuadenda difficillima quæque fidei mysteria doctoris sanctitas, & opinio. Signandus hic locus est aduersus Arianos, quorum hæresis multis in locis ex Caluinismi cœno renascitur. Cum enim sciret cæcus Christum filium esse Dei eo modo quo Prophetæ, & viri sancti filii Dei appellantur; iam enim Prophetam, iam virum sanctum coram Pharisæis confessus fuerat vers. 17. 31. 33. tamen ab eo ipso rogat, quis sit filius Dei: vtique non iam vt homo sanctus, non iam vt Propheta, sed vt Dei filius naturalis. Et eodem sensu Christus se esse respondet.

Ariani ex hoc loco refutantur.

37. *Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.*] Non dicit Christus, Ego sum, quod clarius erat, & breuius, siue vt modestius de se loquatur, vt Chrysostomus, & Theodorus Mopsuest. indicant: siue, vt Cyrillus, & Theophylact. vt ostenderet seipsum qui videbatur, qui loquebatur, qui genitus ex Maria erat, filium esse Dei, nec duos, vt Nestoriani postea putauerunt, sed vnum tantum esse filium. At loquens cum Samaritana palam dixit, *Ego sum*, c. 4. 26. Respondet Theodorus Mopsuest. aperte tunc dixisse, *Ego sum*, quia solus cum sola loquebatur; nūc non ita dicere, sed circumlocutione vti, quia multi alii, etiā Pharisæi auditores aderant, vt ex ver. 40. manifestum est. Aliā ego rationē, cur ita locutus fuerit, animaduerto, quod videatur vehemētior esse, & efficacior oratio figurata, quā simplex, *Et vidisti eum, & qui loquitur tecū, ipse est.* Plus enim & ponderis & gratię hoc habet, quam si simpliciter dixisset, *Ego sum*. Probabile etiā est, quod quidā obseruarūt, verbo ipso *Vidisti*, beneficiū illi recepti visus in mentem reuocare voluisse. Intelligit autē vidisse eū non ante, sed tunc, vt Leōtius scribit. Nam ante nunquam viderat Christū, vt superiore versu docuimus.

38. *Credo Domine, & procidens adorauit eum.*] Et verbis, & factis ostendit se vere credere Christum filium esse Dei, verumque & ipsum Deum. Non enim vt D Prophetam, non vt virum sanctum, non vt hominem bene de se meritum vrbanitatis causa, sed vt verum adorat Deum. Sciebat enim ante & Prophetam, & virum sanctum, & bene de se meritum esse, & tamen nō adorauerat. *Vis videre*, inquit August. *Qualem credat? Et procidens adorauit eum.* Itaque & hic locus aduersus Arianos notandus est. *Tract. 44.*

39. *Et dixit Iesus, In iudicium ego in hunc mundum veni.*] Dixit non cæco, qui iam credens ea non indigebat admonitione, sed Pharisæis, qui aderant, vt ex sequenti versu intelligitur. Dixit tamē propter cæcū, id est sūpta ex illo occasione, qui cū & corpore, & animo paulo ante cæcus fuisset, & corpore, & animo visum receperat: Itaq; vitiose in nonnullis codicibus legitur, *Dixit ei.* Omnes fere auctores, Græci præsertim, Theodorus Mopsuest. Cyrillus, Chrys. Leontius, Theoph. existimant iudicium hoc loco, sicut multis aliis maiorem condemnationem significare, quemadmodum si diceret se in hoc venisse, vt ex eo quod alii crederent, & illuminarentur, increduli maiore punirentur cæcitate traditi in reprobū sensum. Quod etsi ideo quibusdam non placet, quod nomen iudicii ad vtrosque & qui ex cæcis vidētes, & qui ex vidētibus cæci fiunt, referri videatur: & qui ex cæcis fiunt vidētes minime puniantur: tamen probabile est, quia non est necesse, vt ad vtrosque nomē iudicii referatur. Potest enim sic oratio resolui, in condemnationem ego (eorum qui vident) in hunc mundum veni, vt cæcis videntibus ipsi cæcitate feriantur. Mihi tamen aliùs videtur germanus esse sensus, vt iudicium neque condēnationem, nec, vt alii volunt, Dei decretum significet; sed Dei prouidētiam, quod vulgo etiam iudicium Dei solemus appellare; quasi dicat ad declarāda Dei iudicia

Digitized by Google

in hunc mundum veni, quæ in hoc maxime cernuntur, vt præter hominum opinionem, qui cæci sunt, videant, qui vident, cæci fiant. Superuacanea igitur est illa quæstio, quam magni etiam auctores Theodorus Mopsuest. & Euthy. proponunt, quomodo huic loco non repugnet, quod supra idē Christus dixit, *Non misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.* Illic enim iudicium pro cōdemnatione, hîc pro prouidentia ponitur. Præterquam quod idem Theodorus, Cyrill. & Theodorus alter Heracleens. & Theodoretus in Græca Catena, & Euthy. hoc loco monent, aliisque locis Chrysost. Theophyl. & Damascen. monere solent, particula, *Vt*, non significat finalem caussam, sed euentum. Non enim ideo venit, vt qui videbant, cæci fierent, sed factum est ita hominum culpa, vt multi oblato lumine magis cæcutirent. Exempla multa & nota sunt Psal. 50. 6. *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* 1. Cor 11. 19. *Oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt manifesti fiant in vobis.* Nec enim ideo Dauid peccauit, vt Deus iustificaretur, neq; hæreses propterea veniunt, *vt qui probati sunt, manifesti fiant*, sed accidit ita, aut potius diuina consequitur prouidentia, vt ex peccatis nostris Deus iustificetur, & grassante hæresi manifesti fiāt, qui probati, constantesque in fide sunt. Aliā iudicii interpretationem, quā alius quidā Theodorus affert nouorum hæreticorū interpres, vt pro iure ac potestate accipiatur iudicandi, ineptam iudico. Notant Leontius, Chrysosto. & Theophylact. Christum hîc de duplici simul visione ac cæcitate loqui corporis, & animæ. Nam & quosdam animo pariter, & corpore cæcos: animo & corpore vidētes effecit, velut cæcum istum, vnde huius sententiæ argumentum sumpsit, & Pharisæi, qui sibi animo, & corpore valde acute videre videbantur, & animo, & corpore cæci facti sunt: animo, quia auctorem salutis suæ non cognouerunt, & in media luce non viderunt veritatem: corpore, quia ita Christi miracula viderunt oculis, vt nequaquam ea videre viderentur. Theodoretus in Græca Catena ad Paulum & Iudam accommodat. Paulus ex cæco videns. Iudas ex vidente cæcus factus est. Cyrillus vero, & vt videtur, Chrysost. ad Iudæos, atque Gentiles, quorum illi quidem ex videntibus cęci, hi ex cæcis videntes sunt facti. *Cæcitas*, inquit D. Paulus Rom. 11. 25. *ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.*

Cap. 3. 17.

Vt, nō caussam finalē, sed euentū significat.

Beza in annotat.

Act. 9. 17. 18.

40. *Nunquid & nos cæci sumus?*] Intellexerunt Pharisæi notari se, cum cæco aduersarētur, & Christus cæcum, qui ex cæco videns factus fuerat, aliis, id est eius aduersariis opposuisset. Sed quia generaliter, & indefinitè locutus fuerat, nec eos aut nominauerat, aut indicauerat, quærunt an de se loquatur, vt si confessus id fuerit, violatæ legis insimulent, quæ prohibebat principi populi maledicere, vt Cyrillus & Leontius edisserunt. Itaque putant Pharisæos existimasse non corporis, sed animi cæcitatem à Christo obiectam sibi fuisse. Quod multo est probabilius, quàm quod Theodorus Mopsuest. Leontius, & Theophylactus dicunt, solam eos corporis cæcitatem, vt homines nihil spirituale cogitantes intellexisse. Corporis enim cæcitatē sibi obiici risissent potius, quā indignati fuissent. At indignati quærunt, *Nunquid & nos cæci sumus*, id est indocti & insipientes, sicut iste, quem tu ex cæco videntem factum esse significas? aut *nūquid & nos* animo *cæci sumus*, sicut iste animo cæcus fuit? Hanc vim habet cōiunctio illa, *&*, propterea si de corporis tantum intellexissent cęcitate, non dixissent, *Nunquid & nos cæci sumus?* (videbant enim se corpore non esse cęcos) sed, nunquid & nos cæci fiemus, sicut Christus dixerat, vt *qui vident, cæci fiant.*

Exo. 22. 28. Act. 23. 5.

41. *Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis, quia videmus: peccatum vestrum manet.*] Non loquitur Christus ex veritate, sed ex Pharisæorum opinione. *Si cęci*, inquit, *essetis* iudicio vestro, id est si cęcos vos esse vere, vt estis, sentiretis. Videbatur adiungendum esse, videretis, sicut dixerat, *vt qui cæci sunt, videant*, non id dicit, sed *non haberetis peccatum*, quod re quidem ipsa idem valet, hoc enim est videre, peccatum non habere, intellectu autem hoc facilius; ideo hoc non illud dixit, vt simul declararet, quid esset videre, quid cæcum esse. Si ergo cæcos vos, id est peccatores esse sentiretis, *non haberetis peccatum*, quia peccati remediū quæreretis, quia ad spiritualem medicum veniretis; quia accederetis ad agnū Dei, *Qui tollit peccata mundi*, & a peccato vos liberaret; sed quia *dicitis* apud vos, id est putatis (Hebraica phrasis) vos videre, *peccatum vestrum manet*, id est non curamini, sed in cæcitate vestra permanetis. Hunc credo verum esse sensum. Atque ita August. & Beda hoc loco, Prosper. in Psal. 134. & Eucherius in qq. in Ioann. exponunt. Haud paulo melius quam Chrysost. Leontius Theodorus Mopsuest. & Theophylactus, qui existimant esse sensum, si cęci essetis corpore, quemadmodum à me appellari putatis, peccatum non haberetis, quia minus essetis superbi. Alibi notauimus manendi verbum præsertim apud Ioannem hanc habere emphasim, vt plus significet quàm esse, aut inesse in alio: declarat enim moram, habitum, inhæsionem eius rei, quæ ante fuisset. Itaque sensus est, Peccatum, quod ante in vobis erat, quodque si cæcos vos esse sentiretis, vobis ablatum esset, quia vos videntes esse putatis, in vobis remanet, in vobis hæret; non tollitur, non deletur, non remittitur. Exempla sunt supra c. 1. 32. 33. & 3. 36. & 5. 38. & 6. 56. & 8. 31. & infra c. 12. 46. & 15. 4. 6. 7. 10.

Sup. c. 1. 29. Dicere apud se. Hebraica phrasis.

Manere plus valet quàm esse.

CAPVT X.

1 AMEN, amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde: ille fur est, & latro. 2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. 3. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. 4. Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit: & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. 5. Alienū autē non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt vocem alienorum. 6. Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. 7. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones, & non audierunt eos oues. 9. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. 10. Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego veni vt vitam habeant, & abundātius habeant. 11. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius nō sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. 13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. 14. Ego sum pastor bonus: & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. 15. Sicut me nouit Pater, & ego agnosco Patrem: & animam meam pono pro ouibus meis. 16. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam

Isa. 40. c. 11. Ezec. 34. c. 23. & 37. f. 24. Matt. 11. d. 27. Luc. 10. d. 22.

Digitized by Google

audiet, & fiet vnum ouile, & vnus pastor. 17. Propterea me diligit Pater: quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. 18. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à me ipso, & potestatem habeo ponendi eam: & potestatem habeo iterũ sumendi eam: Hoc mandatum accepi à Patre meo. 19. Dissensio iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos. 20. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, & insanit: quid eum auditis? 21. Alij dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis: nunquid daemonium potest caecorum oculos aperire? 22. Facta sunt autem Encania in Ierosolymis: & hyems erat. 23. Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. 24. Circumdederunt ergo eum Iudaei, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam. 25. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis, opera, quae ego facio in nomine patris mei, haec testimonium perhibent de me. 26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. 27. Oues meae vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me: 28. & ego vitam aeternam do eis: & non peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. 29. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. 30. Ego, & Pater vnum sumus. 31. Sustulerunt ergo lapides Iudaei, vt lapidarent eum. 32. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? 33. Responderunt ei Iudaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. 34. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra: quia Ego dixi, Dij estis? 35. Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: 36. quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum? 37. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. 38. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre. 39. Quaerebant ergo eum apprehendere: & exiuit de manibus eorum. 40. Et abijt iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum: & mansit illic: 41. Et multi venerunt ad eum, & dicebant: Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. 42. Omnia autem quaecunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

Isa 53. b. 7. — 1. Mac. 4. f. 56. g. 59. — Psal 81. b 6

IN CAPVT X.

1. **A***Men, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde ille fur est, & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium.*] Non male sentire mihi videntur ij, qui hoc caput à ver. 39. superioris capitis inchoãdum fuisse putant. Nam dubium non est, quin eo loco nouam Christus concionem aggressus fuerit sumpto exordio à caeco quem curauerat. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant; & qui non vident, caeci fiant.* Sed quisquis capita distinxit, habuit rationem parabolae, quae quia hoc loco inchoatur, hîc etiam fecit capitis initium. Quomodo haec parabola cum illo cohaereat exordio, etsi omnes concedunt continuatum fuisse sermonem dubitatur. Augu. Beda, & Rupertus existimant Christum probare voluisse Pharisaeos caecos esse, quia si caeci non fuissent, verum vtique pastorem agnouissent, *Vnde sibi vsurpabant lumen*, inquit August. *qui furebant contra diem?* Chryso. Theophyla & Euthym. occurrisse Christum tacitę eorum obiectioni, se non propterea illum fugere, quod ipsi caeci essent, sed quod ille seductor, & quasi fur, & latro esset, qui in alienum gregem, id est in populum ipsis commissum irruisset, vt diriperet, perderet, dilaceraret: respondere ergo Christum se verum esse pastorem, illos fures, atq; latrones. Optime omniũ mihi Cyrill. in Catena Graeca videtur exponere, quomodo initiũ huius capitis cum superioris fine cohaereat respondisse Christum nõ ad Pharisaeorum verba, sed ad tacitas eorum cogitationes. Putabãt se solos esse populi doctores, atq; pastores, dolebantque quod totus populus Christum falsum, vt ipsi cogitabant, pastorem sequeretur, ideo hanc ipsum parabolam induxisse, qua se doceret verum esse pastorem. Prius autem furem, & latronem, quàm verum pastorem describit, quia facilius cognoscimus quis fur sit, quam quis sit bonus pastor. Furem, & latronem non verum pastorem esse dicit, qui *non per ostium intrat in ouile ouium.* Ouile vocat non qualia nunc in plerisque regionibus esse videmus, solo reti septa: ea enim neque ostium neque ianitorem habent: sed stabulũ muro circundatum, qualia Galli habent in omnibus rusticis domibus intra primam, magnamque domus portam, qua currus in cohortem ingrediuntur. In ea prima porta solebat olim in omnibus paulò locupletioribus domibus seruus aliquis esse, qui ianuae claudendae aperiendaeque curam haberet catenis nõnũquã ligatus, vt poëta ille significauit.

Tract. 45.

Ianitor indigne dura religate catena.

Ouid 1. Amorum.

Notauit Rupertus potuisse Christum sine ambagibus vllis dicere, *Ego sum pastor bonus*; vos, & alij, qui ante me venerunt fures, & latrones estis: at non ita dicere voluisse, ne eos statim offenderet, atque abalienaret à fructu concionis. Sẽsim ergo, & generaliter prius bonũ, malumque pastorẽ descripsisse, deinde ad se, & alios descriptiones accõmodasse; atque ita idẽ fecit, sed modestius, prudẽtius, & fructuosius. Quid ostium in applicatione parabolae significet, disputatur, redditq; difficiliorem quaestionẽ, quod eã Christus explicasse videatur ver. 7. *Ego sum ostium ouium.* Cum enim Christus videatur, quod sit ostium declarare, temerarium multi iudicarunt dicere aliud quàm Christum ipsũ significare. Itaque Cyril. in Catena Graeca, Aug. hoc loco, & serm. 49. de verb. Dom. Greg. hom. 13. in Ezech. & hom. in eundẽ 15. & lib. 7. regist. c. 47. & lib. 9. c. 40. Beda, & Rupertus ostium ouilis Christum ipsum esse putant, per quem qui non intrat, fur est, & latro. Intrat autem per illum, qui in illum credit, &, vt ait Aug. qui illum imitatur. Occurrit tamen contra hanc interpretationem alia statim quaestio quomodo Christus, per ipsum in ouile intrare possit. Etenim cum idem non solum ostium, verum pastor etiam sit, & pastor bonus debeat ingredi per ostium, necesse est, vt ipse per seipsum ingressus fuerit, quod non apparet, qua ratione fieri potuerit. Gregorius ita quęstionem soluit Christum, & pro persona ipsa Christi, & pro corpore eius, quod est Ecclesia accipi solere. Notum exemplũ *Saule, Saule, quid me persequeris?* cũ non ipsũ, sed eius Ecclesiam persequeretur, *& adimpleo, quae desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius; quod est Ecclesia.* Ergo Christum in ouile ouium per ostium, id est per seipsum intrare, quia singula eius mẽbra, quae sumus nos, per illũ intramus. Malim dicere, si eam interpretationem ostij sequi velim, intrare per seipsum, id est sua,

Quomodo Christus & pastor, & ostium sit ouilis.

Act. 9. 4. Colo. 1. 24

Digitized by Google

non aliena auctoritate, alios vero pastores omnes veros intrare per illum, quia non sua ipsorum, sed eius auctoritate intrarant. Sed quid per ostium signari putem cum aliorum sententias recitauero, dicturus sum. Chrysost. Theophyl. Euthym. Leontius, & Theodorus Heracleotes putant ostium esse scripturas sacras, quamuis id ipsum non eodem sensu omnes dicant. Nam Chrysost. Theophyl. Euthym. & Leontius existimant scripturas ostium appellari, per quod bonus pastor ingreditur, quia quisquis bonus doctor est, scripturis, quæ dicit, probare debet, & per eas quodammodo in animos auditorum ingredi, fidemque apud eos sibi facere. Theodorus vero Heracleens. scripturã esse ostium, quia ille bonus est pastor, cui scriptura auctoritatem dedit. Cuiusmodi Christus erat, quem omnes Prophetæ venturum prædixerant; omnes scripturæ præsignauerant. Ille ergo per ostium ingressus est, quia scripturæ auctoritate ingressus est. Hic verus est sensus: etsi alium etiam ego non minus verum animaduerto, vt ostium nihil aliud, quam diuinam significet auctoritatem; siue ea in scripturis, siue in miraculis, siue alia qua re contineatur. Per ostiũ igitur ingreditur, quisquis non sumit sibi honorẽ, sed *vocatur*, vt ait D. Paulus, *tanquam Aaron*. Per ostium ingrediuntur, qui à Deo missi sunt: aliunde ascendunt illi, de quibus dicitur, *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant*, Ierem. 23. 21. Soluẽda ergo nobis est quæstio illa Gregorij, quod se Christus ver. 7. ostium appellet, quod huic nostræ, & Theodori sententiæ videtur obstare. Credo ego alio sensu dixisse Christum, *qui non intrat per ostium*, alio, verò, *ego sum ostium*. Nam cum dixit, *qui non intrat per ostium*, de ostio, per quod pastores; cum dixit, *ego sum ostium*, de ostio, per quod oues ingrediuntur, & egrediuntur, loquebatur, quod diuersum omnino est; illud est porta prima domus, hoc ostiolum ouilis: per illud pastorem, per hoc oues dixit ingredi debere; illud quod esset non declarauit, hoc se esse dixit, *Ego*, inquit, *sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet*. Et vt concedamus idem esse ostium, tamen illud negari non potest, priori loco de pastoribus, posteriore de ouibus loqui, quod satis causæ fuit, vt ostij significationem variaret, quasi de alia iam re ageretur. Aliã ego hîc difficiliorem, & magis necessariam quæstionem video, quam tanquam manifestam omnes interpretes prętериêre, qui pastores sint? Omnes enim vno excepto, quos legerim, auctores pro cõperto habent pastores esse Doctores, & quicunque siue docendo, siue gubernando populum regunt. Theodorus vero Heracleotes ita hæc edisserit, vt appareat existimasse eũ de vno tantùm agi pastore, quasi vnus tantùm esse possit, & alius, quam Christus esse non possit: sicut vnius gregis vnus tantùm pastor esse solet; si qui alij sunt, eius ministri sunt. Non ergo id hîc à Christo agi, vt doceat, quis homo verus pastor, id est verus doctor sit. Sed cùm ex scripturis perspicuum esset vnũ à Deo pastorem pastorum omnium mittendum esse, qui non solùm oues pasceret, sed eas etiam de luporum faucibus liberaret Ezechiel. 34. 23. disputat Christus, se illum esse pastorem à Deo per Prophetas promissum; neminem vero alium quam se vnum esse posse, quia nemo per ostium præter se ingredi possit, quippe qui solus in scripturis promissus esset, solus Prophetias impleuerit, quod est per ostium, id est per scripturam, vt diximus, intrare. Confirmat hanc sententiam, quod ver. 11. cùm Christus dicit, *Ego sum pastor bonus*, Græcè cum articulo dixerit, ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, *Ego sum pastor ille bonus*, quasi dicat ille, vnicus ille, promissus ille, qui solus verus est pastor, confirmat, quod & ver. 8. dicit, *omnes*, qui ante se venerunt, fures, & latrones

Quid per ostiũ significetur.

Heb. 5. 4.

Vers. 9.

Quinã sint pastores.

fuisse, quod non videtur verum esse posse, nisi de vnico illo promisso pastore intelligatur. Multi enim ante Christum venerant, qui non fures, & latrones, sed veri pastores, id est veri Prophetæ fuerunt. Cæterum omnes, qui venerant fingentes se illum verum, & vnicum, qui expectabatur esse pastorem, fures fuerunt, atque latrones, quia per ostium ingressi non sunt, id est per scripturas sacras missionem, legationemque suam probare non potuerunt.

3. *Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas.*] Similis hîc de ostiario quæstio est, quis per eum significetur. Ostiarium ouili præfici insolens videtur esse, sed iam docuimus, qua consuetudine id Christus dicat. Quis ostiarius sit, quæritur. Chrysost. Theophyl. Euthym. Leontius, & Theodorus Mopsuestiens. Moysem ostiarium esse dicunt, qui Christo venienti aperit, id est suo testimonio eum comprobat esse Christum, *Si crederetis*, inquit, *Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit*. Alij angelum interpretantur, qui vnus vniuersæ præsit Ecclesiæ, quemadmodum singulos præesse singulis ex Ioannis Apocalypsi perspicuum est. Ita Cyril. quam interpretationem Leontius etiam refert, & probabilem iudicat. Alij eundum Christum, & pastorem, & ostium, & ostiarium faciunt, vt Rupertus. Alij dicunt ostiarium esse Spiritum sanctum, vt Theodorus Heracleotes, idemque Rupertus. Hoc probo, nisi quod malim Deum generaliter ostiariũ facere, quàm ad vnam Spiritus sancti personam restringere sententiam. Deus ostiarius est, quia curam, ac prouidentiam ouilis habet. Is pastori ingredi volenti aperit, dum facit, vt res illi succedat, vt ab ouibus pro vero pastore recipiatur: dum potestatem illi dat miracula faciendi qua veluti claue ingreditur in ouile, qua ratione & Moysi olim ostiũ aperuit, vt à populo pro pastore reciperetur, & multis clausit, qui cũ se Moyses, aut Christos esse simularent, admissi nõ sunt, sed detecta fraude repudiati, quales fuerunt Theudas, & Iudas ille Galilæus Act. 5. 36. 37. & ille alter, cui nomen fuit Barchochabæ, de quo Iustinus in apologia ad Antonin. Pium, & Euseb. lib. 4. histor. Eccles. c. 6. & 8. Quod dicit, *Et oues vocem eius audiunt*, hoc est agnoscunt, aut voci eius obtemperant. Audire enim, pro obedire ponitur Hebræorum idiomate. Octo enim signa veri pastoris tradit. Primum, quod per ostium ingrediatur: secundum, quod ostiarius illi aperiat: tertium, quod oues eius vocem agnoscant, illique pareant: quartum, quod singulas nominatim oues appellare possit: quintum, quod oues educat: sextum, quod ante eas vadat: septimum, quod oues eum sequantur: octauum, quod animam suam ponat pro ouibus suis. Notauit hæc Leontius, nisi quod nimis subtiliter secuit. Agnoscunt oues non solum consuetudine, sed naturali etiam quodam instinctu proprij pastoris vocem, quemadmodum canem custodẽ à lupo inimico quantumuis simili natura sola indice distinguunt. Sic qui in Ecclesiæ Catholicæ grege sunt, facile discernũt vocem veri pastoris ab hæreticorum, aut schismaticorum vocibus. Quanquam, vt supra disputauimus, non agit Christus nisi de se vno, id est de illo optimo pastore, qui animam suam pro ouibus suis positurus erat. Quo confirmato sensu, quærendum qui ergo sint oues. Non possum hoc loco D. August. & Bedæ opinionem admittere, qui solos prædestinatos oues interpretantur. Mitto quod multi prædestinati sunt, qui longo tempore vocem Christi non audiũt, qui longo tempore sunt lupi: multi vero reprobati, qui longo tempore audiunt, longo tempore Christũ sequuntur. Quod etsi conatur soluere D. August. solutionem ipsam mihi non probat. Hoc vno vtar argumento:

Quis per ostiarium significetur.

Sup. c. 5. 46.

cap. 1. & 2.

Audire pro obedire Hebræorum idiomate.

Veri pastoris octo signa.

Quinam sint oues.

Digitized by Google

mento:volebat probare Christus verum se, & vnicū esse pastorem, quod ab ouibus eius vox, doctrinaque agnosceretur, de iis igitur ouibus loquebatur, quæ ab omnibus cognoscuntur, quasq. cum videant Christi vocem agnoscere, intelligāt eum verū esse pastorem; prædestinatos quis præter Deum nouit? qua ratione cognoscere homines poterant, an prædestinati Christi vocem audirent, cum prædestinatos ipsos minime cognoscerent? Oues ergo cum aliis omnibus auctoribus eos interpretor, qui sunt in Ecclesia. Nam Ecclesia ouile est. At Christus dicit alias se oues habere, *quæ non sunt ex hoc ouili*, ver. 16. & tamen illi in Ecclesia non sunt. Facilis responsio, sicut nondum in Ecclesia erant, sed erant aliquando in Ecclesia futuri: ita nondū oues erant, sed quia futuri aliquādo erant, per anticipationem oues appellauit. Tunc non oues, sed lupi erant; sed facit Christus ex lupis oues, faciūt se multæ oues ex ouibus lupos. Illi quamdiu lupi sunt, vocē pastoris non audiunt, hæ quamdiu oues sunt, vocē pastoris audiunt: & si non audiunt, eo ipso lupi fiunt. Nam illi ipsi, quibuscum Christus disputabat, Pharisæi, oues prius erant: in ouili, id est, in Ecclesia Dei erāt: sed quia Christum non audierunt, lupi facti sunt. Obiiciet aliquis cum Christus simili vsus metaphora iudiciū describit Matt. 25.31. solos prædestinatos oues, reliquos non oues, sed hœdos appellare. Verū: sed alia illic ratione, aliaq; metaph. etsi nomine eodē, oues vocat: illic quia māsuetæ, quia innocētes: hic quia in grege sunt.

Et educit eas.] Quonam educit? Nam si Ecclesia, vt diximus, ouile est, non pōt nisi extra Ecclesiam educere, quod Christus minime facit. Primū hæc de Christo non dicuntur, sed de pastore: & non est necesse, vt sæpe monuim^9^, omnia quæ in parabolis dicūtur, ad id cuius causa proponūtur, accōmodari. Multa dici explendæ narrationis, multa describendæ, multa ornandæ rei gratia. vnde parabolæ sumuntur. Quod si quis hoc etiam velit ad Christum accommodare, dicat Ecclesiam ob hoc solùm ouile dici, quod quemadmodū in ouili oues, ita fideles in Ecclesia contineantur: non item ob hoc, quod sicut oues extra ouile à pastore; ita fideles à Christo extra Ecclesiam educantur. Intra ipsum ouile, id est, intra Ecclesiam pascua sunt, itaque educere oues non est extra Ecclesiam ducere, sed intra Ecclesiam pascere, populum in concionem cōgregatum docere. Hoc potius sequor, quā quod Theoph. dicit educere Christum oues suas ex medio infideliū.

Nō omnia, quæ in parabolis sūt, accommodanda sūt ad id cuius causa proponuntur.

4. *Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit.*] Vt periculū, si quod occurrerit, amoliatur. Propterea potius dixit, *ante eas*, quàm post eas, *vadit*, quāuis soleant pastores aliquando oues præcedere. aliquando sequi, quia voluit pastoris curā, & officiū exprimere, quod in hoc potissimum cernitur, vt pericula remoueat, & gregem regat: qui autē regere vult, aut pericula submouere. præcedat oportet. Habet etiam hoc suam in morib. significationem, eamque non simplicem. Non debet Ecclesiasticus pastor gregem sequi, sed ducere, id est, non debet tanquam bestias ratione carētes, sed tanquam homines gubernare. Deinde non debet sequi, sed ducere, id est, non debet à grege suo virtutē discere, sed gregem potius docere, non gregis exemplum imitari, sed gregi suo exemplū præbere, hoc est ducere. *Sic luceat*, inquit, *lux vestra coram hominib. vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Vtrumque Petrus complexus est, *Non dominātes*, inquit, *in cleros, sed forma facti gregis.* Attigerunt fere hæc omnia Theophylactus, & Euthymius.

Mat. 5. 16. 1. Pet. 2. 12. & 2. Pet. 1. 19. 1. Pet. 5. 3.

Et oues eum sequuntur, quia sciunt vocem eius.] Sequuntur Christum videntes omnia dicta, factaq; eius rectè cū Scripturis sacris cōuenire, nō posse non esse Christum, id est, verum illū pastorem, quem expectabāt.

6. *Hoc prouerbium dixit illis Iesus: ipsi autem non cognouerunt, quid loqueretur eis.*] Παροιμίαν, *prouerbium*, parabolam, & similitudinem appellauit. Nam & Græci inde prouerbium παροιμίαν vocant, quòd omnia fere prouerbia ex similitudine aliqua sumantur. Reddit Euāgelista tacite causam, cur nō intellexerint, quæ Christus dixerat, quia in parabolis locutus fuerat. Atqui eo ipso ostenderunt se oues Christi non esse, quod eius vocem non audirent, aut audientes non intelligerent. Propterea dicit illis iterum Christus, id est, explicat, quæ ante obscuriùs dicta non intellexerant.

7. *Amen, amē dico vobis, quia ego sum ostium ouium.*] Id est, per quod oues ingredi oportet, si saluæ esse velint. Monuimus supra versu 1. alio sensu hîc Christum se ipsum ostium vocare, quàm illic dixerat. *Qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro.* Nam etsi explicat hîc, quæ supra per parabolam pastoris dixerat, tamen non verba, aut partes parabolæ singulas: sed summam sententiç explicat. Summa autem est, neminem nisi per ipsum saluum esse posse, quod docet, cum ait se esse ostium.

8. *Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones, sed non audierunt eos oues.*] Non videntur hæc cum præcedenti versu satis apte coniungi. Si enim dixisset se pastorem esse, commode & apposite adderet alios non pastores, sed fures & latrones fuisse: cum autem dixerit se esse ostium, non apparet qua ratione, qua consequentia addat alios fuisse latrones. Sūt qui ita coniungant, vt, quoniam dixerat Christus, qui per ostium non intrat, furem esse, deinde se ostium esse ouiū, probet omnes alios fures fuisse, quia per se, qui vnicum erat ostium, ingressi non fuerant. Sed iam diximus alio sensu hoc loco, quàm ver. 1. ostium vocari Theod. Mopsuest. putat Christum obiectioni occurrere, prouidentem fore, vt Iudæi dicerent Christum non meliorē habiturum exitū, quàm Theudas & Iudas Galilæus, qui se non multo ante Christum esse finxerant, habuissent: illos fures fuisse, atq. latrones, se verum esse pastorē; non esse ex illorum euentu faciendam de se cōiecturam. Credo ego Christum dum hæc dicebat, non ad verba, sed ad summam sententiam respexisse. Quod autē ad sententiam attinet, idem est Christum pastorem & ostium esse: vtrumq. n. hoc vnum significat, sine ipso neminem saluum esse posse, quales nō erāt, quicunq. ante ipsum venerāt; ideo latrones fuisse dicit. Merito vero quæritur, quos illos intelligat latrones fuisse, qui ante se venerūt. Hoc rectè quidā obseruarūt nō dixisse, Omnes, qui ante me fuerūt, sed *omnes quotquot* ante me *venerunt*, vt significaret se nō de omnib. prorsus hominib. loqui, sed de iis tātū, qui pastoris titulo venissent. At de his ipsis quæstio est an eos omnes intelligat, qui tāquā pastores ante se venerūt. Nam si omnes intelligit, omnes prophetæ latrones fuerūt, quod nō est vero simile dicturum fuisse Christū. Aug li. 16. cont. Faustū c. 12. & li. 2. contra aduersarium legis, & Prophetarū, vnde Beda, in suos transtulit commentarios, duob. modis videtur respondere. Primū quidē Prophetas illos veros, ac sanctos proprie non venisse, sed missos fuisse: ideo hac sententia eos tantum cōprehendi, qui à Deo non missi venerāt, quales omnes pseudoprophetæ fuerunt, de quib. per Ieremiam Deus dicit, *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant.* Vim ergo in verbo *venerunt* esse putat. Eodē modo Hieron. lib. 2. aduersus Pelagianos interpretatur. Deinde respondet Aug. verba Christi sic intelligenda, *omnes quotquot venerūt*, vtique præter me, *fures sunt, & latrones*: veros autem Prophetas nō præter Christū sed cum Christo quodammodo venisse: cum ideo venerint, vt illum demonstrarent, prædicarētque. Illos præter Christū venisse, ab eoq; distictos cæteri qui nō

Christum pastorem, & ostium esse idem valet.

c. 23. 21.

Tract. 45.

Digitized by Google

sub eo venerunt duce, non vt eum prædicaret, sed vt semetipsos prædicarent. Euthy. alio modo sententiã restringit, eodemq; modo Cyril. & Leontius videtur exponere. Intelligendũ esse ἀπὸ κοινοῦ, *Omnes, quotquot venerunt & per ostium ingressi non sunt, fures sunt, & latrones.* Etenim sanctos Prophetas ante illum quidem venisse, sed per ipsum, tanquam per ostium ingressos fuisse: traditq; nobis regulã sæpe huiusmodi generales propositiones in Scripturis sacris ex circumstãtiis loci, temporis, & rerum de quibus agitur, restringi oportere. Est id quidẽ verũ: sed alio modo hoc loco generalem sententiam restringendam existimo, vt de illis tantum intelligatur, qui ante Christum venerãt, fingentes se esse Christum, quales Theudas, & Iudas Galilæus fuerunt, & alii, de quibus diximus supra. Illi enim omnes non Christus, non veri pastores, quales se esse simulabãt, sed fures, & latrones erãt: sic Chrys. Theop. & idẽ etiam Euth. & in Catena Græca vterque Theod. Heracleens. & Mopsuest. & Cyril. Alex. interpretantur. Ita refellitur Manichæorum interpretatio, qui hoc abusi loco vetus reiiciebant testamentum, vt Chry. & Theoph. indicant, D. Aug. non legit. *Qui ante me venerunt*, sed *omnes, quotquot venerunt*, lib. 2. contra aduersariũ legis, & Proph. c. 4. atq; ita in nonnullis Græcis etiã codicib. legitur. Sed ea lectio, quã posuimus, communis est, & melior, & eodem modo lib. 1. cõtra Pelagianos Hier. legit. Quod sequitur, *Sed non audierunt eos oues*, sic interpretor, ideo non audierunt eos oues; aut, etenim non audierunt eos oues.

Generales propositiones ex circunstantiis restringendæ.

Act. 5. 36. 37.

Manichæi hoc loco abusi.

9. *Ego sum ostium, per me si quis introierit saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.*] Repetit eandem sententiam & confirmandi, & explicandi causa. Rupertus existimat bis dixisse se esse ostium, quia duo erant ouilia, & duo ostia: infra n. dicere, *alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili.* Videtur argutum. Quod dicit, *per me si quis introierit, saluabitur*, facile est: idem n. valet, atq; si diceret, qui in me crediderit, saluabitur. Introire enim per Christũ est in illũ credere. Quo aũt modo omnis, qui in eum credit saluus sit, multis locis exposuimus, vide c. 3. 16. Id quod sequitur aliquanto est difficilius, *Et ingredietur*, inquit, *& egredietur.* Quomodo enim qui credit in Christum per illum ingrediatur, facile intelligitur: quo autẽ modo egrediatur, non satis intelligitur. Præsertim cum Christus hunc ipsum egressum, vt obseruat D. Aug. laudet: laudando n. vtrumq; pariter dicit, *& ingredietur, & egredietur.* Alia autem ex parte cum ingredi, & egredi opposita sint, si ingredi est credere, egredi erit desinere credere, id est hæreticum fieri, quemadmodũ de hæreticis idem loquitur Ioannes, *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis*, quod Christus laudare non potuit. Augu. Beda, & nonnulli alii, vt quæstionis solutionem quærerent, à sensu litterali ad allegoricum videntur discessisse, duas significari vitas contemplatiuam, & actiuam: ingredi homines intra se ipsos, cum contemplationi, egredi quodammodo extra se, cũ actioni vacant. Greg. hom. in Euãgelia 14. & Rupertus; ingredi esse in Ecclesiam per fidem introire, in quã qui ingressus est, pascua doctrinę inuenit, egredi autẽ de hac vita migrare, quod qui facit, fertiliora etiãnũ pascua inuenit vitæ beatæ. Satis apparet neutrũ esse genuinum sensum. Multo melius Chry. Theoph. & Euthym. tum ẽt duo Theodori Heracleen. & Mopsuest. & Cyril. in Gręcorũ Catena ingredi & egredi coniũctè sumpta nihil aliud, quàm securitatem quouis eũdi, quiduis pro Christi gloria agendi, patiendiq. significare, qualem in Apostolis fuisse legim⁹. Et vero Hebraica phrasis ingredi, & egredi id significat, versari, agere, officio suo fungi. *Exitus*, inquit, *tuus & introitus tuus mecum est in castris, & non inueni in te quidquam mali ex*

Vers. 16.

Quid sit ingredi, & egredi.

1. ep. Ioan. c. 2. v. 19.

Ingredi, & egredi, id est versari.

A *die, qua venisti ad me*, id est cum diu mecum in castris versatus sis, tamen nihil in te mali deprehendi, 1. Reg. 29. 6. &, *da mihi sapientiam, & intelligentiam, vt ingrediar, & egrediar coram populo tuo*, 2. Par. 1. 10. &, *Benedictus eris ingrediens, & egrediens*, id est in omnibus rebus, quas egeris: Hispan⁹ dixisset quibuscunque in rebus manũ posueris, Deut. 28. 6. &, *Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuũ*, Ps. 120. 8. Hęc interpretatio à Doctorib⁹ probari solet, sed quo min⁹ à me probetur, facit, quod animaduertam non de humanis cõmuniter actionib. sed de pastu agere, qui cum ea interpretatione nõ satis apte videtur conuenire, *Et pascua*, inquit, *inueniet.*

B Ergo quemadmodum dixi alio sensu vocasse ostium, cum dixit: *Qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro*, alio, cum seipsũ ostium appellat: ita etiã existimo alio sensu dixisse, *per me si quis introierit*, intelligit, si quis in me crediderit, si quis super me fundatus fuerit, (eadem enim sententia, diuersa vero metaphora se Christus ostium, & D. Paulus eũ *fundamentum* appellat) cum autem dicit, *ingredietur, & egredietur* intelligit, *egredietur* ex ouili ad pastum, & *ingredietur*, id est à pastu se in ouile recipiet, sine vllo periculo, me pastore ducente, ac reducente. Nam quemadmodum cum dicit v. 3. verum pastorẽ ex ouili oues educere, non significat, vt illic docuimus, Christum

1. Corin. 3. 11. 12.

C homines extra Ecclesiã eiicere, sed intra ipsam Ecclesiã ex loco, in quo quiescunt, & recubãt, in aliũ ducere locũ in quo pascatur: ita hic cum dicit egredi, non significat exire ab Ecclesia, sed exire ex loco recubit⁹ in locum pastus: & cum dicit ingredi, nõ significat in Ecclesiã introire, sed ex pastu ingredi in locũ, vbi recubẽt. Recubare autẽ est à doctrina audienda, percipiendaq; quiescere, nec n. homines dies, noctesq; pascendi, id est docendi, monẽdi, exhortãdi sunt; aliquod habere debent requietis tempus, quo dormiant, quo ruminent, quo aliis ei necessariis reb. vacent. Ergo qui

D per Christum ingrediuntur, id est in illũ credunt, pascua, id est veram doctrinam inueniunt: qui per illum non ingrediuntur, nõ pascua salutifera, sed mortifera inueniunt: quia extra Ecclesiam salus esse non potest.

10. *Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat: ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant.*] Docet, quid inter suum, & eorum, quos ante fures appellauerat, consiliũ intersit. Illos quæsisse, quæ sua erant, nõ quæ ad ouium salutem pertinebant. Quales describit Ezech. c. 34. 2. 3. *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem au-*

E *tem meum non pascebatis.* Se contra non propter suam, sed propter ouium vtilitatem pastoris officium suscepisse. Quod dicit, *vt abundantius habeant*, Chrysost. Theoph. Euth. vterque Theod. August. & Beda exponunt, vt in hoc mundo vitam per gratiam habeãt, & in altero abundantius per gloriam, Cyrillus Alexandrinus in Græca Catena duas adhibet interpretationes, alteram, vt non solum vitam, id est gratiam habeant, sed *abundantius habeant*, id est multiplicẽ prętere copiam aliorum donorum Spiritus sancti: alteram, *vt abundantius habeant* per resurrectionem, quia etsi boni simul, & mali resurrecturi sunt, tamen soli

Quid est, vt abundantius habeant.

F boni absolute resurgere dicuntur, quia ad vitam resurgunt. Solet quidem ita Christus loqui, vt simulatque dixit se vitã daturũ, suscitaturum etiam dicat c. 6. 39. 40. 44. 54. Rupertus adhibet aliam, *vt abundantius habeant*, quam patres, de quibus in eandem sententiam Hebr. 11. 39. 40. scribit D. Paulus, *& hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.* Hi omnes auctores ita interpretantur, tanquã si legissent Græce περισσότερον, quod proprie est *abundantius*, com-

Digitized by Google

parationemq; significat: & propterea alii inter nos, & patres veteris testaméti, alii inter præsentem, & futuram vitam, alii inter bonorũ, & malorum resurrectionem putent comparationem fieri. Atque noster quidem interpres ita vertit, quasi legerit, *περισσότερον ἔχωσι*, sed nunc in omnib. Græcis codicibus est, *καὶ περισσὸν ἔχωσι, & abunde habeant*, quæ phrasis proprie significat esse pinguem, cum de hominum vita, victuq; agitur, quib. de reb. hoc loco agebatur, *Esca nos non commẽdat Deo*, inquit 1. Cor. 8. 8. D. Paulus, *nec enim si manducauerimus, abundabimus*, *περισσεύομεν*, id est pinguiores sumus, *neque si non manducabimus, deficiemus*. Hic igitur videtur esse sensus, vt vitam habeant, nec solũ vitã habeant, sed sanæ etiam, vegetæ & pingues sint, qua metaphora bonum, feliceque eorum, qui in ipsum credunt, aut præsentem, aut futurum statum declarat. Quod enim dicit, *vt vitam habeãt*, de vtraq; vita & præsenti per gratiam, & futura per gloriã intelligi potest.

11. *Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.*] Græce additus est articulus emphaticus vtriq; nomini, quo pastor ille vnicus significatur, qui solus oues erat de lupi faucibus liberaturus, *ὁ ποιμὴν ὁ καλός, Ego sum pastor ille bonus*. Accommodat ad se superiorem parabolam, probatq; se non solùm pastorẽ esse qualem supra descripserat, sed singulari etiam quadam ratione bonum illum, qui expectabatur, esse pastorem, qualis nemo alius fuerit, nemo futurus sit, qui animã suam pro ouib. suis ponat. Posuerunt multi alii pro ouib. non suis, sed Domini animas suas, posuerunt Apostoli, posuerũt prophetæ multi, ponebat quotidie, qui dicebat, *quotidie morior per vestram gloriam fratres*: &, *adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia*: sed nemo eo modo quo Christus pro ouib. animam suam posuit, vt sua eas morte redimeret. *Non dedêre martyres, sed accepêre coronas*, solent Aug. & Leo Magnus dicere. Ille ergo singulari modo, sicut supra ver. 8. se solum docuit non esse furem, ita nunc se solum docet verum illum, & bonum esse pastorem. Hic sensus cũ superiore parabolæ expositione cõgruit; atq; hoc, vt opinor, modo Chrys. Theoph. Euth. & vterq; Theod. quos illic auctores secuti sumus, hũc locum explanassent, si quæstionem attigissent. Sed solus attigit Aug. de cuius sententia mox dicturi sumus. Certe ita vt nos Rupertus in comment. interpretatur; putat n. eodem modo Christum dicere, *Ego sum pastor bonus*, quo dictum ab eodẽ alibi est *Nemo bonus nisi vnus Deus*. Queadmodũ ergo multi boni sunt sed nemo sic bonus, vt Deus: ita multi boni pastores fuêre qui animas et suas pro ouib. posuerũt, sed eo modo, quo Christ. bon. est pastor, animamq. pro ouib. suam posuit, nemo præter illum bonus fuit pastor; nemo qui animam suam posuerit pro ouib. suis. Atque in eandem sententiam Victor African. in professione fidei ad Hunericum Regẽ, & Idacius Clarus li. 3. aduersus Varimadum hunc locum citant, vt probent Christum verum esse Deum, quia eo modo bonus pastor appellatur, quo *nemo bonus nisi vnus Deus*. Cæterum Aug. tract. in Ioã. 46. & ser. 50. de verbis Domini, eũq. vt solet secutus Beda, aliter quæstionẽ explicat. Prophetas quidem, & Apostolos bonos, sed nõ distinctos à Christo fuisse pastores, membra n. erant corporis Christi. Sit hoc sane August. auctoritate probabile; illud tamen quod diximus per se est probabilius. Pronomẽ igitur illud *ego*, vim habet tacitã, quæ ad fures, de quibus ver. 8. dixerat, continet antithesim, quasi dicat, Omnes illi, qui ante me venerunt, fures fuerunt, atque latrones, ego solus sum pastor ille bonus, qui ad oues redimẽdas per Prophetas promissus, venturus expectabatur. Notarunt Leõtius & Aug. tria hîc à Christo pastorum genera distingui, fures, mercenarios, bonos: cumque ante probauisset se furem non esse, nunc probare non esse mercenarium, sed proprium ouium suarum pastorem, ideo animam suam pro illis ponere, quod non solent facere mercenarii. Atque hac etiam ratione superiorẽ quæstionem possumus explicare, prophetas, & Apostolos bonos, id est proprios, quemadmodum Christum, nõ fuisse pastores, quia non suarum, sed Christi ouium pastores erant. Cæterum eatenus boni, quod oues Christi non tanquam alienas sed tanquam proprias, suasque pascebant. De hoc pastore solo Christum loqui ex versu sequenti perspicuum est.

1. Cor. 15. 31
Colos. 1. 24.
Lib. 9.
Mar. 10. 18

12. *Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues.*] Tribus modis idem declarat. Idem n. est, *mercenarius*, &, *qui non est pastor*, scilicet bonus absolute, & simpliciter pastor, & qui non suas, sed alienas pascit oues, ac, *cuius non sunt oues propriæ*: is igitur, *videt lupum venientem*, *& dimittit oues*, *& fugit*. Vnam posuit speciem pro toto genere: per lupũ enim omne periculi genus intelligit, quod cum mercenarius imminere videt dimissis ouib. fugit, ne eodẽ ipse periculo comprehẽdatur. Cum enim non dominus, sed custos ouium sit mercede conductus, nõ vult pro alienis ouibus suam periculo vitã exponere. Solet non solum à lupis, sed etiam à leonibus, ab vrsis, à furibus, a latronibus, a militibus periculum ouib. imminere: sed in solis lupis posuit exemplum, quia id omnium est frequentissimum. Quod dicit, lupũ rapere, & dispergere oues, si ad oues Christi accommodatur, intelligendum est, quantũ in ipso pastore est, qui eas in medio periculo, & in faucib. lupi derelinquit, si non rapiuntur, si non disperguntur, non mercenarii, qui fugit, sed Christi boni pastoris, qui nunquam gregem suum deserit, fit diligentia. Christus n. est qui dicit, *& non rapiet eas quisquam de manu mea*: quod aut de solis prædestinatis intelligi oportet: aut, quod magis credo, solam Christi potentiam declarat, quæ tãta est, vt nemo vi de eius manib. oues possit extrahere. *Nunquid tolletur à forti præda?* inquit Isaias. Qui ergo rapiuntur, disperguntúrque, non Christi aut negligentia, aut impotentia: sed propria voluntate, & mercenariorum pastorum ignauia rapiuntur. Lupi hæretici, sunt præsertim Caluiniani homines fraudis, & crudelitatis pleni, quę res potissimũ duę maxime propriç sunt lupis. Disputat hoc loco, & sermone de verbis Dom. 50. D. Aug. quomodo omnes Apostoli, cæteriq; Ecclesiæ pastores vno excepto Christo mercenarii nõ fuerint, cũ nõ suas, sed alienas, id est Christi oues pauerint. Nec n. dictũ esse Petro, Pasce oues tuas, sed, *Pasce oues meas*. Multa ille de hac re & copiose disserit. Sũma est, inter eos ipsos, qui Christi oues pascunt, alios esse, qui nõ propter mercedẽ, etiamsi mercedem recipiant, sed propter Christum ipsum, & propter ouium salutem pascunt, hos bonos esse pastores, quia etsi non proprie suas, tamẽ tanquã suas oues pascunt, ita vt pro illis, quemadmodum pro suis animam ponant, qualis ille erat qui dicebat: *Ego autem libentissime impendã, & superimpẽdar ipse pro animab. vestris*. 2. Cor. 12. 15. Hos, inquam, nõ mercenarios, sed veros esse pastores, verum à Christo pastorum principe non censeri esse distinctos. Alios propter solã, aut præcipue propter mercedẽ oues pascere, qui, vt ait D. Paul. *quæ sua sũt quærũt*, eos esse mercenarios, qui cũ vidẽt veniẽtem lupũ, fugiunt. In eandem sententiam scribit Greg. ho. in Euangelia 14. *Non pastor*, inquit, *sed mercenarius vocatur, qui non pro amore intimo oues dominicas, sed ad temporales mercedes pascit. Mercenarius quippe est, qui locum quidem pastoris tenet, sed lucra animarum nõ quærit.* Basis hic locus est eius disputationis, quæ & nunc inter Theologos ver-

Lupus pro quouis periculo hic ponitur.
Inf. 5. 28.
c. 49. 24.
Lupi hæretici, præsertim Caluiniani.
An Apostoli mercenarii fuerint.
Inf. c. 21. 17
1. Pet. 5. 4.
Philip. 2. 21

Digitized by Google

Quatenus pastori fugere liceat. fari solet, & inter magnos olim auctores versata est, quatenus pastori liceat ingruente persecutione, aut alio periculo fugere. Tractata res à Tertulliano in li. de fuga in persecutione, ab Athanas. in apologia pro fuga sua, à Gregorio Naz. & aliis, sed ab Aug. diligẽtissime propria de hac re ad Honoratum epistol. 180. Hoc tenendũ pastori relictis sine vllo saltem vicario pastore ouibus nũquam fugere licere: etiãsi ille quæratur solus, nisi ad breuissimum fortasse tẽpus, ita vt, nihil interim, aut prope nihil detrimenti oues passuræ sint. Cũ autem solus quæritur pastor, & prospectum aliunde ouibus est, licere illi fugere. Cum aut ouium tãtũ, aut ipsi cõmune cũ ouib. periculũ est, nõ licere.

13. *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus.* Gr. οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, *non est illi cura de ouibus.* Non quod nulla illi cura sit, sed quod non tanta, quàm de vita sua. Recte Gregorius hunc locum explicat ho. in Euangelia 14. *Sola causa est, vt mercenarius fugiat, quia mercenarius est. Ac si aperte diceretur: stare in periculo ouium non potest, qui in eo, quod ouibus præest, non oues diligit, sed lucrum terrenum quærit. Dum enim honorem amplectitur, dum temporalibus commodis lætatur, opponere se contra periculum trepidat, ne hoc quod diligit, amittat.*

14. *Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ.*] Repetit eandem sententiam, non solum vt magis affirmet: sed etiam vt ad se omnes conditiones, quas supra posuerat, accommodet, indeq; probet se bonum esse pastorẽ repetita sententia, vt ait Leontius. Dixerat v. 3. bonum pastorem ita oues suas nosse, vt eas nominatim vocare possit: ita ab ouibus suis cognosci, vt non solũ ex visu, sed etiã ex sola voce intelligãt verum esse pastorem. Docet hæc omnia sibi cõuenire, nam & se cognoscere oues suas, & ab illis cognosci. *Quomodo Christus cognoscit oues suas. Persius Sat. 3.* Cognoscere autem se oues suas dicit, eõ no tãtum modo, quo solent pastores oues suas noscere, externis videlicet signis, figura, colore, magnitudine, sed eo modo, quo nemo cognoscere potest præter Deũ, intrinsecus, *intus, & in cute*, vt ille dixit. Loquebatur enim in magna hominum multitudine, volebatque significare se recte scire, qui essent, qui in se crederent, qui non crederent. Multi se oues Christi esse fingunt, quas ipse nouit non esse ex ouibus suis. Non ergo necesse est ad prædestinatos sentẽtiam restringere, quẽadmodum Aug. & Beda faciunt. Neque cognoscere interpretari, pro approbare, quod faciũt pleriq; etiã interpretes. Non enim dixit Christus, ego cognosco absolute, sed *ego cognosco oues meas*, id est scio, qui sint oues meæ. Etsi alteram interpretationem minime contemno. *Scire, tanquam suum cognoscere, & approbare in scriptura plerumque significat.* Scio n. ita Deũ solere loqui, vt scire dicatur, quod tãquã suũ agnoscit, quod approbat, quod amplectitur. Ps. 1. 6. & 36. 18. & Mat. 7. 23. & 25. 12. & infra c. 13. 18. & ad Tim. 2. 19. Alio ergo modo Christus oues suas cognoscit, alio oues illũ. Ille cognoscit oues suas diuinitatis oculis, oues eum cognoscunt oculis fidei. Cyrill. & Theodor. Heracleotes vtrunq. referunt ad Christi erga oues suas beneficia, quib. ille dandis, illæ accipiendis cognoscunt. Sed quod diximus, est probabilius. Valet igitur hic locus aduersus Arianos, quia Christus quæ propria sunt Dei, sibi affirmat cõuenire. Nõ inscite Theoph. adnotauit prius dixisse Christũ, *cognosco oues meas*, quàm, *cognoscunt me meæ*, quia Deũ cognoscere nõ possumus nisi prior nos ille cognouerit. Quærunt autem Chrys. & Euthy. cur hic Pharisæi nõ responderint, *Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum*, vt c. 8. 13 cum se ipse pastorem bonum appellasset. Respondent ita illic fuisse refutatos, vt ausi iterum non fuerint idem obiicere.

15. *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ouib. meis*] Chrys. Theoph. & Leontius ideo Christum hoc addidisse putant, ne quia dixerat, A *ego cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ*, aliquis existimaret nõ aliter se à Patre, aut à se Patrẽ cognosci, quã ipse ab ouibus suis, aut à se oues cognoscerentur. Itaque nõ existimant hanc ab illa pendere sententia, neque comparationem inter alias personas, quàm inter Patrem, & Filium fieri. Melius Cyrillus in Græcorum Catena existimat duas sẽtẽtias, duasque comparationes esse cõnexas, vt sensus sit, *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*: ita, *ego cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ*: quemadmodũ c. 6. 57. dixit, *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Docet aũt Cyr. nihil aliud tota hac cõparatione ex duabus cõposita significari, quam B quemadmodum ipse patri suo proprius erat filius, & pater sibi proprius similiter pater: ita oues suas proprias sibi esse, & se vicissim illis propriũ esse pastorẽ. Recte quidẽ: sed malĩ dicere cognitionẽ, amorẽ, curãq; declarari: ita se oues suas cognoscere, ita amare, ita earũ curã gerere, queadmodũ se Pater cognosceret, amaret, curæ haberet: & ita se ab ouib. suis cognosci, quẽadmodũ à se Pater suus cognosceretur. Probabile quidẽ est quod interpretes quidã monuerũt, nõ significari per hanc cõpositã cõparationẽ æqualitatẽ, sed similitudinẽ, quẽadmodũ cũ alibi dicit, *vt sint vnũ, sicut & nos vnum sumus.* Et, *estote perfecti sicut pater vester cœlestis perfectus est.* *Hac comparatione non æqualitas, sed similitudo declaratur.* C Probabile inquã, hoc est, sed non necessariũ. Cũ. n. Christus dicit, *Cognosco oues meas*, loquitur vt Deus: cũ dicit, *nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*, loquitur de se vt homine. *Inf. 17. 21. Mat. 5. 48.* Ita æqualitas est. Nã quemadmodũ Christus tanquã Deus oues suas nouit, oues aũt ipsius tanquã homines illum vicissim cognoscũt: ita Pater Filium, vt Deus hominem nouit, & Filius vt homo Patrem suum recognoscit. & Deũ suum sicut & nos appellat. *Ascẽdo*, inquit, *ad Deũ meũ & Deũ vestrũ.*

Et animam meam pono pro ouibus meis.] Non videntur hæc verba cum præcedentib. satis cohærere. Cæterũ D recte cohærebunt si nõ ad prima verba huius eiusdẽ versus referantur: sed ad illa, quæ ver. 14. præcesserũt, *Inf. c. 10. 17.* *Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ, & animam meam pono pro ouibus meis.* Sic enim continua oratione dixisset Christus, nisi comparationem illam sui, & Patris adhibere voluisset: sed cum eam adhibere vellet necessario interrumpenda fuit oratio vt postquã dixit se oues suas noscere, atq. ab illis nosci, intersereret suam, Patrisq. cognitionẽ, in qua faciẽda cõparatio erat: deinde adderet ad complementum prioris membri, *& animã meam pono pro ouibus meis.* Admonuit Leontius verbum illud, *pono*, voluntariam, E non coactã mortem designare, quod ipsum videtur Euth. indicare: idque Christus ipse paulo post declarat v. 18. *Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso.*

16. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient.*] Hoc putat Leontius Christum addidisse, vt ostenderet se non tãtum Iudæorum, quibuscum loquebatur, sed etiam omnium gentium Regem esse, atq. pastorem: gentes enim alias oues vocat. Rupertus vero ideo dixisse, vt indicaret se non indigere Iudæorum fide etiamsi illi non credant: alias se habere oues, quas sit in idem ouile adducturus: ditiorem se esse, quàm illi putent. F Supra docuimus, quo sensu alias vocat oues, quæ nondum oues erant non solum propter prædestinationẽ: nec n. solos prædestinatos, vt August. & Beda volunt, sed quia aliquãdo oues futuræ erant, oues per anticipationem appellat. Cum autem dicit, *quæ non sunt ex hoc ouili*, indicat aliud esse ouile præter id, de quo loquebatur. Ouile enim vocat multitudinem hominum iisdem legibus viuẽtium. *Ouile quid vocet.* Qua ratione totus Iudæorum populus vnum erat ouile: omnes vero Gentiles alterum: quia etsi non omnes gentes iisdem

Digitized by Google

prorsus viuebant legibus,tamen in hoc omnes errore conueniebant,quod multos haberent Deos. Quare à Iudæis distinguebantur, vnumque alterũ ouile efficiebant. Eas igitur oues dicit oportere se adducere ad idem ouile,id est efficere, vt Deorũ multitudine relicta vnum cœli,ac terræ colant Deum,& non quidem iisdem, quibus ante Iudæi, sed iisdem,quibus illi,qui ex Iudæis in se crediderint, legibus Euangelij viuant. Notant Leontius,Chrysostomus, & Theophylact. dictionem illam,*&*,cum dicit, *& illas oportet me adducere*

Mat.15.24.

significare etiam Iudæos adducendos: vtrosque enim & Iudæos,& Gentiles errare, vtrosque tanquã oues sine pastore esse dispersos, vtrosque in aliud quoddam ouile vnum,quam in quo ante erant adduci oportere. Monent quoque Chrysost. & Theoph. verbum *oportet*,non necessitatem, sed quid futurum esset significare; quanquam nihil ego incommodi video.si necessitatem significet, non illam quidem absolutam,quam Theologi vocant,sed necessitatem ex hypothesi,*oportet me adducere*,vt saluæ sint,alioqui perituræ,aut,*oportet me adducere*, vt omnib. partibus officii mei satisfaciam. Nam etsi dixi me aliquando non venisse,*nisi ad oues, quę perierunt, domus Israel*, intelligebam me illis solis meam præsentiam exhibiturum esse;cęterum & alias, si non per me ipsum certe per Apostolos meos *me oportet adducere. Et vocem meam audiẽt*, id est vt vocem meam audiant,vt doctrina mea fruãtur,qua extra ouile,ad quod eas adducturus sum, frui non possunt, aut, *vocem meam audient*, id est mihi credent,non erunt vobis similes, qui cum in ouili inter oues istis credere non vultis, vt Iudæorum duritiem, & incredulitatem oblique notet.

Et fiet vnum ouile, & vnus pastor.] Rumpetur per me intermedia maceries, quæ nunc hæc duo Iudæorum, & Gentilium diuidit ouilia, & ex duobus ouilibus v-

Rom.10.12
Galat.6.15

num fiet;quia non erit Iudęus, neq; Gręcus, circumcisio,neque prępucium, *sed noua creatura*.Indicat prius, aut plures, aut nullum Iudæorum, & gentium fuisse pastorem. Non quod nõ vterque populus diuina regeretur prouidentia:sed quod,si cum Euangelico cõparentur statu, errasse ante sine pastore viderentur. Propterea etiam Iudæis Deus, cum sub lege Moysis viuerent,pastorem,id est Christũ promittebat, quasi tunc pastorem non haberent, Ezech.34. 23. & 37. 24. Plures vero pastores habuisse, quia Iudæi à Moyse, gentes à Diabolo,in cuius erant potestate, pascebantur. Fore vt ante mundi consummationem omnes simul Iudæi & gentes Christiani fiant, itaque vnum sit ouile, & vnus pastor, error est ex hoc loco natus pessimo interprete vulgo. Nec enim sensus est,omnes esse in Christum credituros,& venturos ad Ecclesiam: sed inter eos,qui ex Iudæis,& eos, qui ex Gentilibus credituri sunt nullum fore discrimen: rumpendam esse maceriã, quæ antea eos duos populos diuidebat; Christum lapidem angularem, vt Augustinus interpretatur,futurum esse. Quod non ante finem mundi faciendum expectatur, sed iam factum cernitur.

Quis sensus horu verbo um fiet vnum ouile. & vnus pastor.
Ephes 2.14
Isa.28.16,
Ephes.2.20
1.Pet 2. 6.

17. *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam.*] Putant Chrysostom. & Theophylactus ideo hoc Christum subiecisse,vt ostẽderet se non esse seductorem, corruptoremq; animarum, quemadmodum illi existimabant. Tantum abesse, vt eiusmodi sit,vt eos potius tantopere amet, vt pro eis animam suam ponat,ideoq; à Patre suo diligatur. Cyrillus vero in Catena Græca,vidisse tanquã Deum Iudæorum cogitationes,ridẽtium apud se, quod se pro ouibus moriturum diceret: probare his verbis id se non vana iactatione dicere, testem sibi Patrẽ esse,qui se propterea diligat, quod pro ouib.suis mortem sit obiturus. Mihi probare videtur voluisse se officiũ il-

lud pastoris non vsurpasse,sed à Patre iniunctũ suscepisse:

A

nec stolidam esse temeritatem, quod pro ouib. suis mori velit,id sibi à Patre præceptũ esse, vt declarat versu sequenti:& propterea se à Patre diligi,quod eius præceptum seruet. Omnes consentiunt auctores Christum hîc tanquam hominem loqui. Sed quærũt Chrysostom. Cyrill. Leontius, Theophylact.& Euth. quomodo etiamsi tanquam homo loquatur, dicat se propterea à Patre diligi,quia animam suã pro ouibus suis positurus erat,quasi eum ante mortẽ non dilexerit Pater, aut delecturus non fuisset, si animam suam pro ouibus non posuisset? Duobus modis respondent Cyrill. Leontius,& Theophylact. dicunt sensum non

B

esse,tunc primum diligere cœpisse, cum animam suã pro ouibus suis posuit, sed cũ ante diligeret Pater Filium, videretq; deinde paratum pro ouib.suis mori, agnouisse in eo veluti naturalem Patris characterẽ, quod quemadmodum Pater, ita etiam ille oues diligeret;itaq. magis,ac magis quasi vinculis quibusdam similitudinis tractum eum dilexisse. Eodẽ redit,quod Euthymius,& alii dicunt non significare se ante, aut alias ob causas à Patre non diligi, sed ob eã diligi, isq. verus est sensus. Difficilius est,quod addit,*Vt iterum sumam eam*, difficultas vero omnis in illa vna particula, *Vt*.posita est. Quam qui finem dilectionis faciunt, vt

C

sensus sit propterea Filium a Patre diligi,vt animã suã pro ouibus suis ponat, ne audiendi quidem esse videntur. Cyrillus in Græca Catena sic interpretatur, propterea Pater diligit me, quia non solum pono animã meam pro ouibus meis, sed etiam, quia iterum sumo eam,id est,non solum, quia morte mea oues meas libero sed etiam quia resurgendo viuifico, *Traditus est*, inquit D.Paul.*propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram*. Theodorus vero Mopsuest. & *Rom.4.25.*
Euthym. scribunt eam dictionem hoc loco non causam,sed quod futurũ est,significare, quod multis sæpe exemplis docuimus. Atq; hoc probabilius:vellem

D

tamen explicassent,quam ob rem Christus hoc ipsum adiecisset. Mihi itaquam expositionem illius verbi, *pono*,videtur addidisse. Hoc enim ipsum significat animam ponere,non solum sponte mori,vt Augustin.& Leontius obseruarunt,sed vt ego existimo, ita mori, vt paulo post ad vitam sit rediturus; quẽadmodum dicimur vestem ponere, quam ita exuimus, vt paulo post simus resumpturi. Quia ergo sæpe dixerat se animam suam pro ouib.positurũ esse, ne quis intelligeret aut coacte,aut ita certe moriturũ esse,vt mors illi, *Rom.6 9.*
sicut ait,D.Paul.dominaretur, id est, vt non amplius

Quid sit animam ponere.

E

resurgeret, subiecit explicationem verbi,*Ego pono animam meam,vt iterum sumam eam*. Vbi & pronomen, *Ego*, vt D.August.animaduertit,emphaticum est. *Cum magno,inquit,pondere dictum est,ego, quia ego, inquit, pono animam meam. Ego pono. Quid est ego pono? Ego, inquit, illam pono. Non glorientur Iudęi: sæuire potuerunt, potestatem habere non potuerunt, Sæuiant quantum possunt: si ego noluero animam meam ponere, quid sæuiendo facturi sunt?* Nonnulli quærunt pro quo anima sumatur, cum dicit Christus, *Ego pono animam meam*, pro altera parte hominis, quæ anima vocatur,an pro corporali vita,quæ & ipsa Hebraica phrasi anima dici solet? Augustinus,& Beda

Tract. 47.

Quid hoc loco anima significet.

F

pro altera hominis parte sumi putant, indeq. Apollinaris hæresim refellunt,qui Christum humanam animam negabat habuisse, quod & Theophilus Alexãdrinus facit in 1.epistola Paschali, & Theodorus Heracleen.in Gręca Catena. Posuisse autẽ eam Christum nõ quatenus Deus,sed quatenus homo erat, quia anima etiam in morte semper cum diuinitate coniuncta fuit,sed ab humano corpore separata:eam tamen potestatem animam suam ponendi, iterumque resumẽdi à diuina persona Christum habuisse. Alii pro tota

Digitized by Google

vita humana poni malunt, quam Christus & tãquam homo, & tanquam Deus posuerit, atque resumpserit. Mihi non magnopere videtur interesse, hoc, vel illud dicas. Nam propterea vitam ipsam animam appellamus, quia vita in coniunctione animæ cum corpore consistit; itaque, cum vitam ponimus, animam ponimus.

18. *Nemo tollit eam à me.*] Explicatio est superioris sententiæ, nec longo indiget commẽtario. Nam quæstio illa, quam quidam proponunt, non est difficilis. Si animam ponere, inquiunt, est mori, occidere, erit animam tollere. At occiderunt Iudæi Christum, animam igitur eius sustulerunt. Occiderunt illi quidem Christum, sed volentem; ideo animam ab eo non sustulerũt, quia tollere vim, coactionemque significat. Quod dicit, *Hoc mandatum accepi à patre meo*, cur addiderit, supra causam indicauimus, vt doceret se nõ temere officium illud pastoris, & animam suã pro ouibus ponendi vsurpasse: nihil enim se in ea re facere quod non solum consentaneum Patris voluntati, sed etiam ab eo præceptum sit: etsi Cyrillus, & Theoph. alias afferunt: loquitur autem vt homo, cum se à Patre mandatum dicit accepisse. Itaque ex hoc loco & diuina, & humana Christi natura recte probatur: diuina, quia solius est Dei potestatem habere ponendi animam suam, vt Cyrillus in Catena, & Idacius differunt lib. 3 aduersus Varimadum, & Cerealis Episcopus in li. aduersus Maximum Arianorum Episcopum. Humana vero cum & veram se animam habere dicit, & à Patre mandatum accepisse. Lego in Græcorum Catena Ioannis Grammatici in hunc locum explicationem non satis, vt videtur, Catholicam, Christũ potestatem hanc animam suam ponendi, atque resumendi, etiam vt Deum, à Patre accepisse.

Diuina & humana Christi natura ex hoc loco probata.

19. 20. 21. *Dissentio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos.*] Docet Euangelista, quid Christus sua illa profecerit disputatione, si non omnes auditores, sed pauci, aut nulli fortasse crediderunt: (nec enim id declarauit) tamen in varias de illo sententias distracti sunt. Quod & ante acciderat in simili disputatione c. 9. 16. Hoc est quod hoc loco dicit *Iterum*. Quærunt Chrys. Theoph. & Euth. cur Christus nihil illis respõderit, qui se dicebant dæmoniũ habere. Tres afferunt causas, primam, quod iam ante respondisset, cum idẽ sibi obiiceretur, se dæmonium non habere c. 8. 49. Secundam, quod digni non essent responso, qui post tot miracula dicerent eum dæmonium habere; tertiam, quam solam Theophylact. attigit, quod maluerit per eos illis responderi, qui illis contradicebant, quasi per homines, qui omni carerent suspicione gratiæ.

22. *Facta sunt autem Encænia in Ierosolymis, & hyems erat.*] Prima hîc quæstio est, num hæc, quę modo narrat Euangelista, continuo acciderint post superiorem Christi disputationem. Non eodem die, nec eodẽ festo accidisse omnes quos legerim interpretes confitẽtur, & ex ipsis verbis Ioannis facile colligitur. Omnia, quæ ab initio capitis septimi vsque ad hũc locum cõmemorauit, in festo scenopegiæ id est tabernaculorũ acciderunt, vt ex c. 7. 2. manifestum est. Quæ autem modo sequuntur, ipse Ioãnes docet in festo Encæniorum facta fuisse. Intererãt autem inter vtrũq; festum duo vt minimum menses. Agebatur enim tabernaculorum festũ, vt illic docuimus, mense Septembri; Encænia autẽ Decẽbri, vt paulo post dicturi sumus. Itaque vt concedamus eodem hæc, & illa anno contigisse, duorum, vt minimum dicam, mensium spatium inter ea fuerit necesse est. Adde quod an eodem facta sint anno, nõ omnino constat: etsi est id quidem longe probabilius. Cum enim videamus Euangelistam studiose prosequi, quid Christus per singulos dies festos egerit, & inter ea, quæ in scenopegia, & in his Encæniis facta sunt, nihil narrauerit, credendum est nullum intercessisse festũ, intercessissent autẽ quatuor, si alio hæc anno contigissent, nempe Encænia alterius anni, Pascha, Pentecoste, & aliud festum tabernaculorũ. Porro ἑορτὴ ἐγκαινίων, *dedicationis festum* dicebatur, quasi dicas ad verbum, *festum renouationum*. Itaque qui ex Scriptura sacra Ciceronem faciunt, *Renoualia* reddiderunt: non animaduertentes *Renoualia*, renouationem, non dedicationem significare. Prudẽtiũs noster fecit interpres retinens Græcum verbũ, quod vt auctor D. August. adeo vulgare, & notum fecerat vsus Latine loquentiũ, vt qui nouam indueret vestem, Encæniare diceretur. Hactenus ergo constat festum alicuius dedicationis fuisse, qualia nunc in Ecclesia multa antiquo ritu celebrãtur. Sed cuius rei ageretur dedicatio, id inter omnes non constat. Nam Theodorus Mopsuest. existimat dedicationem fuisse totius vrbis Ierosolymitanæ: cum eius muri assiduis bellis & sub regib. Babylonis, & sub Antiocho labefacti, restaurati sunt. Alii auctores, quos legerim, omnes dedicationem fuisse templi. Sed ii ipsi dissentiunt: nam vt Leõtius, & Theophylact. referunt, alii existimarũt dedicationem templi Salomonis, quam ab eo li. 3. Reg. c. 8. factam legimus, hoc festo celebratam: quã opinionem Cyrill in Catena Gręca magis probat; Alii dedicationem factam, cum per Zorobabel templũ restauratum est, posteaquam ex Perside populus rediisset. 1. Esdræ. 6. 16. vt Chrys. Theop. Euth. Leõtius & Theodorus Heracleotes interpretantur, quod & Cyrillus probat. Alii, vt Rupertus, cum per Iudam Machabæum post bellum Antiochi profanatum templum dedicatum iterum est, aut altare potius nouũ holocausti, quod sacrificãdi causa construxerant. Is enim dies vt per singulos annos solẽnis ageretur. 1. li. Machab. c. 4. 59. constitutũ fuit; quo testimonio fit, vt hęc opinio, licèt pauciores habeat auctores, sit probabilior. Conuenit & tempus. Nam Ioannes hyemem fuisse dicit, & dedicatio illa vt ibidem traditur, mense Casleu facta est, qui Decembri respondebat.

Seb. Castalio.

Tract. 48.

Et hyems erat.] Non dubium, quin fuerit hyẽs, quia vt modò dicebamus, mense Casleu, id est Decẽbri ea dedicatio celebrabatur: sed quęri potest, quare id Euangelista notauerit. Theophylact. putat voluisse Euangelistam significare non longe tempus passionis abfuisse, cum iam esset hyems, & ineunte vere passus fuerit Christus: ideo frequentiorem eum in templo fuisse, quia sciebat parum sibi ad docẽdum temporis superesse. Quod idem videtur Chrysostom. indicare Cyrillus vero videtur existimare templum non fuisse superne tectum, porticum autem Salomonis tectã fuisse: ideo se Christum ex medio templo in porticũ recepisse, quia hyems erat, & aut frigus, aut pluuia: Euangelistam autem dicẽtem hyemem fuisse, causam voluisse reddere, quamobrem Christus in porticu Salomonis ambulauerit. Credo quidem ego eius rei causam reddere voluisse non tamen propterea quod templum tectum non esset: sed quod in templo ipso ambulare nollet: nec enim decebat; in porticum autẽ solebant homines & ambulandi, & cõfabulandi causa conuenire; in æstate quidem vt sub vmbra: in hyeme, vt in aprico essent. Augustinus, Beda, & Euthymius allegoriam sequuntur, hyemem fuisse, quia animi Iudęorum frigidi erant.

Festum Encæniorũ quo tempore celebratum.

23. *Et ambulabat Iesus in porticu Salomonis.*] Finito tẽplo porticum Salomon adiecit, vt 3. Reg. 6. 3. his verbis scribitur. *Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.* Eam fuisse porticum Salomonis appellatã omnes fere auctores

Digitized by Google

Cur porticus Salomonis dicta.

tradũt:Sed cur porticus Salomonis vocata fuerit nec consentiũt,nec videntur rationem vllam afferre posse satis congruentem. Nam qui dicunt Salomonis dictam fuisse,quòd in ea stetisset Salomon,cum templũ dedicauit.3.Reg.8. quique diuinant ibi Salomonem, dum fierent sacrificia,solitum orare; & qui ibi columnam posuisse æream,nec satis coniecturam suam probant,& si probarent, coniectura ipsa non satis eorum probaret opinionem. Nam vt fingamus ita esse, quæ illæ rationes sũt,vt porticus illa Salomonis vocaretur? itaque probabilius mihi sentire videntur ii,qui Salomonis porticum eam fuisse putant, quam Salomon multo post ædificatum templũ ad partem Orientalẽ complanato montis cliuo,qui templo imminebat,adiecit,vt Iosephus li.6.de bello Iudaico c.6.auctor est: quam ideo Salomonis dictam fuisse credendum est, quia idem populus in aliis templi partib.fecerat; itaq; vt ea à cæteris distingueretur,Salomonis porticus appellabatur: siue diruto templo ea pars, quia extra tẽplum erat, integra mansERIT: siue post reditum ex Perside aliam eodem loco priori similem Iudæi ædificauerint,quæ antiquum nomen retinuerit.

24. *Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei, Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus dic nobis palam.*] Nacti commodissimam occasionem Iudæi, quod viderent eum in porticu Salomonis, id est vbi magna hominum frequentia erat,ambulantem, vt si se Christum esse responderet,quamplurimos ad eum accusãdum haberent testes,circundant, & quæstionem illi proponunt. Hãc vim habet dictio illa, *Ergo*. Iudæos,vt opinor,Euangelista vocat,non populum, sed Iudæorum principes,sacerdotes, Scribas & Pharisæos, qui Christũ insectabantur, vt c.7.35.Circundederunt autem eum,aut vt discipuli magistrũ, vt se eius discipulos esse fingerent:aut sicut lupi agnum, ne quà posset euadere. Christus enim erat qui Dauidis dicebat ore, *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens, & rugiens. Circumdederunt me canes multi, consilium malignantium obsedit me.* psal.21.13,14.17.& *sermonibus odii circumdederunt me.* psalm.108.3. & *circumdederunt me sicut apes, & exarserunt sicut ignis in spinis*, psal.117.12. *Sermonibus* enim *odij* Christum circundant, cùm interrogant, *Quousque animam nostram tollis: si tu es Christus, dic nobis palam*: nec enim discendi,sed calumniandi causa id interrogant, inquiunt Chrysostomus,Theophylactus, Leontius, & Euthymius. Volebant,vt apparet, vt palã profiteretur se esse Christũ,vti materiam inde haberent accusandi eum,quòd Regem sese fecisset. Christum enim Regem futurum credebant. Huc & singuli actus,& singula verba tendere videntur. Primũ,quod eũ circundant siue discendi cupiditatem assimulantes, siue vt quidquid responderit æquè audire omnes possint: & quod dicunt, *Quousque animam nostram tollis?* qua phrasi non solum significare mihi videntur dubio se, & veluti suspenso esse animo, quemadmodũ omnes interpretantur: verum etiam magnopere se optare, vt ipse sit Christus:tamen nondum credidisse, quod nondum ille satis aperte dixisset,nũ Christus esset, an non. Tũc enim suspensi nobis esse videmur, cũ quod optamus non satis certò tenemus. Græce eodem sensu dixit *αἴρειν*,quo Latine suspensos habere. Quod autem dicũt, *Si tu es Christus, dic nobis palam, παῤῥησίᾳ* libere, sine metu:nihil enim magis optamus, quàm vt tu sis Christus, sed expectemus vt tu ipse id nobis dicas:dant illi animum,vt libere loquatur, vt se palam Christum esse profiteatur: stultam Chryso.& Theoph.quæstionem vocant. Cum enim alibi dixissent; *Tu de te ipso testimoniũ perhibes, testimonium tuum non est verum.* c.8.13.nũc volunt, vt ipse de se testimonium perhibeat.

25. *Loquor vobis, & non creditis; opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me.*] Propterea nolo vobis palam dicere,quia cùm dico, mihi non creditis. Docebo ergo vos factis,non verbis. Cõsiderate opera mea,ea vos abũde docere poterũt quis ego sim. Magna vero cauet diligẽtia,ne se à Patre alienum esse ostendat,quo plus facta sua auctoritatis habeant. Propterea nõ absolute dixit,opera quæ ego facio,sed *opera, quæ ego facio in nomine patris mei*, id est Patris decreto,auctoritate,voluntate.

26. *Sed vos non creditis, quia non estis ex ouib. meis.*] Docet causam,cur illi sibi non credant, non in se, sed in ipsis esse:nõ enim,quod ipse nõ satis aperte loquatur, sed quòd illi ex ouiũ suarũ non essent grege, idcirco non credere. At quid est oues eius esse, nisi in illum credere? Nihil prorsus aliud,vt supra docuimus. Si ergo ouẽ Christi esse est in illũ credere, idem valet, *Vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis*, ac si diceret, Vos non creditis,quia non creditis. Si Augustini,sequeremur opinionem,qui solos prædestinatos oues vocari putat, facile responderemus,non idem esse credere,& ouem esse Christi; multos enim esse oues, qui nondũ credunt,quia prædestinati tamen sũt, oues appellari: & multos credere,qui oues non sint, quia prædestinati nõ sunt. Sed quia supra docuim⁹ ouem esse Christi,nihil esse aliud,quàm in illum credere, alia nobis solutio quærenda est. Oues igitur hîc appellat per anticipationem,vt cũ supra dixit, *Alias oues habeo,quę non sunt ex hoc ouili*, vbi eos omnes vocauit oues,qui quãuis nondum crederent, ita tamen erãt comparati animo, vt facile essent,si eius doctrinam audissent, credituri. Hoc nũc Iudæis exprobrat, quod ex eorum numero non sint,quòd tam duro, & tam obstinato sint contra veritatẽ animo,vt ne inter futuras quidem oues suas numerari possint, ideoque non credant. Itaque huc omnis sententię summa redit, propterea eos non credere,quia nolunt,& quia maligno in se sunt animo.

27. *Oues meæ vocem meam audiunt.*] Perinde est, ac si diceret,si oues meę essetis,vocẽ meam audiretis; quia, *oues meæ vocem meam audiunt*: quemadmodum si argumentaretur, Omnes oues meæ vocẽ meam audiunt: vos non auditis, ergo oues meæ non estis. Quod ante dixerat credere, dicit nunc,vocem audire. Quid autem sit oues pastoris vocem audire, & eum sequi ver.4.explicatum est.

28. *Et ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.*] Ita eos refellit Christus, inquit Chrysostom. quòd se non audiant atque sequantur, vt simul cupiditatem illis iniiciat se audiendi,atque sequendi, dum docet,quàm incomparabile consequantur lucrum qui se audiunt,sequunturque;dare enim se illis vitam æternam, quo nullum maius bonum cogitari potest. Vitam autẽ æternam,plerique intelligunt illis in hac vita per gratiam,& in spe dari,in altera re ipsa per gloriam. Cyrillus in Græca Catena ad resurrectionem refert:quia etsi omnes homines boni malique resurrecturi sunt,tamen boni vitam,mali mortem potius per resurrectionem accepturi. Hanc autem illis Eucharistiæ perceptione virtutem dari,quemadmodum cap.6. disputauimus. Quod dicit, *Et non peribunt in æternum*, Augustini sententia, qui de solis hæc prædestinatis interpretatur, facile est:nec enim prædestinati in æternum perire possunt:nostra opinione, qui de omnibus ouibus, id est de omnibus qui in Christũ credunt,exponimus, aliquanto difficilius. Cæterum si intelligamus Christũ de se,deque ouibus suis loqui, non quantum in ipsis, sed quantum in se est,& de ipsa per se natura doni, difficile non erit. Ipse.n.quantum in se est,vitam ęternam dat ouibus suis, nec vlla earum in æternum peribit.

Quomodo oues Christi non pereunt in æternum.

pastoris culpa: si quæ pereunt, culpa sua pereunt. Gratia etiam, quam Christus in hac vita ouib. suis dat, natura sua satis est, vt eos in vitam æternam ducat; si qui non perueniunt, ideo non perueniunt, quia sua culpa sequi nolunt. Deniq; nõ video, cur hoc difficilius videatur, quam quod ca. 3. 16. dixit, *vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Nam quemadmodũ illic credentibus promittitur vita æterna, quia si fecerint, quod in se est, vitam æternam cõsequẽtur: ita hîc promittitur ouibus, id est, iis, qui credunt. Eodem modo, quod sequitur intelligendum est, *Et non rapiet eas quisquam de manu mea.* Quibus verbis nihil aliud quàm potentiam suam declarat, quantũ in se est, oues suas non esse perituras, neminem fortiorem esse se vt eas de manu sua possit eripere, si pereũt, sua ipsarum volũtate, non ipsius infirmitate perire. Potentiam manum appellari nemo nescit, & Cyrillus, Leontius, & Theophylactus monuerunt. Probat autem Christus his verbis, vt Theophylactus ait, quod ante dixit non esse oues suas in æternũ perituras, quia nemo eas de manu sua poterit eripere: quod nostram confirmat interpretationem, sic enim intellexerat oues suas perituras non esse, vt nimirum alterius se potentioris, aut sua impotentia, quia nemo se fortior esse pollet. Itaq; nihil aliud voluit significare, quàm satis se esse forte, satis potentem, vt oues suas in vitam æternam posset inducere, vt omnia ab illis pericula amoliretur. Putat autem Euthymius allusisse Christum ad Pharisæos, & cæteros Iudæorum principes, qui de ipsius manib. oues rapere conabãtur, id est eos, qui in eum credebãt, ab eo abalienare, & è synagoga eos eiicere, qui eum Christum esse confiterentur. c. 9. 22.

Manus Christi eius potentia.

29. *Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo potest rapere de manu patris mei.*] Antequam de sensu disseramus, constituenda lectio est. Tertullianus in li. contra Praxeam. Hilarius li. 7. de Trinitate, Ambros. lib. 3 de Spiritu sancto cap 18. Augustin. Beda, Rupertus, & omnes omnino Latini auctores quos legere vnquam potui, ita legunt, *Pater meus quod dedit mihi maius omnib. est.* Græci vero omnes codices, & impressi typis, & scripti manu, omnesque auctores Græci legunt ὁ πατήρ μου, ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί, *Pater meus, qui dedit mihi, maior omnibus est.* Quod si remotis auctoritatib. lectionem cum lectione conferamus, non dubitauerim Græcam Latinæ praeferre. Primũ, quia sensus & melior est, & facilior. Deinde quia manifestum est Christum argumentari, probetq; neminem posse de manu sua, oues suas rapere: quod quo modo faciat, Græca lectione perspicuum est: apparet enim argumentũ: Pater, qui dedit eas mihi oues, maior, potentiorque omnibus est: Ergo nemo potest de manu eius eripere; atqui *ego, & Pater vnum sumus*, ergo nemo de manu mea potest rapere. Quo autem modo Latina lectione argumentetur, prorsus non apparet. Præterea si voluisset Christus dicere, quod sibi Pater dedisset, maius omnibus esse non dixisset, *Pater meus quod dedit mihi*, sed, quod dedit mihi Pater. Denique quorsum dicat, pater qui dedit mihi, maior omnibus est, nemo non videt: quorsum autem dixerit, *Pater quod dedit mihi, maius omnibus est*, non facile quisquam viderit. Tamen quia vtraque lectio hæc apud Græcos, illa apud Latinos recepta est, vtraq; explicanda. Quis Græcæ lectionis sensus sit modò indicauimus, atq; eodem sensu omnes Græcorum interpretes exponunt. Existimant autem Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. & Leõtius propterea hoc de patre suo Christum addidisse, ne eam potentiam, quam se habere dixerat sibi soli arrogare, nec in Patrẽ referre videretur. Cyrillus vero contra, vt doceret se non esse nudũ hominem, sicut illi existimabant, ideoq; irridebant, quod

A diceret neminem posse de manu sua oues eripere; ne mirentur, ne rideant, se enim virtutem, & dexterã esse Patris. Quærit idẽ Cyrillus cur dicat oues sibi a Patre datas esse, cum ipse Deus cum sit, sine cuiusquam dono omnium creaturarum dominus sit. Respondet Patrem Filio dedisse oues id est curam earum, quam & ipse habebat, illi reliquisse, quia *vita erat*, vt vitam illis daret. Aliter etiam respondet Christum & Deũ, & hominem esse: vt Deum oues dare, vt hominem accipere. Latinam autem lectionem sic quidam interpretantur, *Quod dedit mihi Pater maius omnib. est*, id est Ecclesia, quã mihi regendam tradidit oues, quas pascendas dedit, maius quiddam est, id est carius, plurisque

Quomodo Filio Pater oues dederit Ioa. c. 1. 4. inf. c. 14. 6.

B faciendum, quã quiduis aliud. At quid id facit, vt nemo de manu eius possit rapere? Tertullianus Hilarius, Ambros. Augustin. & Beda, ad naturam, potestatemq; diuinam referunt, quam Pater Filio gignendo dedit. Ea enim natura, atque potestas maior omnibus est, id est nulla natura, nulla potestas cũ illa comparari potest, ideo nemo potest oues rapere de manu eius. Atq; hoc eodem modo Conciliũ generale Lateranen. interpretatur. Quę quidem interpretatio rem magis cõtinet. Sed animaduertit Rupertus inter diuinã, & humanam Christi naturam obscure comparationem fieri. Mirabantur Iudæi, quod Christus diceret, *non rapiet eas quisquam de manu mea*, putantes solum esse hominem, nec quicquam in illo maius considerantes, quàm quod cernebant oculis: docere ergo Christum id quidem, quod illi in se videbant, quodque sibi mater dedisset infirmum esse, sed quod Pater dedisset, quodque oculis corporis percipi non posset, maius omnibus esse.

C

30. *Ego, & Pater vnum sumus.*] Sententia est Catholicorum, & Arianorum diuturna disputatione nobilissima. Primum videndum, quorsum adiecta. Secundum quidem lectionem Græcã superioris versus manifesta causa est. Est enim, aut maior aut minor syllogismi propositio, *Ego, & Pater vnum sumus*, nemo põt eas rapere de manu Patris, ergo nemo potest rapere de manu mea. Dicit se, & Patrem suum eandem potentiam, id est eandem habere manum, vt Hilarius, Leontius, & Theophyl. exponunt; aut se manum, id est potentiam esse Patris, vt Cyril. ait. Secundum autem Latinam lectionem nõ sunt hæc verba ad illa referenda, *Pater meus quod dedit mihi maius omnibus est*, sed ad illa *Et non rapiet eas quisquam de manu mea*, & ad illa, *Et nemo potest rapere de manu patris mei.* Quod si fiat, recte cõuenient. Quod attinet ad loci sententiam, nota est inter veteres Catholicos, Arianosque contentio, quæ in eo versabatur, quid nomen illud, *Vnum*, significaret, Catholici quidem omnes essentiam dicebant significare. Itaque omnes, qui contra Arianos vnquam disputauerũt, hoc cum primis testimonio eos refutarunt, Alexander Alexandrinus Episcopus, in cuius primũ Ecclesia hæresim Arius suam seminauit, in epistola ad omnes Episcopos, quæ ante magnum concilium Nicenum est, Athanas. orat. 1. & 2. contra Arian. & ser. 3. & 4 contra eosdem, & in lib. *quod Deus de Deo sit verbum*, Hilarius lib. 7. & 8. de Trinitate, Epiphan. hæres. 69. Gregor. Nazian. in libro de fide, Basilius lib. 1. aduersus Eunomium, Ambros. li. 1. de fide. c. 1. & libro 3. de Spiritu sancto. c. 18. Cyrill. Ierosoly. Catechef. 11. & Cyrillus Alexandrinus hoc loco in Græcorum Catena citatus, & libro 12. Thesaur. c. 15 Augustin. lib. 4. de Trinit. c. 9. & lib. 5. c. 3. & 9. & lib. 6. cap. 2. & in lib. 83. qq. q. 69. & serm. 51. de verb. Domin. & hoc loco, & lib. 2. contra Maxim. Arian. Episcop c. 10. 11. 12. & lib. 3. c. 22. & Idacius in lib. contra Varimad. & Marius Victorinus lib. 4. aduersus Arium, & Maxentius dialogo 1. & Theodorus Mopsuest. & Chrysostom. in Græcorum

D

E

Quid significet hoc loco Vnum.

F

Digitized by Google

Catena. Solebant duobus modis Ariani respondere. Primum quidem non dici Patrem, & Filiū vnum natura, atque substantia, sed concordia, consensuque voluntatis. Quod & Tertullian. aut quicunque alius auctor est, in lib. de Trinitate minime obscure scribit hunc locum exponens. Atque vtinam nulli memoria nostra interpretes extitissēt, qui nescio sane quo studio Arianorum iuuissent partes, id ex aliis etiam locis colligentes: cum.n.c.17.11.22. Christus dicit, *Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus*, illud *vnum*, non substantiam vtique sed concordiam significare: & cum dicit Lucas Act. 4.32. *credentium erat cor vnum, & anima vna*, non esse dubium, quin sola animorum consensio declararetur: Eodem pertinere, quod scribit Ioan. 1. ep. c.5.7. *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt*: nam de aqua, spiritu, & sanguine idem dici, quę tamen constet non eiusdem esse naturæ, sed idem dicere testimonium. De illis locis, qui ad probādam Arianorum interpretationem proferuntur, tunc copiosius disputabimus, cum ad eos si Deus vitam dederit, perueniemus. Hūc in quo versamur, non posse intelligi, nisi de natura, multis argumentis perspicuum est. Mitto rationem illam Augustini lib.3.c.22. aduersus Maximinum Arianorum Episcopum, qui perpetua scripturæ obseruatione docet omnia, quæ vnum esse dicuntur, eiusdem naturę esse, nec exemplum vllum contrarium in sacris litteris reperiri. Ex hoc ipso loco argumenta eruamus. Volebat probare Christus neminē posse de manu sua oues suas eripere; quia, *ipse*, ait, *& Pater vnū sumus*, & nemo de Patris manu potest eripere: si significat eiusdem esse potentiæ, atq; naturæ, bene probat: si eiusdem esse voluntatis, non probat. Nā quod quidam respondere solent etiam ex voluntatum concordia idē probari posse, quia cum Pater idē, quod Filius velit, nunquam permittet, vt quisquam de Filij manu oues rapiat, ex alio loco refutatur, *Quos dedisti mihi custodiui, & non perijt ex eis quisquam, nisi Filius perditionis*, vbi non Patris auxilio, sed suæ potentiæ tribuit, quod nemo de manu sua oues rapuerit. Non ergo hoc loco propter Patris auxilium, sed propter suam ipsius potentiam, quæ potentiæ Patris æqualis sit, probat neminem de manu sua posse oues rapere. Deinde ex ipsis Iudæis Christi aduersariis discere Ariani debuerunt Christum non voluntate sola, sed etiam potestate, atque natura significare se vnum esse cum Patre, vt ait Athanasius in libro, quod Deus de Deo sit Verbū, & Cyrillus lib.12. Thesauri. c.15. Ad hoc enim verbum Iudæi lapides sustulerunt intelligentes Christum se paris cum Patre fecisse potestatis. Lapides isti clamant aduersus Arianos. Deinde non solum factis, sed etiam verbis Iudæi declararunt, quamobrem Christum lapidare vellent vers. 33. *de bono opere non lapidamus te, sed quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum*. Denique Christus non respondet se non vocasse seipsum Deum, sed probat merito se ita vocasse. Alio etiam modo solet Augustinus in locis, quos notauimus de Trinit. Arianorum expositionem refutare. Nolebant illi nomen geniti, & ingeniti in Deo vsurpare, dicentes aut substantiam, aut accidens significare; si accidens, in Deo accidens poni, quod absurdum sit; si substantiam, duas in Deo poni substantias, quod sit absurdius. Argumentatur contra illos Augustinus, eodem modo. Aut vnum hoc loco accidens, aut substantiam significat: accidens significare non potest, quia in Deo accidens non est, substantiam ergo significat. Solebant præterea Ariani alio modo hunc locum eludere, vt autor est Idacius in lib. contra Varimad. ca.16. non dixisse Christum; *Ego & pater vnum sum*, sed *vnum sumus*, non ergo vnam esse naturā, qui dicere possunt, *sumus*. Respondet Idacius, idemque alijomnes auctores respondere solent duobus verbis Sabellianos simul, atque Arianos refutasse. Sabellianos, cum dicit, *sumus*, indicans se, & Patrem duas esse personas; Arianos, cum dicit, *Vnum*, docens non duas, sed vnam esse naturam.

Vnum de vnitate potestatis, & naturæ debere accipi hoc loco demonstratur.

Infr. 17.24.

Sabelliani vna cum Arianis refutatis.

31. *Sustulerunt lapides Iudæi, vt lapidarent eum.*] *Sustulerunt*, sed non iecerunt, quia Christi potentia, ea ipsa propter quam eum lapidare volebant prohibiti sūt, vt Theodorus Mopsuest. adnotauit. Voluerunt autē eum lapidare, quia Deum se, aut Deo æqualem esse dixerat, quam execrabilem illi blasphemiam esse putabant. Iubebat autem lex blasphemos lapidare Leuit.24.14.16. Vide, quæ superiore versu dicta sunt, & ca.8.59.

32. *Respondit eis Iesus.*] Dixit. Sæpe eū notauimus Hebraismum, quo respondere ponitur pro dicere. Nihil enim Christo Iudæi dixerant.

Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?] Aculeata sunt verba: pungit enim eos, oblique insinuans, nulla sua culpa, nullā ob noxam se ab illis lapidari: reliquū ergo esse, vt ob bona opera, & merita in eos sua ipsorum ingrato animo, inuidiaque lapidetur. Habet autē oratio per interrogationem pronuntiata maiorem vim, quam si simpliciter dixisset, propter bona opera me lapidatis. Maiorem etiamnum cum dicit: *Multa bona opera ostēdi vobis propter quod eorum opus me lapidatis?* Redigit enim illis in mentem omnia, & iubet ex multis vel vnum ostendere, propter quod se possint lapidare. Ostēdere bona opera Hebraica phrasi non solum significat ante oculos ponere, sed etiam in gratiā eorum facere, benefacere illis *Multi dicunt, quis ostendet nobis bona*, id est, quis nobis benefaciet psa.4.6. *Ostende nobis misericordiam tuam*, id est fac nobiscum misericordiam, vt alia phrasi dicunt ps 84.8. Sicut è contrario, *Ostendisti populo tuo dura*, Psal. 59. 5. & *Quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas*, psal.70 20. Sed habet maiorem emphasim quàm si dixisset, multa bona opera vobis feci, quia ostendere, significat ita facere, vt is, cui fit, manibus teneat, req; ipsa ita experiatur, vt aut negare, aut ignorare non queat. Itaq; duplex hoc verbo Iudæorū notatur vitiū, cæcitas, quod bona Christi in se opera nō videret, aut intelligerēt, & ingratitudo (vtar enim hoc verbo) quod cum tot eius in se benefacta essent experti lapidare vellent: docuerat eos, sanauerat eorum ægrotos, liberauerat à dæmonibus multos. At quare dicit, *Ex patre meo*? Respondet Cyrillus in Catena Græca modestiæ causa ita locutum fuisse, vt nobis exemplum præberet minime gloriādi, cum aliquid à Deo accepimus beneficij. Voluisse etiam ostendere omnia sibi opera communia esse cum Patre. Mihi videtur declarare voluisse, ea se opera, quę fecerat, neq; curiositate, aut ambitione vlla, neq; proprio, priuatoque consilio, sed Patris ēt consilio decretoq; fecisse. Occasionem eos aliquam habere posse, quo minus opera sua calumniētur, in quo nihil præter hominem oculis videant: at opera Patris calumniari non posse, se verò nullum opus facere, quod non idem Patris sit.

Bona ostendere Hebraica phrasis.

33. *Responderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia tu homo cum sis facis teipsum Deum.*] Putant Leontius, & Euthymius confiteri his verbis Iudæos Christū multa sibi bona opera fecisse, sed ego nullam eorum confessionem video, nec vero simile est id eos esse confessos, cum illa ipsa omnia opera, quæ illis Christus fecerat, calumniati etiā fuissent, curatum sabbato paralyticū c.5.10. restitutū visum cæco c.9.16. Illa ergo verba, *De bono opere nō lapidamus te*, sic interpretor, *de bono opere non lapidamus te*, quia nullum bonū opus habes, propter quod te lapidem⁹,

Digitized by Google

aut si quod bonum opus fecisti, quod modo non disputamus; propter illud te nō lapidamus: sed propter blasphemiam. Blasphemiam vocāt, quod se Christus Deum appellauerit, *Zelum habētes*, inquit Cyrillus, *sed non secundum scientiam*. Rectè enim iudicabāt blasphemos secundū legem esse lapidandos Leuit. 24. 16. sed in eo errabant, quod Christum putarēt esse blasphemum, *Et quia tu homo cum sis*. Coniunctio *Et*, exegetica est, idem enim valet, quod scilicet. Vide quæ versu 30 disputauimus.

Rom. 10. 2.

34. 35. 36. *Respondit ei Iesus, Nonne scriptum est in lege vestra, Ego dixi, dij estis?*] Non respōdet Christus, quod respondendum in primis erat, nisi se vere Deum esse significasset non vocasse seipsum Deum: hac enim responsione si vera fuisset, placare Iudæorū iram potuisset: sed potius probat se merito Deum appellari Probat autem argumēto ex ipsorum lege sumpto, quod refellere non possint. *Nonne scriptū est in lege vestra?* Testimonium quod adducit, non in lege Moysis, sed in psal 81. 6. scriptum est: sed vt alibi docuimus, & hoc ipso loco notant Aug. & Beda aliquando lex sola lex Moysis appellatur, vt, *Omnes Prophetæ, & lex vsque ad Ioannem*, Matt. 11. 13. &, *in his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ* Matt. 22. 40. aliquando pro omni veteri testamēto, vt hoc loco: vide quę diximus Mat. 11. 13. Nō dicit, in lege tantū neque in lege mea, aut in lege nostra, non solum vt significaret legem illis datā fuisse, quemadmodum D. Augu. putat, sed aut vt indicaret ipsorum, non suam eam legem esse, id est nō se, sed illos ea teneri: se enim lege superiorem esse, qui legē ipsam tradiderit, vt Rupertus animaduertit: aut quod ego probabilius esse iudico, legem ipsorū proprie appellauit, quasi illis cum omni pópulo communis non esset; legem cuius ipsi scientiā profiterentur, qua gloriarentur, qua se cæteris anteponerēt. Notat enim in illis proprie legis, quam profitebantur ignorantiam & vim adhibet argumento, vt supra c. 8. 17. In illa igitur ipsa lege vestra scriptum est, *Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes*: quod an de omnibus Israëlitis, vt Cyrill. & Aug. putāt, dictum sit, an de solis Prophetis, sacerdotibus, aut iudicib. vt Euthymius, & alij existimant, neque quicquam ad vim argumēti facit, nec est huius loci disputare Hoc certum in eoque vis argumenti tota versatur, quod qui nihil plus quam homines erant, propter communicatum cum ipsis sermonem Dei Dij appellentur. Hinc Christus argumētatur à minori ad maius Illi, qui nihil habebāt diuini nisi quod cum illis Deus locutus fuerat, Dij appellātur: multo ergo magis ego, qui naturalis Dei filius sū, Deus sine vlla blasphemia vocari possum. Cæterum hoc ipsum aperte nō dixit, sed *quem Pater sanctificauit, & misit in mundum*. Sanctificatum enim à Patre esse, & in mūdum missum idem est, quod filium Dei esse naturalem. Sed dixit potius *quem Pater sanctificauit & misit in mundum*, aut vt moderatius loqueretur, aut vt nō solum se filiū Dei esse, sed etiā quomodo esset filius Dei, declararet, filium se esse Dei non cæterorū modò in terra, sed in cœlo natum, indeque in hūc mūdū missum, quod alij cuiquam contingere non potuit: filium esse natura, non adoptione, hoc est, *Quem misit in mundum*. Illud autem, *sanctificauit*, Hebraismum esse arbitror, idemque significare, quod designare, destinareque ad aliquod officium, vt Ierem. 1. 5. *Priusquam te formarem in vtero, noui te, & antequam exires de vulua, sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te*. Si cui hæc non placet interpretatio, dicat Christum vt hominē à Patre sāctificatum, vt exponit Hilarius 7. de Trinit. aut, vt Augustinus, & Beda, gignēdo sanctificatū fuisse. Cur ergo non concludit, *Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas*, quia dixi,

Lex pro omni veteri testamento sumpta.

Psal 81. 6.

Vers 36.

Sanctificare Hebrais quid sit.

Deus sum, sed *quia dixi, filius Dei sum?* Hoc nonnullos mouit, vt existimarent, cum supra dixit, *Ego & Pater vnum sumus*, nō naturam, sed concordiam significasse. Sed immerito: nā quid significauerit illis verbis, Iudæi probe intellexerunt, qui propterea cōfessi sunt se eum lapidare voluisse, quod se Deū appellasset Christus ergo ideo nō dicit se Deū, sed filium Dei appellauisse, quia non se vocauerat aperte Deum, his ipsis verbis, sed diserte vocauerat Deum patrē suum, *Ego & Pater vnum sumus*: quod etsi re quidem ipsa idē erat, atque si se aperte Deum vocauisset tamen verbis idē nō erat, & voluit ita Iudæis respondere, vt iratos Iudæorum animos mitiore responsione mitigaret. Hoc etiam videtur Theodorum Mopsuest. fefellisse, qui, vt in Græcorum Catena lego, existimat argumentū non modo à minori ad maius, sed etiam à maiori ad minus esse. A minori quidē ad maius, quia minus est sermonem Dei ad aliquem factum esse quàm esse sāctificatum à Deo, & missum in mundum. A maiori autem ad minus quia plus est vocari Deum, quemadmodum illi vocati fuerant, quàm vocari filium Dei, quemadmodum se Christus appellauerat. Cęterū ille quem explicauimus, verus, atq; Catholicus est sensus. Augustinus, & Beda existimant in eo etiam argumēti vim esse, quod dicat, *Ad quos sermo Dei factus est*: quasi diceret, Si illi, qui sermonis Dei participes fuerunt, scriptura teste, *qua solui*, id est mētiri *non potest*, Dij merito vocati sunt: quanto magis ego, qui nō sermonis Dei particeps, sed ipse Dei sermo sum, Deus vocari possum? Acutum hoc est, sed non ita videtur Christus argumentari.

37. 38. *Si non facio opera patris mei nolite credere.*] Confirmat experientia; quod prius scripturæ testimonio probauerat, se vnum esse cum Patre. Argumentum hoc est, quorum eadem sunt opera, ij idem, vnumque sunt, hoc enim principium intelligendum, mea & patris mei opera eadem sunt, ergo *ego, & pater* meus *vnū sumus*: Hoc est, *ego in Patre, & Pater in me est*, quod idem valet, ac si diceret, *Ego & Pater vnum sumus*, vt Theodorus Mopsuest. Cyrillus, Leontius, August. Beda, & Euthymius interpretantur. *Non sic dicit Filius*: inquit Augustinus, *in me est Pater, & ego in illo, quomodo possunt homines dicere. Si enim bene cogitemus, in Deo sumus: & si bene viuamus, Deus in nobis est. Fideles participātes eius gratiam, illuminati ab ipso in illo sumus, & ipse in nobis: sed non sic vnigenitus filius, ille in Patre, & Pater in illo, tanquam æqualis in eo, cui est æqualis. Denique nos aliquando possumus dicere. In Deo sumus, & Deus in nobis: Ego, & Deus vnum sumus nunquid possumus dicere? In Deo es, quia Deus continet te: Deus est in te, quia templum Dei factus es: sed nunquid quia in Deo es, & Deus est in te potes dicere, Qui me videt, Deū videt, quomodo vnigenitus dixit, Qui me videt, videt & Patrem: &, ego, & Pater vnum sumus? Agnosce proprium Domini, & munus serui. Proprium Domini, est æqualitas Patris: munus serui; est participatio Saluatoris.* Mittit Iudæos Christus ad experientiam suorum operum, vt ex illis diuinam in se naturam agnoscant, quia ipsa per se diuinitas cognosci non potest, vt Chrysostomus, Theo. & Euth. obseruant. Habet autem plus acrimoniæ concessio, qua vtitur, *Si non facio opera patris mei nolite credere mihi*: quam si simpliciter dixisset: operib. credite plus etiā habet efficaciæ, *Operibus credite*, quàm mihi credite propter opera. Ita enim loquitur, quasi non sibi, sed operibus credere velit.

Vers. 38.

Tract. 8.

Infr. c. 14. 9.

39. *Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum.*] Græcè est.] ἐζήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι *Quærebant ergo eum iterum apprehendere*. Cum dicit, *ergo*, indicat Iudæos illis ipsis verbis quibus mitigari, & credere debuissent, magis accensos ira apprehēdere voluisse, vt abductum extra templum lapidarent. Cum

Digitized by Google

dicit, *iterum*, alludit ad alia etiam tempora, quib. eum similiter apprehēdere voluerant c. 7. 30. 32. & 8. 59. vt doceret non semel tantum, sed sæpe ex eorum manibus mirabiliter euasisse. Cum dicit, *exiuit de manibus eorum*, significat eum cum iampene esset apprehensus, manibusq; aduersariorum teneretur, euasisse. Qua ratione euaserit, Euangelista non docet. Credēdum est nulla humana fugisse arte, sed virtute se diuina liberasse. Sed id ipsum qua ratione fecerit quærimus. Verisimile est eodē modo hîc euasisse, atq; supra c. 8. 59. cū se inuisibilē reddidisset: lege, quę in eū locū dixim'

Ter Christus ad Iordanē iuit, vbi Ioānes baptizabat

40. *Et abijt iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic.*] Ter Christum ad Iordanem, vbi Ioānes baptizabat, abiisse legimus. Primum cum à Ioāne baptizatus est, deinde cum Ioānes eum discipulis ostendit, *Ecce agnus Dei* c. 1. 29. 36. postremo nunc cum Iudæorū manus fugit. Hoc est, quod Euangelista dicit, *iterum*. Cum autem dicit, *ad eum locum, vbi erat Ioannes baptizans*, primum indicat non semper Ioannem in eodem Iordanis loco baptizasse. Atque ita quidem est. Nam primum baptizauit in Bethara, aut Bethabara c. 1. 28. vbi & Christus ab eo

A baptizatus est. Deinde, *in Ænnō iuxta Salim* c. 3. 23. Docet ergo Euangelista Christum nō in Salim, sed in Bethabara se recepisse, vbi & baptizatus, & demōstratus à Ioanne fuerat. Cur fugerit, etsi hîc Euangelista non dixit, alibi dixit, *quia nondum venerat hora eius*. c. 7. 30. & 8. 20. Cur autem in eum potius locum, quàm in alium se cōtulerit, Chry. Leontius, Theophylactus, & Euthymius causam indicāt, vt loci præsentia, in quo demonstratus, declaratusque à Ioāne fuerat, eos, qui se secuturi erāt, commoueret, vt recordati ex loci cōspectu testimonij Ioannis, in se crederent: eademque ratione Euangelistam notasse locum. Id ita esse euentus declarauit; Sequitur enim;

B 41. 42. *Et multi venerunt ad eum, & dicebant, Quia Ioānes quidem signum fecit nullum.*] Videtur in hoc verbo duplex argumentum simul implicatum esse. Alterum est: Ioannes nullum vnquam miraculum fecit, & tamen illi credidimus, multo ergo magis huic credere debemus, qui tot miracula fecit. Alterum: Omnia quæ Ioannes de isto prædixit, vera sunt: ergo illi credere debemus. Quibus commoti argumentis, inquit Euangelista, *multi crediderunt in eum*.

CAPVT XI.

1 *ERAT autem quidā languens Lazarus à Bethania de Castello Mariæ, & Marthæ sororis eius.*
2. (Maria autem erat, quæ vnxit Dominū vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius Matt.2 7
frater Lazarus infirmabatur.) 3. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes: Domine, ecce quem Inf.12.a.3.
amas infirmatur. 4. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro Luc.7.f.37.
gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per eam. 5. Diligebat autem Iesus Marthā, & sororem eius Mariā, &
Lazarum. 6. Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. 7. deinde
post hæc dixit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. 8. Dicunt ei discipuli Rabbi: nūc quærebant te Iudæi
lapidare, & iterū vadis illuc? 9. Respōdit Iesus: Nōne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, nō
offendit, quia lucē huius mundi videt; 10. si autē ambulauerit in nocte, offendit, quia lux nō est in eo. 11. Hæc
ait, & post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado vt à somno excitē eum. 12. Dixerunt ergo
discipuli eius: Domine, si dormit saluus erit. 13. Dixerat autem Iesus de morte eius: illi autē putauerunt quia
de dormitione sōni diceret. 14. Tūc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est: 15. & gaudeo propter
vos, vt credatis, quoniam non eram ibi: sed eamus ad eum. 16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad
condiscipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. 17. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in
monumento habentem. 18. (Erat autē Bethania iuxta Ierosolymam quasi stadijs quindecim.) 19. Multi au-
tem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. 20. Martha ergo vt
audiuit quia Iesus venit, occurrit illi. Maria autē domi sedebat. 21. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine si
fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: 22. Sed & nunc scio quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi
Deus. 23. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. 24. Dicit ei Martha: scio quia resurget in resurrectione in nouissi
mo die. 25. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: 26. &
omnis, qui viuit, & credit in me, nō morietur in æternum. Credis hoc? 27. Ait illi: Vtique Domine, ego credidi, Sup.5.e.29 Lu.14.c.14
quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. 28. Et cum hæc dixisset, abiit, & vocauit Sup.6.a.33.
Mariā sororē suam silentio, dicēs: Magister adest, & vocat te. 29. illa vt audiuit, surgit cito, & venit ad eum:
30. nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha. 31. Iudæi er-
go, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cū vidissent Mariā quia cito surrexit, & exiit secuti
sunt eam dicentes: Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. 32. Maria ergo, cū venisset vbi erat Iesus, vi-
dens eū, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine si fuisses hic nō esset mortuus frater meus. 33. Iesus ergo, vt
vidit eam plorantē, & Iudæos, qui venerant cū ea, plorantes infremuit spiritu, & turbauit seipsum. 34. &
dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei Domine, veni, & vide. 35. Et lacrymatus est Iesus. 36. Dixerunt ergo Iudæi
Ecce quomodo amabat eum. 37. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæ- Sup.9.a.6.
ci nati, facere vt hic non moreretur? 38. Iesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum, erat
autem spelunca: & lapis superpositus erat ei. 39. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius,
qui mortuus fuerat: Domine, iam fœtet, quatriduanus est enim. 40. Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi
quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? 41. Tulerunt ergo lapidem: Iesus autem eleuatis sursum oculis,
dixit: Pater gratias ago tibi quoniam audisti me. 42. ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter
populum, qui circumstat, dixi: vt credant quia tu me misisti. 43. Hæc cum dixisset, voce magna clamauit;
Lazare veni foras. 44. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus institis, & facies illius
sudario erat ligata. Dixit ei Iesus: Soluite eum, & sinite abire. 45. Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad
Mariā & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. 46. Quidam autē ex ipsis abierunt ad

Digitized by Google

Pharisæos,& dixerunt eis quæ fecit Iesus.47.Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium,& dicebant: Quid facimus,quia hic homo multa signa facit?48.Si dimittimus eum sic,omnes credent in eum: & venient Inf.18.c.14 *Romani,& tollent nostrum locum,& gentem.49.Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius,dixit eis:Vos nescitis quidquam,50.nec cogitatis quia expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo,& non tota gens pereat.51.Hoc autem à semetipso non dixit:sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit,quod Iesus moriturus erat pro gente,52.& non tantum pro gente sed vt filios Dei,qui erāt dispersi, congregaret in vnū.53.Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum.54. Iesus ergo iā non in palam ambulabat apud Iudæos,sed abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem,quæ dicitur Ephrem,& ibi morabatur cum discipulis suis.55.Proximum autem erat Pascha Iudæorum: & ascenderūt multi Ierosolymam de regione ante Pascha,vt sanctificarent seipsos.56. Quærebant ergo Iesum: & colloquebantur ad inuicem, in templo stantes: Quid putatis,quia non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices,& Pharisæi mandatum,vt si quis cognouerit vbi sit,indicet,vt apprehendant eum.*

IN CAPVT XI.

1. ERAT *autem quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius.*] Incertum quanto tempore post Christi ad Iordanem fugā,quæ superiore capite extremo narrata est,hæc acciderint, quæ hoc capite narrat Euangelista. Tamen ex ver.55. non obscure colligitur duob.plus minusue post mēsibus accidisse.Fuga enim contigit post festum statim Encæniorum,id est ineunte Decembri; hæc autē facta sunt Pascha iam appropinquante,ver.55.An semper Christus in eodem illo loco fuerit,& quid interī fecerit,Euangelista non dicit. Credendum est otiosū non fuisse:tamen quod quidā in tam breue temporis spatium ea coniiciunt,quæ à Luc.c.15.vsque ad 19.cōmemorantur,nescio quantum habeat probabilitatis: malo id ab aliis iudicari.Narrat Ioānes hoc capite historiam suscitati Lazari maxime memorabilem. Nec enim vllum aliud tantùm Christus, dum in hac vita versaretur,miraculum fecit:& quia iuxta vrbē ipsam Ierosolymam,& quia magna multitudine Iudæorū, & Ierosolymitanorum ciuium inspectante,& quia iā suscitatus diu inter Iudæos versatus est, & res appropinquāte iam Pascha facta est,quo tēpore multi iam vndiq; Iudæi conuenerant,vt ad diem festum *sanctificarent seipsos*,vt ait Euangelista ver. 55. Quæ res Euangelistam opinor mouit, vt memorabilem historiam copiosissime,accuratissimeq; describeret, integrumque ac bene quidem longum in ea cōmemoranda caput occuparet. Aliā,sed magis moralē causam Theophyl.reddit voluisse Euangelistam docere nos, ne miremur,si videamus Dei amicos morbis aliisue miseriis affligi. Aliam Theodorus Mopsue.voluisse rem pene natura sua incredibilem diligenti omnium circunstantiarū descriptione credibilem reddere. Describit initio Lazari personam ex nomine, *Erat quidam languens Lazarus.* Alium hunc fuisse Lazarum, quam mendicū illum, qui ad ianuam purpurati diuitis vlcerosus iacebat,Luc.16.20.monuimus. Describit ex loco, *A Bethania de castello Mariæ & Marthæ.* De Bethania quod oppidum,& vbi situm fuerit Mar.11.1.& alibi sæpe diximus. Quod additur, *de castello Mariæ,& Marthæ* perperam à nonnullis vulgaribus auctoribus intellectum,& doctis risum mouit,& hæreticis calūniandi occasionem præbuit. Putarunt castellum, id est, arcem quāpiam significari, cuius Maria,& Martha cōmuniter dominæ essent, cui & nomen affinxerunt,Magdalum appellatum:vnde Mariæ cognomētum fuerit Magdalenæ. Alij etiā audaciores, vt duas facerent Magdalenas duplex fecere Magdalum,alterum in Galilæa, alterū in Iudæa nulla ratione, nullo auctore. De cognomento Magdalenæ hoc loco non disputo,disputauimus alibi; de castello hoc disputo, nullum aliud quàm Bethaniam ipsam designari,quæ κώμη castellum,id est pagus,aut oppidum appellatur,

Vide in Mat.c.21.1. & 26.6.7 & 28.1 & Luc.7.37.

B non arx,quæ aut in ipso oppido,aut alibi esset. Per appositionem enim dictum est, *A Bethania de castello Mariæ & Marthæ*,id est, quæ erat castellū Mariæ & Marthæ. Nec impedit addita propositio *De*, quæ videtur addenda non fuisse,si esset appositio. Est enim appositio non tam verbi,quā sententiæ,tanquam si diceret, A Bethania,id est, à castello Mariæ,& Marthæ Dicitur autem Bethania castellum Mariæ,& Marthæ, nō quod dominę oppidi essēt,vt alij affirmāt,alij dubitāt: sed quod in eo habitarent, quemadmodū Bethsaida dicitur,ciuitas Petri & Andreę c.1.44. non quòd domini,sed quod habitatores illius essent. Miror q; hoc doctos homines in dubio reliquisse. Nam vt nullum

Bethania castellum Mariæ & Marthæ.

C aliud esset argumentum, quis vnquam legit Iudæum vllum illo præsertim tempore quo Romani dominabantur,vllius oppidi dominum fuisse? Denique Lazarum Euangelista per sorores describit, ideo vt arbitror, quia Christi familiaritate notiores, vulgo erant,vt solent mulieres religiosiores esse quàm viri, quod Leontius,& Theophyl.indicarunt.

2. *Maria autem erat, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis.*] Quia plures Mariæ erant, quæ Dominum sequebantur,Matth.27 56.& 28.1 voluit Euangelista Mariam Lazari sororem insigni illo, & publico facto à cæteris distinguere, quod pedes vnxisset Christi. Solet a multis quæri quā vnctionem Ioan.intelligat, illamne, quam apud Lucam c.7.37.

D factam legimus,an eam,quam idem Ioannes cap. sequenti ver.3 describit. Sæpe n. vnctum fuisse a muliere Christum Lucæ 7.37.38.Matth. 26.7. Mar.14.3. & Ioannis 12.3 manifestum est. Quæstio pendet ex altera quæstione,an eadem fuerit mulier, quæ & apud Lucam,& apud cæteros Euangelistas Dominum vnxisse dicitur, de qua re apud Matthæū c.26.6.copiose disseruimus; docuimusque eandem & vnam fuisse. Quod & ex hoc loco nō obscure videtur colligi: si enim diuersæ mulieres fuissent,omnesque Mariæ, vt multi auctores putant, appellarētur,non satis Euangelista hanc à cæteris hoc signo distinxisset,quod vnxisset pedes Domini,nam & aliæ similiter vnxerant. Cum autem hoc tanquam certissimum, & vltimum Mariæ sororis Lazari signum ponat,minime dubium

E est,quin sola Maria Lazari soror Dominum vnxerit. Itaque futile est, quod omnes fere hæreticorū interpretes adnotarunt,hoc Euangelistam per anticipationem dicere,de ea enim vnctione agere, quam sequēti capite describit. Nihil enim vetat, quo minus ad vnctionem illam Luc.respiciat,quæ antequam hęc,quæ hoc loco Euangelista narrat,acciderent, facta fuerat: præsertim cū id vis Græci verbi significet, ἡ ἀλείψασα τὸν κύριον,quæ vnxerat Dominum. Et si graues etiam auctores Theodorus Mopsuest.& Leontius anticipationem esse putant.

Hæretici frustra hic anticipationē cōminiscuntur.

3. Miserunt

3. *Miserunt ergo sorores eius ad eum.*] Sorores Lazari ad Christum, qui erat trans Iordanem in eo loco, vbi solitus fuerat Ioannes baptizare. Itaque pronomē, *eum*, vsque ad v. 40 superioris capitis referendum est. Misisse dixit absolute Hebræorum, & Græcorum more, apud quos שלח, & ἀποστέλλειν, mittere, significat mittere nuntios, vt apud Latinos legare. Exempla notauimus Matthæi 2. 16. Quærunt multi, cur non ipsæ ad accersendum Christum profectę fuerint? Respondēt Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius, & Cyrillus in Catena Græcorum non contemptu, sed tribus de causis id fecisse, & quia cognitā habebant Christi benignitatem, confidebantq; satis esse, vt illi fratris morbum significarent, quod nuntius ipse declarat, *Ecce quem amas, infirmatur*; & quia fratris ægrotantis luctu, curaque prohibebantur; & quia infirmi erant sexus, nec decebat longius à domo discedere.

Hebraism. & Græcismus.

Ecce, quem amas infirmatur.] Simplicissimæ, & modestissimæ preces, plenæ fidei, plenæ spei, & caritatis. Nā & fidei fuit credere Christum impedire quamuis absentem posse, quo minus ægrotus moreretur frater: ideoque non rogant, vt veniat, vt festinet. Notauit hoc Cyrill. in Catena, Leontius, Theophylactus, & Rupert. & spei fuit confidere fore, vt non longiore ad exorandum Christum oratione opus esset, & caritatis eius erga Lazarum amorem in mētem Christo reuocare, nec alias præter amorem preces adiicere. Quamobrem non nuntiant, Ecce Lazarus: sed, *Ecce quem amas infirmatur*, vt Chrysostom. & Euthym. indicarunt: posito enim ante oculos eius erga Lazarum amore magis illum ad misericordiam commouebāt. Hæc fere omnia D. Augustin. & Beda his verbis complexi sunt: *Non dixerunt veni; amanti enim tantummodo nuntiandum fuit. Non ausæ sunt dicere, veni & sana: non ausæ sunt dicere, ibi iube, & hic fiet; cur enim non & istæ, si fides illius centurionis inde laudatur? Ait enim, Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus. Nihil horum istæ, sed tantummodo; Domine, ecce quem amas, infirmatur; sufficit, vt noueris; non enim amas, & deseris.* Cyrillus, Leontius, & Theophyl. admirationem etiam quandam hæc verba præ se ferre putant, quasi dicant, quî fieri potuit, vt quem amas infirmaretur?

Tract. 49.

Matth. 8. 8.

4. *Audiens autem Iesus dixit eis, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam.*] Vulgaris quæstio quo modo Christus dicat eam infirmitatem ad mortem non esse, cum paulo post mortuus ex ea fuerit Lazarus. Tribus modis id explicari potest, aut propterea dixisse infirmitatem illam ad mortem non esse, quia etsi ex ea Lazarus moriturus erat, sibi tamen, qui facile poterat suscitare, non erat moriturus. Quemadmodum de principis illius filia dixit: *Non est mortua puella, sed dormit*, cum mortua omnino esset, vt quosdam illic interpretari diximus, & hoc loco Rupertus refert; quamuis hanc interpretationem ideo refellat, quod paulo post vers. 14. Christus dicat, *Lazarus mortuus est.* Quo argumento magis hæc expositio confirmari videtur, quàm refutari. Propterea enim vers. 11. videtur non dixisse, Lazarus amicus noster mortuus est: sed *Lazarus amicus noster dormit*, vt indicaret facile à se fore suscitandum. Quod autem discipulis postea palam mortuum esse dicit, propterea dicit, quia per somnū mortem intelligere non poterant. Itaque potius hac ratione indicat Lazarum illis quidem mortuum esse, sibi verò dormire: aut quia ita moriturus erat, vt māsurus non esset mortuus, sed duobus post diebus suscitandus, vt Theodor. Mopsue. Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius exponunt, monentque dictiones illas, *Pro* & *Vt* non causam & finem, sed euentum aut consequētiam significare. Nec enim propterea Lazarum ægrotasse, vt filius Dei glorificaretur, sed cum ægrotasset, ac mortuus esset, consecutum inde esse, *vt glorificaretur filius Dei.* At non fuisse infirmitatem ad mortem, quia finis mortis Lazari non ipsa erat mors, sed gloria Dei, quæ ex ea erat consecutura, vt Augustin. Beda, & Rupertus interpretantur; itaque existimant non solùm euentum, sed causam significari, *Talis glorificatio ipsius*, inquit Augustinus, *non ipsum auxit, sed nobis profuit. Hoc est ergo, quod ait, Non est ad mortem, quia & ipsa mors non erat ad mortem, sed potius ad miraculum, quo facto crederent homines in Christum, & vitarent veram mortem.* Rectè probant ex hoc loco veteres auctores Christi diuinitatem. Nam aut seipsum Deum appellat, cum dicit, *Sed pro gloria Dei*, quod statim explicans addit, *vt glorificetur filius Dei per eam*, quasi dicat, *pro gloria Dei*, id est mea, vt Augustinus Beda, Rupertus, & Theodorus Mopsuest. & Cyrill. in Catena Gręca interpretantur, aut certe eandem suam, patrisque sui gloriam esse dicit vt Chrysostom. Theophylact. & Euthymius existimant. Dubitant autem quidam quam suam, Patrisque gloriam intelligat? Andreas Cretensis vnus ex auctoribus Grææ Catenæ crucem, mortemque Christi designari putat, quam mors Lazari significauerit, per crucem enim & mortem maxime eius gloriam apparuisse. Sed nimis hoc alienum videtur a sensu. Theodor. Heracleotes gloriam eam intelligit, quod miraculum suscitati Lazari toto esset terrarum orbi diuulgandum, vnde Patri, ac Filio magna esset accessura gloria. Simplicissimus sensus est quem indicat Augustin in eo eam gloriam positam fuisse, quod suscitato Lazaro multi essent Christi diuinitatem cognituri, vt ver. 45. declarat Euangelista.

Mat. 9. 24.

Pro, & Vt non causā, & finem, sed euentū, & consequentiam significant aliquando.

Christi diuinitas probatur.

Gloriā suā quam hic vocat Christus.

5. *Diligebat autem Iesus Martham, & Mariam sororem eius, & Lazarum.*] Multi interpretes quærunt, quorsum hoc adiecerit Euangelista. Sunt qui putent suspicionem lectoris occupare voluisse: potuisse enim aliquem suspicari propterea Christū non statim ad sanandū Lazarum se contulisse, quia nec eum, nec eius sorores diligebat. Cyrillus vero in Catena Græca existimat voluisse docere nō mirum si quos *diligit Dominus, castigat*, cum Lazarum, quem diligebat, morbo afflixerit. Potius credo rationē tacite reddere cur, etsi non statim ierit, postea tamen ierit suo tempore, quasi dicat, non potuisse eorum, quos tantopere diligebat, obliuisci: fixum in eius animo mansisse nuntiū ægritudinis Lazari. Refero ergo hoc ad duos sequētes versus: *Vt ergo audiuit, quia infirmabatur.* Quid enim est, *ergo*, nisi quia diligebat Lazarum, & sorores eius audito eius morbo, quamuis iustam ob causam in eodem loco duos dies manserit, tamen simul atque opportunum venit tempus miraculi faciendi, dixisse discipulis suis, *Eamus in Iudæam iterum.* Diligebat autem eos singulariter, cùm omnes communiter homines diligeret, propter singularem earum mulierum pietatem, vt Theodor. Heracleot. & Mopsuest. Chryso. & Euthym. scribunt.

Heb. 12. 6. Apoc. 3. 19.

6. 7. *Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.*] Quam vim habeat particula illa *ergo*, modò diximus. Solet autem quæri, cur duos sibi dies Christus manserit: cur nō statim secutus nuntios, antequam moreretur sanauit Lazarū? In promptu est ratio, quam Chrysost. Theophylact. Euthymius, & Rupertus afferunt, ideo non statim iisse, sed duos expectasse dies, quia maius in eo miraculum facere volebat, quā quod eius sorores ab ipso postulare videbantur. Illę postulabant, vt ægrotantē sanaret: ipse volebat mortuum, & quidem iam sepultum,

Cur duos dies ibi Christus manserit.

Digitized by Google

iam quatriduanum, iam fœtentem suscitare. Expectauit ergo, inquiũt auctores illi, quos modò nominaui, A donec moreretur, donec sepeliretur, donec fœteret, quo illustrius miraculũ esset; nec posset quisquã dicere non vere fuisse mortuũ, sed lethargo sopitũ, aut alio quomorbi genere adeo oppressum, vt mortuo similis videretur. August. & Beda mysterij causa factum esse putant, quod numerus ille dierum quatuor mysticus sit: sed non exponũt, quid in eo mysterij sit; nec, vt opinor, ad id, quod agimus est necessarium.

Eamus in Iudæam iterum.] *Iterum* dicit, quia nõ multo ante inde venerãt, cùm vellent eum Iudęi lapidare c. 10. 31. 39. Putat Cyrillus in Græca Catena hanc vim B habere illud *iterũ*, quamuis Iudæi indigni sint, tamen eamus, vt beneficium in illos conferamus, cùm tempus id postulet. Non abs re aliqui quærunt, cur hoc Christus discipulis dixerit, antequam proficisceretur quod nusquam aliàs fecisse legimus. Rationẽ Chrys. Theophy. & Euthym. &, vt videtur, vterque Theodor. Heracleot. & Mopsuest. reddunt hanc, quod timidi discipuli essent, quod paulo ante Iudæi Christũ lapidare voluissent. Præmuniisse igitur eos, ne repetino postea reditu turbarentur, & præuisa minùs tela ferire solent.

8. *Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?*] *Nunc*, id est paulo ante, vt C Euthym. exponit. Intercesserant autem duo vt minimùm menses, vt initio huius capitis demonstrauim*. Sed vtuntur discipuli exaggeratione, vt solent facere homines timidi, quo maiorem Christo metum iniiciant eo reuertenti: *Nunc*, quasi eodem die res accidisset. Loquuntur autem, vt homines, inquit Cyrillus, & vterque Theodorus, nondum satis intelligentes non posse Christum quidquam pati nisi volentem: etsi experientia sæpe didicerant, vt ait Theodor. Mopsuest. eum, quoties voluerat è manibus hostiũ euasisse. Loquitur autem ita, quasi solius Christi curam habeat, D quamuis non tantùm illi, sed multo etiam magis sibi timerent, vt Chrysostom, Theophylact. & Euthym. adnotarunt. Idem nunc multi faciunt, per speciem Christi defendendi res agunt suas.

9. *Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horę diei?*] Merito Augustin. & Beda mirantur, quid sibi velit ista responsio. Vulgaris inualuit interpretatio quã Theophylact. refert, Lyranus verò amplexus est, & multi deinde, qui vix alium, quàm Lyranum legebant scripturarũ interpretem, duodecim horas esse diei: itaq; quod vna hora non fiat, alia fieri posse, mutari posse Iudæorũ animos, vt qui paulo ante se interficere vole E bant, nunc libenter excipiant. Putat ergo Lyran. prouerbium apud Hebręos fuisse, quale nunc apud multos vulgo est, cũ significare volũt posse alio fieri tempore, quod alio fieri nõ potuit. Tribuit hãc interpretationẽ Chrysostomo. D. Thomas in huius loci commentariis, sed, vt opinor, immerito. Aug. Beda, & Rupert. existimant Christum seipsum lumen, diemque; duodecim verò Apostolos suos duodecim horas appellasse: non debere sibi eos dare consiliũ, sed se poti* sequi tanquam horas solem, ac diem. Mirũ hoc Augustino placuisse. Propiùs ad sensum Cyrill. accessit, rectè enim vidit tempus vitæ Christi diem appellari, sed sic exposuit, quasi sensus esset, nondũ esse tempus F pœnas de Iudæis sumendi adhuc beneficia etiam inuitis conferenda, quandiu in hac versaretur vita. Verus sensus est, quem primus auctor Rupertus explicauit quemq; Chrys. Theodor. Mopsuest. & Heracleotes, Theophylact & Euth. tanquam certũ, ac facilem, nisi fallor, prætericre: sic enim ea, quæ sequuntur, edisserunt, vt obscura cõiectura non sit ita eos intellexisse; certum esse, atq; statũ spatium diei, quod minui non

Auctoris interpretatio quã & Rupertus est.

possit: duodecim enim cõstare horis; intra id tempus si quis ambulat, sine periculo ambulare, quia lucente die offendere non potest, videns quo loco pedem ponat sic certum & constitutũ sibi esse tempus, quo ambulare debeat, id est viuere, & officiũ à Patre commissum explere; eũ esse diem suum, in quo nihil sibi periculi immineat: nec enim ante constitutum sibi tempus, id est antequam vitæ suæ nox veniat, mori posse. Sic bene hærent, quæ sequuntur, quæ non video, qua ratione cum aliis interpretationibus hærere possint. Quod duodecim diei horas esse dicit, inæquales intelligit, & de die loquitur, quem vsualem vocant.

Si quis ambulauerit in die, nõ offendit, quia lucem huius mundi videt.] Explicatis superioribus verbis, tam facile hęc intelliguntur, vt cõmentario non indigeant. Non posse offendere, id est in periculum vllum incurrere, qui *in die*, id est in luce ambulat. Vnã enim magis cõmunem periculi speciem pro omni posuit periculorũ genere. Nihil ambulantes noctu homines magis metuunt, quàm ne in saxũ, aut in aliquam rem aliam offendentes cadant. Lucem autem huiusmodi, aut solem vocat, qui veluti fax est totum collustrans mundum, aut lucem huius mũdi, id est non spiritualem, sed corpoream, vt eam spirituali opponat, quam per eam intelligi volebat. nõ ergo de discipulis hoc dicit, quasi doceat eos nihil esse causæ, quam ob rem timeant, cum in luce ambulent, id est se sequantur, qui lux est mundi, quemadmodum Augustin. Beda, & Rupertus quasi oblitus sui, & Theodor. Heracleotes interpretantur, quam interpretationem refert etiam, & probat Euthymius Nec vt Chrysostom. Theophylact. Euthym. & Theodor. Mopsuest. exponunt, *Qui ambulat in die*, id est qui bene agit, *non offendit*, non est quod timeat. Generaliter enim de eo, quod solet fieri, & de vera, ac naturali loquitur luce, quam paulo ante diem appellauerat. Ex qua exemplũ sumit, non vt probet Apostolos, sed se, cui se Apostoli timere significauerant, timere non debere: neminem enim vllum sibi periculum creare posse, dũ in luce, id est in die ambulat, antequam tempus veniat ad moriendũ sibi à Patre constitutum.

11. *Hæc ait, & post hoc dicit eis, Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum.*] Docuerat nihil sibi imminere periculi, si in Iudæam reuerteretur, quod nondum sua venisset nox, sed adhuc in die, lucenteq; sole ambularet. Docet nunc necessarium sibi, ac discipulis suis esse, vt eò eant: dormire enim Lazarum suũ communiter cũ ipsis amicũ, oportereq; à somno excitari, vt Chrysostomus, Theophylact. Euthymius, & Rupertus, & in Catena Græcorum Cyrillus interpretantur. Hæc causa nimirum fuit, quam ob remnõ dixit, Lazarus dormit, aut Lazarus amicus meus; sed *Lazarus amicus noster*, vt discipulos amicitiæ communione ad commiserationem perfectionemque commoueret. At cur aperte non dixit, mortuus est; sed dormit, cum magis fuerit discipulos ad capessendum iter excitaturus, si mortuum esse dixisset, velleq; eum suscitare? Theodor. Mopsuest. Augustin. & Beda indicant ideo Lazari mortem somnum appellauisse, vt indicaret non esse sibi difficilius à morte illũ, quàm à somno excitare. Probabile etiam est modestiæ causa ita locutum esse. Nam si continuo dixisset eum esse mortuum, seq; eũ suscitaturũ, videri iactator poterat futuri miraculi. Nũc autem & plus quiddam dicit, cùm non solum suscitaturum se illum indicat, verum etiam ita suscitaturum, quemadmodum si dormiret; & modestiam, moderationemque suam retinet. Notauit hoc ipsum Theophylact.

12. *Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit saluus erit.* Quo argumẽto Christus vsus fuerat, vt ad reuer-

Digitized by Google

tendum in Iudæam discipulos hortaretur, eodem illi vtuntur, vt eum, ne eo redeat, dehortentur. Arripiũt enim dormiendi verbum, inferuntque, *si dormit saluus erit*. Nec dicunt *si dormit*, saluus est, id est adhuc viuit, aut non valde grauiter ægrotat, quia qui graui premuntur morbo, dormire non possunt: sed dicunt, *σωθήσεται saluus erit*, id est bonum est prognosticũ futuræ sanitatis, melius se habet, extra periculum est. Solet enim somnus grauiter ægrotantibus sanitatẽ afferre. Itaque necessarium non esse eo ire, vt illum excitent, quin optandũ, vt magis, ac magis dormiat, vt breuius conualescat, quemadmodum Grecus Cyril. & Theodor. Mopsuest. & D August. edisserunt. Sic enim humanum ingenium diuina cælestiaque consilia ad sua trahit vota: & in diluendis, inuertẽdisque rationibus, quas diuinus aliquando spiritus nobis suggerit nimis ingeniosi sæpe sumus.

Somnus grauiter ægrotantibus sanitatis prognosticũ.

14. *Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste, Lazarus mortuus est.*] Cum videret eos non intelligere figuras, & metaphoras, palam, ac sine metaphoris locutus est, dixitque, *Lazarus mortuus est*. Hanc vim habent duæ illæ dictiones *tunc*, & *ergo*. Nec iam amicum suum, aut illorum vocat, quia cum aperte mortuum esse diceret, non alio opus erat argumento, vt illis persuaderet eundum in Iudæam sibi esse, vt eum à mortuis suscitaret.

15. *Et gaudeo propter vos, vt credatis, quia non eram ibi.*] Non est sensus, vt credatis me non fuisse ibi, id enim satis credebant, sed gaudeo me nõ fuisse ibi, vt hac ratione vos credatis, vt omnes auctores exponũt, Chrysostomus, Augustinus, Theodorus Mopsuest. & Heracleotes, Cyrillus, Theophylactus, Euthym. & Rupert. Quanquam ego quidem nihil absurdi video, si hæc verba, *quia non eram ibi*, iungantur cum verbo *credatis*, nõ vt sensus sit, vt credatis me non fuisse ibi, sed vt ideo credatis, quia ibi nõ eram, quod credituri non eratis, si ibi fuissem. Non dicit, quid credituri sint, sed facile intelligitur, vt credatis me verum esse Christũ filium Dei, verumque Deum. Quid ergo? an non id iam credebant? credebant quidem, sed credituri dicuntur, quia quod iam credebant, magis erant, ac magis credituri. Credere enim dicimur non solum, cum fides in nobis inchoatur, sed etiam cùm augetur, vt hoc loco D. Augustinus, & Beda monuerunt, & nos cap 2.11. exemplis docuimus. Potest non abs re quæri, quã ob causam magis discipuli credituri essent, quod illic Christus non fuisset, quàm si fuisset ibi? Augustinus, & Beda existimant, ideo magis fuisse credituros, quod viderent Christum absentem, quid in loco remoto accidisset nemine nunciante cognouisse, quod solus facere potest Deus. *Æger enim non mortuus fuerat nuntiatus*, inquit Augustinus. Eandem Chrysostomus, & Theophylactus rationem probant. Sed magis ego Cyrilli, Theodori Heracleens. & Mopsuest. in Græca Catena, Euthy. & Ruperti probo sententiã, ideo magis fuisse credituros, quod ibi Christus nõ fuisset, quã si fuisset, quia si fuisset ibi, aut misericordia, aut sororum precibus victus, vel à morbo sanasset, vel recens mortuum suscitasset, non ferens tam diuturnum sororum luctum. Cum autem ibi non fuisset, necesse fuit iam mortuum, iam sepultum, iam quatriduanũ, fœtentemque suscitare, quod eo magis discipulorum fidem auxit, quo maius miraculum fuit. Loquitur vt homo, cum dicit, *non eram ibi*: nam vt Deus vbique erat, vt Euthym. admonuit.

Credere dicimur non solum cum fides inchoatur, sed etiam cum augetur.

Tract. 49.

Sed eamus ad eum.] Peracute Græcus Cyrillus adnotauit ita Christũ de mortuo Lazaro loqui, vt si viuus esset. Sic enim dicit, *eamus ad eum*, vt dixisset, si adhuc viueret; quia illi, inquit Cyril. quamuis mortuus esset, viuebat: vt pote quẽ facile poterat suscitare. Ob-

A seruant etiam Chrysostomus, & Theophylactus hõ dixisse, vado, vt suscitem eum, quemadmodum ante dixerat, *vado vt à somno excitem eum*, vt modestè de se loqueretur, nec videretur iactator futuri miraculi. Nam ire ad excitandum à somno dormientem, nulla iactantia videri poterat; dicere verò ire se, vt mortuum suscitaret, poterat.

§ 16. *Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus ad condiscipulos, Eamus & nos, vt moriamur cum eo.*] De Thoma apud Matthæum ca. 10. 3. diximus, quæ ad personæ cognitionem erant necessaria. Illud de nomine Didymi hoc loco monendum, quod obseruatum à nonnullis est, non esse Thomas nomen, Didymus cognomen-
B tum; sed vtrumque nomen esse, idemque significare, quod & Theophyla. in c. 20. 24. notauit. Quod enim Hebraice תאומא Thomas, Græce est Δίδυμος Didymus, id est geminus; siue quod simul cum fratre altero, vt ait Euthymius, natus esset, siue quod nomen à maioribus suis accepisset, quemadmodum apud Romanos quosdã Spurios, alios Fuscos vocatos legimus, quamuis nec illi spurii, nec hi fusci essẽt. Quid de hoc nomine Leõtius obseruauerit, inuenies c. 20. 24. Cum ergo dicit Euangelista, *Thomas qui dicitur Didymus*, posteriore vocabulo prius interpretatur, quemadmodũ si diceret, Thomas, id est Didymus. Notarunt recen-
C tiores quidã interpretes, sed fere hæretici relatiuũ *eo*, ambiguum esse. Nam & ad Christum, & ad Lazarum referri posse. Ac miror non solum hæreticis, sed Catholicis etiam nõnullis, ac doctis auctoribus placuisse, vt ad Lazarum potius, quàm ad Christum referretur: quasi verba sint hominis non solum Christo non credentis, sed irridentis etiam quodammodo, quæ ab eo dicta fuerant, velle se ad Lazarũ ire, vt illum suscitaret: fore enim non vt illũ suscitaret, sed vt & ipse, & omnes eius discipuli vnà cũ eo morerẽtur. Quidam etiam eorum per ironiam hoc dictum putant, neque hortantis hæc esse verba, sed dehortantis, quasi dicat
D quorsum eo eamus? an vt simul cum Lazaro moriamur. Iniuriam mihi Apostolo sine causa facere videntur, qui ita sentiunt. Et vnde illi probant, inde ego refello. Dixerat, inquiũt Christus, *sed eamus ad eum*, subiicit Thomas, *eamus & nos, vt moriamur cũ eo*: ad id ergo refertur pronomẽ *eo*, quo vtitur Thomas, ad quẽ pronomen *eum*, quo vsus erat Christus. Ego contra, quia Thomas cum hoc dixit, non cum Christo sed cũ condiscipulis loquebatur, vt eum, id est Christum sequerentur, non potest pronomen *eo*, ad Lazarum, sed ad Christum referri. Si enim cũ Christo loqueretur, re-
E ferretur ad Lazarum, de quo Christus loquebatur: cũ autem loquatur cum condiscipulis, & de Christo sequendo loquatur, necesse profecto est, vt pronomẽ *eo*, referatur ad Christum. Accedit, quod cum dicit, *eamus & nos*, dictio illa *&*, vim habet relatiuam; perinde enim est, ac si dicat, *eamus & nos* sicut ille it; ad eum autem refertur pronomẽ *eo*, quo particula *&*, ergo & pronomen *eo* refertur ad Christum. Præterea si vim, proprietatemq; verborum consideremus, verbum illud, *moriamur cum eo*, indicat nondum esse mortuũ, sed esse moriturum eum, quocum & se, & condiscipulos suos simul morituros Thomas dicebat; Lazarus autẽ
F iam erat mortuus, non ergo de illo, sed de Christo dicit *moriamur cum eo*. Omnes denique antiqui auctores ita intellexerunt; nec cuiquam eorum alterum illum sensũ in mentẽ venisse credo. Quo animo hoc Thomas dixerit, de eo quidem video veteres interpretes dissentire. Theophylactus existimat hæc dixisse, non vt hortaretur, quasi per ironiã dicat, scilicet, *eamus & nos*, vt cum eo inermes moriamur, contemnamus vitã nostram, sicut ille temere contemnit. Theodor. Mopsu. Chry. & Euth. rectè fortasse indicant hæc verba,

Thomas, & Didymus vtrumque nomen est, & idem significat.

Quo animo Thomas hoc dixerit.

Digitized by Google

quamuis magnam audaciæ speciem præ se ferant, nō audacis, sed timidi esse hominis, amantis tamen Christum, a quo eum certum mortis, vt putabat, periculū auellere non posset. Solent enim homines timidi maiora quàm re ipsa sunt, pericula sibi fingere. Tamē & hoc ipsum mihi videtur sine causa de Apostolo dici. Cùm enim verba audacem hominem indicēt, cur timidum interpretemur, quod ne in alio quidē vulgari homine faceremus? Illud tātum ex hoc loco colligitur, aut non satis eum credidisse, vt Cyril. & Andreas Cretens. in Græcorum Catena putant, aut, quod vero similius est, non satis intellexisse, quod Christus dixerat ver. 9. nihil sibi imminere periculi. Tanquam ad certam enim mortem eundū esse dicit, ne Dominum, ac magistrum suum deserant, quod magni proculdubio erat amoris. Atq; hæc fortasse causa fuit, cur hoc Euangelista commemorauerit, aut eius erga Christum caritatem laudaret, cuius incredulitatē postea erat c. 20. 25. reprehensurus.

17. *Venit ergo Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.*] Non dicit Euangelista, quo venerit, quia & ex iis, quæ dixerat ver. 1. & ex iis, quæ addit versu sequenti facilè intelligebatur venisse Bethaniam vbi dixerat fuisse Lazarum in nonnullis Græcis codicib. manu scriptis additum inuenio εἰς Βηθανίαν, venit in Bethaniam. Nec declarat an discipuli cum eo venerint, quia ex verbis Thomæ intelligi poterat venisse cum illo. Ex quo colligitur, quā falsa eorum sit opinio qui putāt Thomā nō adhortatū, sed dehortatū potius codiscipulos suos fuisse, vt superiore versu recitauimus. Quatuor dies habere in monumēto Hebraica phrasis est, qualē videmus c. 5. 5. *Erat autē homo ibi triginta octo annos habēs in infirmitate sua.* Duas de his quatuor dieb. apud interpretes quæstiones inuenio: alteram, quo modo ante quatuor dies Lazarus sepultus esse potuerit, cū nō nisi duos dies Christus post acceptum non de morte sed de morbo eius nuntium in eodem loco māserit v. 6. Alteram quid quatuor isti significent dies. Ad priorem quæst. Chry. videtur hoc modo respōdere, eo ipso die, quo nuntius ad Christum venerat, Lazarum fuisse mortuū; post eū duos in eodem loco māsisse dies, quarto demum die Christum Bethaniam venisse. Euth. vero eodem quidē die quo Christus nuntiū accepit, fuisse mortuum: post ea mansisse duos dies, antequam quidquā de eius morte discipulis diceret, quarto die dixisse, *Lazarus amicus noster dormit*, quinto venisse Bethaniam & inuenisse *eum quatuor dies iam in monumento habentem.* Itaque quod Euangelista dixit. v. 6. *Tunc quidē mansit in eodē loco duobus diebus*, non intelligitur tantùm mansisse per duos dies, antequam in Bethaniā inde proficisceretur, sed mansisse tacitum per duos dies, antequā de morte Lazari quidquā discipulis significaret. Hoc mihi probabilissimū videtur esse. Cū enim Euangelista dicit, *tunc quidē mansit duobus diebus*, obscure indicat iam Lazarū fuisse mortuū, sed nihil dum Christum de eius morte dicere voluisse, donec duo post mortē dies effluxissēt vt illustrior miraculū esset. Illud certe nullo modo probare possum quod quidā dicunt tunc Lazarum esse mortuum, cùm Christus discipulis dixit, *Lazarus amicus noster dormit*: deinde 4. aut 5. diebus Christum in conficiendo itinere posuisse. Constat enim ex ratione Geographica, à Bethabara, vbi Christus erat, Bethaniam vsq; bidui vt plurimum iter esse homini etiam tardo, & pedibus ingredienti. De industria Euāgelista dicere videtur, *quatuor dies iam in monumento habentem*, non quatuor iam dies mortuum, quia quinto ante die credibile est fuisse mortuum, sed non eodem die, quo mortuus fuerat, fuisse sepultum: & quia id vbiq; fere gentiū moris est, vt mortuorum corpora per diē vnum conseruentur, antequam tradantur sepulturæ, ne quis forte semiuiuus sepeliatur: & quia est vero simile sorores eius nō cōtinuo eū sepelire voluisse expectantes, num Dominus veniret, & eum, antequam sepeliretur, suscitaret. Altera quæstio ad institutū nostrum minus pertinet, qui prætermissis allegoriis sensum quærimus litteralē. Aug. Beda, Rupert. existimāt quatuor illos dies quatuor significare tempora, quibus homo immortuus in peccato, quasi in sepulcro iacet: in vtero antequā nascatur in peccato originali conceptus, ante legem, sub lege, sub morte, Violenta, vt videtur allegoria. Nam neque tempus mortis à tempore reliquo huius vitæ distinctū est; & si homo post mortem in peccato manet, quando ab eo suscitabitur, cū nemo possit iam damnatus liberari? Et tēpus Euangelij tempus potiùs gratiæ, ac vitæ quàm mortis est. Nō alia ergo de causa Christus quatuor expectauit dies, vt supra docuimus, nisi vt constaret mortuū esse Lazarum, qui quartum iam diē sepultus esset, & miraculū in quatriduano, & fœtente esset illustrius.

Hebraica phrasis 4. dies habere.

Quomodo Lazarus 4 dies habuerit in monumento.

Quid quatuor illi dies significent.

18. *Erat autem Bethania iuxta Ierosolymam quasi stadijs quindecim.*] Notū est stadium centum & viginti quinque habere passus, itaque quindecim stadia sūt mille octingēti septuaginta quinq; passus, id est minus duobus milliaribus Italicis, quod & Chrys. admonendū putauit. Ideo autē declarauit Euangelista, quam vicina Bethania Ierosolymis esset, vt rationem redderet, cur inde multi Ierosolymitani ciues ad consolandas Mariam, & Martham Betaniam venissent quod paulo post dicturus erat, vt Theod. Heracleotes, Cyrill. Chrys. & Theoph. notauerunt.

19. *Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.*] Non dicit, vnde Iudæi venerint, sed ex ver. præcedēti satis apparet venisse Ierosolyma: ita Iudeos videtur, κατ' ἐξοχὴν solos Ierosolymitanos appellare, sicut alibi solos principes c. 9. 18. Venisse autem multos dicit, vt doceat miraculum non solùm coram Bethanianis, sed coram multis etiam Ierosolymitanis ciuibus factum fuisse, & ab illis longe, lateq; promulgatum, vt Cyrill. Chrysost. Theophylact. & Rupert. animaduertunt. Græce est, πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν, καὶ Μαρίαν ad verbum, *Ad eas, quæ circa Martham, & Mariam*; quam phrasim quidam non mediocriter etiam docti non intelligentes existimarunt non ad Martham, & Mariam, sed ad alias mulieres, quæ cum illis essent, venisse, vt per eas Martham, & Mariam consolarentur. Itaq; nostrū interpretem temerè reprehenderunt, quod vertisset, *ad Martham, & Mariam*, ipsi multo magis reprehēdendi, qui vel ex Euthymio Græco auctore discere potuerunt eam phrasim idem significare, quod πρὸς Μάρθαν, καὶ Μαρίαν, *ad Martham, & Mariam.* Et sin minùs apud Ecclesiasticos, apud prophanos certè auctores id licuit obseruare. In Catena Græca non lego πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν, καὶ Μαρίαν, sed πρὸς Μάρθαν, καὶ Μαρίαν. Quæritur à multis, quo modo multi Ierosolymitani ad Mariam & Martham venire potuerunt, cùm ille Christo familiares essent, & Ierosolymitani nō multo ante cōspirassēt, *vt si quis eum confiteretur esse Christum extra Synagogam fieret*, c. 9. 22. Eius rei Chrysost. Leontius, Theophylact. & Euthym. tres rationes afferunt, non venisse Ierosolymitanos propter Christum, sed propter Marthæ, Mariæq; nobilitatem, aliasve virtutes; aut propter ingentem earum luctū, in quo non poterant homines noti consolationis officiū denegare; aut quod qui ad eas venerunt, alieni non fuerint à Christo, sed ex illis, qui in illum ante crediderāt. Cætera sunt probabilia, hoc vltimum videtur Euangelistæ infra verbis repugnare: dixit enim v. 45. & 46. multos ex iis, qui Ierosolyma venerant, suscitato Lazaro in Christum credi-

Quomodo Ierosolymitani venire ad Martham potuerunt.

Digitized by Google

disse, alios detulisse eum ad Pharisæos; non ergo ante crediderant.

20. *Martha autem, vt audiuit, quia Iesus venit, occurrit illi.*] Probabilis est Chrysostomi, Leontij, Theophylacti, & Euthymij cōiectura, solam Martham ignorante sorore cognouisse aduentare Christū; cur vero illa potius cognouerit, obscurior est cōiectura, sed tamē est aliqua. Docuim⁹ Lu. 10. 38. colligi ex eo loco Martham maiorem quàm Mariam natu fuisse, itaque curā gessisse domus. Verisimile ergo est siue domi vtraque erat, cùm nuntius appropinquantis Christi venit, illi potius tanquā maiori, & capiti familiæ, quam sorori renuntiasse venire Christum, siue domo forte egressa fuerat alicuius negotij causa, vt quæ curam habebat domus, priorem excepisse famā Christi venientis. Cur ergo non expectabat Christum domi? quia maioris erat caritatis tali hospiti obuiā prodire, quēadmodum Abraham & Lot Genes. 18. 2. 3. & 19. 1. fecisse legimus. Sic nimirū debemus nos Christum obuiis, vt dicitur, vlnis excipere. At cur nihil sorori significauit? Respondent auctores illi, ne & illa exire obuiam vellet, omnesque eam Iudæi sequerentur, & nimius tumultus excitaretur; aut quia sciebat, inquit Leōtius, Iudæos iniquos esse Christo. Vero etiā simile videtur voluisse Martham laudem illam præripere, quòd prior excepisset Christum: aut solam experiri, ecquid remedij mortuo iam fratri apud Christū reperiret, vt ex versu 22. colligitur. Sancta est prudentia clam fratribus, clam parentibus ad Christū sese conferre. Quod addit Euangelista, *Maria autem domi sedebat*, quam vim habeat, neminem obseruasse video. Ac prima quidem specie tacita reprehēsio videri potest, quasi dum Martha Dominū quærit, illa domi segnis desideret. Cæterum non reprehensionem ego, sed excusationē potius esse arbitror: quia enim dixerat Martham obuiam Christo processisse, ne quis miraretur, aut Mariam accusaret, quod non & ipsa processisset, excusat eam tacite dicens sedisse domi, ideoque nihil de Christi aduentu cognouisse. Martha enim cognouit, quia, vt diximus, credibile est domo aliqua causa fuisse progressam: & solent qui foris in publico versantur, multos colligere rumores, quos ignorant, qui domi delitescunt.

21. *Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus.*] Omnes fere hoc loco auctores notant Martham his verbis fidem quidem aliquā, & confidentiam de Christi caritate, sed imperfectam tamen, & humilem fidem ostendere. Ostendere enim credere se fratrem suum moriturū non fuisse, si Christus adfuisset, potuisse eum Christū à morbo sanare, sed non credere idē etiam absentem facere potuisse. Nondum enim credidisse eum esse Deum, sed tanquā de viro insignis sanctitatis, singularisque apud Deū gratiæ de illo loqui quod & ex sequētibus verbis manifestum fit, *sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.* Ita Chrysostomus, Theophylactus, & Euthym. Habent etiam hæc verba speciem quandam tacitè, & reuerenter reprehendentis Christum, quod serius omnino venerit, quā oportebat, vt Cyrillus Græcus, & Rupertus indicauerunt. Aliud etiam quiddā ego in illis animaduerto, voluisse Martham hoc exordio Christum quodammodo obligare, vt fratrem suscitaret, quandoquidē eius causa, tarditateq; fuisset mortuus, quòd non venisset satis tempestiuè. Aut si hoc ideo non placet, quia, vt supra docuimus, eodē die, quo nuntius ad Christum venit, Lazarus mortuus est, voluit certè Martha profitēda Christi potentia, & caritate erga fratrem suū eandem potentiam, caritatemq; eius excitare, vt iā mortuum suscitaret. Scire se eam Christi esse potētiam, vt si adfuisset, ægroto valuisset: eam erga illum caritatem, vt

Martha Christum Deum esse nondum credebat.

A voluisset à morbo liberare, quod non fecit, quia non aderat nunc faciat, cum adest. Solemus eorum laudare liberalitatē, quos erga nos liberales esse volumus, idque ponitur in præceptis artis. Etiam orandi arte capi se Deus patitur, cum ars ipsa nascitur ex affectu.

Orandi arte etiam se patitur capi Deus cum ea ex affectu nascitur.

22. *Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo dabit tibi Deus.*] Loquitur, vt modò diximus, non tanquam de Deo, qui propria potestate, sed tanquam de viro sācto, qui precib⁹ miracula faceret. Videtur autem Martha velle Christū docere, plus ipsum posse, quàm fortassis existimet. Nondum Christus mortuū
B vllum iam sepultum, iam quatriduanum, iam fœtentem suscitauerat, existimabat fortasse Martha ideo eū id nondum tentasse facere, quod putaret se facere nō posse, docet posse, iubet bono esse animo, tantùm tenet, certo scire se ex sententia rem processurā, Deū illi nihil, quod petierit, quamuis difficile negaturum. Putabat, inquit Cyril. non venisse Christum, vt fratrem suum suscitaret, sed vt se, sororemque suam cōsolaretur, ideo rogat, vt faciat, quod ille vltro facturus venerat. Vult rogari Deus vt faciat, quod etiā nō rogatus facturus erat. Quod non dicit aperte, sed & nunc scio quod poteris illum tuis precibus suscitare,
C Augustin. & Beda moderationi tribuunt, quod ausa Martha non fuerit Christo legem præscribere vtrum expediret fratrem suū suscitare, nec ne, sed id Christo iudicandum reliquisse. *Non dixit*, inquit Augustin. *sed & modo rogo te, vt resuscites fratrem meum; vnde enim sciebat, si fratri eius resurgere vtile fuerit? hoc tantùm dixit, scio quia potes; si vis facis: vtrum enim facias, iudicij tui est, non præsumptionis meæ.* Hoc vel sola Augu. auctoritate probabile est. Magis tamen credo Martham, vt Cyrillus existimat omnino persuadere Christo voluisse expedire, & pene oportere, vt fratrem suum suscitaret, cū posset, & eius amicus esset. Cur ergo non aperte ro-
D gabat, vt suscitaret? Respondet Bernardus in apolog. de gradibus humilitatis, *sic melius tanquam non orantes oramus, sic efficacius tanquam diffidentes confidimus; exhibemus fidem, perhibemus affectum. Scit ipse, cui non est opus vt aliquid dicatur, quid desideramus.* Dictio, *Et cū dicit, sed & nunc scio*, hanc vim habet, vt Rupertus animaduertit, scio quidem te, antequam frater meus moreretur, impediturum fuisse, si adfuisses, quo minus moreretur; sed & nunc scio posse te, si velis suscitare.

Vult rogari Deus, vt faciat, quod & non rogatus facturus erat.

Tract. 49.

Lib. 10.

23. *Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus.*] Rectè D. Augustin. Leontius, Beda, & Rupert. notauerunt ambigue respondisse Christum, nam neque dicit, quando
E Lazarus resurrecturus sit: sed tantū esse resurrecturum, neque se eum suscitaturum esse. Theodor. Mopsuest. Chrysostom. Theophylact. & Euthym. contra putant minime ambigue locutū esse, quin palam dicere se illum suscitaturum, vt Marthæ opinionem refutaret, quæ existimabat solis precibus eū suscitare posse. Magis probo, quod Leontius & Andræas Cretensis scribunt, modestiæ causa ambigue Christū locutū esse. Hæc enim erat cōsuetudo Christi sua sensim & modeste miracula insinuare, non expressis, & inflatis venditare verbis, sicut v. 11. obseruauimus non dixisse. Lazarus amicus noster mortuus est, vado, vt
F suscitem eum à mortuis, sed, *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum.*

Christus miracula sensim insinuare solitus.

24. *Dicit ei Martha, scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die.*] Quia ambigue, vt modò dicebamus, de Lazari resurrectione Christus locutus fuerat, occasionem, vt Theod. Mopsuest. ait, Marthæ præbuit, quod de fratris resurrectione dixerat, de communi omnium hominum resurrectione intelligendi. Quāquā mihi artificiū videtur esse, quo elicere ex Christo voluit, an fratrē suū suscitare cōstituisset. Proba-

Digitized by Google

bile enim, ac simile prorsus veri est aliquam de fratris suscitatione ex verbis Christi spem animo cõcepisse, sed quia ea obscura & ambigua adhuc erat, voluisse certo cognoscere, an de proxima resurrectione fratris locutus esset. Id facit fingens se, quod Christus pollicebatur, de vltima omniũ resurrectione intellexisse, itaque nullũ priuatim sibi, fratriq; cõferri beneficiũ. Sic aliquãdo solemus fingere, aliud intelligere, quàm intelligimus, vt dum is, quocũ loquimur, conatur nostram corrigere intelligentiã, magis aperte dicat, quod ante dixerat obscurius. Illustris hic locus est ad probandã generalẽ mortuorum resurrectionem: sic enim loquitur Martha, quasi res credita, ac nota inter Iudæos esset resurrecturos esse mortuos. Quãquã Theophyl. existimat potuisse, eam id à Christo didicisse, idemque alio postea loco docet Euthymius.

Locus ad probãdam resurrectionem.

25. *Ego sum resurrectio, & vita, qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.* Videtur nõ satis apte ad rẽ Christus respondere, verum aptissime respondet. Dixerat Martha scire se resurrecturum esse fratrem suũ, sed *in nouissimo die*, cum omnibus mortuis; respondet Christus non esse necessarium, vbi ipse sit, nouissimum illũ diem, & generalem resurrectionem expectare, se esse resurrectionẽ, & vitam; qui in nouissimo die omnes mortuos suscitaturus est, posse quandocunq; velit, & quos velit mortuos suscitare. Quod enim dicit, *Ego sũ resurrectio & vita*, perinde est, ac si dicat, nemo potest mortuus resurgere, ac viuere, nisi per me. Cũ ergo qui in illo nouissimo die resurrecturi sũt, per me resurrecturi sint, poterit & frater tuus per me resurgere. Magna igitur significatione dixit, *Ego sum resurrectio & vita*, singula enim verba emphatica sunt, Pronomẽ *ego*, opponit verbis illis Marthæ, *Quæcũque poposceris à Deo, dabit tibi Deus*; quasi respondeat non precario, nõ aliena virtute, sed ego ipse mea suscitare possũ; & quod dicit, *sum resurrectio, & vita*, plus est quam si diceret possum suscitare, significat enim non solum se posse, sed neminem aliũ posse nisi se, aut nisi per se: nemo enim potest resurgere, nisi per resurrectionẽ: nemo viuere nisi per vitã. Hoc sensu minùs licet explicato Chrysostomus, Augusti. Beda, Theophylactus, Euthym. Rupertus videntur intellexisse, & Andreas Cretensis citatus in Græca Catena. *Dicis resurget frater meus in nouissimo die*, inquit Augustinus, *verum dicis; sed per quem tunc resurget, potest & modo quia ego sum resurrectio*, &c. Omnes denique auctores tradunt imperfectam Marthę fidem Christum corrigere voluisse: sed id ipsum omnium aptissime Theoph. dixit, ἐπεὶ οὖν ἔτι γυνὴ ἦν γυνή, διανιστᾷ αὐτὴν ὁ κύριος καὶ ὥσπερ νενεκρωμένην τὴν πίστιν αὐτῆς ἐγείρει. *Quia ergo mulier adhuc erat mulier, excitat eã Dominus, & tanquam mortuam eius fidem suscitat.* Porro cùm duo genera sint hominum, mortuorum, atque viuentium: mortuorum dicit se resurrectionem esse, viuentium vero vitam: quasi dicat, per me & mortui resurgunt, & viuentes viuunt; primum membrum exponit, statim secundum versu sequenti.

Quo sensu Christus resurrectio & vita.

Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.] Et hæc responsio videri potest esse abs re: docet enim homines, qui in se crediderint, etiãsi mortui fuerint, resurrecturos esse; atqui Lazarus nõ poterat iam mortuus in illũ credere. Pręterea quęstio erat de vita corporis Lazaro restituẽda, ipse vero loquitur de vita animæ, ea enim vita viuunt, qui in illũ credunt. Cæterum nõ solum bene, accõmodateque, sed plus etiam respondet, quàm rogabatur. Rogabatur vt corpori vitã daret, respondet non solũ corpori, sed etiam animo vitã dare posse. Sumpta enim occasione à vita corporis altius mulieris fidem attollit, vt non solum corporis, quæ nõ magni sit pretij, sed etiam animi vitam petat, quæ sola expeti digna sit; eam se nõ minus, quàm cor-

A poris dare posse, & multo magis esse necessariã. Solet huiusmodi occasiones captare Christus à corporeis ad spiritualia, à terrenis ad cælestia homines traducẽdi. c. 4. 13. ex aqua corporea, quã à muliere petebat Samaritana ad aquam spiritualẽ quam ipse credẽtibus in se daturus esset, orationem transtulit: c. 6. 27. ex pane corporeo, quẽ Iudæi quęrebant, occasionem sumpsit, vt eos ad quærendum cæleste panẽ hortaretur, *Operamini*, inquit, *cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Cyrill. Chrys. Leont. Theoph. & Euth. Græci omnes auctores docent idem esse viuere hoc loco, & resurgere, significarique solos eos, qui in

Christus à terrenis ad cælestia traducit.

Viuere & resurgere, idem hoc loco.

B Christum crediderint, & ad fidẽ bona quoque adiunxerint opera, resurrectuos esse; non quod alij resurrecturi non sint, sed quod alij ad mortem sempiternam, hi ad vitam æternam sint resurrecturi, quemadmodũ c. 6. 54. disputauimus. Præterquam quod, vt diximus ante, exponit his verbis, quomodo resurrectio mortuorũ futura sit, quod primũ propositionis mẽbrum est. Cũ dicit, *etiamsi mortuus fuerit, viuet*, indicat, si mortuus non fuerit, & credit, non moriturum, quia etiamsi corpore moriatur, vere non moritur, & quia ea mors nõ est vere mors, vt Cyril. & Chrys. disserũt, & quia ab ea morte ad vitam æternam resurrecturus

C est. *Quod interim morimur*, inquit Cyprian. in libr. de mortalitate, hunc locum edisserens, *ad immortalitatem morte transgredimur, nec potest vita æterna succedere, nisi hinc contigerit exire; non est exitus iste, sed transitus, & temporali itinere decurso ad æterna transgressus.* Itaque nõ solùm spem Marthæ ostendit fore, vt frater resurgat, sed etiam vt ipsa si velit credere, non moriatur, vt Leontius, & Theophylact. obseruarunt. Hoc est quod sequitur.

26. *Et omnis, qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum.*] Dixerat Christus se resurrectionẽ, & vitam esse, resurrectionem nimirum mortuorum, vitam vero viuentium. Superiore versu declarauit, quomodo

D mortuorũ resurrectio esset, quia qui in eum credidit, *etiamsi mortuus fuerit, viuet*; declarat nunc, quomodo viuentium vita sit, quia, *qui viuit*, si in eum credat, *non morietur in æternũ*. Ille recuperat, quod perdiderat, hic quod habet, perdere nõ potest. Hæc causa est cur nõ dicat, qui credit in me viuet, & non morietur in æternum, quemadmodum dicendum esse videbatur: sed, *qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum*, quia non significatur vitam illam, de qua loquitur, effectum esse fidei, sed naturæ: tanquam si diceret, qui credit in

E me, si mortuus est, reuiuiscet; si viu° est, nõ morietur. Ambigue igitur vitæ, & mortis vocabulis vtitur; cũ enim dicit, *qui viuit*, loquitur de vita corporis, cum dicit, *non morietur in æternum*, loquitur de morte, & vita animę. Qua ambiguitate, vt sępe monuimus, vti solet Christus magna cum gratia, elegantiaque sententiæ, supra capite 4. 13. 14. Matthæ 8. 22. Quanquam Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophy. & Euthy. vt modò citabamus, omnia intelligunt de morte corporis, quàm qui in Christum credunt, subituri non sint, siue quia ea mors vera non est, siue quia si est, paulo post sunt ad vitam etiam beatam corporis re-

Ambiguitate vitæ Christus cum lepore.

F surrecturi. Cæterum quo modo, qui in Christũ credit, in æternum nõ sit moriturus, id est periturus non sit, abunde c. 3. 15. disseruimus, vbi & nouorum hæreticorum errorem refutauimus, qui ex huiusmodi locis colligunt solam fidem ad salutem satis esse.

Credis hoc.] Absurdum videri poterat, quod cùm de suscitando Lazaro loqueretur, fidẽ à Martha exigat, quasi non Lazarũ, sed illam ipsam suscitaturus esset. Cæterum ex iis, quæ modò diximus, intelligi potest, quorsum Christus hoc addat. Volebat non solũ Lazarũ corporaliter, vt illa petebat, sed etiã spiritualiter

Digitized by Google

illam suscitare, vtramque ad rem eius erat fides exigenda. Non enim eorum tantum, quos curabat, sed A etiam eorum, qui se pro illis rogabant, fidem solebat postulare, & eius respectu miracula facere. Propter fidem eorum qui paralyticum portabant, sanauit eum, Matthæi 9.2. & illi, qui à se poscebat, vti possessum à dæmone filium curaret, dixit, *Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti*, Mar. 9.23.

Fidem eorum, qui rogabant, solebat Christus postulare.

27. *Ait illi, vtique Domine ego credidi quia tu es Christus filius Dei, qui in hunc mundum venisti.*] Dictio illa, *vtique*, quæ Græce est ναὶ, vehementer, & cū admiratione affirmātis est, non ergo solùm affirmat Martha se credere, sed indicat mirari se, quod se Christ' interroget, quasi de sua in ipsum fide dubitet. Quod dicit *credidi*, B præteritum tēpus est positum pro præsenti, vt multi putant, & vt graues etiam, & Græci auctores Theodorus Mopsuestiensis, & Leontius videntur interpretari, idque consuetudo Græci sermonis patitur, sed cum maiorem vim præteritum habeat, nolim in præsens cōuertere, quod temere fecisse mihi videtur hæreticorū interpres. Potest quippe Martha significare se non modò nunc, sed multo ante credidisse, quēadmodū Diuus Augustinus, & Beda putat, quod maiorem nimirum habet emphasim, quā si diceret, se iam nunc de Christo credere, quod ante non credidisset. Quod sequitur, *Quia tu es Christus filius Dei, qui in hunc* C *mundum venisti*, videtur alienū à Christi interrogatione esse. Rogauerat enim Christus, *Credis hoc*, id est me esse resurrectionē, & vitam, & eos, qui credūt in me, etiāsi mortui fuerint, resurrecturos esse, & qui viuūt, & credunt in me, non esse morituros in æternum: respōdet illa, *Ego credidi, quia tu es Christus filius Dei, qui in hunc mūdum venisti.* Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius existimant non intellexisse Martham, quæ dixerat Christus, ideo non satis accommodate respōdere. Augustinus autem & Beda, recte intellexisse, rectéque respondere, respondendo enim, quod maius D est, id etiam quod minus est respondere. *Quādo hoc credidi*, inquit Augustinus, *quia tu es filius Dei, credidi, quia tu es resurrectio, & vita.* Sic enim corrigo corruptū locū Augustini partim ex Bedæ commentario, partim ex Catena Diui Thomæ. Mihi proprie videtur Martha ad verbum illud Christi respondere, *Qui credit in me*, quo eam quasi non credētem notasse videbatur. Quo aculeo cum illa se pungi oblique sentiret, exiliit, *vtiq; Domine, ego credidi, quia tu es filius Dei, qui in hunc mundum venisti.* Quibus verbis quidquid confiteri de Christo poterat, videtur breuiter esse cōfessa. Nihil enim amplius Petrus cōfessus fuerat, capite 6.69. & Matth. 16. E 16. cum Christus eum beatum appellauit, & super ipsum Ecclesiam suam se fundaturum promisit. Quin Petri confessioni hoc etiam addidit, *qui in hunc mundum venisti*, vt Rupertus animaduertit. Cum ergo iisdem, quibus Petrus, vtatur verbis iniuriā mihi illi facere videntur, qui alio animo, aliaq; quam Petrū fide eam dixisse interpretantur. Scilicet filium Dei non tāquam naturalem, qui & ipse Deus esse, sed tanquam prophetam, ac virum sanctū propter salutem hominum à Deo missum appellasse. Melius omnino Cyrillus, & Leontius notauerūt τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ apposito Græco articulo vocauisse, vt non qualemcunque sed verum, naturalem, & vnicum Dei filium significaret. Il- F lud etiam, *qui in hunc mundum venisti*, aut, vt Græce est ὁ ἐρχόμενος, qui venturus eras, non solum significat ita venisse, quemadmodum prophetæ venerunt, missi scilicet à Deo, cum iam nati essent, cumque non fuissent antequam nascerentur, sed, *cum in forma Dei esset*, nec rapinam arbitraretur esse se æqualem Deo, missum à Patre, vt nostram naturam sumeret, & obumbrata diuinitate sua esset tamen *lux vera, quæ illuminat*

Caluinus, & post eū Beza.

Augustini locus correctus tract. in Ioan. 49

Martha de Christo qualis confessio.

Philip. 2. 6

omnem hominem venientem in hunc mundum. Cum ergo dicit, *qui in hunc mundum venisti*, aut ὁ ἐρχόμενος, qui venturus eras, indicat se non temere, neque qualemcunque Christum, filiumque Dei credere, se credere doctam prophetarum vaticiniis, & talem credere, qualem illi descripserant, vt Theodorus Mopsuest. obseruauit. Animaduertit etiam alter Theodorus, cui Heracleotæ cognomentum est, nomine mundi significari non solius Israel, sed omnium etiam gentium, hoc est totius mundi seruatorem venisse. Quam vim in eo nomine latere sæpe notauimus c. 1.29. & c. 3.17. & c. 4.42. & c. 6.33.51. & c. 8.12. & 9.5.

Sup. c. 1. 9.

Mundi nomine gentes omnes intelliguntur.

28. *Et cum hæc dixisset, abijt.*] Minime obscure Euangelista indicat his duobus verbis, totoque tenore orationis statim, vt hæc Martha respondit, summa festinatione ad vocandam sororem abiisse, plenam scilicet spei, plenamque gaudii, non solùm quod Christum, quem quærebat, inuenisset, sed quod ex eius verbis magnam concepisset fiduciam fore, vt fratrem suum suscitaret, vt Cyrillus animaduertit.

Et vocauit Mariam sororem suam silentio.] Græce λάθρᾳ clam, secreto. Quod non dubium, quin propter præsentes Iudæos fecerit, ne quis eorū audiret, vt Theodorus Mopsuest. Cyrillus, Leontius, Theoph. Euthy. & Rupertus obseruant, siue ne si scirent Mariam ad Christum ire, eam non sequerentur odio pleni Christi, sed aut domi manerent, aut Ierosolymam reuerterētur, atq; ita testes non essent tāti miraculi, vt Theophylact. vult, siue, vt cæteri auctores, quos modò nominauimus, ne quid periculi Christo crearent præsertim miracula facienti, quod sciebat eos æquo animo ferre non posse, quod multo videtur probabilius. Vero enim simile est magis Martham de Christi incolumitate, quā de futuri miraculi testib' cogitasse, siue vt Rupertus ait, ne se, si ad Christū ire scirent, detinerēt.

Dicens, Magister adest, & vocat te.] Non dixerat Euangelista Christum Marthę dixisse vt sororem vocaret. Itaque sunt, qui putāt id eam de suo addidisse, vt magis sororem ad veniendum, properandumque excitaret, aut ipsam Christi præsentiam interpretatā esse vocationem, vt Theophylactus existimat. Multo est probabilius, quod Theodorus Mopsuest. Cyrill. Leontius, Euthymius, Augustinus, & Beda docent, id Christum illi dixisse, sed Euangelistam breuitatem secutum pręteriisse silentio contētum dicere per Martham. Argumentum est, quod Christus eodem loco constiterit, donec veniret Maria, quod non fecisset, nisi eam per sororem vocauisset, ver. 30.

29. *Illa vt audiuit, surgit cito, & venit ad eum.*] Haud dubium est, quin voluerit Euāgelista amorē in Christum Mariæ, studiumq; declarare, quod simul atque audiuerit adesse, seq; ab eo vocari, nō cōmunicato cōsilio cū iis qui aderant Iudæis oblita luctus, oblita vrbanitatis, oblita decori surrexerit, & festinato ad eum venerit. Illius factū, documentum debet esse nostrū. Quum à Christo vocamur, quid cūctamur? quid desidemus? quid moras nectimus? quid nimium sapientes videri volumus? quid cum parētibus, cum amicis, cum mundanis hominibus consilia nostra impedituris communicamus? idipsum fortasse quærentes, vt aliquem, qui nos ab illis reuocet specie prudentiæ, reperiamus. Rem esse difficilem, non temere suscipiendam, quod semel factus sis, diu multumque cogitādum. Quin taciti surgimus, & ad Dominum currim'.

Cunctandū non est, cū à Christo vocamur.

30. *Nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha.*] G. οὔπω δὲ, *nondum autem venerat*, sensu aliquanto faciliore, & magis consequenti. Noster interpres aut legis γὰρ *enim*, aut existimauit δὲ *autem* accipi pro γὰρ *enim*, quod nonnunquam solet fieri. Si legamus *enim*, rationem dicemus Euan-

Digitized by Google

gelistam reddere, cur dixerit surrexisse Mariã, & venisse ad Iesum, nempe quia nondum Iesus in Castellum, id est in oppidum Bethaniam venerat; si enim venisset, nulla fuisset causa, cur Maria ad eum exiret, aut vt putant Leontius, Theodorus Mopsuest. & Euthymius, voluit Euangelista indicare tam celeriter & Martham ad Mariam festinasse, & Mariam ad Iesum accurrisse, vt Christus in eodem adhuc loco esset. Sed probabilius Christum certo consilio noluisse in pagum ingredi, sed foris expectare, siue vt illic aliquos forte doceret, vt ait Euthymius, siue vt idẽ, & Chrys. & Theophylactus etiam suspicantur, ne si in oppidum ingressus fuisset, testes miraculi faciendi, gloriamque humanam colligere velle videretur, siue, quod simplicius est, ac fortasse certius, quia sciebat Lazarum, vt mos apud Iudæos erat, extra oppidum sepultum esse oportere, itaque cum illum suscitaturus venisset, opus non erat in oppidum ingredi.

31. *Iudæi ergo, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia cito surrexit, & exiit, secuti sunt eam dicentes, quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi.*] Docet Euangelista, quam ob causam Iudæi Mariam secuti fuerint, quia putarunt nimirum ad sepulcrum ire abreptam subito doloris impetu, vt illic plangeret, secuti ergo eam sunt, vt & illic eam consolarentur, vbi maxime erat dolor, planctusque renouandus, aut veriti ne quid ibi dolore victa grauius in se decerneret, vt solẽt facere mulieres, quemadmodum Theodorus Mopsuest. & Euthymius interpretãtur. Fiebat autem id alio consilio diuinæ prouidentiæ, vt etiam nolentes testes essent tanti miraculi, vt Theodorus Mopsuest. Leontius, Cyrillus, Augustinus, Theoph. & Euthymius obseruant, eodemque consilio Euangelista narrauit, vt Cyrillus ait. Existimat autẽ Theodorus Heracleotes Mariam ipsam, dum domo egrederetur, de industria finxisse se ad monumentum flẽdi causa ire, quia nolebat de Christo quidquam Iudæis significare, quod iniquo in eum animo essent. Quod videtur Euangelistæ verbis repugnare. Cum enim dicit secutos eum Iudæos dicentes, *quia vadit ad monumentum, vt ploret*, haud obscure indicat non id eos dixisse, quod ex Maria intellexissent, sed quod ipsi suspicati essent. Animaduertit Rupertus Iudæos, cum Martha domo egressa esset, nõ eam secutos fuisse, secutos vero continuo egressam Mariam, cuius ille rei causam esse putat, quod Maria maiore, quàm Martha amore fratrem prosequeretur, itaque maiore angebatur dolore, maioremque Iudæi curam adhibebant, vt eam, quàm sororem consolarentur. Vera fortasse cõiectura, sed probari non potest. Aliam ego ex verbis Euangelistæ coniecturam facio, causam fuisse, quod cum Martha egressa domo est, non existimauerint Iudæi flendi causa ad sepulcrum ire, sed vt aliquid ad familiam pertinens procuraret: Maior enim, vt diximus, natu erat, & familiæ gerebat curam: cùm autem Maria exiit, nihil potuerunt aliud suspicari, quàm plorandi causa ire ad monumentum. Deum enim Euangelista dicit, cur Mariam secuti fuerint, indicat, cur Martham secuti non fuerint.

32. *Maria ergo cum venisset, vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.*] Hæc verba, *videns eum cecidit ad pedes eius*, indicant simul atque eum conspexit, nihil moratam, nihil reueritam Iudæos, qui se secuti fuerant, in Christum irruisse, seque ad eius pedes magno affectu proiecisse. Vtitur iisdem verbis, quibus vsa soror eius fuerat, siue quod inter se communicauerant, sæpeq; dixerãt, Miseras nos si Dominus fuisset hîc, frater noster mortuus non esset, hoc etiam ad nostram accessit calamitatem, quod ægrotãte fratre Dominus aberat, vt solet muliebris sexus lamentari, siue vt Theodorus
A Heracleotes, & Leontius scribunt, ἀδελφικὸν ἔχουσα τὸ φρόνημα: vera in hoc soror, quod eundem cum sorore haberet sensum. Duabus tamẽ rebus sororem vincit, primum, quod ad Christi pedes procidat, & quidem eo loco, eo tempore, quo minus libere id factura videbatur præsentes veriia Iudæos, vt vterque Theod. Heracleotes, & Mopsuest. Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus adnotarũt. Itaque vt Rupertus ait, *Eandem, quam latius verbis Martha perorauit fidem Christi fily Dei, Maria citius adorando expressit. Cecidit enim ad pedes eius dolore fratris pariter & amore Christi saucia.* Deinde quod verba illa non addidit,
B quę soror dixerat, *Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus*, quod maioris argumentum est fidei, vt Cyrillus monuit. Quamobrem a Christo reprehensa non est, vt soror fuerat, sicut idem auctor adnotauit. Etsi Chrysostom. Theophyl. & Euthym. quare reprehensa non fuerit, aliam reddunt causam, quod magna Iudęorum adesset multitudo, & noluerit Christus coram illis eam coarguere, præsertim cũ sciret, inquit Euthym. fore vt per otium id disceret, quod illi ad perfectam fidem deerat. Itaque existimant hîc omnes auctores Mariam eadem verba, quæ soror dixerat, & eadem dixisse fide, nondum creden-
C tem Christum plus esse, quàm hominem. Malo Cyrillum sequi melius de Mariæ pietate sentientem, maiore illam fide, quàm Martham eadem dixisse verba, credidisse quippe Christum Deum esse, ideoque verba illa sororis non adiecisse, *Sed & nunc scio, quia quęcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.* Quo ergo modo de Deo dicit, *Domine si fuisses hîc*, quasi nõ vt Deus vbique esset? Respondet Cyrillus non satis præ dolore considerasse, quod dicebat, itaq; humano more de Deo locutam fuisse. Nihil à Christo Maria postulat seu satis esse hoc rata seu impedita lacrymis. Itaque quod verbis rogare non potuit, lacrymis rogauit, vt Rupertus
D notat. Nulla est efficacior, nulla potentior oratio, quã lacrymæ. Quod verba non potuerant efficere, vt Christus spiritu turbaretur, lacrymæ fecerunt.

33. *Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit semetipsum.*) Omnes fere auctores Græci, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Leontius, & in Catena Græca Cyrillus, ad hunc modum interpretantur, *infremuit spiritu*, id est erumpentem humanum in lacrymas, & passionem affectum cohibuit, ne quid parum cõpositum, & rationi minus cõsentaneum ostẽderet.
E Sed Leontius, Cyrill. & Theophylact. spiritum accipiũt pro diuinitate, quasi sensus sit τῷ πνεύματι *spiritu*, id est diuinitate sua erumpentem affectum repressisse, cæteri pro affectu, quasi ipsi spiritui, id est affectui infremuerit, hoc est iratus fuerit, illumque cõpresserit. Itaque illi in ablatiuo, hi in datiuo τῷ πνεύματι esse putant. Mirum tantis auctoribus eũ placuisse sensum, quem à mente Euangelistę patet alienum esse. Quo enim modo conuenit, vt cohibuerit affectum, cũ seipsum turbauerit, quod plus quã humanum affectũ ostendere videtur esse. Denique quod hoc loco dicit ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, *infremuit spiritu*, dicit v. 38. ἐμ-
F βριμώμενος ἐν ἑαυτῷ *fremens in semetipso*. Alii etiã spiritum pro diuinitate, & ἐμβριμᾶσθαι, pro irasci accipientes sensum esse putauerũt, *spiritu*, id est diuina virtute sua se se excitasse, sese parasse veluti ad committẽdum cum morte, & cũ mortis auctore Diabolo certamen, quẽadmodum Theodor. Heracleotes inter Gręcos, Rupertus, inter Latinos videntur interpretari. Theodo. vero Mopsuest. in eo recte sentit, quod putat Christũ non cohibuisse, sed affectum potius ostendisse, sed indignatũ cõtra Iudæos esse, quot tot sępe vidẽtes mira-

Fraternus in Maria affectus.

Lib. 10. Comment. in Ioan.

Sup. ve. 22.

Nulla efficacior oratio quam lacryma.

Digitized by Google

cula nō crederent, quod idē Leontius ſcribit. Amphilochius autem, quem & hoc loco in Græcorū Catena citatum lego, non tam vere fremuiſſe, turbatumque fuiſſe Chriſtū, quàm ſe fremere, turbariq; ſimulaſſe, vt ad futurum homines miraculū excitaret. Torquet violenter verborū ſenſum quiſquis vere Chriſtū fremuiſſe, vereq; turbatum fuiſſe negat, cum id tā aperte dicat Euāgeliſta. Reliquū quærere quid ſit ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, *fremere ſpiritu*. Spiritū ego hoc loco animū interpretor, aut intimam hominis partem. Itaq; idem eſt, *infremuit ſpiritu*, ac ſi diceret infremuit intimis animi ſēſibus, vt Latinus locutus fuiſſet. Quod n. hoc loco dicit, *infremuit ſpiritu*, v. 38. dicit, *fremens in ſemetipſo*. Fremere aūt in ſemetipſo nihil aliud eſt, quā angi intimo animo, idq; verbo aliquo, vel ſigno foris oſtēdere, vt cū præ dolore dicimus, heu, heu, aut aliquid ſimile. Neq; vllū inter primum & ſecundum membrū arbitror eſſe diſcrimen, ſed poſterius prioris explicationē eſſe. Idē enim eſt *infremuit ſpiritu, & turbauit ſemetipſum*, hoc eſt in ſemetipſo turbatus eſt, nō ſolùm foris, verum etiam intus: non ſolum ſimulate, ſed etiā vere. Hoc enim aliquādo ſignificat nomen ſpiritus, vt cum D. Paulus dicit, *vt ſit ſancta & corpore, & ſpiritu*, id eſt nō ſolum foris, ſed etiam intus. Itaq; quod D. Aug. & Beda hoc loco, & Greg. li. 3. Moral. c. 11. & Bern. ſermone de ſancto Andrea notant, *turbari Chriſtum volentem, nos nolentes*, etſi verum eſt, tamen non videtur hoc loco ſignificari. Quamuis dum hanc Aug. ſententiam malus quidā auctor reprehēdit, reprehendendus ipſe magis ſit, qui adeo naturales Chriſto omnes humanos affectus eſſe putat, vt in eius nō fuerit poteſtate. Quid enim in eius poteſtate non fuerit, cū ipſa ēt anima, ipſum corpus, vnde affect⁹ omnes proficiſcūtur, in eius fuerit poteſtate. *Poteſtatem*, inquit, *habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam*. Illud certum, ita turbatum fuiſſe Chriſtū, vt nihil in eo turbatum, id eſt rectæ rationi contrariū fuerit. Vnum ſupereſt, vt dicamus, quæ res Chriſtum ita commouerit, vt tātopere infremuerit. Alii cogitatione peccatorum, vnde nata mors eſſet, turbatū putāt, vt D. Aug. & Beda. Alii indignatum in mortem ipſam, & in mortis auctorem Diabolū, vt ſupra ex Theodoro Heracleote recitauimus. Alii prouidiſſe mortē, quā Iudæi occaſione ex eo ſūpta miraculo ſibi eſſēt illaturi, eaq; re conturbatum infremuiſſe. Mihi Euangeliſta ſeipſū videtur interpretari. Cum enim dicit, *Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant cum ea plorantes, infremuit ſpiritu*, minime ambigue indicat propterea infremuiſſe, indoluiſſeque, quod Mariam & Iudæos, qui cum ea erant, plorantes vidiſſet. Ita natura comparatum eſt, vt ex conſpectu eorum, qui plorant, ad plorandum incitemur. Ergo Maria prima plorare cœpit, eius lacrymæ Iudæorū quoq; lacrymas expreſſerūt, illius, & Iudæorum ſimul lacrimis Chriſt⁹ cōmotus infremuit, permittens hoc affectibus ſuis, aut vt ſe verum hominem oſtenderet, aut, quod magis credo, vt declararet Mariæ, & eorum, qui aderant cōmotū lacrymis Lazarum ſuſcitare, illis hoc dare miraculum.

Chriſtus vere infremuit ſpiritu.

Quid ſit ſpiritu fremere, & in ſemetipſo.

1. Cor. 7. 34.

Caluinus in Ioan.

Sup. c. 10. 18.

Cur Chriſtus infremuerit.

34. *Et dixit, vbi poſuiſtis eum?*] Scite in hunc locum ſcribit D. Auguſt. *Sciſti quia mortuus ſit, & vbi ſit ſepultus ignoras?* Admonent omnes auctores Chriſtum non ex ignorantia, ſed humano more interrogare, vbi Lazarum poſuiſſent, quemadmodum tāquam homo, humanoque more infremuerat, & turbatus fuerat, ſic vterq; Theodor. Heracleotes, & Mopſueſt. ſic Cyril. ſic Amphilochius in Græca Catena, ſic Leontius, ſic Cæſarius dialogo 1. ſic Chryſ. Theoph. & Euth. Manifeſtūq; & certū Auguſtini, Cyrilli, Theodori Mopſueſt. Theoph. argumentum non potuiſſe ignorare, vbi eū poſuiſſent, qui paulo ante lōge remotior, nemine nuntiante mortuum eſſe nouerat. Cauſa ab auctoribus quæritur, quam ob rem quod minime ignorabat, tanquam ignorans interrogauerit, variæq; traduntur. Quidam putant ideo interrogaſſe, vt miſcens humana diuinis videri non poſſet gloriam ex miraculo quærere, aut potentiam ſuam oſtentare, itaque antequam miraculum edat, demittit ſeſe, & veluti parē cæteris hominib. facit, vt Theod. Mopſueſt. Cyril. & Theoph. Alii, vt omni ſuſpicione miraculum careret, quod ſuſpectum videri poſſet, ſi oſtenderet ſe ſcire, vbi eſſet, quaſi inter ipſum, & Lazarum compoſita res eſſet, vt Chryſ. Alii, vt per occaſionem ſepulcri demonſtrandi omnes, qui aderāt, miraculo intereſſent, vt Theodorus Heracleotes, Leōtius, & Andreas Cretenſ. Alii, vt ſe ad opinionem adſtantium Iudæorum accommodaret, qui non niſi hominem eum eſſe credebant, vt Amphilochius Epiſcopus Iconii, quē hoc loco citat Græca Catena. Alii ſimpliciter vt vtramque naturam, & humanam interrogādo, & diuinam mortuum ſuſcitando demonſtraret, vt Euthymius. Alii allegorice Chriſtum ignorare Lazarū mortuum, quia ignorat peccatores, quibus aliquādo dicturus eſt, *Neſcio vos*, vt Aug. & Beda ſic interrogauit, *Adam vbi es?*

Tract. 49.

Chriſtus cur interrogarit, vbi ſit ſepultus, ſi ſciret.

Matt. 25. 12.

Gen. 3. 10.

Dicunt ei, Domine veni, & vide.] Non dubium quin verbis Chriſti interrogantis, vbi Lazarum poſuiſſent, erecti in expectationē fuerint futuri miraculi, itaque auide inuitant, vt veniat, & videat. Hoc potius verba præ ſe ferunt, quàm quod Chryſ. & Theoph. ex illis eliciunt putaſſe, qui aderant, non ad faciendum miraculum, ſed flendum amicum ſuum ad ſepulcrum ire voluiſſe, vt ſtatim dicunt, *Ecce quomodo amabat eum*.

35. *Et lacrymatus eſt Ieſus.*] Etſi Euangeliſta non dicit Chriſtum ad ſepulcrum ab iis, qui aderāt, adductum fuiſſe, intelligi à nobis voluit. Etſi Chryſ. exiſtimat, cū fleuit, nondū ad ſepulcrum veniſſe propter ver. vt opinor, 38. Ergo cū ad ſepulcrum veniſſet Chriſtus, lacrymatus eſt. Quid autem, & quā obrem lacrymatus fuerit, quæritur. Sūt, qui exiſtimēt non Lazarum, ſed Iudæos, qui aderant, lacrymatum eſſe, quod eorum animaduerteret incredulitatē, ſciretque etiā viſo miraculo nō eſſe crediturос, vt Andreas Cretenſ. Alii cōmunem deploraſſe infirmitatē humanæ naturæ propter peccatum in eum locū adductæ, vt Cyril. Alex. Alii non fuiſſe lacrymatum propter Lazarum, quo enim modo conueniret, vt fleret eum, quem cōtinuo ſuſcitare vellet? ſed lacrymatum fuiſſe propter lacrymas eorum, qui aderāt, vt oſtēderet ſe eorū lacrymis cōmoueri, vt ſcribit Theod. Heracl. Idem fere docet Mopſueſt. & Aug. propterea lacrymatū eſſe, vt exemplo ſuo doceret nos in carorum funere intra modum quendam indulgere lacrymis. Inuenio qui dicant ob Lazarum quidem lacrymatum eſſe, non quòd eſſet mortuus, ſed potius quod ad declarandam gloriam ſuam, eandemq; Dei cogeretur ſuſcitare illum, id eſt à loco requietis, in quo erat, ad locū miſeriæ à portu, in quem tutus euaſerat, ad altum, & tempeſtatibus plenum mare reuocare. In quam ſententiā eleganter Iſidorus Peluſiota diſſerit in Græca Catena, idemque quamuis dubius Rupertus ſcribit. Ego non dubito, quin Lazarum ipſum fleuerit, quemadmodum Iudæi interpretati ſunt, non peſſimi in hac re auctores, *ecce*, inquiūt, *quomodo amabat eum?* Cōmotum autem fuiſſe ad lacrymandum cōſpectu ſepulcri, & quod credibile ſit Lazari ſorores ſimul atque ad ſepulcrum venerunt in lacrymas more muliebri, & flebilē vociferationē effuſas, quāuis id Euāgeliſta prætererit. Quēadmodum ergo ante earum, Iudæorumque cōmotus lacrymis ſpiritu infremuerat, ita nunc & earū fletu, & ſepulcri conſpectu lacrymatus eſt. At cur lacrymas nō tenuit, cū eas, quemadmodū & affectus omnes in

Cur Chriſtus ſit lacrymatus.

Cur Chriſtus lacrymas non cohibuerit.

Digitized by Google

sua haberet potestate? Vtebatur nõ solum miraculis, sed ipsis etiam lacrymis ad diuinam gloriam, ostendebat se Deum esse, qui mortuos suscitaret, hominem, qui lacrymaretur, vt Euthym. ait. Bern. ser. 26. in Cant. *Fuerunt*, inquit, *lacrymæ illæ testes profecto naturæ, non indices diffidentiæ*. Ostendit rem non esse compositam, vere mortuum esse, quem fusis vbertim fleret lacrymis. Ostendit se illum, sororesque eius singulariter amauisse, itaque non vt laudem sibi quærat, sed vt amicitiæ satisfaciat, Lazarum suscitare.

36. 37. *Dixerunt ergo Iudæi, ecce quomodo amabat eum.*] Non est litteralis, sed moralis sensus, quem Augustinus & Beda tradunt. *Quid est amabat eum?* inquit August. *non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiã*, quasi propterea amauerit, quia mortuus peccatorũ personam gerebat. Verum Iudæi Christi erga Lazarum amorem intelligunt, qui lacrymas exprimeret. Illud quæri potest, cur rẽ tam minutam, tãque parũ, vt videtur, necessariam Euãgelista narrauerit. Credo significare voluisse quã varius fuerit de Christi lacrymis Iudæorum sensus, alios eius amorem admiratos dixisse, *Ecce quomodo amabat eum*: alios contra inde calumniã nexuisse, *Nõ poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati facere, vt hic nõ moreretur?* Deinde voluit Euãgelista fortasse docere omnes Iudęos, qui aderãt, quiq; testes fuere miraculi, cõfessos prius fuisse Lazarum vere mortuũ, vsq; adeo, vt alii Christi lacrymas tãquã amoris erga illum testes collaudarent, alii reprehenderent, quod cum tam amicus eius esset, mori permisisset, cum impedire, quo minus moreretur, videretur potuisse. Plus enim fuisse ac difficilius oculos aperire cæci nati, quã hominem ægrotantem à morbo liberare, atque illud ante fecisse, potuisse igitur & hoc facere, vt Rupertus ait. Non fuissent mirati, inquiunt Cyrillus, & Leontius, si quis alius lacrymatus fuisset, mirãtur lacrymari Christum tanta grauitate hominem ἐξ ὧν ἐπὶ [illegible] ita maiorem esse eius erga Lazarum amorem argumentantur, quod vir tam grauis lacrymaretur. Quid si sciuissent lacrymari Deum? Miror graues auctores Cyrillum, Theodorum Mopsuest. Chrysostomum, Theophylactum, & Euthymium sic hũc locum interpretari, quasi Iudæi non argumententur ex cæco curato potuisse Christũ efficere, vt Lazarus non moreretur, sed è cõtrario ex lacrymis Christi eius erga Lazarum singularem amorem colligere, ex amore probare eum non potuisse facere, vt Lazarus nõ moreretur, facturum enim profecto, si potuisset, cũ tantopere eum amaret, vt ad eius sepulcrum vir tantam professus grauitatem tẽperare nõ posset à lacrymis. Ex hoc vero rursum, quod non potuerit Lazari mortem impedire, miraculum cæci nati calumniari, verũ vtique non fuisse, nam si illud fecisset, & hoc facere potuisse. Iudæorũ proprium esse, inquit Theodorus Mopsuest. ex iis, quæ nõdum à Deo facta sunt, ea, quæ facta sunt in dubium, calumniamque reuocare, sic in deserto murmurasse. *Percussit petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt. Nunquid & panem poterit dare, aut parare mensam populo suo?* Non dubito sensum esse contrarium, Iudæosque quamuis Christo iniquos cõfiteri, potuisse eũ impedire, quo minus Lazarus moreretur, cum cæci nati oculos aperuisset, vt Theodorus Heracleotes exponit. Itaque non negant eius potestatem, sed consilium admirãtes subreprehẽdunt, quod noluerit, cum posset, amicum sanare, antequam moreretur. Quo sensu videtur & D. August. intellexisse. Cæterum non intelligebant illi, inquit Theodorus, Christi consilium, propterea noluit facere, quod minus erat, ægrotantem sanare, vt faceret quod maius erat, suscitare mortuum, quo miraculũ certius esset, & illustrius. Si enim ægrotum curauisset, dicere calũniatores eius potuissent naturaliter, vt multos alios ægrotos, fuisse curatum, quod de suscitato quatriduano, & fœtente, mortuo dicere non poterant. *Qui noluit facere, vt non moreretur*, inquit Augustinus, *plus est, quod facturus est, vt mortuus suscitetur.*

Cur hæc in speciem minuta narret Euãgelista.

v. 37. Sup. c. 9. 6. 8.

Iudæorum mos in calumniãdo.

Num. 20. 11. & 21. 16. Psal. 77. 15. & 20. Num. 11. 31. 32. & Ps. 77. 20.

Tract. 49.

38. *Iesus ergo rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum.*] Quid sit fremere in semetipso ver. 33. docuimus. Causa hîc quæri potest, quãobrẽ rursus infremuerit hoc loco. Cyril. & cæteri auctores, quos v. 33. diximus fremendi verbum exposuisse ita, vt idem sit, quod affectibus imperare, eandem in hũc locũ interpretationem adhibent, quasi cũ prius, vt dixerat Euangelista, Christus fleuisset, fremens, id est lacrymans, atq; dolorẽ reprimẽs ad sepulcrum accesserit. Et ego eodem modo hîc interpretor, quo illic interpretatus sum, infremuisse in semetipso, id est commotis intimis dolore visceribus, & singultibus fractis, vt in fletu fit, vocibus erumpentibus ad sepulcrũ accessisse. Quæ ergo noua hîc causa fuit fremitus noui? quod ad sepulcrũ accesserit. Ter cõmotum legimus Christũ, primum cũ Mariã, & Iudæos, qui cum ea venerant, flentes vidit. v. 33. Deinde cũ in conspectum sepulcri venit, ver. 34. postremo cum ad sepulcrum accessit, hoc loco. Quãquã Chrysostomus, vt diximus, existimat prius cum lacrymatus est, nondum vidisse sepulcrum, sed primo plorantium conspectu, & spiritu infremuisse, & lacrymatum esse, quod probabile etiã esse fateor.

Cur iterum Christus infremuerit.

Ter Christus in hac historia commotus.

Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei.] Mos Iudæorum erat mortuos præsertim honorabiliores in speluncis sepelire, quarum ostium aduoluto grãdi saxo claudebatur: quale Christi sepulcrũ fuisse legim. Mat. 28. 2. vbi formam eius descripsimus. Ideo autem Euangelista sepulcri formam declarauit, vt & ex loci descriptione fidem cõciliaret historiæ, & quia statim dicturus erat Christũ iussisse lapidem tolli, quod vt modo dicemus, ad rem maxime pertinebat. Andreas Cretensis moraliter hoc explicat speluncam Iudæorũ tenebras, lapidem eorum duritiem significare. Aug. lapidem Mosaicam esse legem, quæ tabulis lapideis scripta fuerat, & omnia concludebat sub peccato.

Mos Iudæorum honorabiliores præsertim in speluncis sepelire.

Speluncæ, & lapidis moralis expositio.

39. *Ait Iesus, tollite lapidem.*] Quis dubitet eum, qui quatriduanum suscitauit mortuum, quod maius erat, potuisse & lapidem per se tollere, quod erat minus & non sublato lapide illum suscitare, quod erat æquale? Duplex igitur hîc quæstio, cur sublato lapide suscitare voluerit, & cur nõ ipse per se sustulerit. Duas vtriusq; rei causas apud auctores inuenio, alteram, nõ solere Deũ nisi in rebus necessariis, & in quibus humana non sufficit industria, facere miracula. Suscitatus Lazarus non poterat de sepulcro prodire sine altero miraculo, nisi lapis remoueretur: poterat lapis humanis virib. remoueri, voluit ergo per homines fieri, quidquid per eos fieri poterat, & vt per se fieret, non erat necessarium, propterea & lapidem tolli iubet, & non per se, quod sine miraculo fieri non poterat, sed per alios, qui multi erant, tolli iubet. Sic Cyrill. Græcus, Leõtius, & Rupertus. Alterã, vt dũ ii, qui aderant lapidem suis manibus molirentur, vt vere mortuũ esse Lazarũ oculis suis viderent, & fœtore ipso experirentur, itaq; negare postea non possent vere fuisse suscitatum. Hãc causã Origen. insinuat, & Amphilochius, Theodorus Heracleotes, Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, Euthym. & Ambrosius lib. 1. Hexamer. c. 7. reddunt, & in oratione de fide resurrect.

Cur prius lapidem iubeat tolli Christus, nec per se tollat.

Dicit ei Martha soror eius, qui fuerat mortuus, Domine iam fœtet, quatriduanus est enim.] An hoc Martha Christo subiecerit, antequam lapis tolleretur, an posteaquam sublatus esset, incertũ est. Origenes, & Rupertus ante subiecisse dicũt quasi Christo consulturã, ne si lapis tolleretur, fœtor mortui illũ offenderet. Theodorus

Digitized by Google

vero Mopsuest. & Andreas Cretẽsis post reuolutum lapidem, cum iam fœtorem ipsum sensisset, quasi desperantem de eius futura resurrectione dixisse, *Domine iam fœtet, quatriduanus est enim.* De animo, quo hoc Martha dixerit, iam disputabimus, de tempore nunc agimus probabilioremque Orig. opinionem iudicamus, quia ver. 41. dicit Euang. sublatum fuisse lapidẽ. Quod etsi necessarium non est argumẽtum, quia potuit Euangelista Marthæ verba per anticipationem narrare, tamen cum hoc ipsum non constet, est valde probabile. De animo, quo Martha hoc suggesserit, quæri potest. Rupertus videtur existimare Martham non intellexisse causam, quamobrem Christus lapidẽ tolli iusserat, putasse enim nõ vt suscitaret, sed vt amicum mortuum videret, voluisse lapidem remoueri, monuisse igitur eum, si quidem videndi causa lapidẽ iuberet tolli, nihil esse causæ cur tolleretur, iam enim quatriduanum fœtere mortuum. Cyrillus etiam existimat verecundiæ causa hoc dixisse, solere enim omnes homines erubescere, si mortui, qui ad se pertineãt, aut fœteant, aut turpes, deformesq; aspectu esse videantur, idcirco quam primũ sepelire. Omnes alii auctores Chrysost. Theoph. Euth. Theod. Mopsuest. Leontius, Andreas Cretensis propterea dixisse, quia diffidebat quatriduanum etiam fœtentem mortuum suscitari posse. Hoc probabilius esse ex Christi reprehensione perspicuum est. Obseruauit commode Rupertus propterea hoc Euangelistam commemorasse, vt testimonio non cuiuscunque, sed Marthę sororis ipsius mortui confirmaret ante quatuor dies fuisse mortuum, adeoque iam tabidum, fœtidumque, vt ipsa soror eius, quæ maxime cupiebat eum suscitari, Christũ dehortaretur, ne id facere tẽtaret, quod fieri nullo modo posset, vt tãto maius intelligeretur fuisse miraculum. Curiosum fortasse fuerit causam vestigare velle, quare Martha poti⁹, quã Maria hoc Christo suggesserit. Sed potest etiã aliqua eius rei inueniri cõiectura, siue quod ad Marthã maiorem, vt sæpe diximus, natu pertineret pro se, & sorore loqui, & dare consilium, siue quia minus haberet fidei, quã Maria.

Quo id animo Martha Christo dixerit.

40. *Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?*] Non apparet, vbi hoc ipsum Christus Marthę dixerit. Tãtum enim dixisse legimus, *Resurget frater tuus*, v. 23. & *Ego sum resurrectio, & vita, qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.* v. 25. Aliqui putant etiam hęc verba illi dixisse, *Si credideris, videbis gloriam Dei*, quamuis id Euangelista nõ recitauerit, vt Euthymius. Alii hoc illi non iisdem quidem verbis, sed eadem sententia per missos ad se nuntios significasse, cũ dixit, *Infirmitas hęc non est ad mortem, sed pro gloria Dei*, v. 4. vt Chrys. Leontius, Theoph. & Rupertus. Alii referunt ad illa verba, *Resurget frater tuus*, Et, *Ego sum resurrectio, & vita, qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.* His enim verbis hæc eadem sententia continetur, *si credideris, videbis gloriam Dei*, quia *resurget frater tuus.* Gloriam enim Dei vocat ipsam Lazari resurrectionem, quia per eam Deus glorificandus erat, vt Theodorus Heracleotes interpretatur, quã interpretationem & Euthy. probat. Hũc ego verum arbitror esse sensum. Moraliter monet Origenes non solũm Marthæ, sed omnib. etiam hominib. à Deo dici, *si credideris, videbis gloriam Dei*, quia nemo nisi crediderit, gloriã Dei videre potest. Magis ad rem pertinet, quod Leontius, & Theoph. animaduertunt, ver. 4. Christum gloriam Dei, id est suam appellasse, *vt glorificetur*, inquit, *filius Dei per eam*, hîc autem non nominare filium Dei, sed Deum, quia auditores idonei non erant, vt se Deum esse, eandemque suam, & Dei gloriam declararet.

Moralis obseruatio Origen. & Leontij.

41. *Tulerunt ergo lapidẽ.*] An sublatus lapis fuerit antequã Marthã Christus obiurgaret, v. 39. disputauimus. *Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit.*) Cur & oculos in cœlum sustulerit, & patrem Deum appellans gratias illi egerit, ipse statim, v. 42. Christus declarat. *Propter populum*, inquit, *qui circumstat, vt credant, quia tu me misisti.* Vtraque enim re, & habitu corporis leuatis in cœlũ oculis, & verbis dicere voluit se, quod facturus erat, non vlla magica, aut diabolica arte, non alia, quam Dei, à quo missus erat, potestate facturum esse, ne Iudæi dicerent quod dicere solebant, *Non est hic homo à Deo, & in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*, vt Chrys. Theoph. Euthymius, Leõtius, Cyrill⁹, Theodorus Mopsuest. & Cæsarius in Græca Catena citati interpretantur. Andreas Cretensis paulo acutius idẽ dicit, oculos in cœlum, quasi in patriam suam sustulisse, vt inde se venisse significaret. Citatur etiã in eadem Catena Damascenus dicens propterea oculos sustulisse, vt formam nobis traderet orandi.

Cur hac forma Christus oret.

Sup. c. 9. 16. Luc. 11. 15.

Pater, gratias ago tibi quoniam audisti me.) Videtur ita loqui, quasi prius inter fremitus illos, quos Euangelista narrauit, aliquid à patre postulasset, quãuis Euangelista non dixerit. Probabile aliis auctoribus videri poterat, nunc autem omnes fere bonos, & graues interpretes contra sentire video, non orasse ante, quia oratione non indigebat, sed gratias tantum egisse Patri, quod se audisset, id est quod voluisset à se fieri, quod ipse facere volebat, ac cogitabat, vt Lazarum exsuscitaret. Sic Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, & Euthymius Nihil enim aliud his verbis, quã essentiæ, voluntatisque vnitatẽ significari. Aliter mihi videtur Marius Victorinus lib. 1. aduersus Arium interpretari, vt hoc ad illud referatur tempus, quo nondũ Christus homo factus erat, quo quidem tempore Patrem pro salute hominũ orauerit, Pater verò eius votis annuerit, eumque eam ob causam in mundum miserit. Quod verum esse potest, si recte intelligamus, sed nõ est à cõmuni sententia sine causa discedẽdum. Quod autẽ Origenes scribit, improbabile omnino est. Christũ conatum quidẽ precari pro Lazari resurrectione, præuentũ autem ab eo, qui dixit. *Antequam clamẽt, ego exaudiam*, præuentum vero fuisse, quia prius, quàm orare inciperet, anima Lazari ad corpus redierat.

Origenis explicatio improbabilis.

Isa. 65. 24.

42. *Ego autem sciebam, quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi, vt credant quia tu me misisti.*) Docet se quæ siue precãdo (si quas forte preces fuderat) siue gratias agendo dixerat, non ideo dixisse quod de Patris erga se dubitaret volũtate, sed vt qui aderãt, intelligerent exauditum se ab eo esse. Sed dubiũ quid dicat se dixisse, cum ait, *sed propter populum, qui circunstat, dixi.* Qui existimant antequam gratias Patri ageret, orasse, ad ea hoc referũt, quæ in ea dixerat oratione, qui vero non orasse, ad hoc ipsum, quod gratias egerit, tanquã dicat hoc ipsũ, quod dixi, me tibi gratiãs agere, non ideo dixi, quod nouum esse putarẽ, vt me audires, (solemus enim de nouis tantũ beneficiis gratias agere,) sed ideo dixi vt populus iste intelligeret me omnia tuo auspicio, & volũtate facere. Auctores huius sententiæ superiore versu nominauimus.

43. *Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras.* Triplex hîc quæstio esse potest, quid opus fuerit vlla vti voce, vt Lazarum Christus suscitaret, poterat enim sola suscitare voluntate. Nam vox illa, qua *dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt*, sola vtiq; voluntas eius fuit nullo expressa corpore, quod ne factum quidem fuerat. Cur voce tam magna vsus fuerit, cur Lazarum nomine vocauerit, satis enim erat hoc solũ dicere, *veni foras*; Chrys. & Theoph. indicãt ideo voce vsum, vt ostenderet se non alia, quã sua eũ auctoritate, ac suo imperio suscitare. Imperando enim dicit, *Lazare veni foras.* Indeq; longã contra Arianos disputationẽ texũt, Deũ profecto esse, qui sua auctoritate

Psal. 148. 5.

Cur voce Christus vsus sit in Lazaro suscitando.

Digitized by Google

imperioq; mortuos suscitauerit; quod nunquã Apostoli, aut alius quispiam fecerit. Quin Apostolos miracula omnia, quæ fecerint, Christi nomine fecisse. Eãdẽ causam multo clarius in Catena Græca Cyril. reddit *θεοπρεπὲς, καὶ βασιλικὸν τὸ κέλευσμα*, *Deo*, inquit, *dignum & regium imperium est, Lazare, veni foras.* Quod vero tam magna vsus sit voce, Theodorus Mopsuestien. Theophylact. Leontius, & Euth. hac ratione factum dicũt, vt significaret se animam Lazari à lõginquo, & remoto loco euocare. Aliã quoq; Cyrill. & Andreas Cretensis in Catena, & Ambr. in oratione de fide resurrectionis, & Chrys. Theoph. & Euth. rationem afferunt vtriusq; quæstionis, voluisse re ipsa declarare verũ esse, quod aliquando illis dixerat, *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij hominis, & qui audierint, viuent*; & magna voce, vt Cyrill. & Andreas, & Amb. dicũt magnam illam iudicii tubã repræsentare. Aug. & Beda moralem magis quàm propriam afferũt causam, magno clamore vocari opus esse eum, quẽ moles prauæ consuetudinis premat. Prior sententia probabilior, quãquam mihi simplicius videtur dictu, accommodate ad hominum morem, opinionemque se gessisse; nemo est, qui, si cum mortuo loquendum sibi esset, non magna voce tanquã cum surdo loqueretur, atque eo fortasse maiore, quo longiore tẽpore fuisset mortuus, quasi magis mortuus esset, ideoq; difficilius audire posset. Nomine autẽ ipsum vocat, aut quia amicus erat, nomine enim appellare vt apud Leõtium lego *φιλίας ἐστὶ σύμβολον*, *amicitiæ symbolum est*, aut, vt ait Ambr. in oratione de fide resurrectionis *ne alius resuscitatus pro alio videretur, aut fortuita magis resurrectio, quàm imperata.* Hinc Irenæus probat lib. 5. c. 13. non alios, sed nos ipsos, qui mortui eramus eodem corpore, eadem anima resurrecturos. Illud etiam recte Chrys. Euth. & Theophylactus adnotarunt, loqui Christum cum mortuo, tanquam cum viuente, cum dicit, *Lazare veni foras*, quia illi nimirum tanquam Deo omnes etiam mortui viuunt. Non enim hæc verba significant, *veni foras*, id est resurge, sed, *veni foras*, id est quasi iam resurrexeris, ac viuas, exi de sepulcro.

Cur tam magna voce.

Sup. c. 5. 25.
1. Corint. 15. 52.

Cur nomine vocauit Lazarum.

44. *Et statim prodijt, qui fuerat mortuus ligatus pedes, & manus institis.*] Voluit Euangelista prosopopœia quadam exprimere, quàm celeriter imperium cõsecutus fuerit effectus. Dictum, factum, *statim*, inquit, *prodijt* intelligendum non solum à sepulcro, sed etiam à spelunca, vbi sepulcrum erat: itaque non solum surrexit, sed etiam ambulauit, vt exiret, cum tamen manus, ac pedes ligatus esset. Quærunt graues auctores, quãob rem Christus quẽ suscitauerat, eius etiam vincula nõ soluerit, vt liber, solutusq; prodiret, enimvero potuisse. Pleriq; respondent ideo fecisse, vt Iudæi, dum ipsi manibus suis eius vincula soluerent, cognoscerẽt verum esse Lazarum, qui vere mortuus fuerit. Chrys. August. Ambrosius, li. 1. Hexam. c. 7 & in oratione de fide resurrectionis, Beda, Theophylactus, Rupertus, Euthym. Leontius in cõmentariis, & Amphilochius, Theodorus Heracleẽs. Theodorus Mopsuest. Cyril. & Andreas Cretens. in Græcorum Catena. *Vt vel oculis suis crederent*, inquit Ambr. li. de fide resurrectionis, *qui mente credere nolebant, remouent lapidem, vident cadauer, fœtorem sentiunt, instituas rumpunt. Non possunt negare defunctum, quem aspiciunt resurgentem; vident signa mortis & vitæ* [illegible]. *Quid si dum conantur, labore ipso emendantur? Quid si dum* [illegible]*diant, vel auribus suis credunt? Quid si dum intuentur, vel oculis suis corriguntur? Quid si dum rumpunt vincula, mentes suas soluunt? Quid si dum Lazarus exuitur, populus liberatur? dum Lazarum abire permittunt, ipsi ad Dominum reuertuntur?* Aliqui ex iisdem auctoribus aliam quoque reddunt causam, vt vnum miraculum altero miraculo confirmaretur; vtrumque enim miraculum erat, &

Cur Christus Lazarum quem suscitauerat, vincula etiam non soluerit.

A quod mortuus resurgeret, & quod iam suscitatus ligatus manus, ac pedes, facieque obuelata ambularet: voluisse igitur Christum, vt eum Iudæi vinctis pedibus ambulantẽ viderent, & vere suscitatum crederẽt. Ita vterq; Theodorus, Chrys. & Theoph. Aliam, aut eandem aliter Leõtius affert, ne si solutus Lazarus de sepulcro prodiisset, phãtasma esse putaretur; cũ enim viderent eodem modo ligatũ exire, quo in sepulcro positus fuerat, dubitare non poterãt esse Lazarũ eundem, qui mortuus fuisset, atq; ab ipsismet fortasse sepultus. Probãt ex hoc loco veteres auctores futuram mortuorũ resurrectionẽ: Lazari enim resurrectionẽ figurã fuisse resurrectionis illius generalis, Irenæus li.
B 5. c. 13. Tertull. in li. de resurrectione carnis, Cyril. Ierosol. catech. 18. Cyrill. Alex. in Græca Catena. Ambr. lib. de fide resurrect. iis locis, quos modò notauimus, *Ostendit*, inquit, *tibi Dominus quemadmodum resurgas. Non enim vnum Lazarum, sed fidem omnium suscitauit. Quòd si credas, cum legis, mens quoque tua, quæ mortua fuerat, in illo Lazaro reuiuiscit. Quid enim sibi vult, quod Dominus ad monumentum accessit, magna voce clamauit, Lazare exi foras, nisi vt futuræ resurrectionis specimen præstaret, exemplum ederet? Cur voce clamauit, quasi spiritu non soleat operari, quasi tacitus non soleat imperare? Sed vt illud ostenderet, quod scriptum est, Quoniam in momento oculi, in nouissima tuba mortui surgent in-*
C *corrupti.* Moralis hoc loco est Augustini commentarius, *Processit*, inquit, *& adhuc ligatus est, adhuc inuolutus, tamen iam foras processit. Quid significat? Quando contemnis, mortuus iaces: & si tanta, quanta dixi, contemnis, sepultus iaces: quando confiteris, procedis. Quid est enim procedere, nisi ab occulto velut exeundo te manifestare? Sed vt confitearis, Deus facit magna voce clamando, id est magna gratia vocando.* Allegoriam vero siquis quærit huius historiæ, Aug. legat, & hoc loco, & lib. 83. qq. q. 65. Gregor. hom. 26. in Euang. & lib. 22. Moral. c. 9 & Bern. serm. 4. de Assump. Origen. & Theoph. lib. 4. alleg.

Resurrectio futura probatur.

1. Corinth. 15. 52.
Tract. 49.

D *Dixit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.*] Non explicat Euangelista, quibus hoc Christus mandauerit sed dubium non est mandasse Iudæis, qui aderant, vt suis ipsi manibus factũ quodammodo miraculum tangerent. Eamq; omnium bonorum auctorum esse sententiam paulo ante docuimus, Aug. Greg. & Bedã excipio, de quibus modò dicemus. Iubet nõ solũ vt soluant, sed etiã vt abire sinãt, vti ea quoq; re resurrectionis eius veritatem confirmet; vere enim suscitatũ esse, qui suis pedib. ingredi possit, & sine duce redire domũ. Quod Chrysost. Theoph. & Euth. &, vt videtur, Theodor. Mopsuest. ideo fecisse docent ne humanã gloriã quæ-
E rere videretur. Sed illud probabilius, hac enim eadẽ de causa legimus paralyticum illũ, quem ad piscinam sanauerat, iussisse lectũ suum in humeros tollere, & domũ abire c. 5. 8. Stolide nos hoc loco hæretici ridẽt, quasi hoc fundamẽto sacramentalem confessionẽ fabricem. Cõfiteri oportere peccata sacerdotib. Christi ministris, postquã à Deo remissa sunt, quia Christ. suscitatũ iã a se Lazarũ ministris soluendũ tradiderit. Atqui non Apostolis, id est ministris, inquiunt, sed Iudæis, id est inimicis suis soluendum tradidit. Parũ nos accusant. Plus etiã dicimus, quã nobis obiiciunt. Non
F solum iam solutos à Christo peccatores, sed etiã nõdum solutos à sacerdotibus solui, vere ab illis nondũ remissa peccata remitti, vere nõdum suscitatos mortuos, id est peccatores suscitari. Sed id non super hũc locũ, id est super arenã, sed super illum, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt*, & super illum, *Quæcumque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo*, id est super firmam petram fabricamus, suprá quam Ecclesia Christi ædificata est, aduersus quam *portæ inferi*, id est Caluinistæ, Lutherani, & cæteri inferni Cerberi *non præualebunt*. Hoc loco nõ tanquam

De confessione sacramentali contra hæreticos.

Ioã. 20. 23.
Mat. 18. 18.

Digitized by Google

tanquam fundamento, sed tanquam bene iam fundati, perfectique ædificij ornamento, id est tanquam exemplo vti solemus. Quod si reprehēdunt, Augustinū reprehendant, cuius hoc loco hæc verba sunt, *Quid est soluite, & finite abire? quæ solueritis in terra, soluta erunt & in cælo:* quod idem & Gregor. lib. 22. Moral. cap. 9. & ho. 26. in Euangel. & Beda Rupertus in comment. dicunt. Itaque vt August. non sit auctor ille libri de vera, & falsa pœnitentia, tamen cum hoc ipsum doceat c. 10. mente, atque ore loquitur Augustini. Sed hi omnes auctores cum hoc dicunt, non tam locum hunc interpretantur, quàm concionantur; nec tam argumento vtuntur, vt diximus, quàm exemplo. Scio quid Theologi quidam dixerint, sed non debet toti Ecclesiæ fraudi esse paucorum error.

45. 46. *Multi ergo ex Iudæis.*] Docet Euangelista, quàm varie factum miraculū homines affecerit, alios credidisse, alios ad Pharisæos, quod Christus fecerat retulisse. Qui vni, quiue alteri fuerint, incertum; nec modesti est fortassis ingenii scire velle, quod nullo modo Euāgelista significare voluit. Nec probo, quid in Leontii lego commētariis, eos, qui crediderunt illos fuisse omnes, qui miraculū viderant, omnes enim tam aperto, & illustri miraculo fuisse conuictos: eos autem, qui rem ad Pharisæos detulerunt, alios fuisse quosdam, qui cum faciēdo miraculo non adfuissent, audissentq. ex iis, qui adfuerant, quod factum fuerat, non credidissent, itaq. detulerint ad Pharisæos. Æstimauit Iudæos de suo, vt opinor, ingenio; quia enim ipse, si tantum vidisset miraculum, credidisset in Christum, in Christum autem credens summum putasset scelus eum ad Pharisæos deferre, persuadere sibi non potuit quemquam viso miraculo aut non credidisse, aut Christum accusasse. Nō bene scilicet nouerat Iudæorum, & hæreticorum ingenium. Haud obscure indicat Euāgelista vtrosque ex illis fuisse, qui venerāt Ierosolymis, vt Lazari sorores cōsolarentur, quique miraculum viderant, & qui crediderunt, & qui Christum ad Pharisæos detulerunt. *Multi,* inquit, *ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecit Iesus, crediderunt in eum; quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos.* Quorsum ergo Euangelista narrauit quosdā Pharisæos abiisse, si ex illis ipsis erant, qui miraculum viderāt, cū id potius vim facti miraculi extenuare videretur? Primum narrauit, quia id ad fidē pertinebat; dein vt originem exponeret vnde Pharisæi occasionē accepissent concilii contra Christum congregandi, quod paulo post dicturus erat; deniq; non vt miraculū eleuaret, sed vt duritiem, & obstinatam Iudæorum declararet malignitatem, qui tanto, tamq. aperto viso miraculo aut non credidissent, aut eius accusassent auctorem. Probabilius, quod scribit Euthymius, omnes quidem vidisse miraculum, sed illos, qui rem ad Pharisæos detulere, eos fuisse, qui ante murmurauerant, *Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere vt hic non moreretur?* (Sup. v. 37.) Hos enim, vt ex illis patet verbis, malo in Christum fuisse animo. Aliqua coniectura, sed non satis certa. Duæ vero hic quæstiones esse possunt, altera, num illi ipsi, qui ad Pharisæos abierunt, crediderint, nec ne; altera, quo animo ad Pharisæos rem detulerint. Prima etiam quæstio duplex est, an miraculum vere, & sine vllis præstigiis factum fuisse crediderint, id est Lazarum vere suscitatum fuisse; & an hoc credentes in Christum etiam crediderint. Poterant enim miraculum credere, & in Christum non credere, cum scirent non omnes, qui miracula facerent, Christos esse posse; & quondam Elisæi ossa solo contactu mortuum suscitasse. (4. Reg. 13. 21. Eccl. 48. 14.) Euangelista quidem minime obscure mihi videtur dicere istos non credidisse, cum enim ait, *Multi crediderunt in eum; quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos,* videtur hæc duo inter se opponere, credere, & ad Pharisæos abire; quasi clarius dicat, Ex iis, qui venerant ad Mariam, & Martham, multi quidem crediderunt, alii autem non modò non crediderunt, sed etiam abierunt ad Pharisæos. Ita quoque multi graues auctores sentiunt, vt Origen. Theodorus Mopsuest. Theophyl. & Rupertus. In quam sententiam August. & Beda sectator eius inclinat, quanquam rem, qua erat modestia, relinquit in medio. Cæterum nec Euangelista, nec auctores ij, quos modò nominauimus, explicant, quid non crediderint, itaque id adhuc quærēdum est. Certum est, siquid non crediderunt, vt plane docet Ioannes, in Christum non credidisse; si enim in Christum credidissent, & miraculum verum vtiq. fuisse credidissent, nec in Christum, nisi miraculum credendo, credere potuerunt. Aut ergo neque miraculum, neque in Christum crediderunt, aut credentes quidem confitentesque miraculum, noluerunt Christum credere verum esse Christum. Probabilius tamen est, neque miraculum, neque in Christum credidisse. Ac quod in Christum quidem non crediderint, iam probatum a nobis est: quod nec miraculum crediderint, ex eo probari potest, quod credibile sit tam obstinato ad incredulitatem fuisse animo, vt ne id quidem crediderint, quod oculis perspexerunt. Atque ita Theodorus Heracleotes, & Cyrill. videntur mihi sentire in Græca Catena. In altera quæstione August. etiam est dubius vtrum bono, an malo animo ad Pharisæos abierint. Poterant enim & bono ad eos adire animo, vt tanto, tamque manifesto illis miraculo nuntiato commouerent eos, vt aut in Christum crederent, aut mitiores saltē in illum essent. Sed si verum est, quod modò diximus, eos in Christum non credidisse, dubium non est, quin non bono ad Pharisæos animo abierint. Quid ergo sibi volebant? Cyrillus putat voluisse gratiam apud illos inire, quod de Christo non bene se sentire significarent. Alii voluisse accusare eum, quod mortui corpus effodisset, vt Theodorus Mopsuest. Leontius, & Theophyl. itaque tanquam sacrilegus de medio tolleretur. Alii, vt eum tanquam prestigiatorem accusarent, vt Euthy. Alii, vt nouo narrato miraculo Pharisæorum inuidiam magis accenderent, vt Rupertus. Hoc probabilius, quia statim Pharisæi coacto concilio consultant, *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?*

Non crediderunt, qui ad Pharisæos abierunt miraculum illis nuntiarunt.

Nec miraculum, nec in Christū crediderūt.

Malo animo ad Pharisæos abierunt.

47. *Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisæi concilium, & dicebant, Quid facimus, quia hic homo multa signa facit.*] Repræsentat nobis Euangelista, quam prouidentes, quā diligentes in malum Pharisæi fuerint; statim conuocasse concilium, & in consultationem adduxisse, quid sibi faciēdum esset, vt gloriæ Christi, quæ nouis quotidie miraculis augebatur, cursum præciderent, τί ποιοῦμεν: quid facimus? Quod perperam per futurū vertit hæreticus interpres vim præsentis temporis nō intelligens. (Theodor. Beza.) Sæpe diximus hanc vim præsens tempus habere, vt debitum significet: *Magister vester non soluit didrachma?* id est nonne debet soluere, Matth. 17. 24. & supra vers. 27. *Ego credidi, quia tu es Christus filius Dei, qui in hunc mundum venisti,* ὁ ἐρχόμενος, qui venire debuisti, si id sermo Latinus pateretur, quem venire in hunc mundum oportebat. Sic hoc loco, *Quid facimus?* id est quid facere nos oportet? quod aliquanto maiorem habet emphasim, quàm si dixissent, τί ποιήσομεν? quid faciemus? Præterquam quod præsens tempus alium potest habere sensum, vt tacitam contineat negligentiæ reprehensionem: *Quid facimus?* id est cur adeo negligentes sumus, cur in futurum non prouidemus? quemadmodum dominus ille vineæ dixit iis, quos otiosos in foro reperit, *Quid hic statis tota die otiosi?* (Matt. 20. 6.)

MMm

Digitized by Google

Quem sensum futurum tempus habere non potest; & non fuit fidelis interpretis, vbi duplex sententia esse poterat, cum posset vtramque vno verbo reddere, alteram tantum exprimere. Scio Augustinum per futurum legere; sed ille non tam vertebat, quam eius temporis vulgarem versionem sequebatur. Hæreticos mittamus; veniamus ad Pharisæos. Rogant quid sibi faciendum sit, cum tot Christus signa faciat. Primum quidem signa ab eo fieri confitentur; vnde & quis Christus esset, & quid sibi erga illum faciendum esset, colligere oportebat, Christum verumque Dei esse filium, qui tot faceret signa, seque in illum credere debere. Nunc vero inuidia occæcati contraria argumento concludunt. Nam & hominem vocant, non solum Deum, aut Christum, sed ne proprio quidem nomine Iesum dignati vocare, vt Chrysostomus, Cyrillus, & Theophylactus adnotant; & non solum in eum non credunt, vt vitam ab eo æternam consequantur, sed vitam illi conantur eripere, vt iidem auctores, & Theodorus Mopsuest. scribunt. Nec tamen dicebant, *Credamus*, inquit Augustinus, *plus enim perditi homines cogitabant, quomodo nocerent, vt perderent, quam quomodo sibi consulerent ne perirent.*

In quibusdam Augustini exemplaribus ita legitur.

48. *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem.*] Magnum vero malum erat, vt omnes crederent in eum, id est, vt omnes facerent, quod ipsi primi facere debebant. Nescit, quid loquatur inuidia. Nam cum maxime vellent Christi miracula obscurare, maxime illustrãt. Confitentur enim tantam eorum esse vim, vt omnes cogendi sint, si pergat, in eum credere. Quid vero mali consequetur, si omnes in eum credant? *Venient*, inquiunt, *Romani*, quasi moliantur rebellionem, *& tollent locum nostrum, & gentem.* Quid vobis id curæ est? Si Christus est, vt miracula eius docent, credendum in eum est, etiamsi propterea venturi Romani sint, & locum, gentemque vestram sublaturi. Nec enim temporalia spiritualibus præferenda sunt. Deinde male prouidi estis, non enim Romani venient, si omnes in eum crediderint, sed si non crediderint. Si enim crediderint, non rebellabunt: sed discent potius ab eo parere quamuis barbaris magistratibus, vt postea eius discipuli docuerunt Paulus Roman. 13. 1. Ephes. 6. 5. Colos. 3. 22. 1. Tim. 6. 1. Tit. 2. 9. 1. Pet. 1. c. 2. 17. 18. Si eum Regem facere voletis, fugiet, vt exemplo iam docuit supra c. 6. 15. contra vero quia credere in eum noluistis, & tanquam spiritualem, vt erat, Regem vestrum recipere, Romani venerunt, & locum, gentemque vestram sustulerunt. In hanc sententiam Chrys. Cyrillus, Theodorus Mopsuest. August. Beda, Theoph. Rupertus, & Euthym. edisserunt hunc locum. Incertum an hoc dicant, quod re ipsa ita sentirent: an vt repugnante quoque sententia, consiliis suis non aliunde, quàm ex inuidia profectis publicæ vtilitatis velamentum ostenderent. Hoc probabilius, atq. ita plerique auctores sentiunt, Cyrill. Theodorus Mopsuest. Chrysost. Theophyl. Euthym. Honestum hoc velamen videbatur, & nulla ratio plus apud omnes valere poterat, quàm quæ ad omnium vtilitatem pertinere videbatur. Næ vereor ego, ne aliqui etiam num alicubi Pharisæi sint, qui & specie vtilitatis publicæ inuidiam suam velent, & locum gentẽque suam præferant Christo. *Gentem* totum Iudæorum genus appellari manifestum est, quod fingũt timere se ne prorsus à Romanis aboleatur, si relinquant *eum sic*, id est viuentem, aut miracula facientem, vt Cyril. interpretatur; *Locum* Chrysost. & Theophyl. ciuitatem, aut totum regnum interpretãtur. Mihi probabile videtur templum sic appellari, in quo illi magnopere cõfidebant, & locum suum vocant, quasi curæ commissum suæ; quasi significantes se antistites esse custodesque templi sacrorum, omnisque religionis.

Gens totũ Iudæorum genus, locus templũ hic appellatur.

49. 50. *Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius.*] Quomodo Caiphas anni illius Pontifex esset, apud Matt. c. 26. 3. 57. & apud Lucam c. 3. 2. explicauimus. Notauit Ioannes Caipham, qui eius auctor consilii fuit, vt Christus moreretur, Pontificem fuisse, vt causam redderet, quare prophetico spiritu locutus fuerit, vt ipse paulo post explicat. Hãc eandem vim verba illa Caiphæ fortasse habent, *Vos nescitis quicquam, neque cogitatis*; quasi dicat vos homines priuati non intelligitis, quid facto opus sit; ego Pontifex, cuius mentem Deus magis illustrat, facile prospicio. *Expedit*, inquit, *vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Verba sunt partim ab ipso, qui loquebatur Caipha, partim à Deo magna arte cõposita. Dicit, *Expedit vobis*, vt primo orationis verbo communi omnes vtilitate commoueat. Non dicit, vt Iesus, aut vt iste homo moriatur, ne priuato in illum odio dicere videatur; sed vt, *vnus moriatur homo pro populo*; quasi non de isto, aut de illo, sed de vno quocunque loquatur, quem quisquis tandem sit, mori conueniat, si ita casus tulerit, vt aut vnum quemuis, aut omnes mori necesse sit. Quid si ille vnus homo sit exlex, ac seditiosus, qualem Christum illi esse arbitrabantur? Non dicit vt non multi, aut vt non omnes moriantur: sed, *vt non tota gens pereat*, vtroque vocabulo rem exaggerans; & quod gentem appellat, quod nomen, & Iudæos omnes excepto nemine comprehendit, & affectum quendam solo auditu ingenerat omnibus naturalẽ, quo suam quisque quasi seipsum amat gentem: & cum de Christo loquebatur, non dixit vt vnus pereat, sed *vnus moriatur*, vt rẽ extenuaret; minus enim est ἀποθνήσκειν, mori, quam ἀπολέσθαι perire, cum autem loquitur de gente, non dicit, vt non tota gens moriatur, sed, *vt non tota gens pereat*, vt rem exaggeret. Hoc eius artificium fuit. Dei autem, quod cum promptius, & clarius dictu esset, expedit nobis, vt vnus moriatur homo potius, quàm totus populus, non ita dixit, sed, *vt vnus moriatur homo pro populo*, quod magis exprimit quod futurum erat, Christum *pro populo*, id est pro populi peccatis moriturum. Quomodo hoc dixerit Caiphas non alio, quàm ipso Euangelista interprete opus est.

Caipha oratio plena artificij ad persuadendum.

Minus est mori quam perire aliquem.

51. *Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente.*] Non dixisse hoc, *à semetipso*, quidam interpretantur non dixisse sponte, aut scientem, quid loqueretur, vt Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. Cyrillus, & Leontius. Quod si ad prophetiam referatur, verum est. Nam nec volens prophetabat, nec se prophetare intelligebat. *Aliud dicere volebat, aliud significabat*, inquit Ambrosius serm. 15. in Psalm. 118. Si autem ad humanum referatur sensum, verum non est. Nam etsi errabat, volens tamen, ac sciens dicebat, quæ dicebat: siue quod ita re vera sentiret expedire, vt Christus moreretur, ne totum Iudæorum genus à Romanis aboleretur; siue, quod magis credo, quod fingeret ita sentire, vt eo prætextu Christum de medio tolleret obstantem suæ, & omnium sacerdotum, ac Pharisæorum gloriæ. Hoc ergo quatenus vaticinium erat Christi pro peccatis populi morituri, à seipso non dixit, id est non proprio, atque humano, sed diuino dixit spiritu: non quod dignus ipse esset, vt per eum diuinus spiritus loqueretur, sed quod Pontifex anni illius esset. Itaque non eius meritis, sed sacerdotali officio datum est, vt prophetaret, vt Chrysostomus, Cyrillus. Theodorus Mopsuest. Heracleotes Leontius, Augustinus, Beda, Theophylactus, & Euthymius exponunt. *Hæc docemur*, inquit Augustin. *Tract. 49.*

Quomodo Caiphas diuino spiritu locutus est, & prophetauit.

Digitized by Google

etiam homines malos prophetiæ spiritu futura prædicere, quod tamen Euangelista diuino tribuit sacramento. Id Chrysost. & Theophyl. multis confirmant exemplis. Nam & Pharaonem, & Nabuchodonosorem, & Balaam, illos quidem per somnium, hunc autem vigilantem futura prouidisse. De ea re nos apud Matth. cap. 7. 22. disseruimus. Quod tanta cura dicit Euangelista fuisse Pontificem anni illius, cum satis fuisset dicere prophetasse, quia Pontifex erat, etiamsi nõ addidisset, *anni illius*, non solum ideo dixisse suspicor, vt nobis consuetudinem eius temporis in creandis summis sacerdotibus declararet, non iam per legitimam ex Aarone successionem solitos fieri, sed aut pretio, aut gratia à Romanis eam dignitatem obtineri solitam; & aut annuam fuisse, vt Augustinus, & plerique putant, aut certe Romanorum arbitrio subinde aliis ereptam, aliis datam, quod ex Iosepho satis constat. Non hoc, inquam, solum arbitror Euangelistam significare voluisse, vt fere omnes interpretes videntur existimare. Nec enim id agebat Ioannes, vt eam nobis consuetudinem dandi, mutandique sacerdotii declararet; sed ideo addidisse, *anni illius*, vt significaret non solum quia Pontifex erat, sed etiam quia *anni illius*, quo de Christo interimendo cogendum concilium fuerat, *Pontifex erat*, prophetasse. Ita diuina prouidentia factum fuisse, vt eius Pontificatus, qui in eam sententiam maxime propensus erat, in eum annum incideret, quo anno de Christo morti tradendo agendum erat, vt per eum diuinum expleretur decretum, quo constitutum à Patre erat, vt pro omnibus Christus moreretur. Aut illud certe significat non fuisse illi perpetuum spiritum prophetiæ, sed sacerdotio coniunctum; itaque si alio anno quo sacerdos non fuisset, sententiam dixisset, non fuisset prophetaturus.

Gen. 41. 1. 54. Dan. 4. 1. Nu. 24. 5. 17.

Cur Euangelista Caipham Pontificem anni illius fuisse notet

52. *Et non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi congregaret in vnum.*] Gentem vocat Iudæorum populum; *filios Dei, qui erant dispersi*, Gentiles omnes, qui aliquando credituri erant, & in eandem Ecclesiam aggregandi. Dicit autem esse dispersos, quia non omnes vno in loco, aut in vno erãt populo, quemadmodum Iudæi. Loquitur ergo per anticipationem, aut ex diuina prædestinatione *filios Dei* eos vocans, qui nondum erant, sed futuri erant aliquando; quemadmodum c. 10. 16. dixit, *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor*, vt Chrysost. August. & Euthym. interpretantur.

53. *Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum.*] Decreuerunt; itaque solam deinde quærebant occasionem comprehendendi eum, accusandi, condemnandique: nam decretum iam, atque fixum erat, vt quo iure, quaque iniuria occideretur. Duabus ergo de causis hoc mihi Euangelista dicere videtur. Primum, vt doceat Christum postea, cum in iudicium vocatus est, atque sententiis omnibus condemnatus, non fuisse vlla vera causa damnatum; iam enim ante inaudita causa huius concilii præiudicio damnatum fuisse; quod postea interrogatus fuerit de discipulis, atque doctrina, colorem fuisse, quem suo Iudæi scelerato consilio inducere voluerint, quasi iure agerent, quasi non ante damnassent, quàm causam cognouissent. Deinde vt causam reddat, cur deinceps non palam Christus apud Iudæos ambulauerit, vt statim dicturus erat, quia nimirum sciebat, quid in eorum concilio contra se decretum esset. Quod nos habemus, *Ab illo die*, multi Græci codices manu scripti habent, ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας, *ab illa hora*, vt legit Græcorum Catena, & Cyrillus Græcus interpretatur. Quod autem noster interpres reddit, *cogitauerunt*, Græce est ἐβουλεύσαντο, quod multi noui interpretes vertunt, consultauerunt, aut consultabant, non satis vt videtur perspecta sententia. Nec enim sensus est post eum diem consultasse, cum jam ante satis, superque consultassent, vt Chrysostomus, Theophylactus, Cyrillus, Leontius, & Euthymius argumentantur: sed finem potius consultationis fecisse, facto Senatus consulto; vt deinceps rationem quærerent, qua illum occiderent, vt auctores exponunt ii, quos modò nominaui; Cyrilli verba sunt. οὐ γὰρ εἶπεν εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἐβουλεύσαντο πάντως τὸν φόνον ἀλλὰ συνεβουλεύσαντο ἀντὶ τοῦ εἶπερ τὸ καθ' ἕκαστον ἰουδαίοις κοινῇ πᾶσιν ἤρεσκεν,

Quid significet hoc loco verbum cogitauerunt.

54. *Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos.*] Græce παῤῥησίᾳ libere, & aperte, ita vt ab omnibus conspiceretur. Vnde nascitur quæstio, cur se subduxerit, aut quid timuerit, qui mortuos suscitabat, quique paulo ante, vt doceret nihil Iudæos periculi creare posse dicebat, *Nonne duodecim sunt horæ diei* vers. 9. Origenes, Cyrillus, Theophylactus, Leontius, Augustinus, Beda, & Rupertus ideo fecisse putant, vt nobis exemplum præberet in similibus nos causis subtrahendi periculis; *Non quia potentia eius defecerat*, inquit Augustinus, *in qua vtique si vellet, & palam Iudæis conuersaretur, & nihil ei facerent: sed in hominis infirmitate viuendi exemplum discipulis monstrabat, in quo appareret non esse peccatum, si fideles eius, qui sunt membra eius oculis persequentium se subtraherent, & furorem sceleratorum latendo potius deuitarent, quàm se offerendo magis accenderent.* Theodorus vero Heracleotes, idemque Cyrillus non timore discessisse, sed ne suo conspectu irritare aduersarios suos videretur, & vt constitutum sibi moriendi expectaret tempus; *Tanquam Deus*, inquit Cyrillus, *quid de se Iudæi statuissent nemine nuntiante cognouit; tanquam homo sese subduxit.*

Cur se Christus subduxerit. Tract. 49.

Sed abijt in regionem iuxta desertum, in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem.] Græci libri habent ἐφραίμ, quod nescias an sit Ephraim, an Ephrem. Vnde lectionis nata varietas, vt alii Latini codices habeant Ephrem, alii Ephraim. Optima lectio quæ simillima Græce est, itaque Ephraim legendum esse puto, etsi Nonnus Ephrem legit. Quæ ciuitas vbi sita fuerit non satis constat. Leontius putat esse Ephratam, quæ eadem alio nomine Bethlehem appellabatur vrbs Christi natalis. Conuenit, quod & Bethlehem non longe aberat à deserto. Sed minime vero simile est, cum Christus latere vellet, in eam se recepisse ciuitatem, vbi natus fuerat, & vbi erat maxime quærendus. Sunt qui existiment eam fuisse vrbem, quæ affini vocabulo dicta est Ephron. 2. Paral. 13. 19. & 1. Machab. 5. 46. & 2. 12. 27. auctoremque eius sententiæ in locis Hebraicis Hieronymum proferunt. Obstare tamen videtur, quod Ephron in tribu fuerit Iuda, & non videtur esse credibile Christum, qui Iudæos fugere volebat, intra Iudææ terminos constitisse. Legimus Psal. 77. 9. Ephraim, quod multi putant nomen esse non tribus, sed ciuitatis. Euthymius hoc loco vrbem in tribu Ephraim esse dicit, quę nomen tribus retinuerit. Libera cuique sit coniectura in re præsertim dubia, & nõ admodum necessaria.

55. *Proximum autem erat Pascha Iudæorum.*] Vltimum intelligit Pascha, quod Christus cum discipulis suis post paucos dies celebrauit, vt ex continuatione sequentis capitis colligitur. Quia ergo Pascha Iudæorum proximum erat, scribit Ioannes multos ex tota circum regione Ierosolymam ascendisse, *vt ante Pascha, sanctificarent seipsos*, id est, vt se, si forte polluti re aliqua essent, quod frequenter illis accidebat, sacrificiis purgarent, vt Pascha mundi celebrarent. Nemo enim immundus Paschalem agnum edere poterat, vt constat ex cap. 18. 28. Dicit autem non omnes,

Digitized by Google

sed multos venisse: siue quia non omnes mundatione indigebant, scientes se immundos non esse, ideoque nolebant ante diem ipsum Paschæ venire: siue quia omnes etiam erant multi, & voluit multitudinem eorum, qui conuenerant, exprimere. Multos enim pro omnibus sæpe poni multis exemplis alibi docuimus, Matth. 20. 16. siue quia vt notant Cyrillus, & Leontius, non omnes ex legis præcepto venire oportebat Ierosolymam, vt Pascha celebrarent, sicut ad Scenopegiam: poterant enim in sua quisque ciuitate celebrare. Sed de ea re diximus c. 7. 1.

56. *Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem in templo stantes, quid putatis, quia non venit ad diem festum?*] Græcè ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ, *num venturum non esse ad diem festum?* quemadmodum Chrysostomus, & Theophylactus exponunt. Itaque non mirantur, aut reprehendunt, quod non venerit, vt plerique putant: in quibus etiam, vt videtur, Cyrillus, & Leontius graues auctores sunt, sed dubitant interrogantque, num venturus sit. Siue cur non venerit, siue an venturus sit rogent, ambiguum est, quod id animo faciant, bono ne, an malo? & quod eodem redit, quinam illi fuerint, qui hoc interrogabant, amicine, an inimici? Quatuor de ea re apud antiquos opiniones inuenio. Primam apud Theodorum Mopsuest. qui hoc interrogabant, homines fuisse, qui cum famam miraculorum eius audiuissent, cupiebant eum videre, atque audire, itaque interrogabant alii alios, quid causæ esset, cur non venisset, aut num scirent, an venturus esset. Quod bono vtique animo dicebant. Alias duas Cyrillus

Quo animo quærebant esset Christus nō venisset ad diem festū.

A lex. refert, ac probat: alterā, fuisse eos, qui iā in Christū crediderant: disputareque cum iis, qui non credebant dicentes, vel ex hoc cognoscere potestis eum esse Deum, quòd occulta vestra consilia cognoscat indice nemine, ideoque non venerit ad diem festum, quia scit vos insidias sibi parauisse. Altera est fuisse potius eos, qui non credebant qui hæc interrogabant, cum iis, qui in eum credebant, disputantes. Hinc intelligetis illum violatorem esse legis, quemadmodum nos illi obiicere solemus, quod non venerit ad diem festum. Quarta plurimum est auctorum, August. Chrysostomi, Theophylact. Bedæ, Ruperti, Euthy. & probabilior, hos fuisse eos, qui eum comprehendere volebant, siue Pharisæos, & sacerdotes ipsos, siue eorum ministros. Qui cum decreuissent eum in die festo, ad quem venturum putabant, comprehendere, querebantur, quod non venisset, aut quærebant, an venturus esset. Quod minantes dicere videntur, vt & Cyrillus indicat; quasi dicant, si venisset, comprehendissemus eum, aut si venerit comprehendemus. Hoc probabilius, quia sermo ipse speciem præ se fert comminationis. Et quia statim sequitur, *Dederant autem Pontifices, & Pharisæi mandatum, vt si quis cognouerit, vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.* Vbi δὲ *autem* pro γὰρ *enim* positum puto, vt Matth. 23. 5. Ita sensus est consequens. Propterea enim illi minantes dicebant, *Quid cogitatis, quia non venit ad diem festum?* quia Pontifices, & Pharisæi mandatum dederant, vt si quis sciret, vbi esset, indicaret, vt comprehenderent.

δὲ autem pro γὰρ enim positum.

CAPVT XII.

1 IESVS ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem su-
Mat. 26. a. 6. scitauit Iesus. 2. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat, Lazarus vero vnus
Mar 14. a. 3. erat ex discumbentibus cum eo. 3. Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici, pretiosi,
& vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est ex odore vnguen-
ti. 4. Dixit ergo vnus ex discipulis eius, Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus. 5. Quare hoc vnguen-
tum non vaniit trecentis denariis, & datum est egenis? 6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad
eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea, quæ mittebantur, portabat. 7. Dixit ergo Iesus: Sinite illam vt in
diem sepulturæ meæ seruet illud. 8. Pauperes enim semper habetis vobiscum: me autem non semper habetis.
9. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia illic est: & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarū
viderent, quem suscitauit à mortuis. 10. Cogitauerunt autem principes sacerdotum vt & Lazarum interfice-
rent. 11. Quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. 12. In crastinum autē turba mul-
Mat. 21. a. 7. ta, quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Ierosolymam, 13. acceperunt ramos palmarū,
& processerunt obuiam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel. 14.
Mar. 11. a. 7. Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est. 15. Noli timere filia Sion: ecce Rex tuus venit
Luc. 19 f. 35. sedens super pullum asinæ. 16. Hæc non cognouerunt discipuli eius primum: sed quando glorificatus est Iesus,
Zach. 9. b. 9 tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo: & hæc fecerunt ei. 17. Testimonium ergo perhibebat turba,
quæ erat cum eo quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. 18. Propterea & ob-
uiam venit ei turba: quia audierunt eum fecisse hoc signum. 19. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis
quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abijt. 20. Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascen-
derant vt adorarent in die festo. 21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Betsaida Galilææ, & roga-
bant eum, dicentes: Domine, volumus Iesum videre. 22. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rur-
sum, & Philippus dixerunt Iesu. 23. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, vt clarificetur Filius ho-
Mat. 10. d. minis. 24. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, 25. ipsum so-
39. & 16. d. 25. lum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui
Mar. 8. d. 35. odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. 26. Si quis mihi ministrat, me sequatur: &
vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus. 27. Nunc
Luc. 9 c. 24 & 17 g. 33. anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc.
28. Pater, clarifica nomen tuum; Venit ergo vox de cœlo: Et clarificaui, & iterum clarificabo. 29. Turba
ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei locutus est. 30. Re-
spondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. 31. Nunc iudicium est mundi:
nunc princeps huius mundi eijcietur foras. 32. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.
33. (hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.) 34. Respondit ei turba: Nos audiuimus

Digitized by Google

ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Psal.109 b.4
Filius hominis? 35. *Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habe-* & 1.16.a.a
tis, vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat: 36. *Dum lucem habe-* Isa.40.a.6.
tis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus: & abijt, & abscondit se ab eis. 37. *Cum autem tã-* Ezec.37 g.
ta signa fecisset coram eis, non credebant in eum. 38. *Vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit: Domi-* 25.
ne, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est? 39. *Propterea non poterant credere,* Isa 53 a.1. Rom.10.d.16.
quia iterum dixit Isaias. 40. *Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum vt non videant oculis, & non* Isa 6 c 19.
intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. 41. *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus* Rom.11.b.8
est de eo. 42. *Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confi-* Mat.13.b.14.
tebantur, vt è synagoga non eijcerentur. 43. *Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriã Dei.* 44. Mar.4.b.12.
Iesus autem clamauit, & dixit. Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me. 45. *Et qui videt* Luc.8.b 10
me, videt eum, qui misit me. 46. *Ego lux in mundum veni: vt omnis, qui credit in me, in tenebris non ma-* Act.28.f.27
neat. 47. *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit: ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem* Mar.16.b.
mundum, sed vt saluificem mundum. 48. *Qui spernit me, & non accipit verba mea habet qui iudicet eum,* 19.
sermo, quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. 49. *Quia ego ex meipso non sum locutus, sed*
qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. 50. *Et scio quia mandatum eius*
vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

IN CAPVT XII.

IESVS *ergo ante sex dies Paschæ.*] Particula *ergo*, videtur ad vers. 55. superioris capitis referenda, vbi dixerat Euangelista proximum fuisse Pascha Iudæorum; cũ ergo proximũ esset Pascha, Iesus sex ante diebus iter Ierosolymam intendens, vt vltimum cum discipulis Pascha celebraret, & moreretur, venit Bethaniam. Totam historiam, locumque hunc totum vsque ad versum 9. apud Matth. c. 26. 6. explanauimus.

9. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis.*] Iudæos vocat Ierosolymitanos ciues, vt superiore cap. vers. 19. & 45. Eos venisse dicit Bethaniam, vbi Christũ esse audiebant, non solum vt Christum, sed vt Lazarum etiam viderent recens à mortuis resuscitatum. Subtilis est humani ingenii curiositas, per omnia & mala, & bona sese opera insinuat. Vbi Christus est, non tam propter Christum quam propter Lazarum veniunt. *Curiositas*, inquit August. *eos adduxit, non caritas.* Experiri volebant an verum esset, quod fama narrabat, Lazarum à mortuis suscitatum fuisse; Volebant videre loquentem audire, & fortassis interrogare, an vere fuisset mortuus, & quid in altera vidisset vita, vt Theodorus Mopsuest. & Cyrillus, Theophylact. Leontius interpretantur. Quis enim videre nollet, & interrogare eum, quem à mortuis suscitatum fuisse audiisset? Cur ergo non antequam Christus ibi esset, venerant, ac viderant, cum Lazarus in Bethania habitaret? Credibile est, quamuis Euangelista non dicat, Lazarum, postquam suscitatus fuit, à Christi latere non discessisse; itaq. antequam eò Christus veniret, Lazarus ibi non erat, quia Christum, sicut & soror eius Maria, sequebatur. Cum ergo audissent Christũ ibi esse, intellexerunt & Lazarum ibi esse oportere; itaque eius videndi causa venerunt. Aut sicut non propter solum Christum, ita non propter solum Lazarum venerunt; itaque non venerant ante, quia simul ambos videre non poterant.

Curiositas per omnia & bona & mala se insinuat. Tract. 50.

10. *Cogitauerunt autem principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent.*] Euthymius, Christum occidere volebant sumpto prætextu, quod solueret sabbatum & se faceret æqualem Deo, quodq. multi in eum crederent. Lazarum autem quare? An quia reuixerat? quod ergo crimen est reuixisse? Itaque tota res est inuidia. Inuidebant enim non auctori modo beneficii, sed iis etiam, qui acceperant beneficium: ideo & cæcum foras eiecerant, & Lazarum interficere volebant. Mordebat etiam eos, quod instante festo plurima turba illud relinqueret, & ad eum accurreret. Quanquam ego non tam festi rationem eos habuisse arbitror, quam memoriam tanti miraculi interfecto Lazaro abolere voluisse, quod videret magnos propter eum ad Christum fieri concursus, multosque ea de causa in illum credere, vt explicatur versu sequẽti. Magnę quidem hoc erat insanię; sed cæca semper & insana inuidia est. *O stulta cogitatio, & cæca sæuitia*, inquit Aug. *Dominus Christus qui suscitare potuit mortuum, non posset occisum? Quando Lazaro inferebatis necem, numquid auferebatis Christo potestatem? Si aliud vobis videtur mortuus, aliud occisus, ecce Dominus vtrumque fecit, & Lazarum mortuum, & seipsum suscitauit occisum.* Eodem modo Græce scribunt Cyrillus, & Theodorus Mopsue. Quæ sequuntur vsque ad vers. 7. apud Matth. c. 21. 7. explicata sunt.

Insana, & cæca inuidia. Tract. 50.

17. 18. *Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento.*] Poterat mirum videri, quod cum toties Christus Ierosolymam iniisset, nemo illi processisset obuiam, nunc vero subito, nouoque consilio totus se populus in eius occursum effudisset. Eius rei causam reddit Euangelista, quod ciues illi Ierosolymitani, qui adfuerãt, cum Lazarum suscitaret, affirmarent id est vidisse, totamque ciuitatem impleuerant fama miraculi. Itaque cum nuntiatum in vrbem esset aduentare Christum, qui Lazarum suscitauerat, tota processit ciuitas, vt faustis illum acclamationibus exciperet.

19. *Pharisæi autem dixerunt ad semetipsos.*] Græ. πρὸς ἑαυτούς, inter se alii aliis, *Videtis, quia nihil proficimus, ecce mundus totus post eum abit.* Perinde est ac si dicant, *videtis*, & experimini necessarium omnino esse, vt faciamus, quod auctore Caipha decretum à nobis est, vt hominem istum de medio tollamus? alia enim ratione, siue persequendo eum, siue eius facta, dictaq. improbando, siue populum dehortando, siue comminando fore, vt extra Synagogam eiiciatur quisquis eum confessus fuerit, nihil proficimus. Vnũ illud remedium superest, vt eum occidamus. Accusant ergo segnitiem suam, quod iam nuper non illum simul, & Lazarum occiderint, vt Cyrillus ait: aut certe, quod diligentiores non sint, vt quam primum occidatur, vt Theod. Mopsuest. & Euthymius indicant. Miror Chrysostomum, & Theophylact. in ea esse sententia, quam & Euthymius probabilem ducit, vt putent eos, qui hoc dicebãt ex iis fuisse, qui in Christum credide-

Digitized by Google

rant, aut certe, qui beneuoli erga eum erant; qui persecutoribus illius dicant, videtis vos hunc hominem persequendo nihil proficere? sensus perspicuus est, cùm ipse Euangelista Pharisæos, qui hoc dixerunt, fuisse dicat. Neq; mundum vocant eo sensu, quo Chrysost. & Theop. putant, quia peccatores erant, quemadmodum cùm Christus dicit, *Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.* Nam qui Christum sequebantur, eo ipso peccatores non erant: & qui hoc dicebant, peccatores erant, atque maligni. Sed mundum vocant per hyperbolem, quia omnes nemine excepto Christum sequi videbantur non solum magna, vt prius turba. Nam & viri, & mulieres, & Iudæi, & Gentiles, vt statim dicitur, eum sequebantur, & infantes Regem appellabant, vt recte Rupertus adnotauit. Simile est, quod Cyrillus ait, Pharisæos cum dixerunt totum mundum post eum abire, nescientes, quid dicerent, prophetasse, totum enim mundum, id est, & Iudæos, & Gentiles in eum credituros. Et solemus vulgo magnam, innumerabilemque multitudinem per exaggerationem mundum appellare.

Mundi nomine quid hoc loco intelligatur.
Sup. c. 8. 23.

20. *Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascenderant, vt adorarent in die festo.*] Sunt qui existiment hos fuisse Iudæos, sed ideo ab Euangelista *Gentiles* appellatos, quia inter Gentiles habitabant. Duabus adducti rationibus altera est, quod Iudæi permissuri non fuerint, vt quisquam Gentilis in templum ingrederetur: cum & se & templum & omnia sacrificia pollui putarent, siquis Gentilis adesset. Ita Paulum discerpere fere voluerunt, quod putarent Trophimum Ephesiū in templum introduxisse, Gentilem hominem, Act. 21. 28. *Viri Israelitæ adiuuate: hic est homo, qui aduersus populum, & legem, & locum hunc, omnes vbique docens, insuper & Gentiles induxit in templum.* Altera, quod Romani etsi permittebant Iudæos suis viuere legibus, tamen non paterentur Gentilem quemquam relicto idolorum cultu Iudæi fieri. Plus habet ponderis vnum verbum Euangelistæ, quàm istæ omnes rationes, præsertim cum eius sententiæ auctores minime boni sint. Euangelista dicit fuisse *Gentiles*, cur nos dicamus fuisse Iudæos? præsertim cum eos Iudæis opponere videatur, dicatque ad Philippum accessisse, vt per eum sibi liceret ad Christum adire, quod Iudæi minime fecissent, cum omnibus ad eum Iudæis nimirum ad Iudæum accedere liceret. Alii putant non fuisse quidem Iudæos, sed de Iudaismo suscipiendo cogitasse, propeque fuisse, vt proselyti fierent, ideo ad orandum in templo venisse, vt Chrysostom. Leontius, Theophylactus, & Euthymius. Alii simpliciter dicunt fuisse Gentiles, quod ego magis credo, qui sine templi Ierosolymitani celebritate famaque sanctitatis eius, vt etiam Leontius, & Theophylactus indicant, siue fama miraculorum commoti, quæ per Christum apud Iudæos fieri audiebant, vt Theodor. Mopsuest. & Cyrillus putant, veniebant Ierosolymam religionis causa: siue, vt idem Cyrillus, & Leontius aiunt, quod Platonis sequerentur opinionem vnum tantum esse Deum, quod idem, cum à Iudæis audirent credi, eumque Deum vnum in Ierosolymitano adorari templo, & ipsi eo veniebant, vt ibi eum adorarent. Neque rationes illæ eorum, qui Iudæos fuisse putant, quidquam efficiunt. Nam etsi Iudæi non patiebantur in templum ingredi Gentiles eos, qui alieni prorsus à religionibus suis erant, & eorum ingressu existimabant templum contaminari: tamen credibile est non solum passos æquo animo; sed vehementer etiam lætatos fuisse, vt Gentiles honoris causa, & vt Deum suum adorarent, à remotissimis terris venirent, & templum admirabundi, venerabundique ingrederenur. Ille vtique Eunuchus

Caluinus in Ioannē. Veros fuisse Gentiles qui ascenderant, vt adorarent auctoris sententia.

A Candacis Reginæ Æthiopum; qui Ierosolymam adoraturus venerat, Gentilis erat, Act. 8. 27. Romanos vero neminem id ætatis prohibuisse legimus, si vellet, fieri Iudæum; præsertim si simul idolorum cultum retineret, quod credibile est fecisse eos; qui Gentiles cùm essent, ad templum veniebant Ierosolymitanum, vt illic nouum quendam, vt putabant, Deum adorarent. Ea enim confusio religionis, ea tunc erat superstitio, vt is maxime religiosus haberetur, non qui vnum, ac verum; sed qui nullum non Deum, cuiuscunque esset gentis, non sanctissime coleret. Id Romani non solum non prohibebant, sed in magna etiam ponebant laude. Sciteque
B
D. Leo de Roma illa dixit: *Cum pene omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium seruiebat erroribus; & magnam sibi videbatur adsumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.*

Romani Iudæorum fieri quemquam non prohibebāt
Serm. 1. in natali SS. Petri, & Pauli.

21. *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes, Domine, volumus Iesum videre.*] Duplex hoc loco quæstio, cur ipsi per se ad Christum non accesserint, cùm omnes, qui vellent, possent; & cur potius Philippum, quàm aliū discipulum rogent, vt sibi aditum patefaciat. Cyrillus, & Leontius existimant ideo per se non ausos ad Christum
C
accedere, quia Gentiles erant, sciebantq; Iudæos Gentilium refugere consortium, eo etiam magis, quo sanctiores erant, & audiebant Christum omnium esse sanctissimum. Quærebant ergo fauorem, vt quod iure, & consuetudine non licebat, gratia liceret. Hoc ipsum Chrysost. indicat. Alii simplicius respondent, minus tamen meo iudicio probabiliter, non ideo quia Gentiles erant, sed quia multitudine impediebantur ad Christum accedere non potuisse, dum quisq; contendebat, quā proxime illum videre, ac contemplari. Cur ergo ad Philippum potius, quàm ad alium discipulum accedunt? Respondent iidem auctores Cyril-
D
lus, & Leontius eos fuisse Galilæos; nam vna Galilææ pars a Gētilibus habitabatur, accessisse igitur ad Philippum, quia & ipse Galilæus erat. Nimis tenuis coniectura. Nam neque probari potest Gentiles illos fuisse Galilæos, aut vt alii volunt vicinos Galilææ; & si erant, nihil id causæ fuit, cur ad Philippum potius, quàm ad alium discipulum accederent, cum omnes fere discipuli Galilæi essent; & Petrus, & Andreas ex eadem, qua Philippus ciuitate. Itaque certior est coniectura, quæ simplicior, ad Philippum potius adiisse, aut quia illum aliunde nouerant, aut quia ille ipsis
E
primus occurrit.

Cur Gentiles ad Christum ipsi non accesserunt.
Cur ad Philippum accesserunt.
Sup. c. 1. 44.

22. *Venit Philippus, & dixit Andreæ: Andreas rursum, & Philippus dixerunt Iesu.*] Chrysostom. Cyrillus, Theophylact. Leontius, & Euthym. obseruant ideo neque Philippum per se, neque Andream Gentiles ad Christum adduxisse, sed Philippum cum Andrea rem cōmunicasse; ambos vero ad Christum retulisse, quia magni nimirum momenti esse videbatur Gentiles præter ius, præter consuetudinem, præter Christi præceptum, quod ab eo non multo ante acceperant, *In viam gentium ne abieritis,* ad Christum adducere. Exemplum nobis Cyrill. præberi ait nihil leuiter, nihil
F
nisi communicato cum viris prudentibus consilio agendi etiam in rebus bonis. Ad Andream autem potius, quàm ad alium rem Philippum detulisse iidem auctores docent, quod Andreas ætate maior esset, aut maioris apud Christum auctoritatis, quod primus omnium vocatus esset.

Mat. 10. 5.

23. *Iesus autem respondit eis dicens, venit hora, vt clarificetur filius hominis.*] Non satis apparet quorsum hæc Christi responsio pertineat. Recte tamen omnes veteres interpretes Chrysost. August. Beda, Theophyl. Rupertus, Euthym. Leontius, Cyrill. & vterq. Theo-

Digitized by Google

dor. Heracleotes,& Mopsuest.ad rem maxime pertinere docet.Prohibuerat ante discipulis, ne in viam gentium abirent.Euangelium non nisi post mortem ac resurrectionẽ suam, id est post suam glorificationem gentibus prædicandum.Itaque non nisi post resurrectionem dixit: *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Cum ergo videret vna quidem ex parte aduersari sibi maxime Iudæorum principes,publicoq; concilio decreuisse, vt ipsum occiderent,alia vero ex parte Gentiles vltro iã ad se venire,colligit instare tempus glorificationis suæ, id est mortis resurrectionisq; Hoc esse: *Venit hora, vt clarificetur filius hominis.* Collegit autem hoc, non quod ipse ante nesciret: sed vt discipulos eo argumento doceret.Alij glorificationem Christi non mortẽ,& resurrectionem,sed Euangelij prædicationem, per quam glorificandus apud gentes Christus erat, interpretãtur.Alij ascensionem in cœlum,qua consedit ad dexteram Patris,quæ summa eius claritas fuit. Omnia in idem redeunt.Non dicit Euangelista,an Gentiles illi ad Christum accesserint,nec ne; neq; auctorem vllũ, qui id doceat,inuenio.Sed si quid in re penitus incerta,quamuis obscura coiectura valet,probabilius mihi videtur eos accessisse.Videtur n. Christus hoc ipso responso veniam illis dare, vt ad se veniant. Sic enim loquitur, quasi Andreæ & Philippo dicat, nihil iam causæ est,cur Gentiles ad me venire prohibeatis: *venit enim hora, vt clarificetur filius hominis,* id est, vt non solũ à Iudæis,sed multo etiam maxime à Gentilibus cognoscatur,recipiaturque.

[Margin: Mat. 28.19. Mar. 16.15.]

[Margin: Quid per glorificationem filii hominis intelligatur.]

[Margin: Gentiles illos ad Christum accessisse, auctoris sententia.]

24. 25. *Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*] Non contentus inquit Leontius, explicasse verbis tempus venisse clarificationis suæ,id ipsum docet exẽplo.Exponit enim causamque reddit,quare tempus mortis suę tempus gloriæ, & clarificationis appellauerit, quia ex morte sua magna sibi gloria, magnus erat fructus consecuturus. Nam sicut *nisi granum frumenti cadens in terram,* id est seminatum, *mortuum fuerit,* hoc est terræ calore resolutum, atque in aliam quodam modo substantiã conuersum; *ipsum solum manet,* id est sterile nullum ferens fructum,(Hæbraica phrasi [illegible], opponit enim solum manere, & multum afferre fructum) *si autem mortuum fuerit, multum fructum affert,* quæ illius quodammodo gloria est: ita ex sua morte magnum omnibus gentibus fructum,magnam sibi gloriam accessuram,quod non solũ Iudæi,sed Gentiles etiam omnes in se credituri sint. Suum de cœlo in terram aduentum videtur casui in terram grani, id est, seminationi comparare.In terram enim quodammodo cecidit,cum venit,& vt granum non iacitur in terram, seminaturq; nisi vt nascatur,ac fructũ ferat;ita Christus non venit in hunc mundum,vt otiosus esset, sed vt magnos omnibus hominib.afferret fructus. Mortem autem suam cõparat grani corruptioni,licèt ipse corruptionem non viderit; quia quemadmodum cũ granũ corrumpitur,id est, resoluitur tunc germinare,tũc fructum proferre incipit: ita Christus per passionem suam cœpit fructum redemptionis suæ in omnes proferre gentes. *Ipse erat granum,* inquit Augu. *mortificandum, & multiplicandum: mortificandum in infidelitate Iudæorum, multiplicandum in fide omnium populorum. Iã vero exhortans ad passionis suæ sectanda vestigia: Qui amat, inquit, animam suam, perdet eam.* Quam sententiam apud Matth.explicauimus.

[Margin: Hebraism.]

[Margin: Suũ de cœlo in terrã aduentum casui grani in terram, seminationi Christus confert.]

[Margin: Psal. 15.10. Act. 2.31. & 13.36.]

[Margin: Tract. 51.]

[Margin: Matt. 10.39. & 16.25.]

27. 28. *Nunc anima mea turbata est, & quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in hanc horam. Pater clarifica nomen tuum.*] Quidquid in hac sententia difficultatis est,quomodo Christus animo, & quatenus turbatus fuerit, quomodo mortem horruerit, ac deprecatus fuerit, cum sciret Patris esse voluntatem, vt moreretur,apud Matth.c. 26.37.38.à nobis disputatum est.Hîc illud explicandum, quomodo hæc cũ præcedentibus congruant. Dixerat passionis suæ tẽpus instare hortatus discipulos suos fuerat, vt exemplo suo nihil pati recusarent; qui enim amaret animã suam perditurum eam esse. Videbatur res ipsa postulare,vt qui alios ad oppetendam hortabatur mortem, nullam mortis formidinem ostenderet, sed veluti egregius,vt erat dux interrito, & erecto animo ante omnes ad mortem graderetur. Nunc verò tantam animi perturbationem, tantam trepidationem ad solam mortis mentionem ostendit, quantam nullus ostendisset Tyro. *Quid est hoc* (inquit Aug.) *quomodo sufferam, quod graue tanta firmitas sentit? Quale fundamentum quæram, si petra succumbit?* Respondet idem Aug.& Beda Christum non sua,sed nostra persona timuisse, id est,infirmitatem ac timorem nostrum à nobis in se, firmitatem,& fortitudinem suam à se in nos transtulisse;itaque ne nos mortem timeremus,ipsum timuisse. Dixi ego clarius, ille dicit elegantius. *Nos,* inquit, *in se transtulit, nos in se suscepit, caput nostrum membrorum suorum suscepit affectum, & ideo ab aliquo non est turbatum; sed sicut de illo dictum est, cum Lazarus suscitaret, Turbauit semetipsum. Oportebat enim vt vnus mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus, sicut nos excitauit ad summa, ita nobis compateretur ad infima;* & rursum proposita superiore quæstione. *Videor,* inquit, *mihi audire in cogitatione mea respondentem mihi Dominum meum, & quodammodo dicentem: Magis sequeris, quia sic me interpono, vt sufferas. Audisti ad te vocem fortitudinis meæ, audisti in me vocem infirmitatis tuæ vires suggero, vt curras; nec reprimo, quod acceleras, sed transfero in me quo trepidas, & substerno quà trãseas.* Theodorus Heracleotes respondet non mortem timuisse,sed aut propter Iudæorum incredulitatem, aut propter eam, quam præuidebat, discipulorum suorum alienationem fuisse turbatum. Cyrillus Alexandrinus propterea turbari voluisse, vt doceret se non sola specie,sed re etiam vera hominẽ esse: Christum enim passiones naturales permisisse nonnunquam erumpere,non ab illis victũ, aut vt ab illis vinceretur,sed vt victas rationi subiugaret, seque hominem esse ostenderet, quia passiones haberet, Deũ quòd ab illis non vinceretur.In eandem fere sententiam Athanasius,quem hoc loco in Græcorum Catena citatum inuenio, obseruauit sponte sua Christum fuisse turbatum, hancque esse vim illiùs verbi, *Nunc,* cum dicit, *Nunc anima mea turbata est, nunc,* id est, cum volui. Nam & hunc locum ad refellendam diuinitatem Christi Arianos obiecisse ex eodem Athanasio oratione aduersus illos quarta manifestum est. Non dubito,quin in sua Christus potestate affectus habuerit,quos nec ostenderit,nec senserit, nisi quatenus,& quando voluerit. Sed non puto, id per dictionem illam, *Nunc,* significari. Cum enim indicasset instare tempus passionis suæ, consequentia ipsa rerum postulat, vt cum dicit: *Nunc anima mea turbata est,* intelligat, *nunc,* id est, cum mortem meam proximam esse video. Chrysostomus, Theodorus Mopsuestiensis,Leontius, & Theophylactus verè mihi videntur exposuisse,quamobrem Christus & turbatus hoc tempore fuerit; & ostenderit. Potuissent inquiunt, discipuli,quos ad oppetendam mortem hortatus fuerat, dicere facile illi esse homini securo, & doloris experti alios ad mortem adhortari: ostendit ergo se mortem more cæterorum hominum maxime exhorrescere; tamen vt Patris voluntati pareat, non recusare: eodem modo debere eos mortem, etiamsi maxime horreant, cum gloria Dei po-

[Margin: Quomodo cum præcedentib. hæc Domini turbatio congruat.]

[Margin: Tract. 52.]

[Margin: Sup. c. 11. 33.]

[Margin: Ariani hũc locum obiecerunt.]

[Margin: Vera expositio Chrys.]

[Margin section letters: A, B, C, D, E, F]

Digitized by Google

Quis sensus verborum illorum, & quid dicã?

stulauerit, obire. Atque eodem fortasse redit Augustini & Bedæ sententia. Quod ait: *Et quid dicam?* vox est hominis præ animi perturbatione consilij inopis, non quod Christus inops consilij fuerit, sed quod ea ratione tristitiæ, turbationisque magnitudinem ostendere voluerit. Quod autem sequitur: *Pater saluifica me ex hac hora*, Leontius, & Theophylactus existimant per interrogationem legendum esse, & cum præcedentibus verbis ita iungendum, vt sensus sit, quid dicam? an vt me liberes ab hac hora? minime vero. Melius alij omnes auctores orationem esse putãt, qua Patrem precatur, vt se ab ea hora, id est, à morte liberet, quemadmodum paulo post, cum in horto oraret, dixit: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste*, Matth. 26. 39. Hæc enim oratio simillima illi est, vt D. Augustinus, Beda, & Rupertus indicarunt. Illic antequam orare inciperet, discipulis dixit: *Tristis est anima mea vsque ad mortem*: hîc dicit: *Nunc anima mea turbata est, & quid dicam?* Illic dixit: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste*: hîc dicit: *Pater saluifica me ex hac hora.* Illic quasi corrigens, moderansque quod dixerat, addidit: *Veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat*, hîc addit: *Sed propterea veni in hanc horam*, scilicet vt moriar; itaque nolo mortem detrectare. *Clarifica ergo nomen tuum*, id est, *fiat voluntas tua*, vt Chrysostomus, Euthymius, & Augustinus exponunt, clarificetur ex mea morte nomen tuum; quemadmodum de Petro idem dicit Euangelista capite 21. 19. *Hoc autem dixit significãs qua morte clarificaturus esset Deum*, vt idem Diuus Augustinus admonuit; aut, vt ex versu sequenti colligitur, *clarifica nomen tuum*, clarificando me, ostendendoque me tuum esse filium, vt Theodorus Heracleotes exponit.

Vers. 38.

Luc. 22. 42.

Matth. 26. 42.

Venit ergo vox de cœlo: Et clarificaui, & iterum clarificabo.] Quomodo ea vox facta, per Patrem ipsum, an per angelum, an per solum aerem, & quare de cœlo facta dicatur esse. cum haud dubie in cœlo ipso facta non fuerit, apud Matth. cap. 3. 17. in loco simili disputauimus. Idem enim de hac, atque de illa iudicandum; *de cœlo*, id est, in sublimi aere, quasi de cœlo missa esset, facta est, vt Patris vocem esse appareat, eiusque testimonio credatur. Notat Græcus Cyrillus, non dixisse Euangelistam vocem à Patre, sed *de cœlo* factam esse, ne quis hæreticus existimaret, Deum esse corporeum. De sententia maior quæstio, quid sit: *Et clarificaui, & iterum clarificabo?* Primum quidem illud obseruandum quod a nemine animaduersum esse video, & rem maxime continere arbitror, pro eodem duci clarificari Filium, & clarificari nomen Patris. Cum enim Filius dixisset: *Pater clarifica nomen tuum.* Pater respondet: *Et clarificaui* (te) *& iterum clarificabo.* Omnes enim auctores, quos memini legere, de Filio hoc dictum interpretantur.

Notãda moderatio in oratione Patris, & Filij.

Noranda verò est orationis vtriusque & Patris, & Filij moderatio. Cum idem esset clarificari Filium, & clarificari nomen Patris; tamen Filius non dicit, clarifica me, sed, *clarifica nomen tuum*; & Pater contra non dicit, clarificaui, & iterum clarificabo nomen meum; sed *clarificaui & iterum clarificabo* te; neuter sibi vterque alteri gloriam attribuens. Omnis quæstio est de qua præterita, de qua futura clarificatione loquatur Pater. Latini omnes, Augustinus, Beda, Rupertus & antiquus auctor Victorinus lib. 1. aduersus Arium primam clarificationẽ referunt ad æternitatem, quod antequam mundus fieret, fuerit *in forma Dei*: secunda ad tempus illud, quod mortem resurrectionemque Christi cõsecuturum erat: cum resurrecturus à mortuis, cum super cœlos euehendus, cum ad dexteram Patris sessurus erat, & ad eam rediturus gloriam, quã habebat antequam homo fieret. Videtur hæc interpretatio alia Christi oratione capite 17. 5. valde confirmari. *Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate, quam habui, prius quam mundus esset, apud te*: Sic illi. Quanquam Rupertus non ad æternitatem, sed ad mundi initium priorem clarificationem referre videtur, secundam verò ad reparationem mundi. Notauit enim, quod nemo alius, quod sciam antiquus auctor obseruauit, aduerbium illud *iterum*, hanc habere vim, vt significet ante id tempus non nisi semel clarificatum fuisse Christum. Ipse suo loquatur ore. *Et clarificaui*, inquit, *subaudiendum est, semel, videlicet pro eo, quod sequitur: Et iterum clarificabo. Si enim de multis qualibuscũque clarificationibus dixisset: Et clarificaui, profectò absque aduerbio, quod est, Iterum, dicere sufficeret, & clarificabo. Duas ergo certas clarificationes paterni nominis intelligi debere manifestum est, nec qualescumque clarificationes tali in tempore, tali pro causa, tali perorante persona: vocem non cuiuscumque, sed vocem Patris, vocem, inquam non vndecumque sed de cœlo venientem pronuntiari decuit. Igitur duæ, quas hoc loco intelligi oportet, clarificationes Filij, in quo sine dubio clarificatur nomen Patris, illæ sunt, quas Apostolus ad Colossenses exprimit his verbis: Qui est imago Dei inuisibilis primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso condita sunt vniuersa in cœlis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt: & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Hæc de prima clarificatione, de qua nunc Pater dixit: Et clarificaui. Sequitur Apostolus de secunda clarificatione, de qua itidem Pater: Et iterum clarificabo, inquit, & ipse est caput corporis Ecclesiæ qui est principium corporis Ecclesiæ, primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus ipse primatum tenens, quia in ipso complacuit omnem plenitudinem habitare, & per eum reconciliari in ipsum pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris siue quæ in cœlis sunt.* Probabilis vtraque sententia est. Sed quam apud Chrysostomum, Cyrillum, Theodorum Mopsuest. Leontium, Theophylactum, Euthymium, id est, apud Græcos omnes lego, probabiliorem puto, priorem clarificationem de omnibus à Christo antefactis miraculis, posteriorem de iis, quæ & in eius morte, & postea eius nomine facienda erant, intelligi oportere. Petebat Christus a Patre, vt nomen suum in se clarificaret, id est, ne se morientem desereret; vt ita sibi adesset, vti omnes intelligerent se verum eius esse filium. Respondet Pater, se id ante semper fecisse, semperque deinceps facturum esse. Profert illi exempla superioris temporis, vt ex illis & intelligat, & confidat fore, qui ante illi nulla in re defuerit; nec post hac, cum maxime opus est, illi defuturum. Hic nisi fallor, verus est sensus. Itaque aduerbium illud, *iterum*, non eam habet vim, quam Rupertus existimat, sed si quã vim habet, hanc potius habet: *Et iterum clarificabo*, id est, si ante non clarificassem, tamen modo, quia maxime opus est, clarificarem, aut iterum atque iterum, etiam atque etiam clarificabo.

De qua clarificatione hic sermo sit Philip. 2. 6

Lib. 10.

Coloss. 1. 15. 16. 17.

Ibid. 18. 19. 20.

Chrys. sententia maxime probanda.

Vis aduerbij Iterum hoc loco.

29. *Turba ergo quæ stabat, & audiebat, dicebat tonitruum esse factum: alij dicebant, Angelus ei locutus est.*] Mirum, quomodo turba, quæ aderat, tam claram vocem existimare potuerit esse tonitruum, cum vox in certa, significantiaque verba distincta fuerit, *& clarificaui, & iterum clarificabo*, tonitru verò sonus sit maxime confusus, minimeque significans. Theodorus Mopsuest. videtur existimare vocem fuisse non adeo claram, atque distinctam, vt turba sensum intelligere potuerit. Theodorus verò Heracleotes ideo sensum non intellexisse, sed tonitru esse existimasse, quòd vox esset insolita, & minime aliis humanis vocibus similis.

Alij in ipsis auditoribus fuisse culpam, qui adeo stupidi ad intelligendas diuinas voces essent, vt alij

Digitized by Google

tonitru, alij angeli vocem esse putauerint, cum satis distincta, & articulata esset. Sic Chrysosto. Cyrillus, A Leontius, & Theophylactus. Et vero ita sese mores hominum habent, vt cum Deus nobis loquitur, cum nos per pœnas admonet, per fames, per pestes, per bella docet, alij tonitru, id est, res naturales esse dicant; alij, qui aliquanto plus spiritus, & diuinæ sapientiæ habent, vocem esse angeli, id est aliquam earum rerum causam esse cœlestem, sed quam ob rē id fiat, ignorare. Illis in Psalmo dicitur: *Nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem, quia neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque à desertis montibus, quoniam Deus iudex est*; his verò dicit Christus: *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos*: denique hoc exēplo nobis ostenditur, fidem donum esse Dei; nos sine gratia Dei diuina mysteria credere non posse: etiam in percipiendis, interpretandisque clarissimis eius vocibus delirare, putare esse tonitruum, id est vsque ad aerem mente intelligentiaque ascendere, humanoque more, tanquam de aere, tanquam de tonitru de diuinis rebus philosophari; & vt acutissimi simus, vt altissimè volemus, ad angelos vsque peruenire, ad Deum ipsum non peruenire. Magis hæc ad mores, quàm ad huius loci veram interpretationem accommodata. Euthymius videtur dicere ex iis, qui vocem illam audierunt, alios fuisse propius, aut certe alia aliqua de causa eius articulationem intellexisse, alios longius, aut ob aliam causam non intellexisse, hos tonitruum, illos vocem angeli esse putauisse. Ego solum Rupertum arbitror verum attigisse sensum, omnia quidem intellexisse omnes; sed propter vocis magnitudinem persuadere sibi non potuisse veram esse vocem, sed aut tonitru esse, seque falli, qui humanam, articulatamque vocem audisse sibi viderentur, aut certe vocem esse angeli. Atque propterea hoc Euangelistam commemorasse, vt doceret vocē non fuisse tacitam, aut obscuram, ita vt solus audiret Christus, nec alij eius essent testes; tam magnam, tam claram fuisse, vt non solum omnes audierint, sed ita audierint, vt alij tonitruum, alij vocem angeli, nemo humanam esse, iudicauerint. Atque hoc ipsum indicabat vocem esse diuinam, quod illi existimarent esse tonitruum; nam & tonitrua voces Dei vocari solent, quia solet, cùm loquitur, sonum ingentem emittere, vt terram omnem concutere videatur, Psal. 17. 14. & 28. 3. 4. 5. 7. 8. 9. & 45. 7. & 67. 34. & 76. 18. 19. & 103. 7. Propterea vox eius comparatur voci aquarum multarum, Apoc. I. 15. & voci multitudinis, Danielis 10. 6.

Psal. 74. 6. 7.

Eph. 2. 8. sine gratia.

B

Dei diuina mysteria credi non possunt.

C

Ruperti expositio vera

D

Tonitrua voces Dei.

30. *Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.*] Nemo interpretū docet, an hoc Christus omnibus dixerit, etiam qui tonitruum factum fuisse, vel angelum locutum dicebāt. Mihi probabilius videtur solis dixisse discipulis, eos enim exhortatus fuerat ad mortem patiēti, æquoque animo subeundam. Vt illi ergo animarentur, vox de cœlo ad Christum facta est, vt quemadmodum videbant polliceri Patrem semper se patiēti affuturum, ita sibi in tempore confiderent affuturum esse: aut vt cū Christum patientem viderent, nihil eius forte offensi infirmitate de ipsius diuinitate dubitarent, Patris ante testimonio confirmati: quemadmodū vidētur Chrysost. Theodor. Mop. Cyril. Leontius, Euthym. Theophyl. Aug. Beda, & Rupertus interpretari. Quanquā hi auctores præsertim Græci illi, quos primo loco posui, de omnibus auditoribus hoc videntur dictū putare. Hoc enim illis dixisse Christum, quia sibi obiicere solerent, quod à Deo non esset; vt cognoscerent ergo se à Deo esse, eam non tam propter se, quā propter ipsos de cœlo vocem missam fuisse. Refellit his

E

F

verbis Athanasius Arianorum obiectionem oratione 4. contra Arianos. Obiiciebant illi Christo ignorantiam, quod aliquando velut ignorans interrogare videatur. Respondet non propter seipsū, quod ipse ignoraret, sed propter alios, qui ignorabant, vt discerent, interrogare solitum, sicut hoc loco non propter se, sed propter illos testatur venisse vocem.

Vsus h. loci contra Arianos.

31. *Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras.*] Primum hoc loco quærendum, qua ratione hæc cum præcedentibus copulentur. Rupert. existimat hæc verba cum ver. 24. coniungenda esse: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Explicare enim hoc loco Christum, quem fructum granum illud frumenti, de quo loquebatur, cū mortuum esset, esset allaturum, vt iudicato mundo princeps mundi Diabolus foras eiiceretur. Melius sentit Chrysost. hanc interpretationem eius esse vocis, quæ de cœlo missa fuerat, *Et clarificaui, & iterū clarificabo*; hanc enim clarificationem esse Christi, vt per eius mortem mundus vinceretur, & eius princeps eiiceretur foras. Nunc videndum, quid vocet *iudicium mundi*. Chrysost. Leontius, Theophyla. & Euthy. putant mundi condemnationem, punitionemque appellari, quasi dicat Christus, mundum condemnandum esse, quod se immeritum, innocentemque damnauisset. Rupertus nimis, vt mihi videtur, argutè scribit: *Nihilominus*, inquit, *& hoc sciendum, quia duos mundos vult intelligi, videlicet alterum inimicum, & alterum reconciliatum, siue alterum damnatum, & alterum saluatum, dum dicit primo sine articulo, Iudicium est mundi: secundo autem signanter cum articulo, princeps, inquit, huius mundi: Quod ergo iudicium mundi, & quæ est eiectio principis huius mundi? Vtique præsens passio ipsius, qui hæc loquitur Domini nostri Iesu Christi, iudicium est mundi, id est saluatio discernens à reprobis vniuersitatem electorum, qui fuerunt ab initio sæculi vsque ad horam eiusdem passionis: eiectio vero principis huius mundi, qui principatum tenet in amatoribus huius mundi, reconciliatio est Gentilium electorum, in quibus diabolus per idololatriam inhabitabat, ante sæpe dictam clarificationem eiusdem Domini nostri Iesu Christi.* Hoc, vt dixi, argutum est, præterquam quod Græce in plerisque codicibus in vtroque loco & articulus, & pronomen additur: νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. D. Augu. & Beda, sicut & Rupertus iudicium interpretantur prædestinatorum à reprobis discretionem. Gaudentius vero tract. 12. in hæc verba sic exponit, quasi sensus sit. Nunc mūdo optio datur, nunc illi iudicandum relinquitur, vtrum velit in me credere, nec ne; sensu singulari, &, vt videtur, alieno ego iudiciū in bonā partem accipi credo. Aliquando enim accipitur in malam, vt cū dicitur, iudicium Moab, id est condemnatio, Iere. 48. 47. & Ezechiel. 25. 11. & iudicia Ægypti, Ezech. 30. 19. aliquando in bonā vt cùm dicitur iudicium viduæ & pauperis, i. liberatio, *Iudicate pupillo, defendite viduam* Isai. 1. 17. &, *faciet Dominus iudicium inopis*, Psalm. 139. 13. Sic ergo hoc loco iudiciū mūdi vocatur, quo oppressus à diabolo mundus liberandus erat, quemadmodū & Procopius in comment. in c. 64. Isai interpretatur. Itaque non pro solis electis, sed pro omnibus hominibus accipitur. Ille enim mundus iudicandus, id est à diaboli tyrannide liberandus esse dicitur, cuius princeps diabolus foras dicitur eiiciendus? Diabolus autem antequam à Christo foras eiiceretur, non in parte, sed in vniuerso mundo dominabatur. Omnes enim peccauerant, & egebant gloria Dei, & concluserat omnia sub peccato, vt omnium misereretur. Quo ergo modo non totus mūdus saluus est? quia non vult. Neque hîc Christus significat fore, vt totus re ipsa,

Lib. 10.

Iudiciū & in bonam, & in malā partem accipitur.

Rom. 3. 23. & 11. 32. & Gal. 3. 22.

Digitized by Google

sed fore, vt totus, quantũ in se est, liberetur, qui pro omnibus hominibus moriturus erat. Quod ait: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras*: perinde est, ac si dicat, deturbabitur de possessione sua, eiicietur ex arce sua. *Dum fortis*, inquit, *armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet; si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius diripiet*. Luc. 11. 21. 22. Loquitur enim de mũdo tanquam de arce, aut domo aliqua, quam per tyrannidem Diabolus occupasset. At nondum Diabolus è mundo eiectus videtur esse, cum in eo adhuc grassetur. Nam mortuo iam Christo dicebat D. Paulus: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum*. Ephes. 6. 12. Et Petrus adhuc tanquã rugientem leonem circuire quærentem, *quem deuoret*: 1. epist. cap. 5. 8. Eiectus foras dicitur non quòd nunc in mundo non sit, & in multis etiamnum dominetur; sed quòd quantum in Christo fuit, eiectus fuerit: ita vt si homines vellent, nihil prorsus in ipsos haberet potestatis. Homines illi postea portam arcis aperuerunt, & proditione quadam in suam quisque domum admittit. Itaque etiam nunc regnat, & *operatur*; sed *in filios diffidentiæ*, Ephes. 2. 2. Eodem sensu dicitur *draco ille magnus* de cœlo in terram proiectus, id est, extra Ecclesiam, quæ per cœlum significatur in terram, id est in tenebras suas, in infernum, Apocaly. 12. 9. & ligatus esse per annos mille cap. 20. 2. Non quod aut reuera extra Ecclesiam eiectus, aut omnino ligatus sit, sed quod coercita omnino sit eius potentia, atque tyrannis, ita vt si homines velint, nihil illis nocere possit. Idem fiebat, dicet aliquis, antequam Christus moreretur. Fiebat quidem, sed si quid ante homines cõtra Diabolum poterant, per eam gratiam poterant, quam illis Christus per passionem, mortemque suam moriturus erat; quemadmodum nunc non nisi per eam gratiam illi resistunt, quam eadem illis Christus passione meruit.

Quo sensu foras eiectus sit diabolus

Cur ergo nunc potius quàm tunc eiectus, aut ligatus esse dicitur? Quia sãguis ille Christi, cuius vi & ante, & post eius potestas cohibebatur, nondũ fusus erat. Hoc, vt opinor magis est proprium, quàm quod August. ait significari, eiiciendum principem huius mundi non extra mundum, sed extra electorum corda, quamuis eos extrinsecus oppugnet. Docet idem in lib. de agone Christi c. 1. hæreticos quosdam exposuisse *foras*, id est, extra mundum. Prosper vero in dimidio temporis c. 2. legit. *Nunc princeps huius mũdi missus est deorsum*. Subtile est, quod Rupertus obseruat, cum loquitur de iudicio, per tempus præsens loquitur, *Nunc iudicium est mundi*; cum autem de Diabolo, per futurum, *eijcietur foras, quia mox*, inquit, *vt consummata est, quæ tunc agebatur passio eius, factum est iudicium mundi, id est, iure victoris soluta est captiuitas totius: quis illum apud inferos expectabat, sanctorum populi. Futurum autem erat, vt post resurrectionem, & ascensionem eius, sanctique Spiritus effusionem princeps huius mundi eijceretur foras de cordibus: imo & de templis gentium & delubris, ita vt florescente fide conuerterentur in altaria Christi*. Iam enim docuimus idem esse iudicium mundi, & eius principem foras eiici. Cur ergo priore loco præsenti, posteriore futuro vtitur tempore? quia priore loco cum dicit, *iudicium est*, non significat esse præsens, aut iam peractũ esse, sed instare; itaque idem significat, cum dicit: *Est*, atque si diceret: Erit cito; eodemque modo dicit: *Eijcietur foras*.

Lib. 10.

32. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum*.] Certum, ac notum est, exaltationem suam à terra mortem in cruce suam appellare. Quod quamobrem faciat, supra cap. 3. 14. docuimus. Quæri verò

A hîc potest, quorsum hoc Christus adiunxerit. Facilis solutio. Docet quomodo iudicium instet huius mũdi, quomodo princeps huius mundi eiiciendus foras sit, quia si ipse exaltatus fuerit à terra, omnia trahet ad seipsum. Itaque coniunctionem illam καὶ, &, ꝫ, & pro
pro causali sumo, καὶ γὰρ, *Etenim si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum*. Augustinus & Beda notant *etenim.*
non dixisse: Omnes, sed, *omnia traham*, quia non omnes, inquiunt, homines traxit, cum multi non crediderint; sed traxit omnia, id est, & animam & corpus in iis, quos traxit. Non assentior præsertim cum codices Græci non πάντα, *omnia*, sed πάντας *omnes*, legant. Certe melius Chrysostomus, Cyrillus Leontius, &
B Theophylactus: Omnes dixisse vt non solùm Iudæos, sed etiam Gentiles significaret. Quidam in quibus Rupertus minime leuis auctor, *Omnia* dixisse putant, vt non solùm omnes homines, sed etiam *omnia*, id est cœlum, & terram, homines, angelos, ac dæmones significaret, quos omnes ad se tracturus erat, quia *in nomine eius omne genu flectendum erat, cœlestium, terrestrium & infernorum*. Ego accommodate ad id, quod agebatur, & quod ante dictum fuerat, interpretor. Dixerat mundum iudicandum, id est in libertatem vindicandum, eius principem foras eiiciẽdum: quem ergo ante mundum appellauerat, id est, omnes ho- *Phil. 2. 10*
C mines, nunc vocat omnes, aut omnia. Perinde enim est, ac si dicat, principem huius mundi rebus omnibus suis spoliatum foras eiiciam, & omnia, quæ possidebat, id est, omnes homines tanquam eius spolia *c. 11. 22.*
ad me traham, mea efficiam; quemadmodum apud Lucam dixit: *Vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius diripiet*: & alio loco, *Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem*: quanquam hoc posterius *Eph. 4. 8.*
alium etiam habet sensum. Quod si si legamus πάντα, *omnia*, quemadmodum nostrum interpretem legisse credendum est, & non solùm Augustinus hoc loco, & Ambrosius sermone 12. in Psalm. 118. & Prosper,
D in lib. de prædestinat. p. 1. c. 25. & in libro contra Collatorem, & D. Leo sermone 6. & 8. & 12. de passione & epist. 83. & epist. 91. cap. 2. Gaudentius tract. 12. in Euangel. & Gregorius homilia in Euangel. 22. & libro 6. regist. cap. 179. & Ruffinus in expositio. symboli. Remigius Lugdunen. in comment. in cap. 1. epist. ad Romanos, qui Ambrosio tribuuntur, & Bernardus serm. 21. in Cantic. & Beda, ac Rupertus in Comment. id est, Latini auctores omnes: sed Græcus etiam Theodorus Heracleotes legit. Ac mihi quidem ea lectio, etsi aliquanto obscurior videtur, magis placet & aliis, vt spero, cum à me explicata fuerit, magis pla-
E cebit. Ponamus igitur ita esse legendum, causamque vestigemus, quamobrem potius dixit: *Omnia*, quàm Omnes: Non, vt opinor, quod aliud hoc, quam illud sit. Nam neque omnes, neque omnia aliud, vt diximus significat, quàm omnes homines, qui Diaboli seruitute oppressi erant; sed dixit *Omnia* potius, quàm omnes, siue vt magis emphaticè loqueretur: qui enim dicit *omnia*, quamuis solos homines velit intelligi, tamen modo loquendi videtur non solos homines, sed res etiam omnes comprehendere: quemadmodum cum dicit Diuus Paulus Colossensium 1. 20. Christũ
F *per sanguinem crucis eius omnia* pacificasse, non dixit plus, quàm si dixisset, omnes; sed plus tamen videtur dicere, & certe idem dicit efficacius: siue etiam quia de hominibus tanquam de possessionibus, tanquam de bonis, tãquam de spoliis à Diabolo ereptis loquebatur, vt apud Lucam cap. 11. 22. Hæc autem omnia apud Græcos neutro genere dicuntur σκῦλα ὑπάρχοντα, propterea neutro dixit genere, *Omnia traham ad meipsum*. Excutiendum nunc est verbum illud ἑλκύσω, *traham*, quo existimandũ non est sine causa vsum esse

Cur potius omnia quàm omnes se tracturum dixerit Christus.

Digitized by Google

Christum. Rectissimè Chrysost. Theophylact. Euth. & Theodor. Heracl. vim eius verbi indicauerunt, nõ significare inuitos à se homines, sed inuito diabolo trahendos esse. Duplicem ergo vim verbum hoc habet; significat Christi potestatem, cui resistere nemo potest; adeo nimirum illum esse potentem, vt si velit & opus sit, vi possit homines trahere, deinde infirmitatem diaboli, si cum illo comparetur, eo inuito, atq; repugnante homines de eius manibus erepturum. Itaque quod hoc loco tractionem alibi rapinam vocat, vt Chrysost. & Euthy. adnotarunt: *Quomodo*, inquit, *potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem?* Obseruant iidem auctores colligi ex hoc loco eandem esse Patris, Filiiq; potestatem, quia sicut alio loco de Patre dicit: *Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum*; ita hic dicit de se: *Omnia traham ad meipsum*. Non caret fortasse sua etiam aliqua causa, quod hæc duo verba cõiunxerit, *Exaltatus fuero*, & *traham*, poterant enim simpliciter dicere: Ego si mortuus fuero, *omnia traham ad meipsum*, sensu eodem Chrysost. videtur existimare non mortem, sed resurrectionem exaltationem hîc appellari; ideo autem per resurrectionem omnia ad se tracturũ dicere, quia propter resurrectionem omnes in illum crediderunt, nõ credituri nisi resurrexisset. Ruffinus quoq; in exposit. symboli sic interpretatur, quasi dicat, per resurrectionem suam mortuos etiam resurrecturos. At iam supra docuimus exaltationẽ mortem suam appellasse, idq; vers. sequenti declarat Euangelista. Deinde causam Chry. non reddit, quamobrem resurrectionem exaltationem vocet: nos quare cap. 3. 14. mortem suam exaltationem appellauerit, causam ibi reddidimus: quia ad serpẽtem in deserto exaltatum alludebat; hîc vero, quia nulla eiusmodi apparet allusio, alia causa quærẽda est. Relinquam lectori in medio coniecturam meam. Volebat Christus vim passionis suæ declarare, propterea q; vt diximus, trahendi vsus verbo, eadem, opinor, ratione, & exaltandi verbo vsus est: loquebatur enim de se, tanquam de milite cum diabolo pugnante; solet miles eo fortior esse, & aduersario superior, quo ex altiore loco pugnat; significauit ergo se ex cruce sua, tanquam ex altissima, & munitissima arce pugnaturũ, diabolũque victurũ esse, propterea genus illud mortis exaltationem appellauit. Traxit exaltatus omnia ad semetipsum, quemadmodum aquila in sublime prædam trahit.

Duplex vis verbi trahum.

Matt. 12. 29

Potentia Patris & Filij eadẽ.

Sup. c. 6. 44

34. *Respondit ei turba, nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis?*] Non dicit Euangelista dixisse Christum oportet exaltari filium hominis, & tamen turba affirmat hoc eum dixisse. Posset responderi non dixisse totidem verbis, tamen sentẽtia dixisse; cum enim dixit: *Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum*, significabat se exaltandum esse, quem ver. 23. & sæpe alias filium hominis appellauerat. Sed malo coniecturam eorum sequi, qui existimant hæc etiam verba dixisse Christum; postquam enim dixisset: *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum*: addidisse quod cap. 3. 14. dixerat, *Sicut enim Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis*. Atque ad hæc verba respondisse turbam: *Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum; & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis?* Euangelistam tamen ea verba præteriisse. Multis argumentis ea coniectura confirmari potest. Primum quod alioquin rudis, & imperita turba non videatur intellectura fuisse, quid sibi Christus voluisset, cum dixit; *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum*, nisi illa etiam alia, quæ modò diximus, addidisset verba. Deinde quia prorsus apparet turbam non solum eandem sententiam, sed verba etiam eadem, quo magis Christum premerent, recitare voluisse. Denique quorsum Christum *filium hominis* prçter cõsuetudinem suam appellasset, nisi ipse se Christus eodem loco ita vocasset? Quorsum dixisset: *Quis est iste filius hominis?* Intellexit igitur turba eum de morte sua locutum fuisse, eamq; exaltationem appellasse, siue quia sæpe eundem loquendi modum ab eo vsurpatum audierat c. 3. 14. & c. 8. 28. siue quod ea apud Iudæos phrasis, vt Cyrillus putat, vsitata esset, vt crucifixio exaltatio vocaretur. Nam quod Augustinus, Beda, & Rupert. dicunt propterea intellexisse, quia ipsi eum occidere decreuerant, minus, vt opinor, probabile prudens lector iudicabit. Et illud quæri potest, quomodo de Christo tanquam de Christo, id est expectato illo Messia loquantur, cũ ipse se non Christum, sed, vt diximus, filium hominis appellasset. Facilis responsio, audiuerant illum sçpe ita loquentem vt non obscurè significaret se esse Christum, videbãt se publice pro Christo gerentem, ideo loquũtur tanquam de Christo. Difficilior quçstio, quo sensu argumententur: *Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis:* an vt quærant, quomodo hæc duo inter se conueniãt quæ repugnare ipsis videbantur; an vt probent illum non esse Christum, qui in æternum mansurus nõ sit. Hoc secundum de Iudæorum ingenio facilius credi potest, quemadmodum & Theophylactus interpretatur. Proferunt legem, ne temere argumentari videantur. Legem autem non vnam aliquam partem, sed scripturam vniuersam vocant veteris testamenti, vt Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius admonuerunt. Sed dubium, ad quos alludant locos, multi enim sunt, quibus Christi regnum æternum futurum dicitur 2. Reg. c. 7. 16. Ps. 88. 36. & 109. 4. Isai. 9. 7 & 40. 8. & Ezechiel. 37. 25. Daniel. 7. 14. Sed nusquam scriptura dixerat fore, vt Christus non moreretur: quin dixerat fore, vt moreretur Psa. 21. v. 17. Isai. 53. 2. vsque ad 12. Daniel. 9. 26. Sic enim moriturum dixerat, vt simul resurrecturum significaret. Psa. 15. 10. Sed Iudæi homines ambitiosi quidquid de Christo, quod honorificũ esse videretur, legebant, intelligebant; si quid erat humile non intelligebant. E cõtrario verò Christus non solùm se moriturum, sed etiam resurrecturũ, & in æternum mansurum significauerat. *Omnia*, inquit, *traham ad me ipsum*; sed Iudæi mortem, humilitatem, ignominiam eius libenter, & facile intellexerunt: potestatem, diuinitatemque intelligere noluerunt, vt Rupertus animaduertit. Sic hæretici sunt, quæ volunt, intelligunt, quæ nolunt, non intelligunt; fidemque suis affectibus seruire cogunt. Quod dicunt: *Quis est iste filius hominis?* non satis videtur cum præcedentibus cohærere. Nec enim dubitabant Iudæi, quin Christus seipsum filium hominis appellasset, cum intellexissent seipsum vocasse, aut significasse esse Christum. Chrysostomus, & Theophylactus tradunt simulatè hoc eos interrogasse, fingentes se non intellexisse, de quo filio hominis loquutus esset, cum dixit: *Oportet exaltari filium hominis*, ne viderentur sua illa argumentatione probare voluisse ipsum non esse Christum, sed illum, quisquis erat filium hominis, quem exaltari oportere dixerat: Christum illum, qui expectabatur, esse non posse; Christum enim illum non moriturum. Potius credo contemptim hoc, & contumeliose dictum esse. Est enim velut epiphonema. Nam quasi conuicisse illum prorsus sibi viderentur non

Alia quæst. quo sẽsu Iudæi argumententur

Ad quos scriptura locos hic alludat turba.

Hæretici fidem & intelligentiã scripturarũ suis affectibus seruire cogunt.

esse Christum,mutumq; ac elinguem reddidisse, triumphum agunt,& victo illudunt: *Quis est iste filius hominis*, queadmodum si miles barbarus,& victoria insolens capto à se in bello Regi,& in seruitutem redacto dicat,quis est iste Rex?& quemadmodum eidem Christo iidem postea Iudæi capto dixerunt, *Aue Rex Iudæorum*.

A

35. *Dixit ergo eis Iesus, adhuc modicum lumen in vobis est.*] Non videtur ad rem Christus respondere. Chrysost. & Theophylact. tum etiam Theodor. Mopsuest. docent accomodatè respondere; probare enim se moriturum quidem,sed resurrecturum tamen, & in æternum postea mansurum esse. Propterea se comparasse lumini, quia sicut lumen Solis non extinguitur, sed conditur noctu,& occultatur ad breue tempus mane iterũ oriturũ;ita se moriturum quidem,sed paulo post resurrecturum esse,nec vnquam extinguẽdum. Et verò Christi in æternum mansio per durationem Solis ac Lunæ declarari solet Psal. 71. 5. *Et permanebit cum Sole,& ante Lunam in generatione, & generationem.* Et Psal. 88. 38. *Et thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.* Sed potius probo, quod in Catena Græca ex Cyrillo citatum lego,non respondere Christum ad Iudæorum argumentum;nec enim respondere voluisse scientem eos neque dignos,neque capaces responsionis esse. Loco responsionis iterum,quod ante dixerat, affirmasse se breui tempore moriturum,proinde ambularẽt, dum lucem haberent. Quid igitur facit particula illa *ergo*? Hoc ipsũ fortasse,quod cũ eos Christus animaduerterit delirare,non responderit, sed,quod ante dixerat,magis affirmauerit. Quod autem ait, *adhuc modicum lumen in vobis est*, in Græcis codicibus legitur ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, *adhuc modico tempore lumen vobiscum est.* Noster interpres videtur legisse, ἔτι μικρὸν φῶς ἐν ὑμῖν ἐστι, *adhuc modicum, lumen in vobis est*, sed sensu eodem. Nam illud modicum per se sumptũ non cum lumine cõiunctum pro breui accipitur tẽpore, vt c. 13. 33. *Filioli adhuc modicum vobiscum sum*, & capite 14. 19. *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt*,& cap. 16. 16. 17. 19. *Modicum iam non videbitis me, & iterum modicum,& videbitis me.* Quibus in locis etiam Græce est μικρὸν *modicum*,absolute positum quemadmodum & hoc loco credendum est nostrum legisse interpretem. *In vobis autem*,idem est,atque vobiscum. Nam *in* accipi aliquando pro cum, & Græcè ἐν pro σὺν notius est, quàm vt admonere debeamus. Exempla sunt Matt. 11. 21. & 16. 27. in Græca Catena hanc lectionem inuenio, ὅτι μικρὸν χρόνον φῶς ἐν ὑμῖν ἐστι, *adhuc modico tempore lumen in vobis est.* Quocunque modo legamus,sensus est breui tempore eos lumen habituros. Sed ambiguitas Latinæ versionis nonnullos fefellit,in quibus & grauem auctorem Augustinum& Bedam,aliosque posteriores Rupertum & Bernardũ ser. in Cant. 49. Lyranum,ac fere Latinos vulgo omnes,vt existimarent sensum esse:Adhuc modicum luminis in vobis est;intelligitis enim Christum in æternum mansurum esse,sed non intelligitis moriturum etiam esse,atque resurrecturum:ambulate ergo, dũ lumen habetis,id est,proficite in lumine,tunc, intelligetis,quomodo Christus mori possit, & tamen in æternum manere. Quid autem sit lumen in illis esse, modò diximus.

B

Modicum per se sumptum breue tempus significat.

D

ἐν in pro σὺν cum, Græce & Latine interdum.

E

F

Ambulate dum lucem habetis vt non vos tenebræ comprehendant.] In duabus quæstionibus huius loci sententia versatur;altera,quid sit lucem habere, aut, quod paulo ante aliis dixit verbis, lumen in illis, aut cum illis esse;altera,quid sit ambulare,Chrysost. & Theophylact. & Rupertus cuiusque vitam lucem, & veluti diem eius vocari putant; in quam sententiam etiam Leontius magis propensus est. Itaque sensus est, *ambulate*,id est,beneagite, aut credite in me, dum vita vobis superest,venient enim tenebræ, & nox, id est, mors,quando neque bene agere poteritis, neq; proderit vobis credere,sicut dixit c. 9. 4. *Venit nox, quando nemo potest operari.* Cæterum non dubium est, quin nõ nostram cuiusque vitam,sed tempus illud modicum, quod vsque ad mortem sibi supererat, tempus lucis appellet. Se enim ipsum vocare lucem, & per se manifestum est,& versu sequenti 36. Christus ipse declarat: *Dum lucem habetis,credite in lucem*. In quam enim lucem,nisi in se ipsum iubet eos credere? Lucem igitur habere,id est,tempus lucis, aut diem nõ vocat vniuscuiusque hominis vitam, sed quod sibi vsq; ad mortem supererat temporis. Quid autem sit ambulare, Christus etiam exponit: *Dum lucem habetis credite in lucem*, credere est ambulare,quia ad Christum credendo quasi pedibus quibusdam fidei venimus. Quid ergo?an non poterant post eius mortem ambulare, id est,in eum credere? Maxime vero poterant. Quid igitur dicit, *Ambulate, dum lucem habetis*,id est,dum me viuentem inter vos habetis, quasi post eius mortem ambulare, & credere nõ possent? Hac ratione Chrysost. Leontius,& Theophylact. adducti sunt,vt dicerent tempus modicum lucis tempus vitæ cuiusque etiã post mortem Christi significare,sed eam opinionem iam refutauimus;ratio nunc diluenda est. Possunt quidem homines post mortem Christi in eum credere,maximaque pars post mortem in illum erant credituri. Sed magni refert Christum ipsum loquentem,an Apostolum,aut alium quem eius nomine Euãgelium prædicantem audias. Si non credebant in eum,quem videbant,quem audiebant,cuius miraculis intererant; quomodo postea in eum,quem non vidissent,quem non audiuissent, credituri erant? Ambulamus non solum interdiu,verũ etiam noctu, sed quanto melius,quanto certius, quanto securius interdiu,quam noctu? Exhortatur ergo eos, vt ambulent,dum dies est,dum lucẽ habent, nõ quòd postea ambulare non possint, sed quod minus facile possint. Hinc intelligitur non vocari hoc loco tenebras peccata,vt Leontius,aut ignorantiam, vt August. & Beda,aut mortẽ cuiusque,vt Chrysost. & Theophy. aut errorem, vt Euthymius;aut eas,quæ in scriptura tenebræ exteriores vocari solent, id est damnatorum pœnas, vt Rupertus existimat; sed mortem Christi, sicut c. 9. 4. & 11. 9. 10. non quod ipsi vlla nox,aut vllæ essent tenebræ,apud quem,sicut ait Dauid, *tenebræ nõ obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur; sicut tenebræ eius,ita & lumen eius*;sed quia mors eius veluti nox Iudæis futura erat,sicut eius vita,atque præsentia lumẽ ac dies erat. Quod sequitur: *Et qui ambulat in tenebris,nescit,quo vadat*, redditio causæ mihi videtur esse, quasi dicat: *Ambulate,dum lucem habetis,vt nõ vos tenebræ comprehendant, nam, qui ambulat in tenebris, nescit, quo vadat*, καὶ pro γὰρ,id est &,pro nam, aut etenim, vt sup. v. 32.

Lucem habere,seu lumen in nobis esse quid sit.

Credere est in lucem ambulare.

Matt. 8. 12. & 22. 13. & 25. 30. Mortem suã tenebras Christus appellat.

Psa. 138. 12.

36. *Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis.* Perinde est,ac si dicat,dum lucem ante oculos habetis,credite lucem esse,quam videtis: quo enim modo credetis esse lucem,cùm non videbitis? Lux oculis iudicatur: qui Solem oculis medio intuens die, Solem esse non credit,quomodo noctu eum non videns Solem esse credet? Explicat quod dixerat, *ambulate,dum lucem habetis.* Quod dicit, *vt filij lucis sitis*, Hebraismus est,quo *filij lucis* appellantur, qui participes lucis sunt,vt *filij huius sæculi*,qui hoc sæculo fruuntur, Luc. 16. 8. Lucem ergo vocat beatam vitã:sensusq. est, *credite in lucem*,id est in me, *vt filij lucis sitis*, id est, vitam æternam consequamini. Quanquam Chrysostomus,

Hebraismus. filij lucis, participes lucis.

Cyril.

Digitized by Google

Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius putāt etiam seipsum lucem appellare, cum dicit, *vt filij lucis sitis*: idem enim valere, ac si dicat, vt filij mei sitis. Atque hinc colligunt, Filium vnum cum Patre Deum esse. Cum enim ca. 1.12. dixisset: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius*, vbi Deum Patrem vocauit, hîc de eadem loquens fide ait, *vt filij lucis*, id est, mei *sitis*: idem ergo ille cum Patre Deus est. Cæterum ille sensus, quem initio tradidi, magis mihi placet. Neque quidquam obstat, quod nomine lucis in eadem oratione ambiguè vtatur, nunc seipsum, nunc vitam æternam lucem nominans; in ea enim ipsa ambiguitate & vis, & gratia sententiæ est, dum ludit subtiliter in ambiguo. Quod sæpe fieri solere fessus monendo sum: videat, qui volet, quæ diximus Matthæi 8. 22.

Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis.] Tria hîc quæri possunt. Cur se Christus a Iudæis hoc loco subduxerit, & absconderit, quemadmodum Chrysostomus, & Theophylactus quærunt. Quomodo se absconderit, & quo abierit? Ad primam quæstionem Chrysost. Theophyla. & Euthymius respondent non abiisse, seque abscondisse, propterea quod eum comprehendere tentauerint, aut lapidare, vt c. 8. 59. & 10. 31. sed quod eorum cognouerit cogitationes occasionem quærendi se comprehendendi, atque occidendi. Quomodo abierit, aut se absconderit, vtrum sub ducendo sensim se, an reddendo sese inuisibilem vt cap. 8. 59. incertum est: sed hoc probabilius nullum fuisse miraculum, quod se subduxerit, cum nec id Euangelista significet, neque fuerit necessarium, cum Iudæi non tentauerint tunc, quemadmodum ex Chrysost. diximus, comprehendere. Nisi quis velit Euangelistā sequenti versu, cum dicit multa fecisse miracula, hoc ipsum miraculum, quod sese substrahendo fecerit, indicare: quod aliquando mihi placuit, nunc quo minus aliis placeat, non impedio. Quo abierit, nihil dicit Euangelista. Rupertus vero putat non discessisse ab illis loco, sed gratia, i. tanquam gratia sua indignos obdurasse, vt postea videtur Ioannes ex Isaia docere. Adductus in hanc sententiam est, quod ex aliis tribus constet Euāgelistis per eos tres dies, qui inter ingressum suum in Ierusalem, & mortem intercesserunt, in templo docuisse; idem videntur D. Aug. & Beda sentire; scribit enim his verbis August. *Non ab eis, qui credere, & diligere cœperant, non ab eis, qui cum ramis palmarum, & laudibus obuiam venerant, sed ab eis, qui videbant, & inuidebant, quia nec videbant, sed in lapidem illum cæcitate offendebant.* Magis probo, quod recentiores quidam auctores tradunt, probabile esse Bethaniam discessisse; testatur enim Lucas cap. 21. 37. per eos dies solitum interdiu quidem in templo docere, noctu autem secedere in Montem oliueti, vbi Bethaniam sitam fuisse constat.

Tract. 52.

37. *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.*] Non satis apparet, quorsum hoc dicat Euangelista, cum nullum ante Christi signum commemorasset. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius in ea sententia sunt, vt existiment Christum tunc multa fecisse signa, sed ab Euangelista, vt multa alia, fuisse prætermissa. Credo ego nulla tunc fuisse facta miracula, sed Euangelistam de miraculis omnibus loqui, quæ spatio trium annorum Christus coram illis fecerat, particulam autem δὲ, poni pro γὰρ, id est *autem*, pro *enim*, vt in simili loco supra notauimus cap. 11. 16. & Matth. 23. 5. & 24. 6. Reddit ergo causam Euangelista, cur illis Christus tanto studio dixerit: *Dum lucem habetis, credite in lucem*, quia nimirum sciebat eos multis etiam visis miraculis, quæ fecisset, non credidisse, itaque sub finem vitæ clara voce clamasse: *Dum lucem habetis, credite in lucem*, quasi dicat, satis iā multa, si vultis credere, miracula vidistis, nō est quod expectetis plura, credite, cū tempus est. Quod Græce dicit τοσαῦτα σημεῖα, ambiguum est, nam & multitudinem, & magnitudinem miraculorum significare potest, aut cum tot, aut cum tam magna fecisset signa, sed non dubito, quin Euangelista multitudinem potius quàm magnitudinem exprimere voluerit, quēadmodum Græci etiam auctores Chrysost. Theoph. & Euthym. interpretantur. Eodem sensu credendum est reddidisse nostrum interpretē, *tanta*, nomine abusum pro tot, vt Matt. 15. 33. & supra cap. 8. 9. & infra 21. 11.

De quibus signis, & miraculis Christi hic sermo sit.

38. *Vt sermo Isaiæ Prophetæ adimpleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro, & bracchium Domini cui reuelatum est?*] Multo minus hîc mihi difficultatis, quā multis aliis interpretibus videtur esse. Duplex enim esse potest; altera, quomodo dicat Euangelista, Iudæos non credidisse, *vt sermo Isaiæ impleretur*, quasi significās propterea nō credidisse, vt impleretur, quod ab Isaia prædictum fuerat, ideoque credere non potuisse, altera, quid apud Isaiam *Brachium Domini* significet. Priorem quæstionem facillime omnes Græci auctores soluunt, Chrysostomus, Cyrillus, Theodorus Mopsuestiensis, Leontius, Theophylactus, Euthymius, dictionem illam ἵνα, *vt*, non causam, sed euentū, consequentiamque significare, vt innumeris pene iā locis adnotauimus supra capite 9. 39. Matthæi 1. 22. & 5. 13. & 27. 35. Non esse igitur sensum propterea Iudęos non credidisse, quia Isaias dixerat eos non credituros (non enim ideo illi credituri non erant, quia Isaias prædixerat, sed propterea Isaias prædixerat non credituros, quia illi credituri non erant) sed eos non credidisse, quemadmodum Isaias dixerat, eum non fuisse mentitum, ita prorsus rem accidisse, quemadmodum ille longe ante viderat, atque nuntiauerat, vt Cyrillus ait. Aut si quid præterea significatur, hoc tantum significatur, adeò conuenienter iis, quæ Isaias tanto ante prædixerat, rem accidisse, vt dicas eos ideo non credidisse, quia Isaias prædixerat non credituros. Sed hæc omnia solam conuenientiam euentus, ac prophetiæ declarant: quemadmodum si prædixissem puerum aliquem peruersam eius indolem animaduertens suspensum aliquando iri, cumque postea in furto deprehensus suspenderetur, dicerem: Nempe ideo suspensus est, ne ego mentirer, vt vulgo loqui consueuimus, non vtique significo, propterea eum suspendi, quia ego prædixeram, sed adeo conuenienter opinioni; prædictionique meæ rem accidisse, vt non alia prorsus de causa suspensus esse videatur, quam ne ego mentirer. *Brachium Domini* apud Isaiam Filium Dei Augustinus, Beda, & Rupertus interpretantur, quod Filius potentia, hoc est, brachium Patris sit. Eodem modo Hesychius in Græcorum Catena scribit Βραχίων τοῦ πατρὸς ὁ Χριστός, οὐχ' ὡς μέλος, ἀμερὲς γὰρ τὸ θεῖον, καὶ ἀσχημάτιστον ἀλλὰ ὡς ἰσχὺς, καὶ δύναμις. Quod in locum Isaię aptissimè congruit. Loquebatur enim Propheta eo capite, totoque superiore de Christo sua, Prophetarumque omniū, id est prædicatorum Euangelicorum persona, quæriturque neminem; id est, admodum paucos Iudæorum auditui suo, hoc est prædicationi credidisse. Hebraica enim phrasi Septuaginta dixerunt τὴν ἀκοὴν, *auditum*, pro prædicatione, quæ auditur שמועה. Alij auditum, & brachiū idem esse putant; vtrūque enim pro verbo Euangelico poni; nam & Euangelicum auditum, id est verbum, aut sermonem appellari: *Fidelis sermo*, inquit D. Paulus, *& omni acceptione dignus quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere*, 1. Tim. 1. 15. Roman. 10. 8. & 15. 18. & 2. Thessal. 3. 14. & mani-

Isa. 53. 1.

Quomodo non crediderint Iudæi vt prophetia impleretur.

Quid sit brachium Domini.

Hesychii locus ex Græca Catena.

Auditus pro prædicatione phrasi Hebraica.

Digitized by Google

festum esse brachium pro potentia, & virtute accipi, Euangelium autem virtutem Dei a D. Paulo vocatũ esse
Rom.1.16.
Cui ergo brachium Domini reuelatum est? id est, quis intellexit, quis credidit verbum Euangelicum? Nam prædicatum quidem omnibus fuit, quod vnum genus est reuelationis, intellectum autẽ, & creditũ à paucis est, quod est alterũ, quomodo Propheta dicit:
c.6.v.10.
Et brachium Domini cui reuelatum est. Hebraicam igitur esse repetitionem, qua quod primo membro dictum fuerat, in secundo dicitur aliis verbis. Non reiicio interpretationem malis licet auctoribus.

39. 40. *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum.*] Hic vero locus ille est omnium iudicio difficillimus: sed magna iam à nobis ex parte partim superiore versu partim alibi explicatus est. Tria sunt verba, quę difficilem reddunt. Primum, quod dicit, *Propterea*, quasi indicans ideo non potuisse credere, quia Isaias dixerat non credituros. Secundum, quod non solum dicat non credidisse, sed etiam non potuisse credere, quasi præscientia, & prędictio per Prophetam Dei facultatem illis credendi penitus abstulisset. Tertium est illud ipsum, quod Propheta dicit: *Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.* Prima illa difficultas sublata iã est ex iis, quæ diximus superiore versu, particulam ἵνα vt, non causam, sed euentum & consequentiam significare, idem enim de hac altera particula διὰ τοῦτο, ὅτι, propterea quod aut *propterea, quia*, iidem docent auctores, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, & Theodorus Heracleotes.

Vt, & Propterea, euentum, & consequentiam denotant.

Nam vt in illo exemplo, quo supra vtebar, insistam, idem est, ille suspẽsus est, vt ego verus essem vates: atque si dicam, propterea suspensus est, quia ego suspendendum prædixeram: nisi quod cum hoc secundũ dico, magis videor causam significare. Quãquam, vt superiore versu indicabam, cum ita loquimur, non qualemcumque euentum, non subitum, non improuisum, non fortuitum, sed adeo ante præuisum, adeo animaduersum, adeo certe prædictum significamus, vt videatur aliter fieri non potuisse: nec tam euentus esse, quàm necessarius effectus prędictionis nostræ. Itaque causam etiam significare volumus non quidem verã, sed apparentem: quasi dicamus ita prorsus euentum prædictioni nostræ respondisse, quasi propterea euenerit, quia nos prędixeramus, quasi nostra prædictio necessaria eius causa fuerit. Atque hæc est & gratia, & vis eius locutionis, eodemque hoc sensu solet scriptura eã vsurpare. Quare minime assentior iis, qui hęc verba *Propterea, quia*, non referunt ad verbum illud, *iterum dixit Isaias*, sed ad ipsum, quod Isaias dixit: *Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum*, vt non sit sensus, propterea non potuisse credere, quia Isaias dixerat non esse credituros: sed propterea credere non potuisse, quia vt Isaias dixerat, excæcati erant. His inquam interpretibus nõ assentior, licèt grauem auctorem D. August. sequi videantur. Nam præterquam quod nihil ea ratione minuitur difficultas, (nec enim minor est quæstio, quo modo propterea nõ potuerint credere, quia excæcati à Deo erant, quam quomodo propterea non potuerint credere, quia Isaias prædixerat non credituros) cũ superiore versu Euãgelista dixerit propterea non credidisse, vt Isaiæ sermo impleretur. *Quis credidit auditui nostro?* manifestum est hoc etiam loco significare propterea credere non potuisse, quia Isaias prædixerat excæcandos, quasi dicat, propterea non crediderunt, sed potius excæcati sunt, quia Isaias excęcandos esse prędixerat.

Sequitur, vt de verbo illo *non poterant*, disseramus. Sæpe ex Grego. Nazianzeno oratione 4. de Theologia docuimus aliquando in scriptura non posse idem significare, quod nolle, vt cum de fratribus Ioseph dicitur, Genes.37.4. *Oderant eum, nec poterant ei quidquã pacifice loqui.*

In Mar. c. 5. 6.

Non posse, idem valet quod nolle.

Eodem igitur modo Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius hunc locum interpretantur, *non poterant*, id est, nolebant. Res quidem ipsa vera est: nec enim dubium, quin propterea non crediderint, quia noluerunt. Nam id etiam Augustinus concedit, qui conueniẽter suæ de prædestinatione sententiæ maxime negare posse videbatur. Cæterum aliud est ideo illos non credidisse, quia noluerunt, aliud, non posse idem esse quod nolle. Illud certum est, hoc vero minime certum. Quin existimo non posse proprie impotentiam significare, omnemque gratiam perire sententiæ, si idem dicatur esse, quod nolle. Ergo ne vere credere non potuerũt? Nequaquã, sed cum hoc verbo Euangelista vtitur, hoc tantum significare voluit, eos non magis credidisse, quàm si propter Isaiæ prædictionem credere nõ potuissent. Quod, vt aiunt Theodorus Heracleotes, & Chrysostomus, non tam est dicere eos non potuisse credere, quàm Prophetam non potuisse mentiri. Quod vno verbo Theologi dicunt, vere non potuerunt credere *in sensu composito*, id est posita Isaiæ prædictione fore, vt non crederent: absolute tamen potuisse.

Non potuerunt Iudæi credere in sensu cõposito.

Versemur in eodem exemplo; si viderem propter latrocinium suspendi eum, quem ego puerum eius obseruata indole prædixissem suspendio vitam finiturum, accommodatè ad vulgarem loquendi vsum dicerem, non poterat iste aliter quàm suspensus mori, propterea quod id ego prædixeram. Quibus verbis nec significo, propterea non potuisse aliter mori, quia noluit (quamuis id quoque verum sit) nec meam prædictionem veram fuisse causam, vt ille aliter non potuerit mori, sed tantum significo adeo bene me de eius futuris moribus iudicasse, adeo bene rem opinioni, prædictionique meę respondisse, vt videatur prædictio mea necessaria fuisse causa eius suspendij, nec aliter fieri potuisse, quã vt suspensus moreretur. Atque hæc est vis, atque gratia illius verbi: *Non poterant credere.* Quod ad tertiam attinet difficultatem, quæ in ipsis Isaiæ versatur verbis, tria quoque quæri poterant, quid sit excæcare, & indurare: quomodo Deus excæcet, & induret, quomodo Euangelista dicat, *excæcauit, & indurauit*, cum Propheta dicat, *excæca, & indura*; sed hęc omnia partim iam à nobis apud Matthæum capite 13. 15. explicata sunt, partim iis locis, quos illic notauimus, explicabũtur. Hoc vnum hoc loco dicam, quod ad huius loci intelligentiam maxime pertinet, cum Deus excæcare, & indurare dicitur, non solum significari eum permittere, vt homines excæcentur, obdurenturque, nõ solum gratiam illis aut non dare, aut datam auferre, vt Augustinus docet, aut, vt putant Græci, nimium dare gratiæ, quia abusi homines cæci, & obstinati fiãt, sed ita homines seipsos excecare, obdurareque, ita aduersum diuinam pugnare voluntatem, vt Deus ipse suis manibus oculos illis eruisse, eosque obtudisse, indurasseque videatur, vt neque videre possint, neque intelligere: non quòd Deus id faciat, sed quòd tanta eorum cæcitas, tanta durities sit, vt à nemine alio, quam à Deo fieri videatur potuisse: quemadmodum vulgo dicimus, cum videmus aliquem virum alioqui prudentem absurdissimè errantem, Deus illi mentem eripuit; non quod credamus eripuisse, sed quod non intelligamus, qua ratione homo vel minime sanus tam absurda posset facere, nisi mentem illi Deus abstulisset. Docet ergo Ioannes propterea Iudæos non credidisse, quia Isaias adeo eos cæcos,

Deum excæcare, & indurare homines quid sit.

Digitized by Google

adeo duros fore prædixerat, vt Deus ipsos suis quodammodo manibus in hoc ipsum excæcasse, indurasseque videretur, ne aut videre possent, aut intelligere veritatem; more enim prophetico Isaias per præteritum iuxta versionem Septuaginta de rebus futuris loquitur.

41. *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.*] Relatiuum *eius*, & *eo* videtur sine antecedente positum esse, itaque solet quæri ad quem referatur Chrysostomum sane miror ad Patrem referre, cum nulla de Patre mentio præcessisset. Multo profecto melius Theodorus Heracleota, Cyrillus in Græca Catena, & lib. 7. dial. de Trinitate, Hilarius lib. 5. de Trinit. Ambrosius lib. 3. de Spiritu Sancto c. 23. Hieron. in cap. 6. Isa. Athanas. in lib. de communi essentia Patris & Filij, & Spiritus Sancti, Leontius, Nonus, Augustinus, Beda, Rupertus, Theophylactus, Euthym. ad Christum referunt; de eo enim Euangelista sermo erat, de eo paulo ante dixerat: *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum:* de eo statim v. 42. dicit, *Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum.* Itaque cum relatiuum *eum*, & proxime præcedens, & proxime sequens ad Christum referatur, ad eundem & relatiuum *eius*, & *eo*, quod in medio illorum est, referatur necesse est. Vnde diuinitas Christi, imo & vna totius Trinitatis essentia manifestissimo colligitur argumēto; nam vt omnes illi auctores notant (Hilarium excipio, qui Patrem visum fuisse negat) non dubium, quin Deus ille, quem se Isaias vidisse ait, Pater fuerit; nemo enim id neque Iudæus, neque hæreticus negare potest. At Ioannes hoc loco scribit illum ipsum Deum fuisse Filium: D. autē Paulus Act. 28. 25. 26. 27. docet fuisse Spiritum Sanctum Bene, inquit, *Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis & non perspicietis; incrassatum est enim cor populi huius:* Pater ergo & Filius, & Spiritus Sanctus vnus est Deus, cuius gloriam vidisse dicitur Isaias. Sunt qui hoc ad prophetiam illam referant, de qua Euangelista paulo ante mentionem fecerat: *Quis credidit auditui nostro?* Isai. 53. 1. quasi tunc Isaias prophetico spiritu Christi gloriam viderit; sed neque bonos habent auctores, neque boni ipsi auctores sunt. Quorsum hoc Euangelista dixerit, merito aliquis dubitare potest. Pleriq; putant ideo dixisse, ne quis obiiceret, quorsum illa ex Isaia de Iudæorum excæcatione, obdurationeque testimonia protulisset; docere enim Isaiam nō de sui tantū temporis Iudæis, sed de iis quoque, qui Christi tempore futuri erant, locutum fuisse; etenim Christi quasi iam præsētis vidisse gloriam, atque de eo illo in loco fuisse locutum. Probabile, etsi mihi potius hanc ob causam dicere videtur, vt rationem reddat, cur illi nō potuerint credere, hoc est, cur non potuerit, vt diximus, Propheta mentiri, quia hoc non quouis dixit tempore, sed tunc cum maxime Deo plenus erat, cū diuinam contemplatus esset maiestatem.

Christi diuinitas, & vnitas essentiæ in Trinitate probatur.

Pater fuit, qui ab Isa. visus est.

42. 43. *Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eiicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.*] Veluti correctio hæc est vers. 37. & cæterorum vsque ad 40. quia enim absolutè dixerat Iudæos ne tot quidem visis miraculis credidisse, sed vt Isaias prædixerat, excæcatos, & induratos magis fuisse, ne quis hoc de omnibus prorsus excepto nemine dictum acciperet, addit nō adeo incredulos, nō adeo cæcos, ac duros omnes fuisse, quin aliqui crediderint, & quidem non ex plebe solū, quę propensior semper in eum fuerat, sed etiam ex principibus, quorum ab eo animi magis abhorrebant. Atque hanc vim habet particula illa, *Veruntamen*, vt recte Rupert. animaduertit. Principes vocat, qui aut opib. aut gratia, & auctoritate apud Iudæos valebant plurimum; siue sacerdotes, aut Pharisæi essent, siue non, qualis Nicodemus fuisse dicitur c. 3. 1. Hi ergo ipsi quantumuis auctoritate valerent; tamen Pharisæorum veriti rabiem non audebāt se, etiāsi crederent, Christi discipulos profiteri, ne ab illis extra synagogā eiicerētur, quemadmodū Pharisæi conspirauerant c. 9. 22. Tanta erat Pharisæorum apud Iudæos auctoritas, vt non solum ab ipsorum principib. verum etiam ab Herode Rege, vt Iosephus tradit, timerentur, eorūq; arbitratu, atq; consilio Resp. gubernaretur. Colligimus cōtra nouos hæreticos ex hoc loco posse nos veram habere fidem sine charitate, ac proinde non sola fide iustificari. Illi n. principes, qui in Christum credebant, veram vtiq. habebant fidem, alioqui non dixisset Ioannes, eos credidisse: tamen charitatem non habebant; nam si habuissent, confessi illum fuissent, nec magis hominum, quam Dei gloriam dilexissent. Porro his verbis: *Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quā gloriam Dei,* rationem Ioannes reddit, cur, cum crederēt, non id etiam palam profiterentur. Sed ambigua vtitur ratione: nam genitiui illi, *Dei*, & *hominum* aut actiue aut passiue sumi possunt. Si actiue accipiantur sēsus erit, eos dilexisse potius ab hominibus, quā a Deo, gloriā habere. Si passiuè, dilexisse homines potiꝰ quā Deum glorificare. Cæterum non dubito actiuè accipi debere, quēadmodū omnes boni auctores Chrysost. Augu. Cyrill. Theodor. Mopsuest. Beda, Theophylact. Euthymius acceperunt. Voluit enim Euangelista affectum, &, vt ita dicam, passionem notare, qua impediti principes illi, cum crederent, non tamē confitebantur. Amare autem aliorum gloriam, id est, gloriam illis optare, non est passio, sed virtus: propriā autē apud homines gloriam quærere, ea vero passio & quidem omnium potentissima est. Hoc ergo hic dicit Euangelista de principibus, quod supra Christus de Pharisæis dixerat. *Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis?* cap. 5. 44. Quam ergo apud homines isti quærebant, quam diuinæ præferrent gloriæ? Diuina ab illis gloria postulabat, vt quod de Christo credebant, id publice profiterētur: *corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Huic gloriæ, quam apud Deum non solum fidei, sed etiam charitatis, & fortitudinis suæ singularem habere poterant, illam, quam apud Pharisæos habebant, prætulere, vt non leues, sed constantes, vt non Christi, sed Moysis discipuli, vt non nouarum rerum, sed patriæ religionis studiosi viderentur. Multos etiamnum ea ratio in errore tenet, quod inconstantes videri nolint. Atqui cognitum errorem corrigere non inconstantia, sed summa prudentia est. In errore vero, quem noueris, perseuerare duplex est error, aut stultitia potius, quam error est.

Lib. 18. antiq. Iud. c. 2. & 3. & lib. 17. c. 3.

Vera fides sine charitate haberi potest.

Rom. 10. 10

Cognitum errorē corrigere summa prudētia est.

44. 45. *Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me. Et qui videt me, videt eum, qui misit me.*] Videtur Theophylactus existimare Christum hæc verba non dixisse statim post superiora, sed postquam se abscondisset, & per aliquantum latuisset tempus. Verum ipsa connexio indicat eodem tempore, eodem loco dicta esse, vt Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. August. & Rupertus indicant. Si non ob aliud, certe vel ob hoc ipsum, quod Euangelista simul narrat, cum in contrariū nulla sit ratio. Quia ergo videbat quosdam credere quidem in se, cæterum humano quodam metu, atq. pudore non audere id præ se ferre, aufert illis pudoris atq. timoris causam, dicens, qui in se credit, non in se,

Digitized by Google

ſed in Patrem, id eſt in verum ſinedubio Deum credere, proinde ſi non erubeſcunt, aut timent in Patrẽ, ac Deum credere, nihil eſſe cauſæ, cur in ſe credere, aut erubeſcant, aut metuant. In hanc ſententiã Chryſoſtomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Rupertus, Euthymius. Cum Euangeliſta dicit eum hoc clamando dixiſſe, videtur ſignificare, non id temerè, aut caſu factum eſſe, ſed aliquam eius clamoris fuiſſe cauſam. Theophylactus clamando dicendi libertatem putat oſtendere voluiſſe, quamuis illi timeãt Phariſæos, ac propterea fidem ſuam confiteri non audeant, ſe tamen nihil timere, palam claraque voce docere, quod verum eſt, ſe Patri æqualem eſſe, itaque qui in ſe credit, in Patrem credere. Cyrillus vero ideo clamauiſſe, vt indicaret nolle ſe occultè, & timidè ab hominibus coli, docens nos exemplo, quid facere, quomodo fidem noſtram profiteri debeamus, non occultè, non timidè, non obſcura, ſed clara voce, clamando denique nos credere. Videtur etiam mihi, idemque Rupertus indicauit, propterea clamauiſſe, quia parum illis ad credendum reſtabat temporis; clamat, ne quam poſſint ignorantiæ excuſationem prætexere. Fecit, quod ſolet in auctione præco facere, cum parum candelæ reſtat, validius clamat, ſi quis quid velit emere, cito emat, parum ſupereſſe temporis. Cum autem dicit; *Qui credit in me non credit in me, ſed in eum, qui miſit me*, non ſignificat, qui credit in ſe, non credere in ſe, ſed non credere in hominem tantum, qualis ipſe illis eſſe videretur, ſed credere in Deũ quemadmodum qui in Patrem crederent, vt Ambroſius lib. 5. de fide, c. 5. Auguſtinus, & Beda exponunt: loquitur enim vt homo, vt Cyrillus ait. Aut qui credit in ſe, non ſolùm in ſe, ſed etiam in Patrem credere, quia ipſe & Pater vnum ſint, ſicut dixit ca. 7.

Sup. c. 10. 30

16. *Mea doctrina non eſt mea, ſed eius, qui miſit me.* Non enim negat eſſe ſuam, ſed eſſe ſolum ſuam, ibi eiuſmodi locutiones, quæ frequenter occurrunt, explicauimus. Rectè veteres auctores, & quos modo citauimus, & alij, qui contra Arianos diſputarunt, ex hoc loco Chriſti diuinitatem probauerunt. Etenim ſi qui credit in Filium, credit in Patrem, Filium, & Patrem vnum eſſe Deum neceſſe eſt. Sed mirum quàm verſatile ſit hæreticorum ingenium. Etiam conabantur Ariani hinc confirmare errorem ſuum vt lib. 5. de fide, cap. 5. ſcribit Ambroſ. *Ad extremum, inquit, vt Chriſtianos ſe non eſſe manifeſtent, negant in Chriſtum eſſe credendum, dicentes ſcriptum eſſe: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum, qui miſit me.* Iam reſpondimus, non negare Chriſtum eũ, qui in ſe credit, in ſe credere, ſed ſignificare non tantum in hominem, ſed in verum etiam, & eundem cum Patre Deum credere, vnde ſequitur eum non hominem tantùm, ſed etiam Deum eſſe. Subtilius obiicere Ariani potuiſſent non ſequi Chriſtum eundem eſſe cum Patre Deum, propterea quod qui in eum credit, in Patrem credat. Nam & qui Apoſtolis credit, Patri credit, tamen non continuo ſequitur Apoſtolos eſſe Deum, idemque cum Patre; & de illis dicit Chriſtus: *Qui vos ſpernit, me ſpernit; qui autem ſpernit me, ſpernit eum, qui me miſit.* Itaque nihil maius ex hoc loco poſſe colligi, quàm Chriſtum legatũ eſſe Patris, ſicut Apoſtoli ipſius legati erant; iniuriã enim aut honorem legati in eum, à quo miſſus ſit redundare. Benè & commodè adnotarunt Theophylactus, & Euthym. non dixiſſe, qui credit mihi, credit ei, qui miſit me; ſed *qui credit in me, credit in eum, qui miſit me.* Quibus verbis docet, in ſe eſſe credendum, non autem dicimur in quenquam, niſi in Deum credere. Eius quidem legatis credimus, in ipſos vero non credimus. Prçterquam quod vt Ambroſius, Auguſtin. Chryſoſt. Theodor. Mopſue. Cyril. Leontius, Theophyl. & Euthym. obſeruarunt; propterea addidit, *qui videt me, videt eum, qui miſit me*, vt clarioribus verbis omnem tolleret dubitationem. Si enim qui videt Filium, videt & Patrem, eadem profectò vtriuſque natura eſt, vt ex hoc loco & ex illo huic ſimili c. 14. 9. argumentantur Athan. orat. 1. & 2. contra Arian. & ſer. 3. & 4. contra eoſdem, & Marius Victorinus lib. 4. aduerſus Arium.

Christi diuinitas ex hoc loco probata contra Arianos.

Luc. 10. 16.

46. *Ego lux in mundum, veni vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.*] Quomodo Chriſtus lux in mũdum venerit, c. 1. 5. diſſeruimus. Hoc autem loco perinde mihi videtur loqui, cum ſe lucem in mundum veniſſe dicit, ac ſi diceret, antequam ipſe veniret, totum mundum in tenebris fuiſſe, vt ſcitiſſimè D. Auguſtinus adnotauit, ſe quaſi Solem mundo fuiſſe ortum, non niſi vnum in mundo Solem eſſe, non alium, quam ſe Saluatorem; iam eum Solem in occaſum, id eſt, in mortem inclinatum eſſe, quiſquis velit eo frui, quiſquis velit credere, properet, antequam occũbat, propterea, vt ſupra diximus, clamore vſus eſt, quia prope occaſum erat. Verbũ illud *lux*, vt Cyrillus notat, eius declarat diuinitatem: proprium enim Dei eſt lucem eſſe mundi. Nam etſi Apoſtolis dictum eſt: *Vos eſtis lux mundi*, Matt. 5. 14. vt ait D. Aug. aliter tamẽ illi, quam Chriſtus *lux mundi* vocati ſunt. Chriſtus natura ſua, & vt ait D. Ioannes *lux vera*, illi vera lux ex hac vera luce accenſa, vt c. 1. 5. 8. explicauimus. Quod autem ait in mundum veniſſe duplicem habet vim. primum quidem ſignificat ſe antequam in mundum veniret, hoc eſt homo fieret, extitiſſe; non tunc primum eſſe cæpiſſe, cum in mundo lucere cœpit: per omnem ante æternitatem fuiſſe, quemadmodum Sol non tunc eſſe incipit, cum nobis exoritur. Erat enim ante, ſed non videbatur. Itaque hinc etiam eius diuinitas comprobatur. Deinde indicat ſe non huius, aut illius gentis, ſed totius mundi veniſſe lucem, i. non vt hanc, aut illam gentem, ſed, vt *omnem hominem venientem in hunc mundum* illuminaret. Quam vim in nomine mundi ſæpe ex Græcis auctoribus obſeruauimus, c. 3. 17, 19. & 4. 42. & 6. 33. 51 & 8. 12. & 9. 5. Ratio poſtulare videbatur, vt cum ſe lucem appellaſſet, diceret, Vt omnis qui videt me, in tenebris non maneat, hoc n. eſt in tenebris non manere, lucẽ videre. Sed voluit, quod dicturus erat explicare aliter dicendo. Hoc nimirum eſſe lucem videre, in ſe credere, propterea addidit: *Vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Vbi etiam manendi verbum emphaſim illam habet, quã D. Auguſt. obſeruauit: priuſquam ille veniret, omnes in tenebris fuiſſe, ex quibus niſi in ſe credendo, hoc eſt lucem intuendo exire nõ poſſe. Hoc enim eſt manere, & remanere in tenebris, in quibus prius erant. Quam emphaſim obſeruauimus in eodem verbo c. 3. 36. & 8. 31. & 9. 41.

Lux diuinitatem declarat.

Apoſtoli & ſancti lux de vera luce Christo accenſa.

Sup. c. 1. 9.

47. *Et ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit, ego non iudico illum.*]In pleriſque Græcis codicibus eſt, καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων καὶ μὴ πιστεύσῃ, Et *ſi quis audierit verba mea, & non crediderit*, quemadmodum omnes etiam Grçcos interpretes legiſſe video, ſenſuſque videtur magis eſſe conſequens. Dixerat enim, quid boni conſecuturi eſſent, qui in ſe credidiſſent: dicit nunc, quid mali ſecuturum eos qui credere noluerunt, nempe vt condemnentur. Noſter tamen interpres haud dubie legit, καὶ μὴ τηρήσῃ, *& non cuſtodierit*, quemadmodum Augu. & Latini omnes auctores legunt, & inter Græcos Nònnus Poeta, & codices manuſcripti nonnulli Græci, vt ille, qui cum Græcorum Catena eſt, ſenſus non ſolum ſimilis, ſed idem etiam prorſus eſſe poteſt. Cuſtodire enim, quod audieris, eſt credere, id eſt animo recondere, non abiicere, vt Nonnus interpretatur.

Digitized by Google

Καὶ μὴ ἀπολάπτοι ἰδὲ ὀργήν διαφυλάξῃ.

A Hunc eſſe ſenſum ex verſu ſequenti manifeſtum eſt. Quod ſequitur: *Ego non iudico illum*, non ſatis videtur cohærere. Cũ enim docere vellet, quid mali eos, qui in ſe non crederent, ſequeretur, non videtur fuiſſe dicendum eos à ſe non iudicari, (hoc enim bonum, nõ malum illis eſt) ſed potius iudicari. Vtrumque dicit, & eos, qui non credunt, iudicari, hoc eſt condemnari; & non à ſe, ſed ab ipſo ſermone ſuo iudicari. Itaque quod dicit: *Ego non iudico eũ*, tantundẽ valere mihi videtur, ac ſi dicat, *iam iudicatus eſt*, quemadmodũ dixit c. 3. 18. Quo autem modo dicat ſe eum non iudicare, & non veniſſe, vt iudicaret mundum c. 3. 17. docuimus. Hoc autem Cyrill. Leontius, & Theophylact. idcirco dixiſſe putant, vt doceret ſe condemnationis eorum, qui in ſe non crederent, cauſam non eſſe; nec enim veniſſe ſe, vt mundum condemnaret, ſed vt ſaluaret; ipſorum incredulitatem, & culpam condemnationis eorum eſſe cauſam.

48. *Qui ſpernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum.*] Docet non deeſſe iudicẽ, à quo ij, qui nõ credunt, condemnentur, quamuis eos ipſe non condemnet. Idem eſt Chriſtum ſpernere, & eius verba non accipere. Omnis enim, qui eum ſpernit, eius verba non accipit; & omnis qui verba eius non accipit, ſpernit. Verba autem eius non accipere, eſt non credere; qui enim credit, accipit, & intimo animo recõdit, quod ſuperiore verſu dixit, cuſtodire.

Sermo, quẽ locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die.] Quia ſermo, quem à me audierunt, & credere noluerunt, veluti teſtis aduerſus eos ſtabit, clamabitq; eos æternis ſuppliciis dignos eſſe, quod non crediderint; ſi enim *non veniſſem, & locutus fuiſſem eis peccatum non haberent*, ait c. 15. 22. Hæc eſt vis illorum verborum: *Quem locutus ſum*. Videtur hoc Rupertus vidiſſe: *Quis tandem* inquit *ille eſt iudex? Sermo, quem locutus ſum vobis, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Ille, inquit, ſermo, quem audierũt,* D *quem verum eſſe neſcire non poſſunt; vt pote magnificis operum teſtimonijs comprobatum, ille iudicabit eum, ille arguet, ille conuincet eum. Vbinam iſte talis iudex ſedebit? quali de ſolio ſuo, voces aut ſententias iudicij ſui dabit? Prope aderit, intus ſedebit, in conſcientia cuiuſque iuſtas ſententias terribiliter perſonabit.* Simplicius hoc, ſed probabilius, quam quod ſcribit melior auctor Auguſt. *Expectãtibus autem, quiſnam ille eſſet, ſecutus adiunxit, ſermo, quem ego locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Satis manifeſtauit ſeipſum iudicaturum in nouiſſimo die, ſeipſum quippe locutus eſt, ſeipſum annunciauit, ſeipſum ianuam poſuit, qua ipſe ad oues paſtor intrauit.* Contrarium hoc videtur verbis Chriſti, E qui dicit ſe non iudicare eum, id eſt, non eſſe iudicaturum. At hoc nõ dicit, quod iudicaturus ipſe nõ ſit, ſed quod ſi ipſe non iudicaturus eſſet, ſermo, quem locutus fuerat, eſſet iudicaturus, ſicut dixit cap. 5. 45. *Nolite putare, quod ego accuſaturus ſim vos apud Patrem, eſt, qui accuſat vos, Moyſes.*

Lib. 10 sub finem.

Sermo quẽ locutus eſt Chriſtus iudex in conſententia incredulorũ.

Tract. 54.

49. *Quia ego ex meipſo non ſum locutus, ſed qui miſit me Pater, ipſe mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.*] Chryſoſt. & Euth. ita hoc interpretantur, quaſi particula illa *quia*, non accipiatur cauſaliter, ſed explicatiuè, vt frequenter ex Hebræorum idiomate ſumi ſolet. Itaque ſenſum eſſe: Hic eſt ſermo meus, qui vos in nouiſſimo die iudicabit, quod ſæpe vobis dixerim me nihil ex meipſo loqui, ſed ex Patre, & tamen F non crediditis. Multo melius Cyr. & vterque Theodorus Heracleotes, & Mopſueſt. & Leontius cauſam reddi putant, cur ſermo Chriſti eos, qui non crediſſent, iudicaturus eſſet, quia nimirum cum non ex ſe, ſed ex Patre locutus eſſet, illi non crediderunt. Hic verus eſt ſenſus. Nam alius, quem Rupertus indicat, nimis argutus videtur eſſe, *Inde*, inquit, *ſermo, quem locutus ſum, fortitudinem habet iudicandi, quia ego à meipſo nõ loquor.* Porro quomodo dicat Chriſtus ſe ex ſeipſo nõ loqui & mandatum à Patre accepiſſe, quid locuturus, atque dicturus eſſet, vnde magnam Ariani quæſtionem excitabant, vt Ambro. docet lib. 5. de fide ca. 6. ſupra diſputauimus, cap. 7. 28. & c. 8. 28. Summa rei, Chriſtum vt hominẽ loqui, vt Cyril. Leontius, Chryſoſt. & Theoph. docent: maiorẽ enim auditorũ, quã B naturæ aut dignitatis ſuæ rationem habuiſſe. Nam etſi vt Deus loqui poterat, auditores tamen idoneos nõ fuiſſe, vt eum tanquam Deum loquentem audirent, ideo demiſiſſe ſeſe, & ad eorum captum ſermonem accommodaſſe. Habet hoc ipſum maiorem vim: perinde enim eſt, ac ſi ex auditorum opinione argumẽtetur; Vt purus eſſem homo, quemadmodũ vos exiſtimatis, tamen credere mihi deberetis, cũ non ex me ipſo, ſed ex Patre loquar. Ambr. Aug. & Beda, quod & Theophyla. probat, ad diuinam hoc naturam referunt Filium non ex ſe, ſed ex Patre loqui, quia non C ex ſe, ſed à Patre eſt; nec aliud mandatum quid diceret, aut quid loqueretur à Patre accepiſſe, quã ipſam naturã. Atque ita olim doctores interpretari ſolitos Ambroſius auctor eſt. Idẽ eſt dicere, & loqui, ſed explicauit pluribus, vt indicaret nullum prorſus verbũ ſiue in meditata oratione; quod eſt proprie dicere, ſiue in familiari, & ſubito ſermone, quod eſt loqui (ſi quid diſcriminis inter ea duo verba eſſe velis) ſibi excidere niſi ex præſcripto Patris. Itaque quod ait Rupertus. *Quid nunc dicam patienter contradicentibus, & quid in futuro iudicio loquar terribiliter, vbi nemo contradicere audebit?* minus probabilitatis habet. Illud opinor digni D obſeruatione eſt, manifeſto argumento hoc in loco quorundam Theologorum opinionem refutari, qui exiſtimant, Chriſtiani non omnia, quæ in hac vita fecit, ex Patris præcepto feciſſe. Cum enim docet nihil ſe loqui, niſi ex præcepto Patris, ſignificat nihil etiam niſi ex eius præcepto facere ex minore maius intelligens.

Lib. 10 ſub finem.

Ad captum auditorum accommodat ſermonem ſuum Chriſtus.

Chriſtus omnia ex Patris præſcripto fecit.

50. *Et ſcio, quia mandatum eius vita æterna eſt.*] Id eſt, cauſa vitæ æternæ, ſi quis illud fecerit. Hũc enim ſenſum huiuſmodi locutiones habere ſolẽt, vt, *Gratia Dei vita æterna*, i. cauſa eſt vitę æternę. Rom. 6. 23. *Dulcedo animæ ſanitas oſſium*, id eſt, ſanitas, & lætitia animi cauſa E eſt ſanitatis corporis vſque ad intima oſſa, Prouer. 16. 24. Vnde colligimus mandatorum Dei obſeruationẽ cauſam eſſe meritoriam vitæ æternæ, noſque operib. etiam iuſtificari. Vnum enim neceſſario ex altero ſequitur. At quorſum hoc dicit Chriſtus? voluit, opinor, auditorum exaggerare culpam, quod non crederent, & inuitare etiã atque etiam, vt crederent. Nõ crediſſe ſibi non ex ſeipſo, ſed ex præſcripto Patris loquenti; & loquenti non ea, quæ ſibi, aut Patri, ſed quæ ipſis maximam afferrent vtilitatem, eoſq; ſi vellent credere, ad vitam æternam ductura eſſent. Indicauit hoc ipſum Chryſo. Verbum illud, *ſcio*, emphaſim habet, quaſi dicat non ignarus, quàm ſalutaria eſſent quæ vobis dicebam, vobis dixi, nam & ipſa per F ſe vitam vobis, ſi crederetis, æternam allatura erant, & id ego ſciebam, non imprudens, ſed ſciens, ac volens vobis benefeci.

Obſeruatio mãdatorũ cauſa vitæ æternæ meritoria.

Digitized by Google

CAPVT XIII.

Matth. 26. a. 2. 1. *ANTE diem festum Pascha, sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mũdo ad Pa-*
Mar. 14. a. 1 *trem: cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* 2. *Et cœna facta, cum dia-*
Luc. 22 a. 1 *bolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotæ:* 3. *sciens quia omnia dedit*
ei Pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit: 4. *surgit à cœna, & ponit vesti-*
menta sua: & cum accepisset linteum, præcinxit se. 5. *Deinde mittit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes*
discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. 6. *Venit ergo ad Simonem Petrũ. Et dicit ei Petrus: Do-*
mine, tu mihi lauas pedes? 7. *Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo scies autem postea.*
8. *Dicit ei Simon Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si nõ lauero te, non habebis*
partem mecum. 9. *Dicit ei Simon Petrus: Domine, nõ tantũ pedes meos, sed & manus, & caput.* 10. *Dicit ei Ie-*
sus: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. 11.
Sciebat enim, quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. 12. *Postquam ergo la-*
uit pedes eorum, & accepit vestimenta sua: cum recubuisset iterum, dixit eis: Scitis, quid fecerim vobis? 13. *Vos*
Inf. 15. c. 10 *vocatis me Magister, & Domine: & bene dicitis, sum etenim.* 14. *Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus, &*
Mar. 10. c. 24. *Magister: & vos debetis alter alterius lauare pedes.* 15. *Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego*
Luc. 6. f. 40 *feci vobis, ita & vos faciatis.* 16. *Amẽ, amẽ dico vobis: Nõ est seruus maior Domino suo: neque apostolus ma-*
Ps. 40 c. 10 Mat. 10. d. *ior est eo, qui misit illum.* 17. *Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.* 18. *Non de omnibus vobis dico: ego scio quos*
40. *elegerim, sed vt adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum,*
Lu. 10 e. 16 Matt. 26. b. 19. *Amodo dico vobis, priusquam fiat: vt cũ factum fuerit, credatis, quia ego sum.* 20. *Amẽ, amen dico vobis:*
13. *Qui accipit, si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eũ, qui me misit.* 21. *Cum hæc dixisset Ie-*
Mar 14 a. 1 *sus, turbatus est spiritu. & protestatus est, & dixit: Amẽ, amen dico vobis: Quia vnus ex vobis tradet me.* 22.
Lu. 22 a. 4. Lu. 22. b. 21 *Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret.* 23. *Erat ergo recumbens vnus ex discipulis*
eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. 24. *Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est, de quo dicit?*
25. *Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine quis est?* 26. *Respondit Iesus: Ille est, cui ego in-*
tinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. 27. *Et post buccellam, in-*
troiuit in eum Satanas. Et dixit ei Iesus: Quod facis, fac citius. 28. *Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad*
Sup 7 e. 14 *quid dixerit ei.* 29. *Quidã enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus*
Leuit. 19. d. *sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret.* 30. *Cum ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuo.*
18. Matth. 22. *Erat autem nox.* 31. *Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis: & Deus clarificatus est*
d. 39. *in eo.* 32. *Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eũ in semetipso: & continuo clarificabit eum.* 33.
Inf. 15 b. 12 *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos non potestis ve-*
Matth. 26. d. 35. *nire, & vobis dico modo.* 34. *Mandatum nouum do vobis: Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos di-*
Mar 14. e. *ligatis inuicem.* 35. *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* 36.
29. Lu. 22. c. 33 *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quò ego vado, non potes me modo sequi, sequeris*
autem postea. 37. *Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponã.* 38. *Respondit ei*
Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

IN CAPVT XIII.

1. ANTE *diem autem festum Pascha.*] Aggreditur D. Ioannes ad narrandam Christi passionem exordio ab vltima eius cœna sumpto, vnde ad mortẽ discessit. Qua in re de industria videtur, quæ ab aliis Euangelistis dicta erant præterire, ea verò dicere, quæ prætermissa ab aliis erant. Alij vltimam cœnam, institutionemq; Eucharistiæ copiose descripserant, lotionem verò pedum, & concionem illam ad discipulos post cœnam habitam, præterierant. Ioan. contra lotionem pedum, & concionẽ narrat: cœnam & Eucharistiã prætermisit, partim quod de Eucharistia satis multa dixissent alij, partim quod & ipse de ea cap. 6. disseruisset. Nos deinceps quæ ab aliis Euangelistis dicta non sunt, a Ioanne verò dicuntur, explanabimus: quæ ab aliis dicta sunt, cum & à nobis apud illos sint explicata, prætermittemus. Notat Ioannes tempus, quo lotio pedũ, quã narrare incipit, facta sit, & rationem, qua Christus adductus id fecerit. Quod vtrũq; pertineat & ad diligẽtiã, & ad fidem scribentis historiam. Tempus designat, cum ait: *Ante diem autẽ festũ Paschę*, id est pridie Paschæ, vt ex aliis constat Euãgelistis, qui cœnam illam pridie, quàm Christus pateretur, factam fuisse tradunt, Matth. 26. 17. Mar. 14. 12. Lucæ 22. 7. Cum autem duplex eo anno fuerit Pa- D scha, alterum Christi, alterum Iudæorum, vt Matth. 26. 2. disputauimus, quærunt nonnulli pridie vtrius Paschæ intelligat Euangelista factã lotionẽ pedum. Quidam pridie Paschæ Iudæorum interpretantur, quod ab illis die sabbati, post Christi mortem celebratum est; tum quod credendum sit, Euangelistam popularem loquẽdi consuetudinem vsurpasse, vt lector, quæ dicebat, intelligeret, populũ autẽ Pascha non illud, quod Christus, sed illud, quod ipse celebrauit vocare solitum: tum quòd lotio pedum non ante diem Paschę Christi, sed intra ipsum Paschæ diẽ facta est. Inchoabantur n. à Iudæis dies à primo vespere, & in vesperum alterum terminabantur; lotio autem facta est intra primum vesperum; id est, inchoato iam *Dies Iudæorum à primo vespere ad alterũ.*
E Christi Pascha, &, quod idem est, primo die azymorum, vt Matthęus, & Marcus, & Lucas docent, non ergo potuisse pridie eius diei lotionem fieri. Sed non dubito, quin Ioannes Pascha Christi voluerit significare: de eo enim omnes Euãgelistæ loquuntur, atque illud ipsum vulgo Pascha vocabatur, quia verum erat Pascha, quamuis eo anno à Iudæis non tam Pascha ipsum, quod loco suo moueri non poterat, quàm eius celebratio in sequentem diem translata fuerit. Quod qui non intelligit, legat quæ apud Matthæũ

Digitized by Google

cap.16. 2. disputauimus. Hoc ita esse ex aliis constat Euangelistis, qui hunc ipsum diem, quo lotio pedum facta est, primum azymorum diem vocāt, cum idem sit primus azymorum dies, & Pascha; & tamen alij Euangelistæ populari, vt opinor, more loquebantur. Vtrumque ergo verum est hanc lotionem, & intra diem Paschæ Christi, & pridie eius factam fuisse. Cum enim duplex dies sit, naturalis viginti quatuor horarum, qui apud Iudæos ab vno vespere, vsque ad alterum numerabatur; & artificialis, aut vsualis, vt vocant, qui ab ortu solis vsque ad occasum; lotio intra diem Paschæ Christi naturalem, & ante diem artificialem facta est.

Sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.] Cum dicit, *sciens* ostendit Christum nec ignarum, neque inuitum mortem obiisse, sed cum sciret, quo tempore, quo loco, & qua ratione moriturus esset, sponte se ad mortem comparasse, vt Cyrillus, & Theodor. Mopsuest. obseruarunt. Nec vero significat tunc sciuisse, id est, didicisse. Sciebat enim, vt Chrysostomus, & Theophylactus aiunt, iam inde ab omni æternitate, sed sciuisse sēper illud esse moriendi tempus à Patre constitutum, quod tunc videbat appropinquare. Videtur etiam mihi tacita esse antithesis ad superiora tempora, quod & Rupertus animaduertit. Sæpe Euangelista narrauerat, cum Iudæi vellent in Christum manus iniicere, eum refugisse, *quia nondum venerat hora eius*, vt cap. 7. 30. & 8. 20. nunc è contrario dicit eum non modò non refugisse, sed etiam antequam Iudæi ad comprehendendum venissent eum, ipsum se sponte sua ad mortem præparasse. Cum autem dicit, *Vt transeat ex hoc mundo ad Patrem*, indicat sciuisse eum nō ita se moriturum, quemadmodum homines cæteri mori solent, vt vsque ad vltimum iudicii diem non esset resurrecturus; sed ita potius, vt eius mors transitus potius ex hoc mundo ad Patrē esse videretur, quod paulo post resurrecturus esset. Quamquam non mortem ipsam, sed mortem simul, & ascensionem in cœlum transitum mihi videtur appellare. Per mortem enim solam, si post resurrectionem in cœlum non ascendisset, non diceretur ad Patrem transisse. Illud etiam mihi videor animaduertere inter mundum, & Patrem antithesim quandam significari; perinde ac si diceret, vt ex loco miseriæ & laboris, ad locum requietis, atque fœlicitatis transiret, vt causam simul tacite reddat, quare mortem minime recusauerit. Quis enim transitum à miseria ad fælicitatem recusaret? Id nobis exemplum esse potest. *Spes*, inquit Augustinus, *membris in capite data est, quod essent illo transeunte sine dubio secutura. Quid ergo infideles, & ab hoc capite, atque ab eius corpore alieni? Nonne & ipsi transeunt, quia non permanent? Transeunt plane & ipsi, sed aliud est transire de mundo, aliud est transire cum mundo; aliud ad Patrem, aliud ad hostem. Nam & Ægyptij transierunt: non enim persequendo manserunt: non tamen transierunt per mare ad regnum, sed in mare ad interitum.*

Christi mors transitus fuit ex hoc mundo ad Patrem cum ascensione iuncta.

Tract. 55.

Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.] *Suos*, hoc est τοὺς ἰδίους Apostolos appellare nemini dubium esse potest, & ex sequenti historia perspicuum est *suos* quippe vocat eos, quibus continuo pedes lauit; lauit autem solis Apostolis; solos igitur Apostolos *suos*, id est domesticos, ac familiares eius vocat. Multis enim modis Christus suos vocare solet, vt Theophylactus, & Euthymius adnotarunt, aut quia creati ab eo sunt; quemadmodum omnes homines suos appellauit, cap. 1. 11. *In propria venit, & sui eum non receperunt*; aut quia ab eo electi, ac prædestinati, vt 2. Tim. 2. 19. *Cognouit Dominus, qui sunt eius*; aut quia domestici eius sunt, quamuis prædestinati non sint,

Multis modis suos Christus vocare solet.

A Nam Iudas quidem prædestinatus non erat, tamen inter suos hoc loco connumeratur, quia & illi inter cæteros pedes lauit. Itaque Cyrilli interpretationem non probo, qui hoc ad omnes homines, neque Ruperti, qui ad omnes electos refert. Maior quæstio, quare addiderit, *Qui erant in mundo.* Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthy. putant ad differentiam Patriarcharum, & aliorum sanctorum hoc dictū esse, qui cum domestici quoque fuissent Dei, in hoc mundo iam non erant. At quid ea distinctione opus erat? Magis etiam videtur alienum, quod Græcus Cyrillus ait ad distinctionem angelorū hoc esse

B additum, qui cum Christi familiares, & creaturæ essent, tamen non erant in hoc mundo. Quis enim dubitare poterat non agi de angelis, cum de lauandis pedibus ageretur? Quem ego verum sensum esse arbitror, eum apud nullum auctorem graue inuenio. Mundum hîc emphatice sumi puto pro loco periculorū, & miseriarum pleno, vt cum dixit paulo ante, *vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Significat igitur Euāgelista tacite causam, cur suos Christus hoc potissimum in tēpore dilexerit, quia eos nimirum in hoc mundo, id est inter media pericula relicturus esset; itaque miseratione quadam motus maiorem erga illos, quàm

Mundus hic quid dicatur.

C vnquam antea amorem ostendit. Quare illud simul indicat Euangelista magis Apostolis, quàm sibi consolatione opus esse. Se è miseria ad felicitatē transire; illos in mediis miseriis, & periculis remanere: At quid est *In finem dilexit eos?* Augustinus, & Beda, duas adhibent interpretationes. Altera est, vt finis Christum significet, quia *Christus*, vt ait Apostolus *finis legis* est; dilexisse igitur *in finem*, id est, propter se, aut suam illis gloriam impertiendo. Altera, dilexisse *in finem*, id est, vsque ad mortem, id est, ita vt pro illis moreretur, vt Rupertus etiam exponit. Alii quidam interpretantur *in finem*; id est, vsque ad finem vitæ suæ. Alii,

Quid est, in finem dilexit eos.

D maxime dilexit sub finem vitæ. Ego Chrysostomi, Leontii, Theophylact. & Euthymii interpretationē probo qui τὸ τέλος *finem*, pro perfectione, hoc est ἀντὶ τῆς τελειώσεως poni putant, sensumque esse, cum semper Christus suos dilexisset, ad Patrem tamen discessurus multo maiorem erga illos amorem ostendit; lauit enim eorum pedes, quod antea nunquam fecerat. Reddit enim causam Euangelista, quam ob rem discipulorum pedes lauerit, cum nunquam ante lauisset, nimirum vt discedentes ex mundo maiorem erga illos amorem ostenderet. Quapropter Cyrilli, & Ruperti opinionem minime probo, qui totam hanc sen-

Rom. 10. 4

E tentiam a lotione pedum ita disiungunt, vt ad eam nullo modo putent pertinere.

2. *Et cœna facta.*] Magna hîc inter interpretes concertatio est, quam cœnam Euangelista factam intelligat? Quidam, in quibus grauis etiam auctor Cyprianus, cœnæ nomine quidquid in ea cœna factum est, etiam Eucharistiæ institutionem intelligentes, & factam, id est, finitam interpretantes existimant Christum post traditam discipulis Eucharistiam eorum lauisse pedes. In quorum sententia tria non probo; Quod Eucharistiam cœnam vocari putant, quē Cal-

F uinistarum errorem apud Matthæum refutauimus: Deinde quod post Eucharistiam pedes discipulorum Christū lauisse dicant. Quod ex eodē hoc Euangelista facillime refellitur. Scribit enim versu 12. post lotionem pedum iterum recubuisse, nondum ergo finierat, quidquid in cœna illa facturus erat. Quod autem in ea cœna vltimum fecit, hoc fuit, vt corpus, & sanguinem suum discipulis traderet, vt ex Luca c. 22. 20. & D. Paulo 1. Cor. 11. 25. perspicuum est; ergo postquam pedes lauit, Eucharistiā dedit. Deinde postquā pedes lauit dixit, *Vnus ex vobis me traditurus est*, vt constat

Christus pedes discipulorum lauit ante Eucharistiæ sumptionē.

Digitized by Google

3. *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit.*] Et hîc quærendum quorsum hæc ratio pertineat. Rationem enim esse lotionis pedum modo docuimus. Chrysostomus, & Theophylactus indicant hunc esse sensum, cum sciret Iesus omnia sibi à Patre suo tradita esse, atque commissa, quæ ad salutem hominum pertinere illi viderentur, vt omnia perficeret: voluit etiam discipulorum lauare pedes, quod cum singularis esset humilitatis exemplum, magnopere ad eorum salutem, eruditionemque pertinere iudicauit. Rectè quidem hactenus, sed quomodo cum hac interpretatione illud conueniet. *Et quia à Deo exiuit, & ad Patrem vadit?* Itaque meliorem aliam interpretationem iudico, quam iidem auctores duo, tum etiam Cyrillus, & Theodori duo Heracleotes, & Mopsuest. adhibent. Cum talis ac tantus esset, vt omnia illi in manus à Patre tradita essent, cum paulo post ad Patrem iturus esset, & ad eius consessurus dexteram, eo se tamen demiserit, vt discipulorum suorum pedes lauerit. Atque eodem modo D. Augustinus intelligit, & Gregor. lib. 3. moral. c. 12. & Beda. Probabilis interpretatio: hoc tamen in ea desidero, vt ratio reddatur lotionis pedum, quam persuasum mihi habeo Euãgelistam reddere voluisse, & hac ratione non redditur. Itaque etsi auctorem non habeo, hanc tamen secutus rationem aliter interpretari audeo: vt his etiam verbis, quemadmodum duobus versibus superioribus, significetur sciuisse Christum tempus passionis suæ proximum esse, ideoque pedes lauisse discipulorum, vt & insigne humilitatis exemplum discessurus relinqueret: & præcipuum quendam erga illos amorem ostenderet. Hoc autem significat dicens sciuisse eum omnia sibi à Patre tradita esse, id est iam sibi licere ex Patris præscripto perficere omnia, quæ sibi commisisset, ante non licuisse sibi mori, quia tempus à Patre constitutum nondum aduenerat, iam venisse tempus, quo omnia sibi concessisset, omnia sibi liceret agere, quæ ad hominum redemptionem pertinerent. Hoc etiam est, *Et quia ad Patrem vadit*, id est cum sciret tempus venisse, vt ex hoc mundo discederet, & ad Patrem iret, vt versu 1. dixerat. Bene quidem hoc: at illud, *Quia à Deo exiuit*, quomodo conueniet? Perinde est ac si diceret, sciens tempus esse, vt ad Patrem, vnde exierat, rediret: aut sciẽs venisse tempus, vt quemadmodum à Patre exierat, ita ad Patrẽ reuerteretur. Quo autem modo intelligendum sit omnia Filio à Patre tradita esse, apud Lucam cap. 10. 22. & apud Matthæũ cap. 11. 27. exposuimus. Occurrunt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius Arianorum obiectioni, Non posse hinc colligi filium minorem esse Patre, quod illi Pater omnia tradiderit: nam & Filium è contrario regnum Patri traditurum, vt ait D. Paulus 1. Cor. 15. 24. & tamen non ideo sequi Patrem minorem esse Filio. Facilius dictu erat Christum hîc vt hominem loqui.

Interpretatio auctoris.

Arianorum obiectio refellitur.

4. *Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteum præcinxit se.*] Singulare Christi exemplum singulari quoque diligentia Euangelista describit. Itaque non contentus dicere discipulorum suorum pedes lauisse, quæ summa erat historiæ, partes singulas & ante factum ipsum, & in facto, & post factum enarrat, quomodo è mensa surrexerit, quomodo se ad lotionem pedum compararit. Voluit vt opinor, & Christi commendare sedulitatem, qui non perfunctorie, & negligenter: sed tanto studio seruile illud exercuerit ministerium, vt nihil vnquam aliud per totam vitam egisse videretur, nullam eius partem, nullam prætermisisse seruilem ceremoniam, & nos præterea repræsentato Christi facto docere, vt

A parem quoque in eo imitando diligentiam adhiberemus. Quomodo intelligendum, quod dicit à cœna surrexisse vers. 2. declarauimus. Hæc autem prima fuit pars admirabilis caritatis Christi, quod non quouis tempore, non quouis loco pedes lauerit, sed ad mensam cum esset, cuius munditiæ, atque lautitiis nihil magis videtur repugnare, quàm quibus manibus cibos sumpturus sis, iis aliorum tractare pedes. *Quid autem mirum*, inquit Augustinus, *si surrexit à cœna, & posuit vestimenta sua, qui cum in formâ Dei esset, semetipsum exinaniuit?* Vestimenta sua posuisse dicit, non omnia: nec enim nudus mansit, quemadmodum Origenes putat, qui ideo se linteo præcinxisse ait, ne omnino nudus esset, sed superiorem vestem retenta nimirum tunica illa inconsutili, de qua cap. 19. 23. idem Euangelista mentionem facit. Id proprie Græca verba significant τὰ ἱμάτια. Quam enim Romani togam, aut pallium, id est summam vestem, Græci, vt ex Plutarcho discimus τὸ ἱμάτιον appellabant. Mouere tamen lectorem potest, quod Euangelista plurali dixerit numero τὰ ἱμάτια, cum credibile non sit Christum plures vna togas habuisse. Quot vestes Christus habuerit apud Matthæum cap. 27. 35. disputauimus. Quod autem ad hunc pertinet locum, pluralem numerum pro singulari positum esse arbitror, quod cum alias, tum in hac potissimum re frequentissime facimus. Nam & Hispani, & Itali, & Galli vestimenta sua vocant, etiamsi vnum tantum habeât genus vestis. Ideo autem Christus summam posuit vestem, vt & ad præstandum seruile ministerium magis expeditus esset, non impediente superiore, atque laxiore veste: & vt non solùm seruilem rem, sed seruili etiam, vt modò dicebamus, more faceret: vnicam serui gestabant vestem, eamque minus longam, minus laxam, quoad ministrandum habiliores essent. Id etiam Christus imitari voluit, vt verum omnino esset, quod postea dixit D. Paulus, eum serui formam accepisse. Eodem pertinet, quod addit Euangelista Christum se linteo præcinxisse. Quod non solum ideo fecisse putandum est, vt lotos discipulorum pedes tergeret, aut ne tunicam inter lauandum sordidaret, aut quod se nimium grauaret, vt Nicephorus putat libro 1. cap. 28. sed etiam vt seruilem etiam habitum imitaretur. Solebant serui linteo, aut licio præcincti ministrare, quemadmodum nunc in Hispania, Gallia, & Germania ancillæ, in Italicis xenodochiis viri etiam faciunt. Auctor Gellius libro 12. cap. 3. vnde lictores ex Tullio liberto dictos putat.

Prima pars seu signum caritatis Christi.

Tract. 55.

Philippens. 2. 7.

in Camillo

Philip. 2. 7.

5. *Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.*] Hoc etiam putauit Euangelista, & ad rem ipsam, & ad exemplum pertinere, quod Christus ipse sine cuiusquã alterius ministerio aquam miserit in peluim; quemadmodum Chrysost. Theophylact. & Euthym. adnotarunt, vt nos doceret, inquit Theophylact. sedulo, ac gnauiter ministrare, nullis aliis, qui nobis subministrent, ministris vtentes. Notat Euthymius plus etiam videri Christum in hac re fecisse, quam dicat Euangelista: credibile enim esse & peluim à domino domus petiuisse, & aquam quæsiuisse, atque portasse. *Hæc erat aqua*, inquit Ambrosius in prologo lib. 1. de Spiritu sancto, *ros ille cœlestis: hoc prophetabatur, quod rore illo cœlesti discipulorum suorum Dominus Iesus pedes lauaret. Quid mirum*, inquit Augustinus, *si misit aquam in peluim, vnde lauaret pedes discipulorum, qui in terram sanguinem fudit, quo immunditiam dilueret peccatorum? Quid mirum si linteo, quo erat præcinctus, pedes, quos lauerat, tersit, qui carne, qua erat indutus, Euangelistarum vestigia confirmauit?* Curiosi lectoris est quærere vnde Christus, aut à quo discipulo lauandi fecerit initium

Tract. 55.

A quo discipulo lau[andi]...

Digitized by Google

nandi fecit initium Christus.

nonnulli tamen vulgo quærunt, & aut satianda, aut reprimenda curiositas est. Origenes tomo in Ioannem 32. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, & Leontius existimant ab Iuda cœpisse, & vt de proditore suo bene mereretur, eumque beneficio quodam obligaret singulari, nobisque præberet exemplum, vt eodem modo nos erga inimicos nostros gereremus; & vt illum, si qua ratione posset, ad pœnitentiam commoueret; vel quia ipse se primus Iudas impudenter lauandum obtulit, vt Leontius ait. Quanquam id parum videtur vero simile. Addunt Origenes, & Leontius vltimo loco lauisse Petrum: in eoque imitatum fuisse Christum peritos medicos qui, cum multos habent ægrotos, ab iis incipiunt, qui omnium grauissime laborant. Id quoque videtur Euangelistæ verba præ se ferre, qui cum prius dixisset cœpisse lauare discipulorum pedes, postea addit, *Venit ergo ad Simonem Petrum*, quasi ab aliis lauare cœpisset, & ad extremum ad Petrum lauando peruenisset. Augustinus, Beda, & Rupertus, & fere Latini omnes contra à Petro cœpisse, primum quod dubium non sit solitum fuisse Christum omnibus in rebus primas Petro tanquam ceterorum Apostolorum principi partes dare. Deinde quod non sit credibile cæteros Apostolos non recusasse, vt sibi Christus lauaret pedes, si eos prius, quàm Petrum lauare voluisset. Loto autem iam Petro post longam recusationem, doctoque à Christo non habiturum cum ipso partem, nisi sineret sibi lauari pedes, non mirum si passi alii fuerint idem sibi fieri. Quod ergo ait Euangelista, *cœpit lauare pedes discipulorum*, non ita intelligendum, quasi prius aliorum pedes lauerit, deinde lauando ad Petrum peruenerit: sed prius generaliter Euangelistam dixisse eum pedes lauisse discipulorum, deinde sigillatim explicare voluisse, quo modo lauisset, & à quo cœpisset; venisse ergo ad Petrum, vt eum primo loco lauaret, eaque accidisse, quæ commemorat. Atque hanc vim habere particulam illam *ergo*, cum dicit, *venit ergo ad Simonem Petrum.* Sic Augustinus, cuius ego sententiam probabiliorem puto. Potest etiam hoc morale habere documentum, oportere semper à capite, & superioribus reformationem incipere.

Tract. 56. A Petro cœpit Christus.

6. *Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei Petrus, Domine, tu mihi lauas pedes?*] Id est, tu mihi vis lauare pedes? Non enim lauare cœperat, cum Petrus hoc diceret; sed, vt alibi notauimus, solent aliquando verba in diuinis litteris non effectum sed affectum declarare. Duo illa pronomina *tu*, & *mihi*, emphatica sunt, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius indicarunt, *Tu* qui filius es Dei, *Mihi* homini & conditione abiectissimo, & moribus peccatori, & iis manibus quibus oculos cæci aperuisti, quibus tot fecisti miracula? vt Chrysostomus, & Theophylactus dicunt. *Tu mihi*, inquit August. *quid est tu? quid est mihi? Cogitanda sunt potius, quam dicenda; ne forte quod ex iis verbis aliquatenus dignum concepit anima, non explicet lingua.* Prohibet Petrus Christum sibi pedes lauare non alienatione, sed reuerentia, vt Theodorus Heracleotes, & Cyrillus monent, & quia non intelligebat Christi consilium, quidque ea re vellet significare, vt inquit Leontius; eadem ratione Ioannem recusasse legimus eum baptizare. *Ego*, inquit, *à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* Matth. 3. 14.

in c. 9. Matt. vers. 38. Verba nonnunquam non effectũ sed affectũ declarant.

7. *Respondit Iesus, & dixit ei, Quod ego facio tu nescis modò, scies autem postea.*] Duo Christus indicat his verbis, Petrum tunc non intellexisse, qua adductus ratione eius, aliorumque discipulorum pedes lauare vellet; & si intellexisset, non fuisse recusaturum: & aliquid in hac lotione præter id, quod appareret,

A esse mysterij, quod postea sit Petrus suo tempore cogniturus. Itaque duo etiam hic quæri possunt, quid consilii Christo fuerit, vt discipulorum lauaret pedes, & quando id Petrus postea cognouerit. Illud certum, non, vt sordes pedum mundaret, eos lauare voluisse, quid enim referebat pedes habere sordidos, cum ipse docuisset ne manum quidem, aut oris sordes quidquam obesse posse? *Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant hominem; non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.* Pedes discipulorum

Cur discipulorum lauerit pedes Christ. Mat. 15. 11. 19. 20.

B lauisse, vt humilitatis exemplum discipulis traderet. Christus ipse declarat vers. 13. 14. idque omnes auctores docent. Sed non fuisse eam præcipuam causam plane mihi persuadeo. Nam & Euangelista, vt modò dicemus, alias indicauit causas, quæ maioris videntur esse momenti. Quin hæc ipsa nulla fortasse fuit causa, vt rem faceret tam insuetatam; sed id ex lotione aliis de causis facta consecutum est, vt discipulis esset exemplo. Nec enim Christus ideo se fecisse dicit, vt discipulis exemplum præberet; sed cum fecisset, exhortatus eos est, vt idem facerent. Alteram causam

C versu 1. 2. & 3. Euangelista posuit, quod cum videret Christus instare tempus, quo discipulos suos in mediis periculis relicturus esset, singularem erga eos amorem, ac prouidentiam voluerit declarare. Sed illa Christi verba, *Si non lauero te, non habebis partem mecum*, indicant aliquid profecto mysterii præter eas omnes causas in hac fuisse lotione, vt recte Bernardus in sermon. de cœna Domini argumentatur. Id quod sit quæritur; Origenes, Hieronym. in epistol. ad Damasc. de prima visione Isaiæ, Theodorus Heracleotes, & Niceph. lib. 1. hist. Eccles. cap. 28. scribunt voluisse Christum discipulorum pedes in prædicatio-

Quid mysterij fuerit in lotione pedum figuratum.

D nem Euangelii præparare, vt verum esset, *quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Ambrosius in prologo lib. de Spiritu sancto, ait Symbolum fuisse spiritualis illius aquæ, quæ misso Spiritu sancto in Apostolos erat effundenda, vt copiosius perfunderetur, cum mundi vtique iam essent. Idem Ambrosius in lib. de iis, qui mysteriis initiantur, cap. 6. videtur docere, sacramentum esse aliquod, quo postquam actualia, vt vocant, peccata per baptismum remissa nobis sunt, originale, quod adhuc in nobis remaneat, remittatur, atque hoc esse, *Qui lotus est, non in-*

Isai. 52. 7. Nahũ 1. 15. Rom. 10. 15

E *diget, nisi vt pedes lauet. Mundus*, inquit, *erat Petrus, sed plantam lauare debebat. Habebat enim primi hominis de successione peccatum, quando eum supplantauit serpens, & persuasit errorem. Ideo planta eius abluitur, vt hæreditaria peccata tollantur. Nostra enim propria per baptismum relaxantur.* Sed quia hoc cum Theologia, & Ecclesiæ doctrina non conuenit, & cauto lectore, & beneuolo indiget interprete. Non significat, opinor, prius per baptismum nostra, deinde per aliquod aliud sacramentum originale tolli peccatum; sed originale aut hæreditarium, quod idem est, peccatum appellat, quem fomitem Theologi vocant, non quòd peccatum, sed

Vers. 10.

Ambrosii locus exponitur.

F quod & effectus, & causa peccati sit, sicut D. Paulus concupiscentiam naturalem peccatum vocare solet, nec eum ipsum tolli dicit, propterea quod proprie tollatur, sed propterea quod per sacramentum Confirmationis, quod per hanc pedum ablutionem significari putat, robur nobis detur, vt illi resistamus. Nec eam ablutionem pedum, quam post baptismum docet fieri solere, sacramentum vocat, quod verum crederet esse sacramentum, sed quod aliquid mystice significet. Nam & Bernardus in sermone de cœna Domini sacramentum appellat, & tamen non

Rom. 7. 7. 8

Digitized by Google

cramentum. Hoc ergo sibi voluit Ambrosius, ablutionem pedum, non esse quidem sacramentum, sed per eam sacramentum Confirmationis designari, qua contra reliquias peccati originalis, id est, contra peruersas naturæ propensiones fortiores efficimur. Id ex alio simili eius testimonio libr. 3. de sacramentis, cap. 1. colligitur. *Qui lauit*, inquit, *non necesse habet iterum lauare, nisi vt solos pedes lauet. Quare hoc? quia in baptismate omnis culpa diluitur. Recedit ergo culpa, sed quia Adam supplantatus à Diabolo est, & venenum ei effusum est supra pedes, ideo lauas pedes, vt in ea parte, in qua insidiatus est serpens, maius subsidium sanctificationis accedat, quo postea te supplantare non possit.* Augustinus hoc loco, Beda, & Bernardus in sermone de cœna Domini putant per hanc pedum ablutionem remissionem venialium peccatorum designari. *Quid sibi vult*, inquit Augustinus, *quid hic necessarium est, vt quæramus? Dominus dicit, veritas loquitur, quod opus habeat pedes lauare etiam ille, qui*
Vers. 10. *lotus est. Quid fratres mei, quid putatis, nisi quia homo in sancto quidem baptismo totus abluitur, non præter pedes, sed totus omnino? verumtamen cum in rebus humanis postea viuitur, vtique terra calcatur: ipsi igitur humani affectus, sine quibus in hac mortalitate non viuitur, quasi pedes sunt, vbi ex humanis rebus afficimur; & sic afficimur, vt si dixerimus,*
1. Ioan. 1. 8. *quia peccatum non habemus, nos ipsos decipiamus, & veritas in nobis non sit. Quotidie igitur pedes lauat nobis, qui interpellat pro nobis: & quotidie nos opus habere, vt pedes lauemus, id est, vias spiritualium gressuum dirigamus, in ipsa oratione Dominica confitemur, dum dicimus, Dimitte nobis de-*
Matt. 6. 12. *bita nostra.* Mihi Cyprianus in libro de cœna Domini
Cypriani sententia optima. verum huius lotionis mysterium videtur enucleasse, nempe hac pedum ablutione sacramentum Pœnitentiæ significari: qui velut secundus quidam baptismus est, quia nostris quodammodo lacrymis iterum baptizamur. Pœnitentiam igitur, antequam ad percipiendam Eucharistiam accedamus, agendam nobis esse. *Probet enim seipsum homo, & sic de pane illo edat, &*
Corinth. 1. 11. 28. *de calice bibat.* Hoc esse, *Qui lotus est non indiget, nisi vt*
Hic. ver. 10 *pedes lauet*, *id est, qui iam baptizatus est*, non indiget, vt iterum baptizetur, sed *vt pedes lauet*, id est vt agat pœnitentiam eorum peccatorum, quę post baptismũ, vt Augustin. & Bernardus dicunt, *in terra*, id est inter res humanas gradientis veluti lutum aut puluis pedibus adhærerunt. Hinc vna intelligitur causa, quamobrem per lotionem potius pedum, quam alterius partis pœnitentia significetur. Alteram Cyprianus reddit, quod pedes vltima, atque infima pars hominis sint, & debemus per pœnitentiam non solum summa quæque flere peccata, sed vsque ad vltimas, infimasque conscientiæ nostræ partes descendere, intimas quasque animi nostri cogitationes excutere, atque purgare. *Supra diximus*, inquit ille, *semel lotos baptismate, eodem lauacro vlterius non egere; sed hoc lauacrum quotidianis est excessibus institutum, & iugis retractatio vsque ad nouissima veniens, & omnia debet opera, & cogitatus singulos perscrutari, & affectus per vitia discurrentes vagam, instabilemque animam per inania euehentes corrigere, & lauare: neque quidquam in vita prætermittere indiscussum, quod gemitibus & suspiriis non fuerit expiatum.* Eodem modo videtur Gregorius interpretari libr. 9. registri, cap. 39. Certe intelligendum hoc putat de pœnitentia, & Pacianus epistola 1. contra Nouatianos. Secunda manet quæstio, quando hoc postea Petrus cognouerit, quemadmodum illi Christus dicit, *Scies autem postea.* Cognouit profecto tunc, cum intellexit Christum nos lauisse sanguine suo, cum intellexit agendam esse pœnitentiam, vt peccata post baptismũ contracta remitterentur. Ipse enim fuit, qui Simoni Mago iam vtique baptizato, & in peccatum iterum lapso dixit, *Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, & roga Deum, si forte remittatur tibi hac cogitatio cordis tui*, Act. 8. 22.

8. *Dicit ei Petrus, non lauabis mihi pedes in æternum.*] Nunquam mihi lauabis pedes, nullo modo patiar, vt mihi tu pedes laues. *Hoc quippe in æternum non fit, quod nunquam fit*, ait Augustinus: etsi Christus alicuius mysterii causa significauerat eius pedes lauare velle, Tract. 56. tamen quia obscure dixerat, Petrus non intellexerat, itaque pergit resistere, ne sibi pedes lauet. Existimauerat, vt arbitror, Christum, cum dixit, *quod ego facio, tu nescis modo*, nihil magis dicere voluisse, quam se non necessitatis, aut mysterij, sed exempli præbendi causa discipulorum lauare pedes. Itaque respondet se id non ignorare, tamen nolle, vt in suis pedibus eiusmodi edat exemplum.

Si non lauero te, non habebis partem mecum.] Gr. οὐκ ἔχεις *non habes*, id est non potes habere *partem mecum*. Quod magis emphaticum est. Hebraismus est אין לך חלק בי *non est tibi pars mecum*, id est, nihil tibi mecum commune est, non es mihi amicus, renuntio amicitiæ tuæ. *Quæ nobis pars in Dauid?* dicebant illi 3. Reg. 12. 16. At quid est, *si non lauero te, non habebis partem mecum*, id est, non eris mihi amicus? An Christi amicitia, atque gratia in pedum ablutione posita erat? Minime vero, sed aliquid aliud significare voluit, quod quidnã sit, exquiritur. Cyrillus Alexandrinus, & D. Basilius in procemio libri de moribus existimant sensum esse, si non obedieris mihi permittendo, vt tibi pedes lauem, propter isthuc ipsum peccatum *non habebis partem mecum*, id est, perdes meam gratiam. Origenes, Cyprianus, Pacianus epistola prima, Ambrosius in prologo lib. de Spiritu sancto, & in lib. de iis, qui mysteriis initiantur c. 6. lib. 3. de sacramentis c. 1. Augustinus hoc loco. & Gregor. libr. 9. registri c. 39. & Bernardus in ser. de cœna Domini, & omnes alii, quos legi, auctores putant Christum non significare Petrum non habiturum partem secum propter illud ipsum inobediẽtiæ peccatum, sed propter peccata, quæ ante haberet, à quibus nisi eum lauando mundaret, partẽ cum Christo habere non posset. Quid ergo? an Petrus tũc mortale aliquod peccatum habebat, an in gratia non erat Christi, ita vt si nõ lauaretur, neq; liberari à peccato, neq; gratiam habere posset? Nõ opinor. Sed in Petro omne hominum genus alloquitur, docetq; neminẽ, nisi à se lauetur, partem secũ habere posse. Quis enim nisi Christi lotus, atq; purgatus sanguine, saluus esse potest? Aut quia illa ipsa peccata, quæ iam ante Petro remissa fuerant, vi futuræ lotionis in sanguine Christi remissa fuerant, dicit illi fore, vt nisi ipsum lauet, partem secum non habeat; tanquam si diceret fore, vt si ille lotioni sanguinis sui, cuius virtute peccata illi remissa fuerant, renuntiaret, gratia quæ illi data fuerat, tolleretur. Neque vero significat illam ipsam peccatorum remissionem, aut collationẽ gratiæ per pedum ablutionem fieri. Sed lusit Christus, vt sæpe solet, ambiguitate. Petrus dixerat, *Non lauabis mihi pedes in æternum*, corporalem ablutionem intelligens; ipse arrepto verbo, & in spiritualem sensum commutato, *Si non lauero*, inquit, *te, non habebis partem mecum*, non iam de corporali; sed de spirituali lotione loquens, quam illa corporalis significabat. Non ergo respondet ad rem, cum verbi significationem mutet: quin hoc demum est maxime accommodate ad id, quod agitur, respondere, nõ spectare, quid lotionis nomẽ, Ambiguorum responsorum quadã est elegantia. sed quid lotio ipsa pedum significet. Et sæpe docuimus in eiusmodi ambiguis responsis non solum maiorem vim; sed maiorem etiam gratiam, & elegantiam inesse: vide quæ diximus cap. 4. 13. & cap. 9. 39. & Matt. 8. 22. Quod autem quidam notant non dixisse Christum, Si non lauero pedes tuos, sed, *si non lauero*

Digitized by Google

se, vt aut iterum baptizetur, aut vt remissa iam illi peccata iterum remittantur; si ea respicias, mundum esse totum; tantum videndum ecquid pulueris, id est venialis, ecquid luti, id est mortalis culpæ pedibus collegerit, *vt pedes lauet*, vt agat pœnitentiam, vt *probet seipsum, & sic de pane illo edat, & de calice bibat*. Non displicet, quod quidam obseruarunt, Christum ad consuetudinem eorum allusisse, qui in balneis lauant, qui toti quidem loti, & mundi exeunt etiam pedibus; sed quia pedibus terram calcant, statim eos inquinare, cum cætera sint mundi, ideoque oportere iterum lauare pedes.

1. Cor. 11. 28.

Et vos mundi estis, sed non omnes.] Euariat significationem verbi mundi, quemadmodum paulo ante significationem verbi lauandi variauit. Nam prius, cum dixit, *sed est mundus totus*, intelligebat fuisse mundatum, etiamsi iam mundus non esset; nunc autem cum dicit, *Et vos mundi estis*, intelligit mundos esse, ac sine mortali, grauique peccato. Particula, *Et*, aut pro *autem*, aut pro *& quidem*, posita est.

Et pro autem, aut & quidem.

11. *Sciebat enim quisnam esset, qui traderet eum.* Reddit causam Euangelista, cur dixerit Christus non esse mundos omnes, simulque Christi diuinitatem declarat, qui sine indice intimarum conscientiarum discrimina cognouerit.

Hebraismus.

13.14.15.16. *Vos vocatis me, Magister, & Domine.*] Oratio directa ex Hebræorum idiomate; qualis illa apud Ieremiam. c. 22. 18. *Non plangent eum, Væ frater, & Væ soror, & non concrepabunt ei, Væ domine, & Væ inclyte.* Quod noui quidam interpretes non intelligentes maluerũt reddere, Vos vocatis me magistrum, & Dominum speciosa, sed fallaci ratione, quod *Magister, & Domine* nõ dicatur nisi præsenti, & Christus dicere voluerit, quo modo absentem se absentes discipuli soliti fuissẽt appellare. Id quidẽ verũ est non solere nos vocandi casu nisi præsentes appellare; sed Christus tantum docet, qua reuerentia secum discipuli loqui solerent magistrum semper, & Dominum appellantes. Itaque melius noster vertit interpres. Epiphanius quidẽ hæres. 30. διδάσκαλον καὶ κύριον legit, sed ad sensum magis, quàm ad verba respiciens. Docet Christus discipulos, quid ex suo illo facto vtilitatis capere debeant. Idque mira facit prudẽtia, atque moderatione. Primum quidem non dicit, Ego sum Magister, & Dominus, etsi id poterat iure suo dicere: sed, *Vos vocatis me Magister, & Domine*, ne arrogãter de se loqui videretur, *laudet enim te alienus & non os tuum*, vt Chrysostomus, Cyrill. & Euthymius adnotarunt. Sed vt eum sibi titulum ad veritatem, non ad gratiam dari confirmaret; & quia res ipsa postulabat, vt vere magister, ac dominus non solo nomine crederetur, cum inde argumentũ sumpturus esset addidit, *Et bene dicitis, sum etenim*. Quibus verbis, & veritas, & necessitas docendi discipulos, & prætcrita modestia, quod non seipsum magistrum, & dominum appellauerit, sed appellãtibus re ipsa coactus fuerit assensus, omnem speciem affert arrogantiæ. *Homini præceptum est*, inquit Augustinus, *non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui. Periculosum enim est sibi placere, cui cauendum est superbire. Ille autem, qui super omnia est, quantumcunque se laudet, non se extollit excelsus, nec potest recte dici arrogans Deus. Nobis namque expedit eum nosse, non illi; nec eum quisque cognoscit, si non se indicet ipse qui nouit. Si ergo non se laudando quasi arrogantiam vitare voluerit, nobis sapientiam denegabit.* Notat Chrysostomus Christum se hoc loco Deum appellare. Nam cum alibi dixisset, *vos autem nolite vocari Rabbi, vnus est enim magister vester*, Deum nimirum indicans: hic se eum ipsum magistrum eorum esse docet, quẽ illic vnum esse dixerat Deum. Eodem argumento Hilarius lib. 9. de Trin. vsus est. Cætera, quæ in hũc locum dici poterãt, partim ipsa per se perspicua sunt, partim à nobis apud Matt. c. 10. 24. explicata. Hoc indicandum, argumentari Christum ex concessis, *Vos vocatis me Magister, & Domine, & discipulus non est super magistrum, neque seruus super dominum suum; si ergo ego laui pedes vestros, multo magis vos alterum alterius pedes lauare conuenit.* Suo exemplo humiles esse docet, sed speciem ponit pro genere: nã per lotionem pedum, quod omnium ministeriorum humillimum est, omnia exempla, omnia ministeria intelligit humilitatis. *Discite*, inquit, *à me, quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris.*

Def. Erasmus.

Prou. 27. 2.

Tract. 58.

Prou. 27. 2.

Christus se hic Deum appelat.

Matt. 23. 8.

Mat. 11. 29

17. *Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.*] Si scientes feceritis, aut si scieritis, si & intellexeritis, & feceritis, si & credideritis sectandam, & exercendam humilitatem esse, vt salui sitis, quemadmodum & verbis, & exemplis docui, & eam re ipsa exercueritis. Scire sumitur pro credere, vt sæpe alibi notauimus. Vnde colligitur solam fidem ad salutem satis non esse.

Scire pro credere.

18. *Non de omnibus vobis dico.*] Quid dicit se non de omnibus dicere? Beatos esse, sic enim eos appellauerat. Atqui non dixerat esse beatos, sed beatos fore, si ea, quæ docuerat, crederent, ac facerent: quod & in Iudam poterat conuenire, qui & ipse beatus fuisset, si ea credidisset, fecissetque. Ita est, sed sumpta occasione ex eo verbo, quod vsurpauerat, docet non omnibus titulũ illum conuenire, non omnes aut esse, aut futuros esse beatos, sed eos tãtum, quos ipse elegisset.

Ego scio, quos elegerim.] Incertum de qua loquatur electione, de ea ne, qua ad vitam æternam, an de ea, qua ad Apostolatum electi fuerant. Augu. quidem, Beda, & Rupertus de electione ad beatitudinem interpretãtur eo maiore specie probabilitatis, quod de beatitudine proximis ageretur verbis, *Si hæc scitis, beati eritis: si feceritis ea.* Magis tamẽ probo Euthymii sententiam, qui de electione ad Apostolicum officium videtur exponere. Obseruo enim Christum nusquam alibi consueuisse prædestinationem hominum ad gloriam sibi tribuere: eam semper scriptura Patri tribuit: non quod non omnes tres diuinæ personæ prædestinent; sed quod prędestinare pars quędam sit prouidentiæ, quæ Patri per attributionem accommodatur. Quo ergo modo dicit, *Ego scio, quos elegerim*, indicans haud dubie se cœteros quidem Apostolos elegisse: Iudam vero nõ elegisse, cũ alio loco de electione ad Apostolatũ loquens dicat, *Nonne ego vos duodecim elegi?* c. 6. 70. quod non videtur alia ratione explicari posse, quàm si dicamus, queadmodũ D. dicit August. hic de electione ad gloriam, illic de electione ad Apostolatum agi. Id quidem facilius & explicatur, & intelligitur: sed non semper quod facilius est, id est etiã verius: & potest etiam intelligi, quamuis vtroq. loco de electione ad Apostolatum agi dicamus. Omnes enim Apostolos, etiam Iudam ad Apostolatũ Christus elegerat, & vt perseuerarẽt, elegerat: sed quia sciebat alios perseueraturos, Iudam non perseueraturũ: indicat se illos elegisse, hunc non elegisse, non quod nõ elegerit, sed quod cũ elegit, iam sciret eũ non magis perseueraturũ, quasi nõ elegisset. Eodẽ enim modo dicere potuisset, Ego scio, qui Apostoli mei sint: quod si dixisset, nõ vtique significasset Iudam Apostolum non esse, sed dignum non esse Apostoli gradu. Eodem ergo modo dici, *Ego scio, quos* Apostolos *elegerim*, nõ indicãs aliquos à se electos non esse, sed aliquem eo gradu non esse dignũ, electionique suæ minime respondere. In eãdẽ redit sententiam quod modo alio alii dicunt, sensum esse, *Ego scio, quos elegerim*: id est quales sint, quos elegi. Quod ipsum duplicẽ potest habere sensum, aut, *ego scio*, quales *elegerim*, id est quales essent, cum eos elegi alios scilicet bonos, Iudam verò malũ: ideoque dico nõ omnes beatos esse: aut, *Ego scio*, quales nõ sint, quos

Prædestinationem ad gloriam patri tribuit Christus, & scriptura.

Vers. 18.

Digitized by Google

omnes, boni cum essent, elegi, alios nempe nunc esse bonos Iudam malum: ita vt electio afferatur tanquã cognitionis causa: quasi dicat, quomodo ignorare possum, quales sint, quos egomet elegi? quomodo nõ cognoscam domesticos meos? Hoc magis probo, quia vt alibi docuimus, probabile non est Iudam, cum à Christo electus est, non fuisse bonum.

Sed vt adimpleatur scriptura, Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum.] Imperfectam, & pendentem esse sententiam nemo non videt; itaque, omnes concedunt aliquid intelligendũ; quid intelligendum sit, quæritur. Quidam intelligunt verbum, Oportet. Sed oportet nimirũ scripturã impleri quod & quia infamis est auctor, & quia alienũ à verbis est, recipere non possum. Alii subintelligunt, propterea ego fero illũ *vt scriptura adimpleatur*. Alii, sed propterea elegi eum, cũ talem iam esse, aut talem futurũ scirem, vt impleretur scriptura. Ego ex eo, quod agebatur eliciẽdũ esse arbitror, quid accõmodatissime intelligi debeat. Dixerat Christus, *Nõ estis mũdi omnes; ego enim scio, quos elegerim*, indicans aliquem inter eos esse proditorẽ; id ergo ipsum intelligendum: sed propterea non omnes vos mundi estis, propterea vnus vestrũ est proditor, *vt adimpleatur scriptura*. Similis phrasis sup. c. 9. 3. & infra c. 14. 31. & 15. 25. & Mat. 4. 22. & 9. 12. & 14. 49. Quod attinet ad testimonium scripturæ, quod Christus hoc loco citat ex Psal. 46. sumptum est; vbi Dauid deplorãs calamitatẽ suã, queritur domesticos etiam ac familiares suos contra se rebellasse; eos intelligens, qui seductũ, & abalienatũ ab se Absalonem filiũ sectabãtur. Neque necesse est, vt Achitophel, vt plerique volunt, aut aliquis alius vnus intelligatur; nam etsi tãquã de vno loquitur, rebelles omnes intelligit. Hoc testimoniũ Christus non solũ ad se accommodauit, vt quidam putant, significãs idem sibi, quod Dauidi accidisse; sed etiam de se proprie dictum interpretatur, Dauidemque in sua persona, quid Iudas aduersus ipsũ facturus esset, expressisse. Hãc enim vim illa habent verba, *sed vt adimpleatur scriptura*; Vbi dictio, *vt*, quemadmodum c. 12. 38. notauimus, nõ causam, sed effectũ, & consecutionem significat. Quod & hoc loco Theoph. & Euth. obseruarunt. In citãdo vero testimonio neque per omnia Hebraicam lectionẽ, neque versionẽ Septuaginta Christus secutus est, sed secutus est verum sensum; Hebraice est הגדיל עלי עקב *magnificauit contra me calcaneum*, vt verbum è verbo reddã. Metaphora à luctatoribus sumpta est; inter quos, qui vi alterum deiicere non possunt, hac arte deiiciũt, premunt calcaneo aduersarii tibiã, itaque aut feriũt, aut stringunt posteriorem eius partẽ, vt cõcidat. Magnificandi autẽ verbum & leuare significat, vt Chrystus hoc loco vertit; & audaciam, superbiamque declarat. Quod Latini dicunt eo audaciæ, aut superbiæ progressus est, *Linguã nostrã magnificabimus*, inquiunt impii, Psal. 11. 5. id est audacter, & elate loquimur. Hanc proprietatem habet hoc loco; quemadmodum si Latine dixisset, qui edebat panem meum eo impudẽtiæ, & superbiæ peruenit, vt ausus fuerit fraudibus me suis de regno meo deturbare. Eandem vim habere potest leuandi verbũ, quo vsus est Christus. Quod dicit, *Qui edebat panem mecum*, summam coniunctionem, familiaritateq. significat. Nulli enim æque nobis familiares sunt, atq. ii, quibuscum cõmunem habemus mẽsam.

19. *A modo dico vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis, quia ego sum.*] Cyrillus, Theophyl. Euthy. Aug. Bed. Rupertus, vt sciatis me esse eũ, de quo Dauid illic locutus est: ita vt significet, non aliunde eos cognituros esse de se scripturã illam intelligi oportere, nisi ex euentu ipso, quod visuri sint in ipso illã impleri. At isto quidẽ modo quid opus erat, vt illis id prædiceret, si non ex eius prædictione, sed ex euentu rei scripturã erant intellecturi: satius erat, vt ipso tacente, re autẽ ipsa loquẽte cognoscerent. Deinde quid referebat scire eũ esse, de quo scriptura loqueretur, cũ ex scriptura illa aut Deum, aut Christum esse probari nõ posset, quod erat Apostolis in primis necessariũ. Alij interpretãtur, *vt credatis, quia ego sum*, qui sum, id est, vnus ille Deus, cuius proprium nomen est esse, vt Exod. 3. 14. Erat quidem Christus verus ille, & vnicus Deus, sed nõ credo hoc loco id voluisse significare. Sẽsus ergo est, *vt credatis quia ego sum*, qui esse dicor: me verũ esse Christũ, nõ simulatũ: verũ Deũ, qui res omnes antequam eueniant, perspectas habeo, quod propriũ diuinitatis est. Similẽ notauimus phrasim c. 8. 28. Non ergo ex eo, quod scripturã in eo impletam viderẽt, sed ex eo, quod rẽ ita euenire cernerent, quemadmodũ ipse prædixisset, cogrituri, credituriq. erãt eum esse Christum. Quid ergo? an non id iam cognouerãt, atque crediderant? sane quidem. Iam enim dixerant, *Quo ibimus? verba vitæ æternæ habes; & nos credidimus, & cognouimus quia tu es Christus Filius Dei.* Sed dicit eos tunc cum euentum viderint, credituros, quia tunc magis, ac magis credituri erant. Notauimus c. 2. 11. scripturam sæpe dicere fieri aliquid non solum cum fieri incipit, sed etiam cum magis fit: sicut eo in loco dicuntur conuersa in vinum aqua Christi discipuli in eum credidisse, non quòd tunc cœpissent credere, sed quod magis, quã ante credidissent. Quæ reliqua sunt vsque ad ver. 31. apud Matth. c. 10. 40. & 26. 21. explanauimus.

31. *Cum ergo exisset, dixit Iesus, Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.*] Ab hoc loco vsque ad cap. 18. refert Euangelista sermonem illum bene longũ, & diuinorum salutariumque præceptorũ plenum, quem Christus peracta cœna, egressoq. ad proditionem Iuda, antequam à cœnaculo ad hortũ Gethsemani egrederetur, ad vndecim, qui reliqui erãt, discipulos habuit. Quãdiu Iudas apud illum mansit omnem orationem in eo consumpsit, vt eum à concepto scelere reuocaret, variis modis indicans scire se quis se esset traditurus: posteaquã ille abiit, eo sermonem omnem conuertit, vt cæteros Apostolos consoletur, instruat, confirmetque salutaribus documentis. Hoc ipsum voluit Euangelista declarare cũ dixit, *Cum ergo exisset*, indicans Iudæ discessum occasionem Christo præbuisse sermonem commutandi, & de glorificatione sua agendi. *Nunc*, inquit, *clarificatus est filius hominis*. Quando *nunc*? quando Iudas iam ad vendendum me ad mortem egressus est, vt recte Origenes, & Augustinus animaduertũt: quemadmodum si fortis in bello dux accepto nũtio futuri eo die prælii gestiẽs lætitia dicat, hodierno ego die immortalem gloriam cõsecuturus sum: aut, quod maiorem emphasim haberet, nunc ego beatus sum, nunc immortale nomen cõsecutus, loquens per præteritũ de re futura, vt ostendat se tam certam habere victoriam, quam si eam iam teneret manibus, quam si triumphans in patriam reuerteretur. Eodem enim modo loquitur Christus, *Nunc clarificatus est filius hominis*, crucis suæ victoriam clarificationem suam vocans, quod ob eam datum illi sit *nomen super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum.* Sic Origenes, Chrysostomus, Cyrillus, Theodorus Heracleotes, & Theodorus Mopsuest. Leontius, Theophylactus, & Euthymius, id est Græci omnes auctores interpretãtur: inter Latinos etiam Rupertus. Quærunt autem Cyrillus & Leontius, quomodo nunc se clarificatum, id est, clarificandum esse dicat, cum tot ante miraculis satis, superque clarificatus esset. Respondẽt in hanc fere sententiam, eam claritatem, quam miraculis cõsecutus fuerat, si cum ea comparetur, quam postea

Margin notes: Psal. 40. 10 — Th. Beza. — Expositio auctoris. — Vers. 10. — Vt effectũ & consequentiam significat hoc loco. — Magnificandi verbum quid significet. — Sup. c. 6. 71 68 89. — Scripturæ idioma. — Phil. 2. 9. 10. — Quomodo se clarificatum dicat Christus.

Digitized by Google

victo per crucem hoste consecutus est, tenebras fuisse. Et vero ita est; nusquam tam aperte eius diuinitas, atque in cruce cognita est. Notauit Euthym. videri Christum ad c.12.28 29. alludere, vbi dixerat, *Pater clarifica nomen tuum*, Paterque responderat, *Et clarificaui, & iterum clarificabo*. Hoc enim esse, *Nunc clarificatus est filius hominis*, id est venit tempus, cum promissio illa Patris implebitur, vt clarificando filio hominis clarificet nomen suum. Pro eodem enim accipitur filium hominis, & Patrem in filio hominis clarificari, quia honor Filii Patris est; aut vt Theodorus Heracleotes interpretatur, *clarificatus est filius hominis*, quia per crucē Diabolum vicit, Pater vero, quia eum a mortuis suscitauit. Quod ergo Augustinus ait clarificatum nunc esse filium hominis, id est egresso, separatoque proditore Iuda per Christi, cæterorumque Apostolorum societatem, in qua nullus iam proditor, nullus iā reprobus esset, eam significari gloriā, eam beatorū claritatem, in qua nihil coinquinatum futurum sit; morale esse potest; literale quidem certe non est. Quæri potest, quare Christus nunc mortem suam clarificationem appellauerit, quæ non claritas, sed ignominia videtur fuisse, vt August. ait. Si externam speciem spectes, obscuritas erat; si latentem fructum, si consecutum effectum summa profecto claritas, quod per eam, vt diximus, Diabolum vicerit, mortem debellauerit, mortem aboleuerit. At hoc ipsum quærimus, quare isto ipso sensu clarificationem hîc potius, quā mortē, aut aliquo alio modo appellauerit. Putat Rupertus occasionem ita loquendi ex nocte Christum sumpsisse, quæ tunc erat; quasi diceret, Nox quidem est, tamen nox ista magnam mihi claritatem afferet. Alienum videtur. Veram rationem Chrysostomus indicauit. Volebat instāte morte discipulos consolari, confirmareque, ne ignominia passionis eius deterrerentur, & in fide vacillarent. Ideo quam illi ignominiam obiectionēque iudicassent, si prius moniti nō fuissent; eā ipse, cum vere posset, honorifico, & splendido nomine clarificationem vocat. Obseruant Cyrillus, & Leontius aduersus Nestorianos, cum dicit, *clarificatus est filius hominis; & Deus clarificatus est in eo*, eundem & filium Dei, & filium hominis esse significari.

Apoc.21.27

Mortem suam cur clarificationem vocet Christus.

32. *Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso; & continuo clarificabit eum.*] Probat fore, vt Pater Filium clarificet, quia cum Pater ipse per Filii mortem clarificandus esset, quemadmodum & per mortem Petri suo quodam modo clarificandus dicitur c.21.19. & credendum esset Patrem propriam gloriam suam non neglecturum, sed quam diligentissime, & quam primum curaturum, vt suas quisque res gnauiter curat, clarificaturum profecto Filiū, idque quam primum. Dictio igitur illa *si* non conditionalis, sed causalis est. *Si* pro quia, vt vulgo dici solet. Paulo aliter August. *Si Deus*, inquit, *clarificatus est in eo, quia non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem eius, qui misit illum: & Deus clarificauit eum in semetipso, vt natura humana, in qua est filius hominis, quæ à verbo æterno suscepta est, etiam immortalitate donetur*. Ruperti autem interpretationem alienam iudico. *Sed dicat aliquis*, inquit, *Vnde ergo hoc scire quis potest, quod morte sua Deum clarificauerit iste filius hominis? Ad hoc obuians, hoc, inquit, experimentum habebitis? si Deus clarificatus est in eo, id est in morte eius, & Deus clarificabit eum in semetipso: scilicet resuscitando eum à mortuis, & constituendo eum ad dexteram suam in cælestibus.*

Si pro quia id est causalis, non conditionalis hoc loco T act 63. Su c.4.14 Lib 11.in Ioan.

Ephes.1.20

33. *Filioli adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire; & vobis dico modò.*] Non sequor hîc Augustini, & Bedæ sententiam, qui existimant ideo hoc Christū adiecisse, ne quia dixerat Deum clarificaturum cito esse filiū suum, arbitrarentur statim sibi ita eripiendum esse, vt eum præterea visuri non essent: non ita esse adhuc aliquanto tempore cum ipsis futurum esse. Nō enim id mihi Christus agere videtur, vt doceat se nō statim illis eripiendum, sed potius, vt doceat paulo post eripiendum esse. Confirmat enim, quod ante dixerat, tempus aduenisse clarificationis suæ: & hoc sensu dixerat c.7.33. *Adhuc modicum tempus vobiscum sum*. & c.12.35. *Adhuc modicum lumen in vobis est*, & infra c.16. 16. 17. 19. *Modicum, & iam non videbitis me*. Atque ita omnes prorsus alii veteres auctores intelligunt, quos paulo post sumus nominaturi. Nō caret causa, quòd discipulos suos filios hoc loco præter cōsuetudinē appellet, sed causam non omnes eādem esse putāt. Cyrillus, quòd omnes homines quantumuis perfecti comparatione Dei pueri sint, quos solent viri matura iā ætate filiolos appellare. Chrysost. & Theophyl. ne quia idem, quod Iudæis dixerat, illis dicebat, putarent se eodem apud illum gradu atque Iudæos esse. Filios enim appellando à Iudæis discreuisse. Euthymius filios vocasse indicat, vt ostenderet eorum se & magistrum, & creatorem esse. Ratio ex eo, quod agitur sumenda mihi videtur. Volebat Christus discipulos, quos paulo post relicturus erat consolari, vt illi ipsi auctores Chrysostomus, August. Theophyl. & Euthymius, tradunt: vtitur igitur non solum sententiis, sed etiam verbis ad consolationem accommodatis. Idcirco filiolos vocat. Etiam Græce nomine vsus est Euāgelista diminutiuo *τεκνία*, cuius etiam rei Rupertus rationem reddit, sed non satis, vt opinor, solidam: falso enim nititur fundamento Apostolos nondum baptizatos fuisse ante passionem Christi: itaque nondum filii, id est fortes, atq. robusti, sed adhuc *filioli*, i. imbecilles & infirmi erant. Si qua eius rei causa fuit, illa meo iudicio fuit eadem, propter quam filios appellasse diximus, vt paterno, blandoque verbo tristes consolaretur: blandius autē est puerum filiolum, quàm filium appellare. Quæritur à nōnullis, quodnā tempus illud intelligat, quod modicum appellat. Augustinus, & Beda, idque Leontius probabile ducit, tempus, quod vsque ad ascensionem eius in cœlum reliquum erat, intelligunt. Id enim ipsum intellexisse, cum Iudæis dixit c. 7.33. *Adhuc modicum vobiscum sum*. Probabile hoc quidē est: sed illud probabilius, quod omnes Græci auctores sentiunt, Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. Chrysost. Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, & ex Latinis Rupertus tempus passionis designasse. De passione enim agebat, & vsque ad eam cum discipulis futurus erat. Nam etsi post resurrectionem, vt ait Lucas Act.1.3. per quadraginta dies cū illis fuisse dicitur, tamen quia nō humano, & mortali, vt ita dicam, more, sed pene spirituali, atque diuino cum illis erat, nunc illis se se demōstrans, nunc se subducens, non dicitur comparatione prioris temporis, cū illis fuisse, sicut ipse loquitur Christus Lucæ 24. 44. *Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum*. Hinc colligitur quomodo, quod sequitur, intelligendū sit. *Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire*. Augustinus enim, & quicunque dicūt Christū tempus ascensionis in cœlum suæ designasse, putant sensum esse non posse discipulos in cœlum euntē sequi: quod interpretantur non potuisse tunc mortales adhuc homines, post mortem tamen secuturos. Itaq; alio sensu hoc Apostolis, quā Iudæis à Christo dictū esse. Iudæis significatum, fore, vt nunquam, in regnū cœlorum, quo Christus ibat, ingrederētur: Apostolis, fore, vt quādiu in mortali manerent corpore, ingredi non possent, ingressuros tamen postea. Propterea addidisse, *Et vobis dico modò*, quasi sensus sit, Iudæis non dixi modo eos venire nōn posse, sed absolute venire non posse, id est nunquam posse: *vobis* autem *dico modò*,

Cur his discipulos suos filios præter consuetudinem appellet.

Digitized by Google

indicans modo quidem non posse, fore tamen vt postea possitis. Ita non solum Augustinus, & Beda, sed etiam Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius. Cæterum si non auctorum personas, sed ipsa Christi verba respiciamus, probabilius est non de vita beata, sed de morte sua loqui, *quo ego vado*, id est ad mortem, *vos non potestis venire*. Quid ergo? nonne & illi mori poterant? Poterant quidem, si conditionem spectes; homines quippe natura mortales erant; non poterant, si spectes & animum, & voluntatem; quia nondum tanta erant fide, tamque constanti, vt pro Christo mori possent. Sic Petrus, sic Christus intellexit vers. 37. & 38. *Quare non possum te sequi modo, animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus, animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.* Illud autem, quod sequitur, *Dico vobis modo*, non ita accipio, quasi explicatio superioris sententiæ sit, vt si dicat, quod vobis dixi non posse vos me sequi, intelligo non posse modo, sicut Petro statim dicit; *Quo ego vado, non potes me modo sequi.*

Vers. 36.

Sed duobus modis intelligi posse puto, aut, *Et vobis dico modo*, vt postea, cum res euenerit, intelligatis, me, quod futurum erat, cognouisse, sicut versu 19. dixit, *Amodo dico vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis*; aut, vt complementum sit comparationis, sicut dixi ante Iudæis, & vobis modò dico. Notant Cyrillus, & Euthymius Iudæis dixisse, *Quæretis me, & non inuenietis*; discipulis non dixisse, non inuenietis, quia post resurrectionem Apostoli inuenturi eum erant, Iudæi non erant. Haud scio an nimium subtile sit. Nam vt c. 7. 34. docuimus, phrasis illa, quærere, & non inuenire, nihil aliud significat, quàm rem, quæ quæritur, non haberi, aut periisse; non extare, ideoque reperiri non posse: Christus vero de seipsò ea phrasi loquens, nihil aliud dicere voluit, quàm se moriturum esse, & ex hoc mũdo ad Patrem discessurum.

Quærere, & non inuenire quid significet.

Docent Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius his verbis, *quo ego vado, vos non potestis venire*, discipulorum desiderium excitare; solemus enim niti in vetitum, vt ille dixit.

Ouid. 3. Amor. eleg. 4.

34. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.*] Paterno se gerit more, consolabatur discessurus Apostolos suos, ideoque, vt diximus, filios appellauerat; dat illis nunc paterna monita, qualia solent, aut peregre abituri, aut morituri patres filiis dare, vt pacem inter se habeant, vt mutuo se diligant. Vulgaris quæstio, cur hîc dilectionis mandatum, cum in lege etiam veteri vel ipso Christo iudice primum esset, Lucæ 10. 27. *nouum* appellet. Auctores omnes, quos legerim, Græci, Chrysostomus, Cyrillus, Theodorus Heracleotes, Theodorus Mopsuest. Leontius, Theophylactus, & Euthymius, inter Latinos etiam Rupertus, *nouum* vocari dicunt, quod in veteri lege iuberemur proximum nostrum sicut nos ipsos diligere; nunc autem plusquam nos ipsos diligere, iubeamur; cum iubeamur ita nos mutuo diligere sicut Christus dilexit nos, & Christus nos plus quàm seipsum dilexerit, quia *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinaniuit semetipsum formam serui accipiens.* Denique *iustus pro iniustis*, pro immeritis, pro inimicis *factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.*

Phil. 2. 6. 7 8.

1. Pet 3. 18.

Augustinus, & Beda ex effectu vocari *nouum* putant, quod nos renouet, & exuto vetere homine nouo induat, *vt simus*, quemadmodum ait D. Paulus, *noua creatura.*

Galat. 6. 15

Sunt qui putant *nouum* appellari, quemadmodum lex Euangelica noua dicitur, nouumque testamentũ, quia quamuis ante esset, tamen per Christum quasi nouo addito spiritu promulgatum est. Sunt qui propterea quod desuetudine antiquatũ videretur, Christus vero singulari illud commendatione reuocauerit, *nouum* appellari velint, haud prorsus ineptè.

A

Sunt qui nouitatem in eo ponant, quod lex vetus non nisi externam præciperet dilectionem, aut non nisi ad politicam pacem eam dirigeret; Christus vero & dilectionem præceperit internam, & ad vitam æternam ordinauerit. Hoc verum non est; nam lex etiam vetus, vt apud Matth. c. 5. docuimus, actus internos præcipiebat, non concupiscere, non odio habere. Sunt qui ideo *nouum* esse dicant, quod quamuis in veteri esset lege, tamen obrutum quodammodo ceremoniis non apparebat; in Euangelio vero sublatis iis apparere, & elucere cœperit.

B

Sunt qui mandatum quidem vnum & idem esse putent, sed propter nouam formam *nouum* appellari, quod pro regula dilectionis nõ iam nos ipsi, sed Christus ipse ponatur, *sicut dilexi vos*, qui certior, ac melior omnino sit. Nescio an meam ego sententiam lectori probaturus sim; certe facilis est, si minus vera. Duobus modis interpretor. Altero, vt hoc mandatum cum eodem, aut simili dilectionis mandato, quod antea erat, conferatur; altero, vt non cum illo, sed cum cæteris mandatis comparetur, quæ discipulis Christus multa tradiderit.

Expositio auctoris cur nouum dicatur hoc mandatum.

C

Si cum simili dilectionis mandato, quod ante erat, conferatur, nouum dicitur, non quod nouum sit, neque quod nouo proponatur modo: sed quod cum illud sæpe discipulis commendasset, iterum commendet, quemadmodum si nouum esset: quemadmodum si nunquam illud audiuissent. Itaque nouitas non tam ad mandatum ipsum, quàm ad studium, quo illud Christus cõmendat, & quo discipuli excipere debebant, referenda est. Sic ergo dictum est, *Mandatum nouum do vobis*, quemadmodum vulgo diceremus, mandatum de nouo do vobis, *vt diligatis inuicem*: & fac vnam nouam communionem, aut confessionem, id est, quemadmodum si nunquam ante confessus esses, si nunquam ante Eucharistiam accepisses.

D

Si vero ad cætera mandata, quæ discipulis Christus tradiderat, conferatur, nouum Hebraica dicitur phrasi non quia nouum, sed quia præstantissimum. Solent enim Iudæi quod in quoque genere præstantissimum est, nouum appellare, vt Matthæi 26. 29. docuimus. *Cantate*, inquit, *Domino canticum nouum.* Quia solent quæ noua sunt, aut esse, aut videri meliora, quam vetera.

Noua dicuntur, quæ præstantissima phrasi Hebraica.

Psal. 95. 1. & 97. 1.

Itaque verus meo iudicio sensus est, Multa, dum vobiscum versatus sum, mandata, multa documenta dedi, dabo nunc vnum, quod instar est omnium, *vt diligatis inuicem*: aut quod magis mihi videtur consilio Christi cõuenire, nouum mandatum vocat, id est, discipulorum suorum proprium, cum cætera cum omnibus communicasset, sicut ver. 35. declarat, *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.*

E

Alio sensu Ioannes 1. epistola ca. 2. 7. & 2. epistola ver. 4. 5. idem mandatum & vetus, & nouum appellat. Id si Dominus vitã dabit, illic explicabimus. Verba autem bifariam iungi possunt, aut, *vt diligatis inuicem sicut dilexi vos*: atque si hoc modo legamus, particula, *vt*, quæ continuo sequitur, non comparationem, sed finem declarabit, sensusque erit, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, *sicut dilexi vos*, id est, propterea dilexi, vt vos etiam inuicem diligeretis.

F

Hoc modo D. Augustinus, & Beda, & vt videtur, Rupertus intelligit: aut, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem*: deinde nouum sequatur membrum, *sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.* Quæ traiectio sic erit resoluenda, *Mandatum*, inquam, *do vobis, vt diligatis inuicem, sicut ego dilexi vos*, vt sit repetitio simul, & explicatio superioris sententiæ.

35. *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.*] Explicat, quamobrem

Digitized by Google

dilectionis mandatum illis tantopere commendauerit, & vt diximus, quare mandatum nouum appellauerit, quia nimirum certum erat futurũ symbolum quo ipsius discipuli à cæteris hominibus dignoscerẽtur. *Alia munera mea*, inquit Augustinus, *habent vobiscum etiam non mei; non solum naturam, vitam, sensus, rationẽ, & eam salutem, quæ hominibus, pecoribusque communis est; verum etiam linguas, sacramenta, prophetias, scientiam, fidem, distributionem rerum suarum pauperibus, & traditionem corporis sui, vt ardeant; sed quoniam caritatem non habent, vt cymbala concrepant, nihil sunt, nihil illis prodest. Non ergo in illis quamuis bonis muneribus meis, quæ habere possunt etiam non discipuli mei; sed in hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* Rogãt Chrysostomus, Theophylactuss, & Euthym. cur non potius miracula signa esse dixerit, quib⁹ discipuli ipsius essent dignoscendi, quia inquiunt, *multi dicent in illa die, Domine nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus? & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* & respondebit illis Christus, *quia nunquam noui vos*. Itaque magis certum esse signum discipulorum Christi dilectionem mutuam, quam miraculorum effectionem. Solus Euthymius veram mihi causam videtur attigisse, quamobrẽ hac potissimum nota discipulos suos distinguendos esse dixerit, quia nimirum proprium discipuli est magistrum imitari, & eatenus videtur profecisse, quatenus magistrum imitatur. Nihil autem Christo magis proprium fuit, quàm homines diligere, quum ipsorũ amore de cœlo descenderit, homo factus mortem obierit. Itaq. nulla re eius discipuli similiores illi esse poterant, propiusq. eius mores imitari, quam si sese vicissim diligerẽt. Caueat lector ne existimet eos, qui fidem habent, caritatẽ autem non habent, Christi nõ esse discipulos. Nam & illi non solum nomine, sed re etiam ipsa discipuli sunt, cum ab eo discãt, atque illi tãquam vero præceptori credant; cæterum imitatione morum eius discipuli non sunt, quia quos Christus diligit, ipsi non diligũt. Et quia hoc etiam modo vult Christus omnes homines discipulos suos esse, & qui hoc faciunt non solum veri; sed etiam perfecti discipuli eius sunt, indicat alios, qui fidem habẽt, dilectionem autem non habent, suos non esse discipulos; sic plane, vt si quis pater neget eos suos esse filios, qui sibi motibus dissimiles sint, non quod vere non sint filii,

Tract. 65.

1. Cor. 13. 1. 2. 3.

Cur caritas non miracula signũ sit, & nota discipuli Christi.

Matt. 7. 22. 23.

A sed quod non quales esse oportebat. *Frustra appellamur Christiani*, scribit Leo serm. 6. de Natiuit. *si imitatores non sumus Christi, qui ideo se viam dixit esse, vt conuersatio magistri forma esset discipuli, & illam humilitatem eligeret seruus, quam sectatus est Dominus.* Infr. 14. 6.

26. *Dicit ei Simon Petrus, Domine quo vadis.*] Cur Petrus, & cur solus hoc interrogauerit facilis coniectura, quam & Chrysost. & Cyrillus, & Leontius, & Augustinus, & Beda, & Theophylactus, & Euthymius, & Rupertus indicarunt, non discendi tantum animo sed sequendi, quocunque tandem Christus se iturum esse respondisset. Eadem ratione aut solus, aut certe primus interrogat, quia ardentiori in Christum erat studio, aut quia, vt Cyrill. existimat, illi reliqui Apostoli B tanquam maiori loquendi pro omnibus curam detulerunt. Ergo Christus non ad verba, sed ad animum, sensumque respondens, vt Augustinus, Chrysostomus, Beda, Theophyl. & Euthymius obseruant, ait, *Quo ego vado, non potes me sequi modo; sequeris autem postea.* Ita respondet, vt cupientem sequi Petrum non deterreat, sed doceat, & obiecta spe postea sequendi consoletur. Quo dicat non posse sequi supra vers. 33. disputauimus, diximus de morte Christum loqui, ad quam ipse forti, erectoque animo gradiebatur. Cur ergo Petrus in mortem sequi non poterat? Id duplicem intelligentiam habere potest. Aut non posse modo sequi, quia eius fides satis robusta non erat, secuturum tamen postea suo tempore, cum fides eius corroborata fuisset, quemadmodum Cyrillus, Theodorus C Mopsuest. August. Beda, & Rupertus exponunt. *Quid festinas Petre?* inquit Augustinus, *nondum te suo spiritu solidauit petra: noli extolli præsumendo, non potes modo; noli deiici desperando, sequeris postea.* Aut non poterat sequi; quia eius tempus nondum aduenerat, quia non expediebat, quia prius Euangelium prædicare, multaque pati oportebat, vt Theodorus Heracleotes interpretatur. Prior sensus melior; quia, vt ait Augustinus, & ex versu 38. manifestum est, voluit Christus eius audaciam, & iactationem tacite reprehendere; plus de se polliceri, quàm aut præstiturus sit, aut quibus tunc erat viribus præstare posset. Cætera, quæ in hoc capite supersunt, apud Matthæum c. 26. 35. exposuimus.

Tract. 56.

CAPVT XIV.

1 NON turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. 2. In domo Patris mei man-
siones multæ sunt, si quo minus dixissem vobis: Quia vado parare vobis locum. 3. Et si abiero,
& præparauero vobis locum: iterum venio, & accipiã vos ad meipsum, vt vbi sum ego, & vos
sitis. 4. Et quo ego vado scitis, & viã scitis. 5. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis, &
quo modo possumus viam scire? 6. Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita, nemo venit ad Patrem, nisi
per me. 7. Si cognouissetis me, & Patrẽ meũ vtique cognouissetis: & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.
8. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. 9. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobis-
cum sum & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostẽde nobis Pa-
trem? 10. Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso nõ loquor.
Pater autem in me manens, ipse facit opera. 11. Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est? 12. Alioquin
propter opera ipsa credite. Amẽ, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maio-
ra horum faciet: quia ego ad Patrem vado. 13. Et quodcũque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam: vt
glorificetur Pater in Filio. 14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. 15. Si diligitis me, mãdata mea
seruate: 16. Et ego rogabo Patrem, & alium paraclitum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum. 17. Spi-
ritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autẽ cognoscetis eũ:
quia apud vos manebit, & in vobis erit. 18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos. 19. Adhuc modi-
cum: & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me: quia ego viuo, & vos viuetis. 20. In illo die vos
cognoscetis quia ego sũ in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. 21. Qui habet mãdata mea, & seruat ea:
ille est, qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligã eum, & manifestabo ei mei-
psum. 22. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsũ, &

Inf. 16. c. 23. Mar. 7. a. 8. & 21. b. 22. Mar. 11. c. 24.

Digitized by Google

non mundo? 23. Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonẽ meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 24. qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermonem, quem audistis, non est meus: sed eius, qui misit me, Patris. 25. Hæc locutus sum vobis apud vos manens. 26. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. 27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. 28. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem: quia Pater maior Act. 2. d. 12. *me est. 29. & nunc dixi vobis prius quam fiat vt cum factum fuerit, credatis. 30. Iam non multa loquar vobiscum, venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam. 31. Sed vt cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.*

IN CAPVT XIV.

1 NON *turbetur cor vestrum, creditis in Deum, & in me credite.*] In multis Latinis, in nonnullis etiã Græcis codicibus inchoatur caput ad hunc modũ, *Et ait discipulis suis, Non turbetur,* & reliqua: quemadmodum omnes Latini interpretes paulo vetustiores legunt, Augustinus, Beda, Rupert. Auctor glossæ, quã vocant ordinariam, D. Thomas, & Lyranus. Videntur tamen addita ab aliquo fuisse annotationis loco, vt hoc caput cum superiore necteret. Verum siue legantur, siue non, eadẽ manet connexio. Continuat enim Christus sermonem illum suum, quem ad discipulos egresso Iuda post cœnã habere cœperat c. præcedẽti, vers. 31. quẽ Petrus interrogatione sua interruperat. Postquã ergo illi Christus respondit, redit ad sermonem suum, & vt ante faciebat, omnes discipulos alloquitur. Itaque redundant illa verba, *Et ait discipulis suis,* quia indicant initium hoc esse nouæ orationis, cum continuatio priorisit. Ait ergo, *Non turbetur cor vestrũ,* quod Græci fere omnes auctores ideo adiecisse putant, quia cum suam Petro negationẽ prædixisset, vidit eos turbari animo metuẽtes, ne & ipsi, quod minime volebant, negaturi eum essent; quando qui omniũ erat dux, fortissimusq. habebatur, dicebatur negaturus. Ita Chrysost. Theodor. Heracleot. & Theodorus Mopsuest. Leontius, Theophylact. & Euthy. Itaq. Chrysostom. & Theophyl. ex hoc ipso Christi diuinitatem probant, quod discipulorum tacitas cognouerit cogitationes. Augustinus vero, & Beda putant propterea dixisse, quia de morte mentionem fecerat dicens, *quo ego vado, vos non potestis venire*: exhortari ergo eos ne mortem timeant. At quid opus erat exhortari, quos dixerat mori non posse: hoc est, quo ipse iret, eos non posse venire? Rupertus in alium sensum interpretatur, *non turbetur cor vestrum*, id est ne vacillet fides vestra, quod me morientem videatis, *Creditis in Deum, & in me credite.* Sed manifestum est nõ exhortationem, sed cõsolationem esse tristium discipulorũ. Credo ergo non consolari eos Christũ, aut propter negationem Petri, aut propter suam, vel ipsorũ mortem, sed potius quod dixisset illis, *Quo ego vado, vos non potestis venire*, indicans se eos solos relicturum. Ne igitur putarent nunquam se illum visuros postea, aut excludendos ab eius regno esse, si quidem abeuntem eum, & regnum capessentem non sequeretur, iubet eos æquo esse animo, patienterque moram istam ferre, etiamsi modo non sequantur, secuturos postea, vt dixerat Petro: nec defuturum illis, quandocunque venirent, in regno suo locum: in domo enim patris sui multas esse mansiones, suam cuique seruari, quæ ab alio nemine occupari possit. Hæc vt opinor connexio sententiæ est, ad ipsam nunc sententiam veniamus. *Creditis*, inquit, *in Deum, & in me credite.* Ambiguitas Græci verbi πιστεύετε quod vtroque in loco est, quodque aut indicatiuum *creditis*, aut imperatiuum *credite* esse potest, facit vt quemadmodum multi interpretes monuerunt, in quatuor sensus trahi possit. Nã

Expositio auctoris.

Varia lectio huius loci ex vocabuli Græci ambiguitate.

B aut vtroque loco indicandi; aut vtroque imperandi; aut priori indicandi, posteriori imperandi; aut priori imperandi, posteriori indicãdi verbum esse potest. Si vtroque loco indicandi sit, sensus erit, *non turbetur cor vestrum*, quia quandoquidem in Deum, id est, in Patrem, & in me creditis, hæc fides bono vos animo esse iubet fore, vt me aliquando sequamini. *Iustus enim meus ex fide viuit, & fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Sed qui ita interpretetur, auctorem bonum non inuenio. Si vtroque loco imperandi sit, erit hic sensus, remedium, vt quieto animo sitis, est, vt in Patrem meum, & in me credatis; fides enim alet vos, & spe futuræ vitæ sustentabit. Atq. hoc C modo plerique omnes Græci, Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. Nonnus, Theophylactus & Euthymius exponunt, nonnulli etiam Latini, vt Hilar. lib. 9. de Trinit. Nec mihi hic sensus displiceret, si phrasis pateretur. Cæterũ illa verbi repetitio, *Et in me credite*, aliquid mihi aliud videtur significare. Si enim id dicere voluisset; non dixisset *Credite in Deum, & in me credite*; sed, Credite in Deum, & in me. Si priori loco imperandi, posteriori indicandi sit, sententia erit minus congruens, quandoquidem in me creditis, credite in Patrem. Sed hæc sententia neq. loco, vt dixi, hæret, neque vllum, quod sciam, auctorem habet. Relinquitur ergo quarta lectio, ex qua sententia elicienda est, *Creditis in Deum, & in me credite*, vt priore loco indicatiuum, posteriore imperatiuum legatur verbum, quẽadmodum August. Beda, Rupert. legunt, & Vigilius D libr. 4. aduersus Eutychem, nisi quod Vigilius legit, *Creditis in Dominum*, pro, *creditis in Deum.* At quæ sententia? Augustinus argumentari putat Christum debere discipulos in se credere, quandoquidem in Patrem crederent. *Consequens*, inquit, *est, vt si in Deum creditis, in me credere debeatis. Quod non esset consequens, si Christus non esset Deus. Creditis in Deum, & in me credite, cui natura est, non rapina esse æqualem Deo.* Vnde videtur apparere D. Augustinum primum membrum cum interrogatione legisse, *Creditis in Deum, & in me credite.* Credo ego Hebraismum esse, quo in priori membro particula similitudinis intelligenda est. Si vultis non turbari, sed æquo esse animo *expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, credite in me*, sicut in Patrem E creditis, nam quæcũque vobis ego promisi, ex Patris promisi voluntate. Hanc vim habet illa particula, &, quæ apud Hebræos comparationem implere solet. Similem Hebraismum supra notauimus c. 5. 17. *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor*, id est, sicut *Pater meus vsque modo operatur*, ita etiam, *& ego operor*; Simile exemplum est infra, vers. 19.

Hebr. 10. 38 & 11. 1.

Tract. 67.

Phil. 2. 6.

Hebraism. & pro sicut

Ad Tit. 2. 13.

2. *In domo patris mei mansiones multæ sunt, si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Quorsum dicat in domo patris sui multas esse mãsiones, superiori versu explicauimus. Videbat tristes esse discipulos, quod se abiturũ diceret, & quo ipse iret, eos venire nõ posse, sicut dicit c. 16. 6. *quia hæc locutus sum vobis, tristitia*

Digitized by Google

impleuit cor vestrum; tristes inquam esse, existimantes excludi se à Christi regno, quando quidem euntē eū non sequerentur. Consolatur ergo eos, non propterea exclusos esse; si modo non sequātur; secuturos suo postea tempore, nec ipsis locum defuturū, in domo enim patris sui, hoc est in regno suo mansiones multas esse suam cuiquè seruari, neque timēdū esse, ne ab alio occupetur. Augustinus sensu nonnihil diuerso, turbatos fuisse discipulos, quod audissent Petrum omniū fortissimum negaturum, timuisse sibi, quasi nullus sibi infirmioribus in cœlo locus futurus esset, consolari eos Christum, diuersa in cœlo esse loca, nō eiusdē omnia esse dignitatis, sed pro cuiusque merito alia superiora, alia inferiora, ne infirmis quidem, modo in se crederent, & amarent, locū defuturum. Cœlestem illam habitationem μονὴν mansionem vocat, maiore meo iudicio proprietate, quàm si οἶκον domū appellasset, indicat n. perpetuam fore habitationem, nullaque morte, nulla perturbatione interrumpēdā. Hoc est μένειν, manere. Illud quoque notādū non solum multas, sed etiam diuersas, & impares in cœlo esse mansiones significari. Nam certè Apostolorū, & Christi mansiones æquales non sunt, vt colligit Greg. lib. 4. mor. c. 42. & lib. 35. c. 24. & lib. 4. dialog. c. 36. & homil. 16. in Ezech. Cyrill. Leontius, Tertull. in Scorpiaco, Theodoretus lib. 3. in Cant. & 1. ad Cor. cap. 15. quod sequitur difficile est admodum. *Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Sciendū inprimis est dictionem illam, *quia*, quam noster vertit interpres, Græcè non esse, sed in hunc modum omnes Græcos codices, & auctores legere, εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, sin minus, (aut, sin autem) *dixissem vobis, vado parare vobis locum.* Si Latinam sequamur lectionem, vt sequi Latinos necesse est, impeditior erit locus: sensus enim videtur esse, si non essent *in domo Patris mei mansiones multæ*, dixissem vtique vobis ire me eo, vt vobis locum præpararem, ne forte occuparetur, ac propterea hoc vobis non dixi, quia *mansiones multæ sunt*, quemadmodum August. Beda, Rupertus, & Latini fere omnes; Græci vero multi Cyrill. Leontius, Theodor. Mopsuest. Theophylact. Euthymius, & vt videtur Chrys. Nonnus certe poeta expressa etiam particula ὅτι, quam noster reddit interpres, idemque Theodoret. facit sect. 16. in Ezech. interpretantur. Quæstionem autē illam, quæ ex his & proximis oritur verbis, vbi dicit se ire, vt illis locū paret, quem cum parauerit, redituturum esse, vt eos secum adducat, quod non videtur cum præcedentibus conuenire, vbi significauerat se non ire ad parandum illis locum; quia mansiones multæ erant, ita soluunt Augustinus & Beda, mansiones quidem multas paratas iam fuisse, id est, prædestinatis, ideo significasse, non ire se, vt eas paret, sed non esse paratas, id est non posse quenquam in illas ingredi, nisi ipse primus aditū præeundo patefecerit. Eodem fere redit, quod Rupertus, & Lyranus dicunt, præparatas fuisse mansiones, sed mansores; vt eorum vtar verbo, non fuisse paratos; Christum ergo præiisse, vt non tam mansiones mansoribus, quàm mansores mansionibus præpararet: præparasse autem, cum in eos misit Spiritum S. quo eos dignos fecit earum māsionum habitatores. Vtraq; expositio dura est, sed si Latina sequamur verba alterutra necessaria, cum nulla tertia melior appareat. Si Græcam sequamur lectionem, duobus etiam modis iungi verba possunt, aut ita vt vna, eademque periodus sit, εἰ δὲ μὴ εἶπον ἂν ὑμῖν, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, aut ita, vt post hæc verba, εἰ δὲ μὴ εἶπον ἂν ὑμῖν punctum sit, signumque perfectæ sententiæ; deinde noua inchoata periodo sequatur, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. Priorem lectionem sequuntur omnes, quos ego quidem legerim, auctores Græci, Theodorus Mopsuest. Cyrillus, Chrysostomus, Nonnus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, eodemque prorsus modo explicant, quomodo Latinam lectionem ab Augustino & aliis Latinis interpretibus explicari diximus, nisi quod illa verba, quæ versu 3. ponuntur: *Et si abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio, & accipiā vos ad meipsum*; ad idem referunt verbum: Sin minus dixissem vobis me abire, vt pararem vobis locum, & dixissem etiam fore, vt etiāsi nunc abirem, iterum venirem, vt vos acciperem, ac mecū in paratum locum ducerem. Ac mihi quidem magis hæc, quam illa Augustini placet interpretatio. Secundam lectionem recentiores quidam interpretes obseruarunt, habetque fateor, faciliorem sensum; sed quia omnes veteres auctores alia video ire via, ab illis non temerè discesserim. Tamē si cui secunda magis placebit lectio, facile locum interpretabitur, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt, sin minus, dixissem vobis*, & posito hîc puncto *Vado parare vobis locum; & si abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad meipsum*, & reliqua. Colligitur autem ex hoc loco neminem ante Christum in cœlum ingressum esse, vt confirmat D. Paul. Heb. 11 39. 40. Contrariusque error Græcorū auctorum fuit, vt ex Euthymio hoc loco constat, & nunc nouorum hæreticorum est.

Impares in cœlo mansiones.

Lectio auctoris proba[ta].

Ante Christum nemo in cælum ingressus est.

4. *Et quo ego, scitis, vado & viam scitis.*] Aliud hoc consolationis genus est. Videbat anxios esse discipulos quod nondū satis sibi intelligere viderētur, quonam se abire diceret. Consolatur ergo declarās, quod paulo ante dixerat, abire se, vt locū illis præparet, aut certe ire in domū patris sui, in qua mansiones multæ essēt, ne de suo abitu soliciti sint, satis eos scire, & quo eat, nimirū ad Patrem, vt sæpe illis significauerat cum alias, tum proximis etiam verbis. Sed quia hoc ipsum non satis aperte dicebat, Thomas interrogat.

5. *Domine, nescimus quo vadas, & quomodo possumus viam scire?* Putat Chrysostomus Thomā reuerenter hoc interrogare. Ideo nō quærere, vt plane doceat, quo eat, & qua ipsi via sequi eū possint, sed simpliciter dicere neque quo eat, neque viam scire, vt confessus omnium ignorantiam Christum commoueat, vt loquatur clarius Theophylactus, alio animo, quàm Petrum interrogare ait: Petrum interrogasse, vt eum sequeretur: Thomam timore, ne forte in locum aliquem eat ipsi ac discipulis periculosum. Putabat enim, vt ait Euthym. in locum aliquem terrenum discessurum. Dixerat Christus eos, vt ait Aug. vtrumque scire, & quo eat, & qua via iri possit, vtrumque se, & cæteros discipulos ignorare Thomas dicit. Sed videtur ita loqui quasi Christus dixisset eos nescire, quo eat, sed viam tamen scire, sic enim quasi ex concessis argumētatur. Si nescimus quo eas, vt tu concedis, *quomodo possumus*, vt dicis, *viam scire?* Alioqui ratio loquēdi postulare videbatur, vt simpliciter diceret, neque scimus, quo eas, neque viam, qua nos te sequi debeamus. Sed videtur mihi in verbis Thomæ tacita quædam inesse querimonia, & veluti amica Christi reprehēsio, quod nunquam satis aperte dicere voluerit, quonā iret, & tamen dicat nunc eos non solùm, quo eat, sed etiam viam scire. Perinde ergo est, ac si dicat, cum nondum nobis dicere volueris, quo eas, quod inprimis dicendum erat, *quomodo possumus viam scire?* Sed ne videatur Christū accusare, modestius dicit, *Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire.*

Tract. 69.

6. *Dicit ei Iesus, Ego sum via, veritas, & vita, nemo venit ad Patrē, nisi per me.* Si Christus minus fuisset in respōdendo liberalis, minus nobis in huius loci interpretatione laborādum esset. Si enim non plus respōdisset, quā interrogatus fuerat, facile intelligeremus eū

Digitized by Google

respondere se ad Patrem ire, eundemq; se viam esse qua quisquis ad Patrem ire vellet, ire oporteret. Nũc autem cum non solum viam se, sed etiam veritatem, & vitam esse dicat, quid sibi hæc velint, quærendi nobis solicitudinem iniicit. Prius respondet ad id, quod Thomas posteriore posuerat loco, quænam via esset: deinde ad id, quod priori loco, quonam eat, vtrũque eos scire probat, quãuis, vt Aug. ait, se scire nescirẽt: nam ad Patrem se ire, eos autem Patrem scire: & se ipsum viam ad Patrem esse, se etiam illis notum esse.

Quotmodis Christus via sit ad Patrem. Primum videndum qua ratione viã se ad Patrẽ esse dicat. Quatuor modis diuersi auctores viam esse interpretantur. Primo propter doctrinam, quia nobis viam ostendit, i. legem dedit, quã si obseruauerimus, ad Patrem perueniemus, & sine qua peruenire non possumus. Ita Cyril. Secundo propter fidem in ipsũ, *Sup. 3. 1. 6* quæ via est ad vitam æternam, si cætera accedant necessaria, vt ipse ait: *Vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Tertio propter eius imitationem, quod nemo possit, nisi eũ imitando, ad Patrem ire, vt Basilius lib. de Spiritu Sancto c. 8 Leo ser. 2. de resurrect. Bern. in lib. duodecim grad. humil. Quarto propter meritũ, quo nobis ipse impeditam ante & interseptã patefecit viam. Hæc omnia vera sunt, quãuis hoc quidem loco propriè de fide loqui videatur.

Christus sibi & nobis seu sua, & aliorum via est ad Patrẽ sed diuerso modo. At quorum se viam esse dicit? & suam opinor, & aliorum, modo tamen alio: ipse sibi via est, non quia credendo ad Patrem vadit, sed quia ipse per se, suo merito, sua auctoritate vadit, ipse sibi viam pandens, nemine monstrante, nemine aperiente nemine præeũte. *Tract. 69.* Nobis vero via est, quia eum præeuntem intuẽtes, i. in eum credentes, & eius insistentes vestigiis ad Patrem tendimus. *Ibat*, inquit August. *ad seipsum per seipsum, & nos quo imus nisi ad ipsum? & qua imus, nisi per ipsũ?* Hæc facilia sunt. Omnis quæstio, ac difficultas in eo est, quo modo se veritatem & vitam vocet. Ac de re quidem ipsa non dubitamus: scimus n. quo sensu se veritatẽ appellare soleat, quod vmbras, figurasq veteris legis tanquam verum solidumque veniens corpus excluserit, supra c. 1. 14. 17. & 8. 32. Quo sensu vitam, quia vitam æternam solus tribuit. ca. 1. 4. & 5. 26. & 6. 35. 48. Sed illud quærimus, qua ratione, & quo sensu hoc loco cum via veritatẽ, & vitã adiunxerit. Multa interpretes dicunt, quæ vera quidẽ sunt, sed non videntur quæstionem soluere. Quale est, quod Chrys. Theodorus Heracleot. Leontius, Theophylactus, & Euthym. & Bernard. in lib. de duodecim gradib. humilitatis docent viam vocari, quia per eum ad Patrẽ imus; veritatem, quia omnia quæ nobis pollicetur, præstare potest, requevera præstabit: *quotquot enim promissiones in illo sunt, Amen*, vt ait D. Paulus; vitam, quia *1. Cor. 1. 20* nobis vitam æternam præbet. Et quod ait Cyrillus, viam esse, quia per ipsum imus; veritatem, quia vera fidei rectitudo, ac determinatio est; vitam, quia non nisi per ipsum consequi vitam possumus. Et quod *cap. vlt.* Ambrosius in lib. de bono mortis, *sequimur te Domine Iesu, sed vt sequamur accersi, quia sine te nullus ascendat. Tu enim via, & veritas, vita, possibilitas, fides, præmium. Suscipe nos quasi via, confirma quasi veritas, viuifica quasi vita.* Et quod Leo ser. 2. de resur. *via sancta conuersationis, veritas doctrina diuinæ, vita beatitudinis sempiternæ.* At non video quid hæc ad viam, de qua sola agebatur. Recentiores quidam viam initium, veritatem medium, vitam, finem interpretantur Non intelligo qua ratione, præterquam quod auctores minime boni sunt. Quid enim veritati cum medio? Magis probarem, quod alius quidam doctus profecto, & Catholicus dixit, viã vocari, qua homines à paradiso exulantes eo redirent: veritatem, id est, non figuram, qualis tota vetus lex erat, quæ propterea non potuit homines in paradisum reducere, *nihil enim ad perfectum adduxit lex*: vitã *Heb. 7. 19.* id est, lignum vitæ, quod in medio erat paradiso, aut quod per illud, quod in paradiso erat, significabatur. Magis, inquam, hoc probarem, si aliqua veteris legis mentio præcessisset: nunc vero cum non præcesserit, vnde ista allusio tam remota, tam obscura, tam repẽtina? Duas ego probabiles interpretationes inuenio.

Interpretatio probabilior. Alteram, vt Hebraismus sit, qualem alibi notauimus, & nomen veritatis, & vitæ tanquam viæ epitheta adiecta sint, quemadmodum si dixisset, Ego sum via vera, & ad vitam ducens, aut Ego via veritatis, & vitæ, hoc est, qua ad veritatem, & vitam itur, aut qua itur ad veram vitam. Alteram, vt veritas pro luce sumatur quæ viam ostendit, quasi dicat: Ego sum via, & ego sum fax, quæ præit viam ipsam ostendens, & vita, ad quã via ducit, sicut dixit c. 1. 4. 4. 5. hic idem Euangelista: *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet.* Quam expositionem videtur Bernard. in lib. de duodecim gradib. humil indicasse. *Quid*, inquit, *est lumen vitæ, nisi veritas, quæ illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum ostendit, vbi sit vera vita? ideo cum dixisset: Ego sum via, & veritas: subdidit, & vita.* Colligit ex hoc loco Theophylact. Filium æqualem esse Patri, quia cum cap. 6. 44. dixisset: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum:* hîc contra *Sup. c. 6. 4.* dixit neminem posse ad Patrem ire nisi per se. Multo etiam magis id colligitur ex eo ipso, quod se veritatẽ, & vitam, & quidem Græcis additis articulis appellauerit, quod in solum potest Deum conuenire.

7. *Si cognouissetis me, & patrem meum vtique cognouissetis.*] Duplex hîc statim lectori occurrit quæstio, altera quomodo dicat nunc, *si cognouissetis me, & patrem meum vtique cognouissetis*, indicans eos nec se, nec patrem suũ nosse, cum superiore versu dixerit, *Et quo vado scitis, & viã scitis*, significans eos & se, & Patrẽ cognoscere: altera, quo modo cũ hic indicet discipulos nec se, nec Patrem cognoscere, statim dicat & cognouisse, & vidisse eum. Quidam facile vtramque quæstionem soluũt; Græce esse εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα ἐγνώκειτε ἄν, quod vertendum est, *si cognouistis me, & Patrem vtique cognouistis*. Quibus verbis nõ negat, sed potius docet, ac probat discipulos & se, & Patrem cognoscere, ac propterea quo vadat, scire. Atque ita hæc verba neq; præcedentibus, neque sequentibus repugnare, sed recte inter se omnia consentire. Non assentior, & quia grauem auctorem, qui ad hũc modum interpretetur nullum inuenio præter Victorinum l. 1. contra Arium, & Tertullianum in lib. contra Praxeam, falluntur enim qui Augustinum, & Nonnum ita putant intellexisse: & quia dictio Græca ἂν subiunctiuum modum esse indicat. Itaque aliter verti nõ potest, quam noster vertit interpres: *Si cognouissetis me, & patrem meũ vtique cognouissetis*, quemadmodum non Augustinus modo, & Latini omnes, Phœbadius in libro aduersus Arian. Rupertus, & alij: sed Græci quoque omnes Chrysostomus, vterque Theodorus, Heracleotes, & Mopsuest. Cyrill. Leontius, Theophylactus, & Euthymius interpretantur, quasi Christus non confirmet, quod ipse dixerat, *Et quo vado, scitis, & viam scitis*, sed vt respondeat ad id, quod Thomas obiecerat, *Nescimus, quo vadis, & quomodo possumus viam scire? Ego* inquit, *sum via, veritas, & vita: si cognosceretis me, & patrem vtique meum cognosceretis*: quasi dicat non ita est, vt vos dicitis, propterea vos nescire viã, quia nescitis, quo vado, tanquam via ex termino cognoscenda sit: atqui non ita est, ex via potius terminum, id est ex me Patrem cognoscere debuistis. Itaque quod neque viam neque viæ terminũ cognoscatis, vestra est culpa: nam diu ante oculos vtrũque habuistis: si enim me, quo cum tamdiu versati estis, quemque vos probe

Digitized by Google

Vers.10. cognitum habere existimatis, bene cognosceretis, & Patrem vtique meũ cognosceretis, *quia ego in Patre, & Pater in me est*. Prius ergo significauerat & se, & Patrẽ illos noscere, cum dixit: *Et quo vado scitis, & viam scitis*, quia se illi & Patrem ruditer cognoscebant, eodemque modo dicit statim: *Et amodo cognoscitis eum, & vidistis eum*. Cum autem hîc indicat eos nec se, nec Patrem nosse, intelligit non nosse, quemadmodum oportebat, & accommodatè ad rem, qua de agebatur, ita vt scirent Patrem metam, Filium viã esse. Atque ita auctores illi omnes Græci, Latinique, quos modò nominaui, intellexerunt, ego pluribus tantũ, & clarioribus verbis eorum sententiam explicaui. Aliter etiam respondet Augu. inter discipulos alios fuisse, qui cognoscerent, de quibus illud; alios, qui non cognoscerent, vt Philippus, de quibus hoc intelligendum sit.

Et amodo cognoscitis eum, & vidistis eum.] Vitiose in nonnullis codicibus cognouistis, in aliis cognoscetis legitur. Sic enim legendum, vt posuimus, Καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Quod si ab ea lectio ne discedendum est, per præteritum potius, quam per futurum legendum, quia & alterum verbum, *vidistis*, præteritum est, & quia sententia non euariatur: per futurũ autem nullo modo legendum, quia sententiã euariat. Et si non solum apud Augustinum, apud Victorinum lib. 4. aduersus Arium, apud Rupertum, & alios Latinos, sed etiã apud Chrysostomum *cognoscetis* legitur, & per futurum etiam exponunt, fore vt cognoscant, cum Spiritum S. ad eos miserit. Quis igitur sensus, *amodo cognoscitis eum, & vidistis eum*? Cum eum cognoscatis, atque oculis videatis; & quidem nunc, dum me cognoscitis, atque videtis, (qui enim me videt, illum videt) tamen non cognoscitis. Notat eorũ cæcitatem, quod videntes non videant. Efficax aduersus Arianos hic locus est: docet enim Christus eũ, qui se bene nouerit, & Patrem nosse, quod non vtique sequeretur, si non eadem Patris, & Filij natura esset. Itaque Victorinus lib. 4. & Phœbadius vehementer hunc locum vrgent.

Tract.70.

Locus aduersus Arianos.

8. *Dicit ei Philippus, Domine ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.*] Putauit Philippus, vt Cyrillus & Leontius, & Theophylactus scribunt, corporeis oculis Patrem videri posse immemor illius sententiæ, *Non videbit me homo, & viuet*. Arripit Christi verbum, eoque illũ vrget, vt sibi Patrem ostendat. Dixerat Christus eos patrem vidisse, non audet dicere Philippus non ita esse, ne contradicere præceptori videatur, sed petit ab eo modestius, vt quod verbis dixerat eos Patrem videre re ipsa comprobet, eũque sibi demõstret. Quasi diceret, fac, vt, quod dicis, verum sit, & sufficit nobis. Hoc autem ipsum, quod dicit, *sufficit nobis*, triplicem habet sensum. Chrysostom. existimat sensum esse *sufficit nobis*, id est nihil te iam præterea interrogabimus, non erimus in posterum tibi molesti: timuisse n. ne Christo molesti essent tam sæpe eum eadẽ etiam de re interrogãtes, Euthymius vero, & Rupertus, *sufficit nobis* ad cognoscendũ & quo eas, & quæ sit via. Nam viam, id est te iam satis nouimus, hoc vnum nobis deest, vt quemadmodum te videmus, atque cognoscimus, ita & Patrem videamus. Hæc interpretatio mihi nõ displicet, quia ad locũ, & ad id, quod agebatur, accommodata est. Cyrillus vero, & alij, *sufficit nobis*. i. beati omnino erimus, nihil nobis ad perfectam beatitudinem deesse arbitrabimur. Hæc est enim vita æterna, vt Patrem cognoscamus, & te, quem misit, IESVM Christum. Satiabimur, cum apparuerit gloria eius.

Exo.33.20.

Ioa.17.3. Psal.16.15.

9. *Dicit ei Iesus, tanto tempore vobiscum sum; & non cognouistis me Philippe? qui videt me, videt & Patrem.*] Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, August. Beda, Theophylactus, & Euthymius vocatiuũ *Philippe*, cum præcedentibus, non cum sequentibus iungũt, quemadmodum Tertullianus etiam legit in li. contra Praxeã. Irenæus tamen lib. 3. c. 13. cum sequentibus iungit, nisi librarij vitium est. Non dixerat Philippus: Ostende nobis te, sed, *ostende nobis Patrẽ*, indicans & alios discipulos Christum quidem satis vidisse, Patrem autẽ nõ vidisse; Christus vero non respondet, *tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis* Patrem, quemadmodum vt responderet, ratio postulare videbatur: sed respõdet, *tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?* indicans non solùm Patrem eos, sed ne se quidem, quẽ videbant, quẽque maxime cognoscere putabant, adhuc cognouisse. Ita non esse illis laborandum, vt patrem, sed vt se, quem ante oculos habent, cognoscãt: loco patris sese illis iamdiu ostendere; qui enim se videt, & patrem videre. Magno hoc artificio dictum est. Illud etiam Theodor. Heracleot. Chryso. Theophylactus obseruant, non dixisse, *tanto tempore vobiscum sum*, & non vidistis me, cum tamen de videndo, nõ de cognoscendo ageretur, vt discipulos in solam corpoream cogitationem, visionẽque defixos ad spiritualem visionem traduceret, quæ non corporis, sed animi oculis fit, quæque cognitio magis propriè, quã visio nominatur. Indicat ergo non debere eos corporea visione esse contentos, qua Pater videri non possit, animo videre oportere, quo nondum se viderint, tam longo tempore corpore videntes. Etenim si se vidissent & Patrem vidissent; quia qui se videt, & Patrẽ videt. Secundo loco non iam dicit, qui cognoscit me cognoscit & Patrem, quia iam significauerat aliã esse præter illam corpoream animi visionem; quam cognitionem appellauerat: & voluit accommodatè ad Philippi quæstionem loqui, qui videre, non cognoscere cupiebat Patrem. Planè hîc Christus ostendit duas esse naturas, aliã humanam, atque corpoream, quæ oculis; aliam diuinam, quæ solo animo aut apertè in cœlo, aut obscurè in terris ex signis, atque miraculis videatur. Eodẽ enim loco docet se & à discipulis videri, & non videri: videri humanam, non videri diuinam. i. non cognosci naturam. Cum enim dicit: *Qui videt me, videt & Patrem*, vt rectè D. Aug. obseruauit, haud dubiè significat se ab illis non videri, cum tamẽ vt homo eorum oculis videretur. Non est opus admonere Græce non esse, *Et non cognouistis me*, sed, *non cognouisti me*. Duplex ergo hinc aduersus Arianos colligitur argumentum. Alterum, quod Christus dicat, se videri, & non videri, duplicem in se humanam, atque diuinam naturam indicans, quod idẽ cõtra Eutychianos valere potest. Alterũ quod dicat, *qui videt me, videt & Patrem*, quod verum profecto non esset, si vna Patris, & Filij communis nõ esset natura. Itaque hoc argumento non solum hoc loco Chry. Cyril. Theodorus Heracleot. Leontius, August. Beda, Theophy. & Euthym. sed multo maxime illi, qui in arena ipsa cum Arianis decertarunt, magno effectu vsi sunt. Athanasius orat. 1. & 2. contra Arianos, & serm. 3. & 4. contra eosdem, Victorin. lib. 4. Ambros. lib. 5. de fide cap. 5. Basil lib. de Spiritu Sancto. c. 8. & hom. 28. contra Sabellianos, & Arianos, sed & contra Sabellianos hoc vsi sunt loco, Tertullia. libro aduersus Praxeam, antequam Sabellius existeret, Basilius hom. 28. contra Sabellianos, August. Chrysost. & Theophylactus hoc loco. Non enim dixisse, Ego sum pater, sed; *qui videt me, videt Patrem*. Et rursum: *Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* Quæ verba vehementer Tertul. vrget.

Duæ in Christo naturæ.

Tract.70.

Aduersus Arianos duplex argumentum.

10. *Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est?*] Declarat, quod ante dixerat, *Nõ cognouistis me*, quod enim tunc dixit, *non cognouisti*, nunc dicit, *non credis*, quia diuina natura credendo cognoscitur. *Cur in similibus*, Tract. 7?

Digitized by Google

inquit Augustinus, *distantiam cupis cernere? Cur inseparabiles separatim desideras nosse?* Si tãtum dixisset, *Pater in me est*, potuissent fortassis Ariani calumniari Patrem in Filio, sicut Regem in Legato suo esse. Nunc autem cum non solum Patrem in se, sed se etiam in Patre esse dicat, quid quæso significare potest, nisi vnam vtriusque æqualẽque esse naturã? Quod nescio, an quisquam animaduerterit. Atque hoc vno verbo longissima Arianorum disputatio refutatur, quam multis hîc verbis Cyril. refert: refellit hoc testimonio Valentinianos suos Irenæus lib. 5. c. 18.

Verba, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera.] Probat, quod dixerat se in Patre, & Patrem in se esse; quia & verba, & opera vtriusque communia, & eadem sunt. Videtur autem dicere debuisse: *Pater autem in me manens ipse* loquitur verba, quia dixerat; *Verba quæ ego loquor vobis, à meipso loquor.* Augustinus, & Beda, quod & Chrysost. probat, pro eodem verba, & opera accipi putãt, quia & verba opera quædam sunt, & qui loquitur aliquid agit, ideoque pro verbis secundo in loco opera posuisse. Melius idem Chrysost. Cyrillus. Theodo. Mopsuest. Leontius, Theophylactus, Euthy. & Rupertus, verba & opera res distinctas significare. Duobus enim modis Christi diuinitatem cognosci potuisse, ex verbis, atque doctrina, & ex operibus, id est miraculis, quæ patrabat; vtraque sibi communia fuisse cũ Patre, nam Patrem esse, qui per se tanquam per verbum loqueretur, & per se tanquam per virtutem, & brachium suum operabatur, & miracula faciebat, vt Leontius, & Cyrillus interpretantur. Quo ergo modo dicit à seipso non loqui? August. & Beda putant Christum non modo tanquam hominem, sed etiam tanquam Deum loqui, dicereque à seipso non loqui, quia etiam, vt Deus est, non à seipso, sed à patre est, patrem illi naturam dando, & verba & opera dedisse. Melius Cyrillus, Leontius, & Theodorus Mopsu. loqui tanquam hominem, quasi dicat, etsi me hominem videtis esse, tamen verba, quæ loquor, & opera, quæ facio, non humana, sed diuina sunt; itaque ex illis cognoscere deberetis me plus esse quàm hominem, & patrem in me perspicere. Non piget me Augustini hoc loco cõtra Arianos, & Sabellianos verba subscribere, nec pigere lectorem debet legere. *In his*, inquit, *duabus sententijs, vna, qua dictum est, A meipso non loquor, altera, qua dictum est, Pater autem in me manens ipse facit opera, singulas tenentes diuersi nobis aduersantur hæretici, qui nõ ex vna parte, sed in contraria conantes à via veritatis exorbitant. Ariani quippe dicunt: Ecce inæqualis est Patri Filius, à se ipso non loquitur. Sabelliani contra, id est Patripassiani: Ecce qui Pater est, ipse & Filius. Quid enim est, Pater in me manens ipse facit opera, nisi in me maneo ego qui facio? Contraria dicitis: sed non eo modo sicut est falsum contrarium vero, sed sicut sunt inter se duo falsa contraria. Errando in diuersa itis in medio est via, quam relinquitis. Inter vos ipsos longiore internallo separati estis, quàm ab ipsa via, cuius desertores estis. Vos hinc, vos autem illinc huc venite: alteri ad alteros transire nolite; sed hinc atque illinc ad nos veniendo inuicem vos inuenite. Sabelliani agnoscite, quem præterimittitis? Ariani æquate, quem subditis, & in via vera nobiscum ambulabitis: est enim quod inuicem ex vobis alteri ex alteris admoneri vtique debeatis. Audi Sabelliane, vsque adeo non ipse Pater, sed alter est Filius, vt eum Arianus inæqualem asserat Patri. Audi Ariane, vsq. adeo Filius æqualis est Patri, vt Sabellianus eundem esse dicat & Patrem. Tu adde, quem tollis: tu adimple quem minuis, & nobiscum ambo consistitis, quia nec tu tollis, nec tu minuis eum, qui & alter est à Patre, vt conuincas Sabellianum, & æqualis est Patri, vt conuincas Arianum, vtrisque enim clamat: Ego & Pater vnum sumus.*

Christus hic tanquã homo loquitur.

Contra Sabellianos, & Arianos præclarum testimonium Augustini. Tract. 71.

Sup. c. 10. 30.

11. *Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? alioqui propter opera ipsa credite.*] Mentionem de verbis, & operibus fecerat. Habent autem multo maiorem ad persuadendum vim opera, quàm verba. Dicit ergo, si tam increduli estis, vt propter verba credere nolitis, tamen *propter opera ipsa credite*, quæ negare nõ potestis esse diuina. Græci codices, quos vidi, omnes non legunt, οὐ πιστεύετε, *non creditis*, sed πιστεύετέ μοι, *credite mihi*, atque ita auctores quoque Græci fere omnes interpretantur, Chrysost. Cyrillus, Theophyl. & Euthymius. Latini contra legunt, *non creditis?* cum interrogatione. Noster interpres haud dubiè ita legit, & vt videtur, etiam inter Græcos auctores Leontius, & Theodor. Heracleotes. Certe Nonnus poeta ita vertit. Sensus quidem eodem redit, sed nostra lectio sententiam habet magis emphaticam. Nec obstat illud verbũ, quod mox sequitur, εἰ δὲ μὴ, *alioqui*, perinde enim valet, ac si diceret: Si non creditis verbis, saltem operibus credite. Eodem etiam modo dixit cap. 10. 38. *Si mihi non vultis credere, operibus credite.*

12. *Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.*] Quærendum hic videtur, quorsum Christus hoc addiderit: videtur enim vim omnem superioris argumenti eneruare. Dixerat ex operibus suis cognosci posse se esse Deũ, hoc est se in patre, & patrẽ in se esse: nunc verò dicit, quisquis in se crediderit, eadem facturum opera, nõnulla etiam maiora, quàm quæ ipse faceret; atqui illi, qui in ipsum credunt, Deus certè non sunt, nec ipsi in Patre, nec Pater in ipsis est: si ergo ex eorum operibus, quæ aut eadem, aut etiam maiora erunt, nõ sequitur ipsos in patre, & patrem in ipsis esse: quomodo sequitur ex operibus Christi? Responsio ex illo verbo, *qui credit in me*, colligenda est; eo enim verbo significat eos non propria ipsorum, sed sua ipsius potestate, auctoritateque miracula facturos. Quare non ipsorum, sed suam asserit potestatem, quæ tãta tãque diuina esset, vt non ipse per se modo, sed alij etiã quicũque in se crederent, id est, qui crederent se in patre, & patrẽ in se esse, eadẽ possent eius auctoritate facere. Ita fit, vt non sequatur eos in patre & patrem in eis: sequatur autem Christum in patre, & patrem in Christo esse. Indicarunt hoc Cyrill. Leontius, Theophylact. Euthymius & Rupertus, propterea enim dixisse, *qui credit in me, maiora horum faciet*, vt ostenderet sua eos auctoritate, nõ propria ipsorum facturos esse: aut, vt Theodor. Mopsuest. ait, hac ipsa ratione ostendisse Deum, quod dicat se multo maiora miracula per eos post mortem facturum esse, quam per se ipse viuens fecerit. Quærunt multi, quæ illa sint maiora, quàm ipse fecerat miracula, quæ discipulos suos facturos dicit. Omnes ferè respondent maius illud fuisse, quod sola petri vmbra ægrotos sanaret, quod ægroti in plateas proijcerentur, & quotquot eius vmbra tãgeret, sanarentur, Act. 5. 15. sic August. Theodorus Heracleens. Beda, & Rupertus. Theodorus vero Heracleotes tribus rebus Apostolorum miracula miraculis Christi docet excelluisse. Primùm, quod ipsa per se maiora fuerint, vt illud, quod de vmbra petri modò recitabamus. Deinde quod Christus nullum nisi beneficij loco miraculum fecerit, quale est, mortuos suscitare, ægrotos curare; Apostolos plura miraculorum quàm Christus fecerint genera, nõ ea solũ, quæ ad hominũ beneficentiam, sed etiã, quæ ad pœnam pertinerent, sicut petrus Ananiam, & Saphirã solo interemit verbo, Act. 5. 5. 9. 10. sicut paulus Elymam illum magum excæcauit, Act. 13. 11. & Corinthium illum iuuenẽ Satanæ vexandum tradidit, 1. Cor. 5. 5. putat n. Theodor. quæ aliorum plurium auctorum sententia est, iuuenem illum non tantum animo, sed etiam corpore à Satana vexatum fuisse. postremo, quod Christus non

Quæ maiora miracula sint, quæ facturi erant discipuli.

Digitized by Google

nisi in Iudæa, Apostoli per totum terrarũ orbem miracula fecerint; itaque fama etiã & celebritate Christi miracula superarunt. Addit Rupertus, Christum non nisi vna locutum lingua, Apostolos omnibus; quod ipsum si non ad magnitudinem, ad celebritatem quidem certè miraculorum pertinet. Obseruarunt Augustinus, Beda, Theophylactus, & Euthym. nõ dixisse Christum: Maiora faciet, quam ego facturus sum, quia & illa maiora, quæ illi facturi erant, nõ per se ipsi, sed ipse per eos facturus erat. Itaque perinde hoc est, ac si diceret eos ex miraculis, quę ipse per se eo vsque fecisset, satis superque esse cognoscere se in Patre, & Patrem in se esse, sed multo magis ex iis, quæ ipsimet eius auctoritate facturi essent, id esse cognituros; multo enim maiora facturos esse, & suis quodammodo manibus experturos ita se rem habere. Quod non modo probandi, quod dixerat, sed discipulos etiam consolandi causa dixisse Chrysostom. existimat; quasi diceret: Ego hactenus miracula feci, vos post hac facietis.

13. *Quia ego ad Patrem vado: & quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.*] Merito multi quærunt interpretes, qualisnam ista sit ratio, propterea eius discipulos maiora miracula facturos, quia ipse ad Patrem vadit. Quatuor huius rei apud vetustiores interpretes explicationes inuenio. Chrysostomus, Theophylactus & Euthymius existimant hunc esse sensum. Si ego ad Patrem nõ irem, si ex hoc mundo non discederem, non esset opus, vt vos miracula faceretis, ego n. ipse per me facerem; nunc autẽ cum ex hoc mundo discedam, & ad Patrem vadam, necesse est vt curam istam, auctoritatẽque miracula faciendi vobis relinquam, qui in me creditis. Aliter idem etiam Chryso. propterea qui in me crediderit ista, & alia maiora miracula perficiet, quia etsi ego ad mortem eo, in morte tamen non manebo, nõ extinguar, sed ad Patrem ibo; itaque potestatem iis, qui in me crediderint, dare potero miracula faciendi. Eandem expositionem Theodorus Mops. indicauit. Rupertus, propterea, inquit, maiora miracula facietis, quia per meum ad Patrem abitum, i. per mortem, ac resurrectionem meam peccata vobis remittentur, & vos potestatem accipietis aliorum peccata remittendi. Hæc sententia ideo mihi non placet, quia de faciendis miraculis, non de peccatis remittendis agebatur. Duæ vero primæ, quia etsi rationem aliquam probabilem reddunt, cur qui in Christum crederent, miracula facturi essent, tamen cur maiora, quàm ipse fecisset, facturi essent, rationem non reddunt, quo in primis erat necessarium. Cyrill. Leontius, & Theodor. Heracleot. rem mihi videntur melius explicasse. *Lib. 9. c. 41.* Hactenus, inquit, Christus, quia vobiscum versabar habitu serui, nolui multa quæ poterã miracula edere vt me intra humilitatis, quã præ me ferebã, terminos continerem; nunc quia ad Patrem vado, vt ad illius dexteram assideam, nũc quia nõ iam humilitatis, sed gloriæ ac maiestatis meæ demonstrandæ tempus est, maiora per eos, qui in me credent, quàm per me feci, miracula faciam. Mihi ex verbis sequentibus alia etiã ac fortasse probabilior explicandi ratio colligi videtur posse. *Et quodcunque petieritis*, inquit, *in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio*, quasi dicat, quia ad Patrem vado, quasi regnum illi, gloriãq; partę per me victoriæ traditurus, maiora per me vos miracula perficiam, quo magis per me Pater glorificetur; aut quia ad patrẽ vado, parta victoria, quidquid petieritis in nomine meo, faciam vobis; solent n. Reges, tũ largissimè beneficia conferre, cum ~~non~~ sunt læti victoria. Ergo hactenus ego nõ quæ poterã, sed quæ videbã omnino esse necessaria, miracula feci, posthac nõ ad necessitatem modo, sed ad vestram voluntatẽ, petitionemque miracula faciã, & quia plura vos ac maiora quã ego feci, miracula petetis, plura quoq; facietis atq; maiora. Aperite os vestrũ, *& implebo illud.* In nomine Christi petere est, vt Theo. & Euth. aiũt, petere eius inuocato nomine, sicut Petrus Act. 3. 6. claudum illũ sanauit dicens, *in nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula*: aut petere per merita Christi, vt Ecclesiæ vsus interpretatur. Etsi Aug. alicubi subtilius, nescio an verius rem disserit, eum petere aliquid in nomine Iesu, qui petit in nomine Saluatoris: nomen n. Iesu saluatorem significare: id autẽ peti nomine saluatoris, quod ad salutem pertineat; propterea multa nos nomine etiã Christi petentes nõ obtinere, quia nõ conducunt ad salutem nostram. Duo in illo verbo, *Faciam vobis*, ab auctoribus obseruata sunt, alterum à Chrysost. Theophylacto, & Euthymio, non dixisse *Quodcunque petieritis in nomine meo*, Pater faciet, aut, egò Patrem rogabo, vt faciat, sed *hoc faciam* vobis, vt ostenderet, quasi Arianorum calumniam timens, se id non aliena, sed sua ac propria tanquam Deum auctoritate facturum esse. Alterum ab August. *Qui dixerat* inquit, *faciet: post ait faciam, tanquam diceret: Non vobis hoc impossibile videatur, non n. poterit esse maior me, qui credit in me, sed ego facturus sum; & tunc maiora quàm nunc: maiora per eum, qui credit in me, quam præter eum per me: ego tamen ipse præter eum, ego ipse per eum: sed quando præter eum, non faciet ipse, quando autem per eum, quamuis non per semetipsũ faciet & ipse. Porro autem maiora facere per eum, quàm præter eum, non est defectio, sed dignatio.* Qua autem ratione fiat, vt multa multi petentes non accipiant, & nos alibi, & hîc Augustinus explicat, quod, vt ait Iacobus, male petamus, Iacob. 4. 3.

Psal. 80. 11.
In nomine Christi petere quid sit.
Tract. 73. & 102.
Tract. 72.
In cap. 7. Matt. v. 7. 8. 9.

14. *Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam.*] Asseuerãdi causa, vt Euth. ait, idem repetit. Voluit enim fixum in illis manere expedire ipsis, vt ad Patrem abiret.

15. *Si diligitis me, mandata mea seruate.*] Dubium cur hoc Christus adiecerit. Chrysost. Cyrill. Theophyl. & Euth. putant conditionem explicari: qua promiserit facturum se, quidquid in suo nomine petierint, nẽpe si se diligerent, ac mandata sua seruarent, ne errarent existimantes, quidquid quacumq. ratione peterent, esse consecuturos. At si hoc dicere voluisset, non dixisset, *Si diligitis me mandata mea seruate*, sed, si dilexeritis me, & mandata mea seruaueritis. Aug. Leontius, & Theodor. Mopsuest. videntur existimare Christũ docere voluisse, quid illi facere deberent, vt Spiritum sanctum illis mitteret; itaque non ad præcedentia, sed ad sequentia referunt. Eadem ratione hoc refutatur, nec n. dixisset, *Si diligitis me, mandata mea seruate*, sed si dilexeritis me, & mãdata mea seruaueritis. Neq. dixit postea, & ego rogabo Patrem, sed sine coniunctione, *Ego rogabo Patrem.* Alij putant fortasse probabilius sensum esse, si me diligitis, ne vestrum erga me amorẽ in eo ostendatis, quod ægrè feratis discessum meum, sed in eo potius, vt mandata mea diligenter obseruetis: quem sensum etiam Chrysostomus videtur insinuare. Ego aliud consolationis genus esse arbitror, bono estote animo, nihil vobis deerit, si me diligitis, id est, quandoquidem me diligitis, seruate mãdata mea: diligentibus n. me, & mandata mea seruantibus nihil deerit, nihil nocebit, *non est enim inopia timentibus eum, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonum*, quin *& ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.* Mouet, & multis verbis agitat quæstionem August. quomodo possent illi Christum diligere, & eius mandata seruare, si nondum illis Spiritus Sanctus datus erat, cum sine charitate nemo Deũ diligere, nemo eius mandata seruare possit, & charitas non diffundatur *in cordibus nostris, nisi per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Summa

Psal. 33. 10.
Rom. 8. 28. v. 16.
Sine charitate nemo mandata Dei seruare potest.
Rom. 5. 5.

Digitized by Google

responsionis eius est, iam illis inuisibiliter, & minus abundanter Spiritum Sanctum datum fuisse: dandū vero fuisse postea visibiliter, & abundantius.

16. *Et ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum.*] Non dicit hîc, mittam, sed, *rogabo Patrem: & alium paracletum dabit vobis*, cum non dixisset ante: *Quodcunque petieritis in nomine meo*, ego rogabo Patrem, & faciet vobis, sed *hoc faciam* vobis. Cuius rei causam interpretes quærunt. Aliqui non aliam rationem reddunt, quam quod voluerit Christus nunc vt homo, nunc vt Deus loqui, vt suam vtramq; naturā demonstraret. Quam etiam rationē Chrysostomus, & Cyril. indicant. Alij quo magis discipulis persuaderet verè se, quod promitteret præstiturum: facilius enim credituros Apostolos fuisse, Spiritum Sanctum mittendum sibi fore, si Patrem, quàm si se missurum diceret. Sic etiam Chryso. Theophylact. & Euthym. Aliam quoque causam Theophyla. indicat, ne arroganter loqui videretur. Mihi propterea videtur missionem Spiritus Sancti Patri tribuere, quod ipse quoque à Patre missus esset, & de illo ageret suo loco mittendo, quasi dicat: *Ego rogabo Patrem*, vt quemadmodum me ad vos misit, ita nunc cū ego me ad illum recipiam, alium meo loco vobis mittat. At non propterea significat se illum non esse missurum, dicit n. c. 16. 7. *Si autem abiero, mittā illum ad vos.* Paracletum vocat Spiritum Sanctum quasi consolatorem, id enim huic maxime loco cōuenit, vbi de consolandis discipulis agebatur. Itaque quod quidam dicunt paracletum quasi magistrum appellari, vt Leōtius, & Theodorus Mopsuest. aiunt, quia postea dicit, *docebit vos omnem veritatem*, & quod dicunt alij, παρακαλεῖν paracletum, quasi aduocatum dici, quod postulet *pro nobis*, vt ait D. Paul. *gemitibus inenarrabilibus* quo sensu 1 Ioann. 2. παράκλητος, id est aduocatus, vt ait Cyrillus, & Augustin. appellatur, etsi id etiā vocabulum fert, quia minus ad rem pertinet, minus probo. Obseruarunt multi, Augu. Chryso. Cyrillus, Leontius, Theodor. Heracleensis, Theophyla. & Euthym. cum Christus dicit, *alium paracletum dabit vobis*, se etiam ipsum *paracletum* appellare, quod & ipse cōsolator hominum sit. Nomen enim paracleti, id est, consolatoris quamuis tribus diuinis personis cōmune sit, tamen per attributionem Spiritui Sancto datum est. Perinde ergo est, ac si dicat Christus: Ego vos hactenus consolabar, ideoq; tristes estis, quod existimetis vos post meum à vobis discessum consolatore carituros; non ita erit, alium enim pro me consolatorem habebitis. Hinc iidem illi auctores Sabellianos, Macedonianosque refellunt. Nam contra Sabellianos quidem trium personarum distinctionem significari, *Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis*; nec enim quæ rogat, & quæ rogatur: quæ dat, & quæ datur, eandem posse esse personam: contra Macedonianos verò notari vnitatem essentiæ, cum paracletus vterque vocatur. Quod dicit: *Vt maneat vobiscum in æternum*, quam vim habeat, pauci mihi videntur obseruasse. Rupertus putat significari paracletum illum, quem Christus promittebat in æternum cum Apostolis mansurum esse, quia illos vsque ad vitam æternam perducturus erat. Chrysostomus, & Euthymius & nescio quis auctor alius, quem in Græcorum Catena nullo notato nomine citatum inuenio, in æternum cum Apostolis mansurum fuisse, quia etiam post mortem cum illis mansurus erat. Solus Theophyla. si quis attigit, rem mihi videtur attigisse. Vocauerat Christus vtrumq. & se, & Spiritum Sanctum paracletum, eumq. suo loco venturum dixerat; docet nunc obscura quadam antithesi aliter, quàm ipse ad eos missus fuerat, Spiritum Sanctū esse mittendum sed

Nūc vt homo, nūc vt Deus cur loquatur Christus.

Paracletus cur dicatur Spiritus S.

Inf. c. 16. 13

Rom. 8. 26.

Lib. 9 c. 44

Sabelliani, & Macedoniani refelluntur.

A breue venisse tēpus paulo post per mortem ad Patrē rediturū Spiritum S. ita venturum, vt nunquam moriatur, nec enim posse nunquam ab ipsis discedat. Itaque illud *in æternum* Hebraico idiomate tempus tantum significat huius vitæ, nam de futura vita non agitur refellunt ex hoc loco Theodorus Heracleot. & Hiero. q. 9. ad Hedib. Montani, Priscillæ, & Maximillæ hæresim, qui longe post Apostolorū ætatē in Mōtanum primum Spiritum S. missum dicerent.

In æternū tempus huius vitæ significat.

17. *Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere.*] Exponit, quem vocauerit *paracletum*: *Spiritum*, inquit, *veritatis. Spiritum veritatis* Chrysostomus, Leontius, & B Theophylactus vocari dicunt, vt opponatur spiritui veteris legis, qui non spiritus veritatis, sed vmbræ erat, atque figuræ: veritatem n. vmbris, ac figuris legis opponi, c. 1. 14. 17. & 4. 23. obseruauimus. At hoc loco de lege veteri non agebatur. Melius Euthym. opponi cæteris spiritibus, qui creaturæ sunt, quasi alij eius comparatione veri non sint. Sed neque hoc ipsum ad rem magnopere videtur pertinere. Alij spiritū veritatis vocari putant, quod doctor sit veritatis, vt Theodor. Mopsuest. Hoc probabilius, quia ita videtur interpretari Christus, c. 16. 13. *Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Sed adhuc videtur C non satis ad id, quod agebatur, accommodatū, de consolatione n. non de doctrina agebatur. Itaque duobus præterea modis, si hîc non placet, interpretari possumus. Altero, vt Hebraismus, sit, dicaturque spiritus veritatis, i. permanens, stabilis; stabilitatem n. Hebræi veritatem vocant: *Fiat tantum pax, & veritas in diebus meis*, i. pax firma, & stabilis, Isa. 39. 8. *& dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis*, Isai. 61. 8. Quia ergo dixerat spiritum mansurum cum Apostolis in æternum, vocat *Spiritum veritatis*, id est, perpetuò manentem, quem etiam sensum Chrysost. indicat. Altero, vt spiritus veritatis, i. verus Dei spiritus ap D pelletur, opponaturq; mūdi spiritui, atque sapientiæ, qui mendax & fallax est, sicut sapientia diuina atque humana apud D. Paulum opponuntur, Rom. 8. 6. 7. & 1. Cor. 2. 26. quemadmodum Cyrillus, Augustinus, & Beda videntur exponere. Propterea enim statim addit, *quem mundus non potest accipere.* Nam idcirco non potest accipere; *quia animalis homo non percepit ea, quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere.* Sic enim potius interpretor, quam cum Theodoro Heracleota, Theophylacto & Euthymio non posse mundum, id est, mundanos, & carnales homines eum accipere quia supra corpus nihil cogitant, & ille cor E poris expers est. Hoc est, quod statim addit, *quia nec videt eum, nec scit eum.* Videre, vt Chrys. ait, pro intelligere ponitur: itaq. idē est, quod scire. Dicit ergo propterea mundū spiritum illū accipere non posse, quia non potest illum intelligere, non potest gustare. E cōtrario verò dicit: *Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.* Mundus recipere non potest, quia alienus, nouus, insolens illi videtur esse, exercitatos in rebus diuinis sensus non habenti: *Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit*, id est, quia familiaris, & consuetus vobis est, semperque vobiscum erit. F Sic fere Greg. lib. 5. Moral. c. 20.

Paracletus spiritus veritatis cur dictus.

Stabilitas Hebræis veritas.

1. Co. 2. 14.

18. *Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.*] Aliud hoc cōsolationis genus. Cōsolatus eos fuerat promissione Spiritus sancti, quem suo loco venturū dixerat, neque ab illis vnquam discessurū, sed illi eius potissimum præsentiam desiderabant, se etiā promittit nō semper ab illis absuturum, rediturum ad illos aliquādo. Hoc autem ipsum accōmodatis ad consolationē dicit verbis: *Non relinquam vos orphanos*, dum enim orphanos vocat, filios appellat, vt notāt Augustinus, & Beda. Aliquanto aliter Chrysost. Theophylactus, & Euthy.

Cur orphanos vocet suos discipulos.

Tract. 75.

Digitized by Google

Euthymius, sed in eandem fere sententiam, orphanos dixisse, quia paulò sup. cap. 13. 33. filios appellauerat. A Rupertus, *non relinquã vos orphanos*, id est, in peccato: morale, & non admodum aptè. *Veniam*, inquit, *ad vos*, aliquando redibo, quod de quonam suo intelligat reditu, non conuenit inter interpretes. Plerique de resurrectione intelligi volunt, postquam sæpe Christum Apostolis legimus apparuisse, & apparuisse quidem sic, vt eum Apostoli viderent, mundus non videret, quemadmodum statim dicit, *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt, vos autem videtis me*, id est visuri estis. Sic vterque Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. Chrysostomus, Theophylact. & Euthym. B Alii de ipsa Spiritus sancti missione hoc interpretantur, quasi se ad discipulos venturum dicat, quia per Spiritum sanctum venturus erat, vt Cyrillus & Rupertus, quod nescio an probabile videri possit, cùm de aduentu Spiritus sancti iam Christus disseruisset, & nouum hîc, vt diximus, consolationis genus sit. Augustinus, & Beda, & Leontius de secundo Christi aduentu, quod vt magis probem, facit, quod cap. 16. 16. 17. 19. vbi eandem, & iisdem fere verbis sententiam repetit, de illo vltimo loquatur aduentu, vt multis ibi verbis exponit: & quod id, quod versu 20. sequitur, *in illo die cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, &* C *vos in me, & ego in vobis*, de illo proprie tempore intelligatur, quo tempore Apostoli non iam per speculũ in ænigmate, sed facie ad faciẽ visuri erant, & quod ver. 3. eodẽ sensu dixerit, *iterum venio, & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, & vos sitis.* At id tempus longissime aberat: fateor, sed illud ipsum vocat *modicum*. c. 16. 16. & Ioannes, quod amplius est, horam nouissimam, 1. epistola c. 18. quia mille anni in conspectu Dei tanquam dies vna 2. Petri 3. 8. Cur ergo non eos potius consolabatur dicens post tres dies, hoc est post resurrectionem ad eos rediturum? Primum quia mulD to minus tunc consolationis per eas apparitiones quam postea per secundum aduentum suum illis erat allaturus. Deinde quia ille post resurrectionem apparitiones ad breue fuerant tempus, & non nisi quasi per transennam se illis ostendebat: præsentia autem illa sua, quam illis per secundum aduentum exhibiturus erat, erat futura perpetua.

19. *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt: vos autem videtis me.*] Quod tempus modicum vocet, modo diximus, nempe quod vsque ad secundum aduentum reliquum erat. *Videt*, & *videtis*, pro videbit, & videbitis, posita sunt. Sæpe monuimus magna cum emphasi, & gratia præsentia pro futuris poni, vt, *Elias venit*, id E est, venturus est, Matth. 17. 11. & *Messias venit*, eodem modo supra c. 4. 25. At quomodo dicit mundum se visurum non esse, si de secundo loquitur aduentu, cum tunc omnis caro eum visura sit? Facilis solutio; dicitur mundus eum iam non visurus, quia non nisi & momento temporis, & ad suam condemnationem visurus est, quemadmodum sæpe significatur peccatores resurrecturos non esse, non quod resurrecturi non sint, sed quod non nisi ad mortem resurrecturi, supra cap. 6. 39. 44. 54. Alioqui idem argumentum contra eos valet, qui hoc de tempore resurrectionis Christi interpretantur: qui enim dicit mundum se visurum F non esse, significat nunquam esse visurum. Is denique sensus, quẽ exposuimus, & verbis sequentibus confirmatur.

Præsentia pro futuris poni frequẽs est in scriptura.

Quia ego viuo, & vos viuetis.] probat atque declarat, quod dixerat, mundum se visurum non esse, Apostolos autem visuros, quia nimirum Apostoli ad vitam resurrecturi erant, & cum eo semper victuri, mundus autem in perpetua mãsurus morte, mortui autem videre non possunt. Hic verus est sensus, & iis, quæ modò de resurrectione diximus consentaneus, atque eodem ferè modo, certè de resurrectione August. Chrysostom. Beda, Cyrillus & Euthymius interpretantur. Quo magis Theophylactum miror interpretantem, *Et vos viuetis*, id est gaudebitis cùm me post resurrectionem conspicietis, quia gaudium vita quædam sit. Tolerabilis est quod Rupertus ait, *quia ego viuo, & vos viuetis*, id est, propter meam resurrectionem vos habebitis spiritualem vitam, quia per eam vobis remissionẽ merebor peccatorũ. Illud ego neminẽ animaduertisse video, comparationẽ ex Hebræorum idiomate in his verbis latere, quam indicat particula illa *Et*, quæ sæpe apud Hebræos, vt alibi diximus, comparationis complementum significat. Sensus ergo est, quia sicut *ego viuo*, ita *& vos viuetis*. Intelligitur enim particula similitudinis Hebræorum more, quemadmodum supra versu 1. & c. 5. 17. & mox versu sequente. Putant Augustinus, Beda, & Rupertus propterea de se dixisse *Viuo*, de discipulis, *Viuetis*, quia ipsius resurrectio proxima erat, ita vt pro præsenti haberi posset, discipulorum autem resurrectio longe aberat. Aliã ego eius rei causã esse arbitror, quod nõ de humana, sed de beata, atque diuina loquatur vita, quam ipse natura habebat sua, discipuli autem nondum habebant, sed eius beneficio habituri erant. Quã enim paulo ante visionem appellauerat, nunc vitam vocat, quia hæc est vita æterna, vt eum videamus, cognoscamusque. Perinde ergo est, ac si dicat, vos videbitis me, id est, beati eritis, vitamque habebitis æternam, quia ego ipsa sum vita, itaque sicut ego vitam per me habeo, ita eam vobis impertiar: sic dixit c. 1. 4. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum*, & c. 5. 25. 26. *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint viuẽt. Sicut enim Pater habet vitã in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.* Eodem sensu docet D. Paulus vitam nostram in ipso absconditam esse, Colos. 3. 3.

Hebraismus & complemẽtum est cõparationis.

Inf. c. 17. 3.

20. *In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.*] Diximus versu 18. nonnullos hæc omnia ad tempus resurrectionis referre, in quibus Chrysost. Theodorus Mopsue. Theophylact. & Euthym. sunt. Sed ex iis quæ diximus, apparet ad futuram in cœlo vitam esse referenda, quemadmodum Theodor. Heracleota, Cyrillus, Leontius, Augustin. Beda, & Rupertus referunt, *in quo die*, inquit Augustinus, *nisi de quo ait: Et vos viuetis, tunc enim erit vt possimus videre quod credimus. Nam & nunc est in nobis & nos in illo; sed hoc nũc credimus, tũc etiã cognoscemus.* Hîc etiam particulam similitudinis intelligo. Tunc vos cognoscetis, quia quemadmodum ego sum in Patre (sub. & Pater in me) sic vos estis in me, & ego in vobis, vt c. 6. 57. *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me & ipse viuet propter me.* Dicit ergo tunc eos intellecturos, quomodo quemadmodum ipse in Patre est, & Pater in ipso: ita ipsi in se, & ipse in illis esset. At nõ dixerat illis se esse in ipsis, & ipsos in se, sed se esse in Patre, & Patrem in se, versu 10. Non dixerat quidem hoc loco, sed alibi tamen dixerat cap. 6. 56. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo*, & fieri potest, vt ad illum locum alludat. Deinde non est necesse, vt ante dixerit; potuit enim hoc tantum velle significare, fore, vt tunc talem inter se & ipsum coniunctionem experirentur, qualem inter se, & patrem suum esse illis dixerat; itaque abunde illis istam suam absentiam, quã tantopere dolebant, singulari illa, & perpetua non solum presentia, sed etiam cõiunctione compensaturum esse. Abutebantur hoc Ariani testimonio, vt ex Chryso. Cyrill. & Theophyl. discimus. Sed facilis responsio proportionem, nõ æquali-

Tract. 75.

Ariani hoc loco abutentes refutantur.

ratem significari, quemadmodum Pater vitam, naturamque omnem suam secum communicasset, ita se cum illis vitam suam communicaturum, non eodem tamen modo; nam Pater Filio ita naturam suam dedit, vt Filius illi æqualis esset; Filius nobis non ita vitam, cæteraque bona sua nobis dat, vt æquales illi simus, quia creaturæ creatori æquales esse nō possunt. Illustrissimum exemplum est Matth. 5. 48. *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est*, vbi Ariani negare non possunt nō æqualitatē, sed proportionē significari.

21. *Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui diligit me.*] Putant Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius propterea hoc Christum nunc dicere, quia videbat tristes propter futurum discessum esse discipulos, docere ergo eos, si se diligant, ne in eo amorem erga se declarent, quod ægre discessum suum ferant, sed in eo, quod mandata sua seruent, eum enim vere se diligere, qui seruat mandata sua. At hoc iam dixerat versu 15. & maiorem iam illis consolationem adhibuerat, fore, vt sicut ipse in Patre erat, ita illi in se essent. Denique maius quiddam illis videtur polliceri, quàm vt dicat eum se diligere, qui mandata sua seruat. Longius etiam à sensu Rupertus abest, ostendisse Christum ante lotione pedum, quantum discipulos amaret, cap. 13. 1. docere eos nūc quantum se, & quomodo illi amare debeant. Aut rationē certe reddere, cur supra dixerit, *si diligitis me, mandata mea seruate*, quia dignitas, inquit, dilectionis non in vocis superficie, sed in veritate, & opere consistit. Ego rationem docere arbitror, qua ad summam illam se cum coniunctionem, de qua proximo versu dixerat, peruenire possint. Ea autem est, vt se diligant obseruandis mandatis suis; qui enim diligit se, eum & à patre suo diligi, seque illi manifestaturū, quod est in eo manere, quemadmodum dixerat. Diximus supra quæstionem ab Augustino moueri, quo modo qui mādata eius obseruat, is eum diligat, quasi prius obseruet, postea diligat, cum nemo sine charitate, qua Christum diligit, eius mandata seruare possit. Facilis est responsio; non significat vnum prius esse altero, sed vnum esse alterum, vt alias omittam Theologorū subtilitates, quæ huius loci non sunt, diuerso genere causæ vnum altero simul prius esse, atque posterius. Malim aliquis explicasset, cur non dixerit Christus, qui seruat mandata mea, diligit, vt solet aliis locis dicere, sed dixit, *qui habet mandata mea, & seruat ea*. Quid est habere? Augustinus prope ad sensum accessit, *Qui habet*, inquit, *in memoria, & seruat in vita: qui habet in sermonibus, & seruat in moribus: qui habet audiendo, & seruat faciendo: aut qui habet faciendo, & seruat perseuerando.* Mihi idem videtur esse habere, quod credere. Qui enim verbum Dei audiuit, & intellexit, sed non credidit, is non dicitur illud habere, quia exclusit illud, repudiauit, reiecit: qui autem credidit, is demum habet, quia retinuit, & animo defixit. Itaque eandem vim hoc loco habere arbitror, mandata Dei habere, quàm habere diximus, quod dicit cap. 5. 38. *Verbum eius non habetis in vobis manens, quia, quem misit ille, huic vos non creditis*, & illud cap. 8. 31. *Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos, si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Propterea igitur hoc loco eo vsus est verbo, quia cum Apostolis agebat, qui iam crediderant, hoc est, qui mandata eius iam habebant, vt doceret eos, non satis esse credere, nisi etiam facerent, quæ credebant. Itaque manifestum hinc contra nouos hæreticos argumentū colligitur, solam fidem ad iustificationem, & salutē nō satis esse. Quod & Chrysost. & Euthym. hîc obseruarunt. Theoph. ita interpretatur, quasi verbū illud, τηρεῖ αὐτὰς, *seruat ea*,

Ver. 15. In quo sita sit vera dilectio.

Quid est habere mandata, hoc loco. Tract. 75.

Sola fides ad iustificationem non sufficit.

A nō significet mandata facere, sed asseruare, retinere diligenter, ne nobis eripiantur, vt idem denique sit, quod conseruare semel acceptam fidem. Quod satis per se constat a mente Christi alienum esse. Illud etiā obseruauerim Christum mandata sua non Patris appellasse ostendentem se esse Deum.

Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.] Quærit etiam hîc August. quomodo dicat, *Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum*, quasi prius nos Deum diligamus, deinde nos Deus vicissim diligat, cum contra se prorsus res habeat. *In hoc*, inquit, *est caritas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.* Recte 1. Ioan 4.16.
B respōdet non quamcunque Patris, Filiique erga nos dilectionem intelligi, sed eam, qua Pater dilectionis erga eum nostræ præmium daturus nobis est, & Filius seipsum manifestaturus. Eam enim Patris, Filiique erga nos dilectionem nostra erga eos dilectio præcedit. Cæterum alia nos, vt ait Ioannes, dilectione prius illi nos diligunt, quàm nos illos diligamus, ea nempe qua nobis gratiā suam conferunt, qua peccata remittunt, qua iustificatos, qua iustificant amāt, & vsque ad finem vitæ perseuerare faciunt. Hoc dicere non possunt ij, qui hæc de Christi resurrectione interpretantur, in qua sententia Chrysost. Cyrill.
C Theodorus Mopsuest. Theoph. & Euthy. sunt.

22. *Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes.*] Caute monuit Euangelista hunc Iudam, quem Christum interrogasse dixerat, non illum fuisse Iscariotem, qui proditor eius fuit, sed Iudam alterū, cui Lebbæo aut Thadæo cognomentum erat, Matth. 10. 3. & eius canonica nunc legitur epistola; ne quis ambiguitate forte nominis falleretur, putaretque Euangelistam non sibi constare, qui c. 13. 30. dixisset proditorem illum Iudam à Christi, Apostolorumque cōsortio discessisse.

Domine quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum & non mundo?] Hebraismus מה היה *quid fuit?* Hebraismus.
D. id est, quid accidit? quid causæ incidit, quod Septuaginta solent vertere ἐγένετο *factum est*. Haud dubium, quin Iudas non intellexerit, quod de sua manifestatione Christus dixerat, nam cætera satis sibi videbatur intellexisse, quemadmodum neque Thomas versu 5. neque Petrus cap. 13. 36. intellexerant. Nempe nondū spiritum illum acceperant, à quo omnem docti sunt veritatem. Fefellit Rupertum phrasis Hebraica: existimauit enim sensum esse, si nobis te manifestaturus es, nondum ergo te manifestasti, quid igitur hactenus à te factum est? quid hactenus egisti? si te nobis non ostendisti, nonne te vidimus? nonne audiuimus? nonne diu tecum versati sumus? Quod quā lon-
E ge absit à sensu: nemo nō videt. Chrysostom', Theophylact. Euthymius verbo illo, *Manifestabo ei meipsum*, Iudam turbatum fuisse putant: cùm enim sciret ad mortem ire Christum, existimasse eum ita sibi, cæterisque Apostolis iam mortuum appariturum, quomodo solent aliquādo mortui viuis apparere, quos nemo sine horrore animi videt. Quorum sententiam etsi non probo, tamen notari hoc eorum testimoniū à lectore velim, vt sciat graues auctores ita sensisse aliquando viuis mortuos apparere, quod D. August. Mortui viuis aliquando solent apparere.
alicubi docet, non nisi impudenter negari posse. lib. de cura pro mortuis agenda. cap. 10. & 15.
F Theod. Mopsu. scribit putasse Iudam Christum solis se Apostolis manifestaturum esse, quod qua ratione facturus esset, non intelligebat, Leontius & Theodorus Heracleotes amore in Christum hoc dixisse, quòd vellet eius gloriam omnibus esse conspicuam. Cyrill. doctiorem eius existimat esse quæstionem, scisse eum Christum omnibus gentib' esse promissū. *Dedi*, inquit, *te in lucem gentium*: mirati quid noui acciderit, quamobrem mutata nunc voluntate neget se manifestaturum esse mundo. Magis probo quod Isa. 42. 6. & 49. 6.

Digitized by Google

alij dicunt adhuc eum Iudaico more in temporali Christi hęsisse regno, quasi omnes cum eo Iudæi regnaturi essent, itaque mirari, quod nō illis se omnibus manifestaturum diceret. Nam mysterium illud vocationis gentium, quod Cyrillus ait, non est verisimile Iudam tunc cognouisse, cùm vix persuaderi Petro accepto etiam Spiritu sancto potuerit, Act. 10. 14.

Mysterium vocationis gentium tectum.

23 *Respondit Iesus, & dixit ei, si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*] Nō mutat Christus sententiam, sed eiusdem potiùs sententiæ repetitione docet Iudam, quomodo, & quamobrem non omnibus se manifestaturus esset. B Quia non vult gloriam suam nisi cum amicis suis communicare; amicos autem suos esse, qui sermonem suum seruant. In hanc fere sententiam Augustinus, & Cyrillus interpretantur. Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius conuenienter sententiæ illi suæ, quam supra posuimus, existimāt docere Christum se non sicut mortui viuis apparent, quemadmodum illi putabant, ipsis appariturum; sed sicut Deus hominibus apparere solet, id est spiritualiter, & inuisibiliter, propterea dixisse simul cum patre ad eos venturū esse. Theodorus Mopsuest. docere se neminem excipere, omnibus sese hominibus manifestaturum esse, modo se diligant, C & mandata sua seruent. Si se solùm ad eos, qui diligerent, venturum diceret, facilè intelligeremus eum de suo ad iudicium aduentu locutū esse: sed cùm vnà etiam Patrem venturum dicat, quærendi nobis sollicitudinem inijcit, de quo id Patris aduentu possit intelligi, cùm nusquam in scripturis venturus dicatur Pater. Non inuenio auctorem grauem, qui de alio, quā de aduentu per gratiam in animos hominum interpretetur: sic videtur Augustinus, Chrysost. Cyrill. vterque Theodorus, Leontius, Beda, Theophyl. & Euthymius intellexisse. Quod etsi cū versu 21. vbi se manifestaturum, nō in hac, sed in altera, vt explicauimus D vita, dixerat, non satis videtur conuenire; tamen à tot tantisque auctoribus nolo discedere. Nam & Deus per gratiam ad nos venire dicitur, *Ego, inquit, sto ad ostium, & pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo, & cœnabo cum illo*, & hic aduētus quasi iudiciū eius est, de quo Christus ver. 21. loquebatur. Ituris enim nobis in cœlū per gratiam Deus obuiā procedit. Non video tamen, cur non de ingressu in regnum cælorum possit intelligi: vt venturū se ad nos excipiendos tanquam hospites cum Patre dicat, aut ad nos se tanquam hospitem cum patre in cælo vēturum, quasi cœlum domus nostra sit, & ipsi in eo sint quodāmodo peregrini. E Cur de Spiritu sancto mentionem nullam facit? Quia de admissione in domū Patris loquebatur, vbi tota Patri tanquam domus domino, & sibi tanquā hæredi auctoritas erat tribuenda; & quia discipuli Patrē tantùm, & Filium videre optabāt, vt Philippus ver. 8. dixerat, *Domine ostende nobis Patrem*, & hìc Iudas de ipsius Christi manifestatione interrogauerat. Verbum illud *& mansionem apud eum faciemus*, vim habet, quā Chrysost. Theophyl. & Euthym. obseruarunt; significat enim non ad tempus tantùm postea discessuros venturos esse, sicut ipse nunc discessurus venerat, quemadmodum ver. 16. de Spiritu sancto dixerat, *vt maneat vobiscum in æternum*. Illud non probo, quòd hi auctores putant mansionem hanc somno, & mortuorum F opponi apparitioni, quæ breui tēpore euanescit. Notauit autem Theodor. Heracleotes propterea plurali numero dixisse, *Veniemus & faciemus*, vt Sabellij hæresim refutaret, ostendens se & Patrem diuersas esse personas.

De quo Patris aduentu hic sermo sit.

Apoc. 3. 20

Sabellianorum hæresis refutata.

24. *Qui non diligit me, sermonem meum non seruat, & sermonem, quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me Patris.*] Simpliciter hæc & ruditas orationis Hebraismum sapit. Dixerat, *Qui diligit me, sermonem meum seruabit*, dicit nunc è contrario, qui se non diligit, eum non seruare sermonem suum; tanquam si clariùs diceret certū signū dilectionis erga se esse seruare sermonē suum, ita vt omnis, qui diligit, seruet, & omnis, qui non seruat, non diligat, (sic enim oratio resoluenda) sed quorsum hoc? vt discipulos ad mandatorum suorum obseruationē exhortetur, quæ certa via est, qua ad videndam ipsius gloriam peruenitur. Sermonem enim Hebraico idiomate præceptum vocat. Quod autem addit, *& sermonem, quem audistis, non est meus, sed eius, qui misit me Patris*, ideo dicit, vt præceptis suis maiorem apud discipulos auctoritatē adhibeat, cùm ea Patris esse intellexerint. Quia etsi non minorem ipse per se quàm Pater auctoritatem habebat, tamē apud illos, qui eum nondum satis cognoscebant, maioris Pater, quàm ipse auctoritatis erat. Non negat præceptum, hoc est, sermonē esse suum; supra enim ver. 21. mandata sua appellauerat: sed significat non esse tantùm suum, eodem modo, quo dixit, *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me*, c. 7. 16. & vt Theodorus Mopsuest. scribit, non significat non esse suum, sed commune sibi esse cum Patre. Notauit idem consequens fuisse, vt diceret eos, qui non seruarent mandata sua, se, Patremque suum visuros non esse, sed intelligendū nobis, quia odiosum erat, relinquere maluisse. Græcè est καὶ ὁ λόγος, ὃν ἀκούετε, *sermo, quem auditis, non est meus*, modico sensus discrimine, tamen clarius est, *audistis*. Nam si legamus, *auditis*, necesse est, vt interpretemur, audire soletis; diximus enim alibi verba præsentis temporis solere consuetudinem, & morem significare, *Magister vester non soluit didrachma*, id est nonne solet soluere? Matth. 17. 24.

Sermo Hebraicè præceptum.

Præsens tēpus morē significare solet.

25. 26. *Hæc locutus sum vobis apud vos manens: paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis.*] Chrysost. Theophyl. & Euthym. putant ideo hoc Christum dixisse, quia videbat discipulos nondum, quæ dicebat, intellexisse, verebaturque ne se iterū interrogarent, quænam illa essent mandata, de quibus loqueretur, sibique molesti essent. Potiùs credo obiecta spe clarioris cognitionis per Spiritum sanctum illis offerendæ consolari eos voluisse, simúlque excusare se, quòd propter instantem discessum suum plura eos, & clariùs docere non posset, scire se adhuc eos indigere doctrinæ, sed quæ, aut ipse propter temporis breuitatem docere non posset, aut illi nondum satis idonei auditores non possent capere, Spiritum sanctum abundè eos docturum esse. Cùm dicit, *hæc locutus sum vobis apud vos manens*, duo indicat, & se iam cum illis non manere, aut certè non ampliùs mansurum, & postea cum ipsis non manentem aliquid locuturum, nō per se, sed per Spiritum sanctum, vt statim explicat. Monent August. & Beda aliter hìc mansionem, quàm paullo ante, cùm dixit, *Et mansionem apud eum faciemus*, appellare. *Illa*, inquit, *mansio alia est, quam promittit futuram, hæc verò alia, quam præsentem esse testatur. Illa spiritualis est, atque intrinsecus mentibus redditur; hæc corporalis forinsecus oculis, atque auribus exhibetur. Illa in æternum beatificat liberatos; hæc in tempore visitat liberandos. Secundum illam, Dominus à suis dilectoribus non recedit; secundùm hanc it, & redit.* Notant Theophylactus & Euthymius propterea non solùm Spiritum sanctum, sed etiam paracletum appellasse, quia id nomen ad discipulorum consolationem pertinebat. Quòd dicit, *Quem mittit Pater in nomine meo*, Cyrillus interpretatur, quem per me Pater mittet. Non enim negat se eum missurum esse, cum dicat capite 16. 7.

Tract. 77.

Quid sit in nomine Christi mittis Spiritum sanctum.

Digitized by Google

Si autem abiero, mittam eum ad vos, sed significat Patrem per se, cui gubernandæ Ecclesiæ curam reliquerat, missurum esse. Magis probo Theophylacti & Euthymii interpretationem, qui in nomine meo idem esse putant, quod pro me, meo loco, qui vices meas gerat, sicut ipse solet dicere se venisse *in nomine Patris*, id est vt faceret, quæ Pater, si venisset, facturus erat. Cur ergo eius missionẽ Patri tribuit, si eius nomine venturus erat? id ver. 16. disseruimus. *Ille*, inquit, *vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis*. Dubiũ, an q̃ dicit, *Docebit omnia*, ad illud verbũ referendum sit, quasi non aliud doctorũ Spiritum sanctum dicat, quàm quod ipse antè docuisset, quemadmodum & verbum *suggeret* eò vtique refertur. Non repugnabo, si quis ita velit interpretari; quin auctores illi, quibus suam sententiam tueatur, Augustinum, Bedam, & Rupertum indicabo, qui ita quoque videntur intellexisse. Sed tamen probabilius iudico, vt verbum *Docebit omnia*, absolutè ponatur, neque restringatur ad illud alterum verbum, *quæcunque dixero vobis*. Duo enim, vt Theodor. Mopsuest. animaduertit, Christus significare voluit, Spiritum sanctum facturum esse, & docturum ea, quæ ipse eos aut propter angustiam temporis, aut quòd capere illi non possent, non docuisset; & ea, quæ docuisset, in memoriam reuocaturum. Hoc enim est ὑπομνήσει ὑμᾶς, quod noster interpres vertit, *suggeret vobis*. Diuus autem August. ex veteri, vt opinor, versione legit *commemorabit vobis*. Obscurè & ambiguè dictum est, *Quæcunque dixero vobis*; poterat enim futurum videri, cùm præteritum sit εἶπον, *dixi vobis*. Notant Leontius & Theodorus Heracleotes hoc secundum membrum ad solos discipulos pertinere. Itaque hinc Theodorus Montani, Priscillæ, & Maximillæ refellit hæresim, non potuisse Spiritum sanctum in Montanum, vt illi delirabant, primùm mitti, cùm Christum non vidisset, vt posset illi Spiritus sanctus quæ à Christo audiuisset, in mentem reuocare.

c. 5. 43.

Locus contra Montani hæresim.

27. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.*] Disceptatur inter interpretes, quid hoc loco nomine pacis intelligendum sit. Cyrillus & Leontius ipsum Spiritum Sanctum, quẽ suo loco venturum dixerat, pacem vocare putant. Theodorus Heracleotes, Chrysostom. Theophylactus, & Euthym. reconciliationem cum Deo, quam illis per mortem suam perfecturus abibat. Cyprian. lib. 2 contra Iudæos, & in libro de vnitate Ecclesiæ, Ambros. lib. 1. de vita beata cap. 6. & lib. de Ioseph Patriarcha cap. 13. & serm. 17. in psalm. 118. August. serm. 57. de ver. Domini, & serm. 166 & 169. de tempore, eam pacem intelligunt, quam alii erga alios conseruamus, quam volunt Christum Apostolis discedentem inprimis commendasse. Qua de re multas elegantesque sententias apud Augustinum iis in locis, quos modò designauimus, lector inueniet. Alij pacem erga Christum, propterea suam propriè appellasse. Alii pacem internam, id est animi tranquillitatem intelligunt, qua fit, vt animus nullis aduersis rebus de statu suo deiiciatur. Prouidentem quippe Christum fore, vt Apostoli, multis aduersis rebus conflictarentur, munire eos voluisse, bono, æquoque essent animo, nihil illis nocere posse, pacem se illis relinquere, non qualem mundus dare soleat, qui se tunc pacem habere putat, cùm nihil illi accidit aduersi. In hunc etiam modum Cyrillus exponit. Gregorius in 3. parte Pastor. c. 23. mirabili prorsus sentẽtia docet duplicem hic pacem significari, alteram mundi breuem, fallacem, lubricam, eam se Christũ non dicere Apostolis dare, sed relinquere, id est abiicere, præterire; alteram spiritualem, diuinam, diuturnam, stabilem, quam se illis dicat dare. Vellem auctorem habere bonum bonæ sententiæ. Pacis nomine Hebraica phrasi salutationem, apprecationemque omnium prosperarum rerum significari arbitror. Id apud Hebræos vsitatum esse neminem, qui eorum degustarit linguam, ignorare credo, ideoque ab exemplis abstineo. Christum igitur paterno more ex hac vita discessurum vale filiis suis dicere, & vt vulgò loquimur, suam illis benedictionem relinquere, hoc est, *pacem relinquo vobis*. Nam benedictionem ipsam Hebraico, vt diximus, idiomate pacem appellat. Quid igitur distat inter relinquere, & dare pacem? Vix fortasse quidquam; sed si quid tamen interest, hoc interest, quod relinquere sit abituri, dare etiam mansuri, aut relinquere precantis, dare etiam, quod à Deo precetur, concedentis. Quam ergo illis benedictionem relinquebat? electionem ad vitam æternam, eiusque promissionem. Hæc enim est, quã mundus dare non potest. Itaque non disputo, quod nonnullos scio interpretes subtiliter facere, num, cùm dicit, *Non quomodo mundus dat ego do*, pacem aliã, & an alium eiusdem etiam pacis dandæ modum intelligat. Simpliciter enim interpretor & aliam, & alio modo, quam mundus det, pacem dare. Christus enim veram, & sempiternam, mundus falsam, & breuem dat; & Christus non solis dat verbis bene precando, sed re ipsa tanquam eius auctor, ac dominus eam nobis largiens; mundus verbis, & adulatoriis salutationibus dat, re verò ipsa non dat.

Pacem appellat salutationẽ, & benedictionem.

Quid discrimen inter relinquere, & dare pacē.

Non turbetur cor vestrum, neque formidet.] Hæc verba ad sequentia refero; itaque hinc existimo inchoãdum fuisse versum. *Non turbetur cor vestrum neque formidet*, propter discessum meum; iam enim vobis dixi me esse rediturum.

28. *Audistis, quia dixi vobis, Vado, & venio ad vos.*) Id est cùm ex me audieritis me non abire, vt vos orphanos, ac desertos relinquerem, sed vt ad vos maiore cum gaudio redirem, non debet propter discessum meum cor vestrum turbari.

Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem.] Non significat se ab illis non diligi, sed est modus quidam loquendi patris cum filiis, amici cum amicis dolentibus ob patris, amiciue discessum, qui maiorem illi gloriam allaturus est. Si amaretis me non doleretis: amantis enim est amici bonis non dolere, sed gaudere. Sciebat illum ipsum Apostolorum dolorem ex ipsorum erga se amore proficisci; sed ex amore non ex ratione, sed ex sensu proueniente, aut potiùs ex ignorantia, quòd nondum satis, quò iret, intellexissent. Etenim si scissent ad Patrem ire, vt ad eius consideret dexteram, minimè ob eius discessum dolituros fuisse.

Quia Pater maior me est.] Duplex ex hoc loco oritur quæstio, quæ ista sit, quam affert ratio, cur discipuli discessu suo gaudere debeant; & quo sensu dicat Patrem se maiorem esse. Facilis illa prior est, oportuisse gaudere discipulos bono suo, si se diligerent; magno enim sibi esse bono, quòd ad Patrem iret, quia Pater se maior esset, itaque ad maiorem honorem, ad maiorem ibat dignitatem; à miseria ad fœlicitatem; à consortio hominũ ad consortiũ Dei, qui se, & omnibus hominibus maior esset. Alteram quæstionem difficiliorem Ariani reddiderũt: miris enim modis hunc locũ agitarunt, vt pote in quo sentẽtiæ suæ præsidium collocabant. Id discimus ex Athanasio orat. 2. contra Arianos, & in libro de synod. Arimin. & Seleucien. ex Epiphan. hær. 69. ex Basil. lib. 4 aduers. Eunom. & epistola 141. ad Cæsarien. ex Gregorio Nazianz. orat. 4. & 5. de Theolog. ex Cæsario dialog. 1. ex Gregor. Nysseno in oratione ad Simplicianũ, ex Ambros. lib.

Ariani hoc loco abutebantur cõtra Filij diuinitatẽ.

Digitized by Google

2. de fide, cap. 4. & lib. 5. c. 8. ex Hilar. lib. 5. & 11. de Trin. & in li. de synodis cōt. Arianos, ex Idacio lib. 3. contra Varim. ex Aug. li. 1. de Trin. c. 7. & 11. & lib. 3. contra Maxim. cap. 14. & 15. & q. 4 ad Orosium, & lib. de fide & symb. cap. 9. & lib. 83 qq. 69. ex eodem Augustino, Chrysostomo, Cyrillo, Leontio, Theodoro Heracleota in comment. ad hunc locum, qui contra illos diu disputarunt. Tribus modis Catholicos auctores hunc locum explicasse, Arianisque respondisse lego, quas omnes explicationes Leontius collegit. Omnes in eo conueniunt Christum tanquam hominem loqui; itaque mirandum non esse, vt Basilius ait, si se Patre minorem dicat, qui se *cùm in forma Dei esset*, non Patre solùm, sed angelis vt scribit D. Paulus, sed hominibus ipsis minorem fecit. Ille enim ipse, qui hoc loco dicit, *Pater maior me est*, alibi dixit, *Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis*. Id ita esse intelligendum ex hoc ipso loco colligebant; loquitur enim Christus dicens se ad Patrem vadere, non vadit vtique vt Deus, sed vt homo, nam Deus vbique est, ita D. Aug. *Ergo & ibat per id, quod homo erat, & manebat per id, quod Deus erat: ibat per id, quod vno loco erat, & manebat per id, quod vbique erat.* Sic etiam Eucherius in qq. in Ioannem. Solebant hanc interpretationem Ariani refellere dicentes cōparationem non nisi inter ea, quæ eiusdem sint generis, posse fieri, ineptè enim quisquam homo dicat Deus maior me est. sed hanc ipsam Arianorum subtilitatem subtiliùs Basilius, & Cyrillus in ipsos reiecerunt. Si comparatio non nisi inter ea, quæ eiusdem sunt generis, fieri potest, & inter Christum, & Deū fit. Christ⁹ igitur est Deus. Negat præterea Cyrillus comparationē non nisi inter ea, quę generis sint eiusdem, fieri posse, quin inter ea minimè fieri, quia inter ea, quæ eiusdē generis sunt, nec maius, nec minus est. Altera explicatio erat dictum hoc esse per accōmodationem ad discipulorum opinionē, qui adhuc putabant Patrem Christo maiorem esse, solere enim sæpe non ex veritate, sed ex hominum opinione loqui, vt cùm dicit, *Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus.* Sic Chrysostomus, Leontius, Theophylactus & Euthym. Tertia verò erat, Patrem maiorē dici Filio, etiam quatenus Filius Deus erat, non quidem re ipsa, sed hoc ipso, quòd ille Pater, hic Filius erat; Patris enim nomen honorificentius natura sua esse, quàm Filij; quia principium, & vt Græci loquūtur, causam Filij significat. Sic exponunt Athanasius, Hilarius, Epihanius, Gregorius Nazian. & Cæsarius iis in locis, quos suprà citauimus, & Cyrillus libro 2. thesaur. cap. 9. & Damascenus libro 4. de fide, cap. 19. Chrysostomus, & Leontius, Theophylactus, & Euthymius in commentariis huius loci. Sed haud scio an plus aduersariis concesserint, quàm æquum erat.

Philip. 2, 6. Hebr. 2. 9. — *Psal. 21, 7.* — *Tract. 78.* — *Christus ex hominū opinione loquitur. Marci 10. 18.*

29. *Et nunc dixi vobis, priusquam fiat; vt cùm factum fuerit, credatis.*] Quidnam se illis dixisse dicit? Non quidem, *Pater maior me est*, id enim non fit, sed, *vado ad Patrem*, quod iterum atque iterum illis dixerat, quia in eo & cardo fidei, & summa consolationis eorum vertebatur. Id dicit se propterea, antequam fieret, illis significasse, vt cùm fieret, crederent, id est cùm eum paullo post in cælum euectum cernerent, intelligerent ipsum ad Patrem ire, vt æquali cum eo gloria frueretur. Alij referunt ad omnia, quæ dixerat non de suo modò ad Patrem abitu, sed de mittendo etiam ad ipsos paracleto, quibus non magnopere repugnauerim: modò hoc intelligatur reddere rationem Christum, quam ob rem ea illis diceret, quæ sciret ab eis non intelligi, quia quamuis tunc non intelligerent, postea tamen essent ex euentu intellecturi. Semina se in eorum animis iacere cælestium

A mysteriorum aliquando nascitura. Similis locus suprà c. 13. 19. & infra c. 16. 4.

30. *Iam non multa loquar vobiscum, venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.*] Reddit causam, cur non pluribus verbis illis exponat, quæ sciebat ab ipsis non intelligi, sed ea in euentū ipsum intelligenda reiecerit, quia breue illi tempus erat; itaque non licebat esse longiorem, appropinquare enim principem huius mundi, qui vt se comprehenderet, armata veniret manu. Principem huius mundi Diabolum appellat, sicut cap. 12. 31. vbi, cur ita vocaretur, exposuimus. Dicit autem Diabolum venire, B quia Iudæi illius acti instinctu veniebant, attribuēs Diabolo, quæ homines peccatores, id est membra, ministrique Diaboli faciebant. Fortasse alludit ad Iudam, in quem, vt Lucas ait cap. 22. 3. iam Diabolus intrauerat; itaque cùm sciret venire Iudam quasi cohortis illius nefariæ ducem, Diabolum venire dicit. Quod sequitur, *& in me non habet quidquam*, perinde est, ac si dicat, *sed in me non habet quicquam*, ponitur enim, *&*, pro *sed*, καὶ pro ἀλλὰ, ex Hebraismo ו pro כי, aut אך, vt Acto. 10. 28. vbi cùm esset Græce καὶ, noster interpres vertit *sed*, quod pari ratione hoc loco facere potuit, & Matth 12. 39. *generatio pra-* C *ua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei*, pro, *sed signum non dabitur ei*. Difficilius est, quid sit, *in me non habet quidquam*. Nonnulli Græci codices legūt, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐχ εὑρήσει οὐδέν, *& in me* inueniet nihil, atque ita inuenio in codice Græcæ Catenæ, eodēque modo vterque Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. Leontius & Cyrillus in commētariis legunt. Ex Latinis etiam Gregorius hom. in Euang. 39. & Ambros. in lib. de fuga sæculi c. 4. qui duas indicat esse lectiones, alteram, *& in me inueniet nihil*, alteram, *& in me non inueniet nihil*, id est, non inueniet peccatum, quia peccatum nihil est, vt ille explicat. D Ac fateor quidem hanc lectionem, *& in me non inueniet quidquam*, significantiorem esse: sed nihil mutare nobis licet, de sententia disserendum. Omnes auctores, quos contigit mihi legere, existimant sensum esse, *in me non habet quicquam*, id est nullum in me ius habet, quia non habet ius, ac potestatem nisi in homines peccatores. Sic Chrysostom. August. Beda, Theophylactus: aut, in me non inueniet peccatum vllum, vt auctores illi interpretantur, quos diximus ita legere. Mihi alius posse videtur esse, præsertim si legamus, *non inueniet in me quicquam*, non poterit me E vincere, non poterit perdere, vt sperat, nam etsi moriturus sum, non sum illius potentia, sed mea volūtate moriturus. Hoc est, quod subiicit.

Et pro sed καὶ, pro ἀλλὰ. — *Quid sit, in me nō habet quicquā.*

31. *Sed vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio.*] Quidam hæc verba ex illis vltimis pendere putant, *Surgite, eamus*, vt illis sententia compleatur, tanquam si diceret, *surgite, eamus, vt cognoscat mundus* me Patrem diligere. Ac sunt, qui existiment ita Nonnum poëtam, & Augustinum intellexisse, quanquam ex illis ego colligere non possum. Omnes alios Chrysostomum, Theodorum Mopsuest. & Heracleotem, Leontium, Cyrillū, F Theophylactum, Euthymium, & Rupertum, immò & Augustin. & Bedam sequor. Subintelligendum aliquid, quod orationem impleat, vt non morior, quod vllam in me Diabolus mortis causam inueniat, aut quòd me suis viribus cogat mori, sed *vt cognoscat mundus*, quòd Patrem diligo, & quod mihi mandauit, facio. Non propterea moriebatur, vt id mundus cognosceret, sed vt mundum ipsum redimeret, cæterum inde cōsequebatur, vt eius erga Patrem amorem, & obedientiam mundus cognosceret. Itaque dictionem *Vt* hoc loco, quemadmodum in aliis mul-

Vt, non causā, sed consequētiā significat.

Digitized by Google

tis adnotauimus, non causam, sed consequentiam significare arbitror. Loquitur vt homo, propterea dicit, *Sicut mandatum dedit mihi Pater*, vt dixit suprà c. 10. 18. Ideo autem hæc discipulis dicit, vt eorum confirmet fidem, ne putent se infirmitate, aut necessitate, non voluntate sua mori.

Surgite eamus hinc.] Ex iis quæ modò diximus, constat, hæc verba non esse cum præcedentibus in vnam sententiam coniungenda, sed nouam esse sententiam, qua, quia dixerat principem huius mundi venire, discipulos exhortatur, ne fugiant, sed obuiam potiùs illi procedant. Sic ego interpretor auctores secutus duos illos, quos citare soleo, Theodoros. Rupertus sensu pene contrario, quoniã appropinquat, inquit, qui me tradet, ne nos hîc inclusos comprehendat, procedamus in locum liberum atque patentem, vbi libera fugiendi facultas vobis sit, *nolo enim quenquam ex vobis perdere*. Chrysost. Leontius, Theophylact & Euthym. Christũ cùm videret discipulos præ metu iis quæ dicebat, non satis animum attendere, quòd audiuissent appropinquare principem huius mundi, ne timerent, dixisse, vt in alium abirent locum, vbi sine metu cætera, quæ dicturus erat, audire possent. Itaque putant hi quattuor auctores Christum cum discipulis non in hortum Gethsemani, vbi comprehensus est, sed in alium aliquem secretum locum discessisse, vbi concionem finierit, quam tribus sequẽtibus capitibus Ioannes persequitur. Contra sentiunt

A omnes alii auctores, quos modò citauimus, præter Rupertum, Christum discipulos excitare, vt ad eum locum eat, vbi comprehendendus à Iudæis erat. Sed alia hinc nascitur quæstio, vbi Christus dixerit, quæ tribus sequentibus a Ioanne capitibus commemorãtur. Nec enim id satis constat. Omnes illi auctores, quos modo diximus in ea fuisse sententia, vt existimauerint Christũ hîc discipulos excitasse, vt ad hortum orationis irent, sentire etiã videntur statim post hęc verba à domo, vbi cœnauerat, discessisse, & in via dixisse ea quę vsque ad cap. 18 recẽsentur. Chrysost. Leõtius, Theophylact. & Euthymius statim discessisse, sed in locum alium magis tutum, vbi finita cõcione egressus fuerit, vt in hortũ iret, vt ex hoc loco, & ex c. 18. 1. colligitur. Alii non exiisse statim, sed ibi etiamnum aliquantisper cõmoratum, dum concionem, quam cœperat, absolueret. Prima, & vltima sententia æqualis fere sunt probabilitatis; nam secundã, si auctorum persona remoueatur, vix probabilem iudicauerim. Hæc autem vltima probabilior. Nam Euangelista hîc non dicit Christum statim, vt hæc verba dixit, exiisse; itaque non cogimur id factum esse credere; capite autem 18. 1. disertis scribit verbis priùs omnia dixisse, quæ tribus sequentibus capitibus recitantur, quàm egrederetur; itaque id cogimur credere. Cur ergo non statim exiit, cùm iam dixisset, *Surgite, eamus*? Facilis responsio, trahit longiùs ex sermone sermonem, vt fieri solet.

Quæ in loco dixerit Christus, quæ sequuntur

CAPVT XV.

1. EGO sum vitis vera: & Pater meus agricola est. 2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem, qui fert fructum purgabit eum, vt fructum plus afferat. 3. Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. 4. Manete in me: & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos nisi in me manseritis. 5. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. 6. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. 7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. 8. In hoc clarificatus est Pater meus, & fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. 9. Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. 10. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea sicut & ego Patris mei præcepta seruaui: & maneo in eius dilectione. 11. Hæc locutus sum vobis: vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. 12. Hoc est præceptum meum vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos. 13. Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. 14. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius. 15. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis. 16. Non vos me elegistis: sed ego elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructum afferatis: & fructus vester maneat: vt quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. 17. Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. 18. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. 19. Si de mundo fuissetis mundus quod suum erat diligeret: quia verò de mundo nõ estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. 20. Mementote sermonis mei, quẽ ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerũt, & vestrum seruabunt. 21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum, qui misit me. 22. Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nũc autem excusationem non habent de peccato suo. 23. Qui me odit, & Patrem meum odit. 24. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent; nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum. 25. Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. 26. Cùm autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, 27. & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

Sup. 13. b. 10. *Sup. 13. d. 34.* *Ephes. 5. a. 9.* *1. Thessal. 4. b. 9.* *Matth. 18. d. 19* *1 Ioan. 3. a 1. & 4. 7* *Sup. 13. b 16* *Matth. 10. c 24* *Matth 24. a 9* *Psal. 34. c. 19* *Luc 24. g. 49.*

IN CAPVT XV.

EGO *sum vitis vera, & Pater meus agricola est.*] Nihil poterat discipulis ad mortem discedens dicere magis necessarium, quàm ne se vnquam ab ipso, id est, ab eius fide, ac dilectione auelli paterentur, si quidem vellent viuere, quod eleganti admodum, & omnibus nota sumpta metaphora declarat. Aliquãdo se domino vineæ cõparauit, qui diuersis diei horis operarios in vineam suam conducturus exierit. Matth. 20. 1. aliquando filio domini vineæ, quem pater misisset, vt a vineæ cultoribus fructus exige-

Digitized by Google

ret, Matt. 21. 37. Hic se viti cōparat, quia quod volebat docere, id postulabat, neminē magis posse sine se viuere, quàm sarmentū sine vite, cui innatum est. Patrem autem suum agricolam esse dicit, qui se vitem colat, qui sui curam gerat, vt ostendat fore, vt Pater eos, qui in se fructum non tulerint, tanquam inutilia sarmēta desecet, & in ignē mittat. Atque hanc arbitror fuisse causam, cur se viti potius, quā alteri cuipiam arbori comparauerit quod solēt nonnulli quærere, quia putari proprium est vitis, & volebat docere patrem suum eos, qui fructum non ferrēt, tanquam inutilia sarmenta putaturum, abscissurumque. Veram autem se vitē Augustinus, Beda, & Rupertus vocare putant ad differētiam vitis alienæ, quā

Isai. 5. 4.

spetabat dominus facturā vuas, & fecit labruscas, de qua dictū est, *vua eorum vua fellis, & botrus amarissimus,*

Deuter. 32. 32 33.

itemque *fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile*. Euthymius veram, id est perfectam, & spiritualem interpretatur. Nos multis iam locis docuimus ab effectu veram vitem appellari, quia melius, atque perfectius homines in se per fidem natos nutrit, quā sarmenta sua naturalis vitis, quemadmodum vocatur *lux vera*, non quòd vere lux sit; qualis ista Solis est, sed quia melius, quam ista homines illuminat, supra cap. 1. 9. & panem verum, & viuū, non quód vere panis sit, non enim vere, sed metaphorice panis dicitur, sed quia melius, quàm panis nutrit.

Vera vitis qui dicatur.

Sup. c. 6. 51

Timuit Chrysostomus, Theophylact. etiā, & Euthym. ne hinc Ariani occasionē sumerent Christi calumniandi diuinitatem., quod se viti, Patrem agricolæ comparauerit, quasi Pater tanquam maior sui tanquā minoris, sicut agricola vitis curam gerat. Nā & Arianos hoc solitos obiicere. Ambros. lib. 5. de fide, cap. 5. & Basil. lib. 4. aduersus Eunō. itaque notarunt agricolam non radicis, sed sarmentorum curam gerere.

Arianorū obiectio ex Ambrosio, & Basilio.

Non erat meo iudicio ea obseruatio necessaria, & poterat ab Arianis facile refutari, nam & radicis agricola, & quidem præcipuam curam habet; non ergo in hoc similitudo vitis à Christo vsurpata est, vt doceret Patrem sui curam habere; sed in hoc voluit significare non magis nos sine ipso, quam sarmenta sine vite posse viuere, vnde potiùs sequitur illum esse Deū, vt D. Cyrillus argumētatur. Nam etsi vt homo vitis, & caput nostrum est, quemadmodum hîc Augustinus, & Ambrosius lib. 5. de fide, cap. 5. tamen ille ipse homo, nisi Deus esset, vitis & caput nostrum esse non posset.

Tract. 80.

Cur ergo curā purgandi vitem, & inutilia ab ea sarmēta remouēdi Patri tribuit? Quia cùm se vitem appellasset, oportebat ad explendam parabolam agricolam aliquem facere; & nemini poterat id officium meliùs, quàm Patri dare, quia Patri attribuitur prouidentia, quā & nomen ipsum Patris præ se fert. Voluit enim inuidiam à se declinare, & officium puniendi homines, qui in se fructū nō ferrent, non sibi, sed Patri tribuere: quo res etiam pl' habere videretur auctoritatis, cùm non se, sed patrē suum illum ipsum, in quo illi sperarent, eos puniturum diceret: sicut alio loco dixit, *Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud Patrē; est, qui accusat vos Moyses* c. 5. 45.

2. *Omnem palmitem in me non ferentem fructū, tollet eum, & omnem, qui fert fructū, purgabit eum, vt fructum plus afferat.*] Duplex agricolæ erga sarmenta cura est.

Agricolæ erga sarmēta duplex cura.

Quæ prorsus inutilia sunt, ea ad radicē penitus resecat; quę autem vtilia sunt, ea non omnino ad radicē secat, sed purgat, i. inutiles extremitates eorū decidit, quo plus roboris sumant, plusque afferant fructus. Ea ipsa duo docet Christus patrem suū erga homines facere; eos, qui penitus inutiles sunt, nullúmque in ipso fructum ferunt, penitus resecare, & in ignem mittere; eos verò, A qui fructum ferunt, purgare, vt etiamnum plus afferant fructus. Sed videndum, qui sint, qui in Christo fructum non ferunt, quiue qui ferunt, deinde quid sit illos tollere, hos purgare.

Qui sint qui in Christo fructum ferūt aut non ferunt.

Noui hæretici, quia solā illam fidē suam ad salutem satis esse putāt, omnes, qui veram fidem habēt, fructū ferre dicūt, itaque eos, qui in Christo fructum non ferūt, eos esse interpretantur qui in illū non credunt; quamuis externa religionis specie in eum credere videātur. At quomodo palmes est, si in vite non est? Christus discipulis hoc dicebat, qui omnes verè in ipso per fidem manebāt, sed exhortabatur eos, vt sola non contenti fide, opera facerent, B hoc est fructū ferrent, & vt se diligerent, vt ex versu 9. perspicuum est. Dicit quiddam simile Theophylus Alexandrinus lib. 4. Allegor, sed meliùs tamen quàm isti; sarmenta, quæ fructū ferunt, Catholicos; quæ fructū non ferunt, hæreticos esse. Sed neque hic ipse proprius est sensus; multi enim Catholici fructū non ferunt, vt Iacobus toto 2. capite epistolæ suæ disserit. Sarmenta ergo in se manentia eos omnes vocat, qui in se credunt.

Sarmenta in Christo manentia qui nā sint.

Nam per fidem in illo tāquā palmites in vite nascimur, vt D. Basil. hom. 5. in Hexamer. Chrysost. Cyril. Theophyl. Ex iis eos dicit fructū nō ferre, qui nihil aliud habent, quàm quòd in vite sint, C hoc est qui solā sine bonis operibus fidem habent: eos autem fructum ferre, qui præter fidem opera etiam habent. Quid ergo de iis, qui in eum non credunt nihil dicit, quia cum iis tantùm loquebatur, qui palmites sui erant, & quia *qui nō credit, iam iudicatus est.* Quid igitur est tollere, qui non fert fructū? Ratio videtur postulare, vt tollere sit fidem illi, quā habet, auferre; si enim credendo in Christū in illo nascimur, desinēdo credere ab illo abscindimur, atque separamur.

Sup. c. 3. 18

Tollere sarmenta à vite quid sit.

Sic quidam intelligunt, non quòd Pater cuiquam fidem tollat, sed quòd permittat, vt eam perdat, qui sine fructu habet. Alii tollere nihil aliud esse, quàm ad D pœnam sempiternā destinare, vt aiunt Leontius, & Euthymius. Ego nihil aliud esse intelligo quam punire; puniuntur enim quodam modo sarmēta, cùm à vite tolluntur: non enim dixit, tollit, quòd re ipsa Christo tollat homines Pater, qui omnes potiùs, quātū in se est, ad eū trahit; sed quod de sarmētis loqueretur, quæ si inutilia sint, non aliter, vt ita dicā, puniūtur, quàm dū prędidūtur, ac tollūtur à vite. Etsi nō nego solere Deū sæpe permittere, vt qui otiosā diu sine operibus fidē habent, eam etiam amittant; sed doceo quid hoc loco significare Christus voluerit. Purgare autē eos, qui fructū ferunt, plerique intelligūt tenta- E tionib', & rebus aduersis exercere, vt magis proba, & exculta eorū virtus maiores etiā fructus ferat; sic Cyrillus, Chrysost. Theophylactus, & Euthymius, & Gregor. lib. 7. regist. c. 32. & Pacianus epist 3. aduersus Nouatianos.

Purgare quid.

Nihil tamē significari arbitror, quā è cōtrario Patrē eos, qui fructū ferunt, quò maiorē ferūt fructū, eo magis excolere, eo magis iuuare, vt maiorē ferāt quēadmodū gnau' agricola facit. quod nō solū fit, dū tētationibus exercētur, sed multo magis, dum maiore cumulātur gratia. Huc enim parabola pertinebat. Notāda autē Græca paranomasia inter αἴρει, & καθαίρει, quæ Latinè reddi non potuit; & vim gratiā- F que orationi adhibet.

3. *Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.*] Quia de purgatione mentionem fecerat, vt discipulos consoletur, arrepta ex eo verbo occasione docet eos iam esse purgatos, operam proinde dent, ne iterum inquinentur, sed in sua puritate, munditiáque perseuerent. *Laui,* inquit, *pedes meos, & quomodo inquinabo illos?* quemadmodum c. 13. 10. cùm de munditia mentionem fecisset, quamuis in aliam omnino sententiam, tamen eius occasione verbi ad-

Cantic. 5. 3.

Digitized by Google

habet pronomen illud, *hic*, postpositum.

Quia sine me nihil potestis facere.] Illustris sententia Augustini primùm, deinde omnium Catholicorum aduersus Pelagianos disputationis. Ea hodie noui etiam hæretici abutuntur; vt probent non solùm nos nihil sine Christo, id est sine eius gratia posse facere, quod quoquo modo, & vt Theologi loquuntur, moraliter bonum sit; sed nec in Christo manentes quidquam nos ex nobis facere, id est quidquam cum eius gratia cooperari; & nos, quia contrà sentimus, homines scilicet valde Catholici Pelagianos vocant. Pelagiani enim illis videmur esse, non quòd nos Pelagiani, sed quòd illi Manichæi sint, & Catholicos Manichæis Pelagianos videri necesse est. Vterque priùs error refellendus; deinde dicendum, qua de re ipsi inter se Catholici fide integra dissentiant, & quibus magis assentiendum iudicemus. Iuuat hoc loco ponere verba Caluini hæreticorum magistri, vt lector quàm absurda, quàm malè cohærentia dicant, intelligat, *Papistæ*, inquit, *hanc sententiam non extenuant modò, sed euertunt; imo potiùs eludunt. Etsi enim verbo tenus fatentur nos sine Christo nil posse, aliquid tamen facultatis suppetere nobis somniant, quod per se quidem non sufficiat, sed Dei gratia adiutum cooperetur; nec enim hominem ita exinaniri sustinent, quin aliquid ex se conferat. Verum tam clara Christi verba eludere non ita promptum est. Tale est Papistarum commentum, nos sine Christo nihil posse, ab eo tamen adiutos habere aliquid ex nobis præter eius gratiam. Christus verò contrà pronuntiat nos nihil posse ex nobis, palmes, inquit, nullum fructum adfert à semetipso. Ergo non tantùm cooperantis sua gratia auxilium hîc commendat, sed nos penitus priuat omni virtute, nisi quam suppeditat ipse nobis; ergo hæc particula, sine me, sic resolui debet, non nisi ex me.* Plures hîc errores apparent, quàm quos ego proposueram. Nam præterquam quòd in summa rei errat, aut nostra, aut Christi verba non intelligit. Si enim putat nos dicere posse nos aliquid ex nobis, id est sine Christo, sententiam nostram non intelligit; non enim dicimus posse nos aliquid, quod ad iustificationem pertineat, ex nobis, hoc est sine Christo, sed ex nobis, id est nobis etiam cum Christo cooperantibus. Si autem ne hoc quidem sensu putat nos cum Christo nihil ex nobis posse, Christi non intelligit verba. Cum enim Christus dicit palmitem nullum ex se fructum ferre posse, non est sensus palmitem etiam in vite manentem nihil facere, nihil conferre, cùm fructum fert, sed ex se, id est sine vite nullum fructum ferre posse. Hoc enim ipsum Christus agebat, non vt doceret nihil conferre palmitem, sed vt doceret nihil nisi in vite manentem conferre posse. Imo potiùs docebat cõferre etiam palmitem aliquid modò in vite maneret, propterea enim discipulos hortabatur, vt in se manerent, vt fructum ferre possent. Resque ipsa ita docet. Quis enim non videt palmitem in vite manentem ad ferendum fructum natura sua conferre aliquid? Hoc profectò qui negat, non scripturam modò, & Theologiam, verùm agriculturam etiam, & naturam vniuersam ignorat. Alter in his verbis error Caluini est, quod non intelligat, quid sit, *sine me*; non enim idem valet, quod non nisi ex me, vt ille interpretatur, sed idem, quod non manens in me. Opponit enim hæc duo, manere in se, & sine se, quare idem sit necesse est *sine me*, &, *nisi in me manseritis*. Ergo pro illo, *sine me*, quandoquidem idem sunt, dicamus, nisi in me manseritis, & experiamur vtra ex his verbis, nostráne, an Caluinistarũ sententia colligatur. Illi quidem rectè colligere non possunt, nisi in me manseritis, nihil potestis facere; ergo etiamsi in me manseritis, nihil potestis ipsi facere; ego enim solus omnia facio. Quis enim non rideat ita colligentem, cùm si de palmite eodem modo disputaret, agricolæ riderent, palmes si in vite non manserit, nullum fructum ferre potest; ergo etiamsi in vite manserit non ipse, sed sola sine ipso vitis fructum ferre potest? quis quæso tam rusticus est, qui istum tam ineptum disputatorem nõ exsibilet? Nos contrà rectè colligimus, Nisi in Christo manserimus nihil possumus facere? ergo si in illo manserimus, aliquid facere poterimus. Quis enim non videat hoc rectè sequi? Id in palmite magis apparebit, palmes nisi manserit in vite, non potest fructum facere; ergo si in vite manserit, poterit. Si enim non sequitur, cur non idem de saxo dicitur, Saxum nisi in vite manserit, nullum fructum afferre potest? Cur si quis hoc diceret, tanquam ineptus, absurdusque rideretur, nisi quia saxum etiamsi in vite maneret, nullum fructum ferre posset? Propterea ergo non ineptè dicitur, palmitem, nisi manserit in vite, fructum ferre nõ posse, quia si in vite manserit, fructum ferre potest. Denique cur isti quæso negant nos, antequam gratiam habeamus, quidquã posse boni facere, nisi quia non habemus liberum arbitrium? atqui iidẽ ipsi docent per gratiam liberum arbitrium priùs perditum recuperari, priùs mortuum suscitari; ergo cùm gratiam habemus, liberum arbitrium iam recuperatum iam suscitatum aliquid aget. Ad primum veniamus errorem, qui illis cum nonnullis de schola Catholicis communis est. Colligunt ex hoc loco nos sine gratia Christi, quam specialem vocant, non solùm nihil vllo dignum apud Deum præmio, sed omnino nihil, quod quoquo modo bonum sit, posse facere; nec enim dixisse Christum sine me parum, sed *sine me nihil potestis facere.* Quod verbum Mileuitanũ, & Arausicanum Concilium, & sæpe D. Augustinus contra Pelagianos vrgent, exaggerant, premunt. Duplex quæstio est, quæ vna videtur esse. Aliud enim est quærere, vtrum sine Christo, id est antequã in Christo maneamus, quod Theologi dicunt, sine gratia iustificante, & habituali aliquid boni facere possimus, quod propriè ad huius loci explicationem pertinet; aliud, an antequam in Christo maneamus, sine illo, id est sine speciali eius gratia non habituali, sed actuali possimus facere aliquid boni. Prior quæstio iam à Concilio Tridentino explicata est; docet enim posse nos per actualem, præuenientemque gratiam Christi ad gratiam habitualem, & iustificationem disponere: dispositio autem ad gratiam non per mala, sed per bona vtique opera fit. Nam malum non potest dispositio ab bonum esse. Docet præterea metum pœnarum inferni, qui iustificationem antecedit, non malum, sed bonum esse. Ex quo sequitur necessariò hunc locum ex Concilii Tridentini sententia ad hunc modum intelligendum, *Sine me nihil potestis facere*, quod vita æterna, aut gratia dignum sit, id est nihil meritorium, vt Theologi loquuntur. Qui sensus, etiamsi Concilium non interpretaretur, ex ipsis Christi verbis ab acuto, & attento lectore facilè colligeretur. Quid enim est, *nihil potestis facere*, nisi nullũ potestis facere fructum, quemadmodũ de palmite dixerat? Fructus autem est meritum, fructus est præmium. Possumus ergo sine illo, id est antequam in illo per caritatem coniuncti maneamus, aliquid boni facere; sed illud ipsum bonum, fructus non est, quia neque gratia, neque præmio vllo dignum est. Altera etiam quæstio distinguenda est; nam aliud est quærere, an sine actuali Christi gratia aliquid boni facere possimus, quod quamuis gratiam, iustificationemque non mereatur, tamen ad iustificationem aliquo modo saltem tanquam dispositio pertineat; aliud, an possimus aliquid boni facere, siue ad iustifi-

Hæretici nostri temporis Manichæi sunt.

Errores varij Caluini reuincuntur.

Scholasticorum quorundam error refutatur.

Sess. 6. c. 6 & 7. & cã. 3. & 4.

Ibidem c. 6 & can. 8.

Digitized by Google

An aliquod bonū possimus facere sine gratia.

cationem pertineat, siue non. Prior pars quæstionis etiam est à Concilio Tridentino definita; docet enim omne iustificationis initium, omniúmque ad iustificationem dispositionum nō à nobis, sed à præuenienti, & actuali Christi gratia sumi oportere. Secūda pars manet in dubio; nec noui solùm hæretici, sed nonnulli etiam Catholici negant quidquam nos quocunquemodo bonum, sine actuali Christi gratia per solum illud generale, quod vocant, auxilium omnibus hominibus commune facere posse. Quibus ego tres ob causas nequaquam assentior, & quia hæreticos, id est malos omnino aut duces, aut eiusdem sententiæ defensores habent; & quia experientia ipsa videtur nos docere contrarium; quis enim mortalium est, qui non aliquid aliquando boni faciat, quale est parentes diligere, pauperis misereri, dolere, quòd aliquid mali fecerit, quod dignum homine non fuerit, & si nihil aliud, velle saluum esse, quod profectò bonum est? & quia si ea sententia sequenda esset, propter hunc potissimùm locum sequenda esset; at hic locus, vt modò Concilii etiam Tridentini auctoritate probauimus, non de actuali, sed de habituali, & iustificante gratia, per quam in Christo manemus, & fructum ferimus, intelligendus est. Itaque aut illa hinc sententia probari non potest, aut illa eadem ratione probari poterit non posse nos antequam in Christo maneamus, per eius præuenientem gratiam disponere, vt in eo maneamus; quæ à Tridentino Concilio damnata est. Contra Pelagianos verò munitissimus hic erat locus; docebant enim illi non solùm posse nos sine diuina gratia aliquid boni facere, sed etiam posse & gratiam, & vitā æternam sine vlla mereri gratia, gratiam verò illam, per quam in Christo manemus, non id in nobis facere, vt possimus, sed vt faciliùs possimus mereri vitam æternam; atque hoc sensu in Mileuitano, & Arausicano Concilio damnata est. Hoc est, quod D. August. vrgere solet, non dixisse Christum sine me parum, aut difficiliùs potestis facere, sed, *sine me nihil potestis facere*, lib. 1. de gratia Christi contra Pelagium & Cælestium c. 29. & lib. 2. contra duas epist. Pelag. c. 8.

Pelagianorum error.

6. *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.*] Docuerat, quid boni eos cōsequeretur, qui in se manerent, vt fructum plurimum afferrent, id est vitam æternam mererentur, quo nullus maior, nullus vberior fructus esse potest; docet nunc quid eos consequatur mali, qui in se non manserint. Idem illis faciendum esse, quod inutilibus fit sarmentis; primùm à vite præciduntur; deinde colliguntur, congeruntur in struem, arescunt, & in ignem comburenda mittuntur, ad nullam aliam rem vtilia. *Quid enim fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum? Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas? Ecce igni datum est in escam, vtramque partem eius consumpsit ignis.* Ezechiel. 15. 2. 3. 4. Quid hæc singula significent, minimè subtiliter quærēdum esse arbitror; nec enim propterea dicta sunt, quod in hominibus, qui in Christo non manent, eadem quinque, aut alia similia facienda sint, sed quòd ea in sarmentis à vite præcisis fieri soleant, vt colligantur, foras mittantur, arescant, in ignem coniiciantur, & ardeant. His ergo omnibus nihil significatur aliud, quàm eos, qui in Christo non manserint, igne inferni sempiterno esse puniendos. Nō sunt singulæ parabolæ partes ad rem semper per parabolam significatam accōmodandæ; multa enim dicuntur ad explendam, ornandamque narrationem. Si quis tamen volet singula ad eos, qui

In parabolis multa dicuntur ad explendam, & ornandam narrationem.

A in Christo non manent, accōmodare, obseruet primò loco eum palmitem, qui in se non manserit à se præcidendum esse, quod in sarmentis primùm fit; aut quia iam dixerat in se non manere, id est à se præcisum esse, aut quia, qui in Christo non manet, non præciditur à Deo, sed seipse præcidit. Deinde non esse his in rebus seruatum ordinem. Nam post sarmentorum præcisionem primùm colliguntur, & in fasces colligantur, deinde mittuntur foras, id est extra vineam exportantur; tertio loco arescūt, quarto in ignem missi ardent. Quid sit homines colligi, qui in Christo non manent, Matth. 13. 41. 42. alia

B Christus parabola declarauit, *Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos, qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis*, Atque hoc ipsum est mitti foras, id est extra vineam electam Domini ab electorum consortio separari, quod in alia parabola dixit mitti *in tenebras exteriores* Matth. 8. 12. & 22. 13. & 25. 30. Arescere quidam interpretantur spiritum Dei perdere, aut spiritu arefieri. At nemo foras eiicitur, nisi cuius priùs spiritus aruerit. Nihil ergo aliud intelligo, quàm ita dāmnari, vt nulla illis maior spes reliqua sit pœnitentiæ, & ad Christum reuertendi, quàm aridis sarmentis est re-

C nascendi rursum in vite. Sequentem versum c. 14. 13. explicauimus.

8. *In hoc clarificatus est pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli.*] Quorsum hoc subiicit? Rupertus existimat rationem reddere, quamobrem illis dixerit adeo liberalem patrem suum erga ipsos futurum esse, si in se manserint, vt quidquid ab eo petierint, concessurus illis sit; quia nimirum hac ipsa re Pater glorificatur, vt in se illi maneant. Chrysostomus exhortationem esse putat, qua discipulos incitat, vt enitantur in se manere, quod totius orationis argumentum erat, & fru-

D ctum quamplurimum afferre, quia hac ratione non tam se, quam patrem suum essent glorificaturi: vtrumque probabile. Verbum præteriti temporis ἐδοξάσθη *glorificatus est*, Græcum etiam, grauemque auctorem Cyrillum videtur fefellisse, vt existimaret de re præterita agi, non de futura; esséque sensum, propterea pater meus misso in mundum me glorificatus est, id est propterea magna sua cum laude me misit in mundum, vt fructum in me manentes, quàm vberrimum afferretis, meique discipuli efficeremini. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in*

Lib. 10. c. 19.

E *eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*, suprà c. 3. 16. ne igitur eius fallatis opinionem. Rectè à quibusdam animaduersum non posse hanc interpretationem cum verbis Christi conuenire, nec enim dixisse ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ, *in hoc*, id est ad hanc rem *clarificatus est pater*; sed ἐν τούτῳ *in hoc*, id est in hac re. Ergo verbum præteritum pro præsenti, aut futuro positum est; *In hoc clarificatus est*, id est clarificatur, aut clarificabitur *Pater*, quod etiam Euthymius admonuit Cyrillum fortasse notans. Alia est in illa dictione, *vt* ἵνα difficultas; cùm enim aut finem, aut

Præteritū pro præsenti aut futuro positum.

F euentum, & consequentiam, vt sæpe diximus, significare soleat, neutrum videtur hoc loco significare posse. Nam neque in hunc finem glorificatur Pater, vt fructum plurimum afferamus, nec ex eo, quòd ille glorificatur, hoc consequitur, vt nos feramus fructū, nisi Cyrilli, quam modo refutauimus, sequamur opinionem. Credo ergo ἵνα poni pro εἰ, *vt* pro *si*. Exemplum est suprà c. 4. 34. *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me*; id est, in hoc consistit cibus meus, si fecero voluntatem eius, qui misit me, aut cibus meus consistit in facienda voluntate eius,

Digitized by Google

qui misit me; & cap. 6. 29. *Hoc est opus Dei, vt credatis*, id est, si credideritis, opus Dei facietis; aut opus Dei in A
credendo consistit, & infra c. 17. 3. *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*; id est, vitam æternam habebunt, si te cognouerint, aut in cognoscendo te vita eorum æterna cõsistit. Sic etiam Latine loquimur. Hæc vera est virtus, vt fugiamus malum, prosequamur bonum, id est, in fuga mali, & prosecutione boni vera consistit virtus. Eodem modo dictum hoc loco est, *In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum plurimum afferatis*, id est in hoc glorificabitur, si fructum plurimum attuleritis, aut in fructu, quem vos tuleritis, patris mei gloria B
consistit. Ex verbis sequentibus alia nascitur quæstio, quid sit, *Et efficiamini mei discipuli.* Sunt enim qui vertant, Et efficiemini, aut eritis mei discipuli. Itaque non referunt hæc verba ad dictionem illam, *vt*, quasi sensus sit, glorificationem Patris in his duabus rebus positam esse, vt fructum plurimum afferamus, & Christi discipuli simus; sed putant ἀπὸ κοινοῦ repetendum ἐν τούτῳ in hoc, vt sit hic sensus, in hoc glorificabitur Pater, & in hoc discipuli mei eritis, si fructum quamplurimum attuleritis. Et quidem, si legamus καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί, vt omnes fere nunc Græci codices habent, & ita vertendum, C
& ille sensus esse videretur; nec eum me puderet sequi meliores præsertim habentem auctores, Chrysostomum, Theophylactum, & Euthymium, qui ita plane videntur interpretari. Sed nostrum interpretem sequi malo, quem non dubito legisse γένησθε *efficiamini*, aut sitis, sensu illo priore. Quam lectionem ideo alteri præfero, & quia nostri interpretis est, & quia non solum apud Leontium, & Theophylactum, sed in celeberrimo etiam illo Vaticano codice reperio, qui instar est omnium. Quid sit clarificari Patrem, aut quod, vt Augustinus monuit, idem est, glorificari, sæpe docuimus, eius gloriam, quæ apud D
ipsum crescere non potest, apud homines crescere. Discipulos autẽ suos fieri, aut esse dicit, non eos, qui solam habent fidem: iam enim Apostoli isto modo discipuli erant, sed eos, qui eius etiam mores imitantur, vt supra c. 13. 35.

Clarificari, seu glorificari Patrem quid sit.

9. *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos, manete in dilectione mea.*] Obseruandum est in quo comparatio consistat, aut quo modo comparationis membra inter se conferenda sint. Omnes quos legerim interpretes existimant, comparationem Christum non nisi inter se, & Patrem facere, quasi sensus sit, Quemadmodum Pater dilexit me, ita & ego vos diligo, at- E
que hîc cõparatio terminetur; inde quasi cõclusio sequatur, Manete ergo in dilectione mea, & hãc ipsam cõclusionem non omnes vno modo interpretantur. Mihi non solùm causa videtur esse aliqua dubitandi, num ibi concludenda comparatio sit; sed multo etiã esse probabilius ibi non claudi, sed vnum comparationis membrum esse id, quod omnes totam comparationem esse putant, *sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos*: alterum verò, *Manete in dilectione mea.* Vt ita sentiam, adducor primùm consuetudine loquendi Christi, qui huiusmodi comparationibus videtur delectatus, in quibus prior pars altera constaret cõ- F
paratione. Illustre suprà notauimus exemplum cap. 6. 57. *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me*, quod qui non intelligit, nostrum ibi legat commentarium. Deinde, quod non id hoc loco ageret Christus, vt doceret, aut se à Patre diligi, aut discipulos diligere, sed vt discipulos ad se diligendum exhortaretur; hoc ergo ipsum membrum, & quidem præcipuum esse debet cõparationis, *Manete in dilectione mea.* In priore igitur mẽbro duas declarat causas, ob quas discipuli debeant in sui manere dilectione; alteram, quod se quoque Pater diligat, & æquũ sit, vt illi diligant, quẽ Pater tantopere dilexerit: alteram, quod ipse quoque eos diligat, ita reciprocum eos sibi amorem debere. Intelligitur ergo particula similitudinis, ita, aut emphatica, &, vt c. 5. 30. *sicut audio, iudico*, pro, sicut audio, ita iudico. Hinc intelligitur nomen dilectionis, cum Christus dicit, *Manete in dilectione mea*, non sumi actiue, vt non solum plerique recentiores interpretes, verum etiam Augustin. Beda, & Cyrillus, graues auctores existimant, vt sensus sit, date operam, vt semper mea dilectione digni sitis, id est, vt quemadmodum hactenus vos dilexi, ita vos semper diligam. Sumitur igitur passiue, *Manete in dilectione mea*, id est, pergite me diligere, quemadmodum Augustin. Chrysostom. Leontius, Theophylact. Beda, & Rupertus interpretantur: ratioque ipsa postulat, magis enim cõueniebat, vt discipulos hortaretur, vti se diligerent, quàm vt à se diligerentur. At dixisset interpres, in mei dilectione, non solet interpres tam Grammatice loqui, præterquam quod etiam pronomen Meus Latine passiue ponitur. Alium tamen non absurdum fortasse sensum mihi videntur interpretes pręteriisse, *Manete in dilectione mea*, id est quam vobis toties ac tãtopere commendaui. Hoc enim vocat præceptum suum ver. 12. Ergo sicut, ego, & Pater vos vicissim diligimus, sic vos alter alterum diligite.

Dilectionis nomen quomodo hic sumatur.

10. *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.*] Docet exemplo suo quomodo in sua dilectione manere possint, si sua nimirum præcepta seruauerint. Sed eadem hîc atque superiore versu quæstio est, actiuéne, an passiuè dilectio sumenda sit. Si enim actiuè sumatur, sensus erit: Si præcepta mea seruaueritis, diligam vos, atque ita Cyrillus, August. & Beda, & recentiores fere omnes interpretes intelligunt. Si passiue, *Si præcepta mea seruaueritis*, diligetis me, quemadmodũ Chrysost. Leont. Theophyl. & Rupertus exponunt, quod est multò (vt docuimus) probabilius. Illud videbitur obstare, quod obseruatio præceptorũ non sit causa dilectionis, qua Christũ diligimus, sed dilectionis, qua nos Christus diligit. Non enim propterea Christum diligimus, quia eius præcepta seruamus: sed ideo præcepta seruamus, quia illum diligimus: contrà verò propterea Christus diligit nos, quia eius seruamus præcepta. Hunc nodum rectè Augustinus & Beda soluunt. *Dilectio*, inquit, *facit præcepta seruare, an præcepta seruata faciunt dilectionem? Sed quid ambigat quod præcepta præcedat? Vnde enim præcepta seruet, non habet qui non diligit. Quod ergo ait*, Si *præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: ostendit, non vnde dilectio generetur, sed vnde monstretur: tanquam diceret: Nolite vos putare manere in mea dilectione, si non seruaueritis præcepta mea. Si enim seruaueritis, manebitis, hoc est, hinc apparebit quod in mea dilectione maneatis, si præcepta mea seruaueritis.* Hic verus est sensus: eodem enim modo dixit suprà cap. 13. ver. 35. *In hoc cognoscent homines, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* Similiter, quod de se dicit, intelligendum est, *sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.* Quod, qui dilectionem actiuè sumunt, pro dilectione, qua Christus diligit nos, ad hunc modum interpretantur, propterea ego à Patre diligor, quia eius præcepta seruaui. Sed diuersus prorsus est sensus: idem apparet Patrem meum à me diligi, quia eius seruo præcepta, sicut primum exposuimus membrum, & ex eorundem auctorũ sententia. Præpositio ergo &, pro quia posita est Hebræor. idiomate, vt Psal. 59. 13. & 107. 13. *Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus hominum*, vt legitur Hebraicè, id est, *quia vana salus hominum*,

Tract. 81.

Hebræorum idiotismus & pro quia.

Digitized by Google

vt noster vertit interpres. Quomodo dicat Patris se præcepta seruare, sæpe docuimus, loquitur vt homo. Itaque Chrysost. Theophyl. & Euthym. monēt, cùm aliàs hæc dictio sicut non soleat æqualitatē, sed similitudinem, & proportionē quandam significare, cùm Christus de se & de nobis loquitur, hoc tamen loco æqualitatem declarare, quia de se, tanquam de homine loquitur, æqualis nobiscum naturæ.

11. *Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur.*] Docet ea quæ hactenus discipulis dixit, non tam sua, quàm ipsorum causa dixisse, vt non solùm sua, sed ipsorum lætitia plena esset atque perfecta. Quod, Christus gaudiū suum vocet, tres apud diuersos auctores interpretationes inuenio. Cyrillus, & Leontius existimant gaudium suum, non suum, sed discipulorum gaudiū appellare, quasi dicat, *vt gaudium meum in vobis sit*, id est vt tale gaudiū vestrum sit, quale meum est, vt quibus ego rebus gaudeo, & vos gaudeatis. Hanc interpretationem ideò non probo, quia non id agebat Christus, vt doceret, quibus rebus gaudere eos oporteret, sed vt proposito gaudio, quod & ipse, & illi inde consecuturi essent, eos ad se diligendum hortaretur. Theophylactus & Euthymius gaudium Christi passiue, non actiue dici putant, non quo Christus ipse, sed quo discipuli de Christo gaudebant; itaque cùm dicit gaudium meū, & gaudium vestrum non diuersum, sed idem dicit gaudium. Verum hac ipsa ratione hæc opinio refutatur; satis enim per se perspicuum est, diuersum significari gaudium, nisi absurdam, & tautologicam orationem dicere velimus. Vera igitur Augustini, Bedæ, & Ruperti sententia est, diuersum suum, ac discipulorum gaudium quamuis de eadem fortasse re, Christum significare, suumque gaudium actiuè dicere, nō quo alii de se, sed quo ipse gaudeat. Hoc tantùm interest, quod Rupertus gaudium Christi ad eius passionem refert, quod videtur non satis congruentem sensum habere posse. Quo enim modo eiusmodi gaudium eius in discipulis esse poterat? Augustinus & Beda referunt ad eius gratiam, qua fit, vt de nobis gaudeat. *Quod est*, inquit, *gaudium Christi in nobis, nisi quo dignatur gaudere de nobis?* Quòd si rectè intelligatur, verum est, sed clarius, vt opinor, rem ego explicabo. Credo vtrumque gaudium, & Christi, & discipulorū ad id esse referendum, quod illis paulò antè commēdauerat, *Manete in dilectione mea*, & ad cætera, quæ in eandem sententiam differuerat. Sed gaudium Christi ad id refertur, tanquam ad materiam, gaudium verò discipulorum tanquam ad causam. Ait enim Christus se propterea tantopere ad dilectionem sui exhortatum eos esse, vt ex eorum erga se & inter ipsos amore, cæterisque bonis ipsorum moribus lætitiam percipiat: quemadmodum bonus pater bonis filiorum moribus, debitoque erga se amore, atque obseruantia lætari solet: & vt eadem ipsi erga se dilectione non solùm in hac gauderent vita, mirificam à Christo etiam in rebus aduersis consolationem accipientes, sed mererentur etiā plenam in altera vita lætitiam, perfectamque percipere. Hoc est, *vt gaudium vestrum impleatur*, plenum sit. Nunc eos non nisi tenuem quendam habere gustum voluptatis eius, quæ ex ipsius dilectione caperetur; tunc eos perfectam ipsam percepturos voluptatem, si in eadem dilectione perseuerauerint. Fecit, ac dixit, quod facere, dicereque solet pater filios aut longè ipse profecturus relinquens, aut à se aliquo dimittens. Exhortatur vti mutuæ inter se caritatis, reuerentiæque in patrem memores sint; id & sibi, & ipsis gaudio futurum: sibi quidem, quòd nihil optet, quam probos & morigeros habere filios: ipsis verò, quòd si id fecerint magnam illis

Cur gaudiū suum vocet Christus.

Vera Augustini expositio.

Tract. 83.

A vnde gaudeant, hæreditatem daturus sit. Sed quia hæc ipsa, ad quam exhortabatur, dilectio ex ipsius sine dubio gratia proficiscitur, rectèque potuit Augustinus dicere: *Quod est gaudium Christi in nobis, nisi quo dignatur gaudere de nobis?* Quod metu, vt opinor, Pelagianorum dixit, ne fortè existimarent significare Christum aliquid ex nostro nos habere, quo ille gaudere posset. Hoc quamuis leue, indicauerim quod dicit *in vobis*, Hebraismum esse, pro, vestram ob causam, aut propter vos.

Hebraismus

12. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.*] Non solùm explicat, quid sit id, vnde & sibi,

B & ipsis magnum esset gaudium accessurum; sed ea occasione illud ipsum mutuæ caritatis præceptum repetit, quod sciebat non satis pro dignitate posse cōmendari. Idem dixerat cap. 13. 34. sed illic *mandatum nouum*, hîc mandatum suum vocat, inde illa nascitur quæstio, quam his proponit verbis Augustinus: *Huius mandati repetitio, commendatio est; nisi, quod illic, Mandatum, inquit, nouum de vobis: hic autem, hoc est, inquit, mandatum meum. Ibi tanquam non fuerit ante tale mandatum: hic tanquam non sit aliud eius mandatum.* Hæc ille more suo subtiliter & scitè: sed cùm nititur quæstionem soluere, ad sensum magis allegoricum, quàm literalem inclinat. Sic enim respondet, *sed ibi dictum est nouum,*

Quomodo mandatum dilectionis nouum, & suum vocet Christus.

Tract. 83.

C *ne in vetustate nostra perseueremus: hic dictum est, meum, ne contemnendum putemus.* Quod Beda, vt solet, in suos transtulit commentarios. Cur illic nouum appellauerit, eo loco diximus; cur hîc suum dicat, nunc disputamus. Nota est & Ecclesiastico trita vsu Gregorij responsio homil. 27. in Euangel. quam & Rupertus vsurpauit. *Cùm cuncta*, inquit, *sacra eloquia diuina plena sint præceptis, quid est, quod de dilectione quasi de singulari mandato Dominus dicit, Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem: nisi quia omne mandatum de sola dilectione est, & omnia vnum præceptum sunt, quia quidquid præcipitur in sola caritate solidatur? Vt enim multi rami ex vna radice prodeunt:*

D *sic multæ virtutes ex vna caritate generantur, nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice caritatis. Præcepta ergo dominica & multa sunt, & vnum: multa per diuersitatem operis, & vnum in radice dilectionis.* Dicta sunt hæc subtiliter magno vulgo probata consensu: sed non videntur mihi genuinum Christi sensum explicare: tantùm enim, vt ego quidem opinor, abest, vt Christus significare voluerit aut aliud non esse præceptum, aut in hoc omnia alia consistere, vt potiùs voluerit hoc, & ab aliis distinguere, & cum illis comparare, & omnibus anteferre. In qua re omnis vis, omnisque gratia posita est huius sententiæ, quæ perit

E omnino iis, qui cum præcepto caritatis præcepta omnia confundunt. Sicut ergo locum illum cap. 13. 34. per hunc locum exposuimus, ita hunc per illius explicationem exponendum esse iudico. Hoc mandatum suum vocat, non quòd alia non habeat, quæ & ipsa à nobis seruari velit, sed, quod hoc maximè omnium commendet, maximè omnium seruari velit, maximè omnium necessarium esse sciat. Quemadmodum si pater multos habens filios, de vno eorum aliquo, qui sibi obsequentissimus, & carissimus sit, dicat: Hic est meus filius, non negans alios esse, sed significans hunc maximè esse.

F Docet autem eos, vt se inuicem diligant non verbis solùm, sed suo etiam exemplo, *Sicut dilexi vos*, inquit. Quasi dicat, Nihil vos facere iubeo, quod ipse prior non fecerim: nemo indignos amore suo putare debet, quos ego tantopere dilexerim. Cùm dicit, *sicut*, non modum, sed magnitudinem declarat dilectionis: itaque interpretationem illam Gregorii vulgarem non recipio, *Ad hoc*, inquit, *amate, ad quod amaui vos.* Meliùs Rupert. *Palam faciebat, quomodo, vel quantum*

Digitized by Google

quantum diligeret nos, tanquam si apertius dixisset, vsque ad mortem diligite inuicem, quia vsque ad mortem dilexi vos. Ibid. 11.

13. *Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis.*] Multi Latini codices, ac fere antiquissimi quique corrupte legunt, *Quàm, vt animam suam ponat quis pro amicis suis*, vitio inde, vt opinor, nato, quod qui vulgo hoc lectitabant, non existimarent sine ea particula sensum constare posse. Constat autē melius sine illa, *hac dilectione*, nēpe *vt animam suam ponat quis pro amicis suis, nemo maiorem habet*; aut, *hac dilectione, qua quis animam suam ponit pro amicis suis, nemo maiorem habet*. Contra vero si legatur, *quàm* sententia corrumpitur; efficitur enim hic sensus, hac caritate nemo maiorem habet, nisi si animam suam ponat pro amicis suis; itaque significatur eam caritatem, qua aliquis animam suam pro amicis suis ponit, maiorem esse ea, qua Christus dilexit nos; quod falsum, atque absurdum penitus est. Manauit tamen etiam in magnos auctores Augustinum, Gregorium, Bedam, Bernardum sermone in feria quarta hebdomadæ sanctæ, & sermon. 9. in Psalm. *Qui habitat in adiutorio*, & alios posteriores idem vitium, dum neque Græca consulunt, neque vim verborum expendunt. Solus pene Latinorum Rupertus sine quàm legit. Probat igitur quod dixerat, *Sicut dilexi vos*, docetque se discipulos dilexisse, & quidem quanta maxima fieri potest caritate, ita vt animam suam pro illis posuerit, id est ponere decreuerit. De sua enim loquitur caritate, cum dicit, *Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis*, discipulosque ad eiusdem caritatis imitationem exhortatur. Mouent nonnulli quæstionem de ipsa veritate sententiæ, quomodo maiorem hac caritatem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis, cum vt indicat D. Paulus Rom. 5. 7.8. & Petrus 1. epist. cap. 3. 18. maioris sit caritatis pro inimicis, quàm pro amicis mori. *Commendat*, inquit, *Deus caritatem suam in nobis, quia cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Diuus Bernardus in sermone de feria quarta hebdomadis sanctæ putat ita esse, neque hic maximam, sed eam, quæ inter homines maxima esse solet caritatem significari. *Tu*, inquit, *maiorem habuisti Domine ponens eam etiam pro inimicis tuis.* Itaque Bernardi iudicio non de sua Christus agit caritate, quod modo refutauimus. Melius alii, neminem pro inimico animam suam ponere, nam eo ipso, quod ponit, eum diligit; sed dicitur Christus animam suam pro inimicis suis posuisse, quia pro iis posuit, qui quamuis ipse eos diligeret, ipsi tamen eum non diligebant. Ergo pro iis posuit, qui & amici, & inimici erant; amici, quemadmodum hic ipse vocat, quia ab eo diligebantur; inimici, quemadmodum illic vocat Diuus Paulus, quia ipsum non diligebant. Cur ergo amicos hîc appellauit, cum inimicos vocare posset? Respondet Rupertus, *vt suauitate, inquit, locutionis dulcedinem in auditoribus sensim diffunderet eiusdem, quam illis mandabat dilectionis.* Aliam quoque rationem reddit. Non quia iam erant amici, sed quia nunc, eo patiente fiebant amici. Alia promptior est ratio, agebat de dilectione, qua ipse discipulos prosecutus esset, volebatque probare non potuisse se magis diligere, quàm dilexerat, cum animam suam pro ipsis posuisset; non conueniebat ergo inimicos appellare, quos ostendere volebat adeo caros, id est amicos sibi fuisse. Animam ex Hebræorum idiomate pro vita sumi scitum est. Quam autem vim habeat verbum illud ponere; nempe vt voluntariam significet mortem c.10.15. obseruauimus.

Quomodo maxima dilectio pro amicis suis animam ponere.

Lib. 11.

Anima pro vita Hebr. idiomate.

14. *Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis.*]
A Occasione vnius verbi, *pro amicis suis*, docet discipulos, quo modo amici sui esse possint, ac debeant; quemadmodū solet ex serm. sermonē nectere, occasionesque captare omnes discipulos instituendi, vt sup. vers. 3. & 9. Præsens tempus pro futuro ponit, *estis* pro eritis, vt notat Euthymius. hoc enim postulat verbum subiūctiui modi ἐὰν ποιῆτε, *si feceritis*, vt vers. 8. *clarificatus est*, pro clarificabitur. Quid ergo? nonne iam amici erant? erant sane, sed docet, qua ratione in eius amicitia permanere debeant, si facerent, quæ ipsis præceperat. Quemadmodum amicus amico sæpe solet dicere, si hoc feceris, amicus meus eris, non vtique significans nondum amicum suum esse; sed aut desiturum amicum suum esse, si non fecerit; aut ea re declaraturum vere amicum suum esse. Itaque nihil aliud hac sententia significatur, quam illa superiore versu 10. *si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea*. Obseruandum est aliter hîc amicos, quàm versu præcedenti appellare. Illic amicos suos dixerat, non quod ipsum illi dilexissent, sed quod ab illo dilecti fuissent; hîc autem amicos vocat, quod se diligerent; sicut è contrario sequenti versu amicos vocat, quos ipse diligebat. Solet enim huiusmodi verborum ambiguitate vti, vt versu 3. adnotabamus. Ridiculi vero hoc loco sunt hæreticorum interpretes. Obseruant non dixisse Christum, *Et vos amici mei estis*, si feceritis quæcunque ego feci, aut facturus sum, sed, *si feceritis quæ ego præcipio vobis*; itaque hoc verbo non solum quadragesimæ ieiunium, aliaque multa quæ fecit, sed non præcepit Christus; verum omnes traditiones, omnia Ecclesiastica excludi præcepta. Stulti non animaduertunt eundem Christum, qui hoc loco dicit, *vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis*, alio loco dicere, *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis* c. 13. 15. & tamen nullum nobis de lauandis pedibus præceptum reliquit. Quēadmodum ergo vult, vt ipsum in lotione pedum imitemur, quamuis nullum nobis de ea præceptum reliquerit; ita vult, vt alia faciamus, quæ prior ipse fecerit, quamuis præcipere noluerit, modo ad virtutem aliquam referantur. Nam quædam illi diuinitus fecit, quæ nos facere non possumus. In eo vero magis sunt stupidi, quod non intelligant, qui Ecclesiæ obedit, Christo obedire, qui nos obedire iussit Ecclesiæ. Cum per suos Apostolos Petrum, ac Paulum non Ecclesiasticis solum superioribus, sed secularibus etiam, sed Gentilibus, & dyscolis magistratibus obtemperare iubeat, quia *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*, Roman. 13. 2.

Præsens pro futuro sumptum.

B

C

Refutantur Hæretici reiicientes traditiones & præcepta Ecclesiæ.

D

1. Pet. 2. 13. 18. ad Tit. 3. 1. Rom. 13. 1. 2. 3. 5.

E

15. *Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit, quid faciat dominus eius; vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcūque audiui à patre meo, nota feci vobis.*] Reddit causam, cur eos amicos appellauerit, simulque suam erga illos caritatem commendat, quod cum illis communicasset, quidquid secreti à Patre accepisset, quod singularis amicitiæ indicium est. Græce non est λέξω, id est *dicam*, sed, λέγω id est *dico*, quemadmodum alicui videri possit potius fuisse vertendum, quia statim sequitur, *Vos autem dixi amicos*. Sed melius noster vertit interpres; ponitur enim præsens pro futuro; quemadmodum superiore versu *Estis*, pro eritis, vt indicat illa particula οὐκέτι *iam*, aut amplius, aut in posterum, deinceps, quæ futuri temporis nota est. Cur ergo statim dicit, *Dixi*? Significat se deinceps amicos vocaturum esse, quemadmodum iam tunc facere cœpisset, *Vos*, inquit, *dixi amicos*. Existunt autem ex his verbis multæ quæstiunculæ. Prima illa, quam nemo videtur attigisse, quomodo dicat, *Iam non dicam vos seruos*? quasi antea seruos soleret eos

Præsens pro futuro positum.

Digitized by Google

An discipulos seruos antea appellauerit. appellare, quod nusquam eum fecisse legimus. Vocauit quidem seipsum dominum. c. 13. 13. vnde sequitur illos fuisse seruos; sed non vocauit dominum eo sensu, quo dominus serui, sed eo, quo Rex populi, magister discipulorum dominus appellatur: qui ita honoris causa domini dicuntur, vt neque populus Regis, neque discipulus præceptoris serui dicantur. Quin ne isto quidem modo se ipse dominum dixit, sed quod sic à discipulis appellaretur, approbauit; quod, vt illo diximus loco, maioris modestiæ est, quàm si ipse sese ita vocauisset. Ita quidem est; cæterum Christus noluit dicere, quo nomine prius discipulos loquendo vocauisset, aut quo deinceps vocaturus esset, sed quomodo se ante erga illos gessisset, quomodo se iam gereret, & in posterum gesturus esset. Prius tanquam erga seruos se gessisse videri poterat non cæteris quidem rebus, non duritie tractationis, non asperitate verborum, non appellationis ignominia, sed hac nimirum vna, quod obscurius cum illis locutus esset, neque diuina Patris secreta satis aperte exposuisset, quemadmodum non solemus seruis nostra exponere mysteria, sed aliquid illis aliquando obscurius insinuare. Nunc vero erga illos tanquam erga fidos, familiaresque amicos se gessisse, cum palam illis & mortis & resurrectionis, & futuræ gloriæ mysterium dilucide exposuisset. Hoc est *non dicam seruos*, sed amicos. Atque hinc secunda etiam soluitur quæstio, quomodo dicat se non esse deinceps seruos eos appellaturum, cum eum postea legamus seruos appellasse, ver. 20. *Non est seruus maior domino suo*, cum de se vtique ac illis loqueretur: aut vt Augustinus quæstionem proponit, quomodo negat se seruos appellaturum; cum non solum cum eius efficimur amici, serui eius esse non desinamus, sed meliores etiam simus serui, quo magis eius amici sumus. Nec enim ideo dicit Christus non se posthac discipulos suos seruos, sed amicos appellaturum, quod serui eius esse desinant, aut amici esse incipiant. Neque significat nomine seruorum eos non vocaturum; sed tantum declarat, quo apud se loco futuri sint, nempe non seruorum, sed amicorum. Aliter Rupertus respondet, seruos hoc loco pro inimicis accipi, vt ex contrario colligitur, *vos autem dixi amicos*, ideoque non appellaturum eos seruos, id est inimicos, & peccatores. Tertia quæstio est, quam idem Augustinus, & Beda, & Theodorus Mopsuest. mouent, quomodo pronuntiet vniuersè, *seruus nescit, quid faciat dominus eius*, cum multi sint serui, qui id sæpe sciant, præsertim si probi, ac fidi sint. Non est dubium, quod quidam monuerunt, non esse sensum, seruum nescire, *quid faciat dominus eius*, cum re ipsa iam facit; tunc enim non modò scire, sed oculis quoque cernere; sed sensum esse ignorare seruum, *quid faciat*, id est quid velit facere *dominus eius*; non habere cognita domini consilia, quid cogitet facere antequam faciat, & quorsum faciat, cum re ipsa iam facit. Sed de hoc ipso quæstio est, quia idipsum multi expertæ fidei sciunt serui, quibuscum sua domini consilia communicant. Augustinus, Beda in commentariis ad hunc locum, &, vt videtur, Ambrosius sermone 6. in Psal. 118. respondent eos seruos, qui non solùm re, sed animo serui sunt, id est qui non voluntate, sed necessitate seruiunt, nescire domini consilia, quia illis dominus non committit; eos autem qui voluntate seruiunt, scire; quia cum illis dominus communicat, haud secus, quàm cum amicis. Idem fere aliter Rupertus scribit, qui seruus peccati est, eum consilia domini nescire; qui vero seruus est Dei, eum scire, quia ita seruus est, vt simul amicus sit. At hîc de omnibus generaliter seruis sermo est. Theodo. Mopsuest. sic exponit, *seruus nescit, quid faciat dominus eius*, id est, etiamsi aliquando dominus cōsilia cum illo sua communicet, tamen bona ipsa, quæ inde proueniunt, non communicat: Christum autem non solùm consiliorum, sed bonorum etiam suorum omnium discipulos suos fecisse participes. In promptu minus quærentibus responsio erat Christum argumentum de medio sumpsisse ex communi hominum more, dixisseque nō quod semper fiat, sed quod plerunque fieri soleat. Sed ecce altera ex parte quarta oritur quæstio, quo modo dicat Christus omnia, quæ à Patre audiuisset, discipulis patefecisse, cum supra c. 14. 25. 26. significauerit multa se illis non dixisse, quæ in aduentum Spiritus sancti reseruasset; & capite sequenti ver. 12. *Adhuc multa*, inquit, *habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Leontius respondet, cum dicit, *Omnia*, non absolute omnia significare, sed omnia, quę à Patre audiuerat; vt illis tunc diceret. Theodorus Mopsuest. Chrysost. Theophylactus, & Euthymius nota fecisse omnia, quæ illis dicere conueniebat, id est quæ portare poterant, vt dicit postea. Sed isto quidem modo quilibet dominus cuilibet seruo omnia sua secreta dicit, quatenus conuenit, & quatenus ille ferre potest. Itaque melius rem explicant Augustinus hoc loco, & epistola 57. & lib. de agone Christiano c. 9. & Beda, cum hoc Christus dixit nondum discipulis omnia nota fecisse, quæ à Patre audiuerat; id enim Spiritum sanctum postea facturum dixerat, *ille vos docebit omnia*, & rursus, *ille docebit vos omnem veritatem*; sed dixisse se fecisse, quod paulo post facturus erat, sicut ver. 8. dixit clarificatum esse Patrem, quia clarificandus erat. Facilius dictu erat, verbum *feci*, vt sæpe alibi docuimus, non actum, sed voluntatem significare, *nota feci vobis*, id est nota facere decreui; quēadmodum paulo ante, *seruus nescit, quid faciat dominus eius*, id est quid facere decreuerit. Quo autem modo intelligendum sit, quod Christus dicit se à Patre audiuisse, quæ vna hîc quęstio reliqua esse poterat capite 5. 37. & 8. 26. disseruimus.

Cur eum postea seruos appellarit discipulos suos, hoc dicat cōtrarium. Tract. 85.

Quomodo dicat seruos non nosse voluntatē domini.

Quomodo se patefecisse omnia dicat.

Sup. c. 14. 26. & inf. 16. 12.

16. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*] Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus existimant ideo Christum hoc addidisse, vt suum erga discipulos amorem alio confirmaret argumento, non fuisse ab illis prius se amantibus ad eos redamandos prouocatum; sed se eos priorem amauisse, priùs elegisse, & in amicorum suorum numero posuisse. Cyrillus vero & Leontius putant Christum discipulos exhortari, vt suum exemplum imitati homines præueniant, eosque nihil dum de salute sua cogitantes, ad salutem adducant, nec expectent, vt ipsi veniant; sicut ipse non expectauit, vt Apostoli ad se venirent, sed prior eos vocauit, elegitque. Alii ideo hoc dicūt subiecisse Christum, ne quia eos amicos appellauerat, nimia lætitia efferrentur; itaque superbiendi occasionem detraxisse, dum adiunxit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*. Hoc ipsum Cyrillus indicat. Rupertus alia ratione putat Christum suum erga discipulos amorem declarare, interpretans, *non vos me elegistis*, sicut populus Regem suum solet eligere, nō vos mihi, sed ego vobis auctoritatem dedi. Dubium de qua agat electione. Augustinus hoc loco, & lib. 1. de prędestinatione sanctorum cap. 17. & vbicunque hunc locum tractat, Prosper in libro contra Collatorem, & in comment. in Psal. 131. Beda, & Latini fere omnes de prædestinatione interpretantur, atque hinc probant nullam prædestinationis causam in nobis esse, quia si esset, nos ipsum priores elegissemus. De causa ego prædestinationis nihil disputo; tantum dico de prædestinatione hoc loco nō agi; sed de electione ad officium Apostolorum, *vt eatis*, inquit, *& fructum afferatis*. De ea nimirum electione, de qua c. 6. 70.

De electione ad Apostolatum hic agitur.

Digitized by Google

Delectio non ad Apostolatum hic agitur.

dixerat. *Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus Diabolus est?* vbi de prædestinatione non agi, quid opus est probare, cum vnum ex electis Diabolum factum esse dicat, & nemo dubitet, non posse, qui prædestinatus sit, Diabolum fieri. Denique de ea agit electione, qua apud Lucam cap. 6. 13. dicitur vocatis discipulis duodecim ex illis Apostolos elegisse. Atque ita Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleensis, & Mopsuest. Theophylactus, & Euthymius hoc loco sentiunt. At quemadmodum Apostolos, ita prædestinatos omnes elegit; itaque si nulla in Apostolis causa fuit electionis suæ, neque in prædestinatis prædestinationis erit. Si prædestinatio præparatio gloriæ diffiniatur, vti maior pars veterũ auctorum diffiniuit, non eandem prædestinationis, & electionis Apostolorum causam esse concedendum est. Nam Apostoli electionem suam non meruerunt, prædestinati verò vitam æternam mereri possunt. Sin autem diffiniatur gratiæ præparatio, vt diffinit Augustinus, eadem quidem vtriusque ratio est, sed videant, qui hoc vtuntur argumento, ne non tam confirment, quàm debilitent suam opinionem. Nam quamuis Apostoli suam non meruerint electionem, tamen certe aliqua in ipsis eius causa fuit. Nam si noluissent, electi vtique non fuissent, & fortasse etiam antequam eligerentur, aliquid in illis erat, non dico meriti, sed aliquid tamen fortassis in illis erat, quamobrem ipsi potius, quàm alii electi sint. Porro Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius existimant Christum adhuc in vineæ parabola perstare. Quod si ita est, eodem modo dicit, *Ego elegi vos*, quemadmodum agricolæ solent, cum vineam plantare volunt, optimas quasque & generosissimas vites eligere, *Ego*, inquit, *plantaui te vineam electam*, Ierem. 2. 21. *Et plantauit, eam electam, & ædificauit turrim in medio eius.* Isa. 5. 2.

Et posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.] Auctores illi, quos modò nominaui, qui metaphoram vineæ continuari putant, interpretantur, *posui vos*, id est plantaui, sicut vineam, sicut Hispani dicunt ponere vineam pro plantare; quin & Latinum verbum ponere eodem apud Senecam significatu legisse memini. Congruenter huic sententiæ sequens etiam verbum exponunt, *vt eatis*, id est vt crescatis, vt palmites, atque propagines lõge, lateque extendatis. *Extendit palmites suos vsque ad mare; & vsque ad flumen propaginis eius.* Psal. 79. 12. Simplicius, opinor, Theodorus Heracleotes ἔθηκα *posui* idem esse putat, quod ἀνέδειξα *declaraui*. Cum enim aliquis eligitur magistratus, prius eligitur, hoc est designatur, deinde declaratur, & in officio ipso constituitur, hoc est *posui vos*. Prius Christus Apostolos elegit Matth. 10. 1. Mar. 3. 14. Luc. 6. 3. deinde velut in possessione Apostolatus posuit mittens ad prædicandum Euangelium Mar. 6. 7. & Luc. 9. 1. 2. Hoc est, *posui vt eatis*, sicut illis post resurrectionem dicit, *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ*. Quod dicit, *Et fructum afferatis, & fructus vester maneat*, sic resoluendum, vt fructum non periturum, sed perpetuo permansurum afferatis, quod ipsum & ad commendationem ipsius erga illos caritatis pertinet, vt Theodorus Mopsuest. & Chrysostomus indicant, & eos magis accendit ad perfungendum officium. Manentem vero fructum putat Cyrillus euangelicam vocari iustitiam, quæ legali fructui, id est iustitiæ opponatur, quæ permansura diu non erat; sed potius credo fructum vitæ æternæ sic appellari.

Marc. 16. 15.

Fructus qui mansurus est vita æterna.

Vt consequentiam, & effectũ designat.

Vt quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.] Dictio *vt*, hoc loco non causam, sed consequentiam, effectumque significat; noluit enim dicere propterea se eos elegisse, aut ad prædicandum misisse, vt quidquid à Patre peterent, illis daret, aut propterea eos fructum afferre debere, vt quidquid à Patre peterent, obtinerent; sed fore, vt si fructum afferent, nihil in nomine suo à Patre peterent, quod non obtinerent. Cæterum sententiam ipsam cap. 14. 13 declarauimus. Hoc notauerim ambiguam esse lectionem Græcam δῷ ὑμῖν, verti enim potest, *det vobis*, vel dem vobis. Et quidem Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, per primam personam vertunt, fortasse melius; nam & c. 14. 13. dixerat, *Quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam*. Itaque Theophylactus ex vtroque loco Arianorum errorem refellit, quod illic se facturum, hîc se daturum Christus polliceatur, quidquid à Patre petierint.

17. *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.*] Chrysostomus, Leontius, Theodorus Mopsuest. Theophylactus, & Euthymius sic interpretantur, hæc vobis non vt aut ipse gloriarer, aut vobis exprobrarem, dixi, sed vt mutuam inter vos caritatem haberetis. Itaque verbum ἐντέλλομαι *mando*, videntur accipere pro λέγω *dico*. Theodorus vero Heracleotes videtur ad sequentia referre, si vultis, inquit, mundo resistere; qui odio vos habiturus est, hæc mando vobis, vt mutuam habeatis caritatem. Augustinus, & Beda, quia dixerat, *vt fructum afferatis*, declarare nunc, quis fructus ille sit, nempe vt sese mutuò diligant. Sed iam docuimus alium illic fructum significari. Rupertus hoc refert ad ver. 14. vbi dixerat, *Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis*. Cum enim duo illic dixisset, alterum, *Vos amici mei estis*, alterum *si feceritis, quę ego præcipio vobis*, hactenus declarauit, quomodo discipuli amici sui essent. nunc autem declarat, quę sint pręcepta illa, quæ si fecerint, amici sui futuri sint. Ea vero pręcepta non multa, non difficilia, sed hoc vnum, & facillimum esse dicit, vt mutuo se se diligant. Propterea cum plurali numero dixisset, *hæc mando vobis*, non nisi vnum subiunxit mandatum, quia ad illa verba, quæ ver. 14. dixerat, alludebat. Quæ ego *pręcipio vobis*, quasi dicat, hæc sunt, quæ ego præcipio vobis, hæc sunt omnia pręcepta mea, vt vos mutuo diligatis. Quod magnam gratiam, & emphasim habet. Vide quæ diximus ver. 12.

18. 19. *Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.*] Hæc noua sententia est, diuersumque consolationis genus. Munit discipulos aduersus mundi tempestates, quas animo prouidebat. Primum docet non debere mirari eos, si se viderint à mundo odio haberi, se priorem odio habitum fuisse, & solatio illis esse oportere, quod se eiusdem persecutionis socium, aut potius ducem habeant. *Cur ergo se membrum*, inquit Augustinus, *supra verticem extollit? Recusas esse in corpore, si non vis odium mundi sustinere cum capite.* Deinde ostendit non solum debere eos hoc mundi odium æquo, patientique animo ferre, sed ponere etiam in lucro, quod id certum sit argumentum nihil eos cum mundo habere commune. Mundum hîc non omnes omnino homines malos, sed præcipue Iudæos vocat, vt ex versu 22. colligit Augustinus. Quod noster interpres vertit, *scitote*, Græce est γινώσκετε, quod & *scitote*, & scitis verti potest nullo, aut perexiguo discrimine sententiæ, nisi quod scitis videtur esse magis emphaticum. Quod autem Græce sequitur πρῶτον ὑμῶν, quidam nomen esse putant, significareque præstantiorem, vt capite 1. 15. ὅτι ὁ πρῶτός μου ἦν, *quia prior me erat*, id est dignior, atque pręstantior, sic hoc loco *me priorem vobis odio habuit*, id est me, qui vobis melior sum, odio habuit: me, qui Dominus sum atque magister, vt dicit versu 20. In quam interpretationem videtur Theodorus Mopsuest.

Mundum hic vocat præcipue Iudæos.

inclinare. Alii nomen esse putant, cæterum non præstantiam, sed tempus significare, quod per aduerbium temporis resoluendum sit, id est prius me, quàm vos odio habuit, sicut poëta ille dixit, *Lupi Mœrim videre priores*. Idcirco alii malunt aduerbium esse, prius *me odio habuit*, quod & facilius est, & minus ambiguum, sed idem est sensus nostræ versionis. Illud certum, superlatiuum Græce, pro comparatiuo positum esse, quod passim fit.

Virgil. Ecloga 9.

Superlatiuus pro comparatiuo positus. Græca phrasi.

20. *Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo.*] Dixerat hoc illis cap. 13. 16. Vsus ibi ea sententia fuerat, vt doceret non debere recusare eos facere, quod prior ipse fecisset; hîc vtitur vt doceat non debere recusare pati, quod ipse prior passus esset. *Christo*, inquit, *passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini*, 1. Petri. 4. 1. Et, *Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius*, 1. Petri 2. 21. Græcum verbum μνημονεύετε ambiguum est, potest enim verti, aut memores estis, aut memores estote, sicut Latine recordamini, & imperandi, & indicandi verbum esse potest. Sed maiorem habet emphasim imperatiuum; significat enim fore, vt si eius verbi memores fuerint, non alia illis consolatione opus sit.

Si me persecuti sunt, & vos persequentur; si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. Vtroque in loco *Si*, pro *quia* ponitur, sicque oratio resoluenda est, quia *me persecuti sunt, & vos persequentur*; quia meum sermonem non seruauerunt, nec vestrum seruabunt. *Sermonem* doctrinam, & præceptum appellat ex Hebræorum idiomate. Suum autem, & illorum sermonem dicit, non quod diuersa doctrina esset, sed quod per diuersos ministros traderetur. Monet ne mirentur, ne animum despondeant si non recipi à plerisque, si contemni, si conuiciis affici viderint doctrinam suam docere pergant, & officio suo satisfacere. Documentum ad omnes Ecclesiæ doctores accommodatum, quibus & hoc Christi verbum, & illud D. Pauli semper ante oculos esse debet, *si hominibus placerem, Christi seruus non essem.*

Si pro quia

Sermo doctrina & præceptum.

Ad Gal. 1. 10.

21. *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum, qui misit me.*] Non est hæc excusatio, sed aggrauatio potius, & exaggeratio peccati Iudæorum, quod duobus modis amplificat, & dum dicit, *propter nomen meum*, id est, *propter nominis mei odium*, vt Rupertus interpretatur; magnum enim & malitiæ plenum erat odium non solum Christum persequi, sed etiam Apostolos non alia eorum culpa, non aliam ob causam, quàm quod à Christo missi essent. Hoc est, *propter nomen meum*; & cum dicit, *quia nesciunt eum, qui misit me*, id est, *quia scire nolunt*, vt idem auctor exponit. Accusat ergo illos, quod intelligere noluerint, vt bene agerent. Hic sensus ex versu sequenti colligitur. Poterat dicere, quia nesciunt me, sed propterea dixit, *quia nesciunt eum, qui misit me*, quia quod se nescirent, minus mirum erat; quod autem nescirent Patrem, quem se tantopere scire profitebantur, id vero & mirum erat, & maxime reprehendendum. At cur non dixit, quia nesciunt patrem meum, sed *quia nesciunt eum, qui misit me*? Quia hoc maiorem habebat emphasim; quasi diceret, quia nesciunt, cuius ego personam gero.

Lib. 12.

Psal. 35. 4.

22. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*] Intelligenda est secundo etiam loco negatio ἀπὸ κοινοῦ, *Si non venissem, & locutus eis non fuissem.* Quamquam Bernardus epist. 77. negationem legit, sensum, vt opinor, magis quàm verba secutus. Quia dixerat eos ignorantia odium in se exercere, docet ea ignorantia eorum culpam excusari non posse, quia ignorantia ipsa culpa fuit; propterea

A enim ignorarunt, quia scire noluerunt, vt paulo ante dicebamus, & quia odio erant occupati. Itaque ipsorum ignorantia & effectus, & causa erat odii. Effectus, quia odium impediebat, ne cognoscerent veritatem; causa, quia ipsa vicissim impediebat, ne illi ponerent odium. Duabus ergo rationibus ostendit, vt Theophylactus, & Rupertus aiunt, nullam eos ignorantiæ excusationem habere posse, & quia verbis, & quia factis, quis, & à quo missus esset sæpe illis declarauerat. Vulgaris quæstio, quo modo dicat Iudæos peccatum non fuisse habituros, si ad eos non venisset? & locutus non fuisset illis. Malorum

Quomodo si Christus non venisset, Iudæi peccatum non habuissent.

B etiam auctorum aliquando sententiæ recitádæ sunt. Sunt ergo, qui putẽt per μείωσιν hoc dictum esse, non quod peccatum habituri non essent, sed quod ipsi nondum conuicti dicturi essent peccatum se non habere, non potuisse se in Christum credere, quem nec vidissent vnquam, nec audiuissent. Si à recepta sententia discedendum esset, mallem interpretari *peccatum non haberent*, id est videri possent non habere prætextum aliquem excusationis, si non excusationem veram peccati sui viderentur afferre posse, *nunc autem excusationem non habent vllam.* Videtur enim peccatum non innocentiæ, sed excusationi, defensionique so-

C lùm opponere. Sed nihil causæ video, quamobrem à communi sententia discedamus, non omne hîc peccatum, sed solum peccatum illud intelligi, quod in Christum non credidissent. Nam si Christus ad eos non venisset, & locutus cum eis non fuisset, alia quidem habuissent peccata, hoc verò non habuissent, vt Augustinus, & Beda hoc loco exponunt. Quo redit expositio Bern. epist. 77. peccatum, inquit, non haberent huius contemptus quo me contempserunt, ac patrem meum. Magis ab hoc sensu Rupertus discedit, qui peccatum odij in Christum, & patrem eius putat intelligendum. Inepte igitur quidam nouorum

D hæreticorum ex hoc loco colligunt solam infidelitatem peccatum esse, sicut solam fidem dicunt iustificare. Nec enim Christus dicit nullum, sed hoc incredulitatis peccatum habituros non fuisse, si ad eos non venisset. Sed bene est, quod isti etiam à magno hæresiarcha Caluino refutati sunt. Ergo gentes dicet aliquis ad quas Christus non venit, quæque ante eius fuerunt aduentum, peccatum non habuerunt? Respondet idem Aug. *habere illos excusationem non de omni peccato suo* (eius vtor verbis) *sed de hoc peccato, quo in Christum non crediderunt, ad quos non venit, & quibus non est locu-*

Gentes ad quas Christus nõ venit an peccato carnerent.

E *tus. Sed non in eo sunt numero hi, ad quos in discipulis venit, & quibus per discipulos est locutus, quod & nunc facit; nam per ecclesiam suam venit ad gentes, & per Ecclesiam suam loquitur gentibus; ad hoc enim pertinet quod ait, qui vos recipit, me recipit, & qui vos spernit, me spernit. An vultis, inquit Apostolus Paulus, experimentum accipere eius, qui in me loquitur, Christus? Restat inquirere*, inquit idem Augustinus, *vtrum hi, qui prius, quam Christus veniret in Ecclesiam ad gentes, & priusquam Euangelium eius audirent, vita huius fine præuenti sunt, seu præueniuntur, possint habere hanc excusationem. Possunt plane, sed non ideo possunt effugere damnationem. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.*

Tract. 89.

Mat. 10. 40. Luc. 10. 16. 2. Cor. 13. 3.

Roma. 2. 12.

23. *Qui me odit, & patrem meum odit.*] Ex his verbis Rupertus colligit in superiore vers. de solo peccato odii sermonẽ esse, quod alioqui non satis hæc videatur cũ præcedentibus cohærere. Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. & Theophylactus putant propterea hoc Christum addidisse, vt prætextum, quo Iudæi in ipso persequendo vtebantur, omnino remoueret. Solebant illi dicere, ac profiteri quidquid ea in re faciebant, ideo facere, vt Deo gloriam

Digitized by Google

Sup. c. 9. 16 suam vindicarent, à quo Christus dissentiret. *Non est,* inquiunt, *hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit.* Ergo ostendere tantum abesse, vt Deum defendant, vt eum potius odio habeant, quia qui se oderit, & Patrem oderit. Ego versui 18. hunc locum respondere arbitror. Dixerat enim illic se ab illis odio habitum, docet nunc, quam graue sit peccatum odisse se, quantum nimirum odisse Patrem, quia qui se odit, & patrem suum odit. Nam cætera quæ interiecta sunt, eius verbi, *odio habuit*, occasione sunt dicta, dum sermonem ex sermone nectit. Vidimus exemplum simile vers. 17. Potest & ad proxima referri, vt declaret, atque causam reddat, quam ob rem qui in se non crediderant, nullam haberent excusationem, quin propterea in se non credebant, quia odio erant occæcati, odium vero sui in Patrem redundare. Nam si se quidem solum odissent, aliquam odii excusationem habere potuisse; odisse hominem similem cæteris; at quod Deum oderint, quam excusationem habere posse? De ipsa verborum sententia quæstionem mouet Augustinus, quomodo Patrem, quem ignorabant, vt ver. 21. dixerat, odisse poterant? Dicam paucis verbis, quod D. August. dicit multis. Nouerant Deum in genere, vnum esse cœli, terræque conditorem, & eiusmodi alia, quæ perspicue in sacris litteris lectitabant; at in specie ignorabant, eum, scilicet primum ex sua substantia genuisse Christum Deum verum de Deo vero; deinde in hunc mundum ex muliere factum misisse, vt suam apud homines personam repræsentans à peccatis eos liberaret. Hoc, inquam, ignorabant, & hac ratione odio habebant, quia quem ille suo miserat nomine, odio prosequebantur, & qui Filium odit, Patrem odit, vt exponit Theodorus Heracleotes.

Quomodo Iudæi Deũ Patrem quem ignorabãt, odisse poterant.

24. *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent; nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & patrem meum.*] Docuerat ver. 22. nullam eos peccati habere excusationem, quia docenti non crediderant; docet nunc multo minorem habere, quod non crediderint tot, tantaque in ipsorum oculis miracula facienti. Quomodo peccatum non essent habituri si miracula non vidissent, illic exposuimus. Putat autem Cyrillus, cum dicit, *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit*, tacite sese Moysi, Prophetisque omnibus opponere, quasi dicat, si maiora coram illis miracula non fecissem, quam Moyses, aut vllus vnquam Propheta fecit, excusationem haberent aliquam peccati sui, nunc autem quam excusationem habere possunt, cum Prophetas illos receperint, qui minora, & pauciora miracula fecere; me vero recipere noluerint, sed incredibili odio potius habuerint, qui tanto plura, tanto maiora fecerim. De hac ipsa re dubitare lector potest, quomodo dicat Christus opera se fecisse, quæ nemo alius fecerit? Nam si intelligit aliqua se fecisse noua, quæ nemo fecisset alius, licèt maiora fortasse fecisset, parum dicit; nam & alii aliqua fecerant, quæ ipse non fecit. Si vero intelligit se maiora fecisse opera, quàm quisnam fecisset alius, de hoc ipso dubitatur, nam & mortuos alii suscitauerunt, quo nullum maius opus fieri videtur posse. Verba huc licet multa inseram Augustin. commentarii loco, quod & Beda fecit, quibus ille & proponit quæstionem, & soluit. *Nulla*, inquit, *in operibus Christi videntur esse maiora, quàm suscitatio mortuorum, quod scimus etiam antiquos fecisse Prophetas. Fecit hoc etiam Elias, fecit Elisæus & cum in hac carne viueret, & cum in suo monumento sepultus iaceret. Nam quidam portantes mortuum cum irruentibus hostibus eo refugissent, eumque ibi posuissent, continuo resurrexit. Fecit tamen aliqua Christus, quæ nemo alius fecit, quod quinque millia hominum de quinque, & quatuor millia de septem* A *panibus pauit; quod super aquas ambulauit, & Petro, vt hoc faceret præstitit; quod aquam mutauit in vinum; quod aperuit oculos cæci nati, & alia multa, quæ commemorare longum est. Sed respondetur nobis & alios fecisse, quæ ipse non fecit, & quæ nemo alius fecit; quis enim nisi Moyses Ægyptios plagis tot, tantisque percussit, diuiso mari populum duxit, manna de cœlo esurientibus impetrauit, aquam de petra sitientibus fudit? Quis nisi Iesus Naue populo transituro Iordanis fluenta diuisit; & currentem solem emissa ad Deum oratione frænauit, & fixit? Quis præter Sampson propter suam sitim maxilla mortui asini exundante satiatus est? Quis præter Eliam curru igneo in alta subuectus est? Quis præter Elisæum, quod paulo ante commemoraui sepulto suo cadauere cadauer alterius reddidit vitæ?* B *Quis præter Danielem inter ora inclusorum secum leonum esurientium vixit innocuus? Quis præter tres viros Ananiam, Azariam, Misaelem in flammis ardentibus & non vrentibus deambulauit illæsus? Prætereo cætera, quoniam hæc satis esse arbitror, quibus demonstretur, & alios sanctos quædam opera miranda fecisse, quæ nemo alius fecit. Sed qui tam multa vitia, vexationesque mortalium tanta potestate sanaret, nullus omnino legitur antiquorum; vt enim taceamus quod iubendo, sicut occurrebant, saluos singulos fecit. Marcus Euangelista quodam loco ait, Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habentes, &* C *erat omnis ciuitas ad ianuam congregata, & curauit multos, qui vexabantur variis languoribus, & dæmonia multa eyciebat. Item alio loco dicit Marcus, Et quocunque loco intrabat in vicos, vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quotquot tangebant eum, salui fiebant.* Videtur igitur Augustinus sic hæc Christi verba interpretari, quasi Christus non significet maiora se quàm alios, sed plura miracula fecisse. Rupertus hoc victus argumento alias duas interpretationes adhibet. Altera est, *quæ nemo alius fecit*, scilicet malus, aut peccator, qualem vos me esse existimatis. Sed hac ratione non D probasset Christus, quod volebat, debuisse illos pro promisso, ac vero Christo se recipere. Altera, vt per præteritum loquatur de futuro, vt ver. 8. id est de resurrectione sua, illud enim tãtum fecisse miraculum, quantum nemo vnquam fecisset alius, vt seipsum suscitaret. Ego duobus modis hoc intelligi posse puto. Altero, vt non solùm de numero, sed etiam de magnitudine eorum loquatur miraculorum, quæ ante iam fecerat: non quòd singula eius miracula singulis quorundam aliorum maiora essent, sed quòd modus, quo ab eo fiebant, maiora fecerat: videbantur enim ex eo tanquam ex Deo, tanquam ex fonte E manare natura sua, vt illa indicant verba, *Et quotquot tangebant, sani fiebant; à quacunque detinerentur infirmitate.* Itaque alii vim adhibere videbantur; vt miracula facerent, Christus vim potius adhibebat, vt virtutem suam cohiberet, ne nisi valde necessaria miracula faceret. Altera, vt non tam magnitudo vel numerus, quàm miraculorum qualitas significetur, ea se miracula fecisse, quæ se abunde Christum esse declararent, quod talia omnino essent, qualia Prophetæ Christum facturum prædixissent, *Tunc*, inquiunt, *aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta* F *erit lingua mutorum*, Isa. 35. 5. Et, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* Isa. 53. 4. Hæc autem miracula ita Christus passim faciebat, vt alia vix faceret. Hæc ergo sunt, quæ nemo alius fecit. Atque in hanc sententiam ea Isaiæ testimonia Matth. citat capite 8. 17. & 15. 30. vt probaret Christum promissum illum esse Messiam, quando illa miracula fecisset, quæ Propheta Messiam, cum veniret, facturum dixerat. Quod sequitur, *Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me & patrem meum*, perinde est, ac si

Quo sensu dicat Christus se fecisse opera in eis, quæ nemo alius fecit.

Tract. 91. 3. Reg. 17. 22. 23. 4. Reg. 13. 21.

Exod. 6. 7. 8. 9. 10. Exod. 14. 21. 22. & 16. 14. 15. 16. Iosu. 3. 15. 16. 17. & 10. 12. 13. Iud. 15. 15. 16. 4. Reg. 2. 11. 12. Daniel. 6. 22. & 14. 40. lib. 4. 3. 94.

c. 1. 32. 33. 34.

c. 6. 56.

Auctoris expositio.

dicat, nunc autem videntes, atque scientes peccant. Quo ergo modo priùs dixit patrem suum nescire ver. 21. Nesciebant, quia non credebant patrem esse Christi; videbant, ac sciebant, quia videbant opera, ex quibus, nisi odio cæci fuissent, cognoscere poterant eum omnium, quę per Christum gerebantur, auctorem esse; sicut cap. 7. 28. dixit, *& me scitis, & vnde sim scitis*, id est scire debetis, aut scire possetis, si velletis.

25. *Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.* Sæpe hanc phrasim explicauimus, vt cap. 9. 3. & cap. 13. 18. vbi docuimus in huiusmodi locutionibus de Hebraico idiomate venientibus ἔλλειψιν esse, & necessariò subintelligendum esse aliquid, quod ad id, de quo agitur, sit accommodatum. Hoc igitur loco ex versu 23. repeti debet ἀλλὰ μεμισήκασί με, sed odio me habent, *vt adimpleatur sermo.* Hoc autem ipsum, *vt adimpleatur sermo*, quo sensu dicatur, sæpe docuimus. Vide cap. 12. 38. Summa est, dictionem ἵνα, vt, non causam, sed euentum, & consequentiam significare. Non enim ob eam illi causam odio Christum habuerunt, vt sermo ille impleretur, sed ex eorum odio consecutum est, vt quod scriptura prędixerat, impleretur. Quod & Euthymius hoc loco monuit. Quam præterea vim hæc phrasis habeat, eo loco, quem modò indicauimus, disseruimus. Legem vocat non solam illam traditam à Moyse, sed omnem veterem Scripturam sacram, vt supra cap. 10. 34. quamuis alibi distingui soleat, vt cap. 8. 17. & Lucæ 24. 44. Quod non simpliciter legem, sed legem ipsorum vocet, sæpe quoque docuimus, vt cap. 8. 17. & 10. 34. Nempe tacitam hæc phrasis exprobrationem continet, rectè non aliam, sed ipsorum legem futuram eorum malitiam prædixisse; bene eos suo ipsorum Prophetæ iam olim notos fuisse. Locus est, Psal. 34. 9. *Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis.* Vbi Dauid *gratis* se, id est sine culpa vlla sua ab inimicis suis odio haberi dicit. Quod Christus aut de se dictum interpretatur, aut dictum de Dauide in se transfert, atque ad suam causam accommodat. Vnde colligimus multa Dauidem, cæterosque Prophetas dicere, quæ quamuis de ipsis vere proprieque dicantur, longiùs tamen spectent ad Christum.

Lex dicitur omnis vetus Scriptura sacra.

Ad Christū spectant multa à Prophetis dicta.

26. *Cum autem venerit paracletus quem ego mittam vobis à Patre Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.*] Quorsum hæc Christus adiecerit, tot fere sententias, quot auctores inuenio. Cyrillus, & vt videtur, Euthymius putant, quia dixerat neque verbis, neque miraculis suis Iudæos credidisse, totius nunc Trinitatis testimonium allegare. Nam suum quidem & Patris supra protulisse, cap. 8. 16. 17. *Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater; & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est*; hîc autem testimonium producere Spiritus sancti. Theodorus Heracleotes, & Theophylactus, quia prædixerat fore, vt mundus odio discipulos haberet, Spiritum sanctum illis promittere, qui laborantibus adsit. At de se, non de Apostolis agit. Leontius, ne de seipso ad gratiam loqui videretur, suspectumque ipsius de se esset testimonium, dicere fore, vt veniens paracletus, quæ ipse docuerit, ac fecerit, testimonio suo confirmet. Augustinus, & Beda; quia Iudæos Christus peccati insimulauerat, quod se, patremque suum odio gratis habuissent, dicere venturum Spiritum sanctum, qui illos peccati conuincat. Hoc probabilius: quamuis mihi alius videatur esse sensus: illi quidem mihi neque docenti, neque miracula facienti crediderunt, neque verba,

A neque facta mea satis magnum apud illos fuere testimonium: non deerunt alii tamen mihi testes, nam & vos, & Spiritus ipse sanctus testimonium mihi perhibebitis. Paracletum appellauit, quia ad hominum consolationem mittendus erat. Quod dicit, *Quem mittam vobis à Patre.* Spiritum sanctum etiam à Filio procedere certum est argumentum. Nam etsi apertè nō dicit à se procedere, fortasse ne arrogantius de seipso loqui videretur, tamen quia scimus nullam Trinitatis personam mitti dici, nisi à qua procedit: colligimus Spiritum sanctum etiam à Filio procedere, quandoquidem ab illo missus est. Cur enim Filius nusquam à Spiritu sancto missus esse dicitur, cum de Spiritu **B** sancto dicatur esse conceptus, nisi quia ab illo non procedit? Quo argumento vtitur Rupertus in commentariis ad hunc locum. Quod si hæreticorum animaduertisset interpres, non dixisset hunc locum, neque à Græcis, neque à Latinis ad probandam Spiritus sancti processionem apte citari. Quid ergo est, *à Patre?* à Patre procedentem, vt statim explicat, aut, quod magis mihi placet, *quem mittam* ab eo loco, vbi Pater est, à sinu Patris. At quid hoc ad rem attinebat? vt eius commendaret testimonium; illius enim testimonium grauissimum fore, qui ex sinu veniret Patris, omnia mysteria Patris sciens, fidusque legatus neminem fal- **C** lens. Qua eadem ratione paulo post dicit, *Qui à Patre procedit.* Hinc alia explicatur quęstio, cur non dixerit etiam à se procedere? quia id apud homines magis minuere, quàm commendare poterat eius testimonium. Cum enim de ipsomet ageretur, suspectum potius Spiritus sancti testimonium videretur, si dixisset à se procedere. Præterquam quod, vt modò diximus, modestius ita loquitur. Spiritum autem veritatis cur appellet, superiori cap. vers. 17. docuimus. Hoc autem loco titulus ille vtiliter illi adhibitus est, quo magis eius testimonium commendaretur. Sequitur, vt dicamus quomodo Spiritus sanctus testimo- **D** nium de Christo præbuerit. Non voce quidem vlla sua, sed cùm in Christi discipulos illapsus, ea per eos omnibus loquebatur linguis, eaque faciebat, qui incredulissimum quemque, vt in Christum crederet, facile permouerent. Spiritus enim sanctus erat, qui per Apostolos omnia & faciebat, & loquebatur. *Non enim vos, inquit, estis, qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.*

De processione Spiritus sancti.

Beza in Annotat.

Cur non dixerit Christus à se procedere Spiritum sanctum.

27. *Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.*] Spiritus sancti testimonio Apostolorum testimonium adiungit, non tanquam diuersum, sed quòd **E** Apostoli Spiritus sancti ministri futuri essent, sicut supra versu 20. eundem sermonem & suum, & illorum appellauit. Cur ergo hanc rationem reddit, *quia ab initio mecum estis?* quia præter Spiritus sancti testimonium ipsorum etiam testimonium plus erat ponderis habiturum, quod vere possent dicere, quod Actor. 10. 40. 41. Petrus dicit, *Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus praeordinatis à Deo; nobis, qui manducauimus, & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis*, & capite 1. 21. *Oportet ergo ex iis viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit,* **F** *& exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismo Ioannis, vsque in diem qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis*; & quod idem scribit 2. epistol. cap. 1. 16. *Non enim indoctas fabulas secuti notam fecimus Domini nostri Iesu Christi virtutem, & praesentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis*, & quod ait Ioannes prima epistola cap. primo. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostra contrectauerunt de verbo vitae, annuntiamus vobis.* Itaq; quod quidā vertūt μαρτυρεῖτε

Mat. 10. 20

Digitized by Google

testes estis, alij, testes estote, nequaquam probo: nam licèt & indicandi, & imperãdi verbũ esse possit, tamen non dubito indicatiuum esse positũ pro futuro, vt supra vers.14. opponit futurum Spiritus sancti, & Apo- A stolorum testimonium præterito suo, quem sensum optime interpres noster expressit. Atque eodem modo D. Augustinus legit.

CAPVT XVI.

1\. *HAEC locutus sum vobis, vt non scandalizemini. 2. Absque synagogis facient vos: sed venit*
hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo, 3. & hæc facient
vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me. 4. Sed hæc locutus sum vobis: vt cum ve-
nerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. 5. Hæc autem vobis ab initio non dixi,
quia vobiscum eram: Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me,
Quo vadis? 6. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum. 7. Sed ego veritatem dico vobis:
expedit vobis vt ego vadam: si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum
ad vos. 8. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. 9. de peccato quidem:
quia non crediderunt in me. 10. de iustitia vero: quia ad Patrem vado: & iam non videbitis me: 11. De iu-
dicio autem: quia princeps huius mundi iam iudicatus est. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non
potestis portare modo. 13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim
loquetur à semetipso: sed quæcumque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. 14. Ille me
clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. 15. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Pro-
pterea dixi: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. 16. Modicum, & iam non videbitis me: & iterum
modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem. 17. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid
est hoc, quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & quia va-
do ad Patrem? 18. Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, Modicũ? nescimus quid loquitur. 19. Cognouit au-
tem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos quia dixi, Modicum, & non
videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. 20. Amen, amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis
vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudiũ. 21. Mulier
cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ
propter gaudium: quia natus est homo in mundum. 22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum
autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. 23. Et in illo die me
non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. 24.
Vsque modo non petistis quidquam in nomine meo: Petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. 25.
Hæc in prouerbiis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de Patre Su.14.b.13
annuntiabo vobis. 26. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vo- Mat.7.a.7.
bis. 27. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego à Deo exiui. 28. Exiui à & 21.c.22
Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem. 29. Dicunt ei discipuli eius. Ecce Mar.11.c.24.
nunc palam loqueris, & prouerbium nullũ dicis. 30. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus tibi est vt quis Luc.11.b.9
te interroget: in hoc credimus quia à Deo existi. 31. Respondit eis Iesus: Modo creditis? 32. Ecce venit hora, & Iac.1.a.5.
iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater
mecum est. 33. Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, Matt.26.c.31.
ego vici mundum. Mar.14.c.31.

IN CAPVT XVI.

HÆC *locutus sum vobis, vt non scandalizemini.*] Sunt qui hæc nec ad ea referant, quæ Ioannes ante narrauit, nec ad ea, quæ paulo post dicturus est: sed ad id, quod apud Matth. Christus dicit, c.26.31. *Omnes vos scandalũ patiemini in me in ista nocte.* quod etsi Ioãnes non recitauit, credendum tamen est ante hæc verba Christum dixisse. Ergo nunc rationem reddere, quamobrem ante dixisset illis fore, vt omnes illa nocte scandalizarentur, vt minus, nimirum moniti, scandalizarentur. Ita Rupertus. Alij ad sequentia referũt, *Absque synagogis facient vos*, quod propterea vobis prædico, ne cum id euenerit, scandalizemini, vt Beda in homilia in hæc verba. Alij ad id, quod de Spiritu sancto modò dixerat, vt Aug. & idem hoc loco Beda, & Euthy. quasi dicat propterea Spiritum sanctum venturum dixi, vt cùm mundus vos persequetur, bono sitis animo, scientes vos Spiritum sanctum adiutorem, & paracletum, id est consolatorem vobiscum habere. At Christus non propter Apostolos, sed propter se Spiritum sanctum venturum dixerat, vt de se E testimonium perhiberet. Cyrillus, Leontius, Theod. Heracleotes, & Mopsuest. & Theophyl. referunt ad id, quod superiore ca. ver.18. de mundi in Apostolos odio, atque persecutionibus dixerat. Hæc, inquit, quę de mundi aduersus vos persecutionibus dixi, propterea dixi, ne, si improuisa vobis euenissent, scandalizaremini, id est animo perturbati de fide dubitaretis. Nam præuisa minus tela ferire solẽt. Præmoniti enim à me, quid vobis euenturum sit, tantum abest, vt cum id euenerit, occasionem vllam de fide dubitandi, aut animi abiiciendi habeatis, vt potius magnum & fidei, & consolationis argumentum sitis habituri, quod videatis omnia, quemadmodum vobis prædixissem, euenire. Hic verus est sensus. Itaque quisquis Euangelistæ capita distinxit, nescio quàm commode initium F hîc fecerit. c.16.

2\. *Absque synagogis facient vos, sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.*] Ne sine causa dixisse videretur, *Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini*, proponit illis exempla aliqua

earum persecutionum, quas passuri essent fore, vt à Iudæorum synagogis tanquam homines execrabiles eiicerentur, hoc est, ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς, vt cap. 9. 22. & 12. 42. hoc erat apud Iudæos, quod apud nos est excommunicare, *Iam enim Iudæi conspirauerant, vt si quis eum confiteretur esse Christũ extra synagogam fieret,* cap. 9. 22. Proponunt quæstionem Augustinus, & Beda: *Quid mali*, vt loquitur Augustinus, *erat Apostolis expelli de synagogis Iudaicis, quasi non inde fuerant se separaturi, etiamsi eos nullus expelleret?* Respondent mysterij causa hoc dictum esse. *Sed nimirum*, inquiunt, *hoc voluit denuntiare, quod Iudæi Christum non fuerant recepturi.* Simplicius, vt opinor, respondissent Christum hoc nõ dixisse, vt significaret hoc Apostolis malo futurũ esse, sed vt doceret, quã eos Iudæi odio essẽt prosecuturi. Nulla enim re magis odium in aliquem suum declarare poterant, quàm si eum tanquam hominẽ Ethnicum, & atheum synagoga sua prohiberẽt. Particulam *sed*, quæ statim sequitur nescio an satis quisquam explicauerit. Vidit Augustinus, & Beda etiam non bene cohærere; cæterum nescio an sensum, vimque eius viderint, putant enim significare gaudendũ discipulis esse, quod eiecti à synagoga plures essent ex gentibus ad Euangelium adducturi. Cyrill. Leontius, Theophylact. & Euthymius hoc sensu exponunt, non solum autem vos ex synagogis suis eiiciẽt, sed veniet etiam tempus, quo tempore quisquis vos interfecerit, magnum Deo sacrificium offerre putet. Rupertus vero, extra synagogas quidem iam vos eiicient, veniet autem tempus, cum etiam de hac vita eiicere conabuntur. Sensus postulabat, vt loco, *sed*, diceret enim, *Absque synagogis facient vos, venit enim tempus, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.* Itaque si docuerimus solere in sacris litteris ἀλλὰ *sed*, accipi pro ὅτι aut γάρ *quia*, aut *enim* nemo dubitabit, ita hoc loco accipi debere. Atqui obseruauimus in idiomatis septuaginta sæpe solere, vbi Hebraice est כי *quia* aut *enim*, vertere ἀλλὰ *sed*, 1. Regum 6. 3. & 8. 7. & 2. Regum 13. 32. 33. & 2. Regum 24. 14. & 3. Regum 22. 18. & 2. Paralip. 6. 9. Dictionem autem ἵνα *vt*, alij ante me notarunt accipi pro ὅτι *quando*, vt etiã infra versu 32. Non putet vera dicentem quamuis malum auctorem sequi. Quod noster interpres reddit *obsequium*, Græce λατρεία est, quod Dei significat cultum, quale est sacrificium, itaque hoc loco proprie pro sacrificio accipi puto, vt ad Apostolorum alludat mortem, qui tanquam *oues occisionis* mactandi erant, ita vt quisquis aliquem occideret eorum, gratam se Deo victimam putaret occidisse. Accedit, quod vbi noster interpres vertit *præstare*, Græce est προσφέρειν, quod proprie significat offerre sacrificium. Nam & sacrificium ipsum Græce προσφορά, sicut Latine oblatio vocatur. Docet igitur Christus his verbis quanto in periculo Apostoli versaturi sint, quando non solum impune, sed veluti magno etiam proposito præmio, quisquis voluerit, illos facultatem habuerit occidendi. Non secus atque homines ob execranda scelera proscriptos, in quorum caput magnum præmium proponi solet. Sic dixit Moyses illis, qui idololatras occiderant, Exod. 32. 29. *Consecrastis manus vestras hodie Domino vnusquisque in filio, & in fratre suo.* Similis locus Deuter. 13. 9. & 17. 25. & Zach. 13. 3.

Tract. 93.

Summum malum Iudæorum opinione ab eorũ expelli synagogis

ἀλλὰ *sed pro* ὅτι *aut* γάρ *quia aut enim frequenter vsurpãt Septuaginta.*

Rom. 8. 36. Psal. 43. 23.

3. *Hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.*] Quomodo dicat nec se, nec Patrem eos nosse, cùm alibi dicat & se, & Patrem nosse, vt cap. 7. 28. superiore capite vers. 21. & 24. docuimus. Cæterum quemadmodum illic monuimus, hæc non excusatio, sed aggrauatio potius, & exaggeratio peccati est. Duplicis enim culpæ accusantur, & quod hæc facturi essent, & quod Christum, eiusque patrem, quem tot miraculis cognoscere potuissent, ignorarent.

4. *Sed hæc locutus sum vobis vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.*] Hoc etiam loco videtur dictio aduersatiua *sed* non bene cohærere. Et Cyrillus videtur interpretari, hæc quæ de Iudæorum in vos persecutione dixi, non ideo dixi vt animum abiiciatis, aut tristitia conficiamini, sed fortius instantia mala sustineatis, scientes à me esse prædicta, posseque me, qui ea ante quam venirent, vidi, & cum venerint, vos ab illis liberare. Melius Ruper. *Hæc*, inquit *facient vobis, sed vos consolamini. Nam idcirco nunc ea prædico vobis, vt cum venerit hora eorum, reminiscamini, quia ego dixi vobis, & reminiscentes illud quoque non obliuiscamini; quod pollicitus sum quia in omnibus pressuris, nec capillus de capite vestro peribit, & inimicis occidentibus corpora, in patientia vestra possidebitis animas vestras.* Cæterum neque hic verus videtur esse sensus, non enim eorum, quæ iam olim, sed eorum, quæ illis modò dixerat, iubet eos, cum ea venerint mala reminisci. Sensus ergo mihi videtur esse: Illi quidem hæc faciẽt, nec ideo ea vobis prædixi, vt vitaretis, nec enim poteritis, sed vt *cum venerit hora reminiscamini* me id vobis prædixisse, minusque grauiter præuisa feratis, vt ver. 1. dixerat, *Vt non scandalizemini*, vt Theodorus Heracleotes videtur exponere. Aliquanto vero aliter Chrysostomus, Euthymius, & Theoph. vt recordati hæc à me prædicta fuisse intelligatis me non ad gratiam, sed veritatem vtilitatẽque vestram locutum esse; si enim ad gratiã loqui voluissem, non aduersa, sed prospera vobis denuntiassem, vt solẽt adulatores facere, & vt videntes rem ita, vt prædixeram, euenisse, ex his cætera etiam credatis quæ vobis futura dixi Genitiuum *eorum* August. Beda, & Rupertus iungunt cum nomine *hora*, *vt cum venerit hora eorum*, neque sensus malus est, sed melius coniungitur cum verbo, *Reminiscamini*, vt coniungunt omnes auctores Græci, Chrysostom. Theophylact. Euthy.

Lib. 2.

Matt. 10. 30 Luc. 21. 18. 19.

5. *Hæc autem vobis ab initio non dixi quia vobiscum eram.*] Duplex in his verbis quæstio est, altera quæ ea esse dicat, quæ significat se illis ab initio dicere voluisse, altera, qualis ista sit ratio, quam affert, *quia vobiscum eram.* Augustinus, & Beda, & Rupertus hæc ad ea referunt quæ Christus de aduentu Spiritus sancti discipulis dixerat; cap. decimo quinto, vigesimo sexto, quasi dicat de aduentu Spiritus sancti nihil vobis ab initio dixi, quia cum vobiscum essem, alio vobis paracleto opus non erat, nunc autem cum discedendum mihi sit, necessario de aduentu Spiritus sancti disserendum vobis fuit, ne deserti relinqui videremini. Græci omnes auctores Chrysostomus, Theodorus Heracleota, & Mopsuestenus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius referunt ad ea quæ de mundi in Apostolos odio, & persecutionibus dixerat, ea se ab initio non dixisse, quia dum opus non erat eos futurarum præmonere persecutionum, quia cum illis adhuc esset, per se protegere, & sustentare in omni periculo poterat. Sed hæc ipsa solutio aliam maiorem quæstionem gignit, quomodo dicat nihil se illis de futuris dixisse persecutionibus, cum apud Matth. ca. 10. 19. 17. 18. 28. tam copiose de illis locutus fuisset. *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Cauete autem ab hominibus: tradent enim vos in conciliis & in synagogis suis flagellabunt vos & ad præsides, & ad Reges ducemini, in testimonium illis. Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* Duobus modis Theophylactus respondet, primum, illic nullam mortis mentionem fecisse, sed tantum dixisse fore, vt ad Præsides, ac Reges ducerentur, hîc autem dixisse venisse tẽpus, quo tempore quisquis eos occideret, existimaret obsequium se præstare Deo. Dein-

Quæ ea sint quæ ab initio Christus Apostolis non dixit.

Digitized by Google

de gentibus, hoc de Iudæis intelligendum. Priorem responsionem probare non possum; satis enim illic magnam de morte mentionem fecit, cum dixit, *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* De secunda paulo post dicam. Euthymius vero respondet, quamuis vtroque in loco de morte locutus fuerit, tamen aliquid hîc dixisse, quod illic non dixerat, nempe fore, vt quisquis eos occideret, arbitraretur se obsequium præstare Deo, atque ad hæc tantum verba referendum esse pronomen illuc *hæc*, cum dicit, *Hæc autem vobis ab initio non dixi.* Alij existimant illa, quæ de hac re Matthæus narrat, non fuisse tunc à Christo discipulis dicta, sed instante passione sicut hæc, aut post resurrectionem, cum eos non iam inter Iudæos, sed in totum terrarum orbem ad prædicandum mitteret Euangelium, quod etsi grauem nullum habet auctorem, probabilius est, quàm quæ modo ex Theophylacto, & Euthymio recitauimus. Nam quod apud Matthæum dicit, *Ad præsides, & reges ducemini,* certum est argumentum non de Iudæis, qui Regem iam non habebant, nisi Cæsarem, sed de gentibus agi, quarum multi erant Reges. In prima autem illa missione Apostoli non ad gentes, sed ad solos Iudæos missi sunt. *In viam*, inquit, *gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraieritis.* Matth. 10. 5. Vnde Theophylacti sententia refutatur illic de Gentilium, hîc de Iudæorum agi persecutionibus. Hinc secunda explicatur quæstio, quid ista ratio, quam Christus reddit, sibi velit, *Quia vobiscum eram*, nimirum non erat opus periculi vos admonere, quia me ducem habebatis, nunc autem cum me abeunte soli maneatis, monendi mihi fuistis, ne vos venientia subito pericula improuisos, & nec opinantes opprimerent. Quid ergo? an non etiam cum hæc diceret, cum illis erat? sic enim loquitur, quasi iam cum illis non esset. *Quia vobiscum*, inquit, *eram*: erat quidem, sed quia ita erat, vt paulo post discessurus esset, ita loquitur, quasi iá discessisset; sicut qui morti proximus est, ita de se, quasi de homine iam mortuo loqui solet.

Matth. 10. 18. · Inf. c. 19. 15.

5. *Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?*] Hæc verba nonnulli à præcedentibus omnino disiungunt, quasi noua inchoata sententia dicat. Nunc autem cum ad Patrem eam, nemo tamen vestrum interrogat me, quo vadam. Atque ita videntur August. Rupertus & Beda legere. Contrà auctores omnes Græci cum præcedentibus iungunt, ab illisque pendere volunt. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram, nunc autem cum ad Patrem eam, vobis dixi, quamuis nemo vestrum interroget me, quo vadis? Nemini hîc non occurrit statim quæstio, quo modo reprehendens Apostolos dicat, *Et nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* cum & Petrus non multo ante cap. 13. 36. interrogasset, *Domine quo vadis?* & Thomas cap. 14. 5. *Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire?* Rupertus respondet sensum esse, antequam me ad mortem ire significarē, interrogabatis me, *quo vadis?* quasi quocunque tandem irem secuturi; nunc autem cum ad mortem me ire videatis, nemo me, quo vadā interrogat, quasi non de sequendo me, sed deserendo fugiendoque cogitantes. Sententia minus probabilis, non enim ad mortē, sed ad Patrē ire se dicebat: neque magis Augustini, & Bedæ interpretatio conuenit, Christum non de præterito, sed de futuro loqui: hactenus interrogabatis me, quo irem, quia quo irem ignorabatis, nunc autem nemo vestrum, quo vadam, interrogabit, quia omnes vos ascendentem me vestris oculis videbitis in cœlum. Duo Theodori Heracleota, & Mopsuest. Leontius, & Theophylactus

A putant reprehensionem esse tristitiæ; hactenus cum de meo vobiscum discessu loquebar, quia compotes adhuc eratis vestri, interrogare solebatis me, quo irē, nunc cum de futuris in vos persecutionibus locutus sum, tanto estis oppressi mœrore, vt quasi consilij mētisque inopes sitis, nemo me roget, quo sim iturus. Euthy. duobus modis respondet, primùm non significare neminem interrogare, quo iret, id enim vti diximus, non semel interrogauerant, sed quid ageret vadens, seque relinquens. Deinde non reprehendere discipulos, quod non interrogassent quonam iret; sed quod cum id interrogassent, nec satis tamē ex sua

Auctoris interpretatio quæ & Euthymij ac Cyrilli est.

B responsione, quo iret, intellexissent, non pergerent, instarentque iterum atque iterum, donec perfecte discerent interrogantes. Quam interpretationem etiam Cyrillus adhibet; estque omnium probabilissima.

6. *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.*] Intellectus huius loci in vi particulæ aduersatiuæ consistit, *sed*, quam nemo mihi videtur obseruasse. Si Theodori Heracleotæ, & Mopsuest. Leontij, & Theophylacti, quam modò recitauimus, interpretatio vera esset, *sed* pro *enim* poneretur, vt versu 2. docuimus frequenter fieri solere, vt esset sensus, ideo

C nemo vestrum interrogat me quo vadis, quia tristitia impleuit cor vestrum. Sed quia eam illic interpretationem secuti non sumus, alia quoque quærenda hîc nobis est. Ego sic interpretor, *nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* de rebus futuris, de cœlo, de vita beata solicitus, sed defixi omnes in terram, nihilque melius quàm corporalem meam præsentiam cogitantes ad mentionem discessus à vobis mei tristitia repleti estis. Hoc est meo iudicio, *Sed tristitia impleuit cor vestrum.*

7. *Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam.*] Ecce aliud *sed*, in quo similiter huius loci sententia

D consistit. Sensus autem, vt opinor, est, *Tristitia impleuit cor vestrum* ob discessum meum, sed si intelligeretis, quid vobis commodi inde sit prouēturum, non tristaremini, sed vehementer gauderetis, *expedit enim vobis, vt ego vadā.* Cur autē expediat, statim declarat. Quod ait, *veritatem dico vobis*; perinde est ac si dicat, quamuis iucundum vobis non sit audire, dicam vobis tamen quod res est, vt Theod. Mopf. Leontius, & Theoph. interpretantur.

Si enim non abiero paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.] Propterea dicit expedire illis, vt ipse abeat, quia expediebat vtique eis, vt paracletus

E ad eos mitteretur, qui nisi ipse abiret, mitti non poterat. Sed de hac ipsa re quæstio est, quomodo Christus significet Spiritum sanctum, nisi ipse abiisset, venire non posse. Rupertus interpretatur ideo venire non potuisse, id est non conuenisse, vt veniret, (sic enim intelligimus, cū dicimus nō potuisse) quia si Christus non abiret, id est moreretur, nulla consolationis materia futura erat; qua enim de re Spiritus sanctus Apostolos consolaretur, si nullam tristitiæ causam habuissent? nullam autem habuissent, si Christus non discessisset. Paracletus enim non nisi ad fungen-

Quomodo Spiritus sanctus venire non poterat nisi Christus abijsset.

F dum officium suum, id est ad consolandum venire poterat. Non probo rationem, si enim non ob aliud, quàm vt consolaretur, Spiritus sanctus venturus erat, ideoque non nisi abeunte Christo venire poterat, tanto magis Apostolis expedisset, vt Christus non abiret, quàm vt Spiritus sanctus veniret: quanto satius est non ægrotare, quàm cum ægrotaueris medicum habere. Atqui Christus affirmat expedire discipulis, vt ipse abeat, Theodorus Mopsuest. Leont. & Theophylactus putant nō potuisse venire, nisi Christus abiret, quia septa illi, & impedita

Digitized by Google

erat via, quam oportebat per Christum prius explanari. Nec enim Spiritum sanctum in homines peccato adhuc obstrictos venire potuisse, peccatum autem non nisi per abitum, id est per mortem Christi remoueri potuisse. At Christus non dicit se ad mortem, sed ad Patrem ire, & poterat soluto per mortẽ, & resurrectionem suam peccato & manere ipse perpetuo cum Apostolis, & ad eosdem venire Spiritus sanctus. Augustinus, & Beda hoc loco & Greg. lib. 8. Moral. cap. 17. & Bernardus serm. 6. de ascensione Domini, ad allegoriam inclinant: si non abstulero à vobis carnem, non habebitis Spiritum. Sed præstat Augustini sententiam Augustini verbis exponere, *Expedit*, inquit, *vobis, vt hæc forma serui auferatur à vobis. Caro quidem factum verbum habito in vobis, sed nolo me carnaliter adhuc diligatis, & isto lacte contenti, semper infantes esse cupiatis; expedit vobis vt ego vadam, si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos. Si alimenta tenera, quibus vos alui, non subtraxero, solidũ cibũ non esurietis. Si carni carnaliter hæseritis, capaces Spiritus non eritis: nam quid est, si non abiero paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos? Nunquid hic positus eum non poterat mittere? Quis hoc dixerit? Nec enim vbi ille erat, iste inde recesserat, & sic venerat à Patre, vt non maneret in Patre. Postremo quo modo eum etiam hic constitutus non poterat mittere, quem scimus super eum baptizatum venisse atque mansisse, imo vero à quo scimus eum numquam separabilem fuisse? Quid ergo est si non abiero, paracletus non veniet ad vos, nisi non potestis capere Spiritum, quam diu secundum carnem persistitis nosse Christum? Vnde, ille* inquit, *qui iam cœperat Spiritum, etsi noueramus*, inquit, *secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.* Verum ego sensum esse iudico, quem Euthymius, quod sciam solus indicauit, non significasse Christum Spiritum sanctum absolute venire non posse, nisi ipse prius abiisset. Enimuero poterat, sed posito diuinæ prouidentiæ decreto non posse. Sic enim statutum à Deo fuisse, vt omnes tres personæ Trinitatis procurandæ saluti hominum operarentur, Pater mittendo Filio, trahendisque hominibus ad eum; Filius docendis, redimendis, liberandis hominibus: Spiritus sanctus perficiendis, & variis diuinis donis locupletandis, suas cuique vices fuisse, suum cuique tempus, suam quęque egisse personam; itaque nisi Christus abiret, & de theatro quodammodo discederet, Spiritum sanctum venire non posse In hanc sententiam Euth. Plus etiam quiddam significari mihi videtur, nisi ipse abeat Spiritum sanctũ venire non posse, quia futurus non sit, qui eũ mittat, & nisi mittatur non esse venturum; neminem autem posse eum mittere præter se. Hoc enim indicat, quod sequitur: *Si autem abiero, mittam eum ad vos*, cum enim ratio postulare videretur, vt diceret, si autem abiero, veniet ad vos, sicut dixerat, *Si non abiero, nõ veniet ad vos*, maluit dicere: *Mittam eum ad vos*, vt causam indicaret, quare si ipse non abiret, ille venire non posset, quia sine se nec eum poterat mittere. Quid ergo? an Spiritus sanctus venire non poterat, nisi missus? & an à Patre mitti nõ poterat? & an Christus ipse etiamsi non abiret, eum mittere non poterat? Poterat quidem: nec enim coactus venit: sed dicitur venire non potuisse nisi missus, quia mitti vnam personã ab alia est ab ea procedere, & in mundo visibiliter apparere, & non potest Spiritus sanctus à Filio nõ procedere. Cur ergo dicit se potius, quàm Patrem missurum esse, cum non solum a Filio, sed etiã à Patre procedat? quasi ipse non solum eum misit, sed etiam meruit, vt mitteretur, & quia non solum mittit tanquam principium, ex quo procedit, sed alio etiam peculiari modo tanquam caput, tanquam summus Põtifex, tanquam rector Ecclesiæ, cuius officium est,

Tract. 94.

Matth. 3. 16 Sup. cap. 1. 32. 33.

2. Cor. 5. 16

Expositio Euthymij qua probatur auctori.

Quo sensu Spiritus sãctus venire non poterat nisi missus à Christo. Mitti vnã personam ab alia, est ab ea procedere.

ne quid illi ad perfectionem desit, operã dare: propterea significat, nisi ipse mittat venire non posse. At cur non poterat mittere, etiamsi non abiret? Poterat, sed loquitur, ἀνθρωποπαθῶς tanquam homo, & accommodate ad opinionem, & mores hominum, qui quoniam vbique non sunt, & alibi quàm vbi sunt agere non possunt, cum aliquid remoto in loco agendũ est, necesse est vt eo proficiscatur. Alia adhuc manet quęstio quomodo dicit Christus expedire discipulis, vt ipse habeat, quod alioqui paracletus venturus nõ sit, an paracletus melior erat ipso? minime verò, sed vt diximus suum cuique personæ in procuranda hominũ salute assignatũ erat officiũ; Christi munus fuit peccato homines liberare, Spiritus sancti diuinis cumulare donis; expediebat autem nimirum discipulis, vt non à peccatis tantum soluerentur, sed etiam cõplerentur diuinis donis. In quam sententiam Theodor. Heracleota & Mopsuest. & Anast. ex D. Basil. q. 69. edisserunt, nisi quod ille prior non ad dona, sed ad doctrinam refert, expedire illis, vt Spiritus sanctus veniret, quod quæ Christus propter ipsorum infirmitatem non docuisset, ille docturus esset. Itaque nõ efficitur ex hoc loco Spiritum sanctum Christo esse maiorem, sed illud certe contra Macedonianos efficitur minorem non esse, cum opus Christi perficiat, quemadmodum Chrysostomus & Theophylactus disputant.

Macedoniani refutati.

8. *Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.*] Incidimus in locum, quo vix alius apud vllum Euangelistam est aut maiore impeditus difficultate, aut maiore interpretationum varietate perplexus, & diligentem interpretem, & attentum lectorem postulat. Est autem hic versus cum tribus, qui proxime sequuntur ita connexus, vt nisi explicatis illis explicari non possit, itaq; omnes simul explanare necesse est. Primum videndum, quorsum Christus hoc dixerit, nam & hoc ipsum ad faciliorẽ huius loci intelligentiam aliquid pertinet. Minime dubium est, quin voluerit docere Christus, quid vtilitatis ex aduentu Spiritus sancti consecuturum esset, quemadmodum Chrysostomus, Cyrillus, & Theophylactus exponunt. Dixerat quas turbas mundus aduersus Apostolos excitaturus esset, docet nũc, quid illis vtilitatis Spiritus sanctus sit allaturus, hoc nimirum vt pro ipsis pugnet, vt ipsorum conuincat hostem, hoc est arguat de peccato, se pro illis cum diabolo pugnasse, Spiritum sanctum cum mundo pro iisdem pugnaturum. Duo pro nostra salute pugnarunt paria, Christus & Diabolus, Spiritus sanctus, & mundus, Christus Diabolum, Spiritus sanctus mundum superauit. Ergo vt ad explanationẽ huius loci accedamus, in singulis verbis singulæ vt minimum difficultates, in nonnullis plures etiam sunt. Quinque autem sunt verba *arguere, mundum, de peccato, de iustitia, de iudicio*, quæ singula oportet excutere. Quod noster interpres vertit *arguere*, Græce ἐλέγχειν est, quod quẽadmodũ arguere Latinè non solũ accusare, aut accusando conuincere, sed quoquo etiã modo rem aperte docere, & demonstrare significat. Itaque cum dicit Christus, *arguet de iustitia*, non significat opinor fore, vt Spiritus sanctus iustitiæ mundum accuset, quis enim virtutis accusatur, sed fore vt iustitiã demonstret, ac planam faciat. Posset quidem hoc verbum ambigue sumi, ita vt primo loco accusare, atque conuincere duobus sequentibus demonstrare significaret, idque, vt sæpe diximus, à consuetudine Christi non abhorreret; sed cum ea ambiguitas nullam hic vim, nullam singularem gratiam esset habitura, malo eodem modo semper accipere, & cum perspicuum sit secundo loco nõ significare accusare, sed demonstra-

Arguere, & ἐλέγχειν quid significent.

Matt. 8. 22 Sup. c. 4. 13. & 8. 39.

Digitized by Google

re, idem 1. & 3. loco significare credendum est; itaque non est sensus *arguet*, id est accusabit, aut reum peraget peccati mundum, sed peccatum illi ita ob oculos ponet, vt negare, vt tergiuersari non possit. Sequitur nomen mundi, quod nemo dubitat, quin pro peccatoribus, & mundanis hominibus accipiatur, vt supra cap. 15. 18. 19. & 14. 17. 22. 27. 30. Sed nonnulli ad solos restringunt Iudæos, qui peccati crucifixi Christi arguendi sint. Fateor quidem ad eos hoc præcipue pertinere; sed ad solos pertinere non arbitror, quemadmodum, & Rupertus admonuit, quia, vt postea dicturi sumus, non de eo, aut certe non de eo tantùm peccato agitur. In nomine igitur peccati duplex est quæstio, cuius, & quale peccatum intelligatur. Ipsius mundi peccatum intelligi manifestum videtur esse, itaque id ab omnibus tanquam certissimum ponitur; sed postea docebimus generaliter accipiendum, tanquam si diceret, Spiritus sanctus declarabit vter nostrum peccator sit, egone an mundus, qui me peccatorem solet appellare. Quale autem peccatum intelligat, de eo nonnulla inter interpretes dissensio est. Nonnulli, vt modò dicebamus, peccatum illud significari volunt, quo Christum Iudæi crucifixerant, iuxta illud Zachar. 12. 10. & Ioann. 19. 37. *Videbunt, in quem transfixerunt*, & illud Petri Actor. 2. 36. 37. *Certissimè sciat omnis domus Israel, quia & Dominum eum, & Christum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis. His auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?* Hoc enimuero esse arguere de peccato, cogere certis argumentis peccatum confiteri. Sic Marius Victorinus libro quarto aduersus Arium. Cæterum cum hac sententia non bene conuenit illa ratio, quam versu nono reddit Christus, *De peccato*, inquit, *quia non crediderunt in me*. Qua adducti ratione alij peccatum, quod vocant infidelitatis, significari putant, arguendumque esse huius ipsius peccati mundum, quod in Christum credere noluerunt. Præcipuus huius sententiæ auctor est Augustinus, quem suo more Beda sequitur, eodemque modo interpretari videntur Chrysostomus, Theophylactus & Euthymius, estque recepta vulgo sententia. Mihi nullum certum peccatum videtur insinuari, sed generaliter illud significari peccatum, quo ante etiã, quàm Christus veniret, totus mundus obstrictus tenebatur, itaque non docet Christus fore, vt Spiritus sanctus vllius in se admissi, postquam venit, peccati mundum coarguat, sed fore, vt mundus visis admirandis Spiritus sancti operibus agnoscat se vetere adhuc teneri peccato, cum videat non potuisse nisi per Christum ab eo liberari; per Christum autem liberatum non esse, cum in illum nõ crediderint. Atque ita intelligenda ratio est, quam Christus subiungit, *De peccato*, inquit, *quia nõ crediderũt in me*, aut vt plerique Græci codices habent, *ὅτι οὐ πιστεύουσι quia non credunt*, quemadmodum & Augustinus, & codex Vaticanus legit: non enim significat propter hoc peccatum arguendum, quod in ipsum non crediderint, sed propterea peccatum eius arguendũ nõ quia credidit quæ vera via erat, qua à peccato liberaretur, quemadmodum c. 8. 21. 24. dixit, *Ego vado & quæritis me, & in peccato vestro moriemini. Dixi vobis, quia moriemini in peccatis vestris, si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro*. Videbar mihi auctor esse huius interpretationis, meumque mihi placebat inuentum; sed quia sciebam me minime idoneum auctorem esse, meliorem quærebam aliquem, quo meam confirmarem opinionem, & ecce animaduerti eodem sensu Cyrillum interpretari, eandemque apud Leontium, & Theodorum Mopsuest. explanationem inuenio; nisi quod Theodorus quod ego Christo, tribuit Spiritui sancto, qui cum ideo venturus esset, vt in Christum credentibus peccata remitterentur, ostensurus erat eos, qui non credidissent, in peccato adhuc suo remanere, atque hoc esse arguere de peccato. Vna hîc superest dubitatio, qua ratione Spiritus sanctus hoc ipsum declaraturus erat, quod idẽ de iustitia, atque iudicio quæri potest. Nempe non verbis, sed factis, non per seipsũ, sed per Apostolos, cæterosque Christianos quos erat numine suo repleturus. Futurum enim erat, vt mundus videns, quæ afflatu Spiritus sancti Apostoli facerent, imperitos homines omnibus loqui linguis, ægrotos curare, suscitare mortuos, fateri cogeretur Christum, cuius nomine hæc omnia facerent, verum mundi, vt illi prædicabant, saluatorem esse, seque in suis manere peccatis quod in illum non credidissent. Hoc in illa Petri concione Actorum 2. 37. videmus accidisse, vbi cum Petrus Christum vnicum esse saluatorem docuisset, doctrinamque miraculis confirmasset, compuncti sunt auditores corde, dixeruntque ad Petrum, & ad cæteros Apostolos, *quid faciemus viri fratres?*

Mundi nomine pro peccatoribus, & mundanis.

Cuius & quale peccatũ intelligatur hoc loco.

Spiritus sãctus non verbis ac per seipsũ, sed factis, & per Apostolos mundũ arguet.

Sequitur vt de iustitia disseramus, *Et de iustitia*, inquit, *quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. De cuius iustitia loquitur? Sunt qui putent iustitiam hominum intelligi: aut iustitiam certe Christi; non eam, qua ipse iustus est, sed qua nos iustos efficit, quasi dicat fore, vt Spiritus sanctus doceat mundũ esse peccatorẽ, se verò esse eum, qui iustificat impium, aut eos, qui in se credunt iustos esse, quales Apostoli erãt: propterea cum priùs, cum de peccato loqueretur dixisset, *quia non crediderunt in me*, nunc non dicere, quia non videbunt me, sed *quia iam non videbitis me*. In hũc modum Augustinus, Cyrillus, Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. Beda, & Rupertus, *Mundus*, inquit Aug. *de peccato quidem suo, de iustitia vero arguitur aliena, sicut arguuntur de lumine tenebræ*. Magna profectò apud me: proinde ac debet, auctoritas est Augustini, sed fateor intelligere me non posse, quomodo cum hac eius interpretatione sequentia verba cohæreant. *Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. Explicant quidem id Cyrillus, & vterque Theodorus, propterea fideles iustificandos, quia vadit ad Patrem, & nihilominus credunt in eum, quem minime vident, sicut Thomæ dictum est, *Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt & crediderunt*. Sed hoc ipsum quomodo conueniat, non intelligo. Bernard. in paruis sermonibus ser. 21. omnia refert ad mundum *Spiritus*, inquit, *sanctus arguit mundum de peccato, quod dissimulat, de iustitia, quam non ordinat, dum sibi, non Deo eam dat, de iudicio, quod vsurpat, dum tam de se, quàm de aliis temere iudicat*. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius de Christi iustitia interpretantur, futurum vt Spiritu sancto docente mundus intelligat Christum, quem peccatorem solebat appellare, non peccatorem, sed iustum esse, atque ex Deo, quandoquidem ad Patrem vadat apud eum perpetuo regnaturus. Atque hoc esse, *Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. His ego auctoribus vehementer assentior, nisi quod dilucidiorem verborum explanationem desidero: & maiorem quandam in illis vim latere suspicor. Cur enim suã iustitiã non aliter probat, quàm dicens se ad Patrem vadere? & cur perpetuitatem gloriæ suæ non aliter, quàm dicens, *Et iam non videbitis me?* Credo igitur allusisse Christum ad præcedentem suam cum hominibus consuetudinem quæ in causa erat, cur illum peccatorem cæteris similem mundus appellaret, quod carnis eius infirmitatem videret, quæ occasio auferenda illi erat, cum Christus in cœlum ascenderet, quod certum id futurũ esset argumentum, cum plus quàm infirmum ho-

Tract. 94. tamen 95. legit vt nos

De cuius iustitia hic sermo sit.

Tract. 95.

Infr. c. 20. 29

Auctoris expositio.

Digitized by Google

minem esse, potentem esse Deum, qui sua auctoritate in cœlum conscendisset. Hoc est, *Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*, iam occasionem non habebitis ex conspectu carnis, & infirmitatis meæ humiliter de me sentiendi; non enim videbitis me. Cur ergo non dixit, & iam non videbunt me, vt quærit Augustinus, cum non de Apostolis, sed de mũdo loqueretur? Non loquitur de personis sed de genere, *& non videbitis me*, id est homines quales vos estis, non videbunt me, vt, *Quem vos crucifixistis*, id est, quem Iudæi, quales vos estis, crucifixerunt, illi enim ipsi quibuscum loquebatur non crucifixerant, Act. 2. 31. & 4. 10. Dixit autem, *Non videbitis me* potius, quàm non videbũt me, quia Apostoli non mundus eum in cœlum ascendentem visuri erant, quasi dicat, videbitis me ad Patrem euntem, sed amplius me non videbitis, tollar enim ab oculis vestris, vt Lucas ait Actor. 1. 9.

Cuius, & quale iudicium intelliget. Vltimum reliquum est verbum, *& de iudicio, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.* Eadem de iudicio, quæ de iustitia, & peccato quærenda, cuius, & quale iudicium intelligat. Quidam Christi iudicium significari putant, & actiue sumunt, quasi dicat, Spiritus sanctus mundum docebit me iustum iudicem esse viuorum, & mortuorum, cum videat principem suum à me iudicatum esse. In hanc sententiam Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius & Leontius exponunt. Alij ad Christum etiam referentes, iudiciũ pro recto mundi ordine, & restitutione perditarum rerum accipiunt ex Hebræorum proprietate, quasi dicat cogniturum mundum deuicto principe suo, qui omnia sursum versus perturbabat, omnia per Christum esse in meliorem statum restituta. *Apoc. 21. 5.* *Ecce*, inquit, *noua facio omnia.* Malus auctor; qualis sententia sit, doctus lector iudicabit. Alij referunt ad mundum, sed actiue etiam accipiunt pro mundi iudicio, quo ipse iudicat non quo iudicatur, quo sensu Bernardũ paulo supra interpretantẽ induximus. Alij ad mundum, sed passiue, fore vt cognoscat mundus iudicium suum, id est suam condemnationem cum videat se iam in suo principe condemnatum. Sic Augustinus, Beda, & Rupertus. Atque hic est verus sensus, sed aliquanto magis premendus est. Principem huius mundi diabolum appellari dubium non est, & omnes monent, illud vero dixissent, vellem, cur potius dixerit Christus principem huius mũdi, quàm mundum ipsum damnatum esse, id enim ad intelligendum perfecte sensum pertinebat. Primum quia princeps iam vere damnatus, iam victus erat, mundus non damnatus, sed damnandus erat, adhuc enim viuebat, adhuc spes illi erat veniæ. Deinde, quia se damnatum nisi in suo principe cognoscere nõ poterat. Denique quia maioris victoriæ erat principem mundi, quam mũdũ ipsum deuictum esse, atq; debellatum. Itaque fecit Christus, quod solent in bello facere victores, si hostium imperator inscio, vt sæpe fit exercitu ceciderit, sublatum in hastam eius caput hostibus ostentant, vt se mortuo imperatore suo victos esse confiteantur. *Quomodo mundus victũ esse diabolum cogniturus sit* At qua ratione hoc ipsum victum esse Diabolum mundus cogniturus erat? Videns nimirum nullam contra Christum, eiusque discipulos habere potestatem eius nomine de obsessis hominibus pelli, eius prohibitum potestate, ac solo signo crucis eius territum in idolis responsa non dare. Quo argumento veteres illi omnes auctores, Iustinus in dialog. cum Tryphone, & apol. 1. Tertu. in l. de corona militis, & lib. ad Scapulam, & in apol. c. 37. & l. de anima & li de spectaculis, cap. de munere, & lib. de idololatria. Origen. lib. 1. contra Celsum, Cyprian. in epist. ad Demetrium, & in lib. de idolorum vanitate, Minutius in Octauio, Lactantius lib. 2. c. 6. & lib. 4. c. 27. & lib. 5. c. 22. & 23. & Athanas. in lib. de incar-

A natione Verbi ad conuincendum mundum, id est Gentiles vsi sunt. Credo satis explanatũ esse nobilem difficultate locum; nam nescio quid, quod mihi præterea videor animaduertere, neque quisquam fortasse desiderabit, & debeo mihi ego aliquid reseruare.

12. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.*] Primum hîc illa quæstio explicanda nobis esset, quomodo dicat hîc multa se habere illis dicenda, quæ non diceret, quia portare non poterant, cum c. 15. 15. dixerit, *Iam non dicam vos seruos, sed amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis*, nisi illic eam explicassemus, omnia illis tunc dixisse, non quæ ille dicenda haberet, sed quæ ferre illi poterant, vt ex
B multis illic auctoribus recitauimus, aut quemadmodum Augustinus, Beda, & Rupertus intelligunt, non illic de re præterita, sed de futura loquebatur, dixitque se nota fecisse omnia, quia paulo post per Spiritum sanctum omnia illis nota facturus erat. Habere hoc loco nec significat posse, vt quidam interpretantur, (multa enim dicere illis poterat, quæ nec tũc per se, neque postea per Spiritum sanctum eis dixit,) neque debere, vt nonnulli alij, sed habere dicenda, id est decreuisse illis dicere, sed quia ferre non possent, in aliud differre tempus per Spiritum sanctum non me-
C liorem quidem quàm se magistrum, sed commodiore tempore dicenda. Quod autem sequitur, *quæ non potestis portare modo*, quam tanquam rationem affert, quam ob rem illis ea non dicat, non significat eos præ dolore ferre non posse, sed nondum satis esse idoneos vt ea intelligerent, quemadmodum Chrysost. Cyrillus, vterque Theodorus, Augustin. Beda, Theophylactus, Euthym. & Rupertus exponunt. Adhuc enim carnalibus Iudæorum moribus imbuti erant, nec ab illis nisi per illam spiritus affluentiam, quam postea recepturi erant, elui poterant, vt Heracleota inter-
D pretatur. Cum enim Christus difficilem admodum sermonem ingressus esset, quasi animaduertens altiora se attingere mysteria, quam quæ intelligi tunc ab Apostolis possent, orationis cursum inhibuit. Ita vero inhibuit, vt spem illis certam iniiceret fore, vt non longe post illis per spiritum dicat. Quare & Apostolorum studium excitauit, vt quæ illis Spiritus sanctus dicturus erat, auidius exciperent scientes ea esse, quæ Christus sibi tanquam altiora ipsorum ingenio mysteria dicere noluisset, & Spiritui sancto apud eos auctoritatem conciliauit, quo facilius illi crederent, qui quæ ipse non dixerat, pro se dicturus
E esset. Quæ illa sint, quæ tunc Christus nõ dixerit, quia percipere Apostoli non poterant, promptius est quærere quàm dicere. *Quis enim nostrum audeat*, inquit August. *eorum se dicere iam capacem, quæ illi capere non valebant? At per hoc neque à me expectanda sunt vt dicantur,* *Tract. 96.* *quæ forte non caperẽ si mihi ab alio dicerentur, neque vos ea portare possetis, etiam si ego tantus essem, vt à me ista, quæ vobis altiora sunt, audiretis. Et fieri quidem potest, vt sint in vobis aliqui ad capienda tam idonei, quę alii capere nondum valent, & si non omnia, de quibus magister ille Deus dicebat. Adhuc multa habeo vobis dicere, tamen eorum fortasse nonnulla: sed quęnam sint ista, quæ ipse non dixit, temerarium est velle præ-*
F *sumere, & dicere.* Cauendum autem non solum, ne in errorem incurramus temeritatis, dum scire ea volumus, quæ sciri non possunt, verum etiam ne dum temeritatem quærendi fugimus, quæ scire possumus, negligamus. Dupliciter hoc loco abusi hæretici sunt. Alij dum ex hoc loco omnia sua commenta probare volunt dicentes non esse quidem à Christo, & Apostolis tradita, fuisse tamen per Spiritum sanctum, quemadmodum Christus prædixerat, ipsis reuelata, quod de Gnosticis nescio quibus scribit Augustinus. Contra vero Lutheranorum, & Caluinistarum *Hæretici quomodo abutuntur hoc loco.*

Digitized by Google

ſtarum interpretes, dum idem nobis, quod illis Aug. obiiciunt, quod quidquid nobis libet præter verbũ Dei in Eccleſiã inducere, hoc loco ſtabiliamus, aiunt alij nihil hîc noui Chriſtũ promittere; quod per Spiritum ſanctũ Apoſtolis dicendũ ſit, ſed maiorẽ tantũ eorum, quæ ipſe dixiſſet explicationem, ſenſu verbis Chriſti penitus repugnante. *Multa habeo vobis dicere, quæ non poteſtis portare modo*, alij quidquid Chriſtus tũc non dixit Spiritum ſanctum poſtea dixiſſe; quæ autem Spiritus ſanctus poſtea dixiſſet, ea nobis Apoſtolos omnia tradidiſſe. Quid ergo eſt, *Tenete traditiones, quas accepiſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam noſtram?* 2. Theſ. 2. 15. Quid eſt, *cætera cum venero, diſponam?* 1. Cor. 11. 34. Ergone tam ſtupidi ſumus, vt quidquid aut facimus, aut docemus, quod ſacris litteris conſignatũ non ſit continuo id eſſe dicamus, quod hoc loco Chriſtus ſe dicit ſilentio præteriiſſe? imo docemus cũ Auguſtin. magnæ eſſe temeritatis ſcire velle, quæ ea fuerint, quæ tunc Chriſtus dicenda non putauerit, ſed in Spiritus ſancti magiſterium reiiciẽda. Sed hoc dicimus ex hoc loco conſtare, Chriſtum non omnia dixiſſe, quæ ad ſalutem noſtram putabat pertinere, idemque feciſſe Spiritum ſanctum credendum eſſe, non omnia continuo Eccleſiæ reuelaſſe, quia nõ omnia portare ſimul poterat, ſed vt ætate creſcebat, ita & ſcientiæ incrementum accepiſſe. Recte enim dixit Hil. *Sicut Chriſtus olim faciebat, ita nunc Eccleſiam* (quãuis ſenſu alio) *ætate creſcere, atque ſapientia.* Idem ab Apoſtolis factum, vt non omnia ſcripto, multa etiam ne viua quidem voce nobis traderent, illud ipſi teſtantur, hoc rationi conſentaneum eſt, ſiue quia Chriſti & Spiritus ſancti exemplum imitari voluerunt, ſiue quod necdũ homines ferre omnia poterant, ſiue quod omnia tam breui tempore omnibus in locis docere ipſi nequibãt. Cedo enim iſtam doctrinam profecto veriſſimã quæ nobis vobiſcũ communis eſt, in Chriſto vnã tantũ perſonam, duas eſſe naturas, vbinã Apoſtoli aut voce, aut ſcripto aperte tradiderunt? Non eſt cũ Apoſtolorũ vita finitum Spiritus ſancti magiſteriũ, doctor pro ſe à Chriſto Eccleſiæ datus eſt, donec ipſe ad iudicium, id eſt ad colligendam Eccleſiã venerit, eius eſt officium duraturum. Denique recte illis pro nobis, Tert. in l. de Monog. hunc locũ ediſſerens reſpondet: *Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouum & oneroſum Paracleto adſcribi poterit, etſi ab aduerſario ſpiritu fuerit. Non vtique. Aduerſarius enim ſpiritus ex diuerſitate prædicationis appâret, primo regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans diſciplinæ, quia cuius gradus prior eſt, eius corruptela antecedit, id eſt fidei, quæ prior eſt diſciplina. Ante quis de Deo hæreticus ſit, neceſſe eſt, & tunc de inſtituto.*

Eccleſia creuit ætate & ſapiẽtia ſicut Chriſtus.

cap. 2.

13. *Cum autem venerit ille ſpiritus veritatis.*] Gr. ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Pronomen *ille* non refertur ad nomen ſpiritus, quia Græcæ Grammaticæ ratio non patitur, ſed ad nomen paracleti, quod ver. 7. præceſſerat, itaque magis emphaticus ſenſus eſt, *ille* paracletus, *qui*, (id eſt quia) *ſpiritus eſt veritatis, docebit vos omnem veritatem*, aut *deducet vos in omnem veritatem*, quemadmodum Græce eſt, & Græci omnes auctores atque Latinus etiam Aug. legunt, quanquam Latini alij, *docebit*, legunt, quemadmodũ Idacius Clarus in li. contra Varimadũ, & Rup. hoc loco. Phœbadius vero in li. aduerſus Arianos vertit, *Enarrabit omnem veritatẽ.* Fortaſſe & noſter interpres vertit: *Deducet vos in omnẽ veritatem*, cum verbum ὁδηγήσει *deducet*, cum verbo διδάξει *docebit*, vix ſimilitudinem vllam habeat. Niſi forte ſenſum non verbum voluit exprimere. Senſum autem ſi ſpectes, quid aliud eſt in omnem veritatem deducere, quàm omnem docere veritatem? quanquam qui reddiderit, *Deducet in omnem veritatem*, ſenſũ haud dubie magis expreſſerit. Deducere enim

Qui pro quia.

Tract. 96.

A in omnem veritatem nõ ſignificat quoquo modo veritatem omnem docere, ſed ita docere quaſi magiſter diſcipulum manu ducat, viamque illi accommodate ad eius ingenium veritatis oſtendat, vt non omnia ſimul non ordine præpoſtero, priuſque difficiliora, deinde quæ faciliora ſunt tradens, ſed contra faciliora prius, mox difficiliora, ſuo quidque tẽpore prout proficit, prout poteſt capere. Hoc eſt ὁδηγήσει. Quærũt Aug. & Beda quomodo Spiritus ſanctus omnem Apoſtolos veritatem docturus eſſet, quam, quamuis ipſe docere poſſet, nulla tamen poſſet capere mortalis mens. Reſpondent id non de hac, ſed de altera B vita intelligendum eſſe, vbi omnẽ veritatem cognituri ſimus, in quam nunc Spiritus ſanctus, donec eò perueniamus, paulatim deducit. Aptius vt opinor, Euth. omnẽ veritatem intelligit, non generaliter, ſed omnem quam illis conueniebat ſcire. eodemque fere ſenſu Cyr. & Theoph. Cur ſpiritus veritatis appelletur c. 14. 17. docuimus.

Deducere in omnem veritatem quid ſit.

Non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcumque audiet, loquetur. Chryſoſt. & Theo. ideo Chriſtum hoc putant addidiſſe, ne quoniam de Spiritu ſancto ita locutus fuerat, vt ſibi eũ præferre videretur, quiſquã exiſtimaret ipſo eſſe maiorẽ. Reddit autẽ rationẽ, vt Ru- C per. ait, quãobrem Spiritum veritatis eum appellauerit, *quia non loquetur*, inquit, *à ſemetipſo*, quaſi ſi à ſemetipſo loqueretur, non veritatem, ſed mendaciũ locuturus eſſet. Quod quomodo verum ſit, nõ ſatis apparet, cum potius ideo veritatem dicat, & falſum dicere nõ poſſit quia à ſemetipſo loquitur, cum enim à ſemetipſo loquitur, vt Deus loquitur; cum nihil aliud quã Deus ſit: cum autem vt Deus loquitur, mentiri non poteſt, quod ſi poſſet facere, tunc nimirũ poſſet, quãdo non à ſemetipſo, id eſt tanquam Deus loqueretur. Quæritur igitur ab Aug. & Beda quomodo intelligẽdum ſit, non loqui à ſemetipſo. Si enim in Spiritu ſan- D cto, ſicut in Chriſto duplex natura eſſet, altera diuina, altera humana, aut aliqua alia, poſſemus fortaſſe dicere tunc ex ſeipſo loqui, cũ vt homo loqueretur, quemadmodum interpretamur, quod de ſeipſo dicit Chriſtus c. 14. 10. *Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor*, & quod dixit c. 7. 16. *mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me.* Cum autem Spiritus ſanctus vnica eaque diuina natura ſit, vt D. Aug. diſputat, id dicere nõ poſſumus. Reſpondet igitur idẽ Aug. & Beda Spiritũ ſanctum non loqui à ſemetipſo nihil eſſe aliud, quàm non eſſe à ſemetipſo: quemadmodum ergo non eſt à ſemetipſo, ſed à Patre, Filioque procedit, ita, non lo- E quetur, niſi quæ à Patre, & Filio accepit ab illis procedendo, quẽadmodũ paulo poſt dicit, *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Vera hæc ſunt, ſed fortaſſe opus non eſt tã ſubtiliter interpretari, cum ſimplicius dicere poſſimus nihil aliud eſſe nõ loqui à ſemetipſo, quã nõ loqui contraria iis, quæ ipſe ex Patris locutus eſſet volunrate, vt Cyril. Chryſoſt. Theophy. Euthym. & Rupertus interpretantur. Eodem enim modo expoſuimus, quod de ſe dixit, *mea doctrina non eſt mea, & verba quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor.* Obſeruat Rupertus fortaſſe non incommode Spiritum ſanctũ F hoc loco tacite opponi videri ſpiritibus falſorũ prophetarum, qui non ex Deo, ſed ex ſemetipſis Deo cõtraria loquebantur, *Nolite*, inquit, *audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, & decipiunt vos, viſiones cordis ſui loquuntur, non ex ore Domini.* Ierem. 23. 16. In eo Ruperti non probo ſententiam, quod interpretatur, *quæcumque audiet loquetur*, id eſt quæcumque de me in ſacris literis ſcripta eſſe ſcit. Quid ergo eſt, *ſed quæcumque audiet, loquetur?* Id eodem modo intelligendum, atque illud de Chriſto cap. 5. 30. *Ego, ſicut audio iudico*, & illud cap. 8. 26. *Ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in*

Quo ſenſu Spiritus ſanctus à ſemetipſo nõ loquatur.

Ver. 14.

c. 7. 16 & 14. 10.

Digitized by Google

An discipulos seruos antea appellauerit.

appellare, quod nusquam eum fecisse legimus. Vocauit quidem seipsum dominum c. 13. 13. vnde sequitur illos fuisse seruos; sed non vocauit dominum eo sensu, quo dominus serui, sed eo, quo Rex populi, magister discipulorum dominus appellatur: qui ita honoris causa domini dicuntur, vt neque populus Regis, neque discipulus præceptoris serui dicantur. Quin ne isto quidem modo se ipse dominum dixit, sed quod sic a discipulis appellaretur, approbauit; quod, vt illo diximus loco, maioris modestiæ est, quàm si ipse sese ita vocauisset. Ita quidem est; cæterum Christus noluit dicere, quo nomine prius discipulos loquendo vocauisset, aut quo deinceps vocaturus esset, sed quomodo se ante erga illos gessisset, quomodo se iam gereret, & in posterum gesturus esset. Prius tanquam erga seruos se gessisse videri poterat non cæteris quidem rebus, non duritie tractationis, non asperitate verborum, non appellationis ignominia, sed hac nimirum vna, quod obscurius cum illis locutus esset, neque diuina Patris secreta satis aperte exposuisset, quemadmodum non solemus seruis nostra exponere mysteria, sed aliquid illis aliquando obscurius insinuare. Nunc vero erga illos tanquam erga fidos, familiaresque amicos se gessisse, cum palam illis & mortis & resurrectionis, & futuræ gloriæ mysterium dilucide exposuisset. Hoc est *non dicam seruos*, sed amicos. Atque hinc secunda etiam soluitur quæstio, quomodo dicat se non esse deinceps seruos eos appellaturum, cum eum postea legamus seruos appellasse, ver. 20. *Non est seruus maior domino suo*, cum de se vtique ac illis loqueretur: aut vt Augustinus quæstionem proponit, quomodo negat se seruos appellaturum; cum non solum cum eius efficimur amici, serui eius esse non desinamus, sed meliores etiam simus serui, quo magis eius amici sumus. Nec enim ideo dicit Christus non se posthac discipulos suos seruos, sed amicos appellaturum, quod serui eius esse desinant, aut amici esse incipiant. Neque significat nomine seruorum eos non vocaturum; sed tantum declarat, quo apud se loco futuri sint, nempe non seruorum, sed amicorum. Aliter Rupertus respondet, seruos hoc loco pro inimicis accipi, vt ex contrario colligitur, *vos autem dixi amicos*, ideoque non appellaturum eos seruos, id est inimicos, & peccatores. Tertia quæstio est, quam idem Augustinus, & Beda, & Theodorus Mopsuest. mouent, quomodo pronunciet vniuerse, *seruus nescit, quid faciat dominus eius*, cum multi sint serui, qui id sæpe sciant, præsertim si probi, ac fidi sint. Non est dubium, quod quidam monuerunt, non esse sensum, seruum nescire, *quid faciat dominus eius*, cum re ipsa iam facit; tunc enim non modò scire, sed oculis quoque cernere; sed sensum esse ignorare seruum, *quid faciat*, id est quid velit facere *dominus eius*; non habere cognita domini consilia, quid cogitet facere antequam faciat, & quorsum faciat, cum re ipsa iam facit. Sed de hoc ipso quæstio est, quia idipsum multi expertæ fidei sciunt serui, quibuscum sua domini consilia communicant. Augustinus, Beda in commentariis ad hunc locum, &, vt videtur, Ambrosius sermone 6. in Psal. 138. respondent eos seruos, qui non solùm re, sed animo serui sunt, id est qui non voluntate, sed necessitate seruiunt, nescire domini consilia, quia illis dominus non committit; eos autem qui voluntate seruiunt, scire; quia cum illis dominus communicat, haud secus, quàm cum amicis. Idem fere aliter Rupertus scribit, qui seruus peccati est, eum consilia domini nescire; qui vero seruus est Dei, eum scire, quia ita seruus est, vt simul amicus sit. At hîc de omnibus generaliter seruis sermo est. Theodo. Mopsuest. sic exponit, *seruus nescit, quid faciat dominus eius*, id est, etiamsi aliquando dominus cōsilia cum illo sua communicet, tamen bona ipsa, quæ inde proueniunt, non communicat: Christum autem non solùm consiliorum, sed bonorum etiam suorum omnium discipulos suos fecisse participes. In promptu minus quærentibus responsio erat Christum argumentum de medio sumpsisse ex communi hominum more, dixisseque nō quod semper fiat, sed quod plerunque fieri soleat. Sed ecce altera ex parte quarta oritur quæstio, quo modo dicat Christus omnia, quæ à Patre audiuisset, discipulis patefecisse, cum supra c. 14. 25. 26. significauerit multa se illis non dixisse, quæ in aduentum Spiritus sancti reseruasset; & capite sequenti ver. 12. *Adhuc multa*, inquit, *habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Leontius respondet, cum dicit, *Omnia*, non absolute omnia significare, sed omnia, quę à Patre audierat; vt illis tunc diceret. Theodorus Mopsuest. Chrysost. Theophylactus, & Euthymius nota fecisse omnia, quæ illis dicere conueniebat, id est quæ portare poterant, vt dicit postea. Sed isto quidem modo quilibet dominus cuilibet seruo omnia sua secreta dicit, quatenus conuenit, & quatenus ille ferre potest. Itaque melius rem explicant Augustinus hoc loco, & epistola 57. & lib. de agone Christiano c. 9. & Beda, cum hoc Christus dixit nondum discipulis omnia nota fecisse, quæ à Patre audiuerat; id enim Spiritum sanctum postea facturum dixerat, *ille vos docebit omnia*, & rursus, *ille docebit vos omnem veritatem*; sed dixisse se fecisse, quod paulo post facturus erat, sicut ver. 8. dixit clarificatum esse Patrem, quia clarificandus erat. Facilius dictu erat, verbum *feci*, vt sæpe alibi docuimus, non actum, sed voluntatem significare, *nota feci vobis*, id est nota facere decreui; quemadmodum paulo ante, *seruus nescit, quid faciat dominus eius*, id est quid facere decreuerit. Quo autem modo intelligendum sit, quod Christus dicit se à Patre audiuisse, quæ vna hîc quęstio reliqua esse poterat capite 5. 37. & 8. 26. diseruimus.

Cur eum postea seruos appellasse discipulos suos, hoc dicat cōtrarium. Tract. 85.

Quomodo dicat seruos non nosse voluntatē domini.

Quo modo se patefecisse omnia dicat.

Sup c. 14. 26. & inf. 16. 12.

16. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*] Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus existimant ideo Christum hoc addidisse, vt suum erga discipulos amorem alio confirmaret argumento, non fuisse ab illis prius se amantibus ad eos redamandos prouocatum; sed se eos priorem amauisse, priùs elegisse, & in amicorum suorum numero posuisse. Cyrillus vero, & Leontius putant Christum discipulos exhortari, vt suum exemplum imitati homines præueniant, eosque nihil dum de salute sua cogitantes, ad salutem adducant, nec expectent, vt ipsi veniant; sicut ipse non expectauit, vt Apostoli ad se venirent, sed prior eos vocauit, elegitque. Alii ideo hoc dicūt subiecisse Christum, ne quia eos amicos appellauerat, nimia lætitia efferrentur; itaque superbiendi occasionem detraxisse, dum adiunxit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*. Hoc ipsum Cyrillus indicat. Rupertus alia ratione putat Christum suum erga discipulos amorem declarare, interpretans, *non vos me elegistis*, sicut populus Regem suum solet eligere, nō vos mihi, sed ego vobis auctoritatem dedi. Dubium de qua agat electione. Augustinus hoc loco, & lib. 1. de prędestinatione sanctorum cap. 17. & vbicunque hunc locum tractat, Prosper in libro contra Collatorem, & in comment. in Psal. 131. Beda, & Latini fere omnes de prædestinatione interpretantur, atque hinc probant nullam prædestinationis causam in nobis esse, quia si esset, nos ipsum priores elegissemus. De causa ego prædestinationis nihil disputo; tantum dico de prædestinatione hoc loco nō agi; sed de electione ad officium Apostolorum, *vt eatis*, inquit, *& fructum afferatis*. De ea nimirum electione, de qua c. 6. 70.

De electione ad Apostolatum hic agitur.

Digitized by Google

Delectionead Apostolatum loquitur. dixerat. *Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus Diabolus est?* vbi de prædestinatione non agi, quid opus est probare, cum vnum ex electis Diabolum factum esse dicat, & nemo dubitet, non posse, qui prædestinatus sit, Diabolum fieri. Denique de ea agit electione, qua apud Lucam cap. 6. 13. dicitur vocatis discipulis duodecim ex illis Apostolos elegisse. Atque ita Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleensis, & Mopsuest. Theophylactus, & Euthymius hoc loco sentiunt. At quemadmodum Apostolos, ita prædestinatos omnes elegit; itaque si nulla in Apostolis causa fuit electionis suæ, neque in prædestinatis prædestinationis erit. Si prædestinatio præparatio gloriæ diffiniatur, vti maior pars veterũ auctorum diffiniuit, non eandem prædestinationis, & electionis Apostolorum causam esse concedendum est. Nam Apostoli electionem suam non meruerunt, prædestinati verò vitam æternam mereri possunt. Sin autem diffiniatur gratiæ præparatio, vt diffinit Augustinus, eadem quidem vtriusque ratio est, sed videant, qui hoc vtuntur argumento, ne non tam confirment, quàm debilitent suam opinionem. Nam quamuis Apostoli suam non meruerint electionem, tamen certe aliqua in ipsis eius causa fuit. Nam si noluissent, electi vtique non fuissent, & fortasse etiam antequam eligerentur, aliquid in illis erat, non dico meriti, sed aliquid tamen fortassis in illis erat, quamobrem ipsi potius, quàm alii electi sint. Porro Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius existimant Christum adhuc in vineæ parabola perstare. Quod si ita est, eodem modo dicit, *Ego elegi vos*, quemadmodum agricolæ solent, cum vineam plantare volunt, optimas quasque & generosissimas vites eligere, *Ego*, inquit, *plantaui te vineam electam*, Ierem. 2. 21. *Et plantauit, eam electam, & ædificauit turrim in medio eius.* Isa. 5. 2.

Et posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat.] Auctores illi, quos modò nominaui, qui metaphoram vineæ continuari putant, interpretantur, *posui vos*, id est plantaui, sicut vineam, sicut Hispani dicunt ponere vineam pro plantare; quin & Latinum verbum ponere eodem apud Senecam significatu legisse memini. Congruenter huic sententiæ sequens etiam verbum exponunt, *vt eatis*, id est vt crescatis, vt palmites, atque propagines lõge, lateque extendatis. *Extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius.* Psal. 79. 12. Simplicius, opinor, Theodorus Heracleotes ἔθηκα *posui* idem esse putat, quod ἀνέδειξα *declaraui*. Cum enim aliquis eligitur magistratus, prius eligitur, hoc est designatur, deinde declaratur, & in officio ipso constituitur, hoc est *posui vos*. Prius Christus Apostolos elegit Matth. 10. 1. Mar. 3. 14. Luc. 6. 3. deinde velut in possessione Apostolatus posuit mittens ad prædicandum Euangelium Mar. 6. 7. & Luc. 9. 1. 2. Hoc est, *posui vt eatis*, sicut illis post resurrectionem dicit, *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ.* Quod dicit, *Et fructum afferatis, & fructus vester maneat*, sic resoluendum, vt fructum non periturum, sed perpetuo permansurum afferatis, quod ipsum & ad commendationem ipsius erga illos caritatis pertinet, vt Theodorus Mopsuest. & Chrysostomus indicant, & eos magis accendit ad perfungendum officium. Manentem vero fructum putat Cyrillus euangelicam vocari iustitiam, quæ legali fructui, id est iustitiæ opponatur, quæ permansura diu non erat; sed potius credo fructum vitæ æternæ sic appellari.

Marc 16. 15

Fructus qui mansurus est vita æterna.

Vt consequentiam, & effectũ designat.

Vt quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.] Dictio *vt*, hoc loco non causam, sed consequentiam, effectumque significat; noluit enim dicere propterea se eos elegisse, aut ad prædicandum misisse, vt quidquid à Patre peterent, illis daret; aut propterea eos fructum afferre debere, vt quidquid à Patre peterent, obtinerent; sed fore, vt si fructum afferrent, nihil in nomine suo à Patre peterent, quod non obtinerent. Cæterum sententiam ipsam cap 14. 13 declarauimus. Hoc notauerim ambiguam esse lectionem Græcam δῷ ὑμῖν, verti enim potest, *det vobis*, vel dem vobis. Et quidem Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, per primam personam vertunt, fortasse melius; nam & c. 14. 13. dixerat, *Quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Itaque Theophylactus ex vtroque loco Arianorum errorem refellit, quod illic se facturum, hîc se daturum Christus polliceatur, quidquid à Patre petierint.

17. *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.*] Chrysostomus, Leontius, Theodorus Mopsuest. Theophylactus, & Euthymius sic interpretantur, hæc vobis non vt aut ipse gloriarer, aut vobis exprobrarem, dixi, sed vt mutuam inter vos caritatem haberetis. Itaque verbum ἐντέλλομαι *mando*, videntur accipere pro λέγω *dico*. Theodorus vero Heracleotes videtur ad sequentia referre, si vultis, inquit, mundo resistere; qui odio vos habiturus est, hæc mando vobis, vt mutuam habeatis caritatem. Augustinus, & Beda, quia dixerat, *vt fructum afferatis*, declarare nunc, quis fructus ille sit, nempe vt sese mutuò diligant. Sed iam docuimus alium illic fructum significari. Rupertus hoc refert ad ver. 14. vbi dixerat, *Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis.* Cum enim duo illic dixisset, alterum, *Vos amici mei estis*, alterum *si feceritis, quę ego præcipio vobis*, hactenus declarauit, quomodo discipuli amici sui essent. nunc autem declarat, quę sint pręcepta illa, quæ si fecerint, amici sui futuri sint. Ea vero pręcepta non multa, non difficilia, sed hoc vnum, & facillimum esse dicit, vt mutuo se se diligant. Propterea cum plurali numero dixisset, *hæc mando vobis*, non nisi vnum subiunxit mandatum, quia ad illa verba, quæ ver. 14. dixerat, alludebat. Quæ ego *pręcipio vobis*, quasi dicat, hæc sunt, quæ ego præcipio vobis, hæc sunt omnia pręcepta mea, vt vos mutuo diligatis. Quod magnam gratiam, & emphasim habet. Vide quæ diximus ver. 12.

18. 19. *Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.*] Hæc noua sententia est, diuersumque consolationis genus. Munit discipulos aduersus mundi tempestates, quas animo prouidebat. Primum docet non debere mirari eos, si se viderint à mundo odio haberi, se priorem odio habitum fuisse, & solatio illis esse oportere, quod se eiusdem persecutionis socium, aut potius ducem habeant. *Cur ergo se membrum*, inquit Augustinus, *supra verticem extollit? Recusas esse in corpore, si non vis odium mundi sustinere cum capite.* Deinde ostendit non solum debere eos hoc mundi odium æquo, patientique animo ferre, sed ponere etiam in lucro, quod id certum sit argumentum nihil eos cum mundo habere commune. Mundum hîc non omnes omnino homines malos, sed præcipue Iudæos vocat, vt ex versu 22. colligit Augustinus. Quod noster interpres vertit, *scitote*, Græce est γινώσκετε, quod & *scitote*, & scitis verti potest nullo, aut perexiguo discrimine sententiæ, nisi quod scitis videtur esse magis emphaticum. Quod autem Græce sequitur πρῶτον ὑμῶν, quidam nomen esse putant, significareque præstantiorem, vt capite 1. 15. ὅτι πρῶτός μου ἦν, *quia prior me erat*, id est dignior, atque pręstantior, sic hoc loco *me priorem vobis odio habuit*, id est me, qui vobis melior sum, odio habuit: me, qui Dominus sum atque magister, vt dicit versu 20. In quam interpretationem videtur Theodorus Mopsuest.

Mundum hic vocat præcipue Iudæos.

Digitized by Google

inclinare. Alii nomen esse putant, cæterum non præstantiam, sed tempus significare, quod per aduerbium temporis resoluendum sit, id est prius me, quàm vos odio habuit, sicut poëta ille dixit, *Lupi Mœrim videre priores*. Idcirco alii malunt aduerbium esse, prius *me odio habuit*, quod & facilius est, & minus ambiguum, sed idem est sensus nostræ versionis. Illud certum, superlatiuum Græce, pro comparatiuo positum esse, quod passim fit.

Virgil. Ecloga 9. *Superlatiuus pro cōparatiuo positus. Græca phrasi.*

20. *Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo.*] Dixerat hoc illis cap. 13. 16. Vsus ibi ea sententia fuerat, vt doceret non debere recusare eos facere, quod prior ipse fecisset; hic vtitur vt doceat non debere recusare pati, quod ipse prior passus esset. *Christo*, inquit, *passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini*, 1. Petri. 4. 1. Et, *Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius*, 1. Petri 2. 21. Græcum verbum μνημονεύετε ambiguum est, potest enim verti, aut memores estis, aut memores estote, sicut Latine recordamini, & imperandi, & indicandi verbum esse potest. Sed maiorem habet emphasim imperatiuum; significat enim fore, vt si eius verbi memores fuerint, non alia illis consolatione opus sit.

Si me persecuti sunt, & vos persequentur; si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. Vtroque in loco *Si*, pro *quia* ponitur, sicque oratio resoluenda est, quia *me persecuti sunt, & vos persequentur*; quia meum sermonem non seruauerunt, nec vestrum seruabunt. *Sermonem* doctrinam, & præceptum appellat ex Hebræorum idiomate. Suum autem, & illorum sermonem dicit, non quod diuersa doctrina esset, sed quod per diuersos ministros traderetur. Monet ne mirentur, ne animum despondeant si non recipi à plerisque, si contemni, si conuiciis affici viderint doctrinam suam docere pergant, & officio suo satisfacere. Documentum ad omnes Ecclesiæ doctores accommodatum, quibus & hoc Christi verbum, & illud D. Pauli semper ante oculos esse debet, *si hominibus placerem, Christi seruus non essem*.

Si pro quia *Sermo doctrina & præceptum.* *Ad Gal. 1. 10.*

21. *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum, qui misit me.*] Non est hæc excusatio, sed aggrauatio potius, & exaggeratio peccati Iudæorum, quod duobus modis amplificat, & dum dicit, *propter nomen meum*, id est, *propter nominis mei odium*, vt Rupertus interpretatur; magnum enim & malitiæ plenum erat odium non solum Christum persequi, sed etiam Apostolos non alia eorum culpa, non aliam ob causam, quàm quod à Christo missi essent. Hoc est, *propter nomen meum*; & cum dicit, *quia nesciunt eum, qui misit me*, id est, *quia scire nolunt*, vt idem auctor exponit. Accusat ergo illos, quod intelligere noluerint, vt bene agerent. Hic sensus ex versu sequenti colligitur. Poterat dicere, quia nesciunt me, sed propterea dixit, *quia nesciunt eum, qui misit me*, quia quod se nescirent, minus mirum erat; quod autem nescirent Patrem, quem se tantopere scire profitebantur, id vero & mirum erat, & maxime reprehendendum. At cur non dixit, quia nesciunt patrem meum, sed *quia nesciunt eum, qui misit me*? Quia hoc maiorem habebat emphasim; quasi diceret, quia nesciunt, cuius ego personam gero.

Lib. 12. *Psal. 35. 4.*

22. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*] Intelligenda est secundo etiam loco negatio ἀπὸ κοινοῦ, *Si non venissem, & locutus eis non fuissem*. Quamquam Bernardus epist. 77. negationem legit, sensum, vt opinor, magis quàm verba secutus. Quia dixerat eos ignorantia odium in se exercere, docet ea ignorantia eorum culpam excusari non

A posse, quia ignorantia ipsa culpa fuit; propterea enim ignorarunt, quia scire noluerunt, vt paulo ante dicebamus, & quia odio erant occupati. Itaque ipsorum ignorantia & effectus, & causa erat odii. Effectus, quia odium impediebat, ne cognoscerent veritatem; causa, quia ipsa vicissim impediebat, ne illi ponerent odium. Duabus ergo rationibus ostendit, vt Theophylactus, & Rupertus aiunt, nullam eos ignorantiæ excusationem habere posse, & quia verbis, & quia factis, quis, & à quo missus esset sæpe illis declarauerat. Vulgaris quæstio, quo modo dicat Iudæos peccatum non fuisse habituros, si ad eos non venisset? & locutus non fuisset illis. Malorum B etiam auctorum aliquando sententiæ recitādæ sunt. Sunt ergo, qui putēt per μίμησιν hoc dictum esse, non quod peccatum habituri non essent, sed quod ipsi nondum conuicti dicturi essent peccatum se non habere, non potuisse se in Christum credere, quem nec vidissent vnquam, nec audiuissent. Si à recepta sententia discedendum esset, mallem interpretari *peccatum non haberent*, id est videri possent non habere prætextum aliquem excusationis, si non excusationem veram peccati sui viderentur afferre posse, *nunc autem excusationem non habent vllam*. Videtur enim peccatum non innocentiæ, sed excusationi, defensionique so- C lùm opponere. Sed nihil causæ video, quamobrem à communi sententia discedamus, non omne hîc peccatum, sed solum peccatum illud intelligi, quod in Christum non credidissent. Nam si Christus ad eos non venisset, & locutus cum eis non fuisset, alia quidem habuissent peccata, hoc verò non habuissent, vt Augustinus, & Beda hoc loco exponunt. Quo redit expositio Bern. epist. 77. peccatum, inquit, non haberent huius contemptus quo me contempserunt, ac patrem meum. Magis ab hoc sensu Rupertus discedit, qui peccatum odij in Christum, & patrem eius putat intelligendum. Inepte igitur quidam nouorum D hæreticorum ex hoc loco colligunt solam infidelitatem peccatum esse, sicut solam fidem dicunt iustificare. Nec enim Christus dicit nullum, sed hoc incredulitatis peccatum habituros non fuisse, si ad eos non venisset. Sed bene est, quod isti etiam à magno hæresiarcha Caluino refutati sunt. Ergo gentes dicet aliquis ad quas Christus non venit, quæque ante eius fuerunt aduentum, peccatum non habuerunt? Respondet idem Aug. *habere illos excusationem non de omni peccato suo* (eius vtor verbis) *sed de hoc peccato, quo in Christum non crediderunt, ad quos non venit, & quibus non est locu-* E *tus. Sed non in eo sunt numero hi, ad quos in discipulis venit, & quibus per discipulos est locutus, quod & nunc facit*; nam *per ecclesiam suam venit ad gentes, & per Ecclesiam suam loquitur gentibus; ad hoc enim pertinet quod ait, qui vos recipit, me recipit, & qui vos spernit, me spernit. An vultis, inquit Apostolus Paulus, experimentum accipere eius, qui in me loquitur, Christus? Restat inquirere*, inquit idem Augustinus, *vtrum hi, qui prius, quam Christus veniret in Ecclesiam ad gentes, & priusquam Euangelium eius audirent, vita huius fine præuenti sunt, seu præueniuntur, possint habere hanc excusationem. Possunt plane, sed non ideo possunt effugere damnationem. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.*

Quomodo si Christus non venisset, Iudæi peccatum non habuissent. *Gentes ad quas Christus nō venit an peccato caruerint.* *Tract. 89.* *Mat. 10. 40* *Luc. 10. 16.* *2. Cor. 13. 3.* *Rom. 2. 12.*

F 23. *Qui me odit, & patrem meum odit.*] Ex his verbis Rupertus colligit in superiore vers. de solo peccato odii sermonē esse, quod alioqui non satis hæc videātur cū præcedentibus cohærere. Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. & Theophylactus putant propterea hoc Christum addidisse, vt prætextum, quo Iudæi in ipso persequendo vtebantur, omnino removeret. Solebant illi dicere, ac profiteri quidquid ea in re faciebant, ideo facere, vt Deo gloriam

Digitized by Google

Sup. c. 9. 16 suam vindicarent, à quo Christus dissentiret. *Non est*, inquiunt, *hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit.* Ergo ostendere tantum abesse, vt Deum defendant, vt eum potius odio habeant, quia qui se oderit, & Patrem oderit. Ego versui 18. hunc locum respondere arbitror. Dixerat enim illic se ab illis odio habitum, docet nunc, quam graue sit peccatum odisse se, quantum nimirum odisse Patrem, quia qui se odit, & patrem suum odit. Nam cætera quæ interiecta sunt, eius verbi, *odio habuit*, occasione sunt dicta, dum sermonem ex sermone nectit. Vidimus exemplum simile vers. 17. Potest & ad proxima referri, vt declaret, atque causam reddat, quam ob rem qui in se non crediderant, nullam haberent excusationem, quin propterea in se non credebant, quia odio erant occæcati, odium vero sui in Patrem redundare. Nam si se quidem solum odissent, aliquam odii excusationem habere potuisse; odisse hominem similem cæteris; at quod Deum oderint, quam excusationem habere posse? De ipsa verborum sententia quæstionem mouet Augustinus, quomodo Patrem, quem ignorabant, vt ver. 21. dixerat, odisse poterant? Dicam paucis verbis, quod D. August. dicit multis. Nouerant Deum in genere, vnum esse cœli, terræque conditorem, & eiusmodi alia, quæ perspicue in sacris litteris lectitabant; at in specie ignorabant, eum, scilicet primum ex sua substantia genuisse Christum Deum verum de Deo vero; deinde in hunc mundum ex muliere factum misisse, vt suam apud homines personam repræsentans à peccatis eos liberaret. Hoc, inquam, ignorabant, & hac ratione odio habebant, quia quem ille suo miserat nomine, odio prosequebantur, & qui Filium odit, Patrem odit, vt exponit Theodorus Heracleotes.

Quomodo Iudæi Deũ Patrem quem ignorabãt, odisse poterant.

24. *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent; nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & patrem meum.*] Docuerat ver. 22. nullam eos peccati habere excusationem, quia docenti non crediderant; docet nunc multo minorem habere, quod non crediderint tot, tantaque in ipsorum oculis miracula facienti. Quomodo peccatum non essent habituri si miracula non vidissent, illic exposuimus. Putat autem Cyrillus, cum dicit, *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit*, tacite sese Moysi, Prophetisque omnibus opponere, quasi dicat, si maiora coram illis miracula non fecissem, quam Moyses, aut vllus vnquam Propheta fecit, excusationem haberent aliquam peccati sui, nunc autem quam excusationem habere possunt, cum Prophetas illos receperint, qui minora, & pauciora miracula fecere; me vero recipere noluerint, sed incredibili odio potius habuerint, qui tanto plura, tanto maiora fecerim. De hac ipsa re dubitare lector potest, quomodo dicat Christus opera se fecisse, quæ nemo alius fecerit? Nam si intelligit aliqua se fecisse noua, quæ nemo fecisset alius, licèt maiora fortasse fecisset, parum dicit; nam & alii aliqua fecerant, quæ ipse non fecit. Si vero intelligit se maiora fecisse opera, quàm quisnam fecisset alius, de hoc ipso dubitatur, nam & mortuos alii suscitauerunt, quo nullum maius opus fieri videtur posse. Verba huc licet multa inseram Augustin. commentarii loco, quod & Beda fecit, quibus ille & proponit quæstionem, & soluit. *Nulla*, inquit, *in operibus Christi videntur esse maiora, quàm suscitatio mortuorum, quod scimus etiam antiquos fecisse Prophetas. Fecit hoc etiam Elias, fecit Elisæus & cum in hac carne viueret, & cum in suo monumento sepultus iaceret. Nam quidam portantes mortuum cum irruentibus hostibus eo refugissent, eumque ibi posuissent, continuo resurrexit. Fecit tamen aliqua Christus, quæ nemo alius fecit, quod quinque millia hominum de quinque, & quatuor millia de septem*

Quo sensu dicat Christus se fecisse opera in eis, quę nemo alius fecit.

Tract. 91. 3. Reg. 17. 22. 23. 4. Reg. 13. 21.

A *panibus pauit; quod super aquas ambulauit, & Petro, vt hoc faceret præstitit; quod aquam mutauit in vinum; quod aperuit oculos cæci nati, & alia multa, quæ commemorare longum est. Sed respondetur nobis & alios fecisse, quæ ipse non fecit, & quæ nemo alius fecit; quis enim nisi Moyses Ægyptios plagis tot, tantisque percussit, diuiso mari populum duxit, manna de cœlo esurientibus impetrauit, aquam de petra sitientibus fudit? Quis nisi Iesus Naue populo transituro Iordanis fluenta diuisit; & currentem solem emissa ad Deum oratione frænauit, & fixit? Quis præter Sampson propter suam sitim maxilla mortui asini exundante satiatus est? Quis præter Eliam curru igneo in alta subuectus est? Quis præter Elisæum, quod paulo ante commemoraui sepulto suo cadauere cadauer alterius reddidit vitæ?* B *Quis præter Danielem inter ora inclusorum secum leonum esurientium vixit innocuus? Quis præter tres viros Ananiam, Azariam, Misaelem in flammis ardentibus & non vrentibus deambulauit illæsus? Prætereo cætera, quoniam hæc satis esse arbitror, quibus demonstretur, & alios sanctos quædam opera miranda fecisse, quæ nemo alius fecit. Sed qui tam multa vitia, vexationesque mortalium tanta potestate sanaret, nullus omnino legitur antiquorum; vt enim taceamus quod iubendo, sicut occurrebant, salnos singulos fecit. Marcus Euangelista quodam loco ait, Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habentes, &* C *erat omnis ciuitas ad ianuam congregata, & curauit multos, qui vexabantur variis languoribus, & dæmonia multa eyciebat. Item alio loco dicit Marcus, Et quocunque loco intrabat in vicos, vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quotquot tangebant eum, salui fiebant.* Videtur igitur Augustinus sic hæc Christi verba interpretari, quasi Christus non significet maiora se quàm alios, sed plura miracula fecisse. Rupertus hoc victus argumento alias duas interpretationes adhibet. Altera est, *quæ nemo alius fecit*, scilicet malus, aut peccator, qualem vos me esse existimatis. Sed hac ratione non D probasset Christus, quod volebat, debuisse illos pro promisso, ac vero Christo se recipere. Altera, vt per præteritum loquatur de futuro, vt ver. 8. id est de resurrectione sua, illud enim tãtum fecisse miraculum, quantum nemo vnquam fecisset alius, vt seipsum suscitaret. Ego duobus modis hoc intelligi posse puto. Altero, vt non solùm de numero, sed etiam de magnitudine eorum loquatur miraculorum, quæ ante iam fecerat: non quòd singula eius miracula singulis quorundam aliorum maiora essent, sed quòd modus, quo ab eo fiebant, maiora fecerat: videbantur enim ex eo tanquam ex Deo, tanquam ex fonte ma- E nare natura sua, vt illa indicant verba, *Et quotquot tangebant, sani fiebant; à quacunque detinerentur infirmitate.* Itaque alii vim adhibere videbantur; vt miracula facerent, Christus vim potius adhibebat, vt virtutem suam cohiberet, ne nisi valde necessaria miracula faceret. Altera, vt non tam magnitudo vel numerus, quàm miraculorum qualitas significetur ea se miracula fecisse, quæ se abunde Christum esse declararent, quod talia omnino essent, qualia Prophetæ Christum facturum prædixissent, *Tunc*, inquiunt, *aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta* F *erit lingua mutorum*, Isa. 35. 5. Et, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* Isa. 53. 4. Hæc autem miracula ita Christus passim faciebat, vt alia vix faceret. Hæc ergo sunt, quæ nemo alius fecit. Atque in hanc sententiam ea Isaiæ testimonia Matth. citat capite 8. 17. & 15. 30. vt probaret Christum promissum illum esse Messiam, quando illa miracula fecisset, quæ Propheta Messiam, cum veniret, facturum dixerat. Quod sequitur, *Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me & patrem meum*, perinde est, ac si

Exod. 6. 7. 8. 9. 10. Exod. 14. 21. 22. & 16. 14. 15. 16. Ios. 3. 15. 16. 17. & 10. 12. 13. Iud. 15. 15. 16. 4. Reg. 2. 11. 12. Daniel. 6. 22. & 14. 40. ibid. 43. 94.

c. 1. 32. 33. 34.

c. 6. 56.

Auctoris expositio.

Digitized by Google

dicat, nunc autem videntes, atque scientes peccant. Quo ergo modo prius dixit patrem suum nescire ver. 21. Nesciebant, quia non credebant patrem esse Christi; videbant, ac sciebant, quia videbant opera, ex quibus, nisi odio cæci fuissent, cognoscere poterant eum omnium, quę per Christum gerebantur, auctorem esse; sicut cap. 7. 28. dixit, *& me scitis, & unde sim scitis*, id est scire debetis, aut scire possetis, si velletis.

25. *Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.* Sæpe hanc phrasim explicauimus, vt cap. 9. 3. & cap. 13. 18. vbi docuimus in huiusmodi locutionibus de Hebraico idiomate venientibus ἔλλειψιν esse, & necessario subintelligendum esse aliquid, quod ad id, de quo agitur, sit accommodatum. Hoc igitur loco ex versu 23. repeti debet ἀλλὰ μισοῦσί με, sed odio me habent, *vt adimpleatur sermo.* Hoc autem ipsum, *vt adimpleatur sermo*, quo sensu dicatur, sæpe docuimus. Vide cap. 12. 38. Summa est, dictionem ἵνα, vt, non causam, sed euentum, & consequentiam significare. Non enim ob eam illi causam odio Christum habuerunt, vt sermo ille impleretur, sed ex eorum odio consecutum est, vt quod scriptura prędixerat, impleretur. Quod & Euthymius hoc loco monuit. Quam præterea vim hæc phrasis habeat, eo loco, quem modo indicauimus, disseruimus. Legem vocat non solam illam traditam à Moyse, sed omnem veterem Scripturam sacram, vt supra cap. 10. 34. quamuis alibi distingui soleat, vt cap. 8. 17. & Lucæ 24. 44. Quod non simpliciter legem, sed legem ipsorum vocet, sæpe quoque docuimus, vt cap. 8. 17. & 10. 34. Nempe tacitam hæc phrasis exprobrationem continet, recte non aliam, sed ipsorum legem futuram eorum malitiam prædixisse; bene eos suo ipsorum Prophetæ iam olim notos fuisse. Locus est, Psal. 34. 9. *Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis.* Vbi Dauid *gratis* se, id est sine culpa vlla sua ab inimicis suis odio haberi dicit. Quod Christus aut de se dictum interpretatur, aut dictum de Dauide in se transfert, atque ad suam causam accommodat. Vnde colligimus multa Dauidem, cæterosque Prophetas dicere, quæ quamuis de ipsis vere proprieque dicantur, longiùs tamen spectent ad Christum.

Lex dicitur omnis vetus Scriptura sacra.

Ad Christū spectant multa à Prophetis dicta.

26. *Cum autem venerit paracletus quem ego mittam vobis à Patre Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.*] Quorsum hæc Christus adiecerit, tot fere sententias, quot auctores inuenio. Cyrillus, & vt videtur, Euthymius putant, quia dixerat neque verbis, neque miraculis suis Iudæos credidisse, totius nunc Trinitatis testimonium allegare. Nam suum quidem & Patris supra protulisse, cap. 8. 16. 17. *Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater; & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est*; hîc autem testimonium producere Spiritus sancti. Theodorus Heracleotes, & Theophylactus, quia prædixerat fore, vt mundus odio discipulos haberet, Spiritum sanctum illis promittere, qui laborantibus adsit. At de se, non de Apostolis agit. Leontius, ne de seipso ad gratiam loqui videretur, suspectumque ipsius de se esset testimonium, dicere fore, vt veniens paracletus, quæ ipse docuerit, ac fecerit, testimonio suo confirmet. Augustinus, & Beda, quia Iudæos Christus peccati insimulauerat, quod se, patremque suum odio gratis habuissent, dicere venturum Spiritum sanctum, qui illos peccati conuincat. Hoc probabilius: quamuis mihi alius videatur esse sensus: illi quidem mihi neque docenti, neque miracula facienti crediderunt, neque verba,

A neque facta mea satis magnum apud illos fuere testimonium: non deerunt alii tamen mihi testes, nam & vos, & Spiritus ipse sanctus testimonium mihi perhibebitis. Paracletum appellauit, quia ad hominum consolationem mittendus erat. Quod dicit, *Quem mittam vobis à Patre.* Spiritum sanctum etiam à Filio procedere certum est argumentum. Nam etsi apertè nō dicit à se procedere, fortasse ne arrogantius de seipso loqui videretur, tamen quia scimus nullam Trinitatis personam mitti dici, nisi à qua procedit: colligimus Spiritum sanctum etiam à Filio procedere, quandoquidem ab illo missus est. Cur enim Filius nusquam à Spiritu sancto missus esse dicitur, cum de Spiritu

De processione Spiritus sancti.

B sancto dicatur esse conceptus, nisi quia ab illo non procedit? Quo argumento vtitur Rupertus in commentariis ad hunc locum. Quod si hæreticorum animaduertisset interpres, non dixisset hunc locum, neque à Græcis, neque à Latinis ad probandam Spiritus sancti processionem apte citari. Quid ergo est, *à Patre*? à Patre procedentem, vt statim explicat, aut, quod magis mihi placet, *quem mittam* ab eo loco, vbi Pater est, à sinu Patris. At quid hoc ad rem attinebat? vt eius commendaret testimonium; illius enim testimonium grauissimum fore, qui ex sinu veniret Patris, omnia mysteria Patris sciens, fidusque legatus neminem fal-

Beza in Annotat.

C lens. Qua eadem ratione paulo post dicit, *Qui à Patre procedit.* Hinc alia explicatur quęstio, cur non dixerit etiam à se procedere? quia id apud homines magis minuere, quàm commendare poterat eius testimonium. Cum enim de ipsomet ageretur, suspectum potius Spiritus sancti testimonium videretur, si dixisset à se procedere. Præterquam quod, vt modò diximus, modestius ita loquitur. Spiritum autem veritatis cur appellet, superiori cap. vers. 17. docuimus. Hoc autem loco titulus ille vtiliter illi adhibitus est, quo magis eius testimonium commendaretur. Sequitur, vt dicamus quomodo Spiritus sanctus testimo-

D nium de Christo præbuerit. Non voce quidem vlla sua, sed cùm in Christi discipulos illapsus, ea per eos omnibus loquebatur linguis, eaque faciebat, qui incredulissimum quemque, vt in Christum crederet, facile permouerent. Spiritus enim sanctus erat, qui per Apostolos omnia & faciebat, & loquebatur. *Non enim vos, inquit, estis, qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.*

Cur non dixerit Christus à se procedere Spiritum sanctum.

27. *Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.*] Spiritus sancti testimonio Apostolorum testimonium adiungit, non tanquam diuersum, sed quòd

E Apostoli Spiritus sancti ministri futuri essent, sicut supra versu 20. eundem sermonem & suum, & illorum appellauit. Cur ergo hanc rationem reddit, *quia ab initio mecum estis*? quia præter Spiritus sancti testimonium ipsorum etiam testimonium plus erat ponderis habiturum, quod vere possent dicere, quod Actor. 10. 40. 41. Petrus dicit, *Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus praeordinatis à Deo; nobis, qui manducauimus, & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis*, & capite 1. 21. *Oportet ergo ex iis viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit,*

Mat. 10. 20

F *& exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismo Ioannis, vsque in diem qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis*; & quod idem scribit 2. epistol. cap. 1. 16. *Non enim indoctas fabulas secuti notam fecimus Domini nostri Iesu Christi virtutem, & præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis*, & quod ait Ioannes prima epistola cap. primo. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.* Itaq; quod quidā vertit μαρτυρεῖτε

Digitized by Google

testes estis,alij,testes estote,nequaquam probo: nam licèt& indicandi,& imperãdi verbũ esse possit,tamen non dubito indicatiuum esse positũ pro futuro,vt supra vers.14.opponit futurum Spiritus sancti,& Apo- A stolorum testimonium præterito suo ,quem sensum optime interpres noster expressit.Atque eodem modo D.Augustinus legit.

CAPVT XVI.

1. *HAEC locutus sum vobis,vt non scandalizemini. 2. Absque synagogis facient vos:sed venit*
hora, vt omnis qui interficit vos,arbitretur obsequium se præstare Deo, 3. & hac facient
vobis , quia non nouerunt Patrem,neque me.4. Sed hac locutus sum vobis: vt cum ve-
nerit hora, eorum reminiscamini,quia ego dixi vobis.5.Hac autem vobis ab initio non dixi,
quia vobiscum eram:Et nunc vado ad eum, qui misit me , & nemo ex vobis interrogat me,
Quo vadis?6.Sed quia hac locutus sum vobis,tristitia impleuit cor vestrum.7.Sed ego veritatem dico vobis:
expedit vobis vt ego vadam:si enim non abiero,Paracletus non veniet ad vos:si autem abiero, mittam eum
ad vos.8.Et cum venerit ille,arguet mundum de peccato, & de iustitia , & de iudicio.9.de peccato quidem:
quia non crediderunt in me.10.de iustitia vero : quia ad Patrem vado : & iam non videbitis me: 11. De iu-
dicio autem:quia princeps huius mundi iam iudicatus est. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere : sed non
potestis portare modo.13.Cum autem venerit ille Spiritus veritatis,docebit vos omnem veritatem,non enim
loquetur à semetipso:sed quacumque audiet loquetur , & qua ventura sunt annunciabit vobis. 14.Ille me
clarificabit:quia de meo accipiet,& annuntiabit vobis.15. Omnia quacumque habet Pater, mea sunt. Pro-
pterea dixi:quia de meo accipiet,& annuntiabit vobis.16.Modicum , & iam non videbitis me:& iterum
modicum,& videbitis me : quia vado ad Patrem. 17. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid
est hoc,quod dicit nobis:Modicum,& non videbitis me : & iterum modicum,& videbitis me,& quia va-
do ad Patrem?18: Dicebant ergo: Quid est hoc,quod dicit,Modicũ?nescimus quid loquitur.19.Cognouit au-
tem Iesus,quia volebant eum interrogare,& dixit eis: De hoc quæritis inter vos quia dixi, Modicum,& non
videbitis me, & iterum modicum,& videbitis me.20. Amen, amen dico vobis,quia plorabitis & flebitis
vos , mundus autem gaudebit:vos autem contristabimini,sed tristitia vestra vertetur in gaudiũ.21.Mulier
cum parit, tristitiam habet,quia venit hora eius:cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressura
propter gaudium:quia natus est homo in mundum. 22.Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis:iterum
autem videbo vos,& gaudebit cor vestrum : & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. 23. Et in illo die me
non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis:si quid petieritis Patrem in nomine meo , dabit vobis. 24.
Vsque modo non petistis quidquam in nomine meo:Petite, & accipietis,vt gaudium vestrum sit plenum.25.
Hac in prouerbiis locutus sum vobis.Venit hora cum iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de Patre Sup.14.b.13
annuntiabo vobis.26.In illo die in nomine meo petetis:& non dico vobis , quia ego rogabo Patrem de vo- Mat.7.a.7.
bis. 27.Ipse enim Pater amat vos,quia vos me amastis , & credidistis , quia ego à Deo exiui. 28. Exiui à & 21.c.22
Patre,& veni in mundum:iterum relinquo mundum,& vado ad Patrem.29. Dicunt ei discipuli eius. Ecce Mar.11.c. 24.
nunc palam loqueris ,& prouerbium nullũ dicis.30.Nunc scimus quia scis omnia,& non opus tibi est vt quis Luc.11.b.9
te interroget:in hoc credimus quia à Deo existi.31. Respondit eis Iesus:Modo creditis?32:Ecce venit hora , & Iac.1.a.5.
iam venit,vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus , quia Pater
mecum est. 33. Hac locutus sum vobis,vt in me pacem habeatis.In mundo pressuram habebitis:sed confidite, Matt.26.c. 31.
ego vici mundum. Mar.14.c. 31.

IN CAPVT XVI.

HAEC *locutus sum vobis, vt non scandalizemini.*] Sunt qui hæc nec ad ea referant , quæ Ioannes ante narrauit,nec ad ea , quæ paulo post dicturus est : sed ad id,quod apud Matth.Christus dicit, c. 26. 31. *Omnes vos scandalũ patiemini in me in ista nocte.* quod etsi Ioãnes non recitauit,credendum tamen est ante hæc verba Christum dixisse. Ergo nunc rationem reddere, quamobrem ante dixisset illis fore,vt omnes illa nocte scandalizarentur,vt minus,nimirum moniti,scandalizarentur. Ita Rupertus. Alij ad sequentia referũt, *Absque synagogis facient vos,*quod propterea vobis prædico,ne cum id euenerit,scandalizemini , vt Beda in homilia in hæc verba. Alij ad id,quod de Spiritu sancto modò dixerat , vt Aug.& idem hoc loco Beda,& Euthy.quasi dicat propterea Spiritum sanctum venturum dixi,vt cùm mundus vos persequetur , bono sitis animo ,scientes vos Spiritum sanctum adiutorem,& paracletum , id est consolatorem vobiscum habere. At Christus non propter Apostolos, sed propter se Spiritum sanctum venturum dixerat,vt de se testimonium perhiberet. Cyrillus, Leontius, Theod. Heracleotes,& Mopsuest. & Theophyl. referunt ad id,quod superiore ca.ver.18. de mundi in Apostolos E odio,atque persecutionibus dixerat. Hæc, inquit,quę de mundi aduersus vos persecutionibus dixi,propterea dixi,ne,si improuisa vobis euenissent, scandalizaremini, id est animo perturbati de fide dubitaretis. Nam præuisa minus tela ferire solẽt. Præmoniti enim à me,quid vobis euenturum sit,tantum abest, vt cum id euenerit,occasionem vllam de fide dubitandi , aut animi abiiciendi habeatis,vt potius magnum & fidei, & consolationis argumentum sitis habituri, quod videatis omnia, quemadmodum vobis prædixissem, euenire. Hic verus est sensus.Itaque quisquis Euangelistæ capita distinxit,nescio quàm commode initium F hîc fecerit.c.16.

2. *Absque synagogis facient vos , sed venit hora , vt omnis qui interficit vos , arbitretur obsequium se præstare Deo.*] Ne sine causa dixisse videretur , *Hac locutus sum vobis, vt non scandalizemini*, proponit illis exempla aliqua

Digitized by Google

earum persecutionum, quas passuri essent fore, vt à Iudæorum synagogis tanquam homines execrabiles eiicerentur, hoc est, ἀποσυνάγωγοι ποιήσουσιν ὑμᾶς, vt cap.9.22.& 12.42. hoc erat apud Iudæos, quod apud nos est excommunicare, *Iam enim Iudæi conspirauerant,* (Tract. 93.) *vt si quis eum confiteretur esse Christū extra synagogam fieret,* cap.9. 22. Proponunt quæstionem Augustinus, & Beda: *Quid mali*, vt loquitur Augustinus, *erat Apostolis expelli de synagogis Iudaicis, quasi non inde fuerant se separaturi, etiamsi eos nullus expelleret?* Respondent mysterij causa hoc dictum esse. *Sed nimirum*, inquiunt, *hoc voluit denuntiare, quod Iudæi Christum non fuerant recepturi.*

Summum malum Iudæorum opinione ab eorū expelli synagogis

Simplicius, vt opinor, respondissent Christum hoc nō dixisse, vt significaret hoc Apostolis malo futurū esse, sed vt doceret, quā eos Iudæi odio essēt prosecuturi. Nulla enim re magis odium in aliquem suum declarare poterant, quàm si eum tanquam hominē Ethnicum, & atheum synagoga sua prohiberēt. Particulam *sed*, quæ statim sequitur nescio an satis quisquam explicauerit. Vidit Augustinus, & Beda etiam non bene cohærere; cæterum nescio an sensum, vimque eius viderint, putant enim significare gaudendū discipulis esse, quod eiecti à synagoga plures essent ex gentibus ad Euangelium adducturi. Cyrill. Leontius, Theophylact. & Euthymius hoc sensu exponunt, non solum autem vos ex synagogis suis eiicēt, sed veniet etiam tempus, quo tempore quisquis vos interfecerit, magnum Deo sacrificium offerre putet. Rupertus vero, extra synagogas quidem iam vos eiicient, veniet autem tempus, cum etiam de hac vita eiicere conabuntur. Sensus postulabat, vt loco, *sed*, diceret enim, *Absque synagogis facient vos, venit enim tempus, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.* Itaque si docuerimus solere in sacris litteris ἀλλὰ *sed*, accipi pro ὅτι aut γάρ *quia*, aut *enim* nemo dubitabit, ita hoc loco accipi debere.

ἀλλὰ sed pro ὅτι aut γάρ quia aut enim frequenter vsurpāt Septuaginta.

Atqui obseruauimus in idiomatis septuaginta sæpe solere, vbi Hebraice est כי. *quia* aut *enim*, vertere ἀλλὰ *sed*, 1. Regum 6.3. & 8.7.& 2. Regum 13.32.33.& 2. Regum 24.14.& 3. Regum 22.18.& 2.Paralip.6.9. Dictionem autem ἵνα *vt*, alij ante me notarunt accipi pro ὅτι *quando*, vt etiā infra versu 32. Non putet vera dicentem quamuis malum auctorem sequi. Quod noster interpres reddit *obsequium*, Græce λατρεία est, quod Dei significat cultum, quale est sacrificium, itaque hoc loco proprie pro sacrificio accipi puto, vt ad Apostolorum alludat mortem, qui tanquam *oues occisionis* (Rom 8.36. Psa. 43.23.) mactandi erant, ita vt quisquis aliquem occideret eorum, gratam se Deo victimam putaret occidisse. Accedit, quod vbi noster interpres vertit *præstare*, Græce est προσφέρειν, quod proprie significat offerre sacrificium. Nam & sacrificium ipsum Græce προσφορὰ, sicut Latine oblatio vocatur. Docet igitur Christus his verbis quanto in periculo Apostoli versaturi sint, quando non solum impune, sed veluti magno etiam proposito præmio, quisquis voluerit, illos facultatem habuerit occidendi. Non secus atque homines ob execranda scelera proscriptos, in quorum caput magnum præmium proponi solet. Sic dixit Moyses illis, qui idololatras occiderant, Exod. 32. 29. *Consecrastis manus vestras hodie Domino vnusquisque in filio, & in fratre suo.* Similis locus Deuter.13.9.& 17.25.& Zach.13.3.

3. *Hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.*] Quomodo dicat nec se, nec Patrem eos nosse, cùm alibi dicat & se, & Patrem nosse, vt cap.7.28. superiore capite vers. 21.& 24. docuimus. Cæterum quemadmodum illic monuimus, hæc non excusatio, sed aggrauatio potius, & exaggeratio peccati est. Duplicis enim culpæ accusantur, & quod hæc facturi essent, & quod Christum, eiusque patrem, **A** quem tot miraculis cognoscere potuissent, ignorarent.

4. *Sed hæc locutus sum vobis vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.*] Hoc etiam loco videtur dictio aduersatiua *sed* non bene cohærere. Et Cyrillus videtur interpretari, hæc quæ de Iudæorum in vos persecutione dixi, non ideo dixi vt animum abiiciatis, aut tristitia conficiamini, sed fortius instantia mala sustineatis, scientes à me esse prędicta, posseque me, qui ea ante quam venirent, vidi, & cum venerint, vos ab illis liberare. (Lib. 2.) Melius Ruper. *Hæc*, inquit *facient vobis, sed vos consolamini. Nam idcirco nunc ea prædico* **B** *vobis, vt cum venerit hora eorum, reminiscamini, quia ego dixi vobis, & reminiscentes illud quoque non obliuiscamini; quod pollicitus sum quia in omnibus pressuris, nec capillus de capite vestro peribit, & inimicis occidentibus corpora, in patientia vestra possidebitis animas vestras.* (Matt.10.30 Luc. 21.18.19.) Cęterum neque hic verus videtur esse sensus, non enim eorum, quæ iam olim, sed eorum, quæ illis modò dixerat, iubet eos, cum ea venerint mala reminisci. Sensus ergo mihi videtur esse: Illi quidem hæc faciēt, nec ideo ea vobis prædixi, vt vitaretis, nec enim poteritis, sed vt *cum venerit hora reminiscamini* me id vobis prædixisse, minusque grauiter præuisa feratis, vt ver.1. dixerat, *Vt non scandalizemini*, vt Theodorus Heracleotes videtur exponere. **C** Aliquanto vero aliter Chrysostomus, Euthymius, & Theoph. vt recordati hæc à me prædicta fuisse intelligatis me non ad gratiam, sed veritatem vtilitatēque vestram locutum esse; si enim ad gratiā loqui voluissem, non aduersa, sed prospera vobis denuntiassem, vt solēt adulatores facere, & vt videntes rem ita, vt prædixeram, euenisse, ex his cætera etiam credatis quæ vobis futura dixi. Genitiuum *eorum* August. Beda, & Rupertus iungunt cum nomine *hora, vt cum venerit hora eorum*, neque sensus malus est, sed melius coniungitur cum verbo, *Reminiscamini*, vt coniungunt omnes **D** auctores Græci, Chrysostom. Theophylact. Euthy.

5. *Hæc autem vobis ab initio non dixi quia vobiscum eram.*] Duplex in his verbis quæstio est, altera quæ ea esse dicat, quæ significat se illis ab initio dicere voluisse, altera, qualis ista sit ratio, quam affert, *quia vobiscum eram.*

Quæ ea sint quæ ab initio Christus Apostolis non dixit.

Augustinus, & Beda, & Rupertus hæc ad ea referunt quæ Christus de aduentu Spiritus sancti discipulis dixerat cap. decimo quinto, vigesimo sexto, quasi dicat de aduentu Spiritus sancti nihil vobis ab initio dixi, quia cum vobiscum essem, alio vobis paracleto opus non erat, nunc autem cum discedendum mihi sit, necessario de aduentu Spiritus sancti **E** disserendum vobis fuit, ne deserti relinqui videremini. Græci omnes auctores Chrysostomus, Theodorus Heracleota, & Mopsuestenus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius referunt ad ea quæ de mundi in Apostolos odio, & persecutionibus dixerat, ea se ab initio non dixisse, quia dum opus non erat eos futurarum præmonere persecutionum, quia cum illis adhuc esset, per se protegere, & sustentare in omni periculo poterat. Sed hæc ipsa solutio aliam maiorem quæstionem gignit, quomodo dicat nihil se illis de futuris dixisse persecutionibus, cum apud Matth.ca.10.19.17.18.28. tam copiose de illis locutus fuisset. **F** *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Cauete autem ab hominibus: tradent enim vos in concilijs & in synagogis suis flagellabunt vos & ad præsides, & ad Reges ducemini, in testimonium illis. Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* Duobus modis Theophylactus respondet, primum, illic nullam mortis mentionem fecisse, sed tantum dixisse fore, vt ad Præsides, ac Reges ducerentur, hìc autem dixisse venisse tēpus, quo tempore quisquis eos occideret, existimaret obsequium se præstare Deo. Dein-

Digitized by Google

de gentibus, hoc de Iudæis intelligendum. Priorem responsionem probare non possum; satis enim illic magnam de morte mentionem fecit, cum dixit, *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*. De secunda paulo post dicam. Euthymius vero respondet, quamuis vtroque in loco de morte locutus fuerit, tamen aliquid hîc dixisse, quod illic non dixerat, nempe fore, vt quisquis eos occideret, arbitraretur se obsequium præstare Deo, atque ad hæc tantum verba referendum esse pronomen illud *hæc*, cum dicit, *Hæc autem vobis ab initio non dixi*. Alij existimant illa, quæ de hac re Matthæus narrat, non fuisse tunc à Christo discipulis dicta, sed instante passione sicut hæc, aut post resurrectionem, cum eos non iam inter Iudæos, sed in totum terrarum orbem ad prædicandum mitteret Euangelium, quod etsi grauem nullum habet auctorem, probabilius est, quàm quæ modo ex Theophylacto, & Euthymio recitauimus. Nam quod apud Matthæum dicit, *Ad præsides, & reges ducemini*, certum est argumentum non de Iudæis, qui Regem iam non habebant, nisi Cæsarem, sed de gentibus agi, quarum multi erant Reges. In prima autem illa missione Apostoli non ad gentes, sed ad solos Iudæos missi sunt. *In viam*, inquit, *gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis*. Matth. 10. 5. Vnde Theophylacti sententia refutatur illic de Gentilium, hîc de Iudæorum agi persecutionibus. Hinc secunda explicatur quæstio, quid ista ratio, quam Christus reddit, sibi velit, *Quia vobiscum eram*, nimirum non erat opus periculi vos admonere, quia me ducem habebatis, nunc autem cum me abeunte soli maneatis, monendi mihi fuistis, ne vos venientia subito pericula improuisos, & nec opinantes opprimerent. Quid ergo? an non etiam cum hæc diceret, cum illis erat? sic enim loquitur, quasi iam cum illis non esset. *Quia vobiscum*, inquit, *eram*: erat quidem, sed quia ita erat, vt paulo post discessurus esset, ita loquitur, quasi iã discessisset; sicut qui morti proximus est, ita de se, quasi de homine iam mortuo loqui solet.

Cap. 10. 18. *Inf. c. 19. 15.*

5. *Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?*] Hæc verba nonnulli à præcedentibus omnino disiungunt, quasi noua inchoata sententia dicat. Nunc autem cum ad Patrem eam, nemo tamen vestrum interrogat me, quo vadam. Atque ita videntur August. Rupertus & Beda legere. Contrà auctores omnes Græci cum præcedentibus iungunt, ab illisque pendere volunt. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram, nunc autem cum ad Patrem eam, vobis dixi, quamuis nemo vestrum interroget me, quo vadis? Nemini hîc non occurrit statim quæstio, quo modo reprehendens Apostolos dicat, *Et nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* cum & Petrus non multo ante cap. 13. 36. interrogasset, *Domine quo vadis?* & Thomas cap. 14. 5. *Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire?* Rupertus respondet sensum esse, antequam me ad mortem ire significarẽ, interrogabatis me, *quo vadis?* quasi quocunque tandem irem secuturi; nunc autem cum ad mortem me ire videatis, nemo me, quo vadã interrogat, quasi non de sequendo me, sed deserendo fugiendoque cogitantes. Sententia minus probabilis, non enim ad mortẽ, sed ad Patrẽ ire se dicebat; neque magis Augustini, & Bedæ interpretatio conuenit, Christum non de præterito, sed de futuro loqui: hactenus interrogabatis me, quo irem, quia quo irem ignorabatis, nunc autem nemo vestrum, quo vadam, interrogabit, quia omnes vos ascendentem me vestris oculis videbitis in cœlum. Duo Theodori Heracleota, & Mopsuest. Leontius, & Theophylactus

A putant reprehensionem esse tristitiæ; hactenus cum de meo vobiscum discessu loquebar, quia compotes adhuc eratis vestri, interrogare solebatis me, quo irẽ; nunc cum de futuris in vos persecutionibus locutus sum, tanto estis oppressi mœrore, vt quasi consilij mẽtisque inopes sitis, nemo me roget, quo sim iturus. Euthy. duobus modis respondet, primùm non significare neminem interrogare, quo iret, id enim vti diximus, non semel interrogauerant, sed quid ageret vadens, sequere linquens. Deinde non reprehendere discipulos, quod non interrogassent quonam iret; sed quod cum id interrogassent, nec satis tamẽ ex sua

Auctoris interpretatio quæ & Euthymij ac Cyrilli est.

B responsione, quo iret, intellexissent, non pergerent, instarentque iterum atque iterum, donec perfecte discerent interrogantes. Quam interpretationem etiam Cyrillus adhibet; estque omnium probabilissima.

6. *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.*] Intellectus huius loci in vi particulæ aduersatiuæ consistit, *sed*, quam nemo mihi videtur obseruasse. Si Theodori Heracleotæ, & Mopsuest. Leontij, & Theophylacti, quam modò recitauimus, interpretatio vera esset, *sed* pro *enim* poneretur, vt versu 2. docuimus frequenter fieri solere, vt esset sensus, ideo

C nemo vestrum interrogat me quo vadis, quia tristitia impleuit cor vestrum. Sed quia eam illic interpretationem secuti non sumus, alia quoque quærenda hîc nobis est. Ego sic interpretor, *nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* de rebus futuris, de cœlo, de vita beata solicitus, sed defixi omnes in terram, nihilque melius quàm corporalem meam præsentiam cogitantes ad mentionem discessus à vobis mei tristitia repleti estis. Hoc est meo iudicio, *Sed tristitia impleuit cor vestrum*.

7. *Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam.*]

D Ecce aliud *sed*, in quo similiter huius loci sententia consistit. Sensus autem, vt opinor, est, *Tristitia impleuit cor vestrum* ob discessum meum, sed si intelligeretis, quid vobis commodi inde sit prouenturum, non tristaremini, sed vehementer gauderetis, *expedit enim vobis, vt ego vadã*. Cur autẽ expediat, statim declarat. Quod ait, *veritatem dico vobis*; perinde est ac si dicat, quamuis iucundum vobis non sit audire, dicam vobis tamen quod res est, vt Theod. Mops. Leontius, & Theoph. interpretantur.

Si enim non abiero paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.] Propterea dicit expedire illis, vt ipse abeat, quia expediebat vtique eis, vt paracletus

E ad eos mitteretur, qui nisi ipse abiret, mitti non poterat. Sed de hac ipsa re quæstio est, quomodo Christus significet Spiritum sanctum, nisi ipse abiisset, venire non posse. Rupertus interpretatur ideo venire non potuisse, id est non conuenisse, vt veniret, (sic enim intelligimus, cũ dicimus nõ potuisse) quia si Christus non abiret, id est moreretur, nulla consolationis materia futura erat; qua enim de re Spiritus sanctus Apostolos consolaretur, si nullam tristitiæ causam habuissent? nullam autem habuissent, si Christus non discessisset. Paracletus enim non nisi ad fungen-

Quomodo Spiritus sanctus venire non poterat nisi Christus abijsset.

F dum officium suum, id est ad consolandum venire poterat. Non probo rationem, si enim non ob aliud, quàm vt consolaretur, Spiritus sanctus venturus erat, ideoque non nisi abeunte Christo venire poterat, tanto magis Apostolis expedisset, vt Christus non abiret, quàm vt Spiritus sanctus veniret: quanto satius est non ægrotare, quàm cum ægrotaueris medicum habere. Atqui Christus affirmat expedire discipulis, vt ipse abeat, Theodorus Mopsuest. Leont. & Theophylactus putant nõ potuisse venire, nisi Christus abiret, quia septa illi, & impedita

Digitized by Google

erat via, quam oportebat per Christum prius explanari. Nec enim Spiritum sanctum in homines peccato adhuc obstrictos venire potuisse, peccatum autem non nisi per abitum, id est per mortem Christi remoueri potuisse. At Christus non dicit se ad mortem, sed ad Patrem ire, & poterat soluto per mortẽ, & resurrectionem suam peccato & manere ipse perpetuo cum Apostolis, & ad eosdem venire Spiritus sanctus. Augustinus, & Beda hoc loco & Greg. lib. 8. Moral. cap. 17. & Bernardus serm. 6. de ascensione Domini, ad allegoriam inclinant: si non abstulero à vobis carnem, non habebitis Spiritum. Sed præstat Augustini sententiam Augustini verbis exponere, *Expedit, inquit, vobis, vt hæc forma serui auferatur à vobis. Caro quidem factum verbum habito in vobis, sed nolo me carnaliter adhuc diligatis, & isto lacte contenti, semper infantes esse cupiatis; expedit vobis vt ego vadam, si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos. Si alimenta tenera, quibus vos alui, non subtraxero, solidũ cibũ non esurietis. Si carni carnaliter hæseritis, capaces Spiritus non eritis: nam quid est, si non abiero paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos? Nunquid hic positus eum non poterat mittere? Quis hoc dixerit? Nec enim vbi ille erat, iste inde recesserat, & sic venerat à Patre, vt non maneret in Patre. Postremo quo modo eum etiam hic constitutus non poterat mittere, quem scimus super eum baptizatum venisse atque mansisse, imo vero à quo scimus eum numquam separabilem fuisse? Quid ergo est si non abiero, paracletus non veniet ad vos, nisi non potestis capere Spiritum, quam diu secundum carnem persistitis nosse Christum? Vnde, ille inquit, qui iam cœperat Spiritum, etsi nouˆeramus, inquit, secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.* Verum ego sensum esse iudico, quem Euthymius, quod sciam solus indicauit, non significasse Christum Spiritum sanctum absolute venire non posse, nisi ipse prius abiisset. Enimuero poterat, sed posito diuinæ prouidentiæ decreto non posse. Sic enim statutum à Deo fuisse, vt omnes tres personæ Trinitatis procurandæ saluti hominum operarentur, Pater mittendo Filio, trahendisque hominibus ad eum; Filius docendis, redimendis, liberandis hominibus: Spiritus sanctus perficiendis, & variis diuinis donis locupletandis, suas cuique vices fuisse, suum cuique tempus, suam quęque egisse personam; itaque nisi Christus abiret, & de theatro quodammodo discederet, Spiritum sanctum venire non posse. In hanc sententiam Euth. Plus etiam quiddam significari mihi videtur, nisi ipse abeat Spiritum sanctũ venire non posse, quia futurus non sit, qui eũ mittat, & nisi mittatur non esse venturum; neminem autem posse eum mittere præter se. Hoc enim indicat, quod sequitur: *Si autem abiero, mittam eum ad vos*, cum enim ratio postulare videretur, vt diceret, si autem abiero, veniet ad vos, sicut dixerat, *Si non abiero, nõ veniet ad vos*, maluit dicere: *Mittam eum ad vos*, vt causam indicaret, quare si ipse non abiret, ille venire non posset, quia sine se nec eum poterat mittere. Quid ergo? an Spiritus sanctus venire non poterat, nisi missus? & an à Patre mitti nõ poterat? & an Christus ipse etiamsi non abiret, eum mittere non poterat? Poterat quidem: nec enim coactus venit: sed dicitur venire non potuisse nisi missus, quia mitti vnam personã ab alia est ab ea procedere, & in mundo visibiliter apparere, & non potest Spiritus sanctus à Filio nõ procedere. Cur ergo dicit se potius, quàm Patrem missurum esse, cum non solum à Filio, sed etiã à Patre procedat? quasi ipse non solum eum misit, sed etiam mouit, vt mitteretur, & quia non solum mittit tanquam principium, ex quo procedit, sed alio etiam peculiari modo tanquam caput, tanquam summus Pontifex, tanquam rector Ecclesiæ, cuius officium est,

Tract. 94.

Matth. 3.16 Sup. cap. 1. 32. 33.

2. Cor. 5.16

Expositio Euthymij qua probatur auctori.

Quo sensu Spiritus sanctus venire non poterat nisi missus à Christo. Mitti vnã personam ab alia, est ab ea procedere.

A ne quid illi ad perfectionem desit, operã dare: propterea significat, nisi ipse mittat venire non posse. At cur non poterat mittere, etiamsi non abiret? Poterat, sed loquitur, ἀνθρωποπαθῶς tanquam homo, & accommodate ad opinionem, & mores hominum, qui quoniam vbique non sunt, & alibi quàm vbi sunt agere non possunt, cum aliquid remoto in loco agendũ est, necesse est vt eo proficiscatur. Alia adhuc manet quęstio quomodo dicit Christus expedire discipulis, vt ipse habeat, quod alioqui paracletus venturus nõ sit, an paracletus melior erat ipso? minime verò, sed vt diximus suum cuique personæ in procuranda hominũ

B salute assignatũ erat officiũ; Christi munus fuit peccato homines liberare, Spiritus sancti diuinis cumulare donis; expediebat autem nimirum discipulis, vt non à peccatis tantum soluerentur, sed etiam cõplerentur diuinis donis. In quam sententiam Theodor. Heracleota & Mopsuest. & Anast. ex D. Basil. q. 69. edisserunt, nisi quod ille prior non ad dona, sed ad doctrinam refert, expedire illis, vt Spiritus sanctus veniret, quod quæ Christus propter ipsorum infirmitatem non docuisset, ille docturus esset. Itaque nõ efficitur ex hoc loco Spiritum sanctum Christo esse maiorem, sed illud certe contra Macedonianos effi-

C citur minorem non esse, cum opus Christi perficiat, quemadmodum Chrysostomus & Theophylactus disputant.

Macedoniani refutati.

8. *Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.*] Incidimus in locum, quo vix alius apud vllum Euangelistam est aut maiore impeditus difficultate, aut maiore interpretationum varietate perplexus, & diligentem interpretem, & attentum lectorem postulat. Est autem hic versus cum tribus, qui proxime sequuntur ita connexus, vt nisi explicatis illis explicari non possit, itaq; omnes simul explanare necesse est. Primum videndum, quorsum

D Christus hoc dixerit, nam & hoc ipsum ad faciliorẽ huius loci intelligentiam aliquid pertinet. Minime dubium est, quin voluerit docere Christus, quid vtilitatis ex aduentu Spiritus sancti consecuturum esset, quemadmodum Chrysostomus, Cyrillus, & Theophylactus exponunt. Dixerat quas turbas mundus aduersus Apostolos excitaturus esset, docet nũc, quid illis vtilitatis Spiritus sanctus sit allaturus, hoc nimirum vt pro ipsis pugnet, vt ipsorum conuincat hostem, hoc est arguat de peccato, se pro illis cum diabolo pugnasse, Spiritum sanctum cum mundo pro iisdem pugnaturum. Duo pro nostra salute pugna-

E runt paria, Christus, & Diabolus, Spiritus sanctus, & mundus, Christus Diabolum, Spiritus sanctus mundum superauit. Ergo vt ad explanationẽ huius loci accedamus, in singulis verbis singulæ vt minimum difficultates, in nonnullis plures etiam sunt. Quinque autem sunt verba *arguere, mundum, de peccato, de iustitia, de iudicio*, quæ singula oportet excutere. Quod noster interpres vertit *arguere*, Græce ἐλέγχειν est, quod quẽadmodũ arguere Latinè non solũ accusare, aut accusando conuincere, sed quoquo etiã modo rem aperte docere, & demonstrare significat. Itaque cum dicit Christus, *arguet de iustitia*, non significat opinor fore, vt

F Spiritus sanctus iustitiæ mundum accuset, quis enim virtutis accusatur, sed fore vt iustitiã demonstret, ac planam faciat. Posset quidem hoc verbum ambigue sumi, ita vt primo loco accusare, atque conuincere duobus sequentibus demonstrare significaret, idque, vt sæpe diximus, à consuetudine Christi non abhorreret; sed cum ea ambiguitas nullam hîc vim, nullam singularem gratiam esset habitura, malo eodem modo semper accipere, & cum perspicuum sit secundo loco nõ significare accusare, sed demonstra-

Arguere. ἐλέγχειν quid significet.

Matt. 8. 22 Sup. c. 4. 13. & 9. 39.

Digitized by Google

re, idem 1. & 3. loco significare credendum est; itaque non est sensus *arguet*, id est accusabit, aut reum peraget peccati mundum, sed peccatum illi ita ob oculos ponet, vt negare, vt tergiuersari non possit. Sequitur nomen mundi, quod nemo dubitat, quin pro peccatoribus, & mundanis hominibus accipiatur, vt supra cap. 15. 18. 19. & 14. 17. 22. 27. 30. Sed nonnulli ad solos restringunt Iudæos, qui peccati crucifixi Christi arguendi sint. Fateor quidem ad eos hoc præcipue pertinere; sed ad solos pertinere non arbitror, quemadmodum, & Rupertus admonuit, quia, vt postea dicturi sumus, non de eo, aut certe non de eo tantùm peccato agitur. In nomine igitur peccati duplex est quæstio, cuius, & quale peccatum intelligatur. Ipsius mundi peccatum intelligi manifestum videtur esse, itaque id ab omnibus tanquam certissimum ponitur; sed postea docebimus generaliter accipiendum, tanquam si diceret, Spiritus sanctus declarabit vter nostrum peccator sit, egone an mundus, qui me peccatorem solet appellare. Quale autem peccatum intelligat, de eo nonnulla inter interpretes dissensio est. Nonnulli, vt modò dicebamus, peccatum illud significari volunt, quo Christum Iudæi crucifixerant, iuxta illud Zachar. 12. 10. & Ioann. 19. 37. *Videbunt, in quem transfixerunt*, & illud Petri Actor. 2. 36. 37. *Certissime sciat omnis domus Israel, quia & Dominum eum, & Christum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis. His auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?* Hoc enimuero esse arguere de peccato, cogere certis argumentis peccatum confiteri. Sic Marius Victorinus libro quarto aduersus Arium. Cæterum cum hac sententia non bene conuenit illa ratio, quam versu nono reddit Christus, *De peccato*, inquit, *quia non crediderunt in me*. Qua adducti ratione alij peccatum, quod vocant infidelitatis, significari putant, arguendumque esse huius ipsius peccati mundum, quod in Christum credere noluerunt. Præcipuus huius sententiæ auctor est Augustinus, quem suo more Beda sequitur, eodemque modo interpretari videntur Chrysostomus, Theophylactus & Euthymius, estque recepta vulgo sententia. Mihi nullum certum peccatum videtur insinuari, sed generaliter illud significari peccatum, quo ante etiã, quàm Christus veniret, totus mundus obstrictus tenebatur, itaque non docet Christus fore, vt Spiritus sanctus vllius in se admissi, postquam venit, peccati mundum coarguat, sed fore, vt mundus visis admirandis Spiritus sancti operibus agnoscat se vetere adhuc teneri peccato, cum videat non potuisse nisi per Christum ab eo liberari; per Christum autem liberatum non esse, cum in illum nõ crediderint. Atque ita intelligenda ratio est, quam Christus subiungit, *De peccato*, inquit, *quia nõ crediderũt in me*, aut vt plerique Græci codices habent, ὅτι οὐ πιστεύουσιν *quia non credunt*, quemadmodum & Augustinus, & codex Vaticanus legit: non enim significat propter hoc peccatum arguendum, quod in ipsum non crediderint, sed propterea peccatum eius arguendũ nõ quia credidit quæ vera via erat, qua à peccato liberaretur; quemadmodum c. 8. 21. 24. dixit, *Ego vado & quæritis me, & in peccato vestro moriemini. Dixi vobis, quia moriemini in peccatis vestris, si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.* Videbar mihi auctor esse huius interpretationis, meumque mihi placebat inuentum, sed quia sciebam me minime idoneum auctorem esse, meliorem quærebam aliquem, quo meam confirmarem opinionem, & ecce animaduerti eodem sensu Cyrillum interpretari, eandemque apud Leontium, & Theodorum Mopsuest. explanationem inuenio; nisi quod Theodorus quod ego Christo, tribuit Spiritui sancto, qui cum ideo venturus esset, vt in Christum credentibus peccata remitterentur, ostensurus erat eos, qui non credidissent, in peccato adhuc suo remanere, atque hoc esse arguere de peccato. Vna hîc superest dubitatio, qua ratione Spiritus sanctus hoc ipsum declaraturus erat, quod idẽ de iustitia, atque iudicio quæri potest. Nempe non verbis, sed factis, non per seipsũ, sed per Apostolos, cæterosque Christianos quos erat numine suo repleturus. Futurum enim erat, vt mundus videns, quæ afflatu Spiritus sancti Apostoli facerent, imperitos homines omnibus loqui linguis, ægrotos curare, suscitare mortuos, fateri cogeretur Christum, cuius nomine hæc omnia facerent, verum mundi, vt illi prædicabant, saluatorem esse, seque in suis manere peccatis quod in illum non credidissent. Hoc in illa Petri concione Actorum 2. 37. videmus accidisse, vbi cum Petrus Christum vnicum esse saluatorem docuisset, doctrinamque miraculis confirmasset, compuncti sunt auditores corde, dixeruntque ad Petrum, & ad cæteros Apostolos, *quid faciemus viri fratres?*

Mundi nomine pro peccatoribus, & mundanis.

Cuius & quale peccatũ intelligatur hoc loco.

Tract. 94. tamen 95. legit vt nos

Spiritus sãctus non verbis ac per seipsũ, sed factis, & per Apostolos mundũ arguet.

Sequitur vt de iustitia disseramus, *Et de iustitia*, inquit, *quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. De cuius iustitia loquitur? Sunt qui putent iustitiam hominum intelligi: aut iustitiam certe Christi; non eam, qua ipse iustus est, sed qua nos iustos efficit, quasi dicat fore, vt Spiritus sanctus doceat mundũ esse peccatorẽ, se verò esse eum, qui iustificat impium, aut eos, qui in se credunt iustos esse, quales Apostoli erãt: propterea cum prius, cum de peccato loqueretur dixisset, *quia non crediderunt in me*, nunc non dicere, quia non videbunt me, sed *quia iam non videbitis me*. In hũc modum Augustinus, Cyrillus, Theodorus Heracleotes, & Mopsuest. Beda, & Rupertus, *Mundus*, inquit Aug. *de peccato quidem suo, de iustitia vero arguitur aliena, sicut arguuntur de lumine tenebræ*. Magna profectò apud me: proinde ac debet, auctoritas est Augustini, sed fateor intelligere me non posse, quomodo cum hac eius interpretatione sequentia verba cohæreant. *Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. Explicant quidem id Cyrillus, & vterque Theodorus, propterea fideles iustificandos, quia vadit ad Patrem, & nihilominus credunt in eum, quem minime vident, sicut Thomæ dictum est, *Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt & crediderunt*. Sed hoc ipsum quomodo conueniat, non intelligo. Bernard. in paruis sermonibus ser. 21. omnia refert ad mundum. *Spiritus*, inquit, *sanctus arguit mundum de peccato, quod dissimulat, de iustitia, quam non ordinat, dum sibi, non Deo eam dat, de iudicio, quod vsurpat, dum tam de se, quàm de aliis temere iudicat*. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius de Christi iustitia interpretantur, futurum vt Spiritu sancto docente mundus intelligat Christum, quem peccatorem solebat appellare, non peccatorem, sed iustum esse, atque ex Deo, quandoquidem ad Patrem vadat apud eum perpetuo regnaturus. Atque hoc esse, *Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. His ego auctoribus vehementer assentior, nisi quod dilucidiorem verborum explanationem desidero: & maiorem quandam in illis vim latere suspicor. Cur enim suã iustitiã non aliter probat, quàm dicens se ad Patrem vadere? & cur perpetuitatem gloriæ suæ non aliter, quàm dicens, *Et iam non videbitis me*? Credo igitur allusisse Christum ad præcedentem suam cum hominibus consuetudinem, quæ in causa erat, cur illum peccatorem cæteris similem mundus appellaret, quod carnis eius infirmitatem videret, quæ occasio auferenda illi erat, cum Christus in cœlum ascenderet, quod certum id futurũ esset argumentum, cum plus quàm infirmum ho-

De cuius iustitia hic sermo sit.

Tract. 95.

Inf. c. 21. 29

Auctoris expositio.

Digitized by Google

starum interpretes, dum idem nobis, quod illis Aug. obiiciunt, quod quidquid nobis libet præter verbū Dei in Ecclesiā inducere, hoc loco stabiliamus, aiunt alij nihil hîc noui Christū promittere; quod per Spiritumsanctū Apostolis dicendū sit, sed maiorē tantū eorum, quæ ipse dixisset explicationem, sensu verbis Christi penitus repugnante. *Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo*, alij quidquid Christus tūc non dixit Spiritum sanctum postea dixisse; quæ autem Spiritus sanctus postea dixisset, ea nobis Apostolos omnia tradidisse. Quid ergo est, *Tenete traditiones, quas accepistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram?* 2. Thes. 2. 15. Quid est, *cætera cum venero, disponam?* 1. Cor. 11. 34. Ergone tam stupidi sumus, vt quidquid aut facimus, aut docemus, quod sacris litteris consignatū non sit continuo id esse dicamus, quod hoc loco Christus se dicit silentio præteriisse? imo docemus cū Augustin. magnæ esse temeritatis scire velle, quæ ea fuerint, quæ tunc Christus dicenda non putauerit, sed in Spiritus sancti magisterium reiiciēda? Sed hoc dicimus ex hoc loco constare, Christum non omnia dixisse, quæ ad salutem nostram putabat pertinere, idemque fecisse Spiritum sanctum credendum esse, non omnia continuo Ecclesiæ reuelasse, quia nō omnia portare simul poterat, sed vt ætate crescebat, ita & scientiæ incrementum accepisse. Recte enim dixit Hil. *Sicut Christus olim faciebat, ita nunc Ecclesiam* (quāuis sensu alio) *ætate crescere, atque sapientia*. Idem ab Apostolis factum, vt non omnia scripto, multa etiam ne viua quidem voce nobis traderent, illud ipsi testantur, hoc rationi consentaneum est, siue quia Christi & Spiritus sancti exemplum imitari voluerunt, siue quod necdū homines ferre omnia poterant, siue quod omnia tam breui tempore omnibus in locis docere ipsi nequibāt. Cedo enim istam doctrinam profecto verissimā quæ nobis vobiscū communis est, in Christo vnā tantū personam, duas esse naturas, vbinā Apostoli aut voce, aut scripto aperte tradiderunt? Non est cū Apostolorū vita finitum Spiritus sancti magisteriū, doctor pro se à Christo Ecclesiæ datus est. donec ipse ad iudicium, id est ad colligendam Ecclesiā venerit, eius est officium duraturum. Denique recte illis pro nobis, Tert. in l. de Monog. hunc locū edisserens respondet: *Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouum & onerosum Paracleto adscribi poterit, etsi ab aduersario spiritu fuerit. Non vtique. Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis appâret, primo regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans disciplinæ, quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est fidei, quæ prior est disciplina. Ante quis de Deo hæreticus sit, necesse est, & tunc de instituto.*

Ecclesia creuit ætate & sapiētia sicut Christus.

cap. 2.

13. *Cum autem venerit ille spiritus veritatis.*] Gr. ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Pronomen *ille* non refertur ad nomen spiritus, quia Græcæ Grammaticæ ratio non patitur, sed ad nomen paracleti, quod ver. 7. præcesserat, itaque magis emphaticus sensus est, *ille paracletus, qui,* (id est quia) *spiritus est veritatis, docebit vos omnem veritatem*, aut *deducet vos in omnem veritatem*, quemadmodum Græce est, & Græci omnes auctores atque Latinus etiam Aug. legunt, quanquam Latini alij, *docebit*, legunt, quemadmodū Idacius Clarus in li. contra Varimadū, & Rup. hoc loco. Phœbadius vero in li. aduersus Arianos vertit, *Enarrabit omnem veritatē.* Fortasse & noster interpres vertit: *Deducet vos in omnē veritatem*, cum verbum ὁδηγήσει *deducet*, cum verbo διδάξει *docebit*, vix similitudinem vllam habeat. Nisi forte sensum non verbum voluit exprimere. Sensum autem si spectes, quid aliud est in omnem veritatem deducere, quàm omnem docere veritatem? quanquam qui reddiderit, *Deducet in omnem veritatem*, sensū haud dubie magis expresserit. Deducere enim

Qui pro quia.

Tract. 96.

A in omnem veritatem nō significat quoquo modo veritatem omnem docere, sed ita docere quasi magister discipulum manu ducat, viamque illi accommodate ad eius ingenium veritatis ostendat, vt non omnia simul non ordine præpostero, priusque difficiliora, deinde quæ faciliora sunt tradens, sed contra faciliora prius, mox difficiliora, suo quidque tēpore prout proficit, prout potest capere. Hoc est ὁδηγεῖν. Quærūt Aug. & Beda quomodo Spiritus sanctus omnem Apostolos veritatem docturus esset, quam, quamuis ipse docere posset, nulla tamen posset capere mortalis mens. Respondent id non de hac, sed de altera

Deducere in omnem veritatem quid sit.

B vita intelligendum esse, vbi omnē veritatem cognituri simus, in quam nunc Spiritus sanctus, donec eò perueniamus, paulatim deducit. Aptius vt opinor, Euth. omnē veritatem intelligit, non generaliter, sed omnem quam illis conueniebat scire. eodemque fere sensu Cyr. & Theoph. Cur spiritus veritatis appelletur c. 14. 17. docuimus.

Non enim loquetur à semetipso, sed quęcumque audiet, loquetur. Chrysost. & Theo. ideo Christum hoc putant addidisse, ne quoniam de Spiritu sancto ita locutus fuerat, vt sibi eū præferre videretur, quisquā existimaret ipso esse maiorē. Reddit autē rationē, vt Ruper. ait, quāobrem Spiritum veritatis eum appellauerit,

C *quia non loquetur*, inquit, *à semetipso*, quasi si à semetipso loqueretur, non veritatem, sed mendaciū locuturus esset. Quod quomodo verum sit, nō satis apparet, cum potius ideo veritatem dicat, & falsum dicere nō possit quia à semetipso loquitur, cum enim à semetipso loquitur, vt Deus loquitur; cum nihil aliud quā Deus sit: cum autem vt Deus loquitur, mentiri non potest, quod si posset facere, tunc nimirū posset, quādo non à semetipso, id est tanquam Deus loqueretur. Quæritur igitur ab Aug. & Beda quomodo intelligēdum sit, non loqui à semetipso. Si enim in Spiritu sancto,

Quo sensu Spiritus sanctus à semetipso nō loquatur.

D sicut in Christo duplex natura esset, altera diuina, altera humana, aut aliqua alia, possemus fortasse dicere tunc ex seipso loqui, cū vt homo loqueretur, quemadmodum interpretamur, quod de seipso dicit Christus c. 14. 10. *Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor*, & quod dixit c. 7. 16. *mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.* Cum autem Spiritus sanctus vnica eaque diuina natura sit, vt D. Aug. disputat, id dicere nō possumus. Respondet igitur idē Aug. & Beda Spiritū sanctum non loqui à semetipso nihil esse aliud, quàm non esse à semetipso: quemadmodum ergo non est à

E semetipso, sed à Patre, Filioque procedit, ita, non loquetur, nisi quæ à Patre, & Filio accepit ab illis procedendo, quēadmodū paulo post dicit, *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Vera hæc sunt, sed fortasse opus non est tā subtiliter interpretari, cum simplicius dicere possimus nihil aliud esse nō loqui à semetipso, quā nō loqui contraria iis, quæ ipse ex Patris locutus esset voluntate, vt Cyril. Chrysost. Theophy. Euthym. & Rupertus interpretantur. Eodem enim modo exposuimus, quod de se dixit, *mea doctrina non est mea, & verba quę ego loquor vobis, à me ipso non loquor.* Obseruat Rupertus fortasse non incommode Spiritum sanctū

Ver. 14.

F hoc loco tacite opponi videri spiritibus falsorū prophetarum, qui non ex Deo, sed ex semetipsis Deo cōtraria loquebantur, *Nolite*, inquit, *audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, & decipiunt vos, visiones cordis sui loquuntur, non ex ore Domini.* Ierem. 23. 16. In eo Ruperti non probo sententiam, quod interpretatur, *quæcumque audiet loquetur*, id est quæcumque de me in sacris literis scripta esse scit. Quid ergo est, *sed quæcumque audiet, loquetur?* Id eodem modo intelligendum, atque illud de Christo cap. 5. 30. *Ego, sicut audio iudico*, & illud cap. 8. 26. *Ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in*

c. 7. 16 & 14. 10.

Digitized by Google

& Theoph.in huius loci commentariis. Loquitur tamen Christus de essentia tãquam de bonis, ac possessionibus, quia omnia diuina bona, auctoritas, potentia, doctrina, & quicquid est aliud ex diuina manat essentia, quæ omnia sua esse dicit, itaque neminem ex Patris bonis posse quidquã accipere, quin ex suis accipiat. In ipso enim esse omnes thesauros sapientiæ, & scientiæ Dei absconditos, quemadmodum in hanc sententiam profert Theod. Mopsuest.

Colos. 2.3.

16. *Modicum, & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem.*] Quatuor huius loci interpretationes inuenio. Prima est, vt non significetur modicum restare tempus vsque ad tẽpus illud quo ipsum Apostoli visuri non erant sed tempus ipsum, quo eum visuri non erant, modicum fore, id est trium dierum spatium, quo in sepulchro futurus erat. Quemadmodum. Alcuinus apud D. Thom. in Catena, & ipse D. Thom. explicant in commentariis. Secunda, modicum superesse tempus vsque ad tempus illud, quo ipsum visuri non erant, id est vsque ad horam mortis, deinde ab eo tempore, quo ipsum visuri non erant, modicum etiam superesse, vsque ad tempus aliud, quo visuri eum essent, id est, à morte vsque ad resurrectionem, vt omnes Græci auctores interpretantur Chrys. Cyrill. Theod. vterque, Leont. Theophy. & Euthy. Quam interpretationem probabilem etiam iudicat August. Tertia, post modicum tempus nunquam amplius visuros, & post aliud modicum tempus semper visuros, id est, post mortem, quæ in proximo erat, nunquam ipsum visuros mortali corpore, & rursum post dies tres semper visuros gloriosum & immortalem. Sic Rupertus exponit bonus plerumque auctor, sed qui sæpe minus accuratas sequitur interpretationes. Quarta Augustin. & Bedæ est, modicum manere tempus vsque ad suum ab illis discessum, id est ascensionem in cœlum, de quo tam multa illis dixerat, post quod tempus visuri illum nõ essent, rursum vero non multum restare ab ascensione vsque ad secundum in iudicium aduentum, post quod illum perpetuo visuri erant. Non dubito quin hic verus sit sensus. Et quia vbicunque alias Christus eadem vtitur phrasi, modicum vsque ad ascensionẽ suam significat tempus, vt cap. 13.33. *Filioli adhuc modicũ vobiscum sum, quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire.* Et c. 14.19. *adhuc modicum & mundus me iam non videt, vos autem videbitis, quia ego viuo, & vos viuetis.* Et c. 12.35. *Adhuc modicum lumen in vobis est*, vt iisdẽ locis explicauimus. Deinde quia sequentia omnia hoc indicant, vt v. 20. exponens quod esset modicum illud tẽpus quo illũ visuri non essent, ait, *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit*, quibus verbis totum haud dubie tempus significat, quo Apostoli versaturi in hac vita erant. Idẽ v. 21. & 22. declaratur, ver. autẽ 23. loquens de illo altero tẽpore, quo visuri eum essent, non tẽpus resurrectionis, sed tempus vitæ æternæ significat. *In illo die me non rogabitis quicquã*; quando enim, nisi cũ beati essent, omniaque scirent, Christum non erant quidquam rogaturi? Obiici contra potest, quod tempus illud, quod ab ascensione vsque ad secundum aduentum sit, modicum dici non possit; cum plus iã mille anni præterierint. Prompta responsio, quam & D. Petrus 2. epist. c. 3. 8. in eadem quæstione adhibet, mille annos ante Dominum tanquam diem vnum esse. Denique totũ hoc tempus non solum breue D. Paulus 1. Cor. 7.29. sed etiam nouissimam horam Ioannes appellat. 1. epi. c. 2.18. Ergo ratio illa quæ subiicitur, *quia vado ad Patrem*, non ad vtrumque, sed ad primum tantum membrum referenda est. At si hic sensus est, quorsum hoc Christus adiecit, cum de Spiritu sancto loqueretur? Nam Chrysostomus quidem, Cyril. & Theop. qui aliter explicant, ideo dixisse putant, vt lætis tristia misceret, & post consolationẽ Spiritus sancti iterum exerceret ad patientiã eorũ animos profectionis suæ, & eorũ quæ se profecto passuri essent illata mentione. Respondeo potius quærẽdum fuisse, quorsum de Spiritu sancto locutus esset, nã de iis quę passuri discipuli erant omnis eius institutus erat sermo, sed quia ægre eos videbat ferre sermonem, interiecit de Spiritu sancto, qui consolaturus eos esset.

Interpretatio August. & Bedæ, qua & auctoris.

Totũ tẽpus vsque ad iudicium, modicum & breue.

17. 18. *Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem.*] An omnes discipuli dubitauerint, quid verba illa Christi sibi vellent, necne, Euangelista non dicit, hoc tantum dicit quosdam eorum inter se mussitasse, quidnam sibi vellet. Hoc enim est ἐκ μαθητῶν, *ex discipulis eius*, id est quidã discipulorum eius, vt Matth. 23.34. & Act. 21.16 Fieri autem potuit, vt cum nemo eorum intellexisset non omnes tamen inter se murmurarent. Mirum aut quenquam eorum non intellexisse, quod tam sæpe illis iterauerat. c. 7.33. & 8.21.22. & 12.33.36. & 14.2.4.12.28. & hoc ipso c. v. 5.7. Chrys. Theoph. & Euthy. duas eius rei afferunt causas, alteram quod vere obscura essent quæ Christus dicebat, nec enim aperte dicebat se moriturum, resurrecturũ, & in cœlum ascensurum, sed per metaphoras, & ambages loquebatur. Alteram, quod tristitia adeo essent occupati, vt etiam quæ difficilia non erãt intelligere non possent. Rupertus existimat causam fuisse, quod resurrectionem eius, vnde cæterorum pendebat intelligentia, nunquam satis intellexissent. Augu. & Beda, non de tota sentẽtia, sed de tempore, quod designabat, putãt dubitasse, cum enim ante solitus esset dicere, vado ad Patrem, non adiecisse modicum, nunc vero adiecisse, itaque de illo modico omnem eorum fuisse quæstionem, *Quid est hoc, quod dicit nobis modicum?* Et vero quid mirum discipulos adhuc rudes, & euentu nondum rẽ explicante, Christo nõdum, quid vellet dicere, interpretato, non intellexisse, cum ne nos quidem nunc homines, vt nobis videmur, acuti, post Christi expositionem, post euentum rei, post tot scriptos comment. satis intelligamus.

19 *Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare.*] *Cognouit*, vt Deus, quia cognitas eorum habebat cogitationes, sine indice, sine coniectura. Cyril. Theod. Heracleot Leont. Quod autem dicit, *Quia volebant eũ interrogare*, fortasse non significat decreuisse discipulos eum interrogare, imo est probabilius non decreuisse, sed tantum desiderasse, atque hoc erat velle. Si enim decreuissent, expectasset vtique Christus, vt se interrogarent, sed quia videbat eos velle, sed non audere, sponte sua non interrogatus respondet. Quanquam Theod. Heracle. & Leontius existimant etiam interrogaturos Christum pręuenire voluisse, vt suam illis diuinitatem declararet.

20. *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit.*] Recte Theodo. Mopsuest. & Rupert. adnotauerunt, ne nunc quidem Christum discipulorũ quæstionem explicare. Nec enim docet, quid sit illud modicum quo ipsum visuri non erant, quod illud alterum, quo visuri erant. Quod merito mirũ videri potest, sed vt Heracl. respondet, malebat Christus vt quid vtrumque modicum esset, ex ipso potius euentu, quàm ex se discerent, aut vt ego puto, nolebat tam expressa mentione mortis discipulorum animos vulnerare. Quam ipsorum tristitiam, quam mundi lætitiam intelligat, ex ver. 16. explicatione colligendum est. Nam vt primum modicum, aut tempus vsque ad mortem, aut triduum intelligunt sepulturæ, secundum vero tempus resurrectionis, tristitiam Apostolorum interpretantur eam, quam ex

Quam discipulorum tristitiam, & mundi lætitiam intelligat.

ipsius morte percepturi erant, gaudium vero mundi, quo Iudæi eius erant morte gauisuri. Ita Græci omnes, Chrysostomus, Theodorus Heracleotes, & Mopsuestiens. Leont. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, & Latinus Rupertus, Augustinus, & Beda, licèt illic primum modicum ad tēpus illud, quo Christus in hac vita futurus erat, secundum vero ad id, quod vsque ad secundum eius aduentum futurum est, retulissent, tamen hîc eodem modo, quo Græci Apostolorum tristitiam, & mundi gaudium interpretati sunt. Non dubito tamen quidquam, quin Christus eã Apostolorum tristitiam, eamque mundi lætitiã intelligat, quam toto huius vitæ tempore habituri erant, quod enim gaudium aliud esse poterat, quod ab illis nemo posset tollere, vt dicit, ver. 22. nisi illud, quod in altera vita erant habituri? & graues quoque sententiæ meæ auctores habeo, Tertullianum in libr de spectaculis, & Cyprian. in lib de mortalit. & in exhortatione ad martyrium. Itaque non Apostolis tantum, sed Apostolorum persona Christianis omnibus hoc dicitur. *Vicibus*, inquit Tertullianus, *disposita res est. Nunc illi lætantur, nos conflictamur. Seculum, inquit gaudebit, vos tristes eritis, lugeamus ergo dum Ethnici gaudent, vt cum lugere cœperint gaudeamus, ne pariter nunc gaudẽtes, tunc quoque pariter lugeamus. Delicatus es Christiane, si & in sæculo voluptatem concupiscis: imo nimium stultus, si hoc existimas voluptatem. Philosophi quidem hoc nomen quieti, & tranquillitati dederant, in ea gaudent, in ea auocantur, in ea etiam gloriãtur. Tu mihi metas, & scenas, & puluerem, & arenas suspiras? Dicas velim, non possumus viuere sine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus? Nam quod est aliud votum nostrum, quàm quod & Apostoli, exire de seculo, & recipi ad Dominum? Hæc voluptas, vbi & votum.* Voluit ergo Christus discipulos commonefacere, ne in rebus, quas in hac vita plerumque aduersus perpessuri erãt, animo hærerent, sed in remunerationes aspicerent, vt de Patriarchis illis dicit D. Paulus ad Hebr. 11. 26. Propterea addit

Cap. 28.

Vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.] Dictio *autem* Græce, δὲ non videtur suo loco posita esse, itaque vt recte cohæreat, repetendum est ἀπὸ κοινοῦ vltimum membrum, *Mundus*, inquam, *gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Vbi acute Rupertus obseruauit, alterum etiam membrum oppositum intelligẽdum esse, quod Christus non dixit, quia hoc tantùm agebat, vt discipulos consolaretur, nempe *tristitia vestra vertetur in gaudium*, & gaudium eorum in tristitiam. Sanctos in hac vita aduersis, iniquos prosperis rebus vti multis locis scriptura docet, Psal. 72. 2. 3. 4. & Psalm. 143. 12. 13. 14. & Iob. 21. 7. & Ierem. 12. 1. Habac. 1. 3. Sed eadem quoque docet illorum tristitiam in gaudium: istorum gaudiũ in tristitiam esse vertendũ, Matth. 5. 5. Luc. 6. 25. Rom. 8. 18. & 2. Corint. 4. 17. Iacob. 5. 2. 3.

21. *Mulier cum parit tristitiam habet.*] Quod dixerat, vulgato declarat exemplo, totum huius vitæ tempus tempori illi comparat, quo mulier grauida partus cruciatibus agitatur, tempus autem vitæ æternæ in sanctis tempori, quo mulier saluum in lucem edidit infantem. Vehementes dolores doloribus parturientium comparare scriptura solet, Psal. 47. 7. Eccl. 34. 6. & 48. 21. Isai. 13. 8. & 21. 3. Ier. 4. 31. & 6. 24. & alijs locis innumerabilibus, sed hoc loco nõ tam ad doloris magnitudinem exprimendam, quàm ad vicissitudinem doloris, & voluptatis declarãdam parturientis exemplum à Christo propositum esse puto. Hoc enim agebat. Eademque ratione iis non assentior, qui propterea hoc exemplo Christum vsum esse dicunt, vt significaret tempus doloris huius vitæ, si cum tempore, aut potius æternitate gaudij vitæ beatæ compare-

Parturiẽtis doloribus comparati vehemẽ. et dolores.

A tur, admodum esse breue, quemadmodum tempus, quo parturiens cruciatur, multo breuius est, quam illud, quo nato postea gaudet infante, et si Euthym. in hãc etiam sententiam inclinat. Id quidem verum est, quemadmodum docet D. Paulus. 2. Cor. 4. 17. sed non id Christus agebat, & vidẽdum semper est, quid agatur. Itaque verbum illud, *Quia venit hora eius*, non est ad significãdam breuitatem additum, sed ad declarãdum tempus constitutum, & expectatum partus. Similis sententiæ est *paruulum* interpretari Christũ, qui in lucem editus significetur, tunc cum ex mortuis resurrexit, quemadmodum D. Paulus Act. 13. 33. interpretatur

B illud Psal. 2. 7. *Dominus dixit ad me filius meus es tu, Ego hodie genui te.* Etsi non solùm Ruper. sed Græci etiã auctores omnes, quos superiore v. citabamus, ita videntur interpretari. Paruulũ ergo vocat in muliere quidem pariente, ipsum, quem peperit, infantem, in Apostolis autem vitam illam æternam, quam præsentis vitæ dolores parituri erant, & illud, vt verbis vtar B. Pauli *æternum gloriæ pondus* maius quàm dici potest, quod *id, quod in præsenti est, momentaneum & leue tribulationis nostræ operatur in nobis*, vt Tertullianus, & Cyprianus, quos paulo supra nominauimus, exponunt. Putant Augustinus, & Beda aliquid etiam habere mo-

Puerum, seu paruulum quid vocet hic Christus.

C menti, quod non paruulam, sed paruulum dixerit, quod maius tunc puerperæ gaudium esse soleant, quando non puellam, sed puerum peperit. Eam obseruationem Græca lingua non recipit, quæ τὸ παιδίον sicut infantem Latina, & puerum, & puellam communiter vocat. Quamquam non dubito, quin hoc loco pro infante masculo posuerit, non ideo vt maius significaret gaudium; id enim si exprimere voluisset, masculino vsus esset genere παῖδα, aut aliquo modi eiusdem, sed quia in exemplo magis puerum, quam puellam significari conuenit. Quod ait puerperã gaudere, *quia natus est homo in mũdum*, perinde est ac si dice-

D ret, ideo gaudere, quia noua aucta sit prole, itaque vereor, vt solidum sit mysterium illud, quod Chrys. & Theoph. in his verbis obseruarunt, propterea non dixisse, quia sibi homo natus est, sed, *quia natus est homo in mundum*, quia Christus per resurrectionem nõ sibi, sed nobis, id est mundo vniuerso quodam modo natus est. Primum non dicit, quia natus est homo mundo, sed *in mundum*, quod constat diuersum habere sensum. Deinde non est Christus; vt diximus, paruulus ille, de quo hîc agitur, sed ille sẽpiternus laborũ huius vitæ fructus, quẽ in vita altera percepturi sumus.

E 22. *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habebitis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*] Accommodatio simul, & explicatio est superioris exempli. Quod autem dicit, *Iterum videbo vos*, auctores illi omnes Græci, atque Latini nonnulli, quos diximus vers. 16. existimasse Christum per primum illud modicum tempus, quousque ad resurrectionem supererat, per secundum autem quod à resurrectione vsque ad ascensionem restabat significasse, præter eos etiam hoc loco D. Augustinus & Beda putant Christum hîc de ea agere visione, qua discipulis post suam sæpe resurrectionem apparuit.

F Ego in mea persisto sententia de secundo ad iudiciũ aduentu suo loqui, quo iterum discipulos visurum se dicit, & ita visurum, vt eos in regni sui æternam possessionem inducat; quemadmodum ca. 14. 3. dixerat, *Et si abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad meipsum.* Nam et si post resurrectionem Apostolos vidit, non vidit tamen nisi obiter, & veluti per transennã, & illud ipsum tẽpus ad illud primum modicũ pertinere diximus, quo eum visuri non erãt, v. 16. Et manifestum est hîc agi de partu, quem mulier prægnans, i. Apostoli edituri erant, partus autẽ ille, vt

Digitized by Google

versu superiore docuimus, vita æterna est; omne vero huius vitæ tempus veluti dolores partus. Hoc est, quod sequitur, *Et gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrũ nemo tollet à vobis*, id est, vt ita gaudeatis, vt nullum finem gaudium vestrum sit habiturum, vt perpetuo gaudeatis. Eodem prorsus sensu, quo c. 15. 16. alia dixit metaphora, *Ego elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructũ afferatis, & fructus vester maneat*. Hoc enim gaudium illud est, quod solum nemo ab iis, qui habent, potest tollere; omne aliud huius vitæ gaudium multis casibus, multis interturbationibus propositum est. Opponit autem futurum in cœlo Apostolorũ gaudium gaudio mundi, quod hac terminatur vita. Ac propterea non dixit simpliciter, & gaudium vestrum perpetuum erit, sed *gaudium vestrum nemo tollet à vobis*, vt ad gaudium alluderet huius vitæ, quod multa tollunt, multa perturbant. si nihil aliud ipsa certe mors, quia nihil potest iis, qui hac vita delectantur, acerbius accidere. Illud vero beatorũ gaudium nullus casus, nulla infirmitas humana, nulla vis, nulla mors ab illis potest tollere. Facilior, vt opinor, & congruentior hic sensus quàm ille, quem Chrysost. Cyril. Theod. vterque Heracle. & Mopsue. Leont. Aug. Beda, Theoph. & Euthym. adhibent, nemo gaudium, quod de mea percipietis resurrectione à vobis tollet, quia postquã resurrexero non amplius moriar, quemadmodum postea dixit D. Paulus Rom. 6. 9. *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur*. Et quam alter ille Ruperti, *Gaudium vestrum nemo tollet à vobis*, quia non corpore, sed animo gaudebitis, corporis vero lætitia tolli potest, animi non potest.

Gaudium sanctorum in cælo, & gaudium mundi opposita.

23. *Et in illo die me non rogabitis quicquam.* Quem diem intelligat, ex superioribus colligendum. Omnes igitur auctores illi, quos modò citauimus, qui præcedentia de tempore resurrectionis intelligunt, hoc de die Pentecostes interpretantur, quasi dicat, *in illo die*, id est, cum resurrexero, & Spiritum sanctum ad vos misero, non erit vobis opus me quidquam rogare, quia Spiritus sanctus vos omnia docebit. Ego cõgruenter etiam superiori meæ interpretationi explico, *In illo die*, id est, cum iterum videbo vos, & in sempiternum beatæ vitæ gaudium mecum induxero, *non rogabitis me quidquam*, quia nullis iam quæstionibus locus erit. Omnia vobis mysteria patefient, ita vt nihil vobis opus sit interrogare. Quem sensum etiam Augustinus, cum prius contra sensisset, hoc loco melius perspecta recoactus est confiteri. Hic enim est Græcorum verborum sensus, ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. Obseruat Aug. rogandi ambiguũ esse verbum, quia & precari, petere, aut interrogare significare potest, vt ex ver. 26. manifestũ est, sed hoc loco non dubium, quin pro interrogare positum sit. Alludit enim ad quæstiones quas paulo ante illi proposuerant, *Domine, quo vadis?* c. 13. 36. & *Quid est quod dicit modicum, & non videbitis me?* ver. 17. quemadmodum Rupertus & Euthymius animaduertunt. Quo magis Chrys. Theodor. Heracleot. & Mopsuest. & Theo. miror interpretari, *non rogabitis me quicquam*, id est, nullis vobis apud me precibus, nullo aduocato opus erit, quia sola nominis mei inuocatione, quidquid à Patre petieritis, obtinebitis, vt videtur verbis sequentibus significare. *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. Multo melius Cyrillus, & Leontius, quod idem etiam August. Beda, Rupertus, & Euthymius magis probant, nihil interrogabitis me, quia nulla amplius de re dubitatis. Quod ergo sequitur, *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, non iam de illa die, de qua priùs loquebatur, qua nihil eum interrogaturi erant, sed de præcedente diẽ illam intelligitur

Rogãdi verbum quomodo hic sumatur. Tract. 91.

Ver. 23.

tempore. Quia enim exẽplo prægnãtis mulieris duo Apostolorũ tẽpora, duosq; status indicauerat, alterũ in hac vita, alterũ in futura, hactenus explicauit qualis ille beatę vitę status futurus esset, nẽpe omnis gaudij, omnis scientię plenissimus, ita vt opus illis nõ esset futurũ quidquam eum interrogare, nunc redit ad primũ statum, quẽ quia parturientiũ doloribus cõparauerat, consolatur eos dicens se in mediis etiam illis doloribus non defuturum, corpore quidem absentẽ, virtute vero præsentem futurũ esse; nihil enim eos in nomine ipsius a Patre petituros, quod facile non sint impetraturi. Quo autem modo hęc ipsa sententia vera sit, fore, vt quidquid Christi nomine petierimus, obtineamus sæpe docuimus, Matth. 7. 7. & 21. 22.

24. *Vsque modo non petistis quidquam in nomine meo, petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.*] Cui hoc loco non statim occurrat quæstio, quomodo vere dicere Christus potuerit Apostolos ante id tẽpus nihil suo nomine petiisse. multa quippe eos ante postulasse legimus, atque hoc ipsum inter alia, vt se petere, & orare doceret, quemadmodum Ioãnes discipulos suos docuisset Luc. 11. 1. Itaque docuerat eos dominicam illam orationem, quasi nihil tunc Christi nomine à Patre petebant, ne nos quidem modo petimus Matth. 6. 9. Petierant vt fidem sibi adaugeret Luc. 17. 5. eiecerant eius nomine dæmonia Luc. 10. 17. *Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo*. Diuersis modis auctores diuersi quæstionem soluũt. Cyrillus, & Rupertus fecisse quidem aliquid Apostolos prius in nomine Christi, nihil tamẽ a Patre eius nomine petiisse, quod nondum cognoscerent eum esse mediatorem Dei, & hominũ, cuius nomine & gratia omnia essent à Patre beneficia postulãda. Leontius tantum veterum significari consuetudinem, & nouam institui, ante id tempus non fuisse solitos, qui aliquid a Deo postulabant, Christi nomine postulare, quia ignorabant redemptorem, ac mediatorem fore, nunc tradi formam orandi, vt quidquid impetrare à Patre voluerimus, Christi nomine postulemus. Augustinus, & Beda duobus modis exponunt, primum ante id tempus nihil Apostolos petiisse, quia nihil spirituale, quod ad salutẽ animæ pertineret, sed corporale, tẽporaleq; petiissent, & non petere *in nomine Christi*, id est, *Saluatoris*, vt alibi idem dicit Augustinus, qui ad salutem pertinentia non petit, quam interpretationem & Greg. ho. in Euang. 27. & hoc loco Theo. afferunt. Hæc interpretatio vera esse non potest, quia vt paulo ante dicebamus, iam Apostoli petierant, vt fidem sibi augeret, quod ad salutẽ maxime pertinebat. Deinde exponit Aug. aliquid prius in nomine Christi Apostolos petiisse, quod etiã spirituale, & salutare illis esset, sed id comparatione vitæ æternæ, id est illius pleni gaudij, quod modo petere iubẽtur, nihil fuisse. Optima putatur Euth. sententia, Apostolos multa ante fecisse in nomine Christi, dæmones eiecisse, ægrotos curasse, tamen à Patre in eius nomine nihil petiisse. Hæc & facilis & probabilis explicatio est, sed animaduerto nec vt opinor, fallor, Christum hoc, quod dicit, *quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, præsentiæ suæ opponere. Non enim solemus quidquam aut petere, aut agere nomine præsentis, sed absentis: legatus nomine principis à quo missus est, procurator nomine clientis, qui adesse causæ non potest. Vsque ad illud tẽpus Christus cum discipulis fuerat, itaq; si quid petendũ erat, nõ à Patre eius nomine, sed ab eo ipso postulabant, *Domine adauge nobis fidem, Domine ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*, docet ergo eos, vt quod ante ab se petebant, postquam ipse ad Patrem discesserit, ipsius nomine à Patre petant, maiora illis patrem suo nomine rogantibus dona daturum esse quàm ipse

Quomodo Apostoli ante hoc tẽpus dicãtur nihil in nomine Christi petiisse.

Tract. 73. & 102.

Vera expositio.

Luc. 17. 5. Sup. 14. 8.

Digitized by Google

dediſſet, ſi cum illis eſſet. Hactenus eos expertos non eſſe, quantæ virtutis ſit eius nomine Patrem rogare, quia præſentem habuerãt, experturos cũ ab illis diſceſſerit, maioraque, à Patre beneficia poſt ipſius diſceſſum, eius petentes nomine, conſecuturos, quàm ſe præſente cõſecuti eſſent. Itaque expedire illis, vt ipſe ad Patrem vadat. Huc enim omnis eius pertinet oratio, vt mœſtos ob ſuum diſceſſum diſcipulos ſpe maioris commodi conſoletur, doceatque ſe, quamuis diſcedat, tamen virtute, & beneficentia ſemper cum illis futurum eſſe; plus enim ipſis abſentem, quàm præſentem profuturum. Quod ſequitur, *Vt gaudium veſtrum ſit plenum.* D. Auguſtin. Beda, Rupertus interpretantur ita, vt hoc ad verbum *Petite*, referatur; quaſi hoc ipſum petere iubeantur, vt nimirum ipſorum gaudium plenum ſit. Melius omnino Cyrillus, & Euthymius intelligunt iubere Chriſtum, vt Apoſtoli deinceps ſuo nomine, quidquid voluerint, à Patre petant, fore enim, vt ſic petentes impetrent, & impetratis gaudeant. Mihi ad verbum, *Petite*, hoc referẽdũ videtur, ſed alio prorſus ſenſu, quàm Auguſtino; iubere Apoſtolos Chriſtum, vt nomine ſuo petant, nõ quidẽ hoc ipſũ, vt eorum gaudium plenũ ſit, ſed propterea petere, vt ipſorum gaudium plenum ſit; quaſi dicat, ſi vultis perfectum conſequi gaudium, ſinite me ad Patrem abire, & tum meo ab ipſo nomine petite, & perfectius habebitis gaudium, quam nũc ex mea habetis præſentia. Opponit enim gaudium illud quod ſe abſente habituri erant illi, quod præſente ſe hebebant, alluditque ad triſtitiam, qua propter ſuũ diſceſſum afficiebantur, quaſi dicat propterea meum à vobis diſceſſum tam ægre fertis, quia mea gaudetis præſentia, atqui gaudium iſtud carnale, & imperfectum eſt, plenũ & perfectum ex mea abſentia percipietis; magis, enim vos abſens quã præſens conſolabor quia quidquid à Patre *petieritis in nomine meo, dabit vobis.* Itaque quãuis plenum hoc gaudiũ ad beatam vitã proprie pertineat, tamẽ Chriſtus, vt Cyril. & Euth. recte ſentiunt, etiã de gaudio, quod in hac vita percepturi Apoſtoli erant, loquitur: cauſam verò illi, cur Chriſtus hoc ipſum gaudium plenum vocet, non viderũt, quod nimirum gaudium hoc, ſi cũ altero, quod ex Chriſti præſentia percipiebãt, cõparetur, plenũ ſit.

25. *Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis.*] τὴν παροιμίαν ἀντὶ τῆς παραβολῆς, id eſt, *prouerbium pro parabola* poſuit, id eſt pro ſermone non manifeſto, ſed ſimilitudinibus inuoluto, vt Cyril. & Theophy. docent. Dubium quomodo in prouerbiis locutũ ſe eſſe dicat, cùm numquam apertius locutus eſſe videatur, vſque adeo, vt finita oratione diſcipuli dixerint, *Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis*, verſ. 29. Theoph. non ad omnia quæ Chriſtus dixerat, ſed ad parabolam illam parturiẽtis mulieris hoc refert, ver. 21. At generalius Chriſtus loquitur, pluraque videtur comprehendere. Rupertus exiſtimat non ſignificare ſe obſcure, atque figurate locutum eſſe, ſed res ipſas, de quibus locutus fuerat, myſticas eſſe; figuratas, paſſionem, reſurrectionem, aſcẽſionem, miſſionem Spiritus ſancti: quæ omnia prius figuris adumbrabantur, nec ſatis aperte ab ipſo fuerant expreſſa, paulo verò poſt patefacienda erant. Sed neſcioquid apertius de morte & reſurrectione ſua dicit, potuit quã fore, vt in manus peccatorum traderetur, vt flagellaretur, crucifigeretur, & tertia die reſurgeret, vt dixit Matt. 20. 19. Mar. 10. 34 & Luc. 18 32. 33 & rurſus de reſurrectione, Mat. 16. 21 & 17. 23. & 20. 19. Marc. 8. 31. & 10. 34. & Luc. 9 22. & 18. 33. Aut quid apertius de miſſione Spiritus ſancti, quam quod in hac ipſa oratione ſæpe dixerat, eum venturum eſſe, ſe eum miſſurum eſſe, ſup. v. 7. & 8. & c. 14. 16. 26. & 15. 26. Alij auctores ne quæſtionẽ

Prouerb. ü pro parabola ſumptũ.

A quidem attingunt. Credo ego Chriſtum non ex veritate, ſed ex diſcipulorũ ſenſu iſta dixiſſe; nã re quidem vera ſatis aperte locutus fuerat, ſed quia Apoſtoli nõ magis ea, quæ dicebat, intelligere videbãtur, quã ſi in prouerbiis locutus fuiſſet, dicit in ſe prouerbijs locutum eſſe: quaſi dicat, hęc quidẽ, quę vobis de meo abitu, de Spiritu ſancto, de patre meo, de precibus ad eum meo nomine fundendis, de perfecto gaudio, quod impetratis, quæ meo nomine petieritis, habituri eſtis, ænigmata nondum expertis vobis videbuntur: mitto ergo vos ad experientiam, ipſa vos omnia ita docebit, vt opus non ſit, vt ego vos doceam.

Expoſitio auctoris.

B Alludit autem, vt mihi quidem videtur, ad id quod verſ. 16. dixerat, *Modicum, & iam non videbitis me, & iterũ modicum, & videbitis me.* Id enim ænigma illis viſum fuerat, vt colligitur ex ver. 17. & 19.

Venit hora, cum iam non in prouerbijs loquar vobis, ſed palam de Patre annuntiabo vobis.] Horam Hebraico more non pro vnius horæ ſpatio, ſed pro quamuis longo futuro ponit tempore. Quod autem hic futurũ indicet tempus, vulgaris eſt quæſtio. Cyri. & Leon. in cõmentariis ad hunc locũ, & Greg. l. 30. Mor. c. 8. de altera intelligũt vita: nã in hac quidẽ quantũcũque proficiamus, ſemper tamen *videmus per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Et *videbimus eum ſicuti eſt.* C ſatiabimurq;, cum apparuerit gloria eius. Hũc ſenſum ex verbis ſequentibus Auguſtin. & Beda refellunt. *In illo*, inquit, *die in nomine meo petetis, petitio enim indigentiæ eſt*, quæ in vita illa beata nulla erit. Chryſoſto. Theophy. & Euthym. de illis quadraginta diebus interpretantur, quibus Chriſtus cum diſcipulis poſt reſurrectionẽ verſatus eſt, *loquens*, vt ait Lucas, *de regno Dei*, Act. 1. 3. tunc enim vero ſimile eſſe hæc omnia illis myſteria magis declaraſſe. Auguſtini, & Bedæ ſententia mihi placet, quæ eadem Theodori Heracleotę videtur eſſe de aduentu Spiritus ſancti hoc intelligi, D per quẽ facti iam ſpirituales ita erant informandi, vt alio illis doctore opus non eſſet, vt Patrem, Filiumq; cognoſcerẽt. Quo ergo modo dicit, *ſed palam de Patre annunciabo vobis*, quaſi ipſe tunc eos clarius, quam nũc docebat, docturus eſſet? Ipſe ſe docturum ſignificat, quod Spiritus ſanctus docturus erat, quia Spiritus ſanctus ab ipſo mittendus erat, & eius nomine venturus; itaque quod ille faciebat, Chriſtus faciebat c. 14. 26. Hoc eſt quod ſup. dixit v. 14. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

Horam more Hebraico pro quouis longo etiam futuro tempore.

1. Cor. 13. 12
1. Ioan. 3. 2.
Pſal. 16. 15.
Tract. 102.

26. 27. *In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo Patrẽ de vobis, ipſe enim Pater amat vos, quia* E *vos me amaſtis.*] Ex his verbis, vt modò diximus, recte probat Aug. hæc de huius vitę tẽpore eſſe intelligenda. Occurrit autẽ ſtatim quęſtio, quomodo Chriſtus dicat tunc ſe Patrẽ non rogaturũ, cum dicat D. Paul. ad Rom. 8. 34. etiã nunc pro nobis interpellare, & ad Heb. 9 24. etiã nũc apparere *vultui Dei pro nobis*, & c. 7. 25. propterea ſaluare in perpetuum poſſe, quia accedit *per ſemetipſum ad Deum ſemper viuens ad interpellandum pro nobis*, & Ioann. 1. epiſt. c. 2. 1. nunc etiam aduocatum eſſe noſtrum. Aug. Beda, & Rupert. interpretantur nõ rogaturũ tanquã Deũ, ſed tanquã hominem, quam etiam interpretationẽ apud Theo. Mopſ. inuenio. Sed F iſto quidẽ modo idẽ de huius vitæ tẽpore dicere poterat; nam nec dum in hac verſabatur vita, tanquam Deus, ſed tãquam homo Patrẽ rogabat: atqui dubiũ non eſt, quin tempus opponat tempori, doceatque ſe tunc Patrem rogaturum non eſſe, quemadmodum ante rogauerat. Euthymius inſiſtit in verbo illo, *Non dico vobis*, quod pro futuro poſitum putat, ſenſumque eſſe, tunc non dicam me pro vobis rogaturum, quemadmodũ nunc ſoleo dicere, *Et ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis* c. 14. 16. non enim opus

Digitized by Google

erit quidquam vobis polliceri, quia re ipsa experiemini Patrem vobis propter me omnia, quæ petetis, beneficia suppeditare. Non ergo negare Christum se pro discipulis rogaturum, sed dicturum fore, vt roget. Tolerabilis esset sensus, nisi continuo sequeretur, *ipse enim Pater amat vos* quæ verba non significant non esse dicturum se rogaturum Patrem; sed significant non esse rogaturum, quia opus non erit, cum ipse eos Pater amet. Cyrillus igitur, & Leontius, nescio an etiam Theophylact. connumerare debeam, quamuis minus explicent, verum tamen sensum mihi videntur intellexisse, noluisse Christum significare se rogaturum nō esse Patrem, sed Patrem adeo eos amaturum, adeo propensum futurum esse, vt omnia illis etiam non petentibus beneficia sponte sua daturus sit; ita vt necessarium non esse videatur, vt ipse pro illis roget. Obseruauimus supra similia quædam exempla ca. 5. 45. *Nolite*, inquit, *putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem, est, qui accusat vos, Moyses.* id est ita vos Moyses accusabit, vt nequaquam opus futurum sit, vt ego vos accusem. Verus, inquam, hic sensus est. Sed nescio quid hoc loco præterea mihi videre videor. Solebat in hoc mundo Christus Patrem pro discipulis orare, timere poterant ne eo ex hoc mundo discedente hoc carerent auxilio; consolatur eos, fore vt nihil minus auxilii ipsi per se non alio nomine, quàm quod ipsius discipuli sint, à Patre habeant, quam si ipse in hoc mundo manens pro illis peteret; ipsosmet tantam quodammodo apud Patrem, quantam ipse habeat, auctoritatem habituros eius nomine petentes: Patrem ipsos ideo amare, quòd se ament, & in se credant, hoc est, quòd vere ipsius discipuli sint. Quid ergo est, *Et credidistis, quia à Deo exiui*; cur non dixit planius, *Et credidistis* in me? Voluit simul explicare, quid esset vere in se credere, nempe credere eum à Deo exiisse, id est verum, ac naturalem filium Dei esse, ab eoque de cœlo propter hominum salutem missum fuisse.

Cyrill. vera expositio

Addit auctor aliquid ad Cyri. expositioni.

28. *Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.*] Quia dixerat, *Credidistis, quia à Deo exiui*, quæ summa erat fidei, arrepta, vt sæpe alibi notauimus, ex vltimo verbo occasione declarat, confirmatque, quod dixerat, *Credidistis, quia à Deo exiui* & non falso, aut temere credidistis; vere enim *exiui à Deo, & veni in mundum*, propterea nunc relinquo mundum, & ad Deum redeo. *Nemo enim ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo*, vt dixit c. 3. 13. Eodem pertinet, quod scribit D. Paulus ad Ephes. 4. 9. 10. *Quod autem ascendit, quid est nisi quia & descendit primùm in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit supra omnes cœlos, vt impleret omnia.* Itaque secundum huius periodi membrum causam primi tacitam continere arbitror, quemadmodum exposui. Cum ante dixisset, *Quia à Deo exiui*, modò non dicit, Exiui a Deo, sed *exiui à Patre*, & *vado ad Patrem*, vt doceret illum ipsum verum Deum, à quo se exiisse dixerat, verum quoque patrem suum esse. Notauit etiam nonnullus interpres non dixisse, Reliqui Patrem & veni in mundum, sicut dixit, *iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem*, sed *exiui à Patre*, quia ita exierat à Patre, vt illum minime reliquisset. Suspecta mihi subtilitas est; nam quomodo Patrem non reliquit, cum in mundum venit; nec mundum reliquit, cum ad Patrem rediit, id est quatenus omnia sua implet diuinitate. Quomodo ergo à Patre exierit, & ad Patrem reuerterit, malo August. verbis explicare. *Plane*, inquit, *credidimus neque enim propterea debet incredibile videri, quia sic ad mundum veniens exiit à Patre, vt non desereret Patrem; & sic vadit ad Patrem relicto mundo, vt non deserat mundum. Exiit enim à Patre, quia de Patre est; in mundū venit, quia mundo suum corpus ostendit, quod de Virgine assumpsit. Reliquit mundum corporali discessione, nec mundum deseruit præsentiæ gubernatione.*

Tract. 102.

29. *Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis.*] Quærunt August. & Beda, quo modo discipuli negēt Christum in prouerbiis loqui, cum Christus ipse confessus fuerit se hactenus in prouerbiis locutum fuisse. *Nunquid*, inquit Augustin. *hora iam venerat, qua non iam in prouerbiis se illis promiserat locuturum? Prorsus quod nondum hora illa venisset, continuatio verborum eius ostendit.* Et nos v. 25. docuimus per horam illam aduentum Spiritus sancti significasse. Respondet August. putasse discipulos se intelligere, quod nōdum intelligebant. Prius quidem nec intellexisse, quod Christus dicebat, nec existimasse se intelligere, sed potius vidisse se non intelligere, ideo ea, quæ dicebantur, prouerbia ab illis & quasi ænigmata fuisse iudicata; nunc vero cum nihilo magis, quàm ante intelligerent, tamen quia se intelligere putabant, visa illis prouerbia non esse, quæ prius videbantur. Sententiam Augustini ideo non sequor, quia ex sequentibus apparet eos non de verbis, sed de factis loqui Christi, non enim significant eum clarius loqui, quàm ante, quanquam aliquāto clarius locutus fuerat, sed factis eum perspicue declarasse, quæ verbis dixerat obscurius, cùm eorum cognouisset cogitationes volentium interrogare, *Quid est hoc, quod dicit modicum?* v. 17. & 18. Quasi dicant, tu nobis venturum dicis tempus, quo tempore palam, ac sine parabolis de te, patreque tuo nobiscum loquare. An clarius potes loqui, apertiusque ostendere te filium esse Dei, quàm intimas animorum nostrorum cogitationes declarando? Nō est tibi opus loqui verbis, satis clare loqueris factis; eo enim ipso, quod cognitis cogitationibus nostris ista quantumuis obscure dicis, satis aperte ostendis te filium esse Dei. Hoc est, *Ecce palam loqueris, & prouerbium nullum dicis*, vt statim explicant.

Tract. 103.

30. *Nunc scimus, quia scis omnia, & non est opus tibi, vt quis te interroget. in hoc credimus, quia à Deo existi.*] Declarant, cur dixerint, *Ecce palam loqueris, & prouerbium nullum dicis* nempe quia hominum perspectas se habere docebat cogitationes, dum palam eas aperiebat, quod erat clarius loqui, docereque se esse Deum, quàm vllis verbis loqui, docereque potuisset. Alludunt ad id quod v. 19. dictum est, *Cognouit autem Iesus, quia volebāt eum interrogare, & dixit eis. De hoc quæritis inter vos, quia dixi vobis, Modicum, & non videbitis me.* Propterea, vt Rupertus, & Euthymius insinuant, D. autem Augustin. & Beda diserte monuerunt, cum dicendum potius videretur, Et non est opus tibi quemquam interrogare, aut vt quisquam te doceat, dicunt *vt quis te interroget*; quasi dicant, cognoscis hominum cogitationes, prouidesque antequam te quisquam interroget, quid velit interrogare; quemadmodū in nobis modo sumus experti. Id autē propriū est Dei, de quo scriptum est, *Desideriū pauperū exaudiuit Dominus, præparationē cordis eorū exaudiuit auris tua.* Psal 10. 17. *Eritq; antequā clamēt, ego exaudiā, adhuc eis loquētibus, ego audiā*, Isai. 65. 24. *In hoc ergo*, (id est propter hoc, hoc argumēto (Hebraismus) *credimus, quia à Deo existi*, id est quod à Deo missus es, quod filius Dei naturalis, ac verus Deus sis. Quanquā nō satis constat, an eo vsque eorum tunc fides peruenisset, vt crederent illum naturalem filium Dei, verumque Deum esse, adhuc enim ex multis apparet rebus ante aduentum Spiritus sancti, vt Chrysost. & Theophyl. solent dicere. rudem, & imperfectam eorum fuisse fidem; vt Christus ipse interprete Heracleota, Chrys. & Cyrillo videtur statim coarguere. Obseruarūt hîc Leontius, & Cyrillus. quod nos aliis in locis diximus, non ideo dixisse discipulos, *nunc credimus*, quod ante

Cogitationes hominū nosse, Dei proprium.

Secundum Hebræos.

Apostoli an Christum Dei filium naturalem crediderint ante aduentum Spiritus sancti.

Sup. c. 2. 11

Digitized by Google

non credidiſſent, idē enim longe ante credebant, ſed quod tūc experiētia ipſa cōpulſi magis, certiuſq. credidiſſent Rectius quā Chryſoſt. & Theoph. qui videtur exiſtimare ante diſcipulos nō crediſſe. Sæpe notauimus aliquando per verba non nouā actionē, ſed actionis continuationē, incremētūq. ſignificari, ſicut iuſtificari dicimur non ſolū, cum ex iniuſtis iuſti, ſed etiam cum ex iuſtis magis efficimur iuſti. *Qui iuſtus*, inquit, *eſt, iuſtificetur adhuc*. Apoc. 22. 11. Sic etiam dicuntur diſcipuli viſo miraculo aquę in vinū cōuerſæ in Chriſtum crediſſe, non quod ante non crederent, ſed quod tunc magis, quàm ante crediderint, cap. 2. 11.

31. *Reſpondit eis Ieſus, Modo creditis*.] Omnes Græci auctores Chryſoſt. Cyrill. Leontius, vterq. Theod. Heracl. & Mopſ. Theophyl. & Euthym. notant voluiſſe Chriſtū diſcipulorum iactātiā reprimere, quod gloriari viderentur, quaſi perfectā iam haberēt fidem, & magnū Chriſto præſtarent beneficium, quod crederent eum à Deo exiſſe; docere ergo eum adhuc ipſorum fidē adeo eſſe infirmam, vt paulo poſt omnes ſint ſe ſolum inter manus hoſtium relicturi. Hæc verba, *Modo creditis*, aut per affirmationem, aut per interrogationem legi poſſunt. Si per affirmationem legantur, hunc habent ſenſum, modo quidem creditis, aut potius modo quidē credere videmini, ſed paulo poſt oſtendetis vos non ſatis credere, cùm comprehenſo me ab hoſtibus diuerſi diffugietis: quo ſenſu mihi videtur Nonnus reddidiſſe. Si per interrogationem, duplex ſenſus eſſe poteſt, alter vt exprobratio ſit tarditatis, quod nunc tādē poſt tot ſermones, poſt tot miracula, poſt tā diuturnā cum ipſo familiaritatem credant, cum multo ante credere debuiſſent; quemadmodum Chryſoſt. & Theoph. videtur exponere. Sed cum hac interpretatione nō videtur, quod ſequitur, bene conuenire, *Ecce venit hora, & iā venit, vt diſpergamini vnuſquiſq. in propria*. Alter ſenſus eſt, *Modo creditis?* id eſt modo dicitis vos credere? cito vos non credere declarabitis quomodo Leontius, & Euth. exponunt. Ego nō exiſtimo per interrogationē legēdū eſſe, quia in interrogatione non poteſt dictio illa, *modo* locum habere, niſi eo ſenſu, quo Chryſoſt. & Theophyl interpretari diximus, quem ſenſum ſequentia refellunt verba. Quid enim eſt dictu, *Modo creditis?* id eſt modo vos dicitis credere? cum interrogatione eo ſenſu quo Leontius, & Euthym. exponunt? quid facit illud *modo*? quis non videt nullam vim habere, ſi recto iudicio verba perpenderit? Sic ergo lego atque interpretor, modo quidem creditis; id eſt modo quidem oſtenditis, ac profitemini vos credere, cum in tuto eſtis, cum nihil periculi eſt; *Ecce venit hora, & iam venit, vt diſpergamini vnuſquiſque in propria, & me ſolum relinquatis*. Itaque illud *modo* nō refertur ad præcedētia, quaſi ſenſus ſit, modo quia vidiſtis me veſtras cognouiſſe cogitationes, creditis ſed ad ſequētia, id eſt ad horā illā, quam iam veniſſe dicit, opponit enim *modo*, id eſt pacatū, & tranquillum tempus horæ illi, id eſt tempori perſecutionis atque periculi; tanquam dicat, vos quidem rebus ſecundis facile creditis, ſed tempore tribulationis, quod iam inſtat, recedetis, quemadmodum in illa apud Matth. c. 13. 21. parabola de aliis dixerat.

32. *Ecce venit hora, & iā venit, vt diſpergamini vnuſquiſque in propria, & me ſolū relinquatis*.] Illud *Ecce*, magnā habet emphaſim, opponit iā iuſtās, tēpori præſēti, quaſi vnū *modo* alteri *modo*, perinde ac ſi diceret, *Modo creditis*, modo tamen nō creditis, id eſt nō credere oſtēditis. Primū *Venit* præſentis eſt tēporis ἔρχεται, ſecūdū præteriti ἐλήλυθεν, quod ipſum vim orationis auget, quaſi diceret. Ecce veniet hora, imo ecce iā adeſt; veniſſe autem dicit, quia etſi Iudas cum cohorte nō venerat, nox tamen venerat, qua venturus erat ad Chriſtū eum com-

A prehenſurus. Quod dicit, *vt diſpergamini vnuſquiſque in propria*, non ſignificat fore vt vnuſquiſque in domum ſuam fugiat, vt Nonnus interpretatur. *Quid ſignificat hic diſpergi in propria.*

Ἐγγύθι δὲ χρόνος ἐστὶ, ὅτε σκίδνασθε φυγόντες
Εἰς ἴδιον οἶκον ἕκαστος.

nec enim domos iā habebāt, ſed ſignificat non in vnā cunctos partē, ſed in diuerſas diuerſos fugituros; quare nō ſolū fugā quæ cōpoſita eſſe poteſt, ſed cōfuſam etiam diſſipationem declarat. Dictio *Vt ita* non cauſam, ſed tēpus ſignificat; accipitur enim pro, quando, vt vertit Nōnus ὅτε, vt ſupra etiā notauimus ver. 2. & c. 15. 13. Cum addit, *Et non ſum ſolus, quia Pater mecum eſt*, *Vt pro quando.*
B oſtēdit eos quidē, quantum in ipſis eſſet, ſolū relicturos, & omni deſtitutum ope; quod autem re ipſa ſolus futurus non eſſet, non ipſorum virtute, ſed ſua ipſius natura fieri, quod Deus eſſet, ideq. cum Patre, itaque ſeparari ab eo, & ſolus eſſe non poterat. Adnotarūt Cyrill. & Chryſoſt. his ipſis verbis, quibus diſcipulorum inconſtantiam reprehendebat, iuuare ipſorum fidem, confirmareque voluiſſe, & dicendo, quod futurum erat, vt Cyrillus ait, quod proprium eſt Dei, & dicendo ſe non poſſe ſolum relinqui. quod Pater ſemper ſecum ſit, vt inquit Chryſoſtom.

33. *Hæc locutus ſum vobis, vt in me pacem habeatis*.] In duoC bus hîc verbis tota huius loci intelligentia verſatur, quæ neſcio an quiſquam ſatis expenderit. Alterū eſt, *Hæc*, qua as res intelligat, cum dicit, *Hæc locutus ſum vobis*. Nonnulli ad id ſolum, quod de futura Apoſtolorum incōſtantia dixerat, videntur referre, quaſi dicat hæc non exprobrandi; ſed potius animādi cauſa vobis dixi, vt præmoniti à me, & admonitione ipſa præmuniti nunquā in poſterū deſeratis. In quē ſenſum Theodorus Mopſueſt. & Leontius exponunt. Chryſoſtom. Cyrillus, Theophylact. & Euthymius ad omnia ſuperiora referunt, quæ Chriſtus poſt cœnam dixerat, ſed ſententia diuerſa. Chryſoſtomus, & Theophyl.
D hoc ſenſu, hæc vobis dixi, non vt ad dogmata, ſed ad conſolationē, ac pacem vteremini; ſi enim in his, quæ de mea futura paſſione dixi, hæreatis, putabitis me minorem eſſe Patre. At etiam dixerat ſe ad Patrem ire, & alia multa, quibus ſe æqualem Patri declarauerat, itaq. hanc interpretationē minime recipio. Cyrill. hæc omnia diſſerui, non temere non ſine cauſa, ſed vt conſolationem in me, & pacem haberetis Euthymius melius, *hæc locutus ſum vobis*, non vt perfectam vobis traderem myſteriorum cognitionem, quam iam dixi me in aduentum Spiritus ſancti reiicere, ſed vt vos conſolarer: itaque non dixi quantum ad doctrinam, *Euthymij probabilior interpretatio.*
E ſed quantum ad conſolationem veſtram ſatis eſſe iudicaui. Ego ad ea potiſſimum refero, quæ de ſe ipſo dixerat, quo ſe filium Dei, mundique victorem declararet, cuiuſmodi eſt, quod dixit ver. 5. 7. 8. 9. 13. 14. 15. itemque ad ea, quæ de futura mundi in Apoſtolos perſecutione dixerat c. 15. 18. 19. hæc, inquit, quæ & de mundi contra vos odio, & de meo auxilio locutus ſum, propterea dixi, *vt in me pacem habeatis*. Atque hoc ipſum propterea illis dicit, vt iis, quæ audierant, vti ſcirent. Sæpe ex Dei admonitionibus ſiue verbis, ſiue rebus adhibitis minorem, quā poſſemus, deberemuſque fructum percipimus, quia ignoramus, quem in
F finem adhibeantur. Alterum eſt pacis verbum, quod plerique pacem aduerſus Deum, id eſt reconciliationem cum illo interpretantur, iuxta illud, *Iuſtificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*. Rom. 5. 1. Sic certe Cyrillus, & Euthy. Ego pacem hîc pro fortitudine, pro conſtantia, pro ſpe, & fiducia poni puto, id eſt pro eo animi ſtatu, quo etiam in maximis periculis nihil commouetur, nihil perturbatur, ſed interritus, tranquillus, compoſitus, pacatus manet. Quam enim nūc pacem vocat, ſtatim *Pacis verbum quid hoc loco denotet.*

Digitized by Google

confidentiam appellat, *Confidite*, inquit, *ego vici mūdum*; hoc ergo eſt, *vt in me pacem habeatis*, vt in me confidatis. Cur autem hoc dicat declarat.

In mundo preſſuram habebitis, ſed confidite, Ego vici mundum.] Quaſi dicat, magnum quidem aduerſarium mundum habebitis; ſed maiorem habebitis auxiliatorem me, qui illum vici. Viciſſe autem ſe dicit mundū, quia eius principem Diabolum vicerat, ſicut dixerat cap. 14. 30. *Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.* Quam victoriam quamuis per mortem proprie ſuam fuerit conſecutus, tamen, quia in proximo erat, ita de ea loquitur, quaſi iam conſecutus eā eſſet, quaſi iam in manibus haberet; ſicut dixit cap. 12. 31. *Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.* Viciſſe principem mundi, mundum ipſum viciſſe erat; iubet itaque Apoſtolos bono eſſe animo, quod eorum ipſe aduer- B ſarium proſtrauiſſet. Quod non ad Apoſtolos modò, A ſed ad nos etiam omnes pertinet. *Deo autem gratias*, inquit D. Paulus, *qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum* 1. Cor. 15. 57. & *ſcribo vobis adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum.* 1. Ioannis 2. 13. 14. & rurſus, *Vos ex Deo eſtis filioli, & viciſtis eum* (mundum) *quoniam maior eſt, qui in vobis eſt, quàm qui in mundo* 1. Ioannis 4. 4. & *omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum; & hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra* 1. Ioannis 5. 4. &, *Ipſi vicerunt eum* (Diabolum) *propter ſanguinem agni, & propter verbum teſtimonij ſui*, Apocal. 12. 11. Dicimur viciſſe nos, non quod nulla in nobis pugna reſtet; reſtat etenim & quidem magna *non aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus*, Epheſ. 6. 12. ſed quia nobis per mortem Chriſti vincendi poteſtas facta eſt; vicimus, quia ſi volumus, poſſumus vincere.

CAPVT XVII.

1 *HÆC locutus eſt Ieſus: & ſubleuatis oculis in cœlum, dixit: Pater venit hora, clarifica filium* Matt 26. 4.
tuum, vt filius tuus clarificet te: 2. Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne, quod dedi- 18.
ſti ei, det eis vitam æternam. 3. Hæc eſt autem vita æterna: Vt cognoſcant te ſolum Deum ve-
rum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. 4. Ego te clarificaui ſuper terram: opus conſummaui,
quod dediſti mihi vt faciam: 5. & nunc clarifica me tu Pater apud temetipſum, claritate: quam habui prius,
quam mundus eſſet, apud te. 6. Manifeſtaui nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi de mundo: Tui
erant, & mihi eos dediſti: & ſermonem tuum ſeruauerunt. 7. Nunc cognouerunt quia omnia, quæ dediſti
mihi, abs te ſunt: 8. quia verba, quæ dediſti mihi, dedi eis: & ipſi acceperunt, & cognouerunt vere quia à te
exiui, & crediderunt quia tu me miſiſti. 9. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, ſed pro his, quos dediſti
mihi: quia tui ſunt: 10. & mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt: & clarificatus ſum in eis. 11. Et iam non ſum
in mundo, & hi in mundo ſunt, & ego ad te venio. Pater ſancte, ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi:
vt ſint vnum, ſicut & nos. 12. Cum eſſem cum eis, ego ſeruabam eos in nomine tuo. Quos dediſti mihi, cuſto- Inf. 18. b. 9
diui: & nemo ex eis periit, niſi filius perditionis, vt Scriptura impleatur. 13. Nunc autem ad te venio: & hæc Pſ. 108. b. 8
loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis. 14. Ego dedi eis ſermonem tuum, &
mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo. 15. Non rogo vt tollas eos
de mundo, ſed vt ſerues eos à malo. 16. De mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo. 17. Sanctifica eos
in veritate. Sermo tuus veritas eſt. 18. Sicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum. 19. Et pro
eis ego ſanctifico meipſum: vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate. 20. Non pro eis autem rogo tantum, ſed &
pro eis, qui credituri ſunt per verbum eorum in me. 21. vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te,
vt & ipſi in nobis vnum ſint: vt credat mundus, quia tu me miſiſti. 22. Et ego claritatem, quam dediſti mi-
hi, dedi eis: vt ſint vnū, ſicut & nos vnū ſumus. 23. Ego in eis: & tu in me: vt ſint conſūmati in vnū: & cognoſ-
cat mundus quia tu me miſiſti, & dilexiſti eos, ſicut & me dilexiſti. 24. Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi
ſum ego, & illi ſint mecū: vt videāt claritatē meam, quā dediſti mihi: quia dilexiſti me ante conſtitutionem
mundi. 25. Pater iuſte, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quia tu me miſiſti.
26. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt dilectio, qua dilexiſti me, in ipſis ſit, & ego in ipſis.

IN CAPVT XVII.

1 *HÆc locutus eſt Ieſus, & ſubleuatis oculis in cœlum dixit, Pater venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te.*] Finita oratione, quam poſt cœnam ad diſcipulos docendi, conſolandique cauſa bene longam habuerat, quatuor ſuperioribus capitibus ab Euangeliſta comprehenſam, ad orandum Deum ſe conuertit. Quod Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius ideo feciſſe putant, vt quod verbis diſcipulos docuerat, exemplo, reque ipſa confirmaret. Prędixerat multas illis, magnaſq; futuras perſecutiones c. 15. 17. 18. docuerat in ſe confidere. c. 16. 33. *Confidite, ego vici mundum*; id nunc exemplo ſuo docet, qui quatenus homo eſt, omnem ſuam ſpem, omne præſidium ponat in Deo, cum imminente periculo ad eum ſe precandum conuertat. Idem illi faciant, idem nobis faciendum. Cyrillus vero, & vt videtur Auguſtinus, & Beda exemplum etiam ſcribunt nobis præbere voluiſſe, ſed ſenſu alio, non vt nos cum E in periculis verſamur, ad preces confugiamus, etſi id etiam cum primis faciēdum eſt; ſed vt alios ipſi nō ſolis verbis, ſed multo magis exemplo doceamus, conſolemurque. Quæ iſta fuerit oratio, num illa eadem quæ ab aliis tribus Euangeliſtis in horto Gethſemani à Chriſto habita fuiſſe dicitur, *Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte*, Matth. 26. 39. Mar. 14. 35. Luc. 22. 39. quæſtio eſt, hoc loco non indigna, quam ſolus, vt opinor, inter interpretes Rupertus attigit. Is autem in ea ſententia eſt, vt vnam, eādemque eſſe putet, motus verbis illis ſuperioribus Euangeliſtæ cap. 14. 31. *Surgite eamus.* Cæterum Ioannem longiorem, quàm cæteros Euangeliſtas orationem retuliſſe, quod cum Petro, & fratre ſuo Iacobo interfuiſſet. Sed hanc opinionem c. 14. 31. refutauimus, vbi docuimus Chriſtum hanc orationem, ſermonemque totum ſuperiorem in horto non habuiſſe; idque ex capite ſequenti verſ. 1. perſpicuum eſt, vbi Ioannes dicit Chriſtum,

Sit ne hæc oratio eadē cum ea, quæ in horto habita eſt.

Digitized by Google

diderat cognitionẽ, quia hæc est vita æterna, vt vterque ab illis cognoscatur. Probat ex hoc loco non solum magna Scholasticorum Theologorum pars, sed nõnulli etiam antiquiores Patres beatitudinem in visione, id est actu intellectus Deum clare, aperteque videntis positam esse. Sed manifestum ex adiunctis est vitam æternam hoc loco non illam cœlestem, quæ proprie beatitudo dicitur; sed inchoationem quandam eius appellari, quam in hac vita, quasi pignus alterius habent, qui hæredes illius sunt. Nam vt supra docuimus, & ex toto capite perspicuum est, de ea vita æterna Christus hîc agit, quam iam discipulis dederat; atqui cœlestem illam nondum illis dederat. Quod si ex hac licet de illa cœlesti coniecturam facere, potius colligemus in voluntate, quàm in intellectu consistere; quia huius vitæ beatitudo, quæ illius inchoatio est, potius in caritate voluntatis, quàm in fide intellectus posita est. Itaque sententia eorum, qui intellectu beatitudinem finiunt, affinis nouorum hæreticorum errori videtur esse, qui sola nos dicunt fide iustificari, id est beatitudinem huius vitæ in solo intellectu sitam esse. Quid igitur est causæ, cur in sola cognitione, id est in sola fide vitam æternam ponere videatur? Nõ certe, quod sola, sed quod prima illis causa fides sit. Eodem prorsus modo, qu[o] iustificatio, & vita illa cœlestis æterna fidei solet tribui, quemadmodum cap. 1.12. & 3.16. declarauimus. Itaque quemadmodum ex hoc loco colligere non licet vitam æternam in hac vita in sola consistere cognitione, quamuis sola hîc cognitione diffiniatur; ita non colligeretur, quamuis de futura ageretur vita, in solo intellectu, visioneque consistere, quamuis diffiniretur sola visione. Sed hęc pręter morem diximus. Maius hic nobis negotium Ariani facessebant, solum hîc Patrẽ verum Deum appellari, Filium ab ea excludi appellatione, *Vt cognoscant, te solum Deum verum*, & postea, *& quem misisti, Iesum Christum*. Auctor Hilarius lib. 4. & 5. & 9. de Trinitate. Ambrosius lib. 5. de fide c. 2. Epiphanius hæres. 69. Gregor. Naz. orat. 4. de Theologia, Basilius lib. 5. aduersus Eunom. Idacius in lib. contra Varim. cap. 34. Cyrillus Alexand. lib. 10. Thesauri. cap. 6. Augustin. lib. 6 de Trinit. cap 9. & hoc loco, itemque Chrysostomus hîc, Cæsarius dialogo 1. Quia magnũ hoc loco præsidium erroris sui Ariani collocabant, magno contra studio Catholici vtebantur, vt eos inde deturbarent; itaque multis modis respondebant; siue Tertullianus, siue aliquis & Tertulliano, & Arii ætate posterioris auctor est, cui de Trinitate inter Tertulliani opera liber inscribitur, & Hilarius lib. 9. de Trinitate, & Ambros. lib. 5. de fide, cap. 2. & Augustin. & Beda hoc in loco respondent, tria illa verba *solum Deum verum*, non solum Patri, sed Filio etiam attribui per coniunctionem illam, *&, quem misisti Iesum Christum*, quasi is sit, vt Augustin. ait, *ordo verborum; Hæc est vita æterna, vt te, & quem misisti, Iesum Christum cognoscant solum verum Deum*; nam vt ita loquamur, sermo etiam Latinus patitur. *Si noluisset se*, inquit Tertullian. *etiam Deum intelligi, cur addidit, Et quem misisti Iesum Christum, nisi quoniam & Deum accipi voluit? quoniam si se Deum nollet intelligi, addidisset, Et quem misisti hominem Iesum Christum: nunc autem nec addidit, nec se nobis hominem tantummodo Christus tradidit, sed Deo iunxit, vt & Deum per hanc coniunctionem, sicut est, intelligi vellet.* Nescio an hęc interpretatio ab iis, quibus non placet, refutari possit; ego enim qua ratione possit, non inuenio. Aliter quoque idem respondet Ambros. Christum non excludere se, quin verus Deus sit, ex hoc ipso loco perspicuũ esse; illum enim, in cuius cognitione vita æterna posita sit, qui posse non esse Deum? atqui non solum in Patris, sed etiam in suiipsius cognitione vitam æternam posuisse. Epiphan. vero, quo modo posse verum Deum non esse, qui *vera lux sit illuminans omnem hominem veniẽtem in hunc mundum*? Recte ille quidem, sed discedit ab hoc loco; quod si facere liceret, illustrioribus testimoniis id Basilius, & Cęsarius probant; in primis illo, qui huic valde affinis est. 1. Ioan. 5. 20. *Scimus quoniam Filius Dei venit; & dedit nobis sensum, vt cognoscamus verum Deum, & scimus in vero filio eius. Hic est verus Deus, & vita æterna.* Vbi cùm perspicuum sit eandem Ioannem, quã hoc loco Christum sententiam exprimere voluisse, non solum nõ negauit, sed etiam affirmauit illum verum esse Deum. Neque me latet, quid in illum locum non Ariani modò veteres, sed alii etiam hoc tempore eorum sectatores commenti sint; sed eas cauillationes, cum ad eum locum Deo iuuante venerimus, refutabimus. Nouam aliam, & nescio an aliquanto audaciorem interpretationem apud Theodorum Heracleotem inuenio, Christum solũ Patrẽ suum verum Deũ appellasse διὰ τὸ ἀγέννητον εἶναι, id est, *quod ingenitus sit*, vt Theologi loquuntur, id est ab alio originem nõ habens, sed ipse potius omnis diuinitatis origo. Vera, germanaque expositio est, quã omnes fere Græci auctores tradiderunt, Gregorius Nazianz. Basilius, Cæsarius iis in locis, quos supra designauimus, Chrysost. Cyrill. Leontius hoc loco, Theodorus Mopsuest. & Theodoritus Cyri Episcopus in Gręcorũ Catena citati, Theophylactus, & Euthymius in commentariis, & ante Arianorum natam hæresim Cyprianus in exhortatione ad martyrium, verba illa, *Solum verum Deũ*, ad solum referri Patrem, nõ quòd Filius excludatur, sed vt excludantur idola, quæ veri non erant Dii, non ergo his verbis Filio, & Spiritui sancto, sed idolis Patrem opponi; in eo enim vitam æternam positam esse, vt relicta vana illa Deorum multitudine vnum verũ Deum Patrem, eiusque Filium Iesum Christum non vtique falsum, vt idola, sed verum etiam, vt patrem, Deum cognoscamus. Nam vt Gregorius Nazianzen. & eius frater Cæsarius argumentantur, si propterea quod Pater hic solus, verusque Deus appellatur, colligunt Ariani Filium non esse Deum, colligant etiam Filium non esse sapientem, quia D. Paulus dicit Roman. 16. 27. *Soli sapienti Deo per Iesum Christum gloria*; colligant non esse immortalem, & non esse lucem, quia idẽ Paulus scribit 1. Tim. 6. 16. *Qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem*, cùm se Christus passim vitam, & lucem vocet. Illustrat mirifice Theodoretus hunc sensum loco alio cõsimili D. Pauli li. 1. Thes. 1. 9. *Conuersi*, inquit, *estis ad Deum à simulacris, seruire Deo viuo, & vero.* Denique illud etiam obseruandum, quo Arianorum argumentum penitus eneruatur, nomen illud *solum* non esse subiectum, sed attributum. Non enim est sensus, *vt cognoscant te*, qui solus es verus Deus, sed vt *cognoscant te*, qui es ille Deus, qui solus verus est. Quem sensum magis etiamnum Græca præ se ferunt, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν. Ita esse ex altero cõstat epitheto. Si enim *solum* ad subiectum pertineret, eodem *verum* pertineret; at *verum*, non ad subiectum profecto, sed ad attributum pertinet. Itaque ille hæreticorum interpres, qui vertit, *vt cognoscãt te solum esse verum Deum*, verum sensum non est assecutus. Duplex adhuc hîc hæret quæstio. Altera, quare non dixit quemadmodum Augustinus dixisse putat, vt cognoscant te, & quẽ misisti Iesum Christũ solũ, & verum Deum? Posset hic illa superior Theodori responsio locum habere, nomen Dei Patri, tanquam omnis diuinitatis fonti fuisse tributum. Sed duas etiã causas alias possumus reddere; alteram, illud epithethon solius, ac veri Dei Patri per attributionem dari solere, quamuis Filius etiam, & Spiritus sanctus Deus sit, sicut nomen Domini datur Filio, quamuis Pater

Beatitudo non in visione, & actu intellectus consistat.

Arianorũ ex hoc loco obiectiones.

Varia responsiones Catholicorũ ad obiectionem Arianorum,

Cap. 24.

Sup. c. 1. 9.

Vera expositio, & auctoris, excludi tantũ idola dictione solũ

Th. Bezã.

turæ clarificatione,& de ea tantùm agi, qua in cœlo ad dexteram patris ſedens glarificandus erat. At verbum illud, *Apud temetipſum*, alium ego ſenſum habere arbitror, non vt clarum apud ſemetipſum efficiat, ſed vt, quàm clarus apud ſemetipſum ſit, hominibus oſtẽdat. Itaque non opponuntur, *Apud temetipſum*, & *ſuper terram*, ſed *Apud temetipſum*, & *apud homines*, quaſi dicat, fac, vt tam clarus apud homines ſim, quàm apud te ſum: quo pertinet, quod lib. 10. Theſauri cap. 9. Cyrillus obſeruauit, Græcum nomen δόξα, vnde δοξάζειν clarificare dicitur, non ſolùm claritatem, ſed etiam opinionem ſignificare: itaque ſẽſum eſſe fac, vt quam tu de me opinionem habes, eandem homines habeant. Quod ſequitur, *Ea claritate, quam habui prius, quam mundus eſſet, apud te*, quo modò omnes auctores interpretentur, modò diximus, petere ſcilicet vt claritas illa, quam diuina natura, antequam mundus fieret, apud Patrem habuerat, cum humana communicetur. Solus Auguſtinus, & Beda de humana natura hoc ipſum intelligunt, ſed ad prædeſtinationem referunt: humanam enim naturam, etiam antequam mundus fieret, eam habuiſſe gloriam, quam nunc Chriſtus quaſi iure debitam à Patre petit: non re quidem ipſa, ſed Patris prædeſtinatione, qui eam humanæ Chriſti naturæ ab omni æternitate deſtinauerat: ſicut agnus *occiſus ab origine mundi* dicitur Apocalyp. 13. 8. Auguſtinus licèt infenſus alioquin Arianorum hoſtis videtur Catholicorum aduerſus Arianos firmiſſimum argumentum eneruaſſe. Si enim de prædeſtinatione hoc intelligatur, quomodo ex hoc loco probabitur Chriſti diuinitas, quam hoc argumento optimi auctores probauerunt, quod Chriſtus, antequam mundus fieret, gloriam apud Patrem dicatur habuiſſe: quam ſi ipſe nondum erat, habere profectò non potuiſſet. Hilarius lib. de Trin. 9. Cyrillus, Theodorus vterque, & Leontius hoc loco, & iam olim Tertullianus, aut quiſquis auctor ille fuit in l. de Trin. & Cyprianus lib. 1. contra Iudæos, ca. 1. Et apud Tertullianum lego eos, qui Chriſto diuinitatem detrahebant, eodem modo, quo Auguſtinus interpretatur interpretari ſolitos *Si homo*, inquit, *tantummodo Chriſtus, quomodo dicit, & nunc honorifica me gloria, quam habebam apud te priùs, quàm mundus eſſet? Si antequam mundus eſſet, gloriam habuit apud Deum, & claritatem tenuit apud Patrem, ante mundum fuit: nec enim habuiſſet gloriam, niſi ipſe prius fuiſſet, qui gloriam poſſet tenere. Nemo enim habere aliquid poterit, niſi ante ipſe fuerit, qui aliquid tenet.* Et poſt pauca, *Neque prædeſtinatio iſta dicatur, quoniam nec poſita eſt; aut addant hoc, qui hoc putant, ſed væ eſt adiicientibus, quo modo & detrahentibus poſitum; non poteſt ergo dici, quod non poteſt adiici. Sublata ergo prædeſtinatione, quæ non eſt poſita, in ſubſtantia fuit Chriſtus ante mundi inſtitutionem.* Hæc ille. Ergo Diuus Auguſtinus cum illam de prædeſtinatione interpretationem adhibuit, aut nihil de Arianis cogitabat, aut vt eorum argumẽtum depelleret, noſtrum etiam infirmauit. Colligebant ex hoc loco etiam Ariani Chriſtum non eſſe Deũ, cum à Patre poſtulauerit, vt ſe clarificaret, vt ex Athanaſio ſermone 4. contra Arianos, & ex Baſilio l. 5. aduerſus Eunom. & ex Cyrillo lib. 10. Theſauri, c. 9 perſpicuum eſt, quod argumentum cum illis eripere Auguſtinus vellet, dixit Chriſtum ſecundùm humanam naturam loqui, ſecundùm quam quia ante mũdum non fuerat, neque gloriam vllam habere potuerat, prædeſtinatione ſola dixit habuiſſe.

δόξα, & claritatem & opinionem ſignificare poteſt.

Cap. 14.

Arianorũ ex hoc loco obiectio.

6. *Manifeſtaui nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi de mundo.*] Exponit quod dixerat ver. 4. *Ego te clarificaui ſuper terram*: clarificare enim Patrem ſuper terram fuit, eius nomen hominibus manifeſtare, vt Theophylact. & Rupertus exponunt; aut, vt Chryſoſtom.

A Leontius, & Euthymius putant, declarare, quod ſit opus illud, de quo dixerat, *opus conſummaui*, nẽpe nomen Dei hominibus manifeſtare. Manifeſtare autem nomen Patris quid ſit, ſua nõ caret difficultate. Theodorus Heracleota, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Beda, Theophylactus, & Euthymius de gentibus, & de re non præterita, ſed futura putant hoc intelligi: glorificauit enim Patrem efficiendo, vt eius nomen, quod gentibus idola colentibus ignotum erat, notum eſſet; quod tunc quidem nondum factum, ſed paulo poſt per Apoſtolos eius auſpiciis faciendum erat. Valeat quantum par eſt, horum ſcriptorum auctoritas: tamẽ

B non facilè mihi perſuaſerint Chriſtum loqui de re futura. Alludit enim ad illud, quod verſu quarto dixerat, *Ego te clarificaui*: illic autem de re loqui præterita inibi probauimus: omnem enim vim, gratiamque ſẽtentiæ in eo vtique verſari, quod pro perfuncto iã officio mercedem à Patre petat clarificationẽ ſui. Aliã idem Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius, tum etiam Leontius, & Rupertus interpretationem afferunt, vt de ſolis loquatur Iudæis, apud quos tantùm Euangelium prædicauerat, & de nomine Patris, non quo Deus, ſed quo Pater appellatur. Nomẽ enim Dei Iudæos ante cognouiſſe, nomẽ autem Patris non

C cognouiſſe, id Chriſtũ illis manifeſtaſſe, dum docuit ſe filium eſſe Dei. Hoc etiam videtur ſubtile eſſe; agebat enim Chriſtus de manifeſtatione eius rei, in qua ſumma verſabatur humanæ ſalutis: humanæ autẽ ſalutis ſumma non in eo vtiq; verſabatur, vt ſcirent Iudæi Deum non ſolũ Deum, ſed etiam Patrem & eſſe, & appellari. Itaque Cyrilli interpretationem magis probo nomẽ hoc loco pro gloria poſitũ eſſe: vt apud Salomonem cum dicit, *Melius eſt nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.* Hoc ita eſſe ex eo perſpicuum eſt, quod pro eodem accipiat glorificare Patrem, id eſt eius declarare apud homines gloriam, & nomen eius homi-

D nibus manifeſtare. Continet ergo hoc loco nomen Dei quidquid in Deo glorioſum, quidquid beneficũ, quidquid hominib. ſalutare eſt, quale imprimis fuit, quod ita mundum dilexerit, *vt filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Hoc Chriſtus Iudæis manifeſtauit, quod illi minime cognoſcebant. Hoc verò qui neſcit, vt nomen Dei vel ſanctiſſimum illud ſciat quatuor litterarum, quod Iudæis nefas erat pronuntiare: vim certe virtutemque eius neſcit. Nomen denique Patris totum hîc ſignificat Euangelium. Cum dicit, *Quos dediſti mihi*, non ſignificat ſe non omnibus Iudæis nomen

E Patris manifeſtaſſe, ſed non omnes, quibus manifeſtaſſet, crediſiſſe: crediſiſſe autem qui ſibi à patre dati erant, id eſt qui ad ſe tracti; ſicut capite 6. dixit, *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum*: tractos autem, qui prædeſtinati: prædeſtinati autem qui, & quare, id huius nõ eſt loci diſputare. Hoc teneamus, quod pars vtraque concedit de prædeſtinatione diſceptantium, omnes crediſiſſe, qui voluerunt, & qui non credidere, propterea non crediſiſſe, quia credere noluerunt. *De mundo* autem ſibi dediſſe dicit, id eſt eos à non credentium multitudine, quam

F mundum appellat, ſegregando. Theophylactus exiſtimat propterea dixiſſe, *dediſti mihi & tui erant*, vt oſtẽderet ſe eos non rapuiſſe, ſed communes, ſicut reliqua omnia etiam diſcipulos cum patre habuiſſe. Cætera vſque ad ver. 9. explicatione non indigent.

Manifeſtare nomen Patris quid ſit.

Nomen pro gloria hoc poſitum Prou. 22. 1.

Sup. c. 3. 16.

9. *Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, ſed pro his, quos dediſti mihi.*] Hactenus Chriſtus pro ſe orauerat, vt à patre clarificaretur, & rationes multas adduxerat, cur exaudiri ab eo deberet, quod ipſe eũ prior clarificaſſet, quod opus eius perfeciſſet, quod nomen eius hominibus manifeſtaſſet, quod non ſine fructu officio

defunctus esset: credidisse enim, & sermonem Patris se auctore seruasse, quotquot illius æterna prædestinatione erant. Orat nunc pro discipulis, qui crediderant, causasque multas itē affert, quamobrē pro illis rogans exaudiri debeat. Prima est, quod *non pro mūdo*, id est pro hominibus sceleratis, incredulis, reprobis, indignis hoc tāto beneficio, sed pro iis, qui Patris sint, qui credant, qui eius sermonem seruent, qui cognoscant, quod à Deo ipse exierit, eumque Pater miserit, qui digni his omnibus titulis sint, vt pro eis orans exaudiatur. Hanc emphasim habet illud pronomen, *Pro his*, quasi dicat, *pro his rogo*, qui tales sunt, quales modo descripsit. Potest quæri, quomodo dicat, pro mundo non orare, cum pro crucifigentibus paulo post orauerit, qui mundus vtique erant, *Pater dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt*, Luc. 23. 34. & 2. Corinth 5.14.15. *Si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus*, quomodo non pro omnibus orat, qui omnes illuminat, capite 1.9. & *qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus*, quique *omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire?* maioris enim caritatis est mori, quàm orare. Abusi hoc loco & similibus sunt, & noui nostri temporis hæretici, & ii, qui olim Prædestinatiani dicti sunt, vt probarent Christum nō pro omnibus hominib', sed pro solis prædestinatis fuisse mortuum. Auctor Faustus ille Galliarum Episcopus, qui ætate floruit Augustini libr. 2. de libero arbitrio, ca. 4. & 6. & ille quisquis fuit eorum auctor commentariorum in Psalmos, qui Arnobio tribuuntur, Psalm. 146. & Remigius Lugdunensis in libr. contra tres epistolas trium Episcoporum Galliæ, qui & ipse videtur in eandem ire sentētiam. Idem Prædestinatiani illi alij docuêre, qui auctore Godheschalco quodam sub imperium Lotharij extiterunt, vt in manuscripto Hincmari Remensis libr. aduersus Prædestinatianos lego. Refutauimus istum errorem alibi; nunc non id agimus, vt eum iterum refellamus, sed vt hunc locum explanemus: Christum pro omnibus mortuum esse, & pro omnibus orasse ex iis locis, quos modò notauimus, perspicuum est: sed quemadmodum Theologi docent, mortem Christi duobus modis cōsiderari posse, aut quod attinet ad eius vim, atque virtutem, & ad Christi morientis, Patrisque ad mortem mittentis antecedentem, quam vocant, voluntatem: aut quod attinet ad effectum, & fructum, qui ex ipsa consecutus est, & voluntatem quam consequentem, & efficacem appellant, ita duplex eius oratio distinguenda, altera sufficiens quidē, sed non efficax: altera, & sufficiens, & efficax. Si priori illo modo & mortem, & orationem Christi consideres, & pro omnibus hominibus mortu' est, & pro omnibus orauit: nam & eius mors satis habuit meriti, ac vis, vt omnes homines liberaret, & eius prima, & antecedens voluntas erat, vt omnes liberarentur, ideoque apud Lucam pro omnibus orauit: si autem spectes effectum, quia is non ex sola Christi, sed ex hominum etiam, qui saluandi erant, voluntate pendebat, quia nō omnes oblatum à Christo redemptionis beneficium accipere voluerunt, non omnes salui facti sunt, neque pro omnibus orauit, sed pro iis, qui credidissent. Alio denique sensu pro omnibus, quàm pro discipulis suis, & iustis orauit. Nam pro omnibus vt crederent, & iusti fierent, sicut nos pro hæreticis oramus pro discipulis & iustis, vt eos conseruet, detque illis vitam æternam.

Mundi nomine quinā hic intelligantur.

Quomodo neget se Christus orare pro mundo.

1. Tim. 2. 4 & 6.

Hæretici nostri temporis, & Prædestinatiani hoc loco abusi.

Hincmari Remensis liber aduersus Prædestinatianos.

Luc. 23. 34.

10. *Quia tui sunt: & mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis.*] Duas hîc Christus rationes affert, quare se Pater pro discipulis orantem exaudire debeat. Altera est, quod discipuli sui, Patris sint, debeat autem quisque suorum habere curam; altera, quod in illis ipse fuerit clarificatus, quasi dicat, quod hoc illis debeat, quia se clarificauerunt, & æquū est, vt Pater iis, quibus Filius obstrictus est, mercedem soluat. Cæterum hoc quidam ad futurum referunt, vt præteritum pro futuro positum sit, vt supra c. 15. 8. tanquam dicat; Ego quidem abeo, isti meo manent loco, vt me clarificent, id est nomen meum, meam crucem, meam victoriam longe lateque vulgent, da illis pro hoc erga me merito dignū præmiū. In hanc sententiam exponunt Augustin. & Beda, & vt videtur, etiam Leontius, videturque ex verbis sequentibus confirmari: *Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt.* Melius opinor Theophyla. & Euthymius per præteritum explicant, fuisse hactenus in illis glorificatum, sicut dominus in seruis; magister in discipulis glorificatur. Nam quemadmodum qui in illum non credebant, illum quodammodo obscurabant, tanquam purum, & abiectum hominem reiicientes; ita qui credebant, clarificabant, ostendentes se præclaram de illo, atque diuinam opinionē habere. Nam quod sequitur, *Et iam non sum in mundo*, huc non pertinet, sed, vt modò dicemus, tertia quædam est ratio. Placet etiam mihi, quod Theodor. Mopsuestiens. & Euthymius indicarunt, relatiuum *Eis*, nō ad solos discipulos, sed ad omnia omnino referri, de quibus dixerat, *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Hæc autē ipsa, quæ interiecta sunt, verba omnes fere auctores ideo putant addita fuisse, ne quia dixerat, *Quos dedisti mihi*, significare videretur dixisse Patris esse, aut quia dixerat, *Tui sunt*, non esse suos, aut modo suos esse cœpisse, cum ante non essent. Ita Chrysostomus, Augustinus, Leōtius, Beda, Theophylactus, & Euthymius. Mihi ratio reddi videtur, cur dixisset *tui sunt*; quia mei sunt, tui etiam sunt, quia *omnia mea tua sunt, & tua mea sunt.* Itaque coniunctionem, *Et*, priori loco cum dicit, *Et mea omnia tua sunt*, pro *quia* positum esse credo καὶ, ἀντὶ γὰρ ἢ ἀντὶ ὅτι, vt aliis nonnullis locis adnotauimus. *Da nobis auxilium de tribulatione*, Hebraice, *& vana salus hominum*, id est, *quia vana salus hominis*, vt noster vertit interpres. Psal. 59. 13. & 107. 13. Apertum hoc est diuinitatis Christi testimonium.

Et pro quia positum.

11. *Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio.*] Hęc tertia ratio est, qua probat debere Patrem suas pro discipulis preces audire, quod ipse, qui eos hactenus tanquam pater filios protegebat, de mundo discedat, illosque orphanos desertosque derelinquat, nisi illis Pater adsit. Dicit se non esse iam in mundo, non quòd tunc non esset, sed quod paulo post futurus non esset. Cùm dicit, *Ego ad te venio*, etiam, *Et*, accipio pro, *quia*, vt paulo ante; reddit enim causam, cur dixerit se iam in mundo non esse, quia *ad te*, inquit, *venio*. Est enim totus hic locus Hebraismis scatens.

Et pro quia

Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos.] Declarat quid à Patre pro discipulis postulet, nempe vt eos seruet, & vt vnum esse inter se faciat. Sed explicanda nobis sunt singula. Quod Deum non solum Patrem, sed etiam sanctum appellat, eo pertinet, vt blandis, gratiosisque vocabulis Patris beneuolentiam eliciat: non quòd opus ipsi esset vllis apud Patrem ad obtinendum, quod petebat, blandimentis, vllove artificio, neque omnino illum orare, cùm Deus Patri æqualis ipse etiam esset: sed quia, vt ait Theophyla. id discipulis opus erat. Si enim ipse illis promisisset fore, vt eis semper adesset, etiam postquam ex hoc mundo discessisset, vix satis persuadere potuisset: quanquam id etiam alibi fecisse legimus: cum autem Patrem audientibus illis pro illis orat, & ita orat, vt nullum affectum, nullū orationis

Cur Patrē sanctum appellet.

Digitized by Google

artificium prætermittat, magnam eis spem ostendit fore, vt omne à Patre auxilium sint habituri. Rupert. ideo dicit Patrem sanctum appellasse, quia sanctificationem ab illo discipulis postulabat. Quod ait, *serua eos*, nimis meo iudicio subtiliter idem auctor interpretatur. *Seruati*, inquit, *propriè dicuntur, qui capti in bello, cum iure belli possint occidi, victoris miseratione vita donantur: Sic nimirum cum isto mundo Dei inimico iuste damnandi fuimus, sed victoris Dei gratia dimissi seruamur.* Hoc vt verum sit, in hunc certè locum minime conuenit: isto enim modo iam discipuli seruati fuerant, iam peccatorum remissionẽ consecuti: itaq; nõ rogat Christus, vt nunc à peccatis liberentur, sed vt iam liberati in eo statu, in quo erant, conseruentur, ne quis eorum pereat, ne quis ab ea decidat gratia, quam consecutus suo erat beneficio, quemadmodum Iudę contigerat, vt explicat versu sequenti. Quod vero addit, *In nomine tuo*, Theodorus Heracleotes in hunc sensum exponit, communica cum illis nomen tuum, quemadmodum & mecum cõmunicasti; fac eos Deos, eo modo, quo de aliis dictum est, *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes.* Alter vero Theod. Mopsu. sic, fac vt illis sis pater, sicut & mihi es, communica cum illis paternum nomen tuum. Cyrillus autem videtur interpretari, *In nomine tuo*, id est, in me, qui nomen tuum gero, qui Deus & sum, & vocor. Optime omnium Theophylactus, & Euthymius, nomen hoc loco potentiam, virtutem, auxilium significare, itaque perinde est, ac si dixisset, conserua eos sub tua protectione atque tutela. *Turris fortissima nomen Domini, ad ipsam curret iustus, & exaltabitur.* Prouerb. 18. 10. Repetit, *quos dedisti mihi*, vt memoriam renouet eius rationis, ob quam petierat, vt se pro discipulis precantem audiret, *quos dedisti*, inquit, *mihi*; quasi dicat, fac ne mei esse desinant, qui vt mei essent, effecisti. Itaque aptè admodum hæc duo coniunxit, *conserua*, &, *quos dedisti mihi; vt sint vnũ sicut & nos vnũ sumus.* Potest hæc aut diuersa esse petitio, ita vt cum ante petiisset, vt eos conseruaret, petat nunc, vt illis summam det coniunctionem atque concordiam, vt Cyrillus intelligere videtur; aut vt eadem cum prima sit, sed aliter explicata, vt vult Theophylactus, quasi hoc ipsum sit eos conseruare, efficere, vt vnum inter se sint. Vtrumque probabile. Sed quid est vnum esse? vnum non solùm natura, vt semper fuerant, sed consensu, voluntate, caritate, concordia, spiritu, sicut ait D. Paulus, *Vnũ corpus, & vnus Spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ*, Eph. 4. 4. & sicut de illis ipsis dictũ est Act. 4. 32. *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna.* Ita Cyrill. Theodorus Heracleotes & Mopsuest. Leontius, Theophylactus & Euthymius, & Ambrosius lib 4 de fide, cap. 2. & Augustinus hîc & serm. 51. de verbis Domini. Quidam ad incarnationem Christi hoc retulere, quasi orauerit Christus, vt discipuli, qui propter susceptionem humanæ carnis eiusdem secum naturæ erãt; sicut ipse, & pater vnum natura erat; vnius etiam essent voluntatis, sicut ipse, & Pater erant, sicut Epiphanius hæres. 69. Hilarius vero lib. 8. de Trinitate ad Eucharistiam, quasi optet Christus, vt per sumptionem corporis sui vnum & secum, & ipsi inter se vere & naturaliter fiant, quemadmodum ipse cum Patre vere, naturaliterque vnum esset. Solitos Arianos hoc abuti loco, vt probarent Filium non natura, sed sola concordia, & voluntate vnum esse cum Patre, ex superioribus auctoribus discimus, petere enim Christum, vt discipuli vnum sint, sicut ipse & Pater vnum esset, cùm manifestum sit non petere, vt natura, sed vt voluntate vnum sint. Quomodo Hilarius, & Epiphanius responderint, ex iis, quæ modò diximus, intelligitur. Melius Ambrosius, & Augustinus iis in locis,

Lib. 12.

Psa. 81. 6. Sup. c. 10. 34.

Nomen potentiã, & virtutem significat.

Vnum esse quid hoc loco denotet.

Ariani abusi hoc loco refelluntur.

A quos modò commemorauimus, responderunt, hunc locum nobis maximè fauere, Arianis aduersari; nam discipulos inter se eiusdem fuisse naturæ, postulasse autem à Patre Christum, vt eiusdem essent voluntatis, quemadmodum ipse cum Patre & eiusdem naturæ, & eiusdem voluntatis esset. *Pro testimonio fidei*, inquit Ambrosius, *positum est, licet ab Arianis ad argumentũ perfidiæ deriuetur. Etenim quoniam toties lectam negare non queunt, vnitatem extenuare conantur, vt talis videatur diuinitatis vnitas inter Patrem, & Filium qualis est inter homines vnitas deuotionis, & Fidei, licet etiam inter ipsos homines vnitas naturæ sit ex communitate naturæ.*

B 12. *Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo.*] Aut alia est ratio, aut confirmatio rationis eius, quam attigerat ver. 11. *Et iam non sum in mũdo.* Quasi dicat, cum ego in mundo cum illis eram, non alio illis, quàm meo opus erat auxilio: ego enim tuebar, ego protegebam eos: nunc autem discedente me, tuo illis auxilio opus est, ergo ne illos deseras. Quid autem sibi vult, quod dicit se eos in nomine Patris seruasse, cur non dicit suo seruasse nomine? Rectè Theophylactus respondet, quo plus illis daret spei, plusque consolationis adhiberet, & vt accommodatè ad eorum loqueretur sensum, qui nondum satis dignam de Christo habebant opinionem, itaque faciliùs credituri erant, si C diceret se nomine Patris, quàm si nomine suo seruasse eos, plusque erant concepturi spei fore, vt quo nomine ante seruati fuissent, & in posterum seruarentur. Eodem pertinet quod Cyrillus docet, loqui Christum tanquam hominem, & veluti legatum Patris, qui eius auctoritate, atque auspiciis omnia gessisset hoc esse, *In nomine tuo*; quasi dicat, ne permittas, vt qui hactenus tuo nomine à me seruati sunt, à te tuo eodem nomine me abeunte seruari desinant. *Me*, *inquit, veniente ad te*, ait Aug. *serua eos in nomine tuo, in quo eos quando cum eis eram, & ipse seruabam. In nomine Patris ser-* D *uabat discipulos suos Filius homo, cum eis humana præsentia constitutus, sed etiam Pater in nomine Filij seruabat, quos in nomine Filij petentes exaudiebat, his quippe idem Filius dixerat, Amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Loquitur autem Christus sic quasi iam cum illis non esset, quia paulo post ab illis erat discessurus, *cum essem*, inquit, *cum eis*, quasi iam non esset, sicut dixit ver. 11. *Et iam non sum in mundo.*

Tract. 107

Sup. c. 16. 23

Quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex iis periit, nisi filius perditionis, vt impleretur scriptura.] Id est, ita omnes, quos mihi seruãdos tradidisti, seruaui, vt nemo ex illis perierit, nisi ille vnus, quẽ tu, cũ mihi tradidisti, sciebas E esse periturum, & æterno iudicio tuo ad interitũ destinatũ mihi dederas: atque ille ipse non periit, nisi vt scriptura, quæ illũ periturũ dixerat, impleretur. Quibus omnibus verbis hoc vnũ significat se, quantum in se fuit omnibus officij sui partibus fuisse perfunctũ, neminem sua quidem negligentia periisse: si quis periit, propria periisse culpa, qualis Iudas fuit, quem ideo filium perditionis Hebraica vocat phrasi, quasi ad perditionem destinatũ, quemadmodũ & D. Paulus appellauit 2. ad Thess. 2. 3. nõ quod ideo ille perierit, quod à Deo ad interitum non solum, vt Augustinus loquitur, prædestinatus, sed etiam factus esset, quem- F admodum noui hæretici summa profectò impietate docent. Nam & ille, vt Augustinus, & Leo magnus tradunt etiam post venditum Christum, si voluisset, per illum ipsum, quem vendiderat, sanguinem saluus esse poterat. Sed quo magis Christus significaret illum sua negligentia non periisse, ita loquitur quasi causam perditionis illius in diuinam prædestinationem, & in scripturæ testimonium conijcere videatur. Itaque cum dicit, *Vt impleretur scriptura*, dictio illa, *Vt*, non solam consecutionem, & euen-

Inf. 18. 9. & Psa 108. 8.

Filius perditionis phrasi Hebraica.

In psal. 68. ser. 1. 3 de pass. Iudas etiã post venditũ Christũ saluus esse poterat.

Digitized by Google

tum, sed etiam causam declarat; causam verò nõ verã sed apparentẽ, queadmodũ in huiusmodi phrasibus sæpe diximus significare. Itaque nihil aliud indicat, quã adeo certam diuinã fuisse prædestinationẽ, adeo veram scripturæ prædictionem, adeo conuenienter vtrique Iudæ interitum accidisse, vt non alia de causa contigisse videretur, quàm vt diuina prædestinatio, & scripturæ testimonium impleretur. Locus autẽ scripturæ ad quem alludit, est ille Psal 108. 8. *Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter*, quem Petrus Act. 1. 20. in eandem sententiam induxit.

13. *Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.*] Hactenus quidem, quia in mundo cum illis fui, feci quod mei erat officij; custodiui enim eos sic, vt nemo ex illis perierit, nisi is, qui antequam mihi traderetur perditus erat; nunc cũ ad te proficiscẽs ab illis discedam, dum adhuc in mundo sum, hæc pro illis loquor. Sic resoluendam orationem puto. Reddit rationem, cur nunc potius, quàm ante pro illis oret, & quodã modo apud Patrem excusat importunas preces. Cum autem dicit, *Vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis*, explicat finem, ob quẽ à Patre, vt eos seruaret postulauit. Gaudium suum Augu. Beda, Rupert. vocare putant, quod in discipulos ipse contulerat, gaudium illis à se datũ. Cyrill. verò, Chrysostomus, Leontius, Theodor. Mopsuest. & Euthym. passiue interpretantur, *vt habeant gaudium meum*; id est quo de me gaudent, *impletum in semetipsis*. Quod Cyril. ad hunc fere modum explicat, nunc illi magno ex præsentia corporis mei gaudio affici sibi videntur, in eoque omne suum præsidium collocant, putantque me abeunte nihil se consolationis, nihil auxilij, nihil lætitiæ habituros; fac intelligant se nõ minus à me absente, quàm præsente protegi, quin plus auxilij, plus gaudij ex mea diuinitate, quàm ex præsentia corporis, in quam defixi toti erant, percipere, hoc est, *vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis*. Breuius, & simplicius interpretor, fac vt magis me absente gaudeant omni tuo auxilio muniti, quam præsente gaudebant.

Gaudium suum quod vocet Christus.

14. *Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.*] Alia hæc ratio est, qua Patrem mouet, vti discipulis suis in mundo manentibus opem ferat, quod ipsius, id est Patris causa mundus eos odio habeat, persequatur, æquumque sit, vt cuius causa patiuntur, ab eo adiuuentur, quemadmodum Leontius & Theophylactus interpretantur. Sermonem Patris, vt Cyrillus, Augustinus, Beda, Theodorus Heracleotes, Theophyl. & Euthymius putat, vocat doctrinam Euangelicam suam, quam illis tradiderat, quæ etsi ipsius erat, tamen ideo non suam, sed Patris vocat, vt ratio plus haberet ponderis; magis enim obligabat Patrẽ, vt discipulis propter suam, quam propter Filij doctrinã persecutionẽ patiẽtibus subueniret. Quemadmodũ alio loco dixit, *mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me, Patris*, quia plus apud homines habitura erat auctoritatis, si Patris, quàm si suam esse diceret. Theodorus vero Mopsuest. Leontius, & Rupertus sermonem Patris Euangelij prædicationem exponunt, sensumq. esse putant, ego illis officium dedi prædicandi post meum discessum Euangelium, quo doctrina tua contineatur, quæ res magnum illis odium, magna pericula concitatura est; tuere igitur eos, qui hæc tua causa passuri sunt. Vtrumque probabile, sed hoc secundum euentus ipse reddidit probabilius. Itaque vt recte Augustinus adnotauit, quæ per præteritum dicit, de futuro intelligenda sunt.

Sermo Patris doctrina euangelica, vel prædicatio.

Sup. c. 7. 16

Tract. 108.

15. *Non rogo, vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo.*] Loquitur Christus cũ Patre tanquã cum homine

A propter homines, id est quia hominibus audientibus loquebatur. Si cum homine loquens dixisset eos non esse de mundo, & mundũ eos persecuturum esse, in promptu fuisset homini responsio, tollamus ergo illos de mundo; quid illis cum mundo? Huic respõsioni aut obiectioni occurrit Christus, se id rogaturũ fuisse, si fieri posset, aut expediret, nũc autẽ fieri nõ posse; cum necesse sit, vt Euãgelium per ipsos prædicetur, propterea se non rogare, vt de mundo tollantur, sed vt in mundo necessario manentes à mundo seruẽtur; non vt periculis subtrahãtur, sed vt in periculis subleuentur. In hunc sensum Cyrill. Leont. Augu. Beda

B & Rupert. probabilius, quàm Chrysost. Theoph. & Euthym. qui existimant ideo hoc dixisse Christum, ne audientes discipuli putarent ipsum rogare Patrẽ, vti eos anticipata morte de mundo subduceret. Malum aut ipsum vocat mundum, qui *totus in maligno positus est*; aut Satanam principem mundi, qui proprio nomine ... malus appellatur, vt cum in oratione Dominica dicimus, *sed libera nos à malo*. Atque hoc modo Leontius interpretatur. Documentum hoc Christi, vt recte Cyrillus obseruat, ad omnes pertinet; ad eos vero maxime, qui prodesse aliis possunt, patienter vt ferant, & in hac vita diutius fortasse quàm vellent

C detineri, & multis exerceri periculis, vt ipsorum incommodo alij iuuentur. *Dissolui*, inquit, *& esse cum Christo multo magis melius; permanere autem in carne, necessarium propter vos*, ad Philippen. 1. 23. Eodemque prorsus spiritu vir ille plane Apostolicus B. Martinus Turonensis, cuius ossa ætate nostra impij, nefariique homines Caluinistæ in profluentem Ligerim proiecerunt, moriẽs dicebat, *Domine si adhuc populo tuo necessarius sum, non recuso laborem*.

1. Ioan. 5. 19

Matth. 6. 13

Patienter ferendum vt diutius in hac vita detineamur, vt aliis prosimus

16. *De mundo non sunt sicut ego non sum de mundo.* Inutilis repetitio videri poterat, nisi Christus esset, qui loqueretur, cui nullum sine causa verbum excidebat.

D Theophylact. & Euthym. putant ideo idem repetisse, vt audientium discipulorum animas magis confirmaret. Augustin. & Beda referunt ad sequẽtia, quasi dicat, Quia ergo *de mundo non sunt*, vt dixi, *sicut ego non sum de mundo*, *sanctifica eos*, sicut ego sanctificatus sum.

17. *Sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est.*] Locus est in speciem facilis, re verò ipsa valde difficilis. Duo explicanda, quid hoc loco sit sanctificare, & quid in veritate sanctificare. Fere omnes docent sanctificare esse Spiritu sancto confirmare, vt mundi persecutiones, de quibus agebatur, su-

E perarent, Chrysostomus, Theodorus Heracleotes, & Mopsuestiensis, Cyrillus, Leontius, Augustinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. Itaque quærit Augustinus, quo modo nunc Christus putat, vt sanctificentur, quos iam dixerat de mundo non esse, hoc est esse sanctificatos. Respondet his verbis, *An quia & in veritate sanctificati in eadem proficiunt sanctitate, fiuntque sanctiores? Neque hoc sine adiutorio gratiæ Dei, sed illo eorum sanctificante profectum, qui sanctificauit inceptum. Vnde & Apostolus dicit, Qui in vobis opus bonum cœpit, per-*

F *ficiet vsque in diem Christi Iesu.* Melius, opinor, quàm Rupertus, qui eos sanctificatos quidem ante fuisse dicit, sed nondum in veritate sanctificatos, quia nondum baptizati erant, vt ille quidem putat, & baptismus est, quo non sola figura, vt per sacramenta veteris legis, sed vere sanctificamur. At Apostolos iam tum baptizatos fuisse, & omnes fere, vt alibi diximus, auctores docent, & si nemo doceret, ipsa per se res satis loqueretur. Quis enim credat baptizatos nomine Christi non fuisse, qui alios nomine Christi baptizabant?

Sanctificare quid sit hoc loco.

Tract. 108.

Philip. 1. 6.

Digitized by Google

ca.4.1.2. De sanctificatione Spiritus sancti hîc agi non dubito, sed credo sanctificare hoc loco plus quiddam significare. Itaque melior est alia interpretatio quam Chrysostom. affert, sanctificare hîc idem esse, quod segregare, designare, constituere prædicatorem Euãgelij, de hac enim re sermo erat, quemadmodum D. Paulus in Euangelium ab vtero matris suæ segregatum se fuisse dicit, id est ad prædicandum Euangelium destinatum, Roman.1.1. & ad Galat.1.15. Hoc enim apud Hebræos est קדש sanctificare, sicut de Ieremia Propheta dictum est, *Antequam exires de vulua, sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te*, Ierem.1.5. Hæc, inquam, interpretatio melior altera est; sed totum sensum huius loci meo quidem iudicio non exhaurit. Credo igitur hoc loco sanctificare legale, & vt ita dicam, solemne verbum esse, allusionemque fieri ad ceremonias veteris testamenti, quibus cum sacerdotes, cæterique Dei ministri initiabantur, sanctificari dicebantur, id est à cæteris hominibus segregabantur, Deoque dedicabantur, consecrabanturq. Exod. 29.1.7.8. & Leuit.9.1. Nam & Latine sanctum id dicitur, quod à rebus communibus atque pollutis separatum est. Quam verbi vim etiam D. Paulus expressit, cum dixit, *Talis enim decebat, vt esset nobis pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus*, Hebræorum 7.26. Petit igitur Christus à Patre, vt discipulos suos sanctificet, id est ad Euangelicum sacerdotium, ministeriumque initiet, nõ iam legalibus illis vmbris, ac ceremoniis, quibus veteris testamenti ministri consecrabantur, sed in veritate, id est re ipsa, Spirituque sancto, qui multo melius, quã omnes veteris legis ceremoniæ, homines sanctificat, aptosque facit *ministros noui testamenti*, quemadmodum de se ipso dixit D.Paulus. Quod enim hîc dicit Christus *sanctifica eos in veritate*, id est nõ vmbris, sed vero spiritu, nõ externa corporis vnctione, qua Aaron, & omnes templi ministri consecrabantur, sed interna Spiritus sãcti vnctione, de qua idem Ioannes dicit, 1.epist. cap.2.20. *Sed vos vnctionem habetis à sancto, & nostis omnia*: & rursus, *Et non necesse habetis, vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos*, hoc, inquam, ipsum aliis verbis dixit Diuus Paulus 2.Corinth.3.6. *Qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu*, id est non ceremoniis illis veteris testamenti ad literam; & Iudaico more intellectis, sed aliis melioribus, id est spiritualibus ceremoniis. Hinc intelligitur non solùm quid sit sanctificare, sed etiam, quæ secunda erat quæstio, quid in veritate sanctificare, & quid sibi Christus paulo post velit, cum dicit ver.19. *Et pro eis ego sanctifico meipsum*. Veritatem enim legalibus ceremoniis, & vmbris opponit; quemadmodum cum Ioannes dixit supra cap.1.14. *Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à Patre, plenum gratia, & veritatis*, & vers. 17. *Lex per Moysem data est, gratia autem, & veritas per Iesum Christum facta est*, & cap.4.24. *Qui adorant Deum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Auctorem tantùm vellem huius interpretationis habere bonum; sed neminem inuenio. Videri poterant Augustinus, Beda, & Rupertus hunc vidisse sensum; sed laudem inuentæ veritatis declarando perdiderunt. Sic enim scribit Augustinus. *Sanctificantur itaque in veritate hæredes testamenti noui cuius veritatis vmbræ fuerunt sanctificationes veteris testamenti.* Quis non putasset hunc, quem modò exposuimus sensum assecutum Augustinum? sed addit, *Et cum sanctificantur in veritate, vtique sanctificantur in Christo, qui veraciter dixit, Ego sum via, & veritas, & vita. Item quando ait, Veritas liberabit vos, paulo post exponens, quid dixerit, si Filius, inquit, liberauerit vos, tunc vere liberi eritis, vt ostenderet hoc se prius dixisse veritatem, quod post modum Filium, quid ergo aliud in hoc loco dixit, Sanctifica eos in veritate, nisi sanctifica eos in me?* Itaque duabus rebus à nostra sententia Aug. & alij, quos modò nominauimus, auctores discrepant; altera, quod veritatem Christum interpretentur, cum internam potius, vt diximus, Spiritus sancti vnctionem, sanctificationẽ que significet, quę vera nõ vmbratilis est; altera, quod hoc de omnibus Christianis, qui per Christum iustificantur, interpretentur, cũ proprie de ministris agat Euangelicis, quibus proprie conuenit legale illud verbum sanctificari, id est ad certum Euangelij initiari ministerium. Eademque ratione Chry. Cyri. Leõtij, Theodori Heracleotæ, Theophylacti, & Euthy. interpretationem non sequor, qui per veritatem veram doctrinam intelligunt. Qui verò exposuit, *Sanctifica eos in veritate*, id est vera, non imputata iustitia, profuit studio Caluinistarum, & Lutheranorum hæresim refellendi, sed verum sensum non attigit. Quid ergo est, quod continuò sequitur, *sermo tuus veritas est?* Omnes auctores, quos modò citauimus, & omnino omnes, quos vnquam legisse memini, intelligunt, sermo tuus Euangelicus verus est, propterea per sermonem, id est doctrinam tuam sanctificabuntur. Ego conuenienter superiori interpretationi meæ hoc ipsum interpretor, quia *sermo tuus*, id est nouum Euãgelium, res vera est, non typica, non vmbratilis, qualis erat lex, oportet vt eius ministri non solis externis ceremoniis, sed multo magis vera iustitia, internoq; spiritu sanctificentur. Itaque non vocat sermonem verum, quia vera dicit, sed quia sermo, id est Euangelium, vt ait Diuus Paulus, non in vmbris, non in figuris, sed in spiritu virtuteque consistit. Argumentatur enim eodem prorsus modo, quo cap.4.24. argumentatus fuerat, oportere Deum non iam legalibus ceremoniis, sed vere & spiritualiter colere. *Spiritus*, inquit, *est Deus, & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.*

18. *Sicut tu me misisti in mundum, & ego mitto eos in mundum.*] Theophylactus coniungit hunc versum cum proxime sequenti, vt ex vtroque conflетur vna sententia ad hunc modum, sicut tu misisti me in mũdum vt me sanctificarem, id est in sacrificium offerrem; ita ego illos in mundum mitto: *tanquam oues occisionis*, vt sanctificentur, id est in sacrificium se pro salute hominum suo modo similiter offerant; sanctifica ergo eos, id est spiritus sancti virtute corrobora, vt mortẽ fortiter oppetant. Alij omnes auctores, Chrys. vterque Theod. Leontius, Cyrill. August. Beda, Euthym. Rupertus referunt ad præcedentia, hoc fere sensu, quia sicut tu me misisti in mundum, ita eos ego missurus sum, *sanctifica eos in veritate*, id est confirma, & muni vera virtute. Poni enim præteritum, *misi*, pro futuro missurus sum, etiam Chrysostomus, & Euthymius admonuerunt. Rupertus præterea videtur eum versu 15. ista coniungere. Non rogo, vt tollas eos de mundo, quia sicut tu me misisti in mundum, ita ego eos mitto, vt per totum mundum prædicent Euangelium: itaque necesse est, vt in mundo maneat, *donec in omnem terram exeat sonus eorum.* Quisquis recte intellexerit, quæ diximus superiore versu, facile hoc etiam intelliget. Diximus sanctificare esse initiare, & solemni ritu legitimum alicuius sacri muneris ministrum constituere; declarat ergo nunc ad quod munus eos à Patre sanctificari, id est *idoneos*, vt loquitur Diuus Paulus, *ministros* fieri petierit, nempe ad munus Apostolicum: hoc enim est in mundum prædicandi causa mitti, Apostolum esse, vt ipsum Græcum nomen declarat, quemadmodum & Augustinus monuit. Cum ergo missurus eos sim in mundum, id est Apostolos, ac ministros Euangelicos constituturus, & ministri in lege sanctifica-

[Margin notes, left column: *Sanctificare, prædicatorem Euãgelij constituere.* — A — B — C — D *Exod. cap. ver.27.* — E — *In veritate sanctificare quid sit.* — F *Tract. 106.* — *Sup. c.14.6* — *Sup c.8.32*]

[Margin notes, right column: *1.Cor.2.4.5.* — *Psal.43.23 Rom.8.36.* — *præteritum pro futuro positum.* — *Rom.10.18 Psal.18.5.* — *1.Cor.3.6. Quid sit Apostolum esse.* — *Tract.108.*]

Digitized by Google

rentur, *sanctifica* & tu *eos* sed *in veritate*, non in figura, sicut illos. At quid attinebat dicere, *sicut tu me misisti in mundum*? Primum voluit, vt opinor, ostendere se eos non sine causa, non sine exemplo mittere; in eo enim se Patris ipsius exemplum imitari, qui se eadem de causa in mundum misisset, qua ipse nunc eos mitteret. Deinde id se facere necessario; cum enim ipse in mundum à Patre missus esset, & ex eiusdem patris voluntate de mundo esset abiturus, aliquos necessario suo loco vicarios relinquere oportere, qui per totum dimissi mundum ipsius officium perfungantur. Itaq; hac in re causam etiam agi Patris; nec enim posse legationem illam, quam sibi iniunxisset, peragi, nisi per vicarios. Hoc est quod solet D. Paulus dicere se pro Christo legatione fungi. 2. Corinth. 5. 20. & Ephe. 6. 20. Quod ergo dicit Christus, *sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos*, perinde est, ac si diceret, sicut ego Apostolus tuus sum, ita sunt & illi mei. Nam & Christum *Apostolum confessionis nostræ* Christi Apostolus Paulus appellauit, Heb. 3. 1. vt Cyr. adnotauit. Quemadmodum ergo se Apostolum in hunc mundum mittens Pater sanctificauerat, id est initiauerat, consecrauerat, vnxerat, non oleo illo, cæterisque ceremoniis, quibus Aaron, & cæteri veteris testamenti ministri consecrabantur, sed *in veritate*, id est *oleo lætitiæ præ consortibus suis quod descendit in barbam, barbam Aarõ, quod descendit in oram vestimenti eius*, id est Spiritu sancto, quo totus repletus fuit. Isa. 11. 1. Sic & discipulos suos, quos Apostolos vellet facere, id est in mundum mittere, vt Euangelium pro se prædicarent, in veritate sanctificaret. Hoc est, quod ait Psal. 2. 6. *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius prædicans præceptum eius*. Heb. נסכתי vt noster legit interpres, *perfusus sum* (oleo) id est inauguratus sum, vt ita loquar, vt Rex sim & princeps eorum qui eius in Ecclesia Euangelium sunt prædicaturi. Monent Chrysostom. Leontius, & Euthym. particulam illam καθὼς, *sicut*, non perfectam, sed inæqualem similitudinem declarare, sicut cum iubemur perfecti esse *sicut & pater noster cœlestis perfectus est*. Nec enim eodem prorsus modo Filium à Patre & Apostolos à Filio missos esse: sed Filium à Patre tanquam Deum a Deo, Apostolos à Filio tanquam creaturas à creatore. Sæpe nos etiam monuimus coniunctionem illam & notam esse comparationis expletæ, quemadmodum si diceret, Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego vos mitto.

Christus Apostolus Patris.

Psal. 44. 8. & Hebr. 1. 9. & Psal. 132. 23.

Matt. 5. 48.

19. *Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.*] Omnes prorsus auctores, quos ego legerim, interpretantur, pro eis ego me in sacrificium offero; nec dubium est, quin id verba significent, quid hoc ipsum sit quæritur. Omnes etiam exponunt, offero me in sacrificium pro illis, vt meo sacrificio & illi in veritate sanctificentur, id est iustificentur. Sanctificari autem Christum dicit non quod sanctus factus sit, cum prius sanctus non esset; sed quod in veteri lege hostiæ, quæ offerebantur, sanctificari dicerentur. Sic Athanasius in libr. de incarnatione Christi, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Theodorus Mopsuest. & Heracleotes, Leontius, Beda, Theophylactus, Euthym. Rupertus. Quæ quidem omnia vera sunt, sed hoc vnum addo, Christum, quemadmodum ver. 17. ita etiã hîc ad sanctificationes illas legales & solemnes ceremonias allusisse, ideoque sanctificandi verbum vsurpasse. Petierat à Patre, vt discipulos suos *in veritate*, id est non iam veteribus illis ceremoniis, & sacrificiis, quibus ministri veteris testamenti sanctificabantur, id est instituebantur, (nam inter alias ceremonias etiam sacrificium adhibebatur, cum Aaron, & reliqui ministri sacrabãtur, Exod. 29. 25.) sed vero spiritu, veraque & interna sanctitate:

A dicit nunc, *pro eis ego sanctifico me ipsum*, quasi dicat, loco illius sacrificij, & omnium aliarum ceremoniarum, quæ in consecratione sanctificationeque ministrorũ veteris testamenti adhibebantur, ego me in sacrificiũ offero, quod sacrificium cum non iam vmbra, sed illarum potius vmbrarum veritas sit, cum eo sanctificati discipuli mei fuerint, non sola iam figura, sed in veritate sanctificati erunt. Hoc est, *& pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.* Ergo alio sensu dicit, *sanctifico meipsum*, quàm, *vt sint & ipsi sanctificati*, & quam ver. 17. dixerat, *Sanctifica eos in veritate*. Nam cum dicit, *Pro eis sanctifico meipsum*, sanctificare significat in sacrificium offerre; cum dicit, *sanctifica eos*, &, *vt sint & ipsi sanctificati in veritate*, significat initiari, consecrarique sacrificio. Cur ergo ea vsus est ambiguitate, cùm vno verbo dicere potuisset, pro eis ego offero meipsum? Sæpe docuimus, quanta cum gratia soleat Christus argute ludere ambiguitate verborum vt c. 4. 13. 14. hoc autem loco id fecit pene necessario, cum legalibus iam verbis vti cœpisset, & in lege non solùm minister, quia per sacrificium ad ministerium templi dedicabatur, sed ipsum etiam, quod offerebatur, sacrificium sanctificari dicebatur. Adde, quod potest etiam & de se, & de discipulis eodem loqui sensu, vt idem sit sanctificare se, atque solemni ritu, ac sacrificio sese initiare, dedicareque ad sacrum aliquod ministerium. Tãquam dicat, si Euangelici ministri eodem modo, quo legales illi, essent initiandi, oportebat, vt se sacrificio aliquo sanctificarent, non est, cur hoc illi faciant, non est cur vllam, vt se sanctificent, offerant victimam, ego hoc pro illis faciam, ego non alia victima, quam me ipso pro illis, id est eorum loco, me sanctificabo: qua ratione multo melius sanctificati erunt, quàm si ipsi se multis oblatis veteri more sacrificiis sanctificassent. Hoc est, *Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate*. Atque haud scio an hic sensus magis sit proprius. Hoc modo si interpretemur, illi quæstioni locus relinquitur, cum dicat se Christus pro illis sanctificare, quomodo a Patre petat, vt eos ipse sanctificet. Nimirum dicit se pro illis sanctificare, id est ipsos sanctificare supplendo per verum illud suum sacrificium sacrificia omnia legalia, reliquasque omnes ceremonias, quas in ministrorum sanctificatione necesse erat adhibere; petit autem à Patre, vt eos in veritate sanctificet, id est, vt illis spiritum mittat sanctificationis, quem illis ipse suo illo meruit sacrificio. Ita inter se & Patrem eorum partitur sanctificationem.

Quid sit Christum sanctificare seipsum.

B

C

D

E

20. *Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.*] Chrysostomus, & Euthymius existimant hoc Christum addidisse, vt magis etiam, ac magis discipulos consolaretur indicando illis multos ipsorum prædicatione credituros Theophylactus vero, ne quoniam dixerat, *pro eis sanctifico meipsum*, aliquis existimaret eum non esse nisi pro solis Apostolis moriturum, subiecisse, *non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me*. Itaque putat Theophylactus, idemque Rupertus docet, hoc etiam, quod nunc Christus pro omnibus credituris à Patre petit, ad sanctificationem pertinere, id est orare Patrem, vt omnes etiam, qui credituri sunt, sanctificet, quemadmodum orauerat ante, vt Apostolos sanctificaret. Quæ interpretatio facile ex iis, quæ vers. 17. diximus, refutatur. Docuimus enim sanctificandi verbum proprium eorum esse, qui in ministros alicuius sacri muneris initiantur. Nec vero sine consilio, cum Christus hoc loco rogandi verbum repetierit, verbum sanctificandi non repe-

F

Digitized by Google

tiuit. Quid ergo dicit se non solum pro Apostolis, sed pro omnibus credituris petere? Quod sequitur proximo versu, *vt omnes vnum sint*, & quod vers. 11. pro Apostolis petierat, *vt sint*, inquit, *vnum, sicut & nos*, quemadmodum Theodorus Heracleota, & Mopsuest. Leontius, Euthymius, ac idem postea Rupertus interpretantur. Duas hîc quæstiones multis verbis agitat Augustinus. Altera est, quid de illis, qui iam ante crediderant, & tamen cum Christo non erant, qualis Nathanael, Nicodemus, & ipsa Christi mater, quæ tunc certe non aderat, an non etiam pro illis roget? Respondet illos quidem omnes credidisse, sed quia per verbum Apostolorum, & effusionem Spiritus sancti multo perfectius erant credituri, inter eos qui nondum crediderant, sed credituri erant, numerari. Quod nescio an de Beata virgine satis pie dici queat. Altera, quid de illis, qui postea quidem cœperunt credere; tamen non per Apostolorum verbum crediderunt? cuiusmodi fuit Paulus, qui dici se *non ab homine, neque per hominem, sed per Iesum Christum* Euangelium accepisse: & latro ille, qui sine vllo Apostolorum ministerio in ipsa cruce credidit? Melius hîc respondet Apostolorum verbum appellari non tantum, quod ab illis audiebatur, sed verbum Euangelicum, à quocunque audiretur, quia illud ipsum Apostoli prædicabant. Itaque & Diuum Paulum, & latronem illum per verbum Apostolorum quamuis non ab Apostolis, sed à Christo ipso acceptum credidisse. Atque hoc etiam modo melius etiam ad priorem quæstionem respondere potuisset. Mihi tamen Apostolorum verbum, non quale Apostoli prædicabant, sed quod Apostoli prædicabant, & ab illis audiebatur, videtur voluisse significare. Spectandum enim est, quid ageret Christus. Commendabat Apostolos Patri, in eorum igitur commendationem dicit, *Sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me*: eos igitur intelligit credituros, qui Apostolorum ministerio credituri erant, ij enim soli ad eorum gloriam, commendationemque pertinebant. Quid ergo ad Augustini quæstiones respondendum? Eos quidem nominare solos, qui Apostolorum ministerio credituri erant, sed quia omnium aliorum, quique crediderant, quique credituri erant, eadem erat ratio, totum genus, vt fieri solet, ex vna specie intelligi voluisse. Alia maior quæstio hinc posset existere, quid de illis, qui neque crediderant, neque erant postea credituri, numquid pro illis non orat Christus? sed eam quæstionem ver. 9. distulimus.

Proponit hic, & soluit duas quæstiones D. August. Tract. 109.

Galat. 1. 1.

Luc. 23. 40. 41. 42.

21. *Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te.* Hoc est, quod credituris petit, *vt omnes vnum sint*, quod quomodo sit intelligendum, vers. 11. explicauimus. Illud tantum hîc potest quæri, cur non dixerit, sicut nos vnum sumus, quemadmodum illic dixerat, sed *sicut tu Pater in me, & ego in te.* Eius rei causam & Euthymius indicat, & Christus ipse palam ostendit, cùm subiicit, *vt & ipsi in nobis vnum sint.* Voluit ergo docere; qua re vnum eos esse vellet, scilicet spiritu, fide, caritate, hoc est *in nobis*, id est in Deo. Vt hoc significaret; dixit, sicut nos in nobis, hoc est, *tu Pater in me, & ego in te*, (sub. vnum sumus,) hoc enim, vt Augustinus admonet, necessario intelligendum est. Dictionem *sicut*, non significare æqualitatem, neque perfectam similitudinem, versu vndecimo diximus, & iterum hîc Chrysostomus, & Theophylactus monent. Quanquam Cyrillus, sicut & Hilarius in 8. de Trinitate non sola fide, & caritate, sed re etiam ipsa vnum nos cum Christo per eius corporis in sacra Eucharistia perceptionem fieri velint, & quia filius reipsa cum Patre vnum est, etiam cum ipso Patre vnum

In Eucharistia vnũ reipsa cum Christo efficimur.

A fieri reipsa. Atque eodem modo Theodorus Heracleota, & Mopsuest. & Leontius interpretantur; nisi quod non reipsa, sed consensione fidei nos vnum cum Patre, & Filio fieri dicunt. Quod suo quodam sensu verum est, sed non credo sensum huius loci esse, vt qui credunt in Christum, vnum cum illo, & Patre sint, sed vt in Patre, & Filio, id est, fide, atque caritate in Patrem & Filium vnum sint.

Vt & ipsi in nobis vnum sint, vt credat mundus, quia tu me misisti.] Repetitio est ex idiomate Hebræorum vsurpata, tanquam si diceret, *vt & ipsi*, inquam, *in nobis vnum sint.* Quod autem sequitur, *vt cognoscat mundus, quia tu me misisti*, difficilius est. Summa quæstionis

B in eo fere tota versatur, vt intelligatur, quem hoc loco vocet mundum, eosne, qui iam credebant, an eos, qui nondum credebant; sed aliquando credituri erãt, itaque adhuc mundus erãt, an eos, qui neque credebant, nec erant vnquam credituri. Quid pro iis, qui iam tunc credebant, accipi putaret, neminem legi, nisi forte Theodori duo, & Leontius ita senserunt, non enim satis constat, sed de eorum sententia statim dicemus. Augustinus, Beda, & Rupertus existimant pro iis accipi qui erant credituri, sed nondum credebant, cæterum non significari causam cur credituri sint, quasi propterea dicantur credituri, quia

Quem nam hic mũdum vocet.

C Apostoli *vnum*, id est, inter se concordes futuri erant, sed hoc ipsum esse credere Filium à Patre missum esse, & esse, qui hoc credunt, inter se vnum. Itaque sensum esse, rogo *vt omnes vnum sint*, id est, vt omnes credant, *quia tu me misisti.* Theodor. Heracleota & Mopsuest. atque Leontius interpretantur, vt cum fide vnum inter se, & vniti nobiscum fuerint, intelligant me tuo consilio atque voluntate factum esse vnum; quo autem modo id sint intellecturi, non declarant, sed videntur de iis, qui iam credebant loqui, qui ex ipsa experientia, & quasi gustu quodam mutuæ in fide concordiæ cognituri sint non fuisse rem fictam, &

D vanam incarnationem meam, sed magno Patris consilio factam. Melius Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, vt qui nondum credunt, animaduertentes discipulorum meorum concordiam, adducantur vt credant me à te missum fuisse, id est, Euangelicum mysterium, quod discipuli mei prædicant, rem esse ex Deo, non esse ex hominibus. Nihil enim æque iuuare auditorum fidem atque doctorum concordiam, nihil æquè impedire atque discordiam. Itaque putant, contra quam sentit Aug. Apostolorum concordiam tanquam causam significari, cur mundus, qui nondum crederet, esset crediturus. Melior

E hæc interpretatio est, quam superiores illæ duæ; sed hæc ipsa mihi videtur non satis esse germana; primum, quia non obscure Christus videtur mundum ita credentibus, & credituris, de quibus vtrisque egerat opponere, vt ab illis omnino distinguat, deinde quia si quod Chrysostomus putat, dicere voluisset, non dixisset, *vt credat mundus, quia tu me misisti*, sed vt credat mundus in me, sicut ante dixerat, *Qui credituri sunt in me.* Mundum ergo vocari credo eos, qui neque credebant, nec erant credituri, certe, qui nondum credebant, cum cogebantur credere, faterique Chri-

F stum à Deo missum esse. Itaque sensus est, vt mundus iste quantumuis incredulus, quantumuis mihi aduersarius, videns tamen summam discipulorum caritatem, atque concordiam cogatur credere, id est, cognoscere, & confiteri me à Deo missum esse, id est non esse, vt nunc putat, seductorem, sed hominem saltem diuinitus missum, quãuis nihil præterea de me, meaq. diuinitate credat, quemadmodum in causa simili dixit Diuus Petrus 1. ep. c. 2. 15. *Sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignoran-*

Digitized by Google

tiam,& Christus Matthæi quinto,decimosexto.*Sic luceat lux vestra coram hominibus,vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Nam & illi omnes,coram quibus discipulorum lucem lucere iubebat,homines,id est mundus erant.

22. *Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum,sicut & nos vnum sumus.*] Dubium quam hîc intelligat claritatem.Cyrillus, & Leontius intelligunt diuinum honorem, qui humanæ naturæ Christi ex coniunctione cum diuinitate accessit, vt non solum Deus, sed etiam idem ille homo, qui Deus erat, ad dexteram sederet Patris; hanc se à Patre gloriam recepisse dicit, eandemque cum discipulis suis communicasse. Etenim cum illos per fidem, per caritatem, maxime vero, vt Cyrillus putat, per corporis sui in Eucharistia participationem vnum secum corpus effecisset, quidquid gloriæ ex diuinitate corpori suo accedebat,& membris,id est, discipulis suis accessisse. Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius claritatem illam intelligunt, quam sibi Christus volente Patre ex doctrina sua, & miraculorum effectione comparauerat; quam eandem dicat se cum discipulis communicasse, quia eadem ac maiora etiam, quàm ipse fecisset, miracula faciendi potestatem illis tradidisset. Ita quidem se res habet, sed quid hoc ad vnitatem,quæ inde concluditur, pertineat, non satis apparet. Augustinus, Beda, & Rupertus eam intelligunt claritatem,aut δόξαν gloriam, quam in vita æterna erant habituri,iam enim & Filium à Patre,& à Filio Apostolos per æternam prædestinationem accepisse; quamuis re ipsa nondum Christus sedisset ad dexteram Patris, neque Apostoli ad eius gloriæ peruenissent possessionem. Non facile mihi persuaserim Christum de re loqui futura, aut, quod eodem redit, de rei futuræ prædestinatione. Nec enim dubito, quin rationem reddat, cur Pater debeat vnitatem illam spiritus, quam discipulis suis petebat, illis facile concedere, quia ipse illis iam dedisset, quod daturus erat,eam scilicet gloriam, quam à Patre accepisset, quasi dicat,iam ego,quod officii mei erat,feci,fac tu, quod est tui,daque illis eam, quam peto spiritus vnitatem. Præterea non solet officium prædestinandi homines Filio,sed soli Patri scriptura tribuere. Alii exponunt claritatem honorem hunc, vt filii Dei, vt ait Ioannes,nominentur,& sint. Eum enim honorem & Filium,quatenus homo erat, à Patre accepisse, & eundem cum Apostolis communicasse. *Dedit enim eis potestatem filios Dei fieri,his qui credunt in nomine eius.* Sensus probabilis, sed ego non arbitror meliorem interpretem quærendum esse, quàm Christum: is versu vigesimo sexto, quam hîc claritatem, dilectionem vocat.*Notum,inquit,feci eis nomen tuum,vt dilectio, qua dilexisti me,in ipsis sit.* Sensus igitur,vt opinor,est, sicut tu me dilexisti,ita ego eos dilexi, fac vt & ipsi inter se diligant,quæ erat vnitas illa,quam illis postulabat. Vocat claritatem eam dilectionem, qua Pater se, & ipse discipulos prosequebatur, quia per eam Pater eum clarificauerat, ostendens, eum esse filium suum dilectum,in quo sibi bene complacuerat. Hoc enim sensu clarificatio posita est supra ver.1.4.5.10. Eam autem ipsam claritatem filius discipulis dedit offerens semetipsum pro illis in mortem; mortem enim suam claritatem vocat,quia per eam & ipse clarificatus est, & Patrem clarificauit,vt infra cap.21.19.Denique tolle à claritate literam vnam, & sensum inuenies.

Quid hic claritatis nomine significetur.

Mar. 16.19

1. epist. 3. 1.

Sup. c. 1. 12.

Matt 3.17

Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.] Ideo pro illis morior,vt vnum sint,da igitur illis eam vnitatem spiritus,quam illis merui: loquitur de sua morte, tanquam de re præterita, quia proxima erat, vt supra multis locis adnotauimus. De his autem verbis supra vers. 11. disputauimus.

23. *Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum.*] Non dubium quin aliquod verbum, quod orationem expleat,subaudiendum sit,sed incertum, cuius temporis verbum esse debeat,præteriti,vt fui,vel fuimus,an præsentis, sum vel sumus, an præsentis imperatiui,vel optatiui, simus,intelligendum sit. Atqui ex eo sensus pendet huius loci. Orationis series videbatur postulare, vt subaudiretur verbum imperatiuum, aut optatiuum simus,orabat enim. Omnes autem interpretes videntur verbum indicatiuum intelligere,sumus,certe Augustinus, Theophylactus Beda,Euthymius. Solus Chrysostomus videtur per præteritum resoluere,ego in eis fui,& tu in me,quod malo sequi,quia videtur Christus declarare, quomodo claritatē illam discipulis suis dedisset, quam acceperat à Patre,nempe manendo in illis per caritatem, sicut Pater per eādem caritatem in se manebat, quemadmodum supra dixerat capite 14. 23. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Non negat etiam nunc & se in discipulis, & Patrem in se esse, sed docet fuisse, quia id causa, quam agebat, postulabat. Cum dicit se in discipulis, Patrem vero in se esse,non negat, vt Augustinus monuit, esse etiam in discipulis Patrem, imo idipsum voluit concludere Patrem in illis esse;si enim ipse in illis, & Pater in ipso erat,& Pater vtique in illis erat, sed quod non dixit, quia ex dictis facile colligebatur,intelligi à nobis voluit. Quod sequitur, *Vt sint consummati in vnum*, Augustinus,Beda,Rupertus,& Euthymius interpretantur, vt hac ratione ad gloriam illam, & perfectionem vitæ æternæ perueniant,cui adiici nihil potest. Rectius sentire mihi videntur, qui de hac vita interpretantur,de ea quippe Christus agebat, vt Cyrillus, Theodorus Mopsuestien.& Leontius exponunt,sensus ergo est hac ratione fieri, vt cum Pater cum Christo vnum sit,& Christus vnum cum discipulis (hoc enim est Patrem in Filio,& Filium in discipulis esse) & discipuli vnum cum Patre,id est cum Deo sint, qua vnitate nulla potest esse maior, quia non potest,nisi vnus esse Deus. Hoc est, *vt sint consummati in vnum*,id est,vt perfecta eorum vnio, sicut multorum membrorum in vnum caput desinat,sicut dixit D. Paulus 1.Corint. 3.22.23. *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*,& ca.11.3. *Omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus.*

Pater est in discipulis non minus quàm filius

Vt cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut me dilexisti.] Hoc non ex iis, quæ dicta sunt,sed ex iis, quæ ex dictis colliguntur,Christus concludit; quandoquidem ego eos dilexi, hoc est in illis fui, sicut tu me dilexisti, fac vt id appareat; da illis eam,quam pro eis postulo, concordiam, & caritatem mutuam, vt mundus cognoscat rem esse diuinam non humanam, & te eos diligere, sicut me dilexisti. Quid sibi velint hæc verba, *vt cognoscat mundus, quia tu me misisti*, versu 21. explicauimus, idem enim huius, atque illius loci sensus est.

24. *Pater, quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum.*] Altera iam hæc petitio est, ad alteram pertinens vitam. Petit autem, vt quam coniunctionem in hac vita habent, eā in altera quoq. habeāt, sed intelligit in hac quidē vita cōiūctionē caritatis,in altera cōiūctionē in eodē loco gloriæ. Nō assentior iis, qui hæc de solis,aut potissimū de Apostolis dicta esse putāt: de omnibus enim credentibus atque credituris post versum 20. loquebatur,& eadem ratio omnium erat, atque ita Cyrillus, & Augustinus, & omnes alii auctores graues interpretantur. Itaque cum dicit, *Quos dedisti mihi*, omnem complectitur temporis differentiam, quasi dicat, *quos dedisti*, vel daturus es; aut *quos*

Hæc de solis Apostolis nō dici auctoris sententia.

Digitized by Google

dedisti siue re iam ipsa, siue sola prędestinatione. Quomodo Pater Filio homines det, & cur Filius ita loquatur, sæpe docuimus, vide supra versu 2. & vndecimo, quanquam ibi de solis Apostolis, hîc de omnibus credentibus loquitur. Quod dicit, *volo*, imperantis verbum videri posset, quemadmodum & antiquus auctor Cerealis in libro aduersus Maximinum exponit, inde filii auctoritatem probans; sed magis optantis esse arbitror; tanquam dicat opto, teque rogo; non enim imperat, sed vota sua Patri declarat, cum quo non nisi reuerenter, ac demisse loqui solet, quod hoc maxime loco faciendum erat, vbi tanquam homo preces fundebat. Docet D. Augustinus id quod sequitur, *Vbi sum ego*, duobus modis intelligi posse, aut ita vt tanquam Deus loquatur, *vbi sum ego*, id est in cœlo, quæ sedes mea est, à qua nunquam discessi; sicut cap. 3. 13. dixit *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo*; aut ita vt tanquam homo dicat, *vbi sum ego*, id est, vbi paulo post futurus sum, cuiusmodi locutiones multas iam in hoc ipso capite notauimus. Quod etsi verum est, tamen non dubito, quin hoc secundo potius modo intelligi debeat; iam enim diximus Christum hîc tanquam hominem loqui. Illud, quod idem obseruat Augustinus, vereor ne minus conueniat, non dixisse, & illi ibi sint, sed, *Et illi mecum sint*, quod aliud sit esse, vbi Christus est, aliud cum Christo esse; etiam damnatos esse, vbi Christus est, quia & Christus tanquam Deus in inferno est, sed cum illo non esse, nisi, quia eadem cum illo gloria fruuntur, quemadmodum latroni illi dixit, *Hodie mecum eris in Paradiso.* Quod enim hoc loco dicit, *Et illi sint mecum*, cap. 12. 26. dixerat, *Qui mihi ministrat, me sequatur, & vbi ego sum, illic & minister meus erit*; & non dixit mecum erit. Cur ergo dixit, *mecum*? quia maiorem vim habebat, quasi diceret, habebunt mecum eundem gradum dignitatis, habebunt communem mecum hæreditatem, conregnabunt mecum, vt dixit D. Paulus 2. Tim. 2. 12.

Luc. 23. 43.

Vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.] Chrysost. Euthym. & Theophylact. obseruant non dixisse, vt habeant claritatem meam, sed *vt videant*, nullam enim creaturam gloriæ Christi capacem esse. Hoc puto non solùm alienum à mente Christi esse, sed illi etiam omnino contrarium, qui nimirum id agebat, vt doceret se suam cum discipulis suis gloriam communicaturum. Itaque existimo videre hoc loco idem esse, quod frui, quemadmodum videre regnum Dei est illo frui supra cap. 3. 3. & videre vitam æternam frui vita æterna cap. 3. 36. Nec enim Christus spectatores tantum gloriæ suæ discipulos suos esse volebat, vt suam illis spectantibus maiestatem ostentaret, sed volebat eiusdem gloriæ esse participes, quemadmodũ laborum participes fuerant. Atque hoc sensu, licèt non satis explicent, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Leontius, Beda, Rupertus, & Euthymius intelligunt. *Videre*, inquit Rupertus, *est habere*. Putant autem Chrysostomus, & Euthymius, & Theodorus Mopsuestiensis de gloria diuinitatis loqui, quam illi Pater, non iam genito, sed generando dedisset. Rectius Cyrillus, Leontius, & Theodorus Heracleota de gloria humanæ naturæ interpretantur, nam vt homo loquebatur, & humanæ suę naturę gloriã nobiscũ communicauit. Itaque quod sequitur, *quia dilexisti me ante constitutionem mundi*, meliùs etiam iidem auctores de dilectione illa, qua Pater futurum hominem Christum ante constitutionem mundi dilexerat, eumque ad eam, quam dixit gloriam prædestinauerat, interpretantur, quam Theodorus Mopsuestiensis & idem postea Heracleota, qui de ea interpretan- A tur dilectione, qua Pater Deus Filium Deum ab omni dilexit æternitate.

Videre vitam æternã frui vita æterna.

25. *Pater iuste, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt, quia tu me misisti.*] Putat Rupertus gratiarum actionem esse, qualis illa est apud Lucam cap. 10. 21. *Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.* Similiter enim gratias hîc agere, quod ipse cum discipulis suis Patrem cognouerit, qui paruuli & abiecti habebantur, mundus autem, qui magna sibi sapientia excellere videbatur, non cognouerit. Itaque vult ad explendam hanc sententiam aliquid intelligi, vt, *Pater iuste* gratias ago tibi. Alieno sensu. B Quorsum igitur hæc dicit? Cyrillus, & Leontius existimant alludere ad id, quod vers. 9. & 20. significauerat, se non pro mundo, sed pro solis credentibus orare, Patremque iustum appellare, quod se in mundum miserit, non crediturum; quasi sensus sit, Iustus es Pater, quod me in mundum miseris, quamuis non credat me a te missum esse; fecisti, quod tuam decebat iustitiam, *iustificata est sapientia à filiis suis.* Non patitur hunc sensum Græcus vocatiuus δίκαιε: nam si nominatiuus esset δίκαιος, pateretur. Chrysostomus, Theodorus Mopsuestiensis, Theophylactus, & Euthymius mihi videntur verum perspexisse sensum. C Causam reddere, cur non omnes, sed eos tantùm, qui in se credidissent, in cœlo secum futuros esse dixerit; nempe id Patris iustitiam, id hominum diuersa merita postulare, quia illi Patrem cognouerunt, hi non cognouerunt. Atque hanc esse causam cur alibi aliis nominibus patrem vocare soleat, hoc loco iustum appellauerit.

Luc. 7. 35.

26. *Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam.*] Quibus, *eis*? illis, qui cognouerunt. Quid per Patris nomen intelligat, versu 6. declarauimus. Putant Cyrillus, & Leontius ideo Christum hoc adiecisse, ne quia dixerat, *Ego autem te cognoui, & hi te cognouerunt*, D videretur significasse non aliter se, quàm discipulos patrem suum cognouisse, itaque discrimen nunc indicare, se ita cognouisse, vt alios doceret; discipulos ita cognouisse, vt docerentur, *Deum enim nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*, cap. 1. 18. Quo modo iam Patris nomen discipulis suis notum fecisset, facile intelligitur, nempe per doctrinam suam, atque miracula, quo autem modo notum se etiamnum facturum dicat, de eo quęstio esse potest. Diuus Augustinus, & Beda sic edisserunt, *Notum feci per fidem, notum faciam per speciem, notum feci cum fine* E *peregrinantibus, notum faciam sine fine regnantibus.* Meliùs Chrysost. Cyrillus, Leontius, Theodorus Mopsuestiensis, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus referunt ad aduentum Spiritus sancti per quem multo plenius discipulos docturus erat. Itaque Cyrillus, & Euthymius hinc etiam Christi diuinitatem confirmãt, quod quemadmodum Pater, ita & ipse per Spiritum sanctum doceat. Alia etiam interpretatio, quã Leontius adducit, non minus mihi placet, vt hoc ad eos referatur, qui nondum quidem crediderant, sed credituri erant; nam & illis postea, & per Apostolos, & per Spiritum sanctum nomẽ Patris notum fe- F cit. Potest & ad illud quadraginta dierum tempus referri, quo post resurrectionem suam cum discipulis versatus est, *loquens de regno Dei*, Actor. 1. 3.

Tract. 111.

Diuinitas Christi ex hoc loco probata.

Vt dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.] Ex Augustino constat veterem versionem Latinam legisse, *vt dilectio, qua dilexisti me*, itaque multis ille verbis disserit, quare ita dixerit potius, quàm, *qua dilexisti*, rectèque vidit esse Hellenismũ, nã Græce ita est, ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με. Id leue est: illud paulo maius, quid sit, vt dilectio, qua me dilexisti, in ipsis sit? Chrysost. Leont-

Digitized by Google

ſtum à villa Gethſemani egreſſum eſſe putat: tantum enim abeſt, vt ex ea exeat, vt in eam potius nunc eat. Quo fuerit egreſſus diuerſis verbis quatuor ſcribunt Euangeliſtæ, Matthæus c. 26. 30. 36. Marc. c. 14. 32. & Lucas c. 22. 39. dicunt exiiſſe *in Montem oliuarum*, Ioannes hic, *trans torrentem Cedron*, ſed eodem vtrumque redit; diuidebat enim torrens Cedron vrbem Ieroſolymam à Monte oliuarum, de quo apud Matthæum diximus, vt libro 6. de bello Iudaico cap. 3. Ioſephus auctor eſt: itaque credibile eſt hortum Gethſemani, in quem Matthæus, & Marcus Dominum orandi cauſa ingreſſum eſſe dicunt, non in Monte ipſo oliuarum, ſed ad radicem montis poſt torrentis ripam fuiſſe, ideoque contentum fuiſſe Ioannem dicere, *trans torrentem Cedron* egreſſum fuiſſe. Manifeſtus hic in libris omnibus Græcis error eſt, ſed à multis iam ætate noſtra viris doctis deprehenſus. Legunt Græci, πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν κέδρων, *trans torrentem Cedron*, quaſi Cedron genitiuus ſit Græcus pluralis numeri nominis appellatiui κέδρος cedrus, torrenſque cedrorum dictus fuerit, quod cedris conſitus vtrinque eſſet. Manauit error in bonos etiam, & graues auctores: ſed manifeſtum eſt Hebraicum eſſe vocabulum כדרון, quod non cedros, quæ Hebraice ארזים non כדרון appellantur, ſed obſcuritatem declarat, itaque credendum eſt vallem illam, quia profunda erat, & vmbroſa, ſolique minime peruia, כדרון, id eſt obſcurã, & tenebroſam dictam eſſe. Vallem, inquam, illam, nam hoc ſciendum, non torrentem ipſum, ſed vallem, per quam torrens præceps decurrebat, Cedron appellatam fuiſſe, vt non ex Ioſepho tantùm lib. 6. de bello Iudaico cap. 3. ſed ex ipſa etiam Scriptura ſacra 2. Reg. cap. 15. 23. perſpicuum eſt, vbi non legitur Græce, καὶ πᾶς ὁ λαὸς δὲ ἐπορεύετο ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῷ κεδρών, ſed ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῶν κεδρών, id eſt, *in torrente* (vallis) *Cedron*, niſi forte error eſt, quod non facile crediderim. Ergo & hoc loco Cedron genitiuus eſt non pluralis, vt vulgo creditur, ſed ſingularis, intelligiturque nomen vallis, *trans torrentem* vallis *Cedron*. Vnde venerit articulus ille Græcus τῶν, qui lectionem deprauauit, variæ coniecturæ, alii putant aliquem Græcæ linguæ peritum, Hebraicæ ignarum articulum addidiſſe exiſtimantem κέδρων genitiuum eſſe pluralem, eademque ratione accẽtum ab vltima, vt Hebraica poſtulat pronuntiatio, in penultimam retraxiſſe, alii, quorum ego coniecturam magis probo, ſcriptum fuiſſe, πέραν τοῦ χειμάῤῥου τοῦ κεδρών, aliquem vero Græcum non intelligentem κεδρών ſingularem genitiuum eſſe nominis indeclinabilis, putantemque genitiuum eſſe pluralem, pro τοῦ ſcripſiſſe, τῶν. Scriptum autem fuiſſe prius τοῦ ex eo loco, quem modo produximus. 2. Reg. c. 15. 23. facilis coniectura eſt, nam & illic ſcriptum eſt, ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τοῦ κεδρών, non τῶν κεδρών, vt quidam hæreticus interpres legi putat. Denique aut vallem illam, aut torrentem Hebraice Cedron appellatum fuiſſe, non ex eo loco ſolo, quem modò notauimus, ſed etiam ex 4. Reg. 23. 4. & ex Iere. c. 31. 40. manifeſtum eſt. De quo loco qui volet apud Ioſephum lib. 9. antiq. c. 7. & 6. de bello Iud. c. 3. & apud Bedam in libello de locis ſacris c. 6. & apud Brocardum in deſcriptione terræ ſanctæ plura legat. Ad rem vt redeamus, quod Chriſtus domo, in qua cœnauerat cum diſcipulis egreſſus eſt, & in hortum ſe contulit *trans torrentem Cedron*, non idcirco fecit, vt Iudæorum manus fugeret, & latebras quæreret, id enim ſi facere voluiſſet, non in hortum vrbi vicinum, in quo Iudas ſciebat eum totas orando noctes conſumere ſolere, ſed in montem ipſum, & ſolitudinem aufugiſſet: ſed fecit potius, vt quæſituris ſe Iudæis obuiam occurreret. Sciebat enim eos indice, ac duce Iuda ibi ſe in primis quæſituros, vt oſtenderet ſe ſponte mortem ſubire, & Iudæos labore liberaret per diuerſa loca ſe quærendi. Itaque ipſe ſeſe in hortũ quaſi in carcerem incluſit. Atque hoc ipſo conſilio Euangeliſta addidit, *Sciebat autem & Iudas locum, quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cũ diſcipulis ſuis*. Obſeruarunt hæc Chryſoſt. Cyrill. Theod. Heracl. Theod. Mopſ. Leontius, Theophyl. Cum autem dicit, *Sciebat & Iudas*, coniunctio, &, hanc habet vim, non ſolum Chriſtus ſciebat eo Iudã cum Iudæis venturũ eſſe, ſed ipſe etiã Iudas ſciebat eo ſe Chriſtũ de more recepturũ.

Cap. 26. 30. — *Error in Græcis libris de torrente Cedron vnde ductus ſit.* — *Vallis non torrens dicta Cedrõ, id eſt obſcura.* — *Theodor. Beza in annotat.* — *Cur Chriſtus trans torrentem Cedron, abierit.*

4. *Ieſus itaque ſciens omnia, quæ ventura erant ſuper ſe.*] Conſulto dixit Euangeliſta, *ſciens omnia* ne quis putaret Chriſtum imprudentem in manus hoſtium incidiſſe, cum enim non ignoraret, quorſum cohors illa veniſſet, non fugiſſe tamen, ſed obuiã potius illi proceſſiſſe, & quodammodo interrogãdo, quem quærerent, prouocaſſe, vt ſeſe comprehenderent. Vox enim illa, *Quem quæritis*, non eſt hominis, vt ait Leontius, metuentis, & veluti fugituri, ſi illi ipſum ſe quærere reſpondiſſent, ſed potius intetriti, & laceſſentis. Hanc vim habere verbũ illud *ſciens*, Chryſoſtomus, Theodorus Heracleota, & Mopſueſt. Cyrillus, & Rupertus exiſtimant. Theophylactus vero, & Euthymius indicant verbum *ſciens* ad id quod ſequitur, referendum eſſe, *& dixit eis, Quem quæritis?* quaſi dicat Euangeliſta, quamuis non ignoraret, quem quærerent, interrogauit tamen, vt oſtenderet ſe minime timere.

5. *Reſponderunt ei, Ieſum Nazarenum.*] Hinc apparet nondum milites, ac ne ipſum fortaſſe Iudam ipſum etiam ſecum loquentem cognouiſſe, vt apud Matthæum diſputauimus. Nec enim reſpondiſſent *Ieſum Nazarenum*, ſed teipſum quærimus. Qui autem fieri potuerit, vt Chriſtum non cognoſcerent illic etiam diſſeruimus.

Dicit ei Ieſus, ego ſum.] Ego ſum Ieſus Nazarenus, quẽ quæritis. Nam qui interpretantur, ego ſum, qui ſum, in quibus Rupert. ſine cauſa mihi videntur vim verbis inferre. Etſi erat quidem Ieſus ille idem, qui dixerat olim Moyſi, *Ego ſum qui ſum*. Quam vim habeant verba, quæ ſequũtur, expoſuimus apud Mat. c. 26. 48. *Exod. 3. 14.*

6. *Vt ergo dixit eis, ego ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt in terram.*] Haud dubium, quin Chriſtus hac in re diuinam ſuam potentiam oſtendere voluerit, vt intelligerent aduerſarii potuiſſe ipſum ab illis non capi, ſi voluiſſet. Chryſoſtomus, Theodorus Heracleota. Theodorus Mopſueſtienſis, Leontius, Cyrillus, Auguſtinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. *Vbi nunc*, inquit hic Auguſtinus, *militum cohors, & miniſtri principum, & Phariſæorum? Vbi terror, & munimen armorum? Nempe vna vox dicentis, ego ſum, tantam turbam odiis ferocem, teliſque terribilem, ſine telo vllo percuſſit, repulit, ſtrauit. Deus enim latebat in carne, & ſempiternus dies ita membris occultabatur humanis, vt laternis, & facibus quæreretur occidendus à tenebris. Ego ſum dicit, & impios deijcit. Quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit?* Similia ſcribit Leo ſermone 14. de paſſione, & Gregorius lib. 17. Mor. c. 19. Quærit Rupertus, cur voluerit hanc ipſam ſuam oſtendere potentiam, & non potius continuo capi, & tanquam agnus ad mactationem duci? Reſpondet, vt illi viſo miraculo nullam culpæ ſuæ haberent excuſationem. Altera non aliena huius loci quæſtio eſt, quam apud neminem lego, cur non alia ratione, quãdo multis poterat, eam ipſam potentiam oſtendit potius, quam ipſo reſponſo? Non eſt admodum difficilis coniectura, voluit vt illo ipſo verbo, quo ratio poſtulare videbatur, vt illum apprehenderent, ita impedirentur, vt non ſolum apprehendere, ſed ne ſtare quidem coram illo poſſent. Quis enim non putaſſet

Tract. 112. — *Cur potentiam hic ſuã Chriſtus oſtenderit, & cur hac ratione.*

Digitized by Google

fore, vt simul atque respondisset, *ego sum*, manus in illum iniicerent? atqui illo responso, quo incitari ad prehendendum videbantur, disiecti sunt. Voluit etiam illis Christus, vt opinor, ea ratione declarare nô solùm non posse eos viribus suis, si iis vti vellet, resistere, sed ne sustinere quidem nomen suum. Quod Gregorius obseruat hom. in Ezechiel. 9. retro istos, non autem in faciem cecidisse, quod in faciem cadere iustorum sit, qui surrecturi per pœnitentiam ex infirmitate cadunt; retro autem cadere reproborum, qui nunquam resurgunt, moraliter, & concionatorie dictum est: cæterum non existimo eam fuisse causam, cur retro ceciderint; hanc potius, quod Christus ante faciem eorum esset, itaque in terga oportebat cadere, vt casu ipso declararetur ideo cecidisse, quod ante se stantem, atque loquentem Christum sustinere non potuissent, vt appareret vnde illa venisset vis, quæ eos deiecisset. Nam & arbores, quæ vi ventorum conuelluntur, non in eam, vnde flat ventus, sed in oppositam cadunt partem. Non dicit Euangelista quomodo prostrati surrexerint milites, cùm verisimile tamen sit, antequam eos secundò Christus interrogaret, surrexisse. Et cauere lector debet, ne fabulis nescio quibus fidem adiungat, quas volitare per vulgum video. Credendum eadem Christi virtute, qua ceciderant, surrexisse, posteaquam tandiu iacuissent, quàm opus erat, vt eius quem comprehendere volebant, potentiam experiri possent.

Retro, & non in faciem cadere quid sit ex D. Greg.

7. *Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt Iesum Nazarenum.*] Iam non prosternuntur hac voce, qua ante prostrati fuerant, quia satis iam Christus suam illis potentiam demonstrauerat, vt Theodorus Mopsuest. & Augustinus, Bedaque obseruant, idemque Theophylactus indicat, satis illi occasionis præbuisse, vt à tanto scelere viso miraculo desisterent, ne quis ipsum accusare posset, quod sese sine vlla potentiæ suæ declaratione in hostium tradidisset manus, non fuisse prehensuros eum, si, quid posset, cognouissent. Illius ergo quæstionis exitum non inuenio, quæ nemini puto hæc legenti non occurrit, quomodo ausi fuerint scelerati illi ministri post tam expressum argumentum diuinæ potentiæ, manus in Christum iniicere, nisi quod suspicor eadem illa potentia Christi, qua primùm exterriti, prostratique fuerant, solutos deinde fuisse metu, ne nostræ salutis remedium vnicum impediretur. Hoc ipsum indicat Augustinus. *Verum si nunquam se*, inquit, *ab eis permitteret apprehendi, non quidem illi facerent, propter* A *quod venerant, sed nec ipse faceret, propter quod venerat. Eum quippe illi occidendum quærebant sæuiendo, sed quærebat nos, & ipse moriendo.* Eandem rationem Leo reddit sermone 14. de passione.

Tract. 112.

8. *Dixi vobis, quia ego sum.*] Videntur mihi hæc verba tacitam exprobrationem imbecillitatis eorum continere, quod cùm iam se Iesum Nazarenum, quem quærebant, esse dixisset, non apprehendissent, simul etiam admonitionem quandam diuinæ in Christo potestatis, considerarent apud se, quis eos impedisset, ne se tenerent, quem Iesum esse Nazarenum confessus fuerat. B

Si ergo me quæritis, sinite hos abire.] Videtur ita loqui, quasi diceret, si non solùm me quæritis, sed etiam istos, qui mecum sunt, iam estis experti posse me illos defendere, qui vos vno verbo prostraui; sin me solum quæritis, permitto, vt me capiatis, modò hos sinatis liberos abire. Iuuat hîc Theodori Heracleotæ verba subscribere, ὡς πατὴρ ἀγαθὸς προϊστάμενος τέκνων ἐκείνους μὲν ἔξω ποιεῖται τῶν πειρασμῶν διὰ τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν, καὶ ὅτι νηπιώδεις, καὶ ἵνα πληρώσῃ τὸν λόγον, τὸν εἶπεν, ἑαυτὸν δὲ προδίδωσιν. *Tanquam bonus pater ante filios stans extra periculum eos ponit, quod adhuc infirmi & infantes sint, & vt* C *sermonem, quem dixerat, impleat, se autem ipsum tradit.* Idem fere Theophylactus scribit. Sępe nobis Deus tanquam infirmis infantibus parcit, non patiens *nos tentari supra id, quod possumus*, fortiores verò factos maioribus periculis exercet; nam & Apostolos, quos modò secum capi noluit, fortasse, vt ait Cyrillus, ne si tunc cum ipso mortui fuissent, aliquam redemptionis nostrę partem illis debere videremur, postea Spiritu sancto confirmatos pro se mori voluit, vt Theophylactus animaduertit. Denique voluit se solum capi, quia voluit torcular calcare solus. Declarauit reipsa, inquit Cyrillus, quod verbis docuerat cap. 10. 11. *Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.* Hinc altera quæ- D stio, quam Chrysostom. & Theophylactus attingunt, facile soluitur, quid causæ fuerit, quamobrem non etiam discipulos præsertim Petrum, qui eos irritauerat, comprehenderint. Putant enim Petrum iam antea seruo Pontificis Malcho auriculam abscidisse, quos nos apud Matth. refutauimus. Respondent eadem Christi potentia fuisse prohibitos, ne illos caperent, qua paulo ante in terram deiecti fuerant. Id Euangelistam indicare, cum veluti eius rei causam exponens subiicit, *Vt impleretur sermo, quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.*

Theodori Heracl. locus ex ms. Vatic.

1. Corinth. 10.13.

Isai. 63. 3.

Sup. cap. 17. 12.

Hæc tantum in hoc cap. 18. vsque ad 20. in auctoris autographo reperta sunt.

CAPVT XIX.

Matth. 27. c 27. Marci 15. b. 16.

1 TVNC *ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.* 2. *Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius: & veste purpurea circundederunt eum.* 3. *Et veniebant ad eum, & dicebant: Aue rex Iudæorum: & dabant ei alapas.* 4. *Exiuit ergo iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.* (5. *Exiuit ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum:) Et dicit eis: Ecce homo.* 6. *Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam.* 7. *Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.* 8. *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.* 9. *Et ingressus est pretorium iterum: & dixit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei.* 10. *Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?* 11. *Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper.* Propterea *qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.* 12. *Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. omnis enim, qui se Regem facit, contradicit Cæsari.* 13. *Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostratos, Hebraice autem Gabbatha.* 14. *Erat autem parasceue Pascha,*

hora

Digitized by Google

hora quasi sexta,& dicit Iudæis: Ecce Rex vester. 15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit
eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus Regem, nisi Cæsarem. 16. Matth. 27.
Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt. 17. Et baiulans d. 33. Mar. 15. b.
sibi crucem exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ, locum, Hebraice autē Golgotha: 18. vbi crucifixerunt eum, 22.
& cum eo alios duos hinc, & hinc, medium autem Iesum. 19. Scripsit autem & titulum Pilatus: & posuit Luc. 23. e.
super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, Rex Iudæorum. 20. Hunc ergo titulum multi Iu- 33.
dæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus: Et erat scriptum Hebraice, Græ-
ce, & Latine. 21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse di- Mat. 27. d.
xit: Rex sum Iudæorum. 22. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. 23. Milites ergo cum crucifixissent eum 35. Mar. 15. b.
acceperunt vestimenta eius, (& fecerunt quatuor partes: vnicuique militi partem) & tunicam. Erat 24.
autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. 24. Dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam Luc. 23. e.
sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi: & in ve- 34. Psal. 21. c.
stem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. 25. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater 19.
eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. 26. Cum vidisset ergo Iesus matrem, &
discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde dicit discipulo: Ec-
ce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. 28. Postea sciens Iesus quia omnia consumma- Psa. 68. c.
ta sunt, vt consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. 29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem 22.
spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. 30. Cum ergo accepisset Iesus acetum
dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. 31. Iudæi ergo, (quoniam Parasceue erat)
vt non remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum
vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. 32. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura,
& alterius, qui crucifixus est cum eo. 33. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum,
non fregerunt eius crura, 34. sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis, &
aqua. 35. Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium eius. Et ille scit quia vera di- Exo. 12. d.
cit: vt & vos credatis. 37. Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. 37. Et 46.
iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. 38. Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Num. 9. b.
ab Arimathæa, (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret cor- 12. Zach. 12. c.
pus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. 39. Venit autem & Nicodemus, qui vene- 10. Matt. 27. g.
rat ad Iesum nocte primum ferens mixturam myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. 40. Acceperunt ergo 57.
corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. 41. Erat autem in lo- Mar. 15. d. 42.
co, vbi crucifixus est hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. 42. Luc. 23. g.
Ibi ergo propter Parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum. 50.

CAPVT XX

Sup. 3. a. 1.

1. VNA autem sabbati, Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad mo-
numentum: & vidit lapidem sublatum à monumento. 2. Cucurrit ergo, & venit ad Si- Mat. 28. a.
monem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis. Tulerunt Do- 1.
minum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. 3. Exiit ergo Petrus, & ille alius Mar. 16. a. 1.
discipulus, & venerunt ad monumētum. 4. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucur- Luc. 24. a.
rit citius Petro, & venit primus ad monumentum. 5. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non 1.
tamen introiuit. 6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit lintea-
mina posita, 7. & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separa-
tim inuolutum in vnum locum. 8. Tunc ergo introiuit & ille discipulus, qui venerat primus ad monu-
mentum: & vidit, & credidit: 9. nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis re-
surgere. 10. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. 11. Maria autem stabat ad monumentū foris,
plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumentum: 12. & vidit duos angelos in albis, Mat. 28. a.
sedentes, vnū ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. 13. Dicunt ei illi: Mulier, quid 1. Mar. 16. b.
ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & nescio vbi posuerunt eum. 14. Hæc cum dixisset, 5.
cōuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantē, & nō sciebat quia Iesus est. 15. Dicit ei Iesus: Mulier, quid plo- Luc. 24. a.
ras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito
mihi vbi posuisti eum: & ego eum tollam. 16. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni (quod
dicitur Magister) 17. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum: vade autē
ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum Mar. 16. c.
vestrum. 18. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mi- 14.
hi. 19. Cum ergo sero esset die illo, vna sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congrega- Luc. 24. f.
ti propter metum Iudæorum: venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. 20. Et cum hoc di- 36. 1. Cor. 15. a.
xisset, ostendit eis manus & latus. Gauisi sunt ergo discipuli, viso Domino. 21. Dixit ergo eis iterum: Pax 5.
vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. 22. Hæc cum dixisset, insufflauit & dixit eis: Accipite Spi- Matth. 18. e. 18.
ritum sanctum: 23. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis retenta sunt. 24.
Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. 25. Dixe-
runt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixu-

Digitized by Google

ram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. 26. *Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus: & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis.* 27. *Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.* 28. *Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.* 29. *Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.* 30. *Multa quidem, & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum quæ non sunt scripta in libro hoc* 31. *Hæc autem scripta sunt vt credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.*

Inf. 21. 25.

IN CAPVT XX.

19. *Cum ergo sero esset die illo vna sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.*] Quæ ista Christi fuerit apparitio Matth. 28.16. docuimus, nempe quinquies iã ante illo ipso die, quo resurrexerat, diuersis aut discipulis, aut mulieribus diuersis in locis apparuerat. Eodemque die, vt hîc Euangelista testatur sexto decẽ discipulis Ierosolymæ domi latentibus apparuit. Et diem, & horam diei diligẽter Euangelista designat, non solum vt fidẽ adhibeat historiæ, quæ circumstantiarũ descriptione fit probabilior, sed vt aliquid etiam aliud, quemadmodum modo dicemus, significaret. Dicit eodem die, quo resurrexerat, quæ *vna*, id est prima dies hebdomadis erat, quæ nũc Dominica vocatur, discipulis apparuisse, volens, vt opinor, indicare, quantam Christus habuisset curam probandi discipulis resurrectionem suam; non diu passum esse benignum patrẽ filios suos orphanos in luctu esse, non fuisse negligentem, & otiosum, eodẽ die, quo Magdalenę, etiã discipulis apparuisse; imo eodem die, quo suæ primum matri, deinde Magdalenæ, tertio illi, aliisque mulieribus, vt maior pars sentit auctorum, quarto Petro, vt ait D. Paulus 1. Cor. 15.5. & Luc. c. 24. 34. quinto duobus discipulis euntibus in Emaus apparuerat. Hora autem diei notat, *Cum sero*, inquit, *esset*, id est cum iam esset nox, ὀψίας, & vt rationem redderet, cur *fores essent clausæ*, & vt eandẽ Christi commendaret diligentiã, qui ne nocturno quidem, & incommodo tempore pepercisset, vt Apostolos cõsolaretur: & vacillantem eorum confirmaret fidem. Quod magis etiam intelligetur, si in memoriam reuocemus, quod apud Matth. c. 28.16. eadem nocte, postquam aduesperasset, & Emaunti cum duobus illis cœnasse discipulis, & decem Ierosolymæ congregatis discipulis apparuisse. Scribit Lucas, cũ Christus ad hos venit iam duos illos ex Emaunte rediisse, & cum illis fuisse narrantes, quomodo vidissent Christum eumque in fractione panis cognouissẽt. Cur noctu potius venerit, quàm interdiu, etiam indicat Euangelista, cũ dicit, *Vbi erant discipuli congregati*, scilicet propterea noctu venit, vt congregatos inueniret, quemadmodum Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius existimant. Potest quæri, quomodo dicat Euangelista hoc primo die accidisse, cum nox iam esset, & Iudæi ab occasu solis diem inchoarent. Respondet Theodorus Mopsuestien. cum dicit, *sero*, perinde esse ac si diceret, finita prima die, & inchoata secunda. De hac phrasi, *vna sabbathorum*, sæpe diximus; vide Matth. 28. 1. Quod dicit fores fuisse clausas, ad declarandam futuri miraculi magnitudinem pertinet, quod cum clausæ fores essent, tamen per eas Christus ad discipulos penetrauerit. Hac enim de causa, & hoc loco, & infra ver. 26. tanta diligentia id Euangelista notauit. Nec antequam Caluinus hæreticus factus esset, cuiquam venerat in mentem aliter intelligere Christum, quàm per fores ipsas clausas ad discipulos ingressum fuisse, quemadmodum & ex matre excluso exiisset vtero, & ex sepulchro nondum reuoluto euasisset lapide; vt

c. 24. 35.

Cur noctu potius Christus apparuerit discipulis.

Quomodo, foribus clausis ingressus sit Christus.

B Iustinus quæst. 117. Chrysostomus homil. 1. de Ioanne Bapt. & hoc loco, Hilarius lib. 3. de Trinitate. Eusebius Emis. in hom. in hæc verba, Augustinus hoc loco, & serm. de tempore 156. & in lib. de agone Christiano cap. 24. Ambros. serm. 10. in Psal. 118. & lib. 10. in Luc. Epiphan. hęres. 64 Gregorius Nazianzenus in Christo patiente. Hieronymus in Epitaph. Paulæ, Amphilochius apud Theodoretũ dialog. 2. Leo ser. 1. de resurrectione, & epistola 10. cap. 5. & epistola 83. & Cyrill. lib. 12. comment. in Ioannem cap. 53. & lib. de recta fide ad Reginas, Theodorus Heracleota, Theodorus Mopsuestien. Leontius, Beda, Theophyl. Euthym. & Rupertus hoc loco, & Nicephorus lib. 1. cap. 54. Neque C vero spectandum solum est, quid dicant hi tot, tamque graues auctores, sed multo etiã maxime, quomodo dicãt; ita prorsus, vt nec in mentem quidem illis venerit, posse tam impudentem quenquam hæreticũ reperiri, qui id vnquam esset negaturus. Abutebantur hoc loco Marcionistæ, vt probarẽt nõ habuisse Christum verum corpus, vt ex Hieron. Augustino, & Cyrillo in iis locis, quos modò notauimus, intelligimus. Abutebantur Manichæi, vt idem indicat Augustinus. Nemini vnquã Catholico venit in mentẽ respondere, quod Caluinistæ respondent, non fuisse clausis, sed apertis foribus ingressum; cum, si id probari putarent D posse, nulla tam expedita ad refellendos hæreticos ratio inueniri potuisset, quod nimirũ viderent non posse id nisi imprudentissime negari. Noui tamen hæretici, ne, si concesserint corpus Christi per clausas fores penetrasse, & illud concedere cogantur, in quo maxime a nobis diffident, posse etiam in Eucharistia ita esse, vt locum nullum occupet; alij dicunt fores quidem, cum Christus accessit, fuisse clausas, sed cũ pulsasset, aliquem ex iis, qui intus erant, illi aperuisse; alij Christum ipsum sua potẽtia aperuisse, aut vltro fores illi sese pandisse, quod & cum Petrus è carcere ab angelo educeretur, factũ legimus. Act. 12. 10. alij per fe- E nestram, aut qua alia via ingressum esse; qui omnium prudentissimus videri vult, princeps eorum Caluinus nõ probat quenquã Christo fores aperuisse, illustre enim potentię Christi specimen fuisse, sed quærẽdũ non esse quomodo fuerit ingressus, hoc tantũ nos tenere iubet, per fores non penetrasse. Cur ergo ô insane, tam diligenter Euangelista notauit fores fuisse clausas, idque bis iterauit, nisi vt intelligeremus per ipsas clausas ingressũ fuisse? Quod meliore profecto quã tu iudicio in 3. de Trinit. lib. Hilarius expendit. *Quæro*, inquit, *per quas clausæ domus partes sese corporeus intulerit? Diligenter enim Euangelista expressit, dicens, Venit Iesus ianuis clausis, &* F *stetit in medio discipulorum suorum.* Adde quod verbum illud *stetit in medio eorum*, hanc vim habet, vt indicet subitum sine vllo aduenientis indicio, sine strepitu, sine apertione ianuæ in medio cõstitisse. *Petrũ*, inquit Caluinus, *è carcere egressũ legimus, an continuo dicemus per fores penetrasse?* Primũ si tã aperte Lucas dixisset clausis foribus egressũ esse quã Ioãnes dicit ingressũ fuisse Christũ haud dubie diceremus. Deinde quidni dicamus Petrum etiã per fores carceris penetrasse, cũ id Euange-

Marcionistæ hoc loco abusi, & Manichæi.

Caluini impudens commentum, in 10. Ioan.

Digitized by Google

lista significet? cum enim dicit portam vrbis ferream vltro illis apertam fuisse, carceris vero portam non dicit, non obscurè indicat non aperta carceris porta exiisse. Certè meliores auctores, quàm Caluinus, ita sentiunt, vt Rupertus. At meritò aliquis quærat cur clausis Christus ianuis ingressus fuerit, cùm id aduersari potiùs quàm seruire eius instituto videretur; volebat enim probare se verum habere corpus, *Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere*; atqui hoc meliùs probasset si apertis, quàm si clausis foribus ingressus fuisset; nam ipsum fores penetrare proprium erat spiritus. Multas eius rei causas graues auctores afferũt. Leontius, vt doceret, inquit, Apostolos deinceps non secundùm carnem cogitare, id est, vt glorificatum se habere corpus intelligerẽt. Nam *etsi cognouimus*, inquit Paulus, *secundũ carnem Christum, sed nunc iam non nouimus*. Theodorus Heracleota, vt suam ostenderet diuinitatem, cui nihil quantumuis clausum obstare posset. Theodorus Mopsuest. & Euthymius, ne discipulos deterreret, qui si foribus patefactis ingressum esse vidissent ex Iudæis aliquem, quos timebant, esse putauissent. Theophylactus, vt ostenderet quomodo resurrexisset, nempe eodem modo exiisse de sepulchro, quo ad eos clausis foribus ingressus esset.

Lib. 14. ex cap. 5. Act. 12. 23.

Luc. 24. 39.

2. Corinth. 5. 16.

Venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis.] Quam vim habeat verbum illud *stetit*, modò diximus, non apertis scilicet foribus, nullo dato ingressus sui indicio subitum atque improuisum in medio constitisse. At cur *in medio*? quo melius ab omnibus conspiceretur, seque illis ostenderet, vt Euthymius ait. Accommodatè autem ad eorum statum hac salutatione vsus est, *Pax vobis*, etsi alioqui inter Iudæos vulgaris erat. Erant enim in maximo timore, propterea que, vt Euangelista notauit, obseratas habebant fores, eum igitur vt illis timorem pelleret, statim dicit, *Pax vobis* iisdem vsus verbis, quibus ante mortem illis dixerat, *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. c. 14. 27. vt vel inde, quis esset, agnosceretur, vt Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius adnotarunt. Non est instituti nostri à sensu discedere literali, & ad colligendos allegoriarum flosculos euagari; sed qui elegantem reperire volet in hunc locum allegoriam, Gregorium legat lib. 4. in 1. lib. Reg. c. 4. ad eos, qui mundo fores occluserunt, Christum nec opinatum venire, & iucundissimam pacem dare.

Iis qui mũdo fores occluserunt Christus pacem suam dat.

20. *Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus.*] Ostendit eis vestigia passionis suæ, & vt non alium se, quàm Christum se ostenderet, & non alio, quam quod crucifixum fuerat, corpore surrexisse, vt Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleotes, & Theodorus Mopsuestien. scribunt. Tradit propterea Lucas cap. 24. 36. 37. Christum antequam manus, & pedes ostenderet, dixisse, *Ego sum, nolite timere*, tertios vero fuisse discipulos, putasseque *se spiritum videre*; quibus ille ver. 38. & 39. *quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum; palpate & videte quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere*. Itaque abs re est, quod Theophylactus disputat, quid causæ fuerit, cur discipuli viso repente Domino turbati non fuerint, id partim Magdalenæ tribuens, quæ se eum vidisse testata fuisset, partim voci Christi, quam continuo discipuli recognouerint; enimuero, vt Lucas affirmat, turbati sunt; sed id Ioannes, quod satis à Luca explicatum esset, silentio prætermisit. Eandem enim hanc Ioannis, & illam Lucæ apparitionem fuisse neminem arbitror negare posse. Magis propria huius loci quæstio, quomodo Christus, cum glorificato surrexerit corpore, cicatrices gestauit, quæ vitium quodam corporis sunt, quasque nemo nostrum, etiam si A in hac habuerit vita, in altera glorificatus habiturus est. Retinuisse eas Christum magno consilio credendum est, & quia illustris victoriæ insignia erant, & solent victores duces ostentare potius, quàm occultare cicatrices, & quia testes volebat esse resurrectionis suæ; & quia oportebat, vt cum ad iudicandum venerit, eas ostenderet, vt viderent eius hostes, *in quem transfixerunt. Claui enim manus fixerant*, inquit hoc loco D. August. *lancea latus eius aperuerat, vbi ad dubitantium corda sananda vulnerum sunt seruata vestigia*. Et serm. 18. de verbis Domini, *Nunquid non poterat Dominus sine* B *cicatricibus resurgere? sed in discipulorum corde vulnera nouerat, propter quæ sananda cicatrices in corpore suo seruauerat*. idem serm. 147. de tempore, & Leo serm. 1. de Ascensione, *Ad sananda infidelium cordium vulnera clauorum, & lanceæ erant seruata vestigia, vt non dubia fide, sed constantissima scientia teneretur eam naturam in Dei Patris consessuram throno; quæ iacuerat in sepulcro*. Sententiam eandem Græce Cyrillus dicit lib. 12. in Ioan. cap. 58. & Eusebius Emesenus in hom. in hæc verba, Chrysost. Theophylact. & Euthymius. Quin & martyres omnes suas esse in cœlo cicatrices habituros non tanquam vitia, sed tanquam veritatis testimonia lib. 22. C de Ciuit. c. 20. idem docet August. Eusebius vero Emes. nonnullos hæreticos occasionẽ hinc sumpsisse dicit, vt dicerent omnia sanctorum corpora cum iisdem vitiis resurrectura, cum quibus cecidissent, quod ex 1. ad Cor. 15. facile refellitur. Aliam hîc quæstionem Cyrillus suscitat, quo modo vere glorificatum Christi corpus discipuli potuerint contueri, qui ne figuram quidem eius gloriæ in transfiguratione sustinere potuissent. Respondet Christum gloriam compressisse corporis sui, ne nimio splendore perstringeret discipulorum oculos. Idemque docet August. lib. 22. de Ciuit. c. 19. Difficilior quæstio, an disci- D puli Christi vulnera manibus, vt sibi certam fidem facerent, contrectarint. Nam Ioannes quidem, & Lucas tantum dicunt Christum vulnera sua tangenda illis ostendisse, sed an reuera tetigerint, neuter eorum dicit. Meliorum tamen auctorum opinionem esse video vere tetigisse, Augustini serm. 18. de verbis Domini, & sermone 115. & 158. & 160. Leonis epistola 10. cap. 5. Idque videtur haud obscure Ioannes epistol. 1. cap. 1. 1. significare cùm dicit, *Quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt*. Accedit alia ex hoc loco coniectura, cùm Thomas dicit ver. 25. *Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam manum* E *meam in latus eius, non credam*, indicat cæteros discipulos vt sibi fidem facerent, se vidisse Christum affirmasse, se non solùm vidisse eum, sed etiam eius cicatrices manibus contrectasse; perinde enim loquitur, ac si dicat, Nisi mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, sicut ipsi vos fecisse dicitis, *non credam*.

post resurrectionem.

Sap. c. 19. 37.

Zach. 12. 10. Tract. 121.

Cap. 2.

An discipuli manibus contrectarint Christum.

Gauisi sunt discipuli viso Domino.] Non statim quidem viso, nam initio, vt Lucas tradit, turbati potiùs sunt, & spiritum se videre putauerunt; sed gauisi sunt viso, id est manuum contrectatione cognito. Dixerat ante mortem, *iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum*, F cap. 16. 22. & ideò Euangelista notauit gauisos fuisse, vt indicaret impletam fuisse Christi prædictionem, vt Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus & Euthymius aiunt.

21. *Dixit ergo eis iterum, Pax vobis*] Postquam eum cognouissent, quasi, quod ante dixerat, nihil profuisset, quia non tanquam Christi, sed tanquam spiritus aut phantasmatis salutatio excepta fuerat? Itaque repetitio hæc non solùm confirmandi vim habet, vt Augustinus & Beda putant, sed etiam indicat prio-

Christus quomodo cicatrices gestauerit

Digitized by Google

rem salutationem, quia non tanquam à Christo accepta fuerat, pene irritam fuisse. Aliter enim a Christo, quam à mundo salutamur.

In quo ponat similitudinem inter suã, & Apostolorum missionem Christus.

Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.] Dubium qua in re Christus inter suam, Apostolorumque missionem similitudinem ponat; nam Cyrillus quidem veritus, opinor, ne si aliter interpretaretur, Arianorum causæ fauere videretur, quasi eodem prorsus modo Christus à Patre quo à Christo discipuli mittebantur, id est vt creatura à creatore, vt minor à maiore missus esset, ad solá hoc docendi retulit diligentiam; vt quemadmodum ipse non iustos quærebat, sed peccatores; ita se eos dicat mittere, vt peccatores ad pœnitentiam adducant. Eodem ferme modo Leontius, quemadmodum, inquit, me Pater misit, vt vos docerem; ita ego vos mitto, vt alios doceatis. Alij referunt ad potestatem, quam discipulis dedit, quasi dicat, quam potestatē mihi misso Pater dedit, eam ego vobis do. Quo sensu Rupertus his verbis exponit.

lib. 14.

2. Corinth. 5. 19. 20.

Quomodo enim vel ad quid misit filium Pater, nisi vt inter Deum, & homines pacem faceret? Quomodo itidem, vel ad quid suos in vniuersum mundum filios mittis prædicatores, nisi ad hoc, vt inimicos Deo reconcilient homines? Hoc nempe sciens Apostolus ait Corinthiis, Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi, & dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta illorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Eodem modo videtur Elias Cretensis in commentariis in 2. orat. de Theologia Gregorij Nazianz. & in orat. de recta doctrinæ sent. intellexisse. Itaque inter alia, quæ ex litteris sacris adducit exempla, vt doceat dictionem *sicut*, & similes alias, cum de Deo, & hominibus comparate dicuntur, non æqualitatem, sed proportionem significare, hoc in primis adducit. Christum enim à Patre tanquam parem a pari; Apostolos à Christo, tanquam homines à Deo missos esse. Duplicem ego potestatem his verbis declarari arbitror; alteram eam, quam ex Ruperto modò diximus; quam potestatem ipse à Patre missus accepisset, eam Apostolis dare, quos suo loco mitteret, quos vicarios suos faceret.

Duplex potestas hoc loco à Christo intellecta.

Hoc apparet ex verbis sequentibus; propterea enim insufflauit in eos, propterea dixit, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt*, vt ostenderet se, quantam auctoritatem ipse a Patre accepisset, tantam illis dare; nulla enim maior, quàm remittendi peccata esse potest. Itaque recte ex hoc loco colligitur non solùm doctoris, sed etiam sacerdotis officium Apostolis tradidisse vicarios enim constituit suos. Sed in hac ipsa similitudine potestatis ea dissimilitudo est, quæ inter principem, & legatum; dominum, & seruum; proprium magistratum, & vicarium esse solet. Christus etsi vt homo eá à Patre acceperat potestatem, tamen & habebat natura sua: Apostoli non nisi eius habebant beneficio: & Christus non pro alio, sed pro se: Apostoli non pro se, sed pro Christo, vt vnus ex ipsis Apostolus dicit, fungebantur legatione. Itaque non debuerunt, vt noui hæretici colligunt seipsos pro nobis sacrificare, sed illud ipsum Christi sacrificium, tanquam eius nempe Vicarij, nobis repræsentare, id est repetendo eodem sacrificio eius ad nos fructum deriuare. Altera potestas est non in Apostolis, sed in Christo; itaque non Apostolorum cum Christo, sed Christi cum Patris potestate comparatur; tanquam dicat, qua potestate Pater misit me, eadem ego mitto vos; non minorem ego, vt vos mittam, potestatem habeo, quam vt me mitteret, Pater habuit. Hoc enim sensu dixit Matth. 28. 18. 19. *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra; euntes ergo docete omnes gentes.* Expendunt Leontius, & Theophylact. verbum illud, *Ego mitto vos*, aduersus Arianos, non dixisse, rogabo Patrem, vt mittat vos, sed *ego mitto vos*, tanquã æqualem cum Patre auctoritatem habens.

Apostolis sacerdotis officium traditum.

2. Cor. 5. 20.

22. *Hoc cum dixisset, insufflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.*] Duabus hîc de rebus disputandum de spiritu, qui datus dicitur, & de flatu, rituque, quo datus est. Quærunt Chrysost. Cyrill. & Euthym. quî fieri possit, vt Christus nunc Spiritum sanctum dederit, cum c. 16. 7. dixerit, *Si ego non abiero paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.* Eadem apud Hieron. 9. ad Hedibiam quæstio est. Res erat explicatu facilis, tamen multis grauissimis auctoribus difficilis visa est. Scribit Chrysost. nonnullos hac inductos ratione docuisse non dedisse nunc Christum Spiritum sanctum, sed promisisse, in qua sententia Theodorum Mopsuest. fuisse in Græc. Catena lego; exponit enim, *λάβετε ἀντὶ λήψεσθε accipite*, pro accipietis; idemque Theophyl. & Euthym. dicere vidẽtur, non dedisse Spiritũ sanctum, sed gratiam Spiritus sancti, per quã eos ad accipiendũ posteà Spiritũ Sanctũ idoneos efficeret. Theodori Mopsu. error in quinta Synodo Constant. act. 3. can. 12. & in edicto Iustiniani Imperatoris condemnatur. Cyrillus multis disserit verbis dedisse quidem Spiritum sanctum, sed non propterea mentitum esse, verùm promissionem suam anticipasse, vt ostenderet non solum Patrem, sed etiam se Spiritum sanctum dare posse. Hoc illi in more fuisse, vt eorum, quæ se post reditum in cælum facturum promisisset, aliquod ante præberet specimen.

Quomodo Spiritum sanctũ dederit Christus discipulis, quẽ promiserat post discessum se missurũ.

Theodori Mopsuest. error damnatus.

Dixerat fore vt imminente fine mundi mortui audirent vocem filij hominis, & qui audirent, viuerent, supra c. 5. 25 voluit etiam ante aliquot velut exẽpli causa excitare mortuos. Disseruerat aliquando de futura sua gloria, *Videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maiestate.* Ostendit eius rei exẽplum, cum sese coram tribus discipulis transfigurauit. Hieronymus, Chrysostomus, Theodorus Heracleotes, Eusebius Cæsarien. in Græca Catena, Leontius Spiritum sanctum hîc appellari gratiam Spiritus sancti, cuius cum varia sint dona, in die quidem Pentecostes omnia in Apostolos effusa esse, nunc vero solam remittendi peccata potestatem illis datam, quæ ipsa Spiritus etiam sancti donum sit. Quam sententiã etiam Theophylactus, Euthymius, & Rupertus magis probant. Itaque non inscite Theodorus obseruauit Christum non dixisse cap. 16. se non daturum Spiritũ sanctum, antequam ad Patrem abiret; sed non missurum esse, hic autem non misisse, sed dedisse. *Accipite*, inquit, *Spiritum sanctum.* Et vero si subtiliter loquamur, mitti Spiritus sanctus dicitur, cum eius persona visibili apparet specie, vt cum baptizato Christo columbæ specie descendit, & cum die Pentecostes specie ignis atque linguarum; dari autem eum, cum eius aliquod donum datur. Vno verbo explicari res potest. Promiserat Christus, si ipse prius non abiisset, Spiritum sanctum visibiliter, & cum omnibus suis donis venturum non esse, quod & factum est; nam ante Pentecostes diem hoc modo non venit, dedit nunc antequam abiret Apostolis eum etsi visibili signo, tamen inuisibiliter, quia cum eos in vniuersum terrarum orbem dimitteret, oportebat, inquit Heracleota, viatico aliquo munire. Hinc alia, quam August. tract. in Ioan. 74. copiose agitat, soluitur quæstio, quo modo nunc Christus Spiritum sanctum Apostolis dederit, quem ante vtique iam habebant, nec enim sine Spiritu sancto diligere Christũ potuissent, cũ nemo possit *dicere, Dominus Iesus; nisi in Spiritu sancto.* 1. Cor. 12. 3. Dicam breuiter, quæ multis illic verbis Aug.

Matth. 24. 30. & 26. 64. Matt. 17. 2.

Mat. 3. 16. Act. 2. 23.

Quomodo Spiritũ sanctũ dederit Christus discipulis quem iam habebant.

disputat; habebant quidem ante Spiritum sanctum, sed aliter, id est copiosius, quàm prius habebant, nunc illis datus est, addita enim illis potestas remittendi peccata ante quidem illis promissa, Matth. 18. 18. nondum tamen data; datus autem est in Pentecoste aliter etiam, quàm nunc; nunc inuisibiliter, & copiosius quidem, quàm ante, tunc visibiliter, & copiosius, quàm nunc; idem tamen semper spiritus, vt idem ait Augustinus eodem loco, & lib. 10. de Genes. ad litteram c. 5. & lib. 4. de Trinit. cap. 20. Sed ecce alia hinc nobis suboritur quæstio, quam & in illo 74. in Ioannem tractat. D. Augustinus tetigit, quam ob rem hanc ipsam potestatem peccata remittendi nunc Christus Apostolis dederit, cùm Spiritus sancti donum esset, quod vna cum reliquis veniens in die Pentecostes afferre potuisset, præsertim cum ea ante vsuri non essent, *conuescens* enim *præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris.* Actor. 1. 4. Augustinus non aliter respondet; quàm propterea bis Spiritum sanctum dare voluisse, quia duo caritatis præcepta sunt, alterum Dei, alterũ proximi diligendi, & caritas Spiritus sancti donũ est. Duas ergo alias rationes probabiliores, nisi fallor, inuenio. Altera est, voluisse declarare Christũ, non solùm Patrẽ, sed se etiam dare Spiritum sanctum, quod satis probare non potuisset, nisi antequam ex hoc mundo discederet, illis daret. Id ex flatu, quo dedit intelligi potest, quo, vt postea dicemus, propterea vsus est, vt significaret ex se procedere. Altera magis est propria, nullum aliud nunc donum dedit Spiritus sancti, quàm potestatem remittendi peccata, eam non Patris nomine, sed suo, ac proprio dare debuit, quia ipse solus mortuus fuerat *ad multorum exhauriendâ peccata*, ipse eam potestatem sua morte comparauerat, ipse eam tanquam caput Ecclesiæ, quibus vellet, mẽbris impertiri poterat; Ergo Spiritum ipsum sanctum, quia communis sibi cum Patre erat, noluit, antequam ad Patrem rediret, dare, vt ab vtroque missum esse appareret; potestatem autem remittendi peccata, quæ eo modo, quo diximus, propria ipsius erat, ipse per se antequam ad patrem iret, dare voluit. De flatu nunc dicendum vbi tres quæstiones occurrere posse video, an verè Christus insufflarit, quare id fecerit, an insufflauerit in singulos Apostolos. Rupertus quidem, quem sæpe auctorem laudare soleo, in ea omnino sententia est, vt existimet Christum reipsa non insufflasse, sed eodem modo insufflasse dici, quo Deus in corpus recentis Adami inspirasse dicitur *spiraculum vitæ*, Genes. 2. 7. non quòd vllo corporeo vsus sit flatu, sed quod ita vitalem illi spiritum dederit, quemadmodum si ore corporis in illum inspirauisset. Indulgendum auctori; nam nunc si quis diceret, haud scio an ferendus esset. Minime enim obscure Spiritum sanctum à flatu Euangelista distinguit, *Insufflauit*, inquit; *& dixit eis*, *Accipite Spiritum sanctum.* Atque ita omnes alij auctores sentiunt. Itaque secunda sequitur quæstio, cur id fecerit, vnde & fecisse perspicuum erit. Diuersas eius rei apud auctores diuersos rationes lego. Augustinus hoc loco, & lib. 4. de Trinit. 20. & lib. 10. de Genes. ad litteram cap. 5. & Victorinus libro 1. aduersus Arium, & Beda, & fere Latini flatu significare voluisse Spiritum sanctum ex sua procedere substantia; nam & flatus ex intimo expiratur corpore. Cyrillus, & Leontius, vt declararet eiusdem secum esse substantiæ: iidem auctores duo, & Euthymius, & Philastrius in hæresi de anima hominis inspirata, & Ambrosius serm. 10. in Psalm. 118. vt ostenderet se eum esse, qui in primum hominem spiraculum vitæ inspirauerat, Gen. 2. 7. eundem enim se, qui hominem nondum

Cur hãc potestatem Christus nunc dederit.

Hebr. 9. 28.

An vere insufflarit Christus.

Cur id fecerit.

Tract. 121.

A viuentem animauerat, mortuum peccato per Spiritũ sanctum viuificare. Qua in re mirabile quiddã apud Augustinum, & Philastrium Augustino vetustiorem inuenio. Scribit Augustinus lib. 13. de Ciuit. c. 24. inconsiderate aliquos ex hoc loco collegisse, animam hominis non tunc primùm factam fuisse, cum Deus in faciem Adami inspirauit, sed animã, quæ iam in homine erat, per Spiritum sanctũ fuisse viuificatam; quẽadmodum non dederit Christus Apostolis animam, sed iam datam spiritu viuificauerit. Eam Manichæorũ fuisse hæresim scribit lib. 2. de Genes. contra Manichę. c. 8. contra vero Philastrius inter hæreticos ponit eos, B qui dicerent spiraculum illud, quod Deus in faciem hominis inspirauit, animam fuisse. Ad rem vt redeamus, aliam ego rationẽ, cur Christus insufflando Spiritum sanctum Apostolis dederit, esse arbitror, vt ipsã Spiritus sancti, quem dabat, naturam declararet. Est enim Spiritus sanctus veluti flatus quidam Patris, & Filij, & nomen ipsum Spiritus flatum significat. Habebat enim hoc imaginem quandam sacramenti, in quo externum symbolum Spiritum sanctum, qui intrinsecus dabatur, significabat. Neque vero timendum idcirco Caluino est, ne hinc octauum, vt ipse se veteri dicit, fabricemus sacramentum. Scimus non quamlibet C externam ceremoniam etiam rem sacram significantem, & à Christo vsurpatam esse sacramentum, sed eam, quæ ita vsurpata est, vt voluerit esse perpetuam. Hoc semel fecit, vt & naturã Spiritus sancti declararet, & doceret ex sua procedere substantia. Nos id vsurpare non possumus, cum Spiritus sanctus ex nostra substantia non procedat. Itaque etsi ordinationem in Ecclesiasticis sacramentis numeramus, quia eam Christus Apostolis ad modum dedit sacramenti, & externo symbolo, & verbis internam Spiritus sancti gratiam significantibus, tamen impositionem manuũ, & verba adhibemus, quæ Apostolos scimus adhibuisse. D Flatum, quem adhibuisse non legimus, non adhibemus. Tertiam quæstionem nemo, quod sciam, nisi Rupertus attingit; is autem, vt diximus, nec in singulos, neque in vniuersos Apostolos insufflasse putat. Omnino nõ insufflasse verbis repugnat Euãgelistæ; nõ insufflasse in singulos separatim probabile mihi videtur; vnus enim in omnes flatus satis erat, rẽque magis exprimebat, queãdmodũ vnus ad omnes flatus ęque ad omnes perueniret, ita vnũ eũdẽque omnibus per vniuersũ terrarũ orbẽ ituris spiritũ dari. Itaq; nõ absurde Didymus lib. 1. de Spiritu San. hinc spiritus probat diuinitatem, quod vnus, idemque in diuersis hominibus E diuersis in locis esset. Alia celebrior hîc quæstio reliqua est, quam multis verbis Cyrillus versat, quid de Thoma dicendum, qui tum, cum Apostolis Spiritus sanctus datus est, dicitur non affuisse? an eius expers fuit potestatis. Recte omnino Cyrillus quæstionem explicat, etiam absenti Thomæ Spiritum sanctum datum fuisse; nam postea quidem datum esse non legimus, cum credendum nullo modo sit cæteris parem Apostolis ea remittẽdi peccata, quæ tũc data est, potestate caruisse. Confirmat exẽplo Eldad, & Medad duorum ex septuaginta illis senioribus, quibus Dominus auferens de Spiritu Moysis, contulit, qui cũ in castris F remansissent, nihilo tamen minus eodem spiritu imperiti sunt.

23. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.*] Declarat, quis ille spiritus esset, quem se illis dare dixerat, nempe potestas peccata remittendi. Multa hîc disputanda erant, sed quæ hoc loco dici poterant, omnia ex iis, quæ Matth. 16. 19. & 18. 18. diximus, intelligi possunt. Vis tantum verborum hîc obseruanda *Remittuntur*, ἀφίενται, & *retenta sunt*, κεκράτηνται, quæ

Refellitur Caluinus.

An in singulos insufflarit Christus.

Absenti D. Thomæ Spiritum sanctũ datum fuisse Cyrilli & auctoris sententia.

Numer. 11. 26. 27.

Digitized by Google

rentur, *sanctifica* & tu *eos* sed *in veritate*, non in figura, sicut illos. At quid attinebat dicere, *sicut tu me misisti in mundum*? Primum voluit, vt opinor, ostendere se eos non sine causa, non sine exemplo mittere; in eo enim se Patris ipsius exemplum imitari, qui se eadem de causa in mundum misisset, qua ipse nunc eos mitteret. Deinde id se facere necessario; cum enim ipse in mundum à Patre missus esset, & ex eiusdem patris voluntate de mundo esset abiturus, aliquos necessario suo loco vicarios relinquere oportere, qui per totum dimissi mundum ipsius officium persungantur. Itaq; hac in re causam etiam agi Patris; nec enim posse legationem illam, quam sibi iniunxisset, peragi, nisi per vicarios, Hoc est quod solet D. Paulus dicere se pro Christo legatione fungi. 2. Corinth. 5. 20. & Ephe. 6. 20. Quod ergo dicit Christus, *sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos*, perinde est, ac si diceret, sicut ego Apostolus tuus sum, ita sunt & illi mei. Nam & Christum *Apostolū confessionis nostræ* Christi Apostolus Paulus appellauit, Heb. 3. 1. vt Cyr. adnotauit. Quemadmodum ergo se Apostolum in hunc mundum mittens Pater sanctificauerat, id est initiauerat, consecrauerat, vnxerat, non oleo illo, cæterisque ceremoniis, quibus Aaron, & cæteri veteris testamenti ministri consecrabantur, sed *in veritate*, id est *oleo lætitiæ præ consortibus suis quod descendit in barbam, barbam Aarō, quod descendit in oram vestimenti eius*, id est Spiritu sancto, quo totus repletus fuit. Isa. 11. 1. Sic & discipulos suos, quos Apostolos vellet facere, id est in mundum mittere, vt Euangelium pro se prædicarent, in veritate sanctificaret. Hoc est, quod ait Psal. 2. 6. *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius prædicans præceptum eius*. Heb. נסכתי vt noster legit interpres, *perfusus sum* (oleo) id est inauguratus sum, vt ita loquar, vt Rex sim & princeps eorum, qui eius in Ecclesia Euangelium sunt prædicaturi. Monent Chrysostom. Leontius, & Euthym. particulam illam καθὼς, *sicut*, non perfectam, sed inæqualem similitudinem declarare, sicut cum iubemur perfecti esse *sicut & pater noster cœlestis perfectus est*. Nec enim eodem prorsus modo Filium à Patre & Apostolos à Filio missos esse: sed Filium à Patre tanquam Deum a Deo, Apostolos à Filio tanquam creaturas à creatore. Sæpe nos etiam monuimus coniunctionem illam *&* notam esse comparationis expletæ, quemadmodum si diceret, Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego vos mitto.

Christus Apostolus Patris.

Psal. 44. 8. & Hebr. 1. 9. & Psal. 132. 23.

Matt. 5. 48.

19. *Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.*] Omnes prorsus auctores, quos ego legerim, interpretantur, pro eis ego me in sacrificium offero; nec dubium est, quin id verba significent, quid hoc ipsum sit quæritur. Omnes etiam exponunt, offero me in sacrificium pro illis, vt meo sacrificio & illi in veritate sanctificentur, id est iustificentur. Sanctificari autem Christum dicit non quod sanctus factus sit, cum prius sanctus non esset; sed quod in veteri lege hostiæ, quæ offerebantur, sanctificari dicerentur. Sic Athanasius in libr. de incarnatione Christi, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Theodorus Mopsuest. & Heracleotes, Leontius, Beda, Theophylactus, Euthym. Rupertus. Quæ quidem omnia vera sunt, sed hoc vnum addo, Christum, quemadmodum ver. 17. ita etiā hîc ad sanctificationes illas legales & solemnes ceremonias allusisse, ideoque sanctificandi verbum vsurpasse. Petierat à Patre, vt discipulos suos *in veritate*, id est non iam veteribus illis ceremoniis, & sacrificiis, quibus ministri veteris testamenti sanctificabantur, id est instituebantur, (nam inter alias ceremonias etiam sacrificium adhibebatur, cum Aaron, & reliqui ministri sacrabātur, Exod. 29. 2-5.) sed vero spiritu, veraque & interna sanctitate:

A dicit nunc, *pro eis ego sanctifico me ipsum*, quasi dicat, loco illius sacrificij, & omnium aliarum ceremoniarum, quæ in consecratione sanctificationeque ministrorū veteris testamenti adhibebantur, ego me in sacrificiū offero, quod sacrificium cum non iam vmbra, sed illarum potius vmbrarum veritas sit, cum eo sanctificati discipuli mei fuerint, non sola iam figura, sed in veritate sanctificati erunt. Hoc est, *& pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate*. Ergo alio sensu dicit, *sanctifico meipsum*, quàm, *vt sint & ipsi sanctificati*, & quam ver. 17. dixerat, *Sanctifica eos in veritate*. Nam cum dicit, *Pro eis sanctifico meipsum*, sanctificare significat in sacrificium offerre; cum dicit, *sanctifica eos*, &, *vt sint & ipsi sanctificati in veritate*, significat initiari, consecrarique sacrificio. Cur ergo ea vsus est ambiguitate, cùm vno verbo dicere potuisset, pro eis ego offero meipsum? Sæpe docuimus, quanta cum gratia soleat Christus argute ludere ambiguitate verborum vt c. 4. 13. 14. hoc autem loco id fecit pene necessario, cum legalibus iam verbis vti cœpisset, & in lege non solùm minister, quia per sacrificium ad ministerium templi dedicabatur, sed ipsum etiam, quod offerebatur, sacrificium sanctificari dicebatur. Adde, quod potest etiam & de se, & de discipulis eodem loqui sensu, vt idem sit sanctificare se, atque solemni ritu, ac sacrificio sese initiare, dedicareque ad sacrum aliquod ministerium. Tāquam dicat, si Euangelici ministri eodem modo, quo legales illi, essent initiandi, oportebat, vt se sacrificio aliquo sanctificarent, non est, cur hoc illi faciant, non est cur vllam, vt se sanctificent, offerant victimam, ego hoc pro illis faciam, ego non alia victima, quam me ipso pro illis, id est eorum loco, me sanctificabo: qua ratione multo melius sanctificati erunt, quàm si ipsi se multis oblatis veteri more sacrificiis sanctificassent. Hoc est, *Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate*. Atque haud scio an hic sensus magis sit proprius. Hoc modo si interpretemur, illi quæstioni locus relinquitur, cum dicat se Christus pro illis sanctificare, quomodo a Patre petat, vt eos ipse sanctificet. Nimirum dicit se pro illis sanctificare, id est ipsos sanctificare supplendo per verum illud suum sacrificium sacrificia omnia legalia, reliquasque omnes ceremonias, quas in ministrorum sanctificatione necesse erat adhibere; petit autem à Patre, vt eos in veritate sanctificet, id est, vt illis spiritum mittat sanctificationis, quem illis ipse suo illo meruit sacrificio. Ita inter se & Patrem eorum partitur sanctificationem.

Quid sit Christum sanctificare seipsum.

20. *Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.*] Chrysostomus, & Euthymius existimant hoc Christum addidisse, vt magis etiam, ac magis discipulos consolaretur indicando illis multos ipsorum prædicatione credituros Theophylactus vero, ne quoniam dixerat, *pro eis sanctifico meipsum*, aliquis existimaret eum non esse nisi pro solis Apostolis moriturum, subiecisse, *non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me*. Itaque putat Theophylactus, idemque Rupertus docet, hoc etiam, quod nunc Christus pro omnibus credituris à Patre petit, ad sanctificationem pertinere, id est orare Patrem, vt omnes etiam, qui credituri sunt, sanctificet, quemadmodum orauerat ante, vt Apostolos sanctificaret. Quæ interpretatio facile ex iis, quæ vers. 17. diximus, refutatur. Docuimus enim sanctificandi verbum proprium eorum esse, qui in ministros alicuius sacri muneris initiantur. Nec vero sine consilio, cum Christus hoc loco rogandi verbum repetierit, verbum sanctificandi non repe-

Digitized by Google

tiuit. Quid ergo dicit se non solum pro Apostolis, sed pro omnibus credituris petere? Quod sequitur A proximo versu, *vt omnes vnum sint, & quod* vers. 11. pro Apostolis petierat, *vt sint*, inquit, *vnum, sicut & nos*, quemadmodum Theodorus Heracleota, & Mopsuest. Leontius, Euthymius, ac idem postea Rupertus interpretantur. Duas hîc quæstiones multis verbis agitat Augustinus. Altera est, quid de illis, qui iam ante crediderant, & tamen cum Christo non erant, qualis Nathanael, Nicodemus, & ipsa Christi mater, quæ tunc certe non aderat, an non etiam pro illis roget? Respondet illos quidem omnes credidisse, sed quia per verbum Apostolorum, & effusionem Spiritus sancti multo perfectius erant crediturì, inter eos qui nondum crediderant, sed credituri erant, numerari. Quod nescio an de Beata virgine satis pie dici queat. Altera, quid de illis, qui postea quidem cœperunt credere; tamen non per Apostolorum verbum crediderunt? cuiusmodi fuit Paulus, qui dici se *non ab homine, neque per hominem, sed per Iesum Christum* Euangelium accepisse: & latro ille, qui sine vllo Apostolorum ministerio in ipsa cruce credidit? Melius hîc respondet Apostolorum verbum appellari non tantum, quod ab illis audiebatur, sed verbum Euangelicum, à quocunque audiretur, quia illud ipsum Apostoli prædicabant. Itaque & Diuum Paulum, & latronem illum per verbum Apostolorum quamuis non ab Apostolis, sed à Christo ipso acceptum credidisse. Atque hoc etiam modo melius etiam ad priorem quæstionem respondere potuisset. Mihi tamen Apostolorum verbum, non quale Apostoli prædicabant, sed quod Apostoli prædicabant, & ab illis audiebatur, videtur voluisse significare. Spectandum enim est, quid ageret Christus. Commendabat Apostolos Patri, in eorum igitur commendationem dicit, *Sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me*: eos igitur intelligit credituros, qui Apostolorum ministerio credituri erant, ij enim soli ad eorum gloriam, commendationemque pertinebant. Quid ergo ad Augustini quæstiones respondendum? Eos quidem nominare solos, qui Apostolorum ministerio credituri erant, sed quia omnium aliorum, quique crediderant, quique credituri erant, eadem erat ratio, totum genus, vt fieri solet, ex vna specie intelligi voluisse. Alia maior quæstio hinc posset existere, quid de illis, qui neque crediderant, neque erant postea credituri, numquid pro illis non orat Christus? sed eam quæstionem ver. 9. differimus.

Proponit hic, & soluit duas quæstiones D. August. Tract. 109.

Galat. 1. 1.

Luc. 23. 40. 41. 42.

21. *Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te.* Hoc est, quod credituris petit, *vt omnes vnum sint*, quod quomodo sit intelligendum, vers. 11. explicauimus. Illud tantum hîc potest quæri, cur non dixerit, sicut nos vnum sumus, quemadmodum illic dixerat, sed *sicut tu Pater in me, & ego in te.* Eius rei causam & Euthymius indicat, & Christus ipse palam ostendit, cùm subiicit, *vt & ipsi in nobis vnum sint.* Voluit ergo docere; qua re vnum eos esse vellet, scilicet spiritu, fide, caritate, hoc est *in nobis*, id est in Deo. Vt hoc significaret; dixit, sicut nos in nobis, hoc est, *tu Pater in me, & ego in te*, (sub. vnum sumus,) hoc enim, vt Augustinus admonet, necessario intelligendum est. Dictionem *sicut*, non significare æqualitatem, neque perfectam similitudinem, versu vndecimo diximus, & iterum hîc Chrysostomus, & Theophylactus monent. Quanquam Cyrillus, sicut & Hilarius in 8. de Trinitate non sola fide, & caritate, sed re etiam ipsa vnum nos cum Christo per eius corporis in sacra Eucharistia perceptionem fieri velint, & quia filius re ipsa cum Patre vnum est, etiam cum ipso Patre vnum fieri reipsa. Atque eodem modo Theodorus Heracleota, & Mopsuest. & Leontius interpretantur; nisi quod non reipsa, sed consensione fidei nos vnum cum Patre, & Filio fieri dicunt. Quod suo quodam sensu verum est, sed non credo sensum huius loci esse, vt qui credunt in Christum, vnum cum illo, & Patre sint, sed vt in Patre, & Filio, id est, fide, atque caritate in Patrem & Filium vnum sint.

In Eucharistia vnū reipsa cum Christo efficimur.

Vt & ipsi in nobis vnum sint, vt credat mundus, quia tu me misisti.] Repetitio est ex idiomate Hebræorum vsurpata, tanquam si diceret, *vt & ipsi*, inquam, *in nobis vnum sint.* Quod autem sequitur, *vt cognoscat mundus, quia tu me misisti*, difficilius est. Summa quæstionis B in eo fere tota versatur, vt intelligatur, quem hoc loco vocet mundum, eosne, qui iam credebant, an eos, qui nondum credebant; sed aliquando credituri erāt, itaque adhuc mundus erāt, an eos, qui neque credebant, nec erant vnquam credituri. Quid pro iis, qui iam tunc credebant, accipi putaret, neminem legi, nisi forte Theodori duo, & Leontius ita senserunt, non enim satis constat, sed de eorum sententia statim dicemus. Augustinus, Beda, & Rupertus existimant pro iis accipi qui erant credituri, sed nondum credebant, cæterum non significari causam cur credituri sint, quasi propterea dicantur credituri, quia C Apostoli *vnum*, id est, inter se concordes futuri erant, sed hoc ipsum esse credere Filium à Patre missum esse, & esse, qui hoc credunt, inter se vnum. Itaque sensum esse, rogo *vt omnes vnum sint*, id est, vt omnes credant, *quia tu me misisti.* Theodor. Heracleota & Mopsuest. atque Leontius interpretantur, vt cum fide vnum inter se, & vniti nobiscum fuerint, intelligant me tuo consilio atque voluntate factum esse vnum; quo autem modo id sint intellecturi, non declarant, sed videntur de iis, qui iam credebant loqui, qui ex ipsa experientia, & quasi gustu quodam mutuæ in fide concordiæ cogniturì sint non fuisse rem fictam, & D vanam incarnationem meam, sed magno Patris consilio factam. Melius Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, vt qui nondum credunt, animaduertentes discipulorum meorum concordiam, adducantur vt credant me à te missum fuisse, id est, Euangelicum mysterium, quod discipuli mei prædicant, rem esse ex Deo, non esse ex hominibus. Nihil enim æque iuuare auditorum fidem atque doctorum concordiam, nihil æquè impedire atque discordiam. Itaque putant, contra quam sentit Aug. Apostolorum concordiam tanquam causam significari, cur mundus, qui nondum crederet, esset crediturus. Melior E hæc interpretatio est, quam superiores illæ duæ; sed hæc ipsa mihi videtur non satis esse germana; primum, quia non obscure Christus videtur mundum ita credentibus, & credituris, de quibus vtrisque egerat opponere, vt ab illis omnino distinguat; deinde quia si quod Chrysostomus putat, dicere voluisset, non dixisset, *vt credat mundus, quia tu me misisti*, sed vt credat mundus in me, sicut ante dixerat, *Qui credituri sunt in me.* Mundum ergo vocari credo eos, qui neque credebant, nec erant credituri, certe, qui nondum credebant, cum cogebantur credere, faterique Christum à Deo missum esse. Itaque sensus est, vt mundus F iste quantumuis incredulus, quantumuis mihi aduersarius, videns tamen summam discipulorum caritatem, atque concordiam cogatur credere, id est, cognoscere, & confiteri me à Deo missum esse, id est non esse, vt nunc putat, seductorem, sed hominem saltem diuinitus missum, quāuis nihil præterea de me, meaq. diuinitate credat, quemadmodum in causa simili dixit Diuus Petrus 1. ep. c. 2. 15. *Sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignoran-*

Quem nam hic mūdum vocet.

Digitized by Google

tiam,& Christus Matthæi quinto,decimosexto.*Sic luceat lux vestra coram hominibus,vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Nam & illi omnes,coram quibus discipulorum lucem lucere iubebat,homines,id est mundus erant.

22. *Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum,sicut & nos vnum sumus.*] Dubium quam hîc intelligat claritatem.Cyrillus, & Leontius intelligunt diuinum honorem, qui humanæ naturæ Christi ex coniunctione cum diuinitate accessit, vt non solum Deus,sed etiam idem ille homo, qui Deus erat, ad dexteram sederet Patris; hanc se à Patre gloriam recepisse dicit, eandemque cum discipulis suis communicasse. Etenim cum illos per fidem, per caritatem, maxime vero, vt Cyrillus putat, per corporis sui in Eucharistia participationem vnum secum corpus effecisset, quidquid gloriæ ex diuinitate corpori suo accedebat,& membris,id est, discipulis suis accessisse. Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius claritatem illam intelligunt, quam sibi Christus volente Patre ex doctrina sua, & miraculorum effectione comparauerat; quam eandem dicat se cum discipulis communicasse, quia eadem ac maiora etiam, quàm ipse fecisset, miracula faciendi potestatem illis tradidisset. Ita quidem se res habet, sed quid hoc ad vnitatem,quæ inde concluditur, pertineat, non satis apparet.Augustinus, Beda, & Rupertus eam intelligunt claritatem,aut δόξαν gloriam, quam in vita æterna erant habituri,iam enim & Filium à Patre,& à Filio Apostolos per æternam prædestinationem accepisse; quamuis re ipsa nondum Christus sedisset ad dexteram Patris, neque Apostoli ad eius gloriæ peruenissent possessionem. Non facile mihi persuaserim Christum de re loqui futura, aut, quod eodem redit, de rei futuræ prædestinatione. Nec enim dubito, quin rationem reddat, cur Pater debeat vnitatem illam spiritus, quam discipulis suis petebat, illis facile concedere, quia ipse illis iam dedisset, quod daturus erat,eam scilicet gloriam, quam à Patre accepisset, quasi dicat,iam ego,quod officii mei erat,feci,fac tu, quod est tui,daque illis eam, quam peto spiritus vnitatem. Præterea non solet officium prædestinandi homines Filio,sed soli Patri scriptura tribuere. Alii exponunt claritatem honorem hunc, vt filii Dei, vt ait Ioannes,nominentur,& sint. Eum enim honorem & Filium,quatenus homo erat, à Patre accepisse, & eundem cum Apostolis communicasse. *Dedit enim eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius.* Sensus probabilis, sed ego non arbitror meliorem interpretem quærendum esse, quàm Christum: is versu vigesimo sexto, quam hîc claritatem, dilectionem vocat. *Notum,inquit,feci eis nomen tuum,vt dilectio, qua dilexisti me,in ipsis sit.* Sensus igitur,vt opinor,est, sicut tu me dilexisti,ita ego eos dilexi, fac vt & ipsi inter se diligant,quæ erat vnitas illa,quam illis postulabat. Vocat claritatem eam dilectionem,qua Pater se, & ipse discipulos prosequebatur, quia per eam Pater eum clarificauerat, ostendens, eum esse filium suum dilectum, in quo sibi bene complacuerat. Hoc enim sensu clarificatio posita est supra ver.1.4.5.10. Eam autem ipsam claritatem filius discipulis dedit offerens semetipsum pro illis in mortem; mortem enim suam claritatem vocat,quia per eam & ipse clarificatus est, & Patrem clarificauit,vt infra cap.21.19. Denique tolle à claritate literam vnam, & sensum inuenies.

Quid hic claritatis nomine significetur. *Mar.16.19* *1.epist.3.1.* *Sup.c.1.12* *Matt 3.17*

Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.] Ideo pro illis morior,vt vnum sint,da igitur illis eam vnitatem spiritus,quam illis merui: loquitur de sua morte, tanquam de re præterita, quia proxima erat, vt supra multis locis adnotauimus. De his autem verbis supra

A vers. 11.disputauimus.

23. *Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum.*] Non dubium quin aliquod verbum, quod orationem expleat,subaudiendum sit,sed incertum, cuius temporis verbum esse debeat,præteriti,vt fui,vel fuimus,an præsentis, sum vel sumus, an præsentis imperatiui,vel optatiui,simus,intelligendum sit. Atqui ex eo sensus pendet huius loci. Orationis series videbatur postulare, vt subaudiretur verbum imperatiuum, aut optatiuum simus,orabat enim. Omnes autem interpretes videntur verbum indicatiuum intelligere,sumus;certe Augustinus, Theophylactus, Beda,Euthymius. Solus Chrysostomus videtur per præteritum resoluere,ego in eis fui,& tu in me,quod malo sequi,quia videtur Christus declarare, quomodo claritatē illam discipulis suis dedisset, quam acceperat à Patre,nempe manendo in illis per caritatem, sicut Pater per eādem caritatem in se manebat, quemadmodum supra dixerat capite 14. 23. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Non negat etiam nunc & se in discipulis, & Patrem in se esse, sed docet fuisse, quia id causa, quam agebat, postulabat. Cum dicit se in discipulis, Patrem vero in se esse,non negat, vt Augustinus monuit, esse etiam in discipulis Patrem, imo idipsum voluit concludere Patrem in illis esse;si enim ipse in illis, & Pater in ipso erat,& Pater vtique in illis erat, sed quod non dixit, quia ex dictis facile colligebatur,intelligi à nobis voluit. Quod sequitur, *Vt sint consummati in vnum*, Augustinus, Beda, Rupertus,& Euthymius interpretantur, vt hac ratione ad gloriam illam, & perfectionem vitæ æternæ perueniant,cui adiici nihil potest. Rectius sentire mihi videntur, qui de hac vita interpretantur,de ea quippe Christus agebat, vt Cyrillus, Theodorus Mopsuestien.& Leontius exponunt,sensus ergo est hac ratione fieri, vt cum Pater cum Christo vnum sit,& Christus vnum cum discipulis (hoc enim est Patrem in Filio,& Filium in discipulis esse) & discipuli vnum cum Patre,id est cum Deo sint, qua vnitate nulla potest esse maior, quia non potest,nisi vnus esse Deus. Hoc est, *vt sint consummati in vnum*,id est,vt perfecta eorum vnio, sicut multorum membrorum in vnum caput desinat,sicut dixit D. Paulus 1.Corint. 3.22.23. *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*,& ca.11.3. *Omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir,caput vero Christi Deus.*

Pater est in discipulis non minus quàm filius

B

C

D

Vt cognoscat mundus,quia tu me misisti,& dilexisti eos,sicut me dilexisti.] Hoc non ex iis, quæ dicta sunt,sed ex iis, quæ ex dictis colliguntur,Christus concludit; quandoquidem ego eos dilexi, hoc est in illis fui, sicut tu me dilexisti,fac vt id appareat; da illis eam,quam pro eis postulo, concordiam, & caritatem mutuam, vt mundus cognoscat rem esse diuinam non humanam, & te eos diligere, sicut me dilexisti. Quid sibi velint hæc verba, *vt cognoscat mundus, quia tu me misisti*, versu 21. explicauimus, idem enim huius, atque illius loci sensus est.

E

24. *Pater, quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum.*] Altera iam hæc petitio est, ad alteram pertinens vitam. Petit autem, vt quam coniunctionem in hac vita habent,eā in altera quoq; habeāt, sed intelligit in hac quidē vita cōiūctionē caritatis,in altera cōiūctionē in eodē loco gloriæ. Nō assentior iis,qui hæc de solis,aut potissimū de Apostolis dicta esse putāt:de omnibus enim credentibus atque credituris post versum 20. loquebatur,& eadem ratio omnium erat, atque ita Cyrillus, & Augustinus, & omnes alii auctores graues interpretantur. Itaque cum dicit, *Quos dedisti mihi*, omnem complectitur temporis differentiam, quasi dicat, *quos dedisti*, vel daturus es; aut *quos*

F

Hæc de solis Apostolis nō dici auctoris sententia.

Digitized by Google

dedisti siue re iam ipsa, siue sola prędestinatione. Quomodo Pater Filio homines det, & cur Filius ita loquatur, sæpe docuimus, vide supra versu 2. & vndecimo, quanquam ibi de solis Apostolis, hîc de omnibus credentibus loquitur. Quod dicit, *volo*, imperantis verbum videri posset, quemadmodum & antiquus auctor Cerealis in libro aduersus Maximinum exponit, inde filii auctoritatem probans; sed magis optantis esse arbitror; tanquam dicat opto, teque rogo; non enim imperat, sed vota sua Patri declarat, cum quo non nisi reuerenter, ac demisse loqui solet, quod hoc maxime loco faciendum erat, vbi tanquam homo preces fundebat. Docet D. Augustinus id quod sequitur, *Vbi sum ego*, duobus modis intelligi posse, aut ita vt tanquam Deus loquatur, *vbi sum ego*, id est in cœlo, quæ sedes mea est, à qua nunquam discessi; sicut cap. 3. 13. dixit *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo*; aut ita vt tanquam homo dicat, *vbi sum ego*, id est, vbi paulo post futurus sum, cuiusmodi locutiones multas iam in hoc ipso capite notauimus. Quod etsi verum est, tamen non dubito, quin hoc secundo potius modo intelligi debeat; iam enim diximus Christum hîc tanquam hominem loqui. Illud, quod idem obseruat Augustinus, vereor ne minus conueniat, non dixisse, & illi ibi sint, sed, *Et illi mecum sint*, quod aliud sit esse, vbi Christus est, aliud cum Christo esse, etiam damnatos esse, vbi Christus est, quia & Christus tanquam Deus in inferno est, sed cum illo non esse, nisi, quia eadem cum illo gloria fruuntur, quemadmodum latroni illi dixit, *Hodie mecum eris in Paradiso.* Quod enim hoc loco dicit, *Et illi sint mecum*, cap. 12. 26. dixerat, *Qui mihi ministrat, me sequatur, & vbi ego sum, illic & minister meus erit*; & non dixit mecum erit. Cur ergo dixit, *mecum*? quia maiorem vim habebat, quasi diceret, habebunt mecum eundem gradum dignitatis, habebunt communem mecum hæreditatem, conregnabunt mecum, vt dixit D. Paulus 2. Tim. 2. 12.

Luc. 23. 43

Vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.] Chrysost. Euthym. & Theophylact. obseruant non dixisse, vt habeant claritatem meam, sed *vt videant*, nullam enim creaturam gloriæ Christi capacem esse. Hoc puto non solùm alienum à mente Christi esse, sed illi etiam omnino contrarium, qui nimirum id agebat, vt doceret se suam cum discipulis suis gloriam communicaturum. Itaque existimo videre hoc loco idem esse, quod frui, quemadmodum videre regnum Dei est illo frui supra cap. 3. 3. & videre vitam æternam frui vita æterna cap. 3. 36. Nec enim Christus spectatores tantum gloriæ suæ discipulos suos esse volebat, vt suam illis spectantibus maiestatem ostentaret, sed volebat eiusdem gloriæ esse participes, quēadmodū laborum participes fuerant. Atque hoc sensu, licèt non satis explicent, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Leontius, Beda, Rupertus, & Euthymius intelligunt. *Videre*, inquit Rupertus, *est habere.* Putant autem Chrysostomus, & Euthymius, & Theodorus Mopsuestiensis de gloria diuinitatis loqui, quam illi Pater, non iam genito, sed generando dedisset. Rectius Cyrillus, Leontius, & Theodorus Heracleota de gloria humanæ naturæ interpretantur, nam vt homo loquebatur, & humanæ suę naturę gloriā nobiscū communicauit. Itaque quod sequitur, *quia dilexisti me ante constitutionem mundi*, meliùs etiam iidem auctores de dilectione illa, qua Pater futurum hominem Christum ante constitutionem mundi dilexerat, eumque ad eam, quam dixit gloriam prædestinauerat, interpretantur, quam Theodorus Mopsuestiensis & idem postea Heracleota, qui de ea interpretantur dilectione, qua Pater Deus Filium Deum ab omni dilexit æternitate.

Videre vitam æternã frui vita æterna.

25. *Pater iuste, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt, quia tu me misisti.*] Putat Rupertus gratiarum actionem esse, qualis illa est apud Lucam cap. 10. 21. *Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.* Similiter enim gratias hîc agere, quod ipse cum discipulis suis Patrem cognouerit, qui paruuli & abiecti habebantur, mundus autem, qui magna sibi sapientia excellere videbatur, non cognouerit. Itaque vult ad explendam hanc sententiam aliquid intelligi, vt, *Pater iuste* gratias ago tibi. Alieno sensu. Quorsum igitur hæc dicit? Cyrillus, & Leontius existimant alludere ad id, quod vers. 9. & 20. significauerat, se non pro mundo, sed pro solis credentibus orare, Patremque iustum appellare, quod se in mundum miserit, non crediturum; quasi sensus sit, Iustus es Pater, quod me in mundum miseris, quamuis non credat me a te missum esse; fecisti, quod tuam decebat iustitiam, *iustificata est sapientia à filiis suis.* Non patitur hunc sensum Græcus vocatiuus δίκαιε: nam si nominatiuus esset δίκαιος, pateretur. Chrysostomus, Theodorus Mopsuestiensis, Theophylactus, & Euthymius mihi videntur verum perspexisse sensum. Causam reddere, cur non omnes, sed eos tantùm, qui in se credidissent, in cœlo secum futuros esse dixerit; nempe id Patris iustitiam, id hominum diuersa merita postulare, quia illi Patrem cognouerunt, hi non cognouerunt. Atque hanc esse causam cur alibi aliis nominibus patrem vocare soleat, hoc loco iustum appellauerit. Luc. 7. 35.

26. *Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam.*] Quibus, eis? illis, qui cognouerunt. Quid per Patris nomen intelligat, versu 6. declarauimus. Putant Cyrillus, & Leontius ideo Christum hoc adiecisse, ne quia dixerat, *Ego autem te cognoui, & hi te cognouerunt*, videretur significasse non aliter se, quàm discipulos patrem suum cognouisse, itaque discrimen nunc indicare, se ita cognouisse, vt alios doceret; discipulos ita cognouisse, vt docerentur, *Deum enim nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*, cap. 1. 18. Quo modo iam Patris nomen discipulis suis notum fecisset, facile intelligitur, nempe per doctrinam suam, atque miracula, quo autem modo notum se etiamnum facturum dicat, de eo quęstio esse potest. Diuus Augustinus, & Beda sic edisserunt, *Notum feci per fidem, notum faciam per speciem, notum feci cum fine peregrinantibus, notum faciam sine fine regnantibus.* Meliùs Chrysost. Cyrillus, Leontius, Theodorus Mopsuestiensis, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus referunt ad aduentum Spiritus sancti per quem multo plenius discipulos docturus erat. Itaque Cyrillus, & Euthymius hinc etiam Christi diuinitatem confirmāt, quod quemadmodum Pater, ita & ipse per Spiritum sanctum doceat. Alia etiam interpretatio, quā Leontius adducit, non minus mihi placet, vt hoc ad eos referatur, qui nondum quidem crediderant, sed credituri erant; nam & illis postea, & per Apostolos, & per Spiritum sanctum nomē Patris notum fecit. Potest & ad illud quadraginta dierum tempus referri, quo post resurrectionem suam cum discipulis versatus est, *loquens de regno Dei*, Actor. 1. 3.

Tract. 111.

Diuinitas Christi ex hoc loco probata.

Vt dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.] Ex Augustino constat veterem versionem Latinam legisse, *vt dilectio, qua dilexisti me*, itaque multis ille verbis differit, quare ita dixerit potius, quàm, *qua dilexisti*, recteque vidit esse Hellenismū, nā Græce ita est, ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με. Id leue est: illud paulo maius, quid sit, vt dilectio, qua me dilexisti, in ipsis sit? Chrysost. Leont-

Digitized by Google

stum à villa Gethsemani egressum esse putat: tantum enim abest, vt ex ea exeat, vt in eam potius nunc eat. Quo fuerit egressus diuersis verbis quatuor scribunt Euangelistæ, Matthæus c. 26. 30. 36. Marc. c. 14. 32. & Lucas c. 22. 39. dicunt exiisse *in Montem oliuarum*, Ioannes hic, *trans torrentem Cedron*, sed eodem vtrumque redit; diuidebat enim torrens Cedron vrbem Ierosolymam à Monte oliuarum, de quo apud Matthæum diximus, vt libro 6. de bello Iudaico cap. 3. Iosephus auctor est: itaque credibile est hortum Gethsemani, in quem Matthæus, & Marcus Dominum orandi causa ingressum esse dicunt, non in Monte ipso oliuarum, sed ad radicem montis post torrentis ripam fuisse, ideoque contentum fuisse Ioannem dicere, *trans torrentem Cedron* egressum fuisse. Manifestus hic in libris omnibus Græcis error est, sed à multis iam ætate nostra viris doctis deprehensus. Legunt Græci, πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν κέδρων, *trans torrentem Cedron*, quasi Cedron genitiuus sit Græcus pluralis numeri nominis appellatiui κέδρος cedrus, torrensque cedrorum dictus fuerit, quod cedris consitus vtrinque esset. Manauit error in bonos etiam, & graues auctores: sed manifestum est Hebraicum esse vocabulum קדרון, quod non cedros, quæ Hebraice ארזים non קדרון appellantur, sed obscuritatem declarat, itaque credendum est vallem illam, quia profunda erat, & vmbrosa, soliquc minime peruia, קדרון, id est obscurã, & tenebrosam dictam esse. Vallem, inquam, illam, nam hoc sciendum, non torrentem ipsum, sed vallem, per quam torrens præceps decurrebat, Cedron appellatam fuisse, vt non ex Iosepho tantùm lib. 6. de bello Iudaico cap. 3. sed ex ipsa etiam Scriptura sacra 2. Reg. cap. 15. 23. perspicuum est, vbi non legitur Græce, καὶ πᾶς ὁ λαὸς διεπορεύετο ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῶν κεδρῶν, sed ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τοῦ κεδρών, id est, *in torrente* (*vallis*) *Cedron*, nisi forte error est, quod non facile crediderim. Ergo & hoc loco Cedron genitiuus est non pluralis, vt vulgo creditur, sed singularis, intelligiturque nomen vallis, *trans torrentem vallis Cedron*. Vnde venerit articulus ille Græcus τῶν, qui lectionem deprauauit, variæ coniecturæ, alii putant aliquem Græcæ linguæ peritum, Hebraicæ ignarum articulum addidisse existimantem κέδρων genitiuum esse pluralem, eademque ratione accẽtum ab vltima, vt Hebraica postulat pronuntiatio, in penultimam retraxisse, alii, quorum ego coniecturam magis probo, scriptum fuisse, πέραν τοῦ χειμάῤῥου τοῦ κεδρών, aliquem vero Græcum non intelligentem κεδρών singularem genitiuum esse nominis indeclinabilis, putantemque genitiuum esse pluralem, pro τοῦ scripsisse, τῶν. Scriptum autem fuisse prius τοῦ ex eo loco, quem modo produximus. 2. Reg. c. 15. 23. facilis coniectura est, nam & illic scriptum est, ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τοῦ κεδρών, non τῶν κεδρῶν, vt quidam hæreticus interpres legi putat. Denique aut vallem illam, aut torrentem Hebraice Cedron appellatum fuisse, non ex eo loco solo, quem modò notauimus, sed etiam ex 4. Reg. 23. 4. & ex Iere. c. 31. 40. manifestum est. De quo loco qui volet apud Iosephum lib. 9. antiq. c. 7. & 6. de bello Iud. c. 3. & apud Bedam in libello de locis sacris c. 6. & apud Brocardum in descriptione terræ sanctæ plura legat. Ad rem vt redeamus, quod Christus domo, in qua cœnauerat cum discipulis egressus est, & in hortum se contulit *trans torrentem Cedron*, non idcirco fecit, vt Iudæorum manus fugeret, & latebras quæreret, id enim si facere voluisset, non in hortum vrbi vicinum, in quo Iudas sciebat eum totas orando noctes consumere solere, sed in montem ipsum, & solitudinem aufugisset: sed fecit potius, vt quæsituris se Iudæis obuiam occurreret. Sciebat enim eos indice, ac

Cap. 26. 30.

Error in Græcis libris de torrente Cedron vnde ductus sit.

Vallis non torrens dicta Cedrõ, id est obscura.

Theodor. Beza in annotat.

Cur Christus trans torrentem Cedron, abierit.

duce Iuda ibi se in primis quæsituros, vt ostenderet se sponte mortem subire, & Iudæos labore liberaret per diuersa loca se quærendi. Itaque ipse sese in hortũ quasi in carcerem inclusit. Atque hoc ipso consilio Euangelista addidit, *Sciebat autem & Iudas locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cũ discipulis suis.* Obseruarunt hæc Chrysost. Cyrill. Theod. Heracl. Theod. Mopsf. Leontius, Theophyl. Cum autem dicit, *Sciebat & Iudas*, coniunctio, &, hanc habet vim, non solum Christus sciebat eo Iudã cum Iudæis vẽturũ esse, sed ipse etiã Iudas sciebat eo se Christũ de more recepturũ.

4. *Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se.*] Consulto dixit Euangelista, *sciens omnia* ne quis putaret Christum imprudentem in manus hostium incidisse, cum enim non ignoraret, quorsum cohors illa venisset, non fugisse tamen, sed obuiã potius illi processisse, & quodammodo interrogãdo, quem quærerent, prouocasse, vt sese comprehenderent. Vox enim illa, *Quem quæritis*, non est hominis, vt ait Leontius, metuentis, & veluti fugituri, si illi ipsum se quærere respondissent, sed potius intetriti, & lacessentis. Hanc vim habere verbũ illud *sciens*, Chrysostomus, Theodorus Heracleota, & Mopsuest. Cyrillus, & Rupertus existimant. Theophylactus vero, & Euthymius indicant verbum *sciens* ad id quod sequitur, referendum esse, *& dixit eis, Quem quæritis?* quasi dicat Euangelista, quamuis non ignoraret, quem quærerent, interrogauit tamen, vt ostenderet se minime timere.

5. *Responderunt ei, Iesum Nazarenum.*] Hinc apparet nondum milites, ac ne ipsum fortasse Iudam ipsum etiam secum loquentem cognouisse, vt apud Matthæum disputauimus. Nec enim respondissent *Iesum Nazarenum*, sed teipsum quærimus. Quî autem fieri potuerit, vt Christum non cognoscerent illic etiam disseruimus.

Dicit ei Iesus, ego sum.] Ego sum Iesus Nazarenus, quẽ quæritis. Nam qui interpretantur, ego sum, qui sum, in quibus Rupert. sine causa mihi videntur vim verbis inferre. Etsi erat quidem Iesus ille idem, qui dixerat olim Moysi, *Ego sum qui sum.* Quam vim habeant verba, quæ sequũtur, exposuimus apud Mat. c. 26. 48. *Exod. 3. 14.*

6. *Vt ergo dixit eis, ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.*] Haud dubium, quin Christus hac in re diuinam suam potentiam ostendere voluerit, vt intelligerent aduersarii potuisse ipsum ab illis non capi, si voluisset. Chrysostomus, Theodorus Heracleota. Theodorus Mopsuestiensis, Leontius, Cyrillus, Augustinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. *Vbi nunc*, inquit hîc Augustinus, *militum cohors, & ministri principum, & Pharisæorum? Vbi terror, & munimen armorum? Nempe vna vox dicentis, ego sum, tantam turbam odiis ferocem, telisque terribilem, sine telo vllo percussit, repulit, strauit. Deus enim latebat in carne, & sempiternus dies ita membris occultabatur humanis, vt laternis, & facibus quæreretur occidendus à tenebris. Ego sum dicit, & impios deiicit. Quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit?* Similia scribit Leo sermone 14. de passione, & Gregorius lib. 17. Mor. c. 19. Quærit Rupertus, cur voluerit hanc ipsam suam ostendere potentiam, & non potius continuo capi, & tanquam agnus ad mactationem duci? Respondet, vt illi viso miraculo nullam culpæ suæ haberent excusationem. Altera non aliena huius loci quæstio est, quam apud neminem lego, cur non alia ratione, quãdo multis poterat, eam ipsam potentiam ostendit potius, quam ipso responso? Non est admodum difficilis coniectura, voluit vt illo ipso verbo, quo ratio postulare videbatur, vt illum apprehenderent, ita impedirentur, vt non solum apprehendere, sed ne stare quidem coram illo possent. Quis enim non putasset

Tract. 112.

Cur potentiam hic suã Christus ostenderit, & cur hac ratione.

Digitized by Google

fore, vt simul atque respondisset, *ego sum*, manus in illum iniicerent? atqui illo responso, quo incitari ad prehendendum videbantur, disiecti sunt. Voluit etiam illis Christus, vt opinor, ea ratione declarare nō solùm non posse eos viribus suis, si iis vti vellet, resistere, sed ne sustinere quidem nomen suum. Quod Gregorius obseruat hom. in Ezechiel. 9. retro istos, non autem in faciem cecidisse, quod in faciem cadere iustorum sit, qui surrecturi per pœnitentiam ex infirmitate cadunt; retro autem cadere reproborum, qui nunquam resurgunt, moraliter, & concionatorie dictum est: cæterum non existimo eam fuisse causam, cur retro ceciderint; hanc potius, quod Christus ante faciem eorum esset, itaque in terga oportebat cadere, vt casu ipso declararetur ideo cecidisse, quod ante se stantem, atque loquentem Christum sustinere non potuissent, vt appareret vnde illa venisset vis, quæ eos deiecisset. Nam & arbores, quæ vi ventorum conuelluntur, non in eam, vnde flat ventus, sed in oppositam cadunt partem. Non dicit Euangelista quomodo prostrati surrexerint milites, cùm verisimile tamen sit, antequam eos secundò Christus interrogaret, surrexisse. Et cauere lector debet, ne fabulis nescio quibus fidem adiungat, quas volitare per vulgum video. Credendum eadem Christi virtute, qua ceciderant, surrexisse, posteaquam tandiu iacuissent, quàm opus erat, vt eius quem comprehendere volebant, potentiam experiri possent.

Retro, & non in faciem cadere quid sit ex D. Greg.

7. *Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt Iesum Nazarenum.*] Iam non prosternuntur hac voce, qua ante prostrati fuerant, quia satis iam Christus suam illis potentiam demonstrauerat, vt Theodorus Mopsuest. & Augustinus, Bedaque obseruant, idemque Theophylactus indicat, satis illi occasionis præbuisse, vt à tanto scelere viso miraculo desisterent, ne quis ipsum accusare posset, quod sese sine vlla potentiæ suæ declaratione in hostium tradidisset manus, non fuisse prehensuros eum, si, quid posset, cognouissent. Illius ergo quæstionis exitum non inuenio, quæ nemini puto hæc legenti non occurrit, quomodo ausi fuerint scelerati illi ministri post tam expressum argumentum diuinæ potentiæ, manus in Christum iniicere, nisi quod suspicor eadem illa potentia Christi, qua primùm exterriti, prostratique fuerant, solutos deinde fuisse metu, ne nostræ salutis remedium vnicum impediretur. Hoc ipsum indicat Augustinus. *Veruntamen si nunquam se*, inquit, *ab eis permitteret apprehendi, non quidem illi facerent, propter* A *quod venerant, sed nec ipse faceret, propter quod venerat. Eum quippe illi occidendum quærebant sæuiendo, sed quærebat nos, & ipse moriendo.* Eandem rationem Leo reddit sermone 14. de passione.

Tract. 112.

8. *Dixi vobis, quia ego sum.*] Videntur mihi hæc verba tacitam exprobrationem imbecillitatis eorum continere, quod cùm iam se Iesum Nazarenum, quem quærebant, esse dixisset, non apprehendissent, simul etiam admonitionem quandam diuinæ in Christo potestatis, considerarent apud se, quis eos impedisset, ne se tenerent, quem Iesum esse Nazarenum confessus fuerat.

B *Si ergo me quæritis, sinite hos abire.*] Videtur ita loqui, quasi diceret, si non solùm me quæritis, sed etiam istos, qui mecum sunt, iam estis experti posse me illos defendere, qui vos vno verbo prostraui; sin me solum quæritis, permitto, vt me capiatis, modò hos sinatis liberos abire. Iuuat hîc Theodori Heracleotæ verba subscribere, ὡς πατὴρ ἀγαθὸς προϊστάμενος τέκνων ἐκείνους μὲν ἔξω ποιεῖται τῶν πειρασμῶν διὰ τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν, καὶ ἔτι νηπιῶδες, καὶ ἵνα πληρώσῃ τὸν λόγον, ὃν εἶπεν, ἑαυτὸν δὲ προδίδωσιν. *Tanquam bonus pater ante filios stans extra periculum eos ponit, quod adhuc infirmi & infantes sint, & vt* C *sermonem, quem dixerat, impleat, se autem ipsum tradit.* Idem fere Theophylactus scribit. Sæpe nobis Deus tanquam infirmis infantibus parcit, non patiens *nos tentari supra id, quod possumus*, fortiores verò factos maioribus periculis exercet; nam & Apostolos, quos modò secum capi noluit, fortasse, vt ait Cyrillus, ne si tunc eum ipso mortui fuissent, aliquam redemptionis nostræ partem illis debere videremur, postea Spiritu sancto confirmatos pro se mori voluit, vt Theophylactus animaduertit. Denique voluit se solum capi, quia voluit torcular calcare solus. Declarauit reipsa, inquit Cyrillus, quod verbis docuerat cap. 10. 11. *Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.* Hinc altera quæ- D stio, quam Chrysostom. & Theophylactus attingunt, facile soluitur, quid causæ fuerit, quamobrem non etiam discipulos præsertim Petrum, qui eos irritauerat, comprehenderint. Putant enim Petrum iam antea seruo Pontificis Malcho auriculam abscidisse, quos nos apud Matth. refutauimus. Respondent eadem Christi potentia fuisse prohibitos, ne illos caperent, qua paulo ante in terram deiecti fuerant. Id Euangelistam indicare, cum veluti eius rei causam exponens subiicit, *Vt impleretur sermo, quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.*

Theodori Heracl. locus ex ms. Vatic.

1. Corinth. 10. 13.

Isai. 63. 3.

Sup. cap. 17. 12.

Hæc tantum in hoc cap. 18. vsque ad 20. in auctoris autographo reperta sunt.

CAPVT XIX.

Matth. 27. e 27. Marci 15. b. 16.

1 *TVNC ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.* 2. *Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius: & veste purpurea circundederunt eum.* 3. *Et veniebant ad eum, & dicebant: Aue rex Iudæorum: & dabant ei alapas.* 4. *Exiuit ergo iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.* (5. *Exiuit ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum:*) *Et dicit eis: Ecce homo.* 6. *Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam.* 7. *Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.* 8. *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.* 9. *Et ingressus est prætorium iterum: & dixit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei.* 10. *Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?* 11. *Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper.* Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. 12. *Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. omnis enim, qui se Regem facit, contradicit Cæsari.* 13. *Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostratos, Hebraice autem Gabbatha.* 14. *Erat autem parasceue Pascha, hora*

Digitized by Google

hora quasi sexta,& dicit Iudæis: Ecce Rex vester. 15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit
eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus Regem, nisi Cæsarem. 16. Math. 27.
Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt. 17. Et baiulans d. 33
sibi crucem exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ, locum, Hebraice autẽ Golgotha: 18. vbi crucifixerunt eum, Mar. 15. b. 22.
& cum eo alios duos hinc, & hinc, medium autem Iesum. 19. Scripsit autem & titulum Pilatus: & posuit Luc. 23. e.
super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, Rex Iudæorum. 20. Hunc ergo titulum multi Iu- 33.
dæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus: Et erat scriptum Hebraice, Græ-
ce, & Latine. 21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse di- Mat. 27. d.
xit: Rex sum Iudæorum. 22. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. 23. Milites ergo cum crucifixissent eum 35. Mar. 15. b.
acceperunt vestimenta eius, (& fecerunt quatuor partes: vnicuique militi partem) & tunicam. Erat 24.
autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. 24. Dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam Luc. 23. e. 34.
sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi: & in ve- Psal. 21. c.
stem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. 25. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater 19.
eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. 26. Cum vidisset ergo Iesus matrem, &
discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde dicit discipulo: Ec-
ce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. 28. Postea sciens Iesus quia omnia consumma- Psa. 68. c.
ta sunt, vt consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. 29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem 22.
spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. 30. Cum ergo accepisset Iesus acetum
dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. 31. Iudæi ergo, (quoniam Parasceue erat)
vt non remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum
vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. 32. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura,
& alterius, qui crucifixus est cum eo. 33. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum,
non fregerunt eius crura, 34. sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis, &
aqua. 35. Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium eius. Et ille scit quia vera di- Exo. 12. d.
cit: vt & vos credatis. 37. Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. 37. Et 46.
iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. 38. Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Num. 9. b. 12.
ab Arimathæa, (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret cor- Zach. 12. c.
pus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. 39. Venit autem & Nicodemus, qui vene- 10. Matt. 27. g.
rat ad Iesum nocte primum ferens mixturam myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. 40. Acceperunt ergo 57.
corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. 41. Erat autem in lo- Mar. 15. d. 42.
co, vbi crucifixus est hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. 42. Luc. 23. g.
Ibi ergo propter Parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum. 50.

CAPVT XX

Sup. 3. a. 1.

1. VNA autem sabbati, Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad mo-
numentum: & vidit lapidem sublatum à monumento. 2. Cucurrit ergo, & venit ad Si- Mat. 28. a.
monem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis. Tulerunt Do- 1.
minum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. 3. Exiit ergo Petrus, & ille alius Mar. 16. a. 1.
discipulus, & venerunt ad monumẽtum. 4. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucur- Luc. 24. a.
rit citius Petro, & venit primus ad monumentum. 5. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non 1.
tamen introiuit. 6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit lintea-
mina posita, 7. & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separa-
tim inuolutum in vnum locum. 8. Tunc ergo introiuit & ille discipulus, qui venerat primus ad monu-
mentum: & vidit, & credidit: 9. nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis re-
surgere. 10. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. 11. Maria autem stabat ad monumentũ foris,
plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumentum: 12. & vidit duos angelos in albis, Mat. 28. a.
sedentes, vnũ ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. 13. Dicunt ei illi: Mulier, quid 1. Mar. 16. b.
ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & nescio vbi posuerunt eum. 14. Hæc cum dixisset, 5.
cõuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantẽ, & nõ sciebat quia Iesus est. 15. Dicit ei Iesus: Mulier, quid plo- Luc. 24. a.
ras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito
mihi vbi posuisti eum: & ego eum tollam. 16. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni (quod
dicitur Magister) 17. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum: vade autẽ
ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum Mar. 16. c.
vestrum. 18. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mi- 14.
hi. 19. Cum ergo sero esset die illo, vna sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congrega- Luc. 24. f. 36.
ti propter metum Iudæorum: venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. 20. Et cum hoc di- 1. Cor. 15. a.
xisset, ostendit eis manus & latus. Gauisi sunt ergo discipuli, viso Domino. 21. Dixit ergo eis iterum: Pax 5.
vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. 22. Hæc cum dixisset, insufflauit & dixit eis: Accipite Spi- Matth. 18. c. 18.
ritum sanctum: 23. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis retenta sunt. 24.
Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. 25. Dixe-
runt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixu-

Digitized by Google

ram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. 26. *Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus: & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis.* 27. *Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.* 28. *Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.* 29. *Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.* 30. *Multa quidem, & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum quæ non sunt scripta in libro hoc* 31. *Hæc autem scripta sunt vt credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.*

Inf. 21. 25.

IN CAPVT XX.

19. *Cum ergo sero esset die illo vna sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.*] Quæ ista Christi fuerit apparitio Matth. 28. 16. docuimus, nempe quinquies iã ante illo ipso die, quo resurrexerat, diuersis aut discipulis, aut mulieribus diuersis in locis apparuerat. Eodemque die, vt hîc Euangelista testatur sexto decẽ discipulis Ierosolymæ domi latentibus apparuit. Et diem, & horam diei diligẽter Euangelista designat, non solum vt fidẽ adhibeat historiæ, quæ circumstantiarũ descriptione fit probabilior, sed vt aliquid etiam aliud, quemadmodum modo dicemus, significaret. Dicit eodem die, quo resurrexerat, quæ *vna*, id est prima dies hebdomadis erat, quæ nũc Dominica vocatur, discipulis apparuisse, volens, vt opinor, indicare, quantam Christus habuisset curam probandi discipulis resurrectionem suam; non diu passum esse benignum patrẽ filios suos orphanos in luctu esse, non fuisse negligentem, & otiosum, eodẽ die, quo Magdalenę etiã discipulis apparuisse; imo eodem die, quo suæ primum matri, deinde Magdalenæ, tertio illi, aliisque mulieribus, vt maior pars sentit auctorum, quarto Petro, vt ait D. Paulus 1. Cor. 15. 5. & Luc. c. 24. 34. quinto duobus discipulis euntibus in Emaus apparuerat. Hora autem diei notat, *Cum sero*, inquit, *esset*, id est cum iam esset nox, ὀψίας, & vt rationem redderet, cur *fores essent clausæ*, & vt eandẽ Christi commendaret diligentiã, qui ne nocturno quidem, & incommodo tempore pepercisset, vt Apostolos cõsolaretur: & vacillantem eorum confirmaret fidem. Quod magis etiam intelligetur, si in memoriam reuocemus, quod apud Matth. c. 28. 16. eadem nocte, postquam aduesperasset, & Emaunti cum duobus illis cœnasse discipulis, & decem Ierosolymæ congregatis discipulis apparuisse. Scribit Lucas, cũ Christus ad hos venit iam duos illos ex Emaunte rediisse, & cum illis fuisse narrantes, quomodo vidissent Christum eumque in fractione panis cognouissẽt. Cur noctu potius venerit, quàm interdiu, etiam indicat Euangelista, cũ dicit, *Vbi erant discipuli congregati*, scilicet propterea noctu venit, vt congregatos inueniret, quemadmodum Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius existimant. Potest quæri, quomodo dicat Euangelista hoc primo die accidisse, cum nox iam esset, & Iudæi ab occasu solis diem inchoarent. Respondet Theodorus Mopsuestien. cum dicit, *sero*, perinde esse ac si diceret, finita prima die, & inchoata secunda. De hac phrasi, *vna sabbathorum*, sæpe diximus; vide Matth. 28. 1. Quod dicit fores fuisse clausas, ad declarandam futuri miraculi magnitudinem pertinet, quod cum clausæ fores essent, tamen per eas Christus ad discipulos penetrauerit. Hac enim de causa, & hoc loco, & infra ver. 26. tanta diligentia id Euangelista notauit. Nec antequam Caluinus hæreticus factus esset, cuiquam venerat in mentem aliter intelligere Christum, quàm per fores ipsas clausas ad discipulos ingressum fuisse, quemadmodum & ex matre excluso exiisset vtero, & ex sepulchro nondum reuoluto euasisset lapide;

c. 24. 35.

Cur noctu potius Christus apparuerit discipulis.

Quomodo, foribus clausis ingressus sit Christus.

B Iustinus quæst. 117. Chrysostomus homil. 2. de Ioanne Bapt. & hoc loco, Hilarius lib. 3. de Trinitate. Eusebius Emiss. in hom. in hæc verba, Augustinus hoc loco, & serm. de tempore 156. & in lib. de agone Christiano cap. 24. Ambros. serm. 10. in Psal. 118. & lib. 10. in Luc. Epiphan. hæres. 64 Gregorius Nazianzenus in Christo patiente. Hieronymus in Epitaph. Paulæ, Amphilochius apud Theodoretũ dialog. 2. Leo ser. 1. de resurrectione, & epistola 10. cap. 5. & epistola 83. & Cyrill. lib. 12. comment. in Ioannem cap. 53. & lib. de recta fide ad Reginas, Theodorus Heracleota, Theodorus Mopsuestien. Leontius, Beda, Theophyl. Euthym. & Rupertus hoc loco, & Nicephorus lib. 1. cap. 34. Neque C vero spectandum solum est, quid dicant hi tot, tamque graues auctores, sed multo etiã maxime, quomodo dicãt; ita prorsus, vt nec in mentem quidem illis venerit, posse tam impudentem quenquam hæreticũ reperiri, qui id vnquam esset negaturus. Abutebantur hoc loco Marcionistæ, vt probarẽt nõ habuisse Christum verum corpus, vt ex Hieron. Augustino, & Cyrillo in iis locis, quos modò notauimus, intelligimus. Abutebantur Manichæi, vt idem indicat Augustinus. Nemini vnquã Catholico venit in mentẽ respondere, quod Caluinistæ respondent, non fuisse clausis, sed apertis foribus ingressum; cum, si id probari putarent D posse, nulla tam expedita ad refellendos hæreticos ratio inueniri potuisset, quod nimirũ viderent non posse id nisi imprudentissime negari. Noui tamen hæretici, ne, si concesserint corpus Christi per clausas fores penetrasse, & illud concedere cogantur, in quo maxime a nobis diffident, posse etiam in Eucharistia ita esse, vt locum nullum occupet; alij dicunt fores quidem, cum Christus accessit, fuisse clausas, sed cũ pulsasset, aliquem ex iis, qui intus erant, illi aperuisse; alij Christum ipsum sua potẽtia aperuisse, aut vltro fores illi sese pandisse, quod & cum Petrus è carcere ab angelo educeretur, factũ legimus. Act. 12. 10. alij per fenestram, aut qua alia via ingressum esse; qui omnium E prudentissimus videri vult, princeps eorum Caluinus nõ probat quenquã Christo fores aperuisse; illustre enim potentię Christi specimen fuisse, sed quærẽdũ non esse quomodo fuerit ingressus, hoc tantũ nos tenere iubet, per fores non penetrasse. Cur ergo ô insane, tam diligenter Euangelista notauit fores fuisse clausas, idque bis iterauit, nisi vt intelligeremus per ipsas clausas ingressũ fuisse? Quod meliore profecto quã tu iudicio in 3. de Trinit. lib. Hilarius expendit. *Quæro*, inquit, *per quas clausæ domus partes sese corporeus intulerit? Diligenter enim Euangelista expressit, dicens, Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio discipulorum suorum.* Adde quod verbum illud *stetit in medio eorum*, hanc vim habet, vt indicet subitum sine vllo aduenientis indicio, sine strepitu, sine apertione ianuæ in medio cõstitisse. *Petrũ*, inquit Caluinus, *è carcere egressũ legimus, an continuo dicemus per fores penetrasse?* Primũ si tã aperte Lucas dixisset clausis foribus egressũ esse quã Ioãnes dicit ingressũ fuisse Christũ haud dubie diceremus. Deinde quidni dicamus Petrum etiã per fores carceris penetrasse, cũ id Euange-

Marcionistæ hoc loco abusi, & Manichæi.

Caluini impudens commentum in 20. Ioan.

lista significet? cum enim dicit portam vrbis ferream vltro illis apertam fuisse, carceris vero portam non dicit, non obscurè indicat non aperta carceris porta exiisse. Certè meliores auctores, quàm Caluinus, ita sentiunt, vt Rupertus. At meritò aliquis quærat cur clausis Christus ianuis ingressus fuerit, cùm id aduersari potiùs quàm seruire eius instituto videretur; volebat enim probare se verum habere corpus, *Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere*; atqui hoc meliùs probasset si apertis, quàm si clausis foribus ingressus fuisset; nam ipsum fores penetrare proprium erat spiritus. Multas eius rei causas graues auctores afferũt. Leontius, vt doceret, inquit, Apostolos deinceps non secundùm carnem cogitare, id est, vt glorificatum se habere corpus intelligerẽt. Nam *etsi cognouimus*, inquit Paulus, *secundùm carnem Christum, sed nunc iam non nouimus*. Theodorus Heracleota, vt suam ostenderet diuinitatem, cui nihil quantumuis clausum obstare posset. Theodorus Mopsuest. & Euthymius, ne discipulos deterreret, qui si foribus patefactis ingressum esse vidissent ex Iudæis aliquem, quos timebant, esse putauissent. Theophylactus, vt ostenderet quomodo resurrexisset, nempe eodem modo exiisse de sepulchro, quo ad eos clausis foribus ingressus esset.

Lib. 14. ex cap. 5. Act. 12. 13.

Luc. 24. 39.

2. Corinth. 5. 16.

Venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis.] Quam vim habeat verbum illud *stetit*, modò diximus, non apertis scilicet foribus, nullo dato ingressus sui indicio subitum atque improuisum in medio constitisse. At cur *in medio*? quo melius ab omnibus conspiceretur, seque illis ostenderet, vt Euthymius ait. Accommodatè autem ad eorum statum hac salutatione vsus est, *Pax vobis*, etsi alioqui inter Iudæos vulgaris erat. Erant enim in maximo timore, proptereaque, vt Euangelista notauit, obseratas habebant fores, cum igitur vt illis timorem pelleret, statim dicit, *Pax vobis* iisdem vsus verbis, quibus ante mortem illis dixerat, *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. c. 14. 27. vt vel inde, quis esset, agnosceretur, vt Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius adnotarunt. Non est instituti nostri à sensu discedere literali, & ad colligendos allegoriarum flosculos euagari; sed qui elegantem reperire volet in hunc locum allegoriam, Gregorium legat lib. 4. in 1. lib. Reg. c. 4. ad eos, qui mundo fores occluserunt, Christum necopinatum venire, & iucundissimam pacem dare.

Iis qui mũdo fores occluserunt Christus pacem suam dat.

20. *Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus.*] Ostendit eis vestigia passionis suæ, & vt non alium se, quàm Christum se ostenderet, & non alio, quam quod crucifixum fuerat, corpore surrexisse, vt Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleotes, & Theodorus Mopsuestien. scribunt. Tradit propterea Lucas cap. 24. 36. 37. Christum antequam manus, & pedes ostenderet, dixisse, *Ego sum, nolite timere*, tertios vero fuisse discipulos, putasseque *se spiritum videre*; quibus ille ver. 38. & 39. *quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum; palpate & videte quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere.* Itaque abs re est, quod Theophylactus disputat, quid causæ fuerit, cur discipuli viso repente Domino turbati non fuerint, id partim Magdalenæ tribuens, quæ se eum vidisse testata fuisset, partim voci Christi, quam continuo discipuli recognouerint; enimuero, vt Lucas affirmat, turbati sunt; sed id Ioannes, quod satis à Luca explicatum esset, silentio prætermisit. Eandem enim hanc Ioannis, & illam Lucæ apparitionem fuisse neminem arbitror negare posse. Magis propria huius loci quæstio, quomodo Christus, cum glorificato surrexerit corpore, cicatrices gestauit, quæ vitium quodam corporis sunt, quasque nemo nostrum, etiam si in hac habuerit vita, in altera glorificatus habiturus est. Retinuisse eas Christum magno consilio credendum est, & quia illustris victoriæ insignia erant, & solent victores duces ostentare potius, quam occultare cicatrices, & quia testes volebat esse resurrectionis suæ; & quia oportebat, vt cum ad iudicandum venerit, eas ostenderet, vt viderent eius hostes, *in quem transfixerunt*. *Claui enim manus fixerant*, inquit hoc loco D. August. *lancea latus eius aperuerat, vbi ad dubitantium corda sananda vulnerum sunt seruata vestigia*. Et serm. 18. de verbis Domini, *Nunquid non poterat Dominus sine cicatricibus resurgere? sed in discipulorum corde vulnera nouerat, propter quæ sananda cicatrices in corpore suo seruauerat*. idem serm. 147. de tempore, & Leo serm. 1. de Ascensione, *Ad sananda infidelium cordium vulnera clauorum, & lanceæ erant seruata vestigia, vt non dubia fide, sed constantissima scientia teneretur eam naturam in Dei Patris consessuram throno; quæ iacuerat in sepulcro*. Sententiam eandem Græce Cyrillus dicit lib. 12. in Ioan. cap. 58. & Eusebius Emesenus in hom. in hæc verba, Chrysost. Theophylact. & Euthymius. Quin & martyres omnes suas esse in cœlo cicatrices habituros non tanquam vitia, sed tanquam veritatis testimonia lib. 22. de Ciuit. c. 20. idem docet August. Eusebius vero Emes. nonnullos hæreticos occasionẽ hinc sumpsisse dicit, vt dicerent omnia sanctorum corpora cum iisdem vitiis resurrectura, cum quibus cecidissent, quod ex 1. ad Cor. 15. facile refellitur. Aliam hîc quæstionem Cyrillus suscitat, quo modo vere glorificatum Christi corpus discipuli potuerint contueri, qui ne figuram quidem eius gloriæ in transfiguratione sustinere potuissent. Respondet Christum gloriam compressisse corporis sui, ne nimio splendore perstringeret discipulorum oculos. Idemque docet August. lib. 22. de Ciuit. c. 19. Difficilior quæstio, an discipuli Christi vulnera manibus, vt sibi certam fidem facerent, contrectarint. Nam Ioannes quidem, & Lucas tantum dicunt Christum vulnera sua tangenda illis ostendisse, sed an reuera tetigerint, neuter eorum dicit. Meliorum tamen auctorum opinionem esse video vere tetigisse, Augustini serm. 18. de verbis Domini, & sermone 115. & 158. & 160. Leonis epistola 10. cap. 5. Idque videtur haud obscure Ioannes epistol. 1. cap. 1. significare cùm dicit, *Quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt*. Accedit alia ex hoc loco coniectura, cùm Thomas dicit ver. 25. *Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*, indicat cæteros discipulos vt sibi fidem facerent, se vidisse Christum affirmasse, se non solùm vidisse eum, sed etiam eius cicatrices manibus contrectasse; perinde enim loquitur, ac si dicat, Nisi mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, sicut ipsi vos fecisse dicitis, *non credam*.

Christus quomodo cicatrices gestauerit

post resurrectionem.

Sup. c. 19. 37.

Zach. 12. 10.

Tract. 121.

Cap. 2.

An discipuli manibus contrectarint Christum.

Gauisi sunt discipuli viso Domino.] Non statim quidem viso, nam initio, vt Lucas tradit, turbati potiùs sunt, & spiritum se videre putauerunt; sed gauisi sunt viso, id est manuum contrectatione cognito. Dixerat ante mortem, *iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum*, cap. 16. 22. & ideò Euangelista notauit gauisos fuisse, vt indicaret impletam fuisse Christi prædictionem, vt Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus & Euthymius aiunt.

21. *Dixit ergo eis iterum, Pax vobis*] Postquam eum cognouissent, quasi, quod ante dixerat, nihil profuisset, quia non tanquam Christi, sed tanquam spiritus aut phantasmatis salutatio excepta fuerat? Itaque repetitio hæc non solùm confirmandi vim habet, vt Augustinus & Beda putant, sed etiam indicat prio-

Digitized by Google

disputat; habebant quidem ante Spiritum sanctum, sed aliter, id est copiosius, quàm prius habebant, nunc illis datus est, addita enim illis potestas remittendi peccata ante quidem illis promissa, Matth. 18. 18. nondum tamen data; datus autem est in Pentecoste aliter etiam, quàm nunc; nunc inuisibiliter, & copiosius quidem, quàm ante, tunc visibiliter, & copiosius, quã nunc; idem tamen semper spiritus, vt idem ait Augustinus eodem loco, & lib. 10. de Genes. ad litteram c. 5. & lib. 4. de Trinit. cap. 20. Sed ecce alia hinc nobis suboritur quæstio, quam & in illo 74. in Ioannem tractat. D. Augustinus tetigit, quam ob rem hanc ipsam potestatem peccata remittendi nunc Christus Apostolis dederit, cùm Spiritus sancti donum esset, quod vna cum reliquis veniens in die Pentecostes afferre potuisset, præsertim cum ea ante vsuri non essent, *conuescens* enim *præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris.* Actor. 1. 4. Augustinus non aliter respondet; quàm propterea bis Spiritum sanctum dare voluisse, quia duo caritatis præcepta sunt, alterum Dei, alterũ proximi diligendi, & caritas Spiritus sancti donũ est. Duas ergo alias rationes probabiliores, nisi fallor, inuenio. Altera est, voluisse declarare Christũ, non solùm Patrẽ, sed se etiam dare Spiritum sanctum, quod satis probare non potuisset, nisi antequam ex hoc mundo discederet, illis daret. Id ex flatu, quo dedit intelligi potest, quo, vt postea dicemus, propterea vsus est, vt significaret ex se procedere. Altera magis est propria, nullum aliud nunc donum dedit Spiritus sancti, quàm potestatem remittendi peccata, eam non Patris nomine, sed suo, ac proprio dare debuit, quia ipse solus mortuus fuerat *ad multorum exhaurienda peccata*, ipse eam potestatem sua morte comparauerat, ipse eam tanquam caput Ecclesiæ, quibus vellet, mẽbris impertiri poterat; Ergo Spiritum ipsum sanctum, quia communis sibi cum Patre erat, noluit, antequam ad Patrem rediret, dare, vt ab vtroque missum esse appareret; potestatem autem remittendi peccata, quæ eo modo, quo diximus, propria ipsius erat, ipse per se antequam ad patrem iret, dare voluit. De flatu nunc dicendum vbi tres quæstiones occurrere posse video, an verè Christus insufflarit, quare id fecerit, an insufflauerit in singulos Apostolos. Rupertus quidem, quem sæpe auctorem laudare soleo, in ea omnino sententia est, vt existimet Christum reipsa non insufflasse, sed eodem modo insufflasse dici, quo Deus in corpus recentis Adami inspirasse dicitur *Spiraculum vitæ*, Genes. 2. 7. non quòd vllo corporeo vsus sit flatu, sed quod ita vitalem illi spiritum dederit, quemadmodum si ore corporis in illum inspirauisset. Indulgendum auctori; nam nunc si quis diceret, haud scio an ferendus esset. Minime enim obscure Spiritum sanctum à flatu Euangelista distinguit, *Insufflauit*, inquit; *& dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.* Atque ita omnes alij auctores sentiunt. Itaque secunda sequitur quæstio, cur id fecerit, vnde & fecisse perspicuum erit. Diuersas eius rei apud auctores diuersos rationes lego. Augustinus hoc loco, & lib. 4. de Trinit. 20. & lib. 10. de Genes. ad litteram cap. 5. & Victorinus libro 1. aduersus Arium, & Beda, & fere Latini flatu significare voluisse Spiritum sanctum ex sua procedere substantia; nam & flatus ex intimo expiratur corpore. Cyrillus, & Leontius, vt declararet eiusdem secum esse substantiæ: iidem auctores duo, & Euthymius, & Philastrius in hæresi de anima hominis inspirata, & Ambrosius serm. 10. in Psalm. 118. vt ostenderet se eum esse, qui in primum hominem spiraculum vitæ inspirauerat, Gen. 2. 7. eundem enim se, qui hominem nondum

Cur hãc potestatem Christus nunc dederit.

Hebr. 9. 28.

An vere insufflarit Christus.

Cur id fecerit.

Tract. 121.

A viuentem animauerat, mortuum peccato per Spiritũ sanctum viuificare. Qua in re mirabile quiddã apud Augustinum, & Philastrium Augustino vetustiorem inuenio. Scribit Augustinus lib. 13. de Ciuit. c. 24. inconsiderate aliquos ex hoc loco collegisse, animam hominis non tunc primùm factam fuisse, cum Deus in faciem Adami inspirauit, sed animã, quæ iam in homine erat, per Spiritum sanctũ fuisse viuificatam; quẽadmodum non dederit Christus Apostolis animam, sed iam datam spiritu viuificauerit. Eam Manichæorũ fuisse hæresim scribit lib. 2. de Genes. contra Manichę. c. 8. contra vero Philastrius inter hæreticos ponit eos, B qui dicerent spiraculum illud, quod Deus in faciem hominis inspirauit, animam fuisse. Ad rem vt redeamus, aliam ego rationẽ, cur Christus insufflando Spiritum sanctum Apostolis dederit, esse arbitror, vt ipsã Spiritus sancti, quem dabat, naturam declararet. Est enim Spiritus sanctus veluti flatus quidam Patris, & Filij, & nomen ipsum Spiritus flatum significat. Habebat enim hoc imaginem quandam sacramenti, in quo externum symbolum Spiritum sanctum, qui intrinsecus dabatur, significabat. Neque vero timendum idcirco Caluino est, ne hinc octauum, vt ipse se veteri dicit, fabricemus sacramentum. Scimus non quamli-C bet externam ceremoniam etiam rem sacram significantem, & à Christo vsurpatam esse sacramentum, sed eam, quæ ita vsurpata est, vt voluerit esse perpetuam. Hoc semel fecit, vt & naturã Spiritus sancti declararet, & doceret ex sua procedere substantia. Nos id vsurpare non possumus, cum Spiritus sanctus ex nostra substantia non procedat. Itaque etsi ordinationem in Ecclesiasticis sacramentis numeramus, quia eam Christus Apostolis ad modum dedit sacramenti, & externo symbolo, & verbis internam Spiritus sancti gratiam significantibus, tamen impositionem manuũ, & verba adhibemus, quæ Apostolos scimus adhibuis-D se. Flatum, quem adhibuisse non legimus, non adhibemus. Tertiam quæstionem nemo, quod sciam, nisi Rupertus attingit; is autem, vt diximus, nec in singulos, neque in vniuersos Apostolos insufflasse putat. Omnino nõ insufflasse verbis repugnat Euãgelistæ; nõ insufflasse in singulos separatim probabile mihi videtur; vnus enim in omnes flatus satis erat, rẽque magis exprimebat, quẽadmodũ vnus ad omnes flatus ęque ad omnes perueniret, ita vnũ eũdẽque omnibus per vniuersũ terrarũ orbẽ ituris spiritũ dari. Itaq; nõ absurde Didymus lib. 1. de Spiritu San. hinc spiritus probat diuinitatem, quod vnus, idemque in diuersis hominibus E diuersis in locis esset. Alia celebrior hîc quæstio reliqua est, quam multis verbis Cyrillus versat, quid de Thoma dicendum, qui tum, cum Apostolis Spiritus sanctus datus est, dicitur non affuisse? an eius expers fuit potestatis. Recte omnino Cyrillus quæstionem explicat, etiam absenti Thomæ Spiritum sanctum datum fuisse; nam postea quidem datum esse non legimus, cum credendum nullo modo sit cæteris parem Apostolis ea remittẽdi peccata, quæ tũc data est, potestate caruisse. Confirmat exẽplo Eldad, & Medad duorum ex septuaginta illis senioribus, quibus Dominus auferens de Spiritu Moysis, contulit, qui cũ in castris F remansissent, nihilo tamen minus eodem spiritu impertiti sunt.

Refellitur Caluinus.

An in singulos insufflarit Christus.

Absenti D. Thomæ Spiritum sanctũ datum fuisse Cyrilli & auctoris sententia.

Numer. 11. 26. 27.

23. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.*] Declarat, quis ille spiritus esset, quem se illis dare dixerat, nempe potestas peccata remittendi. Multa hîc disputanda erant, sed quæ hoc loco dici poterant, omnia ex iis, quæ Matth. 16. 19. & 18. 18. diximus, intelligi possunt. Vis tantum verborum hîc obseruanda *Remittuntur*, ἀφίενται, & *retenta sunt*, κεκράτηνται, quæ

vna in re discipulis credidisset, in alijs non credidisset. Potius credo vulgo notum fuisse Christum iam mortuum vulnus secundum latus accepisse; nam si notum non fuisset, non inuitasset discipulos cùm primùm illis apparuit, vt vulnus lateris contrectarent ver. 20. Sic Augustinus serm. de tempore 159. *Sciebat enim clauis in cruce confixum, sciebat lancea latus percussum, hæc signa quærebat, ideo non credebat.* Sunt qui Thomam excusent in quibus Cyrillus non tam incredulitate eum hæc dixisse, quàm quadam animi perturbatione, qua vehementer augeretur, quod Christum, sicut cæteri Apostoli post resurrectionem non vidisset, desperaretque se posse videre cum ab illo audiuisset, *Modicum, & iam non videbitis me, quia vado ad Patrem.* Non enim dubitasse, quin is, qui alios suscitasset mortuos, posset & ipse sese mortuum suscitare. Alia quoque ratione Augustinus excusat ser. de tempore 156. *Vox*, inquit, *ista inquirentis est, non negantis. Dum hoc dicit, doceri voluit, confirmari desiderauit*, idemque docet serm. 161. cuius verba paulo infra recitabimus. Et Ambros. libro 10. in Lucam cap. 24. *Quomodo ergo Thomas, cum adhuc non crederet, tetigit tamen Christum? sed ille non de resurrectione Domini, sed de resurrectionis videtur qualitate dubitasse.* Pium quidem, & caritatis plenum studium, sed Dominus eum reprehendit, *Noli esse incredulus, sed fidelis.* Et, *nemo potest corrigere, quem Deus despexerit.* Quo etiam argumento paulo infra Theophylactus eos reprehendit, qui Thomam excusant. Melius est ex culpa Thomæ nobis facere medicinam, &, si cum illo non credendo peccauimus, cum illo quoque confitendo agere pœnitentiam, quemadmodum Pacianus epistola 3. aduersus Nouatianos elegāter edisserit. *Non vis facere fidelem, quod Petrus fecit? Non vis prodesse nobis, quod Petro profuit? Age Thomas meus nonne post Domini resurrectionem de resurrectione dubitauit? nonne perfidiæ reus notatur à Domino, cum illi clauorum notæ, cum perfossæ manus, cum lateris vulnus ostenditur, cum sic ad eum ait Dominus, Noli esse incredulus, sed fidelis? Quid ergo? erubuit pœnitere? nonne humiliatus est? nonne Deum & Dominum suum illico confitetur: nunquid non illum exomologesis ista commendat?* Et Ambrosius eodem loco, *Tactu*, inquit, *suo debuit me docere, sicut docuit & Paulus. Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, & hoc mortale induere immortalitatem, vt incredulus credat, & contrectator dubitare non possit. Facilius enim credimus quod videmus.* Nota est egregia Gregorij sententia homil. in Euang. 26. *Non hoc casu, sed diuina dispensatione gestum est. Egit enim miro modo superna clementia, vt discipulus ille dubitans dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomæ infidelitas ad fidem, quàm fides credentium discipulorum profuit, quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens omni dubitatione postposita in fide solidatur.* Simile quiddam Augustinus sermone de tempore 161. *Thomas ergo cum esset sanctus, fidelis, & iustus hæc omnia sollicite requisiuit, non quòd ipse aliquid dubitaret, sed vt omnem suspicionem incredulitatis excluderet. Nam suffecerat illi ad fidem propriam vidisse, quem nouerat, sed nobis operatus est, vt tangeret, quem videbat, vt si forte diceremus delusos fuisse culos, nō possemus dicere manus illius fuisse frustratas. In resurrectionis enim manifestatione de aspectu ambigi potest, de tactu non potest dubitari.* Vsurpauit eandem Bernardus sentētiam aliis ornatam verbis hom. 2. in verba Lucæ, *Missus est Angelus.*

Sup. c. 16. 16. — *Cyrillus & Augu. in. S Thomam excusant.* — *Eccl. 7. 14.* — *1. Cor. 15. 53.* — *Luc. 1. 26.*

26. *Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis.*] Merito optimus quisque auctor obseruat, atque miratur, quanta Christus vsus sit diligentia, vt infirmum in fide Apostolum confirmaret, & velut errantem ouem ad gregem reduceret. Quod ipse officium esse dixerat boni pastoris

A Matthæi 18. 12. idemque hoc facere alius eius Apostolus iubet, *infirmum in fide assumite*, Rom. 14. 1. Cuius diligentiæ causam Theodorus Heracleota esse putat, quod Thomas non maligno animo, sed infirmitate, & summa rei ipsius difficultate commotus dubitasset, itaque dignum fuisse, qui ab eo errore, in quo aut nulla, aut humana esset culpa, liberaretur, quemadmodum de se dicit beatus Paulus, *Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci.* Pœna ignorantis, vt ille apud Platonem dixit, esse debet, vt doceatur. Quærunt multi cur non ante octauū diem se illi Christus ostenderit. Duas eius rei causas Chrysost. Theophylactus, & Euthymius afferunt; alteram, vt interim magis, ac magis eius incenderetur desideriū Christi videndi; alteram, vt intermedio illo tempore quasi catechumenus ab aliis instrueretur Apostolis, & aptior ad excipiendum Christū, eiusque doctrinam efficeretur. Duæ quoque aliæ probabiles causæ mihi videntur afferri posse. Altera est, quod non ante eum fortasse diē discipuli omnes congregati fuerint. Credibile enim est nō semper omnes simul inclusos fuisse, volebat autem Christus Thomæ se non soli, sed coram aliis omnibus Apostolis ostendere: partim, vt eorum etiam testimonio confirmaretur, partim vt corā quibus non credendo peccauerat, coram iisdem redargueretur, eam enim nobis regulam ex eodem vtique haustā spiritu eius postea discipulus Paulus præscripsit, vt publicè peccantes, publice quoque arguemus. 1. ad Tim. 5. 20. & quia vt aiunt Leontius, & Cyrillus, non solum illum volebat ab errore liberare, sed alios etiam, qui iam credebant, Apostolos in fide eodem confirmare facto. Cur autem eo potius die, quàm alio congregati fuerint ratio hęc non improbabilis reddi potest, quod die sabbati domi se omnes continerent, ideoque & sequenti die, antequam à se diuersi discederent, aliquandiu simul esse necesse fuerit, aut vt Cyrillus indicat, quod iam tunc Apostoli cœpissent die dominico Ecclesiasticos agere conuentus, quæ postea consuetudo in omnem manauit Ecclesiam, & vsque ad hodiernum diem conseruatur. Altera causa est, quòd voluerit diem illum resurrectionis suæ demonstratione celebrem esse, ideoque octo expectauerit dies, donec idem octauus rediret dies. Itaque etsi illa fere communis omnium Theologorum sententia vera, dominicum diem iure ecclesiastico, non diuino institutum esse, tamen ex hoc loco tenuis quædam coniectura sumi potest aliquam ex Christi voluntate originem habuisse. An autem eodem nunc loco, quo ante, discipuli congregati fuerint, quidam dubitant, & Rupertus quidem non eodem loco, id est Ierosolymæ, sed Nazareth in Galilæa congregatos nunc fuisse putat, hoc impulsus argumento quod Christus iussisset eos per mulieres in Galilæam ire, fore vt ibi se viderent, & non esse credendum tamdiu discipulos post eius præceptum Ierosolymæ commoratos. Cæterum ita rem narrat Euangelista, vt minime obscure significet eodem loco hanc, atque illam, apparitionem factam fuisse. Cur autem nondum discipuli in Galilæam discessissent, iustam videntur causam habuisse, quod octo illi præcedentes dies fuissent festi.

1. Timoth. 1. 13. — *Cur non ante octauum diem se Christus ostenderit Thomæ.* — *Die dominico agi solitos cōuentus in Ecclesia.*

Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.] Quod Christus eodem modo nunc quo ante, ad discipulos venerit, quod eodem modo, id est, *ianuis clausis* ingressus sit, quodque *in medio*, vt ante constiterit, quodque eadem dixerit verba, *Pax vobis*, non videtur carere causa. Quæstionem istam apud nullum auctorem inuenio, itaque propria vtendum est coniectura. Potest ratio hæc adduci, quòd voluerit Christus eodem prorsus ar-

Digitized by Google

de quia manifestum est confessum hac oratione Thomam se credere, quod ante non credebat; ante autem non dubitauerat an Pater, sed an Christus esset Deus, qui vinculis inferni teneri non posset, Christum igitur ipsum Deum esse confessus est. Denique Christus eius confessionem laudat, non quia Patrem, sed quia se Deum confessus est, *Quia vidisti me Thoma, credidisti.* Cur ergo non dixit apposito substantiuo verbo, Tu es Dominus meus, & Deus meus? Vt melius id ipsum diceret; nam præcisa, & veluti trunca oratio plus habet ponderis, & vehementiæ, quasi tanto impetu in confessionem eruperit, vt non satis ad explendam orationem otij fuerit. Aliter Arianus quidam apud Maxentium in 2. dialogo disputat, non fuisse verum Deum, qui manibus cognitus fuerit; nec enim tangi posse Deum. Recte idem Maxentius, & Greg. hom. 26. in Euangelia, & August. & Beda hoc loco respondent aliud tetigisse, aliud credidisse, tetigisse, ac vidisse hominem, credidisse, & confessum fuisse Deum. *Videbat*, inquit Augustinus, *tangebatque hominem, & confitebatur Deum, quem non videbat, neque tangebat. Sed per hoc, quod videbat, atque tangebat, illud iam remota dubitatione credebat.* Quæri etiam ab iis potest, qui verba singula perpendunt, cur aut non contentus altero tantùm nomine Thomas fuerit, vt vel Dominum tantùm suum, vel Deum suum appellaret; aut prius Dominum, deinde Deum suum dixerit. Solebant Christum discipuli etiam ante id tempus Dominum appellare, Deum satis aperte non solebant. Ergo Thomas nomen illud, quo sæpe vti consueuerat, primo loco posuit, vt confiteretur se credere eum vere esse Christum, qui à mortuis surrexisset: deinde non contentus ea fide, quam ante Christi mortem habuerat, eum vere esse Dominum, id est filium Dei, cui in omnes homines datum esset imperium, altius prouehitur, & verum etiam Deum, quod nunquam ante aperte fecerat, confitetur.

Psal. 15. 10. Act. 2. 24.

Ariani cuiusdam obiectio refutata.

29. *Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati, qui non viderunt, & crediderunt.*] Fidem Thomæ Christus laudat, modum, quo credidit, reprehendit, quòd euidentia rei victus crediderit, quod non tam sibi quàm oculis, manibusque suis credere voluisset. Quid sit, *Quia vidisti me*, superiore v. exposuimus, quia tetigisti me, quia palpasti non crediturus vtique, nisi vidisses, vt Euseb. Emes. ait. Atqui non debet veluti tormentis extorqueri fides, nõ debet esse manu facta, eo plus habet meriti, quo minus argumẽti, atque rationis. Hoc enim est *fides, credere quod non vides*, vt Aug. Gregoriusque dixerunt. Vnde illa vulgaris in hunc locũ nata est quæstio, quomodo Thomas, quod videbat, credere potuerit, cum fides sit *credere quod non videt*, & vt difinit D. Paulus, Hebr. 11. 1. *Sperandarum substantia rerum argumentum non apparentium.* Sed superiore à nobis versu explicata est hominem vidisse, Deum credidisse; sed hoc ipsum in Thoma reprehendit, quod Deum non crediderit, nisi quia hominem à mortuis suscitatum vidit: eosque eius comparatione beatos prædicat, qui non videntes crediderunt; plus enim meriti esse, & ad naturam fidei propius accedere credere, quæ non videas. Quod cum dicit, non negat, vt Theophyl. monet, Thomam esse beatũ; beatus enim erat, qui tanto fuerat errore, tanto salutis discrimine liberatus, qui Christum Dominum, Deũque suum & agnouerat, & palam confessus fuerat; sed eos illi præfert, qui cum non viderint, crediderunt, quasi ipse eorũ comparatione beatus dici nõ debeat. Putat idem Theophylactus, idemque Euthymius cum dicit, *Qui non viderunt, & crediderunt*, reliquos Apostolos significare, qui non videntes credidissent, alij vacuo reperto sepulchro, vt Petrus & Io-

Tract. 40. in Ioã. Homil. 26. in Euang.

Quomodo Thomas quod videbat, crediderit.

A annes supra versu octauo. alij, quod ex illis, aut ex aliis audiuissent. At iam supra docuimus cæteros etiam Apostolos & vidisse, & tetigisse, ideoque credidisse, quia viderunt, tetigeruntque; nam & postquam viderant, aut tetigerant, quodammodo dubitabant, vt ex Luca cap. 24. 41. manifestum est. Nam quod Euthymius respondet, credidisse quidem cæteros resurrexisse Christum, sed an ille, quem videbant, Christus esset, dubitasse, videtur & de Thoma dici posse. Certe ad eos non alludit Christus qui iam viderant, sed ad eos potius, qui nec viderant, diem supremi nec ante iudicij visuri erant, & erant, nihilo-
B minus in ipsum crediturí, nam per præteritum de futuro loquitur, vt Augustinus, Cyrillus, & Beda hîc, & Gregorius homilia in Euangelia 26. & Rupertus in commentariis interpretantur. Putat autem Rupertus mysterium hoc esse, & Thomæ persona non reliquos solùm Apostolos, sed omnem etiam Iudæorum populum, eorum vero nomine, qui non vidissent, & credidissent, Gentiles designari, quod etiam indicat Augustinus. Cur ergo Thomam Christus reprehendit, cæteros Apostolos non reprehendit, si nec illi crediderant, nisi videntes? Rupertus, qui eam quæstionem mouet, ad illud, quod diximus, myste-
C rium refert; sed quia id certum non est, alia ratio magis certa quærenda. Primum quidem etiam alios reprehendit, & quidem posteaquam eius vulnera tetigissent. Lucæ 24. 41. *Quid*, inquit, *turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?* Deinde grauius Thomam castigauit, quia maiorem ostenderat incredulitatem. Alij enim, etsi non crediderunt, saltem plerique nisi videntes, tamen non dixerant se, etiamsi vidissent, tamen nisi digitum suum in fixuram clauorum eius, & manum in latus intulissent, non credituros: Thomas vero animum ad non credendum obstinasse videbatur, *nisi misero digitum meum in locum clauorum, &*
D *mittam manum meam in latus eius, non credam.* Hinc quoque intelligi potest ratio, quamobrem Petrum, qui eum filium Dei viui confessus fuerat, beatum dixerit Matth. 16. 17. Thomam vero, qui eum clarius Deum simul & hominem confessus est, beatum non dixerit, nimirum Petrus id dixit, antequam Christum à mortuis suscitatum vidisset, antequam eius vulnera contrectasset, itaque de illo etiam quodammodo, sicut & de veteribus illis Patriarchis, atque Prophetis dici, *beati qui non viderunt, & crediderunt.* Thomas præclaram quidem, sed nimis seram edidit confessionem fidei; itaque singularis fidei laudẽ tarditas minuit. Bis dat,
E qui cito dat.

Cur solum Thomam Christus reprehenderit. Luc. 19. 10.

30. *Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.*] Dubium de quibus hîc signis Euangelista loquatur, de omnibusne, quæ ad eum vsque diem fecerat Christus, an de illis tantùm, quæ ad probandam resurrectionem suam, post ipsam resurrectionem fecit. In quam partem Cyrillus, Augustinus, & Beda magis inclinent, vix ex eorum commentariis colligi potest, generaliter tamen de omnibus Christi miraculis videntur interpretari. Contra verò Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Rupertus,
F & vt videtur, Eusebius Emesenus in hom. de Pascha de illis tantum miraculis Euangelistam loqui putant, quæ Christus post resurrectionem fecit. Quod & ego magis probo, partim propter eorum auctorum argumentum, quod leue non est, nullam fuisse rationem, cur adderet, *In conspectu discipulorum suorum*, si de iis etiã, quæ ante resurrectionem fecerat, loquebatur. Nam quæ ante fecerat, non solùm corã discipulis, sed coram toto fecisse mundo; quæ autẽ post resurrectionem fecit, ea non nisi corã discipulis facere voluisse, vt

Digitized by Google

eorum stabiliret fidem, vt resurrectionem suam postea tanquam testes oculati minime hæsitantes aliis prædicarent. Deinde, quia si hoc Ioannes ad omnia, quæ toto narrauerat libro, retulisset, non dixisset, *Multa, & alia signa*, sed multa alia Christus edocuit, & fecit; quæ hoc libro scripta non sunt; non enim de solis egerat Christi miraculis. Denique si de omnibus omnino miraculis ageret, quæ & Christus effecisset, & ipse scribere decreuisset, non hoc loco hunc veluti epilogum posuisset, sed in fine libri, vbi alterã generalem posuit, *sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros*; nec enim hoc loco librum claudebat. Obiiciet aliquis nullum Ioannem à Christo post resurrectionem factum narrasse signum. Rectè Eusebius Emesenus dicit, quod bis ad discipulos clausis ianuis ingressus fuisset, quod Ioannes narrauerat, duo maxima quamuis generis eiusdem fuisse signa. Deinde, vt ego quidem arbitror, non sola miracula, sed omnia quæ Christus ad declarandam resurrectionem suam fecerat, signa Ioannes vocat, quia omnia resurrectionis eius signa erant. Signum ergo fuit non solum, quod clausis ingressus foribus, sed quod sese discipulis ostenderit, quòd sua illis vulnera demonstrauerit. Itaque sensus est multis quidem aliis rebus suam Christus resurrectionem declarauit, quas hoc libro scribendas esse non iudicaui, contentus narrasse eas, quæ satis mihi esse visæ sunt, vt eius credatur resurrectio. Cùm dicit, *In libro hoc*, videtur indicare in aliquo alio librô scriptas esse. Ac fortassis ad alios alludit Euangelistas qui alia quædam resurrectionis Christi signa commemorauerant, quasi dicat à me quidem hoc loco scripta non sunt. Maior quædam quæstio ex nostra nascitur interpretatione, quî fieri possit, vt de signis post resurrectionem ab eo itidem facta narret. Quæstio non nostra est propriè, sed iis etiam communis, qui de omnibus generaliter Christi miraculis hunc locũ intelligunt: nam si de omnibus loquebatur, finemque illis imponebat, quomodo postea quædam etiam miracula eius narrat, quale illud est de captura pisciũ? capit. 21. 6. Hæc res suspicionem leuibus quibusdam hominibus iniecit sequens caput aut Ioannis non esse, sed ab aliquo scripto iam à Ioanne Euangelio additum fuisse; aut Ioannem certè ipsum postquam Euangelio finem imposuisset, recordatum eorum, quæ in eo capite narrantur, illud adiecisse. Magnus mihi vterque videtur error, & minimè ferendus. Nam Ioannis esse neque Ecclesiæ consuetudo, atque approbatio, neque Concilii Tridentini de libris canonicis grauissimum decretum patitur hominem quemquã Catholicum dubitare, & Ioannem postea recordatum addidisse, est eam iniuriam Ioanni facere, quam nemo vlli quamlibet profano historico fecisset. Quasi vero obliuisci, quæ meminisse oportebat, potuerit is, qui suggerente Spiritu sancto loquebatur; & vt Spiritum sanctum magistrum non habuisset, qui ipse viderat, quorum pars magna fuerat, rerumque natura sua tam memorabilium, vt nemo tam fluxæ memoriæ sit, quin semel tantum auditas perpetuo recordetur. Quid ergo ad quæstionem respondendum? Augustinus, & Beda, qui quæstionem leuiter attigerunt, his verbis respondent, *hoc capitulum velut libri huius indicat finem, sed narratur hîc deinde, quemadmodum se manifestauerit Dominus ad mare Tiberiadis, & in captura piscium commendauerit Ecclesiæ sacramentum, qualis futura est vltima resurrectio mortuorum. Ad hoc itaque commendandum valere arbitror, quod tanquam finis impositus est libri, quod esset etiam sequturæ narrationis quasi proœmium, quod ei quodam modo faceret eminentiorem locum.* Itaque videtur D. Augustinus existimare, cum Ioannes dicit, *Sed hæc scripta sunt, vt credatis*, non ea solùm, quæ dixerat, sed ea etiam, quæ capite sequenti dicturus erat, comprehendere. Rupertus vero ad hunc modum quæstionem soluit, narrasse Euangelistam duo miracula à Christo post resurrectionem facta, quæ quasi duo testes ad faciendam resurrectionis fidem satis esse poterant; in ore enim duorum vel trium testium stare omne verbum; sed ne quis diceret tertium se testem desiderare, tertium etiam capite sequenti miraculum adiecisse. Alii respondent hactenus Ioannem ea narrasse signa, quæ Christus post resurrectionem Ierosolymæ fecisset; quorum quia vltimum fuerat, quòd octauo die clausis ad Thomam, & alios discipulos foribus ingressus erat, finem quodammodo illis imposuisse, *Multa quidem, & alia signa fecit Iesus, quæ non sunt scripta in libro hoc*; postea verò capite sequenti, non ea quæ Ierosolymæ, sed ea quæ in Galilæa postea fecit, commemorasse. Ego multo facilius mihi videor respondere posse, non agebat Ioannes de quibuscunque signis, sed de iis tantùm, quæ Christus ad probandam suam discipulis resurrectionem fecerat, iis autem finem hîc posuit: nam quæ fecisse dicitur, postea capite sequenti non ad probandam suam resurrectionem, quam iam satis discipuli credebant, sed alia de causa fecit, quam illic explicabimus; ideo hoc epilogo hîc vsus est.

Vers. 21.

De vltimo Ioannis capit. dubitatio.

Sess. 4.

Tract. 122.

Deuter. 17. 6. & 19. 15. Matt. 18. 16. 2. Cor. 13. 1

Auctoris expositio.

31. *Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Multa hîc Euangelista paucis verbis significat. Primùm rationem tacite reddit, quamobrem alia, quæ commemorari poterant, miracula prætermiserit, quia necessaria ad credendam Christi resurrectionem non erant, cùm ea, quæ narrauerat, satis essent. Deinde ostendit se non ad Christi scripsisse gratiam, cum multa, quæ maxime etiam ad eius laudem pertinerent, omisisset, vt Theophylactus obseruat. Præterea non ambitionis causa; solent enim, qui ambitiose historias conscribunt, nihil memorabile, & quod lectu iucundam facere possit historiam, præterire, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius exponunt. Denique se scripsisse, non vt lectoris palato, & curiositati satisfaceret, sed vt vtilitati consuleret. Itaque hæc ipsa, quæ dixit, dicturum se non fuisse indicat, nisi lectoris compulsus esset vtilitate. Quæ omnia eo tandem redeunt, vt maiorem iis paucis commemoratis signis fidem faciat, quàm si cæteris etiam, quæ omisit, commemorasset. Eo enim magis illi creditur, quo magis ostendit non gratiam, non laudem, sed solam lectoris vtilitatem in scribendo quæsiuisse. Alloquitur autem tanquam magister discipulos suos omnes, qui eius librum lecturi erant. Dixit se hæc scripsisse, vt credamus Iesum esse Christum filium Dei, & vt credentes vitam habeamus, id est, vt credamus eum, cuius scripserat historiam, cui nomen erat Iesus, esse Christũ, id est, Messiam illum per Prophetas promissum, quem illi filium Dei futurum dixerant. Videtur dicendum potius illi fuisse, vt credatis, quia Iesus à mortuis resurrexit; de illis enim, vt diximus, agebat signis, quæ ad probandam Christi resurrectionem recensuerat. Ita se res habet; sed quia propterea resurrectionem probauerat, vt crederemus eum, qui resurrexerat, Christum filium Dei esse, maluit vltimum, quàm medium finem, cur scripsisset nobis ostendere, cum dicit, *Et credentes vitam habeatis in nomine eius*; effectum eius declarat fidei, & fructum, quem simus ex ea consecuturi, vt *in nomine eius*, id est eius merito atque virtute vitam æternam habeamus, non e-

Digitized by Google

nim esse *aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.* Act.4.12. & vt idē Petrus ait Act.10.43. *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remißionē peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum.* Et hic idem Ioannes 1.epist.cap.2.12. *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius.* Nomen Christi fidem vocat, quia per fidē in nomen eius cre- A dimus. Atque eodem modo hunc locum possumus interpretari, *vt vitā habeatis in nomine eius,* id est per fidē, hoc enim est in nomine, quod credentes. Sed inepti hæretici sunt, dū duos hinc suos errores colligūt alterum, nullum prorsus in nobis meritū esse, alterū, solā fidem salutis esse causam, quem vtrumque sæpe alibi refutauimus: illum Matth.5.12. hunc Matth.9.2.

CAPVT XXI.

POSTEA manifestauit se iterum Iesus discipulis suis ad mare Tiberiadis. Manifestauit autem sic. 2. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Dydimus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. 3. Dicit eis Simō Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderūt in nauim: & illa nocte nihil prendiderunt. 4. Mane autē facto stetit Iesus in littore: non tamē cognouerunt discipuli quia Iesus est. 5. Dixit ergo ei Iesus: Pueri numquid pulmentariū habetis? Responderunt ei: Non. 6. Dicit eis: Mittite in dexterā nauigij rete: & inuenietis. Miserunt ergo & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. 7. Dixit ergo discipulus ille, quē diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simō Petrus cū audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. 8. Alij autē discipuli nauigio venerunt: (non enim longe erant à terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. 9. Vt ergo descenderunt in terram viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. 10. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc. 11. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenū magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cū tanti essent, nō est scissum rete. 12. Dicit eis Iesus: Venite, prādete. Et nemo audebat discūbentium interrogare eum: Tu quis es? scientes, quia Dominus est. 13. Et venit Iesus & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter. 14. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset à mortuis. 15. Cū ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiā Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. 16. Dicit ei iterū: Simon Ioānis, diligis me? Ait illi: Etiā Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos. 17. Dicit ei tertio: Simō Ioānis, amas me? Cōtristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei: Domine tu omīa nosti: tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oues meas. 18. Amē amen dico tibi: cū esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cū autē senueris, 1 Petr. 1 c.
extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. 19. Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei. Sequere me. 20. Cōuersus Petrus vidit illū discipulum quē diligebat Iesus sequentē, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit. Domine quis est qui tradet te? 21. Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu. Domine hic autem quid? 22. Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere, donec veniam, quid ad te? tu me sequere. 23. Exiit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus: non moritur, sed: Sic eum volo manere donec veniam, qui ad te? 24. Hic est discipulus ille qui testimoniū perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus, quia verum est testimonium eius. 25. Sunt autē & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundū capere posse eos, qui scribendi sūt libros.

14 Sup. 13. c. 21. Sup. 20. v. 30.

IN CAPVT XXI.

POSTEA *manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis, manifestauit autem sic.*] Eorum errorem, qui hoc caput aut ab alio auctore, quam Ioanne, aut à Ioanne ipso prius oblito, postea recordato huius historiæ adiectum esse putant, superiore cap. vers.30. refutauimus. Sed potest tamen quæri, cur ille finem Ioannes non fecerit Euangelij, cum se ea scripsisse dixerit, quæ vt crederemus, & credentes vitā haberemus, satis essent. Hîc nouorum hæreticorū tenetur amentia, qui Euangelistas, & Apostolos, hoc sibi in scribēdo proposuisse putant, vt certam nobis doctrinæ formam constituerent. Quod si præcipuum consilium eorum fuisset, & omnia profecto quæ credere necesse esset, & nihil, quod necessariū non esset, tradidissent. Nunc vero nec omnia tradunt necessaria, & multa non necessaria sæpe tradunt. Nā duo illa miracula, quæ Ioannes superiore capite à Christo post resurrectionē facta esse dixit, necessaria esse iudicauit, atqui nullus alius, qui iam scripserat, Euangelista narrauerat. Et postquam ipse omnia, quæ ad credendum necessaria esse dixerat, commemorauit, alia hoc capite commemorat vtique ad credendam resurrectionem non necessaria, E tamen commemorat, quia non id sibi propositum habebat, vt ea præcise traderet, quæ ad credendum in Christum essent necessaria, sed vt Christi texeret historiam, non omnibus quidem explicatis rebus, quas si persequi voluisset, tot, vt ait in fine capitis, scripsisset libros, quot capere totus terrarū orbis non potuisset, sed præcipuis tantum capitibus expositis. Cum ergo huiusmodi quædam capita maxime scitu digna, dū alio animū intendunt, alij Euangelistę prętermisissent, ea Ioannes hoc capite nobis narrat. Ea vero duo sunt, alterum quomodo se iterum Christus in Galilæa ad mare Tiberiadis discipulis ostēderit, & quomodo Pe- F trum data illi ouium suarum pascendarum cura iusserit sequi se, & quæ inde de Ioanne disputatio nata sit. Quod dicit *postea* μετ' ταῦτα post hæc, perinde est, ac si dicat, post hęc duo signa, quę modò narraui, post duas illas apparitiones, quibus dixi suam resurrectionē satis discipulis probauisse, iterum sese illis Christus manifestauit, non ad faciendam resurrectionis suæ, quam iam credebant, fidem, sed ad eā ipsam fidem, quam iam habebant, vt Cyrillus ait, constabiliendam, aut vt Augustinus, & Beda putant, vt mysterium illis a-

liquod in illa captura piſcium declararet. Vtrumque enim probabile eſt. Notant Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius verbum illud, *manifeſtauit*, ἐφανέρωσεν hanc vim habere, vt ſignificet Chriſti corpus iã glorificatum, niſi Chriſtus voluiſſet, videri non potuiſſe. Itaque ſicut ante reſurrectionem corpus illius natura ſua viſibile erat, ſed diuina, cum volebat, potentia inuiſibile reddebat, ita poſt reſurrectionem, cum inuiſibile propter ſubtilitatem, & gloriam natura ſua eſſet, viſibile potentia ſua diſcipulis reddidiſſe. Illud certe indicat hoc verbum, non ſemper poſt reſurrectionem, ſed certis, quibus volebat, interuallis à diſcipulis viſum fuiſſe. Quod dicit *iterum*, non ſignificat ſecundam hanc manifeſtationem fuiſſe; hanc enim poſtea verſu decimo quarto tertiam appellat, & tamen *iterum*, idem eſt, atque ſecundo. Ergo dicens, *iterum*, ſecundam hanc fuiſſe manifeſtationem non ordine quidem, ac numero: nam numero, ſi omnes numeremus, vt apud Matthæum capite 28. 16. probauimus, octaua fuit: ſed habita ratione loci, quaſi dicat, ſecundo loco manifeſtauit ſe Chriſtus ad mare Tiberiadis. Nam etſi prius diuerſis in locis iuxta ſepulchrum mulieribus, alibi Petro, duobus illis diſcipulis euntibus Emmauntem in via, & bis diſcipulis Ieroſolymis congregatis, tamen vt apud Matthæum diximus, Euangeliſta de illis tantum loquitur apparitionibus, quæ non priuatim huic, aut illi, ſed omnibus publice factæ ſunt, qua ratione hæc numero fuit tertia, vt ait verſu 14. loco ſecunda, quia Ieroſolymis bis ante publicæ apparuerat, nunc iterum, id eſt ſecundo loco, tertio ad mare Tiberiadis apparet. Mare Tiberiadis non verum mare, ſed illum fuiſſe lacum, qui Geneſareth appellabatur, qui & mare Galilææ, & Tiberiadis diuerſas ob cauſas dictus fuerit, Matthæi c. 4. 18. docuimus.

Chriſti corpus poſt reſurrectionẽ inuiſibile fiebat.

2. *Manifeſtauit autem ſic.*] Non videtur carere cauſa, quod tanta Ioannes diligentia omnes huius manifeſtationis circumſtantias deſcripſerit. Et facile quidem illa communis occurrit cauſa id ideo feciſſe, vt maior conſtaret fides hiſtoriæ, ſed aliam quærimus, ſi quæ forte magis eſt propria. Non inanis fortaſſis eius fuerit coniectura, qui myſterium aliquod maius, quam appareat exiſtimauerit in hac fuiſſe piſcatione, vt poſtea ex Auguſtino, aliiſque auctoribus dicturi ſumus, idcirco plus diligentiæ in eius deſcriptione adhibuiſſe.

Erant ſimul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus.] Erant in Galilæa in monte mari vicino, in quem eos Chriſtus ire iuſſerat, Matth. 26. 32. & 28. 16. nondum enim illis in Galilæa apparuerat, vt Matth. 28. 16. diſputauimus. Perſonas Euangeliſta nominatim exprimit, vt magis commendet fidem hiſtoriæ, Apoſtolos quatuor Petrum, Thomam, & duos Zebedæi filios Iacobum, & Ioannem, hunc ipſum, qui rem narrat; Nathanaelem, de quo diximus capite primo, quadrageſimo quinto. Vnde coniectura aliqua ſumi poteſt locum, vbi tunc hi diſcipuli erant, fuiſſe Bethſaidam, vnde Petrus, Iacobus, & Ioannes, ac fortaſſe etiam Thomas erant. Credibile enim in patriam rediiſſe, vt illic dum Chriſtum præſtolabantur, piſcatoriam veteri ſuo inſtituto exercerent. Qui alii duo diſcipuli fuerint, Euangeliſta non dicit: & non eſt nimis curioſe veſtigandum, quando ne illi quidem auctores, quibus nihil ignotum videtur fuiſſe, quique nihil non audent diuinare, qui iſti fuerint tradiderũt. Sed ſi ea, quã modò diximus, de Bethſaida coniectura vera eſt, cadẽ eo quoque poteſt pertinere, vt ſuſpicemur eos duos diſcipulos Andream, & Philippum fuiſſe, nã & ipſi Bethſaiditæ ciues erant, c. 1. 44. caueat tamen lector, ne de re incerta quidquã affirmet. Putant Aug. & Beda hoc ipſo ſeptem diſcipulorum numero præſens deſignari ſeculum, cuius vniuerſum ſeptem diebus voluitur tempus.

3. *Dicit eis Simon Petrus, vado piſcari, dicunt ei, venimus & nos tecum.*] Hanc phraſim alibi declarauimus, quæ verba non actum, ſed decretum, & voluntatem ſignificãt, *vado piſcari*, id eſt volo ire piſcatum, &, *venimus, & nos tecum*, id eſt, & nos tecum venire volumus. Locus hic vulgaris illius quęſtionis eſt, quid cauſę fuerit, cur poſt eaquam diſcipuli omnibus relictis rebus Chriſtum ſequi cœperant, Matthæum quidem publicanum ad priſtinam ſuam artem non legamus rediiſſe: Petrũ & cæteros, qui piſcatores erant, ad piſcationẽ rediiſſe auctore legamus Ioanne. Chryſoſt. Theodorus Heracleota, Theophylact. & Euthymius, id emque ſentire Leontius videtur, cur Petrus, & cæteri piſcatores ad piſcationem redierint, non aliam rationem afferunt, quàm quod cum ſegregati à Chriſto eſſent, & necdũ miſſi fuiſſent ad prædicandum, & ne otioſi eſſent, & vt victum ſibi ex arte ſua compararent, ad piſcationem ſe contulerint; Cyrillus aliquid in eo myſterij fuiſſe ſuſpicatur, voluiſſe Chriſtum per piſcationem illam Petri, & aliorum diſcipulorum futurum eorum officium in piſcandis hominibus deſignare, ideoque permiſiſſe, vt ad eam reuerterentur. Myſterium piſcationis alii etiam, vt poſtea dicemus, auctores agnoſcunt, licèt non eam ob cauſam ad piſcandum dicãt rediiſſe. Aug. hoc loco, Beda, & Rupertus, & Euſebius Emeſenus in homil in hæc verba, & Greg. hom. 24. in Euangelia, reſpondent non fuiſſe Apoſtolis a Chriſto prohibitum honeſto labore victum quærere, quãuis poteſtatem illis feciſſet viuendi ex Euangelio: tunc Euãgelium non prædicaſſe, & ſi prædicaſſent, tamen potuiſſe, vt Euangelio parcerent, labore manuũ ſuarum viuere, quemadmodum legimus feciſſe Paulũ, Actorum 20. 34. & ſecundæ Theſſal. 3. 8. Nec id feciſſe contra illud Chriſti documentum, *Nemo mittens manum ſuã ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei*, Lucæ 9. 62. non enim eſſe retro, ſed ante reſpicere, cum Euangelico nõ defiſſis officio, manibus laborare. De Matth. vero Greg. eodem loco in hunc modum ſcribit, *Piſcatorem Petrum, Matthæum vero telonearium ſcimus, & poſt conuerſionem ſuam ad piſcationem Petrus rediit, Matthæus vero ad teloneij negotium non reſedit, quia aliud eſt victum per piſcationem quærere, aliud autem teloneij lucris pecunias augere. Sũt enim pleraque negotia, quæ ſine peccatis exhiberi aut vix, aut nullatenus poſſunt. Quæ ergo ad peccatum implicant, ad hæc neceſſe eſt, vt poſt conuerſionem animus non recurrat.*

Matth. 17. 24. Ioan. 4. 9. &c.

Cur Apoſtoli ad piſcationem redierint.

Fer. 4 poſt. reſurrect.

Hom. 24.

Et exierunt, & aſcenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt.] Quod noctu piſcaturam exercuerint, de more fecerunt; ſolent enim piſces facilius noctu capi. Itaque hoc ipſum ad augendam miraculi pertinet magnitudinem, quòd noctu, quo tempore maior piſcium copia capi ſolet, nihil ceperint; orto vero die, cum minus copioſa diffugientibus piſcibus piſcatio eſt, tantam ceperint multitudinem, vt trahere rete non poſſent. Vnde apparet vtrumque diuina factum eſſe prouidentia: itaque ille idem, qui poſtea fecit, vt tantam copiam caperent piſcium, vt rete rumperetur, fecerat ante, vt tota laborantes nocte nihil caperent. Ratio in promptu eſt, ſi permiſiſſet Chriſtus, vt ea nocte aliquid caperent, occaſionem miraculi faciendi non habuiſſet, quam ex eo ſumpſit, quod nihil tota cepiſſent nocte, quod ſi feciſſet, tamen minus miraculum apparuiſſet, cum caſu factum putari poſſet, vt plures in ea parte maris, quàm alibi piſces

Digitized by Google

pisces essent. Cùm verò nihil omnino tota nocte prędidissent, ad vnum verò Christi verbum tantam subitò cepissent copiam, quid existimare aliud potuerũt, nisi diuina id factum esse virtute? Hæc certe omnia sunt litteralia, & ab Euthymio breuiter indicantur. Sed quia, vt diximus, aliquid per hanc piscationem mysterii significatum est: ad litteralem quoque pertinebit sensum aliquid dicere mysticum, atque morale. Cyrillus, Leontius & Rupertus existimant hoc fuisse per hos discipulos tota nocte laborantes, & nihil prehendentes significatum, nisi Moysem & ceteros veteris testamenti prophetas in adducendis ad salutem hominibus profecisse, de nocte quippe laborasse: legem enim Moysis noctem fuisse, quæ non nisi valde obscuram, & vmbratilem Dei habebat cognitionẽ, ideo nihil, vt ait D. Paulus, ad perfectum adduxisse: cùm dies illuxit, cùm Sol iustitiæ Christus ortus est, eius verbo, atque Euangelii prædicatione innumerabiles per vniuersum terrarum orbem captos fuisse. Eusebius Emesenus eos designari dicit, qui ipsi sibi à Deo non missi officium prædicationis vsurpant, quibus nunquam fructus labori respondet, nunquam res procedit. Ierant discipuli illi sponte sua piscatum, à Christo non missi, ideo nihil multum satagendo, laborandoque profecisse. Idem de obedientia dici potest, quod ex obedientia fit, prosperè fit: quod contra obedientiam proprio iudicio, propria fit voluntate, successum non habet. Mihi prorsus sensus moralis, & litterali maximè cognatus videtur esse, frustra nos sine Deo laborare. *Nisi Dominus*, inquit, *ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Vanum est vobis ante lucem surgere.* & *Hæc dicit Dominus exercituum, isti ædificabunt, & ego destruam, Mal.* 1.4. Hoc est, *Qui non colligit mecum, dispergit.* Luc. 11. 23.

Heb. 7. 19.

Quod ex obedientia fit, prospere fit.

Psal. 126. 1. 2. 3.

4. *Mane autem iam facto stetit Iesus in littore.*] Quæri potest, quod ad sensum attinet litteralem, quare non venerit, sicut venit ante, cùm clausis ad discipulos foribus ingressus est, c. 20. 19. & cur in littore steterit, & non potiùs ambulans super mare sese discipulis ostẽderit, quemadmodum aliàs fecisse legimus Matth. 14. 25. Vtraque quæstio eadem ratione soluitur, volebat Christus, vt diximus, miraculũ illud piscationis facere, vt aliquid per eam mysterii declararet: nolebat priùs quàm illud faceret, à discipulis agnosci, vt ex ipso miraculo cognosceretur, eoque maiorẽ in eorũ animos impressionem faceret: ideò apparuit mercatoris specie, quasi vellet ab illis pisces emere, vt Chrysost. & Theophylactus animaduertunt. Mercator autem neque noctu ad emẽdos pisces, neq; super mare ambulans venit. Et oportebat interdiu fieri miraculum, cuius, vt diximus, magnitudo in eo cernebatur, quod cum noctu, cum maior piscium copia capi solet, nihil discipuli cepissent, interdiu tantam ceperint multitudinem. Quod attinet ad moralem sensum, quem propterea hoc loco præter consuetudinem nostram indicamus: quia locus ipse aliqua ex parte mysticus est, nõ potuit Christus venire nisi mane, quando enim Sol nisi mane venit? cum ipse secum matutinã lucem ferat? Aut mane, nõ noctu, id est non tempore legis, sed Euangelij Christus venit, vt Leõtius, Cyrillus, & Rupertus interpretantur. Quod autẽ in littore steterit, Augustinus, Gregorius, & Beda significare putãt, iã Christum totum huius vitæ cursum confecisse. Præsentem vitã mare esse, gloriam esse portum, ac littus, quo iam peruenerat Christus, ideoq; in littore dicitur stetisse. Gregorij adscribam verba, qui hoc explicat luculentius. *Quæri etiam potest, cur discipulis in mari laborantibus post resurrectionem suam Dominus in littore steterit, qui ante resurrectionem suam coram discipulis in fluctibus maris ambulauit. Cuius rei ratio festine cognoscitur, si ipsa, quæ tunc inerat, causa pensetur. Quid enim mare, nisi præsens sæculum signat, quod se casuũ tumultib. & vndis vitæ corruptibilis allidit? Quid per soliditatem littoris, nisi illa perpetuitas quietis æternæ figuratur? Quia ergo discipuli adhuc fluctibus mortalis vitæ inerant, in mari laborabant: quia autem redemptor noster iam corruptionem carnis excesserat, post resurrectionem suam in littore stabat. Ac si ipsum resurrectionis suæ mysteriũ suis discipulis loqueretur, dicens, iam vobis in mari non appareo, quia vobiscum in perturbationis fluctibus non sum.*

Moralis sensus huius loci.

Non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est.] Quod cognitus à discipulis non fuerit, duæ causæ esse potuerunt: altera, quod propter resurrectionem, & glorificationem corporis splendidiore apparuerit specie, vt Euthymius existimat: altera, quam idem quoque Euthymius affert, & Chrysostomus, atque Theophylactus indicant, quamque ego probabiliorẽ duco, quod Christus cognosci noluerit, quia volebat cũ illis prius tanquam mercator de piscibus emendis miscere sermones, vt ex ipsorum responso faciendi miraculi occasionem sumeret. Similem enim ob causam noluit à duobus illis discipulis, qui Emauntem versus iter tendebant, agnosci, vt per viam cum illis colloquens specie hominis peregrini scripturas sine suspicione gratiæ interpretaretur.

5. *Dicit ergo eis Iesus, Pueri nunquid pulmentarium habetis?*] Diximus paulo supra ex Chrysost. & Theophylacto per speciem emendi pisces sermones Christũ cũ discipulis miscuisse, vt ex eorum responso occasionẽ faciendi miraculi captaret. Pueros vocat, vt ait Euthymius, quasi robustos, atq; valentes, quales omnes esse solent, qui se laboribus exercent: aut, vt ait Clemens Alexand. lib. 1. pædag. c. 5. quia domestici erant, & familiares; aut vt ego puto, tanquam vir grauis, & tanquam superior cum inferioribus loquitur: solent autẽ superiores vocare inferiores παιδία pueros, id est filios, aut adolescentes, sicut apud Gallos dux milites, senex iuniores se, dominus famulos, & omnis superior omnes inferiores infantes vocare solet. Eadem apud Hebręos phrasis est, *surgant pueri, & ludant*, inquit dux ille 2. Reg. 2. 14. cum de militibus loqueretur. Eodem ferme modo Romani milites omnes iuuenes appellabant, quod iuuenes plerũque solerent militare. Nam armare dicebantur iuuentutem, cum exercitum conscribebant. Interrogat eos Christus an habeant τι προσφάγιον, quod noster interpres reddidit aliquid pulmẽtarij, aut *pulmentarium*, quem quo iure noui quidam hæreticorum interpretes reprehendant, equidem nõ intelligo. Constat ex Hesychio, & Suida Græcis auctoribus προσφάγιον Græce dici idem, quod προσόψημα quidquid in cibum præter panem adhibetur, quod Itali simili analogia companaticum vocant. Constat ex Plinio, Horatio, Persio, Columella Latinis scriptoribus idipsum pulmentum, aut pulmentarium Latine dici, ratione quoque consimili, quod ad pultem, id est panem adiungatur in cibum. Pultem enim priscæ illi Latinorum genti pro pane fuisse idoneus auctor est Plinius. Inter pulmentaria autem, id est προσφάγια, quæ eadem obsonia dicebantur, pisces principem habuisse locum, quod in maioribus, quam carnes delitiis essent, apud Athenæum lib. 7. c. 1. Myrtilus docet: itaque & προσφάγιον Græce, & pulmentarium Latine absolute pro piscibus ponitur, de quibus cum hîc ageretur, apte non noster solum interpres, sed qui nostro etiam sæculo omnium hæreticorũ Latinissimus fuit, pulmentarium conuertit, Græcum, Latinumque secutus verbum.

Pueros superiores vocant inferiores.

Vt Theod. Beza.

Lib. 18. c. 8. 2. serm. Sat. 5. lib. 11. cap. 3.

Seb. Castalionem innuit.

Et responderunt ei, non.] Simpliciter, atque præcise respondent se non habere, antequam iubeantur ad dexterã rete iacere: nolentes sine causa infelicem piscatio-

Digitized by Google

nem, qua per totam noctem vsi fuerant, homini ignoto declarare. Id ab illis elicit Christus nouis iniectis A sermonibus, *Mittite*, inquit, *in dexteram nauigij*: reddit se *Vers. 6.* illis familiarẽ, & quasi amicus consilium dat, vt audeant infortunatam sibi declarare piscaturam, & res suas sine pudore tanquam cum amico communicare. Eodem artificio ex diuino spiritu veniente ii vti debent, qui iuuandi spiritualiter homines curam profitentur. Familiares cum illis prius miscendi sermones, quomodo mercatura, quomodo militia, quomodo negotia succedant, interrogandi, iuuandi consilio, quatenus licitum quidem erit, etiamnum in illis rebus, & quibus ipsi student maxime, & à quibus nos illos maxime volumus reuocare: vt experti nostrum sibi consilium vtile fuisse, amentnos, & meliora consulentibus facile credant. B

6. *Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis.*] Non dicit casu, quemadmodum solent aliquando dicere, qui incertos, & fortuitos à piscatoribus iactus emunt, sed imperans, & affirmans: quasi certò sciens, quid futurum esset: *Mittite*, inquit, *& inuenietis.* Iussit non in incertam, sed in certam. i. in dexteram partem rete iacere, ne casu factũ videretur, quod in eã iacientes partem tantam piscium copiam comprehendissent, vt Theodorus Mopsuest. & Euthymius obseruarũt. Hic litteralis sensus. Mysticus ex verbis Gregorij hom. in C Euang. 24. quæ hîc subscribam, intelligetur, eadẽque Augustini, Bedæ, & Ruperti interpretatio est, nisi quod Gregorius breuius, & clarius edisserit. *Bis*, inquit, *in sancto Euangelio legitur, quia Dominus iussit, vt ad piscandum retia mitterentur, ante passionem videlicet, & post resurrectionem. Sed priusquam redemptor noster pateretur, & resurgeret, mitti quidem rete ad piscandum iubet*, (Luc. 5. 4. *sed vtrum in dexteram, an in sinistram mitti debuisset, non iubet. Post resurrectionem vero discipulis apparens mitti rete in dexteram iubet. In illa piscatione tanti capti sunt, vt retia rumperentur, in illa autem & multi capti sunt, & retia rupta non sunt. Quis vero nesciat bonos dextera, malos sinistra* D *figurari? Illa ergo piscatio, in qua specialiter, in quam partem mitti rete debeat, non iubetur, præsentem Ecclesiam designat, quæ bonos simul, ac malo colligit, nec eligit, quos trahat, quia quos eligere possit, ignorat. Hæc autem piscatio post Domini resurrectionem facta in solam dexteram missa est, quia ad videndam claritatis eius gloriam sola electorum eius Ecclesia pertingit, quæ de sinistro opere nihil habebit. In illa piscatione præ multitudine piscium rete rumpitur, quia nunc ad confessionem fidei etiam cum electis reprobi tanti intrant, qui ipsam quoque Ecclesiam hæresibus scindant. In ista vero piscatione & multi pisces, & magni capiuntur, & rete non rumpitur, quia sancta electorum Ecclesia in continua auctoris sui pace requiescens nullis iam dissensionibus dilaniatur.* Eodem modo Augustinus disserit serm. de tempore 148. Aliter Eusebius Emesenus, *Mittite*, inquit, *in dexteram nauigii rete, & inuenietis: ac si diceret, Ego hac vice non misi vos, in nocte venistis, sinistrorsum laborastis, nihil prendidistis: nunc ergo mittite in dexteram nauigii rete, ex meo præcepto laborate, meam doctrinam prædicate, nesciat sinistra vestra,* *Matt. 5. 3.* *quid faciat dextera vestra, & inuenietis. In dextera igitur piscari est veram, & Catholicam doctrinam sincero affectu, & mundo corde prædicare. Piscatores enim Apostoli sunt, prædicatores, & doctores: retia vero hæc, Euangelia, omnisque sermo diuinus. pisces autem omnes fideles intelliguntur.* F *Tales enim pisces in baptismatis flumine natant, tales retibus Euangelii, & amore fidei capiuntur.* Ego vberiorem sensum esse velim. Dextera bona animi intentio est, *In dexterã rete iacere quid sit.* in dexteram rete iacimus, cùm quidquid agimus, propter Deum agimus: aut, quod cum sequenti piscationis mysterio magis cõgruit, de nocte piscamur, cùm sine Christo, sine diuino lumine, sine diuino auxilio *Rom. 9. 16.* aliquid facimus: quod ideo non potest bene succedere, quia *non est volentis, neque currentis.* Ad dexteram autem rete iacimus, cùm Dominus est à dexteris nostris, & non timemus, quid faciat nobis homo, id est, cùm diuino freti auxilio facimus, quia *miserẽtis est Dei.*

Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.] Mirum ad verbum hominis ignoti rete iecisse, cùm per totam noctem nihil prendere potuissent. Sed aut aliquid in eo sanctum & venerabile animaduerterunt, ideoque concepta ex verbis eius noua spe rete coniecerunt, aut, vt ait Euthym. existimantes eum scire aliquos in ea parte pisces subnatare, aut, vt ego suspicor, quia ita comparatum natura est, vt ea consilia, quæ vera esse cupimus, facile sequamur. Iecerunt ergo, & tantam piscium collegerunt multitudinem, vt tam plenum rete trahere non possent. Hîc videndum ecquid mysterij, vt sæpe indicauimus, hac piscatione significatum fuerit. Mysterium quidem esse aliquod satis per se manifestum est: nam, vt *Quid significatum sit mysterij hac piscatione.* serm. de tempore 148. Augustinus ait, *nunquam hoc Dominus iuberet, nisi aliquid significate vellet, quod nobis nosse expediret. Quid ergo pro magno potuit ad Iesum Christum pertinere, si pisces caperentur, aut si non caperentur? Sed illa piscatio nostra erat significatio.* Quid autem per eam piscationẽ Augustinus, Gregorius, Beda, & Rupertus significatum fuisse putent, ex verbis Gregorij, quæ paulo ante posuimus, lector intelliget. Eusebius vero Emesenus præter id, quod ex eo modo recitauimus, aliud quoque hoc loco tradit. *Possumus*, inquit, *per hanc primam, & nocturnam piscationem intelligere eam, quam tunc apud Iudæos Apostoli habuerunt, quando eis no-* *Act. 13. 46.* *lentibus credere Apostolus ait, Vobis primum oportuit prædicari verbum Dei, sed quia repellitis illud, & indignos vos fecistis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Quid est enim, ecce conuertimur ad gentes, nisi quod hîc dicitur, Mittite in dexteram nauigij rete: quia enim pisces Iudaici fluminis Apostolorum retia intrare noluerunt, ad flumina gentium Apostoli missi sunt. Et tunc quidem doctores piscantur in nocte, quando auditores interius excæcati veritatem non intelligunt. Miserunt ergo in dexteram nauigij rete, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Hoc est enim, quod Psal-* *Psal. 39. 6.* *mista ait, Annunciaui, & locutus sum: multiplicati sunt super numerum.* Liceat etiam mihi moralem dicere sen- *Moralis sensus huius piscationis proprius auctoris.* tentiam, cum id ipsum, vt ante monuimus, ad litteralẽ pertineat sensum huius loci. Missurus erat paulo post Christus discipulos suos in omnem terrarum orbem quasi in altum, ac latũ mare, vt homines piscarentur: poterant inscitiam, poterant imbecillitatem suam excusare, se homines esse litterarũ rudes, id est, piscandi E imperitos, paucos præterea, & infirmos, qui posse se tot, tamque grandes pisces capere, tot oratores, tot tãtosque Philosophos irretire, & de sentẽtia dimouere? Voluit eos Christus exemplo artis propriæ docere id ipsos suis viribus, suaque industria facere nullo modo posse: idque significat, quòd totam laborantes noctem nihil ceperant: ipsius verò ope, atque auxilio facillime facturos, totque capturos homines, vt rete trahere nõ possent, id est, vt longe, lateque diffusam Ecclesiam, & infinita hominum multitudine redundantem vix possent satis commode gubernare: idque significabat quod iactũ iussu, & auspicio Christi ad dexteram rete tot piscibus compleuerunt, vt trahere non possent. Bono igitur irent animo, & sua freti ope nihil de successu rei per se difficillimæ dubitarent: ad dexteram, non ad sinistram respicerent, id est, in diuinum auxilium, quod nunquam illis esset defuturum: non improprias vires intuerentur: atque in hanc sententiã Theodorus Heracleotes exponit. Singularis Christi prudẽtia eadem ratione, qua Petrum vocauit Luc. 5. 4. capta ingenti piscium multitudine, vt doceret, melius illi spiritualẽ piscationem suis auspiciis successuram esse,

Digitized by Google

quam tẽporalis illi ante propria industria successisset; vocatũ confirmauit, & mittendum paulo post ad spiritualem piscationem spe impleuit, fore vt res bene ac feliciter eueniret. Propterea enim ac piscationis similitudine discipulos docuit, quia aut omnes, aut præcipua pars eorum, qui aderant, Petrus, & duo filij Zebedæi piscatores erant; quibus, cum eos vocaret, dixerat, *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum*, Matth. 4. 19. & capit Deus sua quemque arte.

Capit Deus sua quemque arte.

7. *Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est.*] Quæri potest, qua ratione Ioannes Christum primus recognouerit, Ioãnem enim fuisse hunc ipsum, qui hoc scribit, eum, *quem diligebat Iesus*, nemini, vt opinor, dubium est, & nos in præfatione in hoc Euangelium eius rei causam exposuimus. Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus id ingenio, & naturæ tribuunt, declarasse enim hac in re ambos Apostolos, Ioannem, & Petrum suum quemque ingenium, Ioannẽ naturale quoddam acumen, quo præstabat, quod primus omniũ Christum agnouerit, Petrũ amorem erga Christum, & naturalem audaciam, quod se cõtinuò solus, vt ad Christũ veniret, in mare cõiecerit. Ergo Ioannẽ ex captura piscium, vt Euthym. etiã docet quàm facilè cognouit non fuisse fortuitã, subtilitate quadam ingenii coniecturam fecisse Christũ esse qui cum ipsis loqueretur, quique tam felicis piscationis fuisset auctor, animũ igitur ad illum aduertisse, ac demum recognouisse. Leontius aliam etiam rationem affert, quod simplicẽ ac purum haberet animum. Et verò ita se habet res, simplicissimus quisque facillimè Deum cognoscit, facillimè credit, nec est quidquam quod æquè fidem impediat atque humana prudentia, & calliditas quædam, & vafrities ingenii, qualem in omnibus nostri temporis hæreticis animaduertimus. Hieronymus virginitatis laudator in epist. ad Pammachium aduersus errores Ioannis Ierosolymitani non sine magna probabilitate, & magna certè pietatis significatione virginitati tribuit. *Prior*, inquit, *virginitas virginale corpus agnoscit.* Veram ego causam fuisse suspicor, quod quemadmodum Christus ante ideo non cognoscebatur, quia cognosci nolebat; ita nunc, quia cognosci voluit, cognitus sit. Cur autem priùs à Ioanne quàm à Petro cognosci voluerit, duas fuisse arbitror causas, alteram, quod eum singulariter amaret; alteram, quod, vt ait Hieronymus, purus esset; nec enim sine causa dictum est, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Nihil æque fidem impedit ac vafrities.

Matt. 5. 8.

Simon Petrus cùm audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare] Euthymii interpretatio omni mihi carere videtur probabilitate. Petrum priùs tunica, hoc est ἐπενδύτῃ vestitum fuisse, sed discinctum, & vt ad Christum adiret, non quidem induisse, quam non habebat, tunicam; sed quam indutus erat, præcinxisse, τὸν δὲ ἐπενδύτην tunicam fuisse paruam, manicis carentem, & ad genua vsque demissam, qua, qui in mari versabantur, vterentur. Diserte enim dicit Euãgelista priùs fuisse nudum. Quod etsi non ita intelligendum puto, quasi nudus omnino fuerit, sed quasi non omnibus, quibus vulgo vtebatur vestibus, indutus esset; tamen hoc certe colligitur aliquam sibi earum quas habebat, vestem superinduisse. Quod autem dixit præcinxisse sese διεζώσατο, non significat præcinxisse tunicã, qua ante indutus erat, sed quam nondum indutam habebat, induisse: nam quia id genus vestis non fibulis, non ligulis, sed solo cinctu aptabatur corpori, cingere erat induere. Sunt qui subligaculum, aut amiculum interpretantur, id est leue ex lino indusium, quod & pudori seruiret, & natanti impedimento non esset. Quorum ideo non probo sententiam, quia nec respondet nominis etymologia, A atque proprietas, quod cum ἀπὸ τοῦ ἐπενδύειν, id est à superinduendo dictũ sit, non dubium, quin id genus vestis significet, quæ aliis indumentis superinijcitur, qualis tunica erat; & videntur existimare Petrũ prius nudum omnino fuisse, quod mihi minime persuaserint. Etenim si prius minus vestitus erat, vt aperte Euangelista docet, quàm cũ id genus vestis assumpsit, & id non aliud erat, quam lineum amiculum, quo pudoris loca tegerentur, tam nudus profectò prius erat, quàm natus fuerat. Ergo vt supra c. 13. 4. & apud Mat. cap. 27. 35. adnotauimus, Christum non vna, ac simplici vsum fuisse veste, sed super inconsutilẽ illam vestem, de qua Ioannes cap. 19. 23. mentionem fecit, togam habuisse, B ita credendum est Apostolos super alias vestes inferiores superiores gestasse togam, quã exuerent, cum aliquid laboriosioris operis agendum esset; resumerent, cum ab opere cessarent; sicut videmus Christum, vt discipulorum lauaret pedes eã posuisse, postea iterum induisse. Nec enim Christum alio, quã vulgari inter Iudæos habitu vsum fuisse credendũ est, qui nulla re videri volebat singularis. Cum ergo se Petrus piscandi, laborandique causa superiore exuisset tunica, cum à labore cessandum esset, & ad Christum adeundum, eam iterum induit, vt coram eo honestius vestitus appareat; prius enim nudus, id est non C satis honeste vestitus erat, quemadmodum moribus nostris, qui solo thorace, & caligis vestitus est, nudus esse dicitur. Hoc etiam ad mores pertinet, pudori & honestati, decoro etiam vestitu consulendum, neque reprehendendum, si non solum coram viris honestis, sed etiam coram Christo cultioribus vestibus appareamus; si quo die ad sacram Eucharistiã accessuri sumus eo die splendidiore vtamur veste. Eo enim Ecclesia consilio voluit Sacerdotes singulari, ac regio vestitu mysterium illud celebrare Ridiculiq;, & inepti Caluinistæ sunt, qui ocreati, penulati, petasati, & D vtcumque casus fert, sacramenta omnia conficiunt; impudentes verò Anabaptistæ, & minime ferendi, qui nullam pudoris etiam in publica oratione habẽt: pudet nos dicere, quæ illos facere non pudet. Quo ergo modo (obiiciunt quidam) togatus Petrus natare potuit? Primum Euangelista natasse nõ dicit, nec vtrum nando, an humiliori iam prope littus mari pedibus incedendo ad Christum venerit constare potest: & eo ipso, quod Euangelista non dicit, est verisimilius venisse pedibus, quanquam Chrysostomus, Leontius, Theodorus Heracleotes, & Theophylactus nando venisse dicunt. Sed vt natando venerit, quid putamus E impedimenti leuem, & bene præcinctam togam, piscatori, id est exercitato, & egregio natatori afferre potuisse: cum reperiantur apud nos, qui non solum vestiti, sed insuper etiam onusti natent? Præcinctos ad Christum, id est bene firmatis, non dissolutis ad Christum moribus venire oportet, & in mare se propter illum, id est in quæuis pericula conijcere.

Caluinistæ ridiculi, qui nullo delectu vestium sacramenta conficiunt.

8. *Alij autem discipuli nauigio venerunt: non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium.*] Obscura causæ redditio est, nec enim apparet, quomodo hæc ratio conueniat, nauigio cæteros discipulos ad terrã venisse, quia non longè aberant à terra, imo propterea debebãt se sicut Petrus fecit, in ma- F re conijcere, quia non longe à terra aberant, vt lõgius natandum esset, quàm fortasse possent. Videtur mihi Euangelista hac ratione cæteros discipulos excusare voluisse, quod minus erga Christũ ostendisse viderẽtur, quod non se etiam in mare, sicut Petrus coniecissent, quod patientes fuissent moræ: huic enim tacitæ obiectioni respondet, morã illam valde fuisse breuẽ, quia non longe aberant à terra; itaque etiam si sese in mare deiecissent, haud multo citius ad Christũ venire

Digitized by Google

potuissent. Sic & Petrum laudat, & cæteros excusat. Cubiti ducenti passus sexaginta, pedes trecētos efficiunt; quam mensurā ideo tā diligenter expressit Euangelista, vt re ipsa non solis verbis fidem faceret, non longe à terra, vt dixerat, abfuisse. Hic sensus, nec quidquam præterea mysticū hîc esse arbitror, sed quia cœpimus hoc capite præter litteralem sensum etiam moralem indicare, libet persequi. Eusebius Emesenus in hunc modum interpretatur, *Quid enim per hanc terram nisi terram viuentium intelligimus? à qua isti non longe erant, quia corporeis vinculis resoluti, cito illuc ituri erant quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium. Centenarius numerus perfectus est, qui tunc quidem duplicatur, quando sermone, & opere adimpletur. Trahunt igitur doctores rete piscium cubitis ducentis, quando sermone, & opere post se ad aeternam vitam ducunt audientes.* Rupertus verò sic, *Discipulus ille, quem diligebat Iesus, & alij, qui nauigio venerunt, illos significant rectores sanctæ Ecclesiæ, qui in pace vitam finiunt. Petrus verò, qui mittit se in mare, illos omnes, qui sicut & ipse per medios fluctus tribulationum festinant, & currunt ad Dominum trahentes rete piscium, id est libris suis, siue laboribus omnimodis continentes, vel propugnantes fidem gentium. Non enim longe sunt ab illa viuentium terra, in qua Dominus immortaliter stat; sicut longe erant antiquitus sub lege laborantes, antequam veniret gratia, sed longe sunt quasi cubitis ducentis, libri videlicet à cunctis legalibus ceremoniis, solaque ad perueniendum opus habentes dilectione Dei & proximi.* De retibus scribit Sedulius non inscita carmina:

Moralis sensus huius loci.

Lib. 4.

Lib. 5. Carm.

Pendula fluctiuagam traxerunt retia prædam
Per typicam noscenda viam; nam retia dignis
Lucida sunt præcepta Dei, quibus omnis in illa
Dextera parte manens concluditur, ac simul vlnis,
Fertur Apostolicis Domini ad vestigia Christi.

Alius sensus moralis qui aliorum est.

Ego sicut litteralem sensum eum maximè amo, qui verbis, ita eum maxime moralē, qui litterali velut innatus est. Petrū Euangelista laudat, reliquos discipulos excusat, vtrosque ad Christum venisse, sed Petrum relicta naui, relictis retibus, relictis sociis, relicta præda, omnibus expeditum rebus citius venisse, alios nauem, reti, prædam que trahentes aliquanto tardius. Duo igitur eorum, qui ad Christum veniunt genera sunt; alij omnibus prorsus dimissis rebus vna tantum succincti tunica, & certius, & citius ad Christum aduolant; alij ad Christum quidem nauigant, sed tamen quia in naui, id est cum toto populo veniunt, quia & retia, & prædam trahunt, id est onus temporalium bonorum, artesque, honores, lucraque quærendi non dimittuntur, & cum maiore naufragij periculo veniunt, & vt prospera illis contingat nauigatio, tardius omnino perueniunt.

9. *Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas & piscem superpositum, & panem.*] Piscem non panem superpositum, vt Augustinus tractat. 123. adnotauit. Quod supra ver. 5. προσφάγιον, nunc ὀψάριον appellat, itaque vtroque loco eadem ratione interpres potuit reddere; pulmentarium. Ac fortasse ad rem aliquid pertineret eodem modo reddere, licèt diuersum sit Græce vocabulum, vt paulo post melius intelligetur, cum causam disputando explicauerimus, quamobrē Christus effecit, vt antequam discipuli ad se venirent, focus esset accensus, panis paratus, piscis super prunas positus, iā videlicet assus, & ad esum paratus. Sed prius videndum, vnde piscem Christus habuerit, cum paulo ante nullum habens à discipulis petiisset. Theodorus Heracleotes vtrāque sententiam putat esse probabilē & ex mari potētia sua sine reti, sine vllo instrumēto cepisse solo vocantē iussu, & ex nihilo procreasse. Atque in illam priorem sententiam videtur Cyrillus esse propēsior. Sed altera est lōge probabilior, eāque Theo-

Vnde piscē Christus habuerit.

A dorus Mōps. Chrys. Leontius, Theoph. Euth. amplectuntur; potestque hoc etiā ratione confirmari. Non dubium, quin quomodo ignem, & panem, eodem & piscem præparauerit, atqui ignem quidem, & panem certum est ex mari non habuisse; sed ex nihilo creasse, eodem igitur modo creauit piscem. Redeamus nunc ad id quod priùs quærebamus, quam ob causam id fecit. Manifestum quidem est potentiam suā ea re ostēdere voluisse sicut in captura piscium, eamque vnam rationē auctores afferunt, Theodorus vterque, atque Leontius, sed ea cōmunis est causa, & quærimus aliquam magis propriam. Solus Cyrillus aliam quandā

B videtur insinuare, voluisse vnum, aut paucos pisces, quasi loco primitiarum accipere, vt se ostēderet esse Dominum. Nam vt hoc obiter dicamus, existimat non vnum tantùm, sed plures pisces super prunas positos fuisse; sed Euangelistam singulari numero ὀψάριον piscem dixisse, non quia tantū vnus, sed quia pauci erant, quod nulla meo iudicio coniectura probari potest. Duas igitur ego causas inuenio, cur Christus prandium hoc præsertim ex piscibus discipulis, antequam eos, quos ceperant, pisces afferrent, præparauerit. Altera est, vt ostenderet se auctorē illius tam copiosæ piscationis fuisse. Enimuero qui sine reti, sine

Cur Christus hoc prandium præpararit.

C aqua, sine vllo instrumēto in arenoso & arido loco piscem ex nulla subiecta materia procreasset, efficere nimirū potuisse, vt ipsi iacto iussu suo in mare reti magnā illam piscium multitudinem caperent. Atque eodem pertinet quod Theodorus Mopsuest. scribit, voluisse demonstrare Christum nō sua discipulos industria, sed diuina ipsius ope tot cepisse pisces, quod idem verbi Dei prædicatores, si quid proficiūt, existimare debēt. Altera, vt doceret se paulò ante nō propterea ab illis petiisse, ecquid haberent pulmentarii, quod aut ipse indigeret, aut si indigeret, opus sibi es-

D set ab illis petere: posse se ex nihilo nō solū piscē, quē poposcerat; sed & panem, & ignem, & quidquid esset necessarium, excitare, esse se eum qui dixisset, *si esuriero, non dicam tibi, meus est enim orbis terra*: piscem tantum ab illis petiisse, integrū eis prandium momento temporis præparasse. Non sua igitur, sed ipsorū causa piscem ab illis postulasse, vt sermones cum illis conseferet, vt suam illis potentiā ostenderet, vt doceret suo auxilio cōfidere, vt eos denique piscibus, quos quærebant, & non inueniebant, locupletaret. Hoc ipsum morale continet documentum, sæpe Deus à nobis non sibi, sed nobis petit. Cum à Samaritana illa muliere a-

Psal. 49. 12.

Morale documentum huius loci.

E quam petiit, non tam ipse bibere volebat, quam meliore ipsam potare aqua. Totum locū Eusebius Emesenus, aut quisquis ille fuit auctor in homilia in hæc verba moraliter ad hūc modum tractat. *Hoc cibo Christi piscatores & prædicatores sæpe recreantur, & vires suscipiunt, quotiescunque fatigati ab hoc opere redeunt. Quoties enim prunas, & piscem super prunis positum, & panem vidēt, quoties Christi passionem recordantur, toties laboris & fatigationis, & omnium suarum angustiarum obliuiscuntur. Quid est enim piscis prunis assus, nisi Christus in cruce passus? Quid est panis nisi Euangelica prædicatio, qua eos Dominus reficere solebat, dicens, nolite timere eos, qui occidunt corpus; animam autem non possunt occidere?* Rupertus vero per

Mat. 10. 28.

F piscem & panem, cœnam illam vitæ æternæ significari, de qua dictum est, *satiabor cùm apparuerit gloria tua;* & *Beatus qui manducabit panem in regno Dei.* Luc. 14. 15. &, *Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meā in regno meo,* Luc. 22. 30. Huiusmodi prādiū iis, q per mare huius vitæ ad Christum nauigauerunt, in cęlo, id est in littore paratū esse. Ignē amorem esse Spiritus sancti, piscē & panē Christum, id est hominem simul, ac Deum. Eodē sensu D. Cyril. differit. Aliū ego moralē sensum animaduerto,

Psal. 16. 15.

Digitized by Google

qui,nisi fallor,ad litteralẽ magis accedit; docet Christus suis piscatoribus,maximeq; iis,qui naui, piscibusque relictis sese,vt ad ipsum venirent,coniecerunt,nihil quidquam defuturũ. Nam in ipso salo,in loco sterili, ac deserto,vbi nulla humani præsidij erit spes,vel miraculo diuinam illis prouidentiam,quidquid necessarium erit,suppeditaturam. Nihil deesse timentibus
Psal.33.10. eum, *Quando misi*, inquit,*vos sine sacculo, & pera, numquid aliquid defuit vobis*, Luc. 22.37.

10. *Dixit eis Iesus, Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc.*] Frequens inter interpretes quæstio est, quare
Cur ex piscibus, quos discipuli prendidissẽt, afferri Christus iusserit. Christus discipulos de piscibus, quos ipsi prẽdidissẽt, afferri iusserit;quasi piscis ille,quem suprà prunas positum viderant,fuisset imaginarius, nec aptus ad cibũ. Theodorus Heracleota respondet ideo hoc fecisse,vt ex huius, & aliorum, quos ipsi ceperant similitudine cognoscerent se & huius, & illorum auctorum esse. Leontius vero,Theophylact. & Euthymius,vt ex eorum comparatione, similitudineque intelligerent illum,quem super prunas videbant,non phantasma,sed verum esse piscem.Aliã ego causam ex versu sequenti colligi posse arbitror, propterea referri iussisse pisces, vt ex eorum magnitudine, multitudineque miraculi magnitudinem oculis cernerent. Moraliter Eusebius Emesenus interpretatur, velle Christũ, vt prædicatores ad se homines adducant,vt in se omnia referant,vt se vnum prædicando quærant, sicut ille faciebat, qui dicebat, *Nos autem prædicamus Christum crucifixum*, 1. Corinth. 1. 23. &, *non iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Rupertus verò, iussisse afferre pisces, quos prẽdidissent, quia in supremo illo iudicio vnusquisque ante iudicem Christum feret,si quid fecerit boni, si quos illi homines lucrifecerit.
Psal. 125.6. *Venientes* enim *venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Ego,si meum esset institutum quęrere morales sensus, potius dicerem velle nos Deũ ita ex eius pendere prouidentia, ita confidere,non passurum eũ, vt quidquam nobis desit,vt tamẽ studium,& operam, quam possumus nostram adhibeamus; oportere nos cum ipso cooperari,non debere otiosos esse,& diuina abuti prouidentia, non semper miraculis, non semper ex manna viuendum cœlitus misso; piscandum, arandum, serendum, metendum, laborandum nobis esse,
Psal.127.2. *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.*

11. *Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus.*] Versu 6. dixerat omnes,qui in naui erant,vix rete præ multitudine piscium trahere potuisse, quo ergo modo nunc dicit solum illud traxisse Petrum; & quidem in terram traxisse, quod multo difficilius esse constat, quàm per mare trahere, quia & aqua sustinet, & pisces natant? Verisimile est,& quidem Cyrill.& Euthy. existimant non solùm traxisse Petrũ, sed ipsum cæteris adiuuantibus; solum autem nominatum, siue quia aliorum erat princeps, siue quia in eo opere dux extitit, siue quia, vt promptior ad obediendũ dictis Domini, primus omnium in nauim ascendit,vt rete traheret; sicut primus, vt ad Dominum properaret, de naui descenderat. Quod si solus traxit, vt Gregorius, & Rupertus existimant,ope fecit diuina,habuitq; aliquid mysterij res, & nunc Petrus, id est qui Petri successor est, plus habet in Ecclesia potestatis, quàm alij omnes simul aliorum Apostolorum successores,vt paulo post ver.15. illi indicat Christus. *Quod enim post modum aperitur in voce, hoc nunc signatur in opere*, vt Gregorius ait homil. in Euangel. 24. Quod & magnitudinem, & numerum piscium Euangelista declarat,eò pertinet, vt miraculi magnitudinem ostendat.Sed numero piscium omnes auctores video aliquid existimare mysterium conti-

A neri, Græci ferme omnes, Cyrillus, Leontius,Theophylact. Euthymius putant centenarium numerum, *Numero piscium quid mysterij contineatur.*
quia perfectus est, multitudinem innumerabilem significare,qui ex gentibus erant credituri;quinquagenarium verò,qui dimidia minor est parte, eos, qui ex Iudæis erant credituri,numero scilicet multo minori, ternarium mysterium Trinitatis, in quod omnes erãt credituri. Latini diuersa non solũ à Græcis,sed ipsi etiam inter se sententia. Quid Augustinus sentiat,vix lector ex bene longa eius disputatione colligat, sed ista eius disputationis conclusio est. *Non ergo tantummodo* Tract.122
centum quinquaginta Sancti ad vitam resurrecturi significantur æternam, sed millia Sanctorum ad gratiam spiritus pertinentium, qua gratia cum lege Dei tanquam cum aduersario concordatur, vt viuificante spiritu, littera non occidat; sed quod per litteram iubetur, spiritu adiuuante compleatur, & si quod minus fit, remittatur. Omnes ergo ad istam gratiam pertinentes hoc numero figurantur, hoc est figurati significantur. Qui numerus ter habet etiam quinquagenarium numerum, & insuper ipsa tria propter mysterium Trinitatis. Augustinum iisdem vestigiis Beda sequitur. Aliter Gregorius hom.24.*A magno*,inquit,*mysterio numerus non vacat; sed intentos vos tanti mysterij profunditas expectat. Nec enim quantitatis summam solerter Euangelista exprimeret,*
C *nisi hanc sacramento plenam esse indicasset. Scitis namque, quod in veteri testamento omnis operatio per Decalogi mandata præcipitur; in nouo autem eiusdem operationis virtus per septiformem gratiam sancti Spiritus multiplicatis fidelibus datur.* Et interiectis paucis, *Ducamus ergo per trigonum decem, & septem, & veniunt ad quinquaginta vnum. Qui profecto numerus à magno mysterio non vacat, quia in testamento veteri legimus, quod annus quinquagesimus Iubilæus vocari iussus est. In quo videlicet cunctus populus ab omni operatione quiesceret. Sed vera requies in vnitate est. Diuidi* Leui.25.10.11.
enim vnum non potest. Vbi enim scissura diuisionis est, vera requies non est. Ducamus ergo per trigonum quinquaginta &
D *vnum, & fiunt centum quinquaginta tres.* Eodem prorsus modo Theophilus Alexandrinus, aut potius, vt Hieronymus vocat, Antiochenus interpretatur libro 4. allegoriarũ,vt facile suspicer Gregorium ex illo sumpsisse. Quid Emesenus sentiat,eius dicam verbis. *Quid*, inquiunt, *per centum quinquaginta tres pisces, nisi omnes baptizatos, & fideles intelligimus? Hoc enim significant tres, quod centum quinquaginta. Si enim in æquas partes centum quinquaginta diuidamus, tres, & non amplius quinquagenæ fiunt. Tres enim sunt mundi partes, quæ per tres pisces, & tres quinquagenas significantur, Asia videlicet, Africa, & Europa. Inde est, quod mulier abscondit fermentum in tribus satis* Mat.13.33.
E *farina, donec fermentaretur, inde est, quod in cruce titulus Hebraicè, Græcè, & Latinè scribitur. Capiunt igitur Apostoli tres* Sup. cap. 19 20.
pisces, & centum quinquaginta, quia eorum sermone, & exemplo ducuntur, quicunque ex iis tribus mundi partibus ad Ecclesiam veniunt. Merito denique centum quinquaginta tres pisces capti referuntur, quoniam in huius numeri sacramento, id est in fide Trinitatis omnes Christiani in baptismate fidei retibus capiuntur. Propius mihi Rupertus videtur in *Ruperti sensus moralis ad litteralẽ magis accedens.*
quærendo morali sensu ad litteralem accessisse, quod semper faciendũ esse ei, qui ridiculus esse nolit, sæpe monuimus. Ergo per tres istos diuersos numeros triplicem hominum eorum,qui salui sunt, statũ signifi-
F cari. Per centenariũ coniugatos,quorũ maxima multitudo est;per quinquagenarium viduos,& continentes, quorum minor est numerus;per ternarium virgines quorum minimus. Ego quidem casu factum esse non puto, quod tot, non plures, non pauciores capti sint pisces:omnia enim diuino fiebant consilio, itaque præter primum illum litteralẽ sensum,aliquid mysticè significatum fuisse non dubito. Mysteriũ verò nõ aliud esse suspicor, quàm quod voluerit Christus ista numerorum varietate significare fore, vt Apostolicæ

Digitized by Google

omni hominum genere multos, ex alio tamen plures, ex alio pauciores piscarentur.

Et cùm tanti essent, non est scissum rete.] Vno verbo Græce dixit, quod Latine duobus dicitur, cũ tot essent, ac tanti, καὶ τοσούτων ὄντων. Non dubium, quin miraculo adscribat Euangelista, quod rete tot, tantisque plenum piscibus, & vi in terram tractum scissum non fuerit, efficiente scilicet tacite Christo, ne rumperetur. Quare non dubito aliquid eum significare voluisse. Quid Augustinus, Gregorius, Beda, & Theophyl. significatum fuisse putent, suprà v. 6. docuimus. Emesenus in hunc locum sic commentatur. *Boni pisces erant isti, à quibus rete scissum non est; mali pisces hæretici, & schismatici, qui Euangeliorum retia quotidie scindunt.* Mihi, quod multitudine piscium rete disruptum non fuerit, significare videtur fore, vt Apostolorum quantumuis infirma, & reti similis virtus, Christi tamen gratia cõfirmata, quamlibet ingenti hominum multitudini capiẽdæ atque trahendæ, suffectura sit. *Sufficit*, inquit, *tibi gratia mea.* Et, *abundantiùs omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum.* Et, *omnia possum in eo qui me confortat.* aut certè rete Ecclesia est, vt in illa parabola Matth. 13. 47. multitudo piscium, multitudo fidelium. Significatur igitur fore, vt Ecclesia Catholica, quamuis magna fidelium multitudine redundet, non rumpatur tamen, sed licet per mare, i. per magnas huius vitæ difficultates salua & integra ab Apostolis, id est ab iis, qui eam gubernant, trahitur in littus, littus autem cœlum est.

2. Cor. 12. 9. 1. Cor. 15. 10. Phile. 4. 13.

12. *Dicit eis Iesus, venite, prandite.*] Quod ad prandium eos Christus inuitat, ideo facit, vt cogat eos tãgendo, gustando, edendo, quem fecerat, panem, ac piscem, re ipsa miraculi veritatem, & magnitudinẽ experiri. Duplex autem hîc est quæstio. Altera, ad quos pisces edendos inuitauerit; ad eumne solũ, quem ipse ex nihilo super prunas fecerat, an ad eos etiam aliquos, quos illi ceperat. Chrysostomus ad eum solum, quem ipse fecerat, inuitasse putat. Augustinus tractat. 123. & Euthymius, & ad illum, & ad alios ex iis, quos illi prehenderant, quosque iam super easdem posuissent prunas: quod videtur rationi magis esse consentaneum. Cum enim ideo, vt diximus, ad prandium inuitauerit, vt miraculi veritatem experirentur, cum vtrumque miraculum fuisset, & quod ille creatus piscis, & quod illi in rete cõiecti, ratio postulabat, vt ex vtrisque gustarent. Atque hoc eodem modo Theodorus Heracleotes, Leontius, & Theophylactus senserint necesse est, quia vt versu 10. citauimus, ideo existimant iussisse Christum, vt eos, quos ceperant, pisces afferrent, vt ex vtrorumque comparatione verum miraculum agnoscerent; vtrisque igitur vesci oportebat. Altera quæstio est, num & Christus cum illis ederit; nihil enim dicit Euangelista, & graues auctores quæstionẽ non attingunt. Sed non dubito, quantũ quidem consequi cõiectura possumus, quin ipse quoque Christus cum illis ederit, sicut & Gregorius homilia 14. Leontius, Theophyl. primum quia id ratio postulabat, vt cum se illis manifestare vellet, cum illis vesceretur, vt fidem ipsis resurrectionis suæ confirmaret. Deinde quia id facere solebat, cum illis alibi apparebat, etiamsi paratum non esset prandium, nec discipuli cibum sumerent, vt Luc. 24. 41. *Habetis hîc aliquid, quod manducetur?* Præterea quid discipuli existimassent, si se edentibus ipse non edisset, nisi esset phantasma? Deinde non dicit: Ite, & prãdete, sed *venite & prandete*, quasi dicat, *venite, prandete*, mecum, itaque ex vi potius horum verborũ colligitur prius ipsum cæpisse ex pane pisceque gustare, deinde dixisse, *venite, & prãdete*, vt non verbis tantum, verumetiam exemplo eos inuitaret. Obseruant Chrysost. & Theophyl. non iam illum oculos in cælum tollere, non gratias agere, queãdmodum antequã moreretur, facere consueuerat, vt supra c. 6. 11. & Luc. 9. 16. quia ante resurrectionem humiliter & tanquam homo gerebat sese, post resurrectionem tanquam Deus. Quod ad sensum moralẽ attinet, Cyrillus, Theophylactus, & Rupertus sic interpretãtur, quod Christus discipulos post tractum in terram rete ad prandium inuitauerit, nihil aliud significare, quàm fore, vt post huius vitæ labores post bene functũ officium iubeat nos manducare, & bibere super mensam suã in regno patris sui, dicturusque sit, *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.* Paratum enim à Christo discipulis prandium, paratum à constitutione mundi regnũ esse; & gaudiũ illud, de quo alio dicit loco, *Euge serue bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui.* Eusebius Emesenus de conuiuio sãctæ Eucharistiæ, deque prędicatione verbi Dei, ad quam nos Christus quotidie inuitat, pastosque reficit, atque recreat, exponit. *Quotidie*, inquit, *nos Dominus ad prandium inuitat; quotidie nobis & panem, & piscem apponit, quotidie cibum Euangelicum, & sui corporis, & sanguinis administrat. Dum hæc enim Euangelia legimus, sui panis cibo nos interius reficit. Hîc & piscem assum nobis tribuit, quia qualiter pro nobis passus est, hîc innuenimus. Nec bene Christi retia trahere possunt, qui his cibis assidue non reficiuntur.* Quid autem piscis ille assus significet, quo vescuntur, leget, qui volet, apud Gregorium ho. 14. ego ex litterali sensu moralẽ aliũ elicio. Cur voluit Christus, vt secum discipuli vescerentur? vt se, quemadmodum diximus agnoscerẽt; voluit ergo moraliter significare se à nobis non sola, vt ita dicã, speculatione, sed multo maxime gustu cognoscendum esse. *Gustate*, inquit, *& videte, quam suauis est Dominus*, gustamus autem, cum eadem patimur, quæ ille passus est, cum eius in nobis experimur beneficia.

Ad quos pisces edẽdos Christus inuitauerit discipulos? Num Christus cũ discipulis illis ederit. Moralis expositio. Luc. 22. 30. Mat. 25. 34. Matth. 25. 21. 23. Psal. 33. 9.

Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes, quia Dominus est.] Rectè hoc loco dubitat Augustinus, *si sciebat, quid opus erat interrogare? Si autem non opus erat, quare dictum est, Non audebant, quasi opus esset, sed timore quodam non auderent?* Chrysost. Theophyl. & Euth. existimãt partim opus fuisse, partim nõ fuisse; opus fuisse, quia propter formę maiestatem non videbatur esse Christus: opus autẽ non fuisse, quia ex factis tunc ab eo miraculis apparebat aliũ, quàm Christum esse non posse. Ergo ea ex parte, qua eum non satis cognoscebant, & opus fuisse, & voluisse, quisnam esset, interrogare, sed ausos non fuisse reuerentia tantæ maiestatis, præterquam quod alia ex parte videbant eum esse Christum. Eodem ferme modo Theodorus Heracleotes, & Leontius, nisi quod putãt propterea ex forma non potuisse eum recognoscere, quia nondum satis clarus erat dies, aut quia ipse formam suam sic immutauerat, vt cognosci non posset. At verba Euangelistæ alium sensum præ se ferunt. Non enim dicit ideo ausos non fuisse eum interrogare, quod reuerentia impedirentur, sed quia sciebant Dominum esse. Rupertus sic, *Tunc quidem non audebant, & intenti solummodo ad intuendum, vel audiendum reuerentiam præstabant: quando autem ad illud æternum suos omnes inuitauerit conuiuium iam opus non habebunt interrogare eum, scientes, quia Iesus est, scientes, inquam, & perfectè cognoscentes, quod modo ex parte cognoscunt scripturas legentes, & sanctum scientiæ Spiritum consulentes, donec veniat, quod perfectum est, & euacuetur, quod ex parte est.* Sed hoc magis mysticum est, quàm litterale. Augustinus, & Beda proximè omnium ad veritatem accesserunt. Sensus est, inquiunt, *Tanta erat euidentia veritatis, qua Iesus illis discipulis apparebat, vt eorum non solum negare, sed ne dubitare quidem vllus auderet: quoniam si quisquam dubitaret, vtique interrogare deberet.* Sic ergo dictum est, *nemo audebat*

Tract. 123. 1. Cor. 13. 10.

Digitized by Google

eum interrogare, Tu quis es? ac si diceretur, Nemo audebat dubitare, quod ipse esset. Recte quidem: sed illud addendũ, Euangelistam hoc ipsum miraculo tribuisse. Quanquam ego clarius ex vtraque & Augustini, & Græcorum interpretatione verum sensum elici posse arbitror, adeo certos fuisse discipulos ex miraculis, & ex intimo quodam sensu Christum esse, qui cum illis erat, vt quamuis forma corporis consueta non appareret, quamuis oculi contradicerent, tamen minime auderent dubitare. Potestque hoc ad sacram Eucharistiam scite admodũ, & vtiliter accommodari. Cum in illo spirituali conuiuio sumus, quamuis oculi, quãuis sensus omnes contradicant, tamen ex intimo quodam fidei sensu adeo certi esse debemus verum esse, quem sumimus, Christum, vt ne interrogare quidem audeamus, *Tu quis es?*

Expositio auctorum.

13. *Et venit Iesus, & accepit panem, & dedit eis, & piscem similiter.*] Non dubito, quin certa Christus de causa suis ipse manibus panem, & piscem discipulis dederit. Causam eius rei vnam Theodor. Heracleotes indicat, voluisse etiã nũc in fractione panis à discipulis agnosci, quemadmodum à duobus illis in Emaus agnitus fuerat. Itaque existimat prius illis panem, piscemque distribuisse, quàm ab illis agnosceretur. Non probo: iam enim à Ioanne adhuc in naui cognitus fuerat, iam Petrus ad eum cognitũ adnatauerat. Illud facile credo, quamuis iam cognitus ab illis esset, voluisse tamẽ, vt eorum de se opinionem confirmaret, more vti suo, & tanquam patremfamilias, quemadmodum & institutum erat Iudæorum, & ipse alibi facere consueuerat, suis manibus panem piscemque distribuere. Vide Mat. 14. 17. 19. Marc. 6. 6. 39. 4. Lucæ 9. 14. 16. & 24. 35. & supra cap. 6. 11. Rupertus sic exponit. *Sic dictum est hic, Venit, & accepit panem, & dedit eis, sicut alio loco de seruis expectantibus dominum suum, cum præmissum esset, Faciet eos discumbere, statim subiunctum est, Et transiens ministrabit illis.* Sed Rupertus relicto litterali sensu ad spiritualem fugit. Quod si moraliter interpretari libeat, malim Cyrillum sequi, qui hoc facto illud significari putat, nos omnia & spiritualia, & temporalia bona de manu Christi percipere.

Cur manibus suis panem dederit Christus *Luc. 24. 35*

Luc. 12. 37.

14. *Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis.*] Quomodo Ioannes hanc manifestationem Christi tertiam fuisse dicat, cum tã multæ eam antecessissent, apud Matth. capite 28. 16. explanauimus. τοῦτο τρίτον hoc tertium, aut hoc tertio Ioannes Græce dixit pro, hac tertia vice, si ita liceret loqui, quemadmodum neminem bene Latinum auctorem locutum memini: quamquam placuit hæc phrasis hæreticorum interpreti, qui videri maxime Latinus voluit.

Th. Beza.

15. 16. 17. *Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iona diligis me plus his.*] Hos tres versus quia idem omnium argumentum est, eodem etiã explicabimus commentario. Locus est grauis, & in quo paulo altius figere pedem oporteat. Petrũ Christus peracto prandio singulariter alloquitur, & num se plusquã cæteri diligat, percontatur: affirmanti curam tradit pascendi oues suas, vtrum singularem, ac communem, paremque cum cæteris, de eo nobis cum nouis hæreticis disceptatio est? quæ ex singulis huius loci verbis, ac circũstantiis terminanda est. Nec enim nunc de aliis disputamus locis, in quibus singularis Petro supra cæteros auctoritas datur: sed hunc interpretamur locum, hîc pugnamus, hîc volumus vincere. *Cum ergo prandissent*, inquit Euangelista. Videamus ecquid hoc ipsum ad rẽ pertineat, quod hęc Petro auctoritas post prandium data sit. Lutherani, & Caluiniani, qui nihil aliud hoc loco Christum fecisse putant, quam Petrum in Apostolicã restituere dignitatem, à qua propter negationẽ cecidisse dicunt: & illud dicant necesse est nihil aliud fuisse mysterij, quod post prandium hoc fecerit, quã quod Germanico more voluerit prandio amicitiã conciliare. Ego non id Christum spectasse arbitror: sed obseruo eius fuisse consuetudinẽ, vt res omnes magnas post prandium, aut cœnam institueret. Quemadmodum Eucharistiam ab eo post cœnam institutã legimus: & post prandium discipulos dato per flatum Spiritu S. ordinatos supra c. 20. 22. Nam antequam hoc faceret, ex altero etiam, sicut hoc loco, asso pisce cum discipulis edisse scribit Luc. c. 24. 43. Propterea igitur post prandium hoc egit, quia quiddam facere volebat singulare. Et cæteris quidem Apostolis, cum illis potestatem dare voluit, vnum communiter omnibus dedit prandium: nunc vero, cum soli Petro singularem vult tradere potestatem, vnum propter illum, & multo magis admirabile conuiuium apparuit. Rogat Petrum, *Simon Iona*. Ne hoc quidem fortasse causa caret, quod Christus eum non Simonem Petrum, vt Euangelista, sed Simonem Iona vocat, nomine videlicet antiquo. Dixerat enim illi, cum ad Apostolatum vocauit, fore vt non iam Simon Iona, sed Petrus, id est petra vocaretur, supra quã petram Ecclesiam suam erat ædificaturus, supra c. 1. 42. dicit ergo nunc illi, Simon hactenus quidem fuisti, *Simon Iona*, nunc tempus venit, quo tempore Petrus futurus es: volo nunc super te Ecclesiam meam ædificare, id est oues meas pascendas tibi committere, quemadmodum tibi promiseram, Matth. 16. 18. Non ignoro etiam ante vocatum fuisse fortasse Petrum, vt apud Matth. cap. 10. 2. disputauimus: sed hoc dico, videri non sine causa Christum hoc loco non Petrum, sed pristino, ac proprio nomine Simonem appellasse, quia vtcumque Petrus ante vulgo vocari cœptus esset, tamen nondum Petrus, id est, petra, & fundamẽtum Ecclesiæ factus erat. Sequitur, *Diligis me plus his?* Hîc Christus à Petro singulare quiddã requirit, quod cæteri non habeant, aliquid ergo vicissim illi dare volebat proprium ac singulare, quo cæteris antecederet. Sed videamus quàm callidi & vafri interpretes hæretici sint. Docent quidam illorum non esse sensum, *Diligis me plus his?* id est, plusquam hi diligunt me? sed, *Diligis me plus his?* id est plusquam hæc diligis? O homines acutos, cui enim, nisi illis venire hoc in mentem potuisset? Scilicet valde ad rẽ pertinebat, vt Christus Petrum interrogaret, & quidem tam accurate, & toties interrogaret? vtrum se, quam cæteros discipulos magis diligeret. Laborabat enim Christus zelotypia, & cum cæteris discipulis, quasi procus de Petri erga se amore contendebat. Sed bene est, quod isti hæretici ab aliis etiam sectæ suæ hæreticis refutati sunt. Bernardus quidem serm. 76. in Cantic. dum aliud agit, & memoriter, ac leniter hunc locum carpit, non putat comparationem inter amantes, sed inter amatos fieri: cæterum non ad discipulos refert. *Plus*, inquit, *quàm sua, plus quàm suos, plus etiam quàm te.* Sumpsit igitur occasionem Christus Petrum interrogandi, vtrum se plus, quàm cæteri discipuli diligeret, ex recenti eius facto, quod se vnus omnium cæteris in naui relictis audito Christum esse, qui in littore apparebat, in mare coniecisset, quod singularis amoris fuerat. Quasi dicat, *diligis me plus his*, quemadmodum videris modo demonstrare voluisse? Si ergo ita est, *pasce oues meas*. Quid sequitur? nisi si non ita est, nolo vt pascas oues meas. Atqui si Petrus non plus Christum, quàm cæteri discipuli diligeret, non propterea profecto minorem, quam illi pascẽdarũ ouium Christi potestatẽ accepisset: ergo ea potestas, quam ita Christus illi dat, vt daturus nõ fuisset, nisi se plusquam cæteri diligeret, maior vtique quã potestas aliorũ discipulorũ erat. Rupertus existimat Christũ ad illa Petrj verba alludere voluisse,

Cur Petro singularis illa supra cæteros auctoritas à Christo post prandium data sit.

Cur Petrũ Simonem Iona vocet

Quis horũ verborum sensus. diligis me plus his.

Digitized by Google

quibus se Christũ plus cæteris diligere declarauerat. *Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* Matth. 26.33. Quid ergo interrogat, quod nec ipse ignorabat, & Petrus iam non verbis, sed factis declarauerat plus se Christum diligere, quàm cæteros? Sed vt timorem illi eriperet, & ex dolore, quem ex negatione conceperat, recrearet, vt scribit Heracleota: bono esset animo, maius illi nunc munus se velle committere, quàm vnquam illi ante commisisset. Aut, vt ego puto, nec propter se, qui non ignorabat; nec propter Petrum, qui alio iam prorsus, quam cum negauerat, animo erat: sed propter eos, qui aderãt, interrogat, num se plus, quàm cæteri diligat, vt intelligant nõ sine causa plus se Petro potestatis, quam cæteris dare, cum constaret & ex facto eius singulari, & ex sæpe repetito testimonio plus se ab illo, quàm à cęteris amari. Plus quiddam Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius Græci licèt auctores dicunt, ideo solũ interrogasse Petrum, quia princeps, & veluti os erat Apostolorum. Respondet Petrus, *Etiam Domine, tu scis quia amo te.* Notant Theodorus Mopsuest. Chrysostom. Theophylact. & Bernardus in ser. de diligendo Deo non ausum respondere Petrum se plus Christũ, quàm cæteros amare, sed modestius dicere se quidem eum amare, ipsumque quẽ nihil lateret proferre testem, factum scilicet cautiorem post negationem. Cum enim ante dixisset se animam pro Christo positurum ca. 13. 37. paulo post ter Christum negauit, cuius nunc memor temeritatis, nihil nunc audet magnum de se polliceri, sed rẽ omnẽ ad Christi iudicium referre, quod falli non posset. *Tu scis Domine.* In quam sententiam eleganter admodum hoc loco scribit Augustinus. *Hũc inuenit exitum ille negator, & amator: præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus, hunc inuenit exitum, vt pro eius nomine perfecta dilectione moreretur cum quo se moriturum peruersa festinatione promiserat, faciat eius resurrectione firmatus, quod immature pollicebatur infirmus. Hoc enim oportebat, vt prius Christus pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi prædicatione moreretur. Præposterum fuit, quod audere cœperat humana temeritas, cum istum disposuisset ordinem veritas. Animam suam se positurum pro Christo Petrus putabat, pro liberatore liberandus, cum Christus venisset animam suam positurus pro suis omnibus, in quibus erat & Petrus. Quod ecce iam factum est, nunc iam firmitas cordis ad suscipiendam mortem pro nomine Domini vera ipso donante sumatur, non falsa nobis errantibus præsumatur.* Mihi vero ita videtur Petrus modestiæ rationem habuisse, vt tamen non obscure significauerit se plus cæteris Christum diligere. Cum enim respondet, *Etiam* quid sibi aliud vult, quã se plus cæteris Christum diligere, quod vtrũ faceret, Christus interrogauerat? Itaque quod subiũgit, *Domine, tu scis*, non solùm moderationis causa dictum puto, sed multo etiam magis, vt, quod dixerat, *etiam*, ipsius Christi testimonio confirmaret. Tanquam si diceret *etiam*, plus te, quã cæteri diligo, quod ita esse teipsum testẽ appello. Subiicit Christus, *Pasce agnos meos.* Quibus verbis primum indicat verũ esse, quod Petrus responderat, se illum plusquam cęteros amare: expectabat enim responsum eius, & auctoritatem, quam illi dare cogitabat, quodammodo suspenderat veluti non daturus, nisi affirmasset se ipsum plusquam cæteros amare. Cũ ergo dat, quod suspensum tenebat, approbat tanquam ad eam rem excitatus testis verum esse, quod Petrus respondisset. Dixerat Petrus, *etiã, Domine tu scis*, respondet Christus, ita est vt dicis, ego scio, *Pasce ergo agnos meos.* Pascere esse regere, ac gubernare, sed ita regere tanquam pastorem gregem nemo nescit: & alibi sæpe docuimus Hebræorum idioma esse. *Qui regis Israel intende*, Psal. 79. 2. Hebraice est רעה, qui pascis, & Psalm. 77. 70. 71. *Elegit eum de gregibus ouium, de post fœtantes accepit eum, pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam.* Agnos esse eos, qui in grege, id est, in Ecclesia Christi essent, dubium non est, nec subtiliter disputandum, cur agnos potius, quàm oues appellauerit, quod qui fecerit, videat etiam atque etiã, ne doctis hominibus risum præbeat. Satis enim constat eosdẽ nunc agnos, & v. 17. oues appellare. Quod si quidquam discriminis inter oues, & agnos est, id non in re, sed in voce est, quod cum idem sint, tamen vocabulũ agni blandius sit, maioremque amorem præ se ferat: magis enim amabiles, quia magis simplices agni, quàm oues sunt. Quemadmodum quos Matth. cap. 10. 16. oues vocat, *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum*, Luc. c. 10. 3. agnos nominat, *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.* Cum ergo Christus fideles suos agnos vocat blandius, & maiore quadam amoris significatione eos Petro commendat quàm cum vocat oues. Quemadmodum si pater moriens, & liberos suos amico cõmendans diceret, commendo tibi meos infantulos, vehementius, maioreque affectu commendaret, quàm si diceret, Commendo tibi filios meos. Non inepte quidẽ concionator dixerit, quod Rupertus, & Theophylactus hoc loco tradunt, agnos esse, qui teneri, & infirmi adhuc in fide sint, *quibus*, vt ait D. Paulus, *lacte opus sit*: oues autẽ, in quibus, vt idem ait, formatus iam est Christus, quique, vt ait alio loco, *exercitatos habent sensus*: sed caueat ne ludat longius. Eusebius Emesenus in sermone de natiuitate Ioannis Euangelistæ alium tradit moralẽ sensum nostræ de principatu Petri sententiæ valde congruentem. *Prius, inquit, agnos, deinde oues ei commisit, quia non solum pastorem, sed pastorum pastorem eum constituit. Pascit igitur Petrus agnos: pascit & oues: pascit filios, pascit & matres; regit & subditos, & prælatos, Omnium igitur pastor est, quia præter agnos, & oues in Ecclesia nihil est.* Poteramus tanto adiuti auctore cum Luthero, & Caluino certare, probareq; propterea primum agnos, deinde oues nominasse, quia illi vniuersæ Ecclesiæ supra cæteros Apostolos curam dedit, sed credimus gratiæ, cedimus iuri nostro, nihil sane inter agnos, & oues interesse: alia tamen ratione idem efficiemus. Quæso cum Christus dicit, *pasce agnos*, aut *pasce oues meas*, quos agnos, quas oues intelligit? Dicam clarius, comprehendit cæteros Apostolos, an non? Quid affirmauerint, multi, & graues auctores reperiuntur. primum Eusebius, quem modò loquentem audiuimus, deinde Cyprianus in libro de vnitate Ecclesiæ, quin & auctores Græci à Romano Põtifice studio nationis abhorrentes, Chrysost. & Euthymius: qui vero negauerit, præter Lutheranos, & Caluinistas nuper, repertus est nemo. Quorum facillime potest opinio refutari. Quid enim est, *pasce oues meas*, nisi pasce gregẽ meum, pasce Ecclesiam meam? quicumque ergo intra Ecclesiam erant, pascendos illi tradidit, reliqui verò Apostoli extra Ecclesiam, vt opinor, non erant. Denique Christus non dicit Petro, pasce has, aut illas oues, sed, *pasce oues meas*, omnium ergo suarum ouium curam illi dedit. Quod Bernardus lib. de consideratione 2. cap. 8. prudenter obseruauit. *Quis es? sacerdos magnus, Summus Pontifex. Tu princeps Episcoporum, tu heres Apostolorum*, (alloquitur autem Eugenium Ro. Pon.) *tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, vnctione Christus. Tu es cui claues traditæ, cui oues creditæ sunt. Sunt quidem & alij cœli ianitores, & gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto & differentius vtrumque præ cæteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi vniuersi crediti, vni vnus: nec modo ouium, sed & pastorum tu vnus omnium pastor. Vnde id probem quæris? ex verbo Domini. Cui*

Petrus princeps & velut os reliquorũ.

Petri summa in respondendo modestia.

Tract. 123

Pascere, id est regere. In cap. 2. Matt. v. 6.

Agni quinã sint, & an idem significent ac oues.

Heb. 5. 12.

Galat. 4. 19

Heb. 5. 14.

Petri in vniuersam Ecclesiam potestas, & primatus probatur.

Digitized by Google

enim non dico Episcoporum, sed etiam Apostolorum sic absolute, & indiscrete tota commissa sunt oues. Si me amas Petre, pasce oues meas. Quas? illius, aut illius populi, ciuitatis, aut regionis, aut certi regni? Oues meas, inquit. Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes? Accedit quod illa promissio, quam illi Christus fecerat Matth. 16. 18. se super eum Ecclesiã suam ædificaturum, alicubi impleta fuerit necesse est. Vbi nisi hîc? Atqui illic singulare illi Christus supra reliquos Apostolos promiserat potestatem, vt eo in loco refutatis omnibus hæreticorum cõmentis comprobauimus. Aliqua igitur hîc supra cæteros potestas data est, quæ alia esse non potuit, quàm quæ illi tunc promissa fuerat, vt super eum Ecclesiam suam ædificaret, id est, vt fundamentũ, & caput faceret Ecclesiæ. Duobus modis noui hæretici respondent, primum, vt concedant omnium ouium curam Christum dedisse Petro, eandem omnib. quoque aliis Apostolis tradidisse, itaque colligi inde non posse aliquid eum potestatis prę ter cęteros accepisse. At vbi obsecro locus ille est, vbi Christus eandẽ hanc pascendarum ouium suarum curam cæteris dedit Apostolis? Proferant, ostendant, & vincant. Duos proferre possunt locos, alterum Matth. 28. 19. & Marc. 16. 15. 16. *Euntes in mundum vniuersum docete omnes gentes*: alterum illum, quem supra explicauimus, c. 20. 22. 23. *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* At priore loco non singulis, sed cunctis omnes docendi gentes curam tradit. Nec enim fieri poterat, vt singuli omnes orbis terræ partes peragrarent, gentesq; omnes docerent, neque verò, si fieri facillime posset, erat necessarium. Quid enim erat opus, vt omnes ab singulis, modo omnes ab omnibus, aliæ ab aliis docerentur? Et absurdum dictu est iussisse Christum Apostolos facere, quod nec fieri poterat, nec, vt fieret, opus erat. Quam ergo vim habeat illud, *in mundũ vniuersum*, & illud, *omnes gentes*, illic docuimus. Nempe mundus vniuersus Iudæę, omnes gentes Iudęis opponuntur. Opponit enim hanc secundam missionem primæ, in qua illis dixerat, *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Israel*, Matth. 10. 5. 6. Nunc illis limites illos, quos posuerat, euellit. Tanquã dicat Ecclesiæ, *Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas, longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dexteram enim, & ad leuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit*, Isai. 52. 2. 3. Ecclesiam igitur illic dilatat, non singulorum Apostolorum potestatem. Quin inde ad confirmandum id, quod hoc loco agimus argumentũ non leue sumitur. Illic cunctis Apostolis non singulis totius orbis terrarum cura datur, & tamen necesse erat vni alicui vniuersam illã, quæ in singulos partita erat, curam dari. Vt enim Cyprianus in libro de vnitate Ecclesiæ copiose disputat, *Episcopatus vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur.* Quæro cui vniuersa illa cura nisi Petro? quærò vbi nisi hîc commissa sit? Quemadmodum eodem loco Cyprianus vtrũque coniungens testimonium attestatur. *Super illum, inquit, vnum ædificat Ecclesiam suam, & illi pascendas mandat oues suas.* Alter vero locus nostram potius sententiã maxime iuuat. Cum enim supra omnibus simul Apostolis, in quibus & Petrus profecto erat, parem dedisset potestatem, quid potuit esse causę, cur nunc singularibus verbis oues suas illi vni pascendas committat? Si eadẽ hæc, atque illa prior potestas erat, cur eam illi iterũ tradit? cur non iisdem tradit verbis? cur non eodem ritu? cur non eodem affectu, sed ter interrogato, num se diligeret? cur maiorẽ ab eo, quàm à cæteris erga se amorem exigit? cur denique non omnibus eandem iterum tradit? Præter illam ergo, quam communem cum omnibus Apostolis illo loco acceperat potestatem, propriam hîc supra cæteros auctoritatem accipit. Quod multo melius, quam Lutherani, & Caluiniani Cyprianus vidit, *Et quamuis*, inquit, *Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat, Sicut misit me Pater, & ego mitto vos, accipite Spiritum S. si cui remiseritis peccata, remittentur illi: si cui retinueritis, tenebuntur: tamen vt vnitatem manifestaret, vnam cathedram constituit, & vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua auctoritate disposuit.* Loquebatur autem Cyprianus de hoc ipso loco, quẽ modò versamus. Deinde respondent aduersarii, cum probauimus Petrum vniuersæ à Christo Ecclesiæ curam accepisse, nihil dum egisse nos, probandum nobis esse Romanũ Pontificem Petri successorem esse. Nos verò contenti esse possumus demonstrasse Petrũ, de quo hîc agitur, Apostolorum fuisse principem, nam de Romano Pontifice non agebamus. Sed quia isti eandem in Romano Pontifice rationem valere negant, age rogemus, quare? Quia, inquiunt, Petri successor non est. Quidni? Quia Petrus, inquiunt, Romæ non fuit. Itane vero? tota igitur causa in hoc versatur cardine, vtrũ Petrus Romæ, necne fuerit? Vnde id scire possumus, nisi aut ex litteris sacris, aut ex Ecclesiasticis historiis? Scriptura certe non negat Romæ fuisse, & Petrus ipse se Romæ esse indicat, cum primam scribit epistolam. c. 5. 13. Babyloni enim se dicit scribere, & Romã, vt illic Deo adiuuante docebimus, Babylonem vocat. Historiam vero proferant aliquam bonam, malam, quæ Romæ non fuisse doceat: nos enim historias omnes, auctores omnes non Catholicos modò, sed etiã hæreticos, qui iam inde ab Apostolis vsque ad nostram memoriam extiterunt, si quidem ea de re mentionem vllam faciunt testes habemus Romæ fuisse; Romæ fixisse sedem, Romæ glorioso martyrio vitam finiuisse. Quid auctores dico templa, saxa, ligna Romæ fuisse testantur. Ergo dum ad epistolam primam Petri venimus, pugnent isti, si possunt, cum toto terrarum orbe. *Pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra insensatos*: interim nos profligatis ex hoc loco hostibus, ad castra reuertamur. Duæ hîc reliquæ quæstiones sunt, vt totus penitus locus enucleetur, altera, cur Christus Petrum de eadem re ter interrogauerit, vtrum se plus, quã cæteri diligeret: altera, cur Petrus, cum tertio esset interrogatus, tristatus fuerit. Vix auctor vllus est, qui nõ dicat propterea Christum ter Petrum interrogasse, quia ter Petrus ante negauerat, aut vt triplicem negationẽ triplici singularis amoris professione deleret, aut vt constaret omnibus non minus tunc fuisse cõstantem, quam ante fuerat inconstans. Ita Cyrillus, Theodorus Heracleota, Theodorus Mopsuest. Leontius, Theophylactus, Maximus in sermone de pœnitentia Petri, August. hoc loco, & sermone de tempore 149. Beda eius verbis in comment. Nicephorus lib. 1. c. 35. Ambrosius item in apologia Dauid cap. 9. multorum obseruationem fuisse tradit. *Redditur*, inquit Augustinus, *negationis trinæ trina confessio, ne minus amori lingua seruiat, quam timori: & plus vocis elicuisse videatur mors imminens, quàm vita præsens.* Aliam Chrysostomus, & Theophylactus rationem afferunt, vt per triplicem interrogationẽ Christus declararet, quanti oues suas faceret, quas illi nollet committere, nisi ter examinato, vtrum se plusquã cæteri diligeret. Potestque hoc Ecclesiasticæ seruire disciplinę, vt intelligamus, quam diligenter ii, quibus animarum cura committenda est, examinari debeant, hac potissimum in re, vtrum maxima cæteris antecellant caritate, quando Christus tã cognitam, tã expertam, tã exploratam Petri caritatẽ, tamen ter, antequam curam illi ouium suarum traderet, examinauit. Sed hac de re paulo infra dicturi sumus. Greg. li. 6. in 1. lib. Reg. cap. 16. aliam, sed magis moralem, quàm

Refellũtur hæreticorũ argum.

Loco citato.

Cap. 20. 21. 22.

Romanus Pontifex Petri successor.

Roma Petrus fuisse omnes historici testãtur

Sup. 5. 21.

Cur Christus ter Petrum interrogauerit.

Tract. 122.

Digitized by Google

litteralem ponit. *Primo*, inquit, *ei dicitur, Petre amas me, vt per amorem agere fortia studeas. Secundo, vt in contemplando alta cognoscat. Tertio, vt perfecta caritatis affectu, & erga proximum serueas, & ad speciem conditoris feruentius inardescat.* Simile est, quod in sermone de tribus ordinibus Ecclesiæ Bernardus scribit, *Sed illud*, inquit, *tu indica, vtrum possit his conuenienter aptari trina Petri interrogatio, vt hoc sit dicere, Amas me, amas me, amas me? habes caritatem de corde puro, & de conscientia bona, & fide non ficta?*

1. Tim. 1. 5

Melius, & ad sensum literalem magis apte idem scribit Bernardus sermone in Cant. 76. *Non otiosè sæpe repetitum est, Petre amas me, in commissione ouium. Et ego quidem id significatum perinde puto, ac si illi dixisset Iesus: Nisi testimonium tibi perhibente conscientia, quod me ames, & valde perfecteque ames, nequaquam suscipias curam hanc, nec te intromittas de ouibus meis, pro quibus vtique sanguis meus effusus est.* Ego ad negationem non dubito Christum allusisse: sed credo etiam propterea ter interrogasse, quia rem illi maximi momenti committere volebat: itaque volebat perfecte eius explorare caritatẽ: solet enim hic numerus perfectionem significare. Sic enim legimus eundem Christum ter eundem sermonem orasse Patrem Mat. 26. 44. Vnde nostra de Petri primatu sententia confirmatur, aliquam illi singularem potestatẽ datam esse, quando ter, id est perfectissime illum examinat: Ecclesiam nunc, sicut ante promiserat, fundasse super illum, quando tam alte fundamentum fodit. Duæ in Petro singulares virtutes fuerunt, quamobrem Ecclesiam super illum fundauit Christus, fides, & caritas: fidem apud Matth. c. 16. 18. explorauerat, ideoque Ecclesiam se super eum fundaturum promiserat: caritatem nunc etiam atque etiam tentat, & explorat, qua explorata ædificium illi Ecclesiæ superponit, *Pasce*, inquit, *oues meas*.

Ternarius numerus perfectionẽ significat.

Alteram quæstionẽ, cur Petrus tertio interrogatus tristari cœperit, scite admodum versat August. serm. de tempore 149. *Quid contristaris Petre? Quia respondes amorem, oblitus tuum timorem. Si me interroget, interroget te Dominus. Medicus est, qui te interrogat: ad sanitatem pertinet, quod interrogas. Noli tædio affici. Expecta, impleatur numerus dilectionis, vt deleat numerum legationis.* Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. Leontius, Theophylactus, & Euthymius ideò tristatum dicunt, quia cùm Christus iterũ atque iterum idem interrogaret, in mentem illi venerit negationis suæ, veritúsque sit, ne quemadmodum tunc, quamuis ita se Christum amare professus fuisset, vt suã pro illo animã esset, si res posceret, positurus, ter tamen negauerat, réque ipsa declarauerat, minùs se illum quàm sibi videbatur, amauisse: ita nunc quoque minùs fortasse amaret, quàm sibi videretur. Magis probo quod scribit Theodorus Heracleot. contristatũ fuisse, quod cùm Christus eum tam sæpe & tam diligenter interrogaret, indicare videretur se illũ suspectum habere, idcirco ne semel quidẽ & iterum affirmanti se eum plus quàm cæteros amare, credidisse. Propterea respondisse, *Domine, tu omnia nosti, tu scis, quia amo te*, quasi dicat: Tu qui omnia nosti, ignorare non potes verum esse quod dico: quid ergo quasi mihi nõ credens, me tam sæpe rogas? Quid hoc ad mores valeat copiose hoc loco & subtiliter disserit August. *Sit*, inquit, *amoris officium pascere dominicum gregem, si fuit timoris indicium negare pastorem. Qui hoc animo pascunt oues Christi, vt suas velint esse, non Christi, se conuincuntur amare, non Christum: vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cupiditate: non obediendi, & subueniendi, & Deo placendi caritate. Contra hos ergo vigilat totiens inculcata ista vox Christi. quos Apostolus gemit sua quærere, non quæ Iesu Christi. Nam quid est aliud, si diligis me, pasce oues meas, quam si diceretur, si me diligis, non te pascere cogita, sed oues meas sicut meas pasce, non sicut tuas; gloriam meam in eis quære, non tuam: dominium meum, non tuum: lucra mea, non tua: ne sis in eorum societate, qui pertinent ad tempora periculosa, se ipsos amantes, & cætera, quæ huic malorum initio connectuntur.*

Cur tristatus cœperit Petrus.

Tract. 123.

Philip. 2. 21.

2. Timoth. 3. 1. 2.

18. *Amen, amen dico tibi, cùm esses iunior, cingebas te, & ambulabas, vbi volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu nõ vis.*] Mortis genus, quod pro se Petrus subiturus erat, Christum his verbis significare, sequenti versu Euangelista declarat. Duabus de rebus quæri potest, cur Christus mentionẽ mortis post datam Petro ouium suarum pascendarũ curã intulerit, & quare id genus mortis ac metaphora declarauerit: nisi & tertiam aliquis quæstionem velit adiũgere, quod hîc genus mortis significetur, quæ aut minimè dubia est, aut ad sequentem pertinet versum. De prima igitur quæstione ad hunc modum ser. de tempore 149 scribit Augustinus: *Tanquam diceret*, inquit, *Quid retribues, quia diligis me? Dilectionem ostende in ouibus. Quid mihi præstas, quia diligis me, quando ego tibi præstiti, vt me diligeres? Si dilectionem tuam erga me habes, vbi ostendas habes, vbi exerceas habes, pasce agnos meos. Quatenus autem pascendi essent agni, & dominicæ oues tanto pretio comparatæ, quanta essent dilectione pascendæ, in consequentibus demonstras. Postquam enim Petrus impleto legitimo numero trinæ responsionis professus est se esse Domini dilectorem, commendatis sibi ouibus eius audit de sua futura passione. Hic demonstrauit Dominus sic diligendas oues suas ab iis, quibus eas commendat, vt parati sint mori pro eis. Sic idem Ioannes in epistola sua ait, sicut pro nobis Christus animam suam posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere.* Chrysostomus vero, Leontius, Theophylactus, & Euthymius aliam, cur hoc Christus dicat, causam reddunt, nempe vt ostenderet non propterea se ter eum interrogasse, quod illi non crederet. Credere enimuero, & ita quidem credere, vt sciat eum pro se, cũ opus erit, moriturum. In eundem fere modũ Cyrill. voluisse confirmare Christum vera esse, quę Petrus responderat, se eum amare: scire enim se illũ pro se aliquando moriturum. Theodorus autem Mopsuest. vt illi negationis præteritæ memoriam, timoremque, & solicitudinem, qua propter illam angebatur, ab eo auferret. Aliter etiam Leontius, idemque Chrys. & Theophylactus indicant, voluisse Christum Petrum nolentem à se diuelli consolari, bono esset animo, patienterque discessum ferret suũ, fore breui, vt se sequatur.

Cur Christus mentionem mortis intulerit.

1. Ioã. 3. 16

Quod attinet ad secundam tertiamque quæstionem, omnes hîc auctores tradunt significasse Christum fore, vt Petrus in crucem sublatus moreretur. Augustinus, Cyrillus, Chrysostomus, vterque Theodorus, Heracleotes, & Mopsuest. Leõtius, Theophylactus, Beda, Rupertus, quo autem modo, quo tempore, quo loco, id Deo volẽte in p̃fatione ad eius epistolas dicturi sumus. Quid dicatur, nemo non videt; cur ita dicatur, id verò explicandum est. Cur dicit, *cum esses iunior, cingebas te: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget*, vt significet, cum esset iunior, mortuum non fuisse: cum autem senuerit, esse pro se in cruce moriturum. Haud dubium, quin ad consuetudinem iuuentutis, & senectutis communem alludat. Solent enim iuuenes robustiores, & magis expediti esse corpore, quàm senes: itaque ipsi sibi sufficiũt, neque ad corporis sui ministerium vlla alterius indigent ope, ipsi se vestiunt, ipsi se exuunt, ipsi per se sine duce, sine scipione, recti, vegetique, quocumque libet, incedunt: senes contra aut morbis, aut ætate debilitatis membris aliorum, qui se vestiant, qui se cingant, qui se sustentent, indigent ministerio. Idẽ naturæ congruenter euenturum Petro, cum esset iunior, seipsum cinxisse, vestiisseque, id est, corporis sui habuisse potestatẽ, ideoque illud conseruasse: fore, vt cũ senuerit, eius corpus non in ipsius, sed

Cur genus mortis Christus ita significauerit.

in aliorum potestate sit, qui de illo quidquid libuerit, faciant, qui morte pro se afficiant. Hæc vna est allusio, in qua pars maxima sententiæ consistit. Alia subtilior est, quam nescio, an quisquã animaduerterit, quæque in contrario genere versatur. Solẽt iuuenes fortiores esse etiam animo, quam senes: significat autem Christus fore, vt è contrario Petrus fortior sit, cùm senuerit, quàm cùm erat iuuenis: iuuenem enim temerariũ quidem fuisse, fortem verò non fuisse, sed timidum, & ignauum; qui cùm iactasset se pro ipso moriturũ, cùm ad minimũ periculum ventum est, summa eum negauerit leuitate, senẽ magno ac forti futurum animo; pro se enim gnauiter moriturũ. Tertia est in verbo cingendi, quo ad recens Petri factũ alludit, qui se paulò antè vt ad Christũ contẽderet, tunica præcinxerat, & se in maris fluctus coniecerat; quod solus videtur Rupertus obseruasse. Quasi dicat, istam ego iuuenilem fortitudinem & alacritatem animi in martyrium; istam ego tunicã in crucem cõmmutabo. Cùm dicit, *Extendes manus tuas*, duplici etiam vtitur allusione: altera ad habitum impotentis senis, qui dum à ministris vestitur, ac cingitur, debiles, aut chiragra tumẽtes manus tollit, vt eis qui se cingunt, locum det: altera ad crucem, vt ipse statim Euangelista & Theodorus Heracleota, Theodorus Mopsuest. Leontius, Augustinus, Beda declarant, in quam sublatus mortẽ erat pro se oppetiturus: manus enim extendit, qui in crucem agitur. Sed audiat hoc æther, Petrum cruci suffixum fuisse, quod omnes prorsus qui iam inde ab eius ætate vsque ad nostram scripserunt, tradidère, Caluinus modò exiens ex tripode fabulam appellauit. Verùm eius, vt diximus, impudentiam in præfatione ad Petri epistolas sumus refutaturi. Quod ergo Rupertus & Euthym. exponũt, *Cùm esses iunior*, id est adhuc sub lege Moysis tanquã sub pædagogo non adeo fortis, non adeo perfectus eras, vt pro me mori posses: *cùm autem senueris*, id est per legem Euangelicam perfectus euaseris, pro me moriēre, morale quidem est, literale non est, *Cùm essem*, inquit, *paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus*. Si mores iuuare libet, alia quoque ratione interpretari licet, Iuuenis est, qui adhuc indomitos atq; rebelles: senex, qui multa virtutis exercitatione subactos habet affectus. Illum difficile, hunc facile gubernaris, & pro Christo, quocũque voles, duxeris. Colligunt Chrysost. Leont. & Theophyl. ex hoc loco Petrum tunc, cum hæc Christus illi dicebat, neque iuuenẽ, neque senem, sed media, atque virili ætate fuisse: quod ex reliquo etiã tempore, quod postea Petrus vixit, facile probatur. Quod dicit, *ducet quo tu non vis*, rectè Theodor. Heracleota, Mopsuest. Leontius, Chrysost. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius exponunt naturalem significare voluntatẽ, qua & Christum ipsum mortem legimus exhorruisse: cæterum libenter Petrum pro Christo mortem obiisse, eodem modo Nicephorus lib. 1. c. 35.

Caluinus Petrũ negat fuisse crucifixũ.

1. Cor. 13. 11.

19. *Hoc autem dixit significans, qua morte clarificaturus esset Deum.*] Dubium quo pronomen illud, *Hoc*, sit referendum. Hæreticorũ interpretes, quia repugnante orbe terrarũ in eo obstinati errore sunt, vt non credãt Petrum in cruce mortẽ subiisse, ne scilicet, si hoc concesserint, & illud concedere cogantur, Romæ fuisse mortuum: cum iidẽ vtrumque, id est omnes prorsus, qui vnquam fuerunt auctores tradant; dicunt ad illud vltimum tantùm verbum referri, *Et ducet, quo tu non vis*, nihil enim aliud Christum significasse, quàm Petrum non naturali, sed violenta morte vitam finiturum, idque ipsum nunc declarare Ioannem, cum dicit, *Hoc autem dixit significans, qua morte clarificaturus esset Deum*. Sed superiore versu ex sententia omnium auctorũ demõstrauimus non solũ violentam, sed etiam crucis mor-

Caluinus & Beza in Ioannem.

A tem significari; id enim extensio manuum declarat. Alios auctores in præfatione in epist. Petri in eam rem plurimos citaturi sumus: hoc loco verba tantum ponã Theodori Mopsuestiensis, quem nescio an, cum eo peruenero sim habiturus, ὕτω γὰρ οἶδα, ὅτι διαμένεις στερρός, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ μέλλεις σταυροῦσθαι, ὅπερ ὡς δυσνόητον ὁ εὐαγγελιστὴς ἑρμηνεύει. Τὸν γὰρ διὰ σταυροῦ ὑπέμεινεν ὁ Πέτρος θάνατον, καὶ κατὰ κεφαλῆς τοῦτο αὐτὸς αἰτήσας, ἵνα μὴ ὁμοίως τῷ κυρίῳ ἀποθάνῃ, ὅπερ σημαίνων ἔλεγεν, ἄλλος σε ζώσει. *Vsque adeò noui te firmum & stabilem permansurum, vt etiam pro me in crucem figendus sis, quod quia difficile intellectu erat, Euangelista interpretatur. Enimuero mortem in cruce Petrus sustinuit, idque capite in terram verso, cùm id ipse petiisset, ne eodem atque Dominus modo moreretur. Quod significans dixit, Alius te cinget.* Mortem vocat Euangelista clarificationẽ Dei, quod magna non re quidẽ ipsa, sed hominum opinione, ac fructu, Deo accedat gloria ex morte pro Christo, pro Euangelio, pro veritate obita, vt Leontius, Theophylactus, & Euthymius exponunt melius, quam idem Theophylactus, & Chrysostom. &, vt videtur, Augustinus, ac Beda, qui clarificationẽ, aut glorificationem sanctorum pro Christo mortem vocari putant, quod magna inde ad eos redeat gloria. Nam etsi maior illis, quàm Deo accedit gloria, tamen

Theodori Mopsuest. de morte Petri locus

C Euangelista non dicit, *significans* qua morte se ipsum, sed, *qua morte clarificaturus esset Deum*. Est autem Hebraica phrasis idem significans, quod dare gloriam Deo, id est veritatem tanquam in spectante, iudicanteq; Deo confiteri, vt c. 9. 24. declarauimus: quod qui pro tuenda moriuntur veritate, maxime faciunt, inde Martyres dicti, quod & verbis testẽtur, & suo sanguine obsignent veritatem. Ineptus est, & insulsus quidã hæreticorum interpres non dixisse Euangelistam significans, qua morte meriturus erat vitã æternã, nullum ergo meritum esse. Isto sane modo probare potuit, nec mortuum fuisse Petrum, quia non dixit Euãgelista, *significans, qua morte* esset moriturus: sed *clarificaturus esset Deum*. Apage sis istas ineptias. Qui Deum glorificat, multo magis se ipsum glorificat, id est maiorem sibi meretur gloriam, quã Deo tribuit. Si enim, qui esurientem pauit Christum, non dico gloriã qualemcumque, sed totũ regnum cœlorum promeretur, vt Mat. 25. 34. 35. satis superque demonstrauimus, quid merebitur, qui pro illo sanguinem & vitam fundit? *Qui*, inquit, *confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo*. Cur ergo potius dixit: *Qua morte clarificaturus esset Deum*, quam seipsum? Quis ita dixisset? Nam etsi Petrus magnam gloriam, & apud Deum, & apud homines consecutus est: tamẽ non ideo mortem oppetiit, vt seipsum, sed vt Deũ glorificaret. Eadẽ de causa non dixit, Qua morte moriturus esset, quod erat multo simplicius, quia voluit exprimere Euangelista significasse Christum adeo fortem fore Petrũ, cum senex esset, vt pro Deo mori non dubitaret, hoc est vt Deum clarificaret; Christum autem Euangelista Deum vocat, eum enim maxime Petrus morte sua clarificauit, pro eoque proprie mortuus est. Potest ex hoc loco quamuis tenui, aliqua tamen cõiectura colligi, cum hæc scribebat Ioannes, iam Petrum fuisse mortuum. Sic enim loquitur, quasi ex euentu Christi sententiam interpretetur, ac probet.

Clarificare Deum Hebraica phrasis.

D

Mat. 10. 32.

E

Cum hæc scribebat Ioannes iã Petrus erat mortuus.

F

Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.] Tres huius loci interpretationes inuenio. Nonnulli existimãt Christũ dixisse Petro, vt se corporaliter, pedibusque abeuntem sequeretur. Cùm enim & prandium, & superiorẽ finisset orationẽ, surrexisse, cœpisseque discedere, iussisseque se sequi Petrum, quemadmodũ & Theophylactus, & vt videtur, Chrysost. exponunt, quamquam aliam etiam affert, & magis probat explicationem: quasi idem sit, *sequere me*, ac si diceret, Veni mecum,

Digitized by Google

liquod in illa captura piscium declararet. Vtrumque enim probabile est. Notant Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius verbum illud, *manifestauit*, ἐφανέρωσεν hanc vim habere, vt significet Christi corpus iã glorificatum, nisi Christus voluisset, videri non potuisse. Itaque sicut ante resurrectionem corpus illius natura sua visibile erat, sed diuina, cum volebat, potentia inuisibile reddebat, ita post resurrectionem, cum inuisibile propter subtilitatem, & gloriam natura sua esset, visibile potentia sua discipulis reddidisse. Illud certe indicat hoc verbum, non semper post resurrectionem, sed certis, quibus volebat, interuallis à discipulis visum fuisse. Quod dicit *iterum*, non significat secundam hanc manifestationem fuisse; hanc enim postea versu decimo quarto tertiam appellat, & tamen *iterum*, idem est, atque secundo. Ergo dicens, *iterum*, secundam hanc fuisse manifestationem non ordine quidem, ac numero: nam numero, si omnes numeremus, vt apud Matthæum capite 28. 16. probauimus, octaua fuit: sed habita ratione loci, quasi dicat, secundo loco manifestauit se Christus ad mare Tiberiadis. Nam etsi prius diuersis in locis iuxta sepulchrum mulieribus, alibi Petro, duobus illis discipulis euntibus Emmauntem in via, & bis discipulis Ierosolymis congregatis, tamen vt apud Matthæum diximus, Euangelista de illis tantum loquitur apparitionibus, quæ non priuatim huic, aut illi, sed omnibus publice factæ sunt, qua ratione hæc numero fuit tertia, vt ait versu 14. loco secunda, quia Ierosolymis bis ante publicè apparuerat, nunc iterum, id est secundo loco, tertio ad mare Tiberiadis apparet. Mare Tiberiadis non verum mare, sed illum fuisse lacum, qui Genesareth appellabatur, qui & mare Galilææ, & Tiberiadis diuersas ob causas dictus fuerit, Matthæi c. 4. 18. docuimus.

Christi corpus post resurrectionē inuisibile fiebat.

2. *Manifestauit autem sic.*] Non videtur carere causa, quod tanta Ioannes diligentia omnes huius manifestationis circumstantias descripserit. Et facile quidem illa communis occurrit causa id ideo fecisse, vt maior constaret fides historiæ, sed aliam quærimus, si quæ forte magis est propria. Non inanis fortassis eius fuerit coniectura, qui mysterium aliquod maius, quam appareat existimauerit in hac fuisse piscatione, vt postea ex Augustino, aliisque auctoribus dicturi sumus, idcirco plus diligentiæ in eius descriptione adhibuisse.

Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus.] Erant in Galilæa in monte mari vicino, in quem eos Christus ire iusserat, Matth. 26. 32. & 28. 16. nondum enim illis in Galilæa apparuerat, vt Matth. 28. 16. disputauimus. Personas Euangelista nominatim exprimit, vt magis commendet fidem historiæ, Apostolos quatuor Petrum, Thomam, & duos Zebedæi filios Iacobum, & Ioannem, hunc ipsum, qui rem narrat; Nathanaelem, de quo diximus capite primo, quadragesimo quinto. Vnde coniectura aliqua sumi pòtest locum, vbi tunc hi discipuli erant, fuisse Bethsaidam, vnde Petrus, Iacobus, & Ioannes, ac fortasse etiam Thomas erant. Credibile enim in patriam rediisse, vt illic dum Christum præstolabantur, piscatoriam veteri suo instituto exercerent. Qui alii duo discipuli fuerint, Euangelista non dicit: & non est nimis curiose vestigandum, quando ne illi quidem auctores, quibus nihil ignotum videtur fuisse, quique nihil non audent diuinare, qui isti fuerint tradiderũt. Sed si ea, quã modò diximus, de Bethsaida coniectura vera est, eadẽ eo quoque potest pertinere, vt suspice-

A mur eos duos discipulos Andream, & Philippum fuisse, nã & ipsi Bethsaiditæ ciues erant, c. 1. 44. caueat tamen lector, ne de re incerta quidquã affirmet. Putant Aug. & Beda hoc ipso septem discipulorum numero præsens designari seculum, cuius vniuersum septem diebus voluitur tempus.

3. *Dicit eis Simon Petrus, vado piscari, dicunt ei, venimus & nos tecum.*] Hanc phrasim alibi declarauimus, quæ verba non actum, sed decretum, & voluntatem significãt, *vado piscari*, id est voloire piscatum, &, *venimus, & nos tecum*, id est, & nos tecum venire volumus. Locus hic vulgaris illius quæstionis est, quid causæ fuerit, cur post B eaquam discipuli omnibus relictis rebus Christum sequi cœperant, Matthæum quidem publicanum ad pristinam suam artem non legamus rediisse: Petrũ & cæteros, qui piscatores erant, ad piscationẽ rediisse auctore legamus Ioanne. Chrysost. Theodorus Heracleota, Theophylact. & Euthymius, idemque sentire Leontius videtur, cur Petrus, & cæteri piscatores ad piscationem redierint, non aliam rationem afferunt, quàm quod cum segregati à Christo essent, & necdũ missi fuissent ad prædicandum, & ne otiosi essent, & vt victum sibi ex arte sua compararent, ad piscationem se contulerint; Cyrillus aliquid in eo mysterij fuisse C suspicatur, voluisse Christum per piscationem illam Petri, & aliorum discipulorum futurum eorum officium in piscandis hominibus designare, ideoque permisisse, vt ad eam reuerterentur. Mysterium piscationis alij etiam, vt postea dicemus, auctores agnoscunt, licèt non eam ob causam ad piscandum dicãt rediisse. Aug. hoc loco, Beda, & Rupertus, & Eusebius Emesenus in homil in hæc verba, & Greg. hom. 24. in Euangelia, respondent non fuisse Apostolis à Christo prohibitum honesto labore victum quærere, quãuis potestatem illis fecisset viuendi ex Euangelio: tunc Euãgelium non prædicasse, & si prædicassent, tamen po- D tuisse, vt Euangelio parcerent, labore manuũ suarum viuere, quemadmodum legimus fecisse Paulũ, Actorum 20. 34. & secundæ Thess. 3. 8. Nec id fecisse contra illud Christi documentum, *Nemo mittens manum suã ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei*, Lucæ 9. 62. non enim esse retro, sed ante respicere, cum Euangelico nõ desis officio, manibus laborare. De Matth. vero Greg. eodem loco in hunc modum scribit, *Piscatorem Petrum, Matthæum vero telonearium scimus, & post conuersionem suam ad piscationem Petrus rediit, Matthæus vero ad telonij negotium non resedit, quia aliud est victum per piscationem quærere, aliud autem telonij lucris pecunias augere. Sũt* E *enim pleraque negotia, quæ sine peccatis exhiberi aut vix, aut nullatenus possunt. Quæ ergo ad peccatum implicant, ad hæc necesse est, vt post conuersionem animus non recurrat.*

Matth. 17. 24. Ioan. 4. 9. &c.

Cur Apostoli ad piscationem redierint.

Per. 4 post. resurrect.

Hom. 24.

Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt.] Quod noctu piscaturam exercuerint, de more fecerunt; solent enim pisces facilius noctu capi. Itaque hoc ipsum ad augendam miraculi pertinet magnitudinem, quòd noctu, quo tempore maior piscium copia capi solet, nihil ceperint; orto vero die, cum minus copiosa diffugientibus piscibus piscatio est, tantam ceperint multitudinem, vt trahere rete non possent. Vnde F apparet vtrumque diuina factum esse prouidentia: itaque ille idem, qui postea fecit, vt tantam copiam caperent piscium, vt rete rumperetur, fecerat ante, vt tota laborantes nocte nihil caperent. Ratio in promptu est, si permisisset Christus, vt ea nocte aliquid caperent, occasionem miraculi faciendi non habuisset, quam ex eo sumpsit, quod nihil tota cepissent nocte, quod si fecisset, tamen minus miraculum apparuisset, cum casu factum putari posset, vt plures in ea parte maris, quàm alibi pisces

Digitized by Google

pisces essent. Cùm verò nihil omnino tota nocte prędidissent, ad vnum verò Christi verbum tantam subitò cepissent copiam, quid existimare aliud potuerũt, nisi diuina id factum esse virtute? Hæc certe omnia sunt litteralia, & ab Euthymio breuiter indicantur. Sed quia, vt diximus, aliquid per hanc piscationem mysterii significatum est: ad litteralem quoque pertinebit sensum aliquid dicere mysticum, atque morale. Cyrillus, Leontius & Rupertus existimant hoc fuisse per hos discipulos tota nocte laborantes, & nihil prehendentes significatum, nisi Moysem & ceteros veteris testamenti prophetas in adducendis ad salutem hominibus profecisse, de nocte quippe laborasse: legem enim Moysis noctem fuisse, quæ non nisi valde obscuram, & vmbratilem Dei habebat cognitionẽ, ideo nihil, vt ait D. Paulus, ad perfectum adduxisse: cùm dies illuxit, cùm Sol iustitiæ Christus ortus est, eius verbo, atque Euangelii prædicatione innumerabiles per vniuersum terrarum orbem captos fuisse. Eusebius Emesenus eos designari dicit, qui ipsi sibi à Deo non missi officium prædicationis vsurpant, quibus nunquam fructus labori respondet, nunquam res procedit. Ierant discipuli illi sponte sua piscatum, à Christo non missi, ideo nihil multum satagendo, laborandoque profecisse. Idem de obedientia dici potest, quod ex obedientia fit, prosperè fit: quod contra obedientiam proprio iudicio, propria fit voluntate, successum non habet. Mihi prorsus sensus moralis, & litterali maximè cognatus videtur esse, frustra nos sine Deo laborare. *Nisi Dominus*, inquit, *ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Vanum est vobis ante lucem surgere.* & *Hæc dicit Dominus exercituum, isti ædificabunt, & ego destruam*, Mal. 1.4. Hoc est, *Qui non colligit mecum, dispergit*. Luc. 11. 23.

Heb. 7. 19.

Quod ex obedientia fit, prospere fit.

Psal. 126. 1. 2. 3.

4. *Mane autem iam facto stetit Iesus in littore.*] Quæri potest, quod ad sensum attinet litteralem, quare non venerit, sicut venit ante, cùm clausis ad discipulos foribus ingressus est, c. 20. 19. & cur in littore steterit, & non potiùs ambulans super mare sese discipulis ostẽderit, quemadmodum aliàs fecisse legimus Matth. 14. 25. Vtraque quæstio eadem ratione soluitur, volebat Christus, vt diximus, miraculũ illud piscationis facere, vt aliquid per eam mysterii declararet: nolebat priùs quàm illud faceret, à discipulis agnosci, vt ex ipso miraculo cognosceretur, eoque maiorẽ in eorũ animos impressionem faceret; ideò apparuit mercatoris specie, quasi vellet ab illis pisces emere, vt Chrysost. & Theophylactus animaduertunt. Mercator autem neque noctu ad emẽdos pisces, neq; super mare ambulans venit. Et oportebat interdiu fieri miraculum, cuius, vt diximus, magnitudo in eo cernebatur, quod cum noctu, cum maior piscium copia capi solet, nihil discipuli cepissent, interdiu tantam ceperint multitudinem. Quod attinet ad moralem sensum, quem propterea hoc loco præter consuetudinem nostram indicamus: quia locus ipse aliqua ex parte mysticus est, nõ potuit Christus venire nisi mane, quando enim Sol nisi mane venit? cum ipse secum matutinã lucem ferat? Aut mane, nõ noctu, id est non tempore legis, sed Euangelij Christus venit, vt Leõtius, Cyrillus, & Rupertus interpretantur. Quod autẽ in littore steterit, Augustinus, Gregorius, & Beda significare putãt, iã Christum totum huius vitæ cursum confecisse. Præsentem vitã mare esse, gloriam esse portum, ac littus, quo iam peruenerat Christus, ideoq; in littore dicitur stetisse. Gregorij adscribam verba, qui hoc explicat luculentius. *Quæri etiam potest, cur discipulis in mari laborantibus post resurrectionem suam Dominus in littore steterit, qui ante resurrectionem suam coram discipulis in fluctibus maris ambulauit. Cuius rei ratio festine cognoscitur, si ipsa, quæ tunc inerat, causa pensetur. Quid enim mare, nisi præsens sæculum signat, quod se casuũ tumultib. & vndis vitæ corruptibilis allidit? Quid per soliditatem littoris, nisi illa perpetuitas quietis æternæ figuratur? Quia ergo discipuli adhuc fluctibus mortalis vitæ inerant, in mari laborabant: quia autem redemptor noster iam corruptionem carnis excesserat, post resurrectionem suam in littore stabat. Ac si ipsum resurrectionis suæ mysteriũ suis discipulis loqueretur, dicens, iam vobis in mari non appareo, quia vobiscum in perturbationis fluctibus non sum.*

Moralis sensus huius loci.

Non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est.] Quod cognitus à discipulis non fuerit, duæ causæ esse potuerunt: altera, quod propter resurrectionem, & glorificationem corporis splendidiore apparuerit specie, vt Euthymius existimat: altera, quam idem quoque Euthymius affert, & Chrysostomus, atque Theophylactus indicant, quamque ego probabiliorẽ duco, quod Christus cognosci noluerit, quia volebat cũ illis prius tanquam mercator de piscibus emendis miscere sermones, vt ex ipsorum responso faciendi miraculi occasionem sumeret. Similem enim ob causam noluit à duobus illis discipulis, qui Emauntem versus iter tendebant, agnosci, vt per viam cum illis colloquens specie hominis peregrini scripturas sine suspicione gratiæ interpretaretur.

5. *Dicit ergo eis Iesus, Pueri nunquid pulmentarium habetis?*] Diximus paulo supra ex Chrysost. & Theophylacto per speciem emendi pisces sermones Christũ cũ discipulis miscuisse, vt ex eorum responso occasionẽ faciendi miraculi captaret. Pueros vocat, vt ait Euthymius, quasi robustos, atq; valentes, quales omnes esse solent, qui se laboribus exercent: aut, vt ait Clemens Alexand. lib. 1. pædag. c. 5. quia domestici erant, & familiares: aut vt ego puto, tanquam vir grauis, & tanquam superior cum inferioribus loquitur: solent autẽ superiores vocare inferiores παιδία pueros, id est filios, aut adolescentes, sicut apud Gallos dux milites, senex iuniores se, dominus famulos, & omnis superior omnes inferiores infantes vocare solet. Eadem apud Hebræos phrasis est, *surgant pueri, & ludant*, inquit dux ille 2. Reg. 2. 14. cum de militibus loqueretur. Eodem ferme modo Romani milites omnes iuuenes appellabant, quod iuuenes plerũque solerent militare. Nam armare dicebantur iuuentutem, cum exercitum conscribebant. Interrogat eos Christus an habeant τι προσφάγιον, quod noster interpres reddidit aliquid pulmẽtarij, aut *pulmentarium*, quem quo iure noui quidam hæreticorum interpretes reprehendant, equidem nõ intelligo. Constat ex Hesychio, & Suida Græcis auctoribus προσφάγιον Græce dici idem, quod προσόψημα quidquid in cibum præter panem adhibetur, quod Itali simili analogia companaticum vocant. Constat ex Plinio, Horatio, Persio, Columella Latinis scriptoribus idipsum pulmentum, aut pulmentarium Latine dici, ratione quoque consimili, quod ad pultem, id est panem adiungatur in cibum. Pultem enim priscæ illi Latinorum genti pro pane fuisse idoneus auctor est Plinius. Inter pulmentaria autem, id est προσοψήματα, quæ eadem obsonia dicebantur, pisces principem habuisse locum, quod in maioribus, quam carnes delitiis essent, apud Athenæum lib. 7. c. 1. Myrtilus docet: itaque & προσφάγιον Græce, & pulmentarium Latine absolute pro piscibus ponitur, de quibus cum hîc ageretur, apte non noster solum interpres, sed qui nostro etiam sæculo omnium hæreticorũ Latinissimus fuit, pulmentarium conuertit, Græcum, Latinumque secutus verbum.

Pueros superiores vocant inferiores.

Vt Theod. Beza.

Lib. 18 c. 8. 2. serm. Sat. 5. lib. 11. cap. 3.

Seb. Castalionem innuit.

Et responderunt ei, non.] Simpliciter, atque præcise respondent se non habere, antequam iubeantur ad dexterã rete iacere: nolentes sine causa infelicem piscatio-

nem, qua per totam noctem vsi fuerant, homini ignoto declarare. Id ab illis elicit Christus nouis iniectis sermonibus, *Mittite*, inquit, *in dexteram nauigij*: reddit se illis familiarē, & quasi amicus consilium dat, vt audeant infortunatam sibi declarare piscaturam, & res suas sine pudore tanquam cum amico communicare. Eodem artificio ex diuino spiritu veniente ii vti debent, qui iuuandi spiritualiter homines curam profitentur. Familiares cum illis prius miscendi sermones, quomodo mercatura, quomodo militia, quomodo negotia succedant, interrogandi, iuuandi consilio, quatenus licitum quidem erit, etiamnum in illis rebus, & quibus ipsi student maxime, & à quibus nos illos maxime volumus reuocare: vt experti nostrum sibi consilium vtile fuisse, ament nos, & meliora consulentibus facile credant.

Vers. 6.

6. *Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis.*] Non dicit casu, quemadmodum solent aliquando dicere, qui incertos, & fortuitos à piscatoribus iactus emunt, sed imperans, & affirmans: quasi certò sciens, quid futurum esset: *Mittite*, inquit, *& inuenietis.* Iussit non in incertam, sed in certam. i. in dexteram partem rete iacere, ne casu factū videretur, quod in eā iacientes partem tantam piscium copiam comprehendissent, vt Theodorus Mopsuest. & Euthymius obseruarūt. Hic litteralis sensus. Mysticus ex verbis Gregorij hom. in Euang. 24. quæ hîc subscribam, intelligetur, eadémque Augustini, Bedæ, & Ruperti interpretatio est, nisi quod Gregorius breuius, & clarius edisserit. *Bis*, inquit, *in sancto Euangelio legitur, quia Dominus iussit, vt ad piscandum retia mitterentur, ante passionem videlicet, & post resurrectionem. Sed priusquam redemptor noster pateretur, & resurgeret, mitti quidem rete ad piscandum iubet*, (Luc. 5.4. *sed vtrum in dexteram, an in sinistram mitti debuisset, non iubet. Post resurrectionem vero discipulis apparens mitti rete in dexteram iubet. In illa piscatione tanti capti sunt, vt retia rumperentur, in illa autem & multi capti sunt, & retia rupta non sunt. Quis vero nesciat bonos dextera, malos sinistra figurari? Illa ergo piscatio, in qua specialiter, in quam partem mitti rete debeat, non iubetur, præsentem Ecclesiam designat, quæ bonos simul, ac malos colligit, nec eligit, quos trahat, quia quos eligere possit, ignorat. Hæc autem piscatio post Domini resurrectionem facta in solam dexteram missa est, quia ad videndam claritatis eius gloriam sola electorum eius Ecclesia pertingit, quæ de sinistro opere nihil habebit. In illa piscatione præ multitudine piscium rete rumpitur, quia nunc ad confessionem fidei etiam cum electis reprobi tanti intrant, qui ipsam quoque Ecclesiam hæresibus scindant. In ista vero piscatione & multi pisces, & magni capiuntur, & rete non rumpitur, quia sancta electorum Ecclesia in continua auctoris sui pace requiescens nullis iam dissensionibus dilaniatur.* Eodem modo Augustinus disserit serm. de tempore 148. Aliter Eusebius Emesenus, *Mittite*, inquit, *in dexteram nauigii rete, & inuenietis: ac si diceret, Ego hac vice non misi vos, in nocte venistis, sinistrorsum laborastis, nihil prendidistis: nunc ergo mittite in dexteram nauigii rete, ex meo præcepto laborate, meam doctrinam prædicate, nesciat sinistra vestra,*

Matt. 5.3.

quid faciat dextera vestra, & inuenietis. In dextera igitur piscari est veram, & Catholicam doctrinam sincero affectu, & mundo corde prædicare. Piscatores enim Apostoli sunt, prædicatores, & doctores: retia vero hæc, Euangelia, omnisque sermo diuinus. Pisces autem omnes fideles intelliguntur. Tales enim pisces in baptismatis flumine natant, tales retibus Euangelii, & amore fidei capiuntur. Ego vberiorem sensum esse velim. Dextera bona animi intentio est,

In dexterā rete iacere quid sit.

in dexteram rete iacimus, cùm quidquid agimus, propter Deum agimus: aut, quod cum sequenti piscationis mysterio magis cōgruit, de nocte piscamur, cùm

Rom. 9.16.

sine Christo, sine diuino lumine, sine diuino auxilio aliquid facimus: quod ideo non potest bene succedere, quia *non est volentis, neque currentis.* Ad dexteram autem rete iacimus, cùm Dominus est à dexteris nostris, & non timemus, quid faciat nobis homo, id est, cùm diuino freti auxilio facimus, quia *miserētis est Dei.*

Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.] Mirum ad verbum hominis ignoti rete iecisse, cùm per totam noctem nihil prendere potuissent. Sed aut aliquid in eo sanctum & venerabile animaduerterunt, ideoque concepta ex verbis eius noua spe rete coniecerunt, aut, vt ait Euthym. existimantes eum scire aliquos in ea parte pisces subnatare, aut, vt ego suspicor, quia ita comparatum natura est, vt ea consilia, quæ vera esse cupimus, facile sequamur. Iecerunt ergo, & tantam piscium collegerunt multitudinem, vt tam plenum rete trahere non possent. Hîc videndum ecquid mysterij, vt sæpe indicauimus, hac piscatione significatum fuerit. Mysterium quidem esse aliquod satis per se manifestum est: nam, vt serm. de tempore 148. Augustinus ait, *nunquam hoc Dominus iuberet, nisi aliquid significare vellet, quod nobis nosse expediret. Quid ergo pro magno potuit ad Iesum Christum pertinere, si pisces caperentur, aut si non caperentur? Sed illa piscatio nostra erat significatio.* Quid autem per eam piscationē Augustinus, Gregorius, Beda, & Rupertus significatum fuisse putent, ex verbis Gregorij, quæ paulo ante posuimus, lector intelliget. Eusebius vero Emesenus præter id, quod ex eo modo recitauimus, aliud quoque hoc loco tradit. *Possumus*, inquit, *per hanc primam, & nocturnam piscationem intelligere eam, quam tunc apud Iudæos Apostoli habuerunt, quando eis nolentibus credere Apostolus ait, Vobis primum oportuit prædicari verbum Dei, sed quia repellitis illud, & indignos vos fecistis æterna vita, ecce conuertimur ad gentes. Quid est enim, ecce conuertimur ad gentes, nisi quod hîc dicitur, Mittite in dexteram nauigij rete: quia enim pisces Iudaici fluminis Apostolorum retia intrare noluerunt, ad flumina gentium Apostoli missi sunt. Et tunc quidem doctores piscantur in nocte, quando auditores interius excæcati veritatem non intelligunt. Miserunt ergo in dexteram nauigij rete, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Hoc est enim, quod Psal. missa ait, Annunciaui, & locutus sum: multiplicati sunt super numerum.* Liceat etiam mihi moralem dicere sententiam, cum id ipsum, vt ante monuimus, ad litteralē pertineat sensum huius loci. Missurus erat paulo post Christus discipulos suos in omnem terrarum orbem quasi in altum, ac latū mare, vt homines piscarentur: poterant inscitiam, poterant imbecillitatem suam excusare, se homines esse litterarū rudes, id est, piscandi imperitos, paucos præterea, & infirmos, qui posse se tot, tamque grandes pisces capere, tot oratores, tot tātosque Philosophos irretire, & de sentētia dimouere? Voluit eos Christus exemplo artis propriæ docere id ipsos suis viribus, suaque industria facere nullo modo posse: idque significat, quòd totam laborantes noctem nihil ceperant: ipsius verò ope, atque auxilio facillime facturos, totque capturos homines, vt rete trahere nō possent, id est, vt longe, lateque diffusam Ecclesiam, & infinita hominum multitudine redundantem vix possent satis commode gubernare: idque significabat quod iactū iussu, & auspicio Christi ad dexteram rete tot piscibus compleuerunt, vt trahere non possent. Bono igitur irent animo, & sua freti ope nihil de successu rei per se difficillimæ dubitarent: ad dexteram, non ad sinistram respicerent, id est, in diuinum auxilium, quod nunquam illis esset defuturum: non proprias vires intuerentur: atque in hanc sententiā Theodorus Heracleotes exponit. Singularis Christi prudētia eadem ratione, qua Petrum vocauit Luc. 5.4. capta ingenti piscium multitudine, vt doceret, melius illi spiritualē piscationem suis auspiciis successuram esse,

Quid significatum sit mysterij hac piscatione.

Act. 13.46

Psal. 39.6.

Moralis sensus huius piscationis proprius auctoris.

Digitized by Google

quam tẽporalis illi ante propria industria successisset; vocatũ confirmauit, & mittendum paulo post ad spiritualem piscationem spe impleuit, fore vt res bene ac feliciter eueniret. Propterea enim ac piscationis similitudine discipulos docuit, quia aut omnes, aut præcipua pars eorum, qui aderant, Petrus, & duo filij Zebedæi piscatores erant; quibus, cum eos vocaret, dixerat, *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum*, Matth. 4. 19. & capit Deus sua quemque arte.

Capit Deus sua quemque arte.

7. *Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est.*] Quæri potest, qua ratione Ioannes Christum primus recognouerit, Ioãnem enim fuisse hunc ipsum, qui hoc scribit, eum, *quem diligebat Iesus*, nemini, vt opinor, dubium est, & nos in præfatione in hoc Euangelium eius rei causam exposuimus. Chrysostomus, Leontius, & Theophylactus id ingenio, & naturæ tribuunt, declarasse enim hac in re ambos Apostolos, Ioannem, & Petrum suum quemque ingenium, Ioannẽ naturale quoddam acumen, quo præstabat, quod primus omniũ Christum agnouerit, Petrũ amorem erga Christum, & naturalem audaciam, quod se cõtinuo solus, vt ad Christũ veniret, in mare cõiecerit. Ergo Ioannẽ ex captura piscium, vt Euthym. etiã docet quàm facilè cognouit non fuisse fortuitã, subtilitate quadam ingenii coniecturam fecisse Christũ esse qui cum ipsis loqueretur, quique tam felicis piscationis fuisset auctor, animũ igitur ad illum aduertisse, ac demum recognouisse. Leontius aliam etiam rationem affert, quod simplicẽ ac purum haberet animum. Et verò ita se habet res, simplicissimus quisque facillimè Deum cognoscit, facillimè credit, nec est quidquam quod æquè fidem impediat atque humana prudentia, & calliditas quædam, & vafrities ingenii, qualem in omnibus nostri temporis hæreticis animaduertimus. Hieronymus virginitatis laudator in epist. ad Pammachium aduersus errores Ioannis Ierosolymitani non sine magna probabilitate, & magna certè pietatis significatione virginitati tribuit. *Prior*, inquit, *virginitas virginale corpus agnoscit.* Veram ego causam fuisse suspicor, quod quemadmodum Christus ante ideo non cognoscebatur, quia cognosci nolebat; ita nunc, quia cognosci voluit, cognitus sit. Cur autem priùs à Ioanne quàm à Petro cognosci voluerit, duas fuisse arbitror causas, alteram, quod eum singulariter amaret; alteram, quod, vt ait Hieronymus, purus esset; nec enim sine causa dictum est, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Nihil æque fidem impedit ac vafrities.

Matt. 5. 8.

Simon Petrus cùm audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare] Euthymii interpretatio omni mihi carere videtur probabilitate. Petrum priùs tunica, hoc est ἐπενδύτῃ vestitum fuisse, sed discinctum, & vt ad Christum adiret, non quidem induisse, quam non habebat, tunicam; sed quam indutus erat, præcinxisse, τὸν δὲ ἐπενδύτην tunicam fuisse paruam, manicis carentem, & ad genua vsque demissam, qua, qui in mari versabantur, vterentur. Diserte enim dicit Euãgelista priùs fuisse nudum. Quod etsi non ita intelligendum puto, quasi nudus omnino fuerit, sed quasi non omnibus, quibus vulgo vtebatur vestibus, indutus esset; tamen hoc certe colligitur aliquam sibi earum quas habebat, vestem superinduisse. Quod autem dixit præcinxisse sese διεζώσατο, non significat præcinxisse tunicã, qua ante indutus erat, sed quam nondum indutam habebat, induisse: nam quia id genus vestis non fibulis, non ligulis, sed solo cinctu aptabatur corpori, cingere erat induere. Sunt qui subligaculum, aut amiculum interpretantur, id est leue ex lino indusium, quod & pudori seruiret, & natanti impedimento non esset. Quorum ideo non probo sententiam, quia nec respondet nominis etymologia, A atque proprietas, quod cum ἀπὸ τοῦ ἐπενδύεσθαι, id est à superinduendo dictũ sit, non dubium, quin id genus vestis significet, quæ aliis indumentis superinîicitur, qualis tunica erat; & videntur existimare Petrũ prius nudum omnino fuisse, quod mihi minime persuaserint. Etenim si prius minus vestitus erat, vt aperte Euangelista docet, quàm cũ id genus vestis assumpsit, & id non aliud erat, quam lineum amiculum, quo pudoris loca tegerentur, tam nudus profectò prius erat, quàm natus fuerat. Ergo vt supra c. 13. 4. & apud Mat. cap. 27. 35. adnotauimus, Christum non vna, ac simplici vsum fuisse veste, sed super inconsutilẽ illam vestem, de qua Ioannes cap. 19. 23. mentionem fecit, B togam habuisse; ita credendum est Apostolos super alias vestes inferiores superiores gestasse togam, quã exuerent, cum aliquid laboriosioris operis agendum esset; resumerent, cum ab opere cessarent; sicut videmus Christum, vt discipulorum lauaret pedes eã posuisse, postea iterum induisse. Nec enim Christum alio, quã vulgari inter Iudæos habitu vsum fuisse credendũ est, qui nulla re videri volebat singularis. Cum ergo se Petrus piscandi, laborandique causa superiore exuisset tunica, cum à labore cessandum esset, & ad Christum adeundum, eam iterum induit, vt coram eo honestius vestitus appareat; prius enim nudus, id est non C satis honeste vestitus erat, quemadmodum moribus nostris, qui solo thorace, & caligis vestitus est, nudus esse dicitur. Hoc etiam ad mores pertinet, pudori & honestati, decoro etiam vestitu consulendum, neque reprehendendum, si non solum coram viris honestis, sed etiam coram Christo cultioribus vestibus appareamus; si quo die ad sacram Eucharistiã accessuri fuimus eo die splendidiore vtamur veste. Eo enim Ecclesia consilio voluit Sacerdotes singulari, ac regio vestitu mysterium illud celebrare Ridiculiq;, & inepti Caluinistæ sunt, qui ocreati, penulati, petasati, & D vtcumque casus fert, sacramenta omnia conficiunt; impudentes verò Anabaptistæ, & minime ferendi, qui nullam pudoris etiam in publico rationem habẽt: pudet nos dicere, quæ illos facere non pudet. Quo ergo modo (obiiciunt quidam) togatus Petrus natare potuit? Primum Euangelista natasse nõ dicit, nec vtrum nando, an humiliori iam prope littus mari pedibus incedendo ad Christum venerit constare potest: & eo ipso, quod Euangelista non dicit, est verisimilius venisse pedibus, quanquam Chrysostomus, Leontius, Theodorus Heracleotes, & Theophylactus nando venisse dicunt. Sed vt natando venerit, quid putamus E impedimenti leuem, & bene præcinctam togam, piscatori, id est exercitato, & egregio natatori afferre potuisse: cum reperiantur apud nos, qui non solum vestiti, sed insuper etiam onusti natent? Præcinctos ad Christum, id est bene firmatis, non dissolutis ad Christum moribus venire oportet, & in mare se propter illum, id est in quæuis pericula coniicere.

Caluinistæ ridiculi, qui nullo delectu vestium sacramenta conficiunt.

8. *Alij autem discipuli nauigio venerunt: non enim longe erant à terra, sed quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium.*] Obscura causæ redditio est, nec enim apparet, quomodo hæc ratio conueniat, nauigio cæteros discipulos ad terrã venisse, quia non longè aberant à terra, imo propterea debebãt se sicut Petrus fecit, in mare F coniicere, quia non longe à terra aberant, vt lõgius natandum esset, quàm fortasse possent. Videtur mihi Euangelista hac ratione cæteros discipulos excusare voluisse, quod minus erga Christũ ostendisse viderẽtur, quod non se etiam in mare, sicut Petrus coniecissent, quod patientes fuissent moræ: huic enim tacitæ obiectioni respondet, morã illam valde fuisse breuẽ, quia non longe aberant à terra; itaque etiam si sese in mare deiecissent, haud multo citius ad Christũ venire

Digitized by Google

pótuissent. Sic & Petrum laudat, & cæteros excusat. Cubiti ducenti passus sexaginta, pedes trecētos efficiunt; quam mensurā ideo tā diligenter expressit Euangelista, vt re ipsa non solis verbis fidem faceret, non longe à terra, vt dixerat, abfuisse. Hic sensus, nec quidquam præterea mysticū hîc esse arbitror, sed quia cœpimus hoc capite præter litteralem sensum etiam moralem indicare, libet persequi. Eusebius Emesenus in hunc modum interpretatur, *Quid enim per hanc terram nisi terram viuentium intelligimus? à qua isti non longe erant, quia corporeis vinculis resoluti, cito illuc ituri erant quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium. Centenarius numerus perfectus est, qui tunc quidem duplicatur, quando sermone, & opere adimpletur. Trahunt igitur doctores rete piscium cubitis ducentis, quando sermone, & opere post se ad æternam vitam ducunt audientes.* Rupertus verò sic, *Discipulus ille, quem diligebat Iesus, & alij, qui nauigio venerunt, illos significant rectores sanctæ Ecclesiæ, qui in pace vitam finiunt. Petrus verò, qui mittit se in mare, illos omnes, qui sicut & ipse per medios fluctus tribulationum festinant, & currunt ad Dominum trahentes rete piscium, id est libris suis, siue laboribus omnimodis continentes, vel propugnantes fidem gentium. Non enim longe sunt ab illa viuentium terra, in qua Dominus immortaliter stat; sicut longe erant antiquitus sub lege laborantes, antequam veniret gratia, sed longe sunt quasi cubitis ducentis, liberi videlicet à cunctis legalibus ceremoniis, solaque ad perueniendum opus habentes dilectione Dei & proximi.* De retibus scribit Sedulius non inscita carmina:

Moralis sensus huius loci. — *Lib. 4.* — *Lib. 5. Carm.*

Pendula fluctiuagam traxerunt retia prædam
Per typicam noscenda viam; nam retia dignis
Lucida sunt præcepta Dei, quibus omnis in illa
Dextera parte manens concluditur, ac simul vlnis,
Fertur Apostolicis Domini ad vestigia Christi.

Alius sensus moralis qui auctoris est.

Ego sicut litteralem sensum eum maximè amo, qui verbis, ita eum maxime moralē, qui litterali velut innatus est. Petrū Euangelista laudat, reliquos discipulos excusat, vtrosque ad Christum venisse, sed Petrum relicta naui, relictis retibus, relictis sociis, relicta præda, omnibus expeditum rebus citius venisse; alios nauem, retia, prædamque trahentes aliquanto tardius. Duo igitur eorum, qui ad Christum veniunt genera sunt; alij omnibus prorsus dimissis rebus vna tantum succincti tunica, & certius, & citius ad Christum aduolant; alij ad Christum quidem nauigant, sed tamen quia in naui, id est cum toto populo veniunt, quia & retia, & prædam trahunt, id est onus temporalium bonorum, artesque, honores, lucraque quærendi non dimittuntur, & cum maiore naufragij periculo veniunt, & vt prospera illis contingat nauigatio, tardius omnino perueniunt.

9. *Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas & piscem superpositum, & panem.*] Piscem non panem superpositum, vt Augustinus tractat. 123. adnotauit. Quod supra ver. 5. προσφάγιον, nunc ὀψάριον appellat, itaque vtroque loco eadem ratione interpres potuit reddere; pulmentarium. Ac fortasse ad rem aliquid pertineret eodem modo reddere, licèt diuersum sit Græce vocabulum, vt paulo post melius intelligetur, cum causam disputando explicauerimus, quamobrē Christus effecit, vt antequam discipuli ad se venirent, focus esset accensus, panis paratus, piscis super prunas positus, iā videlicet assus, & ad esum paratus. Sed prius videndum, vnde piscem Christus habuerit, cum paulo ante nullum habens à discipulis petiisset. Theodorus Heracleotes vtrāque sententiam putat esse probabilē & ex mari potētia sua sine reti, sine vllo instrumēto cepisse solo vocantē iussu, & ex nihilo procreasse. Atque in illam priorem sententiam videtur Cyrillus esse propēsior. Sed altera est lōge probabilior, eāque Theodorus Mōpsf. Chrys. Leontius, Theoph. Euth. amplectuntur; potestque hoc etiā ratione confirmari. Non dubium, quin quomodo ignem, & panem, eodem & piscem præparauerit; atqui ignem quidem, & panem certum est ex mari non habuisse; sed ex nihilo creasse, eodem igitur modo creauit piscem. Redeamus nunc ad id quod priùs quærebamus, quam ob causam id fecit. Manifestum quidem est potentiam suā ea re ostēdere voluisse sicut in captura piscium, eamque vnam rationē auctores afferunt, Theodorus vterque, atque Leontius, sed ea cōmunis est causa, & quærimus aliquam magis propriam. Solus Cyrillus aliam quandā videtur insinuare, voluisse vnum, aut paucos pisces, quasi loco primitiarum accipere, vt se ostēderet esse Dominum. Nam vt hoc obiter dicamus, existimat non vnum tantùm, sed plures pisces super prunas positos fuisse; sed Euangelistam singulari numero ὀψάριον piscem dixisse, non quia tantū vnus, sed quia pauci erant, quod nulla meo iudicio coniectura probari potest. Duas igitur ego causas inuenio, cur Christus prandium hoc præsertim ex piscibus discipulis, antequam eos, quos ceperant, pisces afferrent, præparauerit. Altera est, vt ostenderet se auctorē illius tam copiosæ piscationis fuisse. Enimuero qui sine reti, sine aqua, sine vllo instrumēto in arenoso & arido loco piscem ex nulla subiecta materia procreasset, efficere nimirū potuisse, vt ipsi iacto iussu suo in mare reti magnā illam piscium multitudinem caperent. Atque eodem pertinet quod Theodorus Mopsuest. scribit, voluisse demonstrare Christum nō sua discipulos industria, sed diuina ipsius ope tot cepisse pisces, quod idem verbi Dei prædicatores, si quid proficiūt, existimare debēt. Altera, vt doceret se paulò ante nō propterea ab illis petiisse, ecquid haberent pulmentarii, quod aut ipse indigeret, aut si indigeret, opus sibi esset ab illis petere: posse se ex nihilo nō solū piscē, quē poposcerat; sed & panem, & ignem, & quidquid esset necessarium, excitare, esse se eum qui dixisset, *si esuriero, non dicam tibi, meus est enim orbis terræ*: piscem tantum ab illis petiisse, integrū eis prandium momento temporis præparasse. Non sua igitur, sed ipsorū causa piscem ab illis postulasse, vt sermones cum illis conferet, vt suam illis potentiā ostenderet, vt doceret suo auxilio cōfidere, vt eos denique piscibus, quos quærebant, & non inueniebant, locupletaret. Hoc ipsum morale continet documentum, sępe Deus à nobis non sibi, sed nobis petit. Cum à Samaritana illa muliere aquam petiit, non tam ipse bibere volebat, quam meliore ipsam potare aqua. Totum locū Eusebius Emesenus, aut quisquis ille fuit auctor in homilia in hæc verba moraliter ad hūc modum tractat. *Hoc cibo Christi piscatores & prædicatores sæpe recreantur, & vires suscipiunt, quotiescunque fatigati ab hoc opere redeunt. Quoties enim prunas, & piscem super prunis positum, & panem vidēt, quoties Christi passionem recordantur, toties laboris & fatigationis, & omnium suarum angustiarum obliuiscuntur. Quid est enim piscis prunis assus, nisi Christus in cruce passus? Quid est panis nisi Euangelica prædicatio, qua eos Dominus reficere solebat, dicens, nolite timere eos, qui occidunt corpus; animam autem non possunt occidere?* Rupertus vero per piscem & panem, cœnam illam vitæ æternæ significari, de qua dictum est, *satiabor cùm apparuerit gloria tua*; & *Beatus qui manducabit panem in regno Dei.* Luc. 14. 15. &, *Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meā in regno meo*, Luc. 22. 30. Huiusmodi prādiū iis, q̃ per mare huius vitæ ad Christum nauigauerunt, in cęlo, id est in littore paratū esse. Ignē amorem esse Spiritus sancti, piscē & panē Christum, id est hominem simul, ac Deum. Eodē sensu D. Cyril. differit. Aliū ego moralē sensum animaduerto,

Vnde piscē Christus habuerit. — *Cur Christus hoc prandium præparaerit.* — *Psal. 49. 12.* — *Morale documentum huius loci.* — *Mat. 10. 28.* — *Psal. 16. 15.*

Digitized by Google

qui,nisi fallor,ad litteralẽ magis accedit; docet Christus suis piscatoribus,maximeq; iis,qui naui, piscibusque relictis sese,vt ad ipsum venirent,coniecerunt,nihil quidquam defuturũ. Nam in ipso salo,in loco sterili, ac deserto,vbi nulla humani præsidij erit spes,vel miraculo diuinam illis prouidentiam,quidquid necessarium erit,suppeditaturam. Nihil deesse timentibus
Psal.33.10.
eum, *Quando misi*, inquit, *vos sine sacculo, & pera, numquid aliquid defuit vobis*, Luc. 22. 37.

10. *Dixit eis Iesus, Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc.*] Frequens inter interpretes quæstio est, quare Christus discipulos de piscibus, quos ipsi prẽdidissẽt, afferri iusserit;quasi piscis ille,quem suprà prunas positum viderant,fuisset imaginarius, nec aptus ad cibũ. Theodorus Heracleota respondet ideo hoc fecisse,vt ex huius, & aliorum, quos ipsi ceperant similitudine cognoscerent se & huius, & illorum auctorum esse.

Cur ex piscibus, quos discipuli prendidissẽt afferri Christus iusserit.

Leontius vero,Theophylact. & Euthymius,vt ex eorum comparatione, similitudineque intelligerent illum,quem super prunas videbant,non phantasma,sed verum esse piscem.Aliã ego causam ex versu sequenti colligi posse arbitror, propterea referri iussisse pisces, vt ex eorum magnitudine, multitudineque miraculi magnitudinem oculis cernerent. Moraliter Eusebius Emesenus interpretatur, velle Christũ, vt prædicatores ad se homines adducant,vt in se omnia referant,vt se vnum prædicando quærant, sicut ille faciebat, qui dicebat, *Nos autem prædicamus Christum crucifixum*, 1. Corinth. 1. 23. &, *non iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Rupertus verò, iussisse afferre pisces, quos prẽdidissent, quia in supremo illo iudicio vnusquisque ante iudicem Christum feret,si quid fecerit boni, si quos illi homines lucrifecerit. *Venientes* enim *venient cum exultatione, portantes manipulos suos*.
Psal. 125. 6.
Ego,si meum esset institutum quçrere morales sensus, potius dicerem velle nos Deũ ita ex eius pendere prouidentia, ita confidere,non passurum eũ, vt quidquam nobis desit,vt tamẽ studium,& operam, quam possumus nostram adhibeamus; oportere nos cum ipso cooperari,non debere otiosos esse,& diuina abuti prouidentia, non semper miraculis, non semper ex manna viuendum cœlitus misso; piscandum, arandum, serendum, metendum, laborandum nobis esse,
Psal.127.2.
Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.

11. *Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus.*] Versu 6. dixerat omnes,qui in naui erant,vix rete præ multitudine piscium trahere potuisse, quo ergo modo nunc dicit solum illud traxisse Petrum; & quidem in terram traxisse, quod multo difficilius esse constat,quàm per mare trahere, quia & aqua sustinet, & pisces natant? Verisimile est,& quidem Cyrill.& Euthy. existimant non solùm traxisse Petrũ, sed ipsum cæteris adiuuantibus; solum autem nominatum, siue quia aliorum erat princeps, siue quia in eo opere dux extitit, siue quia, vt promptior ad obediendũ dictis Domini, primus omnium in nauim ascendit,vt rete traheret; sicut primus, vt ad Dominum properaret, de naui descenderat. Quod si solus traxit, vt Gregorius, & Rupertus existimant,ope fecit diuina,habuitq; aliquid mysterij res, & nunc Petrus, id est qui Petri successor est, plus habet in Ecclesia potestatis, quàm alij omnes simul aliorum Apostolorum successores,vt paulo post ver.15. illi indicat Christus. *Quod enim post modum aperitur in voce, hoc nunc signatur in opere*, vt Gregorius ait homil. in Euangel. 24. Quod & magnitudinem, & numerum piscium Euangelista declarat,eò pertinet, vt miraculi magnitudinem ostendat.Sed numero piscium omnes auctores video aliquod existimare mysterium contineri, Græci ferme omnes, Cyrillus, Leontius,Theophylact. Euthymius putant centenarium numerum, quia perfectus est, multitudinem innumerabilem significare,qui ex gentibus erant credituri;quinquagenarium verò,qui dimidia minor est parte, eos, qui ex Iudæis erant credituri,numero scilicet multo minori, ternarium mysterium Trinitatis, in quod omnes erãt credituri.

Numero piscium quid mysterij contineatur.

Latini diuersa non solũ à Græcis,sed ipsi etiam inter se sententia. Quid Augustinus sentiat,vix lector ex bene longa eius disputatione colligat, sed ista eius disputationis conclusio est.
Tract.122
Non ergo tantummodo centum quinquaginta Sancti ad vitam resurrecturi significantur æternam, sed millia Sanctorum ad gratiam spiritus pertinentium, quæ gratia cum lege Dei tanquam cum aduersario concordatur, vt viuificante spiritu, littera non occidat; sed quod per litteram iubetur, spiritu adiuuante compleatur, & si quod minus fit, remittatur. Omnes ergo ad istam gratiam pertinentes hoc numero figurantur, hoc est figurati significantur. Qui numerus ter habet etiam quinquagenarium numerum, & insuper ipsa tria propter mysterium Trinitatis. Augustinum iisdem vestigiis Beda sequitur. Aliter Gregorius hom.24. *A magno*, inquit, *mysterio numerus non vacat; sed intentos vos tanti mysterij profunditas expectat. Nec enim quantitatis summam solerter Euangelista exprimeret, nisi hanc sacramento plenam esse indicasset. Scitis namque, quod in veteri testamento omnis operatio per Decalogi mandata præcipitur; in nouo autem eiusdem operationis virtus per septiformem gratiam sancti Spiritus multiplicatis fidelibus datur.* Et interiectis paucis, *Ducamus ergo per trigonum decem, & septem, & veniunt ad quinquaginta vnum. Qui profectò numerus à magno mysterio non vacat, quia in testamento veteri legimus, quod annus quinquagesimus Iubilæus vocari iussus est. In quo videlicet cunctus populus ab omni operatione quiesceret. Sed vera requies in vnitate est. Diuidi enim vnum non potest. Vbi enim scissura diuisionis est, vera requies non est.*
Leui.25.10 11.
Ducamus ergo per trigonum quinquaginta & vnum, & fiunt centum quinquaginta tres. Eodem prorsus modo Theophilus Alexandrinus, aut potius, vt Hieronymus vocat, Antiochenus interpretatur libro 4. allegoriarũ,vt facile suspicer Gregorium ex illo sumpsisse. Quid Emesenus sentiat,eius dicam verbis. *Quid*, inquiunt, *per centum quinquaginta tres pisces, nisi omnes baptizatos, & fideles intelligimus? Hoc enim significant tres, quod centum quinquaginta. Si enim in æquas partes centum quinquaginta diuidamus, tres, & non amplius quinquagenæ fiunt. Tres enim sunt mundi partes, quæ per tres pisces, & tres quinquagenas significantur, Asia videlicet, Africa, & Europa. Inde est, quod mulier abscondit fermentum in tribus satis farinæ, donec fermentaretur, inde est, quod in cruce titulus Hebraicè, Græcè, & Latinè scribitur. Capiunt igitur Apostoli tres pisces, & centum quinquaginta, quia eorum sermone, & exemplo ducuntur, quicunque ex iis tribus mundi partibus ad Ecclesiam veniunt. Merito denique centum quinquaginta tres pisces capti referuntur, quoniam in huius numeri sacramento, id est in fide Trinitatis omnes Christiani in baptismate fidei retibus capiuntur.*
Mat.13.33. Sup. cap. 19 20.
Propius mihi Rupertus videtur in quærendo morali sensu ad litteralem accessisse, quod semper faciendũ esse ei, qui ridiculus esse nolit, sæpe monuimus. Ergo per tres istos diuersos numeros triplicem hominum eorum,qui salui sunt, statũ significari. Per centenariũ coniugatos,quorũ maxima multitudo est;per quinquagenarium viduos,& continentes,quorum minor est numerus;per ternarium virgines quorum minimus. Ego quidem casu factum esse non puto, quod tot, non plures, non pauciores capti sint pisces:omnia enim diuino fiebant consilio, itaque præter primum illum litteralẽ sensum,aliquid mysticè significatum fuisse non dubito. Mysteriũ verò nõ aliud esse suspicor, quàm quod voluerit Christus ista numerorum varietate significare fore, vt Apostoli ex

Ruperti sensus moralis ad litteralẽ magis accedens.

VVv iij

Digitized by Google

omni hominum genere multos, ex alio tamen plures, ex alio pauciores piscarentur.

Et cùm tanti essent, non est scissum rete.] Vno verbo Græce dixit, quod Latine duobus dicitur, cũ tot essenr, ac tanti, καὶ τοσούτων ὄντων. Non dubium, quin miraculo adscribat Euangelista, quod rete tot, tantisque plenum piscibus, & vi in terram tractum scissum non fuerit, efficiente scilicet tacite Christo, ne rumperetur. Quare non dubito aliquid eum significare voluisse. Quid Augustinus, Gregorius, Beda, & Theophyl. significatum fuisse putent, suprà v. 6. docuimus. Emesenus in hunc locum sic commentatur. *Boni pisces erant isti, à quibus rete scissum non est; mali pisces heretici, & schismatici, qui Euangeliorum retia quotidie scindunt.* Mihi, quod multitudine piscium rete disruptum non fuerit, significare videtur fore, vt Apostolorum quantumuis infirma, & reti similis virtus, Christi tamen gratia cõfirmata, quamlibet ingenti hominum multitudini capiẽdæ atque trahendæ, suffectura sit. *Sufficit*, inquit, *tibi gratia mea*. Et, *abundantius omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum*. Et, *omnia possum in eo qui me confortat.* aut certè rete Ecclesia est, vt in illa parabola Matth. 13.47. multitudo piscium, multitudo fidelium. Significatur igitur fore, vt Ecclesia Catholica, quamuis magna fidelium multitudine redundet, non rumpatur tamen, sed licet per mare, i. per magnas huius vitæ difficultates salua & integra ab Apostolis, id est ab iis, qui eam gubernant, trahitur in littus, littus autem cœlum est.

2. Cor. 12. 9. 1. Cor. 15. 10. Phile. 4. 13.

12. *Dicit eis Iesus, venite, prandite.*] Quod ad prandium eos Christus inuitat, ideo facit, vt cogat eos tãgendo, gustando, edendo, quem fecerat, panem, ac piscem, re ipsa miraculi veritatem, & magnitudinẽ experiri. Duplex autem hîc est quæstio. Altera, ad quos pisces edendos inuitauerit; ad eumne solũ, quem ipse ex nihilo super prunas fecerat, an ad eos etiam aliquos, quos illi ceperât. Chrysostomus ad eum solum, quem ipse fecerat, inuitasse putat. Augustinus tractat. 123. & Euthymius, & ad illum, & ad alios ex iis, quos illi prehenderant, quosque iam super easdem posuissent prunas: quod videtur rationi magis esse consentaneum. Cum enim ideo, vt diximus, ad prandium inuitauerit, vt miraculi veritatem experirentur, cum vtrumque miraculum fuisset, & quod ille creatus piscis, & quod illi in rete cõiecti, ratio postulabat, vt ex vtrisque gustarent. Atque hoc eodem modo Theodorus Heracleotes, Leontius, & Theophylactus senserint necesse est, quia vt versu 10. citauimus, ideo existimant iussisse Christum, vt eos, quos ceperant, pisces afferrent, vt ex vtrorumque comparatione verum miraculum agnoscerent; vtrisque igitur vesci oportebat. Altera quæstio est, num & Christus cum illis ederit; nihil enim dicit Euangelista, & graues auctores quæstionẽ non attingunt. Sed non dubito, quantũ quidem consequi cõiectura possumus, quin ipse quoque Christus cum illis ederit, sicut & Gregorius homilia 14. Leontius, Theophyl. primum quia id ratio postulabat, vt cum se illis manifestare vellet, cum illis vesceretur, vt fidem ipsis resurrectionis suæ confirmaret. Deinde quia id facere solebat, cum illis alibi apparebat, etiamsi paratum non esset prandium, nec discipuli cibum sumerent, vt Luc. 24. 41. *Habetis hîc aliquid, quod manducetur*? Præterea quid discipuli existimassent, si se edentibus ipse non edisset, nisi esset phantasma? Deinde non dicit: Ite, & prãdete, sed *venite & prandete*, quasi dicat, *venite, prandete*, mecum, itaque ex vi potius horum verborũ colligitur prius ipsum cæpisse ex pane pisceque gustare, deinde dixisse, *venite, & prãdete*, vt non verbis tantum, verumetiam exemplo eos inuitaret. Obseruant Chrysost. & Theophyl. non iam illum oculos in cælum tollere, non gratias agere, queãdmodum antequã moreretur, facere consueuerat, vt supra c. 6. 11. & Luc. 9. 16. quia ante resurrectionem humiliter & tanquam homo gerebat sese, post resurrectionem tanquam Deus. Quod ad sensum moralẽ attinet, Cyrillus, Theophylactus, & Rupertus sic interpretãtur, quod Christus discipulos post tractum in terram rete ad prandium inuitauerit, nihil aliud significare, quàm fore, vt post huius vitæ labores post bene functũ officium iubeat nos manducare, & bibere super mensam suã in regno patris sui, dicturusque sit, *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*. Paratum enim à Christo discipulis prandium, paratum à constitutione mundi regnũ esse; & gaudiũ illud, de quo alio dicit loco, *Euge serue bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui.* Eusebius Emesenus de conuiuio sãctæ Eucharistiæ, deque prędicatione verbi Dei, ad quam nos Christus quotidie inuitat, pastosque reficit, atque recreat, exponit. *Quotidie*, inquit, *nos Dominus ad prandium inuitat; quotidie nobis & panem, & piscem apponit, quotidie cibum Euangelicum, & sui corporis, & sanguinis administrat. Dum hæc enim Euangelia legimus, sui panis cibo nos interius reficit. Hic & piscem assum nobis tribuit, quia qualiter pro nobis passus est, hîc inuenimus. Nec bene Christi retia trahere possunt, qui his cibis assidue non reficiuntur.* Quid autem piscis ille assus significet, quo vescuntur, leget, qui volet, apud Gregorium ho. 14. ego ex litterali sensu moralẽ aliũ elicio. Cur voluit Christus, vt secum discipuli vescerentur, vt se, quemadmodum diximus agnoscerẽt; voluit ergo moraliter significare se à nobis non sola, vt ita dicã, speculatione, sed multo maxime gustu cognoscendum esse. *Gustate*, inquit, *& videte, quam suauis est Dominus*, gustamus autem, cum eadem patimur, quæ ille passus est, cum eius in nobis experimur beneficia.

Ad quos pisces edẽdos Christus inuitauerit discipulos?

Num Christus cũ discipulis illis ederit.

Moralis expositio.

Luc. 22. 30. Mat. 25. 34.

Matth. 25. 21. 23.

Psal. 33. 9.

Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes, quia Dominus est.] Rectè hoc loco dubitat Augustinus, *si sciebat, quid opus erat interrogare? Si autem non opus erat, quare dictum est, Non audebant, quasi opus esset, sed timore quodam non auderent?* Chrysost. Theophyl. & Euth. existimãt partim opus fuisse, partim nõ fuisse; opus fuisse, quia propter formę maiestatem non videbatur esse Christus: opus autẽ non fuisse, quia ex factis tunc ab eo miraculis apparebat aliũ, quàm Christum esse non posse. Ergo ea ex parte, qua eum non satis cognoscebant, & opus fuisse, & voluisse, quisnam esset, interrogare, sed ausos non fuisse reuerentia tantæ maiestatis, præterquam quod alia ex parte videbant eum esse Christum. Eodem ferme modo Theodorus Heracleotes, & Leontius, nisi quod putãt propterea ex forma non potuisse eum recognoscere, quia nondum satis clarus erat dies, aut quia ipse formam suam sic immutauerat, vt cognosci non posset. At verba Euangelistæ alium sensum præ se ferunt. Non enim dicit ideo ausos non fuisse eum interrogare, quod reuerentia impedirentur, sed quia sciebant Dominum esse. Rupertus sic, *Tunc quidem non audebant, & intenti solummodo ad intuendum, vel audiendum reuerentiam præstabant: quando autem ad illud æternum suos omnes inuitauerit conuiuium iam opus non habebunt interrogare eum, scientes, quia Iesus est, scientes, inquam, & perfectè cognoscentes, quod modo ex parte cognoscunt scripturas legentes, & sanctum scientiæ Spiritum consulentes, donec veniat, quod perfectum est, & euacuetur, quod ex parte est.* Sed hoc magis mysticum est, quàm litterale. Augustinus, & Beda proximè omnium ad veritatem accesserunt. Sensus est, inquiunt, *Tanta erat euidentia veritatis, qua Iesus illis discipulis apparebat, vt eorum non solum negare, sed ne dubitare quidem vllus auderet: quoniam si quisquam dubitaret, vtique interrogare deberet.* Sic ergo dictum est, *nemo audebat*

Tract. 123.

1. Cor. 13. 10.

Digitized by Google

eum interrogare, Tu quis es? ac si diceretur, Nemo audebat dubitare, quod ipse esset. Rectè quidem: sed illud addendũ, Euangelistam hoc ipsum miraculo tribuisse. Quanquam ego clarius ex vtraque & Augustini, & Græcorum interpretatione verum sensum elici posse arbitror, adeo certos fuisse discipulos ex miraculis, & ex intimo quodam sensu Christum esse, qui cum illis erat, vt quamuis forma corporis consueta non appareret, quamuis oculi contradicerent, tamen minime auderent dubitare. Potestque hoc ad sacram Eucharistiam scite admodũ, & vtiliter accommodari. Cum in illo spirituali conuiuio sumus, quamuis oculi, quãuis sensus omnes contradicant, tamen ex intimo quodam fidei sensu adeo certi esse debemus verum esse, quem sumimus, Christum, vt ne interrogare quidem audeamus, *Tu quis es?*

Expositio auctorum.

13. *Et venit Iesus, & accepit panem, & dedit eis, & piscem similiter.*] Non dubito, quin certa Christus de causa suis ipse manibus panem, & piscem discipulis dederit. Causam eius rei vnam Theodor. Heracleotes indicat, voluisse etiã nũc in fractione panis à discipulis agnosci, quemadmodum à duobus illis in Emaus agnitus fuerat. Itaque existimat prius illis panem, piscemque distribuisse, quàm ab illis agnosceretur. Non probo: iam enim à Ioanne adhuc in naui cognitus fuerat, iam Petrus ad eum cognitũ adnatauerat. Illud facile credo, quamuis iam cognitus ab illis esset, voluisse tamẽ, vt eorum de se opinionem confirmaret, more vti suo, & tanquam patremfamilias, quemadmodum & institutum erat Iudæorum, & ipse alibi facere consueuerat, suis manibus panem piscemque distribuere. Vide Mat. 14. 17. 19. Marc. 6. 6. 39. 4. Lucæ 9. 14. 16. & 24. 35. & supra cap. 6. 11. Rupertus sic exponit. *Sic dictum est hic, Venit, & accepit panem, & dedit eis, sicut alio loco de seruis expectantibus dominum suum, cum præmissum esset, Faciet eos discumbere, statim subiunctum est, Et transiens ministrabit illis.* Sed Rupertus relicto litterali sensu ad spiritualem fugit. Quod si moraliter interpretari libeat, malim Cyrillum sequi, qui hoc facto illud significari putat, nos omnia & spiritualia, & temporalia bona de manu Christi percipere.

Cur manibus suis panem dederit Christus. Luc. 24. 35.

Luc. 12. 37.

14. *Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis.*] Quomodo Ioannes hanc manifestationem Christi tertiam fuisse dicat, cum tã multæ eam antecessissent, apud Matth. capite 28. 16. explanauimus. τοῦτο τρίτον hoc tertium, aut hoc tertio Ioannes Græce dixit pro, hac tertia vice, si ita liceret loqui, quemadmodum neminem bene Latinum auctorem locutum memini: quamquam placuit hæc phrasis hæreticorum interpreti, qui videri maxime Latinus voluit.

Th. Beza.

15. 16. 17. *Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iona diligis me plus his.*] Hos tres versus quia idem omnium argumentum est, eodem etiã explicabimus commentario. Locus est grauis, & in quo paulo altius figere pedem oporteat. Petrũ Christus peracto prandio singulariter alloquitur, & num se plusquã cæteri diligat, percontatur: affirmanti curam tradit pascendi oues suas, vtrum singularem, ac communem, paremque cum cæteris, de eo nobis cum nouis hæreticis disceptatio est: quæ ex singulis huius loci verbis, ac circũstantiis terminanda est. Nec enim nunc de aliis disputamus locis, in quibus singularis Petro supra cæteros auctoritas datur: sed hunc interpretamur locum, hîc pugnamus, hîc volumus vincere. *Cum ergo prandissent,* inquit Euangelista. Videamus ecquid hoc ipsum ad rẽ pertineat, q̃ hęc Petro auctoritas post prandium data sit. Lutherani, & Caluiniani, qui nihil aliud hoc loco Christum fecisse putant, quam Petrum in Apostolicã restituere dignitatem, à qua propter negationẽ cecidisse dicunt: & illud dicant necesse est nihil aliud fuisse mysterij, quod post prandium hoc fecerit, quã quod Germanico more voluerit prandio amicitiã conciliare. Ego non id Christum spectasse arbitror: sed obseruo eius fuisse consuetudinẽ, vt res omnes magnas post prandium, aut cœnam institueret. Quemadmodum Eucharistiam ab eo post cœnam institutã legimus: & post prandium discipulos dato per flatum Spiritu S. ordinatos supra c. 20. 22. Nam antequam hoc faceret, ex altero etiam, sicut hoc loco, asso pisce cum discipulis edisse scribit Luc. c. 24. 43. Propterea igitur post prandium hoc egit, quia quiddam facere volebat singulare. Et cæteris quidem Apostolis, cum illis potestatem dare voluit, vnum communiter omnibus dedit prandium: nunc vero, cum soli Petro singularem vult tradere potestatem, vnum ꝓpter illum, & multo magis admirabile conuiuium apparuit. Rogat Petrum, *Simon Iona.* Ne hoc quidem fortasse causa caret, quod Christus eum non Simonem Petrum, vt Euangelista, sed Simonem Iona vocat, nomine videlicet antiquo. Dixerat enim illi, cum ad Apostolatum vocauit, fore vt non iam Simon Iona, sed Petrus, id est petra vocaretur, supra quã petram Ecclesiam suam erat ædificaturus, supra c. 1. 42. dicit ergo nunc illi, Simon hactenus quidem fuisti, *Simon Iona,* nunc tempus venit, quo tempore Petrus futurus es: volo nunc super te Ecclesiam meam ædificare, id est oues meas pascendas tibi committere, quemadmodum tibi promiseram, Matth. 16. 18. Non ignoro etiam ante vocatum fuisse fortasse Petrum, vt apud Matth. cap. 10. 2. disputauimus: sed hoc dico, videri non sine causa Christum hoc loco non Petrum, sed pristino, ac proprio nomine Simonem appellasse, quia vtcumque Petrus ante vulgo vocari cœptus esset, tamen nondum Petrus, id est, petra, & fundamẽtum Ecclesiæ factus erat. Sequitur, *Diligis me plus his?* Hîc Christus à Petro singulare quiddã requirit, quod cæteri non habeant, aliquid ergo vicissim illi dare volebat proprium ac singulare, quo cæteris antecederet. Sed videamus quàm callidi & vafri interpretes hæretici sint. Docent quidam illorum non esse sensum, *Diligis me plus his?* id est, plusquam hi diligunt me? sed, *Diligis me plus his?* id est plusquam hæc diligis? O homines acutos, cui enim, nisi illis venire hoc in mentem potuisset? Scilicet valde ad rẽ pertinebat, vt Christus Petrum interrogaret, & quidem tam accurate, & toties interrogaret? vtrum se, quam cæteros discipulos magis diligeret. Laborabat enim Christus zelotypia, & cum cæteris discipulis, quasi procus de Petri erga se amore contendebat. Sed bene est, quod isti hæretici ab aliis etiam sectæ suæ hæreticis refutati sunt. Bernardus quidem serm. 76. in Cantic. dum aliud agit, & memoriter, ac leniter hunc locum carpit, non putat comparationem inter amantes, sed inter amatos fieri: cæterum non ad discipulos refert. *Plus,* inquit, *quàm tua, plus quàm tuos, plus etiam quàm te.* Sumpsit igitur occasionem Christus Petrum interrogandi, vtrum se plus, quàm cæteri discipuli diligeret, ex recenti eius facto, quod se vnus omnium cæteris in naui relictis audito Christum esse, qui in littore apparebat, in mare coniecisset, quod singularis amoris fuerat. Quasi dicat, *diligis me plus his,* quemadmodum videris modo demonstrare voluisse? Si ergo ita est, *pasce oues meas.* Quid sequitur? nisi si non ita est, nolo vt pascas oues meas. Atqui si Petrus non plus Christum, quàm cæteri discipuli diligeret, non propterea profecto minorem, quam illi pascẽdarũ ouium Christi potestatẽ accepisset: ergo ea potestas, quam ita Christus illi dat, vt datu rus nõ fuisset, nisi se plusquam cæteri diligeret, maior vtique quã potestas aliorũ discipulorũ erat. Rupertus existimat Christũ ad illa Petri verba alludere voluisse,

Cur Petro singularis illa supra cæteros auctoritas à Christo post prandium data sit.

Cur Petrũ Simonem Iona vocet.

Quis horũ verborum sensus. diligis me plus his.

Digitized by Google

quibus se Christũ plus cæteris diligere declarauerat. *Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* Matth. 26.33. Quid ergo interrogat, quod nec ipse ignorabat, & Petrus iam non verbis, sed factis declarauerat plus se Christum diligere, quàm cæteros? Sed vt timorem illi eriperet, & ex dolore, quem ex negatione conceperat, recrearet, vt scribit Heracleota: bono esset animo, maius illi nunc munus se velle committere, quàm vnquam illi ante commisisset. Aut, vt ego puto, nec propter se, qui non ignorabat; nec propter Petrum, qui alio iam prorsus, quam cum negauerat, animo erat: sed propter eos, qui aderãt, interrogat, num se plus, quàm cæteri diligat, vt intelligant nõ sine causa plus se Petro potestatis, quam cæteris dare, cum constaret & ex facto eius singulari, & ex sæpe repetito testimonio plus se ab illo, quàm à cęteris amari. Plus quiddam Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius Græci licèt auctores dicunt, ideo solũ interrogasse Petrum, quia princeps, & veluti os erat Apostolorum. Respondet Petrus, *Etiam Domine, tu scis quia amo te.* Notant Theodorus Mopsuest. Chrysostom. Theophylact. & Bernardus in ser. de diligendo Deo non ausum respondere Petrum se plus Christũ, quàm cæteros amare, sed modestius dicere se quidem eum amare, ipsumque quẽ nihil lateret proferre testem, factum scilicet cautiorem post negationem. Cum enim ante dixisset se animam pro Christo positurum ca. 13. 37. paulo post ter Christum negauit, cuius nunc memor temeritatis, nihil nunc audet magnum de se polliceri, sed rẽ omnẽ ad Christi iudicium referre, quod falli non posset. *Tu scis Domine.* In quam sententiam eleganter admodum hoc loco scribit Augustinus. *Hũc inuenit exitum ille negator, & amator: præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus, hunc inuenit exitum, vt pro eius nomine perfecta dilectione moreretur cum quo se moriturum peruersa festinatione promiserat, faciat eius resurrectione firmatus, quod immature pollicebãtur infirmus. Hoc enim oportebat, vt prius Christus pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi prædicatione moreretur. Præposterum fuit, quod audere cœperat humana temeritas, cum istum disposuisset ordinem veritas. Animam suam se positurum pro Christo Petrus putabat, pro liberatore liberandus, cum Christus venisset animam suam positurus pro suis ouibus, in quibus erat & Petrus. Quod ecce iam factum est, nunc iam firmitas cordis ad suscipiendam mortem pro nomine Domini vera ipso donante sumatur, non falsa nobis errantibus præsumatur.* Mihi vero ita videtur Petrus modestiæ rationem habuisse, vt tamen non obscure significauerit se plus cæteris Christum diligere. Cum enim respondet, *Etiam* quid sibi aliud vult, quã se plus cæteris Christum diligere, quod vtrũ faceret, Christus interrogauerat? Itaque quod subiũgit, *Domine, tu scis,* non solùm moderationis causa dictum puto, sed multo etiam magis, vt, quod dixerat, *etiam,* ipsius Christi testimonio confirmaret. Tanquam si diceret *etiam,* plus te, quã cæteri diligo, quod ita esse teipsum testẽ appello. Subiicit Christus, *Pasce agnos meos.* Quibus verbis primum indicat verũ esse, quod Petrus responderat, se illum plusquam cęteros amare: expectabat enim responsum eius, & auctoritatem, quam illi dare cogitabat, quodammodo suspenderat veluti non daturus, nisi affirmasset se ipsum plusquam cæteros amare. Cũ ergo dat, quod suspensum tenebat, approbat tanquam ad eam rem excitatus testis verum esse, quod Petrus respondisset. Dixerat Petrus, *etiã, Domine tu scis,* respondet Christus, ita est vt dicis, ego scio, *Pasce ergo agnos meos.* Pascere esse regere, ac gubernare, sed ita regere tanquam pastorem gregem nemo nescit: & alibi sæpe docuimus Hebræorum idioma esse. *Qui regis Israel intende,* Psal. 79. 2. Hebraicè est רעה, qui pascis,

Petrus princeps & veluti os reliquorũ.

Petri summa in respondendo modestia.

Tract. 123

Pascere, id est regere.

In cap. 2. Matt. v. 6.

A & Psalm. 77.70.71. *Elegit eum de gregibus ouium, de post fœtantes accepit eum, pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam.* Agnos esse eos, qui in grege, id est, in Ecclesia Christi essent, dubium non est, nec subtiliter disputandum, cur agnos potius, quàm oues appellauerit, quod qui fecerit, videat etiam atque etiã, ne doctis hominibus risum præbeat. Satis enim constat eosdẽ nunc agnos, & v. 17. oues appellare. Quod si quidquam discriminis inter oues, & agnos est, id non in re, sed in voce est, quod cum idem sint, tamen vocabulũ agni blandius sit, maioremque amorem præ se ferat: magis enim amabiles, quia magis simplices agni, quàm

B oues sunt. Quemadmodum quos Matth. cap. 10. 16. oues vocat, *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum,* Luc. c. 10. 3. agnos nominat, *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.* Cum ergo Christus fideles suos agnos vocat blandius, & maiore quadam amoris significatione eos Petro commendat quàm cum vocat oues. Quemadmodum si pater moriens, & liberos suos amico cõmendans diceret, commendo tibi meos infantulos, vehementius, maioreque affectu commendaret, quàm si diceret, Commendo tibi filios meos. Non inepte quidẽ concionator dixerit, quod Rupertus, & Theophylactus hoc loco tradunt, agnos esse, qui teneri, &

C infirmi adhuc in fide sint, *quibus,* vt ait D. Paulus, *lacte opus sit:* oues autẽ, in quibus, vt idem ait, formatus iam est Christus, quique, vt ait alio loco, *exercitatos habent sensus:* sed caueat ne ludat longius. Eusebius Emesenus in sermone de natiuitate Ioannis Euangelistæ alium tradit moralẽ sensum nostræ de principatu Petri sententiæ valde congruentem. *Prius,* inquit, *agnos, deinde oues ei commisit, quia non solum pastorem, sed pastorum pastorem eum constituit. Pascit igitur Petrus agnos: pascit & oues: pascit filios, pascit & matres; regit & subditos, & prælatos. Omnium igitur pastor est, quia præter agnos, & oues in Ecclesia nihil est.* Poteramus tanto adiuti auctore cum

D Luthero, & Caluino certare probareq; propterea primum agnos, deinde oues nominasse, quia illi vniuersæ Ecclesiæ supra cæteros Apostolos curam dedit, sed cedimus gratiæ, cedimus iuri nostro, nihil sane inter agnos, & oues interfit: alia tamen ratione idem efficiemus. Quæso cum Christus dicit, *pasce agnos,* aut *pasce oues meas,* quos agnos, quas oues intelligit? Dicam clarius, comprehendit cæteros Apostolos, an non? Quid affirmauerint, multi, & graues auctores reperiuntur. primum Eusebius, quem modò loquentem audiuimus, deinde Cyprianus in libro de vnitate Ecclesiæ, quin & auctores Græci à Romano Põtifice studio na-

E tionis abhorrentes, Chrysost. & Euthymius: qui vero negauerit, præter Lutheranos, & Caluinistas nuper, repertus est nemo. Quorum facillime potest opinio refutari. Quid enim est, *pasce oues meas,* nisi pasce gregẽ meum, pasce Ecclesiam meam? quicunque ergo intra Ecclesiam erant, pascendos illi tradidit, reliqui verò Apostoli extra Ecclesiam, vt opinor, non erant. Denique Christus non dicit Petro, pasce has, aut illas oues, sed, *pasce oues meas,* omnium ergo suarum ouium curam illi dedit. Quod Bernardus lib. de consideratione 2. cap. 8. prudenter obseruauit. *Quis es? sacerdos magnus, Summus Pontifex. Tu princeps Episcoporum, tu heres*

F *Apostolorum,* (alloquitur autem Eugenium Ro. Pon.) *tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, vnctione Christus. Tu es cui claues traditæ, cui oues creditæ sunt. Sunt quidem & alij cœli ianitores, & gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto & differentius vtrumque præ cæteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi vniuersi crediti, vni vnus: nec modo ouium, sed & pastorum tu vnus omnium pastor. Vnde id probem quæris? ex verbo Domini. Cui*

Agni qui nã sint, & an idem significent ac oues.

Heb. 5. 12.

Galat. 4. 9

Heb. 5. 14.

Petri in vniuersam Ecclesiam, potestas, & primatus probatur.

Digitized by Google

enim non dico Episcoporum, sed etiam Apostolorum sit absolute, & indiscrete totæ commissæ sunt oues. Si me amas Petre, pasce oues meas. Quas? illius, aut illius populi, ciuitatis, aut regionis, aut certi regni? Oues meas, inquit. Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes? Accedit quod illa promissio, quam illi Christus fecerat Matth. 16. 18. se super eum Ecclesiã suam ædificaturum, alicubi impleta fuerit necesse est. Vbi nisi hîc? Atqui illic singularẽ illi Christus supra reliquos Apostolos promiserat potestatem, vt eo in loco refutatis omnibus hæreticorum cõmentis comprobauimus. Aliqua igitur hîc supra cæteros potestas data est, quæ alia esse non potuit, quàm quæ illi tunc promissa fuerat, vt super eum Ecclesiam suam ædificaret, id est, vt fundamentũ, & caput faceret Ecclesiæ. Duobus modis noui hæretici respondent, primum, vt concedant omnium ouium curam Christum dedisse Petro, eandem omnib. quoque aliis Apostolis tradidisse, itaque colligi inde non posse aliquid eum potestatis prçter cçteros accepisse. At vbi obsecro locus ille est, vbi Christus eandẽ hanc pascendarum ouium suarum curam cæteris dedit Apostolis? Proferant, ostendant, & vincant. Duos proferre possunt locos, alterum Matth. 28. 19. & Marc. 16. 15. 16. *Euntes in mundum vniuersum docete omnes gentes:* alterum illum, quem supra explicauimus, c. 20. 22. 23. *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* At priore loco non singulis, sed cunctis omnes docendi gentes curam tradit. Nec enim fieri poterat, vt singuli omnes orbis terræ partes peragrarent, gentesq; omnes docerent, neque verò, si fieri facillime posset, erat necessarium. Quid enim erat opus, vt omnes ab singulis, modo omnes ab omnibus, aliæ ab aliis docerentur? Et absurdum dictu est iussisse Christum Apostolos facere, quod nec fieri poterat, nec, vt fieret, opus erat. Quam ergo vim habeat illud, *in mundũ vniuersum*, & illud, *omnes gentes*, illic docuimus. Nempe mundus vniuersus Iudæç, omnes gentes Iudçis opponuntur. Opponit enim hanc secundam missionem primæ, in qua illis dixerat, *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Israel*, Matth. 10. 5. 6. Nunc illis limites illos, quos posuerat, euellit. Tanquã dicat Ecclesiæ, *Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas, longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dexteram enim, & ad læuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit*, Isai. 52. 2. 3. Ecclesiam igitur illic dilatat, non singulorum Apostolorum potestatem. Quin inde ad confirmandum id, quod hoc loco agimus argumentũ non leue sumitur. Illic cunctis Apostolis non singulis totius orbis terrarum cura datur, & tamen necesse erat vni alicui vniuersam illã, quæ in singulos partita erat, curam dari. Vt enim Cyprianus in libro de vnitate Ecclesiæ copiose disputat, *Episcopatus vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur.* Quæro cui vniuersa illa cura nisi Petro? quæro vbi nisi hîc commissa sit? Quemadmodum eodem loco Cyprianus vtrũque coniungens testimonium attestatur. *Super illum, inquit, vnam ædificat Ecclesiam suam, & illi pascendas mandat oues suas.* Alter vero locus nostram potius sententiã maxime iuuat. Cum enim supra omnibus simul Apostolis, in quibus & Petrus profecto erat, parem dedisset potestatem, quid potuit esse causę, cur nunc singularibus verbis oues suas illi vni pascendas committat? Si eadẽ hæc, atque illa prior potestas erat, cur eam illi iterũ tradit? cur non iisdem tradit verbis? cur non eodem ritu? cur non eodem affectu, sed ter interrogato, num se diligeret? cur maiorẽ ab eo, quàm à cæteris erga se amorem exigit? cur denique non omnibus eandem iterum tradit? Præter illam ergo, quam communem cum omnibus Apostolis illo loco acce-

Refellũtur hæreticorũ argum.

A perat potestatem, propriam hîc supra cæteros auctoritatem accipit. Quod multo melius, quam Lutherani, & Caluiniani Cyprianus vidit, *Et quamuis*, inquit, *Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat, Sicut misit me Pater, & ego mitto vos, accipite Spiritum S. si cui remiseritis peccata, remittentur illi: si cui retinueritis, tenebuntur: tamen vt vnitatem manifestaret, vnam cathedram constituit, & vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua auctoritate disposuit.* Loquebatur autem Cyprianus de hoc ipso loco, quẽ modo versamus. Deinde respondent aduersarii, cum probauimus Petrum vniuersæ à Christo Ecclesiæ curam accepisse,
B nihil dum egisse nos, probandum nobis esse Romanũ Pontificem Petri successorem esse. Nos verò contenti esse possumus demonstrasse Petrũ, de quo hîc agitur, Apostolorum fuisse principem, nam de Romano Pontifice non agebamus. Sed quia isti eandem in Romano Pontifice rationem valere negant, age rogemus, quare? Quia, inquiunt, Petri successor non est. Quidni? Quia Petrus, inquiunt, Romæ non fuit. Itane vero? tota igitur causa in hoc versatur cardine, vtrũ Petrus Romæ, necne fuerit? Vnde id scire possumus, nisi aut ex litteris sacris, aut ex Ecclesiasticis historiis? Scriptura certe non negat Romæ fuisse, & Petrus ipse se Ro-
C mæ esse indicat, cum primam scribit epistolam. c. 5. 13. Babyloni enim se dicit scribere, & Romã, vt illic Deo adiuuante docebimus, Babylonem vocat. Historiam vero proferant aliquam bonam, malam, quæ Romæ non fuisse doceat: nos enim historias omnes, auctores omnes non Catholicos modò, sed etiã hæreticos, qui iam inde ab Apostolis vsque ad nostram memoriam extiterunt, si quidem ea de re mentionem vllam faciunt testes habemus Romæ fuisse; Romæ fixisse sedem, Romæ glorioso martyrio vitam finiuisse. Quid auctores dico templa, saxa, ligna Romæ fuisse testantur. Ergo dum ad epistolam primam Petri venimus,
D pugnent isti, si possunt, cum toto terrarum orbe. *Pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra insensatos:* interim nos profligatis ex hoc loco hostibus, ad castra reuertamur. Duæ hîc reliquæ quæstiones sunt, vt totus penitus locus enucleetur, altera, cur Christus Petrum de eadem re ter interrogauerit, vtrum se plus, quã cæteri diligeret: altera, cur Petrus, cum tertio esset interrogatus, tristatus fuerit. Vix auctor vllus est, qui nõ dicat propterea Christum ter Petrum interrogasse, quia ter Petrus ante negauerat, aut vt triplicem negationẽ triplici singularis amoris professione deleret, aut vt constaret omnibus non minus tunc fuisse cõstantem,
E quam ante fuerat inconstans Ita Cyrillus, Theodorus Heracleota, Theodorus Mopsuest. Leontius, Theophylactus, Maximus in sermone de pœnitentia Petri, August. hoc loco, & sermone de tempore 149. Beda eius verbis in comment. Nicephorus lib. 1. c. 35. Ambrosius item in apologia Dauid cap. 9. multorum obseruationem fuisse tradit. *Redditur*, inquit Augustinus, *negationis trinæ trina confessio, ne minus amori lingua seruiat, quam timori: & plus vocis elicuisse videatur mors imminens, quàm vita præsens.* Aliam Chrysostomus, & Theophylactus rationem afferunt, vt per triplicem interrogationẽ Christus declararet, quanti oues suas faceret,
F quas illi nollet committere, nisi ter examinato, vtrum se plusquã cæteri diligeret. Potestque hoc Ecclesiasticæ seruire disciplinę, vt intelligamus, quam diligenter ii, quibus animarum cura committenda est, examinari debeant, hac potissimum in re, vtrum maxima cæteris antecellant caritate, quando Christus tã cognitam, tã expertam, tã exploratam Petri caritatẽ, tamen ter, antequam curam illi ouium suarum traderet, examinauit. Sed hac de re paulo infra dicturi sumus. Greg. li. 6. in 1. lib. Reg. cap. 16. aliam, sed magis moralem, quàm

Loco citato.

Cap. 20. 21. 22.

Romanus Pontifex Petri successor.

Roma Petrus fuisse omnes historici testãtur

Sup. 5. 21.

Cur Christus ter Petrum interrogauerit.

Tract. 122.

Digitized by Google

in aliorum potestate sit, qui de illo quidquid libuerit, faciant, qui morte pro se afficiant. Hæc vna est allusio, in qua pars maxima sententiæ consistit. Alia subtilior est, quam nescio, an quisquā animaduerterit, quæque in contrario genere versatur. Solēt iuuenes fortiores esse etiam animo, quam senes: significat autem Christus fore, vt è contrario Petrus fortior sit, cùm senuerit, quàm cùm erat iuuenis: iuuenem enim temerariū quidem fuisse, fortem verò non fuisse, sed timidum, & ignauum; qui cùm iactasset se pro ipso moriturū, cùm ad minimū periculum ventum est, summa eum negauerit leuitate, senē magno ac forti futurum animo; pro se enim gnauiter moriturū. Tertia est in verbo cingendi, quo ad recens Petri factū alludit, qui se paulò antè vt ad Christū contēderet, tunica præcinxerat, & se in maris fluctus coniecerat; quod solus videtur Rupertus obseruasse. Quasi dicat, istam ego iuuenilem fortitudinem & alacritatem animi in martyrium; istam ego tunicā in crucem cōmmutabo. Cùm dicit, *Extendes manus tuas*, duplici etiam vtitur allusione: altera ad habitum impotentis senis, qui dum à ministris vestitur, ac cingitur, debiles, aut chiragra tumētes manus tollit, vt eis qui se cingunt, locum det: altera ad crucem, vt ipse statim Euangelista & Theodorus Heracleota, Theodorus Mopsuest. Leontius, Augustinus, Beda declarant, in quam sublatus mortē erat pro se oppetiturus: manus enim extendit, qui in crucem agitur. Sed audiat hoc æther, Petrum cruci suffixum fuisse, quod omnes prorsus qui iam inde ab eius ætate vsque ad nostram scripserunt, tradidēre, Caluinus modò exiens ex tripode fabulam appellauit. Verùm eius, vt diximus, impudentiam in præfatione ad Petri epistolas sumus refutaturi. Quod ergo Rupertus & Euthym. exponūt, *Cùm esses iunior*, id est adhuc sub lege Moysis tanquā sub pædagogo non adeo fortis, non adeo perfectus eras, vt pro me mori posses: *cùm autem senueris*, id est per legem Euangelicam perfectus euaseris, pro me moriēre, morale quidem est, literale non est, *Cùm essem*, inquit, *paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus*. Si mores iuuare libet, alia quoque ratione interpretari licet, Iuuenis est, qui adhuc indomitos atq; rebelles: senex, qui multa virtutis exercitatione subactos habet affectus. Illum difficile, hunc facile gubernaris, & pro Christo, quocūque voles, duxeris. Colligunt Chrysost. Leont. & Theophyl. ex hoc loco Petrum tunc, cum hæc Christus illi dicebat, neque iuuenē, neque senem, sed media, atque virili ætate fuisse: quod ex reliquo etiā tempore, quod postea Petrus vixit, facile probatur. Quod dicit, *ducet quo tu non vis*, rectè Theodor. Heracleota, Mopsuest. Leontius, Chrysost. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius exponunt naturalem significare voluntatē, qua & Christum ipsum mortem legimus exhorruisse: cæterum libenter Petrum pro Christo mortem obiisse, eodem modo Nicephorus lib. 1. c. 35.

Caluinus Petrū negat fuisse crucifixū.

1. Cor. 13. 11.

19. *Hoc autem dixit significans, qua morte clarificaturus esset Deum.*] Dubium quo pronomen illud, *Hoc*, sit referendum. Hæreticorū interpretes, quia repugnante orbe terrarū in eo obstinati errore sunt, vt non credāt Petrum in cruce mortē subiisse, ne scilicet, si hoc concesserint, & illud concedere cogantur, Romæ fuisse mortuum: cum iidē vtrumque, id est omnes prorsus, qui vnquam fuerunt auctores tradant; dicunt ad illud vltimum tantùm verbum referri, *Et ducet, quo tu non vis*, nihil enim aliud Christum significasse, quàm Petrum non naturali, sed violenta morte vitam finiturum, idque ipsum nunc declarare Ioannem, cum dicit, *Hoc autem dixit significans, qua morte clarificaturus esset Deum*. Sed superiore versu ex sententia omnium auctorū demōstrauimus non solū violentam, sed etiam crucis mor-

Caluinus & Beza in Ioannem.

A tem significari; id enim extensio manuum declarat. Alios auctores in præfatione in epist. Petri in eam rem plurimos citaturi sumus: hoc loco verba tantum ponā Theodori Mopsuestiensis, quem nescio an, cum eo peruenero sim habiturus, οὕτω γὰρ οἶδα, ὅτι διαμένεις στερρὸς, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ μέλλεις σταυροῦσθαι, ὅπερ ὡς δυσνόητον ὁ εὐαγγελιστὴς ἑρμηνεύει. Τὸν γὰρ διὰ σταυροῦ ὑπέμεινεν ὁ Πέτρος θάνατον, καὶ κατὰ κεφαλῆς τοῦτο αὐτὸς αἰτήσας, ἵνα μὴ ὁμοίως τῷ κυρίῳ ἀποθάνῃ, ὅπερ σημαίνων ἔλεγεν, ἄλλος σε ζώσει. *Vsque adeò noui te firmum & stabilem permansurum, vt etiam pro me in crucem figendus sis, quod quia difficile intellectu erat, Euangelista interpretatur. Enimuero mortem in cruce Petrus sustinuit, idque capite in terram verso, cùm id ipse petiisset, ne eodem atque Dominus modo moreretur. Quod significans dixit, Alius te cinget.*

Theodori Mopsuest. de morte Petri locus

B Mortem vocat Euangelista clarificationē Dei, quod magna non re quidē ipsa, sed hominum opinione, ac fructu, Deo accedat gloria ex morte pro Christo, pro Euangelio, pro veritate obita, vt Leontius, Theophylactus, & Euthymius exponunt melius, quam idem Theophylactus, & Chrysostom. &, vt videtur, Augustinus, ac Beda, qui clarificationē, aut glorificationem sanctorum pro Christo mortem vocari putant, quod magna inde ad eos redeat gloria. Nam etsi maior illis, quàm Deo accedit gloria, tamen

C Euangelista non dicit, *significans* qua morte se ipsum, sed, *qua morte clarificaturus esset Deum*. Est autem Hebraica phrasis idem significans, quod dare gloriam Deo, id est veritatem tanquam inspectante, iudicanteq; Deo confiteri, vt c. 9. 24. declarauimus: quod qui pro tuenda moriuntur veritate, maxime faciunt, inde Martyres dicti, quod & verbis testētur, & suo sanguine obsignent veritatem. Ineptus est, & insulsus quidā hæreticorum interpres non dixisse Euangelistam significans, qua morte meriturus erat vitā æternā, nullum ergo meritum esse. Isto sane modo probare potuit, nec mortuum fuisse Petrum, quia non dixit Euā-

Clarificare Deum Hebraica phrasis.

D gelista, *significans, qua morte* esset moriturus: sed *clarificaturus esset Deum*. Apage sis istas ineptias. Qui Deum glorificat, multo magis se ipsum glorificat, id est maiorem sibi meretur gloriam, quā Deo tribuit. Si enim, qui esurientem pauit Christum, non dico gloriā qualemcumque, sed totū regnum cœlorum promeretur, vt Mat. 25. 34. 35. satis superque demonstrauimus, quid merebitur, qui pro illo sanguinem & vitam fundit? *Qui*, inquit, *confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo*. Cur ergo potius dixit: *Qua morte clarificaturus esset Deum*, quam seipsum? Quis ita dixis-

Mat. 10. 32

E set? Nam etsi Petrus magnam gloriam, & apud Deum, & apud homines consecutus est: tamē non ideo mortem oppetiit, vt seipsum, sed vt Deū glorificaret. Eadē de causa non dixit, Qua morte moriturus esset, quod erat multo simplicius, quia voluit exprimere Euangelista significasse Christum adeo fortem fore Petrū, cum senex esset, vt pro Deo mori non dubitaret, hoc est vt Deum clarificaret; Christum autem Euangelista Deum vocat, eum enim maxime Petrus morte sua clarificauit, pro eoque proprie mortuus est. Potest ex hoc loco quamuis tenui, aliqua tamen cōiectura colligi, cum hæc scribebat Ioannes, iam Petrum fuisse

F mortuum. Sic enim loquitur, quasi ex euentu Christi sententiam interpretetur, ac probet.

Cum hæc scribebat Ioannes iā Petrus erat mortuus.

Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.] Tres huius loci interpretationes inuenio. Nonnulli existimāt Christū dixisse Petro, vt se corporaliter, pedibusque abeuntem sequeretur. Cùm enim & prandium, & superiorē finisset orationē, surrexisse, cœpisseque discedere, iussisseque se sequi Petrum, quemadmodū & Theophylactus, & vt videtur, Chrysost. exponunt, quamquam aliam etiam affert, & magis probat explicationem: quasi idem sit, *sequere me*, ac si diceret, Veni mecum,

Digitized by Google

mittam te in ouium mearũ possessionem. Alii moraliter, *sequere me*, id est mores meos imitare, vt Theodorus Heracleota, idéque Theophyl. Alij de ipso genere mortis interpretantur, vt superiora, quasi dicat, *sequere me* in cœlum euntem iisdem vestigiis quibus ego viam mihi in cœlum pandi, id est per crucẽ, vt Theodorus, Mopsuest. Leontius, Aug. Beda, Euthym. Rupertus. Optimè autem omniũ Rupertus, ideoque eius subiiciam verba loco commentarij. *Mira*, inquit, *cum suauitate verax, & mansuetus Dominus præterita concertationis meminit; in qua cùm dixisset ipse, Quo ego vado non potes me modò sequi, sequeris autem posteà, respondens Petrus, Quare, inquit, non possum te modò sequi? animam meam pro te ponam: Ad hoc, dicente Domino, in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. At ille, vt supra dictum est, adhuc iunior, etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Huius, inquam, concertationis Dominus benignè meminit, dicens, sequere me; ac si diceret, Iam de eo, quod dixi tibi, Quo ego vado non potes me modo sequi, tu negando ter veracem me esse comprobasti: superest, vt de eo quod adieci, Sequeris autem postea, meus sermo verus appareat. Sequere ergo, id est imitare me, deinceps enim paratus eris pro me & in carcerem, & in mortem ire. Paratus inquam, & fortis eris; & sicut paulo ante tunica succingens, & mittens te in mare fiducialiter ad littus peruenisti, sic in studio prædicationis accinctus Spiritu fortitudinis per medium tribulationis currens in littore quietis æternæ mecum stabilieris.* Hic verus est sensus, & dilucidè enucleatus. Quamquam non negauerim Christum, cùm hæc diceret, abire cœpisse non vt iuberet Petrum pedibus se sequi oportere, sed vt ipso abeuntis habitu declararet, ita se mortis genere sequi debere, quemadmodum pedibus sequebatur. Itaque non arbitror litterale esse, quod Chrysostomus, & Euthymius scribunt, iussisse Christum se Petrum pedibus sequi, tanquam aliorum Apostolorum ducem, tanquam Vicarium suum, magisque familiarem cæteris, tamen vt hæretici frendeant, verba hìc eorum recitabo. *Quod si quis*, inquiunt, *percontaretur, quomodo igitur Iacobus sedem Ierosolymis acceperit? Responderem hunc Petrum, totius orbis magistrum præposuisse.* Ad mores si quis hoc accommodare velit dicat, quod Eusebius Emesenus scribit in hom. de Ioanne Euangelista, *Quod Petro dicitur, omnibus dicitur, Sequere me.*

Optima Ruperti interpretatio, quæ & auctoris est. Sup. c. 13. 36. 37. 38.

Quod Petro dicitur sequere me, omnibus dicitur.

20.21 *Conuersus Petrus, vidit illũ discipulũ, quẽ diligebat Iesus sequentem.*] Apparet, & vt Rupertus adnotauit in his verbis iam Petrum, cùm hoc dixit, sequi cœpisse Christum, cumque respexisset, Ioannem quoque sequentem vidisse. Hoc enim est, *conuersus Petrus vidit illum discipulum.* Inde igitur occasionem accipit de illo potiùs, quàm de cæteris interrogandi, *Hic autem quid?* Sed quare inde occasionẽ acceperit, id nescio an quisquã interpretum satis animaduerterit. Quidam enim præsertim hæreticorum interpretes exponunt Petrũ, cum vidisset Ioannem Christum etiam sequentẽ, cùm ille non iussisset, vt se sequeretur, quasi admirantem hominis audaciam, qui non iussus, non vocatus Christum sequeretur, dixisse, *Hic autem quid?* quasi dicat, num & istum iubes te sequi? si non iubes, quo ergo modo, quo ausu sequitur te? Sẽsus à sensu Petri prorsus alienus. Primùm, qui hoc dicunt, necesse est dicant Christum iussisse Petrum se pedibus sequi, quod est à nobis supra refutatum. Deinde responsio Christi indicat Petrũ non indigne tulisse, vt etiam Ioannes Christũ sequeretur, sed potius optasse, vt sequeretur, *si eum volo manere*, id est vt me non sequatur, *quid ad te?* Qui vero interpretantur iussisse Christum, vt se Petrus sequeretur, id est vt se genere mortis imitaretur, nec explicant, quomodo ex Ioanne sequente occasionem sumpserit hoc interrogandi; nec vero explicare côuenienter illi sententiæ vidẽtur posse. Ex eo enim, quod

A Petrus Ioannem, sicut & seipsum Christum sequentẽ videbat, non poterat coniecturam facere pro Christo non moriturũ, sed potius moriturum, sicut ipse propterea iussus eum sequebatur, quia pro eo moriturus erat. Hic est nodus, quem vellem aliquis soluisset. Credo ego Petrum duabus cõtrariis inter se rationibus in eam impulsum fuisse dubitationem. Vna quidem ex parte, cum sciret quantopere Christus Ioannem diligeret, persuadebat sibi, hoc illi priuilegium concessurum Christum, vt violentam non subiret mortem; altera verò ex parte, cũ eum sequentem videret conijciebat etiam ipsum pro Christo moriturum. In hanc

B ancipitem adductus cogitationem quæstionem Christo proponit, *Hic autem quid?* Atque hæc fortassis causa est, quãobrem Euangelista discipulum ita descripserit, *quem diligebat Iesus*; &, *qui recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine quis est, qui tradet te?* quod nusquam tam multis aliàs verbis fecisse legimus; vt causam scilicet vnã indicaret dubitationis Petri. Propterea enim dubitasse, an moriturus violẽta, & crudeli manu esset, quia vnice à Christo diligebatur. Probabilior certe hæc ratio est, quàm ea, quam Chrysostom. Theodor. Heracleota, Leontius, Theophyl. & Euthy. reddunt. Petrum singulari erga Ioannem amore fuisse, ideoque

C noluisse ab eo separari, sed optasse, vt Ioannes etiam Christũ sequeretur, id est pro illo moreretur. Respõsio enim Christi haud valde obscure indicat Petrum genus potius quoddam beneficij, ac priuilegij esse existimasse, quod Ioannes violentam non subiret mortem. *Si eum volo manere, quid ad te? tu me sequere*; adhuc enim Petrus non Spiritu sancto cõfirmatus, & in nouum mutatus hominem, vt homo loquebatur. Probabilius etiam quàm illa alia quam Rupertus adducit, ideo hac descriptione vsum Euangelistã, vt intelligeremus Dominum dicentem Petro, *sequere me*, illud respicere, quod eidem dixerat in cœna, *Non potes me mo-*

Sup. c. 13. 36

D *do sequi, sequeris autem postea. Hoc nempe*, inquit, *tunc dictum est, quando super pectus eius recumbens discipulus iste dixit ei, Domine, quis est, qui tradet te?* Hinc alia necessaria ad explanationem huius loci soluitur quæstio, num Petrus Christi ænigma intellexerit, *Cùm esses iunior, cingebas te, & ambulabas, vbi volebas: cùm autem senueris, alius te cinget, & ducet quò tu non vis.* Qui enim dicunt Petrum existimasse pedibus sequẽdum esse Christum, ideoque miratum Ioannem quoque iniussũ sequi, in ea apparet esse sententia, vt putent non bene Christi dictum intellexisse. Ex nostra autem interpretatione constat satis intellexisse. Imo non ille modò solus, sed omnes

Num Petrus Christi verba intellexit.

E etiam alii qui aderant, intellexerunt: propterea enim existimarunt Ioannem non moriturũ, quia cùm Petro dixisset, *sequere me*, de Ioanne dixit, *Si eum volo manere.* Nam si intellexerunt *manere*, id est non sequi esse non mori, intellexerunt vtique *sequi* esse mori. Non omiserim, vt etiã atque etiam hæretici fremãt, quod hoc loco Chrysost. Theophyl. & Euthym. adnotarunt, in cœna ausum non fuisse Petrum interrogare Christum, quis ipsum traditurus esset, sed eam curam Ioanni demandasse: hìc autem ipsum per se etiam de rebus quæ ad Ioannẽ ipsum pertinebant, interrogasse, *quia tam* inquiunt, vniuersæ Ecclesiæ, & proinde alio-

F rum discipulorum curam susceperat; itaque suo incipit munere fungi, & pro omnibus solicitus esse.

22.23. *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.*] Primũ hoc loco de lectione, deinde de sensu disputandũ, qui maxima ex parte ex lectione pendet. A multis iam ante nos obseruatum est triplicẽ huius loci lectionem reperiri. Prima est illa maximè vulgaris, quæ in omnes ferè Latinos peruasit codices, eosque incredibili scriptorũ negligentia cõtaminauit. *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?* nulla prorsus

Digitized by Google

ſpecie probabilitatis. Nam & ſententia particulam conditionalem, *Si*, neceſſario requirit, & nulla inter ἐὰν, quæ in omnibus Græcis legitur libris, & ἕως eſt, vt ſuſpicio vlla eſſe poſſit, interpretem noſtrum, vnam pro altera legiſſe. Tamen ſic hoc loco Auguſtinus legit, ſic ſermone de tempore 149. ſic Euſebius Emeſenus, hom. de Ioanne Euangeliſta, ſic Ambroſ. in narratione Pſal. 45. & ſer. 20. in Pſal. 118. ſic Beda, Rupertus hunc locum interpretantes. Altera lectio eſt, *Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te?* Quæ lectio, in omnibus, quos legere potui, Græcis codicibus, etiam illo celebratiſſimo Vaticano, & apud omnes Græcos enarratores ſummo conſenſu repetitur, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι. *Si eum volo manere, donec venio, quid ad te?* Quemadmodum & Siriaca exemplaria, & nonnulla Latina, & vetuſta manu ſcripta legunt, quæ ab eis qui præcipuam in hac re operam poſuerunt, notata ſunt. Tertia ex his duabus coaluit, *Si ſic eum volo manere, donec veniam, quid ad te?* quomodo Hieron. lib. aduerſus Iouiniã. 1. legere videtur. Vera lectio eſt, vt ex Græcis codicibus apparet, *Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te?* Sed aut incuria, vt fit, notariorum pro, *Si*, cœptũ eſt ſcribi, *Sic*, aut ab aliquo fortaſſe, qui nolebat, Ioannem eſſe mortuum, ſtudioſe per ſpeciem correctionis locus corruptus eſt. Superuenit alius quiſpiam: qui cum in aliis libris *Si*, in aliis, *Sic*, ſcriptum, videret, vtramque lectionem coniunxit, *Si ſic eum volo manere, quid ad te?* Quod attinet ad ſenſum, quocunque modo legamus, non magnum diſcrimen eſt. Hoc tantum intereſt, quod ſi legamus, *Sic eum volo manere*, affirmat Chriſtus, velle ſe eum manere: tamen vt poſtea demonſtrabimus, non continuo ſequitur, Ioannẽ non eſſe mortuum: ſin autem legamus, *Si eum volo manere*, aut, *ſi ſic eum volo manere*, nihil affirmat, ſed ſub conditione loquitur, non debere Petrum moleſte ferre, etiamſi eum manere vellet. Ad ſententiam veniamus, quæ tota ex conſecuto euentu colligenda eſt. Etenim ſi Ioannes mortuus non eſt, non dubium quin Chriſtus id ſignificauerit, etiamſi, vt Euangeliſta expoſuit, diſerte non dixerit, eum non moriturũ: Itaque interpretabimur Ioannem dicentem, *Et non dixit Ieſus, non moritur, ſed, ſi eum volo manere*; non quaſi diſcipulorum errorem corrigere voluerit, ſed quaſi voluerit oſtendere, quã ſubtili cõiectura, quod obſcure Chriſtus indicauerat, intellexerint, quod cum non dixiſſet aperte diſcipulum illum non moriturum, ſed tantũ, *ſi eum volo manere*, aut, *ſi eum*, aut, *ſi ſic eum, quid ad te?* ſagaciter tamen diuinauerint, quid Chriſtus ſignificare voluiſſet, eum nimirum non moriturum. Si autem mortuus eſt, manifeſtum erit, noluiſſe Chriſtum indicare eum non moriturum. Ea igitur quæſtio prius explicanda. Multos de hac dubitaſſe, mortuuſne eſſet Ioannes, an non, Ambroſ. ſer. 20. in Pſal. 118. auctor eſt, nonnullos verò ſenſiſſe non fuiſſe mortuum. Auguſt. Beda, & Euthym. hoc loco referunt. De morte igitur Ioannis quatuor apud graues auctores inuenio ſententias. Prima eſt, non fuiſſe mortuum. In qua ſententia videtur vetuſtiſſimus fuiſſe auctor Hippolitus in lib. de conſũmatione ſæculi, & Beda in ſer. de Ioanne Euangeliſta, ſi tamen eius eſt, & quicunque ſenſerunt Ioannẽ vnà cum Enoch, & Elia ante ſecundum Chriſti aduentũ venturũ eſſe. Ita certe ſentit Dorotheus in vita Ioannis. Probare ſolent, qui ita ſentiunt opinionem ſuã ex Chriſti verbis Mat. 16. 28. *Sunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem donec videant filium hominis venientem in regno ſuo.* Qui eam ſententiam ſequi volet, etſi meo quidẽ conſilio nemo ſequetur, tamen qui ſequi volet, iã docuimus, quomodo id, quod Ioannes ſubiicit, explicare debeat, *Et non dixit ei Ieſus, non moritur, ſed ſi eum volo manere, donec veniam, quid*

Vera lectio huius loci.

An Ioãnes mortuũ ſit 4 ſententia.

1. Nõ fuiſſe mortuum.

A *ad te?* Secunda eſt, fuiſſe mortuum, & quidem mortis genere violentæ, quamuis alio, quã Petrum, occiſum enim à Traiano fuiſſe. Ita Theoph. in illa Matt. verba c. 20. 23. *Calicem quidem meum bibetis*, quod ex illis ipſis probat verbis: nec enim dubium, quin mortem ſuam violentam, quantum quidem in Iudæis fuit, calicem ſuum appellauerit, quem cum & Iacobum, & Ioannem fratres habituros eſſe dixerit, quis audeat dicere violentam mortem non obiiſſe? Præſertim cum Iacobum ab Herode occiſum conſtet Act. 12. 2. & eundem vtrunque calicem bibiturum dixerit. Tertia eſt mortuũ fuiſſe, ſed eodem ſurrexiſſe die, & in cœlum tranſ-
B latum fuiſſe, quemadmodum B. Virginem Chriſti matrem mortuã fuiſſe legimus, atque tranſlatam. Quam opinionem Nicephorus ſequitur lib. 1. cap. 35. Eo, vt arbitror, argumento, quod in apocryphis, vt hoc loco ait Auguſtinus, libris legerit, cum ſe viuum in ſepulchrum quod ipſe ſibi parauerat, intuliſſet, eius poſtea corpus repertum non fuiſſe. Quarta eſt, multo plures ac maiores auctores habens, naturalem obiiſſe mortẽ Tertullianus in lib. de anima. c. de Menandro hæretico. *Obiit*, inquit, *& Ioannes, quem in aduentum Domini remanſurum fruſtra fuerat ſpes.* Polycrates Epheſiorum Epiſcopus apud Euſebium Cæſar. lib. 3. hiſt. Eccleſ. c. 31.
C Ambroſius in comment. in pſa. 45. & ſer. 20. in pſa. 118. Hieron. in comment. in c. 20. Mat. Euſebius Emeſenus in hom. de Ioanne Euangeliſta, Chryſoſt. hom. in Ioann. 2. Auguſt. hîc & ſer. de tempore 149. Theodor. Heracleota, Theodor. Mopſueſt. in Græcorum Catena, Leontius in comment. ad hunc locum. Gregor. homil. in Euang. 35. Beda hoc loco, & in Martyrologio vitam Ioannis ſcribens, Theophylact. etiam, Euthy. & Rupertus in comment. ad hunc locum, & Haymo in vita Nicolai. Hoc multo probabilius: ſatis enim apparet voluiſſe Ioannem hoc loco eam de ſe vulgatam opinionem corrigere, docereque pro ſua modeſtia ſe
D immortalem non futurum, nec id Chriſtum aut dixiſſe, aut vllo modo indicaſſe. Quod eo magis videbat eſſe neceſſarium, quod cum admodum, cum hæc ſcriberet, ſenex eſſet, eo magis vulgo inualuerat opinio ipſum, cum mortuus non eſſet, non eſſe moriturum. Illud autẽ, quod ex Matthæo afferunt, qui mortuum eſſe negant. c. 16. 28. illic explicatum à nobis eſt. Reliquum eſt, vt hunc explicemus locum. Quid eſt, *ſi eum*, aut, *ſic eum*, aut, *ſi ſic eum volo manere, donec veniam?* In duobus verbis quæſtio verſatur quid ſit, *manere*, & quid ſit, *donec veniam.* Auguſt. & Beda, vt vulgari cederẽt opinioni ad allegoriam confugerunt per Petrũ
E actiuam, per Ioannem contemplatiuam vitam ſignificari: Petrum ergo, id eſt actiuam vitam non debere manere, id eſt expectare aduentum ad iudicandum Chriſti, ſed antequam ille veniat, ſatagare, ac perfici debere. *Ambulate*, inquit, *dum lucem habetis*; &, *venit nox, quando nemo poteſt operari.* Chryſoſtomus verò, & Theophylactus de loco videntur interpretari. Si eum volo hîc manere, & non mitti tecum in totum orbem terrarum ad docendos omnes gentes, donec paulo poſt redeam, & mittam eum, *quid ad te?* Omnes alij auctores de morte exponunt, *ſi eum volo manere*, id eſt non mori
F *donec veniam, quid ad te?* Diſſenſio inter eos eſt de illo verbo, *Donec veniam*. Alij enim intelligunt non ſecundum Domini aduentum, quem omnes expectamus, ſed aduentum illum metaphoricum, quo non quidem viſibiliter ſicut ad iudicium, ſed per potentiam, virtutemque ſuam venturus erat, vt per Titũ, & Veſpaſianum Ieroſolymitanam deleret vrbem. Significare ergo Ioannem non moriturum vſque ad tempus Veſpaſiani, cum Ieroſolymitanum vidiſſet excidium. Sic Dorotheus in Synopſi ſcribit ſenſiſſe aliquos: ita quoque hoc loco Theophylactus. Violenta, & mini-

2. Fuiſſe mortuum.

3. Mortuum fuiſſe, ſed reſurrexiſſe.

Tract. 124.

4. Naturalem obiiſſe mortem.

Quid ſit volo manere.

Sup. ca. 12. 35. & c. 9.

Quid ſignificet, donec veniã.

Digitized by Google

me probabilis interpretatio. Alij secundum Christi aduentum intelligunt, sed hyperbolem esse putant, qua nihil aliud significetur, quàm Ioannẽ diutissime victurũ esse. Sicut nos vulgo, cum aliquid valde sero faciendum significare volumus, dicere solemus, Non fiet vsque ad diem iudicij. Ita Leontius, & Theodorus Mopsuest. Alij secundum aduentum sine vlla hyperbole, sine vlla figura notari putant, sed Christum non de quacunque, sed de sola violenta loqui morte quam Ioannes vsque ad secundum Domini aduentum non esset, sicut Petrus erat subiturus. Sensum ergo esse, *Sieum*, aut, *sic eum*, aut, *si sic eum volo manere*, id est illæsum, non crucifixum sicut te, non alio violentæ mortis genere concisum, ac dilaceratum, sed sanum, atque integrum, quamuis mortuum, *quid ad te? tu me sequere*, tu mecum ad crucem propera. Sic Eusebius Emesenus in homilia de Ioanne Euangelista, Augustinus ser. de tempore 149. & Rupertus hoc loco. Atque hic verus & germanus est sensus. Id enim agebat Christus, vt Petro Ioannem opponeret. Petrum dixerat secuturũ se, id est in cruce mortem, sicut ipse subierat, subiturũ: ergo quando è contrario dicit velle se manere Ioannem, non significat eum non moriturum, sed non eo modo quo Petrum, id est vi illata moriturum. Atque hoc est, quod ipse Ioannes subiicit, *Et non dixit Iesus non moritur, sed, si eum volo manere, donec veniam, quid ad te?* Ad hunc sensum nihil refert, quo modo legamus siue Si, siue, *sic*, siue, *si sic eum volo manere*: idem enim est sensus. Quid respondendum ad illud Mat. 20. 23. *calicem quidem meum bibetis*, illic ex Hieronymo, & aliis auctoribus diximus. Moralem sensum Cyrillus notat, natura sic esse comparatum, vt velimus nostrorum laborum habere socios. Nos obseruare nobis admodum vtile possumus documentum, si quid cui beneficij aut priuilegij, aut à Deo, aut ab hominibus concedatur, quod nobis denegetur, non continuo murmurandum, non continuo dicendũ, *Hic autem quid?* Nam si Christus Petro, qui, vt Chrysostomus, Theodorus Mopsuest. Theophylact. & Euthymius scribunt, curam iam totius susceperat Ecclesiæ, non pepercit: sed eum reprehendit. *Quid ad te?* quanto minus priuatis hominibus nobis parcet: quanto asperius nobis dicet *Quid ad te? Tu me sequere*, officio tuo fungere, *Spartam quam nactus es, cole: vnusquisque onus suum portabit.* Quid respicis retro? *tu me sequere. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? domino suo stat, aut cadit. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore.* 1. Cor, 12. 15.

Moral. expositio.

Galat. 6. Rom. 14.

24. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus, quia verum est testimonium eius.*] Miror vehemẽter doctos homines, & bene profecto Catholicos ætate nostra extitisse, qui, an hæc verba Euangelistę sint, in dubium reuocauerint, videri enim ab aliquo postea, aut à tota Ecclesia ad commendandam huius Euangelij auctoritatẽ adiecta fuisse, quod nescio an quisquam hæreticorum, qui modo Ioannis receperint Euangelium, quamuis audaces, quamuis magni sint Aristarchi, ausus fuerit facere. Quis enim est veterum auctorũ qui hæc verba tanquam Euangelistæ non proferat? Certe verba, quæ sequuntur proximo versu alterius, quàm Euangelistæ esse non possunt. Quis enim potuit dicere, *Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros*, nisi qui & ea quæ Iesus fecerat, viderat, & reliqua eius facta scripserat, quæ in hoc continentur Euangelio? Et si Theodorus Mopsuest. putat hæc ipsa verba Euãgelistæ non esse. Consuetudo quoque scribendi Ioannis indicat hæc eius esse verba. Eodem enim modo scribit 1. epistol. c. 1. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod*

An hæc verba sint Euangelistæ.

A *vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, annunciamus vobis.* Oportebat denique homines Catholicos Concilium reuereri Tridentinum, quod non solum totum opus, sed singulas etiam partes tanquam Ioannis approbat. At quorsum præter aliorum consuetudinem hoc Ioãnes adiecit? Legissent auctores: nam multi quæstionem eã proponunt, & eius rei causas probabiles reddunt, Chrysostom. & Theophylactus putant causam reddere voluisse, cur, cum alij multi scripsissent Euangelia, & ipse ad scribendum accessisset, amore nimirum erga Christum fecisse, & vt eius vicissim erga se amori responderet: hunc enim, qui hæc scribebat, illum fuisse discipulum, quẽ tantopere Iesus diligebat, quique in cœna in eius pectus recubuerat. Cyrillus verò & Rupertus, vt auctoritatẽ iis quæ scripserat fidemque conciliaret: se enim non falsa, non incerta, non ignota narrasse: sed quæ ipse vidisset, cum adeo à Christo dilectus esset, adeo illi familiaris, adeo eius lateri semper inhærens, vt ignorare non posset, quæ ab illo gererentur: nec Christum amaturum tantopere eum fuisse, si eiusmodi esset, vt mentiretur. Hanc habet emphasim pronomen illud, *Hic*, *hic*, scilicet quem diligebat Iesus qui tam familiaris illi fuit, vt in eius pectus in cœna recumberet, vt solus auderet interrogare, quis eum traditurus esset, scripsit hæc, vt Rupertus obseruauit. quod dicit, *hæc*, nonnulli ad id solum referunt, quod de Petro, & Ioanne proxime dixerat. Sed multo est probabilius ad totum, quod scripserat, Euangelium esse referendum: apparet enim, vt diximus, toti operi fidem conciliare voluisse; & non tam solicitum esse docet, vt quæ de se, & Petro paullo ante, quam vt quæ toto Euangelio de Christo, de eius doctrina, morib. miraculis, morte, resurrectione dixerat, lector crederet. Atque ita Chrysostomum, Cyrillũ, Theophylactum intellexisse ex eorum, quas modo recitauimus, interpretationibus perspicuum est. Quod sequitur, *Et scimus, quia verum est testimonium eius*, parum consequentem orationem videtur reddere. Primum, quia cum ante per tertiam personam locutus fuisset, nunc per primam loquitur: deinde quia cum ante singulari, nunc plurali dicit numero *scimus*. Hæc res coniecturã aut suspicionem quibusdam iniecit Græce pro οἴδαμεν *scimus*, legendum esse οἶδα scio, atque ita quidem Theophylactus videtur legere. Sed nihil tã tenui coniectura mutandum est. Nam personæ numerique mutationem, qui consuetudinem Hebræorum nouerit, minime mirabitur. Et reddi aliqua potest ratio, cur cum ante per tertiam personam dixerit *hic est discipulus ille*, nunc per primam dicat, *scimus*, quia iam declarauerat se eum esse discipulũ: itaque oportebat vt per primam de se personam loqueretur. Cur ergo plurali numero? & eius rei aliqua potest afferri causa. Sunt qui putent auctoritatis gratia ita loqui, quod & à Ioãnis moderatione, & ab Hebraicæ, & Græcæ linguæ consuetudine alienum est. Credo ergo suum testimonium aliorum etiam omnium discipulorũ conscientia corroborare voluisse, quasi diceret non solum ego, qui testimoniũ perhibui, sed ego, & omnes qui cum Christo versati sumus, scimus verum esse. Piget Ruperti interpretationem referre nimis alienam. Putat enim mimesim esse, quasi hæc verba Ecclesiæ sint Euangelistæ respondentis, Amen, ita est, scimus eum discipulum vera dixisse.

Sess. 4. decret. de Canonicis scripturis.

Cur præter aliorũ consuetudinẽ ea adiecerit.

B

C

Sup. c. 13. 25. & hoc cap. ver. 20.

D

E

25. *Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus; quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.*] Putat vt paullo ante diximus, Theodorus Mopsuest. hæc verba Euangelistæ non esse, sed ab aliquo postea adiecta esse, quod illic quoque refutauimus. Quin, si solis rationibus, & con-

Digitized by Google

iecturis res agatur, magis probabile est hæc verba, quam ea, quæ superiore versu sunt, à Ioanne scripta esse. Sed, vt diximus, neque de his, neque de illis licet dubitare. Videndum ergo primum quorsum hæc Euangelista dicat: deinde quomodo intelligendum, quod ait fore, vt si omnia, quæ Christus fecit, scriberentur, mundus, libros capere non posse, Chrysost. & Theophylactus ideo existimant hoc addidisse, vt ostenderet se non ad gratiam, quod amicus esset, scripsisse Christi; etenim qui ad gratiam scribunt alicuius, nihil prætermittere solere, quod ab eo gestum fuerit commemoratione dignum: se vero multo plura, quã scripsisset; & valde memorabilia prætermisisse. Cyrillus vero, &, vt videtur, Leontius, & Theodorus Heracleotes excusationem esse putant: potuisse enim Euãgelistam ab aliquo imprudenter reprehendi, quod multa Christi facta silētio præteriisset, excusare multitudinem ab eo gestarum rerũ, tam multas fuisse, vt nec scribi possint, & si scriberētur, tot mundus volumina capere non posset. Quod dum dicit & se excusat, & res Christi magis quodam modo, quam si eas perscripsisset amplificat. Probabilius hoc est: quamquam mihi quidem alio potius spectasse videtur Euangelista, ne quis existimaret nõ fuisse facta à Christo plura miracula, quã quæ ipse, cæteriq; Euãgelistæ cõmemorassent: & fidei terminũ figeret, nihil præterea credens, quod aut alibi legeret, aut aliunde à Christo factum audiret. Non de quibuslibet, vt opinor, rebus à Christo factis, sed de solis miraculis loquitur, vt Theodorus Heracleota, Leontius, & Cyrillus inter-

A pretantur, & ex superiore cap. ver. 30. colligitur, aut certe de miraculis, doctrina, & mysteriis, in quibus fuit mors, & resurrectio. Quod dicit mundũ libros qui scribendi essent, capere non posse, quia nimis hyperbolicũ videbatur, metaphorice multi intellexerunt, vt mundum non cœlum, & terram, sed homines intelligat. Sed ij ipsi auctores non eodem modo interpretantur. Nam alij exponunt fore, vt homines capere non possent, id est vt non possent intelligere, vt August. Beda, & Rupertus; quem sensum etiam Theophylactus probat, & illis Christi verbis confirmat, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* cap.
B 16.12. Alij fore vt non caperent, id est, vt memoria res tam multas, ac varias continere non possent, vt Theodorus Heracleotes, & Leontius. Vtraque interpretatio vno refellitur verbo, *libros*: quorsum enim dixisset libros non posse capere, si id dicere voluisset. Dixisset potius fore, vt res ipsas, quæ scribendæ essent, capere non posset. Theodorus vero Mopsuest. exponit mundum non fuisse capturum, id est neminem futurum, qui tot sibi libros, quot necessario scribendi forent, comparare posset. Sed & hanc interpretationem satis apparet non esse germanam. Verus sensus est, multos scribendos fuisse libros, si omnia, quæ Christus fecis-
C set, sigillatim scribenda essent, sed eam librorum ingentē multitudinem, magnitudinemque voluminum per hyperbolem, cum certum numerum dicere non posset, declarauit, vt etiam August. Leontius, Cyrillus, Beda, Theophylactus, & Euthymius exponunt.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ... VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

INDEX
LOCORVM SCRIPTVRAE, QVAE IN COMMENTARIIS IN LVCAM,
& Ioannem exponuntur.

GENESIS.

EXODI.

LEVITICI.

DEVTERONOMII.

IOSVE.

IVDICVM.

II. REGVM.

III. REGVM.

IIII. REGVM.

IOB.

PSALMORVM.

Digitized by Google

Digitized by Google

FINIS.

Digitized by Google

INDEX

EORVM, QVAE IN COMMENTARIIS IN LVCAM, ET IOANNEM NOTATV DIGNIORA

sunt, in quo controuersias hæreticorum subiectæ his vocibus *Hæretici, Caluinus, Caluinistæ, Beza, Lutherus, Lutherani,* & aliis similibus notæ indicant.

A.

Digitized by Google

B

C

Digitized by Google

D.

Digitized by Google

Digitized by Google

Hæretici

Digitized by Google

I.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Q.

R.

S.

Digitized by Google

T.

V.

2151

F I N I S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

Digitized by Google

ized by Google

926